

John Quincy Adams.

to

5

The Library of the Town of Quincy

ADAMS 160.10

J. Q. Adams.

AMSTELODAMI, Apud Ludovicum et Danielem Elzevirios.
LUGD. BATAVORVM, Apud Franciscum Hackium. A. 1661.

£12⁴

* ADAMS 160.10

C E L S I S S I M O

A C

R E G I I S A N G U I N I S

P R I N C I P I ,

G U L I E L M O I I I .

D. G. ARAUSIONENSIVM PRINCIPV,
COMITI NASSOVIAE, CATTENELLE-
BOCII, VIANDAE, DIETSAE, LINGIAE,
MEURSAE, BURAE, LEERDAMI, &c.
UNICO NASSOVIVORVM HAEREDI,
VINDICI, ASSERTORI ET STATORI
PATRIAE ET AVITAE LIBERTATIS.

Uotiescunq; vernantem tuum
serenissimumque vultum in-
tueor, CELSISIME PRINCEPS,
simul tot magnorum Princi-
pum Regumque sobolem ac
imaginem augustam intueri vi-

deor. Verum inprimis GULIELMUM I. Arau-
sionensium Principem, unicum hujus Reipu-
blicae

blicæ Statorum; Mauritium ac Fridericum, duo fulmina belli; & gloriosissimum Genitorem tuum, intenso amore venerantur Belgæ: & conglobatæ totius terrarum orbis gentes suspiciunt & colunt. Sub auspiciis namque tantorum Principum, in hoc angulo, imò spithama terræ, quæ mari passim cingitur exediturque; attonitus adhuc hæret orbis, concussam Hispanicæ dominationis potentiam; Orientis atque Occidentis opes flagellatas; totam fermè Europam in belli partes tractam, quasi de imperio universi ageretur: neque minus Fœderatos domesticis victoriis nobiles, sui securos, in ipsam Hispaniam, Asiam, Africam, & Americam, tempestatem bellicam, classibus suis effudisse: ad extremum extortam Regi potentissimo, Libertatis nostræ confessionem & gloriosissimam pacem fuisse. Horum infractam virtutem, constantiam, fortitudinem, prudentiam, omniumque virtutum augustissimam coronam imitandi Tibi publica necessitas imposita, **CELSISSIMÉ PRINCEPS**. Nasci magnis Principibus fortuitum; natalium splendori & purpuræ virtutis jungere purpuram, excelsum & inæstimabile est. Et jam incurrit in omnium oculos vividus tuus vultus, radiis

radiis suis veluti fulgens; ingenium & iudicium supra ætatem, non nisi maxima quæque pollicetur. Innutritur jam ingens tuus animus illis artibus, quæ domi militiæque aliquando Reip. profutura; Auriacæque arboris flagrantis flores, in ipso flore ætatis ostentant, qui maturos suo tempore fructus edituri sunt. Quum autem illos, qui in excelso ætatem agunt maxima quæque capiant; Tibi **CELSISSIME PRINCEPS**, Principem Romanæ Eloquentiæ M. Tullium Ciceronem offerre, submissa quadam & humili verecundia sustinui. Cujus Auctoris ingenio, uti nihil majus invenitur; ita Tuo ingenio dignum mihi illud munus videbatur. Hæc non tantum admirari poteris compositos verborum numeros, dicendi vigorem & elegantiam; sed Sapientiæ quoque civili, imbuere pectus, imò satiare: in primis aureos de Officiis libros legisse nunquam pænitebit. Ad extremum **CELSISSIME PRINCEPS**, quia longiores hic sermones ferere Veneratio Tua non permittit; nihil antiquius Tibi sit, quam excitare & promovere litteras; honorem habere ac dignitatem literatis; eo sane successu, ut artes humaniores, Tuis demum auspiciis ita niteant, ita floreat, ut ni-

hil felicitati earum accedere possit, nisi ut perpetua sit. Faxit Deus, ut quantum accrescit ætas, tantum accedat & honestæ eruditioni & morum integritati. Accipe ergò PRINCEPS CELSISSIME, hoc quaecumque Venerationis & obsequii mei testimonium, literarium scilicet hoc munusculum, virtutibus tuis debitum, & in lucem publico bono protractum; quod cum debita animi dimissi reverentia, TUAE CELSITUDINI dedico; suppliciter orans, ut benigno vultu intueri digneris. DEUS Opt. Max. T. C. & totam Illustrissimam Domum NASSOVICAM omnibus felicitatis humanæ partibus exornet, & perpetuo florentem conservet: ac eximium istum ætatis Tuæ florem, ad publicos salutareque Patriæ usus, ad ornamentum sæculi, ad decus illustris Familiæ Tuæ, copiosissima fruge jubeat maturefcere. Quod vovet & auguratur,

*Vestræ Celsitudinis humillimus
Cultor*

CORN. SCHREVELIUS.

PRÆ-

P R Æ F A T I O
A D
L E C T O R E M.

 *Ui Latini sermonis elegantiore copia delectantur, ii se plus uni Ciceroni, quam cateris omnibus debere fateantur necesse est. Pauci enim in uno scribendi genere, ille in omnibus excelluit: ut, cum liberalium disciplinarum gloriam Græcis concedere cogamur; in hac tamen ornatè scribendi laude, non dicam equidem illos vincere, sed certè dubia cum illis palma certare videatur. Nec verò Latinam linguam verbis tantum Cicero locupletavit; sed rebus etiam vel ingenio quasitis, vel à doctrina sumptis, vehementer auxit, & ut alia prætermittam, ita scripta, ut unus maxime de iis, qui Romanam eloquentiam colunt, meritis optime sit: ille summum oratorem: ille præstantem civem: ille optimum virum libris suis formavit, atque suavit. Non sine ratione ergo acriter invehitur Erasmus in stolidos illos, qui in Cicerone nihil præclarum esse dicitant, præter verborum phaleras. Faciunt nam intelligendo ut nihil intelligant. Quam varia enim & egregia conscripsit volumina: quanta vis, quanta copia salubrium ac sanctissimorum præceptorum? quanta cognitio, quantaque memoria præscarum simul & recentium historiarum? Tum autem, quam altæ cogitationes de vera hominis felicitate? quæ planè declarant illum hoc egisse, quod docebat. Jam verò in explicandis rebus procul à communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant Romana lingua tractari posse: quæ perspicuitas, quæ candor, quæ facilitas, quæ copia, quæ denique festivitas? Philosophiam, quæ primum in rerum naturalium contemplatione occupata, procul aberat à vitæ communi; Socrates primus in terras atque etiam in domos deduxisse legitur: Plato & Aristoteles conati sunt eam & in aulas regum & in senatum & in ipsa tribunalia producere: M. verò Tullius mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse; cujus opera sic loqui didicit, ut promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque hujus generis tam multos libros scripsit vir ille difficillimis temporibus, summoque Reipublicæ tumultu; quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Ita ut merito nos Christiani pudore suffundamur, quum videamus homines ethnicos tam sanctis commentationibus, otium, quod dabat Reipub. calamitas, transsegisse: nec ab ineptis voluptatibus quasivisse mentis avocamenta; sed à sanctissimis philosophiæ præceptis petiisse remedium? Quid aliis accidat, nescio: me legentem sic afficere solet M. Tullius; præsertim ubi de bene vivendo differit, ut dubitare non possim, quin illud pectus, unde ista prodierunt, aliqua divinitas occuparit. Nulli enim dubium esse potest, quin crediderit aliquod esse numen, quo nihil esse posset neque majus, neque melius. Porro quid senserit de animorum immortalitate, quid de diversa sorte præmiisque vitæ futuræ; tum quanta fuerit sinceræ conscientiæ fiducia; si non satis declarant tot ejus libri, certè vel una illa epistola satis arguit, quam ad Octavium scribit, jam ut apparet, morte destinata. Verum hac de re liberum esto suum cuique judicium. Ad illos crassos redeo, qui præter inanem verborum rinitum, nihil magni credunt esse in libris Ciceronis. Quæ fieri potest, ut tot res eruditæ, tam dilucidè, tam doctè, tanto cum affectu explicet, nisi penitus intelligat quod scribit? Quis autem sumpsit hujusmodi libros in manus, quin surrexerit animo sedatiore? Quis tam accessit inærens, qui non abierit hilarior? Geri videtur quod legis; nec secus afflat animum tuum quidam orationis *ἑὸς ὁμοῦ*, quam si ex vivo ipsius pectore, ac felicissimo illo ore manantem audires. Quid ergò felicius, quam cum eloquentissimo simul ac sanctissimo viro, quoties libitum est confabulari: neque minus habere perspectum illius, qui ante tot annos vixit, ingenium, mores, cogitationes studia, facta, quam si multis annis egisses cum illo consuetudinem? Nunquam mihi satis probatum illud*

P R Æ F A T I O A D L E C T O R E M .

Quintiliani: Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere ceperit. Itaque non dubitem hortari juventutem, ut in hujus libris evolvendis atque etiam ediscendis bonas horas collocent potius, quam in rixosis ac maledicis libellis, quibus nunc undique scatent omnia.

En ergo Tibi, Tullium, concinnatum à Cl. Grutero, ex magna quidem annotationum farragine, ejusque potissimum judicio collectum; quod tamen pendere voluit ab auctoritate codicum Bibliotheca Palatinæ. Nam cum ejusdem cura illi commissi esset à florentissimo Principum FREDERICO VI. Electore primario, nihil prius habuit, nihil antiquius, quam recensere Guilielmi-*na* ad membranas suas, exque eis porro supplere, qua ipsis deerant. Quare cum Chirographi illi libri præstiterunt, nunc lapidem Lydium, nunc virgulam Mercurii, iidemque pro Helice illi fuerint ac Cynosura, iisdem auctoribus admodum multa, scabie prius atque ulceribus fæda, in pristinum restituit nitorem: adminiculantibus præterea editionibus avi vetustissimi; quas arumnabili labore frequentissimè consuluit. Interim serè semper illi fuit pro regula, editio Petri Victorii; omnium profectò ante hanc & castissima & castigatissima. Nam Lambiniana sane nimium sibi indulserat: & sic tamen nonnunquam lectioni earum impressionum adhesit; tunc scilicet cum retro vulgata nihil subesset gratiæ, nihil venustatis; neque ei ullum veniret à manuscriptis subsidium. Ita ut de se gloriari soleat, quod optimum Romanæ linguæ auctorem mille amplius locis illustrarit, correxerit, auxerit: ubi antea, doctis juxtà atque indoctis, mera erant tenebræ, mera vulnera, meri obices, ita ut opera Arpinatis nostri, jam vultu vividiora esse, membrisque omnibus lætiora, quam prius; fatebuntur ultrò omnes, quorum scripta, quorum spiritum animumque non obsidet aut livoris pestis, aut inscitia venenum. Nam plane fallor, aut nobis gratulabuntur, post tot manuscriptorum exemplarium fluctus ac scopulos, tot diversarum sententiarum ventos ac procellas, Ciceronem denum constitutum in qualicumque vado salutis.

De catenatis illius Viri laboribus, quid optimo Scriptori accesserit; dicere super sedeo; ejusque censuram relinquo Senatui Populoque Critico; hoc scio, hoc spondeo, prodire nunc tandem M. Tullium longè ornatiorè, expolitiore, pleniorè, quam antea nunquam planè, mille aliquot non nevis modò ac verrucis, sed vulneribus, sed vomicis, leviorè esse; aut ultrò fatebitur; aut certè in-
trà conscientiam suam sentiet, quisquis evolverit; addidimus insuper præter Gruteri notas, paucas Variorum notas, ut Salmassi, Gronovii; sed in suum locum digestas. Indices illos vastissimos & diversissimos in unum contraximus, ac collegimus, ne materiæ verborumque diversitas, lectori turbaret, confunderet: & tamen ut credimus, sine dispendio Lectoris. Græcorum vocabulorum Indicem, cum expositione eorundem seorsim addidimus. Ita ut nihil in magna illa Editione Gruteri contineatur, quod non huic nitidissimæ correctissimæque Editioni insertum sit & additum.

Quæ omnia qua potuit à nobis fieri diligentia, in tuam utilitatem emissa, queso te, humanissime Lector, ita accipias, ut nostra hæcenus consuevisti: nosque Tuis ac bonorum omnium commodis addictos, eo animo complectaris, quo soles, qui literarum literatorumque causa tot labores suscipiunt. Vale.

I N D E X A U C T O R U M

Passim in Operibus M. T. Ciceronis citatorum.

A Ccius Poëta.
Afran.us.
Aratus.
Aristophanes.
Aristoteles.
Attius.
Atilius.
Æschylus.

Cæcilius.
Callimachus.
Ennius.
Epicurus.
Epicharmus.
Euripides.
Hesiodus.
Homerus.

Hymnides.
Lucilius.
Nævius.
Pacuvius.
Pindarus.
Plato.
Plautus.
Rhynto, (poëta comicus

Tarentinus Græcus.)
Simonides.
Sophocles.
Staius.
Terentius.
Thucydides.
Trabea.
Xenophon.

M. TULLII CICERONIS
 HISTORIA,
 PER
 CONSULES DESCRIPTA,
 ET IN
 ANNOS LXIV. DISTINCTA,
 PER
 FRANC. FABRICIUM, MARCODURANUM.

M. TULLIUS. M. F. M. N. COR. CICERO.

Hoc modo Orator noster, cujus historiam descripturi sumus, Romanorum more nominatur, atque hæc singula primùm explicabimus. M. id est MARCUS, prænomen ejus est, quod à patre, maximus natu filius de more habuit. TULLIUS, proprium & gentile ejusdem nomen est: fuit enim è Tullia gente antiquissima, libro 2. de legibus. Patrem Ciceronis ex regio Volscorum genere fuisse, in Eusebii Chronicis legimus. Et Plutarchus scribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volscorum regem. Hinc Silius Italicus libro octavo:

*Tullius ætatas raptabat in agmina turmas,
 Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto:
 Indole probo quanta juvenis. quantumque daturus
 Ausoniæ populis ventura in sæcula civem:
 Ille super Gangem, superexauditus & Indos
 Implebit terras voce; & furialia bella
 Fulmine compestet linguæ, nec deinde relinquet
 Par decus eloquii cuiquam sperare nepotum.*

M. F. Marci filius. habuit enim Cicero noster patrem M. Tullium, qui cum esset infirma valetudine, in Arpinati villa ferè ætatem egit in litteris, libr. 2. de legibus. Eum fulloniam fecisse, ac vites oleasque semper coluisse, Q. Calenus in maledica oratione apud Dionem libr. 46. ait. Patrem hunc Cicero in petitione consulatus, annos jam natus XLIII. amisit, ut Asconius scribit. vide epist. 5. lib. 1. Att.

M. N. Marci nepos. nam & avus ejus M. Tullius Cicero nominatus fuit, eoque vivo se natum ait, libr. 2. de legibus. De eodem lib. 3. ita scribit, Et avus quidem noster singulari virtute in hoc municipio quoad vixit, restitit M. Gratidio, cujus in matrimonio sororem, aviam nostram habebat, ferenti legem tabellariam. Is quoque est, de quo Cæsar libr. 2. de Oratore, M. Cicero, inquit, senex, hujus viri optimi, nostri familiaris pater, nostros ho-

mines similes esse Syrorum venalium dicebat: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. COR. Cornelia nomen est tribus, ablativi casus, ut sit, ex Cornelia. ex tribubus autem xxxv. aliquam necesse erat, cujuscunque ordinis esset, civis Romanus obtineret. atque à tribu, in qua censébantur, civēs etiam significabantur, Asconius in Verrinam secundam. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia censébatur. Livius lib. 38.

CICERO. Cicerones à cicere appellatos fuisse satis constat: itaque dictum esse illum, qui primus hoc nomen invenit, à nasi figura, auctor est Plutarchus. Apud Priscianum quoque Grammaticum libro 2. legitur, eum qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum esse. Plinius vero libr. 18. cap. 3. ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde esse, ut quisque aliquod optime genus sereret.

*Anno post Romam conditam DCXLVII, ante Christum
 natum CIII. Consules fuerunt,*

Q. SERVILIUS CÆPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

HIS Consulibus ante diem III. Nonas Januarii M. Cicero natus est, Gellius lib. 15. cap. 28. His quoque Consulibus, quibus L. Crassus legem Serviliam suaserit, se natum esse, ipse Cicero in Bruto scribit. Idem III. Non. Januar. natalem suam vocat, epist. 5. libr. 7. & epist. 41. libr. 13. ad Atticum. Verba Plutarchi sine causa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita scribit, τεχθάνει ἡ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρα τρίτη τῶν νεῶν καλεαυδῶν, id est, editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die Calendarum novarum, sive, post diem tertium Kal. Januarii. quo genere loquendi non quartus, sed tertius dies Januar. significatur, ut sit tertio die post Kalendas, connumeratis ipsis Kalendis. Sic Livius libr. 30. ait. Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decessisse: qui venit in Italiam anno, ut Livius numerat,

numerat, ab U. C. DXXXII. decessit anno DCLVII. Recte igitur Paullus Jurifcon. in L. Anniculus. D. de verb. signif. Ante diem decimum Kalendarum post diem decimum Kalendarum, neutro inquit sermone undecim dies significantur. Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, utroque sermone: ut perperam Alciatus, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod sequitur: *ἐν ἡνικὸς οἱ ἀρχόντες ἀρχονταὶ, καὶ θύσαντες τὰς ἐπιγυμνίας*, id est, quo die nunc magistratus pro Principe faciunt, & vota nuncupant. de quo die Cajus in L. Si calvitur. D. de verb. signif. Post Kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur. ubi tertium diem Januarii intelligendum esse hæc verba Capitolini in Pertinace ostendunt: Denique ante tertium Nonarum diem, Votis ipsis, milites Maternum Lascivium, senatorem nobilem, ducere in Castra voluerunt. Votis ipsis, id est, ipso votorum die, quomodo ludis gladiatoribus, & similia, à Latinis dicuntur. De iisdem votis Spartianus in Hadriano: Ingravescente valetudine per somnium periit ipsis Kal. Januariis. Quare ab Hadriano votorum causa est lugeri veritus. & Vopiscus in Tacito, Divorum templum fieri iussit, in quo essent statuæ principum bonorum, ita, ut iisdem Natalibus suis, Parilibus, Kalendis Januariis, & Votis libamina ponerentur.

Mater Ciceronis, quæ ipsum, ut Plutarchus scribit, sine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Eusebio & Paulo Diacono in supplementis Eutropianis rectè nominatur: nam apud Plutarchum *Ὀλβία* mendosè est pro *Ἑλβία*, quod nomen in ejusdem Quæstionibus Romanis emendatè legitur. quo de in Annotationibus in Orosii libr. cap. 15. Habuit mater Ciceronis sororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupsit: quem L. Crassus dilexit ex omnibus plurimum, ut est libro 2. de Oratore, ubi Aculeonem Crassus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendisse dicitur. de eodem ipse Crassus libr. 1. Nonne, inquit, videtis equitem R. hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis consobrini fuerunt, quibuscum se in pueritia bonis disciplinis operam dedisse, ipse testatur initio libr. 2. de Orat. Ex his fuit C. Vissellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam, in Bruto. De eodem in Orat. De provinciis Coss. Antequam ad sequentem annum transeo, admo-nebo adolescentes studiosos, his consulibus natum esse Cn. Pompejum pridie Kal. Octobris, quod Velleius libr. 2. & Plinius libr. 37. cap. 2. diserte scribunt: cujus rei observatione facillimè dijudicari potest, quot annos natus Pompejus res singulas gesserit, honoresve consecutus sit. id quod tam varie ab auctoribus scriptum est, ut major discrepantia vix inveniatur.

Anno urbis DCXLIX. Ciceronis II. Coss. fuerunt,

P. RUTILIUS RUFUS, CN. MALLIUS.

Hic est P. Rutilius Stoicus, homo doctissimus, & Panætii auditor, de quo Cicero in Bruto, libr. 3. de Officiis, & nos inferius. Alterum Consullem Cn. Mallium voco, quoniam sic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium descripsit, de quo Cic. pro Plancio, populus R. Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro præposuit Cn. Mallium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta. Idem scribit pro Murena. Sed apud historicos, qui hunc consulem victum à Cimbris scribunt, magna varietas in nomine & prænomine invenitur. de qua Sigonius in Fastis. Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconsuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum est, qua de causa seditio in urbe excitata fuit. de qua Cicero libr. de Orat. unde L. Cottam & T. Didium Norbani collegas fuisse, cognoscimus. Sed Cæpio damnatus est, ejusque bona publicata sunt. Livius libr. 63. & Asconius in Cornelianam, ubi mendosè impressum est, Tulerat autem eam maxime, propter similitudines cum Q. Cæcilio. est enim legendum, cum Q. Servilio, vel cum Q. Cæpione.

Anno urbis DCXLIX. Ciceronis III. Coss. fuerunt,

C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C Marius iterum Consul Kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit, Plutar. in Mario, Sallustius in Jugurthino. C. Fimbriam Cicero pro Plancio inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. esse non potuissent, Consules facti sunt. De ejus eloquentia idem in Bruto. His consulibus C. Cassius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in Senatu ne esset, Asconius in Cornelianam. Hoc anno C. Lucius Tribunus milit. Marii fore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, sive C. Plotio militi, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. quem cum Marius scelere solum periculo liberasset ac coronasset, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Consulatum attulit. auctor Plutarchus in Mario, & Apophthegmatis. Cicero pro Milone, Valerius libr. 6. cap. 1. Quintilianus libr. 3. cap. ult.

Anno urbis DCL. Ciceronis IV. Coss. fuerunt,

C. MARIUS III. L. AURELIUS ORESTES.

Marius hunc Consulatum in apparatu belli Cimbrici (quod Cicero de provinciis Coss. Gallicum vocat & Mario extra ordinem decretum fuisse ait) consumpsit, ut scribit Velleius libr. 2. ubi addit

addit his Coss. Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tulisse, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. cuius meminit Suetonius in Nerone, & Cicero Agraria secunda his verbis: de sacerdotiis Cn. Domitius Tribunus plebis vir clarissimus tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. de eadem lege Domitia idem in Cornelianam apud Asconium, ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum consularem hominem vexavisse. Orestes in magistratu mortuus fuit. Itaque Marius è Gallia Romam profectus comitia consularia habuit, quibus ipse consul quartum creatus est, Plutarchus in Mario.

Anno urbis DCLI. Ciceronis v. Coss. fuerunt,

C. MARIUS IV. Q. LUTATIUS CATULUS.

HOc anno Marius Teutonos & Ambronas ad Haquas Sextias prope Massiliam delevit, Strabo lib. 4. Orosius libr. 5. cap. 16. ut alios mittam, de quibus in Orosum scripsi. Q. Catulus pater est; de cuius dicendi genere multa Cicero in Bruto. Interfectus est à Marianis anno DCLXVI. Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio post, suo nimirum anno, consul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam persecutus fuit, ut est in epitoma Liviana libro 68. Atque hanc rem ipse Antonius intelligens, libr. 1. de Oratore inquit, Cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus. Corradus non animadvertens, proconsule dici etiam, qui ante consulatum cum imperio consulari in provinciam mittitur, scripsit M. Antonium post consulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium nostrum in Ligarianam. Atque hic est Antonius ille triumphalis vir, cuius filiam à prædonibus captam fuisse, Plutarchus in Pompejo tradit, unde Cicero pro lege Manilia: An ignoratis ex Miseno ejus ipsius libros, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? in cuius loci interpretatione doctissimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonstrabimus, confundit. His consulibus Archiam poetam Romam venisse, Cicero in oratione pro eo habita scribit: & addit, illum sibi à prima pueritia principem ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem suorum studiorum extitisse. Usus enim fuit Cicero puer Græcis doctioribus, quod ipse in epist. ad M. Titinnium referente Suetonio de claris Rhetoribus ita scripsit: Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cœpisse L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus alii melius ingenia posse.

Anno urbis DCLII. Ciceronis vi. Coss. fuerunt,

C. MARIUS V. M. AQUILLIUS.

MArii in quinto Consulatu Collega fuit M. Aquillius. Hinc Antonius apud Ciceronem libro 2. de Oratore ait, se in Aquillii causa Marium crebro appellando collegam ei suum commendasse. Aquillum Marii in quinto consulatu collegam adversus fugitivos in Siciliam missum, bellumque servile, Athenione duce interfecto, confecisse, Diodorus Siculus libro 36. scripsit, in cujus excerpta historia ab Henrico Stephano Latine edita hic Consul C. Acilius per mendum vocatur. apud Ciceronem quoque Agraria 2. male scriptum est, Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit, ubi M. Aquillius scribendum. ut initio Verrinæ septimæ, Nos post id bellum, quod M. Aquillius confecit, sic accepimus: Nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuisse. Aquillius deinde causam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius libro 70. Cicero lib. 2. de Oratore, & Verrina septima testantur. Idem pro Flacco: M. Aquillium patres nostri multis avaritiæ criminibus, testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. Eodem pertinet illud pro Fonteio: Quam multa M. Aquillius audivit in suo iudicio? accusavit Aquillum L. Fufius, ut Cicero in Bruto scribit. itaque recte nunc libro 2. de Officiis legitur: in accusando etiam M. Aquillio L. Fufii cognita industria est. Ubi prius Manlio, corrupte scriptum erat. C. Marius Cos. V. & Q. Lutatius procos. Cimbrum in Venetia ad Athesim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Orosius noster lib. 5. c. 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit: ut ait Cicero de provinciis Coss. atque Italiam obsidione liberavit. Idem post redit. ad Quirites. Meminit pro Rabirio, & in Catilin. 4. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in palatio in area M. Fulvii Flacci fecit, Cicero pro domo.

Anno urbis DCLIII. Ciceronis vii. Coss. fuerunt,

C. MARIUS VI, L. VALERIUS FLACCUS.

Horum consulum frequens est mentio apud Ciceronem pro Rabirio, in Bruto, in Catilinam, & in Antonium. Quibus L. Appulejus Saturninus seditionem movit: is enim cum anno superiore Tribunatus competitorem, A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes nostras in cap. 17. lib. 5. Orosii) adjuvante C. Mario occidisset, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tulisset, in quam à singulis senatoribus jurari voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus erat, de civitate maluit, quam de sententia dimoveri: & C. Mario sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit, Cicero

pro Balbo, pro Sextio, & in Pisonem. Sed cum idem Saturnius C. Memnium candidatum consulatus interfecisset, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor consul fieret: S. C. factum est, ut consules viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus & Glaucia statim sunt interfecti, Cicero pro Rabirio, in Catilin. 1. Philip. 8. & in Bruto. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtulisse, auctor de viris illustribus scribit. Quare postea Cicerone consule C. Rabirius accusatus fuit à T. Labieno, cujus patruus Qu. Labienus cum Saturnino occisus fuerat, Cicero pro Rabirio, Orosius lib. 5. cap. 17. A Saturnino latae sunt leges Appuleiæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in singulas colonias ternos civeis Romanos facere posset, de qua Cicero pro Balbo.

Anno urbis DCLIV. Ciceronis 11X. COSS. fuerunt,

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS
ALBINUS.

DE his Cicero in Orat. post reditum ad Quirites: Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius homo eloquentissimus cum A. Albino collega Senatum aut populum est cohortatus. Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus est epist. 9. libr. 1. Famil. Tribunus fuit Qu. Calidius, auctore Valerio lib. 5. cap. 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem restitutum fuisse, Cicero quoque pro Plancio ait. Eodem anno Tribunus pl. fuit Sext. Titius, homo seditiosus & turbulentus: Cui Antonius Consul restitit, ut ipse narrat lib. 2. de Oratore, ubi de testimonio suo in Titium reum agit. fuit enim hic Titius accusatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi suæ habuisset, ut scribit Cicero pro C. Rabirio, & Valerius lib. 8. cap. 1. qui ait, cum lege Agraria gratiosum fuisse. est ergo is, de quo obsequens in Antonii & Albini Consulatu hæc scribit, Sex. Titius (Sextius in Obsequente mendose legitur) tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes, ita pugnauerunt supra concionem, ut rostris unguibusque lacerarentur. Haruspices sacra Apollinis litanda, & de lege, quæ ferebatur, supersedendum pronuntiarunt. Unde emendandus est locus Ciceronis lib. 2. de legibus corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis postromis. Sic enim legitur: quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, aut etiam decreto collegii, ut Livias consilio Philippi consulis & auguris? in codice manuscripto pro, *ut etiam*, legitur, *ut etiam*, tu, *ut Titiam*, reponere. nam in eodem libro, *Livias* pro *Livias* scriptum est. His consulibus C. Claudium Pulchrum cum, qui septimo anno post consul fuit, ædilem curulem fuisse, ex Plinii lib. 8. cap. 7. cognoscimus. Eum magnificentissi-

ma ædilitate functum esse, Cicero lib. 2. de offic. ait. De eodem in Verrem 6 C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum.

Anno urbis DCLV. Ciceronis 1X. COSS. fuerunt,

Q. CÆCILIUS METELLUS NE-
POS, T. DIDIVS.

AB his Consulibus lata est lex Cæcilia Didia, ab utriusque nomine dicta. cujus meminit Cicero pro domo, Philip. 5. epist. 9. libr. 2. Attic. ubi vulgo Cœliam Didiam, sicut pro Sextio, Aciliam Didiam mendose legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: Unum, ne diversis de rebus lex ferretur: Alterum, ut leges trinundino promulgarentur, auctor Cicero locis jam citatis. Manutius in libro de legibus, duas leges Cæcilias Didias fuisse affirmat, quem lege. Hoc ex Aconio addendum, Hujus Metelli consulis filium fuisse Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias gessit. quem Herbestus nescio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno urbis DCLVI. Ciceronis X. COSS. fuerunt,

C. CORNELIUS LENTULUS, P. LICINIUS
CRASSUS.

P Crassus, pater est M. Crassi, de cujus censura infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut est in Salustii investiva. Eodem anno Censores in Tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus, & M. Antonius, de quibus Valerius Max. lib. 2. c. 4. Cicero initio libri tertii de Oratore scribit, Antonium Censorem imperatoris manubiis rostra ornasse.

Anno urbis DCLVII. Ciceronis XI. COSS. fuerunt,

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS,
C. CASSIUS LONGINUS.

DE hoc Domitio Cicero pro Domo, Cn. Domitium, inquit, nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem Max. vidimus. De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Censor fuit anno DCLXI. post Tribunatum pontifex maximus populi suffragio creatus fuit, ut est in epitoma Liviana lib. 67. De eodem Cicero in Bruto, Hoc, inquit, loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo & magistratus personam, & consulari dignitatem tueretur. His Consulibus Ptolomæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum testamento heredem populum Romanum reliquisse, Obsequens & Cassiodorus scribunt: Cicero contra Rullum 2. Ascribit idem auctori Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenses, qui Apionis fuerunt.

Anno

Anno urbis DCLIX. Ciceronis XII. COSS. fuerunt,

L. LICINIUS CRASSUS, Q. MUCIUS
SCÆVULA.

DE his Cic. Verr. 4. Halesini pro multis & magnis suis, majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, suo jure nuper L. Licinio, Q. Mucio COSS. cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Idem lib. 3. de Officiis, Esse pro cive qui non sit civis, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scævula. Hanc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto. qua acerrimam de civitate quaestionem venisse, ait pro Balbo, de eadem pro Cornelio majestatis reo: Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis duo Consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulerunt. in quem locum Asconius plura scribit. Crasso Gallia provincia obvenit, in eaque rem gessit, de qua Cicero lib. 1. de Inventione, & in Pisonem. Q. Mutius in Asia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Consul fuerat anno DCLIX. & quia publicanis nihil agere in Asia permiserat, eorum conspiratione in judicium vocatus ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus est, ut scripsi in cap. 17. lib. 5. Orosii. Meminit ejus Cicero passim, lib. 1. de Oratore, in Bruto, pro Fonteio, in Pisonem, lib. 3. de Natura Deor. & alibi. His Consulibus Prætor fuit, suo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut est in Verrina 4.

Anno urbis DCLIX. Ciceronis XIII. COSS. fuerunt,

C. COELIUS CALDUS, L. DOMITIUS
AHENOBARBUS.

COELIUM hunc inter novos homines numerat Cicero pro Murena. Eundem non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendisse, ut ad summos honores perveniret, ait in Ver. 7. De eodem Crassus lib. 1. de Orat. Quis non videat, C. Cœlio æquali meo magno honori fuisse homini novo illam ipsam, quamcunque habuit in dicendo mediocritatem? Hac de causa meminit ejus in Bruto. Eundem clarissimum ac fortissimum adolescentem Quæstorem non esse factum, ait pro Plancio. ubi male, Q. Cœlius legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atq; severitatis exemplum in pastorem, qui aprum venabulo percusserat, ediderat. quod ex Ciceronis Verr. 7. Valerius in cap. 3. lib. 6. transtulit.

Anno urbis DCLX. Ciceronis XIV. COSS. fuerunt,

C. VALERIUS FLACCUS, M. HERENNIIUS.

M Herennius is est, qui in consulatus petitione L. Philippum superavit. de quo Cicero in Bruto: Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione su-

peravit: & pro Murena: Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? Totum annum domi forisque tranquillum fuisse, Obsequens scribit.

Anno urbis DCLXI. Ciceronis XV. COSS. fuerunt,

C. CLAUDIUS PULCHER,
M. PERPERNA.

Hic C. Claudius Ap. F. dicitur à Cicerone Ver-
rina 4. Alii non male C. F. appellare videntur: ut sit P. Clodii patruus, quem consulem fuisse, Cicero in Cœliana ostendit. Claudii collega in fragmentis Capitolinorum Factorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας, idem nominatur à Dione libr. 41. ubi de ipsius morte scribit. Hoc anno Censor cum Cn. Domitio fuit L. Crassus; cujus censuræ Cicero in libris de Oratore aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clarissima illa M. Curii & M. Coponii causa apud Centumviros à duobus consularibus atque æqualibus L. Crasso & Q. Scævula defensa est, paullo ante quam Cicero in forum venit, ut testatur ipse pro Cæcina. Meminit ejusdem lib. 1. & 2. de Oratore, & in Bruto. unde causam talem fuisse cognoscimus. Coponius in Testamento postumum hæredem scripserat: eique, si ante quam in tutelam suam veniret, mortuus esset, Manium Curium substituerat. cum postumus natus non esset, M. Coponius heres legitimus ad se hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævula Coponii patronus, nisi postumus, & natus & antequam in suam tutelam veniret, esset mortuus, heredem eum esse posse, qui postumo & nato & mortuo, esset substitutus. Crassus, qui Curium defendebat, contendit, testatorem hac mente fuisse, ut si filius non esset qui in tutelam veniret, Curius heres esset, idque omnibus probavit.

Anno urbis DCLXII. Ciceronis XVI. COSS. fuerunt,

L. MARCIUS PHILIPPUS, SEX. JULIUS CÆSAR.

L Philippus is est, quem à M. Herennio prius superatum fuisse, diximus. de eodem Cicero lib. 3. de Officiis: L. Philippus Q. F. magno vir ingenio, inprimisque clarus gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima. Hic annus decimus sextus terminus est pueritiæ Ciceronis: in qua, ut Plutarchus scribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, disceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, visendi Ciceronis cognoscendæque celebratæ celeritatis in discendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. de quo honore Plutarchus in Præceptis civilibus, & Ovidius lib. 5. Factorum:

Et mediis juvenum, non indignantibus ipsis

Ibat: & interior, si comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipsum ejusmodi natura fuisse ait, qualem Plato lib. 5. de Rep. in Philosopho & homine docili requirit. ubi Socrates ita concludit, σοκρῆς κὲ τὸ φιλόσοφος

σοφίας φήσιν ἐπιθυμητὴν εἶναι & τ' μιᾶς, τ' οὐκ ἔστι, ἀλλὰ πλείους, id est, Igitur & Philosophum dixerunt sapientiae amatorem esse, non unius alicujus, sed universae. Puer Cicero, cum poësi inprimis delectaretur, Pontium Glaucum tetrametris composuit, quem sua etiamnum aetate existisse Plutarchus ait. Æschylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ à Strabone, Athenæo & aliis citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Livius Drusus, cum senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, inquit Velleius lib. 2. Cum igitur vehementius in veniret in causam Principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos à pridie Non. usque ad Idus Septemb. fuisse, ex veteri Calendario cognoscitur, Crassus se cum C. Cotta & P. Sulpicio in Tusculanum contulit. quo cum primum Q. Scævula & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Julius Cæsar venissent, habita fuit disputatio de Oratore, quam Cicero postea tribus libris complexus est, seque tum adhuc puerum fuisse, ait lib. 13. Att. Idibus Septembris senatus frequens vocatu Drusi in Curiam venit, ibique permulta vehementissima contentione animi, ingenii, virium à L. Crasso dicta sunt: dicenti latus condoluit, sudorque multus consecutus est: ex quo cum cohorruiisset, cum febris domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus, Cicero lib. 1. & 3. de Oratore. Drusus quoque, sociis & Italicis populis spe civitatis Roman. sollicitatis, cum è foro cinctus immensa multitudine revertisset, in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit, Vellejus, & Livius libr. 70. Cicero quoque libr. 3. de Natura ait, Drusum domi suæ ferro à Q. Vario interfectum esse. & pro Milone, Tribunus pleb. M. Drusus occisus est: nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Petiit eodem tempore tribunatum pl. C. Cotta is, qui anno post Rom. cond. DCLXXVIII. Consul cum L. Octavio fuit. sed paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate, lib. 3. de Oratore. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res suas extulisset, & equites palam infectatus esset, antequam sententiæ de ipso ferrentur, urbe cessit, Appianus lib. 1. Crasso mortuo, Cotta pulso Cicero in forum venit ut ipse testatur in Bruto. Unde cognoscitur, M. Tullium anno sequente, cum judicia bello Italico intermissa essent, sumpta virili toga in forum venisse. Deducebantur enim tum in forum adolescentes à patre, vel à propinquis, ut essent fori auditores, & sectatores judiciorum, qua de re Tacitus in Dialogo de Oratoribus. meminit Cicero pro Cælio. & ep. 10. libr. 13. Famil. Filius etiam, qui togam virilem sumebat, à patre & propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Cassii filio scribit, & togam virilem ἀνδρῆϊον ἰμάτιον appel-

lat Dio lib. 45. eandem ἐσθῆτι ἀνδρῆϊκῶν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, & Græci ἀπὸρφορον nominant. Dabant etiam suis liberis Romani decimo sexto fere anno. Sic enim Suetonius in Augusto. Quadrimum patrem amisit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaribus Africano donatus est, quantum expers belli propter aetatem. sic M. Tullius suo filio, quo auctus fuit Cæsar & Figulo coss. anno DCLXXXIX. togam puram dedit Lentulo & Marcello coss. Anno DCCIV. ep. 1. lib. 1. & ep. 20. lib. 9. ad Att. Adolescentes eo ipso die, quo togam virilem sumebant, in Capitolium ascendisse, argumento est, quod Valerius libri quinti cap. 4. de M. Cotta scribit, de quo Dio libr. 36. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum significatum fuit: quæ Sisenna initio belli Marsici exposuit, auctore Cicerone, libr. 1. de Divinat. Eadem referuntur ab Obsequente, & Orofio libro 5. cap. 18. Tum Haruspices Italici belli funesta illa principia non obscure prædixerunt, Cicero de harusp. resp.

Anno urbis DCLXIII. Ciceronis XVII. coss. fuerunt,

L. JULIUS CÆSAR, P. RUTILIUS LUPUS.

HORUM Consulibus Cicero lib. 1. de Divinat. his verbis meminit: Quin etiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ Balearici filia somnio. & paulo post, Cæciliæ Q. filia somnio modo, Marsico bello, templum est à senatu Junoni Sospitæ restitutum. Nam his consulibus, ut Paterculus scribit, ortum est bellum, quod, quia à Marsis primum commotum fuit, Marsicum est dictum, ut Strabo lib. 5. scribit, atque ita vocatur à Cicerone etiam Phil. 8. & orat. 2. contra Rullum: ubi idem, sicut & Verrina quarta, pro Cluentio, pro Archia, & de Haruspicio resp. Italicum nominatur. Idem à Cicerone pro Fonteio, Sociale à Diodoro, Plutarcho, & Appiano, Μαρσικὸς & συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi vicini, ut Cicero pro Sulla ait. Tu vide Orofium nostrum cap. 18. lib. 5. Gestum est hoc anno & proximo sequente ab ipsis Consulibus. Hinc Cicero pro Fonteio, Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. Atque de his duobus annis intelligendum, quod Cicero in Bruto scribit, Erat Hortensius in bello primo miles, altero tribunus militum. Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adversus intercessionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum R. arma sumfissent, Asconius in orat. pro Scauro, Valerius lib. 8. c. 6. Appianus lib. 1. cujus libri mendose Κοίντων ἐπιλέγειον pro Qu. Vario edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebreque defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob ejus tristitiæ occasionem senatus decrevit, ne judicia, dum tumultu Italicus

licus esset, exercerentur, inquit Asconius pro Cornelio. Tum Cicero, ut ipse in Bruto ait, quotidie & scribens & legens & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem auctore Quintiliano lib. 10. cap. 3. in disputationibus de Oratore iudicium suum cum Crassi auctoritate conjunxerit; non dubium est, quin ipse Tullius suas exercitationes lib. 1. de Oratore sub Crassi persona ita significaverit: In quotidianis cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam, illam exercitationem maximè, ut aut versibus propositis quam maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maximè possem lectis pronuntia-rem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cum ea quæ legerem græcè, latinè redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamè usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Tum igitur Cicero admodum adolescentulus, ut est lib. 2. de natura Deorum, Arati carmina de cælo stellisque convertit, quorum fragmenta exstant. Marium quoque illis temporibus, cum Scævula viveret, qui de eo dixit, Canescit fæclis innumerabilibus, scripsit. cujus à se scripti meminit lib. 1. de legib. lib. 1. de Divinat. & lib. 12. ad Att. De Mario aliter Corradus: quem lib. 1. de legibus refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæsar cos. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas est fociis & Latinis data, ut Cicero pro Balbo ait.

Anno urbis DCLXIV. Ciceronis XVIII. Coss. fuerunt.

C. POMPEJUS STRABO, L. PORCIUS CATO.

HOc anno primum senatores cum equitibus Ro. lege Plotia judicaverunt, cujus Cicero pro Cornelio meminit, & Asconius eum locum interpretans, scribit his consulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tulisse. Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone, de Harusp, resp. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto, Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus, excesserat. ego autem juris civilis studio multum operæ dabam Q. Scævulæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi dicebat. Atque hic est Q. Mucius Augur, ad quem sumpta virili toga Cicero à patre ita erat deductus, ut quoad posset, & liceret, à senis latere nunquam discederet; quod ipse in Lælio scribit. Sed cum Q. Scævula Augur, qui cum L. Metello Consul fuit Anno urbis DCXXXVI. in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris sit depravatum. nam Scævulam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti significari putant, intelligi non posse, inde constat, quòd Cicero se ad Pontificem, non nisi Augure mortuo contulit. Augur autem non solum hoc, verum etiam sequente anno super-

stes fuit, ac tum Ciceroni sermonem Lælii de amicitia exposuit, ut è Lælio M. Tullii perspicuum est. De eodem Augure Cicero hæc Philippica VIII. Ego Q. Scævulam Augurem memoria teneo bello Marfico, cum esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem, neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque & debilis primus veniebat in curiam. Plutarchus scribit, Ciceronem bello Marfico aliquandiu sub Sulla militasse. Apud Sullam legatum se fuisse, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit, ipse Cicero lib. 1. de Divinatione scribit de hac sua militia: etiam Philipp. 12. hæc memoriæ prodidit: C. Compejus Sex. F. consul me præsentem, cum essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catione duce Marforum inter bina castra collocutus est. Hoc anno censores fuerunt P. Licilius Crassus, & L. Julius Cæsar. quibus censoribus nullam populi partem esse censam, Cicero ait pro Archia.

Anno urbis DCLXV. Ciceronis XIX. Coss. fuerunt.

L. CORNELIUS SULLA, Q. POMPEJUS RUFUS.

DE hoc anno Cicero in Bruto. Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpitium ab optima causa profectum, Cajoque Julio consilium contra leges petenti resistentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit. ait idem de Resp. Harusp. Dissidebat enim capitali odio à Q. Pompejo consule, quicum conjunctissime & amantissime vixerat, in Lælio: cumque auctore Mario perniciosas leges (quas per vim latas, Sulla dicebat, ut est Philipp. 8.) promulgaret, ac Pompeji consulis filium, Sullæ generum occidisset, Sulla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit Livius libro 77. & alii. tum Sulla P. Sulpicium oppressit, eique ferro erepta vita est, Cicero in Catilin. 3. & lib. 3. de Oratore. Marius primo senile corpus paludibus demersus, occultavit: deinde ad infirmorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugit: inde navigio per parvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenit, ait Cicero pro Sextio. Historiam pleniorè apud Plutarchum, Appianum, Vellejum, & in Epitoma Livii invenies. De eodem Cicero post reditum ad Quirites: C. Marium egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi, audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplicique venisset. & in Pisonem: C. Marium Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus Africæ devicta, ab eodem expulsam & naufragam vidit.

Dum

Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates rex Ponti, Ariobarzane & Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque Bithynia, Asiam intravit, unaque die tota Asia tot in civitatibus, uno nuncio, atq; una litterarum significatione cives Roman. necandos trucidandosque denotavit, inquit Cicero in Maniliana, scribit Livius lib. 78. Valerius lib. 9. cap. 2. Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico. Atque hæc est illa univerforum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis misera crudelisque cædes, quam Cic. pro Flacco nominat. Hanc verò crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cum à rege Mitylenis oppressus esset, vestis mutatione vitavit, ut est in orat. pro Rabirio Postumo. Idem in Maniliana ait. Mithridatem tum legatum populi Rom. consulare vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necasse. Intelligit autem M. Aquillium consulem anni DCLII de quo præter Appianum Justinus lib. 38. & Athenæus lib. 5. Dipnosoph. Cicero etiam hac de causa M. Aquillii mentionem facit Tuscul. 3. Urbs Rhodus sola tum in fide mansit, atque oppugnata fuit, ut est in epitoma Livii lib. 78. Unde Cicero in Verr. 4. ait Rhodios prope solos bellum illud superius cum Mithridate gessisse, omnesque ejus copias, acerrimumque impetum moenibus, littoribus, classibusque suis excepisse. Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei se Cicero tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, ut ipse in Bruto ait. Hinc Plutarchus scribit, Ciceronem, cum è pueris excessisset, Philonem Academicum audivisse: quem inter Clitomachi discipulos Romani inprimis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum mansuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero lib. 1. de Natura Deor. inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo, Jam Clitomacho Philo noster operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrociniū Academiæ non defuit. Phædrus quoque Ciceroni, cum puer esset antequam Philonem cognovisset, valde ut philosophus, probatus fuit. epit. 1. lib. 13. Famil. Merito igitur lib. 1. de Natura scripsit, non mediocrem se à primo tempore ætatis in philosophiæ studio operam curamque consumpsisse, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur, ut ait in Bruto. Hoc etiam anno ut jam retulimus: Q. Mucius Augur Lælii de amicitia sermonem habitum, ab illo paucis diebus post mortem Africani Aquillio & Tuditano consulibus anno DCCXXIV Ciceroni exposuit. Augure mortuo Cicero se ad Qu. Scævulam pontificem contulit: cui Reip. & senatus principi cum operam daret, peritus juris evasit, ut Plutarchus scribit. Unde Attic. lib. 1. de leg. Tullium his verbis affatur: Nam à primo tempore ætatis juri studere te memini, cum ipse etiam ad Scævulam ventitarem: neque unquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, ut jus civile contemneres, & Brutus de claris, Orat. Tu mihi videris

tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset Oratori. Qu. Scævula pontifex, seu, ut Appianus eum nominat, Μάκιος Σκαϊόλας ὁ τὴν μεγίστην Ρωμαίοις ἱερῶσύνην ἱεράμειον, id est, quem supra consulem cum L. Crasso fuisse anno ab v. c. DCLVIII. scripsimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno urbis DCLXVI. Ciceronis XX. COSS. fuerunt.

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

HOC anno Cinna consul. cum perniciosas leges per vim ferret, urbe à Cn. Octavio collega pulsus est, Livius lib. 79. unde Cicero in Catil. 3. Cn. Octavio consul armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit, atque ita bellum Octavianum commotum est: cujus meminit Cicero l. 1. de divinac. & l. 2. de Natura Deorum, Tum, inquit, stellis iis, quas Græci cometas, nostri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ. vide Plinium lib. 2. cap. 25. Dissensionis inter Octavium & Cinnam meminit Cicero etiam de haruspicum resp. Cinna urbe pulsus, corruptum App. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, ut Livius lib. 79. scripsit, Ap. Claudio, P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuisse, Cicero pro domo ait. Tum Marius cum reliquis exsulis ex Africa accersitus, cum in urbem recepti essent, eam velut captam cædibus & rapinis vastarunt, qua de re Orosius lib. 5. c. 19. & ego in eum locum. Hinc Cicero post red. in senatu ait, C. Marius reditu suo senatum cunctum pæne delevisse. Tum Q. Catulus, M. Antonius. C. Julius trium ætatum oratores tres sunt crudelissime interfecti, Cicero in Bruto. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit: postea vero civili bello victor iratus, necessariis Q. Catuli deprecantibus non semel respondit, moriatur. Idem Tuscul. 5. & Cotta lib. 3. de Natura Deor. Cur tot civitatis principes à Cinna intercepti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? M. Antonii in iis ipsis rostris in quibus ille Remp. constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita conservata, lib. 3. de Orat. & Tuscul. 5. Cinna collegæ sui consulis Cn. Octavii præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita. M. Antonii omnium eloquentissimi quos audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. de his omnib. vide proœmium l. 3. de Orat. de P. Crasso Cicero pro Sextio, In qua civitate ipse meminisset patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset. de eodem pro Scauro, & ibi Asconius. Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio

dio Romæ dedit operam, & actori summo causarum, & magistro, ut ait in Bruto. de quo Molone Plutarchus in Cic. & Cæsare, Strabo lib. 14. Quintilianus lib. 3. c. 1. & Suetonius in Julio Cæsare. Molonem Rhetorem studia M. Ciceronis acuisse, ait etiam Valerius Max. l. 2. c. 1. Circa hoc tempus Cicero adolescens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos & rudes edidit. quod ipse initio lib. 1. de Oratore, & Quintilianus lib. 3. significant.

Post hunc annum triennium fere urbem sine armis fuisse, Cicero in Bruto ait, quo Sulla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsederunt. ut scribit Vellejus.

Anno igitur ab v. c. DCLXVII. Ciceronis XXI. Coss. fuerunt,

C. MARIUS VII. L. CORNELIUS CINNA II.

MARIUS, quem Cicero pro Plancio, duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consullem esse factum ait, editis multis sceleribus Idibus Januarii decessit, Livius lib. 80. de ejus morte sic Cic. lib. 3. de Natura Deor. Cur Marius tam feliciter septimum consul domi suæ senex est mortuus? Mario successus est L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio exstat. Huic cum à Cinna missus, ut Sullæ ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam trajecisset, consuli portas tota Asia clausit, Cicero pro Flacco. Anno sequente idem à C. Fimbria legato suo consularis interfectus est, Vellejus lib. 2. Livius 82. Strabo 13. Hoc anno censores in tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Marcius Philippus, M. Perperna. quorum Verrina tertia in lege Verris mentio fit ita: Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, cum socium ne ei admittito. de Marcio item Cicero pro domo ait, L. Philippus censor avunculum suum præterit in recitando senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea Rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. Hi sunt superiores illi censes, quibus Archiam cum L. Lucullo quæstore fuisse in Asia, Cic. pro Archia ait. Lucullus enim hoc tempore quæstor in Asia permultos annos admirabili quadam laude provinciam præfuit, ut Cic. in Luculli principio scribit. Lucullum verò in Græcia fuisse ante, quam Sulla eo veniret, ex Plutarchi Sulla cognoscitur. Sulla quoque ex Asia decedente Lucullus ibi mansit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis DCLXIX. & DCLXIX. Ciceronis XXII. & XXIII. Consules à se creati Remp. tenuerunt,

L. CORNELIUS CINNA, CN. PAPIRIUS CARBO.

QUA ratione M. Tullius hoc triennium quo urbs fere sine armis fuit, traduxerit, ipse in Bruto his verbis exponit; Ego, inquit hoc tempore omnino nocte & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar, eram cum Stoico Diodoto: qui cum habi-

tavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in aliis rebus tum studiosissime in Dialectica exercebar: quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. hætenus Cic. qui hunc Diodotum lib. 1. de nat. Deor. primo loco numerat inter eos Philosophos, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo; Diodoto quid faciam Stoico? quem à puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo, & ep. 16. l. 13. Fam. Domi meæ cum Diodoto, Stoico homine, meo judicio, eruditissimo, multum à puero fuit. ejusdem meminit ep. 4. l. 9. Fam. de quo loco etiam Adriani Turnebi, & Petri Romi, præceptorum meorum, quos ut ipsorum dignitas poscit, honoris gratia nomino, sententiæ aliquando non nihil discreparunt: res tamen ipsa ex vera hujus nominis scriptura, quam Victorius, Manutius, & Lambinus, viri doctissimi è vetustis libris ediderunt, jam extra controversiam est. De eodem Cicero Tuscul. 5. Diodotus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi vixit. is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea versaretur; & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in studiis oculis non egebat) tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discipulis, unde, quo, quamque lineam ducerent. Mortuus fuit Cæsare & Bibulo Coss. anno ab v. c. DCCXIV. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratorib. ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes Philosophiæ partes penitus hausisse. Addit Cicero in Bruto: Huic ego doctore, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. commentabar declamans sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam latine, sed græcè sæpius: vel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quod à græcis summis doctoribus, nisi græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Ciceronem ad Præturam usque græcè declamasse, auctor est Suetonius de claris Rhetoribus. Circa hoc tempus Cicero; cum Aratum jam Romanum hexametris versibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit, ut scribit Hieronymus in præfatione in Euseb. Chron. Ipse Cicero secundo libro extremo de officiis ad filium, viginti annos natum ita scribit: Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere ætate cum essemus, quæ es tu nunc, è græco in latinum convertimus. Divisit autem Cicero unum Xenophontis librum in tres, ut Servius in primum Georgicorum testatur. Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius lib. 10. cap. 5. Timæi pars cum maximo bono studiosorum utriusque linguæ exstat. Protagoram

ab eo conversum fuisse, Hieronymi, Prisciani & Donati testimonio tantummodo scimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quam hoc fecisse, putamus. Carbonis in secundo consulatu Quæstor fuit C. Verres, Cic. Verrina 3. Tum Sulla pace cum Mithridate facta, Asiam in quadraginta quatuor regiones distribuit, auctore Cassiodoro. Cum autem Sulla omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, descripsit, Cic. pro Flacco, & ep. 1. lib. 1. ad Qu. fratrem. Sed Sullam in Italiam revocavit Resp. ait pro lege Manilia.

Anno urbis DCLXX. Ciceronis XXIV. coss. fuerunt,

L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS.
C. NORBANUS FLACCUS.

Horum Consulium meminit Cic. pro Quintio. Huius etiam C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuisse ait. cuius Flacci mentionem Cæsar lib. 1. de bello Gallico facit. Scipionis Quæstorem M. Pisonem de quo paullo ante, fuisse, ex Verrina tertia cognoscitur. Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus est, de quo Cic. in Bruto. Nam Sulla compositis transmarinis rebus in Italiam venit, & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in c. 20. lib. 5. Orosii. tum Cn. Pompejus adolescentulus privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, & rem optime ductu suo gessit, Cic. in Maniliana. eodem pertinet illud in Phil. 5. Pompejus ad L. Sullæ Maximum imperium, victoremque exercitum accessit; vide Plutarchum & alios. Sullam vero cum Scipione inter Cales & Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de jure civitatis, legis inter se conditiones contulerunt, inquit Cicero Phil. 12. sed cum res convenire non posset, & Sulla Scipionis castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis signa ad Sullam transtulit, Scipio, cum interim posset, dimissus est. hæc Livius lib. 85. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulsus Massiliæ postea in exilio vixit, Cic. pro Sextio. Hoc anno Capitolium incensum fuit, cuius meminit Cic. in Catil. 3. & Dionysius Halicarnassæus lib. 4. Tu lege Plutarchum in Sulla, & August. cap. 24. lib. 2. de Civit. Dei.

Anno urbis DCLXXI. Ciceronis XXV. coss. fuerunt,

CN. PAPIRIUS CARBO III. C. MARIUS C. F.

Horum consulium mentio est apud Ciceronem contra Rullum. Hoc anno, cum à Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marii, consulis, cum Senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit, Livius lib. 86. Tunc interfectus fuit C. Carbo consulis frater, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Famil. Perit tum quoque P. Antistius Cn. Pompeji

locer, de quo Cicero in Bruto, & Qu. Scævula pontifex maximus, quem Livius l. 86. scribit in vestibulo ædis Vestæ occisum fuisse. Hinc Cicero lib. 3. de Natura deor. Temperantiæ, prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex max. est Qu. Scævula trucidatus. meminit ejusdem li. 3. de Orat. Tandem Sulla, fuso Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in civibus exstitit, de qua Cicero lib. 2. de officiis, & Orosius lib. 5. cap. 21. Tum Cn. Pompejus in Siciliam cum imperio à Senatu missus Carbonem consulem captum interfecit, Livius lib. 89. Plutarchus in Pompejo, & alii, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Fam. Hoc vero, qui Lilybæi à Pompejo nostro est interfectus, improbius nemo, meo iudicio, fuit. atque ita Pompejus Siciliam multitudine cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit, Cicero in Maniliana. Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus quem Cicero defendit, à Sulla cum duabus legionibus in Asia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus in Mithridatico. Murena vero Mithridatem vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit, ut ait Cic. pro Murena. & addit filium viro fortissimo parenti suo magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuisse. Lucillum autem quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpsisse, idem in Lucullo scribit. Extremo hoc anno Sulla effecit, ab Interrege ut dictator diceretur, ait Cicero ep. 18. l. 9. ad Att. quomodo id effecerit, copiose Appianus, & Plutarchus scribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat. 3. contra Rullum, omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit, ut omnia, quæcunque ille fecisset, essent rata. de eadem lege lib. 1. de legibus. Nihil credo magis illa justa est, quam Interrex noster tulit, ut Dictator, quem vellet civium, indicta causa impune posset occidere. Itaque Sulla Dictator, qui tum sine dubio habuit regalem potestatem, ut est in orat. de Harusp. resp. omnes; quos oderat morte multabat, pro Ligario. De proscriptione Sullana Orosius noster cap. 21. lib. 5. Et si autem Sulla dictator post Cn. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero orat. 3. contra Rullum: consules tamen creati permittit.

Anno urbis DCLXXII. Ciceronis XXVI. coss. fuerunt,

M. TULLIUS DECULA, CN. CORNELIUS DOLABELLA.

DE his consulibus Cicero orat. 2. contra Rullum. De quibus vendendis S. C. facta sunt M. Tullio, Cn. Cornelio coss. Sulla Dictator hoc tempore rebus novis Reip. statum confirmavit, ut est in epitoma Liviana 89. Recuperata Rep. & legibus atque judiciis constitutis, Cicero ad causas & privatas & publicas adire cœpit, in Bruto. Itaque his consulibus, ut Gellius l. 15. c. 28. scribit, M. Cicero causam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judi-

cem dixit. Præterea in Eusebii Chronico ita legitur: xxvi. anno ætatis Cic. Quintium defendit. Idem cognoscitur ex ipsa causæ expositione, quæ talis est. Sex. Nævius ante biennium, Scipione & Norbano coss. cum P. Quintius prid. K. Febr. in Galliam profectus esset, à P. Burrieno prætore possessionem bonorum Quintii, à quo sibi pecuniam deberi, & vadimonium desertum dicebat, ex edicto postulavit, missus in possessionem Nævius, cum bona absentis Quintii dies xxx. possedisset, ea præscribi iussit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii autionem impedire conatur, seque paratum esse iudicio absentem defendere profiteretur. Nævius postulat, ut Alphenus iudicatum solvi satisfaret, quod cum ille recusaret, eoque nomine Tribunos appellasset, convenit, ut Idibus Septem. Quintium sibi Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum & sex menses, hoc est ab Idibus Septem. Scipione & Norbano coss. usque ad Idus Martias hujus anni, nihil petit. Tum demum in jus ventum ad P. Dolabellam Prætorem. ibi Nævius petit, ut Quintius iudicatum solvi satisfaret, quod cum is recusaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut satisfaret, aut sponsonem faceret, Ni bona sua ex edicto possessa non essent. Sponsonem facta, C. Aquillius Judex datus est, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto à Nævio possessa non esse. Vides igitur aperte Quintii causam hoc anno à M. Tullio defensam esse post Idus Martias, nam quod Cicero ait rem jacuisse in controversiis biennium: Oratorum more elate dictum est, & si quis velit calumniis Nævii rem in biennium ductam fuisse, hoc quidem certè omnes fatiri necesse est, post idus Sep. quæ hoc anno, non quæ Sulla & Metello coss. anno insequente fuerunt [ut Corradus res nescio quas agens scripsit] hanc causam actam esse. Quod vero & Corradus opinatur, & non nemo affirmat, Quintium defensum post Dictatorem Sullam, eo quod Cicero dicat, Emisti bona Sex. Alpheni L. Sulla Dictatore vendente, leve admodum est. cur enim in iudicio privato hoc eloqui ausus non fuisset? aut quis præstabit, ab Oratoribus omnia dicta, vel eo modo acta fuisse, quo postea scripta sunt & edita?

Sulla dictatore Cicero iterum se Moloni, qui legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dedisse, ait in Bruto. Hoc quoque tempore Cn. Pompejus, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero pro lege Manilia. intelligit autem bellum gestum cum Domitio, & Hiarta Numidiæ rege, quo de Orosius libro 5. cap. 21. atque ex Africa Pompejus adhuc eques triumphavit. Miror autem Eutropium scribere Pompejum tunc quartum & vigesimum annum egisse, cum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto & Vellejo notum est, & nos supra admonuimus. Eodem tempore L. Sulla Murenam ex Asia revocavit, ut ait Cic. in Manliana. Murena reversus amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphavit, in Orat. pro Murena.

Anno urbis DCLXXIII. Ciceronis XXVII. COSS. fuerunt,

L. CORNELIUS SULLA FELIX II.
Q. CÆCILIUS METELLUS PIUS.

HORUM Consulium meminit Cicero Verrina tertiam, & Gellius lib. 15 cap. 28. ubi scribit, Ciceronem his consulibus Sex. Roscium parricidii reum defendisse. & addit, Fenestellæ errorem notatum fuisse à Pædiano, quod scripsisset Ciceronem sexto & vigesimo ætatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Quem Fenestellæ errorem Corradum, aliosque viros doctos potius amplecti, quam Asconii & Gellii auctoritatem sequi, equidem miror: cum præsertim Quintilianus libro 12. cap. 6. scribat, Ciceronem sex & xx. annos natum pro Sex. Roscio dixisse, eos vero ante 111. nonas Januarii hujus anni natus non fuit. Egit tamen opinor hanc causam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipsa intelligitur, in lege de proscriptione erat, ut anno superiore ad Kal. Junias proscriptiones venditionesque fierent: Roscius autem pater aliquot post menses Romæ occisus est: eaque res quatruiduo ad Chryzogonum in castra Sullæ Volaterras (quod oppidum obsessum Sulla in deditionem accepit. Livius lib. 89.) delata est. Bona Roscii tanquam proscripti, ideoque occisi, ut Plutarchus tradit, Sulla hastæ subiecit, & Chryzogonus ejus libertus duobus millibus nummum emit, cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roscii bona patris ita vendita esse ægre ferret, eaque sexages esse demonstraret, Sulla coargui se graviter tulit, & Roscii filii nomen opera Chryzogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roscii patrocinium ob Sullæ metum nemo susciperet, adolescens ab omnibus desertus, ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud splendidius aut præclarior gloria initium habere non posset. Cic. igitur adolescens contra L. Sullæ dominantis opes Sex. Roscium Amerinum defendit, lib. 2. de Offic. Defensionis capita tria sunt: in primo parricidii crimen falso obiectum fuisse Roscio, multis argumentis convincit: secundum est de audacia duorum Roscorum, Capitonis & Magni. in quos crimen ita confert, ut eos multis suspicionibus arguat. tertium est de Chryzogoni potentia, quam invidiosè insectatur. Victor in causa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait: ipse verò in Bruto sic scribit: itaque prima causa publ. pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio videretur. Roscio contra Chryzogonum defenso Ciceronem Athenas secessisse, atque inde post triennium Romam revertisse, in Eusebii Chronico scriptum est. unde illud Caleni apud Dionem lib. 46. manasse videtur, καὶ τὸς ἑξήκοντα ἐτη κατὰ τρεῖς ἔτη: quibus verbis significat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis vixisse,

vixisse, & certe si Roscio defenso statim in Græciam profectus esset, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixisset. Jam verò, cum secus ipse in Bruto scribat, nos etiam hæc temporibus aliter dividemus.

Mitylenas hoc tempore in Asia expugnatas fuisse in Liviana epitoma lib. 89. scriptum est. expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Cæsar, auctore Suetonio, corona civica donatus est. Atque ita urbs, & natura, & situ, & descriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, belli lege ac victoriæ jure populi Romani facta est, Cicero Orat. 2. contra Rullum.

Anno urbis DCLXXIV. Ciceronis XXIX. Coss. fuerunt,

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS,
AP. CLAUDIUS PULCHER.

HOS Consules in hunc annum Sulla contra voluntatem populi, qui ipsum creabat, renuntiantes curavit, & Dictatura se abdicavit, Appianus lib. 1. Orosius lib. 5. c. 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde in Orat. de harusp. respon. P. Servilius collega patris ejus nominatur. Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem disertissimum defendit; Sulla adhuc vivo, ut ait pro Cæcina. Erat eo tempore in Cicerone summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eoque magis, ut ipse in Bruto scribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat. itaque cum cum & amici & medici hortarentur, ut causas agere desisteret, ipse autem quodvis periculum adire, quam à sperata dicendi gloria discedere, mallet: censeret tamen remissione & moderatione vocis & commutato genere dicendi se & periculum vitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutaret, eam sibi causam in Græciam proficiscendi fuisse ait in Bruto. itaque cum esset biennium versatus in causis, Roma est profectus hujus anni ætate, ut ex sequentibus cognoscetur. Cum venisset Athenas, sex mensis cum Antiocho veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philosopho fuit: studiumque philosophiæ nunquam intermissum à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renovavit, ut ipse in Bruto testatur. ideoque lib. 1. de Natura Deor. Antiochum inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodem lib. 1. de legibus: Vir iste fuit prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihi que ut scis, familiaris. Plutarchus quoque in Cicerone à nobis converso, ita scribit, Cum Athenas venisset, Antiocho Alcalonitæ operam dedit: ejusque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: sed quæ ab ipso in philosophia novabantur, ea minime

probabat. jam enim Antiochus à nova Academiâ defecerat; & relicta Carneadis secta, commutatoque instituto, vel evidentia & sensibus victus, vel, ut nonnulli ajunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi discipulis adductus, Stoicorum decreta ferè defendebat. Antiochus igitur, ut Cicero in Lucullo testatur, appellabatur quidem academicus, sed erat, si per pauca mutavisset, germanissimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tamdiu, ut constaret diutius didicisse neminem: & scripserat de Academica secta acutissimè, eamque non acrius accusavit in senectute, quam antea defensitaverat. Plura in Lucullo Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum & Zenonem frequenter cum Attico audivit, ut ait lib. 2. de finib. Meminit Tuscul. 3 & Acad. 1. Hic annus xx. est post M. Antonii & A. Posthumii consulatum: ad quem Lucullorum ædilitas à Plinio lib. 8. cap. 7. refertur. eam verò magnificentissimam fuisse Cic. 1. 2. de Officiis scribit. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magistratus, quos Cic. initio Luculli recenset, ita constituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Mamercio Coss. prætor fuerit, sequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio & Cotta Coss. ad consulatus petitionem redierit.

Anno urbis DCLXXV. Ciceronis XXIX. Coss. fuerunt,

M. ÆMILIUS LEPIDUS, Q. LUTATIUS CATULUS.

HIS consulibus Sulla in agro Cumano mortuus, Hac Romam perlatus cum magna pompa in Campo Martio sepultus est, quod præter ceteros Appianus lib. 1. copiosè narrat. Primus autem è patriciis Cornelii Sulla igni voluit cremari, lib. 2. de legibus. Post Sullæ mortem dissensio inter consules orta est, cum Lepidus Sullæ acta rescindere tentaret, & Catulus ei resisteret. vide Orosium nostrum l. 5. c. 22. Hinc Cicero in Catil. 3. Dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reip. luctum, quam ceterorum. Ubi verò M. Tullio de Sullæ morte Athenas allatum est, ut Plutarchus scribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu esse cœpisset, & vox ita conformata esset, ut cum auditu suavis ac plena, tum ad corporis constitutionem moderate accommodata esset, motus & precibus litterisque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipsum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capesseret, dicendi vim ceu instrumentum rursus excoluit, civilemque facultatem excitavit. Itaque primum, ut ipse in Bruto scribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum studiosè exercebatur. post totam Asiam peragravit cum summis oratoribus, quibuscum exercebatur ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Asia illis temporibus disertissimum fuisse judicat. unde Strabo lib. 14.

lib. 14. καὶ τὰ ἄλλα εἰ ἀνὴρ ἀξιόλογος & γενναῖος ῥήταιρ
 Μένιππος & τὸς πατέρας ἡμῶν, Καθίας ἐπικαλε-
 ἴδην. ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ & τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὡν
 ἡ κορυφαία Κικέρων, ὡς Φη(ιν ἐν τινι γραφῇ αὐτῆ συ-
 κληῶν Ξενοκλεί, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον ἀκμαίεσσι. id est,
 Fuit tibi patrum nostrorum memoria nobilis magi-
 ster dicendi Menippus cognomento Catocas: quem
 Cicero ex Asiaticis oratoribus, quos audivit, maxi-
 me laudat, ut est in quodam ipsius libro, ubi eum
 cum Xenocle, atque illius ætatis oratoribus compa-
 rat. de Xenocle, Adramytteno, cui Cic. quoque ope-
 ram dedit, idem Strabo. lib. 13. Erat cum Cicerone
 tum etiam Æschylus Cnidius, assiduisime autem
 Dionysius Magnes. quibus non contentus, Rhodum
 venit, seque ad eundem, quem Romæ audiverat, Mo-
 lonem applicavit, cum actorem in veris causis, scri-
 ptoremque præstantem, tum in notandis animad-
 vertendisque vitiis, & instituendo docendoque pru-
 dentissimum. is dedit operam, ut nimis redundan-
 tem Oratorem nostrum, & superfluentem juvenili
 quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret,
 & quasi extra ripas diffluentem coërceret, auctor
 ipse in Bruto. De Apollonio Molone inquit Plutar-
 chus, traditum est memoriæ, eum Latinæ linguæ ru-
 dem rogasse Cic. ut græce declamaret, in quo cum
 idem illi obtemperasset, quod putaret, se ita melius
 corrigi posse; ceteri omnes admiratione obstupefa-
 cti, certatim de Cicerone, aliusque alio gloriosius
 prædicabat: Apollonius neque orante Cicerone læ-
 titiam præ se tulit, & cum perorasset, defixus in co-
 gitatione diu sedit, quod ubi Ciceronem ægre ferre
 sensit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli,
 collaudo & admiror: sed me Græcorum fortunæ mi-
 seret, cum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem,
 quæ sola nobis reliqua erat, per te ad Romanos
 translata esse. Rhodi Cic. Posidonium Philoso-
 phum etiam audivit, ut Plutarchus scribit. Posido-
 nius enim cum esset Apamiensis è Syria, Rhodi vi-
 xit, teste Strabone lib. 14. Hunc familiarem suum
 vocat Cic. lib. 1. de Finib. Eundem lib. 1. de Natura
 inter eos numerat, à quibus in Philosophia institu-
 tus fuit. Præterea in libro de Fato ita scribit: Quæ-
 dam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) com-
 munitur videtur.

Anno urbis DCLXXVI. Ciceronis xxx. COSS.
 fuerunt,

D. JUNIUS BRUTUS, MAM. ÆMILIUS
 LEPIDUS LIVIANUS.

HOS Consules ex interregno iniisse, argumen-
 to est oratio Philippi apud Sallustium, de qui-
 bus Cicero in Bruto. Iisdem fere temporibus D. Bru-
 tus, is qui consul cum Mamercio fuit, homo & Græ-
 cis doctus literis & Latinis. Mamerci Æmilii Lepidi
 consulis meminit Valerius l. 7. c. 7. Hoc anno, cum
 duo consules clarissimi fortissimique essent, Pompe-
 jus adhuc eques contra Sertorium ad bellum maxi-
 mum formidolosissimumque suasu L. Philippi pro
 consule missus est: quo quidem tempore cum esset
 non nemo in Senatu, qui diceret, non oportere

mitti hominem privatum pro consule, Philippus di-
 xisse dicitur, Non se illum sua sententia pro consu-
 le, sed pro consulibus mittere, ait Cicero in Manilia-
 na. Idem Philip. 11. Pompejo Sertorianum bellum
 à Senatu privato datum est: cum L. Philippus pro
 consulibus se eum mittere dixit, non pro consule.
 Scribit idem Plutarchus in Pompejo: Comparato
 exercitu, hosteis in cervicibus jam Italiæ agenteis ab
 Alpbis in Hispaniam submovit, Galliamque rece-
 pit, ut ipse apud Sallustium ad Senatum scribit. Un-
 de Cicero in Maniliana ait, Pompejum per Galliam
 legionibus Romanis in Hispaniam iter Gallorum
 interneccione patefecisse.

Hoc quoque anno M. Tullius se recepit è Græcia,
 biennio post quam eo profectus erat, non modo
 exercitator, sed prope mutatus. nam & contentio
 nimia vocis resederat, & quasi defebuerat oratio,
 lateribusque vires, & corporis mediocris habitus ac-
 cesserat, ut ipse in Bruto testatur. Cum autem Cice-
 ro, auctore Plutarcho, magna spe erectus, ad remp.
 summo studio raperetur, ardor ejus oraculo quo-
 dam repressus est. Nam cum Delphos profectus
 Apollinem consulisset, quam via ad summam
 gloriam pervenire posset, oraculum editum est,
 suam naturam, non multitudinis opinionem du-
 cem vitæ sequeretur. Quapropter Romam reversus
 primo timide dixit, & dubitanter ad honores acces-
 sit, nec ullo in numero habitus, sed Græculus at-
 que otiosus appellatus fuit: quæ nomina infimis &
 sordidis hominibus in promptu esse, atque in ore
 consueverunt. Ut verò & innata honorum cupidita-
 te ductus, & patris atque amicorum cohortatione
 incitatus, se totum patrociniis tradidit, non jam pe-
 detentim principem locum petiit, sed statim eluxit,
 ceterisque oratoribus longè præstitit. Hactenus Plu-
 tarchus, ut à me ante annos octo conversus fuit;
 ubi quod Græculum atque otiosum dixi, qui Plu-
 tarcho est Γραμικός καὶ χολαστικός, secutus sum aucto-
 ritatem nostri oratoris, qui pro Sextio inquit, Græ-
 culum se atque otiosum putari voluit: studio lite-
 rarum se subito dedit. Solent autem Romani uti ap-
 pellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem
 objiciunt, ut Zonaras scribit.

Anno urbis DCLXXVII. Ciceronis xxxi. COSS.
 fuerunt,

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS
 CURIO.

DE his Cicero in Bruto: Cn. Sicinius, cum tri-
 bunus pl. Curionem & Octavium consules pro-
 duxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octa-
 vio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis me-
 dicamentis propter dolorem artuum delibutus: nun-
 quam inquit, Octavi, collegæ tuo gratiam referes;
 qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ
 comedissent. Videntur autem consules à Sicinio pro-
 ducti fuisse, cum id egit, ut tribunitia potestas po-
 pulo redderetur, Alconius in Divinat. in Verrem.
 Cn. Octavium M. filium optimum atque humanissi-
 mum virum, familiarem suum, nominat Cic. lib. 2.
 (b 3) de finib.

de finib. His consulibus Cicero, ut ipse in eodem Bruto ostendit, cum unum annum reversus ex Asia, causas nobileis egisset, Quæsturam petiit, cum C. Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius Ædilitatem peteret. Quæstoris comitiis, quæ Tributa fuisse epist. 31. libro 7. Famil. cognoscitur, Cicero quæstor in primis cunctis suffragiis est factus. in Orat. in Pisonem. Idem Verrina septima ait, se ita quæstorem factum fuisse, ut sibi honorem illum tum non solum datum, sed etiam creditum, ac commissum putaret. In causis iis, quas Cicero ex Asia reversus, ante Quæsturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comædo, id quod proposita constitutione causæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita se habet. C. Fannius Chærea servum suum Panurgum communem cum Roscio ea lege fecit, ut is à Roscio arte histrionica institueretur, quæstusque inter eos communis esset. Institutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquinienis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor à Roscio datus fuit, qui Flavium iudicio DAMNI INIURIA DATI Roscii nomine persequeretur, non secus atque si res sua esset. Lite contestata, Roscius sine Fannio cum Flavio decidit H-S. centum millibus. Deinde C. Pifone teste & arbitro, Roscius Fannio pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obiisset, certam pecuniam dedit hac conditione, ut si quid Fannius pro sua parte servi interempti à Flavio exegisset, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Post triennium Fannius, qui diceret se à Flavio nihil abstulisse, Roscium cum eo de tota re pro societate decidisse Roscium in jus vocavit, & H-S. quinquaginta millia, dimidiam scilicet partem ejus pecuniæ, quam Roscius à Flavio abstulerat, petiit, & sponione Roscium lacecessit, Ni sibi ille H-S. 1000. deberet. Datus igitur Judex à Prætoe fuit C. Pifo cum hac formula, Si paret Roscium Fannio H-S. 1000. debere. quod Cic. enumeratione causarum debitionis falsum esse docet: neque societatis nomine quidquam à Roscio peti posse probat. Corradus Ciceronem hanc causam egisse Cn. Pompejo & M. Crasso coss. anno post hanc sexto inde putat, quod tum C. Pifo prætor fuerit. sed fallitur, qui ex Judice privato prætoem facit. Falluntur quoque illi, qui Roscium Comædum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Græciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Qu. Roscium fuisse defensum, ex oratione cognoscitur, in qua Roscium Sullano tempore cum Flavio decidisse, & quadriennio post causam actam esse aperte significatur. Hoc anno in Hispania adversus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sucronense & Duriense commissa sunt, quorum meminit Cicero pro Balbo, tu vide Plutarchum in Pompejo:

Anno urbis DCLXXVIII. Ciceronis xxxii. coss. fuerunt,

L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA.

DE his Cicero in Verrem 3. cum L. Octavio, C. Aurelio coss. ædes sacras locavissent, neque

potuissent omnia facta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæsius: factum est S. C. quibus de factis tectis cognitum & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius prætores cognoscerent, & judicarent. ubi vides, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Siciliensi successit, hoc anno prætoem urbanum fuisse, qui cum sequenti Siciliam obtinuerit, & Cicero ante Verrem Quæstor in Sicilia fuerit, prætoe Sex. Peducæo, suspicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæstorem urbanum & insequenti in Sicilia fuisse putavit, falsam esse omnes vident. Hic est igitur Siciliensis annus, qui M. Tullium quæstorem excepit, ut ipse in Bruto scribit. Cum autem bini quætores in Sicilia singulis prætoribus essent, Lilybætanus & Syracusanus: Cicero Lilybætanus quæstor fuit, ut Asconius scribit, & Cicero ipse pro Plancio ostendit. Idem Asconius scribit, Ciceronem Quæstorem in Sicilia fuisse prætoe Sex. Peducæo. ipse vero in orat. post reditum in Senatu ait, se patri M. Curtii quæstorem fuisse. Accidebat autem sæpè, ut unus quæstor duorum prætorum esset, ut Gruchius libr. 2. de Comitibus docet. De Quæstura Ciceronis Plutarchus ita scribit, Quæstor creatus & fortitus provinciam Siciliam, cum in difficultate annonæ, atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam esset mittendus, Siculos initio offendit: post, ubi diligentiam, justitiam & comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores, quam ulli unquam prætori tribuerunt. De eadem ipse in oratione pro Plancio. Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse: frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinentis, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. & in Verr. 7. Sic obtinui quæsturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me, quæsturamque meam quasi in aliquo orbis terræ teatro, versari existimarem: ut omnia semper, quæ jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegarem. Idem Verrina 2. ait, Siculos, in quæstura suæ innocentia, abstinentiaque periculum fecisse. Eo tempore, ut Plutarchus scribit, multi Romani adolescentes, claris parentibus atque honesto loco nati, apud Sicilia prætoem accusati sunt intemperantia, & neglectæ disciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conservavit.

Anno urbis DCLXXIX. Ciceronis xxxiii. coss. fuerunt,

L. LICINIUS LUCULLUS, M. AURELIUS COTTA.

HIS Consulibus Cicero, annuo munere quæsturæ expleto, è Sicilia provincia decessit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne

nigne promisit; ut Asconius scribit. Decedebat autem ea spe, ut sibi populum Rom ultro omnia delatorum putaret. ac cum casu diebus iis itineris faciendi causa, Puteolos venisset, concidit pæne, cum ex eo quidam quæsisset, quo die Roma exisset, & numquid in ea esset novi, quod ipse pro Plancio narrat, & Plutarchus in vita scribit. Cum è Sicilia se recepisset, jam videbatur facultas illa dicendi esse perfecta, & habere maturitatem quandam suam, ut ait in Bruto. Fuit hoc anno Tribunus pleb. L. Quintius, homo maxime popularis, & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie seditiosas & turbulentas habebat, Cicero pro Cluentio. Hunc acta Sullæ rescindere, ac reipublicæ statum movere & perturbare conantem, Lucullus consul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho in Lucullo. Hinc Macer apud Sallustium: Lucullus quantis animis irerit in L. Quintium, vidistis. Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætor urbano, condemnatus est, Cicero pro Cluentio, & Asconius in Verrin. 2. Verrem his consulibus prætorem urbanum fuisse, cognoscitur etiam Verrina septima, ubi Cicero inquit: Nemo tam rusticanus homo L. Lucullo & M. Cotta coss. Romam ex ullo municipio vadimonii causa venit, quin sciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ consulis & Cethegi factione in senatu, curacionem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus est, & ad extremum inferens Cretensibus bellum, re male gesta, morbo interiit, Asconius in Verr. Livius libr. 97. Florus libro 3. capite 7. Meminit Vellejus & Cicero Verr. 4. Ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi Antonio *κεννης* mendose pro *Κρηνης* nominatur. Tum quoque Metellus & Pompejus in Hispania ab obsidione Calagurii oppidi depulsi, coacti fuerunt diversas regiones petere, Metellus ulteriorem Hispaniam, Pompejus Galliam, auctore Livio libr. 93. Itaque tum exercitus Pompeii hyemavit in Gallia, cum M. Fontejus prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero pro Fontejo ostendit.

Anno urbis DCLXXX. Ciceronis XXXIV. COSS. fuerunt,

M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS,
C. CASSIUS VARUS.

DE his Cicero pro Cluentio: Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus tulerit? num anno post M. Lucullus & C. Cassius? Eisdem: Verrina tertia, M. Terentium & C. Cassium nominat, à quibus lex frumentaria Terentia & Cassia lata fuit, de qua Cicero Verrina quinta, & septima. fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam evenisse, Eutropius lib. 6. scribit. Hinc Cicero in Verr. 4. Dixit hoc idem

M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid Lucullus qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quam tu Hortensi, qui Romæ fuisti? Hoc anno bellum in Italia à gladiatoribus duce Spartaco excitatum est, quod Cicero in Maniliana Servile vocat. de quo scripsi in ult. cap. lib. 5. Orofii. Eodem tempore L. Lucullus, qui consul anno superiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, auctore Livio libr. 9. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copię regis diuturnitate obsidionis consumerentur, ait Cicero pro Murena. eandem rem pro lege Manilia & pro Archia commemorat.

Anno urbis DCLXXXI. Ciceronis XXXV. COSS. fuerunt,

L. GELLIUS POPLICULA, CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.

DE his Cicero in Verr. 4. Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius [*Lucullus* impressi libri Ciceronis mendose habent, cum, *L. Gellius* in vetustis recte legatur] Consules faciunt mentionem, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium. Iidem in orat. pro Balbo aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem: M. Lollius Palicanum Tribunum pleb. hoc anno fuisse, cognoscimus. quem laborasse, ut Tribunitia potestas populo restitueretur, Asconius in Verrinam primam scribit. De eodem Cicero in Bruto. Aptior, inquit, etiam Palicanus auribus imperitorum. Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum persecutus, eum legionibus Romanis patefecit, qui ante populo Rom. ex omni aditu clausus fuerat, ut ait Cicero pro lege Manilia, & pro Archia.

Anno urbis DCLXXXII. Ciceronis XXXVI. COSS. fuerunt,

C. AUFIDIUS ORESTES, P. CORNELIUS LENTULUS SURA.

O RESTES gentis Aureliæ cognomen est: sed hic Orestes à Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero pro domo ait, Cn. Aufidius Orestes dictus fuit. Cn. Orestes, cum Tribunus pleb. esse non potuisset, consulem factum, ait Cicero pro Plancio. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI. ut ex Valerio lib. 7. cap. 7. apparet. P. Lentulus cum Catilina conjuravit, atque à Cicerone Consule in carcere strangulatus fuit, ut inferius dicemus. Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: Cum Sullanis temporibus quæstor magnam vim pecuniæ publicæ consumsisset atque perdidisset, Sulla id ægre ferens, rationem ab eo in Senatu

Senatu exegit. tum ille negligenter & cum contentu progressus, rationem se redditurum negavit, suram autem præbiturum, ita ut pueri consueissent, cum in pilæ lusione deliquissent. Hinc Sura cognominatus fuit. sura enim Romanis est ea, quæ Græcis *κνήμη* dicitur. Hactenus Plutarchus. Bellum servile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur cum M. Crasso prætori id mandatum, & sex mensibus confectum fuit, ut Appianus libro primo extremo scribit. itaque Crasso tum permissum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cicero in Pisonem: Crasse pudet me tui. quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? Exercitum eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompejus reduxit & quinque millia fugitivorum, qui è prælio aufugerant, interfecit, atque ad senatum, auctore Plutarcho, scripsit, Crassum acie gladiatores fudisse, se bellum radicibus sustulisse. Hinc Cicero in Maniliana: Testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum servili bello tetra periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum. Hujus belli confecti gloriam Cicero pro Sextio quoque ad Pompejum his verbis transfert: Qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset. Ultimo hujus anni die pridie, quam consulatum iniret, Pompejus etiamnum eques Romanus ex Hispania procos. triumphavit, ut Vellejus libro 2. scribit, de quo triumpho Cicero pro lege Manilia: Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatu consulto triumpharet?

Anno urbis DCLXXXIII. Ciceronis XXXVII. COSS. fuerunt,

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEIUS MAGNUS.

POMPEJUM ex S. C. legibus solutum consulem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset, Cicero in Maniliana testatur. Numerus de ætate Pompeii apud Appianum, mendo caret: respicit enim tempus anni superioris. quo Pompejus ante natalem suum consulatum petivit. M. Tullius jam post quæsturam in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus erat, ut ipse in Bruto scribit, fuitque in admiratione, quod ab iis, quorum causas agebat, nulla dona aut munera, auctore Plutarcho, accipiebat. In iis causis fortasse fuerunt M. Tullii, & L. Varenii, quas Cic. scriptas edidisse testimonio Quintiliani & Prisciani cognoscitur. In primis autem, ut Plutarchus ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. nam in patrocínio Siciliensi maximè in certamen venit designatus Ædilis, cum designato consule Hortensio, quod ipse in Bruto scribit. Tenuerat Verrès ex prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinosus, avare, crudeliterque versatus. quare cum tandem hoc anno L. Metellus ei succederet, repetunda-

rum reus à Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum ad accusandum descendere compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset, & decedens multa iis benigne promississet, ut Asconius ait. Natus jam erat Cicero annos xxxvi. quod tempus legitimum erat ædilitatis petendæ. Certè P. Scipio Africanus minor, cum annos natus xxxvi. ædilitatem peteret, consul à populo dictus est, Livius lib. 50. Vellejus 2. Ædilitatem igitur suo anno petens Cicero, prior designatus est cunctis suffragiis populi, in Orat. in Pisonem: Suscepto patrocínio Siciliensi, existit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Asconius scribit, Plutarchus ait, hominem libertinum fuisse, & judicæ religioni obnoxium, unde Cicero in eum dixit, Quid Judæo cum Verre? Romani autem porcum non castratum, Verrem nominant. in Plutarchi libris, in quibus legitur, *Βέρρου οί Ρωμαίοι τ' επέτημηρόρον χοίρον καλέσσι*, negatio deest, & restitui debet, *τ' μή επέτημηρόρον*. alioqui falsum esset, quod Plutarchus scribit, idque duos interpretes viros doctissimos, non animadvertisse miror. Cæcilius igitur contendeat se potius accusatorem constitui oportere, has afferens causas: unam, quod à Verre læsus, jure illi inimicus esset: altera, quod cum quæstor ejus fuisset, crimina sciret: tertiam quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæstionibus, ut est libr. 1. ad Herennium, legibus cavetur, ut ante fieri commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne: divinatio accusatorum Ciceronis & Cæcili facta est, tum Cicero primam Verrinam de accusatore constituendo dixit: in qua hac usus est divisione. spectandum, à quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur, à quo minime velit is, qui accusatur, auctor Quintilianus lib. 7. cap. 5. Victo Cæcilio, & accusatione ad se delata, Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies cx. & cum L. Tullio fratre Patruale totam provinciam colligendis literis in Verrem, & denuntiandis testimoniis peragrasset diebus quinquaginta; Romam reversus, cum videret id agi, ut à M. Glabrione prætore, & ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota transfret, eripereturque sibi reus patrocínio Hortensii ac Metelli, qui tunc Consules futuri erant, hoc commentus est rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret, inquit Asconius. Unde Quintilianus libr. 6. cap. 6. Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse; quàm in eum annum quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. Consilium suum ipse Cicero Verrina secunda copiosè exponit. quæ præterea exhortationem continet judicem ad vere judicandum: minæ quoque in adversarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium. qua oratione ipse Ver-

rina tertia hoc se affectum fuisse ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo spem iudicii corrumpendi præcideret. primo autem die magno testium numero citato, alter dies amicis Verris & defensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis abtulit. nam, ut Asconius scribit, arte Ciceronis ita est fatigatus Hortensius, ut nihil contra quod diceret, inveniret. Itaque nobis, ut Cicero in Oratore, pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. dicendi enim facultatem Cicero Hortensio nullam dedit nihil ipse dicendo, ait Asconius & Plutarchus, τὸτον εἶλεν σὺν εἰπῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἀπόρον πινά τ' μὴ εἰπῶν, ubi aliquando ἐξ αὐτῆς corruptum esse, atque pro eo ἐξ ὀρώων commodius legi posse putavi. sed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magistri de me optime meriti, mihi nunquam nisi honoris causa usurpandum est) anno superiore literis significavit, τὸτον ἰνὰ ἐξ αὐτῆς τ' μὴ εἰπῶν, esse quodam modo abdicata eloquentia. Hæc prima actio, cujus quasi proœmium tantum literis mandatum est, quæ Verrina secunda numeratur, novem diebus transacta est, Verrina tertia: eaque Verres convictus sua sponte in exsulum decessit, Asconius: in quo exsilio illum consensisse, donec à Triumviris post Cic. mortem proscripserit, auctor est Lactantius li. 2. cap. 4. & Seneca in Suasoriis libr. 1. Proscriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis se ei cessurum negavisset, Plin. lib. 34. cap. 2. Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: sed, cum vellet omnem viam & rationem accusandi in uno reo ostendere, quinque hos libros domi scriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, antea actis unum dedit, crimini repetundarum quatuor, unum de jure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciis, Asconius. Hi sunt quinque contra Verrem secundæ actionis libri, de quibus Fabius li. 11. cap. 2. & Tacitus in dialogo de Oratoribus Cicero etiam in Oratore Verrin. 6. quartum Accusationis appellat. Itaque in primo accusationis libro, quæ est Verrina tertia, Cicero antea acta, id est ea crimina, quæ Verres ante præturam Siciliensem in quaestura, legatione, & prætura urbana commisit, exponit. In secundo Accusationis libro quæ est Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in jure dicundo commissa. Tertius liber est de frumenti criminibus, eaque oratio frumentaria à veteribus Grammaticis nominatur. Quartus liber, seu Verrina sexta, est de signis. Quintus & ultimus de suppliciis. Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H-S. æstimasset, male audivit, quasi pecunia accepta, de multa remisisset. Apud Plutarchum ἐδόδωκοντα πέντε μυριάδες, est tricies sestertium: siquidem εἴκοσι πέντε μυριάδες est, decies H-S. ut idem in Antonio testatur. Verum Budæus in libris de Asse & in Commentariis censet in Plutarchi libris verbum πεντηκοντα, aut aliud deesse. Sestertium quadragesies à Verre tantum repetitum esse, Asconius scribit. His coss. tribuniciam potestatem restitutam esse, Sallustius in Catil. scribit, idem est in epitoma lib. 97. apud Vellejum li. 2. & Plutar-

chum in Pompejo. Hinc Q. Cicero lib. 3. de legibus ait, Pompejum nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis summisque effero laudibus: de tribunicia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. Post judicia à Sulla constituta, senatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postularetur. hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, ut senatores cum equitibus & tribunis ærariis iudicarent. Cicero Verrina prima, & Asconius in eandem. Livius li. 97. & Vellejus 2. Eodem anno Censores fuerunt Gellius Poplicola, & Cn. Cornelius Lentulus. de quibus Cicero pro Cluentio. Lentuli censoris meminit etiam Verrina septima, pro Flacco, & pro domo.

Anno urbis DCLXXXIV. Ciceronis XXXVIII. coss. fuerunt,

Q. HORTENSIUS, Q. CÆCILIUS METELLUS CRÆTICUS.

DE his consulibus Cicero pro Cluentio: Tum interim Hortensio Metello coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam. Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. ædiles autem ἀφ' ἑνὸς ἂν προτίθισιν ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμελητητῆ καλῶν, id est, ab una parte sui muneris quasi curatores ædium dicti sunt, Dionysius Halicarnassæus lib. 6. ubi addit eos à Græcis ἀρχαῖονόμους dici, quod magnam illis partem similes sunt. de ædilitate sua Cicero Verrina septima ita scribit: Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos, mihi Floram matrem populo plebi que Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos: mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam. hinc etiam pro Murena, se ædilem trinos ludos fecisse, ait. Idem libro 2. de officiis, pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adeptus esset suo anno, exiguum sumptum ædilitatis suæ fuisse tradit. Advexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex insula ad Ciceronem ædilem. quorum ille nihil in suum quaestum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam usus est, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæsonius, ut ipse Verrina secunda, & Asconius testantur. Scio Paullum Manutium in Asconium scribere, hunc magistratum cum Tullio non Cæsonium, sed C. Antonium gessisse. verum unde id didicerit, equidem ignoro. Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit in

Maniliana Cicero. Cùm enim pridie nonas Octobris magnum numerum hostium exigua manu ad Tigranocertam vicisset, deinde urbem cepit. Plutarchus in Lucullo. Dio libro 35. eodem anno M. Puppianus Piso de Hispaniis triumphavit. Cicero in Pisonem, & Asconius. His quoque consulibus templum Jovis in Capitolio, quod incendio consumptum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum est, Cassiodorus & Livius lib. 98. Tacitus lib. 19. Plinius lib. 7. cap. 43. Cicero etiam Verrina sexta, Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum, quam fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixisse videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut supra ad annum DCLXXIX. annotavi. Reversus autem Romanam repetundarum reus factus est à Gallis, quod Fontejo prætor oppressa ære alieno provincia fuisset: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portorium vini instituisset. Accusavit eum M. Plætorius, subscriptore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cùm jam equites cum senatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba ostendunt. Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum verò tale est: M. Fulcinius Tarquiniensis Cefennia uxori moriens, usum fructum omnium bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cefennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit. Idque negotium Sex. Æbutio dedit. cui fundus, pecunia Cefennia emptus, fuit additus. Cefennia cùm non multò post A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cefennia emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem veniretur, ut cùm Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum à prætoribus postularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætor impetravit, ut unde dejectus esset, eò restitueretur. Æbutius restituisse se dixit: in eamque rem sponso facta est. de qua Recuperatores a prætoribus dati, cognoverunt. Tota quæstio definitionis est, An interdictum de vi teneatur etiam is, qui non deiecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus.

*Anno urbis DCLXXXV. Ciceronis XXXIX. COSS.
fuerunt,*

L. CÆCILIUS METELLUS,
Q. MARCIUS REX.

DE his consulibus Cicero in Pisonem: Aude nunc ò furia de tuo dicere, cujus fuit initium Iudi compitalitii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium COSS. contra auctoritatem hujus ordinis. Ita enim rectè Paulus Manutius nomi-

na mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolam 4. libri 1. ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Nisibis urbis obsidione sollicitavit, auctore Dione lib. 35. unde Cicero de Haruspicio resp. Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc.

*Anno urbis DCLXXXVI. Ciceronis XL. COSS.
fuerunt,*

C. CALPURNIUS PISO, M. ACILIIUS GLABRIO.

HI consules nominantur à Cicerone lib. 12. ad Att. & Philippica secunda, quibus C. Triarius, legatus Luculli à Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui addunt, cecidisse tum centuriones CL. tribunos XXIV. & castra Romanorum à Mithridate capta fuisse. Hæc est illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuisse ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabriori tradidit. hætenus Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, *ἐκλήθησαν οἱ τὸ στρατεύμα ἀφθόνως*, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui ut Lucullo succederet, missus erat, adventare audiverunt. atque Acilius Glabrio est, quem Cicero in Maniliana Lucullo successisse ait. Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex lib. 5. histor. apud Priscianum lib. 18. leguntur: Legionibus Valerianæ, comperto lege Gabina Bithyniam & Pontum consuli datam, se missos esse. Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cùm piratæ non solum maria, verum etiam oras maritimas suis latrociniiis infestas redderent, ut præter historicos Cicero in Maniliana ait, de uno imperatore contra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgavit. unde idem post reditum in senatu de Gabinio inquit, Qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectus & egestate & improbitate coactus, piraticam ipse fecisset. Tum Hortensius in senatu contra Gabinium graviter, ornatè dixit. Q. Catulus cum ex populo Rom. quæreret, si in uno Pompejo omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce, in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. hæc Cicero pro lege Manilia. ubi ait etiam, Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maritimum nominat, extrema hyeme apparasse, ineunte vere suscepisse, media æstate confecisse. Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero pro Murena ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunus pleb. legem,

gem, ut equitibus Rom. in teatro quatuordecim gradus proximi assignarentur, auctor Livius l. 99. & Dio libro 36. de eadem lege Asconius in Cornelianam ita scribit: Roscia est, qua L. Roscius Otho biennio ante confirmavit, ut in teatro equitibus Romanis XIV. ordines spectandi gratia darentur. Meminit ejusdem Tacitus libr. 15. Horatius in Epodo, & epist. 1. lib. 1. & Juvenalis Satyr. 3. Tu vide Xylaudrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea transtulit, quæ ante biennium ad ipsum pro nostra amicitia miseram. Eodem anno, cum magnus ambitus esset, C. Cornelius tribunus pleb. is, qui biennio post majestatis reus à Cicerone defensus est, legem de ambitu tulit: in qua gravissimis pœnis crimen hoc sanxit, quare senatus contulibus mandavit, ut huic rei moderarentur, qui tum legem tulerunt, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti essent, nemini aut magistratum gerere, aut in senatu esse liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc est lex Calpurnia de ambitu, quam severissimè scriptam fuisse, Cicero pro Murena ait. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio scribit, nihil sciscere licebat: sed cum interim candidati multa nefaria facerent, cædetque fierent, senatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata esset, comitia ne haberentur, & consulibus præsidium daretur. excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio & Asconius scribunt, ob quas cum dilata comitia essent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus est, ut ipse in Manliana testatur. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio post ædilitatem. vide epist. 25. lib. 10. Fam. in præturæ petitione competitors illustres multos cum haberet, prætor primus designatus est, auctore Plutarcho. ipse prætereà in Bruto, se & prætorem primum & incredibili populi voluntate esse factum ait. idem in Pitonem confirmat. Cicero igitur prætor primus, id est primo loco factus fuit ex octo illis qui tum fiebant. Prætores cum Cicerone designati septem hi fuerunt, Q. Voconius Naso, M. Plætorius, C. Flamminius, C. Orchinius, C. Aquillius Gallus, P. Cassius, & C. Antonius, Cicero pro Cluentio, & Asconius. De comitiis prætorii agit Cicero epistola 8. & 9. lib. 1. Att. quæ hoc anno scriptæ fuerunt. in nona, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuisse testatur. Extremo hujus anni mensè, a. d. IV. Id. Decem. (quem diem Trib. pleb. ineundo magistratui sollemnem fuisse, ex Livio & Dionysio patet) C. Manilius libertinorum & servorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribus suffragium esset, auctor Asconius in Cornelianam & Milonianam atque hoc Dio lib. 36. ita scribit *τῶ ἔθνεϊ τῶ ἡ ἀπελευθερωμένων ἐν τε ἐσχάτῃ ἔτερις ἡμέραι, καὶ πρὸς ἐσπέρην, παρασκευασίας πινύς ἐν ἑομιλίαις, ψηφισαὶς μετὰ ἑξελυθέρωσάντων σφῶς ἔδωκεν.* quorum verborum sententia, à docto interprete non satis bene expressa, hæc est, Manlius libertinis extremo anni die sub vesperam comparatis nonnullis è multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis suis suffragia ferrent.

Anno urbis DCLXXXVIII. Ciceronis XLI. COSS. fuerunt,

M. ÆMILIUS LEPIDUS, L. VOLCATIUS TULLUS.

HOS consules nominat Cicero in Catil. 1. & pro Sulla, quibus ipse Kal. Januarii præturam inivit, quam hoc anno gessit. Indicat Asconius in Cornelianam. Sequenti, inquit, anno M. Lepido L. Volcatio COSS. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt. Indicat idem Cicero pro Coelio: Fuit assiduus mecum prætor me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat, secutus est annus causam de pecuniis repetundis. Quare si Catilina causam de pecuniis repetundis anno sequente Cotta & Torquato COSS. dixit, ut ex Asconio, & oratione pro Sulla cognoscitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. quod Dio exponens res gestas hujus anni disertè scribit, Prætor Cicero quæstioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipse pro Rabirio Postumo ita confitetur: Accusavi de pecuniis repetundis, judex fedi, prætor quæsiivi. & pro Cornelio: Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Idem ostendit pro Cluentio: ubi quæstionem de pecuniis repetundis suam vocat. Judicia Cicero, ut Plutarchus scribit, visus fuit caste integreque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui & ipse multum in civitate poterat, & Crasso patrono utebatur, cum de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accusatus esset, & iudices adhuc sententias ferrent, fretum sua potentia & studio amicorum domum abiisse, & caput statim totondisse, sumptaque veste pura tanquam victorem in forum revertisse. sed cum Crassus in vestibulo occurrens, eum omnibus sententiis damnatum esse, dixisset, reversum decubuisse, atque ita decessisse, ajunt. quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. hætenus Plutarchus. Valerius Maximus l. 9. c. 12. rem paulo aliter narrat. Cicero autem ep. 3. l. 1. Att. quam hoc anno prætor scripsit Nos, inquit, hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Marco transegimus: cui cum æqui fuissetus: tamen multo majorem fructum ex populi existimatione illo damnato cepimus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus. Meminit in eadem epistola comitorum Q. Fratris quibus ille ædilitatem petiisse videtur. Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata fuit, auctore Dion. Tum Manilius, ut Pompeii gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompejo, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias persequeretur, Bithynia, Phrygia, Lycæonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant bellumque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis septem gesserat, committeretur, Plutarchus in Pompejo. Appianus in Mithridatico, Dio lib. 36. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortensius viri consulares de more dissuasérunt, Cicero prætor suasit

oratione, quæ pro lege Manilia exstat, qua bellum Mithridaticum & genere necessarium, & magnitudine periculosum Cn. Pompejo, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, autoritas, & felicitas, transmittendum esse persuasit. Eodem anno A. Cluentius Avitus beneficii à T. Atio accusatus, à Cicerone prætor apud Q. Voconium defensus fuit. Veneno sustulisse cum alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum suum arguebatur. sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defensione primum de falsa infamia purgat. Cum enim Oppianicus ante annos octo Lucullo & Cotta coss. ut supra demonstravimus, à Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit cum diceret, pecuniam in judicio fuisse versatam: & cum incertum esset ex qua parte esset profecta, populus Rom. non credit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, ut scribit Asconius in Verr. 2. Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio, & Q. Gallio dixisse, Carolus Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: sed de oratione pro Gallio dissentio. M. Ciceronem etiam, cum prætura fungeretur, scholam M. Antonii Gniphonis frequentasse, Tranquillus de illustribus Grammaticis auctor est. Cum P. Vatinius, patronus asper, & magistratum contemptor, strumis oppletum collum haberet, ac coram à Cicerone prætor aliquid peteret, idque ille non concederet, sed diu deliberaret, dixit; ea de re se, si prætor esset, nihil dubitaturum. cui Cicero. At ego tantas cervices non habeo. Extremo mense hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ superesset, Manilius quidam furti apud ipsum postulavit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompejum, cui amicus erat, accusari videretur. cum igitur Manilius unum diem petiisset, ac Cicero tantum insequentem dedisset, populus indigne tulit: quod mos esset ut decem minimum dies prætores reis darent. quare productus in concionem à tribunis pleb. ibique accusatus, cum rogasset, ut audirent dixit, Se, qui in reos semper quantum leges permitterent, comis & humanus fuisset, indignum judicasse, non eundem se Manilio præstare, itaque ei diem, quem unum prætor in sua potestate haberet, dedita opera præfinitivisse: cum non sit ejus, qui rei causam adjuvare velit, ad alium magistratum judicium rejicere. hac oratione animi populi ita commutati sunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus profecuti, rogarent, ut Manilii patrociniū susciperet, quod ille præsertim ob Pompejum absentem cupide recepit. magnaque vi orationis in studiosos potentiae paucorum & Pompeii invidos invehit. Hastenus Plutarchus. Dio autem de eadem re in hanc sententiam scribit: Cum homines nobiles Manilio accusationem comparassent. isque in hoc incumberet, ut dies sibi prorogaretur, Cicero prætor, & quaestionis iudex præter alia, quæ contra Manilius fecit, vix in posterum diem judicium distulit anni & præturæ exitum prætexens, quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit. coactus à tribunis pleb. senatumque

infectatus, Manilii causam defensurum se promisit. Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in causa fuisse ait. quem brevi expediam. Comititia consularia hoc anno habente L. Volcatio Tullo, consules designati fuerunt P. Antronius Pætus, & P. Cornelius Sulla. designatos jam L. Cotta, & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus; accusarunt & damnarunt, atque ad se magistratum transtulerunt, ut Cic. in orat. in toga candida, Asconius, Sallustius & Dio testantur. Cicero quoque lib. 2. de Finib. ait, L. Torquatum adolescentulum eripuisse P. Sullæ consulatum, & ad patrem suum retulisse. Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, auctore Sallustio & Asconio. Tum contra Remp. conjuraverunt pauci, in quibus à Sallustio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Pisō numerantur. Dio & Suetonius illis addunt P. Sullam, nec dissentit Livius lib. 101. quo nomine Sulla post annos quatuor à L. Torquato accusatus, ab Hortensio & Cicerone defensus fuit. Hi circiter nonas Decemb. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalen. Jan. Cottam & Torquatum coss. interficere. ea re cognita, in nonas Februar. consilium cædis transtulerunt. sed neque tum cædes facta est, quod Catilina signum conjuratis prius, quam parati essent, dederit, Sallust. & Asconius.

Anno urbis DCLXXXVIII. Ciceronis XLII. coss. fuerunt,

L. AURELIUS COTTA, L. MANLIUS TORQUATUS

HORUM consulum meminit Cicero Agraria secunda, & in Catil. 3. his verbis: Memoria tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capitolio turres de coelo esse percussas, cum & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuarum veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, &c. Eadem prodigia Cicero in secundo de consulatu Uraniam Musam narrantem fecit versibus elegantissimis, qui exstant l. 1. de Divinat. de iisdem Obsequens, & Dio l. 37. M. Tullius ex prætura in provinciam ire noluit, ut ipse pro Murena testatur: sed cum anno sequente consulatum petere cogitaret, hoc tempore præfabat. qua de re ait in ep. 1. l. 1. ad Att. quam hoc anno ante comitia consularia Attico scripsit. His consulibus Cicero C. Cornelium de majestate apud Q. Gallium prætorem quadriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Asconio, apud quem reliquæ orationum exstant. Eodem anno, ut Dio lib. 37. scribit, C. Papius tribunus pleb. legem tulit, ne quis peregrinus in urbe esset. Hinc Cicero lib. 3. de Officiis: Male etiam qui peregrinos urbibus prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres nostros, Papius nuper. hanc legem Papiam nominat idem pro Archia. eandem intelligit in Agraria prima, cum inquit: Simillime atque in illa lege, qua peregrini

grini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur. Hoc quoque anno Catilina accusatus est repetundarum à P. Clodio adolescente, Cicero pro Cœlio, & Asconius. Reo de pecuniis repetundis, Catilinæ advocatus fuit Torquatus consul, pro Sulla. Clodius accusator à Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur. de Harusp. resp.

Anno urbis DCLXXXIX. Ciceronis XLIII. Coss. fuerunt,

L. JULIUS CÆSAR, C. MARCIUS FIGULUS.

HOS consules nominat Cicero pro Sulla. iisdem se filiolo auctum scribit lib. 1. ad Att. Quia vero annus XLIII. legibus Romanis consularis fuit, ut Cicero Philip. 5. ostendit, ideo Cicero hoc anno consulatum petivit, de quo pro Cœlio inquit: Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. In consulatus petitione sex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Cassium Longinum, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. de quibus Asconius in orat. in tog. cand. & Q. Cicero de petitione cons. in his patritii duo fuerunt, P. Galba, & L. Catilina. de quibus Cicero pro Murena: Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro peterem, superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Cum autem in dies licentia ambitus augetur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum poena ferretur. cui rei cum Qu. Mucius Orestinus tribunus pl. intercessisset, graviter senatu intercessionem ferente, Cicero surrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invehit, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magistratum petens candida toga quam Polybius l. 10. *τήβενναν λαμπράν* nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Asconium exstant Quantilian. l. 3. c. 9. vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in senatu esse habitum loco sententiæ. Catilina jam convocatis iis, quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat, consilium suum exposuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Sallust. scribit. itaque, ait Asconius, Cicero consul omnium consensu factus est, Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit. & ipse in Pisonem: Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit. Item Agraria secunda. Est illud amplissimum, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis posthabitis affectis, quod prima petitione, quod anno meo, sed tamen magnificentius atque ornatus esse illo nihil potest, quod meis comitis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem vivam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque

singulæ voces præconum, sed una voce universus pop. R. consulem declaravit. Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendisse ut putem, Asconius facit: qui in orat. in toga candida scribit, postea defensum esse Gallium. Prætor fuerat anno superiore: hoc verò tempore de ambitu accusatus fuit, quod præturæ candidatus cum esset, gladiatorium dedisset, auctor Asconius. Eodem anno illud memoria dignum accidisse Dio scribit quod is, qui Sullæ iussu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proscriptos interfecerat, rei inter sicarios facti & condemnati sunt, auctore in primis Julio Cæsare, ubi L. Bellienum, & L. Luscium significari, ex Asconio in orat. pro Ligario scripsi. ubi Cicero ait, Sullanam crudelitatem à C. Cæsare esse vindicatam. Cæsar enim hoc anno in exercenda de sicariis quæstione eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, auctore Suetonio. Eas verò pecunias M. Catonem quæstorem anno superiore, Cotta & Torquato coss. etiam exegisse, Plutarchus in Catone scribit. Neque solum hoc præter opinionem multitudinis accidisse Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos à Sulla proscriptos occiderat, in iudicium adductus & absolutus fuit. atque hoc est illud iudicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuisse, cum adessent ceteri, Cicero pro Sulla dicit. Catilinam à L. Lucullo reum inter sicarios factum post repulsam, Asconius scribit. Fuit hoc anno censor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus in Cicerone ostendit. itaque L. Cotta homo censorius dicitur, pro domo sua. Extremo hujus anni mense P. Servilius Rullus tribunus pl. inito magistratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri summo cum imperio crearentur, qui in sua potestate Italiam totam, Syriam universam, eaque omnia, quæ virtute Pompeii recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. esset; judicarent de omnibus, de quibus ipsi vellent, exules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quod opus haberent, conscriberent, & alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus in Cicerone recenset: ipse in Orationibus plura habet, sed quæ ad hæc pertineant.

Anno urbis DCXC. Ciceronis XLIV. Coss. fuerunt,

M. TULLIUS CICERO, C. ANTONIUS.

KAL. Januarii Cicero se Rempubl. accepisse plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil esset mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent, ait Agrar. 2. Nam tribunus pl. ut Dio scribit, nacti Antonium cos. moribus sibi simillimum; partim liberos eorum, qui à Sulla proscripti, honorum petitione privati erant, ad magistratus adducebant, partim P. Pæto, & Cornelio Sullæ, qui cum ipso damnatus fuerat, senatoriam dignitatem restituebant, atque ut magistratus gerere possent, permittebant: alii novas tabulas

proponerent, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, & ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio. Multa Antonius, collega Cicconis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ, & Catilinæ familiaris ab ejus consiliis non erat alienus. quod Cicero pro Sextio & in Pisonem, Sallustius, Plutarchus & Dio significant. erat enim inflatus Catilina Antonii promissis, pro Murena. Hunc igitur Cicero patientia & obsequio suo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito consulatu senatum & bonos omnes legis agrariæ, maximamque largitionum metu liberavit, ut ipse in Pisonem ait. Tum primam orationem consularem habuit in senatu epist. 1. lib. 2. ad Att. atque hæc est oratio prima contra Rullum, cujus pars exstat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, emtionem agrorum, & deductionem coloniarum. Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuisse, ait, ut nihil contra dixerint. cum deinde iidem consules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. disceptatore uti non dubitavit: sed, cum senatum se sequi jussisset, progressus, secundam orationem consularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Serviliam antiquandam esse suadet, quod per eam Rullus simulatione largitionis tyrannidem constituat: cum & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam potestatem ipsis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem eiecisse, verum etiam tribunos in desperationem reliquorum, quæ moliebantur, coniecisse. Huc accesserunt duæ orationes breves, quali *ἀποπρωμύνη* legis Agrariæ, ut scribit ad Atticum ep. 1. lib. 2. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, brevissima extat. qua se defendit contra accusationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Sullanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi obistere criminati erant. Ita factum est, ut Cicerone dicente, legem agrariam, hoc est, alimenta sua abdicaverint tribus, ut Plinius lib. 7. cap. 30. ait. Quanta vis dicendi & eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuisse ait, quod in illius consulatu circa spectacula evenit, L. Roscius Otho legem Theatralem Pisonis & Glabriorne coss. tulerat, ut supra demonstravimus. quam plebs ad ignominiam suam pertinere censuit: ideoque Roscium in teatro sibilis confectata est, cum equites contra illum plausu exceperunt, sublato deinde majore hinc sibilo, inde plausu, convicia, & tumultus tota cavea consecutus est. quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo & admonendo castigavit. Hanc orationem consularem tertiam de Othone appellat lib. 2. ad Att. qua effectum est, ut Roscio theatralis auctori legis plebs ignoverit, & notatam se discrimine sedis æquo animo tulerit, ut Plinius lib. 7. cap. 30. testatur: Plutarchus vero scribit plebem ex æde Bellonæ in theatrum reversam, Othoni magnum plausum dedisse, & de ornando

viro equestri ordine nihil concessisse. Quarta oratio consularis pro Rabirio exstat, sed imperfecta. Unde orta hæc causa fuerit, diximus supra ad annum DCLIII. quo Saturninus occisus fuit. hoc vero tempore C. Julius Cæsar T. Labienum subornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius scribit, & Dio pluribus verbis libro 37. Est autem perduellio summum imminutæ majestatis crimen. de quo Duumviri à populo creati, quærendi solebant. quod vetus lex apud Livium libro 1. ostendit. Itaque C. & L. Cæsares Duumviri in hac causa creati, non à populo, ut moris erat, sed à prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio scribit. C. Cæsar, auctore Suetonio, forte iudex in reum ductum tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac iudicis acerbitas profuerit. Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari solebat, in campo Martio habita sunt: ubi consul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod senatus imperio paruisset, tum quod fidem publicam non violasset, quam Marius sine S. C. dare non potuisset. De hac causa in Pisonem hæc dixit: Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. de eadem in Oratore: Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur, ergo in omni genere amplificationis exarsimus. Quinta oratio consularis fuit de proscriptorum filiis. hi sunt, quos Plutarchus in Cic. scribit, lege Cornelia honoribus exclusos, cum neque infirmi, neque pauci essent, populum concitasse: ac iuste quidem Sullæ tyrannidem accusasse, verum alieno tempore reip. perturbasse. Dictator enim Sulla non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios petendorum honorum jure lege lata privavit, auctores sunt Plutarchus in Sulla, Paternus lib. 2. & Dionysius Hæcarnassæus lib. 8. qui addit illis etiam aditum in senatum obstructum fuisse, itaque petentibus illis, ut lege Cornelia abrogata, capebendorum honorum potestas sibi fieret, Cicero consul restitit, qua de re Quintilianus lib. 11. cap. 1. & Cicero in Pisonem: Ego adolescentes bonos & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Hinc Plinius Ciceronem appellans, Te orante, inquit, proscriptorum liberos honores petere pudit. Sextam orationem consularem M. Tullius ad Atticum numerat, quam habuit, cum provinciam in concione deposuit. Provincias senatus consulibus lege Sempronia decreverat Macedoniam & Galliam cisalpinam. Macedoniam ut Dio scribit, Cicero, Galliam Antonius erat fortitus. commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione deposuit. hinc in Pisonem, Ego inquit, provinciam Galliam senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, & quam cum Antonio communicavi [commutavi fortasse rectius] quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione

cione deposui, reclamante populo Rom. Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam, Fæfulas ad C. Manlium centurionem portabat. denique plurimos cujusque generis homines adsciscebat, & in proximum annum consulum petebat, ut Sallustius scribit, cum omnia, ut consul designaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret. M. Tullio referente placuit senatui, ut ad pœnam quæ ambitus crimini constituta erat, decem annorum exulium lege ad populum lata, adderetur. hæc Dio. Legem de ambitu se consulem tulisse, Cicero quoque pro Murena aliquoties significat. item in Vatinius: Atque illud etiam audire à te cupio, quare cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim sine, vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes? vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve esset gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die, ut ibidem & pro Sextio ait. Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra se ex S. C. latam putaret, manum quamdam comparavit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus est, ut ipse confestim designaretur. Edicta comitia consularia fuisse videntur in ante diem XII. Kal. Novemb. qui nominatur in Catil. 1. sed, cum pridie ejus diei Cicero Catilinæ consilia ad senatum detulisset, factum est S. C. ne postero die comitia haberentur, ut de iis rebus in senatu agi posset. Itaque postridie, inquit Cicero pro Murena, frequenter senatu Catilinam excitavi, atque cum de iis rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque induit, tum enim dixit, duo corpora esse Reip. unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum. Hætenus C. Cero. idem est apud Plutarchum. Eo die, id est, decimo octavo ante, quam primam Catilinariam Cicero dixit, ut Asconius in Orat. in Pisonem, scribit, factum est S. C. ut viderent consules, ne quid repub. detrimenti caperet. de quo Sallustius, & Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commississe, ipsi urbem curæ fuisse, idem Cicero ep. 2. lib. 5. Famil. significat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut pro Murena testatur, in campum deduci sciebat, descendit in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque ejus concurrerent. Tectus igitur præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias & conatum repressit, ut ait pro Sulla. & in Catil. 1. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato. Lorice qua tectus Cicero in campum descendit, meminerunt Plutarchus, &

Dio. His comitiis Catilina repulsam iterum tulit: consules declarati sunt, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena. Cum igitur nihil, inquit Dio, Catilinæ procederet, jussit conjuratos noctu in domum quandam convenire. Fuit ea domus M. Porcii Leccæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ consecuta est postero diem nonarum Novembr. Catilinæ denunciatione convenisse, Cicero pro Sulla ait. tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis atque incendiorum constituta est. quod à Cic. Orat. 1. & 2. in Catil. & à Sallustio explicatur. Dixit ibi Catilina, paululum esse sibi etiam tum moræ, quod Cicero viveret, reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paullo ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur. Orat. 1. in Catil. Alter eorum C. Cornelius à Sallustio & Cicerone pro Sulla nominatur. ei Sallustius L. Varguntejum addit, qui senator non eques fuit. Plutarchi libri Marcium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expressit. Cum autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabat, vixdum etiam cœtu illo dimisso, certior factus esset, domum suam majoribus præsidii munivit atque firmavit: exclusit eos, quos Catilina mane ad ipsum salutatum miserat, Cic. in Catil. 1. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio. vi. Idus Novemb. Cicero senatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio viæ Sacræ, qua ad Palatium ascenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus senator assidere voluit, ut Plutarchus scribit. Cicero in Catil. 1. & 2. ait principes ordinis senatorii partem illam subselliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquisse. Tum M. Tullius consul sive præsentiam ejus timens, sive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl. quam postea scriptam edidit, ait Sallustius. Hæc est prima Oratio in Catilinam, & septima consularis, qua Catilinam emisit, epist. 1. lib. 2. ad Att. Ego, inquit in Pisonem, L. Catilinam, eadem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem; egredi ex urbe jussi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Plutarchus; Cicero eum urbe exire jussit: oportere enim inter se, qui verbis; & illum, qui armis repub. gereret, murum interesse. Catilina igitur nocte intempesta cum trecentis armatis, licioribus & fascibus imperii insignibus adhibitis, ex urbe in Manliana castra profectus est. Postridie, quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam consulem numerat epist. 1. lib. 2. ad Att. & est secunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipubl. quod Catilina ex urbe sit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos utriusque partis copias inter se comparat. Postquam Romæ compertum fuit, Catilinam in castra Manliana profectum esse, senatus Catilinam & Manlium hostes judicavit. decrevit præterea, ubi consules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturaret, Cicero urbi præsidio esset, auctore Sallustio. Catilina

tilina jam bellum gerente, cum ejus focii in urbe relicti nondum essent deprehensi, Cicero Murenam consulem designatum defendit, ut ex ipsa oratione & pro Flacco apparet. Accusarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, & Cn. Postumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, & repulsam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita scribit jurasse, accusaturum se quemcunque pecuniam populo dare cognovisset: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum esse, quod is pecunia effecisset, ut consul cum Silano designaretur. Defenderunt Murenam Q. Hortensius, M. Crassus, & M. Cic. qui, cum Hortensium eloquentiæ laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquievit, usque eò ut nimis curis & vigiliis afflictus, inferior, quàm ille, in actione visus fuerit. hæc Plutarchus in Cicerone, ut ego jam pridem convertentem, ubi quod alii *μὴ* addunt, alii *αὐτῶς* pro *αὐτῶς* legunt, nullo modo probare possum. Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam questum de avaritia magistratuum venerant, sollicitavit, eosque in Galliam ad suos cives cum litteris misit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco & C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur iv. Nonas Decembr. cum advesperasceret occultè eò profecti, tertia ferè vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & litteris comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cum jam dilucesceret, deduxerunt. 111. Nonas Cicero principes conjurationis ad se venire jussit, & senatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii, & Allobrogum indicibus conjuratio omnis patefacta est. Introductis in Senatum indicibus, Cicero constituit C. Cosconium, M. Messalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. quod ipse pro Sulla refert. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinus, & Cæparius ex S. C. in custodiam sunt traditi. quæ Cicero in Catilin. 3. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio pluribus verbis exponunt. Eo die senatus Ciceroni togato, non ut multis, bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipub. testimonium dedit, & singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit, in Orat. in Pisonem. ejusdem supplicationis mentio est Catilin. 3. & 4. Philip. 2. & 14. pro Sulla, & epist. 4. lib. 15. Famil. Sub noctem progressus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in Senatu actum erat, exposuit ea oratione; quæ tertia in Catilinam exstat, & nona Consularis numeratur, epist. 17. lib. 2. ad Att. E. concione Cicero, ut Plutarchus scribit, in domum vicini à populo deductus fuit, eo quòd domi ejus in operto sacra Bonæ deæ à mulieribus & Vestalibus fierent. ibi tum peractò sacrificio, cum ignis in ara jam extinctus putaretur, magna flamma è cineribus in altum sublata fuit. quo ostento aliarum mentes percussæ fuerunt. Vestales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire, atque dicere jusserunt, quæ de patriæ salute agere in-

stituisset, ea exsequi ne dubitaret. Ostenti hujus mentio est quoque in Dionis historia libro 37. Postero die nonas Decembr. indicibus præmia constituta fuerunt, ut Cicero in Catilin. 4. indicat. Nonis Decembr. cum Cicero consul intelligeret, paratos esse, qui Lentulum & Cethegum eriperent, dispositis præfidiis, & senatu convocato retulit, quid de his fieri placeret, qui in custodiam traditi erant. Primus D. Junius Silanus, quia consul designatus erat, sententiam rogatus, extremum supplicium in eos decrevit. ei assensi sunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem sententiæ dictio pervenit. hunc censuisse Appianus ait, ut comprehensi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus esset. Cæsar deinde prætor designatus censuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic sententiæ, ait Plutarchus, cum & æquitatis plena, & ab homine eloquentissimo dicta esset, momenti Cicero non parum addidit: surrexit enim, atque in utranque partem differuit, partim illam Silani, partim hanc Cæsaris sententiam defendens. quibus verbis summam quartæ orationis in Catilinam comprehendit. in qua Cicero de duabus sententiis contrariis ita disputat, ut non obscurè in severiorem Silani inclinet. atque hæc est decima oratio Consularis: quam in senatu nonis Decembr. habitam fuisse, ipse epist. 1. lib. 2. ad Att. scribit, ut satis mirari nequeam, Silvium & Curionem affirmare, illam orationem vii. Idus dictam fuisse. Cæsari deinceps omnes assensos esse usque ad Catonem, Appianus & Dio tradunt. Plutarchus ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixisse. Inde M. Porcius Cato tribunus pl. designatus, adhuc admodum adolescens, pænè inter ultimos rogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invecus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit, sic impendens ex ruinis incendiisque urbis, & commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transfiret. hæc Vellejus. tu lege Ciceronem pro Sextio. Facto igitur S. C. in Catonis sententiam, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere sumptum est. Atque ita M. Cicero suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, interneccione cives, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, in orat. pro Sulla. Ad vesperum, cum Cicero, ut Plutarchus scribit, per forum se domum suam reciperet, non jam silentio cives, neque ordine illum deducebant; sed quocunque accesserat, omnes eum vocibus & plausu excipiebant, & servatorem ac conditorem patriæ appellabant, in foribus lampades & faces accensæ vicos, & angiportus clarissima luce collustrabant, pro tectis mulieres stabant, ut eum virum honorarent & spectarent, qui clarissimis viris comitatus tanto splendore per forum ascenderet. atque hæc facta sunt nonis Decembr. quæ Cicero

semper

semper in ore habebat, ut scribit Brutus ad Att. Vide epist. 9. lib. 1. Fam. epist. 16. lib. 1. & epist. 1. lib. 10. ad Att. In consulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne sicut antea, infinitum, sed annum tempus earum esset lib. 3. de legibus. Quæstor Ciceronis, cos. fuit T. Fadius. post red. in senatu. Antonii quæstor fuit, P. Sextius, pro Sextio. Eodem anno Cicero consul L. Luculli curram triumphalem pæne in urbem introduxit, in Lucullo. itaque Murenæ consulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præstò affuit, pro Murena. Eodem consule referente, primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompejo Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello in orat. de provinciis Coss. Hactenus consulatum Ciceronis descripsimus. de quo M. Crassus ita dixit, Se, quòd esset senator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, Ciceroni acceptum referre. quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium ejus videre, epist. 11. lib. 1. ad Att. Maximè verò consulatum hunc Cn. Pompejus probavit, qui, ut Ciceronem primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, ejus beneficio patriam se visurum esse dixit, Philip. 2. idem vir abundans bellicis laudibus Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret; frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi ejus in republ. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus, lib. 1. de Officiis. Ciceronem præterea Q. Catulus princeps senatus, & auctor publici consilii frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit, in Pisonem. Neque solum Catulus, verum etiam multi alii sæpe in senatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipse testatur pro Sextio. in his Plutarchus numerat Catonem. de quo Appianus; Cùm Cato Ciceronem patrem patriæ appellasset, populus acclamavit: atque, ut quibusdam placet, hæc appellatio primum Ciceroni tributa, inde ad Imperatores pervenit. Hinc Juvenalis Satyra 8. Roma parentem, Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit. & Plinius lib. 7. cap. 10. M. Tullium sic affatur: Salve primus omnium parens patriæ appellate. De Cicerone L. Gellius vir clarissimus in concione dixit, si ille consul, cum fuit, non fuisset, republ. funditus interituram fuisse, post red. ad Quirites. Idem civicam coronam Ciceroni deberi à republ. dixit, in Pisonem, vide Gellium lib. 5. cap. 6. Cùm extremis diebus anni hujus novi tribuni pleb. quia a. d. 1v. Id. Decembr. magistratum inibant (ut supra ad annum DCLXXXVI. demonstravimus) res eas, quas Cicero consul gesserat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua accersivit cum eo exercitu, quem tum secum habebat: cujus adventu tribunorum conatus sunt retardati, Cicero pro Sextio. Hos tribunos Plutarchus Metellum, & Bestiam nominat: sed L. Calpurnius Bestia tribunatu jam v. Id. abierat, quod Manutius & Corradus ex Sallustio monuerunt. Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem consulem abeuntem magistratu concionis habendæ potestate priva-

vit. cujus injuria Ciceroni tamen honori summo fuit. nam cum ille nihil ei, nisi ut juraret permetteret, magna voce juravit verissimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipsum verè jurasse juravit, epist. 3. lib. 5. Famil. Juravit autem se patriam conservasse, ut Plutarchus & Dio scribunt. & ipse Cicero in Pisonem. Ego, inquit, cùm in concione abiens magistratu dicere, à tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram, cumque is mihi tantummodò, ut jurarem permetteret; sine ulla dubitatione juravi; republ. cam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam, mihi populus Romanus universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipse una voce & consensu approbavit, quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. hujus frequentia, qua abiens consulatu domum fuit reductus, mentio est in epist. 13. lib. 1. ad Att.

Anno urbis DCXCI. Ciceronis XLV. COSS.
fuerunt,

D. JUNIUS SILLANUS, L. LICINIUS MURENA.

AB his Consulibus lata fuit lex Junia Licinia, aqua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur, Cic. Philip. 4. Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia? ejusdem legis meminit in Vatinius, & ad Atticum epist. 9. lib. 2. & epist. 15. lib. 4. Initio hujus anni Catilina in agro Pistoriensi à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est, Sallustius, Dio lib. 37. Livius lib. 103. Vicit eum prælio M. Petreius legatus Antonii. de quo Cicero pro Sextio. Victo Catilina Antonius laureatos fasces, ut Obsequens scribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia verò Antonius in fascibus insignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat. qua de re scripsi in Ligarianam. Itaque Cic. epist. 5. lib. 5. Famil. qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiscentem hoc anno commendavit, Imperatori adscribit, quod Paulus Manutius sine causa miratur. nam & Dio lib. 37. apertè tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæsorum numerus infra legitimum esset, Imperatorem appellatum fuisse. Metellus tribunus pleb. ad 111. non Januar. ut est epist. 2. lib. 5. Famil. cum agere cæpisset, non in senatu, ut vir doctus annotavit, sed ad populum. *ὡς τῶ ὀμίλῳ*, ut Dio loquitur (fuisse autem diem comitialem vetus Kal. ostendit) tertio quoque verbo orationis suæ Ciceronem appellabat, cùm clamaret, non licuisse ei, Lentulum, Cethegum, & reliquos cives indicta causa necare. atque hoc crimen verbo Ciceroni, re senatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo restitit, & orationem Metellinam contra concionem Metelli scripsit, cum

(d)

ille

ille prior scripſiſſet, epiſt. 10. libr. 1. & epiſt. 12. libr. 3. ad Att. Meminit Quintilian. libr. 9. cap. 3. Gellius libr. 18. cap. 17. Prifcianus libr. 9. & 10. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro conſule obtinebat, ad Ciceronem miſit epiſt. 1. libr. 5. Famil. querens nepotem fratrem ſuum ab eo oppugnatum, cui Cicero epiſtola ſecunda reſpondet. Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis Rom. qui de Catilinæ focus in urbe remanſerant, partim præſentes, partim cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ut Dio ſcribit. in his fuerunt P. Autronius, Ser. Sulla, L. Varguntejus, M. Porcius Læca, C. Cornelius, quos Cicero in orat. pro Sulla nominat, damnati ſunt lege Lutatia de vi publica. quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cœlio: Quam legem Q. Catulus armata diſſenſione civium, reſp. extremis pænè temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa ſtamma conſulatus mei, fumantes reliquias conjurationis exſtinxit. Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Sullæ conſulatam ante triennium erpue- rat, ejuſdem nomen de duplici conjuratione detulit. de priore, quæ L. Tullo, M. Lepido coſs. in ta fuit, Q. Hortenſius; de poſteriore Cicero, qui illum anno ſuperiore oppreſſerat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sulla exſtat. quam hoc tempore; condemnatis aliis conjuratis, hab tam eſſe, illa verba argumeto ſunt: Severitatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordia mitigate. Huc accedit, quòd homines docti tribunum illum, quem Cicero ad lugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, Metellum nepotem eſſe non ſine cauſa putant. Eodem tempore, cum Sulla reus eſſet, domum Cicero in palatio emit, ut Gell. ſcribit libr. 12. cap. 12. Domus emptæ à ſe meminit epiſt. 10. libr. 1. ad Att. quam ſcripſit menſe Januario anni ſequentis, quare non dubito, quin extremo hujus anni menſe, cum Q. Fuſius Calenus tribunatum pleb. iniviſſet, Cicero ſcripſerit epiſt. 6. libr. 5. Famil. ad P. Sextium, qui, cum anno ſuperiore C. Antonii conſulis quæſtor fuiſſet, hoc anno pro quæſtore cum eodem in Macedonia erat. vidè Orat. pro Sextio. Cn. Pompejus, confecto jam bello Mithridatico, litteras publicè miſerat: in quibus, quod gratulationem de rebus à ſe in urbe geſtis prætermiſerat, Cicero cum eo expoſtulat epiſt. 7. libr. 5. Famil. P. Clodius Ap. F. adoleſcens audax & inſolens Pompejæ uxoris C. Cæſaris amore captus, extremo hoc anno cum Bonæ deæ in domo Cæſaris pro populo fieret, in opertum cum veſte muliebri venit; ſperans ſe, quod imberbis eſſet, ciam ingreſſum, ad Pompejam perventurum. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæſaris ancilla conſpicitur, nomenque rogatus, cum ſe Auram peditequam Pompejæ quæ- rere dixiſſet, ex voce agnoſcitur, & à mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingreſſus erat, deprehenditur, atque foras ejicitur, ut Plutarchus in Cicerone & Cæſare ſcribit. Cicero in Orat. de haruſp. reſponſ. ait illum ancillarum beneficio emiſſum eſſe, tu vide epiſt. 10. & ſequentes libr. 1. ad Atticum.

Anno urbis DCXCII. Ciceronis XLVI. COSS.
fuerunt,

M. PUPIUS PISO, M. VALERIUS
MESSALA.

P Clodii facinore patefacto, à Virginibus & Pontificibus id nefas eſt decretum: Cæſar deinde uxori nuntium remiſit, & Clodium tribunus pleb. accuſavit, auctore Plutarcho in Cæſare. Accuſatorem Clodii Cicero de haruſp. reſp. Lentulum nominat. Clodium inceſti crimine à tribus Lentulis accuſatum fuiſſe, Valerius libr. 4. cap. 2. tradit. De Clodii judicio vide epiſt. 13. libr. 1. ad Att. in eo M. Tullius teſtis productus, cum Clodius crimen ita reſelleret, ut diceret, ſe illa nocte non Romæ, ſed longe ab urbe Interamnæ apud Caſſinum Scholam fuiſſe, Cicero contra pro teſtimonio dixit; illum ad ſe domum veniſſe, & de quibuſdam rebus egiſſe, id quod verum erat. Plutarchus, Cicero pro domo, & Milone, ibidemque Aſconius, Quintilianus libr. 4. cap. 2. Valerius libr. 8. cap. 5. Abſoluto Clodio Cicero cum eo idibus Maii in ſenatu contendit. epiſt. 13. libr. 1. ad Att. Hoc anno Q. Tullius Cicero M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias fortirentur, Q. Ciceroni Aſia obtigit, epiſt. 12. libr. 1. ad Attic. Obtinuit eam provinciam per triennium cum L. Valerio Flacco ſucceſſiſſet, ut ex orat. pro Flacco intelligitur. Eodem anno cenſores creatos fuiſſe, & luſtrum condidiſſe, ex libr. 1. ad Att. & Dionis libr. 7. ſatis notum eſt. Hi Onuphrio ſunt, P. Servilius Iſauricus, & Mam. Æmilius Lepidus. Ante hos Cenſores Ciceronem pro Archia dixiſſe, hæc orationis, quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc expoſuit, arguunt. Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus hunc cum clariffimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe, ſuperioribus cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia, primis Julio & Craſſo nullam populi partem eſſe cenſam, L. Julium Cæſarem, & P. Licinium Craſſum cenſores fuiſſe primos poſt datam civitatem Archiæ, anno DCCLV. diximus. Tertio anno poſt, L. Marcius Philippus, & M. Perperna cenſores luſtrum LXVI. fecerunt, quo tempore Archias in Aſia fuit cum Lucullo quæſtore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, Cicero in Lucullo. Cenſura deinde intermiſſa fuit uſque ad annum urbis DCLXXXIII. quo L. Gellius, Cn. Lentulus luſtrum LXVII. fecerunt; cum Lucullus in Aſia bellum contra Mithridatem adminiſtraret. atque hi Cenſores proximi ante Ciceronis conſulatam cenſum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato coſs. creati fuerunt, propter diſſenſionem abdicarunt: illi autem, qui anno inſequenti iis ſucceſſerunt, intercedentibus tribunis pleb. nihil agere potuerunt, auctor Dio libr. 37. Itaque M. Tullius poſt conſulatam ante cenſores, qui hoc anno creati fuerunt. A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controverſiam moverat, defendit illa oratione, quæ exſtat, in qua primo, eum civem eſſe, probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum eſſe demonſtret. Corradus ex epiſt.

ex epist. 13. lib. 1. ad Attic. putat, Ciceronem pro Archia dixisse Metello & Afranio coss. sed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil scripsisse videri potest. Hoc anno Pompejus tertium triumphum de Mithridate, Tigraue, plurimisque regibus, ac gentibus per biduum 111. & prid. Kal. Octob. ut est in Fastis Capitol. egit. trium triumphorum Pompeii mentio est lib. 2. de Divinat. de iisdem Cicero pro Balbo. Cujus tres triumphus testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri. Eodem anno C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, populum Gaditanum summis ornamentis affecit, controversias sedavit, jura ipsorum permissu statuit: & inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione testatur. Tum quoque C. Pomptinius, qui anno superiore in Galliam ulteriorem ex prætura missus erat, Allobrogas domuit, ut copiose Dio l. 37. narrat. Meminit Cicero in orat. de provinciis cos. & Livius libro 103. nonis Decemb. Cicero ad Att. scripsit epist. 14. lib. 1.

Anno urbis DCXCIII. Ciceronis XLVII. coss. fuerunt,

Q. CÆCILIVS METELLVS CÆLER, L. AFRANIVS.

DE his consulibus Cicero libro 1. ad Att. Primis hujus anni mensibus Tullius in urbe fuit, ep. 15. & 16. lib. 1. ad Att. effecitque ne Qu. fratri in Asia succederetur epist. 1. lib. 1. ad frat. L. Flavius tribunus pl. legem Agrariam auctore Pompejo promulgavit de agris dividendis militibus Pompeii, & plebi, de qua Cicero lib. 1. ad Att. & Dio lib. 37. qui scribit Metellum consulem tum à Flavio in carcerem ductum fuisse, unde Cicero epist. 1. lib. 1. ad Atticum. nunc consule in carcere incluso, P. Clodius, ut idem Dio scribit, tribunatus cupidus primum tribunos quosdam submisit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magistratus capiendi potestas esset. quod ubi non persuasit, patritiatum ejuravit, atque in concionem progressus, ad plebem transiit. In hanc sententiam Dio. Cicero vero ep. 15. libri primi ad Atticum ita scribit: C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium tradidit: idemque fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat. addit Dio: Clodius tribunatum statim petiit: sed creatus non est, Metello ei resistente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat. prætendebat vero adoptionem more majorum non esse factam: quia plebejus, nisi lege Curiata, fieri nemo posset, apud Dionem *ὅτι τῆ εἰσφορά τῆ ἀρρωτικῆ νόμος*, mendose est pro *τῆ φερεϊαλικῆ*, quod ex lib. 39. cognoscitur. ubi, *τῶ εἰσφορῶν τῆ φερεϊαλικῆ* de Clodii adoptione agens dicit. Clodio igitur tum frater Metellus, & concursus senatus principi Cn. Pompejo sententiam dicenti acerrime una voce ac mente restitit: Cicero de haruf. resp. Metellus etiam consul incipientem furere Clodium atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu dixit, pro Cælio. Idi-

bus Martii hujus anni Cicero Commentarium consularis sui Græce compositum ad Atticum misit, epist. 16. libr. 1. Misit eundem Rhodum ad Posidonium, ut ornatus de iisdem rebus scriberet. ille vero rescripsit, se illud *ὑπομνήματα* cum legeret, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum, epist. 1. lib. 2. ad Att. Ciceronem *ὅτι τῶ ἀδελφῆ τῆ ὑπαρτίας* Plutarchus in Cæsare adducit. Scripsit etiam Cicero de consulatu suo versibus tres libros. Tertium poema expectato, inquit epist. 16. l. 1. ad Att. & epist. 3. li. 2. Sed me *κατακρίσεις* mea illa commovet, quæ est in libro tertio. Libro etiam primo de Divin. Q. frater plures versus ab Vrania Musa in secundo de consulatu pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris consularis Ciceronis Lactantius adducit lib. 3. cap. 17. De Prognosticis, quæ Atticum propediem expectare jubet, ep. 1. lib. 2. quid dicam non habeo. Certe quæ lib. 1. de Divin. ex Ciceronis prognosticis adducuntur, Aratea sunt, atque *Διοσημείους* Græce existant. Priscianus quoque lib. 10. 16. & 18. Ciceronem in Prognosticis citat. verum, quos adducit versus, ex Arato expressi sunt. Post Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem à Pompejano se recepit a. d. 14. Id. Maii, epist. ult. lib. 1. ad Att. Kal. Jun. Antium profectus fuit, ep. 1. lib. 2. ad Att. Hoc anno Qu. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata sustulit, auctore Dione. de portoriis Italiæ sublatis, Cicero epist. 16. lib. 2. ad Att. Sub idem tempus, ut Dio scribit, Faustus Sullæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificentum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Faustum testamento patris debuisset, Cicero pro Sulla ait. Hoc est Fausti adolescentis nobilissimi epulum magnificentissimum, ex quo Vatinius famem suam expleisset, Cicero in interrogatione ait. Hoc anno conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn. Pompejum, M. Crassum, & C. Cæsarem, de qua Cicero libro secundo ad Atticum.

Anno urbis DCXCIV. Ciceronis XLVIII. coss. fuerunt,

C. JULIVS CÆSAR, M. CALPURNIVS BIBVLVS.

CUM C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno superiore successisset: ut cognoscitur epist. 1. lib. 2. ad Att. Antonius hoc anno lege Lutatia de vi accusatus est à M. Cælio, ut est in Orat. pro Cælio. Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (sic lego ex libris solim impressis) reum factum esse à Qu. Fabio maximo, Cicero in Vatinius demonstrat, sed, an de eodem crimine Cælius & Maximus accusarint, mihi non constat. Hoc Dio lib. 38. scribit, Antonium de Catulinæ conjuratione in judicium adductum, propter male administratam provinciam condemnatum fuisse. Cicero vero pro Cælio ait, Antonio nocuisse opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephallenia exsulavit, auctore Strabone lib. 10. nec à M. Antonio fratris filio

cum aliis exsulibus restitutus fuit. Philippi 2. De sua defensione Cic. pro domo ita inquit: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi visa sunt, ad illius miseri causam pertinere; hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Hinc Suetonius in Julio: Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum ejus frustra jam pridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit. Transit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. adoptatus fuit à P. Fontejo. contra quam adoptionem Cicero pro domo sua disputat. de eadem Suetonius in Tiberio: P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini, atque etiam natu minori in adoptionem se dedit. In hac adoptione Cæsar legem Curiatam tulit, Pompejus in auspicio fuit, epist. 7. & 12. lib. 2. ad Att. de harusp. resp. Tullius mense Aprili & Majo extra urbem Antii, in Pompejano, Formiano, & Arpinati in literis vixit: ibique epist. quartam & sequentes usque ad 18. lib. 2. ad Atticum misit. Attico deinde in Epirum profecto, Cicero se Romam recepit, & ea, quæ in sequentibus epistolis leguntur, ad Atticum scripsit. Consiliis publicis nullis, ut est ep. 23. intererat, totumque se ad forensam operam laboremque contulerat. Tum A. Thermus bis Cicerone defendente absolutus est, pro Flacco. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone consule gesserat, Asiam provinciam obtinuerat, à D. Lælio repetundarum accusatus, à Q. Hortensio & M. Cicerone defensus est. Ciceronis oratio extat: de Hortensii defensione vide epist. ult. lib. 2. ad Att. Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πάριος ἄντις non sine mendo nominatur, tribunus pl. Cæsari consuli in omni re obscurus est, eaque gessit, quæ à Cicerone in interrogatione in Vatinius reprehenduntur. Lege Vatinia Cæsari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico: & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione adjecit, Dio lib. 38. Plutarchus, Suetonius, & Orofius l. 6. c. 7. In hoc imperio Cæsar Ciceronem sibi legatum esse volebat, lib. 2. ad Att. cum epist. 19. & epist. 18. A Cæsare, inquit, valde liberaliter invitator in legationem illam, sibi ut sim legatus. & de provinciis Cos. Me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Consul Cæsar leges multas tulit, quæ ab ipso Juliae sunt appellatae. de quibus Dio lib. 38. & Cicero de harusp. resp. Tum, leges Julias contra auspicia latas, & hic & in concionibus dicere. Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, Suetonius & Vellejus. Curatores etiam, qui agros dividerent, constituit Vigintiviros ex iis, qui plurimos honores gessissent, atque ad eam rem quam maxime idonei essent, auctore Dione initio libri 38. Suetonius quoque in Augusto XX viros agrum Campanum plebi Julia lege divisisse, ait. In his fuit Cosconius. quo mortuo Ci-

cero in ejus locum invitatus fuit, epist. 19. lib. 2. ad Att. in iisdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro lib. 1. de rust. cap. 2. nominat eosdem Frontinus & Plinius lib. 7. cap. 5. Sed Cicero XX viratum repudiavit, quod Quintilianus lib. 12. cap. 1. scribit, & ipse ep. 2. lib. 9. ad Atticum de Cæsare inquit, Repudiari se totum, magis etiam quam olim in XX viratu putabit; ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem. Paterculus quoque in commemoratione exsuli Ciceronis addit: Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter XX viros dividendo agro Campano esse noluisse. Hic scrupulum injicit oratio de provinciis Cos. in qua Cicero ait, se à Cæsare fuisse rogatum, ut quinqueviratum acciperet, eumque se obstinatione quadam sententiæ repudiasse. præterea quinqueviri nominantur epist. 7. lib. 2. ad Att. Sunt viri doctissimi, in rebus Romanis cognoscendis diu multumque versati, qui scribunt Cæsarem ad æstimationem agri Campani XX viros creasse. ac præterea quinque, qui æstimatum dividerent. Dant illi quidem testem in hanc rem Dionem: sed verba, quibus hoc demonstratur, in Græca ejus historia invenire equidem adhuc, nulla potui. Comitibus tribunitiis P. Clodius Pulcher tribunus pl. factus fuit opera Cæsaris, ut scribit Dio, & Plutarchus in Cæsare. Etsi autem Pompejus Clodium omni cautione, foedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ut est pro Sextio: ille tamen in fide non mansit: sed tribunus pl. factus, continuo se in Ciceronem convertit. qua de re dicemus, si prius illud admonuerimus, hunc tertium fuisse annum imperii Qu. Ciceronis in Asia. quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epistolam illam pulcherrimam, quæ est prima lib. 1. ad Fratrem, misit, in qua omnia præcepta bene administrandæ provinciæ ita persequitur, ut amplius nihil requiri possit. Eiusdem anni ultimis mensibus scripsit epistolam secundam ad Fratrem, ut ex ipsa cognoscitur.

Anno urbis DCXCV. Ciceronis XLIX. Coss. fuerunt,

L. CALPURNIUS PISO CÆSONI-
NUS, A. GABINIUS.

PRÆTORES hujus anni à Suetonio in Julio nominantur duo, C. Memmius, & L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia & Junia edixisse, ut Vatinius adestet die tricesimo, Cicero in Vatinius ait: Piso, & Gabinius sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque evertores reip. quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in orat. post reditum, pro domo, pro Sextio, de provinciis Cos. in Pisonem, & alibi. His consulibus sedentibus, inspectantibus, atque adeo adjuvantibus M. Tullius conservator patriæ à sceleratissimo tribuno pleb. in exsulum ejectus est. Clodius enim, ut Dio lib. 38. scribit, sperans, facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites & plebem sibi

fibi conciliaffet . quatuor leges , populares illas quidem , sed reipubl. perniciosas , initio hujus anni , quod Cicero in Pisonem significat , tulit : unam ut frumentum populo gratis daretur : alterum , ne quis per eos dies , quibus cum populo agi liceret , de cælo fervaret : tertiam de collegiis restituendis , novisque instituendis : quartam , ne quem Censores in senatu legendo præterirent , neve qua ignominia afficerent , nisi qui apud eos accusatus , & utriusque Censoris sententia damnatus esset . hæc Aſconius in Pisonianam , Dio lib. 38. & Cicero passim . Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit , unam de provinciis consulum nominatim , alteram de Ciceronis perniciæ , ut ait pro Sextio . Pactus enim cum consulibus , Gabinio Syriam , Babylonem , Persas ; Pisoni Achaïam , Theſſaliam , Græciam , Macedoniam , omnemque Bœotiam dedit . Cicero De provinciis , & in aliis Orationibus . Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat , qua tulit , Qui civem Rom. indemnatum interemisset , ei aqua & igni interdiceretur : cujus verbis etsi non nominabatur Cicero , tamen solus petebatur , inquit Paternus lib. 2. idemque scribit Dio lib. 38. atque iccirco Tullius hoc privilegium appellat , vide Orat. pro domo . Reus igitur Cicero , ut Plutarchus scribit , vestem mutavit , & sordidatus populo supplicavit . Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat stipatus hominibus contumeliosis & temerariis : qui petulanter mutationem vestis , & habitum Ciceronis exagitantem , multisque locis luto & lapidibus in eum conjectis , supplicationes impediebant . Cum Cicerone tamen primum omnis fere ordo equeſter vestem mutavit : eumque nobilissimi adolescentes numero ad xx. millia sordidati deprecatores ejus salutis , comitabantur . Deinde cum senatus frequens convenisset , ut vestem tanquam in publico luctu mutandam censeret , idque consules vetarent , & Clodius cum armis ad curiam verteretur , senatores non pauci è senatu , vestibus discissis & clamore sublato , se proripuerunt . Hactenus Plutarchus . Dio lib. 38. tradit , equites in Capitolium tunc convenisse , atque ad consules & senatum mississe legatos non solum è suo ordine , verum etiam senatores duos , Q. Hortensium , & C. Curionem , qui pro Cicerone deprecarentur . Unde Cicero pro Sextio ait , Cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe , cunctaque Italia convenisset , vestem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt , erat tum senatus in æde Concordiæ , & Gabinium consulem , Pisonem absente , orabat . equites quoque Rom. & omnes boni veste mutata se pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt , quorum precibus ab illo repudiatis , vir incredibili fide , magnitudine animi , constantia , L. Mummius ad senatum de rep. retulit , senatusque frequens vestem pro Ciceronis salute mutandam censuit , pro Sextio . Dio hunc Mummius vocat L. Ninnium Quadratum , & scribit , eum populo auctorem fuisse ut tanquam in aliqua publica calamitate vestem pro salute Ciceronis mutaret . Pro me , inquit Cicero post reditum ad Quir. sena-

tus , hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt . Sed consules edixerunt , ut ad suum vestitum senatores redirent . vide orationes post reditum , pro domo , pro Sextio , & in Pisonem . Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equeſtris ordinis principem relegavit , quod Dio lib. 38. dicit , *ἐν τῷ πολιτείας ἐξήλασε* . meminit Cicero post redit. in senatu , pro Sextio , in Pisonem . & epist. 16. lib. 11. Famil. Itaque Cicero non solum à consulibus , verum etiam à Cn. Pompejo proditus , & derelictus , maluit urbe cedere , quam bonorum vitam servis armatis objicere , quod ipse in orationibus non semel testatur . Habebat domi suæ Minervæ signum , idque longo tempore religiosissimè coluerat . Cum autem ex urbe discessurus esset , hoc signum in Capitolium delatum ibi dedicavit , & subscripsit , MINERVÆ CUSTODI URBIS , Plutarchus & Dio . Hæc est illa Minerva custos urbis : de qua Cicero epist. 25. lib. 12. famil. & lib. 2. de legibus . Dio lib. 45. *Ἀθλων φυλακίδα* nominat . Discedentem M. Tullium omnes boni flentes profecuti sunt , ut ipse pro domo ait . Cessisse urbe Ciceronem puto mensè Martio extremo . nam , ut ex Plutarchi Cæsare , & primo Commentario de bello Gallico intelligitur , cum Helvetios a. d. v. Kal. Apr. de finibus suis exire constituisse , Cæsar cognovisset , maturavit ab urbe proficisci . atque octavo die ad Rhodanum pervenit , neque tamen prius Cæsar ad exercitum abiit , quàm Ciceronem per Clodium Italia expulisset , auctore Plutarcho . Ubi compertum fuit Ciceronem discessisse , Clodius de exsilio ejus ad populum tulit , atque edictum proposuit , ut illi aqua & igni interdiceretur , ne intra quingenta millia passuum ab Italia recto reciperetur . Hæc Plutarchus in Cicerone , quibus gemina scribit Dio lib. 38. in eo tamen dissentit , quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuisse ait , ne intra stadiûm tria millia septingenta quinquaginta id est millia passuum ccc. LXIX. fere , ab urbe illi esse liceret . Cicero epist. 4. lib. 3. ad Att. in lege hoc correctum fuisse ait , ut sibi ultra quadringenta millia liceret esse . Dio hoc quoque legi adjectum fuisse tradit , ut si Tullius intra spatium definitum visus fuisset , & ipse , & qui eum recepissent , impune interficerentur . hinc Cicero pro domo : Pœna est , qui receperit : quam omnes neglexerunt . Pœnam neglectam fuisse , omnibus reverentibus M. Tullium , comiterque excipientibus & prosequentibus , Plutarchus quoque scribit . Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit , & domum in palatio incendit , atque in area templum libertatis extruxit , Plutarchus , Dio & Cicero pro domo . Bona diripiebantur , atque ad consules deferebantur . columnæ marmoreæ ex ædibus ad focrum Pisonis portabantur : in fundum autem Gabinii vicini conulis , non modo instrumentum aut ornamenta villæ Tusculanæ , sed , etiam arbores transferebantur . hæc Cicero pro domo , post reditum in senatu pro Sextio , & in Pisonem . templum Libertatis , *νεῦν ἐλευθερίας* , Cicero lib. 2. de legib. templum Licentiæ vocat . Pullum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam versus fecisse , Plutarchus scribit .

scribit. Naryce Locridis fuit vi. Idus Aprilis, ibique scripsit epistolam secundam lib. 3. ad Att. Inde Cicero Vibonem venit, quod est oppidum Lucaniæ ad fretum, & à Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, Strabo lib. 6. Cæsar 3. de bello Civili. Ibi, ut Plutarchus scribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo consule præfectus fabricum fuerat, illum in ædes quidem non recepit, sed fundum se ipsi assignaturum denunciavit. Sic illa Plutarchi verba, *χωριον ἃ, καὶ ἀγοράσειν ἐπιτηγέλλειν*, ego jam pridem converteram: cum præsertim alibi quoque verbum *καὶ ἀγοράσειν* pro attribuere & assignare usurpatum notassem, ut *πρὸς Φιλαδέλφιας: ἔπειθ' ἃ, παιδικαῖσι καὶ πόρνοις οἰκίαις καὶ ἀγροῖς καὶ ἀγοράφοις, ἕπ' ἐξ οἰκοπέδου καὶ γωνίας πρὸς ἀδελφῶν διαμνηνομαχῶσι*. Merito igitur Xylander noster à Bocchii & Corradi falsis interpretationibus discessit. Cicero se ad Vibonem in fundo Sicæ fuisse, ad Atticum scribit, epist. 2. & 4. lib. 1. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίνος est apud Plutarchum) prætor is Ciceroni scripsit, ne in Siciliam veniret. quare consilio repente mutato, iterum à Vibone Brundisium terra petere contendit, ut ipse pro Plancio narrat. In eo itinere III. Idus April. Thurii scripsit epist. 5. lib. 3. ad Att. & XIV. Kal. Maii Tarenti, sequentem. eodemque die se Brundisium venisse, epistola 7. ejusdem libri scribit. urbem ipsam ingressus non est: sed in hortos M. Lenii Flacci, se contulit, pro Plancio, meminit etiam in Sextiana. Apud M. Lenium dies XIII. fuit epist. 4. lib. 14. Famil. Pridie Kal. Maii, cum Brundisio proficiscens Dyrrhachium vento secundo transmitteret atque adversus ex alto reflasset, rejectus est: deinde iterum in altum profectus, Dyrrhachium pervenit. ubi, cum è navi in terram egressurus esset, terræ motum & maris convulsionem exstitisse ferunt, unde haruspices conjiciebant, illius exfulium non fore diuturnum, quod hæc mutationis signa essent. Hæc Plutarchus. Dyrrhachio aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexit, & cum eo Thessalonicam x. Kalend. Junii venit, pro Plancio, & epist. 8. lib. 3. ad Att. Thessalonicæ Cn. Plancius sua liberalitate Ciceronem per menses septem retinuit. quo tempore plures epistolas ad Atticum scripsit, quæ lib. 3. ab octava usque ad XXII. leguntur. Interim Q. Cicero cum jam Asiam per triennium obtinuisset, de provincia ante Kal. Maii decessit, ep. 9. l. 3. ad Att. Fratrem aliquanto post suum discessum ex provincia venisse ait pro domo. meminit quoque in Sextiana. Itaque M. Cicero, Idibus Junii ad eum misit epist. 3. lib. 1. & deinceps sequentem. Tertio Non. Octob. Thessalonica ad Terentiam uxorem misit epist. 2. lib. 14. Famil. Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulsus, Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, & regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum est, quo de Cicero sæpe, Plutarchus in Catone, Appianus lib. 2. Dio lib. 38. Kal. Junii, ut est in orat. pro Sextio, decre-

vit Senatus frequens de Ciceronis reditu, dissentiente nullo, referente L. Mummio tribuno pleb. intercessit Ælius Ligus. Pompejus quoque illo tempore se accusans, ut Plutarchus scribit, quod Ciceronem prodidisset, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit. Resistente Clodio, placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio: Omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent. & in Pisonem: An tum eratis consules, cum quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat: ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? de eadem re vide epist. 24. lib. 3. ad Att. Initur deinde consilium de interitu Cn. Pompeii, ait Cicero pro Sextio. quam rem Asconius in Milonianam sic exponit: Cum III. Idus Sext. Pompejus in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eaque ad Gabinius consulem delata, dictum est, servo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit, ex eo domi tenus. & Cicero pro Milone: Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad C. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro Pompejus postea, caruit senatu, caruit publico. Huc pertinet illud paradoxon 4. Ante senatum tua sica deprehensa est. & in Pisonem: Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Meminit etiam pro domo. Quarto Kalend. Novembris octo tribuni pleb. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iisdemque referentibus P. Lentulus cos. designatus, præstantissimam de Cicerone sententiam dixit, pro Sextio, post red. in senatu, & epist. 23. lib. 3. ad Att. Thessalonica Cicero se Dyrrhachium recepit: ibique VI. Kal. Decembr. scripsit ad Terentiam epist. 1. lib. 14. famil. & partem epistolæ 22. lib. 3. ad Att. pridie Kal. Decemb. inde misit ad Terentiam epist. 3. lib. 14. & ad Atticum epist. 23. lib. 3. & deinceps quatuor reliquas ejusdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. IV. Idus Decemb. novi tribuni pleb. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Seftilius, M. Cispus, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus, & Numerius Quintius, magistratum inierunt, pro Sextio, & post reditum in senatu.

Anno urbis DCXCVI. Ciceronis L. coss. fuerunt,

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS.

PRÆTORES eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, & Ap. Claudius Pulcher, Cicero post reditum in Senatu Kalendis Januarii. P. Lentulus simulac de solenni religione retulerat,

tulerat, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de Cicerone agendum iudicavit. cum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: proptereaque lege illi opus non esse: verum Pompejus censuit, ut ad senatus auctoritatem populi beneficium adjungeretur. atque eo die confecta res esset, nisi Sex. Atilius tribunus pleb. non ausus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. Hæc Cicero post redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio, & lib. 3. de legibus. Postea res acta est in senatu alia nulla, & cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad populum VIII. Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine sanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, post reditum ad Quirites. & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39. scribit, illo die, cum lex ad populum ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit. Tum in foro tribunum pleb. vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadavera tanquam occisus jacoit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudelissimæ cædis eo tempore in foro factæ, mentio est etiam in Miloniana. Clodium Milo tum de vi postulavit: sed in iudicium non adduxisse Dio scribit, quod nondum creati essent Quæstores, per quos iudicium sortitionem fieri oporteret, Neposque Prætori edixisset, ne quod iudicium ante quam iudices sorte deligerentur, fieri pateretur. Quæstores autem, nisi habitis prius comitiis ædilitiis, quibus hac de causa potissimum afferebatur, creari non poterant. In hanc sententiam Dio: Cicero verò in Sextiana ait, consullem, prætorem, tribunum pleb. nova novi generis edicta propotuisse: ne reus adesset, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam iudicium, aut iudiciorum facere liceret. quo pertinet illud de harusp. respons. Resisterunt etiam, ne causam diceret. Quare, cum Milo videret iudicia esse sublata, ne Clodius omnia vi posset efficere, curavit, inquit idem post redit. in senatu. Emit enim gladiatores, ut Dio scribit. de quibus Cicero lib. 2. de officiis: Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipub. causa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit. Senatus autem multo ante, quàm lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optimè de rep. meritum recepissent, pro domo, in Pisonem, Parad. 4. & Plutarchus. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legati que essent, salutem & vitam Ciceronis custodirent, pro Sextio. Idem ad M. Tullii salutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui reip. salvam esse vellent, imploravit, in Pisonem. Factum enim S. C. fuit, ut literis consularibus cuncta ex Italia omnes, qui reipub. salvam vellent, convocarentur. pro Sextio. post redit. in senatu, & pro domo. Cum igitur Ciceronis capitis

servandi causa Romam uno tempore quasi signo dato Italia tota convenisset, Lentulus consul senatum frequentissimum in Capitolium convocavit, in Pisonem, & post redit. in senatu. Ibi tum in templo Jovis opt. max. Q. Metellus Nepos cos. qui Ciceroni vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abiens cum M. Tullio rediit in gratiam, post red. in senatu, pro Sextio, & de provinciis cos. hic cum mitissimam orationem in senatu habuisset, Cicero ad eum misit epist. 4. lib. 5. Famil. in qua studium & auxilium ejus implorat. Illo vero die, cum ccccx. senatores, magistratusque omnes in Capitolio adessent, Cn. Pompejus de scripto sententia dicta, uni Ciceroni patriæ conservatæ testimonium dedit: cuius sententiam frequentissimum senatus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exilio revocavit, post redit. in senatu, pro Sextio & pro Milone. de hoc S. C. in æde Jovis Mariana facta, Cic. lib. 1. de Divinat. & Valerius lib. 1. cap. 7. Faciebat eodem die ludos in theatro consul, quo cum ipse & senatores spectatum è senatu venissent, S. C. illud de Ciceronis reditu factum frequentissimo theatro, incredibili clamore & plautu comprobatum est, pro Sextio, & lib. 1. de Divinat. Postridie de Ciceronis salute P. Lentuli consulis, Cn. Pompeii ceterorumque principum, in his P. Servilii, & L. Gellii celeberrimæ & gravissimæ conciones fuerunt, post redit. ad Quirites, & in senatu, pro Sextio, in Pisonem. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de coelo servaret; ne quis moram ullam afferret. si quis aliter fecisset, cum planè everforem Reip. fore, idque senatum gravissime laturum: & ut statim de ejus facto referretur, addidit etiam senatus illud: nisi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata. decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis M. Tullii causa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, pro Sextio, post red. in senatu, & in Pisonem. Legem deinde omnes magistratus, præter Appium prætorem, duosque tribunos pleb. N. Quintium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgaverunt, in Pisonem. Cum ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. venisset, & Lentulus consul, idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de more dissuasit, quod Dio libro 39. planè scribit, & Cicero pro domo ita significat, illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. & in Sextiana: Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me, eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Verum, cum & alii, & Pompejus in primis legem suaderet, ut Dio scribit, summo consensu omnium centuriarum accepta fuit, cum nemini civi ulla quo minus adesset, justa exculatio esset

vifa, nullis comitiis, unquam multitudo hominum tanta, neque splendidior fuisset, in Pisonem. Constat enim, ut idem pro domo sua ait, nullis unquam comitiis Campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse, idem est in orat. post reditum. Pridie Non. Sextil. ipso illo die, quo lex est lata, Cicero Dyrrhachio profectus, Brundisium venit Non. Sext. epist. lib. 4. Att. Advenienti Ciceroni tanquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dexteram porrexerunt Brundisini; cum ipsis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuisset, qui natalis idem Tullii filii, quæ ibi patri fuit præstò, idem etiam ipsius coloniæ Brundisinae, idem Salutis, quæ res animadversa à multitudine, summa Brundisiorum gratulatione celebrata est, pro Sextio & libr. 4. ad Att. epist. 1. Brundisii cum esset in domo optimorum & doctissimorum virorum Lenii Flacci, & patris & fratris ejus, ante diem vi. Id. Sextil. cognovit litteris Quinti fratris, mirifico studio omnium ætatum, atque ordinum, incredibili concursu Italiæ, legem comitiis centuriatis esse perlatam, ibidem. Inde à Brundisina honestissimis ornatus, iter via Appia Romam versus fecit. In itinere xxiv. dies consummissè videtur, cum Sextilis tum xxix. dierum esset Brundisio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam, & demum Ariciam, pridie Non. Septembr. Romam venit, epist. 1. li. 4. ad Att. Toto autem illo itinere à Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publice ad Ciceronem venerint gratulatum. magnæ erant effusiones hominum ex oppidis, maximi concursus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. cumque viæ multitudine legatorum undique missorum celebrarentur: urbes Italiæ festos dies agere adventus ejus videbantur, in Pisonem, & pro Sextio. Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, quin ipsi obviam non venerit, epist. 1. li. 4. ad Att. itaque in Pisonem ait, Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii: cum senatum egressum vidi, populumque Rom. universum: cum mihi ipsa Roma prope convulsa fedibus suis ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Cum venisset ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camœnarum) ab infima plebe completi erant, à qua plausu maximo cum esset Ciceroni gratulatio significata, similis & frequentia, & plausus eum usque ad Capitolium celebravit, in foro & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit, epist. 1. li. 4. ad Att. Itaque ille unus dies, ait pro domo, quo die me popul. Rom. à porta in Capitolium, atque in domum sua celebratè, lætitiæque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisset videatur. Plutarchus scribit, revertenti Ciceroni tanta lætitiæ civitates, tanto studio homines obviam

venisse, ut infra veritatem sit. quod postea dixit, se humeris Italiæ Romam reportatum fuisse. dixit autem hoc in extrema oratione post reditum in senatu. Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egit ea oratione, quæ, post reditum in senatu inscripta, exstat. egit etiam populo Rom. gratias, altera oratione, quæ post reditum ad Quirites inscribitur. De utraque Dio ita scribit: κατῆθεπε ἐν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βελῆ, καὶ τῷ δήμῳ παραχρόντων αὐτῷ τῶν ἰσάτων, καὶ κατὰ τὸ σωέδριον, καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔγνω, id est, Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione à Consulibus data, in senatu. & in concione egit. Eo biduo, cum esset annonæ summa caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætoris ludos Apollinæ faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa confederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum senatus habebatur, concurrerunt, cumque eadem & incensionem Capitolii senatoribus minarentur, atque iccirco per eos dies, quibus senatus de annonâ habebatur, consulares plerique abessent, quod tuto se negarent, posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur, Cicero pro domo & epist. 1. lib. 4. ad Att. Asconius in Milonianam, Plutarchus in Pompejo & Dio li. 39. Secuta est deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati consecraverat. populus eam comitiis centuriatis eodem jure esse jusserat, quo fuisset. verum senatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut est in orat. de harusp. ref. Apud pontifices pridie Kal. Octobr. Cicero pro domo, dixit eam orationem, quæ exstat; in qua primum respondet Clodio, qui actionem ejus de potestate rei frumentariæ Pompejo danda reprehenderat, deinde suam domum propter Clodii consecrationem sacram non esse, sed ab omni religione vacuam atque puram docet. Nam, ut Dio lib. 39. scribit, lationem legis Curiatæ, quæ à patriciis ad plebem Clodius transferat, criminans, quod ex instituto majorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribuno pleb. jure fieri potuisse, qui ipse contra omne jus plebejus factus esset. atque ita pontificibus persuasit, ut sibi arcam, quæ ab omni religione vacua & pura esset, restituerent. Hætenus Dio. Itaque Cicero in Pisonem ait; Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, P. C. collocaverunt: mihi quæ ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt, in quem locum Asconius legendus. Superficiena ædium consules de consilii sententia æstimarunt H. S. vicies; Tusculanam villam H. S. quingentis millibus, Formianam H. S. ducentis quinquaginta millibus, ep. 2. l. 4. ad Att. Eodem anno Ptolemæus

rex *Ægypti*, cum, ingenti pecunia consumpta, ut rex atque socius populi Rom. appellaretur, eam vi ab *Ægyptiis* extorqueret, & cum hoc nomine, tum quod *Cyprum* à Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare noller, apud suos offendisset, regno pulsus, Romam venit, P. Lentulo etiam tum consule, cui *Cilicia* obtigerat, petens, ut in regnum restitueretur. *Ægyptii* quoque legatos, qui Regis crimina purgarent, miserunt: de quibus Dio & Cicero de harusp. respons. Ante diem tertium Non. Novemb. expulsi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata jussu Clodii, epist. 3. lib. 4. ad Att. hæc est vis illa nefaria, qua se cum fratre domum expulsus fuisse, ad Lentulum scribit. Cum autem Clodius saxis, & ignibus, & ferro vastitatem ædibus Ciceronis intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui universam Remp. oppugnassent, teneri in orat. de harusp. responsis. Quæ deinde, usque ad viii. Kal. Decemb. acta sunt, vide ep. 3. l. 4. ad Att. iv. Idus Decem. novi trib. pl. magistratum inierunt, è quibus à Cicerone l. 1. Fam. l. 2. ad Fratrem; & Dione l. 39. hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Rutilius, Cn. Plautius, A. Plautius, C. Sex. Antistius Verus, & Cassius. Cum tribuni magistratum inissent, C. Cato turbulentus adolescens, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam & Ptolemæo simul, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo consuli paranti jam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, coepit. quod ex l. xxii. Annal. F. fenestellæ Nonius Marcellus refert. In quindecim legatis, quos Pompejus sibi rei frumentariæ causa legaverat, fuit Q. Cicero, qui cum esset in Sardinia, M. Cicero ad eum scripsit, quæ extremo hujus anni mensè in senatu acta fuerunt, ep. 1. l. 2. ad Frat.

Anno urbis DCXCVII. Ciceronis LI. COSS. fuerunt,

CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS, L. MARCIUS PHILIPPUS.

IN collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Qu. Ancharius, & C. Claudius Pulcher, ut pro Sex. l. 2. ad Frat. & in Cicerone Plutarchi cognoscitur. M. Tullius initio hujus anni omni studio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui *Ciliciam* pro consule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento sunt epistolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum missæ lib. 1. Fam. existant. Tum quoque orationem de rege Ptolemæo, cujus apud Aquilam, & Fortunatianum mentio est, habuisse videtur, cum regis Alexandrini restitutionem Lentulo sua sententia decerneret. xiv. Kalend. Feb. Cicero scripsit ad Qu. Fratrem ep. 2. l. 2. ubi ait, Comiticia ædilitia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edita esse a. d. xi. Kal. Feb. Clodius ædilis factus, Miloni diem dixit, & de vi ad populum accusavit pro Sextio, in Vatinium, & lib. 2. ad Frat. qua de re Dio ita

scribit: Clodius simulatque ædilitatem Marcellino, & Philippo coss. iniiit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus rempub. obsedisset: quæ enim ipse commiserat, quorumque nomine reus erat, ea illi crimini dabat; non quòd Milonem condemnatum iri speraret, qui patronos magnos, in iis Pompejum & Ciceronem, habebat; sed ut per hanc causam & Milonem oppugnaret, & patronos ejus vexaret. iv. Non. Febr. Milo affuit: ei Pompejus advocatus venit: producta dies est in viii. Idus: quo die Pompejus, cum pro Milone apud populum diceret, clamore, convicioque jactatus est, Clodiusque diem in Quirinalia, id est xiii. Kal. Mart. produxit: epist. 3. l. 2. ad Frat. & ep. 5. l. 1. Fam. Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Feb. ad Atticum ex Epiro in Italiam reversum miserat ep. 4. l. 4. A. d. iv. Id. Feb. P. Sextius à M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi postulatus fuit, propter eadem, quam anno superiore, viii. Kal. Feb. cum de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. defensio fuit cum ab aliis tum à Q. Hortensio, & M. Cicerone: cujus oratio pro Sextio existat. Sextius absolutus fuit a. d. ii. Id. Mart. ep. 4. l. 2. ad Frat. Oppugnauerat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam testimonium in illum dixerat. itaque Cicero Vatinium testem perpetua interrogatione accusavit, quæ oratio separatim edita existat, de qua Fabius l. 5. c. 7. Cicero ep. 9. l. 1. Famil. Tota vero interrogatio mea (orationem in Vatinium sic appellat) nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. iii. Id. Feb. Cicero dixit pro Bestia de ambitu, apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, ep. 3. lib. 2. ad Frat. Tulliam filiam Cicero anno proximo ante consulatum suum desponderat C. Pisoni L. F. Frugi ep. 2. l. 1. ad Att. ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exsulantem, tanta fuit, ut supra nihil posset, ep. 1. & 3. l. 14. ad Fam. & in orat. post redit. Ei vero fructum pietatis suæ ferre non licuit: decessit enim anno superiore ut ex Sextiana & orat. in Vatinium cognoscitur. Quem cum Tullia hoc anno eluxisset, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Crassipedi despondit, eique viii. Idus sponsalia præbuit: lib. 2. ad Frat. ep. 5. ut Manutius nunc distinxit. Unde scribit ad Attic. lib. 4. ep. 5. Viaticum Crassipes præripit. De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero respondet ep. 7. lib. 1. ad Fam. Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis sententiam ut de agro Campano frequenti senatu Idibus Maii referretur, ep. 9. l. 1. Fam. Cum autem Miloni dies in Nonas Maii prodita esset, Cicero Roma exivit, villasque lustravit ep. 5. & 6. l. 2. ad Frat. Prodigia interim facta, ut Dio l. 39. scribit. Nam & in Albano monte sacellum Junonis; quod in mensa dedicatum orientem solem spectabat, ad septentriones conversum est. fax à meridie ad Aquilonem porrigi visa, lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti sunt, & in agro Latiniensi auditus

(e.) fuit

fuit strepitus sub terra cum fremitu, quæ cum haruspices expiari vellent, iratos Deos esse, quod loca sacra & religiosa profana haberentur, responderunt. Hanc occasionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de sacris & religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca esse dixit, quæ consecrata profana haberentur. itaque postridie Cicero defendens se in senatu, qui ex haruspicum responso decreverat, ut de locis sacris & religiosis consules ad senatum referrent, orationem habuit de haruspicum responsis, quæ exstat, in qua haruspicum responsa contra Clodium interpretatur. Tum quoque Cicero, ut Dio scribit, Milone & quibusdam trib. pl. adhibitis, in Capitolium venit, & tabulas de exsilio suo à Clodio trib. pl. fixas dejecit. sed Clodius cum fratre Cajo, qui Prætor erat, interveniens, eas tum eripuit. postea vero observata Clodii absentia, rursus in Capitolium ascendit & tabulas inde ablatas, domum suam asportavit. quod factum à Clodio reprehensum cum Tullius in senatu, ut Plutarchus narrat, sic defenderet, ut diceret Clodium contra leges è patriciis ad plebem transiisse, ideoque nihil eorum, quæ gessisset, ratum habendum esse; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat: sed grave & violentum esse confirmabat, tot decreta, & res gestas senatusconsulto tolli; in quibus essent etiam ea, quæ ipse in Cypro & Byzantii gessisset. de quibus rebus præter historicos Cicero pro domo, in Sextiana, & alibi. Hoc etiam tempore actum in senatu fuit de stipendio exercitus Cæsaris. idque Cicero se non solum decrevisse, sed etiam, ut alii decernerent, laborasse ait in orat. de provinciis cos. stipendii decreti meminit ep. 7. l. 1. Fam. ubi & de decem legatis. de quibus sic in oratione de provinciis: Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant: alii exempla quærebant: alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant, in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem. & pro Balbo. Idem in augustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit. Hos decem legatos à Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæsari habitis inquit, *ὡς τε ἢ ἐν τῷ βελῆς ἀνδρας, ὡς ἢ ἐπὶ δεδλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἐπισείλει.* Nam re bene gesta, dispensandæ cohonestandæque victoriæ, ut Manilius apud Livium l. 38. ait, Imperatoribus decem legati decernebantur, A. Gabinus, qui Syriam pro cos. tenebat, in Palæstina re bene gesta contra Aristobuli filium Alexandrum, ipsumque Aristobulum, ut Josephus l. 14. Antiquitatum scribit, literas Romam misit, quibus & rem bene gestam in bello nuntiavit, & supplicationem à senatu postulavit. Idibus Maii senatus frequens supplicationem Gabinio denegavit, ep. 7. l. 2. ad Fratrem, de provinciis cos. & in Pisonem. Deinde, cum provinciæ consulares futuris consulibus lege Semproniana essent decernendæ, ut in argumento orat. de provinciis scripsi, & de quatuor provinciis sententiæ dictæ essent, de Syria, Macedonia, & duabus

Galliis: M. Tullius rogatus sententiam, orationem, quæ de provinciis consularibus exstat, in Senatu habuit, in qua suadet, ut Syria & Macedonia futuris consulibus decernantur, & Galliæ Cæsari non adimantur. Ante orationem de provinciis in libris Ciceronis legitur Corneliana pro L. Cornelio Balbo, quam hoc anno à M. Tullio dictam esse ex eo suspicor, quod de supplicatione, stipendio & decem legatis extrema fere oratione dicitur. ea enim hoc anno Cæsari decreta esse, non solum oratio de provinciis docet, verum etiam ep. 7. l. 1. ad Lentulum, quam tamen docti quidam ad secundum Consulatum Pompeii & Crassi referant, tamen hoc anno scriptam esse arguit, quod L. Racilius inter magistratus nominatur, quem Marcellino & Philippo coss. trib. pl. fuisse supra diximus. Igitur Balbus, cum esset Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto à Cn. Pompeio civitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium hoc beneficium consecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus est. Et inimici Cæsaris & Pompeii accusatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controversiam movit: negans eum jure & recte civitate donatum, cum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo posset, nisi is populus factus esset fundus, id est, auctor obstringendi se jure civium Romanorum, in civitatem venire. Defenderunt Balbum Marcus Crassus, Cn. Pompejus & Marcus Cicero. De Planciana, quæ suo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de Cœliana dicendum. Hoc anno Ciceronem pro Marco Cœlio apud Cn. Domitium Prætorem dixisse Corradus scribit. Manutius cum in Commentario in epistolam quintam libri secundi ad Fratrem orationem pro Cœlio habitam, Marcellino & Philippo coss. scripisset, exponens deinde epistolam duodecimam ejusdem libri, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio & Appio Claudio coss. Cœlium de vi accusatum, & defensum à M. Tullio facit. Res est non levis, quæ & tanti viri animum in scribendo distraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre possit. quare, an certi quid eruere queamus, experiamur. Quæstionem illam Cn. Domitium exercuisse, ipsa oratio demonstrat. Fuit autem Cneius Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Bestia dixisse, indicavimus. Fuit quoque alius Domitius Prætor biennio post, apud quem Cœlius causam dicere debebat, epistola duodecima, libri secundi ad Fratrem. Cur autem Cœlium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coss. non eum, qui biennio post præturam gessit, putem, illa me causa maxime movet, quod Marcus Crassus una cum Tullio Cœlium defendit. (nam interpretum inscitia, qui Crassum Cœlii accusatorem faciunt, ridenda, seu miseranda potius, quàm refutanda) Cassius verò cum anno insequenti consul paludatus exierit, Appio & Domitio coss. ne Romæ quidem fuit, nedum causas ibi orare potuit. Huc accedit, quod Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi causa Cœlium aurum à Clodia sumpsisse adversarii

adversarii arguebant, anno superiore fuerit occisus, auctore Dione lib. 39. & Strabone in 17. nec verisimile sit, accusatores hujus cædis crimen & accusationem in annos plures distulisse. Si quis objiciet, Cn. Domitium, hujus anni prætorem de ambitu quævisse; Cœlium de vi accutatam fuisse: is si probaverit singulos prætores tantummodo uni quæstioni præfuisse, magnum fecerit. Nec me movet, quod Cœlius Appio & Domitio coss. reus invenitur. quid enim obstat quæsiō, quo minus hoc tempore absolutus, à gente Clodia in judicium retrahi potuerit? Quod Latomus putat, hanc orationem Appio & Domitio coss. ideo habitam quod Cn. Domitius, qui post illos Consul fuit, in eorum consulatu præturam gessisse videatur, tempori, quo ista scripsit, attribuit. Hoc ergo maneat, Cœlium lege Lutatia de vi propter seditiones Neapolitanas, & alia crimina accusatum; de seditionibus Neapolitanis, & Alexandrinorum pulsatione Puteolana à M. Crasso, de auro, quod à Clodia sumpsisse, & veneno, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse dicebatur, à M. Cicerone hoc tempore esse defensum. Qu. Metellus Nepos ex Consulatu in Hispaniam profectus, eam provinciam hoc tempore pro consule obtinebat, unde τὸ Ἰσπανίας ἀθύρματα à Plutarcho in Cæsare nominatur. videturque ex Hispania ad Ciceronem misisse ep. 3. l. 5. Famil. in qua de contumeliosis concionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater Nepotis appellatur etiam in oratione post redit. in senatu, & pro domo, non propter affinitatem, ut vulgò interpretes sibi persuaserunt, verum quia *ἐν τῷ αἰσθητῶν*, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicerone de haruspicum respons. & pro Cœlio Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patruales, seu ut Jurisconsulti vocant, amirini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit. Metellum Nepotem hoc tempore in Hispania decessisse, eumque a Cicerone intelligi ep. 9. l. 4 ad Att. viri docti putant. quod si verum esset, Dionem l. 39. ubi res ab eo in provincia gestas, exponit, prætermisurum fuisse non arbitror. Immo si jam in Hispania periit, est quòd Pediano gratiam referat, qui illum mortuum in vitam reduxit, atque in choro novem consularium, qui biennio post Scaurum reum laudaverunt, collocavit. Ut ut sit, M. Tullius quinque epistolas libri quarti ad Att. nempe quartam, quintam, sextam, septimam, & octavam his consulibus scripsit. In sexta meminit epistolæ ad Lucceium missæ, quæ est 12. l. 5. Famil. qua ut res à se in consulatu gestas scribat, eum rogat. C. Julius Cæsar, gestis hoc anno rebus illis, quas l. 3. commentariorum perscripsit, exercituque in Aulercis Lexobiiisque, reliquis item civitatibus quæ proximè bellum fecerant in hibernis collocato, discedens in Italiam Lucæ hiemavit, auctore Plutarcho in Pompejo, Cæsare, & Catone. eoque Pompejum & Crassum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii causa, qui palam minabatur, consulem se effecturum, quod prætor nequisset, adempturumque Cæsari exercitus, consulatum alterum peterent, Suetonius in Julio. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos,

quod habebat, designatus consul fuerat, consul fieri non potuerit, epist. 8. li. 4. ad Att. Cum autem Pompejus & Crassus intra legitimum tempus profecti non essent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem trib. pl. ne eo anno comitia haberentur: ut cum res ad interregnum redisset, legitime consulatum & peterent & capefferent, Dio lib. 39.

Anno urbis DCXCVIII. Ciceronis LII. COSS.
fuerunt,

CN. POMPEJUS MAGNUS II. M. LICINIUS CRASSUS II.

CONSULATUM ex interregno inierunt, Dio l. 39. reliquosque magistratus suo arbitrato crearunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulsam tulit, & P. Vatinius in locum ejus creatus est, Plutarchus & Dio. Cicero mense Aprili fuit ruri, ibique scripsit ep. 9. lib. 4. ad Att. cum Puteolis magnus esset rumor, Ptolemæum esse in regno. Eum A. Gabinius hoc anno jussu Pompeii in regnum restituit, Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 30. Strabo lib. 12. & 17. Meminit Cicero in Pisonem, quam orationem his consulibus dixit, auctore Asconio, cum Piso revocatus è Macedonia sententia Ciceronis, quam anno superiore de provinciis consularibus dixerat, de insectatione ejus in senatu conqueustus, atque in eum in vectus esset. Pisoni Cicero respondit oratione illa quæ exstat, & continet Pisonis vituperationem, quamvis in senatu sit habita loco sententiæ, ut testatur Quintil. l. 3. c. 9. Dicta fuit oratio, auctore Asconio, ante paucos dies, quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum à se factum dedicavit. magnificentissima verò Pompeii munera secundo consulatu fuerunt, ait Cicero l. 2. de Officiis, & demonstrat ep. 1. lib. 7. Famil. ad Marium. De theatro & ludis Pompeii, Plutarchus in ejus vita, Dio l. 39. Tacitus l. 14. Plinius l. 8. c. 7. Hoc anno Cicero ad Quintum fratrem scripsit epist. 8. 9. & 10. l. 2. ad Atticum, ep. 9. 10. 11. & 12. l. 4. In duodecima facit mentionem profectionis Crassi in Syriam, antequam verò paludatus exiret, cœnavit apud Ciceronem in hortis Crassipedis generi, ep. 9. l. 1. Fam. Proficiscentem Atejus Capito tribunus pl. diris cum omnibus retinere conatus est, ille verò dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit. atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit. Cicero l. 1. & 2. de Divinat. Plutarchus, Appianus, Dio, Vellejus, & alii. Cicero etiam hoc tempore scripsit tres libros de Oratore, de quibus sic ad Att. ep. 12. l. 4. de libris oratoriis factum est à me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt, describas licet. vide quoque præcœm lib. 2. de Orat.

Anno urbis DCXCIX. Ciceronis LIII. COSS.
fuerunt,

L. DOMITIUS AHENOBARBUS,
AP. CLAUDIUS PULCHER.

CUM Crassus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero ejus absentis causam in senatu defendit,

fendit, & cum consulibus atque consularibus magna contentione decertavit, ut scribit ipse ad Lentulum epist. 9. lib. 1. & ad Crassum epist. 8. lib. 5. Famil. Quæ initio hujus anni mense Februario in senatu acta sunt, Cicero ad Fratrem scribit lib. 2. epist. 11. & 12. ut in libris Manutianis distinguuntur. Misit deinde in Galliam ad Cæsarem pro cos. C. Trebatium Testam Jurisconsultum cum literis, quibus eum studiosissimè commendat, epist. 5. lib. 7. Famil. Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæsari in Galliam profectus est, de quo Cæsar lib. 5. Comment. M. Cicero item Roma profectus, ruri scripsit ad Atticum, epist. 13. lib. 4. Fuit autem in Cumano & Pompejano: atque in Cumano instituit scribere *πολιτικῆ*; de optimo statu civitatis, & de optimo cive, epist. 13. lib. 2. & 5. lib. 3. ad Fratr. & epist. 13. lib. 4. ad Att. 14. Non. Junii Cicero Romam rediit, epist. 14. lib. 2. Ad Fratr. 14. Non. Quintil. Suffenus & Cato absoluti sunt, epist. 14. libro 4. ad Att. de C. Catone absoluto Asconius pro Scauro. His rebus actis Cicero à Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium consulem, & decem legatos Reatinorum causam contra Interamnates egit, epist. 14. libro 4. ad Attic. Varro de re rust. lib. 3. cap. 2. VII. Id. Romam rediit. eoque tempore se à causis & judiciis distractissimum fuisse, ait ep. 15. lib. 2. ad Fratr. defendit tum Messium, item Drusum, de quibus epist. 14. lib. 4. ad Attic. ubi hoc quoque scribit, se ex Quinti fratris literis suspicari, jam cum esse in Britannia. Illo tempore ad Trebatium scripsit epist. 6. 7. 8. 9. & 10. lib. 7. Fam. Ex Britannia Quintus ad Marcum literas misit, quibus ille mense Sextili respondit eodem die, quo P. Vatinium defendit, epist. ult. lib. 2. ad Fratr. de Vatinio in gratiam recepto & defenso scribit epistola longâ ad Lentulum. Pro Vatinio Ciceronem dixisse L. Domitio, Ap. Clodio cons. Asconius testatur. Valerius quoque lib. 4. cap. 2. scribit M. Ciceronem P. Vatinium dignitati suæ semper infestum duobus publicis judiciis tutatum esse. itaque Vatinium se clientem Ciceronis appellat, epist. 9. lib. 5. Famil. M. Æmilius Scaurus à C. Triario repetundarum postulatus apud M. Catonem prætorem à M. Tullio defensus est a. d. 14. Nonas Septembr. vide Asconium. Hanc orationem una cum Planciana mense Septembri se absolvisse scribit, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. Plancium his cons. à M. Juventio Laterense accusatum, & a Cicerone defensum esse, Latomus & Corradus putant, recte meo quidem iudicio. Fuerat enim Plancius tribunus plebis biennio ante, ut diximus, atque in hunc annum ædilitatem recte petiit. Quod autem Silvius per Consulem, quem Cicero comitia ædilitia habuisse ait, M. Crassum intelligit, nulla probabili ratione nititur. nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem petere. huc accedit, quod hunc fuisse legitimum annum ædilitatis Laterensis, ex prætura ejus perspicuum fit: quam triennio post, Ser. Sulpicio, M. Marcello cons. gessit, ep. 7. lib. 8. Famil. Illud autem, quod Corradus pro certissimo argumento affert, quod C. Alfius, qui præturam hoc anno gessit, quæstor

in causa Planciana fuerit, nullum est. nam primum ex peroratione cognoscitur, non C. Alfium, sed C. Flavium quæsitorem fuisse, quem eundem præturam tum gessisse, affirmare non ausim: arbitrator enim tam quæsitorem, quam consilium, edititium fuisse: editos autem fuisse ab accusatore, quæ potestas si rei fuisset, ait Cicero, eum sine dubitatione C. Alfium tribulem suum quæsitorem, atque è Terentina, & Voltinia tribubus iudices fuisse editurum. Pridie Nonas Septemb. ludi Romani, qui per novem continuos dies fiebant, commissi sunt. Ludorum diebus Cicero in Arpinati fuit, & XIII. Kalend. Octob. Romam venit, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. a. d. VI. Kalend. Octobris: cum æquinoctium subesset, Cæsar exercitum Britannia reportavit, Cicero epist. 15. lib. 4. ad Att. & Cæsar lib. 5. Comment. cum Cæsar Britanniam peragraret, audivit discessisse filiam, Seneca de Consolatione ad Marciam. Hinc Cæsaris luctus epist. 1. lib. 3. ad Fratr. de morte Julix, quæ Pompejo nupta erat, Dio lib. 39. Plutarchus in Pompejo, & Cæsare. Cum M. Crassus A. Gabinio in Syria successisset, ille in Italiam reversus XII. Kal. Octob. ad urbem accessit, & 14. Kal. urbem noctu intravit, & de majestate accusatus est, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. In eo iudicio Ciceronem Gabinium gravissimè accusasse, Dio lib. 39. auctor est. sed Cicero se testimonium secundum fidem & religionem, gravissimè in eum dixisse, testatur ep. 4. l. 3. ad Fratr. Gabinio absoluto, M. Tullius VIII. Kal. Novemb. in Tusculanum profectus fuit. Ita extremis mensibus hujus anni Cicero omnes epistolas l. 3. ad Fratr. & postremas l. 4. ad Att. & longam ad Lentulum scripsit. Gabinium de majestate absolutus, de repetundis accusatus & condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeii eum defendisset, Dio libro 39. Valerius libro 4. cap. 2. Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulari suo urbe expulerat. Cicero pro Rabirio Postumo, ait sibi causam defendendi Gabinii fuisse reconciliationem gratiæ. ibidem testatur, se Gabinium ex maximis inimicitiiis receptum in gratiam, summo studio defendisse. Meminit hujus defensionis D. Hieronymus in Apologia adversus Rufinum. Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accusavit C. Rabirium Postumum, qui, cum post mortem patris sui C. Curtii natus esset, à C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Postumus dictus fuit. defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæsar apud Suetonium refert, Rabirio Postumo Ptolemæum Alexandriam crediti servandi causa secuto crimen majestatis apud Iudices motum fuisse. Hoc ad extremum admonebo quatuor prætores hujus anni à Cicerone in epistolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium, & C. Alfium, quibus Dio addit Ser. Sulpicium Galbam. tribuni pleb. apud Ciceronem sunt, Q. Mucius Scævola, Terentius, & C. Memmius, his apud Valerium lib. 8. cap. 1. additur Lælius.

Anno urbis DCC. Ciceronis LIII. COSS.
fuerunt,

CN. DOMITIUS CALVINUS, M. VALERIUS MESSALA.

HI consules non statim initio, ut moris erat, sed septimo tandem mense magistratum inierunt, auctore Dione lib. 40. Cum enim anno superiore comitiorum consularium singuli dies obnuntiationibus sublatis essent, ut scribit Cicero epist. 3. l. 3. ad Frat. & ob id mense Januario nulli dum Consules essent, Interreges de more prodi fuerunt, qui rempublicam per sex menses administrarunt: cum quod propter auspicia, quæ secunda Interregibus non eveniebant, comitia habere non possent, tum quod tribuni pl. qui remp. tractabant, ne magistratus crearentur, impedirent, ut Dio scribit. Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero ep. 1. l. 7. Famil. quam hoc tempore scriptam esse res ipsa indicat, sicut & sequentes. quarum decima tertia data est III. Nonas Mart. decima octava VI. Idus Apr. Sed, cum Tribuni pl. comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni milit. pro consulibus, deinde ut Pompejus Dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus, Pompejus effecit, ut Cn. Domitius, & M. Messalla coss. tandem fuerint creati, Plutarchus in Pompejo & Dio l. 40. His coss. M. Crassus interfecto P. filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero l. 2. de Divinat. & scribit præter alios Orosius noster lib. 6. cap. 13. Periisse Crassum mense Junio Ovidius lib. 6. Factorum indicat. In locum P. Crassi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus scribit. In Auguratus petitione competitorum habuit C. Hirrum. de quo lib. 2. & 8. Fam. Sed M. Tullium augurem à toto collegio expetiturum Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt, Philip. 2. Ab Hortensio se cooptatum in collegium, & inauguratum, ait in Bruto. Quo tempore Cicero Augur factus est, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipse ait Philip. 2. erat autem in Asia, eoque Cicero ad illum misit sex primas epistolas lib. 2. Famil.

Anno urbis DCCI. Ciceronis LV.
Consul fuit,

CN. POMPEJUS MAGNUS III.
SINE COLLEGA.

PETEBANT in hunc annum Consulatum summis contentioneibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui summæ inimicitiae cum Milone intercedebant. itaque a. d. XIII. Kalend. Feb. cum Milo Lanuvium proficisceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurrisset, rixa & pugna forte commissa, Clodius interfectus fuit, quod Asconius in argumento orat. pro Milone pluribus verbis narrat. Pompejus deinde ab interrege Ser. Sulpicio v. Kal. Martii consul creatus est, statimque consulatum iniiit, & novas leges tulit: duas ex S. C.

alteram de vi, qua nominatim eadem Appia via factam, & incendium Curiae, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, poena graviore, & forma iudiciorum breviori proposita. utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur, auctore Asconio. hinc Tacitus in dialogo de Oratoribus ait Pompejum primum adstrinxisse, & imposuisse veluti frænos eloquentiæ. de hac lege Pompeii Cicero in Bruto, Maximè, inquit (de se & Hortensio agens) perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, cum legè Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius eadem novi veniebamus quotidie. & initio l. 4. de Finibus. Ain' tandem, cum eo de hac nova lege videam, eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causâ tempus dilaturum putas? Perlata lege Pompeii, & L. Domitio Ahenobarbo Quæsitore suffragio populi creato, Milo de vi, & de ambitu, & de sodalitis postulatus fuit. Accusarunt de vi Milonem III. Idus Ap. Appius major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos, respondit illis unus M. Cicero. qui cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, ita, ut non ea, qua solutus erat, constantia diceret. sed oratio illa quoque excepta fuit, ut Asconius scribit. Meminit Quintilianus l. 4. c. 3. Eam verò, quam nos habemus, Cicero postea scripsit, cum Milo esset Massiliæ, quò condemnatus, in exsilium intra paucissimos dies profectus fuit. Asconius, & Dio lib. 40. Accusatus deinde M. Saussejus, defendente Cicerone, & M. Cœlio, absolutus fuit. Sex. autem Clodius magno consensu damnatus est. Asconius. Pompejus in hoc consulatu Corneliam Q. Metelli Scipionis filiam uxorem duxit & socerum sibi in quinque menses extremos collegam subrogavit. Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 40. Appianus lib. 2. eundem Scipionem Censoriam potestatem, quam Clodius imminuerat, lege restituisse, Dio scribit. Hoc anno fingitur habitus sermo de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque postea perscripsit. argumento sunt verba illa, quæ de libro quarto modò adduxi, & illa lib. 2. Ut M. Crassus fuit: qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus: cui rectè facienti gratia est habenda. Extremo hujus anni mense, cum T. Munacius Plancus Buriâ magistratu abiisset, à Cicerone accusatus, & Cn. Pompejo defensus, condemnatus fuit, Dio lib. 40. & Cicero epist. 2. lib. 7. Fam. quam hoc tempore scripsit. Plancus omnibus sententiis, maximo populi plausu condemnatus fuit, quòd Curiam incendisset, Philippica 6. & 13.

Anno urbis DCCII. Ciceronis LVI. COSS.
fuerunt,

SER. SULPICIUS RUFUS,
M. CLAUDIUS MARCELLUS.

HOc tempore, certe post Clodii cædem M. Tullius de Legibus scripsit, ut ex lib. 2. cognoscitur.

cur. Cùm autem plures libros de Legibus scripsisset, ad nos tres tantum, iique mutilati pervenerunt. Factum anno superiore senatusconsultum erat, ne quis prætorius aut consularis intra quinquennium in provinciam ire posset, ut Dio lib. 40. scribit. Hoc S. C. ire in provincias coacti sunt, qui in eas ex prætura, aut ex consûlatu non iverant. in his erat M. Tullius: cujus fors cùm dejecta esset, Cilicia provincia consularis cum exercitu peditum XII. mil. equitum duùm mil. DC. ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero se nomen tantum duarum legionum habuisse, ait epist. 15. lib. 5. ad Att. & ep. 6. lib. 3. Fam. ait in tanta militum paucitate abfuisse tres cohortes. Tenuit Cicero pro cos. etiam Cyprum insulam Ciliciæ oppositam, & præterea tres dioceses Asiaticas, Cibyriticam, Synnadensem, & Apameensem, ut lib. 5. & 6. ad Att. perspicitur. itaque lib. 1. de Divinat. ait, se nationibus Cilicum, Pisidarum, & Pamphylia præfuisse. Successit M. Tullius Ap. Claudio, quem de successione certiore facit epist. 2. lib. 3. Famil. cùm epistolam primam prius ad ipsum in Ciliciam misisset. Legatos habuit Cicero, Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, & M. Annejum: Quæstorem L. Messinium, cui C. Cœlius postea successit. Profectus Cicero ex urbe mense Majo, Nonis cum Attico in Tuscûlano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cummano, Pompejano, & Trebulano peragratis, Beneventum venit v. Id. Maii. Tarentum xv. Kal. Jun. & triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuit, epist. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. lib. 5. ad Att. Brundisium venit a. d. XI. Kalend. Jun. epist. 3. lib. 3. Famil. ibi plures dies mansit. pridie non. Junii se etiam tum Brundisii fuisse scribit ad Appium epist. 4. lib. 3. Fam. interim M. Cœlius ad eum misit, epist. 1. lib. 8. cui Athenis rescripsit epist. 8. lib. 2. Famil. Brundisio profectus Actium venit XVII. Kalend. Athenas VII. Kalend. Quintil. epist. 9 & 10. lib. 5. ad Att. Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, epist. 2. lib. 3. ad Frat. & epist. 19. lib. 13. Fam. & Appianus lib. 2. is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mitylenas profectus erat, ep. 11. lib. 5. ad Att. tum Cicero ad eum misit epist. 1. & seq. ut videtur, lib. 13. Famil. Cum Athenis decem ipsos dies fuisset, pridie Non. Quintil. inde profectus Ephesum venit ad XI. Kal. Quintil. epist. 11. 12. & 13. lib. 5. ad Att. & epist. 8. lib. 2. Famil. Tralles venit a. d. VI. Kal. Sextil. atque ad Appium misit epist. 5. lib. 3. Famil. Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. epist. 15. 20. & ult. lib. 5. ad Att. epist. 2. & 4. lib. 15. Fam. M. Cœlius interim ad Ciceronem plures epistolas scripsit. quæ lib. 8. Famil. exstant. in quarta Kal. Sextil. data meminit C. Marcelli cos. designati: habita ergo comitia consularia fuerunt ante Sextilem, quibus creati consules sunt, L. Paulus & C. Marcellus, qua re cognita, Cicero non solum ipsis, verum etiam C. Marcello patri, & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli cos. def. gratulatus est, epist. 7. 8. 9. & 12. lib. 15. Famil. Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade VII. Kalend. Septemb.

in Lycaoniam ad Iconium in castra venit, epist. 16. & sequentibus lib. 5. ad Attic. & epist. 4. libr. 15. Fam. C. Cassius, qui quæstor M. Crassi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus se in Syriam receperat eo tempore, quo Cicero in Ciciliam venit, Antiochia tenebatur: Parthosque cedentes ab oppido insecutus rem bene gessit, Osace duce occiso, Cicero epist. 10. lib. 2. Famil. & epist. 20. lib. 5. ad Atticum, Dio lib. 40. Justinus 42. Unde Cicero Philipp. 11. de Cassio: Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cum Parthorum nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. In castra Ciceronis ad Iconium ante diem III. Kalendar. Septemb. venerunt legati missi ad Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse, ut scribit epist. 1. & 3. lib. 15. Famil. Pridie Kalend. Septemb. Cicero castra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema non longe à Tauro apud oppidum Cybistra castra posuit, epist. 6. lib. 3. & epist. 2. & 4. lib. 15. Fam. & epist. 18. lib. 5. ad Att. ibi cùm dies quinque esset commoratus, regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu commendatam habebat, præsentibus insidiis liberavit, ut scribit ad Catonem, & copiose exponit magistratibus epist. 2. & 4. lib. 15. Famil. inde cœlestim iter in Ciliciam fecit per Tauripylas, & Tarsum venit a. d. III. Non. Octobr. epist. 20. lib. 5. ad Att. Non. Octobr. in senatu recitatae sunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miserat, epist. 1. lib. 15. Famil. & epist. ult. lib. 5. ad Att. eodemque die Cicero Tarso Amanum versus profectus est, epist. 8. lib. 3. Famil. qui mons erat hostium plenus sempiternorum. hic a. d. III. Id. Octob. magnum numerum hostium cecidit, castella munitissima cepit, incendit, imperatorque appellatus est, epist. 20. lib. 5. ad Att. epist. 10. lib. 2. & 4. lib. 15. Famil. vide quoque Commentarium nostrum in Ligarianam. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amanii habuit, ea ipsa, quæ contra Darium habuerat apud Issum Alexander, ut est locis jam citatis. inde Pindenissum oppidum munitissimum Eleutherocilicum diu omnibus machinis oppugnatum septimo & quinquagesimo die cepit, Saturnalibus mane, epist. 20. lib. 5. ad Att. & epist. 4. lib. 15. Famil. Pindenisso capto exercitum in hiberna dimisit, iisque Quintum fratrem præposuit, epist. 4. lib. 15. Extremo hoc anno Cicero ad Curionem misit ep. 7. lib. 2. Fam. in qua illi de tribunatu pleb. gratulatur, quem ad IV. Id. Decemb. iniit.

*Anno urbis DCCIII. Ciceronis LVII. COS.
fuerunt.*

L. ÆMILIUS PAULLUS, C. CLAUDIUS MARCELLUS.

AD hos consules exstant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quàm honorificentissimum S. C. de rebus à se gestis faciendum curent. epist. 10. & 13. lib. 15.

lib. 15. Famil. hac de re scripsit etiam ad Catonem epist. 4. ejusdem libri; tum Cicero pro re bene gesta supplicationes sunt decretæ, epist. 11. lib. 8. Famil. & epist. 1. lib. 7. ad Attic. pro quibus Marcello cos. gratias agit ep. 11. lib. 15. Famil. Nonis Jan. Cicero Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum dioecesium hominibus jus diceret, epist. ult. lib. 5. ad Att. quam Idibus Febr. se dedisse ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Qu. Thermus pro prætor in Asia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat ep. 1. lib. 6. ad Att. Itaque è Cilicia Cicero ad Thermum & Silium misit epist. 53. & alias, quæ deinceps lib. 13. Fam. leguntur. Laodiceæ M. Tullius ex Idibus Februarii ad Kalend. Maii forum egit omnium dioecesium Asiaticarum, ep. 1. & 2. lib. 6. ad Attic. Eo venit M. Fabius commendatus ei à C. Cassio. commendat eundem ipse Caelio, Pæto, & Curtio, ep. 14. l. 2. ep. 25. l. 9. ep. 59. l. 13. & ep. 14. l. 15. Famil. eodem tempore Cicero aliquot epistolas ad Caelium & Appium misit, quæ lib. 2. & 3. leguntur. in quibus cum de aliis rebus, tum de Appii accusatione, & Tullia nuptiis agitur. Accusavit Appium reversum è provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia M. Ciceronis filia hoc tempore nupsit. de affinitate hac gratulatur Cicero Caelio ep. 13. l. 18. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio scribit, censor cum L. Pisone. Appii censura meminit Cic. in epistolis ad ipsum, epist. 10. 11. & ult. lib. 3. de eadem Q. frater l. 1. de Div. in quo: Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter, virum bonum, & civem egregium, censor P. Atejum notavit, quod ementitum auspicia subscripsisset. Ex Asia Cicero in Ciliciam Nonis Maii profectus ep. 13. lib. 2. Famil. & ep. 2. lib. 6. ad Att. Tarsum venit Nonis Jun. ep. 4. l. 6. ad Att. Cicero interim Quæstor C. Caelius obtigit, ad quem scribit epist. ult. lib. 2. Fam. eundemque de provincia decedens 111. Kal. Sextil. provinciam præfecit, ep. 6. l. 6. ad Att. ep. 15. lib. 2. Famil. & ep. 14. lib. 3. Epheso proficiscens Kal. Octob. Athenas venit pridie Idus, epist. 8. & 9. lib. 6. ad Att. & ep. 5. l. 14. Fam. Athenis Ciceronem libenter comoratum esse, πὸν ἔ παλαυ Διο. τριβῶν, Plutarchus scribit. Athenis imperatorem se apud Aristonem diversatum esse Tus. 5. ait. Tironem libertum Cicero è Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, ep. 2. l. 7. ad Att. ad eumque plures ex itinere epistolas misit, quæ l. 16. Fam. leguntur, & totius itineris rationem continent. Brundisium venit VII. Kal. Decemb. eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brundisiam accessit, quo Tullius in portum, ep. 1. l. 7. ad Att. & ep. 9. l. 16. Fam. Inde Romam versus proficiscens, ex itinere scripsit ad Atticum ep. 3. 4. 5. 6. 7. & 8. l. 7.

Anno urbis DCCIV. Ciceronis LVIII. COSS. fuerunt,

L. CLAUDIUS MARCELLUS, L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

HIS consulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti sic est obviam proditum, ut

nihil fieri potuerit honoratius, epist. 10. lib. 16. Famil. ubi addit, se incidisse in ipsam flammam civilis discordiæ, vel potius belli. quod etiam Plutarchus scribit. Nam Kalend. Januar. cum in Qu. Metelli Scipionis sententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret; si non faceret, eum adversus remp. facturum videri: eique S. C. M. Antonius & Q. Cassius tribuni pleb. intercessissent: Senatus consulibus, prætoribus, tribunis pleb. & iis, qui pro consulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid resp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Cassius ad Cæsarem ex urbe cum Curione profugunt, Cæsar l. 1. de Bello civili, Cicero ep. 10. l. 16. Fam. & Philip. 2. Cicero ut venit ad urbem, non destitit omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, epist. 11. lib. 16. Famil. fuitque semper auctor pacis, ut testatur in orationibus pro Marcello, Ligario, & Dejotaro. item, ep. 6. l. 6. & ep. 3. l. 7. Famil. eaque de re, ut Plutarchus tradit, privatim multa ad Cæsarem scripsit, & Pompejum coram precatus est, utrumque placans & delinens. Sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil esse bello civili miserius, ep. 11. l. 16. Famil. Itaque Italiae regiones descriptæ fuerunt, quam quisque partem tueretur. Cicero Capuam sumpsit, quod pridie Idus Januar. ad Tironem scripsit ep. 10. lib. 16. Cum interim Cæsar, trajecto Rubicone, Ariminum, Pisaurum, Auconam, Arretium occupasset, urbem consules, atque optimates omnes reliquerunt. Cicero ep. 11. l. 16. Famil. Dio l. 41. & alii. M. Tullius tum quoque ab urbe discessit. ep. 9. & sequent. l. 7. ad Att. Discessisse eum XIV. Kal. Feb. cognoscitur. ep. 12. l. 9. ad Att. Fuit Cicero ἐπίστον totius oræ maritimæ à Formiis, ep. 11. lib. 16. Famil. & ep. 10. lib. 7. ad Att. VIII. Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit ep. 12. lib. 7. ad Att. Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ. ep. 11. lib. 16. Famil. quarum curam sæpius Attico mandat. ipsas quoque de hac re monet ep. 14. & 18. l. 14. Famil. VI. Kal. Feb. Cicero Calibus Capuam proficiscens ad Atticum misit. epist. 13. libr. 7. & postridie sequentem. IV. Kalend. Capua ad Tironem dedit ep. 11. lib. 16. Famil. Capua profectus est Formias ad III. Kalend. eo quarto Non. Febr. Tullia & Terentia venerunt. M. Tullius postridie cum fratre Capuam versus profectus est, ep. 15. & 16. lib. 7. & ep. 13. lib. 8. ad Att. Capuæ cum triduum fuisset, VII. Id. Feb. inde discedens se Formias recepit ep. 19. l. 7. & 13. l. 8. ad Att. Formiis quotidie ferè literas ad Att. dedit, quæ extremo libro septimo, & primo octavo leguntur. Reddita interim Cicero est à Pompejo epist. 12. lib. 8. ad Attic. qua in Apuliam evocatur, eam se XV. Kal. Mart. Formiis accepisse, Pompejo rescribens ait, ep. 13. l. 8. ad Attic. meminit epist. 1. ejusdem lib. profectus deinde ad Pompejum cum Theanum Sidicinum venisset, ex C. Messio, aliisque compluribus cognovit, in iis locis esse Cæsarem, ut tuto ad Pompejum venire non posset. itaque Calles progressus ibi constitit. & cum esset incertum

iter Cæsaris, Leptam ad Pompejum misit, & literas: ipse Formias revertit, ep. 3. & 15. l. 8. ad Attic. Ibi aliquamdiu manens plures epistolas ad Atticum misit, quæ l. 8. & 9. exitant. VIII. Kal. Mart. Pompejus Canusio Brundisium profectus fuit, ep. 1. lib. 9. ad Att. eo Ciceronem vocavit missa ep. 14. lib. 8. ad Att. quam Cicero accepit III. Kal. epist. seq. & mansit in Formiano. A. d. VII. Id. Mar. Cæsar Brundisium cum legionibus sex pervenit, atque ad murum castra posuit, cum jam consules Dyrrachium profecti cum magna parte exercitus essent, & Pompejus Brundisii cum cohortibus xx. remaneret, ep. 16. l. 9. ad Att. & l. 1. de bello civili. Cicero illo tempore etiam ad Tironem scripsit ep. 13. 14. & 15. lib. 16. Famil. Pompejus XVI. Kal. April. Brundisio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus est: Cæsar postero die oppidum ingressus, & concionatus Romam contendit, ep. 18. lib. 9. Att. Eo itinere M. Cicero illum convenit, & quid egerit, Attico scribit ep. 21. lib. 9. Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio suo togam puram dedit, ep. 21. & ult. lib. 9. ad Att. mansitque in villis mense Aprili & Majo, atque ad Att. misit epistolas, quæ lib. 10. exstant. VII. Idus Junii ad Pompejum in Græciam proficiscens navim conscendit, ep. 7. lib. 14. Famil. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te, ait ipse pro Ligario, & nos in Commentario exposuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus scribit, ceteris gratus fuit; Cato autem illum conspicatus multis verbis reprehendit, quod Pompejum secutus esset, nam se non potuisse honeste eam sectam deferere, quam ab initio in rep. delegisset, illum, qui magis prodesse patriæ & amicis potuerit, si in Italia mansisset, & æqualiter se ad eventum comparasset, nulla ratione & absque necessitate hostem Cæsari factum esse, atque in tanti periculi societatem venisse. Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompejus illius opera utebatur; in causâ erat ipse non negans, se facti sui pœnitere. Hactenus Plutarchus, ipse quoque ep. 3. lib. 7. Famil. ait: Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quæ ibi offendi, quod veneram Cæsar in Hispaniam profectus, ea potitus est, & Dictator à M. Lepido prætor dictus comitia habuit, quibus ipse cum P. Servilio consul creatus est, ut scribit lib. 3. de bello civili.

Anno urbis DCCV. Ciceronis LIX. COSS.
fuerunt.

C. JULIUS CÆSAR II. P. SERVILIUS VATA ISAURICUS.

HIS consulibus pridie nonas Jan. Cæsar Brundisio in Epirum contra Pompejum trajecit, l. 3. de bello civili post Nonas Febr. Cicero è Græcia ad Atticum dedit ep. 2. l. 11. Obsesso à Cæsare & cir-

cumvallato Pompejo apud Dyrrhachium; P. Dolabella ad Ciceronem misit ep. 9. lib. 9. Famil. nonis Junii in castris fuit: è quibus ad Atticum dedit ep. 3. lib. 11. & sequentem: in qua scribit se confici sollicitudine, ex qua etiam summa infirmitas corporis consecuta sit. Itaque cum Pompejus, translato in Thesaliam bello, apud Pharsaliam media æstate, ut Plutarchus in Bruto tradit à Cæsare victus est, Cicero in acie non fuit, ut scribit ad Pætum ep. 18. lib. 9. Famil. sed remansit in castris, ut Livius lib. 3. scripsit: unde Plutarchus in Cicerone ait, *τὸ μὲν οὖν ἐν μάχῃ & μετέγε δι' ἀσθένειαν*, id est, prælio propter infirmitatem corporis non interfuit. Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato, lib. 1. de Divinat. Catonem Dyrrhachii, ut impedimentis præsidio esset, cum xv. cohortibus à Pompejo relictum fuisse, Plutarchus in Pompejo, & Catone auctor est. Victo Pompejo, Cato (inquit Plutarchus in Cicerone) qui copias magnas, classemque magnam Dyrrhachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate consulari præstaret, imperium deferbat. quod cum ille recusaret militiamque subterfugeret, propius factum est nihil, quam ut occideretur, cum & Pompejus filius, & amici eum proditorem appellerent, gladiosque stringerent; sed Cato resistens vix illum cædi eripuit, & ex castris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero lib. 1. de Divinat. refert Labienum ex Pharsalica fuga in castra venisse, interitumque exercitus nuntiavisse, atque ita ipsos subito perterritos metu naves conscendisse. Victoriâ igitur Cæsaris Cicero bellum sibi fecit. nec putavit, cum integri pares non fuissent, fractos superiores fore, epistol. 3. lib. 7. Famil. Dio lib. 42. scribit Ciceronem cum nonnullis aliis senatoribus continuo Romam profectos esse: ipse epist. 6. lib. 11. ad Att. ait, se in Italiam venisse non accersitum. Terentiæ uxori, quæ ipsi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novemb. Brundisio rescripsit, epist. 12. lib. 14. Famil. Brundisii Cicero diu moratus est Cæsarem expectans, dum is post prælium Pharsalicum in Ægyptum profectus bellum Alexandrinum gessit. & Pharnacem in Ponto superavit. Brundisium quoque M. Antonius post victoriâ cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit. quod beneficium Cicero Philippica secunda agnoscit. Scripsit tum Cæsar ad Antonium, proliberi omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset, quare, cum Antonius petisset à Cicerone per literas, ut sibi ignosceret: facere se non posse, quin Cæsaris litteris pareret: misit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonstraret, Cæsarem Dolabellæ dixisse, ut ad Ciceronem scriberet, ut in Italiam quam primum veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. hoc XIV. Kalend. Januar. Cicero ad Atticum scripsit epist. 7. lib. 11. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit epistol. 7. lib. 11. ad Att. de eodem scribit ad Terentiam epist. 39. lib. 14. Famil. scribit etiam per Leptam & Trebatium epist. 17. ejusdem lib. vide epist. 8. lib. 11. ad Atticum.

Anno urbis DCCVI. Ciceronis LX.

C. JULIUS CÆSAR, II. DI-
CTATOR FUIT.

M. ANTONIUS MAG. EQUIT.

Hanc Dictaturam Cæsar extra Italiam iniiit, auctore Dione l. 42. De Antonio magistro equitum Cicero Philipp. 2. Accessit, ut Cæsare ignaro, cum esset ille Alexandriae, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. III. Non. Jan. die natali suo M. Tullius ad Att. dedit epist. 9. lib. 11. & sequentem XII. Kal. Feb. VIII. Id. Martii ad eundem scripsit epist. 11. & 12. Romæ illo tempore seditiones à P. Cornelio Dolabella trib. pl. & Tulliae marito, legem ferente de novis tabulis, excitatae sunt. de quibus Livius lib. 113. Dio lib. 42. Hæ sunt generi actiones, de quibus Cicero epist. 12. 14. 15. & 23. lib. 11. ad Attic. Pridie Idus Maii Cicero ad Atticum dedit epist. 15. & III. Nonas Junii sequentem ejusdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brundisium venit, epist. 11. & 15. lib. 14. Famil. & epist. 17. lib. 11. ad Atticum. Constituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Salustio obviam Cæsari mittere: sed cum de ejus adventu nihil afferretur; consilium mutavit, epist. 17. & 18. lib. 11. ad Att. & epist. 11. & 15. lib. 14. Famil. Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæsaris, quas ille ex Ægypto ad eum miserat, ut esset idem, qui fuisset, epist. ult. lib. 14. Famil. & pro Ligario. ubi C. Pansam nuntium de concessis fascibus pertulisse, ait. Dedit tum Cicero ad Att. epistolas, quæ extremo libro undecimo existant. Cum Cæsar ad Kal. Sept. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Asiaticas secus putabat epist. 21. lib. 11. ad Att. Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor est. Ubi ad Ciceronem allatum est, eum Tarentum navibus appulisse, atque inde Brundisium pedibus contendere, obviam illi processit, non equidem valde diffidens, sed tamen veritus in tanta multitudine hostis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæsar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, descendit & salutavit, cumque eo solo colloquens multa stadia processit. hæc Plutarchus in Cicerone Kal. Octob. Cicero ad Terentiam de Venusino dedit epist. 20. lib. 14. Fam. mandans, ut in Tusculano omnia essent parata ad hospites excipiendos. deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam epist. 1. lib. 9. Fam. Extremo anno Q. Fufius Calenus, & P. Vatinius coss. fuerunt, Dio lib. 42.

Anno urbis DCCVII. Ciceronis LXI. coss.
fuerunt,

C. JULIUS CÆSAR III.
M. ÆMILIUS LEPIDUS.

Cæsar cum à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, ut Cicero lib. 2. de Divinat. ait, VI. Kal. Jan. Lilybæi conscendit, ac post diem quartum in conspectum Africæ

venit, ibique hoc anno bellum Africanum adversus P. Scipionem, & Jubam Mauritaniae regem administravit, de quo Hirtius, & alii. Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius scribit. Misit tum ad eum in provinciam Cicero epistol. penult. & ult. lib. 13. Famil. Cæsar, cum ad bellum Africanum proficisceretur, M. Brutum Galliae Cisalpinæ præfecit, auctor Appianus lib. 2. & Cicero epist. 6. lib. 6. Famil. eo tempore Cicero ad illum scripsit quinque epistolas, quæ lib. 13. Fam. leguntur. Græciæ idem Cæsar præfecit Ser. Sulpicium; epist. 4. lib. 4. item 1. & 6. lib. 6. Fam. Ad eum quoque plures Ciceronis epistolæ existant lib. 13. Fam. Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec ferè exhibat, propter varias hominum suspiciones, quas Varroni exponit epist. 2. lib. 9. Fam. Fuit etiam ruri in villis, epist. 1. libri 12. ad Att. ubi Hirtii & Balbi Cæsarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ epistolæ ad familiares tum scriptæ ostendunt. in quibus sunt ad Varro- nem & Patum pleræque lib. 9. Famil. Conquiescebat M. Tullius in studiis epist. 6. libri 9. Famil. Scripsisse illum eo tempore Partitiones Oratorias Corradus putat, & de Bruto, qui est de claris Oratoribus verè affirmat, eum vivo adhuc Catone scriptum esse, quamvis proœmium, anno sequenti editum fuisse, ostendat. Cæsar initio mensis Aprilis, ut Hirtius scribit, Jubam & Scipionem vicit: ac paucis diebus post M. Cato sibi Uticæ mortem conscivit. Cato autem sic abiit à vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet, ait Cicero Tusculan. 1. Africano bello confecto, Cæsar Idibus Jun. classem conscendit, & post diem tertium in Sardiniam per- venit. inde a. d. III. Kalend. Quint. naves conscen- dens duodetrigesimo die ad urbem Romam venit, Hirtius. Fuerat cum Cæsare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero Philip. 2. qui cum Cæsarem ab Afri- cano bello redeuntem antecederet, epist. 7. lib. 9. ad Famil. Cicero ei Tironem obviam misit epist. 5. lib. 12. ad Att. Cæsari senatus multos honores decrevit; in iis, ut præfectus moribus, ἡ τριετίας ἐπι- στήτης per triennium esset. Dio lib. 43. meminit Ci- cero epist. 15. lib. 9. Famil. Erat Cicero in urbe, at- que à Cæsare, ut Plutarchus scribit, honore afficie- batur, adeo ut laudi Catonis à Cicerone scriptæ re- spondens orationem ejus & vitam, ceu Periclis & Theramenis maxime geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber Cato, Cæsaris Anticato inscribitur. Cicero anno sequente ad Atticum, ut epist. 15. lib. 12. ita scripsit: Qualis futura sit Cæsaris vitupe- ratio contra laudationem meam, perspexi ex eo li- bro quem Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. Tribus statibus usum C. Cæsarem in vituperando Catone, est apud Quintilian. lib. 3. cap. 9. Cæsarem in Anti- catone citat Gellius lib. 4. cap. 16. C. Cæsar in An- ticatone priore adducitur à Prisciano lib. 13. Ju- venalis Satyra 6. Duo Cæsaris Anticatones. Cicero sub finem lib. 13. ad Att. Cæsaris libros contra Ca- tonem, nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. 4. M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo

æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud Judices respondit? Gellius libro 13. cap. 18. M. Cato nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem sibi gladio manu sua conscivit: de cujus vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur, Laus M. Catonis. Cæsarem laudationem à Cicerone scriptam non ægre tulisse, sed librum, sive βιβλίον ἔχει, scripsisse, ὃ ἐκ Ἀντικρίτων ἐκάλειεν, ait Dio l. 43. Catone absoluto Cicero statim est aggressus Oratorem, ut ipse in oratore ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, scribit. De Oratore lege ep. 19. l. 6. Fam. M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in consulatu Cæsarem palam oppugnaverat bello civili partes Pompeii secutus, eo victo Cæsarem veterem suum inimicum metuens Mitylenas concessit, ibique in studio bonarum artium hoc tempore beatissimè, quantum modò natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Consolatione ad Albinam: tum M. Tullius ad eum dedit ep. 7. & 8. l. 4. Fam. hortans illum, ut Cæsari se submitteret. cum autem in senatu à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus senatus consurrexit, & ad Cæsarem supplex accessit. tum Cæsar accusata acerbitate Marcelli, repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne ominis quidem causâ negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæsari præter L. Volcatium Tullum egissent, Cicero qui statuerat in perpetuum tacere, sententiam rogatus pluribus verbis egit Cæsari gratias, quæ oratio pro Marcello exstat. vide ep. 4. lib. 4. Fam. Cicero quoque Marcello persuasit, ut Romam redire vellet, epist. 9. 10. & 11. ejusdem libri. Hoc anno, ut Dio testatur, Cæsar fastos corripuit, annumque ad cursum Solis accommodavit, ut ccclxv. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. quo autem magis in posterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interjecit duos alios: fuitque hic annus xv. mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat. hæc Suetonius. lege præterea Macrobius, Plinius, Dionem & Plutarchum. Prid. Kal. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui post victos in Africa Pompejanos vita à Cæsare impetrata extra Italiam in exilio vivebat, mane ad Cæsarem venit: cumque fratres & propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea est locutus, quæ causâ, quæ tempus postulabat, epist. 15. lib. 6. Fam. Ligarius deinde à Q. Ælio Tuberone reus factus est, ejusque patrocinium Cicero suscepit. tum Cæsarem dixisse ferunt: Quid est causæ, cur Ciceronem orantem aliquamdiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hostem esse jam pridem certum est. Ubi vero Cicero ingressus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progressa cum affectibus varia, tum venustate admirabilis fuit, perspicuè cognitum ajunt, varios colores Cæsaris vultum subire, ejusque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharsalici prælii

mentionem facere Orator cœpisset, immodicis perturbationibus incitatum corpore contremuisse, & libellos quosdam è manu eiecisse. Victus igitur Cæsar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac causâ à nobis conversum in fine Commentarii Ligariani ad Ornatiss. virum Gerhardum Juliacensem jam dudum edidimus. Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hispania commovit: cujus meminit Cicero ep. 13. lib. 9. Famil. Tu lege Dionem lib. 43. ubi Cn. Pompejum Magni filium Hispaniæ partes plerasque in suam ditionem redelegisse tradit. Cæsar igitur extremo hoc anno ad bellum Hispaniense profectus, xxvii. diebus in Hispaniam pervenit, ut Appianus libro 2. scribit. Hoc anno M. Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Ruso deinde nupta fuit, auctore Dione lib. 57. atque tertium & centesimum explevit annum, ut scribit Val. Max. lib. 8. cap. 13.

Anno urbis dccviii. Ciceronis lxii.

C. JULIUS CÆSAR III.
DICTATOR FUIT.

M. ÆMILIUS LEPIDUS
MAG. EQUIT.

Eodem anno

C. JULIUS CÆSAR IV.
COS. SINE COLLEGA FUIT.

HÆC ex Capitolinis lapidibus rectè à viris doctis probantur, vide Fastos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimissa, virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dicitabat, formæ gratia, ut autem Tiro Ciceronis libertus scripsit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum dissolveret. erat enim puella dives, & bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat. quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum & familiarium impulsu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus satisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, è quibus verba illa Plutarchi, ἡ πῶ ἔτιαν αὐτῆς Κικέρων ἐν πίστῃ κληρονομία ἀπολεφθεὶς διεφύλαττεν, quæ nos vertimus. Et bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat: Bocchius sic expressit, Et ejus substantias sub tutoris fide servabat: Xylander noster: Ejusque bona fidei suæ commissa Cicero heres ab ea scriptus servabat. Corradus, Et ejus facultates Cicero suæ fidei commissas, ut heres relictus, servabat. Non erat Cicero ut heres relictus, neque secundus heres, ut Corradus scribit: sed Publilius, sive Popillius moriens Ciceronem heredem instituerat, & rogaverat, ut hereditatem redderet suæ filiæ. Hujusmodi heredem fideicommissarium dici à Jurisconsultis, etiam in Græcis Justiniani Constitutionibus, notum est iis, qui libros illos non aspernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres à Q. Fabio Gallo scriptus, rogatus fuit, ut, omnis hereditas ad filiam perveniret, ut est lib. 2. de Finibus. Verum ad institu-

institutum. Calenus apud Dionem lib. 46. ait, M. Tullium exacta ætate virginem duxisse, *ἡν ἔτι ἐστὶν ἀνεύρομεν ἀποβίση*, ut illius facultatibus se ære alieno liberaret. Quintilianus lib. 6. cap. 4. Cicero objurgantibus, quod sexagenarius Popilliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit. lib. 12. ad Att. epist. 27. Publilia nominatur, quam secundam Ciceronis uxorem fuisse homines docti affirmant. De his nuptiis cum Ciceroni Cn. Plancius gratulatus esset, Cicero ita respondit, epist. 14. lib. 4. Famil. Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certò scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam reipub. offendissem. &c. Non ita multò post, quam Cicero Publiliam duxerat, Tullia filia apud Lentulum pariens decessit, ut Plutarchus scribit. Asconius quoque in Pisonem, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu decessisse, ait. Propter Tullia partum Cicero se Romæ teneri initio belli Hispaniensis scribit ad Leptam epist. 19. lib. 6. Famil. Lentulus apud quem Tullia decessit, est P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæsare in Hispania erat, ut Cicero Philip. 2. & epistolarum ad Atticum lib. 13. ostendit. Itaque deplorans Tullia mortem ad illum scripsit epist. 11. lib. 9. Famil. Quanto dolore propter interitum filia carissimæ exarserit, ipse ostendit in epistolis, quas tum ad Atticum misit, & exstant lib. 12. & 13. ad Attic. Undique tum philosophos ad Ciceronem consolandi gratia convenisse, Plutarchus auctor est. Misit ad Tullium consolatorias literas M. Brutus, epist. 8. lib. 12. ad Att. in Bruto, & epist. 9. ad M. Brutum. Ser. Sulpicii consolatio exstat, epist. 5. lib. 4. Famil. cui Cicero epist. sequenti respondet. L. quoque Luccejus Ciceronem per literas consolatus fuit. eique respondet epist. 13. lib. 5. Famil. Præterea Cæsar litteras consolatorias pridie Kal. Maii Hispali dedit, epist. 19. lib. 13. ad Att. sed, cum omnem consolationem vinceret dolor, se ipse per litteras consolatus est, scripsitque librum, quem consolationem, vel de luctu minuendo inscripsit lib. 12. & 13. ad Att. Ex hoc lib. Lactantius lib. 1. & 3. multa adducit. Consolationis suæ meminit etiam Cicero in Tusculanis aliquoties. & in secundo de Divinat. sic: Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur, ceteris item multum profuturam puto. Plutarchus addit, Ciceronem Publilia nuntium remisisse, quod visa esset Tullia morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de solutione dotis fuisse videtur lib. 13. & 16. ad Att. Post Tullia mortem Cicero domo abfuit, & Asturæ atque in ceteris villis maximam partem anni in philosophiæ studiis consumpsit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philosophiam, cui multum adolescens discendi causa temporis tribuerat, se retulit, & sapientiæ studium longo intervallo intermissum revocavit, Tuscul. 1. & de Offic. 2. Quare cum, quæ à Græcis summis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis litteris illustrare vellet: Hortensium scripsit, quo in libro philosophiam ab Horten-

sio accusatam & vituperatam, ipse defendit, & colaudavit, ut testatur primo de Finibus. ejusdem mentio est Tuscul. 3. & lib. 2. de Divinat. his verbis: Cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo libro, qui est inscriptus Hortensius. hujus libri lectione D. Augustinus se ad veræ, hoc est, Christianæ philosophiæ contemplationem incensum fuisse, aliquot locis fatetur. Deinde, ut est secundo de Divin. quod genus philosophandi minimè arrogans, maximeque & confans & elegans arbitraretur, quatuor Academicis libris ostendit. Scripserat autem primum duos libros Academicos, & unum Catulum, alterum Lucullum appellavit. quorum posterior adhuc exstat: de quo Plutarchus in vita Luculli. deinde quia *ὄψε το πρέπν* videbatur, quod erat hominibus non ignota, non illa quidem *ἀπαιδοσία*, sed in iis rebus *ἀπειρία*, eosdem illos sermones ad Catonem Brutumque transtulit. sed admonitus ab Attico totam illam Academicen *συντάξιν* ab hominibus nobilissimis abstulit, transtulitque ad M. Varronem, & ex duobus libris contulit in quatuor, lib. 13. ad Att. epist. 12. 13. & 15. atque ex his quatuor libris primitantum particula exstat. Scripsit tum etiam ut ex iisdem epistolis cognoscitur, de finibus. cumque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus est is locus quinque libris, ut quid à quoque & quid contra quemque Philosophum diceretur, intelligi posset, lib. 2. de Divinat. Ita autem confecit quinque libros *ὡς πελάων*, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, *ὡς ἐπιτηλική* M. Pisoni daret, epist. 18. lib. 13. ad Att. Scripsit eodem tempore Laudationem Porciæ, sororis M. Catonis, & uxoris L. Domitii Ahenobarbi, epist. 36. & 47. lib. 13. ad Att. Jam à scriptis aliò transeamus. Post Tullia mortem Tullius M. F. Athenas cum L. Tullio Montano profectus est. in fine lib. 12. ad Attic. Serv. Sulpicius adhuc Achaia præerat, atque pridie Kalend. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit epist. 12. lib. 4. Fam. in qua eum certiore facit de M. Marcello, qui à P. Magio Chione occisus erat, Livius lib. 115. Cicero epist. 10. & 11. lib. 13. ad Attic. A. Torquatus eo tempore Athenis exsulabat, ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib. 6. Famil. In quarta epist. Servius Athenis discessisse dicitur. Cæsar interim liberos Pompeii in Hispania vicit: è quibus Sextus profugit, Cneus prid. Id. April. interfectus est auctore Hirtio. Dolabella inde in Italiam profectus, ad Ciceronem Majo mense venit, epist. 8. lib. 13. ad Att. Cæsar deinde in urbem mense Octobri revertit, ut Paternus lib. 2. scribit. Initio ejus mensis eum revertisse, ex iis, quæ sequuntur, discet. In triumphalibus fragmentis tabularum Capitolinarum scriptum est, Q. Fabium Maximum cos. anno DCCVIII. ex Hispania III. Id. Octob. triumphasse. Fabius autem consul non fuit, nisi post Cæsaris reditum ex Hispania. Cæsar enim in urbem reversus consulatu se abdicavit, & in reliquum anni Q. Fabium, & C. Trebonium suffecit, auctore Dione lib. 43. atque hi sunt Consules, quos Cæsarem in quarto Consulatu sibi

internos novissimos menses substituisse, Suetonius ait. Jam Cæsarem ante Q. Fabium triumphasse, non modo ex Dionis historia cognoscitur, sed & à Quintiliano lib. 6. cap. 6. disertè scribitur. Quæ cum ita sint, considerandum, quomodo Cæsar ex Hispania revertens à Cicerone tertii Saturnalibus potuerit hospitio accipi, ut videtur significari epistol. ultim. lib. 12. ad Att. Post reditum Cæsaris ex Hispania Cicero apud eum dixit pro Dejotaro, quæ oratio existat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pænè totius, & Armeniæ minoris rex à senatu constitutus. Sed quia bello civili Pompeii partes secutus fuerat, Cæsar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abstulerat, Cicero Philip. 2. Hirtius de bello Alexandrino. Cum deinde Cæsar litteris Tarracone datis eum bene sperare, & bono animo esse iussisset; hoc tempore Castor nepos Dejotari ex filia Philippum medicum, servum regis corruptum præmiis ad accusandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi suæ Cæsarem interficere voluisse. Accusatum domi Cæsaris Cicero hospes ejus defendit, causamque licet tenuem, & inopem, tamen scripsit, atque ad Dolabellam misit, epist. 12. lib. 9. Famil. Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo, consule mortuo, C. Caninius Rebilus consul hora septima renuntiatus est, qui usque ad Kalend. Jan. esset, quæ erant futuræ mane postridie. Itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuisse, qui suo toto consulatu somnum non viderit, epist. 30. lib. 7. Famil. Macrobius lib. 3. & 7. Pollio in libro de xxx. tyrannis. Plinius lib. 7. cap. 53. Plutarchus in Cæsare & Dio lib. 43.

*Anno urbis DCCXI. Ciceronis LXIII. Coss.
fuerunt,*

C. JULIUS CÆSAR V.
M. ANTONIUS.

Eodem anno, ut monumenta vetusta ostendunt, C. Julius Cæsar dictator IV. fuit, & M. Æmilius Lepidus Magister equitum. Cicero post libros quinque de Finibus totidem Tusculanarum questionum sive disputationum edidit, iisque res ad beate vivendum maxime necessarias aperuit: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa contentam, libr. 2. de Divinat. Utrum verò hi libri ad hunc, an superiorem annum referendi sint nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philosophicis libris deinceps dicemus, si prius acta urbana exposuerimus. Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit Kalend. quidem Januarii affuit in senatu, cum Cæsar P. Corneliam Dolabellam subrogare sibi, resistente Antonio, voluit, ut cognoscitur Philip. 2. vide Plutarchum in Antonio. Lupercalibus, id est, xv. Kalend. Martii, cum Cæsar in Rostris sedens in sel-

la aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos, Antonius unus è Lupercis ad sellam accessit & capiti ejus diadema imposuit: quod Cæsar cum plausu populi rejecit, Cicero Philip. 2. 3. & 13. Plutarchus, Appianus, Dio, & alii. Idibus Mart. Cæsar à conjuratis in Pompeii curia tribus & xx. plagis confossus est. ejus conjurationis, ut Plutarchus scribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiarissime uteretur. verum, quia Cæsare interfecto, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; Antonius, Ciceronis consilio Cæsarem interfectum, postea in senatu dixit, Phil. 2. Dio lib. 44. ait percussores Cæsaris, cum è curia in forum se conferrent, crebro Ciceronem exclamasse. Reperunt illi se è foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis ascendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret, atque ad defendendam remp. hortaretur: sed, cum cæteri consulares irent, redirent, ipse in sententia mansit, neque Antonium illo die neque postero vidit, ut ipse in secunda Philip. testatur: nec verum est, quod Plutarchus, Appianus, Dio, & interpretes Philippicarum scribunt, postridie Idus senatum in æde Telluris habitum fuisse, nam & in secunda Philip. se post diem tertium in ædem Telluris venisse ait, & epist. 11. & 16. lib. 14. ad Atticum id Liberalibus factum fuisse ostendit, id est, a. d. xvi. Kal. April. Eo die M. Tullius, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavit, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censuit. Philip. 1. Plura scripti in cap. 2. lib. 12. Orosii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejusque parvus filius in Capitolium missus, pacis obses fuit, Philip. 1. & 2. itaque interfectores, ut Plutarchus in Bruto scribit, è Capitolio descenderunt, & Brutus apud Lepidum, Cassius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. postero die provinciæ isdem in senatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Cassio Africa: Trebonio Asia: Cimbro Bithynia, D. Bruto Gallia citerior. Sed, cum Cæsar funere elatus, & à M. Antonio laudatus esset, plebs cum facibus ad domum Bruti, Cassii, & aliorum tetendit, atque ægre vi manumque repulsa fuit. quod historici prope omnes scribunt, & cum illis Cicero libro 14. ad Attic. & Philip. 2. Tum M. Brutus, & Cassius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti, diu ibi otiosi fuerunt, ut lib. 14. & 15. ad Atticum videmus. Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas suas illustravit, ut indicant epistolæ illæ, quæ initio lib. 14. ad Att. hoc tempore scriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore mælebat, quam rusticari, epist. 23. lib. 16. Famil. Hæc autem rusticatio nobis dedit tres libros de Natura Deorum, & duos de Divinatione, & præterea dialogum de senectute, ut puto, quamvis enim ante libros de Divinatione sit scriptus, ut proœmium lib. 2.

lib. 2. ostendit: tamen hoc anno eum ad Atticum missum arbitror, cum is timidior *παυροῦς* quibusdam commoveretur, & Cicero senectutem contemneret, epist. 23. lib. 16. Famil. Ante Idus Maii scriptum fuisse, cognoscitur extremo libr. xiv. epistol. ad Attic. Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes suas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, epistol. 23. lib. 16. Famil. scripsit Lælium, sive de amicitia. Romæ interim à consulibus M. Antonio, & P. Dolabella, qui Cæsaris locum ceperat, unicus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat, & in Liviana epitoma lib. 116. Chamaces, ab Appiano lib. 3. ἀμφιπύλοιο Ἰσθμοῦ, à Valerio Max. lib. 9. cap. 16. Herophilus equarius medicus dicitur. De huius supplicio Attici literas Cicero accepit xvii. Kalend. Maii. epist. 8. lib. 14. ad Attic. Mense Aprili & Majo Antonius Italiam percursavit, Dolabella, ab'ente collega, bustum in foro evertit, Philipp. 2. Plebs enim solidam columnam prope xx. pedum lapidis Numidici in foro in busto Cæsaris statuerat, & inscripserat, PARENTI PATRIÆ: atque apud eandem sacrificabat, vota suscipiebat & controversias quasdam interposito per Cæsarem iurejurando distrahebat, ut Suetonius scribit. Dio lib. 44. βωμόν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sacrificia fecerit. Ara nominatur quoque epist. 2. lib. 11. Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella sustulit, & homines seditiosos, quia illam everisionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo dejecit epist. 17. lib. 14. ad Attic. & Philip. 1. Meminit ejusdem rei Lactantius lib. 1. cap. 15. ubi ait, Dolabellam Cæsaris columnam, id est, titulum, evertisse. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ consuli, epistol. 14. lib. 9. Famil. C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit, & Augustus dictus est, cum Cæsar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæsaris cæde in Italiam transit & Neapolim venit xiv. Kalend. Maii, epist. 10. lib. 14. ad Attic. fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorifice & amice, epist. 12. ejusdem lib. Romam cum venisset, ab Antonio c o s. superbe exceptus est. Adiit tum invidiosam Cæsaris hæreditatem, quamvis id neque Attiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. quod cum aliis historicis Vellejus & Suetonius scribunt. Adita hæreditate Cæsaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæsar Octavianus de more dictus est. quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum sequente, cum jam consul esset, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero eum modo Octavianum modo Octavium nominat. Deinde aperte (inquit Vellejus) Antonii ac Dolabellæ Consulium erupit furor. sestertium septies millies depositum à C. Cæsare ad ædem Opis occupatum est ab Antonio. Hinc Cicero in Philipp. 2. ubi est millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? Mentionem ejusdem pecuniæ facit Philippica 1. & 5. &

epist. 16. lib. 14. ad Attic. Rapinas, inquit, scribis ad Opis fieri. Quibus in villis & locis M. Cicero mensam Aprilem & Majum rusticando posuerit, epistolæ lib. 14. ad Att. demonstrant, quas illis mensibus scripsit. Hoc quoque ex iisdem, & ex epist. 1. lib. 15. cognoscitur, A. Hirtium c o s. designatum mense Majo cum Cicerone in Puteolano fuisse. Ibi tum sermonem de Fato habitum fuisse, ipse initio libri de Fato testatur. De Timæo Platonis, qui liber de Universitate inscribitur, certò sciri non potest, quo tempore scriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille temporibus hæc videtur conversus, non invitus descendendo: cum præsertim constet, Ciceronem, nisi extremo hoc tempore, græcos scriptores, non vertisse. vide proœmium lib. 1. de fin. Extremo mense Majo Tullius Romam versus proficiscens, ut Kalend. Junii in senatu, sicut Antonius edixerat, adesset, scripsit epistolas, quæ initio lib. 15. ad Atticum leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam se, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisset; senatores metu perterriti repente diffugerunt, Philipp. 2. iv. Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, epist. 8. libr. 15. ad Att. nec in urbem rediisse, nisi pridie Kalend. Septemb. videtur. Eo tempore de Officiis scribere aggressus est, epist. 13. lib. 15. ad Att. sed post reditum è cursu Achaico absolvit. hoc verò tempore, cum haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingressus est, ut Romæ adesset Kalend. Januarii, quibus Hirtius & Pansa consulatum erant mituri, Philipp. 1. & in Cicerone Plutarchus. vi. Nonas Quintil. ex Arpinati scribens Attico. epistola 26. libr. 15. ait, se itinera sic composuisse, ut Nonis Puteolis esset, sicut fuit epist. 1. libr. 16. ad Att. Cum autem Brundisium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, Cicero vitaret, ut ait Philipp. 1. Velix fuit xiiii. Kal. Sext. epist. 20. lib. 7. Famil. eumque diem ibi constitit. epist. 6. lib. 16. ad Att. Velia proficiscens Topica ad Trebatium, cum secum libros non haberet, memoria repetita. in ipsa navigatione conscripsit, & Regio librum ad Trebatium misit. v. Kal. Sext. epist. 19. lib. 7. Fam. & in proœmio Topicorum. Miserat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Gloria, epist. 28. lib. 15. & 6. lib. 16. ad Att. Meminit horum librorum ipse lib. 2. de Officiis, & Gellus lib. 15. cap. 6. Scribit in epistolis Franciscus Petrarcha, se hos libros habuisse, qui jam nusquam apparent. Cicero deinde in Siciliam transgressus Kal. Sext. venit Syracusas. Cum autem postero die venti ipsum ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, detulissent; ab eo loco conscendit, ut transmitteret; & stadia circiter ccc. provectus, rejectus Austro vehementi est ad eandem Leucopetram: cumque intempesta nox esset, mansissetque in Villa P. Valerii comitis & familiaris sui, postridieque apud eundem ventum expectans maneret, Rhegini quidam illustres eo venerunt Roma, qui summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, Cæsaris interfectores Romam redirent. Addebant etiam, Ciceronem desiderari, & subaccu-

fari. quæ cum audisset, sine ulla dubitatione abiecit consilium profectionis. itaque celeriter Veliam de-
 vectus, convenit Brutum, qui cedens Italia cum
 suis navibus erat apud Halem fluvium circa Ve-
 liam, Philippica prima, & epist. 7. lib. 16. ad Att.
 Inde ventis remisque in patriam omni festinatione
 properavit, epist. 25. lib. 12. Famil. Accedenti ad
 urbem tanta multitudo, ut Plutarchus scribit, ob-
 viam processit, ut dum ad portas ingredientem ex-
 cipiunt, adventumque gratulantur, dies fere con-
 sumtus fuerit. Videtur autem verisimilius eum pri-
 die Kalend. Septemb. Romam revertisse, quod Plu-
 tarchi narratio ostendit, quam Kalendis, ut ipse
 significare videtur epist. 25. lib. 12. Famil. Kalen-
 dis Septemb. Antonius senatum habuit de supplica-
 tionibus Cæsari decernendis, & Ciceronem in Cu-
 riam vocavit. qui cum è via langueret, & sibimet
 displiceret, militi pro amicitia qui hoc ei diceret,
 Philipp. 1. & 5. Plutarchus ait, Ciceronem lan-
 guoris causam opposuisse, cum re insidias metuere
 ex quadam suspitione, & indicio, quod inter viam
 ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens,
 palam in senatu, nisi veniret, fabros se missurum
 & domum ejus disturbaturum dixit Philip. 1. & 5.
 Plutarchus scribit, Antonium milites misisse, quos
 Ciceronem adducere vel domum ejus incendere
 jussit: sed, cum multi intercederent, & deprecarentur,
 pignoribus captis quievisse. Venit postri-
 die in senatum Cicero, cum Antonius non venisset,
 locutumque se de rep. minus quidem libere,
 quam sua consuetudo; liberius tamen, quam peri-
 cula minæque postulabant, ait Philippica 5. ad Att.
 epist. 25. lib. 12. Famil. scribit, se postridie in sum-
 ma reliquorum servitute liberum unum fuisse.
 Habuit tum in senatu primam orationem Philippi-
 cam, in qua primum itionis & reditionis suæ cau-
 sam exponit: deinde de Antonii injuria, & Cæsaris
 actis disputat, ad extremum Antonium & Dol-
 bellam coss. ad remp. moderate regendam co-
 hortatur. Tum Antonius ira incensus, inimicitias
 Ciceroni denunciavit, atque adesse in senatu jussit
 XIII. Kal. Octob. ipse interea septendecim dies de
 Cicerone in Tiburtino Scipionis declamavit, &
 XIII. Kalend. agmine quadrato in ædem Concordiæ
 venit, atque in Ciceronem absentem orationem ex
 ore impurissimo evomit, omnibusque visus fuit
 suo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cu-
 pienti in senatum venire per amicos, non licuit. eo
 quod Antonius à Cicerone cædis initium quæreret,
 facturumque putaretur, Philip. 3. & 5. & epist. 25.
 lib. 12 Famil. Antonio M. Tullius respondit scripta
 nobili & divina, ut Juvenalis ait, Philippica secun-
 da, in qua primum crimina sibi objecta refutat, &
 deinde totam Antonii vitam à pueritia exorsus re-
 prehendit. Nec verum est, quod interpretes ad
 unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem
 in senatu præsentem Antonio habuisse, sed ita
 Cicero eam scripsit, quasi in præsentem Antonium
 XIII. Kal. Octob. habita esset. argumento sunt ver-
 ba illa: Quæro deinceps num hodiernus dies qui
 sit, ignores: nescis heri quartum in circo diem lu-

dorum Romanorum fuisse? quartum diem ludo-
 rum Rom. in circo fuisse XIV. Kalend. Octob. ex
 Calendario vetere notum est. Antonius deinde ob-
 viam profectus est legionibus quatuor quæ in Ma-
 cedoniam à Cæsare missæ; post ejus cædem in Ita-
 liam reverterunt, ut eas pecunia sibi conciliaret, &
 ad urbem vel potius in urbem adduceret: Brundi-
 siumque venit VII. Idus Octob. epist. 23. lib. 12. Fam-
 il. & Philip. 5. Profecto Antonio, Octavianus
 primum à Calatia, mox à Casilino veteranos pater-
 nos excivit: quorum exemplum secuti alii brevi
 in formam justi exercitus coiere, Vellejus lib. 2.
 Cicero epist. 8. lib. 16. ad Attic. Cum autem Anto-
 nius Brundisii militibus centenas drachmas promit-
 teret, fortissimæ legiones ejus promissis reclama-
 runt, & congiarium hoc accipere noluerunt. ita-
 que centuriones domum ad se venire jussit, eosque
 ante pedes suos, uxorisque suæ jugulari coegit, Ci-
 cero Philipp. 3. 5. & 13. & epist. 8. lib. 16. ad Att. Dio
 lib. 45. Appianus 3. Cicero tum rusticabatur, atque
 libros de officiis perficiebat, ut cognoscitur epist. 8.
 & sequentibus lib. 16. ad Att. Sunt etiam, qui eo
 tempore paradoxa scripta fuisse existiment, quod
 secundo parodoxo in Antonium invehi videatur:
 quamvis in proœmio de Catone quasi vivo loqua-
 tur. Antonius, cum edixisset, ut adesset senatus
 frequens a. d. VIII. Kalend. Decemb. eumque diem
 obire neglexisset, in ante diem quartum Kalend.
 distulit, adesse in Capitolio jussit, quo cum de legio-
 ne Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæ-
 sarem Octavianum transferant, nuntius esset alla-
 tus, mente concidit. & paludatus in Galliam cite-
 riorem, quam à populo obtinuerat, cum ea D. Bruti
 provincia esset, properavit. Dio, Appianus, Velle-
 jus, Cicero ipse Philippica tertia & sequentibus.
 Sed Antonium Brutus provincia exclusit, atque
 exercitu obsistens edictum proposuit, quo promit-
 tebat, se provinciam Galliam retenturum in sena-
 tus populique Rom. potestate Philip. 3. Quare cum
 Cicero V. Idus Decemb. Romam venisset, ut scri-
 bit epist. 5. lib. 11. Famil. tribuni pleb. edixerunt,
 ut senatus adesset a. d. XIV. Kal. Jan. Statuerat Ci-
 cero ante Kalendas Januar. in senatum non venire:
 sed cum eo die ipso edictum D. Bruti propositum
 esset, mane in senatum venit. quod ubi est anim-
 adversum, frequentissimi senatores convenerunt,
 epist. 6. lib. 11. Famil. Retulerunt tribuni pleb. ad
 senatum de præsidio consulum def. Panfæ & Hirtii,
 ut senatus Kalendis Januarii tuto haberi, sententiæ-
 que de summa repub. libere dici possent. Tum M.
 Tullius rogatus sententiam censuit, ut & præsidium
 decerneretur, & quæ Octavianus Cæsar egisset,
 publica auctoritate confirmarentur, & milites, qui
 ab Antonio ad Cæsarem transissent, præmiis affice-
 rentur; item ut D. Brutus, ceterique provincias suas
 retinerent, neque cuiquam traderent, nisi qui ex
 S. C. successisset. quam sententiam Cicero Philipp.
 tertia complexus est, factoque S. C. in ejus senten-
 tiam, progressus in concionem, quid in senatu
 actum esset, populo exposuit quæ est Philippica
 quarta. Hujus S. C. meminit etiam Dio lib. 45.

Anno urbis DCCXX. Ciceronis LXIV. COSS.
fuerunt,

C. VIBIUS PANSAS,
A HIRTIUS.

Kalendis Januarii consules statim post sollempnem religionem senatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumsedebatur, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt; ut Appianus lib. 3. scribit. Ibi L. Piso & alii nonnulli mitiorem sententiam de Antonio dixerunt, legatosque ad eum mittendos censuerunt. Cicero cum suis id egit, ut hostis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in senatu quintam Philippicam in qua non modo legationem dissuadet, verum etiam bello Antonium persequendum esse censet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempubl. adversus Antonium defendant. Eo die nihil in senatu confectum est: sed, controversia usque ad noctem ducta, senatum esse dimissum, Appianus scribit. Postridie Antonius hostis, ita ut Tullius censuerat, iudicatus fuisset, nisi Salvius tribunus pleb. intercessisset, decrevit tamen senatus, ut D. Brutus laudaretur, quod Galliam Antonio non concessisset: item, ut Cæsar una cum Hirtio & Pansa exercitu illo, quem haberet, bellum administraret, atque statua illi poneretur: ut sententiam loco consulari diceret, consultatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquissent, parta victoria pollicitus esset, tanta publice daretur. Hæc Appianus lib. 3. ubi addit, in sequenti die fuisse decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem scribere senatus voluerit: Dio lib. 45. & 46. eadem fere narrat & senatum à Kalendis Januar. per triduum habitum, sententiasque dictas, & tandem legationem ad Antonium missam fuisse ait. Itaque pridie Nonas Januar. factum Senatufconsultum fuit, ut Serv. Sulpicius, L. Piso, & L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur. quam rem M. Tullius eodem die in concione exposuit habita oratione, quam sexta Philippica comprehendit. de legatis vide epist. 8. lib. 11. 4. & 24. libri 12. Famil. Cùm legati ad Antonium missi expectarentur, ejusque amici responsa illius confingerent, M. Tullius metuens, ne senatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in senatu Philippicam septimam, in qua pacem tribus de causis dissuadet: Primum, quia sit turpis, deinde, quia periculosa: postremo, quia esse non possit. In legatione Ser. Sulpitius mortem obiit. Piso & Philippus Romam reversi ab Antonio ad senatum intolerabilia postulata retulerunt, ep. 4. lib. 12. Famil. Dio lib. 46. Tumultus interim à senatu fuit decretus, cùm belli nomen in sententia poni quibusdam non placeret. id quod Cicero Philippica octava reprehendit. quam ante Idus Martias in senatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio studebat. Deinde, cum de ornando Serv. Sulpitio in senatu ageretur, Cicero nonam Philippicam dixit; suadens, ut Sulpitio sta-

tua pedestris ænea in rostris poneretur. quam sua ætate pro rostris Augusti existisse, Pomponius de Origine juris testatur. M. Brutus anno superiore ex Italia in Græciam profectus, cùm Athenas venisset, adolescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium causa erat, sibi adjunxit. in his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut Plutarchus scribit, summis laudibus efferebat, inquit, se illum sive vigilaret, sive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generosus tantumque odium tyrannorum esset, Brutus inde in Macedoniam transgressus, Ciceronem filium secum duxit, eoque legato usus multa feliciter gessit, ut Plutarchus in Bruto testatur, & Brutus in epistola ad Ciceronem patrem, quæ nunc est quarta libri, qui ad Brutum exstat, ita scribit: Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus sit filius. Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur, qui verum esse non putant, quod Cicero lib. 2. de Officiis ait, filium bello civili à Pompejo alæ alteri præfectum, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consecutum fuisse equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propositum. Venit M. Brutus in Macedoniam, cum Q. Hortensio decedenti C. Antonius Marci frater succederet. Sed Hortensius exercitum, quem delectu habito conscripserat, Bruto tradidit. legio etiam, quam L. Piso legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio se tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum quæstorem, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cneus Domitius adolescens à legato Syriaco, qui à Plutarcho Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrhachium occupaverat portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius se Apolloniam recepit, Cicero Philipp. 10. Plutarchus in Bruto, & Dio lib. 47. His de rebus Brutus litteras publice misit, quas C. Pansa consul coacto senatu recitavit, & Brutum oratione sua ornavit. Sed Q. Fufius rogatus sententiam, Brutum oppugnavit, contra quem Cicero tum Philippicam decimam dixit, quam Brutus epist. 4. de litteris habitam esse contra Calenum, ait. Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum septem cohortibus Philippica 10. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amisit, quas Brutus concidit: deinde proelio cum Cicerone filio ad Byllidem commisso, victus in Bruti potestatem venit, ut Plutarchus in Bruto scribit. Antonium Brutus secum diu honorifice habuit, usque eo, ut magistratus insignia illi non adimeret. quam ejus clementiam Cicero in epistolis ad eum scriptis sæpe accusat. Sed, cùm Antonius Apolloniam teneret, ante Kalend. Aprilis Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ, verberibus ac tormentis quæstione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit, Cicero Philipp. undecima, & Dio 47. Itaque Dolabella à senatu hostis iudicatus fuit: Postridie,

cum in senatu ageretur de Imperatore deligendo, qui bello Dolabellam persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum esse: aliis nonnullis placuit, ut consules Dolabellæ persequendi causa Asiam & Syriam sortirentur. Cicero sententiam rogatus Philippicam undecimam dixit. in qua primum Trebonii casum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accusat: deinde duabus illis sententiis refutatis, censet, ut Dolabellam C. Cassius bello persequatur. quam sententiam se repugnante & irascente Panfa dixisse, ad Brutum scribit epist. 5. ea sententia dicta, quæ facile valuisset, nisi Panfa vehementer obstitisset. productus fuit in concionem à tribuno pleb. M. Servilio eandemque rem ad populum summa contentione egit, epist. 7. lib. 12. Famil. Extremo anno superiore turbinis vi simulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ pridie, quam in exulium iret, posuerat, dissipatum membris pronum jacuit fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obsequens & Dio lib. 45. scribunt. Quinquatribus, id est xiv. Kal. Apr. senatus decrevit, ut hæc Ciceronis Minerva, custos urbis restitueretur, epist. 25. lib. 12. Famil. Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, senatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem, & P. Servilium. Sed, cum eam legationem frustra fore Cicero videret, habuit in senatu Philippicam duodecimam. in qua legationem dissuadet, seque ad eam obeundam idoneum non esse demonstrat. Meminit hujus legationis Dio quoque lib. 46. Panfa deinde initio mensis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Ænilius Lepidus (qui, auctore Paterculo, pontifex Max. in C. Cæsaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad senatum misit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. ea de re cum in senatu ageretur, multi pacem suaserunt, quod incertus exitus belli esset, & quod Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere posset. tum M. Tullius rogatus sententiam, Philippicam 13. in senatu dixit. in qua adversariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis esse non posse docet: & Antonii animum ex litteris ad Hirtium & Octavianum missis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum misit epist. 27. lib. 10. Famil. in qua illum, ne se in istam pacificationem interponat, hortatur. Post profectioem Panfæ consulis turbulentissimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix jam sustineret. itaque cum tristis à Mutina fama maneret, omnesque aut foedissimam mortem, aut miserabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque insolentia impii cives famam dissipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum fascibus descensurum esse. Interim xvii. Kalend. Maii, ut Galba ad Ciceronem scribit epist. 30. lib. 10. Famil. seu, ut Ovidius lib. 4. Fast. indicat, xviii. Kalend. Maii, Antonius prælio ad Mutinam superatus est. Habuit paucis diebus post concionem Romæ P. Appulejus tribunus pleb. in qua cum liberare Ciceronem suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit,

nihil esse à M. Tullio unquam de republica, nisi optimè cogitatum. Duabus tribusve horis post optatissimi nuntii & litteræ de Victoria Mutinensi venerunt, quo tempore tantæ multitudinis, quantum urbs capiebat ad Ciceronem concursus est factus, à qua ille maximo clamore atque plausu in Capitolium deductus, & in rostris collocatus domum inde reductus est. Hæc sunt apud Ciceronem Philip. 14. epist. 2. 6. & 7. ad Brut. & epist. 30. lib. 10. & 6. lib. 12. Famil. Pridie Vinalia, id est x. Kalend. Maii, Cicero habuit Philippicam decimam quartam. in qua supplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Panfæ, Hirtii, & Cæsaris nomine ob Antonium hostem superatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos consolatur. de supplicatione L. dierum vide Appianum lib. 3. Cum Hirtius in prælio cecidisset, & Panfa ex vulneribus paucis diebus post Bononiæ mortuus esset, rumor percrebruit, Ciceronem eos factum esse, epist. 8. ad Brut. Plutarchus & Appianus scribunt, M. Tullium ab Octaviano ad consulatus petitionem inductum fuisse. V. Kalend. Maii senatus habitus fuit de iis, qui hostes judicati erant, bello persequendis, epist. 9. ad Brut. Dedit eo tempore Cicero plures litteras ad D. Brutum, & L. Plancum, ut fufum Antonium persequerentur. quæ lib. 10. & 11. Famil. exstant. Interim Antonius fuga transgressus Alpes primo spe colloqui repulsus à M. Lepido; mox sæpius in conspectum veniens militum, per averfa castrorum proruto vallo à militibus receptus est, Paterculus lib. 2. Plutarchus in Antonio, Appianus lib. 3. Lepidusse cum Antonio conjunxit. a. d. iv. Kalend. Jun. epist. 23. lib. 10. Famil. Pridie Kalend. Quintil. Lepidus sententiis omnibus hostis à senatu judicatus est. ceterique qui unà cum illo à republ. defecerant. quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta fuit, epist. 10. lib. 12. Famil. epist. 16. & 19. ad Brut. & Dio lib. 46. Octavianus Cæsar, ut cognovit Antonium à Lepido receptum, ceterosque duces & exercitus consentire pro partibus, causam optimatum sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque jactassent, Suetonius in Augusto, Paterculus lib. 2. Brutus epist. 20. lib. 11. Famil. Tum inter eum & Antonium commercia epistolarum, & conditionum facta mentio, quod Paterculus scribit. cumque effecisset, ut milites inter se jurejurando sancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæsaris fuisset, bellum se gesturos; quadringentos milites Romam ad senatum misit, qui consulatum sibi nomine exercitus deposcerent: cum quidem cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto sagulo ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si non feceritis vos, Suetonius, & Dio libro 46. ubi addit, Ciceronem subjecisse: Si ita consulatum petieritis, eum accipiet. Militibus re infecta ad Octavianum reversis, Antonium & Lepidum in Italiam accersivit, atque

atque ipse legiones ad urbem hostiliter admovit, Suetonius, Dio & Appianus: qui scribit Ciceronem tum ad Octavianum venisse, ac paullo post lectica ex urbe fugisse. C. autem Cæsar Octavianus consul cum Q. Pedio statim factus est, ut omnes annales testantur. Consulatum Cæsaem iniisse pridie, quàm xx. annos impleret, x. Kalend. Octobris, Paterculus auctor est. In Liviana epitoma lib. 119. legitur, Cæsaem consulem creatum esse, cum annos xix. haberet. Plutarchus in Bruto ex Octaviani commentariis refert, ipsam vigesimum annum egisse, cum consui primum est factus. Eutropius initio lib. 7. ait, Cæsaem Romam cum exercitu profectum extorsisse, ut sibi vigesimo anno consulatus daretur. Suetonius in Augusto scribit, eum in ordinatione anni Sextilem mensem è suo cognomine nuncupasse, quod eo sibi & primus consulatus, & insignes victoriæ obtigissent. Similiter Dio lib. 56. tradit Octavianum xix. die Augusti, eodem, quo primum consulatum ceperat, decessisse. Cæsar Octavianus c. s. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, Livius lib. 120. Appianus lib. 3. Dio lib. 46. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæsaem interfecerant, aqua ignique interdictum est, Vellejus lib. 2. Suetonius in Nerone. Consul factus Octavianus Ciceronem, ut Plutarchus in ejus vita scribit, valere jussit, & pacem cum Antonio Lepidoque facta, copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom quasi possessionem aliquam inter se divisèrunt. Partiti sunt autem provincias inter se hoc modo, ut Cæsar utramque Africam cum Sicilia, & Sardinia; Lepidus Hispanias & Galliam Narbonensem; Antonius reliquas Gallias haberet, Appianus lib. 4. Dio lib. 46. Inter hos etiam convenit, ut ipsi triumviri reipubl. constituendæ per quinquennium essent, & ut suos quisque inimicos proscriberet. in qua proscriptione plurimi equites, cxxx senatorum nomina fuerunt, ut est in epitoma libr. 120. Tu vide Orosium nostrum lib. 6. cap. 18. Cæsaem restitisse aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscripcio, sed inceptam utroque acerbius exercuisse, Tranquillus ait. Maximam verò contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proscripcio præbuit, cum Antonius nullam conditionem acciperet, nisi primus ille interficeretur, Lepidus Antonio assentiretur, & Cæsar utrique repugnaret. Congressus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto à castris, & flumine circumfuso, ut Plutarchus non solum in Cicerone, sed & in Antonio tradit. Dio quoque lib. 46. scribit, triumviros convenisse in parva insula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio libri quarti ait, eos congressos esse ad Mutinam in Lavinii fluvii insula. Sed triumvirum copias ad Bononiam contractas fuisse, Suetonius etiam in Augusto auctor est & Florus cap. 5. lib. 4. tradit, pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Perusiam & Bononiam. Ibi ajunt

Cæsaem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis salute cum aliis concertasse, ac tertio die concessisse, ejusque vitam prodidisse, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæsar, L. Paullum fratrem Lepidus, L. Cæsaem avunculum Antonius proscribi permisit. Sed nihil, ait Paterculus, tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, & ab illo Cicero proscripcus est. Cesserat ille sub adventum III. virorum urbe, ut ex Livio Seneca lib. 1. Suaviorum refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum fugerat: inde transversis itineribus in Formianum, ut Cajeta navim conscensurus, proficisceretur. unde aliquoties in altum profectum cum modò venti adversi retulissent, modò ipse jactationem navis cæco volvente fluctu pati non possèt, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit: regressusque ad superiorem villam, quæ paullo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe servata. Hactenus Livius; Plutarchus verò ita: Erat Cicero in Tusculano cum Quinto fratre. Cognita verò proscripcione, Asturam in maritimum Ciceronis fundum proficisci, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria lati rumores afferebantur, transire constituerunt. Ferebantur lecticis confecti mœrore, atque in itinere subsistentes, junctis lecticis inter se casum suum deplorabant. Quintus verò magis angebatur animo, atque inopiæ illi in mentem veniebat: nihil enim secum se domo extulisse dicebat: Marco etiam perexiguum viaticum erat: satius igitur esse affirmabat, Marcum fuga antecedere, convasatum domum recurrere. Hoc consilio probato, complexi inter se, multisque lacrymis profusis digressi sunt. Quintus non ita multis diebus post à servis proditus inquisitoribus unà cum filio suo interfectus est. Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus: Appianus in hanc sententiam: Q. Cicero cum filio comprehensus percussores orabat, ut se ante filium necarent. quod cum filius contra fieri obsecraret, illi se eorum controversiam composituros dixerunt. itaque alii hunc, alii illum arripientes eodem signo ambos simul occiderunt. Dio lib. 47. ita: Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio removit, & quantum in ipso fuit, servavit. nam & patrem occultavit, ut inveniri non posset, & ea de causâ tormentis omnibus excruciatum indicium nullum fecit. sed pater, re intellecta, cum admiratione filii, tum misericordia adductus ultro prodiit, seque ipse percussoribus tradidit. Redeamus nunc ad Plutarchum. Cicero, inquit ille, Asturam delatus, navem, quam nactus fuit, subito conscendit, & oram legens Circæum usque vento pervenit. Inde solvere gubernatores cum pararent, vel maris metu permotus; vel Cæsaris fidem non plane desperans, in terram egressus est: & milia passuum xiiii. fere pedibus Romam versus progressus, animi pendere cœpit, sententiaque mutata rursus ad mare descendit, ibique noctem gravibus & incertis cogitationibus traduxit: adèd, ut in ani-

mo haberet, Cæsaris domum clam ingredi sibi que ante lares ejus manus inferre, atque ita furiales intemperias illi impingere. Sed ab ea ratione cruciatus metu depulsus, alia rursus tumultuosa consilia in pectus instituit. & servis se ad Cajetam deportandum navigio commisit, ubi prædia habebat, & blandum æstate Etesiarum diebus per fugium. est ibidem supra mare facellum Apollinis: unde corvi cum clangore ad Ciceronis navem, quæ ad litus appellabatur, confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ insidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita rostris tutuderunt: idque signum omnibus infaustum est visum. Cicero tamen egressus in villam se recepit, & quieti dedit. ibi corvorum magna pars tristi voce ad fenestram affedit: unus in lectum devolavit, & rostro vestem, qua Cicero tectus erat, paulatim ab ore ipsius removit. De eadem re Valerius lib. 1. cap. 4. M. Cicero in villa Cajetana esset, corvus in conspectu ejus horologii ferrum loco motum excussit, & protinus ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eò usque morsu tenuit, donec servus, ad occidendum eum milites venisse, nuntiaret. hæcenus Valerius: ex quo perspicuè cognoscitur apud Plutarchum *εἰς κατὰ πύλιν*, mendose non pro Capua, sed Cajeta legi. quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa, in qua adventantibus inquisitoribus à corvis è somno excitatus sit. Sequitur in Plutarcho: Servi hæc aspicientes suam ipsi ignaviam damnarunt, si herilis cædis spectatores esse sustinerent; cumque bestias domino opem ferre ac pro indigno ejus casu sollicitas esse viderent, ipsi eum non defenderent; partim precibus, partim vi impositum lecticæ ad mare detulerunt. Interim percussores cum ministris superveniunt, Herennius centurio, & Popillius tribunus militum, quem parricidii reum Cicero olim defenderat.

De Popillio hoc multa Seneca in Declamationibus & Suavoriis. de eodem Valerius lib. 5. cap. 3. M. Cicero C. Popillium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cœlii, non minore cura, quàm eloquentia defendit: eumque causâ admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. hic Popillius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quòd amplissimæ dignitatis, certè salubri studio (ita lego è manuscriptis) præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per summum & securum otium amputavit: eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in urbem reversus est. neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.

Sequitur apud Plutarchum: Percussores cum fores clausas invenissent, eas effregerunt: cumque Cicero non appareret, & ii, qui intus erant, scire se,

ubi esset, negassent, ajunt adolescentem quendam, à Cicerone in bonis literis & disciplinis educatum, Quinti fratris libertum, Philologum nomine, tribuno dixisse, lecticam per silvestres & opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus circum ambulationes ad exitum cucurrit: Herennius recta per easdem accurrit: quod ubi Cicero animadvertit, servos lecticam ibi deponere jussit. Satis, inquit Livius, constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse. Appianus scribit, multos discurrisse quærentes, num alicubi Cicero visus esset: cumque alii benevolentia & misericordia permoti, eum in alto esse dixissent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis, Popillio Lænati tribuno militum indicasse viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupisse, & cum servos longe plures, quàm ipse secum habebat, ad dimicandum paratos vidisset, callide exclamasse, Tribuni, qui in extremo agmine sunt, ingrediantur: tum servos majorem multitudinem expectantes perterritos fuisse. Cicero, ait Aufidius Bassus apud Senecam, paulum remoto velo, postquam armatos vidit, Ego vero consisto, ait: accede veterane, & si hoc saltem potes rectè facere, incide cervicem. trementi, deinde dubitantique. Quid si ad me, inquit, primum venissetis: Butridius Niger apud eundem: Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur. sed ut vidit appropinquare notum sibi militem Popillium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit; at ille, victoribus id ipsum imputaturus occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Prominenti, inquit Livius, ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est, nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque, scripsisse aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt, Plutarchus: Cicero mentum, ita ut consueverat, tangens, in percussoribus oculos constanter fixit squaloris plenus, & capillo demisso, macieque ob sollicitudines confectus, usque eo ut plurimi Herennio eum jugulante capita obnubarent. Occisus est præbens cervicem extra lecticam, cum annum jam LXIV. ageret. Præcidit illi jussu Antonii caput & manus, quibus Philippicas scripserat. Vixit, ait Livius tres & LX. annos: ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit. Eusebius: Cicero in Formiano suo ab Herennio, & Popillio occiditur LXIV. ætatis suæ anno. Appianus: Occiso Cicerone quidam equis, alii navigiis incitatis properabant Antonio hunc nuntium perferre, eique in foro sedenti Lænas caput & manum eminus ostendit, quo ille maxime lætatus, tribunum militum coronavit, & H-S. decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod suminum & infensissimum suum inimicum occidisset. Plutarchus: Cum membra Ciceronis Romam perlata essent, Antonius, qui tum fortè comitia habebat, iis visis exclamavit,

mavit, Proscriptionem jam peractam esse: caput autem & manus pro rostris poni iussit, spectaculum horrendum Romanis, qui se non Ciceronis vultum, sed imaginem animi Antonii videre putabant. Dio lib. 47. Ubi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis & gravibus probris illatis, illud pro rostris, loco præ aliis conspicuo poni iussit, ut unde in ipsum verba faciens auditus fuerat, ibi caput ejus cum manu dextra, quæ simul præcisâ fuerat, conspiceretur. Fulvia vero caput antequam auferretur, in manus sumpsit, atque atrocibus verbis illudens & conspuens genibus suis imposuit, & linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iisque execrandis opprobriis. Livius: Ita relatum caput ad Antonium, iussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille Consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant. Cremutius Cordus: Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ ministra: ceterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem. Mortem Ciceronis verbis elegantissimis deploravit Cornelius Severus: in quibus sunt, qui sequuntur:

*Abstulit una dies ævi decus, istaque luctu
Conticuit Latiae tristis facundia lingua,
Unica sollicitis quondam tutela, salusque,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusque togæque.
Publica vox servis æternum obmutuit armis,
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Canicem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantum, pedibus civis projecta superbis
Proculcarit orans, nec lubrica fata Deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius ævo.*

Paterculus post narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad

conservatoris quondam reip. tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcunque constitutum rerum naturæ corpus, quod ille pæne solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam hujus nomen, cadet. Ciceronem hoc anno VII. Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo de Oratoribus. intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt v. Kal. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII. menses XI. dies v. sive annos LXIV. minus XXVI. diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim divulgavit. Cum anno Christi M. D. XLIV. Kalend. Decemb. Angulus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Ionio Epiro adjacet, apud facellum D. Mariæ Gratiôsæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit hac inscriptione: M. TULLI CICERO HAVE, ET TU TEPTIA ANTONIA. in eodem sepulcro inventæ sunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrimarum, ut volunt; in majoris fundo, erat vitro inscriptum: AVE MAR. TUL. Hoc monumentum ibi in sacratio templi adservatur, & Ciceronis nostri esse putatur. Verum in hujusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam μέμνησο ἀπιστέιν ad aurem utramque infusurrari facile patior: cùm præsertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuscripto ἀδελφῶν subicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam servari, inveniam, quem Lignamineus à servis crematum, & in Zacynthum delatum fuisse putat.

FINIS HISTORIÆ M. T. CICERON.

CL. ALIQUOT VIRORUM
E L O G I A
D E
J A N O G U L I E L M I O.

FRANCISCUS MODIUS JANO GULIELMIO SUO S.
Coloniam Agrippinam. Epistolâ Novantiquarum lect. cxxxI.

SIt sane ita, GULIELMI; Magnus in his Studiis vir fuerit D. Lambinus; ideo licere quidvis homini in optimum & doctissimum quemque putabimus? Victorium, Langium, alios, ut semidoctos, & si Diis placet, barbaros, ac Latinae linguae ignaros, passim traducit. cum tamen hi sint illi, à quibus tantum in Ciceronis recognitione adjutum fuisse constat, quantum haud scio an ab ullis omnino aliis. sed quid de istis queror; quorum Italum alterum, alterum Belgam ipse Gallus suo quodammodo jure, ut alienigenas contemnere potuit; cum etiam non pepercerit suis? de quibus, ut Muretum, & infinitos alios mittam; an non ausus est Turnebum; illum inquam, quo doctiorem Gallia non vidit, plagii accusare? sed bene quod nemo credit. non magis quam cum dissimulare studet nostrorum hominum (& jam non de Langio, sed aliis quam plurimis loquor) in Ciceronem laboribus meritisque quidquam deberi. quorum quantum ille ipse Lambinus cum judicio, tum libris, diligentiaque in hoc scriptore adjutus fuerit; qui videre volet, is postremam ejus editionem cum prioribus contendere ne gravetur. Cetera ut spero tibi curae erunt. dico in quibus plusculum sibi etiam contra libros omnes idem Lambinus licere voluit. est tibi certè facultas cernendae hujus tantae, quantam ex alio scriptorum frustra speres, gloriae; ad quam ut accedat etiam voluntas, praeter eam quam dixi laudem, movere te debet doctissimorum hominum per Belgicam & Germaniam expectatio; quos omnes hac spe impleri, futurum brevi, ut per te hunc auctorem omnium optimum, & ad usum vitae maximè necessarium, quam emendatissimum habeamus. ego promisi. tu vide ne amicum vanitatis accusare patiare.

JUSTUS LIPSIUS Libro II. Electorum, cap. 16.

ITa vivam ipse & valeam, ut peracerba nuper mihi accidit JANI GULIELMI mors, sive potius raptus. Subita enim fuit: & vix Biturigas venerat, cum febris eum occupavit, & in paucis diebus extremus ille dies. Sanè amabam adolescentem insigni indole, magnâ spe: nec facile ingenium videram (juvenile quidem) magis mihi ad gustum Libelli judicio meo testes. quos in Critico isto genere paucos edidit; sed probos doctosque & quos haud temerè Invidia dens atteret aut lima labentis aevi. Sed peracerba mihi tamen haec mors, non nova. Quae enim alia vitae Lex? Ut lignum uri natum est, arista secari: sic homines mori. Ite mei juvenes, & animis fideite aut annis. una nempe morbi aura est, quae adurit & exstinguit hunc omnem vitae florem. Quin & venti cum vehementissimè perflant, ponunt ferè & desunt: sic mortales, cum grandia maximè spirant & flant. Ego ipse, qui ista loquor, quamdiu hic sum? Fallor: aut strictum jam in me quoque fatale hoc ferrum, & sequor te, mi Gulielmi, imò calcem premo calce. Ita lentus difficilisque morbus hic suadet: qui ut hedera quaedam serpens, implicat & enecat me longo tractu. Sed hoc quidem fiet cum Deo meo visum: interea judicium mei de te & amoris monumentum hoc positum esto. non aeternum, scio, (stulti qui ab his scriptis id sperant,) sed longævum fortasse: si tamen, ut cum Pindaro dicam,

Σὺ πνι μριελδία παλάμα
Εξ αίρεσιν Χαρίτων νέμομαι
Κάπρον

JACOBUS AUGUSTUS THUANUS sine Historiarum
lib. LXXX.

EOdem mense Quintili cIo Io xxciV. JANUS GULIELMIUS, adolescens cultissimi ingenii Lubecaenatus, Avarici Biturigum, quò ad magnum Cujacium audiendum profectus fuerat, contracto ex nimis caloribus morbo, vix salutata urbe decessit, cum nondum xxx vitae annum attigisset; eo magis deploranda morte, quod multa, & inter ea novam Ciceronis operum ad M.S. exemplaria diligentissime collatorum & amplius sexcentis clausulis suppletorium editionem paratam haberet; qui un & ego Lutetiae, dum is ad me familiariter ventisaret, vidi, haectenus magna rei literariae jaectura aut disperditam aut suppressam.

HIERO-

HIERONYMUS GROSLOTIUS LISLÆUS JACOBO LECTIO JC.
parte epistolæ, editæ Anno 1610.

Volebam hîc interjungere, ni me ulterius provehî incitasset, qui est justissimus, & meritò obstinatus dolor meus, quem contraxi ex obitu C.M. juvenis amicissimè quondam mei, quem, ut ita dicam, mi Lecti, dulcissimum mihi est in sinu tuo deslere. Is fuit, JANUS GULIELMIUS, quo juvene, non me redarguet ipsa Veritas, nihil tulit Germania doctius aut verius: nihil vidit Sol ipse amabilius aut melius. jurasses facturum illum à Gratiis, eductum edoctum à Musis. Nam illi quanta probitas in ore? quanta in sermone simplicitas? quanta urbanitas, quis candor, qui sales? quam pari lance gravitas comitasque? quanta in omni vita pietas? & quod rarissimum in illa gente, quanta in omni victu abstinentia? demique quo ille studiorum amore flagrabat? quantum legit? quantum etiam scripsit? quæ nunc maximam partem cum ipso, sine fructu posteritatis, abierunt. Superfunt tamen in manibus hominum non obscura tanti ingenii monumenta, quæ etsi fuerint edita ab admodum adolescente, & ut ipse sum oculatus testis, nimio impetu præcipitata, tamen æternum (si æternum, quod auguror, erunt) testificabuntur, quo fuerit in his literis acuminè & judicio, simulque quantum virum daturus fuisset, si virtutes ejus maturuissent. Angor ipsius casu, qui acerbo & planè immaturo interitu primo ætatis flore extinctus est: dignus (ô fata!) vivere ætatem trium Nestorum. Sed illud fortean utcumque tolerabile, quia commune cum multis. hoc verò mihi non triste solum, verum etiam lætuosum videatur, quod reliquit imperfectum præclarissimum opus, quod absolvi non minus fuisset è re publica, quàm ex ipseus sua, qui sibi inde comparasset nominis immortale decus. Enim parabat emittere in vulgus optimum linguæ Romanæ parentem M. Tullium Ciceronem quam castigatissimum & nitidissimum: & jam propè adfecta res erat, nisi tam alieno, & pœnè dicam, tam non suo tempore, fato fuisset oppressus. Verum si posteritatem spectemus, quidquid non absolutum, habetur pro non inchoato. Memini, & memini non absque lacrimis, audivisse ipsum sapius prædicantem, non vana ostentatione, ut solet, à qua sanè plurimum abhorrebat emendatissima indoles ejus, se in Cicerone quàm ex libris, quàm ex conjecturâ aut emendasse certo judicio, aut explicasse nunc primum, ad ter mille locos maximi momenti. Levioris enim habebat ὄσα ψαυγὸς τε τοῖς τε. At ista omni immortalitate dignissima præmatura ejus morte nunc jacent; & verendum ne malâ operâ eorum, in quorum manus devenere, idem quod ille, fatum sentiant. quod invidisse illi tantam gloriam, & nobis atque ipsis, quas colimus, literis, tantum bonum, quis vel imbutus humanitate aliqua non misereatur, non doleat? M. Tulli, si quis tibi etiam adhuc manet sensus, agnosce & desle serio maximè capitale fatum tuum, quo tibi præreptus est ille Æsculapius tuus, qui vitam dum tibi reparat (ab nimis invidiosum opus!) exitum paravit sibi ipse. fatum tibi tanto calamitosius illo, quo præcisum divinæ eloquentiæ caput, amputatæ fortissimæ manus; quanto tibi gratior esse vita debet, quàm mors; quæ, puto, jucundatam fuit, eversa penitus Repub. quam conservaveras. Ita mihi, ô, semper pateant abditiões & jam vetustate fallentes sensus tui, mi Arpinas homo, angor acerbissimè tuo nomine: angor tamen publico magis, cujus maximo malo denatus est tam ingenti tot literarum, tot virtutum flumine inundatus juvenis: cui quemadmodum propè unico ævi hujus nostri, dixero Invidia audiente indignante, facultas erat tantum scriptorem emaculatissimum publicandi, ita doctissimorum judicio felicissimè, cum prosam scriberet, prorsus exprimendi, accersitis tamen ex Plauto, aliisque similibus, id est, optimæ notæ scriptoribus lepidissimis, & jocis urbanioribus. Iam verò cum se demittebat ad carmen, edebat, DEUS bone! quàm tersum, quàm amœnum, quàm acutum, & verbo dicam, omnino sanitatis antiqua: ita proximè effingebat veteres illos, Horatium dico, Catullum, Propertium, & ceteros augustioris famæ. Testor illius Divos Manes, Lecti, nequicquam do amicitis: quicquid hîc scribo, extorquet à me ipsissima veritas: si non eum destinasset hæc mortalis vita in tam secundo ad supremam humanæ laudis metam cursu, se probasset proculdubio Musarum alumni scriptorem eloquentissimum, summum Poëtam, maximum Criticum. Denique angit me super ista multò gravissima jactura mea, si jactura dicenda est, tanti viri, tanti amici amissio; amici, cui propè unico volebam patere intimas cogitationes meas. Accedit mœrori meo, quod absens & impendentis mali nescius, pariter ægrum, pariter excessisse cognovi, ut in tanto infortunio meo privatus fuerim tantilla felicitate adversus illum fungendi noñissimis, quæ debemus, officiis. Paulo enim ante, quam venissem Avaricum (quæ urbs funesta ejus morte, honorata sepulchro) Deo reddiderat optimè de literis, deque amicis nobis meritum spiritum, &c.

IN NOVAM EDITIONEM
OPERUM
M. TULLII CICERONIS,

Ex accuratissimâ recensione

Clarissimi VIRI,

D. CORNELI SCHREVELI, Med. Doct.

Illustris Gymnasii Lugd.-Bat. Rectoris celeberrimi.

Non jam, ROMA, Tibi Linguæ Facundia soli
Est propria, ac tantis capis arma invicta lacertis
Antonî contra gladios. Sua præmia laudi
Inde etiam nostri pulchrè meruère BATAVI:

Una omnis jurata manus, gensque obvia factis
Et sceleri, Catilina, tuo. Qui protinus omne
In vitium armati, divino fulmine Suadæ
Rem gerimus, tonitruque pio per aperta volantes
Sternimus audaces hoc ORATORE Cethegos.
Salve Romulidæ Decus indelebile Gentis,
Arpinas generose! Tuo qui munere fandi
Stravisti tot castra Ducum, fortesque manûplos
Aufonii per regna fori. Quo Vindice solo
Gaudet Libertas se purâ in luce renasci,
Ut cedant sic arma Togæ. Victorque Senatus,
Jam dudum belli furias exofus & iras,
Finitimos latè Populos in Pace gubernet.

Haud potuit nostro majora SCHREVELIUS orbi
Scribere, quàm summum SCRIPTOREM reddere Luci
Majestate suâ. Et Gothicas damnare tenebras
Eloquii splendore novo Veterum Quiritûm
Confilia, ac tantæ miracula prodita genti
Ad feros etiam Batavûm transferre nepotes.

REINERUS NEUHUSIUS, JC.

Gymnasii Alcm. Rector.

MARCI TULLII
CICERONIS
OPPERUM
TOMUS PRIMUS,

QUO
OMNES EJUS LIBRI ORATORII
CONTINENTUR.

C O M P L E C T I T U R
H I C
P R I M U S T O M U S

Incerti auctoris, seu; ut doctis quibusdam videtur, Cornificii, Rhetoricorum ad C. Herennium libros IV. quorum { I. Pag. 1
II. Pag. 6
III. Pag. 14
IV. Pag. 20

Rhetorica, seu de inventione Rhetorica libri II. quorum { I. Pag. 35
II. Pag. 50

Dialogos tres de Oratore ad Q. Fratrem, quorum { I. Pag. 67
II. Pag. 86
III. Pag. 112

De claris Oratoribus librum, qui dicitur Brutus. Pag. 129

Oratorem ad M. Brutum. Pag. 153

Topica ad C. Trebatium. Pag. 171

De partitione Oratoria Dialogum. Pag. 177

De optimo genere Oratorum. Pag. 187

INCERTI AUCTORIS,
SEU,
Ut Doctis quibusdam videtur,
CORNIFICII,
Rhetoricorum ad C. HERENNIVM,
LIBER PRIMUS.

ETSI negotiis familiaribus impediti, ¹ vix fatis otium studio suppeditare possumus, & id ipsum, quod datur otii, libentius in philosophia consumere consuevimus: tamen tua nos C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa velle ² cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se *fructus* copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores ³ inanis arrogantiae causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquiescerunt, ⁴ quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed ut industria nostra tum morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: si te unum illud monuerimus, ARTEM sine assiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere. ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in

alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem. ⁵ Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem *habere* oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum, & dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, quæ ⁶ impellitur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus usus, consuetudoque dicendi. ⁷ Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasque res habere conveniret, nunc, ⁸ quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. INVENTIO in sex ³ parteis orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut judicis ⁹ constituitur, vel apparatus ad audiendum.

^{1.} **V**ix satis otium studio suppeditare possumus.] Pal. quartus notæ optinæ liber, non agnoscit illud studio; aberatque item a membranis Francisci Fabricii, quibus usus fuit Gulielmii.

^{2.} Cognoscere artem rhetoricam.] Nullus è sex Pall. admisit voculam artem: pro ea tamen contra Lambinum pugnat Gulielmii.

^{3.} Inanis arrogantia causa.] Pall. omnes & Gulielmiani hoc loco retinent illud inanis, quod Lambinus adjungit infra voci gloriæ.

^{4.} Quæ nihil attinebant.] Ejecimus binas dictiones ad rem, quæ in nullo comparebant Palatinorum. nam primus, earum loco habebat, ad propositum.

^{5.} Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se, &c.] Adblanditur mihi scriptura Pal. quarti: Deliberativum, est in consultatione, quod habet in se.

^{6.} Impellimur cum diligenti ratione.] Gembl. & Bruil. item Pal.

quart. dicendi. forte fuit diligendi ratione, pro deligendi, veteribus enim dilectus, quod nobis hodie delectus. diligendi ergo ratio, esse delectus, quo non aliud magis in imitatione necessarium.

^{7.} Quoniam igitur demonstratum est, &c.] Tota hæc clausula est ab interpretibus; aut potius, liber iste in epitomen redactus est ab aliquo. quid enim absurdus hac recapitulatione, cum tribus punctis sua omnia vix signarit, nedum demonstrarit? Sic & infra ubi est: Nunc quoniam una, &c. Nihil odiosius est tali insinuatione, hoc in breviculo.

^{8.} Quemadmodum ad orationem possint.] Ita editio Victorii, neque aliter Pall. aliquot. ceteri rationem, nisi quod primus, ad inventionem possint.

^{9.} Constituitur vel apparatus ad audiendum.] Monet Gulielmii existare in Coloniensi & app. quomodo & tres Pall. posteriores; itaque habet illud vel, tanquam insigne glossæmatis.

dum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Divisio, est per quam aperimus ¹ quid conveniat, quid in controversia sit: & per quam exponimus quibus de rebus ² simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est ³ artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam unam cum oratoris officiis, quo res cognita facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodarem: de exordio primum dicendum videtur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut *pro viro forti* contra patriciam. Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, quum ⁴ contempta res affertur. Cum hæc ita sunt, convenit exordiorum rationem ad genus causæ accommodari. Exordiorum duo sunt genera, Principium, quod Græcè *ἀρχή* appellatur: & insinuatio, quæ *ἰνσινῶσις* nominatur. Principium, est quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus *ad audiendum*, id ita fumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benivolentia principium constitucimus, nequid illa turpitudinis pars nobis obsistere possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua postea dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare adversarios criminando, benivolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolumus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ *adjumento* principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benivolam, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Docileis auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam *docilius* est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audiunt, aut ad Deorum ⁶ immortalium religionem: & si rogabimus, ut attentè audiant: ⁷ & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. ⁸ A nostra persona benivolentiam contrahemus, si nostrum officium *sine arrogantia* laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parenteis, aut in amicis, aut in eos ipsos ⁹ qui audiunt, vel

omnes, vel aliquos referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra *incommoda* proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia captabitur, si eos in *odium*, in *invidiam*, in *contemptum* adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spuret, superbe, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, ¹⁰ hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, ¹¹ quàm veritate eos confidere aperiemus. In contemptum adducemus, si incertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benivolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè judicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ iudicii expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis benivolam efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contemptum deprimemus. ¹² Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt ⁶ tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum *turpem causam* habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animum auditoris persuasus videtur esse ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cum desensus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non *hominem*: aut hominem, ¹³ non rem, spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus; aut aliorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, ¹⁴ aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus *fides fieri* soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo, quod adversarii *firmissimum* sibi adjumentum putaverunt, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab adversarii dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperimè dixerit: aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si desessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ *resum* movere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspicione, in insione, stultitia, exsuperatione, ¹⁵ collatione, abjectione, adjectione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, novitate, histona, versu: aut ab alicujus ¹⁶ interpellatione, aut arrisione, & si

1. *Quid conveniat, quid in controversia sit.*] Hanc lectionem servant Pall. vetustiores, nam quo quodque exemplar est recentius, hoc pluribus interpolatum est quinquibus exscriptorum: unde sec. qui à nobis conveniat, qui 2, &c.

2. *Simus dicturi.*] Gulielmii placebat *alluri*; sed cum parum interstit, & ritul variant Pall. retinèo lectionem receptam.

3. *Artificiosus terminus orationis.*] Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adiciunt, totius orationis. Quæ dictio otiosa videri non possit, nisi abesse totidem Pall. in Germania forte descriptis.

4. *Quod ab omnibus defendendum.*] Gulielmii, & heic, & statim infra delevit vocabulum *ab*. nescio an librorum jussu, hæret id sanè in sex Palatinis, & vesuste editis.

5. *Ἐξ ἑδ.*] Maluit Gulielmii *ἐπιπέδ.*; ut Latinis expressere literis duo mss. ejus, & Pall. omn. tralatio tunc ducta esset ab inquantationibus, sed longius petita videtur.

6. *Inmortalium religionem: & si, &c.*] Secutus sum Victorium & Manutium. Pall. & quinque, item Fabr. nam retrò vulgati verbosius: *religionem, aut ad pietatem, & si, &c.* Malè.

7. *Et si numero exponemus res, &c.*] Plerique mss. quibus de rebus *dicturi*, ut videatur id admittendum, sed prius expuncta syllaba *res*.

8. *A nostra persona benivolentiam contrahentes.*] Alii *corradentes*; vel *comparemus*.

9. *Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus.*] Lambinus. nam nostri subscribitur vulgato, *qui audiunt aliquid referemus*.

10. *Hospitium, sodalitatem, &c.*] Arbitratur Gulielmii corrigendum *hospitia, soda itates*.

11. *Quam veritate eos confidere.*] Sic Pal. sec. quart. sextus item Bruil.

12. *Deinceps de insinuatione aperiendum est.*] Pal. quartus non habet, *aperiendum est*.

13. *Non rem spectari oportere.*] Judicat Gulielmii restare in Bruil. *expectare*; quod & mihi repertum in Pal. pr. sec. quarto, sexto.

14. *Aut de aliqua re dicturos.*] Hactenus impressi interjectum habebant, *re corum dict. perperam*.

15. *Collatione, abjectione, adjectione literarum.*] Et sic editio Roberti Stephani, & interpret antiquus Palat. qui etiam explicat *collocatione*. Lambinus interponit ter voculam *aut*, quæ in nullo mss. Postest etiam legi *collezione* cum Bruil. ac Fabr.

16. *Interpellatione aut arrisione.*] Lambinus *irrisione*, malè.

& si promiferimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicenduros: nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium, huiusmodi debet esse, ut statim ¹ apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benevolam, aut attentam, aut docilem faciamus auditorem. at *insinuatio* ejusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verùm hæc tres utilitates tamen in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuè nobis attentos, docilem, benivolos præbeant: tamen id per exordium causæ maximè comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causâ servandum est, ut lenis sit *sermo*, & usitata verborum consuetudo, ut non apparatus oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in pluribus causis potest accommodari, quod vulgare dicitur. item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod commune appellatur. item illud, quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario. item vitiosum est, quod nimium apparatus verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod *separatum* vocatur; in quo etiam *translatum* includitur) ² ut propriè cohereat cum narratione: & quod neque benevolam, neque docilem, neque attentam facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

8 NARRATIONUM tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad *utilitatem* nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnumquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quò commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, quæ neque veras, neque verisimilibus continet res, ut hæc quæ tragœdiis traditæ sunt. *Historia*, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, ³ dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, in speratum incommo- dum, subitam lætiti- am, jucundum exitum rerum. Verùm hæc in *exercendo* transiguntur. illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus. Treis convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non ⁴ ab ultimo initio repetere volumus: & si summam, non particulatim nar- rabimus: & si non ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, profequemur: & si transitionibus nullis utemur, & si non decrabimus ab eo, quod cœperimus exponere, & si exitus

rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, tamen nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, *me ex provincia rediisse*, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modò id, quod obest: sed etiam id, quod neque obest, neque adjuvat, satius est *præterire*. Et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel suprâ diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:

Ubi advenit Megaram, 5 insidias fecit virgini:

Insidias postquam fecit: vim in loco attulit.

Rem dilucidè narrabimus, si, ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisset geri videbuntur. Hic erit considerandum, nequid perturbatè, nequid contortè, nequid ambiguè, ne quid novè dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & si sequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. nam quo brevior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. *Verisimilis* narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt. ⁶ ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narando conservanda sunt. nam sæpe veritas, nisi hæc servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conservanda. De iis rebus cautè conflegendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firmæ *autoritas* videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, ⁷ nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quòd eas soli, præter ceteros, in tria tempora divisimus, ut planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, ¹⁰ quod reliquum est, quoniam de rerum inventionem disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industria, quam rei utilitas postulabit, quæsitivisse videamur, si prius pauca de causarum divisione dixerimus. CAUSARUM divisio in duas partes distributa est. Primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis: si ea, quæ nobis utilia erunt, conveniat, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam esse matrem ab Oreste* convenit mihi cum adversariis: jure fecerit, & licueritne facere, id est in controversia. Item è contrario, *Agamemnonem esse à Clytæmnestra occisum* contententur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. ⁸ Eam plus, quam trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, nequando plus, minusve dicamus, & suspicionem affert auditori meditationis, & artificii: quæ res *fidem* abrogat oratori. Expositio est, ⁹ cum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolutè. Nunc ad confirmationem transeamus. Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. nam cum adjuncta nostra exposuerimus, contrariaque dissolverimus, absolutè nimirum munus oratorium confecerimus. Utrumque igitur facere poterimus, si con- ¹¹ stitutionem

1. *Apertis rationibus, quibus præscripsimus.*] Pall. nostri, & alii, *quas præscripsimus*. Gulielmus monuit abesse *apertis*, ac probat.

2. *Ut propriè cohereat.*] Revocari veterem scripturam à Lambino fadè ejectionem.

3. *Dissimulationem, misericordiam.*] Interferunt recentiores, *errores*, sed male.

4. *Ab ultimo initio repetere.*] Habuerim vocabulum *initio*, pro glossatoris emblemate.

5. *Insidias fecit virgini.*] Lambinus, *insidiatur virgini*, contra Pall. & Gull. neque versus labat. absorbetur enim prima syllaba a

sine antecedentis.

6. *Ne refelli possit, &c.*] Aptum huic loco verbum. alii leg. *referre*, sed non inferendum in contextum.

7. *Nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quòd eas soli, &c.*] Alii, *insinuatione*, item *eam*. Gulielmus emendaverat, *nisi quæ de insinuatione nova excogitavimus, eam soli nos, &c.*

8. *Eam plus quam trium partium numero esse non oportet.*] Sic Pall. pr. ac sec. at tertius & quint. numero contineri non op. quartus. *ea plus quam trium partium uti non oportet.*

9. *Cum res de quibus dicturi sumus.*] Ita etiam plerique Pall. non ut prius editi, *cum res quibus de rebus dist.*

stitutionem causæ cognoverimus. Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: ¹ noster doctor Hermetes tres putavit esse. non ut de illorum quicquam detraheret inventionem, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Constitutiones itaque ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, judicialis. Conjecturalis, est eum de facto controversia est, hoc modo: *Ajax in silva*, postquam rescivit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit: occisum conspicitur: è corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam conjectura verum quaeritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur. Legitima constitutio, est eum in scripto, aut ex scripto aliquid controversiæ nascitur. Ea dividitur in partes sex, scriptum, & sententiam, contrarias leges, ambiguum, de finitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controversia, cum videtur scriptoris voluntas eum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere: eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi. magnitudo tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, ² scapham conscenderant, præter unum ægrotum. is propter morbum, exire, & fugere non potuit. casu & fortuitu navis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet. navim petit ille, cujus fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, eum alia lex jubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, *augurem*, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, ³ in demortui locum nominavit. petitur ab eo multa. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas, aut plures sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori ⁴ legavit, hoc modo: *Tullius heres meus*, Terentiæ uxori meæ xxx. pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. Post mortem ejus vasa pretiosa & celata ⁵ magnificè, petit mulier. Tullius se, quæ ipse volet in xxx. pondo ei debere ¹² dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, ⁶ cum inde controversia est, quo nomine factum appelletur. ea est hujusmodi: *Cum L. Saturninus* legem frumentariam de semilibris & trientibus laturus esset, Cæpio, qui per id temporis quaestor urbanus erat, docuit fenatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cepit. Collegæ intercedere. ille nihilominus ⁷ cistellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. G. intercedentibus collegis adversus remp. vidit

ferre, cum viris bonis impetum facit, ⁸ ponteis disturbatis cistas dejicit; impedimento est, quo secius feratur lex: arcessitur Cæpio majestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, eum quaeritur, quid sit *minuere majestatem*. Ex translatione controversia nascitur, eum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hæc parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. in hac parte nos juris civilis scientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen non nihil ea ⁹ utimur, hoc modo: *Siquis* peculatus accusatur, quod vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, possit dicere, eum de finitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: *secum* furti agi, non peculatus oportet. Hæc partitio legitime constitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod & in privata actione prætoris exceptiones sunt, & causa eadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quaestionibus cavetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. ea est hujusmodi: lex est, *Si furiosus exsistit*, ¹⁰ agnatum, gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto. & Lex, Qui parentem necasse iudicatus erit, ¹¹ is obvolutus & obligatus corio, devehatur in profluentem. & Lex, *Paterfamilias* uti super familia, pecuniaque sua legaverit, ita jus esto. & Lex, *Si Paterfamilias* intestatus moritur, familia, pecuniaque ejus agnatum, gentiliumque esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse. ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, & ¹² soleæ lignæ pedibus inducæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsentem conscribunt: testes ritè affuerunt: de illo supplicium paullo post fumitur. ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, ¹³ qui eum oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem *lege agnationis*. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cujusmodi partes essent legitime constitutionis ostendimus: nunc de judiciali constitutione dicamus. JUDICIALIS constitutio est, cum factum convenit, sed *jure, an injuria* factum sit, quaeritur. Ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiva nominatur. Absoluta est, eum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. ea est hujusmodi: *Mimus* quidam nominatim Accium poetam ¹⁴ compellavit in scena. cum eò Accius injuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cujus nomine scripta dentur agenda. Assumptiva pars est, eum per se defensio infirma est, ¹⁵ sed assumpta extranea re, comprobatur. Assumptivæ partes sunt quattuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, eum reus postulat *sibi ignosci*. ea dividitur

1. Noster doctor Hermetes.] Haud aliter Victorius, & alludunt Pall. in quib. ferè *Hermestes*, aut *Hermes*; Lambinus reposuit *Hermagoras*. Gulielmius mallet nihil adesse, quam nomen talium.

2. Scapham conscenderant.] Est Pall. quarto & sexto, & in *scapham* conscenderunt. Lambinus reposuit, ex optimis, ut loquitur, inembranis, & in *scapham* descenderunt. ex quo putabat Gulielmius faciendum *escenderunt*.

3. Inde mortui locum nominavit.] Sic lego auctoritate Pall. pr. sec. quart. sexti & Bruilerensis.

4. Legavit, hoc modo.] Pal. quartus non habet illud *hoc modo*, & non videtur esse auctoris.

5. Magnificè petit mulier. Tullius se quæ ipse volet in xxx. pondo, &c.] Sic omnino Pall. plerique & Gulielmiani. prius editi magnificè illa petit. Tullius se quæ velit ipse xxx. pondo, &c.

6. Cum inde controversia.] Ita Pal. pr. quart. Bruil. & Fabr. non in, antea vulgati.

7. Cistellam detulit.] Sic vulgarij omnes & Pall. ad unum. Lam-

bicus ex suis maluit *stellam*.

8. Ponteis disturbat, cistas dejicit.] Haud secus Pall. nostri, nisi quod sec. gradus pontis disturbat, cistas dejicit.

9. Utimur hoc modo.] Pal. quar. & Bruil. utimur ut hoc modo. quis non videt, hoc modo, delendum, retento ut.

10. Agnatum gentiliumque.] Casus gignendi antiquus, pro agnatorum, neque aliter Pal. quar. sextus, Fabr.

11. Is obvolutus & obligatus corio devehatur.] Sic mss. nostri omnes, nisi quod Liliensis, os obvolutus. Stephanus pater publicavit culco, quod & retinuit Manutius, ut & deficiat in prof.

12. Soleæ lignæ pedibus inducæ.] Bruil. ferræ in pedibus. quod in restat etiam in Pal. pr. quar. sext.

13. Qui eum oppugnaverat in ejus periculo.] Tria verba postrema, respiciunt glossam interpretis.

14. Compellavit in scena.] Debetur Bechichemo. scripti enim nostri omnes, in *cenaculo*, placuitque Gulielmo.

15. Sed assumpta extranea re.] Sic ferè omnes libri nostri; nisi quod quidam ex contraria.

dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consultò se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut Cæpio, ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumit, cui frater esset, antequàm tabulas testamenti aperuit, cum is servus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem comæatus non venit, quòd eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse se, ¹ & consultò fecisse reus confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. hoc in iudicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, ² cuius multa rectè facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injicimus; *Quod si hoc fecisset*, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verùm nihil postulat ignosci. Ergo in iudicio non venit: ar in Senatam, aut ante Imperatorem, ³ & in consilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut *Orestes* cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, ⁴ vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut si accusetur is, qui P. Sulpicium se fateatur occidisse, ⁵ & id iussu Consulium defendat: & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento, quod facere iustus sit, ex plebiscito veteretur. ⁶ Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus *neceffe* fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus fatius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: C. Popillius, cum à Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo possèt, venit cum hostium ducibus in colloquationem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: fatius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. ⁷ exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arcessitur majestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. ⁸ Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si priùs aperuerimus, quid oporteat ab amobus in causa destinari, quòd ratio omnis totius orationis conferatur. ⁹ Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum consistamus):

Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, ¹⁰ perverterit defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. *illa* enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inventa ratione, ¹¹ firmamentum quærendum est: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit *Orestes* ratione, hoc pacto, *Iure occidi*; illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: ¹² *Sed non abs te tamen occidi*, neque indemnata pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii quæstio nascitur oportet: quam nos *judicationem*, Græci *κρίσιον* appellant. Ea constituitur ex conjunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: *Cum dicat Orestes*, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine iudicio Clytæmnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem reperire convenit. reperta iudicatione, omnem orationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquàm in conjecturali constitutione. ea nec ratio quæritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio. Quare ex intentione, & infitiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, *Occidisti Ajacem*. Inficitio, Non occidi. Iudicatio, occideritne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plureis erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breviter, & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere: nequa ¹³ propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare. ¹⁴ Sed si quo hæc tardius, quàm studeas, absolventur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Verumtamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatiuè tuæ largiamur voluntati.

R H E T O -

1. Et consultò fecisse reus confitetur.] Voculam *reus* reduxi suavitè Pall. trium & primarum editionum. solum Pall. pr. habet alio posito; & consultò fecisse & se peccasse reus confitetur.

2. Cuius multa rectè facta constant.] Hoc est, in medio sunt, & nota omnibus. Eam vim verbi *constare* non vidit Lambinus.

3. Aut in consilium, &c.] Vulgo *concilium*, contra libros, & sententia nulla. *Consilia* consulium intelligit aliorumque magistratum.

4. Vel in rem quampiam conferimus.] Verbum ultimum est à glossatore, subintelligiturque *transferimus*. vel ejus loco *inferimus*.

5. Et id iussu Consulium defendat.] Sic Pall. & olim impressi, nisi quod Pall. pr. non habeat voculam *id*. tert. vero ejus loco *se*.

6. Ex comparatione criminis causa constat.] Dubito de voce criminis, an sit legitima: invexit primum Victorius.

7. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.] Quadriga horum verborum nata mihi videtur à glossa marginali. si retinenda, tunc certe expungenda venient illa, *fatius esse duxit impedimenta quam exercitum*.

8. Nunc quo modo eas, &c.] Legendum est voce *divisa*, non *unita*.

9. Constitutiones igitur reperta.] Sic Pall. sic Bruil. sic antiquitus culi.

10. Perverterit defensionem.] Pall. tres *pervertit*, ut & lectio vulgata. Bruil. & Pal. tertius, quart. sext. *perverterit*; quod Gulielmum non displicuisse videtur, ideoque admisimus.

11. Firmamentum quærendum est: id est quod continet, &c.] Melius Pal. pr. & Bruil. item Liliensis collegii liber, *firmamentum quærendum est id quod*, &c.

12. Sed non abs te tamen.] Sane *sed*, non existat in Pal. pr. quarto, sexto: ejusque loco habet tert. quint. *At non abs te*, sine dictione *tamen*.

13. Propter multitudinem litterarum.] Voces *ex* tres videntur à glossa. erat in Pal. quarto *altitudinem*.

14. Sed si quo hæc tardius.] Est à plerisque Pall. item Fabr. & Br. alix edd. *Sed si quidem hæc tardius*.

R H E T O R I C O R U M

A D

C. H E R E N N I U M,

L I B E R S E C U N D U S.

In primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, ¹ & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia, qua ratione facillimè consequi posset. ² Verùm quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de *maximis* primùm scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimùm scriberemus. CAUSARUM tria sunt genera: demonstrativum, deliberativum, iudiciale: multo difficillimum est iudiciale. ergo id primùm absolvemus. ³ Hoc & priore libro egimus, ⁴ cùm de quinque oratoris officiis tractarem, quorum inventio & prima, & difficillima est: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. ⁵ De sex partibus orationis primùm scribere incepimus. in primo libro loquuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucidè, quàm te velle existimabamus. deinde conjunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. quare genera constitutionum, & earum partem aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partem constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. postea admonuimus, esse causas complures, quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. ⁶ Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inventiones ad unamquamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. & item quales argumentationes, quas Græci *ὀρθοκλήματα* appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, eujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus etat extremus de sex partibus orationis. Primùm ergo quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conveniat. ⁷ & nimirum conjecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum consideremus. IN CAUSA conjecturali, narratio accusatoris suspensiones interjectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique

factum *sine causa* putetur. Defensoris narratio simplicem, & dilucidam expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Hujus constitutionis ratio in sex partibus est distributa: probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. horum unumquidque quid valeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur, *expedisse* reo peccare, & à simili turpitudine hominem nunquam abuisse. Id dividitur in causam, & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum vitatione: ut cùm quæritur, num quod commodum maleficium appetierit; *num honorem*, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hujusmodi libidinis voluerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi ⁸ cupiditatem ostendit adversarii, in vitatione incommodi formidinem auget. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. deinde *iniquum esse* dicet, omnis, ad quos aliquid emolumentum ex aliqua re pervenerit, in suspensionem maleficii devocari. Deinde *vita* hominis ex antè factis spectabitur. In quo primò considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperierit, quæret, num quando venerit in similem suspensionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulò antè exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendit eum semper *avarum* fuisse: si honoris, *ambitosum*: ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum causa reperire, reperiat *dispar*. ⁹ Si non poterit avarum demonstrare, demonstrat ¹⁰ *corruptorem*, vel *perfidiosum*, si quo modo poterit: denique aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus, & integer existimabitur adversarius, dicet *facta*, non *fama* spectari oportere: illum antè occultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. ¹¹ Defensor primùm demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperationum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. ¹² Sin vehementer hominis turpitudine impediatur, & infamia, prius

1. **E**T in quibus officiis artis elaborare.] Delet artis Lambinus. ego non ausim. sunt qui leg. partibus artis, quod etiam ipsum non displicet.

2. Verum quia neque de omnibus rebus, &c.] Sic Pall. & vet. edd. nisi quod Pall. pr. non adsit rebus.

3. Hoc & priore libro egimus.] Sic Gulielmiani, sic Pall. sic edd. vet. nam recentes præposita vocula: De hoc, &c.

4. Cum de quinque oratoris officiis tractarem.] Haud secus Pall. Gul. vet. edd. nam mediæ ætatis, cum de oratoris officiis tractabamus.

5. De sex partibus, &c.] Enumeratio isthæ tam proluxa, valde ineptit: nam certe paucula admodum de his supra dixit.

6. Et nimirum conjecturalem, quæ prima & difficillima est.] Pall. pr. conjecturalem earum quæ est difficillima. omisiss ceteris; nam sec. conject. ea quæ difficill. est. Bruilerensis, nimirum quæque difficill. est: quod & in quarto, præterquam quod is quæ, non quæque, omisso profusus illo conjecturalem. vet. edd. conject. quæ prima quæque diff. est.

7. Maleficium appetierit.] Haud aliter manuscriptori & nostri & Gu-

lielmi, item æd. antiquæ. posteriores, acquisierit. longè deterius.

8. Cupiditatem ostendit adversarii, in vitatione incommodi formidinem auget.] Robustiora omnia forent, expuncto illo ostendit; ut ad augetit & prius membrum referretur.

9. Si non poterit avarum demonstrare, demonstrat, &c.] Lambinus addidit ex Mss. quem pecuniæ causa dicat maleficium fuisse. quod nec invenit Gulielmus in suis, nec ego in Pall. aut vetustissimis edd.

10. Corruptorem vel perfidiosum.] Corruptores è Cicerone noti. Perfidiosi, qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt, ut in re privata, qui socios fallunt; in publica, qui depeculantur ærarium.

11. Defensor primùm demonstrabit vitam integram.] Palatinus primus, famam integram.

12. Sin vehementer hominis turpitudine impediatur.] Lambinus legit, unde vita hominis. Gulielmus tamen insit: Probo veteris libri scripturam, quam Lambinus frustra mutavit. Vita impeditur turpitudine & infamia, quæ vitiis & flagitiis cooperta est. Impedire enim interdum est polluere.

prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, *rumoribus* credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus ejus apud censores, 4 sed de criminibus adversariorum apud iudices dicere. Collatio est, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor, demonstrat, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse simulatur, facere potuisse. Signum, est per quod ostenditur idonea perficiendi *facultas* esse quaesita, id dividitur in partes sex: locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. *Locus* quaeritur, celebris, an desertus: 1 semper desertus, an tum, cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: facer, an profanus: publicus, an privatus fuerit: cujusmodi loci attingant: num, qui est passus, persequens, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, prescribere non gravemur, nisi facile quisvis, causa posita, posset judicare. iuncta enim inventionis ab arte debent proficisci: cetera facile comparabit exercitatio. *Tempus* ita quaeritur, qua parte anni, 2 qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, 3 & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, fatifne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri, & ratione provideri non potuit. *Occasio* quaeritur, 4 idonea fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ, aut præterita sit, aut non expectata. *Spes* perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ supra dicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, 5 scientia, apparatus videbitur fuisse: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatus demonstrabitur fuisse: 6 quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. *Spes celandi* quæ fuerit; quaeritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut 5 servis, aut utrisque. Argumentum, est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id dividitur in tempora tria: præteritum, instans, consequens. In *præterito tempore* oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; num quid apparuit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, 7 de adiutoribus, de adiumentis: 8 num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. 9 In *instanti tempore* quaeritur, num visus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, 10 aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quisvis horum sensus potest

constare suspicionem. In *consequenti tempore* spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore, & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, siquid ejusmodi relictum sit, 11 aut vestigium repertum fuerit, 12 si cruor in vestimentis; si in eo loco comprehensus, aut visus transactio negotio, quæ in loco res gesta dicitur. *Consecutio* est, cum quaeritur, quæ signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicit, si poterit, adversarium, cum ad eum ventum sit, 13 erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitem esse aliquid: quæ signa conscientia sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicit, eum usque adedè *premeditatum* fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentia sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicit. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. *Approbatio* est, qua utimur ad extremum, confirmata suspicione. ea habet locos proprios, atque communes. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit *malorum* misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quaestionibus, contra quaestiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A *testibus* dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vitam turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, 14 aut cupidè dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A *quaestionibus* dicemus, cum demonstrabimus, majores nostros veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quaeri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatio hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnibus conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspensionem: idemque hoc in testimonio facere oportebit. Contra quaestiones hoc modo dicemus: primum majores nostros voluisse certis in rebus interponi quaestiones. 15 cum, quæ verè dicerentur, sciri, quæ falsò in quaestione pronuntiarentur, refellii possent, hoc modo: *Quo in loco* quid positum sit, & siquid esset simile, quòd videri, aut aliquo simili signo percipi possent: deinde, *dolori* credi non oportere, 16 quòd aliud alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior

1. *Semper desertus, an tum, &c.*] Inserui verbum *desertus*, suadentibus cunctis ad unum manuscriptis & edd. vett. primum removit puto Victorius.

2. *Qua hora, noctu an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum.*] Lambinus concinnis quidem hæc omnia edidit, sed an verius, dubites.

3. *Et cur ejusmodi temporibus.*] Elegans emendatio, quam eruit quidem è Fabriciano Gulielmius. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pal. pr. & tert. neque abludivit sec. quart. nisi quod ii, & cum ejusmodi.

4. *Idonea ne fuerit ad rem adoriendam.*] Libri recentioris editionis, *idonea ne satis fuerit.*

5. *Scientia, apparatus, videbitur fuisse.*] Adjeci duas voces, *videbitur fuisse*; eas enim agnoscunt sex membranæ quas consuluit Gulielmius, sex Pall. & editiones primæ.

6. *Quare scire potuerit utrum.*] Et hæc quoque sunt à triplici librorum nostrorum fide: Pro quibus mediæ ætatis editiones, *per quas res scire potuerimus, utrum.*

7. *De adiutoribus, de adiumentis.*] Adjutores sunt quibus anima; adiumenta quæ ea carent; instrumenta scilicet armaque rebus expediendis idonea.

8. *Num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore.*]

Sic Victorii editio. eâ priores, *num quid in loco præter cons. fuerit, &c.*

9. *In instanti tempore quaeritur.*] Pall. duo *Instanti tempore*. Et vero unus ex iis; primus scilicet, supra quoque habebat, *astans non instans*, ut forte aliquid adhuc subsit mendosum.

10. *Aut denique utrumquid aliquo sensu perceptum sit.*] Blanditur mihi quod est in Palat. pr. *aut denique aliquid sensu*, omittis ceteris.

11. *Aut vestigium repertum fuerit.*] Alii, *aut si vestigium repertum, sine illo fuerit.* Victorius edidit, *aut si vestigium res fuerit*; omisso illo *repertum*.

12. *Si cruor in vestimentis.*] Et ista est antiquissimæ editionis scriptura: sequentes præposuerunt *aut*, quod quidem retinuit Lambinus, sed rejectit si. Pal. pr. loco vocis *cruor*, habet *nota*, quod non arbitror de nihilo.

13. *Erubuisse, expalluisse.*] Sic omnino omnes nostri.

14. *Aut cupidè dicere, & argumentari.*] Janus Wouverius annotavit, malle se *putide dicere*, à quo dissentio.

15. *Cum quæ verè dicerentur sciri.*] Sic & edd. primæ, à quibus tamen recedunt membranæ vett. in iis enim partim *servari*, quod Victorio placitum & Manutio, partim *probari*, partim *ferri*.

16. *Quod aliud alio recentior sit in dolore.*] Sic nostri scripti, & antiquitus impressi, probatque Gulielmius; sed tamen non omnino displicet mihi aliorum *reticentior*.

geniosior ad comminiscendum, quod denique saepe scire, aut suspicari possit, quid quæstor velit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus conjecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: *cum multa concurrant* argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. item plus oportere signis, & argumentis credi, quam testibus. hæc enim ¹ eo modo exponi, quo re vera sint gesta: testibus corrumpi posse vel *pretio*, vel gratia, vel metu, vel similitate. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari: deinde, unamquamque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam convenire: ² indignum esse facinus, sine testibus conjecturam, ³ & ⁴ suspicionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus: si negabimus temerè *famam* nasci solere, quin subsit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primùm, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos, & maledicos confinxisse dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque ramen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quod *quivis homo* possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sæpius tractanda est, eo diligentius omneis ejus partes perscrutati sumus; ut ne parvula quidem ritubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimam constitutionis partis trans-eamus. ⁵ Cum voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si à scripto dicemus ⁶ his locis utemur, secundum narrationem: Primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione, scirentne adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat: Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid iudicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, contemneretur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obsuerit, ⁷ si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis

sententia redderetur, & voluntas afferretur, à scripto potius judicata sint: Deinde ostendetur, quam periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, ramen facti quærat defensionem. *A sententia* sic dicemus. Primùm laudabimus scriptoris commoditatem, atque brevitatem, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniosioris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, ⁸ non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, justissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & ⁹ contra scriptum judicatorum enumerationem utemur: deinde legum & stipulationum ¹⁰ breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. *Cum duæ leges* inter se discrepant, videndum est primùm, num qua obrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera veter: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabit ¹¹ se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. **PLUS** enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de juridicali absoluta sumemus rationem juris, & quæremus partem juris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius disseciemus. ¹² **SI AMBIGUUM** est scriptum, ut puta quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. primùm, sitne *ambiguum*, quarendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor heri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse, quod adversarii interpretentur, è contrario: nec esse ambiguum scriptum, cum intelligatur, ultra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem *ambigularum* eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò nullo adjuvamento esse, sed potius maximo impedimento. omneis enim illi ambigulias aucupantur, eas etiam, quæ ¹³ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum caute, & expedite loqui volunt, infantissimi reperiantur. Ita dum metunt, in dicendo nequid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verùm horum puerileis opiniones, rectissimis

1. *Eo modo exponi quo re vera sint gesta.*] Sic Pall. meliores, sine repetitione vocis modo quæ extat in retro editis.

2. *Indignum esse facinus.*] Miror cur Lambino displicuerit vox *facinus*.

3. *Suspicionem firmamenti satis habere.*] Verbum *firmamenti* non est in Pal. pr. dispiciant otiosiores.

4. *His locis utemur secundum narrationem.*] Bruilerensis & Fabricianus non agnoscunt illud *secundum narrationem*. Exitat tamen in Palatinis & edd. primis.

5. *Si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi.*] Ita scripsit è manuscriptoribus suis lex Gulielmius. vulgo corrupti sunt omnes libri. & certe variant valde Pall.

6. *Non æquo & bono posse fieri.*] Postremæ duæ voces non comparant in Palatin. pr. & profecto sunt superflua.

7. *Contra scriptum judicatorum enumeratio.* Deinde.] Sic ferè mss. nostri aliarumque item edd. principes, excludentes nimirum vocem *utemur*. quæ in retro impressis, hac forma, *enumerationis utemur*. Membranæ quædam habent *enumerationem*, quædam *enumeratione*, quod & in edd. primis.

8. *Breviter excerptarum.*] Liquido in Gemblacensi, Coloniensi, Fabriciano fuit, *excerptarum*, ut Lambinus rectè conjecit.

9. *Se fecisse quod cogeretur cum altera, &c.*] Addit Fabricianus, *ab altera*. Pal. quartus *altera*, cui *altera*, quod item in sexto.

10. *Si ambiguum est scriptum, ut puta quod.*] Reposuit istud Gulielmius; nec ab editio Stephani; imò sic quoque vetustissima, nisi quod voce amplius; *Si ambiguum esse scriptum putabitur, ut puta quod.*

11. *Ex altera parte sententiam nullam, &c.*] Lambinus interferuit, *parte in sententia*.

diffimis rationibus, cum voles, refellemus. ¹ In præsentiarum hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiaæ garrulam disciplinam contemneremus. Cùm definitione utemur, primùm afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo: *Majestatem us minuit*, ² qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: ³ quæ sunt ea? quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio privati, cùm ponteis disturbasti. Item ex contrario, *Majestatem is minuit*, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento: ærarium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primùm igitur vocabuli sententia breviter, & ad utilitatem causæ accommodatè describetur. Deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungitur. deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. id quoque ex juris partibus sumetur, de juridicali absoluta, de qua jam loquemur. Quæritur in *translationibus*, primùm, num aliquis ejus rei ⁴ actionem, per petitionem, aut persecutionem habeat, quem non oporteat: ⁵ num alio modo, tempore, loco, num alia lege, ⁶ num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicitur in juridicali absoluta. In causa *rationali* primùm quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. deinde utrùm consultò de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cavere, an quòd satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum ⁷ similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad juridicalem revertamur. **ABSOLUTA** Juridicali constitutione utemur, cùm ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, *jure factam* dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, ⁸ jurène factum sit. de eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus constet, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, judicatio, æquo & bono, pacto. *Natura* jus est, quod cognationis, aut pietatis causa observatur: quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. *Leges* jus est id, quod populi jussu sancitum est: quod genus, **UT IN JUS EAS, QUUM VOGERIS.** *Consuetudine* jus est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus, id: **QUOD ARGENTARIO OBTULERIS EXPENSUM, A SOCIO EJUS RECTE REPETERE POSSIS.** *Judicatum* est id: de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit: & sit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit: quod genus, *M. Drusus*, prætor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judicium reddidit, *Sextus Julius* non reddidit, Item, *C. Cælius* judex absolvit injuriarum eum, qui *Lucilium* poetam in scena

nominatim læserat: *P. Mucius* eum, qui *L. Accium* poetam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possunt res simili de causa *dissimiliter* judicari proferri, cùm id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, ¹⁰ numerum cum numero judiciorum proferemus. Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, **UT MAJOR ANNIS LX,** ¹¹ **ET CUI MORBUS CAUSA EST, COGNITOREM DET.** ¹² **EX EO VEL NOVUM JUS CONSTITUI CONVENIT** ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto jus est, **SIQUI INTER SE PEPIGERUNT, SIQUID INTER QUOS CONVENIT.** Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, ¹³ **REM UBI PAGUNT, ORATO, NI PAGUNT, IN COMITIO, AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSAM CONDICITO.** Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur ¹⁴ ex conventu, quæ *juri præstare* dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridicali faciendum videtur. **CUM** ex comparatione quæretur, utrùm factius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat *oportuisse* fieri: primùm quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, ¹⁵ utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponebatur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cùm statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si *in eo loco fuissent*: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. **Translatio** criminis est, cùm ab reo facti causa in aliorum peccatum transferatur. In qua primùm quærendum est, jurène in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde *oportuerit* in ea re peccare, in qua alius antè peccavit. Deinde oportueritne iudicium antè fieri. Deinde, cùm factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quam iudicia valere oportere, & ab adversariis percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia fumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum, peccati *atrocitatem* proferet, in quos crimen

1. In presentiarum hoc interdicere non alienum.] Sic vet. edd. Sic ferè Pal. & Guilielmi. interdicere positum pro interfari, interloqui. Stephaniana: In presentia hæc interim dicere non alienum.

2. Qui ea tollit ex quibus rebus.] Vox rebus non conspicitur in Palat. prim. aut sexto, neque ea opus erat.

3. Quæ sunt ea? quæ capiunt.] Interrogationis nota est à Lambino, hæretque in Pal. quarto. primæ edd. hæc sunt ea quæ capiunt, sicque Pal. pr. nec improbem.

4. Actionem per petitionem aut persecutionem habeat.] Sic Palat. quartus & sextus. vulgata, actionem aut executionem. Stephaniana, act. aut persecutionem.

5. Num alio modo, tempore, loco.] Pall. aliquot: num alio modo, num alio tempore, num alio loco. neque aliter Fabrician. at enim quartus & sextus solum agnoscit, num alio tempore, excluso modo & loco.

6. Num alio quærente aut agente.] In Pall. sec. non habetur quidem illud aut agente, nisi à manu aliena ac recenti.

7. Similitudinem.] Lambinus subtexuit, an in consulto. Biga enim isthæc verborum, in nullo visitur manuscripto, in nullo edito.

8. Jure ne factum sit.] Lambinus amplius, jure an injuria factum sit, præter mss. omnes,

9. Quod argentario obtuleris expensum.] Pal. sec. ac Bruilerensis, tuleris expensum, nihilo pejus, si non melius.

10. Numerum cum numero judiciorum proferemus.] Lambinus edidit conferemus, forte melius, si niteretur fide membranarum aliquarum.

11. Et cui morbus causa est.] Retinuit XII. tabularum formulam: Cui morbus ævit asre causa oesit.

12. Ex eo vel novum jus constitui.] Particula vel nunc primùm è tenebris venit in lucem. eam deprehendi in Pall. tribus & Fabriciano; multumque in ipsa energiæ.

13. Rem ubi pagunt orato, ni pagunt, in comitio.] Sic Lambinus ex certissima conjectura Bossii: itaque heic locum suum dedi: tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis: nam primitus: Rem ubi pangunt orationem pangunt in comitio, &c. quomodo etiam est in Pall. tribus prioribus.

14. Ex conventu, que juri præstare dicuntur.] Divinat Guilielmus, ex conventu, indicatque Fabricianum habere que ex jure. at Pall. pr. ac sec. de jure, tert. jure, quomodo & edd. primæ. quart. qui jura. quint. & sext. que jure.

15. Utrum venustius, facilius, &c.] Editi à Lambino utrum honestius, sed præter mss. editosque omnes.

men transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in iudicium venire. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. de his primùm partibus ostendendum est: deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primùm, considerandum est, utrum *per culpam* ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contra facere, aut excogitare possit. Deinde, num quæ suspiciones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significant, id *consulto* factum esse, quod necessariò accidisse dicitur. Deinde, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, ¹ conveniatne eam satis idoneam causam putari. Si autem *imprudencia* reus se peccasse dicet, primùm quæretur, utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. nam *QUI SE PROPTER VINUM*, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. quare non imprudentia se defendet, ² sed culpa contaminabit. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignoraverit; & considerabitur, satisne *imprudencia* præsidii debeat esse, ³ cum factum esse constet imprudenter. Cum in *fortunam* causa conferetur, & ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia videntur considerata, quæ de necessitudine præscripta sunt. ⁴ Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omneis eadem ferè possint accomodari. Loci communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui, cum se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices demoretur. Defensoris, de humanitate, misericordia: *VOLUNTATEM* in omnibus rebus spectari convenire, & quæ consulto facta non sint, ⁵ ea fraudi esse non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuito, aut necessariò fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, si plura, aut *majora officia*, quàm *maleficia*, videbuntur constare: si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendatur fuisse: si ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, sed *officio* & recto studio commotus fecit: si tali de causa aliis quoque ignotum est: si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris civibus, aut ab aliqua alia civitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa, judicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus: sed quòd potest vel ad senatum, vel ad consilium venire, non visa est supersedenda. Cum à nobis crimen remove volemus, aut in *rem*, aut in *hominem* nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primùm,

potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur, & ecquonam modo aut honestè, aut sine periculo potuerit obfisti: si maximè ita sit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in conjecturalem trahetur controversiam, ⁶ & edisseretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt. *QUONIAM* satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ judicialis uti conveniret; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate, & absolute tractare possimus. nam ferè non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento: difficillimum verò est, inventum *expolire*, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatum argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transcamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor cum totius causæ, tum uniuscujusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque parteis est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. *Propositio* est, per quam ostendimus summam, quid sit, quod probare volumus. *Ratio*, est causa, quæ demonstrat, verum esse id quod intendimus, brevi subiectione. *Rationis confirmatio* est ea, quæ pluribus *argumentis* corroborat breviter expositam rationem. *Exornatio* est, qua utimur rei honestandæ, & collocupletandæ causæ, confirmata argumentatione. *Complexio* est, quæ concludit breviter, colligens parteis argumentationis. Hisce igitur quinque partibus, ut absolutissimè utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. *Causam ostendemus* Ulyssi fuisse, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo sibi non injuria summum periculum metuebat: videbat illo incolumi, se incolumem non futurum: sperabat illius morte se salutem sibi comparare. confueverat, si jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari: cui rei ⁷ mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & consuetudo peccandi, maleficii suscipiendi removebat dubitationem. *OMNES* enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecunia spes, si complures scelere se contaminaverunt imperii cupiditate, si multi *leve compendium* fraude maxima commutaverunt: cui mirum videbitur, ⁸ istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, injuria læcessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, ⁹ insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum *feras bestias* videamus alacres, & erectas vadere, ut alteri bestię noceant, non est incredibile putandum, istius quoque animum, ferum, crudelem, atque inhumanum, ¹⁰ cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestiis

1. *Conveniatne eam satis idoneam causam putari.*] Ita Pall. tres priores & quint. & Fabricianus; neque secus edd. primæ. illud *causam* non comparat in Pall. quart. aut sexto.

2. *Sed culpa contaminabit.*] Addunt Pall. tres & Fabricianus, *personam*, quomodo tamen nulli editi, in quibus *contaminabitur*.

3. *Cum factum esse constat imprudenter.*] Addidi ex Fabriciano *imprudenter*, quæ vox excidisse videtur, neque est præter rem. Guelmianus.

4. *Etenim omnes hæ tres partes purgationis.*] Vocem omnes recepi in contextum, quia disertim exstaret in Pall. in Guelmianis & edd. primis.

5. *Ea fraudi esse non oportere.*] Pall. nostri omnes, in iis fraudem esse non oportere. quod non improbam ob editionem Victorii, in qua item visitur.

6. *Et edisseretur, nem consulto, &c.*] Sic omnes libri scripti. *edisserere*, argumentatione disquirere.

7. *Mors indigna Palamedis testimonium dat.*] Vox ultima non inluit suaviter in auribus: estque in Pal. pr. *testimonium præbet*. forsitan utraque est à librariis.

8. *Istum à maleficio, &c. temperasse.*] Maluit *istum maleficio*, Guelmianus.

9. *Insidiosus, inimicum esse incolumem noluit.*] Hæc perturbata immutatione duarum vocum, sic legas: *invidiosus inimicus*. Respondent enim illis supra positus, *injuria læcessitum, ira excitatum*. si quis tamen mavult *insidiosus*, licet, dum hoc maneat, scribendum esse *inimicus*. sic Guelmianus.

10. *Cupidè ad inimici perniciem profectum.*] Convenit hoc cum eo verbo quod in *ἄπο τῶν* est, *vadere*, malim tamen *profectum*. *profectum* enim animus ira aut cupiditate, non proficiscitur.

in bestiis nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, & si inimicium acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficium fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione superfedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & brevis crit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione superfedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: brevissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum, quod ab adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conveniat, quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis¹ quæ vitia vitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à majore parte ad omnes confertur id, quod non necessariò est omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat, *Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quàm officio paupertatem tueri.* Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendimus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & injuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere.* nam cum non nemo dederit in amorem uno aspectu, & cum ille *neminem* dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodò aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur *hominem occisum* constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemtus. Nam in hujuscemodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut

in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiore locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, *Dux res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia.* Quid amor? inquit quispiam. quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, *Tres res sunt, quæ omnes homineis sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis enim fuerat dixisse *metum & cupiditatem*? quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo, *Omniū malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates infinitæ & immoderate sunt. hæc pariunt avaritiam: avaritia porrò hominem ad quodvis maleficium impellit.* Igitur *avaritia* inducitur adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
Casa cecidisset abiogna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoanda exordium
Cæpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua velti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regu Pelia per dolum:
3 Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo agra, amore saevo saucia.*

Nam hic satis erat dicere (4 si id modò, quod esset satis, curasset poeta)

*Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
5 Medea.*

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere superfedendum est. Non enim reprehensione, sicut aliarum complures, sed sua sponte vitiosa est. VITIOSA ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessariò offendit ita esse, quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

*Amicum castigare, ob meritam noxiam,
Immane est facinus: verum in etate utile,
Et conducibile.*

Hæc expositio est. videamus, quæ ratio afferatur:

*Nam ego amicum hodie meum
8 Concastigabo pro commerita noxia.*

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: *Amor fugiendus non est.* nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo; *Philosophia vitanda est.* afferit enim secordiam, atque desidiam. Nam hæc rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras

1. *Quæ vitia vitanda sunt.*] Sic libri omnes olim editi, nisi quod Pal. pr. delituatur illo vitia; & abesse potest. Stephanus atque Manutius, *vitia vitanda.*

2. *Quid religio.*] Pal. sec. *irreligio.* item Fabricianus editioque princeps, inclinaturque in hanc lectio. item Gulielmus. at cum & in pluribus mss. inveniatur alterum, ei adqueverim. est enim verbum ambiguum *religio.*

3. *Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem, &c.*] Fortean rectius; *Nam nusquam.* noti scriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, *nusquam domo, & nusquam pedem.* Gulielmus.

4. *Si id modo quod esset satis curasset poeta.*] Arridet animo meo scriptura Palatina; *si id modo quod satis esset curarent poeta.* ita enim codex numero primus, quartus, sextus.

5. *Medea. Ergo.*] Ita expressi, secutus Pall. sex, qui heic quidem habebant, *animo agra, amore saevo saucia,* non etiam superius. at ibi propriè habere locum, non etiam heic, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana.

6. *Non enim reprehensione eget, sicut alia complures, &c.*] Editi posteriores *reprehensione eget, sicut, &c.* sed verbum illud *eget* non habemus in edd. primis, in Pall. aut Bruilerensi; estque magistelli alicujus.

7. *Sed sua sponte vitiosa est.*] Vocula *sed* non extat in Pal. pr. neque requisiverim.

8. *Concastigabo pro commerita noxia.*] Libri veteres pro *commerita*, non rectè, & aliter in Plauto ipso. adde quod verbum *commerendi*, habitat in re mala & flagitio.

veras esse conſideremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam aſſert expoſitionis: velut Pacuvius,

Fortunam inſanam eſſe & cæcæ & brutæ perhibent Philoſophi,

Saxoque illarum inſtare globoſo prædicant volubilem:

Idco, quò ſaxum impaverit fors, cadere eò fortunam autumant.

Cæcæ ob cæcæ rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quò ſeſe applicet.

Inſanam autem ajunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit. Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoſcere.

Sunt autem alii Philoſophi, qui contra fortunam negant

2 Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. id magis Veriſimile ajunt; quòd uſus reape experiundo edocet.

Velut Oreſtes modo fuit Rex, modo mendicus factus eſt:

3 Naufragio res contigit: Nempe ergo haud fortuna obrigit.

24 Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: *Magno malo est hominibus avaritia, idcirco quod homines magnis & multis incommodis conflitantur propter immensam pecuniam cupiditatem.* Nam hic alii verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: *Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt.* Item, *utile est* amicos veros habere. habes enim quibuscumque joculari possis. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem afferit rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicitur. In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia, proptereaque diligentius consideranda sunt; quod accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobatur argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.

Nam, si improbum Chresphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? sin eſt probus,

Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.

Si probus eſt, bene locavi: sin autem improbus,

Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.

Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

25 Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc

modo: *Neceſſe eſt,* quoniam paller; ægrotasse: aut *neceſſe eſt* peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. quod si concurrerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: *Iracundia* inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore. Hujusmodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus eſt potestas motus superum, atq; inferum,

Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi ferè, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem mihi si venisset, Quirites, non commissem,* ut hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua levi tigitur defensione, hoc modo:

4 Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,

Summo periculo sola ut restituam paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens, ac factiosus in concione dixerit, *5 Satius eſt* uti regibus, quam malis legibus. nam & hoc tametsi *6* rei agendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicionem. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat *injuriam* esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, *quadruplator*, ut breviter describam, *capitalis eſt.* est enim improbus, & pestifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam sicarii, aut proditoris atulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, *eum esse* hominem improbum, avarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: *Non venit*, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. quod si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco perferitur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parùm expeditur, & quasi transactum sit, relinquatur, hoc modo:

7 Apertè satur dictio, si intelligas,

Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,

Iubet, potiri si studeamus Pergamo:

Quæ ego profiteor esse mea. me æquum eſt frui

8 Fraternali armis, mihi que adjudicariet,

Vel quod propinquus, vel quod virtutis æmulus.

Item

1. *Inſtare globoſo prædicant volubilem.*] Malè & contra libros, qui referuntur *volubili*: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium. interim mirandum est manuſcriptos omnes habere, *Saxique inſtar globoſi eſſe volubilem.*

2. *Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi.*] Sic editi à Victorio, niſi quod habeat priore verſu *fortunam*; quod modo item eſt in omnibus membranis noſtris; quarum antiquiores planè præferunt, *Ullam eſſe miſeritatem aut humanitatem, ſed incæritate omnia regi.* quæ lectio ſane contemnenda minimè videtur: imò amplectenda venit.

3. *Naufragio res contigit nempe: ergo haud fortuna obrigit.*] Pal. quart. *ſæclis eſt mendicis modo.* *Nauſagos nempe res iſta contigit.* ergo id non forte neque fortuna obrigit. Gulielmius è varietate ſuorum iſtud erue-

bat: *Nauſragio contigit.* ergo id non forte aut fortuna obrigit. ut det contingere temeritati, fortunæ obtingere.

4. *Cum te expetebant, &c.*] Meliores ſcripti, *eſſeſpectabant*, quod longè verius judicabat Gulielmius.

5. *Satius eſt uti regibus.*] Hoc malo, quam Lambinianum, bonis regibus. ſic enim nulli miſ. noſtri; ſolum aliqui, *malis regibus.*

6. *Rei arguendæ cauſa.*] Libri terè calamo exarati *augendæ*, placuitque Lambino. nam Gulielmius reſcribi voluit *agendæ.*

7. *Apertè satur dictio, &c.*] Ingenioſe quidem Memmius *Apertæ*, id eſt, *Apollinis*. ſed quia in nullis libb. ita legi video, recipere dubitavi.

8. *Fraternali armis.*] Non variant noſtri; ideoque admittere non auſus ſum Aurati conjecturam *Paternis*. potuit enim illa heic petere Ajax Telamonijs, Achilli patruelis.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusetur hunc, neque exputando evolvere.

Nam si veretur, quid eum accuset, qui est probus?

Sin inverecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuset, qui id parvi auditu existimet?

27 Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omneis res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controversia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur: aut tota causa mutata in aliam causam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum controversia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminationi contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Uti si quis cum accusetur, ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumerò se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe reprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, *artem*, aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quòd perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: *Mortuum* deformatum, ¹ tumore præditum, coloratum fuisse constat. ergo veneno necatus est. Deinde, ² si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) *venenum datum*, vitio non mediocri conficetur. Non enim factumne sit, quaeritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem esse, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, *utrum* satius sit populum frumentum accipere, an non? quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat: aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quaratur, utris major honor habendus sit, Albenisibus, ³ an Venusinis, quod reipub. & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat. non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnavit contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posteros immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non *exules*, sed *vi egestos* se reducere ajebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, *exules* appellentur. Verùm illi fortasse ignoscimus, si eum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere con-

troversiam propter nominum mutationem. QUONIAM ²⁹ exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex judicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. *Simile* vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. *Exemplum* vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quàm res postulat. *Res judicata* vitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controversia non est: aut si improba, aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: *Ut si quis* quem arguat hominem occidisse, & antè quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm hominem occidere. non enim, utrum indignum sit, an non, sed factumne sit, quaeritur. Complexio vitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum. CONCLUSIONES, quæ apud Græcos *ἄπολογοι* nominantur, tripertitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. in principio, secundum narrationem; secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter: *ut renovetur*, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducat. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostendendæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à divisione. deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur ad augendum criminis causam. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, *quanta cura* ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illa res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum *ad omnes*, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus ii sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur), an ad pareis, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecellunt. Tertius locus est, quo pereunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem *concedatur*: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculis, aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit *remissum*, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit.

1. Tumore præditum, coloratum.] Sic Bruil. sic Pal. quart. ac sextus. antea culi, præditum corpore decoloratum.

2. Si sit usque in eo occupatus.] Ita libri nostri antiquiores, sine illo *adeo*; quod rectè abjecit Lambinus, sed perperam alia illa sua inculcavit.

3. An Venusinis, quod, &c.] Pall. pr. *Vestinis*. sec. *Veccinis*

an *Pennensibus*, quod, &c. quart. *Venusinis* an *Pennensibus*, quod, &c. uti so videtur fuisse à manu prima in sexto. & vero *Pennenses* hos agnoscit Bruilerianum quoque exemplar, & videtur postliminio inferendum hisce nostris libris. nam ponuntur idem à Plinio sub Regione IV. Italiæ, sed ibidem scribitur *Pimnenses*.

possit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut virtute sedari, aut consilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus est, cum ostendimus ¹ ex consulo factum, & dicemus VOLUNTARIO facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa *bella* suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo *maturius*, & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum ² propter imperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione *Miseriordia* commovebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendimus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodis simus, comparatione.

Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, *illorum* nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua *in alios* usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. NIHIL enim lacryma citius arefcit. Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquestè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industria fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæque perceptione lætabere: tu scilicet eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perfolvendum. Verùm hæc futura satis scio. te enim non ignoro. nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati rectissimè more geramus.

R H E T O R I C O R U M

A D

C. H E R E N N I U M,

L I B E R T E R T I U S.

AD omnem judicalem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas, & demonstrativas, in hunc librum transfulemus, ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimum perfolveretur. Reliquæ quattuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere malimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere; nequid impedire, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: ¹ nos proficisci ad instituta pergemus. DELIBERATIONES partim sunt hujusmodi, ut quærat, utrum potius faciendum sit: partim hujusmodi, uti, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: ² *Carthago tollenda*, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: *ut si Hannibal consultet, cum ex Italia Karthaginem arcessitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam.* Item delibe-

rationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut si deliberet senatus, *captivos* ab hostibus redimat, an non? partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem: ut si deliberet senatus, *bello* Italico solvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, *bello* Italico sociis civitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, *finem* sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitiationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim. ³ Vis decernitur per exercitus, classis, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquimur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere velimus. Honestas res dividitur in rectum, & lauda-

1. Ex consulo factum.] Sic Pall. omnes. Lambinus supposuit, ex consilio. non video quare, ex consulo, ut de industria.

2. Propter imperantem superbiam.] Istud admisi fide Palatini quarti, neque aliter Bruil. prius euli imperantem. supra etiam

1. Nos proficisci ad instituta pergemus.] Vox proficisci salva sententia auferri poterat.
2. Carthago tollenda.] Apage illud Lambini commen-

repositi, sacrum legere, ex Pall. sec. ac Fabr. alludebatque quintus. in quo, sacrum legem. sed & præterea rescribendum *stuprare ingenuum*, è quarto Pal. & nescio quo Gulielmiano, mox scripsi *solitudine* pro *solicititudine*, volentibus Palat. pr. sec. quinto.

tum delenda.

3. Vis decernitur.] Sic Pall. & Bruil. maluit Lambinus *discernitur*, quam bene, ipse vidèrit. vulgo erat *decernitur*.

laudabile. *Rectum* est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, scientia cujusdam artificii. item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Justitia est æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contentio, & laboris cum utilitatis ratione permissio. Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: Aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, cujus rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus quippiam, cujus rei gesta aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re faciliè id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentem, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus benè meritis gratiam referri convenire: si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregiè dicemus servari oportere: si societates, atque amicitias studiosè dicemus coli convenire: si, quod jus in parentis, deos, patriam natura comparavit, id religiosè colendum demonstrabimus: si hospitium, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque hujusmodi partibus justitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendum censebimus, justam esse ostendemus: contrariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas, & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humilibus, & indignis viris fortibus, ¹ vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua judicare. Item à nulla re honesta, periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: ANTIQUIOREM mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similibusque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino desinemus. ² Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuimus. Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verum aut res non ³ hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possumus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is qui contra dicit, justitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellavit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicit esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominavit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeri-

tatem. Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem, & sequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto separavimus, non quòd hæc quattuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solùm laudis causa rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. ⁴ Cum igitur erit demonstrandum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Cum hujusmodi locorum divisio fit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujusmodi causis finis est utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus ostendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quòd dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident: quadripartita divisione utemur. si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumfessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: *Nullam rem utiliore esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsultò in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam. vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia levior esse: considerare, quæ sit turpitudinis consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultrò ad mortem proficisci, esse præclarum: Fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere: cum tutè vivere, qui honestè vivat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quòd in his maximè conducit quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. QUONIAM hæc causa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, gloria, civitas, amicitia, & quæ hujusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas,*

1. *Vel viros fortes propterea, &c.*] Addidi à Pal. quarto syllabam *vel*; quod propterea illud invenissem in pluribus Palatinis, quod alioquin Gulielmio tollendum videbatur: vel mutet propterea in *propterea*, fide Pal. pr. ac quinti.

2. *Si quoad cuique satis, &c.*] Vulgo, *Si denique quid cuique satis, &c.* sed non vetulum loquendi genus reposuimus, repertum in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. & Colonienfi. Plautus Menæchmis: *Verum est modus tamen, quoad pati uxorem oportet.*

3. *Hujusmodi non dicatur esse.*] Pal. tert. quar. quin. dicantur, quod ferri item queat.

4. *Cum igitur erit demonstrandum.*] Ita Pal. quart. & sextus præter Tosanum, Gembl. & Colon. prius cusi, demonstratum.

5. *Gloria, civitas, amicitia.*] Sic Pall. omnes item Bruil. & Fabr. recte. nemo enim duarum civitatum esse potest jure nature. & de datione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, *civitates.*

1. *Annostræ*

gnitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. ¹ A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat: aut studio, quòd ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: ² aut quòd rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati simus: aut studio, quòd utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam, atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur, si laudabimus, ³ *vereri nos dicemus*, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam antecire. Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paulò antè exempli causa, demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, *quoniam* non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, ⁴ quo ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: *quoniam* norint, pauca de nequitia ejus nos esse dicturos: quòd si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, *incertos* esse, quid potissimum laudemus vereri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ simileis sententias habebunt: quibus sententias contraria sumuntur à vituperatione. ⁵ Principio tractato ab aliis harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed si qua incidit, cum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur: Primo exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tutè, canteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus sit: *si bono genere*, parem, aut excelsoiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, *si bono genere*, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, *benè*, & honestè, in bonis disciplinis

per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, detrimento, atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: ⁶ si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his usum dicemus, quæ casu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit; si non erunt præter formam, omnia ipsius *culpa*, ⁷ & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus: divitiarum, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiarum, quæ inimicitiarum, & quid fortiter in inimicitias gerendis fecerit; cujus causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi *mors* ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omnes autem res, ⁸ in quibus animus hominis maximè consideratur, illarum quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modestè, aut viri prudenter factum esse dicamus: si vituperemus, è contrario, aliud iniuste, aliud ignavè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumserimus; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, ⁹ propterea quòd sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communies. Nec hoc genus causæ, eò quod rarè accidit in vita, ⁹ negligentius considerandum est. NEQUE ENIM id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quam accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in judicialibus, & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere causæ ¹⁰ non nihil industriæ consummandum putamus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventionis perpolitæ, atque ad omne causæ genus accommodatæ, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. QUONIAM dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quicque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione *artu* disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus,

1. *A nostra si laudabimus, dicemus.*] Illud dicemus non adest in Pall. plerisque Gulielmianis; poteratque abesse sine sententiæ incommodo.

2. *Aut quod rectum sit, ex aliorum laude, &c.*] Pall. omnes rejiciunt hanc positionem, habentque velle quod rectum sit; aut ex aliorum. neque aliter Suffridi codd. item Br. ac Fabr.

3. *Vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus.*] Pall. tert. quart. sext. Bruil. non agnoscunt illud dicemus. quo carere possumus, omnes ii tamen ceterique præter secundum, exhibebant consequi non possumus, quod Latine dici posse hæc significatione, strenue negat Lambinus.

4. *Ille qui laudatur fuerit aut sit.*] Est à Pal. sec. & Suffridi nostri libris, quod attinet ad laudatur. nam Pall. ceteri omnes inculcant illud aut sit, hætenus libris publicatis ignoratum.

5. *Principio tractato ab aliqua harum quas antea, &c.*] Ita Lambinus, neque aliter Bruil. aut Pal. sec. quippe ceteri spernunt adhuc à se illud ab: vulgo erat, *Princ. tractato tum ab re, tum ab aliqua harum.*

6. *Si valetudo perpetua; diligentia & temp. cupid.*] Est à Pal. quarto & sexto, neque aliter Beechenio, codd. quam quod ii præterea

si valetudo est perp. inepte huc usque impressi: *si valetudo, ex perpetua dilig.* &c. nam *perpetua valetudo*, eadem est cum *constante*, cui opponitur *varia*.

7. *Et intemperantia non fuisse.*] Pall. veriores ignorant negativam. secundus vero habet, & *intemp. accidisse*. ut videatur referribendum, *assuisse*, hoc est, *absuisse*.

8. *Propterea quod sæpe ne incidunt quidem. sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessarie dictu.*] Habentur ista quidem omnia in Pall. quatuor numero. sed quartus & sextus solum habent: *propterea quod sæpe se indicant, ut non sint necessaria dictu*, quomodo item fuit in Bruil. & verò malim præ vulgaris.

9. *Negligentius considerandum est.*] Vox penultima alia est in Pall. in tert. & quart. item Br. & Fabr. *commendandum*. Gulielmii formabat, *commentandum*.

10. *Nonnihil industrie consummandum putamus.*] Ita erat in Br. in Pal. pr. & sexto; cui ultimo superscriptum, id est, *conferendum*, quod deinde irrepit in contextum. Gulielmii malebat *consistemendum*, qui erat in Fabr. firmatque Pal. tert. Vulgata *putavimus*, potest quidem tolerari; dum norint lectores, auctorem de oratoricæ studiosis loqui, non de ipso se, ut hætenus perperam explicarunt.

mus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partis disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, ¹ una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio *ad tempus* accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur: deinde narratione: aut, si quam huiusmodi permutationem ordinis sciamus: quorum nihil, nisi causa postulet fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudine verborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principii sententiam reverti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo *æquo animo* principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principii sententiam revertamur licebit. Si narratio parùm probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpè uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi convenit habere: firmissimas argumentationes *in primis & postremis* causæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint, cum ceteris conjunctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet. nam re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuè firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam *nuperimè* dictum facillè memoriæ mandatur, utile est, cum dicere definamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam *instructio militum*, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriam. PRONUNTIATIONEM multi maximè utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere. ² nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse non facillè dixerimus; ³ nec egregiè magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus. nam commodæ inventiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quam sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucidè scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Dividitur igitur pronuntiatio in *vocis figuram*, & *corporis motum*. Figura vocis, est quæ suum quemdam pos-

fidet habitum ratione, & industria comparatum. Ea dividitur in treis parteis, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maximè conservat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget, & maximè conservat + exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam *torquere* in dicendo pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commovere, nisi ut ab iis, qui non inficii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea ¹² parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si antequàm leni voce permulcæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuè clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (*commutationes* enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso in omni voce integri simus,) & acutas vocis ⁶ exclamations vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est vocis, consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpè *rerum* naturæ, gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, ⁷ eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis: ut, quod nostræ voci prodest, idem voluptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. quid insuavius, quàm clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continuè clamoris remissio. Et auditorem quidem *varietas* maximè delectat; cum sermonem animum ejus retinet, aut exfusetat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauceis vulnerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calcfacit auditoris, in totius conclusionem causæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suavitudini profunt, de utraque re simul erit in præsentia dictum, ⁸ de firmitudine quæ visa sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paullo post dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad ¹³ rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eam dividimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducta, aut ad misericordiam *trahit* auditoris animum. Sermo dividitur in parteis quat-

1. Una per orationes, altera per argumentationes.] Sic Palatini omnes præter secundum, in quo, orationis, altera per argumentationis partes. Suftridus noster aut fuisse in suis orationem & argumentationem; quod verius esse, ex superioribus planum putabat Gulielmius.

2. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse, non, &c.] Secuti sumus auctoritatem Pal. quarti, sexti, & Bruil. nam recepta lectio: Nos quid unum, &c. plurimum profu, non, &c.

3. Nec egregiè magnam.] Videtur illa negativa adversarij periodo subveniendi. & verò Pal. quartus servat, & egregiè, ut videatur retrahenda adhuc litera à voce præcedenti, quò fieret sed; aut rescribendum, at.

4. Exercitatio declamationis.] Palat. sec. quart. sext. exercitatio

imitationis. quod tere malim; imò omnino. nam exercitatio declamationis, servit magis mollitudinij vocis, quæ mox sequitur.

5. Nullo genere vocis effuso.] Hoc ait, si neque contentione, neque sermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum posse transire: hæc Gulielmius.

6. Exclamations vitare.] Hoc modo erat in Pal. quarto, sexto, Bruil. nonnullisque Lambini, subintelligiturque superius oportet. vulgata addidit, vitare debemus.

7. Eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis.] Bruil. & Pal. quart. eadem etiam ostentatione fit, neque aliter sextus, nisi quod is, item attinent.

8. De firmitudine quæ visa sunt.] Lambinus delet tres postremas dictiones; sed libris in vitis, neque favente orationis contextu.

quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio, est quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio, est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamorosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditori eam ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ in commodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis divisa est, & hæc partes ipsæ in octo parteis alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo, cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti convenit: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inferere, atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: 3 at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæstè, hilariter in omneis parteis commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva significatione risus, 4 sine ulla suspitione mimæ cachinnationis leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur 5 voce attenuatissima, clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depressa, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad eandem

igitur parteis, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione, sermo, paullulum corpus à cervicibus demitteamus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paullo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debemus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplausione, acri, & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paullo tardiore & consideratio gestu convenit uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fæmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mæsto, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi possit: nec, si id fieri non possit, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hinc admonere volumus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. MEMORIA utrùm habeat quidquam artificiosi, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquimur. placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpè doctrinam, ars porrò, naturæ commoda confirmat & auget: ita sit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosa. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc inagis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus sit, ut ingenio, doctrina; præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paullo post poteris intelligere. Quòd si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen justa causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfectè, insignitè, aut natura, aut manu sunt ab-

1. Quæ ex aliqua re risum.] Pal. quart. sext. Bruil. re verisimili risum. qui libri nihil temerè addunt.

2. Inferere atque interfecare.] Ita libri nostri, præter quàm quod in quibusdam infecare, vel interfecare. Gulielmius maluit inieclare. etiam legi possit interjeclare, argutus forsàn & Latinus.

3. At aliud otiose, retardabimus.] Distinctio est à Gulielmio. Strenuè; est celeriter, industriè: contra otiose, securè, negligentè. nec aliter Plautus aut Terentius.

4. Sine ulla suspitione anime cachinnationis.] Manuscripti nostri ita scripti sunt, ut videri possit nimie, quemadmodum vulgatum hæctenus. aut adeo mime, uti erat disertè in Fabric.ano, & heic proprie quadrat.

5. Voce attenuatissima.] Palat. quart. & sext. attentissima; neque aliter Bruilleriensè exemplar.

6. Quiddam artificiosi.] Sic Pal. quart. sext. Gemb. Br. & Liliensis, artificiosum, quod ex arte factum; cui contrarium naturale. vulgata artificii.

7. Esse artificium memoriæ.] Ita iidem scripti, nec non Pal. sec. alii tamen memoriam, quod exhibet editio Victorii.

8. Et simul cum cogitatione nata.] Pal. quart. Bruil. Gemb. item margo Liliensis & Tosani, & sine multa concitatione. sed non ab ea vulgata quæ & ipsa commoda est.

9. Ut ingenio doctrina, præceptione natura nitescat.] Ita omnes mss. nostri. sententia est; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoriæ, nitescere doctrinam, si sortita sit ingenium docile, & naturam vel optinam magis exsplendescere, si præceptionum adhibita sit ratio.

soluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornix, & alia, quæ his similia sunt. Imagines, sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui *litteras* sciunt, possunt id, ¹ quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui *meminerunt* didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines, litteris: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectio. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto, quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, ² edere, & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stanteis notos compluribus viderimus, nihil nostra interfit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandaverimus. Quare, placeat & ex ordine locos comparare; & locos, quos assumferimus, egregie ³ commeditari oportebit, ut perpetuo nobis hæere possint. nam imagines, sicut *littera*, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam *cera*, remanere debent. Et, ne forte in numero locorum falli possimus, quantum quemque locum placeat notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit *Decimo*: deinde facile erit similibus notas quanto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conservat integras simulacrorum figuras. ⁴ Præterea dissimiles forma, atque natura loci comparandi sunt, ut distinctè intercludere possint. nam si quis multa intercolumnia sumserit, *conturbabitur* similitudine locorum, ut ignoret, quid quoque in loco collocarit. ⁵ Et magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet. nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustreis, nec vehementer obscuris locos haberi oportet, ne obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placeat, fere paulo plus, aut minus ⁶ pedum tricenum. Nam ut *aspectus*, ita cogitatio minus valet, si nimis procul removeris, si vehementer propè admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad

ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsum nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum simileis imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: una rerum, alteræ *verborum*. Rerum similitudines exprimentur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit, *ab reo* hominem veneno necatum: & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testis, & confisos esse: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam ejus detinebimus. ⁷ si cum non agoverimus: aliquem ægrotum ⁸ non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & rem ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescumque rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volumus, memoria consequemur. Cum *verborum similitudines* imaginibus exprimere volumus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. ⁹ *Jam domuitionem reges Atridae parant.* In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à regibus Martiis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco *Æsopum & Cimbrum* ¹⁰ subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum: hoc erit, *Atridae parant*, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. ¹¹ nam utraque altera separata minus erit firma: ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gravemur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode servaretur hæc dilucida brevis præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint; partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causâ, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa

natura,

1. *Quod dictatum est scribere.*] Edidi dictatum, ejectione vulgari dictum è Pal. sec. quart. sexto, &c. notum enim dictatores fuisse, qui scribis suggererent quod exciperent; vel ex joco Cæsaris apud Suetonium, negantis *Sullam scripsisse litteras*, quod deposuisset Dictaturam.

2. *Edere & proferre possimus.*] Apparet loco vocis primæ fuisse aliquid, librariis minus cognitum. nam vacuum relictum est in Palat. sec. primus verò habet *dicere*, quintus *videre*, an fuit *edacere*?

3. *Commeditari oportebit.*] Magis placebat Gulielmio quod in suis invenerat *Suffridus*, *commoditerque notare*. & vero ita quoque erat in Palat. quarto, sexto, Coloniensi, sed sine enclitica.

4. *Præterea dissimiles forma atque natura.*] Palat. sec. quart. sext. propterea, quidam etiam *dissimili*.

5. *Et magnitudine modica, & mediocres locos, &c.*] Fabricianus: id est *mediocres*: adeo ut Gulielmius habeat & *mediocres* pro glossimate. erat in Pal. quinto, ex *magn. modica*. quod excutient quibus otium est, quo careo.

6. *Pedum tricenum.*] Palat. secundus *trigenum*, pr. *tricentum*. Delbenius legendum censet, *trinum pedum*. Pal. pr. ait esse qui legant *triginta*.

7. *Si cum non agoverimus.*] Palat. quartus & sextus excludunt, *agnoverimus*; probem, si & tolleretur una, eum. Gulielmius maluisset *cognoverimus*.

8. *Non de minimo loco.*] Pall. iidem non agnoscunt negativam.

9. *Jam domuitionem reges Atridae parant.*] Est à Victoriana. nam prius impressi, *domi uitionem*, quod servant Pall. omnes; etiam Bruil. & Fabr. nec non ii quos excussit Petrejus. eique scripturæ patrocinatur Gulielmius.

10. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*] Quot excussi Palat. totidem inveni lectiones variantes. meliores tamen inclinabant in *subornari ut ad Iphigeniam in Agamemnonem & Menelaum*.

11. *Nam utraque altera separata minus erit firma.*] Pall. meliores: nam cum ex utraque altera est parata, magis erit firma. Tol. Gembl. Br. nam cum ex utraque ab altera est parata, minus erit infirma.

natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod *NULLA NISI* nova, aut admirabili re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, ¹ incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque: quæ acciderunt in *pueritia*, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitate res faciliè à memoria elabuntur, insignes, & novæ manent diutius. *SOLIS* exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipsis solis mirantur, quia rarò accidunt: & solis eclipsis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & usitata re non exfuscitari: novitate verò, & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod extendit, sequatur. *NICHIL* est enim, quod aut natura extremum invenit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agenteis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, ² quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cæno oblitam, aut rubrica delibutam inducimus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res vetas faciliè meminimus, easdem fietas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandarum causa celeriter animo percurramus. ²³ Scio, plerisque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ consumerent: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterit: hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volu-

mus ab industria quemquam remove, ut nequid ipse quærat, cum illi omnia parata, quæsitæ tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commoveretur. Nam ut sæpè formam siquam similem cuiuspiam dixerimus esse, non omneis habemus *assensores*, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, ex parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo conimodo convenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior. ut cum de præmiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille præmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri convenire. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia faciliè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum *IN OMNI* disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum verò in *μνημονικῆς* minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut à ceteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maximè, cum aliquo majore negotio detinemur. Quare cum sit utile, faciliè meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos ³ tuo studio diffisi; aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, & quòd maximè necesse est, exercitatione confirma.

R H E T O R I C O R U M

A D

C. H E R E N N I U M,

L I B E R Q U A R T U S.

QUONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis uti sumus: & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii deimus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi,

quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut inusitatum, persolvemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poëta probato sumtum ponere *exemplum*. Et primum

1. *Incredibile, ridiculum, id diu, &c.*] Pal. quintus subijcit *periculose* n. sed primus id positam habet in vicem *ridiculum*. neque aliter habet. & mss. Suffridi: veriusque putabat Guliel. nam *periculi* sane tenacissima est memoria; & de *ridiculo* infra agit; ita ut simul innuat se de ea antea non meminisse.

2. *Quo nobis notatior sit.*] Ita Br. & tres è Pall. vulgata *notior*, Pal. sec. *notabilior* præfert.

3. *Tuo studio diffisi.*] Haud aliter Pall. aut quos consuluit Suffridus. posterius *culi*, *diffidere*. minus rectè; pendent enim isthæ ab subsequenti *videamur*.

mum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quaedam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemneret, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea **EXEMPLA** testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponan, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumta sunt. Si se omnibus anteponan, intolerabili arrogantia sunt; si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare: non possunt dicere, quare sibi illos anteponan. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? nam cum res, probabiliores, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddit: immò erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremò hoc ipsum est summum artificium, res varias, & disparis in tot poematibus, & orationibus sparsas, & vagè disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Ceteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur: necui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea parte steterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare: intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt: cur, quo fecius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympicum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudenteisque illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carceres stet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Bojiscus Sicyonius cursum cursum: Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo, quod est artificii elaborant, ajunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut

poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa se sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquit, artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetas, & suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquatur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item conveniunt, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primùm omnium exempla ponuntur non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem, quæ verbi causa, constat ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quibus possumus, & debemus, non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit: Testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. nam cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquit, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si faciat, non continuo gloriemini, nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis: videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parvas res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præferent, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragædiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos: quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quod isto signo faciat quisvis mediocriter litteratus: item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erres: propterea quod isto signo videmus te non nihil ejus scire: aliis signis, multa scire intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commodè scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commodè scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificii confusant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existantur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo, eos omnes, idè quod alienis utantur, peccare, tum

1. **Ulicio domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo.**] Secutus sum auctoritatem Pal. primi. quibus suffragantur & alii, nisi quod ii, testimonio abutatur. Victorii editio invenit, iudicio domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur. ut velim doceri quid sit illud iudicium domesticum.

2. **Quod ab ea parte.**] Additum illud parte, è Pall. plerisque, item Suffr. di scriptis & Fabriciano.

3. **Nimium pueriliter proferatur.**] Vulgati addiderant inutiliter &, quod rejeci, fide quatuor Pall. & Bruil.

4. **Ladas aut Bojiscus Sicyonius cursum cursum.**] Videatur super hæc commendatione, Turnebus lib. xx. Advers. cap. 25.

5. **Non testimonium collocamus.**] Negativam addidi, suavis Pal. quarti ac quinti, nec aliter Bruil.

6. **Aliis signis multa scire intelligimus.**] Istud malui cum Pal. pr. quarto: quam vulgatum te scire multa intelligimus. libri heic valde sunt mendosi; nulli tamen accedebant illi Lambiniano, aliis signis multa nescire intelligimus.

tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla sumant. sed de eo, quod postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primùm, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnibus res suppedicaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, ¹ utrum *unum omnia*, an omnia nemineam, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere: ipse quoque ad omnium niteretur facultatem. sin id desperabit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit. nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crassio, Antonio, ceterisque: item sumtis aliis à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem fati habebit, omnia, quæ omnes habuerunt, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere vult, ² non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non malè utatur hoc adjumento, quod *unus* omnibus artis parteis consequi nemo poterit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omninò improbant artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omninò aliunde sic intelligimus sumenda non fuisse. Primùm omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, *Sume à me*, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi que ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum queritent aliud meritis: ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, omnium dicendi præceptores, non videntur sibi ridiculè facere, cum id, quod aliis pollicentur ab aliis quarunt. Si, qui se fonteis maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat ³ qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modò dominos se fontium, sed *se ipsos fonteis* esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares à Lyssippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lyssippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur,

ne ars appareat. in præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit *ars eminere*, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ⁴ ea remota sunt à consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum *nomina* non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissimus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommodatam fugimus. His de causis, cum artis inventionem Græcorum probassimus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat. SUNT igitur tria genera, quæ nos ⁵ figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium ⁶ lævi & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & pervulgatissima ⁶ verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. ⁷ In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententiæ, in amplificatione, & quæ commiseratione tractantur eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: NAM QUIS EST VESTRUM, iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuum, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia majores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt: Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio univeis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeleis cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! qui agere aut sunt, aut cogitare potuerunt. quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerunt in civitatem: quomodo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, ⁸ matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderent cinerem. Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigeris. Vestri enim vos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluc-

1. *Utrum unum omnia, &c.*] Pall. aliquot & Petreji nostri, item Bruil. præferunt: *utrum ab uno omnia, an omnia à nemine. an aliud ab alio.* quod an de veritate concertet cum vulgato, perpendat otiosior me.

2. *Non putare unum omnia posse.*] Sic quidam Pall. alii, *putare à nemine omnia posse.* Gembl. & Br. *putare neminem omnia posse.* quod sortè melius recepto.

3. *Qui sitim sedet.*] Est à Pall. plerisque & Gulielmianis. supra quoque reposui non ridiculus, iisdem libris auctoribus.

4. *Remota sunt à consuetudine.*] Bericemii codices scripti adji-

ciunt *Latina.* quod tamen in nullo nostrorum.

5. *Lævi & ornata.*] Ita Pal. quart. sext. Bruil. nam tert. *leni,* vulgò *magna & ornata.*

6. *Verborum dignitate.*] Aut Gulielmianis, aut sanè Wouverius, contra libros scribendum censebat *indignitate.*

7. *In gravi figura consumitur oratio.*] Ita plerique è nostris, item Gulielmiani, nisi quod Bruileriensis, *consummabitur.*

8. *Matribus familias & ingenuis.*] Præposuit Lambinus *virginibus,* superflue. nam latet ea vox sub illo *ingenuis:* quo intelliguntur & pauci simul & puellæ.

9 voluerit obruere. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: QUIBUS CUM BELLUM GERIMUS, iudices, videtis: cum sociis, qui pro nobis pugnant, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. possit, scire, & aestimare poterant. Hi, cum deliberaissent nobiscum bellum gerere, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, 1 partim voluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam RERUM IMPERITI, qui uniuscujusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, si per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: NAM UT FORTE HIC in balneas venit, cœpit, 10 postquam persufus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsaverunt: satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum verò iste cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis 2 rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, 3 ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed ponè scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putare nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consecramur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpè imperitis videtur e2, quæ turget, & inflata est, cum aut novis, aut priscais verbis, aut dunter aliunde translatis, aut gravio-

ribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: NAM QUI PERDUELLIONIBUS venditit patriam, non satis supplicii dedit, si præceptis in Neptunias depultus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eò non poterunt, errantes perveniunt 4 ad confine genus ejus generis, 5 quod appellamus fluctuans, & dissolutum: eò quòd sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, 6 nec potest confirmatè, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: SOCII NOSTRI cum belligerare nobiscum vellet, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjuutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem. Diffuit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facillima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum, & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cujusmodi est hoc: NAM ISTIC ille ad balneas accessit: ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, & magis, magisque præsentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur; quæ si rarè disponuntur, distinctam, sicuti coloribus: si crebræ collocantur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile fatietas varietate vitetur. QUONIAM, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegancia est, quæ facit, ut unumquidque purè, & apertè dici videatur. hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: Solæcismus, & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose efferatur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica 7 dilucidè discemus. Explanationo est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO, est verborum constructio, quæ facit omnis partis orationis æquabiliter perpolitam. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Bacca aenea amœnissimæ impendebant, & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in vitis, alienis exemplis uti: „ O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tuisi. Et hic*

1. Partim voluntate consenserunt.] Lambiniana concesserunt, quod & in Suffridi nostri libris, & melius videtur.

2. Rubores elicere.] Est à conjectura Rancaneti, cum persisteret in manu. omnibus ejicere. neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ se ferunt, injicere. quod placuit Gulielmio.

3. Ut ne ad solarium quidem, &c. sed pone scenam & hujusmodi.] Hæc est scriptura meliorum Pall. nisi quod quartus adhuc habeat exercitate; ubi vulgo exercitatus sis. Eratque in Br. penes.

4. Ad confine genus ejus generis.] Palat. pr. & tert. non habent illud genus, existatque in Bruil. ad confinium ejus generis; quod pro-

num est mutare cum Gulielmio in consinium.

5. Quod appellamus fluctuans & dissolutum.] Palat. quint. & Fabr. respiciunt fluctuans, &c. ceteri verò Pall. excludunt, & dissolutum, retento illo fluctuans. & malim sanè primum.

6. Nec potest confirmatè, neque viriliter.] Scripsi ita cum Pal. quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata; nec potest confirmare, nec viriliter.

7. Dilucide discemus.] Pall. tres dicemus. exemplaria examinata Suffridi nostro, item Fabr. & Br. dicimus. rectè putabat emendari Gulielmii discimus.

hic ejusdem poetæ: „*Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget.* Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est hujusmodi: *Nam cujus rationis ratio non existet, ei rationi ratio non est idem habere.* Et, si non uterur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: „*Fientes, plorantes, lacrymantes, obestantes.* Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquimur, quo in vitio est Lucilius assiduus; ut hoc est in prioro libro: „*Hæ res ad te scriptas, Luci, missimus, Æli.* Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aureis, & oratoris spiritum lædit. His vitis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. **DIGNITAS** est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornatione dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitio. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. **REPETITIO** est, cum continenter ab uno, atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud* attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item, *Scipio Numantiam* sustulit, Scipio Karthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit. Item, *Tu in forum* prodire, tu lucem conspiceres, tu in horum conspectum venire conaris? *Audes* verbum facere? *audes* quidquam ab istis petere? *audes* supplicium deprecari? *Quid est*, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? *Non iusjurandum* reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum gravitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. Conversio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Pænos* populus Romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, res pub. sublata est. Item, *C. Lælius*, homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat. ergo in civitate primus erat. Item, *Nam cum* istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum revertamur, hoc modo, *Qui sunt*, qui fœdera sæpe ruperunt? Karthaginenses. *Qui sunt*, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginenses. *Qui sunt*, qui Italiam deformaverunt? Karthaginenses. *Qui sunt*, qui sibi postulant ignosci? Karthaginenses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare. Item, *Quem* senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis? Traductio est, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniore orationem reddat, hoc pacto: **QUI NIHIL** habet in vita jucundam vitam, is cum virtute vitam non potest colere. Item, **EUM TU** hominem appellas, qui si tuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petisset. At erat inimicus. ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, **DIVITIAS** sine divitum esse: tu verò virtutem præfer divitiis. nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedis quæ sint. Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: *Cur eam* rem tam studiosè curas, quæ multas

tibi dabit curas? Item, ² **AMARI** jucundum fit, si curetur, nequid inquit amari. Item, *Veniam* ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quattuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius: sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. Contentio est, cum ex contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: **HABET** assentatio jucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, *Inimicus* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, *In otio* tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in ferventissima friges. *Tacito* cum opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. *Ades?* abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quaritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in proelio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornatu, & graves poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: *Te nunc* alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen splendori, ac dedecori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item, *O perfidiosa* Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabulistis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiarum maneat. Item, *Bonorum* insidiatorum latrocinio vitam innocenitissimi cujusque petistis: tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatio si loco utemur, & rarè, & cum rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volumus indignationem, animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur* hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. removebas, & alienabas, an non? &: utrumne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: **MAJORES** nostri siquam unius peccati mulierem damnabant: simplici iudicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicant, eam veneficam quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere peimultos. Quos istos? virum, parentis, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantiam audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: eum, cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, **BENE MAJORES** nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paullo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? desino meminisse. Quid ita? quia **VIRI FORTIS** est, qui de victoria contendat, eos hosteis putare: quia victi sunt, eos homi-

1. Bonis viris & studiosis.] Palatin. quart. sext. item Bruil. & Fabric. studiosis. quam varietatem peperit insolentia verbi. rarius enim studiosum pro bono & probò dici. Cicero pro Ligario:

Nisi tu eum studiosum & bonum virum judicares.

2. Amari jucundum fit.] Sic Pal. quart. & sext. alluditque Br. in quo Annare juc. fit. vulgo erat, amari jucundum est. miuus efficaciter.

homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevit. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, ¹ & animum auditoris retinet attentum, tum venustate

17 sermonis, tum rationum expectatione. Sententia, est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: ² **DIFFICILE** est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, **LIBER** is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, **EGENS** æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, **OPTIMA** vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subjectione rationis, hoc modo: **OMNES** bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, **QUI FORTUNIS** alicujus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferruntur, ³ sine ratione, & cum ratione. hoc modo sine ratione: **ERRANT**, qui in prosperis rebus omne impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: **QUI ADOLESCENTIUM** peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis. at hi sapientes faciunt, qui adolescentibus maximè castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. cum ita interponentur, multum afferent ornamentum. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam.

18 Contrarium, idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter, & facile confirmat, hoc pacto: **NAM, QUI SUIS** rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? **Et item, NAM, QUEM** in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? **Et, QUI PRIVATUS** intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate quis speret? **Et, QUI IN** sermonibus, & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, **Quos ex** collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? **Qui** cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit.

19 Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: *Et inimico proderas.* id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipitur oportet ab altero, *Et amicum lædebas.* Ex duobus membris

hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: *Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas.* Item, *Nec reipublica* consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: *Acrimonia*, voce, vultu adversarios perterrituisti. item, *Inimicos* invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Iraque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem cerebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Continuatio, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commodissimè tripartitò: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: **Et non** multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: **NAM si** quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: **Quod si** in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim ad eò frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum est, tamen necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: *In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graveis casus administrabant.* Item, ⁴ *Alii fortuna* felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: *Hominem* laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, *Cujus* omnis in pecunia spes est, ejus à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cum ita vivit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum, tamen casus non insonat in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: *Turpiter* audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, *Audacter* territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: **PERDITISSIMA** ratio est amorem petere, pudorem fugere: diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus simileis: & illa, quæ non habent, ad simileis exitus veniunt. Annominatio est, cum ad idem verbum, & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ,

1. *Animum auditoris retinet attentum.*] Ita plures Pall. & Brunam Fabr. continet. prius cusi reddit.

2. *Difficile est primum virtutes revereri.*] Est hoc à Gulielmianis omnibus ac Pal. pr. tert. quin. antea cusi *virtutes*; nisi quod Lambinus adhæserit conjecturæ Ranconeti *plurimum virtutem*. non necessario; nam *primum* notat heic in primis, ante omnia.

3. *Sine ratione, & cum ratione.*] Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tertii. reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum similium.

4. *Alii fortuna felicitatem.*] Haud aliter Pal. sec. quar. quin. sextus, & Bruil. hæcenus impressi, *illi fortuna*.

litteræ, aut litterarum, syllabæ, aut syllabarum: aut ad res distinctivè similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem litteræ, sic: *Hic, qui se magnificè jactat, atque ostentat, venit à te antè, quàm Romani venit.* Ex contrario: *Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim vincit.* Productione ejusdem litteræ, hoc modo: *Hunc avium dulcedo ducit ad avium.* Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: *Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam.* Addendis litteris, hoc pacto: *Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare.* Demendis litteris, sic: *Si leones, tanquam leones vitassent, vitæ se tradidissent.* Transferendis litteris sic: *Videte, judices, utrùm homini navo, an vano credere malitis.* Item, *Nolo esse laudator, ne videar adulator.* Commutandis hoc modo: **DELIGERE** oportet, quem velis diligere. Hæc sunt annominationes, quæ in literatura, ² brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen diffimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi, *Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosum, quem postulem, brevi cognoscetis.* Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: *Demus operam, Quirites, ne omnino Patres conscripti circumscripti putentur.* Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior: sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum additæ, sed uno tempore demitæ quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: *Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit.* Alexandri virtutes per orbem terræ ³ cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, ⁴ Oceanum manus Macedonum transvolasset. Variè hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: *Ti. Gracchum* repub. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. ⁵ C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipub. amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum ⁶ fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuus, ô Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paullo antè omnia concedebant, cum brevi spatium non modò vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ. Ejusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur, accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & *severitas oratoria* minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quòd est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo.

Quare QUÆ SUNT ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, ⁷ citò fatietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interferemus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subjectio est, cum interrogamus adversarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: *Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus.* Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam in super ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti *domi nascitur aurum*, aut, unde licitum non est, pecunias accepit. Item, *Sape, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere.* Nam utrùm ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos profert? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, *Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti.* Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitiae commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosus occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimonie, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cum quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augetur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: *Nam quid me facere conveniret, cum à tanta Gallorum multitudine circumfederer? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habebamus, neque erat quo vitam producerem. Castra relinquerem? at obsidebamur. vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumèis patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at SALUS antiquior est militum, quàm impedimentorum.* Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum sit, faciendum fuisse. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius consensum est, hoc modo: *Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod liber, licet: & quod licet, possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis molestum non est?* Item, *Non sensi hoc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi,*

1. Quos homines alea vincit.] Scquor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgati, vincit.

2. Brevi commutatione aut productione.] Revocavi scripturam editionum antiquatarum Pall. confirmatam libris, item Br. & Fabr. nam Victorius maluerat, commutatione, brevitate, aut productione.

3. Cum laude & gloria sunt.] Libuit sequi auctoritatem Pal. quarti ac sexti, confirmatam fide Gemblacensis libri & Bruilerensis. vulgata habebat amplius, gloria vulgate sunt; quæ vox in quatuor illis nulla est.

4. Oceanum manus Macedonum transvolasset.] Et hoc nostrum est facinus; ad quod induxit Palatinorum senio. quorum pr. quart. sextus tantum representabant, Oceanum Macedonum transvolasset.

quintus vero Oceanum fama Macedonum transf. sec. vero ac tert. servabant illud maxus: vere. legatur modo Suasoria I. Senecæ patris.

5. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reip. amantissimum, &c.] Ita quidem nonnulli è Pall. sed plerique tamen oggerunt occiso, ablata est respubl. quæ virtutis amantissimum. Aldus Nepos expressit, occisio oblata est, quæ virum, &c. nec omnino displicet.

6. Fide captum malorum, perfidia scelus vita, &c.] Placuit istud Gulielmio, ex Bruil. & sic quoque reperi in Pal. quarto & sexto. nam ceteri subscribebant vulgato, fide captum, malorum perfidia per scelus vita, &c.

7. Citò satietate afficiunt.] Recte Bruilerianus liber eita satietate.

de pluribus potissimum dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive inaltitiam dicere oportet, sive utrumque. Item, Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quæro, quoniam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquuntur, quam nos intendimus, hoc modo: *Neceffe est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adesset, possidere non potuisti. tuum usu fecisse etiamnum non potes: emtio nulla profertur. hereditate tibi, me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturalis argumentationes, sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsi negotii natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublati, partibus separatis effertur, hoc modo: GERE MOREM parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, *Descende in integram defensionem: noli quidquam recusare: da servos in quæstionem: stude verum invenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breviter accomodatam. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod ceptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: *Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me, nolo dicere, necui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putavit. Item, *Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixeris, me indignum quippiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ antè dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessariò consequatur, hoc modo: *Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoetæ sagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc exstringere, id nimirum capi fuit Trojam. RESTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vagè dispersimus, sed à superioribus separavimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellaverunt. Significationis rei causa, sic: *Postquam iste in rempublicam fecit imperium, fragor civitatis in primis est auditus. Hoc genere rarò utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo utatur, & rarò, non modò non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quadam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut, si quis, cum loquatur de Gracchiis: *At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, si quis, de adversario dicat: *Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non ornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti co-*********

gnomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, quæ possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro *Libero* vinum, pro *Cerere* frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo: *Non tam cito Sariflæ Græcia potitæ sunt: Aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam facile ex Italia materis transalpina depulsa est: Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: *Mars istud te facere necessariò coegit: Aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut, cum *desidiosam* artem dicemus, quia desidiosus facit: & *frigus pigrum*, quia pigros facit. ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armis* Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis *aurum*, vel *argentum*, aut *ebur* nominet, cum *divitias* velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quàm in quærendo difficilis inventio est, idcirco quod plena consuetudo est non modò poëtarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, hujusmodi denominationum. Circuitio, est oratio rem simplicem assumtam circumscribens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Karthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Perversione sic: *Hoc vobis deos immortalis arbitrator dedisse pietate pro vestra. Transjectione hoc modo: *Instabilis in istum plurimum fortuna valuit. Item, *Omnes invidiose eripuit tibi bene vivendi casus facultates. Hujusmodi transjectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet verba, sicut à poëtis, in quendam exstruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint esse absolutæ. Superlatio, est oratio superans veritatem, alicujus augendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: *Quod si concordiam retinebimus, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur: A similitudine sic: *Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequatur. A præstantia hoc modo: *Cujus ore sermo mellè dulcior profluebat. Eodem genere hoc est, *Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: *Non illa te nuptiales tibias ejus matrimonii commonebant? Nam hic omnis sanctimoniam nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumtuosum ostendet, dicat, *Ostentat mihi divitias, & locupletis copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: *Pæno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus: in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: *Atrax calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adaugetur gravitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur,***************

1. *Quæro quoniam te digno, &c.]* Palat. quartus: *quæro jam quo te digno, &c.* sed magis placet quod invenit in sec. & tertio: *homo omnium mortalium? nam quo te digno, &c.* sine voce *quæro.*

2. *Quod ceptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic mihi.]* Pall. aliquot, item Tofanus, Br. Fabr. *relinquitur inchoatum, sic mihi tecum.* non probem.

3. *Plagiosippus iste.]* Ita maxima pars Pall. quippe unus atque alter *Plagiosippus*, quomodo Br. & Petreiani, sed uniçò per Fabr. *Plagiosippus.*

4. *Dedisse pietate pro vestra.]* Sic Pal. pr. & sec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos. vulgo erat *virtute pro vestra.*

5. *Oportet verba, sicut à poëtis, in quendam exstruere numerum.]* Guilielmus malebat cum Lambino, *sicut ad poëticum.* & vero in Pal. sec. & Fabr. erat, *sint ad poëticum quædam exstructa numerum, quod maluerim; si modo quid venit mutandum.*

6. *Concordiam retinebimus.]* Libri publicati adjiciunt, *in civitate: quod exclusi, quod abesset Pal. quart. sexto, item Br. ac Fab.*

34 **ur**, hoc modo: *Vires* hominis breves sunt, aut parva statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti paucis sermone. Nam hic facile est intellectū, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse traducta. Translatio est, cum verbum in quandam rem transferatur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Italiam* tumultus expergefecit terrore subito. Brevitatis causa, sic: *Recens* adventus exercitus subito civitatem exstinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: *Cujus* mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: *Nullius* moror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam futurare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: *Magno* se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus difficillimis aspiravit. Ornandi causa, sic: *Aliquando* reip. rationes, quæ malitia nocentum¹ exaruerant, virtute optimatum revivere. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temerè & cupidè videatur in dissimilem transcurrissè. Permutatio, est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in treis partibus, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una, aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam CUM CANES funguntur officiis luporum, ² cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, cum à personâ, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi, aut minuendi causa, dicitur: ³ ut siquis Drusum, Gracchum, nitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic, ut siquis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, *parcum*, & *diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quid ait* hic rex, atque Agamemnoni noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Aneam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus. **DISTRIBUTIO** est, cum in plureis res, aut personas certas negotia quædam dispertuntur, hoc modo: *Qui vestrum*, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, ⁴ is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo, maculæ atque dedecori sit. Qui parentis habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sunt hominibus hujusmodi comparatæ. Item, SENATUS officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maximè suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare: Testis est, dicere, quæ scierit, aut audiverit: Quæstoris est, unumquemque horum in officio suo

continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audiverit, argumentari, & conjectura proficere patieris: jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique⁵ tribuens officium, separatim res dividit plureis. Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minimè offendant, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato verè reprehendi possè videantur, hoc modo: *Miramini*, Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deserantur? quòd causam vestram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omneis istam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos ponite: deinde exitus omnium considerate. tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius, ilios omneis ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item, *Nam quid* fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæc rebus comprobata? non contra tenuerit, & nugatoriè responsum? Hic vos vereri estis, ⁶ si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis erat abfutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, & oscitami. Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi, atque incommodi nuntiat, & eum, cujus opera vobis hæc accidit, remoramini diutius, & alitis; ⁷ ac reip. perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate. Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multus mitigationibus lenietur. nam continuò aliquid hujusmodi licebit inferre. *Hic ego* virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maximè facit, ⁸ ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facilè omneis audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoveri, ut nihilo fecius dicamus. Horum amborum generum exempla subjicimus. Prioris, hujusmodi: *Nimum*, Quirites, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimium creditis unicuique. existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe jam diu detinemini: **STULTITIA** vestra est, ⁹ qui, quod erat in vestræ potestate, ab aliis petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: *Mihi* cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi veoro

1. Exaruerant, virtute optimatum revivere.] Est à Pal. quart. & sexto: neque recedit Br. quam quod is, revivuerunt.

2. Cui præsidio pecua credemus.] Ita apertè Pal. quartus, nisi quod is adhuc quo præsidio, sext. habet peculia. reliqui pecuaria, ut vulgata. scripsi etiam funguntur, fide quarti & primi. nam sextus fungentur. Bruil. funguntur; non, ut editi prius, fungantur.

3. Ut si quis Drusum, Gracchum, nitorem obsoletum dicat.] Repræsentavi quod repereram in Pal. quarto; restabatque item in Bruil. rienti, quippe Pal. sext. mitiorem nitor obsoletus, dicitur, quemadmodum, Est honesta turpitudine pro bona causa mori apud P. Syrum. Turnebus lib. xx. cap. 25. legendum credidit, munitoremque obsoletum. recepta leetio, Nimitorem obsoletum.

4. Is oportet istum maximas pœnas dedisse velit.] Vox velit non est in Pal. quarto aut sexto, mutatque oportet in optet: neque secus Bruil. forsan melius.

5. Tribuens officium, separatim, &c.] Est à Pall. iisdem & Br. quibus accessit & Pal. quintus, hæcenus impressi separat & res, &c.

6. Primo cœtu.] Bene interpretatur Turnebus lib. xx. Advers. cap. 25. qui adeatur.

7. Ac reip. perniciem, &c.] Libri illi nostri tres, ad reip. pern. quod satis faciebat Gulielmio.

8. Ut & illi qui, &c. dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur.] Suffridus ait existare in Erfurdiensi veritatis assertores esse videamur; quod & à manu recenti in Pal. sexto. prius enim scriptum in illo; ut & illi qui, &c. dicimus, tamen tam sententia eorum qui dicunt, quam de quibus dicitur vera habeatur: quomodo item restat in quarto & Bruil. qui ultimus superscriptum habet; tamen tam ipsos veriti esse videamur, quam, &c.

9. Qui quod erat in vestra pot. &c.] Ita Pall. aliquot & Bru. vulgata enim, quia quod.

quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. 38 Deminutio est, cum aliquid esse nobis, aut iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: *Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem.* Hic si quis dixisset, *ut optime tenerem*, tamen verè dixisset, tamen arrogans visus esset. nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, *Utrum* igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne *magnum* aut *maximum* diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, 1 quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: *Quòd si istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è cavea leo missus, aut aliqua tæterrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, 2 acuens denteis multos in cujusque fortunas, in omneis amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam deprecans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans.* Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omneis formidine; vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam, judices, immiseritis. Item, *Nam si de hoc, judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul multos jugulaveritis.* grandis natu parens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miseras, 3 & superbi re simul, & verbis invehentur. Item, *NAM NEMINEM nostrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contrà tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui possunt 4 per atatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrabat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahuntur: liberi partim 5 è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, 6 partim ante pedes constuprantur. nemo, judices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre*

oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cum res consequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimentur oratione. Divisio est, quæ rem femovens à re, utramque absolvit, ratione subjecta, hoc modo: *Cur ego nunc tibi quicquam objiciam? si probus es, non meruisti: si improbus, non commoveris.* Item, *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam: si oblitus estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim?* Item, *DUÆ RES SUNT, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia.* te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus, qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ 7 coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminiosior oratio sit, hoc pacto: *A quo tandem abest iste vitio? quid est, judices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitia proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus: impius in parenteis, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omneis intolerabilis.* Ejusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: *Nolite igitur, nolite, judices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum.* Si & commodum ad istum 41 ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quicquam æquè commode, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maximè quaesitus, tum occasio aggreddendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea antè quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulo post 8 in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quaestionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, judices, his in unum locum collatis, 9 certam fumere scientiam, non suspensionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose. ut omnia inter se à primo ad postremum convenient maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ ferme 42 semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expositio

1. *Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia.*] Istud malui cum Pal. pr. ac sec. quam quod erat in ceteris, *in ratione vivendi*, aut *ratione in vivendo*: vulgata, *ratione in vivendo*.

2. *Acuens dentes multos.*] Gembl. Tol. Liliensis, Bruil. *habens dentes multos*, quod forsitan melius; neque aliter est in Pal. quarto aut sexto. posset tamen retineri vulgatum, dummodo *multos* reformaretur in *inultos*.

3. *Et superbi re simul & verbis.*] Ita libri nostri meliores. vulgata sine copula, *superbia re, &c.*

4. *Per atatem & vires laborem ferre.*] Bruil. & Pal. quart. *per atatem, peri laborem*. vix admiserim.

5. *E gremiis parentum diripiuntur.*] Insulse heic Lambinus, *deripiuntur*.

6. *Partim ante pedes constuprantur.*] Iidem videntur velle ante *ades* quod esset *in publico*. sed præferendum vulgatum.

7. *Coguntur in unum.*] Prætulit istud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicato, unum in locum.

8. *In ipso maleficio.*] Necesse habui istud admittere, ob consensum omnium Pall. & Br. nam alioqui non absurde impressi, *in ipso loco maleficii*.

9. *Certam fumere scientiam.*] Sic passim omnes edd. at enim nifi nostri persilunt in *fumere sententiam*.

litio est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) ¹ sed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: NULLUM TANTUM est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. ² Cum agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ³ ut pro patria studiose quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest, neque parum est apertum. quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam trajiciemus aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est de qua planius paullo post suo loco dicemus. Nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: ⁴ SAPIENS, qui omnia reipub. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeò multo potius, natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè produxit usque ad hanc ætatem: munit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei perfolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic: QUIS EST TAM tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissimè laudet, & sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reip. fortunis, quamvis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possum: idemque hoc certò scio vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur modis, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde asserre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, ⁴⁴ & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur. sed ab eisdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire pos-

sis, quàm facilè præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. SAPIENS nullum pro repub. periculum vitabit; idè quòd sæpe fit, ut, cum pro repub. perire noluerit, necessariò cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quàm à natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, male per dedecus, & ignaviam vivere: & cum pro amicis, & parentibus, & ceteris necessariis adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus, quàm communi salutis, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hosteis immisisse medios. amisit vitam: at non perdidit. re enim vilissima, & per parva maximam redemit. dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potius est gloria, quæ cum summa laude prodita verustate quotidie magis enitefcit. Quòd si ⁵ pro rep. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quòd non modò, cum causam dicimus, adjuvat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. ⁴⁵ Comratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. hac uti maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subjici non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejusmodi: *Inimicus* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, hujusmodi: *Vos hujus* incommodis lugetis, iste reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat: hinc sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de causis sumitur, ita quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per brevitem, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: NON ENIM, quemadmodum in

palæ-

1. Sed commutatè.] Ita quoque præter Lambinianos noster quartus. & sic omnino legendum, non commutare, cuius patet ex nostra distinctione.

2. Cum agetur incolumitas.] Ita quoque noster quartus, non agetur, quod in vulgaris posterioribus, & plerisque mss.

3. Pro patria studiose, quamvis, &c.] Haud aliter omnes nostri. ii tamen quos contulit Suffridus noster, addunt vocem, studiose la-

boret, quamvis, &c. non necessario.

4. Sapiens qui omnia, &c.] Pal. quartus excludit pronomen qui; forsitan rectè.

5. Pro rep. debere accedere ad periculum.] Lambinus, debere accedi ad per. sed præter mss. qui mirifice heic variant, Br. servat decere, quod placuit Gulielmio. Pal. pr. habet pro rep. debere suscipere periculum. quintus: pro rep. debere vel suscipere vel adire periculum.

palæstra qui tædas candentis accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille, qui tradit: ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: ² *Dicitur*, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causâ simile sumtum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dicitur est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulò antè, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur, probandi causâ hoc modo: *Neque equus indomitus*, quamvis natura bene compositus sit, ³ idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilius factum est, ⁴ quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse. ergo sumtum est probandi causâ. Dicitur est autem per negationem. id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. ⁵ Sumetur & apertius dicendi causâ similitudo per brevitem, hoc modo: *In amicitia* gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facilè procurras: Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui, verbi causâ, *post mortem* amici liberos ejus custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico ⁶ tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procuret amicitia studio. Dicitur autem simile est per brevitem. non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjunctè ⁷ & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causâ, sumetur similitudo per collationem, sic: *Utrique citharædus*, cum prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis in-texta, & cum corona aurea ⁸ magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem; si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus, ejicitur: ita si quis in excelsio loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutis, & artium, quæ *virtutis magistra* sunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile ⁹ exornatione utriusque rei, & alterius inertie artificis, alterius stultitie simili ratione

collata, sub aspectum omnium rem subjecit. Dicitur autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus observare oportebit diligenter: ut, cum rem afferamus similem, cujus rei causâ similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. id est hujusmodi: *Utrique hirundines æstivo tempore præstò sunt*, frigore pulsæ recedunt. ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: *ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt*: simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similitum facilis erit, siquis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & cælestes, & maritimas, artificiosas, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. *Non enim* res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferretur, similitudinem habeat oportet. **EXEMPLUM**, est alijus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causâ sumitur: Apertiore, cum id, quod sit obcurius, magis dilucidum reddit: Probabilior, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissimus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassimus, & causas fumendi in similitudine aperuissimus. Quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago, est formæ, cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causâ. Laudis causâ, sic: ¹⁰ *Ibat in prælium*, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Isse quotidie* per forum medium, tamquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, ¹¹ aspectu venenato, spiritu rabido, circumspiciens huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, ¹² ore attingere, dentibus infecare, lingua aspergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Isse, qui* divitias suas jactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro, ¹³ clamat, & dejerat. Ut in contemtionem adducat, sic: *Isse, qui* tamquam coclea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur. Effectio est, cum exprimitur & effingitur verbum, corporis cujuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico*, iudices, furbum, brevem, incurvum, canum, suberispum, cæsum, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucide

1. *Tædas candentes.* Lambini *ardentes*; existat in Pall. aliquot, sed alii retinent item alterum. quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum esse posse annotavit Gulielmius.

2. *Dicitur minus bonos.* Vox dicitur abest Br. item Pal. quarto & sexto; meo animo rectè.

3. *Idoneus ad eas utilitates quæ, &c.* Delevi duas voculas, & æptus, repertas tantum in uno Palatino, cum haberemus sex. sed neque existabat in Bruil.

4. *Quod magis est verisimile, &c.* Lambinus libris omnibus reclamantibus supposuit *minus*, non necessario. Gulielmius rectius putabat scripturam à Suffrido erutam, ac *magis*, &c.

5. *Sumetur & apertius dicendi causâ similitudo per, &c.* Secutus sum Pall. omnes Br. Lil. & Persini codd.

6. *Tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procuret amicitia studio.* Rescidi *studium*, quod aliis positum post *benivolentiæ*, præeuntibus Pal. pr. ac sec. si tamen sequimur Pal. quart. & sext. nec non Br. tunc rescribendum erit, *tamen benivolentiæ studium*, ut efferatur *ultra finem*, ceteris ommissis omnibus, neque displicet.

7. *Et confuse comparata.* Sic Pal. quart. sextus Bruil. nam prius *culi*, utraque & confuse pronunciata.

8. *Magnis fulgentibus gemmis, &c.* Pall. iidem & Bruil. *magna*. forsitan bene.

9. *Exornatione utriusque rei, & alterius inertie artificis, alterius stultitie, &c.* Hæc est lectio Pal. quarti, quinti, sexti, item Bruil. quorum duo cum habeant *artificis scilicet* & punctis notari Bruil. illud scilicet, suspicor adhuc abjiciendum alterum *artificis*, ut locus sit perpuratus; *inertia* heic est ἀρεσσύνια. supra etiam rescripti & *industrius*, ubi antea erat & *illustris*, iisdem codicibus volentibus.

10. *Ibat in prælium, &c.* Sic Pall. omnes, nisi quod pr. *Inibat prælium*, quod & in suis reperit Petreus.

11. *Aspectu venenato, spiritu rabido.* Ita omnes Pall. nisi quod unus & alter *rapido*. nam Victoriana ediderat, *serpit aspectu rabido circumspicit*. alii, *aspectu rabido, spiritu venenato*. non male.

12. *Ore attingere.* Præmittunt alii edd. *quem*. sed dictio ea non existat in Pall. quatuor aut Bruil.

13. *Clamat & dejerat.* Sic quoque Victoriana, respondentque Pal. quart. & sext. alii tamen *delirat*, quod & in primitus impressis.

14. *Qui tamquam coclea abscondens, &c.* Nescio an habeamus lectionem auctoris genuinam. nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Isse qui tamquam testudo se coclea abscondens & retentat sese tacitus cum in æmo sua totus ut comedatur aufertur*.

50 eide facta est. Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa: Ut si velis non divitem, ¹ sed ostentatorem pecuniosum describere: *Iste, iniquus, judices*, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. nonne vobis videtur dicere? ² Darem, si mihi molesti non essetis: cum verò sinistra mentum sublevar, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium præfringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego novi, (3 vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi leæuli sternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ comparatur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illud plureis mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sanè. Deinde casu veniunt hospites & homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle sanè conturbatur: sed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum rectà abiissetis. Id fecissemus, inquit illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit, undelibet invenire. verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cujusmodi frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sunt, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere; tamen in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quò iste pro novitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. ⁵ perspicit argentum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. accedit fervulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus hospites: frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc ⁶ decuma venitote. hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quò jusserat, veniunt. quærunt hunc. reperiunt, domus cuja sit: in diversorium derisi conferunt seise. Vident hominem postera die: narant, expostulant, accusant. ⁷ ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse: contra valetudinem suam ad noctem multam exspectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. fervulus non inurbanus satis strenuè, & concinnè comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidam amico ad nuptias commodasse. nuntiat interea puer argentum repeti (pertinuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit. ædeis commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tamen si hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hujusmodi notationes, quæ describunt,

quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cujuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, cœperamus: aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cujusvis studium protrahi potest in medium tali notatione. Sermo- 52 cinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: *Cum militibus* urbs redundaret, & omnis timore oppressi domi continentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædeis subito, deinde magna voce: Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? ⁸ quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obturuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam. nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: *Quin illum mihi datis*, ac vos auribus meis opplorare definitis? non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumeis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, ⁹ cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam fatura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, ¹⁰ Metuebam, inquit, ne planè victus essem. nunc video in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere me vis: occidar equidem, sed *victus non peribo*. At ille, In extremo vitæ tempore ¹¹ etiam sententiose loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso, comomovere: & tu, per deos, inquit, hunc exemplare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videret illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermonationes consequentes hoc genus. *Nam quid* putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subdicere sermonem. 53 Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona configitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quod si nunc* hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ó cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemi nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, *Quod si nunc* L. ille

1. Sed ostentatorem pecuniosum.] Non improbo Memmii Auratique conjectaneum, pecunie sue, sed videtis, ne acutius sit quod invenit in Pal. quarto ac sexto, ostentatorem pecuniosum.

2. Darem, si mihi molesti non essetis.] Melius fortè Palat. prim. quart. sext. Daretis mihi locum, si mihi molesti non essetis. & ita quoque Bruil.

3. Vos non arbitror novisse.] Illud novisse, non restat in Pal. quarto aut sexto, & satis subintelligeretur.

4. Homini, qui istum splendide dum peregrinaretur receperant.] Videtur prius fuisse invitavit, cujus vocis ignorantia mirè torfit librariorum. nam pr. homini quos iste dum splendide peregrinantur invitavit. ubi forte legendum, quos iste dum splendide peregrinaretur, invitavit. sec. qui istum splendide receperunt dum peregrinabatur, invitavit. quart. & Bruil. homini quos iste dum splendide peregrinaretur ex ea re. sine alio verbo.

5. Perspicit argentum, &c. risit, &c. probat.] Hoc modo Pall. nostri: inepte ibi Lambinus.

6. Decuma venitote.] Gifanius maluit, ad decumam.

7. Ait iste eos, &c.] Pal. quart. sext. Bruil. à manu secunda, ait iste eos, &c. placet.

8. Quin mihi præsto sit? Pall. serè fuit? nisi quod sec. is quomodo mihi præsto fuit; unde forsitan hæret in Gembl. Tolano & Lil. qui non mihi præsto fuit?

9. Cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? Nihil variant Pall. sed non displicet quod restat in Liliensi: cum ecce, inquit iste, præsto sum. Sedes ait, audax, &c.

10. Metuebam, inquit ne planè victus essem.] Pal. sextus non agnoscit vocem Metuebam, habetque esset.

11. Etiam sententiose loqueris? Pal. quart. sext. sententias eloqueris? quod amplectar, aut sententias loqueris? ut habet Bruil.

ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adit, non hac utatur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperit: vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo pariam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plureis res mutas, atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. Significatio est, quæ plus in suspitione relinquit, quam positum est in oratione. ea fit ¹ per exuberationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per Exuberationem cum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspitionis causa, sic: *Hic de tanto patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem, non reliquit.* Per ambiguum, cum verbum potest in duas, plureisve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, ² *Prospecte tu, qui plurimum cernis.* Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ faciunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facile, si noverimus, & animadvertimus verborum ancipitatis, aut multiplicis potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si falsamentarii filio dicas: *Quiesce tu, cujus pater cubito se emungere solebat.* ³ Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspitionis, sic: *Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere.* Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: *NOLI, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse.* ⁴ Inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis: finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. Brevitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit:* ⁵ inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: ⁶ inde pulsus in Hellepontum, statim potitur Abydo. Item, *Modo consul,* quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. tum proficiscitur in Asiam, deinde exsul, & hostis est dictus, post imperator, postremò consul factus est. Habet paucis comprehensa brevis multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari. Demonstratio est, cum itares verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à*

sententia desisteret, jubet advocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premeus, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursum isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus convolant: atque è populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge. non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. ⁷ At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. ⁸ Ille nulla voce delabans insita virtute concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adpersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspiciens, & hilans sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese. ⁹ Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda & commiseranda re, huiusmodi enarrationibus. statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio, *vulgari sermone* efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii *cum molestia* tribus de causis maximè faciunt: aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium *cognatio* fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiam si non pervenerimus in dicendo, quod volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. ¹⁰ Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. ¹¹ Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & ordinatè disponemus: graviter, & venustè pronuntiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: ornate, & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis ¹² diligentia consequemur, & exercitatione.

M. TUL-

1. Per exuberationem.] Placuit istud ex Pal. quint. & Bruiherensii, pro eo hæcenus exsuperationem.

2. Per abscissionem.] Bruil. exemplar abscissionem, quod mire probat Gifanius.

3. Inulti jacent Gracchi.] Sic Pall. in Italia scripti: at quart. sex. stultitiæ C. Gracchi memento. quintus stultitiæ cerne Gracchi.

4. Inde Thasi præsidium reliquit.] Sic reposuit Turnebi, alludentque omnes Palat. in quorum nullo visitur vulgatum Thasi.

5. Inde pulsus in Hellepontum.] Lambinus, Auratum secutus, maluit appulsus, quod est in Palat. sexto.

6. Spumans ex ore scelus.] Malui istud cum Victorianis, repertumque in Pal. quart. ac sext. quam quod Manutiani sequuntur, spumans ex ore rejiciens. rejicit enim hanc scripturam membrum sequens.

7. Ille nulla voce delabans, insita virtute.] Reposui quod erat in

Pal. quarto ac sexto, item Bruiherensii. nam ceteri, nullam vocem edens, insita virtute. Victorius edidit, voce delibans insitam virtutem. nostrum genuinum magis videtur.

8. Hæc exornatio, &c. huiusmodi enarrationibus.] Adhæsimus Pal. quarto ac sexto & Bruil. postura enim verborum elegantior est, & alioquin illa, & in, non erat simul in aliis mss. nostris.

9. Demonstratum est.] Non agnosco aliquot sequentibus periodis Cornificium. & mirum est, nisi tota hæc recapitulatio, sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis.

10. Quæ si exsequimur.] Est à Pal. quarto, Gembl. & Bruil. vulgo sequamur.

11. Diligentia consequemur & exercitatione.] Non absurde Pal. quar. sex. Gembl. Tos. Br. consequamur exercitatione.

M. TULLII CICERONIS,
 RHETORICORUM,
 SEU DE
 INVENTIONE RHETORICA,
 LIBRI DUO,
 Qui reliqui sunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS.

SÆPE, & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. nam cum & nostræ reipublicæ detrimenta considero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per discretissimos homines inventam partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex literarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, SAPIENTIAM sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nimum obesse pleurumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omnis rectissimis, atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis dicitur: qui verò ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur. Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive studii, sive artis, sive exercitationis cujusdam, sive facultatis à natura profectæ considerare principium: reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.

2. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quispiam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque insipientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis esset hominum, si quis eam possit elicere, & præcipien-

do meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens, utilem, atque honestam, primò propter insipientiam reclamanteis, deinde propter rationem, atque orationem studiosius audienteis, ex feris & immanibus, mitis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & justitiam retinere disicerent, & aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum possit, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos possit excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquàm verò commoditas quadam, præ virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus insantes & insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere, sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. quibus in controversiis cum sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, DICENDI assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogentur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapien-

1. **B**estiarum modo.] Sic Pal. sec. ac tert. item Gre. vulgati, more. quod quis non videt interpretamentum alterius?
 2. Atque insipientiam.] Ita quoque Pall. iidem, item Greve. & Fabr. legitur passim, insipientiam.
 3. Magnus videlicet vir & sapiens.] Enclitica non est in Pal. sec. quod noto, ut juniores qui deinde Tullio auxiliares sunt admotur

aliquando manus, attendant libris suis veteribus, numquid & heic variant.

4. Quæ præsertim jam naturæ vim, &c.] Pal. sec. Præsertim cum jam naturæ, &c. Lambinus divinat naturæ vicem infelicitè.

5. Resistere audacibus.] Greve. restare. quod placuit Gulielmio. sic Terentius: confidenter restas stulta.

fapientia, nihil sibi præter eloquentiam, comparasset, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui reipub. gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ, temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent *quietum*. Quare mihi videntur postea cætera studia recta, atque honesta per otium concelebata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam violabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia, summo cum reipub. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum¹ (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilominus eloquentiæ studendum est, etli ea quidam & privatim, & publicè perversè *abutuntur*: sed eò quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium perniciè plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maxime *pertineat*: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad reipubl. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est SAPIENTIA. hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare *TRÆCLARUM* mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur: non alienum est videre, quæ dicantur, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, faciliùs, & expeditiùs uniuersujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit. CIVILIS quædam ratio est, quæ multis, & magnis ex rebus constat. ejus quædam magna, & ampla pars est, artificiosa eloquentia, quam *rhetoricam* vocant. nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse, dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. inter *officium* autem & *finem* hoc interest, quòd² in officio, quid fieri: in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, *curare ad sanandum appositè*: finem, *sanare curatione*. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur, ut si medicinæ materiam

dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit. hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. *Demonstrativum* est, quod tribuitur in aliqujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. *Deliberativum* est, quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. *Judiciale* est, quod positum in judicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam, & in questionem dividat. *Causam* esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam treis ei partes, quas antè diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. *Questionem* autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum *labore* consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuire, magna amentia videtur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non, quid ars, sed quid ipse posset, expofuisse. nunc verò ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neque eò dico, quòd ejus ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur, (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque novi protulisse) verum oratori minimum est *de arte loqui*, quod hic fecit: multo maximum *ex arte dicere*, quod eum minime potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. *Inventio*, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. *Dispositio*, est rerum inventarum in ordinem distributio. *Elocutio*, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. *Memoria*, est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. *Pronuntiatio*, est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus brevier constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè

agen-

1. Ut verè dicam.] Pal. sec. non agnoscit voculam ut, & nescio quam istud fortius videtur altero.

2. In officio quid fieri.] Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen noster Ursinum prodit in suis reperiri; quid finis, quod non displicuit Gulielmo.

3. Intelligemus, &c. esse dicemus, &c. appellabimus.] Hoc malim cum Pall. & mss. Suffridi Petrei nostri, quam retro vulgatam, in-

telligemus, &c. esse dicemus, &c. appellabimus. neque aliter ediderat Victorinus; sed non invenit qui sequerentur.

4. Huic artificio materiam subijcere, &c.] Grev. huic arti. & concinnum Gulielmo visam.

5. Ex antiquis artibus.] Codex Fabr. antiquissimis artibus, fortasse, inquit Gulielmus, antiquissimis artificibus.

6. Corporis moderatio.] Telsanus, modulatio. sed quis probet.

agendum de materia ac partibus. Quare *inventio*, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur. OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. *Constitutio*, est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cùm *facti* controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cùm autem *nominis*, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cùm verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio *generalis* vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, *translativa* dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. nam in quam non incidere, in ea nihil esse poterit controversiæ. quare eam ne causam quidem convenit putari. Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui. nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rem publicam perventurum. *Nominis controversia* est, cùm de facto convenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. quo in genere, necesse est idèd nominis esse controversiam, [1 non quod de re ipsa non conveniat] non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrùm *fur*, an *sacrilagus* sit judicandus. nam id, cùm quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit *fur*, quid *sacrilagus*, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarii dicunt. Generis est controversia, cùm & quid factum sit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quæritur; hoc modo: Justum, an injustum: utile, an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras parteis quattuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, juridicalem, negotialem: quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: 2 verùm brevi, ne, si aut taciti præterjerimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutius in hoc consistimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. EADEM enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. nam aut nullum causæ genus est, aut judiciale solum, aut & judiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, 3 amentia est. Unum autem judiciale solum esse qui potest, cùm deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint & ab judiciali genere plurimum diffideant & suum quæque finem habeat, quò referri debeat? relinquatur ergo, ut omnia tria genera sint causarum.

Deliberatio igitur, & demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. multo igitur minus rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus qualibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem, primam causæ, accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino NULLA constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere. idèd quòd unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plureis nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, juridicalem, & negotialem. Juridicalis est, 4 in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiae præesse apud nos *jurisconsulti* existimantur. Ac juridicalis quidem ipsa in duas distribuitur parteis, absolutam, & assumptivam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris, & injuriæ quæstionem. Assumptiva est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quattuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. *Concessio* est, cùm reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. hæc in duas parteis dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa removetur. hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confiteatur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus peraridè potest accidere. *Remotio criminis* est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remove conatur. id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cùm aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. *Relatio criminis* est, cùm idèd jure factam dicitur, quòd alius antè injuria lacefferit. Comparatio est, cùm aliud

1. Non quod de re ipsa non conveniat.] Hæc uncis circumscripti, tanquam spuria. certe Pal. sec. habebat, quod de re quod ipsa non conveniat, sine priore non.

2. Verum brevi.] Haud aliter quoque Pall. nostri: itaque non est mutandum in breviter.

3. Amentia est.] Liber Suffridi, summa amentia est.

4. In qua æqui & iniqui natura.] Sic reponendum censuit Gullielmus, ex libris omnibus Suffridi nostri; quibus respondet Pal. sec. ceteri, æqui & recti, quomodo antea vulgati.

aliud ¹ aliquid factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam *translativam* nominamus, ejus constitutionis est controversia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quaeritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras *inventor* esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores saepe multi, sed quia non animadvertent ² artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam *invidia*, atque obtre-

12. Etatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari. Constitutione causae reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, ³ an juncta: & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. *Simplex* est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. *Conjuncta* ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur, hoc pacto: Utrum Karthago diruatur, an Karthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. *Ex comparatione*, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximam contra Hannibalem copiam sint. Deinde considerandum est, in *ratione*, an in *scripto* sit controversia. nam scripti controversia est ea, quae ex scrip-

13. ptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quae sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duae leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primum genus, de scripto & sententia: secundum, ex contrariis legibus: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinativum: quintum, definitivum nominamus. *Ratio* autem est, cum omnis quaestio non in scriptio-
ne, sed in aliqua argumentatione consistit. At tum considerato genere causae, & cognita constitutione, cum, simplexne, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris: deinceps erit videndum, quae quaestio, quae ratio, quae judicatio, quod firmamentum causae sit: quae omnia à constitutione proficiantur oportet. *Quaestio* est ea, quae ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem haec est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controversia, quam quaestionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. *Ratio* est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controversiae relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & pervulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causae ratio est; quod illa Agamemnonem occiderit. *Judicatio* est, quae ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controversia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam paullo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adversarius, abs te

filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. 14. ea est hujusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est firmissima argumentatio defensoris, ⁴ & aptissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiae, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quaestionem, & judicationem: ut factum est, factum non est: factumne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quaestiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tunc denique singulae partes totius causae considerandae sunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: idem quod illa, quae prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohaerere cum causa, ex eis ducas oportet, quae post dicenda sunt. Quare cum judicatio, & ea, quae ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandae sunt ceterae partes orationis. Haec partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi praepcepta dabimus. **EXORDIUM**, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suae causae diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obsecrum. *Honestum* causae genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favor animus. *Admirabile*, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. *Humile*, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. *Anceps*, in quo aut judicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benivolentiam pariat, & offensionem. *Obsecrum*, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis dividitur, in principium, & insinuationem. *Principium*, est oratio perspicua, & protinus perficiens auditorum benivolum, aut docilem, aut attentum. *Insinuatio*, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causae, si non omnino infesti auditores erunt, principio benivolentiam comparare licet. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam **AB IRATIS** si perspicue pax, & benivolentia petitur; non modò ea non invenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causae, contemtionis tollendae causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causae, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, benivolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causae genus, vel praeteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmis-

1. *Aliquod factum rectum aut utile contenditur.*] Pal. sec. *aliquid rectum aut utile conceditur.* Fabr. *cum aliquod alicui factum rectum.* liber Tolarus, *cum alicuius aliquid factum rectum, &c.* quod amplectebatur Gulielmius.

2. *Artis scriptores eam superiores.*] Videntur esse ab aliquo libra-

rio: certè si absint, nihil sententiae defuerit.

3. *An juncta: & si juncta.*] Ita erat in Pall. omnibus, & Grev. vulgata enim *an conjuncta. & si conjuncta.*

4. *Et aptissima ad judicationem.*] Pal. sec. & Grev. à manu principe, *appositissima*, non male.

firmiffima ratione noſtræ dictionis: ¹ ſin uti principio placebit, benivolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, **16** augeatur. In obſcuro cauſa genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt: reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit. *Benivolentia* quatuor ex locis comparatur: ab noſtra; ab adverſariorum, ab iudicum perſona, ² ab ipſa cauſa. Ab *noſtra*, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab *adverſariorum* autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducitur, ſi quod eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, ³ malicioſè factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemtionem adducitur, ſi eorum inertia, nègligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab *auditorum perſona* benivolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quantaque eorum iudicii, & auctoritatis expectatio ſit, oſtendatur. Ab *ipſis rebus*, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemtionem deprimumus. *Attentos* autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtris homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipubl. pertinere: & ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtratos, atque exponemus iudicacionem, aut iudicaciones, ſi plures erunt. *Dociles* auditores faciemus, ſi apertè & breviter ſummam cauſæ exponemus. hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maximè **17** docilis eſt, qui attentiffimè eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. *Inſinuatione* igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut antè diximus, cum animus auditoris inſeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maximè: ſi aut in eſt in ipſa cauſa quædam turpitudò, aut ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, deſeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudò contrahet offenſionem: aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te deſenſurum, quod exiſtimeris deſenſurus: deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in deſenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur adverſarii, tibi quoque indigna videri: deinde, cum lenieris eum, qui audit, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque apertè lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcurè faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: dein-

de eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitum; oportet ut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maximè ii qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab adverſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primùm dicas, aut cui potiſſimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adverſarii *perturbatum* putant, oratione, videt animo firmiſſimo contrà dicere paratum, plerumque ſe potiùs temerè aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitrat. ⁴ Sin auditoris ſtudium deſatigatio abalienavit à cauſa, te brevius, quàm paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri; non imitatum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, ſtrepitum, ⁵ acclamationem: aut jam paratas quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adinet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. nam ut *crisi* fatietas, & ſatiſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: ſic animus deſeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renovatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſinuatione **18** dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, ſententiarum, & gravitatis plurimùm debet habere & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maximè commendat: ſplendoris, & feſtivitatis, & concinnitudinis minimùm, propterea quòd ex his ſuſpicio quænam *apparationis* atque artiſcioſæ diligentia natiſcitur: quæ maximè orationi idem, oratori admittit auctoritatem. Vicia verò hæc ſunt certiffima exordiorum, quæ ſummoperè vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. *Vulgare* eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. *Commune* eſt, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ, poteſt convenire. *Commutabile* eſt, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. *Longum* eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultrà quàm ſatis eſt producitur. *Separatum* eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. *Tranſlatum* eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benivolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. *Contra præcepta* eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benivolentem, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profeſſò nihil pejus eſt, ut contrà ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt. **NARRATIO**, eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus, eſt remotum à civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maximè verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt,

1. *Sin uti principio placebit.*] Vulgata, *vel ſi uti principio*, ſed alterum reſtat in Pal. habebat præterea Grev. *ſin autem uti*. Supra etiam auctoribus iſdem mſ. ſubſtitui, *vel ſi commodum*, &c. cum prius fuiſſet: & ſi commodum.

2. *Ab ipſa cauſa.*] Legebatur antea, *ab ipſa re*, ſed præter Pall. in quorum ſecundo alterum exſtat: nam pr. & tert. *ab cauſa*, ſine pronomine, quod tamen in editione Viſtorii,

3. *Malicioſè factum proferetur.*] Grev. *oſtendatur*, placuitque Guilielmo. ſed ſtant pro vulgata Pall. tres.

4. *Sin auditoris ſtudium deſatigatio.*] Suffridi codd. aliquot, *audit. animum ſpecie recti*. ſed non relinquitur publicatam.

5. *Acclamationem: aut jam parata.*] Guilielmi præferebat ſcripturam libri Grevenb. *exclamationem: aut jam peracta*, adhareo ipſe vulgata.

est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur: cujusmodi est:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Historia, est gesta res, ¹ ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Karthaginensibus bellum. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam us postquam excessit ex ephelis, Sofia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspicui possint, hoc modo:

Venit ad me sepe clamans, Quid agis Mirio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumtum suggeris?

Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimum ipse durus est præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verùm hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta fumentur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. *Brevis* erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si ejus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam sæpè satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum: & si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicitur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verùm etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur: & si semel unum quidque dicitur: & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cum se brevis putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, ² non ut omnino paucas res dicant, & non plureis, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædeis, puerum evocavi: respondit: quæsi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quàm verborum multitudine super sedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, nequam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. *Probabilis* erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur, si causæ factorum existabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatium satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, ³ & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his ratio-

nibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut, cum obest narratio, aut cum nihil proficit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipse rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam arguendo, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere præstò *medicamentum* sit & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab adversariis re exposita nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil interfit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione super sedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucidè & ornate exponitur, aut id quod ipsum adjuvat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. deinceps ad petitionem transeamus. RECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Ejus partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debet habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter exposito ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid *conveniat*, aut quid non conveniat, ostendit: hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra, Interfectum esse à Clytæmnestra Agamemnonem, convenit. nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breviter, absolutionem, paucitatem. *Brevitas* est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. *Absolutio* est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. *Paucitas* in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permittè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures parteis amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est: Thebani, aut Trojani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præ-

scriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur: Ostendam, propter cupiditatem, & avaritiam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempub. pervenisse: is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidi-

1. *Ab ætatis nostræ memoria remota.*] Lambinus, memoria propter resustatem remota.

2. *Non ut omnino, &c.*] Fabr. & Grev. hæc ignorant. conspiciuntur tamen in Pall. absque quibus, omnino item exterminassem.

3. *Et ad vulgi rumorem.*] Lambinus nobis obtrusit, vulgi morem: ineptè & præter editos scriptosque,

libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuatur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraretur nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse. nam fecisse ostendere satis est: Aut, cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod pererrò potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorum non tantopere pertinent: quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur. quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit; hoc modo, ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

*Eo pacto, & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.*

Iraque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati vitam:

*Nam is postquam excessit 3 ex ephēbis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas.*

Deinde suum consilium: „Et nunc id operam do. Post hæc quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hinc & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur. CONFIRMATIO est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividuntur. Verumtamen non incommodum videntur, quandam silvam, atque materiam universam antè permittam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractatis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique 4 personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partis autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæc autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Na-

tionem, Grajus, an Barbarus: Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius: Cognatione, quibus majoribus, quibus confanguineis: Ætate, puer, an adolescens; natu grandior, an senex. Præterea comoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox an tardus sit, acutus an hebetior: memor, an obliviosus: comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, & 25 cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quaeritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate: jure an injuria: felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quaeretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam. Affectio, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut læticia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. Consilium, est, aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac, personis quidem hæc videntur esse attributa. Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotio, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei causa factum sit, quaeritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quaeritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem oportunitas quaeritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: facer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus

1. Ejus secum aliquam, sicut diversam, &c.] Haud aliter editus ab Victorio. priores enim tempore; certe publicati Venetiis c10 ecce xvi. præferunt, ejus secum secuti aliquam diversam, &c. Lambinus habet, ejus sicuti diversam, &c. quomodo & Pal. tert. nam pr. secuti: secundus secum, &c. forte fuit initio; ejusce aliquam diversam, &c.

2. Hoc modo, ut ne quid, &c. inferatur. Partitur.] Hæc est lectio omnium Pall. item edd. ante Lambinum, qui transposuit priores duas voces: ut ne quid, &c. inferatur. Hoc modo partitur, &c. laudarem, si usus fuisset duce aliquo libro veteri.

3. Ex ephēbis Sosia. Deinde suum.] Est à Pall. nostris, neque secus editio Rob. Stephani anni c10 l0 XLIV. aliæ adjecterant: Sosia, Liberius vivendi fuit potestas.

4. Persona datur, &c.] Grev. & Pal. sec. ter. tribuitur. pr. & editio vetustior, attribuitur.

5. Corpori, hoc modo, &c. tardus sit: acutus, &c.] Lamb. interposuit, corpori. corpori hoc modo, &c. tardus sit animo, acutus, &c. non malè, si auctorem haberet hujus additionis; nam mss. nostri, aut antiquitus cusi stant pro vulgata.

alicujus ¹ annui, menstrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum ² reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in litteris existent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insent in præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocysus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo *longinquitas* ejus est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre ³ potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horæ.

27 *Occasio* autem, est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verùm in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cum genere idem sit, fit aliud, quòd parte quadam, & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. *Publicum* est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. *Commune*, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. *Singulare* autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. *Modus* autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quaritur. ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. *Prudentia* autem ratio quaritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. *Imprudentia* autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. *Facilitas* sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. *Adjunctum* autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & evenus. *Majus*, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur. *Simile* autem ex specie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura judicatur. *Contrarium* est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. *Disparatum* autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. *Genus* est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. *Pars* est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. *Eventus*, est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: *Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia*. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In hac eæ res quaruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique au-

toritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli: Deinde eæquæ ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium: Deinde natura ejus evenire vulgo solet, an insolenter ac rarè: Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremò, attendendum est, num quæ res ex iis rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctus erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut *probabilis*, aut *necessaria* debet esse. Etenim, ut breviter describamus; argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demonstrans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. *Complexio* est, in qua, utrum concesserit, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? *Enumeratio* est, in qua, pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, una reliqua necessariè confirmatur, hoc pacto: Necessè est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. nam *SINE CAUSA* maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors ejus pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. *Simplex* autem *conclusio* ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, nequo pacto genus hoc refelli possit, ⁴ ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. *Probabile* autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum est, sive verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile hujusmodi est: *SI MATER* est, diligit filium: *SI AVARUS* est, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos ⁵ pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam *SI IIS*, qui imprudenter læserunt, ignosci convenit, iis, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam *UT LOCUS* sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabilis consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: *Quoniam cicatrix* est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis *pulsus*, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in parteis distribuamus,) probabile, quod sumi-

1. *Annui, menstrui, &c.*] Pal. pr. à manu secunda, Grev. item duo antiquissimi quos excussit Suffridus Petrejus, *mensurini*. quod ipsum Ciceroni restituendum erit, si admittimus arbitrum Priscianum, qui consulatur sine ferè libri 2.

2. *Reponantur: & quæ jam diu gesta, &c.*] Lamb. heic & tempora mutat, & verba interferit, sed nullo suffragante membranaceo veteri. ideoque quis sequatur, nisi ferret frontis?

3. *Potueritne, &c. in eo transigi tempore.*] Gulielmius, quod Gre-

venb. non agnosceret in, ibat præterea deletum verbum *tempore*. & copiosa quidem Ciceronis omnia; at non supervacua. verum quæ admittam mera conjectanea?

4. *Ut ne confirmatio modum.*] Lambinus asseverat legendum ex vet. *ne infirmatio*, quod in nullo est nostrorum, neque meminerunt alii editores.

5. *Pœnas esse præparatas.*] Grev. *paratas*; sequiturque Gulielmius. alterum restat in Pall. omnibus editionibusque exoletis.

sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credible, aut iudicatum, aut comparabile. *Signum* est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonio, & gravioris confirmationis: ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. *Credibile* est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non LIBEROS suos incolumeis, & beatos esse cupiat. *Judicatum* est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicujus, aut aliquorum comprobata. id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus iudicant. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: ut majoribus natu *assurgatur*,¹ ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oportet, sua constituerunt auctoritate: ² velut Gracchi patris factum, quem populus Rom. ob id, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit. *Comparabile* autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes convenient, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. ³ In præsentia tantummodò numeros, & modos, & partes argumentandi confuse, & permixtè dispersimus. post ⁴ discretè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: invenium exornari, & certas in parteis distingui & suavissimum est, & summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum, quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem ⁶ argumenti, absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas. OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. *Inductio*, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensus, probetur: velut apud Socraticum *Æschinem* demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte *Aspasia* locutam: *DIÇ MIHÌ*, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrùm illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò,

respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, & utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. *Aspasia* autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quàm tuus es, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illius, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrùm illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post *Aspasia*: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque femina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè *requiritis*, ut & tu ⁸ maritus sis quàm optimæ, & hæc quàm optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur; si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducimus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit: Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus. nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedatur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam TACITURNITAS imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibite sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat confessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis alicui videbitur dilucidè demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: videtur huiusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in

1. *Ut supplicum misereatur.*] Pal. pr. *simplicium*. Grev. *supplicium*. ἀρχικῶς. editio prima *supplicantium*.

2. *Velut Gracchi patris factum, &c.*] Pal. primus præmittit; *velut gracchi factum est à populo Rom. approbatum, quod occidit sororem, cum illa devictum ab eo Curiantium hostem dederet, & velut Gracchi. elegans clausula, & sine dubio auctoris genuina germana; dummodo gracchi illud reformetur in Horatii; dederet, in dederet, historia notissima est.*

3. *In præsentia.*] Pal. sec. *In præsentiarum*. Grev. *In præsentia*.

4. *Discretè & electè.*] Est ab editione Victorii, neque aliter editio vetus. recentior, *descriptè*, quod in Pall. tribus; prius tamen erat in Grevenbruchiano.

5. *Nobis in hoc loco dicendum est.*] Sic Pal. tert. prius cusi *nobis & in hoc loco dicendum visum est*, quod & in ceteris Pall. sed non uno

modo. imò in Grev. exstat, *nobis in hoc loco videtur dicendum*. quæ varietas arguit falsitatem vulgatæ.

6. *Arg. absolutio quoque argumentandi adjungeretur.*] Pal. sec. *expositio quoque arg. adjung.* primus, *argumentandi absolutio adjungeretur*, omiſſa voce *argumenti*, quemadmodum item est in editione principe, præterquam quod admisit quoque. at tert. solum habet *inventionem argumentandi adjung.* Grev. *argumenti absolutio adjungeretur*.

7. *Utrumne tuum an, &c.*] Pal. pr. non agnoscit *utrum*, habetque *ne tuum an illius malis?* tert. verò adhuc omisit *ne*: quomodo edidit Lambinus. at enim sec. noster, hæc omnia concepit: *utrumne tuum an illius malis? Respondit, illius verò. Quid si vestem, &c. malis? Illius, inquit. Age, si inquit illa, &c.* quæ ferè præposuerim vulgatis.

8. *Maritus sis quàm optime.*] Vulgata adtexuit *mulieris*: sed id vocabulæ non comparet in ullo Palatinorum.

sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quoddam Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, **EXTRA QUAM SI QUIS REIP. CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, PATIEMINI?** non opinor. Quod si vosmetipsi, quod à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubetis, populus Thebanus id parieturæ fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur; paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. nam partim quinque ejus parteis esse dixerunt, partim non plus, quam in treis parteis posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendum videtur. Qui putant in quinque distribui parteis oportere, ajunt primum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: **MELIUS** accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quam copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: **DOMUS** ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transferint ratiocinationis; tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: **NIHIL** autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur. Hujus assumptionis quarto in loco aliam porò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & *signorum* ortus & obitus definitum quandam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quædam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutata quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexione eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem, & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur quam omnis mundus: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse

non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. negant enim, neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita sit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: Deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutiùs, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatam quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione: ut ostendamus. separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur. igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. nam esse quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuiusvis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatam esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quam tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adjungere approbationem assumptioni: quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatam quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendamus. separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: **QUÆ PERSPICUAM** omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est hujusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hæc propositio indiget approbationis. non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis

non indiget. nam quandam indigere perspicuum est. separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripertitam argumentationem. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, (ut certum quiddam, & breve, exempli causa, ponamus:) si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est. summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est. quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adungi, tum non adungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partibus distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam locus is brevis exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis: Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur: Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumtum est, rationibus firmatur: Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentationis partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadrupertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controversia est. ¹ De unaquaque parte potest alicui videri posse, consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi: OMNES LEGES, iudices, ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem reip. proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reip. quod ² ex legibus omneis reipub. optimè putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reip. servimus, ex reipub. commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta: sic à legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari; & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. ³ considerare. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? ⁴ Cui rei magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, consulere deceat? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. ⁵ Atque hoc quidem satis consi-

deratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omneis ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reip. profuit, profectò non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quattuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quattuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: JUDICES, ⁶ qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, necdum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod aperitissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadrupertita sic fiet argumentatio: QUI SÆPE NUMERO nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primò quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Karthaginenses autem sæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spernere habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Utraque approbatione præterita tripertita fit, hoc pacto: Aut metuamus Karthaginensibus oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus. ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam ⁷ posse complexione & oportere superfederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est. peperit autem. hic satis esse dicunt proponere, & assumere: ⁸ quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur, & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omneis ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reipub. profuit: profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spernere habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod consi-

1. De unaquaque parte potest, &c. posse consistere.] Ita olim impressi; recedunt Pall. posteriores interseruere, potest, &c. argumentationem posse consistere. sunt etiam qui quaque mutarunt in quoque.

2. Ex legibus omnes reipublic.] Vulgata resp. sed præter Pall. & Grevemb. imo & edd. præscas, in quibus, omnem reipublic.

3. Considerate. Quid enim.] Editi nuper, considerate quod hic fecit. Quid enim. quomodo nulli scripti quos Lambinus consuluit, nulli Palatini, nullus Guelmianus: sed nec conspicitur in editione veterissima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV.

4. Cui rei magis Epaminondam.] Recepti istud Lambinus, sed ex libro aliquo; sic certè Pal. sec. vulgo, Quid magis Epam.

5. Atque hoc quidem, &c.] Lambinus, At hoc quidem. olim cusi,

Atque hoc idem. Pal. pr. Ac hoc quidem. sec. Adhuc quidem, quod ultimum placet, nam tert. luxuriatur, in quo; Ac per hoc quidem.

6. Qui ex lege jurati judicatis legibus, &c.] Habet Lambinus, lege jurati estis, legibus, &c. ineptè, præterque omnes libros.

7. Posse complexione & oportere superfedere.] Illud & interpositi suavis Pall. omnium, neque aliter etiam editio Rob. Stephani. Victorius, posse complexione superfedere oportund. Lambinus, oportere totum delevit. ita scilicet sit, cum abitur à nisi.

8. Quoniam perspicuum sit quod conficiatur; complexionis, &c.] Habuerim quinque voces priores pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis detegunt libri nostri nisi, in quibus, conficiatur ex ratione, quod si fiat, complexionis, &c. quæ omnia præcesserant, ut dixi.

conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit. peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum: & concluderis argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario completi oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas significat, idèd, quòd & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquam tantum¹ inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus SIMILITUDO est fatietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile factu sit. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa² nobis abhorreere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitis & diligentius conscripisse pollicemur. Nunc, ut institutum, proficisci ordine ad reliqua pergemus. REPREHENSIO est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere,

aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicitur, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo. NEMO est, qui non pecuniam, quàm sapientiam, malit. aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: QVIS est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constat esse avarum, dicat alicujus mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: QUI pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio: Nemo potest uno aspectu, neque prateriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: Deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cadis: Deinde factum esse quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: Postremò scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ: quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quàm ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducitur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferretur, & quo in loco hoc genus, cujus causa afferretur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur. ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquid inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicaverunt: similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando, difficilius, & majus fuisse id iudicatum, quod afferatur, quàm id, quod infert: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea

43

44

res

1. Inter summos oratores & mediocres.] Verbum oratores, abest à Pall. omn. & Grevenb. videtur tamen necessarium.

2. Nobis abhorreere ab usu oratorio videbitur.] Veterima impressio, nobis ab usu oratorio visa sunt aliena. Grev. & Pall. nobis abhor. ab usu orat. visa sunt.

3. Aut allevatur.] P. Viatorius, levatur. Pall. nostri ut & editi antiquitus allevatur.

4. Ei qui cum conferetur.] Sic Pall. at Grevenb. ei cui conferetur, quod malebat Gulielmus.

5. Quoniam id ex his locis maxime firmatur.] Revocavi his ex libris, temere omissum à neoteris, certè à Lambinianis.

6. Quo de agatur.] Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus sec. vulgata enim quod agatur.

res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicabit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus auctoritas iudicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti *necessaria* inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi: sic reprehendentur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehenditur: sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Si inverecundam animi ingenium possidet,

Quid cum accuses, qui id¹ parvi auditu aestimet?

Hic, si vereri dixeris, sive non vereri,² concludendum hoc putat, ut neget esse accusandum. Quod conversione sic reprehenditur: Immodè verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu aestimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur: Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. *Enumeratio* vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritum quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, furrpueris necesse est. sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo furrpueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, ³ cujus prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum,

46 quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehenditur, si aut contrà aliquid dicitur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versetur, poterit ostendi hereditate venisse. aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint adversarii; Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, coherere. nam hoc quidem, si spiritum ducit, vivit: si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius coherere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccavit, numquam corrigitur: sic conveniet reprehendi, ut demonstraretur non necessariò cum priore posterius coherere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & 4 magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorum contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

47 Quum autem, his concessis, complexio ex his non confici-

tur: hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, a tribunis militariibus visus esses. non es autem ab his visus. non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. aliud enim, quam cogebatur, illatum est. At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. *Ambiguum* si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumferit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniam indigeris, pecuniam non habetis. si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigeris autem pecuniæ. mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis. pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigeris pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, Indigeris autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. conficeretur autem, si tibi primò quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem vellet habere, cum pecuniam non habere. Sæpe 48 autem oblitum putant, quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. post assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. deinde infertur, Ille igitur occidit. id ex iis, quæ sumferant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, *vitiosum* his de causis ostenditur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam à nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri, possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis, se iudices, non commississet? Leve est, quod aut post veniens dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commississet: 6 aut si perspicuè rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno; reuqui: nunc desertum ab omnibus,

Summo periculo, soli ut restituum, paro.

Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam T. Graccho collocasset, arque 7 ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni

1. Parvi auditu aestimet?] Ita etiam nostri, sed non omnes, nam, tert. existimet. edit. Victor. existimat; ut & mox existimabit, uterque.

2. Concludendum hoc putat.] Primitus cusi, & Pall. concedendum hoc putat; nisi quod sec. concedendum hic putat.

3. Cujus prædæ sectio non venierit.] Haud aliter editio prima, quam quod ipsa, venerit. sequentes venierit, usque ad Victorianam credo. ea namque, sectione venierit, quomodo item ferè Pall. nostri nam pr. qui prædæ sectione venierit. sec. ac tert. item Grev. sectione erenerit; quæ ultima habet quo se tueatur. consulantur tamen commentaria Pabii Victorini.

4. Magnæ atque arduæ cogitationis indigeat.] Istud voluit Gullielmus ex Grevenbruchiano, nostri tamen accedunt vulgatis, cognitionis.

5. Si mala definitio.] Pal. sec. tert. definitione. Suffridi nostri libri, si male definitum, quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt. reponendumque ex eisdem mox, cap. seq.

6. Aut si perspicuè rem turpem, &c.] Syllabam si, addidi secutus fidem codicis Grevenb.

7. Ex ea duos Gracchos.] Monet ad oram Grev. etiam legi duo, antiquo videlicet modo,

pioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio:

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cassa cecidisset abiecta ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis. nam hoc non magis seditiosus, quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniae quaerendae intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensa gloriae cupiditas. Est haec quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversam est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

*Elo tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,
Pacem inter sese conciant, conferunt concordiam.*

Perpicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. *Non concessum* est, cum id, quod augetur, in controversa est, ut, si quis, cum Ulyssim accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum. *Turpe* est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut iis, qui audiunt: aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. *Offensum* est, quod eorum, qui audiunt voluntatem laedit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidus 50 iudicandi, Capionis legem iudicariam laudet. *Contrarium* est, quod contra ea dicitur, quae ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbis diruere, cum ipse Alexander Eadem diruisset. *Inconstans* est, quod ab eodem de eadem re, diverse dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui VIRTUTEM habeat, cum nullus rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona validine posse bene vivere: Aut se amico adesse propter benevolentiam: ¹ sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. *Adversum* est, quod ipsi causae aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem auget, cum ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars augmentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est. nam Eriphyle auro, viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut Amphion apud Euripidem. item apud Pacuvium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitis reprehendat. Aut, si qui, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. ² Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia

bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus. verum in atate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie mecum
3 Concastigabo pro commerita noxia.*

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia. 51 multos enim magnis incommodis afficit pecuniae cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimae enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, aequae firma, aut firmitior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus ⁴ maxime versabitur, cum aliquid, quod contra dicatur, aequum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione haec quidem existimavimus esse dicenda. 5 Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras degressione deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressione ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa, atque a iudicatione ipsa remotam, quae aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi praecipua a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem, displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus. CONCLUSIO est exitus, & determinatio totius orationis. haec 52 habet partes tres, enumerationem, indignationem, questionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictae, unum in locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Haec si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. sin varie fiet, & hanc suspicionem, & fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes ⁶ transire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, ⁷ & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quaerere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: ⁸ Illud docuimus, illud planum fecimus. ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse praeterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparisonem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque haec aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis,

1. *Sperare enim aliquid commodi, &c.*] Sic omnino Pal. sec. nam prim. *sperare tamen*, quod erat in Grevenb. placebatque Gulielmio; non etiam mihi.

2. *Aut si cum de certa re, &c.*] Periodum hanc, loco tanquam tuo motam sic transposuerat Janus Gulielmii indicio Grevenb. membranarum. adfertior & ego, cum & eundem deprehenderim situm in Pall. prim. ac sec.

3. *Concastigabo pro commerita noxia. Aut eadem.*] Ita rescriptimus, secuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum.

4. *Maxime versabitur.*] Pall. istud volebant & editio vetus. recentior, *versatur*, quam etiam deserit Grev.

5. *Deinceps nunc de conclusione ponemus.*] Pal. tert. *conclusionem ponemus*, ut publicavit Lambinus, sed alterum reitit in ceteris miss. prima vero editio praefert, *de conclusione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat, tanquam adfertita.

6. *Transire breviter argumentationes.*] Placebat Lambino aliorum transigere: sed contra exemplaria vetusta: neque ratio postulat.

7. *Et reducere in memoriam.*] Pal. sec. ac tert. *reduciturum*. quod monere visum est.

8. *Illud docuimus, illud planum fecimus.*] Sic Pal. pr. ac sec. neque abibat editionum prima, nisi quod haberet, *illud docuimus, hoc planum fec.* vulgata: *Docuimus hoc, illud planum fec.*

possis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuire. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & querat à vobis, quid dubitetis, quod possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hinc, item ut in nostra persona, licebit aliàs singillatim transire omnes argumentationes: aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret, querere, aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit *gravissimum*, & unumquodque quam brevissimè transeat: ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio, est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab *auctoritate*, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus fumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, & similibus rebus. item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per *indignationem*, ostenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio fumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem querimus, quidnam sit *eventurum*, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacris *expectare*, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quod liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta *veritate*, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem *consulto*, & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, *Voluntario* maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tætrum, crudele, nefarium, *tyrannicum* factum esse dicamus, ¹ per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est per quem demonstramus, non *vulgare*, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur. atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse, hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in

vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos, qui neque ledere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de questio est, *comparatur*: & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo *acta* sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præfens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo *minimè oportuerit*, & à quo, si aliud faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod *nobis* hoc primis acciderit, nec ² alicui unquam usu venerit. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria *contumelia* juncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam ³ odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut *ad suas res* nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxore: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè fumetur. Conquestio autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos *Fortunæ* vis in omnibus, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habitata graviter & sententiosè, maximè dimittitur. animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis *fuertint*, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis *fuertint*, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque *deploratur* incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solarium, educatio, & si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res *turpes*, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante *oculos* singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adfit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter *spem* in miseris demonstratur esse; & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem *ad ipsos*, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis cuius debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse *factum*, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non assui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem

1. Per vim, per manum, &c.] Ferè ad sententiam scripturæ Pal. sec. per vim, manum, opulentiam; neque abit tertius, quam quod is, opulentiam. habet tamen vulgata suam Venerem, quam non videtur afflicta Wouverius noster, arbitratus forte rescribendum, manum violentiam.

2. Alicui unquam usu venerit.] Ita Pal. sec. ceteri & Grevenb. venerit, quod maluit Gulielmus.

3. Odium concitatur.] Haud secus Pall. quippe Grev. & primo cufus incitatur. Lambini editio prior, odio concitatur.

quem oratio ad *mutas*, & experteis animi res refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commoveretur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis *sepeliendi*, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem *dysjunctio* deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minimè *conveniat*, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjuutores fore putaverimus, aut à quibus indignum est; ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

56 Quintusdecimus, qui per *obsecrationem* sumitur: in quo oran-

tur modo illi, qui audiunt, humili & supplicii oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui *cari* nobis debent esse, fortunam conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum *in alios* misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & exeesum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. nam sæpe *VIRUS*, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutiùs in conquestione morari non oportebit. *Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, LACRIMA NIHIL CITIUS ARESKIT.* Sed quoniam & fati, ut videmus, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longiùs processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. TULLII CICERONIS,
R H E T O R I C O R U M,
S E U D E
I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,
L I B E R S E C U N D U S.

CROTONIATÆ quondam, cum florent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregius picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complureis tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fanæ religionem, remansit: & ut excellentem muliebris formæ pulcritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendò plurimum aliis præstare sæpe acceperant, libenter audierunt. ¹ putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus in fano relicturnum. neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illied quæsit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus, corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude reulerunt.) ² Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquit, sorores sunt apud nos, virgines. quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in si-

mulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ ³ *publico de consilio* virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, idèd quòd nihil simpliciter in genere omni ex parte *perfectum* natura expolivit. itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur. ⁴ Quod quoniam nobis ² quocque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, ejus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed, omnibus, unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingenis excellentissima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. quapropter stultitia visa est, aut à bene inventis alicujus recedere, ⁵ si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, ejus aliquo bene præcepto duceremur. Quod si in ceteris quoque studiis à multis *eligere* homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent: non tantopere in vitiis perseverarent: aliquanto ⁶ levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse

1. **P** utaverunt enim, si quo, &c.] Delevi pronomen *eum*, quod erat in hæstenu vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione principe, neque agnoscerent Pal. nostri.

2. *Cum puerorum igitur formas & corpora magno.*] Est versus longus; quem destruedum patabat Gulielmus fide libri Grev. *corpora & formas.* Pall. adherent vulgatæ.

3. *Publico de consilio.*] Sic Pall. omnes. Grev. tamen *communi de consilio.* quod præferebat Gulielmus; nondum ego.

4. *Quod quoniam nobis voluntatis accidit.*] Grev. *voluntati*; vultque Gulielmus, voluisse exprimere *voluptati*.

5. *Si quo in vitio ejus offenderemur.*] Gulielmus Lambinum secutus, delei erat *in*, & aberat ea syllaba Pal. tert. sed erat in pr. & sec. libris melioribus, sic & mox *offendere in arrogantia.* ita enim Pall. nostri, non *arrogantiam*, ut vulgo editum est.

6. *Levius ex inscientia laborarent.*] Ita Pall. etiam omnes, non *inscitia*, ut aliæ fere edd.

tasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo, atque inventore Tisia, repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitate, & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus. ab hoc autem qui profecti sunt, quamquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumserunt, sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constat esse artem, non invenimus. discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diversis sicuti *familias*, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utriusque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, ¹ & ex nostro quoque non nihil in commune contulimus. Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præterissè, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, faciliè & libenter sententiam commutabimus. NON ENIM parum cognosse, sed in parum cognito, stultè & diu perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquidque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse videamur: illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, ² & constitutiones, & judicationes continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum

genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis & reprehensionis parteis referre oportebit. OMNIS & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutionis genere, uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque alia sunt cujusque generis, & diversæ sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quaritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modò finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur GENERUM fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicata controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. ³ Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, ⁴ est consecutus. cum hoc, ut ferè sit, in via sermonem contulit; ex quo factum est, ut illud iter familiarissè facere vellent. quare cum ⁵ in eandem tabernam devertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) ⁶ cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos *arctius* jam, ut sit, ex lassitudine dormire, sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: nummos abstulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel & sæpius. illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & ⁷ cum quibusdam deversoribus illum, qui antè exierat, consequitur. in itinere hominem comprehendit, gladium ejus è vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in ⁵ conjecturali, quæ judicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex ali-

quibus,

1. Et ex nostro quoque.] Pall. duo priores, & Grevenb. ex nostra; quod forsitan sequendum erit.

2. Et constitutiones, & judicationes, &c.] Sic Pal. sec. Grev. & mss. Suffridi Petrei. ante vulgatis plerisque abfuerat, & judicationes; præcipue vero Manutianis.

3. Nunc à conjecturali constitutione, proficiscemur.] Guilelmus malebat cum Lambin. ad conjecturalem constitutionem. & sic edit. prima.

4. Est consecutus.] Malui istud cum Pal. sec. & Grev. & marginalibus, quem quod hæctenus obsedit libros, est comitatus. vult enim in itinere posito supervenisse.

5. In eandem tabernam.] Et istud oræ librorum nostrorum aditum, intuli in contextum, auctoritate Pal. pr. sec. Grev. & libris à Suffridi nostro pertractatis. antea erat, quandam tabernam. neque enim omnes qui ad eundem devertebant, eadem utebantur mensa, nedum cubili.

6. Cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet animadvertisset.] Lambinus tentabat, alterum nummos habere animadverteret; quod non displicet ejusdem videlicet qui.

7. Cum quibusdam deversoribus.] Ms. sec. diverforis. quod executi non festinantes.

quibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est. Causa distribuitur in impulsivam, & in ratiocinationem. *Impulsio* est, quæ sine cogitatione per quamdam affectionem animi facere aliqui hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. *Ratiocinatio* autem, est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum intertuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitia quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsivum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid *commodi* sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quam maximè poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloria causa, quantum gloriam consecuturam existimavit. Item, si dominationis, si pecunie, si amicitia, si inimicitiarum; & omnino quicquid erit, quod cause fuisse dicet, id summè augere debet, & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verum etiam vehementius, quid in *opinione* ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam *opinio* dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod summi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necesse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus sit. NON ENIM

ex eventu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii *nemini* causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos, abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsivam aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, *quæ vis, & natura* ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam tenuissimè quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quandam intimum sensum accommodet. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut *commodum* nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis: aut incommodum sibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeat, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod *ei visum* sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summæ fuisse amentia, *dubia spe* impulsivum, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre. Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnumquam aliquid suspitionis nascitur. *Nomen* autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, ideirò aliquem *Caldum* vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quod *Clodius*, aut *Cacilius*, aut *Mucius*, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspitionis. omnia enim hæc, vir, an mulier: hujus an illius civitatis sit: quibus sit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ *natura* sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex *victu* multæ trahuntur suspiciones, cum, quemadmodum, & apud quos & à quibus educatus & eruditus sit, quaeritur. & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more

dome-

1. *Qua cogitatione & spe ad maleficium, &c.*] Pall. omnes & Grev. amplius, *qua cogitatione animus & spe, &c.*

2. *Cognomen quoque intelligatur oportet.*] Prima editio, *cognomenque*

& *agnomen intelligatur*; & vero editi à Victorio & Lambino, *cognomen quoque & agnomen intelligatur, &c.* nec aliter Grev. aut Pal. pr. sed malim tamen primo loco positum, cui respondet sec. ac tert.

domestico vivat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus, an liber: pecuniosus, an pauper: nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: ¹ privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. *Habitus* autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolute consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, æquid hic quoque locus suspitionis ostendat. Nam *AFFECTIONIS* quidem ratio perspicua solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducitur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item *ex consilio* sumetur aliquid suspitionis. nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, æquid afferant ad conjecturam confirmandam suspitionis. Ac personis quidem res ex sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi *animus* ejus qui insimulatur in eam suspitionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut, enim animus alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare *vitam* ejus, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere, siquo in pari antè peccato convictus sit. Si id non poterit: siquam in similem antè suspitionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: ² ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse: possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquid factum avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicit, adjungere, atque ex dispari quoque genere culpam, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse *vitæ* doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. *Quantum* enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantundem de facultate totius est defensionis deminutum. ³ Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari; locus inducetur ille: per quem hortandi iudices erunt, ut *veterem famam* hominis, nihil ad rem putent pertinere, nam eum antè celasse, nunc manifestè teneri. quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit. nam *NECESSÉ* est, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur præteratur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitam ejus, qui insi-

mulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia *officia*: quod genus, in parentis, cognatos, amicos, affinis, necessarios: ⁴ etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rem. aut in parentis, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quod cò confirmatus erit, si, cum *potestas* impune aliquid faciendi minus honestè fuisse diceretur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, & perquam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere solear, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut *INQUUM* esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore quàm plurimum profectis, sed subita ex criminatione, quæ conungi facile possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium. Siu autem in antè acta vita aliqua turpitudines erunt: aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obreftatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiôsæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali *culpa* remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudinis, aut infamiam leniri poterit oratione: negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omisissis, illud, quod instet, agi oportere. Ex facto autem ipso suspiciones ducuntur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiuntur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re *separari* non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæ sita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est *negotii gestio* pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius sit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid *adjunctum sit negotio*, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur,

12.

1. *Privatus an in potestate sit.*] Lambini tres istud habent. item totidem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, cum potestate. sic & lege 13. de jurid. magilt. *velis qui in potestate aliqua.*

2. *Ut si, quem pecunia.*] Est ab editione prima; ne hoc forte quis attribuat Lambino. vulgata, *si qui pecunia.* mss. *si quidem pecunia; item si quid pecunia.* &c.

3. *Si nulli affinis vitio poterit reus ante admisso demonstrari.*] Videtur, *reus ante admisso*, esse à manu potius interpretis, quàm auctoris.

4. *Etiã quæ magis rara, &c.*] Grevenb. habet omnino, & *quæ magis rara & eximia sunt, ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit.* quod factum etiam reitit in Pall. sed in ceteris confirmant vulgatam, ut videatur legendum distinguendumque: *etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit.*

5. *Per quam miserum facinus, &c. demonstratur.*] Spurius quid sapit auribus meis illud demonstratur. si abesset, & perquam unica dictione enunciaretur melius esset sententiæ.

tur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere *eventus* quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnoperè considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus eequæ consuetudo sit, eequæ lex, ¹ eequæ actio, eequod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio aut offensio:
 13 ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ *suspiciones*, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione: primum potuerintne aliquid fieri: Deinde eequo ab alio potuerit; deinde facultas, de qua antè diximus; deinde utrùm id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item quod spem celandi haberet: deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. *Ante rem* erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsiverit, quod simul deverterit, cenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam ² familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Quæratur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, ³ an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quæratur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe ⁴ si pecuniæ adjuvamenta, si adjuvatores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defenforem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habeat, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adjuvatore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusmodi

rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totus negotii partis considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus antè dictum est: & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe *quæstiones*, testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debent. Nam & ex quæstione suspensiones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspensionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, ⁶ & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solùm, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnibus ejusdem generis causis transferri non satis commodè possit: pars autem est pervagatoria, & aut in omnibus ejusdem generis, aut in plerisque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, *locos communes* nominamus. nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabileis rationes argumentandi: ut suspensionibus credi oportere, & contra, suspensionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atque illustratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventionem verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communibus locis conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspensionibus credi oportere, & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere: Quæstionibus credi oportere, & non oportere: Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere: Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi qui-

1. *Eequæ actio.*] Pal. pr. non habet voculam ultimam, sec. præfert litera una plus *actio*, quod placet. nam tert. *orat*.

2. *Tam familiarem comitatum.*] Victorii editio: *Comitem*. neque aliter Pal. tert. aut Grev. haud tamen temere aliquid mutarim. P. Manutius expressit *jam familiarem comitatum*.

3. *An ita temerè, ut non verisimile sit quemquam tam temerè ad maleficium accessisse.*] Etiam Grevemb. non agnoscit illa omnia, ut non *verisimile*, &c. *accessisse*, & abesse poterant sine damno sententiæ. conspiciuntur tamen in Palatinis; quorum primus supra, amplius habet; quod *cruentum gladium habuerit*. quorum pars dicit propter *facilitatem qua ad consilium non pertinet, si ipsa negatur, vel quorum loco-*

rum pars continet ad consilium, pars ad fortunam, pars ad naturam, quod reus hic cruentatum habuit gladium, non pertinet ad consilium. itaque dicit, illorum pars pertinet ad consilium. Quæritur, &c.

4. *Si pecuniæ adjuvamenta, si adjuvatores.*] Pall. pr. *si pecuniæ, si adjuvamenta, si adjuvatores*. tert. *si pecuniæ, si adjuvamenta, adjuvatores*. media locum heic habere possit.

5. *Ex quæstione suspensiones, &c.*] Lambini editiones præferunt, *suspiciosior*, quo quid sibi velit nescio. alterum enim restat in mss. nostris & editis; nisi quod P. Manutii *suspicionem*.

6. *Et ipsius rumoris causa, & veritas ex, &c.*] Editio prima, *rumoris veritas ex*, Pal. sec. *causæ & veritatis ex, &c.*

hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascuntur, in contrarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum *misereri* oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum questione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. in illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tamen hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus. CUM est *nominis* controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul reimp. malè gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accersitur majestatis. Intentio est, Majestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui majestatem: Quæstio est, Majestatemne minuisti. Ratio, in filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. ad hanc judicationem argumentationes omnes affertur oportebit. Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, siquæ forte in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi queritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: MAJESTATEM minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descriperis, ostendendum. Postea ad id, quod defineris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod ostenderit esse; verbi causa, Majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex *opinionem* hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermoci-nandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendatur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendatur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur: de quibus in deliberationis præceptis exponemus. ¹ Et, si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus: illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si queratur, FUR SIT, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit: erit uten-

dum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modò rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine, appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: *Majestatem* minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, administrare: Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus: Postea sui facti ab illa definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur: Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solùm convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumnia accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur. CUM autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio *translativa* appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera queramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudinem superferendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut *causa cadat* is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam iudicio, cum *venefici* cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solùm mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessariò consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præstò fuerunt, & quidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio inanum præcidit. Agit is, cui manus præcisæ est injuriarum. postulat is, quicum agitur, à prætoris exceptionem. ² EXTRA QUAM IN REUM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: Ille, quicum agitur, exceptionem

1. Et, si cum definitione nostra, &c.] Libri Suffridi nostri verbo auctiores, & si infirmabitur cum definit. Pall. non variant, nisi quod existit in sec. Aut sic cum de definitione, &c.

2. Extra quam in reum capitis, &c.] Scio eruditos hæc mendi su-

spècta habuisse, & conatos mederi tanquam corruptis. sed frustra. postulat enim à Prætoris exceptionem, ne in reum capitis præjudicium fiat; extra quam præjudicium fiat. Actor sine ulla conditione vult agi, is qui cum agitur, petit exceptionem. *Honorevius.*

ptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio iudicio, ejus maleficii, de quo inter ficiarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non *primo usque tempore* iudicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum famine causæ sit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo majore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrùm malitia quid agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an rectè sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, *fugere iudicium* ac pœnam, quia cause diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc orationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & parteis ejus consideremus. CUM & facti, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iudicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam PUPILLUM HEREDEM FECIT: pupillus autem antè mortuus est, ¹ quàm in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est. possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, præterquam quod ipse fuit in testamento, ullius vestrum esse non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quòd ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plureis habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, UNUS enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quòd altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hæc erunt

us infirmatione, Possit plureis esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis: de eo ipso iudicatio nascitur, Possitne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. ² Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab *natura* ductum videtur: quædam autem ex *utilitatis* ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata ³ quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut *religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem*. Religionem, eam, quæ in metu, & ceremonia deorum sit, appellant Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsumus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedente veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmaverimus, sit, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quærentur ad hanc controversiam, quòd neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. *Consuetudinis* autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobavit. in ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem. quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, *factum, par, iudicatum*. Factum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut juri præstare dicatur. Par, quod in omneis æquabile est. Iudicatum, de quo jam antè sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, ⁴ aut ex majore minorive nasci videbitur, attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omneis incident, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iudiciale genus, & parteis ejus consideremus. JURIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, ²³ & præmiū aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. *Absoluta* est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicitè & absconditè, sed patentius, & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & ferè me esset Grajis, cùm inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria

1. *Quam in suam tutelam veniret.*] Non variant Pall. at *in sui* placet Vouverio, ex duobus nescio quibus mss.

2. *Ergo una in constitutione, &c.*] Aberat una codici Grevenb. & probat Gulielmius.

3. *Quædam aut à consuetudine aut à vero utilia visa.*] Est ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter ex-

pressit voces Victorius, sed interpunctit aliter; præter mss. nostros.

4. *Aut ex majore minorive nasci videbitur, attendere, &c.*] Ita Pall. nostri, comptius multo quàm hæcenus vulgata, aut *ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, &c.* nam editio prima, *quisque attendere, &c.* habebat.

moria maneret: æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphistyonas, ¹ id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, At tamen æternum inimicitarum monumentum Grajos de Grajis statuere non oportet. Judicatio est, Cùm summæ virtutis celebrandæ causâ Graji de Grajis æternum inimicitarum monumentum statuerint, rectene, an contrâ fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissimus, qua fortasse usi sunt: Non enim justè, neque piè bellum gessistis: in relationem criminis delabemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, qua de antè dictum est. Locos autem communes & ex causâ ipsa, siquid inerit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos, & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Nunc assumtivam partem juridicialis consideremus. *Assumtiva* igitur tunc dicitur, cùm ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quattuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. Comparatio est, cùm aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causâ factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: *Quidam* imperator, cùm ab hostibus circumfideretur, neque effugere *ullo modo* posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites, educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideò fecistis. ² Ex quibus sunt judicationes, Periissentne: &, Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur, Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, *utrum satius fuerit* amittere milites, an ad hanc conditionem venire. ³ Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis, infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causâ (nam majestatis accessit,) definitio & definitionis præceptis uti oportebit. ⁴ Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, pro-

pter quod sibi reus concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus. quod facillè est, si quàm plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non *honestum*, aut non *utile*, aut non *necessarium* fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causâ comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficii, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudabitur, aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitavit reus, quàm illud, quod fecerit. *Honesti* autem, & *utilis*, & *necessarii* vis & natura, in deliberationis præceptis cognosceatur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè exposuimus: Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparisonem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo *animo*, quo *tempore*, qua de *causa* factum sit, intelligatur. qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causâ, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressè verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque *idem* facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cùm reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis ⁵ tribus Curiatis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit forem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellans identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione indignè passus, virginem occidit. accusatur. Intentio est, Injuria forem occidisti. Depulsio est, Jure occidisti. Quæstio est, Jure occidisti. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum R. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre *indemnata* necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causæ, primùm si quid

¹. *Id est, apud commune Græciæ concilium.*] Gulielmius habet pro adulterinis. & poterant abesse sine detrimento sententiæ. videntur tamen in membranarum nostris omnibus.

². *Ex quibus sunt judicationes.*] Non erat illud *sunt* in Pal. pr. unde verum videtur, ex quibus judicatio est. quod representat secundus.

³. *Hoc causæ genus ex his locis tract.* &c.] Grevenb. ex *his locis*; ceterum nostri omnes retinent *conveniet*, quod uni suorum abesse testatur Lambinus.

⁴. *Atque hoc quidem plerumque in genere accidit ut conjectura.*] Ita

emendavit Gulielmius, secutusque Lambini conjecturam, an liberos suos, nescio. nam Pall. omnes præferunt, *Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit, ut conjectura.* vulgata, *Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit, &c.*

⁵. *Tribus Curiatis.*] Ita Lambinus, neque abt Pal. sec. quam quod is *Curiatis*; vulgata *Curiatibus*. non damno; imò ideo mox retinui *Curiatis*, quod sic quoque esset in sec. ac reliquis, cum Lambinus oggessisset *Curiatis*, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in usu.

ex ceteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est: Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transferatur, defendere: Deinde, levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit: Postea translationis partibus uti, & ostendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, Non oportuisse antè supplicium, quàm iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari: Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere: Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem iudicii futuram dicemus, & iudices longiùs, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicaverint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse iudicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omnium iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc *ipsum* de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem penas sumere potuisset, de ea supplicium sumissem, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducitur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut res illi, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur: Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omninò homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, per multas ita atroceis, & perspicuas res esse, ut de his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare.

Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in ejus autem, qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consuetudine ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parenteis, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam eam esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cum ejus intentio facti, quod ab adversario inferitur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id sit bipertitum; nam tum causa, tum res ipsa removetur. Causæ remotiois hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legunt Athenas, Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis darum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjectura, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet: si poterit. sin minus poterit: negabit, ad hoc iudicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Svo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare: Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotioe sic argumentabitur. Primùm cuius acciderit culpa, demonstrabit: Deinde, cum id *aliena culpa* accidisset, ostendit se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctiùs in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate. quòd minus, quàm convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa demovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione demta, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes, 2 iidem utrisque ferè, qui superioribus assumptivis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, 3 in ipso non sit, supplicium reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium

1. Audaciam sui conquestione.] Conjecit Lambinus, audaciam conquestio. quod secutus fuerat Gulielmius: non ausim ego; Palatinis nihil variantibus.

2. Iidem utrisque ferè.] Lambinus utrique, quod & in Grevenb.

& Palat. secund. tert. at enim prim. utriusque.

3. In ipso non sit.] Delevi voculam, aut, quæ his præmittebatur, fusu Palatini secundæ.

cium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcæ sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab fenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in fenatu eum quoque dicit, qui porcæ tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate, & potestate imperator, qui videret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam tu participes factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris, in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendumne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est: quod paulo post intelligitur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocavit, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum demovebat: sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque¹ ex omnibus honestatis, & utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officii, juris, potestatis sit quæri oportebit, & fuerint ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquektionis habebit, sumi oportebit. *Concessio* est, per quam² non factum ipsum improbat, ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. *Purgatio* est, per quam ejus qui accusatur non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem. *Imprudentia* est, non scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: Ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolatos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sine supplicio dignus. *Casus* autem inferretur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstidisse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex esset, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. tum subito³ magnis

commotus tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causâ, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcesserunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præstò non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subito accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus es. Judicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio dignus sit. *Necessitudo*³² autem inferitur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestatas esset: vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessariò sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cum rostratam navim in portu⁴ deprehensam lex publicavit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatas in portum conjecta sit, oporteatne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est, ostendere *difficile*, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo *turpitudinem* videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absolutâ jurisdictione, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissâ sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit. Defensor autem con-³³ versis omnibus his partibus poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quod non ablit-

à cul-

1. Ex omnibus honestatis & utilitatis partibus.] Ita & Pal. sec. nam editio prima, omisit honestatis & : ideo videlicet quod reperisset in antiquis, & omnibus honestatis partibus, & omnibus utilitatis partibus; quod & in vulgata: arbitrareturque alterum membrum esse è varia lectioe.

2. Non factum ipsum improbat.] Sequentia volunt legamus, probamus; quod & Vossius noster vidit electis illis Oratoriarum Institutionum libris: neque aliter Pall. sec.

3. Magnis commotus tempestatibus.] Est à Pal. sec. quemadmodum conjecerat Lambinus. retrò cusi commotus.

4. Deprehensam lex publicavit.] Lambini editio, lex jubet publicari, sed præter editionem casam & Pall. tres.

5. Aut nisi fecisset, præcaveri.] Editionum prima, aut ne sic fecisset præcaveri. quomodo & Palatin. secund. nam prim. tres priores voces non habet; offendi tamen vulgatum in Palatin. tertio. Lambinus sinxit, ac ne si faceret, præcaveri. Gulielmius scribebat è plerisque Suetrii libris, aut nec fecisset præcaveri; quod non contempserim.

6. Potestatem vindicandi.] Ita quoque Pall. prim. ac tert. Item Grev. & Suffridæi. recepta lectio judicandi.

à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde NIHIL INDIGNIUS esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quaeratur. defensoris conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum *animum non eventum* considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inesse omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessionem loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, idè quòd C O N C E S S O peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd si, iudices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causa, *uni delicto* ut ignosceretis postulare, ¹ tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, iudices, à vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ² ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quamquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnumquam est, & in senatu, aut consilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est; & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimum, & ejus consilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit. nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facile probabat, cum conjecturali constitutione uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adjungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulat, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo *boni* quam *malii* profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua exstant, proferre: Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui fu-

turum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum ³ aut jam à majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros proferre, quibus *majora delicta* concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam demonstrabit, ⁴ aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficia, quam maleficia: aut, CUM BENEFICIIS honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum M I S E R E R I oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoratur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum ductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Juridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut poenæ ratio quaeretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quaeritur, exposuimus. Restat nunc, ut de præmio, & de poena explicemus. sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quaeritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, ⁵ cum genere primò, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus c o s. quosdam in ceteriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui *hostes* populi Rom. esse dicerentur: quòd tamen excursionibus, & latrociniiis infestam provinciam redderent, consecratus est, & confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad iudicationem pervenire: propterea quòd,

1. *Tam dignum vestra mansuetudine, &c.*] Secutus sum Victorianam, cui favet etiam editio princeps, item Pal. tert. nam pr. *tunc dignum, &c.* at sec. *tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute, &c.* quod quidem restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Grev. item liber Augustanus, in quo nihilominus remanet, *tamen pro tam.*

2. *Ad ignoscendi voluntatem ducere.*] Pal. pr. *inducere.* sec. *deducere,* quod & in edit. prima,

3. *Aut jam à majoribus in primis, &c.*] Pall. repetita vocula, *aut in primis.* Grevemb. *majoribus aut primis;* quomodo emendatum in

Pal. tert. videturque probasse Gulielmus. maluisse ego cum libro Augustano, à *majoribus primis.*

4. *Aut postea odium esse acre susceptum, &c.*] Pal. prim. *ab re susceptum.* sec. tert. *hac re susceptum.* utrumque habet quo se tueatur; præsertim ultimum, quod & comparat in amplissimi Caroli Rechlingeri membranæ Ultricianis.

5. *Cum genere primò.*] Vox *primò* non exstat in ullo Pall. habet tamen editio princeps. Grevemb. præsert, *genere primò & forma,* sine illo *cum,* aut *tum etiam.*

quòd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, Oporteatne pena affici: in hac, hujusmodi, Oporteatne primum dari. Nunc
 38 ad primum quaestionem appositos locos exponemus. Ratio igitur primum quattuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in primum genus, in facultates. *Beneficia* ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex causa considerantur. Ex sua vi quaerentur, hoc modo: Magna, an parva: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, an falsa quam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, Si tum, cum indigeremus: cum ceteri non possent, aut nolent opitulari: si tum, cum spes deseruisset. Ex animo, Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere possit. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industria fortuna obtulisset. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris infuserit: eequid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis primum sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam primum aliquem affici negarit oportere: aut
 2 num jam factis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num hujusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset; non, quia fecerit, primum: aut num ante tempus primum petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut num, quòd supplicium aliquod vitet, eò primum postulet, ut, de se praedictum factum esse videatur. In primum autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, quanto quaque res primum digna sit, considerabitur. Deinde, apud *maiores* quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quaeretur. Deinde ne is honos
 3 nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem primum postulante dicit, locus erit communis, *PRÆMIA* virtutis & officii, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, *MUNUS* homines virtutis cupidos fore, virtutis primum pervulgato. quæ enim rara, & ardua sunt, ea ex primum pulchra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari primum tales homines affici videant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui primum petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui primum affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsam iri, si ipse primum non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium primum postuletur: in quo utrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, *FACULTATES* augere, non minuere, oportere, & *IMPUDENTEM* esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem factis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.
 40 In scripto versatur controversia, cum ex scriptio- nis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scri-

ptum duas plureisve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: *HERES MEUS UXORI MEÆ VASORUM ARGENTEORUM FONDO MAGNICO, QUÆ VOLET, DATO.* Post mortem ejus vasa magna, & pretiosè calata petit à filio mater. ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguum scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quaeratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quaeritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nani facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributa sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus existet: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *MERETRIX CORONAM AUREAM NE HABETO. SI HABUERIT, PUBLICA ESTO,* contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab adversariis dicitur, minimè ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, *qua volet*, si heredis voluntati permitteret. eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit.

Ex

1. *Cum spes deseruisset.*] Ad textum hæcenus, *ostentatus sit*, cujus nullum iudicium in Pal. sec. aut Grev. ideoque abjeci.

2. *Num factis, &c. honos habitus sit.*] Editio Lambini habet appositum oræ, fortè *honoris*, non alterum æquè Latine dicitur; ut pluribus ostendi in libellis Suspicionum.

3. *Nimium pervagetur.*] Lambinus ait esse, qui autument substituentium, *pervagetur*, quod ea voce mox utatur, at ideo mihi minime quid mutandum videtur.

4. *Ea experiundo pulchra, &c.*] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grev. neque recedebat ed. antiqua; nisi quod ea *experiendo*, deinceps publicata, ea ex *premio pulchra, &c.* quam lectionem non sollicitatem, nisi à nostra stetit etiam mss. Lambin. item Reehling.

5. *Deliberari putent?*] Lambinus emendat *deliberari*, mihi videbatur ferri posse vulgata; Si vellemus in dubium vocari an operæ pretium fecerint. alioquin veniebat sub stylum, *deliberari*. videatur & hujus libri cap. penultimum.

42 Ex scripto & sententia controversia consistit, cum alter ver-
bis ipsis, quae scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scripto-
rem sensisse dicit, omnem adjungit dictionem. Scriptoris
autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum sem-
per ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum
aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod in-
stituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc
modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem
autem haberet, in testamento ita scripsit: ¹ SI MIHI
FILIUS GENITUS UNUS, PLURESVE, IS MIHI HERES ESTO.
Deinde quae assolent. Postea, SI FILIUS ANTE MORITUR,
QUAM IN TUTELAM SUAM VENERIT, TU MIHI, DICEBAT,
SECUNDUS HERES ESTO. Filius non est natus, ambigunt
agnati cum eo, qui est heres, si filius ante, quam in suam
tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc
dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scri-
ptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola de-
monstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam
esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum,
qui sententiam inducunt. in quo non simplex voluntas scri-
ptoris ostenditur, quae in omne tempus, & in omne factum
idem valeat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus
interpretanda dicitur. Ea partibus juridicalis assumptivae
maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in
eum, qui, cum lex *aperiri portas noctu* vetaret, aperuit
quodam in bello, & auxilia quaedam in oppidum recepit,
ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope
muros hostes castra haberent. Tum relatio criminis, ² ut
in eo, qui, cum communis lex omnium hominem *occidere*
vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre co-
naretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui,
cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, praes-
titerat: quia sumtum *quisfor* non dedit, profectus non
est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam,
ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: &
per casum, ut in Eurotae fluminis magnitudine. Quare aut
ita sententia inducitur, ut unum quiddam voluisse scriptor
demonstraretur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc
voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his lo-
cis plerumque omnibus, majore autem parte semper pote-
rit uti: Primùm scriptoris collaudatione, & loco commu-
ni, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spe-
ctare oportere: & hoc eo magis, si *legitimum scriptum* pro-
feretur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod
vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum
cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid fa-
ctum, quid juratus iudex: quem locum multis modis va-
riare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam
contra dici possit: tum ad iudicis officium revertentem, &
ab eo quaerentem, quid praeterea audire, aut expectare de-
beat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, pro-
ducendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse
eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendit
neget: utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neu-
trum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quod homi-
nem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In
hoc ita commemorari conveniet, quasi nihil praeterea dicen-
dum sit, & quasi contra dici nihil possit, saepe id, quod scri-
ptum est recitando; saepe cum scripto factum adversarii
configendo; atque interdum acriter ad iudicem ipsum re-
vertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid
juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem du-
bitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget ali-
quid adversarius. Cum & scriptum aperte sit, & adversarius

omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpre-
tari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea,
quae contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicitur,
si aut profus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud de-
monstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus,
controversia, aut causa assumptiva inferetur, quamobrem
scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si
aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is, qui scripto
utetur, hoc dicit, non oportere de ejus voluntate nos argu-
mentari, qui, ne id facere possemus, ³ iudicium nobis reli-
querit suae voluntatis: multa incommoda consequi, si in-
stituatur, ut à scripto recedatur. nam & eos, qui aliquid
scribant, non existimatos, id, quod scripserint, ratum futu-
rum: & eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil
habituos, si semel à scripto recedere consueverint. Quod
si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios,
à voluntate ejus stare: nam multo propius accedere ad scri-
ptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris inter-
pretaur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex
ipso scripto spectet, quod ille suae voluntatis quasi *imagi-
nem* reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur.
Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primùm erit
contra dicendum: quàm absurdum, non negare contra le-
gem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire.
Deinde conversa omnia esse: antè solitos esse accusatores
iudicibus persuadere, affinem esse alicujus culpae eum, qui
accusaretur: causam proferre, quae eum ad peccandum im-
pulsisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquit.
Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas
partes multae convenient argumentationes. Primùm nulla
in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire:
Deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi
legem, ut in ea non oporteat. Postremò si in hac quoque
lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere.
Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque
ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse
45 non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere,
quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum pu-
tasset: consuesse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti.
Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas,
& maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit
exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scripto-
rem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid
excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil
aliud esse, nisi legem tollere: idè quod, cum semel causa
consideretur, nihil atineat eam ex lege considerare, quippe
quae in lege scripta non sit. Quod si sit institutum: omnibus
causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint,
vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege,
in quam jurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudici-
bus iudicandi, & ceteris civibus vivendi rationes *perturba-
tum* iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices ne-
que quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit,
recedant: neque, ⁴ quo pacto aliis improbare possint, quod
contra legem judicaverint: & ceteros civeis, quid agant igno-
raturus, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quae in
mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi praes-
cripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea
quaerere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur ne-
gotiis: cur reip. munere impediuntur, ⁵ cum saepius feriis
suis rebus & commodis fervire possint: cur in certa verba
jurent, cur certo tempore convenient, certo discendant: ni-
hil quisquam afferat causae quo minus frequenter operam
reipub.

1. Si mihi filius genitus unus, &c.] Ita Pall. & Lambiniavi, nam editio prima, Si mihi genitus sit filius unus. sequentes, Si mihi filius genitus fuerit unus. Lamb. finxit, filius genitur unus; non necessario.

2. Ut in eo qui, &c. tribunum militum suum, &c.] Mil. & olim vulgati, eo milito qui; ut patem referendum, ut in eo milite qui, &c. tribunum suum, &c.

3. Iudicium nobis reliquerit suae voluntatis.] Palat. secund. tert.

Grevenbruch. iudicium, hereo in eligendo.

4. Quo pacto aliis improbare possit.] Victoriana alios; Lambini, in aliis improbare; inembranæ Suffridi nostri probarem. an fuit? improperare aut exprobrare.

5. Cum saepius feriis suis rebus.] Adjeci vocem feriis, fide Pall. sec. tert. ac Grevenb. ejus loco erat in pr. necessariis, interpretamentum scilicet alterius.

reipub. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quæ-
 46 rere ab iudicibus, si ¹ eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere? passurine sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & litteris mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maximè commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum *populo* cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. quòd si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: ² se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cum summè inutilia, tum multo turpissima sint; legem cujuscemodi sit, in præsentia conservari à iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cum scriptum sit, amenitiam esse, ejus, qui peccarit potius, quàm legis ipsius verba cognoscere. His, & hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi; eam tamen minimè oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui contra scriptum dicet, *æquitatis* aliquid afferat oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator derogat, omnibus partibus justius, & probabilius accusare videatur. ³ Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiam si nollent, necesse esset. hæc autem etiam si necesse non esset, ut vellent contra judicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum: ut sententia quoque, & voluntate scriptoris non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque
 47 constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem *æquitatis* causæ demonstratur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunque causam assumeret, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adversarios dicet oportere causas accipi: demonstrabit, NULLAM esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: OMNIA supplicia, quæ à

legibus proficiantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine *judices*, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quisvis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intellexerit, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea quæ-
 48 rere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit *verba* spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quòd adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & *JUDEX* is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm *INDIGNUM* sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambiguum aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profuit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commo-
 49 dum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet, idè quòd, si id, quo nititur adversariorum causa, subdlexerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. ⁴ Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui à scripto dicet, leges *ex se*, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & *LEGIBUS* antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur. Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: *LEX* est, *QUI TYRANNUM OCCIDERIT, OLYMPIONICARUM PRÆMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU*

1. *Ejus rei causam, &c.*] Primitus *cui causæ*, quod & in Grev. at enim Pall. *causa*. quod ferè malim. Lambinus, *causam* abiecit.

2. *Se actiones videre.*] Palat. prim. *accessiones videre.* & blanditur auribus.

3. *Nam superior oratio hoc omnis faciebat.*] Lambinus transponit,

Nam superior omnis oratio hoc faciebat, non volentibus mss. nimirum ignorabat hoc positum heic *ἀντὶ τῆς* *hæc*, antiquè.

4. *Loci autem communes certis, &c.*] Editio veterrima *ceteri*. neque aliter Grevemb. Pal. prim. sec. nam *teq. ceteris*, quod & in Victorini antiquiore editione.

STRATU DEPOSCITO, ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex: TYRANNO OCCISO, QUINQUE EJUS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATUS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheras in Thessalia tyrannidem occupavit, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utranque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, idè quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur leges oportet *contendere*, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possunt, quia discrepent inter se: ea maximè conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit. nam *postrema* quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur. nam maximè conservanda est ea, quæ diligentissimè sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam: utra communiter in plureis; utra in aliquam certam rem scripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, ² promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrùm statim fieri necesse sit: utrùm habeat aliquam moram, & sustentationem. nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctiùs & firmiùs id videatur esse quod apertius descriptum sit: Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: Postremò facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione *utraque* lex conservari videatur: & adversariorum ratione, altera sit necessariò negligenda. Locos autem communis, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

50 Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod usquam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex est, SI FURIOSUS EST, AGNATORUM, GENTILIUMQUE IN EO, PECUNIAQUE EJUS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA 3 PECUNIAQUE SUA LEGAVERIT, ITA JUS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITUR, FAMILIA, PECUNIAQUE EJUS AGNATORUM, GENTILIUMQUE ESTO. Quidam iudicatus est parentem occidisse. ei statim, quod evadendi potestas non fuit, lignæ soles in pedes inducæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, ⁴ in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testis adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt, tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa

lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimatur potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habuerint testamenti faciendi potestatem. Locos autem communis hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proterras, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæratur, rei, de qua constat simile esse videatur. ⁵ Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat: neminem dubitaturum arbitratum sit: Postea multis in legibus multa esse *præterita*, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur: Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus antè dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: *periclitari* omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pœnæ, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Locis communes à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, hujusmodi: conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit. Definitio est, cum in scripto verbum aliquid est positum, cujus de vi quæratur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO: EORUM NAVIS ET ONERA SUNTO, QUI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quandam natantem, & manus ad se tendentem animadvertent: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementiùs jactare cœpit, usque adè, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in *gladium* in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter faucibus facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia. nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa

1. *Quæ diligentissimè sancta est.*] Sic P. Manut. & Lambin. nam prius exculi, quæ diligentissima & sancta est, quod & in Pal. pr. & tert. quippe sec. diligentissimè scripta est.

2. *Promptius ad causam.*] Sic scripti omnes; maluit Lambinus propius, non à se tamen, sed à Petro Fabro, qui videatur ad L. lxxx. π. de regulis juris.

3. *Pecuniaque sua legaverit.*] Pal. sec. ac tert. *legasset*, legendum scilicet *legasset*.

4. *In quem coniectus.*] Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi possit, *conclutus*; quod ferè queat.

5. *Postea admirationem percontatione.*] Lambin. interposuit *cum*, sed non è libris, iis enim adest *per contentationem*, neque *spereverim*.

ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur. Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quò non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad finem horum generum accommodati. nam placet, in iudicali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem. in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non grave remur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores: sic res apertæ, obscuriores fieri

52 oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus. Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum: quod genus, pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, racentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur, quæ autem in secundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas & utilitas: vitandarum, turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. de utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus.

53 Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera junctæ sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnis res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. nam virtus, est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. 1 Prudentia, est rerum bonarum, & malarum, & utrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. Justitia, est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas,

& ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit. 2 Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inferuit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam 3 sanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obturatum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, quod aut leviter 54 à natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut siquid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. 4 Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur. Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perperatio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia, est rerum magnarum, & excelsum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certè cum spe collocavit. Patientia, est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, ac diuturna perperatio. Perseverantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permanens. Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, 5 consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi 6 temerè in odium alicujus investitionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, clarum & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumentum, petenda sunt. quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à brevitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia: verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentia contrarium est diffidentia, & ea re vitium est: Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseverantia finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc 55 de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo 7 ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia.

Glo-

1. Prudentia, est rerum bonarum & malarum, & utrarumque scientia.] Mss. nostri non agnoscunt copulam &, unde factum puto ut Lambinus ediderit, & malarum, neutrarumque scientia, erat in Pal. sec. malarum utrarum vitandam scientia. quod excutient feriatiores.

2. Natura jus est, &c.] Pal. omnes, item primitus cusi, Naturæ. sed reciperem, nisi sequeretur mox, consuetudine jus est, &c.

3. Sanguine conjunctis, patriæque benivolis.] Hæc mutavit Lambinus, sed nullo præeunte manuscripto.

4. Par, quod in omnes æquabile.] Sic posui præeunte Pal. sec. tert. & Grevenb. vulgata inter omnes.

5. Consilii gubernatione regitur.] Pal. prim. initio habuit gubernatione; unde fit ut non abhorream à scriptura Grevenb. consilii ratione regitur.

6. Temere in odium alicujus investitionis concitati.] Lectio minus vera, ineptit enim hæc definitio, neque integrat eam Lambinus, reponendo, inferioris. Pal. sec. habet alicujus investitio concitata. tert. alicujus investitionis concitati.

7. Ducunt ad se.] Lambinus abscedit ad se. & verò non comparant in Palat. secund. aut tert. aut Grevenb. non tamen est dederit sententiæ.

Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna quætoritas. Amplitudo, potentia, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus: ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem, quorum quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorum relinquitur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classis, nautæ, milites, socii: quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ & incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque potentis sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta, atque integra conservatio. Potentia, est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quàm brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omneis, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest: quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incidunt, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficilis, in illa superiori, positiue fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplicis & absolutas. Nam aliter dicere solemus: necesse est Casilinensem se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint

fame perire. si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quòd sive velint Casilinensem se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cum eam *nulla ratione* lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam *adjunctionem* nominamus: ¹ pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adjunctio: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: *EXTRA QUAM*, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. nam omni tempore ² id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo; necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. cuius rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum *incolumitati* consulerimus, quod sit in præsentia ³ de honestate deliberatum, virtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos *honestatis* rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, ⁴ vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. ⁵ In *commoditatis* verò ratione, modò illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogeretur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam judicemus. *Affectio*, est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi solent, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Ulysses transit: & pecuniam in mare dejicere, inutile: at non eo consilio, ⁶ quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam *ex tempore*, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere

1. *Pariter autem esse multas.*] Ita Manutiana nupera, neque aliter Pal. secund. alii enim voce immissa, *invenias esse multas*; non necessario. repetitur quippe superius *reperias*. Prima editio præfert: *propter hæc autem invenias esse multas*, quam secuti sunt Victorius ac Lambinus.

2. *Id pertinebit, ut aut ad honestatem, &c.*] Pal. secund. *id pertinebit, ut honestam ad partem.*

3. *De honestate deliberatum.*] Ita quidem hodie legitur; sed antiquitas cusi exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. mutavit-

que Lambinus in *deliberatum*, forsitan bene: ita tamen ut sumatur non à *libro*, sed à *libra*.

4. *Vel in præsentia quiescere.*] Sic omnis scripta lectio; primitus cusi, *ut in præf. deinceps vulgati, & in præf.*

5. *In commoditatis verò ratione.*] Quatuor hæc voces non sunt in Palat. secundo. Grevenb. autem eorum loco habet, *In commoditatis tantummodo illud, &c.*

6. *Quo Aristippus fecit.*] Pal. sec. item Grev. *dejecit*, adeo ut suspicer utramque vocem esse ab interprete.

tere arbitramur. Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet: partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paulò antè dictum est: Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraneas, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & quæia sint, intelligentur. Videre autem in lau-

dando, & vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus *usus* sit. nam fortunam quidem & laudare, stultitia; & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventionione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TULLII CICERONIS,

A D

Q. FRATRREM,

DIALOGI TRES

DE ORATORE.

DIALOGUS, SEU LIB. I.

COGITANTI mihi sæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima¹ republica, cum & honoribus, & rerum gestatum gloria florent, eum vitæ cursum tenere poterunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent.² Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum, & propè ab omnibus concessum arbitrarer, ³ si infinitus forensium rerum labor, ⁴ & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graves communium temporum, tum varii nostri casus *sefellerunt*. nam qui locus, quietis, & tranquillitatis ⁵ plenissimus fore videbatur, in eo ⁶ maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates existerunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post con-

fulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos ⁷ à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel resp. tribuct otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi verò, frater, neque horitanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quiscquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac ² mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; ⁸ quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecuti sumus; aliquid iidem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego ⁹ prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniis

1. *Quæ simili esse in genere.*] Dicitio esse, non extat in Pal. secund. Gulielmus eam mutabat in *exse*.

1. **R**epublica, cum & honoribus, &c.] Pall. aliquot, item Memmianus, quoquomodo, unus & alter quomodo; quod & in Francisci Pithæi libro quem excoisit Gulielmus.

2. *Ac fuit tempus illud, cum mihi.*] Pal. pr. non agnoscit tempus illud. Pithæanus præter duas illas voces omisit & tertiam. Palat. nonus conveniebat cum edit. Veneta anni MCCC LXXIII, habebatque, *Ac nunc quidem quoque mihi*, quomodo tamen nulli præterea codd. nostri. Meo iudicio, probum videtur, *Ac fuit cum mihi, &c.*

3. *Si infinitus forensium, &c.*] Lambinus syllaba priore expuncta, obtrusit nobis, *fnitus*, sed contra omnes Pal. novem.

4. *Et ambitionis occupatio.*] Hotomannus lib. 11. observ. cap. 5. emendat, ut *amb.* quomodo item placebat Gulielmio. abnuunt tamen omnes miss. de quibus Pal. prim. & sec. item præterea Pith. & Memm. *curfu*, non *decursu*.

5. *Plenissimus fore.*] Pal. prim. sec. item Mem. & Pith. denique C. à Gulielmio collatus, *plenus*.

6. *Maxima moles molestiarum.*] Adseivi vocem *motes*, quod extaret in illa veteri editione, firmaretque eam Pal. tert. sept. nonus.

7. *À communi peste depulsi.*] Haud aliter Pall. omnes, non video tamen quid sibi velit vocabulum *peste*, nescio an reponendum *peffore depulsi*, aut simile quid, sed potius totum eradicandum est, ut volebat Lambinus.

8. *Quoniam quæ pueris.*] Hæc est scriptura Pall. novem. Lambinus contentus sequi Victorium qui publicavit, *quædam pueris*.

9. *Prudentissimorum hominum artibus.*] Ita Pal. prim. secund. duo Memmiani & Pithæanus, & rectè; solet enim noster opponere prudentiam oratorum loquacitati rabularum. vulgata, *eruditissimorum hominum*.

ois præditos intuenti, querendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam *in dicendo* admirabiles existissent. nam, quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui scilicet hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli *duces* ex hac una civitate præstantissimos pænè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Jam vero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare rempub. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam majorum existunt, cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus *singuli* tolerabiles oratores invenirentur. Ac, nequis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, ut cum boni senatoris prudentia comparandum putet: convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas judicabit. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi *parentem* eam, quam *φιλοσοφίαν* Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcumque possent, vel scientiæ perveſtigatione, vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines existunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium pænè in finitam vim, & materiam, scientiæ cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam *poëtarum* egregiorum existisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur: ut in ceteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum est à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorere. Ac ne illud quidem verè dici potest, 7 aut plureis ceteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiori, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ semper eloquentia

princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, 9 in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hac ipsa civitate profectò nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ studia vigerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, *diuturnitas pacis* otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni entendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri studio omni entendum putavit. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio affectus esset, adjungere-tur *usus* frequens, qui omnium magistrorum præcepta saperet. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, 10 proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum, multum ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. 11 Quis enim aliud in maxima discipulorum multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse cause putet, nisi rei quodam incredibilenam *magnitudinem, ac difficultatem*? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio, conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti, quòd omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet *lepos* quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevis & respondendi, & laceſcendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis *antiquitas* exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia 12 negligenda est. Nam quid ego de *actione* ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium *memoria*? quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulari elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum

rum

1. *Plures in omnibus rebus.*] Ita Memmiani duo, Pith. & C. præter Pal. prim. ac sec. vulgata, *omnibus artibus*, minus rectè. mirantur enim omni in re summam excellentiam.

2. *Consilio & sapientia.*] Pall. priores numero ac bonitate istud præferunt: posteriores *sententia*, quod placuit Wouverio, quod & bonus Senator sententia regat rempubl. & privatorum controversias consilio dirimat.

3. *Convertant animum ad ea ipsa, &c. circumspiciatque.*] Non istud modo habent Pall. nostri, sed & olim impressi sequentes, *corr. an. & ea ipsa, &c. circumspiciat, quique in iis, &c.*

4. *Quamque multi; sic facillimè.*] Sic Pall. quart. sext. sept. oct. rotundius sanè vulgato *multi sint: facillimè*; quod & ejecerat fide unius m. Lambinus.

5. *Quæcumque possent, vel, &c.*] Pal. plerique & tres Gallicani à Gulielmio excusati, item editio princeps, sic scriptum habent. *Vulgata essent, vel.* quod jactantius fuerit quam verius: retinendum

tamen putabat Gulielmus.

6. *Scientia cogitatione.*] Non fecus trias Gallicanorum, nec non Pall. priores duo publicati, *scientia & cogitatione*, minus nervosè.

7. *Aut plures ceteris artibus inservire.*] Si fides habenda Pall. melioribus, ut & Pithæano, abjiciendum veniet dictio *artibus*.

8. *Semper eloquentiæ princeps esse, &c.*] Memmii scriptus *eloquentia*.

9. *In quibus summa dicendi vis, &c.*] Gulielmus putabat *vis* esse à librario; ita Petronius, *summa carminis*, sed sic tamen rursus loquitur noster libro 1. de Oratore cap. 53. circa finem.

10. *Proposita præmia.*] Pall. & Gallicani *exposita*, quod vel ideo revocandum, aut utrunque expungendum, satis enim erat, *præmia*.

11. *Quis enim aliud, &c.*] Tofanus, Pith. Memm. item Pall. prim. ac secund. *Quid enim quis aliud.*

12. *Negligenda est.*] Liber Langii, *concedenda est.*

rum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id quod experunt, consequi posse confidunt.

6. Ac mea quidem sententia NEMO poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ nisi subest, res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pænè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere *nescire*. quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcumque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundanteis, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse à ceteris dictionibus, eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæstia, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamque non ab incunabilis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cum illa *preteant*, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem, Græcis anteponam. CUM igitur vehementius inyeheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse. venisse eodem, focer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in repub. focius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maximè familiares, & in quibus *magnam tum spem* majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non *impendere* illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, & 3 tantus in jocando lepos, ut 4 dies inter eos cu-

ria fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi majores natu satis quiescent, & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævola duobus spatiis, tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur Crassum, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam hæc tua platanus admonuit: quæ non minus ad opacandum hunc locum paralis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: 7 & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam: pulvinisque poposcisse, & omneis in iis sedibus, quæ erant sub platano, confedisit dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quandam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non *equalibus* suis solum anteponebantur, sed cum majoribus natu compararentur: Neque verò mihi quidquam inquit, *prestabilis* videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit: unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam *admirabile*, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam *jucundum* cognitum, atque auditum, quàm sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & polita? aut tam *potens*, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam porro *regium*, tam liberale, tam magnificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam *necessarium*, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel 8 provocare integros, vel te ulcisci lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc ENIM uno præstamus vel maximè feris, quod colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem QUIS hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsi antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus, QUÆ VIS alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pænè innumerabilia, conlecter, comprehendam brevi. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatio, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ *reip. salutem* maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescenter: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & *reip. emolumento* esse possi-

1. *Quæ nisi subest res ab oratore, &c.*] Pall. iidem, nec non Pith. & Memmii unus, *quæ nisi sit ab oratore.*

2. *Quæcumque sit proposita.*] Gallicani illi duo *posita*, quod placuit Gulielmio: nec abhorrerem ab eo ipse, nisi alterum invenissem in omnibus Pall.

3. *Tantus in jocando lepos.*] Pall. duo illi priores *loquendo*: neque aliter Gallicani duo, facitque pro eo superius illud cap. 5. *Accedat eodem oportet lepos quidam.*

4. *Dies curia, &c.*] Non possum probare interpretationem Lambini, capioque simpliciter, diem transactum in rebus severis. ut solet ubi agitur in curia. convivium autem fuisse pro jocunditate loci otique.

5. *Et in ambulationem ventum esset: dicebat, tum Scævola, &c.*] Ita Pall. duo. Lambinus id recepit quidem, sed delevit *dicebat*,

quod tamen in mss. omnibus. vulgata, omisso &, habebat, *in ambulationem esse dicebat, tum Scævola.*

6. *Ad opacandum hunc locum.*] Pith. & Memmii unus, *placandum*: quod tale putabat Gulielmius, ut in id inquiri posse putaret. Palatini adhærescunt vulgato, nisi quod quidam *occupandum*; alii *opacandum*.

7. *Et quod ille.*] Sic tres Gallicani & duo Pall. item editio princeps. sequentes, *sed quod ille, &c.*

8. *Provocare integros.*] Sic Pall. meliores à manu prima, & Gallicani duo, & videtur heic locum suum habere debere, ideoque eieci hæctenus vulgatum *improbos*, vocem nihili, heic præfertim.

9. *Ad hunc humanum cultum, &c. deducere.*] Pall. sec. item Gallicani in hunc, æquè bonum.

possitis. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Laeli, soceri mei, aut de hujus generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti alterum, quod, remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusque sepiisse? aut verò reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores, & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactiorem mente, non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim *detrimenda* publicis rebus, quàm *adjumenta* per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpè aliàs, & maxime censor, saluti reipub. fuit, atque is non accurata quadam orationis copia, sed *nutu*, atque *verbo* libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At verò ejus filii disertis, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidis ad dicendum parati, eum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista *præclara gubernatrice*, ut ais, *civitatum*, eloquentia, ¹ rempublicam dissipaverunt. Quid? leges veteres, moreque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus, quid? religiones & cærimoniarum, quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmiliam Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolesecentulus perculisti, ignarum legum, hæstrantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est. Quod verò in extrema oratione, quasi tuo jure funxisti, oratorem ² in omni sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, ³ multisque præfessum, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temerè irruisses.

Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, ⁴ ceterique in suo genere Physici, ⁵ vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges. jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & eum universi in te impetum fecissent, tum singulæ *familia* litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, ⁶ id te ipsum scire negaret. Stoici verò nostris disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripserunt ostenderent. Mistos facio Mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ⁷ ne minima quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo, satis id est magnum, ⁸ quod potes præstare, ut in iudiciis ea causa, quæcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris. hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & discipulari solere. audivi enim summos homines eum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Æschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebatur, acerrimum, & copiosissimum. vigebar auditor Panætii illius tui Mnesarehus: ⁹ & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus unà panè repelli voce oratorem à *gubernaculis* civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia, & concioneulas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tunc Athenis eum Carneade diligentius legi Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi ¹⁰ in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. verbi enim controversia jamdiu torquet *Graculos* homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodò in jure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. NEQUE ENIM sine multa pertractatione omnium rerum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ¹¹ ac moribus, in his ipsis rebus satis calidè

1. *Rempublicam dissipaverunt.*] Ita Pall. novem. sed enim Pithæaus, *dissipaverunt*; forsitan *dissperaverunt*, annotatum Gulielmio.

2. *In omni sermonis disputatione.*] Lambinus ex nescio quibus mss. reposuit, *in omni sermone*. sed nolentibus Palatinis, Gallicanisque.

3. *Multisque præfessum.*] Haud aliter quoque Pall. aliquot. meliores nihilominus, *præfessum*, quomodo in culis ante Lambinum.

4. *Ceterique in suo genere Physici.*] Sic quidem pr. & alii Pall. verum sec. tert. quart. quint. sext. sept. item Pith. non agnoscunt illud *genere*. quod placet. quintus ad oram habebat, *jure suo*. quomodo edidit Lambinus, ex Langii, ut suspicor, mss.

5. *Physici, vindicarentque ornati homines in dicendo, &c.*] Pal. pr. ac sec. spernunt, *quæ ornati homines*. est ad oram primo *vindicarent ornati omnes, &c.* quod mallem.

6. *Id te ipsum scire negaret.*] Pal. pr. & Memmii membranaceus. antea *culi ipsum negare cogeret*.

7. *Ne minima quidem societate contingitur.*] Est à Pall. neque divertit Tofanus aut Pith. sicque etiam editio Victorii. vulgata, *conjungitur*.

8. *Quod potes præstare.*] Obtrudant nobis mss. *potest*, neque ab eo abhorreere possum.

9. *Et Peripatetici Critolaus & Diodorus.*] Pall. duo potiores, iteque tres Gulielmiani, *Critolai Diodorus*; quod ob angustias temporis non examino, alii faciant licet.

10. *In oratoribus irridendis.*] Pal. sec. & Pith. respuit pronomen *in*. & sic alibi locutum annotavit Gulielmius; nominatum lib. 14. ad Atticum Epist. 1.

11. *Ac moribus.*] Rectè, etiam præcessit *morum*, quod reposui fide membranarum omnium, cum prius fuisset *moris*. prius enim signat consuetudinem gentis publicam; illud verò privati ejusque indolem.

vidē versari, & peritē potest. qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectē tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositē, ornate, copiosē eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? DICENDI enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus: materies illa, fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si remot Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quarimus. Etenim videmus, iisdem de rebus sejunctam quosdam, & exilter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chryppum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ¹ in arte aliena facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem, & ornata, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita: aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui *rhetorici* vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? ² quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causisque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus ³ philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium *oratoris*, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, ¹³ & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuo ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellent. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod per sæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, ⁴ de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitu-

dine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, *sua hæc esse omnia propria*; nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis Philosophis tum Athenis discerebam. Cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermone interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus: de jure civium generatim in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem consemus in numero *eloquentium* reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemviros, qui xxi. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant hoc genere & Ser. Galbæ, & Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Numquam enim negabo, esse quasdam autem proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed ORATOREM plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omneis proprias esse oratorum contentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua *scientia* sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipub. genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis, explicantur. Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus, equidem non dubitabo, quod sentio dicere. physica ista ipsa, quæ paullo antè & mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. *illustrare* autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic Marco Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omneis in eo, quod scient, satis esse eloquentes*. Illud verius, NEQUE QUENIAM IN eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optimè sciat, ignarusque sit faciendum, ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quam ob rem si quis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam grav,

1. In arte aliena facultatem.] Sic Guilielmus ex Gallicenis, nam Pall. aut, ex arte alienam facult. quomodo olim editi, aut, in arte alienam facultatem.

2. Quæ nisi qui naturas, &c.] Passeratij conjecturam recepit Lambinus, quare nisi. non ne. essario. certe invitis mss.

3. Philosophorum proprius videtur.] Haud aliter olim eusi ac mss. nostri, quibus præterea est, Atque. Vulgata, Atque hic locus philoso-

phorum putatur proprius.

4. De communi civium, de hominum.] Lambinus heic frustra fluctuat. nam jus commune civium, est publicum hominum, est privatum. Guilielmus.

5. Tenui quodam exanguique sermone.] Est à Pal. sec. & chartaceo Memmii libro. nam alii aliquot & exanguis, plures, & exiguo, quomodo vulgata.

gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè & ornatè, & memoriter dicat. cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuiquam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quæcumque dere*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pænè hic meliùs, quàm ipse ille scire videatur. Sin de jure civili: tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin qua res inciderit, in qua de *natura*, de vitiiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum, (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcunque rem à quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in treis partibus est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertiae nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modò erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, *hominem* ignarum astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus Aratum, de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonum, poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac pænè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quæ velit. ² Namque illud quare Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem *perfectum esse* debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse arbitrarer. sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, NEMINEM ESSE in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: ut, qui *pila ludunt*, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facillè declaratur, utrum is, qui dicat, tantum-

modò in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. ³ Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quàm facere. tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omneis, comites ac ministras oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit, unus complexus omneis, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si *esse possent*, tu esses unus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsæ antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis *suspicari*. Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac *nostra vita*, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixisti, quamvis illi ornatè, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum: sed palæstræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui serò, ac leviter Græcas litteras attigissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, compluribus tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solelere versari, ⁶ pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem: & qui unam virtutem haberet, omneis habere, easque ipsas esse inter se æquales, & paris-

ita,

1. *Quam ipse ille scire videatur.*] Pall. & Gall. *illa*. nihilo pejus; si non melius.

2. *Namque illud quare Scævola.*] Tosani liber à Suffridò excussus: *Nam quod illud, Quæ Scævola*, forsitan rectius.

3. *Hæc cum ego prætor, &c.*] Memmii duo mss. item Pall. & Pithæanus, *Quæ cum ego, &c.* non damnem.

4. *Studium illud discendi acerrimum, &c.*] Sic plerique à Palatinis, neque secus libri quos evolvit Suffridus noster; quomodo dudum

conjecerat Hotomanus.

5. *Propter navigandi difficultatem.*] Tosani liber, *facultatem*. quod temerarium videri non debet.

6. *Pro se quisque, ut poterat, de officio.*] Editio vetustior, *pro se que quisque poterat*, neque aliter Pall. priores, nam tert. & Memmii: *pro se quisque poterat*; sine ut. quart. quint. &c. *pro se quisque eorum, quantum quisque poterat*. Gualtelmius putabat sufficere, *pro se quisque; de officio, &c.* omnis intermediis.

ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo uberius iisdem de rebus loquebatur, non quò aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academicus; *adversari* semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui *rhetores* nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra disertis homines, Athenienses; & in rebus, causisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret ESSE QUANDAM prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationibus constituendum, & 1 regendarum rerum publicarum, 2 excitabatur homo promptus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnis enim partem illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in rebus, de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, 3 usquam in eorum inveniri libellis. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de proœmiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fidè, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, 4 littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius experteis esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. CAPUT enim esse arbitrabatur oratoris, 5 ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur. id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & ut eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia retrusis, atque abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa 6 ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicium, vel populi, in omnem partem dicendo *permovendus*, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Huic respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, *nullam artem esse dicendi*: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, 7 ut & blandiri,

& suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quòd *consuetudo*, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabileis quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quòd ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebatur, nihil me didicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & *numquam fallentibus* rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenebant, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosceret, aut callidè aut copiosè dicere. 8 Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnantem in disputando esse visum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *Disertus* me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd cum statuebam disertum, qui posset satis acutè, atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem verò, qui mirabilis, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omneisque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fonte animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis qui 9 antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur *ambitione*, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fivimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, 10 scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quarimus: qui jure non solum *disertus*, sed etiam *eloquens* dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, &

Cotta,

1. Regendarum rerum publ.] Legit augendarum Gulielmius, sed præter mss.

2. Excitabatur homo promptus.] Hotomannus lib. 11. Observ. cap. 6. conjiciebat excipiebatur; quod arripuit Lambinus. forte exagitabatur, inquit Gulielmius, sed non opus erat aliquid mutare.

3. Usquam in eorum libellis.] Per contemptum ita dicuntur Rhetorum scripta infra cap. xxxiii. neque aliter Pal. pr. sec. Memmiani, Pithæarum. vulgati prius, in eorum libris.

4. Littera nulla in eorum libris inveniretur.] Apertum ferè glossema, in eorum libris. certe si reseceat, nihil defuerit sententiæ.

5. Ut & ipsis apud quos, &c.] Arbitratur aliquid deesse Gulielmius, aut certe legendum, & ut ipsis.

6. Ex orationibus Demosthenis.] Pith. liber, Demosthenis; ut & infra libro 11. cap. 23. filium fuisse Demostheni. antiquè, ut & alicubi pericli pro pericis.

7. Ut & blandiri & suppliciter insinuare iis, à quibus.] Sic nulli mss.

præter ferè Palat. prim. in quo tamen, *subtiliter*, quod & in uno Memniano, nisi quod ibi *insinuari*. at alter, & *suppliciter* & *subtiliter* his à quo quid esset petendum. Pith. habet, & *suppliciter* quibus, omisiss aliis. quomodo item penè Pall. ceteri, in quibus, ut & blandiri suppliciter iis à quibus, &c. quod & in editione principe, neque displicet nimis.

8. Quibus dicere Carneades, &c.] Lambinus edidit: *Quibus adijcere Carn. solebat*, quod est conjectaneum Hotomani. Gulielmius malebat: *è quibus dicere Carneades*; scilicet copiosè & callidè dicentibus.

9. Antequam ad discendum.] Ita legendum indicavit Hotomannus libro 11. Observ. cap. 6. confirmatque Palat. tert. quartus, forte & sequentes, sed non libuit ulterius consulere, cum haberem testimonium duorum.

10. Scribendumque dediderit.] Sic Pal. prim. etiam sec. sed is dedit, quod & in Gallicanis. vulgata amplius, *scribendumque majore opera dediderit*, superfluum.

Cotta, sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut verò penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi verò etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui¹ de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & per Drusum saepe tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, detulisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo *observare*, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium antepōnam.

22 Tum ille. Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paulò ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognossem, sed mehercule istius disputationis *insolentia*, atque earum rerum,² quæ quasi traduntur in arte, *inscitia*. Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, affecti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicatis, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit, Crassus,³ ut in cretionibus scribi solet, *QUIBUS SCIAM, POTEROQUE*. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Jam verò, ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non poterō, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini.⁴ Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assidissent, ex magna hominum frequentia *dicere* juberent, si quis quid quæreret? quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, *esse paratum* denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta, arbitrarer, aut

te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factum est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem 23 Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non *in libellis*, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguaque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam seiscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi *deum*, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo 5 excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo; mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars ita definitur, ut paullo antè exposuit Antonius, *ex rebus* penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis: non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accomodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ *observata* sunt in usu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadversa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quedam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quedam ad consequendam eloquentiam esse majora. Tum Antonius vehementer 6 se assentire Crasso dixit, quod 24 neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique Philosophi facerent repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui, petamque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse aliquid à me promississe, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magistratus, solebam in prensando dimittere à me Scævola, cum ei ita dicerem, me velle esse *ineptum*. 7 id erat petere blandius: quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsentem ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius,

1. De vi ac ratione dicendi.] Fortè *via*, inquit Gulielmius.

2. Quæ quasi in arte traduntur inscitia.] Haud aliter Pith. & Memm. unus. nam Pal. pr. *traderentur*. secund. *tradentur*. Verum alteri Memmiano abest, *in arte*, rectè. nam *tradere* artis verbum est, ut liquet ex cap. 28. infra. item libro 11. cap. 12. initio.

3. Ut in cretionibus scribi solet.] Est quidem à conjectura Francisci Duareni, lib. 11. Disput. Anniversar. cap. 42. sed cui proxime accedunt mss. nostri. nam est in Pal. pr. sec. *certioribus*, in tert. quart. sext. sept. *cretionibus*, Pith. *cretionibus*. vulgata præfert *conditionibus*, cui insistens Rob. Titius, sungebat *conditionibus*, lib. VIII. Locor. controvers. cap. 2. sed inconsideratè.

4. Atqui, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius

exposuit, &c.] Vetus editio, *Atqui, inquit Sulp.* hoc ostendi quod modò Anton. quod & in nonnullis mss. sed variante litera, ostende meliores. tamen Pall. habent tantum, *Atqui inquit hoc ostende quomodo*; neque aliter Memmii liber; nam Suffrid. nostri codd. *Atqui, inquit Sulpicius, hoc primum extende quod modo*, forsitan non male; hæctenus, dum deinde expungamus, quid sentias quærimus.

5. Excellentis ingenii adolescentes.] Pall. pr. sec. Pith. Memmii duo, *excellentes ingenii adolescentes*.

6. Se assentire Crasso.] Gulielmius ita reposuit ex Pith. & duobus Memmianis, eratque item in Pal. pr. sec. non *assentiri*.

7. Id erat petere blandius, &c.] Voces has duodecim circumscripsit uncis Gulielmius, tanquam librorum. & poterant abesse.

ptius, quàm de dicendo dicere, cum idipsum dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est *necessarium*? Perge verò, Crasse, inquit Mucius, Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo. Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim asserere maximam: neque vero istis, de quibus paullo antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inferi quidem, & donari ab arte non possunt¹ omnia: sunt enim illa dona naturæ)² quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, & QUÆ BONA sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti, atque agrestes, ut, etiam si ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum, maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. ADEST enim ferè nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat. ita, quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescenteis, si quid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat, C. Cælio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis vestrum æqualem meum, Q. Varium, vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam *oblectatio*, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè iudicamus? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciatur, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac, si quæritis, planè, quid sententiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper racui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optimè dicunt, quique id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum accedunt, & in ordiendi oratione perturbantur, pænè *impudentes* videntur, tametsi id accidere non potest. UT ENIM quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varioque eventus orationis, expectationemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque

edere, is mihi, etiam si commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. NON ENIM pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in meipso sæpissimè experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tora mente, atque omnibus artibus contremissem. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simulac me fractum, ac debilitatum metu viderit. Hic omnes assensu, significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius; Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par, mea sententia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quòd intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia *eventum* dicendi procedere. ita non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua quæri sæpe soleo: ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquit, hodie agere Roscius; aut, Crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. STULTITIA autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccavit, non continuò existimatur nescire gestum. cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est: aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adjuvaretur: valde tibi assentior, inque eo vel maximè probavi summum illum, doctorem Alabandensem Apollonium, qui cum *mercede* doceret, tamen non patiebatur, eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque. & ad quamcumque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificibus percipiendis, tantummodò similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragædorum, gestus pænè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfectò oratore inveniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur *diligentiæ*, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire

1. Omnia; sunt enim illa dona naturæ.] Videndum ne isthæc omnia sint à glossa. reperiuntur tamen in mss. nostris.

2. Quid de illis dicit.] Pall. plures, editioque princeps, dicam, non male.

3. Debilitatum metu viderit.] Pighius legit ex mss. vidit, estque melius altero.

4. Non modò non obesset.] Palat. pr. ac sec. item Pith. non agnoscent illud, non modo. Memmiani vero alterum non respuunt. &

vero utraque lectio habet quo se defendat; videaturque non modò adjectum à librariis.

5. Eventum dicendi procedere.] Gulielmus putabat sine exito sententiæ exterminari posse, *eventum dicendi*, & verum est.

6. Ad quamcumque artem.] Ita Palatini posteriores; priores enim, quamque. P. Manutius & Lambinus maluerunt, ad quam quæcumque artem, quomodo & antiquissima editio, sed minus placet.

dire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quod non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modo esset vitii id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omneis moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere *Roscium* diceretur. Hanc ego abfolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter. mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui viriosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possentis, *exaccendos* accommodavi orationem meam: & quanquam in utroque vestrum summum esse ingenium, studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce plenioris, aut suavioris mihi videor audisse, quæ, quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur, & ut ne dedeant. Id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus *paterfamilias*, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, *DECERE*: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta, nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse *assumendum* putas? Tum Crassius arridens, Quid censet, inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quemdam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed perfecte *STUDIA* nihil profunt perveniendi aliquo nisi illud, quod eo, quod intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulumcumque est, facultate quæritis, exponam vobis quamdam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque *precibus* umquam, nec *insidiando*, nec *speculando* assequi potui, ut, quid Crassius ageret, meditando, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex ejus scriprore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos

esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassius, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primùm, *oratoris officium* esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint à communi quæstione sejunctæ, partim in *judiciis* versari, partim in *deliberationibus*: esse etiam genus tertium, quod in *laudandis*, aut *vituperandis* hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque parteis distributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret, deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio dispensare, atque componere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: post memoria sapire: ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognoramus, & acceperam, antè quàm de re diceremus, in *itidè conciliandos* eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & agenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primùm, ut purè, & Latine loquamur: deinde ut planè & dilucidè: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem aptè, & quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis *artem adhiberi* videram. nam de actione, & de memoria quædam brevia; sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minùs aberret. Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse. sic esse non eloquentiam ex artificio, sed *artificium ex eloquentia natum*: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Est enim etiam si minùs necessarium ad benè dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. ² Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jampridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius,

1. *Dispensare atque componere.*] Sic Pall. omnes & primitus cusi, vulgati exinde *disponere*.

2. *Ea exercitatio quædam.*] Pall. nihil variant, nisi quod unus indicet, alias legi *quidem*. Lambinus excudit, *præterea exercitatio qua-*

dam. Gulielmius putabat legendum, & *exercitatio*, &c. P. Manutius publicavit, *ejus exercitatio quædam*, &c.

3. *Ingradiuntur in stadium*, &c.] Haud aliter Lambini liber scriptus, si non fallit. nam sane Pall. omnes, *ad stadium*.

picus, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te brevier de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa
 33 *exercitatione* quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassius inquit, quæ vos facere, soletis, ut, causa aliqua posita consimili causam earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vireis exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo*, homines, ut dicant, efficere solere. Verè enim etiam illud dicitur, *PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQUI*. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subitò sæpe dicere, tamen illud utilius, *sumto spatio* ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (1 ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimum scribere. *SPILUS OPTIMUS, ET PRÆSTANTISSIMUS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER*: neque injuria. nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit: hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis, maximè illustrata, sub *acumen sibi* subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & *admirationes* in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu, multumque scriptitarit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendis consuetudine ad dicendum venit, hanc assert facultatem, ut, etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, 2 cum *remiges* inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermissio impetu, pulsque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. 3 In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitacionem maximè, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quàm maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, *verbis aliis* quam maximè possem lectis pronuntiare. sed post animadverti, hoc esse in hoc vitium, quòd ea verba, quæ maximè cujusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi fortè proposuisset. ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse: si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuefecerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem. quibus lectis hoc assequabar, ut,

34

cum ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodò essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm *laboris*: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus. Exerenda est etiam *memoria*, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitacione non sanè mihi displicet adhibere, si consueveris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitacione, & *umbratili*, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensium. subeundus usus omnium, & periclitandæ vires ingenii: & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium *bonarum artium* scriptores ac doctores & legendi, & pervolurandi, & exercitacionis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partibus, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, 4 eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: 5 libandus etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos: quo tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcumque patrem familiam arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassius dixisset, 35 silentium est consecutum. Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis? Immodò id meherculè, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit: & sic *evolavit* oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim: vestigia, ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus 6 constructis, ac reconditis: sic modò in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucria, atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè 7 nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam 8 domum plenam ornamentorum villanque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim 9 si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi *per transennam* prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego verò, inquit

1. Ut verè dicam.] Memmii liber alter *verum*. quod præposuerim priori scripturæ.

2. Cum remiges inhibuerunt.] Hæc est lectio omnium Pall. Lambinus reponit *sustinerunt*.

3. In quotidianis autem concitationibus.] Non abit ab hac scriptura editio vetus & Pall. nostri. post eam *cogitationibus*. P. Manutius edidit *commentationibus*.

4. Eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, &c.] Palat. sext. & octav. atque *discendum jus*. tert. quint. sept. *eliciendum atque perdiscendum jus civile, &c.* Pall. prim. & secund. item Pith. & Memm. non migrant à vulgato, quàm quod præferunt, *eligiendum*.

5. Libandus etiam ex, &c.] Hanc lectionem amplectuntur Pall.

numero octo; unus solum habuit *liberandus*, quod Lambinus invenit in quatuor mss.

6. Constructis ac reconditis.] Reposuit Lambinus *restructis*, libris, ut inquit, omnibus reclamantibus, veritate ipsi flagitante. à quo scorsim sentio una cum Gulielmio.

7. Nosse ac vidisse.] Pith. Memm. Pal. pr. *invidisse*. probo. dicta enim *invidia*, quod nimis accurate quid intueatur, &c. Gulielmius putabat tamen primitus fuisse *intravidisse*.

8. Domum plenam ornamentorum villanque.] Est à Pal. prim. nam editio prima *vel villam*. sequentes *illam*, sed male. omnes enim scripti *ullam* aut *villam*.

9. Si esset familiaris: similiter nunc petis.] Haud secus Pall. aliquot & Pith. prius impressi, *esses*, & *petes*.

inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan *puerorum elementa* videantur, exquirere.)¹ sed tu hoc nobis da, Scævola, & perface, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & perangustè referit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit,² ne gravare *exedificare* id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video:
36 quam vehementer probo. Enimverò, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis; ut, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus.³ An tu, inquit ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possimus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti,⁴ de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. denique de nostro ipso jure civili?⁵ hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris verò instrumento tam lautam suppellectilem numquam videram. Potes igitur, inquit Crassus, (⁶ ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret & ridens, & stomachans Scævola, cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, CAUSA CADERE liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, *stultitia adversarii*, liberaretur? Ego verò istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed⁷ ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia,⁸ sed juris civilis prudentia: quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat? quod cum imperrasset causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione: neque *intelligebat*, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. 37 Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, 9 ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, Cujus PECUNIÆ DIES FUISSET? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret,¹⁰ exceptione excluderetur, QUOD EA RES¹¹ IN JUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm cum, qui hanc *personam* susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, agris medeatur, afflictos excitet: hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto; ¹² quòd, cum P. Scævola frater esset, solitus ei persæpe dicere, NEQUE ILLUM in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) neque se antè causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quàm *jus civile* didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit,¹³ quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re jamdudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror.¹⁴ sed tamen idem hoc semper jus civile contemnit. verùm, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam, 38 & propè singularis, & divina vis ingenii videtur etiam si hac scientia juris *nudata* sit, ¹⁵ posse se facillè ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiam condemnare sententia mea, post etiam impudentiam. Nam volitare in foro, hærerè in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jacere se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, ¹⁶ testamentorum raptorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum: ¹⁷ quare denique civis, an peregrinus: servus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est *impu-*

1. Sed tu hoc nobis da, Scævola, & perface, &c.] Pal. pr. ac secund. item Memm. & Pith. sed tu hanc nobis veniam Scævola perface, &c. neque displicet. sic & supra cap. 21. date nobis hanc veniam, ut ea que sentitis, &c.

2. Ne gravaris exedificare opus.] Ita Pall. duo priores, & Gallieani, nisi quod ii omnes exedificari. vulgatum, ne gravare exedificare id opus.

3. An tu, inquit ille, &c.] Lambinus, An tu? inquit ille, quod & in Pal. sept. nam oct. Quia tu, inquit.

4. De naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur.] Pro istis omnibus solum est in Memmiano & Palat. prim. ac sec. de naturis, quomodo hominum mentes & incitarentur & reprimerentur. & forsitan cetera sunt à libris.

5. Hanc enim ego omnem, &c.] Sic ferè Pall. at enim Memm. hanc ego au omnem, &c. forte, hanc ego ante omnem, inquit Gulielmus. est in Pal. oct. hanc enim ego meam omnem, &c.

6. Ut alia omittam innumerabilia, & ad ipsum.] Ita duo Pall. prim. & unus Memmianus. nam alter & Pith. ut ad ipsum. recepta lectio, ut alia omittam que innum. & ut ad ipsum.

7. Ne foro quidem dignos putarim.] Mss. & editi interferunt, vix. quod admitti posse patabat Gulielmus.

8. Juris civilis prudentia.] Pal. pr. sec. Tos. Pith. Memm. scientia. Quod forsitan heic convenientius.

9. Ut illius de peteretur.] Idem libri illud: statim etiam pro, vetus atque usitata exceptio daretur, habet Pith. proventus atque exceptio daretur. Memm. & Pal. pr. tempus atque exceptio daretur. Tos. locus atque exemptio daretur. Explicat locum istum Hotoman. tit. De ex-

ceptionibus in Institutionibus Justinianeis. item eod. loci Cujacius.

10. Exceptione exclud.] Sic Pall. duo, & Memm. ac Pith. vulgata, ne exceptio.

11. In judicium ante venisset.] Vulgata intruserat negativam: sed abest omnino Pall. duobus, item Memm. & Pith. videatur Hotomanus lib. viii. observ. cap. 3.

12. Quod cum P. Scævola frater esset.] Sic quidem etiam Pal. pr. & Pith. ac Memm. sed reliqui, Scævole, præter Pal. sec. in quo tantum, quod cum P. Scævola esset. adeo ut non videatur negligendus Tosani collegii liber, in quo, ut monuit Suffridus nolter, quod cum P. Scævola superesset, &c. de quo consularum Gulielmus lib. ii. verisimilium cap. 4.

13. Quantam illa tempora, &c. ferre maximam potuit.] Pal. pr. sec. quanta, item maxime. quomodo & Pith. Memm. placuitque Gulielmio; qui præterea è Tosano revocabat, efferre.

14. Sed tamen idem hoc semper jus, &c.] Legendum potius arbitratur hic Gulielmus, quam, ut contra mss. transponeremus cum Lambino, idem semper hoc jus.

15. Possè se facillè ceteris armis, &c.] Pronomen istud inferendum autumabat Gulielmus; extatque disertè in mss. Pall. posterioribus omnibus; item in editione principis.

16. Testamentorum raptorum.] Delevi quod sequebatur in vulgatis, aut raptorum, quod non extaret in Memm. aut Pith. solumque haberet Pal. sec. testamentorum raptorum. primus verò ac Tosanus, alterque Memmii; testamentorum raptorum aut raptorum; ut appareat appositum à scribis pro lectione variante.

17. Quare denique.] Gallicani & Pall. duo priores, quare demum. Lambinus abjecit, quare.

impudentia. Illa verò deridenda arrogantia est. IN MINORIBUS navigiis rudem esse se confiteri; quinquere meis, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiari adversarii stipulatiuncula; cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiar: ego tibi ullam causam majorem committendam purem? citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quàm illius *militis*? de cujus morte, cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centum viros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam testamento exheres filius. ¹ Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, POSSETNE paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominari? Quid, quæ de re inter Marcellos, & Claudios patricios centum viri judicant? cum Marcelli ab liberti filios stirpe, Claudii patricii ejusdem *nomini* hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum? Quid quod item in centum virali judicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa *jus applicationis*, obscurum sanè, & ignotum, patrefactum in judicio, atque illustratum est à patrone? Quid? nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius Gracidianus ædeis Auratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset *incommodi* in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædeis L. Fusio venderet: in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, ² cuicumque particula cæli officeret, quamvis esset *procul*, mutari lumina porabar. Quid verò? clarissima M. Curii causa, ³ M. que Coponii nuper apud centum viros, quo concursu hominum, qua expectatone defensa est? cum Q. Scævola, ⁴ æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque NISI POSTHUMUS, & natus, &, antequàm in suam tutelam veniret, mortuus esset, ⁵ heredem eum esse posse, qui esset secun-

dum posthumum, & natum, & mortuum, heres institutus: ⁶ ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, SI FILIUS non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari? Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum quæ sunt innumerabilia, capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cum eum propter *invidiam* Numantini scæderis paterpatrus ex S. C. Numantini dedidisset, cumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset: P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de senatu jussit educi, quòd eum civem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, QUEM PATER suus, aut populus vendidisset, aut paterpatrus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam postumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemque majorem, quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos *servisset* ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset: quæsitum est apud majores nostros, ⁷ num is ad suos postliminio rediisset, & amisset hanc civitatem. Quid? de *libertate*, quo judicium gravius esse nullum potest: nonne ex jure civili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit, ⁸ continuone, an ubi iustum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestatò, & ex utraque filius natus esset; mediocris res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capribus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre: quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non *novis nuptiis*, fieri cum superiore divortium in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis *ignorantem*, erectum & celsum, alacri, & prompto ore, ac vultu, huc atque illum intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Er, quoniam de impudentia ⁴ dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris, magna, ac difficilis, tamen *utilitatis* magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere solet, *nullius artis* faciliorem sibi cognitionem videri. quod quidem certis de causis ⁹ à plerisque aliter existimatur: primum quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causâ, *pervulgari* artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis à Cn. Flavio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose

1. Nempe in ea causa.] Dicitio Nempe, non apparet in Pall. duobus, aut totidem Gallicanis; & respicit certè glossam.

2. Cuicumque particula cæli officeret, quamvis, &c.] Editio prima interjecit; officeret via, quod & in aliquot Palatinis, sed syllaba minus, ii enim officeret via. Camerarius illud via mutabat in illa, ut applicaretur particula. at Pal. pr. habet, officeret, sua quamvis: ut securissimum putarem adhærescere lectioni receptæ, quæ & remansit in pluribus Pall.

3. M. que Coponii.] Ita Pall. posteriores. at pr. M. que Cæji. sec. & Memm. M. que Capii. Pith. M. que Capi. Memmianus alter chartaceus, & M. Quinti Coponii.

4. Æqualis & collega meus.] Pall. priores, & Gall. collega ejus.

5. Heredem eum esse posse.] Sic Pall. priores. nam posteriores inferta negativa, esse non posse, quod ait Camerarius exire in Victoriâna, defendique posse ratione Linguæ Græcæ qua duæ negativæ

affirmant; is videatur.

6. Ego voluntatem defenderem, &c.] Consulatur & heic Camerarius. 7. Num is ad suos postliminio.] Consulatur Cujacii lib. xi. observationum cap. 23.

8. Continuone, an ubi iustum conditum, liber sit.] Restitutio loci debetur Cujacii membranæ, qui adeatur lib. xvii. Observ. cap. 20. neque divertit exemplar Pithœi, in quo, an tibi iustrix conditum, liber sit. Nam Memmii unus, an ubi jam ter iustum conditum, liber sit. alter verò: continuo ne an tribus iustrix conditis liber sit; quod & in Pall. pr. sec. tert. oct. item nono; nisi quod & is præterea præmittat vulgatam; hoc modo: si non sit conditum iustum? continuo ne an tribus iustrix conditis liber sit, quomodo item restat in editionum prima. nam posteriores, sit, si modo sit conditum iustum sine liber.

9. A plerisque aliter existimatur.] Pal. pr. & sec. item Memm. ac Pith. aliter nominatur. forsui verius.

tificiose digesta generatim componerent. NIHIL EST enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex his rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse pullo obscuro: sed experiar, & dicam, si potero.

42 plinius. OMNIA FERRE, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus. in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quadam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assument, quæ rem dissolutam, divulsamque conglutinet, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure civili finis hic, legitima, atque usitata in rebus, causisque civium, *aquabilitatis conservatio*. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communionem quadam, specie autem differente, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur. omniaque, quæ sunt vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cujusque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habebitis, magis *magnam*, atque *uberem*, quàm *difficilem*, atque *obscuram*. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem

43 undique, repleri iusta juris civilis scientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita *multis litteris*, aut voluminibus magnis continentur. eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò quo facilius percipi, cognoscique jus civile possit, (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo *suavitas*, & delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, majorum consuetudinem, vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc & descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius)

hocse habet fonteis omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentis, oculos, manus, abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio: BIBLIOTHECAS mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fonteis, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir *immortalitati* anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis *mens, mos, disciplina*, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam esse cognitionem juris lætitiæ, & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges *conferre* volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditionum, ac pænè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris omnibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam. Jam verò ipsa per sese quantum asserat iis, qui ei præsent, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, *mercedula* adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos *παραγυλισκοὶ* vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poetæ est,

Egregiè cordatus homo, catus *Alius Sextus*: multique præterea, qui cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse per fugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensensem; sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicit ille Pythius Apollo, se esse eum, *unde sibi, si non populi, & reges*, at omnes sui cives *consilium expetant*,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex

Incertus certos, compotesque consili

Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus Jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valitudine, affectaque jam

ætate,

1. Et diffusa late videbantur.] Memmii liber, *diffusa lata*. Pith. & Pal. sec. *diffuse latere*. unde putabat Gulielmius rescribendum, *omnibus diffusè latere videb.*

2. Repleri iusta juris civ. scientia.] Pall. posteriores, item editio antiqua, *ista*. priores item Pith. & Memm. *replere istam juris civ. scientiam*. quod amplectendum existimabat Gulielmius, aut certe examinandum.

3. Prisca vetustas cognoscitur.] Pith. *vetustate prisca cognoscitur*. quod

præposuerim alteri. etsi isthæc cum sequentibus habeam pro inquinatis. nam ubi mox habemus, *sive quis civilem scientiam contempletur*; Palatinis nullis adest illud *contempletur*, præteruntque posteriores *quid*, non *quis*. Pithæanus verò exhibet, *civili scientiæ, quam, &c.*

4. Descriptis omnibus civitatis utilitatibus.] Pith. Memm. Pall. pr. ac sec. non exhibent illud *omnibus civitatis*.

5. Ceteris omnibus, &c.] *Recepta lectio, hominibus*; sed nostram propugnant Pall. omnes.

46 etate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur. Jam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & *vetustatis exempla*, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis, atque judiciis deprecanda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac scientia, tamquam aliqua materias, iis oratoribus, qui versantur in rep. subiecta esse debent. Non enim caudicium nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse *deus* putatur, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam *caduceo*, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum *motum* res & causa postulet, eum dicendo vel excitare, possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fonteis, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda: non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium,) sed ut monstrarem tantum viam, & ut fieri solet, *digitum* ad fonteis intenderem. Mihi verò, inquit Mucius, satis, superque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum ajunt dicere, *perfectum* sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januam patefacta. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse, confiterere. ea si paulò latius dixeris, explebis omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum: sed *vias* earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi exeidisse jam dudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi *myseria* enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus quas à te quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque sentio, non solum quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, *succedam*, id me nunc isti vitare non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quòd idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut

nulla exspectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatore, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatore, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulsisse. Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, *quid illud sit*, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se disenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent. Nam si fortè quæreretur, quæ esset *ars imperatoris*, constituendum putarem principid, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de comæatu, de infidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientiæ compotes, eos esse imperatores dicerem: utererque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam, usum & scientiam & studium suum contulisset, definire hoc modo: Qui, quibus rebus *utilitas reip.* pararetur, augeturque, teneret: iisque uteretur: hunc reip. rectorum, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam *jurisconsultus* verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, 49 si musicus, si grammaticus, si poëta quæreretur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. *Philosophi* denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pænè proficitur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. *Oratorem* autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus: qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus immensis pænè, describere. nam & *civitatum* regendarum oratoris gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum sapissimè tibi senatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scævurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas: jam, credo, hue veniat, & hanc loquacitatem nostram *vultu* ipso, aspectuque conterreat. qui quamquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor,

ci auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, ¹ aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. NEQUE ENIM est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus, ne amplius, quàm singulas artes, nosse liceat. Quare non est eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellit, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, ² & duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit: eademque ratione dicantur, &, quos *φυσικὸς* Græci nominant, idem poëta, quoniam Empedocles physice egregium poëma fecerit. At hoc ne *philosophi* quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omneis artes oratori subungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jueunda quadam varietate, SIT BONI ORATORIS multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo pereurrisse: neque ea, ut sua, possidisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quandam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque vero istis tragediis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere, cum eo maximè vis oratoris, magnitudineque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque rotas *atates* videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & gravis, eum iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam quòd nesciret, quid esset iracundia, fervore mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, qui que eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potiùs levis motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine, mala, ac molesta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit: Item-

que ea, quæ vulgò expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat, neque vult ita *sapiens inter stultos* videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut, etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos molestè ferant: sed ita præagrat per animos hominum, ita sensus, mentisque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter se jungi, copularique possint: an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quarimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet *venas* cujusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid ager, aut erit acturus, menteis, sensusque deguiter. Philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tuseulani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide, mutuetur à Platone, qui, eum hæc exprimenda verbis arbitraretur, *novam* quandam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quæ dicenda de justitia putabat, à vitæ consuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis, atque in civitatibus: quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto miseria, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis esse non potest: omitto fauceis, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: servire verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque ETIAM, si corpora capta sint armis, aut constricta vineulis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum servire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremq; referens, probare possit? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quædam habenas tradidisset? Itaque hæc cum à te *divinitus* & ego dicta arbitraret, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commodè, sed etiam turpiter & flagitiosè dicta esse dicebat. Idemque Ser. Galbam, quem hominem & probè nosse, & commeminisse se agebat, pergraver reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis, atque acer inimicus, asperè apud populum R. & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse panè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi *recognitione*, & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutelæ populi commendasset, ac se,

1. *Aliquam scientiam dicendi copia est consecutus.*] Lambinus, *illam scientiam*, sed præter mss. nostros, in quibus tamen, *aliquam scientia dicendi copia est consecutus*.

2. *Et duodecim scriptis.*] Non aliter etiam Pall. nostri. ut & in suis repererat P. Victorius, egregieque tuetur libro v. Var. Lectionum cap. 50.

3. *Peragrat per animos hominum.*] Lambinus expunxit, *per*, non necessariò, & nolentibus mss.

4. *Probè nosse & commeminisse, &c.*] In Pall. nostris non invenio *nosse &c.* abfuitque chartaceo Memmii. nam alter membranaceus heic erat mutilus, ut & Pithæanus.

ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populum Galba premeretur, his quoque cum tragædiis liberatum ferebat, quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi *pueris & lacrymis* usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exsilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis innocentia: cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modò *supplex* iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut liberius causam dici suam, ¹ quàm simplex oratio veritatis ferebat. Paullum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. Quid si tu tunc, Crassè, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo antè dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset *vis orationis* tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo in clamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne

54 Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis veterem illum Socratem, qui, quom omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non *supplex*, aut reus, sed *magister*, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quom ei scriptam orationem disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, *ut, si mihi* calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum *primis sententiis*, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolvent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, ² quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeneruisse se maximè confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, *se se meruisse*, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur: qui honos apud Grecos maximus haberetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent, qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam *ob culpam*, nisi propter dicendi inscientiam,

tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd jus civile, Crassè, tam vehementer amplexus es, video quid egeris. tum, quom dicebas, videbam. Primùm Scævola te dedidisti, quem omnes amare meritissimò pro ejus eximia suavitate debemus: cujus artem ³ cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomitam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisque consumferas, cum ejus studii tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantum tu illam esse vis. etenim sine controversia & magna est, & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ⁴ ei studio etiam hodie præfunt: sed vide, Crassè, ne, dum novo, & *alieno ornatu* velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concessio, & traditio spoliis, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse cum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum, præclaras duas artes constitueres, atque inter se pareis, & ejusdem socias dignitatis. nunc verò jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumferit, esse posse. ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus, & acutus, præco actionum, ⁵ *cautor* formularum, *auceps* syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tantquam ancillulam, pedisequamque adjunxisti. Quòd verò ⁶ *impudentiam* admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare audent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmptio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis ⁶ *erctum* cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam, quòd maximas centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superioris, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non *suo artificio*, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba affectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo *verum* magis, quam ad suam

1. *Quàm simplex oratio veritatis ferebat.*] Ita Pall. omnes, nisi quod tertio abesset *veritatis*. retro vulgati, *ratio*, præter edd. antiquatas.

2. *Quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus, &c.*] Lambinus reposuit, *hec sententia*, sed præter libros scriptos, qui nihil variant, nisi quod, *pœna ea æstimatio ex sententia*. unus, *pœna destinatio*. editio pr. habet, *quasi pœna, ea æstimatio & sententia cum iudicibus*.

3. *Cum indotatam esse atque incomitatam, &c.*] Quidam docti putant hinc alienum, atque *incomitatam*, sed minime est. respicit enim ad mulieres, quibus comites & pedisequæ; ut vel notum ex Amphitruone Plauti.

4. *Ei studio etiam hodie præfunt.*] Retulit Lambinus habuisse miss. duos amplius, *ei studio & semper præfuerunt, & etiam hodie præ-*

sunt. & ita quidem editi à P. Victorio, neque multo secus prima impressio: sed nihil eorum præferunt exemplaria Palatina septem. primus enim liber ac secundus heic æque, ut Gallicani, mutilantur.

5. *Cantor formularum, &c.*] Editio vetustissima *cautor*, quod & in Pal. quinto, sexto, oct. novo, item uno Memmiano, sed prius hæret in ceteris Pall. tert. quart. sept. videturque aptius. Bernardus Martinius emendabat è *ms. cautor formularum*; qui consulatur libro iv. Var. cap. 3. Gulielmius maluisset, *præco actionum, cautor formularum, &c.*

6. *Erctum cieri.*] Castigatio debita P. Victorio, qui videatur libro xxxv. Var. lectiou. capite 1. alluduntque eodem membrana Pall.

2d suam rem accommodatum abstulisset : ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsitque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondiſſe video. deinde ipsum Crassum manu prehendit : Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere ? Tum ille *fidenter*, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondiſſet : nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè, & copiosè, multas similitudines asserre, multaque pro *aquitate* contra jus dicere : atque illum, cum differendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse : ac tamen concessisse Gaibæ, disputationem sibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari non solent. NUM QVIS eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit ? nemo : quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem ¹ juris incontroverſi ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire : à quo cum *amentas hastas* acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis foci tui causam M. Curii defendisti : nonne arripuisti patrociniū æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum ? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facietis pellexisti, cum & illud *nimum acumen* illuderis, & admirarere ingenium Scævola, qui excogitasset : *nasci prius oportere, quam emori* : cumque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acutè, sed etiam ridiculè ac facetè : ubi si verba, non rem sequeremur, consilii nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit : in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo : dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate conjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili de promptu videretur ? quam legem recitavit ? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius ? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut SCRIPTUM plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercent omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur : vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses : statuisſes ante oculos : complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset : lapides mercurè ornateis flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud : UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scri-

ptum videretur. Nam quòd *inertiam* accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant : quæ quàm sit facilis, illi videntur, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulunt : deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram : deinde, quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se catere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam ² Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem quòd *amore patriæ* censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas ? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus & supplicia vitiiis : equidem putabam, VIRTUTEM hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quàm sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasfe, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem ejusmodi generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere ? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karthaginensis sunt libri perdiscendi ? an hac communi intelligentia contenti esse possumus ? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim, cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advenæ esse videamur ? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obsecurior : difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare. quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus controversia est, contortas res, & sæpe difficileis necessariò perdiscimus : si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere ? Nihilne igitur *prodest* oratori juris civilis scientia ? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata : sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii gestum, & venustatem ? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessariū, quàm vox ? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, ³ Græcorum more, & tragædorum voci serviet, qui & annos complureis sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque

1. *Juris incontroverſi.* Est à conjectura Lambini. Pall. enim omnes & prius vulgati, *juris in controverſis*.

2. *Manilianas venalium, &c.* Secutus sum auctoritatem Antonii Augustini, asserentis ita nomen istud scribi in Pandectis Florentinis. Vulgatur quidem passim *Manilianas*, sed alterum reperi in Pal. quint. & sept. nam oct. habebat *Mamillianas*; sextus *Manilianas*; tert. quart. nonus *Mamillianas*, quod & in Memmiano; quibus proxime editio prima, *Mamillianas*.

3. *Quam sit bellum cavere malum.* Forte *malo*, annotatum ad oram Lambin. Gulielmus id cancellavit, adscripsitque, *malum circum*.

4. *De tabulis & præscriptionibus.* Id est, sint ne præscriptæ tabule temporum decursa. male Lambinus, qui supposuit *perſcriptionibus*.

5. *Græcorum more, & tragædorum voci serviet, &c.* Lambinus fidetrium miss. delevit & male. certe comparat in Pall. omnibus, præterquam in sept. ubi existat *aut*.

usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. hoc nos si facere velimus, antè condemnentur hi, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perferibitur, ¹ *Pæanem*, aut *Munionem* citarimus. Quòd si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantùm in utroque assequi possumus, quantum, in hac *acie* quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: juris utilitas, ad quamque causam quamvis repente vel à *peritis*, vel de *libris* depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, ² cùm ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulo antè dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quòd clarissimorum hominum *auctoritate* leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei *pragmaticum* adiutorem dare. Nam quòd dicis senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia, fortasse etiam *pecunia* magnitudine. sed nos non quid nobis utile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus. quamquam quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardioreis tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quòd si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera dicendi, ³ & quòd haud sciam, an tu primus ostenderit, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis, & ⁴ contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quòd si jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à *litigiosis* hominibus non colatur, à ceteris desatur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudinem esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. *SUBSIDIUM* enim bellissimum existimo esse senectuti, otium. Reliqua verò etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, siquando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, ⁵ familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur, sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati: sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad præpositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac *stus* ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse, ac magi-

strum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentio est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumqueinque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixisti- que, non tam ea, ⁶ quæ recta essent, probari, quàm quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video. tenet enim *res ipsa*, atque causa. at *Æsopum*, ⁷ si paulum irrauserit, explodit. *A quibus* enim nihil præter voluptatem aurium quærunt, in iis offendetur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ego, ut ad primum illud revertar; sit orator nobis is, qui, ut Crassius descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere. is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgaris, ac forensis: remotisque ceteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, nocteis & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum *impedimenta nature* diligentia, industriaque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cùm spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo esse affectus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuebat: neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hic ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cetera, quæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere sejuncta esse arbitror. Hæc cùm Antonius dixisset: sanè ⁶² dubitare visus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassius, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subfellis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularret: sed majus quiddam videbam, cùm censebam, oratorem, præsertim *in nostra repub.* nullius ornamentis expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsitæ sunt: sed opinor, secundum hunc diem. satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tuscu-

1. *Pæanem aut munionem.*] Haud multum divertunt ab hac lectione Pall. Turnebus conjecit *minuritionem*, stabilitque libro 1. *Advers.* cap. 12. Aliis placet *nomionem*.

2. *Cum ipsi sint peritissimi.*] Nihil discrepant miss. nostri. Lambinus substituit *imperitissimi*, ita tamen ut hujus mutationis nullam faciat ment onem in Notis.

3. *Et quod haud sciam, &c.*] Lambini editionibus inolevit sphalma typographicum, aut *sciam*: quod ferri non potest.

4. *Contentio probatur.*] Pall. plures *probatur*, nescio utrum dicam potius.

5. *Familiari meo Longino.*] Ita restituit ex alio Tullii loco Nicol. Græcehius. vulgo erat *Longo*, quod & in Pall. aut *longè*.

6. *Quæ recta essent probari, quam quæ prava sunt fastidiis adhærescere.*] Pall. omnes respauit illa intermedia, *probari quàm quæ prava sunt.* adscriptumque octavo aliter legi, *essent, quam quæ fastidiis adhærescere.* voluit forte *fastidii.* exitat tamen vulgata in editione prima.

7. *Si paulum irrauserit.*] Hac facie citatur à Prisciano, existatque in Pall. octavo. ceteri adherent ferè vulgato *irraucherit.*

in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit, ¹vellem non constituissem in Tusculanum

me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quoddam jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quoddam se id nescire confessus est.

M. TULLII CICERONIS,

D E

O R A T O R E,

LIBER SECUNDUS.

MAGNA nobis pueris, Quincte frater, si memoria renes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa *puerili institutione* potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, ¹quamquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina detererent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quoddam de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat: multa nobis de ejus studio, doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus ²(cum essemus ejusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam ut noscè aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quamquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus, dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis mæx patiebatur *pudor*, multa ex eo sæpe quaesivi. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa *despicere*, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino *didicisse nunquam* putaretur: atque ita se uterque graviolem fore, si alter contemnere, alter ne noscè quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fue-

rit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutionis, ac temporis, NEMINEM eloquentia, non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere umquam, & præstare potuisse. Etenim ceteræ ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, benè sunt ei dicenda, qui hoc se posse profiteretur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc *summa* duxit, multos & ingeniiis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, roheretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, *custodirem litteris*, si ullo modo assequi, complectique potuissem: vel mehercule etiam ut laudem eorum jam propè senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque à *silentio* vindicarem. Nam si ex scriptis cognoscei ipsi suis potuissem, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) & id ipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominum ingeniiis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalæ redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi *fingere*, siquid velim, nullius memoria jam resellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt: ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium, memoria teste, commendemus. Nec verò te, carissime frater, atque optime, ³rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu *agrestes* putas, insequor ut erudiam: (Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse?) sed quoniam sive iudicio, ut soles dicere, sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse,

¹ Vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio.] Haud secus omnes Palatin. recepta enim lectio constituisse. sed verè Lipsius noſter libro v. Quæst. Epist. 17. mo-

nuit agnoscere se heic manum malam: quare adhibito scalpello restituit, constituissem in Tusculanum hodie Lælio; ut cetera sint à Scholiaste.

¹ Quamquam ita se rem habere arbitrarentur.] Retinui omnium Pall. scripturam; invenitque ita procul dubio etiam in suis Victorius; utpote cum sic expresserit in editione sua. primitus cusi, quamquam non ita se, quod secuti Manutius ac Lambi-

nus. & ita quoque chartaceus ms. Memmii, sed non placet. ² Cum essemus ejusmodi.] Lambinus totum istud delet. regiè. at egregiè Gulielmius literis transpositis ultimum mutabat in domi.

ipse, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse joculari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia rhetorem, sed pænè in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, *jejunitatem* bonarum artium, possit illudi. Nihil enim, mihi quidem videretur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisset arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum: usum autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omiſſa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicari sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, numquidnam, inquit, novi? Nihil sanè, inquit Catulus. etenim vides esse ludos. sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, à se Scævola hinc euntem esse conventum: ex quo *mira* quædam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit me ipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus; ut huc secum venire. Scævola enim ita dicere agebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum. nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat.

4 Tum Crassus, equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, lætaret, cum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam: quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quem admodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quàm hesternò die, placui: magis adèd id *facilitate*, quam alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venisſis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare tu ne sis ineptus, me esse judices. Tum ille, Ego mehercule, inquit Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen

habere ductum, quòd non sit aptus. idque in sermonis nostri consuetudine perlætè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinuus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cummulata est eruditissima illa Græcorum natio. itaque quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio inposuerunt. ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimè disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus. Tum 5 Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se *inculcant auribus* nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & rarè datur, & nunc peroptatè nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis *nullam vitam* esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpreter, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & sæculis multis antè gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrere cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores *discum* audire, quàm philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & gravissimis disputantem philosophum omnes 3 unktionis causa relinquunt. ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior. verum otium 6 fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex focero meo audivi, cum is diceret, focerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter 4 *repuerascere* esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, & umbilicos 5 ad Cajetam, & ad Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. Sic enim se res habet, ut, quemadmodum volucris videmus procreationis, atque utilitatis suæ causâ 6 fingere, & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque laborè. Itaque illud, quòd ego in causa Curiana Scævola dixi, non dixi fecus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum il-

lud

1. Ita frater exoravit me ipsum, &c.] Pal. Ita me frater excitavit, ne ipsi quidem, &c. probem, si ipsi mutetur in ipsum.

2. Quam, ut illi solent, &c.] Ita editio Victorii, cui accedunt omnes Pall. præter quartum, in quo, quam, quod illi solent. vulgata, quam illorum qui solent, &c.

3. Unktionis causa relinquunt.] Explicat P. Faber lib. 11. Agonist. c. 4.

4. Repuerascere.] Nihil auscultandum libris Lambini; natum enim illud repuerascere à vitiosa scriptura, repuerascere, quæ in Pal. pr. & Memmiano.

5. Ad Cajetam & ad Laurentum.] P. Victorius & Manutii Lucrinum. vetustior omnis editio Laurentum, quod item in plerisque Pall. nam tert. Laurentum, quart. Laurentum. Memmii membranaceus Laurentum; quod secutus fuit Lambinus. nostram firmatur Valerii Maximi libro v. 111. cap. 8. ubi videantur Pighii nostri Notæ.

6. Fingere & construere nidos.] Pithæanus amboque Gallicani fingere, quod & in Pal. pr. & tert. qui præterea constituere; alterum tamen restat in ceteris omnibus.

lud addidi. MIHI ENIM LIBER esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam, quodd addidisti tertium, vos eos esse, qui *vitam insuavem* sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo ¹ doctus, & perurbanus, dicere solebat, *ea, quæ scriberet*, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, ² alteri plus fortasse, quam ipse de se: quo etiam scripsit, *Persium non curio legere* (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus.) *Lalium, Decimum vola*, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos. *malo enim non intelligi orationem* 7 meam quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quodd huc venerim. nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputationis quædam fuit mihi quidem perjudicanda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jam dudum Cotta, & Sulpicius expectant? Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis imperaro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, ³ quodd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul præcisâ, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram: & hic apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promissit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit. hominem enim auditis de schola, atque à magistro, & Græcis litteris eruditum. & eo quidem loquar confidentius, quodd Catulus auditor accessit: cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quiddquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, *docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici*, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocri. *Ars enim, earum rerum est, quæ sciuntur.* Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiat. Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quodd nulla mihi ostentatione videris esse usurus. Exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio, qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam

dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & 4 ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis volet *magnam quandam artem* esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temerè, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis: ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, ⁵ possem vobis exponere: Sed de me videro: nunc hoc propono, quodd mihi persuasi, quamvis ars non sit: tamen NIHIL esse perfectò oratore præclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus ⁶ moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quodd carmen artificiosa verborum conclusionem aptius? qui actor ⁷ in imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici, graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maxi- 9 mis rebus cum dignitate explicata sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando? *Historia* verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque *in signibus*: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionum, atque ordinis: farcamur aut hoc, quodd hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium. sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modò eas cognovit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quodd multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi etiam *sine doctrina* aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quodd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest:

1. *Doctus & perurbanus.*] Memm. membranaceo & Pith. item Pal. pr. non adest, *doctus &*, poteramusque eo carere. sed neque iidem postea agnoscunt, *ea quæ scriberent*. meo animo recte.

2. *Alteri plus fortasse quam ipse de se: quo etiam scripsit.*] Memmii membr. alteri aliud. Pith. alteri alium. Pal. pr. alteri aliter; quodd ultimum placet, rescribendumque certe eorumdem fide, item Memmii præterea chartacci, atque editionis primæ: *quam ipse: de quo etiam scripsit*. nam quæ Laubinus adhuc adtexuit, in nullo sunt exemplari scripto.

3. *Quodd ad fratrem promiserat.*] Miror cur lectionem istam vexet Laubinus, restantem in omnibus Pall. editionibus.

4. *Ad excipiendas eorum voluntates.*] Nihil muto, Pal. tamen pr. *explendas*. Pith. & Memm. membr. *explendas eorum voluntates*.

5. *Possem vobis exponere.*] Iidem tres, *possum vobis exquirere*. quemadmodum & supra. excludunt, propter exercitationem aut, quodd tamen in Pall. aliis.

6. *Moderate orationis pronuntiatione dulcior.*] Triga eadem, *moderata oratione dulcior*. ut appareat librariorum aliis aliisque usos exemplaribus. Pal. tert. habuit a manu priina, *moderata orationis dulcior*, sine verbo altero.

7. *In imitanda, quam orator in suscipienda.*] Tres illi utramque omittunt prepositionem; secutusque id est Laubinus.

potest: ut ceteri, si diserti sunt, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi
 10 copiam petere non possit. Tum Catulus, Et si, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen mihi que ignosces. *Non enim possum, quin exclamem*, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, *diserte dicere*, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit. nam hesterno sermone unius *cujusdam operis*, ut ait Cæcilius, *remigem aliquem, aut bajulum*, nobis oratorem descripseras, inopem quandam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propofueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor, debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum *muni* velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, offendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur: unum infinitum, alterum certum. *Infinium* mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia: expetendine honores. *Certum* autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur: cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptionibusque versantur. Ea mihi videntur aut 2 in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an *laudationes*? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primùm *mulieri* hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit principio dixit, *QUÆ NATURA*, aut fortuna dantur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parere possent, in iis rebus se pati vinci, non posse: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse *fortuna bona*. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, 3 sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, faci-

lè videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerptum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & *testimonium* sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consularum mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissimè, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratius est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus. non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus, & causis comparata. Ergo item, inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo antè, (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærent. Planè, inquit, Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? 4 Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse *mendacem*. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scripturarum, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebaturque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc *Annales maximi* nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumentæ solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, *brevitatem*. Paullulum se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodò narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni, & æquabili perpolivit illud opus: sed ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cum ad ceteras

1. *Atque inurbanum.*] Sic Pall. septem, Pith. & Memmii chart. at ejusdem membr. item Pal. pr. habent illud Lambinianorum codicum, *urbanum*, quod ultimum retinet Gulielmius, adducitque illud Varronis lib. 1. de re rust. cap. 2. à *recentibus urbanis*.

2. *In lite ordinanda.*] Ita Pall. præter prim. & Pith. & Memm.

membr. qui ornanda. Gulielmius emendabat *oranda*.

3. *Sapienter caruisse.*] Lambinus quidem *patienter*, sed nolentibus inf. neque necessario, quidquid dicat.

4. *Si ut Græci, &c.*] Est à Pall. nostris posterioribus, admistitque item Victorius. nam priores, *Sicut, &c.* ut vulgata.

ceteras res illustreis, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possim, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omneis dicendi artificio, mea sententia, facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum propè numerum *sententiarum* numero consequatur: ita porro verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque, id quod *optimo cuique* Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Iſocrate magistro impulsu, se ad historiam contulerunt: causas omnino numquam attingerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetoricè pænè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus: & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensium. Hæc cum ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quam propriè de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed *delectationis causa*, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ubi causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum ¹ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, **DECEPTUS INDICIUS** librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. *Poetas* omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis. sita sunt

enim ante oculos. Nam quis nescit, PRIMAM esse historiam legem, nequid falsi dicere audeat? deinde nequid verè non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ipsa autem exadificatio, posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de *eventu* dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientia, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine excellent, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, fufum atque tractum & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, ² præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa, definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur. addat, si quis volet, etiam laudationis; Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcumque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui proficitur esse suum, non solum de iis controversiis, quæ temporibus, ⁴ & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus: sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum ⁵ oratori volumus adungere vagam, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute, de justitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit *circumscripta* modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causâ prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendè, ⁶ sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumque rerum ⁷ nulla à me præ-

1. *Cantu quasi colorari.*] Mire dictum, nihil tamen variant Pall. nisi quod primus præferat *cantum*; quibus verò totum istud omiserit; habeatque *sentio orationem meam illorum. Sed ne, &c.* quod examinantur Ciceronis amatores. nam plura sanè ei adfecta sunt, quam vulgus putet. Sic supra, ubi est, *studiosius legerim*, est in libris nostris *legere*, est *legerem*, est *legere*: ut suspicer ferè, duas eas voces additas à libroriorum manu.

2. *Præcepta, admonita.*] Lambinus publicavit, *monita*. verum retinent alterum omnes membranæ. Gulielmius conjiciebat, *aut monita*. non incepte.

3. *Solis magnitudo.*] Pal. pr. sec. item Memmii membranaceus ac Pith. *solis plenitudo*.

4. *Personis notæ sunt.*] Sic Lambinus, libris ut ait reclamantibus. non sequor.

5. *Oratori volumus adungere.*] Pal. pr. *oratoris esse volumus, adjungemus*. & verò illud *adjungamus*, extat item in Pal. sec. & Pith. nam Memm. membran. *adjungamus*.

6. *Sine ulla serie disputationum, &c.*] Quinque hæc voces non conspiciuntur in Pall. duobus illis, aut alterutro Gallicano.

7. *Nulla à me præcepta ponentur.*] Quadrage eadem putentur.

præcepta ponentur : sic statuo, ut in ceteris artibus cum tradita sunt cujusque artis *difficillima*, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est : ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, ¹ posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere : neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit : NEQUE EST omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur : sed qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur : ² similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus : Præclarè mihi vidèris, Antòni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, ³ quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, affereret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera casuarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis : Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquuntur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) *expertus*. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in casuarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum : in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis *exitu*, & *victoria* iudicatur, ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus, & repellendus : ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus : in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est : qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiã est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. accedat oportet *actio* varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit : non sanè, quemadmodum in clypeo idem ⁴ ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus : Quo ista majora, ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet ; quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur, non quòd mea quidem jam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum, vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum *cognoscendi studio* adductus requiro.

Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum iudicium adspexerit ; ut Peripateticus ille dicitur Phormio : cum Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul : proque eo, quòd ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret : cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pænus, non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse : sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. quid enim aut *arrogantius*, aut *loquacius* fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attingisset, præcepta de re militari dare ? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. sed hoc minus fortasse erant, quòd non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adulescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius. nam ego met in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitretur ? Ac mihi quidem non ita molesti sunt, facillè omnes perperior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quòd mihi non displiceat : aut efficiunt, ut me non didicisse *minus pæniteat*. dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Hannibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii : sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controversia : Quæstionem autem, rem positam, in infinita dubitatione. De causa præcepta dant : de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare : rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet & ea meminisset ? Atque hæc ego non reprehendo : sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quattuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim *exordiri* ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum : Deinde rem *narrare*, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis : Post autem *dividere* causam, aut proponere : nostra confirmare argumentis, ac rationibus : deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi *perorationem* collocant : alii jubent, antequàm pereretur, ornandi, aut augendi causa, digredi : deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim concinnè distributa : sed tamen, id quòd necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationem esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita : docilem autem, non cum polli-

1. *Posse cum cujusvis.*] Lambini lectio, quam libris acceptam fert ; non comparat in Gallicanis Gulielmii, aut Palat. meis novem.

2. *Similiter arbitror.*] Memmii chartaceo abest *arbitror*, Gulielmio volante.

3. *Quid etiam si non, &c.*] Ita mss. omnes, & editio Victorii, imò adeo primitus cusi : ne id, cum Lambino, Roberto forte Stephano imputemus.

4. *Quam Phormio deliraret.*] Pall. duo & Pith. item Memm. *delectaret*. neque ab eo abhorruisse videtur Gulielmius.

5. *Rem positam in infinita dubitatione.*] Stant ab hac lectione Pall. posteriores. primus habet, *rem positam in infinita divisionis dubitatione*. secund. *rem positam infinitam divisionis dubitatione* ; quomodo & Pith. nam Memmianus *infinitam divisionis dubitatione*. Lambinus exhibuit nobis, *in disceptatione finita rerum controversarum*. unde id sumpsit, ne meminisset quidem verbulo.

polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus iudicium, non prima denuntiatione efficere possumus. Jam vero narrationem quod iubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, *artificium* esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cujusmodi de ipso iure civili hesternodie Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponeretur, in quo vitium est, si genus ullum praetermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt: non idem sentio tanta hac in re, tamque imensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi sunt ad eos, qui haec docent. omnia jam explicata, & perpolitata assequuntur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abdit, neque obscuri. Sed videant, quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. *Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campusque nostrar desiderat.* At tamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & praesens, & acutus idem atque versutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam instituiam, si potuero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi ¹ *tinctus litteris*; audierit aliquid, legerit, ista ipsa praecepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. tantum ego in eccellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamentum universae civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optimè potest, deserendus illo modo est à cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, *divinitatis* mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè possis, vel facere quod non pessimè facias, *humanitatis*: tertium vero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu, Catule, ² de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quam plurimos testis domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus: cratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis effervescentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat aetatis) non sum aspernatus. Volo enim se *effera* in *adolescente fecunditas*. nam facilius, sicut in vitibus, ³ revo-

cantur ea, quae sese nimium profuderunt, quam si nihil vallet materies, nova sarmenta cultura excitantur. ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. **NON ENIM POTEST** in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutus. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiae scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificentum, atque praclarum *natura* ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, & studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crassum, atque omni animo inrueretur. Ergo hoc sit primum in praecipis meis, ut demonstramus, quem imitetur, atque ita, ut, quae maximè excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores saepe cognovi, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac praene *vitiosa*, confectantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id fumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, ⁵ furit in rep. Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur: oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. **Qui** autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quae maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. **Quid enim** causae censetis esse, cur *atares* extulerint singulas lingua prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare; quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Graecis: ex quorum scriptis, cujusque aetatis quae dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta continent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breves; sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuissent accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad *imitandum*. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, nonnulla Critiae, de Theramene audivimus. omnes etiam tum retinebant illum ⁶ Pericli succum, sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Socrates, magister istorum omnium, cujus è ludo, tanquam ex *equo Trojano*, ⁷ meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Philisti, Naucratae, multique alii naturis differunt: voluntate autem ⁸ similes sunt, & inter sese magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veri-

1. *Tinctus litteris.*] Contra Budaeum isthaec explicat P. Victorius libro x. Var. lect. cap. 18.

2. *De quodam declamatore.*] Palat. fec. tert. quart. & seqq. ut & Memm. chart. *clamatore*; quod notandum putabat Gulielmius.

3. *Revocantur ea, &c.*] Ridiculè Lambinus conjicit *resciantur*. *revocantur* enim quae se nimium prodiderunt. Virgilius: *In quas cumque voces artes, haud tarda sequetur.* Gulielmius.

4. *Studio atque imitatione incidisset.*] Haec est lectio Pall. item Pith. & Memmianorum, non *intendisset*, quod ex nescio quibus mss. eruisse se adserit Lambinus.

5. *Furit in rep. Fufius.*] Aldus Nepos expressit *Fufius*, quod item in Pall. plerisque. restat tamen alterum in quint. ac sept. nam pr.

& sic. istud exemplum omiserit.

6. *Pericli succum.*] Vulgo *Periclis*; sed alterum visitur in Pall. ferè omnibus, & Gallicanis, Gulielmii duobus, denique editionibus exoletis. adnotavitque sic legi in vetustioribus membranarum Rivius; cujus Castigationes consulendae.

7. *Meri principes.*] Produxit istud primum P. Victorius, qui videatur libro xviii. cap. 6. sicque erat ad oram Pal. quarti, cum nihil ejus loco haberet. nam alii, *innumeri principes*.

8. *Similes sunt, & inter sese magistri.*] Restitui hunc locum è Pall. duobus & totidem Gallicanis, neque recedebant ceteri nostri mss. aut antiquitus editi, quam quod repeterent illud & etiam ante *magistri*.

veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

23 Posteaquàm, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit: alia quædam dicendi *molliora*, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt fororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, alique eorum similes exstiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi: intelligemus, ¹ ut hodie Alabandensem illum Meneclum, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum *scribendo* maximè persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rusticis solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: QUASI verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi defunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & *suapte natura*, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quemdam, & salem: alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quamdam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maximè potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros ² pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed

24 etiam sapiens orator habere deberet. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistris) hoc ei primum præcipiemus, quas cumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hosteis repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa dicenda præcipiunt. hæc est enim in ludo, causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maximè privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel *negligentia*, susceptis rebus: vel *perfidia*, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere. ita dum inertia vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua

quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adfit, quò liberius loquatur, & agere adversarii causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessisset, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judicò esse dicendum: ubi plus mali, quàm boni, reperio: id totum abjudico, ³ atque rejicio. Ita assequor, ut ⁴ alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique *ingemo* freti, simul faciunt. sed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum enim penitus, causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis: sive ex deliberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quærat, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ ferè ⁵ causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque infortiione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu rarò illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu, infitriari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, rarò etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed *qualis sit*, quæritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id jure pro salute patriæ, factum esse dicebat, ut eidem Carboni tribuno pleb. alia tum mente rempub. capeissent, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo *majestatem imminutam* negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut verbum illud, quod causam facit, ⁶ lucidè, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definiat, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur de manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pænè, puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest. antè enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, ⁷ in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ defunt, suggesta sunt:

1. Ut hodie Alabandensem.] Pall. priores & Gall. ut etiam, quod placuit Galielmio. etiam pro adhuc: nisi malimus dividere, & jam.

2. Pro fratribus Cossis.] Ita Pall. posteriores. at primus Roscius, sec. consilis. Memm. membr. Rosis. Pith. Cossis.

3. Atque eicio.] Est à Gallicanis & Pall. nam recepta lectio rejicio. sic & supra lib. 1. cap. 32. M. habemus item eicio, quod Lambinus, invitis mss. mutavit in rejicio.

4. Alio tempore cogitem quid dicam.] Pall. duo & Gallicani, quæ-

ram quod. & tere prætulim quod statim sequatur, ad cogitandum: supra etiam ubi exstat, causas dicunt incognitas; iidem libri habent, vel sciunt, vel sununt incognitas: ultimum non spreverim.

5. Lucidè breviterque definiat.] Vulgata amplius breviterque uterque definiat. quæ vox jure displicuit P. Manutio. nec est in Palat. prioribus aut totidem Gallicanis; secundus interim noster habebat, breviterque definiatur. ut volebat idem literarum columen egregium.

sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut numquam judicari poterit, aut ita judicabitur, ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ita melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quoddam aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt. nusquam enim tam quaritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt: quid fiat, factum, futurumve sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, *rectene factum sit*, totum in eo est, quod quale sit, quarimus. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quod mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & judicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut *probemus* vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causam postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de invenendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt: quod etiam ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & TARDI ingenii est, rivulos consecrari, fontes rerum non videre: & jam ætatis est, ususque nostri, à capite, quod velimus, arcescere, & unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, ineditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similitum rerum esse debet. nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testibus; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa *commentatione*, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testibus, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hætenus requirunt, ut certis dicendi luminibus orientur. itemque illa, quæ sunt

alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamque, desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pænè mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præstò est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostris mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens *assentandi* suspicionem) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, siquid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quoddam nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantumcumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisi. NEQUE enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreavit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præfertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus *cicatrices adversas* senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe *impetus* populi non injustos esse: quos præstare nemo possit? multas etiam è republica seditiones sæpe esse factas, ut, cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditioem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amisserat, neque reprimi potuisse, & jure esse constatum? potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à *natura* denegatum, neque à *doctrina* non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu rua suavitate nos privabis, ut, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse. Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sunt

1. *Quæ non reperiuntur ab oratore.*] Locum sanavi ex Pal. pr. ac sec. item Memm. uno & Pith. vulgati in hunc diem, *ab oratore pariuntur*: nisi quod editio prima *pariuntur*, quæ scriptura semitam

monstrat ad verum. non est quidem recepta lectio barbara: sed cum paullo post iterum sequatur illud *pariuntur*, heic sane locum habere non debet.

da sunt in causis, reperiantur? quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperque divinitus. Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recufabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassius in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium parrium prima *lenitatem* orationis, secunda *acumen*, tertia *vim* desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, ut inclinatione voluntatis pendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi per motione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crassè, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. **NEQUE** enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel *usu*, quem ætas denique affert: vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit *etatem*. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subactò mihi ingenio opus est, ut *agro* non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem, est usus, auditio, lectio, litteræ. Ac primùm naturam causæ videat, quæ nunquam latet: factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent quærere: interfecit Opimius Gracchum. quid facit causam? quod *reipublicæ causa*, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. Ut id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, *licueritne* ex senatusconsulto, servandæ reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita, sed illa quæranda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri. **Atque** hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui *sibi* erudiri videntur, hebes, atque impositum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellatur, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omneis controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere

infinita quæstio est, NUM POENA videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, CEPERITNE contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quòd sumtuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de avaritia: quòd seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communis rerum, & generum summas revolvuntur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. **QUÆ** verò, cum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sunt: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si *Mancini causam* in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dederit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. ² Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam, quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut *genera rerum* discernent, eaque paullo subtilius explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multa etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ. sin ad generum universas quæstiones referantur: ita modicæ & paucæ sunt, ut omneis eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè *decantatas* habere debeant: nisi fortè existimatis, à Manio Curio causam didicisse L. Crassum; & ea re multa atulisse, quam obrem postumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii, pertinuit. in genere erat universo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, **SI MIHI FILIUS GENITUS, ISQUE PRIUS MORITUR, & cetera, TUM UT MIHI ILLE SIT HERES:** Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fonte desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, à discendoque deterent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putarem, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis *causam* aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum

1. Quod personis certis, &c.] Quæ hæc mutat additque Lambinus, non comparant in Pall. nostris: neque adeo in Pith. aut Memmianis, quos excussit Gulielmius.

2. Ac si quid adfert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, ex-

tra, &c.] Memmii membr. item Pal. pr. sec. præterea aut hominis vita, aut dignitas, extra, &c. tertius præterea mutavit à manu secunda in persona; hac facie, adfert persona hominis aut dignitas indignitas. ceteri tamen stant à vulgato.

cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel aptè describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & a subfeliis¹ in otium, (ut cogitat) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, à judiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, *non licebit*. neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercule, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: &² istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scævolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arisit hic Crassus leniter, & Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es. me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Hujus quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed *in generum causis*, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ, vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, quæ ejusmodi sunt, ut ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc *instrumentum* causarum, & generum universonum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit; tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, *locos*, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc torum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, *nosse regiones*,⁴ intra quas venire & pervestiges quod quæras. ubi cum locum omnem cogitatione sapiens: si modò usum rerum perculleris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit

34 in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quàm licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen

35 IPSUM INGENIUM diligentia etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. hæc præcipuè colenda est nobis: hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non affequetur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, *vultus* denique perspiciamus omneis, qui sensus animi ple-

rumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paullo post, pervolvatur animus, ut se penitus infinet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpauulum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua, sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore. complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, *diligentia*: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur. Tum Catulus: Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video,⁶ quàm putamus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. semper ego existimavi, *jucundior*, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimavi, PECUDIS esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & vivendi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non ad movere aurem, & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos civis auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. itaque feci, Catule, & istorum omnium summam causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit

37 Catulus, timidè, tanquam ad aliquem *libidinis scopium*, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam *major vir* habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus propè seculis antè cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt, & certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviore, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui SECUM eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Atheniensem & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ,

1. *In otium soliumque.*] Redintegri istud sive Pal. prim. sec. & Pith. firmatque ipse noster infra cap. 55. sub finem. item lib. 111. cap. 34. ipso medio.

2. *Istam oscitantem & dormitantem.*] Voces duæ posteriores non sunt in Pal. pr. sec. aut Memm. ac Pith. nec desiderem.

3. *Et ceterorum beatorum, &c.*] Dicitio beatorum, non est in dictis Gallicanis; unde Gulielmius conjiciebat, *Cetogorum*, sed enim hæret in omnibus Pall.

4. *Intra quas venire & pervestiges quod quæras.*] Mirè hic me loci torfit, ob diversitatem lectionum, quæ in mss. sed veni denum

ad cubilia veri, ductu Palat. quarti ac septimi; in quibus totidem literis fuit, quod heic exhibeo: neque abibat octavus, nisi quod is *venereis*. vulgata in hunc diem, *intra quas venire debeas, ut pervestiges quod quæras*. fatuè, præ altera nostra. metaphoram enim venatoriam omnibus modis premit Tullius, ut vel sequentia ostendant.

5. *Omnis argumenti via.*] Lambinus reposuit ex duobus mss. *argumentandi ratio*. quod nos exhibemus, erat in Pall. pr. sec. Pith. & Memmii membranaceo. recepta lectio, *omnis argumentatio*.

6. *Quam putamus.*] Ita Pal. sec. ac tert. nam pr. & Gallicani, *putavimus*. quod mutabat in *putarimus* Gulielmius.

phæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris. Minimè inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *pauca. Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror. imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videlicet Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere benè discedendi, & vera, ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco *ἀσκητικὴν* appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo veram inveniatur, sed tantum est, *quo modo judicetur.* Nam & omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea; quæ jam non possint ipsi *dissolvere*, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non futurum, ac profuens, sed exile, aridum, concisum ac minutum. quòd si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non *aurificis statera*, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostrò prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, à cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare. atque inter hanc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artis omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitaverunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit: nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem *incudem* diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institurus, & aliquo jam imbutus usù, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua *aquila* teneatur, sed unde univer-

sum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota, quæ-ratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. *Extrinsicus* autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: SI MAJESTAS, est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin pars: partitione, hoc modo: AUT SENATUI parendum de salute reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum: suum, arrogans. utendum igitur consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: SI CONSUL EST, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & conjuncta quæremus: & genera, & partem generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & majora, paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: SI PIETATI summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: SI MAGISTRATUS in populi Rom. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntariè parui civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: SI OMNES, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem, SI FERÆ partus suos diligunt, qua nos in liberis nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: SI BARBARORUM est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimium. Ex consequentibus, Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd Pub. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissentisti. Ex causis autem rerum sic: AVARITIAM si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ararii copias & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vestigalibus serviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore: Si bonæ existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

hic parvæ consuetudinis

Causa hujus mortem fert tam familiariter:

Quid

1. Sic ut id, aut esse dicamus.] Ita Pall. posteriores. Victorii editio, sit ut id aut, &c. quomodo editio prima & Pal. pr. & Memm. membranaceus. probabatque Camerarius.

2. Aurificis statera.] Ita Pal. sec. quart. quint. sext. sept. oct. ne quis id putet cum Camerario non inveniri libris in vetustioribus. sed sic quoque Gallicanus Memmii ac Pithœi. artificis tamen restabat in Pall. ceteris & Memmii chartaceo.

3. Infantibus pueris.] Memmii membr. puris; quod spernendum non putat Gulielmius; utpote usurpatum Lucilio. idem etiam ex eodem adnotarat, commoscet ἀπὸ τῆς κομμοσῆς.

4. Quod eam legem, &c.] Pighius in Fastis ad annum Urb. Cond. DEXXIV. putat ante hæc aliquid omisum ignavia librariorum; quod vel prodat discrepantia mss. quorum hi, quod legem; illi, quidem legem. Memmiano verò abest illud quod eam. putat inquam fuisse prius, quod C. Graccho dux & auctor repetente per seditiones tribunitia potestatis fuisset. vel simile quid. idem ait, mss. suum supra habuisse, hic Crassus. erat enim præsens: infra verò, semper à bonis discessisti. quod utrumque probat. etiam ego prius. nam si ab eundem à vulgato discessisti, malum discessisti eam Memmiano ac Pithæano.

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

41 Ex pari sic: Est EJUSDEM & eripere contra rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est: dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est: habita enim *questio* est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paullo antè dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitio ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi querenti demonstrant, ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocri ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis fatietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, 2 relinquere aliàs, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicuti quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde 3 quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculos, nequis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc 42 ut & properans, & apud doctos, & semidoctos ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut *saveat* oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio, aut consilio, regatur. PLURA ENIM multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscere, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper *deus* videri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurere. Ac res quidem ista,

quam ego, quia non noram, sic, tanquam *ignotum hominem*, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisivisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissim, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de urò dictum: cum de duobus reliquis dixerò, tum erit denique de disponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad vincendum, *probari* 43 mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari adversariorum, animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicit orator. *Conciliantur* autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius orari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, ut *invitus*, & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde + benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excelleat, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acris & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quaeritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. *Reos* autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriam, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, 5 & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi *mores* oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, 6 facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic 44 autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentis iudicium *permovet*, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut saluum velint, aut metuant, 7 aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut 8 ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum *sua sponte* ipsi afferant ad causam iudicis, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. FACILIUS EST enim currentem (ut ajunt) incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurus, sicut *medico* diligentis, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, 9 non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem 1 cum

1. Sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi querenti demonstrant, ubi sint: reliqua, &c.] Pal. oct. non habet novi, sed erui, quod & in primo. sed is præterea scripsit: erui notas, querenti demonstravi, ubi sint. & verò Pal. secund. item Pith. non agnoscit, quæ illa mihi; ut verisimile sit restituendum auctori: sic has argumentorum notas querenti demonstravi ubi sint: reliqua, &c.

2. Relinquere aliàs, alioque transire.] Pal. pr. sec. aliorum transire; ut suspicer repetendam dictionem præcedentem, relinquere aliàs, aliàs aliorum transire.

3. Quod agitur adjungas.] Adnotavit Gulielmus forte legendum, quo de agitur, non absurdè.

4. Benevolentiam conciliant.] Pith. item Pal. pr. ac sec. concinant. unde putabat Gulielmus geminata litera reponendum concinant, sed præstat credere si mutata in inscitia librariorum in n.

5. Et cum sensu tractatum.] Nihil mutant Palatini; neque necesse est aliquid adjici, ut volebat Lambinus.

6. Facilitatemque significanti.] Sic Pal. sec. neque abit primus nisi quod is, significanti. erat etiam nostrum in Memmiano membr. nam Pith. facilitatem significanti, sine copula. vulgata, facilitatemque significanti: Aldus Nepos publicavit, facultatemque significanti.

7. Aut spernant, aut cupiant.] Lambiniana, aut spernent. quod in Pal. quarto, quinto, octavo.

8. Ad motus abducantur.] Editio prima & Victoriana, adducantur. Mss. nostri deducantur, aut deducant.

9. Non solum morbus ejus, cui mederi volet.] Priores tres voces restant tantummodo in Pal. prim. in sec. Pith. & Memm. membr. quatuor. Non habent, inquam, cui mederi volet. & verò non requirunt si abint.

cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaque verborum, ut odoror quam sagacissimè possim, quid sentiant, quid existimant, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque judex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Cajique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque perili, ut mihi non solum tu incidere judicem, sed ipse ardere videaris. NEQUE FIERI potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse, atque iniusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule umquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui: quin ipse in commovendis iudicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoveerem. NEQUE ENIM facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collatione denique ostenderit. UT ENIM nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligenti-

dum est) sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur & spondalia illa dicentis,

„ Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi &
„ Neque paternum adspexit es veritus?

Numquam illum adspexit dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

„ Quem etate exacta indigem

„ Liberum lacraasti, orbasti, exstinxisti: neque fratris necis,
„ Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

fens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidiè cum ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, POETAM BONUM neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare me ipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem aliene personæ, sed auctor meæ, cum mihi M. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego Cos. fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminisse, hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi quidem tum magnopere moveri iudices, cum excitavi moestum, ac fordiatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius moerorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret: cumque ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando, sodali, & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitatas, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi, miserabilique casu: in iudicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, ne-

1. Cum aggredior ancipitem causam & gravem, ad animos, &c.] Ita quidem Pall. posteriores. sed pr. & sec. item duo Gallicani, cum aggredior in ancipiti causa & gravi ad animos, &c. neque displicebat Gulielmio.

2. Flexanima, atque omnium regina rerum oratio.] In duobus Lambinianis, non est copulatio atque, neque exstat in Memm. aut Pith. & sic fuerit pars septenarii. retinent eam tamen Pal. posteriores. nam primus præfert: flos atque anima omnium. sec. lex atque animi natura omnium.

3. Inclinantem erigere.] Pall. pr. sec. item Memm. & Pith. excitare. & fere est ut præponam vulgato. loquitur enim de iudice, tanquam de milite nobis adversario.

4. Spondalia illa dicentis.] Pal. prim. & Pith. spondalia illa. sec. & Memm. spondalia illa. vulgata tamen remansit in Pall. ceteris. Au. ratus mutabat in Sophoclea illa. Turnebus lib. xx. Advers. cap. 17. inferebat literam, ut fieret spondalia; qui videatur. ut etiam Cælius Rhodiginus lib. vi. Antiq. lect. cap. 9. Spondalia illa, &c.] Legendum spondaulia. Nam σπονδαύλια, tibicines, qui hujusmodi tibias inflabant: σπῆδωλλο enim tibia hæc dicebatur: inde σπονδαύλιον μέλλο. Salmas.

5. Hanc cum adfuitum debilitatum.] Memmii membr. & duo Pall. priores, cum derelictum. ferè probem.

6. Sodali & quæstore meo.] Uterque Memm. nec non Pith. & tres Pal. sodali meo, exclusis intermediis, nec desiderem.

42 ni, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimare: ego homo censorius vix fati honestè viderer seditiosum civem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditio-num genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper *seditiones* fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos pl. creati, neque plebiscitis toties consularum potestatem ininui, neque *provocationem*, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium diffensione potuisse: ac, si illæ *seditiones* saluti huic civitati fuissent, non continuè, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano, in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quod si umquam populo Rom. concessum esset, ut iure *concitatus* videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam iustitiam fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Capionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Capionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

49 Quod ubi sensi me in possessione iudicii, ac defensionis meæ constituisse, quod & populi benivolentiam mihi conciliariam, cujus jus etiam cum *seditionis* conjunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Capionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis cepi; me pro meo sodali, qui mihi in *liberum* loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbis accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset *minuere majestatem*, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi.

5 His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Capionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis iudicum, quam doctis; tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemo-

ras; nam ego nihil umquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed *incendium* tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine perneccessario, quæstore tuo, dicere: quam tibi primùm munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum *propter necessitudinem* arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam non Norbani *seditionem*, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermisus est in Capionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modò commemorarentur, equidem nullæ præcepta desiderabam. Iam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus. docuit enim jam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primùm considerare soleo, postulerne causa, nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæc *dicendi faces*, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentis oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, sit aut tragedias agamus in nugis, aut convellere adoriatur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc ferè maximè sunt in iudicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione inolienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia: sentimus *amorem* conciliari, si id videre, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque utiles sunt, laborare. namque hæc res *amorem* magis conciliat, illa virtutis defensionis caritatem: pluresque proficit, si proponitur spes utilitatis *future*, quam *preteriti* beneficii commemoratio. Enitendum est, ut offendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque, cui concilies hunc *amorem*, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. *INVIDETUR* enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris, demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in *iracundia* vel excitanda, vel sedanda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas: odium creatur. si, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempub. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item *timor* incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad ean-

1. Qui mihi quæstor fuisset. Duo Pall. & rotidem Gallicani, *legatus* exhibent, non *quæstor*: quod tamen constanter in ceteris Palatinis: adeo ut pateat non unius esse sæculi horum illorumque librorum discordiam concordiam.

2. In nefario crimine. Totum istud abest Pal. sec. at primus ejus loco habet, in periculo, quomodo est Memm. membr.

3. Renovabam atque revocabam. Illud, atque revocabam, non videtur in Palat. prim. sec. tert. aut Memm. membr. neque desideratur.

4. In possessione, &c. Pal. sec. item Pith. *possessionem*.

5. His duabus partibus orationis. Quadrige illa Germano-Gallica, *His duabus orationibus*, quod exequitur quibus otium aliquod.

6. Pro homine perneccessario, quæstore tuo dicere. Dictio dicere non est in Pall. pr. sec. aut Memm. membr. & bellè meis quidem auribus, subintelligitur.

7. Iam enim ipsam demonstrationem, &c. commemoratam doctrinam esse, &c. Pro his omnibus est solum in Pal. pr. & Pith. Memmianoque membr. *ipsam tam doctrinam esse*, &c. neque aliter sec. nisi quod is, tum, loco *tamen*; restat tamen vulgata in reliquis Pall. idemque non ausus sum abjicere.

52 ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est *spei*, lætitiæ, molestiæ. sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ. nec minus virum opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. *Invident* autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse. sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantiùs se jactant, & æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse virtute paria: deinde etiam vitiis, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen *non esse tanti* ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse paria, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, siquam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit ¹ iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, rotamque abjicere, atque deponere omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc ² commune vitium, & pervagatum: *invidetur* autem præstanti, florentique fortunæ) ut hæc opinio minuetur, & illa excellens opinio fortuna cum laboribus, & miseris permixta esse videatur. Jam *miser cordia* movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebrò ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolentur, tum afflicta, & prostrata virtus maximè luctuosa est; & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi,) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet.

53 Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lenè, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, ³ & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est illa temperator oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis, quadam gravitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quaritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & *principia* tarda sunt, & *exitus* tamen spissi & producti esse debent. Nam neque affiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulque emissæ sunt, ad hærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quæ consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere

non possunt, in quo sunt *omnia*. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumentum resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, & non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut per motionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benivolentia, misericordiâ invidia tollatur. Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis *jocus*, & *facetia*: quæ etiam si alia ⁵⁴ omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longè aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni de re ⁵ *facetius* puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis *facetiis*, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem *de ridiculis*, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula, & salsa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi existerunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint *facietiarum*, alterum æquabiliter in omni sermone, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis Antoni) multum in causis per sæpe lepore, & *facetiis* profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines & ⁶ creat imitatores & narratores *facetos*, & vultu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum antè illud *facetum* dictum, emissum hæere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à Philippo interrogatus, *quid latraret*, Furem se videre respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centum viros contra Scævola, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crassus est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quisquam reperiret, præter hunc, in utroque genere lepore excellens, & illo, qui in perpetuitate sermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scævola Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco: dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso *servabat suam*, quod est hominibus *facetis*, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissimè dici possunt, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. 7 Dicere enim ajunt Ennium: „*flammam à sapiente faciliùs ore inardente opprimi, quàm bona dicta teneat*: hæc scilicet *bona dicta*, quæ falsa sint. nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut in Scævola ⁵⁵ continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei

1. *Iniqua merces periculi.*] Pall. aliquot & Memm. membr. *æqua*, quod placebat Gulielmo. Pall. quoque iidem ferè omnes, item Pith. & Memmii membranaceis representant, *tametsi*, ubi hodie est *tametsi*; eidem complacitum.

2. *Commune vitium & perpetuum.*] Malui istud præ publicato, & pervagatum, cum Palatina, prim. secund. ac duobus Francis membris.

3. *Et ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati.*] Ita scripsi fecutus quadrigam miss. sæpius laudatorum, item Palat. oct. & non. nam vulgata *insuendum*. Lambinus, *insistentium*. Gulielmus conjectabat, *inslandum*, translatione ducta à tibiis. si & mihi matre licitum, omnia isthæc habuerim pro puti-

do emblemate librarii alicujus: sanè si resercentur, nihil deperat videri sententiæ.

4. *Non esset ex propositis.*] Sic Pall. sed Memnianus membr. *positis*; quod satisfaciebat Gulielmo; ut & antea Lambino.

5. *Facetius puro esse.*] Arridet æque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis, *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

6. *Creat & imitatores & narratores facetos, & vultu, &c.*] Eadem quadriga, *creat imitatores facietiarum adjuvante & vultu, &c.*

7. *Dicere enim ajunt Ennium, flammam à sapiente faciliùs, &c.*] Pro his solum restat in Pal. pr. *Dicere enim autupienti faciliùs, &c.* in sec. & Pith. aut *cupienti faciliùs*. Memm. membr. *ajunt cupienti faciliùs, &c.* hæret tamen vulgatum in Pal. ceteris.

sculei contumeliam inerat, causam illam, disputationemque luse: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille venderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudare: Minime mirum, inquit, modo enim existi de balneis.* Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus illa jucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia, & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset, nos ter hic facetissimè treis patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENTIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute*, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Sapiens* videlicet homo cum primis nostræ civitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiivi Scævola dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi* sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragediis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Junia? Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inexpectata? quàm repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, BRUTE, QUID SEDES? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonio augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. an juri civili? est paternum. sed dicet, te, cum ædeis venderes, ne in rutis quidem, & cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra videris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: & quid quid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi nullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministi. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditor. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum *facetias* in dicendo prodesse sepe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paulum inviderem. nam esse quamvis facetum, atque falsum, non nimis est per seipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimus, & severissimus & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus. Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facietiarum, Juli, negares: aperuisti quiddam, quod præcipien-

dum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid locus de gravitate decerneret, quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facietiarum, cum his nihil opus sit. nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in adversarium, & maxime si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ *laceffiti* dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti, ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpicius, quid igitur? inquit patiemur, Cæsarem, qui quamquam Crasso facietias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur; præsertim cum tantam vim, & utilitatem falis, & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem falis? Hic cum Sulpicius reticuisset. Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tam diu loquitur, ars ulla sit. *observatio* quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ si eloquentis facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certè aliquo modo possit edificare? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videretur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. quamquam soleo sæpe mirari eorum *impudentiam*, qui agunt in scena gestum, & spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primùm loquar de facetiis, & docebo sus (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *senum alios* ajebat esse oportere. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendum esse videatur. verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, si minus ac perpallulum gustaris, extrudam, & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreviter exponam. De *risu* quinque sunt, quæ querantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, litne oratoris velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupientes, tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui polli-

1. In Balneis lotum cum filio.] Malui istud quam receptum locutum, quod Pal. pr. & sec. retinerent locum, haberentque primum illud a manu secunda, quintus ac sextus; à prima tertius.

2. Cum funere efferretur anus.] Quatuorviri illi ut ita dicam, Palatino-Galli, non agnoscent cum funere, & meo animo satis subintelliguntur.

3. Tam diu loquitur.] Idem jam diu: quod retinet Gulielmus, dictum ut jam dudum, &c.

4. Collectam à conviva exigis.] De ea re Turnebus lib. 111. Adversar. cap. 6.

5. Spectante Roscio.] Duo Pall. & totidem Gallicani, in spectante.

pollicerentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam ad proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. hæc enim ridiculus vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris movere risum: vel quòd ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quòd admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam laceffentis: vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem, *politum* esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeque quòd tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. *facinorosos* majore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, nè temerè in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primùm in jocando moderatio. itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridentur. Est etiam *deformitatis*, & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, nequid insulsè, sed etiam si quid perridiculè possis, vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, faciliùs jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracinae de *amicula* rixatus. falsa, attamen à teipso ficta tota oratio. addidisti clausulam; tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL. duo MM. Cum quæreret id, quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perfpicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, sive habeas verè, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspargendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstrat, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem, per vestram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* verò cum dixit, & extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, vehementiùs risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis,

Tibi ego, Antipho, has sero, inquit. senium est, cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscenitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re nar-

rata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In *dicto* autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur, sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quis igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primùm, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Puffillus testis processit. *Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæsitur properans, Modo breviter. Hic ille, Non accusabis. perpusillum rogabo.* Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quàm ipse testis. omnis est risus in judicem conversus. visum est totum scurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur. *Cenabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio. uni enim locum esse video.* Est hoc scurrile, & quòd sine causa laceffivit: & tamen id dixit, quod in omneis luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava, inquit & cena.* Temperis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia & raritas dictorum, distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affectus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? *Puer abige muscas.* Risum quæssit, qui est, mea sententia, vel tenuissimum ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc expo- 61
namus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus conjunctè re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graveis sententias posse duci. tantum interest, quòd gravitas honestis in rebus severè, jocus in turpibus & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, & si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse*, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec oclusum: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempub. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri?* quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem: præclarum & grave est. Quod Calvino Glauca claudicanti, ubi est verus illud: *Num claudicat?* at hic clodicat: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. Quid hoc Nævio ignavius? severè Scipio. At in malè olentem, *Video me à te circumveniri*, subridiculè Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accominodanti, cum ea sapius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari, inquit, si non convenit. caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Calvus* satis est, quod dicit parum.

1. *Video me à te circumveniri.* Expressi quod erat in Pall. septem, & editione prima. nam pr. & sec. heic deficiebant, uti etiam Gallicani, quos consulere solebat Gulielmus; postea vulgati addidere

de suo, non *corveniri*, sed *circumveniri*; quod tamen neitiquam admittit Victorius.

parum. Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Arque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. falsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detrahis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis saltem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent, magis ut bellè, & literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Vespas Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Ut illud Africanus, quod est apud Lucilium. *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.* Ut tuus amicus, Crassè, Granius, non esse sextantus. Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut antè dixi, vel maximè. ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram eundem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismetipsis noster error risum movet. quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsus: ut apud Nævium, videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percundatur ita,

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet:* esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui laceffivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant *παραφρασιαν*, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem cum euidam dixisset, *Eamus deambulatum:* & ille, *Quid opus fuit de? Immo verò,* inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu & adversus, & aversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium diviformem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur.

Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel ut est, vel paulatim immutatus, aut aliqua pars versus, ut Staius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate, natam, Crassè, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater, tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Anconi, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis & haberet filium delicatiorè: abeunte jam illo,

Sentim' senem esse tactum. triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbialia: ut illud Scipionis, cum Afellus omnes provincias stipendia merentem se peragrassè gloriaretur, *Agas Afellum,* & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducuntur. Est etiam in verbo positum non insultum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppidè ridiculus. Sed ab eo à mimis, tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crassè, nuper ei, qui te rogasset, non tibi molestus esset futurus, si 3 ad te bene ante lucem venisset: *Tu verò, inquisti, molestus non eris: Jubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum Cos. præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum,* inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridiculè etiam illud L. Porcius Nafica censori Cæroni, cum ille, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule,* inquit, *ex mei animi sententia.* Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut antè dixi) noster deletat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione, ut

olim Rufca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi,* inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixerò, mihi malè dicturus es, ut ceteris fecisti? *Ut semen-tem feceris, ita metes,* inquit. Ex translatione autem, ut, cum Scipio ille major Corinthiis staturum pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmalens* dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpernam, judicem, pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano & L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiosè: *Audiamus,* inquit, pulcellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi,* inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, *Andiamus,* inquit, disertum. multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta; ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrariè: quod idem genus sæpe est etiam facetum, ut Ser. ille Galba, cum judices L. Scribonio, tribuno plebis ferret familiaris suos, & dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu,* inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glauca Metello, *Villam in Turburte habes, cortem in palatio.* Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi antè) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante

1. *Nuculam, an confixum vis facere?* Explicat Janus Parrhasius in Quæstis per epistolani, numero quinquagesimo.

2. *Non tibi molestus, &c.* Turnebus censet ita rescribendum, scripti enim alioquin *num*, quod minus convenit.

3. *Ad te bene ante lucem venisset.* Gulielmius putabat restituendum, *ad te bene mane venisset;* cujus glossèma fuerit, *ante lucem.*

4. *Ex mei animi sententia.* Haud focus Pall. septem & Memm. liber chartaceus, & primitus cusi. malè posteriores, *ex animi tui sententia.* Videatur loci hujus explicatio apud Liplium nostrum lib. 1. Variar. lect. cap. princeps.

5. *L. Helvius Lamia, &c.* Pighius lib. xlii. Annal. Romanorum mallet *Elivus;* neque enim in *Helvia*, sed in *Elia* gente reperiri familiam Lamianum.

ante oculos ea, quæ videantur & verifimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subrupia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit fanè illud, quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cùm Sex. Titius se Casandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, possunt tuos Ajaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, Scaure; ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines simileis esse Syrorum venalium*: ut quisque optimè Græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridendur etiam imagines, quæ fere in deformitate, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam: *Jam ostendam*, cujusmodi sis: cùm ille, *Ostende*, quæso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico¹ sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: Rufus est commotus. nihil tam Manciam simile visum est. ut cùm Teitio Penario mentum in dicendo intorquenti, *tum ut diceret*, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur, velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum *magnum videri Memmiam*, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram*. Arguta etiam significatio est, cùm patva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: ut, cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi: *Nihil est*, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire. Ut Afello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis emit, lustrum condidit, & aurum immolavit. Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur

67 *Mummium*, quod Afellum ignominia levarit. Urbana etiam dissimulatio est, cùm alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, ut Lamia Crassus, sed cùm toto genere orationis severè ludas, cùm aliter sentias, ac loquere: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, *ἀπειρα*: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, & cùm gravitate falsum, cumque oratoriis dictionibus, rum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facietis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur,

C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium* cuivis temporis hominem esse. Sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: Ut cùm Africanus CENS. tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur: *Non amo*, inquit, nimium diligenteis. Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinisset, multa que ex ea prælia præclara fecisset, cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, *Quid ni*, inquit, meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

„ *Homo satius*,

Postquam rem habere cepit, est mortuus. „ *Quid est tibi*

Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. Et,

„ *Quandiu ad aquas fuit, Numquam est mortuus.*

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Manciam, cùm audisset te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatam, *Aliquando*, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè, falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualera* existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu, Metello, cùm excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset: *Tu igitur nihil vides?* Ego verò, inquam, à porta Esquilina video villam tuam. Ut illud Nafica, qui cùm ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nafica sentit, illam domini jussu dixisse, & illum inutus esse: paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nafica, se domi non esse. tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nafica, Homo es impudens. ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana? Non pol, inquit, audeo. nam me ad famosas vetuit mater accedere.* Salsa sunt etiam, quæ habent suspensionem 69 ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quæreret, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, da mihi ex ista arbore quos feram furculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in pilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam* quidem, inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cùm à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videretur, persalsam illud est apud Nævium „ *Quid ploras pater?*

Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic

1. *Sub Novis distortum, &c.*] Sic legendum rectè censuit anticus noster Stephanus Pighius, lib. iv. Fastorum, qui consulatur; publicata *sub Nodis*, ineptè. altera enim lectio innuit locum in foro ubi posita Galli pictura. Turnebus tamen non alienius videtur à vulgata. qui videatur libello peculiari in hos Tullii jocos.

2. *Cum ille se custodiæ causa.*] Quatuor è Palatinis non admiserunt illud *causa*. quod forsan additum à descriptoribus. de quo videatur & Lipsius meus lib. v. Epist. quæst. 17.

3. *Quid tu Egilia, &c.*] Retinui lectionem membranarum. alii qui omnia redigere volunt in versus, nimum fuerant licentiosi in transponendis addendisque vocibus suis.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti : ut ; cum Caro percussus esset ab eo , qui arcam ferebat , cum ille diceret , *Cave* : rogavit , numquid aliud ferret præter arcam ? Etiam stultitiæ falsâ reprehensio , ut ille Siculus , cui prætor Scipio patronum causâ dabat hospitem suum , hominem nobilem , sed admodum stultum : *Quaso* , inquit , prætor , adversario meo da istum patronum , deinde mihi neminem dederis . Movent illa etiam , quæ conjectura explanantur longè aliter , atque sunt ; sed acutè , atque concinnè : ut cum Scæurus accusaret Rutilium ambitus , cum ipse Cos. esset factus , ille repulsam tulisset , & in ejus tabulis ostenderet litteras , A.F.P.R. idque diceret esse , *Actum fide P. Rutilii* : Rutilius autem , *ante factum , post relatam* : C. Cannius , eques Romanus , cum Rufo adesset , exclamat , neutrum illis litteris declarari . Quid ergo , inquit , Scæurus ? *Amilius fecit , plechitur Rutilius* . Ridentur etiam discrepantia . *Quid huic* abest , nisi res , & virtus ? Bella etiam est familiaris reprehensio , quasi errantis : ut , cum objurgavit Albius Granium , quoddam , cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur , & valde absoluto Scævola gauderet ; neque intelligeret , contra suas tabulas esse judicatum . Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris , ut , cum patrono malo , cum vocem in dicendo obtudisset , suadebat Granius , ut mulsam frigidum biberet , simulac domum redisset : *Perdant* , inquit , vocem , si id fecero : *Melius est* , inquit , quàm reum . Bellum etiam est , cum , quid cuique sit consentaneum , dicitur : ut , cum Scæurus nonnullam haberet invidiam ex eo , quod Phrygionis Pompeii , locupletis hominis , bona sine testamento possederat : federetque advocatus reo Bestiæ , cum funus quoddam duceretur ; accusator C. Memmius , *Vide* , inquit , Scæure , mortuus rapitur , si potes esse possessor . Sed ex his omnibus nihil magis ridetur , quàm quod est præter expectationem , cujus innumerabilia sunt exempla , vel Appii majoris illius , qui in senatu , cum ageretur de agris publicis , & de lege Toria , ¹ & premeretur Lucilius ab iis , qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent , *Non est* , inquit , Lucilii pecus illud : erratis : (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse . quâ lubet , paciscitur . Placet etiam mihi illud Scipionis illius , qui Tib. Gracchum perculit . cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset , *Ejero* , inquit : iniquus est . cum esset admurmuratum , *Ah* , inquit , P.C. non ego mihi illum iniquum ejero , ² verum omnibus . Ab hoc verò Crasso nihil facietius . cum læsisset testis Silus Pisonem , quoddam se in eum audisse dixisset : *Potest fieri* , inquit , Sile , ut is , unde te audisse dicis , iratus dixerit . annuit Silus . potest etiam , ut tu non rectè intellexeris . id quoque toto capite annuit , ut se Crasso daret . potest etiam fieri , inquit , ut omnino , quod te audisse dicis , numquam audieris . hoc ira præter expectationem accidit , ut testem omnium risus obrueret . Hujus generis est plenus ³ Nævius , & jocus est familiaris ,

Sapiens si algebis , tremes . & alia permulta .

⁷¹ Sæpe etiam facitè concedas adversario idipsum , quod tibi ille detrahit , ut C. Lælius , cum ei quidam malo genere natus diceret , indignum esse suis majoribus , *At hercule* , inquit , tu tuis dignus . Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur : ut M. Cincius , quo die legem de donis & muneribus tulit , cum C. Cento prodixisset , & satis contumeliosè , *Quid fers Cinciole ?* quæsisset : *Ut emas* , inquit , Cai , si uti velis . Sæpe etiam falsè quæ fieri non possunt , optantur : ut Marcus Lepidus , cum ceteris in campo exercentibus , in herba ipse recubisset , *Vellem hoc esset* , inquit , laborare . Sal-

sum est etiam quærentibus , & quasi percunctantibus , sententia respondere quod nollent : ut censor Lepidus , cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset , amicique cum vociferarentur , & quærerent , quid ille pari suo responderet , cur ademptum sibi equum diceret , cum optimus colonus , parcissimus , modestissimus , frugalissimus esset : *Me istorum* , inquit nihil credere . Colliguntur à Græcis alia nonnulla , execrationes , admirationes , minationes . Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse . nam illa , quæ verbi ratione , & vi continentur , certa ferè , ac definita sunt : quæ plerumque , ut antè dixi , laudari magis , quàm rideri solent . Hæc autem , quæ sunt in re , & in ipsa sententia , partibus sunt innumerabilia , generibus pauca . Expectationibus enim decipiendis , & naturis aliorum irridendis , ipsorum ridiculè indicandis , & similitudine turpioris , & dissimulatione , & subabsurda dicendo , & stulta reprehendendo , risus moventur . Itaque imbuendus est is , qui jocosè vult dicere , quasi natura quadam , apta ad hæc genera , & moribus , ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur : qui quidem quo severior est , & tristior , ut in te , Crasse , hoc illa , quæ dicuntur , & falsiora videri solent . Sed jam tu , Antoni , qui hoc deversorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti , tamquam in Pomtinum deverteris neque amœnum , neque *salubrem locum* , cenfeo ut satis diu te putes requiescere , & iter reliquum conficere pergas . Ego verò , atque ⁷² hilare quidem à te acceptus , inquit , & cum doctior per te , tum etiam audacior factus sum ad jocandum . Non enim vereor , nequis me in isto genere leviozem jam putet , quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores , & Africanos , Maximos , Catones , Lepidos protulisti . Sed habetis ea , quæ voluistis ex me audire , de quibus quidem accuratius dicendum , & cogitandum fuit . nam cetera , facilliora sunt , atque ex iis , quæ jam dicta sunt , reliqua nascuntur omnia . Ego enim cum ad causam sum aggressus , atque omnia cogitando , quoad facere potui , persecutus : cum & argumenta causæ , & eos locos , quibus animi Judicium conciliantur , & illos , quibus permovetur , vidi atque cognovi : tum constituo , quid habeat quæque causa *boni* , quid *mali* . Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem , aut controversiam vocari , quæ non habeat utrumque : sed , quantum habeat , id refert . Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet , ut , boni quod habeat , id amplectar , exornem , exaggerem : ibi commorer , ibi habitem , ibi hæream : à malo autem , vitioque causæ ita recedam , non ut id me defugere appareat , sed ut totum hono illo ornando , & augendo ⁵ *dissimulatum* obruatur . Et , si causa est in argumentis , firmissima quæque maximè tueor , sive plura sunt , sive aliquod unum . Sin autem in conciliatione , aut in permotione causa est : ad eam me potissimum partem , quæ maximè commovere animos hominum potest , confero . Summa denique hujus generis hæc est , ut , si in refellendo adversario firmior esse oratio , quam in confirmandis nostris rebus potest , omnia in illum conferam tela . sin nostra facilis probari , quàm illa redargui possunt : abducere animos à contraria defensione , & ad nostram conor traducere . Duo denique illa , quæ facillima videntur , quoniam quæ difficiliora sunt , non possum , mihi pro meo jure sumo : Unum , ut molesto aut difficili argumento , aut loco nonnumquam omnino *nihil respondeam* : quod forsitan aliquis jure irriserit . quis enim est , qui id facere non possit ? sed tamen ego de mea nunc , non de aliorum facultate disputo , confiteorque me , si quæ premat res vehementius , ita cedere solere , ut non modò non abjecto , sed ne rejecto quidem scuto fugere videar : sed adhi-

1. Et premeretur Lucilius ab iis.] Pighii scriptus , & peteretur Lucilius ; quod probat , ut fuerit pater L. Luculli , qui Mithridatem vicit . videatur ipse in Fastis ad annum DCXXXIX .

2. Verum omnibus.] Gulielmius annotavit : ambiguitas in *verum* , id est , *justum* , *si verum* .

3. Nævius , & jocus est familiaris.] Pall. omnes præter octavum , *Novius* . iidem , *est locus* , *est familiaris* , nisi quod novus , *est jocus* .

Turnebus indicat in veteribus suis legi *Nævius* : *Est locus* , *est familiaris* . *Sapiens si algebis tremet* , integro scilicet Senario .

4. *Salsiora videri solent*.] Palat. prim. secund. item Pith. *sestiora* . Memmianus uterque *seriora* ; à *serio* , pro quo tamen ad oram Pal. prim. *seriosiora* .

5. *Dissimulatum obruatur*.] Adscripsit oræ Gulielmius fortè legendum , *dissimulatum* .

adhuc quamdam in dicendo speciem, atque pompam & pugnam similem fugam: consistere verò in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videatur. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum, & providendum puto, quodque me sollicitare summè solet: non tam ut profum causis, elaborare soleo, quàm ut nequid obisim: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causa, sive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri *rectissimum*: propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceret: idque memoria teno, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceret, sed etiam quod non opus esset, non diceret. Tum illum mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò *improbi* esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret, quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstrares velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cujusdam est ingenii, ac singularis: cui quiddam portentosi simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consultò, putet, quod contra seipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique *artem memoria*, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratus sibi illum esse facturum, si se *oblivisci que vellet*, quàm si meminisset, docuisset. Vide ne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit operabilius oblivisci posse potius, quod meminisset nollet, quàm quod semel audisset, vidisset, meminisset. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, nequid *offendat*, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi læssatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut malè dicamus, denique ut interrogemus. non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. HOMINES enim imperiti facilius quod stultè dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter raveris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum,

si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, idèd non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille*, adversariumne? immò verò ajunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sapissimè video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me *cedere*, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo, invidiosiora faciunt: quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos sine ulla *præmunitione* orationis acerbis, & contumeliosius invehare, nonne abs te iudices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehere, mediocre peccatum est? Quid, si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquis, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam; quòd *ministratorem* peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturumve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius,) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo antè laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus *natura* ipsa præscribit. Ut verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam siquid habent adjumenti, sunt nonnumquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, (ut sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, fecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnibus ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi *docere velle* videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debent. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentis, apud quos agetur, movendas, permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen,

1. Neque tamen ullam assequor laudem.] Tres Pall. tres Gallicani, nullam. hæreo utrum præferam. Supra etiam Pich. & Pal. pr. sec.

pro Themistoclis responsum, servant, Themistocli. antique. quod fortè revocandum erat.

tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: *degre*di tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. ¹ Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, rectè id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum, & ad ornandum gravissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut resistunt. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plureis adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita cum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum *expectationem*, qui audiunt, quam celerrimè occurratur: cui si initidè satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, ferventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosum nesciam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. PRINCIPIA autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuè eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum *brachium concalescerit*, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maximè ferviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi, vehementem, & pugnam non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulat? *Nihil est* denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repenti evolet. sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde querenda, sed ex ipsis visceribus causæ famenda sunt. idcirco tota causa perentata, atque perspecta, locis omnibus inventis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperitur. Sumuntur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel

in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt panè ex intima defensione depromtæ, & apparebit eas non modò non esse communcis, nec in alias causis posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. ⁷⁹ Omnem autem principium aut rei totius, quæ agatur significationem habere debet, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut adibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportionem rerum præponere. Itaque in parvis, atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (*reos* appello, quorum res est) quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agatur, ut benivolos, beneque existimantibus efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & *attentum* monent Græci ut principio faciamus judicem, & *docilem*: quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attentum tum maximè sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis esse possunt. *Illustriora* enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos incunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita fit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi proœmium affectum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa profusio debet fieri, non ut Samnitum, qui videntur hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quod breviter jubent, si *brevitas* appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crasli oratio. si tum est brevis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda; & ad persuadendum accommodata sit, tollit: ut illa, *Nam us postquam excessit ex cephæus*, quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percussio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua pervariè, jucundeque narratur. Quod si hanc brevitatem quaerisset,

„ Effertur, unus, ad sepulcrum venimus. „ In ignem ⁸⁰ posita est.

in his

1. Itaque vel narratione exposita.] Biga illa nostra duplex, Itaque vel re narrata atque exposita, quomodo Lambin.

2. Non vis potius, sed delectatio postulat.] Iidem quatuor libri: quam delectatio. forsitan rectius.

3. Profundat, & quod totum repenti evolet.] Pal. prim. & Memm. evolat. in quod inquirendum. nam & secund. revolat, & Pith. evolat.

4. Ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.] Ita Pall. omnes editioneque V. Etorii. alix defluxisse, præter libros. nam Gallicani, & floruisse. sciendum tamen in Palat. pr. & sec. non comparere, quæ tum agatur; poteratque abesse.

5. Proportionem rerum præponere.] Amicus meus conjiciebat, præpolare.

6. Ut audientiam sibi fieri velle videantur.] Non satis adsequor

mentem auctoris. moneo interea restare in Pal. quinto, sexto, nono & Memm. nolle.

7. Ut illa: Nam postquam.] Sic videtur referendum ex literis ambiguis Pal. sec. ubi nimirum litera secunda ita expressa est, ut videri queat etiam z. unde natum illud vulgatum, videlicet illa, quod solum tamen in prim. nam tert. & quart. quint. vident illam, emendatumque in altero, vident illam. sext. sept. oct. non. habent videant illam, aut illa. emendatumque in uno, tollere videtur. Nam postquam. quod ipsum firmat illud nostrum ut, quod ob characteris secundi obscuritatem visum est quibusdam z. quibusdam r. ideoque inde factum videtur live videlicet.

8. Posita est, fere decem versibus, &c.] Est à Palat. octav. nam prim. adhuc aberat ferè. vulgata, in his fere decem. quod & Lambino displicuit.

in his ferè decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est; ¹ si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam ceteras: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem *perspicua narratio*, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilii. neque enim si nota res est, ² nec dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficiunt, contraque nos erunt acriter, persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrà, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt *firmamenta causæ conjunctè*, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maximè extremo ad mentis iudicium quam maximè permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. Neque sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimè mihi videtur esse personæ. NAM ET sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus; ³ vitanda etiam ingenii, ostentationisque suspicio. Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque considerat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam *dignitas*. nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suafor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præfertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea *neglecta*, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id convenit, certatur,

utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, & opum, potentia, pecunia, & ægalium, prædii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalis memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defender, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maximè est quarendum. Incidit enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas afferit, & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, *nosse rempublicam*: ad dicendum verò probabiliter, *nosse mores civitatis*: qui quia crebrè mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quamquam una ferè vis est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excite- 83
tur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum *tibicen* sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiencie, eloquens esse non possit: Et cum sint populi, multi, varique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si fordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur, aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicina opponuntur: tum objurgatio, si est *auctoritas*: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facietæ profunt, & celeritas, & breve aliquid dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commodè ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, 84
ut potui, vobis in utroque genere causarum quæ sequi so-
lerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreveram, sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiar, de quibus nemo ferè præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti solemus, totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci magis legendi, 5 & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudatione scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agelilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander alique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitate habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, vel-
ut P. Tu-

1. Si sic consistitur aliquando.] Sic Victoriana. Sed nihil variant Pall. quam quod pr. ac sec. excludant si, habeantque, sic consistitur aliquando. ceteri firmant receptam lectionem, si sic consistitur aliquando. Lambinus reposuit è libris, ut quidem asserit, si hic consistitur aliquando. in Pithecan. & Memmian. erat, si consistitur aliquando.

2. Nec dubium, quid gestum sit.] Est à Pall. & duobus Gallicanis, proximeque accedit Victoriana, nisi quod is, nec dubium sit, quid ge-

stum sit. vulgata, nec si dubium sit, quid gestum sit.

3. Vitanda etiam ingenii ostentationisque suspicio.] Enclitica que non est in Pall. prim. aut sec. in Memm. aut Pith. è quibus duo præferunt, ingenis.

4. Opum, potentia, pecunia.] Vox pecunia non est in ullo è nostris quatuor.

5. Et delectationis, &c.] Revocavi quod erat in Pall. & Gallic. omnibus, item editione prima. sequentes, qui delectationes, &c.

ut P. Tiberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se *veram laudem*: quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen quoddam ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maximè percipitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, NON EXTULISSE se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes, & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. OMNES enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. sapientia & magnitudo animi, ¹ qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quadam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos ² laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. GRATISSIMA autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatisimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique VIRTUS esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, iudiciis hominum comprobata: in quibus etiam *felicitatem* ipsam, deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. neque enim parvæ, neque usitæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris *comparatio*, in laudatione, præclara. De quo genere libitum est mihi paullo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forenses, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videreris, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiosè laudari, sine virtu-

tum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite, atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Crastum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exoritur. Perge ⁸⁶ verò, inquit Crassus. libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quoddam mihi nihil, aut quoddam non multum relinquis, percommodè facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo 3 Simonidi illi Cejo, quem primum ferunt *artem memoria* protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum fordide Simonidi dixisse, *se dimidium* ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnoperè evocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularentur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. quos cum humare vellent *sui*, neque possent obtritros internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quoddam meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque is, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoriæ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori *memoria* ⁸⁷ *fructus*, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omneis fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque SOLI, qui memoria vident, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid super sit: iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locurus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive *artis imago* quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut non dispositis, notatisque rebus, ordinem verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omni-

1. *Qua omnes res humanæ geruntur.*] Dicitur geruntur, non videntur in Pith. & membr. Memmii: & vero punctis subducta est in Pal. sext. habent tamen reliqui præter pr. & sec. in quibus præmittitur, *sine qua omnes res humanæ tenues, &c.* quod factum videtur, quod non adsequerentur auctoris sententiam; quæ probè tamen procedit sine illo geruntur: unde etiam neglexit id Lambinus.

2. *Laudamus, quam illos apud quos laudamus, ornare.*] In quatuor nostris illis non reperies, *quam illos apud quos laudamus*: & tanè factis subintelliguntur ob præcedentia.

3. *Simonidi illi Cejo.*] Ita rectè emendatum ab Hadr. Junio Centuria 111. Adagio 71. antea erat, *Chio*.

omnibus nostris sensibus esse sensum *videndi*: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab adspæctû judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspæctum veniunt, sedes opus est. etenim *corpus* intelligi sine loco non potest. quare ne in re nota & pervulgata, multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis. Imaginibus autem agentibus, acris, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similibus verborum ¹ *conversa & immutata casibus*, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguentis. Sed *verborum* memoria, quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, conuectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria, propria est oratoris. eam singulis personis bene positâ notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, *opprimi* memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina propè memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem vivere hodie ajunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perferibere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, evocanda est. Habetis sermonem benè longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certè non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quòd magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & undique collegisse, *usuque doctum* partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, NEMINEM sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod

dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paullo sciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, ² quæ subsistivis operis, (ut ajunt) iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere. Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio. sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnumquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quàm quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neque verò mihi quisquam copiosius umquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermisum: non essem tam inurbanus, ac præne inhumanus, uti eo *gravarer*, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & parte is faceret, & utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius: tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus: Quid, quòd dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum? nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cottaridens, Posses tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc *censorium* est. id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII.

1. *Conversa & immutata casibus.*] Est à quatuor nostris, neque aliter Lambinus. vulgata, *conservata*, &c.

2. *Quæ subsistivis operis.*] Ita Pall. septem, nisi quod sext. *subsistivis*.

at prim. & sec. *sibi se civi*. Pith. & Memmii chartaceus, *subsistivi*. quod videtur Gulielmio tale fuisse, ut super eo amplius quærendum censeret.

M. TULLII CICERONIS,

DE

ORATORIE,

LIBER TERTIUS.

INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, *videndum* sibi aliud esse consilium: illo senatu se remp. gerere non posse: manè idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset inuestus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à sese *superatum*. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus: cuius ordinis à consule, qui quasi *parens bonus*, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cum suis consiliis remp. profligasset, consilium senatus à repub. repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faceis admovisset, non tulit ille, & graviter exaruit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divini dicta esterebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TU, QUUM OMNEM AUCTORITATEM UNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PUTARIS, EAMQUE IN CONSPECTU POPULI ROM. CONSIDERIS; MEIS PIGNORIBUS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SUNT CÆDENDA, SI CRASSUM VIS COERCERE: HÆC TIBI EST EXCIDENDA LINGUA: QUA VEL EVULSA, SPIRITU IPSO LIBIDINEM TUAM LIBERTAS MEA REFUTABIT.

2. Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, UT POPULO R. SATISFERET, numquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus per scriptis extat) scribendo adfuisse. Illa tanquam *cyenea* fuit divini hominis vox, & oratio, quam quasi expectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, conueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset: sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum *cohorruisset*, cum febri

domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O FALLACEM hominum spem, fragilemque fortunam, & inaneis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicerent potuerunt! Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunçãoe aditum, omnium concessu, ad summam *auctoritatem* dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed *donata mors* esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non scelere nefarii principes civitatis reos, non luctum filiarum, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelitissimam; non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ; non vagabitur oratio mea longius, atque eis ferè ipsis definitur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe deserta, dixerit, 3 cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam *deprecaretur*, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quaque censor imperatoris manubiis ornat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa simul *extinctus* esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisse. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolecentes Crasso se *dicerant*, horribileis, miserisque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est à civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiarum flamma fuisse, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, 4 ferro erepta vita est, & pœna *temeritatis* non sine magno reipublicæ malo conti-

1. *Pro pignore putaris, &c.* Secutus sum Pall. duos & Gallicanos totidem; quamvis sic quoque editum à Manutio & Lambino. priores enim, *probugnare putares, &c.*

2. *Hæc tibi est excidenda.* Pal. prim. *sec. incidenda.* neque aliter Memmii membranaceus; neque improbem.

3. *Cum horum ipsorum sit, qui tum.* Ferre possem, abesse *cum*, item sit: gloriam certe respicere videntur.

4. *Ferro erepta vita.* Pith. & Meum. *excepta*, cui scripturæ aludit Pal. *sec.* in quo *erepta*.

constituta. Ego verò te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatore coëgisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, *bonorum victoria* mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipiteis casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & *summi* labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò fedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermonemque L. Crassi reliquum, ac pænè postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur; non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus fument, ut majus quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim qui ipsi sermone non interfuissimus, & quibus Cajus Cotta tantummodò locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium juniorem, aut Crassum fuisse pleniorum putet; quam quomodo à nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina, præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadvertum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectuloposito recubisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. Deinde quum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne festum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus, etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermone. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venit, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, fumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio: neque *verba se-*

dem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ *suprà & subter*, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. NULLUM EST enim genus rerum, quod aut avulsam à ceteris per seipsum constare, aut quo cetera, si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possint. Sed hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingeniarum, & humanarum artium, uno quodam *societatis* vinculo contineri, ubi enim perfecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, contentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesternæ die dixi; & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quæscunque in oras disputationis, regione sive delata est. Nam sive de coeli natura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, *rivus est* diducta oratio, non *fontibus*: & quocumque ingreditur, eodem est instructu, ornatuque comitata. Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modò vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ completi tota nequeunt, hæc facilius divulsa, & quasi discerpta contrectant: & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur: tantum significabo brevi, *NEQUE VERBORUM* ornatum inveniri posse non partitis, expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi. NATURA nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimileis inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pænè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectent dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt: sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque *pieturæ*, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi *mutis* artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis, verbisque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poetis cerni licet, quibus est proxima *cognatio* cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quàm apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus, par pænè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quæ-

rimus,

1. *Quamquam omnibus par, &c.*] Lambinus, *quamque*. sed bene, quod ipse fatetur factum à se libris omnibus reclamantibus.

rimus, quid interfit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Gravitate Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pænè solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnibus tamen adfit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pænè comicè, tristes remissè, severas hilarè, forensis scenica propè venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentibus duo propè æquales Sulpicius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limarus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis: *heret* in causa semper: & quid judici probandum sit, cum acutissimè vidit, omisis ceteris argumentis, in eam mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instruetissimus à natura esse videatur. Ad nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic sumus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocemur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. Viderisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ sæptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium fatietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab hujus multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd MINIME sibi quisque notus est, & difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus vestigiis primum institi, in iis ferè soleo perorare: & quòd aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna expectacione, & silentio fuisse videatur. Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis, quàm genere distinguuntur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voverimus? nunane fore, ut, quot oratores, totidem pænè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pænè innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispare, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque crudiunt, videntum, quòd sua quemque natura maximè ferre videatur. Et enim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos

dissimileis inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maximè insigne illud exemplum (ut ceteras arteis omitteremus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se *calcari* in Ephoro, contra autem in Theopompo *stenu* uti soleire. alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quàm ut Latine, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumque ageret, aptè, congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornatè esse dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linguam igitur hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed OMNIS LOQUENDI ELEGANTIA, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum sermone asluefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando orandi causa, parçè, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi *anhelata* gravius. nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videretur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda, est autem vitium, quod nonnulli de *industria* consecantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur, ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videretur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud quod loquitur, præsum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quamquam est caput: verum id affert ratio, docent litteræ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, hujus est urbis maximè propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium *interiit*, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen cruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student litteris,

1. *Me autem tuus sonus & suavitas.* Hodie quidem ita publicatur, pugnatque pro hac scriptura Lambinus: sed tamen antiquitus

vulgati servant *subtilitas*; neque aliter Palatini septem, aut Memnii chartaceus, quem consuluit Gulielmus.

teris, quàm Latini. tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est, quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate

12 vocis, atque ipso oris pressu, & sono facilè vincat. Quare cum sit quædam certa vox *Romani generis*, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (FACILIUS enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videam audire. sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut Jora litteram tollas, & E, plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiat. Utinam quidem, inquit ille. id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possùm, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut EA, QUÆ in quoque maxima essent imitemur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi ¹ suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irideam. sunt autem mea multo & plura, & majora, quàm dicis. quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non disceptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum DIFFICILIUS intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem ² simulac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, ³ cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio)

4 relicti ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, 14 partes ex fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel porius pænè præterii, Latinè loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irridet: neque eum oratorem tantummodò, sed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem *deum*, ut ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt: id est, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. 5 Verùm enim ORATORI, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus: quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen hæc species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere: quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed *fraudentibus quædam arma dederimus*. Hanc, inquam, cogitandi, 15 pronuntiandi que rationem, vimque dicendi, veteres Græci SAPIENTIAM nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pitraci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dederunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis uberim affluentes, curanda sibi esse, ac querenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videri & rectè faciendi, & benè dicendi *magistra*: neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pi-

lam

1. *Suppositionem pedis.*] De ea Turneb. lib. xxvii. Advers. cap. 1.

2. *Simulac Fufius.*] Palat. quart. sext. oct. nonus, Fufius exhibent.

3. *Cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus.*] Illud audiamus, in nullis est miss. nostrorum; quibus omnibus adest, *quam te in vitia qui*; &c. præter octavum; in quo, *quanta in vitia qui*. editio

prima præfert, *quam absque te: non inviti quidem adduci.*

4. *Relictis ut rebus omnibus.*] Lambinus tollit *omnibus*, tanquam supervacaneum. at ego malim abesse *rebus*, reliqui vero *omnibus*.

5. *Verum enim oratori.*] Nihil discrepant Palatini. Lambinus edidit *Verò*. Gulielmius faciebat *Rerum*; at quid si *verum enim* dicamus positum pro *Enimvero*.

lam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriatos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque perpererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentibus *ad humanitatem* fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas consumserunt. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter accipiem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenii abundarent, à re autem civili, & à negotiis, *animi quodam iudicio*, abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitant, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. is, qui hæc, quæ nos nunc querimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherenterque, disputationibus suis separavit: cuius ingenium, varioque sermones immortaltati scriptis suis Plato, tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatæ sunt quasi *familia dissentientes* inter se, & multum disjunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos, & dici vellent, & esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit: quam ille, & ejus posterii simpliciter defenderant: is, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec *dignitati* satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, ferè qui se omnes Socraticos esse dicebant: Eretriorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhonorum: sed ea horum vi, & disputationibus sunt jamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem querimus, & quem auctorem publici consilii, & *regenda civitatis ducem*, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis. non enim repellitur inde, quòd aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos advocat à rostris, à iudiciis, à curia, fortasse sapienter, * hac præsertim rep. Verùm ego non quero nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus. sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, *beati*. tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tamquam mysterium, teneant,

quòd negant *versari in rep. esse sapientis*. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quòd maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quòd ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel quòd omnibus, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt: neque tamen quemquam esse sapientem. VALDE autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum: sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & *bona*, & *mala videntur* Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia: præmii, supplicii: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academicici, quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, ² magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcetilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maximè arripuit, *nihil esse certi*, quòd aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque iudicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere: sed contra id, quòd quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quodam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & focerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L.F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & *portuosum*: oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quòd arguare, aut si id non possis, tum ostendere, quòd is fecerit, qui infimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessariò, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis doceant, discere, quæ multo tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & uberiùs explicavit Antonius: sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenti quodam oratore, immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellit. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui *familiarior* nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & plucritudinem adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut antè dixi) veteres illi ³ usque ad Isocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores

1. *Hac præsertim rep.*] Est à Lambinianis. aliæ edd. *ac præsertim à rep.* quòd & in Pall. nostris.

2. *Magnopere dissensit.*] *Gulielmius *dissensi*, malebat, propius à

vulgato quam Lambinianum *dissenserunt*.

3. *Usque ad Isocratem.*] Manut. ac Lambin. *Socratem*, sed alterum hæret in pluribus mss. atque editionibus; habetque quo se tueatur.

mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea¹ dissociati (ut exposui) à Socrate, deserti à doctis, & deinceps à Socraticis, item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promiscuè haurirent si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores & à communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulisset, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturimè ad publicas causas accesserim, ² annosque natus unum & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum, in iudicium vocarim: cui disciplina, fuerit forum: magister, usus, & leges, & instituta populi Romani, mosque majorum. Paullum, sibi istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum esseni, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutiùs essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo seriùs veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omnibus, qui artibus rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ, tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, tempublicam regat, omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus, neque tamen istus, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sanè in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre potest, quam obrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam QUID FACIET in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingenii eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis, atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatio-

ne communi, istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat: quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem, pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi, ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tamquam puerileis deliciis aliquas depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione incertum & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum umquam attingit, comprehensa esse videatur. Tum Catulus, Haud atquam hercle, inquit, Crassè, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istus studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades, maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palestram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quaeritur, de absoluta & perfecta quaeri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilius, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. VIS ENIM, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere: nec verò, id quod tu rectè commemorasti, ullum umquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas forenses ferre concesserint. At, si quaeris, Catule, de doctrina ista, quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui republ. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentis vita defecit. OMNES enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectari: nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa jam senectute est, & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud.

¹ at

1. Dissociati à Socrate, deserti à doctis, &c.] Plerique mss. deserti. non displicet Lambinianum, dissociatis à Socrate, desertis à doctis.

2. Annosque natus unum & viginti.] Si Tacitum sequimur, ut fecit Lambinus, referendum undeviginti, reclarantibus libris omnibus.

3. In utramque sententiam possit dicere.] Tertius Pal. ac nonus, in utramque partem sententiam; quod minus improbum, licet Lambinus illo partem retento, abjecerit sententiam.

4. In infulis depingere.] Explicat Turnebus commentariis suis orat. contra Rullum.

at Q. Velocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad ludum, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quamvis bonus ipse

Sammis in ludo, ac rudibus; civis satis asper.

sed plus opera foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est Eques Romanus. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & nocteis virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres, id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere: ipsa tractatio, & quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidia delectatione vestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio: facilis usus doctrinam confirmet: mediocris opera tribuat: memoria, studiumque permaneat. libet autem semper discere, ut si velim ego talis optime ludere, aut pilae studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim. at alii, quia praecclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod fenes discunt, pertimescat. Namque aut fenes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, Nisi quod quisque citò potuerit, numquam omnino possit perdiscere. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? haec duae partes, quae mihi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicium est. illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est majus, quam illud vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Caesar faciendum est ad annum: ut ego in aedilitate laboravi, quod quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Graeci jam non tenerent, ob eamque causam juvenus nostra dedidiceret paene discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego CENS. edicto meo sustuleram; non quod (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obrundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, qui cujusmodi es-

sent, videbam tamen esse, praeter hanc exercitationem linguarum, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia. hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut *auderent*: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiae ludus esset: putavi esse *causos*, ne longius id serperet, providere. quamquam non haec ita statuo, atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Graecorum, ad nostrum usum, moremque transferri. sed hominibus opus est eruditus, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. sin quando exstiterint; etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum, sententiarumque floribus, id non debet esse solum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & aetates. Difficile enim dictum est, quamnam causa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate alienemur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quae tamen etiam si primo ad spectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatioris in cantu flexiones, & *facile vocula*, quam certae, & severae? quibus tamen non modo auferri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamatur. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: &, magis laudari quod ceram, quam quod crocum olere videatur. in ipso tactu esse modum & molitudinis, & laevitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine praeter ceteros sensus commovetur, quam citò id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potionem uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quae leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maxime fastidium finitimum est, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente sariantur: in scriptis & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis,

1. At Q. Velocius, &c.] Est à conjectura Victorii lib. vi. cap. 21. ut & Turnebi lib. xxv. cap. 10. libri enim & vulgata, atque velocius, &c. sine ullo sensu commodo.

2. Civis satis asper.] Ita erat in plerisque Pall. aut cuius, literis tamen indifferetis. edidere alii, *causis satis asper*. Lambinus *civis*. Nostrium illud, conjecerat quoque Justus Lipsius; qui adeatur libro v. Antiq. lect. cap. 2.

3. Non multum est majus.] Revocavi scripturam veterem editionum, ac membranarum. recentiores enim multo. tanquam si alterum minus ferri possent.

4. Qui cujusmodi essent.] Gulielmius conjiciebat, *cujusque modi essent*. Lambinus edidit, *cuiusmodi essent*; quomodo & P. Manutius.

5. Humanitatem dignam scientia.] Adjutus à mss. Lambinus edidit *humanitate dignam scientiam*. sed ita nulli Palatini.

6. Laudari quod ceram quam quod crocum olere.] Haec est scriptura Pall. septem & Memmiani; propugnataque lib. iv. cap. 5. Miscellaneorum Brodæus. Lambinus reponit è Plinii libro xvii. cap. 5. *terram quam crocum sapere*.

7. Dulcitudine.] Habent istud non Nonius modo, sed & Palat. tert. quart. sext. septimus; non *dulcedine*, quod inveniri tamen in plerisque membranis putarat Lambinus.

8. Sine reprehensione.] Lambinus intrudit *respiratione*, libris calamo exaratis non adsentientibus.

26 *gis, infucata vitia noscuntur. Quare, bene, & praeclare, quamvis nobis saepe dicatur: belle, & festivè, nimium saepe nolo. quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,*

Nam sapiens virtuti honorem, premium, haud praedam petit: sed abjicit prorsus, ¹ ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupefcat. Quid ille alter:

Quid petam praesidii?

quàm leniter? quàm remissè? quàm non aëtuose? instat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augeatur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut antè dixi, primùm *si* vera rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altiùs, dicendo, 27 sed etiam ad extenuandum, atque abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimùm, eaque una laus oratoris est, & propria maximè. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatissimè facere posse. Consequuntur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeccatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet. aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, poena, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod

opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, 28 qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, à Græcis *politici philosophi* appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, PLACEATNE à Karthaginensibus captivos nostros, redditus suis, recuperari: aut infinitè de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hæc tenus loquuntur. Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut judicio, ² ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, ³ *surculo defringendo*, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima parte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit fatius, ⁴ quàm attentatum deferri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua 29 quæri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut *Virtus* suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expectatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, *Sirne* sapienti capessenda resp. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur, ut illud, *Sirne* in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si quærat, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, *Sirne* aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertunt. nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: *Naturane* sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei: ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio: ut, si quærat, *cur doctissimi* homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut, si disputetur, *num* interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si differatur, *idne* sit jus, quod maxima parti sit utile: aut, cùm quid cujusque sit proprium; exquiritur: ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, cùm res distribuitur in partes, ut, si quærat, quot sint genera rerum expectandarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cùm, quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, ut, si quærat, avari species, seditiosi, gloriosi. ⁵ Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut, si differatur, *expetendane* sit gloria: aut ex comparatione, *laus*, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres

1. *Ut in proximos, Ecquid video?* Pall. omnes, & quid video? ut videatur omnino legendum; ut in proximo: Sed quid video?

2. *Ut denique recuperare amissam, &c.* Lambinus *ὁ γὰρ* suam heic iactat, emendando, aut *si denique*. sed eam sanè nullus admiserim.

3. *Surculo defringendo.* Videatur Turnebus lib. Adversar. XXI. cap. 14. nec poenitebit.

4. *Quàm attentatum deferri.* Memmii membr. item Pal. nonus, *intratum*, chariaceus *ad tantum*, quod & in Palat. tert. quart. sept. nam pr. sec. *attractum*. oct. *attractatum*, quod & ad oram quart. Pith. *attatum*. edit. prima, *quæra tale ac tantum deferri*.

5. *Consecutionis autem duo prima quæstionum genera, &c.* Memmii membr. *duo contermina*. de quo amplius quærendum. nam Pal. pr. habet *serè duo crimina*. sec. *crimina*.

tres modi, de expetendis, fugiendisve rebus, ut, expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquumne sit ulcisci: injurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc, *sitne* honestum, gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi, unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut meruerit, & vereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, OPTIMINE cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, quæritur: cui loco omnis virtutum, & virtorum est silva subiecta: aut in animorum aliqua peremotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem *animi motum* & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, ¹ partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, neque ad meum munus, pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. *Ornatissima* sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, ² qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescentis, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est *paucorum libellorum* hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procedenda lingua est, sed onerandum, complendumque *pectus* maximarum rerum, & plurimarum suavitate, copia, varietate. ³ Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam, atque vacuum, abundantes orio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiã aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem iteramus in his descendendis rebus ætatem, sed cum *fontes* viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet,

hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque confiterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. RERUM enim copia verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modò is, qui dicit, aut scribet, institutus *liberaliter* educatione, doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in univerforum generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos ³ scriptores, oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognorit: nã ille haud sanè, quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requiret. ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est *exercitata*, labetur. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, ⁴ complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum *regno* collocare! Namque illos veteres doctores, auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos. ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pænè audiente Græcia, NIHIL ESSE ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, ⁴ quæ de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ⁵ soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne *sordidiores* quidem repudiarent. Quid de Prodicò Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem, quæstionemque vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profiterur: isque princeps ex omnibus ausus est in conventu *poscere*, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed *aurea* statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis: oratorisque nomen apud antiquos in Græcia majore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuum: cum tu in alia lingua, ⁶ ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pænè omnibus, vel *orbis terræ* procuratore, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio, & oratione in civitate valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: illi natq;

in lit.

1. Partita ac distributa.] Pall. priores & Gallicani duo, tributa solum retinent.

2. Qui audiant, natura & genere, &c.] Gulielmius attendendum putabat binis Gallicanis, nature genere: & id certe etiam in Pal. pr. ac sec. sed nihil mutarim.

3. Scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognorit.] Pal. pr. Pith. Memm. membr. scriptores oratoresque cognoscendos imitandosque dixerit; & sic quoque serè secundus. videturque potius vulgato.

4. Quæ de rebus publicis dicerentur.] Lambinus differuntur. Pall. nihil variant, nisi quod octavus, ducerentur; quod non omnino in super habuerim.

5. Soccos quibus indutus esset.] Pall. duo & Memmii chartaceus, inductus. & dignum est examine.

6. Ac moribus natus.] Pith. notis, unde putat Gulielmius forte legendum ignotis. non putem.

in litteris, ardentisque his studiis, otio verò diffuentes, non modò nihil acquirerint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum *conservaverint*. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Còus, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, ¹ alios, qui oculis mederentur? num geometriam, Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus univèrsum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audivi de patre, & de focero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientia gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse completi. Meminerant illi Sex. Ælium, M. vero Maniliùm nos etiam vidimus *transverso* ambulante foro: quod erat insigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in folio sedenteis domi, sic adibat, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militia consilium suum, fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam *transmarinam*, atque adventitiam, defuit? ² num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & præstitit. num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capeffenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri, discive potuit, quod ille non cum investigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra PLERIQUE ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleverunt: aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificium, quod est conjunctum, nemo dicit: aut eloquentiam, quàm in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognitionemque non norunt. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis *præsue-*
runt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris, doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensem loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populareis homines diceret, *populare* omnibus, & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) *lepò-*

rem habitasse dixerunt: tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi *aculeos* quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi, ac *virtutis magister*, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophou Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ *Græciam*, quæ quondam *magna* vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim ³⁵ video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante *natura*, dedissent, eloquentia præstitissent. Itaque ipse Aristoteles, eum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus, & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transulisset, mutavit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, verumque quandam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim *turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris*: hic autem, *cum Isocratem pateretur dicere*. itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem: rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc si ve qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: si ve hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, MALUM equidem indifertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin querimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum: sublata controversia est. sin eos disjunctum: hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuè inest eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, ³⁶ quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partibus omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum

1. *Alios qui oculis mederentur?* Ridiculè Lambini editio inserit, *qui auribus*: quasi vero tam periculose curarentur aures, ut eis opus medico peculiari.

2. *Num quia jus civile didicerat.* Pall. septem, Gallicani tres, non didicerat. quod mutabat Gulielmius in *condidicerat*. Ego ha-

beo quo defendam lectionem mediam. prima editio tamen, *civili dicebat*.

3. *Non clamator aliquis.* Ita septem Pall. & Memmii chartaceus, olimque culi recentiores *declinator*, minus rectè. priore voce usus & supra cap. 21. ante finem.

dum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quòd cum ingressus esses, repente te quasi quidam *asus ingenii* tui procul à terra abrupit, atque in altum à conspectu pænè omnium abstraxit; omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis:) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodò adspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipiteis vias, rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero. Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crassè, commovit, quòd eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego verò, inquit, Crassè, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero. vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo ramen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur *oratio* conficitur ex verbis: quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctè. nam est quidam ornatu orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pænè unà nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut *abjecta*, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi, valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonus* is verbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) ¹ verùm hoc quasi solum quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam,

atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. *Inusitata* sunt, prisca ferè, ac vestita, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostra: sed tamen rarò habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, *Qua tempestate Pænus in Italiam venit: nec proiem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari:* aut, ut tu soles, Catule, non *rebar*, aut *opinabar*: & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. *Novantur* autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignantur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

³ *Num non vis hujus me versutiloquas maicitia.*

Videtur enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. ⁴ Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, sicut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, -- *barcarum ubertate incurvescere.*

Tertius ille modus *transferendi* verbi latè patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. nam ut *VESTIS* frigoris depellendi causa reperta primò, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio, instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vitæis, luxuriam esse in herbis, letas segetes*, etiam rustici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæc translationes, quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paullo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt. quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum unum ³⁹ contracta brevitatis, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,

*Tenebra conduplicantur, noctisque & nimbùm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluis subita præcipitans cadit:
Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines:
Fervit æstu pelagus.*

Omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt. Aut quòd significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

⁶ *Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulo.*

Nonnumquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevis propriis verbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde fumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena ⁴⁰ multo

1. *Verum hoc quasi solum, &c.*] Pal. prim. sec. interserunt tamen, item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*, sed enim ceteri Pall. habent: *verum jam in hoc quasi, &c.*

2. *Omniem exanimato expectorat.*] Revocavi veterem lectionem miss. omnium, item olim editorum. malè post impressi; ex animo expectorat. idem restitui infra cap. LVIII. volentibus rursùm omnibus miss.

3. *Num non vis hujus me versut.*] Mirificè variant Pall. nostri, nonus solum accedit conjecturæ Gulielmianæ; *Num metuis hujus versut.* habet enim, *Num vero me vis hujus versut.*

4. *Vel sæpe sine conjunctione.*] Pal. pr. sec. Pith. Memm. *Sed sæpe vel sine conjunctione.* quod minimè displicet.

5. *Ut, ille senius, ut Dii genitales, &c.*] Repræsentavi quod erat in Pal. pr. ac sec. item Pith. & Memm. libroque Bonroinai. ex quo sorgebat Gulielmius, *ut ille sentus.* & ut Terentii Eunuchò: *Videò sentum.* nisi tamen hoc significat, *Ut dii deaque illum senium perdant, qui ræ hodie remoratus est.* Turnebus corrigit libro IX. cap. 26. *ut ille Ennius, Dii genitales.* Lambinus maluit, *ut illud disertis senis, Dii genitales.* vulgata præferebat, *ut ille sensus disertus indigenitalis,* à quo non longè abeunt Palatini ceteri, nisi quod ii fere, *ut ille sensus disertus vidi genitabilis.* nonus habet, *ut ille Ennius vidi gen.* tert. *ut ille Ennius disertus inde gen.*

6. *Quandoquidem iste circumvestit, &c.*] Forte, *is te circumvestit,* duabus vocibus.

multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transfilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quòd omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus. Illa verò oculorum multo acriora, quæ ponunt pænè in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possumus uti vocabulo & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, *lumen* affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo.

— *Cæli ingentes fornices.*

Quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphaera fornices similitudo non potest inesse.

— *Vive Ulysses, dum licet:*

² *Oculis postremum lumen radiatum rape.*

non dixit, *cape*, non, *pete*: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum: sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum. quod antè dixerat, — *dum licet*. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. *Syrtim patrimonii, scopulum* libentius dixerim: *Charybdim bonorum, voraginem* potius. facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est, ³ verbi transferendi, ⁴ ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo, morte dici Africanum *castrazam* esse *remp.* nolo *stercus curia* dici *Glauciam*. quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *Tempestas commissationis*: aut minus: *commissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum,

— *Quidnam est, obsecro? 5 quid te adiri abnitas?*

Melius esset, *vetas, prohibes, absterres*: quoniam ille dixerat, *Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave obst.*

Atque etiam si vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius: *fin, ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque ut precariò, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— *Neque me patiar iterum*

Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, & presidentem tibi

Reprimunt valida legum habena, atque imperii insistent iugo. Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem a-

liam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere sunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem translatio, atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremis horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumta Africa: Neque factum verbum est, ut,

— *Mare saxifragis undis:*

neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

Desine Roma tuos hostes, —

Et,

— *Testes sunt campi magni,* —

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem*; *Cerem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu, *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma ac tela* pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, *Luxuries* quam in domum irrupit, & Quò *Avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum, inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *recta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures, *At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est, Corde suo trepidat.*

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, ⁶ *qui fuimus ante Rudini.*

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut expositui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus, atque laus, tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus, ⁷ consuetudinique parcendum: aut translatum: quod maximè tanquam stellis quibusdam ⁸ notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quandam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit, sed quodammodo coagmentatus, & levis. In quo lepidè foci mei persona lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius, *Quam lepidè lexis compositæ? ut tessericæ omnes Arte pavimento, atque embiemate vermiculato.* Quæ cum dixisset in Albuicium illudens, ne à me quidem abstinet,

Crassum

1. Dulcedo orationis.] Pith. item Palat. quart. quint. sext. sept. dulcedo. qua voce usus supra cap. 25. m.

2. Oculis postremum lumen radiatum rape.] Pal. pr. ac sec. non habent heic *rape*, neque adest membr. Memmii. & ferri posset. Muretus lib. xi. Var. lect. cap. 9. emendat *radiantis*. adeatur.

3. Verbi transferendi.] Pal. pr. sec. Pith. Memm. in verbis transferendis, quod & secutus Lambinus. neque aliter Palat. tert. nisi quod omittat præpositionem.

4. Ut sensum feriat.] Lambiniani, *sensum*, perperam, & contra omnes libros scriptosque.

5. Quid te adiri abnitas?] Pith. *abnitas*. putatque Gulielmius fuisse, *abnitas*; idemque mox *obst* mutat in *obstet*. non ausum sequi.

6. Qui fuimus ante Rudini.] Lectio isthæc de promissa à Palat. sec. tert. & Pith. nec abit pr. quam quod is *Rudini*. ceteri Palatini habent ante *Rutilli*. quod ferè etiam in editione prima. nam sequentes exemerunt ante, ut ex heroico fieret pentameter. videatur Lipsius ille noster d. cap. 1. lib. v. lectionum. conjectura enim adsecutus est scripturam veterem.

7. Consuetudinique parcendum.] Lambinus, *parendum*, sed libris invit.

8. Notat & illuminat orationem.] Pal. pr. sec. oct. nonus, *illustrat & nobilitat orationem*. Pith. & Memm. *illustrat & notat orationem*. quanta licentia.

9. Embiemate vermiculato.] Josephus Scaliger legit, *vermiculatae*, ut referatur ad *lexis*. alterum reitatur in null. omnibus.

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius. verum in me quidem luit ille, ut solet. sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem. id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne asperè concurrant, neve vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. inter inspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque *librariorum notis*, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque *aurium causa* (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem sunt, versus, atque carum, ut & verborum numero; & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod *versus* in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est: & tamen eam conjunctionem, sicuti versus, numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus. neque est ex multis res una quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quam quod ille rudis inconditè fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto. ¹ Nam cum vinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua *lege* versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo tantum munus infistimus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam *oratio*. ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. non enim sunt alia sermonis, ² alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamque sumuntur: sed ea nos cum jacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam *ceram* ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graves sumus, tum subriles, tum mediū quiddam tenemus: sic institutum nostram sententiam sequitur orationis genus: ³ idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. *Incoluntatis*, ac salutaris omnium causa videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut

media sit, eaque sua vi, nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diversam partem: ut luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata coherere non possint: tantam *pulchritudinem*, ut nulla species ne excogitari quidem possit oratio. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam, & figuram. nullam partem corporis ⁴ sine aliqua necessitate affectam: totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi *venusta*. Linguam naturam, artefice videamus. quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam carinæ, quam prora, quam puppis, quam antemnæ, quam vela, ⁵ quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ, & templa, & porticus sustinent. tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque testi parte aqua delaberetur: utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, ⁶ etiam si in cælo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine *fastigio* dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac propè necessitatem suavitas quædam, & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, sicuti sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima est igitur ⁷ complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius, nam cum sint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapesti, & spondei pedem invitat: in quo impunè progredi licet ⁸ duos duntaxat pedes, aut paullo plus, ne planè in versus, aut similitudinem versus incidamus. ⁹ Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia ⁹ continuandorum verborum satis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon: qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite*: aut à brevibus dinceps tribus, extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed *aurium mensura*, quod est acrius judicium, & certius, par ferè Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa: ut,

Quid petam presidii, aut exsequar? quoque nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Huic ille clausulis, aptiorem putat, quas vult longa plerum-

1. Nam cum vinxit modis forma, & relaxat, &c.] Pal. pr. sec. oct. *forma & modis, relaxat, &c.* neque secus Pith. ac Memm. alii habent, *modis & forma; relaxat, &c.* at sept. *modis, format & relaxat.*

2. Alia contentionis verba.] Palatin. prim. *confessionis*. forsan *concionis*.

3. Idque ad omnem rationem & aurium voluptatem.] Pal. prim. sec. item Memm. & Pith. tantum exhibent, *omnem aurium voluptatem*. exclusis vocalis duabus intermediis Pall. sequentes retinent vulgatum, sed habent itaque pro idque.

4. Sine aliqua necessitate adstrictam.] Firmat hanc scripturam Gifanius noster in Lucretiano Indice, ad vocem *Fictus*.

5. Quam mali? quæ.] Sic Pall. septem. nam sext. atque nonus,

solum servant retro vulgatum: *quam reliqua?* quod tamen exulat ab editione principe. quin imo Gallicani tres, Pith. & Memmii membr. ac chart. adhuc excludere, *quam mali?* Reposui quoque *carinae*, *αὐτὴ τῆς καρίνας*, Gallicanis iidem volentibus, item Pall. in quibus tamen ferè *cæverne*.

6. Etiam si in cælo statueretur.] Delevi vocem *Capitolium*, secutus auctoritatem Pal. pr. ac sec.

7. Duos duntaxat pedes.] Pall. ferè, *duo duntaxat pedis*. antique.

8. Aliæ sunt gemine.] Pal. pr. sec. Memm. *Alteræ*. sed natum id ex prava scriptura *Alta*, quæ exstat in Pithæano.

9. Continuandorum verborum.] Dictione *verborum* non videtur in Pal. pr. sec. aut Memm. & Pith.

48 Plerumque syllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum: quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic & est verè soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, & ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapestus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior, & divitior fluxit dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupletiori oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metri possumus intervallis æqualibus: rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuum sit, in orationis laude ponetur. 3 Nam si rudis, & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profuens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quòd 4 hominum aures vocem natura modulatur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguunt, notare possumus, in arni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis, membrisque distincta, quam si continuata, ac producta. 5 membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. sic enim hæc orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius, & jucundius, longiora.

49 Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eos sæpius testificor, ut auctoribus laudandis *inestiarum* crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim veteres, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad perfectendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervagata expectare ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse eloquentem. sed eò te ne laudandi quidem causa interpelavi, ne quid de hoc tam exiguo sermone tuo tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum *stilo*, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum, acerrima nomina dirigenda: & efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vegetetur, ne insistat interius, ne excurrat longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minoribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occur-

rent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati. consuetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numericis ac liberis, maximè herous, & pæone priore, aut cretico, sed variè, distincteque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modò ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent: aut longior, quam vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiores, quod in his maximè perfectio, atque absolutio judicatur. nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi servandi, & notandi pedes, si modò non breviora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii fatiantur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere *ex tempore*, tantumque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem nequis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis, incredibilisque natura. OMNES enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio; quòd ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus *natura* voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numericis, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modò offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, *theatra* rota reclamant. Quid? hoc non idem sit in vocibus, ut à multitudine, & populo, non modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes efficiantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo interit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim cum à natura profecta sit, nisi natura moveat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & *cantibus*, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiarum, saliorumque versus indicant: maximè autem a Græcia veteri celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat,

1. Sic & est verè soluta.] Pal. pr. sec. & totidem Gallicana abscedunt & forte rescribendum, sicut est, soluta. omisiss ceteris.

2. Polita atque facta.] Pal. prim. aut facta. sec. Pith. Memm. atque facta.

3. Nam si rudis & impolita.] Haud aliter quadriga mss. supra laudatorum. vulgata hæc tenus, rudis & indocta.

4. Hominum aures vocem natura modulatur ipsa.] Ita editio Victorii & Manutii. nam vulgata ipse. Pith. & Memm. hominum aures vocem natura modulatur ipsa. Pall. habent aures aut auris, plerique tamen e posterioribus natura.

5. Membra illa modificata.] Lambinus istud habet, exstatque in Pith. & Memm. item Pal. pr. ac sec. vulgata prius, verba illa.

cat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Expofui fere, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi *colorem* aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris infidère quidam venustatis non fucio illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum *venustate* moveantur: ¹ sic verbis quidem ad aptam compositionem, & concedentiam, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur, ² ut ii, qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba, & sententiæ pænè innumerabiles, quod factis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, ³ quòd verborum tollitur, si verba mutaris: sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etiam facitis, tamen admonendus puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, rarè autem etiam pervestitis: in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi *luminibus* distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio rerumque, quasi ⁴ gerantur, sub aspectum pænè subjectio: quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria ⁵ sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distinctè concisa brevitatis, & extenuatio, & huic adjuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa degressio: in qua cum fuerit *delectatio*, tum ⁶ reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa, veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis *dissimulatio*, quæ est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè, vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso rejicias: præmunio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ

est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: momentum, ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè *movent*, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objuratio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis à proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, læsio, opatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs, & paululum immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio, & ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & revocatio verbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & *imago*, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminant. Quæ quidem te, Crassè, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pænè evolere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio, difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè demonstrati loci: nunc, quid *aptum* sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus. quamquam id quidem perspicuum est, NON OMNI causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & causæ capitum alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objuratio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii.

Itaque

1. Sic verbis quidem ad aptam compositionem & concedentiam, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur. Horum nihil agnoscit editio prima: sed nec inventi in Pith. aut duobus Memmianis Gulielmii; non magis quam ego in Palatinis sex. nonus tamen omnia habebat præter syllabam primam de voce post illa *concedentiam*: sextus vero ac septimus posita habebat ante dictionem *Formantur. ut ii qui, &c.*

2. Ut ii qui, &c.] Septem istæ voces erant in nostris scriptis omnibus. supervacuas tamen esse, res ipsa clamat.

3. Quod verborum tollitur, si verba.] Pal. sept. oct. non addunt, tollitur *veritas, si.* ferè allubescit.

4. Gerantur sub aspectum, &c.] Pall. posteriores, item Memmii chart. *aspectu*. sed alterum reit in Palat. prim. ac sec. nec non in Pith. & Memm. membr.

5. Sæpe præcisio est.] Pall. ferè *percussio*, item Pith. nam Memmii uterque *percussio*. fortè *percussio*. sed malim tamen vulgatum; cui alludit Pal. oct. in quo *percisio*.

6. Reditus ad rem aptam & concinnus.] Sic Palat. sext. & nonus. nam pr. & oct. *concinnus*. sec. *continuus*. tert. *continens*, quod & in Memmiano chart. item inter lineas quarti, qui *continens*, quod coniecerat Gulielmii. quint. *conveniens*. sept. *concinnus*. satisfacit mihi vulgata. nam & sic capite sequenti exilat, *concinna transgressio*.

Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis iisdem uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissus: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est: scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur.

56 *Actio*, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator, esse in numero nullo potest: mediocris, hæc instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, *Quid* in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisset fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petium est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte, edita: quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, *Quanto*, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret, auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero ² tantopere ferretur? *Quo me miser conferam?* quò vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut *lacrimas* tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis histriones occupaverunt. Ac sine dubio *in omni* re vincit imitationem veritas: sed ea si fatis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verùm quia animi permotio, quæ maximè ad declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pænè obruatur: discutienda sunt ea, quæ obscurant: & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi, suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum, totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ³ ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, læve, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritui, intermisso: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum

58 *colores*. Aliud enim vocis genus ⁴ iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Manderem natos. —

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti, *Segregare abs te ausus:*

Et,

Ecquis hoc animadvertit? vincite. —

Et Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mæror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?

Domum paternamne? ane ad Pelia filias?

Et illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

Et quæ sequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum,

Multi' modus sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopia:

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:

Alter terribilem minitatur vita cruciatum, & necem:

Qua nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

Quin resugiat timido sanguine, atque exalbescat metu.

Aliud vis? contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,

Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.

Major mihi moles, majus miscendum est malum.

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum,

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,

Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare:

Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam inuuptis junxit nuptiis,

Ego tum gravida, expietis jam ferè ad pariendum mensibus,

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic ⁵⁹ verba exprimens, scenicus, sed universam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hæc forti, ac virili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam *telum* orationis: supplotio pedis in contentionibus aut incipientibus, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnoperè laudabant. ANIMI est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, ¹⁰ tot significationes, & commutationes possit efficere. neque verò est quisquam, ¹¹ qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit *actorem aversum* solum esse dicere, qui ¹² in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est ma-

1. *Orationem aliam esse putaret.*] Pal. sec. fore putarit. prim. tert. Pith. Memm. fore putarit.

2. *Tantopere ferretur.*] Lambinus efferretur, sed præter libros impressos & calamo exaratos; neque erat necesse.

3. *Ut à motu animi quoque sunt pulsæ.*] Non displicet tmesis Palat. pr. sec. Pith. ut motu animi cumque sunt pulsæ.

4. *Iracundia sibi sumat.*] Pal. plures summat. tert. verò ac quartus vocem eam non habet; sed ejus loco, aliud. quod & in Pith. & Memmii papyraceo.

5. *Iterum Thyestes Atreum attractum advenit.*] Ita Pall. nisi quod sext. ac sept. Atreum alter etiam tum advenit, quod accedit ad conjectaneum Lambini. Iterum Thyestes necum altercatum venit. sed accedit tantum.

6. *Sed mihi cum tetulit, &c.*] Pal. pr. ac sec. Sed sibi. Pith. sibi cum tetulit; sine sed.

7. *Cum tetulit coronam ob collocandas nuptias, &c.*] Explicat Cujacius lib. xi. observ. cap. 15.

8. *Cum simulabat sese alteri dare.*] Mirifice variant mss. nostri. Pal. prim. sec. Pith. se sibi Ajaci dare. tert. nonus, Memmiani duo, sese Ajaci dari. ceteras lectiones tædet exhibere. sufficit annotasse ad Tullii mei marginem. ex istis enim facile constat locum hunc hæc ere in mendo.

9. *Tum ad te ludibunda doctè.*] Lambinus, Tunc ad te ludibundis doctè. sed præter tert. libros. nam Pall. tres priores, cum à te ludibunda. quod ludibunda præterea in ceteris extat, in quibus, Cum ad te.

10. *Tot significationes & commutationes possit efficere.*] Pal. prim. sec. Pith. Memm. abjecerunt & commutationes: neque requiritur.

11. *Qui eadem contuens efficiat.*] Nullus manuscriptorum hanc habet lectionem præter Pall. octav. aliis est vel continens, vel conveniens, vel conrens, quod esset connrens, & fere placet: conjece-ratque id Gulielmius.

12. *In agendo contuens aliquid.*] Fortè contuens aliud. certe hoc vult Taurisci mens.

est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ¹ ut equo, & leoni fetas, caudam, aureis, ad motus animorum deciarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. *verba* enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est: sententiæque sæpe acuta, non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omneis movet. iisdem enim *omnium animi* moribus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quæ primùm est optanda nobis: deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviat: equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorre, quòd, ut dixi paullo antè, **PLURIMIS** in rebus quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. ² nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid ad aureis nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Græchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, litterato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret *occuliè* post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam ³ ea

tela textitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ⁴ ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam *similibus* habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, ⁵ sed suum cuique voci. hinc gradatim *ascendere* vocem utile & suave est. Nam à principio clamare, agreste quiddam est, & illud idem ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen interius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi non finet, & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omneis sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. sed fistulatore domi relinquetis, sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. Scitum est enim, *causam* conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego verò esse jam judico, & tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule. nihil enim istius adolescenti neque à *natura*, neque à *doctrina* deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocri orator vestra quasi successit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto minorem *præcurrere* vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

M. TULL-

1. *Ut equo & leoni fetas.*] Pall. duo & Pith. *ant.* Lambinus illud *fetas* mutavit in *jubas*, sed nolentibus libris.

2. *Nam ad vocem obtinendam.*] Hodie vulgata: *voem in dicendo obtinendam.* sed insertum illud ferè in nullo inveni mss. imò neque in editione prima, aberatque Gallicanis tribus Gulielmo excussis.

3. *Ea tela textitur, & ea incitatur in civitate, &c.*] P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 7. opinabatur vacare illud *incitatur*; natum à scriba qui id scripserat, loco *in civitate*, neque tamen deinde dele-

rat. quam ejus sententiam impugnat Villiomarus lib. v. controv. cap. 24. sed quàm feliciter, videatur ex Villiomari animadversionibus in eum locum. sanè vox ea non conspicitur in Pal. pr. sec. aut Pith. habent, inquam, *textitur ea in civitate, &c.*

4. *Ac posteritati ostenditur.*] Pall. nostri & Gall. *posteritatis.* quod nescio an non præponendum alteri.

5. *Quod tamen interius est quam, &c.*] Sic Pall. pr. sec. tert. oct. non. item Pith. & duo Memmiani. vult enim esse intra clamorem, hætenus publicati *inferius.*

M. TULLII CICERONIS

DE

CLARIS ORATORIBUS LIBER,

QUI DICITUR

BRUTUS.

UM è Cilicia decedens, Rhodum venissem, & ed mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. nam & amico amisso, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem

nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & coopatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meae fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque paenuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipub. tempore exstinctus, & auctoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & confortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poetarum nobileis poetarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitu ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum praesertim non modò numquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adutus & communicando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit è vita, suo magis, quam suorum civium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si viveret, quam juvare: vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene, beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita neesse, doleamus: illius verò mortis opportunam benevolentiam potius, quam misericordiam profsequamur, ut, quotiescumque de clarissimo, & beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam *frui* nobis non licet: nostrum est id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret unà cum reliquis bonis, & fortibus civibus: hunc autem & praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Graecisque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria cum praesentis in rep. viri, tum bene moratae, & bene constitutae civitatis. Quòd si fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum civium,

boni civis auctoritas & oratio: tum profectò fuit, cum *patrocinium pacis* exclusum est¹ aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidia, sed otii moderati, atque honesti: cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem, tum arma sunt ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunatè, beateque vixisse, cum in ceteris civitatibus, tum maximè in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude *persuasi* licuit. quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, gravissimisque curis jucunda sanè fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cum inambularem in xyfio, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum ad aspectum omnis, quae me angebat de repub. cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, & praesentem me cura levatis, & absenti magna solatia dedistis. nam vestris primùm litteris *recreatus*, me ad pristina studia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissimè. Rectè, inquam, est visus. nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius vilitudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut post Cannensem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam praelio, populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic post rerum nostrarum, & communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, si quidem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici litterae delectaverint, istae verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutaris, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi *jaccentem* excitavit? Tum ille, Nempè eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, & ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum

1. **A** Ut errore hominum.] Ita primum emendavit Jo. Rivius Castigationum libello. antea cusi, *terrore*; minus rectè, ut liquet ex aliis Tullii locis pro Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro, item lib.v.11. Epist. 11. ad Atticum.

2. **Q**uae te Attici litterae delectaverint.] Maluisset Gulielmius, *quam te, &c.* item supra, ubi est: *volui id quidem efficere*, debebat idem, *ceu glossema, id & efficere.*

4 librum mihi salutis fuisse. Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui possit esse? Ille vero & nova, inquam, mihi quidem, multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, *non in conspectu* omnia viderem: quæ cum studiose tractare cepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam *cumulatiore*, si possis. Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor: idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex novis, (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi. sic omnis factus repressus, exustusque flos friti veteris libertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pænè folis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colimus, ut *impendiis* etiam augere possimus largitatem tui muneris: modò idem noster animus efficere possit, quod *AGER*, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego à te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum 5 negat. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius à te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitiō sit, periturum. Non mehercule, inquit, tibi 3 repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, video flagitorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modò primum animadverti paulo te hilariorum. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid, jam pridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos *de republica* libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum animalium memoriam comprehendendam impulsus, atque incensus sumus. Sed illa cum poteris, atque ut possis rogo. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego verò, inquam, si poterero, faciam vobis facis. Poteris, inquit: relaxa modò paululum animum, aut sanè, (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quòd erat à me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi, atque optimi regis, ornatissimè & copiosissimè à Bruto me audisse defensam.

6 Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, equodnam *curriculum* aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, &

cum tibi ætas nostra jam cederet, *fascisque* summitteret, subitò in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, 4 Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam *studium* ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ verè dat operam, dat prudentiæ, qua *NE MAXIMIS* quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quòd cetera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuum confedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine ulla dubitatione confirmaverim, si illa arte pariatu aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem unam esse omnium *difficillimam*: quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ 7 cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, præstetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multo antè non inventas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cum intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis, & litteris oratio est cœpta mandari. tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est & eum, qui multis annis ante hoc fuerit, Pisistratum, & paulo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit: quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis *turbulentum* illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus vigerit, 5 ex Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maximè potest, grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet 8 accurata, & facta quodammodo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subitò exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cejus, Hippias Elcus, in honore magno fuit, alique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè verbis, *QUEMADMODUM* causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior possent. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua

1. *Voluntatem tibi profectò emetiar.*] Conjecit Rivius *remetiar*, quomodo omnino legendum vel libris repugnantibus asseverat Lambinus. at Antonius Palmyrenus *profectò* mutat in *pro factò*; mea sententia inepte.

2. *Se incommodo exacturum negat.*] Lamb. interponit *suo*. præter libros & rationem. nam si quid mutandum, fieri poterat *sine inconv.*

3. *Promittere istuc quidem ausus sim.*] Forte *ausim*, annotavit ad oram libri sui Guelmius.

4. *Ceterarum rerum causa inquit.*] Rittershusius noster delebat dictionem *causa*, tanquam à mala manu.

5. *Ex Thucydidi scriptis.*] Sic ex Romano volumine restituit Rivius, sibi que postea adscripsit miser Lambinus.

qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret: philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores à quibus degressi sumus, revertamur. Exstitit igitur jam senibus illis, quos paulo antè diximus, Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quasi *ludus* quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forense luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, ¹ quam nemo quidem, meo judicio, est poëta consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum verbum effugeres, modum tamen, & numerum quandam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: verum tamen ² natura magis tum, casuque nonnumquam, aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditque sententiam: quæ cum aptis restricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam & *aves* ipsæ quid plenum, quid inane sit, judicant, & spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregiè subtilis scriptor, atque elegans, quem jam propè audeas oratorem perfectum dicere. nam planè quidem *perfectum*, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla existant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim *etas* effudit hanc copiam; & ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineffet, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra. itaque delectabat magis Atheniensis, quam inflammabat. processerat enim in solem, & pulverem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti, doctissimi hominis, *umbraculis*. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis: sed suavitatis ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: ³ & tantum ut memoriam concinnitatis, suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione *aculeos* etiam relinqueret in animis eorum, à

10 quibus esset auditus. Videsne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea serò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium sæcula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullo regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vix magnam semper oratio. Neque enim jam *Troicis temporibus* tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos

eloquentiæ: neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscutur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles infecutus est, ut apud nos, perantiquus: ut apud Atheniensis, non ita sanè vetus. Fuit enim regnantè jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exful interfuit, eodem serè tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque *fortuna* clarorum virorum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hosteis contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitrato: quoniam quidem concessum est rhetoribus *ementiri in historiis*, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratoctes de Themistocle sinxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusque vir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem venenosi sibi conscivisse mortem: hunc isti ajunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, & eo potu, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, ⁴ quoniam tibi ita quadrat, *omnia fuisse in Themistocle paria*, & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Srr, sanè, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abstrusisque rebus ad causas forensis, popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maximè hilaratæ sunt Athenæ: hujus ubertatem, & copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi, terroremque *timuerunt*. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. NEC ENIM in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, & jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublati in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controversa natura, artem, & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accuratè tamen, & *de scripto* plerosque dicere: scriptasque fuisse, & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc, *communes* appellantur *loci*. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, vituperationesque conscripsisset: quod judicaret hoc oratoris esse maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamusium similia quædam habuisse conscripta, quo nemine unquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum attem esse dicendi: deinde, quod Theodor-

1. *Quam nemo quidem meo judicio est poëta consecutus.*] Præceptor Lipsius ita emendabat, e Ruffino Grammatico. videatur ille lib. 111. Var. lect. cap. 14. prius edebatur *postea*.

2. *Natura magis tum, casuque nonnumquam, &c.*] Ita Palatin. & codex Cujacianus, quo usus Gulielmius. vulgo erat, *Natura magis, tum casu nonnumquam quam aut, &c.* consulatur Rivus.

3. *Et tantum ut memoriam.*] Delet particulam & Gulielmius, nullo sententiæ malo.

4. *Quoniam tibi ita quadrat.*] Illud *ita*, à Rivio additum, etiam deprehendi in membranarum Palatinis, nec non Cujaciano.

5. *Omnia fuisse in Themistocle paria.*] Cujacianus, *Omnia fuisse Themistocli paria*, quod forte admitti possit. nam & in Pal. videtur in solum inter lineas.

dorus esset in arte subtilior, in orationibus autem se junior, orationes eum scribere alius coepisse, artem removisse. Similiter Isocratem primò artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis uterentur, sed, cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur: orationes aliis destituisse scribere, totumque se ad artes componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fonteis vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres: ad ipsorum, sanè recentis. Nam antequam deletata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium verò usque ad hoc tempus adivi fuisse neminem. Menelam ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Peireæo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui pænè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parùm pressi, & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hæcenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerint, non necessaria. Tum Brutus: Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breviora, quàm vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acutè, arguteque conjecerit? qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit? qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit. civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, judiciisque devinxerit? qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut è civitate regalis nominis memoriam tolleret? quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium miliarium confedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus suis mitigaverit. Possimus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum jamjam inclinatum, à Pyrrhi pace revocaverit. Possimus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curius, quòd is tribunus plebis, intereunte Appio cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Coss. non accipiebat, patres antè auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodem

que tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione, & seditione nunciata: ut erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ululm eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor. tantummodò conjectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pleb. legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem verò exstet, & de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius, præsertim cum & ipse eum audiverit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitia causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono, (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcu'. Tuditano collega,
Marci Filius. —

Et oratorem appellat, & suaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque. Istant enim jam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

— 3 us dictus, ollis popularibus olim,

Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probè verò. ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi esse dixerunt, — suadaque medulla. Πειθα quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius. ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis festinavisse, hujus hinc medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus eos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quæstorque his coss. M. Cato, modò planè annis cXL. ante me eos. & id ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Nævius est mortuus. quanquam Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longiùs. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos antè dixi, consules mortuus est, Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis 19. post eum fuit consul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio consulibus mortuus est, annis LXXXIII. ipsis ante me consulem. Nec verò habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæc quidem exstant. Ipsæ enim familie sua quasi ornamenta, ac monumenta servabant, & ad usum, si quis ejusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me

1. Totumque se ad artis componendas.] Duo mss. Lambini excludunt componendas. habent tamen Pal. & Cujacius.

2. Omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis, & quasi sanitatem perderet.] Sic Pal. Cujac. Lambinus edidit, omnemque illam Atticæ dictionis quasi sanitatem perd. exclusa voce salubritatem, contra bonos

libros; ideoque proterve.

3. Is dictus ollis popularibus olim.] Gulielmius annotavit, forte legendum follis.

4. In Pericli labris.] Sic Cujac. sic Pal. sic quos excusit Rivius, non Pericli, ut vulgata.

me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule, anno x. post exactos reges fuit. Caronis autem orationes non minus multæ veræ sunt, quàm Attici Lyfiæ: cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quamquam Timæus eum, quasi Licinia, & Mucia lege reperit Syracusas: & quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm *gracilitates* confectentur, quos valetudo modò bona sit, tenuitas ipsa deletat. quamquam in Lyfia sæpe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verùm est certè genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? Ar quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem. *oratorem* enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, & legerim) & verbis, & rebus illustribus. licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna sint. omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam verò *Origines* ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic defunt, sicuti multis jam antè sæculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis, cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ: quod idem Lyfiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit. hæc posteriorum quasi exaggerata altiùs oratio. Sed & in nostris inscitia est, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone, non noverunt quidem: Hyperidæ volunt esse, & Lyfiæ. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem. gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lyfiæ & Hyperides amator, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit; & adde numeros; & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres fecerunt: jam neminem antepones Catoni. *Ornari* orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *ῥητορας* & sententiarum, orationisque formis, quæ vocat̃ *ῥητορική*. non verisimile est, quàm sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exister dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, versatur antiquiras. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi *signa*, rigidiora esse, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, jam tamen quæ non dubites pul-

cradicere. Pulciora etiam Polycleti, & jam planè perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in *pietura* ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnorum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas, & liniamenta laudamus. 4 At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus omnibus idem veniat. *NIHIL* est enim simul & inventum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

— quos olim Fauni, vatesque canebant,

5 Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat:

Ante hunc: ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. Nam & Odyssea Latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano coss. docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius: post Romam conditam autem quattodecimo, & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem à Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Livium, annis xxx. postquam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus. *Docuisse* autem fabulam annis post xi. C. Cornelio, Q. Minucio coss. 6 ludis Juventatis, quos Salinator 7 Senenſi prælio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his coss. xl. annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos coss. & Plautus, & Nævius. Hæc si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum ætates, & tempora persequendum. Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi *notaliæne temporum*, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis factis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sanè, ut est certè, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, -- *scripsere*, inquit, *alii rem Versibus*, -- & luculentè quidem scripserunt, etiam si minus, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet; qui à Nævio vel sumisti multa, si fateris: vel, si negas, furrupisti. Cum hoc Catone grandiores nati fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptavit, si *corpore valuisset*, in primis habitus esset disertus. Indicant cum oratiunculæ, rum historia quædam Græca, scripta dulcissimè. *Numeroque* eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis omnium peritif-

1. *Cum brevitate, tum nimio acumine.*] Monuit Rivius hæc non citari à Budæo in Pandectis, & censet ipse interpretis emblemata. Lambinus vero statim reperit duos mss. quibus omnino abessent. habentur tamen in Pallat. & Cujac. qui præterea præmittunt, autem.

2. *Hæc posteriorum.*] Rivius invenit in uno libro, *posteriorum*. Pal. videtur exprimere voluisse *posteriorum*.

3. *In nostris inscitia est.*] Ita Cujacii codex, nam Palat. *inscita*. Lambinus edidit *inscientia*.

4. *Ac in Aëtione.*] Ita & Pal. & Cujac. nisi quod omiserint diphthongum. male forsan Lambinus qui expressit *Echiomæ*, quod

quidem conjecerat Rivius; sed ita ut non præponeret illi nostro.

5. *Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat.*] Illud nemo superarat, non comparet in Pal. aut Cujac. & forsan non adjecit Cicero, uti nec paulo post complet versum sequentem. habet tamen edicio Victorii.

6. *Ludis Juventatis.*] Est à Victorianis, & respondet omnino Palat. nisi quod is unica litera, *Juventatis*. unde natum aliorum *Lullatius*.

7. *Senenſi prælio.*] Pal. *Senesi*. Victorius conjicit *Senonensi*, nescio an necessario.

peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilitatem Græcis litteris studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quadam, splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætor ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio coss. mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis cos. & censor fuit, cujus & oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, ¹ M. alium illius, qui sacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo cos. fuit: Q. Nobiliorem, M. filium, jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: & T. Annius Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indifertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus Africani pater, personam *principis civis* facillè dicendo tuebatur: at verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque, & LXXX. natus excessit è vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quandam etiam Ser. Fulvius, ² & una Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquentis, qui pro L. Cotta dixit, accusans Africano, cujus & alia sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta *vetorator* habitus, sed C. Laelius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingenii oratorum potest. Sed inter hos ætate paullum his antecedens sine controversia Ser. Galba, eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoveret, ut augeter rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laëlii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. itaque exaruerunt; vix jam ut appareant. De ipsius Laëlii, & Scipionis ingenio, quamquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Laëlio illustrior. At oratio Laëlii *de collegis*, non melior, quam, de multis quam voles, Scipionis: non quòd illa Laëlii quidquam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior, & horridior ille, quam Scipio, & cum sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis prisca Laelius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Laëlium: sic ingenii, littera-

rum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utriusque primas, priores tamen libenter deferunt Laëlio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur; sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ, me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. Publius Scipio, & D. Brutus (ut opinor) coss. de re atroci, magna que quærent. Nam cum 3 in silva Sila facta cædes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi, iocietatis ejus, 4 quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio censs. redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules. Causam *pro publicanis* accuratè, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Laëlium. Cum consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronuntiavissent, paucis interpositis diebus iterum Laëlium multo diligentius, meliusque dixisse: iterumque eodem modo à consulibus rem esse prolatam. Tum Laëlium, cum eum focii domum reduxissent: egissentque gratias, & ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiosè, accurateque fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Ser. Galba, quod is 5 in dicendo ornatior, acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Laëlii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè, & dubitanter recepisse. unum quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendaque posuisse. & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret: usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse: quorum aliud dicere eodem tempore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedis eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat: scriptores illos malè *multatos* exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione plurimis audientibus, coram ipso Laëlio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multa que miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, 6 illa die, quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum: altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos: multoque plus proficiat is, qui *inflammet* iudicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Laëlio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maximè cognita est, cum, Luscianis à Ser. Galba prætor contra interpolatum, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in *Origines* suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? 7 Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem imple-

1. M. alium illius qui sacra acceperit filium, dicunt, &c.] Nihil variant Pal. sed enim Cujac. M. ajunt. & vero P. Manutius edidit, & sunt illius, &c. dicunt etiam, &c. quod & placebat Gulielmio, solummodo putabat posse etiam deleri illud dicunt. Pighius noster in fastis, ad annum urbis DLXXIX. trajicit voces legitque: Censor fuit, Publii illius qui sacra acceperat filium habitum eloquentem dicunt.

2. Et una Ser. Fabius Pictor.] Palat. & una ferris Fab. Cujac. & una Servus. quod mutabat in *festus*, Gulielmii.

3. In silva Sila.] Turnebianum est, cujus confirmatio videnda Advers. cap. 1. iterumque lib. xxvi. c. 12. vulgata, *silva sua*. Pal. in

silvas ita. Cujac. in *isilvas sita*. unde & nonnulli legunt, in *silva sita*.

4. Quæ picarias.] Haud aliter Pal. placuitque Viçtorio, item Cujacio lib. v. de Feudis. legitur aliter *picarias*. sunt etiam qui *pecuarias* legendum putarunt. erat in Cujaciano *picarias*.

5. In dicendo ornatior.] Palat. *abhortor*. Cujac. *adhortor*, oportet sub eò aliud quid lateat, quam quod alias oræ adstringitur, *fortior*.

6. Illa die quaestione liberatos esse.] Cujac. *illa die quaestione*. Palat. compendio scripsit; sed tamen ita, ut resolvi debeat, *illa disquisitione lib.* &c. appositè.

7. Tum igitur recusans Galba pro sese.] Corradus adjicit è Valerio Maximo, *nihil recusans*, sed libri non item juvant.

implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cujus orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paullum interquiescissem: Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat: quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forenses. pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium, sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosus hominibus, neque satis doctis, plerumque, contingit, ut ipsi Galbæ: quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limati dicendi confectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere & scribere: ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis, & quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummi, fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indifertus fuit. C. verò, filius ejus, disertus. Caususque Tuditanus cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans est habitus etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum *patientia*, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paullo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, & propè æquales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerò. Q. enim Pompejus non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione *majorum* est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia, & severitate *popularis*: cujus quidem legi tabellariæ, M. Antius Briso, tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Cos. adjuvante. Ea-

que res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Capiones multum clientis consilio & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similis) & plena prudentiæ. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: & cum esse P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævola, domi jus civile cognoverat. In eo industrium constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt: quorum C. filius, qui Cos. cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit; sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii à C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobileis, quod quisque potuisset, in illam orationem *contulisse*. Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed numquam sum adductus, ut crederem, eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec ejusmodi est, ut à pluribus confusa videatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stilus. nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris objecisset, præsertim cum Fannius numquam sit habitus *elinguis*. nam & causas defendit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is focii instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum *diligebat*, præsertim cum ille Q. Scævola sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filia detulisse: Is tamen instituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non in eleganter scripta perspicui potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Coelius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Utinam in Tito Graccho, Cajoque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profectò nemo his viris *gloria* præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa repub. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se à severitate judicium vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ *matris* a puero doctus, & Græcis literis eruditus. nam semper habuit exquisitos è Græcia *magistros*, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum. sed & breve tempus ingenii augendi, & de-

1. Duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt.] Particula & non est in Cujaciano, neque agnoscit Palat. qui habet à manu emendatrice, Fannii, Cu. filii.

2. Cum & Fannius de Menelao.] Forfan fuit, cum ei Fannius; cer-

tè apertior fuerit eo modo sententia.

3. Quod pro se opus erat, &c.] Haud aliter editio P. Manutii, nec recedit Pal. aut Cujac. vulgata, quod per se, &c. unde fecit Lambinus, quod opus erat, ipse per se, &c. incepto.

& declarandi fuit. ¹ Carbo, quod vita suppeditavit, est in multis judiciis, causisque cognitus: Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque *forum tenente* plura fieri judicia cœperunt. nam & ² quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Coss. tulit. ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, sanè exiliter scriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam ²⁸ legem L. Cassius, Lepido, & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attico poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti. ³ & verò antè Maximum illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat *quod opus esset*, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, litteratusque, quàm ceteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paullo etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africanus fororis filius: mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed ut vita, sic oratione etiam *turbulentus*. M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, ⁴ iterum tribunum, fecit, vir & oratione gravis, & auctoritate: eique proximè adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facillè agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Coss. quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio Cos. fuit: sed omnia *is summa sperans*, ædilitius est inortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum. Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scuro, & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed *oratorum ingenium* defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solutè, & suaviter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuitò sit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis, & recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus, ad patrocina mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam verò sententiam, cujus erat

ille princeps, vel maxime. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facillè posset. quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti *de vita ipsius* acta, sanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam, & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & severo genere dicendi versatus est, & uterque ³⁰ natura vehemens, & acer. Itaque cum unà consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium vocavit: multaque opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, ⁵ sed tamen exile, nec satis populari assensionis accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro, & stabilis inventa est: qui quamquam innocentissimus in iudicium vocatus esset, (quo iudicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipse pro se; & pauca C. Cotta, quòd fororis erat filius, & is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, ⁶ quos *statarios* appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, ³¹ Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, & *congruens* cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus *majorum* respondere non potuit. Fuit autem constans civis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in cum oratio. sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut omnes ferè Stoici, prudentissimi in differendo sint, & id arte faciunt, sinque architecti pænè verborum: iidem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguum in Fanio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tubero nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in *dialecticis* omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fufum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed

1. Carbo, quo vita suppeditavit.] Ita Gulielm. ex Cujac. neque aliter Pal. vulgata, quod vita. Lamb. quoad vita; quod & in Manutian.

2. Quæstiones perpetuæ.] Corradus è libro mii. reponit, quæstiones publicæ. quod improbat Cujacius, malitque quæstiones, pecuniarium repetundarum, Notis in Justiniani Institutiones.

3. Et verò ante maximum illum Scipionem.] Legit Gulielm. aut Pontificem maximum.

4. Iterum tribunum fecit.] Non variant Pal. aut Cujac. Corradus

id mutabat in *fregit*, forsan rectè. Tribunum enim Gracchum facere Drusus anno superiore non poterat, tum ipse candidatus, & ejus competitor, ut rectè monuit in Fastis ad annum urb. DCXXXI. amicus noster Pighius.

5. Sed tamen & exile, nec &c.] Pal. & Cujac. fortasse meus; scis tamen esse exile, nec &c.

6. Quos statarios appellant.] Interpretatur Turnebus lib. 1. ad versariorum cap. 10.

sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quòd si omnia à philosophis essent petenda: Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis, tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, ¹ id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi, & copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantotque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quam patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone: ² *Jovem* ajunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Leçitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia, pacator.

32 Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim & alia, & pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certè enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, & ornatus: & nocuimus fortasse, quòd veteres orationes post nostras, non à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt deitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes: verum tamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & vita suppeditavisset, & splendor ei non defuisset, Cos. non fuisse. Sed ecce in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorum & uberiorum ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus, pænè solum lego. Immodè plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim, illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset. quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis; manus extrema non accessit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti. non enim solum acere, sed etiam alere inge-

nium potest. Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patriæ memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam disceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latinè loquendo, cuivis erat par, & omneis sale, facitque superabat. ejus collega L. Bestia bonis in ius oritur tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsam sua rogatione restituit) vir & acer, & non indifertus, tristes exitus habuit consulatus. ³ nam invidiosa lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, & quattuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studium stetit, Gracchani iudices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem ferè, sed longius ætate proventus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. ⁴ Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, & cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patricinio cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo ⁵ magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patremque, optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut facile cerneret ⁶ naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæfulenus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio ⁷ multam lege Aquilia de justitia petivisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosus aut criminosus diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albius, vel potius, pænè Græcus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat, minimè aptum ad dicendum genus. Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectus) eruditus. multæ litteræ, summa non vitæ solum, atque naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspicui cum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus antè dixi, Scauri

1. Id est ex vetere Academia Philosophorum.] Istud totum esse alienum, neque adeo ipsius Tullii, autumat Lambinus, injustè. distinguit enim veteres Peripateticos, qui iidem Socratici, à novis, ut semper. Gulielmus.

2. Jovem ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui.] Rivius hanc lectionem nobis eximavit; sed non etiam indicavit unde purior sane est recepta, Jovem sic, ut ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, loqui, sicque Palat. nam Cujaciana accedit Rivianæ, nisi quod sic transponat voces, Jovem sic ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, loqui.

3. Nam invidiosa lege Manilia quæst. &c.] Lambinus sustulit vocem quæstio. quæ tamen in Pal. & Cujac. retinebatque omnino Gulielmus, & expressit P. Manutius.

4. Idem tolerabilis patronus, nec rudis, &c.] Assentior Pighio nostro autumanti illud tolerabilis patronus, introductam à margine glossulam.

5. Magnum fuit dedecus generi vestro.] Rivius ait exstare in editione Romana vulgata. Pal. & Cujac. præferunt, fuit genus generi vestro. quod quid sibi velit, ignoro. scio omnis aliquando degenerasse in genus. id an hæc locum habeat, viderint otiosiores.

6. Naturale quoddam stirpis bonum.] Cujacii chartaceus, natale. 7. Multam lege Aquilia de justitia petivisset.] Malui repræsentare scripturam omnium veterum librorum, quam supponere cum neotericis vel injusitia, vel injuria: tanquam potuerit hic fuisse de eo genere hominum qui adversarium suam rapuit in jus, quod parcius peccatore telum recepisset.

Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: ¹ sed hæc mea culpa est. numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquirem ista posthac curiosus. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, & suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli expectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autem *ipsum audires* sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant de republ. quod esset illis viris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed politè: Latinè verò in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui *fortuna belli*, crimini: invidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmii, fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili lege, vestigali levavit. M. Marcellus Æferini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non in exercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus. L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico proferebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sunt, ut tenerent oratorum *locum*: quorum quidem ² quæ fuerit ascensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim jam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumque pervenimus! Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quæque loco, ubi plurimùm proficere, & valere possent: ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinatè locutus: sed illa, quæ propriè laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem, (ut paullo antè dixi,) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quàm quòd est à plerisque neglectum. NON ENIM tam præclarum est scire Latinè, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur:) sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipsum tam lepòris causa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in

sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. *Æugula* enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in Antonio, tum *actio* singularis: quæ si partienda est in gestum, atque vocem: gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, suppleoio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens: vox permanens, verùm subrauca natura: sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quævisisset, *quid primum* esset in dicendo, actionem: quid secundum, idem, & idem tertium, respondiisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri, facit, quales ipsi se videri volunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat summa gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis, *lepos*. Latinè loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de jure civili, cum de æquo & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idque cum sæpe alias, tum apud centum viros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum *pro æquo & bono* dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævola, & in jure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut *eloquentium jurisperitissimus* Crassus, *jurisperitorum eloquentissimus* Scævola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Et si satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævola ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævola nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius. nam, ut paullo antè dixi, consulatorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis: Scævola multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, 3 ut dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet, cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, *mediocritas*: uterque horum

1. Sed hæc mea culpa est.] Conjecit Rivius, sed nec, arripuitque statim Lambinus, ego nondum audeo; cum & alteri scripturæ suæ sit sensus, & quidem non invenustus.

2. Quæ fuerit ascensio.] Sic ex mss Rivio, firmatque Pal. roster.

vulgo erat assensio.

3. Ut dicantur à me quodammodo.] Emendatum in Pal. manu aliena, quodammodo ut dicantur à me. at Cujacii liber habebat, ni dicantur à me quodam modo; quod non displicebat Gulielmio.

horum medium quiddam volebat sequi : sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum, & Scævolum cognovisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quamdam vobis cum illis similitudinem iudico. Quoniam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videtur, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori : & Servius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut jus civile facile possit tueri : ætateque vestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necessesse : de Servio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate, fuimus; & postea unà Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior : & inde ut rediit, videtur mihi in *secunda arte* primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adæptus, longè omnium, non ejusdem modò ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. etiamne Q. Scævola Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scævolum, & apud multos fuisse : atem, in hoc uno : quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primùm videre, deinde distinguere, postremò habere *regulam*, qua vera & falsa judicarentur, & quæ quibus positæ essent, quæque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videtur dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, sed adjunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillimè perspicitur. Cumque discendi causâ duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo : Galli, hominis acuti, & exercitati promptam, & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiaque superavit : Balbi, docti, & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus; sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utriusque defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scævola : (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur : ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scævola) sic Servius sapientissimè. cum enim duæ civiles artes, ac forenses plurimùm & laudis haberent, & gratiæ : perfecit, ut altera præstaret omnibus : ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper eum studiosè, & frequenter, Sami, cum ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudicium, multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo : simul illud gaudeo, quòd & *aqualitas* vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obreclatione invidiæ, quæ solet lacerare plerisque, uti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspi-

cio, tali illum in te voluntate, iudicioque cognovi. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Rom. carere tam diu : quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de repub. ut fileremus : itaque faciamus. nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur : à principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur : non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra suppositio pedis : vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio : multa & cum gravitate facetiæ : quodque *difficile* est, idem & perornatus, & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem : veritatis est in omni ferè genere causarum, maturè in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens : summam ingenii non laudem modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxviii. natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipse deducere. Existat in eam legem senior, (ut ita dicam) quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu navisset apud præconem Granium, & idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus : sed ne de Scævola quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suavitati legem Crassus. Nam censuram sine Scævola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scævolarum petivit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi atate præstabat. His enim Coss. eam legem suavitati, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione Coss. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima *maturitas* in qua ætate existisset, posset notari : & intelligeretur jam ad summum penè esse perductam, ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta non brevis, ut laudatio : ut oratio autem, brevis, postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo tuco veritatis color. quinque etiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic *periodum* appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis, & in membra quædam, quæ καὶ ἄλλα Græci vocant, disperserat orationem iuventiùs. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso, libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scævola dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio : in qua & auctoritas ornatur

fena-

1. Ille se consuli nolebat.] Posteriores edd. volebat. non rectè. certe contra antiquiores, & præcipue Victorianam.

2. Ab obreclatione invidiæque, quæ solet lacerare, &c.] Revocavit ex editione Rom. Rivius, neque contradicunt Palatin. aut Cujac. nisi quod excluderint quæ. vulgatum, ab obreclatione invidiæ, quæ solet.

3. Principium oratorum.] Inclinat Guelielmius in scripturam Cujaciani codicis, principium, quod & à manu prima in Palatino.

4. Idque nobis narravisset.] Pal. & Cujac. addunt bis, quod ait non existare in codice vetusto Rivius : ideoque excludit Lambinus. item Manutius aliique quos item sequimur; quia & eodem inclinabat Guelielmius.

senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & invidia concitatur in iudicium, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa asperè, multa facètè dicta sunt: plura etiam *dulcia*, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa centòria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. nulla est enim alteratio clamoribus umquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Caelio dixerim, in industriam in eo summam fuisse, summamque virtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in rebus ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè, & diligenter loquentibus, numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentiæ, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eò pervenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator sine Græcis litteris, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pænè Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer, & vehementer accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gracchus, M. Antonii per familiaris: cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusavit,

45 C. Fimbriam, M. Marii Gracchiani pater. Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habitus sunt Q. Vettius Vettianus, è Marfibus quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis litteris, & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Aseulanus, cujus sunt aliquot orationes Aseuli habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius: qui scripsitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. ferè ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censēs, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dedisci que possunt. Illud est majus: quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanus. nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini T.

Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiaris nostro Q. Grano præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo *sapore vernaculo*: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet: & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non potest minoris*: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. ¹ Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur. Duobus igitur summis, Crasso 47 & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferebat, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. NEC ENIM in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto factus. Horum ætati propè conjunctus L. Gellius non tam *vendibilis* orator, quàm ut nescires, quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versareretur. Eisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè, Cnæusque Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater ejus præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure & ante hos M. Brutus, & paullo post eum ² C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus evaserat, qui Cos. factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in *dicentium* numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus. eloquentes enim videre, non sedulos velle conquirere. Festivitate igitur, & facetiis, inquam, 48 C. Julius, L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditor. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus *sine nervis* perspicitur potest. Ejus æqualis P. Cæthegus, cui de rebus satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque *cognorat*. itaque in senatu consularium auctoritatem assequabatur. sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, & acutus, & jurisperitus. ³ nam Aphilia, aptior concionibus, quàm iudiciis. prudens etiam T. Annii Velina, & in ejus generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pænè frigidus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbis, meus

1. Omnino sic (ut opinor) in nostris, &c.] Rivianum est. publicati enim, Omnium sicut opinor in, &c. Cujacianus mox præfert illic *Atticus*, pro quo vulgati, ille.

2. C. Bilienus.] *Bilienus* miss. nostri. mavult tamen Pighius no-

ster *Belliensis*, lib. XIII. Annalium Rom.

3. Nam *Osilla* aptior concionibus.] Ita posterius publicati; prius *Aphilia*, quomodo item Pal. & Cujac. Gulielmius putat substituendum *Osilla*, de quo Pomponius I. C.

meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive *rabularum*, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris¹ C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Junius, L. filius, tribunitius, quo accusante P. Sextius, pr. designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam ægra valitudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteritique à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem *ignoratione*. quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentis vidimus. Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere repub. maximis *premiis* eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, non plurimos auctos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paullo, quàm Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, ² M. Drusus, P. Antistius, nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, *vulgi iudicium*, cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autem ab iis, qui intelligent? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. ³ An tu, inquit, id laboras, si huic modò Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Et enim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iudicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis verò sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut *docatur* is, apud quem diceret, ut *delectetur*, ut *moveatur* vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus virtus orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his laboratur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit: vulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissenso fuit. An censes, dum illi vixerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus orato-

rum vulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* In Antonio & Crasso, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. ⁴ nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferreret, quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tribicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, *Mihi cane, & Musis*: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo*, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem: vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod dispites? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quòd expectetur docti alicujus sententia? *Quomodo enim* probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissenso. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur. Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen utrùm de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, *QUI VULGI opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos*. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisset Antimachum, Clarium poëtam, ferunt, qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilominus*: *Plato enim mihi unus & instar est omnium millium*. & rectè. Poëma enim reconditum, ⁶ paucorum approbatione; oratio popularis, ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à ceteris, verbum facere non posset. ⁷ Quid? tu Brute posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibi inflatè non referant sonum, abjiciendas eas tibi tribicen putet: sic oratori *populi aures* tanquam tibiæ sunt:

1. C. Gorgonium.] Palatin. membranæ, item Cujacius, Gorgonius.

2. M. Drusus, P. Antistius.] Hodie sic quidem publicatur. at Victoriana M. Drusus Palatinus. priores adhuc patricius, & vero illud Patistius existat in Cujac. Batistius in Pal. Rivius auctor fuit revocandi id quod exhibui.

3. An tu id laboras si huic modo Bruto probaturus es?] Ita Aldi. nam Victorius, An tu adlaborasse huic, &c. quomodo Cujac. exemplar, item fere Palatinum; quod tamen habet à manu emendatrice: An tu id laboras modo Bruto probatus esse.

4. Nemone Philippum, tam &c.] Palatinus, nemo ut Philippum, quod potius habuerim.

5. Instar est omnium millium.] Sic quosdam legere indicat Aldus Nepos; placebatque Gulielmio. dictum ut Græcis *μυρία πέντε*, vulgata, omnium me illum. quod & in Pal. & Cujac. Lambinus heic mire nugatur. Turnebus malebat, omnium illorum. Rivius, omnium, merito ille.

6. Paucorum approbatione; oratio popul. ad sensum vulgi debet moveri.] Isto modo Palatinus; nec abijt Cujac. quam quod is, approbationem. Corradus emendabat, pauc. approbationem; oratio pop. ad sensum vulgi debet movere. Rivius eadem retinebat nisi quod ultimo loco reponeret, mereri.

7. Quid tu Brute posses, si te, &c.] Pal. & Cujac. nisi te, rescribit Gulielmius, posses ne, si te, &c.

sunt: ex si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino
 52¹ tanquam equus non facit, agendi finis faciendus est. Hoc
 tamen interest, quod vulgus interdum non probandum orato-
 rem probat, sed probat sine comparatione, cum à medio-
 cri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus: esse me-
 lius non sentit: illud, quod est, qualecumque est, probat.
 tenet enim aureis vel mediocri orator, fit modò aliquid in
 eo: NEC RES ulla plus apud animos hominum, quam ordo,
 & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo,
 cum Q. Scævola pro M. Coponio dicentem audiret in ea
 causa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegan-
 tius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri
 putaret? Cum is hoc probare vellet, M. Curium, cum ita
 heres institutus esset, Si PUPILLUS antè mortuus esset,
 quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem
 esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum jure?
 de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportu-
 iisset, si etiam filio non nato heres institueretur? Quam
 captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opi-
 nione quæri voluntates, & interpretatione disertorum,
 scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa
 de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse de-
 fenderat? quam omnino multa de conservando jure civili?
 quæ quidem omnia cum peritè, & scienter, tum ita bre-
 viter, & pressè, & satis ornate, & pereleganter diceret,
 quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quid-
 quam melius putaret? At verò, ut contra Crassum ab adole-
 53 scente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset,
 ob eamque rem adificare navem concupivisset, exorsus est:
 similiter Scævola ex uno scalmi captionis, centumvirale
 iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio conse-
 cutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, ani-
 mosque omnium, qui aderant, in hilaritatem à severitate
 traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore ef-
 fici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum
 fecisset, hoc sensit, quoquo modo filius non esset, qui in
 suam tutelam veniret, sive non natus, sive ante mortuus,
 Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id valere,
 & valuisse semper. Hæc, & multa ejusmodi dicens, fidem
 faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde
 æquum bonum testamentorum sententias, voluntateque
 tutatus est: quanta esset in verbis captio, cum in ceteris
 rebus, tum in testamentis, si negligenter voluntates:
 quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo aude-
 ret testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc
 cum graviter, tum ab exemplis copiose, tum variè, tum
 etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem,
 assensionemque commovit, dixisse, ut contra nemo videretur.
 Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere
 maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum
 admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum
 contemneret. at verò intelligens & doctus, audiens
 Scævola, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus
 & ornatus. ab utroque autem, causa perorata, si quærere-
 tur, uter præstaret orator, numquam profectò sapientis iudicium
 à iudicio vulgi discreparet. Qui præstat igitur
 54 intelligens imperito? magna re & difficili: si quidem
 magnam est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicen-
 do illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut
 amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor in-
 docto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi
 iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, in-
 telligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelli-
 genti quidem auditori probari potest. UT ENIM ex nervorum
 sono in fidibus, quam scienter ei pulsi sint, intelligi
 solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his
 perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator,

non affidens, & attentè audiens, sed uno aspectu, &
 præteriens, de oratore sæpe iudicat. videt oscitantem ju-
 dicem, loquentem cum altero; nonnumquam² etiam cir-
 culantem; mittentem ad horas; quæsitorem, ut dimittat,
 rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui
 possit animis iudicum admoveere orationem, tanquam fi-
 dibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos in-
 tuentis iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu
 probare videantur: aut, ut *avere cantu* aliquo, sic illos viderit
 oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maximè
 opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo pertur-
 batos esse vehementius: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit,
 si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio,
 & opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profectò
 intelligit. Cum hæc differuissem, uterque assensus est,
 & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, in-
 quam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum
 hos maximè iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem
 probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut
 institui, deinceps persequar. Quoniam ergo *oratorum bonorum*
 (hos enim quarimus) duo genera sunt, unum atten-
 55 natè, pressèque: alterum sublata ampleque dicentium:
 etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius,
 tamen IN BONIS omnia, quæ summa sunt, jure laudantur.
 Sed cavenda est pressio illi oratori inopia & jejunitas:
 amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus.
 Inveniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè: &
 ut ad infirmitatem laterum perferentem contentionem om-
 nem remiserat, sic ad virum imbecillitatem, dicendi
 accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sin-
 cerum, nihil nisi ficcum, atque sanum: illudque maxi-
 mum, quod, cum contentione orationis flectere animos
 iudicum vix possit, nec omnino eo genere diceret, tractando
 tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti,
 quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxi-
 mè omnium, quos quidem ego audiverim grandis, &
 ut ita dicam, tragicus orator. vox cum magna, tum sua-
 vis, & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut
 tamen ad forum, & ad scenam institutus videretur. in-
 citata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circum-
 fluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat
 Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo le-
 pos. O magnam, inquit, artem, Brutus: siquidem istis,
 cum summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri
 defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum
 est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil
 enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque
 æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris in-
 telligentis est, videre, Quo ferat natura sua quemque: &
 ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo
 ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum
 est, alteri se *calcaria* adhibere, alteri *frenos*. Sulpicii ora-
 tiones, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripserit P.
 Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordi-
 nem, meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla
 oratio est: sæpeque ex eo audivi, cum se scribere neque con-
 suesse, neque posse diceret. Cottæ pro se *lege Varia* quæ
 inscribitur, eam L. Ælius scribit Cottæ rogatu. Fuit is
 omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis hone-
 stus, idemque eruditissimus & Græcis litteris, & Latinis:
 antiquitatisque nostræ & in inventis rebus, & in actis,
 scriptorumque veterum litteratè peritus. quam scientiam
 Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir in-
 genio præstans, omnique doctrina, pluribus & illustri-
 bus litteris explicavit. sed idem Ælius, Stoicus esse vo-
 luit, orator autem nec studuit umquam, nec fuit. scribe-
 bat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F. ut
 Q. Cæ-

1. *Tanquam equus non facit.*] Explicat Turnebus lib. xiv. Advers. cap. 22. sed Ciceronem respicere dictum vulgare, *nihil sit*, annotationem Gulielmii.

2. *Etiã circumstantem.*] Videndus lib. v. 111. Var. lectio. cap. 13. Petrus Victorius.

Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Ælium adolescens, eumque audire peritiosè solem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Ælianas leveis orationulas, voluisse existimari suas. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad ¹ Cæsarem: Contra & Sulpicius expetebantur. ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quàm *nostra ætate*, judicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primùm sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quem admodum adversarius de quaque re asseveret, maximè autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi *membra*, suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat, quanto difficilius cavere, nequid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur *gratia*, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus foras verbis utebatur: & quia Latine non pessimè loquebatur, usu, credo aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed MAGNI interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero: quemadmodum patres, pædagogus, matres etiam loquantur. Legimus epistolâ Cornelie, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caji filie sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: ² & filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & nepes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus: & ed lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censeres istius Liciniae filium, ³ Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio, collega meus, mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus, est ex ipsius *sapientia stirpe* generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione, & Crasso: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quattuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem temp. vindicavit: Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Cos. fuit, qui est *Corculum* dictus: alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera: sic in istam domum multorum insitam, ⁴ atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, et si pupillus reli-

ctus est, patrio fuisse instituto, puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam *memoriam antiquitatis* collegerat: non publicum jus, non privatum, & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una & planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quàm verborum splendore, & copia. nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & me-
60
minisse. in utroque cachinnos irridendum commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem, toto corpore, vacillante, quæsit, *quis loqueretur è lintre*; & Cn. Sicius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. is cum tribunus pleb. Curionem, & Octavium Coss. produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam* (inquit) *Octavi*, collega tuo gratiam referes, qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedisent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroravisset, ille contra me pro Ser. Navio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficis, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam *in scriptis* oblivisceretur, quid paullo antè posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu, & cum Panfa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar Cos. habuisset, omnisque ille sermo ductus è percussatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu missò, quem senatum Cæsar Cos. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans,
61
Tantumne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem, umquam senserit, quantum flagitii commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quàm, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituire sermonem, cum illarum rerum jam *tempora* præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se, Cæsare Cos. non accedere, sed id dicat ipso Cos. exiens è senatu. Jam qui hac parte animi quæ *cessos* est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo antè posuisset, huic minimè mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio

1. Cæsarem: Cottæ & Sulpitius expetebantur, &c.] Lambinus interserit quatuor voces, Cæsarem: secundum Philippum & Cæsarem, Cottæ, &c. non male, si è libris. quod non arbitror; neque ipse autumat.

2. Et filias ejus Mucias ambas.] Legit Gulielmus, & filios Scævola Mucias, &c. motus iis quæ leguntur infra cap. 72.

3. Crassi testamento qui fuit adoptatus.] Illustrat Cujacius lib. viii. Emend. & Observ. cap. 7.

4. Atque illuminatam sapientiam.] Non est inelegans emendatio Lambini, illuminatam.

5. Plane claudicaret.] Pal. & Cujac. clauderet, quod non video cur cedere debeat alteri.

studio dicendi, perpaucae ad eum causae deferebantur. Orator autem, vivis ejus aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes *adspiciendas* tamen cenfeo. sunt illae quidem languidiores, verumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet rantam vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero ejusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem plane *oratore* dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminofus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquillii diligentiae fructum ceperrat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de rep. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati sane peritum: M. Lucullum M. Octavium, Cn. filium: (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, ¹ populi frequentis suffragiis abrogaverit) Cn. Octavium, M. filium: M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex *acie*, id est, a judiciis, & in praesidiis reipub. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu discedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complureis minimè dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus *auribus imperitorum*. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus, eloquentissimus visus est? magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longè autem post naros homines, improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis, & fortunæ, & vitæ *fordibus* in praetura, Cos. factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis Mario & Flacco Coss. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli: cujus improbitatem veteres Atticorum *comedia* noraverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi *Titius* nomen esset, ita cavendum est, ne quid in agendo, dicendove facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem aetatem reveerti suus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur. Coniunctus igitur Sulpicii aetati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm contra C. Julii illam consularis petitionem extraordinariam, *veram causam agens*, est probatus: & eo magis, quòd eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primò multae ad eum causae, deinde omnes, maximae quaecumque erant, deferebantur. Rem videbar acutè, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis urebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacile currens

oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paullum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter professionem, reditumque L. Sullae sine *jure* fuit, & sine ulla dignitate resp. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis ejus aetatis nemo praeter Carbonem, & Pomponium: quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis 64 erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine facietis: sed neque *laboris* multi, nec satis versatus in causis: interjectusque inter duas aetates, Hortensii, & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quae cum facile omneis vincat superiores, tum indicat tamen, quantum abfit à summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspèctum, & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scævola Coss. primùm in foro dixit, & apud hos ipsos quidem Coss. & cum eorum, qui affuerunt, eum ipsorum Coss. qui omneis intelligentia *antebant*, iudicio discessit probatus, unde viginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello Coss. mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quattuor & xl. fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco voluimus aetatem ejus in disparem oratorum aetatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur, ut Attius iisdem aedilibus ait se, & Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed & mea cum aetate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiori conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat: & magis jam etiam vigeat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii aetate posui, numerum facile pervenerat: & suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè praestitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos ² in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui *viverent*, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui jam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa. quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam est? Vereri te, inquit, arbitror ne per nos hic sermo ruus emanet, & si tibi succenseant, quos *praeterieris*. Quid, vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè; sed tamen ³ te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Verè inquam, tibi, Brute dicam. non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immò verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit, nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod proprio audire de te.

1. Populi frequentis suffragiis abrogaverit.] Alias legi frequentibus, annotat Pigh. in Fastis Iulis ad annum urbis DCXXXIII.
2. In studio ejusdem laudis exercuit.] Sulpiciatur Rivius legendum studio, quod statim arripuit Lambinus; sed non adsistentibus li-

bris pluteariis. Supra ubi est, vigeat cum Antonio, Pal. & Cujac. non admittere cum.

3. Te male id ipsum tacere.] lidem libri excludunt pronomen id. Forfan non male.

de te. nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quàm quoddam *gradus* tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus *flus* tamen, neque *lumen* ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut similiter; atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sanè bonorum cursu quodam incitato: ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset *insano* inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi *actione* faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus (quanquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canora, ¹ admirando iridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem *actione* occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ *dignitas*, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suavitas, & magnitudo. sic in hoc nihil præter *actionem* fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex *disciplina*, maximeque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendis verbis versutum, & sollers: sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is labore, quasi cursum forenfem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is cum satis floruisse adolescentens, minor haberi est cæptus postea. deinde ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit *ex studio*, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum: litterarum & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus: quod proposuerat, explicans expedite: non invenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei pauca centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si *vita*, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorum, majoremque cognoverim, sed eam ut citius *veteratorum*, quam

oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verum tamen vultu, & simulatione, multo etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam ejus æqualem M. Glabriorem, bene institutum avi Scævola diligentia, focors ipsius natura, negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia summus natus, majorem dicendi *gloriam* habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò ejus habebat, & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompejus A. F. qui *Pithyicus* dictus est, biennio quàm nos fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possum. fuit enim mecum, & cum M. Pisonè cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis erat copiam, in illa autem lepore parum. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et ² C. Staienus, qui se ipse *adoptaverat*, & ³ de Stajeno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & judicio dedisset. Eodem tempore ⁶³ C. & L. Cæpasi fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addimus huc etiam, ne quem vocalem præteritis videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit ⁴ M. Crassi, quasi *secundarum*. Is omnibus exemplo debet esse, ⁵ quantum in hac urbe polleat multorum *obedire tempori*, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. sed ut pugiles *inexercitati*, etiam si pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excipisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de *face*, inquit, hauris, idque jam dudum: sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Stajenos & Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de *mortuis*: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspicere, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos: verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum revertamur. T. Torquatus, ⁷⁰ T. filius & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus: (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu consul factus esset) plus

1. *Admirando iridebat, calebat in agendo.*] Quæ heic substituunt Corradus aut Lambinus, non firmantur nisi nostris: ideoque non abii à recepta lectione, quæ *etægra* indicare videtur; cujus hoc proprium, ut dum laudet & admirari se simulat, *irideat*.

2. *C. Stajenus, &c.*] Ita Pal. & Cujacianus. aliis locis idem nominatur *Stalenus*, alterum vitiosum esse, monuit Rivius, qui stare videtur pro posteriore: prius autem placet magis Theodoro Marcilio ad Persium, hodie tamen alterum prævalet.

3. *De Stajeno Ælium fecerat.*] Pigh. noster Fastis ad annum

DCLXVII. mallet, *Petum fecerat*, quomodo nominatur in Cluent.

4. *M. Crassi quasi secundarum.*] Non *secundarius* cum Romana antiqua, non *secundarius*, utcumque laudent Turnebus, Budæus, Rivius, sed *secundarum* legendum ex tribus Lambini, ex omnibus Gruteri scriptis. Intellige, *partium actor*: & vide Gronovii Observat. Ecclesiast. cap. 25.

5. *Quantum polleat multorum obedire tempori, multorumque.*] Forsan illud *multorum* auferri poterat. certe in visitur in Pal. imò nec sequens *obedire tempori*, quod tamen omnino necessarium.

plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satis fecit: officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas attravit, celeriter sanè verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, sed effervesceus in dicendo stomacho sæpe, iracundiaque vehementius: ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum iudice ipso, cuius *delinitor* esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messalla minor natu, quàm nos, nullò modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, nec erant popolare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indifertus, & in consulari pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, Lucii filius, perfectus litteris, sed *Græcis*: fastidiosus sanè Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industria. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. & si de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirem non minus libenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi me hercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. illum enim sæpe audivi: hic, cum ego iudicare jam aliquid possem, absfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censeres, inquit, nisi id, quòd habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec verò sine causa. nam & didicit, & omnis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, & dignitate motus sit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoletur se cum *conscientia* optimæ mentis, tum etiam usurpatione, & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi *planè virum*. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctissimo viro, tibi que, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam familiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt: neminem si prætermitteres, næ tu in multos Autronios, & Stajenos incurres. Quare si hanc turbam effugere voluisti, si veritus es, nequis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit: de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed

tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc hujus generis acerrimo *astimatore* sæpissimè audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantissimè: nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem *reconditis* & exquisitis summoque studio & diligentia est consecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripserit: primoque in libro dixerit, *verborum delectum, originem esse eloquentia*: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: AC, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cuius te penè principem copiarum atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum novisse sermonem, 3 nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solum principem, atque inventorem *copia* dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam *bene meritum* de populi Romani nomine, & dignitate. quo enim uno vincebamur à victa Græcia, id aut eripsum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Cæsaris, 4 tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris iudicium, non benivolentiæ testimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustravit modò, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis triumphi. VERUM quidem si audire volumus, omnis illis divinis consiliis, quibus sæpe 5 constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat, sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) *maim* mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma testa in domiciliis habere, quàm Minervæ signum ex ebore pulcherrimum, tamen EGO ME Phidiam esse malle, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque profit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregiè possint, aut fingere: operarii autem, aut bajuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos huc adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. *atatus* illius ista fuit laus, tamquam innocentia, sic Latinè loquendi: nec omnium tamen. nam illorum æqualeis, Cæcilium, & Pacuvium, malè locutos videmus. sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, 6 nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriore vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquina-

1. Nihil in causis versati.] Nihil mutant libri nostri. videtur tamen legendum nonnihil Rivio. quod & in postrema editione Lambini, cum prior habuisset, nihil non in causis.

2. In hoc tempore ipso, cum liceat.] Hæret istud in nostris. alii substituent; cum jaceat; quantum liceat; quoniam liceat; aliaque. forsan non necessario.

3. Nunc pro derelicto est habendum.] Lambinus, non pro derelicto. vellem prodidisset causas quare.

4. Tuæ quidem supplicationi non, sed &c.] Sic Rivii liber, sic tres Lambiniani, sic Palat. vulgata amplius, non solum sed &c. supervacue.

5. Constituta est Imperatorum sapientia salus, &c.] Mutat heic delecte Lambinus; sed omnino sine justa causa.

6. Neque eos aliqua barbaries domestica infuscaverat.] Aliter Lambinus tentat: sed propius literas Gulielmii, neque os aliqua barbaries domestica, &c.

tè loquentes ex diversis locis. quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, ¹ *tamquam obrussa*, ratio, quæ mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamini, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. existimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, ut à te paulò est antè dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis litteris à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum: alia quidem, quasi inculta, & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati, cum esse vellet; ne à ² C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo ³ accusante Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilia* esse crimina. Tum C. Rufius, *Circumvenior*, inquit, iudices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilia, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam *commentarios* quosdam scripsit rerum suarum. valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, ⁴ tamquam veste detracto: sed dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, ⁵ qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à scribendo deterruit. NIHIL ENIM est in historia, pura & illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur. C. Sicinio igitur, Quinti Pompeii illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator: jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita, Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. is cum post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo dissenisse. nam populo non erat satis *vendibilis*: præceps quædam, & cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis apertorem citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in

litteris, jurisque civilis jam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quàm, ut Græci dicunt, *πρῆξιπρόν*. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. atque hæc omnia vitæ ⁶ decorabat dignitas, & *integritas*. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ senectutis oratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione commotus, (utrumque enim corum admodum dilexerat) Næ ego, inquit (ut mittam cetera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstantes civis resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. nam & PRÆTERITORUM recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque mittamus lugere, & tantùm, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus,) prædicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptavit accuratè, cum præsertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, focer tuus, collega, & familiaris meus: hic jam & satis studiosus, & valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta *natura* deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adfiscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus, satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sanè, ut plena esset animi, & terroris oratio. Quæres in iudicium fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minus vehementis orator, quàm bellator fuit effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges, atque instituta cognoverat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (si dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt *stantes loqui*, ut mihi imprudens M. Servilium præterisse videre. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquantopossent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primùm ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsi quàm pauci fuerint *laude digni*. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Comminius Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo & compositum dicendi genus, & acie, & expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & satis copiosè: eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut *hæstæ*, velitibus *amentatæ*, sic

apra

1. *Tamquam obrussa ratio.*] Ita emendat ex mf. Nicol. Victorius, adprobatque Turnebus lib. xiv. Advers. cap. 22. nisi malimus inquit, *cum obrussa*; vulgatæ propius, in qua *quam obrussa*. at Palat. & Cujacius, *quantum obrussa ratio*; quod video amplexatos Manutios.

2. *C. Rufio.*] Haud aliter Pal. & Cujac. Manutii, *Rufio*. Lambinus, *Rufcio*. Amicus noster Pighius verisimiliter admodum conjiciebat *Erucio*, qui consulatur in fastis laboriosissimis ad annum DCXIII.

3. *Accusante Chritilium.*] Est ab editione Victorii. nam alias pu-

blicatum *Chritilium*. primæ add. *C. Rutilium*. Gulielmius inclinabat in *C. Hirtilium*. nam Cujacius *Chritilium*. Pal. tamen *Chritilium*. retinet.

4. *Tamquam veste detracto.*] Recepta lectio *detracta*. sed alterum requirit sententia; ut bene monuit Turnebus d. cap. 22.

5. *Qui volunt illa calamistris, &c.*] Rivius mallet *volent*; quod statim admisit Lambinus, repugnantibus membranis.

6. *Decorabat dignitas & integritas.*] Est à Rivio; sequunturque Manutius ac Lambinus. scripti tamen & vulgati, *gravitas & integritas*.

apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. studio autem neminem, nec industria majore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi umquam vacabat aut à forensi dictione, aut à cõmentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut *evolare*, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ, acutæque sententiæ: gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne *amore* videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis, cum illo conferendum puto. Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcumque ejus *in exitu* vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus pleb. fuit, ut nemo contra civium perditorem popularem, turbulentamque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omnes ex reip. contentione susceptæ: defensiones, etiam illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo *discessit à sese*, ceciditque postea quam eos imitari cœpit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos propè singularis fuit: ita reconditas, exquisitasque sententias mollis, & pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longiùs ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisset in alienum locum, sed *immigrasse* in suum diceres. nec verò hæc soluta, nec diffusiva, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulanterque conclusis. Erant autem & verborum, & sententiarum illa *lumina*, quæ vocant Græci *ἀγνάλα*, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agit autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, rotumque dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suaviter dicere: nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paullo antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus, nec erat ulla vis, atque contentio, sive consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, turere, & bacchari arbitraretur. sive quòd natura non esset ita factus, sive quòd non consueisset, sive quòd non possit. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, adfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum *venenum paravisse*, idque à se esse deprehensum, se-

sequere chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, minime rem, deferre diceret, deque eo crimine accuratè & exquisitè disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis, se comperisset manifestè, & manu tenere diceret, tam *solutè* egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc, M. Calidi, nisi *fingeres*, sicageres? præsertim cum ista eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, froas non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla suppositio. Itaque tantum absuit ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrùm ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium, tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam faciendi mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutius *vixissent*, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facilè, soluteque verbisolvebat satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil possit ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic à *magistris* parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, *honores*, quàm *opes*, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum *Honos*, sit præmium virtutis, iudicio, studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens *gradibus* magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis *viam rectissimam* esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optimè, tum etiam perfectè, planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit *æstus* quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum *ætatem* certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrebant: & L. Crassi, & multorum Crassorum inventus est dissimilimus. Sed ad Calvum, (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset cum litteris eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quod quamquam scienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam *verum* sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione

1. *Insignibus in ornatu, &c.* Intelligit de foro ab ædilibus ornato. Lambinus tamen abiecit, *in ornatu*, contra mss. libros.

2. *Atqui dubitamus, inquit, &c.* Legendum potius videtur dictione dissepata in duas; *At quasi dubitans, &c.*

3. *Verum sanguinem deperdebat.* Victorii editio, *deperdebat*; quod & in Pal. & Cujac. & videri poterat genuinum, nisi alterum laudaret Quintilianus. quem tamen quid vetat suspicari eo loco corruptum?

gione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illu-
stris: à multitudinem autem, & à foro, cui nata eloquentia
est, devorabatur. Tum Brutus, *Atticum* se, inquit, Cal-
vus noster dici oratorem volebat. inde erat ista exilitas,
quàm ille de industria consequeretur. Dicebat, inquam,
ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam
siquis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè,
Atticè putat dicere: is rectè, nisi Atticum, probat nemi-
nem. *Insulsi* enim, & insolentiam, tanquam insaniam
quandam orationis, odit: sanitatem autem, & integritatem,
quasi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc om-
nium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jeju-
nitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodò sit polita,
dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc re-
ctè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora; videat,
ne ignoret, & gradus, & dissimilitudines, & vim, & va-
rietatem Atticorum. *Atticos*, inquit, *volò imitari*. quos?
nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile,
quàm Demosthenes, & Lyfias? ¹ quàm idem, & Hyperides?
quàm omnium horum Æschines? Quem igitur imi-
taris? Si aliquem; ceteri ergo Atticè non dicebant. si om-
neis: quipotes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo
eriam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticè ne di-
xerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ
Athenæ videntur. At est fortior, ut ita dicam, quàm Hy-
perides, quàm Lyfias. natura quædam, aut voluntas ita di-
cendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diffi-
miles inter se: sed Attici tamen: quorum Charisius multa-
rum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur
imitari Lyfiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis
fororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum
historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam
historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisii vult
Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros il-
los præ se præne agrestis putet. At quid est tam fractum,
tam minutum, tam in ipsa, (quam tamen consequitur)
concinntate puerile? *Atticorum similes esse volumus*. Opti-
me. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest?
Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles,
& aliorum? *Thucydidem*, inquit, *imitamur*. Optimè, si
historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydi-
des enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis
etiam fuit. hoc forense concertatorium iudiciale non tra-
ctavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ
enim sunt,) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si
velim, nec velim fortasse, si possim: ut, si quis *Falerno vi-
no* delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus
natum velit: nec rursus ita vetere, ut Opimium, aut Ani-
cium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. cre-
do: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, sua-
vitatem, nec est jam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc
sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet?
Minimè: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis cen-
suerim & novam istam quasi de musto, ac lacu fervidam
orationem, fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi ni-
mis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam.
Ipse enim Thucydides si *posterioris* fuisset, multo maturior
fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii
boni! ² quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud opta-
mus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri,
quod volunt, assequuntur. ne illud videm intelligant, non
modò ita memoriæ proditum esse, sed ita necessè fuisse,
cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi
causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non
modò à corona, (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab
advocatis relinquuntur. Quare si angustè, & exiliter dice-
re, est Atticorum, sint sanè Attici: sed in comitium ven-
niant, ad *stantem iudicem* dicant. Subsellia grandiorum, &

pleniorem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat,
ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subfelliis
occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dan-
do & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum
furgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium,
deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cum
velit: cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiam si
quid agatur, nesciat: at placere tamen, & *in scena esse*
Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Atticè
dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æ-
schine, de ipso quidem Demosthenæ maximè. Sin autem
acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsic-
catum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu ora-
torio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: re-
ctè laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam
huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui
Atticè, iidem bene: sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam
Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè ⁸⁵
quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit per-
jucunda à proposita oratione degressio. Tum Atticus, Ali-
quoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc,
quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, di-
cam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum
ille, Ego, inquit, *ironiam* illam, quam in Socrate dicunt
fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æschinis
libris utitur, facerem, & elegantem puto. est enim & mi-
nimè inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, cum de sa-
pientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere
illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socra-
tes in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodi-
cum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum inscium
singit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec
Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua
tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuis-
set, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda
sit ironia, quàm in testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non
enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudavisti quosdam
oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem
in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lyfiæ Cato-
nem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem,
vel potius summum, & singularem virum: nemo dicit fe-
cus: sed oratorem? sed etiam Lyfiæ similem? quo nihil
potest esse pictius: bella ironia, si jocaremur: sin assevera-
mus: vide, ne *religio* nobis tam adhibenda sit, quàm si tes-
timonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ci-
vem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique
cum prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellen-
tem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, val-
de laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed
admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cum
omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem
cum Philisto & Thucydide comparares, Brutone te id
censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis
quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas homi-
nem Tusulanum, nondum suspicantem, quale esset cop-
iosè, & ornatè dicere? Galbam laudas. si ut illius ætatis ⁸⁶
principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem,
cedo, quæso, orationes, (sunt enim) & dic, hunc, quem
tu plus quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere.
Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modò
ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio,
cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis
etiam nescio quid augustius, nomine nos capis summi viri,
viteque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc: hæc
ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam aspicere nemo velit.
Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in
ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est me-
lius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de
Grac-

1. *Quam idem & Hyperides.*] Cujac. *idem*, quod satisfacerebat
Gelielmo.

2. *Quid, quæso nos aliud agimus.*] Emendatio est Pauli Manutii
antea enim legebatur, *quid quasi nos, &c.*

Gracchis : et si de iis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros : venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior : sed tamen non isto modo, ut Polycreti *Doryphorum* sibi Lyfippus aiebat ; sic tu suasionem legis Serviliæ tibi magistratam fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cælio dixeris. ii enim fuerunt certè oratores. quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod concessisti operarios omneis, ut mihi videantur *mori voluisse* nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixisset, ¹ Longi sermonis initium depulisti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem, defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortassè melius potuissè scribere : alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi *magistratam* fuisse dixerim. nam et si tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate ; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paullo antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quàm pauci *digni* nomine evaderent. Quare *εἰρήνη* me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea : sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis ? ² Verò, inquam, Brute : sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modò licebit : quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, revertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus est. quamquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellentem Crassò, & Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognovissè me arbitror, ut quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata, & scripta, & nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem *cupiditate* sic, ut in nullo umquam flagrantius studium viderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. sapissimè autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi : duas quidem res, quas nemo alius : partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & 3 collectiones, memor & quæ essent dicta contrà, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus : eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis, consecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acutè : nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum : vox canora, & suavis. motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florecente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno, miles, altero tribunus militum : Sulpicii legatus aberat, etiam M. Antonius : exercebatur una lege iudicium *Varia*, ceteris propter bellum intermissis :

qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste disertio uterque Philippo, cujus in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio : quamquam is quidem filebat, ut erat semel à concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans : disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius : & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat : sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoris tantum exercitationibus *contentus* non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævola, P. F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consul, & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis eorum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore cum princeps Academicæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad Philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, quod et si rerum ipsarum varietas, & magnitudo summa me *delectatione* retinebat ; tamen sublata jam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximò trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc et si videntur esse à proposita ratione diversa, tamen idcirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute possis, (nam Attico hæc nota sunt) & videre quemadmodum finis in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium ferè tuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius : magis, magisque quotidie probatur Antistius, Piso sæpe dicebat : minus sæpe Pomponius, rarò Carbo : semel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni nocteis & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto : qui cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. à quo cum in aliis rebus, tum studiosissimè in *dialectica* exercebar : quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est : sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & ejus artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabatur declamans, (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie : idque faciebam multum etiam Latinè, sed Græcè sapius : vel quòd *Græca oratio* plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat : vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri : Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scævola, Carbonis, Antistii : reditus Cottæ Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii : leges & judicia constituta : recuperata respublica : ex numero autem oratorum Pomponius,

1. Longi sermonis initium depulisti.] Sic & Pal. & Cujac. Manutius & Lambinus admiserunt *detulisti*. Victorius *pepulisti*.

2. Verò, inquam Brute.] Lambinus, *Ego verò inquam, &c.* sed contra veteres libros. & sic locutus non icemel ; ut lib. 11. Tusc.

cap. 11. lib. 1. Divinat. cap. 46. pro Rullo denique, & Murena.

3. Et collectiones.] Pal. & Cujacianus *conjectiones*. quod tale esse putabat Gulielmius, ut de eo quæri posset.

nus, Cenforinus, Murena sublati. tum primùm nos ad causas & privatas, & publicas adire cepimus, non ut in foro *disseremus*, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissimus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, ¹ tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligentè elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me non *novo* aliquo aut *crepundis*, sed corpore omni vidèris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & *laterum* magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed, cum censerem, remissione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum profectus. Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho, fui, studiumque *philosophiæ* numquam intermissum, à primæque adolescentiæ cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Pòst à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsi lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: & si nihil habere molestiarum, nec *ineptiarum*, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes. erat etiam Æschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis, animadvertendisque vitis, & insinuando, docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id consequi potuit) ut nimis redundanteis nos, & superfluentis *juvenili* quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas disfluenteis coërceret. Ita recepi me biennio post, non modò exercitior, sed propè mutatus. nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi refererat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellabant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & propriis verbis comprehendens solutè, & facilè sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere parteis Hortensium. ACREM ENIM oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, sonique strepitus desiderat. Unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobileis egimus,

cum quaesturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me quaestorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autem anno post è Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse *perfectum* & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longè absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Horrensio. Sed quoniam 93 omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verumetiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum sit in Horrensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligenter autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit *beatius*, ut ipse putabat, remissius certè vivere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de *pictura* veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens possit cognoscere. Longius autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adherescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere *exercitationis*, tum maximè stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in his post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi *novitate* converteram. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quàm vulgus hominum, studuisse litteris: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo, qui *memoriam* rerum Romanarum teneret: ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testeis excitarer: nemo, qui breviter, arguteque, incluso adversario, laxaret iudicum animos, atque à severitate paullisper ad hilaritatem, risumque traduceret: nemo, qui dilatare possit, atque à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quaestionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magnoperè iudicem: nemo, qui ad fletum possit adducere: nemo, qui animum ejus, (quod unum est oratoris maximè proprium) quocumque res postularer, impelleret. Itaque, cum jam penè evanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum Cos. factus essem, revocare se ad industriam cepit: ne, cum pares honore essemus, aliqua re *superiores* videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, conjunctissimè versati sumus: consulatusque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maximè verò perspecta est utriusque nostrum exercitatio, paullo antè quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum daretis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, *novi* veniebamur quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, compluresque & nobiscum, & solusegisti: ut, qui non satis diu vixerit Hortensius,

1. *Tantum commendationis habuit.*] Uterque ille scriptus *habuit*, nihilo pejus, si non melius.

tenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis antè decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus. idem quarto, & ſexageſimo anno perpaucis ante mortem diebus, unà tecum forcerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriuſque etiam poſteris noſtris 95 indicabunt. Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis *floruerit* dicendo, quàm ſenior Hortenſius: cauſas reperiemus veriſſimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem *Aſiaticæ dictionis*, duo ſunt: Unum ſententioſum, & argutum, ſententiis non tam gravibus, & ſeveris, quàm concinnis & venuſtis: qualis in hiſtoria Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandæus, magis etiam Meneceles, frater ejus fuit: quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volūcre, atque incitatum: quali eſt nunc Aſia tota, nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Æſchylus Gnidius, & meus æqualis Mileſius Æſchines. in iis erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi, aptiora ſunt adoleſcentibus: in ſenibus gravitatem non habent. Itaque Hortenſius utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum, venuſtarumque ſententiarum: in quibus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venuſtæ, dulcesque ſententiæ, quàm aut *neceſſaria*, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata, & vibrans, tum etiam accurata, & polita. Non probantur hæc ſenibus. sæpe videbam cum irridentem, tum etiam iracentem, & ſtomachantem Philippum: ſed MIRABANTUR adoleſcentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adoleſcens. Eſt enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur: & certè, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfectæ erat, verborumque adſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa ſenior auctoritas *gravius quiddam* requireret: remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes.

96 Tum Brutus, Ego verò, inquit, & iſta, quæ dicis, video qualia ſint, & Hortenſium magnum oratorem ſemper putavi, maximeque probavi pro Meſſalla dicentem, cum tu abſuiſſi. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit (ut ajunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille à Craſſo conſule, & Scævola uſque ad Paullum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus à Sulla dictatore, ad eorſdem ferè conſules. Sic Q. Hortenſii vox exſtineta fato ſuo eſt, noſtra, publico. Melius, quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſanè ut vis, inquam: & id non tam mea cauſa,

quàm tua: ſed *fortunatus* illius exitus, qui ea non vidit cum herent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendenteis cauſas deſſevimus, cum belli civilis *cauſas*, in privatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſeriis, quæ ſecuta ſunt, morte vindicaffe. Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſii, clariffimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quaſi *tutores* relictæ ſumus, domi teneamus eam ſæptam liberali cuſtodia: & hos ignotos, atque impudenteis procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caſtè, & ab armatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, eſt doleo, me in vitam paullo ſerius, tanquam in viam, ingreſſum, priuſquam conſectum iter ſit, in hanc reipub. noctem incidiffe: tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuaviſſimis litteris: quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quòd ea geſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuoque viverent: quæ, ſi rectè eſſet, ſalute reip. ; ſin ſecus, interitu ipſo, teſtimonium meorum de rep. conſiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adoleſcentiam, per medias laudes, ¹ quaſi quadrigis vehementem, tranſverſa incurrit miſera fortuna reip. ² hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat, & hunc mecum, ſocium ejuſdem & amoris, & iudicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam reip. in qua duorum generum ampliffimorum renovare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium *inſtrumento*, & iuſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quod & ipſe republ. careas, & illa te. Tu tamen (eſt curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, & officè id, quod jam propemodum, vel planè potius effecerat, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, arceſſiviſti ex urbe ea, quæ *domus* eſt ſemper habitæ doctriinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſiquidem ſimiles majoris partis oratorum futuri ſumus? nonne cernimus, vix ³ *ſingulis ætatibus* binos oratores laudabileis conſtitiffe? Galba fuit inter tot æqualeis unus excellens, cui (quemadmodum accepiſimus) & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfectæ nondum fuit. Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius, nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiffet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum. **

M. TUL-

1. *Quæſi quadrigis vehementem.*] Lambinus maluit *volantem*, quem jure reprehendit Rubenius lib. 1. Electorum cap. 4.

2. *Hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat.*] Corradus corrigit *ergit*, quem ſecutus eſt Lambinus. ſed ſi auſcultabimus Palatino

tota ea vox abjicienda venit.

3. *Singulis ætatibus conſtitiffe.*] Inclinat Rivius in *conſtitiffe*, ita tamen ut non ſollicitaret vulgatam, ſed id proriſ recepit Lambinus, contra libros editos ſcriptoſque.

M. TULLII CICERONIS

A D

MARCUM BRUTUM
ORATOR.

TRUM difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unice diligere, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim & *justa petenti, & præclara cupienti*, durum admodum mihi videbatur:

& suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est majus, quàm, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quàm ex-
periundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, benivolentiam. Quaris igitur, idque jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quaris, expressero: tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidunt. Sed PAR EST omneis omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. PRIMA enim sequentem, honestum est in secundis, tertiiisque consistere. ¹ Nam in poetis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalyssi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulcritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cum summa *miraremur*, inferiora tamen *probaremur*. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omneis unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam NEQUE ILLUD ipsum, quod est optimum, desperandum est: & IN PRÆSTANTIBUS rebus, magna

sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an umquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam *pulcrum*, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidias simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulciora. Nec verò ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipse in mente insidebat species pulcritudinis eximia quædam, quàm intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem, artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, ² quæ sub oculis ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor, & magister, Plato: easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi; nec diutius esse uno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam, speciemque redigendum. Ac video, hanc primam ingressione meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd in usitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe *nova videri* dicere intelligo, cum perverta dicam, sed inaudita plerisque: & fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorumque sermonum, in quibus Platonis primùm impressa sunt vestigia: sed & hujus, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forensis causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, *agrestioribus Musis* reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adjumentis, magnisque caruit: sed tamen ornata verbis, atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium,

1. **N** *Am in poetis, &c.* Pall. tres, item Cujacii liber & Memmianus, *An in poetis*. & ita expressit Aldus Manutius Nepos, sive is fuit Victor Pisanus; qui hunc locum adnotavit commentario.

2. *Quæ sub oculis ipsa cadunt.* Sic legendum ostendit Petrus Victorius lib. xi. Variar. lect. cap. 14. prius cusi, *non cadunt*. Supra

quoque, ubi habemus, & *in presentibus rebus*, & Victorii membranæ & Gallicanæ, nec non Palatinæ præferunt, & *in presentibus rebus*, quod habet quo se defendat. sed & nostri codices Electorales item Memmianus, pro illo *spes infringatur*, habent *infringat*, quod dictum putat Gulielmius, ut *spes decollat*.

dicium, reprehensionemque pertinuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligitur) SINE PHILOSOPHIA non posse effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palestra histrionem. parva enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Si quidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet, cum, cum alia præclara quædam, & magnifica didicisset, uberem, & fecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis, quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cujus ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partem possumus: nec iudicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de *natura rerum*, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ parum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, DISERTOS ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Infidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quòd si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat: at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peræquè autem (id quod volumus) perpauca in omnibus. Nam & *grandiloqui*, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos instructi, & parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alii levi, & instructa, & terminata: Et contra *tenuis*, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, & consultò rudium similes & imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leviter ornati. Est autem quidam interjectus, inter hos medius: & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ¹ ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quærimus) potius expers. Isque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem, & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, *toros*, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in

oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisfne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate, ac graviter, iidem versute & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus. esset egregium non quærere *externa*, domesticis esse contentos. sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quòd amarem meos, ² recordor longè omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodavit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior existit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit *Atticum*, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ *moderatrix* fuit auditorum ⁸ prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mylia, quòd minimè politæ, minimeque elegantes sunt, adsciverunt, aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minùs, Athenienses verò funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens, *sincerumque iudicium*, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, & elegans. eorum religioni cum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus ceteris, in illa pro Cresiphonte oratione longè optima, summissiùs à primo: deinde, dum de legibus disputat, pressiùs: post sensim incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat: illudensque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quineriam quærit ab ipso, cum quidem eum *belluam* appeller, utrum illa verba, an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum *incendiis* irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes, negat in eo positas esse *fortunas Græciæ*, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quoniam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cùm verò inclinata, ululantique voce, more Asiatico, canere cæpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis teretis, & ⁹ religiosas, qui se accommodant, ii sunt existimandi Atticè dicere. Quorum genera plura sunt, hi unum modò quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horridè, inculteque dicat, modò id eleganter, enucleateque faciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quòd solum: quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controversia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta *fulgere*, *tonare*, *permiscere Græciam* dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit, atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate verò, & graviter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, neve Demosthenes Atticus.

1. Et quasi cinnus amborum.] A Nonio petita est loci hujus restitutio, qui in libris editis scriptisque maculosus erat.

2. Recordor longè omnibus, &c.] Vulgata, me longe. sed pronomem illud non est in Pall. aut Gallicanis.

ticus. Ecce autem aliqui se *Thucydidos* esse profitentur; novum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui *Lyfiam* sequuntur, caudicem quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. *Thucydides* autem res gestas, & bella narrat, & prælia, graviter sanè, & probè: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipse illæ conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, *vix ut intelligantur*: quod est in oratione civili vitium vel maximum. QUÆ EST autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Græcorum rhetorum à *Thucydide* quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator. nec verò, si historiam non scripisset, ¹ nomen ejus exstaret, cum præfertim fuisset honoratus, & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel *sine magistro* facere poterunt, germanos se putant esse *Thucydidas*. Nactus sum etiam qui *Xenophontis* similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit *Antonius*. Magnam opus omnino & arduum, *Brute*, conamur: sed *nihil difficile amanti* puto. Amo autem, & semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros; consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilem, quæ specie dispares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quàm à severitate *comitas*? Quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosque dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una *Gallia* ² communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in *Italia* luce cognosceris, versarique in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis *occupationibus* numquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim *Catone* absoluto, quem ipsum numquam attingissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parère nefas esse duxissem: sed testificor, me à te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, *injusti oneris* impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicii nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est, formam, (quod *χαεαυτηρ* Græcè dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. *Ennio* delector, ait quispiam, quod non discedit à communi more verborum: *Pacuvio*, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus: multa apud alterum negligentius. Fac alium *Attio*. *varia enim sunt iudicia*, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, ab-

ditata, & opaca: contra alios nitida, læta, & collustrata delectat. Quid est, quo *prescriptum* aliquid, aut *formulam* exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, IN OMNIBUS rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, judicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, descriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem *Isocrates* fecit *Panegyricum*, multique alii, qui sunt nominati *sophistæ*, reliquarumque rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod Græcè *σπιδειπιδον* nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligenda sit: est enim illa quasi *nutrix* ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: & arguti, certique, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi defensa, & paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparanturque contraria: & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rariùs multo facimus, & certè occultius. In *Panathenaeo* autem *Isocrates* ea studiosè confectatum fatetur. non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripsit. Hæc tractasse *Trasymachum* *Chalcedonium*, primum, & *Leontinum* ferunt *Gorgiam*: *Theodorum* inde *Byzantium*, multosque alios, quos *λογοδωδελους* appellat in *Phædro* *Socrates*: quorum satis arguta multa, sed ut modò, primumque *nascentia*, minuta, & versiculorum similia quædam, nimiumque depicta. Quo magis sunt *Herodotus*, *Thucydides*que mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris, quasi *sedatus annis* fluit: alter incitator fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait *Theophrastus*) historia commota est, ut aunderet uberius, quàm superiores, & ornatiùs dicere. Horum ætati successit *Isocrates*, qui præter ceteros ejusdem generis laudatur semper à nobis, nonnumquam, *Brute*, leviter, & eruditè repugnante te. sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum concisus ei *Thrasymachus* minutis numeris videretur, & *Gorgias*, qui tamen primi traduntur *arte quadam* verba vinxisse: ³ *Thucydides* autem præfæctor, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes existiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ est. Itaque ut ego, cum à nostro *Catone* laudabar, vel reprehendi me à ceteris facile patiebar: sic *Isocrates* videtur testimonio *Platonis* aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina *Phædri* his ipsis verbis loquens *Socrates*, *ADOLESCENS* etiam nunc, ò *Phædre*, *Isocrates* est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quàm ut cum orationibus *Lyfiæ* comparetur: præterea ad virtutem major indoles: ut minimè mirum futurum sit, si, cum ætate procefferit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omni-

1. Nomen ejus exstaret.] Editiones Lambini, non exstaret, sed abest illa negativa *Palatinis* & *Memmiano*, neque agnoscunt editiones antiquæ aut neotericæ.

2. Communi non ardet incendio.] *Gulielmius* putat aliquid heic deesse; & rescribendum, nunc ardet inc.

3. Collustrata delectat.] Sic *Pall.* ac *Gallicanus*. *P. Manutius* tamen & *Lambinus* publicantur delectat.

4. Et versiculorum similia, &c.] Haud dubiam censet conjecturam *Lambinus*, *versiculorum*, reclamantibus libris omnibus. at cur idem etiam non mutat illa inferius cap. 20. apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.

5. *Thucydides* autem præfæctor.] *Nonius* in *Rotundum* citat *Theodotes*. improbatque *Lambinus*.

omnibus qui unquam orationes attigerunt, aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quaedam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitatorem omnium rhetorum. hunc miratur unum: me autem, qui Isocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patientur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epididictico genere: quod diximus proprium sophistarum: pompæ, quàm pugna aptius: gymnasiis, & palestra dicatur: spretum, & pulsum foro. Sed quòd educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi *incunabulis* dicere. Verùm hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem

14 jam in aciem, dimicationemque veniamus. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea pareretur, exponemus: sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & ramen cum multis parèe communia. nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam *animi instar* in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: ¹ qua tamen in causâ est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo aut, sitne: aut, quid sit: aut, quale sit, quaritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis, & temporibus semper, si potest, advocat controversiam, (latius enim de genere, quàm de parte discere licet:) ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit *probari* necesse. Hæc igitur quæstio à propriis personis & temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescenteis, non ad philosophorum morem tenuiter differendit, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberius dici possit, exercuit: Idemque *locos* (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

15 ² Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurrerit omnibus, utetur aptis generatim, discet ex quo emanent etiam qui communes appellantur loci. nec verò utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & feliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. **Nihil** enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exulta sunt. Sed ut segetes fecundæ, & uberes, non solum fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur ³ alioqui, quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut

molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducat animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Jam verò ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. ⁴ *Vestibula* nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustre: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria: de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam, breviterque descripsimus. Sed, ut antè dictum est, in his partibus (et si graves, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. Cum autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud est longè maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, *Clitomachum* eadem dicere, ⁵ Charmidam autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philosophia tantum interest, *quemadmodum dicat*, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniendo, & in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cum est *oratio* mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alii verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, respiratio nesque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & severitatem quandam verbis, & orationis quasi mœstiam sequuntur: quodque paulo antè divisimus: ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam cœpi jam cum

17 mulatus hoc munus augere, quàm à te postulatam est (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breviter de inveniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in *agendo*, & in *eloquendo*. Est enim *actio* quasi corporis quædam eloquentia, cum constet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jam dudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam & *infantes*, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & *diserti*, deformitate agendi, multi, infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit, & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tantæ est; certè plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui

1. *Qua tamen in causa est vacua prudentia?* Nihil abeunt ab hac scriptura Pall. neque Memmianus; nisi quod is & *vacua*. Pifanus habet, *que enim causa*, &c. Lambinus, *que tamen*, &c.

2. *Facile igitur*, &c. *quoniam loci certi traduntur*, *percurrerit omnes*, *utetur aptis*, *generatim discet*, *ex quo emanent*, &c.] Sic distinguunt. libri veteres etiam scribunt, præterquam quod iidem præferant, ut *quoniam*, &c. *percurrat omnes*, *utatur* &c. unde Gulielmius faciebat: *Faciet igitur*, &c. *ut quoniam*, &c. *percurrat omnes*, *utatur aptis generatim*, *discet* &c. tentavit & hunc locum Lipsius noster lib. 11. Varior. cap. 7. qui consulatur.

3. *Alioqui, quonam modo.*] P. Victorii editio, non habet illud *alioqui*; neque videtur in Pall.

4. *Vestibula nimirum*, &c.] Illustrat Victorius lib. xxiii. cap. 15. Variarum lectionum.

5. *Charmidam autem eodem modo.*] Est à conjectaneo Victorii, cum offendisset in suo vetere *charmadam*, quæ scriptura item in Pal. quint. nam quart. *Carniadam*. text. *charniadam*. vulgata *carneadem*. malè uti doceberis à doctissimo illo Italorum lib. xxxii. Var. lect. cap. 24. porro Pall. & Memm. præterea habent, *eodem etiam modo*, rectè.

qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & summissa, leniter: & inclinata, videri gravis, & inflexa, miserabilis. Mira est enim quædam *natura vocis*: cujus quidem, & tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, & tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, præne canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & Æschines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. ¹ Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit *voce dulci & clara* fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem *bonitas* optanda est. non est enim in nobis. sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, omneis sonorum tum intendens, tum remittens, persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut superfit in gestu. *Status* erectus, & celsus; rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nulla argutia digitorum, non ad numerum articulum cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, *brachii* projectione in contentionibus, contractione in remis. *Vultus* verò, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, nequid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam *UT IMAGO* est animi, vultus: sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agitur, temperabunt. Sed jam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo *ῥήτωρ*, & Latinè *eloquens* dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic conceditur. Quamquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacesivit, & Xenophontis voce *Musus* quasi locutus ferunt: & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, ² existit & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac ferosens habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quòd *delectationem* aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, fecernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec juncta numeris, sed soluta liberius. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio, oratio est, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omneis eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd, cum sit his propositum non perturbare animos, sed

placare potius: nec tam persuadere, quam delectare: & apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabileis: à re sæpe discedunt, intextunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut *pictores* varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt. Huic generi *historia* finitima est, in qua ²⁰ & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quam à *poëtis*, hæc eloquentia, quam quærimus, sevocanda est. nam etiam poëtæ quætionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maximè videbantur antea, & versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbuit. quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè *ῥυθμὸς* dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi abest à versu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur, potius poëma putandum, quam comicorum poëtarum: apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poëtæ *maximum*: etsi est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis, & ornata vox est poëtarum, tamen in eadem licentiam statuo majorem esse, quam in nobis facientium, jungendorumque verborum, ³ tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec verò, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, & siquid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in *flectendo*: in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi imperator hujus tripartitæ varietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit: & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, *sapientia*. *UT ENIM* in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *ῥήτωρ* appellant hoc Græci: nos dicamus sanè *DECORUM*. de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignorance non modò in vita, sed sæpissime & in poëmatibus, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. *NON ENIM* omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, philosophi solent

1. Dicit plura etiam Demosthenes, &c.] Pal. quint. dici, moxque & idem & quart. sext. dicat; ubi hodie est, dicit. locus est minus sanus. Lambinus nobis objicit: *Objicit plura etiam Æschini Demosthenes*. sed qua auctoritate?

2. Existit & gravitate princeps Plato.] Nihil heic desidero; sicque Palat. quart. & sext. & Memmian. nam quint. & suavitatis &

gravitate. sinxit autem Lambinus, & ubertate & gravitate; frustra puto.

3. Tum etiam nonnullorum voluptati.] Non displicebat Gulielmio, *voluntati*, quod erat in Memmiano; neque aliter Palat. nec enim omnes ipsum poëma capit. placeat. inepte igitur Lambinus, qui obtrudit, *tum etiam auditorum voluptati*.

lent in officiis tractare, non cum de recto ipso disputant, (nam id quidem unum est) grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de maiestate 22 populi Rom. summisse, & subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicium, aut etiam adversariorum: nec re solum, sed saepe verbo. etsi sine re nulla us verbi est, tamen eadem res saepe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo. in omnibusque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit *nimum*, quam *parum*. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. sed ad id, quod agit, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat: in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum decere, an oportere dicas: *oportere* enim, perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: *decere*, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, & personae: quod cum in factis sapientissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contraque item dedecere. Quod si poeta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove, sapientis: si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, maestior Ulysses, maereret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam *summum* illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc, tantum sit: quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò parteis orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cujusque generis nota quaeratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut saepe jam diximus: sed INGREDIENTIBUS considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremus, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant *Atticum*. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indifferis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experientia minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra validudine. Primum igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingrati negligentiam, de re, hominis, magis, quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatique verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed QUÆDAM etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam in comta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistris quidem adhibebuntur. Fucati

verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucidè, planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum numerat 24 Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, & affluens: acuta, crebraque *sententia* ponentur, & nescio unde ex abdito eruta, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellestilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatique verbis, quòd aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut translatis, aut factum aliunde, ut mutò: aut factum ab ipso, aut novum: aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quòd rarò utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiam si verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, 2 & parcus in priscis; reliquisque ornamentis & verborum, & sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissimè sermo omnis utitur non modò urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, *gemmare vitis, sive agros, latus esse segetes, luxuriosa frumenta*. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suam nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, (quod quale sit, ex decore debet 25 intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quae verborum collocationem illuminat his *luminibus*, quae Graeci quasi aliquos gestus orationis, *χρυσία* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quòd solum, ceteroquin recte quidem vocant Atticum) sed paulò parcus. Nam sic ut in *epularum* apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet: eliget quibus utatur. Sunt enim pleraque apta huius ipsius oratoris, de quo loquor, parissima. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemque pacto cadentia: & immutatione *littera* quasi quaesita venustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. Itemque siquae verborum *iterationes* contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summmissione orationis alienae: ceteris promiscuè poterit uti; continuationem verborum modò relaxet, & dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt vehementer illustria. Non faciet remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexionem devinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenae, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidque pronuntient. Huic generi orationis adspersentur 26

1. *Inornatae, quas id ipsum deceat.*] Palatinorum duo, pr. & sext. quasi, egregie. ideo enim potissimum non sese ornant, quod ipso videantur formosiores, sic Tacitus de Poppea lib. XIII. Annal. cap. 45. *velata parte oris, ne satiaret aspectu, vel quia sic decebat.*

2. *Et parcus in priscis; reliquisque.*] Ita ex veterrima editione Rivius, firmatque Memmianus. postea editi, & *parcus*: & *in priscis reliquisque*, quod & in Pall.

genus etiam *sales*, qui in dicendo ¹ nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, *ridiculo* sic usurum oratorem, ut nec nimis frequentem, ne *scurrile* sit: nec subobsceno, ne mimicum: nec perulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicium, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæ sita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quæ plerumque sunt frigida. parcet & amicitias, & dignitatibus: vitabit insanabilem contumelias: tantummodò adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnibus, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale, & facetiis, ut ego ex istis *novis Atticis* talem cognoverim neminem, cum id certè sit vel maximè Atticum. Hanc ego judico formam summis oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est falsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti. *Lysias* satis, & *Hyperides*: *Demades* præter ceteros fertur: *Demosthenes* minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam *dicanx* fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis. uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est: summis autem, quam illud, de quo jam dicitur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiosumque, summis. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac orationis forma, suavitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: sed *Phalereus* *Demetrius* meo judicio præstitit ceteris: cujus oratio cum sedatè, placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi *stellæ* quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re aut suavitate, aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti. quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit *Ennius*, „ ² *arcem & urbem orbas*: alio modo, si pro patria arcem dixisset: „ & *horridam Africam* *terribili tremere humulcu* cum dicit, ³ pro *Afris* immutat *Africam*. Hanc hypallagen rhetores, ⁴ quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur. *Aristoteles* autem translationi hæc ipsa subjungit, & abusionem, quam *καταχρησις* vocant: ut cum *minutum* dicimus *animum* pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd decet. ⁵ Jam cum fluxerunt plures continuæ tralationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀλλήγορευαν*, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia *translationes* vocat. Hæc frequentat *Phalereus* maximè, suntque dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: ⁶ late, eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è *philosophorum* scholis tales ferè evadunt: & , nisi coram erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur.

Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, & expolium genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum è *sophistarum* fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit. Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque ferretur: quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere. hæc modò perfringit; modò irreptit in sensus: inserit novas opiniones, evellit infistas, sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaboravit, ut callidè, arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno profecto, magnus orator est, si non maximus: minimèque *in lubrico* versabitur, & , si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modò suum illud fati instruxerit; non extimefcit ancipiteis dicendi, incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. *altè* enim *cadere* non potest. At verò hic nosfer, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maximè est contemnendus. ille enim summis, quod acutè, & veteratoricè dicit, sapiens jam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cepit: furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo, nam manu si prehendifsem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profectò est ille eloquens, quem ⁷ *numquam vidit* *Antonius*. Quis est igitur is? Complectar brevi, differam pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is, inquit, unquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi *mentis oculis* videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summissè, modica temperatè, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro *Cæcina*, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in *Manilia* lege *Pompejus*. temperata oratione orandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis *Rabirii* causa continebatur. ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & varianda sunt. Quod igitur ⁷ in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in *Habiti*? quod in *Cornelii*? quod in plurimis nostris defensio-

1. *Nimium quantum valent.*] Fuit & istud in *Memmi*. & *Pal.* quart. ac sext. nam quint. *nummum quantum*, hæsisse alterum item in tribus miss. quos excussit, testatur ipse *Fabricius* ad *Terent*.

2. *Arcem & urbem orbas: alio modo, si pro patria arcem dixisset.*] *Pal.* pr. & sec. qui heic primum auspicantur suam Oratoris initium, veriorum, mea sententia, lectionem continent: *Arcent urbem orbam; alio modo si patriam ardere dixisset.* loquitur enim de *Roma* à *Gall.* incensa, civibusq; suis viduata, qui in *Capitolium* refugerant. hinc liquet, quid sentire debeamus de *Lambini* edit. quæ nobis supposuit, *arce & urbe orba sum, &c.* conjecturam esse scilicet plus quam humanam.

3. *Pro Afris immutat Africam.*] *Palatini* iidem duo; *immutatæ*. forsitan melius vulgato.

4. *Quia quasi summutantur.*] *Pithæi* liber, *sumunt tamen*. *Pall.* ambo, *sumunt tantum*. fortè *submitantur*, adnotatum *Gulielmio*.

5. *Jam cum fluxerunt.*] *Palat.* idem, *Jam confluxerunt*, ut fortè perierit ob similitudinem *cum*, referendumque sit: *Jam cum confluxerunt*, ut dudum notatum aliis.

6. *Late eruditæque.*] *Gulielmius* emendat *late*.

7. *In accusationis septem libris.*] *Hotomanus* quinque, quod vel in vitis libris omnibus recipiendum putabat *Lambinus*.

fensionibus? quæ exempla selegiffem, nisi vel nota esse ar-
 bitrarer, vel posse eligere qui quærerent. Nulla est enim
 ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus
 non sit aliqua, si non perfectio, at *conatus* tamen, atque ad-
 umbratio. non allequimur: at, quid deceat, videmus. nec
 enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum ab-
 est, ut nostra miremur, ut usque eò difficiles, ac morosi si-
 mus, ut nobis non *satisfaciat* ipse Demosthenes: qui quam-
 quam unus eminet inter omneis in omni genere dicendi,
 tamen non semper implet aureis meas. ita sunt avidæ, &
 capaces: & semper aliquid imensum, infinitumque desi-
 derant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum
 ejus studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum di-
 ligentissimè cognovisti: neque eum dimittis è manibus: &
 tamen nostra etiam lætitas: vides profectò, illum multa
 perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quo-
 cumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus. nam
 & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æqua-
 leis. nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò
 contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius)
 auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus elo-
 quens visus non est, aut sibi ipse, numquam Cotta visus
 esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil
 enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa gra-
 viter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti,
 Crassum dico, & Antonium. Jejunas igitur hujus multipli-
 cis, & æqualiter in omnia genera fuscæ orationis aureis civi-
 tatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus,
 & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi,
 audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa cla-
 moribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum?
 quæ nequaquam satis deferbuisset post aliquanto sen-
 tire cœpimus. "QUID ENIM tam commune, quàm spiri-
 ritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus litus ejectis?
 Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non
 queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat:
 ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postre-
 mò ejiciuntur, ut ne ad faxa quidem mortui conquiscescant,
 & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non
 tam re, & maturitate, quàm spe, & expectatione, laudati.
 Ab hac indole jam illa matura. "Uxor generi, noverca filii,
 filia pellex. Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc
 modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio juveni-
 lis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulo
 hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresque
 aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem
 otio, scripsit, quàm multa sunt nostra: eaque hanc ipsam
 31 habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, En-
 nio, reliquis poetis, & maximè tragicis concederem, ut ne
 omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque
 mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus ser-
 monis accederent: ipse numquam ab illa *acerrima conten-
 tione* discederem? Sed quid poetæ divino ingenio profe-
 ro? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo
 genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis
 personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur,
 sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœ-
 diis admodum placere vidimus. ego non elaborem? Cum
 dico me: te, Brute, dico. nam in me quidem jam pridem
 effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem mo-
 do omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repu-
 diabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spiri-
 tum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes qui-
 dem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quòd
 eum, credo, *amaret*) cum ad te in Tusculanum venissem,
 imaginem ex ære vidi, nihil Lyfiæ subtilitate cedit, nihil
 argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, &
 splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes sub-

tiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam
 Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ lega-
 tionis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud
medium quoties vult, arripit, & à gravissimo discedens, eò
 potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum
 in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur.
 Sed ab hoc parumper abeamus (quandoquidem de genere,
 non de homine quærimus) rei potius, id est, eloquentiæ
 vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè
 diximus, meminimus, nil nos præcipiendi causa esse di-
 cturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videamur
 loqui, non magistri. in quo tamen longiùs progredimur,
 quòd videmus non te hæc solum esse lecturum, qui
 ea multo, quàm nos, qui quasi docere videamur, habeas
 notiora: sed hunc librum etiam si minus nostra commen-
 datione, tuo tamen nomine divulgari necesse est. Esse igitur
 32 *perfectè eloquentis* puto, non eam solum facultatem habe-
 re, quæ sit ejus propria, fusè, lateque dicendi, sed etiam
 vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam as-
 sumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud dispu-
 tatio: nec idem loqui esse, quòd dicere: attamen utrumque
 in differendo est. disputandi ratio, & loquendi, dialecti-
 corum sit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno
 quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demon-
 strare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum
 compresserat digitos, pugnumque fecerat: *dialecticam* ajebat
 ejusmodi esse. cum autem diduxerat, & manum dilata-
 verat: palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. At-
 que etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ
 dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ:
 ut hoc videlicet differant inter se, quòd hæc ratio di-
 cendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic
 summo, omnem, quæ ad dicendum trahi possit, loquendi
 rationem, esse notam: quæ quidem res (quòd te his artibus
 eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam.
 Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differen-
 di, & postea, qui dialectici dicuntur, *spinosiora* multa pe-
 pererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur,
 non esse earum rerum omnino rudem: sed vel illa antiqua,
 vel hac Chryssippi disciplina institutum. noverit primùm
 vim, naturam, genera verborum, & simplicium, & copu-
 latorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione
 verum, falsumne sit, judicetur: quid efficiatur è quoque:
 quòd cui consequens sit, quòdque contrarium: cumque
 ambigè multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi,
 explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori. sæpe
 enim occurrunt. sed quia sua sponte squalidiora sunt, ad-
 hibendus erit in his explicandis quidam orationis *nitor*. Et
 33 quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, pri-
 mùm constituendum est, quid *quidque sit*: (nisi enim in-
 ter eos, qui discerent, convenit, quid sit illud, de quo
 ambigitur, nec rectè disleri, nec unquam ad exitum
 perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra
 de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aper-
 ienda est, si quidem *definitio*, est oratio, quæ, quid sit
 id, de quo agitur, ostendit quàm brevissime. Tum ut
 seis, explicatò genere cujusque rei, videndum est, quæ
 sint ejus generis sive formæ, sive partes, ut in eas tribuatur
 omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus
 esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat
 tam pressè, & angustè, quàm in illis eruditissimis dis-
 putationibus fieri solet: sed cum explanatiùs, tum etiam
 uberiori, & ad commune judiciùs, popularemque intel-
 ligentiam accomodatùs. Idemque etiam, cum res pos-
 tulerit, genus universum in species certas, ut nulla neque
 prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet.
 quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tem-
 pus: quoniam (ut suprà dixi) *judicem* me esse, non *docerem*

1. De supplicio parricidarum.] Exulat istud totum è Pal. pr. & sec. neque comparet in Pithæquo; & poterat subintelligi.

2. Ossa terra non tangat.] Eadem trias librorum, terram non tangant, & mox alluantur pro alluantur.

rem volo. Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejuniùs aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, 34 amplè, copiosè dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus *verbis* quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne *physicorum* quidem esse ignarum volo. Omnia profectò, cum se à cælestibus rebus referet ad humanas, excelsiùs, magnificentiusque & dicet, & sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. *Ius civile* teneat, quo egent causæ forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum, & civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & *memoria veteris ordinem*, maxime scilicet nostræ civitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor: 1 qui conservatis, notatisque temporibus: nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. NESCIRE autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, 2 nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum *delectatione, & auctoritatem* orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primùm ipsa cognita. erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas 35 significari videmus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam 3 argumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur *auditor*, aut erigatur, aut pareat se ad discendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem restingentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primùm eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit *temporum, personarumque moderator*. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare oratio-

nem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura jejundè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si *tenues causas*, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum verò causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget, & flebet animos, & sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat: tum sunt maxime luminosæ, 5 & quasi astuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græcis appellant *ἑρσις*: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *ἄξις* est nominata. Quæ etli æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui *communes* appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debent: At verò illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet. quidquid est enim illud, in quo quæstio certamen est controversiæ, quod Græcè *κρινόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad *perpetuam quæstionem*, atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur: quod quæri conjectura solet. Dicitur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios asperere. Augendis verò rebus, & contrà abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pænè infinitè in perorando. Duo sunt, quæ 37 bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum est, quod Græci *ἡθικόν* vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem *παθητικόν* nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno *regnat oratio*. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna & gravi, cum cœpisset Curio pater respondere, subito affedit, cum sibi *venenis* ereptam memoriam diceret. Quid ego de *miserationibus* loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore aslequebar. Quæ qualiacumque in me sunt: 6 me enim ipsum non pœnitet, quanta sunt: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent. Nec verò miseracione solum mens judicium permovenda 38 est

1. Qui conservatis notatisque temporibus.] Legendum videbatur Gulielmio *coacervatis*.

2. Nisi memoria rerum veterum cum superiorum, &c.] Ita Pall. omnes, nisi quod Pal. pr. & sec. superioribus. vulgata, nisi cum memoria. Mem. solum habet, nisi cum mem. vet. iterum contextatur; ommissis ceteris.

3. Argumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, è quibus, &c.] Sic Pall. posteriores, quippe pr. & sec. item Pith. præcepta tradita

sunt, è quibus ducantur.

4. Elatis incensa verbis.] Haud aliter Pall. omnes, & Pith. recepta lectio *intensa*, alias *intenta*.

5. Et quasi astuosæ.] Ita Pall. omnes & Gallicani. Nonius tamen duobus locis inculcat nobis *astuosæ*.

6. Me enim ipsum non pœnitet quanta sunt.] Pith. & Pall. duo priores tantum habent, *me ipsum pœnitet quanta sunt*.

est (qua nos ita dolenter uti solemus ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, invidetur, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligit, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. **NEC UMQUAM** is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret, oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem: vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum. nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. dicebat meliùs, quàm scripsit Hortensius. Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphonti iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in temp. aggressus est dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur. Sed jam forma ipsa restat, & *character* ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitated, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur *insignia*: non quòd sola ornent, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desunt, aut multis modis contrariis relata contraria: ¹ aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum, demtis conjunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cum ejusdem nominis, casus sæpius commutatur. Sed *sententiarum* ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè esse laudabilem. Et vero nullus ferè ab eo locus ² sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnis, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùm notetur locus. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ³ ut verset sæpe multis modis eandem, & unam rem; & hæreat in eadem, commoreturque sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid: sæ-

pe ut irideat: ut declinet à proposito, defleatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet, ut, quod dixit iteret: ut argutum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata *sibi ipse* respondeat, ut contrà, ac dicat, accipi, & sentiri velit, ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferrat: ut sæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi *deliberet*: ut hominum sermones, morefque describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem, risumve convertat: ut antè occupet quod videat opponi: ut comparat similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur: ut fiat iis, apud quos dicit, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitate, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciat oculis: sæpe supra feret, quàm fieri possit: *significatio* sæpe erit major, quàm oratio: sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus adspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solùm, quibus *referta sunt omnia*, sed fautores etiam meorum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto *negare roganti noluisse*, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod utinam possèm) me studiosis dicendi, præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit, quin in rep. nostra *primus* eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus: secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset: in altera, perfectionum, cautionumque præcepto, quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea verò repugnante vix suas regiones, sineisque defenderet. Cur igitur *jus civile* docere semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è civitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam remp. Cur aut discere turpe est, quod scire honestum est, aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentibus audire fat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & dicentibus satisfacerent, & consulentibus. alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forensè in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent: quem

1. Aut cum gradatim sursum versus reditur.] Pal. iidem & Pith. *redatur*, unde faciebat *receditur* Gulielmius. postea tamen maluisse videtur, *sivus versus cedere*, ut sit ex illo Plauti Epidico: *cape rursus versus ad illas parvillatim accedere.*

2. Sine conformatione sententiæ edicitur.] Retinent istud Pall. posteriores; priores enim, *dicitur*. alias legi *inducitur* dudum anno-

tatum aliis. sed quid si tota illa vox abjiceretur?

3. Ut verset sæpe multis modis eadem, &c.] Est à Rivio & Lambiniani. nam Pall. posteriores, *eadem, ut unam in rem hæreat, & in eadem commoretur sententiam*. priores & Pith. *eadem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturque sententiam*; quomodo vulgò editi, nisi quod ii, *eandem*.

quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, ¹ an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. itaque illi dicere melius, quam præcipere: ² nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certè, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? At jus proficitur etiam qui nesciunt, eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quòd PRUDENTIA hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latère eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, nequis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem, cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ? cumque vulgò scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis, habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimeticendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen sunt magnificentiùs, quam docentur. Est illi omnino verum, sed propriè in hoc dicitur. nam OMNIUM magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stupescque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam saltites, dissimulare non sinit, quin deleat; sive tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quòd si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum, agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiam, quod facerè non possum: aut mœstitiam, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? quæ quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc *obstant domi*. Nec verò talibus modò rebus, qualeis hic liber continet, sed multo etiam gravioribus, & majoribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus etiam domesticæ litteræ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quàm aptissimè cohæcant extrema cum primis, eaque sint quàm suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerosè, & aptè cadat. Atque illud primùm videamus, quale sit, quod vel maximè desiderat ³ diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operosè: nam esset cum

infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albucio Scævola,

*Quam lepide lexeis compositæ? ut tessera omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.*

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendunt *auris*: quarum est iudicium *superbissimum*. Quod quidem Latina lingua sic observat, ⁴ nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas litteras tanto opere fugerit; ⁵ etsi id magister ejus Isocrates. at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo major scriptor, Plato: nec solùm in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe habant, ut Nævius,

„ Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem,

„ Quam nunquam vobis Graij, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio invicte. — Et quidem nos,

„ Hoc motu radiantis Etesia in vada ponti.

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. ⁶ Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahantur, ut ita dicerent, *multi' modis*, ⁷ *vas' argenteis, palm' & erinibus, telli' fractus*. Quid verò licentiùs, quàm quòd hominum etiam nomina contrahant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis* bis: sic *Duellium*, eum, qui Pænos classe devicit, ⁸ *Bellium* nominaverunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii*. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurius. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è *maxillis*, ⁹ & *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *sodes*, pro, *si audes*: *sis*, pro, *si vis*. Jam in uno, ¹⁰ *capfis*, tria verba sunt: *ain'*, pro, *aisne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro, *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. Dein etiam sæpe, & *exin*, pro *deinde*, & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscænius concurrerent litteræ, ut etiam modò, nisi AUTEM interposuissem, concurrissent. Ex eo est *me-cum*, & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*. Atque etiam à quibusdam

ferò

1. An plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint.] Accedit Muretus codici Alexandri Glorierii, in quo erat amplius, *oratorum, contra atque nos, ingenio &c.* & vero sic quoque præfert exemplar Pithæanum, eratque in Palat. prim. ac secund. *oratorum esse atque ingenio.* sed tamen vix admiserim, nihil variantibus Palatinis ceteris.

2. Nos contra fortasse possumus.] Nihil adjiciunt membranacei nostri, quare non possumus adnere Glorieriano libro addenti, *possumus melius docere, etsi id probet Muretus libro xii.* Variar. Lectionum cap. 20.

3. Diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operosè.] Hanc scripturam etiam offendit in Pith. Gulielmius, egoque in Pal. pr. ac. sec. estque concinnior longe hæctenus recepta.

4. Nemo tam rusticus quis.] Haud aliter Pall. & firmat P. Victorius libro Var. lect. xii. cap. 17. Turnebus lib. viii. cap. 3.

5. Etsi id magister ejus Isocrates: at non, &c.] Pal. pr. etsi id ma-

gister ejus Isocrates fecerat: at tamen Thucydides. neque aliter fec. nisi quod is, etsi idem magister, &c.

6. Sed quid ego vocales? sine vocalibus, &c.] Hanc interpunctionem stabilis Victorius d. cap. 17.

7. Vas' argenteis, palm' & erinibus.] Parum juvant libri scripti. Lambinus tamen ausus reponere, *argentei' rasis, pass' erinibus.*

8. Bellium nominaverunt.] Bilius vult Paulus Merula ad Ennium, qui consulatur.

9. Taxillis.] Muretus maluit è Glorieriano *axillis*, libro xii. Var. lect. cap. 20. ut & mox pro *paxillo* reponendum autumabat *pauxillum*, præter membranaceos tamen nostros.

10. Capfis, tria verba sunt.] Ea Turnebus libro viii. Adversar. cap. 3. suspicatur esse *cape si vis*, addit tamen: At quanto verisimilius est, M. Tulli, præteritum esse antiquum, pro *esperis*; ut apud te, libro 11. de legibus: *Sacrum sacrove commendatum si quis cleris raptis, parricida esto*, &c.

ferò jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. nam *Proh deum, atque hominum fidem: deorum* ajunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatis contraxerat,

-- *Patris mei meum factum pudet, pro meorum factorum: Et, Texitur: exitium examen rapit, -- pro exitiorum: non dicit, liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos liberum, aut, In liberum loco, dicimus: sed ut isti volunt,*

Neque tuam umquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem,

Namque Æsculapi liberorum. —

At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum, quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horrifimum, portentum pavos: quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, armum judicium: etsi est apud eundem, Nihine ad te de judicio armum accidit? quam armorum. Jam (1 ut censoriæ tabulæ loquuntur) fabrum, & proctum, audeo dicere, non fabricorum, & procorum. Planeque, duorum virorum judicium, aut trium virorum capit alium, aut, 2 decem virorum libris judicandis, dico numquam. Atqui dixit Accius, Video sepulcra, dua duorum corporum. Idemque, -- Mulier una duum virum. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel Proh deum dico, vel, Proh deorum: alias, ut necesse est, cum trium virum, non virorum: cum sestertiium nummum, non nummorum: quòd

47 *in his consuetudo varia non est. Quid, quòd sic loqui, nosse, judicasse, vetant: novisse, jubent, & judicavisse? quasi verò nesciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici; & imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, Eho, tu cognatum tuum non noras? -- Post idem, Striphonem, inquam, noveras? Siet, plenum est: sit, imminutum. licet utare utroque. ergo ibidem, Quam cara sintque, post earendo intelligunt, Quamq, attingendi magni dominatus sient. Nec vero reprehenderim,*

— Scripsere alii rem. & scripserunt, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, — inquit Ennius: &

In templis isdem, — probavit. at, eisdem, erat verius: nec tamen, eisdem, opimius. malè sonabat, iisdem. IMPETRATUM est à consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret: & pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas, libentius dixerim: & mehercule, quam mehercules. Non scire quidem: barbarum jam videtur: nescire, dulcius. Ipsum, meridiem, cur non medidiam? credo, quod erat insuavius. Una præpositio est, AB, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam amovit dicimus, & abegit, & abstulit, ut jam nescias, ab ne verum sit, an abs. Quid si etiam absugit, turpe visum est; & abser noluerunt, ausfer maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. Noti erant, & navi, & nari, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius visum est, ignoti, ignavi, ignari dicere, quam ut veritas postulabat. Ex usu dicunt, & è republica,

quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses: 3 ut *exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit: adjuncti verbi primam litteram præpositio commutavit, ut subegit, summutavit, sestulit.* Quid in verbis junctis? quàm scitè *insipientem, non insipientem? iniquum, non iniquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concasum?* Ex quo quidam *perisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inlytus* dicimus brevi prima littera, *insanus* producta. *inhumanus* brevi, *infelix* longa. &c, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, productè dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *corposuit, consuevit, concrepuit, consecit: consule* veritatem, reprehendet: refer ad aureis, probabunt. quære, cur? ita se dicent juvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcos, Ceteos, triumphos, Kartaginem* dicerem: aliquando, idque ferò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset, *USUM LOQUENDI* populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivios* tamen, & *Matones, Orones, Capiones, sepulcra, coronas, lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet. 4 *Burrum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges: non Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas: & cum *Phrygum*, & cum *Phrygiibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam litteram adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quinetiam, quòd jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in *optumus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur,

Qui est omnibus princeps. non, omnibus princeps. & Vita illa dignu, locoque. non, dignus.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Hæc dixi brevius, quàm si hac de re una disputarem. est enim hic locus late patens, de natura, usuque verborum: longius autem, quàm instituta ratio postularat. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ est: vocum autem, & 49 numerorum, aures sunt iudices: & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aureis, *sonus, & numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. 5 *Qua pontus Helles -- superat modum. At, Auratos aries Colchorum, -- splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus, 6 insuavissima littera finitus, Frugifera, & ferta arva Asia tenet.* Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quàm splendore Græcorum, nisi forte sic loqui poenitet,

Qua

1. *Ut censoriæ tabule, &c.*] Lectionem istam contra novatores eorum retinet & defendit Turnebus d. cap. 3. qui adeatur; habent tamen Pall. priores & Pith. *accedit quam centuriam fabrum & proctum, ut censoriæ tabule loquuntur, audeo, &c.* posteriores, *accidit. quam centuriam, ut cens. tab. loq. fabrum, &c.*

2. *Decemvirorum libris judicandis.*] Idem Muretus affirmat in Glorieriano existare *stribus*, antiquè si verum est, revocandum erit, quamvis exemplaria alia non accedant.

3. *Ut exegit, edixit, refecit, &c.*] Malui heic, ut & in prioribus ac sequentibus representare scripturam passim receptam, quam conjecturas meas obruderet cum Lambino; utique cum libri plures parum aut nihil javarent.

4. *Burrum semper Ennius, &c.*] Sic voluit scribi Petrus Victorius

libro XIV. Var. lect. cap. 3. neque aliter legitur in Pal. prim. aut sec. non *Pyrrum*, ut vulgo.

5. *Qua pontus Helles superat modum, &c.*] Non dubium est, quin admittenda sit scriptura quam è Seneca eruit Lipsius noster; *Qua Ponto ab Helles.* libri tamen nostri faciunt pro vulgata. monstra tamen præferunt verborum, in sequentibus. quippe Palat. prim. ac secund. *Qua Pontus Helles superat modum ad auricos locorum, &c.* quart. quint. sext. *Qua Pontus Helles superat Tmolium at Tauricos locorum, &c.*

6. *Insuavissima littera finitus.*] Sic Manutius, sic Lambinus; neque aliter Pal. prim. aut sec. & Pith. at antiquiores edd. *insinitus.* quod reformabat Guljelmius in *insignitus.* Pall. tamen posteriores habent *littera finis.*

Qua tempestate Paris Helenam. -- & quæ sequuntur. Immo verò ista sequamur, asperitatemque fugiamus, *Habeo istam ego perterritam.* -- Idemque, *Versutiloquas malitias.* Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu simileis, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In hujus concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana. Est enim, *JUDICES*, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur,

Eam, quam nihil accusas, damnas. condemnas, diceret, qui versus effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri

Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum, id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest.* Semper hæc, quæ Græci *ἀντιθέτα* nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorum necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui, jam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis, *CONFERTE HANC* pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. ¹ Ergo & hi numeri sunt cogniti. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ & aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfectio completoque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? *concioneis* sæpe exclamare vidi, cum aptè verba cecidissent. id enim expectant aures, ut verbis colliguntur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. nam ² & verba eligebant, & sententias graves, & suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa *πίθηρα* paucorum colorum, magis, quàm hæc jam perfectæ, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. *HABET* autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valèt plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo, quod est: præsertim cum ea majora iudicem, quæ sunt, quàm illa, quæ defunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali & forensi numerus Latinè, Græcè *ὑψηλός* inesse dicitur. Nimis enim *insidiarum* ad capiendas aureis adhi-

beri videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti & ipsi infracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant. si inanibus verbis, levibusque sententiis: jure. sin probæ res, lecta verba: quid est? cur claudere, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem jam anni propè quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnerenti dicere:

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant:

mihide antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicitur non sim, *Ante hunc*, -- ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi referere.* -- legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi *vitium*, sequuntur, cum à bonis absint longissime. Quod si aureis tam inhumanas, tamque agrestes habeant, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendæ, & orandæ auctores locupletissimi, summique ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? ⁴ quis porrò Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versus in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis, ut (Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus vero, iidem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est, (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non moventur: nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versus quidem, ⁵ theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut brevior, aut longior. Nec verò multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & brevitatum in sonis, sicut acutarum, graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne: cum literis tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maximè mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis causa, tum ut *varietas* occurreret sarietati. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus: cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerosè. Nam, (ut paullo antè dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita, item-

1. Ergo & hi numeri sunt cogniti. Genus, &c.] Sic ferè Pall. omnes. certè nulli agnoscunt illud retrò vulgatum, cogniti etiam à Latinis. Genus, quæ liquet esse à glossa.

2. Et verba eligebant.] Pal. pr. sec. Pith. *efforgebant.* quod tamen non ausim sequi.

3. Cur claudere.] Coactus sum sequi Palatinarum merabranarum

chorum, quibus accinebat Pith. vulgata *claudicare.*

4. Quis Isocrati est adversatus impensius.] Convenit istud magis quam hæcenus vulgatum *insensius*, eduxi autem è tenebris Pal. pr. ac sec. neque aliter erat in libro Petri Pithæi.

5. Theatra tota exclamant.] Lambinus arbitratur restituendum *reclamant.* non puto necesse; libris non addicentibus.

itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè, Gorgias primus invenit: sed his est usus *intemperantiùs*. id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsiis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, & his festivitatis, (sic enim ipse censet) insolentiùs abutitur: quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thesalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatiùs temperavit. Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex: in quo dicit *se meminùs jam servire numeris, quàm solitus esset*. ita non modò superiores, sed etiam se ipse corripserat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos dicimus, & origo inventa est: causa quærat. quæ sic aperta est, ut miter, veteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuitò sæpe aliquid conclusè, apteque dicerent: quod cum animos hominum, aureisque populisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucundè: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque & longiora, & breviora judicat, & perfectæ, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquam *debito* fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatiùs excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quòd cum in plerisque, tum in hoc genere *NIMIUM* quod est, offendit vehementiùs, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poetica, & versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud quidem seriùs, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, concisionesque verborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo: & is unus sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, siue omnino ulla *numerosa oratio*. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: & è poetice numeris, an ex alio genere quodam: & si è poetice: quis eorum sit, aut qui. namque aliis unus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. deinde, quicumque sunt, siue unus, siue plures; communese sint omni generi orationis: quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrùm numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cujusque: ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & *inven* orationis appareat: sitque omnium fons

compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant *ἁμάλια*. At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit *gravitati* vocum, aut *suavitati*. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. judicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accadat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ, & animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quamquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυγυμν* à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaveris, nuda pænè remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute:

& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus, & versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilius in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, *NECESSITATIS* inventa antiquiora sunt, quàm voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis sæculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam *QUOD ET* facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone. ² numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. itaque seriùs aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam *palestram*, & extrema lineamenta orationi attulit. Quòd si & angusta quædam, atque concisa: & alia est collarata, & diffusa oratio: necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum, & brevium varietate, quibus implicata, atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam *circuitus* ille, quem sæpe jam diximus, incitator numero ipso fertur, & labitur, quoad perveniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus. sed hi numeri, poetice sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quòd definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, ³ partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, ⁴ aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. ita fit æqualis dactylus, duplex jambus, sesqui pæon; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. incidere verò omnes in orationem

1. *Qui tarda in senectute.*] Sic quoque Pall. nostri nisi quod unus, *quin*. hoc pono, quod edit. Lambini perperam exhibeant, *quid*.

2. *Numerus autem non domo depromebatur.*] Hanc scripturam revocavit ex Orce caneris Victorius, cui ridicule Lambinus præponit suum *mundum*. Pall. & olim cusi præferunt, *modo*.

3. *Partitur in tria.*] Illud *in tria*, non comparet in Pal. prim. ac sec. sed nec fuit in Pith. quod fortè non est temerarium.

4. *Aut altero tanto, aut sesqui esse majorem.*] Perpendit locum hunc Budæus lib. 1. de Assè. censetque rectius legi posse, *aut altero tanto majorem, aut sesqui*.

nem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione *per imprudentiam* dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex jambis nostra constat oratio. sed tamen eos versus facile agnoscit auditor. sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus; vitiosum genus & longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Iocrationi libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaesta, quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit *malitiose*. prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapaestus is, qui *Aristophaneus* nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut à me animadversum est studiose inquirenti in eum) immitit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, *in solutis etiam verbis inesse numeros*, eisdemque esse oratorios, qui sint poëtici. Sequitur ergo, ut, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. sunt enim qui jambicum putent, quod sit orationi simillimum: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæon habeat treis brevis, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in spondeo, & trochæo, quod alter longis constaret, alter è brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam & qui pæona prætercunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiozem, quàm desideret soluta oratio: jambum autem, nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse *gravitatis*, ut eos, qui audient ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, *cordacem* appellat, quia contractio, & brevis dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnibus, sed ipsos non sentire cum utantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplez, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim, & dactylus in versum cadunt maxime. itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam *inimicus*, quàm illa, versus. Pæon autem minimè est aptus ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat. syllabas enim meriendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis est par jambi: sed eò vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodectæque de pæone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. nec enim effugere possemus animadversionem, si semper isdem uteremur. quia neque numerosa esse, ut poëma; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectère, alterum oderis. Sit igitur (ut suprà dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota

numerosa, pæone maximè (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam *purpuram*, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Jambus enim frequentissimus est in iis, quæ demissio atque humili sermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minimè animadvertetur delectationis *aucupium*, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda sibi censent, verba dico, & sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus: qui tamen si abesse, illa ipsa delectarent. Nec verò nimis is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil ut fiat *extra modum*. nam id quidem esset poëma. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quàm versibus: quod illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderate, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio, & species orationis, clausa, & terminata est: quod *voluptate aurium* iudicatur. Soler autem queri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maximè deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. Quare cum aures extremum semper *expectent*, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut jam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmaris similitudinem. Est enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum: translatum, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: & priscis libentius utuntur, & liberius novis. quod idem fit in numeris: in quibus quasi *necessitati* parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus existet: idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita, si, numerus orationis quæritur qui fit: omnis est: sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte verborum. si, unde ortus sit: ex aurium voluptate. si componendorum ratio: dicitur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, & extrema nobis in dividendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si, quando: sem-

semper. si, quo loco: in tota continuatione verborum. si, quæ res efficiat voluptatem: eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci *περιόδου*, nos tum *ambitum*, tum *circuitum*, tum *comprehensionem*, aut *continuationem*, aut *circumscriptionem* dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, quom aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæque inter se aptissimè collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maximè pertinet. qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tanquam incisionibus differendum est, quærendumque, utrùm una species, & longitudo sit earum, an plures: & si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. postremò totius generis *utilitas* explicanda est, quæ quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo dicemus. Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus *ἱστορικόν*, placet omnia dici Itocrateo, Theopompeoque more, illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insit in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à judiciis, forensique certamine, quin redigeret omnes ferè in *quadrum*, numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primùm videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatus, ut nos in accusationis secundo de Sicilia laude diximus; aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusanum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerosè, & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissimè sumus: quod plurimis locis *perorationes* nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac teneretur. Non enim id agit, ¹ ut insidietur & observet: sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquiri quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, ² quam ipse

includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota distinctio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci *κόρυμνα*, & *κῶνα* nominant, nos non rectè *incisa*, & *membra* dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cum verba aut suavitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum haberit antè nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incidere, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutantur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo tum incitatus, brevitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. ³ Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta Asia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & brevibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur *vocabulis*. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclarè, quo etiam *satietas* formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello. hæc quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim, Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.* Hæc item membra ternis. post ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, *Comprobavit filii temeritas*: jam nihil erit, et si temeritas ex tribus brevibus & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè, & jucundè cadant. nam & creticus, qui est è longa, & brevi, & longa, & ejus æqualis pœon, qui spatio par est, syllaba longior: quam commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut è longa, & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut è totidem brevibus, & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè rejicio, sed alios antepono. Ne spondens quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quandam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus verò multo magis, & in membris. *paucitatem* enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nonino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne jambus quidem, qui est è brevi & longa, aut parchoreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus brevibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum procretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pœona

1. *Ut insidietur & observet.*] Lambinus induxit, ut *insidiatorem* observet, tanquam è libris scriptis. at Palat. nostri prius retinent, & habet quo se defendat.

2. *Quam ipse includit.*] Gulielmius conatur legere, quam ipsam claudit.

3. *Insistit autem ambitus, modis pluribus.*] Lambinus omnino percontendit ponendum *pedibus pluribus*; oblitus præcessisse, nunc quot modis mutantur comprehensiones, &c. item dixisse Tullium supra cap. 58. sub finem: *Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi.*

persona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, videtur parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quam longa sit. Jam prœon, quod plures habeat syllabas, quam treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodocem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochimus autem est quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos teñes*: quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifestò, quid à nobis de industria fiat, & occurreret fatietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, (quod antè dictum est,) concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse videatur: ut apud Crasum, NAM UBI LUBIDO DOMINATUR, INNOCENTIAE, LEVE PERISIDIUM EST. Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamque eam ætatem) aptè numeroseque dixerunt; ea non numero quaesita, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerosè cadat. quò de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. nec tamen hæc ita sunt arcta, & adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an planè è numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non frequenter, verum etiam rarò in veris causis, aut forensibus circumscriptè, numeroseque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aureis impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrumque nonnumquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudasse aureis videatur, neve longitudo obtudisse. Sed hæc mediocritatis rationem. nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu jungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facilè nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minimè apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant*. Nisi intervallo dixisses, -- ipsi prodeant, -- sensisset profectò effugisse senarium: omnino melius caderet, *prodeant ipsi*. Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinus consilius nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κομματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa, ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit: & Crassius quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maximè probo. Sed

quæ incisim, aut membratim efferuntur; ea vel aptissimè cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi decrat? at habebas. pecunia superabat? at egobas*. Hæc incisè dicta sunt quattuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incurrisi amens in columnas, in alienos insanus insanisti*. Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cacam, jacentem dormum plura, quam te, & quam fortunas tuas aestimasti*. dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis (& utrisque addi pedis pars potest), non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, o rem excogitatum, o ingenia metuenda! Membratim adhuc: deinde casum diximus*. Rursus membratim, *Testes dare volumus*. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quæso, nostrum fecellit, ita vos esse facturos?* Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferè verbis, nonnumquam singulis, paullo aliàs pluribus: inter quas variis clausulis interponit se rarò numerosa comprehensio. quam perversè fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam vult, alterum panè Demosthenem, saltat, incidens particulas. & is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosa etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulcrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modò non poëtice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modò oratorum, & poëtarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiat, aut orationis, aut poëmatis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere, non solum, (quod ait Aristoteles & Theophrastus) ne infinite feratur, ut *flumen*, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam quòd multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim *athletas*, nec multo fecus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palastram quandam, ut quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspèctum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta: nec satis tectè declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum morus, quos ἀπαλαίψους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assècuti, solent dicere, *enervetur* oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus;

1. Sin membratim volumus dicere. Illud Lamb. volumus, videtur ex stare in Pal. quart. reliqui tamen duo præferunt alterum: quod non video cur toto cælo autumet adversari sententiæ Montrosiensis ille.

2. In alienos insanus insanisti. P. Victorius ingenue fatetur, non videre se quem locum heic habeat secunda harum dictionum. videatur ipse libro xviii. Var. lect. cap. 9.

ne aut verba trajiciamus apertè: quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. quod se L. Cœlius Antipater in proœmio belli Punicì, nisi necessariò, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: & si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè, numero servientis, inculcata reperias inania quædam verba, quasi *complementa* numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Sicularum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minimè mea sententia contemnendi. Et si enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur uno modo: quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; his omnia ferè vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. corrumpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliã, & deinceps omnia, *Neque me divitiã movent, quibus omneis Africanos, & Lælios 2 multi venalitii, mercatoresque superarunt.* Immuta paullum, ut sit, *multi superarunt mercatores, venalitiique*: perierit tota res: Et quæ sequuntur, *Neque vestis, aut cælatum aurum, & argentum*, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi è Syria Ægyptoque vicerunt. Verba permulta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi è Syria, Ægyptoque*: Adde tertium, *Neque verò ornamenta ista villarum, quibus Paulum, & L. Mummiũ, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacilè Deliacò, aut Syro potuisse superari*: Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliacò*: videtne, ut ordine verborum paullum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque ordine verborum paullum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffuens, ac fo-

lutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, *ABESSE NON POTEST, QUIN EJUSDEM HOMINIS SIT, PROBOS IMPROBARE, QUI IMPROBOS PROBAT.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo umquam noluit: nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi verò Trallianus fuerit Demosthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, 3 sequantur ea sanè modò, sic ut quis Phidiæ clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed ut in proverbio est (4 etsi humiliter dictum est, tamen simile est) *scopas* (ut ita dicam) mihi videntur dissolvere, atque, ut planè genus hoc, quod ego laudo, contemissè videantur, aut scribant aliquid vel Hicrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidavissè genus hoc, sed judicio refugissè: aut reperiam, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utra volens lingua, eo genere, quo illi volunt. FACILIS est enim apta dissolvere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevissimè dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententiis dicere, insaniam est: sententiôsè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed ejusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquentes verò, qui non *approbationes* solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius. HABES meum de oratore, Brute, judicium: quod aut sequere, si probaveris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, umquam affirmabo esse verius, quàm tuum. POTEST enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem: 5 quæ duo sunt ad judicandum *levissima*: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmitus quod tenerem; aut quò judicium meum dirigerem, quàm id, quodcumque mihi quàm simillimum veri videretur, cum ipsum illud VERUM in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepissè.

M. TUL-

1. Ne aut verba trajiciamus apertè.] Gulielmius putabat aptius, neve verba trajiciamus.

2. Multi venalitii mercatores.] Patricius & Lambinus reponendum putant *venalitarii*. sed alterum restat in Pall. quinque & Pithæano; usurpatumque idem aliis scriptoribus pro *emptoribus venalium*; ut exemplis palam facit Brissotius libro XIX. de verbo- rum significatione.

3. Sequantur ea sanè, modo sic, ut quis Phidiæ, &c.] Est à Palat. prim ac secund. neque aliter Pithæanus. sicque etiam edidit Ma- autius nepos. nisi quod idem sequitur, pro quo tamen trias illa

nostra sequatur. habet inquam: Sed si quem magis delectant soluta, sequatur, &c. prius erat, sequantur ea. Sanè modò quis Phidiæ. pro quibus oggesit nobis Lambini liberalitas: sequantur ea sanè, modo cetera laudare possim; ut si quis Phidiæ, &c. regiè. sic volo, sic jubeo.

4. Etsi humiliter dictum est, tamen simile est.] Ita Pall. posteriores. pr. enim & sec. item Pith. abjiciunt voculas tres à fine.

5. Quæ duo sunt ad judicandum levissima.] Sic Pall. priores duo & sextus. nam quart. & quint. accedunt exemplari Romano, cujus mentio apud Rivium, ostentantque novissima.

M. TULLII CICERONIS

A D

C. TREBATIUM,
TOPICA.

MAJORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore factis multos edidimus, digniores, è cursu ipso revocavit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cùm exposuisssem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, ad eam rationem, via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: *verecundè* tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio, mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cùm autem ego te ¹ non tam vitandi laboris mei causa, ² quàm quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per teipse legeres, vel ut totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed à libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui *ab ipsis philosophis*, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inventæ sunt, alluci debuerunt: sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sapius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis esses, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cùm tu mihi, meisque ³ multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus unà, tu optimus es testis, ⁴ quàm fuerim occupatus. Ut autem à te discessi, in Græciam proficiscens, cum opera mea nec repub. nec amici uterentur, nec *honestè* inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque, & tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne *tacita* quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed

² jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere. Cùm omnis ratio diligens didicendi duas habeat partes: unam inveniendi, alteram didicendi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt,

ea scientia, quam dialecticam appellant. Inveniendi verò artem, quæ topice dicitur, quæque ad usum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, & utramque, si eritorum, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inventio est: sic, cùm pervestigare argumentum aliquod volumus, *locos* nosse debemus. sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæc quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longeque disjuncta sunt. Sed ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur. ejus argumenti talis est formula: *Jus civile est, æquitas constituta* iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: *Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber.* neque est ulla earum rerum: non est igitur liber. Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: *5 Cum lex Ælia Sentia assiduo vindicem assiduam esse jubeat, locupletem jubet locupletem.* Locuples enim est *assiduus*, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, ³ quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis partibus distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum. Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno variè commutantur, ut *sapiens*, sapienter, sapiencia. hæc verborum conjugatio, *συνζυγια* dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: *Si compascuus ager est, jus est compascere.* A genere sic ducitur: *Quoniam* argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur. *Numerata* autem pecunia nomen argenti retinet. legata igitur videtur. A for-

ma

1. *Non tam vitandi laboris mei causa.*] Hittorpianus liber abjecit *causa*. & verò si attentius legas, adjectitium videbitur. & sæpe eo modo Latini, ipseque Cicero.

2. *Quam quod id tua interesse.*] Ita mss. nostri. ut & mox hæc ut opinor *Aristotelica*. ubi adjecta particula, mirifice exprimit fastidium rhetoris.

3. *Multa sæpe scripsisses.*] Hanc esse meliorum scriptorum lectionem prodidit Victorius annotationibus ad lib. vii. Epistol. sicque

fuit in Hittorpiano; neque aliter invenit in suis Petrus Faber, qui consulatur lib. i. Semestr. cap. 21. vulgabatür antea, *sæpe carisses*.

4. *Quam fuerim occupatus.*] Libri publici, *sæpe occupatus*. sed interjectum illud adverbium, abest a Pal. ab Hittorp. à Pecciano, & sententiam turbat.

5. *Cum lex Ælia Sentia, &c.*] Non abimus à mss. minimè fecenti temeritatem Lambini, qui hoc libello, item passim quidvis delet, quidvis mutat ex animi mera sui libidine.

ma generis: quam interdum, quod planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: *Si ita* ¹ Fabia pecunia legata est viro, si ei viro materfamilias esset: si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim est, uxor: ejus duæ formæ; una ² matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera, earum, quæ tantummodò uxores habentur. qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: *Si ades* eæ corruerunt, virtutum fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec rescire, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset. A differentia: *Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset*: idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. multum enim differt, in arcane positum sit argentum, ³ an in tabulis debeat. Ex contrario autem, sic: *Non debet* ea mulier, cui vir bonorum suorum ususfructum legavit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est. ea sunt ⁴ inter se contraria. Ab adjunctis: *Si ea mulier* testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adjungitur enim, ut secundum servorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, *Si viri culpa* factum est divortium, etsi ⁴ mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus: *Si mulier*, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: *Si paterfamilias* uxori ancillarum ususfructum legavit à filio, neque à secundo herede legavit: mortuo filio mulier ususfructum non amittet. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: *Omnibus* est jus ⁵ parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit: non debet præstare quod fornix vitii fecerit. non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posset. Ab effectis rebus, hoc modo: *Cum mulier* viro in manum venit, omnia, quæ mulieris fuerunt, ⁶ viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: ⁷ *Quod in re* majore valet, valeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contraria: *Quod in minore* valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: *Quod in re* pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, *Quoniam* usus auctoritas fundi, ⁸ biennium est, sit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est usus. valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. itaque Græci tales argumentationes, *ἀπὸ τοῦ* vocant, id est, *artis experteis*: ut, si ita respondeas, *Quoniam* P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua de flueret, id tibi jus videri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperendum, tanquam elementis quibusdam, significatio, & demonstratio datur. Utrum igitur hæcenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto.

Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiaturum discedere. Quando ergo unufquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur, & primùm de ipsa definitione dicatur. *Definitio*, est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. *Esse* e dico, quæ cerni, tangere possunt, ut fundum, ædeis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. *Non esse* rursus ea dico, quæ tangi, demonstrari non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa intelligentia: quam notionem voco. ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut, si quis *jus civile* dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratum, more, æquitate consistat. Divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt. quod definitur, hoc modo: *Abalienatio*, est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure civili fieri possunt. Sunt ⁶ & alia genera definitionum: sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt: cum sumferis ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas* est pecunia. Commune adhuc. multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: *quæ morte* alicujus ad quempiam pervenit. nondum est definitio. multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure*. jam à communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: *Hereditas* est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, *nec ea aut* legata testamento, aut possessione retenta. confectum est. Itemque, ut illud, *Gentiles* sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi* sunt. Ne id quidem satis est. *Quorum majorum* nemo servitute servivit. Abest etiam nunc: *Qui capite* non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævola, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem, & divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In ⁷ partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cetera. In divisione, formæ sunt, quas Græci *ιδέας* vocant: nostri, si qui hæc fortè tractant, *species* appellant: non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere: & sæpe his casibus utendum est: at formis, & formarum velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam designant hoc modo: *Genus*, est notio ad plures differentias pertinens. *Forma*, est notio, cujus differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. *Notionem* appello,

1. *Fabia pecunia legata est, &c.*] Aliter isthæc interpretatur Hotomanus lib. 1. Observ. cap. 24.

2. *Matrum familias, earum quæ, &c.*] Pithœanus, *æ sunt quæ, &c.* Pal. *hec est quæ, &c.* ut appareat dictionem earum esse à glossa.

3. *An in tabulis debeat.*] Idem Hotomanus delendum putat dictionem postremam cap. 25.]

4. *Mulier nuntium remisit.*] Illustrat Hotomanus libro 1. Observat. cap. 25.

5. *Parietem directum, &c.*] Hujus quoque explicatio petenda ab Hotomani libro 11. Observ. cap. 1.

6. *Viri sunt dotis nomine.*] De eo etiam Hotomanus disputationibus juris civilis de Dotibus, cap. 1. §. 5.

7. *Quod in re majore valet, valeat in minore.*] Hotomanus interponendas putat duas negativas lib. 11. Observ. cap. 2.

8. *Biennium est.*] Idem corrigendum putat lib. 11. Observ. cap. 2. *biennii.*

pello, quod Græci tum ἐπινοία, tum ἀεὶ ληψὶν dicunt. Ea est insita, & antè percepta eujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæc, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem esse, quod parteis, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poëtæ per translationem verbi, ex similitudine cum quadam suavitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessàriò, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega, & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *litus*, ita definire, quæ fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis: 8 senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hætenus: reliqua videamus. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquant, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum *in re infinita* prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivorum à fonte deductio. Itaque in oratoriiis artibus, quæstionis generè proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolutè. at cùm de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur *σχηματῶν*, non sūt idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem interesse. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex *notatione* sumuntur. ea est autem, cùm ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐπιμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, *veriloquium*. Nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles *συμβολον* appellat, quod Latine est *nota*. Sed cùm intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cùm quaeritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. nam id eaderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus elitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cùm ipsius postliminii vis quaeritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*; & *liminium* illud, productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *aditimo*, non plus inesse *timum*, quàm in *meditullio tullium*. Scævola autem, P. filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem pervenerint, & ex suo tamquam limine exierint, dein cùm redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditioem, neque donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus; qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modò dixi in plureis parteis distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, 2 quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut, si *aquam pluviam* eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus: veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset. Cùm autem à genere ducetur argumentum, non erit

necessè id usque à capite areffere: sæpe etiam citrà licet, dummodo suprà sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: ut *aqua pluvia* ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arceri continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro eoërteri: altera non jubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto persequere parteis, hoc modo: *Si dolo* malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. Similitudo sequitur, quæ late patet: sed oratoribus & philosophis magis, quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quò volunt, hoc modo: *Si tutor* fidem præstare debet, si focius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult, appellatur *inductio*: quæ Græcè ἀγωγὴ nominatur: qua plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm una res uni, par pari comparatur, hoc modo: *Quemadmodum* si in urbe de finibus controversia est, quia fines, magis agrorum videntur esse, quàm urbis, finibus regundis 3 adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluvie arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, *qui testamento* sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam venisset: secundus heres hereditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla, similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra: quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: *Pinge mancipio* aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest. num idcirco id ejus factum est, qui acceperit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum. eisdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis, & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile, & simile invenire. ejus generis hæc sunt: *Non, quemadmodum* quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore solvas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo solvere. Deinceps locus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia, & stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tamquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrariis argumenta talia existunt: *Si stultitiam* fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur *adversa*. Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus

1. *Post & limen.*] Impugnat istud Cujacius lib. 111. Observat. cap. 4.

2. *Quam Græci συζυγίαν vocant.*] De loci sinceritate, disputat

Victorius lib. xxiv. Var. lect. cap. 10.

3. *Adigere arbitrum.*] Sic & Victorius, non ut alii, *ad jicere*, quæd & rejicit Cujacius lib. iv. Observ. cap. 15.

Iemus Latine, ¹ Græcè appellantur *επιμνηστές*. Præpositio enim IN, privat verbum ea vi, quam haberet, si IN præpositum non fuisset: ut *dignitas*, *indignitas*; *humanitas*, *inhumanitas*, & cetera generis ejusdem. Quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ ad versa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplex: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. ² Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia. ea *ἀπαρτινὰ* Græci, contraria adjacentibus: ut, *Si hoc est, illud non est*. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quaerendo, contrariis omnibus contraria non convenire. Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paullo antè, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturalis causas, quæ versantur in judiciis, valet: cum quaeritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma, talis est. Admonet autem hic locus, ut quaeratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. *Nihil hoc ad jus*; ad Cicronem, inquit Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerit, ut de facto quaeretur. tu tamen patiere, nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videre. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. *Ante rem* enim quaeruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. *Cum re* autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & si quid ejusmodi. At *post rem*, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis, & conscientia: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ suspensionem facti possunt movere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longè diversus est. nam adjuncta, de quibus paullo antè dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. itemque & antecedentia, & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id coheret cum re necessariò: & quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut coherere numquam possit.

13 Cum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, autcessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. nam quid interest, cum hoc sumferis, *pecuniam* numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: *Si pecunia signata, argentum est: legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum: legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata, non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est. An illo modo? Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. Appellat autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum assumeris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rursus adjungitur, & ex his primum sumferis, ut, quod relinquatur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi *enthymemata* appellant: non quòd non omnis sententia, proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen,*

efficit apud Græcos suum: sic, cum omnis sententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt. „ *Hunc metuere, alterum in metu non ponere*. „ *Eam, quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri*. „ *Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest*. Hoc differendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: *aut hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud*. Itemque, *aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur*. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd IN DISJUNCTIONE plus uno verum esse non potest. Atque ex his conclusionibus quas supra scripsi, prior, quartus: posterior, quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: *Non & hoc est, & illud: hoc autem: non igitur illud*. hic modus est sextus. Septimus autem, *Non & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur*. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne ex quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariae. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo antè posui, & quidem ex jure civili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera, duo sunt: Unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certè efficit, ut *ignis* accendit: Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: ut, si quis *as*, causam statuat velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt *quieta*, nihil agentia, stolidia quodammodo; ut locus, tempus, materia, ferramenta, & cetera generis ejusdem: Alia autem præcurssionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se *adjuvantia*, etsi non necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, farum à Stoicis necitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim alia causæ, quæ planè efficiant, nulla re adjuvante: alia, quæ adjuvari velint: ut *sapientia* efficit sapientis sola per se: beatus efficit, nec ne sola per se, quæstio est. Quare cum in disputatione incidit causa efficiens aliquare necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas: necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. *Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria*. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam, *Utinam ne in nemore Pelio securibus*, *Cæsa cecidisset abiogna ad ferram trabes*. Nisi enim cecidisset abiogna ad terram trabes, Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Ajacis navim *crispifulcans ignem fulmen* injectum est, inflammatur navis necessariò. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd alia sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut *omne* intreat, quod ortum est. Alia autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis even-

14

15

16

rum

1. Græcè appellantur *επιμνηστές*.] Hittorp. & liber ms. qui in Bibliotheca Regia ad fontem Bellaquensem, cujusque lectiones, à Gulielmo Fornerio enotatas, ad Suffridum misit anno Ch. LXXII. Hugo Blotius, habebat Græci appellam. forsàn melius.

2. Sunt etiam illa valde contraria, &c.] Ita Hittorp. neque alio situ Palatinus, qui tamen firmabat scripturam vulgatam; sunt etiam valde contraria alia, &c.

tum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & citò irascatur. Natura, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prosperè naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed hujusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in aliis inest *constantia*, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed ramen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. cum enim nihil sine causa fiat; ¹ hoc ipsum est *fortuna* eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur. ² Etiam ut ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, quæ vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. ³ Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus: *Si telum manu fugit magis, quam jecit.* ⁴ Cadunt etiam in ignoracionem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quamquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus; ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. in vestris autem si non uberior, at fortassè subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum: ubi verò etiam, UR INTER BONOS BENE AGIER: in primisque in arbitrio rei uxoriæ, in quo est: QUID ÆQUIUS, MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & philosophis, sed juris etiam peritis copiosè de consultationibus suis disputare. ¹⁸ Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppetitæ solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. CAUSARUM enim cognitio, cognitionem eventorum facit. Reliquus est comparationis locus, cujus genus, & exemplum supra positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minor, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparantur, ut *plura* bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longè, & latè pervagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut *anteponantur* quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & ut innata atque insita, assumptis, & adventitiis: integra, contaminatis: jucunda, minus jucundis: honesta, iplis etiam utilibus: proclivia, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia,

iis, quibus facile carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparacione sic cernitur, *efficiens* causa gravior, quàm non efficiens: quæ seipsis contenta sunt, meliora, quàm quæ egent aliis: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas, est hujusmodi, *principum* commoda majora, quàm reliquorum, itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparacione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem. est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. *Si consilio* juvare civeis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt. at quod primum est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à conjugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adjunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparacione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ¹⁹ ita à principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hæere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem coepimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet. & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos *recta studia* delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. PERSONA autem non qualiscumque, testimonii pondus habet. ad faciendam fidem auctoritas quaeritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. ⁵ Naturæ auctoritas in virtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam & *ingeniosos*, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortassè, sed VULGI opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui judicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur: MAGNA enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus. ²⁰ plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur *veritas* ipsa dicere, & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, asferunt auctoritatem, & fidem. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & *pueri* sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patetacta sunt. Multi etiam in res odio-

1. Hoc ipsum est fortuna eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur.] Hittorp. & Bellaq. exemplar causa latenter efficit. at Pal. abest vocula tertia est: ut fortè rescribendum sit, hoc ipsum fortuna eventus, obscurè causâ, latenter efficit.

2. Etiam ut ea quæ fiunt, &c.] Obsecutus fuisset libro Palat. & Bellaqueensi, in quibus non erat ut, quod in aliis comparat editionibus, nisi indicasset Lambinus Ant. Goveanum excludere illud, etiam faventibus membranæ & Memmii & Brissonii: ut scilicet

hec hæc cohæreant cum prioribus. & tamen restat in Palat. partim sunt, non sint; ut ceteræ habent editiones.

3. Ex quo aries ille subjicitur in vestris act.] Delebimus illud subjicitur, tanquam librarii, si audimus Hittorpiæ codicem.

4. Cadunt etiam in ignoracionem.] Reposui etiam, loco enim; volente Pal. & Hittorpiæ.

5. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime.] Vocula inest non conspicitur in Pal. at Hittorp. & Bellaq. servavit maxima, rectè.

odiosas imprudentes inciderunt, ¹ ut Stajeno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subaufcultantibus, *pariete interposito*, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concurfus autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta *suspicionum* proditiōnis multitudinē: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. DEORUM enim virtus, natura excellit: hominum autem, industria. Divina hæc ferè sunt testimonia: Primùm orationis. oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam: Primùm ipse mundus, ejusque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde ejusdem aëris sonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præsentio. A *dormientibus* quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine VIRTUTIS opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent taleis esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed & oratores, & philosophos, & poetas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem. EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσις Græci, nos *causam*. Infinitum, quod θέσις illi appellant, nos *propositum* possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis: alterum, actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia. Ut, si quærat, à naturæ *jus* profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt: *Sitne sapientis* ad rempub. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cùm, an sit: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur. Horum primum, coniectura: secundum, definitio: tertium, juris & injuriæ distinctio explicatur. Conjecturæ ratio in quattuor parteis distributa est. quarum una est, cùm quæritur, sitne aliquid. altera, undè ortum sit. tertia, quæ id causa effecerit. quarta, in qua de mutatione rei quæritur: Sit, necne sit: Ecquidnam honestum sit, Ecquid æquum re vera, an hæc tantùm in opinione sint: Unde autem sit ortum, ut, cùm quæritur, *natura*, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: *Possitne* eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. Cùm autem, quid sit, quæritur: notio explicanda est, & proprie-

tas, & divisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτηρες vocant. Notio sic quæritur, *sitne* id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: *In hominemne* solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Divisio, & eodem pacto partitio, sic: Triangula genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem generis, in quibus natura, & vita describitur. Cùm autem quæritur, quale quid sit: aut simpliciter quæritur, aut comparatè. Simpliciter, Expetendane sit gloria: Comparatè, Præponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparisonum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujusmodi: ² Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo: *Æquumne* sit ulcisci, à quocumque injuriam acceperis. De honesto, & turpi: *Honestumne* sit, *pro patria mori*. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio: ut, si quærat, quid intersit inter amicum, & assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, si quærat, *eloquentiane* pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quæstionibus hæctenus. Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium: alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cùm quæritur, suscipiendane sint liberi. Ad movendos animos, cùm sunt cohortationes ad defendendam rempub. ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miseratonesque flebiles, rursusque oratio cùm iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiâ comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cùm in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos suprâ diximus, ad plerasque sunt: sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis, sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quærat, idemne sit *pertinacia*, & *perseverantia*, definitionibus judicandum est. Loci autem convenientes in ejus generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparisonem ea cadunt, quæ paullo antè in comparisonis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cùm de honesto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cùm autem de *æquo*, & *iniquo* differitur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitè: & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, *tuitionem* suri; & ulciscendi jus. Instituto autem æquitatis, tripartita est. una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: secunda, sanctitas: tertia, justitia, aut æquitas nominatur. De proposito

1. Ut Stajeno nuper accidit, &c.] Est ab Hittorpiano, annotatumque idem in Bellaquensi inter lineas. sed & alioquin alludebat Pal. in quo Stajerio.

2. Si expetendæ divitiæ, si fugienda, &c.] Lambinus supposuit, *Sitne expetendæ divitiæ, sitne fug. &c.* sed non adjutus à miss. libris. alterum sanè rectè dici pluribus ostendit Cujac. lib. 111. Observ. cap. 37.

25 *satis multa* : deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Ple-
raque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt
igitur genera causarum : iudicii, deliberationis, laudatio-
nis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit.
Nam *iudicii finis* est jus : ex quo etiam nomen. Juris autem
partes tum expolitæ, cum æquitatis. *Deliberandi finis*,
utilitas : cuius hæc partes, quæ modò expolitæ, rerum ex-
petendarum. *Laudationis finis*, honestas : de qua item est
antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæque locis,
quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionem-
que partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator
personam arguat facti : defensor aliquid opponat de tribus,
aut non esse factum : aut, si sit factum, aliud ejus facti no-
men esse : aut jure esse factum. Itaque aut *instialis*, aut *con-*
jecturalis prima appelletur : *definitiva*, altera : tertia, quam-
vis molestum nomen hoc sit, *judicialis* vocetur. Harum
causarum propria argumenta ex iis sumta locis, quos ex-
posuimus, in præceptis oratoris explicata sunt. Refutatio
autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè
σύνεσις dicitur, Latinè appelletur *status* : in quo primùm
insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque
etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem existunt
status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in
sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt,
aut sine summa difficultate non possint. in qua argumen-
tatione status conjecturalis existit. At, cum aliquid de
utilitate, honestate, æquitate, disseritur, deque iis rebus,
quæ iis sunt contrariæ : incurrunt status aut juris, aut no-
minis : quod idem contingit in laudationibus. Nam aut
negari potest, id factum esse, quod laudetur : aut non *eo no-*
mine efficiendum, quo laudator affecterit : aut omnino non
esse laudabile, quod non rectè, non jure factum sit. Qui-
bus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar
contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur,
eam Græci *ἐπιπέρερον* vocant. mihi placet id, quoniam
quidem ad te scribo, ¹ *qua de re agitur*, vocari. Quibus au-
tem hoc, qua de re agitur, continetur, ex *continentia* vo-
centur, quasi firmamenta defensionis ; quibus sublatis, de-
fensio nulla sit. Sed, quoniam *lege* firmius in controversiis
disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem ad-

judicem, & testem adhibeamus. In qua re alii quasi status
existunt novi, qui appellantur *legitima disceptationes*. Tum
enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius ve-
lit, sed aliud : Id autem contingit, cum scriptum ambi-
guum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint : Tum
opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæratur *verbane*
plus, an sententia valere debeat : Tum legi lex contraria
affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni
scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti &
voluntatis, & scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, 26
non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationi-
bus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse con-
troversias easdem existere. Horum tractationes in aliis li-
bris explicantur. nec solum perpetuæ actiones, sed etiam
partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis,
partim communibus : ut in *principiis*, quibus ut benivoli, ut
dociles, ut attentis sint, qui audiant, efficiendum est pro-
priis locis. Itemque *narrationes*, ut ad suos fines spectent,
id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles,
ut moderatæ, ut cum dignitate. quæ quamquam in tota
oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi.
Quæ autem consequitur narrationem *fides*, ea persuadendo
quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime va-
leant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi.
Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplifi-
cationem : cuius effectus is debet esse, ut aut perturbentur
animi, aut tranquillentur : & si ita jam affecti antè sunt, ut
augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo
& misericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & ceteræ
animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur, aliis
in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. Ad id au-
tem, quod te velle senseram, cumulatè satisfactum esse de-
bet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad ar-
gumentum in omni ratione reperendum pertineret, plura
quàm à te desiderata erant, sum complexus, fecique quod
sæpe *liberales venditores* solent, ut, cum ædes, fundumve
vendiderint, ruti cæsis receptis, concedant tamen aliquid
emptori, quod ornandi causa apè, & loco positum esse vi-
deatur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debui-
mus, ornamenta quædam voluimus non debita acedere.

M. TULLII CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA,

DIALOGUS.

Cicero filius, & Cicero pater, loquentes introducuntur.

CICERO FILIUS.

1 **S**TUDEO, mi pater, Latinè ex te audire
ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè
tradidisti ; si modò tibi est otium, & si vis.
CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod
ego malim, quàm te quàm doctissimum
esse ? Otium autem primùm summum est,
quoniam aliquando Roma exeundi pote-
stas data est : deinde ista *tua studia* vel maximis occupatio-
nibus meis anteferram libenter. C. F. Visne igitur, ut
tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim

eisdem de rebus Latinè interrogem ? C. P. Sanè, si placet.
sic enim & ego te me meminisse intelligam, quæ accepisti : &
tu ordine audies, quæ requiris. C. F. Quot in partibus dis-
tribuenda est omnis doctrina dicendi ? C. P. In treis. C. F. Ce-
dò quas ? C. P. Primùm in ipsam vim oratoris, deinde in
orationem, tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa *vis* ?
C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, inveniendæ
sunt, & collocandæ. Propriè autem in rebus invenire, in
verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune,
tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, at-
que omnis actio, *eloquendi comes est*, earumque rerum
omnium

1. *Qua de re agitur, vocari.*] Explicat istud eleganter & perspicuè, ut semper omnia, Petrus Faber lib. 1. Semestr. cap. 21.

omnium custos est memoria. C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quattuor. earum duæ valent ad rem docendam: narratio & confirmatio. ad impellendos animos duæ; principium & peroratio. C. F. Quid? Quæstio quamnam habet parteis? C. P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam causam nomino. C. F. QUONIAM Igitur invenire oratoris primum est, quid quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa infitis, aut assumtis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid est *argumentum*? C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista dividis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea *remota* appello, ut testimonia. C. F. Quid *instita*? C. P. Quæ inhaerent in ipsa re. C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quaesita. C. F. Quæ sunt quæ dicis infita? C. P. Quæ infixa sunt rebus ipsis, (tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur; & ad id totum, de quo differitur. tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia *conjugata* appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum: ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnancia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, cause: aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Immo verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut *levia* semper rejiciamus, nonnullam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quaestionumque rationem venero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris collocare. Cuius in infinita quaestione, ordo est idem ferè, quem exposui, locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam *fides*, est firma opinio: *motus* autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quaestionis. Nam est in proposito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptor, id est rei, sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut

statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio, aut favitiam, aut clementiam iudicis: in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus *delectatio* finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus: aut generum distributiones, aut à minoribus ad majora ascendimus, aut à majoribus ad minoram delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid? in *deliberatione* quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim *narratio*, præteritarum rerum, aut præsentium: *suasio* autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid? in iudiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, & rei: quòd accusator rerum ordinem profectur, & singula argumenta, quasi *hasta* in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, vitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. *Firmamenta* ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferendæ. C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. Nam auditorum *aves* moderantur oratori prudenti, & provido, & quod respuunt, immutandum est. C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia, inveniendæ sunt: conjuncta, collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, *natura*: *tractatione*, altera. *Natura*, ut sint alia consonantiora, graviora, leviora, & quodammodo nitidiora: alia contra. *Tractatione* autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abuti-mur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque *mirabilis*, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quaero. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non complexas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in con-

1. **T** Un ex toto, tum ex partibus, &c.] Lambinus istud cum aliquot lineis sequentibus totum tollit, ut invecum huc ex Topicis. & certe videri queat supervacaneum.

2. *Quæ significata sunt sensu.*] Hæret heic Lambinus: itaque Gu-

lielmus annotavit: Hoc est, quorum admoniti sunt primi illi homines, qui rebus verba, imposuerunt, ipso sensu. *significare* enim, signo & tanquam nutu est indicare. Et ut nunc res ipsas significant verba, ita eadem a rebus primum intesa & inculcata sunt.

in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, conjunctorumque sunt hæc quinque quasi *lumina*, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis; dispositis aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquaque re dicenda: nulli rei, nisi, ut dilucidè dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est contum, atque expoliturum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententia vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illustris autem oratio est, si & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat præne ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed ceteri tamen, & maximè mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. altero fit ut intelligamus, altero vero, ut videre videamus. Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantia & jucunditate verborum sonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus; neque disjunctos, atque hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem, æqualitatemque verborum, tum ex contrariis sumta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. **DELECTAR** enim quiddam est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabilem moris: qui exprimentur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum.

7 C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata. C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba remouentur, aut in circuitum diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus, retroque dicatur; deinde idem intercise, atque permixtè. Eloquendi autem exercitio maxime in hoc toto convertendi genere versatur. C. F. *Actio* igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu; quæ plurimum valent, si cum orationis genere consentient; eisque vim, ac varietatem subsequenter. C. F. Num quidnam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sanè, præter memoriam, quæ est gemina litteraturæ quodammodo, & in dissimili genere per-

similis. Nam ut illa constat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imagines: ut litteras, collocat. C. F. **QUONIAM** igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse ejus partes: quarum prima, & postrema ad *motum animi* valet. is enim initiis est, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, *fidem* facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim *amplificatio*, vehemens quædam argumentatio, ut illa, docendi causa sit: hæc, commovendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, & à principis primùm ordinar. quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in *personis* nostris, disceptatorum, adversariorum: è quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei: contrariis rebus in adversarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causæ, aut spe significanda: & si in nos aliquod odium, offensivè collocata sit, tollenda ea; minuendæ, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, & quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturamque causæ; si definias, si divides, si neque prudentiam ejus impediatis *confusione partium*, nec memoriam multitudinis: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur: Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut intervenus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid? in narratione quæ tandem conservanda sunt? C. P. Quoniam narratio, est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim assumpta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad *dilucidè* narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus; in quibus est brevitatis: eaque sapientissimè in narratione laudatur, de qua supra dictum est. *Probabilis* autem erit: si personis, si temporibus; si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cujusque facti, & eventus causa ponetur: si testata dici videbuntur: si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. *Suavis* autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitiæ, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in contro-

1. *Quæ est gemina litteraturæ.* Ita quoque Palatini, explicatque pluribus Franciscus Juretus Animadversionibus ad lib. 1. Epistolæ 25. Symmachi.

controversiam venit, id aut sit, necne sit: aut quid sit: aut quale sit quaeritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturae locos quaero. C. P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia *verisimile*, quod plerumque ita fiat: ut adolescentiam procliviorē esse ad libidinem. Propriae autem notae argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum, negotiorumque naturis. In personis *natura* primum spectantur, validitudinis, figurae, virium, aetatis, marium, foeminarum: atque haec quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque haec quidem in natura spectantur. In *fortuna*, genus, amicitiae, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiae, libertas, & ea, quae sunt iis contraria. In *locis* autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: leves, an asperi: salubres, an pestilentis: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: coarctificati, an vasti: obscuro, an rerum gestarum vestigiis nobilitati: consecrati, an profani. In *temporibus* autem, praesentia, & praeterita, & futura cernuntur. in his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paullo post, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quae temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, aestas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quae sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiae. Jam *facta*, & *eventus*, aut consilii sunt, aut imprudentiae: quae est aut in casu, aut in quadam animi permutatione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permutio, cum aut oblitio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovet. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. *Rerum* autem bonarum, & maliarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materiae ad argumentum subjectae, perlustrandae animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti *vestigiiis* sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, turbatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si praeparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. *Verisimilia* autem partim singula movent suo pondere, partim, etiam si videntur esse exigua per se, multum tamen cum sunt coarctata, proficiunt. atque in his verisimilibus insunt nonnumquam etiam certae rerum, & propriae notae. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum, exemplum: deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnumquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet. C. F. Quid? definitionis quae ratio est, & quae via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere, declaratur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est saepe ex contrariis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere saepe aptae, & enumeratio consequentium, in primisque commovet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt exposita jam ferè ea, quae de facto, quaeque de facti appellatione quaeruntur. Nempe igitur ea restant, quae, cum factum constet, & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C. P. Est ita, ut dicis. C. F. Quae sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut jure factum depelli-

tur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriae nomine, aut denique necessitate, incitua, casu. Nam quae motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea *defensionem* contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quaeritur, ex controversia, jure, & recte actum sit, quaeri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Age sis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehensionem diviseras orationis fidem, & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumserit, si fictum, aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quae pro verisimilibus sumta sunt: Primum dubia sumta esse pro certis: Deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici: Tum ex iis, quae sumserint, non effici, quae velint. Accedere autem oportet ad singula. sic *universa* franguntur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda *conditio communis periculi*, si ingeniis hominum criminoforum sit exposita vita innocentium. C. F. Quoniam unde inveniuntur quae ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto. C. P. Argumentationem quaerere videris, quae sit argumenti explicatio: quae sumta ex iis locis, qui sunt expositi, consocienda, & distinguenda dilucide est. C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cum sumseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directè spectat: alterum se inflectit ad motum. Derigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumitque ea, quibus uteretur: atque his confirmatis, ad propositum revertit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retrò, & contra prius sumit quae vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacet ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non injucunda distinctio: ut, cum *interrogamus nosmetipsos*, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quae sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes: & si non omnia confirmando disputabimus, breviterque interdum, quae erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid? illa, quae sine arte appellantur, quae jam dudum *assumpta* dixisti, equonam modo, equonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec ed dicuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maxime in testibus. nam & de toto genere testium, quam id sit infimum, saepe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus *testibus creditum non sit*: & de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsu, si praemio, si gratia adducti: comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Saepè etiam *questionibus* resistendum est, quod & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti per saepe sunt, morisque maluerunt falsum fatendo, quam infitiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque haec exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin, (3 quoniam in utram-

1. *Aut jure factum depellitur.*] Lambinus quidem intrusit, *defenditur*. sed contra libros, in quibus alterum. Hittorp. tamen & Pal. pr. habent *depellitur*. alter *depellendi*: ut mihi verosimile sit totam eam vocem esse à manu scribarum, qui verbum aliquod heic requiri putabant; quod belle nihilominus subintelligatur.

2. *Quae sit argumenti explicatio.*] Sic Pal. pr. neque abit Hittorp. quam quod is *sint*. aliis erat *est*.

3. *Quoniam in utraque partem sunt exempla.*] Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quemadmodum expresse habet Pal. pr. & Hittorp.

que partem sunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigunt, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in *perorando* est, de qua sanè velim audire. C. P. Facilius est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum, conciliet in dicendo fidem. ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis; sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis: ¹ quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. nam hæc, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. Rerum amplificatio fimitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatae, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum consuetio: & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, & exempla: sicut etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda; si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. *Natura*, ut cœlestia, ut divina, ut ea; quorum obscuræ causæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque si attendas, ad augendum permulta suppetunt. *Usu*, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate; ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. **Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser.** Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusve sit, exprimat breviter. **CITO ENIM arefcit lacryma, præfertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est.** minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad *delectationem* exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In *cohortationibus* autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In ju-

diciis accusatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerumquæ, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet & defensor iracundiam. *Enumeratio* reliqua est, nonnumquam laudatori, suavori non sæpe, accusatori sæpius, quam reo, necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria: quorum ² dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne *ostentatio memoriæ* susceperit, videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breviter singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. **QUONIAM** & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus ³ & personis, *causam* appello: Alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, quod *propositum* voco. ⁴ Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controversiæ. inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quomobrem prius de proposito dicamus: cujus genera sunt duo: cognitionis alterum: ejus scientia est finis, ut verine sint sensus: alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, ut, si queratur, *quibus* officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: Sit, necne: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, *jus* in natura sit, an in more. Quid autem sit, *sine* jus, id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit, *juste* vivere, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, *quibus rebus* adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia vitetur: Alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut, *quemadmodum* sit respub. administranda, aut *quemadmodum* in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, queritur, unum genus est quæstionis possitne aliquid effici. ut, cum queritur, *equissimam* perfecte sapiens esse possit: Alterum, quemadmodum quidque fiat, ut, *quoniam pacto* virtus pariat, naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusque quæstionibus, causæ, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, queritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut *pertinacia* & perseverantia: In altero autem, descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit *avarus*, aut quid sit superbia. Tertium autem in genere, in quo, quale sit, queritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: ut, *Honestissime* sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, *Sitne utile*, in rep. administranda versari. De æquitate verò sic: ut, *Sitne æquum*, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, queritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum queritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, *quæ præstantissima* sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem

1. Quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, &c.] Lambinus ait se reposuisse libris volentibus, voce, vultu & gestu. si verum dicit, non vitupero. at Pal. tamen pr. atque Hittorp. habent tantum, vultus & gestus congr. alter Pal. actio vultus & gestus, &c.

2. Dissolutio in brevitate latebit.] Pall. uterque *lucet*; ut item Hittorp. Lambinus ex scripto uno edidit, *non lucet*, malim adlucere vulgato.

3. Et personis causam appello.] Sic Pal. quintus. nam pr. & personis, controversiam causam. editio vetus, & personis controversiam causam appello.

4. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam & controversiæ.] Haud aliter Pal. pr. nisi quod desinitur illo & verum enim vero quivultus præfert: Sed propositum, latior pars controversiæ, quam causæ. quæ scriptura examinanda otiosioribus.

tionem officii pertinet: ut, *quemadmodum* colendi sint parentes: Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc ferè est partitio consultationum. C. F. Cognovi: sed quæ ratio est in his inveniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio: Itaque illud superius, *exornatio* dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiolorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum *deliberationis* est, alterum *judicii*. ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt: unum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honestè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. OMNIA enim sunt profectò laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda: Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta sunt: & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum *insignibus*, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem versum sed ad explendum aurium sensum, apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, & nec-opinata, sive significata monstris, prodigiis, & oraculis: sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. OMNIS enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisti exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breviter, modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res pariter, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. postea de corporis bonis; in quibus qui-

dem, quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiolorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam, & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine *sapientia* appellatur, hæc scientia pollet una. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui *temperantia* nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communis distributa est, duobusque modis in rebus commotis discernitur; & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. nam quæ venientibus malis obstat, *fortitudo*: quæ, quod jam adest, tolerat & perfert, *patientia* nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, *magnitudo animi* dicitur: cujus est liberalitas in usu pecuniæ: simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè injuriis: & omne, quod est ejus generis, grave, sedatum, vel non turbulentum. In communiōe autem quæ posita pars est, *justitia* dicitur, eaque erga deos, religio, erga parentis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benivolentia nominatur. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sunt in disputando vera, atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit & judicat: quæ virtus omnis in ratione, scientiaque disputandi sita est: altera autem oratoria. nihil enim est aliud *eloquentia*, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgique sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maximè consequens, *verecundia* est. Atque hi sunt quidem fere quasi quidam habitus animi, sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: à quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti, & preparati rectis studiis, & artibus; ut in suis rebus, studia litterarum, ut numerorum, ac sonorum, ut mensuræ, ut fiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipuè colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipuè, atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiolorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicentia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & justitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere *nimia*. Quamobrem omnibus iis laudandi, vituperandique ex his sumetur virtutum, vitiolorumque partibus:

1. *Apto quodam quasi verborum modo.*] Lambinus jactat se in modo suo. ego retineo cum libris illud modo; in quo etiam sua est similitudo.

2. *Grave, sedatum, vel non turbulentum.*] Est à Pal. prim. & ita fuisse in aliis item scriptis, inde colligas, quod illud *vel non turbu-*

lentum abest quinto. arbitrabantur nimirum scribæ fuisse notam variae lectionis; cum tamen innueret, altitudinem animi versari circa res graves sedatasque, vel certe extra turbulentiam. Hitorp. habebat *grave, sedatum, non turbulentum*, ut edidit Lambinus. nam retro culi *grave, infedatum & turbulentum*.

tibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusque fuerit: & si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id *divinitus* accidisse potuerit videri: tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, & eventus, & consequentia requirentur. Neque verò *mors* eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modò quid erit animadvertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis *utilitas*, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suafori, aut disuafori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: & si quid necesse est, (NECESSE autem id est, sine quo salvi, liberive esse non possumus,) id est reliquis & honestatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, *quam facile* possit. nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cùm de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cùm constet hoc genus causarum ex suasionem & dissuasionem; suafori proponitur simplex ratio: si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuafori duplex: una, si non utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suafori utrumque docendum est, dissuafori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. *Bonarum* autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria: quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus: alia quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiam. Eorum autem, quæ *propter se* expetuntur, partim honestate ipsa, partim communitate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se: Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quædam materies subjecta honestati: quæ maximè spectatur in amicitia. amicitia autem, caritate, & amore cernuntur. nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellent, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus, familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quòd si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multùm egeremus. Sed quia TEMPORIBUS, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur, ad hanc difficulta-

tem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad *opinionem* eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati: ¹ alterum humanum & politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur: atque etiam voluptas, quæ maximè est *inimica virtuti*, bonique naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponeit. In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est: & illud videndum, QUANTO MAGIS homines mala fugiant, quàm sequantur bona. nam neque honesta tam expetunt, quàm devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, ² quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, pravisque opinionibus corruptum. quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, ³ qua vi, bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines *bene institutos* plurimùm de laude, & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud *indoctos* imperitosque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitæque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominia. NEMO enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quàm *facile* possit, quamque *expediat*, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsa conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæc reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid sit *optimum saltu*: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscumque, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possumus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione prociiviora erunt nostra: non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa, *facilia*, *proclivia*, *jucunda* videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque verò ad augendum habeat *exemplorum* aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, hu-

1. *Alterum humanum & politum.*] Haud aliter Pal. quintus; non longè aliter quam quod è suis Lambinus, & *expolitum*. retro impressi tantum, *alterum expolitum*: quomodo tamen Palat. prim. & Hittorp.

2. *Quam ut ignominiam, &c.*] Lambinus abiecit *ut*, idemque facere

voluit Gulielmius, fide Hittorpiani, & vero abest item Pal. quinto, sed tamen is præterea excluderat *tam*, quod proxime præcessit. & nescio quam heic bellè mihi quadrare videatur utrumque.

3. *Qua vi bona consequi.*] Lambinus è suis reposuit *viam* Pal. pr. tantum habet, *quæ bona consi.* quint. *qua re bona, &c.*

iusmodi *sententia*, quæ aut ad explendas cupiditates, aut odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem adversæ, de periculo, commo-
 nendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis breviter esse debent. non enim supplex, ut ad iudicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus diciturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & gravis, & sententiis debet ornatiores esse, quam verbis. 29
 C. F. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. nunc, quæ iudicii accommodata sint, exspecto: idque nobis genus restare unum puto. C. P. Rectè intelligis: atque ejus quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cum de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quaeritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicitur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut, sine actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quaeritur: quæ etiam si antè, quam res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: *Pius petisti*: sero petisti: non fuit tua petitio: non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen antè iudicium tractanda videantur, paululum ea separo à iudiciis, tempore magis agendi quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicitur sumus: quæ in æquitate, & jure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plureis non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod objicitur, *factum neges*: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur. aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam: secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiam *rationem subjiciat* recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, infitiationemque facti: secundus, quod non fit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quod id rectè factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fateatur. Deinde unicuique rationi opponendum est, ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis

afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi gratia *rationem* appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: *firmamentum* autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & 30
 æ firmamenti conflictione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam *disceptationem* voco: in qua, quid deveniat in iudicium, & de quo disceptetur, quaeri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, *Ceperitne* pecunias Decius. In definitione, *minueritne* majestatem Norbanus. In æquitate: *Jurene* occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo: lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, *Non minuit* majestatem, quod egit de Cæpione turbulentius. populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio. Majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, *Majestas* est imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, *Minueritne* majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & æquam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, *Jure feci*, salutis omnium, & conservandæ reipubl. causa: relatumque est ab Decio, *Ne sceleratissimum* quidem civem sine iudicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, *Potueritne* rectè, salutis reipublicæ causa, civem, everso rem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes hæc, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus, & personis, rursus ad consultationis formam rationemque revocantur. Sed in gravissimis firmamentis, etiam illa ponenda sunt, 31
 si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem 3 venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis quid sit *penus*, aut cum ex lege prædii quaeritur, quæ sunt *ruta casu*: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguitate scriptum non sit, vel à verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti, sententiæque contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendis locis conjiciantur. Quod quamquam falsus est ei, qui vider, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam *thesauros* aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

In

1. *Aut confecta non sunt.*] Excluserit non Lambinus suavis Hotomanni, negatque existare in libris scriptis. at reperi in meis: neque scio an accedere debeat rationibus Hotomanni.

2. *Non à me, non hac lege.*] Lambinus addit trium mss. auctori-

tate, me petere debuisti, non hac lege. at nihil adjectum Palat.

3. *Venit, genere scripti ipsius.*] Mendosum istud asserit Lambinus, substituitque genus; sed præter mss. nostros.

32 In conjectura igitur cum est in infitiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed *accusatorem* pro omni aëtoe, & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari,) sed hæc duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello, rationem efficiendi: eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem particio causarum paulo antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. *Utilitatis* conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe honorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, *motus animorum*, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustia rei familiaris: si auidax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si iudicii pœna levior, quam facti præmium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & *voluntatis* in reo causæ reperiuntur, & *facultas*. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi queritur, ut aut spes, aut metus impulsisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. quamobrem sint hæc dicta de causis. C. F. Teneo, & quero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. atque hoc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare & arguere omnes posse, 1 quorum modò interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut *vestigium*, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut re ipsa, aut etiam antè quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit adjuncta illa disputatione communi. non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus AUDACIAM temeritati, non prudentiæ esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponuntur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, *ne argumentis* teneretur reus, ipsum sua cautione & fecisse, testeis effugere non potuisse. deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. 2 Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, *posse rectè* non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, NON ESSE ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testeis, qui id,

de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, 3 aut postulatio ut habeantur, causam adjuvantur: confirmandum genus primum quæstionum erit: dicendum de *vi doloris*, de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent. de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur. de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de fervis in dominos quæri nolissent, de *incestu* tamen & conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. Infidenda etiam disputatione est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda. tum faciendi fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primùm infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentem fuisse. Facultatem autem infirmatione utetur, si aut *virus*, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis: & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicit, propria esse defendet potius, quam criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, *pro periculo* potius, quam contra salutem valere debere: testiumque, 4 & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbiteriam ab accusatore ponentur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem, querela constati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidia, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benivolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, *obscuratis defensionibus*. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maximè in peroratione faciendæ: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo pecunia absoluta, rursusque revocata, prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque sermo-

1. Quorum modo interfuerit aliquid] Haud aliter Pall. prius impressi, quorum non. contra omnem rationem.

2. Deinde etiam argumento firmo.] Pal. pr. argumentando. Pal. quintus argumento infirmo. quod ultimum verbum fere falsam mihi movet, sed nec argumentando, insuper habendum vi-

detur.

3. Aut postulatio ut habeantur.] Malim quod est in Palat. quinto, aut postulo ut habeantur.

4. Et quæstionum genus universum.] Gulielmius emendandum censebat universum.

sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur aequitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehensisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricationis: ex consequentibus, quod ea littera de accusatore solent dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: comunèque sit hoc præceptum, ut, cum uterque definerit, quàm maximè potuerit ad commune sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minimè esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, non re, sed deprivatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt antè posita, fumentur, si modò rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Constituentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam iure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes primas, naturam, atque legem: & utriusque generis vis in divinum & humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum: alterum, religionis. *Æquitatis* autem vis est duplex: cuius altera, directi, & veri, & iusti, & ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, *gratia*: in injuria, *ultio* nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria *LEGIS* & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine litteris aut gentium iure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est; publicum, aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, foedus. privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut *consuetudine*, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tuamur, quodam modo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potius brevissimè, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. illud quidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum *disceptatio* versatur in scriptis. C. P. Rectè intelligis. eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambi-

gui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. uterque id, quod adversarius ex ambigè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejsdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs: eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut *captiosum*, aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor *sensisse* videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post, iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque tateatur: adfit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potius latoris sensum, quàm à lege, explicari. Cur ita scriperit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sint, neglexit: quæ numquam scripta sint proferat? Cur *prudētissimos* in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minùs exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se fecutum? Uterque exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperunt. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, voluntateque defendet, *in consilio*, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne divitacula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis *æquitas* perturbaretur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis, & calumnix retrahatur in odium iudicis, cum quadam invidiosa quærela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitateve pertineat, quod genus paulo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiter verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus. *EXPOSITÆ* sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi aut tractari possunt. nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, quæ argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur: & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, & distin-

1. Nititur aequitate: ut illa quasi scribenda, &c.] Lambiniana nimis audacia sunt, quàm ut quis debeat sequi. Pal. pr. pro his habet: corruptum sit aequitate utilitate quasi scribenda lex si esset. quintus, corruptus sit non rescindere utitur. aequitate utilitate. è qua si scribenda

lex sit quantum tunc complectitur, &c. erueret aliquid ex istis possem nisi festinare nimis, itaque id proset minus occupatus.

2. Quæque tamen complectentur.] Pal. pr. quæque enim. Hittorp. quæque tum complectentur.

distingueret, aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel angustè differere, ut *dialectici* qui appellantur: vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, inutilibus: honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem,

aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia *fontium* illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisve, perveneris, tum & hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum *maius* expecto.

M. TULLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

RATORUM genera esse dicuntur, tanquam poetarum. id fecus est. nam alterum est multiplex. Poëmatum enim tragicum, comicum epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum quodvis est diversum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum. & in ceteris suis est cujusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandæis, aut graveis, aut copiosos: alios tenuis, aut subtileis, aut brevis: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicit aliquid, de re parum. In re enim, quod *optimum* sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, sicuti ita videtur: & Pacuvium tragicum: & Cæcilium fortasse, comicum. Oratorem genere non divido. perfectum enim quæro. Unum est autem genus perfecti, à quo qui abfunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. *Optimus* est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permovere, necessarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum est. verum id sit non genere: sed gradu. Optimum quidem unum est, & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod *optimo* dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum est, ut purè, & emendatè loquentes, quod est Latine: verborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, reverendè utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendæ, acutæ: delectandæ, quasi argutæ: commovendæ, graves. Sed & verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, *memoria* est quasi fundamentum, lumen *alio*. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut *pictores* appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus differant. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat: contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit: etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo. siquidem, QUOD omneis laudes habet, id est opti-

imum. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota *gloria*. Nam alterum multi viderunt, vitiosum nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsultum est. In verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longè petatum. Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè. sed quatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut *palestricè* spatium in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui cum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærent, quandam etiam suavitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus (si modò id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lyfiam, & ejus quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior. sed quia & privatas ille plerasque & eas ipsas aliis, & parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse junior, quoniam se ipse consulè ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiar uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certè possit summisè dicere: elatè Lyfias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici *pre Milone* decessisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus: vim eloquentiæ sua facultate, uno rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbuit, partim seipsos *Atticè* dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet. cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. nam si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si tereteis aureis habent, intelligensque judicium: tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam *infecii* faciendi cum aliqua sollertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excellunt, magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam, & politum velle: grave, ornatumque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est, quasi siccè. at integrè, & amplè, & ornatè, & copiosè, cum eadem integritate, Atticorum est. quid? dubium est, utrum oratio-

¹ Quod magis est tractatum à Latinis.] Adr. Turnebus lib. 1. Advers. cap. 4. restituit è mss. quo, locumque hunc dextrè interpretatur contra eos, qui substituunt quo minus est. nam quod Lambinus ei opponat locum è proœmio lib. 1. Tusc. quæst. plus nihil est. serius quidem poëticam acceperet Romani, sed acceptam

diligenter & varie excoluerunt inquit Guliel.

² Sed ita ut *palestricè* spatium in xysto, &c.] Accedere aveam ad Paschali conjecturam libro de Coronis, *palestricè*. priore etiam linea, ubi est, sed quatenus valuerunt, non male Gulielmius sed qui ceteris.

orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit *optimè dicere*. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facilè Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Atticè dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisque: nec *converti*, ut interpret, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque servavi. non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi *formulam* dicendi revocet, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidem eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchrè. Num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum. Quare si quis erit, qui Thucydideo genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspitione ejus, quæ versatur in re civili & forensi: ² qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt: ³ tamen hunc in numero non repono. non enim in *acie* versatur, & ferro; quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines, tanquam Æserinus (ut ait Lucilius) *non spurcus homo, sed doctus & acer*,

Cum Pacidiano hic componitur, optimus longè

Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc, *Verum melius Græci*. à quo quærat, ecquid possint ipsi melius Latine. Alterum, *Quid istas potius*

legam, quam Græci? Idem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à Græco conversis, fastidium, nullum cum sit in verbis? Sed aggrediamur jam quod suscipimus, si prius exposuerimus, quæ causa in judicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, *NEQUIS* populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset: & altera lex, *EOS, QUI* à populo donarentur, in concione donari debere: ⁴ quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, *EUM DONARI VIRTUTIS ERGÒ BENVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET*. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æschines, quod contra leges scripssisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtute ejus, & benivolentia, falsa scripssisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem fati acutam in utramque partem, & meritorem in rempub. contentionem sane gravem. Itaque causa Æschini: quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem e mentis esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis, fama que Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Æschines à Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed judicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente: id quod judicium concursus dicitur à tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, ut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata, & inimicitis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro: (quæ si à Græcis omnia conversa non erunt, ⁵ tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Æschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

1. Non verbum pro verbo reddere.] Lambinus expunxit pro; non necessario. sic Terentius Eunacho: *Par pro pari referto, quod eam mordeat.* Gulielmus.

2. Qui Thucydidem laudavit.] Idem malebat laudabit. non male.

3. Tamen hunc in numero non repono.] Lambinus hunc hoc in numero. minus recte. nam & Plautus Menæchmis: *extra numerum*

es mihi. & Curculione: *Sabæ extra pretium tertia.* Lucretii item est, *extra numerum procedere.* libro iv. Gulielmus.

4. Quia in Senatu Demosthenes, &c.] Verisimiliter admodum emendavit Lambinus, in sua tribu Demosth.

5. Tamen ut generis ejusdem sint elaboravimus.] Gulielmus repennendum judicabat elaboravimus.

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM

TOMUS SECUNDUS:

QUI CONTINET ORATIONES
OMNEIS, QUÆ EXSTANT:

Quarum orationum indicem versa pagina te docebit.

ORATIONES OMNES M. T. C I C E R O N I S, QUÆ EXSTANT.

P ro P. Quintio, Oratio prima. Pag. 187	<i>Ad Quirites post reditum suum, Oratio XXVII.</i>
Pro Sex. Roscio Amerino, Oratio II. 200	448
Pro Q. Roscio comædo, Oratio III. 213	<i>Post reditum in senatu, Oratio XXVIII. 451</i>
Divinatio in C. Verrem, Oratio IV. 219	<i>Pro domo sua ad Pontifices, Orat. XXIX. 457.</i>
Proœmium actionis I. in C. Verrem, Oratio V. 225	<i>De Haruspicum responsis in senatu, Orat. XXX. 473</i>
Accusationis in C. Verrem lib. I. Oratio VI. 230	<i>Pro Cn. Plancio, Oratio XXXI. 481</i>
Accusat. in C. Verrem lib. II. Oratio VII. 246	<i>Pro P. Sextio, Oratio XXXII. 493</i>
Accusat. in C. Verrem lib. III. Oratio VIII. 267	<i>In P. Vatinius, Oratio XXXIII. 510</i>
Accusat. in C. Verrem lib. IV. Oratio IX. 292	<i>Pro M. Calio, Oratio XXXIV. 515</i>
Accusat. in C. Verrem lib. V. Oratio X. 310	<i>De provinciis consularibus, Orat. XXXV. 524</i>
Pro M. Fonteio, Orat. mutilata & truncata XI. 329	<i>Pro L. Cornelio Balbo, Oratio XXXVI. 530</i>
Pro Aulo Cæcina, Oratio XII. 333	<i>In L. Calpurnium Pisonem, Oratio XXXVII. est autem mutilata. 537</i>
Pro Lege Manilia ad populum Rom. Oratio XIII. 343	<i>Pro T. Annio Milone, Oratio XXXVIII. 548</i>
Pro A. Cluentio Avito, Oratio XIV. 352	<i>Pro C. Rabirio Postumo, Oratio XXXIX. 559</i>
De Lege Agraria, contra P. Servilium Rullum trib. pl. in senatu, Oratio XV. 374	<i>Pro M. Marcello, Oratio XL. 563</i>
De Lege Agraria, contra P. Servilium Rullum ad populum, Oratio XVI. 377	<i>Pro Q. Ligario ad Cæsarem, Oratio XLI. 567</i>
De Lege Agraria ad popul. Rom. contra Rullum trib. pleb. Oratio XVII. 389	<i>Pro rege Dejotaro ad Cæsarem, Oratio XLII. 571</i>
Pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites, Oratio XVIII. 391	<i>In M. Antonium Philippica prima, Oratio XLIII. 575</i>
In L. Catilinam Prima in senatu, Orat. XIX. 394	<i>In M. Antonium Philipp. II. Orat. XLIV. 579</i>
In L. Catilinam secunda ad Quirites, Oratio XX. 399	<i>In M. Antonium Philipp. III. Orat. XLV. 591</i>
In L. Catilinam Tertia ad populum, seu ad Quirites, Oratio XXI. 403	<i>In M. Antonium Philipp. IV. Orat. XLVI. 595</i>
In L. Catilinam Quarta in senatu, Oratio XXII. 407	<i>In M. Antonium Philipp. V. Orat. XLVII. 596</i>
Pro L. Muræna, Oratio XXIII. 411	<i>In M. Anton. Philipp. VI. Orat. XLVIII. 602</i>
Pro L. Flacco, Oratio XXIV. 422	<i>In M. Antonium Philipp. VII. Orat. XLIX. 604</i>
Pro P. Sulla, Oratio XXV. 434	<i>In M. Antonium Philipp. VIII. Oratio L. 606</i>
Pro A. Licinio Archia poëta, Orat. XXVI. 444	<i>In M. Antonium Philippica IX. Oratio LI. 609</i>
	<i>In M. Antonium Philippica X. Oratio LII. 611</i>
	<i>In M. Antonium Philipp. XI. Oratio LIII. 614</i>
	<i>In M. Antonium Philipp. XII. Oratio LIV. 618</i>
	<i>In M. Antonium Philipp. XIII. Oratio LV. 622</i>
	<i>In M. Antonium Philipp. XIV. Oratio LVI. 627</i>
	<i>Incerti auctoris in Ciceronem, Oratio. 631</i>
	<i>Incerti auctoris responsio. 632</i>

M. TULLII CICERONIS
PRO
PUBLIO QUINTIO,
ORATIO PRIMA.

QUÆ res in civitate duæ plurimum¹ pos-
sunt, hæc contra nos ambæ faciunt in
hoc tempore, *summa gratia*, & *elo-*
quentia: quarum alteram, C. Aquil-
li, vereor, alteram, metuo. eloquen-
tia Qu. Hortensii² ne me dicendo im-
pediat, nonnihil commoveor: gratia
Sex. Nævii ne P. Quintio noceat, id
verò non mediocriter pertimesco. Neque hoc tantopere
querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in no-
bis essent saltem mediocria. verum ita se res habet, ut
ego, qui neque usu fatis, & ingenio parum possum,
cum *patrono disertissimo* comparer: Pub. Quintius cui ten-
ues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt,
cum *adversario gratiosissimo* contendat. Illud quoque
nobis accedit incommodum, quod M. Junius³ qui hanc
causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in
aliis causis exercitatus, & in hac multum, & sæpe ver-
satus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus: &
ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera; *tem-*
poris quidem certè vix satis habui, ut rem tantam, tot
controversis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod
mihi consuevit in ceteris causis esse adjumento, ⁴ id quo-
que in hac causa deficit. nam, quo minus *ingenio* possum,
subsidio mihi *diligentiam* comparavi: quæ quanta sit, nisi
tempus, & spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ
quo plura sunt, C. Aquilli, eo te ⁵ & hos, qui tibi in con-
silio adsunt, meliori mente ⁶ nostra verba audire oportebit:
ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate
ralium virorum recreetur. Quòd si tu iudex ⁷ nullo præsi-
dio fuisse videbere contra *vim & graviam*, solitudini, at-
que inopia: si apud hoc consilium ex opibus, non ex veri-
tate causa pendetur: profecto ⁸ nihil est jam sanctum, at-
que sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujus-
quam, *gravitas & virtus iudicis* confoletur. Certè aut apud
te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco

repulsa vi & gratia, locum ⁹ ubi consistat, reperire non po-
terit. ¹⁰ Non ed dico, C. Aquilli, quòd mihi veniat in du-
bium tua fides, & constantia, aut quòd non his, quos tibi ²
advocasti, ¹¹ viris electissimis civitatis, spem summam
habere P. Quintius debeat: Quid ergo est? Primum mag-
nitude periculi ¹² summo timore hominem afficit, quod
uno iudicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cog-
itat, non minus sæpe ei venit in mentem *potestatis*, quam
aquitatis tuæ; propterea quòd OMNES, QUORUM in
alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid
possit is, cujus in ditione, ac potestate sunt, quam; quid
debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quintius *verbo*,
Sex. Nævium: *re vera*, hujusce ætatis homines disertissi-
mos, fortissimos, ¹³ ornatissimos, nostræ civitatis: qui com-
muni studio, summis opibus Sext. Nævium defendunt:
si, id est defendere, *cupiditati alterius obtemperare*, quòd is
facilius, quem velit, iniquo iudicio opprimere possit. Nam
quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, ¹⁴ dici, aut
commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam,
fortunamque defendam, *priore loco causam dicere*: cum præ-
sertim Quint. Hortensius, qui hoc iudicio partis accusatoris
obtinere, contra me sit dicturus: cui summam copiam, fa-
cultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui
tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere
cogar, cum etiam ¹⁵ telum adversarius nullum jecerit:
illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi
illorum impetus potestas adempta nobis erit: & si qua in
re, id quod parati sunt facere, ¹⁶ falsum crimen; quasi *ve-*
nenatum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus
non erit. Id accidit prætoris iniquitate, & injuria: primum
quòd contra omnium *consuetudinem*, iudicium prius de
probrio, quam de re, maluit fieri: deinde, quòd ita consti-
tuit id ipsum iudicium, ut reus, antequam verbum accusa-
toris audisset, causam dicere cogere, quod eorum gra-
tia, & potentia factum est; qui *quasi sua res aut honos*
agatur, ita diligenter Sext. Nævii studio, & cupiditati mo-
rem

1. *Possum hæc contra nos.*] Gruteri MS. non habet hæc.
2. *Ne me dicendo impediatur.*] Pall. plerique & liber Fulvii
Ursini, *ne me in dicendo*. quod non displicebat Gulielmio.
3. *Qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit.*] Si standum
vetustis libris, ejicienda sunt omnino, *causam Aquilli*.
4. *Id quoque in hac causa.*] Lambinius, *id quoque me*, sed præ-
ter mss.
5. *Et hos qui tibi in consilio adsunt.*] Sic Pal. septimus: ceteri ad
unum omnes, *in consilio sunt*.
6. *Nostra verba audire.*] Pal. sec. ac tert. *obedire*.
7. *Nullo presidio fuisse videbere.*] Lambini editio, *nullus*; sed præ-
ter mss.
8. *Nihil est jam sanctum atque sincerum.*] Annotavit Gulielmii
restare in editione Lugdun. veteri, *neque sincerum*.

9. *Ubi consistat.*] Editio illa sub primam typographiæ infantiam
nata, *ubi res consistat*; neque aliter Pall. octo aut Gruter.
10. *Neque eo dico.*] MS. Falkenburgii, *Neque*.
11. *Viris electissimis civitatis.*] Gulielmii conjicit *selectiss.*
12. *Summo timore hominem afficit.*] Editio antiqua, *conficit*.
13. *Ornatissimos nostræ civitatis.*] Reperi etiam in Pal. quinto &
sexto aliorum *horrentissimos*. Hotomanius autumat scribi posse
stortissimos.
14. *Dici aut commemorari potest.*] Si voces istæ abessent à libris,
minimè eas requirerem.
15. *Telum adversarius nullum jecerit.*] Ita Pal. pr. at enim codex
S. Victoris edd. antiquatæ, Pall. item mss. septem *nullum legerit*.
16. *Falsum crimen quasi venenatum telum jecerint.*] Heic iterum
scripti iidem & cusi olim, *legerint*.

rem gerunt: & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, QUO PLUS propter virtutem, nobilitatemque possunt, eò minus, quantum possint, debent ostendere. Cum tot, tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit cum adhuc ei propter vim adversariorum non *ius par*, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit: cum ei summam per injuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque qui in consilio adestis orat atque obsecrat, ut multis injuriis læstam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio, res quemadmodum gesta, & contracta sit, cognoscatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater: sanè ceterarum rerum paterfamilias & prudens, & attentus, una in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, & officia certi patrifamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium, (nam neque parum facetus scurræ Sex. Nævius, neque inhumanus præco est unquam existimatus.) Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius, quam vocem, dedisset, pater nihil, præter libertatem, reliquisset; *vocem in quæstum contulit*: libertate usus est, quo impunius dicax esset. Quare quod focum tibi eum velles adjungere, nihil erat, nisi ut *in tua pecunia discerneret*, qui pecuniæ fructus esset. tamen inductus consuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecunia res ampla, & rustica, sanè benè culta, & fructuosa. Tollitur ab arvis Liciniis, atque à præconum concessu in Galliam Nævius, & trans Alpes usque transfertur. *Fit magna mutatio loci, non ingenii*. Nam, qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit: mediocri quæstu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæstiverat, magno sibi quæstui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua in re ita diligens erat, quasi si, qui magna fide societatem gererent, ARBITRIUM PRO SOCIO condemnari solerent. Verùm his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: tamen causa postulat, non flagrat, præteribo. Cum annos jam compluris societas esset, & cum sæpe suspectus Quintio Nævius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas *libidine*, non *ratione* gesserat: moritur in Gallia Quintius, cum adestet Nævius. & moritur repentind. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium: ut, AD QUEM SUMMUS mæror moris sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Nævio familiariter vivit. annum ferè unà sunt, cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatam Quintium debuisse.

Cum æris alieni 7 aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse profcribit, earum rerum, quæ ipsius erant privatæ. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commodè posse *eo tempore*, quæ profcripsisset, vendere. Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si sciret, communem existimaret, pro fraterna necessitudine, & pro ipsius affinitate. nam Pub. Quinti consobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius: credidit Quintius, EUM, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decidit ex Gallia Romam simul Nævius. Cum pecunia C. Quintius P. Scapulæ debuisset: per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter arariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi ad Castoris quæstus, quantum solveretur. Decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. Hæc omnia Quintius agebat auctore, & consuasore Nævio. NEC MIRUM, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. non modò enim pollicitus erat in Gallia. sed Romæ quotidie, simulque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat Quintius porò istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia *causa*, cur mentiretur, non erat, non putabat. quasi domo nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Nævium certiore facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, *optimus*), qui hunc in summis angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assensum sese negat daturum, nisi prius de rebus, rationibusque societatis omnibus decidisset: & scisset, sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posterid, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset, non plus sua ferere, quam si cum auctionem venderet, domini jussu quippiam promisisset. Destitutione illa percussus Quintius, à Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mitrit, ut ea, quæ profcriperat, venirent: *deteriore tempore absens auctionatur*: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultrò Nævium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quàm primum, & quàm minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur iste plurimum, proinquam nostrum, Sext. Alphenum. Res venire nullo modo poterat: propterea quod hic *mediocrem læsturam* facere cupiebat: iste *mediocri præda contentus non erat*. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. Cum vadimonia sæpè dilata essent, & cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quidquam perfectum esset: venit ad vadimonium Nævius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis,

1. Sanè ceterarum rerum paterfamilias.] Defendit hanc scripturam Hotomanus lib. 1v. Observat. cap. 11.

2. Certi patrifamilias.] Examinat hanc vocem Henr. Stephanus lib. 11. Schediasmatum.

3. Ab arvis Liciniis.] Consulatur super hujus loci non vulgata interpretatione, Muretus lib. xvi. Var. Lect. cap. 19.

4. A præconum concessu.] S. Victoris præconium, quod non displicebat Gulielmo, dictam eo modo, quo parentium.

5. Quidquid poterat.] Pall. plerique quod quidquid; quomodo & S. Victoris.

6. Tamen causa postulat. tamen quia, &c.] Sic omn. mss. editique antiquitus.

7. Aliquantulum esset relictum.] Pall. o. item Grut. nec non odd. vet. aliquantum.

S. Per te agebatur.] Pal. quart. quint. sext. cogebatur, neque aliter codex S. Victoris.

9. Nisi ad Castoris quæstus.] Ausus sum mutare lectionem hætenus receptam, quod eam uno ore ferre tuerentur Pall. sanè haud aliter pr. sec. tert. sext. nam quart. sept. oct. ad Castoris templum. quint. ad quæstus templum, & vero similis est typographis inuxisse nisi à Quæstoribus quæstus.

10. Simulque sibi hic annuisset.] Lambinus reclamantibus, inquit, libris reposuit, innoxisset. Porro Pal. sext. solum habet, simul annuisset, exclusis intermediis.

11. Cum auctionem venderet.] Pal. sextus auctionem.

12. Res esse in vadimonium cœpit.] Dicitio cœpit, non legitur in Pal. sec. & forte subintelligenda.

13. Neve quidquam perfectum esset.] Placet istud planè Hotomano. at Pall. tamen meliores, proficiscitur.

tendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revivere: hominem in praesentia non vadatur. ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romae dies xxx ferè Quintius commoratur. cum ceteris, quae habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci possit. proficiscitur. Roma egreditur ante diem 11. Kalend. Februarii, Scipione & Norbano Coss. Quaso, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius, Sexti filius, Quirina, vir bonus, & cum primis honestus, unà profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident per familiarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. quod nisi ex Publicio [narratum Nævio esset, non tam citò res in contentionem venisset. Tum Nævius] pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atris Liciniis, & à faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. veniunt frequentes. 4 testificatur iste, P. QUINTIUM NON STITISSE, ET SE STITISSE. 5 tabulae maximae signis hominum nobilium consignatur: disceditur. postulat à Burrieno pratore Nævius, ut ex edicto bona possidere liceat. Jusfit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. Quae ex re intelligi facile potuit, NULLUM ESSE officium tam sanctum, atque sollemne, quod non avaritia comminuerit, atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris & propinquus Sex. Nævii, dejecit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem esse: istum, æquum esse famam, fortunisque P. Quintii consulere, & adventum ejus expectare, quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas condiciones perducere, sese nihil precari: & si quid agere velit, iudicio defendere. Hæc dum Romae geruntur, Quintius interea contra jus, consuetudinem, edicta pratorum, de saltu, agroque communi à servis communibus vi detruditur. Exultans, C. Aquilli modo, & ratione omnia Romae Nævium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, rectè atque ordine factum videretur. Expulsus, atque ejectus è prædio Quintius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomi-

no. Is eam rem quam vehementer vindicandam putavit, ex decretis ejus poterit cognoscere. Alphenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. utebatur populo sanè suo, propterea quod iste caput petere non desinebat. Iste postulat, ut procurator iudicatum solvi satisficeret. negat Alphenus, æquum esse, procuratorem satisficere, quod reus satisficere non deberet, si ipse adesset. Appellatur tribunus. à quibus cum esset certum auxilium petitur, ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium sibi Sext. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulso, ereptor, annum, & sex mensis nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit: à Cn. Dolabella denique pratore postulat, ut sibi Quintium iudicatum solvi satisficeret, ex formula, Quod ab eo petat, QUONIAM EJUS, EX EDICTO PRÆTORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. non recusabat Quintius, quin ita satisficere juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quàm æquum, nihil dico. unum hoc dico, novum: & hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quisvis intelligere potuisset. 15 jubeat P. Quintium sponsonem cum Sex. Nævio facere. 16 Si bona sua ex edicto P. Burrieni pratoris dies xxx. possessa essent. Recusabant qui aderant tum Quintio. demonstrabant, de re iudicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisficeret: non necesse esse famam alterius in iudicium venire. Clamabat porò ipse Quintius, sese idcirco nolle satisficere, ne videretur iudicasse bona sua ex edicto possessa esse. sponsonem porò si istiusmodi faceret, se id quod nunc evenit) de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent HOMINES NOBILES seu rectè, seu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus 17 assequi possit) injuriam facere fortissimè perseverat: 18 aut satisficere, aut sponsonem jubere facere: & interea recusantibus nostros advocatos acerrimè submoveri. Conrurbatus sanè discedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisficeret: aut causam capitis, si sponsonem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re, causæ nihil esset, quin 19 secus iudicaret ipse de se; quod iudicium gravissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum, iudicem, veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ: sponsonem facere maluit: fecit: re iudicem, C. Aquilli, sumit, ex sponso egit. in hoc summa iudicii, causaque tota consistit. Iudicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisque P. Quintii vides. Cum majores ita constituerint, ut Qui pro capite diceret, is posteriore loco, diceret: nos inaudita criminatione accusatorum, 20 priore loco causam dicere intelligis: eos porò, qui defendere confuerunt, vides accu-

1. Ante diem 11. Kalend. Februar.] Sic edi voluerunt Hotomani & Lambinus, quod infra cap. 18. repeteretur, pvide Kalend. Februar. verum edd. omnes priores, item mss. nostri sex septem, palam habent, vel 1111. Kalend. vel quartam Kai.
2. Quirina.] Eadem edd. item mss. Quirinas.
3. Quod nisi ex Publicio [narratum, &c.] Lectio corruptissima, neque Ciceronis. Gruteri enim mss. solummodò habebat, quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum, omisis intermediis. Equidem nihil deesse puto, Tulliumque, a postposito utum, scripsisse: quod ubi ex Publicio; pueros circum, amicos, &c.
4. Testificatur iste, P. Quintium non stitisse, & se stitisse.] Est ab Hotomani libro & Manutii conjectura, adversantibus nihilominus editionibus prioribus & mss. nostris, nam cusi retro: testificantur isti P. Quintium non stitisse, & se stitisse.
5. Tabulae maximae signis.] Annotat Gulielmius in S. Victoris fuisse, maximè.
6. Atque imbiberit ejusmodi rationibus.] Sic aliorum mss. vulgati prius, imbiberit; alii, imberit.
7. Contra jus, consuetudinem, edicta Prætorum.] Priores edd. contra jus & consuetudinem, edicto Prætoris.
8. Quod iste caput petere, &c.] Gulielmius annotat fortè legendum isti, sed nihil variant mss. nostri.
9. Iste postulat ut, &c.] Editiones primæ, item Pal. quart. sext. postulabat.

10. Aquibus cum esset certum auxilium petitur.] Vox ultima, non satisficit mihi. videtur prius ejus loco fuisse, scitum. sed sic non coharet prioribus.
11. Ita tamen disceditur.] Sic Pal. pr. sed solus. ceteri enim, ut & edd. primæ ita tamen.
12. P. Quintium sibi.] Verbum sibi non videtur in Pal. sec. aut tertio.
13. Quoniam ejus ex edicto Prætoris bona dies xxx.] Hæc est lectio libri S. Victoris, meliorum mss. Pall. alii habent, vel Prætoris R. vel Prætoris Romani.
14. Ita satisficere juberet.] Clamat Lambinus legendum vel invitibus omnibus mss. juberetur.
15. Jubeat P. Quintium sponsonem cum Sextio Nævio facere.] Receptit in contextum Hotomani conjecturam, Quintium aut satisficere, aut sponsonem, &c. Lambinus.
16. Si bona sua ex edicto possessa essent.] Ita solum codex Gruteri; S. enim Victoris, item Pall. septem, possessa non essent.
17. Assequi possit.] Neoterici possit.
18. At satisficere.] Palat. quart. quint. sext. sept. S. Victoris satisficere.
19. Secus iudicaret ipse de se.] Mureti liber vetus sequitur, quod malit.
20. Priore loco causam dicere intelligis.] Editiones vett. & mss. nostri omnes intelligitis.

accusare : & ea ingenia *converti ad perniciem*, quæ antea verfabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut ¹ te in jus adducerent, ut nobis tempus, quam diu diceremus, præstitueres : quam rem facile à prætoribus impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus, & officium, ² partesque docuisses. neque nobis adhuc, præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus : neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ita *sine injuria potentiam levem*, atque *inopem esse arbitrantur*. Verum quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium : à me postulat, ne dicendo tempus absumam : queritur, priore patrono causam defendente, numquam perorari potuisset : non patiar, istam manere suspicionem, nos rem *judicari nolle*. nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit : neque tamen tam multa verba faciam : propterea quod & ab illo, qui antè dixit, *informata jam causa* est : & à me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitatis postulat, quæ mihi inter ipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensii : totam causæ meæ dictionem certas in partibus dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, ³ id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines, terminosque constituam, extra quos egredi non possum, si maxime velim : ut & mihi sit propositum de quo dicam : & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat, & tu, C. Aquilli, jam antè animo prospicere possis, quibus de rebus auditorurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sexte Nævii, *possidisse ex edicto prætoris*. ⁴ in eo sponso facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur à prætoribus postulares, ut bona P. Quintii possideres : deinde ex edicto te possidere non potuisse : postremò, non possidisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sum, diligenter memoriæ mandetis. etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis : & me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egrèdi conabor, quos, mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularer : nego ex edicto possidere potuisse : nego possidisse. ⁵ hæc tria cum docuero, perorabo. *Non fuit causa, cur postulares*. Qui hoc intelligi potest ? quia Sex. Nævio neque societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est ? idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te inquam, testem, Nævii, citabo. Annum, & eo diutius, post mortem C. Quintii ⁶ fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam nescio quam, innumerabilem pecuniam ; doce, aliquando mentionem fecisse : dixisse deberi. debuisse concedam. Moritur C. Quintius : qui tibi, ut ais, ⁷ certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem : eo denique, ⁸ ubi non modò res erat, sed ratio quoque omnis, & omnes lit-

teræ. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, ⁹ quicum contraxisset, recessisset, & ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiorum faceret ? appellaret ? rationem afferret ? siquid in controversiam veniret, aut *intra parietes*, aut *summo jure* experiretur ? ¹⁰ Itane ? quod viri optimi faciunt, si quos suos propinquos, ac necessarios, ¹¹ caros & honestos esse, atque haberi volunt ; id Sex. Nævius non faceret, qui usque eò ¹² fervet, ferturque *avaritia*, ut de suis commodis ¹³ aliquam partem nolit amittere, ¹⁴ ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamentum relinquat ? Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non *pecuniam* modò, verum etiam hominis propinqui *sanguinem*, vitamque eripere conatur ? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare liberè non sinis ? quem nunc interficere nefariè cupis, ¹⁵ eum tu pudenter appellare volebas ? Ita credo. hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, volebas, aut non audebas appellare. sæpe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus, meditatúsque venisses ; homo timidus, *virginali vercundia*, subitò ipse te retinebas : excidebat repente oratio. cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profecto. Credamus hoc, Sex. Nævium, Cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim ; si non statim, paullo quidem post ; si non paulo, at aliquantò ; sex quidem illis mensibus profecto ; anno vertente sine controversia. Anno & sex mensibus verò, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis. biennio jam confecto ferè, appellas. Quis tam perditus, ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius ? Cum hominem nominò, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius : numquam petisti. mortuus est ille : res ad heredem venit. cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilis, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse : an, ne appellaturum quidem biennio ? *Appellandi tempus non erat* ? ¹⁶ At tecum plus annum vixit. *In Gallia agi non potuit* ? At & in provincia jus dicebatur, & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa *negligentia* tibi obstiterit, aut unica *liberalitas*. Si negligentiam dices : mirabimur. si bonitatem ridebimus. neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tam diu nihil petivit. Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendò testimonio esse ; nihil deberi ? quid enim nunc agit Sex. Nævius ? qua de re controversia est ? quod est hoc iudicium, in quo jam biennium versamur ? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat ? *Pecuniam petit*. Nunc denique ? ¹⁷ *verum tamen petit*. audiamus. *De rationibus & controversiis societatis vult disjudicari*. Serò. verum aliquando tamen :

1. *Te in jus adducerent.*] Pal. sec. tert. edd. antiquæ *educerent*, placuitque Gulielmio, confirmatque loco Orat. pro Plancio cap. 23. pr.

2. *Partesque docuisses.*] Idem cusi, iidem mss. *testesque docuisset*, nisi quod Pal. quart. eraserit *que*, absque libro S. Victoris.

3. *Id mihi causa concedit.*] Ita omnes Pall. præter primum, ita edd. præterea, ita mss. quos excussit Hotomanus, Gulielmii, ita Grut. post cusi, *causa dat. cur obsecro* ?

4. *In eo sponso facta est.*] Lambinus è mss. ut ait ; *in ea verba* ; sed præter edd. omnes & membranas nostras.

5. *Fuit in Gallia tecum.*] S. Victor. & Palat. sec. tert. *Galliam*. quod retinet Gulielmii.

6. *Certis nominibus.*] Ineptè heic Lambinus sollicitat receptam lectionem, laudatque *reliis*, contra edd. omnes & mss. nostros.

7. *Ubi non modo res erat.*] *Vocula erat*, non exstat in Pal. secund. aut tert.

8. *Qui cum contraxisset.*] Haud aliter cusi avorum ævo publicati, item liber S. Victoris, & Pal. quart. alii nostri *qui contraxisset* ; ut x. i. mediæ editiones.

9. *Ita ne ? quod viri optimi faciunt, si quos suos, &c.*] Restitutio debita libro Mureti, prodiditque eam lib. xvi. Var. lect. cap. vulgati : *Itane est ? quod viri optimi faciunt, si qui suos, &c.* Hotomanus heic mirè hærebat.

10. *Caros & honestos esse.*] Rectè. neque secus mss. nostri.

11. *Fervet ferturque avaritia.*] Pal. sec. ac tert. *servit. quint. & sext. & ferturque*. fuit scilicet *esferturque*. itaque rescribendum fortasse *servit esferturque avaritia*.

12. *Aliquam partem nolit amittere.*] S. Victoris, item Pal. pr. sec. tert. *velit. & ceteri, omittere, vel committere*.

13. *Ne quam partem huic propinquo.*] Lambinus, *ut aliquam, ex mss. ut ait. verum tale nihil in nostris*.

14. *Eum tu pudenter.*] Ita major pars mss. alii *tum* ; edd. vetustæ habent, *impudenter*. cui etiam sua vis, imò & gratia.

15. *At tecum plus annum vixit.*] Ita potissima pars Palatinorum, ita S. Viè. ita Grut. *anno plus* prius vulgabatur. quod item displicerat Hotomano.

16. *Verum tamen petit.*] Si sequendi iidem codices, rescribendam *petat*.

tamen : concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sanè : non peto. Quid igitur pugnas? an, quod sepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissimè defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat: ¹ & eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? quid? hoc quò pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut honeste iudicio consistere: At SINE summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius iudicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter iudicat, & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid à nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus deberi. iudicium fiat statim: non recusamus. ² Numquid præterea? si veretur, ut res, iudicio facto, parata sit: iudicatum solvi satis accipiat. quibus à me verbis satis accipiet, iidem ipse, quod peto, satisfidet. actum jam potest esse, C. Aquilli. jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput, incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immò, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi non satisfidabo. Quis tandem nobis ista iura tam æqua describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas; ut, quod numquam factum esse iudicio defendimus, id, proinde quasi factum sit, nostro iudicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quàm primùm sine cuiusquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profectò, si quid deberetur, peteret: non omnia iudicia fieri mallet, quàm unum illud, unde hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie: qui, quo tempore primùm malè agere cœpit, in vadimonii differendis tempus omne consumserit: ³ qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit: qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsonem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id iudicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet. fateatur, se non pecuniam, sed vitam & sanguinem petere: is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeò jampridem abstulisset. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam copiosa advocacy uterer, si petendum esset: extorquendum est ⁴ invito, atque ingratis, quod non debet: eripiendum, atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbanus est: potentes, diferti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: ⁵ minæ jactentur: pericula intenduntur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus, & perterritus ipse cedat. Quæ meherculè omnia, cum, qui contra pugnent, video, & cum illum confessum confidero, adesse, atque impendere videntur, neque vitari

ullo modo posse. cum autem ad te, C. Aquilli, oculos, animumque retuli: quo majore conatu, studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas. Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur à prætore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. Antequàm doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ait, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ, & necessitudines veteres intercedebant. illicone ad prætorem ire convénit? continuone verum sicut postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hæc extrema, & inimicissima iura tam cupidè decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares? Nam QUID HOMINI potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usu venire: quod tantum evenire dedecus: quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuiquam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria: tamen, dum existimatio est integra, facillè consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur: ⁶ alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat: hoc tamen in miseris adjumento & solatio sublevatur. Cujus verò bona venierunt: cujus non modò illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est: is non modò ex numero vivorum exturbatur: sed, si fieri potest, ⁷ infra etiam mortuos amandatur. Etenim MORS HONESTA sæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ⁸ ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama, & existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, ⁹ huic ne perire quidem certè tacitè, obscureque conceditur. cui magistri fiunt, & domini constituuntur: qui, qua lege, & qua conditione pereat, pronunciant: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbissimum vivo, videntique ¹⁰ funus indicitur: si funus id habendum sit, quò non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum amatores, ut caruifices, ad reliquias vitæ lacerandas, & distrahendas. Itaque majores nostri rarò id accidere voluerunt: prætores, ut consideratè fieret, comparaverunt. viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timidè tamen, & pederentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti; multis vadimoniis defertis, sæpe illusi, ac destituti. Considerant enim, quid & quantum sit, alterius bona proscribere. JUGULARE CIVEM, ne jure quidem quisquam bonus vult. mavult enim commemorare, se, cum possit perdere, pepercisse, quàm, cum parcere potuerit, perdidisse. ¹¹ Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum existimationis, & communis humanitatis causa: ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere: quicum te aut voluntas congregasset, aut

1. Et eam cum orarit.] Monente Hotomano peroravit, sed invitis miss. orarit, id est, explicavit, ut innotata causa est inexplicata. pro Amerino.

2. Numquid præterea? Ita solum Pal. sept. nam quint. Non quid. Ceteri ut quid.

3. Qui postea vadimonium quoque missum fecerit.] Sic omnes edd. omnes miss. nostri.

4. Invito atque ingratis.] Manavit à Cujacio. inclinabat tamen Gulielmius legere S. Victoris libri fide, ingratis, quod & in Pal. pr.

5. Minæ jactentur.] Pal. quart. quint. sext. sept. Grut. & S. Victoris, item editio Veneta anni cccclxxx. locentur.

6. Alterius opes non expectat.] Manuscripti Hotomani, aliores,

sed sic nulli è nostris, neque huic loco convenit.

7. Infra etiam mortuos amandatur.] Membranæ nostræ omnes uno ore mandantur.

8. Ne morti quidem honeste.] Hotomanius divinat, quidem obscure.

9. Huic ne perire quidem certè tacitè, obscureque conceditur.] Nihil horum agnoscit Pal. sec. aut tert.

10. Finus indicitur.] Sic Pal. pr. sec. tert. item edd. antiquiores. nam Victoriana & seqq. ducitur. quomodo exstat in ceteris Pall. & Gruter.

11. Hæc in homines alieniss. denique inimiciss. &c.] Lambini hic spectat temeritatem!

aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi præstò semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præstò non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui per multa malè agendi causa, fraudandique fecerunt? ¹ Si dupondius tuus ageretur, Sex. Navi, si ² in parvula re captivonis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Cùm jus amicitiz, societatis, affinitatis ageretur: cùm officii rationem, atque existimationis duci conveniret: eo tempore tu non modò 3 ad C. Aquillium, aut L. Lucullum, [sed ne ipse quidem te consuluisse] sed ne ipse quidem ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es: HORÆ DUÆ fuerunt. Quintius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas, atque avaritia paullulum: aliquid loci rationi & consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud taleis viros *confitendum*, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere. Ego pro te ⁴ nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cùm tempus erat, consulere oblitus es. QUÆRO ABS TE, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius, & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus: controversia de re pecuniaria recens intercedit. postulone à prætorè, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cùm Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quòd hac tandem de re vobis possit videri? Profectò si reedè vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multùm me fallit, si consulamini, quid scis responsum: primùm, EXPECTARE: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. dici vix potest, quàm multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, ⁵ quàm ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad hæc Nævius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua *rationem summi officii* desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quàm habeam, sed quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini. vetus est, DE SCURRA MULTO FACILIUS DIVITEM, QUAM PATREM FAMILIAS FIERI rosse. Hæc ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque deducat: quorum illi *atati* utrumque difficile est. Non dubitavi, inquit, cùm vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbè: verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas, concedamus. Quid si numquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem, ⁶ & malitiam facta est? si vadimonium

omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptioe bonorum, improbissimum reperirebare. Num malitiosum? negas. fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria & obsoleta sunt: res autem nova, atque inaudita. Quid ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam *natura* fert, aut levioribus, quàm *causa* postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsit à te statim ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondisti statim, Nonis Feb. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur. invenitur dies profectiois, prid. Kal. Feb. Nonis Feb. si Romæ fuit, causæ nil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc inveniri qui potest? profectus est unà L. Albius, homo cum primis honestus. dicet testimonium. ⁸ Profecti sunt familiares & Albius, & Quintium, dicent hi quoque testimonium. litteræ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est, cur scire poterint: nulla, cur mentiantur, cum ad stipulatorem tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? & vehementius cum *gratia adversarii* perterrebit, quàm *fides judicis* consolabitur? Vixit enim semper incultè, atque horridè: natura tristi, ac recondita fuit, ⁹ non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parifimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis *his moribus* obsolevit. At, si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum. Nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat, ¹⁰ inferiorem esse se patitur, duntaxat usque eò, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Nævii cupiditati, crudelitæque *dedatur*. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam omnino, cur postulare, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: & si maximè deberetur, commissum nihil esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii possidere nullo modo potuisse. ¹¹ Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITAVIT. Non est is Quintius: ¹² nisi si *latitant*, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CUI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QUI EXSULII CAUSA ¹³ SOLUM VERTERIT. Quo tempore existimas oportuisse, Nævii, absentem Quintium defendi, aut quomodo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo affuit. neque enim quisquam divinare poterat, te postularum: neque quemquam attinebat id recusare, ¹⁴ quod prætor non fieri, sed ex edicto suo fieri jubebat. Qui locus igitur *absentis defendendi* procuratori primus datus est? Cum proscribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos dejecit Sex. Alphenus. qui primus erat officii gradus,

17

18

19

1. Si dupondius tuus ageretur.] Qui scilicet tibi provenire solabatur ex præconio. ita mss. nostri omnes, præter Pal. septimum; in eo erat *Si de prædiis tuis*: quod recentissima est editionis, puta Petri Victorii, aut alterius. certè vetustiores omnes *dupondius tuus*, sed littera quarta *dupondius*, neque aliter Pall. quinque. itaque non est quod Lambinus producat *dupondius unus* ex mss. suis, ut ait.

2. In parvula re captivonis aliquid verereres.] Pall. quinque, item S. Vict. & Grut. *captus*, aut *captivus*. duo præterea *capitis*. an tuit? *captivus*, ut adnotarat Gulielmius.

3. Ad C. Aquil. ante L. Lucullum [sed &c.] Quæ uncis circumseripsi aperte sunt spuria, interpretamentum videlicet *ad te retulisti*. legendum igitur erit, *tu non modo ad C. Aquillum, aut L. Lucullum; ne ipse quidem ad te retulisti*.

4. Nunc hoc consulo post tempus, & in aliena re, quod tu, &c.] Non displicet mihi Lambinianum, *hos confuso*, item *quos tu*.

5. Quam ad hanc rationem extremam, necessariam devenire.] Palat. *quint*. ac sept. *necessariumque*. Grut. *necessitatem*. haud displicet tamen Hotomani conjectura, *neque necessariam*. Gulielmius malebat, *necessario*.

6. Malitiam facta est.] Mss. nostri olimque impressi, *facta*.

7. Num malitiosum? negas.] Lambinus, *non negas*, nostri omnes, *non malitiosum negas*.

8. Profecti sunt familiares & Albius & Quintium.] Sic & omnes mss. nostri, sine controversia melius vulgato.

9. Non ad solarium.] De quo Corraf. lib. 111. Miscellan. cap. 14. Victorius lib. XXI. Variar. Lect. cap. 13.

10. Inferiorem esse patitur.] Vulgati, *esse se patitur*.

11. Recita edictum.] Sic quidem vulgo editur; sed præter olim impressos & Pall. & S. Victorii & Grut. in quibus concorditer, *Tractat edictum*; nisi quod Pal. pr. *Tractum edictum*. forsitan & *Tractat*, & *Recita*, adjectio est librarii.

12. Nisi si latitant.] Adjeci si volentibus omnibus mss. & antiquius casus.

13. SOLUM VERTERIT. Quo tempore.] Locum asterisco notant pudentiores. Ego tamen puto nihil deesse omnino; sed Ciceronem ea pronuntiatione elocutum illa, QUI EXSULII CAUSA SOLUM VERTERIT; ut Judices atque corona facile intellexerit istud non convenire Quintio.

14. Quod Prætor non fieri, sed ex edicto suo fieri.] Sic extare in mss. & impressis omnibus, fatetur Hotomanus; neque aliter est in Pal. primo.

20 dus, servatus est à procuratore summa cum diligentia. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. non patitur Alphenus: vi tibi adimit; curat, ut domum reducat ad Quintium. Hic quoque summè constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium. procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas: non recusat. Quid aliud sit *absentem defendi*, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Rom. locuples, *sui negotii bene gerens*: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit. Et audes, Sex. Nævi, negare, absentem defensum esse Quintium, cum cum defenderit idem, qui te solebat? & cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concedere solebas: conaris hoc dicere, neminem existisse, qui Quintium iudicio defenderet? Postulabam, inquit, ¹ ut satisfaret. Injuria postulabas. ² Ita videbare. Recusabat Alphenus. Ita: verum prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. ³ non est istud iudicium pati, neque iudicio defendere, cum *auxilium à tribunis petas*. ⁴ Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. cum autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. fatetur enim libellos Alphenum deiecisse, vadimonium promisisse, iudicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ Nævius edebat, ⁵ non recusasse; ita tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est. Aut hæc facta non sint, necesse est: aut C. Aquillius, talis vir, *juratus*, hoc jus in civitate constituat, ⁶ cujus procurator non omnia iudicia acceperit, quæ quisque in verba postulari: cujus procurator à prætoribus tribunos appellare ausus sit, eum non defendi: ejus bona rectè possideri posse: ei misero, absenti, ⁷ ignaro fortunarum suarum, omnia *vita ornamenta* per summum dedecus & ignominiam diripi convenire. Quod si probari nemini potest: illud certè probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pleb. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem ⁸ decreto prætoris oportuisse parère. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum, & Nævium conveniret? videritne intercessisse appellatio tribunorum, ⁹ non moræ, sed auxilii causa? Quid deinde sit?

21 Alphenus, ut omnes intelligere possent, iudicio defendi Quintium, nequa subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione *suspicio*, viros bonos complures advocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primùm petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissimè, atque infestissimè contendere perseveret, se paratum esse omni recta, atque honesta ratione defendere, quod petat, non de-

beri: ¹⁰ se iudicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus *integris*, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio, *sisti* Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. jacet res in controversiis, isto calumniante biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, & in hoc singulare iudicium causa omnis concluderetur. Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alphenio præteritum esse videatur? Quid afferitur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? An verò id, quod Hortensium, quia nuper iniecit, & quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio *parem certationem* cum Alphenio, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum *experiri* posset. Qualis is fuerit, si modò absentem defendebat per jus, & magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. Erat, inquit, illarum partium. Quid ni? qui apud te esset educatus: quem tu à puero sic instituis, ¹¹ ut nobili, ne gladiator quidem cederet. sicut tu semper summè concupisti: idem volebat Alphenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat. Tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & scelus plurimum: & quod poterant, *id audebant*. An omnibus tu istos ¹² vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere non palam, sed his ipsis, quos advocasti. ¹³ Tamen nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere. Unum illud dico: si propter partium studium ²² potens erat Alphenus: potentissimus Nævius. Si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus. multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter *studium* vestrum quidquam, ut opinor, intertuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facilè vicisti. ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis, & propter eos perii quos diligebat. tu, postquam, qui tibi erant amici, *non poterant vincere*: ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. Quod si tum par tibi jus cum Alphenio fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inventio est, neque iudicium redditum est *ustatum*: non conditio, non sponso, non denique ulla unquam intercessit postulatio: mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet: causam capitæ dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. Non, inquit, nisi *tu antè, novo modo*, priore loco dixeris. dicendum necessarium est: præstitundæ horæ ad arbitrium nostrum: ¹⁴ iudex ipse arcessitur. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, homi-

1. *Ut satisfaret.*] Vett. edd. *satisfaretur*. mss. nostri, *satisfarent*. Lambinus *satisfaretur*.

2. *Ita videbare.*] Haud aliter edd. præcæ & mss. omnes. Coniciebat Hotomanus, *jubebaris*, quod admisit statim Lambinus. Paul. Manutius maluisset, *jubebatur*.

3. *Non est istud iudicium pati; neque iudicio def.*] Vox *iudicium* non existat in edd. prioris ævi, abnuuntque Pall. omnes. Pal. sec. *non est istud iudicium defendere*, &c.

4. *Hoc ego cum attendo.*] Edd. Vett. & Pall. omnes, *Hoc ego tecum attendo*, &c.

5. *Non recusasse; ita tamen, &c.*] Gulielmius tentabat, *non recusasse ita; tamen, &c.*

6. *Cujus procurator non omnia iudicia acceperit quæ quisque, &c.*] Putabat legendum sine negatione Hotomanus.

7. *Ignaro fortunarum suarum.*] Vetus liber Hotomani, *ignaro, omnia fortunarum, &c.*

8. *Decreto Prætoris oportuisse.*] Sic S. Victoris, neque recedunt Pal. sec. tert. quàm quod ii duabus litteris *P. R.* unde alii, *Præ-*

toris Romani. malè: conjungenda potius fuerant *P. R.* quod esset *Prætoris*.

9. *Non moræ sed auxilii causa*] Hotomanus omnino voluit *moræ*, ego *moræ* retineo, quod sic scribatur in Pall. aliquot; aliique præferant *morta*.

10. *Se iudicium id quod edat.*] Sic mss. Hotomani & nostri meliores. nam nonnulli, *quod debeat*. vulgatiore, *iudicis id quod edat*.

11. *Ut nobili, ne gladiator quidem hæeret.*] Est ab editione Victoris. priores *cederet*; primæ *vereretur*. quod item restat in Pal. quart. sext. septim. veniebat mihi in mentem *parceret*. sed aliud quid latet.

12. *Vincere volebas.*] Hæc est lectio omnium ferè ætatum & librorum. Hotomano placebat *nolebas*.

13. *Tamen est.*] S. Victor. & Pal. quint. sext. *Tamen est*, quod non videbatur absurdum Gulielmo. Supra quoque pro *tantopere laborant*, erat in iisdem, item quarto & sexto, *laboras*.

14. *Judex arcessitur.*] S. Victoris liber ita habuit initio, sed eo deleto restat *arcessitur*.

hominem *antiqui officii*, qui splendorem nostrum, & gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicit Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam & consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui *extra periculum* sit, perhorrescat. Hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitaris, huic ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, iudicium accipere noluisse: aut, cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona

23 P. Quintii non possedisse concedas. Etenim si ex edicto possedisti: quæro, cur bona non venierint: cur ceteri sponsores, & creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, & complures fuerunt: propterea quod C. Frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: & iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam *insignite improbus*, qui violare P. Quintii *existimationem absentis* auderet. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sext. Nævius: qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum, atque eversum propinquum suum, non modò *honestè partis bonis*, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt. fides hujus multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii de-rogetur, laborant. In hujusmodi sponsonem testis dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: VADIMONIUM mihi deseruit: me fraudavit: à me nominis ejus, quod infitiatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. *Parantur testes*, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graveis esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnem intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.

24 Ego hæc duo quæro: primùm, qua ratione Nævius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessariò confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque re ipsum id, quod turpissimè suscepisses, perseverare, & transigere potuisses. Quid si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. socium tibi in hujus bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudaret? & eum iudicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama, fortunisque omnibus arbitrare? Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo, & confirmato me posse in hac causa consistere. sic cogitabam: cum contra dicturus esset Hortensius, & cum esset attentè auditorus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, 3 cum à me peteret, & summè contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra taleis oratores non modò tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret: homini pro amicitia familiaris dixi, mihi videri

ore durissimo esse, qui præsentem eo gestum agere conaretur: qui verò cum ipso contenderent, eos, etiam siquid antea recti, aut venusti habere visi sunt, id amittere: nequid mihi ejusmodi accideret. cum contra ralem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius, & alia multa confirmandi mei causa dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito & ipso officio, & studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui *in scena spectetur*: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eò non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? minimè, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quo modo? Docet me ejusmodi rem, & factum simul Sex. Nævii, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod ab te, C. Aquilli, & à vobis, qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis. protèdò intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam: hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic Nævi diem. 5 Ante V. Kal. intercalareis. Benè agis. quàm longè est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo. dcc millia passuum. Optimè. De saltu dejecit Quintius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere. Intelligo: verum & sero, & ne quicquam pudet. dejecit de saltu, C. Aquilli, pridie Kalen. intercalareis. biduo post, aut ut statim de jure aliquis cucerret, non toto triduo ccc millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! ô cupiditatem inconsideratam! ô nuntium volucrum! Administris, & satellites Sex. Nævii Româ trans Alpeis in Sebastianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat. Hic ego si Crassi omnes cum Antoniis existant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quædam tamen ista perspicua veritas, ut eam in hirmare nulla res possit. An antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo à sua familia vi deiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile est: alterum nefarium: ante hoc tempus utrumque inauditum. Sepringenta millia passuum vis esse decurra biduo? dic. negas? antè igitur misisti. malo. Si enim illud diceres: improbe mentiri viderere. cum hoc confiteris: id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non atrocium? non denique omnia potius, quàm jus, quàm officium, quàm pudorem? Mitris injusti prætoris. quo consilio? justurum sciebas? quid? cum justisset, tum mittere nonne poteris? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Prætor justisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto, & satisfaret, & iudicium accipere vellet. Nam, per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisfaret, & iudicium accipere vellet: denique omnia, que postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseris? At hic quidem jam de fundo expul-

1. Contra Alphenum velitaris.] Est à Victorio forsitan. sanè prius edd. equitabas.

2. Quin cum ipse ultro deberet.] Mirè heic paratragediatur Lamb.

3. Cum à me peteret.] S. Victoris & Pall. plures, cum & me pet. forsitan cum ex me, inquit Gulielmius.

4. Ipso officio & studio quod habebat erga, &c.] Vulgò exhibebat.

5. Ante quintum Kalend. intercal. &c.] Sic Pall. omnes, sic liber Grut. neque aliter editiones Vett.

6. Si nemo recusaret, qui ex ipsius, &c.] Gulielmius, & satisfaret; infraque linea tertia debebat velle.

expulsus : jam à suis diis penaribus præceps eiectus, jam (quod indignissimum est) *suorum servorum manibus*, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc, scilicet, tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te *cacum cupiditate & avaritia* fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem multa possent : spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem missis, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

27 Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quibus ut perspicere possit, in hac causa *improbis*, & *gratiam* cum *inopia*, & *veritate* contendere. Prætor te quemadmodum possidere iussit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est?

1 Si ex edicto prætoris bona P. Quintii possessa non sint. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causæ, C. Aquilli, quin, si longè aliter possedit, quàm prætor edixit, ille ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. cognoscamus edictum. Qui ex edicto meo 2 in possessionem venerint. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. ais enim te ex edicto venisse. tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. Eos ita videtur in possessione esse oportere. Quomodo? Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. Quod non poterunt, id auferre, et abducere licebit. Quid tum? Dominum, inquit, invitum detrudere non placet. Eum ipsum, qui fraudandi causa latet: eum ipsum, quem iudicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis malè agat, invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palàm dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, 3 ut Quintio vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui tibi vadimonium non deferuisset: hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; 4 domino à familia sua manus allatas esse ante suos *Laribus familiaribus*, 5 hoc dico.

28 * Nævium ne appellavisse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde quod omnia iudicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quàm illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium iudicatum solvi satisfaturum, dum ipse, si quid peteret, *pari conditione* uteretur. Ostendi, quàm multa antè fieri convenirent, quàm hominis propinqui bona possideri postularentur, præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator æquè utriusque necessarius. Docti, cum desertum esse dicat vadimonium, omninò vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promississe dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse

bona possideri, demonstravi: quod neque fraudandi causa latitasset, neque exsilii causa solum venisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo iudicio defenderit. quod contra copiosissimè defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: sed ab Equite Romano propinquo, & necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem relinquere antea consueverat: neque eum, si *tribunos appellavit*, idcirco minus 6 iudicium pati paratum fuisse: neque *potentia procuratoris* Nævii jus ereptum: contra istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quævisi, quæ causa fuisset, cur bona non venissent, cum ex edicto possiderentur. deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent: præsertim cum in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maximè pertinere. Postea sum usus *adversarii testimonio*, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potiùs audaciam, protuli: confirmavi necesse esse aut biduo dcc millia passuum esse decursa, aut Sexrum Nævium diebus compluribus antè in possessionem missis, quàm postulare, 7 uti ei liceret bona possidere. Postea recitavi edictum, quod apertè dominum de prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Nævium ex edicto non possedissee, cum confiteretur ex prædio videtur esse Quintium. 8 Omninò autem *bona possessa non esse* constitui: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quæ teneri, ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quod iste ne adspiravit quidem: servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit. prohibitum fuisse: quævisse. In ipsa Gallia cognovisti in prædia privata Quintii Sex. Nævium non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnibus eiectos esse. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Nævii, quibus potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti *per vim*, *per injuriam*, *per iniquitatem iudicii*, totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc 30 causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, 9 qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturque P. Quintius per *senectutem*, ac *solitudinem* suam nihil aliud, nisi ut vestra naturæ, bonitatisque obsequiamini: ut, 10 cum veritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad *miseritiam*, quàm illius opes ad *crudelitatem*. Quo die ad te iudicem venimus, eodem die illorum minas, quas antè horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causa contenderet: nos nostram perfacilè curvis probaturos statuebamus. Quod viræ ratio cum ratione vitæ decerneret: idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc 11 in discrimen versatur, utrumne possit se contra *luxuriam*, ac *licentiam* rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, cupiditati, 12 petulantiaque addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit.

1. Si ex edicto, &c.] Ita ad unum edd. omnes & mss. nostri.

2. In possessionem venerint.] Vulgata, *venerit*.

3. Ut Quintio vis ne afferatur.] Vetus Hotomani codex, *vis non auferatur*. olim publicatum, *ius ne auferatur*.

4. Domino à familia sua.] Lambiniani, *domi*.

5. Hoc dico, &c.] Liber unus Hotomani præfert heic abscissa esse duo folia. & multa desunt. nostri tamen secuti vulgatos, sihæc omnia continuant. solum Pal. pr. habet: *hoc dico Nævium ne appellasse quidem*. ceteri; *hoc edicti unum ne appellasset quidem*; vel, *hoc edicti nunc appellasset*, &c.

6. Iudicium pati paratum.] Sic legit Hotomanus, ac enim antiq. differt *iudicio pati*, neque aliter Victorius, aut adeo nostri omnes.

7. Uti ei liceret bona possidere.] Sic Pall. tres priores; at reliqui, ut & S. Viçt. & Grut. item Vett. edd. *uti ejus liceret*.

8. Omnino autem bona.] Est à libris Hotomani. nam nostri subscribunt receptæ scripturæ, *omnia autem*, &c.

9. Qui tibi in consilio sunt.] Lambinus *adsumt*. sed contraeuntibus edd. aliis & mss. nostris.

10. Cum veritas cum hoc faciat.] Est puto à Victorio. certè antiq. edd. *cum veritas hæc faciat*.

11. In discrimen versatur.] Pal. sextus non admittit vocem *versa-*

12. Petulantiaque addicatur. Non.] Annotatum est ad oram Pal. quart. deesse duas dictiones perferendas post *addicatur*, sed eas non ponit.

dit. omneis tuas arteis, quibus tu magnus es, tibi concedit. Faterur, se non bellè dicere, ¹ non ad voluntatem loqui posse: non ab *afflicta amicitia* transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profusus sumtibus vivere: non ornare magnificè, splendideque convivium: non habere domum clausam pudori, & sanctimonix: parentem, atque adèd expositam cupiditati, & voluptatibus: contrà, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omninò semper horridam, atque aridam cordi fuisse. ista *superiora esse*, ac plurimum posse his moribus sentit. Quid ergo est? *non usque eo tamen*, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominantur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, & quæstum & sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio: si fas est respirare P. Quintium, contra nutum, ditionemque Nævii: si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est & hunc miserum, atque infelicem, aliquando tandem posse consistere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & *ei libebit, quod non licet*: quid agendum est? qui deus appellandus est? ³ I cui ³ mæror dignus inveniri in calamitate tanta potest? MISERUM EST EXTURBARI fortunis omnibus: miserius est, injuria. acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbium, à propinquo. calamitosum est, bonis everti: calamitosius, cum dedecore. funestum est à foris, atque honesto viro jugulari: funestius, ab eo, cujus ⁴ vox in præconio quæstu prostitit. indignum est à pari vinci, aut superiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore. luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. horribile est causam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. ⁵ Omnia circumspexit

Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilli: non prætorem modò, à quo jus impetraret, ⁶ invenire non potuit, ⁷ atque adèd ne unde arbitratur quidem suo postulare: sed ne amicos quidem Sex. Nævii: quorum sæpe, & diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per Deos immortalis, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius *inimici vultum* superbissimum subiiit: ipsius Sex. Nævii lacrymans ⁸ manum prehendit, in propinquorum bonis pro scribendis exercitaram: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ⁹ ut aliquando misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus, atque ¹⁰ perterritus, quem, præter te appeller, habet neminem: tibi se, tibi suas omneis opes, fortunaque commendat: tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ. Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser contugit: si fundo ornatissimo dejectus, ignominii omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubili dorem conficere non posset, *nil alienum* tamen vita superiore commisit. Itaque re hoc obsecrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum propè acta jam ætate, decursaque attulit, eam licet ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius *pro spoliis* abutatur: ne per te ferat, quo minùs, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogam profequatur.

M. TULLII CICERONIS

P R O

SEX: ROSCIO AMERINO,
ORATIO SECUNDA.

I REDO ego vos, Judices, mirari, quid sit, quòd, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, ¹ injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi: defendere ipsi *propter iniquitatem temporum* non audent. ita sit, ut adsint, propterea quòd officium sequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum metunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minimè. at tanto officiosior, quàm ceteri? ne istius

quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videris adesse, in quibus *summa auctoritas* est, atque *amplitudo*: si verbum de repub. fecisset, id quòd ² in hac causa fieri necesse est: *multo plura dixisse, quàm dixisset, putaretur*. ego etiam si omnia, quæ dicenda sunt, liberè dixerò, nequaquam ramen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quòd ceterorum neque dictum *obscurum* potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem, neque temerè dicto concedi, propter *ætatem, & prudentiam*: ego si quid liberius dixerò, vel occultum esse propterea, quòd

1. Non ad voluntatem loqui posse.] Mallet Lambinus voluptatem.
2. Qui denique questus, &c.] In Pal. sec. nulla est lacuna. sed in ceteris occurrit vacuum adeo ut aliquid desit.
3. Mæror dignus inveniri in calamitate, &c.] Vocula in exstat in nostris omnibus; placebat Gulielmio, qui adnotarat ad dignus, id est idoneus.
4. Vox in præconio questus prostitit.] Nuper natæ excluderant præpositiunculam in.
5. Omnia circumspexit Quintius.] Pal. prim. sec. tert. habent heic

iterum lacunam duorum verborum.

6. Invenire non potuit.] Si standum est auctoritate mss. abjicienda hinc erit negatio.

7. Atque adeo ne unde.] Sic quoque nostri.

8. Manum prehendit.] Restitui iterum veterem scripturam.

9. Ut aliquando misericordiam caperet; aliquem si non, &c.] Lambinus, misericordia caperetur.

10. Perterritus.] Sic & Plautus Mostellaria & Trinummio. Gulielmius.

1. Injuriam defendere.] Sic injuriam decernere, pro L. Flacco, tametsi reprehendit Lambinus, inquit Gulielmius.

2. In hac causa fieri necesse est.] Gulielmius cupiebat deleri vocem fieri, tanquam supervacua.

quod nondum ad rem. accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit: tametsi non modò ignoscendi ratio, verumetiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod à ceteris forsitan ita petatum sit, ut dicerent, utrumvis *salvo officio* se facere posse arbitrentur. à me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benivolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His de causis ego huic causæ patronus existiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sext. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan queratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac taleis viros impediatur, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consultò ab accusatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc iudicium, mentio facta non est. Quæ res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo, & clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum se dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, Luc. Cornelius Chrysofonus. Is à vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, *nullo jure* invaserit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis. sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtinere: ¹ damnato, & ejecto, sperat se posse, quod *adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere* atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctisque stimulat ac pungit, ut evellatis, postulat: ² ut ad hanc suam prædam, tam nefariam, adjuutores vos profiteamini. Si vobis æqua, & honesta postulatio videtur, iudices: ego contra brevem postulationem assero, & (quomodo mihi persuadeo) aliquantò æquior em. Primum à Chrysofono peto, ut pecunia, fortunisque nostris contentus sit, *sanguinem, & vitam ne petat*: deinde à vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, & in causa Sex. Roscii, periculum, *quod in omnibus intenditur*, propulsetis. Quòd si aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet quævis vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi ³ non-nihil tamen in deferendo nomine secuti; postremò si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud causæ inveneritis: non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. sin aliud agit nihil, nisi, ut iis *ne quid desit, quibus satum nihil est*: si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque jurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere & ferro assequi consueverunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis *propter severitatem*, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ à vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent: verum etiam ut ⁴ spoliis Sexti hoc iudicio ornati, auctique discendant? His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque satis me commodè dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis liberè vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & vestra dignitas &

vis adversariorum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro, atque obsecro, iudices, ut attentè, bonaque cum venia verba mea audiat. Fide, sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, *studio, & industria*, iudices, sin à vobis (id quod non spero) deferar: tamen animo non deficiam, & id, quod suscepi, quoad poterò perferam, quòd si perferre non poterò: *opprimi me onere officii malo*, quàm id, quod mihi cum fide semel impostum est, aut propter *perfidiam* abjicere, aut propter *infirmiorem* animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuisse, cum huic idem quaestioni iudex præesses, talem te & nobis, & populo Romano hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenit ad hoc iudicium, vides: quæ sit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut *acria, ac severa iudicia fiant*, intelligis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primùm committitur, cum interea cædes indignissimæ, maximæque factæ sint. Omnes hanc quaestionem te prætorè de manifestis maleficiis, quotidianoque sanguine ⁵ haud remissius sperant futuram. Quæ vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, à vobisque, iudices, ut quàm *accrimè maleficia vindictis*: ut quàm fortissimè hominibus audacissimis resistatis: ut hoc cogiteis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendatis, ed prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modò clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia cædes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, nisi ut id *fieri liceat*? Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sext. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verum etiam *egestatem*. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summè cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum perfidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat. Atque ut facilius intelligere possitis, iudices, ea, quæ facta sunt, indigniora esse, quàm hæc sunt, quæ dicimus: ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentissimi miseria, & illorum audaciam cognoscere possitis, & *reip. calamitatem*. Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus fuit, cum genere, & nobilitate, & pecunia non modò sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facilè primus, tum gratia atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Merellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modò hospitium, verum etiam domesticus usus, & consuetudo: quas (ut æquum est) familias, honestatis, amplitudinisque gratia nomino. itaque ex suis omnibus commodis *hoc solum filio reliquit*. nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident: fama, & vita innocents ab hospitibus, amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & salus in discrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim *RECTUM* PUTABAT, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus: cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur, ii, qui *adversarii* fuisse putabantur: erat ille Romæ frequens: atque in foro, & in

1. *Damnato & ejecto sperat se posse.*] S. Victoris & Pall. *speret*. unde faciebat Guilielmus, *speres est*.

2. *Ut ad hanc suam prædam, &c.*] Sic Pall. & S. Victoris & vetustè cusi. conjecit Hotomannus, & *ad hanc*, quod arripuit avidè Lambinus alique.

3. *Nonnihil tamen in deferendo, &c.*] Vox *tamen* non est in Pal. tert.

4. *Spoliis Sexti hoc iudicio ornati.*] Vulgati, *Sex. Roscii*. sed nomen alterum non est in Pall. aut codice S. Victoris.

5. *Haud remissius sperant futuram.*] Pall. nostris & edd. antiquis non adest *haud*. habentque *demissius* sive *dimissius*. S. Victoris, *dimissivi*. Supra etiam non agnoscebant præpositionem *de*.

& in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exultare victoriam nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitia cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accinatorum subfelliis video; alterum tria hujusce pradia possidere audio. quas inimicitias si tam *cavere* potuisset, quam *metuere* solebat, viveret. Neque enim, iudices, injuria metuebat. nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est: iste, qui adest, Magnus vocatur: homines ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur: hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui cum ante hanc pugnam ¹ *tyro* esset scientia, facile ipsum magistrum scelere, audaciaque superavit. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ: cum hic filius assiduus in pradiis esset, cumque se voluntate patris rei familiari, vitæque rusticæ dedisset: iste autem frequens Romæ esset: occiditur ad balneas Palatinas, rediens à cœna Sextus Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem *suspicio maleficii* pertineat. Verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatore. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nunciat ² Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris istius T. Roscii: & nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: & cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisis pervolavit; non modò ut *exoptatum inimico nuntium* primus afferret, sed etiam cruorem inimici, quàm recentissimum, telumque paullo antè è corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo hæc gesta sunt, res ad Chryfogonum in castra Luc. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur: bonitas pradiorum, (nam fundos decem & treis reliquit, qui Tiberim ferè omnes tangunt) hujus *inopia & solitudo* commemoratur. demonstrant, cum pater hujusce, Sex. Roscius, homo tam splendidus, & gratiofus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, ³ incautum, & rusticum, & Romæ ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. ⁴ Ne diutius vos teneam, iudices, societas coitur. ⁵ Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, & cum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps sit Chryfogonus. tria pradia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquis omnibus fortunas iste T. Roscius nomine Chryfogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. ⁶ Hæc bona sexagies H-s. emuntur duobus millibus nummum. Hæc omnia, iudices, *imprudente L. Sulla facta* esse ⁷ certè scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, ⁸ quæ præterita sunt, & ea, quæ videntur instare, præparet: cum & pacis constituendæ rationem, & belli gerendi potestatem solus habeat: cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet: cum tot, tantisque negotiis distentus sit, ut *respirare iuberè non possit*: si aliquid non animadvertat: cum

præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque accipiant, ⁹ ut, simul atque ille *despexerit*, aliquid hujusmodi moliantur. Huc accedit, quòd quamvis ille felix sit, sicut est: ¹⁰ tamen IN TANTA FELICITATE nemo potest esse in magna familia, qui neminem, neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chryfogoni, Ameriam venit: in pradia hujus invadit: hunc miserum luctu perditum, ¹¹ qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum ejicit domo, atque focus patriis, diisque penatibus præcipitem, iudices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ sit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat (ut sit) *insolens in aliena*. Multa palam domum suam auferbat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adiutoribus largè, effuseque donabat: reliqua, constituta auctione, vendebat. Quod Amerinis usque èd visum est indignum, ut urbe tota ⁹ fletus, gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem ejus egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem *ad sepulcrum patrum* reliquisset: ¹² bonorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non *ardere omnia* mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis jactantem, ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum statim fit, *UT DECEM-PRIMI* proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere, & injuriis: oront, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. *DECRETUM DECURIONUM*. Legati in castra veniunt. intelligitur, iudices, id, quod jam ante dixi, *imprudente L. Sulla*, scelera hæc, & flagitia fieri. nam statim Chryfogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, & omnia Chryfogonum, quæ vellent, esse facturum pollicerentur. Usque adèd autem ille pertimuerat, ¹³ ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui *ex sua natura ceteros fingerent*, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemterunt, pradia vacua filio traditura: cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X. legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primò rem differre quotidie, ac procrastinare illi cœperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere: postremò (id quod facile intellectum est) *insidias vitæ* hujusce Sex. Roscii parare; neque sese arbitrari posse diutius alienam domino incolumi obtinere. Quod is simulatque sensit: de amicorum, cognatorumque ¹⁰ sententia Romam confugit, ¹⁴ & sese ad Cæciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi *exempli causa*, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsam ex suis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum: hospitique oppresso

1. *Tyro esset scientia.*] Pall. S. Victor. edd. veteres *tyro esset quod sciam*.

2. *Mallius Glaucia.*] Sic legendum contendit P. Manutius, neque aliter Pal. octavus. duo tamen alii, & olim cusi *Manlius*.

3. *Incautum & rusticum & Romæ ignotum.*] Editio antiquissima, & rusticum & rure & Romæ. posterior paullo, *incautum & rure & Romæ*. restat tamen vulgata in aliis Pall.

4. *Ne diutius vos teneam.*] Pronomen, vos, non est in Pall. aut codice S. Victoris. abjecitque Gulielmius.

5. *Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, &c.*] Monuit Lipsius libro 111. Variorum cap. 6. locum hunc legi in Sosipatro Charisio, sine lib. 111. Inscit. Gramm. scripti tamen nihil tale præferunt, à quibus abire mihi religio. videatur item de hoc loco Hotomanus lib. 1x. observat. cap. 11.

6. *Hæc bona emuntur sexagies H-s, duobus millibus nummum.*] Vett. edd. & libri nostri, *emuntur sescentiorum duobus millibus nummum*.

7. *Certè scio.*] Editi nuper certò; sed contra mss. nostros.

8. *Et ea quæ præterita sunt, & ea quæ, &c.*] Lambinus ex nescio

quo longè optimo libro, interferit, *sunt reparet, & ea &c.* cum nihil ejus existet in Vett. edd.

9. *Ut simul atque ille despexerit.*] Non est quod quis verbum istud sollicitet. sic enim etiam P. Syrus: *Despicere oportet quod possis perdere*.

10. *Tamen in tanta felicitate.*] Lambinus & Aldus Nepos abjecere in præter libros editos scriptosque.

11. *Qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset.*] Verbum omnia revocavimus, quod erat in edd. præcis, in S. Victor. item Pal. tert. & octavo.

12. *Bonorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio.*] Lambinus afferat extare in Memmiano repetitum *flagitiosa*, id admisit Gulielmius. testor tamen nihil hujus extare in nostris.

13. *Ut mori mallet.*] Antonius Augustinus, *ut omnia mallet*. quod reprehendit jure Gulielmius.

14. *Et sese ad Cæciliam Nepotis filiam, &c.*] Sic & Pall. & edd. Vett. Lambinus recepit in contextum, Hotomanni conjecturam, *Cæciliam Balcariici filiam, Nepotis sororem*.

oppresso jam, desperatoque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciundæ potestatem dari: consilium ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent: ut ad eam rem aliquem *accusatorem veterem* compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: **QUOD JUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN JUDICIUM ADDUCTUS ESSET:** hinc autem patronos propter Chryfogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, & *atrocitate criminis*, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensio esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt. **Quid primum querat? aut unde potissimum** ¹ **judices ordiat? aut quod, aut à quibus auxilium petam?** Deorumne immortalium? populine Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefariè, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, sæpe ferro, atque insidiis appetita. quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testis in hunc, & *accusatores hujusce pecunia* comparant: hanc conditionem misero ferunt, ² **ut optet, utrum malit, cervicem Roscio dare, an infusus** ³ **in culleum (supplicium parricidarum) per summam dedecus vitam amittere.** Patronos huic defuturos putaverunt: defunt. qui liberè dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profectò, judices. Et forsitan in suscipienda causa temere *impulsus adolescentia* fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique ⁴ **omnes in me terrores, periculaque impendant omnia; succurrant, atque subibo.** Certum est, deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modò dicere, verùm etiam libenter, audacter, libereque dicere. ⁵ **Nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides.** Etenim quis tam dissoluto animo est, qui hæc cum videat, tacere, ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: *occisum in proscriptorum numerum restitistis*: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. **Quid vultis amplius? etiamne ad subellia cum ferro, atque telis venistis, ut hic aut juguletis,** ⁶ **aut condemnetis Sex. Roscium?** Hominem longè audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, & quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marri, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ civitatis: (de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet) diem Scævola dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. eum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidam quisquam satis commodè posset: ajunt, hominem (ut erat turiosus) respondisse, *quod non*

totum telum corpora recipisset. quo populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quæ tantum potuit, ut *omnes ei vultus suos perdiderit*, & affligerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. Estne hoc illi dicto, atque 7 factò Fimbriæ non simillimum? accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit à Chryfongo, ⁸ **num est ferendum?** Nam per deos immortales, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillimè quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intelligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstant hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, & audacia, & potentia. Criminis confessionem accusator Erucius suscepit: audaciæ parteis Roscii sibi poposcerunt. Chryfongo autem, is, qui plurimum potest, *potentia pugnat.* De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. **Quid igitur est? non eodem modo de omnibus: idem quoddam prima illa res ad meum officium pertinet: duas autem reliquas vobis populus R. imposuit, ego crimen oportet, diluam vos & audaciæ resistere, & hominum ejusmodi perniciosam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis.** Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo *uno maleficio scelera omnia complexa esse* videantur. Etenim si (id quod præclare à sapientibus dicitur) **VULTU SÆPE LEDITUR PIETAS:** quod supplicium satis acre reperitur in eum, qui mortem obrulerit parenti, pro quo *mori ipsum*, si res postulare, jura divina, atque humana cogebant? in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita rarò existit, ut, si quando auditum sit, *portenti*, ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere; & mores feros, immanemque naturam; & *vitam virtus, flagitiisque omnibus deditam*; & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem causa, congluistis. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? ¹⁰ **annos natus magis quadraginta.** Vetus videlicet sicarius, homo audax, & *sæpe in cade versatus.* at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria, purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo ferè interfuisse. nihil autem umquam debuit. *cupiditates* porrò quæ possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitavit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta à cupiditate, & cum officio conjuncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque justam, & magnam, & perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, **MORTEM OBLATAM ESSE PATRI à filio sine plurimis, & maximis causis:** sic hoc verisimile non est, **ODIO FUISSE parenti filium**

1. *Judices ordiat?*] Est à Palat. tert. oct. S. Victor. neque aliter edd. Vett. nisi quod transposita voce, *ordiat judices?* vulgo *exordiat.*

2. *Ut optet, utrum malit, &c.*] Suspectum mihi prorsus illud ut optet.

3. *In culleum (supplicium parricidarum) &c.*] Lambinus funditus delevit duas istas voces lunulis inclusas, verum restant in mss. omnibus; hinc si fiat, *supplicio parricidarum.*

4. *Omnes in me terrores, periculaque.*] Neoterici terrores, *mine, periculaque*, sed perperam.

5. *Nulla res tanta existat, judices.*] Propendet & amicus noster Urfinus, in *existet*, nam pr. *existit*, quomodo & vetustius cusi.

6. *Aut condemnetis Sex. Roscium?*] Postremas voces duas ejecerat Lambinus: ego restitui, fide Pall. & aliarum edd.

7. *Facto Fimbriæ non simillimum.*] Lambinus, nescio cujus conjecturâ, *facto Fimbriano simillimum.*

8. *Num est ferendum?*] Sic hodie passim legitur, quod tamen est à divinatione Hotomani. vulgati alii, item mss. nostri, *non est fer.*

9. *Quid igitur est? non eodem modo.*] Passeratius atque Hotomanus hæc aliter transponunt: sed edd. aut mss. nostri non variant.

10. *Annos natus magis quadraginta.*] Edd. Vett. *major.* quod videbitur forte admittendum. Gulielmius conjiciebat *annos natus major quadraginta.*

lium sine causis multis, & magnis, & necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est: nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profectò est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit: neque odii causam, patri, neque sceleris, filio fuisse. Nescio, inquit, quæ causa odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse: hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego res tam levis quæ ratione infirmem, ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot prædia, tam pulcra, tam fructuosa Sex. Roscii filio suo, relegationis, ac supplicii gratia, colenda, ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maximè servire, & in prædiis colendis operæ plurimum, studii-que consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodò aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid si constat, hunc non modò colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamenne hæc attenta vita, & rusticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque à veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod *benivolentia* fit, id *odio* factum criminariis: quod *honoris* causa pater filio suo concessit, id eum *supplicii* causa fecisse dicis. Neque hæc tu non intelligis: sed usque eò quid arguas, non habes, ut non modò tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. At enim, cum duos filios haberet, alterum à se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. non enim exprobrandi causa, sed commendandi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascere, ex quo intelligere posses, qui *animus patrius in liberos esset*: at natura certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. eò accessit studium doctrinæ, ut ne à literis quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychem, filium rusticum, quam illum alterum, Chæresfratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi verò mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribuleis, vel vicinis meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, *agricolas assiduos* esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum & illud incertum sit, velintne hi sese nominari: & nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychem: & certè ad rem nihil interfit, utrùm hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim hæc conficta arbitrò à poetis esse, ut *effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostræ vitæ quotidiana videremus*. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, & considera, non modò in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quæ studia à patribus familiis maximè laudentur. jam pro-

fectò te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscii vitio, & culpæ dedisse. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: sed permultos & ego novi, & (nisi me fallit animus) unusquisque vestrum, qui & ipsi incensu sunt studio, quod ad agrum colendum attinet: *vitamque hanc rusticam*, quam tu probro, & crimini putas esse oportere, & *honestissimam*, & *suavissimam* esse arbitrantur. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium? quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quàm hic in suo. Verùm, ut opinor, quoniam ita Chryfogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviscatur, & studium deponat, licebit. Quòd tamen miserum, & indignum est, feret tamen æquo animo, iudices, si per vos vitam, & famam potest obtinere. Hoc verò est, quòd ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit, propter prædiorum bonitatem, & multitudinem: & quòd ea studiosè coluit, id erit ei maximè fraudi: ut parum miseræ sit, *quod aliis coluit, non sibi*, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Næ tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcesserantur, qui consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profectò illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum, atque inhonestissimum judicares. At herculè majores nostri longè aliter & de illo, & de ceteris talibus viris existimabant. itaque *EX MINIMA*, tenuissimaque republ. maximam, & florentissimam nobis reliquerunt. *Suos enim agros studiosè colebant: non alienos cupide appetebant*: quibus rebus, & agris, & urbibus, & nationibus, remp. atque hoc imperium, & populi Romani nomen auxerunt. Neque ego hæc eò profero, quòd conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus: sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reip. federe debebant, tamen in agris quoque colendis *aliquantum operæ*, temporisque consumerint: ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, & cum ruri assiduos semper vixerit: cum præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut re vera honestius facere possiet. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quòd hunc ruri esse patiebatur. numquid est aliud? Immodè verò, inquit, est. nam istum *exheredare* in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse, atque inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perrarò, veniret. Domum suam istum non ferè quisquam vocabat. nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset. Verùm hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod cæpimus, videamus: quo *certius argumentum odii* reperiri nullo modo potest, exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærare, qua de causa: quæro, qui scias: tamen te dicere, atque enumerare causas omnes oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret: ut amore illum penitus insitum egeret ex animo: ut denique *patrem esse sese obvisceretur*. quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verùm concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, cum taces, nulla esse concedis. ⁶ Illum quidem voluisse exheredare, certè tu planum facere debes. Quid ergo affers,

1. *Patresfamilias.*] Pall. & S. Victoris, *patresfamilie*, quomodo rursus post paginam unam alteramque iidem codices.

2. *Hæc attenta vita & rustica.*] Editiones rancidæ vetustatis, hæc à te vita. Pall. pr. & tert. item S. Victoris hæc attente vita.

3. *Imaginem nostræ vitæ quotidiana.*] Hotomanus annotat sic legi in libris plerisque, non nostram.

4. *Cum ruri assiduos semper vixerit.*] S. Victoris liber *rure assiduos*. unde putabat Gulielmus legi posse *assiduos*.

5. *Qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset.*] Ex Orci cancellis retraxi lectionem hanc priscam, firmatam; Pall. nostris omnibus. mediæ ætatis cusi, qui neque in urbe viri. neque rure vocat. esset. Hotom. *evocaturus*. Manut. quem neque in urbe videret, neque rure voc. esset. consulatur Gulielmus Quæst. Plautinis cap. 8. in Amphit.

6. *Illum quidem voluisse, &c.*] Fortasse fuit illud, annotat Gulielmus. idemque statim mallet *edicere*, ubi habemus *dicere*; quod restaret in exemplari S. Victoris se *dicere*.

affers, quare id factum putemus? Verè nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commodè: ut ne planè videaris id facere, quod apertè facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati injudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemi- ni. Quid est aliud, iudicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod *planum facere* non modò non possis, verùm ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huic inimicus venias. sciunt, hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & ¹ *legem Remmiam* putares aliquid valere oportere. ACCUSATORES multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia. veruntamen hoc ita est utile, ut ne planè illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. veruntamen, quamquam abest à culpa, suspicione tamen non caret. tamen si miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminose, ac suspiciose dicere, apertè ludificari, & calumniari sciens non videatur. Quare facilè omnes patimur, esse quam plurimos accusatores, quòd INNOCENS si accusatus sit, absolvi potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. *Anseribus* cibaria publice locantur, & *canes* aluntur in Capitolio, ut significant si fures venerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: & quia id est suspiciosum, tamen si bestiarum sunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ est cautior. Quòd si luce quoque canes latent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis ² crura suffringantur, quòd acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est *accusatorum* ratio. Alii vestrum, anseres sunt, qui tantum modò clamant, nocere non possunt: alii, canes, qui & latrare, & mordere possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui *merentur*, hoc populo gratissimum est. deinde si volentis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratore. id quoque concedi potest. Sin autem sic ageris, ut arguas aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo; ac tantum modo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet: sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque ad inimici estis, ³ ut etiam *eas omnes oderitis*, ita vehementer ad caput affigent: ut postea neminem alium, nisi fortunam vestras, accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. audio. sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil est: non, *quicum deliberarit*, quem certorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio. unum illud spectavi, quòd Chryfogonus agebat, neminem isti patrum futurum: de bonorum emtione, deque ea societate neminem esse qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. non mehercule verbum fecisses: si tibi quemquam responsurum putasses.

Operæ pretium erat, si animadvertistis, iudices, *negligentiam ejus in accusando considerare*. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce subfelliis sederent, quæstus, num ille, aut ille defensorus esset: de me ne suspicatum quidem, quòd antea causam publicam nullam dixerim. posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt, & solent: ita negligens esse cepit, ut cum in mentem veniret ei, residèret: deinde spatia retur; nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cenam imperaret: prorsus ut vestro confessu, & hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. Peroravit aliquando: affedit, surrexi ego. respirare visus est, quod non alius potius diceret. cæpi dicere. Usque ad animadverti, iudices eum joculari, atque alias res agere, antè quàm Chryfogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo *se effexit*. mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertid nominavi. Postea homines cursare ultrò, & citrò non destiterunt, credo, qui Chryfogono nuntiarent, & esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum emtione: vexari pessimè societatem: *gratiam, potentiamque ejus negligi*: iudices diligenter attendere: populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia: causam pro Sex. Roscio, si non commo-⁴, at liberè dici: quem dedi putabas, defendi intelligis: quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quòd putares *hic latrocinium*, non *judicium* futurum. De patricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxiis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam *propè quotidiana* sunt, maxime, & primùm quæritur, QUÆ CAUSA MALEFICII FUERIT: id Erucius in patricidio quæri non putat oportere: in quo scelere, iudices, etiam cum multæ causæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur, tamen non temerè creditur, neque levi conjectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res judicatur. CUM MULTA antea commissa malehcia, tum vita hominis perditissimæ, tum singularis audacia ostendatur necesse est: neque audacia solum, sed summus furor, atque amentia. hæc cum sint omnia, tamen existet oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. quæ nisi multa, & manifesta sunt, profectò res tam scelestæ, tam atrox, tam nefaria *credi non potest*. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, & figura, qui tantum *immanitate bestias vice- rit*, ut, propter quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissimè luce privarit: cum etiam FERAS INTER sese partus, atque educatio, & natura ipsa conciliet. Non ita multis antè annis ajunt, T. Clœlium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, cum cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis esset, inventum esse manè jugulatum, cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne sensit quidem se dicerent: nomina filiorum de patricidio delata sunt. ⁵ Quid postea? erat sanè suspiciosum. *neutrum sensitisse?* autem esse quemquam se in id conclave committere, eo po-

1. *Legem Remmiam.*] Haud aliter codd. Ant. Augustini vetustiores, neque abudebant Pall. in quibus *Herenniam* aut *Reimiam* aut *Remmiam*. plures quidem è publicatis *Memmiam*.

2. *Cura in suffringantur.*] Hæc est scriptura mss. hæc editionum omnium. nam erat Romanis serè in ore *crurifragium*, cum alicui minarentur malum.

3. *Ut etiam eas omnes.*] Ita disertè Pal. pr. nam alii, *ut etiam calumniis*. Hottomanus, *ut etiam alias omnes*. Pighius noster, *ut etiam calumnias omnes*, tanquam respexerit Cicero ad eorum res alienum ac debita, quæ singulis Kalendis exigi solebant à debitoribus, vi-

deatur ipse in Fastis dicto antea loco.

4. *Esse aliquem in civitate.*] Gulielmus probabat *in civitate*, ex S. Victoris codice, sed alterum disertè hæret in Pall. editionibusque omnibus, auribusque est jucundius.

5. *Quid postea? erat sanè suspiciosum. neutrum sensitisse? autem esse quemquam se, &c.*] Ita Aldina. verum Victorii: quod poterat sanè esse suspiciosum. *neutrum sensitisse? autem &c.* mire variant Palatini: sed videtur fuisse: *Quid poterat tam esse suspiciosum, neutrum aut non sensitisse, aut autem esse quemquam se, &c.* quomodo serè etiam in d. Urini.

eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescenter filii, qui & sentire, & defendere facile possent? erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen cum planum iudicium esset factum, *aperto ostio dormientis eos re-pertos esse*: iudicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. NEMO ENIM putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina, atque humana jura scelere nefario pollueret, somnum statim capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. Videtisne, quos nobis poëta tradiderunt, patris ulciscendi causa supplicium de matre summisit, cum præsertim deorum immortalium iussis, atque *oraculis id fecisse dicantur*, tamen ut eos agitent furia, neque consistere usquam patiantur, quod ne prii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices. MAGNAM VIM, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eò permanat ad animam, ut summus furor, atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenuerò videtis, eos, qui aliquid impiè, scelerateque commiserint, agitari, & perterri *Furiarum tactu ardentibus*. SUA QUÆMOQUE fraus, & suus terror maximè vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiaque animi terrent. hæc sunt impiis assidua, domesticæque Furia: quæ dies, noctisque parentum pœnas à consceleratissimis filiis repetant. Hæc magnitudo maleficii facit, ut nisi pœnè manifestum parricidium proferatur, *credibile non sit*: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab infania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem: pene dicam, resperfas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum, credituri sint. Quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur: eo magis est, si convincitur, vindicandum.

25 Itaque cum multis ex rebus intelligi potest, MAJORES NOSTROS non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse: tum ex hac re vel maximè, quod in impios singulare supplicium invenerunt. qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, *se id neminem facturum putasse*. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil fanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam *prohibere*, quam *admonere* videretur. quanto majores nostri sapientius? qui cum intelligerent, NIHIL ESSE tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parridas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ, maleficio summoverentur. insui voluerunt in culleum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem sapientiam, iudices! NONNE VIDENTUR hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cælum, solem, aquam, terramque ademerunt, ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere,

ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. etenim quid tam est commune, quam *spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis*? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jaçantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad faxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censere posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique iudicio Chryfogonus præset: tamen diligentius, paratiusque venisses. Utrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? *Agitur de parricidio*: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, *neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere*. Elto: causam proferre non potes. tamen si statim vicisse debeo, tamen de meo jure decedam: & tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sext. Roscius occiderit: quæro, *quomodo occiderit*. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo: & sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Roma non fuit. si per alios fecisse dicis: quæro, servosne, an liberos? quos homines? indidemne America, an hocce ex urbe sicarios? Si America: qui sunt hi? cur non nominantur? si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convénit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis *ad caput maleficii perveniri solet*? & simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem, ferum, atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse, numquam in oppido constituisse. Qua in re præterea illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, *in rusticis moribus*, in victu arido, in hac horrida, incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere; UT NON OMNEM frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera, ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniam, diligentiam, justitiam *magistra* est. Verum hæc missa facio. Illud quæro. is homo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere potuerit. multa sunt falsa, iudices, quæ tamen *argui suspiciosè* possunt. in his rebus si suspicio reperia erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessivitaliquem. At quando? Nuntium misit. Quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? Nihil horum ne conungi quidem potest: & tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. O dii immortales! rem miseram & calamitosam. quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut *servos in quaestionem polliceatur*, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui hunc accusatis, omneis ejus servos habetis. unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio; te, Metelle, vobis

1. Non modo elui non potest. Edit. avorum, leniri, quod & in nonnullis mss. sed alii leni. Pal. vero pr. leni.

2. Terra non tangat: ita &c. abluantur. Ita Pall. edd. vet. Conjecerat in Comm. ad Oratorem Hotomanus, terram non tangant:

ita &c. alluantur.

3. Quod in tali crimine innocenti saluti. Sic Palat. pr. præterquam quod is innocenti. at alii, at S. Victoris, at olim impress. quod in tali crim. quod innocenti. ut aliud quid requiri videatur.

vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestione ab adversariis Sex. Roscius postulat. ¹ Meministine te, T. Rosci, recusare? quid? si servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur: apud eum sunt in honore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his quaeratur, ego postulo: hic orat atque obsecrat. quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, à quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui propter illius mortem, in egestate, & infidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede, atque ex caede vivunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. *mortis paterne de servis paternis quaestionem habere filio non licet.* ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluissim. Nunc, Eruci, ad te venio. conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc malefium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas: aut per aliquos *liberos*, aut *servos*. libero sine? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modò nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere: quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de praediis umquam temerè discesserit. Restare tibi videbatur *servorum* nomen, quò, quasi in portum, reiectus à ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modò ab hoc crimine resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quò tandem accusator, inopia argumentorum, confugerit? *EJUSMODI TEMPUS ERAT*, inquit, ut homines vulgò impunè occiderentur. quare tu hoc propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos judicio perfundere: accusare autem eos ipsos, à quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgò occidebantur? per quos? & à quibus? nonne cogitas, te à sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem ferè *sectores* fuisse collorum, & bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctisque concurrabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in praeda, & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter, iniquitatemque objicient: & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi *duces*, ac *principes* erant, huic crimini putabunt fore? qui non modò Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret, propterea quòd ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi fortè expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova objecit. quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet: ibi nos quoque ut in ipsa causa, parationes reperiet, quam putabat. Venio nunc eò, quòd me non cupiditas ducit, sed fides, nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem *cre-scere*: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit.

IS ENIM MIHI videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum, & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania. quaeramus, ubi malefium & est, & inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, ² certum crimen quàm multis suspicionibus coarguatur. tamen neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. & id erit signi, me invitum facere quod non prosequar longius, quàm salus hujus, & mea fides postulat. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio. At ego in T. Roscio reperio. tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam ad verfarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas *palmas* cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum, & sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad malefium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere. Hunc quaestorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: idèd, quòd tamen veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quàm ³ implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praestit huic quaestioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus: tamen facile me pateret, vel illo ipso acerrimo judice quaerente, vel apud *Cassianos* judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sext. Roscio dicere. In hac enim causa cum viderent, illos *amplissimam pecuniam possidere*, hunc in *summa mendicitate esse*; illud quidem non quaerent, cui bono fuisset: ⁴ sed eò perspicuum crimen, & suspicionem potius ad praedam adjungerent, quàm ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quaerenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat: atque *eo magis eluceat*, quo magis occultatur. Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo. Quàm sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere poterunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modò ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte ejus *divitia* venerint: an is, ad quem *mendicitas*: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori, judiciorumque insolentiam, non modò subfellia, verum etiam urbem ipsam reformidat: postremò, judices, id quod ad rem, mea sententia, maximè pertinet, utrum *inimicus* potius, an *filius*. Hæc tu, Eruci, tot, & tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo iactares? tempus, hercule, te citius, quàm oratio deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo: tamen nihil arrogo, ut te copiosius, quàm me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, ⁵ in grege annumerer. te pugna Cannensis accusatorem fat bonum

1. Meministine te, T. Rosci, recusare? Est à Victorina editione, cui proximè accedunt primæ memoriæ impressi, item mss. nostri 5 in quibus, Meministine T. Rosci recusi. vulgata, Meministis ne T. Roscium recusare. pro nostra facit locus similis infra cap. 41. pr.

2. Certum crimen. Lambinus putat legi posse, incertum; omnino; si contrarium volumus inducere ejus quod auctor tractat.

3. Implicatus ad severitatem. Nihil variant mss. nostri. Manutii legunt inclinatus. Gulielmus conjiciebat impacatus.

4. Sed eò perspicuum crimen, & suspicionem, &c. Non malè conjecit Puteanus, sed eò perspicuo. Hotomanus, sed & perspicuo, perperam.

5. In grege annumerer. Si standum est quatuor mss. legendum erit, in gregem annumerer.

num fecit. Multos cæfos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est omnem commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas à præliis vocabat: postremò Priamum ipsum, senem, Antistium: quem non modò *etæ*, sed etiam *leges pugnare prohibebant*. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, CANES IBI quàm plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verùm, ut sit, multa sæpe, *imprudenter imperatoribus* vis belli, ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat: erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si offusa *reipublica sempiterna* nox esset, ita ruebant in tenebris, quæ omniaque miscebant. à quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subfellia quoque esse combusta. nam & accusatores, & iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quòd ita vixerunt, ut testis omnem, si cuperent, interficere non possent. nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, iudicia fient. Verùm, ut cæpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: & ego, iudices, possum: sed in animo est, (quemadmodum antè dixi) leviter transire, ac tantummodò perstringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur, causas esse per multas, quæ istum impellerent. Videamus nunc, equa facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc queratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrùm *verisimilius* sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omninò non accesserit. Age, nunc cæteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius: & *homines impunè occidebantur*. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es. sin eos, quos, qui leviori nomine appellant, *percussores* vocant: quare, in cuius fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies: & quidquid tu contrà dixeris, id cum defensione nostra contendito. ita facillimè causa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, Quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse: verùm & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola, & rusticus. Non continuò, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profectò, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longè absum ab eiusmodi crimine. Per multa sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi *facultatem fuisse maleficii suscipiendi*: quæ non modò idcirco prætereò, quòd teipsum non libenter accuso: verùm eò magis etiam, quòd, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

34 Videmus nunc strictim, sicut cetera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ita aperta & manifesta sunt, ut medius fidius, iudices, invitus ea dicam. vereor enim, cuiusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videam voluisse servare, ut tibi omninò non pepercerim. Cùm hoc

vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod salva fide possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem *orus tui*. Tène, cùm ceteri focii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum præda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio verfarere, & federes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus *audacia* tua cognoscat, & *impudentia*. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens, & familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare? quòd, si nullum jam antè consilium de morte, ac de bonis ejus inierras, nullamque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minimè omnium pertinerebat. Sua sponte Mallius nuntiat. 4 Quid, quæso, ejus intererat? an, cùm Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? cujus rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eò rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primùm nuntiavit? Cùm Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent: cùm tot propinqui, cognatique optimè convenientes: qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret? Occisus est à cena rediens. nondum lucebat, cùm Ameriæ scitum est. Quid hic *incredibilis cursus*: quid hæc tanta celeritas, festinatioque significat? non quæro quis percussit. nihil est Glaucia, quòd metuas. non excutio te, siquid fortè ferri habuisti: non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, *cujus consilio occisus sit*, invenio: cuius manu sit percussus non laboro. Unum hoc fumo, quod mihi apertum tuum scelus, resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? quàm citò scivit? Fac audisse statim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coëgit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio querenda, aut conjectura capiendi sit? nonne vobis hæc, quæ audistis, *cernere oculos* videmini; iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quàm primùm nunciet? Quid erat, quòd Capitonem primùm scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus & decem fundis treis nobilissimos fundos eum video possidere. Audio prætereò, non hanc suspensionem nunc primùm in Capitonem conferri: 5 multas esse *infamias palmas*: hanc primam esse tamen lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem majorum, minore annis LX. de ponte in Tiberim dejecerit. quæ, si prodierit, atque adeò cùm prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. veniat modò: explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse: 6 & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, iudices! ò gravitatem dignam expectatione! ò vitam honestam, arque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium, *vestrum jusjurandum*

1. *Ad Servilium lacum.*] Explicat Hadr. Junius lib. 11. Animadversionum cap. 7.

2. *Denique Mamercos.*] Ita reperiri in solo Pal. oct. alii *Mammos*, quomodo editi antiquitus. reponit *Memmius Ursinus*.

3. *Cuiusmodi es T. Rosci, ne ita hunc videam voluisse servare.*] Est à Prisciano qui videatur libro XI. sed abest, *voluisse*; vulgata, *cuiusmodi es Rosci, &c.* Victorii: *cuiusque modi es Rosci*.

4. *Quid quæso ejus intererat.*] Avorum ævo cusi, & mss. nostri, *quasi*. Pal. vero primus distinguit: *Quid? quasi ejus intererat?* de quo dijudicent otiosiores.

5. *Multas esse infamias palmas.*] Olim cusi & mss. nostri *infamiae*. forte *infamias ejus palmas*.

6. *Et minitatum esse.*] Verustius editi, item Pal. nostri *meditatum*. S. Victoris *mentatum*.

dum accommodetis! Profectò non tam perspicuè istorum maleficia videremus, nisi ipsos, *cacos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia.* Alter ex ipsa cæca volucrum nuntium Ameriam ad socium, atque ad magistrum suum misit: ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem malefium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscio dicturus est. Quasi verò id nunc agatur, ¹ utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more majorum comparatum est, **UT IN MINIMIS** rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quàm versa & mutata in pejorem partem sint omnia. Cùm *de bonis, & de cæde* agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & scarius: hoc est, qui & illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emtor, atque possessor est: & eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quaeritur. Quid tu vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa sceleratè, multa audaciter, multa improbè fecisti: unum stultissimè, profectò tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit ² te istic sedere. **NEQUE ENIM ACCUSATORE** muto, neque teste quisquam utituro, qui de accusatoris subfello surgit. Huc accedit, quòd paullo occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid est, quòd ³ quisquam ex vobis audire desideret, cùm, quæ facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera ⁴ à nobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, iudices, quæ statim consecuta sunt.

³⁷ Ad Volaterras in castra L. Sullæ mors Sex. Roscii, quadri- duo, quo is occisus est, Chryfogono nuntiatur. Quaeritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chryfogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non norat hominem, aut rem. At què ei venit in mentem *prædia concupiscere hominis ignoti*, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cùm aliquid hujuscemodi auditis, iudices, continuò dicere, Necessè est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum. ii plerunque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, quòd suspicionem hanc puteris. Non enim ego ita disputabo: **VIRISIMILE EST**, Roscios istam rem ad Chryfogonum derulisse. erat enim eis cum Chryfogono jam antea amicitia. nam cùm multos veteres à majoribus Roscii patronos, hospitesque haberent, omnes eos colere, atque observare destiterunt, ac se in Chryfogoni fidem, & clientelam contulerunt. Hæc possum omnia verè dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est. ipsos certò scio non negare, ad hæc bona Chryfogonum accessisse *impulsu suo*. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit? **Qui** sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chryfogonus dederit? duo Roscii? Num quisnam præterea? nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chryfogono, qui ab eo *partem prædæ* tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chryfogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna, Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam à Chryfogono tantis præmiis donabantur?

Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his *gratias agi*? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capito dantur? cur, quæ reliqua sunt iste Roscius omnia cum Chryfogono communiare possidet? nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chryfogonum, re cognita, concessisse? Venit in decem-primis legatus in castra Capito. totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse *officium*, nullum *ius* tam sanctum, atque integrum, quod non ejus scelus, atque perfidia violarit, & imminuerit: virum optimum esse eum judicatote. Impedimento est, quo minus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia, & voluntatem Chryfogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur. ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum. illum acuere: hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret: hisce insidiosè spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, *horum consilia illi enuntiare*: cum illo partem suam depacisci: ⁵ hisce aliqua fretus hora semper omnes aditus, ad Sullam intercludere. Postremò isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, *pro re certa spem falsam domum retulerunt*. In privatis rebus **SICQUI REM MANDATAM** non modò malitiosius gessisset, sui quaestus, aut commodi causa, verum etiam negligentius: eum majores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quàm furti. credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria, *fides amicorum*, supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium: & quantum in ipso est, *disturbat vitam societatem*. Non enim possumus omnia per nos agere. alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitia comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officiis, & obstat? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minimè videtur grave tuis, qui minimè ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quòd duas res sanctissimas violat, *amicitiam, & fidem*. nam neque mandat quisquam ferè, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. **PERDITISSIMI** est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cùm is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt, atque ⁶ concreditæ, * * ignominia mortuum affecerit; is inter honestos homines, ⁷ atque adedò inter vivos numerabitur? In minimis, privatisque rebus *etiam negligentia* in crimen mandati, ⁸ iudiciumque infamia revocatur, si propterea quòd, si rectè fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publicè gesta, atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum læserit, sed perfidia *legationis* ipsius cæremoniam polluerit, maculaque affecerit: qua is tandem

1. *Utrum is quod dixerit.*] Est à nostris libris tribus. vulgati, id quod.

2. *Te istic sedere.*] Est à conjectura Hotomani. vulgata prius, te iste credere: neque secus mss. nostri.

3. *Quisquam ex vobis audire.*] Lambinus ex nobis: præter mss. nostros; è quibus tamen Pal. pr. *quisquam vestrum audire*.

4. *A nobis contra vosmetipsos.*] Sic exemplar S. Victoris. nam Pall. à vobis. quomodo & cusi omnes antè Lambinum. Gulielmius libenter removisset litteram a. ut fieret, *vobis videamini*.

5. *Hiscæ aliqua fretus hora.*] Victorii mss. item Pall. *fretus hora*. S. Victoris *fretum ora*. inde lego, *removam, procrastinationem, aut simile quid*. finxit Hotomanus *fretus aura*.

6. *Concreditæ * * ignominia mortuum affecerit.*] Mss. hæc continent, tanquam nihil desit; cum videatur requiri alterum membrum.

7. *Atque adeo inter vivos.*] Conjeciebat Hotomanus, *vivos*. ego *justos*. sed aliud quid adhuc latet.

8. *Judiciumque infamia revocatur.*] Sic vet. edd. sic plerorumque mss. etiam Pal. pr. nam ceteri nostri *judiciumque in fama*. Paulus Manutius malebat *judiciumque infamie*. Lambinus admisit, *judiciumque infamie*; tanquam conjecturam certissimam. Gulielmius divinabat, *judiciumque in familiare vocatur*, hoc est ad arbitrium. Cl. Puteanus levi traiectione ac mutatione reponebat; *negligentia mandati in crimine iudiciumque infamie vocatur*.

tandem pœna afficietur? aut quo iudicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chryfogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, siquid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset: nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem arriueret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multò gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus à decurionibus publicè Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paullum nescio quid in rem suam convertit; sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est: voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit. Videte jam porrò cetera, iudices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus *socium fallere, turpissimum est*, æqueque turpe, atque illud, de quo antè dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillimè præcaventur. TECTI ESSE AD ALIENOS possumus: intimi multa apertiora videant, necesse est. socium verò cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. Rectè igitur majores eum, qui *socium fessellisset, in virorum bonorum numero non putarari haberi oportere*. At verò T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fessellit (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verùm novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude & perfidia fessellit. qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt: socium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias *parum putantur cauti*, providique fuisse. Iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga: qui primò sociorum consilia adversariis coit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est, *præmiis sceleris, ornatus*. In ejusmodi vita, iudices, in his tot, tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo iudicium est, reperietis. Etenim quærere ita debetis: ubi multa avarè, multa audaciter, multa improbè, multa perfidiosè facta videtis, ibi *scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote*. Tametsi hoc quidem minimè latet, quod ita promptum, & propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur: verùm ex hoc etiam, ¹ si quod illorum fortè dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæso, iudices? num aut ille lanista omnino jam ² à gladiis recessisse videtur: aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam fidem magistris cognovistis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, sæpe numero postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem. tu semper, T. Rosci, recusasti. quæro abs te, si ne, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, talesque à populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non *æquum putaret*. Postulabant autem pro homine miserimo, atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porrò abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio

confiterere. Quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob causam recusaris. Cum occidit Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. ³ quòd à vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, *suspiciosum est*. quòd verò apud vos ipsos in honore tanto sunt, profectò necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. *In dominos quæri de servis iniquum est*. Anne quæritur? Sex. enim Roscius reus est. Neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chryfogono sunt. Ita credo: litteris eorum, & urbanitate Chryfogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum, atque *omnium artium puerulos*, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pænd operarios, ex Amerina disciplina patrisfamilie rusticani. Non est ita profectò, iudices: ⁴ non est verisimile, ut Chryfogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognovite eorum, & fidem. est quiddam, quod occultatur. quod quo studiosius ab ipsis opprimitur, & absconditur, *eo magis eminet, & apparet*. Quid igitur? Chryfogonus sui maleficii occultandi causa quæstionem de his haberi non vult? minimè, iudices. non in omnibus arbitror omnia convenire. Ego in Chryfogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primùm in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen: cuius tota argumentatio permixta Erucio est: & in audaciam, cuius partes Roscii impostæ sunt. quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Rosciorum esse debet. nimiam gratiam, potentiamque Chryfogoni, dicimus & nobis ob stare, & perferri nullo modo posse: & à vobis, quoniam potestas data est, non modò infirmari, verùm etiam vindicari oportere. Ego sic existimo: qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profectò, tametsi verbo non audeat, tamen *re ipsa de maleficio suo confiteri*. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quàm causa postulare, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multæ res afferri possunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verùm ego, quod invitus, ac necessarius factus, neque diu, neque diligerent facere possum. quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, iudices, attingi: quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingeniis, conjecturæque committo. Venio nunc ad illud *nomen aureum* Chry- ⁴³ fogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, iudices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo. sin autem dico; vereor, ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque plures læsos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim causa nova profectò, & singularis est. Bonorum Sex. Roscii emtor est Chryfogonus. Primùm hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, iudices, ut id dicam esse *indignum, hominis innocentis bona venisse*. Si enim hæc audierunt, ac liberè dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimùm conqueramur. Verùm hoc ego quæro, qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia, (non enim novi, nec scio) verùm ista ipsa lege, bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, **UT EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT**: quo in numero Sex. Roscius non est: **AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRÆSIDIIS OCCISI SUNT.** Dum

1. Si quod illorum forte dubitabitur.] Mss. nostri, editionesque antiquæ, si quod de illorum. forsitan, si quo de illorum. Gulielmus; quod tamen dudum displicuerat Hotomano.

2. A gladiis recessisse videtur.] Iidem libri omnes, item cusi præside Victorio, à gladiatore cessisse, vel recessisse.

3. Quod à vobis hoc pugnari video.] Mss. nostri & avorum sæculo ortæ edd. à vobis oppugnari.

4. Non est verisimile, ut Chryfogonus horum, &c.] Lambinus abjecit, verisimile, ceu spurium, contra libros sanè scriptos cussosque.

Dum præsidia ulla fuerunt, in Sullæ præsi-
diis fuit, postea-
quàm ab armis recesserunt: in summo otio rediens à cena,
Romæ occisus est. Si lege: bona quoque, lege venisse fateor.
fin autem constat contra omnes non modò veteres leges,
verùm etiam novas, occisum esse: bona quo jure, aut quo
44 modo, aut qua lege venierint, quæro. In quem hoc dicam,
quæris, Eruci? non in eum, quem vis, & putas. nam
Sullam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus
omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryfogonum fecisse
dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse
fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut
hæc de rebus à legatis Amerinorum doceri L. Sullam pas-
sus non sit. Denique etiam illud suspicor, omninò hæc
bona non venisse: id quod postea, si per vos, judices, lic-
itum erit, aperietur. Opinor enim esse in lege quam ad
diem proscriptiones, venditionesque fiant: ¹ nimirum KA-
LENDAS JUNIAS. Aliquot post mensis & homo occisus est,
& bona venisse dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas
publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facietis
eludimur, quàm putamus: aut, si redierunt, tabulæ pub-
licæ corruptæ aliqua ratione sunt. Nam lege quidem, bo-
na venire non potuisse constat. Intellego, me ante tempus,
judices, hæc scrutari, & propemodum errare, qui, cum
capiti Sex. Roscii mederi debeam, *reduviam curem*. Non
enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commo-
di ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hæc indi-
gna suspicione, & ficto crimine liberatus sit. Verùm quæ-
ro à vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiat-
tis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro
Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna, & intolerabilia
videntur, quæque *ad omnes, nisi providemus*, arbitror per-
tinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronun-
tatio. Quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertineant,
& quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus
sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego
hæc à Chryfogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæ-
45 ro. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde,
quare hominis ejus, qui neque proscripius, ² neque apud
adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos
lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem ve-
nierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo
venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti ne-
quam, & improbi facere, *in patronum suum voluerit confer-
re*; nihil egerit. nemo est enim, qui nesciat, propter ma-
gnitudinem rerum multa multos [³ partim connivente]
partim imprudente L. Sulla commississe. Placet igitur in his
rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices:
sed necesse est. Etenim si JUPITER OPTIMUS maximus,
cujus nutu, & arbitrio cælum, terra, mariaque reguntur,
sæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempesta-
tibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus
nocuit, urbeis delevit, fruges perdidit: quorum ⁴ nihil
pernicii causa, divino consilio, sed *vi ipsa, & magnitudi-
ne rerum*, factum putamus: at contra, commoda, quibus
utimur: lucemque, qua fruimur: spiritumque, quem ducimus,
ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid
miramur, L. Sullam, cum solus remp. regeret, orbemque
terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis
receperat, legibus confirmaret, *aliqua animadvertere non po-
tuisse?* nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non
possit, si id mens humana adepta non sit. Verùm, ut hæc
missa faciam, quæ jam facta sunt: ex iis, quæ nunc maxi-
mè fiunt, nonne quisvis potest intelligere, omnium archi-

rectum, & machinatorem unum esse Chryfogonum, qui
Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cu-
jus honoris causa accusare se dixit Erucius?

DESUNT NON PAUCA.

aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in ⁴⁶
Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire
nuntium possunt. alter tibi descendit de palatio, & ædibus
suis: habet *animi relaxandi causa rus amœnum*, & suburba-
num, plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi
præclarum, & propinquum: domus referta vasis Corinthiis,
& Deliacis, in quibus est ⁵ authepsa illa, quam tanto pre-
tium nuper mercatus est, ⁶ ut, qui prætereuntes pretium
enumerari audiebant, *fundum venire arbitrantur*. Quid
præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum
tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum pu-
tatis esse? tantum scilicet, quantum è multis, splendidis-
que familiis in turba, & rapinis coacervari una in domo po-
tuit. Familiam verò quantam, & quam variis cum artificijs
habeat, quid ego dicam? Mitto hæc arteis vulgaris, co-
quos, pistores, lecticarios. *animi & aurium causa* tot ho-
mines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum,
& tibiurum, nocturnisque conviviis tota vicinitas perfo-
net. In hac vita, judices, quos sumtus quotidianos, quas
effusiones fieri putatis? quæ verò convivia? honesta, credo,
in ejusmodi domo: si domus hæc habenda est potius, quàm
officina nequitia, & diversorium flagitiorum omnium. Ipse
verò quemadmodum composito, & delibuto capillo passim,
per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis,
judices: ut omneis despiciat, *hominem præ se neminem putet*,
ut se solum beatum, solum potentem putet. Quæ verò effi-
ciat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, ju-
dices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis
victoriamque voluisse lædere: tametsi meo jure possum, si
quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim
vereor, ne quis alienum me animum habuisse à causa no-
bilitatis existimet. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa ⁴⁷
tenui infirmaque parte, posteaquàm id, quod maximè volui,
fieri non potuit, *ut componeretur*: id maximè defen-
disse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui
non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine
contendere? quo in certamine perditus civis erat, non se ad
eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & forte
auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse; & suum cuique
honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehe-
menterque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio
populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ,
gesta esse intellego. Quòd animadvertum est in eos, qui
contrà omni ratione pugnarunt: non deo reprehendere.
quòd viris fortibus, quorum opera eximia in rebus geren-
dis existit, *honor habitus est*; laudo. quæ ut fierent, idcirco
pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse
confiteor. Sin autem id actum est, & idcirco arma sumta
sunt, ut homines postremi, pecuniis alienis locupletarentur,
& in fortunas uniuscujusque impetum facerent, & id
non modò re prohibere non licet: sed ne verbis quidem vi-
tuperare: tum verò in isto bello non recreatus, neque resti-
tutus, sed *subactus oppressusque* populus Romanus est. Ve-
rùm longè aliter est. nihil horum est, judices. non modò
non lædatur causa nobilitatis, si istis hominibus resistit:
verùm etiam ornabitur. Etenim qui hæc vituperare volunt, ⁴⁸
Chryfogonum tantum posse querunt: qui laudare volunt,
con-

1. Nimirum Kalendas Junias.] Ita mss. nostri editionesque pri-
mæ. posteriores, nimirum ad Kal. non necessario.

2. Neque apud adversarios occisus, neque proscripius est.] Illud ne-
que proscripius, abest nostris codd. & edd. vet. nescio an existiterit
in Ursinians. loquitur enim ambigüe.

3. Partim connivente.] Binæ hæc voces non sunt in mss. nostris aut
edd. veteribus. & non videntur auctoris.

4. Nihil, pernicii causa.] Sic ingerunt Critici, è Gellii libro ix.

cap. 14. vetuste tamen cusi & mss. nostri perniciæ, non etiam malè.

5. Authepsa illa.] Sic omnes libri; denique verbum restituendum,
ex mss. Palatinis, Lampridii Helagabalo cap. 19. *Primum
deinde authepsas argenteas habuit.*

6. Ut qui prætereuntes pretium enumerari, &c.] Pal. pr. ut quidam
prætereuntes qui id pretium enumerari. S. Victoris, ut qui prætereuntes
quid præconum numerare. forte, ut quidam prætereuntes qui id præconi
adnumerari.

concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, **VELLEM QUIDEM LICERET**: **HOC DIXISSEM**: **Dicas licet**. **HOC FECISSEM**: **Facias licet**: nemo prohibet. **HOC DECREVISSEM**: **Decerne**, modè rectè: omnes approbabit. **HOC JUDICASSEM**: **Laudabunt omnes**, si rectè & ordine judicaris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio, auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt: in perpetuum poterunt obtinere. sin has cædeis, & rapinas, & hos tantos, tamque profusos sumtus aut facient, aut approbabit: nolo in eos gravius quidquam, ne omnis quidem causa dicere: unum hoc dico: *nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt: ut hominibus, in quibus hæc erunt, ornata sua concedant necesse est.* Quapropter desinant aliquando dicere, malè aliquem locutum esse; si quis verè, ac liberè locutus sit: desinant suam causam cum Chryfogono communicare: desinant, si ille læsus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant ne turpe, miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, *ser vi* nequissimi dominationem ferre possè. Quæ quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea verfabatur: nunc verò ¹ quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. ad fidem, ad jusjurandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum propè in civitate sincerum, sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid possè Chryfogonus? hic etiam potens esse vult: ò rem miseram, atque acerbam! Neque mehercules hoc indignè fero, quod verear, ne quid possit: verum quod *ausus* est, ² quod *speravit*, sese apud tales viros aliquid ad perniciem esse innocentis, id ipsum queror. Idcirco ³ experrecta nobilitas, armis, atque ferro recuperauit, ut ad libidinem suam liberti, *servulique nobilitum*, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis senserim. tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria nobilium *ornamento, atque emolumento reipublicæ, populoque Romano* debet esse: tum verò optimo, & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & causam lædi putet, cum Chryfogonus vituperetur: is causam ignorat: se ipsum propè non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chryfogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur. Verum hæc omnis oratio (ut jam antè dixi) mea est: qua me uti resp. & dolor meus, & istorum injuria coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, *more, lege, jure gentium facta*: culpa liberatus, & crimine nefario solutus cupit à vobis discedere. Si hæc indigna suspitione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. rogat, oratque te, Chryfogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quod ipse tectus erat, ⁴ anulumque de digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præter-

ea quidquam exceptit: ut sibi per te liceat innocenti amicos rum opibus ⁵ vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides: ego aliena misericordia vivo: concedo: & quod *animus aquus est*, & quia necesse est. mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? *si spoliatorum causa* vis hominem occidere, spoliasti. Quid queris amplius? Si inimicitiarum: quæ sunt tibi inimicitia cum eo, cujus ante prædia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? Sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, nequando, *liberis proscriptorum bona patria reddantur*? ⁶ Facis injuriam, Chryfogone, si majorem spem emtionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit. Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ⁷ ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera, immanisque natura? **QUIS UMQUAM PRÆDO** fuit tam nefarius: quis pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil possè, nihil umquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides: quem tu è patrimonio, tamquam è naufragio, nudum expulisti. Quasi verò nescias, hunc & alii, & vestiri è Cæcilia, Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina: quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet: tamen, cum esset mulier, virtute perfectit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non *minora illius ornamenta ex sua laude redderet.* An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris ejus hospitibus, & gratia, vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent liberè defendere: satis copiosè defenderetur. sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quod ⁸ *summa resp. in hujus periculo tentatur*, hæc omnes vindicarent: consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sanè, ut molestè ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transiguntur. fori, iudicique rationem Messalla, ut videtis, iudices, suscepit. qui si jam satis ætatis, atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est ætas, & pudor, qui *ornat ætatem*: causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere intelligebat. ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia, perfectit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus seëtorum, sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent:

1. *Quam viam munitet, quod iter affectet.*] Sic mss. & antiquitas cusi. recentius, *quo iter*, videntur esse verba alicujus poëte. nam pedes aperte apparent Trochæici versus,

*Quam viam
munitet, quod iter affectet.*

2. *Quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis.*] Vox posse restat solum in Pal. pr. hoc posita, *viros posse aliquid ad perniciem*. at enim ceteri duo, item S. Victoris, nec non exolete, eam non agnoscent. & poterat abesse, dummodo & sese mutaretur in ipse.

3. *Experrecta nobilitas.*] Mss. nostri & olim editi *experrecta nobil.*

4. *Anulumque de digito suum tibi tradidit.*] Ausus sum sequi Paul-

lum & Aldum Manutios, admittam conjecturam Lambini; quod è vulgata nihil boni succi exprimerem. nam *os præbere*, parasitorum tantum, aut eorum quos non nomino.

5. *Vitam in egestate degere.*] S. Victoris liber, Pal. prim. & tert. *egestatem*, quod Gulielmo displicebat.

6. *Facis injuriam Chryfogone.*] Male heic voces transponit Lambinus. non est formula leniter objurgantis peccantem.

7. *Ne monumenti quidem causa reservavit.*] S. Viët. cod. *causa dare servavit*, quod & in Pal. oct. nam tert. *clare servavit*. pr. *clam servavit*.

8. *Summa resp. in hujus periculo tentatur.*] Reduxi quod erat in scriptis nostris & edd. annorum centum & triginta. vulgata enim *exinde reipubl.*

derent: qui injuriæ resisterent: qui, *quantum possent*, ¹ in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: & respublica ex illis, & ipsi ex invidia minus laborarent. Verum si à Chryfogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut cum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat: si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum per fugium, judices, una spes reliqua est Sex. ² Roscio, eadem, quæ reip. vestra pristina bonitas, & misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republ. versata est, vestros quoque acce animos (id quod fieri profectò non potest) duriores, acerbioresque reddidit: actum est, judices: *interferas satius est atatem degere, quam in hac tanta immanitate versari.* Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac ficarii jugulare non potuissent? Solent hoc *boni imperatores* facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quò fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improvviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiant eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores *CONSILIUM PUBLICUM* vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. An verò, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficiam pertineat, cum videatis in altera parte

sectorem, inimicum, ficarium, eundemque accusatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modò culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hinc aliud videtis ob stare Roscio, nisi quòd patris bona venierunt? Quòd si id vos suscipitis, ⁴ & eadem in re operam vestram profitemini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, judices, ne nova, & multo crudelior per vos *proscriptio* instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, *publico consilio* factum videretur. Hanc verò, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio, à vobis rejicitis, & aspernabimini, videre, per deos immortales, quem in locum republ. perventuram putetis. Homines sapientis, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maximè respubl. laborat, iis maximè mederi convenit. Vestrum nemo est quin intelligat, populum Romanum, qui *quondam in hostes lenissimus* existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices, hanc pati nolite diutius in hac republ. versari: quæ non modò id habet in se mali, quòd tot civis atrocissimè sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam *consuetudine incommodorum*. Nam CUM OMNIBUS horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

M. TULLII CICERONIS

PRO

Q. ROSCIO COMOEDO,

ORATIO TERTIA.

Multa, quæ desunt, quærenda.

1 malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet vir optimus, & singulari fide ¹ præditus, qui suo iudicio, tabulis suis, testibus uti conatur. Solent ferè dicere qui per tabulas ² hominis honesti pecuniam expensam tulerunt: *Egone talem virum corrumpere potui, ne mea causa falsum in codicem referret?* Exspecto, quam mox Chærea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidie, & hos digitos meos impellere potui, ut ³ falsum perscriberent nomen? Quòd si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit. Cur potius ⁴ illius, quam hujus, credetur? Scripsisset ille, si non

jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum TURPÈ est scribere, quod non debeat: sic improbum est, non referre, quod debeas. æquè enim tabulæ condemnantur ejus, qui verum non retulit: & ejus, qui falsum perscripsit. Sed ego copia, & facultate causæ confusus, vide quòd progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti, & expensi proferat suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quòd minùs secundum illum judicetis, non recuso. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius, profer. quod tibi fuerit

1. In salute alterius.] Annotarat Gulielmius, non negligendam S. Victoris scripturam in salutem, & sic quoque Pal. pr.

2. Roscio eadem que Reip. vestra &c.] Nescio an sequi possim lectionem Pall. & olim euforum Roscio, eademque Reip. vestra &c.

3. In republica versata est.] Ibidem codd. item Pal. tert. & editi

1. Præditus, in suo iudicio.] Hæc est lectio Palatini, & editionum veterum, invenitque in suis scriptis Hotomanus. vulgata, præditus, qui quo iudicio.

2. Hominis honesti pecuniam, &c.] Locus non sanus; nam Palatini,

olim, in rem. versata. quod arbitrabatur Gulielmius dictum, ut versum in rem. Ursini liber in rep. grassata.

4. Et eadem in re operam vestram.] Sic quidem editi. sed mss. nostri, aut eadem re, aut eandem rem. unde facit Gulielmius, & eam ad rem.

homines pecuniam. edd. vett. homines citi pecuniam.

3. Falsum perscriberent nomen.] Ibidem libri, perscriberem.

4. Illius quam hujus credetur? scripsisset ille, si non &c.] Ibidem, crederetur scripsisset? ille si &c. Lamb. interposuit, hujus tabulis credetur?

fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. ¹ Paullo ante à M. Perpenna, P. Saturii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, solius flagitamus, & quo minus secundum eas lis detur, non recusamus. Quid ita non proferis? non conficit tabulas? Immo diligentissimè. Non refert parva nomina in codices? Immo omneis summas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S. CCCIOOO sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S. CCCIOOO in codice accepti & expensis non sunt? Prò dii immortales! esse quemquam ² tanta audacia prædicum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? **QUOD** ² **SINI** probare non possit, id persuadere alteri conetur? Nimiùm citò ait me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice accepti, & expensis relatum confitetur: sed in adversariis patère contendit. Usque eone te diligis, & magnificè circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis petas? suum codicem testis loco recitare, *arrogantia est*. suarum percriptionum, & liturarum adversaria proferre non *amentia est*? Quòd si eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adversaria, quam tabulæ: quid attinet codicem instituire? conscribere? ordinem conservare? memoriæ tradere litterarum vetustatem? Sed si, quòd *adversariis nihil credimus*, idcirco codicem scribere instituimus: quod etiam *apud omnes* leve, & infirmum est, id *apud judicem* grave, & sanctum esse ducetur? Quid est, quòd negligentè scribamus adversaria? quid est, quòd diligentè conficiamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ sunt æternæ: hæc delentur statim, illæ servantur sanctè: hæc parvi temporis memoriæ, illæ perpetuæ existimationis fidem & religionem amplectuntur: ³ hæc sunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit. Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adversariis pecuniam petere non audes. Ego, quæ *clara sunt consuetudine*, diutius dicere non debeo: illud verò, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quàm pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat exemplò, non habet. Sunt duo menses jam, dices. Tamen ⁵ in codicem acceptum & expensum referri debuit. *Amplius sunt sex menses*. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, cum omnes, qui tabulas conficiant, menstruas penè rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis jacere pateris. Utrum cetera nomina in codicem accepti & expensis digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cum cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat *in primis magnum*, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adversariis scriptum habebas? Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse

mihî satisfacere non possum, nisi à C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor. difficile est, quod polliceor. nisi eundem & *adversarium*, & *testem* habuerit Roscius, nolo vincat. **Pe-** ⁴ **cunia** tibi debebatur certa, quæ nunc petitur per judicem: in qua legitimæ partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S. nummo petisti, quàm tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quòd aliud est iudicium, aliud arbitrium. **Judicium** est pecuniæ certæ: **ARBITRIUM** incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex. ⁶ **SI PARET** H-S. **IOOO DARI OPORTERE**. Hic, nisi planum facit, H-S. **IOOO**. ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, ⁷ **QUANTUM ÆQUIUS, ET MELIUS, ID DARI**. Ille tamen confitetur plus se petere, quàm debeat: sed satis, superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causæ confidit: alter diffidit. Quæ cum ita sint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S. **IOOO** de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumferis, quantum æquius & melius sit, dari, repromittive, si parèret. Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. ⁸ Jam utinam adesset in iudicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum, & iudicem sumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? **QUIS UMQUAM** ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? nemo. quantum enim æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti. Ceteri cum ad iudicem *causam labefactari* animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus. qui cum ⁹ de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sum sit: iudicavit, sibi pecuniam non deberi. Jam duæ partes causæ sunt confectæ: ¹⁰ adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. reliquum est, ut stipulam se esse dicat. præterea enim, quemadmodum *certam pecuniam* petere possit, non reperio. Stipulatus es? ubi? ⁵ quo die? quo tempore? quo præsentè? quis spondidisse me dicit? nemo. Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei & diligentiam meam, satis causæ & controversiæ, satis formulæ, & sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar, cur secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Hæc pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur. expensam latam non esse, codices Fannii confirmant. stipulatam non esse *taciturnitas testium* concedit. Quid ergo est? ¹¹ quod & reus is est, cui & *pecunia levissima*, & *existimatio sanctissima* fuit semper: & iudex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quàm secundum nos iudicare velimus: advocatio ea est, quam

1. Paullo ante M. Perpenna P. Saturii tabulas.] fidem, Paullo ante M. Perpenna, P. Saturii &c. quod placebat Turnebo libro XXI. cap. 36. Hotomanus annotavit tale quid reponendum, Paullo ante, M. Pifo, M. Perpenna, argentarii tabulas pose.

2. Tanta audacia prædicum.] Gulielmius putabat vocem postremam ex adnotamento Scholiastis. is ad hanc orationem nullum habuit librum manu scriptum: ego unum tantum.

3. Hæc sunt dejecta.] Forsan dejecta, annotatum Gulielmio. Dubitat Hotomanus num scribendum sit *disjecta*, illa in ordinem confectæ.

4. Auctoritate ornatus.] Deleri posse illud *ornatus* putabat Gulielmius, librarii scilicet adnotamentum.

5. In codicem acceptum & expensum referri debuit.] Pal. non agnoscit verbum *referri*. ejus loco est in editione veterrima *esse*: unde fieri commodè queat, *acceptum & expensum esse debuit*, ut & conjecerit Gulielmius noster. hodie sere legitur, *in cod. accepti & expensis referri debuit*. quod est conjectura Hotomani, item Turnebi.

6. Si paret H-S IOOO dari oportere, &c.] Quod repræsentavimus,

est quasi lectio communis; sicque laudavit Briffonius libro v. de Formulis. sed longè ab his abit editio vetus, item Palatinus noster. *Si peteret H-S IOOO dari. Hic nisi &c. quanto æquius melius, id clarior.* at Manutii præferunt, *Si paret H-S IOOO deberi. Hic nisi &c. quantum æquius melius sit dari.*

7. Quantum æquius & melius.] Pal. & ed. antiqua, quanto. moxque eadem *pejeret*, pro quo Victoriana *peteret*. Manutiana *pateret*. nostra *pareret*.

8. Jam utinam adesset.] Pal. & ed. vetus, *Nam utinam*. Adsentior Turnebo delendam illam syllabam arbitranti.

9. De hac pecunia, de tabularum fide.] Non repetitur illud *de*, in Pal. & vet. ed. meo animo bene.

10. Adnumerasse sese negat.] Ita nunc omnes ferè excusi; quod manavit à conjectura Joach. Camerarii. priores enim *aditerasse*, ut & Pal. noster.

11. Quod & reus is est.] Est ab editione veteri Rob. Stephani, *recepitque* & Lambinus & Manutius. antea cusi, & Pal. *quod & res ejus est*.

quam propter eximium splendorem, ut iudicem unum videri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa & comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad iudicem, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoriæ, hæc bonæ existimationis causa, comparata.

6 Pecuniam petis, Fanni, à Roscio: quam? dic audacter, & aperte. Utrum quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ ex liberalitate huius promissa sit, & ostentata? quorum alterum est gravius, & odiosius: alterum, levius & facilius. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata iudicia summæ existimationis, & pænedicam capitis, tria hæc sunt, fiducia, tutela, societatis. **ÆQUE ENIM PERFIDIOSUM ET NEFARIUM EST**, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & socium fallere, qui se in negotio conjunxit. Quæ cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit, & sefellerit, consideremus. dabit enim nobis jam tacite *vita affectu* in alterutram partem firmum & grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? **NONNE, UT IGNIS IN AQUAM** coniectus, continuo restinguitur, & refrigeratur: sic reservens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collatum, statim concidit, & extinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic hæere peccatum? qui mediis fidiis (audacter dico) plus fidei, quàm artis: plus veritatis, quàm disciplinæ possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quàm histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium, ut dignissimus sit curia propter *abstinentiam*. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne quotiescunque in causa in nomen huius incidisti, toties hunc & *virum bonum* esse dixisti, & *honoris causa appellasti*? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit. Qua in re mihi ridiculè es visus esse inconstans, qui eundem & læderes, & laudares: & virum optimum, & hominem improbissimum esse dices. eundem tu & honoris causa appellabas, & virum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor *laudem veritati* tribuebas, *crimen gratia* concedebas: de hoc, ut existimabas, prædicabas: Chæream arbitrau causam agebas. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus, animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. Verum tamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, qui nosis, *vitam inter se utriusque conferte*: qui non nosis, faciem utriusque considerate. nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, clere malitiam, & clamitare calli-

ditatem videntur? nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (siquam conjecturam affert hominibus *tacta corporis figura*) ex fraude, fallaciis, mendaciis constaret torus videtur? qui idcirco capite, & superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur. cuius personam præclare Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum & perjurissimum lenonem cum agit, agit Chæream, persona illa lutulenta, impura, invisas in huius moribus, natura, vitæque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude & malitia existimavit, & nihil videtur: nisi fortè, quod præclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. Quamobrem etiam, atque etiam considera, C. Pifo, quis quem fraudasse dicatur. *Roscium Fannium*. Quid est hoc, probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est, quemadmodum si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur, & Fannium per malitiam fecisse, & Roscium per imprudentiam deceptum esse. sic cum Roscius 8 Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, & Roscium quidquam per avaritiam appetisse, & Fannium quidquam per se *bonitate amisisse*. Principia sunt huiusmodi. spectemus reliqua. H-S 1000 Qu. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Sarurius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H-S 1000. Video: sed tamen cur ipsa H-S 1000 tam vehementer concupierit, quæro. nam tibi, M. Perpenna, C. Pifo, 7 certè tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus erat? Immo etiam, *antèquam locuples, semper liberalissimus*, munificentissimusque fuit. Pro deum, hominumque fidem! 8 qui H-S. 600000 600000 600000 quæstus facere noluit (nam certè H-S 600000 600000 600000 merere & potuit, & debuit, si potest Dionysia H-S 600000 600000 merere) is per summam fraudem, & malitiam, & perfidiam H-S. 1000 appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honesta, hæc sordida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria, hæc in causa, & in iudicio collocata. Decem his annis proximis H-S sexagies honestissime consequi potuit: noluit. *laborem quæstus recepit; quæstum laboris rejecit*. populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire jam pridem destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? 9 & si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore & gestum, & animam ageres? Dic nunc te 10 ab Roscio H-S 1000 circumscriptum esse, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter *inertiam laboris*, sed propter *magnificentiam liberalitatis* repudiavit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certè scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, publicæ à prætoribus formulæ, ad quas *privata lis* accommodatur. Quæ cum ita sint, 11. cur 9 non

1. Sic reservens falsum crimen.] Forfan reservens, annotavit Gulielmus. Lambinus illud reservens totum omisit, quod tamen in omnium libris.

2. Plus veritatis quàm disciplinæ.] Idem Gulielmus conjiciebat, plus severitatis; non necessariò.

3. Purior, pudentior, humanior, &c.] Sic vet. edd. & Pal. Lambinus prudentior. Brutus omisit totam vocem, credo quod non assequeretur ejus vim.

4. Qui nosis, vitam &c.] Conjicit Hotomanus, qui utrumque nosis, quod ceu genuinum statim arripuit Aldus Nepos; præter libros atque rationem.

5. Nihil videtur.] Deesse putabat, cause, aut simile quid, Gulielmus. Edd. vet. & Pal. habent, mihi videtur. Turnebus reponerat è libris non mihi videtur.

6. Quidquam per se bonitate amisisse.] Lambinus & Aldus Nepos, per suam bonitatem. non à libris tamen, sed conjectura Hotomani, aut Turnebi.

7. Certè tanti non fuissent.] Ita requirit sententia, placebatque Turnebo lib. xxix. cap. 36. ut & mox fuerint. vulgati tamen omnes & Pal. fuisset, item fuerit, quod etiam habet quo fe tueatur.

8. Qui H-S 600000 600000 600000 quæstus, &c.] Budæus libro III. de Assè, quod invenisset in retrò vulgatis, qui H-S 600000 600000 600000, legendum putabat, 600000. & tanquam ea littera facile degenerare queat in III. & verum est. sed ego in mss. nostris, item antiquis cisis, nunquam reperi numerum centenarios inverfos, neque adeo I in medio lunularum illarum, sed semper expressum per L & I.

9. Et si hos quæstus recipere.] Est item à Turnebo. nam Pal. & edd. vet. sed si hos quæstus recipere. Lambinus, rescicere.

10. Ab Roscio H-S 1000] Heic quoque habet & Pal. & ed. vet. ab Roscio H-S LIII; ut & capite decimo infra.

11. Cur ad arbitrium pro socio, &c.] Ita & Pal. noster, & antiquior editio. nam mediæ ætatis, arbitrium. vide Turneb. lib. xxix. cap. 36.

non arbitrum pro socio adegeris Qu. Roscium, quare. Formulam non noras? Notissima erat. Iudicio gravi experiri volebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane verò? quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de ea re proprium erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tamen si jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactiōnem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. non petiit. Dic pactiōnem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quare, quare sit absolutus. quod erat summa innocentia, & integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultrò Roscii: satisfecisti: quod temere commisisses, in iudicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret: te futurum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. iudici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis, ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactiōnem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causā, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum. Cuius rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Satorius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, & dissolutus, & bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto. Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Satorius, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S 1000. ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S 000000. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim ætis: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus H-S 000000. O societatem captiosam, & indignam! ubi alter, H-S 1000. alter 000000. quod sit, in societatem affert: nisi idcirco molestè pateris, quod H-S 1000. tu ex arca proferebas, H-S 000000. ex disciplina, & artificio Roscius promebat. Quam enim rem, & expectationem, quod studium, & quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus: qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique huius nomen audierant, illum eruditum, & perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa æstimat. Quid sciret ille, per pauci animadvertabant. ubi didicisset, omnes quærebant. nihil ab hoc pravum, & perversum produci posse arbitrantur. Si veniret ab Statilio: tamen si artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset.

nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comædum fieri posse existimaret. Quia veniebat à Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. Quod item nuper in Erote comædo usu venit: qui posteaquam à scena non modò sibilis, sed etiam convicio explodebatur: sicut in aram, confugit in huius domum, disciplinam, patrociniū, nomen. Itaque per brevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comædos. Quæ res extulit eum? Una commendatio huius. qui tamen Panurgum illum, non solùm ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit: sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. nam, quo quisque est sollertior, & ingeniosior, hoc docet iracundius, & laboriosius. Quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tardè percipi videt, discruciat. Paullò longius oratio mea provecta est hac de causā, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. Quæ deinde consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem Q. Flavii Tarquinienis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. lite contestata, iudicio damni injuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrùm pro dimidia parte: an pro tota societate? planius dicam, utrùm pro me, an pro me, & pro te? Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. suam quisque partem juris possideat, & persequatur. At enim tuum negotium gessisti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno & tu tuam partem decide. H-S. 000000 tu abstulisti. Si fit hoc verò; H-S. 000000 tu quoque aufer. Sed hanc decisionem Roscii, oratione, & opinione augere licet: re, & veritate medio-rem, & tenuem esse inveniatis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia pradiorum: qui ager neque villam habuit: neque ex ulla parte fuit cultus: qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipubl. calamitates, omnium possessiones erant incertæ: nunc, deum immortalium benignitate, omnium fortuna sunt certæ. tum erat ager incultus sine tecto: nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, numquam ista te molestia, & cura liberabo. Preclarè suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem: & id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti. Ergo huc universa causa deducitur, utrùm Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactiōnem. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor præstare debere societati. Societatis, non suas liteis redemit, cum fundum à Flavio accepit. Quid ita satis non dedit, amplius a se neminem petiturum? Qui de sua parte decidit reliquis integram relinquit actionem. qui pro sociis transigit: satisfat, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nescibat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Praclarè. nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, & non restipulatur, NE-

MINEM

1. Propter magnitudinem criminis.] Est à Turnebo. nam prius cusi ægritudinem. forte fuit acritudinem.

2. Proprium erat iudicium.] Et hoc quoque est ab eodem. quippe antea legebatur inserta negativa, proprium non erat iudicium. quomodo item Pal.

3. Fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactiōnem. Num tabulas.] Lambinus fingit, in tabulis. sed grandius est heic ulcus, quam ut eo modo curetur. nam est in Pal. fraudis fecisse in ditionem tabulas habet an non, editi antiquitus fraudis fecisse vidi ditionem tabulas habet. Victoriana ostendisti in ditionem. num tabulas &c. consulatur Turnebus lib. xxix.

4. In iudicium ut denuntiaret.] Lambinus & Aldi Nepos denunciantes, e conjectura Hotomani. Paullus Manutius conjiciebat, illi iudicium denuncietur,

5. Captiosam & indignam.] Lambinus ingessit iniquam, contra libros, neque necessariò.

6. Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt, &c.] Turnebus monet quosdam libros interpungere; Pro me potui, multorum exemplo: licitum est, jure fecerunt multi.

7. Si fit hoc verò H-S, &c.] Sic mss. sic edd. omnes. Hotomanius, si fit. at ego potius habuerim illas tres voculas, si hoc verò, pro glossatoris additiuncula. Gulielmius delebat, si fit. nec hoc malum. Turnebus malebat: si fit hoc verum.

8. Quid ita satis non dedit, &c. petiturum?] Aldus Nepos ita edidit, secutus puto sententiam Renati Borromæi; neque aliter distinxit Palatinus noster, placuitque Gulielmio. prius cusi: Quid ita? satis &c. petiturum. Item, Quid ita? Flavio &c. consulatur Turnebus dicto cap. 36.

MINEM AMPLIUS PETITURUM? cur de fundo decedit, & iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque à Fannio iudicio se absolvat? Est hoc primum & ex conditione juris, & ex consuetudine cautionis, gravissimum, & firmissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora, & clariora testimonia in causa haberem. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis subfelliis *contra te testem suscitabo*. Criminatio tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quæ est? Roscium pro sua parte cum Flavio transgressisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clariùs. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogò. Quid enim restipulatio clamat? QUOD A FLAVIO ABSTULERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLUTURUM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. Quid tu auferre potes à Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porrò nunc restipulatur, quod jam pridem ipse exegit? quid verò Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tu enim Qu. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, ut Fannio daret H-S CCCIOOO, hac conditione, ut, si quid ille exegisset à Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromississe Fannium Roscio, siquid à Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exactiois, sed inijtum repromissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non societatis liteis redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii, H-S. CCCIOOO Fannium à Qu. Flavio, Panurgi nomine, abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi existimationi, Q. Roscii, audebit? Paulo ante quærebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem: neque satis acciperet à Roscio, neque iudicio absolveretur à Fannio. nunc verò (id quod mirum, & incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H-S CCCIOOO separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrùm omnino Fannium à Flavio H-S CCCIOOO non abstulisse? an alio nomine, & alia de causa abstulisse? Si alia de causa: quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. Ad dictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S CCCIOOO à Flavio non abstulit neque Panurgi nomine, neque cuiusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, H-S CCCIOOO à Flavio te abstulisse: numquid causæ est, quin ab iudicio abeas turpissimè victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in iudicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecu-

niam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium iudicio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus à me testem spectabis? petitorum? Fannius est. contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jam pridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S CCCIOOO Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse, quem tu si ex censu spectas: eques Romanus est. si ex vita: homo clarissimus est. si ex te: iudicem sumisti. si ex veritate: id, quod scire potuit, & debuit, dixit. Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo, credi oportere. Circumspicit, æstuat, negat nos Cluvii testimonium recituros. recitabimus. erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii, & C. Lusciæ Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIUM T. MANILII, ET C. LUSCII OCREÆ. Utrum dicis, Luscio, & Manilio, an & Cluvio non esse credendum? Planius, atque apertiùs dicam. Utrum Luscius, & Manilius nihil de H-S CCCIOOO ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo: & quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim & sanctissimis testimonii virorum optimorum causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi: responde. Manilio, & Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuæ contumaciæ, arrogantæ, vitæque universæ vox. Quid expectas, quam mox ego Luscium, & Manilium dicam, ordine, esse senatores; ætate, grandæ natu; natura, sanctos, & religiosos; 7 copiis rei familiaris, locupleteis, & pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cum illis exactæ ætatis severissimè fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione, quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem. Tibi verò, Piso, diu deliberandum, & concoquendum est, utrùm potius Chæreæ injurato in sua lite, an Manilio & Luscio juratis in alieno iudicio credas. Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio, & Manilio contendat. quod si facit, qua impudentia est, eumne testem improbabit, quem iudicem probavit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? ejus testis ad iudicem fidem infirmabit, cujus propter fidem, & religionem iudicis, testis comparabat? quem ego si ferrem iudicem, refugere non deberet: cum testem producam, reprehendere audebit? Dixit enim, inquit, injuratus Luscio, & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum, & mendacem? Qui mentiri solet, pejerare consuevit. quem ego, ut mentiat, inducere possum: ut pejeret, exorare facile poterò. nam, QUI SEMEL à veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perducitur consuevit. quis enim deprecatione deorum, non conscientie fide commovetur? Propterea quæ pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam infideliæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci, & succensere consueverunt. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis ni-

mis

1. Abhinc annis IV.] Est à conjectura Hotomani. prius impressi & Pal. annis XV.

2. In negotio tam confecto.] Gulielmius inclinabat legere, jam.

3. Ut Fannio daret H-S CCCIOOO.] Hotomanius rectè monuit, numeros corruptos. sed nihil juvant vet. in quibus suo more perscribere, H-S CCCIIII Lambinus de conjectura fecit CCCIOOO valde licenter.

4. Repromississe Fannium Roscio.] Vulgata, Fannio Roscium. sed alterum exitabat in Pal. sicque restituendum indicarat olim Turnebus.

5. Numquid causæ est, quin.] Ita ex incorruptioribus libris Turnebus lib. XXIX. cap. 36. nam antea habebamus causare; quod & in Pal. neque video cur non possit tolerari.

6. Homo clarissimus est.] Lambinus mallet castissimus, nullà nixus ratione. nam & claritas comparatur totius vitæ integritate.

7. Copiis rei familiaris, &c.] Lambinus amplius, fortuna & copiis. forte quod reperit in Colina editione, & copiis; sed nec copula illa in vetustius cufis aut Pal.

8. Qua impudentia est? eumne testem &c.] Malè hæcenus, qua impudentia est? eumne &c. cum interrogatione dictum enim, ut illud Ovidii, que vestra libido est. sic & eodem ferè modo infra, ipso sine Orationis, qua, mahm, sultitia fuit Roscius. Gulielmius.

9. Propterea qua pœna ab diis, &c.] Turnebus dicto loco, tentat præterea. alterum hæret in Pal. edd. vet.

*mis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset? nunc omnibus inimicis necesse est castissimus, & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniecit, & paulisper consistere, & commorari cogit. Unde hoc totum ductum & confiatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus & versutus. Hoc initio cogitare cepit: Quoniam Fannius à me petit H-S 1000, petam à C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicar, decisionem factam esse, quæ facta non est. H-S 1000000 à Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, ¹ nulli consilii. Quid deinde? posteaquàm se *præclare confirmavit*, venit ad Cluvium: quem hominem? levem? immo gravissimum. mobilem? immò constantissimum. familiarem? immò alienissimum. Hunc posteaquàm salutavit, rogare cepit, blandè & concinnè, scilicet: MENTIRE mea causa, viris optimis, tuis familiaribus præsentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: dic H-S 1000000 decidisse, qui *assem* nullum dedit. ² Quid ille respondit? EGO VERO cupidè, & libenter mentiar tua causa: & siquando me vis pejerare, ut paullulum tu compendii facias; paratum fore scito. non fuit causa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti. Prò deùm, hominumque fidem! hoc aut Roscius umquam à Cluvio petiisset, si H-S millies in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si ³ universæ prædæ particeps esset? vix medius fidius, tu Fanni, à Ballione, aut aliquo ejus simili ⁴ hoc postulare auderes, & impetrare posses, quòd cum est *veritate* falsum, tum *ratione* quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium, & Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. cur tam serò? cur, cum altera pensio solvenda esset, non tum, cum prima? nam jam antea H-S 10000 dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S 1000000, quàm 1000000 1000000 1000000 data dixit Fannio à Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia, Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Satrius esse apertum, resistere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & insidiarum eodem vestigio *diverticulum* reperit. Petisse, inquit, suam partem Roscium à Flavio confiteor: vacuum, & integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societa-*

tis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro enim, potuerintne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam *quod sibi petitur, certè alteri non exigitur*. An ita est? si, quod universæ societatis fuisset, petisset: quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: ⁵ nunc, cum petierit, quod suæ partis esset: non, quod abstulit, soli sibi exegit? Quid interest inter eum, qui per se litigat, & qui ⁶ cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit. alteri nemo potest, nisi qui *cognitor* est factus. Itane verò? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum. suo nomine petit: quod abstulit, ⁶ sibi, non tibi exegit. Quòd si quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus: quæro, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, & lis contestata cum Flavio damni injuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: cum præsertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres; quodcumque tibi exigeres, id *in societatem recideret*. Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu à Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem: ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, cum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S 1000000 ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi, & petere debes? Similima enim, & maximè gemina societas, *hereditatis* est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem. ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit. & quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coiit. Quemadmodum suam partem Roscius, suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, cum exegit suam partem, & tibi integram petitionem reliquit: tecum partiri non debet: nisi fortè tu, perverso more, quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Satrius: *quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri*. Quod si ita est: ⁷ qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex jurisperitorum consilio, & auctoritate restipularetur à Fannio diligenter, ut, quod is exegisset à Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem sine cautione, & repromissione, nihilominus id Fannius societati, hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauca.

M. TULLI

1. *Nulli consilii.*] Non ausus fuisset istud introducere, nisi mihi auctor fuisset Camerarius. & vero sic non solum exstat in primitus cufis, sed & Palatino nostro. posteriores, *nullius*, inflexione vulgata.

2. *Quid ille respondit?*] Erasis Lambinus vocem ultimam, sed non volentibus membranis aut edd. vet.

3. *Universæ prædæ particeps.*] Testatum reliquit Turnebus libro XXI. cap. 36. repertum sibi in antiquissimo libro *universè*, sine nomine *prædæ*. at nihil variat aut Pal. aut editio vetustior.

4. *Hoc ex postulare auderes.*] Secutus sum lectionem veterum editionum & Palatini; maluerunt posterius cufi *postulare*.

5. *Nunc quod petierit, &c.*] P. Vi. editio, item antiquior omnis & Pal. Num quid petierit, quod suæ &c. num quid cum abstulit, &c.

6. *Sibi non tibi exegit.*] Legendum omnino putabat Hotomanus, *tibi non sibi exegit*. sequerer & ego, nisi veterer à libris.

7. *Qua (malum) stultitia fuit Roscius, &c.*] Est à conjectura Manutii, à qua non recedunt libri vet. nisi quod si *quæ*, antea legebatur, *quæ*, malum, stultitia fuit? Roscius &c.

M. TULLII CICERONIS
INQ. CÆCILIIUM
ORATIO,

De Accusatore in C. Verrem constituendo: quæ DIVINATIO dicitur.

ORATIO QUARTA.

SI quis vestrum, iudices, aut eorum, qui adsunt, fortè miratur, me, qui rot annos in causis, iudiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc murata voluntate¹ ad accusandum descendere: is, si mei consilii causam, rationemque cognoverit, unà & id, quod facio, probabit, & in hac causa profectò neminem præponendum esse mihi actorem putabit. Cùm quæstor in Sicilia fuissim, iudices: itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam *quæsturae nominisque mei relinquerem*: factum est, uti cùm summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publicè sæpe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam, defensionemque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent: *commodis eorum me non defuturum*. venisse tempus aiebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam, salutemque totius provinciæ defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere: quòd eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. quas res luxuries in flagitiis; crudelitas in suppliciis; avaritia in rapinis; superbia in contumeliis efficere potuisset; ² eas omnes sese hoc uno prætorè per triennium pertulisse: rogare, & orare, ne illos *supplices aspernaret*, quos, me incolumi, nemini ³ supplices esse oporteret. Tuli graviter, & acerbè, iudices, ⁴ in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, ⁵ qui opem à me, atque auxiliium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore, atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem provincia post me quæstorem fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc à me molestiam posse dimoveri: id mihi erat adversarium maximè. nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset. Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo

in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse *accusatio* mea, non potius *accusatio*, quàm *defensio* est existimanda. defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, & non omnino à defendendis hominibus, sublevandisque discedere. Quòd si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem: si aut hoc à me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet: & hoc, quod facio, me *reip. causa facere* profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achajâ, Asia, Cilicia, Pamphilia, Romæ denique ante oculos omnium maxima, turpissimaque nosses, me agente in iudicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut consilium possit reprehendere? Quid est, prò deum, hominumque fidem, in quo ego ³ *reip. plus hoc tempore prodesse possim*? Quid est, quod aut *populo Rom. gratius esse debeat*, aut *sociis, exterisque nationibus* optarius esse possit, aut salutis, fortunisque *omnium* magis accommodarum sit? Populata, vexata, funditus everse provinciæ: socii, stipendiarii que populi R. afflictis, miseri, jam non salutis spem, sed *exitus solatium* quærunt. Qui iudicia manere apud ordinem senatorium volunt, quæruntur accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Populus R. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in rep. atque illam veterem *iudiciorum vim, gravitatemque requirit*. Iudiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est: iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur: iudicum culpa, atque dedecore etiam *censoarium nomen*, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur: id jam populare, atque plausibile factum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Rom. quotidiana querimonia, iudiciorum infamia, totius ordinis offensione, cùm hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitraret, ut homines *idonei, atque integri* causam *reip. legumque susciperent*: fateor, me, salutis omnium causa, ad eam partem accessisse *reipub. sublevandæ, quæ maximè laboraret*. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessarid est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, ⁵ quid sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, judi-

1. **A** *D accusandum descendere.*] Sic Pal. pr. verum secundo ad-
est illud Asconianum, *descenderim*.

2. *Eas omnes sese.*] Lambinus, *eas res omnes sese*: sed
volentibus mss. & edd. vet.

3. *In eum me locum adductum.*] Editi quidem vetustè *adduci*, quo-

modo libris suis invenil Lambinus. sed alterum restat in duobus
Pall. quos ferè consului.

4. *Qui opem à me atque auxiliium petissem.*] Ita vetustior editio, ita
ambo Pall. &c. Sunt tamen qui retinent, *auxilium expectassent*.

5. *Quid sequi possitis.*] Sic iidem rursus libri. vulgata, quod.

judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuscumque deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem *maximè* velint actorem esse ei, quibus factæ esse dicantur injuriæ: ¹ & quem minimè velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.

4 In hac causa, judices, tametsi utrumque esse arbitrator perspicuum, tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt: quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam, C. Verres per triennium ² depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliatisse dicitur. Adfunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me à vobis, atque à populi R. legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius esse voluerunt. Utrum Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere: an optimorum, fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Sed id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maximè existimari vult, Siculos hoc à me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis, de quo non præjudicium, sed planè judicium jam factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias quæsisse. Hoc si tu inimicus ejus factum negabis, quod ipse, cui maximè hæc res obstat, negare non audeat: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostræ civitatis, quos omnes à me nominari non est necesse: eos, qui adfunt, appellabo: quos, si mentirer, testis esse impudentia meæ minimè vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque ³ præsidio Siculi maximè nituntur, quod omnino ⁴ Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modò à me petatum esse, sed ita sæpe, & ita vehementer esse petatum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia, aut obscura sit? Adfunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui præsentem vos orant, atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adfunt, præter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur à me potissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent à me præsidium, necne, dicerem, cur petissent. Nunc verò, cum id ita perspicuum sit, ut oculis judicare possitis: nescio cur hoc mihi detrimentum esse debeat, si id mihi obiciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non sumo, judices, & hoc non modò in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujuscumque relinquo, me omnibus patrouis esse præpositum. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, validitatis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re voluntas, & sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quàm me: me ut mallem, quàm neminem. Reliquum est jam, ut illud quæramus, cum hoc constet, Siculos à me petisse, ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros vale-

re oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetendo socii populi Rom. supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi verò dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis, sociorum causa constituta sit. Nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili ferè actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex, socialis est: hoc jus, nationum exterarum est: hanc habent arcem minus aliquanto nunc quidem munitam, quàm antea: verumtamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cujus legis non modò à populo R. sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi custodes requiruntur. Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitrato lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: QUOD AURI, QUOD ARGENTI, quod ornamentorum in meis urbibus, & sedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re beneficio ⁶ senati, populique R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti: quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur. quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis, quorum negotium est, accedere, aut adspirare audeat? Si ⁶ tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent: TE NON NOVIMUS: nescimus qui sis: numquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt: utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum: alterum planè nolle. Cur nolint, ⁷ etiam si taceant, satis dicunt. verum non tacent: tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quàm abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, & judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimus his, quibus maximè lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optimè es meritus, eos nunc planè fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te, alium, sed ⁸ ut per aliquem, te ipsum ulciscantur, laborare? ⁹ At enim solum id est, ut me Siculi maximè velint: alterum illud, credo, obscurum est, à quo Verres minimè se accusari velit. Ecquis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit; quàm ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse: quæ cujuscumque in utroque nostrum sint, paulò post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor, & ¹⁰ amicus ejus tibi Hortensius suffragatur, me oppugnat: apertè ab judicibus perit, ut tu mihi anteponare: & ait, hoc se honestè, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. NON ENIM, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendere, impetrare, reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quàm ab illo

1. Et quem minimè velis is, qui eas &c.] Lambinus indicavit miss. suos habere maximè velis. sed tamen altera scriptura visitur in Pall. &c.

2. Depopulatus esse, Siculorum, &c.] Pall. & editiones primæ depopulatum esse. an fuit? depopulatum esse.

3. Præsidio Siculi maximè nituntur.] Pall. Cujac. edd. vett. utuntur, & videtur revocandum.

4. Marcellorum nomini tota illa prov. adjuncta est.] Gulielmius aliique tentant, addita est; ego mallem clienta est.

5. Sedibus, delubris fuit.] Sic miss. nostri & editi omnes præter Lambinum, qui suis erasit, quod ita videtur legisse Asconius.

6. Senati populique Rom.] Nostri Serratus. sed alterum laudat Charisius.

7. Etiam si taceant, satis dicunt.] Hotomanus tacerent expressit, secutus fidem librorum suorum; sed Asconius alterum agnovit.

8. Ut per aliquem te ipsum.] Cujacii codex, ut per alium aliquem; recepitque Lambinus; sed non est in Pall. aut verustè cufis.

9. At enim solum id est, ut me Siculi &c.] Mire heic paratragædiatur Lambinus.

10. Amicus ejus tibi Hortensius suffragatur.] Vocem Hortensius, Cujaciano abesse indicavit Gulielmius; sed in Palatinis duobus hæret tamen, item vetustè cufis.

ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam: certos esse in consilio, quibus *ostendi tabellas* velit. id esse per facile. non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari *cera legitima*, non illa *infami* ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minimè res tota delectat. videt enim, si à pueris nobilibus, quos adhuc elusit: si à quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit, se in iudiciis dominari non posse. Huic ego homini jam ante denuntio, si à me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam, & ita tamen mutandam, ut meliore, & honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium: qui nihil se arbitrabantur ad iudicia, causasque amicorum, *præter fidem, & ingenium, asserere oportere*. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur iudicium sine magno multorum periculo posse corrumpi. Ego in hoc iudicio mihi Siculorum causam receptam, populi R. susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt: sed omnino *omnis improbitas*, id quod populus Rom. jamdiu flagitat, extinguenda, atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere. Tu verò, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò *specimen* ceteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare, atque eam non modo in animis iudicium, sed etiam in oculis, conspectuque omnium exponere: sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere? Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quàm multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquid in te cognoveris: ego jam tibi ipse isthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum *integritatem*, atque *innocentiam* singularem. **Nihil est enim**, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi à Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad iudicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos patere id *suspiciari*, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus nimis acutum, & suspiciosum) non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur: sed, cum iisdem litteris illius prætura & tua quæstura consignata sit, a portare te velle ex Sicilia litteras suspicantur. Deinde *accusatorem, firmum, verumque esse oportet*. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. Nec ea dico, quæ si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem, scribam, & familiarem tuum, retentum esse à Verre in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modò non adesse, neque tecum tuas injurias persequi: sed esse cum Verre: cum illo familiarissimè, atque amicissimè vivere. Sunt hæc, & alia in te *falsi accusatoris signa* permulta: quibus ego nunc non utor. hoc dico, te, si maximè cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas

cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, & cum esset tritici modius **H-S II** pro frumento in modios singulos, duodecos tertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est. Tu Cæcili, quid facies? utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, **IDNE ALTERI CRIMINI** dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipse fecisti? audebis ita accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes: qualis erit ista tua accusatio, quæ, *domestici periculi metu*, certissimi, & maximi criminis non modò suspicionem, verumetiam mentionem ipsam pertinet, mescat? Emtum est ex S. C. frumentum ab Siculis, prætere Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accusante, nullum. eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiam si cuperet prætor, tamen nequa deductio fieret, magna ex parte *tua potestas erat*. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio de maximis, & notissimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Cæcili, **NON POTEST** in accusando socios verè defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes à civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? Hoc, Verre prætere factum est solum? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur *daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere, ne fieret, & debuisti?* an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in iudicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodum defensusus esset, non reperiebat. Atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furra: quæ ille, ut istius, credo, animos, atque imperus *retardaret*, cum quæstore suo benignissimè communicavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facilè omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi **2** indicium postulas dari, quòd tecum una fecerit; concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus: concedas oportet iis, qui *nullo suo peccato impediuntur*, quo minus alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum inter futurum sit inter meam, atque tuam accusationem. Ego etiam quæ tu sine Verre commisit, Verri crimini daturus sum, quòd te non prohibuerit, cum sum mam ipse haberet potestatem: tu contra, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperire. Quid illa, Cæcili? contemendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, iudiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? Intelligo, quàm scopuloso, difficilique in loco verfer. nam **CUM OMNIS** arrogancia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiæ, multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque est quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est: ego *magis id commemorando facere non possim*. De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: & tu te collige: & *quis sis, & quid facere possis, considera*. **3** Putasne, te posse de maximis, acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunamque provinciæ, jus populi R. gravitatem iudicii, legumque susceperis, tot res, tam graveis, tam varias, *voce, memoria, consilio, ingenio*, sustinere? Putasne, te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione,

1. *Se in iudiciis dominari non posse.*] Cujacianus, *iudiciis diuini dominari*, sed non etiam ei adhaerent aut Pall. aut olim impressi.

2. *Indicium postulas dari.*] Sic Aconius, explicatque. vulgata, *iudicium*. ineptè.

3. *Putasne te posse de maximis.*] Pædianus, *Putasne*.

ne, quæ in prætura, quæ Romæ, ¹ quæ in Italia, quæ in Achaja, Asia, Pamphiliaque patriarit, ea, quemadmodum locis, temporibusque divisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? ² Putasne posse, id quod in ejusmodi reo maximè necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinose, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea *aquè acerba, & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt?* Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: non hæc conteranere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causâ non solum exponenda, sed etiam graviter, copioseque agenda est. perficiendum est, ³ si quid agere aut proficere vis, ut homines te non solum *audiant*, verum etiam *libenter studioseque* audiant. In quo si te multum natura adjuvaret: si optimis à pueritia disciplinis, atque artibus studuisses, & in his elaborasses: si litteras Græcas Athenis, non Lilybæi: Latinas Romæ, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam & diligentia consequi, & memoria completi, & oratione exponere, & voce, & viribus sustinere. Fortasse dices, *Quid? ergo hæc in te sunt omnia? utinam quidem essent: verumtamen ut esse possent, magno studio mihi à pueritia est elaboratum.* Quod si ego hæc, propter magnitudinem rerum, ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longè tu te ab his rebus abesse arbitrarer, quas non modò antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ, & quantæ sint, suspicari potes? Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, iudiciiisque ita verser, ut ejusdem ætatis aut nemo, aut pauci, plureis causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim: ramen ita deos mihi velim propitios, ⁴ ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed *etiam toto corpore perhorresco.* Jam nunc mente, & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam expectationem magnitudo iudicii sit allatura: quantam auditorum multitudinem. Veris infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici, infensique sunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui possim. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: & si quid ex vetere aliqua oratione, *Jovem ego optimum maximum:* aut, *VELLEM, SI FIERI POTUISSET, JUDICES:* aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, præclare te paratum in iudicium venturum arbitraris. Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen *ipsam causam*, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen: quicum modò differendum, modò omni ratione pugnandum, certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non *pertimescam:* ita probo, ut me ab eo delectari

13 *faciliùs, quam decipi* putem posse. Numquam ille me opprimet consilio: numquam ullo artificio pervertet. numquam ingenio me suo labefactare, atque infirmare conabi-

tur: ⁵ novi omneis hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio iudicium fieri arbitretur. Te verò, Cæcili, quemadmodum sit elufurus, quàm omni ratione *jactaturus*, videre jam videor: quoties ille tibi potestatem, optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis, factum esse, necne: verum esse, an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales, etunt, *homini minime malo?* Quid, cum accusationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis suis singulas partes causæ constituere? Quid, cum unumquodque transigere, expedire, absolovere? Ipse profectò metuere incipies, ne innocenti periculum faceretur. Quid, cum commiserari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? ⁶ commemorare *questoris cum prætoris necessitudinem constitutam?* morem majorum? sortis religionem? Poterisne ejus ⁷ orationis subire invidiam? Vide modò: etiam atque etiam considera. mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modò verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis, cogitationibusque abducatur. Atque hujusce rei iudicium jam continuò video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris: si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui *ex alienis orationibus compositum* dedit, verbo uno discesseris: posse te & illi quoque iudicio non deesse, & causæ atque officio tuo satisfacere arbitror. sin mecum in hac *prolusione* nihil fueris: quem te in ipsa *pugna*, cum acerrimo adversario fore putemus? Esto: ⁸ ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, & disertis. Est tamen hoc aliquid: tamen non est satis. **OMNIBUS** enim rebus is, qui princeps in agendo esse, ornatissimus, & paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apulejum esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi, atque exercitatione *tironem*. Deinde (ut opinor) ⁹ habet Allienum, hunc tamen à subselliis: qui, quid in dicendo posset, numquam satis attendi. in clamando quidem video eum esse benè robustum, atque exercitatum. in hoc spes tuæ sunt omnes. hic, si tu eris actor constitutus, totum iudicium sustinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed *consulet laudi*, & existimationi tuæ: & ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ¹⁰ ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus: sæpe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clariùs dicere, quàm ipse primarum, multum submittere, ut ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi *lenocinabitur*: minùs aliquanto contendet, quàm potest. Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto iudicio simus habituri: cum & ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detractus sit: & Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minùs vehemens fuerit, ¹¹ & sibi primas in dicendo partis concefferit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem fortè ¹² ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex qui-

1. *Quæ in Italia, quæ in Achaja &c. patriarit &c.*] Lipsius lib. 11. Varior. cap. 23. tentat, *quæ in Sicilia &c.* quem refellit Hotomanus lib. 1x. observat. cap. 11. f. ceterum istud *patriarit* restat in solis edd. vet. ejus loco est *peccavit* in Cujac. & Pall. voce tamen minus efficaci.

2. *Putasne posse id quod in ejusmodi.*] Antiquitas cui non agnoscent vulgatum pronomen *te*, neque habent Pall. aut Cujac. qui ultimus præterea, rescribit, *id quod vel in.*

3. *Si quis agere aut proficere.*] Ita Cujacianus, & editio Lambini. nostri accedunt publicatis, *perficere.*

4. *Ut cum illius diei mihi venit in mentem.*] Est ab Asconio. nam Hotomani vet. item Pall. & Cujac. item edd. prisca, imò & Donatus in Heeyram & Priscianus libro xliix. *illius temporis*, quod placuit Hotomano.

5. *Novi omneis hominis petitiones.*] Mallet Hotomannus *partitiones.*

male, & contra edd. atque membranaceos.

6. *Commemorare questoris cum prætoris necessitudinem constitutam.*] Pal. sec. non habet illud *constitutam*; & sine eò certè sensus constat.

7. *Orationis subire invidiam.*] Ita Pall. ita Cujac. ita edd. primæ. Asconius tamen legit, *invidie.*

8. *Ipse nihil est, nihil potest.*] Gulielmius maluit, *ipse nihil est.*

9. *Habet Allienum.*] Pall. ferè & Cujacianus, *Alienum*. quod monere volui tantum.

10. *Ut tu tamen.*] Indicat Hotomanus, omnes libros habere *tandem*. at aliud est de Pall. nostris, de Cujaciano. editio anni cccclxxxiiii habet *tum*.

11. *Et sibi primas.*] Est ab Hotomano, nostri enim & olim impressi & tibi *primas*.

12. *Ex illo grege oratorum.*] Cujacius reponendum duxit *moratorum*.

quibus alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixi, certo loco, aut singularem unicuique respondeam. sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præteriens, satisfaciam universis. TANTANE vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos à columna Mœnia vestri ordinis reos reperiatis? *Custodem*, inquit, Tullio me apponere. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas captas admisero? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissimè respondi: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim *fides* mea custodem repudiat, *diligentia* speculatorem reformidat. Verùm, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quàm multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profectò jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? non enim quæro, quid tu dicturus sis. video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem *monitor tuus* hic tenet: qui, si te rectè monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror, neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum *eximium*, cui consuleret, fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ sint impunitæ, atque inultæ: & hoc te præterit, non id solum spectari solere, *qui debeat*, sed etiam illud, *qui possit ulcisci*. in quo utrumque sit, eum superiorem esse, in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere. Quòd si ei potissimum censens permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censens hos iudices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam, ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc & esse gravius, & ab omnibus *ferri gravius* oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, auctorem causæ totius adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ ceterorum quoque animos possit *alieno incommodo commovere*. Minimè. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profectò, nisi planè nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quædam, Lilybæana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæstorem, copiosa planè, & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut inos in Sicilia est omnium Veneriorum, & eorum, qui à Venere se liberaverunt, ut præfecto illi *religionem Veneris, nomenque objiceret*, dixit & se, & omnia sua, Veneris esse. ¹ Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo, & homini æquissimo, nuntiatum est: vocari ad se Agonidem jubet: iudicium dat statim, si *PARERET*, eam, se, & sua Veneris esse dixisse. iudicant recuperatores id, quod necesse erat. neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pau-

ca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, *fortunatus omnes, libertatemque suam illius injuria perdidit*. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: faciùm improbat: cogit quæstorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare, & reddere. Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius *ad hominum existimationem*? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coercendam? Summè hæc omnia mihi videntur esse laudanda. ² Sed repente è vestigio, ex homine, tanquam aliquo *Circeo poculo*, factus est Verres. redit ad se, atque ad mores suos. nam ex illa pecunia ³ magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantum visum est. Hic tu, si læsum te à Verre esse dices: patiar, & concedam. ¹⁸ si injuriam tibi factam quereris: defendam, & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrum *graviorem vindicem esse* oportet, quàm te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti: si domi illius aliquoties fuisti: si ille apud te postea cenavit: utrum te perfidiosum, an prævaricatorem existimari mavis? video esse necesse alterutrum. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minùs, utrum velis, eligas. Quid, si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modò mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, *quæstorem illius fuisse*. Quæ causa, gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet. In contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere. Etenim, si plurimas à tuo prætore injurias accepisses: tamen eas *ferendo*, majorem laudem, quàm *ulciscendo*, mererere. cum verò nullum illius in vita rectius factum sit, quàm id, quod tu injuriam appellas: hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare. si verò nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quàm cum scelere, discedere? At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, hac una in re mihi anteferri putas oportere, quòd quæstor illius fueris. ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim à majoribus nostris accepimus, *prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere*: nullam neque justiore, neque graviore causam necessitudinis posse reperiri, quàm conjunctionem sortis, quam provinciarum, quàm officii, quàm publicam muneris societatem. Quamobrem si jure eum possis accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id *piè facere* non posses. cum verò neque injuriam acceperis, & prætori tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi injustum, impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quæstor ejus fueris, accuses: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, *quin repudiaretur*. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est: sed ne *ibido violandæ necessitudinis*, auctoritate ju-

1. Ubi hoc quæstori Cæcilio.] Antonius Augustinus tentat, ubi hoc C. Cæcilio, consule notas Ursini.

2. Sed repente è vestigio.] Gulielmus illud repente habebat pro interpretamento sequentis. agnoscit tamen Julius Rufinianus.

3. Magnam partem ad se vertit.] Neoterice edd. *avertit*, sed alte-

rum est in nostris mss. tribus. Lambinus mallet *avertit*, ego *vertit*.

4. In T. Albucium.] Ursinus noster legit ex libris & lapidibus vetustis, T. *Abucium*, amplecterer & ipse, nisi contra iret omnis editio antiqua.

te judicium comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quoddam, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, *pro focus, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere*: ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere. Etenim si probabilis est eorum causa, qui *injurias suas persequi* volunt: qua in re dolori suo, non reip. commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam *grata* esse debet, nulla privatim accepta injuria, fociorum, atque amicorum populi R. dolore, atque injuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus, & innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, & contra Qu. Cæcilius petret: isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas, & dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptarant. Etenim cum lex ipsa de *pecuniis repetundis*, fociorum, atque amicorum populi R. causa parata sit: iniquum est, non eum legis, judicijque actorem idoneum maximè putari, quem actorem causæ suæ focii, defensoresque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior: utra illustrior commemoratio: accusavi eum, cui quæstor fueram: qui cum me fors, consuetudoque majorum, qui cum me deorum, hominumque judicium conjunxerat: an accusavi rogatu fociorum, atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura, fortunæque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæstor fueris, quàm eum, cujus quæstor fueris accusare? Clarissimi viri nostræ civitatis, *temporibus optimis*, hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum, & prudentissimum, cum multis gravis inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. nuper Cn. Domitium scimus¹ Decimo Silano diem dixisse propter unius hominis Egritometri, paterni amici, atque hospitis injurias.

22. NEQUE ENIM magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quàm hæc majorum consuetudo, longo intervallo repetita, ac relata. fociorum querimoniarum delatæ ad hominem non inertissimum: susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui, atque ad id institutum referri, ac renovari molestè ferunt. putant fore, uti, si paulatim hæc consuetudo serpere, ac prodire cœperit: per homines honestissimos, vi-

rosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges, judiciaque² administrantur. Cujus consuetudinis, atque instituti patres, majoresque nostros *non pœnitebat* tum, cum P. Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquillum, subscriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, postea quàm bis consul, & censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi R. nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus prædito, *simulant sese mirari, cum molestè ferant*. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc præsertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego verò ætatis non modò meæ, sed multo etiam superioris & honoris amplissimi puto esse, & *accusare improbos*: & miseros, calamitososque defendere. Et profectò aut hoc remedium est ægrotæ, ac propè desperatæ reip. judicijque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quàm honestissimos, & integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profectò nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur. NULLA SALUS reip. major est, quàm eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama suâ, quàm illos, qui accusantur, de capite, ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissimè, laboriosissimeque accusarunt, qui seipos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt. Quamobrem hoc statuere, judices debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio expectatio futura sit: qui neque, ut antè *collectam famam conservet*, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat: non nimis hanc causam severè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offensione deperdat. ut turpissimè, flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret. A nobis multos *obsides* habet populus Rom. quos ut incolumis conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere, per populum Rom. incolumia, ac salva possimus: si tantulum offensum, titubatumque sit: ut ea, quæ singularim, ac diu collecta sunt, *uno tempore universa perdamus*. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillimè posse magnitudinem causæ ac judicij sustinere, fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Rom. ne tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

P R O O E-

1. Decimo Silano.] Sic omnibus litteris trias membranarum nostrarum. hodie ferè editio *M. Silano*, è conjectura Hotomani; cui nulla etiam favet editio antiquior.

2. Administrantur.] Est à tribus nostris mss. cui ferè retrò *administrantur*; præter Victorianam.

P R O O E M I U M,

S E U

P R I N C I P I U M

P R I M Æ A C T I O N I S

I N

C. V E R R E M.

O R A T I O Q U I N T A.

QUOD erat optandum maximè, iudices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam, maximè pertinebat; id non humano consilio, sed propè divinitus datum, atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciofa reip. vobisque periculosa: quæ non modò Romæ, sed & apud exteras nationes, omnium sermone percrebuit, his iudiciis, quæ nunc sunt, PECUNIOSUM HOMINEM QUAMVIS SIT NOCENS, NEMINEM POSSE DAMNARI. Nunc in ipso discrimine ordinis, iudiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus, & legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in iudicium adductus est, C. Verres, homo vita atque factis, *omnium jam opinione damnatus*: pecuniæ magnitudine, sua spe, ac prædicatione, absolutus. Huic ego causæ, iudices, cum summa voluntate, & expectatione populi R. actor accessi, non ut auge-rem invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem. adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum populo R. satisfacere exteris nationibus possitis: depeculatorem ærarii, vexatorem Asiæ, atque Pamphiliæ, prædonem juris urbani, labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo si vos severè, religioseque iudicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. *si istius ingentes divitiæ iudiciorum religionem, veritatemque perfrigerint: ego hoc tamen assequar, ut iudicium potius reip.* ¹ quàm aut reus iudicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidem, ut de me confitear, iudices, cum multæ mihi à C. Verre insidiæ terra marique factæ sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim: nunquam ramen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso iudicio. Neque tantum me expectatio accusationis meæ, concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissimè perturbor, commovet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore ² mihi, vobis, M. Glabroni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur. qui ita dicitur, *iis esse metuentum, qui, quod ipsi solis satis esset, surripissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit. nihil esse tam sanctum,*

quod non violari: nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quod si, quàm audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo: fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. verùm hoc adhuc percommodè cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicii perspicua sua consilia, conatusque omnibus fecit. Semel ait se in vita pertimuisse: tum, cum primum reus à me factus sit: quod, cum è provincia recens esset, invidiaque & infamia non recenti, sed veteri, ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrumpendum *tempus alienum* offenderet. Itaque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invènit iste qui sibi in Achajam biduo brevioris diem postularet: non ut idem conficeret diligentia, & industria sua, quod ego meo labore, & vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque *litteras, injuriasque* cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui *meum tempus obsideret.* Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat. intelligit, me ita paratum, atque instructum in iudicium venire, ut non modò in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta, atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt, multos equites Romanos, frequentis præterea civeis, atque focios quibus ipse insignis injurias fecerit. Videt etiam tot graveis ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis ³ auctoritatibus, ac testimoniis convenisse. Quæ cum ita sint, usque eò *de omnibus bonis malè existimat*: usque eò senatoria iudicia, perdita, profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dicitur, non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam tantum in pecunia præsidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) *tempus ipsum emisse iudicium sui*, quo cetera faciliùs emere posset, ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, *procellam temporis* devitaret. Quod si non modò in causa, verum in aliquo honesto præsidio, aut alicujus eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profecto non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non usque eò despiceret, contemneretque ordinem senatorium, ut arbitrastu ejus deligeretur

ex

^{1.} *Quam aut reus iudicibus.*] Ambo Pall. iudiciis, neque aliter ultimæ antiquitatis editiones. & videtur minus invidiosum.

^{2.} *Mibi vobis, M. Glabroni.*] Idem non agnoscat illud vobis,

neque conspicitur in primis edd. & nescio sanè an sit à bona manu.

^{3.} *Auctoritatibus ac testimoniis convenisse.*] Cujaciano abest ac testimoniis. male: extat enim in Pall. & omnibus retrò vulgatis, habetque suum sanè pondus.

ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hic, quæ opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret, & quò animum intendat, facile perspicio. Quamobrem verò se confidat aliquid perficere posse, hoc Glabrone prætoris, & hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod prætor in refectione iudicium iudicavit, ea spe istum fuisse præditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret: hoc crepto præsidio, ut nullam sibi rem adjuumento fore arbitraretur. Etenim quod est ingenium tantum? quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam, tot vitiis, flagitiisque convictam, jam pridem omnium voluntate, iudicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? Cujus ut adolescentiæ maculas, ignominiasque præteream: quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum à quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum consulem? desertum exercitum, relictam provinciam? fortis necessitudinem, religionemque violatam? Cujus legatio, exitium fuit Asiæ totius, & Pamphiliæ. Quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit, & insinnavit quæstorium: cum eum, cui legatus, & pro quæstore fuisset, in invidiam suis maleficiis adduxit, & in ipsis periculis non solum deferuit, sed etiam oppugnavit, ac prodidit. cuius prætura urbana, ædium sacrarium fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in iure dicendo, bonorum, possessionumque, contra omnium instituta, additio, & condonatio. Jam verò omnium vitiorum suorum plurima, & maxima constituit monumenta, & indicia in provincia Sicilia: quam iste per triennium ita vexavit, ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit: vix autem per multos annos, innocentis prætores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. Hoc prætor Siculi neque suas leges, neque nostra senatusconsulta, neque communia iura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi & libidinosisissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, iudicata est: nulla res tam patria cuiusquam, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis, novo, nefarioque instituto coactæ: focii fidelissimi in hostium numero existimati: cives R. servilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati: honestissimi, atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati, & ejeti, portus munitissimi; maxima, tutissimaque urbes, piratis, prædonibusque patefactæ: nautæ, militesque Siculorum, focii nostri, atque amici, fame necati: classes optimæ, atque opportunissimæ cum magna ignomina populi Romani amissæ, & perditæ. Idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, 4 spoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis, ornamentisque publicis fecit: sed etiam delubra omnia sanctissimis religionibus consecrata depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulò magis affabrè atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris verò, & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor. simul

illorum calamitatem commemorando augere nolo. quibus liberos, conjugesque suas, integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quàm ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse: sed ea, quæ scit, mecum recognoscere. Quæ cum ita sint, iste homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cuiusquam, non potentia nititur. simulat his se rebus confidere: sed video, quid agat: (neque enim agit occultissimè) proponit mania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quòd nobiles sunt, quàm adjuvant, quòd noti sunt. simulat se eorum præsidio confidere, cum interea aliud quiddam jam diu machinetur. Quam spem nunc habeat in manibus, & quid moliat, breviter jam, iudices, exponam, sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primum è provincia rediit, redemptio est hujus iudicii facta grandi pecunia. mansit in conditione, atque pacto usque ad eum finem, dum iudices rejeti sunt. posteaquam refectione iudicium facta est: quòd & in fortitione, istius spem, fortuna populi Romani, & in rejiciendis iudiciis mea diuigentia istorum impudentiam vicerat: 7 renunciata est tota conductio. Præclarè se res habebat. libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium. nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste repente ex alacri atque læto, sic erat humilis, atque dimissus, ut non modo populo R. sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. 8 Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia majore repetuntur, eademque vestræ famæ, fortunisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur. Quæ res primò, iudices, pertenui nobis argumento, iudicioque patefacta est: post aperto suspitionis introitu ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus. Nam ut Hortensius Cos. designatus, domum reducebatur è campo, 9 cum maxima frequentia, à multitudine: sit obviam casu ei multitudini C. Curio: quem ego hominem honoris potius, quàm contumeliæ causa nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ ille, si commemorari noluisse, non tanto in conventu, tam apertè, palamque dixisset. quæ tamen à me pedetentim, cauteque dicentur: ut & amicitia nostræ, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem, & ei 10 voce maxima gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis, necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse. Renuntio, inquit, tibi, te hodie comitiis esse absolutum. Quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me deferretur: immò verò, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur. ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in iudicium potestate, non in comitiis consularibus, positam arbitrabantur: indignum iis, qui altius perspiciebant, & hanc

1. Hoc Glabrone Prætoris.] Expunxere alii nomen Glabronis, nolui eos sequi. at postea iis auctoribus delevi Romanus; quod in nulla alioquin erat editione veteri, aut adeo in Pall.

2. Vitiis flagitiisque convictam.] Pall. ita scripti sunt, ut difficile sit iudicare, maluerintne conjunctam an convinctam; & verò malim ultimum, quàm conjectaneum Lambini coinquinatam.

3. Ita vexavit ac perdidit.] Revocavi lectionem mis. & Alconii. item antiquitus editorum. ævi enim medii, ita vastavit, vexavit, &c.

4. Spoliavit nudavitque omnia.] Pal. pr. convulavitque. quod rarum, librarius non expressit, nisi inventum in authentico.

5. Usque ad eum finem, dum iudices rejeti sunt.] An non respiciunt aliquid profani illa? ad eum finem.

6. Fortuna populi Romani.] Lambinus fortuna reipublicæ. Res redit eodem, sed tamen cur abiit à scriptura recepta?

7. Renunciata est tota conductio.] Patrum ævo viguit conditio.

8. Ecce autem repente his diebus.] Gulielmius debebat illud repente, ceu glossarii alicujus.

9. Cum maxima frequentia, à multitudine.] Sic Pall. & editio Victorii. Lambinus maluit cum Hotomani, ac multitudine.

10. Voce maxima gratulatur.] Cujaciano abest victoriam. adest Pall. editisque omnibus.

hanc gratulationem ad iudicium corrupendum ¹ spectare arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, & mecum loquebantur: APERTE JAM, ac perspicue nulla esse iudicia. qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, privatæque litteræ Romæ sunt, nihilne id valebit? Nihil, invito consule designato. Quid iudices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur?
² num omnia in unius potestate, ac moderatione vertentur? Verè loquar, iudices. vehementer me hæc res commovebat. optimus enim quisque ita loquebatur. ISTE QUIDEM tibi eripietur: sed nos non tenebimus iudicia diutius. etenim quis poterit, Verre absolvo, de transferendis iudiciis recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam ³ istius hominis perditæ subita lætitia, quàm hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare, me id molestè ferre. cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. ecce autem illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur, & M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori suæ nuntiarent. Sanè ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantoperè in forte metuendum mihi esset, intelligebam. unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos compluris cum pecunia Siciliensi à quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi x. fiscos ad senatorem illum relictos esse, comitorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa facere debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit. demonstrat, qua iste oratione usus esset: ⁴ commemorasse istum, QUAM LIBERALITER eos tractasset etiam antea, cum ipse præturam petisset, & proximis consularibus, prætorisque comitiis: deinde continuò esse pollicitum ⁵ quantam vellent pecuniam, si me ædilitate dejecissent. Hic alios negasse *audere*: alios respondisse, *non putare id perfici posse*: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum, atque amicum, qui n-s quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: & fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. quæ cum ita essent, sanè benivolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat. Sollicitabar rebus maximis uno, atque eo *per exiguo tempore*. urgebant comitia: & his ipsis oppugnabar grandi pecunia. inibat iudicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere quæ ad iudicium pertinebant, liberè, comitorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire, propter iudicium, non licebat. minari denique divisoribus *ratio non erat*, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc iudicio districtum, atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primùm ab Hortensio, domum ad illum ut venirent. Siculos sanè in eo *liberos fuisse*, qui, quamobrem accesserent, cum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitorum dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. curare iste homo potens, cum filio blando, & gratioso, circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores, appellare omneis, & convenire. Quod cum esset intellectum, & animadversum: fecit animo libentissimo pop. Rom. ut, cuius divitiarum me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniis de honore dejicerer. Posteaquam illa petitionis ma-

gna cura liberatus sum, animo cœpi multo magis vacuo, ac soluto, nihil aliud, nisi de iudicio, agere, & cogitare. Reperio, iudices, hæc ab istis consilia inita, & constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur. *in eo esse hæc commoda*: primum M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum: qui quàm isti sit amicus attendite. dedit enim *prærogativam suæ voluntatis* ejusmodi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur. An me taciturnum tantis de rebus existimavistis? & in tanto reip. existimationisque meæ periculo, *cuiquam consulturum potius, quàm officio, & dignitati meæ?* Accessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Sicilia. cum iis ita loquitur: SE CONSULEM ESSE: fratrem suum alterum Sicilianum provinciam obtinere, alterum esse quæsiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quæso, Metelle, *iudicium corrumpere*, si hoc non est? testis, præsertim Siculos, timidos homines, & afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum prætorum potestate? Quid faceres pro homine innocente, & propinquo, cum propter hominem perditissimum, atque alienissimum, de officio, ac dignitate decedis: & committis, ut, quod ille dicitur, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere aiebant, te *non fatis*, ut ceteros ex vestra familia, *sed opera sua, consulem factum*. Duo igitur Coss. & quæstor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem, nimium fervientem populi existimationi, M. Glabionem. accedit nobis etiam illud: iudex est M. Cæsonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus, & cognitus: quem *minime expediat esse in eo consilio*, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum iudex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. hunc iudicem ex Kal. Jan. non habebimus. Qu. Manlius, & Qu. Cornificium, duos severissimos, atque integerrimos iudices, quod tribuni pleb. tum erunt, iudices non habebimus. P. Sulpitium, iudex tristis, & integer, magistratum inerat necesse est Nonis Decembr. M. Creperejus ex acerrima illa equestri familia, & disciplina: L. Cassius ex familia tum ad ceteras res, tum ad iudicandum severissima: Cn. Tremellius, homo summa religione, & diligentia: tres hi homines, veteres tribuni militares sunt designati. ex Kal. Januar. non iudicabunt. Subfortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. Ita secundum Kalendas Januar. & prætor, & *propè toto consilio commutate*, magnas accusatoris minas, magnamque iudicii expectationem ad nostrum arbitrium, libidinemque *eludemus*. Nonæ sunt hodie Sextiles. hora nona convenire cœpistis. hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est. hi ludi dies quindecim auferent. deinde continuò Romani consequentur. Ita propè xi. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, responduros esse arbitrantur: deinde *se ducturos* & dicendo, & excusando, faciliè ad ludos Victoriarum. cum his plebejos esse conjunctos: secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa, ac *refrigerata accusatione*, rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam. quem ego hominem, si ejus fidei diffusus essem, iudicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo iudice, quam prætor, hanc rem transigi malim: & jurato suam, quam injurato aliorum tabellas com-

1. *Speclare arbitrabantur.*] Lambinus ediderat *speclare videbant*, quomodo forte in Cujaciano.

2. *Num omnia in unius.*] Ita antiquitus impressi, nam recentiores; non. omnia &c.

3. *Istius hominis perditæ, &c.*] Hotom. editio non habet *hominis*, &c.

delendum putabat Gulielmius. inveni tamen in olim cufis & Pall.

4. *Commemorasse istum.*] Habuerim pro adnotamento librarii. non video sanè quantum faciat ad rem.

5. *Quantam vellent pecuniam.*] Sic Cujac. sic Pall. sic olim cufis. Victoriana tamen & seqq. *quantum vellent pecunie.*

11 **committere.** Nunc ego, iudices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. id enim consilii mihi profectò taciti dabit, quod egomet mihi necessariò capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriæ, diligentiaque capiam fructum: & ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad iudicium venisse videatur. Sed in hac laude industriæ meæ, *reus ne elaboratur*, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem *tabulis, testibus: privatus, publicisque litteris, auctoritatibusque accusamus*. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. dicam apertè. si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem: ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem. nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam *ex istius tempore*, & causa, malitiosè: necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos, mihi respondere incipias. mea, ut ante primos ludos comperdinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur *astuta*: meum hoc consilium, *necessarium*. Verùm illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, huiusmodi est. Ego, cum hanc causam, Siculorum rogatu recepissim, idque mihi amplum, & præclarum existimassim, eos velle meæ fidei, diligentiaque periculum facere, qui innocentia, abstinentiaque fecissent. tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur: istum à me in iudicium jam omnium iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua *intolerabilis potentia*, & ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam iudiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, *regnumque iudiciorum* tantopere delectat: & sunt homines, quos libidinis, infamiaeque suæ neque pudeat, neque tadeat: qui quasi de industria in odium, offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, & mihi periculosum: verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, industriæque meæ contenderem. Quoniam *totus ordo, paucorum improbitate, & audacia premittitur*, & urgetur infamia iudiciorum: profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, aspiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo: hoc mihi depono, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Jan. ¹ secum agere de repub. ac de hominibus improbis voluit. hoc *munus adilitatus* meæ populo Romano amplissimum, pulcherrimumque polliceor. moneo, prædico, antè denuntio, qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequentes, aut interpretes corrumpendi iudicii solent esse, quique ad hanc rem aut *potentiam*, aut *impudentiam* suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus, animosque ab

12 hoc scelere nefario. Erit tunc consul Hortensius cum summo imperio, & potestate: ego autem ædilis, hoc est, paulo amplius, quam privatus. tamen hæc huiusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo R. grata, atque jucunda, ut ipse Cos. in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. omnia non modò commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur; ² quæ inter decem annos, posteaquam iudicia ad senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefariè, flagitoseque facta sunt. Cognoscat ex me populus R. quid sit, quam-

obrem, cum equester ordo iudicaret, annos propè quinquaginta continuos, 3 nullo iudice equite R. iudicante, ne tenuissima quidem *suspicio accepta pecunia ob rem iudicandam* constituta sit: quid sit, quòd iudiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi R. in unum quemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris us. xxxm. prætorium hominem honestè non posse damnari: quid sit, quòd, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio prætor de pecuniis repetundis, lis æstimata sit eodem nomine, quòd ille ob rem iudicandam, pecuniam accepisset: quòd in C. Herennio, quòd in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt: quòd in M. Attilio, qui de maiestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem iudicandam accepisse: quòd inventi sunt senatores, qui C. Verre prætor urbano fortiente, exirent in eum reum, quem *incognita causa* condemnarent: quòd inventus est senator, qui cum iudex esset, in eodem iudicio & *ab reo* pecuniam acciperet, quam iudicibus divideret, & *ab accusatore*, ut reum damnaret. Jam verò quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquirerat? hoc factum esse in hac civitate, eum senatorius ordo iudicaret, ut *discoloribus signis*, juratorum hominum sententia notarentur? hæc omnia me diligenter, severeque acturum esse polliceor. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso iudicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum, atque commissum? cum præsertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, sæpe dixisse, SE HABERE HOMINEM POTENTEM, CUJUS FIDUCIA PROVINCIAM SPOLIARET: neque sibi soli pecuniam quærere, sed ita triennium illud prætoris Siciliensis distributum habere: ut secum præclarè agi diceret, si unius anni quæstum in rem suam converteret: alterum patronis, & defensoribus suis traderet: tertium illum uberrimum, quæstuosissimumque annum totum iudicibus reservaret. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabronem nuper cum in rejiciendis iudiciis commemorassim, intellexi vehementer populum R. commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exterræ legatos ad populum R. mitterent, *ut lex de pecuniis repetundis, iudiciumque tolleretur*. si enim iudicia nulla sunt, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi, ac 4 liberis suis satis esse arbitrarentur. nunc, quòd eiusmodi iudicia sunt, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætoribus, iudicibus satis futurum sit. Hoc profectò infinitum esse. se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ vitiorum non posse. O commemoranda iudicia, præclaramque existimationem nostri ordinis, cum focii populi Rom. iudicia, de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ à majoribus nostris sociorum causa comparata sunt: An iste umquam de se *bonam spem* habuisset, nisi de vobis *malam opinionem* animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos *sui similes* esse arbitretur. Cui loco, per deos immortales, iudices, consulite, ac providete. moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse iudicia. Itaque à populo Romano contemnimur, despici-mur: gravi, diuturna que jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribunitiam potestatem tanto studio requisivit: quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera *iudicia poscebat*. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum, atque ampli-

1. *Secum agere de Repub.*] Pall. Cujac. denique editio vetustior habet habere.

2. *Que inter decem annos.*] Ita omnino Pall. Cujac. mss. Hotom. editioque Aldi Veteris, nam Junioris, *intra*, etiam contra ipsum Asconium.

3. *Nullo iudice equite Rom. &c.*] Hotomanus in vitis libris legit de conjectura Joannis Lucanii, casu recto, *nulla &c.* sensu egregio.

4. *Liberis suis arbitrarentur.*] Est à Victoriana, placuitque Camerario. alluduntque Pall. & ed. vet. in quibus *arbitrentur*. vulgata, *arbitratur*.

amplissimum fugit, qui, Cn. Pompejo, viro fortissimo, & clarissimo, de tribunitia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: PATRES CONSCRIPTOS JUDICIA MALE, ET FLAGITIOSE TVERI. quod si in rebus judicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribunitiam potestatem desideraturos. Ipse denique Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem Cos. designatus habuit: ubi (id quod maximè expectari videbatur) ostendit, se tribunitiam potestatem restitutum: factus est in eo strepitus, & grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cum dixisset, POPULATAS, vexatasque esse provincias: judicia autem turpia, & flagitiosa fieri: ei rei se providere, ac consulere velle: tum verò non strepitu, sed *maximo clamore* suam populus Romanus significavit voluntatem. Nunc autem homines in speculis sunt: observant: quemadmodum sese unusquisque vestrum gerat in retinenda religione, conservandisque legibus. vident adhuc post legem tribunitiam ¹ unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. quod tamen non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. NULLA EST enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere. Hoc est *judicium*, in quo vos dereo, populus Rom. de vobis judicabit. in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus, pecuniosissimusque damnari. Deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximamque pecuniam: ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quæ turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, ² non *aliis rectè factis*, non denique ³ aliquo mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur. Postremò ego causam sic agam, judices: ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo à vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam, atque rationem, qua omnes *illorum conatus investigare*, & consequi possim. Ita res à me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modò aures hominum, sed etiam oculi populi Romani interesse videantur. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omnes, post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore, atque hac dignitate consilium fuisse. Hic siquid erit offensum: omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, (quod fieri non potest:) sed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, qui jam pridem inventus est, reperiat: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quàm vim, perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam. Verùm quod ego laboribus, periculis, inimicitiiisque meis tum, cum admissum erit, dedecus, severè me persecutorum esse polliceor, id ne accadat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia, M. Glabrio, potes providere. Suscipe causam judiciorum: suscipe cau-

sam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano & in laude, & in gratia esse possit. *Cogita, qui sis*, quo loco, quid dare populo R. quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis, severissimisque iudicibus usus est. Circumstant te summæ auctoritates, quæ te *obli visci laudis domesticæ* non sinant: quæ te dies, nocteisque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabronis patris vim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si avi Scævola prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur: si foci Scauri constantiam, ut nequis te de vera, & certa possit sententia demovere: intelliget populus Romanus *integerrimo, atque honestissimo prætoris, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecunie plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis*. Mihi certum est non committere, ut in hac causa prætor nobis, consiliumque muetetur. non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum Coss. non moverunt, cum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea focii atque amici populi Romani, nunc servi, ac supplices, non modò jus suum, fortunamque omnes eorum imperio amittant, verùm etiam *deplorandi juris sui potestatem* non habeant. Non sinam profectò, causa à me perorata, XL. diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, cum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit. quæ convènit uno tempore undique, comitorum, judiciorum, censendique causa. Hujus iudicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, vestrum: laborem, sollicitudinemque, nostram: scientiam quid agatur, memoriamque quid à quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. Faciam hoc *non novum*, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, antè factum, ut testibus utar statim. illud à me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ⁴ ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testis ad crimen accomodem. ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur: hinc in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem, accusationemque desideret, altera actione audiet. nunc id, quod facimus (ea ratione facimus, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus) ⁵ necessariò fieri intelligat. Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinosè, multa crudeliter in civeis Romanos, atque in focios, multa in deos, hominesque nefariè fecerit, tum præterea quadringenties sestertiùm ex Sicilia contra leges abstulisse. *Hoc testibus, hoc tabulis, privatis, publicisque auctoritatibus*, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiam si spacium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

ACTIO-

1. *Unum Senatorem vel tenuissimum esse damnatum.*] Sic nostri libri & editi. at Aconius citat, *unum hominem vel.*

2. *Non aliis rectè factis.*] Censet Lambinus legendum *non ullis*, pessimè. reo enim ignoscebatur sæpius, si malefacta sua aliis beneficiis quasi redemisse videbatur.

3. *Aliquis mediocri vitio.*] Pall. & Cujac. *alio.*

4. *Ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis &c.*] Hotomanus conjicit, *interrogando explicem; ubi id argum.* in vastique statim Lambinus; sed præter vet. libros.

5. *Necessariò fieri intelligat.*] Editio Victorii; item ea priores, *intelligant*, neque aliter scripti nostri.

ACTIONIS SECUNDÆ,

IN

C. VERREM,

LIBER PRIMUS,

DE

PRÆTURA URBANA.

ORATIO SEXTA.

NEMINEM vestrum ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione ¹ *responsurum non esse*, neque ad iudicium affuturum. Quæ fama non idcirco solum emanarat, quod iste certe statuerat, ac deliberaverat non adesse: verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus ² *evictus*, ora iudicium adspicere, aut os suum populo Romano ostendere auderet. Est idem Verres, qui fuit semper; ³ ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. præstod est: respondet: defenditur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, cum manifestò teneatur, ⁴ si reticeat, & absit, tamen *impudentie sua pudentem exitum quasisse videatur*. Patior, iudices, & non molestè fero, me laboris mei, vos virtutis vestræ fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primò statuerat, ut non adesset: minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda, constituendaque elaborassem: vestra verò laus, tenuis planè atque obscura, iudices, esset. Neque enim hoc à vobis populus Romanus expectat: neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit: & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. immodè verò adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: vestra integritas cum istius pecunia: testium constantia cum illius patronorum minis, atque potentia. tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem, certamenque venerint. ⁵ Absens si iste esset damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestræ laudi videretur. ⁶ Neque enim salus ulla reipublicæ major hoc tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter

rejectis ab accusatore iudicibus, socios, leges, rempublicam *senatorio consilio* maximè posse defendi. neque tanta fortunis omnium pernicies potest accedere, quam opinionè populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari. Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, & propè depositam reipublicæ partem suscepisse: neque in eo magis meæ, quam vestræ laudi, existimationique servisse. ⁷ Accessi enim ad invidiam iudiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cum hæc res pro voluntate populi Romani esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur: ⁸ postremò, ut esset hoc iudicatum, ut finis aliquando iudiciariæ controversiæ constitueretur. Etenim sine dubio, iudices, in hac causa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus: qui *si condemnatur*, desinent omnes dicere, his iudicis pecuniam plurimum posse. sin absolvitur: desinemus nos de iudiciis transferendis recusare. ⁹ tamen de absoluteione istius neque ipse jam sperat, nec populus R. metuit. De impudentia singulari, ¹⁰ quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi pro cetera ejus audacia, atque amentia, ne hoc quidem mirandum videtur. multa enim & in deos, & in homines impiè, nefarique commisit. quorum *scelerum poenis agitur*, & à mente, consilioque deducitur. Agunt eum præcipitem poenæ ³ civium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim imploranteis jura libertatis, & civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium *dei patrii*: ¹¹ quod iste inventus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentis prærium pro sepultura liberum posceret. Religionem verò, ceremoniarumque omnium sacrorum, sanorumque violatæ, simulacraque deorum, quæ non modò ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto retrusa, atque abdita, consistere ejus animum sine furore, atque amentia non sinunt. Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque

1. **R** *Responsurum non esse.*] Victorius, fuisse. quod & secuti sunt alii: sed alterum visitur in Pallat. in Cujac. in exolevis edd.

2. *Evictus.*] Lambinus *convictus*, & ita erat in Cujac. nec videtur mutandum.

3. *Ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum.*] Cujacii liber non agnoscit vocem *paratus*, & videtur sanè abesse posse, ut subintelligatur *projectus*.

4. *Sic reticeat & absit.*] Lambini editiones aliquot, *sic retineat*. Sphalmate scædo typhotetarum. alterum enim floret passim in aliorum libris, retinentque Pall. nostri.

5. *Absens si iste esset damnatus.*] Tullio dignius videtur; *Absens damnatus*, recisive intermediis, tanquam quæ adperferit librarius.

6. *Neque enim salus illa reipub. major hoc tempore reperiri potest.*] Illud *reperiri potest*, suspectum mihi, tanquam *παρρηγορον*.

7. *Accessi enim, &c.*] Pall. duo, item primæ edd. *Accessit*; negat Aiconius.

8. *Postremò ut esset hoc iudicatum.*] Licentiosam Hotomani trajectionem, rejeci, retenta vulgata, & syllaba addita, *postremo, ut ut esset iudicatum &c.* id est, quocunque tandem modo pronuntiatum fuerit, sive pro Verre, sive contra Verrem.

9. *Tamen de absoluteione istius &c.*] Pal. pr. *tamenetsi*. vide M. Aur. Muretum cap. 17. lib. xi. Var. lect.

10. *Quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur.*] Cujacii codex, *quod respondet, & qui mirentur*, quod putabat Gulielmius, mutari posse in, *est qui mir.* dictum, ut Propertio; *Est, quibus in celeres gloria nata pedes.* duriusculè nimis.

11. *Quod iste inventus est &c.*] Haud aliter libri nostri. at Lambinus è Prisciano, *quod iste unus inventus*. quod & monuerat Hotomanius.

neque hoc avaritiæ *supplicio communi*, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse. singularem quandam poenam istius immanis, atque importuna natura desiderat. non id solum quæritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed & religiones deorum immortalium expiandæ, & civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium sanguis, istius supplicio luendus est. Non enim furem, sed *ereptorem*: non adulterum, sed *expugnatores pudicitia*: non sacrilegum, sed *hostem sacrorum*, religionumque: non sicarium, sed *crudelissimum carnificem* civium, sociorumque, in vestrum iudicium adduximus: ut ego hunc unum, ejusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, ¹ cui DAMNARI EXPEDIRET. Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, diis, hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Rom. eripi nullo modo posse? quis hoc non perspicit, præclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus erit, ac non sic statuerit, non istum majus in sese scelus concepisse, cum fana spoliavit, cum tot homines innocentis necavit: cum civeis Romanos morte, cruciati, cruce affecerit: cum prædonum duces, accepta pecunia, dimiserit: quàm eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, *jurati* sententia sua liberarint? Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, iudices: non in est reus, non id tempus, non id consilium (metuo nequid arrogantius apud taleis viros videar dicere) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut *occulte surripi*, aut *impune eripi* possit. His ego iudicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecuniam cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum, privatorumque litteris non credidisse? tantæ populi Romani voluntati restituisse? Sustineant. reperiemus, si istum vivum ad aliud iudicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quæstura pecuniam publicam, Cn. Carboni Cos. datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum *alieno nomine* à quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt qui & in eo quoque *audaciam* ejus reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse iudices, qui illum ejus *peculatum* vel acerrimè vindicandum putent, quod iste M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine, illorum, re vera, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum, atq; amicorum non dubitaverit auferre. Emerferit ex peculatus etiam iudicio. Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suæ reservavit. quærat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto *sua confessioni* possit *mederi*. meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto, atque inimico excitatum, confessum esse, duces à se prædonum securi non esse percussos: se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos. fateatur id, quod negari non potest, se *privatum hominem*, prædonum duces vivos, atque incolumeis domi suæ, posteaquam Romam redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. hoc, in illo majestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. ex hoc quoque evaferit: proficiscar eò, quod me jam pridem vocat populus Romanus. De *jure enim libertatis*, & civitatis suum putat esse iudicium: & rectè putat. Confringat iste sanè vi sua, consilia senatoria: quæstiones omnium perumpat: evollet

ex vestra severitate. mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. credet iis equitibus Rom. populus Romanus qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus ab isto *civem Romanum*, qui cognitores homines honestos daret, *sublatum esse in crucem* dixerunt. credent omnes v. & xxx tribus homini gravissimo, atque ornatissimo M. Annio, qui, se præsentem, civem Romanum *securi percussum* esse dixit. audietur à populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantemque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum. ² Probabit fidem, & auctoritatem, & religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos civeis Rom. ³ in *lautumii* istius imperio crudelissimè per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi Rom. de loco superiore: non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Rom. suffragiis eripere, aut à me ullum *munus aditatus* ⁴ amplius, aut gratius populo Romano esse possit. Quapropter omnes in hoc iudicio contentur omnia: nihil est jam, quod in hac causa peccare quisquam, iudices, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata, atque provisa est. Ego meum studium in rempib. jam illo tempore offendi, cum longo intervallo *veterem consuetudinem* retuli, & rogatu sociorum, atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi, (quo in numero è vobis complures fuere) ita probantur, ut ei, qui istius quæstor fuisset, & ab isto læsus inimicitias justas persequeretur, non modò deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatem. In Siciliam sum inquirendi causa profectus. quo in negotio *industriam* meam celeritas reditionis, *diligentiam* multitudo litterarum, & testium declaravit: *prudorem* verò, ac religionem, quòd, cum venissem senator ad socios populi Romani qui in ea provincia quæstor fuisset, ad hospites meos, ac necessarios causæ communis defensor deverti potius, quàm ad eos, qui à me auxilium petivissent. NEMINI MEUS adventus labori, aut sumtui neque publicè, neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi *lex* dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat. Romam ut ex Sicilia rediis, cum iste, atque istius amici, homines lauti, & urbanis; sermones hujuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna *pecunia à vera accusatione esse deductum*; tamen probabatur nemini, quod & ex Sicilia testes erant ii, qui quæstorem me in provincia cognoverant, & hinc homines maximè illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optimè norunt: tamen usque eò timui, ne quis de mea fide, atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos iudices venimus. Sciebam in rejiciendis iudicibus nonnullos memoria nostra *pactionis suspicionem* non vitasse, cum ipsa in accusatione, eorum industria, ac diligentia probaretur. Ita rejeci iudices, ut hoc constet, post hunc ⁵ statum reip. quo nunc utimur, simili splendore, & dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem, communem ait sibi esse mecum: qui cum P. Galbam iudicem rejecisset, M. Lucretium retinuit: & cum ejus patronus ex eo quæreret, cur suos familiarissimos, Sex. Pæduceum, Q. Confidium, ⁶ Q. Junium rejici passus esset: respondit, quod eos in iudicando *nimum sui juris*, sententiæque cognosceret. Itaque, iudicibus rejectis, sperabam jam onus

1. Cui damnari expediret.] Interpretatus sum hunc locum contra Pædiani sententiam, ad illud Taciti lib. xv. Annal. cap. 68. Non aliter tot flagitiis ejus subveniri posse.

2. Probabit fidem & auctoritatem.] Lambinianæ aliquot edd. probavit, errore credo typographico.

3. In lautumii istius.] Ad hanc faciem scribitur in Pall. in edd.

primariis; & sic scribi debere liquet ex verbis Sabini apud Senecam libris controversiarum.

4. Amplius aut gratius.] Perperam iterum aliquot editiones Lambini gravius.

5. Statum reip. quo nunc utimur.] Gulielmius conabatur nitimur.

6. Q. Junium.] Cujacii membranae; Vitium, forte Vitium.

onus meum vobiscum esse commune. putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse, & diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus iudicavit, istius pecuniam, quæ apud me *contra fidem* meam nihil potuisset, apud se *contra honorem* meum nihil posse debere. Quo quidem die, primum iudices citati in hunc reum confestim, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, iudiciorum, iudicumque cupidus, qui non conspectu, confessuque vestro commoveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas fructum diligentia referret: id sum assecutus, ut una hora, qua cœpi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perdito, *spem iudicii corrumpendi præciderem*: ut primo die testium tanto numero citato, populus Romanus iudicaret, ipso absoluto *temp. stare non posse*: ut alter dies amicis istius, ac defensoribus non modò spem victoriae, sed etiam *voluntatem defensionis* auferret: ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut, *morbo simulato*, non, quid responderet, sed quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis diebus, his criminibus, his testibus, & urbanis, & provincialibus sic obrutus, atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum *comperendinatum*, sed condemnatum iudicaret. Quapropter ego, quod ad me attinet, iudices, vici. non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Rom. concupivi. Meum fuit *cum causa* accedere ad accusandum. Quæ causa fuit iustior, quam à tam illustri provincia defensorum constitui, & deligi? Reipublicæ coniulere? quid jam reip. honestius, quam in tanta invidia iudiciorum adducere hominem, cuius damnatione *totus ordo* cum populo Rom. & in laude, & in gratia possit esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse? Quis est in populo Rom. qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium antè damnatorum scelera, furti, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum huius parva parte æquari, conferrique possit? Vos, quod ad vestram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, iudices, prospicite, atque consulite. splendor vestri facit, ut peccare sine summo reipub. detrimento, ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus esse alios in senatu, qui rectè possint iudicare, vos si non potueritis. Necessè est, cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem iudicatorum requirat. Hoc si vobis ideò levius videtur, quòd putatis *onus esse grave, & incommodum, iudicare*: intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmetipsi rejeceritis: an, quod probare populo Romano fidem vestram, & religionem non potueritis, eò vobis iudicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitare, quanto periculo venturi simus ad eos iudices, quos propter odium vestri populus Rom. de vobis voluerit iudicare. Verùm vobis dicam id, quod intellexi, iudices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam jam dicant, *se istum*, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu iudicia per ignominiam, turpitudinemque auferantur. Hæc me, iudices, pluribus verbis, vobiscum agere coëgit, non *timor meus de vestra fide*, sed spes illorum nova, quæ cum Verrem à porta subito ad iudicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum. Nunc, ne novo querimoniarum genere uti possit Hortensius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator: *nihil esse tam periculosum fortunæ innocentium, quam*

tacere adversarios: & ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium: cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram: ¹ utar oratione perpetua: non quoniam hoc sit necessè: verùm ut experiar, utrum ille ferat molestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere: deum, atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex ² mea causa det, eo mihi uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione mea crimina, causamque explicare. hoc si non utor, non tibi injuriam facio, sed de meo jure aliquid, & commodo detraho. Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem, quod *aliter condemnari reus, quamvis sit necens, non potest*. Id igitur tu molestè tulisti, à me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari possit? Nam CAUSA COGNITA multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur. quod aut mea causa potius est constitutum, quam tua: aut nihilo tua potius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum: certè utriusque commune est. Si eum, qui *posterius dixit*, opus est redargui: accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea vel iudicari primò poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel citò absolvi, vel tardè condemnari licebat. Ego tibi ³ illam Acilianam legem restitui, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, condemnari sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tam atroci, sed illa *lege mitissima* causam dicere. Accusabo: respondebis. testibus editis, ita mittam in consilium, ut, etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primò iudicare. Verùm, si causam cognosci opus est, parumne cognita est? dissimulamus, Hortensi, quod sæpe experti in dicendo sumus. quis nos magnopere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum, ⁴ aut ablatum à quopiam dicitur? nonne aut in *tabulis*, aut in *testibus* omnis expectatio iudicum est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem ⁵ quadringentis contra legem, abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narraissem? Dio quidam fuit Halesinus: qui, cum ejus filio, prætoris Sacerdote, hereditas à propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii, neque controversiæ. Verres, simulac tetigit provinciam, statim ⁶ Messanam litteras dedit: Dionem evocavit: *calumniatores ex sinu suo apposuit*, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commissam esse dicerent. hac de re ostendit seipsum cogniturum. Postquam deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem ⁷ decies centena millia numerasse, ut causam certissimam obtineret: præterea græges equarum ejus istum abigendos curasse: argenti, vestisque stragulæ quod fuerit, curasse auferendum. Hæc neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur ⁸ aureus iudex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse prodiret, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuisent: cum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecu-

1. Utar oratione perpetua.] Lambini editiones respuerunt illud *perpetua*, quod tamen in aliis edd. & Pall.

2. Mea causa det.] Asconius laudat, *dedit*. Pall. Cujac. edd. que non abeunt à vulgata.

3. Illam Acilianam legem restitui.] Probat hanc lectionem Ant. Augustin. libro de Legibus, exstat. que in mss. nostris & olim impressis. sed enim Hotomanus suppositum it, *illam antiquam*, aut *illam Ceciliam*; qui consulatur lib. 1. observat. cap. 14.

4. Aut ablatum à quopiam dicitur.] Pall. dnobus, item edd. antiquis abest præposito *a*. sec. præterea habet *quoipiam*. quod ultimum non displicet.

5. Messanam litteras dedit.] Anton. Augustinus *Messana* volebat. videatur Urfinus.

6. Aureus iudex erigeret.] Gulielmius inclinabat legere, *arrigeret*. eodem tendit vulgata.

pecunias fuisse mutuas, nomina sua exegisse, prædia vendidisse: cum tabulæ virorum bonorum proferrentur: cum, qui pecuniam Dionis dederunt, dicerent se jam tum audisse, eò nummos sumi, ut Verri darentur: cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, hæc eadem se audisse dicerent. Opinor, cum hæc fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: tum *causa agi* videretur. Sic à me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requireret. Nego ego esse quidquam à testibus dictum, quod aut vestrum cuiquam esset obscurum, aut cuiquam oratoris eloquentiam quaereret. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in *testibus interrogandis* omnia crimina proponerem, & explicarem, ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modò vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Roman. totam accusationem, causamque cognovit. tamen ita de in eo facto loquor, quasi ego illud *mea voluntate* potius, quam *vestra injuria* adductus fecerim. Interposuisti accusatorem, qui, cum ego mihi c. & x dies solos in Siciliam postularem, c. & viii sibi in Achajam postulare. mensis mihi treis cum eripuissetis ad agendum maximè appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remisurum putastis: ut, cum horis nostris nos essemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes: deinde ita tempus duceretur, ut à M. Glabrione præter. & à magna parte horum iudicum, ad prætorem alium, iudicesque alios veniremus. Hæc si ego non vidissem; si me non omnes *noti, ignotique* monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vereretur, ne mihi crimina non suppetent: ne oratio deesset: ne vox, viresque deficerent: ne, quem nemo prima actione defendere ausus esset, eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum iudicibus, tum populo Romano probavi. Nemo est, qui alia ratione isto *injuria, atque impudentia* potuisse obisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita caveant, *SI POST KALENDAS JAN. IN CONSILIUM IRETUR*: in eam diem ego, cum potuissem vitare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur: quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum, & flagitiosissimum prætermittam. nihil à me de *pueritia sua flagitius* audiet: nihil ex illa *impura adolescentia* sua: quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem *sui simillimum* produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: NEQUE SOLUM, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat, dicere, considerabo. Vos, quæso, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit antequàm iste ad magistratus, remque publicam accessit, habeat per me solum, ac liberum, sicutur de nocturnis ejus bacchationibus, ac vigiliis; lenonum, aleatorum, ¹ perductorum nulla mentio fiat; damna, dedecora, ² quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ; patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere. Quæstor Cn. Papirio consuli fuisi abhinc annos quattuordecim. ex ea die ad hanc diem quæ fecisti, in iudicium voco. *Hora nulla vacua* à furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumti in quæstura

& legatione Asiatica, & prætura urbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meæ. Quæstor ex S. C. provinciam fortitus ¹³ es. obtigit tibi consularis, ut cum Cos. Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium: de qua nihil sum dicturus quid sentire debueris: unum hoc dico: in ejusmodi tempore, ac sorte, statuere te debuisti, *utrum malles sentire*, atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quæstorem obtigisse, hominem singulari luxuria, atque inertia. verumtamen ornabat eum beneficiis, officiiisque omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa, numerata est. profectus est quæstor in provinciam. venit in Galliam expectatus ad exercitum consularem, cum pecunia. simulac primum ei occasio visa est (cognoscite hominis *principium magistratuum gerendorum*, & reip. administrandæ) averfa pecunia publica, quæstor consulem, exercitum, fortem, provinciamque *deseruit*. Video quid egerim: eriget se: sperat, sibi auram posse aliquam affari, in hoc crimine, ³ voluntatis, assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem, prodicionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi verò id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut *studio partium fecerit*: ac non apertissimè consulem, exercitum, provinciamque compilarit, & propter impudentissimum furtum auferit. Est enim obscurum, & ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quòd ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos transisse: *nihil fecisse propter pecuniam*. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: jam se ipse indicabit. Primum brevitate cognoscite. ⁴ ACCEPI, inquit, VICIES DUCENTA, TRIGINTAQUINQUE MILLIA, QUADRINGENTOS ¹⁴ XVII NUMMOS. DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, PROQUÆSTORIBUS, COHORTI PRÆTORIÆ, H-S. MILLE SEXCENTA, TRIGINTAQUINQUE MILLIA, QUADRINGENTOS, XVII NUMMOS. RELIQUI ARIMINI H-S. SEXCENTA MILLIA. *Hoc est rationes referre?* hoc modo aut ego, aut tu Hortensi, aut ⁵ quisquam hominum retulit? quid hoc est? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujusmodi est? Illa tamen H-S. sexcenta millia, quæ ne falsò quidem potuit, quibus data essent, describere, quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ ipsa H-S. sexcenta millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in ærarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, cum iste rationes referebat, *oppressum, direptumque erat*. non suspicabatur id, quod nunc sentier, satis multos ex illa calamitate Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. *P. LENTULO, L. TRIARIO QUÆSTORIBUS URBANIS, ⁶ RES RATIONUM RELATARUM*. Recita. Ex S. C. Ut hoc pacto *rationem referre liceret*, eò Sullanus repente factus est, non ut honos, & dignitas nobilitati restitueretur. Quòd si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria; proditio consulis tui, scelera judicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse cœpit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas, exercitumque commisit. Nam si tibi antea displicuisset: idem fecisses, quod anno post M. Piso. Quæstor cum L. Scipioni consuli obtigisset; non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus est. quòd de republica sensit, *ita sensit*, ut nec fidem suam, nec morem majorum: nec necessitudinem fortis læderet.

Etenim

1. *Perductorum.*] Sic præter Aconium, etiam Pall. & Cujac. alluditque vetus editio, in qua *perditorum*.

2. *Quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit.*] Pal. pr. habet à manu emendatrice; *quæ rem patris ejus, ætatem ipsius percussit*. satis argutè. sed an etiam verè?

3. *Voluntatis assensionisque eorum, &c.*] Si obsequimur veterioribus libris, redonandum auctori *dissensionisque*. sic enim Pall. sic Cujac. sic antiquitus cusi. sic etiam Victorius.

4. *ACCEPI VICIES DUCENTA TRIGINTA QUINQUE MILLIA, &c.*] Secuti sumus editionem Victorii. aliter Budæus lib. I. de Assè. aliter Lambinus, aliter Maff. nostri atque edd. vet.

5. *Quisquam hominum retulit?*] Malebat Gulielmius *omnium*, quomodo Pall. Cujac. & vetus editio.

6. *RES RATIONUM RELATARUM.*] Non videtur isthæc agnoscere Pædianus. restant tamen in scriptis nostris & edd. vet. Ald. Manutius, abstulit voculam RES. alii ejus loco reposuere VERRIS.

15 Etenim si hæc perturbare omnia, & permiscere volumus: *TOTAM VITAM* periculofam, invidiofam, infestamque reddemus, si nullam religionem fors habeat, nullam societatem conjunctio secundæ, dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores, atque instituta majorum. *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum.* Nemo umquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse iussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summæ rei, causæque nocere nihil posset. ei postea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: *habuit honorem, ut proditori, non ut amico, fidem.* Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. *NULLÆ SUNT* occultiores insidiæ, quàm eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palàm est adversarius, facilè *cavendo vitare possis.* hoc verò occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modò non existit: verum etiam opprimit, ² antequam prospicere, atque explorare potueris. Itane verò? tu, cum quæstor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniæ, sed etiam consulis: particeps omnium rerum, consiliorumque fueris: *habitus sis in liberum loco,* sicut mos majorum ferebat: repenti relinquis? *deferas?* ad adversarios transeas? O scelus! ò portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc *uno scelere esse contenta.* necesse est semper aliquid ejusmodi molitur: necesse est in simili audacia, perfidiaque versetur. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea C. Malleolo occiso pro quæstore habuit (haud scio, an major etiam hæc necessitudo fuerit, quàm illa Carbonis: ac plus *judicium voluntatis* valere, quàm fortis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in ipsum valebant crimina, contulit in illum, causamque illius omnem ad inimicos, accusatoresque dedulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quæstore fuerat, inimicissimum, atque improbissimum testimonium dixit. Ille, miser cum esset; tum proditione istius nefaria, tum improbo & falso ejusdem testimonio, tum multo etiam ex maxima parte, istius furto, ac flagitiorum *invidia* conflagravit. Quid hoc homine faciatis? ³ aut ad quam *spem* tam perfidiosum, tam importunum animal referetis? qui ⁴ in Cn. Carbonem fortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit, ac violarit, ⁵ eosque ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit, atque oppugnarit. Nolite, quæso, judices, brevitate orationis meæ potius, quàm rerum ipsarum magnitudine, crimina ponderare. mihi enim proponendum necessarium est, ut omnia vobis, quæ mihi constituta sunt, possim exponere. Quamobrem, quæstura istius demonstrata, primique magistratus & furto, & scelere perspecto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum, ac rapinarum prætermittam: neque ego istum sibi *ex communi calamitate* defensionem ullam sinam sumere. suis eum certis, propriisque criminibus accusabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto, legationem ejus præclaram cognoscite. Postea

quàm Cn. Dolabellæ provincia Cilicia constituta est: ò dii immortales, quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit! id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iste profectus est, quacumque *iter* fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quædam *calamitas* pervadere videretur. In Achaja (prætermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur) magistratum Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem: *fecerunt alit.* cum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non inauditum. Genus animadversionis videte. quæretis, ⁶ ex quo genere hominem istum judicetis. Ignem ex lignis viridibus, atque humidis in loco angusto fieri iussit. ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium, atque amicum, *fumo excruciatum,* semivivum reliquit. Jam quæ iste signa, quas tabulas pictas, ex Achaja sustulerit, non dicam hoc loco. est alius mihi locus ⁷ ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis *ex ade Minervæ* grande aurum pondus ablatum. dictum hoc est in Cn. Dolabellæ judicio. dictum? etiam æstimatum. Hujus consilii non modò participem C. Verrem, sed principem fuisse reperietis. Delum venit. ibi ex fano Apollinis religiosissimo *noctu clam* sustulit signa pulcherrima, atque antiquissima: eaque in onerariam navem suam conjicienda curavit. Postquam cum fanum spoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. est enim tanta apud eos ejus fani religio, atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. *verbum tamen facere non audebant,* ne fortè ea res ad Dolabellam ipsum pertineret. Tum subito tempestates coortæ sunt maximæ, judices, ut non modò proficisci, cum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus ejiciebantur. Hic navis illa prædonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque ejecta fluctu, frangitur. in littore signa illa Apollinis reperuntur: jussu Dolabellæ reponuntur: *tempestas sedatur:* Dolabella Delo proficiscitur. Non dubito, quin tamen nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio umquam fuit religionis, nunc tamen *in metu, periculoque tuo,* tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla *spes salutis* commoda ostendi, cum recordaris, in deos immortales quàm impius, quàm sceleratus, quàm nefarius fueris? Apollinemne tu Delum spoliare ausus es? illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus impias, ac sacrilegas afferre conatus es? Si *in pueritia* non his artibus & disciplinis institutus eras, ut ea, quæ litteris mandata sunt, disceres, atque cognosceres: ne postea quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoriæ, ac litteris? Latonam ex longo errore, & fuga, gravidam, ⁸ & jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis, confugisse Delum, atque ibi Apollinem, Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum, illa *insula eorum deorum sacra* putatur: tantaque ejus auctoritas religionis & est, & semper fuit, ut ne Persæ quidem, cum bellum toti Græciæ, diis, hominibusque indixissent, & mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut *atingere.* Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime, atque amentissime, audebas? ⁹ fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam ex-

stingue-

1. *Vitam periculofam, invidiofam, infestam.*] Ita Pal. sec. uti conjecerat Lambinus. alii tamen scripti editique *invidiofam.* Paullus Manutius cum filio totam eam vocem eradicavit e suis libris.

2. *Antequam prospicere atque explorare.*] Est à Pall. & Cujac. placueratque item Lambino. alii edd. *perspicere.*

3. *Aut ad quam spem, &c.*] Pall. & olim edd. *ad aliquam spem,* sine aut, ut ea particula videatur supervacanea.

4. *In Cn. Carbonem fortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit.*] Expressi quod erat in mss. nostris, in vetuste impressis, secutusque fuerat Victorius. Vulgata *Carbone, & Dolabella.*

5. *Eosque ambos non modò.*] Cujacii liber, *ambo,* sicque exhi-

buit editio Lambini, placebatque Gulielmio. & sæpe sic locuti veteres.

6. *Ex quo genere hominem istum judicetis.*] Lambinus & Manutii posteriores hominum. sed contra mss. nostros & edd. *profas.*

7. *Ad hanc istius cup. demonstrandam servatus.*] Aliorum libri, *servatus,* aut *separatus.* unde suspicatur Gulielmii istud *servatus* natum à glossa, ut & illas duas alias variantes.

8. *Et jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis confugisse Delum.*] Cujacianus non habet illud *vicinam,* & rectè.

9. *Fuit ulla cupiditas tanta.*] Ita Pal. sec. ita mss. Hotomani. recepta lectio, *illa.*

19 flingeret religionem? & si tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis jamdiu debeat? In Asiam verò postquam venit, quid ego adventus istius prandia, cenas, equos, muneraque commemorem? nihilcum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio *per vim* signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris, & Halicarnasso. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse: cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrimè factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civitatis. Illa verò *expugnatio fani* antiquissimi, & nobilissimi Junonis Samiæ, quam luctuosa Samiis fuit: quam acerba toti Asiæ? quam clara apud omnes? quam nemini vestrum inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Nerone in Asiam Samo venissent, responsum tulerunt, ejusmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, non ad prætorem, sed *Romam deferri oportere*. Quas iste tabulas illinc, quæ signa sustulit? quæ cognovi egomet apud istum in ædibus nuper, cum obsequandi gratia venissem. quæ signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quæro, quæ apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, *in silva denique* disposita sub divo vidimus. Cur ea, quamdiu alium prætorem cum iis iudicibus, quos in horum locum subfortitus eras, de te in consilium iturum putasti, tamdiu domi fuerunt? posteaquam nostris testibus nos, quam horis tuis, uti malle vidisti: nullum signum domi reliquisti, præter duo, quæ in mediis ædibus sunt: quæ ipsa Samo sublata sunt? non putasti me *tuis familiarissimis* in hanc rem testimonia denuntiatum, qui tuæ domi sæpe fuissent: ex quibus quærerem 20 signa scirentne fuisse, quæ non essent? Quid tum hos de te iudicatu arbitratum es, cum viderent, te jam non contra accusatorem tuum, sed contra quæstorem, sectoremque pugnare? Qua de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, cum esset trierachus, & Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, iustu Dolabellæ fuisse unà cum isto Sami: seseque tum scire *spoliatum esse fanum* Junonis, & oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, publicè dixisse: eoque se esse absolutum, quòd planum fecisset, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere. Aspendum, vetus oppidum, & nobile in Pamphilia scitis esse, plenissimum signorum optimorum, non dicam illinc hoc signum ablatum esse, & illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publicis, palàm, *spectantibus omnibus*, plestris evecta, asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audistis id, quod est Græcis hominibus in proverbio, quem *omnia intus canere* dicebant, sustulit, & in intimis suis ædibus posuit: ut etiam illum 3 ipsum artificio suo superasse videatur. Pergæ fanum antiquissimum, & sanctissimum Dianæ scimus esse. id quoque à te *nudatum*, ac *spoliatum* esse: ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum, atque ablatum esse dico. Quæ, malum, est ista tanta audacia, atque amentia? quas enim sociorum, atque amicorum urbis adisti legationis jure, & nomine: si in eas vi cum exercitu, imperioque invasisses, tamen, opinor, quæ signa, atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, hæc non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed *Romam in publicum deportasses*.

21 Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia

gessit, Antiochumque, regem potentissimum vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum, & Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummius, qui urbem pulcherrimam, atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achajæ, Bæotiaque multas sub imperium populi R. ditionemque subjunxit? quorum domus cum honore, & virtute florent, *signis & tabulis pictis erant vacua*. At verò urbem totam, templa deorum, omnesque Italiae partes, illorum donis, ac monumentis exornatas videmus. Vereor, ne hæc fortè cuiquam nimis antiqua, & jam obsoleta videantur. ita enim tum æquabiliter omnes erant hujusmodi, ut hæc *laus* eximia virtutis, & innocentia, non solum *hominum*, verum etiam *temporum* illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sententiam laturus est: 4 Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam. recens exemplum fortissimi viri profero. nam postea Servilius imperator populi Romani, Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu in iisdem locis legatus quæstorius oppida pacata sociorum, atque amicorum diripienda, ac vexanda curasti. Tu, quæ ex fanis religiosissimis per scelus, & latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis, amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi, & virtute capta, *belli lege*, atque imperatorio jure sustulit, capopulo Romano apportavit, per triumphum vexit, 5 in tabulas publicas ad ararium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATÆ P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam *uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum*, litteris definiri vides. Ceitè *MAJOR EST VIRTUTIS*, victoriarumque jucunditas, quam ista voluptas, quæ percipitur ex libidine, & cupiditate. multo diligentius habere dico Servilium prædam populi Romani, quam te tua furta notata atque descripta. Dices, tua quoque 22 signa, & tabulas pictas ornamento urbi, foroque populi R. fuisse. Memini: vidi simul cum populo R. forum, comitiumque adornatum ad speciem magnifico ornatu: ad sensum, cogitationemque acerbo, & lugubri. vidi *collucere omnia furtis tuis*, præda provinciarum, spoliis sociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, iudices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui iudiciorum dominos se dici volebant, harum *cupiditatum esse servos*. Socii verò, nationesque extera, spem omnium tum primum abjecere rerum, ac fortunarum suarum, propterea quòd casu legati ex Asia, atque Achaja plurimi Romæ tunc fuerunt: qui deorum simulacra ex suis fanis sublata, *in foro venerantur*: itemque cetera signa, & ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *NIHIL ESSE, QUOD QUISQUAM DUBITARET DE EXITIO SOCIORUM, ATQUE AMICORUM*: cum quidem viderent in foro populi R. quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari, & condemnari solebant, ibi esse palàm posita ea, quæ ab sociis per scelus ablata, ereptaque essent. Hic ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumera- biles habere: sed, ut opinor, solet hæc, quæ rapuit & furatus est, nonnunquam dicere se emisse: quoniam quidem in Achajam, Asiam, Pamphiliam, *sumtu publico, & legationis nomine*, mercator signorum, tabularumque pictarum missus est. Habeo & istius, & patris ejus 23 acce-

1. *Adventus istius prandia, cenas &c.*] Cælius conjicit *adventu*. non probat Gulielmio.

2. *Sub divo.*] Ita Pall. Cujac. ita edd. omnes vet. etiam Victoriana. alia *sub dio*, cui suffragatur editio Pædiani.

3. *Ipsum artificio suo superasse videatur.*] Monet Gulielmius illum suo forte delendum, sive Afconianâ.

4. *Olympum.*] Id nomen bis restituo Ciceroni, sive Strabonis

Geographiæ lib. xiv. pro quo Lambinus, Manutius alique maluerunt *Olythum*.

5. *In tabulas publicas ad ararium perscribenda.*] Cujac. *in tabulis publicis*, quomodo item putat legisse Pædianum Gulielmius. alterum custodit à Pall. & edd. vet.

6. *Legationis nomine, mercator signorum, &c.*] Haud aliter quoque Pall. & Cujac. & vet. impressi.

accepti tabulas omneis : quas diligentissimè legi , atque digeili : patris , quoad vixit : tuas , quoad ais te confecisse . nam in isto , iudices , hoc novum reperietis . Audimus , aliquem tabulas numquam confecisse : quæ est opinio hominum de Antonio falsa . nam fecit diligentissimè . verùm ¹ sit hoc genus aliquid , minimè probandum . Audimus , alium non ab initio fecisse , sed ex tempore aliquo confecisse . est aliqua etiã huiusce rei ratio . Hoc verò novum , & ridiculum est , quod hic nobis respondit , cùm ab eo tabulas postularemus : usque ad M. Terentium , & C. Cassium consules confecisse : postea destitisse . Alio loco , hoc cuiusmodi sit , considerabimus . nunc nihil ad me attinet . horum enim temporum , in quibus nunc verior , habeo tabulas & tuas , & patris . Plurima signa pulcherrima , plurimas tabulas optimas deportasse te , negare non potes : atque utinam neges . unum ostende in tabulis aut tuis , aut patris tui *emtum esse* : vicisti . ne hæc quidem duo signa pulcherrima , quæ nunc ad impluvium tuum stant , quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ steterunt , habes quomodo emeris : hæc , inquam , duo , quæ in ædibus tuis sola jam sunt , quæ sectorem expectant , relicta , ac destituta à ceteris signis . At , credo , in hisce solis rebus *indomitas cupiditates* , atque effrenatas habebat : ceteræ libidines ejus , *ratione* aliqua , aut *modo* continebantur . Quàm multis istum ingenuis , quàm multis matribus familiâs , in illa tætra , atque impura legatione *vim attulisse* existimatis ? ecquò in oppido pedem posuit , ubi non plura stuprorum , flagitiorumque suorum , quàm adventus sui vestigia reliquerit ? Sed ego omnia , quæ negari poterunt , prætermittam : etiam hæc , quæ certissima sunt , & clarissima , relinquam : unum aliquid de nefariis istius factis eligam : quo facilius ad Siciliam possim alivando , quæ mihi hoc oneris , negotiique imposuit , pervenire . Oppidum est in Hellesponto Lampfacum , iudices , in primis Asiæ provinciæ clarum , & nobile : homines autem ipsi Lampfaceni tum summè in omneis civis Romanos officiosi , tum præterea maximè sedati , & quieti , propè præter ceteros ad summum Græcorum otium potius , quàm ad ullam vim , aut tumultum accomodati . Accidit , cùm iste à Cn. Dolabella efflagitasset , ut se ad regem Nicomedem , regemque Sadalam mitteret , cumque iter hoc sibi magis ad *quæstum suum* , quàm ad reipublicæ tempus accomodatum depoposcisset : ut illo itinere veniret Lampfacum , cum magna calamitate , & propè pernicie civitatis . deducitur iste ad Janitorem quandam hospitem : comitesque ejus item apud ceteros hospites collocantur . Ut mos erat istius , atque ² ut eum suæ libidines flagitiosæ facere admonuerant , statim negotium dat illis suis comitibus , nequissimis , turpissimisque hominibus , uti videant , & investigent , *ECQUA VIRGO SIT , AUT MULIER DIGNA* , quamobrem iste Lampfaci diutius commoraretur . Erat comes ejus Rubrius quidam , homo factus ad istius libidines : qui miro artificio , quocumque venerat , hæc investigare omnia solebat . ³ is ad eum rem istam defert . Philodamum esse quandam genere , honore , copiis , existimatione facile principem Lampfacenorum : ejus esse filiam , quæ cum pa-

tre habitaret , propterea quòd virum non haberet , mulierem eximia pulchritudine : sed eam summa integritate , pudicitiaque existimari . homo , ut hæc audivit , sic *exarsit ad id , quod non modo ipse numquam viderat* , sed ne audierat quidem ab eo , qui ipse vidisset , ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle . Hospes Janitor , qui nihil suspicaretur , veritus , ⁴ ne quid in ipso se offenderit : hominem summa vi retinere cœpit . iste , qui hospitis relinquendi causam reperire non posset , alia sibi ratione viam munire ad stuprum cœpit : Rubrium , *delicias suas* , in omnibus ejusmodi rebus adiutorem suum , & conscium , parum lautè deversari dicit : ad Philodamum deduci jubet . Quod ubi est Philodamo nunciatum , ⁵ tamen si erat ignarus , quantum sibi , ac liberis suis jam tum mali constitueretur , tamen ad istum venit ; ostendit , *munus illud suum non esse* : se , cùm suæ partes essent hospitem recipiendorum , ⁶ tum ipsos tamen prætores , & consules , non legatorum affectas , recipere solere . Iste , qui una cupiditate raperetur , totum illius postulatam , causamque neglexit : per vim ad eum , qui recipere non debebat , Rubrium deduci imperavit . Hic Philodamum , ⁷ posteaquàm *jus suum obtinere non potuit* ; ut humanitatem , consuetudinemque suam retineret , laborabat . homo , qui semper hospitalissimus , amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset , noluit videri ipsum illum Rubrium , ⁸ *inventus in domum suam recepisse* : magnificè , & ornate , ut erat in primis inter suos copiosus , convivium comparat : rogat Rubrium , ut , quos ei commodum sit , invitet : locum sibi soli , si videatur , relinquat . ⁹ etiam filium suum , lectissimum adolescentem , foras ad propinquum suum quandam mittit ad cenam . Rubrius istius comites invitat . eos omnes Verres certiores facit , quid opus esset . mature veniunt : discumbitur . fit sermo inter eos , & invitatio , ut *Græco more biberetur* . hortatur hospes : poscunt majoribus poculis : celebratur omnium sermone , lætitiæque convivium . Posteaquàm satis calere res Rubrio visa est : Quæso , inquit , Philodame , *cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes ?* Homo , qui & summa gravitate , & jam id ætatis , & parens esset , *obstupuit hominis improbi dicto* . Instare Rubrius . Tum ille , ut aliquid responderet , negavit moris esse Græcorum , ut in convivio virorum accumberent mulieres . Hic tum alius ex alia parte : ¹⁰ Enimverò ferendum hoc non est : *VOCETUR MULIER* , & simul servis suis Rubrius , ut januam clauderent , & ipsi ad fores assisterent , imperat . Quod ubi ille intellexit , id agi , atque id parari , ut filia suæ vis afferretur : servos suos ad se vocat : his imperat , ut *se ipsum negligant* : filiam defendant : excurrat aliquis , qui hoc tantum ¹¹ domesticæ mali filio suo nuntiet . ¹² Clamor interea fit tota domo ; pugna inter servos Rubrii , atque hospitis . Jactatur domi suæ ¹³ vir primus , & homo honestissimus . pro se quisque manus affert : aqua denique ferventi à Rubrio ipso Philodamus perfunditur . Hæc ubi filio nuntiata sunt : statim exanimatus ad ædeis contendit , ut & vitæ patris , & pudicitia fororis succurreret . Omnes eodem animo Lampfaceni , simul ut hoc audiverunt , quòd eos tum Philodami dignitas , tum *injuriæ magnitudo* movebat , ad ædeis noctu conven-

1. *Sit hoc genus aliquid.*] Victorinus quidem expressit *aliquid* , sed simplicius mihi visum quod erat in ante publicatis & Pall.

2. *Ut eum suæ libidines flagitiosæ facere admonuerant.*] Lambinus *admonebant* , quod & in cod. Cujac. placebatque Gulielmio , qui arbitrabatur posse præterea deleri vocem *facere* .

3. *Is ad eum rem istam defert.*] Nihil periret sententiæ , si tolleretur *ad eum rem istam* .

4. *Ne quid in ipso se offenderit.*] Gulielmius retinuit hanc lectio-nem , contra emendationes Lambini . Cujacii tamen liber , item Pal. pr. & ed. vet. *offenderetur* .

5. *Tamen si erat ignarus.*] Pal. pr. *tamen etsi* ; consulatur item Muretus lib. v. Var. lect. cap. 8.

6. *Tum ipsos tamen prætores.*] Vulgata *tantum prætor* . sed alterum est in edd. vet. in Pall. in Cujaciano . Hotomanus corrigat , *tamen ipsos tantum* ; non necessario .

7. *Inventus in domum suam recepisse.*] Absit Cujaciano *in* ; restat tamen in Pall. & edd. ceteris .

8. *Etiã filium , &c. mittit ad cenam.*] Sic Gulielmius è Cujacii libro . Vulgata , *ut etiã filium , &c. mitteret ad cenam* . & sic est , etiã Pall. & edit. veterimæ desistuntur illi *ut* , sed tamen habent , *mitteret* . itaque nulli dubium est , emendandum adhuc ; *etiã filium , &c. mittere ad cenam* , pro *mittebat* , non insolens loquendi ratio .

9. *Enimverò ferendum hoc non est.*] Non malè Cujacii codex , *hoc quidem non est* .

10. *Domestici mali filio suo nunciet.*] Pronomen *suo* , non est in Pall. aut olim impressis ; poteratque abesse .

11. *Clamor è domo ; pugna inter servos.*] Libris prius aberat dictio , *pugna* . eam ex Julii Rufiniani libro intulit primum Hotomanus .

12. *Vir primus è homo honestissimus.*] Hæc est lectio quoque Pall. & edd. exoletarum . nam Victoriana , *vir optimus , è homo honest.* Lambiniana ex Nonio , *vir primarius è homo honest.* vulgata , *vir optimus è honestissimus* .

runt. Hic licitor istius Cornelius, qui cum ejus servis erat à Rubrio, quasi in præsidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur; servi nonnulli vulnerantur. ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset. Postridie manè homines¹ in concionem veniunt. quærunt, quid optimum factu sit. pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. inventus est nemo, cujus non hæc & sententia esset, & oratio: NON ESSE METUENDUM, SI ISTIUS NEFARIUM SCELUS LAMPSCENI ULTI VI, MANUQUE ESSENT, NE SENATUS, POPULUSQUE R. IN EAM CIVITATEM ANIMADVERTENDUM PUTARET. Quòd si hoc jure legati populi Rom. in socios, nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret: *quidius esse perpeti satius*, quàm in tanta vi, atque acerbitate versari. Hæc cum omnes sentirent, & cum in eam rationem pro suo quisque sensu, ac dolore loqueretur: omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: cadere januam faxis, instare ferro, ligna, & sarmenta circumdare, ignemque subjicere cœperunt. Tum cives Romani qui Lampfaci negociabantur, concurrunt: orant Lampfacenos, ut gravius apud eos *nomen legationis*, quàm *injuria legati* putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum, ac nefarium: sed, quoniam *nec perfecisset*, quod conatus esset, neque futurus esset Lampfaci postea: levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quàm si legato non pepercissent. Sic iste, multo sceleratior, & nequior, quàm ille Hadrianus; aliquanto etiam felicius fuit. ille, quòd ejus avaritiam cives Romani ferre non poterant, *Uticæ domi suæ vivus exustus est*: idque ita illi meritò accidisse existimatum est, ut latarentur omnes, neque *animadvertio* constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma, periculoque evolavit: neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere, *Cum seditionem* sedare vellem, cum frumentum imperarem, cum stipendium cogere, cum aliquid denique reipublicæ causa gererem: quòd acrius imperavi, quòd animadverti, quòd minatus sum. Quæ si diceret: tamen ignosci non oporteret, si *nimis atrociter imperando* sociis, in tantum adductus periculum videretur. Nunc cum ipse causam illius tumultus neque veram dicere, neque falsam confingere audeat: homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, 3 P. Tertius, hæc eadem se Lampfaci cognoscere dixerit: vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, hæc eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis dubitare, quin istum *fortuna* non tam ex illo periculo eripere voluerit, quàm ad vestrum judicium reservare? Nisi verò illud dicet, quod & in testimonio Tertii, priore actione interpellavit Hortensius: quo tempore quidem *signi satis dedit*, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse: 4 ut, quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret. hoc tum dixit, Philodamum, & ejus filium, à C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa disleram, tantum dico, secutum id esse Neronem, & ejus consilium, quòd Cornelium licitorem occisum esse contaret: putasse **NON OPORTERE** esse cuiquam, ne in ulciscenda quidem injuria, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis judicio non te absolutum esse improbitatis: sed illos damnatos esse cædis. verùm ista damnatio tamen cujusmodi fuit? Audite, quæso, judices, &

aliquando miseremini sociorum, & ostendite, aliquid his in vestra fide præsidii esse oportere. Quòd toti Asiæ jure 29 occisus videbatur istius ille verbo licitor, re vera *minister improbissimæ cupiditatis*: pertimuit iste, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur. rogat, & orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Neronem proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuisset. Commotus est Dolabella. fecit id, quod *multi reprehenderunt*, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, & in Asiam, hominis nequissimi causa, in alienam provinciam proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, qui esset in consilio, & primus sententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, & tribunos militaris suos, quos Nero omnis in consilium vocavit. erat in consilio etiam æquissimus judex ipse Verres. erant nonnulli rogati creditores Græcorum, quibus *ad exigendas pecunias* improbilissimi cujusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser *defensorem* reperire neminem poterat. quis enim esset aut togatus, qui Dolabellæ *gratia*: aut Græcus, qui ejusdem *vi & imperio* non moveretur? Accusator autem apponitur civis Romanus de creditoribus Lampfacenorum: qui si dixisset quod iste jussisset, per ejusdem istius licitores à populo pecuniam posset exigere. Cum hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur, cum illum miserum multi accusarent, nemo defendere: cumque Dolabella cum suis præfectis pugnaret in consilio: Verres fortunam agi suas diceret: *idem testimonium diceret: idem esset in consilio: idem accusatorem parasset*: hæc cum omnia fierent, & cum hominem constare occisum: tamen tanta vis istius injuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. Quid ego 30 nunc in alteram actionem Cn. Dolabellæ spiritus: quid hujus lacrymas, & concursiones proferam: quid C. Neronis, viri optimi, atque innocentissimi, nonnullis in rebus, *animum nimis timidum*, atque demissum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, nisi fortè, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre, & Dolabella. quidquid esset sine his actum, omnes probarent. tum verò quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. condemnatur enim perpaucis sententiis Philodamus, & ejus filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimum securi feriantur, quo quàm minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent. Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum, & grave toti Asiæ provinciæ: grandis natu parens, adductus ad supplicium: ex altera parte filius: ille, quòd *pudicitiam liberorum*: hic, quòd *vitam patris, famamque sororis* defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum, & gemitum Lampfacenorum? securi esse percussos homines *innocentes*, nobilibus, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam, atque improbilissimam cupiditatem? 5 Jam jam, Dolabella, neque tui, neque tuorum liberum, quos tu miseros in egestate, atque in solitudine reliquisti, *misereri potest*. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentem sanguine lui velles? Idcirco exercitum, atque hostem relinquebas, ut tua vi, & crudelitate, istius hominis improbilissimi pericula sublevaras? Quòd enim eum tibi quæstoris in locum constitueras, idcirco tibi *amicum in perpetuum* fore putasti? Nesciebas,

1. In concionem veniunt.] Scriptus Cujacii conveniunt. non accedunt Pall. aut editio antiquior.

2. Ignemque subjicere.] Sic Pall. & edd. vet. nam copula deerat vulgatis antea. Cujacianus præterea interjecit, ignemque circum subjicere.

3. P. Tertius.] Pall. Petirius. Cujac. Pellius. ed. vet. Petricius; quæ tamen statim habuit Cecilii. Pall. verò Cettii. at Cujac. Tecti.

4. Ut quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire &c.] Vox tacuerit, non

comparat in Pall. aut adeo edd. primogeniis. Cujacii liber, in ceteris testibus scire, &c.

5. Jamjam Dolabella, neque, &c. misereri potest.] Reducendum putavimus, quod erat in Pall. in Cujac. in primis edd. recentiores, Nemo, jam Dolabella &c. quod tamen non conspicitur in edd. vetustis, aut mss.

6. Amicum in perpetuum.] Gulielmius maluisset abjici præpositiunculam in.

sciebas, ab eo Cn. Carbonem Cos. cujus re vera quaestor fuit, non modò relicto, sed etiam spoliato¹ auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum, & proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, cum se ad inimicos tuos contulit: cum in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit: cum rationes ad ararium, nisi damnato te, referre noluit. **31** Tantane tuæ, Verres *libidines* erunt, ut eas capere, ac sustinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ possint? Tunc, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id *ad nutum tuum præsto fuerit*, nisi libidini tuæ, cupiditatieque paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modò pacatæ, verùm etiam fociorum, atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab se, atque ab liberis suis legati populi R. scelus, ac libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumfessusne sis Lampfaci: ceperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Rom. comburere vivum Lampfacem. negare non potes. habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem litteras misisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio. **TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM.** **3** [Recita ex Verris litteris ad Neronem. **EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM.**] **NON MULTO POST IN DOMUM.** Bellumne populo Romano **4** Lampfaceni cives facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine nostro volebant? Video enim, & ex iis, quæ *legi & audiui*, intelligo: in qua civitate non modò legatus populi Rom. circumfessus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit: nisi *publicè satisfactum sit*, ei civitati bellum indici, atque inferri solere. Quæ fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampfacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurreret? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obfessum te dicis: ignem allatum, farramenta circumdata, licetorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: *causam huius tanti terroris occultas*. Nam si quam Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo, & tua cupiditate fecisset: de tui comitis injuria questum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes ad nos producti dixerint, ipse celarit: nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum **32** testimonia, tum istius *taciturnitas perpetua* confirmat? Huic homini parcetis igitur, iudices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque *legitimum tempus expectare* ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumfessus es. à quibus? à Lampfacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immodè verò ab hominibus & natura, & consuetudine, & disciplina *lenissimus*: porro autem populi Rom. conditione fociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampfaceni *moriendum sibi potius*, quam perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuæ, quam metu legationis moverentur. Nolite, per deos immortales, cogere socios, atque exterar

nationes hoc uti perfugio: quo, nisi vos vindicatis, *utentur necessario*. Lampfacenos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi cum pœnas Romæ daturum credidissent. Et si talem acceperant injuriam: quam nulla lege fati dignè persequi poterant: tamen incommoda sua vestris committere *legibus*, & iudiciis, quàm *dolori* suo permittere maluerunt. Tu mihi, cum circumfessus à tam illustri civitate sis propter tuum scelus, atque flagitium: cum coegeris homines miseros, & calamitosos, quasi desperatis nostris legibus & iudiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cum te in oppidis & civitatibus amicorum non *legatum* populi Romani, sed *tyrannum* libidinosum, crudelemque præbueris: cum apud exterarum nationes, imperii, nominisque nostri famam tuis probris, flagitiisque violaris: cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque è flamma sociorum evolaris: hic tibi perfugium speras futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hic *conquiesceres*, illi te vivum exire passi sunt. Et ais, iudicium esse factum, te injuria circumfessum esse Lampfaci, quòd Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verùm ad hanc rem tamen idoneo (te ipso, inquam, teste docebo) te hujus circumfessionis tuæ causam & culpam **6** in alios transfulisse? neque in eos, quos tu insimularis, esse animadversum? jani nihil te iudicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem litteras misisti. **EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALUS.** Themistagoram, & Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumfedit: qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi *defendis jus*, *nomenque legati*? In Philodami iudicio dices id actum. Ceddò mihi ipsius Verris testimonium. videamus, quid idem iste juratus dixerit. **RECITA. AB ACCUSATORE ROGATUS RESPONDET, IN HOC JUDICIO NON PERSEQUI SIBI IN ANIMO ESSE ALIO TEMPORE PERSEQUI.** Quid igitur te juvat Neronis iudicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum esset circumfessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causæ legatorum facta esset injuria insignis: non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cur injurias tuas, *conjunctas cum publicis*, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre: non de tam atrocibus injuriis conqueri: non eos homines, qui populum concitarant, consulum litteris evocandos curare oportuit? Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quòd is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus è sano Dianæ servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quòd auctor injuriæ illius fuisse argueretur. Tu, si te legatum ita Lampfaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, licetor occideretur, ipse circumfessus pœnè incendere: ejus autem rei duces, **7** & auctores, & principes fuisse, quos scribis, Themistagoram, & Thessalum: quis non commoveretur? *quis non ex injuria, quæ tibi esset facta, sibi provideret?* quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi

1. *Auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum.*] Hotomanus expungendum putabat pecunia; sed nos retinimus, quod existeret in nostris & vet. ed. neque Asconius contrariet.

2. *Nisi libidini tuæ cupiditatieque paruerit.*] Parere enim heic positum pro apparere. apparet autem alicui is qui est fatelles ejus, qui adfecta. inde apparitores.

3. *Recita ex Verris litteris &c. ad C. Neronem.*] Tota hæc linea unicus inclusa, manat à conjectura Hotomanni, in nullo invenitur mss. aut vetustius edito.

4. *Lampfaceni cives facere conabantur? deficere &c. volebant?*] Sic quidem vulgo publicatur, sed præter vet. edd. & Pall. in iis enim, *Lampfaceni civitas facere conabantur? deficere &c. volebat.* unde sit, ut arbitror voce translata legendum: *Lampfaceni facere conabantur?*

civitas deficere &c. volebat? non longè ab hac scriptura abeunt mss. quos laudat Hotomanus, sed abeunt tamen. edidit Lambinus: *Lampfacena civitas facere conabantur? deficere &c. volebat;* quomodo fuisse in Cujaciano annotavit Gulielmius.

5. *Domum concurreret.*] Editio antiquata *concurrerent*, quod & in Pal. pr. at Cujac. *concurrerit*, quod admisit Lambinus.

6. *In alios transfulisse?*] Lambinus, *contulisse?* ex Asconio, ut & mox, *insimularis*, pro nostro *insimularas*. Sed ego sanè usquequoque non possum accedere Asconio, utpote qui æque incidere potuerit in mangonum improbas manus, ac quilibet passim auctor.

7. *Et auctores, & principes fuisse.*] Vix dubitandum est, quin restituenda veniat mss. nostrorum trium & vet. edd. lectio, & *auctores principes.*

ne agi arbitraretur? Etenim *NOMEN LEGATI, EJUSMODI ESSE DEBET*, quod non modò inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur. Magnum hoc Lampfacenum crimen est libidinis, atque improbiſſimæ cupiditatis. accipite nunc *avaritiæ* propemodum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, quæ eum præſidii causa Myndum proſequeretur. Illi statim myoparonem egregium de sua classe, ornatum, atque armatum dederunt. Hoc præſidio Myndum profectus est. Nam, quid Milesiis *lanæ publicæ* abstulerit, item de sumtu in adventum, de *contumeliis*, & injuriis in magistratum Milesium, tametsi dici tum verè, tum graviter, & vehementer potest, tamen dicere prætermittam: eaque omnia testibus integra reservabo. illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate potest, cognoscite. Milites, remigefque Miletum Myndo *pedibus reverti jubet*: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendus censuit. hoc illi navigio ad omneis populi R. hosteis usque ab Dianio, quod in Hispania est, ² ad Sinopem, quæ in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales: incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi R. quam tibi Milesia civitas, ut te *proſequeretur*, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te *hominum existimatio* non movebat: ne illud quidem cogitabas, hujus improbiſſimi furti, ³ sive aded nefariæ prædæ, tam illustrem, ac tam nobilem civitatem testem futuram? an quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præſuerat, Milesiifque rem gestam renuntiavit, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque ejus, quæ erat in *publicis litteras* relata illorum legibus, tolli jufferat: idcirco ⁴ te ex hoc crimine elapsum esse arbitrare? Multum te ista fefellit opinio, & quidem multis in locis. semper enim existimasti, & maximè in Sicilia, ⁵ *Satis cautum tibi ad defensionem fore*, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses: aut, quod relatum esset, tolli coëgisses. Hoc quam nihil sit, tametsi ex multis Sicilia civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem *dicto audientes*, quamdiu adsunt ii, qui imperant. simulac discesserunt; non solum illud perſcribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adſcribunt, cur non tum in litteras relatum sit. Manent istæ litteræ Mileti; manent, &, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim navis jussu L. Murenæ populus Milesius ⁶ *ex pecunia vestigali* populi Rom. fecerat, sicut pro sua quæque parte Asiæ ceteræ civitates. quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempeſtatis, sed hac horribili tempeſtate fociorum, amissam, in litteras publicas retulerunt. Sunt Romæ legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis: qui, tametsi ⁷ mensem Februarium, & *Co. s. s. designatorum* nomen expectant; tamen hoc tantum facinus non modò negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, & *religione adducti, domesticarum legum metu*, quid illo myoparone factum sit. ostendent C. Verrem in classe, quæ contra piratas ædificata sit, piratam ipsum consceleratum fuisse. C. Malleolo quæstore Cn. Do-

labelle occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quæstoriam procuratoris: nam à Dolabella statim pro quæstore jussus est esse: alteram tutelæ. Nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, *in bonæ ejus impetum fecit*. nam Malleolus in provinciam sic copiosè profectus erat, ut domi prorſus nihil relinqueret. præterea pecunias occuparat apud populos, & syngraphas fecerat: argenti optimi cælati grande pondus secum tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc morbo, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquit. Iste quod argenti placuit, invasit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, ceteraque quæ in Asia facillimè comparantur, quæ ille reliquerat, asportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit. ⁸ Cum eum ad H-S vicies quinquies redeſſe constaret: ut Romam rediit, *nullam litteram pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit*: servos artifices pupilli cum haberet, domi, circum pedes autem homines formosos, & literatos; suos esse dicebat, se emisse. cum sæpius mater, & avia pueri postularent, uti, si non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem quantum pecuniæ Malleoli deportasset: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies. deinde ⁹ in codicis extrema cera nomen infimum *in flagitiosa litura* fecit: ¹⁰ expensa Chryſogono servo H-S sexcenta millia, accepta, pupillo Malleolo retulit. Quomodo ex decies H-S sexcenta sint facta; quomodo *bc.* eodem modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbonis pecunia, reliqua H-S sexcenta facta sunt: quomodo Chryſogono expensa lata sint: cur id nomen infimum, in lituraque sit, vos existimabitis. Tamen H-S sexcenta millia cum accepta retulisset, H-S quinque millia soluta non sunt. homines, pòſteaquam reus factus est, alii reddit, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur. Hæc est ³⁷ istius præclara tutela. En, *cui tuos liberos committas*: en *memoria mortui sodalis*: en *metus vivorum existimationis*. Cum tibi se tota Asia spoliandam ac vexandam tradidisset: cum tibi exposita esset omnis ad prædandum Pamphilia: contentus his tam opimis rebus non fuisti? manus à tutela, manus à pupillo, manus à sodalis filio abstinere non potuisti? Jam te non Siculi, non aratores, (ut dictitas) circumveniunt: non hi, qui decretis, edictisque tuis in te concitati, infestique sunt: Malleolus à me productus est, & mater ejus, atque avia; quæ miseræ, flentes, everſum à te puerum patrii bonis esse dixerunt. Quid expectas, an dum ab inferis ille Malleolus existat, atque abs te officia tutelæ, sodalitat, familiaritatisque flagitet? ipsum putato adesse. *HOMO AVARISSIME & spurcissime*, redde bona sodalis filio: ¹¹ si non quæ abstulisti; at quæ confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore, & querimoniâ emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, quem denique totam sodalis mortui, contra te testimonium dicere? cur pudentiſſimas, leſtiſſimasque *feminas in tantum virorum conventum insolitas*, invitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. *TESTIMONIUM MATRIS ET AVIÆ*. Pro quæstore verò quomodo ³⁸ iste commune Milyadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphiliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æstimando, hac tua, quam tum primum excogitavit, Siciliens *æſtimatione* afflixerit, non est neceſſe demonstrare verbis. Hoc ſcitate: his nominibus, (quæ res per eum

1. L. Rabio.] Nihil variant Pall. aut olim cusi. Aſconius habet Phanio, & verò Fannio edidit P. Manutius.

2. Ad Sinopen.] Pall. Cujac. ed. vet. Sinopem. sed parum refert hoc illo modo exaremus.

3. Sive adeo nefariæ prædæ.] Manutii omnes, hujus adeo nefariæ prædæ alterum hæret in Pall. Cujac. & olim editis.

4. Te ex hoc crimine elapsum.] Revocavi ex, quod aberat editionibus Lambinianis, inventam in mss. ceterisque cusi.

5. Satis cautum tibi ad defensionem fore.] Tres voces postremæ, neſcio an non quid respiciant de glossa.

6. Ex pecunia vestigali populi Rom.] Pall. populo Romano. nihil pejus, si non melius.

7. Menssem Februarium, & Coſſ. designatorum nomen expectant.]

Conjiciebat Hotomanus, menssem Febr. expectant, & Coſſ. def. nomen extimescunt, quod recepit P. Manutius, ac tamen improbat.

8. Cum ad H-S vicies quinquies.] Est ab Hotomano. nam prius cusi, cum ad H-S xxx quinquies. certè sic Victorianus. quippe editio princeps: ad H-S xxxix quinquies. solum Pal. sec. H-S xx quinquies.

9. In codicis extrema cera.] Pall. & olim cusi extremam ceram. an aliqua ratione scribendi, viderint Critici. nam alterum videtur fuisse in Aſconianis.

10. Expensa Chryſogono servo, &c.] Nobis satis fuerit testari, si quoque repertum in Pall. & vetustè cusi.

11. Si non quæ abstulisti.] Cujacii liber si excludit. poteratque abesse. & alioqui Pal. pr. ejus loco habet sive, sec. sine.

cum gestæ sunt, cum iste civitatibus frumentum, coria, cilia, faccos imperaret; neque ea *sumeret*: pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus folis, Cn. Dolabellæ H-s ad tricies litem esse æstimatam. Quæ omnia, etiam si voluntate Dolabellæ fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. Consistam in uno nomine. multa enim sunt ex eodem genere. Recita. *DE LITIBUS ÆSTIMATIS Cn. DOLABELLÆ PR. PECUNIA Q. P. PULO RO. REDACTA. QUOD A COMMUNI MILITADUM.* Te hæc coëgisse, te æstimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eademque vi, & injuria, cum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciarum te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem, pestemque pervasisse demonstrato. Itaque M. Scaurus qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate, ac ditione tenuit. Homo adolescens cum istius in inquirendo multa furta, ac flagitia cognosceret, fecit peritè & callidè. volumen ejus rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abstulit: 2 istum testem produxit: *dixit iste, quæ velle accusatorem putavit*: Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissent, magna copia fuisset: qui ut se periculo litium, conjunctione criminum liberarent, 3 quod ego vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. *NON MODO PRŌDITORI*, sed ne perfugæ quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc omnia fecerunt: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maximè laudari volo. Rationes ad ærarium, antequam Dolabella condemnatus est, *non audet referre*. impetrat à senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret: proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes ad ærarium referat. Audistis quæstoriam rationem tribus versiculis relatam: legationis non, nisi condemnato & ejecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex S.C. statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. 4 Quæstorem se in senatu expectare dixit: perinde quasi non, ut quæstor sine prætore posset rationem referre (ut tu Hortensi, ut omnes) eodem modo sine quæstore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse *Omen* magis patribus conscriptis, quam *causa* placuit probaverunt. Verum quæstores quoque jam pridem venerunt. cur non retulisti? illarum rationum ex ea fæce legationis, quæstoriarumque tuarum procurationis illa sunt nomina, 5 quæ Dolabellæ necessariò sunt æstimata. Ex *LITIBUS ÆSTIMATIS DOLABELLÆ PR. ET PROPR.* quod minus Dolabella Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, H-s quingenta, trigintaquinque millia, & quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, H-s ducenta triginta duo millia: & quod plus frumenti fecit accepisse istum, H-s decies & octingenta millia: 6 quod tu homo castissimus, aliud in tabulis habebas. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. & Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus: quorum in tabulis iste habet nullum: hinc H-s quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planum faciam: hinc *emta apertissimè prætura*: nisi fortè id etiam dubium

est, quomodo iste prætor factus sit. Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis existimatione præclara, aut denique, id quod levissimum est, assiduitate: qui ante quæsturam cum metreticibus, lenonibusque vixisset: quæsturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis: Romæ post quæsturam illam nefariam vix triduum constitisset: absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit, *gratus prætor factus est*. Alia porò pecunia, *ne accusaretur*, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat. Homo stultissime, & amentissime, tabulas cum conficeres, & cum extraordinariæ pecuniæ crimen subterfugere velles: satis te elapsurum omni suspitione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, *ius expensum non ferres*, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? *Quid proderat tibi*, te expensum illis non tulisse? *An tuus solus tabulis* te causam dicturum existimasti? Verum ad illam jam veniam præclaram præturam, criminæque ea, quæ notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiarum vitare, atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: *DE ILLO NIHIL DIXIT, IN QUO EGO INTERFUI*: illam injuriam non attingit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta est: quibus ego in rebus interfui. His omnibus, qui istius injurias norunt, hoc est, populo Rom. universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa præteream: sed quod alia testibus intergra reservari velim: multa autem propter rationem brevitatis, ac temporis prætermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me profusus, cum iste *punctum temporis nullum vacuum peccato præterire* passus sit, omnia, quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, ut ex utroque genere & juris dicundi, & factorum testium exigendorum, ea postuletis, quæ maximè digna sunt eo reo, cui *parvum ac mediocre objici nihil oporteat*. Nam ut prætor factus est, qui auspicatò à Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanæ provinciarum, magis ex sua, & Chelidonis, quam ex populi R. voluntate. qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite. P. Annius Afellus mortuus est, C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, neque census esset: 7 quod eum *natura hortabatur*, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. heres erat filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Afellus est mortuus. Iste, prætor designatus (utrumque admonitus, an tentatus, an, qua est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis *audaciam, amentiamque* cognoscite) appellat heredem L. Annum, qui erat institutus secundum filiam (non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum,) dicit se posse ei condonare edicto hereditatem: docet hominem, quid possit fieri illi *bona res*, huic *vendibilis* videbatur. Iste tamen singulari est audacia: tamen ad pupillæ matrem submittebat. malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum,

1. Cn. DOLABELLÆ PR. PECUNIÆ REDACTÆ QUOD &c.] Sic editiones exoletæ; neque aliter Pall. nisi quod alter DOLABELLÆ P. P. RO. PECUNIÆ &c. quomodo multæ etiam edd. nam Victoriæ: DOLABELLÆ PR. POP. RO. PECUNIÆ &c.

2. Istum testem produxit &c. putavit.] Hæc omnia non habentur in prima editione, neque agnoscunt Pall. & poterant certè concinni alicujus esse interpretis.

3. Quo ego vellem descensuros pollicebantur.] Lambiniani, discessuros, & sic quidem Cujacianus. nolim sequi contra tot edd. & Pall. etiamsi in eam partem inclinaret Gulielmius; ut alluderetur scilicet discessioni Senatorum.

4. Quæstorem se in Senatu.] Pugnat pro hac lectione Paullus Manutius, contra Asconianam Quæstores, à qua item abeunt Pall. Cu-

jac. edd. que vetustæ. nolim tamen pro ea acriter digladiari, quod infra sequatur. Verum quæstores quoque jam pridem venerunt.

5. Quæ Dolabellæ necessario sunt æstimata.] Suspectam habet Gulielmius dictionem necessariò, & profectò aliquid sub ea latet.

6. Quod tu homo castissimus aliud in tabulis habebas.] Exhibui scripturam mss. nostrorum & olim editorum. hodie fere regnat conjectura Hotomani, quæ & mutat multa, & delet, & transponit, nullo suffragante vetere. Hinc H-S. quaterdecies &c. numeratum, ut voluit Scaliger, quum vulgò sit numerata. Vide Cl. Gronov. De Sestertiis, pag. 148.

7. Quod cum natura hortabatur.] Pall. & ed. vet. non admisit illud pronomen cum; neque admodum est necessarium.

tum, & inhumanum interponeret. Tutores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, grandem præfertim; quemadmodum *in rationem inducerent*, quemadmodum *sine periculo suo* dare possent, non videbant: simul & istum fore tam improbum non arbitrabantur. sæpe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quàm æquum edictum scripserit, quæso, cognoscite. CUM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM. Quis umquam crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? an idem aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? ¹ *Cupiditati hominum ait se obviam ire.* ² Quid potius, non modò his temporibus, sed etiam apud majores nostros? quis tam remotus fuit à cupiditate? Dic, quæso, cetera. delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. QUI AB A. POSTUMIO, Q. FULVIO CENSORIBUS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit, fecerit? Quis umquam edixit isto modo? quis umquam ejus rei fraudem, aut periculum proposuit edicto, quæ neque post edictum, ⁴² neque ante edictum provideri potuit? Jure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annii fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. quòd si ita fecisset: tamen post illius mortem nihil de testamento illius *novi juris* constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademisti nulli neque virgini, neque mulieri: sanxisti in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret. In lege Voconia non est, FECIT, FECERIT: neque in ulla *præteritum tempus* reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata, ac nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in iudicium non vocentur. Cornelia, testamentaria, nummaria, ceteræ complures: in quibus non jus aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, ³ ejus quæstio ad populum pertineat, ex certo tempore. De jure vero civili si quis novi quid instituit, ⁴ is omnia, quæ *ante acta sunt*, rata esse patitur. ⁵ Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fufias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omneis præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum *legem annuam* dicunt esse. Tu edicto plus complecteris quam lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Jan. cur non initium quoque edicti nascitur à Kalend. Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est: in illum, quo alius prætor fuit, regreditur? Ac si hoc juris non *unius causa* hominis edixisses, cautius composuisses.

⁴³ Scribis, SI QUIS HEREDEM FECIT, FECERIT. Quòd si plus legarit, quàm ad heredem, heredemve perveniat, quod per legem Voconiam ⁶ ei, qui census non sit, licet: cur hoc, cum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis causam verbis amplecteris:

ut facile appareat, te *pretio esse commotum*. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: sed tum vituperari posset; in dubium venire non posset. nemo enim committeret. nunc est ejusmodi edictum, ut quivis intelligat, *non populo esse scriptum*, sed P. Annii secundis heredibus. Itaque cum à te caput illud tam multis verbis, *mercenario proæmio* esset ornatum: æquus est inventus postea prætor, qui illud idem ediceret? non modò nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te prætorem multi testamenta eodem modo fecerunt. in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quòd censæ non erat, testamento *fecit heredem filiam*. Itaque hoc magnum *judicium* hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisse, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui istius institutum sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates *vivorum*, nisi etiam rescinderes *mortuorum*. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. voluisti, ex improvviso si quæ res natæ essent, ex urbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maximè offendisti, cum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maximè cordi est, ⁸ res hæc acerba videatur, atque indigna; sic unicuique vestrum, qui *simili sensu*, atque indulgentia filiarum commovemini. Quid enim NATURA nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia, indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus, atque ossibus inuisti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, & *cui tibi esset commodum*, condonares? QUIBUS-CUM vivi bona nostra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona, fortunaque poterit? *NEC PETITIONEM*, inquit, *NEC POSSESSIONEM DABO*. Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampfacenos ille? miramur, istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? nos, si *alienam vicem pro nostra injuria doleremus*; ⁹ vestigium istius in foro non esset relictum. Pater dat filix: prohibes. leges sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: ¹⁰ si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivos, jus omnibus? Hoc populus R. ¹¹ non manu vindicasset, nisi tibi huic tempori, atque huic iudicio reservasset? Posteaquam jus prætorium constitutum est, *semper hoc jure usi sumus*: si tabulæ testamenti non proferentur, ¹² tum, uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret: ¹³ si is intestato mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere. sed in re tam usitata, satis est ostendere, omneis antea jus

44

ita

1. *Cupiditati hominum ait se obviam ire.*] Pall. duo. Cujacianus, olim impressi, *obviare*. quem consensum libuit saltem indicare.

2. *Quid potius, non modo.*] Edit. vet. habebat *Qui*. Cujac. *Quis*. Guelielmius distinguebat; *Quis potius? non modo his temporibus, sed etiam apud majores nostros, quis tam remotus fuit à cupiditate.* ego nihil aulim mutare.

3. *Ejus quæstio ad populum pertineat.*] Nihil variant nostri scripti, nedum editi. Hotomanus voluit *ad Prætorem*; & recepit statim Lambiniana; eodemque inclinabat Guelielmius.

4. *Is omnia que ante acta sunt, rata esse patitur.*] Haud quidquam mutant mss. nostri, aut editi. Hotomanus è Prisciano volebat *legi, is non omnia que acta sunt, rata esse patitur?*

5. *Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fufias, &c.*] Ita primitus enstadeo ut Hotomani suspicio vera esse videatur, arbitrantis alterutram vocem mansisse a glossa: utique cum familia *Fisfa*, eadem fuerit cum *Furia*.

6. *Ei qui census non sit.*] Ita omnes mss. nostri & edd. obsolete.

7. *Secundum vituperari.*] Hotomani mss. *tantum*, verum nostri non

respondent, neque erat necesse.

8. *Res hæc acerba videatur.*] Lambinus quidem *videtur*; sed contra Pall. nostros & edit. vet. nam heic desinit Cujacianus. fortè fuit, *judicatur*.

9. *Vestigium istius in foro non esset relictum.*] Sic Pall. sic editio vetus, etiam Victorina, recentior, *in foro esset relictum?* minus vehementer. quidquid dicat Hotomanus.

10. *Si potest tibi dicto audiens esse.*] Sic veterima editio, & placet. nam Pal. & Victoriana *edicto*. quod non assequor.

11. *Non manu vindicasset.*] Defendit istud contra Asconium, cui displicebat negativa, Hotomanus lib. 1. observ. cap. 7.

12. *Tum uti proximum quemque potissimum, &c.*] Vox *proximum*, non est in editione antiquiore, imo neque in Pall. solum comparet in sec. inter lineas, ad illud *potissimum*; aliàs *proximus*.

13. *Si is intestato mortuus esset.*] Totum istud, funditus deletum est in editionibus hodiernis; quia placuit Hotomano. mihi postliminio revocare visum, quod exstaret in omni editione, neque abiret Pall. nisi quatenus pr. *si is in testamento*,

ira dixisse, & hoc, vetus edictum, translaticiumque esse.

45 Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum: & simul, dum est unde jus civile dicatur, adolescentis ei in disciplinam tradite. mirum est hominis ingenium: mira prudentia. Minucius quidam, mortuus est ante istum prætorem. ejus testamentum erat nullum lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum, & postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset data. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem, aut, pro præde litis vindictiarum cum satis accepisset, sponsonem faceret. ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure, & majores nostri, & nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit. Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, *unius hominis causa* conscriptum esse. tantum quod hominem non nominat: causam quidem totam perscribit: *jus, consuetudinem, equitatem, edicta* omnium negligit. **EX EDICTO URBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, ET POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET.** Jam quid id ad prætorem, uter possessor sit? nonne id quæri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non moves possessione: si possessor non esset, non dares. nusquam enim scribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. Jam hoc ridiculum est. **SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, ET TABULÆ TESTAMENTI OBSIGNATÆ NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM E LEGE OPORTET, AD ME PROFERENTUR: SECUNDUM TABULAS TESTAMENTI POTISSIMUM HEREDITATEM DABO.** Hoc translaticium est: sequi illud oportet, **SI TABULÆ TESTAMENTI NON PROFERENTUR.** Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur, neene? si protulerit: uno signo ut sit minus, quàm ex lege oportet, non des possessionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem unquam postea alium edixisse? ¹ valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet: exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter istum. **EX EDICTO SICILIENSI. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR.**

46 At, per deos immortales, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quæro abs te, sicut modo in illo capite Aniano de mulierum hereditatibus; nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris. Utrum digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quàm nos, qui æquo jure uteremur? *An aliud Romæ æquum est, aliud in Sicilia?* Non enim hoc potest in loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet. Quæ Romæ magna cum infamia, *pretio accepto*, edixeras, ea sola te, ne gravis in provincia malè audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video. Et, cum edictum totum eorum arbitrato, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur: tum verò in magistratu contra illud edictum suum *sine ulla religione* decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita inter-

cessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. quod vos oblitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto prætore solitus sit convenire. quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. sed eo leviores istius injuriæ videbantur, quod erat in æquitate, prudentiaque Pisonis *paratissimum periculum*: quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur. Nam, quæso redite in memoriam, judices, quæ *libido* istius in jure dicundo fuerit, quæ *varietas* decretorum, quæ *nundinatio*, quàm inanes domus eorum omnium, qui de jure civili consuli solent: quàm plena, atque referta *Chelidonis*: à qua muliere cum erat ad eum ventum, & in aurem ejus infusurratum, *alias* revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: *alias* inter alios contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paullo antè decreverat. Hinc illi homines erant, qui etiam *ridiculi* inveniebantur *ex dolore*. quorum alii, ut audistis, negabant **MIRANDUM ESSE, JUS TAM NEQUAM ESSE VERRINUM**: alii etiam frigidiores erant: sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cum Sacerdotem execrabantur, **QUI VERREM TAM NEQUAM RELIQUISSÉT.** Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacèdè dicta, neque porrò hac severitate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam & iniquitatem tum in ore vulgi, atque in communibus proverbis esse versatam. In plebem vero Romanam utrum *superbiam* prius memorem, an *crudelitatem*? sine dubio crudelitas gravior est, atque atrocior. Oblitofne igitur hos putatis esse quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in concione egit, cum eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Rom. produxit. cujus rei cognoscendæ faciam vobis suotempore potestatem. *Superbia* verò qua fuerit, quis ignoret? quemadmodum is tenuissimum quemque contemserit, despexerit, liberum esse numquam duxerit? P. Trebonius viros bonos, & honestos complureis fecit heredes: ² in his fecit suum libertum. is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. ei cum cautum vellet, scripsit, *ut heredes jurarent*, se curaturos, ut ex sua eujusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perveniret. Libertus jurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem, doceant, non oportere se jurare, facturos esse, quod contra Legem Corneliam esset, quæ *proscriptum juvari vetat*. impetrant, ut ne jurent. dat his possessionem. Id ego non reprehendo. etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fratris bonis quidquam dari, ³ & ille libertus, nisi ex testamento patroni jurasset, *scelus se facturum* arbitrabatur. Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne possit patronum suum proscriptum juvare: simul ut esset pœna, quod alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non juravit. concedo: pratorium est. adimis tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proscriptum juvat. Lex est: pœna est. quid ad eum qui jus dicit? Utrum reprehendis, quod *patronum juvabat* eum, qui tum in miseris erat: an quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, à quo summum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo heres? O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit! ⁴ Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego *pecuniam* non dicam *intercessisse*, ipsa decretorum novitas, iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris conjecturam facere possitis: id quod priore actione cogno-

1. Valde sit mirum.] Sic Pall. & olim impressi. Gulielmius non inepte controversiam status movebat syllabæ sit, tanquam spuria.

2. In his fecit suum libertum.] Gulielmius putabat deleri posse illud fecit, ceu glossulam.

3. Et ille libertus, &c.] Lambini editio. At ille, & ex vetere Ho-

tomani: sed præter reliquos cufos, & Pall. nostros, haud tamen ab eo abhorrebat Gulielmius; qui item mox inclinabat legere eum eodem Lambino, *adimis tu ei*, ubi vulgati, *adimis*.

4. Possum sexcenta decreta proferre.] Ita laudat Donatus. edd. tamen veti, & Pall. *sexaginta*.

48 cognovistis, audite. ¹ C. Sulpicius Olympus fuit. is mortuus est C. Sacerdote prætorè, nescio an antè, quàm Verres præturam petere cœperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurè. Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote prætorè, sine ulla controversia. Posteaquàm Verres magistratum iniiit: ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire iustum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorè venissent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurè hereditatem adiit non fuisse. Æqua postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur. Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, æquitate causæ, & auctoritate sua commovere hominem posset. domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causâ æquissima homini ingenioso fuit: multa, quæ quemvis movere possent, dixit. ad extremum petere cœpit, ne usque eò suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta injuria afficeret. Homo Ligurè accusare cœpit: qui in re adventitia, atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum agebat suam quoque rationem ducere: *MULTA SIBI OPUS ESSE, MULTA CANIBUS SUIS*, quos circa se haberet. Non postquam illa planius commemorare, quàm ipsum Ligurè pro testimonio dicere audistis. Quid enim, Verres? utrumne his quidem testibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? quis nobis credet? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non sit? an id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quàm prætorè urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, *coheredem prætorè esse oportere*. An verò dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines rusticanos ex municipiis; quo denique ore, quos nunquam *liberos* putavit, *libertinos homines*, solitus sit appellare, qui ob jus dicendum M. Octavium Ligurè, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, possidere pecuniam non dubitavit? In *sartis tectis* verò quemadmodum sese gesserit, quid ego dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alii, qui dicunt: notæ res, ac manifestæ, prolatae sunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Roman. frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi se *pecuniam dedisse*. *RECITA TESTIMONIUM* C. Fannii. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem: C. Verrem infimulatavaritiæ, & audaciæ: quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus à matris ejus genere, & nomine: *tabulas protulit*, quibus pecuniam se dedisse ostendit. *RECITA NOMINA* Q. Tadii. *RECITA TESTIMONIUM* Q. Tadii. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec testimonio credetur? Quid igitur in judiciis sequemur? quid est aliud, omnibus omnia peccata, & maleficia concedere, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis, & virorum bonorum tabulis non credere? Nam quid ego de quotidiano sermone, quæritur moniaque populi Romani loquar? de istius impudentissimo furto, seu potius novo, ac singulari *latrocinio*? aufum esse in æde Castoris, celeberrimo, clarissimoque monumento, quod templum in oculis, quotidianoque adspectu populi Romani est positum, quò sæpenumero senatus convo-

catur: quò maximarum rerum frequentissimæ quotidie advocaciones fiunt: in eo loco, in sermone hominum, audacia suæ monumentum æternum relinquere? Ædem 50 Castoris, judices, P. Junius habuit tendam, ² L. Sulla, Q. Metello, censoribus. Is mortuus est. reliquit pupillum parvum filium. cum L. Octavio, C. Aurelius, Coss. ædeis sacras locavissent, neque potuissent omnia facta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, & M. Cæsius: factum est S. C. quibus de factis tectis cognitum, & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoscerent, & judicarent. Quæ potestate iste permittit, ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognovistis: verumtamen cum esset omnibus in rebus apertissimè, impudentissimèque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere judicium latrociniorum suorum: de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus. quæsit, quis ædem Castoris factam tectam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret: audit pupillum esse filium. homo, qui semper ita palam dicitasset, *PUPILLOS, ET PUPILLAS, CERTISSIMAM PRÆDAM ESSE PRÆTORIBUS*, ³ optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis factum tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri, prædarique posset, arbitrabatur. L. Rabonjo ædem Castoris tradi oportebat. is casu, pupilli Junii tutor erat, testamento patris. cum eo sine ullo interrimto convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonjo vocat: quærit, equid sit, quod à pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse: signa, & dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri cœpit, ex tanta æde, tantoque opere se non opimum præda, præsertim à pupillo, discedere. Venit ipse in ædem Castoris: confide- 51 rat templum: videt undique tectum pulcherrimè laqueatum: præterea cetera nova atque integra: versat se: quærit, quid agat. dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: tu Verres hic quod moliaris, nihil habes: nisi fortè vis ad *perpendicularum columnas exigere*. Homo omnium rerum imperitus, quærit, quid sit, ad *perpendicularum*. Dicunt ei, ferè nullam esse columnam, quæ ad perpendicularum esse possit. ⁴ Jam mehercule, inquit, sic agamus: columnæ ad perpendicularum exigantur. Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculari mentio sit nulla: & qui non putaret sibi expedire, ita accipere, *ne eodem modo reddendum esset*: negat, id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: & simul ei nonnullam spem societatis ostendit. hominem modestum, & minimè pertinentem facile coërcet: columnas ita se exacturum esse confirmat. Nova res, atque improvisa pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus: M. Junio, paruo: P. Potitio tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio, ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro sua fide, ac diligentia, pluribus verbis, ne per summam injuriam pupillum Junium fortunis patris iis conetur evertere. Iste, qui jam spe, & opinione *prædam illam devorasset*, neque ulla æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse, respondit. Cum sibi omneis ad istum allegaciones difficilèis, omneis aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non *jus*, non *equitas*, non *misericordia*,

1. C. Sulpicius Olympus fuit.] Antea edebatur *Olympius*. mutavit Lambinus, hortatu Turnebi & librorum vet. at enim Pall. nostri & editio prima neutrum horum habent, sed *Olympius*.

2. L. Sulla, & Metello censoribus.] Vulgati *consulibus* aut Coss. male. natus error ex compendio scripturæ CESS. quæ non longe

abit ab altera, eratque librariis usitator. vetus editio & Pall. *conf.*

3. Optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat.] Forstian convenientius, *ducebat*.

4. Jam mehercule, inquit.] Pall. & edd. vet. *Nam*. altera, originem puto habuit à Victoriana.

cordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cuiusquam auctoritas, pro pretio, non gratia valeret: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuius venisset in mentem, petere auxilium à Chelidone: quæ isto prætorè non modò in iure civili, privatorumque omnium controversiis, populo R. præfuit, verùm etiam in his fartis tectis *dominata est*.

- 52 Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Roman. publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Junius, patrius pueri, frugalissimus homo, & castissimus: venit homo summo honore, & pudore, & summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, ô miseram, atque indignam præturam tuam! ut mittam cetera, quo tandem pudore taleis viros, quo dolore, *meretricis domum venisse* arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii, necessitudinisque ratio cõgisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova iudicia petebantur. MIHI DET POSSESSIONEM: MIHI NE ADIMAT: IN ME IUDICIUM NE DET: MIHI BONA ADDICAT: alii nummos numerabant: alii tabulas obfignabant. domus erat non meretricio conventu, sed prætoria turba referta. Simulac potestas primùm data est, adeunt hi, quos dixi. loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumanè: libenter ait se esse facturam, & se cum isto diligenter fermocinaturam: reverti jubet. tum discedunt. postridie revertuntur. negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere
- 53 ex illa re pecuniam confici posse. Vereor, ne quis fortè de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi à me arbitretur. ea vos antea, iudices, cognovistis. dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius tutor, & patrius: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius: qui cum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quòd eo sum usus plurimum, (etenim id iudicium, quod propè omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius me scire, ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre: tamen de Chelidone *reticuit*, quoad potuit: aliò responsonem suam derivavit. Tantus in adulescente clarissimo, ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cum à me premeretur, omnia potius responderet, quàm Chelidonem nominaret. Primò necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde *aliquando coactus* Chelidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessisse præturam, quam L. Domitius ab se *nominari* vix sibi honestum esse arbitrabatur? Rejecti à Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius: ut sibi videbatur, satis grandem pecuniam, & satis impudentem esse: iste, qui aliquanto plus cogitasset, malè accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. ne multa, locaturum se esse confirmat. Tutores hæc nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iste verò non procrastinat: locare incipit, non proscripta, neque edicta die, *alienissimo tempore*, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus. accurrunt tamen

ad tempus tutores: *digitum tollit* Junius patrius. isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. quid ageret, cœpit cogitare. si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset: sibi nullam prædam esse. Itaque excogitat. quid? nihil ingeniose. nihil, quod quisquam possit dicere, ² *IMPROBE, VERUM CALLIDE*: nihil ab isto tectum, nihil veteratorum expectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. *UBI IL- LA CONSUEVUDO* in bonis, prædibus, prædiisque vendendis, omnium Coss. censorum, prætorum, quæstorum denique, ut *optima conditione* sit is, cùja res sit, cùjum periculum? Excludit eum solum, cui propè dicam soli potestatem factam esse oportebat. quid enim quisquam ad meam pecuniam, ³ me invito, adspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur, ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: *prædibus & prædiis* populo cautum est: & si non putas cautum, scilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines? Opera ⁵⁵ pretium est, ipsam legem cognoscere. dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate. ⁴ *EX OPERE FACIUNDO QUÆ PUPILLI JUNII*. Dic, dic, quæso, clarius. *C. VERRES PR. URBIS ADDIDIT*. corriguntur leges censoriæ. ⁵ Quid enim? Video in multis veteribus legibus, *CN. DOMITIUS, L. METELLUS, L. CASSIUS, CN. SERVI- LIUS CENSORES ADDIDERUNT*: vult aliquid ejusmodi C. Verres. dic. quid addidit? *QUI DE L. MARCIO, M. TERPERNA CENSORI- BUS REDEMERT, EUM SOCIUM NE ADMITTITO: NEVE EI PARTEM DATO, NEVE EI REDIMITO*. Quid ita? ne *vitiolum opus* fieret? At erat probatio tua. Ne *parum locuples* esset? At erat, & esset amplius, si velles, populo cautum prædibus, & prædiis. Hic te si res ipsa, si indignitas injuriæ tuæ non commovebat: si pupilli calamitas, propinquorum lacrymæ; D. Bruti, cujus prædia subierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim retulisti) nec cum *defensione aliqua* confiteri? Addicitur id opus H-S *IDLX* millibus: cum tutores H-S *LXXX* millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidistis. omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla impensa dejectæ, eisdemque lapidibus repositæ sunt. hoc tu H-S *IDLX* millibus locavisti. Atqui in illis columnis dico esse, quæ à tuo redemto *commota non sint*: dico esse, ex qua tantum tectorium vetus *7* delictum sit, & novum inductum. Quòd si tanta pecunia columnas dealbari putassem, certè numquam adilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: *SI QUID OPERIS CAUSA RESCIDERIS, REFICITO*. Quid erat, quod rescinderet, cum suo quem- ⁵⁶ que loco lapidem reponeret? *QUI REDEMERT, SATISET DAMNI INFECTI, EI, QUI A VETERE REDEMTORE ACCEPERIT*. Deri-

1. Neque edicta die.] Lambinus mavult *prodicta*. vellem prodixisset causam.

2. Improbè verùm callidè.] Revocavi veterem scripturam. Hotomani auctoritas invexerat passim, *improbè vel callidè*; sed præter miss. nostros. vetus fuit formula, quæ utebantur homines cum indicarent aliquid factum *improbè*, sed ita tamen uti haberet veterator ille qua se tueretur defensione.

3. Ne invito adspirat? quid accedit?] Gulielmus annotavit fortè delendum, *quid accedit?* habetur tamen in membranis nostris, neque est otiosum.

4. EX OPERE FACIUNDO QUÆ PUPILLI JUNII.] Lambinus

publicavit, *QUÆ EX OPERE FACIUNDO PUPILLI*. sed nihil est ea scriptura, præ Antonii Augustini: *LEX OPERI FACIUNDO PUPILLI JUNII. quæ? dic dic &c.* verum ita non est in libris nostris antiquis.

5. Quid enim? Video in multis.] Ita Fulvii Ursini mss. ita Pall. item edd. prisca. recentiores: *Quod enim video, &c.*

6. Eum socium &c.] Pronomen est à veteri libro Hotomani. abest tamen Pall. & edd. prioribus.

7. Delictum sit.] Retinendum istud putat Hotomanus. vetus editio *delictum*, quod & in Pal. sec. man. pr. *delictum*, fortè *dejectum*, ut laudatur Prisciano libro XIII.

Deridet, cum sibi ipsum jubet satisfare Rabonium. PECUNIA PRÆSENS SOLVATUR. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IOLX millibus locasti, H-S LXXX millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli. cuius *etatem & solitudinem*, etiam si tutores non essent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. ¹ Hoc opus bonum suo cuique facito. Lapis aliquis cædendus, & apportandus fuit machina sua. nam illud non factum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum pauca operæ fabricorum, mercedis tulerunt, & manus pretium machinæ. Utrum existimatis minus operis esse unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide ² redivivo, an quattuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo majus sit *novam facere*. Ostendam, in ædibus privatis, longa, difficilique vectura, columnas singulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minus magnas, locatas. Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, præsertim cum iste aperte tota lege omnium sermonem, atque *existimationem contemserit*, ³ qui etiam ad extremum adscripserit, REDIVIVA SIBI HABETO. quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat; non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus. diem præstituit operi faciundo, Kalendas Decembris. locat circiter Idus Septembris. *angustius temporis excluduntur omnes*. Quid ergo? Rabonius istam diem quomodo assequitur? Nemo Rabonio molestus est, neque Kalendis Decembr. neque Nonis, neque Idibus. denique aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat opus in acceptum referre posse. cum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod tum codicem obsignassem. Petit à me Rabonius, & amicos allegat: facile impetrat. iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionum habiturum. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum. tametsi quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut *uno minus teste haberet Rabonio*? Opus in acceptum retulit quadriennio post, quam diem operi dixerat. ⁴ Hac conditione, si quis de populo redemptor accessisset, cum die ceteros redemptores exclusisset, tum in ejus *arbitrium, ac potestatem* venire volebat, qui sibi ereptam prædam arbitraretur. ⁵ Nam quid argumentamur, quod ista pecunia pervenerit? fecit ipse indicium. Primum cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia H-S XL millia numeravit: quod jam iste ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de H-S IOLX millibus, remisit D. Bruto H-S CX millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulæ prædam illam istius fuisse clamant. RECITA NOMINA RABONII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Junium venisse prætextatum in vestrum conspectum, ⁶ & testis secum patruo testimonium dicente, questus est: & me populariter agere, atque invidiam commovere, quod *puerum producerem*, clamavit. Quid erat, Hortensii, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejusmodi produceram filium, ut nomine ipso, & *memoria patris*, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii

erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magistratum, tum judiciis vestris commendandum putavit. Hic istius scelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis patriis, fortunisque omnibus *spoliatus*, venit in iudicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cuius opera ipse multos annos est *in sordibus*, paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensii, non illius ætas, sed causa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quod ille cum *toga prætexta*, quam quoddam sine *bulia venerat*. vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, & jus ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium, atque insigne fortunæ, hoc ab isto *prædone ereptum* esse, graviter, & acerbè homines ferebant. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quam nostræ, quam tuæ, Qu. Hortensii: quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod *communis est causa, commune periculum*: communi præsidio talis improbitas, tanquam aliquod *incendium*, restinguenda est. habemus enim liberos parvos. incertum est, quam longa nostrum cujusque vita futura sit. consulere vivi, ac prospicere debemus, ut illorum solitudo, & *pueritia quam firmissimè præsidio munita sit*. Quis est enim, qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratum? Mater, credo. scilicet magno præsidio fuit Annæ pupillæ mater, scæmina primaria: minus, illa deos, hominesque implorante, iste infanti pupillæ fortunam patrias ademisti. Tutore sine defenderent? perfacile verò apud istiusmodi prætorem, à quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Junii, & oratio & voluntas, & auctoritas repudiata est. Quærimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphiliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum *prædo ipse* fuerit, qui in foro populi Rom. pirata nefarius reperiat? Dubitamus, quid iste in hostium præda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecunia quattuor *columnas dealbandas*, quam ille omnibus ædificandas locaverit? exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis unquam templum illud adspexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ testis esset? Quis à signo Vertumni in circum maximum venit, ⁷ quin is in *unoquoque gradu* de avaritia tua commoneretur? quam tu viam tensorum, atque pompæ ejusmodi exegisti, ut tu ipse illà ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italia freto disjunctus esses, *sociis temperasse*? qui ædem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris: quam populus Rom. quotidie, iudices etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent? Atque etiam iudicium in prætura publicum exercuit. non enim prætereundum est ne id quidem. petita multa est apud istum prætorem à Q. Opimio: qui adductus est in iudicium, *verbo*, quod, cum esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam: *re*, quod in tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique sunt: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines, ut levissimè dicam, arroganteis, hoc adjutore, Q. Opimium *per ludum, & jocum* fortunis omnibus evertisse. Is mihi etiam queritur, quod à nobis, *ix* solis diebus, prima actio sui iudicii transacta sit: cum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Rom. bona, fortunæ, ornamenta omnia amiserit? cuius *propter indignitatem iudicii*, sæpissimè est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum, ac iudiciorum ejusmodi tolleretur. Jam verò in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste *prædas* quam aperte,

1. Hoc opus bonum suo cuique facito.] Recentissimi bono suo quoque, ex arbitratu Hotomani, sed contra Pall. contra receptam antea lectionem, citatamque Padiano.

2. Redivivo.] Videantur Castigationes Jos. Scaligeri ad Epigramma Catulli xvii.

3. Ad extremum adscripserit.] Ita alii è Prisciano; sed ego nitor fide Pall. editionisque principis, in quibus *adscripserit*, non ut in mediæ avi codicibus, *conscripti*.

4. Hac conditione &c.] Locus vexatissimus, ab Hotomano, Pall. nolabant, item arbitrantur.

5. Nam quid argumentamur.] Editio vetus & Pall. item mss. Hotomani, *Nonne argumentamur*, pro quo maluisset; *Non enim arg.*

6. Et testis secum, patruo &c.] Admisit Lambinus verosimilem divinationem Errici Memmii, & *stetit cum patruo*.

7. Quin is unoquoque gradu.] Sic mss. Pall. aliorumque, sic olim editi. nam minus præci, *quin is in unoquoque &c.*

tè, quàm improbè fecerit, longum est dicere. Hoc dico, nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi à me hoc totum temporis causa putatote. Jam qui ex calamitate senatoris populi Rom. cum prætor judicio ejus præfuisset, spolia domum suam referre, & manubias detrahere conatus est; is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari? Nam de subfortitione illa Juniana judicium nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? difficile est. Non enim me tua solum, & judicium auctoritas, sed etiam *anulus aureus scriba* tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam: multos ex te viros primarios audisse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod *falsum codicem* protuleris. nam, qua invidia C. Junius conflagravit, ea, nisi provididisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse. Hoc modo iste

sibi, & salutis suæ prospicere didicit, referendo in tabulas & *privatas, & publicas, quod gestum non esset*: tollendo, quod *esset*, & semper aliquid demendo, mutando, ¹ curando ne litura appareat, interpolando. Eò enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem malefactorum suorum *sine aliis malefactorum* reperire possit. Eiusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque judicium fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, judicem quaestionis: cui nisi ego vi populi, & hominum clamore, atque convitio resistissem: ex hac decuria nostra, cujus mihi copiam quàm largissimè factam oportebat, erepta esset ² facultas eorum, quos iste annuerat, in suum consilium sine causa suæ subfortiebatur. ***

• Multa desunt.

ACCUSATIONIS

IN

C. VERREM,

LIBER SECUNDUS,

DE

JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO SEPTIMA.

MULTA mihi necessariò, iudices, præmittenda sunt, ¹ ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commissæ sunt, dicere. recepi enim causam Siciliae. ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere suscepto, & recepta causa Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. suscepi enim causam totius ordinis: suscepi causam populi Rom. quòd putabam tum denique rectè judicari posse, si non modo *reus improbus* adduceretur: sed etiam diligens, & *firmus accusator* ad iudicium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relietis ceteris ejus furtis, ac flagitiis, ut & viribus quàm integerrimis agere, & ad dicendum temporis satis habere possim. Atque adeò, antequàm de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam cum omnium sociorum, provinciarumque *rationem diligenter habere debetis*, tum præcipuè Siciliae, iudices, plurimis, justissimisque de causis: primùm quòd omnium nationum exterarum *princeps* Sicilia se ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, *provincia* est appellata: prima docuit majores nostros, quàm præclarum esset exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide benivolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulae, quæ semel in amicitiam nostram venissent, *numquam postea desicerent*: pleraque autem, & maximè illu-

stres in amicitia perpetuò manerent. Itaque majoribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. neque enim tam facile opes Karthaginis tantæ *concidissent*, nisi illud & *rei frumentariae* subsidium, & *receptaculum* clausibus nostris pateret. Quare P. Africanus, Karthagine deleta, Siculorum urbeis, signis, monumentisque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Rom. maximè lætari arbitrabatur, apud eos *monumenta victoriae* plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidemque ceteri Siculi perpexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus *temperavit*. urbem pulcherrimam, Syracusas, quæ cum manu munitissima esset, tum loci natura, terra, ac mari clauderetur, cum vi, consilioque cepisset: non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem *monumentum* victoriae, mansuetudinis, continentiae: cum homines viderent, & quid expugnasset, & quibus pepercisset, & quæ reliquisset. tantum ille honorem Siciliae habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex fociorum insula tollendam arbitraretur. Itaque ad omnes res Siciliae provinciae semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed ² *domi nostrae conditum* putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultrò pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens *callam penariam reipublicae nostrae, nutricem plebis Romanae*, Siciliam nomi-

1. Curando ne litura appareat, interpolando.] Lipsius noster lib. 1. Variorum cap. 20. eiecit, pleraque hæc multum tamen habent quibus auditor capiatur: servantque alioqui & Pall. & olim Cusi.

2. Facultas eorum quos iste annuerat.] Victorius habet, item Paulus Manutius, bonorum, cum is annuerat, aut cum iis quos iste annuerat. alii leg. adnumerat.

1. Ut possim aliquo modo aliquando de his, &c.] Revocavi editionum exoletarum scripturam, Palatinis nostris confirmatam. posteriores vel aliquando, vel aliquomodo abjecerant; non recte, meâ quidem sententia.

2. Domi nostrae conditum putaremus.] Sic Pall. nostri & vetustius Cusi. Lambinus interjecit è mss. *conditum jam putaremus*, quod & in Metellano; sed non est necessarium.

nominavit. Nos verò experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cælla, sed pro ærario illo majorum vetere, ac referto fuisse. nam sine ullo sumtu nostro, ¹ coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit. Quid illa, quæ forsitan *ne sentimus quidem*, iudices, quanta sunt? quòd ² multis locupletioribus civibus utimur? quòd habent propinquam, fidelem, fructuosamque provinciam, quòd facile excurrant? ubi libenter negotium gerant? quos illa partim mercibus suppeditandis cum quæritu, compendioque dimittit: partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes, ac domicilium collocare. quod commodum ³ non mediocre populi Romani est: tantum civium Romanorum numerum, *tam prope ab domo*, tam bonis, fructuosisque rebus detineri. Et quoniam quasi quædam prædia populi Rom. sunt, vectigalia nostra, atque provinciæ: quemadmodum *propinquus vos vestrus prædus maxime delectamini*: sic populo Rom. jucunda suburbanitas est hujusce provinciæ. Jam verò hominum ipsorum, iudices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proximè ad nostram *disciplinam illam veterem*, non ad hanc, quæ nunc increbuit, videantur accedere. nihil ceterorum simile Græcorum, nulla desidia, nulla luxuria: contra summus labor in publicis, privatifque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porrò nostros homines diligunt, ut his solis *neque publicanus, neque negotiator odio sit*. Magistratum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum, præsidiumque vestrum *publico consilio* confugerint. tametsi & illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi *aliquo fato* venisset, ut bis eadem familia salus Siciliæ constitueretur; ⁴ & postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic à majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut *etiam injurias nostrorum hominum perferendas putarent*. In neminem civitates ante hunc testimonium publicè dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, *si humano modo*, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset: sed cum perferre non possent luxuriam, crudelitatem, avaritiam, superbiam: cum omnia sua commoda, jura, beneficia senatus, populique Rom. *unius scelere, ac libidine* perdidissent: hoc statuerunt, aut istius injurias per vos ulcisci, & persequi: aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem, auxiliumque ferretis, ⁵ urbes, ac sedes suas relinquere, quandoquidem agros jam ante istius injuriis exagitati reliquissent. Hoc consilio à L. Metello legationes universæ petiverunt, ut quamprimum isti succederet. Hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorant: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, *cujus fidem, continentiamque cognoverant, prope de vitæ meæ statu, dolore, ac lacrymis suis deducerent*, ut ego istum accusarem: à quo mea longissimè ratio, voluntasque abhorrebat. Quamquam in hac causa multo plureis parteis mihi *defensionis*, quam *accusationis*, suscepisse videor. Postremò homines ex tota provincia nobilissimi, primique, publicè, privatimque venerunt. ⁶ gravissima, atque honestissima quæque civitas vehemen-

tissime suas injurias persecuta est. At quemadmodum, iudices, venerunt? videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint. *saluti* enim eorum potius consulam, quam *voluntati*. Ecquem existimatis umquam ulla in provincia *reum absentem* contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tanta cupiditate esse defensum? Quæstores utriusque provinciæ, qui isto prætore fuerant, cum fascibus mihi præstò fuerunt. Hi porrò, qui successerunt, *vehementer istius cupidi*, liberaliter ex istius ciberiis tractati, non, minus acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, ⁷ qui quattuor in una provincia quæstores, studiosissimos defensores, propugnatoresque habuerit: prætorem verò, cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis *Siciliam*, quam inane offenderant, quam *Verrem ipsum*, qui plenus decesserat, *provinciam fuisse*. Minari Siculis, si decessissent legationes, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissimè promittere: gravissimos privatarum rerum *testes*, quibus nos præsentibus denuntiavimus, eos vi, custodisque retinere. Quæ cum ⁸ omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quæ publicè legatos, qui istum laudarent, miserit. ⁹ Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Hejum, juratum dicere audistis: isti navem onerariam maximam, Messanæ esse, publicè coactis operis, ædificatam. idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, deosque penateis à majoribus traditos, *ex adibus suis eripuisse* dixit. Præclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando, atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit, dicitur certo loco. reperietis enim; quæ causæ benivolentiæ sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas, satis justas esse damnationis. Alia civitas nulla, iudices, publico consilio laudat. Vis illa summi imperii tantum potuit apud paucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis, desertissimisque oppidis invenirentur, qui in justu populi, ac senatus proficiscerentur: aut ii, ¹⁰ qui contra istum legati decreti erant, & testimonium publicum, ac mandata acceperant, *vi, ac metu* retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non molestè fero, quo reliquæ tot, & tantæ, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis nulla vi retineri, nullo periculo ¹¹ prohiberi potuisse, quo minus experirentur, equid apud vos *querimonia valeret* antiquissimorum, fidelissimorumque sociorum. Nam, quòd foras non nemo vestrum audierit, istum à Syracusanis publicè laudari: id tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cuiusmodi esset, cognovistis: tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat, quòd ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligeris enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, & esse, & fuisse. At enim ¹² istum soli Siculi persequuntur: cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, *diligunt*, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quæstione de pecuniis repetundis, quæ sociorum causa constituta est, lege, iudicioque sociali, sociorum querimonias audire oporteret. sed intelligere potuistis priore actione civeis Romanos ex Sicilia plu-

1. Coriis, tunicis, frumentoque.] Conjecit Gulielmius coritis. minus dextrè. neque enim admodum utebantur eo genere telorum Romanis. & coria sunt quæ adhibebantur ad tabernacula.

2. Multis locupletioribus.] Nannius conjiciebat multo.

3. Non mediocre populi Ro. est; tantum civium Romanorum, &c.] Metelli liber non mediocre Reip. est; tantum civium numerum. sine illo Romanorum. non placet: elegantius enim vox ea abesset retento populi Rom. quomodo expressere Pall. & edd. casæ.

4. Et post M. Antonii infinitum, &c.] Oblectus hic sum lectioni Asconianæ; rationi Hotomanianæ.

5. Urbis ac sedes suas relinquere.] Ita edd. prisæ, ita Viatoriana, ita Pall.

6. Gravissima atque honestissima quæque civitas.] Est à Pall. & olim

editis. nam Lambinus, atque amplissima.

7. Qui quattuor in una provincia.] Vox una est à mf. Nannii & Metelli. aliis abest.

8. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum.] Gulielmius, quod invenisset, in Metellano civitates nobilissimum civem C. Hejum; arbitratur delendum, ceu adulterinum, civitatis.

9. Qui contra istum legati decreti erant.] Est à libris Petri Nannii, item Metelli; nisi quod hic prius habuisset, legatiam decreverant. unde putat Gulielmius, fieri posse legati jam decreti erant. antea cussi, legatos decreverant.

10. Prohiberi potuisse.] Vulgati posse. sed alterum est à membranis Metelli ac Nannii.

lia plurimos, honestissimos, maximis de rebus, & quas ipsi accepissent injurias, & quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, iudices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum injurias, meo labore, inimicitias, periculo sim persecutus. non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque suarum salutem in istius damnatione consistere. Quapropter de istius prætura Siciliensi non recuso, quin ita me audiat, ut, si cuiquam generi hominum sive Siculorum, sive nostrorum civium: si cuiquam ordini, sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hostis, prædoque fuerit: si cuiquam denique ulla in re umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui simulatque ei sorte provincia Sicilia obvenerit, statim Romæ, & ad urbem, antè quàm proficisceretur, quærere ipse secum, & cogitare cum suis cœpit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere possit. Nolebat in agendo discere (tamen non provinciæ rudis erat, & tiro) sed in Siciliam paratus ad prædam, meditatæque venire cupiebat. O præclarè conjectum à vulgo in illam provinciam omen communis famæ, atque sermonis! cùm ex nomine istius quid in provincia facturus esset, perridiculè homines augurabantur. Etenim quis dubitare possit, cùm istius in quæstura fugam, & furtum recognosceret: cùm in legatione, oppidorum, fanorumque spoliationes cogitaret: cùm videret in foro latrocinia præturæ: qualis iste in quarto actu improbitatis futurus esset. Atque ut intelligatis, eum Romæ quæsisse non modò genera furandi, sed etiam nomina; certissimum accipite argumentum, quo faciliùs de singulari ejus impudentia existimare possitis. Quo die Siciliam atigit (videte, fatissime paratus ex illo omine urbano, ad eversionem provinciam venerit) statim Messana litteras Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror. nam, simulatque è navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se Dio continuò veniret: se de hereditate velle cognoscere, quæ ejus filio à propinquo homine Apollodoro Laphirono venisset. Ea erat, iudices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, iudices, nunc beneficio Qu. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis testibus, multorumque tabulis vobis priore actione satisfactum est, H-S undecies numeratum esse, ut eam causam, in qua ne tenuissima quidem dubitatio possit esse, isto cognoscente obtineret: præterea greges nobilissimarum equarum abactos: argenti, vestisque stragulæ domi quod fuerit, esse direptum. ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei obvenerit, nullam aliam ob causam, perdidisse. Quid? Hæc hereditas quo

prætore Dionis filio venerat? eodem, quo Annæ, P. Annii senatoris filix: eodem, quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote prætorè. Quid? tum nemo molestus Dionis fuerat? non plus quàm Liguri, Sacerdote prætorè. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: nisi fortè existimatis ei quadruplatores ad fretum præsto fuisse. Ad urbem cùm esset, auditur Dionem quendam Siculo permagnam venisse hereditatem: heredem statuas justum esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinæ esse mactatum. Tamen si posita essent ex testamento: putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, causam pecuniæ se reperiturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. non enim quæstor perit (ut est consuetudo) is, qui Erycum montem obtinebat: petit Nævium Turpio quidam, istius excursor, & emissarius, homo omnium, ex illo conventu, quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætorè condemnatus injuriarum. etenim erat ejusmodi causa, ut ipse prætor, cùm quæreret calumniatorem, paullo tamen confidentiorem reperire non posset. Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat. maluit videlicet homines peccare, quàm deos: se potius à Dione, quod non licebat, quàm Venerem, quod non debebatur, auferre. Quid ego hinc nunc Sex. Pompeii Chlorig testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tamen civis Romanus virtutis causa jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi, ac nobilissimi? Quid ipsius Qu. Cæcili Dionis, hominis probatissimi, ac pudentissimi? Quid L. Vetecillii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam antè cognovisse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, meliùs hæc cognovit, quàm tu Hortensi, qui Romæ fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissimè per litteras cum Verre questus es? nova tibi hæc sunt, & inopinata? nunc primùm hoc aures tuæ crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex focu tua, fœmina primaria, Servilia, veterè Dionis hospita, audisti? nonne multa mei testes, quæ tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio: TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORIG, DIONIS. Satisne vobis magnam pecuniam Veneris homo, qui è Chelidonis sinu in provinciam profectus esset, Veneris nomine quæsisse videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus & Epicrates fratres sunt Agyrinenses. horum pater ab hinc duo & xx. annos est mortuus: in cujus testamento, quodam loco, SI COMMISSUM QUID ESSET, multa erat Veneri.

1. Injurias, meo labore, inimicitias, periculo, &c.] Metelli liber, inimicitias; non ineptè profecto.

2. Umquam temperavit; ut vos quoque ei temperetis.] Vocula quidem ut extat in Pall. Metell. & edd. priscis. eadem tamen, ut & Pall. respuunt pronomen ei. posterius vulgati, temperavit; ei vos quoque temperetis, conjecturâ Hotomani.

3. Et agitare cum suis cœpit.] Sic Pal. sec. Metelli liber, aliorumque recepta lectio cogitare. quæ minus efficax vox hoc loco.

4. Sed in Siciliam paratus, &c.] Metelli codex, sed Sicilia. unde dubitat Gulielmius an glossa fuerit, scilicet Sicilia, ad illud provincie, legendumque; & tyro: paratus ad prædam præditatusque venire exp. haud paullò suavius.

5. Perridiculè homines augurabantur.] Ita Metell. & Nann. quippe vulgati, perridiculi, quod & in Pall.

6. Non modo genera furandi, sed etiam nomina; certissimum accipite argumentum.] Gulielmius capiebatur emendare fide codicis Metelli, nomina certissima; accipite argumentum. Nomina certa & incerta, in debitione pecuniæ sunt, à quibus facile aut difficulter creditor suum recipit aut extrahit. at hic Verres omnes Siculos suos debitores existimabat, qui haberent modo quod auferre possent.

7. Apollodoro Laphirono.] Lambinus, Avalerone, proculdubio ex Fabriciano cod.

8. H-S Undecies numeratum esse.] Lambinus reposuit ex Fabriciano, H-S 10 numerata esse. sicque erat etiam in Metellano.

9. Esse direptum.] Ita erat in Metell. pro vulgo, direptum. deipere autem dictum pro eripere, ut vitaretur hiatus qui insignis fuisset, si duæ vocales clarissimæ concurrissent. Gulielmius.

10. Causam pecuniæ se rep.] Lambinus calumnie, at alterum restat in scriptis Nannii, in Pall. in omnibus impressis.

11. Se reperiturum.] Perplacet Gulielmio antiqua ratio scripturæ quæ in codice Metelli, reperiturum.

12. Quadruplatorum deterrimus.] Forfan, inquit Hotomanus & Gulielmius, teterrimus; & ita omnino perscriptum in Pal. secundo.

13. C. Sacerdote prætorè.] Lambinus, à Sacerdote; contra Pall. & lectionem retro vulgatam.

14. Ac pudentissimi.] Ita mediæ aliquot edd. neque aliter Pal. pr. antea erat prudentissimi.

15. L. Vetecillii Liguris.] Aliàs legitur Veticii, neque aliter Metelli membranæ, & ferè placet; quamvis alterum hæreat in Pall.

16. Nihil ex Dione, nihil ex focu, &c.] Est à Nannii scripto & Metelli. prius editi, nihil de Dione, nihil de focu.

17. TESTIMONIA.] Editiones posteriores, præmittunt, Recita. imò Aldus Nepos amplius, Recita testimonia. monuit Gulielmius in Metellano fuisse, R. testimonium: LUCULLI. CHIORE &c.

18. Sosippus & Epicrates.] Sic in Pall. & edd. ceteris.

19. Ab hinc duo & viginti annos.] Sic Nannii liber, sic Metelli, sic Pall. sic olim cusi. recentiores duos & xx.

Veneri. ¹ ipso xx. anno, cum tot interea prætores, tot quæstores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita non est. ² Causam Verres cognoscit. pecuniam per Volcatium accipit, ³ ferè ad H-S cccc millia ab duobus fratribus. Multorum testimonia audistis antea. vicerunt Agrinenses fratres, ita ut egentes, inanesque discederent. At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit. Quæ est ista defensio? utrùm asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres calumniatores apponebat: Verres adesse jubebat: Verres cognoscebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabatur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? non est ista Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia à duobus hominibus auferret? & quis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cum ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabatur, non erat quærendum, *cujus manu numerarentur, sed cujus injuria cogerentur.* Comites illi tui delecti, manus erant tuæ. Præfecti, Scribæ, Medici, Accensi, Haruspices, Præcones erant manus tuæ. ut quisque te maximè cognitione, affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maximè MANUS TUA putabatur. cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quàm si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. quidquid ab horum quopiam captum est, id non modò tibi datum, sed tua manu numeratum judicari necesse est. Nam, si hanc defensionem probabit, *Non accepit ipse:* licet omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis. nemo umquam tam reus, tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. etenim cum Verres utatur: quis erit umquam posthac reus tam perditus, qui non ad Qu. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quàm in Verre defensionis tentare rationem. Qua de re, judices, vobis magnopere providendum est. pertinet hoc ad summam reipublicæ, & ad existimationem ordinis, salutemque sociorum. Si enim INNOCENTEIS EXISTIMARI VOLUIMUS, non solùm nos abstinenteis, sed etiam nostros comites præstare debemus. Primùm omnium opera tanta danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostræ famæ capitique consulant. deinde, si in hominibus eligendis nos spes amicitia fefellerit, ut vindicemus: mistos faciamus: semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi. verumtamen ea liberalitas est probanda, quæ sine periculo existimationis est, ut in illo fuit. Cum ab eo quidam vetus affectator, & ex numero amicorum, non impetraret, uti se præfectum in Africam duceret, & id ferret molestè: NOLI, inquit, MIRARI, si tu à me hoc non impetras. ego jam pridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiatur: & adhuc impetrare non possum. Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, 7 si salvi, & honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quàm hoc illis in beneficii loco defendendum. Sed tu, cum & tuos amicos in provinciam, quasi in prædam, invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & eos in concione annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solùm de te, sed etiam DE ILLORUM FACTIS RATIONEM ESSE REDDENDAM?

Cum hos sibi quæstus constituisset magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio, hoc est, cum sua cohorte, cognoscere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripendam. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate, qui judicia dant, & eorum, qui judicant: quin nemo nostrum possit ædeis suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cum hæc à quopiam vestrum petita sint, prætor improbus, cui nemo intercedere possit, det quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor jussit, judicet. Si verò illud quoque accedet, ut in ea verba prætor judicium det, ut vel L. Octavius Balbus judex, homo, & juris, & officii peritissimus, non possit aliter judicare: si judicium sit ejusmodi, L. OCTAVIUS JUDEX ESTO: SI PARET, FUNDUM CAPENATEM, QUO DE AGITUR, EX JURE QUIRITUM P. SERVILII ESSE, NEQUE IS FUNDUS Q. CATULO RESTITUTUR: non necesse erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere, aut condemnare eum quem non oporteat? Ejusdemmodi totum jus prætorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre prætore: decreta ejusmodi: SI NON ACCIPIT QUOD TE DEBERE DICIS, ACCUSES SI PETITUR, DUCAS. C. Fuficium duci jussit petito rem, L. Suetium, L. Racilium. judicia hujusmodi: QUI CIVES ROM. ERANT, SI SICULI ESSENT, TUM SI EORUM LEGIBUS DARE OPORTERET. QUI SICULI SI CIVES ROM. ESSENT. Verùm, ut totum genus completamini judiciorum: prius jura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite. Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum civi agat, domi certè suis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupili decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem illi Rupiliam vocant, fortiaur. Quod privatus à populo petit, aut populus à privato: senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cum alternæ civitates rejectæ sunt. Quod civis R. à Siculo petit: Siculus judex datur. quod Siculus à cive R. civis Rom. datur. ceterarum rerum selecti judices ex civium Roman. conventu proponi solent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt. Hæc omnia isto prætore non modò perturbata, sed planè & Siculis, & civibus R. crepta sunt: primùm sua leges; quod civis cum civi ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruspicem, medicum suum dabat: aut, si legibus erat judicium constitutum, & ad civem suum judicem venerat, liberè civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: SI QUI PERPERAM JUDICASSET, SE COGNITURUM: CUM COGNOSSET, ANIMADVERSURUM. idque cum faciebat, nemo dubitabat, quin, cum judex alium de suo judicio putet judicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectet ejus, quem statim de capite suo putet judicaturum. Selecti è conventu, aut propositi ex negotiatoribus judices, nulli. hæc copia, quam dico, judicium, cohors non Q. Scævola, qui tamen DE COHORTE, SUA dare non solebat; sed C. Verres. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? sicuti videtis edictum: SI QUID PERPERAM JUDICARIT SENATUS. Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non fenserit, judicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum

1. Ipso vicefimo anno &c. nomine petita est.] Est ab Afconiana editione, cui suffragatur item liber Metelli. Editi prius; Ipsos xx. annos &c. nomine petita non est.

2. Causam Verres cognoscit.] Videtur illud causam non fuisse apud Pædianum: certè abest scripto Metelli, & jure.

3. Ferè ad H-S cccc millia.] Lambinus omisit ad, quod nec erat in Metellano; qui, ferè H-S xx cum linea jacente super numeros; quod quis probare possit.

4. Ob edicta, ob imperia, ob judicia.] Sic Lamb. ex Fabr. prius editi, absque illo ob edicta: ob imperata, ob judicata. neque aliter Pall.

5. Nemo unquam tam reus, tam nocens.] Lambinus ex mf. Homanian expunxit prius tam.

6. Ad existimationem ordinis.] Haud supervacuum videtur, quod est in Metell. ordinis nostri.

7. Si salvi & honesti esse volumus.] Est illud & honesti, ex Fabric. existabatque item in Metelli libro, nisi quod is honestè.

cum nihil intererat istius. lege Hieronica judicia plurimarum controversiarum, sublata uno nomine omnia: de conventu, ac negotiatoribus nulli iudices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite. Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in primis domi suae nobilis, & ante hunc praetorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia, atque injuria, pauperrimus. huic hereditas facile ad tres tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus caelati argenti optimi, multaeque stragulae vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates, & insanias quis ignorat? erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellestili, argento, veste, mancipiis futurum. audit haec etiam Verres: & primo, illo suo leviori artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum *rogat inspicenda, quae non reddat*: deinde à quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores nunquam *alienas* existimavit, Cleomenes, & Aeschro: qui quantum apud istum, & quam turpi de causa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; rem esse praecalam, ¹ refertam omnibus rebus: *ipsum* autem Heraclium, hominem esse majorem natu, non promptissimum: & eum praeter Marcellos, patronum, quem jure suo adire, aut appellare posset, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palaestra deberet ponere. faciemus, ut palaestrix negent ex testamento esse positas, petant hereditatem, quod eam palaestrae commissam esse dicant. Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset, iudicioque peteretur, fieri non posse, ut *sine praeda* ipse disceretur. approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id aetatis, minime litigiosum quam tumultuosissimè adorianatur. Scribitur Heraclio dica. Primo mirantur omnes improbitatem calumniae: deinde qui istum nossent, partim suspicabantur, partim planè videbant, adjectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto, ac lege Rupilia, dicas fortituum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam fortendam venerat. tum eum docet Heraclius, non posse eo die fortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx fortiri dicam, quibus scripta esset. dies xxx nondum fuerant, sperabat Heraclius, si illum *diem effugisset*, ante alteram fortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maximè exspectabat, successurum. Iste ² omnibus dicis diem distulit: & eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam fortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquam ea dies venit: iste incipit simulare se velle fortiri. Heraclius cum advocatis adit, & postulat, ut sibi cum palaestritis, hoc est, cum populo Syracusano, *a quo jure disceratur liceat*. Adversarii postulant, ut in eam rem iudices dentur, ex his civitatibus: ³ quae in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut iudices

è lege Rupilia dentur: ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur. Quid ego istius in jure dicundo ⁴ *libidinem*, scelera, demonstrem? quis vestrum non ex urbana jurisdictione cognovit, quis umquam, isto praetore, Chelidone invita lege agere potuit? non istum, ut non neminem, *provincia corripit*: idem fuit, qui Romae. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent, legem esse Rupilianam, ⁵ quam P. Rupilius Cos. de decem legatorum sententia dedisset: hoc omneis semper in Sicilia consules, praetoresque servasse: ⁶ negavit se iudices è lege Rupilia fortituum. quinque iudices, quos commodum ipsi fuit, dedit. Quid huic homini facias? quod supplicium dignum libidini ejus invenias? Praescriptum tibi cum esset, ⁷ homo deterrime, & impudentissime, quemadmodum inter Siculos iudices dares: cum imperatoris P. R. *auctoritas*, legatorum decem, summorum hominum, *dignitas*, S. C. intercederet, cujus consulto ⁸ P. Rupilius de legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: cum omnes ante te praetorem, Rupilianas leges, ⁹ & in ceteris rebus, & in judiciis maxime observassent: tu ausus es pro nihilo praes tua *prada* tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus iudicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verum, ut institui dicere, quinque iudicibus nulla lege, nullum instituto, ¹⁰ nulla reiectione, nulla forte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, iudicarent: eo die nihil actum est, adesse iubentur postridie. Heraclius interea, cum omneis insidias à praetore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum & propinquorum sententia, *non adesse ad iudicium*. itaque Syracusis illa nocte profugit. Iste postero die mane, cum multo maturius, quam unquam antea, surrexisset: iudices citari jubet. ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ¹¹ ut si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat ¹² ante horam decimam *de absente secundum praesentem iudicare*. impetrant. Interea sanè perturbatus & ipse, & ejus amici, & consiliarii, molestè ferre coeperunt, Heraclium profugisse. putabant absentis damnationem, praesertim *tanta pecunia*, multo invidiosorem fore, quam si praesens damnatus esset. Eò accedebat: quod iudices è lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, *apertior ejus cupiditas, improbitasque facta est*. Nam illis quinque iudicibus uti sese negat. jubet, id quod initid è lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam scripserant: ¹³ ait, *se iudices è lege velle fortiri*. Quod ab eo pridie, multis ¹⁴ lacrymis cum eum oraret, atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postridie venit in mentem, è lege Rupilia fortiri dicam oportere. Educit ex urna tres. iis ut absentem Heraclium condemnent,

1. *Refertam omnibus.*] Lambinus praeposuit, *domum refertam*, stultissimè, & praeter libros.

2. *Omnibus dicis diem distulit.*] Est à Fabric. & Metellano. editi antea, *iudiciis*.

3. *Quae in forum convenirent.*] Scriptus Metelli, *conveniant*. forsitan non malè.

4. *Libidinem, scelera demonstrem?*] Ita Metell. neque abibat Fabr. quam quod is immixta copula, & *scelera*. vox ea aliis libris scriptis editisque abest.

5. *Quam P. Rupilius Cos. de x. leg.*] Sic Pal. sec. Fabr. & Metell. nam prius legebamus, *quam praetor Rupilius ex S. C. de x. leg.*

6. *Negavit se iudices è lege Rupilia fortituum.*] Non displicet scriptura Metellani, *negavit se lege Rup. fort.* omisiss intermediis.

7. *Homo deterrime & impudentissimè.*] Metell. non habet illud *deterrime, &c.* poteratque abesse. Pal. sec. praefert *deterrime*. mox quoque ideam Metell. legit, *Quid hoc homine facias*, ut expresserat ex Fabr. Lambinus. praeterea erat in eo, *dignum libidine*.

8. *P. Rupilius de decem legatorum.*] Est à Metello, neque admodum abibat Fabr. vulgabatur antea, *P. Rupilius praetor ex legatorum*.

9. *Et in ceteris rebus, & in judiciis maxime observassent.*] Metell. codex & in ceteris rebus *servassent*, omisiss ceteris. neque mihi displicet, ut subintelligatur, *nedum in judiciis*. antea etiam eod. libro auctore scripsi, *te praetorem*, eo quidem proclivius, quod Pall. & ed. vet. duabus tantum litteris prioribus id vocis expresserant.

10. *Nulla reiectione.*] Est à Metel. & Fabric. prius edebatur *nulla religione*.

11. *Ut si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat &c.*] Lectionem pro minus sana arguit Metelli codex, in quo *ut si sibi videretur in iis tuo ne cogat*. supraque illud *si* collocatum *S* majusculum.

12. *Ante decimam de absente secundum praesentem iudicare.*] Idem liber: *ante decimam absentem secundum praes. iudicari*.

13. *Ait se iudices ex lege velle fortiri.*] Sic Metell. nisi quod is littera vulgati, *iudices c. ex lege &c.* proximè scripturam Fabricianam. vulgati, *atque se iud. è lege Rupilia velle fort.*

14. *Lacrymis cum eum oraret atque obsecraret Heraclitus.*] Metelli membranæ, *lacrimis oraret Heraclitus*, sine intermediis, non malè, dummodo fiat, *oraret*,

dementem, imperat. itaque condemnant. Quæ, malum, ista fuit amentia? ecquando te *rationem factorum* tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus taleis viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestæ civitati turpissima *persona calumnie*? Neque hoc solum: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortalis, QUID INTEREST, utrùm prætor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere: an huiusmodi iudicium det, quo iudicio, indicta causa, fortunis omnibus 18 everti necesse sit? Profectò enim negare non potes, te ex lege Rupilia fortiri iudicium debuisse, cum præsertim Heraclius id postulare. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies; ipse tua defensione implicabere. Quare enim primùm ille ipse *adeffo noluit*, cum ex eo numero iudices haberet, quos postularat? deinde tu cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Postumius quæstor sortitus est: hanc solum tu illo conventu reperire sortitus. Ergo, inquit aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis, necesse est. *neque enim permissum est, ut impunè nobis liceat, quod alicui eriperimus, id alteri tradere.* Verum ex ista reperitis hereditate ita istum prædatum, ut perpauca occultè fecerit: populum quidem Syracusanum in *maximam invidiam sua infamia, alieno premio pervenisse*: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, & tunc particeps prædæ fuisse, & nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat 1 H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæstræ Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, possessio traditur. Quæ est ista prætura? ERIPIS HEREDITATEM, quæ venerat à propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quæ bona is, 2 qui testamentum fecit, huic Heraclio, antè aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda, ac possidenda tradiderat: cuius hereditatis, cum ille aliquanto ante te prætorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo. Verùm esto, eripe hereditatem propinquis, da palæstritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: evertre leges, testamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. num etiam 3 patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simulac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbè, dii immortales, illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quæstiosa Verri, turpis Syracusanis, *miseranda omnibus* videbatur? Nam illud quidem statim curatur, ut quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulæ vestis, hæc nemo dubitabat, quin non modò ex illa domo capta & oppressa, verùm ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quæ voluit, abduxit, alia divisit: auctio facta est: in qua *cohors* istius *invicta* dominata est. Verùm illud est præclarum: Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum *rationem in senatu*: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas 4 pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique, ejus jussu, nummorum esset datum. ge-

mebant Syracusani: sed tamen patiebantur. repentè recitatur, uno nomine H-S CCC. millia jussu prætoris data. fit maximus clamor omnium, non modò optimi cujusque, neque eorum, quibus *indignum semper visum erat*, bona privati, populi nomine, per summam injuriam erepta: verùm etiam ipsi illi *auctores injuriæ*, & ex aliqua particula, focii prædæ, ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi ut haberet hereditatem. tantus in curia clamor factus est, ut populus concurreret. Res ab omni conventu cognita, 5 celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent; hostis omnibus, qui acclamassent: exarsit iracundia, ac stomacho. verumtamen fuit tum sui dissimilis. nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, & clamore, & furore manifesto grandis pecuniarum perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: 6 quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quæsitivè procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, pænè *alterum filium*; quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se reddere coacturum. qui posteaquam id audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis suæ rationem. verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. de isto, id, quod omnes *videbant*, neque ille quidem obscurè, locutus est. itaque illi Syracusani statuatim postea statuerunt: & is, ubi primùm potuit, istum reliquit, de provinciaque decessit. Et tamen ajunt eum queri solere nonnumquam, *se miserum, quod non suis, 7 sed suorum peccatis*, & criminibus premetur. Triennium provinciam obtinisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper unà fuisset, tamen summa cura tua, tum multo etiam magis suæ famæ pepercisset. Quid est, quòd tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modò *derivare* in aliquem, sed 8 *communicare cum altero* posse? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracusanis. ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, & testibus, iudices, planum faciam. Ex hac iniquitate istius, & improbitate, iudices, quòd præda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo, senatuque Syracusano, venerat, illa scelera per Theomnastum, & Æschrionem, & Dionysodorum, & Cleomenem invitissima civitate facta sunt, primùm ut *urbs tota spoliaretur*: qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus facris, omnis undique tabulas pictas: deorum denique simulacra, quæ vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *bulentarium* vocant, honestissimo loco, & apud illos clarissimo, 9 ubi illius ipsius M. Marcelli, (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriæ lege posset, conservavit, & reddidit,) statua ex ære facta; ibi inauratam isti, & alteram filio statuatim posuerint: ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine *lacrymis, & gemitu* in curia esse non posset. Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis *Marcellæ* tolluntur maximo gemitu, luctuque civitatis: quem illi diem festum cum recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, rum generi, nomini, familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cum eam provinciam totam occupasset, *Muscia* non sustulit, hostis, & hostis in ceteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, deorum religione

1. H-S tricies.] Metelli membranæ H-S CCC. quod & in Fabriciano. examinent aptiores ad rem nummariam.

2. Qui testamentum fecit, huic.] Metelli liber fecerat a. p. huic. nescio an exprimere voluerit, apud prætorem.

3. Patriis Heraclium bonis exturbare oportuit.] Videtur potius, exturbari. sed sic nulli mss. neque adeo editi.

4. Pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa.] Est à Metelli libro, & ita fuisse in Fabriciano indicat editio Lambini.

5. Celeriter domum nuntiatur.] Metelli membranæ, amplius cele-

riter iste nuntet domum nunt. fortè isti item, inquit Gulielmius.

6. Quia non posset negare.] Melius fortè, qui non posset &c.

7. Sed suorum peccatis.] Aliæ edd. interjiciunt, comitum, quæ vox abest Metell. & Fabric.

8. Communicare cum altero.] Vulgata aliquo, sed lectio nostra extat in Fabr. & Met. quæ etiam mox iterum habet H-S CCC.

9. Ubi illius &c. statua ex ære facta; ibi &c.] Ita Fabr. cui assensum præbet Metell. nisi quod is non admittat illa, ex ære facta. hæc tenus vulgata, sub illius &c. (qui cum Syrac. locum eum &c.

gione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impartire noluit; per quos illi adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare possent. At verò præclarum diem illis reposuisti, Verrea ut agerent, & ut ad eum diem, quæ sacris, epulisque opus essent, in complureis annos locarentur. Sed jam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia eum dolore agere videamur. nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc vociferari velim, quàm miserum, indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus *exstinctos esse* arbitrentur. O Verrea præclara, 2 quoquam si accessisti, quò non attuleris tecum istum diem! etenim quam tu domum, quam urbem adisti, quod sanum denique, quod non eversum, atque exterium reliqueris? quare appellentur sanè ista Verrea, quæ non ex nomine, 3 sed ex manibus, naturaque tua constituta esse videantur. QUAM FACILE SERPAT injuria, & peccandi consuetudo: quàm non facile reprimatur, videte iudices. Bidis oppidum est, tenue sanè, non longè à Syracusis. Hujus longè primus civitatis est Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium venerat à muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiam *intestata* esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res, quam antè demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui *bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas*. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilominus eodem prætore hunc everti bonis posse, 4 quo Heraclius esset everfus. rem occultè instituant: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. ita causa componitur, ut item palæstritæ 5 Bidentis peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæstritæ Syracusani ab Heraclio petissent. Numquam vos prætorem tam palæstricum vidistis. verùm ita palæstritas defendebat, ut ab illis *ipse unctior* discederet. qui statim 6 cùm præsensisset, jubet cuidam suorum amicorum numerari H-S LXXX. 7 res occultari satis non posse. per quemdam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primò negligere, & contemnere cœpit, quòd causa profusus, 8 quòd disputari posset, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & istius libidinem nosset, commodillimum putavit esse de provincia clam abire: itaque fecit. profectus est Rhegium. Quod ubi auditum est, æstare illi, qui dederat pecuniam. putare *nihil agi posse, absente Epicrate*. nam Heraclius tum assuerat, cùm primùm dati sunt iudices: de hoc, qui ante quàm in jus aditum esset, antè quàm denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se 9 H-S LXXX dedisse: rogant eum, ut sibi id, quod ab ipsis abisset pecuniæ, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit: de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis verbis à se malè acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt: sese 10 H-S LXXX nummum frustra dedisse. res percrebruit: in ore, atque sermone omnium cœpit esse. Verres 11 refert illam suam Syracusanam: ait *se velle de illis H-S LXXX cognoscere*: advocat multos. dicunt Bidini Vol-

catio se dedisse: illud non addunt, *jussu istius*. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt. Dicit aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modò ipse *fur non est, sed ne alium quidem passus est esse?* attendite. jam intelligetis hanc pecuniam, qua *via* modò visa est exire ab isto, eadem *semita* revertisse. Quid enim debuit prætor fecisse, cum consilio re cognita, cùm comperisset, suum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi causa, qua in re ipsius prætoris caput, existimatioque ageretur, pecuniam accepisse: Bidinos autem contra prætoris famam, ac fortunas dedisse? & non in eum, qui accepisset, animadvertisse, & in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam judicassent, quod sæpe *per imprudentiam* fit: hos pateris impunè discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum iudicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant? Volcatius idem apud te postea fuit: equus Rom. tanta accepta ignominia. Nam QUID EST TURPIUS ingenio, quid minus libero dignum, quàm in conventu maximo cogi à magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modò equus R. sed quivis liber debet esse: aspiciere te postea non potuisset: inimicus, hostis esset, tanta contumelia accepta, nisi *tecum colluisset*, & tuæ potius existimationi servisset, quàm suæ. qui quàm tibi amicus non modò tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verùm etiam nunc sit, cùm jam à ceteris amicis sis relictus, & tu intelligis, & nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quòd Volcatius ei non successit? quòd iste nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit? Est magnum argumentum: verùm illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus esse debuit, ut à quibus comperit, quòd jure agere cum Epicrate nihil possent, etiam si adesset, idcirco suum *decretum pecunia esse tentatum*: his, inquam, ipsis non modò illam hereditatem, quæ Epicrati venerat: sed, ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paulò etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat: bona patria, fortunæque ejus Bidinis tradidit. ostendit enim *non modo*, si quis quid ab absente peteret, se auditorum. Adeunt Bidini: petunt hereditatem, procuratores postulant, ut se ad leges suas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi jubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur: insimulant hominem *fraudandi causa discessisse*: postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates ullum nummum nemini. amici, si quis quid peteret iudicio, secum agi passuros: iudicatum solvi satisfacturos esse dicebant. 12 Cùm omnia iudicia frigerent: admonitu istius insimulare cœperunt, Epicratem *litteras publicas corrupisse*: à qua suspicione ille aberat plurimùm: actionem ejus rei postulant. amici recusare, ne quod novum iudicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de existimatione ejus constitueretur: & simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Iste amplam *occasionem calumniæ* nactus, ubi videt esse aliquid, quod amici 13 absentem Epicratem nollent defendere: asleverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cùm omnes perspicerent, ad istum non modò illos num-

1. *Marcellis impartire noluit.*] Est à copula librorum priorum. prius impressi, Syracusanis un. d. f. Marcellis impartiri vetuisti. iisdem auctores rescripti agitare, pro communi agere.

2. *Quoquam si accessisti, quo non attuleris.*] Metell. quo accessisti quasi, quo non; quod Gulielmio non displicebat.

3. *Sed ex manibus naturaque.*] Hotomanus notat Jo. Lucanium legere, moribus. non est necesse. nam ecce libro 111. cap. 37. m. iam procul à manibus &c.

4. *Quo Heraclius esset everfus.*] Fortè quam, inquit Gulielmius.

5. *Bidentis peterent ab Epicrate hereditatem.*] Metell. non agnoscit verbum hereditatem; & per me absit licet.

6. *Cùm præsensisset jubet &c.*] Metell. idem habet quod Fabr. cùm præsens esset jubet.

7. *Res occultari satis non posse.*] Ita Pall. duo. Hotomani potest. Metelli potuit. Librariorum ambo glossulæ.

8. *Quod disputari possit.*] Admissi lectionem Fabric. item Metell. hæc tunc lectum dubitari. non ita elegans.

9. H-S LXXX.] Fabric. & Metell. tam hæc quàm paulò supra habent H-S ccc.

10. H-S LXXX nummum.] Ultima vox non comparet in Metell.

11. *Refert illam suam Syracus.*] Ita nostri libri, & perplacet; ut subaudiatur *calamitatem*, aut quid simile.

12. *Cùm omnia consilia frigerent.*] Sic Fabr. sic Metelli codex, non iudicia, ut erat in retrò editis. Gulielmius utramque illam vocem arbitrabatur supervacuum.

13. *Absente Epicrate nollent defendere.*] Est à membranaceo Nannii. vulgata absentem Epicratem.

nummos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse: sed multo etiam plures cum postea nummos abstulisse: amici Epicrates defendere destiterunt: iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere, & sibi habere iussit. Ad illa h-s 10 millia hereditaria accessit ipsius antiqua h-s quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est? an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, *grati facta* esse videantur? Hic nunc de miseria Siculorum, iudices, audite, & Heraclius ille Syracusanus, & hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba, & capillo, Romæ biennium propè fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus esset, tum isti benè commendati cum Metello unà proficiscuntur. Metellus simulac venit Syracusas, utrumque *rescidit*, & de Epicrate, & Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui possit, nisi quod moveri loco non poterat. ¹ Fecerat hæc egregiè primo adventu Metellus, ut omnes istius injurias, quas modò possit, *rescinderet*, & irritas faceret. Heraclium restitui iusserat: ² non restituebatur: quisquis erat eductus Senator Syracusanus ab Heraclio, duci iubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuò restitutus est. Alia iudicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto prætoris sunt habiti, non servaturum se Metellus ostendebat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum ³ Hieronica lege dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, ⁴ ut totam istius *praturam retexere* videretur. Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus est. venerat ad eum illo biduo ⁵ Letilius quidam, homo non alienus à literis. itaque eo iste tabellarius semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immutarat hominem. repente cœpit dicere, *se omnia Verris causa velle*: sibi cum eo amicitiam, cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis, decretisque *julgasset*. Erant qui putarent, Letilium legatum à Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore à civitatibus laudationes petere: testeis non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere cœpit. Quodd ego nisi meo adventu illius conatus aliquantum repressissem, & apud Siculos non Metelli, sed Glabronis literis ac lege pugnassim: tam multos huc evocare non potuissem. Verùm, quod institui dicere, miseras cognoscite Siculorum. Heraclius ille, & Epicrates longè mihi obviam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt, quod erant mihi oppida complura etiam relicta, quæ adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanæ præstò essent. Ed mihi nuntium miserunt, se à prætoris retineri. quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt socii, *ut eis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat*. Jam Heraclii Centuripini, optimi, nobilissimique adolescentis, testimonium audistis: à quo h-s c millia *per calumniam, malitiamque* petita sunt. Iste pœnis, compromissisque interpositis, h-s ccc extorquenda, curavit: quoddque iudicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quodd civis Centuripinus inter duos civeis iudicasset, id irri-

tum iussit esse: cumque iudicem falsum iudicasse iudicavit: in senatu ne esset: locis, commodisque publicis uti vetuit. si quis eum pulsasset, edixit, *sefe iudicium injuriarum* non daturum: quidquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. Quæ istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum prætor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste *calumniæ licentiam sua auctoritate dedisset*. ignominia autem illa gravis, tandiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc injecto metu iudicibus, novo more, nullo exemplo, æquam rem puratis esse in Sicilia, nisi *ad nutum* istius iudicatum? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut *nomine iudiciorum*, omnium bona, atque fortunæ in istius unius essent potestate? Jam verò in rerum capitalium ² quæstionibus quid ego unamquamque rem colligam, & causam? ⁶ ex multis similibus ea sumam, quæ maximè improbitate excellere videbantur. Sopater quidam fuit Haliensis, homo domi suæ cum primis locuples, atque honestus. is ab *inimicus* suis apud C. Sacerdotem prætoris rei capitalis cum accusatus esset, facilè eo iudicio est liberatus. huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, ejusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quodd erat *innocens*, & quodd Sacerdotis iudicium improbare istum aucturum non arbitrabatur. Citatur reus: causâ agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quæ erant antea non solum defensione, verùm etiam iudicio dissoluta. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques R. in primis splendidus, atque honestus, vobisque iudices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, & accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicisset, rerum hujusmodi omnium *transactor, & administrator*, ad Sopatrum venit. monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis, & causæ confidat: accusatores, inimicosque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætoris tamen *à salute malle accipere*: & simul malle, si fieri possit, rem iudicatum non rescindere. Sopater, cum hoc illi improvisum, atque inopinatum accidisset, commotus est sanè: neque in præsentia, Timarchidi ⁷ quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, ⁸ quid sibi de ea re esset faciendum: & simul ostendit, se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit, qui cum ei fuissent auctores *redimende salutis*, ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad h-s LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat. Posteaquam ad causam dicendam ventum est: tum ²⁹ verò sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. crimen nullum erat: res iudicata: Verres nummos acceperat. Quis possit dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur iudicium. iterum ad Sopatrum Timarchides venit. ait, *accusatores ejus multo majorem pecuniam prætori polliceri*, quàm quantam hic dedisset: proinde, ⁹ si sciret, videret, quid sibi esset faciendum. Homo quamquam erat & Siculus, & reus, hoc est, & jure iniquo, & tempore adverso: ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, ¹⁰ quod vobis liber,

1. Fecerat hæc egregiè &c.] Gulielmus conjiciebat hoc.

2. Non restituebantur &c.] Nostri libri nihil variant. Gulielmus etiam ex Metelli libro adfert, *quod Heraclio restitui iusserat, non restituebatur*. pro eductis autem, quod comparat in scriptis nostris, extat in editis antiquè, etiam Victorio, *ductus*.

3. Hieronica lege dixerat.] Edirio prima, inquit Gulielmus edixerat. p̄bo. nostra tamen illa anni cccclxxxiiii stat à vulgata, quam ego æstimabam omnium principem.

4. Ut totam ejus praturam retexere.] Pall. & edd. paulò vetustiores, ut totam praturam suam. Lambinus perscripserat, ut non tam suam praturam gerere, quam istius retexere. quod & videtur reperisse Gulielm. in Met. nisi quod non etiam agnosceret pronomen suam.

5. Letilius quidam.] Pal. sec. L. Atilius, etiam infra Metell. Letilius.

6. Ex multis similibus.] Hotomani liber *millibus*: Pall. aut Fabr. Metellive nihil mutant.

7. Quid responderet habuit.] Cælius Rhodiginus conjiciebat *respondere habuit*.

8. Quid sibi de ea re esset faciendum.] Non erant in Metell. *de ea re*, & forsitan sunt alicujus librarii.

9. Si sciret, videret quid sibi esset faciendum.] Metell. horum omnium loco solum habet *sciret; videret*.

10. Quod vobis liber.] Metell. non habet *vobis*; neque ita omnino requiritur.

libet, daturus non sum amplius. idemque hoc amicis ejus, & defensoribus videbatur: atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in ea quaestione praebat, tamen in consilio habebat homines honestos à conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, *isdem rebus, Sopatrum condemnarent eodem homines, qui antea absolvisset.* Itaque hac una spe ad iudicium venit. quod posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, & hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia, & dignitate, & quod erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modò non ratione, sed ne *dissimulatione quidem* testam improbitatem, & audaciam: M. Petilium, equitem Rom. quem habebat in consilio, jubet operam dare, quod rei privatae iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis, negat se quamquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. itaque discedunt omnes. nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. Non dubitabat Minutius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quaesiturus non esset: cum repente iubetur dicere. Respondet. *Ad quos? Ad me,* inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo, ac Graculo iudicem. Idoneus es, inquit: sed pervellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. *Nam hercule,* inquit Qu. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi ¹ in consilio adesset, rogavit. & simul à subfelliis abire coepit. Iste iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravius etiam minari coepit, quod in se tantum crimen, invidiamque conflaret. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui juris, dignitatisque meminisset: & qui sciret ita se in provincia rem augere oportere, ut *nequid de libertate* deperderet: homini quae visa sunt, & quae tempus illud tulit, & causa, respondit: causam sese dimisso, atque ablegato consilio, defensurum negavit. itaque à subfelliis discessit: idemque hoc, praeter Siculos, ceteri Sopatri amici, advocatique fecerunt. Iste, quamquam est incredibili importunitate & audacia, tamen subito solus destitutus pertimuit, & conturbatus est. Quid ageret, quod se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quaestionem, post illis adhibitis, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat. sin autem hominem miserum, atque innocentem condemnasset, cum ipse praetor *sine consilio: reus autem sine patrono,* atque advocatis fuisset, iudiciumque C. Sacerdotis rescidisset: invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaque aequabat dubitatione: versabat se in utramque partem non solum mente, verum etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere possent, in animo ejus ² *metum, cupiditatemque pugnare.* Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa expectatio, quoniam esset ejus cupiditas eruptura. crebro dimittebat se accensus ad aurem Timarchides. Tum iste aliquando, ³ *Age, dic,* inquit. Sopatrus implorare hominum, atque deum fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testis citari iubet. dicit unus & alter breviter. nihil interrogatur. praeco, **DIXISSE** pronuntiat. ³¹ Iste, quasi metueret, ne Petilius, privato illo ⁴ iudicio trans-

acto, aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit: hominem innocentem, à C. Sacerdote absolutum, *indicta causa,* de sententia scribae, mendici, haruspisique condemnavit. Retinete, retinete hominem in civitate, iudices: parcite, & conservate, ut sit qui nobiscum res iudicet: qui in senatu *sine ulla cupiditate* de bello & pace sententiam ferat. Tamen minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quae enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam dicere *audebit,* aut *poterit?* quando autem homo tanta luxuria, atque desidia, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sanè: decernat bellum Cretensis; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum; quae vult Hortensius, omnia dicat, & sentiat. minus hæc ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent. Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud *optimo cuique metuendum,* quod iste, ex hoc iudicio si aliqua vi se eriperit, in iudiciis sit necesse est: sententiam de capite civis Romani ferat: sit in ejus exercitu signifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat, permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini, atque ornamentum curiae constituere velitis: habeatis sanè vobiscum istum senatorem: istum etiam de vobis iudicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne *rejiciendi* quidem amplius, quàm trium iudicum, praeclaræ leges Corneliae faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt iudicare. Etenim si illud est flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum, maximeque nefarium videtur) *ob rem iudicandam pecuniam accipere,* pretio habere addictam fidem, & religionem: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, à quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare: ut ne praedonum quidem praetor in fide retinenda consuetudinem conservaret? **SCELUS** est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius *ab utroque?* Fidem cum proposuisses venalem in provincia: valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. forsitan aliquis aliquando ejusmodi quippiam fecerit. Cum verò fidem, ac religionem tuam jam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris majore pecunia: *utrumque falles?* & trades cui voles? & ei, quem feceris, ne pecuniam quidem reddes? ⁵ Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum, quod umquam hujusmodi monstrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo transgat, post cum *accusatore* decidat? honestos homines, qui causam norint, ablegat, ⁶ à consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem in iudicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic judicialis tabella committetur? quàm iste non modò *cera,* verum etiam *sanguine,* ⁷ si visum erit, notabit. Quid enim horum se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis, rebusque interfuit, Q. Minucius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniam dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicenses: dicet etiam praetextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crude-

1. In consilio adesset.] Metell. esset. moxque ire, pro abire, non improbem.

2. Metum cupiditatemque pugnare.] Nannii & Metelli codd. cum cupiditate.

3. Age dic, inquit. Sopatrus implorare hominum, atque Deum fidem, ut cum consilio &c.] Metell. & Fabr. inquit. Reus orare atque observare, ut cum consilio. bone Deus! quanta diversitas. & tamen utrumque vix videtur heic consistere posse.

4. Iudicio transacto aut dilato.] Metell. liber, iudicio transacto &

perlato, quod non displicebat Gulielmio.

5. Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum.] Metell. codex, *Quem mihi Tubulum &c.* quod defendit Gulielmius lib. 1. verisimilium cap. 7. certè Balbi & Staleni tanquam iudicum nummariorum, iustum iterum meminit Cicero orat. pro Cluentio cap. 28.

6. A consilioque dimittit.] Ita Fabric. ita Metell. vulgatis aberat praepositio.

7. Si visum erit.] Liber Metell. visus; unde putabat Gulielmius fieri posse, si visus erit.

crudelissimo, patre innocentissimo, pecuniaque patria privatus est. Verum, si de pecunia testibus planum facere non possum: illud negare posses, aut nec negabis, te consilio tuo dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibi que esse solebant, remotis, *de re iudicata iudicasse?* teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causa cognita, absolvisset, eundem, remoto consilio, causa incognita, condemnasse? cum hæc confessus eris, quæ in foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciarum gesta sunt: ¹ negato sanè, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, *cum hæc, quæ palam gesta sunt, videat, querat, quid tu occultè egeris:* aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere. Dixi jam antea, iudices, me non omnia istius, quæ in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quæ maximè excellent. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum: & ejusmodi, ut *in uno omnia maleficia inesse* videantur. ² attendite diligenter. invenietis enim id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, ³ crudelitate perfectum, atque conclusum. Sthenius est is, qui nobis affidet, Thermitanus, antea multis propter summam *virtutem*, summamque *nobilitatem*, nunc, ³ propter suam *calamitatem*, atque istius insignem *injuriam*, omnibus notus. Hujus hospitio Verres cum esset usus, & cum apud eum, non modo Thermis sæpenumerò fuisset, sed etiam habitasset, domo ejus omnia abstulit, quæ paulo magis animum cujuspiam, aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paulo *studiosius* hæc comparat, supellectilem ex ære elegantior, & Deliacam, & Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. quæ, cum esset in Asia adolescens, studiosè, ut dixi, comparat, non tam *sua delectationis causa*, quam ad invitationis, adventusque nostrorum hominum, ⁴ amicorum suorum, atque hospitum. Quæ posteaquam iste omnia abstulit, alia *rogando*, alia *poscendo*, alia *sumendo*: ferebat Sthenius, ut poterat. ⁵angebatur tamen animi dolore necessario, quòd domum ejus exornatam, atque instructam, ferè jam iste reddiderat nudam, atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini impetiebat. PRÆTORIS INJURIAS, TACITE: HOSPITIS, PLACIDE FERENDAS arbitrabatur. Interea cupiditate iste illa sua nota, atque ⁶ apud omnes pervulgata, cum signa quædam pulcherrima, atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: à Sthenio petere cœpit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur, seque adjuvaret. Sthenius verò non solum negavit, sed etiam ostendit id *fieri nullo modo posse*, ut signa antiquissima, monumenta P. Africanis, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa civitate, ³⁵ imperioque populi R. tollerentur. Etenim, ut simul P. Africanis quoque humanitatem, & æquitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginenses quondam ceperant: quod fuerat in primis Siciliæ clarum, & ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo R. arbitraretur, bello confecto focios sua per nostram victoriam recuperare: Siculis omnibus, Karthagine capta, quæ potuit, restituenda curavit. Himeram deleta, quos civeis belli calamitas reliquos fecerat, in sese Thermis collocarant, in ejusdem agri finibus, neque longè ab oppido antiquo. Hi se *patrum fortunam*, ac digni-

tatem recuperare arbitrabantur, cum illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. erant signa ex ære complura: in his mira pulchritudine ipsa *Himera*, in muliebrem figuram, habitumque formata, ex oppidi nomine, & fluminis. erat etiam *Stesichor* poetæ statua fenilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta: qui fuit *Himera*: sed & est, & fuit tota Græcia summo propter ingenium honore & nomine. hæc iste ad insaniam concupierat. Etiam, quod pæne præterii, *capella* quædam est, ea quidem mirè, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scitè facta, & venuste. Hæc, & alia Scipio non negligenter *abjecerat*, ut homo *intelligens* Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet: sed si domum abstulisset, *non diu Scipionis appellarentur*, sed eorum, ad quoscunque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur. Hæc cum iste posceret, agereturque ea res in senatu: Sthenius vehementissimè restitit: multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: *URBEM RELINQUERE* Thermitanos esse honestius, quàm pati tolli ex urbe monumenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi R. atque amicitia. Commoti animi sunt omnium. repertus est nemo, quin *mori diceret satius esse*. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit propè solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occultè, nihil imperio, nihil gratia, ⁷ nihil pretio posset auferre. Verumtamen hæc hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. Itaque iste vehementer ⁸ Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo ejus emigrat, atque ad eum exit. nam jam antè migrarat. Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitavit, ut animum ejus in Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid, & *criminando*. Hi autem erant inimici, Agathinus, homo nobilis, & Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini ejus filiam: de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox intercesserat, cum iste Dorotheum sic diligeret, ut diceret *omnia inter eos esse communia*: Agathinum ita observabat, ut aliquem affinem, ac propinquum. contemnere etiam signum illud *Himera* jam videbatur, quòd eum multo magis figura, & lineamenta hospitiæ delectabant. ³⁷ Itaque hortari homines cœpit, ut aliquid Sthenio periculo crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere, quod dicerent. Tum iste his apertè ostendit, & confirmavit, eos, in Sthenium ⁹ quidquid vellent, simulatque ad se detulissent, *probaturus*. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt; ajunt ab eo *litteras publicas esse corruptas*. Sthenius postulat, ¹⁰ ut cum secum sui cives agent de litteris publicis corruptis, ejusque rei legibus Thermitanorum actio sit: cum senatus populisque Rom. Thermitanis, quòd semper in amicitia, fideque mansissent, urbeis, agros, legesque suas reddidisset: Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex S. C. de decem legatorum sententia dedisset, ut *cives inter se* legibus suis agerent: idemque hoc habuerit Verres ipse in edicto, ut de his omnibus causis *se ad leges rejiceret*. Iste, homo omnium æquissimus, ¹¹ atque à cupiditate

1. *Negato sanè si voles, &c.*] Metell. *nega totum sanè si voles.* legit Gulielmius, *negato tum sanè si voles.*

2. *Attendite diligenter. invenietis enim id &c.*] Sic Metell. & Fabr. antea editi, *attendite enim diligenter. invenietis id &c.*

3. *Propter suam calamitatem.*] Est à Metell. & ed. ver. posteriores, *summam.*

4. *Amicorum suorum atque hospitum.*] Est à Pal. sec. nam reliqui, *suorum amicorum.* Metelli liber illud *suorum* tollebat.

5. *Angebatur tamen.*] Lambinus *tangebatur.* malè. in Metell. *angebatur animi necessarid.*

6. *Apud omnes pervulgata.*] Ita Metell. & Fabric. Pall. duo. at vulgati, *pervulgata.*

7. *Nihil pretio.*] Hotomanus & Lambinus asseverant extare in

suis precario.

8. *Sthenio infensus.*] Sic Victorii editio. antiquiores ferè *incensus.* quod & in Metell. qui tamen longè alia exhibebat reliqua, *Itatus iste vehementer Sthenio atque incensus*, quomodo item ediderat Lambinus ex Fabriciano. & prætulera sanè vulgato.

9. *Quidquid vellent, simulatque &c.*] Est à Fabr. item Met. antea cusi verbo amplius, *vellent, dicerent, simulatque.*

10. *Ut cum secum &c. ejusque rei legibus.*] Secutus sum scripturam libri Metellici. vulgata sine bono sensu, *ut secum &c. ejusque rei legibus.*

11. *Atque à cupiditate remotissimus.*] Haud aliter iterum Fabr. & Metell. vulgata, *cupid, omnium rem.* conjeceratque Naunius, *omni.* sed præstat abesse.

ditate omnium remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire hora nona jubet. non erat obscurum, quid homo improbus, ac nefarius cogitaret, neque enim ipse satis occultarat: nec mulier tacere poterat. Intellectum est id ipsum agere, ut, cum Sthenium sine ullo argumento, ac sine teste damnasset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissimè fumeret. Quod cum esset perspicuum: de amicorum, hospitemque suorum sententia, Thermis Sthenius Romam profugit. hiemi, sese fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem, calamitatemque vitare. Iste homo certus & diligens, ad horam nonam præstò est. Sthenium citari jubet: quem posteaquam videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios² in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus, villasque dimittere. itaque dum exspectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie manè descendit: Agathinum ad sese vocat: jubet, eum de litteris publicis in absentem Sthenium dicere. Erate ejusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem apud inimicum judicem reperire posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, SACERDOTE prætore, Sthenium litteras publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronunciat, STHENIUM LITTERAS PUBLICAS CORRUPISSE VIDERI: & hæc præterea addidit homo Venerios, NOVO MODO, nullo exemplo, OB EAM REM HS QUINGENTIES VENERI ERYCINÆ DE STHENII BONIS EXACTURUM: bonaque ejus statim cœpit vendere: & vendidisset, si tantulum moræ fuisset, quo minus ei pecunia illa numeraretur. Et posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat, SI QUIS ABSENTEM Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese ejus nomen recepturum: & simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem, atque hospitem, cœpit hortari. Tum ille clarè, omnibus audientibus, se id non esse facturum, neque se usque ad Sthenium esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens, & levis, accedit. ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste verò, & licere, & fieri solere, & se recepturum. itaque deferretur. edicit statim, ut Kalendis Decembr. adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter annijam ad verfo tempore navigasset, omniaque habuisset æquiora, & placabiliora, quam animum prætoris, atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, sic videbantur omnibus. Itaque in senatu continuò

38

4

39

4

Cn. Lentulus, & L. Gellius Coss. faciunt mentionem, placere statui, si P. C. videretur, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIDELIUM REUM CAPITALIUM causam Sthenii totam, & istius crudelitatem, & iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, & flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiæ dicebantur, cum Sthenius absens reus factus esset, de absente iudicium nullum fieri placere: & si quod esset factum, id ratum esse non placere. Eo die transigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & ille pater istius, invenerat homines, qui dicendo tempus conlumerent. Postea senex Verres defensores, atque hospites

omneis Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, nequid ei per filium suum noceretur: se homines certos ejus rei causa in Siciliam & terra, & mari missurum. & erat spatium dierum ferè triginta ante Kalendas Decembr. 5 quo die iste, ut Syracusis Sthenius adisset, edixerat. Commoventur amici Sthenii, sperant forc, ut patris litteris, nuntiisque, 6 filius ab incepto furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii: litterasque à patre afferunt ante Kalendas Decembr. cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litteræ compluris à multis ejus amicis, ac necessariis afferuntur. Hic iste, qui pra cupiditate, neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset umquam: neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam putavit libidini suæ. Manè Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus alicujus amici rogatu, benignitate, aut ambicione inductus: gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset. cum verò abs te tui capitis causa peteret, hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te poruit, si non pietatis, at salutis tuæ ratio ad officium, sanitatemque reducere? Citat reum. non responderet. citat accusatorem: (7 attendite, quæso, judices: videte, quantopere istius amentia fortuna ipsa adversata sit: & simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu non respondit: non affuit. Si præsens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non adisset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari, non ego à Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse: cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cum ejus accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur. quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat: agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunalum plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremò me ipsum apud collegium hoc tribunalum plebis, cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Roma esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissemque hanc damnationem duci non oportere: 8 tribunos plebis hoc statuisse, idque de omnium sententia pronuntiatum esse, NON VIDERI STHENIUM IMPEDIRI EDICTO, QUO MINUS EI LICERET ROMÆ ESSE. Cum hæc ad istum afferrentur, timuit aliquando, & commotus est. vertit stilum in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet: hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala, & improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur. Postremò illo despe-

40

41

1. Venire hora nona jubet.] Nostri, & cusi oclava: quia tunc scilicet homines domi concesserant ad balnea, ad cenas &c. Gulielmius.

2. In domum Sthenii.] Metell. non agnoscit præpositiunculam, neque admodum requiritur. idem liber non habet equites, sed equis, quod item examinabunt Critici.

3. Sese id non esse facturum.] Metell. non admittit illud sese, neque delideraverim.

4. Cn. Lentulus & L. Gellius.] Sic Fabric. & Metell. malè prius impressi, & Lucullus.

5. Quo die iste.] Verbum die inventum à Gulielmo in Metelli libro.

6. Filius ab incepto furore revocetur.] Codex Metelli, fidelis ab illo furore revocetur. neque omnino displicet, certè illud illo, quod & fuerat in Fabriciano.

7. Attendite quæso judices: videte, quantopere.] Haud conspicitur videte in Metell. qui idem habet quanto opere. utrumque rectè. Pall. & olim cusi omiserunt judices, exque eo natum illud videte.

8. Tribunos pleb. hoc statuisse.] Membranæ Metell. x. TR. PL. neque aliter Fabricianæ.

9. Timuit aliquando.] Fabr. & Metell. pertimuit, quod Lambino placuit. non male.

desperatissimo perfugio uti posset, *se imprudentem fecisse*: existimasse id licere: quamquam perditissima defensio est: tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coram delatum esse. Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se umquam expediret. Primum ipse in Sicilia saepe, & palam de loco superiore dixerat, & in sermone multis demonstrat, licere nomen recipere absentis: *se exemplo fecisse* id, quod fecisset. ¹ Hanc eum distitasse, priore actione & Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cuius virtute antea commemoravi, & Cn. Pompejus Theodorus, homo & Cn. Pompeji, clarissimi viri, iudicio, plurimis, maximisque in rebus probatissimus, & omnium existimatione ornatissimus, & Posides Matro Solentinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute: & hac actione quam volentis multi dicent, & qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri ordinis: & alii, qui interfuerint, cum absentis nomen reciperetur. deinde Romae, cum res esset acta in senatu, omnibus istius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat *licere fieri: saepe esse factum*: istum, quod fecisset, aliorum exemplo, institutoque fecisse. dicit praeterea testimonium tota Sicilia: quae in communibus postulatis civitatum omnium, consulibus edidit, ROGARE, ATQUE ORARE PATRES CONSCRIPTOS, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliae, clarissimum adolescentem, dicere additis: Siculos, cum se causam, quae pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse: propterque hanc injuriam, quae Sthenio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico, postularetur. Quae cum ita essent, ² tantane amentia praeditus, atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso pervulgata, *tabulas publicas corrumpere* auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipse te tuae tabulae condemnare possent? ³ Quae so, codicem circumfer: ostendite sine totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istuc antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis, iudices, expectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulae sunt in medio, quae se corruptas, atque interlitas esse clamant. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, cum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae tu in tabulis publicis expressa, ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupisse, causa incognita, iudicavit, qui defendere non potuit, se non ⁴ ex ipsius Sthenii nomine litteras publicas corrupisse? Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honestum hominem, ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor, dignitasque esset? ⁵ minime. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suae nobilissimus, amplissima cognitione, plurimis amicitias: cum praeterea tota Sicilia multum auctoritate, & gratia posset, invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? ⁶ Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit. Omnium praetorum litteras, qui ante fuerunt, profer, explica. si unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam. At, credo, Sthenius hoc

sibi amplum esse putavit, eligere e civium R. numero, ex amicorum, atque hospitum suorum copia, quem cognitorum quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. filius, Palatina. Non quaero, quis hic sic Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cuius auctoritatem, & dignitatem Sthenius ab omnium Sicularum consuetudine discederet, & civem Romanum cognitorem daret. nihil horum quaero. fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus, & temporibus fuit? si de litteris corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abusum esse credemus? Ac, ⁴ ne quis forte dubitet, cujusmodi totum sit negotium: tamen etsi jam dudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullulum etiam attendite: Videtis illum subrisso capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpret, confessor negotiorum, *propè collega* Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui se non Timarchidis, sed ipsius Verres collegam, & focium esse dicebat. ⁸ Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, ⁹ cui improbam falsi cognitoris personam imponeret, quem & huic inimicissimum, ¹⁰ & sibi amicum esse arbitraretur? Hic vos dubitatis, iudices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplum iudicum illorum sequi, qui damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, quod is non absens reus factus esset: quae res iniquissima, & acerbissima est. sed cum ei legatio Romam a suis civibus esset data? Quod illi iudices multo in *leviore* causa statuerunt, aequitatem secuti: vos id statuere in *gravissima* causa, praesertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis? At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni injuria affecisti? ⁴5 cuius absentis nomen recepisti? quem absentem non modò sine crimine, & sine teste, verum etiam *sine accusatore damnasti*? Quem hominem? dii immortales! non dicam *amicum* tuum: quod apud homines carissimum est: non *hospitem*, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus, atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit: nisi quòd, qui C. Marii, Cn. Pompeji, C. Marcelli, L. Sifennae, tui defensoris, ceterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset, atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen adscripsit. Quare de hospitio violato, & de isto tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnibus Siculos dignitate, atque existimatione sit: sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod tum propter *iniquitatem rei*, tum etiam propter *hominis dignitatem*, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur. Est- ⁴6 ne Sthe-

1. Hanc eum distitasse.] Est ab eisdem & Pall. vulgata enim distitasse.

2. Tantane amentia praeditus.] Suspectam habet vocem praeditus, tanquam a scriba ortam, Gulielmuis.

3. Quae so codicem circumfer.] Placet quod erat in Metell. Cedo, quae so, codicem, circumfer.

4. Ex ipsius Sthenii nomine.] Lambini editio, in ipsius. Metell. praepositionem nullam agnoscit.

5. Minime. Quem igitur?] Idem scriptus, neminem. Quid igitur? quomodo item fuit in Fabr. neque improbem.

6. Hoc probabis?] Sic edidit P. Manutius, restabatque in Metel.

vulgata probabis; quod forte natum ex Hoc probabilis? quod passim in membranis scriptum pro probabile est.

7. Nemo inimicior.] Codex idem inimicior. dignum examine.

8. Dubitate etiam, si potestis.] Haud aliter Pall. Metell. & vetus editio. neoterica, Dubitare etiamnum.

9. Cui improbam falsi cognitoris personam imponeret.] Adblanditur planè scriptura Metell. cui hanc cognitoris falsi improbam personam imponeret.

10. Et sibi amicum.] Idem amicissimum. moxque multo leviore causa, sine vocula in; item dubitatis, pro dubitabitis: si non meliora vulgatis, at nihilo tamen deteriora.

ne Sthenius is, qui omneis honores domi suæ facillimè cum adeptus esset, amplissimè, ac magnificentissimè gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus, monumentisque decoravit? cujus de meritis in remp. Thermitanorum, Siculosque universos, fuit *anea tabula* fixa Thermis in curia? in qua publicè erat de hujus beneficiis scriptum, & incisum? quæ tabula tum imperio tuo revulsa, nunc à me tamen reportata est: ut omnes hujus honores inter suos, & amplitudinem possent cognoscere. Est ne hic, qui apud Cn. Pompejum, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem, & hospitium, *contra remp. sensisse* eum inimici, & accusatores ejus dicerent, ¹ cum magis invidioso crimine, quam vero arcesceretur: ita à Cn. Pompejo absolutus est: ut in eo ipso judicio Pompejus hunc hospitio suo dignissimum statuerit? ita porro laudatus, defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine solum, sed etiam à *provincia* tota se hujus absolutione inire gratiam arbitraretur? postremò estne hic, qui & animum in remp. habuit ejusmodi, & tantum *auctoritate apud suos* civeis potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te prætor, quod non modò Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeret, cum præsertim essent multa præclara, & tu omnia concupisses? Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies festi agitantur, & præclara illa *Verrea* celebrantur, cui statua Romæ stant inaurata, à communi Siciliæ, quemadmodum inscriptum videmus, data: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliæ, condemnatus, interfit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis *publicè laudant*: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, *socii furtorum*, ac flagitiorum tuorum, publicè laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant: legatio laudet: ceteræ quidem civitates publicè litteris, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: *si tu absolutus sis, funditus eversas se esse arbitrantur*. Hoc de homine, ac de hujus bonis etiam in Eryco monte monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatisque posuisti: in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vidi *argenteum Cupidinem* cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quam obrem in eo potissimum Sthenianum præmium poneretur? utrùm hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitudinis, atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido & voluptas, verum etiam ipsius *nequitia fama deletat*, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint. Ardebat amore illius hospitiæ, propter quam hospitii jura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem, judiciumque constarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de *Sthenii bonis dedisses, sed de tuis*: quod facere debuisti, præsertim cum tibi illo ipso anno à Chelidone venisset hereditas. Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem: si hoc à me muneris non universa provincia poposcisset: si me animus, atque amor in remp. existimatioque offensa nostri ordinis, ac judiciorum

non hoc facere coëgisset: atque hæc una causa fuisset, quod amicum, atque hospitem meum Sthenium, quem in quaestura mea ² singulariter dilexissem, de quo optimè existimassetem, quem in provincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, sceleratè, nefarieque tractasles: ³ tamen digna causa cur *inimicitias hominis improbissimi susciperem*, ut hospitii salutem, fortunatæ defenderem. fecerunt hoc multi apud majores nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, *accusavit* propter Egritomari transalpini hospitis injurias. putarem me idoneum, qui exemplum sequer humanitatis, atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, qui *tutiores vitam* sese meo præsidio victuros esse arbitrarentur. Cum verò in communibus injuriis totius provinciæ, Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore à me hospites, atque amici publicè, privatimque defendantur: profectò vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsus, coactumque suscepisse. Atque, ut aliquando de rebus ab isto ⁴ cognitis, judicatisque, & de judiciis datis dicere desistamus: & quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem, & finem orationi nostræ, criminibusque faciamus: pauca ex aliis generibus sumemus. Audistis ob jus dicendum ⁴ Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum & triginta millia nummum dedisse: meministis Q. Varii testimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Roman. sexcentos præterea civeis Roman. multosque Siculos, dixisse, se isti *pecuniam ob jus dicendum dedisse*. de quo crimine quid ego disputem, cum id totum positum sit in rebus? quid porro arguenter, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in *Sicilia* jurisdictionem habuerit, qui *Romæ* totum edictum, atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurè ob jus dicendum poposcerit? ⁵ Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præterit? Quod non ab omnibus aliis præteritum, excogitavit? ecqua res apud civitates Siculas expectitur, in qua aut *honor* aliquis sit, aut *potestas*, aut *procuratio*, quin eam rem tu ad tuum quaestum, nundinationemque hominum traduxeris? Dicta sunt priore actione & privatim, & publicè testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum præterea civitatum: jam verò privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse *gratis*: neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis: neminem, nisi istius imperio, aut litteris: atque his omnibus senatoribus cooptandis, non modò suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque census, neque ætatis, neque cetera Siculorum jura valuisse. quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret: ⁶ si is pretio apud istum fieret idoneus ut vinceret, factum esse semper: non modò Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem, populoque Roman. datas. Quas enim leges sociis, amicisque dat is, qui habet imperium à populo Roman. auctoritatem legum dandarum à senatu:

1. Cum magis invidiose, &c.] Est à mss. Hotomani. nam Pall. adhaerent vulgatæ, quod tum magis invidiose. prima editio, quod cum magis. Metelli liber, cum quo magis, poterat adhuc abesse illud cum.

2. Singulariter dilexissim.] Cod. Metell. singularè. fortassis singulariè, inquit Gulielmius.

3. Tamen digna causa, cur inimicitias.] Omnino ita Pall. & editio vetus. sequentes, causa esset, cur. Fabr. & Metell. causa videtur, cur. quod ab interpretum ingenio profectum videri queat.

4. Qu. Varium dicere.] Ita edd. omnes, præter Lanabianam, in qua *Marium*, contra omnes mss. qui accedunt vulgatæ, nisi quod Fabr. & heic, & mox infra, *Valerium* præferat. at Metelli liber,

Quartum habet. quod natum ex Qu. Vario quilibet sentit.

5. Quod enim præterea genus pecuniæ.] Est à scriptis Hotomani; neque abeunt Pall. nisi quod ii, *Quid enim est præterea*. Metell. & Fabric. *Quod enim iste præterea*. Gulielmius putabat illud præterea mutari posse in prætor. prius cusi: *Quod enim est præterea genus pecuniæ cog. quod præterit?*

6. Si is pretio apud istum fieret idoneus ut vinceret.] Sic Pall. & edd. omnes. at enim Metelli liber, *si is pretio apud istum idoneus vinceret*, omisiss intermediis, quod dudum probavit Gulielmius lib. i. Verisimilium cap. 7. ἀρχαιῶς, ut idoneus notet idoneos. Mercerus; sed capit idoneus casu singulari.

natu: hæ debent & populi Romani & senatus existimari. Halesini pro multis & magnis suis, majorumque suorum in reimp. nostram meritis, atque beneficiis, suo jure nuper, L. Licinio, Qu. Mutio Coss. cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico S. C. ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de senatu cooptando leges confcriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum *sententia* leges Halesinis dedit: in quibus multa sanxit de *atate* hominum, ne quis minor triginta annis natu: de *quæstu*, quem qui fecisset, ne legeretur: de *cenſu*, de ceteris rebus. quæ omnia ante istum prætorem, & nostrorum magistratum auctoritate, & Halesinorum summa voluntate valuerunt. ab isto & præco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est: & pueri annorum senum, septenumque denum, *senatorium nomen nundinati sunt*: & quod Halesini, antiquissimi & fidelissimi focii, atque amici, Romæ impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri posset, effecit. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent. in quibus & eadem illa sancta sunt, & hoc amplius: cum Agrigentinorum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius prætor ex S. C. de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum: cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero, quam ex vetere Agrigentinorum. Iste, qui omnia jura pretio exæquasset, omniumque rerum delectum, atque discrimen *pecuniæ sustulisset*: non modo illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæstusque permiscuit: sed etiam in his duobus generibus, civium novorum, veterumque, delectum, ordinemque turbavit. Nam, cum esset ex veterum numero quidam senator demortuus, & cum ex utroque genere par numerus reliquus esset: veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. quæ cum ita se res haberet: tamen ad istum venerunt emptum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam novi. fit ut *pretio* novus vincat, litterasque à prætore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrent: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. quorum oratione iste, cum pretium jam accepisset, ne tantulum quidem commotus est. Idem fecit Heracleæ. nam eò quoque colonos P. Rupilius deduxit: legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum, ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, *pecuniam accepit*: sed etiam genera veterum, ac novorum, numerumque permiscuit. Nolite expectare, dum omnes obeam oratione mea civitates. hoc uno complector crimine omnia: *neminem isto prætore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset*. Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum jura, sed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis sacerdotem sortitò capi jubebat: quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. Cum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renunciaretur. in sorte, cui imperare non poterat, expectabant homines, quidnam acturus esset. homo, id quod erat facillimum, primò vetat for-

tiri: jubet *extra sortem* Theomnastum renunciari. negant id Syracusani per religiones factorum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. jubet ille sibi legem recitari. recitatur: in qua scriptum erat, *UT, QUOT ESSENT RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONJICERENTUR: CUIUS NOMEN EXISSET, UT IS HABERET ID SACERDOTIUM*. Iste, homo negotiosus, & peracutus, Optimè, inquit, nempe scriptum ita est, quot renunciati erunt. quot ergo (inquit) sunt renunciati? responsum, tres. Numquid igitur oportet, nisi treis forteis conjici: unam educi? nihil. Conjici jubet treis, in quibus omnibus scriptum esset *nomen Theomnasti*. Fit clamor maximus, cum id universis indignum, atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. Cephæledi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sanè locuples, & domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. ei locus ille, atque honos in illum annum ita *deberi putabatur*, ut ne Climachias quidem contrà diceret. res ad istum defertur, & istius more deceditur. toreumata sanè nota, ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut *alio mense, ac fas erat*, comitia haberentur, aut Herodoto *præsenti honos adimeretur* (id quod iste non laborabat, Climachias minimè volebat) excogitat (dixi jamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. Est consuetudo Siculorum, ceterorumque Græcorum, quòd suos *dies, mensesque congruere volunt cum solis, lunæque ratione*: ut nonnumquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summum, biduum ex mense: quos illi *ἑξαιρεσιμους* dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quæ iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam cæli rationem, quàm *calati argenti* duceret, eximi jubet non diem ex mense, sed ex anno unum, dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die (verbi causa) esse oporteret idus Januarias, eo die Kalendas Martias profcriberet. itaque fit, omnibus recusantibus, & plorantibus. dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo sacerdos Climachias renunciatus est. Herodotus cum Roma revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitiale, comitiis jam abhinc triginta diebus, habitis. Tunc Cephæleditani decreverunt *intercalarium XLV dies longum*, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Romæ fieri posset, certè aliqua ratione expugnasset iste, ut dies XLV. inter binos ludos tollerentur, per quos solos judicium fieri posset. Jam vero censores quemadmodum in Sicilia isto prætore creati sunt, operæ pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissimè mandat à populo, propter hanc causam, quòd omnes Siculi *ex censu quotannis tributa conferunt*: in censu habendo potestas omnis æstimationis habendæ, summæque faciundæ, censori permittitur. Itaque eum populus, qui maximam *fidem* suarum rerum habebat, maxima cura deligit: & propter magnitudinem potestatis hic magistratus à populo summa ambicione contenditur. In ea re iste nihil sanè vafre facere voluit, non in fortitione fallere,

1. Quos T. Manlius prætor.] Examinabunt fastis additi scripturam Fabr. & Metell. in quibus L. Manlius.

2. Ex veterum Agrigentinorum.] Sic nunc passim editi: sed non à libris, verum à conjectura Hotomani. scripti enim nostri editique ex veteri Agrigentinorum.

3. Ut is amplior numerus.] Ita Pal. sec. Fabr. Metell. nam vulgata, ut bis amplius numerus. Palat. prim. non agnoscit ut bis, aut aliud ejus loco.

4. Hoc uno complector crimine omnia.] Vox crimine non est in Metelli membranis; & rectè. nam hoc, respicit ad enunciationem sequentem, Neminem isto &c.

5. Lex est de religione qua.] Illud de religione, videri queat è mar-

ginali nota pervenisse in contextum.

6. Artemo quidam.] Secutus sum Pall. Fabric. Metell. vulgata enim; Arthenio. nam P. Manut. Athenio.

7. Et plorantibus.] Recepti quod erat in Fabric. & Metellano. antea culi, & implorantibus.

8. Offendit eum mensem comitiale.] Lambinus interjecit de suo, mensem, qui consequitur mensem comitiale. sic sanè nullus editus, nullus msi. nostrorum.

9. Ut dies XLV. inter binos ludos.] Executit hunc locum Hotomani lib. 1. observat. cap. 16.

10. Nihil obscure facere voluit.] Non exstat illud facere in Metell. & præstaret profectò abesse.

fallere, neque dies de fastis eximere. nihil sanè vafre, nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia, cupiditateque honorum, atque ambitiones ¹ ex omnibus civitatibus tolleret, quæ res ² evertendæ reip. solent esse, ostendit, sese in omnibus civitatibus censores esse facturum. Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad istum Syracusas. flagrabat domus tota prætoris studio hominum, & cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum evocatis, tantaque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis, & licitationibus factis describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore, suisque accessionibus, hujus negotii atque ³ operis molestia consequeretur, ut ad istum sine ulla sollicitudine, *summa pecunia* referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, planè adhuc cognoscere non potuistis: verumtamen priore actione, quàm variè, quàm improbè prædatus esset, multorum ex testimonio cognovistis. Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum *libertus* potuerit; exponam vobis breviter, quid hominis sit; ut & istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo præsertim numero, ac loco; & calamitatem provinciæ cognoscatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejusmodi luxuria, atque nequitia mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines, singularemque nequitiam natum, atque aptum fuisse: *investigare, adire, appellare, corrumpere*, quidvis facere in ejusmodi rebus, quàmvis callidè, quàmvis audacèter, quàmvis impudenter: eundem mira quædam excogitare genera furandi. nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante, atque imminente fuisse; ingenio & cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romæ cognovistis, *eripere* potius, quàm *fallere* videretur. Hæc verò hujus erat ars, & malitia miranda, quòd acutissimè tota provincia, ⁴ quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare & odorari solebat: ⁵ *omnium adversarios, omnium inimicos* diligenter cognoscere, colloqui, attentare: ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates & copias: quibus opus esset, *metum* afferre: quibus expediret, *spem* ostendere: accusatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii consistere volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, litteras peritissime, & callidissimè *venditabat*. Ac non solum erat administrator istius cupiditatum: verum *etiam ipse sui meminerat aequè*. non solum nummos, siqui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit: sed etiam voluptatum, flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit: sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in Timarchidis potestate sociorum populi R. antiquissimorum, atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunamque omneis fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omneis civitates, accepto pretio, censores dimisit. comitia, isto prætore, censorum, *ne simulandi quidem causa* fuerunt. Jam hoc impudentissimè: palam (licebat enim videlicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuum prætoris imperati sunt. Censores cxxx facti sunt. pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt;

hæc denarium xxxix millia *palam salvis legibus contulerunt* in statuum. Primum quò tantam pecuniam? deinde quam-obrem censores ad statuum tibi conferebant? ordo aliquis, censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam aut publicè civitates istos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem quàm magis, quàm *Ædiles? ob beneficium?* Ergo hoc facere, abs te hæc petita esse: ⁶ nam erepta non audebis dicere: te eos magistratus hominibus, beneficium, *non reip. causa*, permisisse? Hoc autem cum tute facere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciæ istius invidiam, atque offensionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, sed *pecunia concilianda causa* suscepisti? Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris *explerent*. Sic census habitus est, te prætore, ut eo censu nullius civitatis respublica posset administrari. nam locupletissimi cujusque census extenuarant, ⁷ tenuissimi auverant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiam si homines tacerent, *res ipsa* illum censum repudiaret: id quod intelligi facillimè re ipsa potest. Nam L. Metellus, qui, posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu, istius non modò amicus, verum etiam cognatus factus est: is, quòd videbat ⁸ istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari iussit, qui viro fortissimo, atque innocentissimo Sex. Peducaeo prætore habitus esset. erant enim tum censores legibus facti, delecti à suis civitatibus: quibus, si quid *commisissent*, pœnæ legibus erant constitutæ. Te autem prætore, qui censor aut legem metueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat: aut animadversionem tuam, cum id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat jam sanè meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: ⁹ modò hæc faciat, quæ facit. Quis enim unquam tanta à quoquam *contumelia*, quis tanta *ignominia* affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. erat censa prætore Peducaeo. quintus annus cum te prætore incidisset, censa denuo est. postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea *Peducaeanum censum observari jubet*. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, ¹⁰ tamen etsi animo æquo provincia tulisset, inimici judicium grave videretur. fecit amicus recens, & cognatus voluntarius. aliter enim, si provinciam retinere, si *salvus* ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. ¹¹ *Exspectas etiam, quid hi judicent?* Si tibi magistratum abrogasset, minore ignominia te affecisset, quàm cum ea, quæ in magistratu gessisti, sustulit, atque *irrita jussit esse*. Neque in hac re sola fuit ejusmodi; sed, antequàm ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis. nam & Heraclio Syracusano tuos illos palæstritas bona restituere iussit, & Epicrati Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: & nisi maturè Letilius in Siciliam venisset cum litteris, minus xxx diebus Metellus totam triennii præturam tuam rescidisset. Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi *ad statuum* censores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ,

1. Ex omnibus civitatibus tolleret.] Idem scriptus ex hominibus civitatibusque toll. non ita absurde.

2. Evertendæ reipubl. solent esse.] Vulgata amplius, causa solent esse. sed vocula ea non erat in Palat. in Fabric. in Metell. itaque sustuli.

3. Operis molestia.] Sic Fabr. & Metell. secuti que sunt Lambin. & Manutii filius & Nepos. prius cusi, operis molestiam.

4. Quid cuique accidisset.] Triga horum verborum primum accedit Ciceroni è Fabr. & Metellano.

5. Omnium adversarios.] Et ista biga ortum habet à duobus illis libris. nec dici possunt supervacua. aliud enim sanè adversarios, aliud inimicos.

6. Nam erepta, non audebis dicere.] Pall. & antiquitus cusi erepta, Metell. epta.

7. Tenuissimi hausserant.] Ita Fabr. Liber & Metelli, qui tamen ultimus, initio, lausserant. vulgata lectio auverant.

8. Istius censum stare nullo.] Metelli & Fabr. census stari. Gulielmius lib. 1. Verisim. cap. 7. istius censu stari.

9. Dummodo hæc faciat quæ facit.] Vulgo recepta lectio, fecit, sed præfens est in Metell. & Fabr.

10. Tamen etsi æquo animo.] Est à mss. Mureti, qui videatur super ea voce lib. xi. Var. lect. cap. 17. vulgata, tamen si, vel tametsi.

11. Exspectas etiam, quid hi judicent?] Codex Met. quid mihi, quod dispeccit in duo Gulielmius, & inde facit mi hi; id est mihi hi.

liatæ, quam tu à civitatibus statuarum nomine coëgisti. video enim ejus pecuniæ summam esse pergrandem: 1 ad H-S CXX millia. tantum conficitur ex testamento, ac litteris civitatum: & iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. quare *cujusmodi putamus esse illa, quæ negat, cum hæc tam improba sint, quæ fatetur?* Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Facita esse. tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab fociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis, prædonis improbissimi statuarum ponantur, quæ vix tutò 2 transiri posse videatur. Verùm ubi tandem, aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumpta est? Consumetur, inquires. Scilicet expectemus legitimum illud quinquennium. si hoc intervallo non consumferit: tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximis, plurimisque criminibus in judicium vocatus. H-S CXX millia ex hoc uno genere capta videmus. si condemnatus eris: non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. sin absolutus eris: quis erit tam amens, qui te ex tot, tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcesat? Ita si neque adhuc consumta ista pecunia est, & est perspicuum non consumtum iri: licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare & iste H-S CXX millia uno genere conciliarit, & ceperit: & ceteri, si à vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint: ut jam videamur non à pecuniis capiundis homines absterere: sed, cum genera quædam pecuniarum capiundarum comprobarimus, HONESTA NOMINA TURPISSIMIS REBUS IMPONERE. Etenim, si C. Verres H-S CXX millia populum, verbi gratia, Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniis abstulisset: non, opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S CCC. millia poposcit, eaque coëgit, atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? non, opinor: nisi fortè id agimus, non ut magistratibus nostris 3 *moram accipiendi*, sed ut fociis *causam dandi* auferre videamur. Quod siquem statuarum magnopere delectant, & si quis earum honore & gloria ducitur: is hæc tamen constituat necesse est: primùm, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipsarum statuarum modum quandam esse oportere: deinde illud, certè ab invitis exigi non oportere. Ac de avertenda pecunia, quæro abs te, utrùm ipsæ civitates solitæ sint statuas tibi faciundas locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui statuis faciundis præesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuarum fiebant, à quibus tibi iste honos habebatur: audio. sin Timarchidi pecunia numerabatur, desine, quæso, simulare, te, cum in manifesto furto tenere, *gloria studiosum*, ac monumentorum fuisse. Quid verò? modum statuarum haberi nullum placet? atqui habeatur necesse est. etenim sic considerate. Syracusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi statuam. est honos. & patri. bella hæc pietatis, & quæstuosæ simulatio. & filio: ferri hoc potest. hunc enim puerum non oderant. verùm quoties, & quot nominibus à Syracusanis statuas auferes? ut in foro statuerent, abstulisti: ut in curia, coëgisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas, quæ Romæ ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine. dederunt ut iidem pro parte in commune Siciliae conferrent. etiam id contulerunt. *una civitas*

cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc *civitates cetera* fecerint: non res ipsa vos admonet, ut putetis, *modum aliquem huic cupiditati constitui oportere?* Quod si hoc voluntate sua nulla civitas fecit: si omnes imperio, metu, vi, malo adducta, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt: per deos immortales, numcui dubium esse poterit, quin, etiam si quis statuerit, accipere ad statuas licere: idem tamen statuar, eripere certè non licere? Primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo: quæ mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quæ ferè omnia ex tuis injuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, **UT STATUAS NECUI, NISI CUM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POLLICERENTUR.** Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud 60 majores nostros Siculi senatum adierunt: toties hac memoria: tamen hujusce novi postulati genus, atque principium tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non solum re, sed genere ipso postulandi? nam cetera, quæ sunt in iisdem postulatis de injuriis tuis, sunt nova: sed tamen non novo modo postulantur. Rogant & orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac *decumas lege Hieronica vendant.* tu primus contra vendideras: audio; *ne, in celam quod imperatur, assiment.* hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primùm postularur: sed genus istud postulandi non est novum. *Ne absentis nomen recipiatur.* ex Sthenii calamitate, & tua natum est injuria. Cetera non colligam. sunt omnia Sicularum postulata ejusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur. quæ tamen omnia novas injurias habent, sed postulationum formulae usitatas. Hoc postulatam de statuis, ridiculum esse videatur ei, qui rem, sententiamque non perspicit. Postulatam enim, non, uti ne cogantur statuer. quid igitur? *ut ipsis ne liceat.* Quid est hoc? petis à me, quod in tua potestate est, ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis te invitum polliceri, aut facere cogat. Nihil ergo, inquit, negabunt enim omnes se coëgisse. si me salvum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tua prætura primùm nata est hæc postulatio: qua cum utuntur, hoc significant, atque adedè apertè ostendunt; *sele ad statuas tuas pecuniam metu, ac malo coactos, invitissimos contulisse.* Quid, si hoc non dicant? tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide, & perspice, qua defensione sis usurus. nam intelles, hoc tibi de statuis constituendum esse. Mihi enim renuntiatur, ita constitui à tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, & ita eos abs te institui, & doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo, atque honestior, testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis defensoribus dicere: inimicus est propterea, *quod arator est.* Itaque uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo, atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, 4 inimici omnes, adversarii sunt. nemo eorum est, quin *perisse te cupiat.* Omnino præclarè te habes, cum is ordo, atque id genus hominum, quod optimum, atque honestissimum est, à quo uno & summa reipublicæ, & illa provincia maximè continetur, tibi est inimicissimum. Verùm esto: alio loco de aratorum animo, & injuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, *propter decumas.* Concedo, non quæro, jure, an injuria sine inimici-

1. Ad H-S CXX millia.] Metell. & Fabr. H-S XXXI. vix mihi sit dubium fuisse initio, CCLXX. monet enim disertè Pierius Valerianus libro XXXI Hieroglyph. ubi invenerimus L unum duobus ce præpositis, totidem vero II vel XX subiectis, credendum fuisse CCLXX; item CCLXXI vel CCLXXX, mutandum in CCLXX, & sic deinceps.

2. Transiri posse videatur.] Recepta vulgo, *transire posse videamur.* sed alterum est in Fabr. & Metell.

3. Moram accipiendi, sed &c. auferre videamur.] Hæc est scriptura omnium mss. nostrorum & editionum usque ad P. Manutium, qui maluit *morem &c. auferre.* quomodo emendatum in Pal. sec. Hotomanus inclinabat in *morem &c. adferre.* & vero *adferre* erat in Metell. servabat tamen *moram.*

4. Inimici omnes, adversarii sunt.] Lambinus interferit copulam, & *advers. &c. malle* repeti vocem, hoc modo: *inimici omnes, omnes adversarii sunt.*

inimici. ¹ Quid ergo illæ sibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ populi Rom. oculos, animosque maximè offendunt, propter ædem Vulcani? nam inscriptum esse video, quandam ex his statuam ARATORES DEDISSE. Si honoris causa statuam dederunt: inimici non sunt. credamus testibus. tum enim honori tuo, nunc jam religioni suæ consulunt. sin autem metu coacti dederunt: contereare necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim, ac metum coëgisse. Utrum tibi commodum est, elige. Equidem libenter hoc jam crimen de statuæ relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui causa, voluntate sua, contulisse. da mihi hoc. jam tibi maximam partem defensionis præcideris. non enim poteris ² aratores tibi iratos esse, atque inimicos, dicere. O causam singularem! ò defensionem miseram, ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, saluum esse cupere! metuit, ne hoc vos existimetis. obruitur enim aratorum testimoniis. Utar eo, quod datur. certe hoc ita vobis iudicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. ³ Atque ut hoc totum facillimè intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, ⁴ qui ex Sicilia testes sint, ⁵ sive rogatum velis, sive Siculum, rogato, & eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum à te dicit; eequid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas injurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, *vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate?* Et hujus ego pecuniæ, iudices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem; neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, esset coactum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse. Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillimè iudicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem præturam in Sicilia gessisse constat, ut, cum utrisque satisfacere non posset, & Siculis & togatis: officii potius in socios, quam ambitionis in civeis rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum SOTER, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis: quæ illi istius jussu sustulerunt. hujus fornix in foro Syracusis est. in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab fe provinciam prospicit: ⁶ hujus statuæ omnibus locis: quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minùs multas statuas istum posuisse Syracusis, quàm abstulisse. huic etiam Romæ

videmus in basi statuarum, maximis litteris incisum, A COMMUNI SICILIÆ DATAS. Quamobrem? qui hoc probari potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis? Hic tibi etiam multo magis, ⁷ quàm antè in aratoribus, videndum, & considerandum est, quid velis. magna res est. utrum tibi Siculos, publicè, privatimque amicos, an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitère? modo aratorum honestissimorum hominum, ⁸ ac locupletissimorum, & Siculorum, & civium Rom. maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? dices tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui, quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publicè testimonium dicerent, cum præsertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo soli absoluti, ⁹ huc conveniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis. qui, si te publicè laudarent, tamen id *more potius suo, quàm merito tuo*, facere viderentur: hi cum de tuis factis publicè conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quàm de tuis moribus non dicere? Confitendum est igitur tibi necessariò, Siculos inimicos esse, qui quidem & in te gravissima postulata consulibus ¹⁰ ediderint, & me, ut hanc causam, salutisque suæ defensionem fusciperem, obsecrarint: qui cum à prætore prohiberentur, à quatuor quæstoribus impediuntur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute sua, levia duxerint: qui priore actione ita testimonia graviter, vehementerque dixerint; ut Artemonem Centuripinum legatum, & publicè testem, Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. ¹¹ Etenim cum propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honestissimo, & certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus à suis civibus electus, ut posset multas istius, & varias injurias quam apertissimè vobis, planissimeque explicare. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Eunenenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani, ¹² numerare omneis non est necesse, ¹³ scitis quàm multi, & quam multa priore actione dixerint. nunc & illi, & reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac causa intelligunt, hoc animo esse Siculos, ut, *si in istum animadversum non sit*, sibi relinquendas domos, ac sedes suas, & ex Sicilia decedendum, atque adeò fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuæ formæ, ac nominis, in suis civitatibus esse cupiebant. ¹⁴ Res declaravit, ut cupierint. jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint. De quo homine hoc auditum est umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia statuæ, in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris, per vim, *per universam multitudinem dejicerentur?* Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum

1. Quid ergo ille sibi statuæ equestres, &c.] Non male Metelli scriptus: Quid ergo ille, quid sibi stat. equest.

2. Aratores tibi iratos esse.] Liber Metelli, tibi honestis. inde fingit Gulielmius hostis.

3. Atque ut hoc totum.] Sic Fabr. & Metel. nam Pall. & ed. vet. tantum. medii temporis tamen.

4. Qui ex Sicilia.] Est à mss. Hotomani, neque aliter Metel. recepta lectio, qui in Sicilia.

5. Si ve rogatum velis, si ve Siculum.] Emendatio est à libris Cujacii. Vulgata, Ne civem Rom. velis, si ve Siculum, quod quis non sentit esse à calamo interpretis.

6. Hujus statuæ omnibus locis: quæ &c.] Ita Fabr. & Metell. nam Pall. & editio exoleta adhuc abstulerant locis.

7. Quàm ante in aratoribus.] Sic vulgo legitur. at editio prisca non agnoscit illud in, neque habetur in Pall.

8. Ac locupletissimorum & Siculorum & civium Romanorum maxi-

num numerum.] Illud, & Siculorum & civium Rom. non exstat in vulgatis, addidi ex Fabr. & Metell. mss.

9. Huc conveniunt.] Pal. pr. & ed. antiquior hinc conveniunt. sec. hi nunc conveniunt. Metell. hi nunc veniunt. quæ postrema lectio, mihi non displicet.

10. Ediderint &c.] Sic edidi, secutus fidem cod. Fabr. & Metell. item mox obsecrarint, & duxerint & dixerint; pro quo vulgata obsecrarunt, duxerunt, dixerunt.

11. Etenim tum propter.] Metellanus, Etenim ille tum &c. quæ particula heic belle quadrat.

12. Numerare omnes non est necesse.] Metel. & numerare, ut videatur id restituendum; aut faciendum sanè enumerare.

13. Scitis quam multi & quam multa.] Est in Metel. Scis quam multa, omnis intermediis. Pall. habent, Satis quam multi &c.

14. Res declaravit, ut cupierint.] Forsan non malè Metell. declarabit.

vum est, judices: in Siculis quidem, ¹ & in omnibus Græcis, monstri simile. non crederem hoc de statu, nisi jacentes, revulsaque vidissem: propterea quòd apud omnes Græcos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujusmodi, *nonnulla religione deorum consecrari arbitrentur.* Itaque cum Rhodii bellum illud propè soli superius cum Mithridate rege gesserint, omneisque ejus copias, ² acerrimumque impetum, mœnibus, litoribus, classibusque suis exceperint, cum & regis inimici præter ceteros essent: *statuam ejus, quæ erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt.* Forstian vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, ejus effigiem, simulacrumque servare. sed tamen videbam, apud eos cum essem, & religionem esse quandam in his rebus, à majoribus traditam, & hoc disputare: cum statua se ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset: cum homine verò, quo gereret bellum, atque hostis esset.

66 Videtis igitur, consuetudinem, religionemque Græcorum, quæ *monumenta hostium in bello ipso soleat defendere*, eam summa in pace prætoris populi R. statu præsidio non fuisse. Taurominitani, quorum est civitas fœderata, homines quietissimi, qui maximè ab injuriis nostrorum magistratum remoti confueverunt esse, *præsidio fœderis:* hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt: ³ qua ablata, *basin* tamen in foro manere putabant, si scirent homines, statuam ejus à Taurominitanis esse dejectam, quam si nullam umquam positam arbitrarentur. Tyndaritari dejecerunt in foro: & eadem de causa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, ⁴ sed & illorum commune, & conventus illius, ac propè totius provinciæ? quanta illuc *multitudo*, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cum statuæ sunt illius dejectæ, atque everte? at quo loco? *celeberrimo*, ac religiosissimo: ⁵ ante ipsum Serapim, in primo aditu, vestibuloque templi. Quòd nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio, edictoque prohibuisset: vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum. Atque ego hoc non vereor, nequid horum non modò *impulsu*, verum omnino adventu meo factum esse videatur. omnia ista antè facta sunt, non modò, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiam attigit. dum ego in Sicilia sum, nulla statua dejecta est. posteaquam illinc discessi, quæ sunt gesta, cognoscite: Centuripinorum senatus decrevit, populisque jussit, ut, quæ statuæ C. Verris ipsius, & patris, & filii, essent, eas quaestores *demoliendas* locarent: dumque ea demolitio fieret, ⁶ *senatores ne xxx minus adessent.* Videte gravitatem civitatis, & dignitatem. neque eas in urbe sua statuas esse vulerant, quas inviti per vim, atque imperium dedissent: neque ejus hominis, in quem ipsi cum gravissimo testimonio publicè, quod numquam antea, Romam mandata, legatosque misissent: & id gravius esse putaverunt, si *publico consilio*, quam si *per vim multitudinis* factum videretur. Cum hoc consilio statuas Centuripini publicè sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, & decem-primos. nisi restituisent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. sta-

tuæ, quæ istius causæ nihil prodesse, reponuntur. 7 Decreta Centuripinorum, quæ de statu erant facta, *non tolluntur.* Hic ego aliud alii concedo: Metello, *homini sapienti*, prorsus non possum ignoscere, si quid stultè facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminis fore, si ejus statuæ essent dejectæ, quod sæpe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen, atque accusatio nascitur? ex hominum judicio, & voluntate. Ego, si Metellus statuas reponere 68 Centuripinos non cõgisset, hæc dicerem: **VIDETE, JUDICES**, quantum, & quam acerbum dolorem sociorum, atque amicorum animis inusserint istius injuriæ, cum Centuripinorum amicissima, & fidelissima civitas, quæ tantis officiis cum populo R. conjuncta est, ut non solum remp. nostram, sed etiam in quovis *homine privato nomen* ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio, atque auctoritate judicavit, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. recitarem decreta Centuripinorum: laudarem illam civitatem: id quod verissimè possem. commemorarem decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum, fidelissimorumque sociorum: eos omnes statuasse, **MONUMENTUM ISTIUS IN SUA CIVITATE NULLUM ESSE OPORTERE.** Hæc tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quærere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi, & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. eadem opinor omnia convenire. neque enim, si maximè statuæ dejectæ essent, eas ego vobis possem jacentes ostendere. hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas judicasse C. Verris demoliendas. hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quereret, si mihi videretur, tam iniquo jure sociis, atque amicis imperari, *ut iis ne in suis quidem beneficiis libero judicio uti liceret*: ⁸ ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obsuit. Sed ego Metello non irascor, ⁹ neque ei suam purgationem eripio, quo ille apud omnes utitur, ut nihil *malitiosè*, neque *consulto* fecisse videatur. Jam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cujusquam datam: nullam pecuniam statuarum nomine, nisi vi expressam, & coactam. quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te ad statuas, ¹⁰ *is cxx millia cõgisse*: sed multo etiam illud magis, quod ¹¹ *simul demonstrandum est*, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit, & fuerit. in quo quæ vestra defensio futura sit, conjectura assequi non queo. *Oderunt Siculi: togatorum enim causa multa feci.* At hi quidem acerrimi, inimicissimique sunt. *Inimicos habeo crevis Rom. quòd sociorum commoda, ac jura defendi.* Ad socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. Aratores inimici sunt propter decimas. quid? qui agros immuneis, liberosque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicienses? quod genus hominum, quem numerum, ¹² quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Rom. sive Siculorum? ut etiam si causam, cur te oderint, non possum dicere, tamen illud dicendum putem: **QUEM OMNES MORTALES ODERINT**, eum quoque vobis odio esse oportere. An hoc dicere audebis;

1. *Et in omnibus Græcis.*] Valde verisimiliter emendabat Gulielmus, hominibus.

2. *Acerrimumque impetum, mœnibus &c.*] Vulgata, *acerr. ejus impetum à mœn.* sed glossulas illas rejecerat Fabr. & Met.

3. *Qua ablata.*] Met. & Fabr. *abjecta*, ut videatur fuisse *abjecta*.

4. *Sed & illorum commune.*] Lambinus aliorum, præter libros. Gulielmius conjiciebat, *illorum communis*.

5. *Ante ipsum Serapim.*] Ita Pal. sec. ita Metell. ita Fabr. alludique & Pal. pr. in quo, *ipsum Sepim.* item edit. prima, in qua, *ipsum sepe*: posteriores Critici nobis obtruserant, *ante ipsum Jovem*; stultè.

6. *Senatores ne minus xxx adessent.*] Non potui excludere scripturam Met. & Fabr. vulgata, *Senat. xxx. non minus adess.*

7. *Decreta Centuripinorum, quæ de statu erant facta, non tolluntur.*]

Totum istud Tullio adjecti ex membranæ Nannii, Fabricii, Metelli: adeo ut sine dubio deinceps recipi possit in contextum.

8. *Ut vos rogarem.*] Vocula ut non conspicitur in Metellano.

9. *Neque ei suam purgationem eripio.*] Lectio minus vera. Pall. *suam vacationem.* Metelli vero inf. *vacationem.* Met. pro qua utitur, exhibet, *quam utitur.*

10. *CXX. millia cõgisse.*] Videtur reponendum *cxxx* ut erat in Fabr. aut vero quod in Metell. *o* *cõgisse* expressa enim sæpe millenarii nota per ultimam Alphabeti Græcæcici.

11. *Simul demonstrandum est, quantum.*] Idem Metell. tantum habet *simul demonstratum odium*, &c. Fabric. *simul demonstratum est*; quantum odium.

12. *Quem ordinem proferre possis.*] Non adeo absurdè Metell. possum.

bis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licet tibi eripiunt enim tibi istam orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, statuas illas equestres, quas tu paulo antè, quam ad urbem venires, poni, inscribique iussisti, ut omnium inimicorum amicos, accusatorumque tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab *negotiatoribus*, ab *aratoribus*, à *communi Sicilia*? quod est aliud in illa provincia genus humanum? nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque à singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. quis hunc attingere audeat? Potest igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium testimonia, cum eorum nominibus in statuarum inscriptione positis omnem te speraris invidiam, atque infamiam tuam posse extinguere? an, quorum *auctoritate* tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego *dignitate* accusationem meam comprobare non potero? nisi forte, quod apud publicanos gratiosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodesse possit, ego mea diligentia perfectus ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Etenim rem totam, iudices, breviter cognoscite. In scriptura Siciliæ pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui & *sui questus causa*, & fortasse quod *sociorum interesse* arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cum prætorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo umquam discederet: in eam jam venerat familiaritatem, consuetudinemque in *vendendis* istius decretis, & iudiciis, transgendumque negotiis, ut propè alter Timarchides numeraretur. hoc erat etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab isto aliqui mercabantur, *favore dabant*. ea autem fœneratio erat hujusmodi, iudices, ut etiam hic *questus* huic cederet. nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum contraheret: aut scribæ istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi isti referebat acceptas. idem præterea pecunias istius extraordinarias grandæis, suo nomine fœnerabatur. Hic primò Carpinatius antequam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquoties ad socios litteras de istius *injuriis* miserat. Canulejus verò, qui in portu Syracusis operas dabat, furra quoque istius per multa nominatim ad socios perscripserat ea, quæ sine portorio Syracusis erant exportata: *portum* autem, & *scripturas* eadem societas habebat. Ita factum est, ut essent permulta, quæ ex societatis litteris dicere in istum, ac proferre possemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum isto summa consuetudine, præterea *re, ac ratione* conjunctus esset, crebras postea litteras ad socios de istius summis officiis in rem communem, beneficiisque mitteret. Etenim cum iste omnia, quacumque Carpinatius postulabat, facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribebat ad socios: ut, si possit, quæ *antea scripserat, ea plane* *extingueret*. Ad extremum verò, cum iste jam decedebat, ejusmodi litteras ad eas misit, ut huic frequentes obviam prodirent gratiasque agerent; facturos se, si quid imperaf-

set, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt: *vetero instituto publicanorum*, non quod istum ullo honore dignum arbitrentur, sed quod sua interesse putabant, se memores, gratoque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatium sæpe ad se de ejus officiis litteras misisse dixerunt. Ille cum respondisset, se ea libenter fecisse, operasque Carpinatii magnopere laudasset: dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat ejus societatis, ut diligenter caveret, atque prospiceret, ne quid esset in litteris sociorum, quod *contra suum caput*, atque existimationem valere posset. Itaque ille multitudine sociorum remota, decumanos convocavit: rem desert. statuit illi, atque decernunt, ut eæ litteræ, quibus existimatio C. Verri læderetur, removerentur: operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset. Si ostendo, hoc decrevisse decumanos: si planum facio, hoc decreto remotas esse litteras, quid exspectatis amplius? possumne rem magis judicatam afferre? magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere: publicanorum iudicio: quos videlicet nunc *populus iudices posuit*: de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo, promulgatam videmus. Decumani, hoc est, principes, & quasi senatores publicanorum, *removendas de medio litteras* censuerunt. habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, quibus hoc committam, homines honestissimos, ac locupletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis: quorum splendore vel maxime, istius, qui legem promulgavit, oratio & causa nititur. venient in medium; dicent, quid statuerint. profecto, si rectè homines novi, *non mentientur*. litteras enim communis de medio remove potuerunt: fidem suam, & religionem remove non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt. Vos nunc utrum illorum iudicium, an voluntatem sequi malitis, considerate. At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas adjuvet. dicam paulo promptius. neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accusatoriè, quam liberè dixisse arbitretur. Si istas litteras non *decreto decumanorum magistri* removissent: tantum possem in te dicere, quantum in litteris invenissem. nunc, decreto isto facto, litterisque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum possum; tantum iudici *susplicari, quantum velit*. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syraculis exportasse: his pro rebus, quod *portorium non esset datum*, litteras ad socios misisse L. Canulejum, qui in portu operas daret. Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortensius? postulabit, ut litteras Canuleii proferam? crimen hujusmodi, nisi *litteris confirmetur, inane esse* dicit? Clamabo, litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius *iudicia* ac mo-

1. *Aut quo modo existiment.*] Est à mss. Nannii, admisitque Laminus, ideoque ei suum reliqui locum. ceteris impressis abest. coniecerat Hotomanus, *bene an male existiment*; quod ei videretur quippiam deesse.

2. *Orationem contemnendorum Siculorum.*] Aldus Manutius Nepos admisit, *orationem negotiatorum Siculorum*. mihi quidem suspicio magna, illa; *contemnendorum Siculorum atque aratorum*, esse pannum à librario adscriptum Tullii purpuræ.

3. *Genus humanum.*] Subiiciunt alii *hominum*; sed contra scriptos nostros editosque.

4. *In statuarum inscriptione positis.*] Metell. liber, *oppositis*.

5. *In eam venerat familiaritatem consuetudinemque in vendendis.*] Idem codex tantum habebat, *venerat consuetudinem vend.* & placet.

6. *Et scripturas.*] Ita quidem editi. sed Pall. & Met. *scripturam*.

7. *Etenim cum iste.*] Sic Fabr. & Metell. *antea cusi, tum*; nisi quod & nostrum expresserit Hotomanus.

8. *Gratiasque agerent; facturos se &c.*] Haud aliter Pall. secund. sed Metell. & Fabric. præterea tollunt *que ab gratias*. vulgata, *facturos esse*.

9. *Magnopere laudasset.*] Metellanus *magna opere*.

10. *Arbitrantur res iudicare oportere.*] Sic Fabr. & Metell. neque abeunt Pall. quam quod ii *arbitrentur*. vulgata, *arbitrentur eos iud.* quod & displicerat Hotomano.

11. *Quos producam, quibus hoc committam, &c.*] Manavit ab iisdem Codd. Fabr. & Metell. neque recedit Palat. prim. aut edit. vet. quam quod ibi, *hoc producam*. aliis impressis deest illud, *quibus hoc committam*.

12. *Rom. qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt.*] Locum defestuosum supplevi à Metell. & Fabric. prius legebamus, *Rom. se iudicio condemnari voluerunt*.

13. *Paulo promptius.*] Recepta lectio paulo *amplius*; sed alterum tuetur se auctoritate mss. Fabr. & Metell.

ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum: aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo. ² æqua enim conditio, æquum certamen proponitur. producam testes, & producam plures eodem tempore: quoniam tum, cum actum est, unâ fuerunt: ³ nunc quoque unâ sunt: cum interrogabuntur, obligentur non solum *jurisjurandi*, atque *exstimationis periculo*, sed etiam communi inter se *conscientia*. Si planum sit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum; num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris, quod Verrem læderet? non modò id non dices, sed ne illud quidem tibi dicere licebit; tantum, quantum ego dicam, non fuisse. ergo hoc vestro consilio, & gratia perfecistis, ut, quemadmodum paullo antè dixi, & mihi summa facultas ad accusandum daretur, & iudicibus libera potestas ad credendum. Quod cum ita sit, nihil fingam tamen. meminero, me non sumsisse, quem accusarem: sed recepisse, quos defenderem: vos ex me causam non à me prolatam, sed ad me delatam, audire oportere: me Siculis satis esse facturum, si, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipsis, diligenter exposuero: populo R. ⁴ si nullius vim, nullius potentiam pertinuero: vobis, si facultatem verè atque honestè iudicandi, fide, & diligentia mea fecero: ⁵ mihi met, si ne minimum quidem de eo curriculum vitæ, quod mihi semper propositum fuit, deceffero. Quapropter nihil est, quod metuas, ne quid in te fingam: etiam quod læterè, habes. multa enim, quæ scio abs te esse commissa, quod aut *nirvium turpia*, aut *parum credibilia* sunt, prætermittam. tantum agam de hoc toto nomine societatis. ⁶ Ut jam scire possis: quæram, decretum ne sit. cum id invenero: quæram, remotæ sint litteræ. cum id quoque constabit, ⁷ vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc istius causa decreverunt, equites Rom. nunc iidem in eum iudices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, qui istius furta indicarent, & ad se missas, & suo decreto remotas scirent esse. Quem igitur ab iis equitibus R. qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissimè tractati sunt, condemnari necesse esset: is à vobis, iudices, ulla vi, aut ratione absolvi potest? Ac, ne fortè ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque abditè latuisse videantur, ut hac diligentia, quam ego à me expectari maximè puto, nihil horum investigari, nihil assequi potuerit: quæ consilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, iudices. manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum ætatis meæ versor, vehementerque illum ordinem observo, fatis commodè mihi videor eorum consuetudinem usui, tractandoque cognosse. Itaque ut hoc comperi, remotas esse litteras societatis: habui ⁸ rationem annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quæsi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos magistri istius societatis fuissent, sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum ta-

bulas novo magistro traderent, *exempla litterarum* ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem R. virum primarium, quem ¹⁰ reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maximè quærendus erat, primum veni. Sane homini præter opinionem improviso incidi. ¹¹ scrutatus sum quæ potui, & quæsi omnia: inveni duos solos libellos ab L. Canulejo missos focii ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta ¹² mensum complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio. itaque *obsignavi statim*. erant hæc ex eo genere, quod ego maximè genus ex sociorum litteris reperire cupiebam; verum tantum inveni, iudices, quod apud vos quasi *exempli causa* proferre possem. sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantumcumque videbitur esse, hoc quidem certè manifestum erit: de ceteris *ex hoc conjecturam* facere debebitis. Recita mihi, quæso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEII. Jam non quæro, unde cccc. amphoras mellis habueris. unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: sed quod tibi tantum opus fuerit, id quæro. mitto de melle: sed tantum ne Melitensium? quasi etiam *amicorum uxores*: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum *villas* ornaturus esses. Cum hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo: ex his parvis libellis apud *unum magistrum* societatis repertis, vos jam conjectura assequi posse, cujusmodi prædo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam huiusmodi in rebus positam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explicabuntur. Nunc hoc attendite. his exportationibus, quæ recitatæ sunt, ¹³ scribit H-S LX socios perdidisse ex vicecima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli & contenti libelli indicant, furta prætoris, ¹⁴ quæ essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit hæc insula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis: quid verò Messana: quem iste sibi locum *maximè tutum* arbitrabatur: ubi animo semper soluto, liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti, & diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus. Nunc ad sociorum tabulas accepti & expensi, quas *removere honestè nullo modo potuerunt*, & ad amicum tuum Carpinatium revertentur. Inspeciebamus Syracusis à Carpinatio confectas tabulas societatis, quæ significabant, multis nominibus eos homines *versuram* à Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, iudices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. intel-

1. Aut omnia tela excipiat.] Forte melius, *omnium*, quod erat in Metell.

2. Æqua conditio, æquum certamen.] Ferè malim *contentio*, quomodo habet Metell.

3. Nunc quoque unâ sunt.] Præstat longè quod restat in Metell. unâ sint.

4. Nullius vim, nullius potentiam.] Pro his tantum habet Metell. nullius potentiam.

5. Mihimet sine &c.] Est à Fabric. & Metell. longè elegantius quam ut prius publicabatur, *mibi in eo*.

6. Ut jam scire possis; quæram, &c.] Haud secus Met. & Fabr. nam editiones *medii ævi*, ut *verum scire possis*, nisi quod P. Manutius præposuerit, & de conjectura Hotomani. at enim Pall. & primitus publicati: ut *eam scire possis*.

7. Vos jam, me tacito, intelligetis, si illi &c.] Lambinus sinxit, *vos jam, me tacito, cetera intelligetis. Si illi &c.* sed sine libris, qui nihil variant, nisi quod Metell. *me jam hoc tacito, intelligetis*. Paul. Manutius, nihil mutavit nisi distinctionem, quam posuit ante, *si*.

8. Rationem annorum per quos.] Nou male Metell. *annorum eorum per &c.*

9. Fuissent, sciebam enim.] Lambini editiones è Nannii mss. interposuerant; *fuisse*, apud quos *tabule fuissent*. sciebam &c. *vulgatis absuisse tabulis. imò absunt alia omnia.* quæ absunt editis ab Manutius, à Victorio, &c.

10. Inveniebam magistrum fuisse.] Fere auribus meis lenocinatur scriptura Metell. *magistratum fuisse*.

11. Scrutatus sum quæ potui, & quæsi omnia.] Idem codex, & *quæ vidi omnia*; non plane absurde. nihil tamen mutò.

12. Mensum complurium.] Ita Fabr. & Metel. & Nann. mss. non mensum, ut vulgata.

13. Scribit H-S LX. socios perdidisse.] Metell. & Nann. H-S dc. neque aliter Fabric. hac forma dc. Supra quoque in Pall. & Metell. erat, *Libelli Canuleiani. Non quæro &c.* pro quo hodie legimus, *Libelli Canuleii. Jam non quæro.* quod ipsum tamen neque in vetustè publicatis.

14. Quæ essent H-S duodecies.] Metell. & Fabr. *quæ essent H-S c10 cc.* adeatur Budæus lib. 1. de Asse.

intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cum essent in *periculo*, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire. cum hæc maximè cognosceremus, & jam in manibus tabulas haberemus: repentè adspicimus lituras ejusmodi, quasi quædam *vulnera tabularum* recentia. Statim suspicione offensus, ad ea ipsa nomina oculos, animumque transfulimus. Erant acceptæ pecuniæ à ¹ C. Verrutio C. F. sic tamen, ut usque ad alterum, R, literæ constarent integræ: reliquæ omnes essent in litura. alterum, tertium, quartum, per multa erant ² ejusdemmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa *tabularum*, atque insignis *turpitudine* teneretur: quærere inceperunt de Carpinatio, quisnam esset is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. ³ Hæere homo, averfari, rubere. Quod *lege excipiuntur* tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maximè clara, ac testata esse possit, in jus ad Metellum Carpinatium voco: tabulasque societatis ⁴ in forum defero. fit maximus concursus hominum: & quod erat Carpinatii nota cum isto prætore societas, ac fœneratio, summè exspectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur. Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse, meque hoc perspicere ⁵ ex consulum, mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verri, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius: mercator ⁶ an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia sit, an jam decesserit. Clamate omnes ex conventu, *neminem umquam* ⁷ ex Sicilia fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet, ⁸ quis esset, ubi esset, unde esset: cur servus societatis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii nomine, certo ex loco, *mendosus esset*. Atque hæc postulabam, non quod illum cogi putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus: sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse possit. ⁹ Itaque illum injuriæ metu, conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac *vix vivum relinquo*: tabulas in foro summa hominum frequentia exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litteræ, lituræque omnes assimulatæ, expressæ, de tabulis in libros transferuntur. Hæc

omnia summa cura, & diligentia recognita, & collata, & ab hominibus honestissimis *obsignata* sunt. Si Carpinatium mihi respondere noluit: responde mihi nunc tu Verres, quem esse hunc tuum pænè gentilem Verrutium putes. fieri non potest, ut, quem video, te prætore, in Sicilia fuisse, & quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. ¹⁰ Atque adedè ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem, imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiæ non jam vestigia, sed ipsa *cubilia* ¹¹ videre possint. Videtis Verrutium? videtis primas litteras integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verri, tamquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulæ, judices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quæritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est: ¹² aut *te esse Verrutium* fateare. Laudantur oratores veteres, Crassi illi, & Antonii, quod crimina diluere dilucidè, quod copiose rerum causas defendere solerent. nimirum illi non *ingenio* solum his patronis, sed *fortuna* etiam præstiterunt. NEMO enim tunc ita peccabat, ut defensionem locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in ¹³ manifesto peccato tenebatur, ut, cum impudens fuisset in factis, tum impudentior videretur, *si negaret*. Nunc verò quid faciat Hortensius? avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumque defendit. ¹⁴ An ab hac ejus infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavio, ¹⁵ magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At *mores commodi*. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At hæc *sine cujusquam malo*. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causa quid facerent omnes Crassi & Antonii? Tantum opinor, Hortensi, ¹⁶ ad hanc causam non accederent, ne *in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent*. liberi enim ad causas, solutique veniebant: neque committebant, ut, si impudentes ¹⁷ in defendendo esse nolissent, ingrati in deferendo existimarentur.

ACCU-

1. C. Verrutio C. F.] Revocavi C. F. auctoritate Nann. Metell. & Fabr. libris antea deerrant. notant autem puto Caji filium.
2. Ejusdemmodi nomina.] Est à Fabr. & Met. vulgata, ejusmodi.
3. Hæere homo, averfari, rubere.] Emendavimus locum e Metell. detractioe litteræ. editi enim averfari. Pall. adversari.
4. In forum defero.] Verius forsitan Nann. & Metell. defert: ut fuerint tabulæ penes Carpinatium, non autem Ciceronem. mox rescripti, quidnam in tabulis, fide Metell. & Fabr.
5. Ex Consulum mensiumque.] Liber Metell. mensiumque ut supra.
6. An negotiator.] Est & istud à Metell. & Fabric. antea libris nostris aberat.
7. Ex Sicilia fuisse.] Metell. in, quod amplius aliquid est.
8. Quis esset, ubi esset, unde esset.] Sic collocant iidem mss. Met. præterea ablata litterula scripsit qui.
9. Itaque illum injure, metu conscientiaque peccati, &c.] Haud aliter Metellanus; & sic in Pall. vulgata, injuriæ metu &c.
10. Atque adeo ne hoc aut longius, &c.] Ita Fabr. nec abibat Met. quam quod is, adone. prius editi: Atque adeo hoc ne longius.
11. Videre possint, liber explicetur.] Hactenus caruimus illis liber

explicetur; quæ eruta à Fabric. & Metell. mss.

12. Aut te esse Verrutium fateare.] Metell. te Verrutium fatere. mox Fabr. & Metell. auctore scripsi solerent, pro solebant.

13. Manifesto peccato.] Est à Gellio qui consulatur libro XIII. Noct. Attic. cap. 19.

14. An ab hac ejus infamia, nequitia &c.] Forsan legendum infami nequitia, adnotatum Gulielmio. Hotomanus edidit: infamia nequitie, contra ceteros libros.

15. Magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest.] Quod exhibemus exstat in Pall. & Met. nam alioquin non displicebat quod repererat in suo Nannius, magis vir inter mulieres, quam inter viros muliercula. habet editio princeps, magis vir inter mul. quam impura. Manutianæ, magis vir inter mul. nequam, impura. Victoriana, mulieres nequam quam impura.

16. Ad hanc causam non accederent.] Valde placet lectio Metellani, ad causam, ejectione pronomine hanc.

17. In defendendo nolissent.] Ita Pall. ita Metell. ita edd. omnes, præter maximè neotericas, Lambinianam puto, & Brutinam: eæ enim voluissent. ineptè. & sic tamen inveniunt traduces.

ACCUSATIONIS

IN

C. VERREM,

LIBER TERTIUS,

DE

FRUMENTO,

SEU

ORATIO FRUMENTARIA.

ORATIO OCTAVA.

OMNES, qui alterum, iudices, nullis impulsu inimicitias, nulla privatim læsi injuria, nullo præmio adducti, in iudicium reipub. causa vocant, providere debent, nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, *quis huic ignoscat*, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus, ac diligendus est, 4 qui non solum reipub. civem improbum removet, verum etiam se ipsum ejusmodi fore proficitur, ac præstat, ut sibi non modò communi voluntate virtutis, atque officii, 5 sed etiam ut quadam magis necessaria ratione rectè sit, honesteque vivendum. 6 Itaque hoc, iudices, ex homine clarissimo, atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, cum se nullius rei tam pœnitere diceret, quam quoddam C. Carbonem unquam in iudicium vocavisset. minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat: & vitam suam pluribus, quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his præfidiis ingenii, fortunæque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi, 7 nondum confirmato consilio; sed ineunte ætate, susceperat. 8 quò minus etiam perspicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui jam firmata ætate descendunt. illi enim, antequam potuerunt existimare, quanto

liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, *gloriz causa, atque ostentationis, accusant*: nos, qui jam, & quid facere, & quantum judicare possemus ostendimus, nisi facilè cupiditates nostras teneremus, numquam ipsimet nobis præcideremus istam licentiam, libertatemque vivendi. Atque hoc ego 9 plus oneris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam ceteri; quod ita postulatur ab omnibus, 10 ut ab iis se abstineant maximè vitiiis, in quibus alterum reprehenderint. *FURREM* aliquem, aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiæ suspicio. maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne quæ in re asperior, aut inhumaniore fuisse videare. corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. omnia postremò, *que vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt*. Etenim NON MO-
DO accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, 11 in eo ipse deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ possunt in homine perditio, nefarioque esse, reprehendo: nullum esse dico indicium libidinis, sceleris, audaciæ, quod non isti unius vita perspicere possitis. Ego in isto rec legem hanc, iudices, mihi statuo: vivendum ita esse, ut isti non modò factis, dictisque omnibus, sed etiam oris, oculorumque illa contumacia, ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse, ac semper fuisse videar. Patior non moleste, iudices, eam vitam, quæ mihi sua sponte antea jucunda fuerit, nunc jam mea lege, & conditione necessariam quoque futuram. Et in hoc homine sæpe à me quæris, Hortensi, 3
qui-

1. **N**on solum quid oneris in presentia.] Vox solum non comparet in Pall. ideoque habuerim pro spuria.

2. Quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur.] Voces illæ negotii suscipere conentur, admodum mihi suspectæ.

3. Legem enim sibi dicunt innocentie, continentie, &c.] Vulgata, *id est*, sed alterum est in Metelli codice, ut & in Melchioris Hittorpii schedis; qui libri non agnoscunt verbum continentie.

4. Qui non solum ab reipub. civem &c.] Ita Pal. sec. Metel. & Hitt. nisi quod duo postremi adhuc quod non. vulgata, solum reipub. sed præter edd. antiquas in quibus solum R. P. quod & in Pal. pr. quod tam republ. notare potest, quam reipub.

5. Sed etiam vi quadam magis necessaria.] Egregia isthæ lectio, est ab Hittorpiiano & Metellano; nisi quod hic, ut. visa est scribis legitima; addideruntque de suo ratione.

6. Itaque hoc iudices.] Est à Pal. sec. Met. & Hittorp. publicata prius; Ita.

7. Nondum confirmato consilio.] Vide ne verius sit, consilio confirmata, ut ad etatem referatur. certè non multo post sequitur, firmata etate. Gulielmii.

8. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus.] Metelli percipitur: sed haud dubio verè Hittorpii excerpta, precipitur, id est cogitatione animi & spe qualis futura sit intelligitur. Gulielmii.

9. Plus oneris habeo.] Lambinus divinat subeo, sine causa necessaria. nam sic loquitur Tullius lib. v. in Verr. cap. 15. p.

10. Ut ab iis se abstineant.] Hitt. & Met. ut his abstineant, omisiss aliis. non malè. nolui tamen sequi, quod & alteri sua esset venustas.

11. In eo ipse deprehenditur.] Sic Pall. & edd omnes. Gulielmii inclinabat in Hitt. & Metell. scripturam reprehenditur; quam sanè vix admiserim. deprehenditur enim is, qui quasi in ipsa *ad reipub.* planè tenetur, neque habet quo se excuset.

quibus inimicitis, aut qua injuria adductus, ad accusandum descenderim. mitto jam rationem officii mei, necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi inimicitis respondeo. an tu majores ulla inimicitias putas esse, quam *contrarias hominum sententias*, ac dissimilitudines studiorum, & voluntatum? *FIDEM* sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quæstor consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem & pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidianæ adulteræ, meretriciæ disciplinæ, domesticum lenocinium videre? *QUI RELIGIONES* deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliari omnia, qui ¹ ex thenfarum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? *Qui jure* æquo omneis putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit; cum cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? qui sociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in re non expilatione Asiæ, vexatione Pamphiliæ, squalore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura, ac libertatem, sanctam apud omneis ² haberi velit, is non tibi plus etiam, quam inimicus esse debeat, cum tua verbera, cum secureis, cum cruceis ad civium Rom. supplicia fixas recordetur? An, si qua in re contra rem meam defecet aliquid injuria, *jure me ei inimicum esse arbitraretur*: cum omnia contra omnium bonorum rem, causam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei sim inimicus, cui populus Rom. infestus sit? qui præsertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Rom. oneris ac muneris suscipere debeam? Quid illa, quæ leviora videntur esse? non cuiusvis animum possunt movere? quod ad tuam ipsius amicitiam, ³ ceterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet *nequitia, & audacia*, quam cuiusquam nostrum virtus, & integritas? odistis hominum novorum *industrias*. ⁴ despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium verò, & virtutem, depressam, extinguitamque cupitis: Verrem amat. Ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, non pudicitia: *at sermone, at litteris, at humanitate* ejus delectamini. nihil horum est: contraque sunt omnia cum summo dedecore ac turpitudine, cum singulari stultitia, atque inhumanitate oblita. Huic homini si cuius domus patet, utrum ea *patere, an hiare, ac poscere*, aliquid videtur? Hunc vestri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi, ancillæque amant: hic cum venit, *extra ordinem vocatur*: hic solus introducit, ceteri sæpè frugalissimi homines, excluduntur. ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, ut sine vestro præsidio salvi esse non possint. Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus: ut dignitatem nostram, populique Rom. beneficia *non copiis, sed virtute, tueamur*: istum, rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumfluere, atque abundare? ⁵ hujus argento dominia vestra, hujus signis, & tabulis forum, comitiumque ornari? præsertim cum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet: ut plureis hic sociorum urbeis, quam ille hostium, spo-

liaffe videatur? plureis hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? & is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri *libentius* suo periculo vestris cupiditatibus serviant? Verùm hæc & dicentur alio loco, ⁵ & dicta sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca antea fuerimus à vobis, iudices, deprecati. Superiore omni oratione peratentos vestros animos habuimus. id fuit nobis gratum admodum: sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quæ antea dicta sunt, erat quædam ex ipsa varietate, ⁶ ac novitate rerum, ac criminum delectatio. nunc tractare causam instituimus frumentariam: quæ *7 magnitudine injuria*, & re, criminibus ceteris antecellit: jucunditatis in agendo, & varietatis minus habebit. vestra autem auctoritate & prudentia dignissimum est, iudices, ⁸ in audiendi diligentia non minus religioni tribuere, quam voluptati. In hac causa frumentaria, cognoscenda hæc vobis proponite, iudices, vos de rebus, fortunisque Siculorum omnium, de civium Roman. qui arant in Sicilia, bonis, de vestigalibus à majoribus traditis, *de vita, victuque populi Rom. cognituros*. quæ si magna, atque adeò maxima vobis videntur: quàm variè, & quàm copiose dicantur, expectare nolite. Neminem vestrum præterit, iudices, omnem utilitatem, opportunitatemque provincie Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consistere in re frumentaria maximè. nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia: hac verò *alimur*, ac sustinemur. Ea causa tripertita, iudices, erit in accusatione. primum enim de decumano, deinde de emto dicemus frumento, postremò de æstimato. Inter Siciliam, ceterasque provincias, iudices, in agrorum vestigalium ratione hoc interest, quòd ceteris aut impostum vestigal est certum, quòd *stipendiarium* dicitur, ut Hispanis, & plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli: aut *cenforia locatio* constituta est, ut Asiæ, lege Sempronia. Siciliæ civitates sic in amicitiam, ⁹ fidemque recipimus, ut eodem jure essent, quo fuissent: eadem conditione populo Rom. parèrent, qua suis antea paruissent. per paucæ Siciliæ civitates sunt bello à majoribus nostris subactæ: quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. is ager à cenforibus locari solet. Fœderatæ civitates duæ sunt, quarum decumæ venire non soleant, Mamertina, & Taurominitana. quinque præterea sine fœdere *immunes* civitates, ac liberæ, Centuripina, Halesina, Segestana, Haliciensis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum, decumanus est: itemque ante imperium populi Rom. ipsorum Siculorum voluntate, & institutis fuit. videte nunc majorem sapientiam. qui, cum Siciliam, tam *opportunitum subsidium belli, atque pacis*, ad rempublicam adjunxissent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, ut non modò eorum agris vestigal novum nullum imponent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, ¹⁰ neve vendendi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent, voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse: ¹¹ eorumque animos, non modò *lege nova*, sed ne nomine quidem legis novo commoveri. Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio, si ejus regis, qui Siculis carissimus fuit, non solùm instituta, com-

1. *Ex thenfarum orbitis.*] Ita mss. omnes, ita edd. ante Lambin.

2. *Haberi velit.*] Sic Hittorp. Metell. Fabr. vulgata, *vult*. eodem res redit, sed cur excludamus id, quod videri queat auctoris genuinum?

3. *Ceterorumque hominum magnorum.*] Prius impressi, *ceterorumque omnium majorum*. sed alterum extat in Fabr. in Hitt. in Met.

4. *Despiciat eorum frugalitatem.*] Gulielmius arbitratur pronomen esse additamentum librarii: malletque statim, *depressum extinguitque itis*.

5. *Hujus argento dominia vestra.*] Haud secus Fabric. Hittorp. Met. eximie, *dominia* posita, pro *magisteriis*; ut Græci *βασιλείας*, tunc enim maximè ostentabatur supellex argentea.

6. *At novitate rerum.*] Est in Metelli *nobilitate*. Fortè non malè, inquit Gulielmius.

7. *Magnitudine injurie ac re.*] Sic Fabric. & Metell. antea impressi, *injurie ferè*.

8. *In audiendi diligentia.*] Quanto istud melius retro vulgatis: *in audiendo diligentiam*. est autem à Met. & Fabr.

9. *Fidemque recipimus.*] Metelli, *accepimus*, quod melius putat Gulielmius.

10. *Neve vendendi aut tempus.*] Hoc modo Fabr. & Metell. recepta lectio, *vendundis*.

11. *Eorumque animos, &c.*] Adjecimus eucliticam, jussi à Metell. & Fabricio.

commutato imperio, verum etiam *nomen* maneret. Hoc jure ante Verrem prætorum Siciliæ semper usi sunt: hic primum instituta omnium, consuetudinem à majoribus traditam, conditionem amicitiae, jus societatis, convellere, & commutare ausus est. Qua in re primum illud reprehendo, & accuso, cur in re tam veteri, tam usitata, quidquam *novi* feceris. ingenio aliquid affectus es? tot homines ¹ sapientissimos, & clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia, consilioque vicisti? Est tuum, est ² ingenii, diligentiaeque tuae. do hoc tibi, & concedo: scio, te Romæ, cum prætor esses, edicto tuo ³ possessiones hereditatum à liberis ad alienos, à primis heredibus ad secundos, à legibus ad libidinem tuam transulisse. scio, te *edicta superiorum omnium correxisse*, & possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas, & inventas magno tibi quaestui fuisse scio: eundemque te memini censorias quoque leges in fartis testis exigendis tollere & commutare: *ne is redimeret, cujus res esset*: ne pupillo tutores, propinquoque consulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem præhincere operi, qua ceteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemitore nullam certam diem observares. Quamobrem novam legem te in decumis statuisse non miror, hominem in edictis prætoris, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitasse: sed, quod tua sponte, *injussu populi*, sine senatus auctoritate jura provinciae Siciliae mutaris, id reprehendo, id accuso. L. Octavio, & C. Cottæ consulibus senatus permisit, ut vini, & olei decumas, & frugum minorum, quas ante te quaestores in Sicilia vendere consueverunt, Romæ venderent, ⁴ legemque his rebus, quæ ipsis videretur, edicerent. Cùm locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen à censoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, ⁵ qui casu tum Romæ fuit, tuus hospes, Verres, hospes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt: cùm viros primarios, atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt, *se lege Hieronica vendituros*.

8 Itane vero? prudentissimi viri, summa auctoritate præditi, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat, populusque Romanus idem jufferat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicae legis mutare noluerunt: tu homo minimi consilii, nullius auctoritatis, *injussu populi, ac senatus*, tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento, atque adeo exitio vectigalium, ⁶ totam Hieronicam legem sustulisti. At quam legem corrigit, judices, atque adeo totam tollit? acutissimè, ac diligentissimè scriptam: quæ omnibus custodiis subiectum aratorem decumano tradit, ut neque in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano uno possit arator, sine maxima poena fraudare decumano.

Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, ut Siculum: ita severè, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter ⁷ constituta sunt jura decumano, ut tamen ab *invito aratore* plus decuma non possit auferri. Cùm hæc essent ita constituta, Verres ⁸ tot annis, atque adeo sæculis inventus est, qui hæc non commutaret, sed everteret: eaque, quæ jamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipub. composita, comparataque essent, ad suos improbissimos *quæstus converteret*: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros, ac satellites cupiditarum suarum: per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam, atque vastatam, judices, ut eam multis annis, multorum innocentia, sapientiaque *recreare* nequeamus. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, ⁹ princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate singulari gravissimarum legationum querimonia, audistis. Adspicite, judices, vultum hominis, & aspectum: & ex ea contumacia, quam hic *in perditis rebus* retinet, ⁹ illos ejus spiritus Siciliensis quos fuisse putetis, cogitate, ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, cùm undique nequissimos homines conquississet, & cùm ipse secum sui simileis duxisset, non parum multos: nequitia, luxuria, audacia, *sui similitudinem* judicavit. Itaque istos inter se per brevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudine, similitudoque conjunxit. Verres mores improbos, impurosque nostis. fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse ¹⁰ possit; is erit Apronius ille: qui, ut ipse ¹¹ non solum vita, sed etiam corpore, atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurgis vitiorum, turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: ¹² tantamque habebat *morum similitudo* conjunctionem, atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus, ac barbarus, isti uni commodus, ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: ut, cùm alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremo, ut *odor* Apronii tæterrimus oris, & corporis, quem (ut ajunt) ne bestiarum quidem ferre possent, uni isti suavis, & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: ¹³ in cubiculo solus: in convivio dominus: ac tum maxime, cùm, accubante prætorato prætoris filio, in convivio saltare nudus cœperat. Hunc, uti dicere institui, principem ¹⁴ Verres ad fortunas aratorum, vexandas, diripiendasque esse voluit: hujus audaciae, nequitiae, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque civeis scitote hoc prætor traditos, judices, atque addictos fuisse, *novis institutis & edictis*, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) rejecta, & repudiata. Primum, edictum, judi- 10 ces, audite præclarum: QUANTUM decumanus edidisset aratorem sibi decumae dare oportere, ut tantum arator decumano

1. *Sapientissimos & clarissimos.*] Non potui excludere vocem postremam, inventam non modo in Metell. sed etiam Fabr. nisi quod is clarissimosque. aliis edd. id verbi abest.

2. *Ingenii diligentiaeque tuae.*] Sic Hirtorp. sic Fabr. & Metel. non prudentiaeque, quod in hæctenus cufis.

3. *Possessiones hereditatum à liberis ad alienos.*] Adjecimus modo illud à liberis, admoniti à Nannii scriptis, item Fabr. & Metell. quod tamen non esse Ciceronis legitimum clamat Palatinus secundus; admittendumque potius à suis ad alienos. quid elegantius? Jurisconsultis enim heredes sui, sunt filii.

4. *Legemque his rebus, quæ ipsis videretur, sed edicerent.*] Est à membranaceis Laugii. Vulgata, quam ipsis vid. dicerent. sed Pall. & olim editi servati tamen edicerent.

5. *Qui casu tum Romæ fuit.*] Mf. Metelli, casu. & sic M. Tullium scripsisse ex Quintiliano discimus.

6. *Totam Hieronicam legem sustulisti.*] In Metell. sanè legitur bis totam totam Hieronicam. in qua repetitione, non parum venustatis & indignationis videri queat.

7. *Constituta sunt jura decumano.*] Est à libris Nannii ac Metelli. publicati alii, decumani.

8. *Tot annis atque adeo sæculis inventus.*] Particula adjecta ex inf. Metell. adeo sæculis tot inventus. quod placuit Gulielmio.

9. *Illos ejus spiritus Siciliensis.*] Sic omnis vetus lectio edita scriptaque.

10. *Possit; is erit Apronius ille.*] Ita egregiè Nan. & Metel. codd. præ vulgato, erat.

11. *Non solum vita, sed etiam corpore.*] Vox etiam non est in Metel. inf. neque desideraverim.

12. *Tantumque habebat morum similitudo.*] Melius fortè idem liber, habet.

13. *In cubiculo solus.*] Liquido Pall. Nan. Metel. libri agnoscunt solus, ut & olim editi omnes. neque aliter legendum. Lambinus, socius.

14. *Verres ad fortunas aratorum vexandas dirip.*] Non potui non sequi exemplaria Fabr. & Metell. quæ non agnoscebant illud vulgatum, Verres ad everteudas fort. ar. vex. dirip.

mano dare cogeretur? Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? ¹ utrum *prætoris* institutum in socios, an *in hostes victos* insani edictum, atque imperium tyranni? ² Ego tantundem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immò plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales, quid est hoc? verisimile enim non est. Sic mihi persuadeo, iudices. tamen si omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. ego enim, cum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non audebam, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. da, quæso, scribe, recitet ex codice. Recita edictum de professione. *EDICTUM DE PROFESSIONE.* Negat me recitare totum. nam id significare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, & miseris respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum iudicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat, ³ totum, recita. *EDICTUM DE JUDICIO IN OCTUPLUM.* Iudicio ut arator decumanum persequatur? miserum, atque iniquum, *ex agro homines traduci in forum*, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem, atque iudicium.

I I Cum omnibus in aliis vesticulis, Asia, Macedonia, Hispania, Gallia, Africa, Sardinia, ipsius Italia, quæ vesticula sunt: cum in his, inquam, rebus omnibus publicanus peritor, ac pignerator; non creptor, neque possessor soleat esse: tu de optimo, de iustissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea iura constituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Utrum est æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? *iudicium, integrare, an perditum, fieri?* cum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis jugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorum numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquunt arationes? relinquunt Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te prætor, videlicet, *æquo jure*, Apronium, delicias, ac vitam tuam, iudicio recuperatorio persequantur? Verum esto. reperietur aliquis fortis, & experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille debere dixerit, iudicio repetat, & pœnam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. quid prætor? ⁴ jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid? ista cohors *quorum hominum est?* Volusii haruspis, & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum unquam iudicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis esse aiebat omnes, qui ullam agri glæbam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalassent. O præclarum, & commemorandum iudicium! ô severum

edictum! ô tutum perfrugium aratorum! Atque, ut intelligatis cujusmodi ista iudicia in octuplum, cujusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permessa, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret *plus, quam deberetur, poposcisse?* considerate cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis, præsertim cum id non solum sine avaritia, sed etiam sine impudentia accipere poterit. multos necesse est. At ego omnes dico ⁶ plus, ac multo plus, quam decumas, abstulisse. cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, quis octupli *damnatus sit.* damnatus? immò verò in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius 7 sibi, quam deberetur, debere professus esset. immò verò contra, rapiebat, & asportabat, quantum à quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliati, ac vexati querebantur: neque tamen *ullum iudicium reperietur.* Quid est hoc? tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Rom. ab uno homine nequissimo, ac turpissimo læsi, pœnam octupli sine ulla dubitatione commissam, non persequantur? quæ causa? quæ ratio est? una illa, iudices, quam videtis: quod ultrò etiam ⁸ *illusos se, & irrisos ab iudicio discessuros videbant.* Etenim quod esset iudicium, cum è Veris turpissimo, flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, assellæ istius, non à patre ei traditi, sed à *meretricula* commendati? Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum, verberatumque diceret. conferrent viri boni capita: de commisatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas à prætoribus abeuntibus possent deprehendere. res agi videretur. surrexisset Apronius, *nova dignitas* publicani, non ut decumanus, squaloris plenus, ac pulveris: sed unguentis oblitus: vino, vigiliisque languidus. omnia primo motu, ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore compleisset. dixisset hæc, quæ vulgo dicere solebat, *NON SE DECUMAS EMISSE*, sed bona, fortunæque aratorum: non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum: dominum illorum, ac tyrannum. Quæ cum dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quærerent, ecquo modo petitorem ipsum Apronium condemnare possent. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc est, Apronio *permisisses*, ut, quantum vellet, posceret: quantum poposcisset, auferret: hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum, honestissimorumque hominum faceres potestatem aratori, non modo rejiciundi, sed etiam fumendi recuperatores; ramen hoc *novum genus injuriæ* ferre nemo posset, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses, & rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac persequi lite, atque iudicio. Cum vero verbo, *iudicium* sit in edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum *collusio* cum decumanis, sociis tuis, atque ad eò procuratoribus: tamen audes ¹⁰ illius iudicii mentionem face-

1. *Utrum prætoris institutum in socios &c.*] Metelli, prætoris pr. institutum &c. proculdubio referendum, prætoris populi Rom. instit. non sine insigni emphasi.

2. *Ego tantundem quantum.*] Lambinus divisa voce, ego tantundem quantum. minus rectè.

3. *Totum recita.* EDICTUM &c.] Sic Pal. prim. nam sec. totum *de iudicio in octuplum.* verum antiqua editio facit etiam pro nobis.

4. *Jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus. Quas dec.*] Ita Pall. & vet. editio, quemadmodum cupiebat distingui Hotomanus. nam mediæ ævi: *Jubet recuperatorum rejicere decurias. Scribamus. Quas dec.* porro videtur adhuc legendum ex Fabr. & Metell. exscribamus.

5. *Solum sine avaritia, sed etiam sine impudentia accipere pot.*] Scripserat Cicero, iudicantè Metelli codice; *solum avaritia. sed etiam*

impudentia accipere pot. alludit Pal. prim. in quo, *sine impudentia accipere pot.*

6. *Plus, ac multo plus, quam.*] Est à mss. Fabr. & Metell. prius decernat nobis illa, ac multo plus.

7. *Quam sibi deberetur.*] M. Metelli *dederetur*, fortè, inquit Gulielmus *ederetur.*

8. *Illusos se & irrisos.*] Sic Nan. sic Met. codex: placuitque prorsus Gulielmio, præ vulgato *irrisos*, quod & in Pall. & Ursin. tanquam irritum, vox sit sacerorum, cum res divina non rectè facta.

9. *Quærent, ecquo modo petitorem ipsum Apronio condemnare, &c. Apronio permisisses.*] Exemplaria Italica in hunc usque diem integra destituuntur periodo; quam immisi libris nostris, auctoritate codicis Nanniani; cui accedit & liber Metelli.

10. *Illius iudicii mentionem facere.*] Malebat Gulielmus *illius*, ut erat & in Metell. & Nann.

facere, præsertim cum id non modò oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur? cum in tantis incommodis aratorum, injuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modò factum, sed ne postulatum quidem iudicium inveniatur? Erit tamen in aratores lenior, quàm videtur. nam, qui in decumanos *obstupli iudicium* se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratore in *quadruplum* daturum. Quis hunc audent dicere, aratoribus infestum, aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quàm in publicanum? Edixit, ¹ ut, quod decumanus edidisset, sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereliquit iudicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, esse istam formidinem: ut, cum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquus metus iudicii sit. Si iudicio à me vis exigere, remove Siculum magistratum, si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, ² quod popo-

14 scerit, quàm ab affeclis tuis quadruplo condemnari? Illa verò præclara est clausula edicti, quòd omnium controversiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, *si uter velit*, edicit, *se recuperatores daturum*. Primum, quæ potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? & cum is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, aufert? ille autem, unde ablatum est, iudicio suum recuperare nullo modo potest? deinde in hoc ³ homo luteus, etiam callidus, ac veterator esse vult, quod ita scribit, *SI UTER VOLET, RECUPERATORES DABO*. Quàm lepidè se furari putat? Utrique facit potestatem, sed utrum ita scripserit, *Si uter volet*, an, *Si decumanus volet*, nihil interest. arator enim tuos istos recuperatores ⁴ numquam volet. Quid? illa cuiusmodi sunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, & affirmante, se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, *ne quis frumentum de area tolleret, antè quàm cum decumano pactus esset*. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbrī frumentum corrumpti in area patiebatur: cum illud edictum repenti uberrimum, & quæstuosissimum nascitur, *ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent*. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam superioribus edictis fatis perdidit, atque afflixerat) sed isti ipsi equites Rom. qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cuiusmodi edicta sint. *NE TOLLAT*, inquit, *EX AREA, NISI ERIT PACTUS*. Satis hæc magna vis est ad iniquè paciscendum. malo enim plus dare, quam non maturè ex area tollere. ⁵ At ista vi Septitium, & nonnullos Septitii simileis non coërcet: qui ita dicunt. Non tollam potius, quàm paciscar. ⁶ His hoc apponitur, *Deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis*. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non

15 voluntatem. Jam verò illud non solum contra legem Hieronicam, nec solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent à senatu, populoque Romano, *ne extra suum forum vadimonium promittere cogatur*. Statuit iste, ut arator decumano, quòd vellet decumanus, vadimonium promitteret. ut hic quoque

Apronio, cum à Leontinis usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniandi singulari consilio reperita ratio, quod edixerat, ut aratores jugera sationum suarum profferentur. Quæ res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reip. pertinuit: tum verò ad calumnias, in quas *omnes inciderent*, quos vellet Apronius. Ut enim quisque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum iudicium de professione jugerum postulabatur. cuius iudicii metu magnus à multis frumenti numerus ablatum, magnæque pecuniæ coactæ sunt: non quo jugerum numerum, verè profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi esse posset?) sed causa erat iudicii postulandi, quòd ex edicto professus non esset. Iudicium autem quod fuerit, isto prætoris, si, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quòd ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, iudices? Injuriamne factam focis? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apronium isto prætoris potuisse? confiteatur, necessè est. Sed vos fortasse, quod vos ¹⁶ lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hisce rebus *pecunias cepit*. Docebo, cepisse maximas, omneis-que eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quæstus causa constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omneis meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus deiecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime, atque amentissime, vendidisti? tu parteis eas, quas te S.P.Q.R. voluit, an fructus integros, atque aded bona, fortunæque aratorum omneis vendidisti? Si palàm præco iustum se putat, non decumas frumenti, sed dimidias venire parteis, & ita emtores accessissent, ut ad dimidias parteis emendas. si pluris vendidisses tu dimidias, quàm ceteri decumas, cuiam mirum videretur? Quid verò, si præco decumas pronuntiavit: *re vera*, hoc est, lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quàm ceteros quod oportebat, vendidisse? Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. Quibus rebus id affecutus es? *innocentia*? Adspice ædem Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentie. Diligentia? codicis lituras tu contemplare in Stenii Thermiantini nomine, deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui testis interrogari priore actione nolueris, ⁸ & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingeniosos esse dicito. Qua re igitur id, quod ais, affecutus es? *MAGNA EST enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti*. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitare. At te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabuntur omnes. Quis aratorum, te prætorum decumam dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio putavit, cum tribus decumis? pro una defungeretur, præter paucos, qui *propter societatem furtorum* tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatusque bonitatem, quid intersit. Senatus, cum temporibus reip. cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur, ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvarur aratoribus: ut, quod plus sumitur, quàm debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non

1. *Ut, quod decumanus edidisset.*] Lambinianæ aliquot editiones tale præferunt *decumanos*.

2. *Quod poposcerit, quàm ab aff. tuis quadruplo condemnari.*] Sic quoque Met. & Fabr. quippe vulgata *poscerent*, &, *quadrupli*. quod ultimum damnant etiam Nannii exemplaria calamo exarata.

3. *Homo luteus.*] Sic Pal. prim. Metell. & Aldinæ. at veterimæ quæque *lynceus*. quod retinuit Victorius ac Lambinus: reperi in Pal. sec. *luteus*; quod non admodum displicet.

4. *Nunquam volet.*] Est à Nann. & Metell. nam publicatur *passim, numquid volet?*

5. *At ista vis Septitium.*] Hoc quoque se firmat auctoritate Me-

tell. & Nann. vulgata, *namque vi*.

6. *His hoc opponitur.*] Haud aliter Fabr. & Metell. non *apponitur*, ut in vulgatis.

7. *Constituisse convincam.*] Sic Pall. Nann. edd. que exoletæ. neque ab it Fabr. aut Metell. nisi quod ii *vincam*. Victoriana, *irrupisse convincam*.

8. *Is tacitum os tuum præbere.*] Melius fortè Metelli *tacitus*. os præbet qui verberari se aut contumelia affici impunè patitur.

9. *Pro un a defungeretur.*] Ita omnes mss. nostri & edd. usque ad Victorianam; quæ, *defungeretur*, hoc est, *carperetur*, inquit Camerarius.

non S. C. sed novis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres, & eriperes: magnum te fecisse arbitrabere, si plures vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompejus, quam M. Marcellus: qui *ab aequitate, ab lege, ab institutis non recesserunt?* An tibi unius anni, aut biennii ratio habenda fuit: salus provinciarum, commoda rei frumentariae, ratio reip. in posterum fuit negligenda? cum ita rem constitutam accepisses, ut & populo Ro. satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expediret? Quid effecisti? quid assecutus es? Ut populo R. pratore te, nescio quid ad decumas accederet, defendens arationes, relinquendasque curasti. Succesit tibi L. Metellus. Tu innocenti, quam Metellus? tu laudis, & honoris cupidior? tibi enim consulatus quærebatur, Metello *paternus honor*, & avitus negligebatur. multo minoris vendidit, non modo, quam tu, sed etiam, 17 quam qui ante te vendiderunt. Quæro, si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quam plurimum venderet: ne tua quidem recentia proximi pratoris vestigia persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque institutis uteretur? Ille verò tum se Metellum minimè fore putasset, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, cum sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad Siciliae civitates misit, per quas hortatur, & rogat, *ut arent, ut serant* in beneficio populi R. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: & simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliqua scribit adductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus: sed consilio, ne, si tempus factionis præterisset, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoscite Metelli litteras. Recita epistolam L. Metelli. **LITTERÆ L. METELLI.** Hæc litteræ, iudices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini exaraverunt. glæbam commosset in agro decumano Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque 2 Siciliae doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliae patronos, quanti ad Cn. Pompejum, Cos. designatum, ceterosque illius provinciarum necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem iudicium nullo umquam de homine factum est, *ut absens accusaretur ab eis palam, quorum in bona, liberosque summum imperium, potestatemque haberet.* Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitare, & injuriis deplorare, & conqueri mallent. Quas litteras cum ad omnes civitates propè suppliciter misisset Metellus: tamen antiquum modum factionis, nulla ex parte, 3 assequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solum arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius injuriis exagitati, reliquerant. Non mehercule 4 criminis augendi causa dicam, iudices: sed, quem accepi ipse oculis, animoque sensum, hunc verè apud vos, & ut potero, planissimè exponam. Nam, cum quadriennio post in Siciliam venissem: sic mihi affecta visa est, ut hæc terræ solent, in quibus *bellum acerbum*, diuturnumque versatum est. quos ego campos antea, colleisique nitidissimos, viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem de-

siderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Assorinus, Macharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum jugerum, sed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Æthnensis verò ager, qui solebat esse cultissimus, & quod caput est rei frumentariae, campus Leontinus, 5 cuius antea spes hæc erat, ut, cum obstitum vidisses, *annonæ caritatem non vererere*: sic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Siciliae parte Siciliam quæreremus. Iabefacturatum enim vehementer aratores jam superior annus: proximum verò funditus everterat. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu 6 in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis, cum in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia consistat: everfis funditus aratoribus, relictis agris, cum in provincia tam locuplete, ac referta, non modò *rem*, sed ne *spem* quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te plures, quam ceteros, decumas vendidisse? Quasi verò aut populus Rom. hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cum omnis aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo, commodoque rei frumentariae populum Romanum privares: deinde, si quam partem tuæ prædæ 7 ad summam decumarum addidisses, bene de populo Rom. meritis viderere. Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quòd *propter gloria cupiditatem*, ut aliquos summa decumarum vinceret, acerbiorum legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiavit. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te *non minus domum tuam aversisse, quam Romam misisse*: decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cum ex provincia populi Rom. æquam partem tu tibi sumferis, atque populo Rom. miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Rom. misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum, 8 & populo se ad coronam daturum? Hæc vos antea, iudices, audistis: verum fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoscatis: qui se *uno quasi decumarum* omnia sua pericula redempturum esse dicebat. 9 Audimus hoc jamdiu, iudices: nego quemquam esse vestrum, quin sæpè audierit, socios istius fuisse, decumanos. nihil aliud arbitror in istum falsò esse dictum ab iis, qui malè de isto existimant, nisi hoc. nam *socii putandi sunt, quos inter res communicata est.* Ego rem totam, fortunamque aratorum omnes, istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod isto prætoris fuit novum genus publicanorum, ceterosque decumanos, procuratores istius quæstus, & ministros rapinarum fuisse dico. Quomodo hoc doces? quo modo ex locatione illa columnarum docui istum esse prædatum? opinor, esse eo maximè, quòd *iniquam legem*, 10 novamque dixisset. Quis enim umquam conatus est 11 jura omnia, & consuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quæstu? Pergam, atque insequar longius. iniqua lege vendebas, quo plures venderes. cur, jam addictis, & venditis decumis, cum jam ad summam decumarum nihil, ad tuum quæstum multum posset accedere, subito, atque ex tempore *nova nascebantur edicta*? nam ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitte-

1. *Serant in beneficio populi Ro. Hoc petit &c.*] Lambinus edidit; *serant. In beneficio populi R. hoc petit.* Nannii codex non habet vocem in. legitque itatim, *propter hoc petit, &c.* Locus lubricus.

2. *Sicilia doctus est.*] Forte *edoctus est*, inquit Gulielmus.

3. *Assequi potuit.*] Ita Nan. liber. vulgata, *exsequi.* quod & in Pall.

4. *Criminis augendi causa dicam.*] Suspectum Gulielmio vox *causa*, tanquam scribæ additamentum.

5. *Cujus antea spes hæc erat.*] Mss. Nannii, item Pall. *species.* Tibullus, *Nec spes destituit.*

6. *In tanta improbitate.*] Recepti isthæc *suasus* nuss. Nannii. prius

decrant, neque hærent in Pall. nam heic jam deficient exemplaria Metelli atque Hittorpii; magno Criticæ rei malo.

7. *Ad summam decumarum.*] Male editiones aliquot Lambiniarum, *summa.*

8. *Et populo se ad coronam daturum.*] Lipsius noster emendabat lib. 1. Variar. cap. 5. *ac corone.*

9. *Audimus hoc jamdiu.*] Vulgata, *Audivimus*; sed nostrum est à Pall. meliusque convenit.

10. *Novamque dixisset.*] Forfan *edixisset*, inquit Gulielmus,

11. *Fira omnia, &c.*] Idem conjicit, *communja.*

retur, ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleretur: ¹ ut ante Kal. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quæ si reipub. causa faceres, in vendendo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia prætermisum, ² id quæstu ac tempore admonitus reprehendisti. Illud verò cui probari potest? te sine tuo quæstu, ac maximo quæstu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexisse; ut, cum totius Siciliae quotidie gemitus, querimoniasque audires; cum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; cum hujusce judicii discrimen ab opinione tua non abhorreret; paterer tamen aratores indignissimis injuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam ex singulari crudelitate, & audacia: tamen abs te totam alienari provinciam, ³ tot homines honestissimos, ac locupletissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem, & cogitationem salutis tuæ, pecunia cupiditas, ac præsens illa præda superaret. Etenim, quoniam summam, & numerum injuriarum, judices, vobis non possum exponere: singillatim autem de uniuscujusque incommodo dicere infinitum

²¹ est: genera ipsa injuriarum, quæso, cognoscite. Nympho est Centuripinus, homo navus, & industrius, experientissimus, ac diligentissimus arator. is cum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt) easque magna impensa, magno instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modò arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret, Romanque unà cum multis ab isto ejectis, veniret. fecit ut decumanus ⁴ Nymphonem vocare ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujusmodi quæstus pertinebat, numerum jugerum professum esse. Nympho cum se vellet equo judicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergæus, qui in sua patria dux isti quondam, & magister ad despoliandum Dianæ templum fuit) & haruspitem Volusianum, & Valerium præconem. Nympho, antequam planè constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quæritis, nulla erat edicti pœna certa. frumenti ejus omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum, atque celatum; sed tritici septem millia medimnium ex Nymphonis arationibus, edicti pœna, non redemptionis aliquo jure tollit. Xenonis Meneni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus. colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat: fundum e locatum esse dicebat. dabat iste judicium, ⁵ SI PARERET, jugera ejus fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modò non arasse se, ⁶ id quod in satis erat, sed nec dominum ejus esse fundi, nec locatorem: ⁷ uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, & summa auctoritate præditus, M. Cossuetius. Ille nihilominus judicium H-S LXXX millium dabat. Ille tametsi re-

cuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat: tamen judicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, ⁸ ut Xeno audiret; DUM RES JUDICETUR, hominem ut asservent: cum judicatum sit, ad se adducant, & illud simul dixit; se non putare, illum, si propter divitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit. Polemar- ²³ chus est Murgentinus, vir bonus, atque honestus. is, cum pro jugeribus quinquaginta, medimna 1000. decumæ imperarentur, quòd recusabat, domum ad istum in jus eductus est: & cum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, cum pugnis & calcibus confisus esset: qui 1000 medimnis decidere nolisset, mille promisit. Ebulides est Grosphus, Centuripinus, homo cum virtute & nobilitate domi suæ, tum etiam pecunia princeps. huic homini, judices, honestissimæ civitatis honestissimo, non modò frumenti scitote, sed etiam vita, & sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, ¹⁰ non quantum haberet, sed quantum cogeretur. Sosstratus, & Numenius, & Nymphodorus ejusdem civitatis, cum ex agris tres fratres confortes profugissent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exarant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit: omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. postea cum ad eum Nymphodorus venisset Ætnam: & oraret, ut sibi sua restituerentur: hominem corripit, ac suspendi jussit ¹¹ in oleastro quodam: quæ est arbor, judices, in foro. tandiu pependit in arbore focius, amicusque populi Rom. in fociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quamvis voluntas Apronii tulit. Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. vos ante oculos, animosque vestros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines: nec ipsos ad perfequendum vehementeis fore, & vos eorum injurias leviter laturus existimavit. Esto: falsam de illis habuit ²⁴ opinionem, malam de vobis: verum tamen cum de Siculis malè mereretur, civeis Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati, & gratiæ deditus fuit. ¹² Iste civeis Romanos? ¹³ At nullis inimicior, aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secureis: crucem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis testem humanitatis in eos, ac benivolentiæ suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum. conditione in arationibus disputo: qui quemadmodum essent accepti, judices, audistis ex ipsis. bona sibi erepta esse dixere. Verum hæc, ¹⁴ quoniam ejusmodi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem: DAMNA denique, judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis obscuris, neque ignotis, sed honestis, & illustribus, manus

1. Ut ante Kal. Sextiles, &c.] Particulam ut adposui volentibus membranarum Nannii.

2. Id tempore ac quæstu admonitus reprehendisti.] Apagæ correctores istos, qui heic argutè inepti sunt.

3. Tot homines honesti, ac locupletissimos.] Tres voces interfertæ sunt de auctoritate libri Nanniani.

4. Nymphonem negaret ex edicto, &c.] Est à Pal. sec. nam prim. necaret. vulgata hodie, vocaret, & post, professum non esset, contra utrunque miss.

5. Si pareret jugera ejus f. e. pl. q. col. es. p. tum uti Xeno.] Est à Pal. pr. & sec. nisi quod is, apparet. vulgata, si pareret jugera ejusmodi &c. tum Xeno &c.

6. Id quod in satis erat.] Ita citat ex nescio quibus veteribus Hotomanus. at miss. nostris & edd. aliis abest præpositio.

7. Uxoris esse.] Ita liber Nannii. aliorum, uxorem, quomodo etiam passim vulgata, nec omnino male.

8. Ut Xeno audiret.] Hoc est ut ille exaudire posset minus Verriis subsequens. Sic Ovidius lib. II. Amorum: Risi, ut audirem tenera cum matre Cupido. emendatio hujus loci est ab Nanniano, & Palat. secund.

9. In jus eductus est.] Habent istud Pall. & Nann. ut omittam edd. rancidæ vetustatis. vulgata, adductus.

10. Non quantum haberet.] Sic Pall. edd. que omnes.

11. In oleastro quodam.] Hodie legitur quadam, sed contra Pall. & edd. veteres.

12. Iste civeis Romanos?] Gulielmius censebat excidisse voculam, coluit iste civeis Ro.? at enim Pall. scriptum est, iste C. R.? edd. primis; Iste civeis Ro.?

13. At nullis inimicior.] Est ab Hotomani conjectura, nam scripti editique nullus.

14. Quoniam ejusmodi causa fuit.] Sic Lambin. & Fabriciano. vulgata, quoniam hujusmodi casus adsuit.

manus ab Apronio, isto prætorè, sine ulla dubitatione afferantur? quid expectatis? quid à me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinium, judices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis, in publico, biduum tenuit. 2 atque ab Apronio, judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia, libidinesque accommodato, equitem Rom. scitote biduum cibo, tectoque prohibutum: biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum, atque servatum, neque antè dimissum, quàm ad conditiones ejus depactus est. Nam quid ego de Q. Lollio, judices, dicam, equite Romano spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima, atque notissima: qui cum araret in Ætneusi, eumque is ager Apronio cum ceteris agris esset traditus; equestri vetere illa & auctoritate, & gratia fretus, affirmavit, se decumanis plus quàm deberet, non daturum. refertur ejus sermo ad Apronium. Enim verò iste ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audisse. mittit ad hominem Venerios, (hoc quoque attendite, apparitores à prætorè assignatos habuisse decumanum: si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quæstus esse abusum) adducitur à Veneriis, atque aded attrahitur Lollius commodè, cum Apronius è palæstra redisset, & in triclinio, quod in foro Ætneæ statuerat, decubisset. Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, judices, tamen vulgò audieram, nisi mecum ipse senex, cum mihi, atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Rom. propè annos xci natus, in Apronii convivio, eum interea Apronius caput, atque os suum unguento perfricaret. Quid est, Lolli? inquit. tu, nisi malo coactus, rectè facere nescis? Homo quid ageret: taceret, responderet: quid faceret denique, illa auctoritate, & ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cenam, ac pocula posebat. servi autem ejus, qui & moribus isdem essent, quibus dominus, & eodem genere, ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere conviva, cachinnari ipse Apronius: nisi forè existimatis, eum in vino, ac luxu non risisse, qui nunc in periculo, atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, judices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges, conditionesque venisse. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, 3 nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primum hoc dicere audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præstò est: hujus verba audietis. nam Q. Lollius ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens & bonus, & fortis, & in primis disertus, cum his injuriis, contumeliisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. ejus mortis causam fugitivi sustinent: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eò sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porrò non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi adveniendi præstò esset futurus, cum esset parentis injuriis, & domestico dolore commotus. Jamne intelligitis, judices, quæ pestis, quæ immanitas in vestra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata sit? Jam videtis, quam ob causam Sicilia

tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus injuriarum, contumeliarumque perferre? Jam omneis intelligunt, cur universa provincia defensorem suæ salutis eum quæsit, ejus iste fidei, diligentia, perseverantia, nulla ratione eripi possit. tot judiciis interfuistis: tot homines nocentes, & improbos, accusatos & vestra, & superiorum memoria scitis esse. equem vidistis, equem audistis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia esse versatum? Apronius stipatores Venerios secum habebat: ducebat eos circum civitates: publicè sibi convivia parari, sterni triclinia, & in foro sterni jubebat: 4 eò vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos: ut, quicum 5 inire convivium nemo umquam, nisi turpis, impurusque voluisset, ad ejus convivium spectatissimi, atque honestissimi viri tenerentur. Hæc tu omnium mortalium profligatissime, ac perditissime, cum scires, cum audires quotidie, cum videres: si sine tuo maximo quæstu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæstus Apronii, tantum ejus sermo inquinatissimus, & blanditiæ flagitiosæ valuerunt, ut numquam animum tuum, cura tuarum fortunarum, cogitatioque tangeret? Cernitis, judices, quod, & quantum incendium, decumanorum impetu, non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunatas aratorum: neque solum per bona, sed etiam per jura libertatis, & civitatis, isto prætorè pervaserit. videtis pendere alios ex arbore: pulsari autem alios, & verberari: porrò alios in publico custodiri: destitui alios in convivio: condemnari alios à medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri, ac diripi. Quid est hoc? populi Rom. imperium? populi Rom. leges? judicicia? socii fideles? provincia suburbana? nonne omnia potius ejusmodi sunt, quæ, si Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset? non, inquam, judices, esset ullam partem istius nequitia fugitivorum insolentia consecuta. Privatim hoc modo: quid? publicè civitates quemadmodum tractatae sunt? audistis permulta indicia, & testimonia civitatum, & reliquarum audietis. Ac primum de Agyrinensi populo, fideli, & illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliae, hominum ante hunc prætorè locupletium, summorumque aratorum. ejus agri decumas cum emisset idem Apronius, Agyrium venit. 6 Qui cum eò cum apparitoribus, id est, cum minus, ac vi venisset, poscere pecuniam grandem cepit, ut, accepto lucro, discederet. nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia, quàm primum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat: sed homines & satis fortes, & satis planè frugi, ac sobrii, & in primis hæc civitas, de qua loquor, judices. Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturus: lucrum, cum ille magno præsertim emisset, non addituros. Apronius certiore facit istum, cuja res erat, quid rei esset. Statim, tanquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus, & quinque primi, accitu istius evocantur. Veniunt Syracusas: præstò est Apronius: ait, eos ipsos, qui venissent, contra edictum prætoris fecisse. Quærebant, quid? respondebat, se ad recuperatores esse dicturum. Iste, æquissimus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores se de cohorte sua daturum

1. Pollicitus sum pervenire.] Ita mss. Nannii. vulgata lectio, venire.

2. Atque ab Apronio.] Mallem tolli atque; tanquam supervacuum. quamvis tamen ei sua vis, si mutetur in atqui.

3. Nemo abs te productus.] Nunc primum adjicitur Cicero Nennio, qui id laudat in producere. vestigiaque ejus remanserunt in mss. Nannii, præferente nemo promptè adductus; quod Gulielmus rescripsit in nemo pro te adductus. ut Cicero mirificè eos qui ab ipso

Verre pro se adducerentur, contra illum testimonium dicere confirmet.

4. Eò vocari.] Malim eò evocari. certè sic Pall. sed sine particula eò. Hotomanus ait alios legere, eò convocari, idque recepit P. Manutius: nescio quàm bene.

5. Inire convivium.] Gulielmus edi volebat convivere.

6. Qui cum eò cum apparitoribus, id est cum minus & vi venisset.] Pall. edd. vet. Qui cum apparitoribus eo, cum minus &c.

minabatur. Agrinenses, viri fortissimi, iudicium se passuros esse dicebant. Ingerebat iste ¹ Artemidorum Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepoleum pictorem, & ejusmodi recuperatores: quorum civis Romanus nemo erat: sed Græci sacrilegi, jampridem improbi, repente *Cornelii*. videbant Agrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset; illum perfacile probaturum. condemnari cum istius invidia, infamiaeque malebant, quam ad ejus conditiones, ² pactionesque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Responderebat, *SI PARERET ADVERSUS EDICTUM FECISSE*: quæ in iudicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, confictari malebant, quam quidquam cum isto sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, *si saperent, ut transgerent*. Pernegabant. Quid ergo? In singulos H-s quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clarè omnibus audientibus, *QUI DAMNATUS ERIT*, inquit, *VIRGIS AD NECEM CÆDETUR*. Hic illi flentes rogare, atque orare cœperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnibus, arationesque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipsi sine ignominia, molestiaque discederent. hac lege, iudices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, ³ si vollet, magno Verrem vendidisset. Hæc conditio fuit isto prætoris aratorum, ut secum præclarè agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. multas enim *cruceis propositas* effugere cupiebant. quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne si pius edidisset, quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exigere debebat. At arator petere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid, si minus arator dedisset, quam poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum. Ex quo iudicium numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honestissimorum. Quid amplius? minus te jugerum professum esse dico: recuperatores rejice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat esse?) virgis te ad necem cædi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem parteis reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum sibi quæstui, prædæque habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? *Virgarum metu* Agrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt. Accipite nunc, quid imperarit: & dissimulate vos, si potestis, vos intelligere, ipsum prætorem, quod tota Sicilia perspexerit, redemptorem decumarum, atque adeo aratorum dominum, ac regem fuisse. Imperat Agryniensibus, ut decumas ipsi publicè accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissimè pretium exquisisti: qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas emtori lucrum addi oportere? Esto: putabas. quamobrem imperabas, ut adderent? Quid est aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, *vi, atque imperio cogere* invito lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid iussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoris præda vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, ⁴ tritici medimnùm xxxiiii millia. Quid est hoc? una civitas ex uno

agro, ⁵ plebi Romanae propè mensuræ cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, cum tantum lucri decumano sit datum? profectò, si pretium exquisisses diligenter, tum, cum vendebas, x. ⁶ medimna potius addidissent, quam H-s 100 postea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos, *re necessaria coactos*, auxilium à patronis, à consulibus, à senatu, à legibus, à iudiciis petivisse. Ut probaret Apronius hoc triticum, imperat Agryniensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio H-s 111. Quid est hoc? ³¹ tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato, & expresso, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modò Apronius, sed quivis, exercitui si metiendum esset, improbare Siculum frumentum, quod isti ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, & cogitur. non est satis. nummi præterea imperantur. dantur. parum est. pro decumis hordei alia pecunia cogitur. jubes H-s xxx lucri dari. Ita ab una civitate, *vi, minus, imperio*, injuriaque prætoris eripiuntur tritici medimnùm xxxiiii, & præterea H-s LX. an hæc obscura sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt? quæ tu *patam egisti?* in conventu imperasti? omnibus inspectantibus coëgisti? qua de re Agrinenses magistratus, & quinque-primi, ⁷ quos tu tuique quæstus causa evocasti, acta & imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis mandata est: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt? Cognoscite Agrynensium publicas litteras: deinde testimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas. *LITTERÆ PUBLICÆ*. Recita testimonium publicum. *TESTIMONIUM PUBLICUM*. Animadvertisti in hoc testimonio, iudices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen est, principem suæ civitatis, lacrymantem testari, ac dicere, numquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agrynensibus contra quemquam infimum civem Rom. dixisse, aut fecisse quippiam: qui nunc contra prætorem populi R. magnis injuriis, & magno dolore publicè testimonium dicere cogentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obsistere tua defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, ⁸ tantus dolor in injuria, tanta religio in testimonio. Verum non una te tantum, sed universæ similibus afflictæ incommodis, legationibus ac testimoniis publicis persequuntur. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honesta, & antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto, ac vexata sit. At quorum hominum? summarum aratorum, ³² remotissimorum à foro, iudicis, controversiis: quibus parere, & consulere, homo impurissime, & quod genus hominum studiosissimè conservare debuisti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnùm xviiii. Atidius, istius item minister in decumis, cum emisset, & præfecti nomine cum venisset Herbitam cum Veneriis, locustque ei publicè, quò deverteretur, datus esset: coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici medimnùm xxxviiii millia, cum decumæ venissent tritici medimnùm xviiii. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publicè, cum jam privatim aratores ex agris spoliati, atque exagitati, decumanorum injuriis profugissent. Anno secundo cum emisset Apronius decumas tritici medimnùm xxv millibus, & ipse Herbitam cum illa prædonum copia, manuq; venisset: populus publicè coactus est ei conferre lucri tritici medimnùm

1. *Artemidorum Cornelium medicum &c.*] Sunt à Fabriciano. nam publicata retrò lectio: *Artemidorum medicum Cornelium, pictorem Tlepoleum*, omisissis ceteris.

2. *Pactionesque accedere.*] Annotat Gulielmus non opus esse scalpello Lambini, qui conjicit, *descendere*.

3. *Si vollet.*] Est à Pall. & edd. vetustissimis. sæculi posterioris, si audeat; à quibus abijt exemplar Nannii.

4. *Tritici medimnùm xxxiiii.*] Est à Nanniano. nam prius cusi, xxxiv. sine illo millia, consulatur heic Hotomanus.

5. *Plebi Rom. mensuræ cibaria.*] Vide Contarenium lib. de Frumentatione. recentior plebis. fortè melius plebet.

6. *Medimna potius.*] In his Verrinis, vix recessimus à numeris medianum modiorumque ab Hotomanno nobis representatis.

7. *Quos tu tuique.*] Est à Nanniana; vulgata enim, *quos tui*, tantum.

8. *Tantus dolor in injuria.*] Ita ejusdem membranæ. publicati antea, *tantus dolor injurie*.

annum xxvi. & accessionem H-S CIO CIO. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, *pretiumque impudentia*. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum prædonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno verò tertio in hoc agro consuetudine usus est regia. Solere ajunt barbaros reges Perfarum, ac Syrorum, *plures uxores habere*: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crineis. ita populos habent universos non solum *conscios libidinis* suæ, verum etiam administratos. Eandem istius, qui se regem Sicularum esse ducebat, licentiam, libidinemque fuisse cognoscite. Æschrionis Syracusani uxor est Pippa: cujus nomen *istius nequitia* tota Sicilia pervulgatum est, de qua muliere versus plurimi supra tribunal, & supra prætoris caput scribebantur. Hic Æschrio, Pippæ *vir adumbratus*, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses cum viderent, si ad Æschrionem pretium reddisset, se ad arbitrium libidinosisimæ mulieris spoliatum iriliciti sunt usque eò, quoad se efficere posse arbitrabantur. supra adjecit Æschrio. neque enim metuebat, ne, prætor Verre, decumana mulier damno affici posset. Addictore medimnùm xxxv. millibus dimidio ferè pluris, quam superiore anno. Aratores *funditus evertentur*: & eo magis, quod jam superioribus annis exhausti erant, ac pænè perditii. Intellexit iste ita magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus *exprimi* non posset. demit de capite medimnùm CIO CIO CIO IC. jubet in tabulas pro medimnùm xxxi, referri xxxi & cccc. Hordei decumas ejusdem agri Docimus emerat. Hic est Docimus, qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, *vi abductam* ab Rhodio tibicine. Hujus Tertie plus etiam, quam Pippæ, plus quam ceterarum, ac propè dicam, tantum apud istum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli, non molesti, ¹ muliercularum teterrimarum improbissimi cognitores. incipiunt postulare, poscere, minari. non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari. *Siculi Siculos non tam pertimescebant*. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur: promittunt Herbitenses vadimonium Syracusani. Ed posteaquam ventum est, coguntur Æschrioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demtum, tritici medimnùm CIO CIO CIO IX. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne fortè ab nocturno suo quæstu animum ad vectigalia redimenda transferret. Transactum putabant Herbitenses, cum iste, Quid de hordeo, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebant *in cubiculo*, judices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate H-S XV. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim cum in lectulo decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum *inflammari ad perseverandum* intelligebant? Ita civitas una sciorum, atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre prætorè, vectigalis fuit. Atque ego nunc, eum frumenti numerum, & eas publicè pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen à decumanorum injuriis civeis suos non redemerunt. perditis enim, & direptis aratorum bonis, hæc decumanis *merces dabatur*, ut aliquando ex eorum agris, atque ex urbibus abirent. Itaque cum Philinus Herbitensis, homo disertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret: animadvertistis, judices, gemitum populi Rom. cujus

frequentia huic causæ numquam defuit. qua de paucitas aratorum alio loco dicam. Nunc illud, quod pænè præterii, non omnino relinquendum videtur. nam, per deos immortales, quod de capite ipso demisit, ² quo tandem modo vobis non modò ferendum, verum etiam audiendum videtur? Unus adhuc fuit post Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter) cui resp. ³ totam se traderet *temporibus coacta*, & *malis domesticis*, L. Sulla. hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patria, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cum venderet, *se prædam suisam vendere*. Ejus omnes res gestas non solum obtinemus; verum etiam ⁴ propter majorum incommodorum, & calamitatum metum, *publica auctoritate defendimus*. Unum hoc illius, senatus consulto reprehensum, decretumque est; ut, quibus ille de capite demisset, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, ⁵ à populo factarum, quæstarumque rerum summas imminuere. Illum viris fortissimis judicaverunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri teterrimæ ree remississe senatores judicabunt? ille, de quo lege populus Rom. jussit, ut ipsius *voluntas* populo Romano esset *pro lege*, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur. tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? in illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiserit, quam ipse quæsierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Rom. remisisti? Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impudentius in decumis Segestensium versatus est: quas cum addixisset eidem illi Docimo, * hoc est tritici modium quinque millibus, & accessionem adscripsisset H-S MD, coegit Segestenses à Docimo tantidem publicè accipere. id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit à Docimo civitas, tritici modium quinque millibus, & accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modium CIO CIO CIO de capite esse demta, quæ cum de populi R. victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertie mimæ condonavit. Utrum impudentius à sociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo R. ademit? an audaciùs tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? sed si eriperis; non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem, atque ad *peculatus judicium* pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam institui, causam frumenti, ac decumarum revertat. Qui cum agros maximos, ac feracissimos, per seipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, *tanquam canes*, immitteret, nequam homines, & improbos: quibus aut frumentum, aut pecuniam publicè cogebat dari. A. Valentius est in Sicilia, interpres: quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta, & flagitia uti solebat. Fit interpres hic, homo levis, atque egens, repentè decumanus. emit agri Liparensis, miseri, atque jejuni, decumas tritici medimni IC. Liparenses vocantur. ipsi accipere decumas, & numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales, utrum tibi fumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna IC, xxx millia lucri, statim sua voluntate civitas adderet, hoc est, tritici medimnùm

IC mil-

1. *Muliercularum teterrimarum.*] Haud aliter Pal. & Nannianus. Vulgata, *deterrimarum*.

2. *Quo tandem modo vobis, non modò ferendum, verum etiam audiendum videtur?*] Ita Lambinus, sed ex libro Nannii. prius cusi, *modò ferendum, verum etiam animadvertendum videtur*.

3. *Totam se traderet.*] Aliæ edd. *tradiit*, sed nostrum est in membranis Nannii.

4. *Propter majorum incommodorum.*] Probavimus Lambini conjecturam. vulgo *malorum*. corruptè.

5. *A populo factarum quæstarumque, &c.*] Hotomanus & Lambinus heic se præbent satageos; non necessario. *Res facile à populo, partæ sunt*, neque enim ignota formula, *rem facere; rem factans habere*.

11 millia? an, cum magno decumas vendidisses, te *expres-*
fisse ab invitis Liparenfibus hanc pecuniam. Sed quid ego ex
 te quæro, quid defensus sis potius, quam cognoscam ex
 ipsa civitate, quid gestum sit? Recita testimonium publi-
 cum Liparenfium, deinde quemadmodum Valentio num-
 mi sint dati. **TESTIMONIUM PUBLICUM,**
QUOMODO SOLUTUM SIT, EX LITTE-
RIS PUBLICIS. Etiamne hæc tam parva civitas, tam
 procul à manibus tuis, atque à *conspectu remota*, se juncta à
 Sicilia, ¹ in insula inculca tenuique posita, cumlata aliis
 tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere,
 prædæ tibi, & quæstui fuit? quam tu totam insulam cuidam
 ruorum sodalium, *sicut aliquod munusculum*, condonaras: ab
 hac etiam hæc frumentaria lucra, tanquam à mediterraneis
 exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos ante te præ-
 torem redimere à piratis solebant, iidem seipfos à pretio
 imposito redemerunt. Quid ergo? à Tiffiensibus perparva,
 38 & tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissi-
 misque hominibus, nonne plus, *lucris nomine*, eripitur,
 quam quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu
 decumanum ² Diognotum Venerium misisti, novum ge-
 nus publicani. cur hoc auctore non Romæ quoque servi pub-
 lici ad vectigalia accedant? Anno secundo Tiffiensis H-S
 XXI lucris dare coguntur inviti. tertio anno CIO CIO CIO
 medimnum tritici, lucris Diognoto Venerio dare coacti
 sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lu-
 cra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii.
 Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum num-
 erum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an
 huic exegerit. atque hæc ex publico Tiffiensium testimo-
 nio cognoscite. **TESTIMONIUM PUBLICUM**
TISSIENSIVUM. Obscurè, iudices, prætor ipse decum-
 anus est, cum ejus apparitores frumentum à civitatibus
 exigant, pecunias imperent, aliquanto *plus ipsi lucris aufe-*
rant, quam quantum populo Romano decumarum nomi-
 ne daturi sunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc præto-
 ris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse
 velles. hic delectus, hoc discrimen, te prætor, fuit, ut
 aratores in *servorum numero* essent, servi in publicanorum.
 39 Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis,
 ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias
 coacti sunt? Addicuntur decumæ M. Cæsio, cum adessent
 legati Amestratini. statim cogitur Heraclius legatus nume-
 rare H-S XXI I. Quid hoc est? quæ est ista præda? quæ vis?
 quæ *direptio sciorum*? Si erat Heraclio ab senatu mandatum,
 ut emeret: emissit. si non erat: qui poterat sua sponte pec-
 uniam numerare? Cæsio renuntiat se dedisse. Cognoscite
 renuntiationem ex litteris. Recita ex litteris publicis. **LIT-**
TERÆ PUBLICÆ. Quo S. C. erat hoc legato permittum?
 nullo. cur fecit? coactus est. quis hoc dicit? tota civitas.
 Recita testimonium publicum. **TESTIMONIUM**
PUBLICUM. Ab hac eadem civitate anno secundo, si-
 mili ratione extortam esse pecuniam, & Sex. Vennonio da-
 tam, ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos,
 homines tenuis: cum eorum decumas medimnis DCCC
 vendidisses Banobali Venerio (cognoscite nomina publica-
 norum) cogis eos *plus lucris addere*, quam quanti veneriant,
 cum magno venissent. dant Banobali medimnis DCCC, H-S
 MD. Profectò numquam iste tam amens fuisset, ut ex agro
 populi Romani plus frumenti servo Venerio, quam populo
 Romano tribui pateretur, nisi omnis ea præda, servi nomi-
 ne, *ad istum ipsum perveniret*. Petrinis, cum eorum decumæ
 magno addictæ essent, tamen invitiissimi P. Nævio Tur-
 pionis, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote

prætor, damnatus est, H-S XXXVI & IO dare coacti sunt.
 Itane dissolutè decumas vendidisti, ut, cum modium XV
 millibus venissent, medimnum CIO CIO CIO hoc est,
 H-S XXXV. lucris decumano darentur? At permagno dec-
 umas ejus agri vendidisti. Videlicet gloriatur, non Tur-
 pionis lucrum datum, sed Petrinis pecuniam ereptam. Quid? 40
 Halicienses, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros im-
 muneis habent: nonne huic eidem Turpioni, cum decumæ
 * C. med. venissent, H-S XV CIO dare coacti sunt? Si id,
 quod maximè vis, posses probare, hæc ad decumanos lu-
 cra venisse, nihil te attingisse: tamen hæc pecuniæ, **PER**
VIM, ATQUE INJURIAM TUAM CA-
PTÆ, & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi esse debe-
 rent. cum verò hoc nemini persuadere possis, te tam amen-
 tem fuisse, ut Apronium, ac Turpionem, servos homines,
 tuo, *liberorumque tuorum periculo* divites fieri velles: dubi-
 taturum quemquam existimas, quin illis emissariis hæc tibi
 omnis pecunia quæsitæ sit? Segestam item ad immunem ci-
 vitem Venerius Symmachus decumanus immittitur. is ab
 isto litteras affert, ut sibi contra S. C. ³ contra omnia jura,
 contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium pro-
 mittant aratores. Audite litteras, quas ad Segestanos misit.
 LITTERÆ C. VERRIS. Hic Venerius quemad-
 modum aratores eluserit, ex una pactione hominis honesti,
 gratiosique cognoscite. in eodem enim genere sunt cetera.
 Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo il-
 lustris, ac nobilis arator. Is agrum in Segestano (nam com-
 mercium in eo agro Panormitanis est) conductum habebat
 H-S sex millibus. pro decuma cum pulsatus à Venerio esset,
 4 decidit H-S XVI millibus, & IOCLIII I. id ex tabulis ipsius
 cognoscite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic ei-
 dem Symmacho, Annejus Brocchus, senator, homo eo
 splendore, ea virtute, qua omneis existimatis, nummos
 præter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te
 prætor, talis vir, senator populi Romani, quæstui fuit?
 Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne
 hoc quidem sciebas, **JUDICARE?** Antea cum equester ordo
 judicaret, improbi, & rapaces magistratus in provinciis in-
 serviebant publicanis: ornabant eos, quicumque in operis
 erant: quemcunque equitem Romanum in provincia viderant,
 beneficiis, ac liberalitate prosequabantur: neque tan-
 tum illa res *nocentibus proderat*, quantum obfuit multis, cum
 aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque fe-
 cissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo quasi com-
 muni consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem
 Rom. contumelia dignum putasset, ab *universo ordine ma-*
dignus judicaretur. Tu sic ordinem senatorium despexisti:
 sic ad injurias, libidinesque tuas omnia coæquasti. sic ha-
 buisti statutum cum animo, ac deliberatum, omneis, ⁵ qui
 habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam te prætor attingissent,
 iudices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem
 ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex
 ipsorum domestico incommodo nullus dolor infideret: ta-
 men esset illa cogitatio, *in alterius injuria sese despectos*, di-
 gnitatemque ordinis contemptam, & abjectam. quod me-
 hercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur.
HABET ENIM quendam aculeum contumelia, quem
 pati pudentes, ac viri boni difficillimè possunt. Spoliasti
 Siculos. solent enim inulti esse in injuriis suis provincia-
 les. vexasti negotiatores. inviti enim Romani, ⁶ raroque
 decedunt. *Equites Romanos* ad Apronii injurias dedisti.
 quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare?
 Quid, cum senatores summis injuriis afficis? quid aliud di-
 cis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum *senatorem*: ut hoc amplif-
 simum

1. In insula inculca.] Fabricianus codex in sculo, sub quo verbo latet aliquid agrimenforibus forsitan emendum.

2. Diognotum.] Placebat istud Hotomano. neque aliter Pal. sec. vulgata, Diognotum.

3. Contra omnia jura.] Gulielmius inclinat legere, contra communia jura. neque enim fieri posse, ut uno delicto omnia jura violentur.

4. Decidit H-S sexdecim millibus.] Indignius illud, quam vulgatum, dedit H-S sexdecim millia. scias esse a Nannianis.

5. Qui habitarent in Sicilia.] Lambinus habere, fide codicis Nann. nec displicet.

6. Quem pati pudentes.] Ita Pal. sec. & Nann. editi ferè prudenter, minus prudenter, improbavitque etiam Hotomannus.

7. Raroque decedunt.] Pal. sec. descendunt, alii maluerunt descendunt.

simum nomen senatorium non modò ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. Neque hoc in uno fecit Annejo, sed in omnibus senatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo & fortissimo, cum is eo ipso tempore, primo istius anno Cos. esset, tanta improbitate usus est, ut, cum ejus uxor, foemina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre jufferit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, judicem ne haberes, providisti. Vos autem, judices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune, atque conjunctum. multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solum legum, ac judiciorum, sed etiam rumorum, ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventus invidie circumflari posse videatur. IN HAC TAM MISERA, & iniqua conditione vitae, ne hoc quidem retinebimus, judices, ut magistratibus nostris in obtinendo jure nostro ne contemptissimi, ac despectissimi esse videamur? Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse, publice potius quamvis magno emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venulejus quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt. addicitur Venulejo tritici mod. VII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venulejo dantur, ne accedat, tritici mod. VI. praeterea II-S CIO CIO millia. ex quo facile apparet, quae merces decumani, quae praetoris praeda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi litteras, & testimonium. **TABULÆ THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM ACHARENSEIS** jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitas, tributum facere, miseros ac perditos, coëgisti, ut Apronio darent II-S XX millia. Recita decretum de tributis, & publicum testimonium. **S. C. DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM ACHARENSEIS.** Ennensis, cum decumae venissent agri Ennensis medimnum CIO CIO CIO cc. Apronio coacti sunt dare tritici modium LXXIII millia, & II-S III millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, judices, versor, in quo non singillatim aratores everfis bonis omnibus sunt, sed publice decumanis lucra data sunt, ut aliquando ex eorum agris, atque urbibus, expleti, atque saturi cum hoc cumulo quæstus decederent. Calatinis quamobrem inperastis anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calatæ dare consueverant, Amestrati M. Cassio decumano darent, quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syracusanus in agrum Mutyensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessarium, propter inopiam, cogentur. Jam verò ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ pactione sint cum decumano Cn. Sergio, sexies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita fationes, & pactiones ex litteris publicis. Recita. **PACTIONES HYBLENSIUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS.** Cognoscite item professiones fationum, & pactiones Meneniorum cum Venerio servo. Recita ex litteris publicis. **PROFESSIONES SATIORUM, ET PACTIONES MENENIORUM**

CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS. Patiemini, judices, à focis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum supersit, quo ipsi ali possunt: ab his, per summam injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto ablatum esse, quam natum sit? Sentio, judices, moderandum mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram sariatatem. non versabor in uno genere diutius, & ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentorum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque querimonias: cognoscetis, judices, Entellinorum summi laboris, summaque industria, dolorem, & injurias: 3 Heraclensium, Gelenium, Solentinorum incommoda profrentur: Catinensium, locupletissimorum hominum, amicissimorumque agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephaleditanam, Halentinam, Apolloniensem, Eggynam, Capitanam, perditas esse hac iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis, Asflorinis, Elorinis, Ennensibus, Lentinis, nihil omnino relictum: Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse, ac perditos: omneis denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigaleis fuisse: & plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse: 4 si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundarit. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, judices, ferè optimos, ac nobilissimos, Ætensium, & Leontinum. Horum agrorum ego missos faciam quæstus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Summam annum tertium, quod & recentissimum est, & ab isto ita administratus, ut, cum se certè decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus. Agri Ætensis, & Leontini decumas agemus. Attendite, judices, diligenter. agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius. de Ætensibus perpauca dicam. dixerunt enim ipsi priore actione publice: memoria tenetis, Artemidorum Ætensem, legationis ejus principem, publice dicere, Apronium venisse Ænam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modò in publico, sed etiam de publico convivari: cum in eis conviviis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, 5 retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modò per injuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. Audistis hæc, judices, quæ nunc ego omnia prætere, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantum de quæstu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni, quo facilius vos conjecturam de triennio, & de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Ætensium brevis est oratio. ipsi enim venerunt: ipsi publicas litteras deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium Ætensium. **TESTIMONIUM ÆTENSIVM.** Quid ais? dic, dic, quæso, clariùs, ut populus Rom. de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis focis, atque amicis audiat. **L. MEDIMNUM, L. II-S MILLIA.** Per deos immortales, unus ager uno anno CCC millia mod. tritici; & præterea II-S L millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumae venierunt, quam fuerunt: an, cum satis magno venissent, hic

1. Tam misera & iniqua. Est ab eodem Nannii, honestius illo vulgato indigna.

2. Tributum facere miseros, &c. Habent istud Pall. & Nann. hæcenus vulgatum, ferre, minus invidiosum est.

3. Heraclensium, Gelenium, Solentinorum. Adhæsi hæc Lambino. Vulgati, Heracl. Inciliensium, Ætensium, Solentinorum. At Ætensium antea sanè meminuit Tullius, Inciliensesque parum noti

sunt; eorumque loco habent Palat. & Ciliensium, vide Plinium lib. III. cap. 8.

4. Si cui quid aut remissum. Haud aliter Nann. nam Pal. cui quid tum aut rem. editi, quibus quod tum aut ven.

5. Retinere solitum esse aratores. Lambini editio, retineri solitos esse. si ab Fabric. laudem. sed tamen ferè suspicor, solitum esse, quamvis absit, nihil desideres tamen.

hic tantus ramentum frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus *per vim ablati est?* utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. ita te non modò publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus, ac litteris: ut intelligas, non te diligentior in faciendis furis fuisse, quàm me in deprehendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Qu. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, ccc. millia mod. tritici lucri nomine sustulisse? Quid? hoc Ætenses soli dicunt? immò etiam Centuripini, qui agri Ætensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni, & Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quæ publicè ad civitatem ipsorum pertinebant, de iis injuriis, quas cives Centuripini non in suis, sed ¹ *in aliorum finibus* acceperunt, senatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum, & locupletissimorum, treis legatos, civeis suos, delegerunt: ut eorum testimonio non unius agri, sed propè totius Siciliæ calamitates cognoscere-tis, arant enim tota Sicilia ferè Centuripini. & hoc in te graviores, certioresque testes sunt, quòd ceteræ civitates suis solum incommodis commoventur: Centuripini, quòd in omnium ferè finibus habent possessiones, etiam *ceterarum civitatum damna*, ac detrimenta senserunt. Verùm, ut dixi, ratio certa est Ætensium, & publicis, & privatis litteris consignata. *meæ diligentia pensum* magis in Leontino agro est exigendum, propter hanc causam, quòd ipsi Leontini publicè non sanè me multum adjuverunt. neque enim eos isto prætorè, hæ decumanorum injuriæ læserunt: potius etiam, iudices, adjuverunt. Mirum fortasse hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumentariæ fuerunt, exper-tis incommodorum, atque injuriarum fuisse. hoc causæ est, iudices, quòd in agro Leontino, præter unam Mnasi-strati familiam, glæbam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasi-strati, hominis honestissimi, atque optimi viri testimonium, iudices audietis. ceteros Leontinos, quibus non modò Apronius in agris, sed ne *tempestas* quidem ulla nocere potuit, expectare nolite. etenim non modò incommodi nihil ceperunt: sed etiam in Apronianis illis rapinis, in quæstu sunt, compendioque versati. Quapropter, quoniam me Leontina civitas, atque legatio, propter eam, quam dixi, causam, defecit: mihimet ineunda ratio, & via reperiunda est, qua ad Apronii quæstum, sive ad eò, qua ad istius ingentem, immanemque prædam possim pervenire. Agri Leontini decumæ annò tertio venierunt tritici medimnùm xxxvi: hoc est, tritici mod. ccxvi. magno, iudices, magno. neque enim hoc possum negare. itaque necesse est aut damnum, aut certè non magnum lucrum fecisse decumanum. hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt. Quid, si ostendo, in hac una emtione, lucri fieri tritici modium c? quid, si cc? quid, si ccc? quid, si cccc millia? dubitatis etiam, cui ista tanta præda quæsitæ sit? Iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atque prædæ. Quid, si doceo, iudices, eos, qui, cccc millia modium lucri faciunt, damnum facturos fuisse, ² si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæstus feceris? *propter magnitudinem*

47 *quæstus improbus* esse volueris? Quomodo igitur hoc assequar, iudices, ut sciam, quantum lucri factum sit? non ex

Apronii tabulis, quas ego cum conquererem, non inveni: & cum in jus ipsum eduxi, expressi, ut *conficere tabulas se negaret*. Si mentiebatur: quàm obrem removebat, si hæ tabulæ nihil tibi erant obfutura? Si omnino 3 nullas confecerat litteras: ne id quidem satis significabat, illum non suum negotium gessisse. ea est enim ratio decumanorum, ut *sine plurimis litteris* confici non possit. singula enim nomina aratorum, & cum singulis pactiones decumanorum, litteris persequi & conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio, atque instituto tuo: non opinor quemquam minus esse profectum, quàm, quantum arasset, cum tot cruces, 4 tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In jugero agri Leontini medimnùm ferè tritici seritur, perpetua, atque æquabili satione. ager efficit, cum octavo bene ut agatur: verum, ut omnes dii adjuvent, cum decumo. quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut, quot jugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur. Hoc cum ita esset: primùm illud dico, pluribus millibus medimnùm venisse decumas agri Leontini, quàm quot millia jugera sata erant in agro Leontino. Quòd si fieri non poterat, ut plus quàm decem medimna ex jugero ararent: medimnùm autem ex jugere decumano dari poterat, cum ager, id quod *perraro evenit*, cum decumo extulisset: quæ erat ratio decumani, si quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quàm jugera erant sata? In Leontino jugerùm subscriptio, ac professio, non est plus xxx millium. Decumæ xxxvi medimnis venierunt. Erravit, an potius insanivit Apronius? immò tum insanisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset: & non, quod Apronius imperasset, necesse fuisset dare. Si ostendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dedisse decumæ: concedes, opinor, ut cum decumano fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in *beneficii loco* petendum est ab Apronio, 5 ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam cum à multis quaterna, etiam quina exigerentur: multis autem non modò granum nullum, sed ne *palea* quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum conveniunt: hominem suæ civitatis in primis honestum, ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc iudicium, legatum & testem Centuripina civitas misit: ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis *ne amplius in jugera singula, quàm ternas medimna* exigeret. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolentes erant, impetratum est. id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis, ternas decumas dare liceret. Quòd si tua res non ageretur, à te potius postularent, ne amplius, quàm singulas, quàm ab Apronio, ut ne plus, quàm ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ *regiè*, seu potius *tyrannicè*, statuit in aratores Apronius, prætermittam: neque eos appellem, à quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modò de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque causa concessit) quid lucri fiat, cognoscite. Professio est agri Leontini ad jugerùm xxx. millia. Hæc sunt ad tritici medimnùm xc, id est, tritici mod. dxi. millia, deductis tritici mod. ccxvi. millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua sunt tritici cccxxv millia. adde totius summæ dxxl millium modium treis quinquagesimas, id est, tritici modium xxxvi millia, cccc ab omnibus enim ternæ, præ-
terea

1. In omnium ferè finibus.] Ut antea, in aliorum finibus: sicque Nann. mss. nam vulgo, in omnibus; quod nec Hotomano satisfacerebat.

2. Si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperat.] Haud aliter Nann. cod. nam vulgata varie mutata pro ingenio correctorum. Vetusior, si tua iniquitas sit, ut ex cohorte, &c. sicque Victoriana. nam Hotom. si ut tua iniquitas fuit, tui ex cohorte &c. & Pall. sive mox

mutavi iniquitatem in improbitatem.

3. Nullas confecerat litteras.] Fortuitum ne est quod edd. vetr. & Pall. expresserint? nullus.

4. Tot supplicia.] Melius istud longè, quod præferat Nann. mss. quàm vulgatum, tot iudicia.

5. Ut in jugera singula.] Pal. pr. sec. uti jugera, &c.

terea quinquagesimæ exigebantur. Sunt hæc jam ad CCC. vi millia, cccc mod. tritici. At ego cccc millia lucri facta esse dixeram. non enim duo in hac ratione, eos, quibus ternis mediam non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimnū multi H-s duo, multi H-s quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, singula nummū. hoc minimum ut sequamur, quoniam XC medimnū millia duximus, accedant eò novo, *peffimoque exemplo* H-s XC millia. Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, cum ex eodem agro, dimidio *plus ipse abstulerit, quam populo Rom. miserit*? CCCVI. modium millibus decumas agri Leontini vendidisti. si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, parvo: si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur: parvo vendidisti. multo enim pluri fructus annui Siciliæ venire poterunt, si te se natus, aut populus Romanus facere voluisset. etenim sepe decumæ tanti venierunt, cum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. *C. NORBANI DECUMÆ VENDITÆ AGRĪ LEONTINI.* Atqui tum neque iudicium de modo iugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Corneliū recuperator: neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur à decumano, ut in jugera singula ternis medimnis *decidereliceret*: nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: & ramen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur. Quid verò istæ sibi quinquagesimæ, quid porro nummorum accessiones volunt? quo id *iure*, atque adeò, quo id potius ore fecisti? nummos dabat arator. quomodo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatione mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum æqua lege, & conditione veniant. Is nummum dabat. Unde? de frumento? quasi habuisset, te prætor, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid refecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc *corollarium* nummorum adderetur. Jam id porro utrū libentes, an inviti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium. inviti? quare, nisi vi & malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendendis decumis nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum; bina aut terna millia addebat. fiunt per triennium H-s fortasse 10 millia. Hoc neque *exemplo* cuiusquam, neque ullo *iure* fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defensus sit, homo quisquam unquam excogitavit. Quod cum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, cum sit perspicuum, te bona, fortunæque aratorum, non populi Rom. sed tui quæstus causa, vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, qui H-s dena meritaasset, excisis arboribus ac venditis, demtis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino XX. millia nummū pro X. miserit: sibi alia præterea centum confecerit: primò dominus, ignarus incommodi sui, *gaudeat*, villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo refectum sit: deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas: summo *supplicio* villicum afficiat, & secum malè actum putet: item populus Rom. cum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus, fructibusque suis habuisse custodem, ac villicum. cum senserit, istum omne instrumentum aratorum, omnia *subsidia vectigalium* vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, arationes & agros vectigaleis vastasse, atque exinanisse:

ipsum maximos quæstus, prædasque fecisse: intelliget se cum actum esse pessimè: istum autem summo supplicio dignum existimabit. Unde ergo hoc intelligi potest? ex hoc maximè, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ propter istius avaritiam *desertus est*. neque id solum accidit, ut minus multis jugis ararent, si qui in agris remanserunt; sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros lætos, ac fertileis desererent, totasque arationes derelinquerent. Id adeò sciri facillimè potest ex literis publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quorannis apud magistratus publicè subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. *OCTOGINTA TREIS.* quot anno tertio profiteantur. *TRIGINTA DUO.* Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutynensis? videamus ex litteris publicis. *CENTUM OCTOGINTA OCTO.* Quid? anno tertio? *CENTUM ET UNUS.* Octoginta septem aratores unus ager istius *injuriam* desiderat: atque adeò nostra respub. quoniam illa populi Rom. vectigalia sunt, hunc tot patrum familias numerum desiderat, & reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores ducentos, quinquaginta septem, tertio centum viginti. hinc centum triginta septem patres familias extores profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quàm honestorum! quàm locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præterea tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex publicis litteris audistis. Prò dii immortales! si ex provincia tota centum septuaginta eiecisses, possesne, *severus iudicibus*, salvus esse? Unus ager Agyrinensis centum septuaginta aratoribus inanior cum sit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc præterea in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, 4 minus multis jugis, remansisse, quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars, aratorum relictori agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma literas misisset, se decumas lege Hieronica venditurum, & nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quàm plurimum: quod illi semper *sui causa fecerant*, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi, & populo Romano, non Verri & Apronio serere, impendere, laborare. Jam verò, iudices, si Sicularum fortunas negligitis: si, quemadmodum socii populi Rom. à magistratibus nostris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Rom. causam suscipite, atque defendite. Ejectos aratores esse dico: agros vectigaleis vexatos, atque exinanitos à Verre: populatam, vexatamque provinciam: hæc omnia doceo litteris civitatum, & privatis primariorum virorum testimoniis. Quid vultis amplius? num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testeis imperio & potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? non opinor. At is optimè, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum *amicitia impeditur*. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verum tamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. num quis postulat? non opinor. Quid si testimonio L. Metelli, ac litteris hæc omnia vera esse docebo? quid dicetis? utrū Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita litteras L. Me-

1. Qui H-S dena meritaasset.] Ita Pall. nam ed. vet. *meritaasset*. Victoriana, cui H-S dena merces esset, quod & in exemplari Nanniano.

2. Lætos & fertiles desererent.] Admissi hanc scripturam quorundam librorum, quod magis placuisset Gulielmio quàm altera, *lætos*.

3. Desiderat & reposcit.] Fortasse *se possit*, adscripsit oræ Gulielmii.

4. Minus multis jugis remansisse.] Vulgati amplius, *jugis minores remans.* Sed ea vox abest Fabr. & Nann. & tantum turbat.

5. Provinciâ affecta sit.] Nann. *afficta*. sed videtur alterum melius.

L. Metelli, quas ad Cn. Pompejum, & M. Crassum Coss. quas ad M. Mummiū prætorem, quas ad quæstores urbis misit. *EPISTOLA L. METELLI. DECUMAS FRUMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI.* Cùm scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem. cùm scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem societatis, amicitia, fœderum reddidisse. dicit, quanti cujusque agri decumas vendiderit. deinde quid scribit? Recita de epistola reliqua. ¹ *SUMMAVI, DATA EST OPERA A ME, UT QUAM PLURIMO DECUMAS VENDEREM.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inaneis agros, provinciam miseram, perditamque offendi. Quid? id ipsum, quod fatum est, qua ratione quisquam, qui fereret, inventus est? Recita litteras. *LITTERÆ.* ait se misisse, & præsentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. ² tantum non aratoribus Metellus obides dedit, se nulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. *UT ARATORES, QUI RELIQUI ERANT, QUAM PLURIMUM SERERENT.* Qui reliqui? quid hoc est? reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prætore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse, & recreasse videatur? Cùm bellis Karthaginensibus Sicilia vexata est, ³ & post nostra, parumque memoria, cùm bis in ea provincia magnæ fugitivorum copiae versatæ sint: tamen aratorum ⁴ interitio facta nulla est. tum, semente prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. tum, qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M. Aquillio, prætoribus in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tante plus Verres cum Apronio provinciam Siciliae calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis simulatque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori prætor per litteras supplicaret, neque eum præsens oraret, ut quam plurimum fereret: nunc autem, ne post abitum quidem hujus importunissimæ pestis, quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad suum larem familiarem redirent? His te litteris, homo audacissime, atque amentissime, jugulatum esse non sentis? non vides, cùm is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum disertè scribere, reliquos hos esse, non ex bello, neque ex aliqua hujusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. *TAMEN PRO EO, UT TEMPORIS DIFFICULTAS, ARATORUMQUE PÆNURIA TULIT.* Aratorum, inquit, pænuria. Si ego accusator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, judices. Clamat Metellus: nisi litteras misissem. non est satis. nisi præsens confirmassem. ne id quidem satis est. reliquos, inquit, aratores. reliquos? propè lugubri verbo calamitatem provinciam Siciliae significat. addit, *Aratorum pænuria.* Exspectate etiam, judices, expectate si potestis, auctoritatem accusationis meæ. dico aratores istius avaritia ejectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. dico agros relictos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse pænuriam. hoc cùm scribit, illud ostendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi R. socios, atque amicos. quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, ac-

cidisset, animadvertere in eum vos oportebat: præsertim cùm ea lege judicaretis, quæ sociorum causa esset constituta. cùm verò perditis, profligatisque sociis, vectigalia populi R. sint deminuta: res frumentaria, comæatus, copiae, salus urbis, atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: *saltem commoda populi R. respicite,* si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. Atque, ut intelligatis, ab isto, præ lucro, prædaque præsentem, nec vectigalium, nec posteritatis habitam esse rationem: cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. *IN RELIQUUM TEMPUS VECTIGALIBUS PROSPEXI.* In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse. non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi Roman. suo quæstu perverisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si quid possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquum fecit: qui tamen in agris spe, atque expectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò ex agris ejecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia, denique bonis, fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentia, sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris, ac sedibus collocetur? Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugisse, quantam ex litteris publicis, aratorumque professionibus cognovistis: scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse (incredibile dictu est, judices: sed & factum, & tota Sicilia pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, *mortem sibi ipsi consciverint.* Centuripinum Dioclem, hominem locupletem suspendisse se constat, quod die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. Dyrachinum, primum civitatis eadem ratione mortem oppetisse dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cùm audisset tantum decumanum profectum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset. Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus, crudelissimusque semper fuisti, tamen numquam perpetere, quod illi gemitus, luctusque provinciam ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpetere, ut homines injuriarum tuarum remedium morte, ac suspendio quærerent, nisi ea res ad quæstum, & ad prædam tuam pertineret. Quid? illud perpetere? attendite judices, omnibus enim nervis mihi connitendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen est hoc, & vehemens, & post hominum memoriam, judicium de pecuniis reperundis constitutum, gravissimum, prætorem populi Roman. socios habuisse decumanos. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore. jam antea in sella sedens prætor, cùm provinciam Siciliam obrineret, cùm ab omnibus non solum, id quod commune est propter imperium, sed etiam, (id quod istius præcipuum est,) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cùm ejus animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris, avaritiæque suæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, & præter ceteros is, qui apud istum plurimum poterat, maximosque agros populabatur, Apronius: *PERPARVUM* ex illis magnis lucris ad sese pervenire: prætorem esse socium. Hoc cùm palam decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi, nefariaque interponerent: nihil ne tibi venit in mentem existimationi tuæ con-

1. Summa vi data est à me opera.] Addidi syllabam vi ex mss. Nannii. Ita Orat. præcedente: *Hominem summa vi retinere cepit.*

2. Tantum non aratoribus Met. obs. dedit.] Ita Victorii editio & liber Nannii. aliæ, *tantum quod arat. Met. obs. non dedit.*

3. Et post nostra patrumque memoria, cum bis in ea.] Ita quidam

libri Hotomani. aliæ edd. *nostram patr. memoriam.*

4. Interitio.] Sic Pall. sic Nann. probatque Victorius lib. III. Variar. lect. cap. 2. antea erat *interitio.*

5. Omnibus enim nervis mihi connitendum.] Melius ita liber Nannii, quam hæcenus vulgati, *connitendum.*

consulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? cum tui *nominis terror* in auribus, animisque aratorum verfaretur: cum decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus, ac nomen opponeret: equod iudicium Romæ tam dissolutum, tam perditum, tam *nummarium* fore putasti, quo ex iudicio te ulla salus servare posset? cum planum fieret, decumis contra instituta, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortunisque diripiendis decumanos distitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuisse, & cum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti, & perferre, quod *magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem*, plusque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quam iudicii metus posset? Esto. cetera negare non potes. ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, *nihil eorum te audisse*, nihil ad tuas aureis de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu ad nesciebas? Fremebat tota provincia. nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniam de tuis injuriis, conventusque habebantur. ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Qui. Apronium sponcione laceffivit, NI APRONIUS DICTITARE, TE SIBI IN DECUMIS ESSE SOCIUM: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis prospiceret, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam litibus illorum: & sponcio illa ne fieret, laborasti. Præ, dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuisset, aut quamvis necens, qui modò iudicia Romæ fore putaret, non aliqua simulatione existimationi se hominum venditasset? Quid est hoc? sponcio fit de capite, ac fortunis tuis. tu sedes, & quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi *ad aurem accessisset*, & dixisset, Apronium distitare, te sibi esse socium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum antè tibi satisfacere, quam tu omnium existimationi satisfacisses. cum verò in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo & simulatione, Apronio; re vera, tibi obiectum esset: tu umquam *tantam plagam tacitus accipere* potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re tam manifesta quidquid dixisses, te deterius esse facturum? Quæstiones, legatos, præfectos suos, tribunos, multi missos fecerunt, & de provincia decedere iusserunt, quòd eorum culpa se *minus commodè audire* arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in re iudicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum: qui non modò animum integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuisset, eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellasses: neque apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui *capitis periculum* negligeres, nisi rem tam notam esse omnibus, & tam manifestam videres. Cum eodem Apronio postea P. Scandilius, eques Roman. quem vos omnes nostis, eandem sponcionem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit, oppressit, non remisit: facta est sponcio H-S v. mil. cœpit Scandilius recuperatores, aut iudicem postulare. Satisne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in sua provincia; immò verò in sella, ac tribunali: ut aut de suo capite iudicium fieri patiatur præfens, ac sedens: aut confiteatur, se omnibus iudiciis convinci necesse esse? Spon-

sio est, NI TE APRONIUS IN DECUMIS SOCIUM ESSE DICAT: provincia tua est: ades: abs te iudicium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. bene agis: tametsi qui erunt *tantis cervicibus* recuperatores, qui audeant in provincia, cum prætor adsit, non solum contra voluntatem ejus, sed etiam contra fortunam iudicare? Verùm esto. manifesta res est, cum nemo esset, quin hoc se audisse liquidò diceret, locupletissimus quisque, certissimus testis esset: nemo erat Sicilia tota, qui nesciret decumas esse prætoris; nemo, qui non audisset ita Apronium distitasse: præterea conventus honestus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter iudicare nullo modo possent. Instat Scandilius postulare recuperatores. tum iste homo, innocens, qui illam suspicionem levare, atque ab se remove cuperet, recuperatores dicit se *de cohorte sua daturum*. Prò deùm, hominumque fidem! quem ego ac- 60
daturum? in quo meam industriam, ac diligentiam spectari volo? quid est, quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut assequi debeam? teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi R. in ipsis fructibus provincie Siciliæ frumentum manifestò avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. nam quid hic dicit? Sponcio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, NI SOCIUM se tibi in decumis esse distitaret. expectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum *hominum existimationi* te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, & haruspicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, si qua res major esset, Papirium Potamonem, hominem severum, ex veteri illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se *de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum*. NEGOTIATORES putant esse turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam suam totam sibi iniquam ejurat. O impudentiam singularem! Hic postulat se Romæ absolvi, qui in sua provincia iudicavit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores *pecuniam*, quam apud tres negotiatores *metum* valere? Scandilius verò negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: 7 & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis. SI EX PROVINCIA Sicilia tota statuas idoneum iudicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat à te, ut Romam rejicias. Hic enim vero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet ibi de tua existimatione iudicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligebat. negas te Romam relicturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, & suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? sponcionem acceptam tacere? Impudenter tollis expectatum existimationis tuæ iudicium. non facis. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos vult, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius *ex iniquis* sumendi, quam utrisque ex æquis rejiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? 8 est aliquid, quod improbius fieri potest. cogit enim Scandilium quinque illa millia nummum dare, atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere 61
præ-

1. Non aliqua se simulatione existimationi hominum venditasset.] Haud aliter editio Victorii, nisi quod ultimo verbo sinxerit, vindicasset, contra Pall. & Nann.

2. Qui non modò animum integrum, &c.] Periodus tota impura, nihil tamen eluunt nisi nostri aut edd. vert.

3. Eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellasses.] Variè vexatus heic locus. mihi suffecerit, irilicare, nihil mutare editiones præfca, aut Pall. nisi quod primus, præferat, profectò ne verbo quidem, verbo quidem graviore appellasses. iidem mox servant illud neque, quod Hotomanus mutatum cupiebat in atque.

4. Facta est Sponcio H-S v. mil.] Pall. uterque rejicit illud mil. secundus vero virgulam habet supra v. edd. primæ etiam non agnoscunt illud mil.

5. Manifesto avertentem.] Nannii codex, averrentem.

6. In socium se tibi.] Ita liber Nannii, alii ni te socium sibi, aut, ni socium te sibi, minus apposite.

7. Et tamen auget atque onerat, &c.] Lambinianæ, urget atque. interim hæreo num & heic locum habere possit, ornat.

8. Est aliquid quod improbius fieri potest.] Eleganter: tanquam si ne illo quidem usus fuisset, si reperire potuisset quidpiam impudentius.

prætor cupidus existimationis bonæ: qui ab sese omnem suspitionem propulsaret? qui se eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem. dicitur homo improbus, atque impurus, Apronius, socium esse prætorem: venerat res in iudicium, atque discrimen: potestas erat isti, homini integro, atque innocenti data, ut, in *Apronium cum animadvertisset, sese gravissima levaret infamia*. Quid excogitat poenæ? quid animadversionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem, atque audaciam, prædicationemque nefariæ societatis, ¹ H-S v. millia ² mercedis ac præmii dare. Quid interfuit, homo audacissime, utrum hoc decerneres: an id, quod Apronius dicitur, tute de te profiterere, ac dicitares? quem hominem, si quis pudor in te, atque aded si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti: hunc abs te sine præmio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, iudices, ex uno crimine Scandiliano: primum, hoc non esse Romæ natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum: non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) *crimen domesticum*, ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum: ³ sed vetus, excogitatum jam, & te prætore iactatum, & non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modò confessio, verum etiam commemoratio. eodem accedit, quòd hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provincia sua, *existimationis sua iudicium* extra cohortem suam committendum fuisse nemini. Equis est iudex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona, fortunamque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim iudicavit, quod ostendi, istum decumas nova lege, atque aded nulla lege, contra omnium consuetudinem, atque instituta vendidisse? Verum, ut istos ego iudices tam severos, tam diligentis, tam religiosos non haberem: equis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, iudiciorum iniquitate, qui hoc non jam dudum statuerit, & iudicavit? Etiam sanè sit aliquis *dissolutior in iudicando*: legum, officii, reip. sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, cum tanta lucra facta, tam iniquas passionibus, vi & metu expressas cognoverit? cum tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque ejus similibus, verum etiam Veneriis servis dare coactas. Quod si quis sociorum incommodis minus moveretur: si quem aratorum fugæ, calamitates, exsulia, suspensia denique non permovent: non possum dubitare, quin is tamen, cum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris, & epistola L. Metelli cognoverit: statuatur, fieri non posse, ut de isto non *severissime iudicetur*. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia dissimulare, ac negligere possit. Attuli sponsones ipso præsentem factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas iudicari. quid est, quod possit quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, iudices. verumtamen progrediar longius: non mehercule quo magis hoc vobis persuadeatur, quam jam persuasum esse confido: sed ut ille aliquando impudentiæ suæ finem faciat: aliquando desinat, ea se putare posse *emere*, quæ ipse semper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici ejus ea dicitur,

quæ detrimento, maculæ, invidiæ, & infamiæ nobis omnibus esse possint. At qui amici? O miserum, atque invidiosum, offensumque paucorum culpa, atque indignitate ordinem senatorium! Albam Æmilium sedentem in faucibus macelli loqui palam, vicisse Verrem, emptos habere iudices, alium H-S CCC millibus, alium H-S IO, quem minimo, CCC. Atque ei cum responsum esset, fieri non posse: multos testibus esse dicturos, me præterea causæ non defuturum: LICET hercules, inquit ⁵ omnes omnia dicant in illum: nisi ita res manifesta euit allata, ut responderi nihil possit, vicimus. Bene agis Alba: ad tuam veniam conditionem. nihil putas *valere in iudicis conjecturam*, nihil suspitionem: nihil antea vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates, ac testimonia: *litteras manifestas* quaris. Non quæro *iudices Cassianos*. veterem iudiciorum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in iudicando non imploro: Albam habebo iudicem, eum hominem, qui se ipse scurræ improbitissimum existimari vult: qui à scurris potius semper gladiator, quam scurræ appellatus sit. afferam rem ejusmodi in decumis, ut Alba fateatur, istum in re frumentaria, & in bonis aratorum apertè, *palamque esse prædatum*. Decumas agri Leontini magno dicit se vendidisse. Ostendi jam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit: re, & conditione, & lege, & edicto, & licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum: & lege Hieronica vendidisse: & pluris etiam, quam te vendidisse: nec aratorem quemquam esse questum. nec enim fuit quòd quisquam queri posset, cum lege æquissimè scripta venirent: neque illud umquam *aratoris interfuit*, quanti decumæ venirent. non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat: si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumæ veniunt. aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumæ quàm plurimo venire possint. dum arator ne plus decuma det, expedit ei 7 decumam esse quàm maximam. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuæ, magno te decumas vendidisse ⁸ [atque aliorum quidem agrorum proportionem magno decumas vendidisse] agri verò Leontini, qui plurimum efficit, tritici mod. CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multo minoris, quàm aliis potueris, tradidisse: si hoc doceo; poterint te Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator, absolvere? Dico enim ⁶ Romanum hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici mod. non CIO, non CIO CIO, non CIO CIO CIO, sed ad unas unius agri decumas tritici mod. xxx millia voluisse addere, & ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio. negare hoc, nisi fortè negare omnia constituisti, nullo modo potes. *palam res gesta est*, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quòd undique ad emendas decumas solent eò convenire. quod sive fatearis, sive convinceris; quot, & quam ⁹ manifestis in rebus tenere, non vides? primum tuam rem illam, & prædam fuisse. nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quàm

1. H-S v. millia.] Nannii liber, H-S. quingenta millia. cui refragrantur que proximè præcessere.

2. Mercedis ac præmii dare.] Nannii idem exemplar istud habet. vulgatur antea amplius, mercedis nomine ac præmii.

3. Sed vetus, excogitatum jam.] Corrigit Gulielmius, *exagitatum*. à Rubrio, scilicet & Scandilio.

4. Infamiæ nobis omnibus esse possint.] Coniicit Gulielmius, *bonis omnibus*.

5. Omnes omnia dicant in illum: nisi &c.] Interpunctio à me est, lectio à vetere libro Hotomani: prius editi, *dicant: in illo nisi, &c.* P. Manutius omisit in illo, haud poterat se expedire facilius.

6. Litteras manifestas quaris.] Hæc est omnium edd. & Pall. lectio. Hotomanus rescribit, *auctoritates, testimonia, litteras; res manifestas quaris*.

7. Decumam esse quàm maximam.] Est à cod. scripto Hotomanni & Lambini. vulgo *maximam*.

8. [Atque aliorum.] Uncis inclusa sunt à mf. Lambini, quem non describit. nolui auctoritatem ejus contemere, sed dignum non duxi, cui plenaria adhiberetur fides. itaque locum feci notabilem, neque enim horum littera ulla in Pall. aut edd. vetustis.

9. Manifestis in rebus tenere.] Vulgata, *maximis*. sed alterum eruit c. suo Nannius.

quàm Minucium, decumas agri Leontini sumere? deinde immensum, atque infinitum lucrum esse factum. nam si xxx millibus mod. tritici tu commotus non esses: certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset. Quantam igitur illi spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui tantum præsens lucrum, nulla opera infumta, contempsit, atque despexit? deinde ipse Minucius numquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes: sed quòd tuis novis edictis, & iniquissimis institutis plus aliquanto se, quàm decumas, ablatum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper pius etiam multo abs te permissum est, quàm quod edixeras. Quantum igitur quæstum putamus factum esse per eum, cui *quidvis licitum sit*: cum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret? Postremo illa quidem certè tibi præcisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta, atque flagitia latère posse arbitratus es: magno te decumas vendidisse: *plebi Romanæ consuluisse*: annonam prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas xxx millib. mod. minoris, quàm potuerit, vendidisse: ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio idèd te non tradidisse, quòd jam addidisses Apronio ajunt enim te ita dicitare; quòd ego exspecto, cupioque te ita illud defendere. verùm ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid, prædicare, magno te decumas vendidisse, cum fuisse fateare, qui multo pluris voluerint emere. Teneatur igitur jam, iudices, & manifestò teneatur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici, defensoresque judicarent? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cum omneis ejus comites iste sibi suo illo *panchresto medicamento* amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: eductus est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit à L. Metello, ut ex edicto suo iudicium daret in Apronium, *QUOD PER VIM, AUT METUM ABSTULISSET*: quam formulam Octavianam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. non impetrat: cum hoc diceret Metellus, *præjudicium* à se de capite C. Verris per hoc iudicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis, à suo familiarissimo L. Metello iudicium ex edicto non potest impetrare. Non reprehendo Metellum. *pepercit homini amico*, & quemadmodum ipsum dicere audivi, necessario. non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipso non modò præjudicari, verùm gravissimè, ac vehementissimè judicari. Primum enim, si Apronium absolutum iri putaret: nihil erat, quòd ullum præjudicium vereretur. deinde, si, condemnato Apronio, conjunctam eum eo Verris causam omnes erant existimaturi: Metellus quidem certè jam hoc iudicabat, eorum rem, causamque esse conjunctam: qui statuerit, Apronio condemnato, de isto præjudicium futurum. & simul una res utriusque rei est argumentum: & aratores *vi & metu coactos* Apronio multo plus, quàm debuerint, dedisse: & Apronium istius rem suo nomine egisse, cum L. Metellus statuerit non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere, atque improbitate judicaretur. Venio nunc ad Epistolam Timarchidis, liberti istius, & accensi: de qua cum dixerò, totum hoc crimen decumanum perorabo. Hæc epistola est, iudices, quam nos Syraculis in ædibus Apronii, cum litte-

ras conquireremus, invenimus. missa est, ut ipsa significat, ex itinere, cum Verres jam de provincia decessisset, Timarchidis manu scripta. Recita² epistolam Timarchidis: TIMARCHIDES VERRIS ACCENSUS APRONIO SALUTEM DEDIT. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adscriptus, 66 *Accensus*. cur enim sibi hoc scribæ soli sumant? L. PAPIRIUS SCRIBA. volo ego hoc esse commune accensorum, lictorum viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QUOD AD EXISTIMATIONEM PRÆTORIS ATTINET. commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus resistat. Bono præsidio munitur existimatio tua: si quidem in Apronii constituitur diligentia, atque auctoritate. HABES VIRTUTEM, ATQUE ELOQUENTIAM. Quàm copiose laudatur Apronius à Timarchide! quàm magnificè! cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit! HABES SUMTUM UNDE FACIAS. Necessè est, quod redundarit de vestro frumentario quæstu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. SCRIBAS, APPARITORES RECENTEIS ARRIPE. CUM L. VULTEIO, QUI PLURIMUM POTEST, CÆDE, CONCIDE. Videte quàm valde malitiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, CÆDE, CONCIDE, nonne, verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitia accommodata? *VOLO 4 MIFRATER FRATERCULO TUO CREDAS*. Consorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & simillimo nequitia, improbitate, audacia. *5 IN COHORTE CARUS HABEBERE*. Quid est hoc, *IN COHORTE*? quòd pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an sua sponte pervenerat? *QUOD CUIQUE OPUS SIT, OPPONE*. Qua impudentia putatis eum in *dominatione* fuisse, qui in *fuga* tam improbus sit? ait, omnia pecunia effici posse: *6 da*, profunde, oppone, si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timarchidem, quàm quòd hoc idem patrono suo præcipit. *TE POSTULANTE OMNES VINCERE SOLENT*. Verre quidem prætor, non Sacerdote, non Pæduceo, non hoc ipso Metello. *SCIS METELLUM SAPIENTEM ESSE*. 7 Hoc verò ferri jam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac despici à fugitivo Timarchide. *SI VULTEIUM HABEBIS, OMNIA 8 LUDIBUNDUS CONFICIES*. Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecunia corrumpi putet posse, aut Metellum *unius arbitrato* gerere præturam. sed erravit conjectura domestica: quia multos per se, & per alios multa ludibundos libidinose apud Verrem effecisse vidit: ad omneis, eosdem patere aditus arbitrabatur. facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis à Verre, quòd multa ejus ludorum genera noratis. *INCULCATUM EST METELLO, ET VULTEIO, TE ARATORES EVERTISSE*. Quis istuc Apronio attribuebat, cum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cum ob iudicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cum aliquem innocentem securi percusserat? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt. *OBTUDERVUNT EJUS AUREIS, TE SOCIUM PRÆTORIS FUISSE*. Videtne, hoc quàm clarum sit, ac fuerit? cum etiam Timarchides hoc metuat: concedes, non hoc crimen nos in te confingere, sed jam pridem ad crimen aliquam *defensionem* libertum quærere. libertus, & accensus tuus,

1. Totum hoc crimen, perorabo.] Nannianum exemplar, peroraro.

2. Epistolam Timarchidis.] Lambinus heic & infra aliquoties repernit, Timarchidi.

3. Malitiæ suæ confidat.] Lambini editiones *militia*, sed contra alias edd. & Pall. vide Liplium libro v. Epistolicar. quæstionum Epistola 14.

4. Mi frater fraterculo.] Ita Lambinus ex Nannii codice. nam antea editi, *mibi fraterculo*.

5. In cohorte carus habere.] Est à Nann. mss. melius quam vulgatum, *habere*.

6. Da, profunde, oppone, si velis &c.] Sitne à conjectura, an libro Hotomani, nescio. editi & scripti nostri, *dare, profundere, opponere, si velis*.

7. Hoc verò ferri jam non potest.] Pal. pr. *fieri utique jam &c.* sec. *speari jam &c.* illud utique non displicet.

8. Ludibundus conficies.] Haud aliter Nannii exemplar. publicati antea *perficies*.

tuus, & tibi ac liberis tuis, omnibus in rebus, conjunctus ac proximus, ad Apronium scribit vulgò esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. *FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORUM. IPSI SUDABUNT, SI DII VOLUNT.* Quod istuc, per deos immortales, aut quæ de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus & accensus ejus tam irato animo, his litteris insequatur? Neque ego hujus fugitivi, judices, epistolam vobis recitarem, nisi ut ex ea totius familiarum præcepta, & instituta, & disciplinam cognoscere. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus se infinet in familiaritatem Metelli? Vulticum corruptat? scribas, accensumque pretio delinuat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas. Quamquam merito sum iratus Metello: tamen hæc, quæ vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, ¹ non sermone incauto, atque improbo possit corrumpere: quibus rebus non sensim, atque moderatè ad istius amicitiam adreperat, sed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumpere, ex qua recuperatores nulli dabantur? Nam quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat. non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. vester ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Tunc, cum te, ac tuam vitam nosset, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum à paternis vitiis, atque à generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum, & disciplina degenerare non fineret? Fac enim fuisse in isto C. Lælii, M. Catonis? materiem, atque indolem: *QUID EX EO* boni sperari, atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum, neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres, & intemperanteis viros versatus sit? nihil umquam à patre audierit, quo pudentior, aut melior esset? nihil umquam patrem agere viderit, quod cum imitatus esset, non, id quod turpissimum est, patri similis putaretur? Quibus in rebus non solum filio, verum etiam reip. fecisti injuriam. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reip. esse possent. Eos instituere, atque crudire ad majorum instituta, atque civitatis disciplinam, non ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inermi, atque impuro, & improbo parente navus, & pudens, & probus filius. haberet aliquid abs te resp. muneris. nunc pro te Verrem substituísti alterum civitati. nisi hoc fortè deterior est, si fieri potest, quod tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis, ac divisoris disciplina educatus. Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? quem ego, judices, quamvis bonum, fortemque facile paterer evadere. non enim me inimicitia commovent, si quæ mihi cum isto futura sint. nam si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis: quid mihi istius inimicitia nocebunt? sin aliqua in re Verri similis fuero,

non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Et enim, judices, ejusmodi resp. debet esse, & erit, severitate judiciorum constituta, ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris, ac vitiis emergere. id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: præsertim si (ut nunc fit) custodes amicorum cum sectantur: quoniam pater tam negligens, ac dissolutus est. Verum huc longius, quam voluntas fuit, ab epistola Timarchidis degressa est oratio mea. qua recitata, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum à repub. esse, ereptumque aratoribus. Sequitur, ut de frumento emto vos, judices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsulto, & ex lege Terentia, & Cassia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt: 5 unum ceterarum decumarum: alterum, quod præterea civitatibus æqualiter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: 6 hujus imperati tritici mod. 10000 millia: pretium autem constitutum decumano in mod. singulos H-s terni: imperato H-s 1111. Ita in frumentum imperatum 7 H-s bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret: in alteras decumas ferme ad nonagies. sic per triennium ad hanc frumenti emtionem Siciliensem propè centies & tricies erogatum est. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi, atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis & vitæ: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera resp. imponeret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut possum illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse. etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habeo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo consilio ad causam publicam accesserim: non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihi metipsum probatum sit. In hac pecunia publica, judices, hæc insunt tria genera furtorum. Primum cum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis feneratorus est. deinde permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremo, si cui civitati solvit: tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum est, reddidit. Ac primum hoc ex te quero: tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt, pecunia publica ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Rom. ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quaestui: pensitaritne tibi binas centesimas. Credo te negaturum. turpis enim est, & periculosa confessio. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare. quibus enim testibus? publicanis? tractati honorificè sunt: tacebunt. litteræ eorum? decreto decumanorum remotæ sunt. Quod me igitur veritam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ, propter inopiam testium, ac litterarum prætermittam? non faciam, judices. utar teste. quo? P. Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo, atque ornatissimo: qui isti ita amicus, & necessarius est, ut, etiam si vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videretur: ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio credi oporteret. Admiratur & exspectat, quidnam Vetrus dicturus sit. nihil dicet ex tempore: nihil ex sua voluntate: nihil,

1. Non in sermone incauto & improbo. Sic vet. & sic Pall. nostri, sic Victorius, sic Hotomanus. Lambinus, impuro. quod & in inf. Nannii. fuit cum di. inarem incauto.

2. Materiem atque indolem. Lambinus, naturam. cur obsecro?

3. Esset, non id quod &c. Nannius conjiciebat, non honestior, sed quod turpiss.

4. Ad tua flagitia, neque. Circumsepsi hæc uncis, quod in nullo

invenerim Pall. aut veteri editione.

5. Unum ceterarum decumarum. Alii publicarunt certarum. Nann. liber, unum decumarum. at Hotom. vetus; unum alterarum decum.

6. Hujus imperati tritici mod. 10000. Sic hodie fere legitur ex libro Nannii. quippe Pall. fuisse tritici mod. 10000. &c.

7. H-S. Bis & tricies. Et hæc lectio à conjectura Hotomani. editi enim scriptique H-S duodecies.

hil, ut ei utrumvis licuisset videatur. Misit in Siciliam litteras ad Carpinatium, cum esset magister scripturæ, ¹ & ejus societatis publicanorum: quas ego Syraculis, apud Carpinatium in litterarum allatarum libris: Romæ, in litterarum missarum apud magistrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex litteris impudentiam scelerationis, quæso, cognoscite. LITTERÆ MISSÆ L. VETTII, L. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Præstod se tibi ait futurum Vettium, & observaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, si hanc ex sceleratione populo pecuniam non retuleris, reddas societati. Possumus hoc teste, possimus P. Servilii, & C. Antistii, magistrorum, litteris, primorum hominum, atque honestissimorum, possimus auctoritate societatis, cujus litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmitiora, aut graviora querenda sunt? Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus alinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæstoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum. nam quo alio nomine pecuniæ publicæ scelerationis est appellanda? ² RECITA RELIQUA. Scribam tuum dicit, Verres, hujus perscriptorem scelerationis fuisse. ei quoque magistri minantur in litteris: etenim casu scribæ tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ³ ut, cum senatus publicanos usura sæpe juvisset, magistratus à publicanis pecuniam pro usuris auferret auferre? Certè huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani judicarent. ⁴ minor esse nunc, judices, vobis disceptantibus debet: & tanto minor, quanto est honestius alienis injuriis, quam re sua commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendendes? negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot testibus publicanis convincere? licuisse verò qui? si mehercule te pecuniam tuam, non populi R. in provincia sceleratum docerem, tamen effugere non posses. ⁵ sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed à publicanis sceleratione accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo ceteri, sed tu ipse nihil audacius, improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. major hæc præda fortasse est: sed illa impudentia certè non minor. Et, quoniam de illa sceleratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia averfa, quæso, cognoscite. Siciliæ civitates multæ sunt, judices, ornatae, atque honestæ: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. nullam enim reperieris aut officiis fideiorem, aut copiis locupletiolem, aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos, cum sexaginta tritici millia modium imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omneis. ⁶ Obstupui, judices, cum hoc mihi primum Halesinæ demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus Æneas: cui senatus dederat publicè causam, ut mihi, fratrique meo gratias ageret: & simul, qui nos ea, quæ ad iudicium pertinerent, doceret. Demonstrat, hanc illius consuetudinem ac rationem fuisse, cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere à civitatibus, frumentum improbare: quantum frumenti Ro-

nam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio litteras: video frumenti granum Halesinos, ⁷ quibus LX. millia modium imperata erant, nullum dedisse: pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse. reperio genus hujusmodi, judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat: pecunias, quas civitatibus distribuere debebat, eas omneis avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constitisset, id civitatibus auferre: quod à populo Romano accepisset, tenere. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephale-ditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, mulrarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejusmodi, te prætor, ferrent, quod numquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neque populo Rom. possit probari, præsertim cum ex iisdem agris, ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipis advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emtum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio, cogendæ pecuniæ causa nata sit? Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo quod probes. eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus & populus Roman. emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde à civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex ærario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere à Siculis, an populi Rom. pecunia frumentum ab Siculis emere iussit? Jam verò ab isto omnem illam ex ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. accipis enim H-S XV, pro medimno. tanti enim est illo tempore medimnum. ⁸ retines H-S XVIII. tanti enim est frumentum Siciliense ex lege æstimatum. Quid interest, utrùm hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato, & accepto, pecuniam publicam teneris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum æstimatio legis, ejusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætor etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S XII. æstimatus. fuit autem, te prætor, ⁹ ut tu in multum epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III. quoniam tu tantum à civitatibus in modios singulos exegisti. cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Roman. iusserat, aratoribus fieri gratissimum possit: tu non

1. Et ejus societatis publicanorum.] Est à libro Hotomani. nam Pall. & sex publicorum. editi omnes, & sex publicanorum.

2. Ut cum Senatus publicanos usura sæpe juvisset, &c.] Ubi cum nihili sit illud jurare usura, scribendum puto: usura sæpe juvisset. id est, mutuo & quidem gratuito. nam usura mutuum sive gratuitum, sive sceleratum. Gronov. de Sestertiis pag. 614.

3. Minor esse nunc, judices.] Ita Manut. & Lambinus: at in aliarum edd. verbum præterea, minor esse cura nunc, &c. quod & in Pall.

4. Obstupui judices.] Nannii exemplar, & heic & alibi sæpius, Obstipui, quod admittit Lambinus.

5. Quibus LX. millia modium.] Nannius, sexagena millia. ex eodem codice, supra refinxit Æneas in Æneas.

6. Retines H-S. XVIII.] Est ab Hotomano. nam vulgo, XII. Nannii mil. XXI. non heic modo, sed iterum infra.

7. Ut tu in multum.] Lambin. ut tu in multis, &c. Al. ut ita in multis, &c.

non modò eos accipere quod oportebat, noluit: sed etiam dare, quod non debebant, coëgisti. Atque hæc ita gesta esse, iudices, cognoscite & ex litteris publicis civitatum: & ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum ¹ non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? dic etiam clariùs. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MÆVIO. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipis in istis rebus esse versatos? mancipis frumentum improbasse? mancipis pretio cum civitatibus decidisse, & eosdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coëmisse: nihil hæc ad te pertinere? Magna mehercule, ac misera defensio, prætorum hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi: mancipes à civitatibus pecunias extorsērunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet: utat te Volcatus, tuæ tuorumque delicæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem columnen familia vestræ, premit fauceis defensionis tuæ: cui simul, & Volcatus pecunia à civitate numerata est. Jam verò scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emtum Siculorum pecunia misisse: *publicam pecuniam domum tuam convertisse?* O CONSUETUDO peccandi, quantum habes iucunditatem in improbis, & audacibus, cum pœna abfuit, & licentia consecuta est! Iste in hoc genere peculatus non nunc primùm invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæstoris ad sumtum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus & exercitum, & consule spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quæ totam rempub. tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quæsturam cum Dolabella. magnam pecuniam avertit: sed ejus rationem cum damnatione Dolabella permiscuit. Commissa est pecunia tanta prætori. non reperietis hominem timidè, nec leviter hæc improbissima lucra ligurientem. devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita SERPIT ILLUD insitum in natura malum, consuetudine peccandi liberà, finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur *divinitus incidisse*, non solum ut eas pœnas, quas proximè meruisset, solveret: sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur. Etenim nova quoque alia res existit, iudices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc 10 000 millia modiorum, quod emtum populo Romano datent, non habuisse: sed à tuo procuratore, hoc est, ab Apronio, emisse: ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc præteream, quod in multis est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omneis fructus agri decumani, fuisse? Cum enim à civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum, & compressum possidebas? Itaque in eo frumento *primus tibi ille quæsus fuit,*

ipsum frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbissimè per triennium partum non semel, sed bis: neque uno, sed *duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidisti*: semel civitatibus H-S XV, in medimnum: iterum populo Romano, à quo H-S XV III, in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti. At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinarum, & nonnullorum fortasse præterea probasti, & his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. quid tandem? his civitatibus omnifide pecunia, quæ pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quære, circumspecte: si quis fortè est ex ea provincia, in qua tu triennium præfuisi, qui *te nolit perisse*: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuatam pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solum. confirmo, iudices, neminem esse dicturum. Ex omni pecunia quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione, & collybo: deinde pro nescio quo cerario. Hæc omnia, iudices, non rerum certarum, sed *furtorum* improbissimorum sunt *vocabula*. nam collybus esse qui potest, cum utantur omnes unum genere nummorum? cerarium vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modò liceret, sed etiam oporteret: nec solum oporteret, sed planè necesse esset. *Scriba nomine* de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatus auctoritas? quæ porro æquitas, ut tantam pecuniam scriba tuus averreret, sive de aratorum bonis, sive de populi Rom. vestigalibus? Nam si potest ista pecunia sine aratorum injuria detrahi: populus Romanus habeat, præsertim in tantis ærariis angustiis. sin autem & populus id voluit, & æquum ita est, solvi aratoribus: tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? & eorum commoda à me labefactari, atque oppugnari injuria dicit? *quasi verò hoc scribis ullo exemplo sit, aut ullo jure concessum.* Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines, atque innocentissimos fuisse? non me fugit, iudices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. in his temporibus versabor miseris, ac perditis. Nuper, Hortensius, quæstor fuisti. quid tui scribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem; & mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modò istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum. Dicerem, hoc mihi totum esse attribuendum, iudices, si illi unquam à me hoc postulassent, si unquam omnino cogitassent. Quamobrem enim scriba deducat, ac non potius mulio, qui advexit? tabellarius cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui abire jussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit? quæ pars operæ, aut opportunitatis in scribæ est? cur ei non modò merces tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? est verò honestus, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, *periculaque magistratuum committuntur*. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus familias, viris bonis atque honestis, percontamini, quid sibi istæ quinquagesimæ velint jam

1. Non interpositis.] Lamb. intrusit in vitis libris suum *interpolatis*.
 2. Scriba tuus averreret.] A Nanniano est. vulgo *ausferret*.
 3. Atque oppugnari jura dicit?] Hoc modo Nannianus. minus rectè publici prius injuria.
 4. Mulio qui advexerit.] Sic Pall. neque aliter ferè edd. vet. vulgata, *adduxerit*.

5. Præco qui abire jussit.] Si Pall. aut edd. antiquæ; nam neotericè receperunt Hotomani *adessè*. nostræ scripturæ alludit etiam Nann. in quo *adire*. quod malin.

6. Periculaque magistratuum.] Vide Hotomanum lib. III. Observation. cap. 20. & 79.

7. Patribus familias.] Priscianus citat *Patrisfamilias*. libro VI.

jam omnes intelligetis, novam rem totam, atque indignam videri. Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui *nummulus corrogatis* ¹ de neporum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriani emerunt, ex primo ordine explosofum in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habeo, qui istos scribas esse molestè ferunt. Tametsi cum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriæ propositus est, & dignitati: *mirabimur, turpes* ⁸⁰ *aliquos ibi esse, quò cuius licet scribam pervenire?* Tu ex pecunia publica *h-s* tredecies scribam tuum permisso tuo cum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbitrare? qua in civitate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, *h-s* XVI I I millibus *lis* æstimata sit; in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut *h-s* uno nomine tredecies auferret? Hinc ille est anulus aureus, quo tu istum in concione donasti, quæ tua donatio singulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi verò etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, *optimè rep. gesta*, scribas suos anulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem, donandi causa, advocare ausus es? Neque enim solùm scribam tuum anulo, sed etiam virum fortissimum, ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donasti: M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum: M. Castritium, summo splendore, ingenio, gratia præditum. Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea; potentissimos, nobilissimosque donasti. qui non, quemadmodum sperasti, *tardiores* fuerunt: sed ornatiores tuo iudicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda, aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? an quòd, te prætoris, paucorum adventu myoparonum, clavis pulcherrima, Siciliae propugnaculum, præsidiumque provinciæ, piratarum manibus incensa est? an quòd ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætoris, vastatus est? an quòd forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quòd in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi fortè id egisti, ut hominibus *ne oblivisci quidem verum tuarum malè gestarum liceret*. Anulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste anulus aureus donabatur, qui ipsi anulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut essent unde scriba tuus hoc tuum munus, ac beneficium tueretur? quæ porò præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus, atque imperatoria? QUANDO TU QUIDEM IN PROELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: cuius ne mentio quidem, te prætoris, ulla facta est: an illa? QUANDO QUIDEM TU NULLA UMQUAM MIHI IN CUPIDITATE, AC TURPITUDE DEFUISTI: OMNIBUSQUE IN IISDEM FLAGITIIS MECUM ET IN LEGATIONE, ET PRÆTURA, ET HIC IN SICILIA VERSATUS ES: OB HASCE RES, QUONIAM TE LOCUPLETAVI, HOC ANULO AUREO DONO. Vera hæc fuisset oratio. non enim iste anulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem anulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ iudicamus. ⁸¹ Dicitum, iudices, est de decumano frumento: dicitum de emto. extremum, & reliquum est, de æstimato. quod

cum magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tum verò eo magis, quòd ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed *improbissima confessio* comparatur. Nam cum ex S. C. & ex legibus frumentum ei in cællam fumere liceret: idque frumentum senatus ita æstimasset, quaternis *h-s* tritici modium; binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimavit. Non est in hoc crimen, Hortensii: ne fortè ad hoc meditare: multos sæpe viros bonos, & fortes, & innocentes cum aratoribus, & cum civitatibus frumentum, in cællam quod sumi oporteret, æstimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius factò reprehenditur. hoc reprehendo, quòd, cum in Sicilia *h-s* II. tritici mod esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum *h-s* ternis: id quod & testimoniis omnibus & tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est, ut intelligas, non ex æstimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex *coactione annonæ*, atque æstimationis. Etenim hæc æstimatio nata est, iudices, initid non ex prætorum, aut consulum, sed ex aratorum, atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initid tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam posceret. certè hoc ab aratore primum est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quò imperabatur, portare nollet: petivit in *beneficii loco*, & gratiæ, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex huiusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratum, consuetudo æstimationis introducta est. Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solùm viam quæstus invenerunt, verùm etiam *exitum*, ac *rationem* ² *defensionis*. Instituerunt semper ad ultima, ac difficillima loca ad portandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent, æstimationem, pervenirent. In hoc genere facilius est *existimatio*, quàm *reprehensio*: idèd quòd eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus: quòd videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: ³ & ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint. Quæro nunc ⁸³ à te, Hortensii, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium, & gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiisse ab isto aratores, ut, cum *h-s* ternis tritici modium vendere non possent; pro singulis modiis, ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc cum non audes dicere, illuc confugies, *vecturæ difficultate* adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam interessè soleat: video quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam, & legatos mittere: In Sicilia verò quid ejusmodi? Enna, mediterranea est maxime. coge, ut ad aquam tibi, id quod summi juris est, frumentum Ennenses metiantur: vel Plutiam, vel Halesam, vel Catinam, loca inter se maximè diversa, eodem die, quo iusseris, deportabunt. tametsi ne vectura quidem opus est. Nam totus quæstus hic, iudices, æstimationis, ex annonæ natus

1. De nepotum donis.] Manavit ab Hotomani editione, alix bonis, quibus respondent Pall.

2. Defensionis. Instituerunt semper &c.] Retinui distinctionem Lambini, quamvis non improbem prius vulgatam, defensionis instituerunt, Semper &c. eodem enim res redit.

3. Et ita multi, ut ii quos innocentissimos mem. aut audivimus.] Lambinus ait fuisse in Fabr. & duabus aliis membran. quos mem. aut vidimus, sine illo innocentissimos. non ausus fui sequi, contra nostros Pall. omnemque editionem. haud refrager tamen admittere, sed ita multi: &c.

natus est varietate. hoc enim magistratus in provincia asse-
qui potest, *ut ibi accipiat, ubi est carissimum.* idèd valet
ista ratio æstimationis in Asia: valet in Hispania: valet in
his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non
solet. In Sicilia verò quid cujusquam intererat, quo loco
daret? neque enim portandum erat: & quod quisque vehe-
re iussus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti
domi vendidisset. Quamobrem si quid, Hortensi, docere
vis, aliquid ab isto simile, in æstimatione, atque à ceteris
esse factum: doceas oportet, aliquo in loco Sicilia, prætorè
84 Verre, ternis denariis tritici modium fuisse. Vide, quàm
tibi *defensionem patefecerim*; quàm iniquam in socios, quam
remotam ab utilitate reipub. quàm sejunctam à voluntate,
atque sententia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis
agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in
quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras,
paratus sim dare, *angulum mihi* aliquem eligas provinciæ,
reconditum, ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quò
portare non expediat? ubi emere non possum? Improbum
facinus, judices: non ferendum, nemini lege concessum,
sed fortasse adhuc in nullo etiam *vindicatum.* tamen ego
hoc, quod ferri nego posse, Verri, judices, concedo, &
largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti
fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum va-
lere oportere non arbitror. Verùm enim verò cum esset
H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ,
duodenas festertius exegisti. Si mihi tecum neque de an-
nona, neque de æstimatione tua potest esse controversia,
quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pec-
uniæ conciliatæ videntur adversum leges, adversum rem-
publ. *cum maxima sociorum injuria:* an verò id rectè, ordi-
ne, è rep. sine cujusquam injuria factum esse defendes? cum
tibi senatus ex arario pecuniam promississet, & singulos tibi
denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modis aratori-
bus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille
Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cum
emisses, quanti esset: *quod superaret pecunia, retulisses.* si,
ut ambitiosi homines, aut benigni: cum plures senatus æsti-
masset, quàm quanti esset annona: ex senatus æstimatione,
non ex annonæ ratione, solvisses. fin, ut plerique faciunt,
in quo etiam erat aliquis quæstus, sed is honestus, atque
concessus: frumentum, quoniam vilis erat, ne emisses:
summisses id nummorum, quod tibi senatus, cællæ nomine,
85 concesserat. Hoc verò quid est? quam habet rationem, non
quæro *æquitatis.* sed ipsius improbitatis, atque impudentiæ?
NEQUE ENIM EST ferè quidquam, quod homines palàm
facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus
facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre soleant.
hoc quid est? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs-
te emere oportet. Optimè. Modium denario. Benignè, ac
liberaliter. nam ego tribus H-S non possum vendere. Mi-
hi frumento non opus est: nummos volo. ¹ Nam spe-
raveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed,
si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video
esse binis H-S. Quid ergo à me tibi nummorum dari potest,
cum senatus tibi ² quaternos H-S dederit? Quid poscat,
attendite. & vos, quæso, simul, judices, æquitatem præ-
toris attendite. Quaternos H-S, quos mihi senatus decre-
vit, & ex arario dedit, ego habebō, & in *cællam transferam*
ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modis, quos
tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione? Quid
quæris rationem? non tantam *rationem* res habet, quan-
tam *utilitatem*, atque prædam. Dic, dic, inquit ille,
planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi fru-

mentum metiri. tu eos nummos, quos mihi senatus dari
voluit, ipse habebis: à me, cui singulos denarios dari oportet,
binos auferis? & huic prædæ ac direptioni, *cællæ* no-
men imponis? Hæc deerat injuria, & hæc calamitas ara-
toribus, te prætorè, qua reliquis fortunis omnibus e-
verterentur. nam quid esse reliqui poterat ei, qui per
hanc injuriam non modò frumentum omne amittere,
sed etiam omne *instrumentum* vendere cogeretur? Quò
enim se verteret, non habebat. ex quo fructu nummos,
quos tibi daret, inveniret? Decumatum nomine tantum
erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alte-
ris decumis, emtoque frumento, aut nihil datum, aut tan-
tum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultrò etiam
(id quod didicistis) ablatum. Cogantur etiam nummi ab
86 aratore? quomodo? quo *jure*? quo *exemplo*? Nam, cum
fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur
injuria: videbatur id perdere arator, quod arator ipse quæ-
sisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent.
Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum sola-
tium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætorè, eod-
em ex agro reparare posset. Nummos verò, ut daret ara-
tor, 3 quos non aratro, ac manu quærit, boves, & aratrum
ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non
enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet
idem in urbanis prædiis. nam cum aratori onus aliquod im-
ponitur, NON OMNES, si quæ sunt præterea facultates, sed
arationis ipsius vis, ac ratio consideranda est; quid ea susti-
nere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quamquam
illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti, ac
perditi: tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem
ipsum arationis nomine muneris in rep. fungi, ac sustinere
velitis. Imponitis decumas: patiuntur. alteras: *temporibus*
vestris serviendum putant. dent emtum præterea. dabunt,
si voletis. Hæc quàm sint gravia, & quid, his rebus detra-
ctis, possit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo
vos ex vestris rebus rusticis conjectura assequi posse. Ad-
dite nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: addite
Apronii, Veneriorumque fervorum, in agro decumano *re-*
gna, ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cællæ loquor.
Placete vobis, in cællam magistratibus nostris frumen-
tum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius?
atqui hoc scitote, aratoribus, hoc prætorè, optandum, ac
petendum fuisse. Sostenus est Entellinus, ⁴ homo cum
87 primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audistis: qui
ad hoc judicium legatus publicè cum Arthemone, & Men-
nisco, primariis viris, missus est. Is cum in senatu Entel-
lino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc
de cællæ, atque hac æstimatione concederetur, vellet Siculo
senatus polliceri frumentum in cællam gratis, ne post-
hac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus.
Perspicere vos certò scio, Siculis quantopere hoc expediat,
non ad æquitatem conditionis, sed ad *minima malorum cli-*
genda. nam, qui mille modium Verri suæ partis in cællam
gratis dedisset, duo millia nummum, aut summum tria de-
didisset: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VI III
millia dare coactus est. hoc arator assequi per triennium,
5 certe fructu suo, non potuit: vendiderit instrumentum,
necesse est. quòd si hoc munus, & hoc vectigal aratio tol-
rare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest: populo Romano
ferat porius, quàm nostris magistratibus. Magna est pecu-
nia: magnum, præclarumque vectigal. si modò id salva
provincia, si *sine injuria* sociorum percipere possitis: nihil
detraho. Magistratibus tantundem detur in cællam, quan-
tum semper datum est. quod præterea Verres imperat, id,
si fa-

1. *Nam speraveram, inquit arator.*] Ita Manutiani omnes, fir-
matque exemplis Hotomanus, nam notare atqui.
2. *Quaternos H-S dederit.*] Vulg. nummos: sed alterum est in cod.
Nannii. ejusdem auctoritate statim duplicavi, Dic, dic.
3. *Quos non aratro ac manu quærit.*] Nannianus, quos non exarat
præmittit: id si recipimus delenda subsequentiã.

4. *Homo cum primis prudens.*] Sic Fabricianus. aliæ editiones in-
terferunt, *civitatis.* ejusdem libri sive mox finxi, ad *æquitatem*
conditionis, pro vulgato, *æquitatis conditionem.*

5. *Certè fructu suo.*] Haud aliter Pall. & Fabr. aliàs cusi, *certò*
fructu suo.

si facere non possunt, recusent. si possunt, populi Rom. potius hoc sit vectigal, quàm *præda prætoris*. Deinde cur in uno genere solo frumenti ista æstimatione constituitur? Si est æqua & ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas. det, pro singulis tritici modis ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: una, qua frumentum tibi emeris in cællam: altera, qua frumentum emeris à civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet. exige eadem æstimatione pecuniam à civitatibus, & refer, quam accepisti. tum referrius erit ærarium populi Romani quàm unquam fuit. At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quasi aut æquior sit ista æstimatione in tuo, quàm in populi Rom. commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quàm tu fecisti, inter se genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm istam ipsam cællam ferre nullo modo possunt. ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætor tulerunt, in posterum liberentur; istam se *cællam*, atque istam æstimationem negant se ullo modo ferre posse.

83 Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompejum Cosnuper, homo disertissimus, & omni doctrina, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiosè dixisse, ac deplorasse dicitur. ex quibus hoc, iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur: qua in re senatus optimè, ac benignissimè cum aratoribus egisset, largè, liberaliterque æstimator, in ea re prædari prætorum, bonis everti aratores: & id non modò fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit. Quid ad hæc Hortensius? falsum esse crimen? Hoc numquam dicit. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicit? *Fecisse alios*. quid est hoc? Utrum crimini defensio, an comitatus exsilio quæritur? Tu in hac repub. an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; sed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, rectè factum esse defendes? Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire possunt: quædam tibi cum multis communia. Ergo, omitam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejusmodi cetera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissimè accusavi, quod *ob judicandam rem pecuniam accepisses*, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, ceteris *angustior* locus improbitatis defendendæ relinquetur, quàm, te absoluto, alii, quod audacissimè fecerunt, rectè fecisse existimentur. Ludent omnes provincie: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de nostris cupiditatibus, & injuriis expostulant: locus intra Oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, nostrorum hominum, *libido*, *iniquitasque* perverserit. sustinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas; querimonias non potest. In ejusmodi re, ac moribus: si is, qui erit adductus in judicium, cum manifestis in flagitiis tenebitur, *alios eadem fecisse* dicit: illi exempla non deerunt: reipub. salus deerit, si improborum exemplis improbi judicio ac

periculo liberabuntur. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc à me opera consumitur? quid federis? cur non in media oratione mea confurgitis, atque disceditis? Vultis autem istorum audacias, ac libidines aliqua ex parte refecare? Desinite dubitare, utrum sit *UTILIUS*, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem *coercere*. Tametsi quæ ista sunt exempla multorum? nam cum in causa tanta, cum in crimine maximo dici à defensore coeptum est, factitatum esse aliquid: expectant ii, qui audiunt, *exempla ex vetere memoria*, & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc plurimum solent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos fecisse idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum *auctoritatem* pugnare non potero. An, cum eos non poteris; proferes hos recentis, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolum, M. Scævurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cællæ nomine imperaverunt. magna est hominum auctoritas, & tanta, ut etiam *delicti suspicionem* tegere possit. Non habes ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius æstimationis. Quò me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in repub. cum & optimi mores erant, & hominum existimatio gravis habebatur, & judicia severa fiebant, ad hanc hominum licentiam, & libidinem me abducis? & in quos *aliquid exempli populus Romanus statui putat* oportere, ab iis tu defensionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ *probat* populus Romanus exempla, non ea, quæ *condemnat*, sequamur. Non circumspiciam, non quæram foris, cum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum, & clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quærimus, & ea non antiqua. modò uterque horum, exercitum habuit. Quære, Hortensii, quoniam te recentia exempla delictant, quid fecerint. Itane verò? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui cum præesset, & ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit *sibi quidquam licere*, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, *quod expediat, id licere* dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est. Quæ est ista conditio Sicilia? cur quæ *optimo jure*, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in ista ipsa Sicilia, non quæram exemplum foris: hoc ipso ex consilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Sicilia provincie, cum es pro consule, præfuit: num quæ in tuo imperio pecuniæ, cællæ nomine, coactæ sunt? neque ego hoc in tua laude pono. alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna: quibus illam tu provinciam afflictam & perditam crexisti, atque recreasti. nam hoc de cælla, ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Sicilia cællæ, si hoc crimen non modo Marcelli factò, sed ne Lepidi quidem potes defendere? An me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactionemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. hoc enim mihi significasse, & annuisse visus est. Ex omnibusne igitur populi Romani prætoribus, pro consilibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, & ejus unum

1. Debet populo Rom.] Illud debet additum ex Fabriciano, ceteri non habent.

2. Manifestis in flagitiis tenebitur.] Gulielmius accedit eis qui abjiciunt præpositionem in. recte, sed tamen nihil vetat eam retineri.

3. Non quæram foris, cum habeas judices principes, &c.] Lambinus. habeo judices. nescio an è scripto: interim reperio in Pal. sec. & vet. edd. non quæram foris. habeas judices tecum principes; nam prim. habebis.

4. Prætoribus, pro consilibus, &c.] Est à Nanniano, ceteri consilibus.

improbissimum factum, quod imitare? Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo *infiniro imperio* M. Antonium gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam si defendere possit, nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in iudiciis ad crimen defendendum, non, *quid fecerit* quispiam, proferre solent, ¹ sed *quid probarit.* Antonium, cum multa contra sociorum salutem, ² multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta, atque consilia S. P. Q. R. iudices comprobant, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & summa prudentia præditum nominas: sed tum idem fecisse erit existimandus, si *codem consilio* fecerit. Nam genus æstimationis ipsum, à me numquam est reprehensum: sed ejus æquitas, aratorum commodo, & voluntate penditur. Non potest reprehendi ulla æstimatione, quæ aratori non modò incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cællam imperavit. ³ Cùm esset, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æstimaret. remissior aliquanto ejus fuit æstimatio, quam annonæ. nam æstimavit denariis **111**. Vides, eandem æstimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo *laudis causam* habere: in te, *crimini*? in illo, beneficii: in te, injuriæ? Eodem tempore Antonius **111**. denariis æstimavit, post messem, summa in vilitate, cùm aratores frumentum dare gratis malebant. & ajebat, se tantidem æstimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista æstimatione, alter sublevarat aratores, alter everterat. Quòd nisi *omnis frumenti ratio ex temporibus* esset, & annonæ, non ex numero, neque ex summa, consideranda: numquam tam grati hi sesquimodii, *Q. Hortensi*, fuissent: quos tu cùm ad mensuræ tam exiguam rationem populo Rom. in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. caritas enim annonæ faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, *tempore magnum* videretur. Idem istuc si in vilitate populo Rom. largiri voluisses: derisum tuum beneficium esset, atque contemptum. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque ⁴ simili fecit annonæ. dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, & vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: & istius innocentiam M. Antonii factò, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Pæduco, fortissimo, atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium, diligentissimamque præturam illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit: aut in caritate de æstimatione frumenti questus est? At *uberiora cibaria facta sunt caritate*. Crèdo: neque id est novum, neque reprehendendum. modò C. Sentium vidimus, hominem vetere illa, ac singulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in iudicium voco. Quod si suspiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad *plures* provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, &

magna voce dico: **UBICUMQUE HOC FACTUM EST, IMPROBE FACTUM EST. QUICUMQUE HOC FECIT, SUPPLICIO DIGNUS EST.** Nam, per deos immortales, videte, iudices, & prospicite animis, quid futurum sit. multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus ista ratione, cællæ nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, præter istum: sed do hoc vobis, & concedo, esse multos:) in hoc homine rem adductam in iudicium videtis. quid facere potestis? Utrùm, cùm iudices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cùm *lex sociorum causa rogata sit*, sociorum querimonias non audire? Verum hoc quoque vobis remitto. negligite præterita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omnes provincias evertatis, id providete, ne avaritiæ, quæ antehac *occultis itineribus* atque angustis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem, atque latam. Nam si hoc probatis, & si hoc licere, pecunias isto nomine capi, judicatis: certè hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. *Improbi* sunt, qui pecunias contra leges cogunt: *stulti*, qui, quod licere judicatum est, præmittunt. Deinde, iudices, videte, quàm infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. quæ erit reprehensio? in quo primum *injuriæ gradu* resistere incipiet severitas iudicis? quoruscumque erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primum æstimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? non enim à vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum. neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. ubi enim semel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris *libidinem* translata est; non est jam in lege, atque in officio, sed in voluntate hominum, atque avaritiæ positus modus æstimandi. Quapropter **SI VOS SEMEL** in iudicando finem æquiratis, & legis transferitis: scitote, vos nullum ceteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisset. Videte igitur, quàm multa simul à vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuriæ cepisse. non est fatis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. absolvite etiam illos, siqui sunt: ut uno iudicio quàm plurimos improbos liberetis. Ne id quidem fatis est. facite, ut ceteris posthac *idem liceat*: licebit. ⁵ At hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimer. æstimabit. Videtis jam profectò, iudices, hac æstimatione à vobis comprobata, neque modum posthac avaritiæ cujusquam, neque poenam improbitatis futuram. Quas ob res quid agis Hortensi? consul es designatus: provinciam fortitus es: de æstimatione cùm dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto rectè factum esse defendes, te facturum profiteare, & quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est, quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cællæ nomen æstimationis magnitudine consequatur. At enim est quiddam, quod, etiam si palàm in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari, & cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium: pertinere ad utilitatem eorum, qui iudicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. ⁶ Præclaros verò existimas iudices nos habere, quos *alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat*. Ergo id volumus populum Romanum pro-

1. *Sed quid probarit.*] Ita Lambinus, non improbante Hotomano. vulgata, *probarint*; cui & suus sanè sensus, sua vis.

2. *Multa contra utilitatem.*] Est à Nanno. item Pall. nisi quod ii, *voluntatem*, quod & in retro cufis, sed desituebantur voce *multa*.

3. *Cum esset ante novum, tritici modius denariis quinque.*] Ita ferè Fabricianus, nam aliæ edd. ob notas valdè intricatæ.

4. *Simili fecit annonæ.*] Vulgata, *anno*. sed alterum est à Nanniano, conieceratque antea Hotomanus.

5. *At hoc parum est.*] Pal. *sec.* Ad hoc nimirum sententia requirit: *Adhuc parum est*. itaque nihil est, cur non deinde ita excudatur.

6. *Præclaros verò existimas.*] Ita liber vetas Lambino laudatus. ceteri viros.

provincias, id focios, nationesque exteras existimare, si senatores judicent, hoc certè unum genus infinitæ pecuniæ, per summam injuriam cogendæ, nullo modo posse reprehendi? Quod si ira est, quid possimus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui republ. subsistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur? Quòd si ille hoc unum agitare cœperit, esse aliquod genus cogendæ pecuniæ, senatorum commune, & jam propè concessum ordini, quo genere ab focis maxima pecunia¹ per summam injuriam averratur: neque ullo modo senatoriis judiciis reprehendi posse, idque, dum equester ordo judicaret, numquam esse commissum: quis obstat? quis erit tam cupidus vestrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recusare? Atque utinam possit aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modò humana, atque usitata defendere. minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis.² Negaret hic æstimatione se usum? vos id credidistis homini, non factum comprobasse videremini. nullo modo negare potest: urgetur à tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum, à quo pecunia cællæ nomine non sit exacta. Vellem etiam hoc possit dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per quæstros rem frumentariam esse administratam: ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipsius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci quod arguis: cœgi pecunias maximas cællæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licet. PERICULOSUM provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum nostro ordini, populum Rom. existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in judicando religiosè defendere. Atque isto prætore, judices, non solùm æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris, & testimoniis civitatum, frumenti in cællam imperati. reperietis quinquies tanto, judices, amplius istum, quàm quantum ei in cællam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si & æstimavit tanti, ut homines ferre non possent, & tanto plus, quàm erat ei concessum legibus, imperavit? Quapropter, cognita tota frumentaria, judices, jam facillimè perspiciere potestis, *amissum* esse

populo Romano *Siciliam*, fructuosissimam, atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius *damnatione recuperatu*. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris, & si aratorum numerum, ac nomen extinxeris? quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam injuriam, ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsi decumæ relictae sunt: cum pecunia deberetur, soluta non est: cum optima æstimatione senatus frumentum eos in cællam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt. Dixi jam antea, judices, ut has omnes⁹⁸ injurias tollatis, tamen ipsam *rationem arandi spe magis, & jucunditate quadam, quàm fructu, atque emolumento teneri*. etenim ad incertum casum, & eventum, certus quotannis labor, & certus sumtus impenditur. annona porò, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut malè vendendum intelligas, si processit: aut malè perceptos fructus, si rectè licet vendere. Totæ autem RES RUSTICÆ ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissimæ, venti, tempestateque moderentur. Hinc cum unæ decumæ³ lege, & consuetudine trahantur: alteræ novis institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publice: postremò etiam in cællam magistratibus & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate, suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum? Quòd si hæc feruntur omnia: si vobis potius, ac populo Rom. quàm sibi, & suis commodis, opera, sumtu, labore deserviunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia prætorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum servorum furta, rapinasque perferre? etiamne frumentum pro emto gratis dare? etiamne in cællam cum cupiant gratis dare ultrò, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atq; damna cum maximis injuriis, contumeliisque perferre? itaque, hæc, judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque à dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi focii, fidelissimique, Siculi, coloni populi Rom. atque aratores, vestra severitate, & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes suas revertantur.

A C C U S A T I O N I S

I N

C. V E R R E M,

LIBER QUARTUS,

D E

S I G N I S.

O R A T I O N O N A.

VENIO nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, *studium*: ut amici ejus, *morbum*, & infamiam: ut Siculi, *latrocinium*. ego, quo nomine appellem, nescio. rem vobis proponam: vos

eam suo, non nominis pondere penditote. genus ipsum prius cognoscite, judices: deinde fortasse non magnoperè quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis,

1. Per summam injuriam averratur.] Sic Nannii membranae. vulgata auferatur. malim avertatur, si prima non perplacet.

2. Negaret hac æstimatione se usum?] Prius editi hic Lambinus,

Si negaret hac æstimatione &c.

3. Lege & consuetudine trahantur.] Vulgata, & conditione. alterum existat in Nannianis.

1. Vos eam suo, non nominis pondere.] Ita primus legendum censuit Turnebus libro xxv. cap. 5. ex mis. vulgatum prius, suo nominis pondere, cui assentiuntur Pall. & Gruterianus.

dis, tot familiis, tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse: ¹ ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; signum ullum æneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam ² neque in tabula, neque textili fuisse, quin conquiescit, inspexerit: quod placitum sit, *absulerit*. Magnam videor dicere. attendite etiam, quemadmodum dicam. non enim verbi, neque criminis augendi causa complector omnia. cum dico, nihil istum ejusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui: etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum, ³ quod ad oculos, animumque acciderit, neque privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquisse. Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex *ipsis laudatoribus tuis*? facilius enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur: cum apud tuos Mamertinos inveniri improbissima ratione esse ² prædatus. C. Hejus est Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illa civitate ornatus. hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certè, & nostris hominibus apertissima, maximeque hospitalis. ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut *urbi quoque esset ornamento*. nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sanè vacua, atque nuda est. Erat apud Hejum sacrarium magna cum dignitate in ædibus, à majoribus traditum, perantiquum: in quo signa pulcherrima quattuor, summo artificio, summa nobilitate: quæ non modo istum hominem, ingeniosum, atque *intellegentem*, verum etiam quemvis nostrum, quos iste *idiotas* appellat, delectare possent: unum ⁴ Cupidinis, marmoreum, Praxitelis: (nimirum didici etiam, dum in istum inquiri, artificum nomina) idem, opinor, artifex ejusdem modi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, *propter quem Thespie visuntur*. nam alia visendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius, ⁵ cum Thespiis ea, quæ ad ædem Felicitatis sunt, ceteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attingit. Verum, ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis è marmore: ex altera parte Hercules egregie factus est ex ære. is dicebatur esse Myronis, ut opinor: ⁶ & certè. ante hosce deos erant arulæ, quæ cuivis sacrarii *religionem* significare possent. erant ænea præterea duo signa, non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quæ manibus sublati sacra quædam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. ⁷ *Canephora* ipse vocabantur. sed earum ⁸ artificem quem? quemnam? rectè admones: Polycletem esse dicebant. Messanam ut quisque nostrum venerat, hæc visere solebat: ⁹ omnibus hæc ad visendam patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quam civitati. C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam-

diu, dum *forum* diis immortalibus, populoque Rom. habuit *ornatum*: & cum esset hospes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse ¹⁰ diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejusmodi, iudices: & quid dico nuper? immò verò modò, ac planè paulo antè vidimus: qui forum, ac basilicas, non *spoliis provincialium*, sed ornamentis amicorum, commodis hospitem, non *furtis nocentium*, ornarent: qui tamen signa, atque ornamenta sua cuique reddebant: non ablata ex urbibus sociorum, quadridui causa, per simulationem ædilitaris; domum deinde, atque ad suas villas auferebant. Hæc omnia, quæ dixi, signa, iudices, ab Hejo de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus *ligneum*, Bonam Fortunam, ut opinor. eam iste habere domi suæ noluit. Prò deum, hominumque fidem! ⁴ quid hoc est? quæ hæc causa? quæ hæc impudentia est? ¹¹ quæ dico signa, antequam abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin *viderit*. tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cujusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres *quod ubique erit pulcherrimum*, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcirco nemo superiorum attingit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres possit auferre? At non requirebat ille Cupido *lenonis domum*, ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur. Hejo se à majoribus relictum esse sciebat. ¹² ad hereditatem sacrorum non quærebat meretricis heredem. Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales, præclaram defensionem! *mercatorum cum imperio, ac securibus in provinciam missus*: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas cœmeret: nihil cuiquam relinqueret. hæc enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, *emisse*. Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac una defensione usus es: quæro, cujusmodi tu judicium Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in prætura, atque imperio, tot res, tam pretiosas, omneis denique res, quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia cœmisse. Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur. verum tamen ea, *quæ parvis* in rebus accidere poterunt, providebant. Neminem, qui cum potestate, aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de publico: ut vestem: præbebatur enim legibus. mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur à populo. sanxerunt, *NE QUIS EMERET MANCIPIUM, NISI IN DEMORTUI LOCUM*. si qui Romæ esset demortuus? immò, si quis ibidem. non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia; sed illum usum provincie supplere. Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ad em-

tion-

1. *Ullam gemmam aut margaritam.*] Sic iterum idem libri, nam prius cusi, *neque ullam gem. aut marg. fuisse*, aut, à liberalitate scilicet scribarum.

2. *Neque in tabula, neque textili fuisse.*] Et hoc est ab iisdem, quibus suffragatur & Turnebianus. *Vulgata, tabula, neque textilem.*

3. *Quod ad oculos animumque acciderit.*] Haud aliter præter Lambinianus, H. & C. quippe retro cusi, *quæ oculos animumque accenderint*, quod & in mss. nostris.

4. *Cupidinis marmoreum Praxitelis.*] Cujacii liber, *Praxitele*, unde fugebat Gulielmius, *Praxitele*. non inceptè.

5. *Cum Thespis ea quæ ad ædem.*] Pall. eod. que vet. *cum Thespiadæ quæ ad ædem*. Gruter. *cum Thespie quæ ad ædem*. adeo ut ferè accedam Turnebo, emendant ex veteri libro, *cum Thespiadæ quæ ad ædem*.

6. *Et certe ante hosce Deos erant arulæ.*] Placuit Turnebo, restatque in Cujac. inceptè alix editiones *tabula*. arulæ enim indices re-

ligionis; super quas scilicet aromata exurerentur.

7. *Canephora.*] Sic uno ore omnes mss. nostri. vulgo *Canephora*, male. consulatur Turnebus lib. xxv. cap. 5.

8. *Artificem: quem? quemnam?*] Neque aliter codex Cujacii. vulgata, quem excluderat.

9. *Omnibus hæc ad visendum patebant.*] Assentior Jureto arbitrantii Notis ad lib. 11. Symmachi Epist. 46. illud *ad visendum*, ortum à glossa.

10. *Diligens fuit ad reportandum.*] Adblanditur mihi lectio Cujaciani cod. *reponendum*.

11. *Quæ dico signa.*] Vox dico si ejiciatur, nihil discesserit de sententia.

12. *Ad hereditatem sacrorum.*] Vetus editio & Pall. *an hereditatem sacrorum*. Gruter. *in hereditatem*. Cujacii liber, *in hereditate*, quod videbatur probatum Gulielmio.

tionibus removerent? hæc, iudices, quod putabant *ereptionem* esse, non *emtionem*, cum venditori suo arbitrato vendere non liceret. in provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret: fore, uti, quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli isto modo agere cum Verre. noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modò ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit: desino quærere, cur emeris. Quid igitur nobis faciendum est? num argumentis utendum in re ejusmodi? quærendum est, credo, Hejus iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummaria tenuerit, tanta egestas, ¹ tanta vis oppresserit, ut *sacrarium suum spoliaret*: ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam: vendidisse, præter fructus suos, nihil umquam: non modò in ære alieno nullo, sed in suis nummis multis esse ac semper fuisse. si hæc contrà, ac dico, essent omnia: tamen illum hæc, quæ tot annis in familia, sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid si *magnitudine pecunie persuasum* est ei? verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suæ, monumentisque majorum pecuniam anteponeret. Sunt ista: verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta ista pecunia fuit, quæ poterit Hejum, hominem maximè locupletem, minimè avarum, ab humanitate, à pietate, ab religione deducere. Ita iussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: HÆC OMNIA ² SIGNA PRAXITELIS, MYRONIS, POLYCLETI, ³ H-S VI. MILL. ET IO VERRI VENDITA SUNT. Recita ex tabulis. TABULÆ HEJI. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cælum ferunt, Verres æstimatione sic incidisse. Cupidinem Praxitelis H-S CIO. IOC. profectò hinc natum est, *Malo emere, quàm rogare*. Dicit aliquis, Quid? tu ista permagno æstimas? Ego verò ad meam rationem, usumque non æstimo. verumtamen à vobis ita arbitror spectari oportere, quanti hæc eorum iudicio, qui *studiosi sunt harum rerum*, æstimentur: quanti venire soleant: quanti hæc ipsa, si palàm, libereque venirent, venire possent: denique ipse Verres quanti æstimet. numquam enim, si denarius quadringentis Cupidinem illum putasset, ⁴ commississet, ut propter eum, in sermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret. Quis vestrum igitur nescit, quanti hæc æstimentur? In auctione signum æneum non magnum H-S CXX. millibus venire non vidimus? Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam plaris emerint? nonne possum? etenim QUI MODUS est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis. difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum esse, ut hæc signa venderet: teque ista simulatione emtionis, *vi, metu, imperto, fascibus*, ab homine eo, quem una cum cæteris fociis non solum potestati tuæ, sed etiam fidei populus R. commiserat, eripuisse, atque abstulisse. Quid mihi tam optandum, iudices, potest esse in hoc crimine, quam ut hæc eadem dicat ipse Hejus? nihil profectò. sed ne difficilia opte-

mus. Hejus est Mamertinus: Mamertina civitas istum publicè communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, princeps est Hejus. Etenim est primus civitatis. ne fortè, dum publicis mandatis ferviat, de privatis injuriis reticeat. Hæc cum scirem & cogitarem, commisi tamen me, iudices, Hejo. produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus respondere, si esset *improbus*, si sui dissimilis? signa illa domi suæ esse, non apud Verrem? quæ poterat quidquam ejusmodi dicere? ut homo turpissimus esset, impudentissimeque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti, voluerit, vendidisse. Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religione sua, ac dignitate *verè existimare* maximè vellet, primò dixit se istum publicè laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ulla conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuisse, ut venderet illa, quæ in sacratio fuissent à majoribus suis relicta, & tradita. Quid sedes Verres? quid expectas? quid te à Centuripina civitate, à Catinensi, ab Halefina, ab Tyndaritana, Ennensi, Agyrinensi, ceterisque Sicilia civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis? tua te *altera patria*, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum testis, prædarum ac furtorum receptrix. adest enim vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce iudicii causa domo missus, princeps laudationis tuæ: qui te *publicè laudat. ita enim mandatum*, atque imperatum est. tamen si rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: ædificatam publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos privatim, iudices, confugit: utitur hac lege, ⁵ qua iudicium est communis, & privata rei sociorum. tamen si lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere desiderat: sacra se majorum suorum repetere abs te dicit: *deos penates* à te patrios reposcit. Ecqui pudor est? ecqua religio, Verres? ecqui metus? habitasti apud Hejum Messanæ: res illum divinas apud eos deos in suo sacrario ⁶ propè quotidie facere vidisti. non movetur pecunia: denique quæ ornamentis causa fuerunt, non requirit: ⁷ habe Canephoras: deorum simulacra restitue. Quæ quia dixit, quia tempore dato, modestè apud vos, socius, amicusque populi Rom. questus est: quia religioni suæ non modò in diis patriis repetundis; sed etiam in ipso jurejurando, ac testimonio, proximus fuit: hominem missum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum, illum ipsum, qui navè istius ædificandæ publicè præfuit, qui à senatu peteret, ut *Hejus ignominia afficeretur*. Homo amentissime, quid putasti? te impetraturum? quanti is à civibus suis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verùm fac te impetravisse: fac aliquid gravius in Hejum statuisse Mamertinos: quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constat *verum pro testimonio dixisse*; pœnam constituerint? tamen si quæ est ista laudatio, cum laudatur interrogatus lædat, necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes mei sunt? Hejus est laudator: læsit gravissime. producam ceteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, ⁸ quæ necesse erit ingratiss. Negent isti onerariam navem maximam ædificatam esse Messanæ? negent, si possunt.

1. *Tanta vis oppresserit.*] Sic nostri tres, editique Cujac. *presserit*, nec displicuit Gulielmio.

2. *Signa Praxitelis.*] Mff. Cujac. *Praxiteli*, quomodo saepe locutos antiquos, multis exemplis ostendit Rivius.

3. *H-S. VI. millibus, & IO.*] Sic legendum bene monuit Hotom. nam illud & IO. vulgatis deest. ejus loco erat in Cujac. *mill. III. CIO.* qui idem, loco *vendita sunt*, scriptum habet *vendita, sed retulit*.

4. *Commississet, ut propter eum.*] Liber Cujacii, *commissit*, quod animadvertendum adnotavit Gulielmius.

5. *Qua iudicium est communis, & private rei sociorum.*] Haud aliter vulgata, verum antiquius *cusi, commixis: arte sociorum*. malim

ego cum Pal. *sec. qua iudicium est, communi arce sociorum*: præsertim cum ei respondeat item Pal. *pr. & liber Gruteri, nisi quod ii, communis arce.* ut forte referibendum sit, *qua iudicium est communis arce sociorum*.

6. *Propè quotidie facere vid.*] Cujacii liber, *cotidianò*. quod rectum est Gulielmio. ita enim *annò, hornò*, adverbialiter dici.

7. *Habe Canephoras.*] Pronomen *tibi* non est in Pall. aut Gruter. neque agnoscunt vetustè *cusi*. ideoque delevi.

8. *Quæ necesse erit, ingratiss.*] Lambinus, *ingratiss*, sed præter miss. vetustiss præterea *cusi* habent, *gratis*; neque aliter scripti nostri: testaturque idem de suis aliorumque Hotomanus.

sint. negent ei navi faciundæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse? utinam negent. Sunt etiam cetera, quæ malo integra reservare, ut quàm minimum sit illis *temporis* ad meditandum, confirmandumque perjurium. Hæc tibi laudatio procedat in numerum. hi te homines auctoritate sua sublevent: qui te neque debent adjuvare, si possint: neque possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias *in perpetuum infameis* tuis stupris, flagitiisque fecisti. At *publicè commodasti*. Non sine magno quidem reip. provinciæque Siciliae detrimento. Tritici modium LX millia emta populo Rom. dare debebant, & solebant. abs te solo remissum est. Resp. detrimentum fecit, quòd per te imperii jus una in civitate imminutum est: Siculi, quòd hoc non de summa frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos, & Halefinos, immuneis populos: & hoc plus impositum, quàm ferre possent. Navem imperare ex fœdere debuisti. remisisti in triennium. militem nullum umquam poposcisti per tot annos. fecisti item *uti prædones solent*: qui cum communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modò parcant, verùm etiam præda quos augeant, & eos maximè, qui habent oppidum opportuno loco, quòd sæpè adeundum sit navibus, nonnumquam etiam necessariò. Phafelis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque prædonum: Lycii illam, Græci homines, incolebant. sed quòd erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & ¹ exentes è Cilicia prædones sæpè ad eam necessariò devenirent: & cum ex hisce se locis reciperent, eodem deferrentur: *asciverunt* illud sibi oppidum piratæ, primò commercio, deinde etiam societate. Mamertina civitas, improba antea non erat: etiam erat inimica improborum: quæ C. Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit. at cujus hominis? clarissimi, ² potentissimique; qui tamen cum consul fuisset, condemnatus est. Ita, C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Paulli, & M. Catonis, & P. Africani fororis filius (quo damnato, tum, cum severa judicia fiebant) H-S XVIII millibus lis æstimata est. ³ huic Mamertini irati fuerunt; qui majorem sumtum, quàm, quanti Catonis lis æstimata est, in Timarchidis *prandium* sæpè fecerunt. Verùm hæc civitas isti prædoni, ac piratæ Siciliensi Phafelis fuit. huc omnia undique deportabantur, apud istos relinquebantur: quod *celari opus* erat, habebant sepositum, ac reconditum: per istos, quæ volebat, in navem clam inponenda, occultè exportanda curabat: navim denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam, ædificandamque curavit. *pro hisce rebus*, vacatio data est ab isto sumtus, laboris, militiæ, rerum denique omnium. per triennium soli non modò in Sicilia, verùm, ut opinio mea fert, *his quidem temporibus*; in omni orbe terrarum, vacuè, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab omni sumtu, molestia, munere. hinc illa *Verrea* nata sunt: ⁴ hinc in convivium Sex. Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est: quem obtorta gula de convivio in vincula, atque in tenebras abripi jussit. hinc illa crux, in quam civem Rom. iste, multis inspectantibus, sustulit: quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum

10 omnia scelera sua, ac latrocinia communicasset. Laudatum etiam vos quemquam venire audeatis? qua auctoritate? utrùm, quam apud senatorium ordinem, an quam apud po-

pulum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas est, non in provinciis nostris, verùm in ultimis arationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbarata: Rex denique ecquis est, qui senatorem populi Rom. ⁶ tectò, ac domo non invitet? qui honos non *homini solus* habetur, sed primùm populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit ⁷ apud socios, in exteris nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publicè non invitaverunt. me cum dico, leve est. Senatorem populi Rom. si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, ⁸ non *homini, sed ordini*. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima, & amplissima ⁹ Cn. Pompeji Basilifci: quòd, etiam si esset invitatus à vobis, tamen devertisset. erat etiam P. Cennæ, qui nunc item Pompeji sunt, domus honestissima: quòd L. Irater meus summa illorum voluntate devertit. Senator populi Rom. quod in vobis fuit, in vestro oppido jacuit, & pernoctavit in publico. nulla hoc civitas umquam alia commisit. Amicum enim nostrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, *interpretaberis* in minuendo honore senatorio? Verùm hæc tum queremur, si quid de vobis per cum ordinem ageretur, qui ordo à vobis adhuc solis contentus est. In populi Romani quidem conspectum, quo ore vos commisitistis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc civis Rom. sanguine redundat: quæ fixa est ad portum, urbemque vestram, revellistis, neque in profundum abjecistis, locumque illud omnem *expiaſtus*, quàm Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo fœderato, atque pãcato monumentum istius crudelitatis constitutum est. vestrae urbs electa est, ad quam cum adirent ex Italia, crucem civis Rom. prius, quàm quemquam amicum populi Rom. viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis vestris, civibus Rom. ostendere soletis: quominus sibi arrogent, minusque vos despiciant, cum videant jus civitatis illo supplicio esse mactatum. Verùm hæc *emisse* te dicis. Quid? illa Attalica, tota Sicilia nominata ab eodem Hejo, *peripetasmata* emere oblitus es? licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? an litteris pepercisti? Verùm hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quàm quod de ficiario esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planius, quàm ipse apud vos dixit Hejus. cum quæsissem, numquid aliud de bonis ejus pervenisset ad Verrem, respondit istum ad se misisset. respondit id, quod necesse erat, scilicet *dicto audientem fuisse prætori*: misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quæſivi, an domum revertissent. negavit adhuc revertisse. Risus populi, atque admurmuratio omnium facta est. Hic tibi in mentem non venit, jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus ¹⁰ se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi crederet, si H-S VI millibus ¹⁰ tibi constarent ea, quæ tu facile posses vendere H-S CC millibus? fuit tanti, mihi crede. haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res esset, si modò te posses docere *emisse*: facile cui velles, tuam causam, & factum probares. nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes. Quid? ¹⁰ à Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, *phaleras* pulcherrime factas, quæ Regis Hieronis fuisse dicuntur, utrùm tandem abstulisti, an emisti? In Sicilia quidem cum

effem,

1. *Exeuntes ex Cilicia prædones.*] Editiones Lambini, *Sicilia*: sed præter verum & libros scriptos vulgatosque.

2. *Potentissimique.*] Editi olim, & Pall. cum Gruter. *potentissimi quoque*. Cujacianus, qui idem ut puto, cum mss. Lambinianis, ac *potentissimi*.

3. *Huic Mamertini irati fuerunt.*] Applicantur ab aliis isthæc Verri. nos Catoni accommodanda duximus. vulgati, *irati non fuerunt*.

4. *Hinc in convivium.*] Sic quidem editi hujus ætatis, at superioris, quod in convivium.

5. *Tectò ac domo non invitet.*] Venustè dictum, & idiotismo: cum usitatus fuisset, *in tectum ac domum*.

6. *Non in provinciis nostris.*] Recepta lectio, *non modo in pr.*

7. *Apud socios in exteris nationes.*] Est à Pall. & Gruter. item antiquitas impressis. alii, *apud socios atque exteris nationes*. Cujac. & *exteris*, quod admisit Lambinus.

8. *Non homini, sed ordini.*] Ineptè edit. Lambinianæ, *nomini*.

9. *Cn. Pompeji Basilifci.*] Mallet Gulielmius, *Basilii*, nam liber Cujac. *Basilii*. Pal. pr. *Basilici*.

10. *Philarcho.*] Cujacii liber & Pall. *Philarchio*.

esset, sic à Centuripinis, sic à ceteris audiebam (non enim parum res erat clara) tam te has phaleras à Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quàm alias item nobileis, ab Aristo Panormitano, quàm tertias à Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promississes. quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, te minus habiturum, rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti. dixit Philarchus pro testimonio, se, quòd nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, studiosè cupisse te celare de phaleris: cum abs te appellatus esset, negasse *habere sese*: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne quà invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositarum se *deprehensum* negare non potuisses: ita ab se invito ablatas phaleras gratis. Jam ut hæc omnia reperire, ac perferuari solitus sit, iudices, est operæ pretium cognoscere. Cybiratae sunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum alterum fingere opinor è cera solitum esse, alterum esse pictorem. hocce opinor Cybiræ, cum in suspitionem venissent suis civibus fanum expilasse Apollinis, veritos *pœnam iudicii* ac legis, domo profugisse. quòd Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, cum iste, id quod ex testibus didicistis, Cybiram cum inanibus syngraphis venerat, domo profugientes ad eum se exfules, cum iste esset in Asia, contulerunt. habuit secum eos ab illo tempore: & in legationis prædis, atque furtis, multum illorum opera, consilioque usus est. hi sunt illi, quibus, in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse iussu istius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & *re probatos* secum in Siciliam duxit. Quòd posteaquam venerunt, mirandum in modum *canes venaticos* diceret: ita odorabantur omnia, & pervestigabant, ut, ubi quidque esset, aliqua ratione invenirent. aliud mitando, aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. quidquid illis placuerat, perdendum erat. nihil aliud optabant, quorum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni, & Tlepolemo displiceret. Verè mehercules hoc, iudices, dicam. memini Pamphilum Lilybatanum, hospitem meum, & amicum, nobilem hominem, mihi narrare: cum iste ab sese *hydriam Boëti manu factam*, præclaro opere, & grandi pondere, per potestatem abstulisset, se fanè tristem, & conturbatum, domum revernisse, quòd vas ejusmodi, quod sibi à patre, & à majoribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitem adventum, à se esset ablatum. Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: jubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. permotus sum, inquit: binos habebam: jubeo promi utroque, ne quid plus mali nasceretur, & mecum ad prætoris domum ferri. eò cum venio, prætor quiescebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant. qui, me ubi viderunt, Ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? ostendo tristis. laudant. incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?* ne multa, festertios cc. me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum c. Vocat interea prætor: scyphos poscit. tum illos coepisse prætori dicere, putasse se, id quod audissent, alicujus pretii scyphos esse Pamphili: *luteum negotium esse*, non dignum, quod in suo argento Verres haberet. ait ille, idem sibi videri. ita Pamphilus scyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tamen hoc nescio quid, nugatorium sciebam esse, ista intelligere: tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere: quem scire non

la in re quidquam *simile hominis* habere. Tum primùm intellexi, ad eam rem istos fratres Cybiratas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est hujus præclaræ existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videre hominis amentiam) posteaquam est comperendinatus, cum jam pro damnato, mortuoque esset, ludis Circensibus manè apud L. Sifenam, virum primatum, cum essent trichinia strata, *argentumque expositum* in ædibus; cum pro dignitate L. Sifenæ domus esset plena hominum honestissimorum, accesserit ad argentum: contemplari unumquodque otiosè, & considerare cœperit. mirari stultitiam alii, quòd *in ipso iudicio*, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, suspitionem auget: alii amentiam, cui comperendinatus, cum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. pueri autem Sifenæ, credo, qui audivissent, quæ in istum testimonia essent dicta, oculos de isto nusquam dejicere, neque ab argento digitum discedere. Est boni iudicis, *PARVIS EX REBUS* conjecturam facere inuiscujusque & cupiditatis, & incontinentiæ. qui reus lege, & reus comperendinatus, re & opinione hominum pænè damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sifenæ argentum tractaret, & consideraret: hunc in provincia prætorem quisquam putavit à Siculorum argento cupiditatem, aut manus abstinere potuisse? Verùm, uti Lilybæum, unde digressa est, oratio revertatur, Diocles est, Pamphilus gener, illius, à quo hydria ablata est, Popillius cognomine. ab hoc *abaci vasa omnia*, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat se emissè. etenim hinc propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, literæ factæ. iussit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissimè in donatione histrionum æstimavit. Tamen si jam dudum erro, qui tam multa de tuis emtionibus verba faciam, & quæram, utrum emeris, & quomodo, & quanti emeris: quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris. Quid fit? quamquam non debeam ego abs te has litteras poscere. me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat. Verùm negas te horum annorum aliquot consecisse. compone hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possum edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hocce iudices, facere posse? domus plena signorum pulcherrimorum jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data, atque donata: tabulæ nullum indicant emtum: omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. fingitur improba defensio, prætorem omne id argentum coëmisisse: tamen id ipsum tabulis demonstrari non potest. si quas tabulas proferas, in his, quid habeas, quomodo habeas, scriptum non est. horum autem temporum, cum te plurimas res emissè dicas, tabulas omnino nullas proferas: nonne te & *prolatus, & non prolatus tabulis condemnari* necesse est? Tu à M. Cælio, equite Romano, leçtissimo adolescente, quæ voluisti vasa argentea Lilybæi abstulisti: tu C. Cæurii, promptissimi hominis, & experientis, & in primis gratiosi, supellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam, & pulcherrimam mensam citream à Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus Lilybæi abstulisti. Non tibi objicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Nicônis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optimè facto *spoliasti*, ac depeculatus es. taceo. non enim putat ille sibi injuriam factam: propterea quòd homini jam perditò,

1. *Te minus habiturum.*] Msi. Hotomani nostrique, item olim cusi, etiam Victoriani, *te minus invidie habit.*

2. *Ut amici appellant, studiosè.*] Pall. & vet. edd. *appellant, studium.*

3. *Ubi quidque esset.*] Haud aliter Pal. sec. & Cujac. retrò vulgati, *quidquid*: quod & dudum improbarat Hotomanus.

4. *Ne multa; festertios cc. me inquit poposcerunt: dixi me daturum*

centum.] Pall. nostri, Gruter. & edd. olim, etiam Victoriani: *ne multa*: H-S. c. 15. *me inquit dixi daturum*: abique intermediis. quod etiam ferri queat.

5. *In his quid habeas.*] Pall. & olim cusi, *quas habes*. Cujac. *quas habes*: quod postremum non displicet.

6. *Spoliasti ac depeculatus es.*] Cujacii codex, *depeculatus es*. sic à Lucillio dictum, *deargentare*, pro argento emungere.

perdito, & collum in laqueum inferenti, subvenisti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta *cum illo partitus es*. gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti: & abs te nihil relictius factum esse dico. à Lisone verò Lilybatano, primo homine, apud quem deversatus es, Apollinis signum ablatum certè esse non oportuit. At dices te emisse. scio: *h-s cio*. ita opinor. scio, inquam. proferam litteras: & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor est, à quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybæi utrùm emta esse dicis, an confiteris erepta? Sed quid ego istius in ejusmodi rebus *mediocres injurias* colligo: quæ tantummodò in furtis istius, & damnis eorum, à quibus aufererat, versatæ esse videantur? accipite, si vultis, iudices, rem ejusmodi, ut amentiam singularem, ut fuorem jam, non cupiditatem ejus perspicere possitis. Melitenis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò se contulit, propter virtutem splendidus, & graciosus. de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quædam, ¹ quæ *Heraclea* nominantur, Mentoris manu, summo artificio, facta. quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciendi, verùm etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybæi non habere: Melitæ apud quenquam propinquum suum reliquisse. Tum iste continud mitit homines certos Melitam. scribit ad quosdam Melitenseis, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det litteras. nihil ei longius videbatur, quàm dum illud videret *argentum*. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui *sua servare vellet*, propinquo suo scribit, ut iis, qui à Verre venissent, responderet; illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit. abesse ab domo paulisper maluit, quàm præfens illud optimè factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eò est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus, ac furere videretur. quia non potuerat argentum eripere, ipse à Diodoro *erepta sibi vasa* optimè facta dicebat: minitari absenti Diodoro: vociferari palàm: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cum vidisset monile, ut opinor, ex auro & gemmis, pulchritudine ejus incensa, *salutem viri proderet*. similibus istius cupiditas: hoc etiam acrior, atque insanior, quòd illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non solum oculis, sed etiam auribus excitabantur. Conquiri Diodorum tota provincia jubet. ille ex Sicilia jam castra moverat, & vasa collegerat. Homo ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: si hæc ratio potius, quàm amentia nominanda est. apponit de suis canibus quandam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primò mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem *quietissimum*, ab omni non modò facinoris, verùm etiam minimi errati suspicione remotissimum. deinde esse perspicuum, fieri omnia illa *propter argentum*. Iste non dæbitat jubere nomen deferri: & tum primùm opinor istum absentis nomen recepisse. ² Res clara Sicilia tota, *propter cælati* argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: ³ neque solum reos fieri, sed etiam absenteis. Diodorus Romæ fordidatus circum patronos, atque hospites cursare: rem omnibus narrare. litteræ

mittuntur isti à patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret, de Diodoro quò progredere: rem claram esse, & *invidiosam*: insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provincie: non, ut in Sthenio, jam referus pecunia. itaque *furor* ejus, paullulum non *pudore*, sed *metu*, ac *timore* repressus est: condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea prætoris isto propè triennium provincia, domoque caruit. ceteri non solum Siculi, sed etiam cives Rom. hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progredere, nihil esse quòd quisquam putaret, se, quod isti paullò *magis placeret*, conservare, aut domi retinere posse. Postèa verò, quàm intellexerunt, isti virum fortem, ²³ quem summè provincia exspectabat, Q. Arrius, non succedere: statuerunt se nihil tam clausum, neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum, promissimumque esset. Tum iste ab equite Romano splendido, & gratiofo, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Rom. & judicem esse, ⁴ *equuleos argenteos* nobileis, qui Q. Maximi fuerant, auferit. Imprudens huc incidi, iudices, emit enim, non abstulit. nollem dixisse. iactabit se, & in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur. ⁵ est tanticèdò tabulas. dilue sanè crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adspicere possim. Verum tamen quid erat, quòd Calidius Romæ quereretur, se, cum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita esse contemptum, ita despectum, ⁶ ut etiam unà cum ceteris Siculis dispoliaretur, si emerat? quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse *reperiturum*, si tibi sua voluntate venderat? tu porrò posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim cum is L. Sifenna, defensore tuo tam familiariter uteretur: & cum ceteris familiaribus Sifennæ reddidisses? deinde non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratiosiori, quàm Cn. Calidius est, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse. qui quidem ceterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam cum te compluribus confirmasset redditurum, posteaquam Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quòd intellexisti, te, *preda de manibus amissa*, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere benefactum: licuit posse domesticis copiis, cum magistratum, aut aliquem superiorem invitasset, ornare, & apparare convivium. multi domi Cn. Calidii, cum imperio, ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui *posceret*: nemo tam impudens, qui *posularet*, ut *venderet*. Superbum est enim, iudices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido, *VENDE MIHI VASA CÆLATA*. hoc est enim dicere: Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam benè facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quàm Calidius? qui, ut non conferam vitam, atque existimationem tuam cum illius (neque enim est conferenda) hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis: quòd *h-s LXXX* millia divisoribus, ut *prætor renuntiarere*, dedisti; trecenta accusatori, ne tibi odiosus esset. ea re contemnis equestrem ordinem, ac despicias?

ea re

1. *Que Heraclea nominantur.*] Locus mire vexatus. alii enim positum volunt *Thericlea*. quorum è numero est Canterus lib. v. Novar. lectio. cap. 28. Turneb. lib. viii. Advers. cap. 10. Miss. Pall. favent receptæ lectio, nisi quod sec. *Fractea*. nam Gruterianus *Ereclæa*. Cujacianus & Puteani liber *Theridia*. Hittorp. quoque schedæ præferunt, & *heridia*. Ceterum retinui *pocula duo quædam*.

2. *Res clara Sicilia tota.*] Ita rescribendum duxit Turnebus. Guilielmius a vulgata: *Reclamat Sicilia tota*.

3. *Neque solum reos fieri.*] Est ab Cujac. atque Hittorp. quippe Pall. Gruter. ead. omnes, *neque solum presentes reos fieri*. Paulus

Manutius *presentes* retinuit sed ejecit, *reos fieri*. adeoque quisque in Tullio experitur quantum libeat.

4. *Equuleos arg. nobileis, qui Q. Maximi fuerant.*] Quis ille verò *Q. Maximus*, nisi quædam alibi piæctus aut fictus? Sed vide, ne rectius legatur, *quique maximi fuerant*, hoc est pretiosissimi, quique venire poterant plurimo.

5. *Est tanti.*] Male hoc interpretatur Hotomanus: dicit enim Cicero, esse operæ pretium inspiciendi tabulas: itaque ipsas poscit, urgetque.

6. *Ut etiam una cum ceteris.*] Diçtio unà, exulat ferè hodiernis exemplaribus, sed injustè; ut & vocula *ita*, quæ præcessit.

ea re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quam te? Jactat se jamdudum de Calidio: narrat omnibus, se emisse. num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honestoque, equite Romano *turibulum* emissi? qui pro testimonio dixit, te, cum inspiciendum poposcisses, avulso emblemate remisisse: ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papirio fuit hac abstinencia: tenuit hoc institutum in turibulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt. incredibile est autem quam multa, & quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus, & copiis, magna artificia fuisse in ea insula. nam domus erat ante istum prætorem nulla paulo locupletior, qua in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil esset argenti; patella grandis cum sigillis, ac simulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur; turibulum. hæc autem omnia antiquo opere, & summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos ¹ peræqua proportione cetera: sed QUIBUS MULTA fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quæ religio retinisset. Dixi, judices, multa fuisse ferè apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed ² omnium cupidissimorum insanias, cum Romam revertisset, experiet? qui simul atque ³ in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cybiritici canes, qui investigabant, & perscrutabantur omnia. Si quod erat *grande vas*, & majus opus inventum, læti aufererebant. si minus ejusmodi quippiam venari potuerant, illa quidem certè pro lepuseulis capiebantur, patellæ, pateræ, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur: sed magnum & acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim, cum eripiuntur manibus ea, quibus *ad res divinas* uti consueverunt, quæ è suis

2.2 acceperunt, quæ in familia semper fuerunt. Hic nolite expectare, dum ego hoc crimen agam ostiatim, ab Æschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse, à Thrasone item Tyndaritano patellam, à Nymphodoro Agigentino turibulum. cum testis ex Sicilia dabo, quem voler, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: ⁴ non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem paulo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. qui cum in convivium venisset, si quidquam *cælati* adspexerat, manum abstinere, judices, non poterat. Cn. Pompejus est Philo, qui fuit Tyndaritanus. is cenam isti dabat apud vilam in Tyndaritano. fecit, quod Siculi non audebant. ille, *eivis Romanus* quod erat, impuniùs id se facturum putavit. apposuit patellam, in qua sigilla erant egregia. iste continuo ut vidit, non dubitavit illud insigne penatum, hospitaliumque deorum, *ex hospitale mensa* tollere. sed tamen, quod antea de istius abstinencia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit. Quid? ⁵ Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est,

non idem fecit? cenabat apud eum. argentum illi ceterum, purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. hic, quasi festivum acroama, ne *sine corollario* de convivio discederet, ibidem convivis inspectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque opus est, nec fieri ullo modo potest. Tantummodò uniuscujusque de varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero. neque enim ita se gessit in his rebus, tanquam *rationem aliquando esset redditurus*: sed prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus, aut, quæ plura abstulisset, eò minore periculo in judicium esset venturus: qui hæc, quæ dico, jam non occultè, non per amicos, atque interpretes, sed palam de loco superiore ageret, pro imperio, & potestate. Catinam cum venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari jubet. ei palam imperat, ut *omne argentum*, quod apud quemque esset Catinæ, conquerendum curaret, & ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, ⁶ primus hominera genere, virtute, pecunia, non hoc idem juratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse, atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliae multo maxima, & locupletissima, omne argentum conquereret, & *ad se comportari* juberet? Agyrrio similiter istius imperio vasa Corinthia ⁷ per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt. Illa verò optima, quod, ⁸ cum ad Haluntium venisset prætor laboriosus, & diligens, ⁹ ipse in oppidum accedere noluit, quod erat difficili adscensu, atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non solum domi suæ, sed tota Sicilia in primis nobilem, vocari justit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti esset argenti cælati, aut, si quid etiam Corinthiorum, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur. ascendit in oppidum Archagathus homo nobilis, qui à suis & amari, & diligi vellet: ferebat graviter, illam sibi ab isto *provinciam* datam: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat, quid sibi imperatum esset: jubet omnes proferre, quæ haberent. metus erat summus. ipse enim tyrannus non discedebat longius: Archagathum, & argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum expectabat. quem concursum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent; EQUUM TROJANUM introductum, urbem captam esse, dicerent. offerri sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? *scuta* si quando conquiruntur à privatis in bello, ac tumultu: tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter criperet, protulisse. omnia deferuntur. Cybiritæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis crustæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, *excussis deliciis*, cum argento puro domum reverterunt. Quod ¹⁰ umquam, judices, hujusmodi everriculum in illa provincia fuit? avertere aliquid de publico quam obscurissimè ¹¹ per magistratum solebant: etiam aliquid de privato nonnumquam occultè aufererebant: & illi tamen condemnabantur.

1. *Peræqua proportione cetera.*] Sic Victoriana, & seqq. nam exoleta, *æqua prop.* quod & in Pal. & Gruter. Turnebus lib. VIII. cap. 10. malebat *peræquè.*

2. *Omnium cupidissimorum insanias.*] Est ab Cujac. & Hittoip. antea impress. *omnium avarissimorum insanias.*

3. *In oppidum quopiam.*] Ita videtur rescribendum Gulielmio quod id reperisset in Hittoipiano: alludebatque Cujac. qui *copiam*, vulgo *quopiam*. illepidè.

4. *Non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem ulla paullo, &c.*] Illud *ulla* addidi suavis Cujac. ac Hittoip. haud tamen ita absurde Pall. Gruter. edd. vett. *nullum: domus nulla paullo, sine sed ne, item quidem.*

5. *Eupolemo Calactino.*] Forte *Galatino*. Pall. tamen & Gruter. *Galactino.*

6. *Primus hominem.*] Vulgata, *primarium*, sed contra edd. vett.

& miss. Pall. Cujac. Gruter. Forsan adsum *hominem* est emblemata scribere.

7. *Per Apollodorum, quem testem.*] Lambini editiones excludunt *Apollodorum*, malè.

8. *Cum ad Haluntium venisset, &c.*] Est à Pall. Gruter. edd. antiquis. *medix ætatis* edd. abjicere *ad.*

9. *Ipse in oppidum accedere noluit.*] Habeo totum istud pro panuo librariorum, adsumo purpuræ Tullianæ. Gifanius tamen locum hunc laudat, quo probet, *accedere* dici pro *ascendere*, cujus adeantur Observationes.

10. *Everriculum in illa provincia.*] Miror non obsecutum P. Mennutium Hotomano, jubenti reponere hanc lectionem.

11. *Per magistratum.*] Sic quidem miss. Italica. sed Gallicum Cujacii *per magistrum*; quod non videbatur displicere Gulielmio, ut is notaretur qui bonorum publicæ præset auctioni.

tuus. & si quæritis, ut ipse de me detrahā: illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter pressio vestigio persequerentur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutum totius corporis vestigiis invenimus? permagnum est in eum dicere aliquid, qui præteriens, lætica pavilisper deposita, non per præstigiās, sed palam per potestatem, uno imperio ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut possit se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummularum, *dici causa*, daret. invenit Archagathus paucos; qui vellent accipere: his dedit. eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit. voluit Romæ petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. *RECITA ARCHAGATHI, ET LENTULI TESTIMONIUM.* Et, ne fortè hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Rom. quanti leges, & judicia, quanti testeis Siculos, negotiatoresque fecerit. posteaquàm tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset: ¹ instituit officinam Syracusis in regiam maximam palam artifices omnes, cælatores, ac vasculares convocari jubet: & ipse suos complureis habebat. ² eò conducit magnam hominum multitudinem. menses octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. tum illa, ex patellis, & turibulis quæ vellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ³ ita aptè in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceret: ipse tamen prætor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla sedere solebat, & pallio.

25 Hæc ego, judices, non auderem proferre, ni vererem, ne fortè plura de isto ab aliis in sermone, quàm à me in iudicio audisse vos diceretis. Quis enim est, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui ⁴ de istius pallio, tunica pulla non audierit? quem vobis de conventu Syracusanorum virum bonum nominato. producam. nemo erit, quin hoc se aut vidisse, aut audisse dicat. O tempora, ô mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrum, judices, aliquamulti, qui L. Pisonem cognoverunt, hujus L. Pisonis, qui prætor fuit, patrem. is cum esset in Hispania prætor, qui in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, anulus aureus, quem habebat, fractus est, & comminutus. cum vellet sibi anulum facere, aurificem jussit vocari in foro, ad fellam, Cordubæ, & ei palam appendit aurum. hominem in foro fellam jubet ponere, & facere anulum, omnibus præsentibus. Nimum fortasse dicet aliquis hunc *diligentem*. hætenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius. verum fuit ei concedendum. filius enim L. Pisonis erat, ejus, qui primus de pecuniis reperundis legem tulit. Ridiculum est nunc de Verre me dicere, cum de Pifone Frugi dixerim. verum tamen, quantum interfit, videte. iste cum aliquot abacorum faceret vasa aurea, non laboravit, ⁵ quid non modò in Sicilia, verum etiam Romæ in iudicio audiret. ille in auri semuncia *totam Hispaniam scire* voluit, unde prætoris anulus fieret. nimirum, ut hic nomen suum comprobavit: sic ille cognomen. Nullo modo postum omnia istius facta aut memoria consequi, aut oratione com-

plecti. genera ipsa cupio breviter attingere: ut hic modò me commonuit Pisonis anulus, quod totum effluerat. Quàm multis istum putatis hominibus honestis, de digitis *anulos aureos* abstulisse? numquam dubitavit, quoticumque alicuius aut gemma, aut anulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer. Cum Valentio ejus interpreti epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretula. placuit ei: exquisivit, unde esset epistola: respondit, Agrigento. iste litteras, ad quos solebat, misit: ut is anulus ad se primo quoque tempore afferretur. ita litteris istius, patrifamilias L. Titio cuidam civi Romano anulus de digito detractus est. Illa vero ejus cupiditas incredibilis est. nam ut in *singula conclavia*, quæ iste non modò Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optimè stratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimium multa comparare videretur. nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iste non texturinum instituerit. Mulier est Segestana, perdives, & nobilis, Lamia nomine. per triennium isti plena domo telarum, stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctum. ⁶ Attalus, homo pecuniosus, Neti, Lyso, Lylibæi; Critolaus Ennæ; Syracusis Æschrio, Cleomenes, Theomnastus; Pelori Archonides, Megistus. vox me citius defecerit, quàm nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas, credo. jam enim non libet omnia criminari, quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse *tam multum*, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in hujuscemodi rebus usum. Jam verò lectos aratos, & candelabra aenea num cui, præter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat, credo. Sed tantum vos certiores, judices, facio, quid iste in provincia prætor egerit, ne cui fortè nimium *negligens* fuisse videatur, neque se satis, cum potestatem habuerit, intruxisse & ornasse. Venio nunc non jam ad furum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo *omnia nefaria* contineri mihi, atque inesse videantur: in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius à nobis omnes reges amicissimi, nationesque, quæ in eorum regno, ac ditione sunt. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper fuisse: qui venerant non propter Syriæ regnum: nam id sine controversia obtinebant, ut à patre, & à majoribus acceperant: sed regnum Egypti ad se, & ad Selenem, matrem suam, pertinere arbitrabantur. ⁷ Hi ipsi posteaquàm *temporibus Reip. exclusi*, per senatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium profecti sunt. eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. itaque isto prætore venit Syracusas. hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quod in ejus *regnum*, ac manus venerat is, quem iste & audierat multa *secum* præclara habere, & suspicabatur. mittit homini munera satis largè: ⁸ hæc ad usum domesticum. vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. deinde ipsum regem ad cenam vocavit. exornat amplè, magnificeque reclinatum: exponit ea, quibus abundabat, plurimam ac pulcherrima vasa argentea. namque hæc aurea nondum fece-

1. *Inst. officinam Syracusis: in regiam maximam palam.*] Codex Cujacii ac Gruteri: *Inst. officinam Syracusis in regia maximam, palam & c.* forsitan melius. & sic quoque Hitorpianus.

2. *Eò conducit magnam hominum multitudinem.*] Hitorp. eos *concludit*. neque aliter Cujac. nisi quod is præterea, *magna hominum multitudo*. & vero videtur legi posse: *eò concludit magnam hom. multitudinem*: aut magis *eò concludit*.

3. *Ita aptè in scyphis aureis includebat.*] Excerpta & Cujacii & Hitorpii, *scyphis aureis conclud.* Gulielmius rescribit *scaphis*. a scapha; ut *Cymbium* à Cymba; ut alia pleraque poculorum genera, de quo Macrobius lib. v. Saturn. cap. 21.

4. *De istius pallio, tunica pulla, &c.*] Pall. Gruter. ed. *vet. pallio, & alla*: sine illo tunica.

5. *Quid non modò in Sicilia.*] Emendatio est à Mureti libro III. cap. 8. variat. lect. affirmatque Lambinus existare in suis mss. bene, nostri tamen accedunt vulgate, *quin non &c.*

6. *Attalus homo pecuniosus, Neti, Lyso, Lylibæi, &c.*] Auctor hujus lectionis Turnebus lib. VIII. cap. 10. Advers. è vestigiis mss. vulgo enim, *pecuniosus, nec vulgo Lylibæi*.

7. *Hi ipsi posteaquàm temporibus Reipubl.*] Obtemperavi Hitorp. ac Cujac. in quibus ita erat; non ut in hodie vulgatis: *Hi postquam temporibus populi Rom.*

8. *Hæc ad usum domesticum.*] Supervacua heic particula *hec*. mallem transferre infra, ponique ante *de suis decumis*. sic enim Cujac. & Hitorp. non ut vulgo, *de his dec.*

fecerat. omnibus curat rebus instructum, & paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut & istum copiosè ornatum, & se honorificè acceptum arbitraretur. vocat ad cenam deinde ipse prætorem: exponit suas copias omneis, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos est regius, & maximè in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium *ex una gemma* pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo. de qua, credo, satis idoneum, & satis gravem testem, Qu. Minucium dicere audistis. iste unum quodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi Romani satis jucundum, & gratum illud esse convivium. posteaquàm inde discessum est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit) nisi, quemadmodum regem ex provincia spoliatum, expilatamque dimitteret. mittit *rogatum vas ea*, quæ pulcherrima apud illum viderat: ait se suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspitione libentissimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. ea quoque ei mittitur. Nunc reliquam, iudices, attendite, de quo & vos audistis, & populus Romanus non nunc primùm audiet: & in exteris nationibus usque ¹ ad ultimas terras pervagatum est. *Candelabrum* è gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cum attulissent, ut in Capitolio ponerent: quòd nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgò ostendere, ac proferre voluerunt: ut & *magnificentius* videretur, cum suo tempore in sella Jovis Opt. Max. poneretur: & clarius, cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. statuerunt id secum in Syriam reportare: ut, cum audissent simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque exemplum, atque pulcherrimum donum in *Capitolium afferrent*. Pervenit res ad istius aureis, nescio quomodo. nam rex cælaturum voluerat: non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud antè ² perciperent oculis, quàm populus Romanus. Iste petit ad regem, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum. Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quàm occultissimè deferrent. quò posteaquàm attulerunt, involucrisque rejeçtis constituerunt: iste clamare cœpit, *dignam rem esse regno Syria*, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis, ³ & plurimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. ⁴ quòd cum satis jam perpexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam, atque etiam considerare: *nequaquam se esse satiatum*. jubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur. Rex primò nihil metuere, nihil suspicari. dies unus, alter, plures: non referri. ⁵ Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. mirum illi videri. mittit iterum. non redðitur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quòd Jovi Optimo Maximo, quòd populo Romano servari videret, id sibi *donaret*, rogare, & vehementer petere cœpit. Cùm ille se & religione Jovis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quòd multæ nationes testes essent

illius operis, ac muneris: iste homini minari acerrimè cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quàm precibus permoveri: repentè hominem de provincia jubet *ante nossem* decedere. ait se comperisse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos. Rex maximo conventu Syracusis, in foro, ne quis fortè me in crimine obscuro versari, atque fingere aliquid suspitione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis stans, ac deos, hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum è gemmis, quòd in Capitolium missurus esset, quòd in templo clarissimo populo Rom. *monumentum* suæ societatis, amicitiaque esse voluisset; id sibi C. Verrem abstulisse: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum. id est, antea jam *mente*, & *cogitatione* sua, fratrisque sui, consecratum esset: tamen tum se in illo conventu civium Rom. dare, donare, dicare, consecrare Jovi Opt. Max. testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis ³⁰ quærimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrum biennium ferè comitatu regio, atque ornata fuisset: is cum amicus, & socius populi Rom. esset, amicissimo patre, avo, majoribus, antiquissimis, & clarissimis regibus, opulentissimo & maximo regno, præceps provincia populi Rom. exurbatus est. Quemadmodum hoc *accepturas nationes exterarum*: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putasti, cum audierint, à prætore populi Romani in provincia violatum regem, spoliatum hospitem, ejectum socium populi Rom. atque amicum? Nomen vestrum, populi que Rom. odio, atque acerbitati scitote nationibus exteris, iudices, futurum, si istius hæc tanta *injuria impunita* discesserit. sic omnes arbitrabuntur, præsertim cum hæc omnino fama de nostrorum hominum avaritia, & cupiditate percerebruerit, NON ISTIUS SOLIUS hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarunt. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti, ac potentes habent profectò in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperii que nostri nomen desiderat. qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse: grata fore vobis, populoque Rom. sua studia, ac dona arbitrabuntur. sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexisse audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis *gratas fore non arbitrentur*. Hoc loco, Qu. Catule, te appello. loquor enim de tuo clarissimo, pulcherrimoque monumento: non iudicis solam ³¹ severitatem in hoc crimine, sed prope inimici, atque accusatoris vim suscipere debes. tuus est enim honos in illo templo, senatus populi que Rom. beneficio: tui nominis *æterna memoria* simul cum templo illo consecratur. tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit, quàm fuit: ut illa *flamma* divinitus existisse videatur, non quæ deleret Jovis Opt. Max. templum, sed quæ præclarior, magnificentiusque deposceret. Audisti, Qu. Minucium Rufum dicere, domi suæ diversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum. audisti, & audies omnimò è conventu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Opt. Max. dicatum esse ab rege Antiocho, & consecratum. Si iudex non esses, & hæc ad te delata res esset: te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo *iudex* hujus criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multo acrior, quàm ego sum, aetor,

1. *Ad ultimas terras pervagatum est.*] Non omnino ineptè pat illud librorum *pervulgatum est*.

2. *Perciperent oculis.*] Malim cum Hittorpiano, *perciperent*.

3. *Et plurimis gemmis.*] Hittorp. Cujac, Grut. *pulcherrimis*, Pal. prim. *pulcherrimis*.

4. *Quod cum satis jam, &c.*] Vöcula, *Quod*, non comparet in cod. Cujaciano, neque desideratur.

5. *Tum mittit rex ad istum.*] Vocula, *rex* abest Cujac. & jucundius subaudiatur.

32 actor, accusatorque esse deberes. Vobis autem, iudices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Jovis Opt. Max. à gemmis, auroque perfectum? cujus fulgore collucere, atque illustrari Jovis Opt. Max. templum oportebat, id apud istum in ejusmodi conviviis constitueretur, quæ *domesticus stuprus*, flagitiosque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Opt. Max. atque ab eo *auxilium petere* more omnium possit? à quo etiam dii immortales sua repetunt in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetendas est constitutum. Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos tota Asia, Græciæque violatos, qui à Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. Itaque hoc nefario scelere concepto, *nihil postea* tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit. ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam diis immortalibus *bellum indictum* putaretur. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, iudices, quod ab Ænea fugiente à Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solum perpetua societate, atque amicitia, verum etiam *cognatione* se cum populo Romano conjunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis suo nomine, ac sua sponte bellaret, à Karthaginensibus ¹ vi captum, atque deletum est: omniaque, quæ ornamento urbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. fuit apud Segestanos ex ære *simulacrum Diana*, cum summa atque antiquissima præditum religione, tum singulari opere, artificioque perfectum. hoc transfatum Karthaginem, locum tantum, hominesque mutarat: religionem quidem pristinam conservabat. nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna, quam sanctissime *colerent*, videbatur. aliquot sæculis post, P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & *domesticis præclarissima virtutis exemplis gaudeatis*, & eo majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutissime, sæpissimeque Siciliam vexatam à Karthaginensibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelenisibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille *nobilis taurus*, quem crudelissimum omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quo vivos, supplicii causa, demittere homines, & subicere flammam solebat. quem tantum Scipio cum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur: *ÆQUUM ESSE* illos cogitare, utrum esset Siculis utilis, fuisne fervire, an populo Romano obtemperare: cum idem monumentum & domesticæ crudelitatis, & nostræ mansuetudinis haberent. Illo tempore Segestanis maxima cura hæc ipsa Diana, de qua dicimus,

redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. ² Hæc erat posita Segestæ, sanè excelsa in basi: in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat incisum, eumque KARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perscriptum. colebatur à civibus: ab omnibus advenis veneratur. cum quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: verum tamen inerat in illa magnitudine atas, atque habitus *virginalis*. sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem faciem præferebat. Hæc cum iste sacrorum omnium hostis, religionumque prædo vidisset: quasi illa 3 ipsa face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atque amentia cœpit. imperat magistratibus iste, ut eam demoliantur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. illi verò dicere, id sibi *nefas esse*: seque cum summa religione, tum summo metu legum, & iudiciorum teneri. iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: ⁴ donum populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium capta, ⁵ monumentum victoriæ populi Rom. esse voluisset. Cum iste nihil remissus; atque etiam multo vehementius instaret quotidie: res agit in senatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius adventu pernegatur. postea, quidquid erat *oneris* in nautis, remigibusque exigendis, in frumento impetrando, Segestanis, *præter ceteros*, imponebat aliquanto amplius, quam ferre possent. præterea magistratos eorum evocabat: optimum quemque & nobilissimum ad se arcessibat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: singillatim unicuique calamitati fore se denuntiabat: ⁶ universam se funditus illam everfurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segestani, prætoris *imperio parendum* esse decreverunt. magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, simulacrum Dianæ tollendum locatur. ⁷ Videte quanta religione fuerit. ³⁵ apud Segestanos repertum esse, iudices, scitote *nominem*, neque liberum, neque servum, neque civem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo ⁸ scitote advocatos esse operarios. hi denique illud, *ignari totius negotii*, ac religionis, mercede accepta, sustulerunt. quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitrarent? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cum illa eadem Diana Segestam, Karthagine reventa, victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quam dissimilis hic dies illi tempori videbatur: tum imperator populi Romani vir clarissimus, deos patrios *reportabat* Segestanis, ex urbe hostium recuperatos. nunc ex urbe fociorum prætor ejusdem populi turpissimus, atque impurissimus, eosdem illos deos nefario scelere *auferebat*. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam ⁹ omnes Segestanas matronas, & virgines convenisse, cum Diana exportaretur ex oppido? unxisse unguentis? complexisse coronis, & floribus? ture, odoribusque incensis usque ad agri fines *profecutas* esse? Hanc tu tantam religionem si tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimescebas:

ne

1. Vi captum atque deletum est.] Ita Manutii. at Victorius, at edd. priores, at Pall. & Gruter. *dejectum est*; quod non video cur alteri cedere debeat.

2. Hæc erat posita Segestæ.] Pall. Gruter. ed. vet. *reposita*: ut serè suspicer triadem hanc verborum esse à benignitate scribarum.

3. Ipsa face percussus.] Belle; neque aliter mss. nostri. ineptè Curio percussus, alii percussus.

4. Donum populi Ro. id esse dicebant.] Abest ab Hittorp. & Cujac. *domini*. rectè, inquit Gulielmius.

5. Monumentum victoriæ pop. Ro.] Hittorpii excerpta, excludunt *pop. Rom.* placetque Gulielmio; cum ipsemet Cicero paullo post, eandem hanc Dianam nominet *monumentum victoriæ P. Africani*.

6. Universam se funditus.] Putat Gulielmius melius, *universis*, quod in Cujac. atque Hittorp. nisi tamen verius existimemus *universam*, ut respondeat illi *singillatim*: & corrumpi facillimè potuit in *universam*.

7. Videte quanta religione fuerit.] Non abhorreo ab Cujac. & Hittorp. *religio fuit*, quod item recepit Lambinus.

8. Scitote advocatos esse operarios.] Biga eadem *adductos*. nihilo pejus. at Gruteri mss. controversiam movet illi *scitote*, tanquam iuulcatum ex iis quæ præcesserant. & poterat sane subintelligi.

9. Omnes Segestanas matronas.] Pal. pr. & Grut. *Segestanos*. Cujac. & Hittorp. *Segestana*, quod malim.

ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut verò deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas, incensaque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque servata est: quæ Karthaginensium victoria, loco mutato, *religionem tamen non amisit*: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, cum inanis esset basis, & in ea P. Africani nomen incisum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriae, C. Verrem sustulisse. Quod cum isti renuntiaretur de basi ac litteris, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim, tanquam indicem sui sceleris, sustulisset. itaque tollendam istius imperio locaverunt: quæ vobis locatio ex publicis Segestanorum litteris priore actione recitata est. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi, & nomini requiro, & flagito. Cur pro isto, qui laudem, honoremque familiae vestrae depeclatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit. cum mos à majoribus traditus sit, ut MONUMENTA majorum, ita suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno sinat: tu isti aderis, qui non obrufit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, sed funditus sustulit, ac delevit? Quisnam igitur, per deos immortales, tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, si tu ea relinquis, ac deseris? neque solum spoliata illa pati, sed etiam eorum spoliatores, vexatoresque defendes? adfunt Segestani, clientes tui, focii populi Rom. atque amici: certiores te faciunt, P. AFRICANUM, Karthagine deleta, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse: idque apud Segestanos, ejus imperatoris nomine positum, ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demolendum, & asportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curasse: orant te, atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem, gloriamque restituas; ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conservare possint. Quid aut his respondere honestè potes, aut illi facere, nisi ut te, ac fidem tuam implorent? adfunt, & implorant. potes domesticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri. potes: omnia in te sunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur. non præcepto fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo, & incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis, defensoremque profiteri. Quam ob rem si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solum filere de vestris monumentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunas mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia sint, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impedit: si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrare: succedam ego vicarius tuo mueri: suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar, ne

ista præclara nobilitas desinat queri, POPULUM R. hominibus novis, atque industriis libenter honores mandare, semperque mandasse. Non est querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, *virtutem plurimum posse*. Sit apud alios imago P. Africani: ornatur alii, mortui virtute, ac nomine. talis ille vir fuit: ita de populo Rom. meritus est, ut non uni familiæ, sed universæ civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: præcipue quiddam in his artibus pro mea parte verfor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quæ *cognatio studiorum*, & artium, propemodum non minus est conjuncta, quam ista, qua vos delectamini, *generis, & nominis*. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: causam Sicularum, quam suscepi, relinquo: judicium de pecuniis repetendis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen invictissimi imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Karthagine captum reponatur. Hæc abs te non Sicularum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio iudici non probem, qui cum res maximas gesserit, monumentaque suarum rerum maximè constituat, atque in his elaboret: profectò volet hæc non solum *suos posteris*, verum etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum est, quàm plurimos esse *custodes monumentorum*, & putare OMNEIS BONOS alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere. Et quidem ceteris istius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic verò tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi, sanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum, lenonumque flagitia versantur? At hoc solum Africani monumentum violasti? quid à Tindaritanis non ejusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii, pulcherrimè factum, sustulisti? At quemadmodum, dii immortales? quàm audeat! quàm libidinosè! quàm impudenter! audistis nuper dicere legatos Tindaritanos, homines honestissimos, ac principes civitatis: Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summa religione coleretur, quem P. Africanus, Karthagine capta, Tindaritanis non solum suæ victoriae, sed etiam illorum fidei, societatisque monumentum, atque indicium dedisset: hujus vi, scelere, imperioque esse sublatum, qui ut primùm in illud oppidum venit, statim, tanquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necessè esset, tanquam hoc senatus mandasset, populisque Rom. jussisset: ita continud, signum ut demolirentur, & Messanum deportarent, imperavit. Quod cum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non est ab isto, primò illo adventu, perseveratum. discedens mandat Proagoro Sopatro, cujus verba audistis, ut demoliat. cum recusaret, vehementer minatur. ita cum ex illo oppido proficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique

1. *Qui non obrufit.*] Sic nostri, sic editi omnes: conjiciebat Romanus, obrufit, alii obruit: Cujacii liber servat *obstruxit*: quod Gulielmius annotavit, tanquam dignum de quo deliberaretur: & est profectò.

2. *Ne ista præclara nobilitas, &c.*] Ne, an confirmantis sit, an insipientis.

3. *Novis atque industriis.*] Lambinus suavis codicis Cujaciani abjecit copulam atque, quod nullo modo ausim imitari. Gulielmius conjiciebat *navis*.

4. *Non est querendum.*] Non vidco quomodo hæc bellè coha-

reant cum præcedenti. debebat sequi: *quamquam quid quæso est, quod quis merito queratur, in ea civitate &c.*

5. *Karthagine captum reponatur.*] P. Manutius & Lambinus, *Karthagine capta recuperatum reponatur*.

6. *Monumentaque rerum maximè constituat.*] Forsan *quam maximè const.* nam Pall. & Gruter. & edd. vet. cum *maximè*. Cujac. cum *quam max.* Fulvianus, *nunc maximè*.

7. *Lenonumque flagitia versantur.*] Gifanius ad Lucretium in voce *Trivis*, refert veterem codicem suum non agnoscere illud *versantur*. habent tamen nostri omnes, & edd. vet.

que reclamatur. ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit, quærit continud de signo. respondetur ei senatum non permittere: poenam capitis constitutam, si injus senatus quisquam attingisset: simul religio commemoratur. Tum iste: *Quam mihi religionem narras? quam poenam? quem senatum?* vivum te non relinquam: mori virgis, nisi signum traditur. Sopater iterum flens ad senatum defert istius cupiditatem, minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus, perturbatusque discedit. Ille prætoris arcessitus nuntio, rem demonstrat: negat ullo modo fieri posse. Atque hæc (nihil enim prætermittendum de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de sella, ac de loco superiore. Erat hiems summa, tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida: imber maximus: cum iste imperat licetoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque constituent. Vix erat hoc planè etiam imperatum, cum illum spoliatum, stipatumque licetoribus videres. omnes idèd putabant, ut miser, atque innocens, *virgis caderetur*. fessellit hæc homines opinio. virgis iste cæderet sine causa focium populi Rom. atque amicum? non usque eò improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: numquam fuit crudelis. leniter hominem, clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuae, sicuti ferè ceteris in oppidis Siciliae: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit: cujus officia in illa civitate, totaque provincia *recentissima* erant, & maxima. in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præditum, divaricari, ac deligari jubet. quo cruciati si affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset victus *nudus in are*, in imbrì, in frigore. neque tamen finis huic injuriæ, crudelitati que fiebat, donec populus, atque universa multitudo, *atrocitate rei*, misericordiaeque commota, senatum clamore cõgìt, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. clamabant fore, ut *ISTI SESE* dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, cum jam pænè obriguisset, vix vivus auferitur. Non possum dispositè istum accusare, si cupiam: opus est non solum ingenio, verum etiam artificio quodam singulari.

Unum hoc crimen videtur esse, & à me pro uno ponitur, de Mercurio Tindaritano: plura sunt. sed ea quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio. est *peculiarum capitarum*, quod signum à sociis pecuniæ magnæ sustulit. est *peculiaris*, quod publicè populi Rom. signum, de præda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. est *majestatis*, quod imperii nostri gloriæ, rerumque gestarum monumenta evertere, atque asportare ausus est. est *sceleris*, quod religiones maximas violavit. est *crudelitatis*, quod in hominem innocentem, in focium nostrum, atque amicum, novum ac singulare supplicii genus excogitavit. illud verò quid sit, jam non queo dicere: quo nomine appellem, nescio, quod in C. Marcelli statua. Quid est hoc? patronusne quod erat? quid tum? quod id spectat? utrùm ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hospitem valere debebat? an ut hoc ostenderes, contra vim tuam, in patronis præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, in IMPROBI præsentis imperio majorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahare videlicet aliquid de te amplitudine Marcellorum putasti. itaque nunc Sicularum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum *substitutus* est. Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem

arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidam provinciam, transducere ad te, auferre à certissimis, antiquissimisque patronis? Tu ista stulticia, nequitia, inertia, non modò totius Siciliae, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli statua *pro patibulo* in clienteis Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? quid tandem *tuis statuis* fore arbitrare? an verò id, quod accidit? Nam Tindaritano statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam basi poni jusserrat, deturbanunt, simulacrum successum isti audierunt. Dedit igitur tibi fortuna Sicularum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad statuam Siculi, te prætoris, alligabantur, ejus religioni te eundem victum, adstrictumque dedamus. Ac primò, judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tindaritanos C. Marcello huic Æternino vendidisse: atque hoc sua causa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota prævisa, atque præcauta est, uti, si maximè esset inventus, qui in se suscipere istius culpam, crimenque cuperet: tamen is proficere nihil posset. eos enim testis deduxi, & eas litteras deportavi, ut de istius factò dubium nemini esse posset. publicæ litteræ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumtu publico. dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publicè legatum Poleam. quid? is ubi est? præsto est: testis est. Proagori Sopatri jussu. Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est. vidistis hominem, & verba ejus audistis. Demolendum curavit Democritus gymnasiarchus, quod is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immò verò ipse præsens: Romæ nuper ipsam esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si ejus rei *testificatio tolleretur*, cautumque esset, eos testimonium non esse dicuros. Dixit hoc apud vos Zosippus, & Hismenias, homines nobilissimi, & principes Tindaritanæ civitatis. Quid? Agrigento nonne ejusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, litterulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Æsculapii religiosissimo fano sustulisti? quod iste, judices, cum clam fecisset; eum ad suum scelus illud, furtumque nefarios quosdam homines improbos, duces, atque adjuutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, testimonium societatis, *requirebant*. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæstoribus, & ædilibus, ut noctu vigiliis agerent ad ædes sacras. etenim iste Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quod cives Romani, viri fortes, ac strenui, & honesti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo, cum ipsis Agrigentinis vivant, ac negotiantur) non audebat *palam tollere*, aut poscere, quæ placebant. Hercules templum est apud Agrigentinos, non longè à foro, sanè sanctum apud illos, & religiosum. ibi est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facillè quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quàm multa vidi) usque eò, judices, ut rictum ejus, ac mentum paullo sit attritus, quod in precibus, & gratulationibus non solum id venerari, verum etiam *osculari* solent. Ad hoc templum, cum esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempesta, fervorum armatorum fit concursus, atque impetus. clamor à vigilibus, fanique custodibus tollitur. Qui primò cum

1. Ad Senatum defert istius cupid. Cujacii liber rem defert: istius cupid. &c. non reprehendo. sed mox planè mihi supervacuum videtur, rem demonstrat: tanquam potius legendum sit, nuntio, negat ullo, &c.

2. Clamabant fore. Dicitio clamabat, habetur mihi pro librarii additamento.

3. Evertere atque asportare. Gulielmius conjecit; avertere.

4. Ut victum ejus. Sic Nonius, servatque Cujac. atque Hittoip. namque vulgata rictus.

5. In precibus ac gratulationibus. Lipsius noster putabat vocem magis convenientem cum de Diis ageretur, gratulationibus, lib. 11. Elect. cap. 6.

cum obfistere, ac defendere conarentur, malè multati clavis, ac fustibus repelluntur. postea convulsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vestibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, EXPUGNARI DEOS PATRIOS; non hostium adventu, nec opinato, neque repentino prædonum impetu, sed ex domo, atque cohorte prætoris, manum fugitivorum instructam, armatamque venisse. nemo Agrigenti neque ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus surrexerit, telumque quod cuique fors offerrebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurrunt. Hora amplius jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cum alii vestibus subiectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Repentè Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius præclari imperatoris *nocturni milites*. duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum prædonem religionum reverterentur. Nunquam tam malè est Siculis, quin aliquid faceret, & commodè dicant: velut in hac re. agebant in labores Herculis non minùs hunc immanissimum Verrem, quàm illum

4.4 *aprum Erymanthium* referri oportere. Hac virtutem Agrigentorum imitari sunt Assorini postea, viri fortes, & fideles, sed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chrysis est *amnis*, qui per Assorinorum agros fluit. is apud illos habetur *deus*, & religio maxima colitur. fanum ejus est in agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Ennam. in eo Chrysis est simulacrum, præclare factum è marmore. id iste postere Assorinos propter singularem ejus fani religionem non ausus est. Tlepolemo dat, Hieronique negotium. illi noctu, facta manu, armatique veniunt: fores ædis effringunt: aditus, custodisque maturè sentiunt: signum, quod erat notum viciniori, *buccina datur*: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chrysis, præter unum perparvulum signum ex ære, desideratum est. Mauris magne fanum 3 apud Enguinis est. jam enim mihi non modò breviter de unoquoque dicendum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad majora istius, & illustriora in hoc genere furta, & scelera veniamus. In hoc fano loricas, galeasque æneas, cælatas opere Corinthio, hydrasque grandæis, simili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellensissimus, posuerat, & suum nomen inscripserat. Quid jam de isto pluram dicam, aut querar? omnia illa, judices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. hostium spolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum posthac, his præclaris nominibus amissis, in *instrumento*, ac suppellectili C. Verri numerabuntur. Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta sollertissimè perspicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus, atque humanissimus? tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris, intelligis, & judicas? vide, ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia, te, atque istos, qui se elegantèis dici volunt, vicerit. nam quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea, non ad hominum *luxuriam*, sed ad ornatum fanorum, atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa esse videantur. Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præfertim sacris polluentis, quæ non mo-

do manibus attingi, sed ne *cogitatione* quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eadem religione, qua Romæ, qua in ceteris locis, qua propè in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit 4 signum Cereris perantiquum: quod *viri*; non modò cujusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant. aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per mulieres, ac *virgines* confici solent. hoc signum noctu clàm istius servi ex illo religiosissimo, atque antiquissimo fano sustulerunt: postredie sacerdotes Cereris, atque illius 5 fani antistitæ, majores natu, probatæ ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. omnibus acerbum, indignum, lucuosum denique videbatur. Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio removeretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut *aliquem reperiret, quem ea fecisse insimularet*: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrastinatur. nam cum iste Catinam profectus esset: servi cujusdam nomen defertur. is accusatur: ficti testes in eum dantur: rem cunctus senatus Catinensium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his *quiritur secretò* in curia, quid esse factum arbitrarentur: quemadmodum signum esset ablatum. respondent illæ, Prætoris in eo loco servos esse visos. res, quæ esset jam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse cæpit. itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur, quò facilis vos hunc omnibus sententiis condemnare possetis. quid enim postulas, Verres? quid speras? quid spectas? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? eone tu servos ad spoliandum fanum immittere ausus es, quò liberos adire, ne orandi quidem causa, fas erat? hisne rebus manus afferre non dubitasti, à quibus etiam *oculos cohibere* te religionum. jura cogeant? tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam, ac tam netariam decidisti. nam id concupisti, quod *numquam videras*: id, inquam, adamasti, quod antea non adspexeras. auribus tu tantam cupiditatem concepisti: ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum existimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Quis id potest, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidisse, neque nosse poterant. Qualem porò illam sceminam fuisse putatis, judices? quàm *puicam*, quæ cum Verre loqueretur; quàm religiosam, quæ sacrarii spoliandi ostenderet rationem? At minime mirum, quæ sacra per summam castimoniam virorum, ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum, ac flagitium esse violata. Quid ergo? hoc solum 46 auditione expetere cæpit, cum id ipse non vidisset? immò verò alia complura: ex quibus eligam spoliationem nobilissimi, atque antiquissimi fani: de qua priore actione testis dicere audistis. nunc eadem illa, quæso, audite, & diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite. Insula est Melita, judices, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quò iste numquam accessit: quod tamen isti *textrinum* per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio fanum est Junonis antiquum: quod tanta religione semper fuit, ut non modò illis Punicis bellis, quæ in his fere locis 6 navali copia gesta, atque versata sunt: sed etiam in hac prædonum multitudine semper *inviolatum*, sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum est, classe quondam Masinissæ regis ad eum locum appulsa, præfectum regium dentes burneos, incredibili magnitudine, è fano sustulisse, & eos in Africam portasse, Masinissæque

1. *Non hostium adventu nec opinato.*] Illud *nec opinato* admittit primitus Lambinus è cod. Cujac. reperitque item in Hittorp. Gulielmus. abest tamen Italicis nostris miss.

2. *Facta manu armatique.*] Placebat Gulielmio, *armatique*, quod in Cujac. Hitt. Pall. Gruter. & olim cufis.

3. *Apud Enguinis.*] Pall. *Anguinis*. Cujac. Hitt. *Eguinos*. Grut. *Inuis*. repetitur idem nomen infra lib. vii. cap. 72. ubi Cujac. præ-

fert *Eginos*, ut etiam ed. vet. Pal. prim. *Eginos*. sec. *Eguinos*.

4. *Signum Cereris perantiquum.*] Hittorp.ii vetus, *inanti quum*. ita Virgilio, *incana menta*, inquit Gulielmus.

5. *Fani antistite.*] Ita Priscianus, lib. v. Gellius lib. xiii. cap. 19. nam Pall. & Gruter. *antistites*, ut vulgati.

6. *Navali copia gesta, &c.*] Bene, *copia navali*; hoc est apparatus navali, sive classibus.

sæque donasse. Regem quidem primò delectatum esse mu-
 nere: pòst, ubi audisset, unde essent, statim certos homi-
 nes in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent. ita-
 que in his inferentium litteris Puniceis fuit: REGEM MASI-
 NISSAM IMPRUDENTEM ACCEPISSE: RE COGNITA, REPO-
 NENDOS, RESTITUENDOSQUE CURASSE. Erat præterea ma-
 gna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victo-
 riæ, antiquo opere, ac summa arte perfectæ. Hæc iste omnia,
 ne multis morer, uno impetu, atque uno nuntio per servos
 47 Venerios, quos ejus rei causa miserat, tollenda, atque aspor-
 tanda curavit. Prò dii immortales, quem ego hominem acu-
 cuso? quem legibus, ac judiciali jure persequor? de quo
 vos sententiam per tabellam feretis? dicunt legati Meliten-
 ses publicè, spoliatum templum esse Junonis: nihil istum
 in religiosissimo fano reliquisse: quem in locum classes hos-
 tium sæpe accesserint: ubi piratæ ferè quotannis hiemare
 soleant: quod neque prædo violarit antea, neque hostis at-
 tigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit
 relictum. Hic nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc
 iudicium appellabitur? criminibus enim coarguitur, aut
 suspicionibus in iudicium vocatur? dii ablati, fana vexata,
 nudatæ urbes reperiuntur. carum autem rerum nullam sibi
 iste neque *infidiandi rationem*, neque *defendendi facultatem*
 reliquit: omnibus in rebus coarguitur à me, convincitur à
 testibus, urgetur confessione sua, manifestis in maleficiis
 tenetur, & manet etiam, ac tacitus facta mecum sua reco-
 gnoscit. Nimiùm mihi diu videor in uno genere versari
 criminum. sentio iudices, occurrendum esse *satiæ aur-
 rium*, animorumque vestrorum. Quam ob rem multa præ-
 termittam. ad ea autem, quæ dicturus sum, reficite vos,
 quæso, iudices, per deos immortales, per eos ipsos, de
 quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus
 commemoro, & profero, quo provincia tota commota est.
 de quo si paullo altiùs ordiri, ac repetere memoriam reli-
 gionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter per-
 48 stringere atrocitatem criminis non finit. Vetus est hæc opi-
 nio, iudices, quæ constat ex antiquissimis Græcorum litte-
 ris, atque monumentis, insulam Siciliam totam, esse *Cere-
 ri, & Liberæ consecratam*. hoc cum ceteræ gentes sic arbi-
 trantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eo-
 rum insitum, atque innatum esse videatur. nam & natas
 esse has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm re-
 peritas arbitrantur: & raptam esse Liberam, quam eandem
Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore: qui locus,
 quod in media est insula situs, *umbilicus Sicilia* nominatur.
 quam cum investigare, & conquirere Ceres vellet, dicitur
 inflammasse rædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice eru-
 punt: quas sibi cum ipsa præferret; orbem omnium per-
 agrasse terrarum. Enna autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse
 memorantur, est loco præcelso, atque edito: quo in sum-
 mo est æquata agri planities, & aquæ peremnes. tota verò
 ab omni aditu circumcisa, atque direpta est. quam circa
 lacus, lucique sunt plurimi, & lætissimi flores omni tem-
 pore anni: locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam
 à pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est
 spelunca quædam, conversa ad Aquilonem, infinita altitu-
 dine, qua *Ditem patrem* ferunt repentè cum curru exstitisse,
 & abieptamque ex eo loco virginem secum asportasse, &
 subito non longè à Syracusis penetrasse sub terras, lacum-
 que in eo loco repentè exstitisse: ubi usque ad hoc tempus
 Syracusani festos dies anniversarios agunt, celeberrimo vi-
 49 rorum, mulierumque conventu. Propter hujus opinionis
 vetustatem, quòd eorum in his locis vestigia, ac propè *in-
 eunabula* reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia pri-
 vatim, ac publicè religio est Ceres Ennensis. Etenim multa
 sæpe prodigia vim ejus, numenque declarant: multis
 sæpe in difficillimis rebus præfens auxilium ejus oblatum

est, ut hæc insula ab eo non solum diligi, sed etiam incolis
 custodiri que videatur. Nec solum Siculi, verum etiam ce-
 teræ gentes, nationesque Ennensem Cererem maximè con-
 terunt. Etenim, si *Atheniensium sacra*, summa cupiditate ex-
 petuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur, fru-
 gesque attulisse: quantam esse religionem convenit eorum,
 apud quos eam natam esse, & fruges invenisse constat?
 Itaque apud patres nostros atroci, ac difficili reip. tempore,
 cum, Ti. Graccho occiso, magnorum periculorum metus
 ex ostentis portenderetur, P. Mutio, L. Calpurnio Coss.
 aditum est ad libros Sibyllinos: in quibus inventum est,
 CEREREM ANTIQUISSIMAM PLACARI OPORTERE. Tum
 ex amplissimo collegio decemviri facerdes populi Ro-
 mani, cum esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum, &
 magnificentissimum templum, tamen usque Ennam pro-
 fecti sunt. tanta enim erat auctoritas, & vetustas illius reli-
 gionis, ut, cum illuc irent, non ad ædem Cereris, sed ad
 ipsam Cererem proficisci viderentur. Non obtundam diu-
 tius. etenim jamdudum veor, ne oratio mea, aliena ab
 judiciorum ratione, & quotidiana dicendi consuetudine
 esse videatur. hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissi-
 mam, religiosissimam, *principem omnium sacrorum*, quæ
 apud omnes gentes, nationesque fiunt, à C. Verre ex suis
 templis, ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam,
 vidistis simulacrum Cereris è marineo, & in altero templo
 Liberæ. sunt ea perampla, atque præclara, sed non ita anti-
 qua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac singu-
 lari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum,
 quæ sunt in eo fano, multo antiquissimum. id sustulit; ac
 tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris in aperto,
 ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum
 Triptolemi, & pulcherrima, & perampla. his pulchritudo
 periculo, amplitudo saluti fuit, quòd eorum demolitio, at-
 que asportatio, perdifficilis videbatur. insistebat in manu
 Cereris dextra simulacrum pulcherrimè factum *Victoriæ*.
 hoc iste è signo Cereris avellendum, asportandumque cura-
 vit. Qui tandem istius animus est nunc in *recognitione scelerum
 suorum*, cum ego ipse in commemoratione eorum
 non solum animo commovear, verum etiam corpore per-
 horrescam? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in
 mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego
 Ennam cum venissem, præstò mihi sacerdos Cereris cum
 insulis, ac verbènis fuerunt: concio, conventusque civium:
 in quo ego cum loquerer, tanti fletus, gemitusque fiebant,
 ut acerbissimus tota urbe luctus versari videretur. non illi
 decumarum imperia, non bonorum direptiones, non ini-
 qua judicia, non importunissimas istius libidines, non vim,
 non contumelias, quibus operi, oppressi que erant, con-
 querebantur: Cereris numen, sacrorum vetustatem, fani
 religionem, istius sceleratissimi, atque audacissimi *supplicio
 expiari* volebant: omnia se cetera pati, ac negligere dice-
 bant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, venisse
 Ennam, & non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse
 Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed
 50 *fanum Cereris* esse. habitare apud sese Cererem Ennenses arbi-
 trantur: ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacer-
 dotes, & omnes accolæ, atque antistites Cereris esse videan-
 tur. Ennæ tu simulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu
 de manu Cereris Victoriæ deripere, & deam deæ detrahere
 conatus es? quorum nihil violare, *nihil attingere ausi sunt*,
 in quibus erant omnia, quæ sceleri propiora sunt, quam reli-
 gioni. tenuerunt enim P. Popillio, P. Rupilio, Coss. il-
 lum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. sed neque tam
 servi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fu-
 gitivi illi à dominis, quam tu à jure, & à legibus: neque
 tam barbari lingua, & natione illi, quam tu natura & mori-
 bus: neque illi tam hostes hominibus, quam tu diis im-
 51 mortali-

1. *Lætissimi flores.*] Ita m. Turnebi, longè venustius quàm ut antea vulgabatur, *lætissimi*.

2. *Non obtundam diutius, etenim jamdudum veor.*] Ita egregiè

Cujacianus. vulgati enim; *diutius auris vestras, jamdudum, &c.*

3. *Omnes accolæ atque antistites.*] Conjecit Gulielmius, *omnes sacrioles*.

mortalibus. Quæ deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate *servos*, temeritate *fugitivos*, scelere *barbaros*, crudelitate *hostes* vicerit? Audistis Theodorum, & Numinium, & Nicalionem, legatos Ennensis, publicè dicere, sese à suis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, & eum simulacrum Cereris, & Victoriæ reposcerent. id si impetrassent, tum ut *morem veterem* Ennensium conservarent; publicè in eum (tameñ vexasset Siciliam) tamen, quoniam hæc à majoribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent. sin autem ea non reddidisset, tum ut iudicio adessent, tum uti de ejus injuriis iudices docerent, sed multo maximè de religione quererent. quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari, nolite contemnere, ac negligere, iudices. Aguntur injuriæ fociorum: agitur vis legum: agitur existimatio, veritasque iudiciorum. quæ sunt omnia permagna: verum illud maximum: tanta religione obstricta tota provincia est: tanta superstitio ex istius facti mentis omnium Siculorum occupavit, ut, quæcunque accidant, publicè, vel privatim incommoda, ¹ propter eam causam scelere istius evenire videantur. Audistis, Centuripinos, Agyrinenses, Catinenses, Herbitenses, Ennenses, complures alios, publicè dicere, quæ solitudo esset in agris, quæ vastitas, quæ fuga aratorum, quam deserta, quam inculta, quam relicta omnia. Et tameñ isti multis, & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quòd, *Cerere violata*, omnis cultus, fructusque Cereris in his locis interiisse arbitrantur. Medemini religioni fociorum, iudices: ² conservate vestram. neque enim hæc externa vobis religio, neque aliena. quòd si esset, si suscipere eam nolletis: tamen in eo, qui violasset, sancire vos velle oporteret. Nunc verò in communi omnium gentium religione, inque his sacris, quæ majores nostri ab exteris nationibus adscita, atque *arcessita* coluerunt: quæ sacra, ut erant vera, sic appellari *Græca* voluerunt: negligentes, ac dissoluti si cupiamus esse, qui possumus? Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, atque ornatissimæ, Syracusarum directionem commemorabo, & in medium proferam, iudices: ut aliquando totam hujus generis orationem ³ concludam, ac definiam. Nemo ferè vestrum est, quin, quemadmodum captæ sint à M. Marcello Syracusæ, sæpe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu victo: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui constitutas accepit, *captas dicitis* Syracusas. Ac jam illa omitto, quæ dispersè à me multis locis dicentur, ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli ⁴ purum à cæde servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum & nostris classibus, & Karthaginensium clausus fuisset, eum, isto prætoris, Cilicum myoparoni, prædonibusque paruisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas: quæ tum, *urbe capta, commissa non sunt*, neque odio hostili, neque licentia militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt. ea, quæ conjuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite. ⁵ Urbem Syracusas maximam esse Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium,

sæpe audistis. Est, iudices, ita, ut dicitur. nam & sicu est cum munito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, præclaro ad adspæctum: & portus habet propè in ædificatione, adspæctumque urbis incusos: qui cum diversos inter se aditus habeant, in exitu conjunguntur, & conflunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur *Insula*, mari disjuncta angusto, ponte rursum adjungitur, & continetur. Ea tanta est urbs, ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, *Insula*: quæ duobus portibus cincta, in utriusque portus ostium, aditumque projecta est: in qua domus est, ⁶ quæ regis Hieronis fuit, quæ prætores uti solent, in ea sunt ædes sacræ complures: sed duæ, quæ longè ceteris antecellunt: Dianæ una: & altera, quæ fuit ante istius adventum ornatissima, Minervæ. In hac insula extrema, est fons aquæ dulcis, cui nomen *Arthusa* est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium: qui fluctu totus operiretur, nisi munitione, ac mole lapidum à mari disjunctus esset. Altera autem est urbs Syracusis: cui nomen *Acradina* est: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii, ceteræque urbis partes una lata via perpetua, multisque transversis divisæ, privatis ædificiis continentur. Tertia est urbs, quæ, quòd in ea parte, *Fortunæ* sanum antiquum fuit, ⁷ *Tyche* nominata est: in qua & gymnasium amplissimum est; & complures ædes sacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentissime. Quarta autem est urbs, quæ quia postrema ædificata est, *Neapolis* nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ: signumque Apollinis, ⁸ qui *Temenites* vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre. Nunc ad ⁵⁴ Marcellum revertar, ne hæc à me sine causa commemorata esse videantur: qui cum tam præclaram urbem vi, copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præsertim *nihil periculi ostenderetur*, delere, & extinguere. itaque ædificiis omnibus, publicis, & privatis, sacris, & profanis sic percipit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset. in ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. *victoriæ* putabat esse, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi esse possent: *humanitatis*, non planè spoliare urbem, præsertim quam conservare voluisset. In hac partitione ornatus, non plus victoria Marcelli populo R. appetivit, quam humanitas Syracusanis reservavit. Romam quæ asportata sunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. nihil in ædibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano putavit, si urbis ornamenta domum suam non contulisset, ⁹ domum suam ornamento urbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullum violavit, nullum atigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, nequa tali viro mortuo fiat injuria: sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum & jurisdictionem cum ferro, & armis, adventum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis. *Ædes Minervæ* est in insula, de qua antè dixi: quam Marcellus *non atigit*: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab isto sic spoliata, atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen *in bello, religionum, & consuetudinis jura retineret*, sed ut à barbaris præ-

1. Propter eam causam scelere istius evenire videantur.] Habuerim illa propter eam causam pro spuris.

2. Conservate vestram.] Subintellige religionem. vulgo additur vestram auctoritatem. sed nulla ejus vocis litera in Cujaciano.

3. Concludam & definiam.] Verius videtur Gulielmio, atque finiam. ego divinabam & desinam.

4. Purum à cæde servatum est.] Ita Lambin. aliique è Cujac. cod. in quo cæde serv. antea cusi, à plurima cæde.

5. Urbem Syracusas maximam esse Græcorum Græcarum urbium, &c.] Quanto, inquit Gulielmius, Hittorpiam schedæ venustius: Urbem Syracusanam, maximam esse Græcarum, pulcher. &c. & vero illud urbium

abest etiam Cujaciano.

6. Quæ regis Hieronis fuit.] Hittorp. *Gelonis*, neque temeraria ea est scriptura. inquirendum.

7. Tyche nominata.] Est, à Cujaciano & Hittorp. nam vulgata Tyche.

8. Qui Temenites vocatur.] Sic omnibus literis Pal. sec. nam pr. *Temenites*. Gruter. Cujac. Hittorp. *Temenites*. prima editio, *Themicles*. Victoriana *Thesnotes*. vide Sueton. cap. 74. Tiberii. adeatur Turneb. lib. VIII. cap. 12.

9. Domum suam ornamento urbi futuram.] Et sanè singulorum abstinentia domestica, publicum civitatis decus est. Gulielmius.

prædonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathoclis regis in tabulis picta præclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. nihil erat ea pictura nobilior: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. has tabulas M. Marcellus, cum omnia illa *victoria sua profana fecisset*, tamen religione impeditus non attigit. iste, cum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra, religioſaque accepisset, omneis eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot sæcula manserat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non *Honori*, neque *Virtuti*, ut ille, sed *Veneri*, & *Cupidini* vota deberet, is Minervæ templum spoliare conatus est. ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti, & septem præterea tabulas pulcherrimè pictas ex eadem æde sustulit: in quibus erant *imagines Sicilia regum, ac tyrannorum*, quæ non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tærior hic tyrannus Syracusanus fuerit, quàm quiscquam superiorum: cum illi tamen ornatint templa deorum immortalium: hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta sustulerit. Jam verò quid ego de *valvis* illius templi commemorem? vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, præsertim ex judicum numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati, & mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquidò, iudices, possum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas umquam ullo templo fuisse. incredibile dictu est, quàm multi Græci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint. nimium forsitan hæc illi mirentur, atque efferant. esto: verumtamen honestius est reip. nostræ, iudices, ea, quæ illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisset, quam præterem in pace abstulisset. Ex ebore diligentissimè perfecta argumenta erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. *Gorgonis* os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abstulit: & tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio, quæstusque duci. nam bullas aureas omneis ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre: quarum iste non opere delectabatur, sed *pondere*. Itaque ejusmodi valvas reliquit, ut, quæ olim ad ornandum templum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ esse videantur. Etiamne *gramineas hastas*? vidi enim vos in hoc non minimè, cum testes dicerent, commoveri, quod erant hujusmodi, ut semel vidisset satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset: nimium, videre plus, quàm semel. etiamne id concupisti? Nam *Sappho*, quæ sublata de prytaneo est, dat tibi justam excusationem, propè ut concedendum, atque ignoscendum esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modò *privatus*, sed *populus* porius haberet, quàm homo elegantissimus, atque eruditissimus Verres? nimirum contra dici nihil potest. nostrum enim unusquisque, qui tam beati, quàm

iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus istorum Tusculanum: & spectet forum ornatum, si quid iste suorum *adilibus accommodavit*: Verres hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, *villas refertas*? Etiamne hujus operarii studia, ac delicias, iudices, perferetis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multo appositior ad deferenda, quàm ad auferenda signa esse videatur. Atque hæc Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. nam cum ipsa fuit egregiè facta, tum epigramma Græcum per-nobile incisum habuit in basi, quod iste eruditus homo, & Græculus, qui hæc subtiliter judicat, qui solus intelligit, si unam litteram Græcam scisset, certe non sustulisset. nunc enim quod inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat. Quid? *signum Pæanis* ex æde Æsculapii præclare factum, sacrum, & religioſum, non sustulisti? quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere solebant. Quid? ex æde Liberi *simulacrum Aristei* non tuo imperio palàm ablatum est? Quid? ex æde Jovis religioſissimum simulacrum? *Jovis imperatoris*, quem Græci *Urion* nominant, pulcherrimè factum, nonne abstulisti? Quid? ex æde Liberi parvum illud caput pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tollere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum Æsculapio apud illos colebatur. Aristeus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, unà cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus. Jovem autem imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quanta religio fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orberrarum signa Jovis imperatoris uno in genere pulcherrimè facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus: alterum in Ponti ore, & angulitiis: tertium, quod Syracusis ante Verrem præterem fuit. illud Flamininus ita ex æde sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Jovis poneret. Quod autem est ad introitum Ponti; id, cum tam multa ex illo mari bella emerferint, tam multa porò in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem integrum, *inviolatumque* servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni concesserat: quod cives, atque incolæ Syracusani colere, advenæ non solum visere, verumetiam venerari solebant: id Verres ex templo Jovis sustulit. Ut sæpius ad M. Marcellum revertar, iudices, sic habetote: plures esse à Syracusanis istius adventu deos, quàm victoria Marcelli homines desideratos. Etenim ille *requisisse dicitur etiam Archimedem* illum, summo ingenio hominem, ac disciplina, eumque cum audisset interfectum, permolestè tulisse. Iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verum ut asportaret, requisivit. Jam illa, quia leviora videbuntur, si hoc loco dicerentur, ideò præteribo; quod iste 7 mensas Delphicas è marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, iudices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent, & unum-

1. Tam esse me cupidum, &c.] Lambinus putat aliquid deesse; sed frustra.

2. Ullo templo fuisse.] Sic Hitt. sic Cujac. prodiditque Turnebus, lib. v. 111. Adversariorum. prius vulgati, ullo tempore.

3. Os pulcherrimum crinitum anguibus.] Non audio libros qui habent *cinetum*. nostrum est à *crinire*, verbo eleganti, & quod haud dubiè ab antiquis mutatus est Statius lib. 111. Silvar. Nunc *cincta veris fonsibus annuis crinitur arbor*.

4. Spellet forum ornatum, si quid iste suorum *adilibus* acc.] Hotom. capiebat legere *adibus*: sed tunc cum adhuc legebatur *corum*, pro *forum*, quæ vox postrema, conjecturam talem omnino spernit.

5. Jovis Imperatoris.] Melior Lambinus, non inficetè conjiciebat, *Inbicatoris*. de eodem videndus item Brodæus Miscellan. v. 1. cap. 9.

6. Ex æde Liberi parvum illud caput.] Pal. pr. *Parmum*, quod & in Cujac. qui præterea *Libera*. sec. *Parinum*. Conjectabam aliquando, *ex æde Liberi, Liberi parvum illud caput*. nunc sileo. quid si tamen fuerit? *ex æde Libera, Liberi parvum, &c.*

7. Mensas Delphicas è marmore.] Consulatur Cujacius lib. xi. Observat. cap. 13.

8. Crateras ex ære pulcherrimas.] Haud aliter quoque Pall. Grat. Cujac. non ut edidit Lambinus *pulcherrimos*.

quidque ostendere, quos illi *myſtagogos* vocant, converſam jam habent demonſtrationem ſuam. nam, ut antè demonſtrabant, quid ubique eſſet: ita nunc, quid undique ablatum ſit, oſtendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini? non ita eſt, judices: primùm, quòd omnes religione moventur: & deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos ſibi diligenter, & retinendos eſſe arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, ſigna, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum *querimoniis* intelligere poſſumus, hæc illis acerbiffima videri, quæ forſitan nobis levia, & contemnenda eſſe videantur. mihi credite, judices, (tameſi voſmetipſos hæc eadem audire certò ſcio) cùm multas acceperint per hoſce annos ſocii, atque exteræ nationes calamitates, & injurias, nullas Græci homines graviùs tulerunt, nec ferunt, quàm hujusmodi *ſpoliationes fanorum*, atque oppidorum. Licet iſte dicat emiſſe ſe, ſicuti ſolet dicere: credite hoc mihi, judices: nulla unquam civitas tota Aſia, & Græcia, ¹ ſignum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, ſua voluntate cuiquam vendidit. niſi fortè exiſtimatis, poſteaquàm *judicia ſevera* Romæ fieri deſierint, Græcos homines hæc venditare cœpiſſe, quæ tum non modò non venditabant, cùm judicia fiebant, verumetiam cœmebant: niſi arbitramini, L. Craſſo, Q. Scævola, C. Claudio, potentiffimis hominibus, quorum ædilitates ornatiffimas vidimus, commercium iſtarum rerum cum Græcis hominibus non fuiſſe: iis, qui poſt 60 iudiciorum diſſolutiones, ædiles facti ſunt, fuiſſe. Acerbiorum etiam ſcitote eſſe civitatibus *ſuſam iſtam, & ſimulatam emtionem*, quàm ſi quis clam furripiat, aut eripiat palam, atque auferat. nam turpitudinem ſummam eſſe arbitrantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepiſſet à majoribus, vendidiſſe, atque alienaſſe. etenim mirandum in modum Græci rebus iſtis, quas nos contemnimus, *delectantur*. Itaque majores noſtri facilè patiebantur, hæc eſſe quàm plurima apud ſocios, ut imperio noſtro quàm ornatiffimi, florentiffimique eſſent. apud eos autem, quos vectigales, aut ſtipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda ſunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & *ſolatia ſervitutis*. Quid arbitramini Reginos, qui jam cives Romani ſunt, merere velle, ² ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro ſedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cetera? quid Theſpienſis, ut Cupidinis ſignum, ³ propter quod unum viſuntur Theſpiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid ut pictam, Coos? quid Ephēſios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Jalyſum? quid Athenienſis, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære, Myronis buculam? Longum eſt, & non neceſſarium, commemorare, quæ *apud quoſque viſenda ſunt* tota Aſia & Græcia: verùm illud eſt, quamobrem hæc commemorarim; quòd exiſtimare vos hoc volo, ⁴ mirum quendam dolorem accidere iis, ex quorum 61 urbibus hæc auferantur. Atque, ut ceteros omittamus, de iſtis Syracuſanis cognoſcite: ad quos ego cùm veniſſem, ſic primò exiſtimabam, ut Romæ ex iſtiſus amicis acceperam, civitatem Syracuſanam propter Heraclii hereditatem, non minus eſſe iſti amicam, quàm Mamertinam propter prædarium, ac furtorum omnium ſocietatem: ſimul & verebar, ne mulierum nobilium, & formoſarum gratia, quarum iſte *arbitrio præturam per triennium gesserat*, virorumque,

quibuscum illæ nuptæ erant, nimia in iſtum ⁵ non lenitudine, ſed etiam liberalitate oppugnare, ſiquid ex litteris Syracuſanorum conquirerem. Itaque Syracuſis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam: injurias cognoſcebam. cùm diutiùs in negotio, curaque fueram: ut requieſcerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertēbar: ubi cum equitibus R. ex illo conventu honeſtiſſimis, illos Verrutios, de quibus antè dixi, explicabam: à Syracuſanis prorfus nihil adjumenti neque publicè, neque privatim exſpectabam: neque erat in animo poſtulare. Cùm hæc agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magiſtratum Syracuſis habebat, homo nobilis, qui ſacerdos Jovis fuiſſet, qui honos apud Syracuſanos eſt ampliſſimus. agit mecum, & cum Q. fratre meo, ut, ſi nobis videretur, adiremus ad eorum ſenatum: frequenteis eſſe in curia: ſe juſſu ſenatus à nobis petere, ut veniremus. Primò nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde citò venit in mentem, *non eſſe vitandum* nobis illum conventum, & locum. Itaque in curiam venimus. 62 Honorificè fanè conſurgitur. nos rogato magiſtratus aſſedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, & ut mihi viſum eſt, uſu rerum antecedebar, ⁶ Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc habuit primò ſententiam: SENARUM, populumque Syracuſanum moleſtè, graviterque ferre, quòd ego, cùm in ceteris Siciliæ civitatibus, ſenatum, populumque docuiſſem, quid eis utilitatis, quid ſalutis aſſerrem, & cùm ab omnibus mandata, legatos, litteras, teſtimoniaque ſuſmiſſem, in illa civitate nihil ejuſmodi facerem. Reſpondi, neque Romæ in conventu Siculorum, cùm à me auxilium communi omnium legationum conſilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracuſanorum aſſuiſſe: neque me poſtulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, *in qua incuratam C. Verris ſtatuum viderem*. Quod poſteaquàm dixi, tantus eſt gemitus factus adſpectu ſtatue, & commemoratione, ut illud in curia poſitum *monumentum ſclerum*, non beneficiorum videretur. Tum pro ſe quiſque, quantum dicendo aſſequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paulo antè commemoravi: ſpoliatam urbem, ſana direpta: ex Heraclii hereditate, quàm palæſtritis conſeſſiſſet, multo maximam partem ipſum abſtuliffiſſe: neque poſtulandum fuiſſe, ut ille palæſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum ſuſtuliffiſſet: neque illam ſtatuum eſſe *ex pecunia publica*, neque *publicè datam*: ſed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuiſſent, faciendam, ſtatuumque curafſe: eoſdem Romæ fuiſſe legatos, illius adjutores improbitatis, ſocios furtorum, conſcios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, ſi illi communi legatorum voluntati, & ſaluti Siciliæ deſuiſſent. Ubi eorum *dolorem* ex illius *injuriis*, non modò non minorem, ſed propè majorem, quàm ceterorum Siculorum eſſe cognovi: tum meum animum in illos, tum mei conſilii, negotiique totius ſuſcepti cauſam, rationemque propoſui: tum eos hortatus ſum, ut cauſæ communi, ſalutique ne deeſſent: ut ei illam laudationem, quam *ſe vi, ac metu coactos*, paucis illis diebus, decreſſe dicebant, tollerent. Itaque, judices, Syracuſani hæc faciunt, iſtiſus clientes, atque amici: primùm mihi litteras publicas; quas in ærario ſanctiore conditas habebant, proferunt, in quibus oſtendunt omnia, quæ dixi ablata eſſe, perſcripta, & plura etiam, quàm ego potui dicere: perſcripta autem hoc modo, QUOD EX ÆDE MINERVÆ hoc & illud abeſſet: quòd ex æde Jovis, quòd ex æde Liberi. ut quiſque eis rebus tuendis, conſervandiſque præferat, ita

1. *Signum ullum, tabulam pictam.*] Arbitrabatur Gulielmus fortitan verbo repetito ſcribendum, *ſignum ullum, ullam tabulam pictam*.

2. *Ut ab eis marmorea Venus illa auferatur.*] Ita d. mſ. Turnebus lib. viii. cap. 12. neque aliter Cujacii codex. *vulgata, illa ne auferatur.* iidem libri auctores fuere, cur etiam mox ſcriberemus: *ut Europam, &c.* pro quo prius editi, *ut ne Europam.*

3. *Propter quod unum viſuntur.*] Vix eſt ut non ſit adnotamen-

tum ſcribæ.

4. *Mirum quendam dolorem accidere iis.*] Turnebus ait fuiſſe in antiquo ſuo: *mir. q. dol. accipere eos.*

5. *Non lenitudine.*] Lambinus invexerat, *non modo lenitudine*: quod & in mſ. Turnebi. gratioſius tamen ſubaudiatur.

6. *Diodorus Timarchides.*] Membranæ Cujacii, *Timarchidi.* tanquam ſit genitivus antiquus, ſubaudiaturque *ſilium*.

ita perscriptum erat, cum rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere: petissè, ut sibi, quòd hæc res abessent, ignosceretur: itaque omnes liberatos discessisse, & esse *ignotum omnibus*: quas ego litteras obsignandas publico signo, deportandasque curavi. De laudatione autem ratio sic reddita est. primum cum à Verre litteræ aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, cum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni; maximo esse clamore, & convicio repudiatos: posteaquam meus adventus appropinquavit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illa *laudatio* mali, quam boni possit afferre. Id idè, iudices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur. & tamen, ut quisque *honore, & ætate antecedit*, ita primus solet sua sponte dicere: idque à ceteris ei conceditur. si quando taceant omnes, tunc *fortitò* coguntur dicere. Cum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. in quo primum, ut aliquid esset moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optimè meritis esset, sese antea, cum audissent ei negotium factitum, cumque eum publicè pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cuperent, à C. Verre prohibitos esse: *iniquum esse*, tamen si Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogerentur. Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. ut quisque ætate, & honore antecederet, ita sententiam dixit ex ordine. Id adè ex ipso S. C. cognoscite; ¹ nam principium sententiæ perferibi solet. Recita. **QUOD VERBA FACTA SUNT DE SEX. PEDUCÆO.** Dicit, qui primi suaserint. decernitur. refertur deinde de Verre. dic, quæso, quomodo? **QUOD VERBA FACTA SUNT DE C. VERRE.** Quid postea scriptum est? **CUM SURGERET NEMO, NEQUE SENTENTIAM DICERET.** Quid hoc est? **SORS DUCITUR.** Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim cum inire à prætore gratiam posses? nemo. ipsi illi tui *convivæ, consiliarii, consilii, socii*, verbum facere non audebant. in qua curia statua tua stabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret. Atque etiam hoc me docent, ejusmodi senatusconsulto sese fecisse *laudationem*, ut omnes intelligere possent, non laudationem, sed potius *IRRISIONEM* esse illam, quæ commonefaceret istius turpem, calamitosamque præturam. Etenim scriptum esse ita, **QUOD ISTE VIRGIS NEMINEM CECIDISSET**: à quo cognoscitis, nobilissimos homines, atque innocentissimos securi esse percussos: **QUOD VIGILANTER** provinciam administrasset: *cujus omnes vigilias in stupris constat, adulteriisque esse consumptas.* hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret, **QUOD PRÆDONES** procul ab insula Sicilia prohibuisset Verres: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset. Quæ posteaquam ex illis cognovi, discessi cum fratre è curia, ut, nobis absentibus si quid vellent, decernerent. ² Decernunt statim: primum, **UT L. FRATRI HOSPITIUM PUBLICE FIERET**, quòd is eandem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissèm. id non modò tum scripserunt, verùm etiam *in are incisum* nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracusani tui, quos crebrò commemorare

soles diligunt: qui cum accusatore tuo satis justam causam conjungendæ necessitudinis putant, quòd te accusaturus sit, & quòd ad inquirendum in te venerit. postea decernitur, ac non variè, sed propè conjunctis sententiis, **UT LAUDATIO**, quæ C. Verri decreta esset, tolleretur. At verò cum jam non solum discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atque in tabulas relatum, *prætor appellatur*. At quis appellat? magistratus aliquis? nemo. senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minimè. quis igitur prætorem appellat? qui ³ quæstor istius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! ò desertum hominem! ò desperatum, ac relictum à magistratu Siculo! ne S. C. Siculi homines facere possent, ne suum jus suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audivit? Prætor æquus, & sapiens dimitti jubet senatum. concurrunt ad me maxima multitudo. primum senatores clamare, *eripi sibi jus, eripi libertatem*: populus ⁴ senatum laudare, gratias agere: cives Romani à me nusquam discedere. quo quidem die, nihil ægrius factum est, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. Cum ad prætorem in jus adissemus, excogitat sanè diligenter, & cautè, quid decernat. nam antè quam verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cum jam adesperasset, discessimus. Postridie mane ab eo postulo, ut Syracusanis liceret S. C. quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enim verò negat: & ait, **INDIGNUM FACINUS** esse, quòd ego in senatu Græco verba fecissem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantura inter hunc, & illum Numidicum, verum, & germanum Metellum interesset. illum noluisse sua *laudatione jurare* L. Lucullum, fororis virum, quicum optimè convenisset: hunc homini alienissimo, à civitatibus laudationes per vim, & metum comparare. Quod ubi intellexi, multum apud illum recentis nuntios, multum tabulas non commendatitias, sed tributarias valuisse: admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova turba, atque rixa. ne tamen istum omnino Syracusanis sine amicis, sine hospitibus, planè nudum esse, ac desertum putetis: retinere cœpi tabulas Theonastus quidam, homo ridiculè insanus, quem Syracusani *Theoræctum* vocant: qui illic ejusmodi est, ut eum *pueri sciantur*: ut omnes, cum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen infantia, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sanè fuit, nam cum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me sibi afferre clamaret: copulati in jus pervenimus. Hic ego postulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. ⁵ Ille contra. instare ego, omnium mihi tabularum, & litterarum fieri potestatem oportere. Contra, ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens, **NEGARE SIBI PLACERE**, quòd S. C. ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnamque recitasset: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus: qui pro isto contra me vehementissimè declamasset, postquam non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quæ ego antea jam ab illis cognoram, & acceperam. Laudant

1. *Nam principium sententiæ perferibi solent.* Turnebo istud debemus. antea legebatur, *principium*; item solet. Pal. tamen sec. *principium sententiæ perferibi solent.*

2. *Decernunt statim primum ut L. fratri hospitium publicè, &c.* Ita omnes eum ante Lambinum, qui ex Cujaciano protulit: *Dec. statim, ut cum fratre L. hospitium publ.* aliud quid latet.

3. *Quæstor istius fuerat Cæcilius.* Non sit verisimile factum à Cæcilio, alioqui clarè hoc ei objecisset Cicero supra. itaque, cum restet in Pal. sec. *Cæcilius*, in Gruter. *Cæcilius*, inclino legere cum Cujac.

Cæcilius, qui classi Verrinæ præfuit, & videtur fuisse item quæstor.

4. *Senatum laudare, gratias agere.* Suspicio est Gualtemii deesse verbulum necessarium, *sent. laudare, mihi gratias agere, &c.*

5. *Ille contra. instare, &c.* Lambinus hæc aliquam multa interseruit ex n. s. suis. sunt autem isthæc: *Ille contra, dicere: negare esse illud S. C. in quo prætor appellatus esset, negare id mihi tradi oportere. Ego legem recitare omnium mihi tabularum & litterarum fieri potestatem. Ille furiosus urgere, nihil.* Ita Cujacii liber, nisi quod pro voce prætor scriberet *pop. Rom.*

dent te sanè jam Mamertini, qui ¹ *ex tanta provincia soli* sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis est, adfit: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sunt respondere. Ac ne subdito à me opprimantur, hæc sum rogaturus: NAVEM POPULO ROMANO DEBEANTNE? fatebuntur. præbuerintne, prætor C. Verre? negabunt. ædificaverintne navem onerariam maximam publicè, quàm Verri dederunt? negare non poterunt. frumentumne ab his sumferit Verres, quod populo Rom. mitteret, sicuti superiores? negabunt. quid militum, aut navatum per triennium dederint? nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt. permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam à Mamertinis datam, onustam cum isto prætoris profectam fatebuntur. Quamobrem tibi habe sanè istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civita-

tem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. etenim MINIME conveniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis meritò reprehenderetur, si, cum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum, & sanctissimum, quòd eo ipso die Syracusæ à Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verri nomine agerent: cum iste Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, judices, qui non solum Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit: verum etiam *Marcellæ* tolli imperarit, ut ei sacra faceret quotannis, cujus opera omnium annorum sacra, deosque patrios amiserant: ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies *recuperant*.

A C C U S A T I O N I S

I N

C. V E R R E M,

L I B E R Q U I N T U S,

D E

S U P P L I C I I S.

O R A T I O D E C I M A.

N E M I N I video dubium esse, judices, quin apertissimè C. Verres in Sicilia, sacra, profanaque omnia & privatim, & publicè spoliavit, versatusque sit sine ulla non modò religione, verum etiam *dissimulatione* in omni genere furandi, atque prædandi. sed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam, multo mihi antè, judices, providendum. Ita enim causa constituitur, provinciam Siciliam *virtute ejus, & vigilantia* singulari, dubiis, formidolosisque temporibus, à fugitivis, atque à belli periculis tutam esse servatam. Quid agam, judices? quòd accusationis meæ rationem conferam? quòd me vertam? ad omneis enim meos impetus, quasi murus quidam, *boni nomen imperatoris* opponitur. Novi locum: video, ubi se jactaturus sit Hortensius. belli pericula, tempora reipub. imperatorum pænuriam commemorabit: tum deprecabitur à vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patriamini, talem imperatorem populo Rom. Siculorum testimoniis eripi: neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis. Non possum dissimulare, judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit. venit enim mihi in mentem, in judicio M. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, causa propè perorata, ipse arripuit M. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus à pectore abscidit, ut *cicatrices* populus Romanus judicesque adspicerent, adverso corpore exceptas. simul & de

illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit: coque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, cum sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad *judicium crudelitatem* videretur esse servatus. Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps: AT EST BONUS IMPERATOR, ET FELIX, ET AD DUBIA REIP. TEMPORA RESERVANDUS. Non agam summo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: cum ¹ *judicium certa lege sit constitutum*, non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus; honesta oratio: sed tamen quo bello? nos enim post id bellum, quod M. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit. fateor, & magnum quidem, ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriæ cum M. Crasso, aut Cn. Pompejo communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tux impudentiæ, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, *ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copia possent*. ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil umquam prorsus audivimus: & illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute, consilioque factum, ne ratibus conjunctis, frecto

1. *Ex tanta provincia.*] Turnebus & Lambinus ex eodem ms. præposuerunt *ex tota*, mihi alterum sapidius videtur sustentatque se scriptura omni Pall. Gruter. editionumque retro eusorum.

2. *Judicium certa lege sit constitutum.*] Liber Cujacii non agnoscit *constitutum*; eaque propter omisit Lambinus. non improbo.

freto fugitivi ad Messanam transire possent: à quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum opposita putarentur. At tum in Italia bellum tam propè à Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars ejus belli in Italiam ulla pervasit. Etenim *propinquitas* ad utram partem hoc loco profertur? utrùm aditum facilem hostibus, an *contagionem imitandi* ejus belli periculofam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modò disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad Oceanum pervenire, quàm ad Peloridem accedere. Contagio autem ista servilis belli, cur abs te potiùs, quàm ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, praedicatur? an quod in Sicilia jam antè bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa causa est, cur ipsa provincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam posteaquam illinc M. Aquillius decessit, omnium instituta, atque edicta praetorum fuerunt ejusmodi, *ut ne quis cum telo servus esset*. Vetus est quod dicam, & propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium praetorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisivisse, quis eum percussisset. cum audisset, pastorem cujusdam fuisse, eum ad se vocari jussisse: illum cupidè ad praetorem, quasi ad laudem, atque praemium accurrivisse: quaesivisse Domitium, qui tantam *bestiam percussisset*: illum respondisse, *venabulo*. statim deinde jussu praetoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in praetermittendo dissolutum videri. Ergo his institutis provinciae, jam tum, cum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus, *in summo otio fuit*. perfacile enim sese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset existere. etenim cum nihil tam conjunctum sit, quàm negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia: & cum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minimè velint: cumque haec ab fervorum bello pericula, & praetorum institutis, & dominorum disciplina provisã sint: nullum est malum domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit. Quid igitur? nulline motus in Sicilia fervorum Verre praetore? nullane *confessiones* factae esse dicuntur? nihil sanè, quod ad S. P. Q. R. pervenerit: nihil, quod iste Romam publicè conscripserit: & tamen ceptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. id aded non tam ex re, quam ex istius factis, decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. ego ipse haec, quae ille quaerit, quae adhuc numquam audistis, commemorabo & proferam. In Triochalino, quem locum fugitivi jam antè tenuerunt, Leonidae cujusdam Siculi familia in suspicionem vocata est conjurationis. res delata ad istum. statim (ut par fuit) jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybaeum. domino denuntiaturum est, ut adefset: causa dicta damnati sunt. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut praedam expectatis aliquam. ¹ Nolite usquequaque eadem quaerere. *In metu belli, furandi qui locus potest esse?* etiam si qua fuit in hac re occasio, praetermissa est. Tum potuit à Leonida nummorum aliquid auferre, cum denunciavit, ut adefset. fuit *nundinatio* aliqua, & isti non nova, ne causam diceret. etiam alter locus, ut absolventur. damnatis quidem servis, quae praedandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: te-

stes, publicae tabulae: testis, splendidissima civitas Lilybaetana: testis, honestissimus, maximusque conventus civium Roman. nihil potest: producendi sunt. itaque producantur, & ad palum alligantur. Etiam nunc mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit: quod iste nihil umquam fecit *sine aliquo quaestu*, atque praeda. Quid in ejusmodi re fieri potuit? quod *commodum* est? expectate facinus, quàm vultis improbum, vincam tamen expectationem oranium, ² nomine sceleris, conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, & Leonidae illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quaero: quod denique in re tam nefaria, tamen dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quaeri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo *accepit*. remitto tibi hoc torum, atque ista te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, praeter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu *gratis* suscipere conatus sis. verùm de ista furandi, praedandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude disputo. Quid ais, bone custos, defensorque provinciae? tu, quos servos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras, & de consilii sententia judicaras: hos ad supplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Rom. reservares? *PERDITAE CIVITATES*, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exules reducantur, res judicatae rescindantur. quae cum accidunt, nemo est, quin intelligat ruere illam rempubl. haec ubi veniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur. atque haec sicubi facta sunt: facta sunt, ut homines *populares*, aut *nobiles* supplicio, aut exilio levarentur: at non ab his ipsis, qui judicassent: at non statim; at non eorum facinorum damnati, quae ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc verò novum & ejusmodi est, ut magis propter reum, quàm propter rem ipsam credibile videatur; ut homines servos; ut ipse, qui judicarat; ut statim è medio supplicio dimiserit; ut ejus facinoris damnatos servos, quod *ad omnium liberorum caput, & sanguinem pertineret*. O praclarum imperatorem, nec jam cum M. Aquillio, fortissimo viro, sed verò cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse in metu, periculoque provinciae? cum servitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiae fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi jussit. quis non pertimescat? causam dicere dominos. quid servis tam formidolosum? *FECISSE VIDERI* pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera atque ignes, & illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux. hisce omnibus supplicii sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos summa *formidine oppresserit*, cum viderent ea facilitate praetorem, ³ ut ab eo, sceleris, conjurationisque damnatorum, vita, vel ipso carnifice internuntio, redimeretur? Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? ⁴ in Leonte Megarensi non idem fecisti? Quid? iste motus fervorum, bellique subita suspicio, utrùm tibi tandem diligentiam custodiendae provinciae, an novam rationem improbissimi quaestus attulit? Haliciensis Eumenidae nobilis hominis & honesti, magnae pecuniae villicus cum *impulsu tuo* insimulatus esset, H-S LX. à domino accepisti: quod nuper ipse juratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite

1. Nolite usquequaque eadem quaerere. Non displicet quod est in Cujac. idem quaerere. quoniam ei accedunt Pall. & olim cusi, in quibus, quidem quaerere.

2. Nominis sceleris conjurationisque damnati. Lambinus ex Cujaciano forsitan, homines sceleris; quod etiam placuit Gulielmio; sed vulgatum longe melius est; ut ostendi in Suspicionibus.

3. Ut ab ea fervorum sceleris, &c. Emphasin habet dictio *servorum*, quae in nuper vulgatis interposita; sed tamen non agnoscitur a Palatinis, aut olim editis.

4. In Leonte Megarensi. Habent istud dicti libri omnes, praeter Cujacianum, in quo Leonida Acaensis; quod Lambinus admisit, tanquam inventum in libris suis.

equite R. C. Matrino absente, cum is esset Romæ, quod ejus villicos, pastoresque tibi in suspicionem venisse dixerat, nesciens centum abstulisti. dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrini: dixit ipse C. Matrinius: dicit vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrini honoris causa, recenti negotio ad te litteras misit, mittendasque curavit. Quid? de Apollonio, Dioclis filio Panormitano, cui gemino cognomen est, præteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ² ecquid manifestius proferri potest? quem is, uti Panormum venit, ad se vocari, & de tribunali citari jussit, concursu magno, frequentiaque conventus. Homines statim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tam diu ab isto *maneret integer*: excogitavit: nescio quid attulit. profecto homo dives repente à Verre non sine causa citatur. expectatio summa omnium, quidnam id esset: cum exanimatus subito ipse accurrit cum adolescente filio. nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. nominat iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret. eum dicit *conjurasse*, & alias familias concitasse. is omnino servus in familia non erat. eum statim exhibere jubet. Apollonius affirmare, servum se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem abripi à tribunali, & in carcerem conjici jubet. clamare ille, cum raperetur, nihil se miserum fecisse, *nihil commississe*: pecuniam sibi esse in nominibus: numeratam in præsentia non habere. Hæc cum maximè summa hominum frequentia testificaretur, ut quisvis intelligere posset, eum, quod *pecuniam non dedisset*, idcirco illa tam acerba injuria affici: cum maximè, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincula conjectus est. Videte constantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocri prætor: sed ita laudetur, ut optimus imperator. Cum servorum bellum metuere, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damnatos liberabat. Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, *amplissimas fortunas amitteret*, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincula conjecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi causa consensisse judicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit. Quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem jure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus esse oportere, si quo de homine severius judicavit? Non agam tam acerbe: non utar ista *accusatoria consuetudine*, siquid est factum clementer, ut dissolutè factum criminer: siquid vindicatum severè est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. non agam ista ratione: tua sequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. simul ac tute cæperis tua judicia rescindere: mihi succedere definito. meo enim jure contendam, eum, qui *suo judicio condemnatus* sit, juratorum judicium sententis damnari oportere. Non defendam Apollonii causam, amici, atque hospitis mei, ne tuum judicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia, dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini *minus expediret*, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maximè in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum, civitatis honestissimæ, tam graviter animadvertere, *causa indicta*, non oportuisse. nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in fordibus, tyrannicis interdictis tuis, parri exacta ætate, & adolescenti filio, *ad eundem* ad illum miserum potestatem numquam esse factam.

etiam illud præteribo, quotiescunque Panormum veneris illo anno, & sex mensibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem, atque obsecrantem, ut aliquando ille miser, atque innocens calamitate illa liberaretur. relinquam hæc omnia, quæ si velim persequi, facillè ostendam, tua *crudelitate in alios*, omneis tibi aditus misericordiam judicum jampridem esse præclusos. Omnia igitur ista concedam, & remittam. ⁹ prævideo enim, quid sit defensus Hortensius. fatebitur, apud istum neque senectutem patris, neque adolescentiam filii, neque lachrymas utriusque plus valuisse, quam utilitatem, salutemque provinciæ: dicit, *REMP. ADMINISTRARI* sine metu, ac severitate non posse: quæret, quamobrem factes prætoribus præferantur, cur secures data, cur carcer ædificatus, cur tot supplicia sint in improbos more majorum constituta? quæ cum omnia graviter, severeque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla nova re allata, nulla defensione, sine causa de carcere emitti jusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse affirmabo, ut jam ipsis iudicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudinem quæstus immensum, infinitumque esse videatur. nam quæ iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot, & quanta sint: deinde hæc expendite, atque æstimate pecunia. reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioso tot constituta, *ut ceteris formidines similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur*. Primum infimulatio est repentina, capitalis, atque invidiosi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quam multos redemisse. Deinde crimen sine *accusatore*, sententia sine *consilio*, damnatio sine *defensione*. Æstimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus unum hæcisse Apollonium: ceteros profecto multos ex his incommodis pecunia se liberasse. Postremò tenebræ, vincula, carcer, ³ inclusum supplicium, atque à conspectu parentum, ac liberum, denique à libero spiritu, & communi luce seclusum. Hæc verò, quæ vel *ita redimi* rectè possunt, æstimare pecunia non queo. hæc omnia serò redemit Apollonius, jam mærore, ac miseriis perditus: sed tamen ceteros docuit, antè istius avaritiæ, ac scelerei occurrere. Nisi verò existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quæstus ⁴ injectum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repente de carcere emisum; aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno adhibitum, ac *tentatum*; & non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum, & injectum. Cupio mihi, iudices, ab illo subici, quoniam de militari ejus gloria dico, siquid fortè præterito. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus gestis dixisse, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem: certè nihil sciens prætermisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam, defensionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam *plura genera* sunt imperatorum, ex quo genere iste sit. Ne diutius in tanta pænuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad hujus, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Paulli rationem, ac disciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, sed ad aliud genus imperatorum sanè diligenter retinendum, & conservandum, quæso, cognoscite. *Itinerum* primum *laborem*, qui vel maximus est in re militari, iudices, & in Sicilia maximè necessarius, accipite, quam facilem sibi iste, & jucundum ratione, consilioque

1. *Apollonio, Diocli filio.*] Antiquè pro *Dioclis*; neque aliter mss. nostri, nisi quod Pal. sec. *Dioclii*. meminit hujus loci Rivius, in Cæligationibus ad Tullium.

2. *Ecquid manifestius proferri potest?*] Liber Cujac. *confessus*, unde facit Gulielmius *confessus*.

3. *Inclusum supplicium.*] Vellem quis mihi judicaret quidnam isthæc verba heic sibi velint.

4. *Injectum ad tam incredibile, &c.*] Cujacii codex *ejectum*. unde facile fiat *electum*. Gulielmius conjiciebat *selectum*.

alioque reddiderit. Primum temporibus *hibernis*, ad magnitudinem frigorum, ¹ & ad tempestatum vim, ac fluminum, præclarum sibi hoc remedium comparat. urbem Syracusas elegerat: cujus hic situs, atque hæc natura esse loci, cælique dicitur, ut nullus umquam dies tam magna, turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei *solem* homines viderent. hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facile, non modò extra testum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. ita *dici brevitatis*, conviviis; noctis longitudo, stupris & flagitiis conterebatur. Cùm autem *ver* esse cœperat, cujus initium iste non à Favonio, neque ab aliquo astro notabat: sed, cùm *rosam* viderat, tunc incipere *ver* arbitrabatur: dabat se labori, atque itineribus: in quibus usque eò se præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo umquam **I** *in equo sedentem* videret. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lætica octophoro ferebatur: in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensi rosa factus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad naris sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, cùm ad aliquod oppidum venerat, eadem lætica usque in cubiculum deferrebat. eò veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Rom. id quod ex multis juratis audistis. *controverſa secretò deferrebantur*: paulò post palàm decreta auferrebantur. deinde, ubi paulisper in cubiculo, pretio, non æquitate jura descripserat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. quo loco mihi non præmittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac singularis diligentia. Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consisterent prætores, & conventum agere solent, quo in oppido non isti ² ex aliqua familia, non ignobili, *delecta ad libidinem* mulier esset. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palàm. si quæ castiores erant, ad tempus veniebant: lucem, conventumque vitabant. erant autem convivia non illo *ſentio* prætorum, atque imperatorum, neque eo *pudore*, qui in magistratuum conviviis versari solet, sed cum maximo clamore, atque convicio. nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim prætor severus, ac diligens, qui populi R. legibus numquam paruiſſet; illis diligenter legibus, quæ *in poculis* ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejusmodi, ut alius inter manus è convivio, tanquam è prælio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine ullo sensu jacerent, quivis ut, cùm adspexisset, non se prætoris convivium, sed ut

I *Canuensem pugnam nequitia* videre arbitrabatur. Cùm verò æstas summa esse jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper prætores *in itineribus* consumere consueverunt, propterea quòd tum putant obeundam esse maximè provinciam, cùm in arvis frumenta sunt, quòd & familiæ congregantur, & magnitudo servitii perspicitur, ³ & labor operis maximè offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cùm concurrant ceteri prætores, iste novo quodam ex genere imperator, ⁴ pulcherrimo Syracusarum *luco stativa* sibi castra faciebat. nam in ipso aditu, atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbasseis intenta velis collocabat. huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra

illum lucum videre posset. in eum autem ipsum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueverat, conveniebant: quarum incredibile est, quanta multitudo fuerit Syracusis. huc homines *digni istius amicitia*, digni vita illa, conviviisque veniebant. Inter ejusmodi viros, ac mulieres, adulta ætate filius versabatur: ut eum, etiam si natura à parentis similitudine abriperet, *consuetudo* tamen, ac *disciplina* patri similem esse cogeret. Huc *Tertia* illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine, maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, cum indignè pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itemque Æschronis, honesto loco nata, in conventum suum mimi Isidori filiam venisse. iste autem Hannibal, qui in suis castris *virtute* putaret oportere, non *genere certari*, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia exportaret. Ac per eos dies, cùm iste ⁵ cum pallio purpureo, talarique tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines in eo: neque molestè ferebant, abesse à foro magistratum, non jus dici, non judicia fieri: lucum illum litoris percipere totum mulierum vocibus, cantuque symphoniarum: in foro silentium esse summum causarum, atque juris: *non ferebant homines molestè*. non enim jus abesse videbatur à foro, neque judicia, sed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio. Hanc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensii? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, rerum gestarum magnitudine, atque imperatoris laudibus tegere conaris? Hic scilicet est metuendum, ne ad exitum defensionis tuæ, vetus illa Antoniana diceñd ratio, atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur à pectore, ne *ciatrices* populus Rom. aspiciat, ex mulierum morſu vestigia libidinis, atque nequitie. Di faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. cognoscentur enim omnia istius *ara illa vetera*, ut, non solum in imperio, verum etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. renovabitur prima illa *malicia*, cùm iste è foro abduci, non, ut ipse prædicat, perduci solebat. *aleatoris* Placentini *castra* commemorabuntur: in quibus cùm frequens fuisset, tamen ære dirutus est. multa ejus in stipendiis damna proferentur: quæ ab isto, ætatis fructu dissoluta, & compensata sunt. Jam verò, cùm in ejusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua satietate obduruisset: *qui vir fuerit*, quot præsidia, quàm munita pudoris, & pudicitie, vi & audacia cepit, quid me atinet dicere, aut conjungere cum istius flagitio, cujusquam præterea dedecus? non faciam, judices: omnia vetera præmittam. duo sola recentia sine cujusquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis. unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta Coss. Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret, ⁶ *jura omnia* prætoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, cum paludatus exisset, voraque pro imperio suo, communique populi Rom. nuncupasset, noctu, stupri causa, lætica in urbem introferri solitus est ad mulierem, *nuptam uni, propositam omnibus*, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones. O dii immortales! Quid interest **I** ⁴ inter menteis hominum, & cogitationes? Ita mihi meam volun-

1. *Et ad tempestatum vim ac fluminum.*] Hæc est scriptura editionum veterum, & Pall. ac Cujac. posteriores substituerunt, atque *imbrium*; quasi non *flumina* invenirentur in Jure civili pro *imbribus*.

2. *Ex aliqua familia non ignobili.*] Membrane Cujacii, *ignorabili*: quod Ciceronianis non placet, mihi, qui multa illorum Ciceroni improbari scio, non displicet. Glossæ vett. Ignorabilis, *ἀγνωστὸς* ἄρ. Gulielmius.

3. *Et labor operis maximè offenditur.*] Editiones primæ, *ostenditur*. Cujacii libri, *maximè offendit*. Gulielmius legebat, *assunditur*, egregiè.

4. *Pulcherrimo Syracusarum luco stativa.*] Vetustè cuspis abest illud

pulcherrimo, quod nec conspicitur in Pall. quorum pr. habet *locum*: & verò videtur simpliciter legendum, *imperator*, *Syracusarum luco stativa*, aut adeo *luco*. quod est in ms. Hotomani, representavitque P. Manutius & Aldus filius.

5. *Cum pallio purpureo, talarique tunica.*] Liber Cujac. *parique tunica*. neque aliter Pall. aut antiquitus impressi. sed itat tamen pro vulgata locus alter infra cap. 33. m.

6. *Jura omnia prætoris urbani.*] Proba lectio fide ms. Cujac. nam vulgo, *jura omnia pop. Rom.* præter vetustè cusos, in quibus P. R. quod & in Pall. adeo ut forte delendum veniat illud *urbani*. videatur Lambinus.

voluntatem, speraque reliquæ vitæ vestra, populique R. existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religio arbitraret. Ita quæstor sum factus, ut mihi honorem illum tam non solum datum, sed etiam creditum, ac commissum putarem. sic obtinui quæsturam in provincia, ut omnium oculos in me unum coniectos arbitraret: ut me, quæsturamque meam, quasi in aliquo orbis terra theatro versari existimarem: ut omnia semper, quæ jucunda videntur esse, non modò his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ, ac necessitati denegarem. Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum caremonia Cereri, Libero, Liberaque faciundos: mihi Floram matrem populo, plebique R. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos: mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem, & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, 1 jus imaginis ad memoriam, posteritatemque prodendam. Ex his ego rebus omnibus, judices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tamen mihi jucundissimus est honos populi, tamen NEQUAQUAM TANTUM capio voluptatis, quantum sollicitudinis, & laboris, ut hæc ipsa ædilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed quia hæc oportuerit, rectè collocata, & 2 judicio populi in loco posita esse videatur. Tu cum esses prætor renuntiatus quoquo modo (mitto enim, & prætereo, quid tum sit actum) sed cum esses renuntiatus, ut dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te TOTIES SENIORUM, JUNIORUMQUE CENTURIIS ILLO HONORE AFFICI PRONUNTIAVIT, ut hoc putares; aliquam reip. partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? Cum tibi forte obtigisset, ut jus diceret: quantum negotii, QUID ONERIS HABERES, NUMQUAM COGITASTI: neque illud rationis habuisti, si forte expergefacerere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia, atque integritate difficile esset, 3 ad summam stultitiam, nequitiamque venisse. Itaque non modò domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum præturam tuam totam detulisti. Secuta provincia est: in qua tibi numquam venit in mentem, NON TIBI IDCIRCO FASCEIS, ET SECUREIS, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam posset esse. in qua tu te ita gessisti, ut, cum omnibus tenere rebus, ad bellum fugitivorum confugas: ex quo jam intelligis, non modò tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam. nisi forte Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temfanum incommodum proferes. ad quod recens cum te peropportune fortuna obtuisset; si quid in te virtutis, atque industræ fuisset: idem, qui semper fueras, 16 inventus es. Cum ad te Valentini venissent, & pro his homo disertus, & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, cum penes te prætorium imperium, ac nomen esset; ad illam parvam manum extinguendam, du-

cem te, principemque præberes: non modò id refugisti, sed eo ipso tempore, cum esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conspectu. ipsis autem Valentinis ex tam illustri, nobilique municipio, tantis de rebus responsum nullum dedisti, cum esses cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia fecisse existimatis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat? O divina senatus frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoria tenetis, judices, cum advesperasceret, & paullo antè esset de hoc Temfano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quendam; Verrem esse non longè à Temsa: quàm valde universi admurmurarent, quàm palam principes contrà dixerint. Et is tot criminibus, testimoniisque convictus, in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causa incognita, voce damnatus est? Esto: nihil ex fugitivorum bello, aut suspicione belli laudis adeptus est, quòd neque bellum ejusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provifum est, ne quod esset. at verò contra bellum prædonum classem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo singularem. itaque, isto prætor, præclare defensa provincia est. Sic de bello prædonum, sic de classe Siciliensi, judices, dicam, ut hoc jam antè confirmem, in hoc uno genere omnibus inesse culpas istius maximas, avaritiæ, majestatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæso, ut fecistis adhuc, diligenter attendite. Rem navalem primùm ita dico esse administratam, non uti provincia defenderetur, sed ut classis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum consuetudo cum hæc fuisset, ut naves civitatibus certusque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletissimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperavisti. ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, post videbitur. ex ipsorum litteris, & testibus quæremus. navem verò Cybeam maximam, triremis instar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palam ædificatam sumtu publico, sciente Sicilia, per magistratum, senatumque Mamertinum tibi datam, donatamque esse dico. hæc navis onusta præda Siciliensi, cum ipsa quoque esset ex præda, simul cum iste decederet, appulsa Veliam est, cum plurimis rebus, & us, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant carissimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Velix, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, judices. quæ quidem omnibus, qui eam adspexerant, prospectare jam exulium, atque explorare fugam domini videbatur. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id, quod tamen probari nullo modo potest, tamen dici quidem in iudicio de pecuniis repetendis necesse est, 4 de tua pecunia constare ædificatam esse eam navem. Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui lieuerit ædificare navem senatori. antiquæ sunt istæ leges, & mortuus, quemadmodum tu soles dicere, quæ vetant. 5 Fuit ista res publica quondam, fuit ista severitas in iudiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus objiciendam putaret. 6 Quid enim tibi nave opus fuit? qui siquid publicè proficisceris, & prædidii, & vecturæ causa, sumtu publico navigia præberentur: privatim autem nec proficisci quoquam potes, nec accedere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.

1. Jus imaginis ad memoriam, &c.] Haud aliter Nonius Marcellus. prius editi, jus imagines ad &c.

2. Iudicio populi, in loco posita esse videatur.] Vulgata, iudicio populi digno in loco. sed induxi illud digno, nusquam in edd. veteribus aut membranis scriptum.

3. Ad summam stultitiam.] Verris scilicet. hoc pono, quia Hottomano locus putatus defectuosus.

4. De tua pecunia constare ædific.] Lamb. adnotat vocem constare, abesse omnibus libris vet. nescio. Cujac. non habet. existat tamen

in Pall. & olim edd. Gulielm. etiam delevit. ego me teneo adhuc.

5. Fuit ista res publica quondam &c.] Istud malui, quàm vulgatum, reprehensio quondam, nuper admodum natum. quippe temporis eufi responso; quod & in Pall. nostris, etiam minus absurdum. Lambinus monuit in Memmianis fuisse resp. ventio. unde format Gulielmus, res premio. mea scriptura confirmatur illo infra: Valeret hoc crimen in illa veteri severitate ac dignitate reip.

6. Quid enim tibi nave opus fuit? Cujacianus brevius: Quid enim tibi navim? & profecto terè perplacet.

licet. Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri severitate, ac dignitate reipubl. Nunc non modò te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. ¹ **POSTREMO TU TIBI** hoc numquam turpe, numquam criminofum, numquam invidiosum fore putasti, celeberrimo loco palàm tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid existimare eos, qui *audiebant*, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? naviculariam te, cum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Eiusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, *te illam navem parare*, quæ prædam ex Sicilia deportaret: & quæ ad ea furta, quæ reliquisses, commearret? Verùm hæc omnia, si doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto, atque concedo. sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab ipsis istis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps istius legationis, quæ ad tuam laudationem missa est, **NAVEM TIBI OPERIS publicis Mamertinorum esse ædificatam**, eique faciendæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse. Reliqua est materies. hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tamen tu negare non potes) publicè, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti.

¹⁹ Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, *imperio* tibi tuo, non *pretio*, præstò fuerunt; ubi tandem istuc latet, quod tu de tua pecunia dicit impensum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuisse fieri, ut ex ærario *nihil* darent. etenim vel Capitolium, sicut apud majores nostros factum est, publicè, gratis, coactis fabris, operisque imperatis, exædificari, atque effici potuit. deinde id quod perspicio (quod & ostendam, cum istos produxero) ipsorum ex litteris, multas pecunias isti erogatas, in operum locationes *falsas*, atque *inaneis* esse perscriptas. Nam illud minime mirum est, Mamertinos, à quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciosem, quàm populo Rom. esse cognoverant, *ejus capiti* litteris suis pepercisse. sed si argumentum est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento, tibi gratis constare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris scriptum proferre non potes. At enim idcirco navem Mamertinis non imperavisti, quòd sunt fœderati. Dii approbent. haberis hominem in *setialium manibus educatum*: unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum sanctum & diligentem. omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quòd iis navem contra pactiorem fœderis imperarint. Sed tamen, tu sancte homo, ac religiose, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperavisti? an hoc probabis, in *aqua causa populorum* sine pretio varium jus, & disparem conditionem fuisse? Quid, si ejusmodi esse hæc duo fœdera duorum populorum, judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, **NE NAVEM DARE DEBEANT**: Mamertinis in ipso fœdere sanctum, atque perscriptum sit, **UTI NAVEM DARE NECESSE SIT**: istum autem contra fœdus & Taurominitanis imperasse, & Mamertinis remisisse? num cui dubium poterit esse, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. **MAMERTINORUM, ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO R. FOEDERA**. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse prædicas, beneficio: ut res indicat, pretio, atque mercede, minuisti majestatem reipubl. minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias, majorum virtute ac sapientia comparatas: sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipso navem

vel usque ad Oceanum, si imperassemus, sumtu, periculoque suo armatam, atque ornatam mittere debuerunt: hi, ne in freto ante sua tecta, & domos navigarent: ne sua moenia, portusque defenderent, *pretio* abs te jus fœderis, & imperii conditionem emerunt. Quid censetis in hoc fœdere faciundo voluisse Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis ad scriberetur, si id ullo modo possent à nostris majoribus impetrare? nam, cum hoc modo imperaretur tam grave civitati, inerat nescio quo modo in illo fœdere societatis quasi quædam *nota servitutis*. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, à majoribus nostris fœdere assequi non potuerunt, id nunc tibi novo officio suo, tot annis pòst, jure imperii nostri quotannis *usurpatum*, ac semper retentum, summa in difficultate navium, à C. Verre pretio assecuti sunt. At hoc solum sunt assecuti, ne navem darent. Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætore, per triennium Mamertini dederunt? Denique cum ex senatusconsulto, itemque ex lege ²¹ Terentia, & Cassia frumentum *equabiliter emi* ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore, & interprete, ne foro quidem, & comæatu Mamertini populum Rom. juvare debuerunt. Quæ tandem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum est quid ex lege censoria dare debeant. cur iis quidquam præterea *ex alio genere* imperavisti? Quid? decumani numquid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti emi darent? Qui sunt *immunes*, ii certè nihil debent. at his non modò imperavisti: verum etiam, quò plus darent, quàm poterant, hæc sexagena millia modium, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico: ceteris non rectè imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores, omnes prætores item ut ceteris imperarant, pecuniamque ex S. C. & ex lege dissolverant, his dico non rectè remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, *trabali clavo* figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscat, & de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. Audite decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario: & cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. **DECRETUM EX COMMENTARIO**. *Libenter* ait se facere: itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esset usus, *Libenter*? non videlicet invitum te quæstum facere putaremus? *ac de consilii sententia*. præclarum recitari consilium, judices, audistis. utrùm vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, cum audiebatis nomina, an prædonis improbiissimi societas, atque comitatus? En fœderum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. numquam in Sicilia frumentum publicè est emtum, quin Mamertinis *pro portione* imperaretur, antè quàm hoc delectum, præclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet, ac sui similis esset. Itaque tantum valet istius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, à quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi instituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit. Tum illi intellexerunt, se id, quòd à malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. Age porrò, tu, ²² te tam religiosum existimari voluisti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Nerinis imperavisti? quarum civitatum utraque *fœderata* est. Ac Nerini quidem

1. *Postremo tu tibi hoc numquam turpe.*] Pall. duobus non adest, *numquam turpe*, rejectique etiam editio Victorii. extat tamen in prioribus cussis, sed ii non agnoscunt, *Postremo*, neque habet Cuija-

cianus. & sanè aut ejici debet, aut potius addi sententia prioris fini: *reprehendo postremo; Tu tibi*, &c.

quidem sibi non defuerunt. nam simul ac pronuntiasti, *libenter* te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, & eandem suam causam fœderis esse docuerunt. tu aliter discernere in eadem causa non potuisti. Pronuntias, *Netinos* frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedit mihi ejusdem prætoris litteras & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. LITTERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET FRUMENTI EMTI. Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, judices, quàm id, quod necesse est, aut isti à Netinis pecuniam, cum posceret, non datam: aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa pretia, ac munera collocasse, cum idem alii juris ex eadem causa non obtinerent? Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa sint vulnera, quis est vestrum, judices, quin inrelligat? Primum, in judiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quàm illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium præfuisi: arguunt ceteræ: paucæ, & parvæ, metu repressæ, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; sed tamen ita provinciæ præfuisse, ut hac utilitate necessariò sit carendum? Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ est ista tandem laudatio, cujus laudationis legati principes & publicè tibi navem ædificatam, & privatim se ipsos abs te spoliatos, expilatofque esse dixerunt? Postremò quid aliud isti faciunt, cum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quæ tu de repub. nostra detraxeris? Quæ colonia est in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quàm Mamertina civitas per triennium? soli, ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto prætorè, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Rom. nihil darent, Verri nihil denegarent. Verùm, ut ad classè, quo ex loco sum digressus, revertar: accepisti à Mamertinis navem contra legem: remisisti contra fœdera. ita in una civitate bis improbus fuisti: cum & remisisti, quod non oportebat: & accepisti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia spoliaretur; non quæ nova provinciæ spolia portaret. Mamertini tibi & urbem, quò furta undique portares, & navem, qua exportares, præbuerunt. illud tibi oppidum, receptaculum præde fuit: illi homines, testes, custodesque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cum classè avaritia, ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperasse ausus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam si precariò essent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata Cybæa. ea fuit

merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis, fœderis. Habebis unius civitatis firmum auxilium amissum, ac venditum pretio. cognoscite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primum excogitatam. Sumentium omnem in classè frumento, stipendio, ceterisque rebus navarcho suo quæque civitas semper dare solebat. is neque ut accusaretur à nautis, committere audebat, & civibus suis rationem referre debebat. in illo omni negotio, non modò labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solùm in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum, & Latinorum stipendio, ac sumtu; tum cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis à civitatibus sibi adnumeraretur, ut is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset. cui potest esse dubium, quamobrem & omnium consuetudinem veterem primum immutaris, & tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspitione susceperis? Deinde alii quæstus instituuntur, ex uno genere navali, videte quàm multi. accipere à civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia civitatum. TESTIMONIA CIVITATUM. Huncine hominem? hancine impudentiam, judices? hancine audaciam? civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere? certum pretium, sexcentenos nummos, nautarum millioni constituitur? quos qui dederat, com meatum totius æstatis abstulerat: iste, quod & nautæ nomine, pro stipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. itaque quæstus duplex unius missione fiebat. Atque hæc homo amentissimus in tanto prædonum impetu, tantoque periculo provinciæ, sic palàm faciebat, ut & ipsi prædones scirent, & tota provincia testis esset. Cùm propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent: tamen, cùm P. Cæsetius, & P. Tadius decem navibus his semiplenis navigarent, navem quandam piratarum præda refertam, non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo planè captam, atque depressam. erat ea navis plena juventutis formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Hæc una navis à classè nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem: qui locus est non longè à Syracusis. quod ubi isti nuntiatum est; tamen in acta cum mulierculis jacebat ebrius, crexit se tamen, & statim quæstori, legatoque suo custodes misit complureis, ut omnia sibi integra quàm primum exhiberentur. Appellitur navis Syracusas: expectatur ab omnibus: supplicium sumi de captivis putatur. iste, quasi præda sibi advecta, non prædonibus captis: siqui senes, aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formæ, ætatis, artificijque habebant, abducit omnes, non nullos scribis suis, filio, cohortique distribuit: symphonicos sex cuidam amico suo Romam muneri misit. nox illa tota exinaniunda navi consumitur. Archipiratum ipsum videt

1. Et frumenti imperati, & tritici empti. Vulgati olim & fr. imp. & rerum decretarum tritici empti: neque aliter Pal. pr. sed is punctis subduxit, illud, & rer. decr. priore loco positum. at sec. solummodo habet, litteras & rerum decretarum tritici empti, omisso altero membro, quod verosimile est factum negligentia librarii ob similitudinem vocum. Ceterum ea, quæ postea in nostris libris sequuntur LITTERÆ PRÆTORIS, &c. non habentur in ullis mss.

2. Primum, in judiciis. Ita P. Manutius; alii, primum ut in judiciis.

3. Sed tamen ita provinciæ præfuisse, &c. Obscurus sum Cujaciano, quod asseveraret Lambinus sic legi in omnibus libris suis: qui tamen malè retinet tibi. vulgata fatis frigide; laudatio? sed tamen ita Verres prov. præfuisse, ut hæc util. necess. tibi sit carendum.

4. Ea conditione vitæ fuerunt. Cujacii lib. vixerunt. forsitan illud vitæ est glossa. indeque natum illud alterum, tanquam interpretamentum fuerunt.

5. Quo furta undique portares. Idem codex, deportares, quo ipso opponeretur magis illi exportares, quod sequitur.

6. Certum pretium, sexcentenos nummos. Ita P. Manutius de conjectura Hotomani, quam modo firmat codex Cujac. in quo præterea sescentos. non malè. prius editi: certo pretio sexcentos.

7. Quod & nautæ nomine. Distiuncta &, non est Cujac. Lambin. in scriptis suis invenit, quod ejus nautæ nomine, qui videlicet sexcentos nummos dederat, ut interpretatur Gulielmius.

8. Tamen in acta. Non ausus sum abire a libris Lambini; utique cum eis responderet Cujacianus. vulgata tamen noctis, illepide, meo quidem iudicio.

9. Supplicium sumi de captivis putatur. Opinio hæc Syracusanorum erat cum moras duceret Verres in suo loco, punire ipsum captivos ult mo supplicio, &c. forsitan tamen planior exiret sensus, si distingueremus: Appellitur navis: Syracusar expectatur ab omnibus: supplicium, &c. quomodo est in Pal. sec.

videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit. hodieque omnes sic habent persuasum (quid ejus sit, vos conjectura quoque assequi debetis) istum clam à piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. Conjectura bona est. JUDEX ESSE bonus nemo potest, qui suspitione certa non movetur. hominem nostis: consuetudinemque omnium tenetis: qui *ducem prædonum*, aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret; cum omnes, ut mos est, ut solet fieri, *concurrerent, quærerent, videre cuperent*. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, cum eum sæpe timuissent, cum ejus cruciatu, atque supplicio *passere oculos*, animumque exsaturare vellent: potestas adspiciendi nemini facta est. Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omneis antea. Equando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacumque iter fecit, hoc jucundissimum *spectaculum* omnibus vinctorum, captorumque hostium præbebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modò ex his oppidis, quæ ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Rom. fuit, atque jucundissimus? quia *nihil est victoria dulcius*. nullum est autem testimonium victoriæ certius, quam quos sæpe metueris, eos te vinctos ad supplicium duci videre. Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum adspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumisti? quam ob causam hominem reserasti? eequem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedò auctorem tui facti: *unius profer exemplum*. Vivum tu archipiratam servabas, quem per triumphum, credo, quem ante curram tuam duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Rom. pulcherrima amissa, provinciaque lacerata, triumphus navalis tibi decerneretur. Age porò, custodiri ducem prædonum *novò more*, quam securi ferri omnium exemplo magis placuit. quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? *lautumias* Syracusanas omnes audistis: plerique nostis. opus est ingens, magnificentum, regum, ac tyrannorum. totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso. nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. In has lautumias, si qui publicè custodiendi sunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliae deduci imperantur. Eò quòd multos captivos civeis Romanos conjecerat, & quòd eodem ceteros piratas contrudi imperarat: intellexit, si hunc subditiuum archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut à multis, illis in lautumiis verus ille dux quære retur. Itaque hominem huic optimæ, tutissimæque custodiæ non audeat committere. denique Syracusas totas timet: amandat hominem. quòd? Lilybæum fortasse. Video: tamen homines maritimos non planè reformidat. Minimè, judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in *Syracusano captus* erat, maximè, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum quidem. Quid igitur? quòd putatis? Ad homines à piratarum metu, & suspitione alienissimos: à navigando, rebusque maritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maximè medi-

terrancos, summos aratores: qui nomen nunquam timuissent maritimi prædonis: unum, te prætorè, horruissent Apronium, *terrestrem archipiratam*. Et, ut quisvis facile perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus, facile, & libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, ut is victu, ceterisque rebus quam liberalissimè, commodissimeque habeatur. Interea Syracusani, homines periti & humani, qui non modò ea, quæ perspicua essent, videre, verum etiam *occulta suspicari* possent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quam multos esse oporteret, ex ipso navigio, quòd erat factum sex remorum numero, conjiciebant. Iste, quòd omneis, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat, reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorom populi fore suspicabatur, cum tanto plures abducti essent, quam relictis. propter hanc causam cum instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, *numorumque* haberet, & reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret, & flagitaret. Cum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere, & supponere cepit *civis Romanos*, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, & ex Hispania fugienteis ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui à prædonibus erant capti, cum mercaturas facerent, aut aliquam ob causam navigarent, sua voluntate *cum piratis fuisse* arguebat. Itaque alii cives Romani ne cognoscerentur, capitibus obvolutis è carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii cum à multis civibus Roman. recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, cum eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate, & de civium Rom. indignissima morte, non modò vires, verum etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur est gesta res, hæc *victoria* præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines, & adolecentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Rom. hostilem in modum cruciati, & necati: omnis vestis ablata: omne aurum, & argentum, ablatum, & aversum. At quemadmodum ipse sese induit priore actione? qui tot dies tacuisset, repente in M. Annii, hominis splendidissimi, testimonio, cum is civeis Rom. dixisset, & archipiratam negasset securi esse percussum, exsiluit, *conscientia sceleris*, & furore ex maleficiis concepto excitatus: dixit, se, quòd sciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse, neque de vero archipirata sumsisse supplicium, idèò securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. O clementiam populi Romani seu potius patientiam miram, ac singularem! Civem Rom. securi esse percussum Annii, eques Rom. dicit: taces. archipiratam negat: fateris. fit in eo gemitus omnium, & clamor, cum tamen à præsentis supplicio tuo se continuit populus Rom. & repressit, & salutis tuæ rationem judicium severitati reservavit. Qui sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? inimicum habebas neminem. si haberes; tamen non ita vixeras, ut *metum judicii* propositum habere deberes. An te, id quòd fieri solet, conscientia timidum, suspiciosumque faciebat? Qui igitur, cum esset cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas: reus cum

1. Sic habent persuasum, &c.] Accedit Gulielmius. Lamb. qui non exhibent illud persuasum. vultque habere, esse putare, existimare.

2. Homines maritimi Syracusis, &c.] In Pall. & olim impressis inveni, Homines Mamertini Syracusis. & profecto videtur verosimile, si non verum.

3. Quod erat factum sex remorum numero.] Vix me abstinco ab Cujaciani cod. scriptura, quam admisit Lambinus, quod erat captum,

& ex remorum numero; licet eadem sententia resultet ex vulgata.

4. Cum tanto plures abducti essent, &c.] Fulviani libri lectio nem sequitur Gulielmius, cum altero tanto plures.

5. Aut aliquam aliam ob causam.] Est à veteri libro Hotomani. Vox enim aliam prius deerat.

6. Cum is civeis Romanos.] Liber Cujac. civem Rom. quod se tætur illo infra mox, civem Rom. securi esse percussum.

cum tot testibus coarguere, potes de damnatione dubitare? Verum, si crimen hoc metuebas, nequis abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmius fore putasti, in iudicio, coactus, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos *tanto post* eum, quem archipiratam esse diceret: an recenti re, Syracusis, apud notos, inspectante Sicilia pænè tota, securi ferire? vide, quid intersit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit. hic defensio nulla est. Itaque illud semper *omnes fecerunt*: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuisti. Quam ad finem? dum cum imperio fuisti. quamobrem? quam ob causam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos pirata cepert, securi statim percussis, ipsis piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti? Verum esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuisti. etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pænè damnatus, hostium duces *privata in domo retinisti*? unum, alterum menssem, propè annum denique, domi tuæ piratæ, à quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M. Acilium Glabriorem licitum est: qui, postulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit. Quod est huiusce rei jus? quæ consuetudo? quod *exemplum*? Hostem acerrimum, atque infestissimum populi Romani, seu potius communem hostem gentium, nationumque omnium, quisquam omnium mortaliū privatus intra mœnia domi suæ retinere poterit? Quid si pridie, quàm à me tu coactus es confiteri, civibus Rom. securi percussis, prædonum ducem vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam inanum contra populum Rom. facere potuisset, quid diceret? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quò facilius crimen inimicorum diluere possem, vivum, atque incolumem reservavi. Itane verò? tu tua pericula *communi periculo* defendes? tu supplicia, quæ debentur hostibus victis, ad tuum, non ad populi Rom. tempus conferes? populi Rom. hostis privatis custodiis asservabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hostium duces servant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum *spectaculum*, fructumque victoriae populus Rom. percipere possit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit. Et nunc cuiquam credo esse dubium, quin tu id commissurus non fueris, præsertim cum statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam, ut ille archipirata non potius securi feriretur, quàm, quod erat ante oculos positum, *tuo periculo viveret*. Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quæro, cui probares? cum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum: cum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus esset, cum vulgò loquerentur, *suppositum* in ejus locum, quem pro illo probare velles: cum tute falsus esses, te id crimen tanto antè metuisse: si eum diceret esse mortuum, quis te audiret? nunc, cum vivum istum nescio quem produces, tamenne id credi voles? Quid si aufugisset? si vincla rupisset, ita, ut Nico ille, nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate cepert, eadem recuperavit? quid diceret? Verum hoc erat. si ille semel verus archipirata securi percussus esset, pecuniam illam non haberes. si hic falsus esset mortuus, aut profugisset, non esset difficile alium in suppositi locum *supponere*. Plura dixi, quàm volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum. est certus locus, certa lex, certum tribunal, quò hoc

reservetur. Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites revocandos, alendosque esse cœpit: cum ea res non solum provincie salutem, verum etiam ipsi prædæ esse posset. Nam æstate summa, quo tempore ceteri prætores *obire provinciam*, & concurrere consueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu, & periculo ipsi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidinesque suas, domo sua regia, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent, contentus non fuit. tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus æstivis, quod antea jam demonstravi, carbases intenta velis, collocari iussit in litore: quod est litus in insula Syracusis post Arethuse fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portus, amœno sanè, & ab arbitris remoto loco. hic dies æstivos sexaginta prætor populi Rom. custos, defensorque provincie, sic vixit, ut *muliebria quotidie convivia* essent, vir accumberet nemo, præter ipsum, & prætextatum filium. tamen rectè sine exceptione dixeram, virum, cum isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio ticine abduxerat, Pippa quædam, uxor Æschrionis Syracusani: de qua muliere *plurimi versus*, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur. Erat & Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracusani. hanc Cleomenes vir amabat: verum tamen hujus libidini *adversari* nec poterat, nec audebat: & simul ab isto donis, beneficiisque plurimis devinebatur. Illo autem tempore iste, tamet si ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cum vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo soluto, ac libero tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem. naveis, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum præesse jubet, atque imperat. Hoc eò facit, ut ille non solum abesset à domo tum, cum navigaret: sed etiam *libenter* cum magno honore, beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quàm antè (quis enim unquam istius libidini obstitit?) sed paullo solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam *amulum* removisset. Accipit navem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syracusanus. Quid primùm aut accusem, aut querar, iudices? *Sicilione homini*, legati, quæstoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediēbat ista convivorum, mulierumque occupatio: ubi quæstores? ubi legati? ubi ternis denariis æstimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magistratibus, & legatis à senatu, populoque Rom. permitta, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? *Sicivus Rom.* dignus isto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Rom. perpetuò manserant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officii, fide, vetustate, tum etiam cognatione populi Rom. nomen attingunt? O dii immortales! quid, si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracusanus Cleomenes iustus est imperare? non omnis *honor* ab isto dignitatis, æquitatis, officii que sublati est? Ecquod in Sicilia bellum gestimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summusque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, misericordia conservatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte urbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. est enim locus, quem vel *pauca possunt*

31

defen-

1. *Quis ante te, quis præter te fecerit.*] Cujac. non habet illud *quis*: unde putabat Gulielmius referri posse, *quis ante te prætorem fecerit*. verum alterum videtur argutus.

2. *Et concurrere.*] Lambini editio, *circumcurrere*. sed alterum iterum habuimus supra cap. 12. pr.

3. *Tot in acta dies, secum habere.*] Hotomanus, negabat se sensum videre, nisi forte corrigamus, *totos in lecto dies*: invenisse, veluti ostendit Muretus lib. 1. Var. lect. cap. 3. Gulielmino supervacua visa vox *secum*. etiam minus venisse, mea quidem opinio.

defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quòd ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus sæpe excluserant, iis clausura loci committenda non existimavit. Vide quid intersit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem: inter amorem, furoremque tuum, & istorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt: tu classis, & navibus Syracusanum præesse voluisti. quibus illi urbis suæ partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti: &, quorum fociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientibus esse iussisti. ¹ Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes è portu: sequitur Segestanta navis, Tindaritana, Herbitensis, Heraclensis, Apolloniensis, Haluntina, præclara classis in speciem: sed inops, & infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum prætervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum navitis paullisper dedit. Stetit soleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, *muliercula nixus* in litore. Jam hoc ipso istum vestitu Siculi, civesque Romani per multi sæpe viderunt. Posteaquam paullum provecta classis est, & Pachynum quinto die denique appulsa est: *nautæ fame coacti*, radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miseri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cum luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: similiter totos dies, in litore tabernaculo posito, perpotabat. Ecce autem repente, ebrio Cleomene, esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum navis esse in portu Edissæ. nam ita is locus nominatur. nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terrestre præsidium non *re*, sed *nomine*, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum, & remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in præsidis, quæ in classibus. nam erant perpauci reliqui, ceterique dimissi. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperavit: & simul, ut se ceteri sequerentur, signum dari iussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. nam scire isto prætore nemo poterat, ² quid quæque navis *remis* facere posset: etsi in hac quadriremi propter honorem, & gratiam Cleomenis minimè multi remiges, & milites deerant. Evolarat jam è conspectu ferè fugiens quadriremis, cum etiam tunc ceteræ naves suo in loco moliebantur. Erat animus in reliquis. quamquam erant pauci, quoquo modo sese res habebat, pugnare tamen se velle clamabant: &, quod *reliquum vita*, vinumque fames fecerat, id ferro potissimum reddere volebant. Quòd si Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua ad resistendum ratio fuisset. erat enim sola illa navis constrata, & ita magna, ut *propugnaculo* ceteris posset esse. quæ, si in prædonum pugna versaretur, urbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur: sed tunc inopes relicti à duce, præfectoque classis, eundem necessariò cursum tenere cœperunt. Pelorum versus, ut ipse Cleomenes, ita ceteri navigabant. neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum, quam imperatorem sequebantur. Tum ut quisque in fuga postremus, ita periculo princeps erat. postremam enim quamque navem piratæ primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis præ-

donibus Locrenses postea *publicè redemerunt*: ex quo vos priore actione jurato rem omnem, causamque cognovistis. deinde Apolloniensis navis capitur, & ejus præfectus Anthropinus occiditur. Hæc dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Pelori litus pervenerat: jam sese in terram è navij ejecerat, quadrirememque in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti navium, cum in terram imperator *exisset*, cum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, appulsi ad Pelorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repente, præter spem, *non sua virtute*, sed istius avaritia, nequitiaque victor, classeni pulcherrimam populi Romani in litus expulsam, & ejectam, cum primùm advesperasceret, inflammari, incendiique iussit. O tempus miserum, atque acerbum provinciæ Siciliæ! ô casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum! ô istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Una, atque eadem nox erat, qua prætor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romani prædonum incendio conflagravit. Affertur nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syracusas: curritur ad prætorum, quòd istum è convivio illo præclaro reduxerant paullò ante *mulieres* cum cantu, atque symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audeat: includit se domi: neque aderat uxor, quæ consolari hominem in malis posset. Hujus autem præclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam *gravi nuntio* nemo admitteretur: nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam verò, re ab omnibus cognita, concurrabat urbe tota maxima multitudo. non enim, sicut antea consuetudo erat, prædonum adventum significabat *ignis è specula* sublatus, aut tumulto, sed flamma ex ipso incendio navium & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat. Cum prætor quæreretur, & constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum ejus cum clamore concursus, atque imperatus. Tum iste excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: sagum fumit. Lucebat jam ferè: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus ejusmodi clamore, ut ei Lampfaceni periculi similitudo versaretur ante oculos. hoc etiam majus hoc videbatur, quòd in odio simili *multitudo* hominum hæc erat maxima. ⁴ Tum istius acta commemorabantur: tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur à multitudine mulieres nominatim: tum quærebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos nunquam visus esset, *ubi fuisset*, *quid egisset*? tum imperator ab isto præpositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quàm ut illud Uticense exemplum de Hadriano, transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum prætorum improborum, duabusque in provinciis constituerent. verùm habita est à multitudine *ratio temporis*, habita est *tumultus*, habita etiam *dignitatis*, existimationisque communis, quòd is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modò illa provincia, verùm etiam hæc repub. dignissimus existimeretur. Confirmant ipsi se, cum is etiam tum semisomnis stuperet: arma capiunt: torum forum, atque insulam, quæ esset? urbis magna pars, complent. Unam illam solam noctem prædones ad Pelorum commorati, cum fumantibus etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui videlicet sæpe audissent, nihil esse pulchrius, quàm Syracusanum mœnia, ac portus. statuerant, sese, si ea Verre prætore non vidissent, *numquam esse visuros*. Ac primò ad illa æstiva prætoris accedunt, ipsam illam ad partem litoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positis, castra luxuriæ collocarat. quem postea quàm inanem locum offenderunt, & prætor-

1. Egreditur Centuripina triremi.] Cujac. Egreditur in Centurip. forsan non inepte.

2. Quid quæque navis remis facere posset.] Lambino olet glossam vocabulum facere. mihi nihil minus, item Gulielmio.

3. Cum primùm advesperasceret.] Idem codex, *advesperasceret*. pro-

bumque videtur.

4. Tum istius acta commemorabantur.] Menimius Fricus conjiciebat *commemorabatur*, ut loquatur de ameno illo litore probò. displicet enim ita quater repeti voces eadem terminatione, quæ suavis exprimerentur per infinitivum.

rem commovisse ex eo loco castra senferunt: statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare coeperunt. Cum in portum dico, iudices, (explanandum est enim diligentius, eorum causa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis *intimam partem* venisse piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur, & concluditur: non ut alluantur à mari mœnia extrema, sed infuat in urbis sinum portus. Hic, te prætorè, Heraclæo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum navigavit. Prò, dii immortales! piraticum myoparo, cum imperium populi Romani nomen, ac fasces essent Syracusis, usque ad forum, & ad omnes urbis crepidines accessit: quò neque Karthaginensium gloriosissimæ *classes*, cum mari plurimum poterant, multis bellis sæpe conatæ, umquam *aspirare* potuerunt: neque populi Romani invicta ante te prætorè gloria illa navalis, umquam tot Punicis, Siciliensibusque bellis penetrare potuit: qui locus ejusmodi est, ut ante Syracusani in mœnibus suis, in urbe, in foro hostem armatum, ac victorem, quàm in portu ullam hostium navem viderent. hic, te prætorè, prædonum naviculæ pervagatæ sunt, quò Athenensium classis sola post hominum memoriâ ccc. navibus, vi, ac multitudine invasit: quæ in eo ipso portu, loci ipsius, portusque natura, victa, atque superata est. hic primùm opes illius civitatis victæ, comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu Athenensium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum existimatur. Eone *pirata* penetravit, quò simul atque adisset, non modò à latere, sed etiam à tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: quæ est urbis magna pars Syracusis suo nomine, ac mœnibus. quo in loco majores (ut antè dixi) Syracusanum quemquam habitare veterunt: quòd, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. At quemadmodum est pervagatus? *radices palmarum* agrestium, quas in nostris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes istius improbitatem, & calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculo sine milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Rototique Italiae suppeditare possent, eone in insula Cereris natos, ubi primùm *fruges inventæ* esse dicuntur, eo cibo esse usos, à quo majores eoi cum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætorè, Siculi milites paimarum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur. O spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam, & populi R. nomen; ¹ hominum conventum, atque multitudinem: piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; cum prætoris nequissimi, inertissimique oculos *prædonum* remi respergerent? Postea quàm e portu piratæ non metu aliquo affecti, sed *satiè* exierant: tum coeperunt querere homines causam illius tantæ calamitatis. dicere omnes, & palàm disputare, minimè esse mirandum, si, *mutibus, remigibusque dimissis*, reliquis egestate, & fame perditis, prætorè tot dies cum muliereulis perpotante, tanta ignominia, & calamitas esset accepta. Hæc autem istius vituperatio, atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui à suis civitatibus illis navibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa, refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque navi missos sciret esse. Res erat clara: neque solùm argumentis, sed etiam *ceteris testibus* istius audacia tenebatur. Homo certior sit, agi nihil in foro, & conventu tota die, nisi hoc quæri à navarchis, quemadmodum classis sit amissa. illos respondere, & docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, &

fuga. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere coepit. causam sibi dicendam esse statuerat jam antè, quàm hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audisset. videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. consilium capit primò stultum, verumtamen clemens. Cleomenem, & navarchos ad se vocari jubet. veniunt. accusat eos, quòd hujusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, & in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. illi enim verò se ostendunt, quòd vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quærit ex his singillatim, quos quisque nautas habuerit. respondit unusquisque, ut erat præceptum. Iste in tabulas refert: *obsignat signis amicorum*, providens homo: ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hæc videlicet testificatione uteretur. Derisum credo esse hominem amentem à suis consiliariis, & admonitum, hæc ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris *diligentia* suspicionis in eo crimine futurum. Jam iste erat hæc stulticia multis in rebus usus, ut publicè quoque, quæ vellet, in civitarum litteris & tolli, & *referrè* juberet: quæ omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, postea quàm certis litteris, testibus, auctoritatibusque convincitur. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adjumento futuras: inquit consilium, non improbi prætoris (nam id quidem esset ferendum) sed importuni, atque *amentis tyranni*. statuit, si hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli posse non arbitrabatur) navarchos omnes, testeis sui sceleris, vita esse privandos. Occurrebat illa ratio: quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos *dicto audientes* esse jussi? missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi? poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt: ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, & se consequi jussit? poterone in eos esse vehemens, qui naveis inaneis non modo habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem, & minus exinanitam? pereat Cleomenes una. *Ubi fides?* ubi exsecrationes? ubi dextræ, complexusque? ubi illud contubernium mulieris militiæ in illo delicatissimo litore? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur. Cleomenem vocat. dicit ei, se statuisse animadvertere in omnes navarchos: ita sui *periculi rationes* ferre, ac postulare. Tibi uni parcam, & totius istius culpæ crimen, vituperationemque potiùs suscipiam, quam aut in te sim crudelis? aut tot, tam graves testeis vivos, incolumemque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quòd istum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non posse animadverti, propterea quòd secum fuisset unà in Centuripina quadriremiti. Quid ergo? iste homo ex ejusmodi civitate, adolescens nobilissimus, testis relinquetur? *In presentia*, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed post aliquid videbimus, ne iste nobis oblitare possit. Hæc postea quàm acta, & constituta sunt, procedit iste repenti è prætorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate. in torum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt. Iste hominibus miseris, innocentibusque injici catenas imperat. ² Implorare illi fidem populi Romani, & quare id faceret, rogare. Tunc iste hoc causæ dicit, quòd classis prædonibus *prodidissent*. ³ Fit clamor, & admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis causam calamitatis attribueret, quæ omnis *propter avaritiam* ipsius accidisset: aut, cum ipse ⁴ prædonum

1. *Hominum conventum atque multitudinem, &c.*] Secutus sum fidem codicis Cujacii, expressique id quod & antea Lambinus. nam vulgata lectio, *hom. conventu atque multitudine*. insectè.

2. *Implorare illi fidem populi Romani.*] Placet Gulielmio quòd erat in Cujacii, *fidem prætoris*. sic & cap. 42. Pr. *fidem tuam que nusquam erat, implorant*. & vero editio prima, item Pal. sec. expresserunt

istud per *pop. Roman.* hæreo tamen, hæreo.

3. *Fit clamor, & admiratio.*] Tentant nonnulli, *admiratione* stultè. *murmur* ibi supervacuum, ubi *clamor*.

4. *Prædonum socius putaretur.*] Malebat Gulielmius è mss. Lamb. & Cujac. *socius arbitraretur, πρὸς τὴν τῶν*. Sic infra pro Murena: *deniq; bellum confectum arbitraretur*. ubi male Lambinus *arbitratur*.

num socius putaretur, aliis prodicionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen esse natum, postquam classis esset amissa. Cùm hæc fierent, quærebatur, ubi esset Cleomenes? non quod illum ipsum, ¹ cuiusmodi esset, quisquam supplicio, propter illud incommodum, dignum putaret. nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim possum quemquam insimulare falso) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, istius avaritia navibus exinanitis? atque eum vident federe ad latus prætoris, & ad aulam familiariter, ut solitus erat, insufurrare. Tum verò omnibus indignissimum visum est, homines honestissimos, electos ex suis civitatibus, in ferrum, atque in vincla coniectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis societatem, familiarissimum esse prætoris. Apponitur his tamen accusator Nævius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote prætoris, injuriarum damnatus est, homo benè appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurforem habere solebat, & emissarium. Veniunt Syracusas parentes, propinquire miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis sue commoti nuntio: vincetos adspiciunt catenis liberos suos, eum istius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus suis sustinerent. adfunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nusquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tindaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus: cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaras. eum ² cùm illa audiverit, & miseria videres præditum, non te ejus lacrymæ, non senectus, non hospitii jus, atque nomen à scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit. Sed quid ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cuius domum per hospitium exhausta, & exinanivit, absentem in reos rulerit, causa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum jura, atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera, atque immani beluante patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? cùm patrem domi reliquisses: filium tecum haberes: te neque præfens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat? Catenas habebat hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. quid ira? Prodiderat classem. ³ quod ob præmium? deseruerat exercitum. quid Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiserat nautas. tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suæ clarus, & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læserat, nudus pænè est destitutus. Quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris. numquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Præto-rem tu accusas? frange cervicem. Si neque præto-rem, neque prætoris æmulum appellare licebit, cùm in his duobus tota causa sit: quid futurum est? Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo domi suæ summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, iudices. audietis enim de magnis incommodis, injuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigavit, & iussu ejus, qui potestatem habuit, ⁴ cum comætu, Syracusas remanserit.

iste certè neque prodidit classem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animadversum, cùm classis Syracusas proficiscebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falso quidem causa conferri criminis potuit. Fuit in illis navarchis Heraclienis quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuscemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi suæ, non solum post mortem, tota Sicilia clarus, & nobilis. in quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum liberè læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verum, morte propòsita, cùm lacrymans in carcere nocteis diesque affideret, defensionem causæ suæ scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris, & crudelitatis ex illa oratione commoneat. in quo docet, quot à civitate sua nautas acceperit: quot, & quanti, quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit, quæ cùm apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte propòsita, facilè dolorem corporis patiebatur. clamabat, id quod scriptum reliquit, FACINUS ESSE INDI- GNUM, plus impudicissimæ mulieris apud te de Cleomenis salute, quàm de sua vita lacrymas matris valere. deinde etiam illud video esse dictum, quòd, si rectè vos populus Romanus cognovit, non falso ille jam in ipsa morte de vobis prædicavit: NON POSSE VERREM, TESTEIS INTERFICIENDO, CRIMINA SUA EXTINGUERE: graviores apud sapientis iudices se fore ab inferis testem, quàm si vivus in iudicium produceretur: tum, avaritiæ solum, si viveret: nunc, cùm ita esset necatus, sceleris, audaciæ, crudelitatis testem fore. Jam illa præclara, NON TESTIUM MODO catervas, cùm tua res ageretur, sed à diis manibus innocentium pœnas, & sceleratorumque furias in tuum iudicium esse venturas: sese idèd levio-rem casum suum fingere, quòd jam antè aciem securium tuarum, Sestiique, tui carnificis, vultum, & manum vidisset, cùm in conventu civium R. iussu tuo securi cives R. ferirentur. Ne multa, iudices, ⁶ libertate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acerbissimo supplicio miserimæ servituti abusus esse. Condemnat omnes de consilii sententia. tamen neque iste in tanta re, tot hominum, totque civium causa, P. Vettium ad se arcessit, quæstorem suum, cuius consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto prætoris, in Sicilia fuit, primus ab isto iudex rejectus est: sed de latronum, hoc est, de comitum suorum sententiæ condemnat omnes. Hic cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis à majoribus nostris, graviter commoventur, & de suis periculis, ⁷ fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam, mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque esse conversam? condemnari tot homines uno tempore, nullo crimine? defensionem suorum furto- rum præto-rem improbum ex indignissima morte innocentium quærere? Nihil addi jam videtur, iudices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque posse. & rectè nihil videtur. nam si cum illorum improbitate ceter, longè omneis, multumque superabit. sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum esse à Cleo-

1. Cuiusmodi esset.] Pro cuiuscunque modi, ut alibi aliquoties. malebat tamen P. Manutius cuiuscuiusmodi.

2. Cui illa auctoritate & miseria videres præditum.] Lambinus necio quæ interponit. simplicius Gulielmii, qui quod Cujacianus non haberet copulam, divinavit: Cum illa auctoritate, miseria videres præditum. tu, inquit, Verres, cum hospitem tuum videres & auctoritate prætoris es, videres, inquam, hospitem tuum miseria perditum.

3. Quod ob præmium? deseruerat exercitum, &c.] Cujacii liber non admittit vocem exercitus, quod rejicit quidem Lambinus, sed non Gulielmii, ut subintelligatur classem.

4. Cum comætu Syracusas manserit.] Est à veteri libro Hotom.

nam nostri favè & Cujac. item antiq. typis formati, in comætu.

5. Sceleratorumque furias.] Liber Cujac. scelere quamq. furias. vocat furias sceleratorum, quia destinata sunt ideo, ut crucient sceleratos.

6. Libertate quam vos &c. hac ille.] Cujacii liber, libertatem quam vos &c. hanc ille. quod placet Gulielmio, nec displicebat etiam Lambino. est quoque in Pål. sec. libertatem quam &c. hac vos. quod mihi potissimum satisfacit. Abuti heic est largius uti.

7. Fortunisque omnibus pertimescunt.] Mallet Gulielmii, fortunisque communibus. sicque serè loquitur noster, infra cap. 46. pr. ceterum incepte illi qui heic tentant illud periculis mutare in pecuniis. pertimescebant enim Siculi magis de vita & sanguine, quam de pecuniis.

hæc arx, hæc ara sociorum: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetendis rebus solebant. non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, fanisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos, & filemus, cum videamus, AD PAUCOS HOMINES omneis omnium nationum pecunias pervenisse. quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat: nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcherrima, atque ornatissima, quod signum, quæ tabula picta est, quæ non ab hostibus victis capta, atque apportata sit? At istorum villæ, sociorum fidelissimorum & plurimis, & pulcherrimis spoliis ornata, refertaque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achajam, Græciam, Siciliam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam focii vestri¹ relinquunt, & negligunt, iudices. Ne publicè à populo Rom. spoliarentur, officiis, ac fide, providerunt. Paucorum cupiditati tum, cum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant. nunc verò jam adempta est non modò resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. itaque res suas negligunt. pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. hoc jam ornatum ad vos confugiunt. adspicite, adspicite, iudices, squalorem, sordisque sociorum. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtoꝝ non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. totum enim tua libidine, & scelere ex sua patria, (in qua multis virtutibus, & beneficiis floruit princeps) sustulisti. Dextio hic, quem videtis, non quæ publicè Tindari, non quæ privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat. non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domum: sed ex tua calamitate cineri, atque ossibus filii sui solatium vult aliquid reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itinerisque suscepit, non ut aliquid² ex suis bonis recuperaret; sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. Si per L. Metellum licitum esset, iudices, matres illorum, uxores, sororesque veniebant. quarum una, cum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu matres, & item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque ætas laborem, & industriam meam, fidem & misericordiam vestram requirebat. Itaque ad me, iudices, præter ceteras hanc querimoniam Sicilia³ detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam ex sanguine corpora mortuorum, ne mærorum parentum, ac propinquorum, magistratibus nostris quasi possit esse. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione istius, per vestram fidem & severitatem dejecero, iudices: satis officio meo, facis illorum voluntati, qui à me hoc petiverunt, factum esse arbitror.

Quapropter si quem fortè inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad causam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ assignare, calamitatem criminini dare: me amissionem classis objicere: 4 cum MULTI VIRI FORTE in communi, incertoque periculo belli, & terra, & mari sæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortunam. nihil est, quòd ceterorum res minùs commodè gestas proferas: nihil est, quòd multorum naufragia fortunæ colligas. ego naveis inanes fuisse dico: remiges, nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse classi populi Rom. Siculum, perpetuò sociis, atque amicis Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus harum rerum omnium auctores, testeisque produco. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere periculum fortunæ, num casus bellicos exprobrare, aut objicere videor? tamen si solent hi fortunam sibi objici nolle, qui se fortunæ commiserunt, qui in ejus periculis sunt, ac varietate versati. istius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit. homines enim in preliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, periclitari solent. in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quòd si fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum non dedisti? 5 Etiam illud præcidas licet, quod supplicium more majorum sumferis, securique percusseris, idcirco à me in crimen, & invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii, tolli dico oportere. fateor non modò in socios, sed etiam in civeis, militesque nostros, per sæpe esse severe, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: pretio milites, remigesque dimisisse arguo. hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum fœderata civitas publicè dicit, hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenses, Tindaritarii, Locrenses publicè dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, uti Pachyno, è terrestri præsidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. quod certè non fecisset, si suum numerum naves haberent. ea est enim ratio instructarum, ornatarumque navium, ut non modò plures, sed ne singuli quidem possint accedere. Dico præterea, illos ipsos reliquos nautas, fame, atque inopia rerum omnium confectos fuisse, ac perditos. dico, aut omneis extra culpam fuisse, aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret: aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis atque cruciatus. dico etiam, in illo supplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem funeris, ac sepulturæ constitui nefas fuisse. Quapropter si mihi respondere voles, hæc dicit: CLASSEM INSTRUCTAM, atque ornatam fuisse, nullum propugnatoꝝ abfuisse, nullum vacuum transtrum fuisse, remigi rem frumentariam esse suppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, & tam graveis civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te esse à Cleomene, qui se dixerit fuisse in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuisse: Cleo-

1. Relinquunt & negligunt. hoc jam.] Tres voces, relinquunt & negligunt videntur repetitæ ex lineis præcedentibus. certe si abjiciantur, nihil defuerit sententiæ, quæ non parum rigidaretur, si repeteretur, hoc, hoc jam &c.

2. Ex suis bonis recuperaret.] Vetus editio ex hujus bonis excurreret. Pall. exuperaret. Cujacianus, de suis bonis recuperaret: quod recepit Lambinus. recepta lectio hæret, ex hujus bonis usurpares.

3. Detulit: lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa.] Interpunctio solum à me est. nam illud sed, quod videtur in recepta lectione abest libro Cujacii: nec aliter voluit Brutus, Lambinus

Memnii conjecturam admisit. Gulielmius ita distinguebat legebatque: requirebat: totaque ad me, &c. detulit. lacrymis ego huc, non gloria inductus accessi, sed &c. & vero Cujac. non habet illud ad hoc, sed ejus loco huc.

4. Cum multi viri fortes.] Gulielmius ex Cujaciano reponendum putabat, multa. non prohibuerim.

5. Etiam illud præcidas licet.] Est à Cujaciano, vetustius impressi, præcidas, quomodo & Pall. recentius præcidas. inepte.

6. Non severitatem imperii.] Perperam Lambinianæ ostentant securitatem.

Cleomenem acerrimè pugnanti ab his relictum esse, atque desertum: nummum ob sepulturam datum nemini, quæ si dices, teneberis. sin alia dices: quæ à me dicta sunt, non refutabis. Hic tu etiam dicere audebis, *Est in iudiciis ille familiaris meus*, est paternus amicus ille? non, ut quisque maximè est, quicum tibi aliquid sit, ita tui huiusmodi criminis maximè eum pudet? Paternus amicus est. Ipse pater si iudicaret, per deos immortales, quid facere possis, cum tibi hæc diceret? TU IN PROVINCIA populi Romani prætor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium remisisti: tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxima publicè est ædificata: tu à civitibus pecunias classis nomine coëgisti: tu pretio remiges dimisisti: tu, cum navis esset à quæstore, & ab legato capta prædonum, archipiratam ab omnium oculis removisti: tu, qui civis Rom. esse dicerentur, qui à multis cognoscerentur, securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas adducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus es: tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, civis Rom. honestissimos, in *actu*, periculoque provincie, dies continuos complureis in litore, conviviiisque jactuisti: te per eos dies nemo domi tuæ *convenire*, nemo in foro videre potuit: tu fociorum, atque amicorum ad ea convivia matres familias adhibuisti: tu inter ejusmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti: ut *etati maximè lubricæ*, atque incertæ exempla nequitie parentis vita præberet: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo visus es: tu propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Rom. ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tua luxuria, atque avaritia classis populi Rom. à prædonibus capta, & incensa est: post Syracusas conditas, quem in portum nunquam hostis accesserat, in eo, te prætor, primùm *pirata navigaverunt*: neque hæc tot, tantaque dedecora dissimulatione tua, neque oblivione hominum, ac taciturnitate tege-re voluisti: sed etiam navium præfectos sine ulla causa de complexu parentum suorum, hospitum tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuisti: neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum *innocentium sanguis* non modò *voluptatis*, sed etiam *quæstui* fuit. Hæc si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare? Satis est factum Siculis, satis officio, ac necessitudinii, iudices, satis promissio nostro, ac recepto. Reliqua est ea causa, iudices, quæ non jam recepta, sed innata: neque delata ad me, sed in anima, sensuque meo penitus affixa, atque insita est: quæ non ad fociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, *ad uniuscujusque nostrum* vitam, & sanguinem pertinet. In qua nolite à me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, iudices, expectare. omnia, quæ dicam de supplicio civium Romanorum sic erunt clara, & illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, seeleris, & audacie comes, istius effrenatum animum, importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut numquam dubitaret in conventu palam supplicia, quæ in *convictos maleficii servos* constituta sunt, ea in civis Romanos expromere. Virgis quàm multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissimè dico, iudices. nullum fuit omnino, isto prætor, in hoc genere discrimen. Itaque jam consuetudine ad corpora civium Romanorum etiam sine *istius* nutu ferebatur manus ipsa licitoris. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum in conventu Panormitano, veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberibus

abjectum? aude hoc primùm negare, si potes. nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico à licitoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidisse. Ob quam causam, dii immortales! tamen injuriam facio communi causæ, & juri civitatis. quasi enim possit esse *ulla causa*, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, iudices. in ceteris enim non magnopere causas requiram. Locutus erat *liberius* de istius improbitate, atque nequitia. Quod isti simulac renunciatum est: hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybæum venit. cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo postularet, h-s duobus millibus sponsonem facere cum licitore suo, NI FURTIS QUÆSTUM FACERET. Recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius & recusare, & deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo adversario, iudicium capitis in se constitueretur. Hæc cum maximè loqueretur, sex licitores eum circumstant valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitissimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus licitor (de quo sæpe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissimè cœpit. Itaque illi cum sanguis os, oculosque compleisset: concidit: cum illi nihilo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando *spondere* se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus, brevi postea est mortuus. Iste autem homo Venerius, & affluens omni lepore, & venusate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum *abutebatur* ad nocturna vota cupiditatum suarum. Nam quid ego de ceteris civium Romanorum supplicii singillatim potius, quàm generatim, atque univèrse loquar? Carcer ille, qui est à crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ *Lautumia* vocantur, in istius imperio *domicilium* civium Romanorum fuit. ut quisque istius animum, aut oculos offenderat, in Lautumias statim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, iudices: & id jam priore actione, cum hæc testes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere jura libertatis non modò hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi plenum forum iudiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani, & frequentia: sed, ubicumque terrarum & gentium, violatum jus civium Romanorum sit, statuitis id pertinere *ad communem causam libertatis*, & dignitatis. In externorum hominum, & maleficorum, sceleratorumque, in prædonum, hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? numquamne tibi iudicii, numquam concionis, numquam huius tantæ frequentie, quæ nunc animo te iniquissimo, infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa huiuscemodi multitudinis, in oculis, animoque versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam *sub legum, & iudiciorum potestatem casurum* esse putasti? At quæ erat ista libido crudelitatis exercendæ? quæ tot scelerum suscipiendorum causa? nulla, iudices, præter prædandi novam, singularemque rationem. Nam ut illi, quos à potētis accepimus, sinus quosdam *obsedisse* maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent, sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Sicilia partibus imminet. Quæcumque navis ex Asia, ex Syria; quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, statim certis indicibus, & custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur: Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos, & cru-

1. Ita tui huiusmodi criminis maximè eum pudet? Ita & Victo- riana. sed vetustiores & Pall. Ita te huiusmodi crimine maximè ejus pudet. Cujacianus, ita te in huiusmodi crimine ejus maximè pudet?

2. De complexu parentum suorum, hospitum tuorum.] Est à Prisciani lib. VII. vulgata, parentum suorum, hospitumque tuorum.

& crudeleis tyrannos) sed quoddam novum monstrum; ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem locis versata esse dicitur. non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nautis, quàm istum in eodem freato fuisse arbitror. hoc etiam iste infestior, quod multò se pluribus, & majoribus canibus succinxerat. Cyclops alter, multo importunior. hic enim totam insulam obrinebat: ille Ætnam solam, & eam Siciliæ partem tenuisse dicitur. At quæ causa tum subiciebatur ab ipso, iudices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paullo pleniore, eos Sertorianos milites esse, atque à Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; rus alii, atque odores, vestemque lineam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venaleisque Asiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus adjumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste enim hæc eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in lautumias abduci imperabat: naveis eorum, atque onera diligentèr asservanda curabat. His institutis cum completus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum, dicere audistis, quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indignissimè civium Romanorum, ut jam illa vox, & imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ sæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & salutem tulit, ea mortem illis acerbiorè, & supplicium maturius ferret. Quid est, Verres? quid ad hæc cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Ceddò mihi, quæso, ex ipsius sinu litteras Syracusanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitrat. ceddò rationem carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quisque die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit. LITTERÆ SYRACUSANORUM. Videtis civeis Rom. gregatim coniectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem vestrorum civium. Quarite nunc vestigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensionis non haberetur. Sed scriptum exstat in iisdem litteris, quod iste homo barbarus, ac dissolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit, ² ΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, hoc est, ut Siculi loquuntur, supplicio affecti, ac necati sunt. Si quis rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum ejusmodi, nonne publicè vindicaremus? non bello persequeremur? possemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani, inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majores nostros, & quanta suscepisse arbitramini, quodd civis Romani injuria affecti, quodd navicularii retenti, quodd mercatores spoliati dicerentur? At ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula coniectos esse mercatores, & in vinculis civeis Romanos necatos esse arguo. Si hæc apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot, & tam acerbis suppliciiis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas, nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum per fugium putem, cum te implicatum severitate judicium, circumteritum frequentia populi Romani esse videam? Si

mehercules (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua vi, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco confici, & concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei perniciofa, quàm mea vera accusatio debeat. Quid enim defendit? ex Hispaniæ fugienteis se excepisse, & supplicio affectis dicit. Quis tibi id permisit? quo id jure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit? Forum plenum, & basilicas istorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim diffensionis, & sive amentia, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem civeis incolumeis licet conservare. Verres ille, vetus proditor confulis, transfugator quaestura, averfor pecuniæ publicæ, tantum sibi auctoritatis in repub. suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in repub. versari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliæ detulisset. Ad C. Pompejum, clarissimum virum, & fortissimum, permulti, occiso Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. quem non ille summo cum studio salvum, incolumemque servavit? cui civi supplicii non illa dextera inventa & fide porrexit, & spem salutis ostendit? itane verò? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerunt: iis apud te, cujus nullum in repub. unquam monumentum fuit, mors & cruciatus erat constitutus? Vide, quàm commodam defensionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his iudicibus, populoque Romano, quàm id, quod ego infimulo, probari. malo, inquam, te isti generi hominum, quàm mercatoribus, & naviculariis inimicum, atque infestum putari. meum enim crimen avaritiæ te nimia coarguit: tua defensio furoris injustam, & immanitatis, & inaudita crudelitatis, & præne novæ procriptionis. Sed non licet me isto tanto bono, iudices, uti; non licet. adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes, atque honesti, qui partim socios suos, partim libertos ab isto spoliatos, in vincula coniectos: partim in vinculis necatos, partim securi percussos esse dicent. Hic vide quàm me sis usurus æquo. Cum ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos à te securi percussos esse dicat, qui à te navem suam, merceisque repetat: refellito, si poteris: meum testem deseram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: ostendito, illos cum Sertorio fuisse, à Dianio fugienteis ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim probare. nullum enim facinus, quod majore supplicio dignum sit, reperiri, neque proferri potest. Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dicunt, nova quadam sapientia: ut omnes intelligunt, conscientia tua, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, hunc ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui cum amplius centum civeis Romanos haberet ex conventu Syracusanorum, qui cum non solum cognoscerent, sed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent: tamen à te, inspectantibus omnibus Syracusanis, securi percussus est. hunc quoque testem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involuti, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? quæ ista nova diligentia? quam ob causam abs te cogitata? an te L. Flavii, ceterorumque de L. Herennio vociferatio com-

1. Ex vetere illa immanitate.] Libro VIII. cap. ultimo Quintilianus ms. Bibliothecæ Palatinæ legit heic, ex utero illo immanitatem. quod mutatum ibat in utero immanitatis, amicus meus Janus Gebhardus lib. 1. Crepundiorum cap. 8. qui videatur: insula sanè illa nutricula immanium regum, &c.

2. Ε' δυνάθειαν.] Lambinus invenit in duobus mss. ἐδυναθείαν. quomodo omnino legendum contendit Hotomanus lib. 11. Observat. cap. 14. m.

3. Nullum in repub. nunquam monumentum fuit.] Lambinus recepit in contextum conjecturam suam nomen.

commovebat? an M. Annii, gravissimi, atque honestissimi viri, summa auctoritas paulo te diligentior, timidiorque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam, nescio quem, nec alienum, sed cum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, à te securi percussum esse dixit. Post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed *diligentior* esse cœpit. Capitibus involutis civeis Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimum diligenter prædonum numerum requirebant. ¹ Hæccine plebi Romanæ, te prætor, est constituta conditio? hæc negotii gerendi spes? hoc capitibus vitæque discrimen. Parumne multa mercatoribus sunt necessandi pericula subeunda fortunæ, nisi etiam hæc formidines ab nostris magistratibus, atque in nostris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit hæc *suburbana*, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum fociorum, honestissimorumque civium, quæ civeis Romanos omneis suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent: qui apud barbaros propter togæ nomen in honore aliquo fuissent: qui ex prædonum infidiis: qui ex tempestatum periculis profugissent: in Sicilia securi ferirentur, cum se ⁶¹ jam *domum* venisse arbitrarentur? Nam quid ego ² de P. Gaudio Cofano munice dicam, iudices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit. ut cetera mihi in dicenda digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est. quod crimen ejusmodi est, ut, cum primum ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tametsi enim verissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Reginorum, multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanæ fuerunt, testimoniiis, dedi tantum priore actione testium, res ut nemini dubia esse posset. Quid nunc agam? Cum jam tot horas de uno genere, ac de istius nefaria crudelitate dicam: cum propè omnem vim verborum ejusmodi, quæ scelere istius digna sunt, aliis in rebus consumserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos *attentos* tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor unus modus, atque una ratio est. Rem in medio ponam: quæ tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla est, neque cuiusquam, ad inflammandos vestros animos eloquentia requiratur. Gavius hic, quem dico, Cofanus, cum illo in numero ab isto in vincla conjectus esset, & nescio qua ratione clamè à lautumiis profugisset, Messanamque venisset: qui propè jam Italiam, & mœnia Reginorum videret, & ex illo metu mortis, ac tenebris, quasi luce libertatis, & *odore aliquo legum recreatus*, revixisset: loqui Messanæ cœpit, & queri, se civem Romanum in vincla esse conjectum: sibi rectè iter esse Romam: Verri se præter adveniēti futurum. Non intelligebat miser, nihil interesse, utrum hæc Messanæ, an apud ipsum *in pratorio* loqueretur. Nam, ut antè vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adjuvicem scelerum, furtoꝝ recepticem, flagitiorum omnium sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum sta-

tim deducitur Gavius: eoque ipso die casu Messanam venit Verres. Res ad eum defertur, esse civem Romanum, qui se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur? quem jam ingredientem navem, & Verri nimis atrociter minitatem, à se retractum esse, & asservatum, ut ipse in eum statueret, quod videretur. Agit hominibus gratias, & eorum erga se benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere, & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto ³ ex ore crudelitas eminebat. expectabant omnes, quò tandem profecturus, aut quidnam acturus esset: cum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miser, *se civem esse Romanum*, municipem Cofanum, meruisse se cum L. Precio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur: ex quo hæc Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum *speculandi causa* in Siciliam abducibus fugitivorum esse missum: cujus rei neque index, neque vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla. deinde jubet undique hominem proripi, vehementissimeque verberari. Cædebatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, iudices: cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc, CIVIS ROMANUS SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque à corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, cum imploraret sæpius, usurparetque nomen civitatis: crux, crux, inquam, infelici, & ærumnoso, qui numquam istam potestatem viderat, comparabatur. O NOMEN dulce libertatis: ô jus proximum nostræ civitatis: ô lex Porcia, legesque Semproniar: ô graver desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia potestas! Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui *beneficio populi Romani*, fasceis, & secureis haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid, cum ignes, ⁴ ardenteisque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis, ⁵ non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, iudices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolorem, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. ⁶ Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, ⁷ equiti Romano, primario homini, testi meo: & Glabronem, id quod sapientissimè fecit, facere latatus sum, ut repente, consilio in medio, testem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas *pœnas vi repetisse* videretur, quas veritus esset, ne iste legibus, & vestro iudicio non esset perfoluturus. Nunc, quoniam jam exploratum est omnibus, quo loco causa tua sit, & ⁸ quid de te futurum sit: sic recum agam. Gavius istum, quem repentinum speculatore fuisse dicis, ostendam, in Lautumias Syracusis à te esse conjectum: neque id solum ex litteris ostendam Syracusanorum: ne possis dicere, me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed *secundum arbitrium tuum testis dabo*, qui istum ipsum Syracusis abs te in Lautumias conjectum esse dicant.

1. *Hæccine plebi Romanæ, &c.*] Retinui istam scripturam quod satisfaceret Camerario. nam alioquin Pall. edd. vetustæ, etiam Victoriana, *Hæc in plebe Romanæ*.

2. *De P. Gaudio Cofano.*] Pal. pr. *Consano*, quomodo primitus cusi. *Consano*, ut vulgo editur. prima lectio est à Cujaciano.

3. *Ex ore crudelitas eminebat.*] Ita nostri scripti, & cusi antiquitatis. nam Quintilianus laudat *eminebat*, Gellius *emanabat*.

4. *Ardenteisque laminæ.*] Vulgata lectio *candentes*. sed ultimæ antiquitatis edd. nostrum habent, firmantque & Pall. & quos excussit Horomanus. neque aliter Gellius.

5. *Non inhibebat.*] Lambinus *non leniebat*, minus rectè, certè contra libros: licet sic exisset apud Gellium, qui memoriter scri-

psisse se ista confirmat: in *inhibere* metaphora est à re nautica. remos inhibent, cum insectant ut aliter navigent.

6. *Statui egomet mihi.*] Nihil deest. & sic Terentius: *Tute ipse huic rei statui modum pater*. induxit Lambinum, ut locum mutilum crederet, superfluum tibi. atqui elegans id, & tritum optimis scriptoribus. *Gulielmius*.

7. *Equiti Romano primo homini.*] Est item à Pall. & mss. versatis manu Hotomani: neque abit veterum editionum scriptura. *nupera, primario homini*.

8. *Quid de te futurum sit.*] Gulielmius arbitrabatur expungi posse particulam *de*.

dicant. producam etiam Cofanos, municipes illius, ac necessarios, qui te nunc serò doceant, iudices non serò, illum P. Gavius, quem tu in cruce egisti, civem Romanum, & municipem Cofanum, non speculatorem fugitivorum fuisse. Cum hæc omnia, quæ polliceor, ¹ cumulatè tuis proximis plana fecero: tum istum ipsum tenebo, quod abs te mihi datur. eo contentum me esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, cum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exsiluisti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod *moram supplicio quæreret*, ideò clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Jam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Lucejus, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim testes ex eo genere à me sunt dati, non qui novissè Gavius, sed qui se vidissè dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse clamaret, in cruce age-retur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris, illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te *nomen civitatis* ne tantum quidem valuisse, ² ut dubitationem aliquam; ut crudelissimi, ræterrimique supplicii aliquam parvam moram saltem possèet afferre. Hoc teneo, hic hæreo, iudices, hoc sum contentus uno: omitto, ac negligo cetera: sua confessione induatur, ac juguletur, necesse est. Qui esset, ignorabas? speculatorem esse suspicabare? non quæ-ro, qua suspicione: tua te accuso oratione. Civem Romanum esse dicebat. Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? & si tibi *ignoto apud ignotos*, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illustre apud omneis nomen tuæ civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in cruce rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret: apud te prætorum si non e-fugium, ne *moram* quidem mortis, mentione, atque ufur-patione civitatis, assequi potuit? HOMINES TENUES, ob-scuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ numquam antea viderunt: ubi neque noti esse iis, quo venerunt, ne-que semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modò apud nostros magistratus, qui & legum, & exifimationis periculo continentur: neque apud civis solùm Romanos, qui & sermonis, & juris, & mul-tarum rerum societate juncti sunt, fore se tutos arbitran-tur: sed, quocumque venerint, hanc sibi rem *præsidio* spe-rant futurum. Tolle hanc spem, tolle hoc prælidium civi-bus Romanis: constitue nihil esse opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: posse impunè prætorum, aut alium quem-libet, supplicium, quod velit, in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat, ³ quod quis ignoret: jam om-neis provincias, jam omnia regna, jam omneis liberas ci-vitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nos-tris hominibus maximè patuit, civibus Romanis ista de-fensione præcluseris. Quid, si L. Pretium, equitem Ro-manum, ⁴ qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id ma-gnum fuit, Panormum litteras mittere? asseruisse homi-nem? custodiis Mamertinorum tuorum vincetum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret homi-nem: aliquid de summo supplicio remitteres. si ignora-

ret: tum si ita tibi videretur, hoc juris in omneis consti-tures, Ut, QUI NEQUE TIBI NOTUS ESSET, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Rom. esset, in cruce tolleretur. Sed quid ego plura de Gavius? quasi tu Gavius tum fueris infestus, ac non nomini, generi, *juri civium hostis*, non illi, inquam, homini, sed causæ communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, cum Mamertini mo-re, atque instituto suo cruce fixissent post urbem, in via Pompeja: te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum spe-ctaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Rom. esse diceret, *ex cruce Italiam cernere*, ac domum suam prospicere possèet? Ita-que illa crux sola, iudices, post conditam Messaniam illo in loco fixa est. Italiæ conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore, cruciatuque moriens, per angustum fretum divisa, servitutis ac libertatis jura cognosceret: Italia autem alumnum suum, servitutis extremo, summoque supplicio affixum videret. FACINUS EST, vinciri civem Roma-num: scelus, verberari: propè parricidium, necari: quid dicam in cruce tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam: in conspectu legum, libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavius, non u-num hominem, nescio quem, civem Rom. sed *communem* libertatis, & civitatis *causam* in illum cruciatum, & cruce egisti. Jam verò videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulissè arbitramini, quod illam civibus Rom. cruce non possèet in foro, non in comitio, non in rostris de-figere? ⁶ quod enim his locis in provincia sua, celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit. *monumen-tum sceleris*, audaciæque suæ voluit esse in conspectu Ita-liæ, vestibulo Sicilia, prætervektione omnium, qui ultra, citroque navigarent. Si hæc non ad civis Romanos, non ad aliquos amicos nostræ civitatis, non ad eos, qui populi R. nomen audissent: denique, si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua de-ferissima solitudine, ad faxa, & ad scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia ⁷ muta, atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc verò cum loquar apud senatores populi R. legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis R. illa cruce dignus, ceteri omnes simili pe-riculo indignissimi judicentur. Paulo antè, iudices, lacry-mas in morte misera, atque indignissima navarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò *sociorum innocentium miseria commovebamur*: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium R. sanguis conjunctus exi-stimandus est: quoniam id & salutis omnium ratio, ⁸ & veritas omnium postulat. omnes hoc loco cives Rom. & qui adsunt, & qui ubicumque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam de-nique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur. A-me, tamen si satis habent, ⁹ tamen si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. nam & si qua vis istum ¹⁰ de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, judi-ces, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio

1. *Cumulatè tuis proximis plana fecero.*] Lambinus censet locum corruptum, cui accedit Lipsius lib. 11. Variar. lect. cap. 19. negat Hotomanus lib. 1x. Observat. cap. 11. & rectè. *proximi* enim sunt, nostros & editionem exoletam, in quibus aperte; *ut dubitationem aliquam, crudelissimi, &c.* exinde nata obtrudere nobis, *ut dilatio-nem aliquam crucis; ut crudel.* nescio quam benè. *dubitationis* voce iterum utitur pro Cæcina cap. 2. p.

2. *Ut dubitationem aliquam; ut crudelissimi.*] Secutus sum serè mff. nostros & editionem exoletam, in quibus aperte; *ut dubitationem aliquam, crudelissimi, &c.* exinde nata obtrudere nobis, *ut dilatio-nem aliquam crucis; ut crudel.* nescio quam benè. *dubitationis* voce iterum utitur pro Cæcina cap. 2. p.

3. *Quod quis ignoret.*] Scilicet an verum sit nec ne.

4. *Qui tum in Sicilia, nominabat?*] Necessè habui adhærere Pall. item olim eufis, in quibus isthæc lectio, deinceps vulgati, *Sicilia negotiabat. nominabas.*

5. *Affixum videret.*] Sic etiam omnes membrana Bibliotheca-rum, nisi quod Pall. *ea fecim*: sic edd. antiquæ, etiam Victoriana. recentiores maluerunt, *affectum videret.*

6. *Quod enim his locis in provincia sua, &c.*] Lectio recepta satis à se clara & arguta. mallet tamen abesse illud *enim*.

7. *Muta atque inanima.*] Rectè. videatur Pichena, Notis ad li-brum 1. Hist. cap...

8. *Et veritas omnium postulat.*] Libri nostri addebant *omnium*. si cui tamen placeret mutare in *hominum*, ecce me ei aditipulato-rem.

9. *Tamen si res aliter acciderit.*] Usitatus sit, & fortasse verius, in-quit Gulielmus, *cecidit.*

10. *De vestra severitate eripuerit.*] Lambin. inclinat legere *vestra severitati.*

ratio sefellerit: Siculi causam suam perisse querentur, & necum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, jus suum, me agente, suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria, & amplitudine queritis, iudices: non est alienum meis rationibus istum mihi ex hoc iudicio ereptum ad illud populi Rom. iudicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quaerivi, *de uno isto voluisse crescere*: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit. Sed mehercules, vestra, reique publicae causa, iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos iudices, quos ego probarem atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non *cera*, sed *ceno obliti* esse videantur. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam, atque etiam, & consideres, *quid agas, quò progrediare*: quem hominem, & qua ratione defendas. neque de illo quidquam tibi praesidio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, si qua putas te occultius extra iudicium, quae ad iudicium pertinent, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magno pere censeo desistas: & illa, quae tentata jam, & caepa ab isto sunt, à me autem pervestigata, & cognita, moneo ut extinguas, & longius progredi ne sinas. magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio; majore, quam putas. Quòd enim te liberatum jam *existimationis metu*, defunctum honoribus, designatum Cos. cogites: mihi crede, ornamenta ista, & beneficia populi Rom. NON MINORE NEGOTIO RETINENTUR, QUAM COMPARANTUR. Tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in iudiciis, & in omni republica; tulit. sed quo die populo R. tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si fortè nondum intelligitis) ademta, atque erepta sunt: omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas. de omnibus nobis, si quis tantulum *de recta regione deflexerit*, non illa tacita exitimatio, quam antea contemnere solebatis: sed vehementem, ac liberum populi Romani iudicium consequetur. nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est, nulla necessitudo. quibus excusationibus antea nimium in aliquo iudicio *studium* tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine nullam potes. quae iste in provincia palam dicitabat, cum ea, quae faciebat, sua se fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maximè est providendum. Ego mei jam rationem officii confido esse omnibus iniquissimis meis perolutam. nam istum paucis horis primae actionis, omnium mortalium sententis, condemnavi. Reliquum iudicium non jam de mea fide, quae perspecta est, neque istius vita, quae damnata est: sed de iudicibus, & verè ut dicam, *de futuro* est. At quo tempore futurum est? (nam id maximè providendum est: etenim cum omnibus in rebus, tum in rep. permagni momenti est, ratio, atque *inclinatio temporum*.) nempe eo, cum populus Rom. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit: nempe ea lege de iudiciis, iudicibusque novis promulgata, quam non hic promulgavit, cuius nomine proscriptam videtis: sed *hic reus*. hic, inquam, sua spe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam, promulgandamque curavit. Itaque cum primò agere caepimus, lex

non erat promulgata: cum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsum non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Postea quam iste recreari, & confirmari visus est: lex statim promulgata est. cui legi cum vestra dignitas vehementer adversaretur, istius spes falsa, & insignis *impudentia maximè suffragatur*. Hic si quid erit commissum à quoquam vestrum, quod reprehendatur: aut populus R. iudicabit de eo homine, quem jam antea iudicis indignum putavit: aut ii, qui propter offensionem iudiciorum de veteribus iudicibus lege nova novi iudices erunt constituti. Mihi porò, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quam longè progredi sit necesse? potero silere, Hortensi? potero dissimulare, cum tantum *resp. vulnus accepert*, ut expilatæ provinciae, vexati focii, dum immortales spoliati, cives Rom. cruciati, & necati impunè, me actore, esse videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc iudicio deponere, aut diutius tacitus sustinere? non agitata res erit? non in medium proferenda? non *populi R. fides imploranda*? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut fidem suam corrupti pateantur, aut iudicium corrumperent, in discrimen, ac iudicium vocandi? Quæret aliquis fortasse, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum, suscepturus es? Non studio quidem hercule ullo, neque voluntate. sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati sunt: quibus omnia populi Ro. *beneficia dormientibus deferuntur*: longè alia mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum est. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis sapientissimi: qui cum se virtute, non genere populo R. commendari putaret, cum ipse sui generis initium, ac nominis, *ab se gigni*, & propagari vellet: hominum potentissimorum susceptus inimicitias, & maximis in laboribus usque ad summam senectutem, summa cum gloria vixit. Posteaque Pompejus, humili, atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitias, maximisque suis periculis, ac doloribus amplissimos honores est adeptus? Modò L. Fimbriam, C. Marium, C. Caelium vidimus non mediocribus inimicitias, ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos *per ludum, & per negligentiam* pervenistis. Hæc eadem est nostræ rationis regio, & via: horum nos hominum sectam, atque instituta persequimur. Videmus, quanta sit invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles *novorum hominum virtus*, & industria: si tantulum oculos deiecerimus, præstò esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspitioni, aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse nobis semper vigilandum, semper laborandum videmus. Inimicitiae sunt? subeantur: labores? suscipiantur. Etenim *TACITÆ MAGIS*, & occultæ inimicitiae timendæ sunt, quam indictæ, & aperta. Hominum nobilium non ferè quisquam nostræ industriæ favet: nullis nostris officiis benivolentiam illorum allicere possumus: quasi *natura*, & genere disjuncti sint, ita dissident à nobis animo, ac voluntate. Quare *QUID HABENT* eorum inimicitiae periculi, quorum animos jam antè haberis inimicos, & invidios, quam ulla inimicitias susceperis? Quamobrem mihi, iudices, optandum est illud: in hoc reo finem accusandi facere. cum & populo R. satisfactum, & receptum officium Siculis necessariis meis, erit persolutum. Deliberatum autem est, si res opinionem meam, quam de vobis habeo, sefellerit, non modò eos persequi, ad quos maximè culpa corrumperendi iudicii, sed etiam illos, ad quos conscientiae contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices

1. *Si qui monendi locus est.*] Placuit istud Gulielmio, firmatum Cujaciano & Lambiniano; & acerbius profecto longè est vulgata; Hortensi, quia monendi, &c. ex qua liquet, quam facile depravari poterit illa nostra.

2. *Et qua ratione.*] Non refugerim scripturam Pall. editionumque antiquatarum, ex qua ratione.

3. *Desistas: & illa quae tentata, &c.*] Cujacii codex: *desistas ista, sed*

& illa quae tentata. Forfan rectè, ut *desistere* regat accusativum. ut ut est, vehementior fuerit oratio, si reponatur, *desistas: sed & illa quae tentata, &c.*

4. *Nostræ rationis regio & via.*] Rectè. nec auscultandum emendatoribus. sic supra cap. 68. *si quis tantulum de recta regione deflexerit.*

5. *Optandum est illud.*] Cujacianum exemplar, *optatum*, à quo non visus alienus Gulielmius.

72 tifices ad corrumpendum iudicium velint esse, ita sint parati, ut disceptante populo R. mecum sibi rem videant futuram. & si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseverantem, satis vigilantem esse cognorunt: existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, *populi R. salutis causa*, suscepero, multo graviorem, atque acriorem futurum. Nunc te, Jupiter optime, maxime, cuius iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista ætate omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regis manibus extorsit: cuiusque sanctissimum, & pulcherrimum simulacrum Syraculis sustulit: teque, Juno regina, cuius duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitæ, & Sami, sanctissima, & antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis, ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis, & religiosissimis templis expilavit: Athenis, cum auri grande pondus: Syraculis, cum omnia, præter *tectum, & parietes*, abstulit: teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iste Deli non sanum, sed ut hominum opinio, & religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium nocturno *latrocinio*, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ spoliavit: cuius simulacrum sanctissimum Segestæ, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, asportandumque curavit: teque Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, & in gymnasio Tyndaritanorum, *juventutis* illorum custodem, ac præsidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, fervorum instructa, & comparata manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: teque sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos augustissimo, & religiosissimo in templo sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modò Africani, & *vestigia violatæ religionis maneat*, monumenta victoriæ, fanique ornamenta non existant: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, iudiciorumque arbitri, & testes, celeberrimo in loco prætorii locati, Castor, & Pollux, quo-

rum è templo quæstum sibi iste, & prædam maximam improbissime comparavit: omnesque dii, qui vehiculis tensorum sollempneis cœtus ludorum initis: quorum iter iste ad suum quæstum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit: teque, Ceres, & Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultissimis cæremoniis continentur, à quibus *initia vitæ*, atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac dispersita esse dicuntur: quarum sacra populus Rom. à Græcis ascita, & accepta, tanta religione & publice, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, sed ut ceteris hinc tradita esse videantur: quæ ab isto uno sic polluta, & violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod à *viro* non modò tangi, sed ne adspici quidem fas fuit, è sacrario Catinæ convellendum, avertendumque curaverit: alterum autem Ennæ ex sua sede, ac domo sustulerit: quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed *caelo delapsam*, arbitrarentur: vos etiam, atque etiam imploro, & appello, sanctissimæ deæ, quæ illos Ennenfis lacus, lucosque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendendæ tradita est, præsidetis: à quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum distributis, omnes gentes, ac nationes vestri religione numinis continentur: ceteros item deos, deasque omnes imploro, atque obrestor, quorum templis, & religionibus iste nefario quodam furore, & audacia instinctus, bellum sacrilegum semper, impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac causa, omnia in ea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt: si ullam ad rem, nisi *ad officium, & veritatem* omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationesque elaborarunt: quæ mea mens in suscipienda causâ fuit, fides in agenda, eadem vestra in iudicanda sit: denique uti C. Verrem, si ejus omnia sunt inaudita, & singularia facinora sceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, *dignus exitus ejusmodi vitæ*, atque factis, vestro iudicio consequatur: utque respub. ¹ meaque fides una hac accusatione mea contenta sit: mihi que posthac bonos potius defendere liceat, quàm improbos accusare necesse sit.

M. TULLII CICERONIS

P R O

M. F O N T E I O,

O R A T I O U N D E C I M A.

Desunt permulta.

1. Hoc prætorio oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus verus rantarum pecuniarum ¹ factas esse dicunt? à Gallis? nihil minus. A quibus igitur? à civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Insector ultrò, atque in isto accusatori, iudices: insector, inquam, ac flagito testibus. Plus ego in hac causa laboris, & operæ consumo in poscendis testibus, quàm ceteri defensores *in refutandis*.

2. Audaciter hoc dico, iudices: non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum: nemo Gallorum sine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus sine civium R. tabulis commovetur. Videte quò descendam, iudices, quàm longè videar ab consuetudine mea, & cautione, ac diligentia discedere. *UNÆ TABULÆ* proferantur, in quibus vestigium sit aliud, quod significet, pecuniam Fontejo datam; unum ¹ ex

1. *Meaque fides, una hac accusatione.*] P. Manutii edit. *mea fide, unaque hac.* sciamus esse non à libris, sed ab Hotomani conjectura.

1. *Actas esse in Gallia.*] Palatinus, *tractas.* Fulvius præterea Ursinus monuit frequentius fuisse hujus familiæ prænomen *Maniana*, quàm *Marcum*, ideoque sic perferendum videri.

2. *Audaciter hoc dico.*] Sic quoque membranæ Palatinæ: non *audaciter*, ut vulgo legitur.

1 ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuvariorum numero testem producant; verè accusatum esse concedam. Prò dii immortales! quæ est hæc causa? quæ defensio? Provinciæ Galliæ M. Fontejus præfuit, quæ constat ex iis generibus hominum, & civitatum, qui (ut vetera mittam) partim nostra memoria bella cum populo Romano acerba, ac diuturna gesserunt: partim modò ab nostris imperatoribus subacti, modò bello domiti, modò triumphis, ac monumentis notati, modò ab Senatu agris, urbibusque multati sunt: partim, qui cum ipso M. Fontejo ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus sudore, ac labore sub populi Romani imperium, 2 ditionemque ceciderunt. Est in eadem provincia Narbo Marcius, Colonia nostrorum civium, *specula populi Romani*, ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum, & objectum. est item urbs Massilia, de qua antè dixi, fortissimorum, fidelissimorumque sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula 3 populo Romano coriis, remisque compensarunt. est præterea numerus civium Rom. atque hominum honestissimorum. Huic provinciæ, quæ ex hac gentium varietate constaret, M. Fontejus, (ut dixi) præfuit. qui erant hostes, subegit: qui proximi fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit: ceteris, qui idcirco magnis saepe erant bellis superati, ut semper populo Rom. parerent, *magnos equitatus* ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum à populo Rom. gerebantur, *magnas pecunias*, ad eorum stipendium, *maximum frumenti* numerum, ad Hispaniense bellum tolerandum, imperavit. 4 Hæc qui gessit, in iudicium vocatur: vos, qui in re non interfuistis, causam unà cum populo Romano cognoscitis. dicunt contrà, quibus *invitissimus imperatum* est: dicunt, qui ex agris 5 ex M. Fonteji decreto decedere sunt coacti: dicunt, qui ex bello, cæde, & fuga nunc primùm audent contra M. Fontejum *inermem* consistere. Quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? Hunc per vos volunt; se per hunc incolumeis existimant esse. Quid Massiliensium civitas? hunc præsentem iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat, atque obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud vestros animos momenti habuisse videatur. Quid? civium Romanorum quæ voluntas est? Nemo est ex tanto numero, quin hunc optimè de provincia, de imperio, de sociis, 3 & civibus meritum esse arbitretur. Quoniam igitur videtis, qui oppugnatum M. Fontejum, cognoscitis qui defensum velint: Itaruite nunc, quid vestra *aquitas*, quid populi Romani dignitas postulet: utrùm colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis, atque antiquissimis sociis, & credere, & consulere malitis: an iis, quibus neque, propter iracundiam, *fidem*; neque, propter infidelitatem, *honorem* habere debetis. Quid, si majorem hominum etiam honestissimorum copiam assero, qui hujus virtuti, atque innocentie testimonio possint esse? tamenne plus Gallorum consensio valebit, quàm summæ auctoritatis hominum? Cùm Galliæ Fontejus præflet, scitis, iudices, maximos populi Rom. exercitus in duabus Hispaniis, clarissimosque imperatores fuisse. Quàm multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, & quot, & quoties legati ad eos exercitus? præterea Cn. Pompejus maximus, atque ornatissimus hiemavit in Gallia, M. Fontejo imperante. Sarrisne vobis multos, satis idoneos testes, & conscios videtur, ipsa fortuna esse voluisse earum rerum, quæ M. Fontejo prætoris gererentur in Gallia? Quem ex tanto homi-

num numero testem in hac causa producere potestis? quis est eo numero, qui vobis auctor placeat? eo nos jam *laudatore, & teste* utemur. Dubitabitis etiam diutius, iudices, quin illud, quod in iudicio vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc iudicium nihil agi, nisi ut, M. Fontejo oppresso, testimoniis eorum, quibus multa reipub. causa invitissimis imperata sunt, *seguiores posthac ad imperandum ceteri* sint, cùm videant eos oppugnari, quibus oppressis, populi Rom. imperium incolume esse non possit? Objec- 4 tùm est etiam, quæstum M. Fontejum ex viarum munitione fecisse: ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum esset, ne improbaret. Si & coacti sunt munire omnes, & multorum opera improbata sunt: certè utrumque falsum est, & ob vacationem pretium datum, cùm immunis nemo fuerit: & ob probationem, cùm multa improbata sint. Quid, si hoc crimen optimis nominibus delegare possimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, sed uti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facile officium suum & præstare, & probare possunt? tamenne vos omnia in M. Fontejum, *iratus testibus freti*, conferetis? Cùm majoribus reipub. negotiis M. Fontejus impediretur, & cùm ad rempub. pertinere, viam Domitium munire, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno, & C. Fontejo negotium dedit. itaque præfuerunt: imperaverunt pro dignitate sua, quod visum est, & probaverunt. quod vos, si nulla alia ex re, ex literis quidem vestris, quas scripsistis, & missis, & allatis certè scire potuistis. quas si antea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fontejus ad legatos suos scripserit, quid ad eum illi rescripserint, cognoscite. LITERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEJUM LEG. LITERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEJO LEG. Satis opinor esse perspicuum, iudices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fontejum pertinere, & ab iis esse tractatam, quos nemo possit reprehendere. Cognoscite nunc de 5 crimine *vinario*, quod illi invidiosissimum, & maximum esse voluerunt. Crimen à Pletorio, iudices, ita constitutum est: Fontejo non in Gallia primùm venisse in mentem, ut portorium vini institueret, sed hac in Italia proposita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Tolosæ quatenus denarios in singulas vini amphoras *portorii nomine* exegisset: Croduni Porcium, & Numium ternos victoriatos. Vulchalone Servæum binos H-s, & victoriatos mille. atque in his locis Servæum Croduni & Vulchalone ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vicus inter Tolosam, & Narbonem est, deverterentur, neque Tolosam ire vellent. Elefiodolus tantùm senos denarios ab his, qui *ad hostem* portarent, exegisset. Video, iudices, esse crimen, & genere ipso magnum. vestigal enim esse impositum frugibus nostris dicitur: & pecuniam permagnam ista ratione cogi potuisse confiteor, & invidiam. Vel maximè enim inimici hanc rem sermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita existimo, quo majus crimen sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat. vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur.

Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, de dispositione Hibernorum desiderantur.

At hoc Galli negant. 6 At ratio rerum, & vis argumentorum coarguit. Potest igitur testibus iudex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis,

1073

1. Ex toto negotiatorum.] Non malè Gulielmius litera subtracta, ex tot negotiatorum.

2. Ditionemque ceciderunt.] Non displicet, quod est in Palat. reciderunt.

3. Populo Romano coriis remisque compensarent.] Ita editiones veteres, nisi quod ii duabus literis *pop. Rom.* item *copiis*. at illud *coriis* est à Pal. cui à prima manu *coriis*, nimirum Massilia coria remosque suppeditavit Romanis, quid planius. at quid insulsus pridem vulgatis? P. R. *copiis armis*que.

4. Hæc qui gessit.] Pal. & olim cusi, *Is qui gessit*. Nihil inquinatius hac oratione.

5. Ex M. Fonteji decreto.] Sic hodie legimus, sed de conjectura Hotomani. libri quippe editi olim & mis. ex *Cn. Pompeji decreto*. quod cur deleverimus? Sanè Siculis adfuisse, liquet ex Maniliana capite 10.

6. At ratio rerum &c.] Secutus sum Faëni librosne an conjecturas nescio: nitor enim fide Lambini, destitutus scilicet editione Faëriana.

non solum potest, sed etiam debet. Etenim si, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente iudice? quid æquo quæsitore? quid oratore non stulto? Dicunt enim Galli: negare non possumus. Hic si ingeniosi, & periti, & æqui iudicis has partes esse existimatis, ut, quoniam quidem testes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit: *salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest*. Sin autem in rebus iudicandis, non minimam partem ad unamquamque rem æstimandam, momentoque suo ponderandam, sapientia iudicis tenet: videte ne multo vestræ majores, gravioreque partes sint ad cogitandum, quàm ad dicendum meæ. Mihi enim semper utraque de re testis non solum semel, verum etiam breviter interrogandus, & sæpe etiam non interrogandus; ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa esse videatur. vos & sapius eandem rem animis agitare, & diutius unoquoque de teste cogitare potestis: & si quem nos interrogare nolumus, quæ causa nobis tacendi fuerit, existimare debetis. Quamobrem, si hoc, iudices, præscriptum lege, aut officio putatis, *testibus credere*: nihil est, cur alius alio iudice melior, aut sapientior existimetur. unum est enim, & simplex aurium iudicium; & promiscuè, & communiter stultis, ac sapientibus ab natura datum. Quid est igitur, ubi elucere possit prudentia? ubi discerni stultus auditor, & credulus, ab religioso, & sapienti iudice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur à testibus, ¹ conjectura, & cogitatione traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto studio existimationis ⁷ bonæ, quanta cura, quanto timore dicantur. An verò vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persæpe & nostra, & patrum memoria sapientissimi iudices de clarissimis nostræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus in Q. Pompejum, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem, & auctoritatem in testimonio, cupiditatis, atque inimicitarum suspicio derogavit. Equem hominem vidimus, ² equem verè commemorare possumus parem consilio, gravitate, constantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis, M. Emilio Scauro fuisse? tamen hujus, cujus injurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. NOLUERUNT II, qui iudicabant, hanc patere inimicitias viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio possit tollere. Quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam sermo testimonii auctoritatem habebat, testimonio ipso, quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non potuit. Fuit, fuit illis iudicibus divinum, ac singulare, iudices, consilium, qui se non solum de reo, sed etiam de accusatore, de teste iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid à fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid spe, aut metu depravatum, quid à cupiditate aliqua, aut inimicitias profectum videretur. Quæ si iudex non amplectetur omnia consilio: non animo, ac mente circumspiciet: si, ut quidque ex illo loco dicitur ex oraculo aliquo dici arbitrabitur: profectò satis erit, id quod dixi antea, non surdum iudicem huic muneri, atque officio præesse. nihil erit, quamobrem ille, nescio quis, sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res iudicandas requiratur.

⁸ An verò illi equites R. quos nos vidimus, qui nuper in rep. iudicis maxime floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crederent: vos Volgarum, atque Allöbrogum testimoniis non credere timetis? Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crasso, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus studiis, atque obtre-

statione domestica; quàm huic Galli? quorum, qui optima in causa sunt, equites, frumentum, pecuniam semel atque iterum, ac sapius invitissimi dare coacti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipso, bello superati, & oppressi. Si, qui ob aliquod emolumentum suum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeii damnatione, cum studiorum suorum obtrectatorem sustulissent, quàm cunctæ Galliæ ex M. Fonteii calamitate: in qua illa provincia prope suam immunitatem, ac libertatem positam esse arbitratur. An, si homines ipsos spectare convenit (id quod in teste profectò valere plurimum debet) non modò cum summis civitatis nostræ viris, sed cum infimo cive Rom. quisquam amplissimus Galliæ comparandus est? scit Induciomarus, quid sit testimonium dicere? movetur eo timore, quo nostrum unusquisque, cum in eum locum productus est? Recordamini, iudices, quantoperè laborare soleatis, non modò quid dicatis pro testimonio, sed etiam, quibus verbis utamini, nequod minùs moderatè positum, nequod ab aliqua cupiditate prolapsum verbum esse videatur. Vultu denique laboratis, nequa significari possit suspicio cupiditatis: ut &, cum proditis, existimatio sit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis: &, cum difceditis, ea diligenter conservata, ac retenta videatur. Credo hæc eadem Induciomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse: qui primùm illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, ARBITROR, quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. Verebatur enim videlicet, nequid apud vos populumque Rom. de existimatione sua deperderet: nequa fama consequeretur ejusmodi, Induciomarum, talem virum, tam cupidè, tam temerè dixisse. non intelligebat, se in testimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus suis, neque accusatoribus nostris præstare debere. An verò istas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immortalium in testimoniis dicendis commoveri arbitramini? quæ tantum à ceterarum gentium more, ac natura dissentiant, quod ceteræ pro religionibus suis bella suscipiunt, istæ contra omnium religiones. illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt: istæ cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt. Hæ sunt nationes, quæ quondam tam longè ab suis sedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac spoliandum profectæ sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, & in testimonio religiosis, obsessum Capitolium est, atque ille Jupiter, cujus nomine majores nostri vinciam testimoniorum fidem esse voluerunt. Postremò his quidquam sanctum, ac religiosum videri potest: qui etiam, si quando aliquo metu ad ducti deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras, ac templa funestant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam prius scelere violarint. Quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolatorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum scelere, & sanguine facillimè posse placari? cum his vos testibus vestram religionem jungetis? ab his quidquam sanctè, aut moderatè dictum putabitis? hoc vestræ mentes tam castæ, tam integræ sibi suscipiant, ut, cum omnes legati nostri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites R. qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ: denique omnes, in Gallia qui sunt, socii populi Rom. atque amici, M. Fonteium incolumem esse cupiant, jurati privatim, & publicè laudent: vos tamen

1. Conjectura & cogitatione traduntur.] Lambinus edidit conjectura & cogitatione, sed de conjectura Hotomani. accedit propius libris divinatio Gulielmii, trahitur.

2. Equem verè commemorare, &c.] Mallet Gulielmii verò. quid si fuit? fore.

serite oculos in curiam, introspicite penitus in omnes rei-
publ. parteis. utrùm videtis nihil posse accidere, ut tales
viri desiderandi sint? an, si acciderit eorum hominum co-
pia populum R. abundare? Quæ si diligenter attendetis,
profectò, iudices, *virum* ad labores belli impigrum, ad pe-
ricula fortem: ad usum, ac disciplinam, peritum: ad con-
silia, prudentem: ad casum, fortunamque, felicem, domi
vobis, ac liberis vestris retinere, quàm inimicissimis po-
puli Rom. nationibus, & crudelissimis tradere, & conde-
16 mnare maletis. At inestis propè signis inferuntur Galli in
Fontejum: & instant, atque urgent summo cum studio,
summa cum audacia. ¹ nos verò, iudices, non & multis, &
firmis præsiidiis, vobis adiutoribus, isti immani, atque in-
tolerandæ barbariæ *resistimus*? Primum obicitur contra
istorum impetus Macedonia, fidelis, & amica populo Rom.
provincia: quæ cum se, ac suas urbes non solum consilio,
sed etiam manu Fonteii conservatam esse dicat, ut illa per
hunc à Thracum adventu, ac depopulatione defensa fuit:
sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroresque de-
pellit. Constituitur ex altera parte ulterior Hispania, quæ
profectò non modò *religione* sua resistere istorum cupiditati
potest, sed etiam sceleratorum hominum *perjuria* testimo-
niis ac laudationibus suis refutare. Atque ex ipsa etiam Gal-
lia fidelissima, & gravissima auxilia sumantur. Venit huic
subsidio, misero, atque innocenti, Massiliensium cuncta
civitas, quæ non solum ob eam causam laborat, ut huic, à
quo ipsa *servata* est, parem gratiam referre videatur: sed et-
iam, quod ea conditione, atque eo *fato* se in his terris col-
locatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illæ
gentes nocere possint. Pugnatur pro salute M. Fonteii
Narbonensis colonia, quæ per hunc ipsa nuper obsidione
hostium liberata, nunc ejusdem miseris, ac periculis com-
movetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum
jura, moresque præscribunt, nemo est civis Rom. qui sibi
ulla excusatione utendum putet. omnes illius provincie pub-
licani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno ani-
mo M. Fontejum, atque una voce defendunt. Quòd si tan-
tas auxiliorum nostrorum copias Indutiomarus ipse despe-
17 xerit, dux Allobrogum, ceterorumque Gallorum: num
etiam de *matris* hunc complexu, lectissimæ, miserrimæque
fœminæ, vobis inspestantibus, avelleret, atque abstraheret?
præsertim cum *virgo Vestalis* ex altera parte germanum fra-

trem complexa teneat, vestramque, iudices, ac populi
Rom. fidem impleret: quæ pro vobis, liberisque vestris
tot annos in diis immortalibus placandis occupata est, ut
ea, nunc pro salute sua, fratrisque sui, animos vestros pla-
care possit. cui miseræ quod præsidium, quod solatium re-
liquum est, hoc amisso? nam ceteræ fœminæ *gignere ipsæ
sibi præsidia*, & habere domi fortunarum omnium *socium*,
participemque possunt: huic verò virgini, quid est, præter
fratrem, quòd aut jucundum, aut carum esse possit? No-
lite pati, iudices, aras deorum immortalium, Vestæque
matris, quotidianis virginis lamentationibus de vestro ju-
dicio commoveri. Prospicite, ne ille ignis æternus, noctur-
nis Fonteje laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis ve-
stræ lacrymis extinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo
Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis im-
mortalibus tendere consuevit. cavete, ne periculosum, *su-
perbumque* sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus pre-
ces si dii aspernarentur, hæc salva esse non possent. Vide-
tisne subito, iudices, virum fortissimum, M. Fontejum,
parentis, & sororis commemoratione lacrymas profudisse?
Qui numquam in acie pertimuerit, qui se armatus sæpe in
hostium manum multitudinemque immiserit, cum in
ejusmodi periculis eadem se *solatia suis relinquere* arbitra-
retur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato
animo pertimescit, ne non modò ornamento, & adju-
mento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu de-
decus æternum miseris, atque ignominiam relinquat. O
fortunam longè disparem, M. Fonteii, si deligere potuisset,
ut potius *telis* tibi Gallorum, quàm *perjuriis* intereundum
esset. tum enim vitæ sociæ *virtus*, mortis comes *gloria*
fuisse. nunc verò qui est dolor, victoriæ te, atque imperii
pœnas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis
sunt, aut invitissimi paruerunt? A quo periculo defendi-
te, iudices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut
nostris testibus plus, quàm alienigenis credidisse videami-
ni: plus salutis civium, quàm hostium libidini consu-
luisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris
sacris præsit, quàm eorum audaciam, qui cum omnium
sacris, delubrisque bella gesserunt. postremò prospicite,
iudices, id quòd ad dignitatem populi Romani maximè
pertinet, ut plus apud vos *preces* virginis Vestalis, quàm
mina Gallorum valuisse videantur.

M. TULLII CICERONIS

P R O

A. CÆCINA,

ORATIO DUODECIMA.

I, QUANTUM in agro locisque *desertis*
audacia potest, tantum in foro, atque in
judicii impudentia valeret: non minus
nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Æ-
butii impudentiæ, quàm tum in vi facien-
da cessit audaciæ. Verùm & illud conside-
rati hominis esse putavit, *QUA DE RE*
jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc
constans, qui cum vi, & armis certare nolisset, eum jure,
judicioque superare. Ac mihi quidem cum audax præci-

piuè fuisse videtur Æbutius in convocandis hominibus, &
armandis: tum impudens in judicio: non solum quòd in
judicium venire ausus est (nam id quidem, tametsi im-
probè sit in aperta re, tamen *malitia est jam usitatum*) sed
quòd non dubitavit id ipsum, quod arguitur, contiteri.
nisi fortè hoc rationis habuit, quoniam, ¹ si facta vis esset
moribus, superior in possessione retinenda non fuisset: quia
contra jus, moremque facta sit, A. Cæcinam cum amicis
metu perterritum profugisse: nunc quoque in judicio, si
causa more, institutoque omnium defendatur, nos infe-
riores

1. Nos vero, iudices, non multis & firmis præsiidiis.] Sic quidem
clitio Victorii, nam antiquissimæ desinitur negativa. Pal. no-

ster, solum habet; audacia. Video iudices, & multis & infernis
præsiidiis.

1. Si facta vis esset moribus.] Negativa vulgatæ editionis non erat in Palatinis nostris. adeatur Hotomanus.

riores in agendo non futuros: ¹ sin à consuetudine recedatur, se, quò impudentius egerit, hoc superiore diffessurum. quasi verò aut IN JUDICIO possit idem improbitas, quod in vi confidentia: aut non eò libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudentiæ facilius obfisteremus. Itaque longè alia ratione, recuperatores, ad agendam causam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim nostræ causæ spes erat posita in defensione mea, nunc in *confessione adversarii*: tum in nostris, nunc verò in illorum *testibus*: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent: si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo æquissimo. Si enim sunt viri boni: me adjuvant, cum id jurati dicunt, quod ego injuratus infimulo. sin autem minus idonei: me non lædunt: cum, iis sive creditur hoc ipsum, quod nos arguimus, sive fides non habetur, de adversarii testimonio fide derogatur. ² Verumtamen cum illorum causæ actionem considero, non video, quid impudentius dici possit. cum autem vestram in judicando dubitationem: vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, *asute*, & callidè fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re perspicua tenerentur. si confessi essent, & id, quod nullo tempore jure fieri potest, rum ab se *jure factum* esse defenderent: sperarunt, id quod assecuti sunt, se injecturos vobis causam deliberandi, & judicandi justam moram, ac religionem. simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Æbutii, sed de jure civili *judicium fieri* videretur. *Qua* in re, si mihi esset unius A. Cæcinæ causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quòd fidem meam, diligentiamque præstarem: quæ cum sunt in actore causæ, nihil est, in re præsertim aperta, ac simplici, quòd excellens ingenium requiritur. Sed cum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat *ad omnes*, quod constitutum sit à majoribus, conservatum usque ad hoc tempus: quo sublato non solum pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quæ juri maximè est adversaria, judicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse: non uti demonstraret quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causæ, quàm vos *religioni* vestræ defuisse. Quamquam ego mihi sic persuadeo, recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem bis jam de eadem causa dubitasse, quàm quòd videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, ³ *moram ad condemnandum acquisisse*, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendum fortasse minus, querendum verò magis etiam videtur: idè quòd OMNIA JUDICIA, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quòd & minus lædit, & sæpe *disceptatore domestico* dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem judicis, ac vim requirit. Quod est gravius, & cujus rei causa maximè judicia constituta sunt, id jam *mala consuetudine* dissolutum est. nam ⁴ *UT QUÆQUE* res est turpissima; sic maximè, & ³ maturissimè judicanda est. at ea, in qua existimationis periculum est, tardissimè judicatur. Qui igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum judicium, eandem, moram esse ad judicandum? Si quis, quod *spondit*, qua in re verbo

se uno obligavit, id non facit, maturo judicio, sine ulla religione judicis condemnatur. qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciam rationem, fraudavit quempiam, in eo, quò delictum majus est, eò poena est tardior. est enim turpe judicium. & ⁴ facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna sit, idè turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, idè rem indignam non judicari. At si quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat, *Potuisi* enim leviori actione configere: potuisi ad tuum jus faciliore, & commodiore judicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi instare, ut judicem. tamen is aut timidior videatur, quàm fortis, aut cupidior, quàm sapientem judicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat judicare. Etenim si prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præstituit, qua *actione* illum uti velit. videte quàm iniquum sit, constituta jam re, judicem, quid agi poterit, aut quid possit, non *quid actum sit*, quærere. Verumtamen nimiam vestræ benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possimus. Nunc verò *QUIS EST*, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei ⁵ levioris actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse reperitam? Verum sive *existimationis* illius periculum, sive ⁴ juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, sæpius prolato judicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profectò auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si fortè videbor altius initium rei demonstrandæ petisse, ⁶ quàm me ratio juris, & jus, de quo judicium est, & natura causæ coegerit, quæso ut ignoscatis. non enim minus laborat A. Cæcina, ne *summo jure* egisse, quàm ne *certum jus* non obtinuisse videatur. M. Fulcinus fuit, recuperatores, è municipio Tarquinienfi, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est, & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæsniam, eodem è municipio, summo loco natam, & probatissimam fæminam, sicut & vivus multis ipse rebus ostendit, & *in morte sua testamento declaravit*. Huic Cæsnia fundum in agro Tarquinienfi vendidit temporibus illis difficillimis solutionis. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo *fundo* collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinus huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinus: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, prætermittam) testamentum facit heredem, quem habebat è Cæsnia filium: usumfructum omnium bonorum suorum Cæsnia legat, ut frueretur una cum filio. Magnus *honor* viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, & ex quo maximum fructum ipsa capiebat. ⁷ Sed hunc fructum maturè fortuna ademittit. nam brevi tempore M. Fulcinus adolescens mortuus est: heredem P. Cæsnium fecit: uxori grande pondus argenti, matricque partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ sunt. Cum esset hæc auctio hereditaria constituta: ⁵ Æbutius iste, qui jamdiu Cæsnia viduitate, ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum

1. Sin à consuetudine recedatur.] Ita Lambinus, & ad stipulatur ei ed. antiquissima anni scilicet. cccclxxxiii & lxxxviii. quatenus habet, si non à cons. nam annis duobus junior vulgato subservit, sin è cons. quod & in Pall. quorum tantum hanc habent orationem.

2. Moram ad condemnandum acquisisse.] Gulielm. conjicit, acquisisse.

3. Maturissime judicanda est.] Erphurdensis codex, vindicanda. forsau melius.

4. Et facto quidem turpe.] P. Manutius factum, sed è conjectura.

5. Levioris actionem, &c.] Nescio an non possit locum habere quod est in Pal. leniorem.

6. Quàm me ratio juris, & jus de quo, &c.] Lambinus, & vis de qua; Gulielmus, juris ejus de quo. natumque vult errorem, quod veteres duplicarent i, ut docet Quintilianus; assermans Tullium perpetuo scripsisse aijo, Majam, &c.

7. Sed hunc fructum maturè fortuna ademittit.] Lambinus conjicit prematurè. Gulielmus, natura. non video quare.

ut cum aliquo suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque susciperet: verfabatur quoque eo tempore in his rationibus auctoris, & partitionis: atque etiam¹ se ipse inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cæsenniam adducebat, ut *mulier imperita* nihil putaret agi callidè posse, ubi non adesset Æbutius. Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, recuperatores,² mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, INTER MULIERES PERITI JURIS, ET CALLIDI: hanc personam imponite Æbutio. is enim Cæsennia fuit Æbutius: ne fortè quærat, num propinquus? nihil alienius. amicus aut à patre, aut à viro traditus? nihil minus. quis igitur? ille, quem suprà deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed *ficto officio*, simulataque sedulitate conjunctus: magis opportuna opera nonnumquam, quàm aliquando fideli. Cum esset, ut dicere institueram, constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatique Cæsennia, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens esset, nullam esse rationem, amittere ejusmodi *occasionem*; cum præsertim pecunia ex partitione deberetur: nusquam eam posse meliùs collocari. itaque mulier facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius ad hoc munus, & ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis cautè, nihil satis callidè agi posset? rectè attenditis.

6 Æbutio negotium datur. Adest ad tabulam. licetur Æbutius. deterrentur emtores multi, partim gratia Cæsennia: partim etiam pretio. fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius. quo *testimonio* nunc vir optimus utitur, sibi emtum esse. quasi verò aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitaret, quin emeretur Cæsennia, cum id plerique scirent: omnes ferè audissent: hi conjectura assequi possent, cum pecunia Cæsennia ex illa hereditate deberetur: eam porò *in prædiis collocari* maximè expediret: essent autem prædia, quæ mulieri maximè convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæsennia dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo posset suspicari. Hac emtione facta, pecunia solvitur à Cæsennia. cujus rei putat iste rationem reddi non posse, quòd ipse *tabulas averterit*: se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus, Cæsennia fundum possedit, locavitque: neque ita multo post A. Cæcinæ nupsit. Ut in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. facit *heredem* ex deince, & semuncia Cæcinam: ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri: Æbutio sextulam adspertit. hanc sextulam illa *mercedem* isti esse voluit assiduitatis, & molestiæ, siquam susceperat. Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum

7 putat. Jam principè ausus est dicere, non posse heredem esse Cæsennia Cæcinam: quòd is *deteriore jure* esset, quàm ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperitusque, qui neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem, ut de *civitate* in dubium veniret. concessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæsennia

bonis ut haberet: immò, ut viro forti, ac sapienti dignum fuit, ita calumniam, stultitiamque *obtrivit*, ac contudit.

3 In possessione bonorum cum esset, & cum ipse sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis *arbitrium* familiaris circiscundæ postulavit. atque illis paucis diebus, posteaquam videt nihil se ab A. Cæcina posse, litium terrore, abradere: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo antè dixi, cujus istum emtorem demonstravi fuisse, mandatu Cæsennia, suum esse, seque sibi emisse.

4 Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine ulla *controverfia* quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Cæsennia? Usus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, testamento viri, fuerat Cæsennia. Cum hoc novæ litis genus tam malitiose intenderet, placuit Cæcinæ, & de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abest. Ibi certior fit à pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coëgisse, & armasse Æbutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Æbutius in castellum venit. denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur *salvo capite* fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiuntur: videtur *temerè* commissum. verum, ut opinor, hoc fuit causæ. tam temerè istum re commissurum, quàm verbis nuntiabatur, nemo putavit. Atque iste ad omnes introitus, quæ adiri poterat non modò in eum fundum, de quo controversia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, *armatos* homines opponit. Itaque primò cum in antiquum fundum ingredi vellet, quòd eà proximè accedi poterat: frequentes armati obstitunt. Quo loco depulsus Cæcina, tamen, quæ potuit, ad eum fundum⁷ profectus; ex quo ex conventu vim fieri oportebat. ejus autem fundi extremam partem *oleæ* directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iste cum omnibus copiis præsto fuit, servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, *occideret*. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. nam cum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audisset: tamen accessit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela, atque incurfus refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt unà amici, advocatique ejus, *metu perterriti*, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo, DE VI, HOMINIBUS ARMATIS, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejecisset, restitueret. Restituisse se dixit.⁸ Sponsio facta est. hac de sponsione vobis judicandum est. Maximè fuit optandum Cæcinæ, recuperatores, ut controversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam stulto haberet. etenim non minus nos *stultitia* illius sublevat, quàm lædit *improbitas*. improbus fuit, quòd homines coëgit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. læsit in eo Cæcinam. sublevavit ibidem. nam in eas ipsas res, quas improbius fecit,

1. *Se ipse inferebat.*] Ita & n. nostri: secundumque statim postea *introdabat*, pro *intrudebat*. Gulielmius malebat, *ingrebat*. P. Manutius *inferebat*.

2. *Mulierum assentatoris.*] Gulielmius inclinabat, in *assentatoris*.

3. *In possessione bonorum cum esset.*] Editio anni cccxcix. habet *possessiones*: unde putabat Gulielmius fieri, *In possessiones bonorum cum esset*. & vero illud *possessiones* extat item in Pal. pr. ac sec.

4. *Quid ais? Istius ille fundus est &c.*] Paullus Manutius, & Lambinus, *Tuus ille fundus est, &c.* non è libris tamen, sed ex harioatione Hotomanni.

5. *De amicorum sententia constituere quo die in rem.*] Lambinus,

diem constituere, quo die; sed nullius libri fide.

6. *Quam verbis nuntiabatur.*] Sic Turingicus liber Suffridi Petrei, & placuit Gulielmio, neque mihi displicet. nam licet Pal. pr. & vetulè cusi itent pro recepta lectione; est tamen in sec. aut *immitabatur*, aut certe *immitabatur*.

7. *Profectus, ex quo ex conventu.*] Pal. sec. in quo. hodiè cusi habent; *profectus est, ex quo &c.* sed verbum illud manavit ab Hotomani arbitratu; in nullo est edito scriptove.

8. *Sponsio facta est. hac de sponsione vobis, &c.*] Pall. nostri, item tres edit. antiquissimæ, non agnoscunt illa, *sponsio facta est. hac de.* examinent otiosiores. nam non de nihilo libri tot conspiciant.

fecit, testimonia sumit, & eis in causa testimoniis utitur. itaque mihi certum est, recuperatores, antequam ad meam defensionem, meosque testes venio, *illius uti confessione*, & testimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: cogi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obtiti: ferro, (inquit) *ferro*, (& hoc dicit in iudicio) te rejeci, atque petierui. Quid? testes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Aebutii, se Aebutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid praeterea? fuisse complureis armatos. Quid aliud? minatum esse Aebutium Caecinae. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed idcirco credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi causae maximè est *alienum*? A. Terentius, alter testis, non modò Aebutium, sed etiam se ipsum arguit. in Aebutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc praedicat, Antiocho, Aebutii servo, imperasse, ut in Caecinam advenientem, cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogaret à Caecina, nunquam volui, ne arguere illum *rei capitalis* viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus praedicet. deinde L. Coelius non solum Aebutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Caecinam. De hoc ego teste detrahiam: cui aequè, atque *meo testi*, ut credatis, postulo?

10 P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Caecinae, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixi, quae effugere possent, cum essent metu omnèis perterriti. Huic ego testi gratias agam, quod & in re misericordem se praebuit, & in testimonio *religiosum*. A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt: etiam hoc amplius: cum Aebutius Caecinae malum minaretur, ibi tum Caecinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentius dixit, ut aliquo in iudicio ejus testimonio creditum putaretur. Duo praeterea testes nihil de vi, sed de ipsa emptione fundi dixerunt. P. Caesennius, auctor fundi, non tam *auctoritate* gravi, quam corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est *Phormio*, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil praeterea, quod ad vestrum iudicium pertineret. Decimo verò loco testis expectatus, & *ad extremum reservatus*, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquae religionis, Fidiculanus Falcula: qui cum ita vehementer, acerque venisset, ut non modò Caecinam perjurio suo laederet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non aunderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesse ab urbe. nam cum dixisset minus abesse LIII. populus cum risu acclamavit, *ipsu esse*. meminerant enim omnes, quantum in Albiano iudicio *accepisset*. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicae quaestiois, cum ejus consilii iudex non esset: & in eo consilio, cum causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisset *SIBI LIQUERE*: dum incognita re judicare voluisset, maluisse condemnare, quam absolvere: cum, si uno minus damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad *expendam* damnationem praestò fuisse. Utrum gravius aliquid in quempiam dici potest, quam ad hominem condemnandum, quem nuncquam vidisset, neque audisset, adductum *pretio* esse? An certius quidquam objici potest, quam quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Ve-

rumtamen is testis, ut facile intelligeretis, eum non aduifse animo, cum ab illis causa ageretur, teste sive dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse: cum omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Aebutio fuisse complureis: solus dixit non fuisse. Visus est mihi primò veterator intelligere praclare, quid causa optaret: & tantummodò errare, quod omnes testibus infirmaret, qui ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summæ stultitiae, summæ improbitatis odium deprecetur? Utrum, recuperatores, his testibus non credidistis, cum, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudinem, in armis, in telis, in praesenti metu mortis, perspicuo periculo caedis, dubium vobis fuit, utrum esse *us aliqua* videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligitur? An verò illa defensio vobis praecleara visa est? Non dejeci, sed obtiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, *QUI ARMIS* perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus? posterius de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quaeramus. Est haec res posita, quae ab adversario non negatur: Caecinam, cum ad constitutam diem, tempusque venisset, ut jus ac deductio moribus fieret, pulsus, prohibitumque esse vi, coactis hominibus, & armatis. Cum hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum, ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. te uti in hac re magistro volo. Quaero, siue aliqua hujus rei actio, an nulla, convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: *NEC JURI* quidquam tam inimicum, quam vis: nec aequitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines, & armati. Quod cum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis à magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quaero, siue ejus rei aliqua actio, an nulla. nullam esse dices? audire cupio: qui in pace, & otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armavit, instruxerit, homines inermeis, qui ad constitutum experiendi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat, Feci equidem, quae dicitis, omnia: & ea sunt & *turbulenta*, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impunè feci. nam quid agas mecum ex jure civili, ac praetorio, non habes. Itane verò, recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sapius? cum majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modò tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persequutique sint, ut hoc genus unum, vel maximum praetermitterent: ut, siqui me *exire domo* mea coegissent armis, haberem actionem; siqui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Caecinae causa disputo, nondum de jure possessionis nostrae loquor. tantum de tua defensione, C. Piso, queror. Quando ita dicitis, & ita constituis, Si Caecina, cum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc verò dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit: hoc interdicto nihil nos affectos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati, non modò limine, tectoque aedium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monetamicus meus

1. *Nihil de vi, sed de ipsa emptione fundi.* Pal. pr. *ipsa*
atque emptione. neque aliter secundus, sed sine spatio vacuo. ergo
delit aliquid oportet.

2. *Minus abesse* LIII. *populus.*] Pall. ambo & editio primogevia

servant, minus habere LIII. quod perpendent religiosiores Tullii
amatores.

3. *Ut jus ac deductio.*] Habet & Pal. sec. illud Laubini *vis*.

meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadversionem, ages injuriarum? Plus tibi ego largiar. non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? ACTIO enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis, iudicio, pœnaque mitigat. Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædeis tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicit, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? & C. Pifone domo restititque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more, & exemplo optulari possit, non habebit? Quid enim dicit? aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulas? Unde *vi prohibitus* sis, nemo umquam interdixit. novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde *dejectus*? quid proficies, cum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obtulisse, ne in ædeis accederes: dejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit? Dejecit ego, inquis, si quis meorum dejicitur. Omnino jam bene agis. à verbis enim recedis, & *æquitate* uteris. nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis: te dejectum debeo intelligere, etiam si tactus non fueris. nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omne in ædibus adservati, ac retenti: tu solus prohibitus, & à tuis ædibus *vi*, atque *armis* perterritus: utrum hanc actionem habebis, quæ nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. alia si qua fortè est, quæ nos fugerit, dic, quæ sit. cupio discere. Hæc si est, qua nos usi sumus: te iudice, vincamus necesse est. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdico, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perspicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia hujus interdici deminuta, aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium, ² jus armorum hominum, iudicio approbatum videatur; in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quaesitum esse dicatur? Is ne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit? Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci. ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed *in una litera* latuisse videatur? hujusce rei vos statuetis nullam esse actionem, ³ nulli experiendi jus constitutum, quod obstiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohibuerit? ⁴ Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an quum eadem vi, atque iisdem armis mihi antè occurratur, ne non modò intrare, verum etiam adspicere, aut adspirare possim? qui hoc ab illo differt? ut ille rogatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur? Videte, per deos immortales, quod jus nobis, quam conditionem *vobismetipsis*, quam denique civitati legem constituere velitis. Hujusce generis una est actio per hoc interdico, quo nos usi sumus constituta. ea si nihil valet, aut

si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ rei prætermiserint actionem: aut eam constituerint, quæ nequam satis verbis causam, & rationem juris amplecteretur? Periculosum est dissolvi hoc interdico: est capiosum omnibus, rem ullam constitui ejusmodi, quæ, cum *armis* gesta sit, rescindi jure non possit, verumtamen est turpissimum illud, tantæ stultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdico, atque actionem in mentem majoribus nostris non venisse. Queramus, inquit, licet: tamen hoc interdico Æbutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non est. Dici in hac causa potest, *UBI ARMA* fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroresque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque faucius. Quid ais? cum de possessionis controversia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis esse factam, si cædes, & *occiso* facta non erit? Ego exercitus maximos, sæpe pulsos, & fugatos esse dico, *terrore* ipso, impetuque hostium, sine cujusquam non modò morte, verum etiam vulnere. Etenim, recuperatores, *NON EA* ¹⁵ sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitamque pervenit, sed etiam multo major ea, quæ, periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum, loco sæpe, & certo de statu demovet. Itaque faucii sæpe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alii pelluntur integri: ut non dubium sit, quin *major* adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit. Quod si vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui sæpe suspitione periculi fugerunt: & si non solum impulsu scutorum, neque confictu corporum, neque ictu comminus, neque coniectione telorum: sed sæpe *clamore ipso* militum, aut instructione, adpectuque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? & quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? & quod exercitus armatos movet, id advocacy togatorum non videbitur movisse? & vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit: & fauciatio quaeretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum, quæ effugerent, demonstrasse. Qui non modò ut fugerit, sed etiam ipsius fugæ turam viam quaesierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebat? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incursionem, ⁵ atque impetum armorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur? At verò hoc quidem jam vetus est, & majorum *exemplo* multis in rebus usitatum: cum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos quamvis procul conspexissent, ut statim testificati discederent, optimè sponsonem facere possent, *NI ADVERSUS EDICTUM PRÆTORIS VIS FACTA ESSET*. Itane vero? scire esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? adpectus armorum ad vim probandam valebit: incursum, & impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi vim factam probabit, quam qui effugerit? At ego hoc dico: si, ut primò in castello Cæcinæ dixit Æbutius, se homines

1. Aut ad actoris notionem & animadversionem.] Hotomanus emendat, cum ad actoris notionem & animadversionem agatur injuriarum. Gulielmus conjicit, aut ad actoris notionem, &c. Cujacius citat vulgatum libro v. Emend. cap. 7.

2. Jus armorum hominum iudicio approbatum.] Lambinus, vis arm. hom. jud. approbata, verum præter libros, secutus scilicet sententiam Hotomani; tanquam armorum nullum sit jus.

3. Nullum experiendi jus constitutum.] Est à Pal. sec. atque Erfurdicent. prius cusi, nulli. minus Tulliane.

4. Quid ergo? hoc quam habet vim? &c.] Lambini offas hinc ejeci: secutus prius culos, atque membranas nostras.

5. Atque impetum armorum.] Sic Lambinus, firmaturque auctoritate Palat. secund. requiritque orationis cursus. vulgo, armorum.

coegisse, & armasse: neque illum, si eò accessisset, abiturum: statim Cæcina discessisset: dubitare vos non debuisset, quin Cæcinæ facta vis esset. si verò, simul ac procul confpexit armatos, recessisset: eò minùs dubitaretis. omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quòd si aliter statueris: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, præscribatis, ut confligendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello, *pæna ignavis* ab imperatoribus constituitur, sic in judiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quàm qui ad extremum usque contentiderint. Cùm de jure, & legitimis hominum controversiis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. Hoc si ita statuatis: non modò non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuatis, homines *possessions* cupidiores, quàm *vita* esse oportere. Age verò, de vi te ipsum habebis iudicem, *Æbuti*. responde, si tibi videtur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? cùm te ¹ obstituisse, & repudiassè dicis, certè hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cùm cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit: vis profectò quædam obstiterit necessè est: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit. Jam vim factam negare non potes. dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. demoveri enim & depelli de loco necessè est eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, numquam fuit? Quòd si fuisset, & ex eo loco, *motu permotus*, fugisset, cùm armatos vidisset: diceresne esse dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callidè verbis controversias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, sed literis exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? *detrusum* dicis? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? potestne detru di quisquam, qui non attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, quò intelligamus necessè est, eum detru di, cui manus afferantur? necessè est, inquam, ² si ad verbum rem volumus attingere, ³ neminem statu detrusum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur. Dejectus verò qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiori motus? potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud verò nullo modo potest, *dejectus* esse quisquam, non modò qui tactus non sit, sed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum puramus eorum esse causa compositum, qui se præcipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim verè possumus dicere esse dejectos. An non, *CUM VOLUNTAS*, & consilium, & sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, & causam, & utilitatem communem non relinquere solum, sed etiam prodere? An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua, quæ dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis, ac *propriis vocabulis* nominentur? neque verò quidquam opus sit verbis, cùm ea res, cujus

causa verba quæsitæ sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatusconsultum, quod magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum: quæ judicia, aut stipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli potest, si *ad verba* rem deflectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus? Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exempli nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit unicuique vestrùm aliud alii in omni genere exemplum, quod testimonio sit, & non ex verbis aptum pendere jus, sed *verba servire hominum consilii*, & auctoritatibus? Ornatè, & copiosè L. Crassus, homo longè eloquentissimus, paulo antè, quàm nos in forum venimus, iudicio centumviri hanc sententiam defendit, & facilè, cùm contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M. Curium, qui heres institutus esset ita, *mortuo postumo filii*: cùm filius non modò non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis factis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? *voluntas*. quæ si tacitis nobis intelligi possit, verbis omnino non uteremur. quia non potest: verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. ⁵ *Lex usum*, & auctoritatem fundi jubet esse biennium. ¹⁹ At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellatur. Si *via* sit immunita, jubet, quæ velit, agere jumentum. potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, jumentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est in actorem præsentem his verbis, *QUANDOQUIDEM TE IN JURE CONSPICIO*. Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset, si tam verè homines verba confectarentur, quàm rem, cujus causa verba sunt, non considerarent. Testamento si recitatus heres esset *pupillus* Cornelius, isque jam annos xx haberet, vobis interpretibus amitteret hæreditatem. Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certè scio. verùm, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longius aberret oratio: hoc ipsum interdictum, de quo agitur, consideremus. Intelligetis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti, & callidi volumus esse, amissuros. *UNDE TU, AUT FAMILIA, AUT PROCURATOR TUUS*. Si me villicus tuus solus dejecisset: non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Rectè igitur diceret restituisse? quippe. Quid enim facilius est, quam probari iis, qui Latine sciunt, in uno servulo *familia* nomen non valere? Si verò ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, à familia mea fateor te esse dejectum. neque dubium est, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re: familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus: quin unus homo, familia non sit. verbum certè, hoc non modò postulat, sed etiam cogit. At verò ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium, & auctoritas, respuat hanc defensionem, & pro nihilo putet. Quid ergo? isti homines Latine non loquuntur? immò verò tantum loquuntur, quantum est factis ad intelligendam voluntatem: ⁶ cùm sibi hoc proposuerint, ut, sive metu dejeceris, sive tuorum quispiam, sive servorum, sive amicorum,

1. *Obstitisse & repudiassè.*] Pal. sec. *repulisse*. primus tamen stat à vulgata. *repudiare*, est repellere.

2. *Si ad verbum rem volumus attingere.*] Vox *attingere* à glossa mihi addita videtur. Hotomanus malebat *adstringere*, alii *adungere*. Gulielmius tuetur vulgatum, illo Plauti Mercatore: *Quæ nihil attingunt ad rem, neque sunt usui.*

3. *Neminem statu detrusum.*] Lambinus *statui*. sed cur alterum ei displicuerit, scire vellem.

4. *Non ex verbis aptum pendere jus.*] Hæc est scriptura Pall. hæc Turing. & veritatis ejus vestigium etiamnum hæret in olim cufis; in quibus *actum*. Cic. lib. 1. Officiorum: *Honestum ex quo aptum est officium*; prius fuit *appensum*. Gulielmius.

5. *Lex usum & auct. fundi jubet esse biennium.*] Hotomanus conjicit *biennium*.

6. *Cum hoc sibi proposuerint, ut sive me tu, &c.*] Quæ Lambinus heic inserciit, non inveni in Pall. & puto nusquam gentium scripta.

tum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familiae nomine: de liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appellatur: non quod omnes sint, aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant: sed in hac re, cognita sententia interdicti, ¹ verba subtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absite reip. causa, quasi quidam *panē dominus*, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem vim habet æquitatis ratio: ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nominum. Tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus negotio, quam si procurator dejecerit: non quod omnes sint *procuratores*, qui aliquid nostri negotii gerunt: sed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quam si familia dejecerit universa: ² non quod idem sit servulus unus, quod familia: verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, sed quæ res agatur. Etiam ut jam longius à verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni, ac mercenarii: tamen & ipsi, tuæ familiae & genere, & nomine continentur. ²¹ Perge porro hoc idem interdictum sequi, *hominibus coactis*. Neminem coegeris: ipsi convenerint sua sponte. certe cogit is, qui congregat homines, & convocat. *coacti* sunt ii, qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non modò convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem: sed ii modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verum colendi, aut pacendi causa, esse in agro consueverant: defendes, homines coactos non fuisse: & verbo quidem superabis, me ipso iudice: re autem, ne consistes quidem ullo iudice. Vim enim multitudinis restitui voluerunt, non solum convocatæ multitudinis: sed, quia *plerumque*, ubi multitudine opus est, homines cogi solent, ideò de coactis compositum interdictum est: quod, etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in causis idem valebit, in quibus perspicitur una, atque eadem causa æquitatis. *ARMATISVE*. Quid dicemus? *armatos*, si Latine loqui volumus, quos appellare verè possumus? opinor eos, qui scutis, telisque parati, ornatique sunt. Quid igitur? si glæbis, aut faxis, aut fustibus aliquem de fundo præcipitem egeris: iustusque sis, quem hominibus armatis dejeceris, restituere: restituisse te dices? Verba si valent: si cause non ratione, sed vocibus ponderantur: me auctore dicito. vinctes profecto, non fuisse armatos eos, qui saxa jacerent, quæ de terra ipsi tollerent: non esse arma cæsperes, neque glæbas: non fuisse armatos eos qui prætereuntes ramum destringerent arboris: *arma* esse suis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos inermeis fuisse vinctes. Verum siquidem erit armorum iudicium: tum ista dicito. juris iudicium cum erit, & æquitatis: cave in ista tam frigida, tam jejuna calumnia delitescas. non enim reperies quemquam iudicem, aut recuperatorem, qui, tanquam si arma militis *inspiciunda* sint, ita probet armatum: sed perinde valebit, quasi ornatissimi fuerint, si reperientur ita parata fuisse, ut vim vitæ, aut corpori potuerint afferre. ²² Atque, ut magis intelligas, quam verba nihil valeant: Si tu solus, aut quivis unus cum scuto, cum gladio impetum in

me fecisses, atque ego ita dejectus essem: auderesne dicere, interdictum esse de *armatis* hominibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, opinor, tam impudens esses. Atqui vide, ne multo nunc sis impudentior. nam tum quidem omneis mortaleis implorare posses, quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviscerentur; ³ quod inerme armati iudicarentur: quod, cum interdictum esset de pluribus, commissâ res esset ab uno; unus homo plures esse homines iudicarentur. Verum in his causis non verba veniunt in iudicium, sed ea res, cujus causa verba hæc in interdictum coniecta sunt. Vim, quæ *ad caput*, & *ad vitam* pertinet, restitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea sit plerumque per homines coactos, armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit: eodem jure esse voluerunt. *NON ENIM* major est injuria, si tua familia, quam si tuus villicus: non si tui servi, quam si alieni, ac mercenarii: non, si tuus procurator, quam si vicinus, aut libertus tuus: non, si coactis hominibus, quam si voluntariis, aut etiam assiduis, ac domesticis: non, si armatis, quam si inermeis, qui vim haberent armatorum ad nocendum: non, si pluribus, quam si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis sit, ejusmodi hæc res appellantur interdicto. si per alias res eadem facta vis est: ea, tamen verbis interdicti non concluditur, tamen sententia juris, ⁴ atque auctoritate retinetur. Venio nunc ad illud tuum: *NON DEJECI*, si non sivi accedere. Puto te ipsum, Piso, ²³ perspicere, quanto ista sit angustior, iniquiorque defensio, quam si illa uterere: *Non fuerunt armati*: cum fustibus & faxis fuerint. Si mehercule mihi, & non copioso homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non esse dejectum eum, cui vi & armis ingredienti sit occursum: an, armatos non fuisse eos, qui sine scutis, ac sine ferro fuerint: omnino ad probandum, utramque rem videam infirmam, nugatoriamque esse: ad dicendum autem, in altera videam mihi aliquid reperire posse, non fuisse armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque scutum ullum habuerint: hic verò hæream, si mihi defendendum sit, eum, qui pulsus, fugatusque sit, non esse dejectum. Atque illud in tota defensione tua mihi maximè mirum videbatur, te dicere, *jurisconsultorum auctoritate obtemperari non oportere*. Quod ego, tamen non nunc primùm, neque in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt, cum se in causa putant habere *aquum & bonum*, quod defendant. si contrâ verbis & literis, & (ut dici solent) *summo jure* contenditur: solent ejusmodi iniquitatis boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, ⁵ quod dicitur, *SIVE, NIBE*, irridet: tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, *EX ÆQUO* & bono, non ex callido, versutoque jure rem iudicari oportere: scriptum sequi, calumniosioris esse: boni iudicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. In ista verò causa, cum tu sis, qui te verbo, literaque defendas: cum tuæ sint hæc partes, Unde dejectus es? an inde, quod prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. cum rua sit hæc oratio, Fateor, me homines coëgisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto *verbum unum*, *ubi delitescam*: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires. In ista defensione ²⁴ accusas eos, qui consuluntur, quod æquitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere? Et hoc loco Scævola dixisti

1. *Verba subtiliter exquiri omnia noluerunt.*] Excludere nolui vocem *subtiliter* repertam in Pal. sec. & Turingico. facit enim mirè ad sententiam.

2. *Non quod idem sit servulus unus.*] Dictionem *unus* admovi auctoritate codicis jam laudati Turing.

3. *Quod inerme armati iudicarentur.*] Pal. sec. *inerme*, veteri declinatione.

4. *Atque auctoritate retinetur.*] Retinere enim est comprehendere, ne elabi possit. unde *retinacula*.

5. *Quod dicitur, SIVE, NIBE, irridet.*] Hæc est lectio Pall. duorum, item aliorum mss. Gulielmius in *Afinaria* Plauti cap. 9. *Nibe* scriptum pro *Nive*, ἀρχαιῶς, dicit: respicit autem ad formulas sponsonum, quarum initium, *SI, SIVE, NI, NIVE*. vide Brissonium lib. v. de Fornulis.

dixisti causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc (tamen ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendit, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Cum id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contra, quam ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgò in judiciis, & nonnumquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec jurisconsultis concedi, nec jus civile in causis semper valere oportere. Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non rectè aliquid statuere eos, qui consulantur: non hoc debent dicere, *juri civili*, sed *hominibus stultis*, obtemperari non oportere. Sin illos rectè respondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere: malè judicari oportere dicunt. neque enim fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud responderi oporteat: nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuat esse jus, quod non oporteat judicari. At est aliquid contra judicatum. Primum utrùm rectè, an perperam? si rectè: id fuit jus, quod judicatum est. Sin aliter: non dubium est, utrùm judices, an jurisconsulti vituperandi sint. deinde si de jure vario quippiam judicatum est: non potius contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, si, ut Manilius staturabat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut *contra jurisconsultos* diceret, sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non esse juris: & in eam rem non solum rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, focero suo, multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur. Nam *QUI* jus civile contemnendum putat, is vincula revellit non modò judiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis. qui autem interpretes juris vituperat: si imperitos juris esse dicit: de hominibus, non de jure civili detrahit. Sin peritis non putat esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges, ac jura labefacit. Quod vobis venire in mentem profectò necesse est: nihil esse in civitate tam diligenter, quàm jus civile, retinendum. etenim, *hoc sublato*, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit. Itaque in ceteris controversiis, atque judiciis, cum quaeritur, aliquid factum, necne sit: verum, an falsum proferatur: & fictus testis subornari solet, ¹ & imponi falsæ tabulæ: nonnumquam, honesto, ac probabili nomine, bono viro, judici, error obijci: improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam judicavit, testamentum, aut tabulas secutus esse videatur. In jure nihil est ejusmodi, recuperatores: non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, *potentia*, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggreddiatur judicem, quæ denique digitum proferat, non habet. ² Illud enim potest dici judici ab aliquo non tam veracundo homine, quam gratioso: *JUDICA* hoc factum esse, aut numquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testis: has comproba tabulas. Hoc non potest: *CUI* *FILIUS* agnatus sit, ejus testamentum non esse ruptum, *JUDICA*: quod mulier sine tuore auctore promiserit, deberi. non est aditus ad hujusmodi res neque potentia: cujusquam, neque gratia: denique, quo majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpti iudex in ejusmodi causa potest. Iste vester testis, qui ausus est dicere, *FECISSE VIDERI* *JUM*, de quo ne, cujus rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, recuperatores! Quod enim est

jus civile? *QUOD* *NEQUE* inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit. quod si non modò oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. *QUID* enim refert, ædeis, aut fundum relictum à patre, aut aliqua ratione habere bene partum, ³ si incertum sit, quæ cum omnia tua, jure mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communitum jus? si civili, ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? *QUID*, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissimè descripta à majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique vestrum in iisdem bonis, à *jure*, & à *legibus*, quàm ab iis, à quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non potest. Fundus à patre relinqui potest. at ufucapio fundi: hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non à patre relinquitur, sed à legibus. Aquæ ductus, haustus, iter, actus, à patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium à *jure civili* sumitur. Quapropter non minùs diligenter ea, quæ a majoribus accepistis, publica patrimonialia juris, quàm private rei vestrae retinere debetis: non solum quod hæc jure civili scripta sunt: sunt etiam quod *PATRIMONIUM* unius incommodo dimittitur: jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis. In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsum, fugatumque esse constat: Cæcina rem non amitteret, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in præsentia non restitueretur: nihil amplius: populi Rom. causa, civitatis jus, bona, fortunæ, possessionesque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constitueretur, hoc præscribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modò dejeceris, in prædium restitutus oportebit: sin autem ingredienti, cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, averteris: non restitues. ⁴ tum statueritis vim in cæde solum, non etiam *in animo*: nisi cruor appareat, vim non esse factam: injuriarum delictum esse, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, ubi vestigium impresserit, dejici neminem posse. Juris igitur retineri sententiam, & æquitatem plurimum valere oportere: an verbo, ac litera jus omne torquatur: vos statuite, recuperatores, utrum utilius esse videatur. Hoc loco, percommode accidit, quod non adest is, qui paullo antè affuit, & adest nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius. nam ipso præsentem, de virtute ejus, & prudentia timidiùs dicerem, quod & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris à præsentis laudetardaret. cujus auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimium non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiat, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem *nimum valere*, cujus prudentiam populus Roman. in cavendo, non in decipiendo perpererit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Rom. promtam, expositamque præbuerit: qui ita justus, & bonus vir est, ut *natura*, non *disciplina* consultus esse videatur: ita peritus, ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita prompta fides, ut, quid-

quid

1. Et imponi falsæ tabulæ. Lambinus interponi, malè.

2. Illud enim potest dici judici. Erfurd. & Pal. sec. pro te est dici, fuerat olim pote est. Gulielmius.

3. Si incertum sit, quæ cum omnia tua, &c. Mordicus retinui vulgatum, Palatinis nostris sustentatam. Hotomanus tentabat, sit quæ sua communi jure mancipii sint. & certum quidem est legendum

mancipii. sed quis intrusit illa alia? Gulielmius putabat extrito quæ, constare lectionem.

4. Tum statueritis vim in cæde solum, non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim non, &c. Sic quidem patrum ævo impressi, at primæ edd. accedunt membranis scriptis, in quibus, res si quos vestes si vim non in cæde solum sed etiam in animo libidinis, nisi cruor appareat.

quid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. Quare permagnam initis à nobis gratiam, ¹ cum eum auctorem nostræ defensionis esse dicitis: Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelletis; nostrum nominetis. verumtamen quid ait iste noster auctor? ² Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, ³ convenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, ⁴ quo nos auctorem rem istam agere, & defensionem causæ constituere vos dicitis. qui eum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem, & sententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: à verbo autem posse recedi non arbitrabatur. cum exemplis uteretur multis, ⁵ etiam illa materia æquitatis, *ab verbo & ab scripto*, plurimis sæpe in rebus, jus, & æqui, bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, æquitatisque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. nam verba ipsa sponsonis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quoniam, inquam, modo? Quia certè, inquit, dejectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certè, unde fugit. Quid tum? prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eò restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Æbutius autem, qui fateretur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est malè fecerit sponsonem. Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris, & æquitatis, & non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod à majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset: ostendi, id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari, *quo consilio*, & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non antè venio, quam recusar. nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambigüe posito, sententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit. Quoniam satis recusavi: venio jam quò vocas. quæro ab te, sumne dejectus, non de Fulciniano fundo: (neque enim prætor, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui jussit: sed eò, unde dejectus essem) sum ex proximo vicini fundo dejectus, quàm adibam ad istum fundum: sum de via: sum certè alicundè, sive de privato, sive de publico. eò restitui sum jussus. restituisse te dixisti. ⁶ nego me ex decreto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio: aut nostro, defensio tua conficiatur, necesse est. Si ad interdicti sententiam confugis, &, de quo fundo actum sit tum, cum Æbutius restituere jubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei, *verbi laqueo* capi putas oportere: in meis castris, præfidiisque versans. mea, mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor, cum majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit: sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit injectum. Istum

locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, *campo æquitatis* ad istas verborum angustias, & ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere. *Non dejeci, sed ejeci*. Peracutum hoc tibi videtur. hic est mucro defensionis tuæ. in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero, si non sum ex eo loco dejectus, quò prohibitus sum accedere: at ex eo sum dejectus, quò accessi, unde fugi. Si prætor non distinxit locum, quò me restitui juberet, & restitui jussit: non sum ex decreto restitutus. Velim, recuperatores, hoc totum, si vobis versutus, quàm mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primùm alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modò non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensionem retulisse: me posse pro meo jure dicere, ⁷ neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum *sine facta*: te verò nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. Verumtamen ecquid mihi responderetur ad illud, quod antea dixi, non solum re, & sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil comminandum videretur? Attendite diligenter, quæso, recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere. non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quæ interdictum pertineret: unum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quò veniret, vi dejectus esset: & horum utrumque, neque præterea quidquam, potest accidere, recuperatores. id adeò, si placet, considerate. Siqui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. siqui mihi prætor fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utraq; res, invenerunt: ut, sive ex fundo, sive à fundo dejectus essem, uno, atque eodem interdicto restituerer, UNDE TU. Hoc verbum, UNDE, utrumque declarat: & ex quo loco, & à quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe. Unde dejecisti? ab urbe. Unde dejecti Galli? à Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas & ex quo, & à quo loco. Cum autem eò restitui jubet, ita jubet: ut, si Galli à majoribus nostris postularent, ut eò restituerentur, unde dejecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent: non, opinor, eos in cuniculum, quò aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. UNDE TU DEJECISTI, sive ex quo loco, sive à quo loco. EO RESTITUAS. hoc jam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed à quo dejectus est. Ut, siqui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito dejectus ⁸ optaret, ut, cum esset à patria dejectus, eò restitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, à quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam *vim verborum* necessarid similitudine rerum aucupamur,

1. *Cum eum auctorem nostræ defensionis, &c.*] Non abii à scripta, & olim impressis.

2. *Omnibus quidquid verbis actum.*] Pal. ille secundus, quidque.

3. *Convenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem.*] Lectio mirè distorta. nihil tamen medentur nostri, nisi quod Palat. secund. non neminem istum ipsum ut opiner. P. Manutius edidit, *conveni ego ex isto genere consultorum non neminem.* nescio an melius vulgato.

4. *Quo nos auctorem &c. constituere vos dicitis.*] Ita editio prima, & ad stipulatur Pal. sec. nam pr. quo vos, ut vulgata.

5. *Etiam illa materia æquitatis.*] Nihil variant libri. acutè Hotomanus, etiam illa me tuerer æquitate.

6. *Ne ego me ex decreto prætoris.*] Sic Pall. & vetus editio, item Victoriana, tam heic quam mox infra, loco vulgati *editio*: pro quo Lambinus reposuit *interdicto*, satis licenter.

7. *Neque in hac re, &c.*] Pall. Erfurd. editio vetusta, *neve*.

8. *Optaret, ut cum esset à patria dejectus, eò restitueretur.*] Lambinus publicavit, *optaret ut unde esset dejectus, eò restitueretur: hoc optaret, ut cum esset, &c.* tanquam si Ciceronis ea essent; cum provenirent de timidâ conjecturâ Hotomani.

qui postulat, ut, à quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eò restitatur. Cùm verba nos eò ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meæ) si quis te ex adibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequerere. Quid? si qui jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Cùm igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò restituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretabere: cùm illud verbum, UNDE, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis iustus: tam te in ædis restitui oportere, si è vestibulo, quam si ex interiore adium parte dejectus sis. Ut verò jam, recuperatores, nulla dubitatio sit, si rem, si verba spectare vultis, quin secundum nos iudicatis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus, & perditis, illa defensio, eum dejici posse, qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo posse. itaque, si ego sim à tuis adibus dejectus, restitui non oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quam multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primùm illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quòd negabas quemquam dejici posse, nisi qui in eo loco fuerit. nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, dejici posse concedis. Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, UNDE ILLE ME VI DEJECIT, additur, CUM EGO POSSIDERM, si dejici nemo potest, qui non possidet: aut in hoc interdictum, DE HOMINIBUS ARMATIS, non additur, si oportet quæri, possiderit, necne? Negas dejici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis, coactisve hominibus dejectus quisquam sit, eum, qui fateatur se dejecisse, vincere sponione, si ostendat, eum non possedisse. negas dejici, nisi qui possideat. ostendo ex hoc interdicto, DE ARMATIS HOMINIBUS, qui possit ostendere non possedisse eum, qui dejectus sit, condemnari tamen sponione necesse esse, si fateatur esse dejectum. Dupliciter homines dejiciuntur: aut sine coactis, armatisve hominibus, aut per ejusmodi rationem, aut vim. Ad duas dissimileis res duo dejecta interdicta sunt. In illa vi quotidiana non satis est posse docere se dejectum, nisi ostendere possit, eum possideret, tum dejectum. ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec vi, nec clam, nec precariò possederit. Itaque is, qui se restituisse dixit, magna voce sæpe confiteri solet, se vi dejecisse: verùm illud addit: Non possidebat: vel etiam, cùm hoc ipsum concessit, vincit tamen sponione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clam, aut precariò possedisse. Videtisne, quot defensionibus eum, qui sine armis, ac multitudine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc verò, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad eadem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis planè de sponione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter hæc interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum, Cùm à Cæcina possederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si esset additum: de eo quæri oporteret. additum non est: tamen oportebit? Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. possedit enim Cæcina, recuperatores: & id, tamen extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minùs hominem ipsum, quam jus commune defensum velitis. Cæcenniam possedisse propter usumfructum non negas. qui colonus habuit conductum de Cæcennia fundum, cùm idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est, quin, si Cæcenniam tum possidebat, cùm erat colonus in fundo, post ejus

mortem heres eodem jure possederit? deinde ipse Cæcina, eum circumiret prædia, venit in istum fundum: rationes à colonò accepit. sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Æbuti, de isto potius fundo, quam de alio, si quem habes, Cæcinæ denunciabas, si Cæcina non possidebat? Ipse porrò Cæcina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquillii sententia responderat? At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipubl. querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Sullam in eandem legem, Si QUID JUS NON ESSET ROGARI, EJUS EA LEGE NIHILUM ROGATUM. Quid est, quod jus non sit, quod populus jubere, aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quæro abs te, putefne, si populus jussit, me, tuum, aut item, te, meum servum esse: id iustum, ratum, atque firmum futurum. Perspicis hoc nihil esse, ut in ceteris, quæ rogavit. Primùm illud concedis, non, quidquid populus jussit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est: & si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est? Atque ego hanc adolescentulus causam cùm agerem contra hominem discretissimum nostræ civitatis, Cottam, probavi. Cùm Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari, quòd Arretinis ademta civitas esset, & ego vehementiùs contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri prima actione non judicaverunt: postea, re quæsitâ, & deliberatâ, sacramentum nostrum justum judicaverunt. Atque hoc, & contrâ dicente Cotta, & Sulla vivo, judicatum est. Jam verò in ceteris, ut omnes, qui in eadem causa sunt, & lege agant, & suum jus persequantur, & omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium nemini vestrum est. Certè quæri hoc solere me non præterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri civis profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in civitate potuissent. Quid? quem pater paratus dedit: aut suus pater, populusve vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut religione civitas solvatur, civis Roman. traditur: qui cùm est acceptus, est eorum, quibus est deditus, si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Jam populus cùm eum vendidit, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem: sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit. cùm autem incensum vendit, hoc judicat: cùm is, qui in servitute justa fuerit, censu liberetur, eum, qui, cùm liber esset, censerit noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quòd si maximè iis rebus adimi libertas, aut civitas potest: non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse? Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas crepta sit. Nam quod ad exilium atinet, perspicuè intelligi potest, quale sit. EXSILTIUM enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eò solum vertunt: hoc est, sedem ac locum mutant.

Itaque

1. Qui postulat, &c.] Repræsentamus quod erat in editionibus antiquis. cui accedunt Pall.

2. Qui sine armis ac multitudine.] Editi vetustè & Palatini excludunt illud sine.

3. Qui colonus habuit conductum.] Pal. secund. quoniam, quod heic

sanè aptius.

4. Quod populus jubere.] Mss. nostri & olim excusi quo.

5. Et in ceteris quæ rogavit.] Petrus Victorius habet, & fateris, sed qui primum, &c. Propius ad mss. & vet. edd. in quibus, & ceteris quæ inter primum. &c.

Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, *maleficium* ullum exilio esse multatum. sed cum homines, vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ: confugiunt, quasi ad aram, in exilium: qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt; non admittitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cum ex nostro jure *duarum civitatum* nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam civitatem. Non me præterit, recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longius prolapsus esse, quam ratio vestri iudicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, veteresque civeis. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit. Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos eâ de ea re judicare non debetis: deinde quod Sulla ipse ita tulit de civitate, ut non *sustulerit* horum nexa, atque hereditates, jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenfes: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, & à pop. R. hereditates capere potuisse? Quod si adimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum, prudentissimumque hominem, summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, *levatum injuria*, civem retinere

possimus, quam uti nunc, cum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademptam esse dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum jus non deseruit, neque quicquam illius audaciæ, petulantiaque concessit; derelinquo jam communem causam, populique Rom. jus in vestra fide, ac religione depono. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, ut id non minus in hac causa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne jus suum dissolutè relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere *Æbutium*, quam ne ab eo contemptus esse existimaretur. Quapropter siquid extra iudicium est, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum, Etruriæ nomine totius, in *utraq; fortuna* cognitum multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quæritis: cum iudicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsam ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in iudicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne: tamen doceri possedisse: multo etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne: me tamen id ipsum docuisse, fundum esse Cæcinæ: cum hæc ita sint, statuite quid vos tempora reip. de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut iudicetis.

M. TULLII CICERONIS

PRO

L. MANILIA,
SEU

De Imperatore Pompeio deligendo, ad populum,

ORATIO DECIMATERTIA.

QUAMQUAM mihi semper frequens conspectus vester, multo jucundissimus, hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea voluntas, sed meæ vitæ rationes ab inerte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea *per atatem* nondum hujus auctoritatem loci contingere aude-rem: statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, ela-

boratum industria, afferri oportere: omne meum tempus 3 amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque, 4 hic locus, vacuus umquam ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor in privatorum *periculis* castè, integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me *judicaretis*, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos 5 honoribus mandandis esse voluistis: & ad agen-

1. A. Cæcinæ fundus sit.] Buchananus conjecerat A Cæcina fundus sit, & heic & paullo post. quod recepit in contextum Lambinus.

sed emendationem hanc refellit Hotomannus lib. 11. Observat. cap. 19.

1. Pro L. Manilia.] Palatinis ferè omnibus, item Vuerdensi, Erfurdensi, Hittorpiano, & quibus subsidia sibi quæsitit Gulielmius, præferibitur, de imperio, seu de laudibus Gn. Pompeji. & ita laudant etiam Grammatici. neque novum uni orationi duos esse titulos.

enim interpretamenti loco posuit, non etiam ut quid mutaret: adeantur commentaria ejus.

2. Contingere debere.] Sic Pall. sex septem omnesque editi, certè originis ultimæ. neque enim animus fuit, inspicere posterius natas editiones. Gulielmius tamen malebat è Vuerd. attingere.

4. Hic locus vacuus umquam ab iis, &c.] Lambinus admonuit requiri fuit. & vero id inseruit Gulielmius è suis libris ante unquam: sed enim cum edd. omn. cum Pall. sex eo careant, ei non obtempero.

3. Amicorum temporibus transmittendum.] Inclinabat Lambinus legere tribuendum; additque idem visum Hotomano; sed errat. hic

5. Honoribus mandandis esse voluistis.] Hæc est quidem lectio Fabriciani cod. si non fallit Lambinus, fateturque restare in suis Gulielmius: verumenimvero Pall. omn. & editi præci servant mandandum. stat pro altera Muretus lib. XIX. Var. cap. 20.

ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, ¹ & siquid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & siquid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi latandum jure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari, eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilissimum est exitum, quam principium invenire. ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est. ² Atque, ut inde oratio mea proficiatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave, & periculosum vestris *veftigalibus*, atque *sociis*, à duobus potentissimis regibus inferitur, Mithridate, & Tigra: quorum alter relictus, alter laceffitus, *occasione* sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris *veftigalibus* exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipub. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ ² nunc vestra provincia est, vicis exutos esse compiureis: regnum Ariobarzani, quod finitimum est vestris *veftigalibus*, totum esse ³ in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: ⁴ huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expecti: eundem huic unum ab hostibus metui, præterea *neminem*. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. ⁵ Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, ⁶ atque inflammare debet: in quo agitur populi Rom. gloria, quæ vobis à majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summam in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Rom. *veftigalia*, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, ⁷ quibus est & à vobis, & ipsorum, & reip. ³ causa consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis tuis, delenda vobis est illa *macula*, Mithridatico bello superiore suscepta:

quæ penitus jam insedit, ⁸ atque inveteravit in populi Rom. nomine: quod is, qui *uno die*, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque ⁹ una literarum significatione civis Rom. necandos, trucidandosque denotavit, non modò adhuc *panam* nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris *veftigalibus*, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ¹⁰ ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo *insignia victoriæ*, non victorias reportarent. Triumphavit ⁴ L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, ¹¹ duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam resp. Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad *oblivionem* veteris belli, sed ad comparisonem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset, ornassetque classeis; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosphorani, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam ¹² legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, *uno consilio*, à binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ¹³ ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeji divino *consilio*, ac singulari *virtute* depulsum est: in altera parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna, atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non *culpa*, sed *fortuna* tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei, detracta oratione nostra, neque falsa, afficta esse videatur. ¹⁴ de vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. ¹⁵ Majores vestri sæpe, mercatoribus, ¹⁶ ac navigatoribus *injuriostius tractatus*, bella gesserunt: vos tot civium Rom. milibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quòd erant *appellati superbius*, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum

1. *Et si quid, &c.*] Tota hæc periodus debita libris Belgicis, atque Turingicis. Italicis nostris septem, tota exfulat, requirit tamen nemo non videt.

2. *Nunc vestra provincia.*] Ita passim libri scripti: neque aliter fere loquitur tota hæc oratione. vulgata *nostra*.

3. *In hostium potestate.*] Andr. Schottus noster lib. 1. cap. 6. Nodior. Cic. contendit legendum *potestatem*. & sic sanè infra locutum cap. 12. ipse prodidit Agellius lib. 1. Noct. Attic. cap. 7.

4. *Huic qui succurrerit.*] Gulielmiani tres, *successerit*; quod etsi ei non placuerit; mihi tamen displicere non potest. alterum nihilominus restat in edd. & Pall. omnibus, neque temerè est eliminandum, quamvis eo inclinet Modius noster Epistola xcvii. Novantiquorum.

5. *Genus est enim ejusmodi.*] Pall. nihil variant. at Uverd. exemplar addit, *belli hujusmodi*. Hittorpii Colonienf. *Genus est ejus belli*. quod mihi placet; utique cum & Turingicus habeat item illud *belli*. Gulielmianus malebat, *Genus est ejus belli hujusmodi*. ut ut sit, *εἰ τιτιον* heic non nimis convenit.

6. *Atque inflammare debet.*] Col. Erph. atque *inst. ad studium persequendi debeat*. quorum nihil reperi in Italicis, qui Bibliotheca Palatina, aut adeo Gruteriano scripto Papiæ: consulatur Modius d. Epist. xcvii.

7. *Quibus est & à vobis, & ipsorum, & reip. causa consulendum.*] Longe melius ited Turing. & Fabric. quam ut retro cusi, *quibus est à vobis, & ab imperatoribus rei consulendum*. P. Manutius publicavit, & à moderatibus reipubl. consul. non à scriptis, verum divinatione Hotomani.

8. *Atque inveteravit.*] Turing. Hittorp. Uverd. *ac nimis inveteravit*, Comiccè, pro vehementer, admodum.

9. *Una literarum significatione, &c.*] Illud *literarum* non erat in Coloniensi, & Gulielmio rectum videbatur.

10. *Ita vestri cum illo, &c.*] Gruter. & edd. veteres, *nostris*. neque ita absurdum videtur: ut & supra cap. 2. *quæ nunc nostra provincia est*. editi præter & aliquot habent nill. quemadmodum initio cap. 5. iidem *Majores nostri*. verum nihil præscribo aliis; imo nihil muto.

11. *Duo fortissimi viri, & summi imp.*] Vox *viri*, non est in ullo Palatinorum, aut Gruter.

12. *Legatos Ecbatanis misit, &c.*] Fabricianus liber, item Uverd. Col. Erfurd. *legatos ad literas misit*; quod admisit Lambinus: haud etiam Gulielmianus; arbitratus *Ecbatanum, Babylonem, & similia, &c.* quibusvis remotissimis locis vulgo usurpata. Unde Lucillius libro xiv. *Ad Regem legatus Rhodum, Ecbatanam aut Babylonem Ibo; cercurum sumam*. Verum hæc interpretatio non convenit Oratori vero narranti: quamvis in eam propendat quoque Villomarus libro 11. cap. 5. Animadvers. accedam potius Hotomaniæ interpretationi: quæ videatur ad hunc locum. super quo consulendas item est Robertus Titius libro 11. Controvers. cap. 5. ubi præter suam conjectationem profert item aliorum. adeundus præterea Modius d. Epist. xcvii.

13. *Ancipiti contentione distracti.*] Est à Fabr. Uverd. item melioribus Palatinis. vulgata lectio *distracti*.

14. *De vestri imperii dignitate.*] Sic rectè Hittorp. & Uverd. pendunt enim hæc adhuc ab illis: *Sed de Lucullo, &c.* vulgata hæc tenus, *Sed pro vestri*; minus veniunt.

15. *Majores vestri sæpe.*] Editio vetus *nostris*. acceduntque aliqui Pall. ac Gulielmiani.

16. *Ac Navigatoribus.*] Sic Pall. omnes & Gulielmiani: nisi quod noster tertius à prima manu *naviculoribus*. Fabr. lib. *navicularis*.

legatum populi Rom. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perferri sunt: vos legatum populi Rom. omni supplicio ¹ interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam *relinquere*: sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, *tueri, & conservare non posse*. Quid, quod salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Rom. atque anticus: imminet enim duo reges toti Asia, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque *audent*, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur. vident, & sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, ² in quo summa sint omnia, & eum propè esse, (quo etiam carent ægrius:) cujus *adventu ipso, atque nomine*, tamen ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum *salutem* tali viro commendetis. ³ atque hoc etiam magis, quam ceteros; quod ejusmodi in provinciam homines ⁴ cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multum ⁵ ab *hostili expugnatione differant*. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. ⁶ Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacerasti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætoliis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cum de vestris maximis *vectigalibus* agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias vitandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, ⁷ si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo à calamitate, sed etiam à metu *calamitatis* est defendenda. nam ceteris in rebus, cum veni calamitas, tum detrimentum accipitur. at in *vectigalibus* non solum adventus mali; sed etiam metus ipse affert calamitatem. nam cum hostium copiarum non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercato-

rum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. ⁸ Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensant, aut eos, qui exercent, atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propè adfint? cum una excursio equitatus *per brevi tempore* totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, ⁹ quas in salinis habent, quas in agris, quas in portibus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, ¹⁰ qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Rom. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & *publicani*, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, & fortunæ, curæ vobis esse debent. etenim si VECTIGALIA, NERVOS ESSE REIP. SEMPER DUXIMUS: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii, ¹¹ partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, *multorum civium calamitatem à repub. separatam esse non posse*. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certè *calamitate docti* memoria retinere debemus. nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. NON ENIM possunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete remp. & mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohaeret. ruere illa non possunt, ut hæc non *eodem labefacta a motu* concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ ¹² plurimorum civium cum repub. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca ⁸ dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum. non esse ita magnum, ut sit pertimescen-

1. *Interfectum, inultum relinquetis?*] Distio *inultum* non est in melioribus Pall. neque agnoscunt eam editiones primæ.

2. *In quo summa sint omnia.*] Adblandiebatur Gulielmio lectio Hittorp. *in quo sint omnia*, formula Græca. ego adhærere malui vulgatæ.

3. *Atque hoc etiam magis quam ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines, &c.*] Gulielmus reposuerat ex Erfurd. Colonienf. Uverd. quod ceteros *eiusmodi in provinciis*. & vero Pall. plerique habent tantum, *quam ceteros ejusmodi*. haud ausim tamen ejicere vulgatam. ad quid enim heic requiritur? ceteros. itaque mallem referri; atque hoc etiam magis, quod ejusmodi; ut illa quam ceteros, fuerint à mala manu.

4. *Cum imperio mittimus.*] Vulgata, *missimus*; sed nostrum extat in antiquiss. edd. & Pall. omnibus. nec video cur improbare debeat Brutus.

5. *Ab hostili expugnatione.*] Gruter. *impugnatione*. quod non est negligendum. Pal. text. *pugnatione*.

6. *Majores vestri.*] Uverd. & Gruter. *nostrum*, neque displicere potest. haud tamen ideo desero vulgatam.

7. *Si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere*] Ita Pall. omnes & cull avorum memoria. Gulielmus vero ex Uverd. substituit: *si ad belli utilitatem & pacis dignitatem retinere*; quod retinere

etiam extat in Hittorp. sententiâ apertâ, laudatque Modius d. Epistola xcvi.

8. *Quo tandem animo.*] Hittorp. amplius, *Quo tandem igitur animo*, non ineptè. idem mox habet, *propter adfint*, non *prope*, uti publicatur. ita & cap. 5. m. & eum propter esse eadem membrana, haud propè, arrisitque Gulielmio.

9. *Quas in salinis habent.*] Turnebus lib. 1. Advers. cap. 5. corrigi, *in silvis*. quem sequitur Lambinus. P. Manutius edidit *salinis*, obsecutus scilicet conjectaneo Hotomani: qui præterea tamen annotarat legi posse *salibus*. placuit Lipsio nostro libro 11. de Magnitudine Rom. sed enim Pall. nostri, Erfurd. Colon. Uverd. Grut. uno ore laudant illud *salinis*: quod & retinimus.

10. *Qui vobis fructuosi sunt.*] Fabric. *fructui*, quem sequitur Lambinus, aliosque veteres, ut ait. at enim nostri omnes stant à vulgato.

11. *Partim in Asia negotiantur.*] Hittorp. & Uverd. *partim nisi in Asia negot.* ad sententiam illustrandam non incommodum, inquit Gulielmus.

12. *Plurimorum civium cum repub. defenduntur.*] Uverd. Hittorp. & Erfurd. *cum repub. conjuncte defenduntur*. appositè ad ea que antecesserunt. sed tale nihil in Pall. aut retro editis. tuetur id tamen & Modius d. loco.

mescendum. In quo maximè laborandum est, ¹ ne fortè à vobis quæ diligentissimè *providenda* sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeat: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque ² instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege magna multitudine, & oppugnatam vehementissimè, ³ quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ⁴ studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias *multis præliis* esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum: quibus in oppidis erant domicilia regis, ⁵ omnibus rebus ornata, atque referta; ceterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas, uno aditu, atque ⁶ adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes *supplicem* contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vestigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; ⁷ atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrebant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse *magnum bellum*. Cognoscite, Quirites. ⁸ non enim hoc sine causa queri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quæ se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorque patrius, *celeritatem* persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. hæc dum nostri *colligunt* omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. ita illum in persequendi studio mæror, hos læticia retardavit. ⁹ Hunc in illo timore, & fuga, Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum

erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim *metus injectus* iis nationibus quas numquam populus Romanus neque laceffendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, *fani* locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia *longinquitate locorum*, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, ¹⁰ quàm processio longior quaereretur. ¹¹ Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, ¹² & magnis adventitiis multorum regum, & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè sic *fieri solere* accepimus, ut *REGUM* afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; ¹³ quod regale iis nomen *magnum, & sanctum* esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare. nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram umquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum, atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aureis L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod *imperii diuturnitati modum statuendum*, veteri exemplo putavistis, ¹⁴ partem militum, qui jam ¹⁵ stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabroni tradidit. Multa præterea consultò: sed ea vos ¹⁶ conjectura perspexitis, ¹⁷ quantum illud bellum futurum putetis, quod conjugant reges potentissimi, renovat agitatae nationes, suscipiant integre gentes, *novus imperator* vester accipiat, ¹⁸ vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse vi-

10
deor,

1. *Ne fortè à vobis.*] Lambinus abiecit à. Gulielmius ei addidit *literulam, fortean.* quomodo Pal. fec. sed divisis vocibus *forte an.*

2. *Instructas fuisse; urbemque.*] Est ab Hittorp. & Uverd. neque abeat Pall. aut Gruter. editive antiquitas, quam quod destituantur illo fuisse incepte nupere vulgati, *instructas esse deletas.* certe sic nullus Palatinorum, vel Gruter. vel Erfurd. nimirum oratorie hostem laudat, ut major fiat Lucullus qui talem superavit. Ceterum monet præterea heic Gulielmius, in Uverd. esse *Mithridati*, veteri ratione scribendi; ut etiam infra hoc libro *ex Tigrani regno*, in Hittorp.

3. *Quam L. Lucullus, &c. liberavit.*] Sic rursus omnes Pall. Hitt. Uverd. & Gruter. item avorum ævo scripti; pro quo repositum à posterioribus, *L. Luculli, &c. liberatam.* cur quæso?

4. *Studio inflammato raperetur.*] Coloniensis liber Hittorpii, *studio, atque odio inflammata raperetur.* quod tanto magis satisfacit, quia & Erfurd. servet illud *inflammata*; habeatque Uverdensis.

5. *Omnibus rebus ornata atque referta.*] Erfurd. *ornatas, & refertas:* quod & in B. & Pal. fec. placebat Gulielmio, non etiam mihi, vel ob terminaciones similiter delinquentes.

6. *Adventu esse captas.*] Sic quidem hodie legitur. Verum exoletæ edd. item Pall. omn. item Grut. B. Uverd. *esse clausas.* attendent ei curiosiores. nam non est temeraria talis conspiratio libraria.

7. *Atque ita Quirites, ut hoc vos, &c.*] Ejeci illud *reputo*, quod hætenus vulgatum fuit tanquam spurium. certe aptior heic foret Puteani emendatio, *atque id reputo.* verum quid? Pal. pr. ejus habet loco *r. p.* quod & in sexto, sed is exclusit *ita.* quintus exhibet *ita respubl.* neque aliter Grut. adeo ut dubium non sit quin admitenda veniret scriptura Hitt. & Uverd. *ita Q. R. ut vos.* ea enim nota designat *Quirites*, quod ipsum cum omnibus literis scriptum fuisse in Turingico testaretur Suffridus noster, jure id auctori nostro redonavi.

8. *Non enim hoc sine causa.*] Sic Erfurd. Hittorp. Uverd. quod *επιγαλινοτερο* putabat Gulielmius. prius aberat *hoc.*

9. *Hunc in illo timore & fuga.*] Forte *ex fuga.* Erfurd. habebat, *tempore & fuga:* quod præclaram Gulielmio visum, pro *periculo & calamitate.*

10. *Quam processio longior.*] Ita Pall. aliorumque scripti, imo etiam primitus cusi. deinceps, *processus.* sic autem Cicero *contemptionem* semper, *contemptum*, nunquam dixit, inquit Gulielmius.

11. *Mithridates autem & suam manum, &c.*] Non minus bene Hittorp. codex, *confirmarat eorum opera, qui ad eum ex ipsius regno concesserant.*

12. *Et magnis adventitiis auxiliis multor. reg. &c.*] Sic quidem Fabric. item Uverd. & Hitt. sed, si standum fidei sex Pall. & libri Gruteriani, item editionis anni cccclxxx. Venetæ, illud *auxiliis* eradicandum, utpote quod ibidem nullum conspiciatur, non magis quàm antea vulgatum *copiis*, quod tamen existat in publicatis anno cccclxxxiii.

13. *Quod regale iis nomen.*] Si auscultandum Pall. & aliorum scriptis, referendum, *ut his*, quomodo & superiore sæculo cusi.

14. *Partem militum &c.*] Gulielmius divinat, *partim militum, &c. Partim Glabroni tradidit*, quod ultimum illud *partim* invenisset in Hittorp. de quo loquendi genere Agellius lib. x. cap. 13.

15. *Stipendiis confecti.*] Haud aliter Pall. omnes reliquorumque, nec non edd. vett. neoterici *confectis.*

16. *Conjectura perspexitis.*] B. & Uverd. item Gruter. *perspexite*, quod vehementius putat Gulielmius.

17. *Quantum illud bellum factum putetis.*] Ita Pall. ita Gruter. ita Uverd. Hittorp. & B. neque divertunt edd. veteres. recentiores, *futurum* Hittorp. præterea removerat *illud*; mihi ferè & *factum, & futurum*, glossam olet.

18. *Vetere pulso exercitu.*] Est ab Fabr. Hitt. Uverd. prius vulgati *expulso*, quod & in Pall. omni.

deor, ¹ quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis delibatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, IN SUMMO IMPERATORE quattuor has res ineffe oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia 3 miles fuit summi imperatoris? incunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflavit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plureis provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed 4 triumphus est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reip.? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, 5 mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

E I Jam verò virtuti Cn. Pompeji, quæ potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoris, quæ vulgò existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, 6 hujus virtute, & subsidio confectus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum 7 internicione patefactum est. testis est Hispania, quæ sapissimè plurimos hosteis ab hoc superatos, prostratosque conspexit. testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum servili bello tætro, periculosoque pre-

meretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attenuatum, atque imminutum est: adventu sublato, ac sepultum. ⁸ testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hyeme, aut refero prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divinum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? 9 Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui, præsidio, classibus vestris, fuistis? quam multas existimatis infulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbeis esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Rom. longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunæ, non sua tecta defendere. Socii vestri ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri ¹⁰ Brundisio nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? ¹¹ Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Rom. redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisset dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? ¹² Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbeis, innumerabileisque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An verò ignoratis, portum Cæteræ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublato? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reip. querar, cum, propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus ¹³ capta, atque oppressa est? Prò dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reip. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam ¹⁴ intra Oceani ostium prædonum navem esse audiat? Atque hæc, quæ celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamèn à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obveendi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompejo duce, ¹⁵ belli impetus navigavit?

¹ qui

1. Quare hoc bellum esset.] Præfert Gulielmius, tanquam aptius, quale, quod in Hittorp.

2. Qui è ludo atque pueritiæ disciplina.] Colon. & Uverd. liber, atque è pueritiæ disciplina. quod maluit Gulielmius: ut intelligat eas artes quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet.

3. Miles fuit summi imp.] Idem, miles in exercitu summi fuit imp. placuitque Gulielmo. cum abire tot Palatinis, videri queant à librariis: etsi non negem numerosos.

4. Triumphus est erudita.] Præpositi & hanc lectionem Fabr. repetam item in Erfurd. Uverd. Hittorp. vulgatæ, est traducta; præsertim quod in miss. nostris & vet. hæreret, tradita. pugnat tamen speciosè pro recepta lectione, amicus noster Schottus lib. 1. Nodor. Ciceron. cap. 7.

5. Mixtum ex civitatibus atque ex bell.] Colonienf. civilibus & bell. unde lubens fecerit Gulielmius civilibus & bell. ut loquatur de Hispaniensi bello. ego non recesserim à lectione recepta, quæ in edd. omnibus & Pall.

6. Hujus virtute & subsidio.] Ita uno consensu Pall. & Gulielmiani, nec non edd. antiquæ posteriores consilia.

7. Internicione.] Lambinus è suis invenit. quod & videtur fuisse in Pall. quinto. nam secundo, tertio internicione, quod & in H. V. B. at enim pr. incussione. sext. intensione. sept. intervensione.

Grut. interemptione; quod & in editionibus omnium primis.

8. Testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes.] Haud secus Pall. at enim Colon. testes nunc verò jam omnes oræ, atque omnes, terræ, gentes, nationes. quod valde amplectitur Gulielmius.

9. Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam.] Dictionem liberam expunxerat Gulielmius, auctoritate Colonienf. non ausum sequi, & repugnant tot alioquin libri calamo exarati.

10. Brundisio nunquam, &c.] Pall. & olim cusi, à Brundisio. nihilo pejus.

11. Qui ad vos ab exteris nation. ven. captos querar.] Insignis hæc emendatio, est ab Colon. & Uverd. cum prius legeremus, sine ulla gratia, Quid, ad nos cum ab exteris, &c.

12. Cnidum aut Colophonem.] Sic egregiè Fabric. Uverd. Hittorp. nam Italici nostri, Quid aut Colophon. ut & antea cusi.

13. Capta atque oppressa est.] Sic Pall. omn. at Colonienf. depressa est. ex quo facit Gulielmius, depressa est; ut & Modius d. Epist. xcvi.

14. Intra Oceani ostium.] Accedit eis Gulielmius, qui maluerunt Oceanum ostium, quod & Sallustius dixisset Oceanum mare. at auribus meis injucunda est vox ostium, cupiamque mutatam aliã.

15. Belli impetus navigavit.] Fabr. Hittorp. Uverd. tantis belli impetus. quod & admisit Lambinus.

1 qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reip. firmissimis præfidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, 2 & Gallia Cispalina præfidiis, ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, 3 ut à Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliam adiunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt. partim unius hujus imperio, ac potestati se dediderunt. Idem Cretenfisibus, cum ad eum 4 usque in Pamphiliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, lateque dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media ætate confecit. Est hæc divina, atque incredibilis virtus imperatoris. quid ceteræ, quas paulo antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multæ sunt artes eximie, hujus administræ, comitelque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo, consideremus. summa enim omnia sunt, Quiritis: sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem 5 aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venerint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario depremtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provincie magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. ego autem neminem nomino. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, 6 quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus terant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida civium Roman. nostri imperatores fecerunt, recordamini. tum facilius statueris, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plureis arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbibus, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? NEQUE ENIM POTEST EXERCITUM IS CONTINERE IMPERATOR, QUI SE IPSUM NON CONTINET: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic

miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam verò, quem admodum milites hibernent, quotidie sermones, ac literæ perferuntur. non modò, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. HIEMIS ENIM non avaritiæ perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Agè verò ceteris in rebus 7 quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam 8 incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut ventialiqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt: sed hæc res, quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu 9 ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. postremò signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de caelo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur: 10 nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quàm imperare aliis, maluisse. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimonie de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, 11 vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò ejus inter locios quantam existimari putatis, 12 quam hostes omnium gentium sanctissimam judicant? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic 13 tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid focii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament,

1. Qui nondum tempestivo ad navigandum mari, &c.] Tota hæc transpositio debetur Hittorp. & Uverd. at istos librorum corruptores rideamus albis dentibus, qui in Sardinia jam mari vixdum navigabili fuisse mentiuntur, quando ergo in Africa? quando in Ciliæ? hieme summa scilicet. Gulielmius. Palatini tamen stant à vulgato. cui non deest quo se defendat.

2. Et Gallia Cispalina.] Pal. tert. Hittorp. & Turingicus Transalpina. recte inquit Gulielmius. & quod propinquior Hispaniis, & quod nuper ab ipso Pompejo devicta. postea Colon. legit confirmatus: minus remoti à comunani ratione loquendi.

3. Ut à Brundisio profectus est.] Sic Pall. Hittorp. Uverd. omiserunt à. Gulielmius malebat, à Brundisio profectus est.

4. Usque in Pamphiliam.] Non displicet Gulielmio Colon. lectio, usque Pamphiliam.

5. Aliquo in numero.] Hittorp. atque Erfurd. ullo in numero.

6. Quantas calam. nostri exercitus terant.] Colonienf. adferant: quod admittendum putabat Modius Novantiq. Epist. xcvii. ob ambiguitatem vulgari, nescias enim an velit Ducis avaritiam nocere militi, an eis quibus adveniunt.

7. Quali sit temperantia.] Pall. serè qualis, quod & in olim cufis & V. ac B. sed Hittorp. qua. unde minimo negotio fiat qua sit, quomodo placebat Modio nostro.

8. Incredibilem cursum inventum.] Non potui excludere istud, in-

ventum in Pall. & Gulielmianis omnibus: quamvis displicerit Lambino qui suppositit natum. necum facit Modius, qui videatur Epist. xcvii. quid quod initum illud vulgatum, respuunt editiones antiquiores: quas nemo consulat sine fructu. sit invente salutis, est pro Sulla.

9. Ad prædam devocavit.] Est à plerisque Pall. quibus secundas faciunt, B. H. V. E. Gulielmiani. antea erat revocavit. maluisse ferocavit, quàm prius vulgatum.

10. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet.] Meliores Palatini, vestris; at Colon. præterea, illis gentibus lucem adferre cepit.

11. Vos Quirites, &c.] Colon. vos quoque, quod placet Modio, nisi potius quod putet vos quoque Quirites, sæpe hoc loco cognostis. Epistolar. LXXIX.

12. Quam hostes omnium gentium sanctissimam jud.] Lambinus ex Fabric. omnes omnium generum. neque aliter membranæ quas excussit Gulielmius. sed tamen vulgatum putat haud pejorem, si non meliorem. hæc enim eleganter scelestissimos hostes opponit fidei sanctissimæ.

13. Tantum bellum transmittendum.] Colon. permittendum, in quod inclinant Gulielmius & Modius. verum cum in nostris omnibus perferret alterum, minus notum librariis, haud facile id vulgatiore isto vocabulo permutaverim. Videatur tamen Modius Novantiq. epistola LXXIX.

ament, ¹ OPINIONE non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam *præclara iudicia* fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad *commune omnium gentium bellum* Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, ² tanta repente *vilitas annonæ* ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, ³ unius spe & nomine, quantum ⁴ vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. ⁵ Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paullò antè invitatus admonui: cum socii pertimuisent; hostium opes, animique crevissent: satis firmum præsidium provincia non haberet: amisissetis Asiæ, Quirites, ⁶ nisi ad id ipsum ejus temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem ⁷ insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid *virtute* perfecturus sit, qui tantum *auctoritate* perfecit? aut quàm facile imperio, atque exercitu socios, & vestigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit?

16 Age verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hosteis populi Rom. auctoritatem, quod ex locis tam *longinquis*, tamque *diversis*, tam brevi tempore ⁸ omnes unà huic se dederunt? ⁹ quòd Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas propè terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompejum, legatum usque in Hispaniam misit: ¹⁰ eumque Pompejum legatum semper judicavit: ¹¹ ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quàm legatum judicari maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis? Reliquum est, ut *de felicitate*, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse, & commemorare

de altero possumus: sicut æquum est homini de potestate deorum, *timidè* & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpiùs imperia mandata, atque exercitus esse commissos. fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas benè gerendas *divinitus adjuncta fortuna*. de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiaeque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obediunt: sed etiam venti, tempestatesque *obsecundarint*. hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot, & tantas res *racitus auderet optare*, quot, & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, ¹² quod vobis à diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore: tamen ¹³ ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus. nunc, cum ad ceteras summas utilitates hæc quoque *opportunitas* adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque ¹⁴ bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, ¹⁵ amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus: itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiant: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tamen cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum, & clarissimorum, ramen,

1. *Opinione non minus fama, quam.*] Colon. ac fama, quod rectum putat Gulielmus. aut enim inquit, suspicionibus, aut rumoribus hominum temerè credimus. verum est: sed nihil heic mutandum. opinio fama est heic ipsa fama; vel potius existimatio ac rumor à fama natus. nam opinari, notare, loqui ac sentire de aliquo in hanc, vel illam partem, diu est quod prodiderunt Critici; & imprimis insignis ille Petrus Faber libro 111. Semestrium.

2. *Tanta repente vilitas annonæ ex summa.*] Hittorp. *repentina*, quod mutat Gulielm. in *repentino*. Modius ait in suo scripto non restare dictionem *annonæ*, putatque commodius abesse.

3. *Unius spe ac nomine.*] Aliquando suspicabar, unius hujus spe. sed nunc non abhorreo ab Hittorp. & Uverd. unius hominis spe. de quo item adeatur Modius Epist. LXXIX.

4. *Vix ex summa ubertate.*] Colon. *vix in summa*, quod præponit vulgato Modius ibidem. mihi fecus videtur.

5. *Fam accepta.*] Delevi heic *verò*, & paullo post voculam *cum*, secutus cum Pall. meos, aliorumque scriptos.

6. *Nisi ad id ipsum ejus temporis.*] Sic vet. edd. neque abeunt aliquot Pall. aliud quid latet; vel, nisi illo ipso puncto temporis, vel simile quid. Coloniense exemplar quoque non male, nisi ad ipsum discrimen ejus temporis. quod laudant Gulielmus, ac Modius Epistola LXXIX. sed mihi vix dubium fit, interpolatum quoque illud ipsum.

7. *Insolita inflammatum victoria.*] Colon. *solita*. unde Gulielmus suspicatur verum esse *solida*.

8. *Omnes una huic se dederunt?*] Haud aliter Pall. sed melius Turing. Uverd. Colon. *Omnes hinc se uni ded.* nam unà quei pote-

rant tam diversi ac dissiti?

9. *Quod Cretensium legati, &c.*] Coloniense exemplar, quod communi Cretensium leg. adeo ut nihil certius sit quàm immittendam, ut placebat Gulielmo, præpositionem, scribendamque quod à communi Cretensium &c. Sic frument. in Verrem, cui statim stant Romæ inaurate à communi Siciliæ, &c. Vult ergo, communiter ab omnibus Cretensium populis missos legatos. quod tamen aliter est, tamen in hac Pompejana laude commodum est M. Tullio, temporis causa. re quidem ipsa, quam deditiis Cretensibus durus fuerit, videndum apud Plutarchum.

10. *Eumque Pompejus legatum semper judicavit.*] Colon. & Uverd. eum quem Pompejus. admodum quam suaviter, inquit Gulielm.

11. *ii quibus semper erat molestum, &c.*] Illud semper aberat Basilicano Colon. quod tamen ceteri libri agnoscunt. itaque emendandum putabat Gulielmus, ii quibus per erat molestum. & amat hanc τῶντων hic noster ad Atticum lib. 1. Epist. postrema: Per mihi, per, inquam, gratum feceris, &c. iterum lib. v. Epist. 10. & lib. x. Epist. 1.

12. *Quod vobis à diis immortalibus.*] Dissertim Hitt. & Uverd. expresserant illud vobis, ut viri docti conjecerant, quod hæctenus detuit editis libris.

13. *Ad tantum bellum erat deligendus, &c.*] Non mihi leviter arri-det scriptura Colon. erat adigendus.

14. *Regium bellum committimus.*] Optimè è mss. committamus. unde fit ut admodum placeat scriptura Hittorp. commendamus.

15. *Amantissimus reip.*] Sic præter Fabric. Hitt. & Uverd. prius desiderabatur illud amantissimus.

men, omiſſis auctoritatibus, *ipſa re & ratione* exquirere poſſumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iſdem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompejo ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? Si uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompejum: ſed *ad unum tamen omnia deſerri non oportere*. Obſolevit jam iſta oratio, re multo magis quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Quinte Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia, ac ſingulari facultate dicendi, & in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter, ornateque dixiſti, cum iſ de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet: & ex hoc ipſo loco ¹ permulta item contra legem eam verba feciſti. Quid? tum, per deos immortales, ſi plus apud populum R. auctoritas tua, quàm ipſius populi R. ſalus, & vera cauſa valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum *imperium* eſſe hoc videbatur, cum populi R. legati, prætores, quaſtoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis comiteo & privato, & publico prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque ² privatam rem tranſmarinam, neque publicam jam obire poſſemus? Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur: non Carthaginenſium, qui permultum claſſe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis, & gloria remanſit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, *nomen invictum* in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modò utilitatis, ſed dignitatis, atque imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenſis, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos, paratiſſimosque vicerunt: ii nullo in loco jam *prædonibus pares* eſſe poteramus. nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cum inſula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari poſita, quod omnes undique cum mercibus, atque oneribus comiteabant, referta divitiis, parva, *ſine neuro nihil timebat*: iſdem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus noſtris, ſed etiam Appia jam via carebamus: & hiſ temporibus ³ non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum aſcendere, cum eum vobis majores ve-

ſtri exuviis nauticis, & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, ⁴ & ceteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen *in ſalute communi* idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illa miſeria, ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ⁵ ut aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obſectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, ane Pompejo, an utrique? (id quod eſt verius:) ne legaretur Aulus Gabinus Cn. Pompejo expetenti, ac poſtulant. Utrum ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum ceteri *ad expilandos ſocios*, diripiendaque provincias, quos voluerint, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus, ac dignitas populo Romano, atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius, atque periculo eſt conſtitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, ⁶ Q. Cælius Latinenſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ⁷ ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod ⁸ lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, ⁹ quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legendo ſpero conſules ad ſenatum relaturos. qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur: ego me profiteor *relaturum*: ¹⁰ neque me impedit cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus, beneficiumque defendam: neque, præter interceſſionem, quidquam audiam: de qua (ut arbitrator) iſti ipſi, ¹¹ qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, ¹² rerumque geſtarum auctor; comes Cn. Pompejo adſcribitur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum, ſuſceptumque conſecit. Reliquum ¹³ eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur. qui cum ex vobis quaereret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ¹⁴ ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes propè una voce, ¹⁵ in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & ¹⁶ conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conſicere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quod, ¹⁷ quo minùs certa eſt hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis reſp. dum per deos immortales licet, frui

1. *Permulta item contra legem eam verba feci.* Sic Hitt. & Uverd. prius editi, *permulta item contra legem verba ſic*. Modius Episto-
la cxxxix.

2. *Privatam rem tranſmarinam.* Haud aliter Hitt. & Uverd. non ut vulgo *privatam rem maritimam*, quod in nullo Palatinorum; qui, *rem marinam*.

3. *Non pudebat mag. pop. Roman. in hunc ipſum locum aſcendere.* Corrigendum è Colon. *nonne pudebat in hunc ipſum locum aſcendere*. quæ ultima vox ſæpe loco ſuo mota ab imperitis librariis.

4. *Aliquando verè videremur.* Magis popolare eſt *videremini*, quod habent membranæ Colon. nec obſtat quod præceſſerit nos. hoc enim ſerè heic ſervat Tullius, ut lætiora populo vindicet: triftia etiam ſibi communicet.

5. *Qu. Cælius Latinenſis.* Colon. *Latienſis*. Pal. quint. & ſext. *Laternenſis*, in quibus item eſt *Cælius*, quod in tertio quoque conſpicitur.

6. *Sunt tam diligentes.* Reſpicit, ut puto, ad Leges Liciniam atque Ebutiam, de quibus 11. Agrar. & pro Deiotaro. Hotomannus ad majorum morem refert: male. ſic Cl. Puteanus.

7. *Quod lege Gabinia geritur.* Hittorpianus *gereretur*. probabat Gulielmius.

8. *Quem per ſe ipſe conſtituit.* Ineptè vero. & rectè Colonienſ. & Uverd. *quem per vos ipſe conſtituit*. hoc eſt Pompejo id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit. adeatur Mod. Epist. cxxxix.

9. *Neque me impedit cujuſquam, Quirites, iniquum edictum.* Pro his ſolum habet Hittorp. *neque me imped. cujuſquam iniquitas*: quod non diſplicuit Modio. Gulielmius nihil mutabat niſi quod cenſeret reponi poſſe *iniquum*, pro illo *inimicum*.

10. *Qui minantur.* Malebat Gulielmius lectionem niſi *minantur*. & ita infra ex iſdem membranæ legebat, *que huic urbi maxime minabantur*.

11. *Rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur.* Col. *rerumque geſtarum Cn. Pompejo ſocius adſcribitur*. Sed tamen cum vulgata exiſt in Erfurd. niſi. nihil audet loco movere Gulielmius, cui & ego adſentior. Modius tamen ſequitur ſcripturam alteram, d. Epistola cxxxix. Andr. Schottus lib. 1. cap. 2. Nodor. adſentitur Lambino expungenti vocem *auctor*: diſceditque à Manutiana vulgante, *comes Cn. Pompejus adſc.* Pall. noſtri, ut & Lambiniani, non agnoſcunt illa *auctor comes*, neque exiſtant in editionibus annorum centum triginta, quæ editiones ſolum exhibent, *rerumque geſtarum Cn. Pomp. adſcribitur*. neque aliter Pal. ſec. tert. ſext. reliqui enim omnibus literis *Cn. Pompejo*. adſcriptum ad oram ſec. *geſtarum gloriæ*. ad tert. *geſtarum ſocius*: alias *par.* Gruteri exemplar præfert, *rerumque geſtarum auctor Cn. Pomp. adſcribitur*.

12. *Si quid eo factum eſſet.* Eſt à Fabric. & Hittorp. malè vulgata, ſi quid de eo factum.

13. *Conſilio regere.* Tuetur hanc ſcripturam egregiè contra novas editi. Schottus noſter lib. 1. Nodor. cap. 20.

frui debet ¹ summi hominis vita, atque virtute. ² At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini: in bello, *utilitati paruisse*: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbeis potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Karthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario *spes imperii* poneretur. ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. in ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova, ³ summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid enim TAM NOVUM, quàm adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm *equitem Romanum triumphare*? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cum duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum, formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI HOMINEM PRIVATUM PRO CONSULE: L. Philippus dixisse dicitur, NON SE ILLUM SUA SENTENTIA PRO CONSULE, SED PRO CONSULIBUS MITTERE. Tanta in eo reipub. benè gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatusconsulto *legibus solutus*, consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Rom. S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova *post hominum memoriam* constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine

judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præsertim cum jam *suo jure* populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quòd, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reipub. parum consulistis: rectè isti studia vestra *suis consiliis* regere conantur. sin autem vos plus tum in reipub. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur, difficile est in Asia, Cilicia, Syria, ⁶ regniisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut *nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet*. deinde etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatioris: tamen eos esse tales, propter *multitudinem* cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, ⁷ quos ad eas per hos annos cum imperio missimus, ac injurias, ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ *requiruntur*, quibus *causa belli* ⁸ propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. noverunt enim sociorum vulnere: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. PRO SOCIIS vos contra hosteis exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ ⁹ non modò imperatoris, aut legati, sed *unius tribuni militum* animos, ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis ²³ sit erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, ¹⁰ qui ab ornamentis sanorum, atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, *manus, oculos, animum* *cohibere* possit: non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter *animi continentiam* requisivit. ¹¹ Videbat enim Prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud *assequi classum nomine*, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, ¹² quibus

1. Summi hominis vita.] Gulielm. substituit ex Uverd. & Hitt. *viri*, non modo ob *παρρησιας* in vocibus his, *viri vita virtuti*; sed quia à viro dicta *virtus*; & eo plerumque hæc conjungantur.

2. At enim nihil novi fiat.] Gulielmus reponebat è suis: *At enim ne quid novi fiat*, estque efficacius altero.

3. Summaque Catuli voluntate, &c.] Conjicit Gulielmus, *summa Q. Catuli*, non ineptè.

4. Etiam omni studio visendam putavit.] Uverd. *omnium etiam studio*, &c. Basilicanus Colon. more suo optimè, *etiam omnium studio visendam & celebrandam put.* prodidit & istud Modius lib. Novant. Epist. xxxii. qui tamen citat, *omni*, non *omnium*. male puto. nam in Pall. omnibus hæret ultimum illud, non alterum.

5. Quod istis reclamantibus.] Auctiores voce Uverd. atque Hitt. *quod istis* unde sententiæ emphasis permagna accedit.

6. Regniisque interiorum nationum.] Revocavi scripturam Pall. omnium, item Grut. H. V. B. nec non olim impressorum: inferioris ætatis enim obtruserant *exteriorum*. consulatur Modius d. Epist. xxxii.

7. Quos ad eas per hos annos.] Est à Colon. & Uverd. insulssimè hætenus eufi, *eas hoc anno*. neque enim unum peccatum fuit anno, sed pluribus: multique anni indignationem cieant, non unus.

8. Propter diripiendi cupiditatem.] Hittorp. *facultatem*, si accederet & alius codex, reciperem in contextum. Modius interim ita loquitur, ac si plures libri eam proderent lectionem d. Epist. xxxii.

sed improprie.

9. Non modo imperatoris.] Antea publicati amplius, *unius imperatoris*. sed præter omnes Pall. aliorumque mll.

10. Qui ab ornamentis sanorum atque opulorum.] Ita Basilicanus Coloniensis, quorum tamen hætenus nihil fuit in libris vulgatis. Asia abundasse pulcherrimis antiquissimisque signis, nemo est qui nesciat, de quibus tacuisse hæc Ciceronem verisimile non est.

11. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam.] Nefas putavi non excipere egregiam hanc scripturam Basilicani codicis & Uverdensis, ejecta jam recepta, *Videbat enim pop. Rom. non locuplet. &c. neque eos quidquam*. nam quid dicam Hotomani conjectaneum à Lambino receptum, nihilominus & obscurum, & parum dignum Cicerone? favent autem huic lectioni Pall. pr. ac sext. in quibus disertim: *Videbat enim P. R. locupletari*, exclusi negativa non.

12. Quibus jacturis, quibus conditionibus, &c.] Vocat *jacturas*, largitiones illas pecuniarum factas in eos per quos obtinere provincias: de quibus sæpius dixit Orationibus in Verrem: etiam hæc ipsa, capite 14. circa medium. itaque non est quod momentum aliquod ponamus viro eruditiss. conjicienti: *quibus vastariis, quibus condit.* tanquam scilicet ea vox degeneraverit in *versariis*. libri certe Pall. omnes, reliquorumque, nihil variant; nisi quod Colon. *quibus injuriis*, cujus scribam apparet etiam non assecutum vim vocis *jactura*.

bus jacturis, quibus conditionibus proficiantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi verò Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam *alienis virtus magnum* esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, ¹ qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbeis suas *cum exercitu venisse gaudeant*. Quòd si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio ² summus vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ³ ut horum *auctoritatibus*, illorum orationi, qui dissentiant, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneat in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas. Primum in te satis esse ⁴ animi, perseverantique arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum *tanto studio* adesse videamus, ⁵ quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quòd

aut de re, ⁶ aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoris, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero. testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco, temploque præsent, qui *omnium mentes eorum, qui ad tempus adeunt, maxime perspicunt*, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quòd Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut *præstidia* periculis, aut *adjumenta* honoribus quæram: propterea quòd pericula facile, ut hominem præstare oportet, ⁷ innocentia tecti pellemus: ⁸ honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me *reipub. causa suscepisse* confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutilis, suscepisse. sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipub. dignitatem, & salutem provinciarum, atque fortiorum, *meis orationibus* commodis, & rationibus præferre oportere.

M. TULLII CICERONIS

P R O

A. CLUENTIO AVITO,
ORATIO DECIMAQUARTA.

NIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris orationem, in duas divisam esse parteis: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur *invidia* jam inveteratâ iudicii Juniani: ¹ altera tantummodo consuetudinis causa timide, & diffidenter attingere rationem *veneficii* criminum. qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, invidia, & criminum, sic in defensione servare, ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cum considero, quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars, ea quæ propria est iudicii vestri, & legitimæ veneficii quæstionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera

autem, quæ procul à iudicio remota est, quæ concionibus seditiose concitatis accomnodatior est, quàm tranquillis, moderatisque iudiciis, prospicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, iudices, consolatur, quòd vos de *criminibus* sic audire consuevistis, ut eorum omnem dissolutionem ab oratore quærat: ut non existimetis, plus vos ad salutem reo largiri oportere, quàm quantum defensor, *purgandis* criminibus, consequi, & dicendo probare poterit. De *invidia* autem sic inter vos disceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut oremus. in altera, *diligentia* vestra nobis adjungenda est:

1. Qui inter annos tot unus inventus, &c.] Sic Pall. omnes & Gruter. ne auctorem Lambino transponenti vocem tertiam, at Schottus nosse illud annos, ut intrusum ac supervacuum, jugulat: & alioquin usitatam minus Oratori nostro talem anastrophe.

2. Summus vestris beneficiis maximisque, &c. præditus.] Lambinus addidit, beneficiis usus, sed non e fide nisi nostrorum sane, qui nihil variant, nisi quod Colon. haberet *maximus rebus*, ut forte repeti debeat ea vox, *summus vestris beneficiis maximus, maximus rebus gestis*.

3. Ut horum auctoritatibus.] Restitui auctori suam vocem volentibus Pall. pr. quint. sext. sept. neque aliter B. H. V. Gruter. imo sic quoque præfæ edd. recentiores enim unum.

4. Animi perseverantique.] Debetur Turingico libro, ut & Uverd. & Hittorp. vulgo, *constantieque*.

5. Quantam non iterum in eod. homine præficiendi vidimus.] Hitt. membranæ, quantum nunc iterum in eod. hom. præfic. videmus. non male. nunc iterum, dicit, quia idem viderant antea quoque cum Pompejus præficeretur bello maritimo.

6. Aut de perficiendi facultate.] Idem codex *reficiendi*, quod minime repudiandum. *refici* proprie dicuntur, qui in magistratu ac potestate sunt, cum iis magistratus vel imperia continentur in annum sequentem. accedunt ad hanc lectionem Palat. sext. sept. Gruter. in quibus *præficiendi*.

7. Innocentia tecti pellemus.] Idem exemplar, item Uverd. *repellimus*; *γυναικας*, inquit Gulielmius.

8. Honorem autem neque ab uno.] Haud secus olim eusi, Pall. nostri Gruter. Hittorp. &c. posterius editi, honores; haud scio quam bene. unus enim Ciceroni reliquus ex annis magistratibus, consulatus.

1. Altera tantummodo.] Gulielmius legit *alteram*. sed poterat subaudiri, *videbatur*, quod præcessit.

est: in altera, *fides* imploranda. nemo est enim, qui invidiæ, sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. Equidem quod ad me attinet, quod me vertam, nescio. negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in iudiciis? commemoratam in senatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, iudices, hujus innocentiae sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in *communis incendio* subvenire. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & *parum virium veritas habet*: sic in hoc loco *falsa invidia* imbecilla esse debet. DOMINERUR in concionibus, jaceat in iudiciis: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum, ab ingenis prudentium repudietur: vehementer habeat repentinos impetus, spacio interposito, & causa cognita consensescat. denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita est, retineatur: ut in iudiciis & sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: primum id, quod æquissimum est, ut nequid huc *præjudicati* afferatis. etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen iudicium amittemus, nisi hic ex ipsis causis iudicabimus, ac si ad causas iudicia jam facta domo deferemus. deinde siquam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellat, si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, cum ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ *contraria* sunt, taciti cogitationi vestræ subiciatis: sed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinem servare patiamini: cum peroraro, tum, si quid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, iudices, ad eam causam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita propè convicta, atque damnata sit, facile intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum benivolentiam conciliarit: efficiam profectò, ut intelligatis, *nihil esse homini tam timendum, quam invidiam*: nihil innocenti, suscepta invidia, tam optandum, quam *æquum iudicium*, quod in hoc uno denique falsæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperitur. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum, confessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miseræ, multumque jactatæ portum, ac *perfidium* futurum. Tametsi permulta sunt, quæ mihi, antequam de causa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen, ne diutius oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua mihi sapius utendum esse intelligo, sic ut me audiat, quasi hoc tempore hæc causa primum dicatur, sicuti dicitur; non quasi sæpe jam dicta, & numquam probata sit. hodierno enim die primum veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus *error* in hac causa, atque *invidia* versata est. Quamobrem dum multorum annorum accusationi breviter, dilucideque respondeo, quæso, ut me, iudices, sicuti facere instituistis, benignè, attenteque audiat. Corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium *pecunia*, quod inimi-

cum suum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Ostendam, iudices, primum, quoniam caput illius atrocitatis, atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de eo *præjudicia* esse facta ab ipsis iudicibus, à quibus condemnatus est, ut non modò ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis, absolvi ullo modo posset. Cum hæc docuero, tum illud ostendam, quod maximè requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse tentatum, non à Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error afflexerit, quid invidia conflarit. Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magnopere causæ confidere, quòd certissimis criminibus, & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causâ dicere existimes, adductum fide, atque officio defensionis. etenim tibi si in præsentia satisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul & illud quæsitum est, qui dubitare debeat, *contra damnatum, & mortuum, pro incolumi, & vivo dicere*: cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominie periculum jam abstulerit, mors verò etiam doloris? huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vitæ, ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis infidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paulo longius exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, iudices, ne moleste patiamini. PRINCIPIS enim cognitis, multò facilius extrema intelligetis. A. Cluentius Avitus, fuit pater hujusce, iudices, homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Hinc cum esset mortuus, Sulla, & Pompejo Coss. reliquit hunc annos xv natum: grandem autem, & nubilem filiam: quæ brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili. Cum essent hæc nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repente est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solum dedecore, verum etiam *3 scelere* convincta. Nam Sallia mater hujus Aviti (mater enim à me, & *nominis causa*, tametsi in hunc hostili odio, & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur: neque umquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. quo enim ipsum nomen amantius, indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc cum maximè filium interfectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quam fas erat, *amore capta*, primò, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, neque in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri hoidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiaris, non hominum fama, non filii dolor, non filia mœror à

1. *Parum virium veritas habet.*] Propugnat hanc scripturam Victorius lib. xxiv. Variar. Lection. cap. 2. reperique ego in sex Palatinis calamo exaratis. nam unus eorum frontispicio isto destituebatur, sed idem reperit in exemplari S. Victoris Gulielmii. defendit tamen amicus noster Ursinus vulgatum *falsitas*, tanquam subnixum libris scriptis, qui & videatur. nam in editis antiquis extare ipse testor. sed quis asseverabit ipsos non subisse manum correctoris? lectionem nostram pluribus Græcorum Latinorumque auctorum quasi tibicinibus fulei ad illud Livii libro xxii. cap. 39. *Laborare nimis jus sepe ajunt: extingui nunquam*, quam lectionem ibidem stabilio, contra Mureti veterem, contra

amici nostri Scipionis Gentilis recentem emendationem.

2. *Si ratio labefactabit.*] Lambinus *oratio*, ex mss. suis, ut ait; quos puto restringendos ad unicum exemplar S. Victoris, in quo ita extare adnotavit Gulielmii. nostri certè Pall. stant à vulgato, neque deserunt edd. antiquæ.

3. *Scelera convincta.*] Ita est in mss. nostris, sed literis adeo ambiguis, ut inde etiam fieri possit *conjuncta*: quomodo habent editiones posteriores: priores enim *convicta*; ita tamen ut ultimæ originis exhibeant item *conjuncta*.

4. *Nominis causa.*] Lambin. *in omni causa*, ex mss. ut ait, sed insulle, si modo quid sentio, & contra Pall. nostros, & edit. antiq.

ror à cupiditate revocaret. Animum adolescentis, nondum consilio, ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa *et* capi, ac deliniri potest filia, quæ non solum illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo *ne queri*: quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in hujus amantissimi sui fratris manibus, & gremio, *mærore*, & lacrymis consensescibat. Ecce autem subitum *divortium*: quod *solatium* malorum omnium fore videbatur. discedit à Melino Cluentia: ut in tantis injuriis, non invita: ut à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palam exsultare læticia, ac triumphare gaudio cepit, victrix filia, non libidinis. Itaque diutius *suspicionibus* obsecris lædi famam suam noluit: lectum illum geniale, quem biennio ante filia suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, jubet. nubit genero foerus, nullis auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam, in omni vita inauditum! ô libidinem effrenatam, & indomitam! ô audaciam singularem! non timuisse, si minùs *vim deorum, hominumque famam*, at illam ipsam noctem, faceisque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filia? non parietes denique ipsos, superiorum testis nuptiarum? perfregit, ac profraivit omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus jam familia, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem ejus molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu fororis. statuit tamen nihil sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum videre, sed etiam *probare* suo iudicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. pertinuisse hoc ad causam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non præterit, *Cujusmodicumque mater sit*, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non essem ad ullam causam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberem, non viderem. Facile intelligo non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset constarum & profectum. quæ hoc tempore fileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua testata esse pateretur. sed ea verò sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, ¹ illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus, & copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, hujus opprimendi causa, Romam advolavit. præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis: ² instituit accusatores, instruit testes: squalore hujus, & sordibus lætatur: exitum exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodò profusum hujus *ante videat*. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa: temerè à nobis illam appellari putatote. sin autem erunt & aperta, & nefaria: Cluentio ignoscere debetis, quod hæc à me dici ⁷ patiat: mihi ignoscere non deberetis, sic tacrem. Nunc

jam summam exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: ut & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primum causa accusandi quæ fuerit, ostendam: ut id ipsum A. Cluentium *vi & necessitate coactum* fecisse videatis. Cum manifestò venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; & res non conjectura, sed oculis, ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitæ periculum, & quotidianas *capitis insidias* hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrum mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum, atque *ad pecuniam confugisse*. Larinas quædam fuit Dinea, focus Oppianici: quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit *in ergastulo*. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. postea Magia, uxor Oppianici, mortua est. postremò unus, qui reliquus erat, Dinea filius, Cn. Magius, est mortuus. is fecit heredem illum adolescentem Oppianicum, fororis suæ filium, eumque partiri cum Dinea matre iussit. interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere: & in agro Gallico esse in servitute. Mulier, amissis liberis, cum unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnis suos propinquos, silique sui necessarios convocavit, & ab iis scens petivit, ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, ⁴ quem tantum *unum ex multis* fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio *HS CCCCLXXXIII* millia legaret, heredem institueret eundem illum Oppianicum, nepotem suum. atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita mortua illa ad investigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, ut erat, sicuti multis ex rebus reperietis, singulari scelere, & audacia, per quemdam Gallicanum, familiarem suum, primum illum *indicem pecunia corrupit*: deinde ipsum Aurium, non magna jactura facta, *tollendum*, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum, & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suosque necessarios, mittunt: sibi difficile esse investigandi rationem, quod intelligentem indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas litteras A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Auri propinquus, in foro, palam multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant. animi non solum propinquorum, sed etiam omnium Larinatum odio Oppianici, & illius adolescentis *miseriordia* commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis infequi

1. *Illam accusatio.*] Lambinus, hæc *accusatio*. sed contra mss. & ahsentior Gulielmio arbitranti binas istas voces, esse interpretis. idem tamen deletò solum *illa*, putabat legi posse; *accusatio omnis, omnis testium copia, &c.*

2. *Instituit accusatores, instruit testes.*] Invertit hæc perversè Lambinus, *instituit accusatores*, materia scilicet, *instruit testes*, pecunia. adnotat Gulielmius.

3. *Ad Stalenum, atque ad pecuniam.*] Videtur in Victoriano co-

dice scripto *ex Staleno*, factum deinde *Stajenum*. & vero utroque modo legi in exemplaribus vetustis, diu est quod judicavit Rivius. adeatur quoque P. Victorius lib. xxxvi. Var. lect. cap. 11.

4. *Quem tantum unum.*] Sic ex septem Pall. unus tantum, reliqui sex, *tandem*. quod & pro *tamen* sumi, exemplis palam fecit Schottus noster libro 1v. Nodor. cap. 18. Lambinus edidit *tum*, quod & in libro S. Victoris; sed ita ut & superscriptum haberet illud *tamen*.

insequi cœpisset: Larino profūgit, & se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit. Post illam *fugam & scelus*, & *conscientiæ testem*, nunquam se iudiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim, atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis advolavit: quattuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sulla, & alios præterea treis, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, *proscribendos*, interficiendosque curaret. Itaque, illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in causa, iudicioque patefactis, quis est, 9 qui illum absolvi potuisse arbitraretur? Atque hæc parva sunt: cognoscite reliqua: ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primum videte hominis audaciam. Sassiæ in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrum *impudentior* hic, qui postulet: an *crudelior* illa, si nubat, difficile dictum est. sed tamen utriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. Petit Oppianicus, ut sibi Sassiæ nubat, & id magno opere contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique ¹ illam Oppianici domum viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quòd haberet treis ille *filios*, idcirco se ab his nuptiis abhorere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupivisset, domo sibi quærendum remedium existimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papiæ natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: arcessit subito sine causa puerum Theano: quod facere, nisi *ludis publicis*, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali nifera suspiciens, mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer, cum hora undecima in publico *valens* visus esset, ante noctem mortuus, & postridie, antequam luceret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cum uno tempore audisset sibi non solum filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus jam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter filius infans *necatur*. Itaque nubit Oppianico continuo Sassiæ, ² lætanti jam animo, & spe optima confirmato. nec mirum, quæ se non *nuptialibus donis*, sed filiorum funeribus delinitam videret. ³ ita quod ceteri *propter* liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum esse duxit.

10 Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate, his tantis sceleribus breviter à me demonstratis, vehementer esse *commotos*. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse, jam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus: auditis, cum ea, quæ copiosissimè dici possunt, breviter à me, stricteimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo *jurati* sententias ferre debebant: de eo, cujus præsentis nefarium, & consceleratum

vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant. audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cum unaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter, & diu diceretur. Et esse quisquam, qui, cum hæc cognoverit, suspicari possit, Oppianicum iudicio oppressum, & circumventum esse innocentem? Acervatim jam reliqua, iudices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus causæ, & adjunctiora sunt, perveniam. Vos, quæso, memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, ut accusem Oppianicum mortuum: sed, cum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio, ac fundamento defensionis: Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui uxori suæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cum ipse *poculum dedisset*, subito illa in media potione exclamavit, se maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ solent esse *indicia*, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit. Neque est hoc fati. tamen in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermisum videtur: tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi *aliis sceleribus* antè munivit. Nam cum esset gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, ut unà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui serò, jam exhausto illo poculo mortis, cum & de suo, & de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent, *nihil ei clausum*, nihil sanctum esse posse: cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, *partum sibi ipsa medicamentis abegisset*, rei capitalis esse damnatam: neque injuria: quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipub. civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui *in uno corpore plures necaret*. Itaque cum hanc consuetudinem, audaciamque cognosceret avunculus illius adolescentis, Oppianici, Cn. Magius: isque gravi morbo affectus esset, & heredem, illum sororis suæ filium, faceret: amicis adhibitis, præsentem matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, essetne prægnans: quæ cum se esse respondisset: ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri forcrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, *ut salvum parere* posset. Itaque ei, testamento legat grandem pecuniam à filio, siqui natus esset: ab secundo herede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid judicari, obscurum non est. Nam, cum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magnum intelligatis longè animo prospexisse

1. *Illam Oppianici domum viri sui sanguine redundantem.*] Ita primitus cusi, firmavitque scriptis suis P. Victorius lib. xv. Var. lect. cap. 20. nam posterius editi, *Opp. dexteram*, quod in Pal. sexto ac sept. quippe pr. *maximam*. at enim reliqui, neque *domum* agnoscent, neque *dexteram*, ut suspicer aliud quid adhuc subesse, de quo cogitare possint subtilioris ingenii Critici. obvium quidem est, *villam Oppianici*, sed non placet.

2. *Lætanti jam animo & spe optima confirmato.*] Ita editio anni

ccclxxxix. & Pal. sec. nec non exemplar S. Victoris. vulgata, confirmata.

3. *Ita quod ceteri.*] Conjectit Gulielmus, *cum ceteri*. scripsi autem *Ita*, ex Pal. sec. & S. Victor. nec non edd. antiquis. nam ceteri nostri scripti, *Itaque ceteri*. sed *Itaque* heic locum non habet, quod statim præcesserat.

4. *Exhausto illo poculo mortis.*] Gulielmus tentat, *mortifero*. sed Pal. omnes adherent vulgato. malim deleri potius illud *mortis*.

spexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, si qui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri solvit: si hæc solutio legatorum, & non *merces* abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multique præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam à viro continebat, victa avaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse jam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quæ mulier obstinatione viri decem illis mensibus ne domum quidem ullam, nisi focrus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, sed *sceleris societate* conjunctæ. Quid? illa eades Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosus, ¹ quàm clara tum, recenti re? quàm omnium sermone celebrata? ² Fuit Avilius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, ³ arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui, ut se blanditiis, & assentationibus in Asinii consuetudinem penitus immerfit, Oppianicus continuo sperare cœpit, hoc se Avilio, tanquam aliqua machina admota, capere Asinii adolescentiam, & fortunas ejus patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est: res translata Romanæ. iniri enim id consilium facilius *in solitudine*, perfici rem ejusmodi commodius *in turba* posse arbitrati sunt. Asinius cum Avilio Romam est profectus. Hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Jam ut Romæ vixerint, quibus convivii, quibus flagitiis, quantis, & quàm profusis sumptibus, non modò confcio, sed etiam conviva, & adjuvatore Oppianico: longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum hujus *assimulæ & familiaritatis* cognoscite. Cùm esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, ⁴ & ibi diem postero commoraretur: Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus *obsignatores* ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium nosset, adducit, & illum, Asinium appellat: ipse testamento, Asinii nomine obsignato, discedit. Avilius illicò convalescit. Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam, perductus, occiditur. qui cùm unum jam, & alterum diem desideraretur: neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebarur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos amicos testamentum ejus obsignasse: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremò Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuo, nullo teste, nullo indice, *recentis maleficii conscientia perterritus*, omnia, ut à me paullo antè dicta sunt, exponit, Asiniumque ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Avilius ex altera parte coram tenetur. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem à pueritia, non studia virtutis, non ullum *existimationis bonæ fructum* umquam cogitavit: sed ex petulanti, atque improbo scurra, in discordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum sæpè convitiis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico *transigit*: pecuniam ab eo accipit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cùm testibus mul-

tis, tum verò indicio Avilii probabatur. in quo, ⁵ inter alligatos, Oppianici nomen, *primum* esse constabat, ejus, quem vos miserum, atque innocentem, falso judicio circumventum esse dicitis. Quid? aviam tuam, Oppianice, ¹⁴ Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifestò necavit? ad quam cùm adduxisset medicum illum suum, jam cognitum, & sæpè victorem, [⁶ per quem interfecerat plurimos] mulier exclamat, se ab eo nullo modo veile curari, quo curante suos *omnes perdidisset*. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo *ixs* quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima *potione* mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus. Eadem hac Dineam testamentum faciente, cùm tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener ejus fuisset, digito legata delevit: & cùm id multis locis fecisset, post mortem ejus, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum, *signis adulterinis* obsignavit. Multa præterea consulto. etenim vereor, ne hæc ipsa nimium multa esse videantur. vos tamen eum similem sui fuisse ⁷ in ceteris quoque vitæ partibus existimare debetis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones universi judicaverunt. cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem umquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressionem, nemo sermone, nemo convivio dignum judicabat. omnes aspernabantur, omnes *abhorrebant*, omnes, ut aliquam immanem, ac perniciosam bestiam, pestemque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accusasset Avitus iudices, si id prætermittere, salvo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat: sed tamen erat *vitricus*: crudelis, & huic infesta mater: attamen *mater*. postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius, & natura, & voluntate, & instituta ratione vitæ. Sed cùm esset hæc illi proposita conditio, ut aut justè, pieque accusaret, aut acerbè, indignèque moreretur: *accusare*, quoquo modo posset, quàm illo modo *emori*, maluit. Atque, ut hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul utrumque, & huic, accusare, & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur, ¹⁵ ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consecrati: quorum eum satis magnus numerus esset, cumque item, ut in Sicilia permulti Venerei sunt: sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omnes, *liberos esse*, civeisque Rom. cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publiceque defenderet. Avitus cùm se ab omni ejusmodi negotio removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quod se *NON SUI* solum commodis, sed etiam suorum municipum, ceterorumque necessariorum natum esse arbitratur, tantæ voluntati universorum Larinatium deesse noluit. Suscepta causa, Romanique delata, magnæ quotidie *contentiones* inter Avitum, & Oppianicum ex utriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbaque natura Oppianicus.

1. *Quàm clara tum, recenti re?*] Est ab codice S. Victoris receptique Lambinus, neque aliter plerique Pall. nisi quod ii *recentis* fuit. Vulgata: *quàm clara cum recens fuit?*

2. *Fuit Avilius quidam.*] Ita editio prima, & fere Pall. nostri, & S. Victoris: etsi quidam ita scripti sint, ut possit putari *Avilius*, ut antea publicabatur. Gulielmii emendat *A. Villius*.

3. *Arte quadam præditus, &c. accommodata.*] Gulielmio suspectum fuit illud *præditus*. & vero cum in plerisque Pall. & edd. antiqu. existet *accommodatus*, omnino venit tollendum.

4. *Et ibi diem postero.*] Sic quidem Pal. sec. & editio vetus. sed

Pall. ceteri & S. Victoris, & *ibidem postero*.

5. *Inter alligatos.*] Est à Turnebi conjectura, quam prodidit libro xx. cap. 5. Adversar. editi enim & scripti omnes *alligatos*, nisi quod Pal. pr. *iter ad legatos*.

6. *Per quem interfecerat plurimos.*] Lambinus isthæc pro spuris ducebat. cum tamen sint in omnibus scriptis, non ejeci quidem, sed inclusi uncis.

7. *In ceteris quoque vitæ partibus existimare debetis.*] Est à Pall. omnibus. neque aliter Vict. codex msf. quid quod & ed. vetus habet illud *quoque*. postorius cusi, *in ceteris vitæ part. existimare debetis*.

cus. incendebat ejus amentiam infesta, atque inimica filio mater Aviti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à causa Martialium demovere. Suberat etiam alia causa major, quæ Oppianici, hominis avarissimi, atque audacissimi, mentem maximè commovebat. nam Avitus usque ad illius judicii tempus, nullum *testamentum* umquam fecerat. neque enim legare ejusmodi matri poterat in animum inducere: neque *testamento* nomen omnino prætermittere *parentis*. Id cum Oppianicus sciret (neque enim erat obscurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura: quæ ab fese postea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incensus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. & L. Fabricii, fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cum forma, tum moribus similes: municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quam propè æquabilis, quam ferè omnium constans, & moderata ratio vitæ, nemo vestrum, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissimè. Jam hoc ferè scitis omnes, QUANTAM VIM habeat ad conjungendas amicitias, studiorum, ac naturæ similitudo. Cum illi ita viverent, ut nullum *quæstum turpem* esse arbitrentur: cum omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptioesque adolescentium nascerentur, cumque essent vitiis, atque improbitate omnibus noti: 1 studio, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat. Itaque, tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cujus servum Diogenem Fabricius ad *venenum* Avito dandum spe & pretio sollicitare cœpit. Servus non incallidus, 2 sed, ut ipsa res declaravit, frugi, atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito est locutus. Avitus autem statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, 3 qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret à Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falsa esse cognoscereur. Ne multis: Diogenes emittitur: 4 venenum diebus paucis, (multi viri boni cum *ex occulto intervenissent*) pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberi Fabriciorum,prehenditur. Prò dii immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumventum esse dicet? Quis umquam audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium adductus est? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obistere? simul & illud quis est, qui dubitet, quin hac re comperta, manifestoque deprehensa, aut obunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit? Satis esse arbitror demonstratum, judices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, ut honestè absolvi nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut, re semel, atque iterum *præjudicata*, condemnatus, in judicium venerit. Nam Cluentius, judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum consilium: judicii corrupti nulla suspicio: simplex in judicium causa, certa res, verum

crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, *liberto damnato*, sibi illud impendè periculum videret: quòd mihi cum Aletrinibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut necesse erat, existimabant: tamen, quod erat ex *eodem municipio*, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus rebus possent, detendere: idque à me, ut facerem, & ut causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viis, ac tam amantibus mei, rem possent ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac *tam manifestum* esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur: pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Cannutius, homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus, accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, VENENUM ESSE DEPREHENSUM. Omnia telototius accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio variè, graviterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hic ego cum ad respondendum surrexi, qua cura? dii immortales! qua sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno *cum metu* incipio dicere. quotiescumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingeni solùm, sed etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est *impudentia*: aut id non efficere, quod possim, quod est aut *perfidia*, aut *negligentia*. tum verò ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere *laudi dari*, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem. itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia, ac perfugia causarum, ut hoc, quod timide dicam, consecutus sim, nequis illi causæ patronum defuisse arbitrarer. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an *inimicitia* Scamandro cum Avito: fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum *emolumentum* fuisse, concedebat; sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cum illa defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum *patrono esse probatum*: fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus. Cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, ut *medicamentum, non venenum*, Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quærebat, cur in ejusmodi *locum*, tam abditum, cur solus, 6 cur cum ob-signata pecunia, venisset. Denique hoc loco causa *testibus*, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emittum: se præsentem Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehensum esse dicebat. 7 P. Quintius

1. *Studio, ut dixi.*] Revocanda mihi fuit lectio omnium Pall. item cod. S. Victoris. impressi ante, *studiosè*; nimis lenè.

2. *Sed ut ipsa res declaravit.*] Legitur alias in exemplari S. Victoris, & ut, quod ferè malim.

3. *Qua dignitate fuerit.*] Lambinus prodit in suis miss. fuisse, *diligentia*. ego testor in Pall. sex comparuisse illud alterum, hæretque item in edd. antiquissimis.

4. *Venenum diebus paucis, multi, &c.*] Sic omnes Pall. & S. Vici. vetustius editi, *paucis comparatur: multi &c.* a qua tamen lectione recentiores jure recesserunt. pendunt enim hæc ab eo quod sequi-

tur, *deprehenditur*.

5. *Esse dicet.*] Ita alias legi annotatum in S. Victorino, sonorius multo quam illud vulgo receptum *dicet esse*; quod tamen in Pall. o.

6. *Cum obsignata pecunia venisset.*] Ita solum Pal. secund. reliqui quinque, *venisset*, quæ scriptura etiam in S. Victoris in textu. altera vero superscripta, ceu alia.

7. *P. Quintius Varus.*] Lambinus voluit *Quintilius*, & id omnino etiam restituendum auctori urget Paullus Merula Notis ad Ennium; sed non obsequor, contra miss. contra rationem meliorem.

tius Varus, homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. Atque in illo iudicio cum Scamandrum nos defendere videremur, *verbo* ille reus erat, *ic quidem vera*, & periculo, & rota accusatione Oppianicus. Neque id obsecrè ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, ¹ omni studio, gratiaque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicium non in Scamandrum, sed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, *perturbatio*, suspensus, incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea *suspiciosa*, hæc, ²⁰ aperta, ac manifesta faciebant. Cum in consilium iri oporteret, quæsit ab reo C. Junius, quæsit ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an palam, de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quod is Aviti familiarem Junium esse dicebat, clam velle ferri. Itum est in consilium. omnibus sententiis, *præter unam*, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non iudicium Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quæritum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferrî potuit, ut is *sua sponte* necare voluisset Avitum putaretur? Atque, hoc tum iudicio facto, & Oppianico, re, & existimatione, jam: lege, & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit. voluit cognoscere, utrum iudices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam *consilia*, *consilia*que ejusmodi facinorum, supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscius illi facinori fuisse arbitratur, reum statim fecit: ² utque ei locus primus constitueretur, propter causæ conjunctionem impetravit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos, & amicos, Aletrinates, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. REM ENIM INTEGRAM hominis non alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia, & necessitate coactus, in causâ ejusmodi ³ ad Cepasios fratres confugit, homines industrios ⁴ atque eo animo, ut, quæcunque dicendi potestas esset data, in honore, atque *in beneficio ponerent*. Jam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quod *IN MORBIS CORPORIS*, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus, atque optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque causâ difficillima est, ita deterrimus, obscurissimusque patronus adhibetur. ⁵ nisi fortè hæc causâ est, quod medici nihil, præter *artificium*, oratores etiam *auctoritatem* præstare debent. Citatur reus: agitur causâ: paucis verbis accusat, ut de re iudicata, Canu-

tius. Incipit, longo, & altè petito proœmio, respondero major Cepasius. primò attente auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demissum, & oppressum, Oppianicus. gaudebat ipse Fabricius. non intelligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed *defensionis impudentia* commoveri. posteaquam de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causâ, addebat etiam ipse nova quædam vulnera. Hoc quamquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, ⁶ sed *prævaricari* accusationi videbatur. Itaque cum callidissimè se dicere putaret, & cum illa verba gravissima ex intimo artificio depromississet: RESPICITE, JUDICES, HOMINUM FORTUNAS: RESPICITE DUBIOS, VARIOSQUE CASUS: RESPICITE C. FABRICII SENECTUTEM. cum hoc, RESPICITE, ornandæ orationis causâ sæpè dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subsellis, demissò capite, discesserat. Hic iudices ridere: stomachari, atque acerbè ferre patronus, causam sibi eripi; & se cetera de illo loco, RESPICITE JUDICES, non posse dicere: nec quidquam propius est factum, quam ut illum persequeretur, &, collo oborto, ad subsellia reduceret; ut reliqua posset perorare. ⁷ Jam tum Fabricius primum *suo iudicio*, quod est gravissimum: deinde legis vi, & sententiis iudicum est condemnatus. Quid est, ⁸ quod jam de Oppianici causâ plura dicamus? Apud eosdem iudices reus est factus, cum is duobus *præiudiciis* jam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarent, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis, ⁹ & iis, quæ à me breviter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscius maleficii, condemnarant: Utrum, per deos immortales, magis est mirandum, quod is condemnatus est, an quod omnino *respondere ausus est*? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentis Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudiciis debuissent. ¹⁰ An verò illa sua per se ipsi *iudicia rescinderent*, cum ceteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum iudiciis discrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat: patronum, quia conscius, condemnassent: ipsum principem, atque *architectura sceleris* absolverent? & qui ceteros, nullo præiudicio facto, tamen ex ipsa causâ condemnassent: hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent? Tum verò illa iudicia senatoria, non falsa invidia, sed vera, atque insigni turpitudine notata, ¹¹ atque operata dedecore, & infamia, defensionis locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi iudices responderent, si quis ab iis quæreret? Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per servum medici, veneno ¹² necare voluisset. Quid Aviti morte Scamander consequebatur? nihil, sed *minister* erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium. quid ita? quia, cum ipse familiarissimè Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset:

1. *Omni studio gratiaque pugnabat.*] Dicitio *pugnabat*, abest aliquot editionibus Lambini; proferri male, & præter edd. scriptosque.

2. *Utque ei locus primus constitueretur.*] S. Victor. & Pal. pr. sec. quart. sext. *utque ei*. non ineptè.

3. *Ad Cepasios fratres.*] Legitur aliàs in S. Viet. *Cepasios*. quod mutandum putabat Gulielmius in *Ceparios*; à *cepis*; ut *Fabii à fabis*. sic *Papirii* iisdem cum *Papisis*.

4. *Atque eo animo.*] Haud aliter quidem editiones antiquatæ; sed id verbi solum restat in Palat. sec. ceteri omnes *atque eo modo*, quod & in S. Victoris; hæc tamen ut veluti altera lectio super scriptum sit *animo*.

5. *Nisi fortè hoc causâ est, &c.*] Sic S. Victoris exemplar, non ut vulgata, *hec*. verum quod miremur, tota hæc periodus non comparat in ullo Pall. neque admiserunt editiones tres primæ.

6. *Sed prævaricari accusationi videbatur.*] Lambinus nescio quas varietates lectionum profert è suis. ego testor Palatinos sex, stare à receptâ.

7. *Jam tum Fabricius primum.*] Vividius mihi longè scriptura quæ S. Victoris libro ad oram, *ita tum Fabr.*

8. *Quod jam de Oppianici causâ plura dicamus.*] S. Victoris amplius, *de Oppianici persona causaque plura*. quod & citat Lambinus, unde colligo nullum habuisse ad manum exemplar scriptum perpetuo hac oratione quam illud ipsum S. Victoris.

9. *Et iis quæ à me breviter.*] Copulam inveni, volentibus mss. nostris & Gallicano; quæ prius aberat.

10. *An verò illa sua per se ipsi iudicia rescinderent.*] Ita emendavi suam Palat. tert. neque abibant reliqui sex quam quod haberent vulgatum illi. vox *ipsa* vulgatis hæcenus defuit. inveni quidem ex Victoriano Lambinus, sed recidit *per se*, quod & ibidem comparat & in Pall. omnibus.

11. *Atque operata dedecore.*] Sic nostri Pall. omn. nisi quod secund. *operata*. Lambinus annotat, alias legi, & *cooperta*: & id quidem etiam visum in Pal. quarto, sed tanquam interpretamentum prioris, addito, *id est*.

12. *Necare voluisset. Quid Aviti, &c.*] Divinat Gulielmius, *necare voluit. sed quid Aviti, &c.* dextrè. si id recipimus, tum erit mutandum mox sequens *sed in at*, quomodo disertè extat in Pal. pr. tert. quart. quint. pro quo vulgo, *sed minister*.

effet: illum *expertem ejus consilii* fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvisset, quis tantam turpitudinem judiciorum, qui tantam inconditantiam rerum judicatorum, quis tantam libidinem judicum, ferre potuisset? Quod si hoc videris, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo judicio reum condemnari, præsertim ab iisdem judicibus, qui duo præjudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis, necesse est, nullam accusatori *causam esse* potuisse, cur judicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentis condemnatos existimes? num etiam illa judicium, pecunia corrupta esse dicas; quibus judiciis alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. Age, si nocentes: cujus maleficii? numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum est? numquid aliud in illis judiciis versatum est, præter hæc insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? ¹ nihil, nihil, inquam aliud, judices, reperietis. exstat memoria: sunt tabulæ publicæ, redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminibus, sed in maledicti loco sit objectum. Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit judicari: sed ego occurram expectationi vestræ, judices. Nam, etsi à vobis sic audior, ut numquam benignius, neque attentius quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita vestra expectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo, negasne, illud judicium esse corruptum? non nego: sed *ab hoc corruptum non esse* confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm, si incertum fuisset, quisnam exitus illius judicii futurus esset: verisimilius tamen esset, eum potius corrupisse, *qui metuisset*, ne ipse condemnaretur, quàm illum, qui veritus esset, ne alter absolveretur: deinde, cum esset nemini subium, quid judicari necesse esset, eum certè potius, qui sibi aliqua ratione *disfideret*, quàm eum, qui omni ratione confideret: postremo, certè potius illum, qui bis apud eos judices offendisset, quàm eum, qui bis causam iis probavisset. unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic corrupendi fuisse, ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum: tamen de illo ipso separatim

2.4 cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gravia vehementer: eum corrupisse, qui *in periculo fuerit*: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit: eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt ejusmodi. verùm cum habeam rem non dubiam, sed apertam, atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico, C. Ælio Staleno, judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrupendum judicium dedisse. numquis negat? Te appello, Oppianice, te T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate *deplorat*. audere negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: ² negare, negate, inquam, in eo loco. quid recitatis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abs-

tulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cum ab ista parte, judici pecuniam ante judicium datam, post judicium ereptam esse fateamini? Quoniam igitur hæc modo gesta sunt? repetam pauldè altius, judices, & omnia, quæ in diurna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæso, ut adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audiat: profectò nihil à me dicitur, quod non dignum hoc conventu, & silentio, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impendèret, cœpit suspicari: statim se ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrupendis *exercitari*, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum *donis* datis, muneribusque perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidior, quàm fides judicis postulabat. Post autem, cum esset Scamander unius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus: acrioribus salutis suæ remediis subveniendum putavit. Tum à Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo: (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte se habere *firmulabat*,) auxilium capiti, & fortunis suis petere cœpit. ⁴ Jam hoc non ignoratis, judices, ²⁵ ut etiam *BESTIÆ*, ⁵ *FAME DOMINANTE*, plerumque ad eum locum, ubi pastæ aliquando sint, revertantur. Stalenus ille biennio ante, cum causam bonorum Sabinii Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummùm se judicium corrupturum esse dixerat. quæ cum accepisset à pupillo, suppressit: judicioque facto, nec Sabinio, nec bonorum emtoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad *cupiditates* suas, sed ne ad *necessitatem* quidem reliquisset: statuit ad eisdem sibi prædas, ac suppressiones judicialeis revertendum. Itaque cum Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret: promissis cum suis excitavit abjectum, & simul salutis desperare vœvit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut sibi rationem ostenderet judicii corrupendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negavit, quæquam esse in civitate, præter se, qui id efficere possit. sed primò gravari cœpit, quod adilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & *invidiam*, atque *offensionem* timere dicebat. post exoratus, initio permagnam pecuniam proposcit, deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & festertium sexcenta quadraginta deferri ad se domum iussit. Quæ pecunia simulatque ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in ejusmodi mente, & cogitatione versari: nihil esse suis rationibus utile, quàm Oppianicum *condemnari*: illo absoluto, pecuniam illam aut judicibus dispersiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem. Itaque rem excogitavit singularem. Atque hæc, judices, quæ vere dicuntur à nobis, faciliùs crederis, si cum animis vestris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. nam *PERINDE UT* opinio est de cujusque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Cum esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi suæ, ⁶ miserimis in locis & inanissimis, tantum nummorum positum videret: ad omnem malitiam, & fraudem ⁷ verfare

1. *Nihil, nihil, inquam aliud.*] Est à Pal. tert. quart. quint. sept. & S. Victoris. vulgata enim hæcenus, *semel tantum*, posuerat vocem *nihil*.

2. *Negate in eo loco.*] Ita Pall. sext. nam sec. *meo loco*. quod & habet quo se tuetur. sed prius dextrè explicat P. Manutius. Gulielmius divinat *in loco*, pro *illicò*. sic apud Herennium legitur, *vim in loco attulit*, id est, *confestim*.

3. *Ut eo auctore uteretur cupidior.*] Sic Pall. omnes. S. Victoris *fautore*, quod recepit Lambinus.

4. *Jam hoc non ignoratis.*] Negativa solum restat in Palatino septimo.

5. *Fame dominante.*] Haud aliter Pal. sext. nam pr. *dominatione*,

annotatum autem ad S. Victoris, alias *monita*, quod mihi magis arridet.

6. *Miserimis in locis & inanissimis.*] Haud potui excludere hæc lectionem inventam mihi in Pal. sexto, Victorio, in Florentino, Gulielmio vero in S. Victoris. maluit ille tamen substitui *locis*. antea cusi, *miserimis & inanissimis*.

7. *Verfare mentem suam capiti.*] Admissi scripturam istam fide Palatini sec. & sext. tanto confidentius quod sic quoque extaret in manu prima in scripto S. Victoris. hæcenus vulgata, *verfare mentem suam*, hæc *secum cogitans*, *capit*. talia emblemata sæpius profectò inserta Tullio; neque de eis temerè quid mussemus, nisi moneamur à libris authenticis.

fare mentem suam, cœpit: Demne iudicibus? mihi igitur ipsi, præter periculum, & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? qui tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. Siquis eum fortè casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? præcipitantem igitur *impellamus*, inquit, & perditum prosternamus. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibusdam iudicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: ut, quoniam graveis homines sua sponte severe iudicatos putabat: hos, qui leviores erant, *destitutione iratos* Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper præposterus, atque perversus, initium facit à Bulbo: & eum, quod jamdiu nihil quæsierat, tristem, atque osecitantem, leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, *ne gratis reipublica serviamus*? Ille verò, simul atque hoc audivit, *NE GRATIS*: Quò voles, inquit, sequar. sed quid affers? Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui consueverat, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam adspersit huic Bulbo. Itaque minimè amarus is visus est, qui aliquid ¹ ex ejus sermone speculæ degustarat. Unus, & alter dies intercesserat, cum res parùm certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissimè potest: ² Quid tu, inquit, Pæte? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærent à me, *ubi sit pecunia*. Hic ille planus improbissimus, quæstu iudiciario passus, qui illi pecuniæ, quàm condiderat, spe jam, atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fideos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: & qui esset totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam *studio*, atque artificio quodam malitiæ dividisset, pulchrè asseverat se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam ²⁷ palàm omnes laturos essent, condemnatum iri. Manarat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentionem inter iudices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reip. causa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam *odore suspicionis* Stalenum corruptum esse sensisset, neque tum rem perfectam arbitraretur, ³ placuit repenti pronuntiare iudices. dixerunt, se id velle. Hic tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem à Staleno perfectam esse arbitrabatur. In consilium erant ituri iudices triginta, & duo. sententiis decem, & sex absolutio confici poterat. H-S IO CXL in singulos iudices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe majorum præmiorum, ipsius Staleni sententia septima decima accederet. Atque etiam casu tum quod illud repenti erat factum, Stalenus ipse non aderat. causam nescio quam apud iudicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur: facile Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, convicius C. Junio, iudici quæstionis, maximum fecit, *UT NE SINE STALENO IN CONSILIO IRETUR*: cumque id ei per viatores consultò negligentiùs agi videretur, ⁴ ipse è publico iudicio ad priva-

tum Staleni iudicium profectus est, & illud *pro potestate* dimitti iussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Conspicitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, *palàm ferri velle* dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia iudicium genera: nummarii pauci: sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consueverunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic ejusmodi iudices, infesti tum reo venerant: ⁵ ceteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis constituerent, à quo *iudicium corruptum* videretur. Ecce tibi ejusmodi fortitio, ut in primis Bulbo, ²⁸ & Staleno, & Guttae esset iudicandum. Summa omnium expectatio, quidnam sententiæ ferrent, leves ac nummarii iudices. Atque illi omnes sine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes, ex *vetere illa disciplina* iudiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primò condemnare vellent; *NON LIQUERE* dixerunt. Nonnulli autem severi homines, hoc statuerunt, *QUO QUI SQUE ANIMO* quid faceret, spectari oportere: & si alii pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudiciis constare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum sive imprudentem, sive misericordiam, sive aliqua ⁶ suspicione, sive ambitione adducti, absolverent. Condemnato Oppianico, statim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omneis rumorum, & concionum ventos colligere consueverat, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset *crefcere*, quod ejus ordinis iudicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una, atque altera concio vehementer, & gravis: accepisse pecuniam iudices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: *agi fortunas omnium* dicebat: nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent, virum optimum, & ⁷ hominem pudentissimum, pecunia oppressum arbitrarentur: incensi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere. Atque illo ipso tempore in aedibus T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, & amici mei, noctu Stalenus, accessit ab Oppianico, venit. Jam cetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, ⁸ qui tum *consultò* propè in occulto steterant: ut res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta sit. Hujus Staleni persona, populo ²⁹ jam nota, atque perspecta, ab nulla *turpi suspicione* abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronunciasset, qui erant in concione, non intelligebant. neque enim docebantur. versatam esse in iudicio mentionem pecuniæ sentiebant: innocentem reum condemnatum esse audiebant: Staleni sententia condemnatum videbant: *non gratis* id ab eo factum esse, quod hominem norant, iudicabant. similis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis suspicio consistebat. Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita,

1. Ex ejus sermone speculæ degustarat.] Pall. septem, spe gula, quod & eruerat è suo Brissonius, placebatque ipsi.

2. Quid tu inquit Pæte?] Ita quidem recentius editi. sed vetustius, *facete*. est in Pall. in S. Victoris, in iis quos excussit Rivius, *Pacete*; quomodo & Victorius alique. sed natum forte ex veteri ratione scribendi *Pæte*. *Pætem* esse inter cognomina Æliæ gentis, omnino constat.

3. Placuit repente pronuntiare iudices. dixerunt se id velle.] Est à majore parte Pall. nam sec. ac sext. item ille S. Victoris, *placuit repente pronuntiare. dixerunt*. Hic. vulgata, *placuit repente iudices pronuntiare. iudices se id velle dixerunt*.

4. Ipse è publico iudicio.] Haud secus omnes mss. nostri, non à, ut antea cusi.

5. Ceteri nocentissimum esse arbitrabantur.] Lambini edit. præferunt *innocentissimum*. sed præter impressos & scriptos omnes; neque video causam.

6. Suspicione adducti.] Legitur aliàs in S. Victoris codice, *abducti*.

7. Et hominem pudentissimum.] Miror adhuc esse qui Manutianos sequantur, edantque *prudensissimum*; omnino insipide.

8. Qui tum consultò propè in occulto steterant.] S. Victoris scriptus, item Pal. sec. & quint. propter. æque bonum, si non melius.

vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisse: indignissimum porro videretur, circumventum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem auget Staleni improbitas, & nonnullorum ejus similium *judicium* turpitudine: causam autem ageret L. Quintius, homo cum summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: ¹ summam illi iudicio invidiam, infamiamque constat. atque in hac flammam recentem, C. Junium, qui illi quaestioni præfuerat, injectum esse memini, & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potius tempore, quam illo, causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: *temporis iniquitas*, atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil oblit: quod in causa boni fuit, proficit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum iudicium, atque potestas est: sed etiam ab illis, quorum tantum est *existimatio*. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immò eadem, sed tempus aliud. Id adèd sic cognoscite. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico iudicium tentatum esse pecunia? quis id hoc tempore infitari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis præjudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? Quare, invidia remota, quam *dies mitigavit*, oratio mea deprecata est, vestra fides, atque æquitas à veritatis disceptatione rejicit; quid est præterea, quod in causa relinquatur? Versatam esse in iudicio pecuniam, constat: ea quaeritur unde profecta sit; ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: Primum, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contra reus? Primum, ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis, propter *conscientiam* mei sceleris, condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremò, in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius iudicii periculo contineretur. Age, quoniam corrumpendi iudicii causas ille multas, & graveis habuit, hic nullam: profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit *tabulas* diligentissimè Cluentius. hæc autem res habet hoc certè, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni sunt octo, cum ista causa in ista meditatione versatur: cum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatatis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiis sine nobis odoranda est, an ad ipsum *cubicum*, vobis ducibus, venire possumus? ³ Tenentur uno in loco H-S 10 CXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud iudicem. quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrupendum

constitutus. Cur eum, cum in consilium iretur, Cluentius, & Cannutius abesse patiebantur? cur cum in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederat, non requirebant? ⁵ Oppianicus quaerebat? Quintius flagitabat? sine Staleno ne in consilium iretur, *tribunitia potestate* perfectum est. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo, & ceteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus, & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudicii causa: ⁶ patimini, *veritate patefacta*, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia consistant: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem numquam accessisse culpam videtis? At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrupendum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu, atque exercitatione præditum? *SAPIENTISSIMUM* ESSE dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stulticia contra est. *MINUS* enim *STULTUS* est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quòd stultè alteri venit in mentem, comprobatur. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recentem, cum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, istam ⁷ dedit conciliationem, & gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis. Cethegum, quòd hominem odisset, & quòd ejus improbitatem versari in rep. nollet, & quòd videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cum iudex esset, clam, atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse, minùs ei *fidelis consilium* dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. si erat ejusmodi causa, ut Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius, quam, *ad quam rem accepisset*, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendum. Verùm alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, cum reprehemeretur, quodcumque diceret, honestiùs diceret, quam si, *quod erat factum*, fateretur. te verò illud idem, quod tum explosum, & ejectum est, nunc retulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico iudicibus? ⁸ qui cum matre habebat simulates; hærebat in tabulis publicis reus, & accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius. an ut *pravariicaretur*? Jam id quoque ad corrupendum iudicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestre? & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab utroque alienissimum, fordidissimum, turpissimum, quam *per bonum aliquem virum* ageretur, & amicum, necessariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, disputo, cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat? Sexdecim dico iudices, ut Oppianicus absolveretur, corrupendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummum esse delata.

1. *Summam illi iudicio invidiam infamiamque constat.*] Ita hodie quidem vulgatur, sed avorum sæculo cusi non habent illud *iudicio*, abestque item Pall. septem; quorum pr. & quart. præterea præferunt *summam illam invidiam*. Gulielmus annotavit variantem lectionem membranarum S. Victoris, quæ hæc: *summam illi iudicio invid. aliàs, illi Avito invid.*

2. *Nobis odoranda.*] Est à Pall. omn. & egregiè opponitur sequenti, vobis ducibus. male antea vobis.

3. *Tenentur uno in loco H-S 10 CXL: tenentur.*] Pal. sec. abest adhuc illud H-S. & poterat subintelligi.

4. *Cur cum in conciliis.*] Admisit Lambinus illud iteratum *cur*, fide codicis, ut puto, S. Victoris, qui ita aliàs legi, adnotatum habebat. Pall. nostris non adest.

5. *Oppianicus quaerebat.*] Malim ferè, *requirebat*; quod in Pal. pr.

nam Lambinus recepit *quaerebatur*, quod & in S. Victoris & Pall. ceteris. neque nimis obstem quin revocetur.

6. *Patimini veritate patefacta, &c.*] Omnes Pall. habent hanc scripturam; etiam vetustius cusi, etiam S. Victoris, & tamen posteriores maluerunt, *patiamini*.

7. *Dedit conciliationis & gratiæ fabulam.*] Lambinus missam fecit copulam &. quomodo solum Pal. tert. ubi tamen itatim reposita est ab eadem manu. ceteri omnes firmant vulgatam.

8. *Qui cum matre habebat simulates; hærebat in tabulis, &c.*] Nihil variant quidem editi. sed Pall. septem omnes ad unum excludunt illud *hærebat simulates*. id an acciderit, ob syllabam finalem *bat*, quæ in voce sequenti, an quod tale nihil restaret in authenticis, exentiant otiosiores. ego enim & festino, & urgeor; ideoque diutius non audeo subsistere.

delata. Si, ut tu dicis, *gratia concilianda causa*,¹ quadraginta istorum accessio millium quid valet? si, ut nos dicimus, ut 10 CXL millia nummum sexdecim iudicibus darentur; non Archimedes melius potuit describere. At enim *judicia facta permulta sunt*, à Cluentio iudicium esse corruptum. Immo verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium numquam est vocata. Ita multum agitata, ita diu jactata ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum *veritas vocem contra invidiam*, his iudicibus freta, *miserit*. Verumtamen multa ista iudicia quæ sunt? ² Ego enim me ad omnia confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinæ similiora aut tempestati, quam iudicio & disceptationi fuisse: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse ejusmodi, ut neque appellata umquam iudicia sint, neque existimata. Hic ego, magis, ut consuetudinem servem, quam, quòd vos non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, ut me, dum de his singulis disputo

33 iudicis, attentè audiat. Condemnatus est C. Junius, qui ei *questioni præfuerat*. adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex *questionis*. Non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunal plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum à *questione* ad nullum aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad *questionem* ipse abreptus est. At quam *questionem*? Vultus enim vestri, iudices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam liberè dicere. Quid? illa tandem *questio*, aut *disceptatio*, aut *iudicium* fuit? ³ putabo fuisse. dicat, qui vult hodie de illo *populo concitato*, cui tum mos gestus est: qua de re Junius causam dixerit. quemcumque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvenierit. Est hæc opinio. At, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Avitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies expectasset Quintius. At neque privatus accusare, nec, *sedata jam invidia*, volebat. Videtis igitur non in *causa*, sed in *tempore*, ac *potestate* spem omnem accusatoris fuisse. Multam petivit. Qua lege? quòd in legem non jurasset: quæ res nemini umquam fraudi fuit: & quod C. Verres, prætor urbanus, homo sanctus, & diligens, subfortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus est, iudices, levissimis, & infirmis: quas omnino in iudicium afferri non oportuit. itaque oppressus est non causa, sed tempore. Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subfortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt, & illud idem iudicium non fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, *infestus* tum prætor Junio fuit, quòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? num alia res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negotii nunc est, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ gestæ sunt, rem ullam potuisse mutari. Quid ergo est causæ, quòd nunc nostra defensio audiat tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum *in causa* nihil erat, præter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiose, ac populariter concitatas. accusabat tribunus plebis idem in

34

concionibus, idem ad subfella: ad iudicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quasi pro theatro illi iudicio ædificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modò *dicendi ab reo*, sed ne surgendi quidem potestas erat. Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Sullæ de pecuniis residuis non est constitutus: non quo illi aut exlegem esse Sullam, aut causam pecuniæ publicæ, contemtam, atque abjectam putarent: sed quòd, accusante tribuno plebis, *conditio aqua* disceptari posse non putaverunt. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunal plebis cum Quintio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinis, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quæsitæ, atque collectæ. Hic tribunus plebis, modestus, prudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus *invidia tempestatibus* concitatum. Quæ cum ita essent, ⁶ in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua conditione reum causam dicere, cum adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accederet. Quam quidem rationem vos, iudices, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique nostrum inferre possit vis tribunitia, conflata præfertim invidia, & concionibus seditiose concitatis. *Optimus* hercle *temporibus*, tum, cum homines se non jactatione populari, sed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popillius, nec Q. Metellus, clarissimi, atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: ne dum his temporibus, *his moribus*, his magistratibus, sine vestra sapientia, & ac iudiciorum remediis, salvi esse possimus. Non fuit igitur illud iudicium, iudicii simile, iudices, non fuit: in quo non modus est adhibitus, non mos, consuetudoque servata, non causa defensa. vis illa fuit, & ut sæpè jam dixi, *ruina quadam*, atque tempestas, & quidvis potius, quam iudicium, aut disceptatio, aut *questio*. Quòd si quis est, qui illud iudicium fuisse arbitretur, & qui his rebus iudicatis standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet sejungere. ab illo enim five quòd in legem non jurasset, five quòd ex lege subfortitus iudicem non esset, multa petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita est, nulla potest ex parte esse conjuncta. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, *majestatis*: ut intelligas, hoc iudicium cum illo non esse conjunctum. At est hoc illi crimen obiectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo *solicitatam* in Illyrico C. Cosconii litteris, & multorum testimoniiis planum factum est. quod crimen erat proprium illius *questionis*, & quæ res lege majestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Jam ista *divinatio* est; qua si uti licet: vide, ne mea conjectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in iudicium sit adductus, idcirco *facilius* esse damnatum. tu mihi ex tota causâ Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obesse huic causæ debet, quam illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popillii, & T. Guitæ: qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi

35

36

1. *Quadraginta istorum accessio millium.*] Lambinus transponit vocem ultimam, sed contra mss. ego malle m auferre tanquam à librariorum ortam.

2. *Ego me ad omnia confirmavi.*] Lambinus conjicit, *conformavi*, cui bono?

3. *Putabo fuisse.*] Lamb. alique *putato*. Brutus reposuit, *reputato*, ut ad iudices referatur. sed contra olim cufos, contra Pall. sept.

4. *Judicium illud non fuisse.*] Criticus quietior examinet *questio* scripturam, non solum Palatinorum septem, sed S. Victoris, sed veterum editionum. in iis enim cunctis, nulla usquam repe-

ritur negatio; quod sanè fortuitum esse non potest. Tu Pichena, tu Contarena, subvenite mihi tantum non satiscienti sub onere, & tamen eurrenti.

5. *C. Orchinium.*] Pal. tert. ac quart. *Orchivium*.

6. *In Fausto tamen illi iudices statuerunt.*] Non habentur in Pall. sex, aut S. Victoris, *illi iudices*. & poterant sanè abesse absque sententiæ damno.

7. *Ac iudiciorum remediis.*] Pal. sec. ac sine *judic.* quod S. recepit Lambinus; forte quod deprehendisset item ad oram S. Victoris, tanquam lectionem alteram, ut enotavit Gulielmus.

ipsi ambitus condemnati : quos ego non idcirco esse arbitrator in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepisse¹: sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentii, vestroque iudicio conjuncta esse possit. Quid, quod Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum majestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Emilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimoniiis planum factum est, maximè ejus opera, cum quæstor esset, in exercitu seditionem esse conflaram. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt, de h-s 100; quæ ille cum accepisset nomine iudicii Sabiniani; sicut in Oppianici iudicio postea, retinuit, atque suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus R. honestissimis hominibus, & disertis, controversiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, ut iudicium corrumpere: Stalenus² concilianda gratia causa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius reconciliatio, & persona viri boni susceptis, sicut in statu inauratis, quas posuit ad Juturnæ: quibus subscripsit, REGES AB SE IN GRATIAM ESSE REDUCTOS. Exagitabantur omnes ejus fraudes, atque fallaciæ: tota vita in ejusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: nummarius interpretis pacis, & concordie, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Attius, condemnatus est. Cominii cum hoc agerent, quod nos in tota causa egimus, probaverunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisset, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisset pecuniam, iudicatum est: cum ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus iudici datus ullo vestigio reperitur: Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non sit contra Cluentium, sed maximè nostram causam, defensionemque confirmet? Ergo adhuc Junii iudicium video esse ejusmodi, ut incurSIONEM potius seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm iudicium appellandum putem. Quòd si quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ à Junio petita sit, cum Cluentii causa posse conjungi. Illud igitur Junianum, per vim factum est: Bulbi, & Popillii, & Guttæ, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem causam C. Fidiculanus Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum præsertim, id quod fuit in illo iudicio invidiosissimum, ³ paucos dies ex subfortitione sedisset? dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditionis, & turbulentis adduxerat. Uno iudicio multa est ab eo petita,

sicut ab Junio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. paullo sedatiore tempore est accusatus, quàm Junius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in iudicio seditio, 3 neque vis, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hæc absolutio nem. nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen ⁴ ob rem judicandam, pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quæstionis ejus non fuit. Fidiculanus quid fecisse dicebatur? accepisse à Cluentio h-s cccc. Cujus erat ordinis? senatorii, qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim causa more majorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset, sed, si aliud is iudex nihil scisset, nisi, quæ præjudicia de eo facta esse constarent, audire præterea nihil debuisset. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum abolverunt, jam suam clementiam laudari magnopere volebant. à quibus si qui quæreret, sedissentne iudices in C. Fabricium: sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni ejus, quod quæsitum Avito diceretur: negarent. si deinde essent rogati, quid iudicassent: condemnasse se dicerent. nemo enim absolvit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent: tamen ille una sententia est absolutus: sed illam unam nemo tum istorum suam dici vellet. Uter igitur facilis suæ sententiæ rationem redderet: isne, qui se & sibi, & rei iudicata constituisse dicit: an ille, qui se in principem maleficii, lenem: in adutores ejus, & confcios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare. neque enim dubito, quin ii tales viri, suspitione aliqua percussu repentina, de statu suo declinarint. Quare eorum, qui abolverunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui abolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam antea condemnant, nullo modo poterant: condemnare, cum tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset injecta, paullo posterius patefacta re, maluerunt. Ac ne ex facto solum sapientis illos iudicetis, ⁵ sed etiam ex nominibus ipsi, quod ii fecerint, rectissimè, ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio, diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. Quis Qu. Confiditio constantior? quis iudiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærun. Qualis vir M. Juventius Peto fuit ex veteri illa iudicium disciplina? qualis L. Cauius Mergus? M. Basilus? C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis, jam tum florente rep. floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, ⁶ Cn. Hejus, pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus

1. Concilianda gratia causa.] Gulielmius arbitratur illud gratia: adsum ab interprete aliquo.

2. Paucos dies ex subfortitione.] Vulgata recentior, post paucos dies, sed non ita quoque antiquiores: exclusitque item liber S. Victoris.

3. Neque vis, neque turba.] Manutiani excludunt neque vis, sed contra edd. antiquissimas, & mss.

4. Ob rem judicandam pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem, &c.] Hæc quidem est lectio recepta, sed non etiam antiqua. Pall. nostri omnes heic mutilati sunt integro folio. quare eorum fidem non produco. à Gulielmius, annotavit legi in scripto S. Victoris, ob rem judicandam captam quam Stalenus. ex iis vestigiis exiit Lambinus & recepit in contextum, pecuniam quam Stalenus,

qui causam nusquam eadem lege dixit. non poterat propius ad litteras & syllabas. Gulielmius nihil mutabat, sed divisit vocibus legebat, ob rem judicandam, captam, nusquam. Stalenus eadem &c. antiquæ edd. ob rem judicandam captam nusquam Stalenus eadem, &c. Fr. Silvius restituebat: ob rem judicandam pecuniam accusatus est.

5. Sed etiam ex nominibus ipsi.] S. Victoris exemplar hominibus, arripuitque Lambinus. nihil mihi in eo videtur cur vulgato præferatur: nedum cur tantopere prædicetur Lambino, placueritque item Bruto. adversatur enim ei vocaliter præcedens illos.

6. Cn. Hejus.] Ita Pall. & S. Victoris, alluduntque ultimæ originis editiones, in quibus Henjus. unde posteriores formarunt Nervius, quod in hunc diem usque regnavit.

pinganicus absolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par iis, quos antea commemoravi, ¹ P. Satrius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnavit, ³⁹ constans existimatur. Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque in iudicio demonstrata sunt. neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatum consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Junium pervertit, causam totam reliquit. paucis enim diebus illis & ipse privatus est factus, & hominum studia defervuisse intelligebat. Quod si, per quos dies Junium accusavit, Fiducianium accusare voluisset: respondendi Fiduciano potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Jam insolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac *spiritus tribunitios*. Quod erat odium? dii immortales! quæ superbia? quanta ignorantia sui? quam gravis, atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit (ex quo illa nata sunt omnia) non sibi, ac defensionis suæ *condonatum* esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Romæ in municipio suo nobilem, si *honestè* putasset ejusmodi causam posse defendi. Nam ⁴⁰ Quintius quidem, quam causam umquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? quis eum umquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quoddam Rostram jamdiu vacua, locumque illum, post adventum L. Sullæ à tribunitia voce desertum, oppresserat, multitudinemque jam desuetam à concionibus, ad veteris consuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paullisper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea *suis illis* ipsis fuit, per quos in altiore loco ascenderat? neque injuria. Facite enim, ut non solum mores ejus, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex iudicio *discessisse vultum*, rem ab subfelliis in Rostra detulit. ² Et jam queritur sæpe, *hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus?* nego usquam umquam fuisse majores: ³ ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eò pervenit, quoad eum industria cum innocentia profecuta est. Si quis autem hoc uno nititur, quòd sit ignobilis: procedit sæpe longius, quam si idem ille esset cum iisdem *suis virtus* nobilissimus. ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia, atque intolerantia *ferre* potuisset? Quòd eo loco fuit: ita tulerunt, ut, si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiæ autem, atque arrogantiam ejus, deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quam per timescendam. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fiducianus est absolutus, tu, qui ea iudicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas iudicatum? certè *gratis judicasse*. At condemnarat: at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quintio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falsa,

turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius subfortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: Jam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum *gratis* condemnasse. Verum si innocens Falcula, ⁴ quæso, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum, objectam, quæ Fiduciano objectæ non sit: neque aliquid fuisse in Fiduciano causa, quod idem non esset in ceterorum. Aut hoc iudicium reprehendas tu, cujus accusatio rebus iudicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. Quamquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis iudicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cum primùm illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, si in ambitus iudiciis hoc his obfuit, cum alia lege causam dicerent: certè, *si propria lege* hujus peccati adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hæc plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmiis, ceteri, rei facti non sunt? Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimio Scævola litem eo nomine esse æstimatam. Cuius rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ solet adhereri in ceteris iudiciis, eadem, *reo damnato*, adhibita est. In litibus æstimandis ferè iudices, aut, quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunderos jam esse arbitrantur, cum de reo iudicarunt, negligentiam attendunt cetera. Itaque & *majestati* absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absolvant. quod cum sit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, *æstimationem litium, non esse iudicium*. Scævola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus. omni contentione pugnatum est, ut lis hæc, capitis æstimaretur. quæ res, si rei iudicatæ pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id, quod illi iudicium appellant. ⁴² majores autem nostri numquam neque iudicium nominarunt, neque perinde, ut rem iudicatam, observaverunt, *5 animadversionem atque auctoritatem censoriam*. ⁶ qua de re antequam incipio, per pauca mihi de meo officio verba faciunda sunt: ut à me cum hujusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrum sciunt) magnus usus, & summa utriusque officii ⁷ constituta necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem rationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia sua virtute, summisque honoribus, quos à populo R. adeptus est, hono-

1. P. Satrius.] Sic solum initio fuit in Pal. quart. factumque inde Satrius. at reliquis adest Satrius, quomodo & S. Victoris. solum Pal. pr. Satrius. unde veniebat mihi in mentem Satrius. nam certè & alias legitur in S. Vict. Satrius, si non mentitur manus Gulielmi.

2. Et jam querimur, &c.] Gulielmius junctim legebat, Etiam quæ mihi alterum lepidius videtur.

3. Ubi si quis ignobili loco natus.] Petri Victorii editio, nobil. sed pro nostra faciunt miss. eamque bene tuetur Lambinus.

4. Quæso quis nocens? Nihil debilius lectio Pall. sec. tert. quint. sexti, quæro, quomodo & olim cusi.

5. Animadversionem atque auctoritatem censoriam.] Est à P. Victorio, neque aliter ultimæ vetustatis eodd. quibus respondent septem Pall. nam heic videtur, desinere codex S. Victoris. vulgo tamen passim exciditur; animadversio atque auctoritas censoria.

6. Quæ de re antequam incipio.] Ita referipfi auctoritate Pal. sec. recepta enim lectio amplius, antequam dicere incipio. ceteri vero Pall. quæ de re initio, &c.

7. Constituta necessitudo est.] Haud secus Pall. septem, nisi quod sextus, constituta consuetudo vel necessitudo est. unde liquet illud consuetudo miss. Lambini, ortum à librariorum manu.

honoris causa nominatur, facillè hoc, iudices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis *fidem, & diligentiam*, tum vim animi, libertatemque dicendi, ¹ in hac mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo præterire non possum. A me tamen, ut æquam est, omnia cautè, pedetentimque dicentur, ut neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, iudices, animadvertisse censores in iudices quosdam illius consilii Juniani, cum istam ipsam causam subscriberent. Hic primum illud commune proponam, numquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita *contemtam*, ut rebus iudicatis, fuisse. neque in re nota consuetam tempus exemplis. ponam ² illud unum: C. Getam, cum à L. Metello, & Cn. Domitio, censoribus, ex senatu eiectus esset, censorem ipsum postea esse factum: & cuius mores à censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani & eorum, qui in ipsum animadverterant, *moribus præfuisse*. Quòd si illud iudicium putaretur: ut ceteri; turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate privantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti *condemnarit*: is, omnibus ornamentis amissis, numquam ullam honestatis suæ partem recuperabit. quos autem ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimi que homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, *notaverunt*: ii non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudiciis absoluti sunt. Neminem voluerunt majores nostri non modò de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter adversarios *convenisset*. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratuum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominia causa prætermissa est. *Timoris* enim causam, non vitæ poenam in illa potestate esse voluerunt. Itaque non solum, iudices, illud ostendam, quod jam videtis, populi Romani suffragiis sæpenumero censorias subscriptiones esse deletas, verum etiam iudiciis eorum, qui *jurati* statuere majore cum religione, & diligentia debuerunt. Primum iudices, senatores, equitesque Rom. in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quam *censorum opinioni*, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque ³ in selectos iudices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum iudiciis (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt. atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modò reprehendat, sed etiam *rescindat*: ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter veret. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano rescindi, ab juratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas diserepare videatis? Quæ cum ita sint: videamus, quid tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primum illud statuamus: utrùm, quia censores subscripserint, ita

sit: an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si idèò, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrum, censoribus in posterum *potestatem regiam* permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quàm illa acerbissima proscriptio possit afferre: ne censorium stilum, cuius mucronem multis remediis majores nostri retulerunt, æquè posthac, atque illum *dictatorium gladium* pertimescamus. Sin autem quod subscripserint est, quia verum est, idèò grave debet esse: hoc quaeramus, verum sit, an falsum: removeantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquid à Cluentio profectæ pecuniæ *vestigium* ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo umquam secus esse existimatum: nihil denique præjudicatum. tum auctoritatem censorum ⁴ amplexator: tum illorum iudicium cum re conjunctum esse defendito. Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse iudicatus sit: qui testamentum interleverit: qui, supposita persona, falsum testamentum obsignandum curavit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servitute, ac vinculis necavit: qui municipes suos proseribendos, occidendosque curavit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui forum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fratremque ipsum, qui denique *suos liberos interfecerit*: qui cum venenum privigno suo quaereret, manifestò sit deprehensus: cuius ministris, consciiisque damnatis, ipse adductus, in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrupendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid est, quòd te ista censoria sine voluntas, sine opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi quidem, ut gravissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter *sermonem, atque samam*. nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse, nihil denique, causa cognita, statuisse dicent. Quod si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, ut *convelli non liceret*. Non utar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam adilitium, D. Matrinium cum defendissem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Platorium, C. Flaminium, ædiles curuleis: persuasi, ut scribam jurati legerent eum, quem iidem isti censores ærarium reliquissent. Cum enim in homine nulla culpa reperiretur: *quid ille meruisset*, non quid de eo statutum esset, quaerendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis factis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumventus, non est oppressus pecunia, non, ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspitione ponendi. duos solos video auctoritate censorum atque ei turpitudini iudicari. ⁵ Aut illud afferant, [aliquid esse] quod de iis duobus habue-

1. In hac mihi concedat, &c.] Id est, libertate, adnotat Gulielmius. sed Laubiniiani conjectaneum, hoc, restat in Pall. pr. quart. quint. sept.

2. Illud unum: C. Getam.] Pal. pr. Guttam. tert. Gretani. sept. Gutam. sec. illud Vinium C. Getam. sed nihil mutandum: notat enim Licinius Getam, cuius meminere plures; nisi forsan & iidem corrupti.

3. In selectos iudices.] Illustrantur isthæc à Turnebo libro xxix. Adversar. cap. 16. f.

4. Amplexator.] Pal. prin. habet quoque illud Lambino placitum, amplexator.

tum, amplexator.

5. Aut illud afferant [aliquid esse] quod de iis duobus, &c.] Retinuit scripturam veterimam: rium editionum. solummodo circumscripti duas voces, quæ mihi visæ supervacue. Palatinos citare nequeo, quod heic iterum omnes ad unum integro destituantur folio. Patrum ævo lectio fuerat; Nam ut illud adferant, nihil est, quod de iis duobus, &c. Lambinus jactat sic se locum redintegrare è mil. Nam illud, quod adferunt, nihil est: aliquid esse quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris nihil comperisse. sed non ego credulus illis ve-reorque ne emendatiunculam eam sumserit è notis Franc. Silvii.

46 habuerint compertum, de ceteris comperisse. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes, auctoritatemque censoriam, exemplum illos à consuetudine militari transulisse. Statuerunt enim ita majores nostri, ut, *SI A MULTIS* esset flagitium rei militaris admissum, fortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, *pœna ad paucos* perveniret. Quod idem facere censes in delectu dignitatis, & in iudicio civium, & in animadversione victorum, qui convenit, nam *MILES*, *QUI* locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis, & supplicii metus est à majoribus constitutus. ne autem minium multa pœnam capitis subirent, ideo illa fortitio comparata est. Hoc tu idem facies, censor, in senatu legendo? si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, sed carpas, ut velis, & *paucos ex multis* ad ignominiam fortiare? Habebit igitur, te sciente, & vidente, curia senatorem, populus Rom. iudicem, resp. civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam, & religionem pecunia commutarit? & , qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoria severitatis *nota non inuretur*? Tu es præfectus moribus, magister veteris disciplinæ, & severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum: aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici convenire? & quam conditionem supplicii majores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si exemplum ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit: fortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem *fortiri* ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ iudicio committere, minimè censorum est: certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam,

47 & turpitudinem, non oportet. Verùm omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quandam popularem esse quæsitum. Jactata res erat in concione à tribuno feditioso: incognita causa probatum illud erat. ¹ *MULTITUDINEM ILLICITUM EST CONTRA DICERE*: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa iudicia venerant. etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum invidia versata. Prætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse non videbatur. homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam *sua auctoritate* illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censes mihi, aut alii causam agere licuisset: hominibus tali prudentia certè probavisset: (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ipsa subscriptione rumore quandam, & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam acceperat, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantæ divinationis est, scire, *innocentem fuisse reum*, quem *fortasse numquam viderat*, cum homines sapientissimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint *NON LIQUERE*? Verùm esto. condemnat Popillium Gellius: iudicat, acceperat à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat

libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & cum omni ignominia liberat. quod cum facit, iudicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. & eundem Popillium postea Lentulus in ambitu iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellii iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius: & , si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrum censorias subscriptiones omnes *fixas*, & in perpetuum ratas putet esse oportere? At in ipsum Avitum animadverterunt. nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam *famam* iudicii corrupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant, quam nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed putarunt *PRÆTERMITTI* accusatorem non potuisse, cum animadversum esset in iudices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. Non enim mihi exemplum summi & clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiiisset: clara voce, ut omnis concio audire posset, dixit *se scire, illum verbum conceptis pejerasse. si quis contra dicere vellet: usurum esse eum suo testimonio*. deinde cum contra nemo diceret: iussit equum iraducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Rom. & extræ gentes, contentæ esse consueverunt, ² ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Avito facere licuisset, facilè, illis ipsis iudiciis, & falsæ suspitioni, & invidia populariter excitatæ restitisset. Unum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor, ³ quod *elogium* recitasti de testamento Cn. Egnatii, patris, hominis honestissimi, videlicet, & sapientissimi, ideo se *exheredasse filium*, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam acceperat. De cuius hominis levitate, & inconstantia, plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines *alienissimos* conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, censeo, diligenter, utrùm censorum iudicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censes de ceteris subscriperunt. ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu eiecerunt. sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censes in senatu, cum patrem eiecerent, retinuerunt. At enim senatus universus iudicavit, illud *corruptum* esse iudicium. Quomodo? suscepit causam. An potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus pleb. *populo concitato*, rem penè ad manus revocasset: cum vir optimus, & homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur: cum invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reip. repudiari? At quid est decretum? quam juste? quam sapienter? quam diligenter? *SI QUI SUNT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT IUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR*. Utrùm videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, molestè, graviterque ferre? si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse diciris. Sed quero à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulcrit: num anno post M. Lucullus, & C. Cassius, in quos tum consules designatos idem illud senatus decreverit,

1. *Multitudinem illicitum est contra dicere.*] Non divertunt ab hac scriptura vetustius cusi. Lambinus obtrusit nobis; *multit. illam non illicitum est contradicere*. Galielmus divinabat: *probatum illud erat multitudinem; nulli licitum ēre*.

2. *Ipse sua conscientia.*] P. Victorius *scientia*, quod melius visum

Camerario: à quo dissentio.

3. *Quod elogium recitasti.*] Haud aliter Palatini nostri septem, quibus adherere malo, quam Lambini licentiæ; in vitis libris omnibus, nescio quæ obtrudenti.

verit, non tulerunt. & quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspitione confirmas, factum est primò illorum æquitate, & sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud *invidia præfens incendium restinguendum*, id postea referendum ad populum non arbitrentur. ipse deinde populus Rom. qui L. Quintii tribuni pl. fictis querimoniis antea concitatus, rem illam, & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore, & concussu totam illam legem, & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: *UT MARE*, quod sua natura tranquillum fit, ventorum vi agitari, atque turbari, sic & populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua per magna *auctoritas*, quam ego turpiter pænè præterii. mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio qua Attius, quam meam esse dicebat, exhortationem quandam iudicum ad honeste iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius iudicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse iudicium: aut, cum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego verò, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potius temporis mei, quam iudicii, & auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani, & iudicum commoverem: cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem: istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras signatas se habere arbitrat. omnes enim illæ orationes, *causarum, & temporum sunt*, non hominum ipsorum, ac patronorum. Nam, si *CAUSÆ* ipsæ pro se loqui possent: nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur: sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, ajunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum: posset se negare dixisse*: perinde quasi, quid à nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in isto genere libentiùs cum multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor. qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo ¹ vehementi, & callido, cum Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quòd in dissuasionem rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de *auctoritate senatus* detrahit: in suasionem legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Rom. cum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quo animi illorum iudicum in Crassium incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo primùm exposuit utriusque *rationem temporis*: ut oratio ex re, & causa, habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solum qua eloquentia, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessisset: treis & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris de jure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: *FORTE*

EVENTIT, UT RURI IN PRIVERNATE ESSEMUS, EGO, ET BRUTUS FILIUS: fundum Privernatem flagitabat: *IN ALBANO ERAMUS EGO, ET BRUTUS FILIUS*. Albanum posebat. *IN TIBURTE FORTE CUM ASSEDISSEMUS, EGO, ET BRUTUS FILIUS*. Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem sapientem, quod filii *nequitiam* videret: quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. quòd si potuisset honeste scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse: non præterisset. eas se tamen ab eo balneis non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suæ pœneret. molestè enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de rep. habuisset: in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fero. neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, cum ista dixi, quo minus honeste hanc causam, & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, me causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari: quis tandem id possit reprehendere? præsertim, iudices, cum à vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, siquam huc graviorem de illo iudicio *opinionem attulisset*, hanc, causa perspecta, atque omni veritate cognita, deponatis. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, de Oppianici damnatione respondi: consistere necesse est, te opinionem multum fecississe, quòd existimaris, me causam A. Cluentii non factò ejus, sed lege defensorum. Nam hoc sæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? *AB AMICIS* videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit. ² Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? num secus hanc causam ³ defendissem, ac si lege Avitus teneretur? certè ut hominem confirmare oportet, nullus est locus à me purgandi istius invidiosi criminis prætermisus. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, præsidio à capite periculum propulsa. Mihi verò, iudices, non displicet: sed utor instituto meo. In hominis honesti, pudentisque iudicio, non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam ejus, quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc de me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Avito statim, de eo, *QUI COISSET, QUO QUIS CONDEMNARETUR*, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare, & obsecrare cœpit, ut ne sese lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorum esse civitatis retinendæ, quàm existimationis. Morem homini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim id *semper* facere debemus) quòd videbam, per se, ipsam causam copiosissimè sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua jam sum usus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quòd si nihil aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem: lege recitata, perorasssem. Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, ⁴ *INDIGNUM ESSE FACINUS*, si senator iudicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Rom. hoc idem fecerit; non teneri. Ut tibi concedam,

1. *Vehementi & callido.*] P. Victorius maluit *calido*, libro Variar. Lect. xxxiii. cap. 6. quem refutat nimis quàm acerbè Lambin.

2. *Sed num tibi ita defendisse videor, &c.*] Lambinus substituit, non, præter mss. nostros.

3. *Defendissem, ac si lege Avitus teneretur?*] Haud secus mss. nostri. Lambinus expressit, *defendissem, si lege*. vetustius cusi, *defen-*

disssem hac si lege. recentius *defendissem, ac si lege, &c.* Gulielmius conjicit *defendissem, etsi lege, &c.*

4. *Indignum esse facinus.*] Locutio est popularis, quæ cuique in ore qui secum male agi putat. at eam tamen Lambinus ita examinat, ac si nunquam Conicium aliquem legisset, certè non esse posset hujus loci.

dam, hoc indignum esse (quod cujuscumque sit, jam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, ¹ *quæ legibus continetur, discedit à legibus.* Hoc enim vinculum est hujus dignitatis, qua fruimur in rep. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. mens, & animus, & consilium, & sententia civitatis, posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, & membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, judices: LEGUM denique IDCARCO omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. Quid est, Qu. Naso, ² cur tu in hoc sexto loco sedes? quæ vis est, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërcantur? vos autem, judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totamque hoc judicium (ut antea dixi) ³ quasi *mente quadam regi legis*, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? quid M. Platorii, & C. Flamini interficatos? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitus causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? circumspicite omnem reipub. partem. *omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis.* Si quis apud me, te, T. Atti, rem velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque hæc tua recusatio, confessio sit captæ pecuniæ: sed ⁴ laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris constitutur, vide. Jubeat lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, judicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum est. QUICUMQUE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adjungit? Recita. DEQUE EJUS CAPITE QUÆRITO. Cujus? qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QUI TRIBUNUS MILITUM LEGIONIBUS QUATTUOR PRIMIS, QUIVE QUÆSTOR, TRIBUNUS PL. Deinceps omnem magistratus nominavit. QUIVE IN SENATU SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QUI EORUM COIIT, COIERIT, CONVENTIT, CONVENERIT, QUO QUIS JUDICIO PUBLICO CONDEMNARETUR. Qui eorum. quorum? videlicet, qui supra scripti sunt. quid interest, utro modo scriptum sit? Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omnem mortalem alligat, ita loquitur: QUI VENENUM MALUM FECIT, FECERIT. omnes viri, mulieres, liberi, servi in judicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adjunxisset, QUIVE COIERIT. Nunc ita est, DEQUE EJUS CAPITE QUÆRITO, QUI MAGISTRATUM HABUERIT, QUIVE IN SENATU SENTENTIAM DIXERIT: QUI EORUM COIIT, COIERIT. Num is est Cluentius? certè non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio sero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus causa se juncta sunt, respondebo. est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se: est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo inter-

esse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse superatum. non enim mihi hæc causa sola dicenda est. omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hæc facultate defensionis contenti esse possunt. nolo, quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Attio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te dico: sed ea, quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Atti, esse, *non iisdem legibus omnem teneri.* Primum (ut id iniquissimum esse confitear) hujuscumque est, ut, communitatis eis opus sit legibus, non ut iis, quæ sunt, non pareamus. Deinde quis unquam hoc senator accusavit, ut, cum *altiorum gradum dignitatis*, beneficio populi Romani esset consecutus, eò se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? QUAM MULTA sunt commoda, quibus caremus: quam multam molesta, ac difficilia, quæ subimus? ⁴ atque hæc omnia tantum honoris, & amplitudinis commodis compensantur. Convertite nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines; easdem vitæ conditiones non perferent. putant enim minus multos sibi *laqueos legum*, & conditionum, ac judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt ascendere, aut non petiverunt. Atque, ut omittam leges alias omnem, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, NE QUIS JUDICIO CIRCUMVENIRETUR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo à populi causa remotissimus, tamen, cum ejus rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare *novo quæstionis genere* ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, ⁵ quæstus in veteres judices, in hanc unam quæstionem contulisset. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, judices, & prospicite id, quod providendum est) nisi, ut equester ordo in hujuscumque legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis. nam ii senatores, qui se *facile tuerentur integritate*, & innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui se volunt *posse omnia*, neque præterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu se putant equites Roman. in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem judicarent, hujuscumque judicia fieri possint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari, hoc metu proposito, evellere se *aculeum severitatis vestri* posse confidunt. Quis enim de homine audeat, paulo majoribus opibus prædito, verè, & fortiter judicare; cum videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causam esse dicendam? O viros forteis, equites Roman. qui homini clarissimo, ac potentissimo, M. Druso, tribuno pl. restiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, ⁶ quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicassent, hujuscumque quæstionem in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Meccenas, illa *robora populi Rom.* ⁷ ceterique hujuscumque ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissime repugnarunt,

1. *Quæ legibus continetur.*] Vulgati, *contineatur.* sed alterum restat in Pall. & primitus eulis.

2. *Cur tu in hoc sexto loco sedes?*] P. Victorius laudat hanc scripturam ex Longobardico suo libro xxiv. Var. Lætion. cap. 2. at enim ita quoque extare in Pall. septem, in edd. exoletis, ego testor. vulgata, *cur tu in isto loco sedes?*

3. *Quasi mente quadam regi legis.*] Illud *legis*, nunc primum redhibeo auctori è Pall. & edd. paullo antiquioribus. Lambinus finxit, *quasi mente quadam, lege regi, &c.*

4. *Atque hæc omnia tantum, &c.*] Lambinus edidit, *tanquam*. quid

si? *tacite*, aut *tandem*.

5. *Quæstus in veteres judices.*] Habet istud Lambinus pro nota marginali, temere deinde admittit in contextum. mihi secus videtur. ideoque non abjeci, ut ille. Hæc tamen iterum destituitur præsidio Palatinorum: desiciente integro folio.

6. *Quæ tum erat, nobilitate.*] Acquisco huic scripturæ unâ cum Camerario; valesceta ea quam induxit Victorius, quam adfiguntque ad oram alii.

7. *Ceterique hujuscumque ordinis.*] Gulielmus putabat *ordinis adventitium*, exterendumque.

pugnarunt, cum hæc recusarent, & palam fortissimè, atque honestissimè dicerent, se potuisse iudicio populi Rom. in amplissimum locum *pervenire*, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesse, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse: & *vitam illam tranquillam*, & quietam, remotam à procellis invidiarum, & huiusmodi iudiciorum amfractu, sequi maluisse. aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, *propter periculorum multitudinem*, prætermisissent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea, quod ea conditione proposita petere cœpisset: quodque per multa essent ornamenta, quibus eam *mitigare* molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exterarum nationes nomen, & gratia, toga prætexta, ¹ sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cum summum rectè factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem umquam recusavit, quo minùs vel ea lege *rationem vitæ suæ redderet*, qua non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quam primum in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidem, per deos immortales, quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum, cogitemus, populum Rom. aliud nunc agere: vobis tempus. & fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam numquam ipse iusserit, & quæstione, quæ se solutum, liberumque esse arbitretur, per paucos iudices adstringatur. Agit enim sic causam T. Attius, adolescens bonus, & disertus: *omnes civem legibus teneri omnibus*: ² vos attenditis & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Rom. causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtinerit causam Cluentius: (sicut vestra æquitate nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuisse. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Rom. præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, ut omnis mihi cura, atque opera, posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quam periculosa, & quàm infinita quæstio tentetur, ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum R. transferre conentur. qua in lege est, *QUI COIERIT*: quod quàm latè pateat, videtis. *CONVENERIT*. æquè infinitum, & incertum est. *CONSENSERIT*. hoc verò cum incertum, & infinitum: tum obscurum, & occultum est. *FALSUMVE TESTIMONIUM DIXERIT*. Quis de plebe Romana testimonium dixit umquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certè, si hoc iudicium plebi Rom. propositum sit, neminem um-

quam esse confirmo. sed hoc polliceor omnibus, si cui forte hac lege negotium faceissetur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me ejus causam legis præsidio defensurum: & vel his iudicibus, vel eorum similibus, facile probaturum, & omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin, si qua ad vos causa huiusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur, etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si *inviti absoluturi sitis*, tamen absolvatis: & religioni potius vestræ, quàm odio pareatis. **EST ENIM SAPIENTIS** iudicis, cogitare, tantum sibi à populo Rom. esse permissum, quantum commissum, & creditum sit: & non solum sibi *potestatem datam*, verùm etiam *fidem habitam* esse meminisse: posse, quem oderit, absolvere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat, cogitare: animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cum hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, iudices, atque sapientis, cum illam, iudicandi causa, tabellam sumserit, **NON SE PUTARE ESSE SOLVUM**, neque sibi, quodcumque concupierit, licere: sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omneis amovere: ⁵ maximèque *æstimare conscientiam mentis suæ*, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non potest: quæ si optimorum consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu, & summa cum honestate vivemus. Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset: profectò ne conatus quidem esset dicere id, quod multis verbis egit: iudicem, *quod ei videatur*, statuere, & non devinctum legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reip. dignitate, parum; pro vestra prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ, quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil, præter invidiam, attulissent. Atque, ut existimetis, necessariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua. profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potuerunt, brevissimè esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proscriptus est, *injuriam in calamitate* ejus ab hujus familia factam esse dixistis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus est. hujus illum opes in rebus ejus incommodis sublevarunt. atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici, necessarii que cognoverunt. Ancarii, & Paceni ⁶ pastoribus, hujus villicos vim, & manus atulisse. Cum quædam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta: Aviti villici *rem domini*, & privatam possessionem defendunt. cum esset expoſtulatío facta: causa illis demonstrata; sine iudicio, controversiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exheredatus cum esset, heres hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti *merito* fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamentum, ab hujus inimico Oppianico est obſignatum. Florio legatum ex testamento, institutum esse. non est ita. sed cum *ii-s xxx* scripta essent, pro *ii-s ccc*; neque ei satis cautum videretur? voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ. primò debere negavit: post sine controversia solvit. Cælii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc

1. *Sella curulis, insignia, fasces.*] Inveſtum heic ternerè arbitrabatur illud *insignia* Gulielmius.

2. *Vos attenditis & auditis silentio.*] Lambinus ejecit *& auditis*, contra miſſ. & edd. alias.

3. *Est enim sapientis iudicis, cogitare tantum, &c.*] Sic tota cohors miſſ. Pall. neque aliter edidit olim Victorius; ne quis putet primum à Lambino proditum. vulgò legitur: *est enim sapientis iudicis, meminisse se hominem: cogitare tantum, &c.*

4. *Non se putare esse solum.*] Lambinus contendit legendum, *reputare non se esse solum*. sed cur quæſo? & quibus libris auctoribus? vulgata omnis, ſtat ab altera, firmantque Pall. septem, niſi quod ſec. non sic putare esse solum.

5. *Maximèque æstimare.*] Mallet Lambinus, *maximèque*, præter miſſ. editoſque. neque eſt tamen noſtro, aut robullius aut venullius.

6. *Pastoribus, hujus villicum vim, &c.*] Sic malui cum edd. & miſſ. vet. quàm ut hodie excuditur, *villicos*.

esse repetitam. ¹ Mulierem cum emisset de sectoribus : quo tempore eam primùm liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Caelio. Ennium esse quendam, cujus bona teneat Avitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit : deinde aliquando cum servo Aviti furti egit : nuper ab ipso Avito petere cœpit. Hic illo privato iudicio (mihî credite) nobis isdem fortasse patronis, *calumniam* non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hospitem ² A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, subornatis : qui sibi à Cluentio, servisque ejus, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si *invitaverit*, id quod solet, sic hominem accipietnus, ut molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quam levia, genere ipso ! quam falsa, re ! quam brevina, respon-
 60 su ! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni : ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta sint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad vestrum iudicium minimè pertinerent. Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio *veneno esse subiatum*. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Platorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At *heres est Cluentius*. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius fororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Rom. datam, Numerio Cluentio, quem videtis. Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum : id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, *intercepisse*, bibisse, statimque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid *umquam* Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorreere videatur ? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit : huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent ? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam *novum crimen* accederet ? quod autem tempus veneni dandi, illo die ? in illa frequentia ? per quem porò datum ? unde sumtum ? quæ deinde interceptio poculi ? cur non de integro autem datum ? Multa sunt, quæ dici possunt. sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. res enim jam seipsa defendat. Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum, & impudens mendacium. Perspicite cetera. dico, illum, cum ad illud prandium *crudior venisset*, &, ut ætas illa fert, sibi tum non pepercisset ; aliquot dies ægrotasse, & ita esse mor-

tuum. Quis huic rei testis est ? idem, qui sui luctus, pater : pater, inquam, illius adolescentis : quem, propter animi dolorem, pertenuis *suspicio* potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere : is hunc suo testimonio sublevat. quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paullisper exsurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessaræ : in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti necui innocenti mæror tuus calamitatem, & falsum crimen afferret. TESTIMONIUM BALBUTII PATRIS. Unum etiam mihi reliquum ejus-
 61 modi crimen est, iudices, ex quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis meæ dictum est : quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis, ac negotii, id omne à matre esse constat. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Afellium quendam, familiarem illius : idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primùm illud quæro, *quæ causa* Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor : sed homines, INIMICOS suos morte affici volunt, vel quoddam metuunt, vel quoddam oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est ? quid erat, quod jam Oppianicum poena affectum pro maleficiis, ejectum è civitate, quisquam timeret ? quid metuebat : 3 ut oppugnaretur à perditio ? an ne accusaretur à condemnato, an ne exfulis testimonio læderetur ? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit : adeone erat stultus, UT ILLAM, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exfulis, deserti ab omnibus ? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, 4 nemo audire, nemo alloqui, 5 nemo respicere vellet ? hujus igitur vitæ Avitus invadebat ? hunc si acerbè, & penitus oderat, non eum quam diutissimè vivere velle debebat ? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum *in malis perfugium* erat calamitatis ? qui si quid animi, ac virtutis habuisset (ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisceret : huic quamobrem id vellet inimicum offerre, quid ipse sibi optare deberet ? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit ? nisi fortè ineptiis, ac *fabulis ducimur*, ut existimemus, illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plureis illic offendisse inimicos, quàm hic reliquisse : à focis, ab uxorum, à fratris, à liberum *pænis* actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter *sensum doloris* ? Age verò, venenum per quem datum ? per M. Afellium. Quid huic cum
 62 Avito ? nihil : atque adeò, quod ille Oppianico familiarissimè est usus, 6 potius etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum & suum scelus, & illius periculum committebat ? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Afellium esse inultum tamdiu finis ? cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur ? Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, iudices, quàm novum, *in pane datum venenum* ? 7 Faciliusne potuit, quàm in poculo ?
 1 latius

1. *Mulierem cum emisset de sectoribus.*] Lambinus à *sectoribus* : cum tamen vulgata lectione nihil sit usitatus ; tucaturque se scriptis editisque omnibus.

2. *A. Binnium quendam.*] Paullus Merula ad Ennium cupiebat *A. Binnium*, quoniam hæc gens nota, illa non. tanquam scilicet tale quid requiratur in caupone. sed tamen hominis hujus nomen valde variat. nam olim eusi, *Bivium* vocat. Pal. prim. quart. sept. *Binnium*. secund. *Bivium*. tert. quint. *Binnium*, qui quint. superscriptum habet *Binnium*. sext. *A. Albinum*, quod & in octavo, sed sine prænomine.

3. *Ut oppugnaretur à perditio ?*] Vetus editio, item Pal. sec. *ne oppugnaretur*, & acriter defendit Lambinus. sed enim cum in plerisque edd. item Pall. septem restet altera scriptura ; non video cur

temerè ejici debeat.

4. *Nemo audire, nemo alloqui.*] Non potui excludere hanc lectionem tutam non solum Palatinis octo, item scriptis Lambini, sed & vetustioribus editionibus. haud tamen inepte prius publicata, *nemo adire*.

5. *Nemo respicere.*] Lambinus, *aspicere*. cur quæso ? nam alterum profecto omnes occupavit libros.

6. *Potius etiam simultas.*] Est à septem Palatinis. solus enim primus habuit illud hodie vulgatum, *etiam contra simultas* ; quod respuunt alioqui antiquitus cusi.

7. *Faciliusne potuit quàm in poculo.*] Non reprehendo. libet tamen indicare, amicum nostrum conijcere ; in *pane datum venenum potius, quàm in poculo*. omisso illo *faciliusne*.

1. *laciùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celerius potuit.*
 2. *comestum, quàm epotum in venas, atque in omnibus partibus corporis permanere? facilius fallere in pane (si esset animadversum) quàm in poculo, cum ita confusum esset, ut secerni nullo modo possit? At repentina morte perit.*
 3. *Quod si esset ita factum: tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet. si esset suspiciosum: tamen ad alios potius, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mentiuntur. Id ut intelligatis: & mortem ejus, & quemadmodum post mortem, in Avitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. Cùm vagus, & exsul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer, diuque ægrotavit. Cùm esset una Saffia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiariter uteretur, quàm vir dissolutissimus, incolomi fortuna, pati possit: & jus illud matrimonii castum, atque legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus, & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre possit, & huc ad urbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine *latus offendisse* vehementer, & posteaquàm ad urbem cum febris venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, siquid habet, id *intra parietes* in domestico scelere versetur. Post mortem ejus Saffia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit. emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de affecla quodam servo suo quæsituram esse dixit. præterea servum illum Nicostratum, quem *nimum loquacem* fuisse, ac nimium domino fidelem arbitratur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulat. Hic cùm esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris tui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benivolum esse, & patri fuisse arbitratur; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici: & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quaeritur. Cùm essent animi fervorum, & spe, & metu tentati, ut aliquid in quæstione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur, habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: *aversari advocati*, & jam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Cùm jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellent: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur: sed ut *aliquid falsi dicere cogerentur*. Hoc postquàm ceteri comprobant: ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mærens, quòd jam*

certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modò aperta inimicòrum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquàm venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuo, & ornata Larini medicinæ exercendæ causa *tabernam* dedit. Unum, alterum, tertium annum Saffia quiescebat, ut velle, arque optare aliquid calamitatis filio potius, quàm id struere, & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello Coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genere susceperat, ut eum nuptiis *alligatum* simul, & testamenti spe *devinctum*, possit habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem ejusmodi. Cùm esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conservos dormienteis occidit, in piscinamque dejecit: ipse *armarii fundum exsecuit*, & n-s. * & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui *non comparebant*, commovebatur. Cùm exfectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quomodo fieri potuisset. Quidam ex amicis Saffiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire ferrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus: invenitur ea ferrula ad Stratonem pervenisse. Hoc *initio suspicionis* orto, & aperte insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula conjectus est: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur. Constituitur quæstio de furto. nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minùs verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam *incensa odio pristino*, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus primò recusavit. posteaquàm illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur: mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè *ad supplicium* dedit. Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. de Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? Irane tandem? mulier jam non morbo, sed scelere furiosa, cùm quæstionem habuisset Romæ, cùm de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri: eadem de re triennio post, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro (ne colonum fortè abfuisse dicatis) sed *bono viro*: in filii caput quæstionem habere conata est. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: 4. cùm haberetur de furto quæstio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, iudices, sæpe multorum *improbitate depressa veritas emergit*, & innocentæ defensio interclusa respirat: quod aut ii, QUI AD FRAUDEM callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, QUORUM EMINET auda-

1. *Latius potuit, abditum.*] Quei potuissem includere scripturam octo Palatinorum? qui omnes sibi constabant in *latius potuit*, solum variabant in tertia voce, *aditum, additum*. sed & sic quoque omnis editio vetus; ut taceam membranas, à Lambino productas; recentius cusi, *latentius potuit, &c.* malè. nam id mox sequitur: *facilius fallere in pane.*

2. *Comestum.*] Datum hoc Prisciano. nam plutearii nostri adhe-

rebant vulgato; ni quod pr. & octavus, *comestum*.

3. *Quod si esset ita factum.*] Nihil variant mss. nostri. mallet tamen, *si esset ita; tamen, &c.*

4. *Cùm haberetur de furto quæstio.*] Præmittunt vetustè cusi, *memento, cum haberetur*. neque abeunt mss. Palatin. adeo ut dispiciendum sit, quomodo heic iterum locum suum occupare queat.

audacia, etque projecta est, à consilii malitiâ deferuntur. quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix ullo obfisti modo posset: Utrum furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex ferrula insimulatus, & à puero conficio est indicatus. An id actum non est in quærendo? Quæ fuit alia igitur causa quærendi? an, id quod dicendum vobis est, & quod tum Sallia dicitabat, cum de furto quæretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod antè dixi: *mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur.* nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitata, vobisque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obligatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquid adungere dictum de veneno: quod non percontatione quæsitum, sed dolore expressum videretur. Quæstio de furto est, veneni jam suspicione, superiore quæstione, sublata: quod ipsum hæc eadem mulier indicat: quæ ut Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quæretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit ullum?

66 Jam videtis, illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæstionem conscripsisse. Atque istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignavit? Unum aliquem nominare: neminem reperietis, nisi fortè ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas in iudicium afferas: neque earum auctoritatem litterarum, neque obsignatorem, neque testem ullum nominabis? & quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobant? Est: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quæstio, iudicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? quid istis hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato? quæro abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas. quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quæstioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exfecta scitote lingua: quod nemo est Larinarium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam; non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes, ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus, & immane, aut unde natum esse dicamus? Jam enim videtis profectò, iudices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libi-

dinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujusce vitæ periculum, sed ad commune familie dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familie luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quòd Aurium Melinum, cujus illa quondam socrus, paulò antè uxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum, occisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret. Illud primùm queror, de illo scelere, quod nunc denique patfactum est, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspiciosum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno *velata mater*: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset: certè postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset: sed ut à crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnis, ac nocteis tota mente mater de pernicie filii cogitaret. quæ primùm, ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis muliebribus, collocatione filie, spe hereditatis obstrinxit. Itaque apud ceteros, novis inter propinquos susceptis inimicitias, sæpe fieri divortia, atque affinitatum discidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus antè duxisset. ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illæ sollicitationes servorum & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ, crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit. ab eodem scelere illæ triennium post habitæ Larini quæstiones: ejusdem amentie falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata *exfectio lingua*: totius denique hujus ab illa est & inventa, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset: paullisper, conquirendorum, & conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cum appropinquare hujus iudicium, ei nuntiatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus decisset: aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret. Jam verò quod iter Romam ejus raulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium, & Venafanorum, ex multis audivi, & comperi: quos concursus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum gemitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam usque à mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quo facilius circumvenire iudicio capitis, atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum, pænè dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari,

1. *Esse in tabellis nihil est auctoritatis.*] Frigida admodum est conjectura, nonnihil est. imo quàm magis elevat auctoritatem tabellarum, tanto plus servant argumentationi. & verò vulgata restat in omnibus Pall. & edd. verè.

2. *Donis muliebribus, collocatione filie.*] Legitur ferè hodie, *donis, muneribus, coll.* quod eruit è suis Victorius, firmavitque lib. xi. Var. lect. cap. 22. offendique item in Palat. sec. sed enim cum in ceteris octo, item in vetuste culis, restet illud prius, nolui id temerè eliminare; præcipue cum annotarit Gulielmius sic quoque locutum libro 1. Livium.

3. *Itaque apud ceteros, &c.*] Lambinus, *Itaque quod.* si è libris, non

carpo. mallet tamen, ut est in Pal. sec. *Ita quod apud cet.*

4. *Atque affinitatum discidia videmus.*] Sic editiones à prima proximæ. nam princeps, atque diffinitatum disc. Lambinus edidit, atque *affinitum disc.* sed ne sic quidem rem aut tetigit. nam Palatini plerique atque infimum disc. unus etiam *intimari.* ut forte fuerit intimum, *αὐτὸ τὸ ἰντῖνον.*

5. *Et Venafanorum.*] Pall. & olim cusi, *Astaterorum;* vel simile quid; ut dubium mihi non fiat legendum *Astaterorum,* quorum meminit Plinius lib. 111. cap. 5.

6. *Atque illam.*] Gulielmius adnotavit fortè legendum, *illam.*

69 lari, quæ mater est omnium, vestigiis confceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non *contagionem adspexit* fugeret. nocti se potius, ac solitudini, quàm ulli aut urbi, aut hospiti committebat. Nunc verò quid agat, quid moliat, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrum putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, teneamus. quin etiam *nocturna sacrificia*, quæ putat occultiora esse, sceleratasque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortalis de suo scelere testatur, neque intelligit, PIETATE, & religione, & justis precibus, deorum mentis, non contaminata superstitione, neque ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse placari. cujus ego furorem, atque crudelitatem deos immortalis à suis aris, atque templis aspernatos esse confido. Vos, judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna esse voluit, hujus importunitatem matris à filii capite depellite. multi sæpe in judicando, *peccata liberum, parentum misericordiam concesserunt*: vos, ne hujus honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præsertim cum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omneis scitote, judices, (incredibile dictu est, sed à me verissimè dicitur) omneis Larinateis, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio, frequentiaque sua, quantum possent, in tanto ejus periculo sublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum scitote esse traditum, idque in præsentia, in *communis Italiae pace*, domesticis copiis esse tutum. quos tamen ipsos æquè, & eos, quos præsentis videtis, hujus expectatio judicii dies, noctisque sollicitat. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisque omnibus sententias esse laturos. summa est enim, judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omneis homines justitia, & fides. præterea nobilitatem illam inter suos, locumque à majoribus traditum, sic tuerur, ut *majorum* gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non solum testimonium suum, iudiciumque significant, verum etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso, qui eam detulistis, assurgite. LAUDATIO CLUENTII, EX DECURIONUM LARINATIUM DECRETO. Ex lacrymis horum, judices, existimare potestis, omneis hæc decuriones decrevisse lacrymantem. Agè verò, vicinorum quantum studium, quam incredibilis benivolentia, quanta cura est? non illi in *libellis* laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequentes adesse, & hunc præsentis laudare voluerunt. Adfunt Ferentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo, atque Luceria equites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cum laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent. Non multi mihi *ab uno sic diligere* videntur, ut hic ab his universis. Quàm non abesse ab hujus iudicio L. Volusienum, summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem? quàm vellem præsentem posse P. Hel-

vidium Rufum, equitem Roman. omnium ornatissimum, nominare: qui, cum, hujus causa, dies, noctisque vigilet, & cum me hanc causam doceret; in morbum gravem, periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite hujus, quam de sua vita laborat. Cn. Tudici senatoris, viri optimi, & honestissimi, par studio, & testimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benivolentiam, confirmamus. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc causam, veteri instituto, solus peroravi, vestramque simul, iudices, æquitatem, & mansuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcæ crudelitate, & scelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla umquam turpitudine retardavit: quæ vitii animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea vis, ut nemo faminam: ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit. atque etiam nomina necessitudinum, non solum *naturæ nomen*, & *juris mutavit*: uxor generi, noverca filii, filia pellex: eò jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reservavit. Quare, judices, si scelus odistis: prohibete aditum matris à filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potius vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos in *falsa invidia*, periculisque versatum: qui nunc primum post illam flammam, aliorum factu, & cupiditate excitatum, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paullum respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. Orat vos Avitus, iudices, & flens obsecrat, ne se *invidia*, quæ in iudiciis valere non debet: ne matri, cujus vota, & preces à vestris mentibus repudiare debetis: ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam, & mortuo, condonetis. Quòd si qua calamitas hunc in hoc iudicio affligerit innocentem: næ iste miser, iudices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe, & multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum. quod si tum indicatum non esset: non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum *medicamentum laborum*: postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris profecuta, mortem se filii lugere simulasset. nunc verò quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulchro patris privata esse videatur? Satis diu fuit in miseris, iudices: fatis multos annos ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit; & cujus animum non jam expletum esse putemus: vos, qui æqui estis omnibus, qui, ut quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè sublevatis, conservate A. Cluentium: restituite incolentem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. vestrum est hoc, iudices, vestræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, ut virum optimum, atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum, atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, in *conciombus esse invidia locum, in iudiciis veritatem*.

M. TUL-

1. Cujus animum non jam expletum esse putemus.] Pal. pr. sec. tert. non habent negativam.

M. TULLIUS CICERO

DE

LEGE AGRARIA,

KALENDIS JANUAR.

CONTRA

P. SERVILIUM RULLUM,

TRIBUNUM PL. IN SENATU.

ORATIO DECIMA QUINTA.

Desunt permulta.

I * quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè *cuniculis* oppugnatur. dicent enim decemviri, id quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est; post eosdem consules, regis Alexandrini testamento, regnum illud, populi Rom. esse factum. Dabitur igitur Alexandriam *clam* petentibus iis, quibus *apertissime* pugnantibus restitistis? hæc, per deos immortalis, utrum esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia: & utrùm cogitata sapientum, an oprata furioforum videntur? Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam, ut à majoribus nostris possessiones *relictas* disperdat, & dissipet: ut sit non minùs in populi Rom. patrimonio nepos, quàm in suo. Proscribit in sua lege vestigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscrit auctiorem publicorum bonorum. agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Rom. violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri sociorum, regum status ¹ decemviris donabantur: nunc præfens, certa, pecunia numerata, quæritur. Exspecto, quid tribunus plebis vigilans, & acutus excogitet. *Veneat*, inquit, *silva Scantia*. Utrùm tandem hanc silvam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis invenisti? siquid est, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum est, tamen consume, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. silvam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? tu ullum vestigal attingas? tu populi Romani *subsidia belli*? tu *ornamenta pacis* eripias? Tum verò hoc me inertiosem consulem iudicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud majores nostros fuerunt: quod, quæ vestigalia, illis consulibus, populo Romano *parta* sunt, ea, me consule, ne *retineri* quidem potuisse iudicabuntur. Vendit Italiæ possessiones ex ordine omneis. sanè est in eo diligens. nullamenim prætermittit, ² persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam. nullum ædificium; nullos agros relinquit. Audistis auctiorem populi Romani proscriptam à tribuno plebis, constitutam

in mensem Januarium: & credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causa, non vendiderint ii, qui armis, & virtute pepererunt, ut esset, quod nos, *largitionis causa*, venderemus. videte nunc, ³ quoad fecerit iter apertius, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnarent, à me indicati sunt: nunc jam se ipsi indicabunt. Jubent venire agros Attalensium, atque Olympenorum. hos populo Rom. Servilii, fortissimi viri, victoria adjunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli, qui Perfen vicit, virtute parti sunt: deinde ⁴ agrum optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio, ac felicitate ad vestigalia populi Rom. adjunctus est: post autem agros in Hispania apud Karthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum verò ipsam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus *nudatam testis, ac manibus*, sive ad notandam Karthaginensium calamitatem, sive ad testificandam nostram victoriam, sive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum *memoriam* consecravit. His insignibus, atque infulis imperii venditis, quibus ⁵ ornatam vobis majores vestri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possederit. Num obscure videntur, propè *hasta præconis*, insectari Cn. Pompeji exercitum, qui venire jubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò cujusmodi est, quod ejus auctiorem, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis *ipsis videatur*, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vestigalia locare, nisi in *conspectu populi Rom.* non licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumtis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctiorem potius, quam in triviis, aut in compitis auctiorentur. hic permittit sua lege decemviris, ut, in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Rom. possint dividere. Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quàm acerba, quàm formi-

P Al. pr. adscriptum habet; deesse à principio folia duo.

1. *Decemviris donabantur.*] Alii emendant *condonabantur*. quod eodem redit, & tamen est contra miss. editosque, itaque præter librorum auctoritatem nihil moveo, ut fecit Lambinus, qui correctionem Puteani alioquin insignem intulit libris Tullii.

2. *Persequitur in tabulis censoriis, &c.*] Puteanus mallet, *pers.* ut in *tabulis*. non malè.

3. *Quoad fecerit iter apertius.*] Ita libri scripti & editiones ante P. Manutium, qui malebat *quo addebat iter apert.* quem secutus

est Lambinus, alique. nescio quàm bene. vulgata sanè æquè recta est. Gulielmius conjiciebat, *quod adegerit iter.*

4. *Agrum optimum & fructuosiss.*] P. Manutius publicavit *opinum*, præter scripta exemplaria; quæ sic iterum scribunt oratione sequenti, capite 4.

5. *Ornatam vobis majores vestri.*] Nihilò deterius Pal. pr. & editi primitus, *nobis majores nostri*. Manutius recepit prius, abnujct posteriorius. quare, nescio. si obtemperandum erit Pal. sec. illud *vestri* totum delebimus, utpote cujus nullum in eo exemplari vestigium.

formidolosa, quam *questuosa concursatio* decemviralis futura sit, non videtis? Hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus sociis vestris esse soleant. Quamobrem quid putatis impendère hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cum mittantur in orbem terrarum decemviri *summo cum imperio*, summa cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cum adventus graves, cum fasces formidolosi, tum verò iudicium, ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare: quod iudicaverint, vendere. etiam illud, quod homines sancti non facient, *ut pecuniam accipiant, ne vendant*: tamen id iis ipsum per legem licebit. hinc vos quas spoliaciones, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis prænitum fuit, Sulla, & Pompejo consulibus, id rursum liberum, infinitumque fecerunt.

4 Jubet eosdem decemviros omnibus agris publicis pergrande *vestigal imponere*, ut iidem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. quo in iudicio perspicere non potest, utrum severitas, acerbior; an benignitas, quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm *suspiciosæ*. excipit in *vestigali imponendo*, agrum Recentoricum Siciliensem: in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager, aliquam esse: quid attinerit excipi? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus: quem putet existimaturum ¹ duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? ² Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non architecti hujusce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus *vestigalibus* populi Romani. non est satis. ³ Audite, audite vos, qui amplissimo populi, senatusque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis. **QUOD AD QUEMQUE PERVENIT**, pervenerit, ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque consumtum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemviros referri jubet. Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores, heredesque eorum *questionem* suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturis arbitrantur. quam causam suscipere jurati iudices noluerunt, hanc isti decemviri suscipere. idcirco à iudicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quod sic ipsis reservata. Deinde etiam *in reliquum tempus* diligentissime sancit, ut, quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompejum; simillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, ⁴ sed unus *privatur injuria*. Sed cui manubias remittit, hujus *vestigalia* invadit. jubet enim **PECUNIAM**, siqua post nos consules ⁵ ex novis *vestigalibus* recipiatur, hac uti decemviros. Quasi verò non intelligamus, hæc

eos *vestigalia*, quæ Cn. Pompejus adjunxerit, vendere cogitare. Videtis jam P. C. ⁶ omnibus rebus, & modis constructam, & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia. consumetur enim in *agrorum emtionibus*. Optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemviri: tu Rulle (missos enim facio ceteros) emes, quos vales: vendas quos vales: utrumque horum facies, quanti vales. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quasi verò non intelligamus, ab invito emere, *injuriousum* esse: ab non invito, *questuosum*. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, focer tuus? &, si ego ejus æquitatem animi probè novi, vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut *possissionis invidiam pecunia commutent*: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt. Nunc prospicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos: ii porò ab invitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? referretur pecunia? non licet. exigetur? verat. Verùm esto: *nihil est, quod non emi possit; si tantum des, quantum velit venditor*. Spoliemus orbem terrarum, vendamus *vestigalia*; effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut pestilentiæ possessoribus, agri tamen emanant. Quid tum? quærit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? **DEDUCENTUR**, inquit, **COLONIÆ**. ⁷ Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & istis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam prædidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus *vincis devinctam*, & constrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo coloniam constituatis? ne urbem hanc urbe alia premere, atque urgere possitis? Non faciemus, inquit. Primum nescio: deinde timeo: postremò non committam, ut *vestro beneficio* potiùs, quàm *nostro consilio salvi* esse possimus. Quòd verò totam Italiam vestris colonis complere ⁸ voluistis, id cujusmodi esset, ⁸ neminem nostrum intellecturum existimavistis? Scriptum est enim: **QUÆ IN MUNICIPIA, QUASQUE IN COLONIAS DECEM-VIRI VELINT, DEDUCANT COLONOS, QUOS VELINT: ET IIS AGROS ASSIGNENT, QUIBUS IN LOCIS VELINT: UT, CUM TOTAM Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atque hæc à me suspicionibus & conjectura coarguuntur. Jam omnis omnium tolletur error: jam aperte ostendent, sibi nomen hujus reipubl. federa urbis, atque imperii: denique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt. illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperii nomen transferre cogitant. qui locus propter ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni, delecti ad omne facinus, à decemviris collocabuntur. Et, credo, **QUA IN URBE** homines, in veteri dignitate, fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non poterunt, in ea isti *vestri satellites*, modestè insolentiam suam continebunt. Majores nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune,**

omnia

1. *Duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret.*] Gratia magna Claudio Puteano, cujus rationes Lambino manus tenuerunt, ne locum istum miserè truncaret, & sic tamen Monstrolicensis ille non adfectus est auctoris nostri mentem.

2. *Nunc quisnam tam abstrusus, &c.*] Pall. duo. (nec enim plures sunt qui hanc servent orationem) tandem abstrusus.

3. *Audite, audite vos, qui &c.*] Vox geminata nunc primum accedit libris nostris, à Pal. sec. & Turingico Erfard.

4. *Sed unus privatur injuria.*] Lambinus obtrudit, *prohibetur*; sed bene quod addit, id facere omnibus & vulgatis & nisi. invitis.

5. *Ex novis vestigalibus recipiatur.*] Ita edd. vet. ita Pall. Lambinus jussit rescriberemus, *resciatur*. quo jure?

6. *Omnibus rebus & modis.*] Lambinus rationibus; minus bene; nec suffragantur libri. Res intelligit, quibus consisteretur pecunia;

modos, consilia, quibus in ead. conficienda nitebantur. Gulelm.

7. *Quot? quorum hominum.*] Est à conjectura Bernardini Laurendani; cui favet à secunda manu Palat. sec. qui prius habnerat bis, *Quorum? quorum hominum, &c.* vulgo erat, *Quo? quorum hominum*: quod etiam habet quo se tueatur, præcipue loco infra libro altero cap. 27. f. Puteanus quoque vulgatam impugnat, addito: *Quo?* heic non significat locum, ut illi putant, sed quorsum, quam ob causam, quem ad finem. nam in coloniis deducendis, cum alia, tum causas in primis considerari oportebat, propter quas colonia deducerentur. de quibus Sigonius de Antiquo jure Italia. causam vero Rullus in Senatu probare voluerat ad exhauriendam plebem urbanam. sic quo sumitur IV. Verrina, item lib. VI. Ep. fam. 41.

8. *Neminem nostrum intellecturum existimavistis.*] Est à Pal. sec. neque aliter Latine loquendi ratio patitur. prius publicati, existimatis.

omnia denique insignia reipubl. sustulerunt, neque aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis *hostibus victu* sua sæpissimè reddiderunt?) sed consilio: quod videbant, si quod reip. vestigium illis mœnibus contineretur, urbem ipsam imperio *domicilium* præbere posse. Vos hæc, nisi evertere remp. cuperitis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm perniciosâ essent, non videretis. ¹ Quid enim cavendum est in coloniis deducendis? si luxuries Hannibalem ipsum? ² Capua corrupta: si superbia: nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur. si præsidium: non præponitur huic urbi, ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. nunc omnes urbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemviro occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, IN OMNIA, QUÆ VELINT, OPPIDA, COLONOS UT DECENVIRI DEDUCANT, QUOS VELINT. Atque his colonis agrum Campanum, & Stellatam campum dividi jubet. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ, atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin gravissimè, & verissimè conqueri possit, nos *caput patrimonii publici*, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub ligno, claustrisque reipubl. positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Sullanæ dominationi, & Gracchorum largitioni restitisset. non dico, solum hoc in republ. vectigal esse, quod, *amissis aliis*, remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reservo: de periculo salutis, ac libertatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in republ. fore, aut in vestra libertate, ³ ac dignitate retinendum, cum Rullus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni gentium, atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines ea, me consule, exprimere, quæ *contra remp.* diu cogitarint. Errastis, Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, qui sperastis, vos contra consulem, veritate, non *ostentatione* popularem, posse in evertenda republ. populareis existimari. laceßo vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore uti volo. Etenim, ut circumspiciamus omnia, quæ populo grata, atque jucunda sunt, NIHIL TAM POPULARE, quàm pacem; quàm concordiam, quàm otium reperiemus. sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, &

seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis injecistis: fidem de foro, dignitatem de republ. sustulistis. Hoc motus, atque hac perturbatione animorum, atque rerum cum populo Roman. vox, & auctoritas consulis repente in tantis tenebris illuxerit: cum ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum *regnum decemvirale*, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperii; nobis consulibus, futuram, summamque tranquillitatem pacis, atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne vestra illa præclara lex Agraria, magis popularis esse videatur. cum verò scelera consiliorum vestrorum, *fraudemque legis*, & insidias, quæ ipsi populo Romano à popularibus tribunis pl. fiant, ostendero, ⁴ pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere: præsertim cum mihi deliberatum, & constitutum sit, ita gerere consulatum, quo uno modo geri *graviter*, ⁵ *liberè* potest, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ à tribuno pl. impediri possit, appetiturus sim. Dicit frequentissimo senatu consul, Kalendis Januarii, sese, si status hic reipub. maneat, neque aliud negotium exstiterit, quod honestè subterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me ⁶ in hoc magistratu geram populo Rom. ut possim tribunum pl. reipub. iratum coëcere: mihi iratum, contemnerè. Quamobrem, per deos immortales, colligite vos, tribuni pl. deserite eos, à quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini: conspire nobiscum: consentite cum bonis: communem rempub. *communi studio*, atque amore defendite. multa sunt occulta reipub. vulnera, multa nefariorum civium perniciosâ consilia: nullum externum periculum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac *domesticum* est. huic pro se quisque nostrum mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea quæ dicuntur à me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se *incolumis* volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti à cupiditatibus, ⁶ *liberi à delictis*, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione *honori velificari* suo: primùm, me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ *vita via* facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducât. Quòd si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profiteremini, perficiam profectò id, quod maximè resp. desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipub. restituta esse videatur.

M. TULLI

1. *Quid enim cavendum est, &c.*] Non opus negatione quod Lambino videtur. distinctione clariore opus erat, quam adhibui, secutus vestigia P. Manutii.

2. *Capua corrupta.*] Expressi quod erat in Pall. retro enim vulgata Capua.

3. *Ac dignitate retinendum.*] Erfurd. *retinenda*. cui accedit utriusque Pal. sec. in quo, *retinendam*.

4. *Pertimescam credo, ne mihi non liceat, &c.*] Pal. sec. hand agno-

scit non: & poterat abesse.

5. *In hoc magistratu geram populo Rom. ut possim.*] Receptit Lambinus conjecturam Lauredani, *geram*, P. C. *ut poss.* sed tamen nihil vitii est in vulgata.

6. *Liberi à delictis.*] Lambini conjectura, à *delictis*. sed quorsum ita tandem? an non hoc palam est, Ciceronem dicere; sibi assensuros, qui neque rerum novarum cupidi, neque scelerum sibi sint consilii.

M. TULLIUS CICERO
DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM,
TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM.

ORATIO DECIMASEXTA.

FESTINATE hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut illi, qui beneficio vestro *imagines* familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude jungant, qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod *posteris solveretur*, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam &, quibus *studii* hanc dignitatem consecutus sum, memetipsum commemorare, perquam grave est: & filere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi; ut, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sum, ipse modicè dicam, si necesse erit: vos eosdem existimatos putem, qui iudicavistis. Me perlongo intervallo propè memoriae, temporumque nostrorum, primum *hominem novum*, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, rescidistis: *virtutisque in posterum patere voluistis*. neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui *sine repulsa* consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petissent, quam praetores fuissent, atque quando fieri, quam per aetatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit: consul factus sum, cum primum petierim: ut vestro honore ad mei temporis diem petitus, non alienae petitionis occasione interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed *dignitate impetratus* esse videatur. Est illud amplissimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis post

annis, affecistis: quod prima petitione: quod anno meo: sed tamen magnificentius, atque ornatus esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacite libertatis, sed *vocem vivam* praerobis indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulae voces praerobis, sed una voce universus populus Romanus consulem declaravit. Hoc ego tam insignis, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum, atque laetitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinemque multò majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multae, & graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertiunt: primum *tuendi consilatus*: quae cum omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi, praeter ceteros: cui errato, nulla venia; rectè factò, exigua laus, & ab invictis expressa proponitur: non dubitanti fidele consilium: non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer: ferrem, Quirites, animo aequiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio, verum etiam *casu lapsus* esse arbitrantur, vos universos, qui me antuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis, atque consiliis, vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consularis gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consilibus, lege, & conditione utendum esse decrevi: qui aditum huius loci, conspectumque vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, POPULAREM ME FUTURUM ESSE CONSULEM, prima mea illa oratione Kal. Januar. dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani iudicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longè praerobis: non & in hoc magistratu, & in omni vita effem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum *stimulationes*: qui cum populi

1. **M**ultis post annis, affecistis.] Sic maluerat ex Erfurd. Suf-
fridi Gulielmius; respondebatque Pal. secund. optimi
commatis liber. vulgata, multis posthabitis aff. an vere?
neque enim M. Tullius primus homo novus adeptus est. prima pe-
titione fortasse primus. sed hoc, ut in gradatione, mox ponit. ut
haec hoc velit, in se primo post longum intervallo usurpatum po-
puli jus. verum nihil pertendo: tantum secundas ago Gulielmio.

2. Tabellam vindicem tacite libertatis.] Secuti sumus, non tam
conjectaneum Lauredani, quam fidem Erfurd. codicis & Pal. pr.
ac sec. in quibus haec lectio; non vulgata, indicem; quae nihili est;
haudquæ adeo agnoscitur ab editione anni CCCCLXXXII.

3. Cui errato nulla venia.] Edd. vet. cum errato; quod & in Pal.
pr. nam sec. cuius errato, sententia clarissima. Rivius ad Terentii
Heeyram stat pro vulgata, quae adeatur.

populi non solum commodæ, verum etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur. Ego qualem Kalendis Januarii acceperim reipub. Quirites, intelligo: plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. omnia turbulenta consilia contra hunc reipubl. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. sublata erat de *foro fides*, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: novæ dominationes; extraordinaria, non imperia, sed *regna*, quæri putabantur. Quæ cum ego non solum suspicarer, sed planè cernerem: (neque enim obscure gerebantur:) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm PAX? qua non modò ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri militari videntur. Quid tam populare, quàm LIBERTAS? quam non solum ab hominibus, verum etiam à bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm OTIUM? quod ita jucundum est, ut & vos, & majores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris præcipuam laudem, gratiamque debemus, quod *eorum labore* est factum, ut impune in otio esse possimus. Quare qui possum, non esse popularis, cum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, LARGITIO ALIQUA PROMULGATA, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. neque verò illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus. neque si qui agros populo Rom. pollicentur, si aliquid quiddam obscure moliuntur, aliud *spe ac specie* simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam, Quirites, genus ipsum legis Agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri à *privatis* antea possidebantur. non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus, multas esse video reipublicæ partes constitutas. Itaque, ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem Agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoscere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos *reipublicæ bene administranda societatem*. Cum familiariter me in eorum sermonem insinuatem, ac darem; celabar, excludebar, & cum ostenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci posse, ut ullam largitionem probarem. finem feci *offerendi mei*, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non

desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos cæcus occultos noctem adjungere, & *solitudinem*. quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile assequi conjectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni pleb. 2 concio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps erat Agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat, quàm ceteri. 3 Jam designatus; alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletere, corpore inculco & horrido, capillatior, quàm antè, barbaque majore: ut oculis, & adspectu denuntiare omnibus *vim tribunitiam*, & minitari reipub. videretur. Legem hominis, concionemque expectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: summa cum expectatione concurretur. explicat orationem sanè longam, & verbis valdè bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui *intelligere posset*, quid diceret. hoc ille utrùm insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen, 4 si qui acutiores in concione steterant, de *lege Agraria* nescio quid voluisse eum dicere, suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, 5 lex in publicum proponitur. concurrunt iussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt. 6 Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam, atque utilem esse intelligerem, auctor ejus, atque adjutor essem. non enim natura, neque *disidio*, neque odio penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; 7 quia per sepe feditiosis, atque improbis tribunis plebis, boni & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari. NON POTESTATUM dissimilitudo, sed animorum disjunctio diffensionem facit. Itaque hoc animo legem sumsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honestè, & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis, usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi ut *decem reges*, ærarii, vesticulium, provinciarum omnium, totius reipublicæ regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: *ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem*: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui. Quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse: sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. si insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis: nolite dubitare, plurimo sudore, & 8 sanguine majorum vestrorum partam, nobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adiutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. Jubet enim TRIBUNUS PLEBIS, QUI EAM LEGEM TULERIT, CREARE DECEMVIROS PER TRIBUS SEPTEMDECIM; UT, QUEM NOVEM TRIBUS FECE- RINT, IS DECENVIR SIT. Hic quæro, quam ob causam initium

1. *Extremi exitiorum solent esse exitus.*] Lambinus amoliri cuperet illud *exitiorum*. præter mss. è quibus tamen Pal. pr. non habet, *extremi*.

2. *Concio tandem expectata.*] Lambinus abiecerat *tandem*, quod tamen bis ponitur in Pal. sec. nec male. Gulielmius conjiciebat, *expectatur*.

3. *Jam designatus, &c.*] Lambinus præmittit, *Nam jam design.* sed nullo adminiculante libro vetere.

4. *Si qui acutiores in concione.*] Firmatur & istud à mss. nostris, contra pruriginem Lambinianam.

5. *Lex in publicum.*] Lambinus *in publico*; verum iuvitis Pall. & olim editis.

6. *Omni hoc vobis ratione.*] Lambinus censet legendum *assereratione*, & id intulit libris suis. sed quis eum censorem constituit?

7. *Quia per sepe, &c.*] Lambinus præposuit, *sed*; nullo suffragante exemplari; imo ne ulla quidem ratione.

8. *Sanguine majorum vestrum partam vobisque traditam.*] Sic Pal. pr. non *vestrorum*, ut editi, item *vobisque*; verum si sequimur Pal. sec. reponendum, *majorum nostrum*. nam cum is prius exarasset *nostrorum*, id mox induxit substituitque alterum.

initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno plebejo, equando, nisi per xxxv tribus creati sint. Etenim cùm OMNES POTESTATES, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi delignant, quem populo Romano maximè consulturum putent, & unusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis, paucas tribus, non certa conditione juris, sed sortis beneficio, fortuitò, ad usurpandam libertatem vocare. ¹ ITEM, inquit, EODEMQUE MODO, capite altero, Ut COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse popularis, ut, quod per populum creati fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii voluerint populo supplicari. atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus, tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandate non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte quæ esset factus, is à collegio cooparetur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cùm se nobilem esse diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, ² populi ad partes daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, ³ quod adimi nullo pacto poterat, potestate; quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque vestram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. video fecisse alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quòd pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quæritur. universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant posse. Sortietur tribus idem Rullus. homo felix educet, quas volet, tribus. quos novem tribus decemviro fecerint, ab eodem Rullo educet: hos omnium rerum (ut jam ostendam)

dominos habebimus. atque ii, ut grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere constebuntur: reliquis verò sex, & xx tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviro creati vult? Se primum. Quilibet? leges enim sunt veteres, neque ea consularis, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, majoribusque vestris vehementer grata, atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modò EUM, QUI TULERIT, de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affineis excipit, ne eis ea potestas, curatione mandetur. Etenim, si populo consulis: remove te à suspitione alicujus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem, & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentia. Quis legem tulit? Rullus. ⁴ Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? Quis decemviro, quos voluit, renunciavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullus. Vix, mehercule, servus hoc eum suis, ⁵ non vobis, omnium gentium dominis probaturum arbitraret. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos, adscriptores legis Agrariæ non repudiabit, à quibus ei locus ⁶ primus invidiæ in præscriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque ⁷ æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcunque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellisterra, & mari præponeretis: certè in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos: & committi huic optimè, & ornari hunc justissimè posse intelligebant. Itaque excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum impedimentum, non potestas, non magistratus ullus, aliis negotiis, ac legibus impeditus, ⁸ non reus denique, quo minus decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege umquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ac vindicem cupiditatum. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renovabo

1. Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis.] Lauredanus ejicit, eodemque modo, ut glossema: quod non videtur Gulielmio; sed libenter legerit, Item, inquit, capite altero, eodemque modo, ut comitiis. stat etiam pro vulgata Puteanus. quoniam in legibus scribendis multa ejusmodi ad significationem vel pleniorum, vel aptiorum inveniuntur.

2. Populi ad partes daret.] Sana meo judicio lectio, explicatque auctor statim post. sed tamen Lauredanus mutat populo. Gulielmii rescribit, populi ad partes traheret.

3. Quod adimi nullo pacto poterat, potestate, quadam ratione eripere conatur.] Haud aliter Pall. nostri. Muretus tamen non admodum dubitat libro v. Variar. Lect. cap. 5. quin legendum sit, poterat, potestate quadam rat. cui non assensus fuit Gulielmii, neque ego adeo accedere possum.

4. Quis majorem partem populi suffragiis prohibuit.] Reposui istud, abjecto privavit; quod alterum restaret in Pall. in Erfurd. & edd. antiquatis.

5. Non vobis, omni. & arbitraret.] Placet lectio Pal. sec. arbitrator. Gulielmii mallet, ne vobis, aut vobis.

6. Primus invidiæ in præscriptione legis concessus est.] Pall. prim. & vett. edd. & in præser. quod restat item in Pal. sec. habetque præterea, primus in indice: fere quod postremum etiam ex Turingi-

cis codd. Suffridus Petri, cui id perplacebat; non etiam Gulielmio. ego hæreo; ac nuto. fereque propendeo in partem Suffridi mei.

7. Æqua sibi parte retinentur.] Pall. ambo & vetusti cusi æqua ei parte. adeo ut non abhorream à Gulielmii conjectura, æquali parte.

8. Non reus denique.] Negativa est à Lauredana; ne putemus fortè originem debere alicui codici calamo exarato. certè Pal. sec. heic habet; impeditus: reus denique, quo minus decemvir fieri possit, non excipitur: Cn. Pompejus excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri possit. præsentem enim profiteri jubet: quod nulla in lege umquam fuit, ne in his quidem magistratibus quorum certus ordo est. sive accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis eisdem ac vindicem cupiditatum. Hic quoniam, &c. & vero ultima illa clausula, etiam visitur in Palatino primo, in editionibus Venetis tribus, annorum nempe cccclxxxiii. cccclxxxiiii. ac cccclxxxix. illius nostri vulgati: Timebat enim Pompejus, ne si adesset, ferri non posset: aut ne si, in scriptis illis aut editis, vix nulla nec vestigium. & vero prior pars hujus lectionis ipsissima est Ciceronis, atque admittenda in contextum. posterior syllaba fortè una alteraque luxata est, quam emendabit ordo Criticus. moneo interim Pal. illum secundum, magis præ se ferre sine accepta lex, quam sine.

novabo illud, quod initio dixi, *regnum comparari*, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculis adiecissent? non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curazione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore, uti postea, cognitis insidiis, cum decemviro creatis: tum vitis omnibus, & sceleribus legis, Cn. Pompeji praesidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quaeri, cum videatis, eum, quem custodem vestrae libertatis fore videant, *expertem fieri dignitatu*? Cognoscite nunc, quae potestas decemviris, & quanta detur. Primum lege Curiata decemviro orat. Jam hoc inauditum, & plane novo more, uti Curiata lege magistratus detur, qui nullis Comitibus ante sit datus. Eam legem ab eo praetore, qui sit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit. Oblitus est, nullos à plebe designari. Et is omnem terrarum confringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. 3 MAJORES de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. 4 nam cum Centuriata lex censoribus ferebatur, cum Curiata ceteris patriciis magistratibus; 5 tum iterum de eisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum *beneficere sui pauciteret*. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantum auspicioium causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, 6 quae vos non finitis, confirmavit: tributa, quae vestra erant, sustulit. Ita, cum majores 7 binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviro habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti. 8 Jubeat ferre de his legem curiatam: *praetori imperat*. quam id ipsum absurdè, nihil ad me attinet. jubet enim, QUI PRIMUS SIT PRAETOR FACTUS, EUM LEGEM CURIATAM FERRE. SIN IS FERRE NON POSSIT: QUI POSTREMUS SIT: 9 ut aut lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. Verum hoc quod est aut ita perversum, ut ridiculum: aut ita malitiosum, ut obscurum sit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemviro posse. Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. TUM II DECEMVIRI, inquit, EODEM JURE SINT, QUO QUI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri potest, ut in hac civitate,

quae longè jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quicquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege à populo essent creati? 10 *Reges constituuntur*, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis, fundamentisque nascuntur, ut non modò cum gerere coeperint, sed etiam cum constituantur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, 12 quàm diligenter retineat jus tribunitiae potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis plebis saepe est *intercessum*. Neque tamen nos id querimus, esse hanc tribunoium plebis potestatem. tantummodò si quis ea potestate temerè est usus, existimamus. Hic tribunus plebis lege curiata, quam praetor ferat, admittit intercedendi potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere *rem militarem* non licet: 11 huic cui vetat, intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, ut quemquam intercessurum putet: cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemviri neque *veris comitiis*, hoc est, populi suffragiis, neque illis *ad spectem*, atque ad usurpationem vetustatis, per xxx licitores, auspicioium causa, adumbratis, constituti. Videte nunc, eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. 12 Jubeat auspicii coloniarum deducendarum causa decemviro habere pullarios. *EODEM JURE*, inquit, *QUO HABUERUNT TRES VIRI LEGE SEMPRONIA*. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae? nec te ea lex ipsa commonet, treis viros illos xxxv tribuum suffragio esse creatos? Et, cum tu à Ti. Gracchi aequitate, ac pudore longissimè remotus sis: 10 quòd dissimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere? Dat praeterea potestatem, verbo praetoriam, re vera *regiam*: definit in quinquennium, facit sempiternam. tantis enim confirmat opibus, & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, 13 praeconibus, architectis: 14 praeterea mulis, tabernaculis, centuriis, suppellectili: factum haurit ex aëratio, suppeditat à sociis. 15 janitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit: eodem ministros, & *satellites potestatis*. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: 16 insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista laedunt, scriba, licitor, praetor, pullarius? Omnia sunt haec hujusmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine vestris *suffragiis*, aut rex non ferendus, aut privatus

1. *Homines cupiditatis oculis adiecissent?* Gulielmius, non concoquit hanc phrasin, emendatque *homines cupidi atque audaces oculis adiecissent*.

2. *Ab eo praetore qui sit.* Pall. ambo interserunt, *Praetore P. R.* hoc est, *populi Rom.*

3. *Majores de omnibus magistratibus.* Editio princeps, *de singulis*, neque aliter uterque Pall. ut videatur revocandum.

4. *Nam cum centuriata lex censoribus ferebatur.* Sic Pall. nostri, sic olim cusi. Gruchius tamen lib. de Comitibus atque Hotomanus lib. v. observat. cap. 11. emendant *consulibus*. quod & receptum à Lambino.

5. *Tum iterum.* Ita prima quidem editio. sed Pal. *cum*.

6. *Sine vos non finitis.* Nihil variant Pall. Pantagathus maluit *scripsit*. Hotomanus tenetis, ut & Lambinus.

7. *Binis comitiis voluerint.* Pall. *voluerunt*. primus praeterea *hujus comitiis*.

8. *Jubeat ferre de his legem curiatam.* Haec est recepta lectio. sed tamen vetustius impressi & Pall. ambo *centuriatam* omnino perscripserunt.

9. *Ut aut lusisse in tantis rebus.* Pal. *sec. ut illuisse in tantis rebus*.

10. *Reges constituuntur Quirites, iisque ab his initiis, &c.* Editio vetustior & Pall. pr. *Quir. itaque ab his in. sec. Reg. const. quia itaque ab his iniis*.

11. *Huc est vetat, intercedendi potestatem.* Nihil abeunt ab hac scriptura Pall. aut ead. vet. recentiores tamen, *hic qui vetat intercedendi potestatem, &c.* Lambinus, *hic qui vetat intercedendi potestatem &c.* quod habet à Manutio.

12. *Jubeat auspicii coloniarum, &c.* Pall. & ultimae aetatis editiones, *auspicia*. quod revocari poterat, introducta alia distinctione vocum.

13. *Praeconibus, architectis.* Gulielmius ferè volebat *accensis*, quòd non reperiret *architectos* in magistratuum ministris; nisi tamen hic coloniarum causa attributi sint.

14. *Praeterea mulis, tabernaculis, centuriis.* Pantagathus & P. Manutius *cameris*, valde placet. tabernacula ferebantur in mulis, suppellex in canteriis.

15. *Janitores ex equestri.* Antonius Augustinus *finitores*. egregiè.

16. *Insignia videtis potestatis.* Est à Pall. ab Erfurd. imò ab olim impressis. posteriores enim, *veteris*.

privatus furiosus esse videatur. Perfpicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regis esse dicetis. Primum permittitur infinita potestas innumerabilis pecunia concifiendæ de vestris veftigalibus, non fruendis, fed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur *cognitio sine confilio*, pœna sine provocatione, animadverfio sine auxilio. judicare per quinquennium, vel de confulibus, vel de ipsis tribunis pl. poterunt. de illis interea nemo judicabit. magistratus his genere licebit: caufam dicere non licebit. emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam fuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omneis provincias obeundi, liberis populis agris multandi, regnum vel dandorum fumma potestas datur, cum velint: Romæ esse, cum commodum fit: quacumque velint fummo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea *difolvant judicia publica*: de confiliis abducant, quos velint: finguli de maximis rebus judicent: quæftori permittant: finitorem mittant: ratum fit, quod

14 hñitor uni illi, à quo miffus erit, renuntiaverit. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem, *regiam* appello. fed profectò major est quædam. *NULLUM* enim *regnum* fuit umquam, quod non, si minus jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latiffimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis, funt, permiffu legis continentur. Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis fenatusconfulta facta funt, M. Tullio, Cn. Cornelio Coss. Cur hoc tam est obfcurum, atque cæcum? quid? ifta omnia, de quibus fenatus censuit, nominatim in lege perferibi nonne potuerunt? *Dux* funt hujus *obfcuritatis caufa*, Quirites: una, pudoris, siquis pudor esse potest, in tam infigni impudentia: altera, fecleris. nam neque ea, quæ fenatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: funt enim loca publica urbis, funt facella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit? ² quæ majores in urbe partim *periculi perfugia* esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent falicæ ad Minturnas. adjungetur etiam illa ³ via vendibilis Herculeana, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ fenatus propter angustias ærarii vendenda censuit, confules *propter invidiam* non vendiderunt. Verum hæc fortasse propter pudorem in lege reticerentur. ⁴ Sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quòd audaciæ decemvirali, corrupendarum tabularum publicarum, fingendorumque fenatusconfultorum, *qua facta numquam funt*, cum ex eo numero, qui per eos annos confules fuerunt, multi mortui funt, magna potestas permittitur. nisi fortè nihil est æquum vos de eorum audacia fufpicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: fed attendite animos ad ea, quæ confequuntur. hunc quasi gradum quendam,

atque aditum ⁵ ad cetera jaetum intelligetis. *QUI AGRI, QUÆ LOCA, QUÆ ÆDIFICIA.* Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? ⁶ *invidiosum* putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuìt invidiam. quid ergo? longum putavit, & timuit, nequid præteriret: adfensit, *ALIUDVE QUID*. qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo fit extra Italiam, quod publicum populi Rom. factum fit, L. Sulla, Q. Pompejo, confulibus, aut postea, id decemviris jubet vendere. Hoc capite, *Quirites*, omneis genteis, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, judicio, potestatique permiffa, & condonata esse dico. ⁷ Primum enim hoc quero, qui tandem locus usquam fit, quem non possint decemviri dicere *publicum populi Rom.* esse factum. nam, *CUM IDEM* possit judicare, qui dixerit: quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompejum, Coss. recuperata fit, ⁸ populi Romani factam esse dicere. Utrum oratio ad ejus rei difceptionem decrit: an, cum idem & *difert*, & *judicabit*, impelli non poterit, ut fallum judicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & judicatum,) quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ? quod certè publicum est populi Romani factum. numquid caufa est, quin omneis agros, urbeis, stativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint? Quid Mytilenæ? quæ certè vestræ, Quirites,

16 *belli lege*, ac victoriæ jure, factæ funt: urbs & natura, & fitu, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè later? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum *testamento* regis Alexandri, populi Rom. esse factum? Hæc ego consul populi Rom. non modò nihil judico, fed ne, quid sentiam, quidem profero. magna enim mihi res ⁹ non modò ad statuendum, fed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem fenatus exstare hereditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum missus, qui ab illo pecuniam depositam, nostris recuperarent. ¹⁰ Hæc L. Philippum sepe in fenatu confirmasse memoria teneo. eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque *animo regio* esse; inter omneis ferè video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter *agrorum bonitatem*, & omnium rerum copiam. Hæc tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis suis, judicabit? ¹¹ *Et verum judicabit?* nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum fit. Volet esse popularis. populo Rom. adjudicabit. Ergo idem

1. *Regnorum vel dandorum fumma potestas.*] Retineo retro-vulgatam. nam inter medix ætatis edd. *agrorum vel dand.* Camerarius fingebat, *regnorum vendendorum*, minus nervosè. plus enim nocet potestque, cui donare licet. placebat tamen illa conjectura Putcano; quod sic quoque infra poneretur; *veftigalia, regna vendent.* alibi: *Regna denique postremo etiam veftigalia vestra venierint &c.*

2. *Quæ majores in urbe partim periculi &c.*] Manutius edidit *passim*; sicque ait restare in scriptis suis Fulv. Ursinum. ad Lambinum recepit *portus periculi & perfugia*, conjectancum Puteani. Gulielmius æueter vulgatam. exstatque profectò eadem in Pall. & olim publicatis omnibus. *partim* notat, per partes. Laëtantius lib. 1. divinar. institut. cap. 19. *At enim, dicit aliquis, & hinc fumme qui fecit omnia, & illis qui partim profuerunt, suam veneratorem esse tribuendam.*

3. *Via vendibilis Herculeana.*] Edd. vetr. & Pall. *Herculeana.*

4. *Sed illud magis est credendum.*] Fortean *verendum*, inquit Gulielmius. Verum & vulgata ferri potest.

5. *Ad cetera jaetum intelligitis.*] Vetus omnis editio & Pall. *jaetum.*

6. *Invidiosum putasset.*] Insignis est emendatio Claudii Puteani, ablatione unius literulæ, *putasse*. sic tamen nullus è nostris vet. aut quondam cufis.

7. *Primum enim hoc quero.*] Illud *enim* non vifitur in nuper editis. adest tamen in antiquioribus, item Pall. sed rasi positu: *Primum hoc quero enim.*

8. *Populi Rom. esse factam.*] Lambinus proposuit, *publicam pop.* sed ita nulla editio exoleta, nullus Pal. & quid ea opus?

9. *Non modo ad statuendum.*] Pal. sec. non admittit *modo*, & bellius subauditur: utique cum eadem vox præcesserit linea priore.

10. *Hæc L. Philippum.*] Conjectebat Gulielmius: *Ad hæc L. &c.* mihi heic fere videtur esse ulcus occultum. neque enim tatis præcipio, quomodo illa: *Eum qui regnum*, superioribus cohæreant.

11. *Et verum judicabit.*] Omnino istud retinendum, ejecto conjectaneo Lambinianæ editionis, *utrum.*

idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: iudicabit, Alexandriam regis esse: à populo Rom. abjudicabit. Primum populi Rom. hereditatem decemviri iudicent, cum vos voveritis de *privatis hereditatibus* centum viros iudicare? deinde quis aget causam populi Rom.? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicatos? Quod si Alexandria petebatur: cur non eisdem cursus hoc tempore, quos, L. Cora, L. Torquato Coss. cucurrerunt? cur non apertè, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tætris tenebris, & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt? Atque illud circumspicite vestris mentibus, unaque * legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui *rerum privatarum causa* legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. GRAVE EST enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, *abutuntur*. Quid censetis, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseræ nationes futuras? est in imperio *terror*: patientur. est in adventu *sumtus*: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recufabunt. Illud verò quantum est, Quirites, cum is decemvir, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quod venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Rom. esse dicit? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, omnibus terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permiffa. Simile vero est, *multa committi*, & *condonari omnia*? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos? an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, uti um populus Rom. eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Rom. per legis fraudem surripiatur? Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permiffu, vendituri sint. Non est satis. cum sese sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine impleant: incidant *neruos populi Rom.* adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut desisse non debeat: sed planè, quasi ea res vobis salutis futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctorem: quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam, & acerbam prædicationem futuram puto. AUCTIONE. Ut in suis rebus, ita in rep. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. AUCTIONIS PARS EA, QUÆ AD SICILIAM PERTINET. nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire iubeat. Quod parum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, & *vinculum pacis*, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper menteis vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrentur contra Cn. Pompeji dignitatem.

& mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sapius. vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum unà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas, tanquam *machinam*, comparari: & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos univeisi non solum videre, verum etiam tenere possitis. Jubeat venire, quæ Attalensium, 19 quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. hæc P. Servilii imperio & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal. Adscribit idem auctori Corinthios agros, opimos, & fertiles, & Cyrenenses, qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Karthaginem novam: & in Africa ipsam veterem Karthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis, de consilii sententia, consecravit, sed ut ipse locus, eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, *vestigia calamitatis* ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quam est Rullus: aut fortasse emtorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amiffio exercitu, regno expulso, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc molitur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu, Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: cum imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne iudicium & potestas, *more majorum*, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus: (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctorem potissimum proficiscetur. Is videlicet antequàm veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror: P. SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PLEB. DECEMVIR, S. D. CN. POMPEJO, CN. F. Non credo adscripturum esse, MAGNO. non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CURARE, UT MIHI SI NOPE PRÆSTO SIS, AUXILIUMQUE ADDUCAS, DUM EOS AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctorem. Neque in hoc solum inest *contumelia*, quæ vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò venierit, verum etiam locata sit. Plus spectant homines certè, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum inhnita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum

1. An quietis iis, qui per cursum rectum, &c.] Illustris est heic correctio Gulielmii, an qui Etsis, qui per curs. de quibus ipse plura in Quæstionibus Plantinis.

2. Circumspicite vestris mentibus, unaque.] Sic quidem Pal. prim. sed sec. perspicite vestris mentibus, atque.

3. Ex superioribus recipi, &c.] Lambinus refici, sed non ex libris, quod heic dico, idem repetitum velim cap. 23. alitque, ubi idem

cuculus semper inculcat suum rescere.

4. Acerbam prædicationem.] Quidam codd. recitationem; ut monet Lauredanus, quod tamen Lambinus improbat. male; cum versu superiore dixerit, recita. utraque lectio recta. Puteanus.

5. Formosis finitoribus.] Non rectè Faërnus, famosus. ita supra dixit cap. 17. cum ill. delecta finitorum juventute. quo alludat, & quam maculam Rullo adspergat, palam est. Gulicimius.

citum pervenire: aliquid illi infidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, *detrahi posse*. putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translata. Patior non molestè, tam stultos esse, qui hæc sperent: tam impudentes, qui contentur. illud queror, tam me ab iis esse *contemptum*, ut hæc portenta, me consule, potissimum cogitent. Atque in omnibus his agris ædificisque vendendis, permittitur decemviris, *UT VENDANT, QUIBUSCUMQUE IN LOCIS VIDEATUR*. O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô consilia dissoluta, atque perditâ! **VECTIGALIA** locare nusquam licet, nisi in hac urbe, ¹ hoc ex loco, hac vestrum frequentia. venire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagonia tenebris, atque in Cappadocia solitudine licebit? L. Sulla cum bona indemnatorum civium, funesta illa auctione sua venderet, & se *prædam suam* diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendeat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est. decemviri vestra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitraris, sed ne præcone quidem publico teste vendent? Sequitur, **OMNEIS AGROS EXTRA ITALIAM INFINITO EX TEMPORE**, non, ut antea, ab Sulla & Pompejo coss. Cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem præerit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, ² sæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, *vetustate* possessionis se, non *jure*: misericordia senatus, non agri conditione defendunt. nam illum agrum publicum esse fatentur. ³ se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus: quæ est ista *æquitas*, ceteros, etiam si privati sint, permittere ut publici iudicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum *alia ratione valuerunt*: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine iudicio fenatus, decemviris addicentur. Atque etiam est alia, superiore capite, quo omnia veneunt, quæstiuosa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est. Audivit, hanc rem non à me, sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnumquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalen, quos P. Africanus populo Romano adjudicavit: & tamen postea per C. Cottam, *cos. cautum esse fœdere*. Hoc quia vos fœdus non iusseritis, veretur Hiempsal ut factis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? tollitur vestrum iudicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctorem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis sit, indico. volitat enim ante oculos istorum Jubæ regis filius, adolescens non minus benè nummatus, quam benè capillatus. Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulât: **AURUM, ARGENTUM EX PRÆDA, EX MANUBIIS, EX CORONARIO, AD QUOSCUMQUE PERVENIT, NEQUE RELATUM EST IN PU-**

Blicum, NEQUE IN MONUMENTO CONSUMPTUM, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Rom. bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis & repetundis, ad decemviros translatum videtis. horum erit nullum iudicium, quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, *UT QUICUMQUE DE PROVINCIA DECESSERIT, APUD EOSDEM DECEMVIROS, QUANTUM HABEAT PRÆDÆ, MANUBIARUM, AURI CORONARII, PROFITEATUR*. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur propè nominatim: cujus iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & iudicio rerum omnium, mittuntur: cui *jus imperatorium*, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrum tandem hoc capite, honos haberi homini, *an invidia queri* videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil uritur. nam si est æquum, prædas, ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompejus, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites; si turpe, si intolerandum, hos decemviros, *partitores* omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines; sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur honoris causâ excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem *contumeliam*, quam ceteri, ferre non possit: Pompejus autem hoc animo sit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini. Verumtamen caveat, ut, *SICQUA PECUNIA POST NOS CONSULES EX NOVIS VECTIGALIBUS RECIPIATUR, EA DECEMVIRI UTANTUR*. nova porò vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxit. Ita remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermisum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctonibus, tot iudiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. Cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabileis quæstus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam *avaritiam* hoc populare legis agrariæ nomen esse quæstum. Hac pecunia jubet agros emi, quò deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi laceffitus. Velim fieri possiet, ut à me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum, potestatem permitteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cum haberet hæc resp. Lusinos, Calatinos, Acidinos, homines non solum honoribus populi, re-

1. Hoc ex loco.] Pall. & vet. editiones, *Hoc aut illo ex loco*. ita inquam, nisi quod pr. & edd. habeant *hæc aut illo* &c. & forte Cicero digito aut capite ostendit alium locum, ubi itidem venderentur. verum hæc perpendant Antiquarii. nam mihi otium non est penitus inquire in morem illum veterem.

2. Sæpe vehementer gaudeo.] Nihil ab hac abeunt scriptura Pall. aut Verrinæ edd. Lambinus admisit *sane veh.* conjecturam scilicet Lanredani. mallem, *ipse veh.*

3. Se moveri possessionibus, amiciss. &c.] Ita Pall. & olim impressi. non ut vulgo, *sed moveri*. nedum ut Lambiniana, *sed se moveri*.

4. Repetundis, ad decemviros translatum videtis.] Voces quatuor à

fine, non sunt in Pal. sec. recte meo iudicio. nec laborat priorum verborum sententia, si verbum *quæstionem*, resolvitur in *quæstio est*. hoc admissio, nemo non intelligit illud quod statim sequitur: *Horum erit nullum iudicium, quantæ* &c. sic enim restitendum duxi ex Pall. item omnibus vet. edd. annorum centum. ridiculum enim heic est Lambinus, qui citet editionem anni 15 LXII. in quo invenit illud vulgatum: *Horum erit illud iudicium*. equandum enim quæso testimonium petitum fuit ab tam adulescentis ævi mangonio?

5. Pompejus autem hoc animo sit.] Ita Pall. & olim cusi; ne quis putet P. Manutii aut Lambini lectiones fabnexas auctoritate bonorum librorum. subintelligitur autem, *metuere*; quod præcessit.

li, rebusque gestis, verum etiam *patientia paupertatis ornatos*: & tum, cum erant Catones, Philippi, Laelii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatique, forensibus, domesticisque rebus perpexeratis: tamen hujuscemodi res commissae nemini est, ut idem *judicaret, & venderet*, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros veftigaleis populi Romani abalienaret, & cum summam tantae pecuniae nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset; tum denique emeret, à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus haec omnia, quos *odorari* hunc decemviratum suspicamini. reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum: partem, quibus ad consumendum, nihil satis esse videatur. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis à majoribus relictam *consuetudinem*, ut emanent agri à privato, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos esse diductos: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pleb. expectasse: hanc verò emendi, & vendendi quaestuosissimam, ac turpissimam mercatoriam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putavi. Libet agros enim. Primum quaero, quos agros? & quibus in locis: nolo suspensam, & incertam plebem R. obscura spe, & caeca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Cassinas. audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros, & ceteros horum simileis non modò emere, verum etiam coacervare possis: cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, *quid expediat*, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definis, inquit, ITALIAM. Satis certa regio. etenim quantumvis interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini? Age verò, definis locum. quid naturam agri? verò, inquit, QUI ARARI, AUT COLI POSSIT. inquit, QUI ARARI, AUT COLI POSSIT. Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrum haec lex est, an tabula Veratiana auctionis? in qua scriptum fuisse ajunt: JUGERA CC. IN QUIBUS OLIVETUM FIERI POTEST: JUGERA CCC. UBI INSTITUI VINEAE POSSUNT. Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile, & marcum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum faxetum, in quo agricolarum cultus non elaboreret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo est quaestuosius, quam si ab invito sumeret. Inhibetur enim ratio quaestus de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emtori, & venditori. Sed videte vim legis Agrariae. Ne ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. Conversa ratio. Antea, cum erat à tribuno pl. mentio legis Agrariae facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, *perterritabant*. Haec lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim Quirites, existimatis esse, qui

latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emtorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo antè diem, noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariae pertimescebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiae, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi *intus canit*. Habet focerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire vult succumbenti jam, oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin veftigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine, & sudore quaesita, ut Sullanos possessores divitiis auceatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emtionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum propter vastitatem. Sullanus ager, à certis hominibus latissime continuatus, tantam habet *invidiam*, ut veri, ac fortis tribuni pl. fridorem unum perferre non possit. hic ager omnis, quoquo precio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter *sterilitatem incultum*, propter pestilentiam vastum, atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu: urbanam plebem nimirum in reipub. posse: *exhauriendam esse*: hoc enim verbo est usus: quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur. Vos verò, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis, relicti his rebus, atque hac luce reipubl. in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentiae sinibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros emturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Ut verò, cum omneis urbeis, agros, veftigalia, regna venderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis, quaeso, concedere? Quamquam illud est egregium, quòd hac lege *antè omnia veniunt*, antè pecuniae coguntur, & coacervantur, quam glæba una ematur. deinde emi jubet: ab invito vetat. Quaero, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in avarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur. veftigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducuntur *pecuniae magnitudine*, ut velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege emti sunt, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnine ejusmodi locus est, ut nihil intersit reipubl. colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? est planè. rectius, & quo in genere sicut in ceteris reipubl. partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui *colonias sic idoneas in locis* contra suspicionem periculi collocarunt,

1. *Catones, Philippi, Laelii.*] Recentius editi, *Phili*. sed praeferuntur memoria eulor, item Pall. esse autem à Sigonii conjectura, annotavit Puteanus. intelligique vult L. Furium Philum Consularem anni U. C. DCCXVII.

2. *An in Italiam.*] Non malè coniecit P. Manutius in *Apuliam*; libi tamen nihil variant.

3. *Age: non definis locum. quid naturam agri? vero inquit &c.*] Expressit quod erat in Pall. sec. neque recedebat pr. aut vetustius impressi, nisi quod in *natura*. haec tenus vulgata: *Age verò definis locum. Quid non agri verò inquit &c.* Lambinus architectatus nobis fuerat: *Quidnam agri? Agri verò inquit, qui &c.* quod & probabat Puteanus. sed minus necessario. deceptique sunt omnes illo *Verò*, quod inchoare sermonem, eis non veniebat in mentem. at ita plussemel Tullius, nostra hac quidem editione, quam adprobabo ve-

ris Musarum ac Charitum mytilis.

4. *Inhibetur enim ratio quaestus.*] Haud aliter quidem P. Manutii editio, sed antiquissima *inietur*, quomodo & Pall. pr. quippe sec. *inhibetur*, quod & in Erfurdiano, & quaerendum in eam vocem. saepe enim exturbata est ignorantia scribarum.

5. *Et vos non dubitatis, quin veftigalia &c.*] Fortius multo Pall. sec. *Et vos dubitatis, qui veftig.* Lambini transpositio vocum, nihil habet bonae gratiae. Puteanus faciebat: *Et vos num dubit.*

6. *Est planè rectius & quo in genere &c.*] Maluè locum insignire asterisco, atque exprimere cum Victorio lectionem Pall. veterumque ead. quam dare locum Lauredanae conjecturae, nimirum recedenti à litterarum numero: quamvis eam adniferint Manutius, Lambinus, alij.

runt, ut esse non oppida Italix, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducunt colonias in eos agros, quos emerint. Etiamne si reipubl. non expediat? Et in *quæ loca præterea videbitur*. Quid igitur est causæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere; & suum præsidium in capite, atque ¹ cervicibus vestris collocare? Tu non definias, ² quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum *ad vim tuam* judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum Rom. coercitas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem, ac potestatem? Ut verò totam Italiam suis præsiidiis obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omneis colonias totius Italix colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum dari jubet. Num obscurè majores opes, quam libertas vestra pati potest, & majora præsidia quæruntur? num obscurè *regnum constituitur*? num obscurè libertas vestra rollitur. Nam, cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt: iidem vestram libertatem suis præsiidiis, & coloniis interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquatur? At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam, atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commo-
28 modo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commovet: ut huic *simulata largitioni* resistat. Ac primum de oppido dicam, si quis est fortè, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet. ad hunc numerum ³ quingenos sibi singuli fument. Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. num vobis, aut vestri similibus integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quamquam me vester honos vigilare dies, atque nocteis, & intentis oculis omnes reip. partes intueri jubet: tamen paullisper, si ita commo-
29 dum vestrum feret, connivebo. sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, eademque delectis, locus, atque *urbs, quæ bellum facere*, atque instruere possit, quæratur: tamenne patiemini, ⁴ vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia? urbeis, agros, copias comparari? nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducunt suos, *quorum nomine ipsi teneant*, & fruuntur: coëment præterea: ista dena jugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi

fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum *prædiorum sumus* sustentare possint. Quòd si vestrum commodum spectat: veniat, & coram mecum de agri Campani divisione disputet. Quæsi-
29 ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus, & quem admodum illum agrum esset distributurus. respondit, à Roma milia tribu se initium esse facturum. Primum, quæ est ista superbis, & contumelia, ut populi pars amputetur, *ordo tribuum negligatur*? antè rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes, & jucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat: ⁵ proferat: in jugera dena describat: ⁶ à Suburana usque ad Arniensem nomina vestra proponat: Si non modò dena jugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari temp. contemni majestatem populi Rom. deludi vosmetipsos diutius à tribuno pl. patiemini? Quòd si postet ager iste ad vos pervenire: nonne cum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Rom. *caput vestra pecunia*, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperere patiemini? An oblitus estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Rom. vectigalia, ⁷ perlevi sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissimæ *suspensione prædonum*, aut hostium injecta? At verò hoc agri Campani vectigalium cum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus præsiidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, ⁸ nec fructibus varium, nec cælo ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod à Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, ⁹ quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coëmerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Rom. commo-
30 plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus exstitit, qui ex ea possessione temp. demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejecisset. Quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis, ¹⁰ & quem per iter qui faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is cum erit divisus, ¹¹ neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepaverint, armati in civeis, & expediti ad eadem esse possint. deinde *ad paucos*, opibus, & copiis affluenteis, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas à majoribus pulcherrimas vectigalium sedes ¹² armis captas accepistis, glæba nulla de paternis, atque avitis possessionibus relinquatur: ac tantum intererit inter vestram, & privato-
rum

1. *Cervicibus vestris collocare?*] Abjeci verbum *possiat*, suavis Pall. tanto facilis, quod mox præcessisset.

2. *Quot colonias, in quæ loca.*] Sic Lambinus alique, admodum verosimiliter, sed non id admittunt nisi. nostri aut olim culi, in quibus quo. adeatur P. Manutius oratione priorè cap. 5.

3. *Quingenos sibi singuli fument.*] Pall. non abeunt ab olim editis, in quibus *quinquagenos*; sicque restat item in Erfurd.

4. *Vestro nomine contra vos.*] Non videtur insipida lectio Pal. pr. contra nos.

5. *Proferat: in jugera dena describat.*] Lambinus addit, *proferat: in singulos jugera dena describat*, non ex scriptis, sed ex loco infra, quem ei ostendit Manutius. nobis religio est discedere à libris vetustis.

6. *A Suburana usque ad Arniensem.*] Emendationis hujus auctores, in Italia Manutius, in Gallia Turnebus, qui videatur lib. xxx. Advers. cap. 17. alluduntque omnino Pall. item nostri & vet. edd. in quibus *ab usura nam ad usque ad Arniensem*; non uti deinceps cusi, *ab Orriculana usque ad Arniensem*. agitur enim de tribubus Romanis, non de regione aliqua.

7. *Perlevi sæpe momento fortunæ.*] Aliter Lambinus, sed propius litteras Gulielmii, à *perlevi*, &c.

8. *Nec fructibus varium, nec cælo ac loco.*] Lambinus tentat, *neque fructibus neque cælo*. ineptè. *non varium fructibus*, in quo par atque eadem semper libertas. unde paullo post dicit, *ex agro Campano nunquam malum nunciari*. monuit me notis patris sui novum Gallix sidus P. Puteanus, Gallicè talem agrum vocari, *qui rencontre tous les ans*.

9. *Quod ei tenebant, &c.*] Sic Lauredani liber. nostri adhærent vulgatæ, *quod ei tenebant*, quæ nescio an debuerit mutari; cum non obscurè subintelligi possit, *hi*, aut *illi*.

10. *Et quem per iter qui faciunt.*] Ita rectè P. Manutius ex veteri lectione, & quem pariter qui faciunt. quod deinde male degenerat in, & quem pariter qui iter faciunt.

11. *Neque erit, neque vester esse dicetur.*] Hodie sic quidem vulgatur. sed enim Pall. item olim impressi tantum agnoscunt, *neque vestrum dicetur*. qualissem ego; *neque erit vester, neque dicetur*.

12. *Armis captas.*] Lambinus, *partas*; tanquam si alterum minus dici possit. ô cerebrum!

rum diligentiam, quòd, cum ¹ à majoribus nostris P. Lentulus, ² qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica còmeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse: eumque, qui nollet vendere, idèd negasse se adduci posse, uti venderet, quod, cum plureis fundos haberet, ex illo solo fundo numquam *malum nuntium audisset*. Itane verò? privatum hæc causa commovit: populus Rom. ne agrum Campanum privati gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Rom. de hoc vesticigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vesticigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Aquilius etiam mutuam frumentum dedit. at ex hoc vesticigali numquam malus nuntius auditus est. Cetera *vestigalia* ³ belli facultatibus affliguntur: hoc vesticigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in ceteris, agros desertos à plebe, atque ⁴ à cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur à plebe optima, & modestissima: quod genus hominum *optimè moratum*, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glæbis subigendis exercitati, quò se subito conferant, non habebunt. his robustis, & valentibus, & audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. &, ut vos nunc de vestris majoribus prædicatis: HUNC AGRUM nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posterii de vobis prædicabunt: HUNC AGRUM patres nostri acceptum à patribus suis, perdiderunt. Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscuè toto, quam propriè parva frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui *vobis ostenditur, aliis comparatur*: tamen honestus eum vos universi, quam singuli possideretis. Nunc verò, cum ad vos nihil pertineat, sed pareat aliis, eripitur vobis: nonne acerrime, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena describit in singulos homines jugera. Quasi verò paullum differat ⁵ ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quaritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimunt: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nucernam suis præfidiis devincient: Putcolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo jute, libertateque utuntur, totos novo populo, atque adventitiis copiis occupabunt.

⁶ Tunc illud Campanæ vexillum coloniarum, vehementer huic imperio timendum, Capua à deceivitis inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quaeretur. In id oppidum homines

nefarium remp. nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt: qui tres solum urbes in terris omnibus, Karthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt, posse *imperii gravitatem, ac nomen sustinere*. Deleta Karthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, ⁷ imminere ita fructuosissimis insulis populi Rom. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Græciæ, sic, ut terra claustra locorum teneret, & duo maria maxime navigationi diversa panè conjungeret, cum pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solum affligerunt, sed etiam, nequando recreata exurgere, atque erigere se possent, funditus, ut dixi, sustulerunt. De Capua multum est, & diu consultum: extant litteræ, Quirites, publicæ: sunt senatus-consulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore, quòd Capuam *timeremus*. Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, ut esset urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset: ut esset locus comportandis, condendisque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non esse deleta. Videte, ⁸ quantum intervallum sit interjectum inter *majorum nostrorum consilia*, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, caellam, atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novæ reip. constituunt, molem contra veterem remp. comparant. Quòd si majores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præciara populi Rom. disciplina, M. Brutus, aut P. Rullus similem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquissent. Verum arbitrabantur, Corintho, & Karthagini, etiam si senatum, & magistratum sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: hic verò, in oculis S. P. Q. R. nihil posse existere, quod non antè *extingui*, atque opprimi posset, quàm planè *extortum*, ac natum esset. neque verò ea res fefellit homines, divina mente, & consilio præditos. nam post Q. Fulvium, Q. Fabium, Coss. quibus consulibus Capua ⁹ devicta, atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc remp. non dicto factum, sed nihil omnino excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia ¹⁰ Karthaginensium, Corinthum, Numantinum: multæ in hac rep. seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marficum: quibus omnibus domesticis, externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed *opportunissimam* se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus suis recipiendos. Homines non inerat in urbe, qui *malis concionibus*,

1. *A majoribus nostris.*] Sic Pall. melius recepto, *vestris*, mea quidem opinione.

2. *Qui princeps Senatus.*] Et hoc quoque à Pall. item edd. vert. nisi quod ex *Senatur*. pronomen neglectum fuit à correctoribus seculi prioris.

3. *Belli facultatibus affi. hoc velt. etiam belli facultates sustentantur.*] Palatinus ille *fec. belli difficultatibus*; & mox, *difficultates sustentantur*; cui profectò potius accesserim, quàm aliis multis membranis notæ minus selectæ.

4. *A cultura hominum liberorum esse.*] Puteanus conjicit; *liberos*. cuius nomen, cur heic subiticeat Lambinus, nescio. neque enim absurda est emendatio.

5. *Ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo.*] Lambinus heic reponit, à *Stellati*, scilicet *mult. propius fuisset à Stellati. Sed mult. sed* Gulielmius mavult, *ac Stellatis. sed. mult.* quod & nominandi casu,

Arpinatis, Capenatis, Stellatis, vetuste dicitur, quod vulgo in *as* fere terminamus, ut ostendit libro iv. Priscianus.

6. *Tunc illud Campanæ vexillum coloniarum.*] Minimè excludenda videbatur hæc vox à Lauredano nata. ineptè enim aliæ editt. item scripta, *exilium Campanæ coloniarum*. quod tamen probat Fulvius Ursinus.

7. *Imminere ita fructuosissimis.*] Conjecit Ant. Augustinus, *imm. Italiæ, & fruct.* quod admisit statim Lambinus. putabat Gulielmius referibendum potius *imm. situ fruct.*

8. *Quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostr. consilium.*] Suffecisset, *quantum sit inter majorum, &c.* abjectis vocibus aliis illis duabus.

9. *Devicta atque capta est.*] Negat hoc Josephus Scaliger, commentariis ad Eusebium: qui consulatur.

10. *Karthaginensium.*] Lauredanus, *Karthaginense III. ingeniosè.*
1. *Capua*

cienibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis remp. miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiendi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarent: nihil, quod contrà peterent: nihil, ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam *ferociam*, ratione, & consilio majores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam fugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: & multum in posterum providerunt, quod, nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam, solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti, atque auspicia, à simili furore deterrent. nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum ¹ Capuæ, ea lege creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attingerunt, omnes acerbissimas impiorum *pœnas pertulerunt*. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cum venissem Capuam coloniam, deductam L. Confidio, & Sext. Satio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam *locus ipse afferat superbiam*: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perspicitur, atque intelligi potuit. Nam primùm, id quod dixi, cum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus *primus annus* hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitrari paucis annis fuisse consulum nomen appetiturus? Deinde anteibant liciores, non ² cum bacillis, sed, ut hic prætoribus antecunt, cum fascibus duobus. erant hostiæ majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut à nobis consulibus ³ de consilii sententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur. deinde patres conscripti vocabantur. Jam verò *vultum Consilii* videre, ferendum vix erat. Quem hominem ⁴ vegrandi macie torridum, Romæ contemptum, atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu ⁵ cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam verò qui *metus* erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Sephasia, quæ concursatio percontantium, quid prætor edixisset? ubi cenaret? ⁶ quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini, atque advenæ nominabamur. ⁷ Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero *venerandos* à nobis,

& colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite, atque cognoscite. NON INGERANTUR hominibus mores tam à stirpe generis, ac feminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur, & vivimus. Karthaginenses, fraudulentis, & mendaces, non genere, sed *natura loci*, quod, propter portus suos, multis, & variis mercatorum, & advenarum fermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures, montani, duri, atque agrestes. docuit *ager ipse*, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi *bonitate agrorum*, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, 7 primùm illa nata sunt: arrogantia, quæ à majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem, armis etiam tum invictum, *voluptate viciit*. Huc isti decemviri ⁸ cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos imperus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cenaculis sublata, atque suspensam, *non optimis viis*, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ⁹ ac præ illis semitis irridebant, atque contempnent. agros verò, Vaticanum, & Pupinianum, ¹⁰ cum suis optimis, atque uberibus campis ¹¹ contemendos scilicet non putabant. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria comparabant. Quibus illi rebus elati, & inflati, fortasse *non continuo*, sed certè, si paulum assumerint vetustatis, ac roboris, non continebuntur: progredientur longius, efferentur. SINGULARIS HOMO privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis, & copiis, continet: nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati *non statim* conquisituri sint aliquid sceleris, & flagitii. immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quod in veteri fortuna illos natos, & educatos, nimix tamen rerum omnium copix depravabant. hi ex summa *egestate*, in eandem rerum abundantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebuntur. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, ¹² quàm monumenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu ¹³ cum istis tuis actoribus excogitasti, ¹⁴ ut vetera vestigia venderetis, & expleretis nova. Urbi Capuam ¹⁵ tamen

1. *Capuæ ea lege creati.*] Est à P. Manutii. monströse enim prius legebatur, *Capuæ & Leocreanti*, quod tamen ferè item in mss. Pall. nam Erfurd. *Capuæ locare ante*. editio princeps, *Cap. & Lucienati*.

2. *Cum bacillis, sed ut hic prætoribus antecunt, &c.*] Pal. sec. atque Erfurd. addunt, *Prætoribus urbanis*. Erfurd. præterea *baculis*. sed alterum restat in utroque Pall. qui mox habent, *facibus duabus*.

3. *De consilii sententia probatis.*] Retinent istud Pall. explicatque Briffonius libro 1. de Formulæ & solemnibus pop. Rom. verbis. Lauredanus volebat *probate*, quod & admisit Lambinus, & est admodum simile vero. Panthagathus *probata*. alii *probantibus*.

4. *Vegrandi macie torridum.*] Placuit istud Manutio, Lambino, Urfino. scripti tamen ut *grandi*, quomodo & lectio recepta. nam editio omnium prima, & *grandi*. Puteanus maluisset *horridum*.

5. *Cum videremus, Magios, Blossios, &c.*] Mallem, *viderem*: utique cum reitet in Pall. editionibusq; obsoletis, cum *videremus Blossios*, ejecto illo *Magios*. quod tamen an sit à membranaceis libris, viderint Critici. ego vix puto. neque aliquid umquam commississe legitur, cur heic inter seditiosos proditoresque locaretur. si sic, tunc sane maneat, *cum videremus Blossios, &c.*

6. *Quid enunciaisset?*] Pall. & edd. vert. *quod enunciaisset?* ut forte fuerit, *quod denunciaisset*, ad cenam scilicet, ut etiam in mentem venerat Gulielmio.

7. *Primum illa nata sunt.*] Sic etiam Victoriana. at vetustiores *illa apta sint*. omnium prima, *aperta*. quod ultimum alicui placere possit, nisi exstaret in Pal. sec. *illa capta sunt*, quod tamen forsitan adhuc mutandum in, *capta*.

8. *Cum numerum colonorum, &c.*] Numerus pro multitudine, ut initio orat. pro Fontejo, & sæpius aliàs, inquit Gulielmius. verum olim typis informati, *cum modo colonorum*. ut forte fuerit, *cum modo colonorum*, satis apertè. Lauredanus conjiciebat, *cum 100 colonorum*. ingeniosè. Pall. nostri habent *cum mo*. sed non simpliciter; virgula enim, incubat litteræ o, quod notat fere illud *modo*, de quo jam dixi.

9. *Ac præ illis semitis.*] Innuit enim nullas fuisse Capuæ. itaque nihil mutandum cum Lambino, cum aliis.

10. *Cum suis optimis, &c.*] Lambinus optimis. Pall. nihil mutant. tantum fer. *optimis*, veteri scripturæ modo.

11. *Conferendos scilicet non putabant.*] Accedo sententiæ Senatoris Parisini, Puteani, arbitrantis negationem heic supervacuum. hæc enim dici per eironiam, ostendit particula *scilicet*; atque id quod sequitur, *contemnent, comparabunt*.

12. *Cum istis tuis actoribus.*] Haud aliter quoque Pall. & olim impressi. Lambinus, *actoribus*, de suo scilicet.

13. *Ut vetera vestigia venderetis, & expleretis nova.*] Gulielmius conjicit, *exciperetis*. ego *expiaretis*. Pall. heic eunt à vulgata. nam sec. habet, *ut vetera vestigia ea expleretis novo*. quod idem in primo. sed ei est vacuum spacium, post *novo*, litterarum trium, annotatumque ad oram: *deest unus versus*. & vero talis lectio lacunaque litterarum triginta, extat in editione anni cccclxxxiii.

14. *Ad certamen dignitatis opponere vis.*] Cum sequatur, *venderetis & subjungeretis*, non vituperat eos Puteanus, qui legunt, *opponeretis*.

tamen dignitatis opponere vis, ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbeis, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex ærario exhaustissetis, ex veltigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coegissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: ut iidem partim invidiosos agros à Sullanis possessoribus, partim desertos, ac pestilentes, à vestris necessariis, à vobismetipsis emtos, quanti velleretis, populo Rom. induceretis: ut omnia municipia, coloniasque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuscumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis? ut omnem rempub. vestris militibus, vestris urbibus, vestris præfidiis cingeretis, atque oppressam teneretis, ut ipsum Cn. Pompejum, cujus præfidio sæpissimè populus Rom. contra acerrimos hosteis, & contra improbissimos civeis victor existit, proscribere, atque horum conspectu privare possletis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, ¹ nihil vi ac manu perfringi posslet, quod non vos oppressum, atque creptum teneretis: ut volitaretis interea per genteis, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio inãnito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeji, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis, ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo, petere possletis: ut nemo ad populum Rom. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pl. retinere posslet. Hæc ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam cum omnium consulum gravis in republ. custodienda cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Rom. pro me majores mei sponderunt: mihi creditum est: à me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecantur. Quare, modò ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere: polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempubl.

vigilanti homini, non timido: diligenti, non ignavo commisit. Ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos pleb. perhorrescam? qui sæpe, & sine causa tumultuer? qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pleb. duci iussisset? ² Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, ³ non horruì in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne resp. tantis munita præfidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, hæc concione, hoc populo, certe non vererer. Quis enim umquam tam secunda concione legem Agrariam suavit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis afferò, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione provisã sunt. non modò vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verum etiam istos, ⁴ quibus otiosi negotium facillimum, otiosissimum reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiæ, ex tumultu, atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, ⁵ honos in iudiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. ⁶ Nam, si ii, qui propter desideriam in otio vivunt, tamen in sua temporis inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc ⁷ statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium teneritis. ⁸ Quod ego & concordia, quam mihi constitui cum collega, ⁹ invitissimis iis hominibus, quos in consulu inimicos esse & animis, & corporis actibus providi: omnibus prospexi sanè, & revocavi. idem tribunis pleb. denuntiavi, quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum, & firmissimum est illud communibus fortunis præfidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuitis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeat. ¹⁰ pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

M. TULL-

1. Nihil vi ac manu.] Est à conjectura Lauredaniana. nam vulgo recepta lectio, *nihil elata*, non videtur in olim editis, qui *nihil velata*, quod & in Pal. pr. nam sec. vel *leta*. aliorum scripti vel *lecta*. unde faciebat Gulielmius, *nihilve lecta manu*. divinationes plures suppeditant Notæ Lambini.

2. Ego nondum vestris armis armatus.] Locus iste totus est fractus. nam Pal. pr. *Ego cum vestris*, sicque edit. vet. Pal. sec. *Ego tum vestris*, &c. Mox ubi hodie legitur: *nunc verear ne respub.* &c. habet Pal. sec. *resistere*, *vereor ne P. R. tantis*. pr. *resistere: nec vereor ne: R. P.* quomodo & olim editi, nisi quod primus resp. Puteanus tentabat; *nunc verear tantis munitis præfidiis, ne resp. ab istis*, &c.

3. Non horruì in hunc locum progredi, vobisque.] Mss. nostri & editi ante centum & triginta annos, non horreo in hunc locum progredi posse, vobisque. quod posse in omnibus ferè adhuc impressis, excepta Lambiniana, ejusque traducibus.

4. Quibus otiosi negotium facillimum.] Hæc est conjectura Sigonii. nam vulgo est, *facillimum*. at antiquiores edd. quibus otiosi otium facillimum. quod & in Pal. pr. quippe sec. adjicit, atque otiosos reddam. quod atque etiam restat in editione anni MDCCLXXXIII. qui tamen, otiosissimos.

5. Honos in iudiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace.] Pal. *hos in iudiciis & æquitate magno timores familiares in pace*. neque aliter editio prima, nisi quod ipsa hoc. secunda tamen præfert honos.

6. Nam si hic, &c.] Pal. prim. *Nam etsi ei*. edd. vet. *Nam etsi hi*. Pal. secund. *Tamen si hi*.

7. Statum quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed &c.] Pal. pr. *statum quem habetis esse non ignoravi, an quæsitum, sed &c.* sec. *statum quem hab. esse non ignoravi non quæsitum, sed.* quo modo habet quoque editio prima: verum secunda retinet, *ignoravi an quæsitum*.

8. Quod ego & concordia.] Sic Pal. editioque secunda. nam prima, *ex concordia*, quod recepit Lambiniana.

9. Invitissimis iis hominibus, quos &c.] Proponam Criticis & heic longè meliorem scripturam membranarum. Pal. pr. *invitissimis iis esse hominibus, quos vos in Cos. inimico esse & corporis actibus providi*. sec. *invitissimos esse hominibus quos nos in cons. inimico esse & corporibus actibus providi*. atque his ferè similia videntur in editionibus exoletis.

10. Pro certo polliceor hoc vobis, &c.] Palat. sec. atque Erfurd. *pro certo reperto polliceor, &c.*

M. TULLIUS CICERO
DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM,
TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM.
ORATIO DECIMASEPTIMA.

QUOMODIUS fecissent tribuni pleb. Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius, me præsentem, dixissent. nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissem. sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quod provocati à me, venire noluerunt, revocati saltem revertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bona de me opinionis postulo, ut eam, si, quæ dixerò, vobis probabo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam, atque abjectam relinquatis. Completi sunt animi, aureque vestræ, Quirites, me gratifican- tem septem tyrannis, ceterisque Sullanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi, & commodis vestris obfistere. Hæc si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est, hæc lege Agraria, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobisque dividi, aut denique minui privatorum possessiones ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glæbam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari, atque sanciri: si doceo, agris his, qui à Sulla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, ut faciliè appareat, eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgii genero esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem usus est, non solum meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despexerit? Caput est legis XL, de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipubl. cicatricem viderer, aut aliquid alienissimo tempore novæ disensionis commove-

re: neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reip. non magnopere defendendum putem: præsertim qui otii, & concordia patronum me 3 in hunc annum reipub. professus sim: sed ut doceam, Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, UT OMNIA, QUÆCUMQUE ILLE FECISSET, ESSENT RATA. nam cum ceteris in civitatibus tyrannis institutis, leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic reipub. tyrannum lege constituit. Est invidiosa lex, sicut dixi: verum tamen habet excusationem. non enim videtur hominis lex esse, sed temporis. Quid, si est hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliique legibus 4 eripitur, cum datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: 5 sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam 6 ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QUÆ POST C. MARIUM, CN. PAPIRIUM, CONSULES. Quam procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui adversarii Sullæ maximè fuerunt, potissimum nominavit? Si enim Sullam dictatorem nominasset: perspicuum fore, & invidiosum, arbitratus est. Sed 7 quem vestrum tam tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Sullam, dictatorem fuisse, in mentem venire non posset? Quid ergo ait Marianus tribunus pleb. qui nos Sullanos in invidiam rapit? QUÆ POST MARIUM ET CARBONEM, COSS. agros, ædificia, lacus, stagna, loca, 8 possessiones, cælum, & mare prætermisit: cetera complexus est. PUBLICÆ DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SUNT. à quo, Rulle? Post Marium & Carbonem, COSS. 9 quis assignavit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? EA OMNIA EO JURE SINT. Quo jure? labefactat videlicet nescio quid. nimium acer, nimium vehemens tribunus pleb. 10 Sullana rescindit: 11 UT QUÆ OPTIMO JURE PRIVATA SINT. Etiamne meliore, quam paterna, & avita? Meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciant: Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, ali-

quam

1. **A** Pud vos de me deferunt.] Editiones planè neotericæ, detulerunt. sed abeunt ab eis ætatis provecioris, item mss. Pall. & liber Cujacii. & tamen vulgata Latina vix est. erit, si legamus, differunt.

2. **C**onfirmare atque sanciri.] Pal. sec. & Cujac. sanari. prætulere lectionem receptam.

3. **I**n hunc annum reipubl. professus sum.] Fortasse, annum publicè profess. inquit Gulielmius.

4. **E**ripitur cum datur.] Melius Pall. Cujac. edd. vett. cui.

5. **S**ed tamen inibet illis legibus spem, &c.] Necesse habui revocare istam scripturam, cum non modo exitarer in Pall. editis que antiquitus, sed etiam Turnebianis; ut prodidit ipsemet libro xxv. Advers. cap. 16. qui consulatur. vulgo hæc tenus legimus, sed tamen habet in illis legibus.

6. **I**lle cui ademptus est, &c. datus est.] Mallet Puteanus, adem-

ptum est, &c. datum est.

7. **Q**uem vestrum.] Sic Pal. pr. & olim impressi. at sec. & Cujac. nostrum; quod minus forsan invidiosum.

8. **P**ossessiones, cælum, &c. publicè data, &c.] Turnebus d. cap. emendandum putat, possessiones publicæ, cælum, &c. retracta voce, quæ occupabat ordinem non suum.

9. **Q**uis assignavit, quis dedit, quis concessit præter Sullam?] Legendum putabat Puteanus, quis dedit, quis assignavit, quis vendidit, ut singula Serviliæ legis verba repetantur. quod ipsum statim secutus est Lambinus.

10. **S**ullana rescindit.] Gulielmius tentabat Sulle acta. Pal. post sec. habet Sullanis rescindit.

11. **U**t QUÆ OPT. &c.] Lambinus aliter, quem non sequimur. quippe Festus auctor, formulæ magistralium adjici solitum, UTI QUÆ OPTIMA LEGE FUERINT.

quam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclare arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut privatum. At ita latum est, ut melior tui foci fundus Ipinus sit, sive ager Ipinus (totum enim possidet) quam meus paternus, avitusque fundus Arpinas. id enim caves. OPTIMO enim jure ea sunt profectò prædia, quæ optima conditione sunt. Libera, meliore jure sunt, quam serva. capite hoc, omnia, quæ serviebant, non servient. Soluta, meliore in causa sunt, quam obligata. ¹ eodem capite obligata omnia, si modò Sullana sunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sunt, quam illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro ² aqua Crabra vectigal pendam, ³ quia à municipio fundum accepi. si à Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ jus melius Sullanis prædiis constituit, quam paternis: orationis, quæ ⁴ ejusmodi causa infirmulare quemquam audeat, rationes Sullæ essent nimium vehementer defendere. At si illa solum sanciret, quæ à Sulla essent data: tacerem: modò ipse se Sullanum esse confiteretur. sed non modò illis caveat, verum etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Sullanas possessiones defendi criminatur, non eas solum sancit: verum ipse novas assignationes instituit, & repentinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas concessionem agrorum hic noster objurgator uno verbo facere conetur. QUÆ DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior. audio. quid deinde? POSSESSA. Hæc tribunus pleb. promulgare ausus est, ut, quod quisque post Marium & Carbonem, Coss. possidet, id eo jure teneret, ⁵ quo qui optimo privatum? etiamne si vi eiecit? etiamne si clam, si precario venit in possessionem? Ergo hac lege jus civile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocres res, neque parvum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur. his caveat, hos defendit, hos privatos facit: hos inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, cur ea, quæ majores vobis in

Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsi-
verunt, venire patiamini, cum ea, quæ vestra sunt, con-
donari possessoribus eadem lege videatis. Jam, totam le-
gem, intelligetis, cum ad paucorum dominationem scri-
pta sit, ⁶ ad Sullanæ assignationis rationes esse accom-
modatissimam. nam focer hujus, vir multum bonus est: ne-
que ego nunc de illius bonitate, sed ⁷ de generi impuden-
tia disputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neque
se Sullanum esse dissimulat. Hic, ut ipse habeat quod non
habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: & cum plus
appetat, quam ipse Sulla: quibus ego rebus resisto, Sullan-
as res defendere criminor. Habet agros nonnullos, in-
quit, focer meus defertor, atque longinquos. vendeteos
mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo jure pos-
sessos: confirmabuntur optimo jure. habet publicos: red-
dam privatos. denique eos fundos, quos in agro Casinati
optimos, & fructuosissimos *continuavit*, cum usque eò
vicinos proscriberet, ⁸ quoad oculis confirmando, ex mul-
tis prædiis unam fundi regionem, formamque perfecit:
quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.
Et, quoniam, quæ de causa & quorum causa ille hoc pro-
mulgavit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possesso-
rem defendam, cum Agrariæ legi resisto. Silvam Scantiam
dividis: resp. possidet: defendo. Campanum agrum di-
vidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ,
Siciliæ, ceterarumque provinciarum possessiones, vena-
leis, ac prosriptas hac lege video: vestra sunt prædia, ve-
stræ possessiones. resistam, atque repugnabo: neque pati-
ar, à quoquam *populum Romanum de suis possessionibus*,
me consule, demoveri: præsertim cum vobis nihil quæra-
tur. ⁹ Hoc enim vos errore versari diutius non oportet.
Num quis vestrum ad vim, ad facinus, ad cædem accom-
modatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi cre-
dite, Campanus ager, & præclara illa Capua servatur: exerci-
tus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pom-
pejum constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos,
manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompejum,
decem duces comparantur. Veniant coram, & quoniam
me in vestram concionem, ¹⁰ vobis flagitantibus, convo-
caverunt, differant.

M. TUL-

1. Eodem capite obligata omnia.] Turnebus d. cap. ait edi, Eodem capite nota obsignata omnia. & probat. at enim Pall. Cujac. item edd. vet. exhibent, Eodem capite subsignata omnia; quod ego omnino malim.

2. Aqua Crabra.] Mss. & antiquè editi Crebra. sed in epistolis ad Tironem, ut heic Crabram vocat. De Crabra quid agatur, est nunc quidem etiam nimium est aque, tamen velim scire. Gulielmius.

3. Quia à municipio fundum accepi.] Si libris standum tam mss. quam cæcis editionibus, restituendum, quia mancipio fundum. videndum tamen, an illa immunia, quæ mancipio accepta; annotatum Gulielmio.

4. Ejusmodi causa.] Cujusmodi ea est quam Rullus suscepit, quæ cum Sullæ acta confirmet maximè, impudentissime Rullus eam suspicionem impingit Ciceroni. hanc sententiam elici posse ex his verbis non putarunt, qui ad conjecturas confugiunt. Gulielmius.

5. Quo qui optimo privatum.] Est à Turnebo. hæc tamen abluat particula qui; quæ tamen non ideo est in Pall. Cujac. aut vet. edd. in quibus solum, quod optimo.

6. Tum ad Sullanæ.] Jam nunc primum accedit particula tum, à Pall. Cujac. & vet. edd.

7. De generi impudentia.] Ita rectè P. Manutius. ineptè prius de

genere. Rullum enim tangit, Valgii generum.

8. Quoad oculis confirmando.] In editis vetustè, item Pall. & Cujac. legitur, oculis confirmando; ideoque excludere non potui: tanto quidem minus, quod vulgata, oculos continuando, parum heic quadraret, ob ea quæ proximè præcesserant. Gulielmius nostrum illud mutabat in, oculis conformando. sequitur enim, unam fundi regionem formamque perfecit. non damno, fuit etiam quod idem legeret, angulos conformando. eandem sententiam infaniam cupidorum notat Horatius:

----- 6 si angulus ille

Proximus accedat, qui nunc deformat agellum.

9. Hoc enim vos errore versari diutius non oportet.] Sine præpositione edidi, ex auctoritate Pall. Cujac. imò & veterimæ edit. vulgata hæc tamen in errore. minus rectè; certè non necessàrio. nam versari, est ludificari & irrideri; ut ostendit jampridem in Plautinis Questionibus Gulielmius noster.

10. Vobis flagitantibus convocaverunt.] Verbum convocare aptè dicitur de multis. nescio an etiam de uno, annotat Gulielmius. malim igitur, vob. flag. consulem vocaverunt. quod valde sit heic grave, & tanquam in bono lumine positum verbum. error nasci potuit compendio scripturæ, con. vocarunt, sanè facillè.

M. TULLII CICERONIS
PROC. RABIRIO,
PERDUELLIONIS REO,
AD
QUIRITES,

ORATIO DECIMA OCTAVA.

TS I, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, quæ de causa quemque defendam, propterea quod cum omnibus civibus in eorum *periculis* semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod, quæ iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri. Nam me cum amicitia vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum verò, ut id studiosissimè facerem, salus reip. consulare officium, consulatus denique ipse, mihi unà vobiscum cum salute reipub. commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, ¹ non invidia, vitæque turpitudine, non denique veteres, justæ, gravesque inimicitia civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum *auxilium majestatis*, atque imperii, quod nobis à majoribus est traditum, de reipub. tolleretur: ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem, ac perniciem civitatis valeret: idcirco in his rebus evertendis unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem, si est *boni consulis*, cum cuncta auxilia reipub. labefactari, convellique videat, ferre opem patriæ, succurrere salutem, fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum, & fortium civium, quales vos omnibus reip. temporibus exististis, intercludere omnes seditionum vias, munire præsidia reipubl. ² summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, *laude* potius, & honore, quam *pœna*, & supplicio dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo, præcipuè meus est: studium verò conservandi hominis, commune mihi vobiscum esse debet. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Ro-

manum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm ut nullum sit posthac in reipub. *publicum consilium*, nulla bonorum consensio contra improborum furorem, & audaciam: nullum extremis reipub. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quæ cum ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri necessè est, ab Jove optimo max. ceterisque diis, deabusque immortalibus, quorum ope, & auxilio, multo magis hæc resp. quàm *ratione hominum*, & consilio gubernatur, pacem, ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus salutem conservandam, & ad reip. constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserissimi, atque innocentissimi, salus reip. vestris manibus, suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reip. salute sapientiam, quam soletis. Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentia meæ, temporis angustiis obstitisti, meque ex comparato, & constituto spatio defensionis, ³ in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur, &, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni: &, quod miserrimum, *inimici potestati*. Quamquam in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi parteis reliquisti, consulis admisti: propterea quod ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum. Nisi forte de locis religiosis, ⁴ ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi à C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demitor, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum esse, quid æqui, & jurati judices judicarent. An de peculatu factò, an de tabulario incenso, longa ⁵ oratio est exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clarissimo ⁶ C. Curtius pro virtute sua est honestissimè liberatus: ipse verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad *judicii moram* familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim

1. *On invidia vitæque turpitudine.*] Pal. pr. non agnoscit vocem *turpitudine*, neque existat in octavo aut ullis antiquis editis. habet autem pr. *non invidia vitæque, non denique*. oct. *non invidia vitæque*. quod & in editione primogenia. nam sequens, *vitæ, non denique, &c.* ceterum sciat lector mihi tantum esse ad manum Palatinos duos, primum & octavum.

2. *Summum in consulibus imperium.*] Intermiscuit Lambinus esse, sed præter mss. aut edd. vet.

3. *In semihoræ curriculum.*] Lambinus *circulum*, quod & in editio-

num omnium principe. sed sequens tamen retinet alterum, visiturque in utroque Pall. neque video cur debeat exterminari causa indicta.

4. *Ac de lucis.*] Pall. aut casu vetusti, non habent illud *delabris* Lambinianum, sed servant vulgatum.

5. *Oratio est exprimenda.*] Libri nostri scripti aut olim editi, nihil variant. Manutius aliique maluerunt *exprimenda*.

6. *C. Curtius.*] Secuti sumus dictos libros, defenditque Turnebus lib. x. Advers. cap. 23. maluit tamen Hotomannus *Curtium*, qui adeatur lib. vi. observat. cap. 8.

enim est tam verisimile, quam cariorum huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? atque ita cariorum, ut alter vita crudelissimè privaretur, cum alteri ad prolationem iudicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apulie, singulari voluntate Campanie vicinities ornetur? cumque ad ejus propulsandum periculum non modo homines, sed prope regiones ipsæ convenerint: aliquanto etiam latius excitate, quam ipsius vicinities nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem? multæ irrogatione perscriptum, hunc nec suæ nec alienæ pudicitie perpercisse? Quin etiam suspicor, eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, ut ne piura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patribus diligentiam desiderant, Latelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam, atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulisset: utinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallet, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regie retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestare, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem uter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tu ne, qui civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicio in loco, crucem ad civium supplicium defigi, & constitui jubes: an ego, qui funestari concione contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, in violatarum corpus omnium civium Roman. integrum jus libertatis defendo servari oportere? Popularis verò tribunus pl. custos, defensorque juris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Rom. corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium licitori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Roman. injussu vestro judicaretur: hic popularis à duumviris, injussu vestro, non iudicari de cive Roman. sed indicta causa civem Rom. capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò supplicii inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem elementem, popularemque delectant, ILICTOR: CULLIGA MANUS: quæ

non modò hujus libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompili: sed Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carinata: quæ tu, homo lenis, ac popularis, libentissimè commemoras. CAPUT OBNUBITO, ARBORI INFELICI SUSPENDITO. Quæ verba, Quirites, jam pridem in hac repub. non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, & si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviolem dolorem patruus mors attulit, quam C. Graccho, fratri: & tibi acerbior ejus patruus mors est? quem nunquam vidisti, quam illi, ejus fratris, qui eum concordissimè vixerat: & similis viri tu ulcisceris patruus mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Rom. Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac T. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent: tamen prætus facultatibus maxima putarentur. Cum verò his rebus omnibus C. Gracchus omneis vicerit: quantum intervallum tandem inter te, atque illum interjectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex confisteret: quem non modò foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audeat, me alienum à commodis vestris: cum iste oraneis & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquiescit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarem, & resisterem crudelitati? Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam SERVI, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate moriamur. carnifex verò, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore civium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non solum eventus, atque perperissio, sed etiam conditio, expectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An verò servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta liberabit: nos à verberibus, ab unco, à crucis denique terrore, neque res gesta, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Quæ tu in actione, quamquam omnia exempla majorum, omneis leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspliciorum publica jura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patruus tui morte dicemus.

Arguis

1. Campanie vicinities.] Restat istud in Pall. utroque & olim impressis, probatque apprime Gulielmius, dictum ut Sallustio, mulier Gallia, alia alitis.

2. Multæ irrogatione perscriptum.] Ita & Pall. nostri, non ut vulgo perscriptum, quod & Turnebo displicuit.

3. Quæque hæc tua, quæ te hominem.] Ineptè multa heic interijcit Lambinus, ac nolentibus mis. nostris, vetulsteque culis.

4. Patruus mors.] Habent sic libri nostri; quamvis neget Lambinus abesse suis, ejus.

5. Quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas.] Tollas intervallum, tollas interjectum, nihil discesserit de auctorioris sententia.

6. Et suppliciorum & verborum acerbitates.] Haud aliter editio prima & Pal. octavus; locutusque ita supra. Pal. tamen prin. & aliquot olim editi & verborum, quod non displicebat Gulielmio;

verum absque causa.

7. Et obductio capitis.] Exstat hæc scriptura in omnium membranis & libris impressis, nisi eis quibus præfedit Lambinus, qui admissit obnuptio, placitum Mureto lib. iix. cap. 9. malè. nam obnuptio, non ita protritum est vulgo, ut pedagogi lucernam oleat. accedit hoc quoque, quod ut cetera carminis suis verbis iteravit Tullius, & pro licitore carnificem; pro arbore infelice, crucem dixit; ita obductionem capitis videatur appellasse, quod isthic erat, caput obnuptio. hæc Gulielmius.

8. Sed etiam conditio.] Muretus conjicit, conditio. assentior. nam conditio cogitationem, expectatio oculos, mentio aures exeruciat.

9. Una vindicta liberabit.] Recepit istud Manutius pater. & nepos. non malè, pro quo vulgata liberavit, scitur enim quæ sit cognatio inter duas illas litteras.

6 Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum : & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, *susciperem hoc crimen*, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hostem populi Rom. interfectum. Nihil me clamor iste commovet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam civeis imperitos, sed non multos. numquam, mihi credite, populus Ro. hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio ! quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem *paucitatis* ? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum : & id *facinus, pulcherrimum* esse arbitrarer : sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene ? quam à me graviolem confessionem, aut quod in hunc majus crimen expectas ? Nisi verò *INTERESSE ALIQUID* putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit : arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt. si arma jure sumta concedis : interfectum jure concedas necesse est.

Paucula quadam doesse videntur.

7 Fit S. C. ut C. Marius, L. Valerius, consules, adhererent tribunos pl. & prætores, quos eis videretur : operamque darent, ut *IMPERIUM* populi Romani, majestasque conservaretur. Adhibent omnes 2 tribunos pl. præter Saturninum, prætores præter Glauciam : qui rempub. salvam esse vellent, arma capere, & se sequi jubent. Parent omnes. ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo Rom. C. Mario consule distribuent, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de teipso, Labiene, quæro : cum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset unà C. Glaucia, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus : addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patrum tuum : in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, Coss. post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos Patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis : cum equester ordo : at quorum equitum Rom. dii immortales ! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem resp. atque omnem dignitatem judiciorum tenebat : cum omnes omnium ordinum homines, qui *in salute respub. salutem suam repositam esse* arbitrabantur, arma cepissent : quid tandem C. Rabirio faciendum fuit ? De te ipso, inquam, Labiene, quæro : cum ad arma consules ex S. C. vocavissent : cum armatus M. Æmilius, princeps senatus, in comitio constitisset : qui cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat : cum denique Q. Scævola, confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus, ac debilis, *hastili nixus*, & animi vim & infirmitatem corporis offenderet : cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent : cum omnes prætores, cuncta nobilitas, ac juvenus accederet, 3 C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus :

cum omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeii : cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti : cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent : quid tandem C. Rabirium facere convénit ? utrum inclusum, atque abditum latere in occulto, atque *ignaviam suam*, tenebrarum, ac parietum custodiis tegere : an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & ceteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare ? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verum etiam periculi societatem ? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore ? cum ignaviæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret : improbitas, & furor L. Saturnini in Capitolium accesserent, consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent : quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus *sectam sequi*, cujus imperio parere potissimum velles ? Patruus, inquit, meus, cum Saturnino fuit. Quid ? pater qui-cum ? quid ? propinqui vestri, equites Romani ? quid ? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra ? quid ? ager Picenus universus, utrum tributum virorem, an consularem auctoritatem fecutus est ? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem umquam adhuc de sese esse confessum. nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam *simulatione honestatis* relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit : & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus : induxit eum L. Saturnini familiaritas, ut *amicitiam patriæ praponeret*. idcircone oportuit C. Rabirium deficere à republica ? non comparere in illa armata multitudine bonorum ? consulum voci, atque imperio non obedire ? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse : ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ : cum Saturnino esse, furoris, & sceleris : virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos, amentissimus fuisset, si oppugnasset : turpissimus, si reliquisset ? At C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia, cum 9 hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, *queri est ausus* in concione de morte Saturnini, condemnatus est : & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse, & non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret *imitanda improbitatis* voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses : numquam profectò istam imaginem, quæ domi posita, pestem, atque exilium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in concionem attulisses, nec tuas umquam rationes ad eos *scopulos* appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus *imprudencia laboris*. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua : quæ causa antè mortua est, quàm tu natus esses. qua in causa tute profectò fuisses, si per ætatem esse potuif-

1. Interfectum jure concedas necesse est.] In vetuste impressis tantum est inter. ut & in Pall. qui ambo annotant integram deficere paginam in codice vetusto, medioque ejus collocatas habet binas has voces, *nobis dabit.*

2. Tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam.] Li-

bri scripti destituuntur illo prætores, forte quod expressum esset literis binis. requiri tamen, ratio clamat. itaque secutus sum Manutianam. nam Lambinus præterea adfuit, omnes, volente Turnebo.

3. C. & L. Domitius.] Bene monet Pighius in Fastis ad annum U. C. DCXII. legendum Cn. & L. Domitii.

potuisses, eam causam in iudicium vocas. An non intelligis, primum quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum accessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi etas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum praesidio fuit: quorum in hac civitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate praeditos, custodes, gubernatoresque reipublicae, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum senatu salutem reipublicae defenderunt? quid de tribunis aeriis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

10 Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum Coss. fama quid futurum est? L. Flaccum, hominem cum semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, caeremoniisque, quibus praerat, diligentissimum, nefarii sceleris, ac paricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc legem, ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriae, parentem, inquam, vestrae libertatis, atque hujusce reipublicae possumus dicere, sceleris, ac paricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio designandam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te sapissimè dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit: idemque violavit si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinae, consuetudinisque nostrae, ut haec nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videre? Quid jam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu, & vita caret? Itane

verò? TANTIS IN LABORIBUS C. Marius, periculifque vixisset, si nihil longius, quam vitae termini postulabant, spe, atque animo de se, & gloria sua cogitasset? At credo, cum innumerabilem hostium copias in Italia fuisset, atque obsidione reipublicam liberasset, omnia sua secum unà moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrum in reipublicae periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinae mihi, atque aeternae videntur esse, tum maximè quod OPPRIMI, & sapientissimi cujusque animus ita praesentit in posterum, ut nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem & C. Marii, & ceterorum virorum, sapientissimorum, ac fortissimorum civium, mentis, quae mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem, & sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac pro patriis fanis, atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minùs strenuè caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, EXIGUUM nobis vitae curriculum natura circumscriptis, immensum gloriae. Quare, si eos, qui jam de vita decesserunt, ornabimus: justiore nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romae fuerint, quem tu dicim in iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex aetate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset. non supplicium deprecarer, sed praemium postularem. Etenim, si Scevae, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti R. praemium dari par fuisset? & si C. Marius, quod fistulas, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis, ac sedibus, praecidi imperavit, quod in clivo Capitolino improborum civium.

Desunt, ut videre est, non pauca.

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CATILINAM

PRIMA,

HABITA IN SENATU.

ORATIO DECIMANONA.

1 **Q**UOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, vul-

1. *Ad deorum religionem.*] Lambinus scribit se legere *regionem*. legat sine, dummodo nobis relinquat alterum.

2. *Improbiorum civium.*] Pall. ambo adscriptum habent, deficere haec à sine chartas duas, à nescio quo exactas.

1. **Q**uamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Ita isthaec collocant Gulielmiani, Fabric. Colon. S. Viçt. item edd. vet. sed tamen, si credendum binis Palatinis, secundo ac sexto, abjicietur etiam, rescribeturque, *quamdiu furor iste tuus nos eludet?* nam voculam illam esse à mala manu, arguit Pal. nonus in quo aliter collocatur, sic nempe: *quam diu furor iste tuus nos.* decimus solum, *quam diu nos etiam furor iste tuus eludet.* quomodo fere

vulgo editur.

2. *Nihil concursus bonorum omnium.*] Gulielmus admiserat istud, secutus consensum librorum Fabric. Colon. S. Viçtor. Erfurd. quibus accedunt non solum Pall. quatuor, sed omnis editio recentior. suppositum est, *consensus*, non è libris, verum ex Quintiliano: qui quàm saepe aliquid citet parum religiose, notum est eis qui versati in bonis auctoribus.

tulque moverunt? *patere tua consilia non sentis?* constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! Senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. ¹ Vivit? immò verò etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat, & designat oculis ad eadem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem, ac *tela vitemus*. Ad mortem te, Catilina, duci ² jussu consulis, jam pridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omneis jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter *labefactantem* statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupientem, ³ nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod ⁴ Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis *civem perniciosum*, quam acerbissimum hostem coercerent. ⁵ Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub. consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, ² nos, dico aperte, *consules desumus*. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, nequid resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones ⁶ C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est *cum liberis* M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio, coss. permissa est resp. num unum diem postea L. Saturninum, tribunum pl. & ⁷ C. Servilium prætorem, mors ac reip. pœna remorata est? At nos vicissimum jam diem patimur *hebescere aciem* horum auctoritatis. habemus enim hujusmodi senatusconsultum, verum tamen inclusum in tabulis; ⁸ tanquam in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse *clementem*: cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertia, nequitiaque condemno. Castra sunt in Italia contra Remp. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castro-

rum, ducemque hostium, intra moenia; ⁹ atque adeo in senatu videmus, *intestinam* aliquam quotidie *perniciem reipub.* molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni *serius* à me, quam quisquam *crudelius* factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. ¹⁰ tumdenique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non *jure factum* esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiiis *obsessus*, ne commovere te contra remp. possis. multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris ¹¹ obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus conturbare vocem conjurationis tuæ potest? ¹² si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. tenèris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet *recognoscas*. Meministine, ¹³ me ante diem XII. Kalendas Novemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ¹⁴ ante diem VI. Kal. Novembreis, ¹⁵ C. Manlium, audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? num me fecellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatam contulisse in ante diem V. Kalendas Nov. tum cum multi principes civitatis Roma non tam *sui conservandi*, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num instigari potes, te illo ipso die meis præsidiiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra remp. non potuisse, cum tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? ¹⁶ Quid? cum tute Præneste Kalendis ipsis Nov. occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensitine, illam coloniam meo jussu, meis præsidiiis, custodiis, vigiliisque esse *munitam*? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego ¹⁷ non modo non audiam, sed etiam non videam, planèque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. jam intelliges multo me ⁴ vigilare

1. *Vivit? imò verò etiam in Senatum venit.*] Pal. sec. non agnoscit etiam. sext. id habet, sed exclusit *verò*. & meo judicio alterutrum abesse poterat, si non utrumque. nam sanè Pal. nonus scribit *imò verò etiam*. quod & in edd. antiquis: adeo ut, ex variante lectione, liqueat fermè de mendacio.

2. *Jussu consulis.*] Minus invidiæ haberet oratio, si legeretur *consulium*.

3. *Nos consules perferemus?*] Pal. sext. *perferre?* non ita ineptè; ne quid aliud dicam.

4. *Q. Servilius Ahala.*] Pigijs libro III. Fast. Rom. docet restitutum C. Servilium, nos secuti sumus exemplaria scripta, in quibus alterum; nisi quod sextus ejus loco haberet, è cum virgula superjacente.

5. *Habemus enim S. C.*] Pal. sec. *Habemus verò*. alterum tamen remanet in ceteris nostris, item Gulielmianis, excepto Fabriciano infimæ vetustatis. Muretus tamen affirmat, veteribus suis abuisse.

6. *C. Gracchus clarissimo patre, avo, majoribus.*] Hanc emendationem diu est quod venditant Carrio lib. 1. Antiq. Lect. cap. 17. Modius Epistola v. Novantiq. habuitque item in schedis suis Gulielmianis; annotatumque ita omnino legi in Uverd. quo puto designari exemplar S. Victoris prope Parisios. vulgata; *patre natus, avis, majoribus*.

7. *C. Servilium prætorem mors ac reip. pœna remorata est?*] Est à quatuor Palatinis, item Gemblacensi & Colon. imò non aliter vetustius cusi. recentiores enim, C. *Servilium mors ac reip. pœna, &c.* Lambini emendatio longissime abic à libris.

8. *Tanquam in vagina.*] Palatinus nullus habuit præterea *gladium*, imò ne editio quidem CCCCXXXIII. servat tamen omnium prima. sed nec est in Mureti, Lambinive codd. scriptis; imò nec Hitt. aut Uverd. vocem eam admiserunt. itaque delendam putavi cum Gulielmio ac Manutio Nepote.

9. *Atque adeo in Senatu videmus.*] Haud aliter Palatini. at Hitt. & Uverd. *videtis*, quod placuit Gulielmio, ut eo magis arguatur Ciceronis ignavia, quod senatores vident & taciti reprehendant.

10. *Tum denique interficiam te.*] Nihil ab hac dissentiant Pall. sed Lipsius libro III. Var. Lect. cap. 22. Modius Epist. v. prodidere restare in scriptis suis, *interficere*. reperiturque in Colon. Gulielmianis, videturque modestius ac gravitate consulari dignius.

11. *Obscurare cœtus nefarios.*] Zinzerlingus noster promulgidis cap. 43. eruit è Turingico codice *captus nef.* declinatione quarta; & ita quoque Pall. nostri quatuor: sed plus roboris est in vulgato. neque sequendi libri veteres, nisi ubi & ratio urget.

12. *Si illustrantur.*] Nonius *lustrantur*. alterum tamen restat in mss. nostris. Modius d. Epistola v. conjicit, *elustrantur*, non absurde.

13. *Me ante diem XII. Kal. Novembres.*] Colon. liber, *me in ante diem. ἀπὸ τῆς*. sic Propertius: *Hic dominam exemplo ponat in ante meam*. laudant Modius ac Gulielmianis. nostri Pall. heic nihil discrepant à vulgatis: sed infra statim omnes habent, *in ante diem XII. Kalend. Novemb.* nisi quod sext. *in ante diem V. Kalend. Novemb.* adeo ut dictio ea heic quoque admittenda videatur.

14. *Ante diem VI. Kalend. Novemb.*] Quod discrepant Palatini, & hanc diem Manlio adstrueret Sallustius, auctori quoque nostro etiam adscriberet Priscianus, ejeci vulgatum prius *IX. Kalend. Novemb.* hujus rei indicium debeo præceptoris meo Justo Lipsio, qui consularum lib. II. Var. lect. cap. 3.

15. *C. Manlium.*] Lipsius d. loco legit è mss. suis *Manlium*, sed nostri & Gulielmiani alterum timentur, prætor unicum Gemblacensem, ut annotavit Gulielmianus.

16. *Quid cum tute Præneste, &c.*] Multum vetustatis huic periodo accessit, revocata vocula *tu* è Pall. duobus & Hitt. ac Uverd.

17. *Non modo non audiam, sed etiam non videam.*] Obtemperavi scriptis libris Cujacii, quorum meminit lib. XII. Observ. cap. 32.

vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccæ domum: convenisse eodem compluris ejusdem amentia, scelerisque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum a fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? quam remp. habemus? in qua urbe vivimus? Hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque ad orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video consul, & de rep. sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnere. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti quod quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis parteis ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paullulum tibi esse etiam tum *moræ*, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfekturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cætu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidii munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseris; cum illi ipsi venissent, quos ego jam ¹ multis ac summis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiscere. nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omneis tuos: si minùs, quam plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te *anurus intersit*. nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non finam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam terram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ *pestem* toties jam effugimus. ² NON EST sapius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quam diu mihi, consuli designato, Catilina, infidatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulam in campo, & competitorum tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, *nullo tumultu* publicè concitato: denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reip. esse conjunctam. nunc jam apertè remp. universam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium, & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinaeque majorum proprium est, ³ facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem ⁴ lenius, ad communem salutem *utilius*.

nam, si te interfici jussero, residebit in repub. reliqua conjuratorum manus. sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris: exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & *perniciosa sentina reip.* Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit? *Quæ nota domesticæ turpitudinis non iniusta vitæ tuæ est?* ⁵ quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiae? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus utquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, *facens pratulisti*? Quid verò? nuper, cum morte superioris uxoris, ⁶ novis nuptiis domum vacuum fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulaisti? quod ego prætermitto, & faciliè patior fileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas *aut existisse, aut non vindicata* esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omneis impendere tibi ⁷ proximis idibus senties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam, salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus *cali spiritus esse jucundus*, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido, & Tullo, Coss. stetit in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed *fortunam reip.* obtulisse? Ac jam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. quoties tu me designatum, quoties me consulem ⁸ interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, & ut ajunt, ⁹ *corpore effugit*. nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, ¹⁰ quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. ¹¹ Quoties jam tibi extorta est sic ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac *devota* sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio perimotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paullo antè in senatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo *judicio taciturnitatis* oppressus? Quid, quod adventu tuo ista

1. *Multis ac summis viris.*] Sic Pall. aliorumque mss. nam recentius cufis aberant, ac summis, etiam Manutianis.

2. *Non est sapius in uno homine salus summa periclitanda reipub.*] Tò salus, haud dubium magistris esse glossema monuere dudum alii, idemque in mentem quoque nuper venit Zinzerlingo nostro, qui adeatur Promulsidis cap. XLIX.

3. *Facere nondum audeo.*] Particulam *dum*, addidi suavis Pall. & aliorum mss.

4. *Lenius, ad communem salutem utilius.*] Scripti nostri, (nostros cum dico, tam Pall. sentio, quàm Gulielmianos) *lenius, & ad &c.* ut non temere suspicemur fuisse, pro *sed*. quod adhuc in multis marmoribus.

5. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiae?*] Forsan non *inheret tue seme?* nam Pal. pc. cum haberet, *non habet infamiae*; superscripsit, *hæret tue*. præterea Fabr. & Hitt. diserte præferunt, *inheret infamiae*. Turnebo lib. xxx. cap. 15. acquiescit Lambiniano, *non hæret in fama*.

6. *Novis nuptiis domum vacuum fecisses.*] Carrio lib. 1. Antiq. Lect. cap. 18. reponendum monuit ex mss. suis, *vacue fecisses*; & ita sane est in Pal. nono; item Uverd. Hitt. Fabr. probabatque

item Gulielmius noster.

7. *Proximis idibus.*] Quare; videbis apud Petrum Pithæum lib. 11. Advers. subsec. cap. 4.

8. *Interficere conatus es?*] Modius istud potius habuit Epist. v. & vero exstat à prima manu in Hitt. à secunda in Pal. sec. ac Uverd. neque aliter editio princeps. vulgo *voluisti?*

9. *Corpore effugit.*] Nihil varietatis reperi in meis, aut Gulielmius in suis. Gifanius tamen testatur ad Lucretium in *Exire*, fuisse in suo, *corp. excessi*: quomodo hunc locum laudat Servius 1x. *Aeneidos*. quod perplacet. gladiatorum enim verbum est. Lambino nemo auscultabit qui novit inimicitias ejus cum altero illo.

10. *Quod mihi latere valeat in tempore.*] Pal. sextus & nonus & v. horum verborum nullum habent vestigium. & vero sunt scribæ alicujus additamentum. nam & prima editio solum habet, *quod me latere valeat*, sine illo, *in tempore*. Modius tamen mire digladiatur contra Fulvium nostrum pro illo suo, *quod me latere possit in tempore*: quod etiam in Col. reperit Gulielmius.

11. *Quoties jam tibi extorta.*] Vulgo repetitur, *Quoties jam, quoties jam tibi*. sed sic nulli scripti nostri, nullæ edd. veteres; neque aliquid in eo subodoror elegantie.

1 subfellia, vacua facta sunt? 2 quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad eadem constituti fuerunt, 3 simulatque affedisti, partem istam subfelliiorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquentam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus 4 injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallet. tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentis, sensusque vulneras, eorum adspæctum, præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare: hujus tu neque auctoritatem verberare, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur. 5 NULLUM ALIQUOT JAM ANNIS facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque fociorum, impunita fuit, ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam 6 ad everendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. nunc vero me totam esse in metu propter te unum: quicquid increpauerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus; etiam ad me venire ausus es: atque, ut domi meæ te affervarem, rogasti. cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem manibus contineremur: ad Qu. Metellum prætorem venisti; à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed QUAM LONGE videtur à carcere, atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, 7 si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicis justis, debitisque ereptam, fugæ, solitudinique

mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas, & si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium) obtemperatum esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera reipublicam metu: in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti oprimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim, & manus intulisset. de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi, atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paullo antequam frendere potuisti. quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facillè adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas profequantur. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditare? ut ullum tu exilium cogites? 8 Utinam tibi istam mentem dii immortales duint! tamen si video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & à reipublicæ periculis se jungatur. Sed ut vitius tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublice concedas, non est postulandum. 9 neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocari. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo constare vis invidiam; rectè perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris jussu consulis, sustinebo. sin autem fervire meæ laudi, & gloriæ mavis: egredere cum importuna scelerum manu: confer te à bonis: infer patriæ bellum: exulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos: sed invitatus, ad tuos esse videaris. Quamquam quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? 10 sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem: à quo etiam AQUILAM illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad eadem profi-

1. Subfellia vacua facta sunt.] Fabr. Hitt. Uverd. item Pal. nonus, nec non Carrionis ac Lambini mss. vacuafacta sunt, ut supra.

2. Quod omnes consulares.] Antea præmittatur; quid quod. sed ea non invenitur in mss. nostris aliorumve.

3. Simulatque affedisti.] Colon. Basilicanus, subfediti: nec refugit Gulielmius. etsi enim proprie insidiatorum, qualis hic Catilina, non nimis abhorret à Senatore. nam à subfedere subfalia. unde Pompejus Senatorem longum subfellium nominabat.

4. Injuria spectatum tam graviter, atque offensum viderem.] Muretus probat è suis insensum. male. videndum potius an non spectatum mutandum in suspectum, quod est in Pal. sec. sexto, decimo, Fabr. Uverd. nam Pal. nonus neutram vocem agnoscit.

5. Nullum aliquot jam annis facinus.] Melius sic mss. nostri quam ut hactenus lectum; Nullum jam tot annos facinns. quod tamen non est in exoletis editionibus. Supra etiam rescripti, de te nihil judicat, volentibus iisdem membranibus.

6. Ad evincendas perfringendasque.] Habent istud Pall. item Mureti, nec non aliorum mss. firmantque veruste editi, nisi quod id ad evincendas. vulgatur tamen passim ad everendas. imo tibi præcedit; non solum ad negligendas leges, &c. est in Fabr. & Hitt. ad verendas leges: Gulielmius putabat verum esse, ad everendas. ut ever-

tas leges ac quæstiones, qui efficit ne lege lata de maleficiis suis quærratur: evincat, qui lege jam lata & quæstione constituta vim judiciorum perfringit.

7. Si heic morari æquo animo non potes.] Haud aliter Pall. nostri, editique. nam Victorius, Si enori æquo animo, &c. sequentes si heic emori, quod impugnat Zinzerlingus cap. XLVIII.

8. Utinam tibi istam mentem dii immortales duint!] Suppeditavit mihi hanc lectionem Cujacius, affirmatque existare in mss. quos excussit lib. XII. Emendat. cap. 32. prius legebamus, donarent, aut darent, omnino infulse.

9. Neque enim is es Catilina, ut te aut, &c.] Idem Cujacius producit ex iisdem libris: neque enim sis Catilina, si te aut, &c. nondum auctori sequi. alterum illud ructur se mss. nostris omnibus, nec non olim eulis. nam posteriores Catilina, is es, &c.

10. Sciam pactam & constitutam.] Omnes mss. nostri præmittunt cum, neque seus antiquitus impressi. emendat leviter, sed vere Gulielmius, cui sciam pactam, &c. manifeste enim captatur πολυπλοτον, à quo, cui, à quo. Mureti correctio, & à libris longius discedit, & sententiam torquet: quam tamen Lambinus jam in libros receperat, & quidem cum elogio; tamquam si à mss. esset, non à conjectura.

proliciscens, solebas à cuius altaribus sæpe istam dextera-
 10 ram impiam ad necem civium transtulisti? Ibis tandem a-
 liquando, quò te jampridem tua ista cupiditas effrenata, ac
 furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem,
 sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te ainen-
 tiam *natura* peperit, *voluntas* exercuit, *fortuna* servavit,
 numquam tu modò otium, sed ne bellum quidem, nisi
 nefarium concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni
 non modò fortuna, verum etiam spe derelictis, constat
 improborum manum. Hic tu quã letitia perfrueris, quibus
 gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere,
 cum in tanto numero tuorum neque *andies virum bonum*
quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati
 illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò
 ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus ob-
 eundum: vigilare ¹ non solùm insidiantem somno marit-
 orum, verum etiam bonis occisorum. Habes ubi osten-
 tes illam præclaram tuam *patientiam* famis, frigoris, in-
 opix rerum: quibus te brevi tempore confectum esse sen-
 ties. Tantum profeci tum, ³ cum te à consulatu repuli, ut
 exsul potiùs tentare, quàm consul vexare temp. posses: at-
 que ut id, quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium
 11 potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, ut à me, P. C.
 quandam propè justam patriæ querimoniam detester, ac
 deprecer: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, &
 ea penitus animis vestris, mentibusque mandate. Etenim,
 si mecum patria, quæ mihi *vita mea* multo est *carior*: si
 cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli,
 quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti: quem
 ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem
 in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem
 conjurationis, evocantem fervorem, & civium perditio-
 rum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed
 immixtus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula
 duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio ma-
 ctari imperabis? Quid tandem impedit te? *mosne majorum*?
 at per sæpe etiam privati in hac republica perniciosos civeis
 morte multarunt. An *leges*, quæ de civium Romanorum
 supplicio rogatæ sunt? at numquam in hac urbe ii, qui à
 republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An *invidiam*,
 posteritatis times? præclaram verò populo R. refers gratiam,
 qui te, hominem per te cognitum, nulla commen-
 datione majorum, tam maturè ad summum imperium per
 omneis honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut
 alicujus periculi metum salutem civium tuorum negligis.
 Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementius fe-
 veritatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertix, ac ne-
 quitix pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia,
 vexabuntur urbes, testæ ardebunt: tum te non existimas
 12 *invidia incendio* conflagraturum? His ego sanctissimis rei-
 publicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt,
 mentibus, pauca respondebo. ² Ego, si hoc optimum factum
 judicare, P. C. Catilinam morte multari: unius usuram
 horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim,
 si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Græchorum,
 & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò

se non *contaminarunt*, sed etiam *honestarunt*: certè verè
 dum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium inter-
 secto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si
 ea mihi maximè impenderet: tamen hoc animo semper
 fui, ut *INVIDIAM* virtute partam, gloriam, non invidiam
 putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut
 ea, quæ imminent, non videant: aut ea, quæ vident,
 dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis alue-
 runt, conjurationemque *nascentem*, non credendo cor-
 roboraverunt. quorum auctoritatem secuti multi, non sol-
 ùm improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animad-
 vertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. Nunc
 intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra per-
 venerit, neminem tam stultum fore, qui non videat con-
 jurationem esse factam: neminem tam improbum, qui
 non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc
 reipub. pestem paullisper reprimi, non in perpetuum com-
 primi posse. Quòd si se ejecerit, secumque suos eduxerit,
 & eodem ceteros undique *collectos naufragos* aggregaverit:
 exstinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta
 reip. pestis, verum etiam stirps, ac semen malorum om-
 nium. Etenim jamdiu, P. C. in his periculis conjuratio-
 nis, insidiiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium
 scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in no-
 stri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio
 iste unus tolleretur: videbimur fortasse ad breve quoddam
 tempus cura, & metu esse relevati: periculum autem re-
 ssidebit, & erit inclusum penitus *in venis*, atque in visceri-
 bus reip. Ut sæpe *HOMINES* ægri morbo gravi, cum æstu,
 febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò re-
 levari videntur: deinde multo gravius, vehementiusque
 affliguntur: sic hic morbus, qui est in repub. relevatus
 istius pæna, vehementius vivis reliquis ingravescet. Qua-
 re, P. C. secedant improbi, secerant se à bonis, unum
 in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam
 dixi, secerantur à nobis: desinant insidiari domi suæ con-
 suli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum
 gladiis curiam, ⁴ malleolos & faceis ad inflammandam ur-
 bem comparare. sit denique *inscriptum in fronte* uniuscu-
 jusque civis, quid de rep. sentiat. Polliceor hoc vobis,
 P. C. tantam in nobis Coss. fore diligentiam, tantam in
 vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem,
 tantam in omnibus bonis *consensionem*, ut Catilinæ profe-
 ctione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse
 videatis. Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipub.
 salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio,
 qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt,
 proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu,
 Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romu-
 lo es constitutus: quem *Statorem* hujus urbis, atque im-
 perii verè nominamus: hunc, & hujus socios à tuis aris,
 ceterisque templis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à vita,
 fortunisque civium omnium arcebis: & omneis inimicos
 bonorum, hosteis patriæ, latrones Italiæ, *scelerum fædere*
inter se, ac nefaria societate conjunctos; æternis suppli-
 ciis vivos, mortuosque ma-ctabis.

M. TUL-

1. Non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum.] Sic Pal. nonus, item Gembl. & Uverd. inepte antea publicabatur, non solum ad insidiantem somno marit. idem tres mss. item Pal. sec. servant otiosorum. quod examinabunt otiosiores me.

2. Cum te à consulatu repuli.] Lambinus depuli, contra libros, &

Latine loquentium consuetudinem. repellere verbum est comitale; unde repulsi.

3. Ego si hoc optimum factum.] Cujacii codd. factum. quod & in Pal. sexto.

4. Malleolos & faces ad inflammandam urbem.] Est à nostris omnibus. vulgo, malleolos ad incensandum urbem facesque.

M. TULLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
SECUNDA,
AD QUIRITES.
ORATIO VICESIMA.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, ¹ atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel ipsum ² egredientem *verbis persecuti sumus*. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla jam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsi intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem *sine controverta* vicimus. non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes perimescemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. palam jam cum hoste, nullo impediante, *bellum justum* geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumeis civeis, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem: quam *ex suis faucibus ereptam* esse luget. quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque ² projecit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem *non comprehenderit* potius, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. interemtum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jam pridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & res publica postulat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm mul-

tos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissim. sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassim, fore, ut ejus *socios* invidia oppressus persequi non possim: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possitis, cum hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quod ex urbe *parum comitatus* exierit. Utinam ille omneis secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit; quem amare ⁴ in prætexta calumnia cœperat: Publicium & Munatium; quorum æs alienum contractum in popina ⁵ nullum reip. motum afferre poterat: reliquit quos viros? ⁶ quanto alieno ære? quàm valentis? quàm nobiles? vos videtis. Itaque ego illum exercitum, ⁷ & Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico ³ Q. Metellus habuit. ⁸ & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; *collectum ex senibus* desperatis, ex agresti luxuria, ⁹ ex rusticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deferunt, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si *editum pratoris* ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si *hic* permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd, quid cogitent, *me scire*, sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi habeat urbanas insidias cædis, atque incendorum depoposcerit. omnia superioris *noctis consilia* ad me perlata esse sentiunt:

1. *Atque huic urbi ferrum flammamque minitantem.*] Gemblacensis ac Uverd. *ferro flammaque*. non displicet.

2. *Egredientem verbis persecuti sumus.*] Hæc est lectio omnium veterum librorum, nec non editionum primariarum. subsequentes frigide nimis, *egredientem urbe, persecuti sumus*. intelligit omnia illa quorum meminit sub finem orationis præcedentis.

3. *Non modò invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo, &c.*] Apparet de industria opposita, periculum vitæ ac invidiæ. & quid vetat beneficii; cum præclare dicatur, *invidiâ suâ facere*. ideo Lambinum contra omnes libros hæc immutantem non sequor. Gulielmius.

4. *In prætexta calumnia.*] Pal. sextus *salumpnia*. Locus obscurus. nisi velimus à prima statim adolescentia cum in forum deduceretur, operatum calumniæ, ideoque ab ea amatum. ad quod exemplum dicimus, *Muse illum amant, Fides me amat*. hæc Gulielmius.

5. *Nullum reip. motum.*] Antea legebamus *metum*, sed præter libros mss. imò etiam editionem Venetam anni CCCLXXXIII.

6. *Quanto ære alieno.*] Lambinus addit, *obstrictus*, quod neque

necessarium, neque in nostris mss. usquam erat, aut adeo olim editis: & de elegantia commatum, sunt enim fere paria, haud parum detrahit.

7. *Et Gallicanis legionibus.*] Lambinus aliud heic substituit, sed non accedunt libri nostri, qui vulgatam tumentur. vet. adjiciunt *ex*, quod & in omnium ætatum editionibus. Palatinus sec. interpretationis loco adpinxit, respectu Gallicanarum legionum.

8. *Et his copiis, &c.*] Est a conjectura Mureti, quam secuti Manutiani; & præfert Palat. nonus. nam sext. hanc clausulam omisit. Gulielmius ad horum interpretationem, allegarat locum pro Murena cap. 36. m. *his hædinis pelliculis prætura dejectus est*, id est, propter has pelliculas. mihi tamen non potest omnino displicere, *contemnere aliquem ex re alia*, præcipue cum meliores fere membranæ lectionem eam ostendant.

9. *Ex rusticis decoctoribus.*] Vulgo interjicitur, *ex rusticis mendiculis & decoctoribus*, verum sic nullus scriptorum Mureti, sic nullus nostrorum. prima editio præfert *ex rusticis metalli decoctoribus*. jocosè.

tiunt: patefecit in senatu hesterni die: Catilina ipse perterritus, profugit: hi quid exspectant? nã illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

4 Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempub. videretis. nisi verò si quis est, qui Catilinã *simileis* cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam ¹ miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempub. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, *relevata* mihi, & recreata respub. videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamatorum subceptor, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non *familiarissimè* vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium struprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo umquam homine *juventutis illecebra* fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amoris flagitiosissimè serviebat: alius fructum libidinum, alius mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quam subito non solùm ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modò Romæ, ² sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit. Atque, ut ejus *diversa studia* in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum, & scelerum exercitatione assuetus, frigore & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, ³ *fortis* ab istis predicabatur, cum industris subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciaque confunderentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: ô nos beatos, ô rempub. fortunatam, ô præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædeis, nisi incendia, nisi rapinas: patrimoniam sua profuderunt: fortunam suas obligaverunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, *libido permanet*. Quod si in vino, & alea commissiones solùm, & scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. hoc verò quis ferre possit, *inertes* homines fortissimus viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientibus vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, ⁴ confecti cibo, fertis redimiti, unguentis oblit, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendêre fatum aliquod:

& pœnas jamdiu improbitati, nequitia, sceleri, libidini debitas, aut instare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam *sanare non potest*, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reip. Nulla est enim natio, quam pertimefcamus: nullus rex, qui bellum populo R. facere possit. omnia sunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: *intus est hostis*. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego bello me ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo. quæ refecanda erunt, non patiar *ad perniciem* civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent: ea, quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in ⁶ exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejecerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium justus est, ⁵ paruit, quievit. Hesterni die, cum domi meæ præne interfectus essem: senatum in ædem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. quò cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potiùs, ut importunissimum hostem? Quinetiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt. Hic ego vehementissime consul: qui *verbo* civeis in exsilium ejicio, quæsiivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primò reticisset: patefecit cetera; quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. cum hæsitaret; ⁶ cum teneretur; quæsiivi, quid dubitaret eò proficisci, quò jampridem pararat: cum arma, cum secureis, cum fasceis, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, ⁷ cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, ⁸ scirem esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulanò castra posuit, bellum populo R. suo nomine, indicxit: & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: & ille ejectus in exsilium, se Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet. *O conditionem miseram*, non modò administrandæ, verum etiam conservandæ reip. Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subito perimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exsilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatque depulsus, sed *indemnatissimus*, innocens, in exsilium ejectus à consule, vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, ⁹ non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodo

1. *Miserum tabescere.*] Colon. *tabescere*, quod mire huc quadrare putat Gulielmius. vulgatam tamen loco non movet; neque causa erat.

2. *Sed nec ullo in angulo totius Italia.*] Pall. & Hitt. Fabr. ed. vet. sed ne ullo, quæ formula, inquit Gulielmius, notanda, ut rara: qua tamen etiam usus ad Atticum.

3. *Fortis ab istis predicabatur.*] Ita & nostri, & olim editi; non ut postea impressi, *fortis ab his istis suis sociis predicabatur*.

4. *Confecti cibo.*] Malui istud cum libris nostris plerisque quam vulgatam *confecti*. ita poeta vetus, nescio quis, *differtite vestra viscera*.

5. *Paruit, quievit. Hesterni die.*] Est à libro Mureti. prius enim habebamus, *paruit. Quid quòd hesterni die.* edd. antiquæ, *paruit. Qui hesterni die.* quod & in Pal. sec. nam reliqui, *qui ut hesterni*.

at Colon. *quid ut.* Fabr. *Hesterni quidem die.* malè. sed ex istis duobus legit Gulielmius. *paruit, quievit. Hesterni die Quirites, &c.*

6. *Cum teneretur.*] Ita mss. Mureti, item nostri, nec non veteribus cusi. vulgo *cum cunctaretur*, cui lectio diem etiam dixerant Modius & Zinzerlingus.

7. *Cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ, &c.*] Vox *scelerum* non extat in Pal. sext. aut nono. neque heic requisiverim; etsi norim priore oratione ita dixisse.

8. *Scirem esse præmissam.*] Basilicanus *præmissa*; si rectius, velimus verbum hoc ea omnia quæ antecedant complecti.

9. *Non improbum sed miserum.*] Ita veteri editio, ita meliores mss. nam quidam *mirum*, ex quibus forteau natum illud vulgatum, *mirum*. quod & Priscianus respuit.

modo à vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectionis esse à me, dummodo eat in exilium. sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat: sed triduo tamen audietis: multoque magis illum timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim. sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectionem esse dicant, idem, si *interfectus* esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicebant, non tam hoc querunt, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massiliensem ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam *exsulem vivere*. nunc verò, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium, quam quaeramus. Sed cum tandem de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui *dissimulant*, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri possent, non tam ulcisci studeo, quam sanare, & ipsos placare reipubl. neque id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum ista copiarum comparentur: deinde singulis medicinam consilii, atque orationis meæ, siquam potero, afferam. 3 Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species honestissima: sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, 4 tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis: & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosantas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina expectant. meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum *auctionariæ*. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. quod si maturius facere voluissent, neque (id quod STULTISSIMUM est) 6 certare cum usuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quam armari. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipien-

dum videtur, unum scilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invictæ populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente confcelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines 8 ex iis coloniis, quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se *insperatus*, repentinisque pecuniis sumtuosius, insolentiusque jactantur. hi dum ædificant, tanquam beatissimi prædiis, læticiis, familiis magnis, 9 conviviis apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes, homines tenuis, atque egentis, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, 10 in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim *illorum temporum dolor* inustus est civitati, ut jam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & 10 mistum, & turbulentum: qui jam pridem premuntur; qui numquam emergunt: qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, 11 proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego 12 non tam milites acris, quam *insitiores lentos* esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modò civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint: aut cur MINORE DOLORE perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est: non solum numero, verum etiam 13 genere ipso, atque vita: quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu

1. *Quam sanare & ipsos placare reip.*] Pall. tres Colon. Fabr. Uverd. *quam sanare sibi ipsos, placare reip.* quod valde probat Gulielmus; quoniam veteres sceleratos existisse à se, & mentis impotes ducerent. unde *dementia*, pro scelere, & *amentes* pro facinorosis. adeatur & Modius Epistola civ.

2. *Medicinam consilii atque orationis.*] Basilicanus, *orationis*, quod probum Gulielmio.

3. *Unum genus est eorum.*] Sic Pall. tres, sic Hitt. & Uverd. item editio princeps. deinceps: *primum genus*. minus rectè.

4. *Tu familia.*] Pal. sec. superscriptum alias legi *tabula*. ut forte fuerit, *tu argento, tu tabulis, tu familia*.

5. *Et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem?*] Est à mss. potioribus, neque abit nimium editio vetus, quæ, & *dub. de possess. detrah. acquirere fidem*. deinceps vulgati, & *dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere*.

6. *Certare cum usuris fructibus prædiorum.*] Pal. sec. & *fructibus*. quomodo existare item in suis adnotavit Cujac. lib. xii. Observat. cap. 32.

7. *Ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum.*] Ita Pall. & prima editio. alii mss. *effectum*. editi posterius, brevius, *ætate*

jam confectum, exercitatione robustum, quod solum inveni in Pal. decimo.

8. *Ex iis coloniis quas Fesulis.*] Pall. tres priores & Vict. item Basil. codex, *Fesulas*. unde conjicere est, glossæ esse, ad provocabulum *quas*, sicuti dudum monuit Muretus. & vero Manutius ideo vocem istam exturbavit libris suis. nam Lambino, affirmanti, non reperisse in mss. suis vix credo.

9. *Conviviis apparatus.*] Sic major pars mss. retinetque editio vetus; recentiores, *convivis, apparatus*, non ita inepte tamen.

10. *In eodem genere prædatorum.*] In Colon. *prædatorum*. ii sunt qui prædiis exædificandis & excolendis occupantur. in hoc igitur genere communiter se ponere ait colonos illos obaratos & agrestes, direptionum cupidos. Gulielmus.

11. *Proscriptionibus bonorum defatigati.*] Gulielmus conjiciebat *difatigati*.

12. *Non tam milites acris, quam insitiores lentos.*] Pal. sec. non habet à prima manu illud *acris*.

13. *Genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ.*] Divinat Gulielmus, neque male profecto, *vita, Quirites proprium Catilinæ, & de delectu*. nam mss. sane aliquot *Catilina est*.

complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbeis, aut bene barbato videtis: ¹ manicatis, & talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in *antelucani* census expromitur. ² In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam fidas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in rep. *feminarium Catilinarium* futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas, ac niveis perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina ⁴ scortorum *cohortem pratoriam*. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & saucio, consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. jam verò urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præsidia, cum illius laronis inopia, atque egestate *conferre* debeo. Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus R. populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus. si, inquam, his rebus omissis, *ipsas causas*, quæ inter se configunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudus: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: ⁵ postremò copiarum cum egestate, bona ratio cum perditâ, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, *etiam si hominum studia deficiant*, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot, & tanta vitia superari?

² Quæ cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum ⁶ jam antea dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum, ac provisum est. Coloni omnes,

municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas, sineisque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, ⁷ potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmisi; aut opprimit hominem, aut omneis ejus motus, conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque aded qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia *nati sunt cives*, monitos etiam, atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: siqui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum, conatumve contra patriam deprehendero: ⁸ sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse *carcerem*: quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia ¹ sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me uno togato duce & imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, *ne improbus quidem* quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessarîò de hac animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur, ⁹ *ut ne quis bonus intereat*, paucorumque pœna vos jam omnes salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo; sed hic præsentibus *suo numine*, atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare, debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis, terra, marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

M. TULLI

1. *Manicatis & talaribus tunicis.*] Ejiciunt alii illud & *eritis*, neque habet editio Victorii. abestque Hit. & Mureti libris. sed enim Pal. sext. solum habet *manicatis & tribus tunicis*. editio prima, *man. & stricis tunicis & talaribus*. Pal. sec. habet tantum, *man. & tritis tunicis*.

2. *In his gregibus, &c.*] Laudat Donatus Adelphis, in his bonis gregibus. ubi ironia aptissima huic sententiæ. & si libri adjuvent, recipienda. Gulielmus.

3. *Tam lepidi ac delicati.*] Colon. Basilicanus, *tam lepidi tam delicati*.

4. *Scortorum cohortem pratoriam.*] Nimum diu exulavit ista vox à libris nostris, cum tamen eam teneat editio princeps. scortorum, ignoratione linguæ Latinæ, obruserant nobis *scortorum*; quod non est in melioribus mss. Pal. sec. sext. non Hit. Erph. ridiculus est Lambinus, arbitratu utrumque retinendum, *scortorum ac scortorum*. imò eo ipso perierit omnis orationis lepos ac vis

omnis. sed quid opus est revelare hos monstrosos?

5. *Postremò copia cum egestate.*] Ita Pall. omnes. Gulielmus tamen melius putat, *copie*, quod in Hittorpiano. præferebatque idem Modius.

6. *Jam ante dixi.*] Tollit Muretus verbum *dixi*, ex uno veteri, quod tamen omnes nostri aliorumque constanter habent. divinabat itaque Gulielm. *jam ante dixi*; & *ἄνωγος*.

7. *Potestate tamen nostra continebuntur.*] Ita fere mss. nostri. priusculi *pot. tamen in vestra*. quod si retinere volumus, at abjicienda tamen syllaba *in*, quæ neque in editionibus antiquis.

8. *Sentiet in hac urbe esse consules vigilantes.*] Haud aliter Pall. at Colonienfis, *consulem vigilantem*; quod verius arbitratu Gulielmus; tamquam altero consule non præsentem, inquit Modius Epist. civ.

9. *Ut ne quis bonus intereat.*] Posthabuerim istud Manutiano, *ut neque bonus quisquam intereat*. quod paucissimis adest mss.

M. TULLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
TERTIA,
AD QUIRITES.

ORATIO VICESIMA PRIMA.

REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam, pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma, atque ferro, ac pœnè ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam videtis. Et, si non minùs nobis jucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus *conservamur*, quàm illi, quibus *nascimur*; quòd salutis certa læticia est, nascendi incerta conditio: & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profectò, quoniam illum, ¹ qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benivolentia, fama que sustulimus: esse apud vos, posterisque vestros in honore debbitis, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamque *servavit*. nam totius urbis templis, delubris, ² tectis ac mœnibus subjectos propè jam igneis, circumdatoque restinximus: iidemque ³ gladios in rempub. distractos retudimus, mucronesque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione investigata, & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, & expectatis, scire possitis. Principid, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces *Roma reliquisset*: semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, ² & tam obsconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quòd vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos ⁴ qui restitissent, infirmos sine illo, ac debileis fore putabam. ⁵ atque ego, ut vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omneis dies, nocteisque consumsi, ut, *quid agerent, quid molirentur*, sentirem, ac

viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ⁶ ut tum demum animis salutis vestræ provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa, à P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos civeis, eodem itinere, cum litteris, mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solum à me, sed etiam à senatu, & à vobis *manifesto deprehenderetur*. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomtinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ⁷ ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara, atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, & cum advesperasset, occultè ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eòdem autem & ipsi sine cujusquam suspitione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complureis delectos adolescenteis, ⁸ quorum opera utor assidue in reip. præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia ferè vigilia exacta, cum jam *pontem* Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris. res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum *in-* ³ *terventus* Pomtini, atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. *littera*, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrii Gabinius, statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde idem arcessitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus. tardissimè autem Lentulus venit, ⁹ credo quòd litteris dandis, *præter consuetudinem*, proxima nocte vigilarat. Cum verò summis, ac clarissimis hujus civitatis viris,

1. *Qui hanc urbem condidit Romulum.*] P. Manutius omisit Romulum; quod indicasset Muretus abfuisse ab uno mss. suorum. & vero non comparat in Hitt. sed tamen cum restet in tot aliis nostris, non exturbavi.

2. *Tectis ac mœnibus subjectos.*] Ita Pal. sec. Ah. Hitt. & Uverd. neque secus editio antiquissima. posteriores, *tectis omnibus subjectos*. Ald. Manutius nepos publicavit, *tectis omnibus ac mœnibus subjectos*, minus rectè.

3. *Gladios in rempub. distractos retudimus.*] In Colon. erat, *retrosusus*, unde lubens fecerit Gulielmius, *retorsusus*: quamvis fuerat qui annotarat in illo libro *retususus*.

4. *Qui restitissent.*] Ita prima quoque editio, ita Victorina, ne hoc forte sibi Lambiniana arroget. mediæ ætatis, *remansissent*.

5. *Atque ego ut vidi, quos &.*] Lectio impedita. pendente enim adhuc à superioribus. itaque vix est ut non debeat rescribi

cum Pal. sec. atque Hitt. *atque ego vidi, &c.* ita Plautus: *Dum circumspicere, atque ego tum lombum conspicio, &c.* tota enim illa oratio huic simillima est.

6. *Ut tum demum animis salutis vestræ.*] Est à Victoriana, & antiquioribus. prima tamen non habet illud *animis*; neque exstat in Pal. sec. nisi à manu recenti. sed & in nono erat, *ut tum demum omnis nostræ salutis*. adeo ut suspicer illud *animis*, esse à manu mala.

7. *Ad me vocavi.*] Liber Gul. Ahalæ, quo usus Gulielmius, tantum habebat pro his, *advocavi*; forsitan rectè.

8. *Quorum opera utor assidue in reip. presidio.*] Adnotatum erat in eodem Ahalæ libro, à viro quodam docto, *assidue reip. presidio*. optimè.

9. *Credo quod litteris dandis præter, &c.*] Pal. sec. Ah. Hittorp. Uverd. in litteris. sed malim quod est in Pal. sexto ac nono; *credo quod in litteris iis præter, &c.* sine voce *dandis*.

viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras à me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret: ne, si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de *periculo publico*, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitraber in tantis reipub. periculis mihi esse *nimiam diligentiam* pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferrer. ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladium extulit. 4 Introdixi Vulturcium sine Gallis: *fidem ei publicam*, jussu senatus, dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. 2 Tum ille, cum vix se ex magno timore recepisset, dixit: à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, ut *servorum presidio* uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumque erat, *incendissent*, eademque infinitam civium fecissent: præstò esset ille, qui & fugientis exciperet, & se cum his urbanis duobus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, & à L. Cassio esse præscriptum, ut *equitatum* in Italiam quam primum mitterent: pedestris sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse 3 ex fati Sibyllinis, aruspicumque responsis se esse tertium illum CORNELIUM, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundemque dixisse, *fatalem* hunc esse annum ad interitum hujus urbis, atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem viceimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt 4 quòd, Lentulo, & aliis, Saturnalibus eadem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium 5 id longum videri. Ac, ne longum sit, Quirites, 5 tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego *signum*: *cognovit*. 6 nos linum incidiinus: legimus. erat scriptum ipsius manu; Allobrogum senatus, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, 7 qui paulò ante aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondiisset, dixissetque, se semper bonorum feramentorum studiosum fuisse: recitatis litteris debilitatus, atque abjectus, *scientia convictus*, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & signum suum. Recitatz sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: & quæsi, cognosceretne signum. Annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui agnavit unice patriam, & civeis suos: quæ quidem te à tanto scelere *etiam muta* revocare debuit. Legunt eadem ratione ad senatum Allobrogum, populumque litte-

raz. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primò quidem negavit, post autem aliquanto, toto jam indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsiivit à Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio. qui cum illi breviter, *constanter* respondiissent, per quem ad eum, quotiesque venissent: quæsiissentque ab eo, nihilne secum esset de fati Sibyllinis locutus: tum ille subitò, scelere demens, quanta *conscientia* vsu esset, ostendit. nam, cum id posset initiari, repente præter opinionem omnium confessus est. ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omneis, improbitasque defecit. Vulturcius vero subitò proferri litteras, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum suum; & manum cognovit, erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QUI SIM, EX EO, QUEM AD TE MISI, COGNOSCES. CURA, UT VIR SIS, ET COGITA, QUEM IN LOCUM SIS PROGRESSUS: ET VIDE, QUID JAM TIBI SIT NECESSE. CURA, UT OMNIUM TIBI AUXILIA ADIUNGAS, ETIAM INFIMORUM. Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, *tabellæ, signa, manus*, denique uniuscujusque *confessio*: tum multo illa certiora, *color, oculi, vultus, taciturnitas*. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului 8 de summa reip. quid fieri placeret. Dicitæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, 9 quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi *gratia*, verbis amplissimis aguntur, *quod virtute*, consilio, providentia mea, resp. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pomptinus, prætores, *quod eorum* opera forti, fidelique usus essem, meritò, ac jure laudantur: atque etiam viro forti, 10 collegæ meo, laus impertitur, *quod eos*, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis, & resp. consiliis removisset. atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se *pratura abdicasset*, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentés erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui *ad sollicitandos pastores*, Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis, quas Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primò Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi, ac multitudine domesticorum hostium, *novem homi-*

m177

1. *Ad senatum referrem placeret.*] Est à Pal. sec. non. Uverd. & libris Mureti. neque aliter in excusis à Manutio aut Lambino. prius editi, referri.

2. *Tum ille, cum vix se ex magno pavore recepisset, dixit.*] Est à libro Mureti. malleum adhuc abesset, dixit. vulgati recreasset, quod in nostris scriptis ad tnum omnibus.

3. *Ex fati Sibyllinis.*] Carrio lib. 111. Antiq. lect. cap. 6. emendat ex Genibl. *fastis*, quod & inventum in Hitt. in Uverd. Gulielmus sequitur, tam heic quam infra. ego tueor receptam ob rationes productas ab amico nostro Josepho Castalione libro 1. Observ. cap. 3. qui adeatur.

4. *Quod Lentulo, & aliis, &c. longum videri.*] Ita tres Pall. & Hitt. Uverd. nec non editio princeps, nisi quod ei deesset illud & aliis. prius impressi; quod cum Lentulo & ceteris, &c. longum videretur.

5. *Tabellas proferri jussimus.*] Brevius & melius Colon. *tabellas proferimus.*

6. *Nos linum incidiinus.*] Ita Pal. decimus, & editionum prima. alii *linum*. *signum*, quod placuit Gulielmio, ex Hitt. & Fabr. ego nihil mutò.

7. *Qui paulò ante aliquid de gladiis, &c.*] Pall. duo & Hitt. & Uverd. *aliquid tamen*, absque quo manca & frigida sententia est, inquit Gulielmus.

8. *De summa reip.*] Lambinus *rep.* consulatur Cujacius lib. xii. Observ. cap. 32.

9. *Quid senatus censuerit exponam.*] Forsan *expromam*, annotatum à Gulielmio.

10. *Collegæ meo laus impertitur.*] Alii interferunt, *C. Antonio*, sed hujus nullum vestigium in editione prima, non magis quam in Pall. tribus & Uverd. Hitt. Ab.

num perditissimorum pœna, rep. conservata, reliquorum mentis sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, Quirites: quid mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit, & his decreta verbis est, QUOD URBEM INCENDIIS, CÆDE CIVEIS, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ supplicatio si cum ceteris confectur, Quirites, hoc intersit; quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata republ. constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. nam P. Lentulus, quamquam patefactus indicibus, & confessionibus suis, iudicio senatus, non modò prætoris jus, verum etiam civis amiserat: tamen magistratu se abdicavit. ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimique belli nefarios duces captos jam, & comprehensos tenetis, existimare debetis, omneis Catilinæ copias, omneis spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, *concidisse*. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tandiu, dum mœnibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat. neque verò cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non *ipse obiret*, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulsiſsem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facillè hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulsiſsem. Non ille vobis Saturnalia constituiſset, neque tanto antè exitium, ac fati diem reip. denuntiasset, neque commisiſset, ut signum, ¹ ut litteræ suæ testes denique manifestis sceleris *deprehenderentur*. quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, ² quam hæc tanta in republ. conjuratio, manifestò inventa, atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remanisset: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurrere, atque obstiti, tamen, ut levisſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis republ. *tanta pace, tanto otio, tanto silentio*, liberaſſemus. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut deo-

rum immortalium nutu, atque consilio & gesta, & provisa esse videantur. idque cum conjectura consequi possumus, ³ quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentibus his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, ut eos parè oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visis nocturno tempore ab occidente facies, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræmotus, ceteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque præmittendum, neque relinquendum est. nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato Coss. ⁴ complureis in Capitolio turris de cælo esse percussas, cum & *simulachra deorum* immortalium depulsa sunt, & statuz veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: *factus* est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex tota Etruria convenissent, cædeis, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domesticum, & totius urbis, atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione *placati*, suo numine propè fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla ⁵ quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa est, iidemque iusserunt, simulachrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, *ad orientem* convertere: ac se sperare dixerunt; si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clàm essent inita contra salutem urbis, atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ⁶ ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ⁷ ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, ⁹ tam aversus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu, atque potestate *administrari*? Etenim cum esset ita responsum, cædeis, incendia, interitumque reip. comparari, ⁸ & ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis *incredibilia* videbantur: ea non modò cogitata à nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensitis. Illud verò nonne ita præsens est, ut nutu Jovis opt. max. factum esse videatur, ut, cum hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumque converso, omnia & senatus, & vos, quæ erant ⁹ contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio, supplicioque digni, qui non solum vestris domi-

1. *Ut litteræ suæ testes denique man. &c.*] Absè à Basilicano *denique*, libente Gulielmio, ut litteras dicat testes manifestas sceleris. & certè, addit, Catilina cavere non potuit, ne à testibus & consiliis proderetur, ne litteræ suæ deprehenderentur id potuit. sic ille: at idem sensus resultat ex scriptura vulgata, juxta nostram distinctionem; reperique illud *denique* in omnibus Pall. editionibusque.

2. *Quam hæc tanta in republ. conjuratio.*] Colon. quàm hæc in tota republ. Fabr. hæc in totam republ. conjur. quod & adnotatum ad Vict. codicem.

3. *Quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse.*] Est ab editione Victorii, quam secutus Muretus, Lambinus, Manutius. antiquitus cusi, quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi potuisse, quomodo Pal. dec. nam non. sext. sec. tanta mole. Erfurd. habet; *humani consilii tantarum molem rerum gubernatio consequi potuisse*. unde legebat paucis transpositis verbis Suffridus noster, quod videtur humani consilii gubernatio tantarum molem rerum consequi pot. Cujacius d. cap. 32. f. legebat ex ms. quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi pot.

4. *Complures in Capitolio turres.*] Non temerarium videtur, quod in Pall. tribus, in Uverd. in Fabr. refert, *res*, non *turres*. editi tamen non variant. & mea quidem opinione verius, *res*.

5. *Quæ ad placandum Deos.*] Plerique ms. *placandos*. at Colon. *quæ ad supplicandos pertineret*. forte, inquit Gulielmius, *quæ ad supplicandum pertin.* quamvis libentius fecerit, *ad supplicia Deorum pertinere*.

6. *Ita collocandum consules illi locaverunt.*] Haud aliter ms. nostri potiores; quomodo item è scripto suo emendandum monuerat dudum Cujacius cap. 32. f.

7. *Ita neque à superioribus Coss. neque à nobis, &c.*] Gulielmius amplectitur Colon. scripturam; *ut neque superioribus Coss. neque nobis, &c.* hoc est, neque hoc neque superiore anno. putatque hæc tenus locum non fuisse intellectum. à conductoribus enim rem fuisse collocandam, non à consulibus. vulgata mihi satisfacit. magistratus enim ipsemet facere videtur quod per suos expedit.

8. *Et ea à perditis civibus.*] Perplacet quod est in Colon. & *ea per civis*: utique cum & sic alias legatur in Fabriciano.

9. *Contra salutem omnium cogitata.*] Auctior Basilicanus, *contra senatum & salutem omni.*

domiciliis, atque tectis, sed etiam *deorum templis*, atque delubris sunt funestos ac nefarios igneis inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sum ferendus. ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos *omnes salvos esse voluit*. diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo, ceterisque domesticis hostibus, tanta res, tam *demonter credita* & ignotis, & barbaris, commissæque literæ numquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo R. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultrò sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne *divinitus factum* esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt? Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebrato te illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nunquam. erepti enim ex crudelissimo, ac miserimo interitu, & *erepti sine cadè*, sine sanguine sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce, & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnem civilem dissensionem, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, Cos. armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. itum verò, clarissimis viris interfectis, *lumina civitatis* extincta sunt. Ulter est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. ne dici quidem opus est, quanta deminutione civium, & quanta calamitate reipubl. Dissensit M. Lepidus à clarissimo, & fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reip. lucum, quam ceterorum. ¹ Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad cominutandam reipubl. pertinerent. non illi *nullam esse reip.* sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordia, sed internecione civium dijudicata sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam *barbaria* cum sua gente gessit: quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego, constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur: ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservarem: & cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi re-

stitisset: tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & civis integros, incolumeisque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum in signe honoris, ² nullum monumentum laudis postulo, præterquam *hujus diei memoriam* sempiternam. in animis ego vestris omnem triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi, & collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis *inveterascent*, & corroborabuntur: ³ eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac repub. duos civis existisse, quorum alter fineis vestri imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret: alter ejusdem imperii domicilium, sedemque servaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quod mihi *vivendum* sit cum illis, quos vici, ac subegi: isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris rebus facta profusum, mihi mea *nequando obsint*, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. ⁴ magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in repub. dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est *conscientia*, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnem improbos ultrò semper lacessamus. Quod si omnes *impetus* domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se *pro salute vestra* obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad *vix fructum* possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat ascendere? Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidiam in conservanda rep. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in rep. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque ut ea, *virtute, non casu*, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: & ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen æque, ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, ⁶ providebo.

M. TUL-

1. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, &c.] Editio vetus, Atque illæ tamen omnes diss. quod & in Pal. sec. & non. nam dec. item Hittorp. atque tum illæ omnes diss. habent isthæc adjecta plurimum energiam.

2. Nullum monumentum laudis postulo.] Gulielmius malebat cum Uverd. & Hitt. postulo; quomodo item erat in Pall. sec. sext. nono, & editione prima. nam dec. & deinde excusi, stant à vulgato, quæ mihi venustior visa.

3. Eandemque diem intelligo quam spero æternam fore, & ad salutem, &c. me propagatam.] Ita omnes Pall. & impressi. at alio po-

situ, & forsitan firmiori ac significantiori Col. fore, propagatam esse & ad sal. & consulatus mei.

4. Magnum enim est in bonis præsidium.] Revocavi vocem istam à tenebris, fide editionis vetustæ, Palatinorum trium, & Erfurd. Hitt. ac Uverd. prius fuerat in vobis; quo quid dilutius?

5. Equè ac priori nocte, custodiis.] Est à Pal. sec. neque aliter editus ab P. Victorio. posteriores, nocte fecistis, custodiis. infulse.

6. Providebo.] Pall. omnes, item edd. nec non Hittorp. Fabr. Uverd. adjiciant, Quirites.

M. TULLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
QUARTA,
HABITA IN SENATU.
ORATIO VICESIMASECUNDA.

VIDEO, P. C. in me omnium vestrum ora, atque oculos esse converfos. video, vos non solum de vestro, ac reip. verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quaeso, deponite, atque obliti salutis meae, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si haec conditio consularis data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuque perferrem; feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, populoque R. dignitas, salusque pariat. Ego sum ille consul, P. C. cui non ¹ forum, in quo omnis aequitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune periculum: non lectus, ad quietem datus: non denique ² haec sedes honoris, sella curulis: unquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa ³ meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, P. C. populumque R. ex caede misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foedissima flamma: totam Italiam ex bello, & vastitate eriperem: quaecumque mihi uni proponetur fortuna subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, indutus a vatibus, fatale ad perniciem reipub. fore putavit: cur ego non laeter meum consulatum ad salutem reip. prope fatalem existitisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriae, conservate vos, conjuges, liberos, fortunamque vestras: populi R. nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relatuos gratiam esse. deinde, si quid obtigerit, aequo animo, paratoque moriar. NEQUE ENIM turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis maerore non movear, horumque omnium lachrymis, a quibus me circumfessum videtis; neque meam mentem non domum saepe revocat exanimata uxor, ab-

jecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respubl. tanquam *obsidem* consulatus mei: neque ille, qui exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppreserit, potius, quam & illi, & nos unam cum rep. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reip. salutem: circumspicite omnes procellas, quae impendent, nisi provideatis. non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquid, atque in vestrae severitatis iudicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, & ad vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum: Romae resisterunt. tenentur litterae, signa, manus, denique *uniuscujusque confessio*: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: ⁵ id est initium consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reip. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei ³ confessi sunt, vos multis jam iudiciis iudicatis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis: & mea virtute, atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde quod P. ⁶ Lentulum, ut se abdicaret praetura, coegistis: tum quod eum, & ceteros, de quibus iudicatis, in custodiam dandos censuistis, maximeque quod meo nomine supplicationem decrevistis: qui honos togato habitus ante me est nemini. postremo hesterno die *praemia* legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima: quae sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis *damnati* esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis: & de poena, quid censeatis. illa praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in reip. versari furorem, & nova quaedam misceri, & concitari mala jam pridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, numquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestrae mentes inclinant, atque sententiae, statuendum vobis *ante noctem* est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. huic si paucos putatis affinis esse, vehementer erratis. Latius opinione *dissimulatum* est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum

1. **F**orum in quo omnis aequitas continetur.] Coniicit Gulielmius, forum, quo omnis, &c.

2. Haec sedes honoris, sella curulis.] Extat item in Pal. sexto, honoris, id est sella curulis; imo in nono erat, honoris non sella curulis; adeo ut assentiar Mureto videri a glossa, sella curulis, haud tamen adhuc exturbare audeo.

3. Meo quodam dolore, in vestro timore.] Ingeniose quidem, Lipsius libro IV. Var. lect. cap. 22.; sine vestro timore. sed nihil nu-tandum. timor enim ex conjuratione ad omnes; dolor ad Cicero-nem maxime pertinebat; qui impugnabatur maxime. & de ti-

more populi ac Senatus, non Sallustius tantum, sed & hi Invecti-varum libri pleni.

4. Ad vestram omnium caedem.] Malui istud, repertum a me in Pall. tribus, & a Zimzerlingo meo in Turing. quam haecenus vulgatam, vestrum.

5. Id est initium consilium.] Pal. non. Initium est consilium. Colon. Tale initur consilium, quod probat orationis consecutio, adnotat Gulielm.

6. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coegistis.] Pall. sec. sext. Hitt. Fabr. U. verd. Lentulum se abdicare praet. coeg. melius haud du-bio. haud tamen accedunt ulli editi.

verum etiam transcendit Alpeis, & obscurè serpens, multas jam provincias occupavit. id opprimi sustentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum suppliciorum omnibus acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Rom. vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis *frui vita*, & hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos civeis in hac republ. esse usurpatum recordatur. alter intelligit, *mortem à diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam*: sed aut necessitate naturæ, aut laborum, ac miseriarum quietem esse. Itaque *EAM SAPIENTES* numquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. vincula verò, & ea sempiterna certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. ¹ Itaque municipiis dispersiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, & ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribilibus custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum. sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per fenatam, aut per populum *levare* possit. eripit etiam *spem*, quæ sola hominem in miseris consolari solet. bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, ³ multas uno dolore, animi, atque corporis, & omnibus scelerum pœnas ademisset. Itaque *ut aliqua in vita* tormido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam perimendam. Nunc, P. C. ego mea video quid intersit. si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is in rep. viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, ⁴ hoc auctore & cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi. ⁵ sin illam alteram: nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. sed tamen meorum periculorum rationes ⁶ utilitas reip. vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & majorum ejus amplitudo postulat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in temp. voluntatis. intellectum est, quid intersit, inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, salutem populi consulentem. Video de istis, qui se populareis haberi volunt, *abesse*, non neminem, ne de capite vi-

delicet civium R. sententiam ferat. is & nudius tertius in custodiam civeis R. dedit, & supplicationem mihi decrevit, & indices hesternò die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, QUI REO custodiam, quæsitò gratulationem, indici præmium decrevit, quid deotare, & causa judicari. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus R. constitutam. qui autem reip. sit *hostis* eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Sempronie, jussu populi pœnas reip. dependisse. ⁷ idem ipsum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, cum de pernicie populi R. exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse *popularem*. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculisque mandare; & sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, & in pernicie populi R. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnibus animi cruciatus, & corporis, etiam egestas, ac *mendicitas* consequatur. Quamobrem si hoc statueritis: dederitis mihi comitem ad concionem, populo carum, atque jucundum: si ve Silani sententiam sequi malueritis: facile me, atque vos ⁸ à crudelitate vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multo levioverem fuisse. Quamquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendi *crudelitas*? ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republ. vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videtur enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo ⁹ *sepulta in patria* miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos adspèctus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis. Cum verò mihi propofui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum-familiæ, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque *miseranda*, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum, ¹⁰ vehementemque præbeo. Etenim quæro, SI QUIS PATERFAMILIAS, liberis suis à servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, ¹¹ supplicium de servo quàm acerbissimum sumferit: utrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrum domos, & hoc universum reip. domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gen-

1. Itaque municipiis dispersiri, jubet.] Vox itaque non reperta mihi in edd. vet. aut Palatinis; sed nec Gulielmo in Hitt. Fabr. Uverd. mirorque cur non expunxerit: hoc etiam; asseverare Lambinum restare in suis fere omnibus municipibus; cum alterum periret in nostris & vetuste cusis.

2. Et digna scelere hominum perditorum. sancitne, &c.] Mureti Lambinique editio, & dignare. sed nullus suffragatur liber; estque ineptum. male tantum prius cusi interpunxerant, perditorum sancit: ne.

3. Multas uno dolore animi atque corporis.] Nihil variant Pall. quam quod sext. multos, quod placet, nisi forte malimus cum Col. animi atque corporis multos uno dolore, subaudi dolores, quod qui non viderunt, sententiam corruperunt.

4. Hoc auctore & cognitore.] Miror istud alios sequi non potuisse, inventum in mss. suis, & retinuisse, hoc monitore & auctore, quod in nullo fere nostrorum, qui omnes alterum illud præscribunt. & venustissime profecto C. Cæsar auctor dicitur ejus sententiæ quam dixit, & cognitor, quam ut suam defendit.

5. Sin illam alteram.] Editi adjecterant, secuti eritis, repetitum è superioribus, neque habebant mss. meliores: unde & refecerat Lambinus.

6. Utilitas reip. vincat.] Est à conjectura Mureti; editi olim

& Pall. alique scripti vindicat. nisi quod Suftridus innuere videtur in schedis suis, prius illud quoque inventum sibi in cod. veteri.

7. Idem ipsum Lentulum, largitorem & prodigum, non putat, cum de pernicie populi Rom. exitio hujus urbis, &c.] Emendatio omnis transpositioque est à Pall. & Hitt. Fabr. Uverd. illud præterea populi Rom. ab olim editis, quos ratio Ciceronis adjuvat, è conjugatis ducta. eadem de causa & infra quoque paucis interjectis verbis, scripsimus, in pernicie populi Rom. ex fide earumdem membranarum.

8. A crudelitate vituperatione defendetis.] Pal. sext. & dec. interponunt, P. R. def. & vero veterissima ed. populum defend. colon. à crud. vitup. P. R. exsolvetis. unde faciebat Gulielmus, aut, populo Rom. exsolvetis, aut certè P. C. exsolvetis.

9. Sepulta in patria.] Sic & præter Lambinianos Ah. & Uverd. vulgata prius, sepultam patriam, quod non omnino etiam damnem.

10. Vehementemque præbeo.] Pall. duo & Gulielmiani, item ed. vet. præbeo. videtur tamen melior altera.

11. Supplicium de servis non quàm acerbissimum, &c.] Secutus sum Lambini sententiam, nisi quod retinui, servis, quod reperitur in omnibus exemplaribus retro editis, nedom scriptis. moris enim Romanis legibus, omnes servos qui sub eodem manserant tecto, necare ob patricium unius. quemadmodum videre apud Tacitum libro xiv. cap. 42. & deinceps.

ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: si remissiores esse voverimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama subeunda est. nisi verò cuiquam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reip. crudelior nudius tertius visus est, cum sororis suæ, fæminæ electissimæ, virum præsentem, & audientem, vita privandum esse dixit, cum avum jussu Cos. interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit, quorum, quod simile factum? quod inquit delenda reipub. consilium? largitionis voluntas tum in rep. versata est, & partium quadam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, nequid de summa dignitate reip. minueretur. hic ad evertenda fundamenta reipub. Gallos arcessit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros civeis interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immuni, ac nefando nimis, aliquid severè statuisse videamini: cum multo magis sit verendum, ne remissione *paræ* crudeles in patriam, quàm ne feveritate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hosteis fuisse videamur. Sed quæ ex audio P. C. dissimulare non possum. 3 jaçantur enim voces, quæ perveniunt ad aureis meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia & provisâ, & parata, & constituta sunt, P. C. cum mea summa cura, atque diligentia, tum multo etiam majore populi Rom. ad summum imperium retinendum, & ad communis fortunæ conferendas voluntate: 4 omnes ad sunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum, atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quàm soli perire voverunt. hoc ego homines excipio, & secerno libenter. 5 neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri verò, dii immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem, salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem?

qui vobis⁶ ita summam ordinis, consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reip. certent: quos ex multorum annorum dissensione ad hujus ordinis societatem, concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmaram meo, perpetuam in repub. tenuerimus, confirmo vobis, nullum posthac malum civile, ac domesticum ad ullam reip. partem esse venturum. Pari studio defendendæ reip. convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hic dies 7 ad ærarium frequentasset, video ab expectatione fortis ad communem salutem esse conversos. Oranis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cum sit ærum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium est, P. C. libertinorum hominum studia cognoscere, 8 qui fortuna sua civitatis jus consecuti, hanc verè suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. 9 Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privata fortunæ, quos communis respub. quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, 10 qui modo tolerabili conditione sit servitutis, 11 qui non audaciam civium perhorrescat. 12 qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat 13 ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrum fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quandam Lentuli concurrere circum tabernas; 14 pretio sperare sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum: est id quidem ceptum, atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditii, qui non ipsum illum fellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum: qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint. multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: 15 immo verò (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, ocellis tabernis, minui solet; 16 quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, P. C. vobis populi Rom. præsidia non desunt: vos ne populo Rom. deesse videamini, providete. Habetis consulem

1. Armatus Gracchum est persecutus.] Ita Pall. quinque. at enim Hitt. consecutus, quod plane melius visum Gulielmio.

2. De summa reip. dignitate minueretur.] Pal. novus non habet illud dignitate, sextus præterea eo excluso servat de summa reip. quod perplacet.

3. Jaçantur enim voces.] Pal. pr. & sec. non agnoscunt illud enim. Zinzerlingius monuit cap. 48. Promulgidis existare in Turing. Faciuntur enim. res eodem redit.

4. Omnes ad sunt omnium ordinum homines, omnium, &c.] Pal. sec. omnes ad sunt omnium hominum ordines. Hitt. omnes ad sunt omnium ordinum, hominum, omnium, &c. quod amplectitur Gulielmius ut intelligat præter patres equitem, plebem, etiam libertinos.

5. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum, &c.] Videri queat verius, quod in Fabr. & Uverd. neque improborum civium, sed acerbiss. hostium numero, &c.

6. Ita summam ordinis consiliique concedunt.] Est à quatuor Pall. & Hitt. Fabr. Uverd. neque aliter ultimæ originis editio. recentiores enim summa, dilute.

7. Ad ærarium frequentasset.] Ita editum voluit Gulielmius cum Lambino, voce Plautina. Et sic erat in Colonienfi & Uverd. quorum prior statim etiam commate auctior est: video ab amore debite pecunie, ab expectatione sortis. quod ad obrusam veritatis adfricabant critici otiosiores.

8. Qui sua virtute fortunam hujus civitatis consecuti.] Ita legebatur passim, antequam Muretus prodiderat, esse miss. in quibus hæret, qui fortuna sua civitatis jus conf. id enim invasit Lambinus ejuque adflect. at prius tanen hære in Pal. sec. in Erfurd. Hitt. Fabr. Uverd. aperte testor. ceteros autem Palatinos retinere potius, qui sua fortunam hujus civitatis. nam decimus solum præfert,

qui fortunam civitatis consecuti.

9. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, &c.] Mavult Gulielmius quod est in Hitt. & Uverd. Sed quid ego hosce homines ordinesque comm. quomodo item Pall. quatuor & editio vetus. nam Pal. pr. ego hos & hujusce ordinis homines comm.

10. Qui modo tolerabili conditione sit servitutis.] Pal. sec. qui modo modo tolerabili conditione sit servus. text. non agnoscit modo.

11. Qui non audaciam civium perhorrescat.] Ita omnes Pall. & Hittorp. Grut. Ah. Uverd. & olim excusit. posteriores civium perditorum perhorrescat, minus ingenue.

12. Qui non hæc stare cupiat.] Sic idem nostri, nisi quod pr. & sextus Pal. hic stare. sensu non ita absurdo. editi prius ante Lambinam, non obstare cup.

13. Ad communem salutem voluntatis.] Est à Pal. pr. sec. nono atque Gembl. & Uverd. reperitque in suis aliquot Muretus: unde adinifit Lambinus.

14. Pretio sperare sollicitari, &c.] Haud aliter nostri & Uverd. nec non Gembl. vulgata sperantem.

15. Ino verò id enim, &c.] Sic quidem hodie legitur, sed supremæ vetustatis cusi, nisi verò, quod & existat in Pall. omnibus, at in Uverd. est, nisi videro; quem solum excussit Gulielmius. aliorum variantes lectiones, nactus videtur ab aliis.

16. Quid tandem incensis futurum fuit.] Ita Pall. omn. at restat in Hitt. futurum fiet. quod ultimum putarim interpretamentum prioris. Gulielmius tamen conjicit, futurum fiet. nisi tanen, inquit, suspicari libet, alterutrum è glossemate esse, & forte scribendum, quid tandem incensis fiet? cur autem magis putem illud futurum, heic legitimum, nec requiri est, facit liber Mureti, & Fabr. & Ah. & Uverd. in quibus futurum fuit? hæc enim diversitas arguit fucum.

saltem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempub. mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obfessa facibus, & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis ¹ illum ignem *Vestæ* perpetuum, ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem, *memorem vestri, oblitum sui*: quæ non semper facultas datur: habetis omnes homines, universum populum Rom. ² id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggeratasque fortunas ³ una nox pænè deleverit. Id ne unquam posthac non modò confici, sed ⁴ ne cogitari quidem possit à civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in rep. princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antè quàm ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est, conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico, *turpem, & infirmam, & contemtam, & abjectam*. Quòd si aliquando alicujus furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reipub. dignitas: me tamen meorum factorum, atque consiliorum numquam, P. C. pænitebit. Etenim *mors*, quam illi mihi fortasse minitantur, *omnibus est parata*: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est affecutus. ⁵ Ceteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reip. gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornatur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, KARTHAGINEM, NUMANTIAMQUE deleverit: habeatur vir egregius, L. PAVLLUS ille, cujus currum rex potentissimus quondam, & nobilissimus, PERSÈS honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu servitutis liberavit: antepona-

tur omnibus Pompejus, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus *solus cursus*, regionibus, ac terminis continentur. erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi forte MAJUS EST patefacere nobis provincias, quòd exire possimus, quàm curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant quòd victores revertantur. Quamquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hosteis alienigenæ aut oppressi, se viunt, ⁶ aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum à pernicie reip. repuleris, nec vis coërcere, nec *beneficio* placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac *mentibus* semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitumque Rom. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare possit. Quæ cum ita sint, Patres Conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter urbis, vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiumque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: ⁷ pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempub. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus *memoriam* postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitror. Quòd si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit: commendo vobis parvum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solum ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, ⁸ qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse *filium* memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique R. P. C. de vestris conjugibus, ac liberis: ⁹ de aris ac focis; de fanis, ac templis; de totius urbis tectis, ac sedibus; de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa repub. decernite diligenter, ut institulistis, ac fortiter. ¹⁰ Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet: & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, ¹¹ & per se ipsum præstare possit.

M. TULLI

1. *Illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum.*] Lambinus deleverit *perpetuum ac*, aberatque Ah. Hitt. Uverd. sed tamen cum hæreat in edd. antiqq. & Pall. omn. locum ei suum reliqui.

2. *Id quod in civili causa hodierno die primum videmus.*] Hitt. & Ah. non habent *die*, probaturque Gulielmio, ut sit adverbium temporis, ut *hornò, amò, de repentino*, sexcenta alia.

3. *Una nox pænè deleverit.*] Turingicus & Col. *una nox quàm pænè deleverit.* longè venustius.

4. *Ne cogitari possit à civibus vobis, hodierno die prov. &c.*] Restitui editionis primæ scripturam, quæ & extabat in Hittorp. Fabr. Uverd. alludebantque Pall. in quibus à *vobis*, scilicet exaratum fuit primitus, *civibus*. vulgata; *possit, vobis hodierno*.

5. *Ceteris enim bene gestæ, mihi uni conservatæ reip.*] Abjecimus *semper*, suavis Hitt. & Uverd. & ferè erat ut adhuc admissemus lectionem ejusdem Hitt. ut & Fabr. *bene gestæ, mihi uni conservatæ rep.* quomodo & alias legi, annotatum ad Pal. sec. & sic locutus fuit libro superiore.

6. *Aut recepti, beneficio, &c.*] Additur ad oram Lamb. ed. alias legi in vulgg. *aut recepti in amicitiam*; ineptè. notum vel ex Terentio quid sit, *recipere*.

7. *Pro his igitur omnibus.*] Illud igitur, mutatum in Hitt. in *ergo*: faciebat inde Gulielmius *ego*.

8. *Qui hæc omnia suo solus periculo.*] Erfurd. Hitt. Uverd. *suo solius periculo*. nihilo deterius vulgato. Pal. pr. videtur malle *sui solius periculo*, quod etiam non malum.

9. *De aris ac focis.*] Has quatuor voculas omisere editiones Lambinianæ, quæ tamen in omni scripta lectione atque edita.

10. *Habetis enim consulem.*] Editio princeps, *Habetis enim eum consulem*. nostri scripti plerique: *Habetis cum*, sine illo enim. non male.

11. *Et per se ipsum præstare possit.*] Sic Pall. & edd. vett. sed Col. *præstare quoad possit*, quod genuinum habet Gulielmius; & esse videtur.

M. TULLIUS CICERO
 PRO
 L. MURÆNA.
 ORATIO VICESIMATERTIA.

QUÆ deprecatus sum à diis immortalibus, iudices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspiciò, comitiis centuriatis, L. Murænam consulè renuntiavi: ut ² ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejsdem hominis consulatum unà cum salute obtinendum, & ut vestræ mentes, atque sententiæ ³ cum populi Rom. voluntate, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Rom. pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa sollempnis comitiòrum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim, & religionem, quantum reip. dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res faustè, feliciter, prospereque eveniret. Quæ cum ita sint, iudices, & cum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè *communicata* vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit: ut ejsdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atque oranium civium salute tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis, ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequàm pro L. Muræna dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quòd mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quàm hujusce salutis defensio: sed ut, meo factò vobis probato, majore *auctoritate* ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus ² propulsare possim. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitulatore, & tam severè gesto consulatu, causam L. Murænæ attingere. cujus reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipsi Catoni, gravissimo, atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse conjunctior, quàm is, cui repub. ⁴ à me unà traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, ⁵ quæ mancipi sunt, is *periculum* iudicii præstare debet, qui se nexu obligavit: profectò etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimùm consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Rom. defensorque periculi

esse debet. Ac, si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur: is potissimè honore affectò defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si *E PORTU SOLVENTIBUS*, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, ⁶ præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum, quòd natura affert, ut eis saveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip. tempestates esse subeundas? Quare si est *boni consulis*, non solum videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis interest, duos consules in rep. Kalendis Jan. esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunam, quàm repub. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihi metipsum jam pridem tulerim de civium *periculo defendendis*, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem: facerem improbè, etiam si alius legem lisset. cum verò nihil commissum contra legem esse defendendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat? ⁷ Negat esse ejsdem severitatis, Catilinam, exitium reip. intra mœnia molientem, verbis, & panè imperio urbe expulisse: & nunc pro L. Muræna dicere. Ego autem has partes lenitatis, & misericordiam, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò gravitatis, severitatisque personam non appetivi: sed ab repub. mihi *impositam sustinui*, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quòd si tum, cum repub. vim, & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehementem sui, quàm cogebam, non quàm volebam: nunc, cum omnes me causæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique fervire? Ac de officio defensionis meæ, ac de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, iudices, non minus hominis sapientissimi, atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, ⁸ quàm Catonis accusatio commovebat: qui gravissimè, & acerbissimè ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque *oblitum*, causam L. Murænæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum GRAVE EST verè accusari in amicitia, tum, etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego, Servi Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia

² *Quæ deprecatus sum à diis, &c.*] Revocandum putavi prioris sæculi scripturam. hodierni enim *precatus* tantum servant, contra omni eos & miss. Pall. quatuor, item cod. S. Victoris.

² *Ea res mihi magistratuique meo.*] S. Vict. Pal. sec. tert. *ea res mihi fides magist.* oct. *ea res mihi sibi magist.* Pal. tamen pr. aut editio prima respiciunt vocem aliam.

³ *Cum populi Rom. voluntatibus.*] Coactus sum admittere hanc lectionem ob concordiam quatuor Palat. S. Victoris & Memmianii, item editionis CCCCLXXVIII. nam antiquior quinque annis, habet illud vulgatum, *voluntate*.

⁴ *Amè una traditur, &c.*] Conjicit Lambinus uno, sed quare

potius non reddit rationem cur vulgata ferri non debeat?

⁵ *Quæ mancipi sunt.*] Neoterici contra vet. libros, *mancipii*, quomodo neque in melioribus editionibus.

⁶ *Præcipere summo studio.*] Conjiciunt alii, *prædicere*, sed male. à præcipiendo enim *præceptores*.

⁷ *Negat esse ejsdem severitatis, Catilinam.*] Hotomanus interponit, *Cato, Catilinam*. sed à conjectura. videatur lib. 11. Observat. cap. 11.

⁸ *Quam Catonis accusatio commovebat.*] Non de nihilo est, in Pal. sec. *quam Catonis captio*: neque multum abit ab hac voce S. Vict.: in quo *cautio*. & certè *captio* heic belle continere videtur.

officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murænae, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: *contra salutem*, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, assui, idcirco nunc, cum Murænam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut *amicus nostris accusantibus*, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Muræna, iudices, & vetus, & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ, crudelitatisque famam inuississet, si hominis, & suis, & populi Rom. ornamentis amplissima causam tanti periculi repudiasset. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem, hominum periculis *sublevandis* non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sunt data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esse hominis & astuti, & ingrati. Quòd si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertie, nulla superbiæ turpitudine, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego verò libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidiam: repudiatio supplicum, superbiam: amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere: & si turpe existimas, te *advocato*, illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cum tui fontis vel inimici tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa renovisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, à quibus intelligo, tuam gratiam magni aestimari, accidisset: in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico: crudellem, si misero: superbum, si consuli defuisssem. Quare quod dandum est *amicitiæ*, largè dabitur à me, ut tecum agam, Servi, non fecus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. quodtribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere. Intelligo, iudices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma, & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas de vita L. Murænae dicere aliquid eoegerit. Objecta est enim Asia: quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore per-

agrata. qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset: aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium pratextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus *communiter gestis* panem simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quædam: non Asiam numquam vidisse, sed in Asia *continenter* vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obijciendum Murænae fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Rom. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis: in sum stipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. *maledicto* quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia *laus* occupavit. Saltatorem appellat L. Murænam Cato. Maledictum est, si verè obijciatur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, *erripere maledictum ex trivio*, & aut ex scurrarum aliquo convicio, neque temerè consulem populi Rom. saltatorem vocare: sed conspicerè, quibus præterea vitis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud obijci possit. NEMO enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato, atque honesto *tempestivi convivii*, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumtus ostenditur. & cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: IN QUO ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperiturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murænae dici potest? nihil, inquam, omnino, iudices. Sic à me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum *petulans dictum* in vita proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilius est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus *fructum*, ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Muræna, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci poterit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murænae genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, NISI QUI patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt ampliæ, & honestæ familiæ plebejæ, & proavus L. Murænae, & avus, prætores fuerunt, & pater cum amplissimè,

1. *Crudelitatisque famam inuississet.*] Gulielmius conjiciebat infamiam.

2. *Si nulla inertia, nulla superbiæ &c.*] Sic Pall. omn. & edit. Lambinus addebat de conjectura, *inertia nota*.

3. *Quam nec industrius, nec misericors.*] Ita solum Pall. pr. nam alii repetunt, *quam nec misericors*, ut & vetustius cusi. unde suspicabatur Gulielmius syllaba inserta legi posse, *quam nec industrius quisquam, nec misericors*.

4. *Ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco.*] Secutus sum Pall. meos & vet. edd. in quibus omnibus *esset*, non ut hodie editur, *esses*. distinctio solum est à mea manu. antea enim interpungebatur: *ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus: isto in loco, quod mihi trib. &c.*

5. *Aut ex scurrarum aliquo convicio.*] Lambinus reposuerat, *convivio*, tanquam ibi locus propriè scurrarum. sed largiter errat. scurræ ferè erant, qui creditum flagitabant per vias, astantabanturque obvius. unde lux accedit Suetonio capite LVII. de vita Tiberii.

6. *Sed conspicerè quibus, &c.*] Non malè conjicit Gulielmius, sed *circumspicerè*.

7. *Tempestivi convivii, amœni loci &c.*] Citant passim hunc locum Critici, tanquam scriptum esset, *intempestivi*. sed alterum profecto inveni in omnibus Pall. eratque in exemplari S. Victoris. adeo ut mirari fatis nequeam contrarium inherere omnibus editionibus ætatis præcæ. fuisse autem *convivium tempestivum*, quod longè ante horam suam instituebatur, &c. diu est quod nos docuit eximius ille noster Justus Lipsius ad XIV. Annal. Taciti; cui adquefco.

plissimè, atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc *faciliorem* huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quòd is jam patri debitus, à filio petebatur. Tua verò nobilitas, Servi Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis, & historicis est notior: populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco: avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium veritate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd *virtute, industriaque* perfecti, ut, cum equitis Rom. esles filius, summa tamen amplitudine dignus putarè: nec mihi umquam minis in Q. Pompeio, novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim *EFJUSDEM ANIMI*, atque ingenii est, posteris suis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: & ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renovare. Quamquam ego jam putabam, iudices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curii, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, & Didii, & Cæliis commemorandis jacebant. Cùm ego verò tanto intervallo *claustra* ista nobilitatis *refregissem*, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, *non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret*: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus ab equitis Rom. filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo: altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd si id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cetera. Quæsturam unà petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrùm fugit, ¹ cùm multi *pares dignitate* fiant; ² unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio, gradus habeat: dignitas autem, sit sæpe eadem omnium. Sed quæstura utriusque prope modum pari momento fortis fuit. Habuit hic lege Titia ³ provinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui cùm quæstores fortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, & illustrem, quàm negociosam, & molestam. Confedit utriusque nomen in quæstura. nullum enim vobis fors *campum* dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique possit. Reliqui temporis spacium in contentionem vocatur, ab utroque dissimillima ratione tractatum est. Servius hinc nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: *JUS CIVILE DIDICIT*: multum vigilavit: laboravit: præstò multis fuit: multorum stultitiam perfectus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exforbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. *MAGNA LAUS*, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura. Quid Muræna interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione *DUXIT EXERCITUM*: signa contulit: manum conferuit: magnas copias hostium fudit: urbeis partim vi, partim obsi-

dione cepit: *Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obit*, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ *vestigium* reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res, & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsentem L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter prescendum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, *publicis litteris* testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambiciosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quana ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat *REM* militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. *Apud exercitum* mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? ⁴ abfueris tamdiu? & cùm longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitant, dignitate contendas? Primum ista nostra *assiduitas*, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum fatietatis. mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei fatietatem magno meo labore superavi: & tu idem fortasse: veruntamen utriusque nostrum *desiderium* nihil obfuisse. Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad *consulatum adipiscendum*, multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consulatoribus respondeas: ille, ut eò, quòd intendit, maturè cum exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis: ille aciem instruit. tu caves, ne tui consultores: ille, ne urbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit, ut hostium copix: tu ut aquæ pluvix arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis, ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) *rei militaris virtus* præstat ceteris omnibus. **HÆC NOMEN** populo **10** Rom. hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parère huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela, ac præsidio bellicæ virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus; atque illico nostræ conticescunt. Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris, tanquam *filiolam* osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, ⁶ quòd tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrè. Aliis ego te virtutibus, continentix, gravitatis, justitiæ, fidei, ceteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum judicavi. quòd quidem jus civile didicisti: non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina *munitam* ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Rom. studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. **11** omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi, & firmari putantur. summa etiam utilitas: si quidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris *rebus per se possimus*. Gravis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio, atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res judicant, menteis permovere. Quæritur consul, qui *dicendo* nonnumquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum fleat, qui largi-

1. *Cum multi pares dignitate.*] Pall. duo meliores *pares dignitate*, nam tertio hæc omnia desunt, neque etiam conspiciuntur in editionibus duabus primis anni cccclxxiiii. & lxxviii. sed & S. Victoris liber habet *pare*; adeo ut istud revocandum videatur.

2. *Unus autem primum solus possit obtinere.*] Lambinus *primus*, sed frustra. *primum obtinere*, recte dicitur, ut sit nomen à *primo*, non adverbium. videatur tamen Hotomanus libro 11. Observat. c. 12. qui locum habet pro mutilo.

3. *Provinciam tacitam.*] Pighius noster libro vi. Fastorum pu-

tat heic excidisse nomen provinciæ, aut sane negligenter ab Oratore præteritam; qui consulatur junioribus, super illo: *cui etiam acclamari solet*, quòd statim sequitur.

4. *Abfueris tam diu.*] S. Victoris membranæ habent *afueris*, veteri ratione scribendi.

5. *Ille tenet & scit, ut hostium &c.*] Hæc ista citat Quintilianus libro ix. Instit. Orat. cap. 3. sed alia facie in inf. Palatino, quam hodie videntur: neque tamen sine multis nævis.

6. *Quòd tantopere didicisti.*] S. Victoris *tantopere*.

largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt parvæ, propè in singulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupata. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio, admirationis: id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum, & abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgò non habebant. erant in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldeis, petebantur. Inventus est scriba quidem Cn. Flavius, qui *cornicum oculis confixerit*, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quidam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus, meus est: immo meus: deinde iudicium: noluerunt. Fundus, inquit, *QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR*. Satis verbosè. ceddò, quid postea? *EUM EGO EX JURE QUIR. MEUM ESSE AIO*. Quid tum? *INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO*. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jureconsultus, tibicinis Latini modo: *UNDE TU ME, INQUIT, EX JURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO*. Prætor interea, ne pulchrum se, ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, ¹ tum verò in illo: *SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, PRÆSENTIBUS: ISTAM VIAM DICO: ² INITE VIAM*. Præstò aderat sapiens ille, qui inite viam doceret: *REDITE VIAM*. eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cum rectè, atque in loco constitissent: juberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *QUANDO TE IN JURE CONSPICIO*. & hæc, ³ *SED ANNE TU DICIS, QUI CAUSA VINDICAVERIS?* quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea verò pervulgata, atque in manibus jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt: *fraudis* autem, & *suavitatis* plenissima. Nam cum permuta præclarè legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniiis pleraque corrupta, ac depravata sunt. Mulieres omnibus propter infirmitatem consilii majores in *tutorum potestate* esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, ⁴ quæ potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noverunt: horum ingenio senes ad cõmentiones faciendas, in-

terimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique jure civili æquiritatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ⁵ ut, quia in alicujus libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omneis mulieres, quæ cõmentionem facerent, *CAJAS* vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tamen ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum *dierum tertium*, an *perendinum: judicem*, an *arbitrum: rem*, an *liton* dici oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis numquam fuit: quæ tota ex rebus fictis, commentitiisque constaret, ⁶ gratiæ verò multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum est mihi, & adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modò beneficii collocandi spem, sed etiam illud, ⁷ quod aliquandiu fuit, *LICET CONSULERE*, jam perdidistis. *SAPIENS* existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. peritus idèò haberi nemo potest, quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se disceperare. difficilis autem res idèò non putatur, quòd & repaucis, & minimè obscuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jureconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam angustè scriptum est, quòd ego non possim, *QUA DE RE AGITUR*, addere. Quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis: idem videre respondiisse, quod Servius. sin aliter: etiam *controversum jus* nosse, & tractare videre. Quapropter non solùm illa gloria militaris, vestris formulis, atque actionibus anteponenda est: verùm etiam dicendi consuetudo, longe, & multùm isti vestræ exercitatiõni ⁸ ad honorem antecellit. Itaque mihi videntur plerique initiò multo hoc maluisse. pòst, cum id assequi non potuissent, istuc potissimùm sunt delapsi: ut ajunt in Græcis artificibus, eos *aulædos* esse, qui *ciharædi* fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt: eos ad junis studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ⁹ summa autem gratia. Etenim à vobis salubritas quædam: ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta, & evertuntur sæpe dicundo, & sine *defensione* oratoris firma esse non possunt: ¹⁰ in qua re si satis profecissimè, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. ¹¹ Dux sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multùm valent: justitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc ¹¹ de studiis ad honorem

1. Tum verò in illo: SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, &c.] Debeant mihi aliquam gratiam, puto, Critici, quod hunc locum eis sanaverim, præeuntibus Pall. quatuor. antea legebamus, tum vero nullo usui, UTRISQUE &c. plura in hunc locum noster Schotuzus libro 1. Nodor. cap. 10.

2. INITE VIAM.] Sic omnes Pall. & olim cusi, quemadmodum & statim inire viam; ubi vulgo ITE, & ire viam.

3. SED ANNE TU DICIS QUI CAUSA VINDICAVERIS.] Editio prima, QUI. Pal. pr. QUI EANDEM VINDICAVERIS. ceteri tres, ut & S. Victoris, præferunt ferè, SED ANNE TU DICIS QUI CAUSA VIND. Gulielmius annotavit legendum videti: DICIS QUI CAUSA &c. Lambinus abiecit illud QUI, quod nec in editis ab Victorio. consulatur inter alios Cujacius libro v. Observat. cap. 33.

4. Quæ potestate mulierum continerentur, &c.] Gulielmius adnotarat forte legendum, mulierum quæ in potestate tutorum. sed ignorabat, quæ producit Cujacius libro vii. Observat. cap. 11. eis commode addas alia licet ex Guitherii libris de Jure Pontificio, quibus nihil hæc nostra arate prodiit selectius.

5. Ut quia in alicujus libris.] Pal. pr. ut Gaja; neque de nihilo est hæc scriptura; nam & reliqui Pall. item S. Vict. diserte habent cula. & vero cum addat, exempli causa, apparet præcessisse

quid hujusmodi. forte corrupta sunt verba sequentia, & rescribendum, ut Cajam in alicujus libris, exempli causa invenerant, putarunt &c.

6. Gratia verò multo etiam minores.] Non potui excludere lectionem Pall. omnium & S. Victoris, confirmatam præterea omnibus editionibus nostræ antiquæ. posteriores enim nobis ingessere, etiam minus. non male, si Cicroni nostram linguam affingere possemus. at sic & supra dixit cap. xi. plurimos gratias. locum hunc annotarat. item Gulielmius, tanquam de quo disserendum haberet, in schedis suis.

7. Quod aliquandiu fuit.] Est ab iisdem libris universis impressi patrum ævo nostroque aliquando.

8. Ad honorem antecellit.] Lambinus jactanter annotavit, ante fuisse in libris vulg. illud nostrum; restitutum à se autem antecellit. ineptè profectò; & contra omnes mss. nostros & S. Victoris. itaque id rejeci.

9. Summa autem gratia.] Etiam istud revocavi, urgentibus mss. & olim editis. recentiores etiam maluerunt.

10. In qua re si satis, &c.] Pall. Vict. ed. vet. non habent illud re, ut subaudiatur defensione. ideoque forsitan abjiciendum.

11. De studiis ad honorem dispositis.] Pall. omnes, ab honore depositis. edd. vet. ad hon. depositis. S. Victoris dispositis. forsitan tres voces à fine, sunt interpretum.

honorem dispositis, non de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulacque aliquis motus novus bellicum canere coepit. Et enim, ut ait ingeniosus poeta, & auctor valde bonus, prociis promulgatis, *pellitur è medio non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, sapientia: vi geritur res. Spernitur orator, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam bonus: horridus miles amatur.* Vestrum verò studium totum jacet. *Non ex jure manum confertum, sed mage ferro, inquit, rem repetunt.* Quòd si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, orium militiæ, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ¹ ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps. Verum hæc, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat: & oblitus esse, bellum illud omne Mithridaticum *cum mulierculis esse gestum.* quod ego longè secus existimo, judices: deque eo pauca disseram. neque enim causa in hoc continetur. Nam, si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii: de Philippo, T. Flamini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Persæ, L. Pauli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummi. sin hæc bella, gravissima, victoriæque eorum bellorum, gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Rom. cum Antiocho gessisse video; cujus belli victor ² L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se terebat, eandem hic sibi ex Asiæ nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. quòd ille, quum esset, ³ ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus egisset, *ut legatus fratri proficisceretur:* cum ipse, paullo ante, Hannibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Karthagine oppressa, maximis periculis remp. liberavisset, nisi illud grave bellum, & vehemens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Rom. bellum gessit, ⁴ hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo, & fortissimo exercitu, ⁵ pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello in vectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Muræna, pater hujusce, vehementissimè, vigilantissimèque vexatum, *repressum* magna ex parte, non *oppressum* reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis juncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut ⁶ alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra, & mari *calamitosa*, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res, tantæ exstiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio, & virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cvzicenorum mcenia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates *Asiæ janciam* fore putavisset,

qua effracta, & revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia: ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis, 7 diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis *avibus*, hostium classis Italianæ spe atque animis inflata peteret: mediocri certamine, & parva dimicatione commissam arbitraris? Muto prælia: prætereo oppugnationes oppidorum. *expulsus regno* tandem aliquando, tantum tamen consilio, atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus, copiisque renovavit. Ac, si mihi nunc ¹⁶ de rebus gestis esset nostri exercitus, imperatorisque dicendum, plurima, & maxima prælia commemorare possem. sed non id ægimus. hoc dico: si bellum hoc: si hic hostis, si ille rex *contemnendus* fuisset: neque tanta cura senatus, & populus Roman. suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli: neque verò ⁸ ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Rom. ad Cn. Pompejum detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quam cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. qua ex pugna cum se ille eripuisse, & Bosphorum confugisset, quòd exercitus *adire* non possit: etiam in extrema fortuna, & fuga, *nomen* tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompejus, regno possessore, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius *anima* posuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum judicavit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quo-cum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi, & ejecti vita, tanti æstimata est, ut, morte ejus nuntiata, ⁹ tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murænam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: & hanc ejus operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensam industriam, dignitatis habuisse. At enim ¹⁷ in præturæ petitione prior renuntiatus est Servius. Pergit sine vos, tanquam ex *syngrapha*, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuiquam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? **QUOD ENIM FRETUM**, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? **Dies intermissus** unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sepe etiam sine nulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnumquam *ita factum esse* etiam populus admiretur: quasi verò non ipse fecerit. *Nihil est* incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum ¹⁰ summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus, est? quis Qu. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scavrum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorum, à Qu. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, *quare ita factum esset*, intelligi potuit. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo

1. *Ea prima res.*] Lambinus, *ea prima ars*, præter libros tamen.

2. *L. Scipio parta cum P. fratre gloria, &c.*] Mss. & editi quondam volucis duabus auctiores, *L. Scipio si qua parta*. habebatque S. Victoris *si qua partha*. Gulielmius conjiciebat, *sic quasi partha cum, &c.* non male.

3. *Ut ego mihi statuo, talis.*] Cohors mss. item editiones exoletæ, *statuam*. quæ vera lectio, vel ducit ad veram.

4. *Hunc regem nimirum antepones.*] Gulielmius mutare cupit *nimirum* in *nimum*. ego suspicor, *regem nimirum*, esse glossulam ad pronomen *hunc*, quamvis & illud abesse item poterat.

5. *Pugna excitatum.*] Ita Pal. pr. nam ceteri *excitaret*, quod & in edd. vetr. S. Vict. *excitaret*. Lambinus heic multa divinat, sed suo Apolline. videtur par istud dictionum esse à manu mala. ecrè, si absit, nihil defuerit sententiæ.

6. *Alter Mithridatem persequeretur.*] Imo contra fuit, si standum mss. & edd. vetr. quibus interposita negatio, *non persequeretur*.

7. *Diuturnitate obsidionis.*] S. Victoris & Pal. sec. tert. oct. *obsessionis*, neque video cur rejici debeat.

8. *Ejus belli conficiendi curam.*] Ita quidem passim editur: sed antiquitus cusi, sed Pall. & S. Victoris *conficiendum exitum*. videtur dictio *conficiendum* ab interpretibus.

9. *Tum denique bellum confectum arbitraretur.*] Πάθηται, nec aliter omnes mss. nostri aut quondam excusi. Lambinus maluit *arbitrarentur*.

10. *Summo ingenio, opera, gratia.*] Hotomanus lib. 11. Observat. cap. 13. reponit, *opibus*. sed præter libros vetr. intelligitur autem *forensi*; quod annotavit ad oram Gulielmius.

aliquo cæli signo commoventur, sæpe improvise nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: ¹ sic in hac comitiorum tempestate populari; sæpe intelligas, quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, ut *casu* excitata esse videatur. Sed tamen, si est reddenda ratio: duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu Murænae profuerunt, una, *expectatio muneris*, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia, ² ac legatione omnis & liberalitatis, & virtutis suæ testis habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, ³ idem comes L. Murænae prætor fuit: & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit. Num tibi hæc parva videntur adjumenta, & subsidia consulatus? *voluntas militum*? quæ cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia, tum verò in consule declarando multum etiam apud universum populum Roman. auctoritatis habet: suffragatio militaris? imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis esse illa oratio, *ME SAUCIUM* recreavit: me præda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: numquam iste plus militi laboris imposuit, ⁴ quam sibi sumit ipse; cum fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper *omen* valeat *prærogativum*: quid mirum est, in hoc felicitatis famam, sermonemque valuisse? Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum, ac vulgus imperitorum *ludis magnopere delectari*, minus est mirandum. quamquam huic causæ id satis est. sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murænae apud populum profuisse. ⁵ Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipsa occupatione *delectationes alias* multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirare de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui *dissimulant*, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoque habuimus scenam competitorum. Quod si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus vitam ipsam, quam irrides argentem scenam, adversatam putas? Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos unquam fecisse ludos: quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, & istius for-

tem interfuisse? Hujus fors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi oprabamus, juris dicundi: in qua gloriam concilii *magnitudo negotii*: gratiam, æquitatis largitio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitæ æquabilitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad consulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate *concluditur*. Quid tua fors? tristis, atrox: quæstio peculatus, ex altera parte, lachrymarum, & squalloris: ex altera, ⁶ plena catenarum, atque indicum. cogendi iudices inviti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, & propè pars civitatis offensa est: lites severè æstimatæ: *cui placet, obviscitur: cui dolet, meminit*. Postremò tu in provinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere, quod 7 in me ipso & prætor, & consul probavi. sed tamen L. Murænae provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. habuit proficiscens delectum in Umbria: dedit ei facultatem resp. liberalitatis: qua usus, multas sibi tribus, quæ municipis Umbriae conficiuntur, adjuvit. ipse autem in Gallia, ac nostri homines desperatas jam pecunias exigentem, *equitate*, diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis prætor fuisse. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, à quibus provincias contemni intelligant. Et, quoniam ostendi, iudices, ²¹ parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Muræna, atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior, Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, per sæpe tibi dixi: & in iis rebus ipsis, quas te magno, & forti animo & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te *fortem senatorem* mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi avertunt, & amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto *semper hoc sit*: neque in uno, aut altero animadversum est, sed jam in pluribus: simul atque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem *desperasse* videatur. Quid? ergo acceptam injuriam persequi non placet? imò vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorum ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquisito candidati, *præsentia repulsæ*: non testium potius, quam suffragatorum comparatio: non minæ magis, quam blanditiæ: non ⁸ declamatio potius, quam persalutatio: præsertim cum jam hoc novo more omnes ferè domos omnium concurrerent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciat, quantum quisque animi & facultatis habere videatur. Videtne tu illum tristem? demissum: jacet, diffidit, abiecit hastas. Serpit hic rumor: ⁹ *SCIS TU ILLUM* accusationem cogitare? inquirere in competitors? testis quærere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.

1. Sic in hac comitiorum tempestate, &c.] Lambinus hæc omnia prohibita mutat: in vitis libris, nec ulla urgente ratione.

2. Et legatione, omnis & liberalitatis.] Malim cum S. Victoris vni.

3. Item comes L. Murænae.] Egregie; comitatus est enim exercitus suum candidatum. sic est in omnibus nostris, itaque non est quod recipiamus Lambini *comitis*, ortum à divinatione Hotomani, d. cap. 13.

4. Quam sibi sumit ipse; cum fortis &c.] Distinctionem bene mutavit Gualtelmius. antea imprelli; sumit: ipse cum fortis &c. minus venuste.

5. Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione, &c.] Lambinus bene hæc tuetur contra Hotomani emendationem. idem tamen minus rectè statim conjicit, multitudinem indoctam.

6. Plena catenarum, & indicum.] Ita reponendum, non judi-

cum; quod in vulgata. Pal. oct. præterea habebat, alias legi *vinculum*. vix ausim probare.

7. In me ipso & prætor & consul probavi.] S. Vict. Pal. sec. & præf. consule prob. tert. & præf. consule. oct. in me ipso & præconfulite prob. primum, in me ipso præconfulite probavi; quod verius videtur, nisi potius fuit, & prætor & consule prob. certè compendium scripturæ heic nocuisse, prodit editio prima, quæ, & patres consule probavi.

8. Declamatio potius, quam persalutatio.] Haud aliter Pal. sec. tert. & S. Victoris, alludebat Pal. oct. in quo persalutatio. vulgato hæcenus desuit illud per. est autem persalutare, obire omnium domos salutandi causâ. qua voce utitur Tullius pro Flacco c. 18. pr.

9. Scis tu illum accusationem.] Lambinus, Nescis tu illum. sed ex supervacuo. sanè præter libros.

22 desperat. Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abjiciunt, aut suam operam, & gratiam iudicio, & accusationi reservant. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus, totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. adjungitur enim *accusationis cogitatio*, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem è civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus. & **QUI** non apertè inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet, atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. 2 Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transfulisses, existimasti, te utriusque negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumseris? *Legem ambitus* flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim severissimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem. Concessit senatus postulati tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit, *Morbi excusationi* pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valitudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit. denique is tulit, 3 cui minimè proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens, repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? *confusionem suffragiorum* flagitasti, 4 prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Gravior homines honesti, atque 5 in suis civitatibus, & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios iudices esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Hæc omnia, tibi accusandi viam munebant, adipiscendi obsepiebant. Atque ex omnibus illa *plaga est* injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo, Hortensio, multa gravissimè dicta sunt: quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus ferè verfor, & quod possum, iudices, 6 occurro vestræ sapientiæ. Sed tamen, Servi, quam te *securim* putas injectisse petitioni tuæ, cum tu populum Rom. in eum metum

adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita, atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbam, tristem ipsum: moestos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertabant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus, obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem, atque lætum, stipatum choro juventutis, 7 vallatum indicibus, atque scariis, inflatum cum spe militum, tum collegæ mei, quem admodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu. quam turbam dissimillimo ex genere, distinguebant homines 8 percussu Sullani temporis calamitate. vultus erat ipsius plenus furoris: oculi, sceleris: sermo, arrogantia: sic ut ei jam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murænam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipubl. minabatur. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipubl. si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percubruissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cum *miserorum fideliem defensorem negasset inveniri posse*, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis faucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumta replere, crepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postfridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, 9 sed indicavit, atque induit. tum enim dixit, **DUO** CORPORA esse reipubl. unum debile, infirmo capite: alterum firmum, sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severè, pro rei indignitate, decrevit. nam partim idè fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti, ac denuntianti, respondisset, **SI** QUOD **ESSET** in sua fortunas *incendium* excitatum, id se non *aqua*, sed *ruina* restincturum. His tum rebus commotus, 26 & quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata, insignique lorica, non quæ me tegeter (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verum ut omnes boni animadverterent, & cum in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem, præsidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiores in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica *pestem* depellere cupiebant, ad Mu-

1. *Aut testatam rem.*] Vetustè publicati, aut certam rem. S. Vict. & Pal. sec. tert. *testam rem.* oct. aut *testem esse rem.* restat tamen vulgata in Pal. pr. fortè fuit, aut *testantem abjiciunt*, annotat Gulielmus. unde, *Deos & homines testari.*

2. *Tu cum te de curriculo petitionis, &c.*] Ita mss. nostri omnes, neque secus edd. vet. recentiores omiserant te.

3. *Cui minimè proderant.*] Gulielmus coniecerat *probarunt.*

4. *Prorogationem legis Maniliæ.*] Haud aliter quidem Pal. pr. sed sec. tert. oct. & S. Victoris *prærogationum.* Gulielmus jubet videamus ne fuerit *abrogationem.*

5. *In suis civitatibus.*] S. Victoris, *vicinitatibus*, quod non contemserim.

6. *Occurro vestræ sapientiæ.*] Ita Pall. omnes. Hotomanus divi-

nat lib. 11. cap. 13. observat. *satiæti.* & vero in Mem. & S. Victoris restat, *sapietati.*

7. *Vallatum indicibus atque scariis.*] Lambinus *audacibus atque scar.* stulte. *indicium* horum multa passim apud nostrum mentio, & nominatim pro Sulla cap. 24.

8. *Percussu Sullani temporis calamitate.*] Lambinus *percussu*, sed non respondentibus mss. & alioquin est apud nostrum sapius, ut pro Flacco cap. 19. f.

9. *Sed indicavit atque induit.*] Ita primum coniecerat Hotomanus, adprobaturque à Pal. sec. tert. & S. Victoris, nam vulgo *innuit*, quod nihili est. alterum est à feris sumtum, qui cum ferrum declinare possent, in id quasi ultro incurunt.

ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem committis consularibus repentina *voluntatum inclinatio*, praefertim cum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis periculis ornatum. qui cum honestissimo patre, atque majoribus modestissima adolescentia, clarissima legatione, praetura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, & ita percisset, ut neque minari cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est magno adjumento Catilinæ subitam spem consularis adipiscendi fuisse? Nunc mihi tertius ille locus est orationis de *ambitus* criminibus, perpuratus ab iis, qui ante me dixerunt: à me, quoniam ita Murenæ voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divorsivo iudicio, & de deprehensis pecuniis: adolescenti ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitanti centurionis: M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo. Sed pauca, quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum saepe antea, iudices, & ex aliorum miseris, & ex ræis curis, laboribusque quotidianis, *fortunatos* eos homines iudicarem, qui remotà studiis ambitionis, otium, ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum verò in his L. Murenæ tantis, tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque hujus eventum, fortunamque miserari: qui primùm dum ex honoribus continuam familiaræ, majorumque suorum unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta; & hæc, quæ ab ipso parta sunt, *amittat*: deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur. quæ cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, ¹ Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius: qui necessitudinis causas complere sine protulit, similitatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii *munitiores* esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam à Murenæ nulla re umquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes, & ingenium, praesidio multis etiam ² alienissimis vix cuiquam inimico, exitio esse deberet. Respondebo igitur Postumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consulari, quasi *desultorius* in quadrigarum curriculum incurrere. cujus competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est: expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quam suam persequatur.

Ea omnia, quæ & Postumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

28 Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum, ac tobur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator, & vehementer, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor, & gravitas noceat: denique ne ea soli huic

obstant bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut *multis prodesse* possit. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Karthaginem, Numantiamque deleverat; cum accusavit, L. Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, & quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ *profuisse*. noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in iudicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo, atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Rom. eripuit? Semper in hac civitate NIMIS MAGNIS accusatorum opibus & populis universis, & sapientibus, ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia *ad salutem* innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc fortè dicit, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset: iniquam legem, iudices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo *præjudicio* valere oportere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: ³ nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed si peccas, te regere possim*. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter in flectendus esse videare. ⁴ nonnulla enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes *magnum hominem*, & excelsum. accessit his tot, doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulò asperior, & durior, quam veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium: audacius paulò de studiis humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota, & jucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus divina, & egregia, ipsius scitote esse propria. quæ nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non *à natura*, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, & præcepta ejusmodi: *SAPIENTEM* gratia numquam moveri, numquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum, & levem: viri non esse, neque exorari, neque placari, solos sapientis esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientis non sumus, fugitivos, exsules, hostes: insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam. Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit: neque *disputandi* causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti *gratia*.

1. Cn. Postumius.] Si ad quietendum mss. nostris, & edd. obsoletis, reponendum tam heic quam supra & infra Postumo. sicque etiam restare in S. Victoris, annotavit Gulielmus.

2. Alienissimis vix cuiquam inimico, exitio esse deberet.] Est à Lambini conjectura, cum in mss. Memnii fuisset, *eximo*. prius publicabatur, *alienissimis, vix cuiquam inimicus esse deberet*. S. Victoris præfert, *alienis, ex imo vix cuiquam inimico esse deberet*. cui scripturæ alludunt Pall. in quibus, *alienissimo vix cuiquam*. adeo ut appareat verbis transpositis legi *alienis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet*.

3. Quanta in ipso imperio populi Rom. &c.] Sic solum Pall. pr. quippe sec. tert. oct. S. Vict. editio cccclxxxiiii. adhuc tollunt voculam *ipso*, neque requiritur. vulgabatur ante aliquot annos, *quanta in homine quoquam, quanta in ipso, &c.* sed priora illa non comparent in nostris mss. ideoque jure abjicere Lambinius, Manutius, alii.

4. Nonnulla in re forsitan.] Ita editio prima & Victoriana. at Lambinius *in re*; insulle. si sequimur Pall. omnes & S. Victoris exemplar, utramque voculam abjiciemus.

gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri, & calamitosi? sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam, *misericordia* adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus, *ignoscere*. At leve delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam fixum, & statutum est. Non re ductus es, sed opinione. sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re. malè dici putat. Hac ex disciplina illa nobis sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti. numquam, inquit, sapiens itascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffusum ingenio meo, quævisse *adjumenta doctrinae*) nostri, inquam, illi à Platone, & Aristotele, moderati homines, & temperati, ajunt, APUD SAPIENTEM valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnumquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset: non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior, (neque enim esse potes) sed paulo *ad lenitatem propensior*. non accusares nullis adductus inimicitiiis, nulla læcessitibus injuria, pudentissimum hominem, summa dignitate, atque honestate præditum: putares, cum in ejusdem anni custodia te, atque L. Murænam fortuna posuisset, aliquo te, cum hoc, *reipublica vinculo* esse conjunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, ¹ aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione arguor) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ, atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum studiis flagrantem jam, *usus flectet, dies leniet, atas mitigabit*. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, sineis officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse: ut, cum ad ultimum animo conrendissemus, ibi tamen, ² ubi oportet, consisteremus. Nihil ignoveris. Immo aliquid, non omnia. ³ Nihil gratiæ causa feceris. Immo resuscitato gratiæ, cum officium, & fides postulabit. ⁴ Misericordia commotus ne sis. Etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. ⁵ Verò; nisi sententiam alia vicerit melior. Hujuscemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu, habere eruditissimum hominem, ⁶ & pœnè *domi*: cujus oratione, & præceptis, quamquam erant eadem ista, quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accipi à senibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? ⁷ quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philip-

po, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, ⁸ commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præstanti virtute cum verè, graviterque diceres, *domesticum* te habere dixisti *exemplum* ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propositum *exemplar* illud est, quàm tibi. Sed, si illius comitatem, & facilitatem tuæ gravitatis, severitatis adspexeris: non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè *condita jucundius*. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi è causa nomen Catonis: remove, ac prætermitte AUCTORITATEM, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congregere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid offers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. Punivi *ambitum*, non innocentiam. ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, *senatus-consultum*, me referente, esse factum, SI MERCEDE CORRUPTI, obviam candidaris islent, si conducti festarentur, si gladiatoribus ¹⁰ vulgò locus tributum, & item prandia si vulgò essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus judicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quæritur. si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: ut ex S. C. neque cujus interfit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, à L. Muræna illa esse commissa. tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. *Solet fieri*. eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possum reddere: quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam *prodisse* multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, *rogatos esse multos*? num aut criminofum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infirmorum hominum filios propè de nocte ex ultima sæpe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hîc sedent judices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem paritur, non honestè in urbem introire, *tota natio candidatorum*? si denique ipse accusator noster Postumus obviam cum bene magna cater-
va sua

1. *Aut seposuisses, aut mitiorem.*] Lambinus, *aut si potuisses, mitiorem*, quod tamen non est à libris sed conjectura Hotomani l. 11. observat. cap. 12. quæ necessaria heic non erat. nam *seponuntur*, quæ tegimus & oculimus. videatur lib. 1. de Oratore, capite 35.

2. *Ubi oportet consisteremus.*] Apage hinc Lambini negativum *non consisteremus*; contra mentem auctoris, contra membranas. neque aliquid deest, ut visum Hotomano. consulatur Lipsius, Manuductione ad Stoica.

3. *Nihil gratiæ causa feceris.*] Sic nunc quidem editur. ante annos centum legebatur, *nihil gratiæ concesseris*; quod & in Pall. & S. Victoris. forte, *concesseris*, inquit Gulielmius.

4. *Misericordia commotus ne sis. Etiam; in dissolvenda &c.*] Interpunctione mutata, forti auctori sua reddita est sententia; ut velit: ita est, absit misericordia ea quæ dissolvat severitatem, &c. Lambinus admittit Hotomani divinationem: *ne sis. sed tamen est etiam in dissolvenda severitate laus aliqua, &c.* d. cap. 35. nimis licenter, & minus verè.

5. *Verò; nisi sententiam alia vicerit melior.*] Est à Pall. nostris &

S. Victoris prius cusi, *Enimverò nisi sententia alia, &c.*

6. *Et pene domi.*] Vulgata, & pene *divinum domi*. sed illud domi non est in editione prima, *divinum* verò in altera, neque habet ad eod codex S. Victoris, aut Pal. sec. tert. oct. extat in primo, sed is quoque exclusit *domi*. Vult nimirum, Panarium tantum non habitasse cum Scipione unis ædibus. posset etiam legi *planè*. nam S. Victoris habet *pene*.

7. *Quis illo gravior?*] Non ineptè conjicit Gulielmius, *Philo gravior?* ego præterea mallem, *gravior?*

8. *Commodiorem comiorem.*] S. Viç. *comuniorem*, quod & in Pal. sec. tert. oct. item editione CCCCLXXXIII. & æque heic convenit quam alterum.

9. *Legi punierim. Punivi.*] Lambinus heic secutus est scripturam exemplaris S. Victoris, *panierim Punivi*. majora alia sunt quæ erant redonanda Ciceroni, quàm vetus scribeudi ratio. ideoque tanti non habui, ut imitarer.

10. *Vulgò locus tributum.*] Non aliter Pall. nostri & olim editi, & S. Victoris codex. vulgata, *tributum*; quod & damnarat Hotomanus.

va sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? omitto clientis, vicinos, tribuleis, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modò dignitati ullius unquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede: concedam esse crimen. hoc 34 quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem¹ aut proferendi, aut proferendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam, atque affectationem. neque enim fieri potest, neque postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio honestamur, diligenter observari videmur & colimur. Tenuiorum, & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis, & beneficiis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragantur, nihil valent gratia. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & S. C. quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. nulla est enim poena, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. Et si hoc factum à Muræna omnino, iudices, non est: ab ejus amicis autem more, & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæc quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primum, nondum qui à suis tribulibus vetere instituto assequabantur.

Deest nomisibil.

35 Præfectum fabrùm semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulum causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt, in quibus tamen Muræna ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodite crimen putat? non: 3 sed mercede: convince. num sectari multos? non, sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè. sed vulgò, passim. quid est vulgò? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo jam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, grauosus, id erit ejus vitricio fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vettalis, hujus propinqua, & necessaria, 4 locum

suum gladiatorium concessit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa est remotus. omnia hæc sunt officia necessarium, commoda tenuiorum, munia candidatorum. At enim agit mecum austerè, & Stoicè Cato. negat verum esse, *allici benevolentiam cibo*: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cenam, petitionis causa: si quis vocat, condemnatur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum sensibus, & delinendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, à grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Rom. petebas? Horribilis oratio, sed *eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit*. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis 5 in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque *dispertunt*, resp. suas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, delicti sunt: alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam, legesque conservant. Quare noli, Cato, majorum instituta, 6 quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobant, nimum severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. is, cum epulum Q. Maximus, Africani patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, ut *triclinium sernetet*, cum esset Tubero ejusdem Africani fororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit periculosis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honesta: cur quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit deus immortalibus, quòd ille vir in hac republ. *potissimum natus esset*. necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. hujus in morte celebranda graviter tulit populus Rom. hanc *perversam sapientiam* Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, fororis filius, his hædinis pelliculis prætura dejectus est ODI POPULUS Roman. privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas: fordeis, & inhumanitatem multo minùs. distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quòd ais, *nulla re allici* hominum mentis oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præsis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius à me, ut pro mea salute laborem, periculumque suscipias? Quid, quòd habes *nomenclatorem*? in eo quidem fallis, & decipis. nam, si nomine appellari abs te civis tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse servo tuo, quàm tibi. sin etiam noris: tamen per monitorem appellandi sunt. 7 cur antè petis, quàm insufurravit? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, postea quàm es designatus, multo salutas *negligentiùs*? Hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt. sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiant pravissima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum,

1. *Aut proferendi, aut proferendi beneficii locum.*] Lambinus referendi. male. proferemus beneficium alterius, proferimus nostrum.

2. *Hæc homines tenuiores primum nondum qui à suis, &c.*] Vetustius impressi, qui ea suis, quomodo & Pall. nostri, item S. Victoris; qui tamen non agnoscit illud, primum nondum qui. Gulielmus conjiciebat, primumdum.

3. *Sed mercede: convince &c.*] Lambinus heic, secutus Hotomannum, voces aliquot repetit. sed quid si non repetantur? quid si subintelligantur? non esse in mss. hoc scio: ideoque non admitto.

4. *Locum suum gladiatorium, &c.*] Lambinus isthæc quoque transposuit, nolentibus mss. idem ex membranæ restituit gladiato-

ribus; quod forte prolati queat. ego non inveni in Pall. aut Gulielmius in S. Victore.

5. *In robore accumbunt.*] Explicat P. Victorius lib. 3. Var. lect. cap. 15.

6. *Que res ipsa publica.*] Vox publica non est in Pall. aut S. Victoris. & videtur superflua; neque comparat in editione anni CCCLXXXIII.

7. *Cur ante petis, quàm insufurravit.*] Valde placet lectio quam ex mss. nescio quo citat rejicitque Lambinus, *pellis*? nam qui nomen norant, nolentibus insufurrari sibi; ideoque rejiciebant nomenclatorem.

diatorum, convivorum: quæ omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quam largitionem. At enim te ad accusandum respública adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laboris. Ego quod facio, judices, cum amicitia, dignitatisque L. Muræna gratia facio, tum me pacis, otii, concordia, libertatis, salutis, vitæ denique omnium nostrum causa facere clamo, atque testor. Audite, audite consulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies, atque nocteis de republica cogitantem. ¹ NON USQUE EOD L. Catilina temp. despexit, atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quam quicumquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: à quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam meteam. Nihil: & curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hinc video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo in speculum, atque insidiis relictis, in capite, atque in cervicibus nostris resisterunt. Hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna, cum republica salute conjunctum, dejici de urbis præsidio, & de custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, judices. his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, judices, id quod ego multis repugnantibus egi, atque perfecti esse Kalendis Jan. in republica ² duo consules. ³ Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut non improba, non perniciose largitio, non auditum aliquando aliquod malum respUBLICA quæritur. inita sunt in hac civitate consilia, judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentia: nolite adimere eum, cui temp. cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, judices, quid accedat aliud, non videtis? ⁴ te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? jam enim hesternæ concione intonuit vox perniciose designati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo a Lucio Catilina, & Cneo Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cum ego non ex istorum insidiis, ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar, atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consu-

lem de reipubl. præsidio demovere volunt: nec minus velent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliantur. vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reip. præsidii: sed cum consulari auctoritate, & auxilio spoliata vim tribunitiam viderint, tum se facilius inermem, & debilitatum te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent. vident in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, temp. sine præsidio objici posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in rep., consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplectendum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo, & usu, ad quod velis negotium. Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, judices: totam respubl. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re post se judicare, condemnaret L. Murænam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio resp. ut minuatur contra suum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis, ac discordia concitandæ. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimis, atque sapientissimis viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis respUBLICA judicaret? Mihi credite, judices, in hac causa non solum de L. Muræna, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos resciamus, aut ubi lapsi resistamus. non solum minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. hostis est enim apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest:) non nemo etiam in illo sacrario respUBLICA, in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum respUBLICA periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatur. hunc jam ⁶ qui impedituri sint, ⁷ quæ poterit: & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco ferrum, flammamque metuemus. quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidis erit respUBLICA, facile & magistratuum consiliis, & privatorum ⁸ diligentia opprimuntur. Quæ cum ita sint, judices, primum respUBLICA causa, qua nulla res cuiquam ⁴⁰ potior debet esse, vos, pro mea summa, & vobis cognita in temp. diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor,

pro

1. Non usque eo, &c.] Lambinus sibi arrogat hanc lectionem. frustra prodita antea fuerat à Victorio. prius vulgati destituebantur illo non, quod nec in mss. nostris.

2. Duo consules.] Ita etiam erat in S. Victoris membranaceo, veteri ratione scribendi, pro quo vulgo duos.

3. Nolite arbitrari; mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut. non lex improba, non perniciose largitio, non auditum aliquando aliquod malum Reipubl. quæritur.] Repræsentavi omnibus apicibus scripturam Pall. quatuor, olim euforum. nisi quod ii, viis vel vitis, quod cupiam reformari in viris. item largitionum. verum alterum est à Memmiano. locus est sanus meo iudicio. aut, illud puncto clauditur, ut auctor tertium quid voluerit inferre: sed figura notâ subiecerit. vulgata habebat, Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improba, aut perniciose largitione aud. alij. al. mal. Reip. quæri.

4. Te te appello Cato.] Syllaba repetita, addita est fide Pall. S. Victoris habetque etiam Victoriana editio, nedum antiquiores.

5. Designati tribuni college.] Lambinus ait, tribuni, abesse mss. ejus. at meis omnibus adest, item editis vetustius. omisit Victoriana.

6. Qui impedituri sint **.] Neoterici adjecerunt, parati sunt. sed ita nulli antiquitus excusit, aut Pall. qui ferè habent vacuum spatium unius alteriusque lineæ: ideoque locum notavi asterisco.

7. Quæ poterit: & jam populo Ro. minatur.] S. Victoris hic quoque vacuum reliquit, inter qua po. . . . minatur, quod & in Pal. tert. & oct. nam pr. continuò scribit, qua poterit minabitur in agros. secund. qua populo Ro. minatur. qui idem, ut & tert. & oct. S. Victoris servat perumpet, non prorumpet.

8. Diligentia opprimuntur.] S. Victor. Pall. tres confirmantur. ac primus comprimentur.

pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut salutem, ut vitæ vestræ, & ceterorum civium, consulatis: ¹ deinde ego fidem vestram, vel defensoris, & amici officio adductus, oro, atque obsecro, iudices, ut ne hominis miseri, & cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murænae, recentem gratulationem novam ² lamentatione obruatis. modò maximo beneficio pop. Rom. ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mœrore perditus, vester est *supplex*, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. Atque ita vos Muræna, iudices, orat, atque obsecrat, si injustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatemve violavit: si nemini, ut levissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices. unà enim eripiuntur cum consulatu omnia. *invidiam* verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ, ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murænae, aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices. quæ verò miseranda sunt, ea & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis. Si (quod Jupiter omen averat) hunc vestris sententiis affixeritis: quòd se miser vertet? domumne? ut eam *imaginem* clarissimi viri, parentis sui, quam paucis antè diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugen-

temque videat? an ad *matrem*, quæ misera modò consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est, ne eundem paullo post spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser? quòd ad Orientisne partem, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At HABET MAGNUM dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, mœrentem, exsulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Murænam, *fratrem* suum, adspiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Murænam, nuntii, litteræque celebrassent, & unde hospites, atque amici gratulationem Romam concurrerint, ³ repente eò accedat ipse nuntius suæ calamitatis? Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima à mansuetudine, & misericordia vestra, iudices: conservate populi Rom. beneficium: reddite reip. consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa, frequens, mœstumque vidistis. nolite à sacris patriis *Junonis Hospitiæ*, cui omnes consules facere necesse est, domesticum, & suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, iudices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc remp. labefacta, futurum esse promittam, & spondeam.

M. TULLIUS CICERO PRO

L. FLACCIO.

ORATIO VICESIMAQUARTA.

CUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo, atque acerbissimo reipubl. casu; socio, atque adjutore consiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, eadem à vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, iudices, ¹ *honoris* potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Rom. cum hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret: cum L. Flaccus *veterem* Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reipubl. retulisset? Sed si fortè aliquando aut beneficii hujus obrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus existisset, existimabam L. Flacco multitudinis potius imperitiæ, nullo tamen cum periculo, quàm sapientissimorum, & lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. etenim, qui-

bus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam gentium defensâ, ac re-tenta, neminem umquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis, atque insidias *creaturum*. Quòd si esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci perniciæ cogitaret: numquam tamen existimavi, iudices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum civium potius odio, & furori, quàm ipsius virtuti, ² atque institutæ adolescentiæ conveniret. Etenim cum à clarissimis viris *justissimas inimicitias* sæpe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reipubl. posteaquam L. Flacci amor in patriam respectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum. Sed, quoniam, iudices, **MULTA** NOS & in nostris rebus, & in repub. fefellerunt: ferimus ea, quæ sunt ferenda. tantum à vobis petimus, ut omnia

1. Deinde ego fidem vestram, vel defensoris, &c.] Locus fractus. nam S. Victor. non habet *fidem*. at Pall. pr. soc. exhibet *fidem in vos defensoris*; neque aliter tert. aut oct. nisi quod ii *fidem in vos def.*

2. Lamentatione obruatur.] Quatuor Pall. *obstruatis*. cogitan-

1. **H**onoris potius L. Flacci, &c.] Id est consulatus. male enim istud mutat in *honorum* Lambinus, & contra libros.

dum. nam & S. Victor, *observatis*.

3. Repente eo accedat, &c.] Vetus editio aut Pall. atque S. Victoris non habent *eo*. omnibusque scribitur *excidet*. legendum *existet* cum Gulielmo, aut aliud quid argutius.

2. Atque institutæ adolescentiæ conveniret.] Hæc est lectio octo plus minus Palatinorum. Lambiniana tamen editio, *institutio adolescentiæ*.

1. Omnia

omnia *reipubl. subsidia*, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno iudicio positam esse, & defixam putetis. Si umquam resp. consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam iudicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Myforum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatieque venerunt, sed de vestra republ. iudicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de *spe bonorum* omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium menteis, cogitationesque sustentet. omnia alia per fugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reip., consilia, auxilia, jura occiderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? at is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, vestræ potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? iudicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? at is quidem ¹ omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua, extremeque pendet, tenuerimus; nihil est præterea, quo confugere possimus: nisi fortè quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta jaciuntur, iudices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam, signa paritæ inferentem, interemit: quid est causa, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimeat? ² repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda, & patefacienda curavit? focii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid *auctores*, quid *duces*, quid *principes* sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri, ac bonorum omnium, mecum potius ³ contendam; utrùm tum omnes boni, *duces nostri*, *an comites fuerint* ad communem conservandam salutem*

Per multa desunt.

³ Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnans? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus mil. ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania. vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque unà cum summo imperatore sustinuit. muta est hujus temporis accusatio. Præturæ *jurisdictio*, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simultates; non attingitur. ⁴ ea verò in summo, & periculossimo reip. tempore, etiam ab inimicis laudatur. ⁵ At à TESTIBUS læditur. Antequam dico, à quibus, qua spe, ⁶ qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere universo, & de conditione omnium nostrum. Per deos immortales, iudices, vos, quomodo is, qui anno antè Romæ jus dixerat, anno post in Asia jux dixerit, à testibus quæretis *ignotis*? ipsi conjectura nihil iudicabitis? in tam varia jurisdictioe tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates. quæ est umquam jacta non *suspicio*, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui in uberissima re turpe compendium, ⁷ in maledicentissima civitate,

in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modò crimen effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum hujus in *privatis rebus* factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari fordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possùm retutare, nisi vobis? ⁸ Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum *adolescens*, provinciam maximam sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstoremque cognoverunt? quem vos præsentem constantissimum fenatorem, justissimum prætorem, ac amantissimum reip. civem judicastis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At quos testes? primùm dicam (id quod est commune) *Græcos*: non quo rationi huic ego unus maxime fidem derogem. nam, si quis unquam de nostris hominibus à genere isto, studio, ac voluntate non abhorrens fuit: me & esse arbitror, & magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, prudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi impudentes, illitterati, leves; quos variis de causis video *conciatos*. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendæ copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem, & *fidem numquam ista natio coluit*: totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde illud est? **DA MIHI TESTIMONIUM MUTUUM.** num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est: ut etiam qui Græcè nesciunt, hoc, quibus verbis à Græcis dici solet, sciunt. Itaque videte, quo vultu, *qua confidentia* dicant: tum intellegitis, qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent: temper accusatori plus, quàm ad rogatum. numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicant: sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse agebat) libertus erat ejus turpi iudicio condemnatus. nihil dixit, ⁹ quod læderet eum, cum cuperet. impediēbat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit? Quàm promptus homo, P. Septimius? quàm iratus de iudicio, & de villico? tamen hæsitabat: tamen ejus iracundiæ *religio* nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cum in re manifesta putasset nefas esse, publicanum judicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum. tamen tenuit se, neque atulit in iudicium quidquam ad lædendum, nisi *voluntatem*. Hi si Græci fuissent, ac nisi *nostri mores*, ac disciplina plus valerent, quàm dolor, ac simultas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis everfos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, ut lædat: non jurisjurandi, sed lædendi verba meditat. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque: nec gravissimus, sed impudentissimus, loquacissimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum

1. *Omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis.* Nihil variant Pall. nisi quod quidam *tradit*, ut expressum à mediæ ætatis correctoribus. Gruteri scriptus habet *cecidit vobis*, an voluit? *credidit*. Lambinus ex Memmio nobis exhibuit, *de nobis*; neque damnem.

2. *Repetitur ad pœnam.* Plerique Palat. *Rapitur*. sed id factum, quod fuisse in authentico, *reperitur*, et immixtis p. quomodo invenit in sexto. at prius illud extat in quint. sept. oct. & ad oram plurimum, erat autem quarto *petitur*.

3. *Contendant, utrum tum omnes boni duces nostri, &c.* Lectio hæc viâ mihi maximè omnium tolerabilis.

4. *Ea verò in summo, &c.* Sic quidem vetustius cusi, item Pal. sec. ac tert. sed sex alii, uno ore: *At verò in summo & peric. reipub. tempore etiam ab inimicis ead. prætura laudatur*. quod fortè revocandum: nisi reponendum, ac, quomodo habet liber S. Victoris, conspirans alioquin cum vulgata.

5. *At à testibus læditur.* Faërnus conjicit, *at Asiatica à testibus*

læditur, præter msi. verosimilius est, aliquam multa desiderari.

6. *Qua vi.* Sic veterissima ferè editio, sic Grut. sed in nullo Pal. reperitur biga ea verborum. solum est in tertio à manu emendatice, cum prius fuisset *quam*, quod & in sec.

7. *In maledicentissima civitate, &c.* Scripti nostri nihil proorsus discrepant. Lambinus tamen edidit, de suone, an adutus à Faërnii libris nescio (nam Faërnium nondum licuit videre) & Lambini notæ nihil heic loquuntur: *in maledicentissima civitate, maledictum omne, in suspiciosissimo negotio, omnem suspicionem, non modò crimen effugit?* non placet tamen.

8. *Timolites ille vicanus.* Sic omnes Pall. nisi quod pr. & quart. *vitanus*. Turnebus lib. xxx. Adversar. cap. 4. conjicit *Timolites Nicenus*; quem sequitur Lambinus nisi quod scripserit *L. Timolites*, quod & in Manutianis.

9. *Quod læderet eum cum cuperet.* Sic meliores Palatini. Henricus Stephanus invenit in msi. *quem cuperet*.

marum rerum iudiciis testem *diligenter expenditis*. etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. ¹ qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? quibus *jusjurandum jocus est*: testimonium, ludus: existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio, proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. ² sed propius accedam: de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, judices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum: ³ quem spero his rebus fore magno usui & amicis, & resp. sed certe inflammatum incredibili cupiditate, hanc causam, accusationemque suscepit. qui comitatus *in inquirendo?* comitatum dico? immò verò quantus exercitus? quæ jactura? qui sumtus? quanta largitio? quæ quamquam utilia sunt causæ, timidè tamen dico; quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiæ esse quæstum.

⁶ Itaque hanc partem totam relinquam: tantum à vobis peram, judices, ut, si quid ipsi audistis *communis fama*, atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidia, lege hæc recenti, ac nova, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quæ quoniam *accusatorio jure*, & more sunt facta, reprehendere non possimus, queri tamen cogimur: primum, quòd, distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompejum, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio, paterno amico, ac pernecessario, ut hunc hoc iudicio arcesseret: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulò ante familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimoniis denuntiatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, *locupletis metu, tenuis premio, stultos errore permovet*. sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatis declarata, nec jurejurando constructa, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitata. O morem præclarum, disciplinamque, quam à majoribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri, vim concionis esse voluerunt. quæ scisceret plebes, aut quæ populum juberet: summo concione, distributis partibus, tributum, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, juberi, vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ resp. *sedentis concionis* temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis perculsa, & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, im-

perio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, *libertate* immoderata, ac licentia *concionum*. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique confederant: tum bella inutilia suscipiebant: tum sedulos homines reipublicæ præficiabant: tum optimè meritos civis à civitate ejiciebant. Quòd si hæc Athenis tum, cum illæ non solum in Græcia, sed propè cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita: quam *moderationem* putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgus 4 Cymæus ille Athenagoras, qui *in fame* frumentum exportare erat ausus. data concio Lælio est. processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephusina natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Michridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed *sagina*, tenebat, se velle dixit, 5 id futores, & zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testeis à Sicilia publicè duxi. verum erant ea testimonia non concitata concionis, sed urati fenatas. Quare jam non est mihi contentio cum teste: ⁶ vobis videndum est, sintne hæc *testimonia* putanda. Adolescens bonus. honesto loco natus, disertus, cum maximo, ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupietes homines, & graveis, ne sibi adferrentur, testimoniis denuntiatione deterret: cgentes, & leveis ⁷ spe legationis, & viatico publico, privata etiam benignitate prolecat. opifices, & tabernarios, atque illam omnem sæcem civitatum, quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem *in amore* esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures: nomen, acerbitati: scriptura, decumæ, portorium, morti: libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cum audistis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire *strepitum imperitorum*, audire concionem concitatum levillimæ nationis. Itaque perferutaminis penitus naturam, rationemque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.

Deesse videntur nonnulla.

In ærario nihil habent civitates, nihil in vestigalibus. duæ ⁹ rationes *conficienda pecunia*, aut versura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributis confectio ulla recitatur. Quam verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypsæum, & Hypsæi ad Pompejum missis, quæso cognoscite. LITTERÆ POMPEII, ET HYPSEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompejum, qui præsentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc verò, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt?

Triduo

1. Qui tum dicit testimonium.] Malui hoc eum plerisque Pall. & S. Victoris, quam vulgatum autem.

2. Sed propius accedam, de his, &c.] Dicitio accedam non est in Pall. aut tertio. neque admodum requiritur.

3. Quem spero his rebus.] Tuetur hanc lectionem P. Victorius lib. xxvii. Var. lect. cap. 9. sed deridet Lambinus; qui mavult eum Pæfno moribus, a quo neque ego adhorruerim. nisi tamen nostri Pall. item Grat. & S. Victor. nec non vetustè cusi retinent mordicus, & verbis.

4. Cymæus ille Athenagoras.] Haud aliter emendandum putabat Turnebus lib. xxx. confirmantque Pall. plerique. antea legebamus Cynicus, &c. Ceterum in nostris aliquot & S. Victoris erat

Athenagoras; quod excutient alii.

5. Id futores & zonarii conclamarunt.] Est in S. Victoris coriarii, placet quod Turnebo d. cap. 4. placeret & mihi, nisi nostri pertinaciter itarent pro altero; restaretque in omni editione veteri.

6. Vobis videndum est, &c.] Sic solum Gruteri scriptus. Pall. omnes dividendum, aut dividendum, adscriptumque uni, valde videndum, sed & in S. Victoris exemplari, syllaba illa di.

7. Spe legationis.] Triumphat valde in illo suo largitionis Lambinus, quomodo item conjiciebat Henricus Stephanus, extatque in Gruteriano, & ad oram Pal. tert. ac sexti, sed tamen omnes præferunt legationis, quod verum est: spem enim eis faciebat non abiturus ut testeis, sed ut legatos a repub. sua mittendos.

Triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis *obsignari* jubet. tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne
 10 isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa expectatio, quæ versari in iudiciis solet? nam antea, cum dixerat accusator acriter, & vehementer, cumque defensor suppliciter, demissæque responderat; tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine *ullo studio* dicebant, aut cum *dissimulatione* aliqua cupiditatis. Hoc verò quid est? Unà sedent, ex accusatorum subfelliis surgunt, non dissimulant, non verentur: de subfelliis queror? una ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quò revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquam hoc, TE ROGO, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut *oratio testium refelli solet*, aut *vita ladi*. Qua disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, Dedimus: nihil ampliùs? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. propiùs accedo. nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quandam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privatæ litteræ nullæ proferuntur, publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. summa est in testibus. *hi vivunt cum inimicis*: ad sunt cum adversariis. habitant cum accusatoribus. Utrùm hîc tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, iudices, ut etiam si in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione, atque in *exemplo* pertimescenda
 11 videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen civem à civibus communis humanitatis jure, ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitiatis, ne accusatoris confessoribus, convivis, contubernalibus: ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculofam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit: cujus virtute regibus exterminatis, *libertas* in repub. constituta est: quæ usque ad hoc tempus ¹ honoribus, imperio, rerum gestarum gloria, continuata permanfit: cumque ab hac peremni, contestataque virtute majorum, non modò *non degeneravit* L. Flaccus, ² sed, id quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum

prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni *connivendum* esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modò non postulo, sed contra, iudices, vos oro, & obtestor, ut totam causam quàm maximè intentis oculis, (ut ajunt) acerrimè contemplantur. nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur. Etenim jam universa istorum
 12 cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationesque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatis imperatam queruntur. quod nos factum, iudices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod *non licuerit* imperare: aut in eo, quod *non opus* fuerit navibus: aut in eo, quòd nulla, hoc prætor, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil à superioribus continuoorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quæramus. Utrùm igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an 3 vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione, atque provincia, quæ mari cinctæ, 4 portibus distincta, insulis circumdata esset, non solùm *præsidii*, sed etiam ORNANDI IMPERII CAUSA, navigandum fuisse. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum, in majoribus nostris fuit: ut CUM IN PRIVATIS rebus, suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent: in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque revocarent. Quæritur enim in re domestica, *continentia* laus: in publica, *dignitas*. Quod si etiam præsidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immodò tu auges molestiam. Ille enim classem prædonum, urbeis, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, siqua usquam *navicula prædonum* apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia jam bellæ terra, marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius præsentis nomine tuta omnia, & pacata esse poterant: quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse? Quid nos hîc? nonne ipso Pompejo auctore, Silano, & Muræna Coss. decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hîc in mare superum, & inferum 5 sestertium ter & quadragies rogabamus? Quid postremo anno? nonne 6 M. Curio, & P. Sextilio
 13 quæstoribus, *pecunia in classem* est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omneis in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde *proficiscantur*: nihil quòd revertantur: omneis sinus, promontoria, litora, insulas, urbeis maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quòd si, Flacco prætor, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset.

1. Honoribus, imperio, rerum gestarum.] Ita solum unus Pal. numero sec. ceteri omnes, ut & Grut. imperii, nec displicet. S. Victoris habet imperiis, quod Lambino placuit.

2. Sed, id quod maxime florere in generis, etc.] Ita editio Victorii, & anni cccclxxxiiii. nam prior, sed in qua max. fl. in generis sui gloriam viderat. quod & in septem Pall. sine illo in, recepitque in contextum Lambinus; non ego. restat enim vulgata in S. Victoris libro, omnium emendatissimo: restat in Pal. secund. à manu prima.

3. Vestri prætores, vestri duces.] Sic solum Grut. & Pal. sec. ceteri, iudices; è quibus quint. sext. sept. oct. nostri prætores, nostri

iudices, nostri Impp. etiam S. Victoris iudices præfert. examinent otiosiores.

4. Portibus distincta.] Haud aliter meliores mss. imò & veterissima editio, non portibus.

5. Sestertium ter quadragies rogabamus?] Scilicet populum. ideoque non admittendum Lambini erogabamus, contra libros. est enim Turnebi conjectaneum lib. xx. Advers. cap. 28.

6. M. Curio, P. Sextilio.] Mss. nostri ferè M. Curtio, P. Sestulio. Grut. vero M. Cicero P. Serpillo, sed plura sanè restant adhuc in libris manuscriptis, majoris rei, quàm ut veritati nominum attendere debeamus.

esset. idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid si L. ¹ Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Rom. hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complureis à prædonibus esse captos? Tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occisus est à piratis Adramitenus, homo nobilis, cujus est ferè nobis omnibus nomen auditum, ² Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus, & gloriosius, ³ quàm Romæ triumphasse? At neminem cepisti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent, *mare tamen tutum præstiterunt*? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. defendendi facilis est cautio, non solum latibus occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conversione. Reliquum est, ut quærat, utrum ista classis, ⁴ cursu, & remis, an *sumtu* tantum, & *litteris* navigarit. ⁵ Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classè M. Crassus, vir amplissimus, ⁶ ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, & in descriptione æquabili sumtus? dimidium ejus, quo Pompejus erat usus, imperavit. num potuit parcius? descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni: qui cum omnes Asiæ civitates ⁷ proportionem in provincias descripsisset; illam rationem in imperando sumtu, & Pompejus, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. Non refert verò. Quid lucretur? cum enim genus *imperatæ pecunie* suscipit: id, quod tu crimen esse vis, consistetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Q. fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus, atque majoribus. aliud quiddam statuit, aliud vidit. existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subito, se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen autem rum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid *immutat* de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat. Sed, quoniam ⁸ de totius communis Asiæ crimine dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sanè nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce maxima legatos Acmonensis. Procedit unus Asclepiades. prodeant. Etiamne præconem mentiri coëgisti? est enim credo, is vir, iste, ut *civitatis nomen* sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis judiciis domi, notatus litteris publicis: cujus de probis, adulteriis, ac stupris exstant Acmonensium litteræ: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam præ turpissimam *obscenitatem verborum*, prætereundas puto. ⁹ Dixit publicè data drachmarum ccvi

millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certè quoniam erat domesticum, docere debuit: se privatim drachmarum ccvi millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam est ausus, ut haberet, optare. Ab Aulo Sextilio dicit se dedisse, & à suis fratribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi predeant: quàm volent, impudenter mentiantur: & quod numquam habuerint, dedisse se dicant. tamen aliquid fortasse coràm *producti dicent*, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedò tabulas. non deportavi. Fratres saltem exhibe. non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia, atque audacia fretus, sine tabulis, ¹⁰ sine auctore jecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cujus quidem laudationis jaçtura exoptanda nobis fuit. Nam ut signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civitatis, solere suos civeis, ceterosque Græcos *ex tempore*, quod opus sit, obsignare dixit. Tu verò tibi habeto istam laudationem. nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc causa maxime postulat, nullam *gravitatem*, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. nisi verò hæctenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ, describi, ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Lælio præsentis, per se agentis, vi legis, jure accusationis, opibus præterea suis terrenti, ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi; judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica: quæ ferè est omnibus nota nobis: qua uruntur omnes non modò in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpe unicuique nostrum. neque enim testis ipse signo inspecto *falsum* nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem consistetur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, *cera* esse videamus. Hic ego, judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, & ¹¹ quantum maxime possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, considerem totius testimonii hêtam audaciam manifestò comprehensam, atque oppressam teneri. Nunc verò non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tanquam in aliquem *testem*, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confectum est, ut apparet: sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (in Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas *ad speluncas* perdidisse

1. Oppii.] Sic solum Pal. tertius. ceteri omnes, ut & S. Victor. & Grut. & olim cusi L. Eppi. puto verè.

2. Atinas pugil.] Eo alludunt Palatini nostri. at S. Victor. inclinabat in Utinas.

3. Quam Romæ triumphasse.] Explicat eximie P. Faber libro 11. Agonistic. cap. 16.

4. Cursu & remis.] Illud *cursu* & abest S. Victoris. abest etiam *cursu* Pall. quinque, sed ii tamen retinent illud &.

5. Num id igitur negari potest, &c.] Revocavi voculam *id*, aliquot intermedium editionibus exclusam.

6. Ab Æno in Asiam.] Sic restituit Turnebus d. cap. 28. ex mss. puto. certè nostri nulli agnoscunt illud prius receptum Hæmo.

7. Proportionem in provincias descripsisset.] Magnas hæc nugas bla-

terat Lambinus, dum, profligata recepta lectione, obtrudit nobis suum *pro portione pecuniam*, &c.

8. De totius communis Asiæ crimine.] Est à mss. nostris: antea editi, de *communis totius Asiæ*; quod aliam habet sententiam.

9. Dixit publicè data drachmarum ccvi. millia.] Locus suspectus. Pall. enim, *datum*, sed & mox idem, in *drachm. ccvi.* aut in *drachmis cvii.* pro quo hodie habemus, *drachmarum ccvi. millia.* conciliari ista possent: sed non est mei temporis.

10. Sine auctore jecerit.] Victorianum est, qui videatur lib. xiiii. Var. lect. cap. 22. libri enim omnes *legerit*; quæ litteræ sæpe transmutantur.

11. Quantum maxime possem contenderem.] Conjiciebat Gulielmius *contendero*, non nimis ineptè,

diffe dixerunt. Opafiores, nescio quos, cupidos litterarum: siquidem nihil istis, præter litteras, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne fortè isti parum versuti esse videantur. Pœna est, ut opinor, ¹ Dorylensium gravior, quàm apud alios, falsarum, & corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, & me hoc *in luro* ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt. supplet enim ille nescio quis, & privatum dicit se dedisse. Hoc verò ferri nullo modo potest. ² Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen iudicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cujusque modi sunt, proferuntur. cum verò is, quem nemo vestrum vidit umquam; nemo, qui mortalis esset, audivit: tantum dicit, DEDI: dubitatis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti, & graves, cum in causâ liberali eum, qui afferebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. ³ Qui hoc evenit; ut, qui locuples testis doloris, & sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cum efferretur magna frequentia, confessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælium conferebat. Facis injustè, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales, ⁴ præsertim quòd tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam fidorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit. *edacem enim hospitem* amisisti. Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, *aculeo* jam dimisso, ac dicto testimonio? ⁵ Ut istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquàm biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit, omnia; reprehensus, convictus, fractusque discessit, *ambulat cum torica*: metuit homo doctus, & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum jam testem illum effugere non possit: ut, qui ante dictum testimonium sibi temperavit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc restè, ⁶ totoque Mithridatico differuit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam ⁷ magistrum illorum se esse dicat: & qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam ætatem in senatum venire non potuit: & qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est. Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cum remp. *nimum amplexeretur*, peculatus damnatus, & bona, & fe-

natorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt. nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primùm video affuisse Lysaniam: cujus fratris bona, quòd is populo non solvebat, prætor Flacco publicè venierunt. præterea Philippus, est Lysania gener, & Hermodius: cujus frater Poles, item pecuniæ publicæ est condemnatus. Dicunt se Flacco, & iis, qui simul essent, drachmarum xv. millia dedisse. ⁸ Cum civitate mihi res est acerrima, & conscientissima litterarum; in qua nummus commoveri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quattuor mensariis, qui apud illos à populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: & cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant: majorem etiam aliam cum huic iidem darent, in ædem sacram rescindendam, se perscripsisse dicunt: quod minimè convenit. nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cum operi publico referunt: iidem homines subito eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum: à quæstore numeravit: quæstor à mensa publica: mensa aut ex vestigali, aut ex tributo. Numquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni & personarum genere, & litterarum explicaris: vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimos usos honoribus, hoc prætor circumventos. cur hi neque in iudicio adfunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem. utrum enim in clarissimis est civibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam *legationem*, quam habet, non accepit à suis civibus, sed usque Tmolò petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam. res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic uni in vita commissæ sola est. custos, T. Aufidio prætor, frumento publico est positus. pro quo cum à P. Varino prætor pecuniam accepisset: celavit suos civeis, ultroque iis sumtum intulit. Quod posteaquàm Temni, litteris à P. Varino missis, cognitum, atque patefactum est: cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset: Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cum *verbu se locupletem faceret*, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam sumit mutuam ⁹ à Sex. Stola, iudice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fidei. ei cum solveret, sumit à C. & M. Fufiis, equitibus Roman. primariis viris. Hic hercule, *cornici oculum*, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, ¹⁰ percussit. ejus enim fide sumit à Fufiis. Securus Hermippus

1. *Dorylensium gravior.*] Vetiustiores *Dorylai*, neque aliter Pall. & S. Victoris, nam Grut. *Dorylii*. an fuit? *Dorylasum*.

2. *Qui de tabulis publicis, &c.*] Pall. ferè, quia de tabulis, restat etiam in ed. veteri. at Henricus Stephanus prodit repertum sibi in veteri cod. quia qui de tabulis. fieri potest. sed non ideo sollicitaveram receptam.

3. *Qui hoc evenit, ut qui, &c.*] Gulielmius tentabat, *corvenit*.

4. *Præsertim quod tua negligentia factum arbitremur.*] S. Victoris, præsertim quod aut tua neglig. fact. arbitrare. Pall. ferè habent, quod haud neglig. fact. arbitremur, sive arbitraverunt.

5. *Ut istud columen actionis.*] Ita Pal. sec. tert. quint. oct. nam prim. quart. sext. Et. solum erat illud At, vulgo receptum, in septimo.

6. *Totoque Mithridatico.*] Lambinus nescio quæ heic adjicit, sed præter libros nostros; in quibus nec reperimus, illud crimine, nec Henr. Stephani, testimonio. Pal. pr. habet, *totoque Mithridate*. sec. Sed de hoc testimonio Mithridatico. reliqui stant à vulgata. & videtur alludere Tullius ad pharmacum quod nomen habebat Mithridatis;

ut quemadmodum illud constabat ex aliquot venenis bonis, ita illud ex malis, &c.

7. *Magistratum illorum se esse dicat.*] Vulgo *aliorum*, sed contra Pall. & edd. vet.

8. *Cum civitate mihi res est acerrima, & conscientissima litterarum.*] Habent istud edd. vet. item Pal. sec. sed non etiam reliqui septem, aut S. Victor. iis enim solum adest *cum civitate mihi res est acerrima litterarum*. Grut. scriptum habet, & conscientissimarum litterarum, Turneb. lib. xxx. Adversar. cap. 4. conjicit, & conscientissimarum litterarum diligentissima; quod occupavit statim Lambinus, atque ita legi in codice qui est cœnobii D. Dionysii.

9. *A Sex. Stola.*] Nihil variabant meliores Pall. in hac voce: neque aliter S. Victoris, aut Grut. antea erat *Stola*. Ceterum nec sincerum videtur id quod antecedit, *pupillo Meculonio*. nihil tamen juvant mss. nisi quod sept. & oct. Pall. *pupilo Metulonio*. an fuit? P. Meculonio.

10. *Percussit.*] Pantagathus, *percussit*: minus rectè, nam percutere & ferire, item tangere usitatum Plauto, in circumventionibus istis.

mippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam hujus fide sumserat, à discipulis suis deceret Fufiis perfoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentis quosdam locupletis, quos *dimidio redderet stultiores*, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum. neminem quidem adeò infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque *minutus mutationibus fraudavisset*: in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano responderet, se omnem pecuniam Fufiis perfoluisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus à Fufiis cum litteris ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. Hunc *astuantem*, & tergiversantem iudicio ille persequitur. à recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite exultare, iudices, non unam, & eandem omnibus in locis esse *fraudatorum*, & infitatorum impudentiam. fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent. negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romæ: Fufiorum se affirmavit numquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum, pudentissimum, atque optimum virum, veterem amicum, atque hospitem meum, splendidissimum, atque ornatissimum civitatis suæ, probis omnibus, maledictisque vexavit. Sed, cum se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi illa oratione jactaret, repente testimoniis Fufiorum, nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus *obmutuit*. Itaque recuperatores contra istum rem minimè dubiam prima actione judicaverunt. Cum iudicatum non faceret, additus Hermippo, & ab hoc ductus est. Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset. ad quem adit, causamque ita detulit; recuperatores *vi Flacci coactos*, & metu, falsum invitos iudicavisse. Frater meus, pro sua æquitate, prudentiaque, decrevit, ut, si iudicatum negaret: in duplum iret. si metu coactos diceret: haberet eosdem recuperatores. Recusavit: &, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cepit. M. Gracilius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re iudicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiæ cessit. petit Heraclides à C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum iudicatum esset, *per vim* vendidisse dicebat. Qu. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat, iudex sumitur: qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, & ab eo iudice abiret, quod iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primò constitueram, tantummodò cum universo genere confingere? Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuam, Deciane, testem: quem tu cum ephebum Temni cognosces, quoniam te *nudus* delectarat, semper nudum esse voluisti. abduxisti Temno Apollonidem. pecuniam adolescentulo grandi fenore, fiducia tamen accepta, occupavisti. hanc fiduciam commissam tibi dicitis: tenes hodie, ac possides. Eum tu testem *spe recuperandi fundi* paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti: qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque et si

teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen *contra disputabo* prius, quam dixerit. totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille servet, quod paravit: & ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna studia & officia contuli: & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, graveisque homines, querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio *causam commisisse*, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi, Pythodori, Ætideni, Lepifones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica, & gloriosa ostentatio civitatis? nonne esset puditum, si hanc causam agerent severe, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic tali legato, huic publico testi patronum suum jam inde à patre, atque majoribus, L. Flaccum *maledandum* civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profectò. vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos civeis, civitatemque si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc auctorem Tralliani, doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, si hunc testem spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse *expressam* civitatis. sin istum semper illi ipsi domi protegendum esse, & conculcandum putaverunt: desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas, neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine *irata*: de quo toto respondit Hortensius: in vita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò cum venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; 3 exsulerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti, ac testimonii auctores esse voluerunt. usque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Mæandrius: cujus lingua, quasi *flabello seditionis*, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, & gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem, querelas cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata à civitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi à civitatibus collatam in usum suum. cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid igitur delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus *dies festos*, atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro: sed primùm illud tenebo. queritur gravis, locuples, ornata civitas, quòd *non retinet alienum*: spoliatam se dicit, quòd id non habet, quod ejus non fuit. quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quæstum, & fænerationem: recuperata est multis post annis. Quæ civitati facta est injuria? At inoleste fert civitas. 4 Credo: avulsam est enim præter spem, quod erat *spe devoratum lucrum*. At queritur. impudenter facit. Non enim omnia, quæ dole-

1. *Pythodori, Ætideni, Lepifones.*] Talia serè erant in Pal. pr. ac tert. nam ceteri omnes, ut & S. Victor. & Grut. mutilati folio integro.

2. *Expressam faciem civitatis.*] Lambinus *speciem*; quod etiam in Pal. pr. tert. alterum retinebat, item editio vetus.

3. *Exsulerunt principes, &c.*] Ita ex mis. uno Henr. Stephanus,

sed præter nostros omnes & veterem ed. in quibus *siluerunt principes*, &c. quod *principes*, exulat ab excusis posterioribus. male. putarim tamen reponi iterum posse illud *siluerunt*.

4. *Credo: avulsam est enim, &c.*] Vulgò *amissum*. sed alterum est in Pall. aliorumque scriptis. sic Terentius Eunuchus: *spem se à me avillere*.

mus, eadem jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, à Mæandrio concitati. Quo loco etiam, atque etiam facite ut recordermini, quæ sit *temeritas multitudinis*, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima, & moderatissima civitate, cum est forum plenum judiciorum, plenum magistratum, plenum optimorum virorum, & civium, cum speculatur, atque obsidet rostra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi forte hæc civitates existimari volunt, facilius una se *epistola* Mithridatis moveri, impellere potuisse, ut amicitiam populi Rom. ¹ fidem suam, jura omnia officii, humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. quos enim *hostes* hæc familia contempsit, numquam eosdem *testes* pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur: non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum. sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus: patiamini me delicta vulgi à publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, necne? si licuit, sicuti certe licuit: ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius. si non licuit: tamen illo mortuo, non modò filius, sed *quibus heres rectissimè potuit auferre*. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi favore istam pecuniam multos annos occupavissent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidem à me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, judices, quam adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerforum civium Rom. per tot urbis, *uno puncto temporis*, miseram, crudelēque cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperii non modò ² ex ædibus Græcorum, verum etiam ex litteris esse deletam. Mithridatem, *deum illum patrem, illum conservatorem Asiae*, ³ illum *Evium, Nysium, Bacchum, Liberum* nominabant. unum, atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas rota Asia claudebat: Capadocem autem illum non modò recipiebat suis urbibus, verum etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non possumus, at *tacere*: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti ha-

beant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quocumque potuerunt, togatos, interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. ⁴ In hac igitur urbe se *jaclant*, quam oderunt? apud eos, ⁵ quos inviti vident? in ea rep. ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciunt hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera, atque integra Græcia. tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent: tum, si audebunt, ⁶ dignitati horum componant suam. Adfunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnem terram distributæ putantur: de quorum ⁷ urbis possessione, propter *pulchritudinem* etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos civeis genuisse dicatur: & eorum eadem terra parens, alitrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum propè, ac debilitatum Græciæ nomen, hujus urbis laude *nitatur*. Adfunt Lacedæmonii. cujus civitatis spectata, ac nobilitata virtus, non solum *natura* corroborata, verum etiam *disciplina* putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos jam annos amplius unis moribus, & numquam mutatis legibus vivunt. Adfunt ex Achaja cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, ⁸ quæ L. Flaccum militem, quæstoremque cognosti: cujus ego civitatis disciplinam, atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus ⁹ anteponendam jure dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic oprimatam consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta *laudare* facilius possint, quam *emulari*. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiarum testibus, ut Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus. Quamquam ¹⁰ quis ignorat, qui modò umquam medicocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habebatur: *Æoles* alteri: *Dores* tertii nominabantur. atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, *parvum quandam locum*, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. *Asiæ* maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, ¹¹ non ut munitam, coloniis illam auget, sed ut obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, cum verè recordari voletis, quantum auctoritatis in judicio afferatis, vosmetipsi describatis *Asiam*: nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, ¹² an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem*? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, siquid cum periculo expe-

1. *Fidem suam, jura omnia officii humanitatisque.*] Henr. Stephanus producit è scripto suo, *omnia officia societatis humanitatisque*. sed sic nulli nostrorum: quorum quidam *humanitatisque*; omnes verò *sedem suam*, quod & in olim cufis.

2. *Ex ædibus Græcorum.*] Non abeunt ab hac scriptura Pall. S. Victor. Grut. aliàs *admissis sedibus*, quod in uno scripto testatur à se inventum Henricus nosser Stephanus.

3. *Ilum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum.*] Hæc est consonans scriptura Pall. & S. Victoris, quam & è suis eruit Turneb. lib. xx. Advers. cap. 28. Lambinus alia nobis substituit nomina, sed non sanè è Libris.

4. *In hac igitur urbe se jaclant.*] Ita Pal. tert. ac sept. quod malui quam alterum *jaclant*. quamvis non multum differat.

5. *Sed vires defuerunt.*] Nescio an scribendum sit auctoritate omnium miss. nostrorum, *sed vires defecerunt & defuerunt*. an verò reponendum unum, *defecerunt*, quod inusitatus alteri etiam præbuerit locum. prima editio præfert, *deficiunt & defuerunt*, quod & in Gruteri scripto.

6. *Dignitati horum componant suam.*] Haud aliter etiam plerique libri nostri; quorum fide hac eadem ferè lincea supra scripsi, *tum eam his*, neque secus etiam primitus publicati. sed tamen, non

potest mihi displicere quod crui e Pal. secundo, *dignitati horum anteponant*; sine vocula *suam*.

7. *Urbes possessione.*] Prius *possitæ*, sed præter aliorum miss. item nostrorum ferè. nam Gruteri codex vulgatæ adhæret.

8. *Quæ L. Flaccum militem quæstoremque.*] Adscriptit Gulielmius, forte legendum *tribunum militum*; uti est infra cap. 40.

9. *Anteponendam jure dicam.*] Lambinus delevit suavisu suorum jure, & reperi sanè tantum in Pal. sec. & Grut. sed non videtur aliena: certè non est superflua.

10. *Non ut munitam coloniis illam auget: sed &c.*] Hæc est lectio Pal. pr. quint. sext. sept. nam sec. & Grut. *illam gentem*, sed sine voce *auget*, quæ neque in tert. qui tamen à prima manu habuit generet; quod ipsum adhuc hæret in quarto & octavo. placuit Gulielmio lectio S. Victoris, *illam generaret*. sed haud ei adque ærim. potius adhuc sustulerim vocem *illam*; ut fieret, *non ut munitam coloniis auget*.

11. *An vestrum hoc proverbium.*] Recepta lectio interposuerat *vetus*, sed ejus vocis, nihil est reliqui in miss. nostris, in editionibus omnium antiquissimis: neque necessaria dici potest, ut visum Lambino.

experiri velis, ¹ in *Care id potissimum esse faciendum?* Quid porro in Græco sermone tam tritum, atque celebratum est, quàm, si quis despiciatui ducitur, ut *Mysorum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non *Lydus* esset? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiam si à me minus dicuntur, vestris animis, & cogitationibus comprehendere. Sequitur ² auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quod non longè à gradibus Aureliis hæc causa dicitur. ³ ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæ sita est. scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. ⁴ summissa voce agam, tantum ut iudices audiant. neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non verè laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum sæpe antea fenatus, tum me consule, gravissimè iudicavit. Huic autem *barbaræ superstitioni* resistere, severitatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro rep. contemnere, gravitatis summæ fuit. At Cn. Pompejus, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa, ac maledica civitate locum *sermoni obreptatorum* non reliquit. non enim, credo, religionem & Judæorum, & hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, ⁵ quæsitum, & prolatum palàm non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. ⁶ Apameæ manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per 7 Sex. Cæsium, equitem Romanum, *castissimum* hominem, atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paullo amplius ⁸ per hunc ipsum L. Peducæum, iudicem nostrum: Hadrumeti per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: *invidia queritur*: à iudicibus ⁹ oratio avertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc

verò hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis immortalibus esset, docuit, ¹⁰ quod est victa, quod elocata, quod servata. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum: veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est? negotiaris in libera civitate: primum patere me esse *curiosum*. quousque negotiaberis? præsertim cum sis isto loco natus. annos jam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam. in qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? ubi & multi cives Romani sunt, & jus à nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenfes amantissimos populi Rom. fidelissimosque socios, miseres habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit umquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum *luxuria, & levitate* remotissimi, patres familias suo contenti, aratores, rustici: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturaque meliores. in hisce agris tu prædia habere voluisti. ¹¹ omnino mallem, (& magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hic alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses. Verum esto: Catonis est dictum, *Pedibus compensari pecuniam*. longe omnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam ¹² Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum regio delectavit. emissis. Amyntas est genere, honore existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. cuius forcum, *mulierem imbecilli consilii*, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta *pregnantem*: quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ, & filia. Numquid harum rerum à me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge Amynta: repete à Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: nervos, quos concidit, restituere non potest, filiam, filiam, inquam, ærumnoso patris, Deciane, redde. Hæc Flacco non probasse te miraris? cui, quæso, tandem probasti? emtiones falsas, ¹³ prædiorum proscris-

1. In *Care id potissimum esse faciendum.*] Sic bene coniecit Erasinus, probatque P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 12. cum tamen retinerent mss. omnium, in *Cariam*, quoriodo item Pall. septem. nam sec. habet in ea re. ex quo facile fiat in *Care*, uti disertè perferibitur in Gruteriano. Gulielmus tamen visus est adprobare in *Caria*. rationes nullas perscripsit; neque ego facile exputo. nisi si *Cariam* sumsit, pro femina ejus loci.

2. *Auri illa invidia Judaici.*] De eo videndus Cujacius ad lib. x. Cod. Justiniani tit. lxxv.

3. *Ob hoc crimen.*] Henrici Stephani liber scriptus, ad hoc crimen. sicque editio Lugdunensis. at veterima quæque, at mss. nostri decem stant pro vulgato.

4. *Summissa voce agam, &c.*] Antiquitus eufi & mss. Pall. S. Viçt. habent voce amplius, si. & poterat legi, in concionibus, si submissa voce agam, &c. Lambinus edidit, Sic submissa voce, &c.

5. *Quæsitum & prolatum.*] Vulgata probatum. sed contra plures mss. & olim publicatos, quorum quidam ploratam.

6. *Apameæ manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum, &c.*] Vides illis pondo centum apponi verba singularia. At centum utique singulare nunquam est. Neimpe integrum erat: *comprehensum est & expensum pondus auri centum librarum, quæ sunt pondo, sine pondere pendendo & examinando.* Gronovius.

7. *Sex. Cæsium.*] Pall. partim *Sex. Ecinium*. partim *Cesinium*. S. Victoris *Sex. Cofinium*. quod fortè non improbandum.

8. *Per hunc ipsum L. Peducæum, &c.*] Pall. & S. Viçt. & Grut. ut & antiquitus impressi, per hunc C. Lucium Peduceum. Gulielmus iussit querere, an *Peducei* essent gentis *Lucilia*. idem annotavit fortè translatis verbis restituendum, *Laodiceæ viginti pondo per hunc C. Peducæum jud. nostrum: Adrumeti paullo amplius per Cn. Domitium.*

9. *Oratio avertitur.*] Grut. *advertitur*. Pall. & S. Victoris *convertitur*. ego, ut verum fatear, parum heic video.

10. *Quod & victa.*] Pal. sec. & oct. *vincta*. quint. *juncta*. S. Viçt. *unita*. forsan *domita*, inquit Gulielmus.

11. *Omnino mallem, & magis erat tuum, si te crassi, &c.*] Ita ferè mss. nostri. vulgata immisit jam, quod nusquam in mss. inò in ead. vet. sed tamen sciendum Pall. omnes, præter secundum, exhibere, sed te crassi agri, nisi quod illud agri absit octavo, cui neque adest tuum. habet Grut. liber: omnino mallem magis erat tuum, si te jam crassi, &c. ex quibus facile fingeretur: *Omnino mallem magis erat tuum (si te tam crassi delectabant) heic alicubi.* sed quid opus conjecturis in re tam tenebrosa?

12. *Agamemnon cum exercitu.*] Explicat P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 12.

13. *Prædiorum præscriptiones.*] Pall. nostri partim *præscriptiones*, partim *perscriptiones*. non heic modò, sed & infra.

proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptio, fecisti. ¹ Tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. Ptolemocratem scripsisti, mercenarium, & administrum consiliorum tuorum. adductus est in iudicium Ptolemocrates ² de dolo malo, & de fraude, à Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Ptolemocrates sententiis omnibus: ³ irritæ venditiones: irritæ proscriptiones. ⁴ Non restituis. defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas, præclaras proscriptiones, & emtiones tuas. repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi ⁵ honorem majorum tuorum affectus esses: & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare ⁶ psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum ut in oppidum introferretur: quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephēbi: postremò ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! decus patriæ, ornamentum populi Romæ florem juventutis appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo, quæras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, Clarissimum virum, præstantissima sapientia, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. cum verò coronam auream litteris imponebant: re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem, & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit. ⁷ * In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me pœniteret. Flaccum in curia decrevisset. Veridicas adjungis causas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi per leges militaris effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum in consilium vocavit? quæ quidem quàm sanctè solita sint observari, scitis omnes. Nunc accusantur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit fenatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles. non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM ET DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset verè reprehendere?

Num etiam fratris mei litteras, plenissimas humanitatis, & æquitatis, reprehensus es? quas easdem mulieri à me datas, apud Pataranos requisivit. Recita litteras Qu. Ciceronis. LITTERÆ Q. CICERONIS. Quid? hæc ⁸ Apollonidienses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidienses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? ⁹ Ad hæc prædia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd possessa per vim: mitto, quòd convicta ab Apollonidiensibus: mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in possessione, tua. Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum. Verum esto. gloriosus fuisti. voluisti magnum agri modum censei, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non potest. Censu es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta H-s millia. ¹⁰ Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Censu es mancipia Amyntæ. neque huic ullam in eo fecisti injuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. ac primò quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. Constat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, ¹¹ eum ** [maximam habiturum esse familiam. Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit.] Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum securus: is à Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnis gradus dignitatis tuæ retinuissem, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optimè de rep. meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam Decianum: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret iudicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui. quòd ornabat facili locum, quem prehenderat, & acutè testis interrogabat, aut circumveniebat: fortasse fecisti. & tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum à Flacco esse corruptum. Ita fecitote, judices, esse cetera: vel quod ait Lucejus, L. Flaccum sibi dare cupisset, ut à fide se abduceret, festertium vices. Et cum tu accusas avari-

1. Tutor his rebus, Græcorum moribus, &c.] Lambinus omisit, rebus, sed præter mss. nostros, & rationem, secutus scil. Faërum.

2. De dolo malo, de fraude à Dione hujus, &c.] Sic prius cusi; quæ scriptura in plerisque mss. nostris. solum Pal. pr. de fraude ad juvenem; hujus &c. at Henr. Stephanus nobis è libro suo nescio quo, produxit, de fraudatione, hujus. quam lectionem video existare in editione Aldi Nepotis. numquam ausim sequi. habuerim enim Dionem pro accusatore Ptolemocratis.

3. Irritæ venditiones, irritæ proscriptiones.] Aliquot mss. nostri numero singulari, venditionis, irritæ præscriptionis; sive proscriptionis.

4. Non restituis.] Melioris notæ mss. Num restituis? nihilo pejus. imò melius.

5. Honorem majorum tuorum affectus esses.] Nostri secutus item edit. vet.

6. Psephisma Smyrnæorum quod fecerunt.] Haud aliter Pall. & edd. vet. sequentes Psephismata Smyrnæ. que fecit.

7. * In P. Globulum, &c.] Insignivi locum asterisco, alios secu-

tus. Henr. Stephanus linea sequenti producit quædam è mss. sed ea pedibus trahit Lambinus; neque tamen substituit meliora. Mss. nostri omnes heic mutilantur integro folio; etiam ille qui est S. Victoris. desunt hæc etiam tribus editionibus veterinim. tempus perdere, laudandis aliorum conjecturis, non putavi operæ pretiam.

8. Apollonidienses occasione facta.] Adnotavit Gulielmius forte legendum concursione facta.

9. Ad hæc prædia etiam in censu dedicavisti.] Lipsius lib. III. Var. lect. cap. 1. emendat in censum, quomodo locutus P. Africanus apud Agellium.

10. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te.] Lipsius noster d. cap. 1. arbitratur superare hoc loco pronomen tibi, ut velit errasse in numerando. male. abs te, est, de tuo.

11. Eum ** [maximam habiturum, &c.] Hæc uncis circumsepta, Lambinus invenit in veteri codice, editionibus aliis absunt: neque nos habemus pro germanis. cum tamen constaret locum defectuosum, nemini sic nocere posse putabamus.

avaritiæ, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transfires? quam partem causæ tibi darem? an ut enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare unâ? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, num dubium est? an ne vehementer, ne copiosè accusares? Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, & non ferenda: quòd, cum esset uxor ejus Valeria, *intestato mortua*, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. quòd falsum intenderit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. sed quæro, usu; an coëmptione. usu non potuit. nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëmptione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certè Flaccum fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cum prætor esset, *suam negotium agere*, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximifque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Veeti, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes? an tuum, nulla avaritia, falsa dignitate, retinebis? At istius hereditatis, jam Globulo prætoris, Flacci nomine, petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. negavit, à privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? *eripere, extorquere*, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, numquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo: socios video queri. prætorum, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat.

35 Nihil doti istorum explicari potest, nisi ostenderit, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, quæcumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultavit *causam iracundiæ* suæ, neque reticendam putavit. questus est, libertum suum, Flacco prætoris, esse damnatum. O CONDITIONES MISERAS ADMINISTRANDARUM PROVINCIARUM! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciofa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ: venientis prætores expectant, præsentibus in-

ferviunt, abeunteis deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus eadem fecerat. Septimum ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum, splendorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris, vestrorumque causis *severitas* odio est: eandem laudatis, cum de nobis iudicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit. quo splendore vir? qua fide? qua religione? obfignator C. Sextilius, Lurconis fororis filius: homo & pudens, & constans, & gravis. Si vis erat, si *fraus*, si *metus*, si *circumscriptio*: quis pactationem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco reddita est? si petita, si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmur non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. quod statuerat facere, adductus hujus pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis. * At Falcidianum crimen est ingens. talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, & alteram foror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si *aram tenens juraret*, crederet nemo, per epistolam, quod volent, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? *quasi bona commesse Roma non liceret*. nunc denique materculæ suæ festivus filius, aniculæ minimè suspiciosa, purgat se per epistolam, 3 ut eam pecuniam, quacum trajecerat, non consumsisset, sed Flacco dedisset videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo pr. venierunt: Falcidius emerat *ns nongentis millibus*. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. emit igitur aliquid, quod certè multo pluris esset: 4 dat de lucro: nihil detrahit de vivo. minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & fororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. Tu certè coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisse. magnum erat ei *certamen* propolatum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. nam iste unus totam Asiam magnitudinis pocolorum, bibendoque superavit. Sed tamen

1. Si hereditatem in provincia non reliquerit.] Est istud in S. Viêt. in Grat. in Palatinis octo, in omnibus denique editionibus avorum patrumque avo natis. Lambinus primùm; quod invenisset librum in quo non compareret negativa, divinavit, in provincia creverit; quod omnibus statim visum fuit genuinam, etiam Gulielmio. Sed cedo mihi eum, quæso, codicem, qui præferat in provincia reliquerit; descendam fortè in sententiam aliorum. interim ad hærebo vulgata; admodum meo iudicio arguta.

2. At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta.] Hanc summam nonginta sestertia vocat capite sequenti: At fructus isti Trallianorum, &c. Falcidius emerat *ns nongentis millibus*, &c. Ergo Manucius inquit, Talenta quinquaginta, scutatorum triginta sex millia, id est, sestertium nongenta millia, ut infra: statimque, *ns. dcccc. talenta quinquaginta supra nominata. Sed ista sum-*

ma nequaquam conveniunt. Nam talenta quinquaginta sunt sestertium duodecies, scutatorum triginta millia: nongenta vero sestertia sunt talenta triginta septem cum triginta minis, scutati viginti duo millia quingenti. Ergo hic scribendum est, *talenta quadraginta*. Ea sestertium sunt nongenta sexaginta millia, scutatorum viginti quatuor millia: sed sexaginta millia silentur, ut summa sit rotunda. Gronov. de Sestertiis pag. 225.

3. Ut eam pecuniam, quæcum trajecerat, &c.] Ausus sum recipere emendationem Palatini tertii in quo prius fuerat, qua contrajecerat: omnibus enim patefit ejus veritas: à qua parum antea distabant ceteri Pall. item S. Victorii, aliorumque, quam contrajecerat. ex quibus Gulielmius alioquin hanc nostram divinarat.

4. Dat de lucro.] Bene explicat Cujacius tractatu 11x. ad Africanum.

men quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit? mulieres
 1 negant se scire qui sis. ipse igitur ille tibi, se ad matrem
 & sororem scripsisse, narravit? 2 an etiam scripsit oratu
 tuo? At verò M. Æbutium, & constantissimum, & pu-
 dentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interro-
 gas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Mani-
 lium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil au-
 disse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recita-
 ris, his *mulierculis* productis, illo absente auctore laudato,
 tantum te crimen probaturum putasti: præsertim, cum
 ipse non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus
 falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsen-
 tis fictam vocem, & simulatum dolorem? Sed quid ego de
 epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani
 censu tamdiu 3 disputo, postulo? de salute omnium no-
 strum, de fortunis civitatis, de *summa reip.* taceo? quam
 vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, in-
 quam, humeris, judices, sustinetis. videtis, in quo mo-
 tu temporum, quanta in conversatione rerum, ac perturba-
 38 tione versetur. Cum alia multa certi homines, tum hoc
 vel maximè moliuntur, ut vestræ quoque mentes, vestra
 judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ,
 atque inimicissimæ reperiantur. gravia judicia pro reipubl.
 dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. non pu-
 tant facis conversam rempubl. nisi in eandem *impiorum pœ-
 nam optimè meritos* civis detruserint. Oppressus est C. An-
 tonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque
 tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis iudicibus dam-
 natus esset: cujus damnatione sepulchrum L. Catilinæ,
 floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac dome-
 sticorum hostium conventu, epulisque celebratum est: ius-
 ta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per
 vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in
 complexu liberorum, conjugumque vestrarum trucidatos,
 incendio patriæ sepelire conatus est, maculare victimam gra-
 tiorum, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos
 omneis odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, pa-
 rentemur Cethego, revocemus ejectos: nimis pietatis, &
 summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita placet,
 sufferamus. nos jam ab indicibus nominamur: in nos cri-
 mina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ si per
 alios agerent: si denique per populi nomen, *civium impe-
 ritorum* multitudinem concitassent: æquiore animo ferre
 possemus. illud verò ferri non potest, quod per senatores,
 & per equites Roman. qui hæc omnia pro salute omnium,
 communi consilio, una mente, atque virtute gesserunt,
 harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus
 fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. 4 Etenim
 populi Romani perspiciunt eam mentem, & voluntatem:
 omnibus rebus, quibus potest, populus Rom. significat,
 quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis,
 nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me
 vocat, venio: populum Rom. *disceptatorem* non modò
 non recuso, sed etiam deponso. Vis absit: ferrum, ac la-
 pides removeantur: operæ faceant: servitia sileant. nemo
 erit tam injustus, qui me audierit, sit modò liber, & civis,
 quin potiùs de præmiis meis, quam de pœna cogitandum
 39 putet. O dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui
 P. Lentulo ferrum, & flammam, de manibus extorsimus,
 imperitæ *multitudinis* iudicio confidimus: lectissimorum civi-
 vium, & amplissimorum sententias pertimescimus. M.
 Aquilium patres nostri multis avaritiæ criminibus, testi-

moniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum
 gesserat, iudicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi
 C. Pisonem: qui quia consul fortis, constansque fuerat, in-
 columis est reipubl. conservatus. defendi item consul L.
 Murænam, consulem designatum. nemo illorum judi-
 cum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de am-
 bitu putavit, cum, bellum jam gerente Catilina, omnes,
 me auctore, duos consules Kalendis Janu. scirent esse
 oportere. Innocens, & bonus vir, & omnibus rebus or-
 natus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A.
 Thermus. Quanta, reip. causa, lætitia populi Rom. quan-
 ta gratulatio consecuta est? Semper GRAVES, ET SAPIEN-
 TES judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid
 communis salus, quid reip. tempora poscerent, cogitave-
 runt. Cum tabella vobis dabitur, judices, non de Flacco
 dabitur solum: dabitur de ducibus, auctoribusque conser-
 vandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabi-
 tur de vobismetipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de
 patria, de salute communi. non judicatis in hac causa de
 exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac vestra rep.
 judicatis. Quòd si provinciarum vos ratio magis moveret,
 quam vestra: ego verò non modò non recuso, sed etiam
 postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Et-
 enim opponemus Asiæ provinciæ primum magnam par-
 tem ejusdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos,
 laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provin-
 ciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cre-
 tam. Græcis autem, Lydis, & Phrygiis, & Mytis ob-
 stent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses,
 cuncta Achaja, Thessalia, Bœotia. Septimio, & Cælio,
 testibus, P. Servilius, 5 & A. Metellus, hujus pudoris, in-
 tegritatque testes repugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni ur-
 bana jurisdictioni respondebit. *annui temporis* criminationem
 omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defenderet. Et, si pro-
 desse L. Flacco, judices, debet, quòd se tribunum mili-
 tum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus cla-
 rissimis, exercitibus ornatis, provinciis gravissimis,
 dignum *suis majoribus* præstitit: profuit, quòd hic, vobis
 videntibus, in periculis communibus omnium vestrum,
 sua pericula cum meis conjunxit: profuit honestissimo-
 rum municipiorum, coloniarumque laudationes: profuit
 etiam senatus, populique Roman. præclara, & verà lau-
 datio. O nox illa, quæ pœnæ æternas huic urbi tenebras at-
 tulisti, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conju-
 rati ad ferrum, & flammam vocabantur: cum ego te, Flac-
 ce, cælum, noctemque contestans, flens flentem obtesta-
 bar: cum tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ, salutem ur-
 bis, & civium commendabam. 6 Tu, tum, Flacce, præ-
 tor, communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in lit-
 teris reipubl. *pestem deprehendisti*: tu periculorum indicia,
 tu salutis auxilia, ad me, & ad senatum attulisti. Quæ tibi
 tum gratiæ sunt à me actæ? quæ ab senatu? quæ à bonis
 omnibus? quis tibi, quis C. Pontinio, fortissimo viro,
 quemquam bonum putaret umquam non salutem, verum
 honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres,
 quæ, me consule, tuis: quem ego dicam verè *natalem*
 hujus urbis, aut certè salutarem appellare possum. O nox 4
 illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi: mise-
 rum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L.
 Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam?
 7 quæ virtus? quæ gravitas exstitit? Sed quid ea commem-
 oro, quæ tum, cum agebantur, uno consensu omnium,
 una

1. *Negant se scire qui sis. ipse igitur ille tibi, se, &c.*] Secutus sum
 nist. nostros, imo vero literas lectionis receptæ. tantummodo
 cum Gulielmo, illud *scire. quis? is ipse? igitur, &c.* nullius sen-
 sus, coëgi in alias voces. sententia aperta est.

2. *An etiam scripsit oratu tuo?*] Firmant & hanc lectionem
 nist. nostri. nisi quod Pal. pr. & sec. *hortatu.* quod æque bonum
 censuerim.

3. *Disputo, postulo?*] Ita & Pall. nostri Lambinus edidit ex
 Memmiano, *disputo & expostulo?*

4. *Etenim populi Rom. perspiciunt eam mentem.*] Ita nostri. Lam-
 binus eam delet. Gulielmus mutat in *eandem.* Gruteri liber ha-
 bet, *Etenim si perspiciunt eam mentem.*

5. *Et à Metello.*] Vulgata *Q. Metelli.* olim cusi *M. Metelli.* quod
 exhibeo est à Pall. & S. Viët. exemplari.

6. *Tu tum Flacce prætor.*] Prius erat *tu.* sed adjeci literam suavis
 omnium nist. nostrorum; nisi quod Grut. *amen.*

7. *Quæ virtus? quæ gravitas ext.*] Pal. pr. tert. sext. oct. *qui
 viratus? nec aliter S. Viëtoris.*

una voce populi Roman. uno orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non profint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim MULTO ACRIOREM improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid gravius accideret, ¹ ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cùm te, si republ. conservaremus, omnium honorum præsidio, quoad viveres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram. At, L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dii immortales omen avertant) gravis injuria afflixerit: numquam tamen prospexisse vestræ salutis, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, *pœnitēbit*. semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales, iudices, providete. quocumque enim quisque est, qui hanc in rep. *sebtam* sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusque hominis, atque ordinis auctoritatem magni putet; cùm illam viam sibi videant expeditio-
4 2 rem ad honores, & ad omnia, quæ concupiverunt? Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates. Liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. nolite, iudices, existimare, eos, quibus integrum est, qui non-

dum ad honores accesserunt, non expectare hujus exitum iudicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rep. studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis: qui non illam *viam vitæ*, quam antè præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium civium vos, iudices, tædet: ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent, quid agant, quibus integrum est. nos, qui jam *progressi* sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quàm plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, ² quid sentiat. huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplicii, iudices, hoc iudicio, *vivendi præcepta* dabit. cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse, civis, præscribetis. sin eripitis; ostenditis, bonæ rationi, & constanti, & gravi nullum à vobis fructum esse propositum. qui vos, quoniam est id ætatis, ut *sensum* jam percipere possit ex mœre patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum, patris lacrymis, patris mœrorem, suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ sponsoverim, dignitatem. Misere mini familiæ, iudices, misere mini fortissimi patris, misere mini filii: nomen clarissimum, & fortissimum, vel *generis*, vel *vetustatis*, vel *hominis* cauta, resp. reservate.

1. Ego te, inquam Flacce prodidero.] Melius istud fide miss. nostrorum, quam prius vulgatum *perdidero*; quod & Manutio antea displicuerat.

2. Quid sentiat. huic huic, &c.] Sic Pal. sec. sext. Grut. edi-

tionesque: exoletæ nam ceteri non habent illud *quid sentiat*, aut sequentia, usque ad *vivendi præcepta*, quæ tamen heic prorsus requiruntur. Victoriana editio, isthæc omnia habet, ac præterea, *sentiat. præclara illa hæc oratio quidem, si huic huic, &c.* ineptè.

M. TULLIUS CICERO

PRO

P. SULLA.

ORATIO VICESIMA QUINTA.

MAXIME vellem, iudices, ut P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore cùm communi ambitionis invidia, tum singulari Autronii odio everteretur, & in his pristinae fortunæ reliquiis miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos *ne supplicio* quidem suo satiari posset: quamquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent: improbi, ac perditii cives, ¹ redomiti, atque victi, *præcipitante republ.* vehementem me fuisse, atque fortem *conservata*, mitem, ac misericordem faterentur. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem, familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrudere: cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem officii mei: quo

quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi. sed, ut ille, iudices, quantum de mea *auctoritate* deripuisset, tantum se de hujus ² præsidii deminuturum: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii, ac defensionis probavero; causam quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro. cur me à ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in defensionis jure *secernas*. quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri, atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consilium à P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus extinguendi imperii, delendæ urbis: mihi majorem hæc res dolorem quàm Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius esse iudicium, qui adjuvandum in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui defendendus esse videatur? Ita, inquit. tu enim investigasti, tu patefecisti conjurationem. Quod cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est,

1. Redomiti atque victi.] Hæc est scriptura veterum impressio- num, hæc Palatinorum octo, novem, decem, hæc codicis S. Victoris, Busbequii, ac Gruteri. recentius *cusi, edomiti*.

2. Præsidii deminuturum: sic hoc ego sentio.] Non potui excludere scripturam Pall. nostrorum novem, item olim euforum. nam

sequioris ævi editiones, *deminuturum speravit: sic, &c.* cujus vocis in aliis nullum vestigium. solum erat ad oram quinti, *scilicet, sentio*. octavi, *existimat*, S. Victoris habebat in contextu *putavit*, si non fallit manus Gulielmii; qui tamen nihil annotavit præterea, quàm illud *speravit* abfuisse etiam libro Busbequii nostri.

est, ¹ tam patet Hortensio, quàm mihi. quem cùm videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quæro, cur, qui *aditus* ad causam Hortensio paruerit, mihi interclusus esse debuerit. quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate, ² celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides? non enim una est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione. omnes, qui adfunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte, atque auctoritate defendunt. An verò, in quibus subfelliis hæc ornamenta, ac lumina reip. viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc *celfissimam sedem dignitatis*, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adesse huic vides. intelliges, & de hoc, & de ceteris iudicium meum, & horum, par, atque unum fuisse. Quis nostrum adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim iam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cùm ille, tanto scelere commissio, *omnium officiorum societatem diremisset*. Quis nostrum ³ Ser. Sullam? quis P.? quis M. Leccam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes viri boni, ⁴ si *necessarii sunt*, deferendos esse non putant. in hoc crimine, non solum levitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, ⁵ quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere. Quid Autronio? nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republ. principes, defuerunt? immò etiam testimonio plerique læserunt? STATUERANT, tantum illud esse maleficium, quod ⁶ non modò non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet. Quamobrem quid est, quòd mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi verò me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate, & crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis *in omni vita* mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria feverum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem, & acrem, quam mihi tum tempus, & resp. imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit. illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: hæc *in omni vita* misericordiam, lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quòd ex tanto comitatu viro- rum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium,

atque una est bonorum omnium causa. nihil erit, quòd admirare posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republ. causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. neque enim *princeps* tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissem. Quare necesse est, quòd mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor. ONERIS MEI PARTEM NEMINI IMPERTIO, GLORIÆ BONIS OMNIBUS. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi est, iudices, ut, si ego sim inconstans, ac levis, nec testimonio fidem tribui conveniret, nec defensionis auctoritatem. sin est in me ratio reip. religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego utar, iudices, & omnino non uter, si ille me non cogisset. Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituantur; una, ⁷ quæ Lepido, & L. Tullo, Coss. patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cùm mihi summus tecum usus esset, ramen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitus in republ. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, ⁸ quòd mea me *ambitio*, & *forensis labor* ab omni illa cogitatione abstraheret. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui cùm propter honorem, ac dignitatem, atque animum eximium in republ. tum propter summam familiaritatem, tum quæque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen, defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. cujus in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima, atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat *auctoritatis* in ea, quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modò enim nihil comperi, sed vix ad aureis meas istius suspicionis fama pervenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsi periculum tum consilii putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adfunt, in huius periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent ceteris, sed *hominum maleficio*, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximæ conjurationis

1. *Tam patet Hortensio, &c.*] Gulielmius mallet *paret*, quòd scribit à prima manu fuisse in S. Victoris, & restare in ed. Lugdunensi. nostri omnes propugnant vulgatam.

2. *Celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides.*] Nec heic velui excludere scripturam Palatini, numero quidem noni, sed bonitate primum, antea edebatur compositione admodum dura, *iudicium, & ornari, causam defendi huius innocentis vid.* & vero copula &, nullo comparet in mss. aut vetustius cufis.

3. *Servium Sullam? quis P.? quis M. Leccam? &c.*] Revoco lectionem omnium mss. Pall. item S. Vict. Grut. & Busb. atque editionum veterum. post impressi, ridiculè nobis immiserant, *quis P. Lentulum*. qui nunquam accusatus fuit, sed deprehensus, ita- timque interemptus. nimirum nominantur à Sallustio inter conjuratos Serv. & P. Sullæ Servii, filii, hos indicat Tullius noster.

4. *Si necessarii sunt deferendos esse non putant.*] Gemma huius lectionis nata è Palatino illo nono. alii enim nostri, *si necess. sunt defendendos esse non putant*; contra mentem auctoris: itaque Critici correctores, vulgatis alterum adhuc interferuerant negativum, *non defendendos esse non putant*. quam ineptrè quilibet jam animad- vertit.

5. *Quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere.*] Ita esse in Turingico codice inuper prodidit in promulside sua meus Zinzerlingus, annotaratque è Sustridi schedis ad librum suum Gulielmius. quòd ipsum nunc confirmamus auctoritate Pal. noni. itaque viderint alii deinceps, quomodo vulgatam tueri possint, cui aberat vox *parricidio*. volente alioquin Gulielmio.

6. *Non modo non occultari.*] Idem nonus, *non modo occultari*. & sic saepe locutos auctores, diu est quòd ostenderunt critici, verum parcius deinde laudabo nonum nostrum; ne si lectioni ejus nimium incumbam, finem nunquam ponam huic operi. hoc tantum obiter dicam, ex eo codice sexcentis vocibus nunc meliorem, nunc leviolem fieri posse Tullium nostrum. reperi autem inter libros Bibliothecæ Othonis Henrici Electoris Palatini memoriæ sempiternæ Principis, vel ea de causâ, quòd ipse auspiciis fecit adornandæ librariæ hoc ævo toto orbe terrarum famosissimæ.

7. *Quæ Lepido & Volcatio Coss.*] Excludere non potui hanc scripturam subnixam fide editionum veterum omnium, Palatino- rum novem, denique libris S. Vict. Busb. Grut. posterius publi- cati Lepido & L. Tullo Coss. non malè. sed unde id natum?

8. *Quòd mea me ambitio.*] Scribendum sine *mea* ex nono, *quòd me ambitio*. nam alii scripti, *quòd mea ambitio*, absque *me*.

nis à me defenderetur. Atque inter nos partitio non est for-
 truitè, iudices, nec temerè facta: sed, cum videremus, eo-
 rum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse
 possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit,
 5 de quo aliquid scire, atque existimare potuisset. Et, quoni-
 am de criminibus superioris conjurationis Hortensium
 diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule,
 facta est, hoc primum attendite. Multa, cum essem con-
 sul, de summis reipubl. periculis audiui, multa quæ sivi,
 multa cognovi. nullum umquam de Sulla nuntius ad me,
 nullum indicium, nullæ litteræ pervenerunt, ¹ *nulla suspicio*.
 Multum hæc vox fortassè deberet valere ejus hominis,
 qui consul insidias reipub. consilio investigasset, veritate
 aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil
 audisset de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego
 nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgan-
 dum me potius uter: ut mirari Torquatus desinat, me
 qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quæ enim Au-
 tronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille ambitus iudicium tol-
 lere, ac disturbare primum confato voluit gladiatorum, ac
 fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes,
 2 lapidatione, atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor, ac
 dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille
 damnatus ita se gerebat, non solum consiliis, & sermoni-
 bus, verum etiam *aspectu, atque vultu*, ut inimicus esse
 amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patri-
 æ videretur. hic se ita fractum illa calamitate, atque as-
 flictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse
 arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in
 conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Cati-
 lina, cum Lentulo? quæ tanta societas ullis inter se rerum
 optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaci-
 æ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit?
 quod *sine eodem illo* Catilina facinus admisit? cum interim
 Sulla cum eisdem illis non modò noctem, solitudinemque
 non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone, & con-
 gressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum
 verissimi indices, illum multorum litteræ, ac nuntii
 coarguerunt: Sullam interea nemo infimulavit, nemo nomi-
 navit. Postremò, ejecto, sive emisso jam ex urbe Cati-
 lina, ille arma misit, cornua, ² tubas, falceis, signa, legi-
 ones: ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli pœ-
 na compressus, convertit se aliquando ad timorem, num-
 quam *ad sanitatem*. hic contrà ita quievit, ut eo tempore
 omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur
 hujus affines suspicionis; & locus est ipse non tam ad in-
 flammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos
 6 accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudi-
 nem hominum, atque causarum, dissimilem me in utro-
 que præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat, Au-
 tronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem:
 & se meum *condespulum* in pueritia, familiarem in adole-
 scentia, legem in quæstura commemorabat fuisse:
 multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat
 officia. quibus ego rebus, iudices, ita flectebam animo,
 atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fe-
 cerat insidias, deponerem: ut jam immisum esse ab eo
 C. Cornelium, qui me ³ in sedibus meis, in conspectu
 uxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, oblivisce-

rer. quæ si de *uno me* cogitasset: qua mollitia sum animi, ac
 lenitate, numquam mehercule illius lacrymis, ac precibus
 restitsem. Sed, cum mihi patriæ, cum vestrorum pericu-
 lorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum, atque
 templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum,
 ac virginum veniebat in mentem: & cum illæ infestæ, ac
 funestæ faces, universumque totius urbis incendium, cum
 tela, cum cædes, cum civium cruor, cum *cinis patriæ* ver-
 sari ante oculos, atque animum memoria refrigerare ceperat:
 tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti, ac patri-
 cidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri, & filio,
 quorum alter apud me *parentis* gravitatem, alter *fili* suavi-
 tatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere
 posse, quod malefium in aliis vindicasset, idem in il-
 lorum socio, cum scirem, defendere. Atque idem ego ne-
 que P. Sullam supplicem ferre, neque eisdem ⁴ Marcellis,
 pro hujus periculis lachrymantes adspicere, neque hujus
 M. Messallæ, hominis necessarii, preces sustinere potui.
 neque enim est causa adversata naturæ: nec homo, nec res
 misericordiæ meæ repugnavit. nusquam nomen, nusquam
 vestigium fuerat: nullum crimen, ⁵ nullum indicium,
 nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, & feci
 libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero,
 existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.
 Hic ait se ille, iudices, *regnum meum* ferre non
 posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, ere-
 do, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contrà patribus con-
 scriptis, & bonis omnibus *parvi*. quo in magistratu non
 institutum est à me, iudices, regnum, ⁶ sed non permis-
 sum. ⁷ An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non di-
 cis fuisse regem; nunc privatum, regnare dicis? quo tan-
 dem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit,
 damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic
 tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dix-
 erim, te in eos dixisse. sin verum; non esse hoc regnare,
⁸ cum verum juratus dicas, probare. De hujus spe tantum
 dico, nullas à me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil
 denique, præter fidem defensionis, expectare. Nisi tu, in-
 quit, causam recepisses, numquam mihi restitisset: sed,
 indicta causa, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hor-
 tensium, tanta gravitate hominem, si hos tales viros non
 suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non
 potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter
 tandem *rex* est, isne, cui innocentes homines non resistunt,
 an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod
 tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cum Tar-
 quinium, & Numam, & me, *tertium peregrinum regem*, esse
 dixisti. Mitto jam de rege quarere: illud quero, peregrinum
 cur me esse dixeris. nam, si ita sum, non tam est ad-
 mirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini,
 reges Romæ fuerunt, quam consulem Romæ fuisse pere-
 grinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fatcor,
 & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus
 huic urbi, imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim,
 quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse
 videantur. nemo enim istue M. illi Catoni seni, cum plu-
 rimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Cu-
 rio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi invide-
 rent, objecit umquam. Equidem vehementer lætor, eum
 esse

1. *Nulla suspicio.*] Henr. Stephani liber, *nulla demique suspicio.*] sed voculam eam Pall. non agnoscunt.

2. *Tuba, falceis, signa, legiones.*] Pal. nonus *fascēs*. probabili emendatione, sed forsitan minus vera. nam *Falceariorum* meminit noster 1. Catilin. cap. iv. pr. sed quid si *falceis* comprehendantur nomine armorum, quod præcessit.

3. *In sedibus meis.*] Lamb. *adibus*. sed invitis manuscriptis nostris aliisque editionibus.

4. *Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes adspicere, neque.*] Lætanam explevi ex membranis Erfurd. tanto promptius quod totidem apicibus extarent in Palat. nono. meminit & hujus loci noster Gulielmius ad Truculentum Plantinam cap. 5.

5. *Nullum indicium, nulla suspicio.*] Dux voces sunt à duobus iisdem libris, repetita scilicet ex capitis quinti principio.

6. *Sed non permittum.*] Meliores Pall. non habent negativam: adeo ut verosimile sit restituendum quod est in Pal. nono, *sed repressum*.

7. *An tum, in tanto, &c.*] Ita omnes mss. nostri, requiritque sermonis consecutio; neque aliter vet. edd. neotericæ enim, *Quem tum in, &c.*

8. *Cum verum juratus dicas probare.*] Est à Pal. nono, & ita intelligebat vulgatum illud *juratos* Gulielmius, scriptum scilicet ratione scribendi antiqua. inepetè igitur Lambinus, *cum verum dicas, juratis probare*.

esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium veniret. Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. *non possunt omnes esse patricii.* si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui, propter istam causam, abs te antequam putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam & nomen, & honos, inveteravit & huic urbi, & hominum famæ, ac sermonibus: quàm tibi illos competitorum tuos, peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt: quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. qui si attulerint nervos, & industriam: mihi crede excutient tibi istam verborum jactationem, & te ex somno sæpe excitabunt: nec patientur, se abs te, *nisi virtute vincantur, honore superari.* Ac, si, judices, ceteris patriciis me, & vos peregrinos videri oporteret, à Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim ipse à materno genere, municipalis, honestissimi, ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentis solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne deridere. nisi forte REGIUM tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli fervias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi utilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obfistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum mover: quin tu id potius profers, quàm *verbi invidiam*, contumeliamque maledicti? Ego tantis à me beneficiis in repub. positus, si nullum aliud mihi præmium à senatu, populoque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigilæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque resp. in curia? si me non modò rerum gestarum *vacatio*, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vendicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus *vicarius* qui velit esse, inveniri nemo potest. 3 longè abest regni suspicio. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gesta, credo, meæ, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum dicere me, qui è summis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium; satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnibus mortaleis beneficio nullum in me *periculum* redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini,

4 & in qua urbe verfer, intelligo. plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris cervicibus depuli, judices. à meis non removi. nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faceis eripere de manibus, & gladius extorquere potui, sicut feci: *voluntates* vero consceleratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi unicum omnibus improbis *æternum* videam *bellum* esse susceptum. Quod si illis meis prædiis forte invidet: & si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum, atque ordinum, suam salutem cum mea conjungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maximè sunt infensæ, & adversæ. qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi: sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero QUID EGO miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur; cum L. Torquatus, primum ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi memoratoris, semper optimi civis, filius, interdum *effertur* immoderatione verborum? qui cum *suppressa voce* de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodò ut vos, qui ea probatis exaudire possētis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat. in quo primum illud erat absurdum, quòd, cum ea, 5 quæ leviter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quæ *clare* diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quàm videri conjuratorum poenam, mortemque lugere. 6 Quod cum is tribunus pl. facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est. difficile est enim *tacere*, cum doleas. te, si quid ejusmodi facis, non modò talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia præditus, causam reipubl. non tenes, qui arbitrare, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt. Et quem tu horum qui I I adfunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum status fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui *filium suum vita privavit*, ut in ceteris firmaret imperium: tu temp. reprehendis, quæ domesticos hosteis, ne ab iis ipsa necaretur, necavit? Itaque attende jam, Torquate, 7 quàm ego defugiam auctoritatem consulatus mei. maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes, aureisq. vestras, & me de *invidiosis* robus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum civium,

1. *A Torquato tamen hoc vitium sileretur.* Gulielmus inclinatur legere, *conritium*, quod ipsum quoque in mentem venit Rubenio lib. 1. Elector. cap. 3. sed necessarium non est ut quid mutemus.
 2. *Me meum ante non ponere.* Ita Pall. ita Busb. ita S. Vict. ita Grut. quæ tmesis Ciceroni non est nova. vulgata, non antepone.
 3. *Longè abest à me regni suspicio.* Lambinus frustra laboravit in constituenda sententia, distinctione alia, verbisque interpositis. veterem scripturam reposui veramque è Turingicis & Pal. nono.
 4. *Et in qua urbe verfer intelligo.* Addidimus ex iisdem binis membranis *verfer*. antea etiam iisdem jubentibus rescriptum, *redundavit*, pro vulgato *redundabit*.
 5. *Quæ leviter dixerat.* Hoc est *summissè* & *presse*. neque opus

ut in vitis libris intrudat Lambinus *leniter*. idem utroque significari docet Catullus: *Audibant eadem hæc leniter & leviter*.
 6. *Quod cum is, &c.* Mutat hic quædam Lambinus, sed libris nostris in vitis. ii tamen in illo, non mirum est, mirè dissentiant. nam Pal. pr. quart. quint. sept. oct. neque hoc mirum est. sec. sext. S. Vict. Busb. Grut. re. . . . mirum est. tert. *minimè quidem mirum est*. quod & in nono, sed sine quidem. quod mihi familiam videtur: quamvis Gulielmus amplectatur *nec rectum est*, quod rellat in editione proxima primæ.
 7. *Quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei.* Verè & erudite sic Lambinus correxit è mss. suis, neque aliter Pall. Busb. S. Vict. Grut. imò edd. tres quatuor antiquæ. recentiores enim, *quam ego non defugiam*,

civium, clandestino scelere confatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium patriæ comparasset: cùm ad occisum, interitumque reip. Catilina in castris, in his autem templis, atque rectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, *sine tumultu*, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, internecione civis, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, *quinque hominum* amentium, ac perditorum *pæna* redemi. An me existimasti hæc injuratum in iudicio non esse dicturum, quæ juratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, nequi forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, & aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi, & gessi; L. ille Torquatus, cùm esset meus contubernalis in consulatu, atque etiam in prætura fuisset auctor, adiutor, particeps existit: cùm princeps, cùm auctor, cùm *signifer esset juventutis*, parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cùm esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam est à me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cùm infirmitatem corporis *animi virtute* superaret. Videte, ut eripiam te ex improborum subita gratia, & reconcilium bonis omnibus: qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque semper: nec, si à me fortè desciveris, idcirco te à se, & à rep. & à tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam: atque hoc vos, iudices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposta est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cùm ille tota illa oratione in me esset invehens, & cùm initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc à me orationem flagitasset. Allobrogibus *nominatum* Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quæro, num Sullam dixerit Cassius? nusquam. sese ajunt quæsisse de Cassio *quid Sulla sentiret*. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum, naturamque non nosset, ac tantum audissent, eos, pari calamitate esse; quæsierunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset idem sentire, & secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminofum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat *minuere illorum suspicionem*, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen unà facere Sullam. Etenim esset absurdum, cùm ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum. nisi fortè verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. si nobilitas hominis, si afflictæ fortuna, si reliquæ pristinæ dignitatis,

non tam illustres fuissent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset. etiam, ut arbitror, cùm auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & cùm sciret exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quàm Sullam nominasset. Jam verò illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cùm appellasset quidem Autronium, hujus in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? *Se nescire certum*. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cùm esset interrogatus, id mihi criminofum videretur. Sed ego in iudicio, & in quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgerur aliquis: sed num arguatur. etenim cùm negat se scire Cassium, utrum sublevar Sullam, an satis probat se nescire? Sublevar apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne illi umquam indicarent, de seipso confessus esset? nescivit. Credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla uno. nam de ceteris certe sciebat: & ea domi ejus pleraque confata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo *plus spei* Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cùm is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis hujus, quàm si *extra conjurationem* hunc esse, se scire dixisset. nam, *CUJUS SCIENTIAM* de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me intruit, me accusat. ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, ut totres, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicæ mea *sponte dispexerim*) vos profecto animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem reipublicæ contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, iudices, nisi *recenti memoria* senatus, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quòd facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reip. *portum* suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus: constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa *perscriberent*. At quos viros? non solum summa virtute, & fide, cujus generis in senatu facultas maxima: sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messallam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. credo esse neminem, qui his hominibus ad verè referendum, aut etiam scri-

1. *Quinque hominibus comprehensis atque confossis.*] Nescio an ultima vox pura. meliores enim Pall. *atque confossis*. quod minus fuerit invidiosum. & ita certe scripserit Cicero; ut demum de supplicio loquatur periodo sequenti.

2. *In consulatu, atque etiam in prætura fuisset auctor.*] Coactus sum obtemperare scripturæ Pall. noni, deletis intermediis *cum signifer esset juventutis*, aliter hæc constituit Lambinus, sed ex conjectura Henrici Stephani.

3. *Quis negat? sed lege indicium, & vide, &c.*] Correxerit eleganter è Turingico, accedebatque prorsus proximè Pal. nonus. ne emendationem hanc sibi adscriberet Gulielmius, imputandum Zinzeringo nostro, qui pridem ipsam ostentavit in Promulsive sua.

4. *Nusquam. sese, &c.*] Ex Pal. nono & Turingico constituit

etiam hujus periodi sententiam; cum antea falso & obscure legeretur: *numquam sese, &c. calamitate qui fuerant esse in eadem voluntate.*

5. *Sed ego in iudicio & in quæstionibus.*] Ita Pall. nostri scripti & aliorum. Lambinus intulit *indiciis*. minus bene. nam quæstionibus iudicia utique exercentur.

6. *Ad unam salutem reip. contulistis.*] Pal. nonus, *convertistis*.

7. *Quibus hominibus ad verè referendum; aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ingenium desuisse.*] Repræsentavi quod erat in Pal. nono & Turingico, excepto quod iis aberat *aut etiam scribendum*, quod nec in ullo mss. nostrorum aut aliorum. Lambinus de suo heic multa auctori largitus est. at vulgata præferbat, *qui his omnibus aut ad verè referendis, aut etiam scribendis putet ingenium desuisse*. atque hoc statim loco deficit Palatius noster nonus.

15 bendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulis publicis relatum, ut illæ tabulæ privata tamen custodia, more majorum, continerentur: non occultavi, non contui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi. divisi toti Italiæ, 1 divisi in omnes provincias: ejus indicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem per scriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi primum, ne qui posset tantum aut de reipubl. aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: postremò, ne quid jam à me, ne quid ex meis commentariis quaeretur: ne oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis: aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero, cum indicium tuus inimicus esset, & esset ejus rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari, & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementius expostulasti? Tu, cum tua vox numquam sit audita: cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quiveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentia, 2 tuo iudicio, convictum esse fateare? MIHI CUIUSQUAM salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, à quo & crudeleis insidias in rempublicam factas, 3 & in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quòd si jam essem oblitus severitatis, & constantia meæ, tamne amens eram, ut, cum litteræ posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero: & nonnumquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, & reflecto. permitto aliquid iracundiæ tuæ, de adolescentia, cedo amicitia, tribuo parenti. sed 4 nisi tibi aliquem modum tute constitueris: coges oblitum me nostræ amicitia, habere rationem meæ dignitatis. Nemo umquam me tenuissima suspicione perstrinxit, 5 quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare 6 omnino à me esse omissum, si quid est tibi remissum, atque concessum.

sum. cum illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra: tum nondum statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari, & congruere debeam. quòd si esis usu, atque ætate robustior: essem idem, qui soleo, cum sum læcessitus. nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, 7 quam retulisse gratiam videar. Neque verò, quid mihi irascere, intelligere possum. si, quòd eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quaestione defendere. Immò nemo magis eum, 8 de quo nihil est unquam suspicatus, quàm is, 9 qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. REGNUM est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immò SERVITUS est, 10 non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere 11 an istud tibi: intelliges, honestiùs te inimicitarum modum statuere potuisse, quàm me humanitatis. At verò cum honos agebatur amplissimum familia vestra, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à majoribus esse traditam disciplinam, ut NULLUS amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longè dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, & tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cujusque faciebant. Ego verò quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod jam ab eo expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. 12 Tu ornatus exuviis hujus venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem, & spoliatum defendo, & protego. Atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris. Ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, & satis idoneum 13 officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmii solet esse in iudicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communiata: respondeat Hortensius. sin tu ais illum comitatum Autronii & Catilinæ, cum in campo, consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, eadem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: & quid dixi vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque

1. Emisi in omnes provincias.] Est à Turingico. vulgata prius divisi, quod non ineptè mutabat in dimisi Erricus Memmius. at emittuntur quæ publicantur.

2. Tuo iudicio.] Gulielmius adnotavit è suis iudicio, quod reperitur etiam in Pal. uno alteroque.

3. Et in me potissimum consulem constitutas putarem.] Adjeci è Turingico. rectè constituit enim qui rei agundæ locum tempusve destinat.

4. Nisi tibi aliquem modum tute constitueris.] Longè sic melius Turingico. quàm vulgata vitæ. prodidit & istam correctionem è mss. Rubenius noster Electorum cap. 3.

5. Quem non præverterim.] Non debet istud mutari cum Lambino. prævertit qui occupat, inopinantemque antevenit evertitque. Turingicus heic etiam auctior voce, ac perfragerim. forte peregerim. Rubenius eruit è suis, non pertulerim ac perfragerim. quod primum mutat in perculerim.

6. Omnino esse à me amissum, &c.] Vulgo omissum, sed Gulielmius sequitur Turingicum.

7. Quàm retulisse gratiam.] Lambinus ferè in eo fuit, ut expungeret gratiam, minus gratiosè. nam in eo lepos totius sententiæ.

8. De quo nihil est unquam suspicatus.] Dicitio unquam adscripta ex membranis Turingico. qua redduntur numeri pleniore.

9. Qui de aliis multa cogitavit.] Lambinus divinat cognovit. frustra. explicat enim noster se ipsum post aliquot capita.

10. Non dicere in quem velis ac defendere quem velis.] Lambinus, nec defendere: præter libros. bis sumenda negatio, quasi dixisset, non & dicere, & defendere.

11. An istud tibi.] Transscripti istud è Turingico. reperitque item in suis Rubenius d. cap. 3.

12. Tu ornatus exuviis hujus, venis, &c.] Est à Turingico, invenitque item in suis Rubenius, Electorum cap. 9. vulgata, tu ornatus venis. in speciem bona; non etiam si excutias.

13. Officii iudicem posuisse.] Erfurd. liber officii tui iud. non malè. ceterum malè Lambinus, qui emendat posui te. quid ni enim bellè dicatur ponere iudicem, ut capere, sumere? Gulielmius conjiciebat, iudicem fuisse.

neque suspicabamini. ego *tectus* praesidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum iudicium, filium: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est postero diei nonarum Novemb. me consule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeuendi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totum per urbem cædis, atque incendiolorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit: ut, cum prima luce consul em salutatam veniret, intronissus meo more, & *jure amicitia*, me in meo lectulo trucidaret.

19 Hoc tempore, cum arderet acerrimè conjuratio: cum Catilina egredere ad exercitum: Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam præscriberetur: cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? Immò longè absuit. 1 num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil verò minus. fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid assert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos esse, Fausti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita profusus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. 2 Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. Utinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum invidiæ, sed & æquorum expectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cum longè tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Necopinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipsos emat: neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Quintum Pompejum, C. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ Cornelius. Jam si in comparanda familia suspicio est nulla: quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen *munere servili* obtulit se ad ferramenta prospicienda: præfuit verò nunquam: eaque res 3 per Balbum Fausti libertum, omni tempore administrata est. 4 At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, iudices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspensionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cum in iisdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset. ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, 5 magna ratione cum Mauritanæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante

ejus rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa ceteros ad facinus impulit, *cupiditas retinendæ possessionis*, ea Cincio non fuerit prædiis deminutis. Jam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras? utrum quòd facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officii, usu, consuetudine, dimitendum esse arbitraretur? 6 verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deferenda est causa *amici veteris*, atque hospitii) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, ut hoc credi possit; 7 eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater cum ceteri defecerent finitimi ac vicini, singulari existeret in reipubl. nostram officio, & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus *as alienum* videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatisimo spoliari maluit, quàm *ullam moram* cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego nunquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his *membra* divelli citius, ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis. itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit. Jam verò, quod subjicit, Pompejanos esse à Sulla *impulsos*, ut ad istam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompejani conjurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? disjunct, inquit, eos à colonis, ut hoc discidio, ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset, & Pompejanos habere. Primum, omnis Pompejanorum, colonorumque dissensio, delata ad patronos est, cum jam inveterasset; ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, ut nulla in re à ceterorum sententia Sulla disenserit: postremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pompejanos à Sulla magis, quàm sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniarum, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet per vos tutari, conservareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompejani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: 8 qui ita de ambulatione, & de suffragiis suis cum colonis disenserunt, ut idem de *communis salute* sentirent. Ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi

1. Num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat.] Vulgo referentis, sed contra mss. nostros omnes, in quibus tamen hærebat illud receptum *legionibus*, pro quo malui alterum, inventum alioquin in libris aliorum pluteariis.

2. Arrepta est familia.] Lambinus, *At empta est fam.* in vitis libris. magisque significatur cupiditas emendi, arripiendi verbo.

3. Per Balbum Fausti libertum.] Maluit hoc e Turingico Gulielmii; quod nomen esset Romanum. prius cuss *Bellum*, quod & in Pall. omnibus.

4. At enim Cincius.] Nostrum quidam *Siccus*, quod & in Turingico: & Suffridus Petrejus eundem putat, quem bello Africo Martius, sive quis alius est, nominat.

5. Magna ratione, &c.] Subintellige *pecuniaria*. malè enim ii

codd. scripti, qui sufficient, magna ratione pecuniæ; neque ea vox reperta in mss. melioribus.

6. Verisimile non est, ut quem.] Lambinus voces tres priores, quamvis omnium librorum scriptorum, editorumque, tamen pro imperio suo exturbarat. ego reposui. neque enim à Laubino docendi sumus, quæ loquendi ratio fordida sit, quæ minus.

7. Eum bellum reipub. facere voluisse.] Maluisset Gulielmii, *populo Rom.* sed non respondent libri.

8. Qui ita de ambulatione & de suffragiis.] Antèa legebamus, *ambitione*; non fide mss. aut veterum editionum, sed Critici alicujus. Certe alteram scripturam inveni in omnibus Pall. reperitque in Busb. & S. Vict. Gulielmii, ut etiam in Memmiano Lambinus; qui tamen quærit, quidnam heic sibi velit? Gulielmii interpretatur

Iam mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, & cum commoda colonorum à fortunis Pompejanorum reipublicæ fortuna dijunxerit, ita carus utrisque est, atque jucundus, ut non alteros demovisse, sed utroque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis Cæcilie causa comparabantur. atque in hoc loco in L. Cæcilium pudentissimum, atque ornatissimum virum, vehementer inventus est: cujus ego de virtute, & constantia, iudices tantum dico: talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de *levanda calamitate fratris sui*, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri: tamen cum repub. pugnare noluerit: promulgavit impulsus amore fraterno, de se frater auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus. 3 primùm Cæcilium, * qui id promulgavit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla re etè reprehendit. S T A T U S enim reipublicæ maximè iudicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat. 4 Sed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. itaque hac rogatione, non iudicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de pœna queritur, sed legem. damnatio enim est iudicium, quæ manebat: pœna, legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præfunt iudiciis summa cum gravitate, & dignitate, *alienare à causa*. nemo labefactare iudicium est conatus. nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilium in calamitate fratris sui, 5 iudicium potestatem perpetuandam, legis acerbiteram mitigandam putavit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facillè, & libenter dicerem. Si paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii postulat, pietas, & 6 fraternus amor L. Cæcilium protulisset: implorarem sensus vestros: uniuscuiusque *indulgentiam in suos* testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. lex dies tuit proposita paucos: ferri cœpta numquam: 7 posita est in senatu, populum Romanum latuit. cum in Capitolium nos senatum convocavimus, nihil est actum priùs: & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, & Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilium multa de republica egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem numquam impedivit: ita se gessit in tribunatu, ut, onere depo-

sito domestici officii, nihil postea nisi de reipublica commotis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, 8 quis tamen nostrum Sullam, aut Cæcilium vereretur? 9 nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor, atque opinio, ex Autronii improbitate pendeat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis, seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum *honoris*, tum etiam *calamitatis socio*, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in adversis sine ullo remedio, atque allevamento permanere. Hic tu epistulam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompejum de meis rebus gessis, & de summa reipublica misi: & ex ea crimen aliquid in P. Sullam queris: 10 & si furorem incredibilem biennio antè conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, & Catilinam, & Vargunteum, & Autronium nihil sceleratè, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sullâ facere potuisse. de quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Januariis cum licetoribus: sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego constitor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem *judicio amiserat*, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullæ personæ suscipit. Jam enim faciam, criminibus omnibus terè dissolutis, contra, atque in ceteris causis fieri *solet*, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum, 11 de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc jam revocandi estis eò, quò vos ipsa causa, etiam tacente me, 12 cogit, animos mentesque convertere. Omnibus in rebus, iudices, quæ graviores, majoresque sunt, QUID QUISQUE voluerit, cogitarit, admitterit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum *subito fingi*, neque cuiusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hocce ipsos homines, qui huic affines sceleris fuerunt. Catilina contra rempubl. juravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt, conatum esse, hominem usque à pueritia non solum intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, 13 stupro, cæde versatum?

tatur porticum; ut in ipso Cicerone sæpe aliàs. & Catullo: *In Magni simul ambulatione*. De porticu ergo dissenere cum colonis Pompejani. qua de causa paulò post Turingicum libenter secuti sumus, Palatinosque omnes, in quibus *Reip. fortuna*, non *populi Rom.* quod ne quidem in antiquis cufis. accipiendam respub. Pompejorum, distracta disjunctione veterum novorumque incolarum. fuisse autem hominum istud genus naturâ turbidum, hauriamus etiam ex Tacito lib. xiv. *Annal.* cap. 13.

1. *Fortuna dijunxerit.*] Ita libuit scribere, cum animadvertissem hæere in Turing. *disjunxerit*, haberentque quidam nostrum *dimiserit*, quidam *diviserit*. vulgata *diviserit*. quod natum ex *diviserit*, in quam vocem degenerarat *disjunxerit*.

2. *Ut consultum esse voluerit: cum rep. pugnare noluerit.*] Secutus miss. nostros eieci voculam *tamen*, quæ in nullo comparebat. iidem prætereade agnoscunt *consul esse*; quod mutari poterat in *consulere*, uti venerat in mentem Gulielmio.

3. *Primum Cæcilium, &c.*] Malui locum notare asterisco, quàm admittere Memmiani codicis scripturam Lambini conjectura seruminatam. Erat viri probi seorsim exhibere codicis miss. lectionem, & sic deinde subijcere divinationem suam. Nostri Palatini octo nihil variant, nisi quod sept. *Cæcilium*. Henr. Stephanus laudat è miss. *primum Cæcilium qui id primum promulgavit, quo fratris casum levare possit: quem quia res iudicatas, &c.* quod sane admisissem, si tale quid offensissem in nostris, aut ulla veteri editione. interim uno istare libro, & tali quidem, qui nunquam fortè fuit in rerum natura non est nostrum. vix oculis meis credo, nedum ut lingue alienæ.

4. *Sed pœnam ambitus eam ferebat.*] Lambinus citat codd. in quibus *ambitus auferrebat*. ita nulli è nostris. itaque sustineo mecum P. Manutio.

5. *Judicium potestatem, perpetuandam, legis acerbiteram, &c.*] Pal. sec. *perpetuam quandam legis acerbiteram, &c.*

6. *Fraternus amor L. Cæcilium protulisset.*] Gulielmius mutari voluit ultimam in *propulisset*, ex Turing. translatione à pastoribus ducta. nostri nihil variabant.

7. *Deposita est in Senatu.*] Ita ex Suffridi Turing. Gulielmius. nostri tamen adhærent vulgatæ *posita*.

8. *Quis tamen nostrum.*] Recentiores *vestrum*. sed alterum est à miss. & vet. edd. Lambinus voluit, *quis tandem vestrum*.

9. *Nonne omnis ille terror omnis, &c.*] Posterioribus editionibus exciderant, *omnis ille terror*; repofui ex miss. & vetustè impressis.

10. *Et si furorem.*] Liber Busbequii, *ubi si fur*. Pal. pr. & quia *si fur*. emendatumque in quinta, *quia furorem*, ommissis & *si*, quod ferri fortè possit.

11. *De me aliquid ipso, qui accusatus eram.*] Gratia Zinzerlingo qui propius inspexit codicem Turingicum, hancque inde eruit scripturam minimè tenebrosam. prius enim habebamus, *aliquid, & de ipso qui accusatus est*; cum interim nihilo melius miss. nostri, *aliquid, de ipso qui accusatus erat*. in quo mirè se torfit Gulielmius, dum indulget conjecturis.

12. *Cogit animos mentesque convertere.*] Clausula isthæc est à L. Erhard. prius enim vulgata, *cogit, animis*, ceteris exclusis.

13. *Stupro cæde versatum.*] Turingicus vehementius, *grasatum*.

versaturus? quis eum contra patriam pugnantem peiusse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam, atque impiam religionem recordatur, qui illum ¹ aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectio, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, qui non ad illius poenam carcer edificatus esse videatur? cum ceteros, ne sit infinitum: tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitatis. intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maximè est hujus periculo, & crimini) ² non sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus. quem in stuprorum defensionibus non solum *verbis* uti improbiis solitum esse scimus, verum etiam pugnis, & calcibus, quem exturbare homines è possessionibus, eadem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum & armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes continere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius, ac vita convincerent.

²⁶ ³ Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis, populoque Romano notissimam, iudices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum, aut commissum non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? factum quæro. verbum ecquod umquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At verò in illa gravi L. Sullæ victoria, turbulentaque, quis P. Sullæ mitior? ⁴ quis misericordior inventus est? quàm multorum hic vitam est à L. Sullæ deprecatus! quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligavit? quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, & huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia *maius est beneficium*, quam posse debet civis civi dare, idè à vobis peto, ut, quod potuit, temporis tribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis, quæ ita à fortuna deformata sunt, ut tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? ⁵ Hæc diu, multumque, & multo labore quæsitæ, una eripuit hora. Accipit P. Sullæ, iudices, vehemens vulnus, & mortiferum: verum tamen ejusmodi, quod videretur ejus vita, & natura accipere potuisse. Honestatis, & dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quàm ceteri. sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor: fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quàm in ceteris. Postea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demissum, afflictumque vidit? quis umquam est suspicatus, hunc magis odio, quàm pudore hominum adspicuum, *lucemque vitare*? Qui cum multa haberet invita-

mentæ urbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt: absuit ab oculis vestris: & cum lege retineretur, ipse se exfulio pænè multavit. In hoc vos pudore judicii, & in hac vita, tanto sceleris locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os: ⁶ *conferte crimen cum vita*: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. mitto reipublicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosne amicos, taleis viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ quondam erant ornatæ, nunc sublevantur adversæ, crudelissimè perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego sceleratissimam vitam, ac miseratissimam, turpissimam morte proposita, degeret? Non, cadit, non inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. nova quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum *impetum, & conatum* fuisse. neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modò tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus. bellæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ, exstiterunt. perspicite etiam atque etiam, iudices, nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes. quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibileis furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos *acervos facinorum* reperietis? ex ista magnis, & diuturnis, & jam desperatis reipublicæ morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta, & ejecta, convalescere aliquando, & sanari civitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius hæc stare potuisse. itaque eos non ad perficiendum scelus, sed *ad luendas reipublicæ pœnas* Furæ quædam incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum *praesidium pudoris*? quo in loco nobis vita antè acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ deserit? si non aderit? si nihil adjuvabit? Quæstiones nobis servorum, ac tormentata accusator ministratur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur: tamen illa *TORMENTA GUBERNAT DOLOR*, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, ⁷ regit quæstor, flebit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. ⁸ Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quærat, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. nihil erroris erit in causa, nec obsecratis, iudices, si à vobis *vita perpetua vox*, ea, quæ gravissima debet esse, audierit. Nullum in hac causa restem

1. *Aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur?* Ita venustissime Turingius. Nefarie cogitatur patriæ everfionem, stulte sperarat regnum, Sec. vulgata *aut nefarie aut stulte cogitasse miretur?*

2. *Non sua hæc vita convincit.* Vulgata, *non sua consuetudo ac vita convincit.* malè, certè contra editionem anni cccclxxxiii. & Pall. octo. quos si liberet excutere, multa tollerem adhuc sphalmata. nunc istud monco tantum: ne arbitrentur homines, Cicero nihil jam amplius addi, nihil auferri posse. imò nullo auctore hodiernam in diem utimur vitiosere.

3. *Agedum conferte.* Haud aliter Pall. 1. Lambinus enim *Aggedum*, præter libros, sicque Propertius: *En agedum, domine mentem convertite nostræ, &c.* quamquam velim mihi ignoscat lector, si deinceps rarius annotem mutationes ejus temerarias. ubi ab eo recedo; sciat fieri fide membranarum veterum. nam hæc immortari, nullam video operæ pretiæ.

4. *Quis misericordior inventus est?* Clausulam quoque hanc enotavit e Turingiis Gulielmius. hætenus nobis defuit. nam Cicerois esse, nemo spero negabit.

5. *Hæc diu multumque, & multo, &c.* Est illud quod ex illis membranis: & ita Cicero tantum loquitur.

6. *Conferte crimen cum vita: vitam ab initio ad hoc tempus explicatam cum crimine recognoscite, &c.* Expressi ad verbum Erfurdici codicis scripturam, cum quo hætenus consentiunt Pall. quod habeant *cum crimine rec.* Vulgati heic mutili.

7. *Regit quæstor.* Gulielmius heic capit *quæstorem* pro tortore: cui accedere non possum. puto enim cum intelligi qui tormentis præsidet. in quo quantum fuerit momenti pluribus ostendi exemplis ad Tacitum lib. vi. Annal. cap. 47. f.

8. *Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea.* Commoda lectio; nisi obstarent Pall. nostri & cusi antiquitus; in quibus, *Vita P. Sullæ, Torquate: ex ea:* quod auribus certè meis non parum blanditur.

stem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, iudices, vestra moveat. vestra enim, qui cum summa elegantia, atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut similitate, aut levitate *testium* causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliata, atque nudata objicere invidiæ, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad pœnam, & ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua, naturaque facillimè perspici: subitò flecti, *singique non posse*. Quid verò hæc auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quamquam à me timidè, modiceque diceretur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui à ceteris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? ²⁹ Grave est hoc dictum fortasse, iudices, si appetimus aliquid: si, cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave. sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: profectò conceditis, iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares, ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus *invidiæ*, quàm dignitatis afferre. Astuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicùm, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem *in summis ejus periculis* non insequabantur. Quinetiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: Improbo homini: At supplici: Fortasse audaci: At aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam conjurationem: indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in judicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. ³⁰ Sin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit: non inveterata, quàm recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspitione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & consulatus honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. TANTO SCelere adfictis hominibus, statuerunt nihil à se adjumento, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia, atque animo in remp. dicam, quorum tacita gravitas, & fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pœnè oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo. nam hæc & hominum ornatisimorum, qui prætores fuerunt, & universi senatus, *communis est laus*: ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempub. plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantùm mihi dicendum putavi, quod satis esset, ³¹ attestantem memoriam omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad remp. conservandam. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de conjuratione

dixi in alios, adeone vobis alienos à sanitate, aded oblitus constantiæ meæ, aded immemor rerum à me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum *ducem conservare* cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retulerim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam, vitamque defendere? Si medius fidius, iudices, non me ipsa respublica, meis laboribus, & periculis conservata, ad gravitatem animi, & constantiam sua dignitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, *UT, QUEM* timueris, quicum de vita, fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis: ego sim tam deniens, ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium gessi, *casu magis, & felicitate* à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumus, dicit fortasse quisquam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego verò, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo, ac remitto. non in ea republica verfor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, invidique paciantur. Grave esse videretur, eum, qui investigavit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni rogata supplicationem decreverit, dicere in judicio: non defenderem, si conjurasset. non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis conjurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille conjurationis investigator, atque ultor, *certe non defenderem Sullam*, si conjurasse arbitraret. Ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspitione, nullis litteris, de re P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam. Quamobrem vos, dii patrii, ac penates, qui huic urbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta, atque templa, me consule, *vestro numine*, auxilioque servastis, testor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ causam defendere: nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium, defendi, ac tegi. nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ quod debui: reliqua jam à me meæ perpetuæ consuetudini, naturæque debentur. tam sum misericos, iudices, quàm vos: tam mihi, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, *nisi coactus*: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor. Nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causâ supplex ad vos, iudices confugit: sed ne qua generi, ac nomini suo *nota* nefariæ turpitudinis incurratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur majorum

1. Grave est hoc dictum fortasse, iudices, grave, si appetimus, &c.] Sex voces priores hodie denum adspiciunt lucem, productæ è tenebris codicis Turingici, non sine plenissima gravissimi affectus iteratione.

2. Sin illa res de pecuniis repetundis, &c.] Plerisque mss. nostris absunt, de pecuniis repetundis. reperi tamen in Pal. pr. & editio-

num principe.

3. Attestantem memoriam omnium.] Verè. neque aliter Pall. aut S. Vist. B. satis, inquit, erit me dicere de Consularibus, cum tamen attester interim memoriam omnium, de voluntate ceterorum. malit tamen Gulielmius *attestantem*. prius impressi *attestante* memoria.

majorum imagines, ipse ornatum, ac vestitum recuperabit. omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat: id laborat, id metuit; ne denique hic miser conjurati & consecrati & proditoris filius nominetur: huic puero: qui est ei vita sua multò charior, metuit cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. hic vos orat, iudices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflictâ, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori, quàm campi & disciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, iudices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hæc teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in civitate P. Sullæ, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferebat. nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseris par erat, nisi nihil aliud Sullæ, nisi consularum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiam deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera, ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? Lucifne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum, atque incertis, in qua cum maximo cruciatur, atque dolore retinetur? libenter reddide-

rit, adempta ignominia scelerissimi criminis. an verò inimicum ut expellas? cujus ex miseris, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quàm audiendo. O miserum, & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sullæ renuntiatus est! ô falsam spem! ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præposteram gratulationem! ô quàm cito illa omnia ex læticia, & voluptate ad luctum, & lachrymas reciderunt, ut, qui paullo antè consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, sortibus, deesse videretur? aut cui novæ calamitati locus vilis relictus esset? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu perire. Sed jam impediog egomet, iudices, dolore animi, ne de hujus miseria plura dicam. vestra jam sunt partes, iudices: in vestra mansuetudine, atque humanitate causam totam repono. vos & reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentinè in nos iudices confedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, à fortuna nobis ad præsidium innocentia constituti. Ut ego, quid de me pop. Roman. existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, & quæ prima innocentia mihi defensio est oblata, suscepit: sic vos severitatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigare. Hoc cum impetrare à vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus conjuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

1. Labem tanti generis in fami iam, &c.] Putat istud retineri posse, contra sententiam Lambini, Gulielmii: & sic sanè Pall. nostri. ms. Henr. Stephani tanti sceleris.

2. Id metuit; ne denique hic miser, conjurati & consecrati & proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multò charior, metuit; cui honoris, &c.] Hele viginti nunc primam accedunt voces auctori nostro, ex Turingio exemplari, quæ prorsus requirebantur, & sine quibus sensus mutilus.

3. Quàm campi & disciplinarum.] Egregiè & hoc Erfurdensis ille. nam vulgata tantum, quàm disciplinarum. Lambinus ex Stephani ms. quàm scholæ & discipl.

4. Expletum esse par erat.] Ita quoque Erfurdensis exemplar, ut deinceps nemo dubitare debeat de lectionis veritate. vulgo, pateat.

5. O volucrem fortunam.] Citat Laur. Valla, ô vanam volucremque fortunam.

6. Quàm cito illa omnia.] Gulielmii substitutum cuperet omnia.

M. TULLIUS CICERO

PRO

A. LICINIO ARCHIA

P O E T A.

ORATIO VICESIMASEXTA.

1. **S** I QUID est in me ingenii, iudices, quod sentio quàm sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum: aut, si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhoruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam,

inde usque repetens, hunc video mihi principem, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum existisse. Quod si hæc vox hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios servare possemus, huic protectò ipsi, quantum esse situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus.

2. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent

1. Ne nos quidem huic cuncti studio.] Non malè corculum Gallia sæ Claudius Puteanus huicce uni studio: sed mss. nihil mutant. recipit id tamen in contextum Lambini.

2. Etenim omnes artes, &c.] Arbitratur Gulielmii legendum, Set enim. non male.

bent quoddam *commune vinculum*, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed necui vestrum mihi esse videatur, me in quaestione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani lætissimum virum, & apud severissimos iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à consuetudine iudiciorum, verum etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestant: ut me pro summo poëta, atque eruditissimo homine, dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætere exercente iudicium, patiamini de *studii humanitatis*, ac litterarum, paullo loqui liberius: & in ejusmodi persona, quæ propter otium, ac studium, minimè in iudiciis, periculisque tractata est, uti propè novo quodam, & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam: perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non fregendum, cum sit civis, à numero civium: verum etiam, si non esset, putetis *asciscendum fuisse*. Nam ut primùm ex pueris exceffit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluentibus) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in ceteris ¹ Asia partibus, cunctaque Græciæ, sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii, expectatio hominis: expectationem, ipsius ² adventus, admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum: studiatque hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: & hic Romæ, propter tranquillitatem reip. non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, ceterisque *premiis donarunt*: & omnes, qui aliquid de ingenio poterant judicare, cognitione, atque hospitio dignum existimant. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium, atque aureis adhibere posset. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum *domum suam* receperunt. ³ sed etiam hoc non solum ingenii, ac litterarum, verum etiam naturæ, atque virtutis, ut domus, quæ hujus *adolescens* prima fuerit, eadem esset familiarissima sene&uti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi, Numidico, & ejus Pio Filio. audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio. à L. Crasso colebatur: Lucullus vero, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere, atque audire studebant, verum etiam, si qui fortè *simulabant*. Interim satis longo intervallo,

cum esset cum L. Lucullo ⁴ in Ciliciam profectus, & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heraclæam: quæ cum esset Civitas æquissimo jure, ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heraclienfibus impetravit. ⁵ Data est civitas Silvani lege, & Carbonis, SI QUI FOEDERATIS CIVITATIBUS ADSRIPTI FUISSENT: SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT: & si SEXAGINTA DIEBUS APUD PRÆTOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. ⁶ quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heraclææ ne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide ⁸ M. Lucullus, qui se non opinari, sed *scire*: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adfunt Heraclienfes legati, nobilissimi homines: ⁹ hujus iudicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc ¹⁰ adscriptum Heraclienfem dicunt. Hæc tu tabulas desideras Heraclienfium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque: ea, quæ *depravari* nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum *auctoritatem*. Nam ⁵ cum Appii tabulæ, negligentius asservatæ dicerentur, Gabini, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, *gratuito* civitatem in Græcia homines impetiebantur, Rheginos credo, aut Locrenfes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri non modò post civitatem datam, sed etiam ¹¹ post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irreperint: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclienfem esse voluit, rejicietur? Censu nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis

1. *Asia partibus cunctaque Græciæ.*] Secutus sum scriptos libros & antique usus. vulgò, *cunctaque Græcia*; quod malebat Puteanus.

2. *Adventus admiratioque superaret.*] Pal. nonus, *admiracionemque*, quasi dicat auctam præsentia famam, contra quam vulgò solet. Gulielmus argutus existimabat: *ut famam ingenii expectatio; expectationem hominis ipsius adventus, &c.*

3. *Sed etiam hoc, &c.*] Sic omnes vet. scripti editique recentiores, *Sed enim hoc*. Tò fuit, quoque abjeci, iisdem scriptis auctoribus.

4. *In Siciliam profectus.*] Reduxi lectionem veterum edd. confirmatam, non solum omnibus Pall. sed & libris S. Victoris, Busbequii, Cujacii, Gembl. Erfurd. quos citat Gulielmus.

5. *Data est civitas Silvani lege.*] Ita quidem hodie vulgatur: sed miss. tamen *Silvani*. aut *Sullani*. alterum est à Criticis, de quo videndi ii qui scripsere de Romanorum legibus.

6. *Quid enim horum infirmari, Grati, potest?*] Est ab Erfurdiano. cui alludunt nostri, aliorumque, in quibus *gratis*. prius cusi, *Grati*.

che. sed ævo illo recentiori. quippe in antiquioribus videtur itent illud *gratis*. Gulielmus putabat intelligi posse de *Gratio* illo qui poetica scripsit.

7. *Esse tum adscriptum negabis?*] Vulgò eum. sed, non scripti modò sed etiam cusi majorum sæculo alterum servant. intellige, cum è Sicilia decederet cum Lucullo.

8. *M. Lucullus.*] Coactus sum sequi omnes libros, ejecto L. Lucullus. ut fratri Legatus fuerit in Sicilia. quod & probat P. Victorius lib. xxxvii. Var. lect. cap. 8.

9. *Hujus iudicii causa.*] Lectio recepta præposuerat, *qui hujus, &c.* sed verbum illud excluditur omnibus membranaceis, imò & edd. exoletis. quid quod & Pal. sec. postea quoque non agnoscit alterum qui: bene, ut puto.

10. *Adscriptum Heraclienfem.*] Lambinus conjectura, *Heraclie esse*. non male. sed mutationem sententia nullam postulat plana & perspicua.

11. *Post legem Papiam.*] De peregrinis urbe pellendis. nam Ant. Augustinus malè corrigi *Papiam*.

ximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Julio, & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam *census* non jus civitatis confirmat, ac tantummodò indicat, eum, qui sit census, ita se jam tuur gessisse pro cive: iis temporibus quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Roman. jure esse verfatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo præ-tore, & consule. Quære argumenta, siqua potes. numquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revinceretur. ² Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine *delectemur*. Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem *relaxemus*? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, siqui ita se litteris *abdiderunt*, ut nihil possint ex his neque ad communem asserere fructum, neque in adspæctum, lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ³ ut ab nullius umquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique formnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporum: quantum alii ⁴ tribuunt tempestivis convivis: quantum denique alexæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc *studia recolenda* sumfero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quòd ex his studiis, hæc quoque censetur oratio, & facultas: quæ quantacumque in me, numquam amicorum periculis defuit. quæ si cui levior videtur: illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suavissem, *NIHIL ESSE* in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi *litterarum lumen* accederet. Quàm multas nobis *imagines*, non solum ad intuumdum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda rep. proponens, animum & mentem meam ipsa *cogitatione hominum excellentium* conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes lit-

teris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè divino, per se ipsos & moderatos, & graves existisse fateor. etiam illud adjungo, *SÆPIUS* ad laudem, atque virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, *CUM AD* naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, *divinum hominem*, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò *si nihil* ad percipiendam, colendamque virtutem, litteris adjuvaretur; numquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis *delectatio sola* peteretur: tamen, ut opinor, ⁶ hanc animi aversionem, humanissimam, ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. hæc studia ⁷ *ADOLESCENTIAM* agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? ⁸ qui cum esset senex mortuus, tamen, propter, excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino *mori non debuisse*. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibileis motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocarum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ verò accuratè, cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, *CETERARUM* rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare: poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi ⁹ *divino quodam spiritu inflari*. Quare suo jure nosler ille Ennius *sanctos* appellat *poetas*, quòd quasi deorum aliquo dono, atque munere ¹⁰ *commendati* nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum, apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla

1. *Esse censam.*] Aliquot mss. Pall. *censitam*, quomodo & primitus cusi.

2. *Quæres, à nobis, Grati.*] Haud aliter Erfurd. nam Pall. non *Grati*. ceteri ferè *Gracci*; pauci sanè *Gracce*.

3. *Ut ab nullius umquam me tempore aut commodo aut otium, &c.*] Ita Palatini plerique, neque aliter quos excussit P. Victorius, qui lectionem istam stabilis lib. 11. Var. lect. cap. 8. *tempus* notare etiam *periculum*, jam notum est.

4. *Tribuunt tempestivis convivis.*] Irreperat heic quoque *intempestivis*, sed præter omnes mss. item edd. rejectitias. paulò antea etiam, *reposui temporum*, iisdem libris auctoribus. male hæctenus *temporis*.

5. *Hæc quoque censetur.*] Ita Gruteri mss. neque aliter editio princeps. nam ceteri mss. nostri ferè habent *crefcit oratio*, quemadmodum vulgata. ineptè, certè nullo lepore; ut multis exemplis firmat Gulielmius, heic odiosè producendis. *censeri* enim est æstimari, in pretio haberi.

6. *Hanc animi aversionem.*] Secutus sum apices litterarum Palatini noni, cui accedunt ceteri, in quibus *animadversionem*, quod

& in olim cusi. nam quod hodie in libris habitat, *animi remissionem*, est conjectaneum Laz. Bonamici. Muretus maluit *aversionem*, quomodo est item in uno scripto Cujacii. sed bene propugnat illud nostrum P. Victorius lib. xxix. cap. 7. qui consulatur.

7. *Adolescentiam agunt.*] Sic reponi iussit Muretus libro xiv. Var. lect. cap. 15. & ante eum P. Victorius lib. xxvi. Var. cap. 14. neque aliter vetustius editi, omnesque mss. nostri recentiores critici maluerunt, *agunt*. minus rectè sed *nec agunt* placuit Gulielmio, malebat enim *acunt*, egregia conjectura. eos enim adolescentum litteræ. iis enitescit ingenii nativa indoles, hebes aliàs.

8. *Qui cum esset senex mortuus.*] Maluissimè, *qui cisi senex*, duabus aliis vocibus remotis.

9. *Divino quodam spiritu inflari.*] Est à mss. nostris omnibus; & id proprius ad vim Græci verbi *ἐπιπνεῖται*, quàm quod publicatur *inflari*.

10. *Commendati nobis esse videantur.*] Accedo Gulielmianæ conjecturæ, *commendati*. quæ vox sæpius migravit in alteram, ut pluribus ostendi ante xxiv. fere annos, in *Animadversionibus* meis ad Senecam Philosophum.

nulla umquam barbaria violavit. ¹ Saxa & solitudines voci respondent, bestia saepe immanes *cantu flebantur*, atque consistunt: non instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc *vivum*, qui & voluntate, & legibus ² noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam & Cimbricas res adolescens attingit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. **NEQUE ENIM** quisquam est tam aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cum ex eo quæreretur, *quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: ejus, à quo sua virtus optimè predicaretur*. Itaque ille Marius item eximie ³ L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat, ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate, terra, marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucullum, fortissimum, & clarissimum virum, verum etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabileis Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum *interfectus ducibus* depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. itaque etiam in *sepulchro* Scipionum putatur is esse ⁴ constitutus, è marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur. magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi maximi, Marcelli, Fulvii, non sine *communi* omnium nostrum *laude* decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem *gloriae fructum* putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæc, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cu-

pere debemus, ⁵ quò minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quòd cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum inciramentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tue virtutis Homerum præconem invenis*. Et verè. nam, ⁶ nisi Ilias illa exstitisset: idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid: noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit, & nostri illi, fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos, & Gallos donaret: credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum ⁷ malus poeta de populo subiecisset, quòd epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *nequid postea scriberet*. Qui fedulitate mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, ⁸ cujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eò de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aureis suas deberet. Neque enim est hoc dissimulandum, ¹¹ quod obscurari non potest: sed præ nobis ferendum: **TRAHIMUR** omneis laudis studio: & optimus quisque maximè gloria ducitur. Ipsi illi Philosophi, ⁹ etiam in illis libellis, quos *de contemnenda gloria* scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii, amicissimi sui carminibus, templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jani verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Marti manubias *Musis consecrare*. Quare, in qua urbe imperatores propè armati, poetarum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Musarum honore, & à poetarum salute abhorreere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conspectu nostro vobiscum simul pro salute ¹⁰ hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, proque universa republica gessimus, attingit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd inhi magna res, & jucunda visa est, ¹¹ hunc ad

1. *Saxa & solitudines voci respondent.*] Sic citat Victorius l. xiii. cap. 16. ubi hunc locum tuetur contra Quintilianum: sed edd. vet. & mss. nostri voce.

2. *Quis est repudiabimus?*] Pall. alique scripti *repudiamus?*

3. *L. Plotium dilexit.*] Lambinus *Plotius*. idem id quidem, sed libri, ut edidi.

4. *Constitutus è marmore. At iis laudibus.*] Antiquitus editi, item Pall. nostri aliorumque membranacei, *institutus è marmoratis laudibus*. Gulielmus arbitratu lacunam heic esse majorem quam quivis è vulgo suspicari possit.

5. *Quo minus manuum nostrarum tela pervenerint, &c.*] Monuit P. Victorius lib. 1. Var. cap. 4. à pluribus scriptis abesse *minus*; & verò non agnoscunt Pal. Æc. tert. sed habent tamen alii, etiam ille nonus; omnesque Gulielmiani; qui Gulielmus conjiciebat, *quo minus manuum, &c.* at ego semper putavi ob similitudinem delituisse syllabam, & fuisse primitus, *quo minus manuum*.

6. *Nisi Ilias illa exstitisset.*] Sic quidem legimus, non malè forsan. at vetus editio & mss. omnes omnium, *nisi illi ars illa exstitisset*.

hoc moneo, quod Muretus hodierna secutus exemplaria, in quibus, *nisi Ilias exstitisset illa*; conjiciat, *nisi Ilias exstitisset, ille idem tumulus, &c.*

7. *Malus poeta de populo.*] Dicitio *malus* videtur Gulielmio è glossa irrepsisse, ex iis quæ mox sequuntur.

8. *Cujus ingenium & virtutem.*] Haud aliter Pall. & aliorum scripti vulgo, *hujus*. sed *γενικότερον* & aptius alterum. notandumque Pal. præterea nonum habere, *tantum non expetisset?* quod habuerim pro auctoris genuino.

9. *Etiam illis libellis.*] Vulgarii addunt præpositionem *in*, sed non habent ullæ membranæ.

10. *Hujus urbis atque imperii.*] Gulielmiani mss. *hujus atque imperii*, aut *aque imp.* quòd utrumque in Pall. quoque nostris, quorum tamen pr. quart. & editio prima, *hujusque imperii*: credo verum esse.

11. *Hunc ad persciendum hortatus sum.*] Meliores mss. *adhortavi*. alii *hortavi*; ita quidem, ut membranæ unæ Cujacii cum prius alterum perscripissent, id deleverint, expresso posteriore.

ad perficiendum hortatus sum. NULLAM enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ *curriculo*, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certè, si nihil animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnibus cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc infidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ nocteis, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam. An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis, laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum, atque *otiosum spiritum* duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas, & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo *spargere* me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò

sive à meo sensu post mortem ¹ abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam *animi* mei partem pertinebit: nunc quidem certè cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, ² quem amicorum *studium* videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis: causa verò ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus à vobis, iudices, siqua non modò humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Rom. res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis *æternum* se *testimonium* laudum daturum esse profiteretur: ³ quique est eo numero, qui semper apud omnes *sancti* sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breviter, simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: ⁴ quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certè scio.

1. *Abfutura est, &c. ad aliquam animi mei partem pertinebit.*] Sic potiores mss. non sunt, aut *pertinebunt*. restatque etiam in iisdem *animi*. nec probe Mureti, *ad reliquam mei partem*: de quo tamen videatur amicus noster Scottus lib. 1. Nodor. cap. 1.

2. *Quem amicorum videtis comprobari tum dignitate tum venustate.*] Hæc est lectio plurium mss. quorum omnes excludunt, vocem *studium*, & amplectuntur *venustate*, non *venustate*. pro ultimo tamen pugnat præter Muretum lib. xii. Var. lect. cap. 15. Villiomarus

lib. ix. contra Titium cap. 9. contra quos stat noster Scottus d. libro 1. cap. 9.

3. *Isque est eo numero.*] Vulgata, *quique est eo numero*, sed contra omnes scriptos, & vetustè culos, imo & Victorianam.

4. *Quæ non fori neque judiciali consuetudine.*] Editio princeps, *quæ firme à me judiciali cons.* neque secus Pall. & Gulielmiani, nisi quod in *judicialique*. Habui ego aliquando mss. exemplar, ubi illud à me mutatum erat in *aliena*. ferè non improbem.

M. TULLIUS CICERO

AD

QUIRITES POST REDITUM.

ORATIO VICESIMA SEPTIMA.

QUOD precatus à Jove Optimo, Maximo, ceterisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunæque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque *devovi*, ut, si meas rationes unquam vestræ salutis anteposuissem: sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin & ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram professionem vestræ salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id ¹ in *me uno potius*, quàm in optimo quoque, & in universa republica deficeret: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuisset, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalibus

que vestro, maximè lætor, Quirites. Et si homini nihil est *magis optandum*, quàm prospera, æquabilis, perpetuæque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent: incredibili quadam, & pænè divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique *liberi*? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quàm mihi meus frater. non tam id sentiebam, *cum fruebar*, quàm tunc, cum carebam: & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm ² tunc incolumitates afferebant. Amicitia, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, *carendo* magis intellexi, quàm *fruendo*. Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quam-

1. *In me uno potius, quam in optimo quoque, & in universa republica deficeret.*] Ab exilio reduci lectionem editionum primarum, confirmatam Pall. S. Victoris, Erford. Gemblacens. reperitque idem in suis Lambinus, sed non adscutus fuit auctoris mentem; quæ hæc, optasse ut sceleratorum odium in se potius deliceret & consumeretur, quàm in aliis. vulgata, *in me*,

unum p. q. in optimum (quemque & in universam rempub. deficeret.)

2. *Tunc incolumitates afferebant.*] Haud aliter vetustior quæque editio, nisi quod ea *incolumitatis*, quod etiam restat ferè in Pall. nostris. locum bene explicat Turnebus lib. xxiii. Advers. cap. 4. vulgo, *tunc incolumi aff.*

quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italia! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam BONA VALITUDO jucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt, quam qui numquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem umquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accipi temporibus eam, quæ pænè amissa est: à vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore univèrsò cuncta populo Romano debeamus. Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possum: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentis filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate filius L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir: non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Qu. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non fororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi pro Qu. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. quòd si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consularis, vestra, patrumque memoria, tertius antè me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis tuit ratio. Non

enim ille deprecatione rediit, sed in discessu civium, exercitu se, armisque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognitione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, 7 divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordisque lugubres à vobis deprecatae sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: & tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulchro quidem se à me esse sejunctum. Pro me præsentem fenatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem, sordisque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor, & luctus, atque optimæ filiae mæror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem testis, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quod mea virtus præstare debuit, adjuutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longè superiores omneis hac dignitate, copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro: numquam de Q. Metello, nobilissimo, & constantissimo cive: numquam de C. Mario, custode civitatis, atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate fenatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semper fenatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt. ego iis, à quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omneis mortuos amandatus esset. Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, numquam de Qu. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega fenatum, aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratia causa facere viderentur,

1. Caruissimus.] Pall. partim careremus, ut edidit Lambinus; partim caruissimus; quod & in S. Vict. libro.

2. Univerisum cuncto populo Rom. debeamus.] Ita prodidit primum Lambinus, firmatque omnino codex Erfurdianus, videturque item fuisse in Pal. pr.

3. Non enim pro meo reditu.] Gulielmius nihil heic adnotavit. at Pall. nostri oggerunt meo reditu.

4. Filius L. Diadematus.] Sic Lambinus è Memmiano, neque abeunt Erfurdianæ schedæ, aut Gemblacenses: quibus accedunt S. Vict. & Pall. sed ii non omittunt negativam, quæ fuerat in hætenus vulgatis, sic: non L. Dehaticus cons. summa auct. vir; non Q. Metellus. Pal. nonus exhibet, filius Lucius; non Diadematus, quod excutient fastis intenti. conferentque cum sequentis orationis cap. 15. m. & Turnebianis lib. xxiiii. Advers. cap. 4.

5. C. Metellus.] Est à Pall. & Erfurd. Gembl. S. Vict. & Cujacii codice, requiritque historia. quam persequitur egregie Pighius noster lib. xiv. Annal. Rom. ad annum urbis DCCL.

6. In discessu civium.] Hæc est scriptura prisca editionis, respondetque cohors integra mss. nostrorum. discedere est dissidere,

unde discessio, pro conjugum divortio apud Terentium Andria. vulgata, in dissensu civ. supra etiam rescripti, membranis omnibus volentibus, At me nudum, &c. ejecto Me autem nudum, &c. quod in nullo erat vetere.

7. Divina quædam auctoritas.] Gulielmio suspectum verbum auctoritas. relict tamen in nostris vet. & edd.

8. Unus hic qui domi, qui in foro posset, &c.] Lectio fracta: non improbo conjecturam Lambini; sed sic nulli scripti, in quibus, unus hic quidem in foro posset, &c. aut certe, unus hic qui deinde in foro.

9. Aut magnam partem testis.] Ita & vetustior editio, mss. quòd ca lectis, quomodo & mss. nostri. recepta scriptura, magna parte. ad captum vulgi.

10. Frequentia atque auctoritate perfecit.] Gulielmio placebat S. Victoris lectio, perfecit, & id habet quoque Pal. sec. ac nonus. nam totum gregem excutere, non est otium.

11. Inimico autem optimo viro, &c.] Lambinus heic sibi aliisque negotium frustra facit, & præter libros; in quibus tamen hæret non, autem, sed ejus loco hoc, aut ad hoc solum. & vero hoc item restat in primis edd.

tur, quod alter mihi affinis erat: alterius causam capitis receperam: qui ¹ provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Jan. posteaquam orba resp. consulis fidem, tanquam *legitimi tutoris*, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de sollempni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem ego maximis *beneficiis* quæstorem consul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius focer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret: noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur: sed, ut patefactum est, in *augenda mercede* consumpta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur, ² & voluntate tamen perfecta senatus causa, ad vos mense Jan. deferrebat. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem cædis, Catilinæ copias esse revocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut *proditores* esse, aut *desertores* salutis meæ: cum duo consules, emti passione provinciarum auctores se inimicis reipubl. tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: cum senatus, equitesque Roman. flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis, atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationis gratiarum, *sanguine meo sancirentur*: cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod & vincere, & vinci *luctuosum* reipublicæ fore putavi. At inimici mei mense Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, *flumine sanguinis* meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro versarentur: cum privati se *parietum præsidio*, non legum tuerentur: tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro, & facibus iretur, consulis faeces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempubl. esse nullam putavi. itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reip. periculosis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum *consularibus vulneribus*, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementissimo, atque optimo viro, primò non adersante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus penè omnes, fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, ³ virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius, & P. Sextius, ⁴ præstanti in me benivolentia, & divino studio ex-

stiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, *uno dissentiente*, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni pleb. senatus, Italia cuncta, semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, ⁵ producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. cujus oratio fuit quemadmodum accepi, tripartita. primùm vos docuit, meis consiliis rempub. esse servatam: causamque meam cum *communi salute* conjunxit: hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunam civis beneficii defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, *Quirites*, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco; in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, *eadem dicere*, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempubl. incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo penè sensit: dixit in concione vestra: si ego consul, cum fui, non fuisset, rempub. *funditus* interitura fuisse. En ego tot testimoniis, *Quirites*, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, *frugum ubertate*, copia, vilitate, redditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipubl. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, *Quirites*, pollicebor: primùm, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortalis esse solent, eadem me erga populum Roman. semper fore: nomenque vestrum æquè mihi grave, & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem reipubl. ipsa reduxit, nullo me loco reipubl. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis, & injuria, & ⁶ sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti *adimi non potest*, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed

1. *Provinciarum federe irretiti.*] Vetus impressio *irritati*, quod etiam in plerorumque mss. etiam Pall. in quibus tamen quidam, *irritaque*, nonus verò ille *irritatus*. S. Victoris *irritati*.

2. *Et voluntate tamen perfecta Senatus causa, &c.*] Ita P. Victorii editio, neque divertunt nostri. vulgata copulam & hoc loco non habebat, sed verbis quatuor prioribus; retinebatque *perfecta*.

3. *Virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius*] Restitui veterem lectionem, quæ & in antiquis edd. & mss. nostris. recentiores omiserunt *copias*. Lambinus iasuper *præsidio* mutavit in *æditi*.

4. *Præstanti in me benivolentia.*] Gemblacensis *præstanti*, quod favillam movit Gulielmio; & verò mihi etiam arridet.

5. *Producti ad vos ab eodem.*] Pal. non item fec. & S. Vict. *ab eadem*, Italia scilicet, inventique in suis Lambinus. & ita legendum coniecit Henricus Stephanus.

6. *Et sceleratorum hominum furor.*] Lambinus testatur suos scriptos habere *sceleratur*. quatuor Pall. meliores stant a vulgato (nam ceteros examinare non libet, idemque testatur de S. Victoris Gulielmii).

sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, ¹ non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. quem egomet dicere audivi, ² tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conservasset, cum ³ parva navicula trajectus in Africam, quibus *regna ipse dederat*, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimum potuit, ea ipse re inimicos suos ultus est, armis: ⁴ ego, qua consuevi, utar: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est: huic in pace, atque otio. quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi *resp. permittet*, cogitabo.

Denique, Quirites, quoniam me quattuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reip. quòd eam ipsis invitis conservarem, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt. tertium, qui cum propter *inertiam* suam, eadem asserebant non possent, invidentur laudi, & dignitati meae: quartum, qui cum custodes reipubl. esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: ⁵ sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus: malos civeis, temp. bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti, & gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam refe-

ram, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim *ulciscendæ* injuriæ facilius ratio est, quam beneficii remunerandi, propter eam quòd superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam *necessarium* quidem est, malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reip. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel verustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reip. repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò *qui* in ulciscendo remissior fuit, ⁶ mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solùm ingratus, quod ipsum grave est, verùm etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecuniæ debitæ: propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: *gratiam & qui retulit, habet: & qui habet, dissolvit*. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benivolentia sempiterna, ⁹ non solùm dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de rep. capiendis, diligentiam, neque in periculis à rep. propulsandis, animum, neque in sententia simpliciter referenda, fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. lædendis, libertatem, nec in perferendo labore, indultriam, nec in vestris commodis augendis, gratam animi benivolentiam desuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixæ animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

1. *Non modò non infracto animo.*] Notavit heic Gulielmus, in factum poni pro fracto. neque aliter ferè usurpatum classicis auctoribus. quis tamen imitatur?

2. *Tum se fuisse miserum, cum careret patria.*] S. Victoris & Pall. electiores, si careret. & verò quàm magis excusio nexum argumenti, tam minus invenio in hac vulgata.

3. *Parva navicula trajectus in Africam.*] Non alienus est Gulielmus à S. Victoris scriptura, *provelsus*. in nostris aliquot est *pervelsus*. medium videtur optimum.

4. *Ego qua consuevi utar: quoniam.*] Vulgata adjecit, *pietate*, sed ea & Pall. & Lambinianis abest: meo animo rectè. intelligitur enim *re* quod præcessit. & alioqui *pietas* non minus est belli virtus quàm pacis. adeatur Lambinus, qui heic serò judicat.

5. *Sic ulciscar facinorum singula.*] Sic S. Victoris, sic duo Lambiniani, neque recedunt Pall. aut edd. vett. nisi quod ii *facinora singula*. vulgata hodie, *genera singula*.

6. *Quamquam mihi majori curæ est, quemad. quidem vobis.*] Mss.

nostris & S. Victoris non habent illud *quidem*, & videtur omninò invenisse in authenticis suis; *Quamquam mihi Quirites majori*, ut monuit idem Gulielmus.

7. *Odium vel precibus mitigari potest.*] S. Victoris: *vindicari*. ex quo Gulielmus conjiciebat *medicari*.

8. *Mox apertè laudatur.*] Pal. pr. *in os apertè laudatur*, quod & in tert. sed is præterea habet, *in os cum apertè laudatur*. at ceteri servant, *in eorum apertè utitur*, quod & reperit in suis Lambinus. equidem in oratione multa sunt mendosa; quæ forte mss. librorum collatione purgari possent. Sed cui otium excutere novem, decem, undecim membranas?

9. *Non solum dum anima spirabo mea.*] S. Victoris liber non habet illud, *non solum*, præfertque *cum animo expirabo mea*. neque aliter Pal. nonus, quam quod is, *anima*. quomodo & pr. & tert. nam *sec. expirando*. sequentia quoque in Pall. mirificè abeunt à vulgatis, quorum varietatem depromerem si vacaret. juniorum hoc erat, & quibus nullæ curæ, nulla negotia.

M. TULLIUS CICERO

POST

REDITUM IN SENATU.

ORATIO VICESIMOCTAVA.

SI, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberisque nostros meritis parum vobis cumularè gratias cgero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potius, quàm magnitudini beneficiorum, id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incre-

ditabile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parenteis, nobis liberis qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunam, qui amplissimam reipubl. qui patriam, qua nihil potest esse *jucundius*, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quòd si parenteis *carissimos* habere debemus, quòd ab iis nobis vita,

patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti sumus: si populum Roman. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, cum multa vobis, magna populo Roman. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod hæc antea singula per illos habuerimus: nunc universa per vos recuperaverimus.

2 Itaque, P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit umquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post descensus meum universi me revocavistis, ¹ referente L. Ninnio, fortissimo, atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum pleb. qui, cum per se repub. lacerare non posset, sub alieno scelere delevit: numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui venderant, flagitavistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sapienter referrent. nam consules modesti, legumque meruentes, ² impediebantur lege, non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pænè delerunt, tum ego redirem: quo factò utrumque confessus est, & se illorum vitam dediderare, & magno in periculo repub. futuram, si aut hostes, atque interfectores reipubl. revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem: princeps autem civitatis, non legum presidio, sed parietum, vitam suam tueretur; ³ resp. sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meæ proserptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Postea verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris ⁴ lucem in rep. Kal. Jan. respicere cœpistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum pleb. pænè omnium virtus, & fides, reip. subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tuò se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ⁵ ut corpus abesset meum, dignitas jam

in patriam revertisset. Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus resp. cruentaretur: illi meum reditum non populi Rom. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil fociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: cura ferro & facibus homines tota urbe volitanteis, magistratum ⁶ tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi, atque optimi viri, tribuni pleb. sanctissimum corpus ⁷ non tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipub. paulum à mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Rom. dignitate, à mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipub. reddidisset, qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se, & repub. dignam, dicere. Cum à Tribuno pleb. vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, NE QUIS AD VOS REFERRET, NE QUIS DECERNERET, NE DISPUTARET, NE LOQUERETUR, NE PEDIBUS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET: ⁸ totam illam, ut antè dixi, proserptionem, non legem, putavit, qua civis optimè de repub. meritis, nominatim, sine iudicio, unà cum senatu, reipub. esset creptus. Ut verò iniit magistratum, non dicam, quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno ⁹ P. Lentulus consul est? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi, & viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos verò ¹⁰ numquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republ. consul esset. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus quod antè in rep. non fuerat, peremne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset, unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisset, adscriptoremque videatis? ¹¹ sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, ¹² humiles, pravæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere,

2. **R**eserente L. Ninnio.] Accedunt & ad hanc scripturam Palatinam, nisi quod ita litteras conceperint, ut inde fieri possit Ninnio, Ninnio, aut simile quid. unde & natum vulgare Munio. consulatur Turnebus lib. xxix. cap. 17.

2. **Possit, sub alieno scelere delerit.**] Alii aliter. Gulielmius tentabat, possit suo, alieno scelere delerit.

3. **Resp. sine consulibus esset.**] S. Victoris respub. sine repub. sine cons. esset, cuius & meminit Lambinus.

4. **Lucem respicere cœpistis.**] Lambinus admisit fide libri veteris, restatque in Pall. in Pithecano, in S. Victoris; sed littera una divertum: hi enim despicere: quod & in edd. vett. nam recentiores respicere.

5. **Ut corpus abesset, &c.**] Haud aliter etiam Pall. & libri Abakæ, Pitheci, S. Victoris. quippe vulgata amplius, ut licet corpus.

6. **Tecta impugnata.**] Est item ab iisdem, quibus accedit etiam Ursurdianus. vulgo, oppugnata.

7. **Non tactum ac violatum manu.**] Recepta lectio, non solum tactum, &c. sed contra mss. eosdem.

8. **Totam illam, ut ante dixi, proserptionem.**] Libri recentius publicati, totam illam censam, aut adeo, clausulam. sed neutra vocum existit in vetustè cuspis, spernuntque à se Pall. omnes, item Erf. Ah. S. Viç. respicit scilicet ad illud capitis 3. caput meæ proserptionis.

9. **P. Lentulus consul.**] Vulgo fuit, sed hoc in nullis est scriptis, imò neque in nostris, præterquam in Pal. nono, aut Erfurd.

10. **Numquam post Romam conditam.**] Tres voces postremas inserui ex iisdem libris. in editis, numquam ante a visa sunt.

11. **Sed fuerunt duo consules.**] Pall. aliquot, hii consules, aut ii, quod natum ex binario per notam expresso. Lambinus tollit Consules, præter scriptos nostros & olim cufos. & poterat subsistere.

12. **Humiles, pravæ.**] Etiam Pall. habent paræ, & forsitan ita scripsit.

stinere, nec capere potuerunt: non consules, sed *mercatores provinciarum*, ac venditores vestrae dignitatis. quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus: alter Cethegum, confobrimum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa praesertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnant, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliati esse voluerunt: quorum
 5 alter tamen neque me, neque quemquam sefellit. Quis enim ullam ullius boni *spem* haberet in eo, cujus primum tempus aetatis palam fuisset ¹ ad omnium libidines divulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minùs strenuè, quam postea publicam confecisset: egestatem & luxuriam domestico *lenocinio* sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset: neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. ² quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profectò egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset: ac minore quidem cum reip. detrimento, quam quòd intra mœnia nefarius hostis, praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, *NE AUSPICII* obtemperaretur: ne obnuntiari concilio, aut comitiis: ne legi intercedere liceret: ut lex Aelia, & Fusia ne valerent: quæ nostri majores certissima subsidia reip. contra tribunarios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolefcentes nobilissimi, cunctique equites Rom. se ad ³ lenonis impudicissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam *patriæ preces* repudiavit? Neque contentus fuit, sed etiam ⁴ in concionem ascendit: eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembr. quæ, me consule fuissent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Rom. praestanti dignitate hominem, & ⁵ salutem meam pro familiaritate, reipubl. pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit: & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam antè fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quam omnes praetores, aedilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum ⁶ gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minùs *occultè vestrum malum gerneretis*, nihil diceret: ne

apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cùm verò ⁶ in Circo Flaminio, non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quod in civeis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit *gravis auctor* vehementissimè displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluantiibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cùm cum, ⁷ præter simulatam, versutamque tristitiam, nulla res commendaret: ⁸ non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem præteriens cùm incultum, horridum, mœstumque vidisses; etiam si agrestem, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, & perditum ⁹ non putares. Cum hoc homine, an ¹⁰ cum *stipite Æthiope* si in foro constitisses, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, elinguem, ¹¹ tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed *pseudothyro* intromissis voluptatibus? cùm verò etiam ¹² litteras studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus: sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistrōs non ex istis *ineptis*, qui dies totos de officio, ac de virtute differunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, *HORAM* nullam vacuum voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omneis vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructoresque convivii: iidem expendant, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. horum ille artibus eruditus, ita contemnit hanc pudentissimam civitatem, ut omneis suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò *vultum importunum* in forum detulisset. ¹³ Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longè hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque Rom. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioque *decepit*. L. Piso, tunc ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus

1. *Ad omnium libidines.*] Multo istud odiosius est in Gabinium, vulgato, *ad omnes lib.* reperi id in Pal. nono; Suffridus verò in Turingio.

2. *Quo in magistratu.*] Ita Lambinus; neque aliter Pal. nonus. recepta lectio qui.

3. *Lenonis impudicissimi pedes.*] Est à Pall. item Gembl. Ahalæ, S. Viçt. libris, epitheton lenonum proprium. ante cui *impudicissimi*.

4. *In concionem ascendit.*] S. Viçt. descendit. unde Gulielmius facit *escendit*.

5. *Saluti meæ, pro familiaritate, reipubl. pro fortunis, &c.*] Quid sibi hæc velint, quæro; ait Lambinus. offererat ei scilicet interruptio vitiosior. eam sanavimus, immisso commate, quod & in aliis editis.

6. *Gratissima civitatis.*] Sic S. Viçtoris, & plerique Pall. item edd. vet. dictum autem respectu Ciceronis. id ipsum Lambinus, admissum priore editione, altera ejecit, reducto, *gravissime.* consule Turnebum lib. xxix. cap. 17.

7. *Præter simulatam versutamque tristitiam.*] Turnebus d. cap. 17. ait in mss. haberi *simul. mutatque trist.* & videtur melius. certè Pall. nostri, *irritamque.* nonus verò *victamque.*

8. *Non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non, &c.*] Miserabiliter heic multa mutarat Lambinus. nos expressimus quod erat in Pall. illo nono, de quorum verborum sinceritate, neminem dubitare patietur veritas ac ratio. antea ineptè legebamus,

non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non, &c. Turnebus coniecerat, *non consulendi studium, non dicendi.* admodum dextere.

9. *Non putares.*] Scripti nostri ferè omnes, *putares, aut putastis;* non ut hæctenus editi, *dubitares.* vult enim eo frontis fuisse supercilio, ut ignotis facile imponeret. nostram lectionem probavit & Turnebus d. cap. 17.

10. *Cum stipite Æthiope.*] Lectio hæc appensè placet, quidquid dicat Lambinus. quid turpius Æthiope, quid ridiculum præterea magis *stipite?* convivium enim esse in bardum blennum, &c. notius est quam ut doceri debeat.

11. *Tardum, inhumanum negotium, Cappadocem.*] Non potui rejicere Pall. omnium scripturam, firmatam ab editione principis, item Ahalæ libro. recentiores exhibent, *neglectum Capp.* sine omni gratia; quæ plusculum habitat in altero nostro; sed non item cuius obvia est.

12. *Litteras studere.*] Palatini nostri meliores, item editio prima litteris: quod mallem, quamvis sciam alterum etiam habere scriptorum auctoritatem.

13. *Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim propter Pisonum affinitatem, &c.)* Ita hunc locum restitui, præcautionibus Pall. quibus alludebat item liber S. Viçtoris; conieceratque noster Gulielmius. vetustissima lectio habebat: *Is me quamquam equidem non cognoveram cum propter, &c.* at vulgata *Is non me (quamquam equidem non cognoram eum propter.)* ex qua meras nugæ exculpit Lambinus.

rebus gestis, cum A. Gabinio confociare consilia pestis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistræ notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta stagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consilium dignitatem, ut reipubl. statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te consule, tuis edictis, & imperiis, senatui, populoque Romano non est licitum, non modò sententiis, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reipubl. subvenire. Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbix fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in Circo Flaminiò productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum à patria pestem depulsem, crudeleis demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis, prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constructum inimicis reipubl. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari, cum ego una cum reipubl. non tribunitio, sed consulari ictu concidisset, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesset paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempubl. cum tibi arbitraria funeris solvebantur. uno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani foro, ignero populo Rom. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus, ærarium, provinciæ, legiones, impetia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis; summa tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia sublevati. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis dignè umquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primò de vi postulavit. posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit: ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus, & copiis ab intestino latroci-

nio posse defendi: qui primus, post meum discessum, mecum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum umquam putavit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen: nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunos pleb. potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. Jam ceterorum officia, studia vidistis: quam cupidus mei 7 C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid Mofopius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui cum à me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me 9 C. Messius, & amicitix, & reipubl. causa dixit: 10 legem separatim invidè de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperavimus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publicè promulgavit de mea salute cum collegis pænè omnibus: directoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & in repub. confiterunt. quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo. non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci malle. aliò transferenda mea tota vita est, ut benè de me meritis referam gratiam: 11 amicitias igne perspectas tuear: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: 12 proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores reditus dignitate consolet. Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus iudicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac libe-

1. Non frons calamistræ notata vestigiis.] Sic optimi fere Palatini, nam quidam torta. Gulielmius malebat cum Lugdunensi editione intorta. primitus cû calamistræ nota vestigiis. noster nonus, calamistræ non otata vest.

2. Cum à patria pestem depulsem.] Secutus sum Pal. nonum. vulgati, expulsem, aut expellerent.

3. Nondum palam factum erat occidisse rempubl.] Metaphora funebris; de qua diximus in Suspicionum libellis. ideoque malui occidisse, cum libris potioribus, quam ut erat in vulgata concidisse.

4. Sublevati.] Idem etiam Pall. nostri. vulgati recentiores, sublevati.

5. Manum manu, vim vi.] Pall. aliquot, item Gembl. & Erf. manum copiis. quod si admittimus, rectius forte fuerit mox vim viribus, ut conjicit Gulielmius.

6. Metum bonis, spem audacibus, timorem, &c.] Hoc κόμμα spem audacibus, quin γνώριον sit nemo dubitabit. existat autem in Pal. nono & Turing. nec recedit editio vetus; nisi quod loco spe servet &c.

7. C. Cestilius.] Sic Pall. Gembl. S. Viçt. vulgo, Cestilius, alias Sextilius.

8. Quid M. Cispus.] Est à Pal. nono, nam ceteri, M. Opsus; aut verò Mopsus. Cispus mentio in Planciana cap. 31. cuius loci memoria, editioni suæ istud intulerat P. Manutius ejecto vulgato, Mofopius; quod & damnat Pighius noster ad annum U. C. DCXCVI.

9. C. Messius.] Haud secus Pall. nostri, & Gembl. S. Viçt. Erf. non Messinius, ut vulgò. quem item rejecerat d. loco Pighius.

10. Legem separatim de, &c.] Ita Pall. & Erfurd. non separatim, ut hodie legitur.

11. Amicitias igne perspectas tuear.] Clausulam istam tribuunt auctori nostro Pal. nonus, Erfurd. & S. Viçtoris, nisi quod illi præferant digne perspectas; hic, amicitia segni persp. ex quo elicit Gulielmius igni. sine dubio verè. sicque dixit noster libro 11. de Officiis igne spectatus; qui nulla re ab honesto deducitur.

12. Proditoribus meis, &c.] Sic solum Pal. sec. ac tert. nam Erfurd. item Pal. non. & pr. proditores meos non iudicem: dolorem profectionis meæ, velitis dignitate consolet. neque aliter quart. aut oct. ni. quod vi vindicem. sententiæ sunt bellæ: haud tamen præferam vulgatis, cum Gulielmio, qui videatur Plautina Truculenti cap. 5.

ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent: quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot, tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit. qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid præclarior mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decrevistis, ut *cuncti ex omni Italia*, qui remp. salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & propè dissipatum, restituendum, & defendendum venirent? ut, qua voce ¹ ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa rep. apud eos solùm, qui ejus vocem exaudire possent: eadem voce senatus ² omnibus agris, atque oppidis, civeis, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum remp. salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ³ ut dedecus & flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pænè Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim ⁴ *natura bonitas* haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Qu. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum verò optimus, mihi que amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ divina quadam gravitate, ad sui generis, communisque sanguinis facta, virtutesque, revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, focium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos civeis, pænè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam ⁵ de patria discessus, honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. ⁶ Itaque dimittitur non modò salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verùm etiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die ⁷ cum ccccxvii. ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent, *dissenfit unus*, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo remp. meis consiliis conservatam gravissimis verbis, & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissimè causam meam, perfecique; adstante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti, aut perdit *voce acerbam*, atque inimicam bonis, possit audire. Ad hæc non modò adjuncta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter, molestæque latus: illum contra remp. salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: & ⁸ ut ad vos ea statim re-

ferrentur: meque etiam, si diutiùs calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res cum redissent, rogerentur, ut pari studio convenirent? ⁹ Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris *natalem* constituit, non modò ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores comitia justa dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eadem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consularum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut arate, aut validudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium: quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vididistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino, ¹⁰ non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompejum umquam gratus videri, qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Rom. salutem reipub. & conservatam per me, & *conjunctam esse cum mea* dixerit? qui causam meam prudentibus commendavit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Rom. pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? qui ipse cum propter metum dimissionis, & sanguinis, domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & ferrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat ¹¹ emptus intercessor, vim & crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignavit, princepsque, Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos *necessarios* mihi amicos redderet, elaborarit? Quibus autem officiis T. Annii beneficiis remunerabor? cujus ¹² omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benivolentiam, & fidem non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis verò, P. C. singulis ¹³ & egi, & agam gratias. universis, egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ fieri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos universos, patres conscripti, *deorum numero* colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum

1. Ter omnino post Romam conditam.] Ingeniose sic quidem Barn. Brissonius. de qua emendatione, ne quis ultra dubitet; sciat existare in Erfurd. in Pal. nono, & codice Ahalæ. & ita quoque conjecerat Turnebus lib. xxv. cap. 25.

2. Omnibus agris atque oppidis.] Insinuat se recentioribus edd. omnibus agris vicis atque oppidis. sed vocula illa media, in nullo est mss. nostrorum, aut vetustius impressis.

3. Ut dedecus & flagitium se, &c.] Integratio hujus loci debita Pal. nono. alluditque S. Viët. in quo deus flag. nam sec. reus flagitium. hæctenus vulgata, ut omnis flagitium, &c.

4. Nature bonitas haberet.] Lambinus, vera bonitas hab. contra mss. Pall. omnes, editosque antiquitas.

5. De patria discessus, honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.] Editio prima, honestus omnibus, &c. quomodo & S. Viët. exemplar & Pall. perique. nam nonus ille; discessus molestus omnibus; ipsi non luctuosus quidem est visus.

6. Itaque dimittitur non modò salutis, &c.] Est ab editione vetustissima. proba. it Gulielmus, intelligebatque post orationem Servili soluto Senatu, quem convocarat Lentulus, & quò Me-

tellus inimicus venerat. mss. nostri dimittit, nisi quod Pal. nonus conjectit.

7. Cum ccccxvii. ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes, &c.] Numerus hic existat in Pal. nono habetque item Turingicus, qui præterea servabat ex senatu. conveniebant enim in senatum; non senatores tantum, sed & ii quibus sententia dicenda jus.

8. Ut ad vos de ea statim referretur.] Usitatus istud tuorque se fide cod. Pal. noni, Erfurd. & Gembl. editi antea; ut ad vos ea statim referrentur.

9. Quid denique illo die, quem, &c.] Pal. nonus, ille dies.

10. Non reducti sumus in patriam, ut nonnulli clarissimi cives.] Est à Pal. sec. nono & S. Viët. nam vulgo erat, non solum reducti sumus in patr. ut n. cl. viri.

11. Nullus emptus intercessor.] Habent istud Pal. nonus atque Erfurd. non intercessorum, quod in vulgata.

12. Omnis actio, ratio, &c.] Absit a libris aliquot, actio. non rectè. rescindunt enim attributa totidem singulis his nominibus adjecta.

13. Et egi, & ago gratias. universis ab initio.] Ita Pal. non. & Erfurd. distinctio præterea est à Gulielmio.

rum erga me merita prædicanda, atque recolenda. Hodierno aucta die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni: qui pro salute mea municipia, coloniaque adisset, populum Rom. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne *in suis quidem periculis* mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato configendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus Rom. repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum præsidii, & manu, verùm etiam demolitione sublatis. Alter consul, ut me, & rempub. non modò defenderent, sed etiam hostibus reip. proderent, *passionibus* eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duæ partes esse in repub. cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias: altera timidè defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd numquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: servos simulatione *collegiorum* nominatim esse conscriptos, copias omneis Cariliæ panè iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiolorum esse revocatas: Equites Rom. proscriptionis: municipia, vastitatis: omneis, cædis metu esse permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissim præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos. si victus essem: multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tribunitique sanguinis ultores, esse præsentis: meæ mortis pœnas, *judicio, & posteritati* reservari. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quàm suis desperare. ac si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reip. funestum fore videbatur. Quod si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potius, quàm sempiterno dolore multassem. sed cum viderem, me non diutiùs, quàm ipsam remp. ex hac urbe abfuturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam *frugum ubertas*, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lu-

gerem, quàm desiderarem meas. sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conservando collocavit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset: in filii loco fuisset. nunc certè erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in remp. sum pariter cum repub. restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi *plurimum debeo*? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam divinorum in rempub. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est, quia defenderam civitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa respub. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescente filii, non propinquo multitudine populum Roman. est deprecata, non, ut pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes, ac sordidati, populo Rom. supplicaverunt: sed *unus frater*, qui in me pietate, filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est: squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposceret: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator meorum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate, C. Piso, *gener*: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil umquam senatus de P. Popillio decrevit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cum alter eorum senatui parvisset, alter vim, cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus: sed *reditu suo* senatum cunctum panè delevit. nulla de illis magistratuum consensus, nulla ad remp. defendendam populi Rom. convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas accesserit, populus Rom. revocavit, resp. imploravit, Italia cuncta panè suis *humeris* reportavit: non committam, P. C. ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, *virtutem & fidem* numquam amiserim.

M. TUL-

1. *Mihi remanendum putavi.*] Vox amplius inserta est auctoritate Pal. noni & Erfurd. idem tamen nonus non agnoscebat diætiunculam *putavi*.

2. *Metellorum filii.*] Manutius Paulus conjicit *Metellarum*, quo-

modo item fuerat in oratione præcedenti. & absurdum sanè Metellas istas forores Metellis ejusdem familiæ nuptas fuisse; ut observat Pighius lib. XIV. Rom. Annalium.

M. TULLIUS CICERO
PRO
DOMO SUA, AD PONTIFICES.
ORATIO VICESIMANONA.

UM multa divinitus, pontifices, à majoribus nostris inventa, atque instituta sunt: tum nihil præclarius, quam quòd vos eisdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipubl. præesse voluerunt: ut amplissimi, & clarissimi cives reip. bene gerendo; ¹ pontifices religiones sapienter interpretando, reip. conservarent. Quòd si ullo tempore ² magna causa sacerdotum populi Rom. iudicio, ac potestate versata est: hæc profectò tanta est, ut omnis reipub. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrùm posthac amenteis, ac perditis magistratus improborum, ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium *religione armare* malitis. Nam si illa labes, ac flamma reipub. suum illum pestiferum, & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliæ cæremonie nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in reipub. ab aliis oppressa, ab aliis deferta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur: erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure, ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de rep. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aureis vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna *impunitate* munivit. Ac primùm illud à te, homine vesano, ac furioso, requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos taleis viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam *specie ipsa*, dignitatem reip. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud 3 de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisi tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, 4 quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane verò? quod in imperita multitudine est viciosissimum, *varietas*, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, à libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem resp. desideravit? quo restituto, senatus aucto-

ritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico. impudentiæ primùm respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta resp. *pe-ssus*, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, fervorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem à senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, accessitum, revocatum, conservandæ reip. causa, confiteris? Ac enim in senatum venire, in capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & 5 domo me tenui, quamdiu *turbulentum tempus* fuit: cum servos tuos 6 ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum, ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat, quòd cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. postea quàm mihi nuntiatum est, populum Rom. in Capitolium, propter metum, atque inopiam rei frumentariæ, convenisse: ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optimè de me, ac de rep. meritis, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, & dissensionis nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me accesserent in senatum: cum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensorumque Capitolii, templorumque omnium, hostem *Capitolium* appellare ausus es, quòd, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? **UTRUMNE** est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? Primùm dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minùs bonis temporibus in senatum ipsi non venire: non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. puto, 7 *suo quemque arbitrato timere oportere*. cur ego non timeam, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me existimassetem tutò omnino in civitate esse 8 non posse, illuc irem? an aliis

1. Pontifices, religiones.] Sic plerique Pall. nam aliquot habent *religiones religionibus*, omisso eo Pontifices. vet. edd. *pontifices religiones religiones*. Panthagatis coniecit, *religiosissimi religiones*, quod cavavit Lambinus.

2. Magna causa sacerdotum, &c.] Ita Pall. & Abakæ liber nec non S. Victoris, atque editio prima, sine præpositione in.

3. De summa hoc tempore religione, &c.] Pal. nonus hujus temporis. quarto utraque vox deest.

4. Quoniam te ad populum contulisti.] Lambinus ad Pompejum. sed in vitis omnibus mss.

5. Domo me tenui.] Vulgò *domi*, sed contra omnes membranas & antiquitas impressos.

6. Ad rapinam, ad bonorum cædem.] Pal. non. atque Erfurd. ad *impium prædam*.

7. Svo quemque arbitrato timere op.] Haud aliter S. Vict. Ah. Pal. nonus. recepta lectio, *arbitrio suo quemque tim.*

8. Non posse, illuc irem?] P. Manutius è Bargæi ms. *illo non item?* Erfurd. habet, *illi senserunt*, quod & in Pall. nono; sed idem etiam habet loco *existimassetem*, *sensissent*.

an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit & meam, & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea ¹ duos consules, sum reprehendendus? cos igitur ego potissimum damuare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de rep. meritis, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam *delicta*, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modò me, sed omneis bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primùm eam, quam populi sermo in animis nostris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit à me res inopinata, ac recens: nec, si quod in sententia vitium est: magis sit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium, propter *metum*, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede, non timuisse eos, qui remanserunt: sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S. C. Ab universo senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus, atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? ² quæ res, quæ causa major esse, quàm *fames*, potuit? quàm *seditio*? quàm consilia tua, tuorumque: qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovatum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt? Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miserant, partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subitè novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, ³ sed in præsentia, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. nam, cum ingravesceret annona, ut jam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur: concursus est ad ⁴ templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule: qui si verus fuit, ex *dolore* hominum, & *fame*: certè consules causam suscipere, certè senatus aliqui consilii capere potuit. sin in causa fuit annona, ⁵ seditionis quidem instimulator, & concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & tu ⁶ in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. ⁷ non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante: magnum malum. si P. Clodii impulsu: usitatum hominis facinorosi scelus. si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati seditionis duces: videtur ipsa resp. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ,

summamque inopiam rei frumentariæ? ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent, nemo negat. hanc istum, otii & pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palàm nominati, à quibus ille se *lapidibus appetitum*, etiam percussurum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunæque locupletium, per causam inopiam, atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla possët: cum desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta *fax* adhereret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ penè præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna? num à te ipso instituta, me frumentum flagitabant? Quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad eadem imminens, meum nomen ⁸ operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est. Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent *comprobasse*. nonnulli autem illam rem ad illam *rationem*, conjecturamque revocabant, qui, quòd in meo reditu spes otii; & concordia sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam penè belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dicebant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis, ac dissipatis ⁷ tuis copiis, à populo Rom. universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni expectatus. multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. dixi reip. saluberimam, mihi necessariam. Petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas; ⁹ quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, *felicitate* denique sua facillimè perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales

1. Duo consules.] Est à Pal. nono & S. Victoris, pro eo quod vulgata, duos.

2. Quæ res, quæ causa major, &c.] Pall. S. Vict. editioque vetus, fuit? vis. quæ causa.

3. Sed in præsentia atque ante oculosposito periculo.] Nata lectio, ex editione P. Manutii, item veteris Lugdunensis: hæc enim habet illud posito, illa præsentia. at vulgata, sed in præsentia atque ante oculos proposito; quod idem in mss. Pall.

4. Ad templum Concordiæ.] Gulielmus habet verbum templum pro spurio.

5. Seditiois quidem instimulator.] Cur excluderem istud? inventum in Pall. pluribus (nam omnes excutere nimis operosum) & codice S. Victoris. vulgo stimulator.

6. In ulcere unguis.] S. Victoris, in viscere inguen, quod inguen

depreheni item in Pal. nono. nam ceteri fere ungue.

7. Non est satis: facta lapidatio.] Idem istud quoque in Pall. nostris, nec non Erf. ac S. Vict. nam vulgata: inde *faxis facta lapidatio*: quod ne quidem in antiquis edd. quæ, inde *satisfacta lapid.*

8. Operis ediderat, imperitis injecerat.] Pall. aliquot operatis. at enim nonus peritis, ediderat. quod ad obryzam examinabant otiosiores. Gulielmus conjiciebat, oberatis.

9. Quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur.] Ita omnis lectio cusa, at scripti Pall. non debebatur. unde aliquando conjiciebam: *annonæ debebatur*. sed ab hac scriptura recedit Pal. nonus, in quo sine quasi illo: *possem aliquid meâ regere accusatione habebatur*. S. Vict. item, *possem aliquid in ea re generatio non habebatur*. in Pal. octavo extat vulgata, sed à recenti manu emendatum, *habebatur*, adnotatumque *debitabatur*.

mortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelera impunita, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populi Rom. præstare debui: præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic temporis, dico, rempub. annonæ nomine, in id discrimen, quod vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur? ¹ Rem maximam eripui è peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos à cæde, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste *speculator* communium miseriarum, qui semper in reip. malis, sceleris sui facieis inflammavit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: **CN. POMPEJO** plurima, periculosissima, maxima, terra, marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Rom. pœnitere. non ita tecum ago. cum his hæc à me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad **Cn. Pompejum** delaturos potissimum: sed se *extra ordinem* nihil cuiquam dare: cum Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior **Cn. Pompeji** triumphis, quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua verò quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum, regem Cyprî, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, *causa incognita*, publicasset, populumque Rom. scelere obligasset: cum in ejus regnum, bona, fortunas, ² patrociniûm hujus imperii immisisset, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis, & amicitia fuisset: hujus pecuniæ deportandæ, & si quis suum jus defenderet, bello gerendo, **M. Catonem** præfecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipub. virtute, consilio, ratione, vita, mirabili ad laudem, & propè singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicæ extra ordinem præfici? Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso **Catone**, ³ quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere *subduxeras*; quem tuis Sergiis, Lollis, Titiis, ceterisque, cædis, & incendiis, ro ducibus, objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem, & imperium, extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia,

ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras in concione recitasti: quas tibi à **C. Cæsare** missas dices. **CÆSAR PULCHRO**: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibustantum uteretur, neque adscriberet, **PROCONSUL**, aut **TRIBUNO PL.** deinde gratulari tibi, quod idem in posterum **M. Catonem** tribunatu tuo removisses, & quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut numquam tibi ille litteras misit: aut, si misit, *in concione recitari* noluit: aut, si ille misit, si tu finxisti: certè consilium tuum de **Catonis** honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto **Catonem**, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia, tegere videntur improbitatem & leges, & actionis tuæ. ⁵ quis provinciam homini post homines atos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ⁶ ereptam vi ex **Cæsaris** rebus actis, quis *imperium infinitum* dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pacationem, & Ciliciam ad prætorum item extra ordinem transtulisti: **Gabinio**, prætorio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini tæterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, **L. Pisoni**, nonne nominatim *populos liberos*, multis senatusconsultis, etiam ⁷ recenti lege focieri ipsius liberatos, vinctos, & constructos tradidisti: nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itane verò? tu provincias consulareis, quas **C. Gracchus**, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis ⁸ constitui per senatum, decreta lege sanxit: eas lege **Sempronia** per senatum decretas, rescidisti? *extra ordinem*, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipub. pestibus? nos, quod nominatim rei maximæ pænè jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipub. discrimina deletum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem? si, quæ tum illis reipub. tenebris, cæcisque nubibus, & procellis, cum senatum à gubernaculis dejecisses, populum è navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo *plenissimis velis* navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promissisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio **Clodiano** fuisset? Sed excitatus aliquando **Cn. Pompeii** (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditorus est) excitatus, inquam, aliquando **Cn. Pompeii** nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipub. civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinae dignitatis *erexit*. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu ⁹ **Heluoni** spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & tacinorosissimo ¹⁰ **Sex. Clodio**, socio tui sanguinis, qui sua lingua

1. Rem maximam eripui è peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos.] Pall. ferè à peste. at nonus: Rem maximam fuisse suum periculum non solum eam, sed etiam à cæde, &c. S. Viç. Rem maximam potuisse summi periculi, non solum eam, sed etiam à cæde. Gulielmus tentabat, po. fuisse & summi periculi, non solum jam me sed, &c.

2. Patrociniûm hujus imperii, &c.] Reduxi lectionem veterum editionum, & omnium Pall. item Gembl. & S. Viçtoris recentior enim *latrociniûm*. voce duriore forsitan quam uti debuerit Cicero Romæ ad Senatores populi Rom.

3. Quem tu non pro illius dignitate produxeras.] Pal. nonus, quem tu meo produxeras pro illius dig. editio prima, quem tu non modo pro ill. &c. quod mutat Gulielmus in, quem tu non domo. producebantur enim magistratus usque ad portam à familiaribus necessariisque imprimis, quorum lege aut suffragatione provenerant.

4. Quod idem in posterum M. Catonem.] Illud, idem in posterum irreptitium arbitratu Gulielmus, ex membro statim sequenti, ubi præterea cuperet legi, & quod eadem in posterum.

5. Quis provinciam homini post, &c.] Lectio minus proba: neque enim dictio provinciam, visitur in olim excusis, in quibus: Quis homini post, neque aliter Pall. nisi quod ii, quod homini, isthæc annexentes superioribus. solus tertius habet: Quis hominum post, &c.

6. Ereptam vi ex Cæsaris rebus actis.] Pall. omnes & S. Viçtoris, ereptam ex vi Cæsaris. an fuit, ereptam ex Sex. Cæsaris.

7. Recenti lege focieri ipsius.] Lambinus generi, ex conjectura Passeratii, sed non respondentibus mss.

8. Constitui per senatum, decreta lege sanxit.] Lambinus decretas, subintellige provincias, inquit, libris omnibus invitis.

9. Heluoni spurcissimo.] Lambinus ex lectione S. Viçtoris facit impurissimo. Gulielmus spurcatissimo, & propius literas, & flagitio ejus convenientius.

10. Sex Clodio, &c.] Pal. nonus Delio. voluit fortè Clælio, quod in S. Viçtoris codice, sicque semper hie invenit in melioribus mss. Suffridus noster.

lingua etiam fororem tuam à te abalienavit, omne frumentum privatam, & publicam, omnes provincias frumentarias, omneis mancipis, omneis horreorum claveis lege tua tradidisti. qua ex re primùm *caritas* nata est: deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii reia frumentariam esse creptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse temp. à quo sæpe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, fororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam diu, atque homines judicaverunt, conservatoris reipub. quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed *ne accusati quidem*, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, inærentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque repub.: mihi, populo Rom. implorante, senatu poscente, temporibus reipub. flagitantibus, ¹ non licuit de salute populi Roman. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim *par amicitia* consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quàm fuimus inter nos, ego, & Cn. Pompejus? quis apud populum Rom. ² de illius dignitate indultius, quis senatui sapius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentia prætermittà est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspersionem in repub. bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem, certi homines *scilicet sermonibus*, & falsis criminibus diremerunt: cum idem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent: ut neque ego, ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularer, satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo antè suscepti, & provisi labores, cum viro fortissimo, & clarissimo conjunxissent, sim passus à tali amicitia distrahi: neque intellexerim, quibus aut ut *apertis inimicis* obisterem, aut ut *insidiosis amicis* non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum à quo desertus est? Ego verò neque me tum desertum puto, sed pænè deditum: nec, quæ sint in illa reip. flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reip. fuit, haurire me *unum pro omnibus* illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est hominis ingrati, tacere. Itaque

libentissimè prædicabo, Cn. Pompejum studio, & auctoritate æquè, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud ¹² dies, & nocteis, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad institendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniaeque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Rom. obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illam sententiam, quam dixeram de annonæ, pontificum animos esse mutatos: peiinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Rom. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus fortè pontificis animum, quod certè scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constitutus, aut de religione ³ pontificum, aut de repub. quàm cum aut cæremoniarum jus, aut *civitas salus* coegerit. Intellego, pontifices, me plura extra causam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in jus religionis, & in jus reipub. distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reipub. dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus divinis, cæremoniis, sacris, pontificum collegium *docere* conari: aut tam stultum, quàm, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis: aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, ¹³ legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, *sine judicio*: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse à majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio fenatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. ⁴ Videtne me non radicitus evellere omneis actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum pleb.? ⁵ hoc dico, esse parricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: verfor in medio jure publico. Quod est, pontifices, *jus adoptionis*? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri à Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, fenatorem. Liberiorumne causa? At procreare potest. habet uxorem: ⁶ suscepit etiam liberos: ex heredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: & ob eam causam ⁷ adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Respondiiti,

1. Non licuit de salute populi Rom. dicere sententiam.] Gemblacensis, salute publicam dicere sent. ut appareat rescribendum, dempta litera, publica.

2. De illius dignitate indultius.] P. Manutius ac Lambinus illius, sed non suffragantur libri editi scriptive.

3. Pontificum aut de repub. quàm cum, &c.] Locus minime integer. nam editio vetus & Pall. pontificis, aut de rep. cujusquam. neque aliter S. Viêt. quam quod is pontifices, quod etiam in nono. adeo ut videatur rescribendum cum Gulielmio, aus de religione pontificis, aut de repub. civis. sententia simillima illi, quam initio itatim libri possit.

4. Videtne me non radicitus, &c.] Lambinus sustulit negativam, nolentibus libris; & statim pro neque illud, rescribit, me illud. non male si licet auctori adingere quod libet.

5. Hoc dico esse patricium.] Placet magis quod habet Pal. nonus, esse patricium, ejecto illo, hoc dico.

6. Suscepit etiam liberos. exheredabit.] Fal. vet. item Pal. o. exheredavit. quod respondet priori clausulæ: quod tamen sic habetur in Pal. nono atque Erfurd. suscipiet ex ea liberos. quod forsitan verius.

7. Adoptari, non ut filius esses.] S. Viêt. & Pal. nonus, optari, non ut ejus filius esses. forsitan rectius.

ſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. non *atate* ejus, qui adoptabat, quaerita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum uterque noſtra memoria, ſumma ſeneſcēte, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit. quas adoptiones, ſicut alias innumerabileis, hereditates nominis, pecuniæ ſacrorum ſecutæ ſunt. Tu neque Fontejus es, qui eſſe debebas: neque patris heres: neque, amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelatum, & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra

14 ſas, cujus per ætatem *pater eſſe* potuiſti. Dico apud pontifices. nego, iſtam adoptionem pontificio jure eſſe factam: primùm, quod hæ veſtræ ſunt ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem eſſe potuerit; ¹ veleo quo fuit. deinde quod cauſa quaeri ſoleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod *natura* jam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio jure quaerat: & ita adoptet, ut nequid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur. illud in primis, nequa calumnia, nequa iras, nequis dolus adhibeatur. ² ut hæc ſimulata adoptio filii, quam maximè *veritatem* illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur. Quæ major calumnia eſt, quam ³ venire imberbum adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum: dicere, filium ſenatoreum populi Romani ſibi velle adoptare: id autem ſcire, & videre omneis, non ut ille filius iſtituatur, ſed ut è patriciis exeat, & tribunus plebis fieri poſſit, idcirco adoptari? neque id obſcurè. nam adoptatum *emancipari* ſtatim, ne ſit ejus filius, qui adoptarit. ⁴ Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis. jam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis, *patricius* nemo relinquatur. cur enim quiſquam vellet tribunum plebis ſe fieri non licere? anguſtior ſibi eſſe petitionem conſulatus? in ſacerdotium cum poſſit venire, quia patricio non ſit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius ſit eſſe plebejum, ſimili ratione adoptabitur. ⁵ ita populus Romanus brevi tempore, neque regem ſacrorum, neque flamines, nec falios habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes: neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitorum: auſpiciaque populi Romani, ſi magiſtratus patricii creati non ſunt, intereant neceſſe eſt, cum interrex nullus ſit, quod & ipſum, patricium eſſe, & à patricio prodi neceſſe eſt. Dixi apud pontifices, iſtam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo eſſe habendam: qua ſublata, intelligis, totum

15 tribunatum tuum concidiſſe. Venio ad augures. quorum ego libros, ſi qui ſunt reconditi, non ſerutor: non ſum in exquirendo jure augurum *curioſus*. hæc, quæ unà cum populo didici, quæ ſæpe in concionibus reſponſa ſunt, novi. Negant ſas eſſe *agi cum populo*, cum de cælo ſervatum ſit. Quo die de te lex curiata lata eſſe dicatur, audes negare de cælo eſſe ſervatum? Adeſt præſens vir ſingulari virtute, conſtantia, gravitate præditus, M. Bibulus. hunc conſulem illo ipſo die contendo ſervafſe de cælo. ⁶ Inſirma ſunt igitur, tua ſententia, acta C. Cæſaris, viri fortiſſimi? Minimè. neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt. Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo,

acta ſunt à te. tu, tuo præcipitante jam, & debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubito exiſtiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxiſti. te interrogante augures reſponderunt, cum de cælo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe. tibi M. Bibulus quaerenti, ſe de cælo ſervafſe reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe. Tua denique omnis actio poſterioribus menibus fuit: omnia, quæ C. Cæſar egifſet, quæ contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere. quod ſi fieret, dicebas te tuis numeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertiùs aliquod jus populi, atque legum? ⁷ Hora fortafſe ſexta diei queſtus

16 ſum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum deſenderem, quædam de republica, quæ mihi viſa ſunt, ad illius miſeri cauſam pertinere. hæc homines improbi ad quofdam viros forteis *longè aliter*, atque à me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipſe die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinùm nundinùm eſſe oportet, id in adoptione fatiſ eſt, trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſervanda ſunt: decrevit ſenatus, M. Drufi legibus, *quæ contra legem Cæciliam, & Didiam* lata eſſent, populum non teneri. Jam intelligis, omni genere juris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum plebis non fuiſſe? Atque ego hoc totum non ſine cauſa relinquo. video enim quofdam clarifſimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicaſſe, te cum plebe jure agere potuiſſe: qui etiam de me ipſo, cum tua rogatione *ſumere* elatum remp. eſſe dicerent, tamen id funus, etſi miſerum, atque acerbum fuiſſet, jure indictum eſſe dicebant. quod de me civi, ac de repub. bene merito tulifſes, funeſtum funus te indixiſſe rei publicæ: quod falvis auſpiciis tulifſes, jure egifſe dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis ea actiones non inſirmare, quibus illi actionibus conſtitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris ſanè tribunus plebis tam jure, quam lege, quam fuit hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clarifſimus, atque amplifſimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim *de capite civis indemmati* tulifſi? Vetant leges ſacratæ, vetant *x i. tabulæ*, ⁸ leges privatis hominibus irrogari: id eſt enim *privilegium*. nemo unquam tulit: nihil eſt crudelius, nihil pernicioſius, nihil, quod minus hæc civitas ferre poſſit. Proſcriptionis miſerrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maximè ſit inſigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in eivis Romanos nominatim *ſine judicio* conſtitutam. Hanc vos igitur, pontifices, judicio, atque auctoritate veſtra tribuno plebis poteſtatem dabitis, ut proſcribere poſſit, quos velit? quaero enim, quid ſic aliud proſcribere. **VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EJUS UT MEASINT.** Ita enim fecit, etſi aliis verbis tulit. Hoc plebeifſciturum eſt? hæc lex? hæc rogatio eſt? hoc vos pati poteſtis? hoc ferre civitas, ut ſinguli cives ſingulis verſiculis è civitate tollantur? Equidem jam perfunctus ſum: nullam vim, nullum

17 impetum

1. *Vel eo quo fuit.* Quadrigulam hanc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium librorum, antiqvitus editorum ac miſſ. niſi quod illi habebant. *quod.* & ſignificat ſanè iſtis, loco Gannymedis fuiſſe Clodio Fontejum.

2. *Ut hæc ſimulata adoptio filii.* Pal. nonus & Gembl. *aditio*. S. Viſtoris *adjectio*. quod eſſet *adlectio*: utrumque præponendum vulgato.

3. *Venire imberbum.* Ita laudat Carifſus libro i. non ut hodie vulgatur *imberbem*. ſed tamen an de hoc loco Tullii ſenſerit neſcio. itaque viderit Laubinus, an iſtud heic poſſimum intrudi debuerit.

4. *Cur ergo adoptatur.* Videntur à gloſſa. certè nihil habent quo firmant ſententiam. variantque libri. nam Pal. nonus legit *adoptatur*?

ſatur? S. Viſt. *adoptabat*. ceteri *adoptat*?

5. *Ita populus Rom.* Recentiores itaque, ſed præter ætatis præfix editiones, omneſque miſſ.

6. *Inſirma ſunt igitur tua ſententia, acta C. Cæſaris.* Vox *ſententia*, non eſt à libris vetuſte cuſis, nedum pluteariis noſtris. itaque vide num tollendum veniat pronomen, *tua*, an aliud quid ſub eo lateat.

7. *Hora fortafſe ſexta diei.* Fortafſe eſt, circiter, plus minus: nihil auctoribus vulgariis, & tamen ecce, Laubinus præter libros emendat, *Hora circiter ſexta*.

8. *Leges privatis hominibus irrogare.* Malè Laubinus *privatas* melius Scaliger Joſephus apud Veſtum in *Privos*, *privis hominibus* ſequentia enim ita legendum clarè eſt incunt.

impetum metuo : explevi animos invidorum : placavi odia improborum : saturavi etiam perfidiam, & scelus proditorum : denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse propofita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines *judicaverunt*. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate, & sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata iudicia populi sint à majoribus constituta : primum, ut ne poena capitis *cum pecunia* conjugatur : deinde ¹ ne, nisi prodita die, quis accusetur : ² ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet : quarta sit accusatio trinum nundinum prodita die, qua die iudicium sit futurum : tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam *reis concessa* sunt : deinde exorabilis populus, facilis suffragio pro salute : denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit : tota causa iudiciumque sublata est. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est ? ubi accusator ? ubi testes ? Quid indignius, quam, qui neque adesse sit iustus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, & sicarios, egentes, & perditos suffragium ferre, & eam legem putare ? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cuius denique *pecunia* non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status, & inclinationem communium temporum : quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est : pecuniam autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobileis concupiscant ? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis *juventutem*, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem : collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, & callidus ? VELITIS, JUBEATIS, ut M. TULLIO AQUA, ET IGNI INTERDICATUR ? crudelis, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iudicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur. quid ergo ? ut interdictum sit. O cœnum, ô portentum, ô scelus ! hanc tibi legem Clodius scripsit, ³ spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum ? Sexte noster ⁴ bona venia, quoniam jam dialecticus, & hoc quoque ligurris : quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis fanciri, aut suffragiis confirmari potest ? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti. neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret : alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset, aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestis fuit : neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis : neque pontificem adhibere quem velles : postremo ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum : ⁵ aut denique suffragii lato-

rem in ista tua proscriptione quemquam, nisi *fuem, aut scicarium*, reperire potuisti. Itaque cum tu florens, ac potens ¹⁹ per medium forum popularis volitares : amici illi tui, te uno amico testi, & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. qui in iudicium venerant : sive accusatores erant, sive rei : te deprecante damnabantur. denique etiam ille ⁷ novitius Ligur, venalis adscriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papii, sui fratris, esset testamento, & iudicio improbatum, mortem ejus se velle persequi dixit : nomen Sexti Propertii detulit. accusare alienæ damnationis, scelerisque socios, propter *calumniæ* metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur : cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio : quocumque venit, repudiatus, convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscription, ut se ipsa dissolvat ? est enim, QUOD M. TULLIUS FALSUM SENATUS CONSULTUM RETULERIT. Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio : si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur à senatu iudicatum, me non modo non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissimè senatui paruisse ? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem ? Quid, si etiam pluribus de rebus *uno sortitu* retulisti ? tamenne arbitraris, id, quod ⁸ M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere ? Tulisti de me, ne reciperet, non ut exirem : quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres : damnatum ? certè non ²⁰ expulsus ? qui licuit ? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem ? poena est, qui *repperit* : quam omnes neglexerunt. ejectione nusquam est. Verum sit. quid ? operum publicorum exactio : quid ? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum *direptio* : præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti ? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecraste, te monumentum fecisse, in meis aedibus te signum dedicaste, eaque te ex una *rogatiumcula* fecisse : unum, & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti ? Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti : ut Cyprius rex, cuius majores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subijceretur, & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia Cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam : cum Roma decessisset, consularum ei petere liceret : cum factus esset, provinciam Syriam obtineret ? quoniam de uno homine scriberes, una res esset ? Quid si jam populus Romanus de ista re *consultus* esset, & non omnia per servos, latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret ? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæcilie legis, & Didie, nisi hæc, ne populo necesse sit in *conjunctis rebus* compluribus, aut id, quod nolit, accipere,

1. *Ne nisi prodita die.*] Victorina, *predita* : quod eodem redit, at enim vetus editio, & Pall. plures. *ne proindita die*. nonus solum. deinde *proindita die* S. Viêt. *ne in predita die*.

2. *Ut ter ante magistratus accuset.*] Lambinus, *mag. citet*, tanquam id ratio & veritas probet. contra omnes libros ; ideoque incepte. Ald. Nepos edidit ; *tertio ut ante mag. accuset*. nimis profecto licentiosæ. sed cum Augurio stabulo mihi res fuerit, si criticorum produxero fatuas correctiones omnes.

3. *Spurciorem lingua sua.*] Offendi in aliquot mss. *spurciorem*, quod antiquariis fortè non displicebit.

4. *Bona venia, quoniam jam dialecticus, & hoc quoque ligurris.*] Ita Palatini sex, non ut vulgata, *bona venia die, quoniam dial. es, & hoc quoque ligurris*. & verò binas illas voculas esse à Criticis, prodiit & edd. primæ, quæ eas non habent.

5. *Aut denique suffragii latorem.*] Pal. nonus *suffragatorem*, unde

adblanditur scriptio codicis S. Victorii *suffragulatore*.

6. *Per medium forum popularis volitatis.*] Lectio minus vera. nam Pall. & S. Viêt. *per medium scortum populare volitares*. quod admittit Lambinus, sed præterea recepit illud *forum*. præter ullos libros. nam & editi vetustè ; *per medium sortitum popularem vol.*

7. *Novitius Ligur.*] Nihilo pejus Gembl. ac Pal. nonus, *Ligus* ; qua terminatione & alibi usus.

8. *M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint.*] Examine quoque critica natio scripturam hanc. Pal. pr. & sec. *tuis plerisque in bonis ille vir M. Scauro, & L. Crasso Coss. non obtinuerit*. sensus sane inde resultat egregius reformato *tuis in suis*. rejectoque *ille vir*. ut bina faciat legum genera Drusi, bona, & mala. ne in bonis quidem inquit obtinuit quæ voluit, anno quo consul erat Scaurus, anno quo Crassus. inspexi obiter Fastos ; sed nihil statim ultrò occurrit.

accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti? Cùm in tribunali Aurelio conscribebas palàm non modò liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. cùm edictis tuis *tabernas claudi* jubebas, non vim imperitæ multitudinis: sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas. cùm arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare. cùm verò gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu, atque adscensu repulisti. cùm eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocacionem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profectò ostendisti, vim tibi maxime *displicere*. Verum hæc furiosa vis vefani tribuni plebis facile superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, ¹ tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem, proscriptionemque minitarentur: me terrent minis: mihi eadem & dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, ² per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent: senatum pro me non modò pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare, & supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem *vis* erat? Quid igitur ego gessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum esse natura: quid? illa tot virorum fortissimorum millia: ³ quid? nostri equites Romani: quid? senatus: quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me flentes potius profecti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur *more, institutoque majorum*, ut possem præfens sustinere? Utrum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum: an sine iudicio privilegium? iudicium in causam turpi? scilicet is homo sum, qui etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modò se, ⁴ sed etiam *me absentem* probarit? an senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, seigniores me præfente ad me retinendum, & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expectatum, atque revoca-

tum queratur? An verò in iudicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi præfenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab *amicis*, aut tam nuda respublica à magistratibus? Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego præfens fuisssem, veteres illæ copiarum conjuratorum, tuique perditii milites, atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cùm eorum omnium crudelitati, scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentis illorum *satiare* potui. Quid enim vos uxor mea misera violat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordisque lugubres, vobis erant jucundæ, ceterorum omnium mentis, oculosque flecebant: quid parvus filius? quem, quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem, confectumque vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cùm aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus mœror, squalor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: ⁵ qui *parietibus*, qui tectis, qui columinis, ac postibus meis ⁶ horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cùm post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus; tetrarcharum, ac regum bona, spe & avaritia *devorasses*, argenti, & supellestilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimasque genteis *ad diripiendam* tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuisse. Neque porò illa manus, copiarumque Catilinæ, ⁷ cæmentis, ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, ⁸ nec omnium hostium, verum eorum, ⁹ quibuscumque acerbum bellum, intestinumque suscepimus, non *præda* adacti, sed *odio* ¹⁰ solemus excipere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammata mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis, ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur: ¹¹ Nihil erat larum de me; non adesse eram iussus; ¹² non citatus. abfueram: etiam tuo iudicio civis incolumis, cùm domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur: ¹³ senatusconsulta volabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ¹⁴ ad focerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis

1. *Tibi suos speratos centuriones, &c.*] Est à Gemblacensi S. Viêt. & Pal. nono, fateturque eod. modo scriptum in suis Lambinus, qui ridiculè inde facit *speratos*. eos enim inuuit quos se in Syriam educaturum sperabat, aves concoloris scilicet.

2. *Per amicos suos complerent.*] Uti fieret, quod de domo Anci, ut dispari planè habitaretur domino. ego nihil muto, secutus mss. Pall. meliores.

3. *Quid? nostri equites Rom. &c.*] Hand aliter quoque S. Viêt. & Pall. primores, recepta lectio, *quid? illi equi, illi equites Romani*, ridiculè præter edd. veit.

4. *Sed etiam me absentem probarit.*] Vulgò amplius, *absentem per se prob.* quas voculas abjeci suasu Pal. nonus. alia heic molitur Lambinus, sed sine mss. miser.

5. *Qui parietibus, qui tectis, &c.*] S. Viêt. præmittit, *his qui parietibus*. Videndum, an sub aspectum Oratoris cadere poterat aliquid suorum, eo loci ubi perorabat.

6. *Horrificum quoddam.*] S. Viêt. Pal. nonus ad oram primi, *horrificum*. quod nolim mutare cum Lambino in aliud quid, si præcedere debet vulgatam.

7. *Cæmentis ac testis tectorum meorum.*] Vetus editio habebat *te-*

ctis, itaque recepi *testis*: quod erat in Pal. nono, in Erfurd. in S. Viêt. recentis cusi sabbiterunt *regule*, quod in nullo est Pall. qui mediam ostentant lectionem.

8. *Nec omnium hostium.*] Forte legendum *nec communem hostium*, quod rellat in Pal. nono, admittit præterea altera scriptura; sic *nec communium omnium vel hostium, &c.*

9. *Quibuscumque acerbum bellum intestinumque.*] Vox *intestinumque* non agnoscit idem nonus, habetque *quiscumque* utrumque placet.

10. *Solemus excipere.*] Reposui quod erat in omn. Pall. & edd. vett. Vulgata *excidere*. Lambinus *excindere*.

11. *Non citatus. abfueram.*] Sic distinguendum ac legendum ex S. Viêt. in quo *abfueram*; quod ab aliis male mutatum in *affueram*, quomodo edd. vett. & mss. plerique, recentiores enim, *non citatus fueram*.

12. *Senatusconsulta volebant.*] Exhibui quod erat in Erfurd. neque abit Pal. nonus, quàm quod is *Senatus cons. volebant*. Pall. alii, *Senatus consules vocabant*. vetuste cusi, *Senatus consules vocabant*, posterius, *Senatum Consules vocabant*.

13. *Ad focerum Consulibus.*] Lambinus, *foerum*: nescio quàm vere, certè focerum hujus supra meminuit cap. 9.

consulis non instrumentum, aut ornamenta villa, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed odio, & crudelitate funditus everteretur. domus ardebat in palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Cætilinæ delicias, alter Cæthegi confobrimum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio, atque tacito, jam erumpebat, ² nacta tam audaceis duces, excepi meo corpore. in me uno consulares faces jactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam ruderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quod si, ut multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissim: aut vicissim cum magna internicione improborum, sed tamen civium: aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, unâ cum republica concidissim. Videbam, vivo senatu, populoque Romano celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassim. quod si non liceret: audieram, & legeram, clarissimos nostræ civitatis viros, se in medios hosteis ad perspicuam mortem pro salute exercitus injecisse. ego pro salute reipublicæ universæ ³ dubitarem hoc meliore conditione esse, quàm Decii? quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissim. ⁴ Itaque infractus furor tuus, inaneis faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani injuria, tantisque ruinis novæ crudelitati locus. ⁵ Cato fuerat proximus. quid ageres? non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. prædæ perierit. alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. Atque ut sciat, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctora, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, ⁶ se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longè principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitratur. qui ex ejus custodia, per insidias regis amici filium, hostem, captivum; surripisset, & ea injuria virum fortissimum lacerasset: speravit iidem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: & primò quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinus: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cædeis, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quàm facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privavit, domumque conjecerit, vidistis. ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cum hæc Cn. Pompejum terruerit jam distracta, & extincta.

²⁶ Hoc vidit in sententia ⁷ dicenda Kalendis Januariis vir prudentissimus, & cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam

veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consulisse reipubl. cessisse *tempesati*: amiciores vobis, ceterisque civibus, quàm mihi, ac meis existitisse: vi, armis, disensione hominum ad eadem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: ⁸ nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque majorum temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta. quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à republica labes in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius *flammam temporis*, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexitis, nequa popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum: sed nequis oriretur aliquando in tanta *libertate* improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso & Gabinus, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed *lege* istius impediri. Erat hoc verum. nam impediabantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio, judicant, Piso & Gabinus, eam nullam esse frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum unâ retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam *nullam esse* judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem. non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut accessitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, portentuosam pestis, exsulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses, & factis notatus, ut omnem locum, quò adisses, exsiliis simillimum redderes? quid est enim *exsul*? ipsum per se nomen, *calamitatus*, non *turpitudinis*. Quando igitur est turpe? re vera, quando est pœna peccati: opinione autem hominum, etiam si est pœna

1. Non instrumentum aut ornamenta.] Ita ad unum omnes Pall. S. Viçt. edd. antiquæ. nam multæ; non modo instrumentum.

2. Nacta tam audaceis duces.] Emendatio manavit à Mureto libro vi. Var. lect. cap. 19. nec recedit Pal. nonus, quàm quod is, nactam audacis ducis. Vulgata, in alium tam audaceis duc.

3. Dubitarem hoc meliore conditione esse quam Decii?] Distinctio à me est. Lambinus non se expedit sine mutatione vocis.

4. Itaque infractus furor tuus inaneis faciebat impetus.] Sic Pall. omn. sententia non incommoda. sed cum in veterima exstaret ed. furor tuus immanis, faciebat ipse impetus. mutabat id Gulielmius in, fatiscebat ipse impetus.

5. Cato fuerat proximus, &c.] Adhæsimus mss. nostris Pall. quibus paria fere faciebant vetustius eusa exemplaria, Lambinus multa admisit quorum nihil exstat in nostris. sed & Henrici Stephani ms. mihi heic nimium quàm suspectus est.

6. Se fecisse & facere.] Pal. nonus & S. Viçt. liber, se effecisse. facit inde Gulielmius se & fecisse, & facere.

7. Dicenda Kal. Januariis.] Pal. nonus & Erfurd. dicenda III. Kal. Januar. & verum videtur.

8. Nihil esse in scriptum, &c.] Potior forsan scriptura eorundem, *proscriptum*. nam Lambiniani *iur scriptum*, non est à libris.

pena damnati. Utrum igitur peccato meo exfulis nomen iubeo, an re iudicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti faellites tui *felicem Catilinam* nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modò jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gestu in consulari peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima, iudicavit? ² Summum est populi Romani, popularumque, & gentium omnium, ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, ³ si ego non fuisset, nec futuram esse ullam, si non reddisset. Proximus est huic dignitati ordo equestris. ⁴ omnes omnium publicorum societates de meo consulari, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus, monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublica beneficiis suum iudicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebei quoque urbanae majores nostri conventicula, & quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italia decreta commemorare, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cælum ascendisse, non solum in patriam revertisse? Ille verò dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem ⁵ populus Romanus ipse vidit, sensitque, quantus, & quanta dignitate esses? constat nullis umquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnis mortalis meritis unum iudicium, unumque consensum: adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem, salutemque reddidit sibi, ac restitutum accipere debuit, an ut *crudelem tyrannum*? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiæque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modò non propulsanda, sed etiam *emenda* fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consularium meum tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quod si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam: quid te aut fieri, aut singi dementius potest? uno enim maledicto, bis à me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum

tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto, non fuit in me poena ulla peccati; at fuit *iudicium*. Cujus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? potest igitur damnati poenam sustinere indemnat? hoc tributum est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, ⁶ nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet cum hoc juris à majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, **AUCTORNE ESSES**, ut in te P. Fonteius vitæ, necisque potestatem haberet, ut in filio. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ iussissent, num id iustum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus à majoribus nostris, qui non fidei, & fallaciter populares, sed verè, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit *invitus* amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc ⁷ genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo umquam ullo populi iussu amittet *invitus*. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademiti: ademit iisdem agris. de agris ratum est: (fuit enim *populi potestas*) de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modò cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam fervorum, ⁸ Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse? Quòd si non fuit, quid te audacius, ⁹ qui in ejus nomen incidetis? quid desperatius, qui ne *ementiendo* quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur homo popularis, jure muniam civitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, ¹⁰ **VELITIS, JUBEATIS NE**, Sedulii centum se velle, & jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere? Tum igitur majores nostri, populares non fuerunt, qui de civitate, & libertate, ea jura sanxerunt,

1. Neque quisquam eorum qui solebant.] S. Viêt. & noster nonus, qui ei solebant.

2. Summum est populi Rom. &c.] Haud aliter quoque S. Viêt. aut Pal. nonus, ceterique.

3. Si ego non fuisset, nec, &c.] Vulgata interjecit, fuisset restituit, nec, &c. sed ea non est in S. Viêt. aut Pal. nono.

4. Omnes omnium publicorum societates.] Recepta lectio publicanorum, sed præter Palatinos omnes exemplarumque S. Victoris. Sic Plautus Truculento: *Motuit publicos*, id est qui redemerunt opera publica.

5. Populus Rom. ipse vidit, sensitque, &c. esset.] Arridet Faërne conjectura ipse se vidit, sensitque, &c. esset. sed ita nulli scripti; qui ferè destituntur præterea illo ipse, præferuntque *esset*.

6. Nisi cum pro populo fecisti.] Si sequimur scripta exemplaria, tollenda syllaba pro. in nullo enim nostrorum visitur. In antecedenti proximè quædam addidi, quædam delevi; sed membranarum iisdem auctoribus.

7. Genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt.] Est à conjectura Faërne, quam admittit P. Manutius. nam Rom. liber, item S. Viêt. & Pal. nonus, *genere fororum jud.* vulgò, *genere se rem judic.* &c.

8. Sedulio principe qui se illo die confirmavit.] Gembl. & Turing. *Fidulio principe, Quæstoris filio, qui se ex.* ex quo fingit Guelmnius, *Q. F.* sed ego putavi illud *filio*, natum ex se illo: hanc Pal. nonus tantum habet *Fiduli principe filio illo diem confirmat*, & verò *Fidulius* iste postea recipitur ab omnibus Pall. & S. Viêt. ut excludendus hinc non videatur.

9. Qui in as ejus nomen incidetis.] Est rursus à conjectura P. Manutii aut Faërne. nam editi, *qui in ejus nom. incid.* Pal. nonus habet. *quis ei nom. inc.* reliqui, *qui ejus nomen incidetis*, quod ultimum placere cui possit, ut subintelligeretur, alterum in æs, in tabulas ærarii, aut simile quid.

10. Velitis jubeatisne.] Sic plerique etiam mss. Pal. Gemblacens. S. Viêt. non *ve.*

xerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratum, nec res tum iudicata, nec denique universi populi Rom. potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare possit. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menullæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse in tua tanta injuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis ornatisissimis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagninæ fecerat. Quid, si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris?

31 Sed, tamen nihil de me tulisti, quo minùs essem non modò in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Merello tulit. homines feditiosissimi de optimis, ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quare hoc è Sex. Clodio scriptore legum tuarum: jube adesse: latitavit omnino: sed si requiri jufferis, invenient hominem apud forem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, civem mediis fidiis egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui cum de eo tribunus plebis promulgasset, adessee propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum: si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum à tribuno plebis citatus: damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem rogatione perscripta est. At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram. patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus censor avunculum suum præterit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Coita, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modò civis, sed socius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quàm est lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM: tantumne? immò etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modò civem, sed etiam egregium civem semper putavit? At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cum essent optimè de republica meriti, tamen

populi incitati vim, iracundiamque subierunt: damnati que comitiis centuriatis cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quòd si iis damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriæ, sed etiam honestavit: (nam, ETSI OPTABILIVS est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum esse à suis civibus, quàm omnino numquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituro, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis, & constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit. tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Qu. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quòd si & illis, qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, dicam maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducete, altero prætoris petente; tuum scelus, meum probrum putas esse oportere? Ac, si me populus Romanus incitatus iracundia, aut invidia, è civitate ejecisset, idemque postea mea in remp. beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem, atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quàm dedecori putaret esse oportere. nunc verò, cum me in judicio populi nemo omnium vocarit. condemnari non potuerim, qui accusatus non sum: denique ne expulsus quidem ita sum, ut, si contenderem, superare non possem: contraque à populo Rom. semper sum defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, trequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciem, dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus, totiusque Italiæ auctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent: nullo labore, tuo præcipiti furori, atque impio scelere restituissem. sed publicam causam contra vim amantam, sine populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, & vis intima privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum

1. *Nec potentia magistratum.* Adnotatum Gulielmo, forte legendum *impotentia*.

2. *Ne scriptum quidem umquam, &c.* Fortean, inquit Gulielm. usquam, hoc est, ulla parte pri illegii Clodiani.

3. *Etiam quibusdam damnatis.* Lambinus quibus damnatis, ex conjectura Petri Fabri. respuunt libri nostri.

4. *Cæso ille Quintius.* Haud aliter Erfurd. atque Pal. nonus, P. Manutius, maluit *Kæso*. vulgata, *Censor ille incepte*.

5. *Dicam maxima cum dignitate.* Vilitur passim hodie in libris

reali maxima, &c. sed est a conjectura cartagani. scripti editique omnes stant a nostra.

6. *Altero prætoris petente.* Aldus Nepos edidit *patiente*. habebat Pal. nonus, dicente, Gembl. *ducente*, quod ultimum executendum est.

7. *Placuleios.* Erfurd. *Placuleios*. & sic quoque Pal. nonus, nisi quod etiam esse possit *Placuleios*. edit. vulgatis, totam istud nomen deest.

8. *Vis intima.* Pal. nonus non agnoscat illud *intima*. Gulielm. mutat in *incita*. aut *legitima*. P. Manutius coniciebat *ultima*. quod non displicet.

factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republ. putabatur fuisse segnior gesta, multis senatusconsultis non modò defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus: aut, te vivo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad servos mediis fidiis res pervenisset. tantum homines impios ex veteri illa conjuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: & homo facetus, inducis etiam sermonem urbanum, ac venustum: me dicere solere, esse me *Jovem*: eundemque dicere, *Minervam* esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod *Jovem* esse me dico: quàm ineruditus, quod *Minervam* sororem *Jovis* esse existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non sivist. Sed vide, ne tu te debeas *Jovem* dicere, quod tu jure eandem sororem, & uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quòd solere me dicas de me ipso *gloriosus* prædicare: quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus, ac necessariò dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quàm de objectis non confiteri. sed si mihi ante hæc durissima reipublicæ tempora nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrùm non respondere, an demissè respondere decuit? Ego verò etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem *verbis*, dignitatemque retinere: præsertim cum mihi uni in hac republica audiente populo Romano opera mea hanc urbem, & hanc rempublicam esse salvam *jurato* dicere fas fuisset. Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut micissimum parentem omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est. objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id, nec propositum ullum fuit, & si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim unquam de me dixi sublatus asciscendæ laudis causa potius, quàm *crimini depellendi*) dico igitur, & quàm possum maxima voce dico: Cum omnium pebitorum, & conjuratorum incita vis, duce tribuno pleb. consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa, ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quàm *per me* in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, te-

neus reipublicæ reliquias: si victus essem, nullas futuras. quod cum judicasset: deflevi conjugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis, amantissimi, atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas. sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium: remque publicam 7 concedere unius discessu, quàm omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me jacentem posse à vivis viris fortibus excitari: si unà cum bonis interissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quàm nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum à tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) inhiari me esse hominem, & communem *naturæ sensum* repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum à me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: camque animi durtiam, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potius, quàm virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, capta urbe, accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causam patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum *morte complorata*, arbitria petentes funeris: hæc omnia fuisse conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens, quàm ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas postulat: ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara, ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat. qui autem ea relinquit, reipub. causam, à quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est: cujus salutem caritati antepositum suorum. 9 Quare, disrumptur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit. bis servavi, ut consul, togatus armatos vicerim: privatus consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis *fructum* tuli maximum: superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatum, & omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi: posterioris, quod & senatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim, & publicè judicaverunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me planè, ac sentio restitutum. *in mea domus* non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potius, quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea, pontifices: in qua

1. Quod *Jovem* esse me dico. quàm ineruditus, quod *Minervam* sororem *Jovis* esse existimo.] Exhibui scripturam Gemblacensis scripti, cui adscriptur liber S. Victoris; nisi quod is, *eruditus*, quomodo & Pal. nonus: qui tamen, *me dicam tam eruditus quod Min. sororem Jov. esse existimo*. Ineptissimè vulgata, *qui Jovem esse me dicam: non tam ineruditus qui Minervam Jovis sororem, meam esse sororem existimem*. neque adscriptur ei meliores Palatini.

2. Ne tu te debeas *Jovem* dicere.] Pal. nonus, Gembl. Viët. *soleas*. quod si recipimus, rescribendum præterea *ducere*.

3. Quam de objectis non confiteri.] Examinent quæso pensius otiosiores lectionem Pall. noni & cod. Viëtorini, quibus abest negativa. oratorio acumine ita loqui posset, quoniam nihil ad objecta respondeat. Tu Contarene, tu Rigalti, tu Meursi, conferte consilium.

4. Crudelitas illius temporis.] Turing. Viët. Pal. ix. *crudelitas ea minus*.

5. De me dixi sublatus.] Forte *sustulatus*, adnotavit rescribendum Gulielmii; sed nihil ejus aves addicunt, hoc est, libri veteres.

6. *Conjuratorum incita vis*.] Sic Pal. nonus & S. Viët. nec vidi cur heic aequè ferri non posset, quàm vulgatum *incitata*; quod non comparet alioquin in Pal. tertio, quarto, octavo.

7. *Concedere unius discessu, quàm om. int. occidere*.] Ita Pal. pr. non S. Viët. aliorumque mss. non ut vulgò *condere*. Lambinus fecit *concedere*; ineptè. quod enim discrimen ejus quod *concedit* & *occidit*? Audacius Gulielmii, *concedere & int. occedere*? hac sententia; maluisse Ciceronem, remp. furori Clodiano cedere suo discessu. quàm eandem conductæ multitudini obviam ire, & repugnare cum omnium interitu: in quam sententiam sapius hoc libro locus est, *concedere* pro *cedere*, usus est noster pro Murena. *occidere* autem esse obviam ire, notum vel è Plauto.

8. *Videre prætextatos inimicos, &c.*] Pall. omnes *prætextos*, & sic quoque S. Viët. neque omnino displicet; ut agmine magno & quasi indagine quadam institerint.

9. *Quare disrumptur licet, &c.*] Reddidimus lectori omnium ætatum lectionem, mirificè inquinatam nugis Lambini.

qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulchrum inimico nomine inscriptum: demigrandum potius aliquò est, quàm habitandum in ea urbe, in qua *tropæa* & 38 de me, & de republica videam constituta. An ego tantam aut animi duritiam habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicavit, in ea possim intueri domum meam everfam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. e quid aliud? æquum accidisse Melio populus Romanus iudicavit, nomine ipso *Aquimelii*, stultitia pena comprobata est. Eod. Cassii domus ob eandem causam everfa: atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacca prætis domus fuit M. Vacca, quæ publicata est, & everfa, ut illius facinus, memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius eum ab adfensu Capitolii Gallorum imperum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est iudicatus. ergo ejus domum everfam, duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis, ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non existinctor conjurationis, & sceleris, sed auctor, & dux fuisse videar? Hanc verò pontifices, labem turpitudinis, & inconstantia poterit populi Rom. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publicæ constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reip. fecerat, & senatus sententia esse interfectus, & ejus domus everfa, & publicata est: in qua porticum pòst aliquantulum Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax, ac furia patriæ, eum urbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: uno, eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pena senatus effecerat everforem civitatis, eadem iste, oppressio senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriæ judicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemi, turoris tribunitii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipub. doloris mei defixum indicium ad *memoriam* omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in reip. & semper habuistis, non modò sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. O rem, quam homines soluti, videre non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P. ne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? 2 huncin' vos, qui estis antistites cæremoniarum, & sacerorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omneis humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adfunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? ex isto ore, religionis verbum excidere, aut elabi potest? eum tu eodem ore, accusando senatum, quòd severe de religione decerneret, impurissimè, taxerrimeque violastis. 40 Adpicite, adpicite, pontifices, hominem religiosum, & si vobis videretur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: *nimum esse superstitionis*

sum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitiones, homo fanaticæ, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invadere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te impnevisse? quem umquam audisti majorum tuorum, qui & sacra privata eoluerunt, & publicis sacerdotibus præfuerunt, eum sacrificium bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus. Ex quo intelligitur, *MULTA* in vita falso homines opinari, eum ille, qui nihil viderat sciens; quod nefas esset, lumina amisit: istius, qui non solum adfpectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit cæremonias; pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, eum suis dicat se manibus domum civis optimi everfisse, & eam iisdem manibus consecrasset? Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestræ sedes, aras, focos, deos penateis, subjectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu pereulerit, hujus domum non solum affligere, quod est præsentis insanæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accipi, pontifices, *IN RELIGIONIBUS* suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, eum expeti nihil ab iis, quod sit injustum, atque inhonestum, arbitrare. Hominem invenire ista labes tum, eum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædeis addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse eum loci illius, eum ædium cupiditate flagraret, 3 ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisse: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. deos immortalis existimatis, cujus labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam, 4 & everfam per vim hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defendit. at, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici iudicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonus, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas, deos penateis, & familiareis meos Lares expulit, 5 ut te ipsa, tanquam in captivis sedibus collocaret? *QUID EST* sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra, religiones, cæremonia, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis, & sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine, evertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. *Libertas*, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocastis, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, eum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse: eum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: eum hunc clarissimum

1. *Homines soluti videre, &c.*] Expressi quod erat in Pal. nono & Gemblacensi, vulgati amplius, *soluti*, à cura liberati, notabili glossate. quod mirum à Lambino non animadversum: qui variis conjecturis heic usus.

2. *Huncin' vos qui estis.*] Haud fecus Pal. nonus & S. Victoris, editi amplius, *hunc, inquam, etiam vos qui estis, &c.* cui bene?

3. *Ob eamque causam unam, una justa illa rogatione.*] Fortè, *unam, ista illa rog.*

4. *Et everfam per vim hominis.*] Est à Pal. nono & S. Victor. editi per unius hominis.

5. *Ut te ipse tanquam, &c. collocaret?*] Sic quoque Pal. nonus & S. Victoris, exhibuitque item ex suis Lambinus, vulgata; ut à te ipsa, &c. collocaretur. minus nervosè.

rissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, & modestia præditum (quem satis mirari quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Rom. à pedisequis conculcari juberes: cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa iudicio tui crudelissimi dominatus, & miserimæ populi Rom. servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in fervorum potestatem civitas tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quæsi enim diligenter. Tanagraea quædam meretrix fuisse dicitur. ejus non longè à Tanagris simulacrum è marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. etenim cogitavit omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis¹ & communibus locis, tota è Græcia, atque infulis omnibus, honoris populi Rom. causa, sanè *frugaliter* domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, interversa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modò² eadem prima littera competitorum habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, *imaginem meretricis*, ornamentum sepulcri, à fure sublatam, à sacrolego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis reip. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento quod positum est, ut esset *indicium* oppressi senatus³ ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te sefellit, cum mihi summa, & quotidie majora præmia in repub. fore putabas? negabas fas esse, *duos consules* esse in hac civitate inimicos reipub. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio, vetarent: quibus inspestantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui *locer* fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciose reipublicæ consilia cepisset, omnis *memoria* funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo jungeret: nonne responderes, id, nisi everfa civitate, accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam, & effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè, & magnificè voluit: duasque & magnas, & nobiles domos conjungere. eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, à Q. Seio contendit, ut Q. Postumius sibi domum venderet. cum ille id ne-

gare: primò se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumius, *se vivo*, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno aperitissimè sustulit: emit domum & licitatoribus defatigatis, propè dimidio carius, quàm æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa propè tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Caruli porticum accessit. causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatum trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera ejusmodi, facile ut omnium domos & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædis meas idem emeret & venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum *nomen* emtioni illi adscribere. posuit scilicet⁵ Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Maris, ubi natus est, testum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteæ, sed Clodiæ, quam reliquit. quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam⁶ in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? *Pontifex*, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus: sed tamen auget & *etas*, & *honor* dignitatem. opus erat etiam *scientia*: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores *vetustas* facit. *Quis ergo affuit?* Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. sin autem scientia est quæsit: quis erat minus peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu *impulisti*: soror rogavit, mater coëgit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Verbone, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? An istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate à majoribus nostris constitutæ sunt? Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit: quem percussum ipsa respublica suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui *imitari* velint) aliquem mei dissimilem, cui respub. non tantum debeat, per vim affligerit, domum ejus per pontificem dedicavit: id vos ista auctoritate constitueret ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus ille clarissimus

1. *Et communibus locis.*] Dicitio *locis* non est in S. Viçt. aut Pal. nono, & poterat abesse. *communia* enim *res* *et* *syd.*

2. *Eadem prima littera competitorum, &c.*] Pluribus modis veliscatur ad hujus loci emendationem And. Scottus noster, qui videatur lib. 1. Nodor. cap. 18.

3. *Ad memoriam sempiternam turpitudinis.*] Idem libri *sempiternæ* *sup.* forsan rectè.

4. *Licitatoribus defatigatis.*] Ita conjecit Anton. Augustinus.

libri enim *litigatoribus.*

5. *Scatonem illum.*] Vulgo *Statonem*. sed alterum restat in Erfurd. in S. Viçt. & Pal. nono.

6. *In omni genere voluntatem, impudentiam.*] Vix est ut reponi non debeat *voluntatem* *impudentiam*, quod Gulielmio in mentem veniebat.

7. *Tamen certè peritiores, &c.*] Gemblac. *Arte*, at enim Pal. nonus abiecit illud *tamen*, & servat certè. quod magis probem.

vir, tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis enim curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aureis sæpe permanent. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse *templi*. ibi enim postis est, ubi templi aditus est, & valvæ. Ambulationis posteis nemo umquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure, & religione contrâ, quàm proposueram, disputabo? Ego verò, si omnia solemnibus verbis, veteribus, & prisca institutis acta esse dicerem: tamen me *reipub. jure* defenderem. An, cum tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus, atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam tæterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempubl. teneres: domum ejus, qui patriam à se servatam perire suo nomine noluisse, per pontificem aliquem dedicassés: posses recreata respublica sustinere. ¹ Date de hac religione *aditum*, pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperieris. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transfulerit, ² valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus prisca, & pænè sollemnibus bona civis cujuspiam consecravit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Merelle, & cui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribunus plebis. ³ ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi, & clarissimo viro? Certè non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quod si tum *nihil est actum*: quid in meis bonis agi potuit? *sin est ratum*, cur ille gurges, heluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quòd si quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus *in te conversis*, recusares, alios everteres? *sin ista consecratio legitima est*: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religio? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid toculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, & quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. ⁴ *sin ille tibi ludus fuit*, quid te impurius, qui religiones omnes poilueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, poenam illam à te in alium in-

stitutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus, & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consularis vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas *injuriæ* poruit accidere: id in me infirmas? & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quàm quod, concione tota teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, & vos flamines: etiam tu rex, discè à gentili homine tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen discè ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Rom. præfecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ veteret, *injussu plebis* ædeis, terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Q. Papius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam *admonere*. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs iussisset, fieri veuit, quæ si tu interpretaris de nostris ædibus, atque agris scripta esse: non repugno. sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædeis meas consecrares: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papii verat, ædeis injussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa *lex* est, ac non vox sceleris, & crudelitatis tuæ. Quòd si tibi tum in illo reipub. naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exsulibus, & cum legatis regis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, foedera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur. ⁵ imperia adscribebantur novæ juventuti, Q. Scio venenum misero parabatur, de Cn. Pompejo, propugnatore, & custode imperii, interficiendo consilia inibantur, senatus nequid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respub. consulum prodicione, vi tribunitia teneretur. Hæc cum tot, tantaque agerentur: non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate multa illum, & te fecelisse. At videte, quanta vis sit hujus Papii legis, in re tali ⁶ non qualem tu affers, sceleris plenam, & furoris, Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat, hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transfulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret. Quæso, pontifices, & hominem cum *homine* & ⁵ tempus cum *tempore*, & rem cum *re* comparate. Ille erat summa modestia, & gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere,

1. *Date huic religioni aditum Pontifices.*] Longè melius sic Pal. nonus, Erf. Gembl. quam vulgatum: *Date de hac religione aditum.*

2. *Valebit ad injuriam nomen.*] Pal. nonus & S. Vict. valebit injuria; fortè in injuria.

3. *Ductus ex nonnullis veterum temporum.*] Nihilò pejor iisdem libri perveterum.

4. *sin ille tibi ludus fuit.*] Pronomen tibi adjectum ex Turingico ac Pal. nono.

5. *Imperia adscribebantur novæ juventuti.*] Lamblinus pro imperio delevit *novæ juventuti*, & syllabam præterea detraxit ab *adscribebantur*. Gulielmius conabatur potius *novæ de juventute*.

6. *Non qualem tu affers.*] Turing. & Pal. nonus, *affers*.

scelere, & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Rom. oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. Præclara voluntas, atque omni laudè digna. præscribere enim se arbitrabatur, ut, *sine studiis* dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore, & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres: Libertatis signum posuisti ¹ magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optimè de repub. meriti cruore, ac pænè offibus, simulacrum non *libertatis* publicæ, sed *licentiæ*, collocasti. Arque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, siquid tibi aut pian-dum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto ceterorum veteri, ad pontificem detulisses. novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam, atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus est, qui *etate*, *honore*, *auctoritate* antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem

5 2 tu non contemisti, sed *pertimulisti* dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio, atque auctoritate tempub. consul ex vestris manibus, ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum consecraret, deinde civis ejus, cui princeps senatus, ² cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis, atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, ô nefanda, & perniciofa labe civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ³ ut mihi præeatis, postemque teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio, & scelere. Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à ceteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum suis manibus imponderet: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino *pœnam* hanc maternæ temeritatis tulit, ut muram in delicto personam, nomenque præberet: aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit. certè nihil ritè, nihil castè, nihil more, institutoque perfecit. Viderat ille Murænam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse,

& mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris *invitus* cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret? Sed, ut reverat ⁴ ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi justia accomodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontif. maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Roman. nominatim præfecisset, atque ejus iussu faceret: non videri ea rectè posse dedicari. Quid, cum Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metelio, Coss. aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontif. Max. pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, C. F. injussu populi dedicasset, *5 sacrum non videri* esse. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S. C. facile cognoscetis. Recita S. C. SENATUS CONSULTUM. Videtisne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, siquæ essent incisæ, aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora, ô mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione, litterarum exstare *monumentum*. tu procella patriæ, turbo, ac tempestas pacis, atque otii, quod in naufragio reip. renebris offusus, demerso populo Roman. everso, atque ejecto senatu dirueris, ædificaris, religione omni violata, reip. tantum nomine contaminaris: in civis hujusce ædibus, & in urbe, quàm suis laboribus, ac periculis conservasset, monumentum deletæ reip. collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incidetis: id sperasti tempub. diutius, quàm, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At, si, pontifices, neque is, qui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse? Dixi ^{5 4} à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum. quæ sunt adhuc à me de jure dedicandi disputata, non sunt quæ sita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumta de medio, ex rebus palàm per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex S. consulto, ex lege. Illa *interiora*, jam vestra sunt, quid diei, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. quæ si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisse: tamen *in scelere religio non valeret*: nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, fororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, ⁶ sine fictore, furtim, mente, ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus, atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem

1. *Magis ad ludibrium pudicitie.*] Ita aliàs legi adnotatum aliis; placetque præ vulgato, *impudentie*; quod tamen in plerisque Pal. nam nonus *impudicitie*.

2. *Cui etiam ordines omnes.*] Pall. fere, *tui etiam ordines omnes*; lectione, in speciem bona. sed malum quod restat in nono firmatque S. Victoris liber, *tum autem ordines omnes*.

3. *Ut mihi præeatis.*] Meliores mss. nostri *pareatis*, quod Gulielmus omittendum non putabat.

4. *Ad jus publicum vindicandum.*] Libri selectiores *judicandi*. Pal. pr. *dedicandi*.

5. *Sacrum non videri esse.*] Erfurd. *viderier esse*. codex S. Victoris esse abjicit, retinetque tantum *viderier*.

6. *Sine fictore.*] Restitui Tullio propriam suam vocem, conspuratione omnium Pall. item editionum veterum, præterquam primæ, quæ verbum illud totum omisit. at posteriores nobis obtruserant, *sine scriptore*, Ennii versus est: *Libaque fictores, Argos & tutelatos*.

rem ita raptim, & turbulentè, ut neque mens, neque vox, neque lingua confisteret. Delatum tum est ad vos pontifices, & post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obscœnis, idem tamen se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne *audacia* quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus, atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, *somnus simulatus*, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis prædonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefariè consecraret? ¹ Non potuit ullo modo (quam aram & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. MAGNA VIS est cum in deorum immortalium numine, tum verò in ipsa rep. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum cum viderent, ex suis replis in ejus ædeis immigrare volebant. itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant. Res verò publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen observabatur ante oculos ² extinctoris sui, & ab istius inflammato, atque ignito furore jam tum me, seque repebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari? Quæ cum ita sint, pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam reipub. quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris cervicibus sustineris. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuitis: vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus, vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes, atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & iudicium non modò commissum, verum etiam commendatum esse arbitrabuntur. denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium teneant, ut esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipubl. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum redditus, & gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciumque revocasse. Hic est enim *reditus*, pontifices, hæc restituro, in domo, in sedibus, in aris, in focus, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit: ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum

erunt restituti. Quocirca te, Capitolinè, quem propter beneficia populus Roman. *optimum*, propter vim, *maximum* nominavit, teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adiutrix consiliorum meorum, restis laborum exististi, precor, ac quæso: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi, & reipubl. ⁴ præsidetis, vos obtestor, quorum ego à templis, ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotas ab hominum amentia, furore, & scelere defendi: cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut *sanguine* civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri: ut, si in illo præne fato reipubl. objeci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum civium furori, atque ferro: & si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendavi, meque, ac meum caput ea conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & antè, & in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermisissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem: tum mihi reipubl. aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, ut perpetuum dolorem, avulsus à meis, sustinerem: hanc ego *devotionem capitis* mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, & commissam putabo. nam nunc quidem, pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ, & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis: nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam reipubl. fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permover: *caduca* semper, & mobilia hæc esse duxi: non virtutis, atque ingenii: sed fortunæ, & temporum munera: quorum ego non tam facultatem umquam, & copiam, ⁵ extendendam putavi, quàm & in utendo *rationem*, & in carendo *patientiam*. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum *patrimonium* paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim scelerarius etiam edificata, quàm everfa, carere sine maxima ignominia reipub. meo decore, ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Rom. si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum, auctoritatemque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restitulistis, nunc, quoniam senatus ita vult, *manibus* quoque vestris in sedibus meis colloctis.

M. TULL-

1. Non potuit ullo modo.] Efficacius istud omnium scriptorum, quam quod in editis poterat.

2. Exstinctoris sui.] Vett. edd. & mss. Pall. aliorumque omnes istud habebant itaque mirarur cur id posterius nati mutarint in exterminatoris, nisi putassent Deos non extingui. at nec exterminantur, si sunt Dei.

3. Inflammato & ignito furore.] Idem libri omnes, inito, nisi quod Pal. nonus inico. quod mutari queat in inigo, in inigo; imò in unice. sed viderint alii. ego festino nimis.

4. Præsidetis.] Ediderat sic Lambinus, non addito an è libris. sed sic reperit in Erfurdiano Suftridus, ego autem in Palatino nono. vulgata, præsidetis estis.

5. Extendendam putavi.] Irrepperat *expetendam*, sed in vitis Pall. nostris omnibus & vetuste impressis. hujusmodi mille mutationes erueret, qui olim cufos, qui membranas bibliothecarum non raptim & captim legeret, sed verbatim imò syllabatim persequeretur. quod quis facere capiatur, hoc sæculo nostro, cujus pompa tota consumitur in parergis?

M. TULLIUS CICERO
DE
HARUSPICUM RESPONSIS,
IN SENATU.
ORATIO TRICESIMA.

HESTERNO die, P. C. cum me, & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, ¹ magnoperè commosset: putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus *venierat*, etiam vobis inspestantibus vendicaret. Itaque hominem furem, exultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, ex sanguis, atque æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam, atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpisssem: cepi equidem fructum maximum & ex *conspiratione* omnium vestrum, & ex comitatu publicanorum. sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; & simulac Cn. Lentulum cos. adspexit, concidit in curiæ præne limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis: cuius ego de effrenato, & præcipiti furore ² quid dicam? haud potest gravioribus à me verbis vulnerari, quam est statim, in tacto ipso, à gravissimo viro, P. Servilio confectus, ac trucidatus. ³ cuius si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac præne divinam, assequi possent: tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quam ea, quæ *collega patris* emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundia ⁴ longius propè digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatam. Ego enim, P. C. inimicum me semper esse professus sum duobus, ⁵ qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsi insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque ⁶ nefariæ passionis funditus unà cum reipub. oppressum, extinctumque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, in-

flammationem, everfionem, depopulationem, ⁷ vastitateram, sua cum præda, meis omnibus teetis, atque agris intulerunt. cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac præne hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium *bonorum dolor* postulavit. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam ⁸ illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac multò antè prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipub. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri *otii finibus*: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. non multum mihi sane pòst ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipub. non me magis violavit, quam senatum, quam equites Rom. quam omnes bonos, quam Italian cunctam. non denique in me scelerator fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea. in me fuit eodem animo, ⁹ quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum nunquam à me esse accusandum putavi, non plus, quam *stipitem* illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum, & glande corruptum? qui si fenfit, quo sese scelere divinxit: non dubito, quin sit *miserrimus*. sin autem id non videt: periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quòd, expectatione omnium, fortissimo, & clarissimo viro, T. Annio, devota, & constituta ista hostia esse videtur: cui me præripere desponsam jam, & destinatam laudem, cum ipse ejus opera & dignitatem, & salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim, ut P. ⁴ ille Scipio, *natus* mihi videtur ad interitum, exitiumque Karthaginis, qui illam à multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactam, præne captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi divino munere donatus reipub. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia

1. *Magnoperè commosset.*] Ita Pall. omnes, item Gembl. S. Victor. ac Tosanus. vulgo *commovisset*. quod eodem quidem redit. sed non est nostrum augere syllabis Tullium.

2. *Quid dicam? haud potest.*] Scripti ferè, *quid dicam? aut potest, &c.* trucidatus. Lambinus *aut* expunxit, & verò abest libro S. Victoris.

3. *Cujus si etiam vim.*] Gulielmius putabat *si etiam* positum pro *etiam* si. non repugno. Pall. tamen habent tantum, *cujus si jam vim*. editio princeps, *cujus est jam vim*.

4. *Longius prope digressum.*] S. Victor. & Pal. nonus *progressum*. quod recepit quidem Lambinus, sed abiecit *prope*, quod in omnibus nostris.

5. *Qui me, qui remp. cum defendere, &c.*] Ita longe melius Pal. nonus & Turing. quam vulgatum, *qui remp. meam cum*. ad hanc lectionem duxit Lambinum conjectura.

6. *Nefaria passionis.*] Nescio an non melius, *factionis* quod in mss. nostris, nec non editionibus vetustis.

7. *Vastitatem eam sua cum præda, &c.*] Lambini licentiosa nimis est exerratio, qui reposuit, *vastitatem, autli præda, meis, &c.* mss. nihil mutant, quam quod quidam *meam*. quidam *mea*, quidam *ea*. Gulielmius tentabat, *vastitate mea*.

8. *Quam ejus familiaris.*] Temerariumne est, an aliquid subest, quod Pall. omnes *meus familiaris*?

omnia eade, incendiisque terreret, ¹ non modò vincere, verùm etiam vincere oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, numquam mea voluntate præcipiam eum præfertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verùm etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesternò die, cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attingi legum iniuriam, & iudicii. confedit ille. contucuit. Deum dixisset, ut fecerat. fecissem, ut ei statim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur: & cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, esse jam consecratum Miloni: ² si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma judiciorum, atque legum. Atqui paullo antè, P. C. concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primùm universum argumentum, sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis. De religionibus sacris, & cæremoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. Inquam, Clodius sacra, & religiones negligi, violari, polui, questus est. non mirum, si hoc vobis ridiculum videntur. etiam sua concio *risi hominem*, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsultis: quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ *virii oculis*, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspicere virili, sed flagitio, stuproque violari, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de *pu-dicitia*. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris, & religionibus conqueratur, an ex fororum cubiculo egressus, pudorem, pudicitiamque defendat? Responsum Haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra, & religiosa profana haberi*. In ea causa esse dixit domum meam, à religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque responso, nos de istius scelere, ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam voce Jovis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum si id facere verè, ac sine cuiusquam dubitatione poterò. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo. Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspitione tam vacua, atque pura? Quamquam vestræ domus, P. C. ceterorumque civium, multo maxima ex parte sunt liberæ religione, tamen una mea domus iudicii omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc Haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis, ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus iudiciis, liberata

est. quam primùm inimicus ipse in illa tempestate, ac *nocte reipub.* cum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodius ore tincto conscripisset, ne una quidem attingit litera religionis. deinde eandem domum populus Rom. cuius est summa potestas omnium rerum, comitis centuriatis, omnium ætatum, ordinumque suffragiis, eodem jure esse iussit, quo fuisset. Postea vos, P. C. non quòd dubia res esset, sed ut huic furie, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, ³ vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatum, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod sit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius *casti tutoris* religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populus Rom. semper senatui, semper ipsis diis immortalibus sacris sanctum, factis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus, eos. & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, ⁴ Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum: M. Scavrus, M. Craffius, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum, ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt. Nego unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium judicasse. quamquàm ad *facinoris* disquisitionem interest adesse quampiurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicium. Religionis explanatio vel ab uno pontifice penito rectè fieri potest: quod idem in iudicio capitis *durum*, atque iniquum est. tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm unquam de cæremoniis virginum judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo, & Q. Metello, eos. referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent: cumque alii, qui honoribus populi Rom. antecederant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent: domum meam, iudicio pontificum, *religione liberatam* videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur Haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præfunt, sacer non esse iudicatus sit? Verum referte: quod ex S. C. facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis: aut senatus ipse iudicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicavit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritas, fidei, prudentiæ majores nostri sacra, religionesque & *privatas*, & *publicas* commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare ac iudicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, P. C. atque haud scio, an penè cunctæ jure optimo: sed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. nego esse ullam domum aliam, æquè privato jure, atque

optima

1. Non modo vincere, verum etiam vincere oporteret.] Lambinus, non modo vincere, verum etiam vincere, &c. meo iudicio ineptissimè. longè enim plus artis vincere, quàm vincere belluam indomitam. vincitur mortua, vincitur viva. quo ipso jucundius sanè nobis aliisque præbet spectaculum. ait idem ita esse in miss. de suis, scire ipse potest. at Pall. nostri *vinci verum etiam vincere*. Pal. nonus totum istud omisit.

2. Si quod in me telum intenderit.] Malui istud cum Pal. nono, Erfurd. & S. Viët. quam cum vulgg. *interferret*. iisdem auctoribus antea scripti esse jam consecratam.

3. Sex. Clodii ore tincto conscripisset.] Amarissimum convitium, at illud ore tincto hæcenus desuit libris nostris. exstat tamen in Pal. nono, in Tosano, in Gemblacensi, in S. Viëtoris, meminitque etiam Lambinus. vulgata, *Sex Clodius conscripisset*, miniatos fuisse stylos scriptorum alibi erit dicendi locus.

4. Vox interdiceretur.] Alii *intercluderetur* legunt. Gulielmius conabatur *interciperetur*. ego vulgatæ adhæserim.

5. Q. Metellus Scipio.] Vox *Metellus*, nunc primum accedit vulgato, suadentibus Gembl. Tos. Erfurd. S. Viët. ac Palat. nono.

optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam. quæ primum ædificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatusconsultis munita, atque sæpta est. Primum negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respubl. commendari solet: deinde, cum ille faxis, & ignibus, & ferro vastitatem¹ meis sedibus intulisset: decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui universam rempub. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempub. esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus extare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempub. beneficiis, data domus est³ in villa publica: at mihi in Palatio restituta. illi locus. at mihi etiam parietes, atque restum. illi, quam ipse privato jure tueretur: mihi, quam publicè magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data à vobis, cum ea attententur ejus lingua, cujus antea manu eversa vos mihi, & liberis meis, manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata porius, quàm arrogans videatur. Quamquam, si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, *animi quidam dolor*, quis non ignosceret? Vidi enim hesternò die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Rom. ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? litteratè respondissem. Tacuissem? desertum negotium. **POTEST QUISQUAM** vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet, quidquid potest, cum est laceffit: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri. Sed, quoniam mea causâ expedita est; videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine ostenti, & gravitate responsi, & una, atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui aquè, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent, atque avocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores; ac magistros *religionum colendarum*, majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis, superque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint:

qui statas, sollempneisque cæremonias, pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatium libris: 4 portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putant: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primùm Italici belli funesta illa principia, post Sullani, Cinnanique temporis extremum pænè discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem non obscure nobis paullo antè prædixerint. 5 Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos, sapientissimosque & dixisse, & scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim **QUIS ETS TAM** vecors, qui aut, cum suspexerit in cælum, deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta mente sunt, ut vix quisquam arte ulla⁶ ordinem rerum, ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, & auctum, & retentum? **Quàm** volumus licet, P. C. ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis, ac terræ domestico, nativoque sensu, Italos ipsos, ac Latinos, sed *pietate, ac religione*, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximus, omneis genteis nationesque superavimus. Quare, ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & mentes vestras, non solum aureis, ad haruspicum vocem admovete: **QUOD** 7 **IN AGRO LATINIENSI** AUDITUS EST STREPITUS CUM FREMITU. Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriæ datam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? **EXAUDITUS** IN AGRO PROPINQUO, ET SUBURBANO EST STREPITUS **QUIDAM** RECONDITUS, ET HORRIBILIS FREMITUS ARMORUM. Quis est ex gigantibus illis, quos poëta ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu non magnum aliquid deos populo Rom. præmonstrare, & præcinere fateatur? De ea re scriptum est, 8 postulationes esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cælestibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. **LUDOS** MINUS DILIGENTER FACTOS, POLLUTOSQUE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) vosque pontifices, ad quos *epulones Jovis* max. optimi, si quid est prætermisum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentia contentum, aut scelere esse pollutum: omnia sollempnia, ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minùs diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, 9 atque illa *Mater dea*, te, te, Cn. Lentule, 10 cujus ab avia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quòd ni

tu Me-

1. *Meis sedibus intulisset.*] Prius erat *adibus*. sed contra Pall. omnes & S. Viçt.

2. *A iudicibus puniendam, &c.*] Petrus Faber, conjicit, *muniendam*, quod arripuit Lambinus.

3. *In villa publica.*] Annotavit Gulielmus Janum Palmerium ex Afconio in Pisonem emendasse, *in Velia publicè*: neque aliter nuper conjecit Rubenius libro 1. Elect. cap. 7. & verum dicunt, quod ad locum. sed dispiciant quæso Critici, num non & ibidem fuerit *villa publica*. si sic: nihil profecto mutandum. mihi otium non est excutiendi antiquitates meas.

4. *Portentorum explanationes.*] Sigonius ad Livium, & Pighius ad Val. Maximum conjiciunt, *expiationes*. videantur præterea Lambini Notæ.

5. *Deinde etiam cognovi, &c.*] Interjicit Palatinus nonus, *Deinde*

si quid habuit tolli; quod & in S. Vict. etiam, quàm quod is littera minus, habui.

6. *Ovædinem rerum ac necessitudinem.*] E fuga retraxi hanc lectionem Pall. omnibus adminiculantibus, item S. Viçt. ut & edd. vetustis. recentiores quippe *viciitudinem*. iisdem volentibus statim reposui tantum, *ὄντι τὰς τοιούτων*; ut & mox hujus pro ejus.

7. *In agro Latiniensi.*] Vetus editio, S. Viçt. & Pall. *Latienfi*.

8. *Postulationes esse Jovi, &c.*] Suasu Pall. omnium abjici vocent que in hæcenus editis, *postul. deceret esse, &c.*

9. *Atque illa Mater Dea.*] Haud aliter miss. nostri & vet. edd. nam Lambinus *Idea*. quod tamen eod. redit.

10. *Cujus ab avia esset accepta.*] P. Manutius publicavit *ab avi manibus*, malletque legi *atavi*. nostri scripti nihil recedunt à vulgata.

tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc adili religioso, repente fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo. te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani & omnes boni sequebantur: cum ille servorum, & ludorum multitudini S.P.Q.R. vinetum ipso consensu, & constructum spectaculis, atque impeditum turba, & angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus si terram non tenuit, aut tensam, ¹ aut lorum omisit, aut, si adilis verbo, ² aut simpulo aberravit, ludi sunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab *letitia* ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed perempti, atque sublatis sunt: si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt 3 dies illi festi pænè funesti: dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pænè ad eadem, & ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros, & nemora cum quodam strepitu, fremituque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Rom. & scelerum indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maximè casti, sollempnes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consensum senatus locum P. Africanus iterum consul ille major dedit: ut eos ludos hæc lues impura polluerit: quò siqui liber aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat: manus afferebantur. quò matrona nulla adiit, propter vim, consensumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut *ex ultimis terris* arcessita in hac urbe confederit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc adile, servorum Megalesia fuerunt. Pro dii immortales! qui magis nobiscum loqui possietis, si essetis, versareminique nobiscum? ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quàm, omne servitium, permissu magistratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, ut alter consensu potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putarem: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Rom. septum, atque inclusum, & non commovemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut à *servitio caveremus*, monerent. Quod igitur ex aliquo disjuncto, diversoque monstro significatum caveremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescimus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum Athenionis, aut

Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Caji, aut Appii, Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos de cavea exire jubebant: tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. itaque qui antea voce præconis à liberis removebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos à se fegregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem 13 veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus atrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, ⁴ qui est *optimus* populi Rom. judicatus, P. Scipio: fæmina autem, quæ matronarum *castissima* putabatur, Q. Claudia: cujus præeam illam severitatem sacrificii ⁵ mirificè tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis adilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permovet, quo minùs castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris *tuis operis* nummos solebat, ⁶ totum illum locum, fanumque venderis? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? ⁷ omina illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Aliamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum referant urbem, atque Italianam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis, & periculosissimis bellis huic deæ *vota facerent*, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanoque persolverent. Quod cum Deiotarus religione sua castissimè tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarus, sæpè à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. sed alter est rex, judicio senatus, per nos: *pecunia*, Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quod tibi nummum nullum dedit: quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit: quod Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret: quod cæremomas ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro polui non sinit, mavultque generum suum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum, & responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosus. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis adibus, quas tu, Qu. Scio, equite Romano, viro optimo, per

1. *Aut lorum omisit.*] Pal. nonus, *si lorum amisit*. S. Viçt. *si lorum omisit*.

2. *Aut simpulo aberravit.*] Repræsentavi scripturam Pal. noni, quomodo diu est quod conjecerat Lambinus, & Lipsius lib. 1. An. 219. lect. cap. 3. S. Viçtoris codex habebat *symbolo*. quemadmodum & aliorum libri vet. quod etiam quis commode tueatur. at vulgo legitur, *aut si nutu aberravit*.

3. *Dies illi festi pænè funesti*] Vetustior editio, *profesti*; neque secus Pall. plerique. nam nonus *profesti*; de quo cogitabunt acutiores. Francisci Fabricii liber, ac S. Viçtoris præferunt, *pro fe-*

stis, vocibus divis.

4. *Qui est optimus populi Rom. jud.*] Sic Gembl. & S. Viçtoris, neque aliter puto Pall. in quibus omnibus P. R. nam editi, *optimus à populo Rom.*

5. *Mirificè tua soror.*] Sic collocat voces Pal. nonus & S. Viçt. qui iidem præterea exhibent, *mirifica*; quod & in ceteris Pall.

6. *Totum illum locum fanumque.*] Repositum cuperit Gulielmius, *locum paullo post*. si recte ibi; & heic idem valeret.

7. *Omina illa, quæ vetustas, &c.*] Ita rescripti, flagitante sententia, intelligit enim fortes eisque assentia. vulgò erat *omnia*.

mo, per te apertissimè interfecto, tenes, facellum dico fuisse, & aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res; quod ex eo S. C. quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo quæ de locis religionis velim dicere. cum de domo tua dixerò: in quâ tamen ita est inædificatum facellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, *armamentarium Telluris* aperire. nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. nunc sanctissimam partem, ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quòd ædes Telluris, est curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum judicio liberatam, secundum fratrem suum judicatam esse dicebat. movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento ¹ Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum est, ut **NIHIL MORTALES à diis immortalibus usi capere possint.** Veruntamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, ² quæ fiunt cum maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum & sanctissimum Dianæ facellum in Coeliculo sustulisse? adfuit vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilia illo ipso in facello, ³ statuto loco, anniversarii fastitarint. Et conquiritur, dii immortales quæ loca desiderant, quid significant, de quo loquantur? A Sex Serrano sanctissima facella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? ⁴ Ecqua mente? quam amiferas. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo pulvinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri, & sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre: tollam altiùs tectum: non ut ego te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam, quam delere voluisti. Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. **ORATORES, CONTRA JUS, FASQUE INTERFECROS.** Quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, *jus legatorum* cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo, ⁵ qui omneis judices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: equid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum à civitate libera missum, sicæ percussum? quod non minus, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certò scio. Nec confero nunc in te unum omnia. spes major esset salutis, si, *præter te*, nemo esset impurus. plures sunt. hoc & tu tibi *confidis* magis, & nos pro-

pè jure diffidimus. Quis Platorum ex Orestide, quæ pars Macedonæ libera est, hominem in illis locis clarum, ac nobilem, legatum Theffalonicam ad nostrum (ut seipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, *propter pecuniam*, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incidere. Securis suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Qualeis hunc carnifices putamus habere, qui etiam *medicus* suis non ad salutem, sed ad necem utatur? Sed recitemus, quid sequatur. **FIDEM, ET IUS JURANDUM NEGLECTUM.** Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto perjurio dici: quibus olim crepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. quare autem de his dici suspicor, hæc causa est, quòd sic statuo, & illud in hac civitate esse maximè illustre, atque insigne perjurium, & te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari. Et video, in haruspicum responsis hæc esse subjuncta, **SACRIFICIA VETUSTA, OCCULTAQUE, MINUS DILIGENTER FACTA, POLLUTAQUE.** Haruspices hæc loquuntur, an patrii, penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Sicut præter hunc unum? obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planiùs, quid graviùs, quid religiosius dici potest? **VETUSTA, OCCULTAQUE.** nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem, ac disertum, sæpius, cum te accusaret, usurpasse, quàm hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium, tam vetustum est, quàm hoc, quòd à regibus æquale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quàm id, quòd non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantibus? quòd non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium in omni memoria violavit, nemo umquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod sit per virgines Vestales, sit pro populo Rom. sit in ea domo, quæ est in imperio; sit incredibili cæremonia; sit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco *Bonam* dicit, quòd in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit, mihi crede, non. nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te iudices ⁶ dimiserunt excussum, & exhaustum: suo iudicio, absolutum: omnium, condemnatum: aut quòd oculis, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire possit? An tibi luminis obest cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniventeis illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse, quàm hos flagranteis sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. homines te in re fœdissima defendunt: homines turpissimum, nocentissimumque laudarunt: 7 homines confidentem iudicio liberaverunt: hominibus injuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit: homines ¹ tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum

1. Telluri postulatio deberi dicitur.] Ita ferè Pall. sed nonus ille possillo. quod esset Scaligeri possillo, de quo videatur ipsemet Appendice ad Conjectanea libro iv. in Varronem de ling. Lat. illud possillo extare item à prima manu in cod. S. Victoris, prodidit Gulielmius.

2. Quæ fiunt cum maximè?] Sic S. Viçt. & Pal. nonus. Lambinus nunc maximè, quod non offendi in mss. aut editis. qui simpliciter quæ fiunt maximè.

3. Statuto loco anniversarii fastitarunt.] Hæc est scriptura edd. vet. & Pall. item S. Viçt. post cusi, *anniversaria*. querendum tamen num locum heic habere non debeat *foco*, quod video ad oram, ceu variantem poni scripturam.

4. Ecqua mente? quam amiferas?] Est & istud ex prisca lectio- ne eulorum scriptorumque, in cuius locum sæculi posterioris homines supposuerant, *qua inraferas?*

5. Qui omnes iudices trib. è carcere, &c.] Lambinus substituit

audaces, præter libros. si quid mutandum, in altem *iudices*. sed cur mutemus, cum iudicum istorum mox mentionem faciat capite proximo?

6. Emiserunt excussum & exhaustum.] Malui istud fide Pal. noni & S. Viçt. quod restaret in ceteris nostris, *omiserunt*, non vulgatum illud *dimiserunt*. sicque rursus loquitur infra cap. 21. pr. *excussus* heic est, qui nudus evasit nummis pluribus redemptus scilicet, metaphora ab eis qui in latrones inciderunt.

7. Homines confidentem iudicio liberaverunt.] Est à Pal. nono. neque aliter S. Viçtoris, quam quod is *prope confidentem*, qua voce non erat opus. & videtur nata à glossariis, qui adscripserant *prope*. volebantque intelligi *pro pecunia*. & verò editio princeps habet *prope pecunia*, ex quo Critici posteriores nobis fecerunt, *propter pecuniam*. sed invitis mss. certè Pall. quorum quidam, *homines quippe iudicio*, alii *homines prope iudicio*. quod ultimum ferr. possent.

minum beneficia prorsus concedo tibi; ac majora non esse querenda. A diis quidem immortalibus QUÆ POTES est homini major esse pœna, furor, atque dementia? nisi fortè in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, & consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus, & gemitus Philoctetæ tam miseri (quanquam sunt acerbi) quàm illa exultatio Athamantis, 2 & quàm somnium matricidarum. Tu, cum furialeis in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes facies in vicinorum testa jactas, cum ædeis sacras inflammas, cum servos concitas: cum sacra, ludosque conturbas: cum uxorem, fororemque non discernis: cum, quod inæas cubile, non sentis: cum baccharis: cum furis: tum das eas pœnas, quæ solæ sunt hominum sceleri à diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa concitatur: *deorum tota* in impiorum mentibus figuntur. quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices à diis jam immortalibus dicant moneri: **NE PER OPTIMATIUM DISCORDIAM, DISSENSIONEMQUE, PATRIBUS, PRINCIPIBUSQUE CÆDES, PERICULAQUE CREENTUR, 3 AUXILIOQUE DEMINUTI DEFICIENTUR, QUARE AD UNUM IMPERIUM PROVINCIÆ REDEANT, EXERCITUSQUE PULSUS, DIMINUTIOQUE ACCEDAT.** Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste: nec ulla vi ingenit, aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quodd obscurus non erat, facile perspexit. hoc enim etiam turpius afflictorum respubl. quodd ne ab eo quidem vexatur, ut tanquam fortis in pugna vir, acceptis à forti adversario 4 *vulneribus adversis* cadere videatur. Ti. Gracchus convellit statum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut à patris, avique Africani præstabili, insignique virtute, præterquam quodd à senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pœnè demens, ut auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta juvenilitas, tanta brevitatis fuit, ut possit, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, *perficere dicendo.* Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempub. gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quamdam tamen dignitatem. Hic verò, de quo ego ipse tam multa nunc dico, prò dii immortales, quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet (quod dii omen obruant) à viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam *statulam* suam ad scurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est *germanitatis* stupris volutatus: deinde jam robustus, provinciæ se, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeffus, etiam Cilicium libidines, Barbarorumque sativavit:

post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc: Romæque, recent: adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè prævaricaretur. inde cum Muræna se in Galliam contulit: in qua provincia *mortuorum* testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones, societatesque conflagavit. unde ut rediit, quæstum illum maxime facundum uberemque, campeffrem, totum ad se ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissimè populum, idemque vir elemens divisores omnium tribuum domi ipse fuæ crudelissima morte mactaret. Exorta est illa, reipubl. sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judicibus publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus (ô misera tempora, stultasque nostras *discordias!*) P. Clodio gradus ad temp. hic primus est aditus ad popularem jactationem, atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæsttor C. Mancini Cos. cum esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatus severitas dolori, & timori fuit. 5 istaque res illum, fortem, & clarum virum, à gravitate patium desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuracione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, *dolore*, factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, 6 Cajoque Julio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quàm voluit, popularis *aura* provexit. Fuit in his omnibus causa, etsi non justa (NULLA enim potest cuicumq malè de republ. merendi justa esse causa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisque fasciis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro, est factus repente popularis. Nisi enim mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quod eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Roman. resp. cive tali careret. Hanc ob *amentiam* in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, à diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno pleb. fieri non liceret. quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum senatus, principi Cn. Pompeio sententiam dicenti exciuserat, accerrimeque una voce, ac mente restiterat: id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat: quod affinis, & sodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, exciuserat: id is consul taceret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: & eo fecisse auctore se diceret, cujus *auctoritatu* neminem possit pœnitere. Injuncta est *fax* foeda, ac luctuosa reipubl. petita est auctoritas vestra: gravitas amplissimorum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique civitatis status. hæc enim certè petebatur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, ut vos iisdem ignibus circumsepti, me primùm ictum pro vobis, & fumantem videretis. Non sedabantur discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompejo principe, qui cupientem Italiam, populum Roman. desiderantem flagitanteis vos, non aucto-

1. Tibi arma, alii in me, &c.] Trigam verborum ultimam postliminio quasi restituo Ciceroni. abfuerunt auctori, quamdiu regnum possedit editio Lambiniana.

2. Et quàm somnium matricidarum.] Lectio si non minus vera; at damnata sane ab omni antiquiore libro edito, ab omnibus Pall. item S. Victoris, qui planè præferunt, *senium*.

3. Auxilioque deminuti, &c.] Multa hic mutat & intrudit de suo Lambinus. nos maluimus retinere vulgatam, parum adjuti à iust. nostris; quorum ne quideam variantes lectiones exhibere

operæ videtur pretium; adeò discrepant.

4. *Vulneribus adversis cadere videatur.*] Vulgata adjicit, *adversis & honestis*, quod quidem est in nono, verum non etiam in ceteris scriptis editisque, quibus adest ejus loco, *hominis*.

5. *Istaque res fortem, &c.*] S. Victoris, *itaque res fortem*. sed melius adhuc nonus, *itaque fortem, &c.*

6. *Cajoque Julio consulatum.*] Sic quidem editiones neoterica, sed a conjectura Rærnii. vett. enim & miss. nostri *Tuccio*, sive *Tutio*. aut denique *Thuscio*.

auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit; restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus. non finit eadem ista labes: eas habet conicones, ea miscet, ac turbat, ¹ ut modò vendat illis: nec tamèn ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet. sed ut eos, quos *non amant*, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos, gravissimosque miror: primum quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de rep. saepe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde quòd existimant, perditum hominis, profligatque *maledictum* posse, id quod minimè conducit ipsi, cuiusquam gloriam, dignitatemque violari: postremò, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius ² furentis, ac violentos impetus, in se ipsos posse converti. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibusdam hærentia tela in rep. quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste, nisi primò se dedisset iis, quorum animos à vestra auctoritate se junctos esse arbitratur: nisi eos in cælum suis laudibus præclarus auctor extolleret: nisi exercitum C. Cæsaris, ³ in quo *fallebat*, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immisissimum minaretur: nisi Cn. Pompejo adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret: nisi consules causam conjunxissent secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus reipubl. venerator esse potuisset? Idem, posteaquam respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram è fluctibus illis servitutis, reviviscere memoriam, ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subito fallacissimè venditare. Tum leges Julias contra auspicia latas, & hic, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunalum continebat: quam cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebatur ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cælo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris *ignari*. Longius processit: in ipsum C. Pompejum, auctorem, ut prædicare est solitus, consiliorum suorum, invehi cœpit. inibat gratiam à nonnullis. Tum verò est rarus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere. tum est illa in templo Castoris scelerata, & pœnè deletrix hujus imperii sica deprehensa. tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi & virtute perfregit: obsessus est ipse *domi*; meque non nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio, & facto suo liberavit. nam, si Cn. Pompejo, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus pleb. fuit, lucem non adspicere, carcere publico, minas ejus perferre: cum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certè mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit lætuosum, ad rationem reipubl. gloriosum. Videtis igitur hominem per seipsum jam pridem afflictum, ac jacentem, perniciosi optimatum discordiis excitari. cujus initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum à vobis se juncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam post

tribunatum obtrectatores eorum, atque adversarii defenderunt: ne à rep. reip. pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu, atque in deliciis quidam optimi viri *viperam* illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquit, esse, qui in concione detrahat de Pompejo. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir fumus, atque optimè de mea salute meritis accipiat, ut à me dicitur: dicam quidem certè, quod sentio. Mihi. mediusfidius, tum de illius amplissima dignitate *detrahere*, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. Utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glauca laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, & jam pridem ad pœnam, exitiumque præceps, fœdior, atque inquinatior in Cn. Pompejo accusando, quàm in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompejum *ornat*, an potius *deformat*? Certè laudat, & unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: & significat, se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompejo, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompejo inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot, tantisque sceleribus connivebant, & nonnumquam ejus indomitos, atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequerentur, quam se citò inverterit. nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irreat? Quas ego alias optimatum discordias à diis immortalibus ²⁵ defineri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt. DETERIORES, REPULSOS, (quos jam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longeque à communi salute disjunctæ. Quare, cum dii immortales monent de optimatum discordiis: de clarissimorum, & optimè meritorum civium dissensione prædicunt. cum principibus periculum, cædemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis. Vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, & vestræ salutis consulendum, & prospiciendum vident. cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatum sequi necesse est, adjungitur. etiam, ⁴ ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturaque rapemur. NEQUE ENIM ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros, & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus, & fortissimus, L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. utriusque horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempub. recuperat. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inultum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio, qui non tantum opibus valent, nescio quam *fortunam* tamen, ac

1. *Ut modo vendat illis.*] Lambinus, *ut se modo his, modo vendat illis.* sed præter Pall. & olim impressos: jactat tamen nescio quem calamo exaratum codicem, unde ea deprompserit. sed quis est? cujus est, aut fuit?

2. *Furentes ac violentos impetus.*] Pall. quidam etiam *volaticos.* sed meliores tamen *furentis ac violenti C o s, impetus,* nonus ve-

rò, *furentis ac violari quos impetus.* Gulielmus conabatur ac *sanaticos.*

3. *In quo fallebat.*] Patrum ævo cusi, subnestant, *multos,* sed cujus nulla nota in olim impressis, in mss. nostris.

4. *Ne in unius imperium res recidat.*] Vulgata *decidat;* sed alterum vultur in Erfurd. Pal. nono & S. Vict.

tempus expectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia, ac sententias inimicorum suorum extimefcunt. Tollatur hæc è civitate discordia: jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista *serpens*, quæ tum hæc delitescit, tum se emergit & fertur illuc; compressa, atque illisa morietur. Monent enim iidem; ne occultis consiliis respub. lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi fortè existimatis, hæc tantam colluvionem illi, tantamque everfionem civitatis, in mentem subito in rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ, ac dementissimæ temeritatis. veruntamen nocturnis vigiliis, etiam coinone hominum, justitium illud, conceptum, ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aureis vestras, & perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBUS, REPULSISQUE HONOS AUGEATUR. Repulsos videamus: nam deteriores qui sunt, pòst docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur *repulsi*? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. nam id quidem multis sæpe optimis civibus, atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientis, quos munera contra leges gladiatoria paranteis, quos apertissimè largienteis, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules: urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Rom. ipse nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cavete: quorum quidem magna est *natio*: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio, fictis, conquiritisque vitis deformatum, vellet inducere: nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset: multaque in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret: 27 *Parentibus*, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc cælesti spiritu augemur, & certam in sedem civitatis, ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit. deorum igneis, ¹ sollempneis mensas, abditos, ac penetrales focos, occulta, & maribus non invisâ solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiable scelere pervertit. idemque earum templum inflammavit deorum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum civem, ² vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ prædiis depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sapientissimè judicaveratis: deinde everfo senatus, ut ego semper dixi, comite: duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis, mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam, & Fufiam, maxime reipub. *salutareis*: censuram extinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, scelere sui focos, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompejum vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monu-

mentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos civis, quos necavit? focios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid verò ea, quanta sunt, quæ in ipsum *scelera*, quæ in suos edidit? quis minus umquam pepercit hostium castris, quàm ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm istius ætas fuit? quis umquam nepos tam liberè est cum scortis, quàm hic cum fororibus volutatus? quàm denique tam immanem Charybdim poëta fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste 3 Byzantium, Brogitarorumque prædas exforbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis quàm, quibus istum videtis, 4 Gelliis, Clodius, Titiis rostra ipsa mandentem? Quare, id quod extremum est in Haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIBUB. STATUS COMMUTETUR. etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: 5 suffragia descripta tenentur à paucis: bonorum animus, ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat *invidia*, frustra posthac requireret. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. quò n. tradamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem *humana consilia* ceciderunt. Atque ego hæc orationem, P. C. tam tristem, tam gravem non suscepißem, non, inquam, nisi hanc personam, & has partes, honoribus populi Rom. vestris plurimis ornamentis mihi tributis. deberem, & possem sustinere: sed tamen facile tacentibus ceteris, reticissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quòd si cetera magis pervulgata nos sæpe, & leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentis omnium permovebit? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut 7 deus aliquis *elapsus de celo*, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus sonitus ejus, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatum terramotus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus. hæc eadem profectò, quæ futura prospiciamus, impendentia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pænè oratio judicanda est, cum ipse mundus, ⁸ cum aër atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. in quo constituendæ nobis quidem sunt procuraciones, & obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui ultrò nobis *viam* salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiæque placandæ.

M. TULLI-

1. *Solemneis mensas.*] Pal. & S. Victoris *folia, mensas*. an forte hic locum habere potest Festi *Solla*? doce me Guitheri. nam vix mihi dubium sit quin intelligat Deis sacra folia.

2. *Vi, ferro, periculis.*] Gulielmus tentabat *terriculis*.

3. *Byzantium, Brogitarorumque prædas.*] Pal. nonus *Largitarorumque*, de quo cogitandum est. quippe sic quoque Gemblacense exemplar, sic Turingiæum.

4. *Gelliis, Clodius, Titiis.*] Jam semel dixi, miss. ferè semper *Sextum* hunc appellare *Clejum*. itaque viderint Critici an non queat revocari in usum. nam & heic quoque inculcat disertè triga ditorum scriptorum, insuperque scriptus S. Victoris.

5. *Suffragia descripta habentur à paucis.*] In locum suum reduxi lectionem firmatam omnibus vet. edd. suffragantibus item Pall. & S. Victoris, nisi quod ultimus ille, *descriptus*. vulgata *distrieta*, non recte. consulatur noster pro Plancio cap. 18. f.

6. *Non suscepißem, non, inquam, nisi hanc, &c.*] Lambinus vulgavit, non *quin hanc*. & sic quoque S. Victoris & Pal. nonus.

7. *Deus aliquis delapsus è celo.*] Haud aliter idem bonus, & suffragatur S. Victoris, nisi quod is littera minus *aliqui*: etiam rectè. publicata prius, *aliquis elapsus*.

8. *Cum aër atque terræ motu.*] Est à S. Victoris, produxitque è suo Fulvius noster Urbinus.

M. TULLIUS CICERO
PRO
CN. PLANCIO.

ORATIO TRICESIMAPRIMA.

CUM propter egregiam, & singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos, & bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic ¹ accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio, Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjuvatrix: dolebam, iudices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd si meam salutem, atque vitam sua benivolentia, præsidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus, & confessus iste reficit, & recreat mentem meam, cum intueor, & contemplor unumquemque vestrum. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit: ejus ² non exstet in me suum meritum: cui non sum obstructus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obstitit, qui ³ me ipsum maximè salvum videre voluerunt. Sæpiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem ⁴ studiosissimum, & dignitatis, & salutis meæ, reum sibi hunc potissimum detegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrego, ut Cn. Plancium suis erga me meritis *impunitatem* consecuturum putem. nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo. sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expectanda: petam à vobis, iudices, ut, cujus misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa majores suscipio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo: sed etiam pro me ipso, de quo accusatores ² plura pænè, quàm de re, reoque dixerunt. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ⁵ ut id ab hoc se junctum sit, non me id magnopere conturbet. non enim timeo, ne, quia *perrarò grati homines reperiantur*, idcirco, cùm me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminofum esse possit. quæ verò ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quàm à me ipso prædicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, iudices, & modicè,

ne quid ipse offendam: & tum denique, cùm respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quàm recordeatione meorum temporum, defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atque explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur. nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitia, quæ mihi cum illo jam diu est, *UT IDEM AMICI SEMPER VE-LINT*. neque est ullum certius amicitia vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum. ⁶ Mihi autem non modo id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multò illud magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse *contentio*. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa, & magna sunt: non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri ³ confitear in causa, si te aut à Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixerò. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. ⁷ Quid? tu non inanem dignitatis *judicem* putas esse populum? Fortasse nonnunquam est, utinam verò semper esset: sed est perrarò, & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis *iniquus iudex* est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de jure populi: qui & potest, & solet nonnunquam *dignos præterire*: nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices; vel quod multo etiam minus esset ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres, auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, iudicium populi Rom.

1. *Accusationi esse futuros.*] Pall. octo, fautores. Lambinus tamen, non sine ratione, tuetur alterum.

2. *Non exstet in me suum meritum.*] Editio Lambini, summum, sed sine omni gratia, ac præter omnes typis mandatos calamoque exaratos codices.

3. *Mi ipsum maximè salvum videre voluerunt.*] Gulielmius putabat dictionem videre superfluum, & à manu librarii magis quàm Ciceronis.

4. *Studiosissimum & dignitatis & salutis meæ.*] Ita hodie primùm legimus fide membranarum Turingiarum. prius vulg., studiosissimum & diligentissimum salutis meæ: pro quo tamen Pall. aliquot & dignissimum.

5. *Ut id ab hoc se junctum sit.*] Est & istud ab Erfurdiano libro. vulgati enim nuper, alienum sit. nam primitus euss, ut *id ad hoc dictum sit*, quomodo & Pall. aliquot; aut, *ab hoc dictum*. at plures tantum, *ab hoc sit*, sine alia voce.

6. *Alii autem non modo, id est, in hac re molestissimum.*] Hæc est lectio editionis primæ, quam adserunt item plures Palatini. posteriores objecerunt nobis; *non est in hac re solum molestum*. velleum scire causam.

7. *Quid? tu non inanem, &c.*] Lambinus habet, *tunc eorum*. sed ita nulli libri, in quibus tantum, *tu inanem*, aut *tunc inanem*. ut forte fuerit, *tu ne-inanem*.

li Rom. reprehendatis. Itaque quamquam, ¹ qua nolui, janua sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspitione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in temp. tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, *fractus esse*, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. Si medius fidius decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent: gravius de te iudicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. NON ENIM comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, à quibus est maxime ambitus. denique, si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim *consilium* in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paullo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior: non *competitor*, à quo es victus, sed *populus*, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium. eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, ² quid denique ipsi debeant, considerare sapius, quam, quid cuique à rep. videatur deberi. Sin autem mavis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicavit populus. At iudicavit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi, & sapientissimi cives *tulerunt*. ³ est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac *tempestate* populi jaectemur, ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi parteis, ut illius contra te oratione potius, quam meam, disputem. qui si tecum congradiatur, & si una voce loqui possit, hæc dicat: EGO TIBI, Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cum essetis æquè boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui à me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te splendore, & *vetustate familie* fretum, non valde ambidandum putasse. at verò te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: ⁴ semper se dicet rogari voluisse, semper sibi placuisse. M. Sejum, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, elo-

quentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Qu. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico ⁵ C. Serenum subtilissimum hominem (fuit enim & animi fatis magni, & consilii) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam *contempta*, ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: &, quo plus intererat, eo plus aberas à me. certè non videbam. deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. cæperas enim petere tribunatum pleb. temporibus iis, quæ istam eloquentiam, & virtutem requirebant. quam petitionem cum reliquisses, ⁶ si hoc indicasti, tanta in *tempestate* te gubernare non posse: de virtute tua dubitavi: si nolle, de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti: ego quoque, inquam, & respub. ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis. ædiles quicumque erunt, ⁷ idem mihi sunt iudices parati: tribuni plebis per magni interest qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas: aut, si, quod mea minus interest, id te magis fortè delectat; reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paullo *diligentius supplicare*. Hæc populi oratio est: mea verò, Laterensis, hæc: QUARE victus sis, non debere iudicem querere, modò ne largitione sis victus. nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quod populo supplicetur: ⁸ nihil, quod direptio; nihil, quod supplicatio magistratum, renuntiatio suffragiorum expectetur: simul ut qui sint professi, video quia dicam: hic familia consulari est, ille prætoriam: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed servari necesse est gradum. cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus. sublata sunt *studia*, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitorum. Sin hoc sæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitorum, ut *mare profundum*, & immensum, sic effervescent quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est *tabella*, quæ fronteis aperit hominum, menteis tegit: datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quam ille, dignior: perquam grave est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic credo; quod agitur: quod fatis est iudici; hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod

1. *Qua nolui janua.*] Sic & prima editio, & miliores niff. Pall. etiam S. Viêt. intermedix edd. *volui*. quæ etiam habet qua se teatur.

2. *Quid denique ipsi debeant, &c.*] Lambinus, *quid cuique ipsi deb. &c.*] sic liber Turing. idemque codex postea, ubi habemus, à *repub. videatur deberi*, solum exhibet, à *repub. debeatur*.

3. *Est enim hæc conditio.*] Interposui particulam *hec*, suafu Erfurd. ut & supra ipso, quæ multum adferunt venustatis.

4. *Semper se rogari voluisse; semper sibi placuisse.*] Illud sibi est à Turingiis; rectè. amans quippe sui populus, ideoque non patitur potestatem suam imminui arrogantia candidatorum. Lambinus hæc obtruserat nobis: *rogari, semper sibi supplicari voluisse*, sed nullo librorum suffragio.

5. *C. Serenum subtilissimum hominem.*] Pall. ferè omnes, item Erfurd. ac S. Viêtoris, denique editio vetus, *subtilissimum*. quod admisit Lambinus addita negativa. rectè profectò si cui tantum licet in opere alterius. ceterum Erfurd. idem ut & Gruterianus,

præferunt, *Serenum*, quod oppido placuisset P. Manutio, proditum se vivo. is enim *Serranua* reponendum omnino putabat.

6. *Si hoc indicasti.*] Est à Lambino, sed jam firmatum uno alteroque Palatino, item codice Grut. prius editi *iudicasti*; quod non video cur tantopere exagitare debuerit Monstrolienis ille.

7. *Idem mihi sunt iudices parati: tribuni plebis permagni interest, qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas, &c.*] Integrat hunc locum egregia clausula Turingicus liber. immisissis vocibus quatuordecim. prius enim solum habebamus, *idem mihi, quod ostenderas*.

8. *Nihil quod direptio.*] Reduxi editionum priscarum omniumque niff. vocem, ejectis neotericis, *diribitio, diremptio*, aliisque; dum Senatus Criticus consulto suo firmabit quidnam potissimum admittere habeamus. *Diripi*, hæc est, prensari, ambiri a pluribus. cuius vocis exempla plura posui ante xx. aliquot annos in Animadversionib. ad Senecam lib. 11. De Ira cap. 23. usus & Tullius noster disertè lib. 11. Epist. ad Q. fratrem: *Direptum iri te à tuis, &c.*

quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere; *Non rectè*. nam quid assequere, si illa extrema defensione uteris, *Populum, quod voluisset, fecisse se, non quod debuisset?* Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus hoc nostro equestri loco? possum ne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Rom. filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissimè à te absuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsam incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plorio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsam incubuerunt, te depulsam putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio, generis vestri, familiaeque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego à meis competitoribus & alias, & in consularis petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicias, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducantur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares: in quibus est etiam Juventia, quot è reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est è præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primùm utrum magis favere putas Atinateis, an Tusculanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) cum hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, *sel-lam curulem* attulisset: mirandum in modum lætati sunt. alteros (credo, quia refertum est municipibus consularibus: nam malevolos non esse certò scio) numquam intellexi vehementius hospitem suorum honore lætari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montesque favorunt. num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. quam

quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalora, & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam *vicinitate* vehementer moventur. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. sumus enim finitimi Atinatibus. laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non asfucta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificiosum *simulationis* vel suburbano, vel etiam urbano. nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique nostra illa aspera, & montuosa, & fidelis, & simplex, & faultrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc à municipiis adfunt equites Rom. publicè, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. etenim est *GRAVIUS* spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat. nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat. quibus è municipiis vix jam, qui *carnem* Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Rom. ornamentum civitatis, firmamentum reipub. *publicanorum* ordine continetur. Quis est igitur qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quòd erat pater, is qui est princeps jam diu publicanorum: vel quòd is ab sociis unicè diligebatur: vel quòd diligentissimè rogabat: vel quia pro filio supplicabat, vel quia hujus in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabant: vel quòd illi in hoc ornando *ordinem se ornare*, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus submissi me, & supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentis, ultro pollicentis rogavi. valuit *causa rogandi*, non gratia: nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: *ROGATIO* ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maximè. neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem vicus: sed ut quasi parenti, & custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit. Etenim, si ante reditum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum abs-

1. Et te ad causam aliquando.] Vox ultima immissa suasu Turingici codicis; editionibus aliis omnibus desuit.

2. Ex quo plurima familia sunt.] Anton. Augustinus plures malebat; Gulielmius prima.

3. Vehementius hospitem suorum honore.] Erfurd. municipium. Pall. nihil variant, & ferri poterat vulgata. inclinabat tamen Gulielmius in hominum, quod erat in Urfini ms.

4. Num de Tiberio Coruncanio municipe suo, &c.] Stephanus Pighius adeundus lib. vi Factorum. putat enim excidisse, *Camerinum*. sed & mox loco illi *Fabii*, legendum autumat, *Fulvius Tiburtem gloriari?* At ego arbitrabar faciliore medicina sanari locum posse;

si inquam, reponeretur, *Coruncanio, municipes suos, num de tot Fabiis gloriari.*

5. Aliquid certè de C. Mario audiendum.] Ita optimè Erfurdiana membrana. antea erat infulsè, *aliquid & de C. Mar.*

6. Tribubus submissi me.] Turingicus liber *tributum*. non displicet.

7. Neque enim ego sic rogavi.] Particulam enim venustè accedit ex eodem exemplari.

8. Cui nomen meum absentis honori, &c.] Vox *absentis* reddita modò auctori, liberalitate codicis Jenensis. ibidem enim nunc servatur ille olim Erfurdianus. videatur Zinzerlingus noster Pro-muldis Criticæ cap. xxxv.

fentis honori fuisset, ei meas *praesentis* preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marius¹ ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt: quod fessum inedia, fluctibusque recrearunt: quod viaticum congeserunt: quod navigium dederunt: quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, ² vocisque omnibus profecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsus, ³ vel ratione cedentem receperit, juverit, custodierit, his, & senatui, populoque Rom. ut haberent quod reducerent, confervarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisset miraris? Vitia mehercule, res hae, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere poterunt: ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta, huic, honori tuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, ut & *contubernii* necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulat. ⁴ qui si adesset: non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, & focer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus: sed ita magni amoris, ut illae necessitudinis causa, leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui: miles hujus Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit: omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc putent: assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quaestor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem, & mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui praescribit, in *parentum loco* quaestoribus suis praetores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quam isti, ⁵ quos tu jure laudas: sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, ⁶ quae si minus in scena sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primum cum parente (nam meo judicio *PIETAS* fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat verò, ut sodalem, ut fratrem, ut aequalem. Quid dicam cum patruo? cum affinis? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui haec sunt indicia solida, iudices, & expressa; haec signa probitatis, non *furtiva* forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. facilis est illa occurratio, & blanditia popularis: adspicitur, non atretatur: procul apparet, non excutitur:

non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, ⁷ quae externis, quae domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis & nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: ⁸ parem virtute, integritate, modestia; aedilem factum esse miraris? Hunc tu vitae splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quae nemo ⁹ modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. ¹⁰ Bimaritum appellas, ut verba fingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causa. quod non crimen est, sed ¹¹ impunitum in maledico mendacium. Raptam esse mimulam. quod dicitur Atinae factum à juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod *licuerit*, obijciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, & quidem emissus (ut cognostis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem ¹² postea praemandatis requisitus. Atque haec, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam *obesse* filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in iudicio capitis, pater ut in ¹³ dimicatione fortunarum, pater ut apud taleis viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus: tamen ipso nomine patrio valeret apud clementeis iudices, & misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima *commendatione natura*. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Rom. ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Rom. fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint & dignitatis, & gratiae: deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Rom. summo splendore fuerit: ut postea princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus, & justissimus iudex: in maximarum societatum auctor: plurimarum magistr: si non modo in eo *nihil unquam reprehensum*, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Rom. se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa aequitas juris? ubi illa *antiqua libertas*, quae malis oppressa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, se erigere debebat? equitum ego Rom. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævola, virum omnibus ingenio, justitia, integritate praestantem, asperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ praeco Granus, medio in foro, ¹⁴ cum ille, edicto justitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones essent? Immo verò, inquit, quod legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homini, M. Druso, sed multa in tempub. molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, Quid agis Granum? Respondit, Immo verò, ¹⁵ tu Druse, quid agis? ille L. Crassi, illi M. Antonii voluntatem asperioribus facit

1. *Ex civili errore.*] Pal. septimus *civili errore*, sine illo *ex*, quod alioquin omnibus abest miss.

2. *Vocisque omnibus profecuti.*] Lambinus, *vocis omnibusque*. sed non juvat libri; neque opus est.

3. *Vel ratione cedentem receperit.*] Ejeci dictionem *tempore*, inculcatam patrum aetate. nam in vetuste cassis, in Pall. in aliorum scriptis non comparet.

4. *Qui si adesset.*] Ita aliquot Pall. quomodo conjecerat Ant. Augustinus. vulgo, *quod*.

5. *Quos tu jure laudas.*] Alii conjiciunt *dilaudas*. at Gualterius, *mirè laudas*.

6. *Quae si minus in scena sunt.*] Haud aliter etiam scripti nostri, non quomodo vulgò cusi: *minus necessaria sunt*.

7. *Quae externis, quae domesticis.*] Est a Lambino qui hausit à conjectura Puteani; cui accedit utrumque Pal. sec. in quo *quam*

ext. quam dom. nam ceteris adherent vulgatae, *quem ext. quem dom.*

8. *Parem virtute, &c.*] Debetur istud Erfurdensi. nam editi inepte, *patis virtute, &c.*

9. *Non modo nomine, sed ne, &c.*] Conjicit Lambinus *crimine*; sed frustra. *nomen* enim idem quod *crimen*, ut pluribus ostendi in suspitionibus ad Senecae Epistolam civ.

10. *Bimaritum appellas.*] Acute. neque aliter Turingicus. minus rectè hactenus impressi, *Maritum appellas, &c.*

11. *Impunitum in maledico mend.*] Sic omni. Pall. sic edd. vett. imo & Victoriana. Erfurd. *maledicto*. recentius excusi in *malescio*.

12. *Postea praemandatis requisitus.*] Turnebus conjicit *praetoris mandatus*, idque sequitur Lambinus; minus necessario.

13. *Tu Druse, quid agis?*] Jocus acerbus in formula est. qua non unam ad rem utebantur. nam & obvios ita compellabant, quasi quærerent, *satim' fatrae?* & quos reprehenderent istdem verbis incre-

tiis sæpe perstrinxit impunè. nunc usque eò oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quæ fuit olim *præconi* in ridendo, nunc *equiti Rom.* in plorando, non sit concessa libertas. Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi eum à sociis, & à se injuriam propulsaret? Cùm senatus impediretur, quo minùs, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Rom. redderetur: omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paullo aperiùs. communis ille sensus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, & *vultu promptum habuit, & lingua.* Quamquam, judices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut laceffitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, at tamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenue dignum, arque docto: non aspernor. stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus scivit legem de publicanis, tum, cùm vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit: utrum id fortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si fortis: nulum crimen est *in casu.* si consulis; splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. Sed aliquando veniamus ad causam. in qua tu nomine legis Liciniae, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios iudices es secutus. quod genus iudiciorum si est æquum nulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transulerit in ceteras causas: de ipso denique ambitu, de reiectione, fieri voluerit iudicium alterorum: cumque nullum genus acerbatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesternò die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. hoc igitur sensimus: cujuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratum, quæ honestè *sodalitas* nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, cum maxime iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cùm reo tribus ederet, eam, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes, & iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maxime esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? ¹ Terentinam, credo. Fuit id æquum, & certè expectatum est, & fuit dignum constantia tua, cujus tu tribus venditorum, & corruptorem; & sequestrem Plancium fuisse clamiras: eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum, & gravissimorum, edere debuisti. at Voltiniam. Ibet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemia? ² quid cum Vejen-

titina? quid cum Crustumina? ³ nam tertiam etiam, non quæ iudicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatus igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio, non ad sententiam legis, sed ad *suam spem* aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, iudicari? officiis ab hoc observatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitem, remota ratione illa, quam in decernendo securi sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabileis, quos inhumanos, quos crudeleis existimes? Tu, me ignaro, ⁵ nec-opinante, inficio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel *iniquos meos*, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut antè confectum eorum iudicium videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio per se non acerba est. An verò nuper clarissimi civis ⁶ nomen editi iudicis non tulerunt, cùm ex cxxv iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque & lxx reus rejiceret, l referret, omniaque potius permiscuerunt, quàm ei legi, conditione parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc *legis iniquitatem* queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populisque iussit, ita fecisses, ut in hunc & suam, & ab hoc ⁷ observatas tribus ederes; non modò non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multò secus existimo. cùm enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus uti malle, quàm notis indicavisti. fugisti sententiam legis: æquitatem omnem rejecisti: in *tenebris*, quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinenses, aut tribuleis suos iudices? immò verò tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem, ac necessitudinem suam, non edidisset. & si quaesitor edendus fuisset, quem tandem potius, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, justissimumque edidisset? cujus quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspitione præ se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videaris. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maxime notus eras, edideris: sed à te doceo consilium non servatum senatus. etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium?

respue-

increpabant. Terentius Adelphis: *venit ad me sepe clamitans, quid agis Mitio?* ubi videatur Donatus. itaque heic Grauius vultu subducto quasi reprehendebat eadem Gracchi & Flacci aliorumque. *Gulielmus.*

1. *Terentinam credo.*] Suffridus adnotat in Erfurd. semper extare *Terentinam.* alterum restat in Pall.

2. *Quid cum Vejenina.*] Tribus hæc planè controversa est apud mss. & olim casus. hi enim *Mentinam* vocant, quomodo & Pall. pr. atque oct. isti nominant vel *Vientinam*, vel *Vegentinam*; S. verò Viçt. *Bientinam.* adeo ut arbitrer rescribendum cum Turing. *Vsentinam.*

3. *Nam tertiam etiam, non, &c.*] Inclina verim in Lambini con-

jecturam, nam *Mettiam*, non, &c. cum invenerim in mss. nostris, nam *vi etiam*; aut *ii etiam.*

4. *Officiis ab hoc observatas, non largitione?*] Adjicit verbum Erfurd. *largitione corruptas.* est vix est ut debeat excludi.

5. *Nec-opinante, inficio.*] Cubat in mendo vox postrema. nam Pall. præferunt partim, *in sicco*, partim *inficio.* S. Viçt. habuit *inficio*, alias *inficio.* nam proverbialiter dicitur, *in sicco quid agere?* an aliud quid subest?

6. *Nomen editi iudicis non tulerunt.*] Turingicus, *edititii*: quemadmodum iterum mox *edititios*, ubi vulgata *editos.*

7. *Observatas tribus ederes.*] immili vocem *tribus*, volente Erfurdiano, quæ plane requirebatur.

respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent: nos non timidè confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribuleis suos gratiosi esse vellent. Neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdendum est, ne observent tribuleis suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fuimus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, & bonorum omnium, vim, ac dolorem excitarunt. hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim iudicibus, non modò severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se *divinare* malueris, quam eos, qui scirent iudicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodales vocas: officiosam amicitiam nomine inquinans criminoso. fin, quia gratiosi sunt, accusandos putas: noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitias non esse affectum. Jam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quoddam multis benignè fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit: quoddam denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, *noli maleficium putare esse gratiam*, noli observantiam sancire poena. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari, & peragata declamatione contendere. sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divitore corrupta fit. ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem rulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placerne sic agi? non possum magis pedem conferre (ut ajunt) aut proprius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto, atque urgeo, infector, posco, atque adeò flagito crimen: quaecumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris, redditarum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus adilis. quæ comitia primum habere cœpit consul cum omnibus in rebus summa auctoritate, tum ha-

rum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit *subitò*, præter opinionem omnium: ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spacium comparandi. Vocatur tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiatae. longè plurimum valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria *prærogativa*, tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declaravit? cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, *prosternerent se*, & populo Rom. fracto animo, atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. 4 NUMQUAM ENIM nobilitas, integra præferim, atque innocens, à populo Rom. supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi, pluris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maximè semper laboravi: secundo ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui IIS DENIQUE debet esse jucundus, quorum dignitati populus Rom. testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela, dolorque nimius, ab illis sapientissimis viris reprehendatur. vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo, & clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit, M. Pisonem in ista ædilitate, offensivuncula accepta, summos à populo Rom. esse honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret *repulsam*, quo cive neminem ego statuo in hac repub. fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæfari, Cn. Octavii, M. Tullii: quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitas repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, *benignè* à populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa nobilitate, & eloquentia; quæstor, C. Cælius, clarissimus, ac fortissimus adolescens: tribunus pleb. P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque verò quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed ut te *ad cursum* istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa reipub. sentiret. fortius tu quidem; quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offendet:

1. In sua petitione respectent.] Lambinus heic mallet *expectent*, & nescio quas respectandi fingit interpretationes: cum simpliciter velit noster quod versus Catulli: *Nec meum respectat, ut ante, amorem.* Gulielmius.

2. Unam tribum delige tu: doce id quod debes.] Non male tentabat

Gulielm. delige: sum doce id quod debes.

3. Non possum magis pedem conferre, &c.] Idem sententia gratiosiore: num possum magis, per interrogationem.

4. Numquam enim nobilitas, &c.] Turingicus interfert *ferè*: hoc modo; *numquam enim ferè nobilitas.* & tutius sanè sic loquatur.

erret: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante, & praevenientem numquam certe movebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabit, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plancio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis praene totidem. Quippe cum jam facti prope superioribus comitiis, declarati venissent, quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit, neque enim umquam majores nostri *sortitionem* constituissent aedilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitorum pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plancio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustiam venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos tulisse dicis, iacturam suarum trium, quo vos adjuvaremini, fecisse: eosdem, cum jam essent experti, quid valerent, restrictos, & tenacis fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plorium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum iudicas? an dicis eum re arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam quod quaesitus es, plures te testis habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te praeterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio *deprehensos* esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causa refrixit, neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quae tribus, nec, qui divisor, ostenderis. ¹ Atque is quidem educus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè a tuis iactatum graviter querebatur, qui si erat divisor, praesertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc iudicium praedicti comparasti? Sed neque tu habes haec, neque eis confidis. alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. magna sunt in te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuae: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, ² quasi aut moveant animos iudicum suis testimoniiis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, *dignitatem*, quam volunt, consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: ³ non quod mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis, & quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testis video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, iudices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne *fidei auditibus*, ne disseminato, dispersoque sermoni, fortunas innocentium subjiendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtractatores, atque omnium invidi multa fixerunt. NIHIL EST autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis: ut aut negligatis, aut dissimuletis,

umquam postulabo. sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non existet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit: aut ita levem habeat auctorem, ut memoria dignum non putarit: ⁴ hujus illa vox vulgaris *AUDIVI*, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad ²⁴ L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino: non, ut opinor, admirare, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum didisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel *studio*, vel pudore: quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honor & ingenio, & humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti, quae & pleraque de ipso sine fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. *Quaeristi*, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego verò, quamquam illi *omnia malo*, quam mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. quinetiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet: haec illi soleo praecipere (quamquam ad praecipita aetas non est gnati) quae ille a Jove ortus, suis praecipit filiis:

Vigilandum est semper: multa insidiae sunt bonis.
nostis cetera:

Non te id quod multi inuideant,
quae scripsit gravis ille, & ingeniosus poeta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem, & laudem excitaret? *Quaeris*, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis aedilis fieri non potuisset: ⁶ sed hoc praestare, quod ei minus invideretur. Etenim *HONORUM* gradus summis hominibus, & infimis sunt pares: gloriae, dispares. *Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio,* ²⁵ *quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis C. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? 7 tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis adscensus: ut is gloria maximè excellat, qui *virtute* plurimum praestet. honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum jam octingenti fore consecuti sunt. horum, si diligenter quaeras, ⁸ vix decimam partem reperis gloria dignam. sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quaestor est factus, & tribunus plebis, & aedilis, quam si esset summo loco natus: sed haec, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marii: & quaeris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod *triumpharunt*, & non, quia committi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quae castra viderit: ⁹ qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quaer-*

1. *Atque is quidem educus ad Consulem.*] Haec est concors librorum omnium lectio. itaque abjeci *adducens* nuper natum.

2. *Quasi aut moveant animos iudicum, &c.*] Verbum *iudicum*, jam modo primum accedit Tullio ex Turingicis schedis.

3. *Non quo mihi fas sit quidquam defugere.*] Ultima vox est a duabus mss. Lambini. cetera se teneant fide Palatinorum. editi ferè, non quod fas sit quidquam defugere.

4. *Hujus illa vox vulgaris Audiri, &c.*] Amplexus dum Errici Memmii conjecturam *Audiri* vulgo eam item deprehenderunt in Pal. tertio ceteri adhaerescunt vulgato, *auditu*, verbo nihili.

5. *Pleraque de ipso sine fuerunt.*] Lambinus conjecit *de ipso me fuerunt*: sed ei libri non favent.

6. *Sed hoc praestare quod ei minus invideretur.*] Gualtemus conjecit, *sed hoc praestaret*; ei minus *invidetur*.

7. *Tamen eosdem sumus.*] Vocabulum *sumus* addidi ex Erfurdiano; & multum tacit ad decorum sententiae.

8. *Vix decimam partem reperis, &c.*] Ita erat in exoletis edd. & Pall. nostris.

9. *Qui miles in Creta Metello hoc imperatore.*] Vox *Metello*, non visitur in edd. vet. ut nec in Pall. aut S. Vict. aut Gruteriano.

& quæstor tantum ex re militari detraxit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Queris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videretur. Num jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cum profecti fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abfuisse ab istis studiis contententur. VIRTUS, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imponderemus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus siquæ præterea est ars, facile patitur. sin minus: virtute eorum, & innocentia contentus est. quotus enim quisque disertus: quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis civibus est futurum? Jubes Plancium de vitii Laterensis dicere. Nihil potest nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania, & levia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixerò. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me posseà fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam, aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè me hercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines unquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui. Frumentum in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinent, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. excogitati quidam erant 3 à Siculis honores inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultrò omnia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens è provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis: concidi pænè, iudices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & numquid in ea esset novi. cui cum respondissem, me è provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam stomachans fastidiosè, immò ex Sicilia, inquam. Tum quidem, quasi qui omnia sciret, quid: tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. nam posteaquam sensi, populum Rom. aureis hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea

quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressorum: neminem à congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis: has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificentum, & præclarum putavi, CLARORUM VIRO-
RUM, ATQUE MAGNORUM, NON MINUS OTII, QUAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæ sita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensis est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilius fortassè, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe absuit, nisi fortè lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortassè nonnulli. ac valuit assiduitate, ac 4 valuit servandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eisdem honores consecuti sunt. Nam, quòd ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. 5 fed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri, & cives, ædilitis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrùm igitur me conturbare oportet: an ceteris, cum cuiusque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc cum petitur, dissolvere? Quamquam DISSIMILIS est pecuniæ debito, & gratiæ. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: 6 qui autem debet, æs retinet alienum. gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio defnam debere, si hoc solum vero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Queris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, ampius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse numquam illos adspicio, quin per hunc me his servatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras: servatorem ipsum reip. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, prætoris comitiis, petente Q. Calidio, populo Rom. supplicasse, cum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli. vulnus illud reip. dedecus hujus imperii, turpitudine populi Rom. non iudicium putandum

1. Nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse.] Pal. sec. putabit. quod melius forsitan vulgato. ceteri nihil variant: adeo ut satis mirari nequeam ea quæ ex suis promit Lambinus; qui tamen nihil harolationibus suis proficit. Gulielmus locum constitui posse putabat deleto illo putabis.

2. Nihil homines aliud Romæ.] Vulgata, unquam aliud Romæ. sed id vocis non est in vetustis cælis aut mss. nostris.

3. A Siculis honores inauditi.] Erfurd. interposuit, honores à me inauditi. fortean fuit, ante, aut sanè.

4. Valuit servandis amicis.] Recentius excusi observandis, sed contra antiquitus editos & mss. nostros.

5. Sed etiam hi quibus ego debeo.] Idem neoterici, iis quibus, in vitis libris vetustis, in quibus alterum, aut ii.

6. Qui autem debet, æs retinet alienum.] Ita correctissima exemplaria Gellii libro 1. cap. 4. neque aliter Urfini nostri vetus liber. antea editi, is retinet, quod ferè item in nostris pluteariis, nisi quod quidam his. Lambinus heic mirè sui similis est, nulli vult cedere.

putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non patriciæ patriæ nominandi sunt: graviorem potuerunt reipubl. infligere securim, quam, cum illum è civitate eiecissent, qui prætor finitimo consul domestico bello rempubl. liberarat? ¹ At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais, id verbis exaggero. quasi verò me tuo arbitrato, & non meo, *gratum* esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immò verò, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo pòst plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes ² odium in me mediocri inimicorum fuisse. quod fuit ulloquum tantum? requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut *fama metum*, aut *pœna*: quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari. ³ nisi fortè existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de re ditu meo non timerent. Equem putas fuisse tam exordem, qui, vivis his, stante urbe & curia, redituum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum *modestia* non esse appetitam.

30 Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profectò nec consideratè minùs, nec minùs amice. nam primùm illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem, & solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi, iudices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oportet, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut *coronam dent civicam*, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnantem comminus, non potest) sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, *dissimulent*, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi essem amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cum me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus essem: cum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem; quòd ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis nominati egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri: statuissemque eos solùm nominare; qui causæ no-

stræ duces, & quasi *signiferi* fuissent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem, dicta de scripto est: in qua ego homo astutus & ei me dedam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii servitutem adstringam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ à me mandata sunt literis, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum, esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti. absolutæ jam sunt preces tuæ. De Cispio mihi ne tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dicis, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit; impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia. datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laboravit, & ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quam reprehendentis. nisi fortè ego unus ita me gesti in iudiciis: ita & cum his, & inter hos vixi: is in causis patronus, is in republica civis & sum, & semper fui, solus ut à te constituar, qui nihil à iudicibus debeam unquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani iudicii objectas. sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrymulam*. Vide, quàm me verbi tui pœniteat. non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & sletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simulates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ. atque hoc loco (quod verissimè facere potes) L. Racillii, fortissimi, & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, ⁵ & injuriam populi Romani, ei gratiam referri. Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racillii beneficiis fuisse contentum. An verò putas, iudices idcirco minus mea causa facturos, quòd me esse gratum crimineris? an, cum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit 7 de magistratibus, aut pro magistratibus, defensor salutis meæ: cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non puteim? Atque, eum cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (⁸ nam hoc quidem abhorret à virtute verbum) sed certè exercitus: non quia multis debeo (*leve enim onus, beneficii gratia*) sed quia sæpe concurrat pro-

1. At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais.] Sic Victorii editio & antiquior; neque fecus Pall. nostri, item Grut. Erfurd. S. Victoris; nisi quod quidam ad oram, quidam in contextum, *facio scilicet me debere*. vulgata recentius, *beneficium Plancii facio*, & ut ais.

2. Odium in me mediocri inimicorum fuisse. quod fuit, ulloquum tantum? requiro.] Ist hæc omnia verba non invenias in Pall. sec. sexto, S. Victoris aut Gruteriano. & poterant abesse.

3. Nisi fortè existimas, &c.] Illud fortè est ab Erfurdensi codice.

4. Et me dedam.] Ita quidem hodie vulgati. sed enim olim impressi ac Pall. aliique, *debeam*, nihilo deterius.

5. Sicut in Plancio.] Præpositio desit editionibus hodiernis, sed restat in antiquis ac mss. nostris.

6. Et injuriam populi Romani.] Aliquot mss. P. R. unde fieri posset prætoris, aut simile quid, ut innuit Gulielmius. Lambinus utramque vocem omisit, pro jure suo scilicet.

7. De magistratibus, aut pro magistratibus.] Posteriores duas dictiones remisi in locum suum, unde quinquaginta aliquot annis abfuerant, sive jubentibus mss. nostris omnibus.

8. Nam hoc quidem abhorret à virtute verbum.] Est à Turin-gico libro, inceptè antea eusi; *natura quidem abhorret à virtute verbi*.

rit propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnibus verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque
 33 interfit, & quid à me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, adilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possim. distineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendi te à me, doleo: sed medius fidius multo citius meam salutem pro te objecerò, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Hæc est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentibus? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, & memori mente persolvunt? QUÆ POTEST esse jucunditas vitæ, sublati amicitii? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educator, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cuius opes tantæ esse possunt, aut umquam fuerunt, quæ, sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certè, sublata memoria, & gratia, nulla existare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modò beneficio, sed etiam benivolentiæ significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque à vobis, iudices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quòd dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (siqua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ peniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congestisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thesibus misericordiæ causa dicerem: quod in aliis ædilibus antè fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. deinde debor, si mentionem thesaurum fecero, cum tu id prædixeris. sine thesibus autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto

ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possim dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris, & fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicæis (putabam in Vaceis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes, quam Rhodum. si spectanda causa est: & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendisti, quòd nimium multos defenderim: utinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare. sed sit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque conflant, qui miseris, & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quòd in Creta fuisses, dictum aliquid in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te ajebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quòd mihi mee, quas ad aliquem misissem, obtuisissent. quas ego mihi obtuisisse non intelligo: reipub. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leviora: illa verò graviora, atque magna, quòd meum discessum, quem sæpe deferas: nunc quasi reprehendere, & subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor mehercule, quòd viderim mihi auxilium non desisse, idcirco me illi auxilio pepercisisse. qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror; an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam tæterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emtis provinciis, à senatu, à republica, à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effæminata, secum & illos, & consules facere acerbissimè personabat. egentes in locupletis, perdit in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidem veste mutata: quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parère non siverint: edictoquo suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilina consul, proscriptionis denuntiatione terrebat. at tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in causa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à fervis,

1. Salutem pro te objecerò.] Erfurd. abjecero.

2. Ubi ipse altus aut doctus.] Haud aliter etiam Pall. nostris, item Grut. nam, altus, vulgatum hodie abest & olim cufis.

3. Succumbam, Laterensis, isti tue orationi; in eo ipso.] Leætio recens est. habetque Victorius ipsi tuo verbo. at antiquior, ipsi tuo ore natio, in quo quomodo & Pall. decem. Grut. & S. Victoris, nisi quod in iis amplius copula, nimioque.

4. In locos causam conjicere noli.] Fulvii liber, item Tur. in ludos. Grut. illijos, quod & in Pal. sec. item sexto: sed is præterea scribit, illusos tamen convincere noluisse. habeo quo defendam illud ludos. sed tu Rigalti, tu Contarene, onus illud subite; si placeo. nam nimis quam festino.

5. Me idcirco mea lege ex isto.] Carnificem heic agit Lambinus non medicum. ego contentus esse malo istis, quam abuti impotentem ingenio.

6. Non cum laboris & fori discipulo disputare.] Quam longè isthæc abeunt a Lambinianis. sciamus esse e codice Erfordiano. nam

vulgata; non causa laboris & fori disputare. à quo abibant in eo Pall. meliores, quod præferrent, non cum lab. &c.

7. Sed fui inquit Nicæis (putabam in Vaceis dicturum.) Sic aliquot Pall. à manu secunda. à prima verò omnes destituebantur illo Nicæis, quod neque in olim cufis. postea enim editi; sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum.)

8. Ut ad nos pleræque conflant.] Fortassis melius Turing. liber plerique.

9. In Creta fuisses.] Προς ἡπείρου ἡπείρου? fuerat enim etiam in Creta Plancius; & iidem ambo candidati.

10. Quas ad aliquem misissem.] Intelligit ad Pompejum missas, in quibus se Lælium, ipsum Africanum tacit. Galielmus.

11. Qui enim status.] Conjicit idem noster status; ut & mox empti provinciis, ubi habemus; emptis.

12. Secum illos, & Consules.] Illud & ante consules, non extat in posterioribus edd. aut miss. nostris.

13. Hisce ego auxiliis studentibus.] Galielmus mallet lubentibus; non ineptè.

servis, atque à servorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Ubi enim præsidè fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Optimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus improbos civeis reipublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interento, *jure optimo* sumta esse defendit? Eset igitur pugnandum cum consulibus. nihil ampliùs dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adversarios paratos: interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. *fin autem, QUO MAJORA* studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendam, & parcendam putavi: tu id in me reprehendis, quod Qu. Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, invictissimis viris, constat bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet: cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinisset: tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude *sepe-* *raravit*, quòd & illos ipsos improbissimos civeis interfici noluit, & ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si victus essem, interitus reipublicæ: si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuisset? Mortem me timuissè dicis.

37 Ego verò *NE IMMORTALITATEM* quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernecie reipublicæ vellem. nam, qui pro republica vitam dederunt (licet me desipere dicatis) numquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assequutos putavi. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum reipublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumisisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset mea morte. id *exemplum*, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An, si umquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium partidarum tela commossem? quæ, si viginti *quiessem* dies, 3 in aliorum vigiliam consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certè multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernecie civitatis. Nam quòd te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor. quòd me autem negasti; in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati. *fin autem sine ullo reipublicæ detrimento*, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. res verò

ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi: fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos, & uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem: ut jam mihi servirem, confulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscumque aliquando contendimus, *depugnemus*. quod est longè secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam versetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, falsusque converterit. Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, 39 ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quarunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipubl. pertinet: ego eum non ruere, quem omnes in republica principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Romani nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimam, atque amplissimam iudicii videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipub. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cum videam navem secundis ventis cursura tenentem suum, si non ea eum perat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum, atque tranquillum: cum *tempestate* pugnem periculosè potius, quàm illi, salute præferim proposita, obtemperem, & paream? *NEQUE ENIM* inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipubl. tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac repub. & in aliis civitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt: *NON SEMPER* easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipub. status, inclinatio temporum, ratio concordie postularet, esse defendendas. quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque è sepulchro venerari pro deo. neque enim mihi insidiarum periculum ulum, neque mortis fuisset. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo *incendio* legum, juris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore suo deflagationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quiescissem: Siciliam petivi animo, quæ & ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta: & obtinebatur à C. Virgilio: quo-cum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum resp. fociarat. Vide nunc *caliginem temporum* illorum. Cum ipsa pænè insula mihi sese obviam ferre vellet: prætor ille ejusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem reipub. causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi, & viro, benivolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? *ni-*

1. Tamen ob illam constantiam qua illud, &c.] Pall. S. Viçt. Grut. tamen ob illam quo illud, &c. omiſſa voce constantiam sed nec habent edd. vet. hoc loco. iidem tamen collocant infra, Metellorum constantiam & clarissimos triumphos, quomodo tamen nulli mss. nostri.

2. Pro rep. vitam dederunt.] Necessò habui istud recipere, abjecto reddiderunt, quod restaret in editionibus vetustioribus, firmaretque tota cohors codicum Pall. item S. Viçt. & Grut.

3. In aliorum vigiliam consulum recidissent.] Inventus & heic exturbati vulgatum, jugulum, quod in nullo reperissem cuso antiquiore, in nullis membranarum Pall. negaretque Lambinus fuisse in suis, &

allusum puto ad obessos, ad alios, quibus res est cum hoste. iis enim nox quæque divisa in vigilias quatuor, quibus singulis mutabantur excubitores.

4. Quod tum à me haberet.] Gulielmius non absurdè, quod ortum à me hab.

5. Monumenta nobis litteræ prodiderunt.] Nihil variant mss. Pantagathus tamen malebat, litterarum, in cujus item sententiam ibat Gulielmius.

6. AC Virgilio.] Lambinus Virgilio, præter libros editos typis, calamisq. scriptos.

se? nihil videlicet est eorum : sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissimus, metuit ut eam ipse posset opibus suis *sustinere*. Tum consilio repente mutato, iter à Vibone Brundisium terra petere contendi. nam maritimos cursus præludebat hiemis magnitudo. Cùm omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, essent : iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia accessi. urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius excindi, quàm è suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenu Flacci contuli. cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perperit, si acciderent, *maluit*, quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus prudentissimi, atque optumî senis, & utriusque filiorum manibus, in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cùm venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum : quorum impium ferrum, igneisque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat : qui antequam de meo adventu audire potuissent, eum tum absent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò simul atque me mare transisse cognovit : (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam : confitearereque aliquando, quod faciam : me & gratè, & piè facere : huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certè non oportere.) Nam, simulac me Dyrrhachium attingisse audivit : statim ad me, licitoribus dimissis, insignibus abjectis, *veste mutata*, profectus est. O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius, & loci, cùm hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit ! ô rem cùm auditu crudelem, tum visu nefariam ! ô reliquos omnes dies, nocteisque eas, quibus iste à me non recedens, Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit ! Hic ego nunc de prætorè Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, cum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse : sed eadem *timuisse*, quæ ceteros. Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet. Qui, cùm ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset : in Asiam me ire (propter ejus provinciæ mecum, & cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus : vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multosque menses à capite meo non discessit, abjecta quaestoria *persona*, comitisque sumta.

O execubias tuas, Cn. Planci, miseræ ! ô flebilis vigilia ! 42
ô nocte acerbæ ! ô custodiam etiam mei capitis infelicem ! si quidem ego tibi vivus non profum, qui fortasse mortuus profuissem. memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cùm tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsa spe inductus, pollicebar : me, si essem in patriam restitutus, præsentem, tibi gratiam relaturum : si autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset : hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar ?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persolutores. Quid me adspicias ? quid mea promissa *repetis* ? quid meam fidem imploras ? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benivolentiam promittebam : hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam : de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam : nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere : quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere ? nisi flere ? nisi te cum mea salute complecti ? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exurge tamen, quæso. retinebo, & complectar : nec me solum deprecatorum fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor : atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei *servatorem* capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meæ : non opibus contendo, non auctoritate, non gratia ; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia : mecumque vos simul miserimus, & optimus obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiâ, gloriantibus vos jam oblitos mei, salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hosteis exstinguere. nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutata vestrae voluntatis erga me : finite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, pericalorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti : ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi, & his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam *lacrymæ* impediunt, *vestraque*, iudices, non solum meæ : quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me : quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe, & multum profudistis.

M. TUL-

1. *Nihil, iudices, est eorum.*] Quanto istud melius illò vulgato ; nihil videlicet est eorum. eruit autem id è Turingicis Suffridus no-ster Petrejus.

2. *Propter ejus provinciæ mecum, &c. comparantem.*] Ita legendum duxi omnibus Pall. volentibus ; item S. Victoris ac Grut. qui ultimis, duxit me ad hanc lectionem, cùm haberet, *me ire parantem*,

propter ejus provin. &c. illud mecum tamen solum erat apertè in Pall. pr. nam reliqui *metum*, vulgata, *metum*, &c. *comparatam*. quod *comparatam* etsi affirmet comparere in scriptis omnibus Lambinus ; haud ei credam. nostrum sane conspicitur in cod. S. Victoris, & edd. priscis.

3. *Præsentem tibi gratiam relaturum.*] Ambiguitas constructionis omnino tollitur, si legimus cum Erfurdienſi, *gratias*.

M. TULLIUS CICERO

'PRO

P. SEXTIO.

ORATIO TRICESIMASECUNDA.

SI quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus reipub. tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti, & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem *bonum & fortem* civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipubl. consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno ad spectu intueri potestis, eos, qui cum fenatur, cum bonis omnibus, reipub. afflictam excitant, & latrocinio domestico liberarint, moestos, fordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantibus: eos autem, qui omnia divina, & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum aiacreis, laetisque volitare, sed etiam *voluntarios* fortissimis, atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate, & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: & quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra *auctoritate*, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optimè sunt meriti, beneficio, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. iis potissimum vox hæc serviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est. Et, quamquam à Q. Hortensio, clarissimo viro, atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata: nihilque ab eo prætermisissimum est, quod aut pro reipub. conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, iudices, à me in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco, *pietatis* potius, quam defensionis: *querela*, quam eloquentiæ: *doloris*, quam ingenii parteis esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto à vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & justæ iracundiæ concedendum putetis. neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo: neque iracundia magis ulla *laudanda*, quam ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt. Sed, quo-

niam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibile amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis, atque otii: contendamque, si modò id consequi poterò, ut in hac confusa, atque universa defensione, nihil à me, quod ad vestram quæstionem, nihil, quod ad reum, nihil, quod ad remp. pertineat, prætermisissimum esse videatur. Et, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis everse, atque afflictæ reip. P. Sextii tribunatus est à fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima, atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis, ac *fundamentis* hæc tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint. Parente P. Sextius natus est, iudices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & severo: qui cum tribunus pleb. primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam *dignus videri*. Eo auctore, duxit honestissimi, & spectatissimi viri, C. Albini filiam: ex qua hic est puer, & nupta jam filia. 3 Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utriusque eorum, & carus maximè, & jucundus esset. 4 Ademit Albino soceri nomen mors filia, sed *caritatem* illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facillimè potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, & molestia judicare. Duxit uxorem, patre vivo, optimi, & calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas existit, & omnibus grata, quod & Massilium statim profectus est, ut socerum videre, consolarique posset, fluctibus reipub. expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, 6 ut illo *in sperato* ad spectu, complexuque, si non omnem, at aliquam partem mæroris sui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filia solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu *abstinentia*: sed mihi ante oculos obversatur reipub. dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur. Quæstor hic C. Antonii, collega mei, iudices, fuit forte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: numquam illum in illo summo timore, ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut *insitiano* tollere, aut *dissimulando* sedare voluisse. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum

1. Pro Sextio.] Pal. sec. ac nonus, item Erfurd. & Gemblac. hunc hominem semper appellant *Sestium*; ut etiam liber S. Victoris. adeo ut sic rescribendum videatur: ut fecit P. Victorius. annotatum tamen Cl. Puteano scribendum *Sextio*, quoniam sit familia plebeia. *Sestium* enim notare patriciam.

2. Sed etiam voluntarios fortissimis.] Monuit Lambinus illud *voluntarios* non hæere in aliquot miss. ideoque delendum putat. & vero abest aliquot item Palatinis, sed tamen cum compareat in eis quos habeo notæ optimæ, in pr. in sec. in nono, haud temere ei manus intulero.

3. Duobus his gravissima antiquitatis viris, &c.] Ita malui cum Pal. tert. quart. quinto, oct. & ed. vet. quam *gravissimis*, quod in

vulgata. iidem nostri non agnoscebant voculam *his*, & poterat item deleri. interim quæ frons Lambini? supponentis, *duobus his gravissimis ac sanctissimis viris*.

4. Ademit Albino soceri nomen.] Gembl. & S. Victoris *ceterum nomen*, cui alludit & Palat. nonus, in quo *ceterorum*. & non videtur fortuitum illud *ceterum*.

5. Filiam C. Scipionis.] Non vacat inquirere quo prænomine alius vocetur hic Scipio. reddidi tamen ei *Caii* volentibus Pall. Gembl. Erfurd. item editt. primis. posterioribus placuit *Lucius*.

6. Ut illo in sperato ad spectu, amplexuque.] Pal. tert. quart. quint. *ad spectu*, non nimiam displicet; utique cum & invenerim item in edd. antiquissimis,

cum summa custodia reipub. laudare verè solebatis: par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem obfervavit, ut & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur. Idem, cum illa conjuratio ex latebris, atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli *opportunitates*, ab illa impia, & scelerata manu attentari suspicabamur: 2 & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem eiecit, hominem perditum, & non obscure Pisauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marecellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, 3 in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. qua de causa & tum conventus ille Capuæ, qui propter salutem illius urbis consulatione conservatam meo me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii, *testimonio* declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones, 4 ut jam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarint, effectura esse videatur. **DECRETUM DECURIONUM.** Non recito decretum officio aliquo *expressum* vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, 5 vicem officii præsentis, testimonium præteriti temporis. Atque illis temporibus iidem, cum jam Capuam metu Sextius liberasset, urbem senatus, atque omnes boni, deprehensis, atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego literis eum Capua accessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. quibus hic literis lætis ad urbem confestim incredibili celeritate advolvit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, & vestram memoriam ad timoris præteriti 5 cogitationem excitate. **LITTERÆ CICERONIS, CONSULIS.** Hoc adventu P. Sextii, tribunorum pleb. novorum, qui tum extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus, & conatus, sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno pleb. fortissimo, atque optimo cive, republ. defendente, per seipsum S. P. Q. R. sine militum præsidio tueri facile majestatem suam, & dignitatem

eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius, cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitavit? quot stimulos admovent homini studio fortassis victoriæ, sed tamen nimium *communem Martem*, bellique casum metuenti? longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii 6 non excellens animo, & amore reip. non præstans in rep. virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari existisset, neque 7 adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset, 8 datus illo in bello esset *hiemi locus*, neque unquam Catilina, cum è pruina Apennini, atque è nivibus illis emerisset, atque ætatem integram nactus, Italiæ calleis, & pastorum stibula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac 9 sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinqueret, & aliquando ad hæc propiora veniam. quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad *memoriam* illius provinciæ sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & respectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipse 6 ad sese jam dudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum à Q. Hortensio, ut ejus oratio 10 non defensionem modo criminum videretur continere, 11 sed etiam memoria digna esset, uti, & reip. capeffendæ auctoritatem, disciplinamque præscriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen, causamque sustinuit, necessariò mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certè, iudices, dolentiùs deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum scelere furore violatus essem, *voci libertate* perstringerem? 12 Sed ut agam moderate, & huic potius tempori serviam, quam dolori meo. si qui occultè à salute nostra dissentiant, lateant. si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, & quiescunt: nos quoque simus oblit. 13 si qui se offerunt insolenter, & insectantur: quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisset, sed incurrisse videamur. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii di-

1. *Attentari suspicabamur.*] Pall. aliquot *tentari*. nonus præterea *conspicabamur*. Gembl. *conspicabamur*. editio princeps *conspicabamur*.

2. *Et inde M. Aulanum.*] Sic Pal. pr. sec. nam tert. quart. quint. *me Aulanum*. at nonus *conspicabamur C. Menulanum*. quod nomen idem in Gembl. & Erfurd. alluditque S. Victoris: *suspiciabamur C. Menulanum*. Pal. oct. & inde *Menulanum*. adscriptumque, *al. M. Aulum*. & inquirendus profectò ille *C. Menulanus*. nam & primitus cusi *Menulanum* exhibent. P. Manutius edidit *Aulanum*.

3. *In maximam familiam.*] Servorum, interpretatur P. Manutius. at ego, gladiatorum, qui ibi in ludo frequentes ut discimus, vel ex loco huc pertinente C. Casaris libro 1. Bell. civ. cap. 15. m.

4. *Ut jam puerilis tua vox, &c.*] Locum hunc muto, invito Gulielmio, qui adhærescebat planè vulgatae scripturæ, *virili*; tamquam scilicet in puero esset vox virilis. fateor; sed idem non tollitur, substituto *puerilis*, quod omninò servatur in Pal. nono illo, in Gembl. in Erfurd. libris extra controversiam innocentissimis.

5. *Vicem officii præsentis.*] Lambinus recepit nescio cuius emendationem, *vocem off.* præter omnes libros, & non necessariò, quamvis ita autemet.

6. *Non excellens animo & amore reip. non præstans, &c.*] Reduxi quod erat in olim editis, in P. Manutio, in P. Victoriano; quibus firmandis accedit Pal. nonus. item liber S. Victoris; nisi quod *is animus*. unde tentabat Gulielmianus, *non exc. animus & amor reip. non præstans*, quod non sperverim. nam infulse vulgata: *non excellens animus, & amore reip. præstans*; omisso *non*.

7. *Adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset.*] Sic verus editio, sed adhuc verbo auctior, *cohortandum, accusandum, impellendum*. sed enim cum restet tantum in Pal. nono, *adjutor reipub. cohortandum, accusandum, impell.* s. suspicor Ciceroni scriptum: *adjutor ei Publius ad excitandum, cohort. accusandum, imp.* omisso nomine Antonii.

8. *Datus illo in bello esset hiemi locus.*] Sic malui distinguere cum Gulielmio, quam ut est in hætenus vulgatis *fuisset datus: illo in bello*. quod quam infeliciter explicat P. Manutius.

9. *Sine totius Italiæ vastitate.*] Pal. nonus *vicissitate*. cui voci attendet acceps verborum minus frequentium. nam & hæc ei quoque suus locus; si voluit exprimere Cicero aleam Martis accipitem. sive enim conjurati perirent, sive eorum adversarii damno id erat communi mari Italiæ.

10. *Non defensionem modo criminum vid. cont.*] Pal. nonus non agnoscit vocabulum *criminum*; neque requiritur.

11. *Sed etiam memoria digna esset, uti reip. cap. &c. præscriberet.*] Cuilibet jam pater quam hæc aptiora sint huic sententiæ, quam qua de Turnebi conjectura substituerat nobis Lambinus. sic autem restat omnino in Pal. nono & Erf.

12. *Sed ut agam moderate, &c. huic.*] Scribendum cum Pal. sec. ac nono: *sed ut quam moderate, &c.* quomodo item in prima editione, præterquam quod ea ut qua. ceteri nostri habent, *sed quam moderate, &c. huic*.

13. *Si qui se offerunt insolenter & insectantur.*] In nullo miss. aut vet. edd. inveni illud *insolenter, &c.* habentque Pal. nonus, ac Gemblac. *si qui offendunt, insequuntur*. neque aliter Erfurd. nisi quod immixta copula, & *insequuntur*. Pal. tert. quint. oct. habent, *si qui se offerunt insectanter*. pr. quart. *effervat, insectantur*.

tii dicere incipiam, me totum ¹ superioris anni reipub. naufragium exponere: in quo colligendo, ac rescicienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia, versata. ² Fuerat ille annus in reipub. magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgò ignari rerum loquebantur, re quidem vera in universam temp. translatione ad plebem furibundi hominis, ac perditum, mihi irati, sed multo acrius otii, & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihi que, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompejus, omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc tæram, immantemque belluam, vincetam aspicis, alligatam majorum, constrictam legum sacratarum catenis, ³ solvit subito legum consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum scelerum, ac malorum. qui tribunus pleb. felix in evertenda rep. fuit nullis suis nervis. qui enim in ejusmodi vita nervi esse poterunt, hominis, fraternis flagitiis, fororiis stupris, omni inaudita ⁴ libidine infamis? Sed fuit profectò quædam illa reipub. fortuna fatalis, ut ille cæcus, atque amens tribunus pleb. nancisceretur, quid dicam consules? hocine ut ego appellem nomine everfores hujus imperii? proditores vestra dignitatis? hosteis bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura, atque instituta majorum, se illis fascibus, ceterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si nondum scelera, vulneraque iniusta reipub. vultis recordari, vultum, atque incessum animis intueamini. facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis ⁵ proposueritis. Alter unguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatis suæ, puteali, & fœneratorum ⁶ gregibus inflatus, atque percussus, olim ne Seyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæseret, in tribunatus portum perfrugerat. contemnebat equites Romanos, munitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat, ab iisdemque se, etiam, invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter, ô dii boni! quam tæter incedebat! quam truculentus! ⁷ quàm terribilis aspectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipub. diceres intueri. ⁸ vestitus asper è nostra hac pupura plebeia, ac pænè fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum ⁸ imaginis ornandæ causa duum-

viratum gerebat; Sephasiam sublaturus videretur. nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipub. videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ⁹ ut illo supercilio respub. tanquam Atlante cælum, niti videretur. erat denique hic omnium fermo: EST TAMEN reip. magnum, firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi, atque cæno: vultu medius fidius collegæ sui libidinem, levitatemque franget, habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor, & dux bonis, mihi denique homines principè gratulabantur, quòd habiturus essem contra tribunal pleb. furiosum, & audacem, cum amicam, & affinem, tum etiam fortem, & gravem consulem. Atque eorum alter fefellit neminem. quis enim *clavum* tanti imperii tenere, & gubernacula reipub. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitrareretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum, ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset? qui non modò tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere possit? Alter multos planè in omnes partes fefellit. erat enim hominum opinioni, nobilitate ipsa, *blanda conciliatricula*, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipub. nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos, clarorum hominum ¹⁰ & bene de repub. meritum memoria etiam mortuorum. Quia triste semper, quia taciturnum, quia subhorridum, atque incultum videbant, & quòd erat eo nomine, ¹¹ ut ingenerata familia frugalitas videretur: favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum, spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem (verè hoc dicam, judices,) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum repub. sensi, numquam putavi. nequam esse hominem, & levem, & falsa opinione, errore hominum, ab adolescentia commendatum, sciebam. etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio, nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspicere non possit. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paullo propius accesserant, intuebantur. denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter ceteros esse auctores, & laudatores voluptatis: cuius, & quo tempore, & quo modo, non quærebat. verbum ipsum omnibus modis animi, & corporis devorabat: eosdemque præclare dicere aiebat, SAPIENTEIS OMNIA SUA CAUSA FACERE: repub. capeffere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosa vita, & plena, & conferta

1. Superioris anni reipub. naufragium.] Non displicet Turingici exemplaris scriptura, in repub.

2. Fuerat ille annus, in reipub. magno motu, &c. tanquam intentus.] Pall. omnes heic mirè mutilati sunt à librariis, præter nomen. is exhibet: Fuerat ille annus, tam in rep. videlicet quam in magno motu, &c. intentus; sine illo, tanquam. neque aliter S. Victoris quam quod is, in repub. indices, quæ in magno motu. quod & in codice scripto Henrici Stephani, nisi quod is motu.

3. Sobrit subito legum.] Hæc est primæ editionis lectio, neque secus imprimi curavit Victorius, restatque in Pal. nono. aliæ habent, sobrit subito cura legum. aliæ, sob. subito, legum vinculis. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, sobrit subito lege curata; de qua videantur illius Adversaria libro xx. cap. 3.

4. Libidine infamis?] Pall. o. edd. vet. S. Victoris, Erfurd. Gembl. infani, quod iterum recepissim, nisi occurrisset infans numquam esse sine nervis, & iis quidem quibus sanos longe antecant. & sic tamen habet quo se defendat.

5. Gregibus inflatus atque percussus.] Sic primus editi. nam Pall. nostri non habent illud, atque percussus; excepto nono; in quo atque compulsus; quomodo etiam extat in S. Victoris. Guilielmus conjicit inflatus. ego vulgatam interpretor; tanquam primo fuerit inflatus ab illis sectatoribus, sed tandem desertus; ut sæpe solet fieri, cum du-

cem suum tueri nequeant isti Satagei. exemplum videatur apud Tullium in Quintiana cap. 22. proœmio item Verrino cap. 4. m.

6. Quam terribilis aspectu.] Ita mss. nostri omn. & omni impressi. non, ut hodie, terribili asp.

7. Vestitus asper, nostra hac.] Est à mss. nostris & quondam editis. nam posteriores asper.

8. Imaginis ornandæ causa.] Conjecit ita quondam Turnebus, sed nunc firmatur auctoritate Palatini noni: alii enim, tota hac oratione nihil habent historicum, nihil nisi quod liquidò adsequerentur librarii.

9. Ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum, niti videretur.] Lectio scititia. neque melior ea, quam substituit Lambinus. primæ edd. habent; ut illo supercilio astantis ille niti tanquam videretur; à qua nihil recedunt mss. nostri. nam Pal. nonus exhibet, supercilio vel astantis anantius, ille niti tanquam videretur. S. Victoris supercilio mantius ille niti tanquam videretur. videatur Turnebus libro xx. Advers. 3. nam ego heic nihil video, nisi latere anancæum. adplicet rei propositæ qui potest.

10. Et bene de repub. meritum.] Editio vetus, item Gemblac. S. Victoris Pal. tert. & senex de repub. merit.

11. Ut ingenerata familia frugalitas.] Pal. nonus & Gemblac. iteu edd. vet. familia, unde Guilielmus faciebat à familia.

ferat voluptatibus: eos autem, qui dicerent, DIGNITATI ESSE SERVIENDUM, reip. consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam: vaticinari, atque insanire dicebat. Ex his assiduus ejus, quotidianisque sermonibus, & quod videbam, quibusfuit hominibus in interiore aedium parte viveret, & quod ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret: statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certè nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices, ut, si GLADIUM parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus enervatis, atque exsanguibus, consulatus, tanquam gladius, esset datus: qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperii nomine armati reip. contrucidaverunt. fœdus fecerunt cum tribuno pleb. palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno pleb. ¹ afflictam & constrictam reip. tradidissent. id autem fœdus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Quare patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno, eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis consulum nominatim. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum, atque ordinum cives summæ reip. à consulibus, atque à summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reip. *turbines*, qui non modò præcipitanti patriæ non subvenirent, sed etiam nimium tardè concidere mœrent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent. hi non modò negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequabantur. Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset: vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, *privato consilio* (quoniam publicis ducibus resp. careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiæ quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat. nani alter ille horridus, & severus consultò se domi continebat. Qua tum superbia cœnum illud, ac labe, amplissimi ordinis preces, & clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contempsit *beluo* patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille cum quasi questum faceret, amisit? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Roman. & omnes boni veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cum vestris precibus à latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, ² L. Mummius, ad senatum *de repub.* retulit. senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit.

12 O diem illum, iudices, funestum senatui, bonisque omnibus: reipub. luctuosum: mihi ad domesticum mœrorem, gravem: ad posteritatis memoriam, gloriosum! QUID ENIM quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam, pro uno cive & bonos omnes privato consensu, & universum senatum publico consilio mutasse vestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus. quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidari? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis fa-

cta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum, humanarumque prædo, fecerit: qui adesse nobilissimos adulescentes, honestissimos equites Roman. deprecatores salutis meæ jussit; eosque operarum suarum gladiis, & lapidibus objecerit: de consulibus loquitur, quorum fide *reip. nitid* debuit. Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo, atque vultu, quam si paucis antè annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset: ER-RARE homines, si etiam tum senatum aliquid in rep. posse arbitrantur: equites verò Roman. datus 3 illius dies pœnas, quo, me consule, cum gladiis, in clivo Capitolino ruisissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus. nam ORATIO ipsa consulis perniciofa, potest reipubl. labefactare. quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, qui mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum *pro repub.* vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro civi, pro bene merito divi, pro amico, pro republ. deprecari. Quid hoc homine facias? aut quò civem importunum, aut quò potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani, impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatisimum, atque optimum virum, non amicissimum reipub. civem, non illo ipso tempore unà cum senatu, & cum bonis omnibus casum amici, reique publ. lugentem: sed civem Romanum *sine ullo iudicio, aut edicto* ex patria consul ejecerit. ⁴ Nihil acerbius focii Latini ferre soliti sunt, quam id quod perrarò accidit, ex urbe exire à consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiaris: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid est? exterminabit civeis Romanos edicto consul à suis diis penatibus? expellet à patria? deliget quem volet? damnabit, atque eijciet nominatum? hic, si unquam vos eos, qui nunc estis in republ. fore putasset, si denique *imaginem* iudiciorum, aut simulacrum ali-quod futurum in civitate reliquam credidisset, umquam ausus esset senatum de republ. tollere? equitum Roman. preces aspernari? civium denique omnium, novis, & inauditis edictis, jus, libertatemque pervertere? Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, iudices: tamen vereor, nequis fortè vestrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa, ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante hujus tribunatum reipub. vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflicta, & perditæ reipub. quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis, de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam & illam meam cladem vos, & omnes boni maximum esse *reipub. vulnus* iudicastis: & P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumserit: necesse est meam causam præteriti temporis cum hujus præsentis defensione esse conjunctam. Erat igitur in luctu senatus: squalabat civitas, publico consilio mutata veste: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vestigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquid commune consilium, quod tum non honorificentissimè decrevisset de mea salute: cum subito edicunt

1. *Afflictam & constrictam reipub.*] Ita Pal. nonus, Erfurd. Gembl. nam Henr. Stephani liber, *circumscriptam*. vulgatæ decrat illud, & *constrictam*.

2. *L. Mummius.*] Nescio istud ne sit in Pal. nono, au vero Xju-

nus, quod hæret in S. Viçtoris: adeo litteræ sunt dubiæ.

3. *Illius dies pœnas.*] Sic citat hunc locum Agell. lib. ix. cap. 14.

4. *Nihil acerbius focii Latini ferre soliti sunt.*] Vetus editio, *acerbius societati inferre soliti*. S. Viçtoris *socii Reatini*.

tant duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. *QUIS UMQUAM* consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines sefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cujusque consilia contemneres? rempub. proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, suam, reipub. calamitatem? ¹ ne hunc suum dolorem veste significarent? sive illa vestis mutatio ad luctum ipforum, sive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam *aut sibi mœrere, aut ceteris supplicare?* Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipub. casum lugebunt fortasse qui volent? civis florentissimi benivolentia bonorum, & optimè de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (² si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modò ex memoria, sed etiam ex factis ³ evellendos putet) patet jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia, ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque reipub. dixerat; voce ac sententia sua comprobaverunt. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis omnuntiare, ne quis legi intercederet: ut omnibus factis diebus legem ferri liceret: ut lex *Ælia*, lex *Fufia* ne valeret. qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam reipub. esse *deletam*? Iisdem consulibus inspectantibus, fervorem delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur.

¹⁵ Iisdem cons. arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum, & conciones tenebant: cædes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis, & latrocinii possidebat, non aliqua vi sua, sed cum duo consules à reipub. provinciarum, fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore, ac metu multos, plures etiam *spe, & promissis* tenebat. Quæ cum essent ejusmodi, judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus à consulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu, ac periculo terrentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed & voce, & sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excisam, & everfam, sed jam captam, atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, judices, restitsemus. Sed me alii metus, atque aliarum curarum, suspicionesque moverunt. Exponam enim hodierno die, judices, omnem rationem facti, & consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, numquam ullo in judicio fuit, deero. nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni pleb. despiciatissimi hominis, furori, contemtissimorum consulum levitatem, audaciamque pertimui: ni-

mium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in *Q. Metello*? cujus causam etiam omnes boni probabant, tamen neque senatus publicè, neque ullus ordo propriè, neque suis decretis Italia tota susceperat. ad suam enim magis quamdam ille gloriam, quam ad perspicuam & salutem reipub. sumserat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate *constantis gloriæ* commutaret. Erat autem ei res cum exercitu *C. Marii* invicto: habebat inimicum *C. Marium*, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum *L. Saturnino* iterum tribuno pleb. vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, ac certè populariter, abstinenterque versato. cessit, ne aut victus à fortibus viris, cum dedecore caderet: aut victor, multis, & fortibus civibus reipub. orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè, enixeque susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuisset, quæque non modò ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, & propè gentium, pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent. Erat autem ¹⁷ mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non *C. Marium*, terrorem hostium, spem, subsidiumque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos *egestas*, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno pl. restrictos addixerat. Nec mihi res erat cum *Saturnino*, qui, quod à se, quæstore *Ostiensis*, per ignominiam, ad principem & senatus, & civitatis, *M. Scaurum*, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequeretur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum fororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque à me optimi, & fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut *vim vi* repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem mœreret: sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa *Furia* clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore *Cn. Pompeio*, clarissimo viro, mihi que & nunc, & quoad lieuit, amicissimo, *M. Crasso*, quocum mihi erant omnes amicitiarum necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. *C. Cæsar*, qui à me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, *adjutoribus* in regenda esse usurum dicebat. ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: ⁵ duo, qui privati tum essent; & præesse, & parere, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denunciabat. Quid ergo? inimici oratio, vana præfertim, tam improbè ¹⁸ in clarissimos viros coniecta, me movit? ⁶ Me verò non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, *tacendo loqui*, non insituando confiteri videbantur. illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa, atque

1. *Ne hunc dolorem veste significarent.*] Ita S. Vict. & Pal. nonus. nam editi *neve hunc dol. veste mutata sign.*

2. *Si appellandi sunt Consules.*] Hæc quatuor vocabula iniquè absunt editionibus *Lambinianis*.

3. *Evellendos putet.*] *Vulgata non putet*, sed præter *miss. Pall. & S. Victoris*, imò præter *vetustius editos*.

4. *Salutem reipub. sumserat.*] Hoc quoque est ab omni scripta atque olim impressa lectione, neoterica oggessit, *pelatarat*.

5. *Duo qui privati tum essent.*] Pro *duos* antiquè fide *miss. nostrorum*, quomodo etiam supra rescripti *cap. 15. duo Consules*, iisdem membranis volentibus.

6. *Me verò, non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, &c.*] Hæc est scriptio *Pal. noni*, à qua non abit *codex S. Victoris*, nisi quod non habeat illud *etiam*; quod heic unice quadrat. *vulgata præferbat, non movit illius oratio.* sed id verbi jucundè subauditur.

atque omneis res anni superioris labefactari à prætoribus, inſirmari à ſenatu, atque principiſus civitatis putabant, tribunum popularem à ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi *propiora* pericula eſſe quàm mea, loquebantur. Sed tamen & Craſſus à conſulibus meam cauſam ¹ ſuſcipiendam eſſe dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque ſe privatum publicè ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat, quem virum ſtudioſum mei, cupidiffimum reipub. conſervandæ, domi meæ certi homines ² ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior: ejuſque vitæ à me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii litteris mittendis, alii nunciis, alii coràm ipſi excitaverunt, ut ille, cùm à me certè nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipſius tribuni pleb. inimici mei fratrem præfecerat.

19 Hæc ego cùm viderem (neque enim erant occulta) *ſenatum*, ſine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublaturum: conſules, qui publici conſilii duces eſſe debebant, perfeciffis, ut per ipſos publicum conſilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum poſſent, opponi omnibus concionibus falſo, ſed formiduloſè tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me, vocem pro me, ac pro reipub. neminem mittere: intenta ſigna legionum exiſtimari cervicibus, ac bonis veſtris, falſo, ſed putari tamen: conjuratorum copias veteres ³ & eſſuſam illam, ac ſuperatam Catilinæ manum importunam, *novo duce*, & inſperata commutatione rerum eſſe renovatam: hæc cum viderem, quid agerem, iudices? ſcio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum propè veſtro deſuiſſe. contenderem contra tribunum pleb. privatus armis? viciffent improbos boni, fortes inerteis: interfectus eſſet is, qui hac una medicina ſola potuit à reipub. pelle depelli. ⁴ Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret? quid denique? erat dubium, quin ille ſanguis tribunitius, nullo præfertim publico conſilio profuſus, conſules ultores, & defenſores eſſet habiturus? cùm quidem in concione dixiffet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe vincendum. Quid erat bis vincere? Id profectò, ut, cum ameniffimo tribuno pleb. cùm decertaſſem, cum conſulibus, ceteriſque ejus ultoribus dimicarem. Ego verò, ſi mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipienda plaga ⁵ mihi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent: *ſemel perire* tamen, iudices, maluiffem, quàm bis vincere. Erat enim illa altera ejuſmodi contentio, ut neque victi, neque victores reipub. tenere poſſemus. Quid, ſi in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidiſſem? Senatum conſules, credo, vocaſſent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne veſtitu quidem defendi ⁶ reipublicam ſiſſent: à tribuno pleb. poſt interitum meum diſſidiſſent, qui eandem horam meæ peſtis, & ſuorum præmiorum eſſe voluiſſent. Unum enim mihi reſtabat illud, quod forſitan non nemo vir fortis, & acris animi, magnique dixerit: reſtitiffes, repugnaffes, mortem pugnans oppetiſſes. De quo te, te, inquam, ⁷ patria, teſtor, & vos penates, patrique dii, me veſtrarum ſedium, templorumque cauſa, me propter ſalutem meorum civium, quæ mihi ſemper fuit *mea carior vita*,

dimicationem, eademque fugiſſe. Etenim, ſi mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, iudices, accidiſſet, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam nave me oppreſſuros minitarentur, niſi me unum ſibi deditiſſent: ſi id vectores negarent, ac mecum ſimul interire, quàm me tradere hoſtibus mallent: jeciſſem *me ipſe potius* in profundum, ut ceteros conſervarem, quàm illos mei tam cupidus non modò ad certam mortem, ſed in magnum vitæ diſcrimen adducerem. Cùm verò in hanc reipublicæ navem, ereptis ſenatu gubernaculis, fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum ac diſcordiarum, armatæ tot claſſes, niſi ego unus deditus eſſem, incurſuræ viderentur: cùm proſcriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cùm alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obſtare ſibi me arbitrantur, alii ulciſci dolore ſuum aliquem vellent, alii rem ipſam publicam, atque hunc bonorum ſtatum, otiumque odiſſent, & ob hæc cauſas, tot, tamque varias, me unum depoſcerent: *depugnarem* potius cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certè veſtro, liberorumque veſtrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus ſuſciperem, ac ſubirem? Victi eſſent improbi. At cives: at ab eo privato, qui ſine armis etiam conſul ² remp. conſervarat. ſi victi eſſent boni: quid ſuperſeſſet? non ad ſervos videtis rem venturam fuiſſe? An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudinem cùm gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos veſabantur? non hæc denique à me tum, tanquam fata, ⁸ in ipſa re gerenda concinebantur? an erat mihi in tanto luètu meorum, tanta diſjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers conſilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo, quærendoque cogoveram? neſciebam *VITÆ BREVEM ESSE CURSUM, GLORIÆ SEMPITERNUM*, cùm eſſet omnibus deſinita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potius donata, quàm reſervata naturæ videretur? neſciebam, inter ſapientiffimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent animos hominum, ſenſuſque morte reſtingui, alii autem tum maximè menteis ſapientium, ac fortium virorum, cùm è corpore exceſſiſſent, ⁹ *ſentire, ac vigere*? quorum alterum, fugiendum non eſſe, carere ſenſu: alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu. denique, cùm omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putaſſem mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filia, pro patria contentiſſe dicuntur, ego *vir conſularis*, tantis rebus geſtis, timerem? præfertim cum ejus eſſem civitatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ veniſſet, eumque interficere, propoſita ſibi morte, conatus eſſet? ex qua P. Decius primum pater, poſt aliquot annos patria virtute præditus filius, ſe, ac vitam ſuam, inſtructa acie, pro ſalute populi Rom. victoriaque devoviſſet? ex qua innumerabiles alii partim adipiſcendæ laudis, partim *vitandæ turpitudinis* cauſa, mortem in variis bellis, æquiſſimis animis, oppetiſſent? in qua civitate ipſe meminiſſem, patrem hujus

M. Craſſi,

1. *Suſcipiendam eſſe dicebat.*] Cùm idem verbum ſtatim ruruſ ſequatur, malim, *ducebat*.

2. *Ad eam rem compoſiti.*] Pal. nonus & S. Viſtoris *poſiti*.

3. *Et eſſuſam illam, &c.*] Gulielmius ſyllabam aufert, retinetque *ſuſam*.

4. *Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret?*] Sic quidem editi omnes. ſed ſcripti, *quis reliqui reſtaret*, aut, *quid reliqui reſt.* S. Viſt. *quis reliqua ire ſtaret*. Gulielmius tentabat: *quis reliqua præſtaret? cui denique erat, &c.*

5. *Mibi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent.*] Eſt à Lamiſini conjectura: ſed proximè tamen miſſ. quorum Pal. nonus;

mibi ſanabilis illi mortifera qua eum poſuiſſet. S. Viſt. *mibi inſanabilis illis mortifera qua eum impoſuiſſet.* editio prima, *mibi inſanabilis illa mortifera qua ei impoſuiſſet.* vulgata, *mibi inſanabilis, illi mortifera, quam reipub. impoſuiſſem.*

6. *Remp. ſiſſent, à, &c. diſſidiſſent.*] Ita editi à Viſtorio, & reſpondent miſſ. noſtri. recepta lectio *remp. ſriſſent, à, &c. diſſediſſent.*

7. *Patria teſtor.*] Vulgò *obteſtor*, ſed contra Pall. S. Viſt. Gembl. Erfurd.

8. *In ipſa re gerenda concinebantur.*] Edd. primæ *concinebantur*, miſſ. ferè *cavebantur*. Gulielmius fingit *Conſule cavebantur*.

9. *Sentire ac vigere.*] Gulielmius inclinabat legere *vigere*.

22 M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset? Hæc ego, & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset: neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra improbos civeis reip. salutem. Itaque non solum si vi inrerissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam, ut *exemplum* reipub. conservandæ mecum simul inrereret. Quis enim umquam, me à senatu, populoque Rom. tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certè, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipub. partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur reip. discessu meo, iudices: eadem à vobis, liberisque vestris: vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore, luctuque depuli: & unus reip. *bis servavi*, semel gloria, iterum ærumna mea. neque enim in hoc me hominem esse infiriabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjugè, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. quod si fecissent: quod à me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquisset? hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui. Memineram, iudices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum, ad salutem imperii hujus, C. Marium, summa senectute, cum vim propè justorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infirmorum, ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cum omneis portus, terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, *ne inultus esset*, ad incertissimam spem, & ad reipub. statum reservavit: ego qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reip. vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, reip. prodidisset? in quo quidem nunc, me restituto, vivit mecum *simul* exemplum fidei publicæ, exemplum reip. defendendæ. quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? Nam externa bella regum, gentium, nationum, jam pridem ita extincta sunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. denique *EX BELLICA* victoria non ferè quemquam est invidia civium consecuta. domesticis malis, & audaciam civium consiliis sæpe est resistendum: eorumque periculum est in reipub. retinenda *medicina*: quam omnem, iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui, populoque Rom. doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui reipub. qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad reipub. contra improbos civeis defendendam vocabit, segniores sitis, & recordatione mei casus à *consiliis fortibus* refugiatis. Primum, non est periculum, ne qui umquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, persolutum. deinde numquam jam, ut spero, quisquam improbus, consilio, & auxilio bonorum se oppugnare reip. dicet, *illis tacentibus*: nec armati exercitus terrorem opponet, togatis: neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari, opponique patiat. numquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem, ac lugendi sit potestas: tam captus equestris ordo, ut equites Romani à consule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo

alia majora, quæ consultò prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reip. voce esse revocatum. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consultum, reip. esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me è complexu patriæ, conspectuque vestro eripuissem, & metu *vestri periculi, non mei*, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minisque cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquisset: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta urbis, ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem adspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immò hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publ. perniciæ: Gabinio, & Pisoni provincia rogata est. Pro dii immortales, custodes, & conservatores hujus urbis, atque imperii! quam illa in reipub. *monstra*, quæ scelera vidistis? civis erat expulsus, is, qui reip. ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, & expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. erat autem expulsus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato, ac relicto foro, & licariis, servisque tradito, & ea lex, quæ ut ne ferretur, & senatus fuerat vestre mutata. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen, & eorum prædam intereffe passi sunt: statim, me percusso, ad meum sanguinem hauriendum, & spirante etiam rep. ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiæ paucorum, in luctu omnium. vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: 3 gener, & Piso gener, à Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: *consules epulabantur*. Quod si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur. Sed, ut à mea causa jam recedam, reliquas illius anni pestis recordamini. sic enim facillimè perspicietis, quantam vim omnium remediorum à magistratibus proximis resp. desiderarit. legum multitudinem, cum earum, quæ lætæ sunt, tum verò, quæ promulgatæ fuerunt. nam lætæ quidem sunt consulibus illis tacentibus dicam? immo verò approbantibus etiam, 4 ut censoria notatio, & gravissimum judicium sanctissimi magistratus de reipub. tolleretur: ut collegia non modò illa vetera contra S. C. restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia *alia nova* conscriberentur: ut, remissis semilibus, & trientibus, quinta propè pars vectigalium tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si reipubl. prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni heluoni bis de eadem re deliberandi, & rogata lege, potestas fieret provinciæ commutandæ. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auspicioium, potestatum, omneis leges, quæ sunt de jure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exteris nationibus illius anni furore *conquassatas* videbamus. lege tribunitia Matris Magnæ Pessinuncius ille sacerdos, expulsus, & spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum, atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione: præsertim cum ea sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset: appellati reges à populo, qui id numquam ne à senatu quidem postulassent: reducti exsules Byzantium condemnati tum, cum indemnati cives è civitate ejiciebantur. Rex Ptolemæus, qui si

1. Et ad reipub. statum reservavit.] S. Viët. & ad reip. ratam. Lambini scripti *spem rep. rata. forsan, reipub. irata.* inquit Gulielmus.

2. Inter meum discrimen, & eorum prædam.] Sic & primæ edd. sed enim Pall. plerique, *inter meum casum & suam prædam.* verum notus ille, *inter meum & sui arma præda.* S. Viët. *inter meum & suum*

præda: conjicit Gulielmus, *inter meum & suum præmium.*

3. Gener, & Piso gener.] Magna emphasis in istis. quare malè Lambini qui primum gener, abjecit.

4. Ut censoria notatio.] Haud aliter editi antiquitus. sed Pall. non. & S. Viët. *notio.* quod ferri queat,

qui si nondum erat ipse à senatu socius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cum esset in eadem causa, jam erat à senatu honorem istum consecutus: erat eodem genere, iidemque majoribus, eadem vetustate societatis: denique erat rex, si nondum socius, at non hostis: pacatus, quietus, *fretus imperio populi Romani*, regno paterno, atque avito: regali otio perfruebatur. de hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens, cum purpura, & sceptro, & illis insignibus regiis, præconi publico subiceretur: & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio, an rectè hoc proximum esse dicam. Antiochum illum Magnum, majores nostri magna belli contentione terra, marique superata, intra montem Taurum regnare jusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, *condonaverunt*. Cum Armeniorum rege, Tigra-
 27 grave bellum, per diuturnumque gessimus; cum ille injuriis in *socios* nostros inferendis bello prope nos lacecesset, hic & ipse per se vehemens fuit, & acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis, regnoque defendit: & à Lucullo, summo viro, atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. hunc Cn. Pompejus, cum in suis castris supplicem, abjectumque vidisset, erexit, atque insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, reposuit & *imperatus* certis rebus, regnare jussit: nec minùs & sibi, & huic imperio *gloriosum* putavit, constitutum à se regem, quam constrictum videri. tulit, gessit. Qui & ipse hostis fuit populi Romani, & acerrimum hostem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pænè certavit, regnat hodie, & amicitiae nomen, ac societatis, quod armis violatæ, id precibus est consecutus. Ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut ajunt) est, & videns, cum victu, ac vestitu suo publicatus. En, cur ceteri reges *stabilem* esse suam fortunam arbitrentur, cum hoc illius ¹ *funesti anni prodito exemplo* videant, per tributum aliquem, & sextentis operas, se fortunis spoliari, &
 28 regno omni posse nudari. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempestate seva, quieta est, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria, splendetque per se semper, neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palàm dixerint, *linguam se evellisse* M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quòd cum consulibus illis M. Cato, etiam, cum jam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa, ac dolore pugnavit, & post meum discessum, iis Pisonem verbis, *flens* meum, & reipub. casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum, atque impudentissimum pænè jam provinciam peniteret. Cur igitur rogationi *parui*? Quasi verò ille non in alias quoque leges, quas injustè rogatas putaret, jam antè juraric. non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum rei-

pub. nihil profit, se cive reip. privet. *Consule me*, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter; ea, *quæ sensit, præ se tulit*: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non viderit: sed in tanta reip. tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ²⁹ ego de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, cum, templo à collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri, & civis cimentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, & clamorem hominum, auctoritate: impetum improborum, virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset: hæreret illa nihilominus in reip. turpitudine. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei *vis esset allata*, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur? Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in rep. macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere, quod ex malis boni possit in rep. provenire, id utilius esse ² per se conservari, quàm per alios. Atque ille etiam ³ si alia quam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quò si tum veniret, me tamen socium suorum in reip. consiliorum videre posset: is æquo animo tum, me expulso, & meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset? Ille verò eidem temporis, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem. His de tot, tantisque ³⁰ injuriis in *socios*, in *reges*, in *liberas civitates*, consulum querela esse debuit. in ejus magistratus tutela, reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. equæ vox umquam est audita consulum? quamquam quis aunderet, si inaximè queri vellet? de Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem non modò stantem non defenderunt, sed ne jacentem quidem protexerunt? Cesseram, si alienam à me plebem fuisse vultis, quæ non fuit, invidiæ: si commoveri omnia videbantur, temporis: si vis suberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium, reip. Cur, cum de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) & de bonis, proscriptio ferretur, cum & sacris legibus, & XII tabulis sancitum esset, ut *neque privilegium* irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii pestibus fuit, jure posse per operas concitatas quemvis civem nominatim tribuni plebis consilio ex civitate exturbari? Quæ verò promulgata illo anno fuerant? quæ promissia multis? quæ conscripta? quæ sperata? quæ cogitata? quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui destinatus? ejus negotii publici cogitari, optari, ⁴ fingi curatio potuit, quæ non esset attributa, atque descripta? quod genus imperii, aut quæ provincia. ⁵ quæ ratio aut standæ, aut constandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi, restitutio: consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti

1. *Funesti anni prodito exemplo.*] Malui istud cum S. Vict. & Pal. non. quàm ut hucusque vulgatum *perdito*.

2. *Per se conservari, quàm per alios.*] Gulielmus putat excidisse verbum *dilatandæ*, aut aliud tale.

3. *Si aliqua quæquam vi.*] Pal. nonus, *aliâquam*, Gemblacens. *aliâquam*.

4. *Fingi curatio potuit.*] Ita etiam Pal. non. & S. Victoris. nam

ed. prima *fingique ratio potuit*. vulgo erat, *fingique procuratio potuit*.

5. *Quæ ratio aut standæ, aut constandæ.*] Habent Pal. tert. quart. quint. oct. *quæ ratio auferendæ aut constandæ*. sed nostrum istud perdurat in Pal. sec. ac nono. neque secus S. Vict. Erf. Gembl. ideoque revocavi, nam & sic quoque edd. antiquæ. dictum autem figurata locutione; ne Lambino quis adhæreat lectionem istam exhibentem præ vulgata.

doti comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus pl. consules adjuvabant. Hic aliquanto, 31 ferius, quam ipse veller, Cn. Pompejus, invictissimis iis, qui mentem optimi, ac fortissimi viri, suis consiliis, fictisque terroribus à defensione mez salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspitione aliqua retardatam consuetudinem reip. bene gerendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos civeis, qui acerrimos hosteis, qui maximas nationes, qui reges, qui genteis feras, atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute, victoriaque domuisset: qui omnibus bellis terra, marique compressis, imperium populi Rom. orbis terrarum terminis definisset, temp. everti scelere paucorum: quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe servasset; accessit ad causam publicam; restitit auctoritate sua, reliquis rebus: de præteritis questus est. fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est. decrevit senatus frequens de meo reditu kalendis Jun. dissentiente nullo, 1 referente L. Ninnio, cujus in mea causa nunquam fides, virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, & causa nostra eo jam loci, ut *erigere oculos*, & vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœnore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis, gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque à populo Rom. ferre licuit, à propinquo suo focerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent. Quæ cum res jam manibus teneretur, & cum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cum in senatu privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant. cum hæc non possent jam diutius sustinere: inicitur consilium de interitu Cn. Pompeji: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum est, mihi *absenti crevisse amicos*, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit. qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur. Hoc igitur anno, magistratibus novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent: princeps P. Lentulus auctoritate, ac sententia sua, Pisone & Gabinio repugnantibus, præstantissimam de me sententiam dixit. qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulum *reservari*, tamen rem talem per alios citius, quam 33 per se tardius confici malebat. Hoc interim tempore P. Sextius, judices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute

suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin irator, non multum. sed tamen *sedulitatem*, atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus, reip. causa suscepit. pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris à causa non abhorere. Abiit ille annus. respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reip. recuperandæ. exierunt malis ominibus, atque execrationibus *duo vultarii* paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quæ tunc homines precabantur. neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohorteis opprimas, perdidissemus. Ineunt magistratum tribuni pl. qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa 2 ex vepreculis extracta nitedula rempub. conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, 3 sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Attilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii, vos hæc melius scire potestis: equidem audita dico: quæ tum frequentia senatus, quæ expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me: qui cum inimicitias sibi mecum *ex reipub. dissensione* susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, 4 & temporibus reip. permissurum. Tum princeps rogatus sententiam L. Corra, dixit, 5 quod dignissimum rep. fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine iudicio: de capite non modò ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quasatæ reip. perturbatorumque temporum, jure, iudiciumque sublati: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paululum, & spe reliquæ tranquillitatis, præsentis fluctus, tempestatemque *fugisse*. Quare, cum absens temp. non minùs magnis periculis, quam quodam tempore præsens liberafsem, non restitui me solum, sed etiam ornari à senata decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum, & profligatissimum hostem pudoris, & pudicitiz, scripsisse quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si *jure* esset rogatum, tamen vim habere non posset. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. Hunc nemo erat, quin verissimè sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompejus, approbata, laudataque Corra sententia, dixit, sese *otii mei causa*, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Rom. beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio gravius, atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emtus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus, querelæ, preces, 6 focer ad pedes abjectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. illi interea liberaatori

1. Referente L. Ninnio.] Pall. nostri præter nonum ambigue prorsus scriptum, inclinant ad *Mimum* aut *Mumium*, aut sanc *Mymium*. vulgata erat *Mumio*.

2. *Ex vepreculis extracta nitedula.*] Ita Pal. pr. quart. quint. oct. nonus; quod ad primam vocem attinet. nam ultima perscripta eis fere *nicedula*. & sic placuit Gulielmio, ut à *spe specula*, sic à *vepre* fiat *veprecula*, qui videatur libro 1. Verisimilium cap. 13. vulgata *vepretulis*. consulari Hadr. Junius Centuria 1x. Adagio 5. pro *vepreculis* stat etiam Priscianus lib. 111.

3. *Sed ex deserto Gavi Oleli horreo, calatis granis in Calatinos Attilios.*] Sic prima editio, nisi quod ea et *illos*, quomodo item scripti; qui præterea parum variant in prioribus. nam Pal. nonus habet, *gavi leliore à calatis granis*, &c. S. Viët. *gavi letior ea calatis gaviis in*,

&c. Gemblac. *gavi oleli orea calathis granis, in Calatinos at illos*, &c. consulatur super hujus loci emendatione Turnebus lib. xx. cap. 3. an fuit? *Calavii ofellii horreo calatis granis, in Calatinos Attilios*. ut tuerit inter familiares quibus cesserat Ofellii Calavii Campani horreum, cujus hominis nomenit Livius libro 11x. At *Gavianus* tamen est quidam P. Clodii canis, ad Atticum libro vi. Epist. 3.

4. *Et temporibus reipub. permissurum.*] Sic Pal. nolter, sic S. Viët. Ahala annotarat ad oram codicis sui, esse libros in quibus legereur & *temporibus reipub. remiss.* sed contentus sum lectione priore quæ item restat in edd. primis. nam seqq. inniussa copula, & *temp. & reip. per m.*

5. *Focer ad pedes abjectus.*] Gulielmius putat auctorem loqui de Pisone; itaque cuperet gener: sed præter miss.

liberatori *moerens*, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

35 Cùm omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur: venit tandem ¹ concilii de me agendi dies viii. kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus. actor hic, defensorque causæ meæ: nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt? cùm forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus, ² ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos: venientem in forum, virum optimum, & constantissimum, M. Cispium, tribunum pl. vi depellunt: *caedem in foro* maximam faciunt: universique, destituti gladiis, & cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant. quorum ille telis libenter, in tanto luctu, ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causâ corpus obtulisset faum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. subit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: & cùm ad fratris salutem à populo Rom. deprecandam venisset, pulsus è rostris, in comitio jacuit, seque fervorum, & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis & fugæ *presidio*, non juris, iudiciorumque defendit. Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, è foro ³ spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificentum apparatus, non privatum, aut plebejum, sed patricium, & prætorium esse arbitrarentur. Nihil neque ante

36 hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminamini Sextium. Atqui vis in foro versata est. Certè. quando enim major? lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe gladios: *caedem* verò tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi fortè illo Cinnano, atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris oritur sæpe *seditio*, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratum: oritur sensim ex clamore primum: deinde aliqua discessione concionis: vix, sed, & rarè ad manus pervenitur: nullo verò verbo factò, nulla concione advocata, ⁴ nulla lege recitata concitatam nocturnam seditionem quis audivit? An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero, ac perditio cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur?

Hic jam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, & cum præsidio magno fuisse: num *illo die* fuerit. ⁵ Certè certè non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam si obnuntiasset Fabricio ⁶ is prætor, qui se servasse de cælo dixerat: accessisset reipublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabricio, læsisset reipublicam, sed reipublicam jure læsisset. Gladiatores tu novitios, pro exspectata ædilitate suppositos cum sicariis è carcere emissis ⁷ ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? *caedem maximam* facias? ⁸ forum purges? & cùm omnia vi, & armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset *defendere*? Atqui ne ex eodem quidem tempore id egit Sextius, ut à suis munitus ⁹ tutò in foro tum magistratum gereret, reipublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cùm se non modò contra vim, & ferrum, sed etiam ¹⁰ contra verba, atque interfectionem legibus sacratis esse armatum putaret: venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cùm subito manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem, atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis saptorum, & fustibus: à quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, se abjecit exanimatus: neque ulla alia re ab se mortem, nisi *opinionem mortis* depulit. quem cùm jacentem, & concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem, & confectum viderent: defatigatione magis, & errore, quàm misericordia, & modo, aliquando cedere destiterunt. Et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non sua culpa. plaga una illa extremâ defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhaustisset. accusa Lentidium: non percussit locum: ¹¹ maledicto Sabino, homini Reatino, ¹² cur tam tempore exclamarit occisum. ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? ¹³ num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? An hæc ipsa *vis* est, non posse emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentavit? an, quòd, cùm esset ablatum, primumque ¹⁴ respisset, non se referri iussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hic quæro, iudices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuissetne ad arma ituri? fuissetne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuissetne aliquando reipublicam à funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cùm reipublicam à facinorosissimis sicariis, & à servis esse ¹⁵ oppressam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse, & habere reipublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare,

1. *Concilii de me agendi dies.*] Scripsi *concilii* pro vulgato *consilii*. agere concilium quid sit nemo ignorat. Lambinus tamen edidit, proculdubio à se, *venit tandem, in comitio de me agendi dies*.

2. *Ac servis plerisque occupavissent.*] Forfan *operisque* annotatum Gulielmio.

3. *Spongiis effingi sanguinem.*] Ita citat Servius ad lib. 11x. *Æneidos*: prodiditque Horomannus libro 11. Observat. cap. 14. & firmavit Isidori *Etymologic* lib. x11. cap. 6. Fulvius Ursinus. publicatur passim *effundi*. consulatur & Cujacius lib. x111. *Observat.* cap. 13.

4. *Nulla lege recitata.*] Hausi hanc vocem è Pal. nono & Turing. prius enim deerat nobis *recitata*, ejusque loco Lambinus de conjectura subjecerat, *promulgata*.

5. *Certè certè non fuit.*] Verbum ita geminatum reperitur in Pal. nono, in Gembl. in Erfurd. imò S. Victoris geminatum etiam habet præcedens illo.

6. *Is prætor qui se servasse.*] Vulgata, *is tribunus plebis qui servasse*. sed alterum est à Pal. nono & S. Viët.

7. *Ante lucem immittas.*] Editi alii *in forum immittas*. sed voces hæ non sunt in miss. illis nostris.

8. *Forum purges.*] Nihil variant miss. supradicti: & potest intelligi de illo superiore, cap. 35. f. è foro *spongiis effundi sanguini*.

nem. videatur etiam Turnebus lib. xx. cap. 3. P. Manutius maluit *spureas*.

9. *Tuto in foro tuo magistratum.*] Illud tuo sumtum ex S. Viët. & Pal. nono. vulgò *tuum*, quod nescio cur Gulielmius mutet in *tamen, tuum forum*, in quo dominaris, vocatur admodum energeticè.

10. *Contra verba & interfectionem.*] Retinui istud Turnebi, alludentibus Pal. nono & Gembl. in quo *interfectionem*. habebat id tamen aperte liber S. Victoris. vulgò erat, *intercessionem*.

11. *Maledicto Sabino.*] Ita erat in S. Victoris exemplari; nec recedit Palatinus, quàm quod is *Salinio*. dictum, ut *Gallii, Græcii, Latinii, Appuleii*.

12. *Cur tam tempore exclamarit.*] Auctores hujus emendationis Erfurd. Gembl. neque abeunt Pall. sex. quam quod ii *tempore*, quod & in ead. præcis. nam nuper nata, *temerè*.

13. *Num repugnavit.*] Haud secus iidem libri omnes. posteriores, *repudiavit*.

14. *Primumque respisset.*] Et hoc quoque est ab eisdem libris, expressitque item P. Victoris. recentiores *respiciisset*.

15. *Oppressam atque occupatam.*] Habent quidem istud plerique Pall. sed novus præfert *occultatam*, neque secus Gembl. aut S. Viët. Gulielmius conjicit *conculcatam* sive *occulcatam*. quod ultimum non displicet.

gitare, quid iudicare oporteat, dubitandum putatis? At verò illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur *impunitate* diuturna, adeò vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulò longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarent. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem *queri* ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: ¹ mulionicam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corthe contextit. Cùm quærerent alii ² Numerium, alii Quintium, *gemini nominis* errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeò hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paullo citiùs, quàm vellem: non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuisent. Ac, si tunc P. Sextius, iudices in templo Castoris animam, quàm vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modò esset in republica senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando *statua* huic ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec verò illorum quisquam, quos à majoribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cùm causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset: cumque auspiciis, religionique parens, obnuntiaret, quod senserat: luce palam à nefariis pestibus in deorum, hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis? Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? civeis indemnatos expelleret? bona diriperet? ædeis incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro è rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos, in liberatas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis *oppressa republica*, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius, & copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsus nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: ³ vos taciti mœrebamini. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tanquam arce aliqua, à fugitivis occupata: filebatur: omnia, hominum, cùm egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu, ac foro prohibebantur: nemo resistebat. gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti à Milone, ⁴ emissi à Serrano. mentio nulla. forum corporibus civium Rom. constratum cæde nocturna. non modò nulla nova *questio*, sed etiam vetera judicia sublata. tribunus plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem, moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod sentio, & quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate,

fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano. Et tu hoc loco laudas Milonem, & jure laudas. ⁴⁰ quem enim umquam virum tam immortalis virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam contritum, & contemtum putatur, *judicium bonorum*, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones, inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret à præstantissimis viris in republica fieri, & quid necesse esset: **O P O R T E R E** hominum audacium, everforum reipublicæ sceleri, legibus, & judiciis resistere. si leges non valerent, judicia non essent, si republica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur: præsidio, & copiis defendi vitam, & libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: & sentire verò, & facere: perfectæ, cumulatæque virtutis. Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quàm existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præferti libenter impertiam, præfertim cùm verbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimatos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ ⁶ recuperare veller ereptum. simplex causa, constans ratio, *plena consensionis* omnium, plena concordia. collegas adjutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus pænè placatus. de prætoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. duo soli erant emti ad impediendum: qui si homines despecti, & contemti, tantam rem sustinere non potuissent: se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum, & fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis *reddere* deberet, diligentissimè cogitaret. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiatori, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad facies, ⁴¹ ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacescere, & terrere cœpit. Non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, *vi vim* oblatam, præfertim sæpius, ut frangeret, & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacesitus: sed illum tot jam funeribus reipublicæ exultantem, ac tripodiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. Descendit ad accusandum. quis umquam tam propriæ reipublicæ causa; nullis inimicitis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id umquam esse facturum? fracti erant animi hominis. hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: **N E R E U S** adsit, ne citeretur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus, iudicis que sublatis? cervicis tribunos plebis, privato, præstantissimus vir profligatissimo homini daret: an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci

1. *Mulionicam penulam.*] Servat istud Priscianus. nam niss. no. stri, *mulioniam*.

2. *Numerium.*] Editio princeps *Numejum*. Pall. plerique *Numetium*. nonus, *Numenium*; quomodo & Erfurd. Gembl. quod forsitan verius esset tam heic quam infra cap. 43. ubi & iidem libri & Pal. nonus *Numemium* præferunt.

3. *Vos taciti mœrebamini.*] Inde forte, *mastrum sum*. alii ediderunt *mirabamini*. sed forte rescribendum cum Pal. nono, cum Erfurd. cum Gembl. *mœrebamini*.

4. *Emissi à Serrano.*] Haud aliter librorum eorum tria, non missi, ut vulgo.

5. *Tam immortalis virtute vidimus.*] Ejeci *praditum*, quod occupat ceteras edd. quoniam non compareret in Pal. nono aut S. Victoris exemplari.

6. *Recuperare veller ereptum. simplex.*] Est à conjectura Lambini, proximè tamen vestigia S. Victoris, in quo, *vellet te re p. tum simplex*. at vulgata, *vellet reipub. tum simplex*. P. Manucius divinabat, *recuperare veller, reipub. civem. simplex, &c.*

vinci turpe putavit, & deterreri. ¹ etiam è rep. credit, ut, quoniam sibi in illum *legibus* uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicæ periculo pertimesceret. Quomodo igitur hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? AN, QUI SUA testis defendit: qui ab aris, focus, ferrum, flammamque depellit: qui sibi licere vult tunc esse in foro, in templo, in curia: qui vitæ præsidium comparat: qui vulneribus quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præsidio caput, & cervices, & jugulum, ac latera tuteatur, hunc de vi accusandum putas? Quis enim vestrum, iudices, ignorat, ita *naturam* rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu, ac viribus per eadem, ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute, & consilio præstanti existiterunt, in perspecto genere humanæ docilitatis, atque ingenii, ² dissipatos, unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam, atque mansuetudinem transfuderunt. ³ Tum res, ad communem utilitatem, quas *publicas* appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea *civitates* nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas *urbes* dicimus, invento & divino, & humano jure, monibus læperunt. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tam interest, quàm *jus*, atque *vis*. horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus extinguere? *jus* valeat necesse est, id est, iudicia, quibus omne *jus* continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? *vis* dominetur necesse est. Hæc vident omnes: Milo & vidit, & fecit, ut *jus* experiretur, vim depelleret. altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessarius est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando (neque enim per omneis fuit idem necesse fieri) at certe in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioque contra vim, & manum comparando. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reip. datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui *optimam quamque causam* reip. amplectatur? qui bonis viris deseruiat? qui solidam laudem, veramque quærat? cum sciat, duo illa reip. pænè fata, Gabinium & Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis, atque opulentissimis Syriæ gazis innumerable pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres, illibatasque divitias, in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, *tugurium* ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pietam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum, ac summum civem in invidiam homo castus, ac non cupidus vocaret? alterum Thracibus, ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam, & spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas à Dynhachinis, spoliare Thestalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico, aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum *reliquisse*? Hos sic illudere, quibus omne supplicium, atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos, quos videtis? omitto jam Numerium, Serra-

num, Ælium, quiscuilibet seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pertimescent. Nam quid ego de ædile ipso loquar, qui etiam dixit, & accusavit de vi Milonem? neque hic tamen ulla umquam injuria adducetur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse pœniteat: sed, qui hæc vident, *adolescentes*, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædeis sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, sæptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinorosorum concitavit, & servos ad eadem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit: volitat ædilis: accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultantem repressit. hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re *deos penate* suos, in publica *jura tribunatus*, auspiciaque defenderet: accusare eum moderatè, à quo ipse nefariè accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quæstisti, quæ esset nostra *natio optimatium*. sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilera ad perdocendum. de qua pauca, iudices, dicam: & ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentiùs gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se *populares*, alteri *optimates* & haberi, & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. ⁴ Quis ergo iste optimus quisque? de numero si quæris, innumerabiles. neque enim aliter stare possemus. sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: ⁵ sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, hujus generis, latè, & variè diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi, & definiri potest. Omnes *OPTIMATES* sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti) qui integri sunt, & sani, & bene de rebus domesticis constituti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatium, ipsique optimates gravissimi, & clarissimi cives numerantur, & principes civitatis. Quid est igitur propositum his reipub. gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? id quod est præstantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, & bonis, & beatis, *CUM DIGNITATE OTIUM*. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri, & conservatores civitatis purantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines *efferrè* ita convenit: ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat à dignitate. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitatis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratum, senatus auctoritas, leges, mos majorum, iudicia, jurisdictio, fides, provinciæ, focii, imperii laus, res mi-

1. *Etiam è repub. credit, ut.*] Et istud quoque parte sui est à divisione Lambini. cum antea legeretur nullo bono sensu, *etiam eripi reject, ut, &c.*

2. *Dissipatos unum in locum, &c.*] Sic plerique Pall. at nonus, *disputatos*. Gembl. *disparatos*. quod meretur examinari.

3. *Tum res ad communem utilitatem; quas, &c.*] Secuti sumus veterimas editiones, item Pal. octavum, nonum & S. Victoris ejectione *continentis*, & adscito *ad*. certe nullus Pall. agnoscit grandem istam vocem, quam vis desinitur etiam præpositiuncula. solum tertius præfert: *Tum res propter communem utilitatem, &c.*

4. *Quis ergo iste optimus quisque? de numero, &c.*] Restitui lectio-nem antiquatam, cui accedit Pal. nonus & S. Victoris postea excusi, *Quis ergo optimus iste? quis? de numero.* at Lambinus finxit: *Quid ergo isti optimates? qui?* insubidè. respicit enim ad proximè præcedens, *ut sua consilia optimo cuique probarentur*; rogatque, eo quis sit ille *optimus quisque*.

5. *Sunt negotia gerentes.*] Lambinus recepit *negotii*, & ita Pal. pro. sec. quart. octavus, & sic, si bene memini, locutus pro Quintio.

6. *Clarissimi cives numerantur.*] Vulgo *nominantur*, sed contra omnes Palatinos nostros,

res militaris, ærarium. Harum rerum tor, atque tantarum esse *defensorem*, & patronum, magni animi est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter *metum pane*, peccatorum suorum conscii, novos motus, conversioneque reipublicæ quarant, aut qui propter insitum quandam *animi furorem*, discordiis civium, ac seditione pascantur: aut qui, propter *implicationem rei familiaris*, communi incendio malint, quàm suo, deflagrare. qui cum auctores sunt, & duces suorum studiorum, vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur: ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt: enitendumque omni scientia, ac diligentia, ut, conservatis his, quæ ego paulo antè fundamenta, ac membra esse dixi, tenere cursum possint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, iudices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar: præsertim cum id non modò intellexerim semper, sed

47 etiam præter ceteros senserim. Majoribus præsidii, & copiis oppugnatur respublica, quàm defenditur, propterea quod audaces homines, & peritici, *nutu* impelluntur: & ipsi etiam *sponte* sua contra remp. incitantur: boni nescio quomodo tardiores sint, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi *utrumque* amittant. Propugnatores autem reip. qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt: si timidiores, defunt: permanent illi soli, atque omnia reip. causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scæure, fuit, qui à Graccho¹ usque ad Q. Varium seditionis omnibus resistit: quem nulla umquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ: qui cum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum censor notasset, cumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis iucitate censu prohibuisset: cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicaret, jurare unus noluisse; de civitate maluit, quàm de sententia *dimoveri*: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit, quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit umquam de suo cursu, aut spe, aut metu demovere. Hæc imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam queritis. hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur: posteritati propagantur. Est labor: non nego. pericula magna: fateor. „ *Multa insidia sunt bonis*: verissimè dictum est. „ *Sed, te id, quod multi invidiant, multique expetant, Inscitia sit*, inquit, *postulare*, „ *si tu laborem summa cum cura efferas Nullum*. Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant*. Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: sed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeffendæ, olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. dissentiebant principes, & in salute optimatum, temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. grata erat populo. fortunæ constitui tenuiorum videbantur. nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: &, cum locupletes *possessionibus diuturnis* moverentur, spoliari reipublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. jucunda res plebi Romanæ. victus enim

suppeditabatur largè sine labore. repugnabant boni, quod & ab industria plebem ad *desidia* avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Multa etiam, nostra memo- 49
ria, quæ consultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas à consilio principum diffideret. Nunc jam nihil est, quod populus à delectis, principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, & otio suo, & dignitate optimi cujusque, & universæ reipub. gloria delectatur. Itaque homines seditionis, ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Rom. concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus, ac discordiis, *otium* malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt: sed *pretio*, ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, & spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offende-
bant illi quidem apud graves, & honestos homines, sed populi iudiciis atque omni significatione florebat. his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequuebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves, & magni homines habebantur: sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: suffragiis offende-
batur sæpe eorum voluntas: plausum verò etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attramen, si qua res erat major, idem ille populus, horum auctoritate maximè commovebatur. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas 50
est, ut, si operas conductorum removeris, omne idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maximè populi Romani iudicium, ac voluntas potest, *concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque confesso*. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed vera, & in qua populi Romani consensus perspici posset? Habitæ sunt multæ de me à gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum scædum vultum aspiciere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessariò turbulentiæ. Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem. concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. egit causam summa cum gravitate, copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aureis accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompejus, qui se non solum auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Rom. exhibuit. hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit. sic contendo, numquam neque sententiam ejus, auctoritatem, neque eloquentiam, jucunditate fuisse majorem. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minùs de aliquo dixerò, ingrata: si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedò nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad *verum populum* in campo Martio concionem. Quis non modò approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere, ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari reipublicam: seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur? Venio ad comitia sive magistratum placet, 51
sive legum. Leges videmus sæpe ferri multas. omitto eas, quæ

1. Usque ad Q. Varium.] Exhibet istud, præter libros Lambini, Erfurd. Gembl. nec abit S. Vâct. nisi quod is; *Quarium*. vulgata habet C. Marium.

2. Si tu laborem.] Pal. nonus *sum laborem*. S. Viçt. *si tui laborem*. Gulielmici tentabat, *si tuum lab.* Versu quoque præcedenti,

ubi legimus hodie, *Inscitia sit*, habet Gembl. *est*, quod & in Pal. nono; sed is tamen præterea præterit *Inscitia*.

3. In quo populi Rom. consensus perspici posset.] Lambinus aurtumat excidisse negationem: sed injuric, & contra omnes libros.

quæ feruntur ita, vix ut quini, ¹ & hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicæ dixit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium constiteat? cum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, & suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur *causa popularis* debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes ætates, omnes ordines unà consentiunt? an in qua Furie concitatur, tanquam ad funus reip. convolant? An, sicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, & ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit: id erit populare? est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis. qui cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona *solus* comesset. deinde ex impuro adolescente, & petulante, posteaquam rem paternam ² ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit: Græculum se, atque otiosum putari voluit: studio litterarum se subito dedit. ³ Nihil sanè Attæ juvabant. anagnostæ, libelli etiam pro vino saepe *oppignerabantur*: manebat insaturabile abdomen, cop:æ deficiebant. itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio, & tranquillitate reipublicæ consenescebat. Ecquæ seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immò, quem fortem, & bonum civem non petulantissimè est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut poplicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, & gratulationibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos faviatus. qui, quasi mea culpa bona perdidit, ita ob eam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges, ac vorago patrimonii, heluabare: ut, si ego consul rempublicam contra te, & gregaleis tuos defendissem, in civitate esse me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis *non instituit*. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri sit inimicior, nescio. plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum, atque egentissimum ganeonem. Illuc revertor: contra me cum sit æstus, capta urbe, atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, ejusdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces, & auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, fordibus abhorceret. At, cum de dignitate mea ferebatur: nemo sibi nec valitudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit. nemo fuit, qui se non temp. mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

⁵³ Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunitium, in quo tres minimè, vehementer duo populares existimabantur. ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duos à populo Rom. prætores video esse factos: & quantum sermonibus vulgi, & suffragiis intelligere potui, præ se populus Rom. ferebat, sibi illum in tribunatu C. Domitii animum constantem, & egregium, & Q. Ancharii fidem, ac fortitudinem, etiam

si nihil agere potuissent, tamen *voluntate ipsa gratum* fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod iudicium populi Rom. in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse debet. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tolerat nihil: fenserat tantum de republica aliud, atque homines expectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris semper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid *vero populo* probaretur, & quod illum esse populum Rom. qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillimè pervenisset. alter, qui ita se in populari ratione jactarat, ut auspicia, legem Æliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris, & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus, & gratia: tribum suam non tulit: Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes vexare populum Rom. dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat: eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicat. Veniamus ad ludos. Facit enim, iudices, vester in me saniorum, oculorumque coniectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum, & concionum significationes, interdum *veræ* sunt, nonnumquam *vitiata*, atque corruptæ: theatrales, gladiatorique confessus, dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emtos plausus & exileis, & raros excitare. attamen facile est, cum id sit, nec quidmadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime *applaudatur*? neminem vestrum fallit. sit hoc sanè leve: quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei verò, qui pendet à rebus levissimis: qui rumore, & (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur: plausum, *immortalitatem*: sibilum, *mortem* videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimum quæro, qui ludos apparatussimos, magnificentissimosque fecisti, equis istorum popularium tuos ludos adspexerit: equis se teatro, populoque Roman. commiserit. Ipse ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor, & acroama: qui omnia sororis embolia novit: qui in cætum mulierum pro psalteria adducitur: nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, à quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum ⁵⁵ in templo Honoris-Virtutis, honos habitus esset virtuti, C. quæ Marii, conservatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defensori sedem ad salutem præbuisset. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primò, cum, audito S. C. ore ipsi, atque absentis senatus plausus est ab universis datus: deinde, cum senatoribus singulis spectatum è senatu redeuntibus. Cum verò ipse, qui ludos faciebat, consul assedit: stantes, & manibus pallis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, suam erga me benivolentiam, ac misericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, venisset: vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum à corpore ejus impuro, atque infando represserunt. voces quidem, & palmarum intentus, & *maledictorum clamorem* omnes profuderunt. Sed quid ego populi Rom. animum, virtutemque commemoro, libertatem jam ex diurna

1. Et hi ex a iena tribu.] Vulgò alia, sed nostrum restat in nono, Erfard. ac Gembl.

2. Ab idiotarum divitiis.] Probè explicat Vistorius libro xxii. Var. lect. cap. 6.

3. Nihil sanè Attæ juvabant.] Haud aliter liber S. Vistoris ac Gembl. nam Pal. non. arc. vulgò erat à te juvabatur. nostram probat explicatque Vistorius libro xxii. cap. 17. Vincentius Conta-

renus libro Varior. tentabat atrum abet.

4. Animorum oculorumque coniectus.] Ita exemplar S. Vistoris, acceditque Pal. nonus, in quo, *coniectus*. vulgata continuit.

5. In templo Honoris Virtutis, honos habitus, &c.] Sic Erfard. & Gemblac. nam Pal. nonus, in templo Honoris honos hab. S. Vict. in templo virtus honoris honos hab. vulgò erat, in templo Virtutis honos habitus.

turna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata, *Simulans*, ut opinor, caterva tota, clarissima concione in ore impuri hominis imminens concionata est. ¹ *Huic vita tua -- & Post-principia, atque exitus vitiosa vita!* sedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus eiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem præmittam, in magna varietate sententiarum, numquam ullum fuisse locum, in quo aliquid à poëta dictum, cadere in *tempus nostrum* videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, iudices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de 56 ludis in iudicio loquar. Non sum tam ignarus, iudices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnibus undique flosculos carpam, atque delibem. scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi summi hoc loco doctrinam quandam *juventuti*, qui essent optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse populareis omnibus eos, qui putentur. Id facillimè consequar, si universi populi iudicium verum, & incorruptum, & si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quoddam, recenti nuntio de illo S. C. quod factum est in templo Virtutis, ad ludos, scenamque perlato, confessu maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in republica, tanquam in scena, optimatum, flens, & recenti lætitia, & misto dolore, ac desiderio mei, egit apertè multo gravioribus verbis meam causam, quàm egomet de me agere potuissimè? summi enim poëta ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. ² „ *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. revocabatur ab universis. „ *Re dubia, nec dubitavit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omisso gestu, verbis poëta, & studio actoris, & expectationi nostræ plauderetur?

„ *Summum amicum, summum in bello --* (nam illud ipsi actor adjuungebat amico animo: & fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) „ *summo ingenio præditum.* Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paullo post in eadem fabula sunt acta? „ *O pater! --* Me, me ille absentem, ut patrem deplorandum putarat, quem Qu. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis, ac ruinis, cum patrem pulsam, patriam afflictam deploraret, domum incensam, eversamque? sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, „ *Hæc omnia vidi inflammari: --* fletum etiam inimicis, atque invidis excitaret. Prò, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta, & scripta videntur esse, ut vel à Catulo, si revixisset, præclare posse dici viderentur. is enim liberè reprehendere, & accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: „ *O ingratis Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem à quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quàm in me universi. sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines, demonstraret, senatum, equites Rom. universum populum Rom. accusa-

ret: „ *Exsulare finitis, si visis pelli, pulsam patimini.* Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt. Et, quoniam me huc prorexit oratio, histrio casum meum toties collectymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclarè, lacrymis impediatur. neque poëta, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam, gemitu suo comprobavit. Utrum igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Roman. liber esset, an princeps civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto. „ *Tullius; qui libertatem civibus stabiliverat.* millies revocatum est. Parumne videbatur populum Romanum iudicare, id à me, & à senatu esse constitutum, quod perditæ civis sublatum per nos criminabatur? Maximum verò populi Romani iudicium universo confessu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Qu. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè *delectatur.* In hunc confessum P. Sextius tribunus pleb. cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, & se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. venit (ut scitis) ad columnam Maniam tantus est ex omnibus spectaculis usque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisique fuerimus? Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud *gladiatorium:* neque concionis ullius, neque verò ullorum comitorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem, & dignitatem, populo Rom. caram esse universo? At verò & ille tribunus pleb. qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto, concionem interrogare solebat, *Velletne me redire:* & cum erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus; *populum Roman. negare:* dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, 3 numquam est conspectus, cum veniret, emergebat subito, cum sub tabulas subreperat, ut; „ *Mater te appello --* dicturus videretur. Itaque illa via laetosa, qua spectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimecebant. Videtisne igitur, quantum inter populum Rom. & concionem interit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Rom. significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Karthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, à quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet iccirco *existere, ut ita redirem?* Quem enim umquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus umquam propter

1. *Huic vita tua, &c. Post principia, &c.* Gembl. *Huic Tite, & tua post principia.* Pal. nonus *Huic tua, & tua postpr.* S. Victoris *Huic vita tua post principia.*

2. *Quid enim? qui repub. certo animo adjuverit, statuerit, steterit*

cum Achivis.] Non aliter Gembl. Erfurd. S. Vict. & Pal. nonus. nolim tamen adfirmare locum jam perlusum.

3. *Numquam est conspectus cum veniret.*] Pal. nonus repetiit, *numquam, numquam est consp.*

propter salutem, nisi meam, senatus publicè sociis populi Rom. gratias egit? de me uno P. C. decreverunt, ut, qui PROVINCIAS cum imperio obtinerent, qui quaestores, legati- que essent, salutem, & vitam meam custodirent. In una mea causâ post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui remp. salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universæ reip. periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aequè ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus, & mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis, *studium salutis* meæ, testimonium dignitatis?

61 Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, cum vir is, qui tripartitis orbis terrarum oras, atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis: idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad *memoriam* posteritatis temporis sempiternam: vel quod est postredie decretum in curia, populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis conveniant, admonitu, ne quis de caelo servaret? ne quis moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum planè everforem reip. fore, idque senatum gravissimè laturum: & ut statim de ejus facto referretur? Qua gravitate sua, cum frequens senatus nonnullorum scelus, audaciamque tardasset; tamen illud addidit, ¹ si DIEBUS quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate

62 omni recuperata. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meæ causâ conveniant, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui à senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam discederet, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus ² summa cum auctoritate, P. Servilii quadam gravitate dicendi, cum ille omnes propè ab inferis evocasset Metellos, & ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem à Clodianis atrocibus reflexisset: cumque eum ad domesticum exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli casum vel gloriosum, vel gravem convertisset: collacrymavit, ut vir egregius, ac verè Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo *ejusdem sanguinis* potuit sustinere, & mecum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certè, si est aliqui sensus in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum verò uni viro fortissimo, & præstantissimo civi, gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum,

63 consiliorum meorum. Reditus verò meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi adveniit tanquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sext. ³ idem dies adventus mei fuisset,

reditusque, natalis idem carissimæ filiae (quam ex gravissimo tum primùm desiderio, luctuque conspexi) idem etiam ipsius & coloniae Brundisinae; idemque salutis. cumque me domus eadem optimorum, & doctissimorum virorum, Lenii Flacci & patris, & fratris ejus lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, & suo præsidio, periculoque defenderat? cumque itinere toto urbes Italiæ *festos dies* agere adventus mei videbantur? viæ multitudinem legatorum, undique missorum celebrabantur? ad urbem accessus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat? iter à porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat ejusmodi, ut summa in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram, atque oppressam fuisse? Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optimates. non est *natio*, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, à quo uno maximè P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem dederit, & concidi cupivit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, & à eade abhorrentem, sæpe inerepuit, sæpe accusavit, cum affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum. nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit primùm per indicem Vettium, quem in concione de me, & de clarissimis viris interrogavit. in quo tamen eos civis conjunxit eodem periculo, & crimine, ut à me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis, & fortissimis viris congregavit. Sed

64 postea mihi, *nullo meo merito*, nisi quod bonis placere cupiebam, omneis est insidias sceleratissimè machinatus. Ille ad eos, à quibus audiebarur, quondam aliquid defecti afferbat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompejum, monebat, ut meam domum metueret, atque à me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscumque vivit, *tabulam esse, se scriptorem* diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam exultavit. de quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, judices, numquam: neque putavi, cum omnibus machinis, ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnaret, de uno sagittario me queri convenire. ⁴ Acta mea sibi ait displicere, quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dituridè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem fati mirari, judices, non queo. facit apertissimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate sua, neque emitti gratia potest: neque opibus, & potentia leges, ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? ista *nimia gloria cupiditate* familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi: videbat clamores, & concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriae, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, & pro recenti populi Rom. in se beneficio, populari studio elarus: tamen ignosceret nemo. cum verò ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoris ornarit, & fortidò alios *Sannites*, ⁵ alios *Provocatores* fecerit. tanta licentia, tanta legum contemptio, ⁶ nonne quem habitura sit exitum, pertimescit? Sed habet defensiones duas: primùm, Do,

inquit,

1. *Si diebus quinque quibus.*] Pal. idem *diebus is quibus*, neque aliter Gembl. & videtur verum, is scilicet pro *is*. degeneravit id primùm in *quindecim*, deinde in *quinque* paullo ante ex iisdem mss. & S. Victoris reposui *tamen*, pro vulgato *tum*.

2. *Summa cum auctoritate P. Servilii quadam.*] Nihil recedunt ab hac scriptura libri nostri. itaque non ausus sum sequi Lambinum, qui admisit conjectaneum P. Manutii.

3. *Idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis idem.*] Haud aliter S. Victoris liber, item editio P. Victorii; nisi quod *ii, reditus qui natalis, idem, &c.* Paulus Manutius heic secutus est ingenium, suum etiam Lambinus, apud quem videatur item conjectura Petri Fabri.

4. *Colonie Brundisinae; idemque Salutis.*] Illud *Salutis*, est à divi-

natione Manutii; cum prius hæreret in libris, *idem ut scitis*; quomodo servat item Pal. nonus, sed cum enclitica, *idemque*. quam heic expressimus.

5. *Acta mea sibi ait displicere.*] Est à conjectura Errici Memmii, sed quam præeunt libri scripti. quippe Pal. nonus, *sibi ali displ.* quod & in S. Victoris ac Gembl. sed littera amplius *alii*. vulgata habebat: *Acta mea illi displicere, &c.* Fide eorundem librorum statim etiam addidi particulam *eam*, editis prius omissam.

6. *Alios Provocatores.*] Consule Lipsium lib. 11. Saturn. sermonum cap. 11.

7. *Nonne quem habitura sit exitum pertimescit?*] Melius istud longè; ex Erfurd. ac Gembl. item S. Vict. ac pal. nono, quam vulgatum, *contemptio ne non habitura sit exitum, non pertimescit?*

inquit, bestiariorum: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, & totam aedilitatem in munus hoc transfuisse. Præclara aedilitas. unus leo: ducenti bestiarum. Verum utatur hac defensione: cupio eum suæ causæ considerare. Solet enim tribunos plebis appellare, & vii iudicium disturbare, cum diffidit quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. ¹ Acilium, Didiam, Liciniam, Juniam contempsit. Etiamne ejus, quem sua lege, & suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis, non putat esse legem? Et ajunt, alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cum hæc optima lex, & ab illo foecore ejus, ² & ab hoc affectu negligatur? Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos, iudices, ut aliquando essetis *severi*, aliquando medicinam adhiberetis reip. Non est ea medicina, cum sanæ parti corporis scilicet pellum adhibetur, atque integræ: carnificina est ista, & crudelitas. hi medentur reip. qui excruciant pestem aliquam, tanquam strumam civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego antè dicendi finem faciam, quam vos me tam attentè audiendi, concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reip. defensoribus: vosque, adolescentes, & qui nobiles estis, ad majorum vestrum imitationem excitabo, & qui ingenio, & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore, & gloria floruerunt, cohortabor. Hæc est *una via*, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: à bonis viris, sapientibus, & bene natura constitutis, laudari, & diligi: nosse descriptionem civitatis, à majoribus nostris sapientissimè constitutam: qui cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuo creaverunt, ut consilium senatus reip. proponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium *industria*, ac *virtuti* pateret. senatum reip. custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, & quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum, proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem, & commoda tueri, atque augere voluerunt. Hæc qui pro virili parte defendunt, *optimates* sunt, cujuscumque sint ordinis: qui autem præcipuè suis cervicibus tanta munia, atque rempublicam sustinent, ii semper habitus sunt optimatum principes, auctores, & conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut antè dixi, multos adversarios, inimicos, invidios esse, multa proponi pericula, & multas inferri injurias, magnos esse experiundos & subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum defidia: cum dignitate, non cum voluptate: cum iis, qui se patriæ, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dederunt: missos faciant honores; ne attingant rempublicam. patientur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola verè *gloria* nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non sibi. sudandum est his pro communibus commodis, ad eundem inimicitiam, subeundæ sæpe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clarissimorum virorum consiliis, & factis: hæc accepimus, hæc

legimus. neque eos *in laude postros* videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes, & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leveis hos semper nostri homines, & audaces, & inalos, & perniciosos civeis putaverunt. At verò qui horum impetus, & conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audacium restiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis & dignitatis, atque imperii semper habitus sunt. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu hunc vitæ viam *peritimescat*: unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, præclarè vir de repub. meritis, L. Opimius, indignissimè concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulchrum defertissimum in littore Dyrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Rom. periculo liberavit. alia quædam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit. ceteri verò aut repentina vi percussi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum *reserati* sunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatice vixerunt. At verò ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatae multitudini jucundi esse voluerunt: omnes ferè reipublicæ pœnas aut præsentem mortem, aut turpi exilio *dependunt*. Quod si apud Athenienses, homines Græcos, longè à nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, è civitate eicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non *deterruit* à repub. defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulò antè servarat; nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur: si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ, levitatisque popularis, tamen suam rempub. illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi *gravitas*, & magnitudo animi videtur? rum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempub. tuendam aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri? Homines Græci, quos antea nominavi, inique à suis civibus damnati, atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie *gloria* sunt, non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, à quibus illi oppressi sunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: quæ unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio, & de gloria decertavit? hunc si cives è civitate ejecerunt. nos etiam hostem litteris nostris, & memoria videmus esse celebratum. Quare *imitemur* nostros Brutos, Camillos, Abalos, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu, ac numero, repono. amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsentis fructus negligamus, posteritatis gloriæ serviamus: id esse *ORTIVUM* putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ volumus, sed quæ acciderit, feramus: cogitemus denique, *CORPUS* virorum fortium, inagnorumque hominum, esse mortale: animi verò motus, & virtutis

1. *Acilium*.] Pal. nonus, Gembl. S. Viêt. *Ancilium*. attendat Criticus.

2. *Et ab hoc affectu negligatur*.] Exprimere istud ausus sum, sustentatus auctoritate codd. Pal. noni, S. Viêt. ac Gemblacensis. neque enim temeraria illa scriptio in tot libris.

3. *Multas inferri injurias*.] Pal. ille idem & S. Viêt. *invidias*, quod non spernam.

4. *ii auctores hujus ordinis & dignitatis, &c.*] Binas voculas adjecti fide editionum veterum, item Pall. omnium, excepto nono. in quo, ut antea vulgatis, *ii auctores hujus dignitatis*; quodque ideo Gulielmius mutatum cupiebat in *civitatis*.

5. *Posteritatis gloriæ serviamus*.] Præstat illud longè publicato, *posteritati & gloriæ*. exstat autem in Pall. nono, in S. Viêt. in Gemblac.

6) ritus gloriam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus, & virtutem immortalitas exceperit dicitur, minus existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse ¹ immortalis gloriam consecutos. Sed me repente, judices, de fortissimorum, & clarissimorum civium dignitate, & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum adspetus in ipso cursu orationis represit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatores, auctores; reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, extinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum, atque testorum, præsidium curiæ; sordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum, ac parentem statuo fortunæ, ac nominis mei, & fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore, & sordibus: cui superior annus idem & virilem, patris; & prætextam, populi judicio, togam dedit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injustissimæ subitam acerbiter pro patre fortissimo, & clarissimo cive deprecantem. Atque hic tot, & talium squalor, hic luctus, hæc sordēs, susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum, luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantoperè deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, si se-

lestum est amare patriam, ² pertuli pœnarum satis: everfa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focus, diis penatibus, diffractus à meis, carui patria, quam (uti levissimè dicam) certè texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum. Si hoc non est satis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, judices, præstat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defensoribus, & conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero. non potero esse, judices, neque hic umquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac peitem suam, & patris sui, sese dicit videre. Ego verò vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet, neque eæ nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt. Sed hæc dii immortales, qui me suis templis adventientem receperunt, stipatum ab his viris, ³ & P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestræ potestati, judices, commiserunt. vos hoc judicio omnium bonorum mentis confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, ⁴ & renovare rempub. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

1. *Immortalem gloriam consecutos.*] Sic malui, cum editione Victorii, cum Pal. pr. sec. nono, quàm *consecuturos*, quod aliis etiam num perplacet.

2. *Pertuli pœnarum satis.*] Restitui lectionem prisecam. nam Lambiniæ edd. *periculi, pœnarum satis*; contra omnes mss. nostros.

3. *Et P. Lentulo Consule, atque, &c.*] Est istud à Pal. non. & libro S. Victoris. ineptè meo judicio antea excusi, & *P. Lentulos consul, &c.*

4. *Et renovare rempub.*] Resecui *potestis*; revocatum malè è linea præcedenti, idque suasu supradictorum exemplarium.

M. TULLIUS CICERO
IN
V A T I N I U M.
ORATIO TRICESIMATERTIA.

I TUA tantummodò, Vatini, quid indignitas postularer, spectare voluissim, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium, propter turpitudinem vitæ, sordisique domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. ² sed fui paullo in te intemperantior fortasse, quàm debui. odio enim tui, in quo, etsi omnes propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pænè vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quàm despectum, vellem dimittere. Quare, ne tibi hunc honorem à me haberi fortè mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, ne-

mo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irrecitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falsò venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optimè meriti *periculo*, & tempori ejus, & voluntati parere voluissim. ³ Sed hesternò pro testimonio esse mentium, cum affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modò de Sextio accusando, sed nulla numquam de re fuisse; paullo ante imprudens indicasti: qui & T. Claudium tecum communicasse, & à te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire possent, te

1. *Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas.*] S. Victoris membrana non admiserunt *tua*. quod placet. Pal. nonus habet, *que indignitas*. forsitan non male. at alii aliquot nostri; nempe quintus & octavus, *quid dignitas*: forsitan melius.

2. *Sed fui paullo in te intemperantior.*] Editio prima, *paullo temperan-*

tior. & vero Pall. aliquot respuunt illud *in te*. nonus & S. Vict. ejus loco habent *ante*. imò ille nonus leg. *si sui*. cui otium est, isthæc pensulatus examinet. neque enim ita temerè dissident libri veteres.

3. *Hesternò pro testimonio, &c.*] Lambinus alia adhibet, non necessario; si sumamus *hesterno pro heri*.

set, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, à te accusatores esse instructos, & subornatos: in altero inconstantiam tuam cum levitate, tum etiam *perjurio* implicatam refellisti: cum, quem alienissimum à te esse dixisses, eum domitiae fuisse: quem praevaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros dixeris dedisse. Nimiùm es vehemens, ferocisque natura, non putas fas esse verbum ex ore ejusquam, quod non jucundum, & honorificum ad aureis tuis accidat. venisti iratus omnibus: quod ego, simulac te adspexi, prius quam loqui cœpisti, cum antè Gellius, *nutricula* seditionum omnium, testimonium diceret, fensi, atque providi. repente enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te * * veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem defenderim, cum in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnumquam, defensio numquam vituperari. Sed quæro à te, cur C. Cornelium non defenderem. num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus, templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil obiectum est. Codicem legisse dicebatur. defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed *recognoscendi*. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu verò, cui Cornelii defensionem displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis objiciendam putaris. Attamen hoc, Vatini, memento paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissimè post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me *pudenter* vivendo consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti. Nam quòd mihi discessum objecisti meum, & quòd horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi latissimus, luctum & gemitum renovare voluisti: tantum tibi respondeo, ne, cum tu, ceteraque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretur, & cum *per meum nomen* fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exorbere, crudelitatem vestram, odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, saturare cuperetis: scelus, & furorem vestrum *cedendo* maluisse frangere, quam resistendo. Quare peto à te, ut mihi ignoscas, Vatini, cum patriæ pepercerim, quam servaram: & si ego te perditorem, & vexatorem reipublicæ fero, tu me conservatorem, & custodem feras. deinde ejus viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu esse revocatum? At enim dixisti, *non mea*, sed reipublicæ causa homines de meo reditu laborasse. Quasi verò quisquam vir excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quam se à suis civibus reip. causa diligi. Scilicet aspera mea natura: difficilis aditus:

gravis vultus: superba responsa: insolens vita: nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat: cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœstum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa: omnia illa senatusconsulta: populi iusta: Italiæ totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicæ causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidæ laudis, ac veræ dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omneis hoc civis meos judicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse *conjunctam*? Quod quidem ego tibi reddo tuum. nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Rom. non tam mea causa, quam reip. sic ego te, quamquam sis omni diritate, atque immanitate tæterrimus, tamen dico esse odio civitati non tam tuo, quam reip. nomine. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur, non est sanè non est requirendum: boni viri judicent. id est maximi momenti, & ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum salutis. Honor talis populi Rom. voluntate paucis est delatus, ac mihi: salus tanto studio civitatis nemini reddita. de te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus: in salute, exspectamus. Et, ut te cum homine uno, non solum impudentissimo, atque infimo conferam: de te ipso, homine & arrogantissimo, & mihi inimicissimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reip. huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris; denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse, & præstabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? cum mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus à te homines vix abstinere possint: aut ita dolenter, ut aliquando ista illia, quæ sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeo ad ea, quæ de te ipso rogaro. At illud *tenebricosissimum* tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. licet impunè per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine, obscuritate, & sordibus tuis obtegatur. Quæstum petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat: tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abste, teneasne memoria, cum P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitus omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum *adhæsisse*? in eo magistratu, cum tibi magno clamore aquaria provincia forte obtigisset, missusne sis à me consule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? in eo negotio, cum te non *custodem* ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naveis, furacissimè scrutare, hominesque negotia gerentes, judiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conscendentes morarere: teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem, Puteolanorum querelas esse delatas? post quæstum exterisne legatus in ulterio-

1. *Easque in hujus judicio esse, &c.*] Sic Erfurd. & Pal. nonus; non paulo evelatus quam vulgatum in hoc judicio.

2. *Ille tuus in te * * veterem amicum, &c.*] Turnebus heic in ms. vacante vidit totam paginam. ideoque merito insignitur locus asterisco.

3. *Non est sanè, non est requirendum.*] Est à Pall. omnibus. prius publicati destituebantur illo altero, non est, cui tamen sua emphasis; habetque editio exoleta.

4. *Et ut te cum homine uno, &c.*] Expressi editionem vulgatam avorum ævo, cui accedit Pal. sec. quart. quint. dec. nam primus, *Et ut tecum homine uno, &c.* sept. *Et ut me tecum homine uno, quomodo* Victoriana. at nonus: *sed ut te cum homine uno, &c.* Gulielmius

heic ita confusus est, ut nesciam bona fide repræsentare quid fuerit in S. Vict. & Erfurd. nisi quod non videantur ii omnino recedere à Lambinianis.

5. *Ista que sunt inflata rumpantur.*] Haud abii à lectione prima, confirmata à Palatinis novem. vulgata interseruit *illia*, sed ejus nullum vestigium in iisdem.

6. *Aquaria provincia.*] De ea bella multa noster Lipsius, lib. 1. Antiq. lectionum cap. 12.

7. *Hominesque negotia gerentes.*] Gembl. & S. Victoris iterum heic habent *negotii*; probatque impensè Gifanius. neque aliter Oraticus pro Quintio capite 19. f. *sui negotii bene gerens*: quem locum item adnotarat Gulielmius.

ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsole? cum illud iter Hispaniense pedibus ferè confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi: venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanefosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias umquam legatum Hispaniensem *istis itineribus* in illam provinciam pervenisse? factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, fordidissimisque furtis interrogem?)¹ quæro abs te primum universè, quod genus improbitatis, & sceleris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas fordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham: omniaque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo, *per tuum iatus* (quod soles dicere) suicietur. in tuis pulmonibus, ac visceribus hærebunt. Et, quoniam omnium rerum magnarum à diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuis immanibus, & barbaris moribus prætereas, quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum *puerorum extis* deos manes mactare soleas: auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus unius respública atque imperium tenetur, contemneris? initioque tribunatus tui senatui denuntiariis, tuis actionibus augurum responsa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram? Secundum ea quæro, servarisne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minùs concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de cælo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas: sejungam te ab illo, non solum reip. causa, verum etiam Cæsaris, nequa ex tua summa indignitate *labes* illius dignitati adpersa videatur. Primum quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione quod sentio) si jam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquid impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas postea gessit, *oblitterandum*: id tu tibi, fuscifer, fumes, & Varinii latronis, ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari? Sic enim ex te quæro. Tribunus pleb. fuisti.² sejunge te à consule. collegas habuisti viros forteis novem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cælo: quos irridebas, quos privatos esse dicebas: de quibus duos prætextatos sedenteis vides, te ædilitiam prætextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obfesso, atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem, hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt: ex quibus partim planè tecum sentiebant, partim medium quandam cursum tenebant. omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, judex noster: quem, tu dirumperis, cum ædilitium vides. Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia: quæ tanta vis: ut, cum novem tui collegæ sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emerfus è cæno, omnium facilè omnibus rebus *infimus*, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post urbem conditam scias tribunum pleb. egisse cum plebe, cum

constaret servatum esse de cælo? Simul etiam illud volo uti respondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in repub. lex Ælia, & Fufia: quæ leges sæpenumero tribunis fureros debilitarunt, & represserunt, quas contra, præter te, nemo umquam esse facere conatus, quæ quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis, ac pestibus, unà cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? numquem ex tribunis pleb. quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut umquam contra legem Æliam, aut Fufiam concilium advocaret? Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res ejusmodi, ut, si tibi modò in mentem venit, nemo sit, qui te nullo cruciatu esse indignum putet) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) sed *latrocinio*, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolorem, gemitumque susciperet, & ex desiderio clarissimi, & fortissimi civis, & ex honore turpissimi, atque improbissimi? Adeone non labefactam remp. te tribuno, neque conqussatam civitatem, sed captam hanc urbem, atque everfam putares, ut augurem Vatiniū ferre possemus? Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quæro, si ad cetera vulnera, quibus putasti rempub. deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrūm decreturus fueris id, quod augures omnes usque à Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse, an quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus? Ac, ne diutiùs loquar de auguratu tuo, quod invitus facio, ut *recorder ruinas reipub.* neque enim tu umquam, stante non modò majestate horum, sed etiam urbe, te augurem fore putasti. Verum tamen, ut somnia tua relinquam,⁹ ad scelera veniam, volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de repub. sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti: sed hominem certè nusquam progredientem, nihil in repub. molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum eum tu consulem in vincla duceres, & à tabula Valeria collegæ tui mitti juberent: fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus per quem consul populi Rom. moderatissimus, & constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo, miserissimoque spectaculo, non in *carcerem*, sed ad supplicium, & ad necem duceretur? quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrūm veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his, atque hujusmodi consiliis, ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi, atque optimi viri, scelere verò, atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, *inclusum domi* contineres, cumque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio, & parietum custodiis, consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno pleb. consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, *tyrannos* vocas, fuerisne non tribunus pleb. sed intolerandus³ ex cæno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis conarere pervertere: deinde sanctissimas leges, Æliam, & Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in auda-

1. Quæro abs te primum universè.] Verbum *universè* reddidit auctori primum Turnebus lib. xx1. Advers. cap. 11. comparetque in exemplari S. Victoris.

2. Sejunge te à Consule.] Pal. nonus *sejungere*, at Erfurd. à Con-

sulibus. quod ultimum placet.

3. Ex cæno nescio qui, &c.] Hæc est antiquatarum editionum lectio, cui adstipulantur Pall. item Gembl. nisi quod nonnulli, quis. vulgata, quo.

in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnao, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, inclusum obfederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modò emerferis *ex mendacitate*, sed etiam divitiis nos jam tuis terras: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione conareris? Cùm L. Vettium, qui in senatu confessus esset se eum telo fuisse, Cn. Pompejo, summo, & clarissimo civi, suis manibus necem afferre voluisse, in concione produceris, indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo, ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ causa ceteri tribuni pleb. principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam, & vocem suam sceleri, & menti tuæ præbere voluisti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus à te, se auctores, & impulsores, & socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus è civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes à puero videlicet spectatas, vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maximè liberum, cum filio principe juventutis, cum reip. conjunctiore etiam, quàm ab illa ætate postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cujus dignitas, & splendor præstringebat, credo, oculos Vatini, quem tu propter commune odium in bonos, odebas: in posterum autem propter omnium spem, quæ de illo est, atque erat, antè aliquanto timebas: L. Lentulum hunc judicem nostrum, flaminem Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem, pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, resp. victa non esset. Hujus etiam filium eodem indicio, & crimine, ad patris interitum aggregare voluisti. L. Paullum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam remp. natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cùm jam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, & civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repentè revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, equosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret: qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies, atque nocteis de laude, & de rep. cogitantem? promulgatisne, impurissime, & perditissime hostis, quætionem de tot amplissimis, & talibus viris, 3 indicium Vettio, *præmia amplissima*: quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, nequod indicium corrupti indicii extaret, ejusque sceleris in te ipsum *quæstio* flagitaretur? Et, quoniam crebrò usurpas, legem te de alternis consiliis rejiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cùm lex esset æqua promulgatâ

initio magistratus, multas etiam alias tulisses, expectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? & posteaquàm ille est reus factus, statim tuleris in eum, qui tuam post legem reus factus esset: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur *beneficio*, & æquitate legis tuæ? Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui, nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitis, suscepta causa, quæsitore, consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modò speramus, verum etiam jam videmus. tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses *miseri cordiæ* nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quòd imagines patris, & fratris sui, fratrisque filiam, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quàm videre. Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis *divitiis* intolerantissimè gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne fœdera tribunus pleb. cum civitatibus, cum regibus, cùm tetrarchis? erogarisne pecunias ex ærario tuis legibus: eripuerisne parteis illo tempore carissimas partim à Cæsare, partim à publicanis? Quæ cùm ita sint, quæro ex te, si sine ex pauperimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere possent, à te non modò nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contentam. apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi fumus amicissimi, cùm tu ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis. Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse. optime. nullæ fuerint supplicationes. videfne, me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit. ceddò, quis umquam cenavit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris: epulæ quidem ipsæ, dignitatis. Sed omitto epulum populi Rom. festum diem, argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo. quis umquam in *luctu domestico*, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data est? cùm tot hominum millia accumberent, cùm ipse epuli dominus, Q. Arrius, albus esset, tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato, ceterisque tuis Furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reip. casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam, & tam gravem civitatem, subjectam esse non modò furori, verum etiam, irrisioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras. numquam puer aut adolescens *inter coquos* fueras? Faufti, adolescentis nobilissimi, paullo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitavit, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

1. Sceleri & menti tuæ præbere.] Pal. sec. neci tuæ. Gulielmius conjiciebat *dementia tuæ*, sed potest stare vulgata, respicitque ad sequens *moliebare*.

2. Præstringebat.] Sic Pal. sec. quart. oct. non dec. vulgò erat *perstringebat*.

3. Indiciu Vettio, præmia amplissima.] Malè hodie editi, *indici*. alterum se ruetur olim tuis ac Pall. item libro S. Victoris.

4. Apud Cn. Lentulum Clodianum.] Vulgata Cn. Lentulum &

Q. Claudium, sed præter miss. nostros aliorumque. imò & editio vetustior Cn. Lentulum Q. Claudianum. videatur Turnebus lib. xx. cap. 11.

5. Inimico tuo conditionem.] Ita quidem Erfurd. recépitque Lambinus, sed Pall. & S. Viçt. *concionem*. vulgata, *contentionem*.

6. Te cum C. Fidulo.] Nihil variant Palatini. at S. Victoris *Fidulo*. alii legunt *Figulo*. Gulielmius *Fidulio*. Supra ubi erat *cenavit*, reposui suavis miss. *cenavit*.

putare? Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse *conjunctam*: postulatufne sis lege Licinia & Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac repub. non modò factum ante numquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunus plebis, ne *causam diceres*? levius dixi: quamquam id ipsum esset & novum, & non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, Furiam patriæ, tempestatem reip. Clodium? qui tamen cum jure, cum more, cum potestate judicium impedire non posset, rediit ad illam vim, & furorem suum, ducemque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid à me dictum in te potius putes, quam abs te esse quæsitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos pleb. appellavit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæstoris adscenderit, eumque vi deturbavit? subsellia dissipavit? ² urnas delegerit? eas denique omneis res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causa judicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Rom. quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelus pœnam esse sublatam? hæc omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata, atque testata? Atque illud etiam quæro, quod, postea quàm es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur: teque, cum tibi, utrum velles, liceret, dictitaris causam dicere maluisse: qui consentaneum fuerit, eum *legationis perfugio* uti noluisse, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse? Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem S. C. legatus sis? de gestu intelligo quid respondeas: *tua lege*, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? ³ sperarasne id, ut patres conscripti ex repub. funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ⁴ ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera & prostrata respub. ut non nuntios pacis ac belli, ⁵ non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem: quæ numquam sibi populus Romanus appetivit, ⁶ qui numquam hæc à summi consilii gubernatione *ausferre* conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: rarò: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit sine senatuscon-

sulto? ante te nemo. post continuò fecit idem in duobus prodigiis reip. Clodium: quo etiam majore es malo maectandus, quod non solum factò tuo, sed etiam *exemplo* reip. vulnerasti: neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti. ⁷ Atque illud etiam audire à te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine vi tulerim, fulvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes: præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo lata sint, paream. Cum mea lex dilucidè veter, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris ⁸ similem tribunum pleb. posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea legis? ⁹ Ob hæc omneis res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marforum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse? Ac si hæc omnia contemnis, ac despicias, quod ita tibi persuaseris, ut palàm dictitas, te *diis, hominibusque* invitus, amore in te incredibili quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquilejæ, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfius præteritum permolestè tulisse, quod in homine summam fidem, probitatemque cognosset: graviterque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui à suis rationibus dissentisset? tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu *gratis* nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere? Quod si ipse, qui te suæ dignitatis augendæ causa, periculo tuo, nullo suo delicto ferri præcipitem esse facile passus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini, ¹⁰ si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam, triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quid ingemiscat, nemo mentionem facit, quin execretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tanquam *auspicium malum* detestantur: si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt; strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus ¹¹ univerforum hominum rusticorum; quid est, quam ob rem præturam potius exoptes, quàm mortem? præsertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis? Sed ut, aliquando audiamus, ¹² quàm copiosè mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, cum in eundem nuper ab eadem illa tæterrima Furia productus ad populum, cupidissimè *falsum testimonium* dixeris? An erit

1. Licinia & Junia.] Haud aliter quoque Palatini, nisi quod quidam inclinare videntur in *Vinium*. sed ita omnino quoque Erfurd. ac S. Victoris. recepta lectio, *Julia*. adeatur d. cap. 11. Turnebus.

2. Urnas delegerit.] Reduxi in fundum suum lectionem vet. editionum, firmatam à Pall. & S. Victoris. positumque pro *delegerit*, ut nonnullis videtur. nam alii nihil putant mutandum. Sic Plauti Casina: *Hinc med. amantem ex adibus delegit hujus mater*.

3. Sperarasne id.] Ita neotericæ edd. nam veteres *spectarisne*, quod & in Pal. quart. quint. sept. non. & S. Victoris. veterrimæ, *spectarisne*, quomodo & Pal. pr. sec.

4. Ex ejus ordinis auctoritate legarentur.] Pal. nonus *relegarentur*, quod esset, *versus* legarentur.

5. Non curatores.] Pal. idem, *non accusatores*. Gulielmius inclinat legere *oratores*.

6. Qui numquam hæc à summi consilii gubernatione ausferre conatus est.] Pall. omnes, ut & olim cusi, qui numquam aut summi cons. gu-

bernationem *ausferre* con. unde fecit Lambinus, *ante summo consilio*. non ineptè.

7. Aliquè illud etiam audire.] Lambinus è mss. præmisit his illud quod paullo post sequitur, *ob hæc, &c. perdidisse*. & ita quoque videntur in exemplari S. Victoris, item Pal. noni: neque absurdum fuerit. absunt enim ceteris Pall. item editionibus præcis.

8. Similem tribunum plebis posse reperiri.] Non est contemnendum quod erui è S. Victoris codice ac Pal. nono, *plebis esse reperiri*. ⁸ Ob hæc omneis res, sciasne te, &c.] Ita legit è mss. Turnebus, reperitque in S. Victoris Gulielmius, neque aliter Pal. nonus. particula *ne* exsulat ab aliis edd.

10. Si affines.] Voculas istas duas recepi, quod extarent in S. Viët. in Pal. nono aliisque.

11. Univerforum hominum rusticorum.] Illud *rusticorum* recepit in contextum Lambinus, reperiturque in S. Victoris, & Pal. nono item Erfurd. aliis libris deest.

12. Quàm copiosè mihi ad rogata.] Est istud quoque ab iisdem libris. vulgo enim est, *quàm copiosè ad interrogata*.

erit hæc optio, & potestas tua, ut, cum Clodianas operas, & facinorosorum hominum, & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus, & bestiariis obsedissem rempub. cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tua labellam adspargas (in illorum enim numero mavult T. Annium esse, qui a te *vituperantur*) verum etiam quaero, cum in rep. administranda T. Anno cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, & eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, numquam soles confiteri: alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante) quaero, qui possis eos, quos crimine con-

jungis, testimonio disjungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me à Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo *inconstantiam* orationis, ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in cas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem ejus causam, periculumque conjungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quaero, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis à me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negatis reum omnino de vi fieri debuisse?

M. TULLIUS CICERO

PRO

M. COELIO.

ORATIO TRICESIMA QUARTA.

S I QUIS judices, fortè nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ: miretur profecto, quæ sit tanta atrocitas hujus causæ, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur: nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditionis, consccleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, remp. oppugnari int, quotidie quaeri jubeat: legem non improbet: crimen, quod versetur in iudicio, requirat. cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab ejus filio, quem ipse in iudicium & vocet, & vocarit: ¹ oppugnari autem hunc *opibus meretricis*: ² Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim, si ³ attendere diligenter, existimareve de omni hac causâ volueritis; sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret: nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. sed ego Atratino, humanissimo, atque optimo adolescenti meo, necessario, ignosco, qui habet excusationem vel *pietatis*, vel *necessitatis*, vel *atatis*. si voluit accusari: pietati tribuo. si justus est: necessitati. si speravit aliquid: pueritiae. ceteris non modò nihil ignoscendum, sed etiam acriter est ² resistendum. Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defensionis, adolescentiæ M. Coelii maximè conveni-

re, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causâ, detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratia, dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater variè, quod aut parum splendidus ipse, aut *parum piè* tractatus à filio diceretur. De dignitate, Coelius notis, ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facillè ipse respondet. quibus autem, propter senectutem, quod jam diu minùs in foro nobiscum versatur, & non æquè est cognitus: hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certè potest esse maxima, eam semper in M. Coelio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum à suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causâ esse notus. Equitis autem Rom. esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed *judicium* certè parentis. quid nos opinemur, audietis ex juratis. quid parentes sentiant, lacrymæ matris, incredibilisque mœror, squalor patris, & hæc præsens mœstitia, quam cernitis, luctusque declarat. Nam, quod est objectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: ⁵ nemini umquam præsentem Puteolani majores honores habuerunt, quam absenti M. Coelio: quem & absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Rom. cum legatione ad hoc iudicium, & cum gravissima, atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nituntur *iudicio suorum*. neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modò parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri, ac tam gravi displiceret. Equidem, ut ad me revertar, ab ³ his fon-

1. *Oppugnari autem hunc opibus meretricis.* Pall. meliores, oppugnari hæc opibus mer. deteriores habent quidem autem, sed in nullo existat hunc, ejusque loco habet editio vetus, hoc.

2. *Atratini illius.* Sic omnes quidem libri. sed Muretus ad 1. Catilin. delet illud Atratini, tanquam irreptitium.

3. *Attendere diligenter, existimareve de omni, &c.* Recepi scripturam Pal. sec. cui omnino accedunt ceteri, in quibus, *existimare verè*, quomodo & S. Victoris exemplar & vetustius cusi. recentiores hinc, *existimare verè de*. quod quam non agnoverint veteres, inde liqueat, quod ad marginem S. Vict. videatur, att. dilig. atque existimare.

4. *Non æquè est cognitus.* Apparet Lambinum paucos inspexisse mss. cum assermet istud æquè iis abesse. equidem non compareret in Pal. tertio; sed visitur tamen in ceteris omnibus, pr. sec. quart. oct. nono, item in olim culis.

5. *Nemini umquam præsentem Puteolani.* Vox Puteolani non est Tullii nostri, certè editiones tres ævi prisici, præferunt *Prætoriani*, neque aliter plerique scripti nostri; inter quos tert. quintus & octavus habent, *præsentem Prætori*, quod mihi non omnino absurdum. sed cum S. Vict. habeat ad oram aliàs *privestutiani*; videtur fuisse *præutiani*. *Præutianam* sanè religionem clarâ inter Italicam notum cuilibet, vel ex Plinii lib. 111. Nat. Hist. cap. 13. & 14.

his fontibus profuxi ad hominum famam : ¹ & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paullo latius commendatione ac iudicio meorum. Nam, quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbè feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. sunt etenim ista *maledicta* pervulgata in omnis, quorum in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed ALIUD est maledicere, aliud accusare. accusatio erimen desiderat, rem ut definiat, ² hominem ut noceat, argumento probet, teste confirmet. maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam : quæ ³ si petulantius jactatur, *convicium* : si facetiùs, *urbanitas* nominatur. quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimum esse Atratino datam. neque enim decebat, neque *atras* illa postulabat, neque id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset. aliquanto liberiùs, & fortiùs, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ : & meum erga te, parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo : ⁴ primum QUALIS ES, TALEM TE ESSE EXISTIMES ; ut, quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum libertate sejungas : deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ tibi falsò responfa sint, *erubescas*. Quis est enim, cui via ista non pateat ? qui ⁵ isti ætati atque etiam dignitati, non possit quam velit petulanter, etiam si sine ulla suspitione, at non sine argumento, maledicere ? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt : laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus : ingenii, quòd ornatè, politeque dixisti. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. nam quod ætas M. Cælii dare potuit isti suspitioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia, disciplinaque *munita* : qui ut huic virilem togam dedit, ⁶ nihil hoc loco de me (tantum sit, quantum vos existimatis) hoc dicam, hunc à patre continuò ad me esse deductum. nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur. Nam quòd Catilinæ *familiaritas* obiecta Cælio est, longe ab ista suspitione abhorreere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam. ad quem si accessit, aut si à me discessit umquam, (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam, atque improbo studuerunt) tum existimetur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat ? sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum *sua sponte* infirmum alicuius libidine infestum est, id hoc loco defendo. fuit assiduus mecum, prætor me : non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille obrinebat. secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic : illi ne advocatus quidem venit umquam. deinceps fuit annus,

quo ego consulatum petivi. petebat Catilina mecum. nunquam ad illum accessit : à me nunquam recessit. Tot igitur ⁷ annos versatus in foro sine suspitione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem olim custodiendam illam ætatem fuisse ? Nobis quidem ultimus annus erat unus ad cohibendum brachium *toga*, constitutus : & ut exercitatione, ludoque ⁸ campestri tunicati uteremur. eademque erat, si statim mereri stipendia cœperamus, castrensium ratio, ac militaris. qua in ætate nisi qui se ipse sua gravitate, & castimonia, & cum disciplina domestica, tum etiam *naturali quodam bono* defenderat, quoquo modo à suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. ⁹ Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atque inviolata præstitisset : de ejus fama, ac pudicitia, cum is jam se corrobora-visset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos esset in foro, Cælius. & multi hoc *idem* ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum. utebatur hominibus improbis multis : & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ : erant etiam industria quidam stimuli, ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum : vigeabant etiam studia rei militaris. neque ego umquam fuisse tale *monstrum* in terris ullum puto, tam ex contrariis, diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibusque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior ? ¹⁰ quis turpioribus conjunctior ? quis civis meliorum partium aliquando ? quis tærior hostis huic civitati ? quis in voluptatibus inquinatior ? quis in laboribus patientior ? quis in rapacitate avarior ? quis in largitione effusior ? Illa verò, iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos *amicitia*, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, fervire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia : versare suam naturam, & regere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & ¹¹ *flectere* : cum tristibus severe, cum remisissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audaciter, cum libidinosus luxuriosè vivere. Hac ille tam varia, multiplicique natura, cum omnis omnibus ex terris homines improbos, audacesque collegerat : tum etiam multos fortis viros, & bonos *specie quadam virtutis* assimilata tenebat. neque umquam ex illo delendi hujus imperii ¹² tam consceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, iudices, respiciatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam panè ille deceptit, cum & civis mihi bonus, & optimi cuiusque cupidus, & firmus amicus, ac fidelis videretur. cujus ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspitione, deprehendi. cujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Cælius, magis est, ut ipse molestè ferat errasse se, sicuti nonnunquam

1. *Et meus hic forensis labor.* Pal. nonus & Turingicus liber, & omnis hic, vix est ut non sit melius vulgato.

2. *Hominem ut noceat, &c.* Hotomanus Disputationum juris civilis tomo 1. enendat, *nomini ut noceat* : meo iudicio parum venuste, & tamen P. Manutius publicavit, *nomine ut noceat* ; præter libros profecto.

3. *Si petulantius jactatur.* Muretus lib. 118. Var. lect. cap. 10. conjicit, *jactatur*. quasi altera ferri æquè nequeat.

4. *Primum, qualis es, talem te esse, existimes.* Lambinus locum istanc fæde collutula it, prætextu mss. suorum, at vulgata hæc, discrete refat in Pal. octavo & Gruteriano, neque abeunt præ quart. quint. ut nec omnis editio vetustate rancidior, nisi quod omittant illud *esse* in nullo autem nostrorum extat illud Lambinianum ut post *primum*, nisi in S. Victoris, sed à manu secunda. *hi* verò ejus, omnes ad unum respuunt.

5. *Isti ætati atque etiam dignitati.* Non est quod ista repetamus ;

ab Agrætio : restant in primis edd. præque se ferunt Pall. plures, item Grut.

6. *Nihil hoc loco de me.* Vocabulum *dicam*, esse à librariis ; certè non esse in Pal. nono aut sec. aut Grut. oculatus sum testis, ideoque abjeci. belle quis repetit ex mox sequentibus.

7. *Campestri tunicati.* Pal. nonus & Erfurd. *campestri cauti*. restat tamen alterum in ceteris mss. nisi quod Grut. liber, *tunica* ; quod & in editione principe.

8. *Sed qui prima illa imperia ætatis, &c.* Malui istud cum Pal. sec. cum accederet item nonus, in quo *illa impietatis* ; quam retrò vulgatum, *illa invidia ætatis*. haud infirior tamen in Pal. tert. ac Gruteriano esse tantum, illa *ætatis* sine voce media.

9. *Flectere & torquere.* Pal. ille nonus, *torquere, affligere*. dispiciant otiosiores. neque enim temerarium est.

10. *Tam consceleratus impetus.* Ita Pall. nostri item Gembl. ac S. Victoris. vulgata *sceleratus*.

quam in eodem homine me quoque erroris mei poenitet, quam ut istius *amicitiæ crimen* reformidet. Itaque à maledictis pudicitiae ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. posuistis enim, atque id tamen titubanter, & stridim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse. ¹ in quo non modò crimen non hærebat, sed vix diserti adolescentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in *moribus*, *naturaque* vulnus, aut in re, *atque fortuna*? ubi denique est in ista suspitione Cœlii nomen auditum? Nimium multa de re minimè dubia loquor: hoc tamen dico, non modò si focus conjurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, numquam conjurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset: quod, haud scio, an de ambitu, & de criminibus istis sodalium, ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. numquam enim tam Cœlius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum *accusaret*: neque ejus facti in altero suspitionem quæreret, cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcesseret. quod quamquam nec sapienter, & me invito facit, ² tamen est ejusmodi cupidinis, ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timidè cogitare videatur. Nam quod as alienum objectum est, sumtus reprehensi, tabulæ flagitata: videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in *patris* potestate est, nullas conficit. versuram numquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic ³ in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus: vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis. Reprehendistis, à patre quòd *semigravit*. quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendum est. qui cum & ex reipub. causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, & per ætatem magistratus petere posset, non modò permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: & cum domus patris à foro longè abesset, quo facilius & nostras domus obire, & ipse à suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo antè dixit, „*Utinam ne in nemore Peltio* -- ac longius quidem mihi contexere hoc carmen, liceret. „*Nam numquam hera errans* hanc molestiam nobis exhiberet, „*Medea animo agra, amore sevo saucia*. -- Sic enim, judices, reperietis, quòd, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse. Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, judices, non pertimesco. Aiebant enim fore testem senatorem, qui se pontificis comitiis *pulsatum* à Cœlio diceret. à quo quæram, si prodierit: primum cur statim nihil egerit: deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus à vobis potius, quam ipse per se: cur tanto potius, quam continuo, queri maluerit. Si mihi

ad hæc acutè, arguteque responderit: tum quæram denique ex quo iste fonte senator emânet. nam si ipse oriatur, & nascetur ex sese: fortasse, ut solco, commovebor. ⁴ sin autem, ut rivalus, arcessitus, & ductus ab ipso capite accusationis vestræ: latorum, cum tanta gratia, tantisq; opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas à cena redeunteis, *attractatus* esse à Cœlio. Graves erunt homines, ⁵ qui hoc jurati dicere audebunt: cum sit his constitendum, numquam se, ne congressu quidem, & constitudo cœpisse de tantis injuriis experiri. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, & jam prospicitis animis, & cum inferetur, propulsare debebitis. non enim ab istdem accusatur M. Cœlius, à quibus oppugnatur. palam in eum telajaciuntur, *clam subministrantur*. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos: faciunt quod viri fortissimi solent. læsi dolent, irati offeruntur, pugnant læcessiti. sed vestræ sapientiæ tamen est, judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnatur M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse justam alieno dolori potius, quam vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, *vitro se offerre* soleant, operam navare, testimonium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc judicium forte projecerint: excludite eorum cupiditatem, judices, sapientia vestra: ut eodem tempore & hujus salutis, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providissimè videamini. Equidem vos abducam à testibus: neque hujus iudicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam: ⁶ quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri potest. argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit. Itaque illam ¹⁰ partem causæ faciliè patior graviter, & ornatè à M. Crasso esse peroratum, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellera dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? ⁷ est enim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius, in iudicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: ⁸ qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modò à facto, verum etiam à *consenti* suspitione absuit? & si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modò suspicione, sed ne infamia quidem est adspersus? At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, à quo illa causa defensa est. Sed Cœlius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cujusmodi autem sit, à sua putat esse *sejunctam*: neque solum Cœlius, sed etiam adolescentes humanissimi, & doctissimi, rectissimis studiis; atque optimis artibus præditi,

1. In quo non modò crimen non hærebat.] Añseverat Lambinus libros veteres omnes habere non inherebat. at ego contra testor nullum è Palatinis illud firmare præterquam tertium. & tantum abest ut ita legi debeat, ut palam stet præ altera scriptura Tullius pro Comædo cap. 6. potest hoc hoc homini huic herere peccatum? item heic infra cap. 23. num petivit? ne crinon hereret?

2. Tamen est ejusmodi cupidinis.] Prius erat cupidus. supposui alteram è Gemblacensi; cum nihil juvaret Pall.

3. In ædiculis habitet.] Placuit Gulielmio habet, quod alicubi legitur, antiq; pro habitat.

4. Sin autem est rivalus, arcessitus, &c.] Ita Pall. nostri & S. Victoris, non ut hodie cusi, ut rivalus. nam antiquior editio, ex rivalis. Ceterum indicavit Turnebus lib. xxvii. Adverf. cap. 23. Donatum in Terentii Eunacho isthæc laudare actu v. scena 8. hac

forma: *suere* ex illo fonte rivalis. acutè: ut ludat in ambiguo. poterit enim intelligi, rivalis Cœlii in Clodium.

5. Qui hoc jurati dicere audeant.] Lambinus audebunt, & sic exemplar S. Viët. ac Grut.

6. Quæ facillimè fingi.] Sic Pal. non sec. tert. Gulielmius conticit *fingit*. quod non video cur præferri debeat vulgato. sed deceptus fuerat vulgato *essingit*.

7. Est enim reus qui hujus dictus est adjutor fuisse & socius P. Ascitius.] Ita ferè Pal. nonus, & ceteri, nisi quod plerique eorum, est enim rex, item & conscius. sed neque consentiunt in nomine hominis. habeat enim *Asius, Ascius, Asianus, Asianus, Assitius*.

8. Qui negat, absolutus sit.] Sic Pall. omnes; item olim cusi; posteriores enim qui non negat.

præditi, Titus, Cajusque Coponii: qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ studio, atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucejum, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus. Animadverti enim, iudices, auditi à vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. in quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, ad animos vestros sensum, ac leniter accideret. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus: & qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjurcundè soteret, fuit in hac causa pertristis quidam *patruus*, *ensor*, *magister*. objurgavit M. Cœlium, sicut neminem umquam parens. multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, iudices? ignoscebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, fuisse meo necessàrio Bæstia Cœlium familiarem: cenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicuè falsa sunt. etenim eos unà cenasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque verò illud me commovet, quòd sibi in *Lupercis* sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas, & planè pastoritia, atque agrestis germanorum Lupercorum: quorum coitio illa silvestris, antè est instituta, quàm humanitas, atque leges. si quidem non modò nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id fortè nesciat, timere videatur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: plusque disputationis habuit, quàm atrocitatis: quo etiam audita est attentius. nam P. Clodius, amicus meus, cum se gravissimè, vehementissimèque jactaret, & omnia inflammatum ageret tristissimis verbis, voce maxima: tamen si probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in caulis eum videram frustra litigantem. tibi autem, Balbe, respondebo primùm precariò, si licet, si fas est defendi à me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta

12 sumserit, qui Bajas viderit. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modò qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & *extremus*, ut dicitur, *digitus*, attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emeruisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, graveisque homines, atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis *ludus atati*, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant: faciles, & tolerabiles haberi solent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle consistere. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod uno reo proposito de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam. dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteris, de protervitate, de sum-

tibus, immensa oratio est. ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiosè, & graviter accusari potest. sed vestra sapientiæ est, iudices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas, gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in *hominem*, & in reum: cum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: ² erat enim meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: per fugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantia, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis, ac temporum vitia *noceant*. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, ³ quæ in hunc nondum propriè conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuso. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una, atque eadem persona versatur. *Aurum* sumtum à Clodia: *venenum* quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgi petulantis magis, quàm publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicius est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosæ, temerè ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: sumsit à Clodia, sumsit *sine teste*, habuit quamdiu voluit. maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. necare eandem voluit, quæsit venenum; sollicitavit quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio existisse. Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua præstanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quæ si se aurum Cœlio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit: petulantem facimus, si matrem familiâs, secus, quàm matronarum *sanctitas* postulat, nominamus. *sin*, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur, quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimicitia cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erum. nunc agam modicè, nec longius progrediar, quàm me mea fides, & causa ipsa coget. neque enim *muliebres* umquam inimicitias mihi gerendas putavi, præsertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quàm cujusquam inimicam putaverunt. Sed tamen ex ipsa quæram priùs, utrum me secum severè, & graviter, & prisce agere malit, an remissè, ac leniter, & urbanè. si illo austeriore more, ac modò: aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur: sed illa horrida, quam in statuis antiquis, & in imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne ista mihi fortè succenseat. Existit igitur ex hac ipsa familia aliquis: ac porissimùm Cæcilius ille. minimum enim dolorem capiet, qui istam non *videbit*. qui profectò si existerit, sic aget, & sic loquetur: MULIER, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam *familiaris* huic fuisti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut venenum timeres?

1. *Ad animos vestros, &c. accideret.*] Sic Ahalæ liber, sic Gruteri, sic S. Victoris. vulgata sine *ad* exhibebat, *animos vestros, &c. accenderet.* quod ultimum tamen respuebant Pal. sec. tert. nonus, in quibus *ad animos vestros, &c. accederet.*

2. *Erat meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere.*] Nescio quid sentire debeam de lectione Pal. sec. tert. Grut. & edd. vet. *erat meum de prævacatione adolescentiæ veniam petere.* certe salivam mihi moverent, nisi inventis verbis litteritque toti-

dem in nono, offendissem ibidem *veniamque petere.*

3. *Que in hunc nondum propriè conferuntur.*] Vox *nondum* jam primum accedit auctori, ex tal. sec. cui ferè respondent nonus & Gembl. in quibus, *mundum*, item tert. in quo *mundis*.

4. *Eadem persona urgetur.*] Reduxi lectionem omnium veterum librorum editorum ac calamo exaratorum, nisi quod restet in nonnullis *urgetur*; unde natum Erfurdienfis *arguetur*. vulgata, *ver-fat*.

timeres? non patrem tuum videras? non patruum, ¹ non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi, ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omneis propè civeis virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupisses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi quædam temeritas, ac *libido*? nonne te si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, æmulam domesticæ laudis in gloria muliebris esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno pleb. de curru detrahi passâ non est? cur te fraterna vitia potius, quàm bona paterna, & avita, & usque à nobis cum in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideò aquam adduxi, ut ea tu incestè uterere? ideò viam munivi, ² ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

15 Sed quid ego, judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repentè convertat, & Cœlium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœli vitam me probaturum esse confidam. Tu verò mulier (jam enim ipse tecum nulla persona introducta loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, ³ quæ in sororem tuam moliris, quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas, atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, ⁴ Bajas, actas, convivia, comissiones, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, *te invita*, dicere. quæ tu, quoniam mente nescio qua effrenata, atque præcipiti in forum deferri, judiciumque, voluisti: aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare. Sin autem urbanus me agere mavis: sic agam tecum. removebo illum senem durum, ac pænè agrestem: ⁵ ex his igitur tuis sumam aliquem, ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, *timiditatem*, & nocturnos quosdam inaneis metus, tecum semper pufio cum majore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris soror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis, parvam rem, magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor hujus te, & proceritas vultus, oculique perpulerunt: sæpius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familiæ *patre parco*, ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. confer te alio. habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparasti, quò omnis juventus natandi causa venit. hinc licet conditione quotidie legas. cur huic, qui te spernit, molesta es? Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam, severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem,

tem, atque durum? ,, *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulat ira*: Aut illum, -- *O infelix, o scelestè*. -- Ferrei sunt isti patres. --- ,, *Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdus factis, facis, ut nequidquam velim*. Vix ferenda diceret talis pater, CUR TE in istam viciniam meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? ⁶ dide ac disface, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, qui, ætatis quod reliquum est, oblectem meæ. ⁷ Huic tristi, ac decrepito seni responderet Cœlius, se nulla cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi: nulli sumtus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quotus quisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater veranus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni gerò, & clementi patri, cujusmodi ille est: -- ,, *Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarciatur*, Cœli causa est expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facilè defenderet? nihil jam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret, quæ haberet palàm ⁸ *decretum* semper aliquem, cujus in hortos, domum, Bajas, jure suo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adolescenteis, & parsimoniam patrum suis sumtibus sustentaret: si vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidinosa meretricio more viveret; *adulterum* ego putarem, si quis hanc pallò liberius saluasset? Dicit aliquis. 17 Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentis? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore, & voluptatibus adolescentiam suam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc studia defenderes? Ego, si qui, judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis, ac continentie fuit, ac respueret omneis voluptates, omnemque vitam suam cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset *cum laude, & cum dignitate* conjunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneisque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt. Verùm hæc genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix jam in libris reperuntur. chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt, neque solum apud nos, qui hanc sectam, rationemque vitam, *re magis, quam verbis*, secuti sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos homines: quibus, cum facere non possent, loqui tamen, & scribere honestè, & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta existerunt. Itaque alii *voluptatis causa omnia sapientis facere* dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. alii cum voluptate *dignitatem* conjungendam putaverunt, ut res maximè inter se repugnanteis ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam soli in scholis sunt relictæ. multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, ⁹ quibus sopita virtus *coniveret*: & interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa in-

sistere,

1. *Non avum, proavum, atavum audieras.*] Pal. nonus, non avum, non atavum audieras. neque aliter sec. tert. Grut. nisi quod omitant negativam.

2. *Ut eam alienis viris comitata celebrares.*] Pal. nonus atque Erfurd. tenebrares.

3. *Quæ in sororem tuam moliris.*] Supplevi clausulam istam ex veteribus edd. & Pall. item S. Viët. & Grut. omiserant enim posteriores, in sororem tuam.

4. *Bajas, actas, convivia.*] Restitui ex S. Victoris, neque abibant Pall. quàm quod ii *Bajas, acta conviv.* male vulgò, *Bajas acta convivia*. imò tria potius objiciebant; *Bajas & actas*, & præterea *convivia*. de Bajas satis notum vel ex Epitolis Senecæ. de acta & actis, diximus, aut dixere alii in Verrinis.

5. *Ex his igitur tuis.*] Hæc est lectio edd. vet. librorumque omnium mss. certè Pall. Grut. S. Viët. recepta tamen præfert: *ex hisque tuis*.

6. *Dide ac disface, &c.*] Est à conjectura Lambini ac Puteani, sed satis firmata à libris nostris. Pal. enim pr. *dede ac disface*. sec. non. *di deæ disface*, neque aliter ceteri, nisi quod longius abeant à vero. etiam in editione prima remanet, *videte ac disface*. sequiores, *dede te ac disface*.

7. *Huic tristi ac decrepito seni.*] Sic Pal. nonus, sic S. Viët. & libri Lambini, placuitque admodum Gulielmio præ vulgato *decrepito*; sed is tamen *directum* sumit pro verulo; adducitque Pedonem in Mecenatis obitum: *Viscera directi mutaverat arietis agni, &c.* ubi malè ait Scaliger *disfessi*.

8. *Decretum semper aliquem.*] Ita meliores Pall. nisi quod sec. ac tert. *discretum*, quod etiam habet quo se tueatur. Gulielm. conjiciebat *secretum*: sed hoc idem cum *discreto*.

9. *Quibus sopita virtus coniveret.*] Malè editiones Lambinianæ, *convivret*. videtur tamen scribendum *coniveret*, quia inde *conivoli*.

sistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolesione vix possit, & multarum rerum jucundissimarum *varietatem* dedit, qua non modò hæc ætas, sed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem siquem fortè inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiat, excludat auribus omnem suavitatem: huic homini ego fortasse, & pauci, *deos prepitios*, plerique autem iratos putabunt. Ergo hæc deserta via, & inculta, atque interclusa jam frondibus, & virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa, & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptasque rationem, dummodò illa in hoc genere præscriptio, moderatioque teneatur: PARCAT JUVENTUS pudicitiam suam, ne spolieta alienam: ne effundat patrimonium, ne fænore trucidetur, ne incurrat in alterius domum, atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne interfit insidiis: scelestæ careat: postremò, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inane hæc adolescentiæ cupiditates: *revocet* se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, *satietate* abjecisse, experiendo contempsisse videatur. Ac multi & nostra, & patrum, majorumque memoria, iudices, summi homines, & clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiæ cupiditates deservissent, eximie virtutes, firmata jam ætate, exstiterunt: ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. nolo enim cujusquam fortis, atque illustri viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere. quod si facere vellem, multi à me summi, atque ornatissimi viri prædicarentur: quorum partim nimia *libertas* in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumtus, libidines, nominarentur: quæ multis postea virtutibus obteeta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet. At verò in M. Cœlio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus honestis, quoniam audeo quædam, fretus vestra sapientia, liberè confiteri) nulla luxuries reperitur, nulli sumtus, nullum æs alienum, nulla convivorum, ac lustrorum libido. quod quidem vitium ventris & gutturis, non modò non *minuit* ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, & hæc deliciae quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutius molestæ non solent esse (maturè enim, & celeriter desollescunt) numquam hunc occupatum, impeditumque tenuerunt. Audistis, cum pro se diceret: audistis antea, cum accusaret (defendendi hæc causa, non gloriandi loquor:) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum, atque verborum, quæ vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere ejus videbatis: quod sæpe etiam si industria non *alitur*, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me propter benivolentiam fortè falleret, ratio & bonis artibus instituta, & cura & vigiliis elaborata. Atque scitote, iudices, eas cupiditates, quæ obijciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non

facile in eodem homine esse posse. FIERI ENIM non potest, ut animus libidini deditus; amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? 7 obtrendæ sunt omnes voluptates; relinquenda 8 studia delectationis, ludices, ludus, jocus, convivium, sermo est præne familiarium deferendus. quæ res in hoc genere homines à labore, studioque dicendi *deterret*; non quo aut ingenia deficient, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem admodum adolescens in iudicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspeccante populo Romano tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipsæ loquuntur? illæ verò non loquuntur solum, verum etiam *personant*, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modò solitudinem, ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumentum non quærat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate, & clarissima luce lætetur. Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus *interdictum* juventuti putet: est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modò ab hujus sæculi licentia, verum etiam à majorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permixtum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Siquæ non nupta mulier domum suam *patefecerit* omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Bajarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate sermonis; sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens fortè fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, *adulter*, an *amator*: expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Obliviscor jam injurias, Claudia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abs te, & testem ejus criminis te ipsam dicent se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paulo antè descripsi, tui dissimilis, vita, institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe, aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo: quid est, quod obijciant Cœlio? sin eam te volunt esse: quid est, cur nos criminem

1. *Sine casu aliquo aut prolesione.*] Hand potui omittere lectionem istam: repertam in Pal. sec. tert. nono, item in Erfurd. & Gembl. vulgata *prolesione*; quod parum sanè distat à *casu*.

2. *Ne quem vi terreat.*] Sic Gembl. S. Viët. & Pall. omnes præter nonum in quo, *ne quem interreat*. nam Grut. *interreat*. & verò nostra lectio existat etiam in editione Veneta anni MDCCCLXXXIII. posteriores, *ne quem interimat*; quod nimium est profectò; mirorque non improbatum Lambino.

3. *Sumtus, libidines nominarentur.*] Habent & nostrum plerique Lambinianum illud *sumtus libidinis*; sed nihil ideo mutò; quod arbitrer eos scripturam veterum sequi.

4. *Vitium ventris & gutturis.*] Si obsequendum est melioribus membranarum Pal. pr. sec. quart. non. Gembl. S. Viët. revocandum *gurgitis*.

5. *Ratio & bonis artibus instituta.*] Malui istud cum omnibus Pall. quam vulgatum *oratio*; quod tamen ne in vetustè quidem cujis.

6. *Non modo agendo.*] Gembl. & Pall. nostri omnes, item Grut. quoquo modo *agendo*.

7. *Obtrendæ sunt omnes voluptates.*] Est à plerisque mss. quorum vix unus habebat illud *omittende*. in Pal. erat *contrendæ*, æquè bonum. prius tamen nostrum firmabat Erfurd. Gembl. S. Viët.

8. *Studia delectationis iudices: ludus, jocus, convivium, sermo est pene famul. &c.*] Nihil abii a Pal. nono, quem stabilibat codex Turinicus. publicabatur prius *studia delectationis; ludus, jocus, convivium, sermo etiam pene omnium familiarium*. plane contra mss. Pall. qui nec *etiam* habent nec *omnium*, non magis quam Norius in *Jocus*: ubi tamen fallitur Lambinus dum negat eidem abesse item *pene*; ideoque editione sua exclusit.

9. *Non solum meretrix, sed etiam procax videatur.*] Si sequendi sunt melioris notæ mss. Pall. sec. tert. quart. nonus, rescribendum *meretrix procaxque videatur*, omisis intermediis quæ nec in Gruteriano. Pal. pr. nihilominus habet, *non solum meretrix, sed etiam proterva procaxque*.

men hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam, rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil à M. Cœlio petulantius esse factum: aut impudentia, & huic, & ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit. Sed quoniam emeruisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina una in muliere summorum facinorum: auri, quod sumtum à Clodia dicitur: & veneni, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa paratè Cœlium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Luceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucejum habitabat, necaretur. magnum crimen vel in *legatus* insidiandis, vel in *servis* ad hospitem domi necandum sollicitandis, plenum sceleris consilium, plenum audaciæ. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem¹ aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientia scelere devinxit. tunc aurum ex armario tuo promere ausa es? tunc Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? ² Ceterum cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ³ ad necem legati, ad L. Luceii, sanctissimi hominis, atque integerrimi, labem sceleris sempiterni: huic facinori tanto tua mens liberalis, conscia; tua domus popularis, ministra; ⁴ tua denique hospitalis illa Venus, adjutrix esse non debuit. ⁵ Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit: atque ita Cœlium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa dicitis: dixit profectò, quò vellet aurum. si tam familiaris non erat: non dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, ò immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti! si non est ausus dicere: non dedisti.

²² Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? possum dicere, *mores* M. Cœlii longissimè à tanti sceleris atrocitate esse disjunctos: minimè esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris, ignotis, alienisque servis non esse *credendam*. possum etiam illa & ceterorum patronorum, & mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit *congressus* cum servis Luceii Cœlius: qui ei fuerit aditus. si per se, qua temeritate? si per alium, per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed hæc, quæ sunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem, usumque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cum à me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. habeo enim, iudices, quem vos socium vestræ religionis, jurisque jurandi facile esse patiamini, L. Lucejum, sanctissimum hominem, & gravissimum testem: qui tantum facinus, in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum à Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrina, illius *ipsius periculum*, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? & quod facinus in alienum hominem illatum severè acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id à suis tentatum esse negligeret? quod in agris, locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe, ac *sua domi* ceptum esse, leviter ferret? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis

disimulandum putaret? Sed cur diutius vos, iudices, teneo? ipse jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Luceii. TESTIMONIUM LUCEII. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam, & veritatem posse mittere? hæc est innocentia defensio, hæc ipsius causæ oratio: hæc una *vox veritatis*. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex *inimica*, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosâ domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda, in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata *mulier* finxisset crimen, an gravis, sapiens, moderatusque *vir* religiosè testimonium dixisset videatur. Reliquum est igitur crimen de veneno: cuius ego neque principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique fecisset mentionem; si hic nemini nomen detulisset? *Quin* etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus *nullam ob causam* esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? servisne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam si cetera, inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas *alienis servis* committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? quis enim hoc non videt, iudices? aut quis hoc ignorat, in *EJUSMODI DOMO*, in qua materfamilias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras profereendum sit: in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia versentur: hic servos, non esse servos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui servantur iisdem in voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam quotidianis sumtibus, ac luxuria *redundet*? Id igitur Cœlius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis: istos quoque servos familiaris esse dominæ sciebat. sin ei tanta consuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat: quæ cum servis potuit familiaritas esse tanta? Ipsus autem veneni ²⁴ quæ ratio fingitur? ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse ajunt domi, vimque ejus esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato: cujus perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Pro dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut convivitis, aut præsentis fraudis pœnas *in diem* reservatis? Vidi enim, vidi: & illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur è sinu, gremioque patriæ, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quàm in curia, in Rostris, in republ. floruisse, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissimè bonis omnibus, atque universæ civitati. quo quidem tempore ille moriens, cum jam ceteris ex partibus

1. *Aurum tum sumeret.*] Pal. quart. non. Gembl. S. Vict. *aurum tum iret.* quintus atque oct. adhuc *aurum* abjiciunt.

2. *Ceterum cum scires, quantum, &c.*] Rectum putat Gulielmius quod aliàs legitur in S. Victoris, *ceterorum cum scires*.

3. *Ad necem legati.*] Ejeci vocem *scilicet*, quæ in publicatis, suavis plerorumque Pall. & S. Victoris & Gruteriani codicis.

4. *Tua denique hospitalis illa Venus.*] Janus Palmerius emendabat *auspicialis*, in Spicilegio suo; sed minus rectè, vel Gulielmio iudice: allusum enim ad amatorum receptionem, ut & Verrina quarta.

5. *Vidit hoc Balbus; celatam esse Clodiam dixit.*] Abjeci duo vocabula, *facinoris tantum*, primum quod non comparerent, in veteribus edd. neque agnoscerent Pall. potiores, S. Vict. Grut.

tibus oppressa mens esset, extremum sensum ad *memoriam* reipubl. reservabat: cum me intuens sententiam significabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta impendēret procella urbi, quanta tempestas civitati: & cum parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebrè Catulum, sæpe me, sæpissimè rempub. nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quonam modo ille furenti fratri suo patruelis consularis restrixisset, qui consul incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfectorum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam, ac luctuosam perhorrescet? Sed revertat ad crimen. etenim hæc facta illius clarissimi, ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc ajunt P. Licinio, pudenti adolescenti, & bono, Cœlii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent² ad balneas Senias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primùm illud requiro: quid attinuerit illud³ ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Cœlium domum venerint. si manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid suspicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? sin autem jam suberat similtas, extincta erat consuetudo, discidium existerat: hinc *illa lacryma* nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam, & maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cœlio pollicerentur: sed, ut venenum, cum à Licinio traderetur, manifestò comprehendere posset, constitui locum iustit, balneas Senias, ut eò mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet; profugerent, hominemque comprehenderent. Quæ quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio quæ *latebra* togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum: non laterent. sin se in intimum conjicere vellent: nec satis commodè calceati, & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur: nisi fortè mulier potens⁴ *quadrantaria* illa permutatione familiaris facta erat balneari. Atque eisdem vehementer expectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifestò deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint *pergraves*, qui primùm sint talis sceminae familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi à viris honestissimis, ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, nunquam impetravisset. Sed quid egode dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoscite: *in balneis delituerunt*: teste egregio. deinde temere profugerunt: ⁵ homines gravitati deditos. sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos præclaros teste sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad traden-

dum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illò repentino hominum impetu se in fugam conjecisse. O MAGNA VIS VERITATIS, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, follertiam, contraque fictas omnium insidias, facile per seipsam defendat! Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimum fabularum poetriæ, quàm est sine argumento? quàm nullum invenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nami necesse est fuisse non paucos, ut & comprehendi Licinius facile posset, & res⁶ multorum oculis esset testator) cur Licinium de manibus amiserunt? qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium: ut manifestò Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temerè *prosluissse* dicas, atque ante tempus, non reperio. fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifestò comprehenderetur. potueruntne meliori tempore profugere, quàm cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehensissent: imploraret hominum fidem, atque à se illam pyxidem traditam *pernegaret*: quem quomodo illi comprehenderent? vidisse se dicerent? primùm ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. ⁷ Mimi ergo est jam exitus, non *fabula*: in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis è manibus: deinde⁸ scabilla concrepant, aulam tollitur. Quæro²⁸ enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non *comprehenderint*: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc causa, ab argumentis, à conjectura, ab iis signis, quibus *veritas* illustrari solet, ad testeis tota traducta est. quos quidem ego testeis, iudices, non modò sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis expecto. Prægestit animus jam videre, primùm lautos juvenes, mulieris beatæ, ac nobilis familiaris: deinde forte viros, ab *imperatrice* in insidiis, atque in præsidio balnearum locatos. ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerenteis tulerrit, ac texerit. Illud verò respondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc & unum, & tam imbecillum, quàm videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. qui se numquam profectò, si istum in locum processerint, explicabunt: quàm volent *in convivis* faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum disertis sint. alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum commissatorumque conspectus: lux denique longè alia est solis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omneis istorum delicias, omneis ineptias,

1. Ne quam vocem eliciat, &c.] Muretus lib. 11. Var. lect. cap. 17. conjicit *ejiciat*, admodum probabiliter. ita quoque Gifanius in *Ejicere*.

2. *Ab balneis Senias*.] Restitui quod erat in exoletis edd. & Pall. nostris, ejecto illo *Senias*; quod & respuebant Gembl. ac S. Viët. Lambinus valde hæret in eis prioribus, *Constitutum factum esse cum servis ut veniret*: ego arbitrabar simplicius, *constitutum cum servis ad balneas Senias*, ejectis intermediis, tanquam à librario aliquo mansissent.

3. *Ferri ad eum locum*.] Pall. præstantiores, item Erf. Gembl. & S. Viët. fieri; quomodo & Gruterianus, editioque prisca.

4. *Quadrantaria, &c.*] Explicat Hadr. Junius Cent. 1. Adagio 77.

5. *Homines gravitati deditos*.] Lambinus adfirmat, omnes libros veteres habere *homines temperantes*. scias ab eo inspectum codicem solum S. Viëtoris. nam Pall. certè nostri omnes & Grut. & vetustius euss, nihil recedunt à vulgato; quæ sanissima est.

6. *Multorum oculis esset testator*.] Gulielmius mallet abjecta littera, esse.

7. *Mimi ergo est jam exitus, non fabula*.] Nihil heic boni profert P. Manutius. adeundus Seneca Epistola cxiv.

8. *Scabilla concrepant*.] Videantur Pierii Hieroglyphica; & qui commentati sunt ad Suetonium.

ineptias, si prodierint. sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostendent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominantur sumtibus: hæreant, jaceant, deserviant: capiti verò innocens, & fortunis parcant. At sunt servi illi de cognatorum sententia nobilissimorum, & clarissimorum hominum, *manumissi*.¹ Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia, atque auctoritate fecisse videatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cælio quæsitum, aut quæstio sublevata, aut multarum rerum conficiis servis cum causa præmium perfolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed à te ipsa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? Nihil est quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur.² Audita, & percelebrata sermonibus res est. percipitis animis, iudices, jamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiam si est factum, certè à Cælio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quàm non verecundo. sin autem est factum:³ non illud quidem modestum, sed tamen est non inficetum mendacium. quod profectò numquam hominum sermo, atque opinio *comprobasset*, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare aptè viderentur. Dicta est à me causa, iudices, & perorata. Jam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissà vobis. De vi quæritis. quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus & armata dissensione civium, reipublicæ pænè extremis temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias conjuracionis exstinxit. Hac enim lege Cælii adolescentia non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines, & delicias

30 deposcitur. Atque hoc etiam loco M. Camurti, & C. Eserni damnatio prædicatur.⁴ O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! audentisne, cum ab ea muliere veniatis facere istorum hominum mentionem? audentisne excitare tanti flagitii *memoriam*, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi criminis, peccatoque perierunt? nempe quod ejusdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut illa vetus Afrania fabula refreicaretur, idcirco Camurti, & Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certè non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. M. verò Cælius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen obijcitur, nec verò aliquid ejusmodi,⁵ quod sit à lege sejunctum, & eum vestra severitate conjunctum. cujus *prima ætas* dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capeffendam reipublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. iis autem fuit amicitias majorum narum, quorum imitari industriam, continentiamque maximè velit: iis æqualium studiis, ut eundem, quem optimi, ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cùm autem paullùm jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompejo proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia cùm res erant, & possessiones paternæ, tum etiam usus quidam provincialis, non sine

causa à majoribus huic ætati tributus. discessit illinc Pompeji iudicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. voluit veteri instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri, & clarissimi cives exstiterunt, industriam suam à populo Romano ex aliqua *illustri accusatione* cognosci. Vellem aliò potius eum cupiditas gloriæ detulisset. sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit *opinio* maleficii cogitati. postea nemini concessit æquale, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quæ nisi vigilanteis homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia *labore*, & *diligentia* est consecutus. In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate, ac sapientia vestra) fama adolescentis paullum hæsit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & *insolentia* voluptatum. quæ cum inclusæ diutiùs, & prima ætate compressæ, & constructæ fuerunt, subitò se nonnumquam profundunt, atque eiciunt universæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emergit, totumque se eiecit, atque exulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab se inimicitias, odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desiderique moreretur, (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est *violentior*, quàm vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc *ætatem*: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiora esse debent: in adolescentia verò, tanquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quantæ *fruges* industriæ sint futuræ. Etenim semper MAGNO INGENIO adolescentes refrenandi potius à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quàm inferenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus vis in suscipiendis, vel in gerendis inimicitias vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deserverint: *jam ætas omnia, jam ista dies mitigant*. Conservate igitur reipublicæ, iudices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modò nos ipsi reipublicæ satisfecimus, numquam hunc à nostris rationibus sejunctum fore. quod cùm fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam *obligavit*. neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo reipublicam violatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè umquam esse largitor. Habet à M. Cælio reipublica, iudices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel *pignora voluntatis*. Quare oro, obtestorque vos, iudices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis: qui ædeis sacras, qui census populi Rom. qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni *inquinatum*: qui

1. Tandem aliquid invenimus, quod, &c. fecisse videatur.] Debetur hæc emendatio Pall. Erf. Gembl. vulgata inficetè, invenimus quod, &c. fecisse dicatur.

2. Audita & percelebrata, &c.] Abjeci quoque, & per vulgata, quod aberat Pall. S. Viët. Grut.

3. Non illud quidem modestum est.] Ita libri mss. præstantiores, non modestum, quod in hæcenus vulgatis.

4. Armata dissensione civium.] S. Viët. aliàs dissensione.

5. C. Eserni.] Hoc maluit, P. Manutius, & Pantagathus. vul-

gata enim Cæserni.

6. O stultitiam ne dicam, an impud. &c.] Concinnius istud est, quàm vulgatum retro: O stultitiam! stultitiamne dicam, &c. neque reperitur in edd. exoletis, nedum mss. melioribus.

7. Afrania fabula refreicaretur.] Mss. nostri Afrania fabula refrecretur; neque aliter etiam Erfurd. Gembl. S. Viët. qui ultimus alias habet araria fabula refrecretur.

8. Quod sit à lege sejunctum, &c.] Leodegarius à Quercu conjicit, quod non sit, &c.

qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad eadem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Caelium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo conjugē, & fratre, turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc *unico filio* nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestrae misericordiae, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucundi-

tate sustentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiae vestrae ferviatis. Nolite, iudices, aut hunc jam natura ipsa occidentem, velle maturius exstingui vulnere vestro, quam suo fato: aut hunc nunc primum florentem, quam auctoritatem vestram à civitate exterminarint: quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me, ac meos omnes foedissime, crudelissimeque vexarint. Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quae tanta sunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis, quae multis victoriis erat jam diu, triumphisque pacata, sic à Barbaris, quibus est, *propter avaritiam*, pax erepta, vexatur, ut Thesalonicensēs, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Threiciis distincta, ac notata. Ita gentes eae, quae, ut pace uterentur, vim argenti dederant praclaro nostro imperatori: ut exhaustas domos replere possent, pro *emta pace* bellum nobis propè justum intulerunt. Jam verò exercitus ille noster superbissimo delectu, & durissima conquisitione collectus, omnis interit. Magno hoc dico cum dolore, miserandum in modum milites populi Rom. capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate *consumti*: 4 ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in poenam exercitus expetitur esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaeque compressa, pacatam ipsam per se, & quietam, tenni praesidio, atque exigua manu, etiam *sine imperio*, per legatos nomine ipso populi Rom. tuebamur: quae nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, 5 vix ut hoc possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrum non audivit, quis ignorat, Achaëos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal, ac portorium Dyrrha-

M. TULLIUS CICERO

DE

PROVINCIIIS CONSULARIBUS.

ORATIO TRICESIMA QUINTA.

1 **S**I quis vestrum, P. C. exspectat, quas si provincias decreturus, consideret ipse fecum, qui mihi homines 1 ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem: laudaretis profecto. si solus; certe ignosceretis. etiam si paulo minus utilis vobis sententia videretur: veniam tamen aliquam *dolori* meo tribueretis. Nunc verò P. C. non parva afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reipub. conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil à communi utilitate dissentiat: vel quòd habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide, ac benevolentia singulari. Quòd si ille & paulo antè, & quotiescumque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium, & Pisonem, duo *reipub. portenta*, ac *penè funera*, cum propter alias causas, tum maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit: quoniam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt 2 ad expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiae serviam. quo animo unusquisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: praecipuum illum, & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, à *sententia dicenda* movebo: ad ulciscendi tempora reservabo. Quattuor sunt provinciae, P. C. de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas: & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis, & oppressis, pestiferi illi consules pro everse reipublicae *præmiis* occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae.

quid est, quod possimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quam hunc ordinem condemnarint: quàm auctoritatem vestram è civitate exterminarint: quàm fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me, ac meos omnes foedissime, crudelissimeque vexarint. Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quae tanta sunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis, quae multis victoriis erat jam diu, triumphisque pacata, sic à Barbaris, quibus est, *propter avaritiam*, pax erepta, vexatur, ut Thesalonicensēs, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Threiciis distincta, ac notata. Ita gentes eae, quae, ut pace uterentur, vim argenti dederant praclaro nostro imperatori: ut exhaustas domos replere possent, pro *emta pace* bellum nobis propè justum intulerunt. Jam verò exercitus ille noster superbissimo delectu, & durissima conquisitione collectus, omnis interit. Magno hoc dico cum dolore, miserandum in modum milites populi Rom. capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate *consumti*: 4 ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in poenam exercitus expetitur esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaeque compressa, pacatam ipsam per se, & quietam, tenni praesidio, atque exigua manu, etiam *sine imperio*, per legatos nomine ipso populi Rom. tuebamur: quae nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, 5 vix ut hoc possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrum non audivit, quis ignorat, Achaëos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal, ac portorium Dyrrha-

1. *Ex provinciis potissimum detrahendi sint.*] Lambinus publicavit *retrahendi sint*; sed praeter libros profectò, & ineptè. sic iterum loquitur infra capite 8.

2. *Ad expiandas suas cupiditates.*] Coactus sum obedire omnibus antiquitus cusis, & septem Pall. in quibus isthaec scriptura, nisi quod octavus haberet *expediendas*, superscriptum verò à glossatore *purgandas*. recentius cusis obtrusere nobis, *ad expiandas*. quod neque existare in Erfard. aut S. Viët. fidem facit nota Guilielmi.

3. *Arcem munire cogantur.*] Pal. nonus & Turing. cogitarint.

4. *Ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in poenam exercitus expetitur esse videatur.*] Haec est lectio S. Victoris, nec abit Pal. nonus, Erfard. Gembl. quàm quod ii, *expetitur esse*. unde Guilielmus conjiciebat, *expetisse*; rectè; nisi amamus sumere alterum active; quod non insolens auctoribus. prius vulgabat, *indignissimum scelus, is imperator in poenam exerc. expetitur esse videatur*; sentia satis frigido, ne quid amplius dicam. at nostrum vult exercitum fuisse peccata Imperatoris sui.

5. *Vix ut possit diuturna pace recreare.*] Pal. nonus atque Erf. vix ut possit diuturna pace recreari. atque bene.

Dyrhachinorum totum in hujus unius quæstum esse conversum? urbem Byzantium, vobis, atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quod ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi à miseris extorquere potuit, cohorteis in hiberna misit: his præposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto jurisdictionem in libera civitate contra leges, senatusque consultata: cædeis relinquo, libidines prætereò: quarum acerbissimum exstat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pænè ad justum imperii nostri *odium*, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse. Nec hæc idcirco omitto, quod non gravissima sint: sed quia nunc sine teste dico. Ipsam verò urbem Byzantium fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi exhausti sumtibus, bellisque maximis, cum Mithridaticis impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam, atque erumpentem, ægrè repulsum, & cervicibus interclusum suis, sustinerent; tum, inquam, Byzantii, & postea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, sanctissimè custodita, tenuerunt. te imperatore infelicissimo, & tæterrimo, Cæsonine Calventi, civitas libera, & proximis suis beneficiis à senatu, & à populo Romano liberata, sic spoliata, atque nudata est, ut, nisi C. Virginii, legati, vir fortis, & innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod sanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota, tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti à fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra senatusconsultum, & contra legem generi tui dicere liceret. id emtum ita vendidisti, ut aut *jus non diceret*, aut bonis civis Romanos everteres. 4 quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum: de provincia disputo. Itaque omnia illa, quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiat, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præsens in oculis vestris, mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte, & supercilio, non pudore, & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. 5 Huic vos non submittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, 6 utrum posterior, an infelior esset, judicare. An verò in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad eandem faciendam, tanquam aliquem Threem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Sy-

ria, imperatore illo, 7 nihil aliud actum est, nisi *passiones* pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, *dexteram tendens*, non ad laudem militis hortaretur, sed omnia sibi & emta, & emenda esse clamaret. Jam verò publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseris, ac dolore) tradidit in servitutem Judæis, & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: *passiones* sine ulla injuria factas rescidit: *custodias* sustulit, vespigales multos, ac stipendiarios liberavit. quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit. quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in civis Rom. ejus ordinis præsertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus *sustentatus*. Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pænè afflictos jam, atque everfos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis ærarii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multum non potestis: qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam *honestatem* miseri deperdiderunt: quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis, & prædonis audaciam. Quid? qui se etiam nunc subsidii patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit *per hostem*, hic tigitur ipsa lege censoria: quem is frui non sinit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de fociis cum hostibus, de civibus cum fociis faciat *passiones*: qui hoc etiam se pluris esse, quàm collegam, putet, quod ille vos tristitia, vultuque deceperit, ipse numquam se minùs, quàm erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo *gloriat*ur, se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinii, unus omnium nequissimus existimaretur. Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? 10 & has duplices pestes sociorum, militum cladeis, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore, hos eosdem revocabatis, cum in provinciis jam pervenissent. quo tempore si liberum vestrum judicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum è manibus erepta esset: restituissetis, id quod cupiebatis, vestram *auctoritatem*, iis, per quos erat amissa, revocatis, & his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro scelere, atque eversione patriæ consecuti. 11 Quam pœnam si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, graviolemque subierunt. quæ enim homini, in quo aliquis si non *fama pudor*, at supplicii timor est, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris iis, quæ rem bene gestam

1. Nefariam turpitudinem depulisse.] Videtur reducendum quod exstat in Pall. omnibus & vetuste cuspis *necessariam*, nisi forte libri reperiantur, in quibus hæreat alterum.

2. Erumpentem, ægrè repulsum, &c.] Pal. quart. quint. nonus, ore repulsum. Gemblacensis utrumque admittit, sic; *erumpentem ægrè ore repulsum*.

3. C. Virginii.] Si scriptis standum est, rescribendum *Virgilius*. ita enim Pall. ita Gembl. & S. Vi. St.

4. Quorum ego nihil nunc P. C. in hominem ipsum, de provincia, &c.] Restitui hunc locum ex Pal. nono. nec ab it S. Vi. St. nisi quod adhuc habeat dico. vulgata enim, nihil dico nunc P. C. hominem ipsum relinquo: de prov. inepte.

5. Huic vos non submittetis? hunc diutius, &c.] S. Vi. St. non agnoscit negativam, quod placebat Gulielmio: etsi sciret *submittere* etiam extendi ad missionem successorum. verum cum illud non exstet in Pall. id mutarim cum quarto in num. certe orationis numeri tale quid requirunt.

6. Utrum posterior, an infelior, &c.] Ausus sum locum suum dare voci isti, quod existeret in olim editis, in Pall. in Ahala scri-

pto, neque minus quadraret, quam suppositum illud *deterior*. nam Lambini *protervior*, conjecturam ejus sapit. consulatur Turnebus lib. xx. cap. 9.

7. Nihil aliud actum est.] Pall. & S. Vi. St. liber, item olim cusi, nihil aliud neque actum est; pro quo nobis obruit Lambinus, nihil aliud usque actum est. quod non satisfacit. maluisse utique. sed aliud adhuc quid latet.

8. Passiones pecuniarum cum tyrannis.] Pal. nonus verbo amplius, *passiones pecuniarum magis cum tyrannis*. supra etiam ubi est *igitur in Syria*, iidem miss. omnes agnoscunt *Syriam* aut *Sariam*.

9. Hortetur, sed, &c. clamaret.] Meliores membrana, *hortetur, sed, &c. clamet*. neque abiciendum erat.

10. Has duplices pestes, &c.] Lambinus asseverat hanc esse lectionem omnium scriptorum; sed fallitur. Pall. omnes præter nonum retinent vulgatam *publicas*. verum eam ejeci quod altera item exstaret in S. Vi. St. item Erfurdiensi.

11. Quam pœnam si tum aliorum.] Miss. nostri omnes, *quæ pœna*. nisi quod Pal. nonus, *quæ pœna*. & tamen *evolare pœnam*, nescio an non melius, quàm *pœna*.

gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde, à proditore, atque eo, quem presentem hostem reipublicæ cognosset, *bene rem geri* non potuisse: postremò, ne deos quidem immortalis velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impurissimi, & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & à suis Græcis subtiliùs eruditus, quibuscum jam in exostra helluatur, antea post siparium solebat: aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinus, cujus nullæ litteræ perferuntur. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos ceteros facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus pœniteat audere. cujus amici siqui sunt, aut si bellæ tam immani, tamque tætræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, *etiam* T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. ² Quod est primum dissimile. res in Sardinia ³ cum mastrucatis latrunculis à præatore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperioque confectum. deinde Albucius, quod à senatu, petebat, ipse sibi in Sardinia antè decreverat. constabat enim, Græcum hominem, ac levem, in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegata *notavit*. Sed fruatur sanè hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, iniusta est, putet esse leviozem: dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum expectet: præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit: hac tamen una plaga conciderit, ignominia senatus. Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, ⁴ hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam; tamen alteram retinet, & in utriusque *pari scelere* disparem conditionem facit. Faciam, inquit, ille prætorias, ut Pisoni, & Gabinio succedatur statim. Si hic finat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, ut & prætores annuus provincias habeat, & eos quàm primum videamus, quos animo ⁸ æquo videre non possumus. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis *expectandus*: quo interjecto, civium calamitas, fociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quòd si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quàm Cæsari. omnem enim illam *tempestatem*, cui cesserim, Cæsare impulsore, atque adjuutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me *communis utilitatis* habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum, & clarissimorum civium facere possim? ⁵ An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cujus utinam filii ne degenerassent à gravitate

patria) tantam laudem est adeptus, quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus, Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quòd duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scarus. aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt à Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace *devinctæ*. bellum affectum videmus, & verè ut dicam, pænè confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias *depono* reipublicæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. ⁶ An verò M. ille Lepidus, qui bis consul, ⁹ & pontifex maximus fuit, ⁷ non solum memoria & testimonio, sed etiam annalium litteris, & summi poetæ voce laudatus est, quòd cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ *communi animo*, ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reipublica reconciliavit, quæ alienarat. Multa præterea, quòd intueor coràm hæc lumina, atque ornamenta reipublicæ P. Servilium, & M. Lucullum, (⁸ utinam etiam L. Lucullus ille viveret.) Quæ fuerunt inimicitia graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum exstinxit reipublica dignitas, & ipsorum; sed etiam ad amicitiam, consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi, maximi, permotus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cujus literis, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum? Ardeo, mihi credite, patres conscripti (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursus, cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coëgit, atque excipere unum pro universis. hic me meus in reipublicam animus pristinus, ac perennis, cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique, homines existiment; NEMINI EGO POSSUM ESSE BENE DE REPUBLICA MERENTI NON AMICUS. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma, ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi, atque intuli, cum partim mihi illorum familiares, partim etiam,

1. In exostra helluatur.] Sic etiam potissimi librorum nostrorum. de qua voce consulatur Turnebus lib. xx. Adversar. cap. 9. antea erat orchestra, à conjectura neotericorum. nam edd. vet. in exedra.

2. Quod est primum dissimile, &c.] Gembl. S. Viçt. Pal. nonus, quid. unde distinguit Gulielmius; Quid est? primum diss.

3. Cum mastrucatis latrunculis.] Interpretatio petenda à Turnebo d. c. 9.

4. Hos retinet ambo.] Ita Lambinus, fide exemplaris S. Viçtoris, cui respondet Pal. nonus. antiquè pro ambo, ut in vulgatis.

5. An non Tiberius Gracchus.] Periodum hanc posteriores editiones distraxerant. revocavi hæc in suum locum, volentibus

omnibus mss. nostris, nec non edd. priscais, etiam Petri Viçtorii; ne id forte sibi arroget Lambinus, ut tamen facit.

6. An verò M. ille Lepidus.] Reduxi scripturam olim cusam, firmatamque Pall. post impressi, an non M. male.

7. Non solum memorie testimonio.] Sic Pal. nonus, respondetque Plutearius S. Viçtoris. vulgata, memoria & testimonio.

8. Utinam etiam L. Lucullus ille viveret.] Læctionem hanc damnant editi libri antiquitus, item scripti nostri. illi præferunt ille desineret; hi, desineret; nisi quod Pal. nonus & S. Viçt. desiderat. non liber aut licet inquirere in annum quo obiit: sed tamen ex his facile quis finxerit, utinam etiam L. Lucullus ille se viveret, scilicet intueri. Ahala liber præfert veniret, quod etiam habet quo se tueatur.

etiam, me defendente, capitis iudicii essent liberati: cur eadem respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi *odium* cum P. Clodio fuit, nisi quoddam perniciosum patriæ civem fore putabam, qui turpissima libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem, & pudicitiam uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quàm otio meo: nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quàm communi, prospexerint? Ego me à C. Cæsare in republica dissensisse fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antè sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non audeat mittere: qui Gabinii litteras insigni quadam nota, atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ¹ ut nemini ullo ex bello: honore, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs junctum videbatis. posteaquam rebus gestis mentis vestras, voluntateisque *mutastis*: me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis. Sed quid est, quod in hac causa maximè homines admirentur, & reprehendant meum consilium, cum ego idem antè multa decrerim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea Reip. satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem *gratulatio*, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum, hominis est dignitati tributus. In quo ego, quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus sententia primum duplicata est supplicatio consularis (mihi enim estis assensu, cum, ejusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis) sum Cn. Pompeii virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, amplio rem honorem *alteri tribuebat*, quàm ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi, gloriæque concessus est. Relatum est ad nos nuper de *stipendio exercitus*. non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissidentibus respondi: scribendo affui: tum quoque homini plus tribui, quàm nescio cui necessitari. illum enim arbitrabar etiam sine hoc subsidio pecuniæ retinere exercitum præda antè parta, & bellum conficere posse: sed decus illud, & ornamentum triumphi, minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii *exempla quærebant*, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberiùs propter ipsius Cæsaris dignitatem. At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor: cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud,

nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? *Amanitas* eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum, nationumque illarum humanitas, & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrùm apud populum, à quo missus: an apud senatum, à quo ornatus est? an *dies auget ejus desiderium*? an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. ad gloriam devocant: ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego verò sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. ² nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspitione belli? ³ Jamdiu *mare* videmus illud immensum, cujus fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam, & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic à populo Rom. ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum, & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac *multitudine* ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quæ imperium antè nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. nulla gens est, ⁴ quæ non aut ita subacta sit, ut vix exstet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra, imperioque lætetur. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Cæsare imperatore, gestum est: antea tantummodò repulsum. semper illas nationes nostri imperatores *resutandas* potiùs bello, quàm laceffendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina, atque eximia virtus magnis populi Rom. luctibus, funeribusque subvenit, influentis in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes, sedesque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomptinus, fortissimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hæc scelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eosque domuit, qui lacefferant: & ea *victoria contentus*, republica metu liberata, quievit. C. Cæsaris longè aliam video fuisse rationem. non enim sibi solum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis, Germanorum, & Helvetiorum, præliis felicissimè decertavit: ⁵ ceteras contrivit, domuit, compulit, imperio populi Romani parere assuefecit, & quas regiones, quasque gentes nullæ nobis antè literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma *peragrarunt*. Semitam tantum Galliæ tenebamus antè, patres conscripti: ceteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicosis teneban-

1. *Ut nemini uno ex bello.*] Inventus delevi lectionem receptam, sed coëgit me Pall. consensus minimè discors, neque aliter S. Victoris. prius erat *ulbo*.

2. *Nam quis non hoc sentit.*] Sic editio Victorii, neque aliter Pall. recentius cusi, hoc tempore non sentit. ineptè.

3. *Jam diu mare videmus.*] Quidam codices mss. illud *jam diu* adplicant interrogationi priori. quidam habent *jadrium mare*, nonnulli *jamdudum mare*. laud tamen putem subesse occultius ulcus.

4. *Quæ non aut ita subacta sit.*] Non displicet quod reperi in Pal. nono & Gemblacensi, *sublata sit*. gens enim subacta non etiam una abolita est.

5. *Ceteras contrivit, domuit, compulit, &c.*] Ita collocat Pal. nonus: qui tamen habet *conteruit* præterito antiquo; cui proximè accedunt Gembl. ac Victor. in quibus, *conterruit*. Lambinus ultimum illud mutavit in *construit*.

tenebantur: quas nationes nemo umquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam ¹ maxime timendam huic imperio putaret: sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, nunquam est antea *cum omnibus* dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum. Alpihus Italiam ¹⁴ *munerat* antè natura, non sine aliquo divino numine. nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset: numquam hæc urbs summo imperio domicilium, ac sedem præbuisset: quæ jam licet confidant. nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiae pertimescendum. Sed tamen una atque altera æstas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam *semperternis vinculis* adstringere. impolitæ verò res, & acerbæ si erunt relictæ: ² quamquam sunt abscissæ, tamen effertent se aliquando, & ³ ad renovandum bellum revirescent. Quare sit in ejus tutela Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sapius ejus deæ periculum facere noller: si in patriam, si ad eos penateis, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor ⁴ cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi *tantum addere* jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, à quo profligata sunt, confici velle. Cùm verò ille suæ gloriæ jam pridem, reipubl. nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quàm non explere susceptum reipubl. munus: nec imperatorem incensum ad remp. bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, propè jam explicatam, ¹⁵ perturbare, atque impedire debemus. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minimè probandæ sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter ceteriorem. qui ulteriorem: omnia illa, de quibus differui paullo antè, *perturbat*: simul ostendit, eam se sciscere legem, quam esse legem neget: & quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensorem habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi à populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre. Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. præfinit enim successori diem. ⁵ qui mihi nihil videtur minus à dignitate, disciplinaque majorum dissidere, quàm ut, qui consul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequàm designatus esset, provincia decreta. fortietur, an non? nam & non fortiri absurdum

est, & quod fortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quò? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Febuario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martii, nascetur repentè provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ cùm gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod ⁶ multari imperatorem deminutione provinciæ, *contumeliosum est*: neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum. Ego vos intelligo, P. C. multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, & propè 7 singulareis; quod ita meritis erat, gratis; sin etiam, ut quàm conjunctissimus huic ordini esset; sapientes, ac divini fuisstis. NEMINEM umquam est hic ordo complexus honoribus, & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus propè necessariò contulerunt. qui si ex illa *jaçtatione*, cursuque populari, bene gesta republica referunt ad spectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendari esse volunt: non modò non repellendi sunt, verùm etiam expetendi. Monemur à fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne ceterior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnant, populari, ac turbulenta ratione teneatur. ⁸ Quam ego plagam etsi non contemno, P. C. præsertim monitus à sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis, & otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum, ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiario. nam ut C. Julius omnibus à fenatu ⁹ eximiis; aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minimè vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremò, quo quisque *animo* futurus sit, nescio: quid sperem, video. præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reip. causa. Sed non alienum esse arbitror, quo minus sæpe aut interpeller à nonnullis, ¹⁰ aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio, & causa cum Cæsare. Ac primùm illud tempus familiaritatis, & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobri- no nostro, ab omnium nostrùm adolescentia fuit, prætermitto. ¹¹ Posteaquàm sum penitus in remp. ingressus, ita dissensi ab illo, ut in disjunctione sententiæ, conjuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas res, quaru-
rum

1. Maxime timendam huic imperio putaret.] Liber S. Viçt. Ahala, Pal. nonus, deputaret, & vix improbem.

2. Quamquam sunt abscisse, &c.] Turing. & Pal. nonus, accissa, meo animo melius.

3. Ad renovandum bellum revirescent.] Pal. pr. sec. tert. reviridescunt. S. Viçt. reviridescunt.

4. Cum illa insigni laurea.] Mss. nostri item S. Viçt. olimque impressi insigni laude.

5. Qui mihi nihil videtur minus à dignitate disciplinaque majorum dissidere.] Ita Pall. omnes, præter nonum, in quo non videtur, disciplinaque majorum dissidere; habetque, que, non qui; quod & in S. Viçt. qui item destituitur illo dissidere. tentant heic P. Manutius, ac Lambinus, aliter atque aliter, sed quibus nondum possum accedere.

6. Multari imperatorem deminutione provinciæ.] S. Viçt. deminutione, quod arrisit Gulielmio.

7. Singulareis; quod ita meritis erat gratis; sin etiam, ut, &c. esset; sapientes ac divini fuisstis.] Hanc lectionem ante triginta annos, produxit Gulielmius in Quaestionibus Plautinis, Mercatoris cap. v. ex membranis Gembl. ac Turing. quorum auctoritatem firmat item Pal. nonus. habuit ipse Janus locum pro integrato, at

mihî adhuc syllaba deesse videtur, absorpta à voce præcedenti, scribendum littera una minus: *singulareis*; si quod ita meritis erat, grati; sin etiam ut quàm conjunctissimus huic ordini esset; sapientes ac divini fuisstis; sensu bono & apertissimo, hoc est mere Ciceroniano. antea legebatur; *singulareis*, quod ita meritis erat; gratis etiam ut, &c. esset. Sapientes ac divini fuisstis.

8. Quam ego plagam etsi non contemno; &c.] Videtur attendisse Gulielmius scripturæ Gemblacensis, in quo *palam*, quod & inveni in Pal. nono. sed quid heic *pala* ista velit, nondum adsequor. subesse ei figuratum quippiam, video, verùm quale, non video.

9. Eximiis aut novis rebus.] Ita S. Viçt. & Pal. nonus, non ac ut retrò cæsi, nec est quod Lambinus oggerat nobis honoribus. intelligit enim res aut præstantia, aut novitate insignes.

10. Aut tacitorum existimatione.] Est lectio plerorumque Pall. dicere omniùm; si nonnulli non præferrent *existimationem*; habentque & Gembl. & S. Viçt. *tacita existimatio*, quod ne quidem in edd. primis. Palatinus nonus solum habet, aut *existimatione*; quod forsitan genuinum est.

11. Posteaquam sum penitus in remp. ingressus.] Nescio cur Lambinus ejecerit dibris suis *penitus*: hoc scio, exitare in edd. aliis & nostris mss.

rum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebam, tamen illius mihi iudicium, gratum esse debebat. me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. quæ ego omnia non ingrato animo, sed *obstinatione* quadam sententiæ repudiavi. quàm sapienter, non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem, & fortiter certè. qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, & populareis impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim, atque injuriam malui, quàm aut à vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed NON IS solum gratus debet esse, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam. Traduxit ad plebem inimicum meum: sive iratus mihi, quòd me secum ne beneficii quidem videbat posse conjungi: sive exoratus. Ne hoc quidem fuit injuria. nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verùm etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarem, sed quòd tantum reipubl. sceleris impendere à consulis proximis non suspicabar. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quàm ne illius injuria in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, & subita, atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque *incendium civitatis*. terror injectus Cæsari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus: consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. ¹ Si non sum adjutus, non debui. si desertus: sibi fortasse providit. si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia est: accepi injuriam, inimicus esse debui, non nego. sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum filium desiderabatis: & si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris à salute mea non abhorere: & si illius voluntatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompejus idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponsor est illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis recollectione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex *rerum natura* non possem evellere, ex animo quidem certè excidere? Ego verò, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem, atque inimicitias meas reipubl. concessisse, quod magni cujusdam hominis, & persipientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quàm ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modò tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benivolentia commoveri.

19 A viris fortissimis, & de me optimè meritis quibusdam

peto, ut, si ego illos meorum laborum, & incommo-
rum participes esse nolui, ne illi me suarum *inimicitiarum*
socium velint esse, præsertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possim defendere. nam summi civitatis viri, quorum ego consilio temp. conservavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, & ceteras, illo consule, rogatas, jure latas negant. iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipubl. sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, *funus esse reipubl.* sed fuus justum, & indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipubl. Reliquæ non reprehendo: sed mihi ad id, quod sentio, assumo. nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo servarat: oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebejus est lege curiata factus, dici de cælo esse servatum? qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus pleb. potuit esse? & cuius tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse: ejus non solum tribunatus, sed etiam perniciosissimæ res, auspicio religionem conservata, jure latæ videbuntur? Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere: cum lex feratur, de cælo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorum iudicium, ac notionem, & 3 illud morum severissimum magistratum, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius, tribunus pleb. fuerit, contra leges sacratas: si plebejus, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, aut in *rebus bonis* non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut eandem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspicio ratio sit eadem, leges omnes sint eversæ, ac perditæ civitatis. Extremum illud est. ego, si essent inimicitia mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reip. consulere, inimicitias *in aliud tempus* reservare deberem. possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipubl. causâ deponere: sed, cum inimicitia fuerint numquam: opinio injuriæ, beneficio sit extincta sententia mea, P. C. si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam: si honos quidam, senatus concordia consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipubl. providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti: sed levissimè feram, si fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt: aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi, & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarent redire.

M. TUL-

1. Si non sum adjutus, non debui.] Vulgata debuit. sed contra Pall. Abalæque librum, item S. Victoris.

2. Nihil est quod irritum ex Cæsaris, &c.] Lambinus addita negatione, quod non irritum, &c. sed in vitis libris.

3. Et illud morum severissimum magistratum.] Restat & istud in Pal. nono & Turing. item S. Victor. expressitque Petrus Victorius. Vulgata, & illum morem severissimum magistratum.

I auctoritates patronorum in iudiciis valent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, à pericissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minimè voluntati paris. ¹ nam ceteris, à quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, ² quantum ei debeam, alio loco. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint salutis & dignitati meæ, si minùs *referenda gratia* satisfacere potuerim, at prædicanda, & habenda certè satis esse facturum. Quæ fuerit hesternò die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum: sed perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim umquam audivi, quod mihi de jure subtiliùs dici videretur, ³ nihil de memoria, de more, de exemplis acutius, nihil peritiùs de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de repub. graviùs, nihil de ipso modestiùs, nihil de causa, & crimine ornatius: ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli ⁴ literis, ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omneis animo virtutes penitus comprehendisset, *omnia, quæ facere vellet*, facillimè tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse à pueritia usque ad hanc ætatem à continuis bellis, & victoriis conquievit? Quo mihi difficilius est hic extreminus perorandi locus. etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aureis vestras, sed in animis omnium penitus infederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modò ex mea, fed cujusquam oratione capere possitis. Sed mos est gerendus non modò Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompejo, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, iudices, nuper in alia causa fuerim, ⁵ & prædicatorem, & actorem. Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompejum constet, id omnes & licuisse concedant. Nam verius nihil est, quàm quod

hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irreplisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. ⁶ ceterum accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Qu. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, & ut Pompejus in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quæstorem cœperit, numquam à Memmio discessisse: Karthaginem esse profectum: acerrimis illis præliis, & maximis, Sacronensi, & Duriensi interfuisse: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii: talis in remp. nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. *præmia quidem* ipsa non sunt in ejus factis, qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit. Donatus igitur est ob eas causas ³ à Cn. Pompejo civitate. id accusator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio causa ipsius probetur, pœna quærat: in Pompejo causa lædatur, pœna sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in iudicium, caput Cornelii: factum Pompeii vocatur. hunc enim in ea civitate, in qua sit natus *honestissimo loco* natum esse concedis, & ab ineunte ætate relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse verfatum: nullius laboris, nullius obfessionis, nullius prælii expertem fuisse. hæc sunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum. Ubi igitur est crimen? quòd eum Pompejus civitate donavit. ⁷ Hujuscemodi crimen? minimè: nisi honos, ignominia putanda est. Cujus igitur? Revera nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. ⁸ qui si *adductus gratia*, minùs idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset ⁹ omnis ejusmodi reprehensio à vobis, iudices, repudianda. Nunc verò quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompejum quod ei facere non liceret? quod gravius est, quàm, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. EST ENIM aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. quidquid verò non licet, certè non oportet. Hic ego nunc cunctè sic agere, iudices, non esse fas du- ⁴ bitari, quin, quod Cn. Pompejum fecisse constet, id ¹⁰ non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, ¹² jure hoc tribui, & con-

1. *Am ceteris, &c.*] Hotomanus lib. 11. Observ. cap. 20. lacunam hæc aliquam putat. Et certè oratio non cohæret.

2. *Quantum ei debeam, alio loco.*] In vulgatis sequebatur, *ostendam*, sed id verbi ejeci, quod non compareret in Pal. pr. sec. quar. nono, item exemplari S. Victoris.

3. *Nihil de memoria, de more, de exemplis.*] Nihil variant Pall. præter novum, in quo, *nihil de memoria majore exemplis*. Lambinus emendavit, *nihil de more majorum, de exemplis*, non male, si conjecturæ recipiendæ in contextum. quid enim si contendam Tullium scripsisse de memoria majorum, &c. quid si alius aliter?

4. *Literis ac studiis doctrine.*] Haud aliter Erfurd. & accedit ferè Pal. nonus ac S. Vict. Vulgata, *literari, ac studiis doctrinæque*.

5. *Ei prædicatorem & actorem.*] Ita quoque præter Lambinianos

Pal. nonus antea editi, *auctorem*.

6. *Ceterum accusator fatetur, &c.*] Pal. nonus *cetera*, ut & alias exemplar S. Victoris.

7. *Hujuscemodi crimen?*] Hodie vulgatur; *Hujuscemodi crimen?* sed in vitis Pall. & olim impressis.

8. *Qui si adductus gratia, &c.*] Hotomanus lib. 11. Observat. cap. 20. emendat, *quasi add.* & mox: *si non denique aliquid fecisset, &c.* videatur.

9. *Omnis ejusmodi reprehensio.*] Vulgata, *ejusmodi mali repreh.* verum præter Pall. & avorum ævo usus, & ipsam rationem.

10. *Non solum decuisse, sed etiam debuisse.*] Malè Lambinus, *solum licuisse*; *ferè* in vitis libris nostris.

11. *Jure hoc tribui & concedi, &c.*] Mss. nostri immittunt particulam & tribui; quæ & ferri queat, nisi malimus mutare in ei.

& concedi putaremus? usufne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum, atque *impe-*
riorum maximorum? cujus plerique æquales minùs sæpe
 castra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet
 triumphos, quot oræ sunt, partesque terrarum? tot victo-
 rias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum?
 an ingenium? cum etiam ipsi casus, eventusque rerum,
 non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo
 uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut
 omnium judicio, ¹ plus homini, quàm deæ, tribueretur?
 an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia um-
 quam requisita est? quem provinciæ nostræ, quem liberi
 populi, quem reges, ² quem exteræ gentes, castiorem, mo-
 deratorem, sanctiorem, non modò viderunt, sed aut spe-
 rando umquam, aut optando cogitaverunt? Quid dicam de
 auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus,
 ac laudibus esse debet. cui S. P. Q. R. amplissimæ dignita-
 tis præmia dedit, non postulant imperia, verùm etiam *re-*
cusanti: hujus de factò, judices, ita quærì, ut id agatur,
 licueritne ei facere, quod fecit, an verò non dicam, non li-
 cuerit, sed nefas fuerit (contra fœdus enim, id est, contra
 populi Rom. religionem, & fidem fecisse dicitur) non turpe
 5 populo Rom. nonne vobis? Audivi hoc de parente meo
 puer: cum Q. Metellus, L. F. causam de pecuniis repetun-
 dis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus, dulcior, quàm
 conspectus, fuit: qui de civitate decedere, quàm de sen-
 tentia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius ta-
 bulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse ju-
 dicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, nemi-
 nem, quin removeret oculos, & se totum averteret, ne for-
 tè, quòd ille in tabulas publicas retulisset, *dubitasse* quis-
 quam, verumne, an falsum esset, videretur. nos Cn. Pom-
 peii? decretum, judicium, de consilii sententia pronun-
 tiatum recognoscemus? cum legibus conferemus? ⁴ cum
 fœderibus, omnia acerbissima diligentia, perpendemus?
 Athenis ajunt, cum quidam apud eos, qui sanctè graviter-
 que vixisset, & testimonium publicè dixisset, & (ut mos
 Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce
 omneis judices, ne is juraret, reclamasse. Cum Græci ho-
 mines, spectati viri, noluerint, religione videri potiùs,
 quàm *veritate*, fidem esse constrictam: nos etiam in ipsa
 religione & legum, & fœderum conservanda, qualis fuerit
 Cn. Pompejus, dubitabimus? Utrùm enim inscientem vul-
 tis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem? ô nomen
 nostri imperii! ô populi Rom. excellens dignitas! ô Cn.
 Pompeji sic latè, longèque diffusa laus, ut ejus gloriæ do-
 micilium communis imperii finibus terminetur! ô na-
 tiones, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testem
 Cn. Pompeii non solum virtutis in bello, sed etiam *relig-*
ionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & sola
 terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulæ, litoraue.
 Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non essent
 hujus cum fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi,

tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam incredibili
 quadam, atque inaudita gravitate, virtute, constantia præ-
 ditum, fœdera scientem neglexisse, violasse, rupisse, di-
 cere audebit? Gratificatur mihi gestu accusator: *inscientem* 6
 Cn. Pompejum fecisse significat. quasi verò levius sit, cum
 in tanta repub. versere, & maximis negotiis præsis, & facere
 aliquid, quod scias non licere: an omnino nescire quid li-
 ceat. Etenim cum in Hispania bellum acerrimum, & ma-
 ximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat?
 an, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœ-
 deris non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompejum
 ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod
 nullo usu, nullo studio militari præditi, quod *librarioli* de-
 nique scire profiteantur? Equidem contra existimo, ju-
 dices, cum in omni genere, ac varietate artium, etiam illa-
 rum, quæ sine summo otio non facilè discuntur, Cn. Pom-
 pejus excellat, singularem quandam laudem ejus, & præ-
 stabilem esse *scientiam* in fœderibus, pactationibus, condi-
 tionibus, populorum, regum, exterarum nationum: in
 universo denique belli jure, ac pacis. nisi fortè, quæ nos
 libri docent in umbra, & ocio, ea Cn. Pompejum, neque
 cum requiesceret, litteræ: neque, cum rem gereret, res ipsæ
 docere potuerunt. Atque ut ego sentio, judices, causa dicta
 est ⁶ temporis magis. ego non hujus, inquam, genere judicii
 plura dicam. ⁷ Est enim hujus *seculi labes* quædam, & ma-
 cula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infrin-
 gere. Etenim, si Cn. Pompejus abhinc annos quingentos
 fuisset, is vir, à quo senatus adolescentulo, atque equite Ro-
 mano sæpe communis salutis auxilium expetisset: cujus
 res gestæ omneis genteis, cum clarissima victoria, terra,
 marique peragrasset: cujus tres triumphus testes essent, to-
 tum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus
 Roman. ⁸ singularibus honoribus decorasset: si nunc apud
 vos, id, quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur,
 quis audiret? nemo profecto. mors enim cum existinxisset
invidiam, res ejus gestæ sempiterni nominis gloria nite-
 rentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non da-
 ret: hujus præsens, experta, atque perspecta, obtrectatorum
 voce lædatur? Omittam igitur Pompejum jam oratione ⁷
 mea reliqua: sed vos, judices, animis, ac memoria tene-
 tote. de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua consue-
 tudine civitatis nostræ, renovabo ea, quæ dicta sunt. nihil
 enim mihi novi, nihil integri neque M. Crassus, qui totam
 causam & pro facultate, & pro fide sua diligentissimè vobis
 explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus or-
 namentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam,
 me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc à me quasi
 perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto à
 vobis, ut me officii potiùs, quam dicendi studio hanc sus-
 cepisse operam, ac munus putetis. Ac priùs, quam aggre-
 diar ad jus, causamque Cornelii, quiddam de communi
 conditione omnium nostrùm, deprecandæ malivolentiæ
 causa, breviter commemorandum videretur. Si, quo quis-
 que

1. *Plus homini quam Deæ tribueretur.*] Restitui locum peregregiè, auctoritate Pal. noni, Turing. & S. Viët. prius eusi, *quam deest trib.* nam illud nuperum, *plus homini quam possit, minus quam deest*; argutum quidem est, sed non etiam firmatum, aut editione aliqua veteri, aut libro pluteario. vult ergo nostra lectio, plus debuisse Pompejum virtuti suæ quam fortunæ. Et verò eam fuisse Romæ de felicitate ejus opinionem, ut in manu ejus fortunam positam vulgò existimarent; liquet ex Maniliana.

2. *Quem exteræ gentes.*] Aliter legendum, fide ead. veterum, & Pall. in quibus *alteræ*, nisi quod nonus, *ultra regentes*. quod ex-
 cutiant Critici quibus vacat.

3. *Decretum, judicium, de consilii sententia, &c.*] Pal. nonus non agnoscit judicium, & per me licet ejiciatur sede ista, quamvis sciam conjunxisse utrumque libro 11. in Verrem sine capitis 23.

4. *Cum fœderibus omnia acerbissima diligentia perpendemus.*] Pro-
 duxi scripturam Pal. noni, Erfurd. & S. Viëtoris, quod quidem attinet ad vocem *omnia*. nam duo priores habent *perpendimus*, tertius vulgatum *perpendemus*. Lambinus isthæc quoque persanare voluit, sed non potuit. & alioquin malè mutat illud *acerbissima* in

acerrima. est enim *acerba diligentia*; quæ contumeliosa in eum in quem anquiritur.

5. *Facere aliquid, quod scias non licere, an omnino, nescire quid liceat.*] Retinui hanc lectionem omnium librorum, neglectis à Lambino productis conjecturis; nisi acutis, & præter mentem auctoribus.

6. *Temporis magis. ego non hujus inquam genere judicii plura dicam, &c.*] Lambinus locum supplet ex nescio quorum libris, nostri scripti nihil variant; nisi quod Pal. nonus habeat, *temporum magis. Ego nunc ut vis inquam, &c.* ad quam lectionem aliquot alii alludunt; quorum variantes scripturas producere heic pudet, satis est allevisse oræ librorum meorum. Hotomanus tamen ait se locum ita restituisse ex mss. *temporis magis hujus vitio, quam hominis: neque ego de tam iniquo genere.*

7. *Est enim hujus seculi labes quædam & macula.*] Pal. nonus: *Est enim hæc seculi quædam macula atque labes. nec respon.*

8. *Singularibus honoribus decorasset.*] Lectio minus sana. nam mss. nostri & S. Viët. in *singularibusque decorasset*. editio prima in *singularibus* *Quir. decorasset.*

que loco nostrum est, iudices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitae statum usque ad senectutem *obtinere* debet, & si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor, & industria, poena sunt afficiendi: non gravior, L. Cornelio, quam multis viris bonis, atque fortibus, constitui lex vitae, & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere, & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam aequitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maximè petendum est, à vobis idcirco non peto, iudices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate *dubitare* videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam ne virtutem puniendam puteris. illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius *ornamenta* adjumento causae potius, quam impedimento esse malitis. Nascitur, iudices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia sigillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium praesens Pompejus dicit: indicant publicae tabulae: accusator fatetur. sed negat ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire. O praeclearum interpretem juris, auctorem antiquitatis: correctorem, atque emendatorem, nostrae civitatis, qui hanc *poenam foederibus* adscribat, ut omnium praemiorum, beneficiorumque nostrorum ex parte faciat foederatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam foederatos populos, fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione, atque sententia, ut, cum jussisset P. R. aliquid: si id ascivissent socii populi, ac Latini, & si ex ea lex, quam nos habemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: utrum lege eadem is populus teneretur: non ut de nostro jure aliquid minueretur: sed ut illi populi aut jure eo, quod à nobis esset constitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur. Tulit apud majores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de civili jure sunt latae. quas Latini voluerunt, adsciverunt. ipsa denique Julia, qua lege civitas est sociis, & Latinis data, qui *fundi populi facti* non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium, & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus foederis sui libertatem civitate anteferet. Postremò hæc vis est istius & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure fiant. Cum aliquid populus Romanus jussit, id si est ejusmodi, ut quibusdam populis sive foederatis, sive liberis, permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo jure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur. de nostra verò repub. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, populis fundos fieri noluerunt. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit propositis *praemiis eicere* ex civitatibus socio- rum, atque amicorum, fortissimum, atque optimum

quemque ad subeunda pro salute nostra pericula: summa utilitate, ac maximo saepe praesidio in periculis, atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales, quæ est ista societas, quæ amicitia, quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatu, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro comminus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: *nulla conditione* hujus civitatis praemiis affici possit? Etenim in populum Romano grave est, non posse uti fociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios verò ipsos, & in eos, de quibus agimus, foederatos, injuriosum, & *contumeliosum* est, his praemiis, & his honoribus exclusos esse fidelissimos, & conjunctissimos socios, quæ parent stipendiariis, pateant hostibus, pateant saepe servis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: & qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno usui reip. nostrae fuissent, sci- mus civitate esse donatos: servos denique, quorum jus, & fortunæ conditio infima est, bene de rep. meritos, persæpe libertate, id est, civitate publice donari videbamus. Hanc tu igitur, patrone foederum, ac foederatorum, conditionem status Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redeimus, liceat, si populus Rom. permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis, legibusve sanxissent, ne quis suorum civium, castra imperatorum populi Romani iniret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitae discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret. privatim verò, ne quis vir & animo, & virtute *præcellens*, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari. Atqui nihil interest, iudices, utrum hæc foederari jura constituent, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis uteremur his adiutoribus, sublaris *praemii virtutis*, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cum pro sua patria pauci post genus hominum natum, reperti sint, qui nullis praemiis propositis, vitam hostium telis objecerint: PRO ALIENA rep. quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modò nullo proposito praemio, sed etiam interdicto? Sed, cum est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex fociis civem fieri posse; aut etiam posse ex foederatis: tum verò jus omne noster iste magister murandæ civitatis ignorat: quod est, iudices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in *privatorum voluntate*. Jure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitatus potest, neque, si velit, mutare non potest, modò adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Rom. ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civi-

1. Ne virtutem puniendam puteris.] Erfurd. S. Victor. Pal. nonus panitendam. hoc ne vult? an potius dormitavit librarius; cum ei exprimendum esset puniendam?

2. Qui fundi populi facti non essent.] Hotouanus, putat quædam ante hæc deesse, qui consulari lib. 11. Observat. cap. 20.

3. Foederis sui libertatem civitate anteferrunt.] Ira Pall. meliores, item Erfurd. & S. Victor. prius cuius juris sui libert. civitati antef. Horomanus lib. 11. Observ. cap. 20. adjiciendam putat civitati nostræ.

4. Quorum jus & fortuna conditio infima est.] Copula & non est

in plerisque scriptis. ideoque malebat Gulielmus, vi fortunæ. at ego præposuerim lectionem S. Victoris, quorum, vis, fortuna, conditio, infima est: nia forte præter jus.

5. Quos Gaditanis adiutoribus, armis, &c.] Pal. nonus Turing. S. Vict. quos magnis adiutoribus tuis armis.

6. Atque paterna virtute privari.] Revocavi scripturam edd. antiq. item Pall. & Gembl. S. Vict. postea impressi præterlere externa virtute.

7. Qui nullis praemiis propositis, &c.] Stultè admodum Lambinius nobis objicit multis, libris omnibus inavitis; imò & ratione.

civitatis, nec fœdere impediatur, quò minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse. *Duarum* civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solùm dicatione, quod in *calamitate* clarissimis viris Q. Maximo, C. Lanati, Q. Philippo, Nuceria, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio, Smyrnæ, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuissent, quàm hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. neque enim sine causâ de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius si domum revenisset, & inde Romam rediisset, *ne minus* civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnari, & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exilio, sive postliminio, sive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus veniam, quod ad causam nihil pertinet (de civitatis enim jure, non de fœderibus disceptamus) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè secus sentio. nam cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum verò, ut quæque nobiscum maximè societate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere conjuncta est; ita mihi maximè *communione beneficiorum*, præmiorum, civitatis, continere videtur. Atqui cetera civitates omnes non dubitare nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri. sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis præterea: ceteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros civeis, Athenis in numero judicum, atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi *postliminio* recuperassent. Peritus verò nostri juris, ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem à pop. Rom. odio quodam, atque discidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut neque asciscere civem, aut civitate donare possimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata, ne quis nostrum plus quàm unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum, *varietatem juris* habeat necesse est) ne quis invitum civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse dominum. Illud verò sine ulla dubitatione maximè nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabinò docuit, ETIAM HOSTIBUS recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cujus auctoritate, & exemplo num-

quam est intermissa à majoribus nostris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvii, & ex ceteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui *voluissent*: nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Rom. consecuti, violatum fœdus eorum videretur. At enim quædam fœdera exstant, ut Germanorum, Insuubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, NE QUIS eorum à nobis civis recipiatur. Quòd si exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Rom. Gaditanum recipiat civitate? nusquam. ac scibi esset; ² lex id Gellia, & Cornelia, ³ quæ definitè potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, fœdus, siquidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Pœnorum jura calles: (reliqueras enim civitatem tuam:) neque nostras potuisti leges inspicere: ipsæ enim te à cognitione sua judicio publico repulerunt. Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo à Gellio, & à Lentulo, Coss. lata est, ⁴ in qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim, sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus, plebesve sanxisset: deinde sanctiones *sacranda* sunt, aut genere ipso, aut obtestatione, & consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus, qui contrà facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejusmodi? Utrum capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? nihil omnino umquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: de quibus etiam si latum esset, neque legem, ⁵ neque pœnam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum: neque quidquam illis verbis, si quid sacrosanctum esset, esse exceptum videretur. de his, cum populus Rom. nihil umquam jussisset, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse? Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, judices, pertinet. neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optimè meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus dicere. *Durus* enim quondam temporibus reipub. nostræ, cum præpotens terra, marique Karthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, & cum ⁶ duo fulmina nostri imperii subito, in Hispania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidissent: L. Marcus, primipili centurio, cum Gaditanis fœdus icisse dicitur. quod cum magis fide illius populi, justitia vestra, vetustate denique ipsa, quàm aliquo *publico vinculo* religionis teneretur: sapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo Coss. à senatu de fœdere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. de quo fœdere populus Roman. sententiam non tulit: qui injusti suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempub. nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod judicio senatus, quod fœdere, consecuta est: quod publica religione fanciri potuit, id abest. populus enim se nusquam obligavit. neque idèd est Gaditanorum causa *deterior*. gravissimis enim, & plurimis rebus est tulsa. sed isti disputationi certè

1. *Civitates omnes non dubitarent nostros recipere, &c.*] Hæc est lectio Pall. omnium, quibus accedit Erfurd. ac S. Viêt. nam vulgata tra: ipsiuit, *civitates non dubitarent nostros omnes, &c.* qua inductus fuit Gulielmius, ut conjiceret, *nostros homines*; quod nulla tam capax esset civitas, quæ omnes Roman. ad se reciperet. videatur cap. v. in Pœnulum.

2. *Lex id Gellia*] Pal. nonus, *Abale* & Viêt. codd. *Agellia*. cum tamen supra cap. 8. præferrent *Gellium*.

3. *Quæ definitè potestatem.*] Hotomanus lib. II. Observat. cap. 20. corrigat *indefinitè*. Pall. habent *definitam*, nonnulli etiam *definita*. nam nonus *definita est potestatem*. vulgata satisfacit.

4. *In qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur.*] Sic Gemblacensis

& Erfurd. vox *exceptum* sententiæ damno à libris hæcenus absuit. reperitur autem etiam in omnibus Pall. expressitq; & prima editio.

5. *Neque pœnam latam esse, ne quem civem.*] Editio princeps, *gratam vel ratam esse*. quod *gratam* extat in nostris mss. item Gembl. S. Viêt. mutatque Gulielmius in *rogatam*. verba denique sic transponenda putat: *nihil ad plebem latum esse dico; neque legem, neque pœnam rogatam esse, nequem civem reciperemus*. modestiore conjectura, addo & verisimiliore, quam Lambini, cujus audacem diligentiam merito detestemur.

6. *Duo fulmina nostri imperii.*] Lambinus *luminæ*. malè certè contra Pall. & quondam excusos. imò contra Virgilium; cui *Sripidae, duo fulmina belli?*

certè nihil est loci. SACROSANCTUM enim nihil potest esse, nisi quod per populum, plebemve sancitum est. Quod si hoc fœdus, quod populus Roman. auctore senatu, commendatione, & judicio vetustatis, voluntate, & sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso fœdere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? nihil est enim aliud in fœdere, nisi, UT PIA ET ÆTERNA PAX sit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus: MAJESTATEM POPULI ROM. ¹ COMITER CONSERVANTO. id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior. Primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus, quàm in fœderibus, uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur: certè ille populus, in superiori conditione, causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *Comiter esse communiter*: quasi verò priscum aliquod, aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. ---, *qui erranti* ² *comiter monstrat viam*, benignè, & non gravatè: ³ *communiter* quidem certè, non convenit. & simul absurda res est, caveri fœdere, ut majestatem populi Romani communiter conservent: id est, ut populus Roman. suam majestatem esse salvam velit. quod si jam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra majestas à Gaditanis benignè conservari, si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non possumus? potest esse ulla denique *majestas*, si impedimur, quo minùs per populum Roman. beneficiorum, virtutis causa tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus? Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, verè posse dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Roman. justissime de civitate tribuenda. ⁴ huic generi legum fundos ⁵ *populos fieri non solere*. Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri justum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. si esset: tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem. additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent: quæ certè minueretur, si aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam haberemus. Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui à principio sui generis ac reipub. ab omni studio, sensuque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluderunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam speciem fœderis Marciani, ⁶ semper omni arce duxerunt sanctiorem, & hoc fœdere, Catuli, senatusque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt: quorum mœnia, delubra, agros, ut ipse Hercules, itinerum, ac laborum suorum, sic majores nostri imperii, ac nominis populi Rom. terminos esse voluerunt? Testantur & mortuos nostros imperatores, quorum vivit *immortalis memoria*, &

gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc præsentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, ab comætu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipso pop. Rom. quem in caritate annonæ, ut sæpe antè fecerant, frumento suppeditato, levaverunt: se hoc jus esse velle, ut sibi, & liberis, si qui *eximia virtute* fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum prætoriiis: sit denique inter signa, atque in acie locus, sit his gradibus adscensus etiam ad civitatem. Quod si Afris, si Sardinis, si Hispanis, agris, stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non *fœdus* sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas à nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, judices, non à me fingi orationem, sed me dicere, quæ Gaditani judicarent, res ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tempus, cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publicè dico. proferam testeis, proferam legatos: excitabo *laudatores*, quos ad hoc judicium, summos homines, ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, missos videtis. re denique multo antè Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, ⁶ *gravissima* tum in istum civem suum Gaditani senatusconsulta fecerunt. Potuit magis fundus populus Gaditanus neri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit fundus, cum scita, ac justa nostra sua sententia comprobatur, quàm cum hospitium fecit, ut & civitate illum mutatum esse fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicaret? potuit certius interponere judicium voluntatis suæ, quàm cum etiam accusatorem hujus, multa, & pœna *multavit*? potuit magis de re judicare, quàm cum ad vestrum judicium civeis amplissimos legavit, testeis hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne *intersæptum* sit iis iter perpetuè ad hoc amplissimum præmium civitatis: & magnopere iis esse lætandum, hujus L. Cornelii benivolentiam erga suos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi, in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit hujus studio, cura, diligentia, commendatio? Omitto, quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, controversas sedarit, jura ipsorum permissu statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus, disciplinaque delebit, summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia, & beneficia contulerit. multa prætereo: quæ quotidie labore hujus, & studio, aut omnino, aut certè faciliùs consequuntur. Itaque & adsunt principes civitatis, & defendunt: ⁷ *amore*, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ⁸ *ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem*: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum civeis *virtutis causa* in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum fœdus, quàm ceterorum: consolabor & hos præsentis viros optimos, & illam fidelissimam, atque amicissimam nobis civitatem, simul & vos, non ignorantibus, judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo numquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos

1. *Comiter conservanto, &c.*] Haud rejeci Lambinianum. quod Pal. nonus, item ora S. Victoris haberent *conservant*; non vulgatum *conservent*. nolui tamen sequi in altero ob causam; & quod non addicerent mss. nostri.

2. *Comiter monstrat viam.*] Obtemperavi membranæ Pall. & S. Vict. in quibus erat singulare, non *monstrant*, ut hodie vulgatur.

3. *Communiter quidem certè non convenit.*] Est à veteri editione & scriptis nostris omnibus. recentius excusi admiserant, *comiter quidem certè, non communiter convenit*.

4. *Huic generi legum fundos, &c.*] Istud quoque est à prisca editione & mss. nostris. vulgati deinceps, *hoc genere legum*.

5. *Semper omni arce duxerunt sanctiorem.*] Haud aliter Erfurd. codex, & à manu prima S. Victoris, alluditque Pal. pr. sec. no-

nus, in quibus *arte*. alii *Marte*, quod probat Manutius, tanquam exaudiatur in eo nomen *Marciani*. *Arces*, ut aras sanctas esse, docuit ad hunc locum Gulielmius cap. 5. Pœnuli Plautini.

6. *Gravissima Senatus consulta fecerunt.*] Si obtemperandum libris olim impressis scriptisque, restituendum *conritia*. neque aliter etiam S. Vict. capiendum autem istud, non de Balbo, sed de accusatore Balbi Gaditano, ut liquet ex capite 14. hæc timidè pono, quia otium non est penitus rem indagandi.

7. *Amore, ut suum civem.*] Movet Gulielmius, extirpandum videri illud *civem*.

8. *Officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem, &c.*] Sic primum Lambinus, firmantque Erfurd. S. Vict. Pal. nonus. prius editi *officio, ut nobilissimum & sanctiss. hosp.*

ritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum, atque causis, esse arbitrabamur? 20 eos profectò, qui jam imperia, ac bella gesserunt. Etenim, si Q. Scævola ille augur, cum de *jure prædatorio* consulere-
 tur, homo juris peritissimus, consultores suos nonnumquam ad Furium, & Cascellium, prædiatores, rejiciebat: si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quàm C. Aquillium consulebamus, quòd ASSIDUUS usus uni rei deditus, & ingenium, & artem sæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis, & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre? Possimusne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod à te reprehenditur, C. Marium? quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annum Appium, fortissimum virum, summa virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus, sanctissimum, atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur? Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum *mentibus*, quem oculis non potestis. dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, 2 non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum, ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & confecit: si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere à republ. bene gerenda impediretur: à se ex conjunctissima, atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: 3 neque Fulginatum, neque Camertium fœdere esse exceptum: quo minùs eorum civibus à populo Romano præmia virtutis tribuerentur. Itaque, cum paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæstio, Licinia, & Mucia lege, venisset: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? nam 4 Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma, & illustri. quem cum difertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. videbar enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cum lege Apuleia coloniarum non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos civeis Roman. facere posset, negabat hoc beneficium, *re ipsa sublata*, valere debere. Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit, & probavit. Quis enim esset, judices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis: qui sociis, qui fœderatis, in defendenda republ. nostra *spem præmiorum* eripi veller? Quòd si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præ-

sens valuit *adfectus*: valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat fortissimi, & clarissimi viri nomen æternum. sit hoc discrimen inter gratiosos civeis, atque forteis, ut illi vivi fruantur opibus suis: horum, etiam mortuorum, (si quisquam hujus imperii defensor mori potest) vivat *auctoritas immortalis*. Quid? Cn. Pompejus, 22 pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Rom. virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohorteis duas universas Camertium? 5 quid? Heraclienfium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum propè singulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulia? quid? quoniam de Gaditanis agimus, 6 idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione, ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, à quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissimè sunt omnia perpolitæ, M. Crassus, non 7 Aletrinensem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate, & prudentia præstans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? Hic tu, Cn. Pompeii beneficium, vel potius judicium, & factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marius fecisse *audierat*: fecit quod P. Crassus, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? neque verò in uno Cornelio id fecit. nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, & 8 Mamertinos obvios, & quosdam Uricenses, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum *ceteris* præiniis digni sunt, qui suo labore, & periculo nostram remp. defendunt: tum certè dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula, ac tela subierunt. Atque utinam qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire, & contrà, oppugnatores reip. de civitate exterminari. Neque enim ille summus poëta noster, Hannibal is illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse, 9 *Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Karthaginensis, Quisquis erit, cujatis*: etsi id habent hoc leve, & semper habuerunt. Itaque & civeis undique forteis viros adsciverunt, & hominum ignobilium virtutem per sæpe *nobilitatis inertie* prætulerunt. Habetis imperatorum summorum, 23 & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris, ac fœderum: dabo etiam judicium, qui huic quæstioni præfuerunt: dabo universi populi Rom. dabo sanctissimum etiam judicium fenatus. Judices cum præ se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Pappia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi: Mamertini, publicè suscepta causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis, 10 fœderatisque populis, sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quòd aut populus, fundus factus non esset, aut quod fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Rom.

1. *Ad Furium & Cascellium.*] Est à Gembl. & Pal. nono. nam ceteri *Cascellum*, quomodo & S. Viçt. vulgata *Casellium*. Si istandam exemplaribus Valerii Maximi lib. VIII. cap. 12. rescribendum potius *Casellius*. hocque item aliis argumentis evincit amicus noster Pighius, qui videatur in Fastis ad annum urbis conditæ DCXXI.

2. *Non ignarum belli fuisse.*] Pal. nonus, neque ignarum. Gembl. non *equè ignarum*. unde faciendum fortassis, inquit Gulielmius, non denique ignarum, &c.

3. *Neque Ignatium neque Camertium, &c.*] Necessè habui scripture huic dare locum, inductus à Pal. nono, Erfurd. & Gembl. alludebantque ceteri nostri Pall. ac S. Viçt. in quibus *Ignatium*, quomodo & primitus editi. nam posteriores, quibus *Iguvium* istud ignotum, supposuere nobis, *Fulginatum*.

4. *Spoletinus L. Matrinius.*] Ita ferè iidem nostri scripti. non *T. Matrinius*, ut vulgata.

5. *Quid Heraclienfium legionem, &c.*] Locus desperatus. nam editio vetus; *Quid Heraclina lex? At P. Crassus*, quomodo & Pall.

præter nonnum, in quo, *Quid de re ade se malexat P. Crassus*. S. Viçt. *Quid Heraclies imalexam P. Crassus*.

6. *Idem heros novem Gaditanos.*] Ita mss. nostri meliores omnibus literis, neque aliter edd. primæ. nam ceteri Pall. ix. *Gaditanos*. nuper vulgata, LX. *Gaditanos*. Viçtorii *idem prætor LX. Gadit*.

7. *Aletrinensem.*] Pal. sec. *Avenniensem* sec. *Avenniensem*. nonus *Avenniensem*. S. Viçt. *Avenniensem*.

8. *Mamertinos obvios.*] An voluit? *obvios*. Nihil est hac parte Orationis iniquatius. itaque pudet pigetque inharere talibus.

9. *Hostem qui feriet, erit, inquit mihi Carthag.*] Hæc est scriptura edd. obsoletarum, item Pall. nec non Gembl. ac S. Viçt. neque verbum adjectum, emphasi sua; neque vocum trajectio gratia caret; occultatu versu longo, quem Cicero intexere ne alienum quidem orationi, nisi ravillimè solet. *Gulielmius*.

10. *Fœderatisque populis sunt liberati.*] Judicium scilicet sententiis. Binas voces, *sunt liberati*, modò adjecti ex Pal. nono, Erfurd. & S. Viçt.

Rom. iudicium, multis rebus interpositam, atque in maximis causis, re ipsa, atque usu comprobatur. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, Coss. quis ignorat? quod quidem nuper in *columna aenea* meminimus post Rostri incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur ¹ L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Rom. optimi, atque ornatissimi viri, damnato T. Celio, quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute, & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostris) damnato C. Massone civis Rom. est factus? an lingua, & ingenio pateferi aditus ad civitatem potuit: manu & virtute non potuit? ane de nobis trahere spolia foederatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora praemia, quam bellatori, esse voluerunt? ² Quod si acerbissima lege Servilia principes viri, ac gravissimi, & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege, cum praesertim genus ipsum accusationis, & nomen, ejusmodi praemium, quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris *caritate*, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse possit: dubitandum fuit, quin, quo in genere, iudicum praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valeret? num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur, aut Servilia lege, aut ceteris, quibus, Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis? Cognoscite nunc iudicium senatus, quod semper est iudicio populi *comprobaturum*. Sacra Cereris, iudices, summa majores nostri religione confici, caeremoniaque voluerunt: quae cum essent assumta de Graecia, & per Graecas semper curata sunt sacerdotes, & Graeca omnia nominata: sed cum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret, & faceret, ex Graecia deligerent: tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina, & externa; ² *mente domestica*, & civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velienfes fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienfes datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem Urbanum, nominatum ad Populum de Calliphana Velienfe, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienfes, aut sacerdotem illam, civem Rom. factam non esse, aut foedus & a senatu, & a populo Rom. ²⁵ violatum arbitrabimur? Intellego, iudices, in causa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & a paucis peritissimis esse dicta, quam res postulare. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam, dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, *alienus bonus marentium*, etiam ad vestras aureis permanerent, & in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, & quantacumque est, ejusmodi est, ut consecrata magis, quam correpta esse videatur: tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed *communi maledicto* notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi: Crasium emisse de libertino homine, So-

terico Marcio: ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat: simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem: emtionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus, 3 tanquam tutelas, pervenire. Objectum est etiam, quod in tribum Crustumnam pervenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu praemio, minus invidioso, quam qui legum praemiis praetoria sententiam, & praetextam togam consequuntur. Et 4 adoptio Theophani agitata est. per quam Cornelius, nihil est, praeterquam propinquorum suorum hereditates, assecutus. Quamquam istorum animos, qui ipsi ²⁶ Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. more hominum *invident*, in conviviis rodunt, 5 in circulis vellicant: 6 non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius perimiscendi. nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis iure esse potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunae, dignitatisque non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis, atque discordiis neminem umquam alienus rationis, ac partis non re, non verbo, non vultu denique *offendit*. fuit hoc sive meum, sive reip. fatum, 7 ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. non modò non exultavit in iuinis vestris, nostrisque discordiis Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnis, me absente: meos sublevavit. quorum ego testimonio, ac precibus munus hoc meritum huic, & ut à principio dixi, iustam, & debitam gratiam retero: speroque, iudices, ut eos, qui principes fuerunt conservandae salutis, aut dignitatis meae, diligitis, & caros habetis: sic, quae ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata esse vobis, & probata. Non igitur à suis, quos nullos habet, sed à suorum, qui & multi, & parentes sunt, *urgetur* inimicis quos quidem hesterno die Cn. Pompejus copiosa oratione, & gravi, secum, si vellet, contendere jubebat. 8 ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat. Et erat aequa lex, & nobis, iudices, atque omnibus, qui ²⁷ nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut *NOSTRAS* inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me praesertim rerum varietate, atque usu ipso jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. 9 id enim contendere mihi de repub. cum id defendas, quod esse optimum sentias, & fortium virorum, & magnorum hominum semper putavi: neque huic umquam labori, officio, muneri defui. sed *CONTENTIO*, tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. Volumus quaedam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt. dolorem alii, nos luctum, mœroremque suscepimus. Cur ea, quae mutare non possumus, convellere malimus, quam tueri? C. Caesarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in angustiis arii victorem, exercitum stipendio affecto: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & principis, & auctor fui: neque me diffensionis meae pistrinae putavi potius assentiri, quam praesen-

1. *L. Cossinius Tiburs, &c.*] Est à mss. nostris; adjuvatque editio vetus.

2. *Mente domestica precaretur.*] Ita omnes vett. non *precarentur*, quomodo nuper vulgati. videturque & paulò ante legendum *confiteri*, loco *confici*, cum exstet in Pal. nono *conficere*. sed & ubi habemus *Graeca omnia nominarentur*, monet liber S. Victoris alias scribi *omina*. oppido bene.

3. *Tanquam tutelae pervenire.*] Horomannus interponendum putat, *tutelae ad agnatos pervenire* lib. xx. observ. cap. 20.

4. *Adoptio Theophani agitata est.*] Delevi literam a sine, iussu Pal. noni Gembl. & S. Vist. neque abscedunt ceteri Pall. nisi quod il *Theophanii*. unde edd. price *Theophani*. ex quibus liquet

hodiernum *Theophanis* verè esse nuper natum.

5. *In circulis vellicant.*] Mss. omn. amplius, *in circulis idcirco vellicant* an fuit? *in circulis in circo vell.*

6. *Non illo inimico, &c.*] Lambinus *inimico*, nescio an rectè. imò puto quod non rectè.

7. *Ut in me unum omnis, &c.*] Revocavi voculam *unum* jubentibus edd. vetulis & scriptis omnibus. neque dubitandum quin sententiae necessitateque serviat, & elegantiae.

8. *Ab hoc impari.*] Ita disertè Pal. nonus; ceteri *impari*. vulgata *improbo*.

9. *Id enim contendere mihi de rep.*] Sic Pall. omnes. & editio vetus, quae quidem addit *videtur*, sed praeter scriptos vulgata, *meum de rep.*

præsentibus reipubl. temporibus, & concordia, convenire. Non idem aliis videtur. sunt fortasse in sententia firmiores. reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: **NEQUE ESSE** inconstantis puto, sententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, arque cursum, ex reipubl. tempestate moderari. Sed, si qui sunt, quibus *infinitum sit vadium*, in quos semel susceptum sit, quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, affectatoribusque configant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mente nulla ratione placare, judices, postumus: vestros quidem animos certè confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos. Quid enim est, cur non potius ad summam *laudem* huic, quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus. in prætura, in consulatu præfectum fabrum detulit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod *bonum* cuiquam sit apud taleis viros profuturum. Sed, quoniam C. Cæsar abest longissimè, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum: rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales, judices, hunc illi

acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrum, ut hominem sibi carissimum, & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam *familiaritatem* vestris oppressum sententiis audiat. Misere mini ejus: qui non de suo peccato, sed de hujus summi, & clarissimi viri facto: non de aliquo crimine, sed periculo suo, de publico jure disceptat: quod jus si Cn. Pompejus ignoravit, si M. Crassus, si Qu. Metellus, si Cn. Pompejus pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Rom. si, qui de re simili judicaverunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videre, ne utilius vobis, & honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novifentiat. Simul & illa, judices, omnia ante oculos vestros proponite: primùm esse omnes etiam post mortem reos. clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde senatum, qui sæpe hoc judicavit: populum, qui jussit: judices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatione: sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de victorum suorum poena, sed de virtutis præmio in judicium vogetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc iudicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamentum esse malitis. Postremò illud, judices, fixum in animis vestris tenetore, vos in hac causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Cn. Pompeii judicatos.

1. *Nuntium velle perferri.* Vulgati *deserri*. Pal. nonus *proferri*. sed alterum est ex S. Vict. Gembl. Erfurd.

2. *Sed periculo suo de publico jure, &c.* Editur passim, *sed de peri-*

culo. præter Pall. omnes, quorum auctoritate motus particulam eam expunxi; tauto libentius, quod & suspecta esset Lambino.

M. TULLIUS CICERO
IN
L. CALPURNIUM PISONEM.
ORATIO TRICESIMASEPTIMA.

Deest principium.

Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum, nescio quem, de grege novitorum, factum esse consulem. non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, irons, *vultus* denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, deceptit, fefellit, induxit. pauci ista tua ludentia vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. obrepisti ad honores errore hominum, *commendatione* fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omneis magistratus *sine repulsa* affectum? mihi ista licet de me vera gloria prædicare. omneis enim honores populus Roman. mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata

est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primùm cunctis suffragiis populus Roman. faciebat: homini ille honorem, non generi: moribus, non majoribus meis: virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebar. Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar: ac tamen ea, quæ sunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes faentur) *impeditis reip. temporibus*, dissidentibus Coss. Cæsare & Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quàm Gabinus, exstisisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quàm voce priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sis factus uterque nostrum. Sit sanè *Fors domina campi*, magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quàm, quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Jan. senatum, & bonos omneis, legis Agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL. annis ante me consulem interpositam senatus

1. *Hic in fraudem homines impulit.* Sic Pal. sec. & oët. nam sec. *fraudes.* vulgata in errore.

2. *Deceptit, fefellit, induxit.* Aliæ ferè in edd. *in fraudem induxit.*

sed præter Pal. pr. ac sec. & Faërianos.

3. *Ac tamen ea que sunt, &c.* Turnebus libro xx. cap. 15. malebat, *attamen*; quod in contextum recepit Lambinus.

rus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. ego adolefcentibus bonos, & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitibus, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in repub. molientem, patientia, atque obsequio meo mitigavi. ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam, & ornata, ¹quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reipubl. ferre, in concione depofui, reclamante populo Romano. ego L. Catilinam, eadem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut, à quo legibus non poteramus, *manibus tui* esse possemus. ego tela extremo mense consularis mei intenta jugulis civitatis, de conjuratore nefariis manibus extorfi. ego faccis jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, existinxi. Me Qu. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu, *parentem patriæ* nominavit. mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à repub. dixit. mihi togato senatus, non ut multis bene gesta, sed ut nemini, ²conservata reipubl. singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere à tribuno pleb. prohiberer, quæ constitueram: cumque is mihi tantummodò ut jurarem, permitteret: sine ulla dubitatione juravi, repub. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Rom. universus illa in concione non unius diei gratulatione, sed *æternitatem*, immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale, atque tantum, juratus ipse, una voce, & consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est à me consularis peractus, ut nihil *sine consilio* senatus, nihil non approbante populo Romano. egerim: ut semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu junxerim. Exposui breviter consularum meum. Aude nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti ³post L. Metellum, & Q. Marcium Coss. contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, cum quidem tribunus pleb. suo auxilio ⁴magnum ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit *auctoritate*. ⁵Tu, cum III. Kalendas Jan. ⁶Compitaliorum dies incidissent, Sex. Clodium, qui numquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modò facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positus consularis tui, triduo post, inspectante, & tacente te, à P. Clodio, fatali portento, prodigioque reip. ⁷lex Ælia,

& Fufia, everfa est, propugnacula, murique *tranquillitatis*, atque otii: collegia, non ea solùm, quæ senatus sustulerat, ⁸restituta, sed innumerabilia quædam nova ex omni fece urbis, ac servitio concitata. ab eodem homine, in stupris inauditis, nefariisque versato, verus illa magistra pudoris, & modestiæ, *severitas censoria*, sublata est: cum tu interim, bustum reip. qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus ⁹sis, dico. NEQUE VERO multum interest, præferri in consule, utrum ipse perniciosus legibus, improbis concionibus repub. vexet, an alios vexare patiarur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipubl. motu consuli? centum propè annos legem Æliam, & Fufiam tenueramus: quadringentos ⁹judicium, notionemque censoriam: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo umquam convellere: quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè *petulans* conatus est. Hæc sunt, ô carnifex, in gremio sepulta consularis tui. Persequere connexos his tueribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quàm solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati *turpe* duxit: arma in templo Castoris, (ô proditor templorum omnium,) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum. Erat non solùm domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Roman. civitate omni, Italia cuncta, referum: cum tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemorato, quæ sunt palam) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prerogativæ, quem in senatu sententiam rogabas terrium, numquam adspirasti: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solùm, verum etiam crudelissimè *presuisti*. Mihi verò ipsi coram genero meo, propinquo tuo, ⁶quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo junxisses, à senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem: *sibi quemque consulere oportere*. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involvuram integumentis, nondum cernat: dicam tamen. ipse certè agnoscer, & cum aliquo dolore, flagitiorum suorum recordabitur. Meministine, cænum, cum ad te quinta ferè hora, cum C. Pifone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum isto ore foetido terrerim nobis popinam inhalantes, excusatione te uti valitudinis, quod diceres, *violentus* te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum

1. *Quam cum Antonio communicavi.*] Nihil discrepant libri veteres. propugnata tamen Lambini *commutavi*, Hotomanus lib. viii. Observat. cap. 7.

2. *Conservata reip. singulari.*] Ita Pall. & editio vetus, at Lambinus, reip. *testimonium dedit*, & *singulari*. vellem scire e quibus scriptis. nam ipse tacet.

3. *Post L. Metellum & Q. Marcium Coss.*] Est à P. Manutio, sive Gab. Paëno, cujus notas aveam videre. prius eusi, *post L. Aurelium & C. Marium*. at Victoriana, *post L. Lucellium & C. Marium*, quomodo item mss. nostri. sed monuit d. cap. 15. Turnebus, auctore Asconio, legendum *L. Julium & C. Marium*.

4. *Magistros ludos contra S. C. &c.*] Est à Turnebo; sed respondent Mss. Erfurd. Pal. pr. ac sec. vulgò erat *magis*. inepte ut pluribus hauries è Pighio nostro ad annum v. c. dccc. xii. in Fastis Annal. Rom.

5. *Tu cum III. Kalend. Jan. &c.*] Turnebus reponit in III. Kal. Januar. & quidem è mss. quod cum etiam adnotasset Ahala, ausus

sum exhibere quod videtis, secutus membranas nostras. in enim facile migret in III. Hotomanus quidem lib. viii. Observ. cap. 7. improbat hanc emendationem, sed tamen non enervat argumenta pro Turnebo militantia.

6. *Compitaliorum dies incidissent.*] Lambinus secutus Manutium *incidisset*, sed nolentibus libris.

7. *Lex Ælia atque Fufia everfa est.*] Pighius noster in Fastis ad annum Urbis dccc. vii. tentat leg. *Ælia. &c. everfa*. duæ enim erant leges, ut existimat P. Manutius.

8. *Restituta, sed innum. &c. concitata.*] Haud aliter Pall. omnes, tres scilicet pr. sec. oct. item editio vetus: ne laudem Erfurdiensem codicem à Suffrido consultum.

9. *Judicium rationemque censoriam.*] Turnebus d. cap. istud præferebat quomodo publicat Victorius. malebat Lambinus *notionem*. sed non adstantur libri. & edd. vet. Palatinique nostri propugnant istud nostrum, quamvis habeat Manutius *notionem*.

cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paullisper steterimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cum improbissimè respondendo, tum turpissimè cructando ejecisti. Idem illo ferè biduo productus in concionem ab eo, cui sic aequatum præbebas consulationem tuam, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatione meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoninus, semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depressio supercilio, *Crudelitatem tibi non placeat*. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis, tu furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam relatio illa salutaris, & diligens, fuerat consulis: animadversio quidem, & iudicium, senatui. quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita fortè accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses *juvandum*. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempubl. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: intrare patriam, vos adjuvistis. Quid est, vobis Coss. gestum sine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se testis privare voluerunt: sed his instantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. eadem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat ante vos Coss. libertas insita, ut *emori* potius, quam *servire* præstaret. Illud verò geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompejum domum suam compulistis. neque enim, me stante, & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquam se illi rempub. delere posse duxerunt. à me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium inchlussum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuisse, quàm quòd eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quòd omnes undique perditos collegistis? quòd in me carcerem effudistis? quòd conjuratos armastis? quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cum senatus luctum, ac dolorem suum vestri mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempub. amplissimum ordinis luctu, ô noster misericors, quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatusconsulto ne obtemperet: quo *facinus* nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra, quàm ipse censuisset, ad vestitum re-

diret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, *lugere non sineret*? mœrorem relinquis: mœroris auferis insignia. eripis lacrymas non consolando, sed minando. Quòd si vestem non publico consilio, patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. cum verò id senatus frequens censuisset: ordines reliqui jam antè fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Rom. occasum, atque interitum reip. lugere vetuisti. At quærebat etiam paullo antè de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis restituissem. Quasi verò non modò ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit umquam, qui, isto non modò propugnatore, tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis, ac 3 putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamentij expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipub. causam gravitate, & consilio suo tueretur: fed qui, tanquam truncus, atque stipes, si *stetisset* modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum: alterum reipub. penitus creptum. Attamen, si consilium exquiris meum: neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus *ne armis confligeret*, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbato Epicureo, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cynbala, ac crocotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipub. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ *nubeculam*, tum collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alios prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, ô vecors, & amens, cum omnes boni abditi, inclusique mœrerent, templa gemerent, recta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, *arbitria* non mei solum, sed patriæ *funeris* abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiæ, & gratulationem tuam, quid cum tuis fordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset *libero* dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus

1. *Quod eorum ferro ac furori.*] Ita locum supplevi à Pal. sec. atque Turingico. prius aberat, *ac furori*. quod tamen heic appositisimum est.

2. *Senatum populi Rom. occasum atque interitum reip. lugere.*] Redintegravi locum hunc ex Pall. tribus, quibus accedit editio prisca. itaque non est quod quis putet istud deberi ingenio Lambini.

3. *Putida carnis.*] Non absurde Petrus Faber *canis*, lib. 1. c. 11. Semestrium. sed enim si retinemus mox ex Isidoro *majalem*, non videtur abjiciendum *carnis*: ut alluserit ad proverbium vulgi, *sui animam pro sale datam, ne putifceret*; cujus & alibi meminit noster.

4. *Quem in hoc majali.*] Non potui contemnere auctoritatem

Isidori sic laudantis hunc locum libro 11. Etymolog. cap. 31. quamvis displiceat Hotomano libro 111. Observat. cap. 7.

5. *Catiline laternario? &c.*] Turnebus lib. 221. cap. 18. probat quorundam Codd. scripturam, *lantumario*. Lipsius lib. 111. Var. lect. cap. 18. totum locum sic restituendum autumat: *barbato Epicuro? cum altero Catilina? At timui dis. quos? nempe hercule ego, &c.* Vulgatum existat in Pal. pr. nisi quod addita litera exhibeat *lanternario*. nam sec. *lancernario*, quod etiam in suo fortean invenit qui primum has orationes publicavit. expræbit enim *lanconario*. Pal. oct. habet *lanterario*. Gulielmus conjiciebat *lauto amasio*, producebatque Tullium pro domo sua cap. 24. ubi vocat delicias *Catilinæ*.

mus cantu, & cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suam saltatorium versaret orbem, *fortuna rotam* pertimescebat. Hic autem non tam concinnus heluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum factore, atque vino. quod quidem istius, in illis reip. luctibus, quasi aliquod Laphitarum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, aut vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu IN LICTORIBUS, in toga, & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? ANIMO consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura; toto denique munere consulatus¹ omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reip. consulendo. ego consulem esse putem, qui senatum esse in repub. non putavit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum fervorum delectus haberetur in foro: arma in templum Castoris luce, & palam comportarentur: id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cum equites Rom. relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur, *senatus* non solum juvare remp. sed ne lugere quidem liceret: cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicaret, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licet dicere, sed certè silentio: tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna *majestas*. *consulis*: non capiunt angustia peccatoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Sephasia mehercle, ut dici audiebam te, ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit: at fuit pompa, fuit species, fuit incessus, saltem Sephasia *dignus*, & Capua. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii: citius agnovissent. erant illi comiti capilli, & madentes cinnorum simbræ, & fluentes, cerussatæque buccæ, dignæ Capua: sed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum viro- rum, optimorum civium, mihi que amicissimorum multitudine redundat. quorum Capuæ te prætextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei: cujus consilio cum universam repub. tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. me *inaurata statua* donarant: me patronum unum adsciverant: à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præsentem contra latrocinium tuum suis decretis, legatisque defenderunt, & absentem, principe Cn. Pompejo referente, & de corpore reipub. tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed *ignibus injectis*, infligante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non consul subveniret? At tu illo ipso tempore apud focum tuam propè à meis ædibus, cujus domum ad meam exhaustiendam patefeceras, sedebas non extinctor, sed auctor incendi, & ardentis faceis furiis Clodianis pænè ipse consul ministrabas.

12 An verò reliquo tempore consulem te quisquam duxit?

quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille *annus* denique in repub. cum obmutuisset senatus, judicia conticissent, moerent boni, vis latrocinii vestri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? At ne tum quidem emerisisti, lutulente Cæsonine, ex miserimis naturæ tuæ sordibus, cum *experrecta tandem virtus* clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & suum pristinum morem requisivit: neque est ille vir passus, in ea republica quam ipse decorat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinus, collegit ipse se vix: sed collegit tamen, & contra suum Clodium, primum simulate; deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompejo verè, vehementerque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira populi Romani æquitas erat. *uter* eorum perisset, tamquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem verò quæstum, si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. Erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnat. Tu scilicet homo religiosus, & sanctus, scædus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisse. caverat enim sibi ille fororius adulter, ut, si tibi pecuniam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reip. visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adiutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti fascès: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus denique cura ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui repub. senatus auctoritatem servarat, idemque in Italia qui omnes omnium gentium parteis tribus triumphis devinxerat, is se in *publico* tutò statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum; cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam scædere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, iniusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus è foro bonis omnibus, capta repub. contra omnes leges, nullo scripta *more*: hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti, ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabitis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio: hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modò consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulareis putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura *noritis*? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emtas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando: *at omnibus saltem bonis*, ut consules: non tristissimis, ut hosteis, aut proditores prosequerentur. Tune etiam, immanissimum, ac scædissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliosè loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me, & amoris, & judicii; qui non ad-

1. *Omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis ipsa præscribit reipubl. consulendo.*] Hæc verba omnia nunc primum Ciceroni accedunt, eruta è Pal. sec. neque longè aliter codex Turingicus, ut

& prodidit Gulielmius noster cap. v. ad Truculentum Plauti.

2. *Idemque in Italia qui omnes.*] Egregiè conjicit Gulielmius, *Idemque in Italia, qui omnes.*

in murmuracione, sed voce, & clamore, abjecti hominis, & semivivi furorem, petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum, ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reip. vulnera infixit: Qui si calamitosissimus fuisset: tamen misericordia dignior, quam contumelia: & cum gloria potius esse conjunctus, quam cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur. ¹ cum verò (forsitan hoc, quod dicitur sum, mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam, quod sentio) cum tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus non modò illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest à repub. esse sejunctum, quod vix potest privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrùm tandem bono viro, & sapienti optabilius putas, sic exire à patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? Mihi medius fidius in tanto omnium mortalium odio, iusto præsertim, & debito, quavis fuga potius, quam ulla provincia esset optator. Sed perge porro. nam si illud meum turbulentissimum tempus profectiois, tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post obitum, occasumque nostrum reipub. primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo, atque fortissimo viro, P. Lentulo, ² consentiente populo Roman. atque una voce revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, ³ non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipub. commendavit. ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui republ. salvam esse vellent, consulis voce, & litteris implorandum putavit. mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. de mea salute, P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi, atque invictissimi civis, ceterorumque principum, celeberrimæ, & gratissimæ conciones fuerunt. de me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus sententiæ principe, UT, SI QUIS impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus, restitutioque perscripta. de me, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postuandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem republica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi, ac iustissimi viri, sapientiaque, conjunxit. Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis umquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, ⁴ vos distributores, vos custodes fuisse tabularum: & quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis. Confer nunc, Epicure nostrer, ex hara producte, non ex schola, confer,

si audes, absentiam tuam, cum mea. Obtinuisti provinciam consulari finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæsaris iustissima, atque optima, populi liberi, planè, & verè erant liberi? lege autem ea, quam nemo legem, præter te, & collegarum tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Aethiæ, cuncta Græcia addicta. habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus Rom. dederat, sed quantum tua libido conscripserat. ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non eadem hospitium, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum flore fortuna imperatoris.) Quis umquam provinciam cum exercitu obrinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiatorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumphavit. est hoc novum: multo illud magis. appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) imperator. Nè tum quidem, Paulie nostrer, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? Misi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrùm tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil umquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem desperas, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdidert, iidemque scientio suo temeritatem, atque audaciam tuam conderantur. Atque haud scio, an malim, te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, an amicos tuos plus habuisse & pudoris, & consilii, quam aut te videri pudentioem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum iudicio amicorum. Quòd si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses: quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessaloniciæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu verò, qui ad senatum nihil scripseris: ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paullo tamen, quam ille, demissior. nam ille gurges, atque heluo, natus abdomini suo, non laudi, atque gloriæ, cum equites Rom. in provincia, cum publicanos, nobiscum & voluntate, & dignitate conjunctos, omneis fortunis, multos fama, vitæque privasset, cum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim ille non aunderet?) à senatu supplicationem per litteras postulare. O dii immortales! tunc etiam, atque adè vos, geminæ voragine, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatus consulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò optare numquam aunderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas foedissimæ turpitudinis notas subieritis? An ego, si te, & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer læticia ex corporis vestri laceratione, quam afficerer ex infamia? NUB-

LUM

1. Cum verò (forsitan, &c.) Sic. Paul Manutius, respondetque Pal. sec. atque oct.

2. Consentiente populo Rom.] Nostri scripti habent illud populo Rom. quod Lambinus ejecit cum Pætrno. Gulielmius mutabat in populi Rom.

3. Non ut tu Insuber, &c.] Manavit à conjectura Turnebi, cum reperisset in mss. Insuper; quod editi malè mutarant in mox sive nuper.

4. Vos distributores.] Nihil variant mei libri: itaque non accipi proditum Turnebo lib. xxi. cap. 15. Arbitros, quod jam omnium libros occupat.

LUM est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortisque possunt. Atque hoc quidem etiam isti rui dicunt voluptarii, Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi. numquam te in tot flagitia ingurgitasses. verum audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo, & vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore; bona voluptate definiunt, SAPIENTEM, etiam si in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, *suave illud esse*, seseque ne tantulum quidem commoveri tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non possent umquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, ¹ nota justis senatus, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienfes, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus: nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsus, & naufragum vidit. fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ: *supplicium* autem, est pœna peccati. neque verò ego, si umquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyesteia ista execratio est, poëta, vulgi animos, non sapientum, moventis:

*Ut tu naufragio expulsus, usquam saxis fixus asperis,
 2 Evisceratus latere penderes (ut ait ille) saxa spargens tabo,
 Sante, sanguine atro. ----*

Non ferrem omnino molestè, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem *gloria laude vivit*. in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ crucees? ³ Ecce, duos duces in provinciis populi Rom. habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum *conscientia scelerum*, & fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas sit ad senatum litteras mittere ausus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator sit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus. ab altero allatæ litteræ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis *consuetudinem* venit, ut eos, qui bene rempub. gesserint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum: hujus unius litteris nuntiantibus non crederet? postulantis denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruo: quòd de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de tererrimis hostibus: quòd vos equites Rom. quòd ceteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis est, qui modò se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consularis vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc preceatus sum. plura etiam acciderunt, quàm vellem. nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. illud etiam accidit præter optatum meum: sed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in men-

tem, furorem, & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has esse *in impios*, & consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, P.C. ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terri Furiarum tædis ardentibus. *SUA QUEMQUE* fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente deturbat. hæ sunt impiorum furæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput) deinde paullo antè, Torquato, gravissimo, & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi verò exercitus quam potes afferre *causam*? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod jus? quod exemplum? ⁴ Quid est aliud *FURERE*, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent. præsidium tu populi Rom. *custodiam provinciam*, injusto populi, senatusque dimissiles, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris, urbibusque sociorum exhauferat, ⁵ cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem extruendum; ⁶ cum jam egeret, cum illa ejus immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset: se ipsum, fasceis suos, exercitum populi Rom. numen, interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum sineis provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat: his se tenere non potuit. exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit *extra provinciam*? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? in Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus à furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ, diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore, atque insaniam penderet: ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, *bellum sua sponte gerere*, in regnum injusti populi, aut senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, rum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissimè verant: sed hæc omitto. Ille, si non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cum & auctoritate senatus, & sorte haberet, interposita religione sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum asciscere, cum, etiam si religio non impediret, *mos majorum* tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ verarent? Sed, quoniam fortunarum contentionem facere ²² cœpimus: de reditu Gabinii omitamus: quem etsi sibi ipsi præcidit, ego tamen os ut videam hominis, expecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundisio usque Romam agmen perpetuum

1. *Nota justis senatus*] Lambinus recepit conjecturam Faëni; nota iusta à senatu. at mihi magis placet quod invenit in vet. libris, nota iusta senatus.

2. *Evisceratus latere penderes.*] Conjecit Gulielmus Jacerè.

3. *Ecce, duos duces in provinciis, &c.*] Pal. sec. duo duces, scriptura & declinatione veteri.

4. *Quid est aliud stare, non cognoscere, &c.*] Obsecutus Pall. abjeci dictionem nisi, quæ in eis non comparebat, ut neque in edd. ultimæ antiquitatis. abfuisse & aliorum scriptis, hauriamus ex no-

tis Lambiui.

5. *Cum partim ejus prædæ profunde libid. devor.*] Etiam nostri mss. agnoscunt *predam*. sed quid hoc? videtur ea vox simul cum præcedenti exturbanda, tanquam adsuta à librariis, ut & visum Gulielmio.

6. *Cum jam egeret.*] Tres hæ voces visuntur in Manutianis & Lambinianis. sed non invenio in Pall. aut edd. vet. manarunt forsitan à Faëno. iidem mox etiam *preferunt intermissa* pro *impressa*.

petuum totius Italiae viderem. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque praefectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familiarum cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi, ac sollemnes, sunt adventu meo, redituque celebrati? Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Rom. univ. cum mihi ipsi Roma propere convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. quae me ita accepit, ut non modò omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunae, ac loci: sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta urbis, ac templa latari. Me consecuentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expillas, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica aedificandam domum censuerunt. Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amissio exercitu, nihil incolume domum, praeter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, quae veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omneis solitudines persequeris, quae diverticula, flexionesque quaesisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi *nox erat pro die*? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam scœdavit adventus tuus. O familiae non dicam Calpurniae, sed Calventiae: neque hujus urbis, sed Placentini municipii: neque paterni generis, sed *braccata* cognationis dedecus, quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam remp. dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longè à porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat. scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarium meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum proelio imperator appellatus eras, cum non longè abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enume-
23 ro, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse penè neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgò essent & illo ipso, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulae lictoribus ad portam praestò fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, & catervam imperatori suo novam praebuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, *Macedonicus imperator*, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. cum ego Coelimontana porta introisse dixissem, 3 sponse me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus lassivus: quasi verò id aut ego scire debuerim, 4 ut vestrum quispiam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modò ne *triumphali*: quae porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. tu inventus es, qui consulari imperio
24 praeditus, ex Macedonia non triumphares. At audistis, P.

C. philosophi vocem. negavit, se *triumphi cupiam* unquam fuisse. O scelus, o pestis, o labe! cum exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pleb. consulatum tuum, remp. evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provinciae: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? saepe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidores provinciae viderentur, triumphum nomine tegere, atque *volare cupiditatem* suam. Hoc modò D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non praetextat cupiditatem triumphum. Quòd si te senatus, populisque Rom. aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, 5 *justi triumphum* honorem, atque dignitatem contemnere. nam, ut *LEVITATIS* est, inanem aucupari rumorem, ut omneis umbras etiam falsae gloriae consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Cum verò non modò non postulante, atque cogente, sed invito, atque oppresso senatu, non modò nullo populi Rom. studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit 6 non everse per te, sed perditae civitatis: cumque omnium tuorum scelerum haec *pathio* exstiterit, ut, si tu totam rempub. nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas aetarium: cum orbabas Italiam juventute: cum mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae, ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat? Non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo. erravit enim. non gustat istam tuam philosophiam. ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est, quòd confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomptino, necessario meo, jam non est integrum. religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paullum, rusticum Marium, nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt! Sed, quoniam praeterita mutare non
25 possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla, & luto fictus Epicureus, dare 7 haec praecleara praeccepta sapientiae, clarissimo, & summo imperatori, genero suo? 8 fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justis, & magni triumphis. non didicit eadem ista, quae tu. mitte ad eum libellum. sed jam, si ipse coram congregari poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimis, atque restinguas. valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate, vir moderatus, & constans, apud indoctum eruditus, apud generum focer. dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus è schola: QUID EST CAESAR, quòd te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantoperè delecent? in quibus homines errore dicuntur: quae dii negligunt? qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) *neque propitii cuiquam esse solent, neque irati*. Non facies fidem scilicet, cum
hæc

1. *Patres conscripti collocaverunt.*] Ita quoque Pall. editioque vetus, sed litteris duabus P. C. quod sequentes male mutarunt in *patres*.

2. *Cum non longè abfuisses.*] Inmisi negativam sive Pall. editionumque vet. neotericae abjecerant.

3. *Sponse me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus, &c.*] Est à libris Faëni, quibus accedunt utunque Pall. certè non omnino exprimunt illud vulgo antea receptum, *responsione me inimica, Esq. introisset, &c.*

4. *Ut vestrum quispiam audierit.*] Vulgata, prius *aut vestrum*, quæ & Faënum vexavit, & Lambinum. nostra est è Pall. illo secun-

do, sententia aperta.

5. *Justi triumphum honorem.*] Extat & vox *justi*, in Erfurd. ejusque loco erat in Pal. sec. *justi*. editionibus remotioribus deest. primum inexit Faërus.

6. *Non everse per te, sed perditæ.*] Turnebus lib. XXI. cap. 15. Adversar. mallet *prodite*.

7. *Hæc praecleara praeccepta sapientiae.*] Pal. pr. *hac parate pr.* forsitan non male; nisi aliud quid subsit. nam sec. & Turing. *parate clara*. o. c. *parate clare*.

8. *Fertur ille vir mihi, &c.*] Lambinus cuperet *ferret*. at plus est. certè longè aliud *fervere gloria, & ferri gloria*, hoc est, duci, agi, rapi.

hæc disputabis. tibi enim & esse, & fuisse deos videbis iratos. Veres te ad alteram scholam: differes de triumpho. QUID TANDEM habet iste curus? quid victi ante curum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta panè puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere: nihil, quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paullus, Qu. Metellus, T. Didius, innumera- biles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipse cum hominibus quindecim malè vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim? quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die bi- duo antè conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus domi manet, & manebit. rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognosce: intelliges, nemini plus, quam mihi, litteras profuisse. ita enim sunt perscriptæ scitè, & litteratè, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum cõgruè*. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam ad- 26 scendentem in currum possis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix mem- or! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quàm ut Mediolanensium præ- cone, avo tuo dignum esse videatur. L. Crassus, homo sa- pientissimus nostræ civitatis, spiculis propè scrutatus est Alps: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphus *causans* ali- quam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præ- ditus, Q. Cotta, nullo certo hoste, flagravit, eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega; alteri mors ademit. Irrisa abs te paullo antè M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longè dixisti abhorre- re. qui etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, ta- men istum honorem contemnendum non putavit. Tu eru- ditior, quàm Piso, prudentior, quàm Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quàm Crassus, ea contemnis, quæ illi *idiota*, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quod si reprehendis, quod cupidi lauræ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent: tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, *virtutis insignia*, contemnere debuisti. neque verò contempsisti, licet Themista sapientior, si os tuum ferreum senatus convicio verberari noluis- set. Jam vides, quandoquidem ita mihi met sui inimicus, ut me tecum compararem, & degreßum meum, & absentiam, & reditum ita longè tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam

turpitudinem inflixerint. nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, cele- britatem domesticam, operam forensensem, consilium, au- thoritatem, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es infirmissimo, ac desperatissi- mo antelaturus? Agè, senatus odit te, quod eum tu face- 27 re jure concedis, afflicto-rem, & perditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac *nominis* sui: videre equites Romani, non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus, L. Ælius, est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam ea, quæ per latrones, & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissimè decre- ta, & preces repudiasti. Fac hujus odii tanti, ac tam uni- versi periculum, si audes. Instant post hominum memo- riam apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non modò numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te popu- lo, committe ludis. sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi- manus tibi ne afferantur, times. dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitude, verba sunt, atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito. non audebit accedere ad ludos. convivium publicum non dignitatis gratia inibit (7 nisi fortè, ut cum P. Clodio, hoc est, cum *amoris* suis cenet) sed planè animi sui causa. ludos nobis idiotus relinquet. solet enim in disputationibus suis, ocu- lorum, & aurium delectationi abdominis voluptates ante- ferre. nam, quòd vobis iste tantummodò improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd sordidus, quòd contumax, quòd superbus, quòd fallax, quòd perfidiosus, quòd impudens, quòd audax esse videatur: ni- hil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil poste- rius, nihil nequius. *luxuriam* autem in isto nolite hanc cogitare. est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa, at- que turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior. nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo ini- micum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidi- nes, sumtuosum. toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus: sed multa carne sub- rancida. servi fordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coqus, idem atricenis: pistor domi nullus, nulla cælla: *spanis* & vinum à propala, *arque* de cupa: Græci stipari, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus: *bibiturus* quæ eodem de folio ministrantur. ubi galli cantum au- divit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet. Di- 28 cet aliquis, Unde tibi hæc nota sunt? non mehercule, con- tumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingenio- sum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. *Est* quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, verè ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut *ipse se- cum*. is cum istum adolescentem jam tuum cum hac diis ira- ta fronte

1. *Deos videbis iratos.*] Posteriores edd. *videbit*, sed contra Pall. vetustius *ufos*. etiam *Victorinam*.

2. *Vehiculis triumphalibus.*] Novitiæ edd. *ferculis*, sed præter Pall. præter vet. ed. respuitque P. Victorius.

3. *Argentum cõgruè.*] Prius edebatur verbo addito, *argentum delectum cõgruè*, ejusque vestigia disertè in Pall. omnibus. sed pro hac nostra acriter disputat contra Victorium Turnebus lib. iv. Variar. lect. cap. 19. qui consulatur.

4. *Licet Themista sapientior.*] Turnebus dicto capite 15. liben- ter legerit, *licet tu in isto sapientior*. Lipsius lib. 1. Variar. lect. cap. 18. sic constituit isthæc, *licet Themis sis sap. sed os*. non placet, quid enim huic bardo cum Themide?

5. *Si os tuum ferreum.*] Aldus Manutius & Lambinus, *sed os*, &c. contra libros, & tuetur veterem Paullus pater.

6. *Afflicto-rem & perditorem.*] Ita legendum quoque monuit, au- thoritate mss. Turnebus libro xxi. vulgata *proditorem*. nata ex typographico sphalmate editionis primæ, in qua transposita litera, *proditorem*. nisi dicamus voluisse *prædatorem*.

7. *Nisi ut cum P. Clodio, hoc est, cum amatoribus.*] Non displicet vetus lectio tam edita quam calamo exarata, *cum Patribus conscri- ptis*. certè & veterrima editio, P. C.

8. *Spanis & vinum à propala.*] Revoco lectionem mss. Palatino- rum, imò vero editionum præscarum, quam itabiliter Turnebus lib. 1. Advers. cap. 1.

9. *Atque de cupa.*] Joseph. Scaliger *cupam* capit pro *caupone*, quasi dixerint; *cupo, caupo, cupa, caupa*. videatur conjectancis ad Varronem de Lingua Latina, sive mavis ad Virgiliti Catalæta; ubi est, *Copa Syriaca caput, &c.*

10. *Bibiturus quæ eodem de folio ministrantur.*] Hæc est scriptura editionum veterum, quibus adstipulantur Pall. neque aliter pub- licavit Victorius. Færnus invexit, *bibitur eo usque dum de folio ministrantur*. quod & Turnebo placuit, ut videre est libro xxi. cap. 15. sequunturque Aldus junior & Lambinus, me non ad- nuente.

11. *Est quidam Græcus.*] Philodemum Horatii designari, ostendit d. cap. 15. Turnebus.

ta fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset præfertim appetitus: dedit se in consuetudinem, ut sic prorsus una viveret, nec ferè ab isto umquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum, & humanissimorum cœtu loquor. Audistis profectò dici, philosophos Epicureos, *omnis res, quæ sunt homini expetenda, voluptatè metiri*. recte, an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus. sed tamen lubricum genus orationis *adolecenti* non acriter intelligenti, sæpe præceps. Itaque admittarius iste, simulatque audivit, à philosopho voluptatem tantoperè laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omneis incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis à se illum inventum arbitraretur. Græcus primò *distinguere*, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus (quomodo ajunt) pilam, retinere quod acceperat; testificari; tabulas obsignare velle, ¹ Epicurum disertum decernere; & tamen dictum opinor, SE NULLUM BONUM INTELLIGERE POSSE, DENTIS CORPORIS VOLUPTATIBUS. Quid multa? Græcus facilis, & valde venustus, nimis pugna contra senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solùm, sed etiam litteris, quod ferè ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poëma porrò facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. in quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut *assentatorem*, ut poëtam. devenit, aut potiùs incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens, & tanta civitas. revocare se non poterat, familiaritate implicatus: & simul inconstantie famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omneis hominis libidines, omnia cenarum genera, conviviorumque adulteria ejus, delicatissimis versibus expresserit. in quibus, si quis velit, possit istius tanquam *in speculo* vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior, & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: siquidem PHILOSOPHIA, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui proficitur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. sed idem casus ² illum ignatum quid proficeretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ, atque intemperantissimæ pecudis cœno, & sordibus inquinavit: qui modò cum res gestas consulatus mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi, mihi ipsi erat *pæneturpu*.) Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te consule, constituta est sive malo poëta, sive libero. Scripsisti enim versus. CEDANT ARMA TOGÆ. -- Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipubl. incisum est, VELITIS, JUBEATIS, UT, quòd

30 M. Cicero versus fecerit: sed quòd vindicaret. Verùm tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versus, sed poëtam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, a sine, litteras doceam? non opus est verbis, sed *sustibus*. non dixi hanc togam, qua sum ami-

ctus: nec arma, scutum, & gladium unius imperatoris: sed, quòd pacis est insigne, & otii, toga: contra autem arma, tumultus, atque belli: more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, *bellum, ac tumultum pacis, atque otio concessurum*. Quare ex familiari tuo, Græco illo poëta: probabit genus ipsum, & agnoscat, neque te nihil sapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, ³ CONCEDAT LAUREA LINGUÆ. Immodò mehercule, habeo tibi gratiam. hærerem enim, nisi tu me expidisses. nam cum tu timidus, ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam è cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti: indicasti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista oratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi perniciem esse quæsitam. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissim, multis sæpe orationibus, scriptisque decorassim, hunc uno violare versu. Sed sit offensus. primò nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quòd si est conmotus, ad *perniciem* non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versus fuisse? Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, ³¹ intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum & Gabinii scelus: neque id occultè. nam paulò antè dixisti, me cum iis confingere: quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obstitentibus ejus erga me studio, atque amoris, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modò incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefariè factæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum *domicilium* in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderem, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui tempus. salvam esse cupiebant, sermone, atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat, prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, *cum republica salute conjunctas*. quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetur, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunalum pleb. sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex S. C. temp. defendentibus, ⁴ se arma sumpturum. Ecquid infelix recorderis, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus, præter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, *si cessissimæ* infinitam cædem fore, si restitissim: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno pleb. defuturum. Hic tu hostis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi debere esse dicis? Ego C. Cæsarem ³² non eadem de repub. sensisse, quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius

1. *Epicurum disertum decernere, & tamen dictum opinor.*] Gulielmus in Amphitruone cap. 3. ait proditum à Pæerno, legi in optimis miss. *Epicurum disertum dicere. Est tamen dicit, ut opinor.* Pall. nihil variant, nisi quod sec. *differit*.

2. *Illum quarum quod proficitur.*] Emendatio est à Victorii, quam confirmat lib. v. Var. lect. cap. 5. vulgò erat *ignarum*, planè con-

tra rationem.

3. *Concedat laurea linguæ.*] Defendit hanc lectionem Victorius libro v. cap. 24. contra Quintiliani *laudi*, quod tamen in miss. nostris.

4. *Se arma sumpturum.*] Recentius vulgati *suscceptorum*, sed alterum illud restat in Pall. in Turing. in edd. obsoletis.

rius consulatus, eorumque honorum, quos eum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiam cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficium quidem *sententiam* meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris, & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, consideret, si ego restituissem: cur ei non ignoscam, si *anteposuit* suam salutem meæ? Sed præterita omitto. me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens affideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modò se defensores salutis meæ, sed etiam supplices pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi, & adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem: illis, quos describis, non modò non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminerò semper, æquè mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, *sibi amicior*, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, ETIAMSÌ ferro inter se comminus decertarint, tamen illud contentions odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant. Atqui me ille odisse numquam potuit, ne tum quidem, cum dissidebamus. habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem nosti) ut VIROS FORTEIS species ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod sentio, & quod vobis audientibus, sæpe jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet: tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non *amicus* esse non possem. cujus ego imperio non Alpium, vallum contra adscensum, transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis genibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruisissent, non *natura* præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligit, omni laude dignum putet: tu me à tuis inimicitias ad similitudinem revocabis? sic tuis sceleribus reipub. præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nostes conjunctionem meam, & Cæsaris, eludebas, cum à me tremantibus omnino labris, sed tamen, eum tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet:

„ Numquam istam imminuam curam instigando tibi:

tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reip. negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquam languet juvenus, nec perinde, atque debeat, in laudis, & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver, consularibus spoliis nudare non nolit, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, à quo missus eras, simillimus existisses. An verò tu parum putas investigatas esse à nobis labe imperii tui, stragesque provinciarum? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutatio-

nibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata à nobis sunt, & prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia à Dyrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tua venire jussisti. quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subicere gestiret: sed ei *medico*, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret. 2 cum equidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes. quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Belsicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia, & auxilia, à Bessis, peditum, equitumque polliceretur. neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denfletis, quæ natio *semper obediens* huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, 3 C. Sentium prætorem, tutata est, nefarium beilum, & crudele intulisti: eisque cum fidelissimum fociis uti posses, *hostibus* uti acerrimis maluisti. ita perpetuos defensores 4 Macedonia, vexatores, ac perditores effecisti. vestigialia nostra perturbant, urbeis ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abriperunt, pecus abegerunt, Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. 5 A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. tua scelera dii immortales in nostros milites *expiaverunt*: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati. pacati, atque focii, nefario bello lacesciti, fana vexata, hunc tantum efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva, scelerum & crudelitatis tuæ genus universam. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies, & octogies, quod, quasi *vasarii nomine*, in venditione mei capitis adscripseras, ex avario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nonne 6 cum cc. talenta tibi Apolloniæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultrò Fufidium, equitem Roman. hominem ornatissimum creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, *hiberna* cum legato, præfectoque tradidisses, evertisti miseris funditus civitates: quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinis contumelias, turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest vi, & metu extortum, honorarium nominari. quod cum pleræque omnes, tum acerbissimè Bœotii, & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. unus tu *dominus*, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumentum omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium *quæstiones*, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidiniosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam *armorum officinam* equid recordaris, cum omni totius provinciarum pecore compulsio, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer bello Italico, repleti quæstu vestram

1. *Reipubl. præterita fata refricabis.*] Ita Pall. nostri, quomodo & antea conjecerat amicus noster Fulvius Ursinus. prius erat *fastia*.

2. *Cum equidem tibi.*] Sic Pall. publicata, *tum quidem*. iisdem auctoribus statim post feci, *cum te trecentis* pro *tu*. neque aliter Victoriana, abiecit tamen pronomen Turnebus d. libro XXI.

3. *C. Sentium prætorem.*] Recepta lectio habebat *Sextium*. sed libuit eam ejicere, quod alterius mentio fieret tanquam Macedonici prætoris apud alios auctores, exhiberetque illam scripturam

Turingius liber, cui secundas faciebat Pal. secundus.

4. *Macedonie vexatores ac perditores eff.*] Idem Erfurd. *prædatores*, neque longe abit Pal. sec. in quo *preditores*.

5. *A te Jovis Urii fanum.*] Or tum a conjectura Turnebi, quam firmat egregie lib. XXI. d. cap. 15. alludit Pal. sec. in quo *Suri*, nam pr. *vel Suri*. vocibus divinis. vulgata, *Vesuri*.

6. *Cum cc. talenta.*] Pal. sec. *centum* solummodo agnoscit. & videtur satis fuisse ad corruptendum hunc truncum, si modò satis.

vestram domum, cum pater armis faciendis tuus praefuisset. quid? vestigalem provinciam, singulis rebus, quaecumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi? quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia praetoria nuntiata, cum tu non solum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, ex sanguis & mortuus concidisti? quid? quae stor adilitius rejectus? praepositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Baebius, vir fortis, interfectus jussu tuo? quid, quod tu toties diffidens, ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos, sociosque misisti? quid, quod, cum sustentare vix posses maerorem tuum, doloremque decessionis, 3 Samothraciam te primum, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus contulisti? quid, quod, cum inde te recipiens, in villa Euchadiae, 4 quae fuit uxor Exegisti, jacuisti maerens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus insipientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium 5 Berocam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset: quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate

37 innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torisit, cum modò velles, modò nolles. lex enim generi tui & decerni, & te accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, 6 ut in Achaeorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque praedae: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti praemiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Julia. ne fieri liceat, sancitum diligenter. Aetoliam, quae procul à barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio ferè Graeciae gremio continetur, (ò poena, ò furia fociorum!) decedens, miseram perdidisti. 7 Arsinonem, Stratum, Naupaetum, ut modò tu te judicasti, nobileis urbeis, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciae sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinatum, atque Dolopum demigrare, & aras & focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, praecclare imperator, cum tibi ad pristinas cladeis accessio fuisset Aetoliae repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam poenam, quae tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque, ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius, cum in Sardinia triumphasset, Romae damnatus est: hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropaea posuit: eaque quae bellicae laudis, victoriaeque omnes gentes insignia, & monumenta esse voluerunt, noster hic praeposertus imperator, amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciae praesidio, & re-

liquis militibus orbatae, ad sempiternum dedecus sui generis, & nominis, 8 funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropaeorum incidi, inscribique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulò antè Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. quibus cum juratus affirmasset, se, quae deberentur, postero die persolaturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Hadriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere coeperunt, & cum latere hominem putarent, igneis circumdederunt. quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse nocte crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem, ac simulacrum profuderunt. Quae cum ita sint, non dubito, quin, cum haec, quae excellent, me nosse videas; non existimes, median illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. admoneri me satis est. admonerit autem nemo alius, nisi reip. tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu umquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, 39 quid sentis, lege judicaria lata, quos posthac iudices sumus habituri? non aequè legetur quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli conicietur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, 9 non iniquitas ad simulationem conicietur. Iudices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, & reipubl. tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paulò antè dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quae fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique NULLAM mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro, & civi potest. Damnatio ista, quae in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod specimen habuit haec civitas innocentiae. major mihi iudicium, & reipubl. poena illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus è patria, is, qui praetor, & consul, maximis reipubl. periculis liberarat. non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris, ac conscientiae 10 poena permansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonae deae pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicaverunt, 11 pari scelere adstrictos arbitraretur? An ego expectem, dum de te quinque, 40 & septuaginta tabellae diribeantur, de quo jam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à repub. detestantur. legati, qui unà fuere, alienati: tribuni militum inimici? centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi ab te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaja, exhausta: Thessalia, vexata: laceratae Athenae: Dyrrha-

1. Quae stor adilitius rejectus.] Nihil variant nostri. Gulielmus legebat adilitius rejectis.

2. Praepositus legatorum tuorum optimus, &c.] Ita nostri. nam vulgati amplius, tuorum turpissimus, optimus; quae vox ne quidem in libris alicujus vetulatis.

3. Samothraciam te primum, post inde Thasum.] Vocula post, nunc primum accedit Ciceroni ex Turing. & Pal. sec.

4. Quae fuit uxor Exegisti.] Turnebus loco dicto emendat uxoris Exegisti, item paullo antea Leucadi et pro nostra Euchadiae.

5. Berocam profugisti.] Sic Pal. sec. atque Erfurd. prius editi, profugisti.

6. Ut in Achaeorum centum talentis.] Est à mss. non Turnebi

modò, sed & nostris. publicatur enim Utinachorum, centum talenta. 7. Arsinonem, Stratum, Naupaetum.] Et hoc est à Turnebo. Pall. tamen, Arsinonem Thracum, Naup.

8. Funesta indicia.] Dicitur sinefesta, additur ex Pal. sec. atque Turingico. inventam item in P. Manutii antiquis, commentarii ejus inveniunt, filius tamen non animadvertit.

9. Non iniquitas ad simulationem conicietur.] Sic & nostri, nisi quod pr. conicietur. Faërus coniecit conicitur. Lambinus, ad simulationem comicitur.

10. Poena permansit.] Est à Pal. sec. & Turingico. vulgata remansit. 11. Pari scelere adstrictos.] Et hoc iidem debemus. recepta enim lectio adstrictos,

Dyrhachium, & Apollonia, exinanita: Ambracia, direpta: Parthini, & Bulliensis, illusi: Epirus, excisa: Locri, Phocii, Bœotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia, condonata barbaris: Ætolia, amissa: Dolopes, finitimique montani, oppidis, atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum *depeculatorum*, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt. Ad horum omnium iudicia tot, atque tanta, *domesticum* iudicium accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum è provincia litteræ, ¹ nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumpho mentio: non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & seminario triumphorum, cum arida folia laureæ retulisses; cum ea abjecta ad portam reliquisti: tum *tu* ² ipse de te *FECISSE VIDERI*, pronuntiavisti. qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris, & risus, te commentatum esse declarant: quis te miserius, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, à te bene remp. esse gestam, neque præsens dicere ⁴ ausus es? An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, NON EVENTIS sed factis, cuiusque fortunam ³ ponderari,

dicere audes, neque in tabellis paucorum iudicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram, fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui tertium, ⁴ qui famem, qui morbum effugerunt, *omni cruciatu* dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Rom. non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omneis, qui suam causam nemini committere audeat, qui *seipsum* condemnet? Numquam ego sanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune, supplicium, legis, ac iudicii; sed abjectum, contemptum, despectum à ceteris, à te ipso desperatum, & relictum: circumspectantem omnia: *quidquid increpuiisset*, pertimescentem: diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari: horrentem, trementem, adulantem omneis, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non molestè feram: sin id tardius fortè fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minùs lætabor, cum te semper sordidum, quàm si ⁵ paullisper sordidatum viderem.

1. *Nullæ ex trinis æstivis.*] Præpositionem adjectam voluit è mss. suis Turnebus, existatque omnino in Pall.

2. *Ipse de te, fecisse VIDERI pronuntiavisti.*] Sic libri Fæorni, neque diveritit Pal. pr. nam sic, *te videri provincia fecisse iussu*. vulgò *ipse de te sententiam tulisse videris, tum iudicium pronuntiavisti*. editio prima, *ipse de te fecisse videris iudicium pronuntiavisse*.

3. *Ponderari dicere audes, neque.*] Manutius & Lambinus abiecerunt *dicere audes*, credo suavis Fæorni. sed cum destituar ejus notis; restentque in Pall. nostris, retinui eis suum locum.

4. *Qui famem, qui morbum effugerunt.*] Melius istud è Pal. sec. atque Erfurdiano vulgatis, qui *mortem*.

5. *Paullisper sordidatum viderem.*] Gulielmius mallet, *videris*.

M. TULLIUS CICERO

PRO

T. ANNIO MILONE.

ORATIO TRICESIMA OCTAVA.

ET si vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cum. T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi iudicii nova forma *terret oculos*: qui quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum ¹ morem iudiciorum requirunt. non enim corona confectus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, ² non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro, & in iudicio, quamquam præsidiiis salutaribus, & necessariis facti sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem: *cederem tempori*, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem ² oratori locum esse. Sed me recreat, & relicit Cn. Pompeii, sapientissimi, & iustissimi. viri, consi-

lium: qui profectò nec iustitiæ suæ putaret esse, quem reum *sententis* iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed *presidium* denuntiant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensionis meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum iudicii expectantis, non cum virtuti Milonis favet, tum *de se*, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decerari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternam etiam concione incitati sunt, ut vobis voce *praesent*, quid iudicaretis. quorum clamor si quis fortè fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum,

1. *Morem iudiciorum requirunt.*] Quam varie legatur locus iste in mss. patet ex editionibus. nec ex discrepant solum, sed etiam Grammatici veteres, quos laudat amicus noster And. Schotus libro 1. Nodor. cap. 14.

2. *Non adferunt tamen oratori aliquid.*] Lambinus fidem secutus Muræti emendat *adferunt tamen oratori horrois aliquid*;

quod etiam reperi in uno alteroque meorum, verùm cum additâ negatâ. itaque negationem quei tollam contra omnes liberos? præsertim cum plura sint exemplaria quæ stent pro vulgato.

3. *Oratori locum esse.*] Aliquot mss. *orationi*, quod ultimum aptius opponi armis, putabat Gulielmius.

minum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si umquam de bonis, & fortibus viris: si umquam de benemeritis civibus potestas vobis iudicandi fuit: si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes, & bonos civeis, quæ vultu, & verbis sæpe significassent, re, & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dedisti fuimus, semper miseri lugeamus: an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest: qui ipse amplissimorum præmiorum ad rempubl. adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quòd semper pro bonis contra improbos senferat: in iudicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò extinguendam, sed etiam gloriam per taleis viros infringendam. Quamquam in hac causa, iudices T. Anni tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecatur sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in republicam merita condonetis: nec postulatur, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis. sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, iudices, si cetera amissimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ & in senatu, ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione, ab improbis, & paulò antè ab accusatoribus: 3 ut, omni terrore sublato, rem planè, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Rom. comitiis liberatus est, cum sua manu hororem interfecit esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæretur, aut negari solere omnino esse factum: aut rectè, ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum à C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiosè interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit jure casum videri. Neque enim possit aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos civeis interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa ma-

trem necavisset 4 variatis hominum sententiis, 5 non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quòd si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo: diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impunè voluerunt: 6 quis est, qui, quoquo modo quis interfecit sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modò justum, verum etiam necessarium, cum vi vi illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Matii, propinquus ejus imperatoris: interfecit ab eo est, cui vim afferebat: FACERE enim probus adolescens periculosè, quam perpeti turpiter maluit. atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. INSIATORI verò & latroni, quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii voluit? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. 7 Est igitur hæc, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquis insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. SILENT enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta poena luenda sit, quam justa repetenda. Et si persapienter, & quodam modò tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi: 8 quæ non modò hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur: qui sui defendendi causa 9 telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissimè dicitur, 10 CÆDEM, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam verò senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ac summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potiùs, quàm propter magnam in rem. merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelleretur ita sanè, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi; nec tantum moerorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim senatui, de illo incesto stupro iudicium decernendi potestas esset erepra:

1. Anni tribunatu, rebusque omnibus pro, &c.] Sic mss. aliquot, nisi quod Pall. tertio abst. illud omnibus.

2. Quæ & in Senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & ab improbis in concione, & paulò.] Ita omnino Uverdensis codex, item Hittorpianus & Turingicus. adeatur & Modius Novantiquorum Epistola xxxix.

3. Ut omni terrore sublato.] Sic omnes undique mss. etiam Schotfi, qui adeatur libro III. Nodor. cap. 13. vulgata errore.

4. Variatis hominum sententiis.] Ita omnino retinendum, quidquid contra garriat Lambinus.

5. Non solum divina, sed etiam sapientissimæ Deæ.] Haud aliter conjecerat P. Faber lib. 11. Semestrium cap. 25. adprobantque modò Pall. omnes, item codd. Erf. Hitt. Uverd. nisi quod hi, divine. antea vulgabatur, humana.

6. Quis est, qui quoquomodo quis interf. &c.] Legit Modius d.

Epist. xxxix. quis cum, à quoquo modo quis, &c. idque ex membranis.

7. Est igitur hæc iudices.] Ita omnes Pall. aliorumque mss. ut sit quasi conclusio. male prius cusi; Est enim hæc.

8. Quæ non modo hominem occidi, &c.] Dicitio modò sententiæ nubeculam offundit; itaque rescribit Gulielmius, quæ non omnimodo. Lambinus eam vocem delet. & verò abest exemplari Basilicæ Colonieusis. perstat tamen in Palatinis novem & Gruterianis.

9. Telo esset usus, non hominis.] Nihil libri variant & sententia claret. ea re miratur Gulielmius unde Lambinus huc tot aliena verba inferciat.

10. Cædem in qua P. Clodius occisus est, &c.] Haud aliter Uverdens. Hittop. & Turing. hæcenus desuit nobis illud in malè, occisi enim in ea cædè alii quinque præter Clodium.

crepta: de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia NULLA vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. ¹ Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda: sed nonnumquam est *necessaria*. nisi verò aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, ² aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si è republica, rempublicam ⁶ tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum eadem in Appia factam esse constaret non eum, qui se defendisset, contra remp. fecisse: sed, cum inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, *rem notavi*. Quod si per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. decernebat enim ut veteribus legibus tantummodò extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompejus rogatione sua & de re, & de causa judicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? At constat. à quo? At patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri: neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam *salutarem* hanc in judicando litteram, quam illam talem dedisset. Mihi vero Cn. Pompejus non modò nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus, quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicit ipse profecto, quod sua sponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, *an temporari*. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, præne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus, occisus est. Nihil *de ejus morte* populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non genuit? quis non arsit dolore? quem *immortalem*, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infirmorum. mors quidem illata per seculum isdem & poenis teneatur, & legibus. Nisi fortè magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. hoc enim sæpe ab istis dicitur. perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impunè sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum ³ equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti, atque innocen-

tis viri, *flebatur*, eadem nunc crebrò usurpatur, postquam latronis, & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus. caruit foro postea Pompejus: caruit senatu: caruit publico. janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque textit. num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est. Atqui, si *res*, si *vir*, si *tempus* ullum dignum fuit, certè hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur *salus* civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi fortè quia perfecta res non est, non fuit puniendi: perinde *quasi* exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. minùs dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certè nihilò minùs. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ *fortuna* servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, ⁸ nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. luget senatus: moeret equester ordo: tota civitas confecta lenio est: squalent municipia: afflictantur coloniae: agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profecto causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium læticia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides *reconciliata gratia*. multa etiam alia vidit, sed illud maximè: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicatos. Itaque delegit à florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dicunt, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt, propterea quòd consuetudines victus non possunt esse cum multis. sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod ⁴ reipublica nos conjunxit cum bonis. ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. ⁵ Quòd verò te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsitivum aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. tulit, ut consularium necesse esset: credo, quod *PRINCIPUM* munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. ex consularibus te creavit potissimum. dederas enim, quam contemneres popularis infansias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam, crimenque ⁹ veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata: neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à senatu judicatum est: & lator ipse legis, cum esset controversia nulla *facti*, juris tamen disceptionem esse voluit: & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc justè, sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, *uter utri insidias fecerit:*

1. Non enim est illa defensio, &c.] Δεικνυδὲς, de qua scilicet paullo ante egit. antea erat *ulla*. sed sic non est in Pall. in Uverdensi.

2. Aut quo armis Saturnini oppressa sunt, etiam si è repub. &c.] Basilicanus non habet *quo*; & delendum censet Gulielmius, legendumque totum hoc colon. ex eod. & Uverdensi, paullo aliter collocatis verbis; aut armis Saturnini etiam si rep. oppressa sunt, remp. &c.

3. Equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset.] Vitium fuit re: ocare quod legebatur in Uverdensi. & Hittoip. liquido quædam paret in P. Clodii appellatione emphasim quæsitam: & alio-

quin nomen istud præfert etiam liber Erfurdiensis. mirandum solummodo abesse nostris Pall. Italicis.

4. Resp. nos conjunxit cum bonis.] Est à Turing. & Uverdensi. nam prius eum cum multis. falsò. illum verò resp. dijunxerat à multis, hoc est, nisi Latine loqui volumus, à malis; ut annotarat Gulielmius. erat in Fabriciano, cum multis equitibus; adeo ut pateat alterum mansisse à librariis.

5. Quòd vero te L. Domiti, &c.] Ita Asconius, ita mss. nostri, non Cn. cui etiam controversiam movet Andr. Schottus lib. 111. Nodor. cap. 3.

fecerit: quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non *honoris gradum* spectaret, ut ceteri, sed & L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad everrendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, *maneam* ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porò summo consensu pop. Rom. consulem fieri videbat. contulit se ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitatis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dicitur, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: ¹ Collinam novam, delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, *occidendum Milonem*. Servos agrestis, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minimè obscura. etenim palam dicitur, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quadriduo periturum. quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter sollemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, qua illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, numquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos, & vestimenta mutavit: paullisper, dum se uxor, (ut sit) comparat, commoratus est: deinde profectus est *id temporis*, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat: sine uxore, quod numquam ferè: cum hic insidiator, qui iter illud ad eadem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænularus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora ferè undecima, aut non multo secus. statim complures cum telis in hunc faciunt *de loco superiore* impetum. adversi rheadarium occidunt. cum autem hic de rheda rejecta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut *à tergo* Milonem adorirentur: partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentibus fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberen-

tur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque impetante, neque sciente, neque præsentem domino, quod *suos quisque* servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exponitur, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid resp. consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sanè id profuit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam, vosque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo, quod defendam *sin hoc & ratio, doctis, & necessitas* barbaris, & *mos* gentibus, & *feris natura* ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in *letro* bus inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset: certè optabilis Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. *sin hoc* nemo vestrum ita sentit: illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed *jure, an injuria*: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rempub. factum judicavit. ab utro factæ sint, incertum est. de hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæstionem tulit. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profectò nihil. si hic illi: ut ne sit impune. si ille huic: tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas *utilitates* fuisse. Itaque illud Cassianum, *CVI BONO FUERIT*, in his personis valeat. etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modò ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, ac conniventibus certè, sperasset se posse rempub. eludere in illis suis cogitatis furoribus. cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam *vetustate* audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non *facies urbis, & pestes reip.*) fuerit impositurus nobis omnibus atque iniustus? ³ Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse è domo, & ex medijs armis, turbæ nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Mòvet me quippe ¹³ lumen curiæ? Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum jecisti: tu spoliatum. imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis *canibus* dilaniandum reliquisti. quam rem etsi necessariò fecisti, tamen, quoniam in meo

1. *Collinam novam delectu perd. civ. conscri.*] Debetur codicibus Abalæ, Uverdi, & Fabriciano. prius erat, *Coloniæ novam delectum*, &c. illud *Collinam* firmant item Pall. plerique, quorum tamen nonnulli *colluviem*, quod examinari meretur.

2. *Nec si possent, cuperent reprimere.*] Ita P. Manutius legendum censuit, nam vulgata inverso ordine, *nec si cuperent repr. possent.*

probabatque Guliellmus, & requirit ratio, haud tamen juvant ulli-
mill. nostri: quamvis de suis id assermet Lambinus.

3. *Exhibe quæso Sex. Clodi, exhibe, &c.*] Turingicus, *Exhibe, exhibe, Sex. Clodi, exhibe*, quæ repetitio otiosa non est. & advertant Critici, hæc rursus eum scribam vocari *Clodium*, non in illo tantum libro, sed & alijs.

in meo inimico crudelitatem expromissisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii prætorum non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auferret, possetque constringere. cum Milonem esse cum sentiret universus populus Rom. quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo reip. liberare? At non, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic *exercitationem virtutis*, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Iraque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coepit. non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, *segetem, ac materiam suæ gloriæ*, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primùm defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum. reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, & in homine injusto, quàm etiam justum? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum morientibus vobis, urbe cæsi, judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejectioni? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogat: actionem perduellionis intenderat: & mihi, iudices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinorosorum, armis meos civeis, meis consiliis, periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Qu. Hortensium, lumen, & ornamentum reip. pænè interfici fervorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea fida illa, quam à Carilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompejo est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nec Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pænè confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium *destrahi* non posset, vi oppressam civitatem teneret, quem si interficere voluisset, quantæ quoties occasiones, quàm præclaræ fuerunt? Poruitne, cum domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet jure se ulcisci? potuitne, cive egregio, & viro fortissimo, P. Sextio, col-

lega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcilio, justissimo, fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitaret, facti illius gloriæ libens *agnovisset*: ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus, & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor, & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est: qui populum Rom. cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset: ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, *signum dedit*, ut ad me restituendum Romam concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de *premiis* cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad iudicium bis; ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissimè suscepisset, atque illam belluam *judicii laqueos* declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii verò maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet? Quem igitur cum *omnium gratia* noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? præsertim, iudices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitorum subesset: quo quidem tempore (scid enim, quàm *timida sit ambitio*, quantaque, & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modò, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modò improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in rectè factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus, & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm

1. Metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is Consul, &c. constringere.] Exhibui lectionem in illi librorum, tantumque interpositi mandato Gulielmii, &c. nam illud solutam, erat in Uverdensi; sicque legendum suadet sequens constringere. Vulgata habebat, metu proponi solitam esse, &c. constringere.

2. At non, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum, &c.] Sic Erfurd. & Uverd. exitatque illud enitendum, etiam in Pall. recepta lectio habebat mortuo, item obniterendum. male pervertit heic sententiam Lambinus. nec quid profecit Victorius lib. XXI. c. 18.

3. Fuit ultor injuriæ.] Sic omnes Pall. non fecit, ut vulgò.

4. Et in homine injusto quàm etiam justum?] Secutus sum P. Victorium libenter admodum, cum vidissem ei favere Palat. secundum, quartum, aliosque. nam aliæ edd. ineptè adjecerant, justum esse? vel, justum fuisse.

5. Judiciumne timui, &c.] Locus suppletus est ex Turing. Uverdensi. & Fabr. indeque habuit Lambinus, licet taceat.

6. In causa vestra, &c.] Melius fortè Uverd. inquit Guliel-

mii; in causa aut mala, aut mea, non & præclarissima, & vestra iudicium timendum fuit.

7. Hæc istam Appiam, monumentum, &c.] Abjici-viam, quod non extaret in Pall. in Grut. imò ne quidem in olim impressis. nimis quam exprimitur per istam.

8. Hæc, hæc eadem longo intervallo, &c.] Sic Erfurd. vocula geminata, valde eleganter.

9. Atqui erat id temporis clarissimus, &c.] Basilic. & Uverdiensis; At quod erat tempus? clarissimus. cui alludunt etiam aliqui Pall. in quibus, At qui erat tempus.

10. Cum ille vi in septa irruisset.] Abest à miss. vi, & variant iidem in verbo irruisset. quare Gulielmii legit cum Basil. cum ille in septa irrupisset.

11. In rectè factis sæpe fastidiunt.] Ita uno ore Pall. & à Gulielmio excussit. non ut vulgò, rectè facta sæpe fast.

12. Præ se ferens & confitens.] Colom. confidens: quod arridebat Gulielm. confidebant enim candidati dum auspiciis perageret augur.

quàm idem in Clodio non dubitandum: ¹ quin se ille interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audacie est, iudices: quis ignorat, MAXIMAM illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia, pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut *per naturam factus* esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum, & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio periturum Milonem triduo. post diem tertium gesta res est, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret *aperire*, quid cogitaret, ¹⁷ vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non sefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat: vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno pl. est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperearet, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit. quod vos idem in Clodio quærere non potestis. ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flamine necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? quæserit sanè. videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, *corruperit* Legite testimonia testum vestrorum. dixit ² C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis ³ familiarissimus, & idem comes P. Clodii: cuius jam pridem testimonio Clodium eadem hora Interamniæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum Architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, iudices, quantæ res his testimoniis sint connectæ. primum certè liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu eadem esse factam, *consilio* verò majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti hominis, & perditii describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, ⁴ nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera: nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad eadem è villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Unà fui: testamentum si-

mul obsignavi cum Clodio: testamentum autem *palam* fecerat, & illum heredem, & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, cum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur? Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? ⁵ quid afferebat causa festinationis? quòd heres erat? primum erat nihil, cur *properato* opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie manè Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quàm expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum, atque expectandum fuit. noctu, invidioso, & pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam contentem, voluit. Sustinuit hoc crimen primum ipse ille latronum occultator, & receptor *locus*, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: ⁶ deinde ubi multi ab illo violati, spoliari, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique *rea* citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens ⁷ devertit Clodius ad se Albanum. Quòd nisi sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quò ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere: illi ad eam, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam *palam*; nihil umquam auditum ex Milone: protectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse. hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse meruendum. Videamus nunc ⁸ id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, iudices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium. ⁸ edito adversarii atque *excelsa loco* superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitavit? Res loquitur, iudices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audieritis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda pænulatus, unà sederet uxor. quid horum non *impeditissimum*? vestitus an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cùm pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pænè confriectus esset? Videte nunc illum, primum egredientem ⁹ è villa, subito; cur? &c.] Flagitium Lambini, qui hæc omnia perverterat duobus verbis ejectis, omninò necessariis; adhibita quidem interpunctionis Guliemianæ luce.

1. *Quin se ille interfecto Milone, &c.*] Sic Uverd. Erfurd. & Fabr. etiam Pall. sed excludunt ille.

2. *C. Cassinius cogn. Scola.*] Erfurd. & Basil. *C. Ausinius Scola Interamnanus*, quos sequitur Gulielmus.

3. *Familiarissimus & idem comes.*] Ita quoque Uverd. & Hitt. probavitque item è suis Modius noſter Epist. xxxix. Novanti- quor. retrò vulgata, *familiaris meus*.

4. *Nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum.*] Ita Hitt. Erfurd. alii- que scripti. Pall. tamen *audium*, *rediturum fuisse*. editi, *audium esse*, *red. fuisse*.

5. *Quid afferebat causa festinationis.*] Est ab Basil. nam Pall. non habent *causa*, sed tamen *festinationis*. vulgò *festinationem*.

6. *Deinde ubi multi ab eo violati.*] Tò ubi à Basil. abest, & videtur Gulielmio aut tollendum, aut mutandum in *ibi*. tamen non neget defendi etiam posse vulgatum.

7. *Devertit Clodius ad se Albanum.*] Id est ad villam suam. ita liber Colonienſis. nam ceteri desituuntur illo *ad se*.

8. *Edito adversarii atque excelsa loco, &c.*] Sic serè Erfurd. & Colon. quibus hujus loci restituito haud dubiè debetur: qui in publicatis libris & mutilis & corruptis.

9. *È villa, subito; cur? &c.*] Flagitium Lambini, qui hæc omnia perverterat duobus verbis ejectis, omninò necessariis; adhibita quidem interpunctionis Guliemianæ luce.

fiens esse. villam ut perspiceret? millic in ea fuerat. ¹ quid ergo erat? mora, & tergiversatio. dum hic veniret, locum re-
 21 linquere noluit. Agè: nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. numquam non in rheda: tum in equo. comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum *in castra* Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut *virum à viro lectum* esse diceret. Cur igitur victus est? quia NON SEMPER viator à latrone, nonnumquam etiam latro à viatore occiditur: quis, quamquam paratus ² in imparatos Clodius, tamen mulier incidit in viros. Nec verò sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pænè addictam sciebat, numquam in periculum sine præsidio, & ³ sine custodia projiciebat. adde casus, adde incertos exitus pugnarum, *Martemque* communem: qui sæpe spoliante[m] jam, & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. adde inficitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum à tergo hostem interclusum reliquisset: nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperanteis cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? ⁴ metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolore perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. FACTI enim in eculeo quæ-
 22 stio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, ⁵ id agamus hic: quod tormentis invenite vis, id fateamur. Manu verò cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui *domini caput* defendissent. Quod enim præmium, satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem, oculosque *satiavit*. quos nisi manumississet, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris; defensores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minus molestè ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat: cujus de morte, tamquam de cæremoniis violatis, quæ-

ritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæ-
 ri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia *VIDEBATUR indignum*, ⁶ & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest? Age verò, quæ erat, aut qualis quæstio? ⁷ Heus ubi Rufcio (verbi causa) Clodius infidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur à ceteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso *accusatore* producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius? *Quod si* ²³ nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, ⁸ signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque verò se populo solum, sed ⁹ etiam senatui commisit: neque senatui modò, sed etiam publicis præsidii, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat. cui nunquam se hic profectò tradidisset, nisi causæ suæ consideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. *MAGNA VIS* est conscientiæ, iudices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque verò sine ratione certa, causa Milonis semper à senatu probata est. videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An verò oblitus estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodiana, non modò inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam ¹⁰ imperitorum? negabant eum Romam esse *rediturum*. Sive enim illud animo irato, ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum: arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleisset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum forem virum, quin, cum suo periculo salutem reip. attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: *ERUMPET*, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum civis, optimè de rep. meritis! in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias *suspiciantur*. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certè vera existissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè, vereque defendere. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? ¹¹ quæ quemvis etiam mediocriorem delictorum conscientia percussissent, ut sustinuit, dii immortales? sustinuit? immò verò ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. scutorum, gladiatorum, feneratorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. nullum in urbe vicum, nullum angu-

1. Quid ergo erat? mora, & tergiversatio.] Sic Basil. melius quam vulgati, erat mora & tergiversationis?

2. In imparatos Clodius, tamen mulier, &c.] In eod. Basilic. Clodius, ipse Clodius tamen mulier; repetitione non injucunda quidem, sed quam necitas, an glossèma sit ad vocem mulier.

3. Sine custodia projiciebat.] Non displicuit scriptura Erfurd. Hittorp. & Uverd. projiciebat. antea impressi, prærehebat.

4. Metuit scilicet ne indicarent.] Malui istud cum Turingio, cum sequeretur, possent & cogerentur. vulgò indicaretur.

5. Id agamus hic: quod.] Haud aliter iidem mss. hic, in causæ cognitione scilicet, & ipso judicio.

6. Et dominis morte ipsa tristius.] Egregia hæc emendatio debetur Colon. vulgata lectio ineptit, & domini morte, &c. quam & dudum in jus rapuit Modius Epist. xxxix.

7. Heus tu Rufcio (verbi causa, Clodius, &c.) Secutus sum Pall. prius editi, Rufcio, ubi Casca? Clodius. ridiculè Abalæ liber itena Erf. & Uverd. habebant amplius, verbi causa, cave mentiaris. Clodius. neque reprehenderim.

8. Signisque luceat.] Gulielmius conjicit liqueat. non malè.

9. Etiam senatui commisit.] Est ab Erf. Hitt. & Uverd. nam Pall. & Grut. verbum nullum heic agnoscunt, nedum vulgatam tradidit.

10. Imperitorum negabant eum, &c.] Expunxi voculam qui, interpositam auctoritate Pall. item Gulielmianorum.

11. Quæ quemvis etiam mediocriorem delictorum conscientia percussissent.] Ita lego ex Col. Fab. & Uverd. sententia planissima; licet neget Lambinus, homo aliquando Lynceo oculator, aliquando talpa cæcus magis, necum heic sentit Andr. Schottus amicus, qui audeatur lib. 3. Nod. cap. 13.

ingiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Oetriculanam devecata Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia maleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pænæ credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsitæ. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices, NIMIS MULTA audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissæ est resp. Quin etiam audiendus sit Popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arcessor in primis, de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspitione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi Popæ: confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, ¹ pro ictu gladiatoris probari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretur. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi, & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo fenerat. tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: ² diligentiam, tota repub. suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam *vita* talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, èo taceante, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quòd si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) ³ tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui distitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juvenrus, quæ tuum corpus, domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota resp. armata est. Sed quis non intelligit, omneis tibi reip. parteis *agras*, & labanteis, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse coministras? Quòd si Miloni locus datus esset: probasset profectò tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa tæterrina peste sæpissimè pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse: te tuo beneficio, me suo. quæ si non probaret: si tibi ita ⁴ penitus infed. sset ista suspicio; nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade

numquam esset inquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita consuevit: te, Magne, tamen antestaretur; quod nunc etiam facit. ⁵ Vide, QUAM ²⁶ SIR varia vitæ, commutabilisque ratio, quàm vaga, volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. erit, erit, illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortassè motu aliquo communium temporum immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi benivolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homineis natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, ⁶ qui vel iudicia ipsa tolleret? ⁷ Satis iudicatum est à Pompejo, satis, falsò ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem ⁸ absolvi à vobis oporteret: ut omnes consentent, liceret. Quòd verò in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusis fedit: satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum, quàm cogere, ut vos eum condemnatis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hæsternam concionem illam licere vobis, quod sentiat, liberè judicare. Nec verò me, iudices, Clodianum ²⁷ crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii *sentiaris*. de qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare, ⁹ atque mentiri gloriose liceret: occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, iacturisque rei familiaris, quia *nimis amplecti* plebem putabatur, in suspitionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminae comprehenderunt: eum, cujus supplicio fenatus sollemneis religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem iudicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademitt: orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute, & gloria civem domum vi, & armis compulit: eum, cui *nihil unquam nefas* fuit nec in facinore: nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut ¹⁰ memoriam publicam recensionis, tabulis publicis impressam, exstingeret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum *termini*: qui non calumniæ litium, non iniustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exer-

1. Pro ictu gladiatoris probari.] Turing. & Hittorp. istud nobis largiuntur. præferendum omnino vulgatæ lectioni, in qua putari sic ferentius; *facile ut pro eunuchis probes.* consule Modium quoque Epistola xxxix.

2. Diligentiam tota rep. suscepta, nimiam nullam, &c.] Pal. sec. suscepta. Colon. dil. pro tota, &c. arbitratur Gulielmius reponendum, dil. pro tota repub. susceptam, nimiam, egregia planaque sententia.

3. Tuas, tuas, inquam suspiciones.] Geminavi vocem suavis Uverdensis, longè *παθὴν πικρῶς* id simpliciter.

4. Penitus inhaesisset ista suspicio.] Ita Uverd. Hitt. Erfurd. quos cur non secutus sit Lambinus causam non video. vulgò *inhaesisset*.

5. Vide quàm sit varia.] Hittorp. codex, *Vides.* & videtur sententia convenientius.

6. Qui vel iudicia ipsa tolleret.] Basilic. *qui vi iudicia, &c.* & videtur verus.

7. Satis iudicatum est à Pompejo, satis, &c.] Elegans *ἐπιπέσει*, quam habet Erfurd. & Uverdensis.

8. Absolvi à vobis oporteret.] Supplevi è Uverd. & Hittorpiano.

9. Atque mentiri gloriose.] Gulielmius probat quod reperit in Basil. *metiri. gloriose metiri*, est iactare se & ostentare rem gestam. Sic Lælio: *nec virtutem verborum magnificentia metiamur.*

10. Memoriam recensionis.] Servat hanc vulgatam præter Pall. Ahalæ liber, item Basilic. atque Uverd. tueturque contra Lambinum amicissimus Schottus, libro 111. Nod. cap. 13.

exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contemferat) ¹ sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis, & decempedis villas multorum, horrosque peragrabat: qui Janiculo, & Alpibus spem possessionum *terminabat* suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo. & forti viro, T. Pacavio non impetrasset, ut insulam in lacu Pretio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, camenta, atque arma convexit: dominoque trans ripam in spectante, non dubitavit aedificium extruere *in alieno*: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales? (² quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utriusque mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum fororis instituit ducere, sic egere fundamenta, ut fororem non modo vestibulo privaret, sed omni ³ aditu, & lumine. Quamquam haec quidem jam tolerabilia videbantur: etsi aequabiliter in remp. in privatos: in longinquos, in propinquos: in alienos, in suos iruebat: sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis *patientia*. Quae verò aderant jam, & impendebant, quoniam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? ⁴ Imperium si ille nactus esset (omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas. vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones) vestra tegeta, vestras pecunias. pecunias dico? à liberis, à liberis medius fidius, & conjugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? ⁵ haec quae nota sunt omnibus? quae tenentur? fervorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempub. resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, ADESTE, quae so, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à cervicibus vestris repuli; ⁶ per me ut unum, jus, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: ⁷ esset verò timendum, quoniam modo id ferret civitas. nunc enim quis est, qui non prober? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annum plurimum *reip. profuisse*, maxima laetitia populum Rom. cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Rom. quanta fuerint gaudia, judicare. multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuurnam attulit laetitia, nec tantam. Man-

date hoc memoriae, judices. spero multa vos, liberosque vestros ⁸ in rep. bona esse visuros. in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. in spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, ⁹ compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisset arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, *privata*, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuae possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius haec in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi praecipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices. nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. fingite animis: *libera* enim sunt *cogitationes* nostrae; & quae volunt, sic intuentur, ¹⁰ ut ea cernimus, quae videmus: fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meae: si possim efficere, ut Milonem absolvatis: sed ita, si P. Clodius revixerit. quid vultu extimavistis? quoniam modo ille vos vivus afficeret, qui *mortuus* inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompejus, qui ¹¹ ea virtute, ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae nemo praeter illum: si is, inquam, potuisset, ut quaestionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuisse? etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter remp. non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putatis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. ¹² Hujus ergo intersector si esset; in confitendo ab iisne poenam timeret, quos liberavisset? Graeci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui *tyrannos* necaverunt. Quae ego vidi Athenis? quae alius in urbibus Graeciae? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quae carmina? ¹³ prope ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatore populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, ¹⁴ & magno animo, & libente se fecisse, liberatis omnium causa. ¹⁵ quod ei certe non confitendum modò, verum etiam praedicandum. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis ¹⁶ sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum praesertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat *salus sua* cuique non probari?) sed tamen

1. Sed hunc Q. Varium.] Sequor Erfurd. exemplar, cui proximum quod Ahala contulit, in quo, Q. Varium. nam Hitt. P. Varium. Uverd. P. Varium. Pall. nostri Italici vulgato adherent, praefereuntque Cn. Pompejum.

2. Quid enim ego de muliercula Scantia? quae de adol. Apronio.] Pronomen ego est ab Erfurd. & Colon. de Scantia & Apronio consule d. cap. Schottum nostrum. nam libri nostri mirè variant.

3. Aditu & lumine.] Ita & scripti nostri & Victorii, qui adeatur libro xx. Var. lect. cap. 18.

4. Imperium si ille nactus esset, &c.] Periodos has tres quatuor distinxit praesente Schotto nostro: scriptura verò ad verbum sumpta est à Basilicano. laborarunt haec multum praeter Lambinum P. Victorius lib. xx. cap. 18. Franc. Modius Novantiquarum lectionum Epistola xlv.

5. Haec quae nota sunt.] Addidi pronomen fide ejusdem codicis; & robar aliquod est in repetitione ejus.

6. Per me ut unum, jus, aequitas, &c.] Est & istud ab eodem libro, cui etiam respondent Pall. & Grut. & Uverd.

7. Esset verò timendum, &c.] Et hujus loci sanitas acceptum ferenda Erfurd. Colonienf. & Uverdenf. membranif. abest quidem Italici nostri illud factum; sed servant tamen eum verò.

8. In rep. bona esse visuros.] Uverdenf. repetit, in rep. multa bona, &c. Ciceronianè; adscripsit Gulielmius.

9. Compressa hominum licentia.] Est à Uverdenf. & Hittorp. vulgata enim concessa; quae nescio an omnino damnanda fuerit.

10. Ut ea cernimus quae videmus.] Gulielmio perplacet lectio Basilic. cernimus quae non videmus.

11. Ea virtute ac fortuna est.] Ita liber Ahala & Uverdenf.; non sapientia est, ut prius fuit. Ex eodem Uverd. & Hittorp. statim addidi voculam potius.

12. Hujus ergo intersector.] Lectio item debita postremis duobus, firmataque à Prisciano. consulatur Lambinus.

13. Prope ad immortalitatis & religionem, &c.] Ita lego ex Colon. atque Erfurd. pro vulgato immortalitatem.

14. Et magno animo & libente se fecisse.] Minus concinnè recepta lectio libentè. altera est ab Hittorpiano.

15. Quod ei certe non confitendum modò, &c.] Vulgata adjecerat fuisse, quod abieci suadentibus Pall. in quibus non comparebat.

16. Sui se capitis quam vestri ordinis, &c.] Vox ordinis non est in Colonienf., & verè abundat. neque enim judicium ordinem intelligit tantum, quamvis eos alloquatur; sed per eos *servando* *salus sua* populum Rom.

tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo, constantique cederet ex ingrata civitate. nam QUID ESSET ingratus, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam, nostram putaremus. nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatione meo pro vobis, ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitraretur? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si *periculum* non timeret? PROPOSITA invidia, morte, pœna, qui nihilo segnitiùs remp. defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmiis afficere benè meritos de rep. civeis: viri fortis, ne suppliciiis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: & si grata resp. esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna, conscientia sua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Rom. & vestra felicitas, & dii immortales sibi debent putant. nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi ¹ qui nullam vim esse ducit, *numenve divinum*: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli, signorumque motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, 31 suis posteris, prodiderunt. EST, EST PROPECTO illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu. nisi fortè idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre, aut planè qualis, aut ubi sit, sentire possimus. ² ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibileis huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem exstinxit, ac sustulit: cui primùm mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque laceßere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem, & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura, res illa perfectæ. ³ religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. ⁴ Vos enim jam, Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque testor, vosque Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Rom. sociæ, & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: ⁵ vestra tum aræ, vestra religiones vigerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: ⁶ tuque ex tuo edito monte Latiari, sancte Jupiter, 7 cujus ille lacus, nemora, sineisque sæpe omni nefario

stupro, & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum ⁸ oculos aperuistis: vobis illæ, vobis vestro in conspectu *feræ, sed justæ* tamen, & debita pœnæ soluta sunt. nisi fortè hoc etiam ⁹ casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrorum Bonæ deæ, quod est in fundo ¹⁰ T. Sextii Galli, in primis honesti, & ornavi adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisisset, primùm illud vulnus acciperet, quo tærrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam *reservatus*. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam *inimici* solent, ambureretur abjectus. non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi tærrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, mediis fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempub. insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfrægerat: pecunia se palam à judicibus *redemerat*: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipub. gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratum, privatoremque cædeis effecerat: domum mei fratris incenderat: vastatam Etruriam: multos sedibus, ac fortunis eiecerat: instabat, urgebat: *capere* ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille *adamasset*, quod non hoc anno suum fore putaret: obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. ¹¹ ipsum illum qui poterat ob stare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, ¹² suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemferat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perditio, ac furioso, ut huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum resp. suo jure esset ulta. Senatus credo, *prætorum* cum circumscriptisset. ne cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætorum coërcendo fortes fuissent? Primùm Milone occiso, habuisset *suos consules*. deinde quis in eo prætorum consul fortis esset, ¹³ per quem tribunalum, virtutem consularem crudelissimè vexatam esse meminisset? oppressisset omnia, possideret, teneret, lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros, liberos suos fecisset. postremò, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effaminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie *rempub. nulla haberetur*. An ille prætor, ille verò consul, si modò hæc

1. *Qui nullam vim esse ducit numenve divinum.*] Sic Pall. aliquot, sic Uverd. Hittorp. Grut. nam nonnulli, qui nullam majestatem esse putat numenve divinum, quomodo & primitus impressi. posteriores enim *num caelestem esse existimant, numenve d.*

2. *Ea vis, ea igitur ipsa, qua, &c.*] Est ab Erfurdiano, elegantius sanè quam si adderetur est vulgo receptum.

3. *Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam, &c.*] Hand aliter Uverd. item Basilicanus, nisi quod hic præferat *regiones*, quod amplectitur Gulielmus. vulgata, *ipsa aræque cum illam*. sed ita nulli mss. qui omnes habent, *ipsæ cum illam, &c.*

4. *Vos enim jam Albani, &c. imploro atque testor.*] Sic Colonienfis, non *obtestor*, additaque particula *jam*; quæ item in Uverdano.

5. *Vestra tum aræ, vestra religiones.*] Modius malebat Epist. XLV. *vestra tum religiones*. ego, *vestra tum, vestra religiones*: ut librarii repetitionis illius elegantia minime capti interpolaverint illud *aræ*.

6. *Tuque ex tuo edito monte Latiari, sancte Jupiter.*] Exhibui scripturam Colonienfis exemplaris, neque abibat Uverdensis, nisi quod is *Latiaret*, ut videatur scriptum primitus *Latiarei*.

7. *Cujus ille lacus, nemora, &c.*] Sic rescripti, ejecto Lambini, *lucos*, invecito libris omnibus editis scriptisque invictissimis. & cui

ignotus *Lacus Albanus*? illum enim intelligit.

8. *Oculos aperuistis.*] Ita Pall. aliquot, & Grut. & Colon. respondeat tunc magis sequentibus.

9. *Casu factum esse dicemus.*] Efficacius, istud, repertumque in Pall. aliquot ac Colonienf. & Uverdens. quam receptum *dicimus*.

10. *T. Sextii Galli.*] Libri calamo exarati in Germania, *Sertii*. & vero Cn. *Sertii* mentio in Verrem lib. 11. cap. 48.

11. *Ipsum illum qui poterat ob stare, &c.*] Ita Colon. & Uverd. neque verò aliter aut legendum, aut interpungendum. Cn. *Pompejum*, quem vulgati adjiciunt. nominare de industria omisit, vitandæ invidiæ causa. & sanè in Pall. aliquot reperias vel Cn. *Pompeij*, vel Cn. tantam; appareat additum à librariis.

12. *Suam esse dicebat.*] Auctoritate Colonienfis delevi verbum *potentiam*, quod neque in Gruteriano erat.

13. *Per quem tribunalum, virtutem consularem crudelissimè vexatam esse meminisset? oppressisset omnia, teneret, possideret, lege nova, quæ est, &c.*] Præclara hæc castigatio debita Turingico libro nec non Colon. atque Uverd. & verò *virtute*, existat in aliquot Pall. ceterum oratio planior planiorque foret, vocat repetita: *Oppressisset omnia, omnia teneret, &c.*

hæc templi, atque ipsa moenia stare eo vivo tamdiu, & consulum ejus exspectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid lætuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed *ab uno*: qui cum tantum ausus sit utor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias infepulti? nisi verò sustinueritis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Rom. concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in rep. fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit *adjuvandus* magis. Etenim si in gladiatoris pugnis, & in infimi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat, obsecranteis, etiam odisse solemus: forteis, & animosos, & se acriter ipsos morti offerenteis, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam esclagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant, & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. *Valeant*, valeant, inquit, cives mei, valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi quæ patria carissima, quoquo modo me vita de me erit. tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi rep. bona frui non licuerit, at *carebo mala*: & quam primùm tetigero bene moratam, & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! ò spes fallaces! ò cogitationes inanes mee! Ego, cum tribunus pleb. rep. oppressa, me senatui dedissem, quem existetum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum *presidium* defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ red-

didissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opulari? Nec verò hæc, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat *ingratis* civibus fecisse, quæ fecit: timidus, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminerebat, eam, quo tutior esset vita nostra suam se fecisse commemorat; ut non modò virtute fleteret, sed etiam tribus suis patrimonis deliniter: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempub. singularibus. Senatus erga se benivolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras verò, & vestrorum ordinum occurrationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablatum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modò defuisse, quam minime desiderarit: populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obflare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, *FORTEIS, ET SAPIENTIS VIROS* non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta: se nihil in vita, nisi præclarissimè fecisse; si quidem nihil sit præstabilis viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honoris fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio civis suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, *gloriam*: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cuius gradibus etiam homines in cælum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Rom. semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet *vetustas*. quin hoc tempore ipso, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur, tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, & institutos dies. centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, & ut opinor, altera: quæ fines imperii populi Rom. sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam *latitia* peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quò isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. nec verò, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum umquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis.

1. Caput urbis.] Basilicanus, orbis. forsan verè; imò certò, si alicubi orbem dixit pro orbe terrarum. de quo querat otiosior me.

2. Cum tantum ausus sit utor pro mortuo, &c.] Hæc placuit scriptio pro publicato utor. est autem à Colonienfibus membranæ.

3. Et qui ab eo spirante putent potuisse defendi, &c.] Hæc est scriptura præclara illius trigæ, Erfurd. Colon.

4. Cum falcibus ad Castoris.] Mallet Gulielmus aliorum *fascibus*: quod scribat Alconius concitatam multitudinem cum falcibus ex Libitinæ pulvinaribus raptis per urbem pervagantem.

5. Vir & in rep. fortissimus, &c.] Supplevit locum Colon. ac Uverdentis.

6. Animosos, & se acriter ipsos morti off.] Liquidò istud habet, Basilicanus, vulgò *ipsi*. Gulielmus præterea cuperet *alacriter*.

7. Valeant, valeant, inquit mei cives, valeant.] Ita haud parum

παρὰ τὴν πικρὰν ἔργη Colonienfibus.

8. Eam quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse.] Rectissimè & hoc Colonienfibus. sic Terentius: *Paullatim plebem primum facio meam*. Diçtio *suam* antea aberat libris editis.

9. Cursum fortuna dederit.] Propugnat hanc scripturam Victorius libro xxii. cap. 22. vulgata *casum*. Colon. *fortune caperit*.

10. A meis inimicis faces meæ invidiæ.] Ita maluit jubente libro Colon. Gulielmus, quam hisdem omnibus invitis Lambinum sequi, referentem *tuis*. vulgata *suas*.

11. Et ut opinor altera: qua fines imp. pop. Rom. sunt, ea non, &c.] Sic Hirt. & Uverd. nec dubitandum de integritate, qua, id est, quàm longè. Horatius: --- ò quæ Sol habitaleis illustrat oras, maxime Principum. neque aliter Pall. meliores, nisi quod ii destituantur illo ea.

12. Reliqua est illa saltem.] Appositè magis sic Colon. quàm tamen, quod in vulgato.

ritis. quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendi-
 stis: cur non id *meo capite* potius luitur, quam Milonis?
 præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam
 hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio susten-
 dat, quod tibi, T. Anni, nullum à me amoris, nullum stu-
 dium, nullum pietatis officium defuit. Ego *inimicitias poter-*
tium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus, & vitam ob-
 jeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te sup-
 plicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meo-
 rum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc
 denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio
 capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod
 dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam
 fortunam, quæcumque erit tua, *ducam meam*? Non re-
 cuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra be-
 neficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis,
 37 aut in ejusdem exitio ² occasura esse videatis. His lacry-
 mis non movetur Milo. est quodam ³ incredibili robore
 animi: *EXSILIUM* ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus:
 mortem, naturæ finem esse, non pœnam. ⁴ Sit hic ea men-
 te, qua natus est. quid vos, judices? quo tandem animo
 eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? &
 erit dignior locus in milonibus, qui hanc *virtutem excipiat*,
 quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi
 viri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: vos in viri,
 & in civis inveniendi appello periculo, centuriones, vosque
 milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam arma-
 tis, & huic judicio præsentibus, hæc tanta virtus ex hac
 urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miserum,
 ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, po-
 tuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non po-
 tero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum
 putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti

mecum temporum illorum? si me non potuisse Milonis sal-
 lutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset?
 At *in qua causa* non potuisse? quæ est grata gentibus. à qui-
 bus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte ac-
 quierunt. quo deprecante? me. Quodnam ego concep-
 tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, ju-
 dices, cum illa judicia communis exitii indagavi, patefeci,
 protuli, exstinxi? omnes in me, meosque redundant ex
 fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluisti? an ut,
 inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus?
 Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorum reditura
 esse, quam fuerit ille ipse discensus. nam qui postum putare
 me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus
 sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tua, patria, 38
 dixerim: metuo enim, ne sceleratè dicam in te, quod pro
 Milone dicam piè) utinam P. Clodius non modò *viveret*,
 sed etiam prætor, consul, dictator esset, antequam hoc
 spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis,
 judices, conservandum virum. Minimè, minimè in-
 quit. immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus,
 si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriæ natus, us-
 quam, nisi in patria, morietur? ⁶ aut, si fortè, pro patria?
 hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia
 nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sen-
 tentia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsam
 à vobis ad se vocabunt? O terram illam *beatam*, quæ hunc
 virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si
 amiserit. Sed hinc sit. neque enim præ lacrymis jam loqui
 postum: & hic se lacrymis defendi vetat: vos oro, obte-
 storque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis,
 id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite,
 is maximè probabit, qui in iudiciis legendis, optimum,
 7 & sapientissimum, & fortissimum quemque legit.

1. *Si qua diminutio capitis futura.*] Optime eo modo Erfurdien-
 sis. hocque significavit paulò ante: *cur non id meo capite luitur?*
 vulgata *diminutio*.

2. *Occasura esse videatis.*] Haud secus Uverd. & Hittorp. vul-
 gata *jubeatis*.

3. *Incredibili robore animi.*] Vulgati patrum ævo *animi septus*.
 sed ea vox non visitur in avorum editionibus, nedum mss. ullis.

4. *Sit hic ea mente, qua natus est.*] Pall. *Sed hic ea mente ornatur*

est. unde fecit Lambinus *natus est*, ceteris retentis.

5. *Me non potuisse Milonis.*] Hitt. & Uverd. *me non potuisse*.

6. *Aut si fortè, pro patria? hujus, &c.*] Distinctio est à Mureto,
 quam prodidit libro xvi. Var. lect. cap. 9.

7. *Et sapientissimum & fortissimum quemque legit.*] Ita suppleat Pal-
 pr. tert. Grut. Erfurd. Hitt. quorum tamen tres priores *delegit*:
 ultimus verò *elegit*. & tertium certè epitheton necessarium erat,
 ob tribunos ærarios.

M. TULLIUS CICERO PRO C. RABIRIO POSTUMO.

ORATIO TRICESIMANONA.

I quis est, judices, qui C. Rabirium, quod
 suæ fortunæ, fundatas præfertim, atque
 optimè constitutas, opes, *potestati regis*,
 libidinique commiserit, reprehendendum
 putet: adscribat ad iudicium suum, non
 modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui
 commisit, sententiam. neque enim cui-
 quam ejus consilium vehementiùs, quam ipsi displicet.
 Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia *eventis*
 ponderemus: & cui bene quid processerit, multum il-
 lum providisse: qui secus, ² nihil sensitse dicamus. Si ex-
 stitisset in rege fides, nihil sapientius Postumio. quia fefel-
 lit rex: nihil hoc amentius dicitur: ut jam nihil esse videat-
 ur, nisi *divinare*, sapientis. Sed tamen, si quis est, judi-
 ces, qui illum Postumi sive inanem spem, sive inconsultam

rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem, vitu-
 perandam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tam-
 en deprecor, ut, cum ab ipsa fortuna crudelissimè videat
 hujus consilia esse multata: nequid ad eas ruinas quibus hic
 oppressus est, addendum *acerbitatis* putet. SATIS est, ho-
 mines imprudentia lapsos non erigere: urgere verò jacen-
 teis, aut præcipitantes impellere, certè est inhumanum:
 præfertim, judices, cum sit hoc generi hominum propè
 natura datum, uti, *QUA IN FAMILIA* laus aliqua fortè
 floruerit, hanc serè, qui sunt ejus stirpis, quod sermo ho-
 minum ad memoriam prodendam patrum virtute celebre-
 tur, cupidissimè persequantur. siquidem non modò in glo-
 ria rei militaris Paullum Scipio, aut Maximum filius, sed
 etiam in devorione vitæ, & in ipso genere mortis, *imitatus*
 est P. Decium filius. Sint igitur similia, judices, parva ma-
 gnis.

1. *Quod suæ fortuna, fundatas præfertim, &c.*] Muretus lib. xvii.
 cap. 5. Var. lect. legit ex duobus mss. *suas fortunas fund.*
præf. atque optimè constitutas. nostri nihil variant, aut ead. vetulst.

2. *Nihil sensitse.*] Ita Pall. duo, in quibus isthæc tantum perferri-
 pra oratio, insignitis numero primi & octavi. Lambinus emendat,
nihil vidisse. at Catullus tamen, *Atque nihil sensitse.*

gnis. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater ¹ C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus, & maximus publicianus, cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset: ut in augenda re non avaritiæ prædam, sed *instrumentum bonitati* quærere videretur. Hoc ille natus, ² quamvis patrem suum numquam viderat, tamen & *natura ipsa* duce, quæ plurimum valet, & assiduis domesticorum sermonibus, in paternæ culpæ similitudinem deducus est: multa gessit: multa contraxit: ³ magnas partes habuit publicorum: credidit populis: in pluribus provinciis ejus versata res est: dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam suos destitit, mittere in negotium, dare partes, ⁴ re augere, fide sustentare. quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris, & consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemæus *dolosè consiliis* (ut dixit Sibylla, sensit Postumus) Romam venit. huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. nam regnanti crediderat absens: nec temerè se credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur à senatu, populoque Roman. In dando autem, & credendo processit longius: nec *suam solum* pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stultè: quis negat? aut quis jam non admonet? quod ⁵ malè cecidit, benè consultum putares. **ID EST DIFFICILÈ**, quod cum spe magna sis infressus, id non exsequi usque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœneret cœpisse, quam liceret desistere. Hinc primum exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt. Odii immortales! hæc est illa exoptata judiciorum *severitas*? corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus. ⁶ Quid ergo senatum defendam hoc loco, judices? omni equidem loco debeo. ita de me est meritis ille ordo: sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista conjuncta est. Quamquam ad summum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitarumque regionum, suppeditata pecunia à Postumo est, factæque syngraphæ sunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quod ille, qui accipiebat, consumeret, quærere. non enim lætroni, sed regi credidit: nec regi inimico populi Rom. sed ei, ⁷ cujus reditum consuli datum à senatu videbat: nec ei regi, qui alienus hoc ab imperio esset, sed ei, qui cum fœdus fieri in Capitolio viderat. Quod si creditor in culpa sit, non qui est improbè credita pecunia usus: damnetur is, qui *fabricatus gladium* est, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cujus auctoritati te ab adolescentia dedisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi enim causa, quæcumque est, sejuncta à senatu est. Quod si item

à Gabinio sejunctam ostendero, certè quod dicas, nihil habebis. Est enim hæc causa, **QUO EA PECUNIA PERVENERIT**, ⁸ quasi quædam appendicula causæ judicatæ, atque damnatæ. Sunt lites æstimatæ A. Gabinio: nec prædes dati, ⁹ nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à populo recipi. Lex æqua est. Jubet lex Julia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum in lege Julia, sicuti multa sunt *severius* scripta, quàm in antiquis legibus, & sanctius judicata: sanè etiam consuetudo hujus generis judiciorum, nova. sin hoc totidem verbis translato caput est, quod fuit non modò in Cornelia, sed etiam antè in lege Servilia: per deos immortales, quid agimus, judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempub. inducimus? Erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si *usus, magister est optimus*, mihi debet esse norissima. Accusavi de pecuniis repetundis: judex sedi: prætor quæsi: defendi plurimos. nulla pars, ¹⁰ quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. ita contendo, neminem unquam, **QUO EA PECUNIA PERVENISSET**, causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. in litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testimoniis dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum. ¹¹ Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: & cum erant appellati; si videbatur, statim contrà dicere solebant. sin ejus temporis recentem *invidiam* pertimuerant: respondebant postea. quod cum fecissent, permulti sæpe vicerunt. Hoc verò novum est, ante hoc tempus ¹² omnino inauditum. in litibus, Postumi nomen est nusquam. in litibus dico? modò vos iidem in A. Gabinium judices sedistis. num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo judicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus ex ea causa, quæ judicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Rom. de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quæ in judicio à Gabinio recitatæ non sunt. quo teste? à quo tum appellatus nusquam est. qua appellacione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua non tenetur. Hic jam, judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. quid *deceat* vos, non, quantum *liceat* vobis, spectare debetis. si enim, quid liceat, quæritis: potestis tollere è civitate, quem vultis. tabella est, quæ dat potestatem, occultat eadem libidinem. ¹³ *cujus conscientia*, nihil est, quod quidquam timeat, si non pertimescat suam. Ubi est igitur sapientia judicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum sibi permixtum, meminerit solum, sed etiam, *quatenus commissum* sit. Datur tibi tabella judicii: qua lege? Julia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quod in Gabinium judex esses, ¹⁴ nihil Gabinio datum, cum in eum lites æstimarentur. At nunc audio, reus igitur Postumus est ea lege, qua non modò ipse, sed totus etiam ordo solutus, ac liber est. Hic ego nunc non vos prius implorabo, ¹⁵ equites Rom. quorum jus judicio tentatur, quàm vos senatores,

1. C. Curius, &c.] Legendum cenluit Curtius Turnebus. sed alterum se tuetur membranis nostris, propugnatque Hotomanus lib. vi. Observat. cap. 8.

2. Quamvis patrem suum numquam viderat.] Pal. pr. non agnoscit suum, & prodit Muretus dicto cap. a. fuisse item mss. suis.

3. Magnas partes habuit publicorum.] Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus lib. x. Adversar. cap. 23. legique sic voluit Cujacius lib. x. Observat. cap. 25. Muretus d. cap. 5. vulgata publicanorum.

4. Re augere, fide sustentare.] Est à mss. Lambini. nostri enim ignorant re, item editio vetus.

5. Quid ergo senatum, &c.] Sic Pall. & Lambiniani, vulgo recepta ego.

6. Cujus reditum consuli datum à senatu.] Mss. Mureti, consilium datum. unde facit consuli commendatum. d. cap. 5. Muretus.

7. Nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à populo recipi, &c.] Lectio corruptissima quomodo legatur in scriptis suis prodidit

Turnebus d. cap. 23. nam, ut veteris editionis & Pall. variantes adscribam, otium non est. Muretus ait erutam à se veram lectio-nem è Ciofani libro; *litium fuit, servari potest*. Cujacius Paratitlis ad D. Lege Julia repetundarum legendum esse asserit *litium fuisset, pecunie servatæ*.

8. Quæ aliquam facultatem dicendi.] Hotomanus reponit *descendi* lib. 11. Observat. cap. 6. valde verosimiliter.

9. Itaque in inferendis litibus, &c.] Sic editio Victorii, sic Pall. ne quis forte adscribat conjecturæ Lambini.

10. Cujus conscientia nihil est quod quidquam timeat, &c.] Emendavi locum hunc è Pall. vulgo erat *quisquam*: quod frustra conatur explicare Manutius. at Lambinus qui emendat è mss. suis, *cujus conscientiam*; libros habet sibi, credo, obnoxios cum vult, & quales vult.

11. Nihil Gabinio datum, &c.] Conatur explicare isthæc Turnebus loco citato. at Muretus d. cap. 5. putat legendum, *nihil de Rabinio auditum, cum ei lites, &c.* qui videatur etiam in verbis antecedentibus, quæ nititur constituere.

tores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quæ quidem cum sæpe antè, tum in hac ipsa causa nuper est cognita. nam cum, optimo, & præstantissimo consule, Cn. Pompejo, de hac ipsa quæstione referente, existerent nonnullæ, sed perpaucæ tamen acerba sententia, quæ censerent, ut tribuni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites omnes magistratum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipsi, & senatus frequens restitit: & quamquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen, cum odium non restingueretis, huic ordini ignem novum subijci non sivistis. Hoc animo igitur senatus. quid? vos equites Romani, quid tandem estis æturi? Glauca solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet. Si esset dictator, consul, prætor, magister equitum: ne laboraret: sciret nihil ad se pertinere. In autem, QUICUMQUE POST HANC LEGEM: videret, ne qua nova quæstione alligaretur. Nunc vos, equites Romani videte. scitis, me ortum è vobis: omnia semper sensit pro vobis: nihil horum sine magna cura, & summa caritate vestri ordinis loquor. alius alios homines, & ordines: ego vos semper complexus sum. moneo, & prædico: integra re, causaque denuuntio: omneis homines, deoque testor; dum potestis, dum licet, providete, ne durior vobis conditionem statuatis, ordinique vestro, quam ferre possit. *serpet hoc malum* (mihi credite) longius, quam putatis. Potentissimo, & nobilissimo tribuno pleb. M. Druso, unam in equestrem ordinem quæstionem ferenti, SI QUIS OBREM JUDICATAM PECUNIAM CEPISSET: apertè equites Romani restiterunt. Quid? hoc licere volebant? minimè: neque solùm hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, sed etiam nefarium arbitrabantur. attamen ita disputabant: eos teneri legibus oportere, qui suo iudicio essent illam conditionem vitæ secuti. deletæ amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciar, sacerdotia, triumphus, denique imago ipsa, ad posteritatis memoriam prodita. est simul etiam sollicitudo aliqua, & legum, & iudiciorum major quidam metus. nos ista nunquam contempsimus (ita enim disputabant) sed hanc vitam quietam, atque otiosam secuti sumus. quæ quoniam honore caret, careat etiam molestia. Tam es tu iudex, quam ego senator. Ita est: sed tu istud petisti, ego hoc cogor. Quare aut iudici mihi non esse liceat, aut legem lege senatoria non timere. Hoc vos, equites Rom. jus à patribus acceptum amittetis? moneo, ne faciatis. rapiunt homines in hæc iudicia ex omni non modò invidia, sed sermo malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini: concurrendum ad curiam putaretis. si lex ferretur: convolaretis ad Rostra. vos senatus liberus hac lege esse voluit: populus nunquam alligavit: soluti huc convenistis: ne constrikti discedatis, cavere. nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati? Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravior agere. quem enim ex tantis inimicitis receptum in gratiam summo studio defenderim, hunc afflictum violare non debeo. quocum stante, si me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc jam ipsius fortuna reduceret. sed tamen, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Ale-

xandriam: si defensionis Gabinii fidem non habes, oblitiscerisne etiam accusationis tuæ? Gabinius se id fecisse dicebat reipub. causa, quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret. lege etiam id sibi licuisse dicebat. tu inimicus negas. Ignosco: & eo magis quod est contra illud iudicatum. Redeo igitur ad crimen, & accusationem tuam. ¹ Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio esse promissa? ² Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avarissimum, exoraret, festertium bis millicies, & quadringentis ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certè suo. quæcumque mens illa fuit, Gabinii fuit. sive, ille, ut ipse dicebat, gloriam: sive, ut tu vis, pecuniam quæsit: *quæsit sibi*. Num Gabinii comes, vel sectator? negat. non enim ad Gabinii, cuius id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, à senatu profectam, & consilio certo, & spe non dubia, Romam contenderat. At diocetes fuit regius. Et quidem in custodia etiam fuit regia: ³ & vita ejus oblata pœnè est. multa præterea, quæ libido regis, quæ necessitas cœgit ferre; pertulit. quarum omnium rerum una reprehensio est, quod regnum intravit, quod potestati se regis commiserit. verum si quærimus, stultè. quid enim stultius, quam equitem Rom. ex hac urbe, hujus, inquam, reipub. civem, quæ est una maximè, & fuit semper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, & serviendum sit? Sed ego in hoc tandem, Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, quo videam sapientissimos homines esse lapsos? Virum unum totius Græciæ facile doctissimum, Platonem, iniquitate Dionysii, Sicilia tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis, insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum. ⁴ Demetrium & ex repub. Athenis, quam optimè digesserat, & ex doctrina nobilem, & clarum, qui PHALEREUS vocitatus est, in eodem isto Ægypti regno aspide ad corpus admoza, vita esse privarum. Plane confitear, FIERI NIHIL posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. sed hujus istius facti stultitiam, major jam superior stultitia defendit: quæ facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter tactum esse videatur. siquidem ⁵ TAM SEMPER stulti, quam serò sapientis est, cum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire. quamobrem illud maneat, & fixum sit, quod neque moveri, neque mutari potest: in quo æqui iperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam insanisse confiteretur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo. Hoc quidem semel suscepto, atque contracto, *perpetranda* illa fuerunt, ut se aliquando ad suos vindicaret. Ita que objicias licet, quam voles sæpe, palliarum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temerè hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas, atque famam libidini regiar commisisse. Fecerat temerè: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat, aut pallium sumendum Alexandriæ, ut & Romæ rogato esse liceret, *aut omnes fortune abijcenda*, si rogam retinuisset. Deliciarum causa, & voluptatis, non modò civeis Romani sed & nobiles adolescentis, & quosdam etiam senatores summo loco natos, non in hortis, aut suburbanis suis, sed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella sæpe videmus. chlamydatum L. Sullam

1. *Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio, &c.*] Nimirum mille talentum Romana computatione est ducenties quadragies; & facit utrumque nobis sexcenta millia Philippeum: decem millia talentum bis millicies quadringentis; & utraque summa nobis sexagies centena millia Philippeum, seu sex milliones Italicos conficit. Vide Gronovium de Sestertiis, pag. 222.

2. *Huic videlicet perblandus, &c.*] Mureti corrigi ex ms. *Hui? videlicet puer blandus, &c.*

3. *Et vita si ablata pœnè est.*] Sic ms. Mureti, neque recedunt

Pall. nisi quod ii, *ejus*. vulgata, & *vita ejus oblata pœnè est*.

4. *Demetrium, & ex rep. Athenis, quam optimè digesserat, &c.*] Guelmius delet vocem *Athenis*, & verbum ultimum mutat in *digesserat*. δις ἑξ ἑως.

5. *Tam semper stulti esse.*] Stultè profus loco huic negativo addidit Lambinus, ignorantia sententiæ Ciceronianæ: quæ hoc vult, sapientis esse bono modo se extricare nasse, malo more, seu quocumque, stulti. id ipsum velle, vocaliter clamat conclusio: *quamobrem illud maneat, &c.*

Sullan: imperatorem: L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio itatum videtis. quorum *impunitas* fuit non modo à iudicio, sed etiam à sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defender: qui cum à Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo foccos habuit, & pallium? nec verò id homini tum quiscquam, sed *tempori assignandum* putavit: Postumo crimen vestitus afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire? Nam, ut ventrum est Alexandriam ad Auletem, iudices, hæc una ratio à rege proposita Postumo est servandæ pecuniæ, si curationem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. id autem facere non poterat, nisi diceetes: hoc enim nomine utitur, qui à rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur: sed erat nulla omnino recusatio. molestum etiam nomen ipsum: sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic imposuerat. oderat vestitum etiam illum: sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis (ut ait poeta ille noster) *que summas frangit, infirmatque opes*. Moreretur, inquit. nam id sequitur. Fecisset certè, si sine maximo dedecore, tamen impeditis suis rebus, potuisset emori.

11 Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam, hujus crimen putare: nec consilium ex necessitate, nec voluntatem ex vi interpretari: nisi fortè eos etiam, qui in hosteis, aut in prædones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, quam *liberè*, vituperandos putes. Nemo nostrum ignorat, etiam si experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem hæc sunt imperia, ¹ *animadvertite, & dicto pare. & præter rogatum si querare: & illæ minæ, „ Si te secundo lumine hic offendero, Moriere. quæ non ut delectemur solum, legere, & spectare debemus, sed ut cavere etiam, & effugere discamus. At ex hoc ipso crimen exoritur. ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret, ² ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coegisse. Non intelligo, hoc quale sit: utrum accessionem decumæ, ut nostri facere coactores solent, centesimæ: an decessionem de summa fecerit. si accessionem: undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modò abs te decem millia objecta sunt, sed etiam ab his æstimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avansissimi, mille talentum decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo: nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. imò hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo iudiciorum? ubi exempla? soletne is dicere in eum, qui pecuniam rededit, qui in illum, cuius nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet: etiamne is solet, qui laudavit, iisdem testibus, & quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi*

12 præjudicata res, ad has causas deferri solet. Et ait etiam meus familiaris, & necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudaret Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. NEQUE ME verò pœnitet mortaleis inimicitias, sempiternas amicitias habere. nam si me invitum putas, ne C. Pompeii animum offenderem, defendisse causam; & illum, & me vehementer

ignoras. neque enim Pompejus me sua causa quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam projecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompejus fuit: nec, postea quam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam *simulavi*: ne cum mea perfidia illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, injuriam. nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. si per eum reductus insidiosè redissem: me scilicet maximè, sed proximè illum quoque fefelisset. At de me omitamus: ad Alexandrinos istos revertamur. quod habent os? quam audaciam? modò, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. negabant, pecuniam Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeii testimonium: regem ad se scripisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinos testibus creditum. Quid? postea creditum? non. quamobrem? quia nunc ajunt, quod tunc negabant. Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit *negantibus*, iisdem credatur *dicentibus*? At, si verum est tum, cum verissima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. si tunc mentiti sunt: doceant nos verum. Quid vultis? sileant. dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoscimus. illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his ³ mimorum argumenta nata sunt. nec mihi longius quidquam est, iudices, quam videre hominum vultus. Dixerunt hinc modo nobiscum ad hæc subfelliis, quibus ⁴ superciliis renunties huic decem millium crimini? jam nostis insulsiatam Græcorum. humeris gestum agebant. tum *temporis*, credo, causa: nunc scilicet tempus nullum est. UBI SEMEL quis pejeraverit, ei credi postea, etiam si per plures deos juret, non oportet: præsertim, iudices, cum in his iudiciis, ne locus quidem novo testi solet esse: ob eamque causam iidem iudices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit. Lites, QUO EA PECUNIA PERVENERIT, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, ⁵ quanta summa litium fuisset, populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicii redigi solet. Nunc verò quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit à rege, sicut Gabinius iudicatus est: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam ceddò, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? At habet, & celat. sunt enim qui ita loquantur. Quod genus tandem est istud *ostentationis*, & gloriæ? Si nihil habuisset umquam, tamen, si quæsisset, cur is dissimularet habere, causa non esset. qui verò duo lauta, & copiosa patrimonium accepisset, remque præterea bonis, & honestis rationibus auxisset: quid esset tandem cause, cur existimari vellet nihil habere? An, cum credebatur inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum: posteaquam exegit quod crediderat: ut existimareretur egere, *novum genus* hoc gloriæ concupiscit? Dominatus est enim, inquit, Alexandria. Imò verò in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob ocu-

1. *Animadvertite, &c.*] Explicat isthæ Columna commentarii suis ad Q. Ennium.

2. *Decumæ imperatorum.*] Id est, pecuniæ imperatæ, ut scribit Turnebus d. cap. 23.

3. *Tum eum verissima fronte.*] Gulielmius conjicit *severissima*.

4. *Dicere audiebamus Alexandriam, &c.*] Explicat Turnebus d. cap. 23.

5. *Minorum argumenta.*] Ita & scripti nostri, nisi quod alter *minorum* recepta lectio *numerosum*; quam primum damnavit Turnebus.

6. *Quanta summa litium fuisset, populus recepisset.*] Cujacius d. l. legendum dicit *fuisse*, *pecuniæ redigisset*. & mox ubi habemus; *pecunia ad quem eorum qui damnatus est pervenisse*, &c. rescribit ejus loco, *pecuniam quam cepit is qui damnatus, &c.* sed mss. nostri nihil recedunt de scriptura vulgata.

hos sæpe versata est: nudus, atque egens ad extremum fugit è regno. At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt: auditæ, visæque merces. Fallaces quidem, & fucosæ, chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cum multæ naves referat fuissent, ¹ una non paruit parva. Cataplus ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus, atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen propter *opinionem* pecuniæ: nescio quam, ætatem unam, non plureis, aureis referit istis sermonibus. Verum autem, iudices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris summa in omnibus, incredibilis in hunc eadem liberalitas existisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus. ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii *secundis* Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbra equitis Romani & imaginem videtis, iudices, unius amici conservatam auxilio, & fide. nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinæ dignitatis, quod Cæsar solus tuetur, & sustinet: quæ quidem, in miseris rebus, huic tamen tribuenda est maxima. nisi verò hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum præfertim, & absentem, & in tanta fortuna sua, ut *aliena respicere* magnum sit; tanta oppugnatione maximarum rerum, quas gerit, atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum; vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare. Multas equidem C. Cæsaris virtutes, magnas, incredibileisque cognovi. sed sunt ceteræ majoribus quasi theatris propositæ, & pænè populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbeis, aciem hostium profligare: hanc *vim frigorum*, hiememque, quam nos vix hujus urbis rectis sustinemus, excipere: his ipsis diebus hostem persequi, tum, cum etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella jure gentium conquiescant. sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam. quo minùs admirandum est, eum

16 facere illa, qui *immortalitatem* concupiverit. Hæc miralaus est, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium judicio expenditur. Equitem Roman. veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum, atque jaëturis, sed experientia patrimonii amplificandi, *labentem* excepit, corruere non sivit, fuisit & sustinuit, re, fortuna, fide: hodieque sustinet: nec amicum pendente corruere paritur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis, nec mentis quasi *luminibus* officit altitudo fortunæ, & gloriæ. Sint sanè illa magna, quæ re vera magna sunt. de judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. ego enim hanc in tantis opibus, tan-

ta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitia, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, iudices, in novo genere bonitatem *invisitam* claris, ac præpotentibus viris, non modò non aspernari, ac refutare, sed complecti etiam, & augere debetis: & eo magis, quod videtis, hos quasi sumtos dies ad labefaciendum illius dignitatem: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut tortiter ferat, aut facile restituat. amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent: nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus. Sed, ut omnium vel suspitioni, vel malevolentia, vel crudelitati satis fiat, occultat pecuniam Postumus, latent regis divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabiri Postumi nummo tertio sibi addici velit? Sed, miserum me. quanto hæc dixi cum dolore! hem, Postume, tunc es Curi filius, C. Rabirii judicio, & voluntate filius, natura sororis filius? tunc ille in omnibus tuos liberalis? cujus multos *bonitas* locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, nummo tertio à me addicuntur? O meum miserum, acerbumque præconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur à vobis: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. nihil jam aliud nisi *fidem curat*: nec vos huic, si jam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. quod, iudices, ne faciatis, oro, obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. nam in eum, cui misericordia opitulari debeat, invidia quæsitæ est. Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. versatur ante oculos lætuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti: tu numquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugi meæ *desuisti*. Possum excitare multos reductos testes liberalitatis tuæ: quod sæpe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. jam indicat tot hominum fletus, quam sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi *unus amici* opes subvenissent.

1. Una cum paruevit parva. Cataplus ille Puteolanus, &c.] Emen-datio fere est à Turnebo & libris; interpunctio est à Lambino;

qui tamen vix affectus videtur mentem auctoris. Cataplus enim notat classem Alexandrinam.

M. TULLIUS CICERO
PRO

M. MARCELLO.

ORATIO QUADRAGESIMA.

1 **D**IURNI silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque *sentirem*, meo pristino more dicendi. Tandem enim mansuetudinem, tam invisitam, inauditamque

clementiam, tantum in summa potestate, rerum omnium *modum*, tam denique incredibilem sapientiam, ac pænè divinam, tacitus nullo modo præterite possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipub. conservatam, ac restitutam puto. Dolebam

1. Diurni silentii, P. C. quo.] Hotomanus lib. iv. cap. 3. repouendendum putat C. C. quo, hoc est, Cai Cæsar. sed mss. Pall.

octo, decem, stant pro vulgata, tam heic, quam infra. & proboneque aliter itet eadem repetitio infra initio capitis quinti.

bam enim, P. C. & vehementer angebar, ¹ cum viderem, virum talem, tum in eadem causa, in qua ego fuisset, non in eadem esse fortuna? nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me ² in nostro veteri curriculo, illo *emulo*, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio, à me, & comite distracto. ³ Ergo & mihi, & meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni re sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipso, ⁴ sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatum, populoque Rom. concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel *doloribus*, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum ⁵ omnis vitæ ante-actæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo, & maximo: ex quo protectò intelligis, QUANTA in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. ⁶ Est verò *fortunatus* ille, cujus ex salute non minor pænè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, ⁷ nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse *laudem* amplioiorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse *conferri*. nec verò disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. nam BELLICAS laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, ⁸ communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum. & certè IN ARMIS, militum virtus, loco-

rum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant. maximam verò partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat: & quidquid est prosperè gestum, id pænè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo antè adeptus, socium habes neminem. totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fatetur. NUMQUAM enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti genteis immanitate barbaras, multitudinem ⁹ innumerabileis, locis infinitas, omni copiarum genere abundanteis: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. nulla est enim ¹⁰ tanta vis, quæ non ferro, ac viribus debilitari frangique possit. animum vincere, iracundiam cohibere, ¹¹ victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego cum cum vinctis viris comparo, sed *simularem deo* judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrantur illæ quidem non solum nostris, sed pænè omnium gentium litteris, atque linguis: ¹² neque ulla umquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, ¹³ etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò cum aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in *iracundia* præsertim, quæ est inimica consilio, & in *victoria*, quæ natura insolens, & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos numquam vidimus, diligamus? Te verò, quem *presentem* intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipub. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benivolentia complectemur? ¹⁴ Parietes, medius fidius, C. Cæsar, ¹⁵ ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quod ¹⁶ brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, ¹⁷ viri optimi, & ¹⁸ commemorabili pietate præditi lacrymas modò vobiscum viderem, omnium ¹⁹ Marcellorum meum

pectus

1. *Cum viderem virum talem, tum in eadem, &c.*] Sic Pal. ille nonus, cujus bonitas mihi multis argumentis perspecta est. alii enim præferunt, *angebar virum talem cum in ead. causa, &c. fuisset*, vel, *angebar virum talem, qui in eadem causa, &c. fuisset*. & verò media lectio etiam erat in Colonienfis ac S. Victoris, probaratque initio Gulielmii, sed deinde cancellavit.

2. *In nostro veteri curriculo.*] Ita etiam Pall. non vestro, neque enim omnes Patres conscripti eloquentes.

3. *Ergo & mihi, & meæ.*] Particula & geminata est à Pall. omnibus, à Basil. S. Vict. Celberdenfis & Grut.

4. *Sed paulo ante omnibus.*] Est à conjectura P. Victorii, quam plurimus firmat lib. xviii. Var. lect. cap. 6. vulgata, *in omnibus*; præferuntque omnes omnium mss. itaque Gulielmii mutabat in *is*.

5. *Omnis vite ante-actæ hodierno.*] Secutus sum positionem Pall. noni, auribus meis gratioiorem. Erlard. tamen habet, *fructum ante-actæ vitæ*. quod præfert alteri Gulielmii.

6. *Est verò fortunatus ille.*] Sic nonus, & aliquot præterea Pall. item S. Vict. & Grut. secutusque est Lambinus, sed is male abiecit *ille*. vulgo, *verè*.

7. *Nulla dicendi vis.*] Pall. plures & Hittorp. duo & S. Vict. nulli, eleganti *πλουσιώτε*, inquit Gulielmii.

8. *Communicare cum militibus.*] Haud aliter Pall. omnes & Put. d. tres Colonienfes. recepta lectio *cum militibus*. male.

9. *Tanta vis que non ferro.*] Additam præterea editis, *tanta copia*. sed id spernunt omnes fere mss. nostri aliorumque, neque agnovit Laetantius lib. 1. Divin. Inst. cap. 9. videatur Modius Novantiq. Epist. cxxxii.

10. *Victoriam temperare.*] Pal. nonus *victum*. quomodo & tres Coll. sed mutato genere, *victam*. adeo ut videatur repohendum *victo temperare*: quod item in aliquot Palatinis & Put. Plantus Ma-

stellaria: *Tibi temperem, cum tu mihi nequeas? temperare est parcere.*

11. *Nec ulla unquam ætas.*] Colonienfis. *usquam*, quod omnino recipiendum putat Modius noster.

12. *Etiam cum leguntur, obstrepi.*] Revocavi lectionem antiquitatis eusam, stabilitamque decem minimum Pall. item tribus Colon. & S. Victoris & Grut. posterius publicati etiam dum audiuntur, aut dum leguntur. Puteani mss. præterea volèbat, *obstrepi clamor militum, & tubarum soni*.

13. *Parietes medius fidius, C. Cæsar, &c.*] Sic integrum videtur: *Ita me Divus Fidius juvet*. Sic hæc pars salva est. De reliquis ita sentio, mutandum nihil esse, & illa, *majorum suorum*, non ad *parietes*, sed ad *auctoritatem*, magis tamen ad sensum, quam ad vocem referri. Significat futurum brevi, ut respublica restituta sit in potestatem bonorum seu optimatum & senatus. Itaque auguratur Cicero propediem senatum illa pristina & antiqua auctoritate fore in his majorum suorum & suis sedibus: & rò *suum* respicit non tam vocabulum *auctoritatis*, quam rem & personas eo vocabulo designatas. Gronov. Observ. lib. 4. cap. 16.

14. *Ut mihi videtur.*] Colonienfes duo *videntur*, quod probat Modius Epist. cxxxii. mihi coactius habetur.

15. *Brevi tempore futura sit, &c.*] Hotomanus libro 19. Observat. cap. 3. cuperet legi, *brevi tempore illa majorum nostrorum auctoritas in his suis sedibus futura sit*.

16. *Memorabili pietate præditi.*] Vulgata interiecit, *pietate & virtute præditi*. sed nulla littera talis in edd. vet. in mss. nostris. testaturque idem de tribus suis Lambinus. quin imo, si res esset mei arbitrii, adhuc delerem illud *præditi*, cum Gulielmio.

17. *Marcellorum meum pectus memoria obsudit.*] Est à Pall. nono, neque aliter Gemblac. aut Mauricitanus, aluduntque Lambiniàn, in quibus *obsudit*. vulgo legitur *effudit*, quod propugnat quidem Victorius lib. xxiv. Var. lect. cap. 9. sed durius videtur.

peñtus memoria obfudit. quibus tu etiam *morsus* M. Marcello confervato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, panè ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. hæc enim res unius est propria Cæsaris: ceteræ duce te gesta, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnoque *comitatu*. hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta est; ut tropæis, monumentisque ¹ tuis allatura sit finem ætas: NIHI ENIM est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas. at verò hæc tua justitia, & lenitas animi florescit quotidie magis, ² ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, ³ tantum afferat laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam antè æquitate, & misericordia viceras: hodierno verò die *te ipsum vicisti*. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. nam cum ipsius ⁴ victoriæ conditione jure omnes victi occidissentus, clementiæ tuæ judicio confervati sumus. rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta ⁵ est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm late pateat, attendite. omnes enim, qui ad illa arma *fato* sumus nescio quo reipub. misero, funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, ⁶ à scelere certè liberati sumus. nam cum M. Marcellum, deprecandibus vobis, reipub. confervavit: memet mihi, & item reipub. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confessu videtis: non ille hosteis induxit in curiam, sed judicavit, à *plerisque* ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse suscipiendum. quo quidem in bello ⁷ semper de pace agendum, audiendum, putavi, semperque dolui non modò pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus sum arma civilia, semperque mea *consilia*, pacis, & togæ sociæ, non belli, atque armorum fuerunt. hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me ⁸ grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modò cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam ⁹ cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores confervandos statim censuerit, ceteris fuerit irator. Atque id ¹⁰ minus mirum

fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. QUI VERO victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat, se maluisse non dimicare, quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius *victoria ferocitatem* extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, *præliorum exitu* terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. quos amissimus civis, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri possent, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie confervat, quos potest. Aliterius verò partis, nihil amplius dicam, quàm id, quod omnes verebamur, *nimis iracundam* futuram fuisse victoriam. quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque *sensisset*, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam lætuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati, aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruire cum fortuna, & gloria, tum etiam natura & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, etsi persæpe virtuti; tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. de nobis ¹¹ quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò *summa bona*, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilii, dignitas, ut hæc à virtute donata, cetera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in confervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione *officii*, stulta fortasse, certè non improba, & specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, ¹² quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt. Nunc verò venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus tum maximè nobis, qui à te confervati sumus, providenda est. quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, *nostra cautio est*: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quàm parum prudens. Sed quisnam est iste

tara

1. *Tuis allatura.*] P. Victorius lib. xvi. Var. lect. cap. 21. conjicit, *tuis nonnulla*: quem impugnat Rob. Titius statque pro olim vulgato *tuis nulla umquam allatura*, &c. lib. 11. controversorum cap. 31. at alterum Victorii tuetur Villiomarus; à quo diversum sensit Gulielmus, hac interpretatione: ne, inquit, nihil actum arbitreris; stabilivisti hoc factò monumenta rerum, à te gestarum, & perpetuasti. quæ enim conficiet temporis diuturnitas, ea quasi recreabit laudum commemoratio. sic ille. sed ad oram adscripserat, legi in Mauriciano uno ac S. Victoris, *tuis allatura*, sine illis *nulla umquam*; quæ lectio sanè plenissima & ideo à me recepta in contextum; præsertim quod prodidisset Færnus, sic quoque legi in codice Medicæo. neque aliter invenissem in Puteani libro.

2. *Ita ut quantum.*] Mauricianus posterior, non habet illud *ut*, & si absit, Latine magis loquetur auctor.

3. *Tantum adferat laudibus.*] Vix mihi eripi potest non legendum, *adferet*, aut sanè reponendum cum aliquot Pall. & Basilic. *adferet*, quomodo & olim cusi.

4. *Victoriæ conditione jure omnes.* &c.] Colon. & Pal. pr. sec. cert. non habent illud *jure*: neque putat esse à Cicerone Gulielmus, tanquam adulatio major: qui cum alibi semper, tum hoc ipso libro non semel Pompejanorum partes sibi lovet. itaque si non arbitramur delendam, putat mutandam in *vique*; quod reperi ad oram libri Puteanorum. ego nihil muto. jus enim Victoris, est

jus strictum. notaque est fabula Æsopi, de Ciconia involuta reti cum aliis avibus.

5. *A scelere certè.*] Mss. *ferè ab*. Gulielmus inde faciebat, *at*.

6. *Semper de pace agendum, audiendum putavi.*] Sic Pall. tres, quatuor, nam ceteri excludunt adhuc *illud agendum*. vulgata, *audiendumque esse putavi*. Put. adhuc litera minus *audiendum*.

7. *Grati animi fidelis memoria.*] Malebat Gulielmus *grata*, quod in Col. & Pall. aliquot.

8. *Cum capitis periculo.*] Petrus Victorius annotat fuisse in mss. quibusdam *partis*. neque aliter Hittorp. juvat tamen Pall. vulgatum.

9. *Ex quo jam nemo erit tam injustus.* &c.] Particula *jam*, est ab Erfurd. atque Colon. leve hoc: sed gratiæ non parum secum adfert ad sententiam.

10. *Minus mirum fortasse tum.*] Ejeci dictionem *videretur*, suavit Pall. plurimum, à quibus aberat, ut & Colon. & Maur. posteriore denique Puteaniano.

11. *Quos in rep. tecum simul salvos esse voluisti.*] Pall. plerique ejiciunt *illud salvos*, neque habuit Col. Put. Maur. posterior. putatque a glossa Gulielmus.

12. *Quod plerique minimè timendum.*] Abest à Palatinis plerisque illud *plerique*, neque reperit in Coll. Gulielmus, putatque non requiri à sententiâ; numerorum verò elegantiam etiam repudiare. at mihi contra videtur. opponitur enim disertè illi superiori, *aliqui*.

tam demens? de tuisne? tamen si qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in illo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. ¹ An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuert, amicissimi sint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam, simul enim augebimus & diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, *tua salute* contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies, noctisque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valitudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si verò ad humanos casus, ² incertosque eventus valitudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque confensio; ³ quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, percussa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quasiata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem rogatus *feri prohibuisset*. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te mederi nemo potest. ⁴ Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitatus audivi: *satu te diu vel natura vixisse, vel gloriae*. Satis, si ita vis, naturæ fortasse, addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, *patria certè parum*. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad auris meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam *soli natus* esses. nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies? quid, si istud ne gloriae quidem tuæ satis est? cujus te esse *avidissimum*, quamvis sis sapiens, non negabis. ⁵ Parumne igitur, inquit, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis militis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cum est aliquid

amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae: siquidem *gloria*, est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum, ⁶ vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua ⁹ pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut *rempublicam constituas*, eaque tu in primis composita, summa tranquillitate, & otio perfruaris: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris fatietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? quamquam iste tuus animus numquam his angustis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque *immortalitatis amore* flagravit. Nec verò ⁷ hæc tua vita ducenda est, quæ corpore, & spiritu continetur. illa, inquam, illa vita est tua, quæ vigebit memoria sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa ⁸ æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te offenses, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exspectat. obstupescunt posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas, innumerabileis, incredibiles viatorias, ⁹ monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis, & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè, atque latè: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas effeient: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium *salute patriæ* restinueris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consiliu. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post sæculis de te iudicabunt: & quidem haud scio, an *incorruptius*, quam nos, nam & sine amore, & sine cupiditate, & iustus sine odio, & sine invidia iudicabunt. id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falsò putant, non pertinebit: nunc certè pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. ¹⁰ Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæ-
que sententiæ. non enim consiliis solùm, & studiis, sed
armis etiam, & castris distidebamus. erat autem obscuritas
quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi du-
bitabant, quid *optimum* esset: multi, quid sibi expediret:
multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Per-
functæ respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is,
qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate le-
niret: ¹¹ nec qui omnes, quibus iratus esset, eisdem etiam
exilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita,
¹² ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis,
qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet arma-
tum: ut etiam ille sit melior, ¹³ qui in acie cecidit, qui in
causa

1. *An si tui nihil cogitant, &c.*] Sic Colon. mutatione si verba spectes parva: sin elegantiam, maxima. neque aliter uterque Mauritanus. prius erat *At*.

2. *Incertosque eventus valitudinis sceleris, &c.*] Pall. omnes & Coll. Put. tres & Ahalæ *incertosque motus*. neque secus olim cusi. idemque de suis omnibus testatur Lambinus.

3. *Quem Deum si cupiat.*] Ita Pall. nostri meliores præter nomen, neque aliter S. Victoris, Colonienf. duo Put. non, *etiamsi* ut vulgati: sicque Plautus & Terentius. *Nec salus nobis saluti jam esse, si cupiat, &c.*

4. *Itaque illam tuam præclarissimam.*] Malim *præsentissimam*, cum m. Puteani.

5. *Parumne igitur inquit gloriam magnam relinquemus?*] Pall. plures, *inquit magna relinquemus*, quod & in Col. & Maur. poster. placetque Gulielmio. cum intueor frequentia, etiam præterea videtur abjiciendum magna.

6. *Vel in suos vel in patriam, &c.*] Est à Pal. nono & Basilic. cusi prius voce amplius, *suos civis, vel.* à glossa scilicet.

7. *Hæc tua vita ducenda est.*] Ita Gembl. & Colon. non *dicenda*, ut antea impressi.

8. *Æternitas semper tuebitur.*] Sic Pall. & Put. item uterque Maur. prius erat *intuebitur*. malè. crescere enim debebat oratio.

9. *Monumenta, munera, viatorias, &c.*] Habet quidem Gruteri m. illud Puteani *innumera*. sed tamen respicere potuit ad *munera* populo à Cæsare data, hoc est, spectacula ac ludos. sed ne hæc quidem aptè coherent cum bellis, monumentis, triumphis, & *innumera* vix dixit cum præcesserit, *innumerales*. hæc Gulielmius.

10. *Diversæ voluntates civium fuerunt.*] Malit Gulielmius *Divise*. nam à *divido*, *dividia* pro discordiis.

11. *Nec qui omnes quibus iratus erat, &c.*] Haud aliter Pall. aliquot & Col. pungit enim acrius Pompejum, quam vulgatum neque.

12. *Ab aliis erepta sunt.*] Gulielmius putabat vix istud esse Latini, nisi abjecto *ab*.

13. *Qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit*] Hæc lectio est Pal. pr. sec. tert. neque secus Put. Colon. & Mauriciani duo, quod dudum prodidit Modius noster Epitola cxxxii. Misere heic te torit Lambinus, neque hilum profecit. Hotomanus lib. iv. Observat. cap. 3. non magis quam Victorius lib. xvi. Var. lect. cap. 21.

causa animam profudit. quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis *constantia* videri potest. ¹ Sed jam omnis fracta diffensio est armis, & extincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. ² Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus, & lacrymis sentire potuisti. ³ Sed

quia non est ⁴ stantibus omnibus necesse dicere; à me certè dici volunt: cui ⁵ necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te huic ordini, populo Romano, & reipublicæ reddito, fieri intelligo. nam lætari omnibus, non ut de *unius* solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentia est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, & amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non confervato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto, cumulus accesserit.

1. *Sed jam omnis, &c.*] Exterminavimus quia volentibus Pall. omnibus, item Cerb. S. Viët. Put. Colon. tribus & Grut. neque heic tantum, sed & periodo sequenti: ubi erat: *quia nisi te C. Cæsar, & hæc quoque eorumdem codicum concordia calculo.*

2. *Sed unde est orsa in eod. term. oratio: maximas.*] Sic Pall. ferè omnes & Coll. duo prius editi: *Sed ut unde, &c. oratio mea maximas, &c.*

3. *Sed quia non est, &c.*] Pal. nonus & quint. sext. sept. oct. dec. item Coll. tres, & quia, quod forsitan propius accedit ad verum, videtur enim legendum: *Id quia*, ut referatur ad superiora.

4. *Stantibus omnibus, &c.*] E more veteri Senatorum, qui aut

sententiam suam ipsi, & si quid vellent præterea, dicebant, idque stantes: aut quibus videbatur, assentiebantur sedentes. Epistola ad Q. Metellum. Gulielmius.

5. *Necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te, &c. reddito, fieri intelligo.*] Exhibui ferè scripturam primarum editionum. nam posteriores nimium ab iis diverunt. & sic quoque Pall. aliquot. notæ tamen melioris, item Coloniensis ille, tantum habebant, *necesse est quodammodo. & quod fieri decet M. Marcello à te, &c. reddito fieri id intelligo.* talia ferè reperta Lambino: apparet ex ejus Notis; neque secus erat in excullis à Puteano.

M. TULLIUS CICERO PRO Q. LIGARIO AD C. CÆSAREM. ORATIO QUADRAGESIMA PRIMA.

NOVUM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero delitit, Q. Ligarium in Africa fuisse. idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est *confiteri*. Itaque, quò me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id ¹ neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici ² investigatum est, quod latebat: confidendum est, ut opinor: præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: ommissaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, ³ cum à te non *liberationem culpæ*, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, consistentem reum: sed tamen ita consistentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, parem tuum. itaque prius de *vestro delicto* confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. ⁴ Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam ⁵ cum C. Confidio, profectus est: qua in legatione, & civibus, & sociis ita se

probavit, ut decedens Confidius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfessisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, ⁶ provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subito exarxit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt *geri*, quàm parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, ⁷ primò salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem *ducem*. ⁸ cum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. ad eum statim concursus est. Atque ille non mediocri cupiditate ⁹ arripuit imperium, si illud *imperium* esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ira se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multò minus. nam profectio voluntatem

1. *Neque per te scires, &c.*] Libri aliquot scripti *scire*. haud tamen ii quos plurimum æstimio.

2. *Investigatum est id quod latebat.*] Sic Erfurd. sic Pal. nonus, Coloniens. & Gruter. imò & editio vetus. quos sequor.

3. *Cum à te, non liberationem culpæ.*] In integrum restitui lectionem prisicam. sic sane vetustius cusi ac mss. nostri ac Gulielm. & Lamb. omnes. male postea vulgati, *non solum liberationem, &c.*

4. *Quintus igitur Ligarius.*] Ita Pall. ille nonus, & duo tres alii, item Grut. reliqui autem *Q. enim Lig.* quod inventum in quinque etiam suis, malebat Gulielmius.

5. *Cum C. Confidio.*] Delevi vocem *proconsule*, tamquam novitii factus, & quod abesset aliorum mss. & nostris plerisque, nisi quod

nonus *consule*, quomodo & prima editio; & quod Africa tunc nondum esset provincia preconsularis.

6. *Provinciam accepit invitus.*] Et istud revocavi ex vet. editis scriptisque. neoterici enim, *accipit*.

7. *Primò salutis, post etiam studii sui quærebant aliquem ducem.*] Ita rectè Lambinus, neque aliter Pall. omnes, aut Grut. Erfurd. Celb. Hitt. Maur. S. Viëtoris, vulgata, *primò salutis causa, post*.

8. *Cum Ligarius domum spectans, &c.*] Recepta hodie lectio *tum*, sed præter mss. nostros.

9. *Arripuit imperium.*] Vini multum habet distinctio quæ præmittitur in membr. Hitt. *statim arripit*.

lunatam habuit, non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum efflagitatus à provincia, præpositus Africa est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illincullo modo evadere, ¹ Uticæ potius, quàm Romæ: cum P. Accio, quàm cum concordissimis fratribus: cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desiderit, ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quandam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Qu. Ligario signum alienæ à te voluntatis. cuius ego causam animadvertente, quæso, ² qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse: nec tuas *tacitas cogitationes* extimescit: nec quid tibi de alio ³ audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti obonatur. ⁴ quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla *vi* coactus, ⁵ iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuisset: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo, hoc ipso C. Panfa mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se ⁶ salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatis ornamentis redderet. Vide, quæso, Tubero, ut, qui de meo facto ⁷ non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret. cuius ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam *cognitionem*, vel quod ejus ingenio, studiiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohiberetur se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est *congressus* armatus. Quid enim, Tubero, districtus ille tuus in acie Pharfalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens?

oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, ⁸ Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur *impunitas*, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero: quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens genus hoc causæ quod esset, non viderit. nam, si vidisset, quovis profectò, quàm isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem. non est satis. accusas eum, qui *causam* habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu: aut, ut tu vis, parem. ⁹ Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Rom. ante te nemo. ¹⁰ externi isti sunt mores. usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ¹¹ ne sit in patria? num est? ¹² num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italia prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. At istud ne apud eum quidem dictatoiem, qui omneis, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. ¹³ ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat. quæ tamen crudelitas ab eodem aliquot annis post, quem nunc crudelem esse vis *vindicata* est. Ego verò istud non postulo, ¹⁴ inquires. Ita me hercle existimo, Tubero novi enim te, novi parem, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis, ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurimarum artium, atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. res enim eò spectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. quæ est igitur alia, præter *mortem*? Si enim in exsilio est, sicuti est, quid amplius postulatis. ¹⁵ an, ne ignoscatur? hoc verò multo acerbius, multoque est durius. ¹⁶ quod nos domi perimus, precibus, & lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes, ¹⁷ supplicium voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustra fecimus, tu derepentè irrupisses, & ¹⁸ clamare cœpisses, CÆSAR, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratis salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humani-

1. *Uticæ potius quam Rom.*] Pall. pr. sec. tert. non agnoscunt potius, absuitque etiam Puteani libro & Modianis; & profectò non desideratur.

2. *Qua fide defendam, cum prodo meam.*] Gulielmiani tres, item Put. non agnoscunt cum. & videtur à librario irrepsisse.

3. *Quantum potero, voce contendam.*] Lambinus admisit *voce*, sed repugnantibus libris omnibus.

4. *Judicio ac voluntate.*] Abjeci pronomen *meo*, jubentibus codd. pluteariis.

5. *Salutem dare, si, &c. dedisset.*] Ita ferè omnes nostri libri. vulgo *salutem reddere, si, &c. redderet.*

6. *Non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri.*] Sic Pal. nonus, quintus, sextus & aliquot præterea. ceteri omittunt alterum *non*: quidam præterea *dicere*; quod ultimum probat Gulielmianus, tanquam respondeat mss. ejus, ut *pro an.*

7. *Hæc non modo mirabilia sunt; sed prodigii simile est, quod dicam.*] Ita mss. Lambini, ita Pall. ferè omnes. sed tamen non possum non exoseculari scripturam exemplaris Colon. in quo solum: *Hæc admirabilia sunt, sed prodigii, &c.* consule & Modium nostrum Novantiq. Epist. LXXXVII.

8. *Externi isti sunt mores, usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum.*] Ita plerique mss. nostrorum, solum facinus meum est quod detraxi literam à *solent* quod iisdem libris. Vulgata: *externi mores usque ad sang. excitare solent odium aut, &c.* Modius legebat, *Externi isti sunt mores, usque ad sanguinem incitari odio; aut levium Gr.* quod etiam non damnem. nam & e nostris nonnulli sic scriptam habent; quibus tamen omnibus adest illud *solent*,

quod invitis eis expanxit amicus ille noster; quemadmodum ipsemet fatetur, dicta Epistola. *Externi isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum aut immanium barbarorum.*] Hoc est, leves Græci aut immanes barbari, more iustitiodi suo, nobis externo & peregrino, solent incitare odium usque ad sanguinem, fervere odio usque ad eadem. Gronov.

9. *Ne sit in patria? num est?*] Ita Pall. ita aliorum scripti. vulgata, *num in patria est?* quam lectionem damnavit & auctoritate librorum suorum P. Victorius libro XXI. Var. lect. cap. 15.

10. *Num potest magis, &c.*] Gulielmianus præponit, *non*, quod exstat in quibusdam mss. tanquam aptius, cum locum concludat.

11. *Ipse jubebat occidi, nullo postulante.*] Hist. & Pal. nonus, *videbat*, quod placebat Gulielmio; tanquam paverit oculos tam horrendo spectaculo, itaque distinguebat, *ipse videbat occidi: nullo postulante, præmiis etiam, &c.* non placet.

12. *An ne ignoscatur.*] Mss. nostri *ignoscat*? nihilo pejus. iisdem jubentibus statim vulgatum *gravius* mutavi in *durius*.

13. *Quod nos domi petimus, precibus & lacrymis.*] Gulielmianus à Colonienli legebat, *quod nos domi petimus, precibus, lacrymis. petimus pro petimus.* & sic quoque l'ut. liber, sed is excludebat *domi*.

14. *Supplicium voce prohibebis?*] Manuscripta lectio Gulielmii codicum *supplicium*, quod adprobabat. verum Pal. nonus *supplicii*; nihilo profectò pejus.

15. *Clamare cœpisses: Cæsar, cave ignoscas, &c.*] Sic duo libri Gulielmii, sine illo C. &c. *cave credas.* quod ultimum abest etiam aliquot Pall. est clamor irruentis.

humanitatem exiisles? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum *perfugium misericordia* tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio. si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, *per te*, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. quàm multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur? quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse *ignovisti*, nolint te in alios esse misericordem? Quòd si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordie mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine, & periculo civis, refellere, & coarguere nostrum mendacium: & si esset aliquid, ejus certè non esset, qui in eadem causa, & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres: CAVE, CÆSAR, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? cave ignoscas. nec hæc hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tiberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii *scelere* dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quòd de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. alii errore appellat: alii timore: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, *temeritatem*: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium, & verum nomen nostri mali quæretur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, HUMANA consilia divina necessitate esse superata. liceat esse miseros, quamquam hoc victore esse non possumus. sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: scelus verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te *contumeliam propulsare*? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certè non viderentur, si me, ut sceleratum, à te conservarum putarem. Quomodo autem tu de rep. benemeritis esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? *Secessionem* tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum. non hostile odium, sed civile dissidium, utrisque cupientibus remp. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pænè par: non par fortasse eorum,

qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod *probari* posset: nunc melior certè ea judicanda est, quam etiam *divi adjuverunt*. cognita verò clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, 3 Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteram usne, inquis, cum senatus cenfisset? Si me consulis, nullo modo. sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui *neccessè* erat: vos tum parvifistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime verò. neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. sed hoc NON CONCEDO, ut quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tiberonis fors conjecta est ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi 4 propter omnies necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone. domi una eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam *vinculum*, quod isdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. 5 sed ita quidam agebat, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponerat, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius *paruit*. Una est profectus cum iis, quorum erat una causa, tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. 6 nam, si crimen est ullum *voluisse*; non minùs magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, 7 quam aliquem se maluisse. atque is tamen *aliquis*, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra; Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarem eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi? Vide, quid licentia, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audacia. Si responderit Tubero, Africam, quò senatus eum, forsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consiliium reprehendere. non enim si tibi ea res *grata* fuisset, esset etiam *probata*. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quàm ne Tubero, quod numquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximæ infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quamquam quid 8 facturi fueritis, dubitem, cùm videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, 9 & prohibitis, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem

1. Hæc nec hominis, nec ad hominem, vox est.] Adblanditur valde scriptura Pal. sec. ac tertii: hæcne hominis ad hominem vox est?

2. Cur? isto enim nomine, &c.] Colon. cur? enim isto nomine. non insolenti, ait Gulelmus, bonis auctoribus loquendi genere: quod tamen ferè mutavit correctorum audacia; qui illud & heic partim ejecerant omnino; partim è principis ad postprincipia rejecerant.

3. Ligario ex. &c. an vobis.] Est à Lambinianis atque aliquot nostris. vulgata Ligarium ex, &c. an vos.

4. Propter omnies necessitudines, &c.] Novatores induxerant, propter communes necess. sed contra vetustius impressos & null. ut dudum indicavit Victorius lib. XXI. cap. 19.

5. Sed ita quidam agebat, &c.] Est à libro Erfurd. nec abibat S. Viçt. quàm quod is agebant. etiam Colon. unus agebant. illud opponerat, nititur sive præterea Palatinorum. & nisi fallor, Catonem heic innuit. prius cusi, agebant; item opponerant. quod vel damnabant sequentia.

6. Nam si crimen est ullum, voluisse; non, &c.] Restitutio hujus loci satis certa est. sanè sententia liquet; & ita erat in Pal. seæto ac nono. quod si malius, illud voluisse, sciamus licet, id ex-

stare in Pal. oct. & decimo. vulgatur antea; nam si crimen est illum prohibere voluisse, non, &c. sed enim adfirmo, vocem prohibere, non comparere in ullo Pall. aut in Gruteriano, testatque est idem Modius noster de suis omnibus, Novantio. Epistola LXXXVII.

7. Quàm aliquem se maluisse.] Ejeci & heic binas voces imperatorem esse, auctoritate Pall. pr. sec. tert. quart. noni, item exemplaris S. Victoris atque Lambinianis aliquot, duobusque Colon. subintelligitur *non* & *novis* provinciam obtinere.

8. Facturi fueritis, dubitem.] Est à Colon. & Lambiniano, vulgatis enim adhuc aderat negativa *non*. quæ tamen in omnibus Pal. adeo ut videatur mutanda in *omnino*; aut adeo revocanda lectio distinctioque prior.

9. Et prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria.] Lambinus abiecit illud, ut perhibetis, neque arbitratur ullum Musis tam invidum qui non sentiat jure fecisse. equidem quo hoc Musis modo latuæ sint, nescio: id scio, gemmam ablatam hoc pacto Ciceronianæ sententiæ. fateor quidem abesse etiam istud aliquot nostris. sed quis non videt accidisse, propter litterarum syllabarumque geminam quasi similitudinem?

ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profectò exclusi provincia venissetis. venistis ad Pompejum. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi à Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis. ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tiberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an meliùs patientiam possem dicere. Quorvsum istud quisque fecisset, ut, à quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas rediret? magnum cujusdam animi, atque ejus viri est, quæsi de suscepta causa, propositoque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tiberoni cum Varo fuissent; et honoris, nobilitatis, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tiberonis fuit, quòd justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedonia, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in præfidiis eratis: animi verò à causa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum ferò. erat enim *amentus*, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset *pericundum*, nisi vicissiles: quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tiberone, si aut vos constantia vestra, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reipublicæ persequamini. si reipublicæ: quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putatis, cum *ignoverit suis*. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè numquam hoc modo, *Ignoscite, judices: erravit: lapsus est: non putavit: siumquam posthac*. ad parentem sic agi solet. ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen*. Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præfidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & studio tuus. Ad judicem sic agi solet. sed ego ad parentem loquor, Erravi, temerè feci, pœnitet: ad cle-

mentiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas, oro. si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum *mibi* apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: 3 causas apud te rogantium, gratiores esse, quàm vultus: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret: 4 sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi *beatiores* illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Qu. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ proponere. *nostri optimè homines*. animadvertite horum omnium moestitiam, & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito, quid existimes, lacrymæ, squaloremque ipsius, & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exsilium his est optatius, quàm patria, 5 quàm domus, quàm dii penates, uno illo exsulante. Si fratrem, si piè, si cum dolore faciunt: moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. te enim dicere audiebamur, Nos, OMNEIS adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Vide sine igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæstium, L. Corfidium, hosce omnes equites Rom. qui ad sunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam 6 probatos viros, tecum fuisse? atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiat. Quid si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & pænè *constatum*, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm, ut hi fratres diversas sententias, fortunæque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: *tempestate* abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed iterit ad bellum: 7 dissenserit non à te solum, verum etiam à fratribus. hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quæstor urbanus fuerit, erga te, & dignitatem tuam. sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui *oblivisci nihil soles, nisi injurias*, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid 8 de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divi-

1. *Ut a quibus in dissensione, &c.*] Ejeci vocem *partibus*, non comparentem in pall. melioribus. Colon. libri habent præterea *discessione*, quod non improbassem, si annuisset ullus Palatinus.

2. *In Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit.*] Est à mss. nostris. Gullielmii tentabat, ac Cn. vulgata, in Cn.

3. *Causas gratiores quàm vultus.*] Ita antiquissima exemplaria à P. Victorio excussa. vulgo *preces*. quod ipsum quoque respuunt aliquot Pall. & Gruterianus, in quibus restat alterum. adeatur optimus ille Criticeorum lib. xxiv. Var. lect. cap. 8.

4. *Sed quam illius pro quo, &c.*] Pall. aliquot, *illius causa*, quo-

modo & S. Victoris membranæ, editioque vetustior.

5. *Quam domus.*] Istud accedit Ciceroni è Pall. aliisque edd. Lambinianis enim edd. injuriè exulavit.

6. *Probatos viros tecum fuisse.*] Sic duo Coll. & plures Pall. melius profectò vulgatis, *qui tecum fuerunt*.

7. *Discesserit non à te solum.*] Est à Pall. aliquot & uno Colon. leni verbo utitur, ut supra cap. 6. f. *Discesserit non tu illam*. vulgatur *discesserit*.

8. *De hujus illo quæstoris, &c.*] Vox illo adjicitur è vetustis nostris codd. & suam habet emphasim. fuitque item in Putecani scriptis.

divinabat) nisi ut tu eum studiosum, & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit. quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, treis fratres optimos, & integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reip. condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo, & clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti. & si ille dies tibi gloriosissimus, pop. Rom. gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ lau-

dem quam sapissimè quærere. NIHIL est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior, misericordia est. HOMINES enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis: nec natura tua melius, quam ut velis conservare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura brevior. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, presentibus his omnibus te daturum.

1. Nisi ut tu eum studiosum & bonum virum judicares.] Gulielmus bene conjecit, tui; neque aliter schedæ Cl. Puteani.

2. Quam salutem hominibus dando.] Malè Lambinus, præter missertè & ceteras edd. salute hom. danda.

M. TULLIUS CICERO
PRO
REGE DEJOTARO AD C. CÆSAREM.
ORATIO QUADRAGESIMASECUNDA.

QU M in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo: tamen est ira *misitatum*, regem, capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem *tuari*, & tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reipub. cum os videbam, cum verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de *fortunis communibus* extimescebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quaestione *dolor* veram vocem elicere possit, etiam ab invito. exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. re enim iniquum est, sed tua sapientia sit æquissimum. nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisset arguere, si per se ipsum consideres, grave est. NEMO enim ferè est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquiorum, quam reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit. non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est, dico

intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumtam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, caelum denique testarè ipsum. Sic, cum & deorum immortalium, & populi Rom. & senatus beneficia in regem Dejotarum recordarè, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiore parietes faciunt, actioque causæ maximè debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuatur hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. qui cum videantur neque ingenio, neque usu, atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, & cogitatione venerunt. *Iratum* te regi Dejotaro fuisse non erant nescii, affectum illum quibusdam incommodis, & detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in *exulcerato animo* faciliè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem & constantiam, & clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quam in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt. Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas *residisse* in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed

1. Quem ornare antea cuncto cum Senatu solebam.] Sic nonus, & ipse probat. prius cuncti solebamus.

2. Alterius indignitate conturber.] Ita quatuor Gulielmio excussi, & aliquot Pall. non perturbat, ut retrò editi.

3. Crudelem Castorem, ne, &c.] Est & hoc à plerisque Pall. & Grut. imò & vetustius cunctis posteriores, Crudelem Castor est, ne, &c.

4. Cum facile exorari, Cæsar, &c.] Mss. aliquot nostri, orari: quos sequitur Gulielmus: nondum ego.

sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si cum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse tamen *excusatione atatis* usus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares, per parvam amicitiam culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed *errore commisit* lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media rep. nati, semperque versari. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumta: consulibus, praetoribus, tribunis pleb. novis imperatoribus temp. defendendam datam: movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus, de salute populi Rom. extimescebat, in qua etiam *suam inclusam* esse videbat. in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omneisque consulares (sic enim nuntiabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis, & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur. nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quae cum ita essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompejo ad eum legati, litteraeque venerunt. Ignosce, ignosce, Caesar, si ejus viri *auctoritati* rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum dii, atque homines omnia ornamenta congefissent, tum tu ipse plurima, & maxima. neque enim si tuae res gesta caeterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeji memoriam amisimus. quantum nomen ejus fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Rom. quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat, quo-cum erat non hospitio solum, verum etiam *familiaritate* conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus: vel accessitas, ut socius: vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad infentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque, Pharsalico praelio facto, à Pompejo discessit: *spem infinitam* persequi noluit. vel officio, si quid debuerat: vel errori, si quid nefecerat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis, & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio *auctionibus factus* pecuniam dedit, qua ad bellum uteris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem à te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum amplissimo regis honore, & homine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profectò non potes. Ut enim

omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatum necare hospitem: cujus tantae importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere: cujus tantae ferocitatis, victorem orbis terrarum non *extimescere*: cujus tam inhumani, & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum inveniri: ut haec omittam, cujus tanti furoris fuit, omneis reges, quorum multi erant finitimi, omneis liberos populos, omneis socios, omneis provincias, omnia denique omnium arma contra se unum *excitare*? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfectò, sed etiam cogitato? At, credo, haec homo inconsultus, & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitae defendendum puto. Nota tibi est, C. Caesar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modò populi Rom. nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere possit, propter metum praesentis exitus, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quàm non modò non credibiliter, sed ne *suspiciose* quidem. Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum regis, hospitis tui, devertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat, huc te è balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa; cur regem fugitivus, dominum servus accusat. Ego me hercule, C. Caesar, intio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, 3 ab isto adolescente esse corruptum; 4 hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod *crimen veneni*. etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit: primò occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam *impunitus* sit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno: Jovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautiùs potuit: id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de infidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contextur? Tua te, inquit, eadem, quae semper, *fortuna* servavit. negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, conunuo dimisit exercitum? nullus erat alius infidiandi locus? At eodem te, cum cenavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti: horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerunt, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter, & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui *magnificentissima* dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia: quae Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum praesens Dejotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Caesar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium, recordare. num quae trepidatio? num qui tumul-

1. *Ut amicum officio parum functum.*] Vulgò amici: sed contra miss. nostros meliores, in quibus etiam postea erat cum, non tum. de quo videatur etiam Muretus lib. 11. Var. lect. cap. 16.

2. *Cum, inquit, in castellum Luceium venisses.*] Puteanus monuit legendum *soluisses*. nam quod mox narrat, actum fuit antequam Caesar Luceium venisset; ut liquet ex alio hujus paginae loco: *in posterum*, inquit, diem distulit; ut cum in castellum Luceium ventum esset, &c. Sequitur ergo id actum fuisse in domo Dejotari; ad quam

Caesar in Luceium proficiscens deverterat.

3. *Ab isto adolescente esse corruptum.*] Vulgata interposuit *existimari*. sed vocis ejus nullum vestigium in Pall. quod & notavit Puteanus; item Muretus d. cap. 16. qui tamen mihi bene illud *subornabit* mutat in *subornavit*. sic quidem etiam scriptum in aliquot nostris: sed id veteri illa consuetudine scribendi, idem est cum priore.

4. *Hac suspicione percussum.*] Recepta lectio *percussum*, sed alterum magis haec convenit, restatque in pierisque nostris.

tumultus? num quid, nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi, & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te laetum voluerit, cenatum noluerit occidere? In postèrum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Lucejum ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Cùm, inquit, vomere te post cenam velle dixisses, in balneum te ducere cœperunt. ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. ¹ Dui te perdat, fugitive: ita non modò nequam, & improbus, sed fatuus, & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum ² transferri non possent? Habes crimina insidiarum. nihil enim dixit amplius. horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut cum, quem *consciū* tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse, nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cùm is unus esset, qui posset de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quòd erant consci, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias res Dejotarum habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset: sed quibus *finēs suos* ab excursionibus hostium, & atrocitatis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. ⁴ At misit ad Cælium nescio quem: sed eos, quos misit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quàm verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos victos potius, quàm *necatos* fuisse. sed tamen cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum, magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optime nostros homines novit, ⁵ vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites *non optimos* misisse. veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum. non arbitror: non audivi. sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitraret. Alieno autem à te animo fuit. quomodo? speravit, credo, difficileis tibi Alexandriæ fore *exitus* propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: ei quem Asiæ præfeceras, nulla in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præstò fuit. Secutum est bellum Africanum. ⁶ graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. ⁷ Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctonatus sit, ⁸ seseque exspoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipse Nicæam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos *exciperent*, & celeriter ad se referrent. itaque cùm esset ei nuntiatum, Domitium naufragio perisse, te in castello circumferri: de Domitio dixit verum

Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Perant amici, dum una inimici interdicant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus *cur esset*, à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde: furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum *sultantem* quisquam, aut *ebrium* vidit umquam? omnes sunt in illo regis virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas. etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. FRUGI NOMINEM dici non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regis laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. hæc in illo est ab ineunte ætate, cum à cuncta Asia, tum à magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Rom. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga remp. nostram ad hoc regnum nomen ascendit: sed tamen, quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur *adolescens*, nondum tanta gloria præditus, nihil umquam nisi severissimè, & gravissimè fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit? Imitari potius, Castor, avi tui mores, ¹⁰ disciplinamque debebas, quam optimo, & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque cum virum, unde pudoris, pudicitiaque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam *ætatem* conveniret. quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed benè ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. itaque Dejotarus cum plures in equum sustulissent, quòd hære in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm ostentare? quàm nemini in illa causa studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitum amissò, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuisset armorum non deponendorum, sed *abjiciendorum*, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, ⁹ sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitia, quæ esse non debebant. rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam, & obscuram, è tenebris in lucem evocavit.

quis

1. *Dui te perdat fugitive, &c.*] Sic omnino Pal. pr. tert. & Celsberdensis. aut certe *perduunt*. vox ea notissima vel ex Plauto, vulgò erat *perdant*. sic legendum diu est quod monuit Cujacius lib. xii. Observ. cap. 32.

2. *Transferri non possent.*] Mallet Gulielmius *transferre*, quod etiam in uno, alteroque nostrorum. sed alterum videtur mihi lepidius.

3. *De absente se vindicare.*] Gulielmius eruebat è vestigiis unius libri, *absente soli indicare*. quanquam ei non displiceret Victorii, *se indicare*, de quo ille libro xii. Var. lect. cap. 28. ferri potest & vulgata de injuria enim fratribus illata vindicare se indicio potuisse significat.

4. *At misit ad Cælium nescio quem.*] Existat & istud in Pall. item Lambini *Cæcilius*: sed tamen Pal. nonus præfert *Tellium*.

5. *Vel quia nosset, vel quia non nosset.*] Ita & Pal. nonus. vulgata: *vel quia non nosset, vel si nosset, &c.*

6. *Graves de te rumores sparsi.*] Habet istud ultimum verbum Pal. nonus. aliquamultis aliis abest. & poterat rectius forsitan subaudiri.

7. *Quotum erga te rex animo fuit?*] Admisit & istud optimus Palatinorum nonus. secundus verò amplius habet, *animo rex etiam erga te fuit*. alij quidam non agnoscunt *erga te*, abjicitque Lambinus.

8. *Seseque exspoliare maluit.*] Vulgata intermisit, & *suam suum*; quod inieritum ex loco inferiore, neque habent mil. ferè ulli.

9. *Sed etiam accusandi licentiam.*] Vulgò *interseritur habet*: sed inivitis mil. nostris item omnibus.

quis tuum patrem antè, qui esset, et cuius gener esset, audivit? Sed quamvis ingratus, & impiè necessitudinis nomen repudiaveritis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non factò crimine infectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis, & odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam *humanitatu jura* violentur? servum sollicitare verbis, spe, promissisque corrumperere: adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam *ista corruptela* servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contraque nos pugnare: sit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus pleb. M. Scaurum, principem civitatis, in iudicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & *crimina in dominum* delaturum se esse dixisset: 2 prehendit hominem jusit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid interit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit: tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nonne, 3 cum esset productus, & cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cenabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, 4 domesticaque tua immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quam acutè collecta crimina? Blesamius, inquit, (ejus enim nomine, 5 optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, 6 *TE IN INVIDIA* esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos: plauditi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum fermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & everfas domos: armatis militibus refertum forum, quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. & quem nos liberi, 7 in summa populi Rom. libertate nati, non modò non tyrannum, sed etiam 8 clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui *vivit in regno*, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidemus. Nam, si *locus* affert invidiam, nullus locus est ad statuam quidem Rotris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec

desideratus umquam à te est, & nonnumquam, obstupefactis hominibus *ipsa admiratione* compressus est: & fortasse ed prætermisus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermisum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. id autem aliquid est, te ut planè Dejotaro reconciliet oratio mea. non enim jam metuo, ne tu illi succenseas, illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cum existimaret *multis tibi multa esse tribuenda*, quo minùs à se qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cum, postea quam à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiæ, quæ est nunc nostra provincia, amississet: dicere est solitus, Benignè sibi à populo Rom. esse factum, quod nimis *magna procuratione liberatus*, modicis regni terminis uteretur: potest multo faciliùs se Dejotarus consolari. Ille enim 9 furoris multam sustinuerat, hic erroris. omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti, cum & ipsi, & filio nomen regium concessisti. hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec umquam succumbet inimicis, ne *fortuna* quidem. Multa se arbitratur & peperisse antefactis, & habere in animo, atque virtute: quæ nullo modo possit amittere. quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? 10 ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus verò iudicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani litteris, monumentisque consignata sunt, quæ umquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes, summa: quidam etiam *sola bona* esse dixerunt: hisque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, & quietem senectutis, acceptam refert clementiæ tuæ. 11 Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quæ ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam exererit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis litteris *bene sperare* non frustra esse jussum. Laboro equidem regis Dejotari causa, quo cum mihi amicitiam resp. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum à te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quis-

1. *Necessitudinis nomen repudiaveritis.*— Sic miss. aut *repudiaveritis*. supra quoque, iisdem auctoribus, rescripti, *evocavit*.

2. *Prebendi hominem jusit.* Ita Colonientes; melius quam *publicitatem comprehendendi*. at Pall. *at prebendi*.

3. *Cum esset productus, & cum tecum fuisset.* Publicati adjecerant *esset*. sed ea vox non comparet in miss. imò Pall. sec. & quart. adhuc abjiciunt *cum*, me sane volente. eorundem tamen aliquot, *perdulus*.

4. *Domesticaque immanitate.* Sic malui cum Col. & aliorum libris, quam *inhumanitate*. nescio enim quomodo *περονομα* tuavior est.

5. *Optimi hominis, &c.* Ita Pall. nostri meliores. nam Lambinianum, *viri optimi*, restat tantum in notæ secundæ libris.

6. *Te in invidia esse: tyrannum existimari, &c.* Præstat istud longè vulgato; *te invidiose tyrannum exist.* quomodo & in tribus suis miss.

legi, dudum indicavit Modius Epistola cxxx. habentque aliquot etiam Pall.

7. *In summa populi Rom.* Haud aliter quoque Pall. nostri. nisi quod primus non agnoscat *populi Rom.* prius excusi, in *summa republic.* quod alioquin non sperverim.

8. *Clementissimum in victoria ducimus.* Sic plerique Pall. & Colonienf. nam vulgati, *clementissimum in victoria videmus ducem*.

9. *Furoris multam sustinuerat.* Ita meliores Pall. deteriores enim *multam subierat*. at in nullo reperi Lambinianum illud *multaturam*, nisi in uno. Gulielmius conjiciebat *multam sui tulerat*, quod invenisset in Colon. *sustulerat*.

10. *Ab omnibus enim his ornatus est.* Sic Pall. quidam neque aliter Colonienf. quam quod is, *ab omnibus est enim is ornatus*.

11. *Quo quidem animo cum antea fuit.* Malè heic vulgati, *fuerit*, & contra miss.

ut quisquam te timere incipiat, eorum, qui semel à te sunt liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, ¹ quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est. occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Proponere tibi duos reges: & id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profectò misericordiam, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maxime eorum *incolumitates*, quibus salutem dedisti. quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur *in regibus*. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: fociorum verò regum & amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora verò sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blefamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute præditus Dory-

laus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blefamius, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se *supponit reum*, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat umquam se à te in Dejotari terrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præstò fuisse dicit, usque ad ultimos profectum: cum è balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspe-xisses cenatus, cum in cubiculo recubivisses: eandemque assiduitatem tibi se præbuisse posttridie. quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus, suum iudices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regi-bus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est: alterum conservare, clem-entiam tuam.

¹ Quonam modo dicendo misericordiam tuam, &c.] Vetus Basilicanus, & quonam: videlicet verum esse, æquus, nam modo. inquit Gulielmius.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICARUM
LIBER PRIMUS,
SEU
PHILIPPICA PRIMA.
ORATIO QUADRAGESIMATERTIA.

ANTEQUAM de republica, patres conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium & protectionis, & reversionis meæ. Ego, cum sperarem aliquando ad vestrum consilium, auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in *vigilia* quadam consulari, ac senatoria. nec verò usquam discedebam, nec à republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Atheniensiumque ¹ renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usâ civitas illa: atque omnem memoriam discordiarum *oblivione* sempiterna delendam censui. Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas ² *deserebat*: summa cum dignitate, & constantia ad ea, quæ quæsitæ erant, respondebat: nihil tum, nisi quod erat notum omnibus, in C. Cæsar's commentariis reperiebatur. numqui exules restituti? unum agebat, præterea neminem. num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, nequa tabula post idus Mar-

tias ullius decreti Cæsar's, aut beneficii figeretur. Multa præterea, eaque præclara. ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam *regiæ potestatis* obsederat, funditè ex rep. sustulit. de qua ne sententias quidem diximus. scriptum senatusconsultum, quod fieri vellent, attulit. quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatusconsultum gratias egimus. Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus: sed etiam regni *timore* sublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cum *dictatoris* nomen, quod sæpe justum fuisset, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditè ex republica sustulisset. Liberatus cædis periculo paucis post diebus senatus, uncus impactus est fugitivo illi, ³ qui in C. Marii nomen invaserat. atque hæc omnia communiter cum collega. alia porro propria Dolabellæ: quæ, nisi collega abfuisset: credo eis fuisset futura communia. Nam, cum serperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius: iidemque bustum in foro facerent, ⁴ qui illam insepultam sepulturam refecerant: & quotidie magis, magisque perituri homines, cum sui similibus servis, tectis, ac templis urbis minarentur: talis animadversio fuit Dolabellæ, cum in audaceis, sceleratosque servos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque everfio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die *dissen-*

¹ *Renovavi vetus exemplum, &c.*] Ita Pall. nostri duo. ii enim soli erant ad manum. aliæ aliquot edd. *revocari*, quod respiciendum vel ideo, quod proximè præcessit, *convocati*.

² *Deserebat: summa cum dignitate, &c.*] Hunc ordinem verborum servant Pall. & vetustè cusi. inepte Lambinus, qui Hier. Ferrario assensus mutavit, nihil enim horridius transpositione illa periodi istius, dummodò quis propius attendat.

³ *Quin C. Marii nomen invaserat.*] Sic Pall. sic olim editi. at Gulielmius fide Liliensis omittebat præpositionem.

⁴ *Qui illam insepultam sepulturam refecerant.*] Ita Liliensis codex, melius omnino vulgato, *effecerunt*. instauratum enim fanus Cæsar's. est autem heic imitatio Græcorum, τὰς ἀταρτάς, quod existat apud Euripidem Phœnissis.

siſſe. Ecce enim Kalendis Junii, quibus ut adſeſſemus edixerat; mutata omnia: nihil per ſenatum, multa & magna per populum, & abſente populo, & invito. conſules deſigniti ſe audere negabant in ſenatum venire: patriam libera- tores urbe carebant ea, cujus à cervicibus jugum ſervile dejecerant: quos tamen ipſi conſules & in concionibus, & in omni ſermone laudabant. 3 Veterani, qui appellantur, quibus hic ordo diligentiffimè caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum *audire* malle, quam videre, habereque jus legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut adſeſſem Kalendis Januariis, quod initium ſenatus cogendi fore videbatur. Expoſui, P. C. proſeſſionis conſilium: nunc reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundiffium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſa vitaviſſem, Kalendis Sextilibus veni Syracuſas, quod ab urbe ea tranſmiſſio in Græciam laudabatur. quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. veritus ſum, ne meus repentinus ad meos neceſſarios adventus, *ſuſpicionis* aliquid afferret, ſi eſſem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſſent: ab eo loco conſcendi, ut tranſmitterem: nec ita multum provectus, rejeſtus aſtro ſum in eum ipſum locum, unde conſcenderam. cumque intempeſta nox eſſet, manſiſſemque in villa P. Valerii, comitis, & familiaris mei, poſtridieque apud eundem, ventum exſpectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt: ex his quidam Roma recentes: à quibus primùm accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reverſione primùm cœperim cogitare. nec multò poſt edictum Bruti aſſertur, & Caſſii. quod quidem mihi, fortaſſe quod eos etiam plus reip. quam familiaritatis gratia, diligo, *plenum equitatu* videbatur. Addebant præterea (ſit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt aſſerre, *aſſingant* aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) 4 rem conventuram: Kalendis Sextilibus ſenatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Galliis provinciis, ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum. Tum verò tanta ſum cupiditate incenſus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti ſatiſfacerent: non quo me ad tempus occuſurum putarem, ſed ne tardiùs, quam cuperem, reip. gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi, quanto meo dolore, non dico. *turpe* mihi ipſi videbatur, in eam urbem me audere reverti, 5 ex qua Brutus cederet: & ibi velle tunc eſſe, ubi ille non poſſet. Neque verò illum ſimiliter, atque ipſe eram, commotum eſſe vidi. erectus enim maximi, ac pulcherri- mi facti *conſcientia*, nihil de ſuo caſu, multa de noſtro que- rebatur. Ex quo primùm cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipſum à Bruto audieram) à quibus debuerat, adjutus: tamen & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gravius?) & omnium prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conſecutus. Hunc igitur ut ſequerer, properavi, quem præſentes non ſunt ſecuti: non ut proſicerem aliquid (neque enim ſperabam id, neque præſtare poteram) ſed ut, ſi quid mihi humanitùs accidere: multa autem impendere videbantur *præter naturam* etiam, præterque fatum) huius diei vocem teſtem reip.

relinquerem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis. Quoniam utriuſque conſilii cauſam, P. C. probatam vobis eſſe conſido, prius quam de rep. dicere incipio, pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus. 6 Idque me non- nullo ejus officio debere eſſe, præ me ſemper tuli. Quid tandem erat cauſæ, cur in ſenatum heſterno die tam acerbè cogerer? ſoluſne aberam? an non ſæpe minùs frequen- tes fuiſtis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos *deſerri* oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſam etiam Appium illum & cæ- cum, & ſenem, delatum eſſe memoriæ proditum eſt. De ſupplicationibus referebatur: quo in genere ſenatores de- eſſe non ſolent. coguntur enim non pignoribus, ſed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem ſit, cum de triumpho referatur. Ita ſine cura conſules ſunt, ut pænè liberum ſit ſenatori non adſeſſe. qui cum mihi mos notus eſſet, cumque de via languerem, & mihi met diſplicerem: miſi, pro amicitia, qui hoc ediceret. At ille, vobis audien- tibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. Nimis iracundè hoc quidem, & valde intemperanter. cujus enim malefici iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine aude- ret, ſe publicis operis diſturbaturum publicè ex ſenatus ſententia ædificatam domum? quis autem umquam *tanto damno* ſenatorem cœgit? aut quid eſt ultra pignus, aut mul- tam? qui ſi fuiſſet, quam ſententiam diſturbaturum eſſem, remi- ſiſſet aliquid proſeſſo de ſeveritate cogendi. An me cenſe- tis, P. C. quod vos *inviti* ſecuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus miſcerentur? ut inexpliabi- les religiones in remp. inducerentur? ut decernerentur ſup- plicationes mortuorum? 7 nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipſe regio dominatu remp. liberavit, & ad ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem in propè quin- genteſimum annum propagavit: adduci tamen non poſſem, ut quemquam mortuum conjungerem cum deorum im- mortalium religione: 8 ut, cujus ſepulcrum uſquam ex- ſtet, ubi parentetur, ei publicè ſupplicetur. Ego verò eam ſententiam dixiſſem, patres conſcripti, ut me adverſus po- pulum R. ſi qui accidere: gravior reip. caſus, ſi bellum, ſi morbus, ſi fames: facile poſſem defendere: quæ partim jam ſunt, partim timeo ne impendant. Sed hoc ignoſcant dii immortales, velim, & populo Rom. qui id non probat, & huic ordini, qui *decrevit invitus*. Quid? de reliquis reip. malis licetne dicere? mihi verò licet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. poteſtas modò veniendi in hunc locum ſit: dicendi periculum non recuſo. Atque utinam, P. C. Kalendis Sextilibus adſeſſe potuiſſem: non quo proci potuerit aliquid: ſed ne unus modò con- ſularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus rep. inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines ampliſſimis populi R. beneficiis uſos. L. Piſo- nem, ducem optimæ ſententiæ non ſecutos. Idcirco nos populus R. conſulare fecit, ut in altiſſimo, ampliſſimoque gradu dignitatis locati, remp. pro nihilo haberemus? non modò voce nemo L. Piſoni conſularis, ſed ne vultu qui- dem aſſenſus eſt. Quænam (malum) eſt iſta *voluntaria ſer- vitus*? fuerit quædam neceſſaria. nec ego hoc ab omnibus iis deſidero, qui ſententiam loco conſulari dicunt. alia cauſa eſt eorum, quorum ſilentio ignoſco: alia eorum, quorum vocem requiro. quos quidem doleo in ſuſpicionem P. R. venire, non metu, 9 quod ipſum eſſet turpe, ſed alium alia de cauſa

1. *Multa & magna per populum, & abſente populo.*] Sic Pal. ſec. S. Viſtoris, & Ferrarii mſſ. omnes. vulgati, *per ipſum, & abſ.*

2. *Urbe carebant ea, &c.*] Mauricianus omittebat ea, quod vulgati Gulielmio.

3. *Veterani qui appellantur.*] Ita Gulielmus è ſuis legebat, non male. editi tamen olim & Pall. noſtri nihil diſſentiunt à vulgata prius, *appellabantur*; proſus inepte.

4. *Rem conventuram.*] Haud aliter Pal. ſec. non ut antea vulgati, *remp. conventuram.* Sic Livius lib. xxx. *ac ſpem facere ſepius vitro citroque agitantiſſibus, rem conventuram.* videatur Ferrarius.

5. *Ex qua Brutus cederet.*] Sic Pal. ſec. primus enim exceſſeret vulg.

6. *Idque me non nullo, &c. debere eſſe.*] Ita & noſtri. malè Lam-

binus & Manutius, qui eſſe mutarunt in *etiam*: adducti conjectura Faërii. quod idem dictum velim ſuper voce *ediceret*, quam mutarunt in *ei dicent*, præter omnes libros.

7. *Nihil dico cui.*] Eſt à conjectura Ferrarii, confirmata deinde exemplaribus vetuſtis: & accedunt Pall. in quibus *qui*.

8. *Ut cujus ſepulcrum uſquam exſtet, &c.*] Ita alias legi, eſt ad oram ed. Lambini; ſicque Mauri. ac S. Viſtoris membrana. rectè. tan- git morem Romanum. Diis enim ſupplicabant, ut Romulo, cujus nuſquam ſepulcrum. at viris illuſtribus ad ſepulcrum cuiuſque parentabant, ut Tatius, alii, &c.

9. *Quod ipſum eſſet turpe.*] Habebat & iſtud Pal. ſec. & S. Viſtoris, item Maur. & P. non ut vulgatur eſt.

7 de causa deesse dignitati suæ. Quare primum maximas gratias & rebo, & ago L. Pisoni, qui non, quid efficere possit in rep. cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde à vobis, P. C. pero, ut, etiam si sequi minùs audebitis orationem, atque auctoritatem meam, benignè tamen me, ut fecistis adhuc, audiatis. Primum igitur acta Cæsaris servanda censeo: non quòd probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maximè arbitror *pacis, & otii*. Vellem adesset Anronius, modò sine advocatis, sed, ut opinor, licet ei minùs valere: quod mihi heri per illum non licebat. doceret me, vel potiùs vos, P. C. quem admodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis *se uno auctore* prolatis; ac ne prolatis quidem, sed tantum modò dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi iustia, perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quàm leges Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit ² fixum quod idem facere non potuit? ut multis multa promissa non fecit. quæ tamen multo plura reperta sunt, *illo mortuo*; quàm vivo beneficia per omnes annos tribura, & data. sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. pecunia utinam ad Opis maneret; cruenta illa quidem, sed his temporibus, cum iis, quorum est, non redditur, necessaria. quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Equid est, quod tam propriè dici possit actum ejus, qui rogatus in rep. cum potestate, imperioque versatus sit, quàm lex? Quære acta Gracchi: leges Sempronix proferentur. quare Sullæ: Cornelix. quid? Cn. Pompeji terrius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus. à Cæsare ipso si quæreret, quidnam egisset in urbe, & toga: leges multas responderet se, & præclaras *tuliffichirographa* verò aut mutaret, aut non daret: aut, si dedisset, non istas res ³ in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis verò rebus, id est, legibus acta Cæsaris dissolvi, ferendum non puto. ⁴ Quæ lex melior, utilior, optima etiam rep. sæpius flagitata, quàm ne prætorix provincix plus quàm *annuum*, neve plus quàm biennium consulares obrinerentur? Hac lege sublata, videntur vobis acta Cæsaris fervari? quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decuria iudicum, nonne omnes iudicariæ leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? nisi fortè, si quid memorix causa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis *iniquum*, & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris non habebitur. At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Julia, etiam antè Pompeja, Aurelia non patebat? Censur præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solùm, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res & iudicant, & iudicaverunt. Non quæro, inquit, istos. quicumque ordinem duxit, iudicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est laudatius, nemini probaretis. IN JUDICE enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam iudices manipularis ex legione Alaudarum. aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad iudicandum nec opinanteis vocatis! hic enim est legis index, ut si in tertia decuria iudicent, qui liberè iudicare non audeant. in quo quantus est error, dii immortales, eorum, qui istam legem excogitaverunt? ut

enim quisque fordidissimus videbitur, ita libentissimè *severitate iudicandi* sordeis suas eluet: laborabitque, ut honestis decuriis potiùs dignus videatur, quàm in turpissimè jure conjectus. Altera promulgata lex est, ut & de vi, & de ⁹ *majestate* damnari ad populum provocent, si velint. Hæc utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? quis enim est hodie, cujus interfit istam legem manere? nemo reus est istis legibus: nemo est, quem futurum putemus. ARMIS enim gesta, numquam profectò in iudicio vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem vellet is aliquid esse populare. omnes enim jam cives de reipub. salute una & mente, & voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quàm qui majestatem populi Rom. per vim minuerit, eum damnatum iudicio, ad eam ipsam vim *reverti*, propter quam sit jure damnatus? Sed quid plura de lege disputo? quasi verò id agatur, ut quisquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato, obijci se multitudini conductæ velit? aut iudex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur: sed duæ maximè salutaris leges, quæstionesque tolluntur. ⁴ Quid est aliud igitur, *adhortari adolescentes*, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? quàm autem ad reipub. pestem furor tribunatus impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi, & de majestate, sublati? ⁵ Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majestatis damnatus sit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, Patres scripti, qui illa numquam probavi, ita conservanda concordix causâ arbitrari sum, ut non modò, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse, & fixas videtis. De exilio ¹⁰ *reducti à mortuo: civitas data* non solùm singulis, sed nationibus, & provinciis universis à mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc uno viro optimo auctore *domo prolata* defendimus: eas leges, quas ipse, vobis inspeçantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legibus temp. contineri putabat, de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas purabimus? Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltè queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. illæ enim nulla promulgatione latæ sunt antè quàm scriptæ. Quærunt quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrum, P. C. bonis tribunis pl. leges malas metuar. paratos habemus, qui *intercedant*: paratos, qui remp. religione defendant: vacui meru esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessionem, ⁶ quas religiones? Eas scilicet, quibus reip. salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & *stulta ducimus*. forum sæpietur: omnes claudentur aditus: armati in præsiidiis multis locis collocantur. Quid tum? ⁷ Quod erit ita gestum, id lex erit; & in æs incidi videbitis. cedò illa legitima: CONSULES POPULUM JURE ROGAVERUNT (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) POPULUSQUE JURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? quo jure? an eo, quod vi, & armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico *de futuro*, quod est amicorum, aut è dicere ea, quæ vitari possunt:

1. Non quid efficere posses in republ. cogitavit.] Malim accedere miss. iis Ferrarii, in quibus, non quid in rep. cogitavit.

2. Fixum quod idem facere non potuit?] Secutus sum distinctionem Turnebi, quam habet lib. xv. Advers. cap. 2.

3. In actis suis duceret.] Pal. sec. & S. Viçt. Maur. P. dicret, re-ete. respondentem enim facit Antonio Cæsarem.

4. Quid est aliud igitur adhortari.] Ejeci quàm jussu S. Viçt. & sec. quibus auctoribus adhuc poterat exturbari igitur.

5. Quid quod obrogatur legibus Cæsaris.] Habent & istud Pal. quo-

que sec. ac S. Viçtoris, non, ut antea publicati, abrogatur his legibus.

6. Quas religiones? Eas, &c.] Sic Pall. nostri, & Mauric. item P. sine verbo *nomina*, quod jure tolli jussit Ferrarius.

7. Quod erit ita gestum, id lex erit; & in æs incidi videbitis.] Secutus sum Gulielmium, qui istud repererat in fragmento Colonienfi atque libro S. Viçtoris, neque aliter Pal. sec. vulgo erat, *jubebitis*. minus rectè. non enim Senatus id jussurus erat; neque expectaturus Antonius jussum Senatus. quod ipsum omnino produnt, & præcedentiæ & sequentiæ.

11 sunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. demonstro vitia: tollite. ¹ denuntio vim, arma: removere. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro rep. dicenti, non oportebit. quamquam te quidem id facturum non arbitror. novi enim facilitatem tuam. collegam tuum ajunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi videtur: inibi, ne gravius quippiam dicam, avorum, & avunculi sui consultatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio factum. Video autem, quam sit odiosum habere *iratum* eundem, & *armatum*, cum tanta præsertim gladiatorum sit impunitas. sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus, aut in mores contumeliosè dixerò, quo minùs mihi inimicissimus sit, non recusabo. sin consuetudinem meam, quam in rep. semper habui, tenuero, id est, si liberè, quæ sentiam, de rep. dixerò: primum deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui *pro rep.* quæ ipsi visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius? Quod si, ut à quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio, graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia: feremus amici naturam. sed iidem illi ita mecum, Non idem tibi adversario Cæsaris licebit, quod Pisoni *facero*. & simul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit justior, P. C. in senatum non veniendi morbi causa, quam 12 mortis. Sed per deos immortalis, te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrum errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quadam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quæ SEMPER ab amplissimo quoque, clarissimoque contempta est, non opes violentas, & populo R. minimè ferendam potentiam, sed *caritatem* civium, & gloriam concupisse. Ea autem est GLORIA, laus rectè factorum, magnorumque in rep. meritorum: quæ cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus esset, nisi te paullisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris 3 pœna affectis, te domum recepisti? cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi, & 4 gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum oblitus, propter quas 5 tibi fuerant infensi, signifi- 13 deponere? Te autem, M. Antoni, (absentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum à me dissentientes, *beatum* putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas

tum à te liberata est? Tuum collegam, depositis inimiciorum, oblitus auspicio, auguria te ipso augure nuntiantem, illo primum die collegam tibi esse voluisti: reip. tuus parvulus filius in Capitolium à te missus *pacis obses* fuit. quo senatus die lætior? quo populus R. qui quidem nulla in concione umquam frequentior fuit. tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipub. maximum autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. hæc inusta est à te, à te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ, 6 neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti. Num hujusce, cum pro salute reipub. tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ *pœnitebat*? Unde igitur subito tanta ista mutatio? non postum adduci, ut suspicer, te pecunia captum. LICET, quod cuique libet, loquatur. credere non est necesse. nihil enim umquam in te sordidum, nihil humile cognovi: quamquam nihil est tam sanctum, quod non soleant *domestici* depravare nonnumquam. sed novi firmitatem tuam, atque utinam, ut culpam, sic etiam suspensionem vitare potuisses. Illud magis vereor, ne IGNORANS verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te unum posse, quàm omnes: 14 & metui à civibus tuis, quàm diligi malis. quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. CARUM esse civem, bene de rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. metui verò, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui „ Oderint, dum metuant, dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me sæpissimè. Putasne illum *immortalitatem mereri* voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse *parem* cum ceteris, *principem* dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malum, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus. Sed quid oratione te flectam? si enim *exitus C. Cæsaris* efficere hoc non potest, ut malis carus esse, quàm metui, nihil cujusquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuisse putant, miserum ipsi sunt. BEATUS est nemo, qui ea lege vivit, ut non modò impundè, sed etiam cum summa interiectionis gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, & majores tuos respice, atque ita gubernare rep. ut natum esse te cives tui *gaudeant*: sine quo nec beatus, 7 nec clarus, nec unctus quisquam esse omni potestate potest. Et populi quidem Rom. judicia 15 multa ambo habebis, 8 quibus non satis moveri permolestè fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumera- bilium civium? 9 quid populi concursus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid iis tribunis pleb. qui vobis ad- versantur? parumne hæc significant, incredibiliter consen- sientem populi Rom. universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum *plausus*, vel testimonia potius, & judicia populi Rom. vobis parva videbantur? O beatos illos, qui cum

1. Denuntio vim, arma: removere.] De hac distinctione optimus virorum P. Victorius lib. xxxii. cap. 13. in quem dum heic invenitur Lambinus Lycambeis armis, ostendit quàm sit animi pusilli, imò nullius.

2. Nisi te paullisper esse expertum viderem.] Lambinus & Manutius alia interponunt: sed ita nulli nisi nostri, ita nulli vetustius impressi.

3. Pana adfectus, te domum.] Iidem intertextum habent, *ad urbem incendio, & cæcis metu liberata, te domum.* præter vet. nostros & olim editos.

4. Gratulationi tuæ se non obtulerunt?] Liliensis amplius, *tuæ deservunt, & se non obtul.* non male, nisi invenissem in Pal. pr. *gratulationi tuæ se non aptarunt?* quod mihi genuinum magis videtur; ut cetera scilicet fuerint ab interprete.

5. Tibi fuerant infensi.] Ita mss. nostri quatuor & vetus editio.

postea vulgati, *infensi*.

6. Neminem patricium M. Manlium vocari licet.] Delet Ferrarius Manlium. Gulielmius transponit solummodò, *neminem patricium Manlium, Marcum vocari licet.*

7. Nec clarus, nec unctus quisquam esse omni potestate potest.] Hæc est lectio Vaticani codicis. Muretus *unctus* mutat in *unctus*. non culpo. at vulgata, *nec clarus esse quisquam potest.* Lambinus, heic est Lambinus, interpolat faciem pulcrum merdoso fuce. videatur tamen Turnebus lib. xv. Advers. cap. 2.

8. Quibus non satis moveri, &c.] Abjeci pronomen *vos* fide Pall. duorum, exemplarisque S. Victoris.

9. Quid populi concursus.] Ita è suis Ferrarius. sed non displicet mihi reliquorum mss. item editorum lectio *versus*. Pal. quidem scè. agnoscit *cursum*. sed id depravari potius potuit è *versus*, quam ut mutari debuerit in *concursum*.

cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Rom. ac *visceribus habebant*. nisi forte Accio tum ¹ plaudi, & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatusimo spectaculo studium populus Rom. tribuerit absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu, & clamore lenierit. Equidem is sum, qui istos plausus, cum à popularibus civibus tribuerentur, semper contemferim: idemque cum à summis, mediis, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit, cumque ii, qui antè se qui populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed *judicium* puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Rom. vitam A. Hirtii fuisse? satis enim erat, probatum illum esse populo Rom. ut est:

jucundum amicis, in quo vincit omneis: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum *timorem omnium* in quo meminimus? certe in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales, quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censeatis, quibus eorum, quos sperant reip. consulturos, vita tam cara sit? Cæpi, P. C. reversionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, existeret conscientiæ meæ testimonium: & sum à vobis benignè, ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpiùs sine meo, vestroque periculo fiet, utar. si minùs, quantum potero, non tam mihi me, quàm reip. reservabo. Mihi ferè fati est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. huc si quid accesserit, non tam mihi, quàm vobis, reique publ. accesserit.

1. Plaudi, & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto.] Pal. sec. plaudi sexag. post anno, & palmam dari non putabatis Bruto.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA SECUNDA.
ORATIO QUADRAGESIMA QUARTA.

QUONIAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quemquam nominari. vobiscum ipsi recordamini. mihi pœnarum illi plus, quàm optarem, dederunt. Te miror, Antoni, QUORUM FACTA imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reip. causa laceffiti. tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quàm L. Catilina, furiosior, quàm P. Clodius, viderere, ultro maledictis me laceffisti: ¹ tuamque à me alienationem tibi ad civeis impios gloriæ fore putavisti. Quid putem? *contemtumne* me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid dispicere possit Antonius. An in senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reip. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est. non exultimavit, *sui similibus* probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui priùs quàm de ceteris rebus respondeo: de amicitia, quàm à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum *crimen* ² judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiaribus, & necessario meo? non venirem contra gratiam, ² non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quàm iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, meliùs

famæ, meliùs pudicitia: tuæ consulisses. sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augerem à toto collegio expetiturum Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solyendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa rep. *incolumem* fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus, ³ tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. MALUI me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii *non occideris*? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, saluum esse voluisset, in Italia ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. quod est aliud, P. C. *beneficium latronum*, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. QUALE autem beneficium est, quod te abstineris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium, quandoquidem ³ majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interita reip. queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem, & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque Rom. collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem ejus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinerere maledictò? præsertim cum tu reliquas reip. dissipavisses? cum domi tuæ *turpissimo mercatu* omnia essent venalia? cum leges eas, quæ numquam promul-

1. Tuamque ad me alienationem, tibi ad civeis impios gloria fore putavisti.] Retinui lectionem vulgatam; quæ item restat in Pal. pr. Ferrarii emendatio, alienationem, commendationem tibi ad imp. civ. fore putavisti, respicit sane glossam. alteraque tantumdem valet.

2. Non virtutis specie.] Pal. sec. atque Mauritanus *virtutis spe*. neque aliter exemplar S. Victoris.

3. Majus à latrone accipi nullum potuit.] Mf. Liliensis à latrone principio; quod non male iis respondet quæ præcesserunt.

promulgatae essent, & de te, & à te latas confiterere? cum aspiciam augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses foedissimè stipatus armatis? cum omneis impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino, lustrisque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae, & magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de rep. graviter querens, de homine nihil dixi.

4 Itaque hodie proficiam, ut intelligat, quantum tum à me beneficium acceperit. At etiam litteras, quas me sibi mississe diceret, recitavit, homo & humanitatis expertus, & vitae communis ignarus. *QUIS ENIM UMQUAM*, qui paululum modò bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? ¹ quid est aliud, tollere è vita vitam societatem, ² quam tollere amicorum colloquia absentium? quam multa joca solent esse in epistolis, quae prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuae: stultitiam incredibilem videre. Quid habes, quod mihi opponas, *homo disertus*, ut Mustellae Tamisio, & Tironi Numisio videris? ³ qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderit, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me umquam istas litteras ad te misisse? quo me te se convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. Qui possis? ⁴ sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, *nihil sapere* docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis, quam id obijcere adversario, quod ille si *verbo negarit*, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benivolentiae? omne autem crimen tuum est, quòd de te in his litteris non malè existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum, & laionem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram à te laesissus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quandam de exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque à me *impetras*. quid enim me interponere audaciae tuae: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullae possent coercere? Verumtamen quid erat, quòd me rogares, si erat is, de quò rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata. Sed cum mihi, pares conscripti, & pro me aliquid; & in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem, benignè: alterum ipse efficiam, ut, contra illum eum consul, attentè audiat. simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo in moderationem, modestiamque cognovistis, ne me hodie, cum isti, ut *provocavit*, respondebo, oblitum esse putetis mei. non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consul, vel quòd ita vivit, vel quòd ita remperit, vel quòd ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, obijcit mihi consularum meum. qui consularum, verbo meus, P. C. re, *vester fuit*. quid enim constitui, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio,

sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem mecum consularum, praeter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te farum, sicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utriusque fatale. Non placet Marco Antonio consularum meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nomen ex illius temporis consularibus, qui proximè mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, *providit*: tum quòd te consulem non vidit. Maximè verò consularum meum Cn. Pompejus probavit: qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, ⁶ fortunam, rempub. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris resp. orbata est: ⁷ veniamus ad vivos, qui duo è consularum numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modò nominavi, consulares, senatusque eunctus assensus est. qui honos post conditam hanc urbem habitus est *togato* ante me nemini. L. Caesar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum? hunc tu cum auctorem, & praetorem omnium consularum, totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. hujus ego consiliis *alienus* consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum umquam de repub. retulisti? ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. cur? dat natalitia in hortis. cui? ne neminem nominabo. putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatonum, tum Ballionum. Oceditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, *qui domum suam nullam habent*, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consularum, perniciosus meus. Adeone pudorem eum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum fervorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatusconsulta fierent, *vim* afferebam senatui. O miserum, si illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) si sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Roman. quis, praeter te, adolefcens nobilis, qui ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriae pernicidio *confiterentur*: consciorum indicium, sua manu, voce panè litterarum coacti, se urbem inflammare, civeis trucidare, vastare Italiam, delere rempub. consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defen-

1. *Quid est aliud, tollere è vita, &c.*] Ita omnes ferè libri quibus usus Ferrarius; neque secus Pall. sec. ac S. Viçt.

2. *Quam tollere amicorum.*] Melius istud, è tribus mss. nostris, quam vulgatum, *societatem?* *tollere am.* &c. Gulielmii.

3. *Qui cum hoc ipso tempore.*] Muretus indicat extare in Vaticano cod. *ipsum*, quod mutare religio fuit Gulielmio. quid enim, addit, vetat, veteres dixisse *ipsum*, cum iidem frequentarint *ipsum*? At Turnebus lib. xv. Advers. cap. 2. transpositis elementis leviterque mutatis, inde faciebat, *qui cum hoc pessimo, &c.*

4. *Sunt enim librarii manu.*] Pal. pr. & Maur. item P. libera manu. sec. libere. unde suspicemur verum esse *liberti manu*. Liliensis tamen legit *sum enim libera manu*. omnino nescio quid latet.

5. *M. Glabrioni.*] Est à conjectura Ferrarii, sed quam sustentat Pal. sec. in quo *Glabrioni*. vulgata *M. Labconi*.

6. *Fortunam, rempub. referret acceptam.*] Fragmentum Colonienfe, accepta, quod melius: nisi forte rectum est, *acceptum*.

7. *Vexillum ad vivos.*] Est à Pal. sec. Maur. & S. Viçtoris. prius vulgati, *ad vos*.

defendam non excitaretur? præsertim cum senatus, populusque Roman. haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc verò ne P. quidem Clodius dixit unquam. quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus *vitru* esse superatum. Qui autem tibi venit in inentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putarem natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam *disciplina*? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non coherrentia inter se diceres, sed maximè disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, *pœna* affectum querebare. ita, ¹ quod propriè meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. ² nam, comprehensio fontium, meæ animadversio, senatus fuit: homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à se: eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cuius est non dico audaciæ (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, qua vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subellia nostra versentur armati? cum in hæc exalla Concordiæ, ô dii immortales! in qua me consule, salutare sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladii homines collocati stent? Accusa senatum: accusa reque stem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnes ordines, omnes civis, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumfederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum *repugnantiam* non videas. nihil profectò sapias. Quid est enim dementiùs, quàm, cum ³ ipse reip. perniciofa arma ceperis, obijcere alteri salutaria? ⁴ At etiam quodam loco tacetis esse voluisti. Quam id (dii boni) non decebat! in quo est tua culpa nonnulla. aliquid enim falis ab uxore mima trahere potuisti. CEDANT ARMA TOGÆ. Quid? tum nonne cessarunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Rom. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec verò tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino litteras nosse: me nec reip. nec amicis unquam *desuisse*, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ & juventuti, utilitatis, & nomini Roman. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis, ad majora veniamus. P. Clodium meo consilio ⁹ interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspeçtante populo Rom. gladio stricto insecutus es, negotiumque transiegesis nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset. ⁶ Sed quid? ego *favisse* me tibi fateor, *suavisse* ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. prius enim rem transiegit, quàm quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suavi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reip. sine suavore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta læ-

ticia cunctæ civitatis me *unum tristem* esse oportebat? Quamquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, eum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot *annis* post, tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa *civile bellum* esse natum: in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo *ci-* 10
vi, consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompejum à Cæsaris conjunctione avocarem, in quo Cæsar fuit felicior. ipse enim Pompejum à mea familiaritate disjuxit. Postea verò, quàm se totum Pompejus Cæsari tradidit: quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat *sperare: suadere*, impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompejo suaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquenni *imperium* Cæsari prorogaretur: alterum, 7 ne patretur fieri, ut *absentis* ejus ratio haberetur. quorum si utrumvis persuasisset: in has miseras numquam incidissemus. Atque idem cum jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompejus ad Cæsarem detulisset, seroque eadem sentire cœpisset, quæ ego antè multo prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meaue illa vox est nota multis, UTINAM, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut numquam coisses, aut numquam diremisses. fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompejo, & de reip. consilia fuerunt. quæ si valuissent: respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses. Sed hæc vetera: illud verò *re-* 11
cens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatoremi mihi apposuisse videar, qui me non solum *meis* laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum ⁸ n. istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citiùs dixerim *jactasse* se aliquos, ut fuisset in ista societate? viderentur, qui socii non fuissent, quàm ut quisquam celare vellet. Quam vis simile porò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterq; L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti ab alienis potius consilium peterent, quàm *à suis*? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, ¹⁰ navi appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors,

1. Quod propriè meum est, laudasti: quod totum Senatus, &c.] Ita mss. Ferrarii, acceduntque Pal. sec. Maur. P. S. Victoris. prius impress., quod propriè meum, &c. totius Senatus.

2. Nam comprehensio fontium, &c.] Habent & istud quoque nostrum quatuor quæ adnoto quod P. Manutius & Lambinus isthæc quoque receperunt in textum, neq; tamen meminerunt unde. c mss. scil. Hæc. Ferrarii. cui Philippicæ istæ titulum quantum debent.

3. Ipse reip. perniciofa arma.] Et hoc ab iisdem membranis, nec non Pal. primo. prius editi, ipse contra temp. pern.

4. At etiam quodam loco tacetis esse voluisti.] Conjicit And. Schottus, joco. lib. 1. Nodor. cap. 12. qui adeatur.

5. Nisi ille se in scalas, &c.] Sic duo vetustissimi Ferrario inspecti, probatque Alconius, nec recedit Pal. sec. aut S. Vict. antea cusi, sub scalas.

6. Sed quid ego? favisse me tibi, &c.] Ita videtur distinguendum, non ut publicatur? Sed quid? ego favisse, &c. non male etiam Gu-

lielmus conjiciebat: *Equid ego? favisse.*

7. Ne patretur fieri, ut absentis, &c.] Victorius lib. xxii. Var. lect. putat legendum *ferri*; non male.

8. In istius gloriosissimi facti conscientia.] Editi prius societate. proculdubio ignoratione vocis prioris, quam neque cepi Ferrarii, a quo tamen scimus eam hæere in omnibus libris scriptis: neque aliter Pall. Gembl. Maur. & P. nec non S. Vict.

9. Viderentur socii, cum socii non fuissent.] Hæc est scriptura priscæ editionum, neque abeunt mss. nostri, nisi quod Pal. pr. videntur socii quod fuissent. recentiores admiserunt conjecturam Ferrarii, viderentur qui socii non fuissent. non rectè, si enim attendimus, videbimus voces aliquot à librorum finitram liberalitate. itaque legendum erat; viderentur, quàm ut quisquam, &c. et si non negem, posse etiam abjici, quàm ut quisquam, &c.

10. Navi appulisset.] Sic omnes Ferrariani. nam nostri *navis appulisset*. editio recepta, *navim appulisset.*

mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasisti? cui ne suadere quidem ausus essem. quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. *unius amicitie* præposuit: depulsoque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor *patris* fuisset. Quid duos Servilios? Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censeres excitatos potius, quam caritate reip.? Longum est persequi ceteros: idque reip. ¹ præclarum fuisse; tam multo ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quod sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus istis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum exstitisse. Tu autem omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam *latatum* esse morte Cæsaris, crimen esse? QUID ENIM interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim heri, an gaudeam factum? equus est igitur, ² te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut heri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: *voluntas* nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. sic enim dixit. M. BRUTUS, QUEM EGO HONORIS CAUSA NOMINO, CRUENTUM PUGIONEM TENENS, CICERONEM EXCLAMAVIT: EX QUO INTELLIGI DEBET, EUM CONSCIUM FUISSE. Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem ³ tulit, is à te *honoris causa* nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. quanto in rebus, sententiarumque major? Constitute hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? numquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, ⁴ *homicidæ* sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis fuscipe. etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris: ut à te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Rom. conservatoresque reipub. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam patricidas esse: siquidem est atrocis patriæ parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? si patricidæ: cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quam decem dies absuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. non igitur homicidæ. sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil

potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse fati, quæ distinctius dicuntur, intelligis. sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis *premiis* dignissimi iudicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam. scribam ad illos, ut, siqui fortè, quod à te mihi objectum est, quærent, sitne verum: ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res umquam (prò sancte Jupiter) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ ⁵ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum ⁶ cum principibus includis? non recuso. ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res est, ut *invidiam* istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatus illis, quos tu expulsos à te prædicas, & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor *posteritas*, quæ tam ingrata litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria profectantur? Tu verò adscribe me talem in numerum. Sed ⁷ unam rem vereor, ne non probes. si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de rep. stultissimè: & si meus stilus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. *virum* res illa quærebat. Quod si te in iudicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT: vide, quæso, ne hæreas. quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, ⁷ qui *servire* volebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: ejus domus, quæstuosissima est falsorum commentariorum, & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ *nundinæ*. Etenim quæ res egestati, & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de reipub. bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. auctores: ego te tantum *gaudere* dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus objecisti. quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus; resp. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam,

1. *Præclarum fuisse tum multo ipsis gloriosius est.* Ita edd. præter. ita Pall. ambo. mi quod fec. *tamen*, & verò testatus est, nostram extare in omnibus suis scriptis Ferrarius. probo, sed superat adhuc vox fuisse, quæ spurium quid sapit. deinde abjiciendum est à sine, sinu Pal. pr. neoterici receperunt Ferrarii conjectaneum, *præclarum fuisse tam multos, istis gloriosius est.* at Victoriana, *fuisse tam multos, tum multo ipsis gloriosius.*

2. *Te excepto & iis qui eum regnare gaudebant.* Redintegravi hanc periodum ex Pal. sec. Gembl. Lil. & S. Victoris. alludebatque item Pal. pr. in quo te excepto *is qui eum regnare gaudebat.*

3. *Tulit, is à te honoris, &c.* Abandat heic, aut *ille* aut *is* & pro hoc agnoscebat Mauricianus *his*, unde fecerat Gulielmus *hic*.

4. *Homicidæ sint.* Ita & Pal. sec. & Maur. non, *homicidæ rei sint*, quomodo vulgata.

5. *Commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ, &c.* Adieci illud erit à Pall. & Maur. quam injurie abjiciendam curarat Ferrarius, habuitque obsequentes P. Manutium & Dion. Lambinum. at loquitur prius membrum de præsentī, posterius de futuro.

6. *Cum principibus includis? non recuso.* Ita Pall. ita Liliensis & Maur. non, *includi cum principibus non recuso*, uti retrò cusi.

7. *Qui servire volebant.* Vulgata *qui uni servire*, quod neque in Pall. aut Maur. Col. aut Ferrarii membranīs; nisi quod quidam *inservire*; unde proculdubie natum alterum illud.

lebam, P.C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. neque verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter *vita cupiditatem*, quæ me manens conficeret angoribus: dimissâ, molestis omnibus liberasset. illos ego præstantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consularis, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (*mibi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur*) remp. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certè numquam in hoc ordine, vel potius numquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sapius? quod quidem erat magnum, de *summa re* dissentientis, in eadem consuetudine amicitia permanere. Sed & ego quid ille, & contra ille, quid ego sentirem, & spectarem, videbat. ego incolumitati civium primùm, & postea dignitati: ille præfenti dignitati potius consulebat. quòd autem habebat uterque quòd *sequeretur*, idcirco tolerabilior erat nostra dissentio. Quid verò ille consularis vir, ac pænè divinus de me senserit, sciunt qui cum Pharsalica fuga Paphum profecuti sunt. numquam ab eo mentio de me, nisi honorifica; nisi plena amicissimi desiderii, cum me *vidisse plus* fateretur, se *speravisse meliora*. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen HOMINES quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modò homines sunt, interdum animis relaxantur. Quòd autem idem mœsticiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii *viverent*. Sed qui istuc venit tibi in mentem? ego enim *amplius* h-s ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam *dolor* jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Callinus, fecit heredem. & quidem vide, quàm te amarit is; qui, albus, aterve fueris, ignorans, fratris filium *præterit*: Q. Furius honestissimi equitis Romani, sui que amicissimi, quem palam heredem semper fecit, ne nomen quidem perscripsit: te, quem numquam viderat, ac numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turfilius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu: nihil scio, inquires, nisi quæ *prædia* habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris heredibus, *tanquam* heres esset, invasit. Quamquam hoc maximè admiratus sum, mentionem te hereditatum auctum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisses. Hæc tu colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non *ingenii acuendi* causa declamitas. Et verò adhibes joci causa magistrum;

fuffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis, in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum, quid intersit. ille sensum dicebat, quod causa prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta *merces* rhetori data est? Audite, audite, P.C. & cognoscite reip. vulnera. duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede *nihil sapere* disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos *reipub.* turpissimum possessorem inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore, & correctore nostro quædam dicenda sunt. nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. à principio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te *decoxisse*? Patris, inquires, ista culpa est. concedo. etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd fedisti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Summisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo locavit. Nemo umquam puer emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per regulas demitterere. quæ flagitia domus illa diutius terre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat, ut te contra suum patrem, si festertium sexages peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discipuli ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ 7 familiæ sedavi, vel potius sustuli. patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione, *patrio jure*, & potestate prohiberet. Hæc tu, cum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia omittam, sunt quædam, quæ *honestè* non possum dicere: tu autem eo liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reip. miseriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus. quæ peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen, ut facitis, attentè audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam *recordatio*. tamedsi incandans oportet media, ne nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat. ejus omnium incendiorum fax. cujus etiam domi

1. Ne nomen quidem perscripsit.] Lambinus alique variè emendant, sed præter libros nostros.

2. Ut in te quæ vellet diceret.] Sic Pall. edd. que antiquæ, item Victoriana. at Lambiniana non una; ut non in te quæ vellet diceret; sed in qua vellet, diceret, representat in contextu; quod natum suspicor à male intellecto Ferrario.

3. Et in tuos dicta dicere.] Schottus noster cap. XII. abjiciendum censet dicta, aut dicere mutandum in jacere.

4. Quam statim muliebrem stolam reddidisti.] Nihil variant mss. nostri. Idem amicus noster monet Faënum edidisse à veteri cod.

Romano, muliebrem togam. ego totam illam vocem eradicatam malle. Lambinus togam Faëni recepit in contextum.

5. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit.] Gemblacensis, quo flagitio domus illa diutius stare non potuit. quod adstricunt ad historiam Lydium lapidem otiosiores. nam mihi valde adlubescit.

6. Tantum enim se pro te intercessisse.] Secutus sum tres Ferrarii codd. vulgati adjecerant adhuc vocem dicebat.

7. Facile sedari vel potius sustuli.] Liliensis ac Maur. non sedari, sed potius sust.

domi quiddam jam tum molitus est. quid dicam, ipse optime intelligit. ¹ Inde itum Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. sed habebat duces Gabinius, quicum quid quidvis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneret, præter unum Misenum, quod cum sociis, tanquam Sisiponem tenebas? Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. aude dicere, ² te prius ad patrem tuum venisse, quàm ad me. acceperam enim jam antè Cæsaris litteras, ut mihi satisfieri pateret à te. itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. ³ Postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione quæsturæ. quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Rom. in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo: tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse factuum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus. quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæstor es factus. deinde continuò sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitia, perditis vitæ rationibus *perfugium* esse ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis ²¹ esses. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impurè atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunaque nostras, id est, in universam rempublicam, ac nefariè fecerit. ab hujus enim scelere omnium malorum *principium* natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, calendis Januar. labentem, & propè cadentem rempublicam. fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum, atque emancipatum tribunatum, consiliis vestris opposuit, cervicisque suas ei subjecit securi, qua multi *minoribus* in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, ⁴ quod in *hostem togatum* decerni est solitum more majorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublice. iudicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. dum genus hominum, dum populi Rom. nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera *intercessio* nominabitur. Quid cupidè à senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublice. prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere, & evertere rempublicam. funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, ⁵ neque frequens senatus

agendo, de vendita, atque addicta *sententia* movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis, & potestatibus: quæ non effugisses: nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, *causam belli* contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii, & facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunatum sublatum, ⁶ circumscriptus à senatu esset Antonius? omitto, quàm hæc falsa, quàm levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit *contra patriam* arma capiendi. ⁷ Sed nihil Cæsari: tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum umquam immemorem fore, ⁸ consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii P. R. decus, ac lumen fuit: omnes consulares, qui per multitudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo *remp.* expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in *feminibus est causa arborum*, & stirpium: sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doleatis, treis exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas huic ordini afflicta est: afflixit Antonius. omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. ut Helena Trojanam, sic iste huic reipublice causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. omnia perfecit, quæ senatus, salva reipublice. ne fieri possent, perfecerat. ejus tamen *scelus in scelere* cognoscite. Restituebat ⁹ multos calamitosos. in his patri nulla mentio. si severus: cur non in omnibus? si misericors, cur non in suis? sed omitto ceteros. ¹⁰ Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: ¹¹ quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum *restitui* oporteret? absentem credo in reos relatum: rem indicta causa judicatam: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum, & armis: postremò, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus: & reipublice. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. hominem verò omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissimè *studium suum* ipse profitetur? in eodem verò tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum; iustitatio municipiorum; Scio me in rebus celebratissimis fer-

mone

1. *Inde itum Alexandriam, &c.*] Pall. & Maur. iter, ut etiam edidit Lambinus, neque aliter editio prima.

2. *Te prius ad parentem tuum.*] Est à Buchanani conjectura. nam nisi meliores parentem tuum. vulgati, & patrem tuum. Muretus lib. xlix. Var. lect. cap. 6. conjicit amatorem tuum.

3. *Postea custoditus sum à te, tu à me observatus.*] Ita quidem Pal. pr. sed sec. *postea cultus à te.* quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum displicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielmius in Asinariam Plautinam cap. 5. Muretus lib. xlix. Var. lect. cap. 7. quod invenisset in uno ms. *beatus*, in altero *oratus*, conjiciebat, *fableratus*.

4. *Quod in hostem togatum decerni solitum.*] Explicat Schottus noster d. cap. 12.

5. *Neque frequens Senatus, &c.*] Nihil mutò: sed tamen in duobus libris reperi, *neque Rom. eques aut senatus*; inquit Gulielmius. neque aliter Pal. pr. aut ita quos excussit Ferrarius.

6. *Circumscriptus à Senatu esset Antonius.*] Sic & Pal. sec. &

Maur. quemadmodum & Ferrariani.

7. *Sed nihil Cæsari.*] Ita Pall. & plures à Ferrario excussi. vulgata, *sed nihil de Cæsare*.

8. *Consules ex Italia excussos.*] Est à Mauriciano. vulgata *expulsos*, minus recte. sic Philippica xlii. cap. 7. *juventutem omnem ex Italia excussimus*; ubi perperam vulgati *excivimus*.

9. *Multos calamitosos.*] Scriptus Ferrarii unus *damnosos*. quod placuit Gulielmio. & Plautus quidem ea voce usus est in patrem talem.

10. *Licinium Denticulam.*] Ita hodie passim publicatur, restatque in Pal. sec. antea *cui Lenticulam*. quod & in pr. stat tamen & pro priore scriptura Mauricianus.

11. *Quasi verò ludere cum condemnato non liceret.*] Sic Pall. nostris. Lambinus edidit, *non ut luderet cum condemnato, quasi vero, &c.* nimis de suo largus, inquit Schottus noster, qui malebat legere cum Mureto, *non quasi luderet cum condemnato*. videatur ipse cap. 12. quemadmodum etiam Muretus lib. xlix. Var. lect. cap. 7.

mone omnium versari, eaque quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. etenim quod umquam in terris tantum flagitium existisse auditum est?

24 tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehementer in essendo tribunus pleb. lictores laureati antecedeant: inter quos, *aperta leſtica*, mimæ portebatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessariò prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine, sed Volumniam confalutabant. ¹ sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur. O misera mulieris facunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam imprefsit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis est sanè reprehensio, & lubrica. versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. fuit felix, si potesr ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa, & tua: illi secuti sunt: tu quæsisisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam vocès, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. ibi me non occidisti. magnum beneficium. potuisse enim fateor. quamquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus *sanctus* essem, quòd eam à me servatam esse meminissent. sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti; meque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: ² liceatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar, præfertim cum te

25 hæc auditurum videres? Venisti Brundisium, in sinum quidem, & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? *quam miserum* est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam serò se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percurſatio eadem comite mimæ: in oppida militum crudelis, & misera *deductio*: in urbe auri, argenti, maximeque vini, *scæda direptio*. Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum ille esset Alexandria, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vestigiales ³ Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid *hereditatum* possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quò se verteret, non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turfelio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. erat ei vivendum *latronum ritu*, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Rom. conspectu *vomere* postridie. O rem non modò visu scèdam, sed etiam auditu! ⁴ Si inter cenam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium

publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse ratetur esse in suis fordibus: veniamus ad splendida. ⁵ Cæsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, Si quis reipub. sit infelix, felix esse non potest. hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona (miserum me: consumitis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subiecta præconis. una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, ⁶ servientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet *accidere*, inventus est nemo, præter Antonium, præfertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & reformidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum se ferò sis isto loco natus, deinde cum Pompeii se ferò, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omneis tibi deos, omneis homines, & esse inimicos, & futuros scias? At quàm insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute *terribilior* erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior? In ejus igitur copias cum se subitò ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo, ⁷ modò egens, repente dives. Sed, ut est apud poetam nescio quem, *Male parta, malè dilabuntur*. Incredibile, ac simile portenti est, quoniam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensuris, sed paucis diebus effuderit. maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, preciosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen *abundantis*. horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdis dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obſignatum, nihil scriptum. apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur. alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies *potabatur*, atque id locis pluribus: fuggerebantur etiam sapè (non enim semper ipse felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, fervorum in cællis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta. non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbeis, & regna celeriter tanta nequitia *devorare* potuisset. At ejusdem ædeis etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu nemo adſpicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hæc te in domo tamdiu deversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cum adſpexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nosti. nec verò te umquam neque vigilantem, neque in somnis credo *mente* posse *confessere*. necesse est, quamvis sis, ut es, ⁸ vinolentus, & furens, cum

1. *Sequebatur rheda cum lenonibus.*] Exhibent hanc lectionem Pall. nostri, & retinet omnino contra Victorium Ferrarius: is enim lib. xvi. Var. lect. contenderat emendandum *cum lenonibus*.

2. *Liceatne mihi per, &c.*] Ferrarius timide & modestè conjiciebat, *licuitne*, quod receperunt P. Manut. & Lamb. sed non respondent libri. prius impressi, *liceat nunc mihi*.

3. *Sergio mimo tradere. Quid ego, &c.*] Lambini editio amplius habet, *tradere. tum sibi, non hanc quam nunc male tuctur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego, &c.* de prompta ei forte è Faëni aut Mureti libellis, quos nondum videre licuit.

4. *Si inter cenam.*] Quintilianus lib. iix. laudat, *si hoc tibi inter cenam*. max reddidi Tullio ipsis, suavis Pal. sec. ac Maur. us &

Ferrarii scriptis: eorundemque fide, mutavi *iniquissimum*, in *nequissimum*.

5. *Cæsar Alexandria se recepit.*] Ita nunc habent omnes libri editi: sed de conjectura Ferrarii. mss. enim & antiquitus cusi, *Alexandriam*.

6. *Servientibusque animis, gemitus tamen, &c.*] Nihil variant mss. nostri; Lambinus tamen interposuit: *animus, cum omnia metu tenerentur*. an ex Faëni, aut Mureti libris?

7. *Modò egens, repente dives.*] Non temere conjicit d. cap. 12. Schottus nolter, istud ex poetâ aliquo de promptum.

8. *Vinolentus & furens.*] Istud recepi, quod invenisset in suis aliquot Ferrarius, restaretque in Pal. illo sec. atque Maur. prius erat

cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. quid enim umquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Et si jam negat. nolite, nolite quærere. frugi factus est. illam suam suas res sibi habere² iussit, ex duodecim tabulis: claveis ademit, forasque exegit. quam porrò spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil est *honestius*, quam quòd cum mimæ fecit divortium? At quam crebrò usurpat, & *consul* & *Antonius*? hoc est dicere, & consul, & impudicissimus: & consul, & homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine: dixisset, credo, aliquando, *3* avus tuus, *Et consul, & Antonius*. numquam dixit. dixisset etiam collega meus; patruus tuus. nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu repub. vexavisti: ad ipsas tuas parteis redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, constat, 29 fuisse, susceptum opera tua est. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? gustaras civilem sanguinem, vel potius exforbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium, nobilissimum, & clarissimum virum, occideras: multos, qui de proelio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissimè persecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli *pars tanta* restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamenti, ut dicebat, ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primò respondisti plane ferociter: & ne omnia videar contra te, propemodum æqua, & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? ar ne potuit quidem. ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi. ego arma contra consules, imperatoresque populi Rom. contra senatum, populumque Rom. contra deos patrios, arasque, & focos, contra patriam tuli. num sibi soli vicit? *QUORUM* facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, 4 & ad prædes tuos milites misit: cum repente, à te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset *suam* dicere. Auctionis verò miserabilis aspectus: vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa. fordidata mancipia: ut do-

leremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. quò se verteret, non habebat. 5 quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, quæstus est. Prohiscitur in Hispaniam Cæsar, prucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. ne tum quidem sequeris. tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut NON SUSCIPienda fuit ista causa, Antoni: aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quæris: nollem. sed tamen consilium⁶ à primo reprehendum, *laudanda constantia*. 7 Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. esto: fuerit hæc partium causa communis. repetebant præterea deos, penates patrios, aras, focos, larem suum familiare: in quæ tu invaseras. hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: et si IN REBUS iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. 8 An tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone 9 reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, P. C. causam reditus mei. volui, si possem, etiam ante Kalendas Jan. prodesse reip. nam, quod quærebas, quomodo redissem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & roga, 10 nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam aspicias me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam necum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitia tuæ, cuius te ipsum non puderet. ex omnibus omnium flagitiis nullum curpius vidi, nullum 11 audivi. qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares; is per municipia, coloniasque Galliar, à qua, nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis, & lacerna cucurristi. At videte levitatem. Cum hora diei decima ferè, ad Saxa rubra 31 venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? à Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mimæ posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fletu uberius: homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere.)

erat violentus. ineptè. ebrietas enim & furor duo sunt, quæ non patiuntur simulacrà in somnis liquido nobis imprimi. itaque miror hæctenus exulasse libris lectionem ratione maxime subnixam.

1. Pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Sic Pall. & olim editi. itaque non est quod conjecturas ullius admittamus.

2. Iussit, ex duodecim tabulis, claveis ademit, forasque exegit. Ita fere Nonius in *Exigere*. probabatque hanc lectionem Victorius lib. 11. Var. lect. cap. 2. item Muretus lib. v. Variar. lect. cap. 8. & alludit Pal. sec. in quo, *claves fecit ademit, exegit*. vulgo antea erat, *iussit: ex duodecim tabulis causam addidit; exegit*. videatur Ferrarius, item Lambinus. Adamus Theodorus Siberus, has literas nostras eximie doctus, putabat glossèma illud, ex xii. tabulis. Supra quoque edidi; *illam suam suas res habere, &c.* ejecta voce *mimam*. quæ non erat in mss. nostris.

3. Avus tuus, Et Consul & Antonius. Pal. pr. avus tuus se consulam & Antonium. neque aliter sec. nisi quod is, Antonius à manu prima. vulgata, se & consulem & Antonium: nostra est a conjectura Ferrarii. mea sententia, quadriga ista verborum est à librariis;

scripsitque Cicero tantum; id dixisset credo aliquando avus tuus; numquam dixit: dixisset etiam collega meus, &c.

4. Et ad prædes tuos, milites misit. Ita coniecit quidem Ferrarius, sed firmat Mauritanus noster. vulgò, *prædas tuas*.

5. Quippe in his ipsis temporibus, &c. Ita omnes libri; unde suspicio fuit Gulielmio fuisse; quippe ni? his ipsis. ut Cicero significet, merito trepidasse; utpote qui insidiarum etiam manifestus fuerit.

6. A primo reprehendum. Est & hoc in Pall. ac Maur.

7. Tu vero quis es? Pal. sec. tu vero quid censeres?

8. An tu Narbone mensas hospitum convomeres. Haud aliter etiam Pal. sec. publicata enim, in mensas hosp. cum convomeres. Maur. præferebat, *hospitum convomeres*.

9. Reditus? & tamen quærebat, cur ego. Ferrarii mss. reditus ejus? jam quærebat. unde facit Gulielmius, reditus ejus, qui jam quærebat, &c. non placet. certè à vulgato stant Pall. & vetus impressio.

10. Nullis nec Gallicis. Recepta lectio, caligis. sed Gellius libro xiiii. cap. 20. laudat alterum.

11. Audivi qui magister, &c. Abjeci, quàm quod, volentibus aliquot mss. Ferrarii; respondetque noster Pal. sec.

re.) ergo, ut te catamitum, nec opinato cum offendisses, præter spem mulier adspiceret: idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu *perturbasti*? Et domi quidem causam amoris habuisti; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus¹ prædes tuos venderet. productus autem in concionem à tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam *dicacem* in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis. ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissimè processisti. celeriter isti, & redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. habebat hoc omnino Cæsar: quem planè perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in *familiaritatem* libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, iustus es renunciari consul, & quidem cum ipso. nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. qua in re quantum fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum, & receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ. cogimur in senatum: invehens est copiosius multo in istum, & paratius Dolabella, quam nunc ego. hic autem iratus quæ dixit, dii boni? primum cum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iustum: quem negant *regem*, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. nos enim nuntiationem solum habemus: consules, & reliqui² magistratus etiam inspectionem. Esto: hoc imperite (NEC ENIM est ab homine numquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis antè mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibitorum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. quisquam de divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo fervare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis fervavit: non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inscitia, *impudentia* est, si nec scit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam læticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitorum dies, sortitio prærogativæ. quiescit. renuntiator: tacet. prima classis vocatur: renuntiator: deinde, ut a solet, suffragia. tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confesso negotio bonus augur (Lælium diceret) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cælo servasse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, & tanto antè prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ calamitate eminentis es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione. augur auguri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella:

rursus, cum voles, salvus auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nuntiat, quibus nuntiasti: conhere te, cum ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro. Sed, ne fortè ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam pulcherrimam transfiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet. quidlibet, modò ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: ascendis; accedis ad sellam (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) *diadema* ostendis. gemitus toto foro. unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum 3 auctor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus *ferre & pati possit*. At etiam misericordiam captabas: supplicem te ad pedes abiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres: qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: à nobis, populoque Rom. mandatum id certè non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciiis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc *cruentat* oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. 4 Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam adscribi iussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM CONSULEM, POPULI JUSU REGNUM DETULISSE, CÆSAREM UTI NOLUISSE. Jam jam minimè miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio suffulisti? Idcirco L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post sæculis, à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus. De quibus rebus idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro tum tu quid egisses. audiebam quidem te paratum venisse, quod me de eminentis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem *fortuna populi Rom.* num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter *conscientiam* scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortarer: quoad meueres, omnia te promissurum: simulac timere desisisses, similem te futurum tui. Itaque cum ceteri consulares irent, redirent: in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque illam societatem optimis civibus cum importunissimo *hoste* foedere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem in vitus, cum omneis aditus armati obsiderent. Qui tibi illè

dies,

1. *Prædes tuos venderet.*] Mauricianus, suos. quomodo coniecerat legendum Ferrarius, aut rescribendum, habuisti. & verò suos, admittit Mauritianus; habuisti Lambinus.

2. *Magistratus etiam inspectionem.*] Sic Pall. sic Gembl. Lil. Maur. non *inspectionem*, quod receperunt Manutius ac Lambinus facta Ferrarius, qui sic reperit in libro uno.

3. *Auctor regni esses.*] Ejeci verbum *inventus* auctoritate item

Pal. sec. Maur. & librorum quos consuluit Ferrarius.

4. *Quid indignius, quam vivere cum qui, &c.*] Ita ipse Cicero primum scripsit lib. xv. ad Atticum Epist. 11. quod & in Pall. per nam sec. *Nonne indignus tu tueri*; quomodo & in suis reperit Ferrarius; coniecit autem, *Nonne indignum est vivere cum*, quod recepit Lambinus. At si Tullio obsequemur rescribendum fuerat; *commotus, indignissimum esse, vivere hunc qui imposuerit, &c.*

dies M. Antoni fuit? quamquam mihi subito inimicus ex-
 56 stitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu
 vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei men-
 tem servare potuisses! pacem haberemus, quæ erat facta
 per obsidem puerum, nobilem, M. Antonii filium, M. Bani-
 balionis nepotem. quamquam te bonum *timor* faciebat, non
 diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum
 timor abest, à te non discedit, audacia. Et si tum, cum
 optimum te putaban, me quidem dissentiente, ¹ funeri
 tyranni illius sceleratissimi præfuiti. tua illa pulchra lau-
 datio, tua miseratio, tua cohortatio. tu, tu illas facies in-
 cendisti, & eas, quibus semivultus ille est, & eas, qui-
 bus incensa L. Bellieni domus deflagavit. tu illos impe-
 tus perditorum hominum, &, ex maxima parte, *servorum*,
 quos nos vi, manumque repulimus, in nostras domos immi-
 sisti. idem tamen, quasi fuligine absterfa, reliquis diebus
 in Capitolio præclara S. C. fecisti, nequa post Idus Martias
 immunitatis tabula, neve cuiusquam beneficii figeretur.
 meministi ipse, de exsulibus: scis, de immunitate quid di-
 xeris. optimum verò, quod dictaturæ nomen in perpetuum
 de rep. sustulisti. quo quidem facto tantum te cepisse odium
 regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum di-
 ctatorem, tolleres *metum*. Constituta resp. videbatur aliis,
 mihi verò nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia
 metuebam. Num me igitur sefellit? aut num diutius fui
 potuit esse dissimilis? insperantibus vobis, toto Capitolio
 tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant *immu-
 nitates*, sed etiam populis universis. civitas non jam sin-
 gillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent,
 quæ stante republica manere non possunt, provincias uni-
 versas, P. C. perdidistis: neque vêtigalia solum, sed etiam
 imperium populi Rom. hujus domesticis nundinis demin-
 37 utum est. Ubi est septies millies sestertium, ² quod in
 tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? functæ illius quidem
 pecuniæ, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderetur,
 quæ nos à *tributis* possit vindicare. Tu autem quadringen-
 ties *h-s* quod idibus Martiis debuisti, quonam modo ante
 Kalendas April. debere ³ desisti? Sunt ea quidem innume-
 rabilia, quæ à diversis emebantur, non insciente te: sed
 unum egregium de rege Dejotaro, populo Rom. amicissimo,
 decretum in Capitolio fixum. quo proposito nemo erat, qui
 in ipso dolore *risum* posset continere. Quis enim cuiquam
 inimicior, quàm Dejotaro Cæsar? æquè, atque huic ordini,
 ut equestri, ut Masiliensibus, ut omnibus, quibus rep.
 populi Rom. curam esse sentiebat. Is igitur, à quo vivo,
 nec præsens, nec absens quidquam æqui boni impetravit,
 apud mortuum ⁴ factus est gratiosus. compellat hospitem
 præsens: computat, pecuniam imperarat, ⁵ in ejus
 tetraarchiam ex Græcis comitibus suis collocarat: Arme-
 niam abstulerat à senatu datam. hæc vivus eripuit, reddidit
 mortuus. At quibus verbis? modò *æquum sibi* videri,
 modò *non iniquum*. mira verborum complexio. at ille
 nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quicquam
 sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri.
 Syngrapha *tribus* centies per legatos, viros bonos, sed timi-
 dos, & imperitos, ⁶ sine Sexti, sine reliquorum hospitem
 regis sententia, facta *in gynæceo*: quo in loco plurimæ res
 veniere, & veneunt. qua ex syngrapha quid sis acturus,
 meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis com-

mentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo
 Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus sem-
 per hoc fuisse, ut, *quæ tyranni* eripuissent, ea, tyrannis in-
 terfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur
 jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jurecon-
 sultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha debere dicit
 pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. non
 enim à te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes,
 ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui
auctorem odimus, acta defendimus. Quid ergo de commen-
 38 tariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis lo-
 quar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tanquam gla-
 diatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi
 nummorum apud istum construuntur, ut jam appendan-
 tur, non *numerentur* pecuniæ. At quàm *cæca avaritia* est?
 nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Creten-
 sium vêtigalibus liberantur: statuiturque, ne post M. Bru-
 tum proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es com-
 pos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post
 M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Bru-
 tum, Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti
 (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis.
 Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic *vendi-
 tor*. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nul-
 lius infector calamitatem: tantum queror, primum eor-
 um reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar
 judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas.
 neque enim plus quàm tres, aut quattuor reliqui sunt, qui
 simili calamitate fuerint. cur tua misericordia simili non
 fruuntur? cur eos habes in loco patrum? de quo ferre, cum
 de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram pe-
 tendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ &
 risus hominum, & querelas moveret. Cur autem ea comi-
 tia non habuisti? an quia tribunus plebis sinistrum fulmen
 nuntiabat? ⁷ cum tua quid interest, nulla auspicia sint, cum
 tuorum, tum sis *religiosus*. Quid? eundem in septemvira-
 turu nonne destituvisti? intervenit enim. quid metuisti?
 credo, ⁸ ne salvo capite negare non posses. omnibus eum
 contumeliis onerasti, quem *patris loco* si ulla pietas in te
 esset, colere debebas. filiam ejus, sororem tuam, ejecisti,
 alia conditione quæsitæ, & ante persecta. non est satis.
 probri infimulasti pudicissimam sæminam. quid est, quod
 addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu
 Kalendis Jan. sedente paruo, hanc tibi esse cum Dolabella
 causam odii dicere ausus es, quod ab eo forori, & uxori
 tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari
 potest, impudentiorne, qui in senatu: an improbius, qui
 in Dolabellam: an impiorius, qui patre audiente: an cru-
 delior, qui in illam miseram tam spurcè, tam impiè dixe-
 ris? Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio?
 39 acta enim Cæsaris pacis causa confirmata sunt à senatu: quæ
 quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset
 Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore profertur?
 si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur *veneunt*? At sic
 placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæsaris actis cum consi-
 lio cognosceretis. quod fuit consilium? quem umquam ad-
 vocasti? quas Kalendas Junias expectasti? an eas, ad quas
 te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retu-
 listi? o præclaram illam percussationem tuam mense
 Aprili,

1. *Fuere tyranni illius sceleratissimi præfuiti.*] Sic miss. Ferrar-
 zii, neque focus nostri. vulgata, *sceleratissime*, ut non referatur
 ad Antonium. at Lambinus amplius habet, *senari tyranni*,
si illud sumis fuit, sceleratissime. si è libris Faëni aut Mureti; pro-
 bo.

2. *Quod in tabulis que sunt ad Opis patebat.*] Ita legendum puta-
 bar Budaus lib. iv. de Assè. cum prius publicaretur *petebatur*. ne-
 que aliter Pall. nostri. at Lambinus at Manutius edidere, *quod est*
in tabulis que sunt ad Opis?

3. *Desisti? Sunt ea, &c.*] Vulgata lectio, *desisti? Quid ego de*
commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? Sunt
ea, &c. Verum ea hæc non faciunt, neque comparent in multis miss.
 interjecta verò sunt ex capite infra 38. ipso principio.

4. *Factus est gratiosus.*] Pal. pr. *gnatus*. secundus heic mutilus
 est. olim *culi gratus*, nam illud *gratiosus* est à conjectura Ubaldini.
 5. *In ejus tetraarchiam, &c.*] Prima editio, *Medie tetraarchiam*. lo-
 cum bene explicat P. Victorius lib. 111. cap. 23.

6. *Sine Sexti, sine reliquorum.*] Omnes miss. *sine sua*, *sine reliquo-
 rum, &c.* illud *Sexti* natum est a Ferrario, cui in mentem erat lo-
 cus Tullii lib. xvi. ad Atticum Epist.

7. *Cum tua quid interest, nulla, &c.*] Habent istud Manutius &
 Lambinus, puto à Faëni aut Mureti libris. nam nostri, non recedunt
 à vulgaris: *tua quid interest? nulla auspicia sicut tuorum, cum*
sis religiosus. ineptè.

8. *Ne salvo capite negare non posses.*] Conjecit Ferrarius, sed timi-
 de, *negare*. id statim recepit Lambinus, addito de suo, *cum*.

Aprili, atque Majo, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es. Quemadmodum illinc abieris, vel potius penè non abieris, scimus. cui tu urbi minitaris. utinam conere, ut aliquando illud, *Pane*, tollatur. At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de *vestigalibus* eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas. mimos dico, & mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in populi Romæ patrimonio grandi fœnore, & fructuosa ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar antè deduxerat. Consuluisi me per litteras de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondi: posse sine: ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset *auspicato* deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripti. Tu autem insolentia elatus, omni auspicio jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis colonæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi, atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. quo jure? quo ore? eodem, inquires, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turfelli prædia, quo in reliquis innumerabiles possessiones. Et si ab hasta valeant tabulæ, modò Cæsar, non tuæ: quibus *debuisi*, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. Ipsum enim exspectare magnùm fuit. Quis verò audivit umquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? remove gladios parumper illos, quos videmus. jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsar, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivisamicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè est perbacchatus? ab hora tertia bibebar, ludebar, vomebatur. O tecta ipsa misera, quam *dispari domino!* quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum deversorium. quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnifque doctrina. At verò, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: mædebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres familias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna. admissus est nemo. jure id

quidem. in homine enim turpissimo *obsolebant* dignitatis insignia. Cùm inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo. ut iste opera lætica larus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in via habitabant. quid Anagnini? qui cum essent devii, obviam ei descenderant, ut istum, tamquam *si esset* consul, salutarerent. Incredibile dictu; tamen inter omnibus constabat, neminem esse resalutatam: præsertim cùm duos secum Anagninos haberet, Mustelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos *patronos* adoptassent? magno quidem judicio, studio, benivolentiæ, caritate, non ut te, 7 ut Basilum, vi & armis, & alios vestri simileis, quos clienteis nemo habere velit, non modo esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collega tui; cùm illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. quid evenit postea, nescio. metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem *de caelo detraxisti*: effecisti que non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? inemineramus Cinnam nimis potentem: Sullam postea dominantem, modò regnantem Cæsarem videramus. erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ita multi. ista verò quæ, & quanta barbaria est? *agmine quadrato* cum gladiis sequuntur milites: scutorum lætica portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus. Kalendis Junii cùm in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, & potius discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit. cui chirographa Cæsar defendisset *lucris sui causa*: is leges Cæsar, easque præclaras, ut rempublicam concutere possent, evertit. numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsar defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsar rescidit. IN PUBLICIS actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam *inimicis* civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortis Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsar memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flamen? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? fume diem: vide, qui te inauguret: collega sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, si ve quod tyranni sacerdos es, si ve quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores. nescis, heri quantum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut *quintus* præterea dies Cæsari tribueretur? cur non fumus prætextati? cur honorem Cæsari tua

1. *Gravill fœnore & fructuosæ.*] Est ab uno scripto Lambini, cui accedebat Maur. codex & Ahalæ. prius editi, *glansifera*. Pal. pr. *grandificare*. sec. *grandifacere*.

2. *Vexillum videres.*] Vetus editio sic habet ac Palatini nostri. recentiores *tolleres*. unde? nimis quam cuperem incidere in Fæorni, in Mureti ad has orationes monumenta. nam num Manutius, num Lambinus inde sua hauserint, an aliunde; constare nemini potest.

3. *Et si ab hasta, valeant tabule.*] Supradictorum editiones, *ab hasta, valeat hasta, valeant tab.* quod non videtur ab ingenio, haud tamen variant nostri, aut vetustius editi.

4. *Quod si etiam scripsit, &c.*] Erat etiam in Pal. sec. illud aliorum *Quid?* sed Ciceronianum magis sapit alterum; sicque Pal. pr. Et olim excusi.

5. *Incredibile dictu: tamen inter omnes constabat.*] Est à Ferrariana

conjectura. prisca lectio, *dictu; sed tum nimis inter omnes constabat.* quomodo & Pal. pr. nam sec. *dictum & simul inter omni. cons.*

6. *Quod Brutos patronos adoptassent.*] Sic Pall. at Lambinus delevit *patronos*.

7. *Ut Basilum, vi & armis, & alios.*] Reponendum fortasse ut *Basilum, ut Tamisium, ut alios*, sicuti in mentem venit Schotto d. cap. 12. de quo gladiatore, non semel supra, & ad Atticum.

8. *Agmine quadrato, cum gladiis sequuntur milites: scutorum lætica portari.*] Est à Palatino sec. nisi quod is inversa voce sequuntur *scutorum milites læticas* p. quod si quis censet delendum adhuc verbum *milites*, quod abest uno libro Ferrarii, per me licet. ineptè Lambiniana: *sequuntur scutati milites: scutorum læticas*. nam læticae scuti gravidae erant, ut arripere statim à militibus si necesse.

tua lege datum, deferri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es: pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. mihi verò nihil istorum placet. sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non curas? nisi fortè vis fateri, te omnia *quæstu* tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiore in dicendo. ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis: ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus. hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. cur armatorum corona senatus sæptus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros, Ithyreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur MILLIES perire est melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. *caritate*, & benivolentia civium sæptum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Roman. utinam salvis nobis: sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus ad quos gubernacula reip. deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. præsidium, vel potius *ipsa resp.* quæ se adhuc tantummodo ultra est, nondum recuperavit. habet quidem certè resp. adolefcenteis nobilissimos, paratos defensores. quàm volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à repub. revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. sed inter *pacem*, & *servitutem* plurimum interest. pax, est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modò bello, ¹ sed morte etiam repellendum. Quòd si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at *exemplum* facti reliquerunt. illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus: qui tamen rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. quod cum ipsum factum per se præclarum, atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix *cælo capi* posse videatur. ETSI ENIM satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

Recordare igitur, illum, M. Antoni, diem quo dictaturam ⁴⁵ sustulisti: pone ante oculos lætitiæ senatus, populique Roman. confer² cum nummatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter *laudem*, & *lucrum* interfit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo, & sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, *versæ laudis gustum* non habent. Sed, si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, ne metus quidem à cœdificimis factis potest avocare? Judicia non metuis. si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quòd si non metuis viros fortes, egregiosque civeis, quod à corpore tuo prohibentur armis; *tui* te, mihi crede, diutius non ferent. ³ QUÆ EST autem vita, dies & nocteis timere à suis? nisi verò aut majoribus habes *beneficiis obligatos*, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteratura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare esse meditatus; magno labore, magnis periculis, quod cogitavit, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientia, *consuetudinem servienti*. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ⁴⁶ ceteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reip. sunt iniusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, QUAM SIT pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus eurretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice, quæso, aliquando remp. M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles: cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. defendi remp. adolescens, non deseram senex: contemsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obrulerim, si representari *morte mea* libertas civitatis ⁴ potest; ut aliquando dolor populi Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi POSSE MORTEM immaturam esse consulari: quanto veriùs nunc negabo seni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi, duo modò hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique *eveniat*, ut de republica quisque mereatur.

M. TUL-

1. Sed morte etiam repellendum.] Haud secus miss. nostri. at Hædorus lib. xi. cap. 30. Originum laudat repellenda, ut monuit Schottus lib. i. Nodor. Cic. cap. 14.

2. Cum hac nummatione tua.] Pal. pr. nummatione sec. nini vacatione, ut videatur restituendum, nummatione aut nummatione, quomodo diu est quod viri dicti coniecerunt.

3. Quæ est autem vita, dies, &c.] Est ab uno Ferrarii scripto; neque recedit multum Pal. nisi quod is multa, pro vita. insulse vulgata: Quid est autem multos dies.

4. Potest; ut aliquando, &c.] Confirmat hanc Ferrarii Codicum lectionem Pal. sec. vulgata, potest. Utinam aliquando. fatuè.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIA.

ORATIO QUADRAGESIMAQUINTA.

SERIUS omnino, P. C. quàm tempus reipublica postulat, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras, & focos: contra vitam, fortunaque nostras, ab homine profligato, ac perditio non comparari, sed geri jam viderem. Exspectantur Kalendæ Januar. quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi, & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum, & paratum ad urbem venturum esse minitatur. Quæ est igitur expectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquam enim adfunt Kalendæ Jan. tamen BREVE tempus longum est imparatis. dies enim affert, & hora potius, nisi *provisum* est, magnas sæpe cladeis. certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii expectari solet. Quod si aut Kalendæ Jan. fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius, aut hæ non essent expectatæ: bellum jam nullum haberemus. auctoritate enim senatus, consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos. sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari *concordia*. mea autem festinatio non victoriae solum avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque rancum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas? C. Cæsar adolescens, pænè potius puer, incredibili ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cum maximè furor arderet Antonii, cumque ejus à Brundisio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantis, nec cogitantibus, ¹ ne oprantibus quidem nobis (quia fieri posse non videbatur) firmissimum exercitum invictò genere *veteranorum* militum comparavit, patrimoniumque suum effudit. quamquam non sumus usi eo verbo, quo decuit. non enim effudit, sed in salute reipublicæ collocavit. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantum maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius à Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum *crudelitatis* præterituum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, civeis optimos, jugulari jussit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate *imbutus*, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quàm illis fuerat, quos trucidarar: cui tandem vestrum, aut cui omnino bono pepercisset? Qua peste reipublicam privato consilio (nec enim fieri potuitaliter) Cæsar liberavit. qui nisi in hac republica *natus* esset, reipublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic judico, nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, reipubl. funditus interituram fuisse. Cui qui-

dem hodierno die, Patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, ² ut illius beneficio possidemus, *qua sentiremus*, liberè dicere) tribuenda est auctoritas, ut reipublic. non modò à se susceptam, sed etiam à nobis commendatam possit defendere. Nec verò de legione Martia ³ (quoniam longo intervallo loqui nobis de repub. licet) fieri potest. Quis enim unus fortior, quis amior utramque reip. fuit, quàm legio Martia universa? quæ cum *hostem* populi Rom. M. Antonium judicasset, comes esse ejus amentia noluit: reliquit consulem: quod profectò non fecisset, si eum consulem judicavisset: quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio confedit Albæ. quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideiorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium? Hujusce legionis virtutem *imitata* Quarta legio, duce L. Egnatulejo quæstore, cive optimo, & fortissimo, Cæsar's ³ auctoritatem, atque exercitum persecuta est. Faciendum est igitur nobis, Patres conscripti, ut ea, quæ sua sponte clarissimus adolescens, atque omnium præstantissimus gessit, & gerit, hæc auctoritate nostra *comprobentur*: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ, Quartæque mirabilis consensus ad reip. recuperandam laudè, & testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda, honores, *premia*, cum consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, ⁴ deque ejus exercitu, jam diu nota sunt nobis. virtute enim admirabili Cæsar's, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem populi Rom. virtutem C. Cæsar's secutæ sunt, à cervicibus nostris est depulsum Antonius. Sed, ut dixi, hæc superiora: hoc verò recens editum D. Bruti, quod paullo ante propositum est, certè silentio non potest præteriri. pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatus, populique Romani potestate. O civem natum reipublicæ, memorem sui nominis, imitatorumque *majorum*! neque enim Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quàm est repulso Antonio retinenda nobis. Illi regibus parère jam à condita urbe didicerant: nos post reges exactos *servitutis* oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est, & dictus. quod nos vitium in privatis sæpe tulimus, id majores nostri ne *in rege* quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: Decimus sceleratum, atque impium regnare patietur Antonium? quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia, & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tum, ut Antonio senatum habenti, in consilio regis versabantur barbari armati. servabant auspicia reges, quæ hic consul, augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega unà referente, eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. Quis autem rex umquam fuit tam insignitè

¹ Ne oprantibus quidem nobis. Ita quoque liber Gemblacensis. vulgò nec opinantibus.

² Ut illius beneficio possidemus. Sic tres mss. quibus usus est Ferrarius, sic Pal. & sec. melius longe est illo hætenus recepto, *ut de*

illius beneficio.

³ Auctoritatem atque exercitum persecuta est. Haud aliter etiam sec. restat tamen in primo profecta; quemodo Philipp. 11. cap. 15. sine, etsi tamen ibidem Ferrarii vet. codd. profectu.

1. Quam

gnitè impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni *venalia*? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil fordium accepimus. At verò hujus domi *inter quasilla* pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia verò in civeis Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Suesse jugulavit eos, quos in custodiam dederat, & Brundisii trecentos fortissimos viros, civemque optimos trucidavit. Postremò Tarquinii pro populo Romano bellum gerebat, cum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat, cum à legionibus *relictus*, nomen Cæsaris, exercitumque pertimuit, neglectisque sacrificiis sollempnibus, ante lucem vota ea, quæ numquam solveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur à Decimo Bruto beneficium populus Rom. & habet, & expectat, quàm majores nostri acceperunt à L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis, & nominis. Cum autem omnis est servitus misera, tum verò intolerabile est servire impuro, impudico, effæminato: numquam, ne in metu quidem, *sobrio*. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, P. C. nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec verò M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. quo enim ille die, populo Rom. inspectante, nudus, unctus, ebrius concionatus est, & id egit, ut collegæ diademata imponeret: eo die non modò consulatu, sed etiam libertate se abdicavit. esset enim ipsi certè statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui sædo illo, & flagitioso die, & quid patitur, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit? Nec verò de virtute, constantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque populi Romani, defendendam *conspirasse* videantur. Quamobrem, tribuni pleb. quamquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tutè consules Kalendis Jan. habere possent, retulistis, tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse edicendi. cum enim tutè senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis; illud etiam statuistis, intra muros

6 Antonii scelus audaciamque versari. Quamobrem omnia, mea sententia, complectar, vobis, ut intelligo, non invitis, ut & præstantissimis ducibus à nobis detur *auctoritas*, & fortissimis militibus *spes* ostendatur præmiorum: & judicetur non verbo, sed re, non modò non consul, sed etiam hostis Antonius. nam, si ille consul; sustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt: sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. sin autem militibus exquirendi sunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, *conservatores reipublicæ* judicantur? At quàm

contumeliosus in edictis? ¹ quàm barbarus? quàm rudis? Primùm in Cæsarem ut maledicta congestit, de prompta ex recordatione impudicitæ, & stuprorum suorum! Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juventute habemus illustrius exemplum *veteris sanctitatis*? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio, cujus etiam naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. Aricina mater. Trallianam, aut Ephesiam putes dicere. Videte, quàm despiciamur omnes, qui sumus *municipii*, id est, omnes planè. quotos enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate pænè finitimum, splendore municipum honestissimum? hinc Voconia, hinc Scatinia leges: hinc multæ fellæ curules, & patrum memoria, & nostra: hinc equites Romani, laudissimi plurimi, & honestissimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, ² cur probas Tusculanam? quamquam hujus sanctissimæ femina, atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ famina, *locupletis quidem certè*, ³ Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemtius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & coturnis nummos populo de Rostris spargere solebat. vellem hanc contemtionem pecuniæ suis reliquisset. ⁴ habetis nobilitatem generis gloriosam. Qui autem evenit, ⁵ ut tibi Julia natus, ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere soles *gloriar*? quæ porrò amentia est, eum dicere aliquid de uxorem ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, *proditoris* filiam habuerit uxorem: ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricina filiam: quos certè scio dignitatis optimarum faminarum non pœnitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens, *commendationem* esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, ⁶ quàm cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris, & patri *parricidii* cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hæc scribere audere, quem ego, & frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? ⁷ Nam me eisdem edictis nescit, lædat, an laudet. cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumserim, laudare videtur, quasi imitari velit. cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum à sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat. Sed ipse quid fecit? cum tor edicta proposuisset: edixit, ut adesset senatus frequens, a. d. viii. Kalendas Decembris; eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, ut opinor, verba in extremo. *Si quis non affuerit; hunc omnes existimare poterunt & interitus mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quæ sunt perditia consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem & esse, & fuisse tateor. quamquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen, *currentem* ut dicitur, *incitavi*. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus,

1. *Quàm barbarus, quàm rudis!*] Lambinus variè conjectat: sed frustra. nihil vitii est in vulgata. taxat enim imperitiam morum legumque Quiritium; imò & Linguae Latinae.

2. *Cur probas Tusculanam.*] Qua ratione Fulviam vocet *Tusculanam*, prodidit Paullus Merula commentariis suis ad Ennium.

3. *Bambalio quidam pater.*] Explicat Victorius libro vii. Var. lect. cap. 14. at Carrio emendat *Bambalo* Lect. Antiq. lib. 11. cap. 2.

4. *Habetis nobilitatem.*] Secutus sum fidem Gemblacensis, cui accedit item liber Ferrarii; licet ipse mallet, *haberetis*. vulgata *habe-*

retis nobilitatem.

5. *Ut tibi Julia natus.*] Sic quidem editio prima. sed mss. mirè variant, ut liquet ex Ferrarii Emendationum libro. Pal. pr. habet, *ut is tibi Julia natus*. sec. *ut is tibi Aricina natus*, quod & in Lil. & Gembl. forte fuit, *ut is tibi natus ignobilis videtur*, exclusus ceteris.

6. *Quàm cognosci ab hominibus.*] Lambinus omnibus. non probem. neque patitur sententia; aut ætas adolescentis.

7. *Nam me eisdem edictis.*] Ita conjecerat Ferrarius, approbatque Pal. sec. in quo: *nam meis de me dictis.*

eo salus, & vita optimi cujusque, & libertas populi Romani, dignitasque consisteret? Sed cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? ¹ *vino atque epulis retentus & alea est*: si epulae potius, quam popinae nominandae sunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendarum Decembris distulit. adesse in Capitolio iussit: ² quod in templum ipse nescio qua, per Gallorum cuniculum ascendit. conveniunt corrogati, & quidem amplius quidam homines, sed immemores dignitatis suae. is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat; ut turpe senatori esset, *nihil timere*. Ad eos tamen ipsos, qui conveniant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, cum de eo constitisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. ³ Quid est aliud, seipsum hostem judicare, nisi de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret? necesse erat enim alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. Si igitur C. Caesar, hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit: quid potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audeat. ⁹ At in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententias edicti cujusdam memoriae mandavi, quas videtur ille peracutus putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. ⁴ *Nulla contumelia est, quam facit dignus*. Primum quid est, Dignus? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quam facit is, qui cum dignitate est? quae autem potest esse major? quid est porro, Facere contumeliam? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denuntiarum solet? horum similia deinceps. Nonne fatius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister ejus ex oratore, arator factus sit: possideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stultum magis etiam infaret mercede publica. Sed haec leviora fortasse. illud quaero, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis ram fuisset ferus. quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno pleb. fortissimo, & constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de repub. sentientem, a senatu vi & minis mortis expellere: T. Canutium, a quo erat honestissimis contentiombus & saepe, & jure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui S. C. ne intercederent, verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. atque id erat periculum, de cujus honore *extraordinario* quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, cum de republica relaturus fuisset; allato nuntio de legione Quarta, mente concidit: effugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum ¹⁰ esset antea *numquam*. Quae vero profectio postea? quod iter paludati? quae vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam sceda? quam turpis? praecleara tamen senatusconsulta in illo ipso die vespertina, provincia-

rum religiosa *fortitio*: divina vero opportunitas, ut, quae cuique apta esset, ea cuique obveniret. Praeclearae igitur facitis, tribuni plebis, qui de praesidio consulum, senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes & agere & habere debemus. qui enim carere metu, & periculo possumus in tanta hominum cupiditate, & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quae de se exspectat *judicia* graviora, quam amicorum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse judicaverunt. quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus suis, dignissimus. in eadem sententia fuit homo summo integritate, atque innocentia, M. Turranius. idem fecit ⁶ Sp. Oppius. ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se *obtemperaturos* esse dixerunt. Quid ego de L. Cinna loquar? cujus spectata multis, magnisque rebus singularis integritas, minus admirabilem fecit hujus honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo, & constanti ⁷ C. Caesetius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos fors divina deletet? ⁸ L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque; nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem, hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam. nihil felicium. modò enim ex Africa decesserat, & quasi divinus se rediturum, duos legatos Utricæ reliquerat, deinde ⁹ M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid suspicer. duarum credo provinciarum sortis minus divinas fuisse. ¹⁰ O C. Caesar, (adulescentem appello) quam tu *salutem reip.* attulisti? quam improvisam? quam repentinam? qui enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens? etenim in concione dixerat, se custodem futurum urbis: usque ad Kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O praeclearum *custodem ovium* (ut ajunt) lupum. custosne urbis, an director, & vexator esset Antonius? Et quidem se introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, sedens pro aede Castoris, dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem? Hodierno die primum, P. C. longo intervallo in possessionem libertatis *pedem ponimus*: cujus quidem ego, quoad potui, non modò defensor, sed etiam conservator fui. cum autem id facere ¹¹ non possem, quievi: nec abjectè, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, & dolorem tuli. Hanc vero terribillimam belluam, quis ferre posset, aut quomodo? quid est in Antonio, praeter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus *conglutinatus est*. nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas reip. luat, an nos serviamus: aliquando, per deos immortales, P. C. patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani generis, & nominis recuperemus, aut *mortem servituti* anteponamus. Multa, quae in libera civitate ferenda non essent,

1. *Vino atque epulis retentus, & alea est.*] Haec est lectio vetus. nam P. Manutius & D. Lambinus invexerunt, *vino atque epulis retentus; si epulae*. sed non video cur abjici debuerit illud *alea*. quia abest uno libro Ferrarii, quin imò cum offenderim in Pal. sec. *vino atque epulis retentus est alea*, capior serè legere, *vino atque epulis retentus alvo si epulae*.

2. *Quod in templum.*] Tres istas voces non agnoscit sec. neque admodum requiruntur.

3. *Quid est aliud seipsum hostem, &c.*] Transpositio horum verborum, est à Pall. & mss. Ferrarii omnibus.

4. *Nulla contumelia est, &c.*] Explicat istud Schottus noster libro v. Tusulanar. quaestionum. addatur item Muretus lib. vi. Var. lect. cap. 18.

5. *M. Turranius.*] Ita omnino rescribendum, non C. Turranius, ut est in aliis. nam vulgatam M. *Anturanius*, corruptam esse, ex *Manius Turranius*, quis non videt?

6. *P. Oppius.*] Ita plerique scripti. prima editio P. *Oppius*. sequentes Sp. *Oppius*. P. pr. *Pappius*.

7. *C. Caesetius.*] Malui istud quam vulgatum *Cessetius*, sive Pal. secundi. Fulvius noster *Cesetium* reponi volebat tam haec quam pro L. Flacco, cap. 13.

8. *L. Antonius.*] Locus corruptus. Pall. T. *Antonius*, ut & scripti Ferrariani. Maur. L. *Annius*, quod placuit Lambino. iidem tamen nostri post, pro *maherunt*, exhibent *metuerunt*.

9. *M. Iccium.*] Ursinus mallet & haec M. *Icium*, qui videatur in ista familia.

10. *O C. Caesar (adulescentem appello).*] Liliensis, *Caesar adulescens? te appello*, non improbarem, nisi esset in memoria locus alter: O. M. *Druse*! patrem appello.

11. *Non possem, quievi: nec abjectè.*] Rectè istud quidem occupat edd. neotericas: sed tamen est conjectaneum Vict., qui consulatur l. i. Var. lect. c. 6. prius vulgata, *qui sui*, à qua stat lectio omnis scripta.

sent, tulimus, & perpeſſi ſumus: alii ſpe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. ſed, ſi illa tulimus, quæ nos neceſſitas ferre coëgit, quæ viſ quædam pæne ſauilis (quæ tamen ipſa non tulimus) etiamne huius impuri latronis feremus tæterrimum, crudeliſſimum-
 12 que *dominatum*? Quid hic faciat, ſi potuerit, iratus, qui cum ſuccenſere nemini poſſet, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta ſcelera poſt Cæſaris interitum fecerit? reſertam ejus domum exhauſerit? hortos compilarit? ad ſe ex his omnia ornamenta tranſtulerit? cædis, & incendio-
 rum cauſam quaſierit ex funere? duobus aut tribus S. C. bene, & è rep. factis, reliquas res *ad lucrum*, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias univerſas ex imperii populi Rom. jure ſuſtulerit? exſules reduxerit? falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio ſigenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum inſtituerit? populo Rom. leges impoſuerit? armis, & præſidiis, & populum Rom. & magiſtratus foro excluſerit?
 13 ¹ ſenatum ſtiparit armis? armatos in cælla Concordiæ, cum ſenatum haberet, incluſerit? ad legiones Brundifium cucurrerit? ex his optimè ſentientibus centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam ſit ad interitum noſtrum, & ² ad diſperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abſtractus conſilio, & copiis Cæſaris, conſenſu veteranorum, virtute legionum: ne *fortuna* quidem fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec ſurere deſinit. in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem exſpectat: quo neminem reperire poteſt ſui ſimiliorem. Ille autem ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit ſtrages, ubicumque poſuit veſtigia? cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcumque naſtus eſt: epulantur milites: ipſe autem ſe, ut fratrem imitetur, ³ obruit vino: vaſtantur agri: diripiuntur villæ: matres familiâs, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. hæc eadem, quacumque
 13 exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos tæterrimis fratribus portas aperietis? hos umquam in urbem recipietis? non, *tempore oblato*, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Rom. conſpirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amiſſo: à tergo, à fronte, à lateribus tenetur. ſi in Galliam venerit, non ille armis ſolum, ſed etiam noſtris decretis urgendus eſt. *MAGNA* viſ eſt, magnum nomen, unum & idem ſentientis ſenatus. Videtiſne reſertum forum? populumque Rom. ad ſpem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequenteis hic videt nos, tum ſperat etiam liberos conveniſſe. Hunc ego diem exſpectans, M. Antonii ſcelerata arma vitavi, tum cum ille in me abſentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me, & meas vires *reſervarem*. ſi enim illi tum cædis initium? me quaerenti reſpondere voluiſſem, nunc reip. conſulere non poſſem. Hanc verò naſtus facultatem, nullum tempus, P. C. dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Rom. de dignitate veſtra quod cogitandum ſit, cõgitem: quod agendum, atque faciendum, idem non modò non recuſem, ſed appetam etiam, atque depoſcam. Hoc feci ſemper, dum licuit: intermiſi, quoad non licuit. jam non ſolum licet, ſed etiam neceſſe eſt, niſi *ſervire* malumus, quàm, ne ſerviamus, animis, armisque decernere.

Dii immortales nobis hæc præſidia dederunt: urbi Cæſarem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuiſſet ſtatim: ſi Galliam tenere paullo poſt: optimo cuique pereundum, reliquis eſſet ſerviendum. Hanc igitur occa-
 14 ſionem oblatam tenete, per deos immortales, P. C. & ampliſſimi orbis terræ conſilii principes vos eſſe aliquando recordamini. ſignum date populo Rom. *conſilium* veſtrum non deeſſe reip. quoniam ille virtutem ſuam non deſuturam eſſe profiteretur. Nihil eſt, quod moneam. nemo eſt, tam ſtultus, qui non intelligat, ſi indormierimus huic tempori, non modò crudelem, ſuperbamque dominationem nobis, ſed ignominioſam etiam, & flagitioſam eſſe ferendam. Noſtis inſolentiam Antonii, noſtis amicos, noſtis totam domum. libidinoſis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis *ſervire*, ea eſt ſumma miſeria, ſummò dedecore conjuncta. Quòd ſi jam (quod dii omen avertant) fatum extremum reipub. venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeſtè decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut *cum dignitate* potiùs cadamus, quàm cum ignominia ſerviamus. *Nihil* eſt deteſtabilius dedecore, nihil fœdus ſervitute. ad decus, & libertatem nati ſumus, aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus, quid ſentiremus: nunc jam apertum eſt: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid ſentiant, quid velint. Sunt impii cives ⁴ pro caritate reipub. nimium multi: pro multitudine bene ſentientium, admodum pauci, quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipub. poteſtatem, & fortunam dederunt. ad ea enim præſidia, quæ habemus, jam accedunt conſules ſumma prudentia, virtute, *concordia*, multos meſes de populi Rom. libertate commentati, atque meditati. His auctõribus, & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, & multùm in poſterum providentibus, populo Rom. conſentiente, erimus proſectò liberi brevi tempore. *jucundior* autem faciet libertatem ſervitutis recordatio. Quas ob res, quod tribuni pleb. verba fecerunt,
 15 ut ſenatus Kalendis Januar. tutò haberi, ſententiæque ⁵ de ſumma reip. liberè dici poſſint: de ea re ita cenſeo, ut C. Pansa, A. Hirtius, conſules designati, dent operam, ut ſenatus Kalendis Januar. tutò haberi poſſit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, conſulis designati, optimè de repub. meriti, propoſitum ſit, ſenatum exiſtimare, D. Brutum, imperatorem, conſulem designatum, optime de repub. promereri, cum ſenatus auctõritatem, populique Rom. libertatem, imperiumque defendat: quodque Galliam provinciam citeriorem, optimorum, & forriſſimorum viro-
 rum, amiciffimorum populo Rom. civium, exercitumque in ſenatus poteſtate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, rectè, atque ordine, exque repub. feciſſe, & facere: ſenatum ad ſummam reipub. pertinere arbitrari, à D. Bruto, & ab L. Planco, imperatoribus, coſs. designatis, itemque à ceteris, qui provincias obtinent, ⁶ obtineri ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum ſucceſſum ſit: eoſque dare operam, ⁷ ut ex provinciæ, exercitusque in ſenatus, populique Rom. *poteſtate*, præſidioque reipub. ſint: cumque opera, virtute, conſilio C. Cæſaris, ſummoque conſenſu militum veteranorum, qui ejus auctõritatem ſecuti, reipub. præſidia ſunt, & fuerunt; & à graviffimis periculis populus Rom. deſenſus ſit, & hoc tempore defendatur: cumque legio Martia Albæ conſtiterit, in municipio fideliffimo, & fortiffimo: ſeſeque ad ſenatus auctõritatem, populique Rom.

1. *Senatum ſtiparit armis.*] Sic quoque Pal. ſec. Lil. Gemblac. vulgata *armatis*. at Pal. pr. *armatis arma in cella*, &c.

2. *Ad diſperditionem urbis.*] Adhærent huic ſcripturæ etiam Pal. noſtri.

3. *Obruit vino.*] Lil. atque Gembl. *obruit, ingurgit at vino*.

4. *Pro caritate reip. &c.*] Libri noſtri nihil mutant, niſi quod Pal. pr. anteponat *ſed*, non neceſſario. itaque nulli conjecturæ dederim locum, nedum deſultoriæ levitati Lambini.

5. *De ſumma reipubl.*] Non abeo ab eis qui repoſitum eunt *rep.*

ſed tantum indico, in eo nimis nobis non eſſe laborandum; quandoquidem miſ. expriment ferè duabus literis *R. P.* quod ſemel dictum, ſæpius dictum lector putato.

6. *Obtineri ex lege Julia.*] Si auctõritati aliquid damus reponendum ex Pal. ſec. Gembl. Lilienſi & Mauriciano *Tullia*. diſpice quaſo, Contarene, Guitheri, Pontane. mihi non vacat.

7. *Ut ex provinciæ exercitusque.*] ER ab unico Colotiano. ceteri miſ. *provincia Gallique exercitus*.

Rom. libertatem contulerit: quod pari consilio, eademque virtute legio quarta usa, L. Egnatuleio duce, civi egregio, senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem defendat, defenderit: senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut protantis eorum in rempub. meritis honores eis habeantur, gra-

tiæque referantur: senatui placere, uti C. Panfa, A. Hir-tius, consules designati, ¹ cum magistratum inierint, si eis videbitur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita uti è reipub. fideque sua censue-rint.

1. *Cum magistratum inierint, &c.*] Pal. sec. ferè accedit duobus Ferrarianis, quos secutus est Lambinus; habetque cum magistra-

tum inissent, si eis videretur. pr. q. tempore de his reb. ad, &c. ita ut è rep. fideque sui videretur consueverunt.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM AD QUIRITES,
PHILIPPICA QUARTA.
ORATIO QUADRAGESIMASEXTA.

REQUENTIA vestrum incredibilis, Quiri-tes, concioque tanta, quantam meminisse non videor, & alacritatem mihi summam affert reipub. defendendæ, & spem recuperandæ libertatis. Quamquam, animus quidem mihi numquam defuit, *tempora* defuerunt: quæ simulac primùm aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestræ libertatis defendendæ fui. quod si antè facere conatus essem, nunc facere non possem. hodierno enim die, Quirites, ne adhuc mediocrem rem actam arbitremini, *fundamenta* jacta sunt reliquarum actionum. nam est hostis à senatu nondum verbo appellatus, sed re jam judicatus Antonius. Nunc verò multo sum erectior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis. Nec enim fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille hostis, contra quem jure arma sumta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen nequa posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rempub. libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est, & tutatur: maximis senatus laudibus ornatus est. Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. sunt enim facta ejus, *immortalitatis*; ¹ nomen *ætatis*, multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omni sæculorum memoria tale cognovi: qui cum servitute premeretur, & in dies malum cresceret, præsidii nihil haberemus, capitalem & pestiferum Brundisio M. Antonii reditum timeremus: hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certè ceperit, ut exercitum invictum ex Hispanis militibus conduceret, Antonique furorem crudelissimis consiliis incitatum à perniciæ reipub. averteret. Quis est enim, qui hoc non intelligat; nisi Cæsar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium, quos Suesflæ, quos Brundisii occiderat, ut nihil, nisi de reipub. perniciæ cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis, libertatisque vestræ, si C. Cæsar, fortissimorumque sui patris militum exercitus non fuisset? cujus de *laudibus*, & *honoribus*, qui ei pro divinis, & immortalibus meritis divini, immortalesque debentur, mihi senatus assensus paullo antè decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perspicit Antonium hostem esse judicatum? quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singularis exquirendos honores? Quid *legio Martia*? quæ mihi

videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, à quo populum Rom. generatum accepimus. nonne ipsa suis decretis prius, quàm senatus, hostem judicavit Antonium? nam ille si non hostis: qui *consulem reliquerunt*, hosteis necesse est judicemus. ² Præclara & luculenta reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempub. contulerunt: hostem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt. Nec solum id animosè, & fortiter, sed consideratè etiam, sapienterque fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio Quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus meritò paullo antè laudavit, ³ C. Cæsaris exercitum persecuta est. Quæ exspectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæsar estur in cœlum, qui contra te exercitum comparavit. laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ à te arcessitæ sunt: quæ tuæ essent, si te consulem, quàm hostem maluisset. quarum legionum fortissimum, verissimumque judicium confirmat senatus, comprobatur universus populus Rom. nisi fortè vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar Quirites, vos judicare, ut ostenditis. quid municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? omnes mortales *una mente* consentiunt: omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Rectè, & verè negastis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio, & *munere* datum reip. Brutorum genus, & nomen, ad libertatem populi Rom. vel constituendam, vel recuperandam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? exclusit provincia: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte, suoque judicio excitatam. Si consul Antonius: Brutus hostis. si conservator reip. Brutus: hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sic dubitare possumus? Atqui, ut vos ⁴ una mente, unaque voce dubitare vos negatis: sic modo decrevit senatus, D. Brutum optimè de rep. *mereri*, cum senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem, imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. quæ est enim alia laudanda defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis amplissimis à senatu, quod resistat Antonio. quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno scelere se adstringeret: omnes enim sub consulis jure, & imperio debent

1. *Nomen ætatis.*] Haud aliter membranacei Ferrarii, confirmatque Pal. sec. ac liber Puteani. nam vulgata, *non ætatis*. fatuè.

2. *Præclarè, & loco, reclamatione.*] Itaque quoque Pal. sec. Maur.

& Lil. vulgata, *Præclara ac luculenta reclamatione*. insubidè. Puteanus adhuc interserit *Quirites reclamatione*.

3. *Cæsaris exercitum persecuta.*] Pal. pr. *prosecuta*. sed alterum restat in sec. habentque omnes libri Ferrarii.

bent esse provinciarum. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipub. civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum consulem, nisi latrones putant? quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt: nec à iudicio omnium mortalium, quamvis impii, nefarii que sint, sicut sunt, dissentire possunt. sed spes rapiendi, atque prædandi occæcat animos eorum: ¹ quos non bonorum damnatio, non agrorum assignatio, ² non illa infinita Pompeji hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona, & fortunas civium ad prædam proposuerunt. qui, dum sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (ò dii immortales, avertite, & detestamini, quæso, hoc omen) urbem se *divisurum* esse promisit. Ita verò, Quirites, ut precamini, eveniat, ³ huiusque amentiarum poena in ipsum, familiamque ejus recidat, quod ita futurum esse confido. jam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempub. conservandam arbitror consensisse. Sive enim *prodigium*, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denuntiata, ut & illi poena, & libertas nobis appropinquet: sive tantus consensus omnium, sine *impulsu* deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate cælestium dubitare possimus? Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam præ vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent: quamquam paratissimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen *adhortentur*: sic ego vos ardentes, & erectos ad libertatem recuperandam, cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. neque enim ille ferivitatem vestram, ut antea, sed jam iratus *sanguinem* concupiscit. nullus ei ludus videtur esse jucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine, arque nefario, sed cum immani, tætraque *bellua*: quæ quoniam in foveam incidit, obruzatur. si enim illinc emerferit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. sed tenerur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas jam habemus: mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam vester consensus major in ulla causa fuit: numquam tam vehementer cum

senatu confociati fuistis. nec mirum. agitur enim non qua conditione victuri, sed victurine sumus, an cum supplicio, ignominiaque *perituri*. QUAM QUAM mortem quidem omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis, & dedecus, virtus propulsare solet: quæ propria est Romani generis, & seminis. hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis tamquam hæreditatem, majores vestri reliquerunt. quamquam OMNIA alia, incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus: quæ numquam ulla vi labefactari potest, numquam demoveri loco. hac virtute majores vestri primùm universam Italiam devicerunt: deinde Karthaginem exciderunt, Numaniam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem hujus imperii redegerunt. Ac majoribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet remp. curiam, ærarium, consensum, & concordiam civium, rationem aliquam, si res ita tulisset, *paci & fæderis*: hic vester hostis vestram remp. oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium, delere gessit, ipse consilium publicum nullum habet: ærarium vestrum exhaustit, suum non habet. nam concordiam civium qui habere potest, nullam qui habeat civitatem? paci verò quæ potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, *fides nulla*? ⁴ Est igitur populo Rom. victori omnium gentium, omne certamen cum excurfore, cum latrone, cum Spartaco. nam, quòd se similem esse Catilinæ gloriani solet: scelere par est; belli industria inferior. ille cum exercitum nullum haberet, repente conflavit: hic cum ipsum exercitum, quem accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, *felicitate & virtute* exercituum, ducumque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio, eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitror. neque enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis scelere facere possum. hodierno autem die primùm, referente viro fortissimo, vobisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore, & principe, ad spem libertatis exarsimus.

1. Quos non bonorum damnatio.] Ausus sum ejicere vulgatum donatio, persuasus à Palatinis, item Lil. & Gembl. & ita quoque initio fuerat in Mauriciano Coloniensi.

2. Non illa infinita Pompeii hasta.] P. Manutius & D. Lambinus non admiserunt illud Pompeii. ego inventum in Gembl. Lil. Maur. Pall. & edd. vet. excludere non potui: præcipuè cum non viderim monumenta in has Philippicas, Faërii, aut Mureti; ex qui-

bus cognoscerem, num tale aliquid item abesset libris Romanis.

3. Huiusque amentiarum poena.] Placet istud Colotiani codicis, præcepto, quo hujus am. eratque item in Pat. qui præmittebat, Quirites.

4. Est igitur populo Rom. victori omnium gentium, &c.] Vulgata adjectum habet Quirites, quod resecuri volentibus exemplaribus Ferrarii.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA QUINTA.

ORATIO QUADRAGESIMASEPTIMA.

Nihil umquam longius Kalendis Jan. mihi visum est, patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuique vestrum videri. qui enim bellum cum repperunt, hunc diem non expectant. ¹ nos autem tum, cum maximè consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non convocabamur. Sed querelam præteritorum

dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptatæ Kalendæ Jan. quam seræ esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit, spemque attulit non modò salutis conservandæ, verum etiam dignitatis pristinae recuperandæ: sic me perturbasset ejus sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti, constantiaque confiderem. Hic enim vobis, patres conscripti, dies illuxit: hæc potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantia,

1. Nos autem tum, cum maximè consilio, &c. non vocabamur.] Est ab Ferrarii conjectura, qui forsitan non attenderat voci pri-

mae. sane Pall. ex Hittorp. exhibent: nos autem tum, &c. vocabamur.

stantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis consilio esset, populo Rom. declarare possent. Recordamini, qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: ¹ quam sitis à populo Rom. laudem, quam gloriam, quam gratiam consecuti. Atque illo die, P. C. ea constituitis, ut vobis nihil jam sit integrum, nisi aut *honestæ pax*, aut *bellum necessarium*. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. neminem æquior me reperiet: cui dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quàm amicus maluit. nihil est profectò, quod *dari* possit bellum gerenti. erit fortasse ali-
 2 quid, quod concedi possit roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo gravissimum iudicium nudius tertius decimus feceritis, non jam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiæ. Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio susceperunt: deinde milites veteranos, qui cum ab Antonio in colonias essent deducti, illius *beneficio* libertatem populi Rom. anteposuerunt. Quid? legio Martia: quid? Quarta, cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vituperandæ sunt: si inimicum reipub. jure laudantur. Atqui cum consules nondum haberetis, decrevistis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum sit, honestiora decreta esse legionum, quàm senatus. siquidem legiones decreverunt fenatum defendere contra M. Antonium: senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? ² Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo, præter Cotylam, tum inventus sit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam consulares. qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur. (quamquam suspicor, quid dicturi sunt quidam eorum, qui post me rogabuntur.) facilius contra dicerem, si quid videretur. est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. ³ Quid hoc aliud est, quàm ad bellum civile *hosti arma largiri*? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, genteis barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem scelerratum, & perditum, Gallorum, & Germanorum exercitu, pecunia, pediatu, equitatu, copiis instrues? nullæ istæ excusationes sunt: Meus amicus est. ⁴ sit patriæ prius. Meus cognatus. an potest *COGNATIO* ulla propior esse, quam patriæ in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam ⁵ dicatis, aut quam sequamini. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur, opprimendæ reip. cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Rom. servitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. quid enim in eum non cadit? qui, cujus *acta* se defendere dicit, ejus eas *leges* pervertit, quas maximè laudare poteramus. Ille paludes ficcare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Rom. accepit? quid? per auspicia ferre potuit?

Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. quamquam illa auspicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni pleb. tulerunt de provinciis contra acta Cæsaris, ille biennii, iste sexennii. num etiam hanc legem populus Rom. accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quàm scripta? nonne ante *factam* vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? ubi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio, trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia, & Licinia? possuntne hæc leges ratæ esse sine *interitus* legum reliquarum? Eccei potestas in forum introcundi fuit? quæ porro illa tonitrua? quæ tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum, ac ferre potuisse tantam vim tempestatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope *caelesti clamore prohibente*, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum, nihil ne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere? Sed auspicioium nos fortasse erimus interpretes, qui sumus ejus collegæ. num ergo etiam armorum interpretes quarimus? Primum omnes fori aditus ita sunt sæpti, ut etiam si nemo obstaret armatus, tamen, nisi sæptis revulsis, introiri in forum nullo modo posset. sic verò erant *disposita præsidia*, ⁵ ut quomodo aditus hostium prohibetur castellis, & operibus, ita ab ingressione fori populum, tribunosque pl. propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim, & contra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæsaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, ⁶ deve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferre placet. Quamvis ergo leges bonas vitiose, per vimque tulerit: tamen hæc leges non sunt habendæ: omnisque audacia gladiatoris amentis, auctoritate nostra repudianda est. Illa verò dissipatio *pecuniæ publicæ* ferenda nullo modo est, per quam sextertium septies millies falsis percriptionibus, donationibusque avertit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Rom. tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes *questus*, ferendine, quos M. Antonii tota exhaustit domus? decreta falsa vendebat. regna, civitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. ⁷ calebant in interiore ædium parte totius reip. nundinæ: mulier sibi felicior, quàm viris, autionem provinciarum, regnorumque faciebat: restituebantur exules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem reip. recuperandæ sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur. Neque solum commentariis commentitiis, chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret: sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, *falsa* referebat: syngraphæ obsignabantur: senatus consulta, tanquam facta, ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum falsæ tabulæ, gemente populo Rom. toto Capitolio figebantur. quibus rebus tanta pecunia una in domo

1. *Quam sitis à pop. Rom. laudem, quam gloriam, quam gratiam consecuti.*] Ita ferè mss. sed non uni: e diversis crutum est. nimirum quantum ter repetitum excipit tribus quàm. id dum non attendunt librarii mirè hallucinati sunt.

2. *Hoc duodecim dies profecerunt.*] Revocavi lectionem veterum editionum subnixam plurium librorum mss. auctoritate. Ferrario alterum placuit *profecerunt*. statimque id amplexi Manutius ac Lambinus, sed sine ratione.

3. *Quid est aliud, omnia ad bellum civile, &c.*] Hanc scripturam codicum Ferrarii, firmat Pal. sec. prius cusi: *Quid hoc aliud, quàm ad bellum civile incepte*: nam *arma* heic interpretatur pecuniam ac militem.

4. *Sit patriæ prius.*] Stultè Lambinus *patriæ*. numquam ita loquitur Cicero; & abjudicant omnes mss.

5. *Ut quomodo hostium aditus prohibentur castellis & operibus, ita, &c.*] Sic Pal. quoque sec. nisi quod is à *castellis*. mss. Ferrarii habent, *ut quom. hosti, ad prob. ita castellis, &c. operibus ab ing. &c.* ac Manutius & Lambinus exhibent nobis: *aditus urbe prohibentur, ita castellis, &c.*

6. *Deve coloniis in agris deducendis.*] Maur. Lil. Gembl. Pal. sec. *colonis in agrum*. alluditque pr. in quo *colonis in agrum*.

7. *Calebant in interiore ædium, &c.*] Ita quidem Man. & Lamb. sed nostris in libris non exstat illud *calebant*, quod plurimum tamen confert sententiæ.

domo concervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Rom. detutura. Is *legem etiam judicariam* tulit, homo castus atque integer: judiciorum, & juris auctor. in quo nos fefellit. Antesignanos, & manipulareis, & Alaudas, iudices se constituisse dicebat. at ille legit alatores, legit exsules, legit Græcos. O confessum iudicium præclarum! ô dignitatem consilii admirandam! ¹ avert animus apud consilium illud pro reo dicere. Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominem audacissimum, & perditissimum. sed fac ita non esse, num Latine scit? num est ² ex iudicum genere, & forma? ³ num leges nostras, moreve novit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quàm Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio iudicum, etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium verò iudicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lyfiadem Atheniensem plerique novimus. est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei M. Curio, confessore eodem, & collusore, facillimè possit convenire. Quæro igitur, si Lyfiades citatus iudex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ, & Athenis res iudicare: accipietne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi iudicis, modò palliati, modò togati? An Atheniensium antiquissimas leges negligit? Qui porro ille confessus, dii boni? Cretensis iudex, isque nequissimus. ⁴ quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? *dura natio* est. At Athenienses *miseri cordes*. puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti iudices, qui fortasse excusabuntur. habent enim legitimam excusationem, ex illius causa solum vertisse, nec esse postea restitutos. Hos ille demens iudices legisset: horum nomina ad ærarium detulisset: his magnam partem reip. credidisset, si ullam *speciem reip.* cogitavisset? Atque ego de notis iudicibus dixi. quos minus nostis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comeffationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam iudicum scitote ⁵ esse coniectum. hæc causa, cur lex tam egregia, tamque præclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina, & tonitrua ferretur, ut eos iudices haberemus, ⁶ quos socios ad epulas hospites habere nemo velit. scelerum magnitudo, conscientia malefactorum, direptio ejus pecuniæ, cuius ratio in æde Opis consecrata est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec antè turpes iudices quæstri, ⁷ quàm honestis iudicibus *nocentium salus* desperata est. ⁸ Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse, ut hos iudices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reip. dedecus: unum, quòd tam turpes iudices essent: alterum, quòd patefactum esset, quàm multos in civitate turpeis haberemus. ⁹ Hanc ergo, & reliquas ejusmodi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censerem tamen abrogandas. ¹⁰ nunc vero cur non abrogandas censeam, quas iudico non rogatas? An illa non gravissimis ignominis, monumentisque hujus ordinis ad posteritatis memoriam, sunt notanda, quòd unus M. Anto-

nus in hac urbe post urbem conditam palam secum habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam meministi: vidi Sullam: modò Cæsarem. hi enim tres post civitatem à L. Bruto liberatam, plus potuerunt quam universa resp. non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis, & occultis. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Clasticus, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui simileis greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. cum autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ collocabantur: non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent. Illud verò tæterrimum auditu, non modo ad spectu, in cælla Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: è templo carcerem fieri: ¹¹ opertis valvis Concordiæ, cum inter subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Kalend. Septemb. fabros se missurum, & domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur. de supplicatione referebatur. Veni postridie: ipse non venit. locutus sum de rep. minùs equidem *libere*, quàm mea consuetudo: liberius tamen, quàm pericula, minæque postulabant. At ille homo vehemens, & violentus, qui hanc consuetudinem liberè dicendi excluderet (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso xxx. diebus ante me) inimicitias mihi denunciavit: adesse in senatu iussit ad xiiii. Kalend. Octob. ipse interea decem & septem dies ¹² (ut digestio potius, quàm declamatio, videretur) de me in Tiburtino Scipionis declamavit, sitim quærens. hæc enim ei causa esse solet declamandi. Cum is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum verò agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium fecisset à me. sic enim statuerat. cum autem *semel* gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cædendi, nisi defatigatio, & fatietas, attulisset. etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnarat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. hic pecunias nostras æstimabat: possessiones notabat & urbanas & rusticas: hujus mendicitas *aviditate* conjuncta, in fortunas nostras imminebat: dividebat agros, quibus, & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quæ quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt: tamen separatim suo nomine notanda censeo: iudicandumque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur. M. verò Antonium ⁸ quis est, qui civem possit iudicare potius, quàm tæterrimum, & crudelissimum hostem, qui pro Castoris æde sedens, audiente pop. Rom. dixerit, *nisi victorem, victurum neminem?* num putatis, P. C. dixisse eum minaciùs, ¹³ quàm factu-

1. *Avert animus.*] Haud aliter Man. & Lamb. & recte. sed tamen edd. priores & mss. nostri, *Pavet animus.*

2. *Ex iudicum genere & forma.*] Quidam libri Ferrarii, & fortuna.

3. *Num leges nostras, &c.*] Lamb. & Man. *num quod maximum est, leges.* malium quod iidem habent ad oram: *numquod caput est, leges.* scripti tamen nostri nihil horum agnoscunt.

4. *Quem ad hunc reus alleget.*] Sic & Pall. sec. & Mauric. nam vulgata, *quemadmodum ad hunc.* at Pal. pr. *quomodo ad hunc reus alleget? quemadmodum ad hunc accedat?*

5. *Esse coniectum.*] Coniecit istud Victorius lib. x. Var. lect. cap. 7. prius enim *colleclum*, neque aliter mss.

6. *Quos socios ad epulas hospites habere nemo velit.*] Invenitur hæc lectio in omnibus nostris mss. item Ferrarianis. indicat tamen Lambinus Vaticanum exemplar detrahare illud *socios ad epulas*; atque inclementissime invehitur in optimum Victorium, qui l. xxix. cap. 11. coniecerat *hospes habere*. quin proculdubio nostram hanc scripturam invenerat in libris suis scriptis.

7. *Quàm honestis iudicibus, &c.*] Mauricianus *iudiciis*. restat tamen altera in Pall. quamvis & illa in Maturantiana.

8. *Sed illud os, illam impuritatem cœni fecissent.*] Hæc est scriptura librorum olim excusorum, atque mss. nam Man. & Lamb. *fuisse*. Pal. pr. loco *cœni* habet lacunulam. sec. verò ita scriptus est, ut præferat omnino cœni. & videndum acutioribus. numne heic numerus iudicum latere possit.

9. *Hanc ergo & reliqua, &c.*] Vulgò ego. sed nostrum restat in Pall. Maur. & scriptis aliquot Ferrarii, videturque vehementius.

10. *Nunc verò cur non abrogandas censeam, &c.*] Hæc est recepta lectio. at Pal. sec. & Maur. *cur abrog.* sine negativa, quæ non solum abest Pal. pr. sed etiam *cur*. illud non etiam neglexit Man. ac Lamb.

11. *Opertis valvis Concordiæ.*] Haud secus etiam Pal. sec. & Mauric. non *apertis*, ut olim cusi.

12. *Ut digestio potius quàm declamatio videretur.*] Totum istud abjecere Man. & Lamb. suasi Ferrarii, qui tamen fatetur existare in suis omnibus; idemque restor de Pall.

13. *Quàm facturum fuisse.*] Dicitio *fuisse*, mihi supervacua videtur.

facturum fuisse? Quid verò, quòd in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abisset, ¹ ad urbem venturum cum exercitu? introiturum, quotiescumque vellet? quid erant aliud, nisi denuntiare populo Rom. *servitutum*? Quòd autem ejus iter Brundisium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut ² ad urbem vel in urbem potius, exercitum maximum adduceret? qui autem dilectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cùm ejus promissis legiones fortissimæ reclamassent, domum ad se venire jussit centuriones, quos bene de rep. sentire cognoverat: eosque ante pedes suos, uxorisque suæ, quam secum *gravis* imperator ad exercitum duxerat, jugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cùm in eos, quos numquam viderat, tam crudelis fuisset? & quàm avidum in *pecuniis* locupletum, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacunq; erant, statim comitibus suis, compotoribusque descripsit. Atque ille furens infesta jam patriæ signa Brundisio inferebat: cùm Cæsar *deorum* immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, ³ quamquam sua sponte, eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Post eà verò, quàm legio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquando liberi essemus: quam ⁹ est imitata quarta legio. Quo ille nuntio audito, cùm senatum vocasset, adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Cæsarem hostem judicaret, repente concidit. pòst autem neque sacrificiis sollempnibus factis, neque votis nuncupatis, ⁴ non profectus est, sed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum, & fortissimorum civium: qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, *ferre* potuissent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provincie Gallie: circumfedit Mutinam, firmissimam, & splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis, & reip. natum. Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, aut moliat, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, cædeis, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa *ad usum suum* reservabat. at hi, qui in horam viverent, non modò de fortunis, & de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni) legatos mitti placet? norunt isti homines formam reip. jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Rom. majestas, quid senatus severitas posulet? *Legatos* decernitis: si ut deprecantur, contemnet: si ut imperetis, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum, hunc, quem videmus, populi Rom. restinguet ardorem: municipiorum, atque Italiae franget animos. ut omittam hæc, quæ magna sunt: certè ista legatio moram, & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: Legati proficiantur: bellum nihilominus paretur: tamen legatorum nomen ipsum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur. MINIMIS momentis, P. C. maximæ inclinationes temporum fiunt, cùm in omni casu reip. tum in bello, & maximè civili: quod opinione

plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibus cum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultrò missæ, *timor* esse signum videbitur. Recedat à Mutina, desinat oppugnare Brutum, cedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. non enim ad Hannibalem mittimus, ut à Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus ⁵ P. Valerium Flaccum, & Q. Bæbium Tam-pilum: qui, si Hannibal non pareret, Karthaginem ire justissimi sunt. nostros legatos quòd jubebimus ire, ⁶ nisi paruerit Antonius, ne imperatorem, ne coloniam populi Rom. oppugnet? Itane verò? hoc per legatos rogandus est? Quid *interest*, per deos immortales, utrùm hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Rom. præsidii causa collocatam? Belli Punici secundi, quod contra majores nostros Hannibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. rectè ad eum legati missi. mittebantur ad Pœnum, ⁷ mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem? nos *ad civem* mittemus, ne imperatorem populi Rom. ne exercitum, ne coloniam circumfedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut possumus? Ante diem XIII. Kalendas Jan. decretis vestris, eum concidistis: constituistis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus, & præmiis bene de rep. meritorum, & merentium: quorum principem judicavistis eum, qui fuit, C. Cæsarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe ⁸ in Galliam vertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæsarem secuti sunt: tum illas cœlestes, divinasque legiones, Martiam, & Quartam, quibus, cùm consulem suum non modò reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores & præmia spondidistis: eodemque die D. Bruti, præstantissimi civis, edicto allato, atque proposito, factum ejus collaudavistis: quodque ille bellum *privato* consilio susceperat, id vos auctoritate publica comprobastis. Quid igitur illo die aliud egistis, nisi ut re hostem judicaretis Antonium? his vestris decretis aut ille vos æquo animo adspicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum à rep. distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reip. qui si legatis paruerit, Romanque redierit: num quando perditis civibus *venillum*, quò concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minùs vereor. sunt alia, ob quæ magis numquam parebit ille legatis. novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita *consilia amicorum*, quibus ille est deditus. Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregrè depugnaret, familiam ducit. si per se ipse sanus, quod numquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teretur intereà tempus: belli apparatus refrigerent. unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione, & *mora*? ut primum post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, liberè senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. quo die primum convocati sumus, cùm designati consules non adessent, jeci, sententia mea, maximo vestro consensu, *fundamenta reip.* seriùs omnino, quàm decuit: nec enim antè potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. OMNE MALUM nascens facile opprimitur: inveteratum, fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur Kalendæ Jan. fortasse non rectè. Verùm ¹² præterita omittamus. etiamne hanc moram afferemus, dum proficiantur legati? dum revertantur? quorum expectatio

1. *Ad urbem venturum cum exercitu.*] Sic nostri & olim cusi. Mau. & Lamb. *siturum*. si è pluteariis libris, approbo.
 2. *Ad urbem, vel in urbem potius.*] Non aliter quoque Pal. sec. retrò impressi tantum, *ad urbem potius*; tanquam si illud *vel in urbem*, fuisset lectio varians.
 3. *Quamquam, &c. tamen.*] Est sic quoque in Pal. sec. non ut in olim publicatis, *cum, &c. tamen*.
 4. *Non profectus est, sed profugit.*] Habet hoc etiam Pal. sec. negatio enim ceteris edd. vetustis abest, item *sed*.
 5. *P. Valerium Flaccum.*] Reperi in Pal. sec. quod Ferrarius, in suis, minimè scilicet convenire cum vulgatis in cognomine hujus

legati. habet is autem *Ansaleum*. ut fuerit forte, *P. Valerium A. N. Flaccum*. hoc est, *Auli Nepotem*. sed quis ille eximius?
 6. *Nisi paruerit Antonius, ne Imper. &c. oppugnet?*] Est ab omnibus missi. Ferrarii, itabilique Pal. sec. male hæcenus toleravimus, *Antonius? ad civem nostrum mittimus, ne imperatorem, &c.* quæ media hæc inculcata ex iis quæ mox deinde sequuntur.
 7. *Mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis.*] Nihil divergit ab hæc scriptura Pal. sec. nisi quod præferat *Hannibale*. Vulgata vetustius, *mitt. pro Hannibale hostib. nostris & sociis*. posterior, *mittes. ad Hannibalem pro hostib. nostris & sociis*.
 8. *In Galliam vertit.*] Lambinus avertit, quod & in libro Maur. 1. Fir-

tio dubitationem belli affēret. BELLO autem dubio, quod potest studium esse delectus? Quamobrem, P. C. legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora, & confestim gerendam: tumultum decerni, iustitiam indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in urbe, & in Italia, præterea Gallia tota. quæ si erunt facta: opinio ipsa, & fama vestrae severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. sentiet sibi bellum cum rep. esse susceptum: experietur consentientis senatus nervos, atque vireis. nam nunc quidem *partium contentionem* esse dicitur. quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt à mediis C. Cæsaris partibus. nisi fortè Cæsaris parteis à Pansa, & Hirtio consulibus, & à filio C. Cæsaris oppugnari putamus. Hoc verò bellum non est ex diffensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque nostræ notatæ sunt, & jam ad cuiusque opinionem distributæ. Legi epistolam Antonii, quam ad quendam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. QUID CONCUPIVISCAS, TU VIDERIS: QUOD CONCUPIVERIS, CERTE HABEBIS. Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne forti quidem ¹ fortunam nostras destituit, sed libidini cuiusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum jam sit, reliquerit. cum hoc, P. C. bello, bello, inquam, decertandum est, idque confestim. legatorum tarditas repudianda est. Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint: consulibus totam rempub. committendam censeo, hisque permittendum, ut remp. defendant, provideantque, ne quid resp. detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo *discesserint*. Hæc si consueveritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Rom. auctoritatemque vestram recuperabitis. sin autem lenius agetis: tamen eadem, sed fortasse seriùs decerneretis. De rep. quoad retulistis, satis decrevisse videor. Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more majorum capiamus exordium: cuius ut superiora omittam, quæ sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis *judicis*, quàm publicè laudata: quibusnam verbis ejus laudes hujus ipsius temporis consequi possumus? neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis, gloriæque desiderat. qua etiam si careat, tamen sit seipsa contenta, atque in memoria gratorum civium, tamquam *in luce*, posita lætetur. laus igitur iudicii, testimoniique vestri, tribuenda Bruto est. Quamobrem his verbis, P. C. senatusconsultum faciendum censeo: CUM D. BRUTUS, imp. cos. designatus, provinciam Galliam in senatus, populique Rom. potestate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, optimè de repub. meritis, merentisque, conscripserit, compararit: id eum rectè, & ordine, exque repub. fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in remp. senatui, populoque Rom. gratum esse, & fore. itaque senatum, populumque Rom. existimare, D. Bruti, imp. cos. designati opera, consilio, virtute, incredibilique studio, & consensu provinciæ Galliæ, reip. *difficilissimo tempore* esse subventum. Huic tanto merito Bruti, P. C. tantoque in remp. beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reip. terror impenderet? dubitaret, credo, homo amentissimus, atque omnibus consiliis præceps, & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate

barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem *muro* cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio, atque iudicio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit Gallia; seque obsideri, quàm hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari decreto vestro testimonium *sempiternum*: Galliæque, quæ semper præsidet, atque præfedit huic imperio, libertatique communi, meritò, verèque laudetur, quòd se, suasque vireis non tradidit, sed opposuit Antonio. Atque etiam M. Lepido pro ejus egregiis in remp. meritis ¹ decernendos honores quàm amplissimos censeo. semper ille populum R. liberum voluit, maximumque signum illo die dedit voluntatis, & iudicii sui, cum, Antonio diadema Cæsari imponente, se avertit, gemituque & mœstitia declaravit, quantum haberet odium *servitutis*: quàm populum Rom. liberum cuperet: quàm illa, quæ tulerat, temporum magis necessitate, quàm iudicio tulisset. Quanta verò is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna hæc: sed ad majora properat oratio. Quid enim, (ò dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Rom. accidere potuit, quàm cum bellum civile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, *sapientia* ejus id potiùs exstingui, quàm armis, & ferro rem in discrimen adducere? Quòd si eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tætro, miseroque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi, & singularis viri, filios incolumeis haberemus: quibus certè *pietas* fraudi esse non debet. Urinam omneis M. Lepidus servare potuisset. facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit; cum Sextum Pompejum restituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumentum clementiæ suæ. gravis illa fortuna populi Romani, grave factum. Pompejo enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, exstincto, interfectus est patris simillimus filius. ² Sed omnia mihi videntur deorum immortalium iudicio expiata, Sex. Pompejo reip. conservato. Quam ob ¹⁵ causam iustam, atque magnam, & quod periculosissimum civile bellum, maximumque, humanitate, & sapientia sua M. Lepidus ad pacem, concordiamque convertit, senatusconsultum his verbis censeo perscribendum CUM A M. LEPIDO, imp. pontifice max. sapenmerò resp. & benè, & feliciter gesta sit, populusque Rom. intellexerit, ei dominatum regium maximè displicere? cumque ejus opera, virtute, consilio, singularique clementia, & mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum: Sextusque Pompejus, Cn. F. Magnus, hujus ordinis auctoritate ab armis discesserit, & à M. Lepido, imp. pont. max. summa senatus, populique Rom. voluntate civitati restitutus sit: senatum, populumque Rom. pro maximis, plurimisque in remp. M. Lepidi meritis, magnam spem in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordia, libertatis: ejusque in remp. meritorum senatum, populumque Rom. memorem fore, eique *statuam equestrem* inauratam in Rostris, aut quo alio loco in foro vellet, ex hujus ordinis sententia statui placere. qui honos, P. C. mihi maximus videtur primùm, quia iustus est. non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur: nec verò cuiquam postumus commemorare hunc honorem à senatu tributum iudicio senatus soluto, & libero. Venio ad C. Cæsarem, P. C. qui nisi fuisset, quis nostrum esse potuisset? advolabat ad urbem à Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omneis bonos, cum exercitu, Antonius. quid hujus audaciæ, & sceleri poterat opponi? nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum,

¹. *Fortunas nostras destituit.*] Hæc est lectio vulgata, maluique quam Ferrarianam, *desinavit*. Pal. sec. heic deficit neque redit ad officium, nisi Oratione septima. at pr. habet *desinuit*: de quo tu Meursii, tu Sibere cogitabitis.

². *Sed omnia mihi, &c.*] A quocunque hæc sit lectio, potior certe est olim vulgata; *Sed omnia mihi facta videntur Deor. im. jud. & pietate Sex. Pomp.*

cum, nulla libertas: dandæ cervicis erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum, non habebat. Quis tum nobis, quis populo Rom. obtulit hunc *divinum* adolescentem, deus qui, cum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito præter spem omnium exortus, prius confecit exercitum: quem furori M. Antonii opponeret, quàm quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompejo, cum esset adolescens: & quidem jure. subvenit enim reip. Sed ætate multo robustior, & militum ducem quærentium studio paratior, & in alio genere belli. non enim omnibus Sullæ *causa* grata. declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximæ calamitates. Cæsar autem annis multis minor, veteranos cupientes jam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus *gratissima*. Et Pompejus ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exercitum accessit: Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse princeps exercitus faciendi, & præsidii comparandi fuit. Ille in adversariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertatis, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est. Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. sit pro prætore eo jure, quo qui optimo. qui honos, quamquam est magnus *illi ætati*, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur. Sed sæpe spero fore, hujus adolescentis ornandi, honorandique & nobis, & populo Rom. potestatem. hoc autem tempore ita censo decernendum: QUOD C. CÆSAR, C. F. pont. pro pr. summo reip. tempore milites veteranos ad libertatem populi Rom. cohortatus sit, eosque conscripserit: quodque legio Martia, Quartaque summo studio, optimoque in remp. consensu, C. Cæsare duce, & auctore, remp. libertatem populi Rom. defendant, defenderint: & quod C. Cæsar, pro pr. Galliæ provinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagittarios, elephantos in suam, populi que Rom. potestatem redegerit, difficillimoque reip. tempore, salutis, dignitatis que populi Rom. subvenerit: ob eas causas senatui placere, C. Cæsarem, C. F. pontificem, prætorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere: ejusque rationem, quemcumque magistratum appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset. Quid essi enim, P. C. cur eum non quàm primùm amplissimos honores capere cupiamus? LEGIBUS enim annalibus cum grandiore ætate ad consulatam constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progressum ætatis expectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit *ambitio*, ut gradus essent petitionis inter æquales. ita sæpe magna in dolos virtutis, prius quam reip. prodesse potuisset, extincta fuit. At verò apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii: recentiore autem memoria, superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Rom. imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nonne tertio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quàm consularis. ex quo judicari potest, VIRTUTIS esse, quàm ætatis cursum celeriores.

18 Nam quod iis, qui Cæsari invident, simulant, se timere: ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. EA NATURA rerum est, P. C. ut, qui sensum veræ gloriæ cepit, quique se ab senatu, ab equitibus, populoque Rom. universo senferit civem carum haberi, salutarem-

que reip. nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæsari, patri dico, contigisset adolescenti, ut esset senatui, atque optimo cuique carissimus. quod cum consequi neglexisset: omnem vim ingenii, quæ summa fuit in illo, in *populari levitate* consumsit. Itaque cum respectum ad senatum, & ab bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Ejus autem filii longissimè diversa ratio: qui cum omnibus est, tum optimo cuique carissimus. in hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta jam salus: huic summi honores & exquiruntur, & parati sunt. Cujus igitur singularem prudentiam admiramur, ejus stultitiam timeamus? quid enim *stultius*, quàm inutile potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, solidæ gloriæ? An hoc vidit puer: si ætate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis, atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. omnes Cæsar inimicitias reip. condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad remp. accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. omnes habeo cognitos sensus adolescentis. nihil est illi rep. carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil veræ gloriæ dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed majora, & meliora expectare debetis: neque, in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timeret, ne *memoria* maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quàm salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, P. C. vobis, populoque Rom. quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non audem, pertimescerem: que in re maxima periculofam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Cæsarem, talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maximè esse velle, & optare debemus. Quæ cum ita sint, de Cæsare satis hoc tempore dictum habeo. Nec verò de L. Egnatuleio, fortissimo, & constantissimo cive, amicissimo reip. silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populoque Rom. rei que pub. esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante *legitimum tempus* magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, P. C. non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quàm honos. in tali enim re satis est nominari. De exercitu autem C. Cæsaris ita censo decernendum: Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis, auctoritatemque hujus ordinis defenderint, atque defendant, his, liberisque eorum, militiæ *vacationem* esse: utique C. Panfa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, cognoscerent, qui ager his coloniis esset, quò milites veterani deducti essent, qui contra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione secunda, tricesimaquinta, ad C. Panfam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: quod iis senatus, populi que Rom. libertas carissima sit, & fuerit, vacationem militiæ ipsis, *liberisque* eorum esse placere; extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Cæsar, pontifex, prætor pollicitus sit tantam dari placere: utique C. Panfa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, rationem agri habeant, qui sine *injuria* privatorum dividi possit: isque militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissimè dati, assignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quæ si sint sine mora, matureque decreta, facilius apparabitis ea, quæ tempus, & necessitas flagitat. *celeritate* autem opus est: qua si essemus usi, bellum, ut sæpe dixi, nullum haberemus.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM AD QUIRITES,

PHILIPPICA SEXTA.

ORATIO QUADRAGESIMA OCTAVA.

AUDITA vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in senatu, quæ fuerit cuiusque sententia. res enim ex Kal. Jan. agitata, paulo ante confecta est: minus quidem illa feverè, quam decuit, non tamen omnino dissolute. mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quaesivit à me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis, optimisque consulibus Kalendis Januar. de reipub. primùm referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Jan. senatus me auctore decrevit. Eo die primùm, Quirites, *fundamenta* iacta sunt reip. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi una mente, atque voce iterùm à me conservatam esse remp. conclamastis. Hoc vestro iudicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita, Kalendis Jan. veni in senatum, ut meminissim, quam personam impostam à vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipub. cum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus antè commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam, fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni, iustitiam edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes acrius, graviusque incumberent ad ulciscendas reip. injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta à senatu viderent. Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua objecta re, remissior senatus fuit. nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valituros esset, per legatos experiremur. Intellego, Quirites, à vobis hanc sententiam repudiari: neque injuria, ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica dissipata, atque effusa, per vim, & contra auspicia impositis populo Rom. legibus, fugata concione, obfesso senatu, ad opprimendam remp. Irundisio legiones accesserit? ab his relictis cum latronum manu in Galliam irruerit? Brutum oppugnet? Mutinam circumfideat? quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, æquitatis, *legationis esse communis*? Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur. mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatus, populi que Rom. potestate. Facile verò huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscripto-

rum, atque in vestra potestate sit, qui in sua numquam fuerit! Quid enim ille umquam arbitrio suo fecit, semper ed tractus, quò libido rapuit, quò levitas, quò furor, quò violentia? semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum, & latronum: ita domesticis stupris, forensibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avarissimæ paruerit, quam senatui, populoque Rom. Itaque quod paulo ante feci in senatu, faciam apud vos. testificor, denuntio, antè prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obfessurum, delectus, quæ possit, habiturum. is est enim ille, qui semper senatus iudicium, & auctoritatem, semper voluntatem vestram, potestatemque contempsit. An ille id faciat, quod paulo antè decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem qui finis est Galliar, educeret, dum ne propius urbem Romam CC. mill. admovent? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone CC. mill. circumscriptum esse patiat? *non is est Antonius.* nam si esset: non commisisset, ut ei senatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quòd verò ita avocatur à Mutina, ut ab urbe, tamquam pestifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam? quod iudicium senatus? Quid, quod à senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum, militesque ejus adeant, iisque demonstrent, sua in remp. merita, beneficiaque eorum *grata esse* senatui, populoque Romano, eisque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? passurumne censetis Antonium introire Mutinam legatos? exire inde tuto? numquam patietur, mihi credite. novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam. nec verò de illo, sicut de homine aliquo debemus, sed ut de importunissima bellua cogitare. Quæ cum ita sint, non omnino dissolutum est, quod decrevit senatus. habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ. nam cum *PLERISQUE* in rebus gerendis tarditas, & procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget celeritatis. succurrendum est D. Bruto: omnes undique copiar colligendæ: horam exhibere nullam in tali civè liberando sine scelere non possumus. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam iudicasset, legiones Antonio, & provinciam tradere? domum redire? triumphare, primus in hoc ordine esse, quo ad magistratum iniret, sententiam dicere, quid negotii fuit? Sed, cum se Brutum esse meminisset, vestrarum libertati natum non otio suo: quid egit aliud, nisi ut præne corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrùm legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos. vos saga parate. est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. ibitur: non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ *queremur.* Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, hoc in senatu, & in concione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego

1. *Genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita, &c.*] Est à mss. Ferrarii, cui assentitur Palatinus. Vulgati tamen prius, *genera lenonum & latronum, ita, &c.* delectatus nihilo forte pejus. alterum tamen arripere Manutius ac Lambinus.

2. *Horam exhibere nullam in tali, &c.*] Hæc est lectio omnium fere mss. itaque retinendam putavi, contra Ferrarium ac Lambi-

num; quibus placebat, *eximere, & excubare*; sed sine ratione. amicus tamen meus suggerebat, *horam exigere nullam.* Monuit Cl. Puteanus, Petrum Delbenium putasse reponendum, *moram exhibere nullam, &c.* quod & ipsi probabatur.

3. *Sententiam dicere, quid negotii fuit.*] Illud *sententiam dicere*, obsideret omnes libros hodie; sed non hæret in vet. edd. aut mss. nostris. manavit fortè à libris Faëni aut Mureti.

ut ego nihil vidisse videar, vertat se, senatui pareat. numquam faciet: non invidet huic meæ gloriæ: malet, me sapientem à vobis, quàm se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonii videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim secerni à fratre poterit, tanta præsertim auctoritate. nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quàm L. Trebellius, pluris, quàm T. Plancus, adolescens nobilis: qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quomodo se conjecit in turbam, atque ita mæstus rediit, ut retractus, non reversus videretur: sic contemnit, tamquam si illi aqua, & igni interdictum sit. aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incendit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cum ille tabulis novis adverbatur: jam tert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis *salvum esse* non posse. audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores, & creditores L. Trebellii convenire. O fides (hinc enim puto Trebellium summis cognomen) quæ potest esse major fides, quam fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum venire ad arma? ubi plausus ille in triumpho est? sæpe ludis? ubi ædilitas delata summo studio honorum? quis est, qui hunc non casu existimet re-
 5 cte fecisse? nequitia est, scelus est. Sed redeo ad amores, deliciasque nostras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem suam recepit. negatis? num quispiam est vestrum, qui tributum non habeat? certè nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Adspicite à sinistra illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptum est? **QUINQUE, ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO.** Populi Rom. igitur est patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem. Clamori enim vestro assentior. non modò hic latro: quem clientem habere nemo velit. sed quis umquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi Rom. victoris, dominique omnium gentium *tutorum* dicere auderet? in foro, L. Antonii statuam videmus: sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumit, quia Mylasis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem suum? quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed hæc una statua. altera ab equitibus Roman. equo publico: qui item adscribitur, **PATRONO.** Quem umquam iste ordo patronum adoptavit? si quemquam, debuit me. sed me omitto. quem censorem? quem imperatorem? agrum his divisit. O sordidos; qui acceperunt! improbum, qui dederit! Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæsaris duobus fuerunt. Quis est iste ordo? multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed hæc agrorum assignatio paullo antè, Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, & præstantissimi senatoris sententia dissoluta est. huic enim assensu, septemvirum acta sustulimus. Jacent beneficia Nuculæ: friget patronus Antonius. nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerant: non-

dum instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO JANI MEDII PATRONO. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela sit? quis umquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum. Sed 6 nimis multa de nugis: ad causam, bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit personas quasdam à vobis recognosci: ut, quibuscum bellum gereretur, possitis tacite cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo æquo. celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. cum enim legati renuntiarent, quod certè renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quàm rep. dignum est, qui ita loquantur. Ne legatos quidem exspectabimus? Istam certè vocem, simulationemque clementiæ, extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendere, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quàm à paucis hodie vituperari. Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam devorate. qui cum redierint, si pacem afferent: cupidum me. si bellum: providum judicatore. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctisque de vestra libertate, de reip. salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos *aseortum*, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus, prætulistis? an ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eodem gessi in foro labores, quos in petendis. rudis in republica? quis exercitator, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus? Quamobrem, Quirites, consilio, quantum 7 potero, labore pius pænè, quam potero, excubabo, vigi- laboque pro vobis. etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ; quem non excitet, non inflammet tantus vestri iste consensus? multas, magnasque habui consul conciones, multis interfui, nullam umquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere à rep. furorè exstinguere, opprimere audaciam. idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque senatum sua sponte bene firmum, *firmiorem* vestra auctoritate fecistis. Venit tempus, Quirites, seriùs omnino, quam dignum populo Rom. fuit: sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, si quis erit, erit voluntarius. populum Rom. servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. res in extremum est adducta discrimen. de libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profectò & pietate vestra, & tanta concordia consequemini, aut quidvis potius, quàm serviat. ALIÆ nationes servitutum pati possunt, 3 populi Romani est propria libertas.

M. TUL-

1. Quam T. Plancus, adolescens nobilis: qui, &c.] Editio Lambini amplius, Plancus, quam Exitius, adolescens nobilis Plancus, qui, &c. quod tamen non existat in nostris, aut Manutiana.

2. Sicut illam Q. Tremuli.] Trebelli mss. unde fecit Tremellii Fer-

rarius. malui ego Tremuli. fuit enim cognomen Marciorum, de quo videndus amicus noster Stephanus Pighius libro v. Fastorum.

3. Populi Romani est propria libertas.] Pal. sec. P. R. res est propria libertas.

M. TULLII CICERONIS

I N

M. ANTONIUM AD QUIRITES,
PHILIPPICA SEPTIMA.

ORATIO QUADRAGESIMANONA.

PARVIS de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, P. C. De Appia via, & de Monera, consul: de Lupercis tribunus pleb. refert. quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat à sententia, suspensus curis majoribus. Adducta est enim, P. C. res in maximum periculum, & extremum penè discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: *expectatio* quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinae spem reviviscere, conjunctum huic ordini populum Rom. conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. jam nunc fingunt responsa Antonii, eademque defendunt. alii, postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, referere nos exteris gentibus Italiam juberet: se praesertim incolumi, à quo majus periculum, quam ab ullis nationibus extimescendum est. alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare. Praclarè: ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere. alii, nihil eum jam nisi modesti postulare. Macedoniam suam vocat omnino: quoniam C. frater est inde revocatus. Sed quæ provincia est, ex qua illa fax excitare non posset *incendium*? Itaque iidem, quasi providi cives, & senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt. Suscipiunt partis patrocinium, qui sic disputant: Irritari Antonium non oportuit: nequam est homo ille, atque confidens: multi præterea improbi (quos quidem à se primum numerare possunt, qui hæc loquuntur) eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis, *cum possis*, an pertimescendis, diligentior cautio est? Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares appellabantur. ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maximè populari, quod eadem salutaris populo Rom. sit, improbos se, quam populareis esse malint? me quidem semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclarissima causa popularem. Et quidem dicuntur, vel potius iidem ipsi se dicunt consularem: quo *nomine* dignus est nemo, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Caveas tu hosti? litteras tibi ille mittat de sua spe rerum secundarum? eas tu lætus proferas? recites? describendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem, virtutemque debilitas? & te consularem, aut senatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul, atque optimus. etenim dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigiliis,

curas, cogitationes in reip. salute configeret, consulem non putarem. quamquam nos ab ineunte illius ætate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas, similitudoque devinxit: ejusdemque cura incredibilis in asperrimis belli civilis periculis perspecta, docuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meæ fuisse fauctorem: tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem audeam. idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea præstantissimum, atque optimum consulem, non quia non pari virtute, & voluntate alii fuerint: sed tantam *causam* non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem suam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, sapientia, tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, cum gubernat remp. si non oprabili, at necessario tempore. magis autem necessarium, P. C. nullum tempus umquam fuit. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique *pax*, præsertim civilis, quamquam omnibus bonis, mihi tamen in primis fuit optabilis: (omne enim curriculum industriae nostræ, in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis, elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus.) ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscumque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certè non fuisset (periculosè dico: quemadmodum accepturi, P. C. sitis, horreo: sed pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendæ, & augendæ, quaeso, oroque vos, P. C. ut primò si erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixerò: neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudiatis.) Ego ille, dicam sæpius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, P. C. quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus. Cur igitur *pacem nolo*? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. quæ tria dum explicò, peto à vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiat. Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, cum singulis hominibus, tum verò universo senatui, turpius? quid porro inconstantius, quam, quem modò hostem non verbo, sed re, multis decretis, judicavistis, cum hoc subito pace velle conjungi? quasi verò; cum C. Cæsari meritis illi quidem honores, & debitos, sed tamen singularis, & immortaleis decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium judicaveritis: nec tum hostis est à vobis judicatus Antonius, cum laudari auctoritate vestra veterani milites, qui Cæsarem secuti essent: nec tum hostem Antonium judicavistis, cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabarur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spondestis. Quid? cum Brutum, omne quodam illius generis, & nominis, natum ad remp. liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Rom. bel-

1. *Pristinae spem reviviscere.*] Lambinus *revirescere*: non video quare. certè sic nulli mss. nostri, sic nulla editio.

2. *Cogitationes in reip. salute configeret.*] Ita Pall. & vetustius vulg. Lambinus & Manutius *desigeret*. Gulielmius annotavit, forte *conficeret*.

3. *Devixit. ejusdemque cura incredibilis, &c.*] Secutus sum si-

dem Lambini, qui ita legi in Vaticano exemplari proditum ait à Mureto. nostri enim adhaerent vulgato; *conjunxit: ejusdemque curam incredibilem, &c. persequi non modo salutis, &c. meæ: tamen, &c.*

4. *Cum hoc subito pace velle conjungi?*] Sic Pal. pr. at sec. *pacem velle conjunguntur.* forte fuit, *pacem velle?* sine altera voce.

lum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam, atque optimam, Galliam laudibus amplissimis affecistis, tum non hostem judicastis Antonium? quid? cum decrevistis, ut Cos. alter, ambove ad bellum proficiscerentur: quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? Quò igitur profectus est vir fortissimus, meus collega, & familiaris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate? qua macie? sed animi vireis, corporis *infirmitas* non retardavit. æquum, credo, putavit, vitam, quam populi Rom. votis retinisset, pro libertate populi Rom. in discrimen adducere. Quid? cum delectus haberi tota Italia iussistis, cum vacationes omneis sustulistis, tum ille hostis non est iudicatus? armorum officina in urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: praesidium sunt, specie, consuli: re, & veritate, nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum studio nomina dant: parent auctoritati vestræ. non est iudicatus hostis Antonius? At legatos misimus. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? quid? vos censetis, P. C. legatorum missionem populum Rom. probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cui cum pridie frequentes essetis assensu, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porò est, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? quamquam illa *legatio* non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. repetenda est vetus illa severitas: siquidem *auctoritas senatus*, decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat: quibus hic ordo caruit nimirum diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen iusta. nunc nulla est. ¹ Liberati tum regio dominatu videbamur: multo postea gravius urgebamur armis domesticis. ea ipsa depulimus nos quidem, sed extorquenda sunt. quod si non possumus facere (dicam, quod dignum est & senatori, & Romano homine) *moriatur*. Quanta enim erit illa reipub. turpitudine, quantum dedecus, quanta labe, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vestigalia vendidit, provincias de populi Rom. imperio sustulit, regna addidit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit, aut exclusit senatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam coloniam populi Romani ² firmissimam oppugnavit, imperatorem populi Rom. consulem designatum obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem recipi, à quo toties ob has ipsas causas hostis iudicatus sit, quam foedum flagitiosumque sit. Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut proposui, de periculo: quod etsi minùs est fugiendum, quam *turpitudine*: tamen offendit animos majoris partis hominum magis. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potiùs Antonios? nisi fortè contemnitis Lucium. ego ne Cajum quidem. sed, ut video, dominabitur Lucius. est enim patronus xxxv. tribuum, quarum sua lege, qua cum C. Cæsare magistratus partitus est, suffragium sustulit: patronus centuriarum equitum Rom. quas idem sine suffragio esse voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii. ³ ò dii! quis hujus potentiam poterit sustinere? præsertim cum eosdem, in agros etiam deduxerit. quis unquam omneis tribus? quis

equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuisse arbitramini, quam hujus gladiatoris futura sit? quem *gladiatorem* non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui planè, & Latine loquuntur. Mirmillo in Aëa depugnavit. cum ornaisset Thracidicis comitem, & familiarem suum, illum miserum fugientem jugulavit: Luculentum tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix. Qui familiarem jugulavit, quid hic, occasione data, faciet inimico? & qui illud animi causa fecerit, hunc prædæ causa quid facturum putatis? non rursus improbos decurabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quæret expulsos? M. verò Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi ii, qui unà sunt, & ii, qui hic ei nunc apertè favent: parum ac erunt multi? præsertim cum bonorum præsidia cesserint, illi parati sint *ad nutum* futuri? Ego veò metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo, sed *pacis nomine* bellum involutum reformido. Quare si pace frui volumus: bellum gerendum est. si bellum omitemus: pace nunquam fruemur. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissimè providere. Idcirco in hac custodia, tanquam *in specula*, collocati sumus, ut vacuum metu populorum Roman. nostra vigilia, & prospicientia redderemus. Turpe est summo consilio orbis terræ, perfertim in re tam perspicua, consilium intelligendi defuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem resp. accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero, monebo, prædicabo, denuntiabo, & testabor semper deos, hominesque, quid sentiam: nec solum *fidem meam*, quod fortasse videtur satis esse, sed in principe civi non est satis, curam, consilium, vigilantiamque præstabo. Dixi de periculo: docebo, ne cogmentari quidem posse pacem. de tribus enim, quæ proposui, hoc extremum est. Quæ potest esse pax M. Antonio primùm cum senatu? quo ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Agè, vos ille solum, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminet, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? an equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, iudiciumque de M. Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me unà cum populo Romano in concionem vocaverunt. hi Antonium diligunt? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Roman. dicam? qui pleno, ac referto foro, bis me una mente, atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem: Itaque quod erat optabile antea, ut populum Rom. comitem haberemus, nunc habemus *ducem*. Quæ est igitur spes, qui Mutinam circumsedent, imperatorem populi Rom. exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Roman. esse posse? An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ⁵ ut in singulis oppidis curiam populi Romani non desideretis? Laudandi sunt ex hujus ordinis sententia Firmiani, qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. respondendum honorificè est Marrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, qui militiam

1. Liberati tum regio dominatu, &c.] Secutus sum Manutium & Lambinum, arbitratus hanc eorum lectionem monasse à collice Vaticano, nam lectio vulgata turpiter mutila erat, quod decepti similitudine literarum librarii transilierant, multo postea gravius urgebamur.

2. Firmissimam oppugnavit, imperatorem populi Rom.] Et hæc adempti ex eorundem libris, prius eussis omniatò desunt; neque habent inss. nostra.

3. ò dii! quis hujus potentiam, &c.] Abest utrique Palatino, illud ò dii! idemque testatur de suis omnibus Ferrarius.

4. Et prospicientia.] Ita Lambinus, neque alter Langii codd. sicque Terentius: *hæc lacrimas mitte, & quod ad hanc rem attinet, porro prospice.* Vulgata providentia.

5. Ut in singulis oppidis curiam populi Rom. non desideretis.] Ferrarii inss. omnes item Pal. sec. curiam P. R. non desideret. quod esset, populus Romanus.

tiam *subterfugissent*. hæc jam tota Italia fiunt. magna pax Antonio cum eisdem, his cum illo. quæ potest major esse discordia? IN DISCORDIA autem pax civilis ullo pacto esse potest? Ut omittam multitudinem: ¹ L. Vifidio, equiti Romano. homini in primis ornatu, atque honesto, civique semper egregio, cujus ego excubias, & custodias mei capitis cognovi in consulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam *facultatibus* suis sublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos fenatus consulat collaudarimus, poteritne esse pacatus Antonius? quid? C. Cæsari? qui illum urbe: quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit? Jam verò ipse se placabit, & leniet provinciæ Galliarum, ² à qua exclusus, & repudiatus est? Omnia videbitis, P. C. nisi prospiciatis, plena odiorum, plena discordiarum: ex quibus *oriuntur* bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest: & cavete, per deos immortales, P. C. ne spe præsentis pacis perpetuam pacem amittatis. Quorsum hæc omnis spectat oratio? quid enim legati egerint, nondum scimus. At verò erecti, citati, parati, armati animis jam esse debemus, ne blanda, aut supplici oratione, aut æquitatis *simulatione* fallamur. omnia fecerit oportet, quæ interdicta, & denunciata sunt, prius,

quàm aliquid postulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare: urbeis, & agros provinciæ Galliarum populari destituerit: ad Brutum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia passuum ducenta admovent: fuerit in senatus, populique Rom. potestate. hæc si fecerit: erit integra potestas nobis deliberandi. si senatui non paruerit: non illi senatus, sed ille populo Rom. *bellum indixerit*. Sed vos moneo, P. C. libertas agitur populi Rom. quæ est commendata vobis: vita; & fortunæ optimi cuiusque, quod cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jam pridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullum habebitis, nisi nunc retinueritis. tætram, & pestiferam belluam, ne inclusam, & constrictam *dimittatis*, cavete. Te ipsum, moneo, Panfa, (quamquam non egres consilio, quo vales plurimum: tamen ETIAM summi gubernatores in magnis tempestatibus à vectoribus admoneri solent) hunc tantum tuum apparatus, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare. tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Rom. potes in perpetuum remp. metu & periculo liberare. ³ Quibus de rebus refers; P. Servilio adfentior.

1. L. Vifidio.] Occupat istud edd. neotericas, sive quod acquirerent manuscriptis Ferrarii, sive quod ita quoque Faerno aut Mureto excussit libri. nam vulgata *Nasidio*. Pal. verò pr. præfert *Insidius*, sec. *Nisidius*.

2. A qua exclusus & repudiatus est?] Sic Pal. pr. at sec. rejicit à

quod & à manu recenti in Hittorpiano, videturque prius fuisse e.
3. Quibus de rebus refers, P. Servilio adfentior.] Hæc recenter accedunt Ciceroni, patrum editionibus nondum aderant. credo orta à Faerni aut Mureti Notis. interim comparent parte sui in Pal. sec. abest enim ei, *de rebus*.

M. TULLII CICERONIS I N

M. ANTONIUM PHILIPPICA OCTAVA.

ORATIO QUINQUAGESIMA.

CONFUSIUS hesternò die est acta res, C. Panfa, quàm postulabat institutum consularatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cum fenatus ea virtus fuisset, quæ solet: & cum re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in discessione fuit ad *lenitatem* propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Cæsar, amplissimus vir, qui verbi atrocitate demta, *oratione* fuit, quàm *sententia*, lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, *propinquitatem* excusavit. Idem fecerat, me consule, in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio, ¹ ut & luctu sororis moveretur, & salutem reip. provideret. Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, P. C. ne sibi assentiremini, cum ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se, ac reip. dignam, nisi propinquitate *impediretur*. Ergo ille avunculus. num etiam vos avunculi, qui illi estis assensu? Ar in quo fuit controversia? *Belli* nomen ponendum in sententia quidam non putabant: *tumultum* appellare malebant, ignari non modò rerum, sed etiam verborum. potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. quid enim est aliud tumultus, nisi

perturbatio tanta, ² ut major timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri, *tumultum Italicum*, quod erat domesticum: *tumultum Gallicum*, quod erat Italiæ finitimum, prætereà nullum tumultum nominabant. Gravius autem tumultum esse, quàm bellum, hinc intelligi licet, ³ quod bello vacationes valent, tumultu non valent. ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim cum INTER bellum, & pacem medium nihil sit: necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse. quo quid absurdus dici, aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potiùs videamus, P. C. quam quidem intelligi verbo fieri interdum deteriorem solere. Nolumus hoc bellum ² videri. Quam igitur municipiis, & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine multa, studio, & voluntate? quam, ut pecunias in rempub. polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tolluntur: consensus populi R. qui jam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur. non est bellum? Mutina obsidetur. ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud verò ⁴ quis potest bellum esse dicere, quod ⁵ fortissimum virum cum exercitu misimus? qui cum esset infirmus ex gravi, diutur-

1. UT & luctu sororis moveretur, & salutem, &c.] Sic quidem Pal. pr. at sec. pro his ipsis habet, *ne in nepotem moveretur, & salutem*, quod & in omnibus ferè libris Ferrarii, ideoque omnia censuit delenda. at malin ego; ut & in nepotem moveretur, & salutem, &c.

2. Ut major timor oriatur.] Janus noster Doussa pater in Plautinis, reponendum putabat *tumor*, qui consulatur lib. priore cap. 4. Explicationum. vix enim est quin ea vox substitui debeat vulgatæ.

3. Quod bello vacationes valent.] Ita ferè hodiernæ editiones, rationem secutæ, non liberos, in quibus, bello Gallico.

4. Quis potest bellum esse dicere.] Prius cusi, *bellum non esse dic.* sed præter mss. à quibus abest illa negatio.

5. Quo fortissimum virum cum exercitu, &c.] Sic mss. nostri, & olim cusi, at Man. & Lamb. *consulem fortiss.* &c. si fide librorum, non improbeni.

diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad reip. præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non exspectavit nostra decreta, præsertim cum esset illius ætatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. decernendi enim tempus nondum venerat: belli autem gerendi *tempus* si prætermisisset: videbat, rep. oppressa, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace versantur. non est hostis is, cujus præsidium Claterna dejecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obstitit: designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paullo antè ex collegæ litteris Panfa recitavit: *Dejeci præsidium: Claterna potius sum: fugati equites: prælium commissum: occisi aliquot.* Quæ pax potest esse major? Delectus tota Italia decreti, sublati vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum præsidio descensurum esse dixit. Utrum hoc bellum non est? an etiam tantum bellum, quantum numquam fuit? Ceteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem, *reipub. causa* faciebat. Sulla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario, & Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, & ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Horum omnium bellorum causæ ex reipub. contentione natæ sunt. de proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum. Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in nostram ætatem inciderunt, primum non modò in dissensione, & discordia civium, sed in maxima consensione, incredibile concordia. omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ est igitur in medio, belli causa posita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipub. causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dissipet parricidis. In hac tam dispari ratione belli miserimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur primum domos: urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quò velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxæ, ceteræque pestes, quæ sequuntur Antonium, ædeis sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. atque etiam homines agrestes, ¹ si homines illi, ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod suis pollicetur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora. id enim ipsum agimus, ne quis posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Invidus dico, sed dicendum est. *Hæc Caesaris*, patres conscripti, multis improbis & spem affert, & audaciam. viderunt enim, ex mendicis fieri repente divites. itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminet: quibus omnia pollicetur Antonius. Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? multo meliora, atque majora. **SCELERUM** enim promissio, & iis, qui expectant, perniciofa est: & iis, qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, orium pollicemur. Antonii igitur promissa, cruenta, rætra, scelerata, diis, hominibusque invisæ, nec diuturna, nec salutaria: nostra contra, honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, ⁴ plena pietatis. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis, ac strenuus, amicus meus, *pax commoda* commemorat. quasi verò, si laudanda pax esset, ego id æquè commodè facere non possem. semel enim pacem defendi: non semper otio studui: quod cum omnibus bonis utile est, tum præcipuè

mihî. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset, sine forensibus causis, sine legibus, sine judiciis? quæ esse non possunt, civili pace sublata. Sed quæso, Calene, quid? tu *servitutem*, pacem vocas? Majores quidem nostri non modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant. at tu arma abjicienda censes, ut serviamus. **QUÆ CAUSA** justior est belli gerendi, quam servitutis depulsi? in qua etiam si non sit molestus dominus: tamen est miserimum, *posse*, si velit. Immo aliæ causæ justæ; hæc necessaria est. nisi fortè ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antonii. in quo bis falleris: primum quòd tuas rationes communibus anteponis: deinde, quòd quidquam *stabile* in regno, aut jucundum putas. non, si tibi antea profuit, semper proderit. Quinetiam, memini, de illo homine queri solebas: quid te iacturum de bellua putas? ² Atqui is es, qui semper pacem optais, semper omneis civis salvos voluetis. Hæc ista oratio: sed ita, si bonos, & utiles reipub. civis: si eos, qui natura cives sunt, voluntate hosteis, salvos velis: quid tandem interest inter te, & illos? Pater quidem tuus, ³ quo utebar sene adolescens, homo severus, & prudens, *primus* omnium civium P. Nasicæ, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat. ejus enim virtute, consilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur. Quid? nos à patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisset, non probaretur, quia non omneis salvos esse voluisset. *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt*, UTI OPIMIUS CONSUL REMP. DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum essem, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quattuor filii consulares? aut P. Lentulum, principem senatorem? complureis alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in proelio Lentulus grave vulnus accepit. interfectus est Gracchus, & M. Fulvius consularis, ejusque duo adolescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi, non enim civis omneis ⁵ salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, consulibus, senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia prætor est interfectus. omneis illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Crassi, arma sumferunt. num aut consulis illos, aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam *perire volui*. num tu, qui *omneis salvos* vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam, & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus sit: tu, etiam si commiserit, conservandum putas. *In corpore* si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noccat, uri, secarique patimur; ut membrorum aliquod potius, quam totum corpus intreat: sic in reipublicæ corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum, amputetur. Dura vox. Multò illa durior: *Salvi sint improbi, scelerati, impii*: deleantur innocentes, honesti, boni, tota reipublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse plus, quàm me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinosum: tu contra sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum civem, & optandum. in hoc uno te plurimum vidisse, ⁴ multum me errasse concedo. Nam me tecum iracundè agere dixisti solere: non est ita. vehementer me agere fateor, iracundè nego. omnino **IRASCI** amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. Itaque sine verborum contumelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. parva est enim mihi tecum, aut parva de re dissensio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto fa-

veo,

1. *Si homines illi, ac non.*] Secutus sum Manutianam ac Lamb. ratus hæc nata ex Faerniana aut Muretana. certè potior est vulgata.
2. *Atqui is es, qui semper pacem optais.*] Pal. fec. habet, *Atqui is es, qui semper pacem optais.* quomodo ferè è Faernianis Manut. & Lamb. sed non sequor. videtur enim magis interpretatio alterius scriptu-

ræ, quam emendatio.

3. *Quo utebar sene adolescens.*] Sic Pal. fec. & Ferrarii aliquot codd. vulgata, *sene autem adol.*

4. *Multum me errasse.*] Lambiniana, *me stultum esse errasse.* præter libros nostros, sed olim impressos.

6 vno, tu M. Antonio: ego conservare coloniam populi Romani cupio, tu expugnare studeas. An hoc negare potes: qui omnibus moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quousque enim dicis, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ sunt: pugnatur acerrimè: qui intercurrent, misimus treis principes civitatis. hos contempsit, rejecti, repudiavit Antonius. tu tamen permans constantissimus defensor Antonii. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: cum suo magno beneficio, venisse eum contra se. Vide quanta caritas sit patriæ. cum homini sit iratus, tamen reip. causa defendit Antonium. Ego te, cum in Massiliensibus tam sis acerbus, Fufi, non animo æquo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem fecit belli? per quem sublata est urbs ea, sine qua numquam ex Transalpina gentibus majores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim proprios dolores suorum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fidelissimæ miseries, nemo erat civis, qui à se alienas arbitraretur. Cæsar ipse, qui illis fuerat iratissimus: tamen propter singularem ejus civitatis gravitatem, & fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla sua calamitate civitas fatiare tam fidelis potest? Rursus me jam irasci fortasse dicis. Ego autem sine iracundia dico, ut omnia, nec tamen sine dolore: Neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus sit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio sit, Calene, non possum. antea deterrere te, ne popularis es, non poteramus: ut nunc sis popularis, exorare non possumus. Satis multa cum Fufio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, QUI GENERI querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici. Venio nunc ad reliquos consulares, quorum est nemo, (jure meo hoc dico) qui non mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret inducias? ante consulis, oculosque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius perirent? Equidem cum antea legatos decerni non censuissem: hoc me tamen consolabar, quod cum illi ab Antonio contemti, & rejecti revertissent, dixissentque senatui, non modò illum è Gallia non discessisse, uti censuissemus, sed ne à Mutina quidem recessisse: potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse: fore, ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto subveniremus. nos etiam languidiores facti sumus, postquam Antonii non solum audaciam, & scelus, sed etiam insolentiam, superbiamque perspeximus. Utinam L. Cæsar valeret, Servius Sulpicius viveret. multò melius hæc causa 3 ageretur à tribus, quam nunc agitur ab uno. dolenter hoc dicam potius, quam contumeliosè. deserti, deserti, inquam, sumus, P. C. à principibus. Sed, ut sæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui rectè & fortiter sentient, erunt consulares. animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum umquam timorem, quamvis de illo, ad quem missi sunt, benè 8 existiment: à quo etiam mandata acceperunt. Pro, dii, immortales! ubi est ille mos, virtusque majorum? C. Popillius apud majores nostros, cum ad Antiochum regem legatus missus esset, & verbis senatus denunciaffet, ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat: cum tempus ille

differret, virgula stantem circumscriptis: dixitque, 4 se non antè renuntiaturum senatui; nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illa circumscriptioe excederet. Præclare: senatus enim faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus. AN EGO ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Rom. senatu prohibente, obsideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo stupore? quo spiritu? Cur autem ea legatis nostris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum, atque arcem amicorum suorum, hominem ædilitium? si verò tum fuit ædilis, cum eum jussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt. At quam modesta mandata! ferrei sumus, P. C. qui quidquam huic negemus. *Utramque Provinciam, inquit, remitto: Exercitum depono: privatus esse non recuso.* Hæc sunt enim verba. redire ad se videtur. *omnia obliviscor. in gratiam redco.* Sed quid adjungit? *si legionibus meis sex, si sequitibus, si cohorti prætoris prædam, agrumque dederit.* His etiam præmia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus judicetur? Addit præterea, *quos ipse cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati sunt.* Hic est Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores nostri annonæ perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces, & lacertosos, inter minorum, & mimarum greges collocavit. Postulat præterea, *ut chirographorum et commentariorum sua, collegæque sui decreta maneant.* Quid laborat, ut habeat, quod quisque mercatus est, si quid accepit, habeat, qui vendidit? *et ne tangantur rationes ad Opis: id est, ne sextertium septies millies recuperetur: ne fraudi sit septemviris, quod egissent.* Nucula hoc, credo, admonuit. verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult iis, qui secum sunt, *quidquid contra leges commiserunt.* Mustelæ, & Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, *ne sua judiciaria lex abrogetur.* Quod impetrato, quid est quod mereat? an ne suorum aliquis à Cyda, Lyfiade, Curio condemnetur? neque tamen nos urget mandatis pluribus. remittit aliquantum, & relaxat. *Galliam, inquit, togatam remitto, comatam postulo.* Otiosus videlicet esse mavult. *Cum sex legionibus, inquit, iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non modò ex lectu suo: tam disque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, prove cons. provincias obtinebunt.* hujus comitis C. frater (ejus est enim jam annus) jam repulsam tulit. *ipse autem ut quinquennium, inquit obtineam.* At istud vetat lex Cæsaris, & tua. & tu acta Cæsaris defendis? Hæc tu mandata, L. Piso, & tu, L. Philippe, 10 principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuistis. & tamen nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego non possum, non nimis irati revertistis. vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato Antonii Cotylæ concessimus? cui portus hujus urbis patere jus non fuit, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos, & omnia verba referebat: huic se etiam

1. *Cum suo magno beneficio, venisse eum contra se.* Postremæ edd. beneficio esset, venisse, &c. ex Vaticano inquirunt: & sic quoque Hirtorp. item fere Pal. sec. sed tamen malim vulgatam, quæ idem dicit quod altera.

2. *Armis, equis, viris.* Vulgo, *viribus.* sed alterum defendit, tanquam meliorem exemplarium lectionem Gifanius noster in observat. linguæ Latine. neque iterum lib. 131. de officiis *ipm his*

viris equisque, &c.

3. *Ageretur à tribus quam nunc agitur ab uno.* Sic miss. Ferrarii. antiquitus culi, *quam nunc agantur ab omnibus*, quod & in Pal. pr. nam sec. *ageretur ab uno*, ommissis intermediis.

4. *Se non ante renuntiaturum senatui.* Ita quidem etiam Pall. sed non placet. Manutius ac Lambinus edidere, *se renuntiaturum Senatui.* nihilo magis placet.

etiam summis honoribus usi contra dignitatem suam *ven- ditabant*. O dii immortales: QUAM magnum est, per- sonam in republica tueri principis! quæ non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere, hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogi- tantis. Quod autem est periculum? nam si maximum in discrimen venietur, aut libertas parata victori est aut mors exposita victo. quorum alterum optabile est, alterum effu- gere nemo potest. TURPIS autem fuga mortis, omni est morte peior. Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam, qui invident alicujus constantiæ, qui labo- ribus, qui ejus perpetuam in republica adjuvanda volunta- tem & à senatu, & à populo Romano probari moleste fe- rant. Omnes id quidem facere debeamus: eaque erat non modò apud majores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, *vigilare*, cogitare, adesse animo, semper ali- quid pro republica aut facere, aut dicere. Ego Q. Scævo- lam augure memoria teneo, bello Marfico, cum esset summa senectute, & perdita valitudine, quotidie, simulat- que luceret, facere omnibus *conveniendi* sui potestatem: ne- que eum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque, & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus industriam maximè equidem vellem, ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne *alterius labori inviderent*.

¶ Etenim, P. C. cum in spem libertatis sexennio sumus in- gressi, diutiusque servitutem perpeffi, quam captivi frugi, & diligentes solent: quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causa recusare debemus?

Equidem, P. C. quamquam hoc honore usi, togati esse so- lent, cum est in sagis civitas: statui tamen, à vobis, cete- risque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque per- turbatione populi Rom. non deferre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut *æquo animo* popu- lus Rom. visurus sit nostri honoris insignia: cum partim è nobis ita timidi sint, ut omnem ii populi Rom. beneficio- rum memoriam abjecerint: partim ita à rep. averfi, ut huic se hosti favere præ se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, & irrisos facile patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. huic enim reditum ad Antonium pro- hibeti negabant oportere, & in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam *revertatur*, ceteris autem, si errorem suum deposue- rint, ¹ & cum rep. in gratiam redierint, veniam, & im- punitatem dandam puto. Quas ob res ita censeo: Eo- rum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesse- rint, & aut ad Panfam, aut ad Hirtium, consules, aut ad Decium Brutum, imperatorem eos. designatum, aut ad C. Cæsarem pro prætore, ² ante idus Martias primas adie- rint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, ³ quod ho- nore, præmiove dignum esse videatur; uti C. Panfa, A. Hir- tius, coss. alter, ambove, si eis videbitur, de ejus honore, præmiove, primo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc S. C. ad Antonium profectus fuerit, præter L. Va- rium, senatum, existimaturum eum *contra rempublicam fe- cisse*.

1. Et cum repub. in gratiam, &c.] Sic & Pal. sec. uti est in Ma- nut. & Lamb. prius culi, & in repub. gratiam, &c.

2. Ante idus Martias primas.] Vox ultima addita ex mss. Ferrar- zii, existabatque item in Pal. sec.

3. Quod honore præmiove dignum esse videatur, &c.] Mutuatus sum istud à Man. & Lambin. opinione, ea esse à mss. libris. nam vulgata mirè insipide: quo honore præmiove quis dignus esse videat- ur.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA NONA.
ORATIO QUINQUAGESIMA PRIMA.

¶ **V**ELLEM, dii immortales fecissent, P. C. ut vivo potiùs Ser. Sulpicio gratias agere- mus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito, quin, si ille vir legatio- nem renunciare potuisset, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ salutaris futurus: non quò L. Philippo, & L. Pisoni aut studium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: sed cum Ser. Sulpicius ¹ *atate* illis anteiret, sa- pientia omnibus, ² subito ereptus è causa, totam legatio- nem orbam, & debilitatam reliquit. Quòd si cuiquam ju- stus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quàm in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine ullo *mortis metu* profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perve- niendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valitudinem labor vitæ accessisset, sibi ipse diffideret: non recusavit, quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicæ ferre possit, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non ni- ves, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non

morbus ingravescens retardavit: cumque jam ad congres- sum, colloquiumque ejus pervenisset, ad quem erat missus: in ipsa cura, & meditatione obeundi sui muneris excessit è vita. Ut igitur alia, sic hoc, C. Panfa, præclare, quòd nos ad ornandum Ser. Sulpicium cohortatus es, & ipse multa copiosè de illius laude dixisti, quibus à te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc *honorem statue* nemini tribuendum cen- sivit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego au- tem, P. C. sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legatio- nis munus audaciùs. Non igitur exempla majorum quæ- renda, sed *consilium* est eorum, à quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. Lartes Tolumnius, rex Vejentum, ² quattuor legatos populi Rom. Fidenis interemit: quorum statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam. *justus honos*. iis enim majores nostri, qui ob remp. mor- tem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddi- derunt. Cn. Octavii, clari, & magni viri: qui primus in eam fami-

1. *Atate illis anteiret, sapientia omnibus.*] Manutii introduce- rant, *etat. illos ant. sap. omnes.* sed in vitis libris nostris & prisca editione.

2. *Subito ereptus è causa, &c.*] Illud è *causa* nunc primum accedit publicis editionibus, diuque fuit quod id è mss. suis eruerit probatitque Ferrarius neque aliter Pal. sec.

familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consularum, statuas videmus in Rostris. nemo tum *novitati invidet*: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cum esset missus à senatu ad animos regum perspicuos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classeis habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in gymnasio à quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum à majoribus *statua pro vita*: quæ multos per annos progeniem ejus honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret. Atqui & huic, ¹ & Tullo Cluvio, & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui à Vejentium regis casu sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa ³ mors ob remp. obita, honori fuit. Itaque, P. C. si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reip. vulnere: mortem verò ejus non monumentis, sed luctu publico esse honorandum putarem. nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem exulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentia, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui. si paruisset, munus sibi illud pro rep. susceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo reip. discrimine, mori, quam minùs, quam potuisset, videri reip. profuisse. Multis illi in urbibus, quæ iter faciebat, reficiendi se, & curandi potestas fuit. aderat & hospitem invitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui unà erant missi, ad requiescendum, & vitæ suæ consulendum. At ille properans, festinansque, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. Cujus cum adventu maximè perturbatus esset Antonius, quòd ea, quæ sibi jussu nostro denuntiarentur, auctoritate erant, & sententia Ser. Sulpicii constituta: declaravit, quàm odisset senatum, cum auctorem senatus exstinctum, lætè, atque *insolenter tulit*. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Vejentium rex, eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. **IS ENIM** profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello judicium senatus. erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ⁴ ut legati interitus, honoris memoriam consecutus sit. Quòd si excusationem Ser. Sulpicii, P. C. legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquatur, ² quin honores mortui, qui vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis. quem cum videretis se magis morbo, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minùs in hunc ordinem convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius *auctoritate, & sapientia* effici posset, vehementiùs excusationi obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum, gravissimum judicavisset, de sententia dejecistis. Ut verò Panseæ consulis accessit cohortatio gravior, quàm aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium, meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus ejus adversari voluntati. movebatur singulari pietate filius: non multùm ejus perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogebatur magnitudini animi, orationisque gravitati: cum quidem ille maxima laude, & gratulatione omnium vestrum pollicitus est, se, quod velleis, esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus

ipse *auctor* fuisset, quem exsequi mandata vestra properantem, manè postridie profecuti sumus. qui quidem discedens, mecum ita locutus est, ut ejus oratio, **OMEN FATI** videretur. Reddite igitur, P. C. ei vitam, cui ademistis. ⁵ *vita* enim mortuorum in memoria vivorum est posita. perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat à vobis. cui si statuas in Rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit, præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantiam, in republica tuenda curam, atque prudentiam, omnium *mortalium fama* celebrabit. Nec verò filebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pænè divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sunt comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quàm *justitiæ* fuit. Itaque quæ proficisciebantur à legibus, & à jure civili; semper ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque constituere litium actiones malebat, quàm controversias tollere. Ergo hoc statuas monumento non eget: habet alia majora. hæc enim statua, mortis honestæ testis erit: illa, memoria vitæ gloriose: ut hoc magis monumentum *grati senatus*, quàm clari viri, futurum sit. Multùm etiam voluisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut ille si adestet. est autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quàm ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror attinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse. quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicium relinquere potuerit, quàm *effigiem morum* suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium. cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest. Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii ⁶ 3 multos in nostra familiaritate sermones, gratior illi videntur, si qui est sensus in morte, ænea statua futura, & ea pedestris, quàm inaurata equestris: qualis est L. Sullæ prima statua. ⁴ mirificè enim Ser. Sulpicium majorum *continentiam* diligebat: hujus sæculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuas, tamquam ex ejus auctoritate, & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & desiderium, honore monumenti minuet, & leniet. Atque hanc meam sententiam, P. C. P. Servilii sententia probari necesse est: qui sepulcrum publicè decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuas non censuit. Nam si mors legati sine cæde, atque ferro nullum honorem desiderat: cur decernit *honorem sepulturae*: qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Majores, quidem nostri statuas multis decreverunt: sepulcra paucis. sed *statuas* intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est: quod nullate vi moveri, neque deleri potest. atque, ut cetera exstinguuntur, sic *sepulcra* fiunt sanctiora vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. grati sumus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre possumus. notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. his enim honoribus habitus Ser. Sulpicio, repudiata, rejectæque legationis ab Antonio, manebit testificatio sempiterna. Quas ob res ita censéo. **Cum** Ser. Sulpicius, Qu. F. ⁷ Lemonia, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi, peri-

1. Et Tullo Cluvio.] Vide ne reponendum sit L. Julio, admonet Pighius noster libro 111. Fastorum. at Fulvius Ursinus in Clouliamallet Tito Clavio, ut idem nominatur apud Livium lib. 14. Plinium libro 111. cap. 6.

2. Quin honore mortui.] Ita Lambinus, neque recedit. Pall. sec. nam pr. honorem mortui; quomodo & olim editi, recentiores enim;

secuti conjecturam Ferrarii, admiscere, quin honore mortui.

3. Multos in nostra familiaritate sermones.] Gulielmius oræ adscriptis, fortean, pro nostra.

4. Mirificè enim Ser. Sulpicium majorum continentiam, &c.] Sic hodie passim cuditur. patrum tamen ævo impressi, magnificè, quod & in miss. nostris.

periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatus, salutemque reipubl. vitæ suæ præposuerit, contraque vim, gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo senatus eum miserat, perveniret: isque, cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, ¹ vitam amiserit in maximo reipub. munere: ejusque *mors consentanea vita* fuerit, sanctissimè, honestissimeque actæ, in qua sæpe magno usui reip. Ser. Sulpicius & privatus, & in magistratibus fuerit: cum talis vir, ob rempublicam in legatione mortem obierit: Senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis sententia statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus, ludisque liberos, posterofque ejus quaque versus pedes quinque habere, ² quod is ob rempub. mortem obierit, eamque causam in basi inscribi: utique C. Panfa, A. Hirrius, consules, alter, ambove,

si eis videbitur, quæstoribus urbis imperent, ut eam basim, statuamque faciendam, & in Rostris statuendam locent: quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori solvendam, attribuendamque curent: cumque antea senatus auctoritatem in virorum fortium funeribus, ornamentisq; ostenderit; placere, eum quam amplissimè supremo die suo efferri: & cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, ita de reipub. meritis sit, ut his ornamentis decorari debeat: Senatam censere, atque à reipub. existimare, ædileis curuleis edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, funeri mittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Panfa consul, seu quo alio in loco videtur, pedes triginta quoquò versus designet, quò Ser. Sulpicius inferatur. quod *sepulcrum*, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit: uti quod optimo jure sepulcrum publicè datum est.

1. *Vitam amiserit in maximo reipub. munere.*] Manutius atque Lamb. vit. am. maximo reip. tempore, & interpretatur hic, *difficillimo*. non placet; neque respondet libris nostris.

2. *Quod is ob rempub. mortem obierit.*] Scaliger noiter in Eusebianis, censet immittendam copulam, *quodque*. & necessaria est.

M. TULLII CICERONIS
IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA DECIMA.

ORATIO QUINQUAGESIMASECUNDA.

MAXIMAS tibi, Panfa, gratias, omnes & habere, & agere debemus: qui, cum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur: ut M. Bruti, præstantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum maximo gaudio, & gratulatione fruere-mur. Cum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum verò oratio, qua, recitatis litteris, usus es. declarasti enim, verum esse id, quod ego semper sensi, NEMINEM alterius, qui suæ consideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto, & maxima familiaritate conjunctus, minùs multa de illo dicenda sunt. ¹ quas enim mihi ipse parteis sumferam, eas præoccupavit oratio tua. Sed mihi, P. C. necessitatem attulit paullo plura dicendi, sententia ejus, qui rogatus est ante: à quo ita sæpe *dissentio*, ut jam verear, ne, id quod minimè fieri debet, minueret amicitiam nostram videatur perpetua dissentio. Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui numquam post Kalendas Jan. idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat? cur numquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimileis defendis? cur, cum te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ? Nam, ut superiora omittam, hoc certè, ² quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pænè venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumfederi non molestè fers, alterum tua sententia spoliis iis

copiis, quas ipse suo labore, & periculo ad reipub. non ad suum præsidium, per se, *nullo adjuvante*, confecit? Quis est iste tuus sensus, quæ cogitatio, Brutus ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissimè omnes oderunt, tu constantissimè diligas? Amplissimæ tibi fortunæ sunt, summus honoris gradus, filius, ut & audio, & spero, *natus ad laudem*: cui cum reip. causa faveo, tum etiam tua. Quæro igitur, eum Brutine similem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. ³ Dii meliora, inquires. ⁴ Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reip. consules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc verò, Q. Fusi, copiosius sine offensione nostræ amicitiae, sic tecum, ut à te dissentiens, senator quæro. ita enim dixisti, & quidem de scripto. nam te inopia verbi lapsus putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nosses. litteras Bruti rectè, & ordine scriptas videri. quid est aliud, quam librarium Bruti laudare, non Brutum? Usus in rep. Calene, magnum jam habere, & debes, & potes. quando ita decerni vidisti? aut quod S. C. hujus generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas litteras decretum à senatu? quod verbum tibi non excidit, ut sæpe sit, fortuitu: scriptum, meditatam, cogitarum attulisti. Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus ⁵ *bonis obtrectandi* si quis detraxerit: ⁶ quid tibi quod sibi quisque velit, non relinquatur? Quamobrem collige te, placaque animum istum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, ⁷ quibus uteris multum: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sæpius, quam *ipse tecum*: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An verò hoc pro

1. *Quas enim ipse mihi partes sumferam.*] Est hoc quidem in editis, sed Ferrarii mss. omnes, item nostræ: *quas enim sententias mihi ipse sumferam*. quod non video cur non debeat quis præferre alteri.

2. *Quod mihi maximam admirationem movet.*] Propendeam magis in Hittorp. & Pal. sec. item omnes Ferrarii scriptos, *quod me maximam admirationem movet*.

3. *Dii meliora, inquires.*] Adhæsimus P. Manutio & Lambino. nam nostri libri vulgatis secundas faciebant, habebantque; *D. Brutus melior est, inquires*. fatuè, damnavitque etiam Ferrarius.

4. *Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas, &c.*] Non est in Pall. aut Hitt. *cur non*, ultimo loco positum. & poterat abesse. Ferrarius tamen malebat, *faves quos laudas, &c.* neque displicet.

5. *Bonis obtrectandi.*] Mss. nostri, ac Ferrarii omnes ad unum, *bonos*.

6. *Quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquatur.*] Ita etiam supplet hanc sententiam Pal. sec. acceditque Hittorpianus.

7. *Quibus uteris multum.*] Manut. & Lamb. *quibus uteris multis*. nescio an præferendum vulgato.

hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) efferrī hęc foras, & ad populi Rom. aureis pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, *neminem* assensum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis à Bruto quas? nempe eas, quas ille ab Antonii scelere avertit, & ad rem. sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum, atque solum à rep. relegatum videri. Vos autem, P.C. si M.Brutum deserueritis, & prodideritis, ¹ quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis? nisi fortè eos, qui diadema impofuerint, confervandos: eos, qui regis nomen sustulerint, deferendos putatis. Ac de hac quidem divina, atque immortalī laude M. Bruti silebo: quę gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum *publica auctoritate* testata est. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem, & modestiam? qui cum prætor urbanus esset, urbe caruit, jus non dixit, cum omne jus populi Rom. recuperasset: cumque concuifu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, præsidioque Italię cunctę sæptus posset esse, absens judicio bonorum defensu esse maluit, quàm præsens manu: qui ne Apollinareis quidem ludos, pro sua, populique Rom. dignitate apparatus, præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audacię. Quamquam, ⁴ qui umquam aut ludi, aut dies, lætiores fuerunt, quàm cum in singulis versibus populus Rom. maximo *clamore, & plausu* Bruti memoriam prosequeretur? corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace, & concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Velię, *cedentem* Italia, nequa oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modò hominibus, sed undis ipsis, & litoribus luctuosum, cedere è patria servatorem ejus, manere in patria perditores! Cassii classis paucis pòst diebus consequebatur: ut me puderet, P.C. in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initio audistis, pòst estis experti. Expectatum igitur tempus à Bruto est. nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. posteaquàm vos ad libertatem sensit erectos; præsidia vestrę libertati paravit. At cui pesti, quantęque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset (potuisset autem, nisi ejus sceleris virtus M. Bruti obstitisset) Macedoniam, Illyricum, Gręciam perdidissemus. esset vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandę Italię Gręcia: quę quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solùm, sed etiam ornata, tendit dexteram Italię, suumque ei præsidium pollicetur. quod qui ab illo ² abducit, exercitum, & respectum pulcherrimum, & præsidium firmissimum adimit reipublicę. Equidem cupio, hęc quamprimùm Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum obsideri. ⁵ Triatinet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Transpadanos: Italia omnis infesta est: exterę nationes à priua ora Gręcię usque ad Ægyptum, optimorum, & fortissimorum civium imperiis, & præsiidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, *vitis* cum utroque certabat; qui, tamquam extruderetur à senatu in Macedoniam, & non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. Quę tempestas, dii immortales, quę flamma, quę vastitas, quę pestis Gręcię fuisset, nisi incredibilis, ³ ac divina

virtus furentis hominis conatum, atque audaciam compressisset? Quę *celeritas* illa Bruti? quę cura? quę virtus? Et si ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est: quem nisi in via caducę hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad *negotium publicum* ire cum cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes excludimus. At quid ei cum Apollonia? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatiniū imperatoris exercitu? succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedonię, certa conditio, ⁴ certus erat etiam illius exercitus. cum Illyrico verò, & cum Vatiniū legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. id enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copię, quę ubique sunt, *populi Romani sunt*. neque hęc legiones, quę M. Antonium reliquerunt, Antonii potiùs, quàm reipublicę fuisse dicuntur. OMNE ENIM exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio, & exercitu reipublicam oppugnat. Quòd si ipsa respub. judicaret, aut si omnes jus ⁶ decretis ejus statueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Rom. adjudicaret? Alter advolarat subito ad direptionem, pestemque sociorum, ut quacumque iret, omnia vastaret, diriperet, auferret: exercitu populi Rom. contra ipsum populum Rom. uteretur. alter eam sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, *lux venisse* quędam, & spes salutis videretur. denique alter ad everendam resp. præsidia quęrebat, alter ad conservandam. Nec verò nos hoc magis videbamus, quàm ipsi milites: à quibus tanta in iudicando prudentia non erat postulanda. Cum VII. conortibus isse Apolloniam scribit Antonium, qui jam aut captus est (quod dii dent) aut certè homo verecundus in Macedonia non accedit, ne contra S. C. fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio, & industria. cujus animum egregium, dignumque & ipso, & majoribus ejus ex Bruti literis perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute, & constantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus à nobis, & hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tætur Gręciam: nostrę sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus, semperque noster, cum sua excellentissima virtute reipub. natus, tum ⁷ *fato quodam* patris, maternique generis, & nominis. Ab hoc igitur quisquam bellum timet, qui antequam nos id coacti suscepimus, in pace jacere, quàm in bello vigere maluit? quamquam ille quidem numquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præstantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in fermone omnium. Tantum autem aberat à bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potiùs, quàm eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur. Sed jam video, quid loquantur. neque enim id occultè faciunt. timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi verò quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansę, D. Bruti, C. Cęsaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam si quattuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quòd pro pop. Rom. libertate arma ceperunt: quid est, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa reponatur? At enim veteranis suspetum

1. *Quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis?* Est à Pal. sec. & libris omnibus Ferrarii. prius impressi *umquam habebitis quem ornatis?*

2. *Abducit exercitum, & respectum pulcherrimum, &c.* Illud, & respectum insertum è Romanis codd. à Faërno, monuit me libro 1. Nodor. Cic. cap. 15. Andr. Schottus.

3. *Ac divina virtus, furentis, &c.* Est à libris Ferrarii, quibus

adscriptur Pal. sec. alię edd. *virtus Cęsaris*. perperam. Lambinus edidit, *virtus M. Bruti Cępionis*, ab ingenio forlan.

4. *Certus erat etiam illius exercitus.* Pall. Hitt. & olim impressi, certissimo modo erat etiam illius exer. at Man. & Lamb. publicarunt, certus, si modo erat ullus exercitus; secuti puto P. Victorium, qui lib. xv. cap. 12. legendum censēbat, certus (si modo erat, etiam illius exercitus. is consulatur.

Etum est nomen M. Bruti magisne quàm Decimi? Equidem non arbitror. etsi est enim Brutorum commune factum, & laudis ¹ societas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri *deuuisse*. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? qui autem hoc exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt. Si ipse viveret C. Cæsar, acrius, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quàm *suus*? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virum, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se à morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quàm ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus est. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Cæsaris actorum patroni, pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. de libertate enim populi Rom. non de suis commodis, armis decernendum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An verò, si quid esset, quod à M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? quis aut sapien-
 8 tior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propul-
 sandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, studiumque vidistis. præcepit oratione sua, quid decernere nos de Bruto, quid sentire oporteret: tantumque absuit, ut periculosum reip. M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reip. præsidium, & gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (hæbet enim ingenio est) aut negligit. quæ enim Cæsar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis, & faciendis legem comitiis
 9 centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare se timere, se prospicere reip. aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi: ² ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. Quæ (malum) est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio: tamen, si essent arrogantes, non possem ferre *fastidium*. An nos conanteis servitutis vincula rumpere, impedit, si quis veteranos id nolle dixerit? non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant. nemo est præter veteranos milites, qui ad servitutem propul-
 10 sandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare resp. freta veteranis sine magno subsidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjuutores complecti debetis: servitutis autem auctores sequi non debetis. Postremò (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) si veteranorum nutu ³ mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem dicta, factaque nostra referuntur: optanda mors est, quæ civibus Rom. semper fuit *servitute potior*. Omnis est misera servitus: sed fuerit quædam necessaria: ⁴ equodnam principium putatis libertatis capeffende? an, cum illum necessarium, & fatalem pænè casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Rom. hunc vestitum, atque arma dedimus, quàm ab eo
 11 flagitati fumus. Magna nos quidem spe, & propè explorata, libertatis causam suscepimus. sed, ut concedam INCERTOS exitus esse belli, Martemque communem: tamen

pro libertate, vitæ periculo decertandum est. non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino fervienti. omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest: nec ullam aliam ob causam, nisi quod illæ *laborem, doloremque fugiunt*, quibus ut careant, omnia perpeti possunt: nos ita à majoribus instituti, atque imbuti fumus, ut omnia consilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus. ITA PRÆCLARA est recuperatio libertatis, ut nemors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quod si immortalitas consequeretur præsentis periculi fugam, ⁵ tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. cum verò dies, & noctes omnia nos undique fata circumfrent: ⁶ non est viri, minimeque Romani, dubitare, eum spiritum, quem naturæ quis debeat, *patria reddere*. Concurritur undique ad commune incendium restinguendum. veteranique primi Cæsaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit. Quarta afflixit. Sic à suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi amnis, animisque infestam, inimicamque cognovit. hunc A. Hirtius, C. Cæsaris exercitus insecuti sunt: post Pansæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. unus omnium est *hostis*. quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Rom. civem: cujus desiderium civitas ferre diutius non potest. Quid illa tætrius belua? quid immanius? ⁷ qui ob eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. est unà Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra temp. restituti esse videantur: sollicitant homines imperitos Saxæ, & Caprones, ipsi rustici, atque agrestes, qui hanc temp. nec viderunt unquam nec videre constitutam volunt: qui non Cæsaris, sed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani *infinita possessio*: cujus eos nos non pudere miror, cum videant, se
 12 mimos, & mimas habere vicinos. Ad has pesteis opprimendas, quid est cur moleste feramus, quod M. Bruti accessit exercitus? Immoderati, credo, hominis, & turbulentis. Vide, ne nimium pænè patientis. etsi in illius viri consiliis, atque factis, ⁸ nihil nec nimium, nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, P. C. omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatus, libertatem populi Rom. intuetur: hæc habet proposita, hæc tueri vult. tentavit, ⁹ quid patientia perficere posset. nihil cum proficeret: *vi contra vim* experiendum putavit. Cui quidem, P. C. vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kal. Jan. D. Bruto, & C. Cæsari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de rep. consilium, & factum auctoritate vestra est comprobatum, atque laudatum. quod idem in M. Bruto facere debetis, à quo insperatum, & repentinum reip. præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ & firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendusque est Q. Hortensius, qui cum Macedoniam obtineat, adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidelissimum, & constantissimum præbuit. nam de M. Apulejo separatim censeo referendum: cui testis est per litteras Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi. Quæ cum ita sint: QUOD C. PANSÆ, CONSUL, verba fecit de litteris, quæ à Q. Cæpione Bruto, procos. allatæ, & huic ordini recitatæ sunt, de ea re ita censeo: CUM Q. Cæpionis Bruti proconsulis opera, consilio, industria, virtute, dis-

facillimo

1. Societas æqua, Decimo tamen iratiores ii, qui, &c.] Conjecerat sic Ferrarius; sed nunc id etiam confirmat Pal. sec.

2. Ne illorum simulatio, horum obsit ignavia.] Ita Muretus. nam Faërnus ill. *emulatio*, fide Vatican. retro vulgati, *horum sit ignavia*, quod & in Pall.

3. Mentis hujus ordinis gubernantur, &c. nostra referuntur.] Si libet obedire libris scriptis, rescribendum, *gubernantur*, item referuntur.

4. Equodnam principium putatis libertatis capeffende?] Nihil variant mfl. nostri. Lambinus tamen edidit *Principium P. C. datis libert.*

5. Tamen eo magis ea fugienda videretur.] Ferrarius interponit ne-

gativam; quam rejicit, tueturque vulgatum M. Ant. Muretus libro xvi. Var. lect. cap. 17. qui adeatur.

6. Non est viri, minimeque Rom.] Retinui quod erat in Manut. & Lamb. cum spe, esse à mfl. nam certe etiam Pal. sec. habet *viri nominisque*. vulgata prius, *non est vestri nominisque Rom.*

7. Qui ob eam causam natus.] Pal. sec. Hittorp. & omnes libri Ferrarii, *quid si ob, &c.* divinat ipse, *qui quasi ob.*

8. Nihil nec nimium, &c.] Etiam illud nihil reperi in Hittorp. & Pal. sec. nedom in Ferrarianis.

9. Quid patientia perficere.] Ita aliàs legi annotatum ad oras librorum. quod cum invenissem in Pal. sec. præposui vulgato, *pro-*

facillimo reip. tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in confulum, senatus, populique Rom. potestate sint: id Q. Cæpionem Brutum, procos. bene & è rep. & sua, majorumque suorum dignitate, consuetudineque reip. bene gerendæ fecisse, eamque rem senatui, populoque Rom. gratam esse, & fore: utique Q. Cæpio Brutus, procos. provinciam Macedoniam, Illyricum, totamque Græciam tueatur, defendat, custodiat, incolumemque conservet: eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præsit: ¹ pecuniaque ad rem militarem, si qua opus sit, quæ publica sit, & exigi

possit, utatur, exigat: pecuniasque à quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat; frumentum imperet: operamque det, ut cum suis copiis quàm proximè Italiam sit: cumque ex litteris Q. Cæpionis Bruti, procos. intellectum sit, Q. Hortensii procos. opera, & virtute vehementer rempub. adjutam, omniaque ejus consilia cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, procos. conjuncta fuisse, eamque rem magno usui reipub. fuisse: Q. Hortensium procos. reète, & ordine, exque repub. fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium, procos. cum quæstoribus, prove quæstoribus, & legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex S. C. successum sit.

1. *Pecuniaque ad rem militarem.*] Lambinus, *pecuniamque.* quomodo & Pall. & Hittorp. antiqûe.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA UNDECIMA.

ORATIO QUINQUAGESIMATERTIA.

MAGNO in dolore sum, P. C. vel mœreore potius, quem ex crudeli, & miserabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus, inest tamen *aliquid*, quod reip. profuturum putem. perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inest immanitas. nam duo hæc capita nata sunt post homines natos tæterrima, & spurcissima, Dolabella, & Antonius: quorum alter effecit, quod optabat: de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa *ultra mortem* est. quæ tamen pœna in civis nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quondam inter ipsos odium, bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu, & amore devinxit impurissimæ naturæ, & turpissimæ vitæ *similitudo*. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. sed ille cum procul abesset à consulibus, exercitibusque nostris, nec dum senatum cum populo Rom. conspirasse sensit: fretus Antonii copiis ea scelera suscepit, quæ Romæ jam suscepta arbitrabatur à socio furoris sui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? omneis, qui liberè de rep. sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Rom. liberum esse voluimus, statuit ille quidem non *inimicos*, sed *hostes*: majora tamen in nos, quàm in hostem, supplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat esse, iracundiæ tormenta, atque cruciatum. qualis igitur hostis habendus est is, à quo victore si cruciatus absit, mors ² *in beneficii parte* numeretur? Quamobrem, P. C. quamquam horratore non egetis, (ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem) tamen eo majore animo, studioque libertatem defendite, quo majora

proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam: alteri se Brutus objecit, impetumque furentis, atque omnia divexare, & diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligavit, progressu arcuit, à reditu refrenavit: obideri se passus, ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter ¹ in Asiam irrupit cursim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. ² quid opus fuit cum legione? præmissis Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone, atque *egente*, qui popularetur agros: vexaret urbeis non ad spem constituendæ rei familiaris, quam tenere eum posse negant qui norunt: (mihî enim hic senator ignotus est) sed ad præsentem partum mendicitatis suæ. consecutus est Dolabella, nulla suspitione belli. quis enim id putaret? secutæ colloctiones familiarissimæ cum Trebonio: complexusque summæ benivolentiæ falsi indices exstiterunt in amore simulato: dextræ, quæ fidèi testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem: quæ est fidelissimorum, antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo, qui apertè hostis esset, incautus: si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset *victis* extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, ³ Samiario exulsi tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. cum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus, ac tormentis quæstionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. ⁴ post cervicibus caput abscidit, ⁵ idque fixum gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum, ⁶ atque laniatum abjecit in mare. ⁷ Cum hoc bellandum hoste est; à cujus tæterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare rantas calamitates queat? & nunc tota Asia vagatur, volirat ut rex,

1. *In Asiam irrupit cursim, cui in Syriam, &c.*] Manut. & Lamb. *irrupit. cur si, ut in Syriam: patebat, &c.* si ex mss. laudo. nam nostræ membranæ; *cursim uti in Syr.* videantur & emendationes Ferrarii.

2. *Quid opus fuit cum legione.*] Lambinus præmittit: *sin ut ad Trebonium: quid opus, &c.* sed tale nihil Manutius, aut scripti nostri.

3. *Samiario exuli.*] Itaque quoque Pal. sec. alii tamen tres *Samiario* uti publicatum fuerat prius. restat tamen nostrum, etiam in Hittorpiano, à manu prima.

4. *Post à cervicibus caput abscidit.*] Scripsi istud suavis Palatini

sec. nam ceteri tres *post autem cerv.* Manutius & Lamb. *post, cervicibus fractis, caput absce.* nescio an è mss.

5. *Idque fixum.*] Editores iidem *affixum*, sed præter Pall. quatuor & vetustius editos.

6. *Atque laniatum.*] Sic & Lambinus, neque aliter Pal. sec. antea cui *laceratum*: quod improbavi, quod præcessisset, *incesto ore lacerasset.*

7. *Cum hoc bellandum hoste est, à cuius, &c.*] Hoc modo posita sunt verba in Pal. sec. habebatque idem illud à, quod vulgatæ deerat, repræsentatque editio Mureti.

rex, nos alio bello distineri putat. quasi verò non unum, idemque bellum sit contra hoc *jugum impiorum nefarium*.
 3 Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis : ex hoc illa effecta est : ab hoc illa Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita. Num leniorem, quàm in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium ? mihi quidem & ille pervenisse videtur, quoad progredi poterit feri hominis amentia : neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam partem est relicturus. Ponite igitur ante oculos, P. C. miseram illam quidem, & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam : nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimum, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quàm, quæ res esset, audisset : furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortoremque Samiarium. quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt. magna laus, meoque judicio omnium maxima. EST ENIM sapientis, quidquid homini accidere possit, id præmeditari ferendum modicè esse, si advenit. majoris omnino est consilii, providere, ne quid tale accidat : sed animi non minoris, fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam ejus numquam particeps fuerit, ut suam insatiabilem crudelitatem exerceat non solum in vivo, sed etiam in mortuo : ac in ejus corpore lacerando, atque vexando, cum
 4 animum satiare non posset, oculos paverit suos. O multò inferior Dolabella, quàm ille, quem tu miserrimum esse voluisti ! Dolores Trebonius pertulit magnos : multi, ex morbi gravitate majores : quos tamen non miseros, sed *laboriosos* dicere solemus. longus fuit dolor bidui : at compluribus, annorum sæpe multorum. ¹ nec verò graviora sunt carnificum tormenta, quàm interdum cruciamenta morborum. Alia sunt, alia, inquam, ô perditissimi homines, & amentissimi, multò miseriora. nam, quo major vis est animi, quàm corporis, hoc sunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quàm illa, quæ corpore. MISERIOR igitur, qui suscipit in se scelus, quàm is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatu est à Dolabella Trebonius : & quidem à Karthaginensibus Regulus. In qua re cum crudelissimi Pœni judicati sunt in hoste : quid in cive Dolabella judicandus est ? An verò hoc conferendum est ? an dubitandum, uter miserior : isne, cujus mortem senatus, populusque Rom. ulciscitur ; ² an is, qui cuncti senatus sententia hostis est judicatus ? nam ceteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabella ? alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat ? ³ alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit : deinde ea libidinum turpitudine, ut in hoc sit semper lætatus, quòd ea faceret, quæ sibi objici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales, ⁴ aliquando fuit meus. occulta enim erant vitia non inquirenti. neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris, & focis omnium nostrarum ; nisi denique naturæ, & humanitati inventus esset inimicus. à quo admoniti, diligentius, & vigilantius caveamus Antonium. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit

notos, ac insignes latrones. at videtis, quos & quàm multos habeat Antonius. primum L. fratrem : quam facem, dii immortales ? quod facinus ? quod scelus ? quem gurgitem ? quam voraginem ? quid eum non forbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus *sanguinem* non bibere censeatis ? in cujus possessiones, atque fortunas, non impudentissimos oculos, spe, & mente defigere ? Quid Censorinum ? qui se verbo prætorem esse urbanum cupere dicebat, re certè noluit. quid Bestiam ? qui se consulatum in Bruti locum petere profiteretur. atque hoc quidem detestabile omen avertat Jupiter. Quàm absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum ? nisi fortè damnationem pro prætura putat. Alter Cæsar Vopiscus, ille homo summo ingenio, summa potentia, ⁵ qui ex ædilitate ad consulatum. solvatur legibus. quamquam leges eum non tenent. ⁶ credo dignitate. At hic, me defendente, quinque absolutus est. sexta palma urbana, etiam in *gladiatore* difficilis. Sed hæc judicum culpa, non mea est. ego defendi fide optima : illi debuerunt clarissimum, & præstantissimum senatorem in civitate retinere. qui tamen nunc nihil aliud agere videtur nisi ut intelligamus, ⁷ illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & *è rep.* judicavisse. Neque hoc in hoc uno est. sunt alii in eisdem castris honestè condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore ? Accedit Saxa, nescio quis, quem nobis Cæsar ex ultima Celtiberia tribunum pl. dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis : à qua cum sit alienus, ⁸ suo capiti, salvus nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho : quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum Nutriculas prædiorum : quibus utinam contenti essent : ferremus : etsi tolerabile non erat : sed quidvis patiendum fuit, ut hoc tæterrimum bellum non haberemus. Quid ? illa castrorum M. Antonii lumina, nonne ante oculos proponitis ? primum duos ⁹ collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem, Italiæ divisores lege ea, quam senatus per vim latam judicavit. quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio ? cujus bona modo proscripta vidimus : tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper sororis filio insudit *venenum*, non dedit. Sed non possunt non prodigè vivere, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua. Videte etiam P. Decii auctorem, clarissimi viri : qui majorum suorum exempla persequens, pro alieno se ære devovit. emtor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno putet posse, cum vendat aliena. Nam quid ego de Trebellio dicam ? quem ultæ videntur furæ debitorum : vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco ? quem præstantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem crure fracto : quod utinam antè illi accidisset, ne huc redire potuisset. *Lumen*, & decus illius exercitus pænè præterii, T. Annium Cimbrum, Lyfidici filium, Lyfidicum ipsum Græco verbo, quoniam omnia jura dissolvit : nisi fortè jure Germanum Cimber occidit. Cum hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittit, cum Dolabella tantis se obstrinxerit paricidiis, nequa-

1. *Nec vero graviora.*] Ita Longobardicus Ferrarii, ut & Pal. sec. alii, *nec graviora verè.* quod mutat Rivius, in *ferè.* non acquiesco.
 2. *An is qui cuncti senatus sententia.*] Sic Pall. quatuor. Manutius tamen & Lambinus, *cunctis senator sententia.*
 3. *Alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit.*] Pal. sec. tantum habet, *alteri pro deliciis crudel. f.* & verò illud à puero, extat quidem in Hittorp. à manu recenti, cum prius aliud quid fuisset.
 4. *Aliquando fuit meus.*] Haud aliter quoque Pal. sec. aut Hittorp. nam vulgati ante Manutium, voce amplius, *amicus.* superflue.
 5. *Qui ex ædilitate ad consulatum.*] Necessè mihi fuit sequi libros scriptos Ferrarii, cum & aliorum idem præ se ferrent, & Pal. sec.

vulgata, *ex ædilitate consulatum petit;* quomodo solum Pal. tert. nam pr. & quart. *ædilitate consulatum, penè saturatur legibus.*
 6. *Credo dignitate.*] Pal. sec. tert. *dignitatem,* quod in Hittorpio. Manut. & Lamb. edidere : *propter eximiam credo dignitatem.* an è mss.
 7. *Illos quorum res judicatas irritas.*] Vulgo additur *illos judices sunt,* vocem eam respuunt Pal. sec. & Hitt.
 8. *Suo capiti furis nobis ominetur.*] Est à conjectura Ferrarii : sed sic tamen fuerat initio in Hittorpiano, factumque deinde *domine-tur* vulgatum.
 9. *Collegas Antoniorum.*] Hittorp. & Pal. sec. item Ferrariani Antonii : forsitan melius. nam isti Marco erant omnia potius quàm fratri ejus.

quaquam pari latronum manu & copia? Quapropter, ut invitus sæpe dissenſi à Qu. Fuſio, ita ſum ejus ſententiæ libenter aſſenſus. ex quo judicare deberis, me non cum homine ſolere, ſed cum *cauſſa* diſſidere. Itaque non aſſentior ſolùm, ſed etiam gratias ago Qu. Fuſio. dixit enim ſeveram, gravem, rep. dignam ſententiam: judicavit hoſtem Dolabellam: bona ejus cenſuit publicè poſſidenda. quo cum addi nihil poſſet (quid enim atrocius potuit, quid ſeverius decernere?) dixit tamen ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, gravioſam ſententiam dixiſſet: in eam ſe iturum. quam ſeveritatem quis poteſt non laudare? Nunc quoniam hoſtis eſt judicatus Dolabella, bello eſt perfequendus. neque enim quieſcet: habet legionem, habet fugitivos, habet ſcleratam impiorum manum: eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addiſtus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia ſemper, niſi cum eſt neceſſe, periculoſam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus exiſtimo. Nam *extraordinarium* ſemper imperium populare atque ventofum eſt, minimè noſtræ gravitatis, minimè hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obvendiſſet Aſiam, parumque in eo putaretur eſſe animi, parum roboris, ſenatusque ad collegam ejus, C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: ſurrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus eſt: dixitque & in fratre ſuo ſummam virtutem eſſe, ſummumque conſilium, neque ſe ei legatum id ætatis, iſſque rebus geſtis, deſuturum. quod cum ab eo eſſet dictum; nihil eſt de Scipionis provincia commutatum: nec plus *extraordinarium* imperium ad id bellum quaſitum, quàm duobus antea maximis Punicis bellis, quæ à conſulibus; aut à dictatoribus geſta & conſecta ſunt: aut quàm Pyrrhi, quàm Philippi, quàm poſt Achaico bello, quàm Punico tertio: ad quod pop. Rom. ita ipſe ſe delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet. Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit, L. Valerio, P. Licinio conſulibus. rogatus populus, quem id bellum gerere placeret: Craſſus conſul, & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamine Martialis, multam dixit, ſi à ſacris diſceſſiſſet. quam multam populus remiſit: pontifici tamen flaminem parere juſſit. ſed ne tum quidem pop. R. ad privatum detulit bellum. quamquam erat Africanus, qui anno antè de Numantinis triumphaverat: qui cum longe omnes belli gloria, & virtute ſuperaret, duas *tantum* tribus tulit. ita pop. R. conſuli potiùs Craſſo, quàm privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeji imperiis, ſummi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum bellum à ſenatu privato datum eſt, quia conſules recuſabant: cum L. Philippus *pro conſulibus* ſe eum mittere dixit, non pro conſule. *Quæ* igitur hæc comitia? aut quam ambitionem conſtantiffimus, & graviffimus civis, L. Cæſar in ſenatu introduxit? clariffimo viro, atque innocentiffimo decrevit imperium, privato tamen. in quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſero: ambitionem induxero in curiam. negavero: videbor ſuffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amiciffimo denegaviſſe. Quod ſi comitia placet in ſenatu habere: petamus, ambiamus. ² tabella modo detur nobis, ſicut populo data eſt. Cur committis Cæſar, ut aut præſtantiffimus vir, ſi tibi non ſit aſſenſum, repulſam tuliffiſſe videatur: aut unusquiſque noſtrum præteritus, ſi, cum pari dignitate ſumus, eodem honore digni non putemur. At enim (nam id ex audio) C. Cæſari adoleſcentulo imperium *extraordinarium* mea ſententia dedi. Ille enim mihi præſidium *extraordinarium* dederat. cum dico mihi, ſenatu dico, populoque Rom. A quo reſp. præſidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut

ſine eo ſalva eſſe non poſſet, huic *extraordinarium* imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. *Quæ* eſt enim ratio, aut qui poteſt fieri, ut ſine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod creptum non eſt, eſt id exiſtimandum eſſe *datum*. erupiffetis C. Cæſari, P. C. imperium, niſi dediſſetis. milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen ſecuti, pro rep. arma ceperant, volebant ſibi ab illo imperari: legio Martia, & Quarta, ita ſe contulerat ad auctoritatem ſenatus, populiſque Rom. dignitatem, ut eum depoſcerent imperatorem, & ducem. Cæſari bellum neceſſitas, faſces ſenatus dedit. otioſo verò, nihil agenti, privato, obſecro te, L. Cæſar, (cum peritiffimo homine mihi res eſt) quando imperium ſenatus dedit? Sed de hoc quidem hæcenus, ne refragari homini amiciffimo, ac de me optimè merito videar. etſi quis poteſt refragari non modò non petenti, verum etiam recuſanti? illa verò, P. C. aliena conſulum dignitate, aliena temporum gravitate ſententia eſt, ut conſules, Dolabellæ perfequendi cauſa, Aſiam, & Syriam fortiantur. Dicam, cur inutile reip. ſed prius, quàm turpe conſulibus ſit, videte. Cum conſul designatus obſideatur, in eoque liberando ſalus ſit poſita reip.: cumque à populo Rom. peſtiferi cives, parricidæque deſciverint: cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: & ſi in poteſtatem quis Antonii venerit, propoſita ſint tormenta, atque cruciatus: cumque harum rerum omnium decertatio conſulibus optimis, & fortiffimis commiſſa, & commendata ſit: Aſiæ, & Syriæ mentio fiet, ut aut ſuſpicioni crimen, aut invidia materiam dediſſe videamur? At verò ita decernunt, ut liberato Bruto: id enim reſtabat: ut relicto, deſerto, prodito. Ego verò mentionem omnino provinciarum factam dico alieniffimo tempore. quamvis enim intentus animus tuus ſit, C. Panſa, ſicut eſt, ad fortiffimum virum, & omnium clariffimum, liberandum: tamen rerum natura cogit te neceſſario referre animum aliquando ad Dolabellam perfequendum, & partem aliquam in Aſiam, & Syriam derivare curæ, & cogitationis tuæ. Si autem fieri poſſet, vel plureis te *animos* habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. quod quoniam fieri non poteſt, iſto animo, quem habes præſtantiffimum, atque optimum, nihil te volumus, niſi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eò maximè incumbis: duas tamen res, magnas præſertim, non modò agere uno tempore, ſed ne cogitando quidem explicare quiſquam poteſt. incitare, & inflammare tuum iſtud præſtantiffimum ſtudium, non ad aliam ulla ex parte curam tranſferre debemus. Adde iſtus *ſermones* hominum, ¹⁰ adde ſuſpicionem, adde invidiam. Imirare me, quem tu ſemper laudaſti: qui inſtructam ornaramque à ſenatu provinciam depoſui, ut incendium patriæ, omiſſa omni cogitatione, reſtinguerem. nemo erit, præter unum me, qui cum profeſſo, ſi quid intereſſe tua putaſſes, pro ſumma familiaritate noſtra communicatiffis, qui credat, te invito, provinciam tibi eſſe decretam. Hanc, quaſo, pro tua ſingulari ſapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementiùs tibi laborandum eſt, quia in eandem cadere ſuſpicionem collega, vir clariffimus, non poteſt. nihil horum ſcit, nihil ſuſpicatur: bellum gerit: in acie ſtat: de ſanguine, & de ſpiritu decertat: antè provinciam ſibi decretam audit, quàm potuerit tempus ei rei datum ſuſpicari. Vereor, ne exercitus quoque noſtri, qui non delectus neceſſitate, ſed *voluntarius ſtudiis* ſe ad reip. contrulerunt, tardentur animis, ſi quidquam aliud à nobis, niſi de inſtanti bello cogitatum putabunt. Quod ſi provinciæ conſulibus expetendæ videntur, ſicut ſæpe multis clariffimis viris expetitæ ſunt: redite priùs nobis Brutum, lumen, & decus civitatis: qui ita conſervandus eſt, ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ

1. C. Lælium, Sapientis patrem.] Pighius noſter in Fallis ſuis ad annum urbis conditæ DLXIII. corrigendum putat C. Lælium Lelii SA2. neque enim tunc vixiſſe Lælium illum necdum fuiſſe in Sena-

tu cum hæc Cicero diceret, verofiſſime.

2. Tabella modo detur nobis.] Ita Man. & Lamb. neque aliter Palſec. vulgata: *tabula modo nova detur, &c.*

Vestâ custodiis continetur: quo salvo, salvi fumus futuri. tunc vel in cælum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certè dignissimas vobis deligemus. nunc quod agitur, agamus. agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certè servituti anteponenda est. Quid si etiam affert tarditate ista sententia, ad Dolabellam persequendum? quando enim veniet consul? an id expectamus, quo ne vestigium quidem Asiæ civitatum, atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paulo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne à senatu quidem, id ego *unius iudicio* delatum comprobem? Expedito nobis homine, & parato, P. C. opus est, & eo, qui imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, respectum animum in rep. liberanda. Quis igitur is est? aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Decernerem planè, sicut multa, consulem alterum, ambove, ni Brutum colligassemus in Græcia, & ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluissimus: ¹ non ut ex ea acie respectum habereamus, sed ut ipsa acies subsidium haberet exercitum transfarinum. Præterea P. C. M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem, & gravem: tenet, opinor, Byliden: tenet Amantiam: instat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohorteis, habet equitatum. hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certè amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illa ora Italiæ providendum. quamquam miror tamdiu morari Antonium. solet enim accipere ipse manicas, nec diutiùs obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, & intellexerit plus se reip. profuturum, si Dolabellam persequatur, quàm si in Græcia maneat: aget ipse *per sese*, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, expectabit senatum. Nam & Brutus, & Cassius multis jam in rebus ipse sibi senatus fuit. NECESSE est enim in tanta conversione & perturbatione rerum, temporibus potius parere, quàm moribus. nec enim nunc primùm aut Brutus, aut Cassius *salutem*, libertatemque patriæ, legem sanctissimam, & morem optimum iudicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri: quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus.

I 1 Non igitur Brutus expectavit decreta nostra, cum studia nosset. neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quæ vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hostem sua sententia iudicavit. nam ni ita esset, quo jure equitatum à consule abduceret? Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi & consilii præditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quo JUPITER ipse sanxit, ut omnia, quæ reipublicæ salutaria essent, legitima, & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta, & à numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur: his verò oppressis, suam, lege naturæ. Sed ut ex vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: CUM P. Dolabella, quique ejus crudelissimi, & æterrimi facinoris ministri, socii, adjutores fuerunt, hostes populi Romani à senatu iudicati sint, cumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum, hominumque jura no-

vo, inaudito, expiabili scelere polluerit, nefarioque patriæ se parricidio obstrinxerit, pœnas diis, hominibusque meritis debitasque persolvat: senatui placere, C. Cassium, proconsulem provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque à Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio Murco proconsule, A. Allieno legato, exercitus accipere, eosque ei tradere: cumque his copiis, & si quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terra, marique persequi: ejus belli gerendi causa, quibus ei videatur naveis, nautas, pecuniam, cetera, quæ ad bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus, potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi causa advenerit, ibi majus imperium, C. Cassii, procos. sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius procos. in eam provinciam venerit: regem Dejotarum patrem, & regem Dejotarum filium, si, ut multis bellis sæpenumero imperium populi Rom. juverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis, opibusque juvissent, senatui, populoque Rom. gratum esse facturos: itemque si ceteri reges, tetrarchæ, dynastæque fecissent, S. P. Q. R. eorum officii *non immemorem* futurum: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, si eis videretur, rep. recuperata, de provinciis consularibus, prætoris, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. interea provinciæ ab iis, à quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex S. C. successum sit. Hoc S. consulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Cassium. nec enim animum ejus potestis ignorare, nec copias. ² animus is est, quem videtis: copias, quas audistis, fortis, & constantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare sivistet. Alienus, familiaris, & necessarius meus, post interitum Trebonii profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellæ volet. Est Q. Cæcilius Bassi, *privati* illius quidem, sed fortis, & præclari viri, robustus, & victor exercitus: Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre dicam? cujus benivolentia in populum Rom. est ipsius æqualis ætati: qui non solum focus imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sulla, quæ Muræna, quæ Servilius, quæ Lucullus, quàm ornate, quàm honorificè, quàm graviter sæpe in senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum *ex animo* amicum, vereque benivolum, unum fidelem populo Romano iudicavit. Fuimus imperatores ego, & M. Bibulus in propinquis, finitimisque provinciis. ab eodem rege adjuti sumus & equitatu, & pedestribus copiis. secutum est hoc acerbissimum, & calamitosissimum civile bellum. in quo quid faciendum Dejotaro? quid omnino RECTIUS fuerit, dicere non est necesse: præfertim, cum contra, ac Dejotarus sensit, victoria belli iudicaret. quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, NE VICTA quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syria nomen, atque Phœnice est. Paratum habet imperatorem, C. Cassium, P. C. resp. contra Dolabellam, nec paratum solùm, sed peritum, atque fortem. magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, & cum Pacori nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamq; immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus, & singularem laudem prætermitto. cujus enim prædicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriæ potius, quàm vocis testimonio conservemus. Animadverti, P. C. dici jam à quibusdam, exornari etiam nimium à me Brutum, nimium Cassium

1. Non ut ex ea acie respectum habereamus.] Explicat hunc locum egregie contra Gabr. Faërum Schottus noster, libro 1. Nodor. Cic. cap. 17.

2. Animus is est quem videtis.] Sic omnes libri nostri atque Fer-

rarii, qui tamen malebat, vidistis; scilicet Idibus Martiis, quod ipsum textu dignatus Lambinus.

3. Cum Pacori nobilissimos duces.] Mss. omnes Parthorum; quod tamen respuit linea sequens.

sum ornari: Cassio verò sententia mea dominatum, & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipub. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententis semper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem, non modò suarum familiarum, sed Rom. nominis probra, atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? an cetera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego verò istos, orii, concordia, legum, iudiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam ode- rim, quàm repub. diligo. Vide, inquit, ne veteranos of- fendas. hoc enim vel maximè exaudio. Ego autem vete- ranos tueri debeo: sed hos, quibus sanitas est: certè timere non debeo. eos veteranos, qui pro repub. arma ceperunt, secutique sunt C. Cæsarem auctoritate beneficiorum pater- norum, hodieque repub. defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam commodis augere debeo. qui autem *quiescunt*, ut VI. & XIX. legio, in magna gloria, & laude ponendos puto. comites verò Antonii, qui post- quam beneficia Cæsaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur: Saxæ se, & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædamque natis, num- quis est, qui ruendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare: aut quieti, quos conservare debemus: aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & iusta arma suscepi-

mus. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, 15 veremur? eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui utrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui otio dele- ctantur. Tertio verò generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quàm acerbissi- mum dolorem inurere. quamquam, P. C. quousque dice- mus sententias veteranorum arbitrari? quod eorum tan- tum *fastidium* est, quæ tanta arrogantia, ut ad arbirrium illorum imperatorem etiam deligamus? Ego autem (dicen- dum est enim, P. C. quod sentio) non tam veteranos in- tuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italia, quid novæ legiones, ad liberandum patriam paratissi- mæ, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: ætas succedit ætati. diu legiones Cæsaris vigerunt: nunc vigent Pansa, vigent Hirtilii, vigent Cæsaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt æta- tibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. id enim bel- lum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. ita- que his præmia promissa sunt: illis persoluta. fruuntur his illi, persolvantur his, quæ spondimus. id enim deos im- mortales spero æquissimum iudicare. Quæ cum ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, P. C. censeo compro- bandam.

1. Ferro ignique minitantur.] Lambinus *ferrum ignemque*, ex conjectura Ferrarii. quæ mihi necessaria non videtur, quamvis is velit.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA DUODECIMA.

ORATIO QUINQUAGESIMA QUARTA.

ET si minimè decere videtur, P. C. falli, decipi, errare eum, cui vos maximis sæpe de rebus assentiamini: consolor me tamen, quoniam *vobiscum* pariter, & unà cum sapientissimo consule erravi. nam cum duo consulares spem honestæ pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici; nosse aliquod ejus vulnus quod nobis ignotum esset, videbantur. apud alterum uxor, li- beri: alter, quotidie litteras mittere, accipere, apertè fa- vere Antonio. Hi subitò hortari ad pacem, quod jamdiu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. at qui consul? si prudentiam quærimus, qui mi- nimè falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente, atque victo: si magnitudinem ani- mi, qui præferret *mortem servituti*. Vos autem, P. C. non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum vi- debamini, quàm spe allata (deditionem quam amici, pa- cem appellare ut alieni) de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, cre- do item vestram, quod domum Antonii afflictam mœstiria audiebam, lamentari uxorem. hinc etiam fautores Anto- nii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores vide- bam. Quod si non ita est, cur à Pisone, & à Caleno potis- simum, cur hoc tempore, cur tam improvisè, cur tam rep- pentè pacis est facta mentio? Negat Piso se scire, negat au-

diffe quidquam: negat Calenus rem ullam novam allatam esse. atque id nunc negant, posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? Decepti, dece- pti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis ejus, non *publica*. quod videbam equidem, sed quasi per caliginem. restrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent: libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atqui hac voce Q. Fufii capti sumus: Ne si à Mutina quidem recesserit, audiamus Antonium? ne si in senatus quidem potestate futurum se dixerit? durum videbatur. itaque fra- cti sumus: cessimus. Recedit igitur à Mutina? Nescio. Pa- ret senatus? Credo, inquit Calenus: sed ita, ut teneat *di- gnitatem*. Valde hercule vobis laborandum est, P. C. ut ves- tram dignitatem amittatis, quæ maxima est: Antonii, quæ neque est ulla, neque esse potest, retineatis: ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens vobis- cum aliquid ageret, audirem forlasse: quamquam (sed hoc malo dicere) audirem. stanti resistendum est, aut conde- enda unà cum dignitate libertas. At non est integrum. constituta legatio est. Quid autem integrum non est sa- pientis, quod restitui potest? cuiusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. posteriores enim *cogitationes*, (ut ajunt) sapientiores solent esse. Dif- fusa est illa caligo, quam paulo antè dixi: diluxit, patet, vide-

1. Spe allata (deditionem quam amici, pacem appellarent alieni) de im- pon. &c.] Est à conjectaneo Ferrarii, quo tamen nihil abit à mss. quam quod *deditionem* facit, ex vulgato *deditionis*; pro quo ta- men in Pal. pr. ac quart. *deditio in amici*, tert. *deditioni amici*; ut

fortè fuerit; *deditionem amici, pacem app. alieni*. recepta lectio; *spe allata deditionis, quam amici pacem appellare mallent de imp.*

2. Ne si in senatus quidem potestatem.] Mss. nostri *potestatem*, anti- què. quod & monuit Suffridus noster.

videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur à nostris. Attendistis paullo antè, præstantissimi viri quæ esset oratio. Mœstam, inquit, domum offendi, conjugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quòd spe pacis legationem susceperim. nec mirum, P. Servili. ² tuis enim verissimis, gravissimisque sententiis omni est non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. Ad eum ire te legatum quis non miraretur? de me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio quàm reprehendatur. nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Pansa sine causa tam accuratè paullo antè locutus est tamdiu? quid egit, nisi uti ² falsam proditionis à se suspensionem depelleret? unde autem est ista suspicio? ex pacis patrocinio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos. Quòd si est erratum, P. C. spe falsa, atque fallaci: redeamus in viam. *optimus* est portus pœnitenti, mutatio consilii. ³ Quid enim per deos immortales, potest reip. professe nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si jam nocuit? an vos acerrimam illam, & fortissimam populi Rom. libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam, ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos *pœniteat* professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis, & corporibus in salutem reipub. contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios eivis judicavit, ejecit, exclusit. illi, illi, inquam, urbi fortissimè conanti, è manibus est ereptus Antonius. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus, *spe pacis* oblata? ipsa illa Martia, cœlestis, & divina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittere: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pudet hujus legionis, pudet Quartæ, quæ pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem, & imperatorem suum, sed ut hostem, & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui conjunctus est ex duobus: qui jam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, *timoris nostri* nomen audiverit: ³ ut non referat pedem, insistet eerre. ⁴ quid enim, revocante, & receptui canente senatu, properet dimicare? ⁴ Quid autem hoc injustius, quam nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas, spem victoriæ declaranteis, in manu teneo, pacem velle censetis? vincere illi expetunt: pacisque dulcissimum, & pulcherrimum nomen non *partitione*, sed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? illa enim hujus belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicam imperium, secuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum corpus objecit: ex-

hauritur, vastatur, uritur. omneis æquo animo belli patitur injurias, dummodò repellat periculum servitutis. Et, ut omittam reliquas parteis Galliæ (nam sunt omnes pares,) Patavini alios excluderunt, alios ejecerunt, missos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quod maximè deerat, armis nostros duces adjuverunt. fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem causa erant, & propter multorum annorum *injurias* alienati à senatu putabantur. quos minimè mirum est, communicata cum his rep. fideleis esse, qui etiam expertes ejus, fidem suam semper præstiterunt. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem victoriæ? Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? *QUÆ ENIM* est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus à nobis invitatus ad pacem Antonius: bellum tamen maluit. missi legati, repugnante me: sed tamen missi. delata mandata: non paruit. denuntiatum est, ne Brutum obsideret, à Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. & ad eum legatos de pace mitteremus, qui pacis nuntios repudiavit? verecundioremne *coram* putamus in postulando fore, quàm fuerit tum, eum missi mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis, tamque multis judiciis, ignominiosisque concisus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo possumus, nisi priùs volumus nos *bello victos* confiteri. Senatu (consulta falsa delata ab eo judicavimus. num ea vera possumus judicare? Leges statuimus per vim, & contra auspicia latas: iisque nec populum, nec plebem teneri. num eas restitui posse censetis? Sesterium septies millies avertisse Antonium pecuniæ publicæ judicavistis. num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo, civitates, sacerdotia, regna venierunt. num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris reflexistis? Quòd si ea, quæ ⁶ decrevimus, obruere volumus, num etiam memoriam rerum delere possumus? quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere ⁵ in hac vestitus sceleritate fuerimus? ut centurionem legionis Martiæ Brundisii profusus sanguis eluatur, num elui *prædicatio* crudelitatis poterit? ⁶ ut media præteream, quæ vetustas tollet operum circa Mutinam tætra monumenta, sceleris indicia, latrociniiquæ vestigia? Huic igitur importuno, atque impuro parricidæ, quid habemus, per deos immortales, quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? ⁷ quid est aliud quàm, non pacem facere, sed *differre bellum*? ⁸ nec solum prorogare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vice-rit? armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditii cives, nefarium secuti ducem. tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. quid censetis, cum tot uno tempore irruperint? ⁹ nos arma posuerimus, illi non? nonne nos *nostris consiliis* victos in perpetuum fore? Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulum Lucium adjungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores & imperia meditanteis: nolite ne Tirones quidem, Numisios, & ¹⁰ Mustellas, Saxasve contemnere. cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, præclara vox, à te non solum

1. *Tuis enim verissimis, &c.*] Gulielmius legit *severissimis*, ut supra xi. cap. 6. sub finem.

2. *Falsam proditionis à se suspensionem, &c.*] Vox *proditio* nunc deum postliminio accedit Ciceroni. atatem integram exulavit. restat in edd. primis & mss. nostris omnibus, item Suffridi & Hittorpiano.

3. *Ut non referat pedem, insistet, sanè.*] Gulielmius legebat, *sisset*. at quid si idem noter vulgata? quæ in mss. omnium.

4. *Quid enim revocante, &c.*] Retro vulgati, *quis*. sed alterum est à Pal. sec. & membranis Suffridi; sicque videtur initio fuisse in Hittorp.

5. *In hac vestitus sceleritate.*] Codices quidam à Suffridi inspecti, *vestiti*. antiquè.

6. *Ut media præteream, &c.*] Hittorp. *mediam*. unde putat Gulielmius referendum *inediam*.

7. *Quid est aliud quam, non pacem facere.*] Lambinus sustulit negativam, non auctoritate librorum, sed de conjectura Ferrarii.

8. *Nec solum prorogare bellum.*] Ferrarii mss. *propagare*, recepitque in contextum Manutius. habet sic quoque Pal. sec. sed non est in eo vox *bellum*.

9. *Nos arma posuerimus, illi non?*] Posteriores addiderunt, *nos posuerunt*. Et vero nostri, item Suff. eam vocem habent, sed auctiorem syllaba, *deposuerunt*.

10. *Mustellas Saxasve.*] Dispiciant otiosiores. Pal. pr. sec. habent, *Sejosve*. tert. quart. item Hittorp. *fociosve*. Et verò Ferrarianis quoque exulant *Saxas*; representantque *Sejos* aut *Scios*.

solum in hoc ordine, Panfa, sed etiam in concione jure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penateis, & fedis patrias relieturum, si (quod dii omen averterint) 7 remp. oppressisset Antonium. Quæro igitur à te, Piso, nonne oppressam remp. putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, nos nunc omni scelere cooptos, tolerabiles censēs civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem, & vagam persequamur, aut cervicēs latronibus dandæ, atque in patria cadendum. Ubi sunt, C. Panfa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus à te excitatus senatus, inflammatus populus Rom. non solum audivit, sed etiam didicit, NIHIL ESSE homini Rom. fedius servitute? Idcircone saga sumimus, arma cepimus, juventutem omnem 1 ex tota Italia excivimus, 2 ut exercitu florentissimo, & maximo legati 3 ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur? in hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo, ne si dissenfero quidem a ceteris, sciturus populus Rom. sit? Ita fiet, ut, si quid remissum, aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas à me concessa videatur. Quod si habenda cum Antoni latrociniō pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minimè fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui: ego antè legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent: quoniam *sub nomine pacis bellum lateret*, 4 reipub. repudiandam. ego princeps fagorum: ego semper illum hostem appellavi, cum alii adversarium: semper hoc bellum, cum alii tumultum. nec hæc in senatu solum: eadem ad populum semper egi: ne solum in ipsum, sed in ejus socios, facinorum ministros, & præsentis, & eos, qui unā sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper invehctus. Itaque, ut alacres, & læti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: sic me iniquum ejurabant: de me querebantur. diffidebant etiam Servilio. meminerant, ejus sententiis confixum Antonium: L. Casarem, fortem quidem illum, & constantem fenatorem, *avunculum tamen*: Calenum, procuratorem: Pisonem, familiarem: te ipsum, Panfa, vehementissimum, & fortissimum consulem, factum jam putant leniorem: non quod ita sit, aut esse possit: sed mentio à te facta pacis, suspicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has personas me interjectum amici Antonii molestè ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam 8 semel liberales esse cœpimus. Proficiscantur legati optimis ominibus: sed si proficiscantur, in quibus *non offendatur* Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certè, P. C. consulere debetis. parcite oculis saltem meis, & aliquam veniam justo dolori date. Quo enim adpectu videre poterō, (mitto hostem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est,) quomodo adspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant ejus de me acerbissimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut eum eo congrederi, aut illum adspicere possim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui ei de parricidiis audacissimi videbantur, *mea bona* donare se dixit 5 Petissio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana fæxa pro-

jectus est. An L. Antonium adspicere poterō? cujus ego crudelitate effugere non potuissim, nisi me mœnibus, & portis, & studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis, & Nuculæ, cum aquilæ primipili nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos prætores, non tribunum pl. non duos designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. non possum animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hosteis: nec id fit fastidio meo, sed *caritate reip.* Sed vincam animùm, mihi que imperabo: dolorem justissimum, si non poterō frangere, occultabo. Quid? vitæ censetisne, P. C. habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minimè cara est, præsertim cum Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modò sine cruciati, atque tormentis: vobis tamen, & populo Rom. vilis esse spiritus meus non debet. 6 is enim sum, nisi fortè me fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, persecerim, 7 ut non obstarent reip. ne quid arrogantiùs videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis? Hic cum essem in urbe, ac domi, tamen multa 9 sæpe tentata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universæ *ci vitatis oculi* custodiunt. quid censetis, cum iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam, quò festinat animus, ut quàm primùm illud pignus libertatis populi Rom. D. Brutum, adspicere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cum omnes actiones horum mensium, omnes sententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: à supero mari, Flaminia: ab infero, Aurelia: media, Cassia. Nunc quæso, attendite, num aberret à conjectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. scimusne igitur, Panfa, quibus in locis nunc sit Lentonis Cefenii septemviralis auctoritas? nobiscum nec animo certe est, nec corpore. si autem aut domi est, aut non longè à domo, certè in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi præstat, Lentonem *uno capite* esse contentum? Dic mihi præterea, Panfa, Ventidius ubi sit, cui sui semper amicus, antequàm ille reip. bonisque omnibus tam apertè est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tutò accedere? Restat Aurelia. 8 hic quidem etiam præsidia habeo. possessiones enim sunt P. Clodii. tota familia occurret: hospitio invitabit; propter familiaritatem notissimam. Hisce ego me 10 viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? domesticis me parietibus vix tueor, sine amicorum custodia. Itaque in urbe maneo. si licebit, manebo. hæc mea fedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. teneant alii castra, regna, res bellicas: 9 oderint hostem: 10 nos, ut dicimus, semperque fecimus, urbem, & res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quamquam populum Roman. video pro me recusare. nemo mi-

1. *Ex tota Italia excivimus.*] Ita voluit Gulielmius, fide Nonii Marcelli. Pall. tamen *excivimus*, quod & in retrò vulgatis.

2. *Ut exercitu florentissimo.*] Lambinus, ut de *exere.* neque aliter Pall. nostri.

3. *Ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur?*] Pal. pr. ac sec. non agnoscunt, *si accipiendam, cur non rogamur?* neque secus Hittorp. qui tamen habet *superius si*, ante *postulandam*, quo nostri destituuntur. Lambinus & Manutius ordine inverfo; *si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timemus?* quod & in Pal. tertio.

4. *Reipubl. respellendam.*] Illud *reipub.* nunc primum additur Tullio, è Pal. pr. sec. quarto, eratque è Suffridæis.

5. *Petissio Urbinati.*] Varie scribitur utrumque nomen nostris. alium quidem, *Urbinati*, aut *Urinati*. at prius *Præsidio*, *Præfidi*,

Piasio, *Pitissio*.

6. *Is enim sum, &c. periculis etiam, quæ plurima adii propter, &c. impiorum persecevin.*] Sic solum Pal. tert. & quart. nam pr. & sec. item Hitt. & omnes serè Ferrariani præferunt; *is enim est, &c. periculis, etiam persecevin quæ plurima propter, &c. impiorum pertulerim.* neutra lectio satisfacit.

7. *Ut non obstarent reipubl.*] Nihil variant scripti nostri. Muretus & Lambinus edidere *obstarem*. nescio quàm rectè.

8. *Hic quidem etiam præsidia habeo.*] Est à Pal. sec. cui secundas faciunt mss. Suffridi nostri. vulgò erat *habeo*.

9. *Oderint hostem.*] Melius istud, meo judicio, quam Faëni conjectancum, quod libris suis adplicuit Lambinus, *suderint*.

10. *Res ut dicimus.*] Diu est quod in Suspicionum libellis postuerim, legendum videri *didicimus*.

tie minùs timidus, nemo cautior. res declarat. vigesimus annus est, cùm omnes scelerati me unum petunt. itaque ipsi, ne dicam mihi, reipub. pœnas dederunt: me saluum adhuc resp. conservavit sibi. Timidè hoc dicam: scio enim QUIDVIS homini accidere posse: verumtamen semel circumfessus lætis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissimè possem exsurgere. Possunne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto, tamque periculoso commiserò? gloriam in morte debent ii, qui in rep. versantur, non culpa reprehensionem, & stultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis, & viri? At sunt qui dicant (durè illi quidem, sed tamen dicunt) minùs dolendum, quòd ab homine impuro, nefarioque non caverit. etenim QUI MULTORUM custodem se profiteatur, eum sapientes sui primùm capitis ajunt custodem esse oportere. Cùm *saprus* sis legibus, & judiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias præsidia quærenda. quis enim audeat luci, quis in militari via, quis benè comitatum, quis illustrem aggredi? hæc neque hoc tempore, neque in me valent. non modò enim pœnam non extimescet, qui mihi vim attulerit: sed etiam I I gloriam sperabit à latronum gregibus, & præmia. Hæc ego in urbe prævideo: facilis est circumspèctus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. num idem in Apennini tramitibus facere poterò? in quibus, etiam si non erunt insidiæ, quæ facillimè esse poterunt, animus tamen erit *solicitus*, ut nihii possit de officii legationis attendere. Sed effugi insidias: perrupi Apenninum. nempe in Antonii congressum, colloquiumque veniendum est. quinam locus capietur? si extra castra: ceteri viderint ego mortem actutum futuram puto. novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum immanitasque naturæ, ne vino quidem permixta temperari solet: hic ira, dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, tæterrima bellua, numquam profectò à me sacrilegas manus, atque impias abstinebit. Memini colloquia & cum acerrimis hostibus, & cum gravissimè dissentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius, consul, me præsentè, cum essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scarone, duce Marforum, inter bina castra collocutus est. quòd quidem memini Sex. Pompejum, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum, atque sapientem: quem cùm Scato salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, *Voluntate, hospitem: necessitate, hostem*. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium. non enim ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur,

petebant. Sulla cum Scipione inter Cales, & Teanum, cùm alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de jure civitatis, leges inter se, conditiones contulerunt. non tenuit omnino colloquium illud fidem: à vi tamen, periculoque abfuit. Possimusne igitur in Antonii latrocinio 3 æquè esse tuti? I 2. non possumus: aut, si ceteri possunt, me posse diffido. Quòd si non extra castra congregiemur: quæ ad colloquium castra fumentur? in nostra ille numquam veniet: multo minus nos in illius. reliquum est, ut & accipiantur, & remittantur postulata *per litteras*. ergo erimus in castris. mea ad omnia postulata una sententia: quàm cùm hîc, vobis audientibus, dixerò, isse, & rediscite me putatote: legationem confecerò. omnia ad senatum mea sententia rejiciam, quæcumque postulabit Antonius. neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet *more majorum*: neque ulla omnino à senatu mandata accepimus, quæ cùm agam in consilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. nam Martiam, & quartam, nihil cogitatis præter dignitatem, & decus, comprobaturas esse, certò scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo accipient severitatem meam? Multa enim *falsa* de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Rom. libertate, & salute reip. *nimis feroces*, & ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. horum ego cogitationem non vereor: *impetum* pertimesco. Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisnetutum reditum putatis fore? Cùm enim & vestra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipub. constantiamque præstitero: tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui *invident*, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reip. eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si antè oppetenda est, oppetatur cum gloria. Hæc cùm ita sint, et si hanc legationem resp. ut levissimè dicam, non desiderat, tamen, sitatò licebit ire, proficiscar. omnino, P. C. totum hujusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipub. metiar. de qua mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam, atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maximè interesset reipub. judicavero.

M. TUL-

1. Cum P. Vettio Scarone.] Sic Pall. nostri, sic Liliensis atque Hitt. nisi quod quidam Statone. Vulgata, Catone.

2. Leges inter se, conditiones, contulerunt.] Ita mss. Suffridi. neque aliter Ferrarius, qui adhuc encliticam adiciebat, recepitque in contextum Lambinus. vulgata, legis inter se conditiones contulerunt.

3. *Æquè esse tuti.*] Conjectura est Ubaldi, sed admodum appositæ. nam editi, ut *bi. mss.* ut *ii.*

4. *Nihil cogitatis præter dignitatem, &c.*] Representavi scripturam Pall. omnium, item olim editorum recentiores ejecta voce, cogitatis, distinxerant; nihil præter dign. & decus probaturos esse, certo scio.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA DECIMATERTIA.
ORATIO QUINQUAGESIMA QUINTA.

A PRINCIPIO hujus belli, P. C. quod cum impiis civibus, sceleratisque suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia restingeret. DULCE enim nomen est pacis: res verò ipsa cum jucunda, tum salutaris. nam nec privatos focos, nec publicas leges, nec libertatis jura, cara habere potest, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque sive Sulla, sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sulla, sive alter Marius, & Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reip. natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cum ipsum jure cæsum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tætrius: si aut civis, aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, P. C. cum omnibusne pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile: in quo ² *pactio pacis*, lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla ³ sive faciebat, sive simulabat; non erat desperandum, si convenissent, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in repub. sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompejus, multum de cupiditate Cæsar dimisisset: & pacem stabilem, & aliquam remp. nobis habere licuisset. Hoc verò quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Cenforino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? exempli causa, paucos nominavi: genus infinitum, ⁴ immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Adde illa naufragia Cæsarum amicorum, Barbas, Cassios, Barbacios, Polliones, adde Antonii collutores, & sodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassicum, Tironem, ⁵ Mustellam, Perissium: comitatum relinquo: duces nomino. huc accedunt Alaudæ, ceterique veterani, seminarium judicium tertiarum decuræ, qui, suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsarum *devoratis*, fortunam nostras concupierunt. ô fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! ô ratum, religiosumque fœdus, ⁶ quod cum Antoniis fecerimus! hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelere revocabit. illis locus si in hac urbe fuerit,

urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite, P. C. ante oculos, & maximè Antoniorum: incessum, adspæctum, vultum, spiritum, latera tegenteis alios, sequenteis alios, 7 alios progredienteis amicos. ⁸ quam *vim anhelitus*? quas contumelias fore censetis, minasque verborum? nisi fortè eos pax ipsa leniet, maximeque cum in hunc ordinem venerint: salutabunt benignè, comiter appellabunt unumquemque nostrum. Non recordamini, per deos immortales, quas in eos sententias dixeritis? acta Antonii rescidistis! leges refixistis: per vim, & contra auspicia latas decrevistis: totius Italiæ delectus excitastis: collegam, & socium scelerum omnium, hostem judicavistis, cum hoc *quæ pax potest esse*? Si esset externus hostis, tamen id ipsum vix, talibus factis, posset aliquo modo. maria, montes, regionum magnitudines interessent, odissetis eum, quem non videretis. hi in oculis hærebunt, &, cum licebit, in faucibus. quibus enim *septis* tam immanis beluas continebimus? At incertus exitus belli est. EST OMNINO fortium virorum, quales vos esse debetis; virtute præstare tantum, ut possint fortunæ culpam noo extimescere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam *sapientia* postulatur: quamquam vix videntur hæc posse se jungi, se jungamus tamen. fortitudo dimicare jubet, ⁹ justum odium incendit, ad conflegendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautiore virum consiliis, in posterum providet, est omni ratione protectio. quid igitur censet? PAREN-DUM est enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissimè constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen, quæram ex ea, etiamne fuerit, cum id fecero, viderem. si annuerit: næ ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. sin responderit, Tu verò ita vitam, corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut posteriora libertate ducas, itaque his uti velis, si liberare remp. possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc projicias, tamquam pignora injuriæ: tum sapientiæ vocem audire videar, eique, *uti deo*, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacemque patiamur: ¹⁰ sin jus incolumibus his, nullum esse potest: læremur decertandi oblatam esse fortunam. aut enim, victis his, fruemur victrice rep. aut oppressi, (quod omen avertat Jupiter) si non spiri-
tu, at

1. **A** Principio hujus belli.] Sic nostri mss. omnes, præter unum, cui deerat littera princeps. scias relictam a scriba, ut minio depingeretur. illudque ipsum deceptit acutissimum Ferrarii judicium, qui iussit fide mss. suorum In vulgatum expungeremus.

2. *Pactio pacis, lex sit servitutis.*] Non potest mihi displicere, quod inveni in Pal. sec. *ad sit serv.*

3. *Sive faciebat sive simulabat.*] Ita Manut. & Lamb. ex Faëni opinor libris alluditque Pal. sec. qui, sive faciebat; ut appareat, scribam aliquem initio transivisse illud, sive simulabat, ob similitudinem syllabæ finalis cum voce præcedente, alios verò post præterea sicut illud, sive.

4. *Immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Adde, &c.*] Falsa lectio, delegitque Pal. pr. ac sec. in quibus cernitis belli. quorum numero addita illa, &c. & ita initio fuisse videtur in Hittorpiano; certè retinet illud numero, exclusum hodie vulgo. & vix est, uti ei cedere non debeat publicata.

5. *Mustellam, Perissium.*] Ultimi hujus mentio fit auctori nostro oratione præcedenti, cap. 8. & tamen Pall. nostri ferè, ut etiam Ferrarii, *Mustellam, peditem*; aut *peditem*, vel *peditum*.

6. *Quod cum Antoniis fecerimus.*] Manut. & Lamb. *Antonio*. malui alterum cum Pal. sec. vulgata tamen cum *his fec.*

7. *Alios prægredientes amicos.*] Restitui, quod erat in olim editis restatque in Pal. tribus & Mauriciano. post natæ edd. *progredientes*. minus rectè. *comites* enim, aut anteambulones, aut laterones, aut pedissequi.

8. *Quam vim anhelitus.*] Robustè! enervat tamen Ferrarius dum conjicit *vini*; refelliturque ab P. Victorio libro xxix. Var. lect. cap. 16.

9. *Justum odium incendit.*] Gulielmiani duo, *intendit*, quod probat. neque aliter eo verbo utitur ad Lentulum: *cum tribunus pleb. intendere cepit*.

10. *Sin jus incolumibus his nullum esse potest.*] Ita omn. mss. Ferrarii, acceditque Pal. sec. Lil. & Gembl.

4 tu, at virtutis laude vivemus. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optimè proximo civili bello de rep. meritis, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas major est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiaræ dignitatem. accedunt eodem privata: magna ejus in me merita, ac mea quædam in illum. maximum verò ejus beneficium numero, quòd hoc animo in rep. est: quæ mihi *vita* mea semper fuit carior. Nam cum Magnum Pompejum, clarissimum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam sine armis, maximo civilis belli periculo liberavit: tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque ei & honores decrevi, quam potui amplissimos: in quibus vos mihi estis assensu: nec umquam de illo & sperare optimè, & loqui destiti. magnis, & multis pignoribus M. Lepidum resp. illigatum tenet. summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris, majorumque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla, tum casta à cruore civili. nemo ab eo civis violatus, multi beneficio, & misericordia liberati. Talis igitur vir, & civis, opinione labi potest, voluntate à rep. dissidere nullo pacto potest. Pacem vult M. Lepidus. Præclarè: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium resp. aspiciet, suoque sinu, complexuque recipiet: neque solum illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Hæc causa fuit, cur decerneretis statuat in Rostris cum inscriptione præclara: *cur absentis triumphum*. quamquam enim magnas res bellicas gesserat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Emilio, nec Emilianio Scipioni, nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora bella gesserunt: sed, quòd *silentio* civile bellum confecerat, primùm ut licuit, honores in eum maximos contulistis. Exiffimafne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum resp. habitura sit civem, taleis futuros Antonios? in altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cum hos compello, ¹ prætereo omnino ex grege latrocinii neminem) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quæ dicitur *caca*, vidit? salvis enim actis Cæsaris, quæ concordia causa defendimus, Pompejo sua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed hæc satis diu, multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompejo, quantum ex bonis patriis in prædæ dissipatione inimicus victor redegisset. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine, & conjunctione depono: redimet hortos, ædeis, urbana quædam, quæ possidet Antonius. nam argentum, vestem, suppellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille heluo dissipavit. Albanum, Firmanum à Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum. hiquè, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anferes depellantur. Sunt alii plures fortasse: sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompejanas possessiones, quanti emerint, filio reddituros. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. retinere verò quis poterit, clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi *thesaurum draco*, Pompeii servus, libertus Cæsaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies millies, quod adolescenti, P. C. spondidistis, ita describite, ut videatur à vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Hæc senatus. reliqua populus Rom. in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem

ego eum, ut, quod à patre accepi, *filio reddam*, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes, internuntiique constituti sumus, utrum populus Rom. libentiùs fanciet, Pompejum, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut actis Cæsaris firmis, ac raris, Cn. Pompeii filius possit & dignitatem, & fortunam patrias recuperare. Ac ne illud quidem silentio, P. C. prætereundum puto, quòd clarissimi viri legati, L. Paullus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in repub. eamque perpetuam, atque constantem, nuntiant, se Pompeii convenienti causa divertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est verò ejus patris filius, qui sapienter faciebat non minùs multa, quam fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præstò fuisse, nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantium, quam ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum, senatus, populi que Rom. atque universæ reip. esse, non *suum*. Ac uti potest pro suo. Quid tum? OMNIANE viris bonis, quæ facere possunt, facienda sunt? etiamne si turpia, si perniciosæ erunt? si facere omnino non licebit? quid autem turpius, aut fœdus, aut quod minùs deceat, quam contra senatum, contra civeis, contra patriam exercitum ducere? quid verò magis vituperandum, quam id facere, quod *non liceat*? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem *licere* dicimus, quod legibus, quod more majorum institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet: nec, si non obstat, propterea etiam permittitur. tibi enim exercitum, Lepide, tamquam majoribus tuis, patria pro se dedit. hoc tu arcebis hostem: sineis imperii propagabis: senatui, populoque Rom. parebis, siquam ad aliam rem te fortè traduxerit. Hæc si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi pronepos. sin hominibus tantum licere judicas, quantum possunt: vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quam & antiquis, & domesticis malle videre. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide, ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo: tamen senatus se ipse non contemnit: nec verò fuit umquam gravior, constantior, fortior. INCENSUS omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus, populi que Rom. ardor exstingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possumus: receptui signum, aut revocationem à bello audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malimus, quam *servire*. Cæsar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adfunt cum copiis: L. Planci consulis designati, varia, & magna auxilia non desunt: de D. Bruti salute certatur. unus furiosus gladiator cum tærrimorum latronum manu, contra patriam, contra deos penateis, contra aras, & focos, contra quattuor consules gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus? At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi bonis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos civeis primùm natura efficit, adjuvat deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit, salvam esse rep. sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut antè dixi? quis eodem sanior? vidit ejus mœsticiam, atque lacrymas populus Rom. Lupercalibus: vidit, quam abjectus, quam confectus esset, cum Cæsari diadema imponens Antonius, servum se illius, quam collegam esse malebat. qui si reliquis flagitiis, & sceleribus absti-

1. Prætereo omnino ex grege latrocinii neminem.] Illud omnino hæret in nuper editis omnibus, sed est tamen à conjectura Ferrarii. prius cusi, pr. illius ex grege, &c. quomodo item aliquot Pall. sed

sec. habet prætereo ANNO ex grege latrocinio neminum; virgulaque incumbit illi ANNO.

abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum, dignum illum omni poena putarem. nam, si ipse *servire* poterat, nobis dominum cur imponebat? & si ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum, & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in ceteros existit. Qua enim in barbaria quisquam tam tæter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare dominante veniebamus in senatum, si non liberè, attamen tutè. hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc subsellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde, agmine quadrato, ad urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii in sinu, non modò avarissimæ, sed etiam crudelissimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. inde se quo furore, quo ardore, ad urbem, id est, ad cædem optimi cujusque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipsi præsidium improvisum nec opinantibus nobis obtulerunt. Cæsaris enim incredibilis, ac divina virtus, latronis impetus crudeliter, ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, quæcumque falso is diceret in sanctissimum adolescentem, ea verè recidere in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus urbem est, quo comitatu, vel potiùs agmine? cum dextra, sinistra, gemente populo Rom. minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites, ibi pestifera illa Tiburi concio. inde ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: cum repenti (nam Martiam legionem Albæ consedis se sciebat) affertur ei de quarta nuntius. quo percussus, abjecit consilium referendi ad senatum de Cæsare. egressus est non viis, sed tramitibus, paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatusconsulta fecit: quæ quidem omnia citius læta, quam scripta sunt. Ex eo non iter, sed cursus, & fuga in Galliam. Cæsarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille *nomen* præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti, D. se Brutus objecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti, tamquam frenos furoris injecit. quam cum operibus, munitionibusque sæpsisset, nec eum florentissimæ coloniarum dignitas, neque consulis designati majestas à parricidio detereret: tum, me, (testor & vos, & populum Rom. & omnes deos, qui huic urbi præsentent,) invito, & repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium gladiatorum ducem. Quis tam barbarus umquam? tam immanis? tam ferus? non audivit: non respondit: neque eos solum præsententis, sed multò magis nos, à quibus illi erant missi, sprevit, & pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumfedit colonos vestros, exercitum populi Rom., imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis tæterrimus omnibus bonis cruces, ac tormenta minitatur.

10 Cum hoc, M. Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Rom. Quòd si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini, populoque Rom. cum illa importunissima bellua possit esse: desinat profectò dubitare, his cognitis litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, P. C. ut adhuc fecistis, me attente audiatis. *Antonius Hirtio, & Cæsari.* Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro prætorè Cæsarem. satis hoc quidem scitè, deponere alienum nomen ipse maluit, quam illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam dolui.* Videte quid se gavisum, quid doluisse dicat:

facilius de pace deliberabit. *dedisse poenas sceleratum cineri, atque ossibus clarissimi viri, & apparuisse numen deorum intra finem anni vententis, aut jam soluto supplicio parricida, aut impendente, latandum est.* O Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: latandum esse, a usus es scribere, Trebonium dedisse poenas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te idibus Martiis à debita tibi peste seduxit? Age, hoc lætaris: videamus, quid moleste feras. *Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quod sicarium occiderit, & videri cariorem populo Rom. filium scurræ, quam C. Cæsarem, patriæ parentem, ingenuiscendum est.* Quid ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu rota Italia habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumtis hostem judicatum? quid est autem, scelerate, quòd gemas hostem Dolabellam judicatum à senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas. sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas: reliqui boni, & locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Rom. Trebonii pater. Is autem humilitatem despiciere audeat cuiusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos? *acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis Cæsaris, & talem ab eo relictum, qualem ipse miraris.* Equidem negare non possum, à Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta, in virtute, & industria posita lucent. Tu verò, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, *quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset?* equo te tua virtus provexisset? equo genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne consumsisses, ut faciebas, cum in gremiis mimarum, mentum, mentemque deponeres. *& te, o puer, puerum appellat, quem non modò virum, sed etiam fortissimum virum sensit, & sentiet.* Est istuc quidem nomen ætatis, sed ab eo minimè usurpandum, qui suam amentiam puero huic præbet ad gloriam. *qui omnia ejus nomini debes.* debet verò, solvitque præclarè. si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas (ego, quid sentiam, videro:) cur non hic parens verior, à quo certè vitam habemus, è tuis facinorosissimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus sit Dolabella?* Turpem verò actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam. *& ut venefica hæc liberetur obsidione?* veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. recesseris: undique omnes insequuntur. manseris: hærebis. nimirum rectè veneficam appellas, à quo tibi præsentem pestem vides comparatam. *ut quam potentissimus sit Cassius, atque Brutus?* Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. cur autem nolint potentis esse non modò optimos, & nobilissimos viros, sed secum etiam in reipub. defensione conjunctos? *nimirum eodem modo hæc adspicitis, ut priora, quæ tandem? castra Pompeii senatum appellatus.* An verò tua castra potius senatum appellaremus? in quibus tu videlicet consularis, cujus totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus: duo prætores sine causa diffisi se aliquid habituros: nos enim Cæsaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius: ædilitii, Coricus laterum, & vocis meæ Bestia, & fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, & homo diruptus, dirutusque, Q. Cælius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius: quos Antonius deliciarum causa loris in convivio cædi jubebat à servis publicis: Septemvires, Lento, Nucula: tum deliciae, atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo jure in porta nomen inscripsit: qui cum prodere imperatorem suum non posset, reliquit.

alter

1. *A servis publicis.* Est ab emendatione Ferrarii, licet occupet omnium neotericorum libros. olim editi & scripti, suis publicè.

alter est designatus, ¹ Visejus nescio qui, fortis (ut ajunt) latro: quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. Sequuntur alii, tribunitii, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, è qua excesserat legibus. sed hoc ei ² commune cum plurimis dissimillimis. illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, *perire eum non posse*, ³ nisi ei crura fracta essent. fracta sunt, & vivit. hoc tamen, ut **13** alia multa, Aquilæ fertur acceptum. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. ⁴ itaque Cæsaris munere, Deciorum quidem multo intervallo, per hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxam verò Decidium præterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum pleb. videremus, quem civem numquam videramus? Est quidem alter Sæferna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum prænominiibus errem. Nec verò Exitius, Philadelphii frater, quæstor, prætermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse à se. apertam curiam vidit post Cæsaris mortem: mutavit caleos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albidium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos præterisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu, Pompejanum senatum despicit: in quo decem fuimus consulares: qui si omnes *viverent*, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. Sed quantum præsidii fuerit in ceteris, hinc intelligi potest, quod ego unus relictus è multis, contudi, & fregi, adjuvantibus vobis, exsultantis prædonis audaciam. **14** Quod si fortuna nobis modò non eripuisset Ser. Sulpicium, ejusque collegam antè Marcum Marcellum: quos civeis? quos viros? si duos consules, amicissimos patriæ, simul ex Italia ejeetos: si L. Afianum, summum ducem: si P. Lentulum, civem cum in ceteris rebus, tum in salute mea singularem: si Bibulum, cujus est in repub. merito semper laudata constantia: si L. Domitium, præstantissimum civem: si Appium Claudium, pari nobilitate, & voluntate præditum: si P. Scipionem, clarissimum virum, majorumque suorum simillimum, resp. tenere potuisset: certe his consularibus non esset Pompejanus despiciendus senatus. Utrum igitur æquius, utrum melius *æip.* fuit, Cn. Pompejum, an sectorem Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui verò prætorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? noſtis omneis. magis vercor, ne longum me in enumerando, quàm ne ingratum in prætercundo putetis. qui ædilitii? qui tribunitii? qui quæstorii? Quid multa? talis senatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua attendite. *victum Ciceronem ducem habuistis.* Eo libentius ducem audio, quod certè ille dicit invitus. nam de victo nihil laboro. fatum enim meum est, sine repub. nec vinei posse, nec vincere. *Mædoniam munivisti exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui à vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africam commisisistis Varo bu capto.* Hic cum C. fratre putat se licigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic causæ orbem terræ

parere: te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas, non habere? *Cæscam tribunatum gerere passi esis.* Quid ergo? ut Marullum, ut Cæsetium à rep. removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc posthac, neque multa hujusmodi accidere possent, consecuti sumus? *v. Scigalia Juliana Lupercis admisisit.* Lupercorum mentionem facere audeat? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Rom. ad servitorem cohortari? *veteranorum coloniam, deductas lege, & senatusconsulto sustulisti.* Nos sustulimus, au contra lege comitiis centuriatis lata sanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditos, perdidideris: in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi jam sentiunt se numquam exituros. *Massiliensibus jure belli ademit reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de jure bellimagis facilis disputatio est, quàm necessaria. illud tamen advertite, P. C. quàm sit huic resp. natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit. quam fecit huic resp. semper fuisse amicissimam. *Neminem Pompejanum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitates?* Quisquam jam legis Hirtia mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipsum, quàm eos, de quibus lata est pœnitere? Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est: & ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. *Apulejana pecunia Brutum subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum resp. armasset? quem tandem bonum pœniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. *Securi percussos Petrum & Menedemum, civitates donatos, & hospites Cæsaris, laudastis.* Non laudamus, quod ne audivimus quidem. valde enim nobis in tanta perturbatione resp. de duobus nequissimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsam à Trebonio, confugere Alexandriam, neglexistis.* Magnum crimen senatus. de Theopompo, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? *Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo, & constantissimo cive: coram aderit: præsens tibi & ipse, & ille, quem infimulas, pugio respondebit. *milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tamquam ad exitium eorum, qui Cæsarem occiderant. & eosdem nec-opinantes ad quæstoris sui, aut Imp. aut commilitonum suorum pericula impulsistis.* Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nec sciebant veterani quid ageretur. non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Cæsaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant. O miser cum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quàm miser sis! Sed maximum crimen audite. *denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat & quis? credo enim, afferet aliquod scelerati hominis exemplum! Cn. Pompejus ipse?* O nos turpeis, si quidem Cn. Pompejum imitaturi sumus. *aut filius ejus, si domi possit & poterit, mihi crede. nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero.* Alii istuc negant: ego verò, ⁸ ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt.* nihil vidi tam

1. *Visejus.*] Pal. sec. *nisejus*. Mauric. in *senis*. unde fingebat Gulielmius, *M. Senius*. malum ego *Insejus*. Ferrarii enim vett. *Insejus*, quomodo & Pal. pr. tert. quart. nisi quod & esse poterat *Nisejus*.
 2. *Commune cum plurimis dissimillimis.*] Pighius in fastis ad annum U. C. dccii. conjicit, *plurimis sibi simillimis*.
 3. *Nisi ei crura fracta.*] Lil. & Gembl. *nisei ei & crura fr.* nostri tamen nihil diserepant.
 4. *Itaque Cæsaris munere, &c.*] Maur. *Cæsaris numero se sit*. Unde fecit conjectura Gulielmius, *hesti*. ob majores suos hærit in numero familiarium Cæsaris. videatur libro 11. Verosimilium cap. 11.

5. *Petrum & Menedemum.*] Ita omnes libri mss. & nostri, & aliorum. olim vulgati *Petum*, typotheætæ errore qui omiserat litteram caninam. quod sequentes mutarunt tamen in *Petum*, contra omnem rationem.
 6. *Confugere Alexandriam neglexistis.*] Mauric. *neglexistis*, quod recipi voluit in contextum Gulielmius, quoniam Antonius dicatur Suetonio affectasse antiquitatem. videatur ipse lib. 11. Veris. cap. undecimo.
 7. *Non libertatem populi sequebantur.*] Illud non est à Pal. sec. prius cusi *an lib.* posteriores aut.
 8. *Ne si ista quidem feceris.*] Pal. tert. quart. Mauric. *ita*, quod melius putabat Gulielmius.

tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio, consensuque offenderint. *Quoniam vos assentionibus, & venenatis muneribus venistis.* Depravati, an corrupti, sunt, quibus persuasum est, scœdissimum hostem iustissimo bello persequi? *at militibus inclusis operam fertis. 1 nihil moror eos salvos esse, & ire quo jubetis: si tamen patiuntur perire cum, qui meruit.* Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, & se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella prius imperatori suo, quam Antonius etiam collegæ parentasset. *concordiæ factam esse mentionem scribitis in senatu, & legatos esse consulares quinque. difficile est credere, eos, qui me precipitem egerint, æquissimas condiciones fererent, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderate, aut humane esse facturos: vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus.* 3 Parumne videtur, omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acutè, non posse eos, qui hostem Dolabellam judicaverint ob rectissimum facinus, (ita, enim videtur Antonio) sibi parcere, idem sentienti.

8 Quid huic facias, qui hæc litteris, memoriæque mandavit, ira sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, &c, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, & eademque inhiheret supplicia nobis? conservandus civis cum tam pio, iustoque scœdere. Is etiam queritur condiciones suas repudiatas, æquas quidem, & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum, instruendumque, provinciam: ut Alaudæ in terria decuria judicaret, id est, ut perfugium scelerum esset cum turpissimis reipub. fordibus: ut acta sua rata essent, cujus nullum remanet consulatus vestigium. cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati, & publici decempedator, Nucula, & Lentone collega. *Quamobrem vos potius animadvertite utrum sit elegantius, & partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Cæsaris: & utrum sit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompejanorum causa, toties jugulata: an consentire, ne ludibrio simus inimicus.* si esset jugulata, numquam exurgeret: quod tibi, tuisque contingat. 5 *Utrum, inquit, elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius.* Partes, furiose, dicuntur in foro, in curia. bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnans Mutinam: circumfœdes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro præte. Cæsar: cuncta contra te Italia armata est. istas tu parteis potius, 6 quam à populo Rom. defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, quam Cæsaris persequamur?* Trebonii satis persecuti sumus, hoste judicato Dolabella: Cæsaris mors facillimè defenditur oblivione, & silentio. Sed videte, quid moliantur. cum mortem Cæsaris ulciscendam putat: mortem proponit non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, si qui non molestè tulerunt. *Quibus utri nostrum ceciderint, lucro futurum est. quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est.* Pergit in mea maledicta, quasi verò ei pulcherrimè priora processerint: quem ego iniustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ sempiternæ. Ego lanista? & quidem non insipientis. deteriores

enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint, scribit lucro nobis futurum.* O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura sit, qui è vita excesserint sine tormentis. A me deceptos ait eisdem ornamentis, Hirtium & Cæsarem. Quod, quæso, adhuc à me est tributum Hirtio ornamentum? nam Cæsari plura, & majora debentur. Deceptum autem patrem à me Cæsarem dicere audes? Tu, ru, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cujus, homo ingratiissime, flaminium cur reliquisti? Sed jam videre magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque constantiam. *Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompejus adiit; nec veteranos sedibus suis moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabella.* Omitto alia: *fidem Dolabella sanctissimi viri, deferere homo pius non potest.* quam fidem? an optimi cuiusque cædis, urbis, & Italiæ partitionis: suis dandarum, diripiendarumque provinciarum? nam quid erat aliud, quòd inter Antonium, & Dolabellam, impurissimos parricidas, scœdere, ac fide sanciretur? *Nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis.* Tibi cum Lepido societas, aut cum ullo, non dicam bono civi, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut insanum existimari velis. nihil agis. quamquam AFFIRMARE de altero difficile est, de Lepido præsertim, quem ego metuum numquam, bene sperabo, dum licebit. Revocare te à furore Lepidus voluit, non adjutor esse dementiae. tu porò ne pius quidem sed piissimos quæris: & quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis. *Nec Plancum prodere, participem consiliorum.* Plancum participem? cujus memorabilis, ac divina virtus lucem affert reipublicæ. nisi fortè eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, magno equitatu, peditatu Gallorum: quique, nisi ante ejus adventum reip. pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quamquam enim PRIMA sedes Italia utiliora reip. sunt, tamen extrema funt gratiora. Sed jam se colligit, & ad extremum incipit philosophari. *Si me rectis sensibus cunctem dii immortales, ut spero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si victi Pompejani tam insolentes sunt: victores quales futuri sint, vos potius experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompejanis, sed cum universa republica bellum est. omnes te dii, homines, summi, medii, infimi; eives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. sensimus hoc nuper falso nuntio: vero propediem sentiemus. quæ si tecum ipse recolis: æquiore animo, & majore consolatione moriere. *Denique summa iudicii mei spectat huc, ut morum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Cæsaris mortem.* Hac Antonii sententia cognita, dubitatorne A. Hirtium, C. Panfam, consules, putatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Panfa, & Hirtio loquar? Cæsar, singulari pietate adolescens, poterit se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Iraque fecerunt, uti his litteris lectis ad munitiones propius accederent. Quo major adolescens Cæsar, majoreque deorum immortalium beneficio reip. natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus umquam est. Intelligit, MAXIMAM pietatem conservatione patriæ contineri. Quòd si partium certamen esset, quarum omnino nomen existimetur

1. *Nihil moror eos salvos esse & ire quo jubetis.*] Haud aliter Liliensis. rectè. antiqua enim formula sacramenti erat, *Ido quòd S. P. Q. R. jussit.* prius edebatur *libet.* sed invito etiam Pal. sec. in quo alterum, prætereaque, *esse, & se ad hostem, & ire, &c.* quam clausulam, excutiant quæso Camdenus, Contarenius, alii.

2. *Eos qui me precipitem egerint.*] Lil. & Gembl. Cos. sive Cass. & id potius duxerat Gulielmus. habet quidem etiam Pal. sec. *consulere qui me.* sed adhæserim vulgato.

3. *Parumne videtur omnium facinorum.*] Abjeci *apertè,* quòd

in mediæ ævi editionibus, sed non etiam præcis, aut ullis denique rati.

4. *Eademque inhiheret supplicia nobis?*] Est ab edd. antiquis & mss. nostris omnibus, item Ferrarii, cujus Emendationes consulantur. vulgata, *adhiberet.*

5. *Utrum, inquit, elegantius.*] Thetur istud contra Tullium P. Victorius, lib. xxvii. Var. lect. cap. 8.

6. *Quam à populo Rom. defectionem.*] Est & hæc à Ferrario asserta lectio, etiam in Pal. sec. & Mauric.

Etum est, Antoniusne potius, & Ventidius partes Cæsaris defenderent, quàm primum Cæsar, adolescens summa pietate, & memoria parentis sui? Deinde Panfa, & Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Cæsaris, tum, cum illæ verè partes vocabantur? Hæc verò quæ sunt partes cum alteris fenatus auctoritas, populi Rom. libertas reip. salus proposita sit: alteris cædes bonorum, urbis, Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam. *Legatos venire non credo.* Bene me novit. *bellum quo veniat.* proposito præsertim exemplo Dolabellæ. sanctiores erunt, credo, jure legati, quàm duo consules, contra quos arma fert: quàm Cæsar, cujus patris flamen est: quàm cos. designatus, quem oppugnat: quàm Mutina, quam obsidet: quàm patria, cui igni terroque minitur. *Cum venerint, quæ postulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? oriens incendium qui restinguerent, summos viros missis: repudiasti: nunc in tantam flaminam, tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditioem quidem feceris? Hanc ego epistolam, P. C. non quò illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus

omnibus virtutis, & fortunæ bonis, si hæc videret, denique aut veller, aut fieri posse arbitraretur? „ *Prius undas, flammamque,* ut ait poëta nescio quis, prius denique omnia, quàm aut cum Antonis resp. aut cum rep. Antonii redeant in gratiam. Monstra quædam sunt ista, & portentosa, & prodigia reip. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quàm illos Cæsaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. *OPTATISSIMUM EST vincere: secundum est, nullum casum pro dignitate, & libertate patriæ non ferendum putare.* quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem fuscipere vitæ cupiditate. Quæ cum ita sint, de mandatis, litterisque M. Lepidi viri, clarissimi, Servilio assentior: & hoc amplius censeo, Magnum Pompejum, Cn. F. pro patris, majorumque suorum animo, studioque in rep. suaque pristina virtute, industria, voluntate, fecisse, quod suam, eorumque, quos secum haberet, operam senatui, populoque Rom. pollicitus esset, eamque rem S. P. Q. R. gratam, acceptamque esse, eique, honori, dignitati, que eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc S. C. licet, vel seungi potest, separatimque perscribi, ut proprio S. C. Pompejus collaudatus esse videatur.

1. *Atque alias, si fieri, &c.]* Vulgata, atque in alias, &c. sed ita nullus Palatinorum, aut Mauritianus.

M. TULLII CICERONIS
IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA DECIMAQUARTA.

ORATIO QUINQUAGESIMASEXTA.

SI, ut ex litteris, quæ recitatae sunt, P. C. sceleratissimorum hostium exercitum, cæsum, fuscumque cognovi; sic id, quod & omnes maximè optamus, & ex ea victoria, quæ parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum jam Mutina esse cognovissim: propter eum cuius periculum ad sagam fllemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Antè verò, quàm ea res, quam avidissimè civitas expectat, allata sit, *letitiæ* usus, satis est maximæ, præclarissimæque pugnae: reditum ad vestitum consecutæ victoriae reservate. consecutio autem hujus belli est, D. Bruti salus. Quæ autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus muretur, deinde cras sagati prodeamus? Nos verò cum semel ad eum, quem cupimus, optamusque vestitum, redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. nam hoc quidem cum turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorundem aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere. Atque animadverto, patres conscripti, quosdam huic favore sententiæ: quorum ea mens, idque consilium est, ut, cum videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus salutem redierimus ad vestitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, posteritati, que prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad saga iisse, propter ejusdem salutem redisse ad togas. tollite hanc, nullam tam prævæ sententiæ causam reperietis. Vos vero, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memo-

ria, quod sæpe ostendistis, hujus totius belli in unius viri fortissimi, & maximi *vita* positum esse discrimen. Ad D. Brutum liberaudum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti, ac parricidæ denuntiarent, ut à Mutina discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratia consuli sortitu ad bellum profectus A. Hirtius, cujus imbecillitatem valitudinis, animi virtus, & spes victoriae confirmavit: Cæsar, cum exercitu per se comparato, à primis pestibus republicam liberasset, nequid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem *domesticum* patriæ caritate. Quid C. Panfa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatusconsultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? à quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum *commodis* suis, sed etiam necessitati visus anteferreret. quod sperare nos quidem debemus, P. C. aut imbi esse, aut jam esse consecutum: sed spei fructum rei convenit, & eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut *vim fortuna* stultitia contempsisse videamur. Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiat: ad litteras veniam, quæ sunt à consulibus, & à propratore missæ, si pauca ante, quæ ad ipsas litteras pertineant, dixerò. Imbuti sanguine gladii, patres conscripti, legionum, exercituumque nostrorum, vel madafacti potiùs duobus consulum, tertio Cæsaris proelio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omneis hos-

stes

1. *R. Redierimus ad vestitum.]* Pal. sec. non habet illud, *ad vestitum.* Mauritianus ejus loco substituit, *ad togam.* aliud quid videtur latuisse. an? *redierimus ad nos.*

2. *Consul sortitu ad bellum, &c.]* Ita omnes ferè Ferrariani, ne-

que aliter Pal. sec. aut Maur. vulgata *Consules sortiti: ad bellum, &c.* quæ lectio etiam non mala. *sortito, atque sortitu, ut sortitu & sortu* promiscue usi veteres.

3. *Cum exercitu per se comp. à prim. &c.]* Sic Maur. & Pal. tert. quart.

stes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare, urdum in cive, an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Grata verò nostræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta sit civium multitudo. *De improbis*, inquit, & *audacibus*, nam sic eos appellat clarissimus vir. quæ sunt urbanarum maledicta litium, non inustæ belli internecini notæ. testamenta, credo, subjiciunt, aut ejiciunt vicinos; aut adolescentulos circumscribunt. his enim vitiiis affectos, & talibus, malos, & audaces appellare consuetudo solet. Bellum inexpiabile infert quattuor Coss. unus omnium latronum tæterimus: gerit idem bellum cum senatu, populoque Romano. omnibus, (quamquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ferum, & immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quæque esset facturus in hac urbe, nisi eum hinc ipse Jupiter ab hoc templo, atque mœnibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos, optimos viros, honestissimosque homines, maximè cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudelissimis exemplis interemit 3 prolium illud, & portentum L. Antonius, in sine odium omnium hominum, vel si etiam dii oderint *quos oportet*, omnium deorum. Refugit animus, Patres conscripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis, & conjugibus effecerit. quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui hosteis appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Karthaginensium victam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta, quam in Parma surrepta Antonius? nisi fortè hujus colonix, & ceterarum, in quas eodem est animo, non est *hostis* Antonius putandus. Si verò coloniarum, & municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid tandem hujus censetis urbis, quam ille 4 ad expiandas egestates latrocinii sui concupivit? 5 quam jam peritus metator, & callidus, decempeđa sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales, P. C. quid hoc biduo timuerimus à domesticis hostibus, rumoribus improbiſſimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta: quis larem familiarem? Jam aut foedissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc à quibus timebantur, eos hosteis appellare dubitamus? gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, levior non utar. Itaque cum supplicationes justissimas ex iis litteris, quæ recitatae sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni, sed tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut *imperatores* appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis servitatis, atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti

his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eo, qui antè dixit, decernenda non fuit: aut usitatus honos, pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam novi, & singulares debentur. At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret Senatus? tot legionibus casus, tanta multitudine interfecta, *hostium* dico; ita, inquam, *hostium*, quamvis hoc illi hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores, cum hesternò die propter eorum res gestas me ovantem, & propè triumphantem populum Romanum in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? *Is enim* demum est, mea quidem sententia, justus triumphus, ac verus: cum bene de republica meritis testimonium à consensu civitatis datur. nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium: 6 sive uni gratias agebant, eo majus: sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest. Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem invitus: sed injuriæ dolor fecit me, præter consuetudinem, gloriosum. nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? 7 etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublicæ salute desigunt, in pejus, crimen invidiæque quæretur? Satis enim per hos dies creberrimum fuisse 8 sermonem, me per idus Quintileis, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam esse consultum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. an ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse existerem repente Catilina? quibus auspiciis istos fascibus augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuisse tam scelera- tum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, 9 vel potius unde iste sermo? Cum, ut scitis, hoc triduo, vel quadriduo, tristis à Mutina fama manaret; inflati lætitia, atque insolentia impii cives, unum se in locum ad illam curiam, viribus potius suis, quam reipublicæ infelicem, congregabant. ibi cum consilium inirent de cæde nostra, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent: ad me concursum futurum civitatis putabant. quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissiparet: fascibus ipsi ad me delaturi fuerunt. quod cum esset *quasi mea voluntate* factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes esset vestrum omnium consecuta. Quæ res pateſcit, patres conscripti: sed suo tempore totius hujus sceleris fons aperietur. Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum, periculorumque jam inde à consulari meo testis, conficius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam,

1. *Bellum inexpiabile infert.*] Liquido legit Mauric. *inexpiale*. quod animadvertendum putabat Gulielmus. at ego arbitror attendendum magis Palatino pr. ac sec. in quibus *expiabile*, neque aliter legebatur in iis membranarum duobus aliis Philipp. XIII. ubi hodie habemus *inexpiale*.

2. *Barbaries posset agnoscere.*] *Ignoscere* vulgo; sed contra Pall. aliorumque scriptos.

3. *Prolium illud & portentum.*] Ita omnes libri mss. vel adeo *prolium*. Ferrarius tamen *propudium* magis convenire indicat; recepitque Lambinus. veniebat mihi sub calamus *prolium*, proprii ad characteres alterius vocis.

4. *Ad expiandas egestates.*] Tale quid supra etiam habuimus in orationibus. at Pal. pr. *explicandas*. sec. quarr. *explendas*, quomodo edidere Manutius ac Lambinus. nescio quàm bene.

5. *Quam jam peritus metator.*] Lambiniani, *jam pridem metator*, contra vetustius cufos, omnesque mss. nostros.

6. *Sive uni gratias agebant.*] *Tò uni* ex mss. nostris reposui. prius omnium editionibus aberat.

7. *Etiam in eos qui, &c. desigunt, in pejus, crimen invidiæque quæretur?*] Ita hunc locum fractum luxatumque redintegravi, auctoritate Pal. sec. qui tamen habebat pro illo *in pejus*, verbum *impetus*, aberatque enclitica *que*.

8. *Sermonem, me per Idus, &c. descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, &c.*] Eidem libro debetur periodi quoque istius persinatio, miserrimè hæcenus distractæ, distortæque ab medicis criticis, non medicis. Et sine qui sine subsidio membranarum aggredditur medicinam facere auctori alicui; nihil aliud debet doctis ac bonis quàm ludibrium. in hac nostra emendatione, omnia liquent: solum illud *consilium* obscurius est. sed erat in omnibus Pall. & olim impressis; mutaruntque neoterici in *consilium*. ceterum *imperatorem habituri erimus?* existat quidem in vet. edd. sed in nullo Palatinorum. itaque vel istius emendationis causa, non penitet me ærumnosi laboris quem posui in comparando Cicerone cum mss.

9. *Vel potius unde iste sermo?*] Voculam *unde* inserui, suavis Pall. & Maur.

nam, populo Romano unum, atque idem sentiente. In qua concione cum me, pro summa nostra conjunctione, & familiaritate, liberare suspitione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse à me umquam de republica, nisi *optimè* cogitarum. Post hanc habitam concionem, duabus, tribusve horis, optatissimi nuntii, & litteræ venerunt: ut idem dies non modò me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit. Hæc interposui, P. C. ¹ non tam ut pro me dicerem (malè enim mecum ageretur, si parum vobis essè sine defensione purgatus) quàm ut quosdam nimis jejuno animo, & angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti *EXCELLENTIUM* civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. *MAGNUS* est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat. multis apertus cursus ad laudem. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, cum iis ipse cederem, principem non inviti videbant. hoc verò tempore in tanta inopia constantium, & fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cum alios malè sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere, sententiamque suam non semper *utilitate republica*, sed cum spe, tum timore moderari? Quòd si quis de contentione principatus laborat, quæ nulla esse debet: stultissimè facit, si vitii cum virtute contendit. ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus, virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optimè sentiam: ut me vincas, ipse pessimè senties? aut, si ad me bonorum concursus fieri videbis, ad te improbos invitabis? nonne, primum reipublicæ causa: deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, & libenter. Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam molestè ferunt. poteratne fieri, ut non perinde homines quoque, ut quisque mereretur, judicarent? ut enim de universo senatu populus Romanus verissimè judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem, atque fortiorem fuisse: sic de unoquoque nostrum, & maxime qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit. ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent, me ante diem *XII*. Kalendas Januarias principem revocandæ libertatis fuisse: me ex Kalendis Januariis ad hanc horam invigilasse reip. meam domum, measque aureis, dies, nocteis, omnium præceptis, monitisque *patuisse*: meis litteris, meis nuntiis, meis cohortationibus omneis, qui ubique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis à Kalendis Jan. numquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuissèm, huic essèm nomini pestiteræ pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluissent; non ego semper hostem? has in sententias meas si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus *auctoritate ipsa* senatus jam pridem de manibus arma cecidissent. Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hosteis judicari. Antea cum hostem, aut bellum nominassem: semel, & sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. quod in hac causa jam fieri non potest. ex litteris enim C. Pansa, A. Hirtii consulum, C. Cæsaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modò qui decrevit, idem imprudens ho-

steis judicavit. numquam enim in civili bello supplicatio decreta est. decretam dico? ne victoris quidem litteris postulata est. Civile bellum consul Sulla gessit: legionibus in urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum infecurum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta à senatu. Ad reipsum, P. Servili, num misit ulla collega litteras de illa calamitosa pugna Pharsalicæ? num de supplicatione voluit referre? profectò noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicæ verò pugnae ne triumphum quidem egit. eos enim civeis pugna illa sustulerat, quibus non modò victoribus, sed etiam *viris*, & incolumis, & florens civitas esse possit. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis fuitis, non ob eandem hostium, sed ob conservationem civium, novo & inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pulcherrimè gestam postulantibus vestris imperatoribus neganda est, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decernenda, hosteis eos, de quibus decernitis, judicatus necesse est. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cum imperatores eos appello. hoc ipso nomine & eos, qui jam devicti sunt, & eos, qui supersunt, hosteis judico, cum victores appello imperatores. Quomodo enim potius Pansa appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. quo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen, *beneficii* est populi Romani, alterum virtutis, atque victoriæ. Quid? Cæsarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem, & fœdam crudelitatem, non solum à jugulis nostris, sed etiam à membris, & visceribus avertit. Unius autem diei quot, & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt! Princeps enim omnium Pansa prælii faciens, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. cuius si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno prælio confecta res esset. Sed cum libertatis avida legio effrenatius in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublarus è prælio, reipublicæ *vitam* reservavit. Ego verò hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem judico: qui cum aut morte, aut victoria se satisfacturum reipublicæ spondidisset: alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, è castris duas legiones eduxit incredibili studio, atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, se olim cum Martia legione conjunxit, & septimam, quæ constituta ex veteranis, docuit illo prælio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia servassent, senatus, populi que Romani carum nomen esse. his viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse, *aquilam* quartæ legionis cum inferret, quia nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus, equitatuque confligit, hosteisque nefarios, huic Jovi maximo, ceterisque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ, sanguinique imminenteis, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum, duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui antequàm se abderet, fratris cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium! An verò quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? ætas ejus certè ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem *virtute superavit aetatem*. Ac mihi semper eo majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quòd minùs erant ab ætate illa postulanda.

1. Non tam ut pro me dicerem. Antiquitas impressi & Pall. omnes, dixerim. fortè abjicienda ea dictio, & adhuc illud ut. nam dicerem est à conjectura Ferrarii.

2. Non modò victoribus, sed etiam viris. Maur. non modò viris, sed etiam victoribus, quomodo & Pal. sec. quod verissimum quidem putat Gulielmius. at ego non video, qua tunc ratione constet sententia.

3. Quia nullius pulchriorem, &c. Sic Maur. & Pall. omnes item retrò euss. Ferrarius auctor fuit cur recentiores eod. receperint conjectancum ipsius, qua. minus rectè ideo intulit, *Aquilam ipse Hirtius, quod eo ipso Imp. sint speciosissimas*. Vetusissima editio stat pro nobis. sequentes habent, *quam ullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus*? satis rotunde.

landi. cui cum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem nominis ejus deferebamus; quod, cum est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hæc ergo adolescens maximi animi, ut verissimè scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque prælium fecit. Ita trium imperatorum populi Rom. virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum *supplicationes*: quas ut honorificentissimis verbis consequi poterò, complectar ipsa sententia. Est autem fidei, pietatisque nostræ, declarare fortissimis militibus, quàm memores simus, quàmque grati. Quamobrem promissa nostra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spondimus, hodierno senatusconsulto renovando censeo. æquum est enim, militum, talium præsertim, honorem conjungi. Atque utinam, P. C. civibus omnibus solvere nobis præmia liceret. quamquam nos ea, quæ promissimus, studiosè cumulata reddemus. sed id quidem restat, ut spero, victoribus, quibus senatus fides præstatur: quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore secuti sunt, eos numquam oportebit consilii sui poenitere. Sed facile est bene agere cum iis, à quibus etiam tacentibus flagitari videmur. illud admirabilius, & majus, maximeque proprium senatus sapientis est, grata eorum virtutem *memoria prosequi*, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent: duo certè non præteribo, quæ maximè occurrunt: quorum alterum pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam: alterum ad leniendum

12 mœrorem, & luctum proximorum. Placet igitur mihi, P. C. legionis Martiæ militibus, & eis, qui unà pugnantes occiderunt, monumentum fieri quàm amplissimum. magna, atque incredibilia sunt in rempublicam hujus merita legionis. hæc se prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc se ad Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipsa victoria conciderunt. ô fortunata mors, quæ naturæ debita, *pro patria* est potissimum reddita. Vos verò patriæ natos iudico: quorum etiam nomen à Marte est: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. IN FUGA foeda mors est: in victoria gloriosa. etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque *pignerari* solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad interos pœnas parricidii luunt: vos verò, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti. ¹ Brevis à natura nobis vita data est: at memoria bene redditæ vitæ, sempiterna. quæ si non esset *longior*, quàm hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi dum vixistis, nunc verò etiam sanctissimi milites, quòd vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, ² nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, cum vobis immortale monumentum suis pœnè manibus senatus, populusque Romanus extruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari, & magni fuerunt: nec tamen ullis *tale genus* honoris tributum est. Atque utinam majora possimus, quandoquidem à vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur extructa moles opere magnifico, incisæque literæ, divinæ virtutis testes sempiternæ: numquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. ita pro mortali conditione

13 vitæ immortalitatem estis consecuti. Sed quoniam, patres

conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus, quòd tanta reip. *præsidia* genuerunt: liberis, quòd habebunt domestica exempla virtutis: conjugibus, quòd iis viris carebunt, quos laudare, quàm lugere præstabit: fratribus, quòd in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris, consultisque possimus, vel aliqua talis iis adhiberi publicè possit oratio, qua deponeret mœrorem, atque luctum, gauderentque potius, cum multa, & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse, nec desertos: (quod tamen ipsum *pro patria* non miserandum putatur) nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contextos publicis operibus, atque muneribus, eaque exstruktionem, quæ sit ad memoriam æternitatis ara virtutis. Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari & virtutem suorum, & pietatem, & senatus fidem, & crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Rom. occidisset. Atque etiam censeo, P. C. quæ præmia militibus promissimus nos, rep. recuperata, tributuros, ea vivis, victoribusque cumulatè, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum *parentibus*, liberis, conjugibus, fratribus, eadem tribuenda censeo. Sed, ut aliquando sententia complectar, ita censeo: CUM C. Pansa, cos. imper. initium cum hostibus confingendi fecerit, quo prælio legio Martia admirabili, incredibilique virtute, libertatem populi Rom. defenderit, quod idem legiones tironum fecerint: ipseque C. Pansa, cos. imper. cum inter media hostium tela versaretur, vulnera accepit: cumque A. Hirtius, cos. imper. prælio audito, & cognito, fortissimo, præstantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium, exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occisione occiderit, suo exercitu, ita incolumi, ut ne *unum* quidem militem desideraverit: cumque C. Cæsar, imper. consilia, diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quæ ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare, & judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate, populum Rom. foedissima, crudelissimaque servitute liberatum, cumque remp. urbem, templa deorum immortalium, bona, fortunamque omnium, liberisque conservarint dimicatione, & periculo vitæ suæ; uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius, cos. imperatores, alter, ambove; ³ aut si aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, *supplicationes* per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat: cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus, exercitibusque nostris, ea summo studio, ⁴ rep. recuperata, *persoluturum*: cumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos: cumque sine ulla retractatione pro patria vitam profunderit: cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute & libertate populi Rom. mortem oppetiverint: senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter, ambove, si his videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque populi Rom. pro urbe, templisque deorum immortalium profudissent,

1. *Brevis à natura nobis.*] Sic Pal. sec. habetque illud *nobis* etiam tert. at à natura quatuor Ferrariani. vulgata, *brevis autem vobis*, &c.

2. *Nec reticentia posterorum insepulta esse poterit.*] Pal. sec. *sepulta*, quod & in uno Ferrarii, qui cur id rejiciat, petatur ex notis ipsius. nam ab eo recessi in suspicionibus meis, arbitratus *insepultum* ve-

nire ab *insepeliendo*, atque intendere; nedum præ se ferre contrarium.

3. *Aut si aberunt.*] Sic Pal. pr. sec. quart. Maurit. perspicuè verum. alluditque editio vetus, *aberint*. vulgo, *abierint*.

4. *Republ. recuperata.*] Posteriores edd. *liberata*, sed alterum restat in mss. nostris, servatque Victoriana.

sent, monumentum quàm amplissimum locandum, ¹ faciendum curent: quæstores urb. ad eam rem pecuniam ² dare, attribuere, solvere jubeant, ut exster ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium, militumque divinam virtutem: utque, quæ

premia senatus militibus antè constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus. ³ eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

1. *Faciendum curent: quæstores urb. ad eam.*] Est à certissima conjectura Ferrarii. prius excusi & miss. *faciendumque, urbem ad eam.*

2. *Dare, attribuere.*] Sic quoque Pall. & Ferrariani, non *contribuere.*

3. *Eaque fratribus, &c.*] Totum istum, aut à glossa est, aut latet sub eo mos mihi incognitus; quo videlicet fratres succederent, in locum, in ordinem, in stipendium germani defuncti. Pal. sec. ac Maur. legunt, *his fratribus, &c.* pr. tert. quart. præferunt tantum, *eaque tribuantur.*

C. CRISPI SALLUSTII,
IN
M. T. CICERONEM ORATIO:
NISI
POTIUS INCERTI AUCTORIS DECLAMATIO EST.

GRAVITER, & iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem judicio magis quàm morbo animi peccantia ista uti. sed cum in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: ut, si quam voluntatem malè dicendo cepisti, eam malè audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, patres conscripti? diripi remp. atque audacissimo cuique ² esse perfidiæ? apud populum Rom. qui ita largitionibus corruptus est, ³ ut se ipse, ac fortunas suas venaleis habeat? an apud vos, patres conscripti? quorum auctoritas turpissimo cuique, & sceleratissimo ludibrio est: ubi M. Tullius leges, judicia populi Rom. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non ⁴ repetiticius, ascitus, & paullo antè inficius huic urbi civis. An verò, M. Tulli, facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia vixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisse? An scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem, non pudicitiae jactura perdidisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè vendidisti, quam turpissimè parasti. Verùm, ut opinor, splendor domesticus tibi animos tollit. uxor sacrilega, ac ⁵ perjuriis debilitata: filia matris pellex tibi jucundior, atque obsequentior, quàm parenti par est. domum ipsam tuam vi, & rapinis, functam tibi, ac tuis, comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quàm conversa res sit publica? cum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quæ ⁶ P. Crassi, V. C. fuit. Atque cum hæc ita sint, tamen se Cicero dicit in *concilio* deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi, civibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi verò non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, & idcirco respublica disjecta eo tempore, quod te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia uxore de rep. consuluisti, cum legis Plautiæ judicia domi faciebatis: ex conjuratis alios morte,

alios pecunia condemnabas; cum tibi alius Tusculanum, alius Pompejanam villam exædificabat, alius domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatam venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi *compertum* erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem, quantum patrimoni acceperis, quid tibi litibus acceverit, qua ex pecunia domum paraveris; Tusculanum, & Pompejanum infinito sumtu ædificaveris: aut, si retices, cui potest esse dubium, quin opulentiam istam ex sanguine, & miseriis civium paraveris? Verum, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Crassi familia, ejus virtutem imitatur, contemnit similitudinem hominum nobilium, rempublicam curam habet, neque terrore, neque gratia commoveretur. ⁷ aliud verò amicitia tantum, ac virtus est amici. Immo verò homo levissimus, simplex inimicis, amicis contumeliosus, modò harum, modò illarum partium, fidus nemini, levissimus senator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissima, gula immensa, pedes fugaces: quæ honestè nominari non possunt, inhonestissima. Atque is cum ejusmodi sit, tamen audet dicere: "*O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule, fortunatam, Cicero? immo verò infelicem, & miseram, quæ crudelissimam proscriptionem civium perpessa est, cum tu, perturbata rep. metu perculsus omnes bonos parère crudelitati tuæ cogebas: cum omnia judicia, omnes leges in tua libidine erant: cum tu sublata lege Porcia, erepta libertate, nostrum omnium vitæ, necisque potestatem ad te unum revocaveras. Atque parum est, quod impunè fecisti, verum etiam commemorando *exprobras*, neque licet oblivisci his servitutis suæ. Egeris, oro te, Cicero, perfereris quod libet: satis est perpessus esse: etiamne aureis nostras onerabis tuo odio? etiamne molestissimis verbis insectabere?" *Cedant arma toga, concedat laurea lingue.* Quasi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris: atque inter te, Sullamque dictatorem, prætor nomen imperii; quidquam interfuert. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omneis arteis cdocuit,

1. *Inc. Crispi Sallustii, &c.*] Non esse hanc Sallustii genuinam, ut non alteram Tullii, aperte ostendit P. Victorius libro xv. Var. lect. cap. 3. & ipse satis de se idem clamat.

2. *Esse perfidiæ? apud populum.*] Ita Pal. sec. omnis ceteris. erant hæc Orationes in viginti aliis Pall. sed tanti ipsas non duxi, ut ea propter consulerem. Gulielmius tamen laboriosè contulerat cum codice S. Victoris, cum Basilicano Colonienfi, cum Fabriciano; habuitque etiam variantes lectiones e Celberdensibus membranis Suffridi Petreii. quas heic venditare profectò non libet.

3. *Ut se ipse ac fortunas, &c.*] Sic Pal. sec. & S. Viç.

4. *Repetiticius, ascitus, &c.*] Ita major pars miss. non ut vulgo, *reptiticius, accitus.*

5. *Perjuriis debilitata.*] Non aliter omnes scripti. Maur. *perjuris.* Gulielmius conjiciebat *viris debilitata.*

6. *P. Crassi, V. C.*] Est hoc à libris calamo exaratis, conjecteratque Turnebus, cum legeretur *vir consularis.*

7. *Aliud verò amicitia tantum ac virtus est amici.*] Restitui hunc locum, fide Pal. sec. cui accedunt V. F. M. nisi quod illi, *animi.*

edocuit, Jupiter optimus maximus in concilium deorum admisit, Italia exsulem humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paulos, Scipiones, Fabios superasti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui insidias in civitate fecisti, *ancillaris*? quo jure, cum de exilio tuo Dyrrhachio redisti, cum sequeris? quos tyrannos

appellabas, eorum nunc potentiam faves? qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementis, ac furiosos vocas? Vatinii causam agis? de Sextio malè existimas? Bibulum petulantissimis verbis lædis? laudas Casarem? quem maximè odisti, ei maximè obsequeris? aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis? his maledicis, illos odisti, levissime transfuga, neque in hac, neque illa parte sedem habes.

M. TULLII CICERONIS,
UT
FALSO INSCRIBITUR,
IN
CRISPUM SALLUSTIUM RESPONSIO.

E ADEMUM magna voluptas est, C. Sallusti, æqualem, ac parem verbis vitam agere: neque quidquam tam obscænum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris æras tua respondeat: ut omnis oratio moribus consonet. neque enim qui ita vivit, ut tu, aliter, ac tu, loqui potest: neque qui tam illoto sermone utitur, vita honestior est. Quod me vertam, P. C.? unde initium sumam? majus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est uterque nostrum: quod aut si de mea vita, atque actibus huic conviciatori respondero, invidiam gloria consequatur: aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, si forrè offendimini, justius huic, quàm mihi, succensere debetis, qui initium introduxit. Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimè mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo non habere magnam expectationem, quod nullum vos sciat novum crimen in Sallustum audituros: sed omnia vetera recognituros, quis & meæ, & vestræ jam, & ipsius æres callent. verum eo magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentum: sed ita ingressus est, ut neque ab alio vinci possit, neque ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus, cum quovis volutari. longè vero fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur: sed est quædam calumnia, quam unusquisque nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis objectat. quod si vita istius memoriam vicerit: illam, P. C. non ex oratione, sed suis ex moribus spectare debetis. Jam dabo operam, quam maximè poterò, ut breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, patres conscripti. PLERUMQUE enim res publica privatis crescit inimicitias: ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere. Primum igitur, quoniam omnium majores C. Sallustius ad unum exemplum & regulam querit, velim mihi respondeat, numquid hi, quos protulit, Scipiones, & Metellos, vel Fabios, antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & vita innocentissimè acta commendavit. quod si hoc fuit illis initium nominis & dignitatis: cur non æquè de nobis existimerur, cujus & res gestæ illustres, & vita integerrimè acta? quasi vero tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus. quod si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majo-

ribus virtute mea *praluxi*, ut, si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: ut, etiam si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius est enim me meis rebus gestis florete, quam majorum opinione niti: & ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam decesserunt, omnique odio carent, & invidia: sed cum eis, qui mecum una in rep. versati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambituosus, (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in vindicandis maleficiis tam severus, aut in tuenda rep. tam vigilans, quam tu *proscriptionem* vocas: credo quod non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent: at quanto meliore loco resp. staret, si tu par, ac similis scelerum civium, una cum illis adnumeratus esses? An ego tunc falso scripsi, *Cedant arma toga*, qui togatus armatus, & pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Fortunata nata me consule Romam*, qui tantum intestinum bellum, ac domesticum urbis incendium extinxit? Neque te tui piger, homo levissime, cum ea culpas, quæ in historiis gloriæ mihi ducis? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quàm illum palam hoc ordine dicentem? Nam quod ætatem increpuisti: tantum me abesse puto ab impudicitia, quantum tu abes à pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe ducis, qui mihi ausus sis eloquentiam, ut vitium, objicere? cujus semper nocens eguisti patrocinio. An ullum existimas posse fieri civem egregium, qui non his artibus, & disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas esse rudimenta, & *incunabula virtutis*, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, P. C. si homo qui desideræ, ac luxuriæ plenus sit, hæc, ut nova, atque inusitata, miratur. Nam quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invasisti, quæ facilius se mulieres à viris abstinerunt, quàm tu vir à viris: satis doctè, ac peritè fecisti. Non enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, ut vicissim tuos compellarem. Unus enim satis es materiæ habens: neque quidquam domi tuæ turpius est, quàm tu. Mulum vero te opinio fallit, qui mihi parare putasti invidiam ex mea re familiari, quæ mihi multo minor est, quàm habere dignus sim. atque utinam ne tanta quidem esset, quanta est: ut potius

1. *Nisi ut lutulentus sus cum quovis volutari.*] Vocula sue non compareret in Gemblac. F. M. V. Pal. sec. unde factum ut Lipsius libro III. Varior. cap. 15. emendandum duxerit, *lutulentus cum*

quovis velitari. qui consulatur.

2. *Sed si fuerim, aut in honoribus, &c.*] Gulielmius conjicit, *Est fuerim.*

potius amici mei viverent, quàm ego testamentis eorum locupletior essem. Ego fugax, Cripse Sallusti? furori tribuni plebis cessi. utilius duxi, quavis fortunam unus experiri, quàm universo populo Rom. civilis esse dissensionis causa. qui posteaquàm ille suum annum in rep. perbaccatus est, omniaque, quæ commoverat, pace, & otio resederunt: hoc ordine revocante, atque ipsa rep. manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, si cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo superet: cum universi vos, populisque Rom. frequens adventu meo gratulatus est. tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æstimaverunt. Neque hercule mirum est, si ego semper justas omnium amicitias existimavi. Non enim uni privatim ancillatus sum, neque me addixi: sed, quantum quisque reipublicæ studuit, mihi tantum fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quam pacem. Multi privatorum audacias metuerunt: ego nihil *timui*, nisi leges. Multi arma sua timeri voluerunt: ego numquam volui quidquam posse, nisi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est mirum, si nullius amicitia usus sum, qui non perpetuò reipublicæ amicus fuit. Neque enim me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo patrociniū pollicitus sum, aut Sextii insolentiam repressi, aut Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæsaris favi. ¹ hæc laudes egregii civis, & unice sunt. Quæ si tu mihi, ut vitia, objicis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores. Sed ubi rerum testimonia ad-
³ sunt, quid opus est verbis? Nunc, ut ad te revertar, Sallusti, patremque tuum præteream: qui si numquam in vita sua peccavit, tamen majorem injuriam reipublicæ facere non potuit, quam quòd te talem filium genuit: neque tu si qua in pueritia peccasti, exsequar, ne *parentem* tuum accusare videar, qui eo tempore summam tui potestatem habuit: sed qualem adolescentiam egeris. hac enim demonstrata, facile intelligetur, quàm petulanti pueritia, tam impudicus, & procax adoleveris. Posteaquam immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus sufficere non potuit, & ætas tua jam ad ea patiendâ, quæ alteri facere collibuisse, exolverat, cupiditatibus infinitis efferebaris: ut, quæ ipse corpori tuo turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facile exputare, P. C. utrum in honestioribus corporis partibus rem quæsierit, an amiserit. Domum paternam vivo patre turpissimè venale habuit, vendidit. Et cuiquam dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo, pro herede gesserit omnia? Neque pudet eum à me quærere, quis in P. Crassi domo habitet, cum ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna domo. At Hercule *lapsus* ætatis tirocinio, postea se correxit: Non ita est, sed abiit in sodalitiū sacrilegi Nigidiani: bis ad iudicium subfessilia attractus, extrema fortuna stetit: & ita discessit, ut non hic innocens esse, sed iudices pejerasse existimarentur. Primum honorem in quæstura adeptus, ² secutus est hunc locum, & hunc ordinem despectus, cujus aditus sibi quoque, sordidissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora sua clam vos essent, cum ³ omnibus matrum familiarum viris opprobrio esset, confessus est, vobis audiencibus, adulterium, neque erubuit ora vestra. Vixeris ut liber, Sallusti: egeris quæ volueris, satis sit, unum te tuorum scelerum conscium esse. noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum nostrarum, sed ita experiecti non sumus, ut à te cavere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Et quod hunc movere possit, P. C. factum, aut dictum tur-

pe, quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium *confiteri*? Quòd sit tibi nihil per me respondere voluissim, sed illud censorium elogium Appii Claudii, & L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palam unversis recitarem: nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum deletum senatus umquam te vidimus: nisi fortè in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina reip. confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem manserat: posteaquàm resp. armis oppressa est, & idem victores, qui exules reduxit: in senatum post quæsturam est reductus. quem honorem ita gessit, ut nihil in eo non *venale* habuerit, cujus aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum, ac verum duxerit, quod ipsi facere collibuisse: neque aliter vexavit, ac debuit, si quis prædæ loco magistratum accepisset. Peracta quæstura, posteaquàm magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat, unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis erat exemplar Sallustius, quo, tanquam in imam voraginem cætus omnium vitiorum excesserat. quidquid impudicorum, cyllonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italia tota, sicut in fretis subsederant, ⁴ nominis perditum, ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitiorum, & cupiditate rerum novarum. At postea-
⁷ quàm prætor est factus, modeste se gessit, & *abstinenter*. Nonne ita provinciam vastavit, ut nihil neque passum sint, neque expectarint gravius in bello socii nostri, quàm experti sunt in pace, hoc Africam interiorē obtinente? unde tantum hic exhaustit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in naveis contrudi. tantum, inquam, P. C. exhaustit, quantum voluit. Ne causam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare pacificitur. Quod si quidpiam eorum falsum est, his palam refelle, unde tu, qui modo ⁵ ne paternam quidem domum redimere potueris, repente tanquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti, C. Cæsaris reliquas possessiones paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissem, cum tu veteris villæ dominus sis, cujus paullo antè fuerat Cæsar. modò, inquam, patrimonio non comeso, sed devorato, quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis ac par tui? At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt. quorum sive tu similis es, sive illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam addi potest. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse, bis senatorem & bis quæstorem fieri, quanti bis consularem, & bis triumphalem? **CARERE DEBET** omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assæcla, omnium cubicularum in prima ætate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitudine es, & civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videmus? Desine bonos petulantissima consuetarè lingua: desine morbo procacitatis isto uti: desine unumquemque moribus tuis æstimare. his moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, P. C. faciam. sæpe enim **GRAVIUS** vidi offendere animos auditorum, eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honestè effari possum.

1. *He laudes egregii civis, & unica sunt.*] Idem malebat *unici*.
 2. *Secutus est hunc locum & hunc ordinem despectus.*] Ita Fab. Maur. Vict. Pal. sec. vulgatis ab tert. illud *secutus est*. Victorii editio melius adhuc, *adeptus, hunc locum & ordinem deseruit despectus*.
 3. *Omnibus matrum familiarum viris opprobrio, &c.*] Est à lupradia-

Etis membranarum.

4. *Nominis perditum ac notissimi.*] Guliel. reponendum duxerat, *hominis perdit.* Pal. sec. præterea habet, *notissimi*.

5. *Ne paternam quidem domum redimere.*] Pal. sec. M. V. F. *relinere*, unde formabat Gulielmius, retinere.

A D

POPULUM ET EQUITES ROM.

ANTEQUAM IRET IN EXSILIUM.

Hæc oratio est inelegans, inconcinna, insulsa, atque inepta, denique vix Latina. Itaque qui eam Ciceroni adscribunt, eadem opera regi alicui opulento vestem aliquam crasso filo tritam, ac laceram circumdant.

SI quando inimicorum impetum propulsare, ac propellere cupistis, defendite nunc universi unum, qui, ne omnes concideretis, ardoreque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam, quem virtutis gloria cum summa laude ad cælum extulit, eundem inimicorum invidia indignissimè oppressum deprimit ad supplicium. Si liberum conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreationem sibi esse duxit. **EST ENIM** liberale officium, ferere beneficium, ut metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. illic enim animi voluntas propensa comprobatur: hic memoria collaudatur. Itaque, si omnibus **GRAVE** servitutis jugum esse debet in libertate educatis: sic is vestris animis acceptissimus, qui à vestro corpore jugum acerbissimum repulit servitutis. Et, si majores vestri eos imperatores, qui militum virtute hostium fregerunt furorem, jucundissimo fructu libertatis reconciliato, non solum statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphii laude decorarunt: tum vos cum consulem, qui non militum præsentii fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilem civium mentem senatus auctoritate vindicavit, existimate vobis retinendum in civitate esse. Si, quæ beneficia singulis civibus, privatimque dantur, ea solent iis esse *fructuosa*, à quibus sunt profecta: jure & merito possum ego vos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conservavi universos. Nam neque majus est defendere unum, quam populum: neque verius à singulis, quam ab omnibus repetere officii præmium, & fructum: propterea quod in unius periculo sæpe contentio parva est, ut levis sit labor defensori sustinendus: in reip. infidiis, quo firmitus est quod oppugnatur, eo paratioris sunt inimici, ut iis sine magna sollicitudine, industria, virtute non queat resisti. Et singulorum opes sæpe sunt tenues, & infirmæ ad *gratiam* referendam, ut opitulari benemerentibus non queant, si maximè cupiant: universorum auxilium eò plurimum prodest, quod firmioribus opibus est nixum. Jure igitur, quoniam & major impensa in patriam officii est, quam in privata sit defensione, & plus à vobis præsidii, quam à ceteris opis ad salutem potest afferri: vos obtestor, quos mihi & debere, & posse intelligo opitulari. Non convenit enim, cum ego ad promerendum officium tam fuerim expeditus, vos ad referendam *gratiam* esse tardiores: ne, cujus amplitudinem, ac gloriam laude, atque honoribus amplificare debeatis, ejus incolumitatem, & salutem, deserendam existimetis.

3 Etenim errat si quis arbitratur, M. Tullium idcirco in capitis periculum vocari, quod deliquerit aliquid, quod patriam læserit, quod improbè vixerit. non citatur reus audaciæ: *virtutis reus* citatur. non accusatur quod rempub. vi oppugnarit, sed quod homo novus perniciosum nobilium restinxerit furorem. Non obest mihi turpis, & nocens, sed honestissimè laudatissimeque, acta vita. non odio bonorum, sed invidia premor malorum. Intelligunt homines, tot, &

tam præclaris testimoniis, monumentisque virtutis comparatis; M. Tullio, dum sit incolumis, fore, voluptati. idcirco vitam eripere cupiunt, ut cum spiritu sensum quoque adimant jucunditatis. Nonne igitur indignum est, eos præmiis meis invidere, qui virtute certare noluerunt? eos in contentionem honoris venire, qui officiis se superari æquissimo animo tulerunt? si dulcis est gloria, consequere virtutem: noli abjicere labores, petere honorem: honorem dico? immò verò famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus, ipsum denique sanguinem, & animam. Cedo invitus de rep. cedo oppressus de fortuna, de dignitate: discedo à rep. victus audacia malorum. Liceat manere, si non illum M. Tullium, custodem urbis, defensorem omnium, patrem patriæ: at certè *reliquias Tullii*: liceat in conspectu civium, in hac urbe, quam ex parricidarum faucibus eripuit, remanere, tecta omnium, sana deorum, universam videre periculo liberatam suo civitate: liceat ex hac flamma evolare, præsertim qui illud impium incendium perditorum hominum lacrymis potius meis, quam sanguine vestro restingui malui. Neque enim peto, ut mihi detis vitam: sed datam repeto, ut reddatis. Si meministis quod dedi, vos non debetis oblivisci, sed retribuere quod debetis. Vos, vos obtestor, dii immortales, qui meæ menti lumina prætulistis, cum consensum exstinxi conjurationis, arcemque urbis ab incendio, ac flamma liberavi, liberosque vestros è gremio, & complexu matrum ad cædem, & cruorem non sum passus abstrahi. Num igitur potest fieri à clientibus ut recipiar, cum, à quibus debeam retineri, rejicere instituant? Socii quod fugiant, cum aditus custodi patriæ præclusus sit? Quomodo spes salutis reliquis residebit, cum civibus præclusa sit expectatio incolumitatis? Pax, & concordia extraneis gignetur, cum jam domesticis non insideat, sed publicè providenti cripiatur? Nam quid ego impioborum facta renovem oratione, ut redintegratione illius conjurationis animos vulnerem vestros? *Auxilium* ab alienis efflagitabo, cum civeis vestros deseratis? Sociorum invocem subsidium cum à civibus interclusum sit præsidium? Quam colere gentem nunc instituiam? utrùm ut custos accipiar, an ut proditor excludar? si ut conservator: vestra erit ignominia. sin ut oppugnator: præcisæ erunt omnia. Itaque quod putavi fore gaudium, id existit exitium. Si, Quirites, eundem in *ceterorum* periculis haberemus animorum, quem in nostris difficultatibus, & pro innocentissimo quoque propugnare, & nocentissimum quemque oppugnare nobis utilissimum esse arbitramur, & si cum optimi cujusque rebus adversis nostram salutem, cum deterrimorum hominum secundis, nostra pericula putarem conjuncta: frequentes profecto talibus conatibus obviam ire niteremur: neque partim innocentia freti, partim nobilitate nixi, partim potentia ac multitudine amicorum fulti, cum perfacile existimarem adversariorum vim, ac factionem à nobis repelli posse, subitò ipsi simili periculo circumventi, in nostro eventu aliorum reminiscens casus, jure id nobis accidere nequicquam quereremur. Quis enim est, Quirites, qui nunc, 5
cum

cum inimicorum nostrorum vim, atque violentiam perspicat, quique nostrum ipsum periculosissimum casum recognoscat, qui non sibi, ac suis *dissidat fortuna?* Quo enim se satis tutum arbitrabitur praesidio? virtutis & gloriae? At ea nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudine amicorum? Aperuerunt non forteis esse se amicos, si in eorum potestate nostra sita salus non est. Paucitate inimicorum? At id non in ipsius, sed in aliorum voluntate positum est. nam non satis est, ne cui injuriam facias, providere, si tamen sunt voluntarii inimici, qui tuis praemiis te oppugnent. Atque cum haec omnia omnibus sint gravia, atque acerba, tum vero nobis misera, atque intoleranda, quorum & officia in temp. recentissima, & incommoda ob temp. frequentissima in familia versantur. Nunc si eadem conditio disceptationis proponetur, aequi auditores adhibebuntur, aures non obrusae criminatione, sed vacuae praebentur: qui sunt affectu summum gradum honoris, non dispoliabuntur honore: qui sperant, facilius & proclivius ad laudem nobilitatis pervenient. Quamobrem nolo me duce supplicii vos ad fraudem deduci, ut ego ad pristinum statum recidam casus. Nunc igitur, si lingua est concertandum: innocentiae virtute fretus supero. si facta compensanda sunt: conferam aequitatem. si violentiae impetu opprimimur: cedam *pro omnibus unus* tribunitio furori, quoniam laborem pro cunctis ferre consuevi. Si igitur aliquo tempore iis hominibus consulueritis, quorum animus est religionis pietate defunctus: debetis mihi quoque prospicere, qui numini deorum consecratum factum tectum ab omni piaculo conservavi, & vos ut tutam, tranquillamque fortunam traheretis, mea perfeci vigilantia. Nam me, quem paullo ante fortuna erexerat ad gloriam, virtus ex tulit ad laudem, populus tribuit honorem: eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animadvertistis illam conspirationem constatam, ita esse restitutam, ut nulla scintilla compareat incendii, vos quoque tribunitiam sedate temeritatem (qui nunc se mihi inimicum ostendit, se prius esse vestrum professus est inimicum) ne rei crudelitas experta in me, in vos convalescat, & calamitas remorata *longius serpat*, atque progrediatur, praecavete. Nunc vel solus delectus ad calamitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, omnium animos jure debeo commovere. Omnia sunt immutata. manus ad demonstrandam religantur injuriam: lingua inciditur ad deplorandam calamitatem: animus pracluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis objiciunt nobis, qui novam rationem suscitant, veteres majorum obrerunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut in me maledictis, aut in vos scelerate loquar factis? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur *turpitudine vita*, ut de iis non sit necesse inimicos praedicare, de quorum scelere ne amici quidem, aut ipsi possunt negare. Vos ego appello, quorum de me maxima est potestas. apud vos loquor de mea calamitate, quos habui semper innocentiae, & virtutis meae testes. Igitur ex civitate benemeritis de rep. civis exturbatur? innocens expellitur? consularis homo? non facultatibus usus quondam minimis, amicorum multorum praesidio munitus, nunc partim ab invidis, partim ab inimicis circumventus eget indigne? huic si opem non tuleritis in periculo capitis, vos, credo, retinebitis vestram libertatem? qui neque tanta valeris auctoritate, neque tantorum officiorum impensam egistis in patriam. mihi credite, hoc in uno incommodum confirmatum, multorum infirmabit incolumitatem: & si *initio* non erit refutatum, impune ad omnium perniciem convalescet. Proinde aut in meo periculo salutem integram praestate communem, aut in vestris hoc idem incommodum expectate fortunis. Nemo tam perdita auctoritate, tam facinorosa inventus est vita, qui cum de scelere fateretur, non tamen sententis prius iudicium convinceretur, quam supplicio addiceretur. Ego repente vi tribunitia correptus, non modo loquendi liberem in iudicio, sed ne consistendi quidem in civitate habeo potestatem. Ejicior non solum sine teste, sine indice, sine

crimine, sed sine accusatore, sine etiam scelere. Hostibus in bello, qui dissident voluntate, dimicant armis, vitam quotidie oppugnant, in ipsa acie cum proeliantur, licet loqui, licet disputare: mihi in pace, civi, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos *loqui non licebit?* servi, qui ad supplicium caesi verberibus trahuntur, apud eos saepe disputant, quos necare voluerunt: ego consularis apud vos non loquar, quos necare servavi? Tacebo, si necesse est: tacebo, inquam, animo aequo, quoniam virtus mea, me tacente, agit causam meam. Itaque ut ego in concione mea nihil ponam de rebus meis gestis, tamen in animis, & memoria vestra largiter relinquam. Isti modò videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre possint. Etenim si a me, ut isti existimant, Lentuli mortui sordes, si Catilinæ notissimus furor, si amentia Cethegi, si luxuries ac stupra Cassii poenas repetunt: profecto istis hora nulla, ejectione Tullio, vacua periculo, aut periculi expectatione relinquatur. Itaque illi in dies non meis insidiis, quae nullae a me parantur, sed suorum scelerum conscientia cruciati, mihi absentem, & populo Rom. poenas dabunt. Quas ob res ego inimicorum amentiae, cupiditatisque paucorum, omnium salutis causa, decedam: neque eò deducam, aut progredi patiar, ut opera mea manus inter vos conferatis, caedesque civium inter se fiat: multoque potius ipse patria, liberisque meis carebo, quam, propter unum me, vos de fortunis vestris, reique publ. dimicetis. Sic enim ab initio fui animatus, ut non magis me mea causa putarem esse natum, quam *reip. procreatum*. Sed illud queror, (quod non jam ad unius perniciem, sed ad universorum instruitur calamitatem) conquere, commiserari, dicere, expurgare, suspicionem dimovere, crimen diluere non licere: ore oppressio cervices esse praebendas: quae tamen omnia jam non sunt tam calamitosa, quod mihi sunt subeunda, quam pernicioso, quod in temp. sunt introducta. Quamobrem statutum est, atque decretum, in his temporibus civitatis omnia perpeti, quae voler furor libidinosus. Vim volunt afferre? praesto sum. ejicere volunt? exeo indicta causa. nolunt audire? causam non dico. aliud quippiam conantur? agant. nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod temp. rutabitur. Non enim illis victus cedo, sed incolumibus vobis me condono. **NEQUE ENIM** mors misera est, quae ob temp. capitur: neque exilium turpe, quod virtute suscipitur: cum praesertim nonnullam haec poenae habeant in se consolationem. Nam vitam si eripiunt, non adiment gloriam immortalem. si exilio multabunt corpus, non animum a rep. removebunt. Nam, ubicumque ero, hoc cogitabo, haec semper cura mea erit: meque vobis ereptum, non a vobis repudiarum existimabo. Illud ad universis postulo, petoque, si, dum in civitate manere licitum est, nemini injuste periculum creavi, nemini innocenti fui calamitati, si omnibus auxilio, praesidioque esse consuevi, plurimosque in hac civitate sum tutatus: uti vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eosque defendatis, neve inimicos meos in familiam nostram longius progredi patiamini: utique, sive hinc abiero, sive ero hic oppressus, ea maneat opinio, & existimatio, quae *virtute* parta, non quae infelicitate illata est. Nunc ego te, Jupiter Optime, Maxime, 10
cujus nutu, ac ditione sola terrarum gubernantur, teque particeps connubii, focia regni, regina Juno, teque Tritonia, armipotens Gorgophora Pallas Minerva, ceterique dii, deaque immortales, qui excellenti tumulo civitatis sedem Capitolii in saxo incolitis constitutam, ut non solum cunctam intueri, sed etiam tueri possitis civitatem: a quorum ego quondam altaribus impiam manum civium removi: a quorum templis meo periculo, funestam faciem repuli, ne illustrissimum orbis terrarum monumentum cum principe omnium terrarum occideret civitate: teque, Jupiter Stator, quem verè hujus imperii Statorem majores nostri nominaverunt: cujus in templo hostilem impetum Catilinæ repuli a muris: cujus templum a Romulo victis Sabinis in Palatii radice cum Victoria est collocatum: oro, atque obsecro, ferte opem pariter reip. cunctaeque civitatis, meisque

meisque fortunis: resistite tribunitio furori: favete innocentiæ, subvenite solitudini, miseremini senectutis: nolite eum supplicem à vobis abstrere, & excludere, qui in suo magistratu funestam facem à vestris repulit templis. Si C. Mario auxilio fuistis, quod in clivo Capitolino improborum civium cædem fecerat: si P. Scipioni, quod Hannibalis furibundam mentem à vestris repulit templis: si denique Cn. Pompejo, quod terra, marique hosteis reddidit pacatos: sic nunc in meis calamitatibus aliquam forte *opem divinam*, ut sæpe multorum in periculis fecistis: sic nunc in meis miseriis divinum aliquod auxilium, & numen ostendite. Deinde vos, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quibus singillatim sæpe supplex ad pedes jacui, ut eum quem singuli stratum, atque abjectum sublevastis, nunc universi conservatum velitis. Si neminem umquam vestrùm læsi, si nemini innocenti obfui, si etiam è contrario, ut quisque auxilium meum desideravit, opem ferre non dubitavi: si denique, quæcumque administravi, ex vestra auctoritate, & Patrum Conscripitorum voluntate feci: si malui inimicorum cupiditati, quàm reip. & legitimæ auctoritati pœnas sufferre: ut existimetis ex illo crudelissimo inimicorum impetu ereptum, in antiquum statum dignitatis restitui convenire. Sed quoniam neque mihi liberè loquendi, neque vobis clementer audiendi, neque omnino judicandi, paucorum furore, & audacia, facta est potestas: sed oppressa est resp. armis, metu debilitata servili, uti liberum spiritum ducendi nullam habeat potestatem: cedam inermis armatis, innocens nocentibus, privatus furibundo magistratu. Neque enim Q. Metellus quidquam de virrute sua detraxit, quod cessit L. Saturnio furenti: neque C. Cotta, quod Q. Vario tribuno pleb. inferiore genere orto cedendum putavit: neque C. Marius: qui, quantas res gesserit, vestra vobis libertas iudicio esse poterit: neque verò M. Tullius suum animum vestra abalienavit potestate, cum præcipuum vobis *obsidere* sui animi, vestram reliquerit li-

bertatem. Quamobrem testor deos, deasque omnes immortales, vestrasque maximè menteis, me non vitæ turpitudine, non pro magnitudine scelerum, non propter reliquæ ætatis infamiam pœnas jure & lege perfolvere: sed propter virtutis invidiam, propter jucundissimam ingenii laudem, propter magnitudinem rerum gestarum, crudelissimè civitate privari. Quod si idem accidit Q. Cæpioni, si Mancino, si Rutilio; mihi quoque hoc accidisse non magnopere erit mirandum, cum præsertim non *generis antiquitate*, sed virtutis ornamenti summam laudem sim consecutus. Nunc ego vos Equites Rom. obtestor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude possidet conjunctam, quorum factis gloriantur cives, lætantur socii, gemunt hostes: ut, si erga vos omni tempore optime fui animatus, si mea pericula neglexi, dum timorem à patria propulsarem: si æque liberis vestris prospexi, ac vos parentibus consuevistis: ut nunc me velitis vestris opibus defersum, incolumem in hac civitate retinere: quæ cum à scelerata conjuratione esset incensa, meo ductu ac labore restineta est: nec patiamini me à liberis meis abstractum, à conjugè abreptum, ab aris, focusque innocentem projectum vitam degere in exilio, miserrimi mortalis casum subire. Projicitur Tullius in exulium. At à quo? nimirum innocens ab inimico, religiosus à scelerato, benevolus huic civitati ab hoste. O misera vitæ ratio, quæ tamdiu resides in voluptate, quamdiu fortunæ poscit libido! egone inimicus huic civitati? quamobrem? quia inimicos necavi. egone hostis? quid ita? quia hostes interfeci. En conditionem hujus temporis: antea *gloria & laude* dignissimi ducebantur, qui hæc perfecerunt: nunc scelerati & parricidæ esse dicuntur, qui hæc administrarunt. Sint sane scelerati: superet istorum victoria, si modò victoria appellanda est, in qua civitatis inest luctus, habeant hanc palmam ex innocentis cruore. Tantum à vobis illud, Equites Rom. peto & rogo, ut, quem sæpenumero vestra laude cohonestastis, eundem in dubiis vitæ periculis vestra virtute conservetis.

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM
TOMUS TERTIUS.

QUO
OMNEIS EJUS EPISTOLÆ
CONTINENTUR.

COMPLECTITUR
HIC
TERTIUS TOMUS.

- Epistolarum libros XVI. ad familiareis : ex quibus octavus solas
M. Cælii epistolas ad Ciceronem continet. Pag. 639*
- Libros XVI. ad T. Pomponium Atticum. Pag. 772*
- Libros III. ad Q. Ciceronem fratrem. Pag. 933*
- Librum I. ad M. Brutum. Pag. 953*
- Epistolam ad Octavianum , sive sit Ciceronis sive incerti aucto-
ris. Pag. 961*
- Librum unum Cornelii Nepotis , de vita T. Pomponii Attici. Pag. 964*

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM
 AD
 FAMILIAREIS,
 LIBRI XVI.

LIBER I. AD P. LENTULUM.

M. T. C. P. LENTULO PROCOS. S. D.

LEO omni officio, ac potius sperare erga te ceteris satisfacio omnibus: mihi ipse numquam satisfacio. Tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum, ut, qui tu, nisi perfecta re, de me non conquiescit: ego, quia non idem in tua causa efficio, vitam mihi esse acerbam putem. In causa hæc sunt. Ammonius, regis legatus, aperte pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores, per quos, cum tu aderas, agebatur. Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompejum deferri volunt. Senatus religionis calumniam, non religione, sed malevolentia, & illius regis largitionis invidia comprobat. Pompejum & hortari, & orare, & jam liberius accusare, & monere, ut magnam infamiam fugiat, non desistimus. Sed planè nec precibus nostris, nec admonitionibus relinquit locum. Nam cum in sermone quotidiano, tum in senatu palam sic egit causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit, cum summa testificatione tuorum in se officiorum, & amoris erga te sui. Marcellinum tibi esse iratum scis. Is, hac regia causa excepta, ceteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. Quod dar, accipimus: quod instituit referre de religione, & sæpe jam reulit, ab eo deduci non potest. Res ante idus acta sic est. nam hæc idibus manè scripsi. Hortensii, &

mea, & Luculli sententia cedit religioni de exercitu, (teneri enim res aliter non potest) sed ex illo senatusconsulto, quod te referente factum est, tibi decernit, ut regem deducas: quod commoddè rem facere possis: ut exercitum religio tollat, te auctorem senatus retineat. Crassus tris legatos decernit, nec excludit Pompejum. censet enim etiam ex iis, qui cum imperio sunt. Huic assentiuntur reliqui consulares, præter Servilium, qui omnino reduci negat oportere: & Volcatium, qui, Lupo referente, Pompejo decernit: & Afranium, qui assentitur Volcatio: quæ res auget suspicionem Pompeii voluntatis. Nam advertebatur, Pompeii familiaris assentire Volcatio. Laboratur vehementer. inclinata res est. Libonis & Hypsæi non obscura concursatio, & contentio, omniumque Pompeii familiarium studium, in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompejus cupere videatur: cui qui nolunt, iidem tibi, quod eum ornasti, non sunt amici. Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus. Gratiâ autem nostram exstinguit hominum suspicio, quod Pompejo se gratificari putant. Ut in rebus multo antè, quam profectus es, ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeii clam exulceratis, deinde palam à consularibus exagitatis, & in summam invidiam adductis, ita versamur. Nostram fidem, omnes; amorem tui absentis præsentisque tui cognoscant. Si esset in iis fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus. Vale.

M. T. C.

1. *Ut qui tu, non nisi perfecta re.*] Ita malebat Gruterus noster, quia in Pal. primo & editione Venetâ, quæ prodit Anno 1468. cum de in ipsius factum jam qui, quod & prius fuisse, ut, & Palatini fec. indicant lituræ. denique ita fuisse in Med. lib. annotat Egnatius & ex suo Vict. al. ut, quia tu. vulgò, quoniam.

2. *Nec admonitionibus relinquit locum.*] Ita Vict. Pal. sec. quart. unus Gulielm. alii reliquit. ceterum Gruterianus codex, *amonitionibus*, quò inclinat item Pal. prim. in quo *amonitionibus*, de qua re, nos plurima in Crepundiis.

3. *Et amoris erga te sui.*] Sic Pall. omnes: attamen in tribus Gulielmii mss. & Gruteriano: *si tui*

4. *Ut regem deducas.*] Malebat Gulielmii, ex Stewechii libro quod & Lamb. sequutus est, *reducas*; quod in nullo nostrorum vidi: nisi in editione Victorii.

5. *Quod commoddè facere possis.*] Pal. pr. Grut. Peccii. Medicei Cardinalis libr. *quod commodo rem fac.* ut ex suis adnotavit Victorius, estque sic in Pal. sec. à manu secunda, cum à prima fuerit eo

modo. tert. *quod quomodo*. quart. ut volebat Victor. *quod commode rem facere*. Vatic. *quod commodo resp. facere p.* sicut aliis legi admonet Vict. ediditque Lamb. mihi vetustissima lectio genuina videtur: ut quoque probatum optimo Victorio.

6. *Crassus tris legatos decernit.*] Sic hanc antiquitatis elegantiam sæpius libris Fusculanis & ex edit. Victorii, & mss. reportavi: ut huc quoque ex Pall. omnibus; Gruterique codice atque editione Venetâ.

7. *Nam advertebatur.*] Lambinus reclamantibus libris inveniit, *animadvertebatur*. Pal. quart. Veneta editio, nostra, & alia Gulielmii, item Peccii liber *advertebantur*. quod omnibus mihi modis legitimum videtur.

8. *Nostram fidem, omnes; amorem tui absentis præsentisque tui cognoscant.*] Ita Pall. sec. quart. editio princeps, Peccii. Stewechii, Ven. & rectè in Gruteriano solum que omissum erat: eratque quoque in Pal. sec. à manu pr. vulgò: *Nostram fidem, omnes amo in tui absentis, præsentis tui cogn.*

2 M. T. C. S. D. P. LENTULO PRO CONSULE.

IDIBUS Januariis in senatu nihil est confectum, propterea quod dies magna ex parte ¹ consumptus est altercatione ² Lentuli consulis, & Caninii tribuni pl. Eo die nos quoque multa verba fecimus: maximeque visum senatum commemoracione tuæ voluntatis erga illum ordinem commovere. Itaque postridie placuit, ut breviter sententias diceremus. videbatur enim reconciliata nobis voluntas senatus esse: ³ quod tum dicendo, tum singulis appellandis, rogandisque perspexeram. Itaque cum sententia prima Bibuli pronuntiata esset, ⁴ ut tres legati regem reducerent: secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres: tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret: postulatum est, ⁵ ut Bibuli sententia divideretur. Quatenus de religione dicebat, ⁶ cuique rei jam obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia. Proxima erat Hortensii sententia, cum Lupus, tribunus pleb. quod ipse de Pompejo retulisset, ⁷ intendere cœpit, antè se oportere discessionem facere, quam consules. Ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum est. erat enim iniqua, & nova. Consules neque concedebant, neque valde repugnabant. diem consumi volebant: id quod est factum. Perspiciebant enim, in Hortensii sententiam multis partibus plureis ituros: quamquam aperte Volcatio assentirentur. Multi rogabantur, atque id ipsum consulibus invitis. ⁸ nam ii Bibuli sententiam valere cupierunt. Hac controversia usque ad noctem ducta, senatus dimissus: & ego eo die casu apud Pompejum cenavi: nactusque tempus hoc magis idoneum, quam unquam antea, quod post tuum discessum, ⁹ is dies honestissimus nobis fuerat in senatu: ita sum cum illo locutus, ut mihi viderer animum hominis ab omni alia cogitatione ad tuam dignitatem tuendam traducere: quem ego ipsum cum audio, prorsus eum libero omni suspicione cupiditatis. cum autem ejus familiaris omnium ordinum video, perspicio, id quod jam omnibus est apertum, totam rem istam jampridem à certis hominibus, non invito rege ipso, consiliariisque ejus, esse corruptam. Hæc scripsi ad XVI. Kal. Febr. ante lucem. Eo die senatus erat futurus. Nos in senatu, quemadmodum spero, dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia, & iniquitate, retinebimus. Quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur esse consecuti, ut nequid agi cum populo aut salvis auspiciis, aut salvis legibus, aut denique sine vi possit. De his rebus

pridie, quam hæc scripsi, senatus auctoritas gravissima intercessit: cui cum Cato, & Canninius intercessissent, tamen est perscripta. Eam ad te missam esse arbitror. De ceteris rebus, quidquid erit actum, scribam ad te. & ¹⁰ ut quam rectissime agantur omnia, mea cura, opera, diligentia, gratia providebo. Vale.

M. T. C. P. LENTULO, S. D.

AULO Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, & ampla, & expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cum antea semper & suo splendore, & nostra, ceterorumque amicorum commendatione gratissimus in provincia fuit: tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem vehementer confidit his meis litteris, ¹¹ se apud te gratiosum fore: quæ ne spes eum fallat, vehementer rogo te; commendoque tibi ejus omnia negotia, liberos, procuratores, familiam: inprimisque, ut, quæ T. Ampius de ejus re decreverit, ea comprobe, omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat, ¹² meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

M. T. C. S. D. P. LENTULO PRO CONS.

AD XVI. Kal. Febr. illam cum in senatu pulcherrimè statueremus, quod jam illam sententiam, Bibuli de tribus legatis, pridie ejus dici fregeramus: unumque certamen esset relictum, sententia Volcatii: res ab adversariis nostris extracta est variis calumniis. causam enim frequenti senatu, ¹⁴ in magna varietate, magnaue invidia eorum, qui à te causam regiam alio transferebant, obtinebamus. Eo die acerbum habuimus Curionem: Bibulum multo justiorum: pæne etiam amicum. ¹⁵ Caninius, & Cato negarunt se legem ullam ante comitia esse laturos. Senatus haberi ante Kalendas Feb. per legem Pupiam, id quod scis, non potest: neque mense Feb. toto, nisi perfectis, aut rejectis legationibus. Hæc tamen opinio est populi R. à tuis invidis, atque obrectatoribus nomen indictum fictæ religionis, non tam ut te impedirent, quam ut nequis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Dignitatis autem tuæ nemo est, quin existimet habitam esse rationem ab senatu. Nemo est enim, qui nesciat, quod minus discessio fieret, per adversarios tuos esse factum: ¹⁶ qui nunc populi nomine, re autem vera, sceleratissimo latrocinio, si quæ conabantur agere, satis provivum est, ut ne quid salvis auspiciis, aut legibus, ¹⁷ aut jam sine vi agere possint. Ego neque de meo studio, neque de nonnullorum injuria scri-

1. Consumptus est altercatione.] Pal. quartus, Peccii liber alteracione: quali alteratio sit duorum inter se collisio & mutua velitatio.

2. Lentuli consulis & Caninii.] Liber Med. & al. Lucii consul.

3. Quod tum dicendo, tum sing.] Mf. Gruteri & Stewech. dicendis annotatque Gulielmus suspicari se elapsam, aut intercidisse vocem, sententis. & vero item annotatum ab Egnatio, alibi legi, cum sententiis dicendis; cum in Mediceo legeretur, eum dicendo.

4. Ut tres Legati regem reducerent.] Probo confectum Pall. tert. quart. Grut. Regem ducerent.

5. Ut Bibuli sententia divideretur.] Gulielm. ex vet. cod. auctoritate inductum volebat sententia: tum quia præcessisset etiam eadem repetenda.

6. Cuique rei jam obsisti non poterat.] Ita edidit accuratissimus Victorius, puto ex cod. Mediceo, in quo ita fuisse, excepit Egnatius: exitatque sic in uno Pal. nam tert. quartus, Gruterianus; enique rei clam obsisti non poterat.

7. Intendere cepit.] Hoc Lambinus præferebat ex vet. lib. extatque in edit. principe, postea Victorii; Pall. tert. quart. Gruteriano, Peck. Mediceus tamen cod. cum Lupus Trib. Pl. quod ipse de Pompejo retulisset contendere cepit, quod contendere æque est in vulgatis.

8. Quam ii Bibuli sententiam valere cupierunt.] Lambinus oggessit nobis ex miss. tribus, nam ei, quod est in Pall. plerisque. Verum cum conspiciatur in memoracione Grut. nam enim Bibuli, &c. dispiciant cordatiores num fuerit initio: enim Bibuli: ut postea accesserit illud nam, non ferentibus hominibus vocabulum enim inchoare sermonem.

9. Is dies honestissimus nobis fuerat in senatu.] Non est in Pall. tert. quart. Peck. Gruter. ed. Ven. prima illa vox primus, eamque non agnoscit Lamb. unus tamen è Pall. habet: is primus dies honestissimus.

10. Ut quam rectissime agantur omnia, mea cura, opera.] Ita Victorius, cui secundas serunt Pal. quart. Veneta ed. Peckii liber: ita ut non improbi optimorum librorum Pal. tert. Gruteriani script. ut quam rectissime agantur omnia mea cura, opera, &c. vulgo omni mea cura, &c.

11. Se apud te gratiosum fore.] Unus liber Gulielmii gratiorum: quod non displicet. sic tamen nullus Palatinorum. in quibus etiam nuspiani comparet Fulvii ac Lambini gratiosissimum supra.

12. Meam commendationem.] Sic plerique Veteres libri, certè omnes Gulielmiani, numero septeni, ne addam Lambinianos & Pall. nostros. itaque rejeci prius vulgatam nostram com. quod tamen in editione omnium prima, nostram quoque lectionem admittit Victorius.

13. Cum in senatu pulcherrimè statueremus.] Nescio quid velint Pal. tert. & Gruterian. illo extaremus.

14. In magna varietate.] Duo scripti codd. Gulieli. item & Grut. & tres Pall. & inventum in editione Veneta placuit magis Camerario. recepitque in contextum Lamb. at ipsi potius faverem vulgato, ob causam Manutio proditam in Comment. ad hunc locum.

15. Caninius & Cato negarunt.] Faciunt huc Funestellæ quædam ex Annalium ejus libro XXI. laudata Nonio Marcello in voce Rumor. Gulielmus.

16. Qui nunc pop. nomine.] Delevi Rom. vett. codd. auctoritate: edit. princ. Ven. Pal. tert. Vatic. tum edd. Victorii atque Lamb.

17. Aut jam sine vi agere possint.] Sic est in antiquioribus Edit. principe Ven. postea miss. Peck. Grut. Pal. quart. in tertio erat, aut sine vi jam agere. Ceterum in Pal. quart. Medic. possent. tert. Pal. possent.

scribendum mihi esse arbitror. Quid enim aut me ostentem? qui si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videar tuorum meritorum assecutus: aut de aliorum injuriis querar? quod sine summo dolore facere non possum. ¹ Ego tibi à vi, hac præsertim imbecillitate magistratum, præstare nihil possum. vi excepta, possum confirmare, te & senatus, & populi Rom. summo studio, amplitudinem tuam retenturum. Vale.

5 M. T. C. S. D. P. LENTULO PRO CONS.

² **T**AMETSÌ mihi nihil fuit optatius, quàm ut primum abs te ipso, deinde à ceteris omnibus, quàm gratissimus erga te esse cognosceret: tamen afficior summo dolore, ejusmodi tempora post tuam perfectionem consecuta esse, ut & meam, & ceterorum erga te fidem, & benivolentiam absens experirere. ³ Te videre, & sentire, eandem fidem esse hominum in tua dignitate, ⁴ quam ego in mea salute sum expertus: ex tuis litteris intellexi. Nos cum maximè consilio, studio, labore, gratia, de causa regia, niteremur, subito exorta est nefaria Catonis promulgatio, quæ nostra studia impediret, & animos à minore cura ad summum timorem traderet. Sed tamen in hujusmodi perturbatione rerum quamquam omnia sunt metuenda, nihil magis, quàm perfidiam timemus: & Catoni quidem, (quoquo modo se res habeat) profectò resistimus. De Alexandrina re, causaque regia, tantum habeo polliceri, me tibi absenti, tuisque præsentibus cumulatè satisfacturum. Sed ⁵ vereor, ne aut eripiatur causa regia nobis, aut deferatur: quorum utrum minùs velim, non facile possum existimare. Sed, si res coget, est quiddam tertium, quod neque Selicio, nec mihi displicebat: ut neque jacere regem pateremur, nec, nobis repugnantibus, ad eum deferri, ad quem propè jam delatum existimatur. A nobis agentur omnia diligenter: ut nec, si quid obtineri poterit, non concedamus: nec, si quid non obtinuerimus, repulsi esse videamur. Tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem, & dignitatem tuam in virtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate positam existimare. Si quid ex iis rebus, ⁶ quas tibi fortuna largita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id majori illis fraudi, quàm tibi futurum. A me nullum tempus prætermittitur de tuis rebus & agendi, & cogitandi: utorque ad omnia Q. Selicio: ⁷ neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majorem esse judico, neque amantiorum tui. Hic quæ agantur, quæque acta sint, ea te, & litteris multorum, & nuntiis cognoscere arbitror: quæ autem posita sunt in conjectura, quæque mihi videntur fore, ea puto tibi à me scribi oportere.

⁸ Posteaquàm Pompejus apud populum ad iix. Idus Febr. cum pro Milone diceret, clamore, convicioque jactatus est, in senatuque à Catone asperè, & ⁹ acerbè nimium, magno silentio est accusatus: visus est mihi vehementer esse perturbatus. Itaque Alexandrina causa, quæ nobis adhuc integra est, (nihil enim tibi detraxit senatus, nisi id, quod per eandem religionem dari alteri non potest) videtur ab illo planè esse deposita. Nunc id speramus, idque molimur, ut, cum rex intelligat, sese id, quod cogitabat, ut à Pompejo reducatur, assequi non posse: & nisi per te sit restitutus, desertum se, atque abjectum fore, proficiscatur ad te. quod sine ulla dubitatione, si Pompejus paululum modò ostenderit sibi placere, faciet. Sed nostri hominis tarditatem, & taciturnitatem. Nos tamen nihil, quod ad eam rem pertineat, prætermittimus. Ceteris injuriis, quæ propositæ sunt à Catone, faciliè, ut spero, resistemus. Amicum ex consularibus neminem tibi esse video, præter Hortensium, & Lucullum: ceteri sunt partim obscurius iniqui, partim non dissimulanter irati. Tu fac animo forti, magnoque sis: speresque, fore, ut, fracto impetu levissimi hominis, tuam pristinam dignitatem, & gloriam consequare.

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

6

QUÆ gerantur, accipies ex Pollione: qui omnibus negotiis non interfuit solum, sed præfuit. Me in summo dolore, ¹¹ quem in tuis rebus capio, maximè scilicet consolatur spes, quod valde suspicor, fore, ut infringatur hominum improbitas, & consiliis tuorum amicorum, ¹² & ipsa die, quæ debilitat cogitationes & inimicorum, & proditorum. Faciliè secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum: quorum imaginem video in rebus tuis. Nam etsi minore in re violatur tua dignitas, ¹³ quam mea salus afflicta sit: tamen est tanta similitudo, ut sperem, te mihi ignoscere, si ea non timuerim, quæ ne tu quidem umquam timenda duxisti. Sed præsta te eum, qui mihi à teneris (ut Græci dicunt) unguiculis es cognitus. Illustrabit (mihi crede) tuam amplitudinem hominum injuria. ¹⁴ A me omnia summa in te studia, officiaque expectata. non fallam opinionem tuam. Vale.

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

7

LEETUAS litteras: quibus ad me scribis, gratum tibi esse, quod crebrò certior per me fias de omnibus rebus, & meam erga te benivolentiam faciliè perspicias: quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere necesse est, si volo is esse, quem tu me esse voluisti: alterum facio libenter: ut, quoniam ¹⁵ intervallo locorum, & temporum disjuncti

1. Ego tibi à vi, hac præsertim imbecillitate.] Pal. tert. quart. Venet. Peckii lib. Ego tibi in hac præsertim imbecill. Sic paullo post Ven. Pall. tert. quart. ut excepta. Sed ex Medic. annotatum Egnatio, excepta vi. quod æquè est in Pal. quart.

2. Tamesti mihi nihil fuit optatius.] Ita ordinant verba editio princeps Victorii Pall. tert. quart. Vatic. mihi tamen melius placet, quod Grut. subducit tō mihi.

3. Te videre & sentire.] Sic omnes mss. nostri cum Victorio & Lambin. & prius auerat oratio: Te autem & sentire.

4. Quam ego in meam salutem sum expertus.] Ita edere ausus sum suffultus patrocinio libro Medices, Pal. quart. Peck. edit princeps: vulgo: quam ego in mea salute sum expertus.

5. Vereor ne aut eripiatur causa regia à nobis aut deferatur. Vulgò: ne aut eripiatur à nobis regia causa.

6. Quas tibi fortuna largita est.] Sic malui cum edit. principe Ven. Vict. Lamb. Pal. tert. Grut. Peck. alias clarigata.

7. Neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majorem esse.] Sic editio princeps: Victorii: Pall. tert. quart. Grut. Peckianus: adeo ut mirari subeat deficientium à vestigijs mss. vulgo: quo neque prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majore esse.

8. Posteaquàm Pompejus.] Mss. Pall. itemque Grut. novam hinc ordiuntur Epistolam: sed Egnatius annotat in Medic. partem hanc esse superioris, continuatque præcedenti Victorius, Lamb. Manut.

9. Clamore convicioque jactatus est.] Sic quidem prima editio: sed adnotatum ad eam ab Egnatio, legi in Medic. jactus est, neque

aliter aut Grut. aut Pall. quatuor. adeo ut jacti convicio esset peti: sicut Propertius forma agendi dixit: In nostrum facies verba superba caput. atque ipse Tullius ad Atticum lib. 2. Ep. 29. Qui cum se omnium sermonibus sentiet vapulare.

10. Acerbe, nimium, magno silentio est accusatus.] Revocavi scripturam quatuor Pall. uniusque Grut. & Peckii, nec non editionis primogeniæ, Victorii. tanto quidem magis quod eam esse lectionem fermè omnium mss. suorum indicaverit Lamb. postea inventum est libris, omnium magno silentio. Paull. Manut. præfert, & acerbè, nimium magno silentio: quæ distinctio minus adposita videtur.

11. Quem in tuis rebus capio, maximè scilicet.] Ita omnes Pall. nam Grut. maximè salutem. H. Stephanus libro 11. Schediasm. prodidit legi: quon ex tuis, &c.

12. Et ipsa die, quæ debilitat cogitationes & inimicorum & proditorum.] Sic edidit Victorius, eumque secutus Lamb. extatque sic in Pall. omnibus, atque Lambinianis, Gruterianis, Vatic. quod & adnotavit ad oram libri sui Egnatius, neque id tantum, sed in Medic. libro inveniri proditorum; non proditorum. Vulgò: quæ debilitantur cogitationes.

13. Quam mea salus afflicta sit.] Victorii editio, quam mea afflicta est. neque tō salus novit ullus Pal. neque Grut. neque editio princeps: in Vatic. tamen: quam mea salus afflicta est. Ego nihil ducebam expungi debere: quandoquidem etiam nihil turbet Manutius: quo non ut duce, sed velut accenso utimur.

14. A me omnia.] Sic edit. princeps: Victor. Lamb. sic mss. nostri omnes: deinceps voce auctores; A me autem omnia.

15. Intervallo locorum & temporum disjuncti sumus.] Vatic. Nijm: m

disjuncti sumus, per litteras tecum quàm sæpissimè collo-
 quar. Quod si rariùs fiet, quàm tu expectabis, id erit cau-
 sè, quod non ejus generis meæ litteræ sunt, ut eas audeam
 temerè committere. ¹ Quoties mihi certorum hominum
 potestas erit, quibus rectè dem, non prætermittam. Quod
 scire vis, qua quisque in te fide sit, & voluntate: difficile
 dictu est de singulis. Unum illud audeo, quod antea tibi
 sæpe significavi, nunc quoque, re perspecta, & cognita,
 scribere: vehementer quosdam homines, & eos maximè,
² qui te & maximè debuerunt, & plurimum juvare potue-
 runt, invidiisè dignitati tuæ: simillimamque in re distimi-
 li, tui temporis nunc, & nostri quondam fuisse rationem:
 ut, quos tu resp. causa læseras, palam te oppugnarent: quo-
 rum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderas,
³ non tam memores essent virtutis tuæ, quam laudis ini-
 mici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cog-
 novi Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum:
⁴ ex magistratibus autem L. Racilius & fide, & animo singu-
 lulari. Nam nostra propugnatio, ac defensio dignitatis
 tuæ, propter magnitudinem beneficii tui fortasse plerisque
 officii majorem auctoritatem habere videatur, quam sen-
 tentiæ. Præterea quidem de consularibus nemini possum
 aut studii erga te, aut officii, aut amici animi esse testis.
 Etenim Pompejum, qui mecum sæpissimè, non solum à
 me provocatus, sed etiam sua sponte de te communicare
 solet, scis, temporibus illis non sæpe in senatu fuisse. Cui
 quidem litteræ tuæ, quas proxime miseris, quod facile
 intellexerim, per jucundæ fuerunt. mihi quidem humani-
 tas tua, vel summa potius sapientia, non jucunda solum,
 sed etiam admirabilis visa est. Virum enim excellentem,
 & tibi tua præstanti in eum liberalitate devinctum, nonni-
 hil suspicantem, propter aliorum opinionem suæ ⁵ cu-
 piditatis, te ab se abalienatum, illa epistola retinuit. qui
 mihi cum semper tuæ laudi favere visus est, etiam ipso sus-
 piciosissimo tempore Caniniano: tum verò, lectis tuis lit-
 teris, perspectus est à me, toto animo de te, ac de tuis or-
 namentis, & commodis cogitare. Quare ea, quæ scribam,
 sic habeto, me, cum illo te sæpe communicata, de illius
 ad te sententia, atque auctoritate scribere: Quoniam senatus
 consultum nullum exstat, quo reductio regis Alexan-
 drini tibi adempta sit: eaque, quæ de ea scripta est, aucto-
 ritas, cui scis intercessum esse, ut nequis omninò regem
 reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum
 studium, ⁶ quàm constantis senatus consilium esse videatur.
 te perspicere posse, qui Ciliciam, Cyprumque teneas,
 quid efficere, & quid consequi possis: & si res facultatem
 habitura videatur: ut Alexandriam, atque Ægyptum tene-

re possis: esse & tuæ, & nostri imperii dignitatis, Ptole-
 maide, aut aliquo propinquo loco rege collocato, te cum
 classe, atque exercitu proficisci Alexandriam: ut, cum eam
 pace, præditiisque firmaris, Ptolemæus redeat in regnum:
 ita fore, ut per te restituitur, quemadmodum senatus in-
 itio censuit: & sine multitudine reducatur, quemadmodum
 homines religiosi Sibyllæ placere dixerunt. Sed hæc sen-
 tentia sic & illi, & nobis probabatur, ut ex eventu homines
 de tuo consilio existimatos videre mus: si cecidisset ut vo-
 lumus, & optamus; omnes te & sapienter, & fortiter: sin
 aliquid esset offensum; eosdem illos & cupidè & temerè
 fecisse dicturos. Quare quid assequi possis, non tam facile
 est nobis, quàm tibi, ⁷ cui propè in conspectu Ægyptus
 est, judicare. ⁸ Nos quidem hoc sentimus: si exploratum
 tibi sit, posse te illius regni potiri; non esse cunctandum:
⁹ si dubium; non esse conandum. Illud tibi affirmo, si rem
 istam ex sententia gesseris, fore, ut absens à multis; cum
 redieris, ab omnibus collaudere. offensionem esse pericu-
 losam propter interpositam auctoritatem, religionemque
 video. Sed ego te, ut ad certam laudem adhortor, sic à di-
 micatione deterreo: redeoque ad illud, quod in itio scripsi,
 totius facti tui judicium non tam ex consilio tuo, quàm ex
 eventu homines esse facturos. Quod si hæc ratio rei geren-
 dæ, ¹⁰ periculosa tibi esse videbitur, placebat illud, ut, si
 rex amicis tuis, ¹¹ qui per provinciam, atque imperii tui
 provincias ei credidissent, fidem suam præstitisset; & au-
 xiliis eum tuis, & copiis adjuvares. ¹² eam esse naturam, &
 regionem provinciæ tuæ, ut illius redditum vel adjuvando
 confirmares, vel negligendo impedires. In hac ratione quid
 res, quid causa, quid tempus terat, tu tacillimè, optime
 perspicies: quid nobis placuisset, ex me potissimum
 putavi te scire oportere. Quod mihi de nostro statu, de Mi-
 lonis familiaritate, de levitate, & imbecillitate Clodii gra-
 tularis: minimè miramur, te tuis, ut egregium arceffem,
 præclaris operibus lætari: quamquam est incredibilis homi-
 num perversitas (graviori enim verbo uti non libet) qui
 nos, quos favendo in communi causa retinere potuerunt,
 invidendo abalienarunt: quorum malevolentissimis obtre-
 ctationibus nos scito de veteri illa nostra, diuturna que sen-
 tentia propè jam esse depulsos, non nos quidem ut nostræ
 dignitatis sumus obliti, sed ut habeamus rationem aliquan-
 do etiam salutis. Poterat utrumque præclare, si esset fides,
 si gravitas in hominibus consularibus. sed tanta est in ple-
 risque levitas, ut eos non tam constantia in rebus. nostra
 delectet, quàm splendor offendat. Quod eo libentiùs ad te
 scribo, ¹³ qui non solum temporibus iis, quæ per te sum
 adeptus, ¹⁴ sed etiam olim nascenti propè nostræ laudi, di-
 gnitati,

1. Quoties mihi certorum hominum potestas erit.] Sic prima editio, sic Vict. Manut. Lamb. adeoque omnes mss. nostri. alii facultas: vellem scire causam mutationis.

2. Qui te & maximè debuerunt & plurimum juvare potuerunt.] Editionum prima: qui & te amare maximè debuerunt, & plurimum juvare. neque aliter Pal. tert. reliqui adherent vulgatis: nisi quod sec. qui & te max. quartus verò: qui & maximè deb. omisso te.

3. Non tam memores essent virtutis.] Stewechii liber, immemores. quomodo & à manu correctrice Gruter. Pall. sec.

4. Ex magistratibus autem L. Racilius & fide & animo singulari.] Sic mss. omnes tam nostri quam Lambiniani. ut ne dicam de edit. principe, & Vatic. vulgò: L. Rutilius & fide & animo in te singulari. At trò in te, quod adeò necessarium videbatur Lamb. dudum, non expressim Manutio video: deletumque à nobis auctoritate omnium mss.

5. Cupiditatis, te ab se alienatum.] Editio princeps, Pall. tert. Grut. cupiditatis ab te alienatum. quart. vel ab te alien. talia ex suis quoque monet Manutius.

6. Quàm constantis senatus consilium esse videatur.] Martinii codex consultum: quod allubescere Gulielmo, tanquam magis proprie dictum. at cum stent ab altero omnes Pall. editionesque, vel sola ratio me id cogit tueri.

7. Cujus propè in conspectu Ægyptus est judicare.] Expediitissima hæc Memnii conjectura confirmata est ab omnibus tam Lambin. mss. accedunt jam nostri omnes & Gruteri. Vatic. verò: cuius propè in conspectu Ægyptus est. nos quidem judicari hoc sentimus.

8. Nos quidem hoc sentimus.] Sic est in edit. Veneta antiquissima,

idem Victor. ac Pall. pr. Pall. sec. & tert. quidem nos hoc sent. ac Grut. & id quidem nos hoc sent. sic omisso & quart.

9. Si dubium, non esse conandum.] Sic ex libris suis ac Medicæo P. Manutius. Sed primitus impressi, Pall. Vatic. Grut. Victorii ed. si dubium sit, non esse conandum. vulgò sit.

10. Periculosa tibi esse videbitur.] Interui verbum esse ex Victor. Lamb. Pall. Grut. Veneta editio, esse tibi. vulgò esse abest contra libros.

11. Qui per provinciam atque imperii tui provincias ei credidissent.] Sæcutus sum scriptos Gulielm. tum Pall. Gruter. imò & editio- nem primam. Posteriores enim: qui per provinciam imperii tui pe- cunias ei credidissent; à qua etiam discessit P. Manutius ac Lamb. sed ultimus hic duas voces internexuit an intrusit, neutram in ul- lis membr. conspiciendam.

12. Eam esse naturam & regionem provinciæ tuæ.] Mss. omnes & præfæ edit. itemque Victor. ac Manuce. regionem: quod hic inter- pretatur situm. vulgò rationem: quod tamen etiam in vet. legi an- notavit Fulvius Ursinus.

13. Qui non solum.] Sic editio prima: item Vict. quippe Pall. tert. Grut. quart. non solum qui temporibus his.

14. Sed etiam olim nascenti propè nostræ laudi, dignitati virtutisque præ- fuisse.] Bene monuit Victorius ac Manuceus locum esse suspectum: vicium: in vetustis quippe codd. solum extare, dignitati virtuti nullo relicto vestigio vocis sequentis. & verò eodem etiam modo scribitur in Pal. pr. sec. quart. nam tert. disertè præfert spacium vacuum litterarum serè duodecim inter sed & nostræ habetque di- gnitati que virtutisque simul quod, &c. quemadmodum primitus fuisse in co-

gnitati, virtutisque præfuit: simul quòd video, non, ut antehac putabam, novitati esse invifum meæ: in te enim homine omnium nobiliffimo fimilia invidorum vitia perfpexi: ¹ quem tamen illi esse in principibus facilè sunt paffi, evolare altiùs certè noluerunt. Gaudeo tuam diffimilem fuiffè fortunam. multum enim interest, utrùm laus immineatur, an falus deferat. Me meæ tamen ne nimis pœniteret, tua virtute perfectum est. Curasti enim, ut plus additum ad memoriam nominis noſtri, ² quàm demtum de fortuna videretur. ³ Te verò moneo cum beneficiis tuis, tum amore incitatus meo, ut omnem gloriam, ad quam à pueritia inflammatus fuiffi; omni cura, atque industria conſequare: magnitudinemque animi tui, quàm ego ſemper ſum admiratus, ſemperque amavi, ne umquam inflektas cujuſquam injuria. Magna eſt hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria conſultatus tui. Hæc profectò vides quanto expreffiora, quantoque illuſtriora futura ſint, cum aliquantum ex provincia, atque ex imperio, laudis acceſſerit. ⁴ Quamquam te ita gerere volo, quæ per exercitum, atque imperium gerenda ſunt, ut hæc multo antè meditare, huc te pares, hæc cogites, ad hæc te exerceas, ſentiasque id, quod quia ſemper ſperaffi, non dubito quin adeptus, intelligas, te facillimè poſſe obtinere ſummum, atque altiffimum gradum civitatis. Quæ quidem mea cohortatio, ne tibi inanis, aut ſine cauſa ſuſcepta videatur, illa me ratio movit, ut te ex noſtris eventis communibus admonendum putarem, ut conſiderares, ⁵ in omni reliqua vita, quibus crederes, quos cave- res. Quòd ſcribis te velle ſcire, qui ſit reip. ſtatus: ſumma diſſenſio eſt, ſed contentio diſpar. Nam qui plus opibus, armis, potentia valent, ⁶ profeciſſe tantum mihi videntur ſtultitia, & inſtantia adverſariorum, ut etiam auctori- tate jam plus valerent. Itaque, perpaucis adverſantibus, omnia, quæ ne per populum quidem ſine ſeditione ⁷ ſe aſſequi poſſe arbitrabantur, per ſenatum conſecuti ſunt. nam & ſtipendium Cæſari decretum eſt, & decem legati: &, ne

lege Sempronia ſuccederetur, facilè perfectum eſt. ⁸ Quod ad te brevius ſcribo, quia me ſtatus hic reip. non deleat: ſcribo tamen, ut te admoneam, quod ipſe, litteris omni- bus à pueritia deditus, experiendo tamen magis, quàm diſ- cendo, cognovi; tu, rebus tuis integris, diſcas, neque ſalu- tis noſtræ rationem habendam nobis eſſe ſine dignitate, neque dignitatis ſine ſalute. Quod mihi de filia, & de Craſ- ſipide gratularis, agnoſco humanitatem tuam: ſperoque, & opto, nobis hanc conjunctionem voluptati fore. ⁹ Lentu- lum noſtrum eximia ſpe, ſummæ virtutis adoleſcentem, cum ceteris artibus, quibus ſtudiiffi ſemper ipſe, tum in primis imitatione tui ſac erudias. nulla enim erit hæc præ- ſtantior diſciplina: quem nos. & quia tuus, & quia te di- gnus eſt filius, & quia nos diligit, ſemperque dilexit, in primis amamus, carumque habemus.

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

DE omnibus rebus, quæ ad te pertinent, quid actum, quid conſtitutum ſit, quid Pompejus ſuſceperit, opti- mè ¹⁰ ex Emplatorio cognofces: qui non ſolum interſuit hiſ rebus, ſed etiam præfuit: ¹¹ neque ullum officium erga te hominis amantiffimi, prudentiffimi, diligentiffimi præ- termiſit. Ex eodem de toto ſtatu rerum communium cog- noſces: quæ quales ſint, non facile eſt ſcribere. Sunt quidem certè in amicorum noſtrorum poteſtate, atque ita, ut nullam mutationem umquam hæc hominum ætate habitu- ra reſ eſſe videatur. Ego quidem, ut debeo, & ut tute mihi præcepiffi, & ¹² ut me pietas, utilitaſque cogit, me ad ejus rationes adjungo, quem tu in meis rationibus tibi eſſe ad- jungendum putaffi. Sed te non præterit, quàm ſit difficile, ſenſum in repub. præfertim rectum & conſirmatum deponere. ¹³ Verumtamen ipſe me conſirmo ad ejus voluntatem, à quo honeſtè diſſentire non poſſum: neque id facio, ¹⁴ ut forſitan quibuſdam videor, ſimulatione. tantùm enim animi inductio; & mehercule amor erga Pompejum apud me valet, ut, quæ illi utilia ſunt, & quæ ille vult, ea mihi, ¹⁵ omnia jam, & recta, & vera videantur. Neque (ut ego arbitror)

In codice Medic. ſcribit Manutius. Editio prima exhibet *dignitati- que virtutisque faviffi*. neque aliter membranæ Gruteri, niſi quod illæ ſine copula *virtuti faviffi*: quomodo etiam fuiffè in Erfordienſi codice, adnotatum Gulielmio. Vatic. *Sed jam olim naſcenti propè noſtræ laudi dignitati que ſimulque. quod video*. Latet monitum verbi in illo *virtuti*. obſtrictatum eum fuiffè laudi ſuæ virtutique forſan dicere voluit, ſed quâ figurâ, neſcio. Lamb. mirè ſolitus ja- ctare mſſ. ſuos, totus hic eſt in Angeronæ ſacris.

1. *Quem tamen ille eſſe.*] Sic Pall. tres Grut. Ven. quart. *eſſe illi*, adèò ut non abhorream ab *tamen eſſe*, quod exemplaribus quibuſdam ſe tueri, dudum adnotatum eſt aliis.

2. *Quam demptum de fortuna videretur.*] Sic Victoriæ editio, Lamb. Manut. neque ſecus Pal. omnes, niſi quod ſecund. *adeptum*. lectionem quoque hæc habet editio prima, cod. Gruterian. Vatic. poſteriores, *quam adeptum*. Ceterum ut curioſis ſemel ſatis- faciam, teſtor in mſſ. noſtris hæc extare *demptum*; alibique etiam legi *emptum*, *redemptum*, *comptum*: item *conſumpſi*, *contempſi*. aliaque: de quibus egregiè Joſephus Caſtallo Decuria I. cap. I. obſerv. in Criticis.

3. *Te verò moneo.*] Pall. omnes. Grut. *emoneo*. ſic eſt *Anoneo* & Epiff. I. *amonitionibus*. Edit. prima *admonco*.

4. *Quamquam te ita gerere volo.*] Pal. tert. Grut. *quam te ita gerere*.

5. *In omni reliqua vita.*] Sic mſſ. Lamb. neque aliter Pall. niſi quod duo eorum, in *omni re qua vita*. vulg. in *omni reliqua tuâ vitâ*. prima editio in *omni re tuam vitam*. Gruteri codex: in *omni re quam tuam vitam*.

6. *Profeciſſe tantum mihi videntur.*] Mſſ. ſerè omnes, Pall. Grut. Ven. edit. Stevv. *profeciſſe tamen*: ex quo Gulielmii formavit *profeciſſe tandem*.

7. *Se aſſequi poſſe arbitrabantur.*] Vox poſſe nullum habet locum in Pall. aut Grut. aut adeo editio vetuſtiſſima.

8. *Quod te brevius ad te ſcribo.*] Mſſ. Grut. duo Pall. ſec. tert. carent rō eo. prima edit. Pall. bini ejus loco *ego* exhibent. quod placuit P. Manutio. mihi utrumque diſplicet. Videntur enim addita- menta lectorum: ut & infra ubi eſt: *id ut tu rebus tuis integris*. prima edit. *id* non agnoſcit, neque viſitur in membr. Grut. aut Pall. ullis aut Vatic. neque requiritur. Ejuſmodi interpretationes ſingulis pane lineis irrepſerunt: quod reipſa experietur, qui Tullium ſuum oculis non perſuectoriè contendet cum antiquioris

notæ libris. Verùm quis id faciet, hoc ſtudioſorum frīgore? hæc principum tenacitate?

9. *Lentulum noſtrum eximia ſpe, ſummæ virtutis adoleſcentem.*] Editio pr. Pal. quart. *ſummâ virtute*: quod minus placet: illud magis: ſi diſtingueretur, *eximia ſpe ſummæ virtutis*. Nam in adoleſcentia tantum *ſpes virtutis*, non illa ipſa ſuis numeris.

10. *Ex Emplatorio.*] Sic mſſ. omnes Pall. at Grut. *Exemplatorio*. Prima editio *explatorio*, unde facile fiat ex P. Lætorio. Manutius conjecerat ex *M. Pletorio*.

11. *Neque ullum officium.*] Pall. tert. quart. *neque enim ullum officium*.

12. *Ut me pietas utilitaſque cogit.*] Sic fuiffè in veteri ſuo, prodidit Victoriæ, probavitque Gulielmii. Prius erat, *me dignitates utili- taſque*, quod inventum in Medic. adnotavit Egnatius. Editio prima præ ſe fert *me commoditates utitur*, quomodo & correctum in Pal. quarto a manu ſecundâ, eratis litteris prioribus, diverſum quid indicantibus. Tertius ſpaciū habet vacuum recipiendæ voci ignotiori; quæ in primo item & ſec. & Gruteriano eſt, & *me di- ctas utilitaſque cogit*. quod vocabulū cum & in Memmianis invenit Lamb. idemque de ſuis teſtatur P. Manut. in quibus aut *me Diatas* aut *me dictas*; diſcipiant acutiores annon hic habere locum ſuum poſſet, idemque ſignificare quod *medium*. certè libro de Uni- verſitate vocem eam uſurpat, ſed ita tamen, ut addat, *vix enim au- dio dicere medietates*. Sed quid, aut cur hic *medietas*? probemus le- ctionem Victoriæ, à Lambino ac Manutio conſirmatam.

13. *Verumtamen me ipſum conſirmo.*] Gulielmii indicat hæc ſcri- pturam inveniri in quatuor mſſ. neque aliter in Gruteriano aut Pall. quatuor, quorum duo à manu ſequiori, reformati in *conſi- ſmo*, exhibitum edit. primæ, receptumque Manucio, denique placitum Lamb. *conſormo* (addit Manut.) *quafi rem novam: non tam ut ſaluti ſerviam, quod antea non feci; quam ut optimè de me merito gratiam referam*. Imò melius *conſirmo* ex Medic. & Vict. noſtriſque quia Cic. animos & robur ſumebat contra adverſarios atque æmulos, ſequitur *ſeu certo propoſito ſe illi addicebat*: non ſimulatione: quia ſequitur *animi inductio*.

14. *Ut quibuſdam videor.*] Medices liber. Vatic. *videar*: quod etiam fuiffè in quart. interpolatio indicat: nam *videtur* ibi a manu corruptrice ſubſtitutum: ut in Ven. quoque legitur.

15. *Omnia jam & recta & vera videantur.*] Pal. quart. *omnia jam & directa*.

vtum, non aliquo erga me singulari beneficio debitum præstitissem. Hac me mente fuisse, & senatus ex me, te consule, audivit, & tu in nostris sermonibus, colloctionibusque ipse vidisti. Etiam jam primis temporibus illis, multis rebus meus offendebar animus: cum, te agente de reliqua nostra dignitate, aut occulta nonnullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis meis ab iis adjutus es, à quibus debuisti: neque de venefaria, qua cum fratre eram domo expulsus, neque hercule in iis ipsis rebus, quæ quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessaria, tamen à me minimi putabantur, in meis damnis ex auctoritate senatus sarcientis, eam voluntatem, quam expectantem, præstiterunt. Quæ eum viderem (neque enim erant obscura) non tamen tam acerba mihi hæc accidebant, quam erant illa grata, quæ fecerant. Itaque quamquam & Pompejo plurimum, te quidem ipso prædicatore, ac teste, debebam, & cum non solum beneficio, sed amore etiam, & perpetuo quodam iudicio meo diligebam: tamen non reputans, quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de rep. pristinis remanebam. Ego sedente Cn. Pompejo, cum, ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem, dixissetque testis Vatinius, me fortuna, & felicitate C. Cæsaris commotum, illi amicum esse coepisse dixi, me eam Bibuli fortunam, quam ille affectam putaret, omnium triumphis, victoriisque anteferre: dixique eodem teste, alio loco, eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coegissent. tota vero interrogatio mea nihil habuit, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo, de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. Neque vero hæc in causa modò, sed constanter sæpe in senatu. quin etiam, Marcellino, & Philippo, consulibus, nonis April. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Majis referretur. Num potui magis in arcem illius causæ invadere, aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum? Hac à me sententia dicta, magnus animorum motus est factus, cum eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. Nam hoc senatusconsulto in meam sententiam facto, Pompejus, cum mihi nihil ostendisset se esse offensum, in Sardiniam, & in Africam profectus est, eoque itinere Lucam ad Cæsarem venit. ibi multa de mea sententia questus est Cæsar, quippe qui etiam Ravennæ Crassum antè vidisset, ab eoque in me esset incensus. Sanè molestè Pompejum id ferre constabat: quod ego cum audissem ex aliis maximè ex meo fratre cognovi: quem cum in Sardinia Pompejus paucis post diebus, quam Luca discesserat, convenisset: Te, inquit, ipsum cupio: nihil oportunitus potuit accidere, nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spondidisti. Quid multa? questus est graviter: sua merita commemoravit: quid egisset sapissimè de actis Cæsaris eum ipso meo fratre quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit: sequæ, quæ de mea salute egisset, voluntatem Cæsaris egisse,

ipsum meum fratrem testatus est, cujus causam, dignitateque mihi ut commendaret, rogavit, ut eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Hæc cum ad me trater pertulisset, & cum ante tamen Pompejus ad me cum mandatis Vibullium misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suam reditum reservarem: collegi ipse me, & cum ipsa quasi repub. collocutus sum: ut mihi tam multa pro se perperlo, atque perfuncto, concederet, ut officium meum, memoremque in benemeritos animum, fidemque fratris mei præstarem: eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum virum esse pateretur. In illis autem meis actionibus, sententiisque omnibus, quæ Pompejum videbantur offendere, certorum hominum, quos jam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui cum illa sentirent in repub. quæ ego agebam, semperque sensissent: me tamen non satisfacere Pompejo, Cæsaremque inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum: sed multo illud magis, quòd inimicum meum, (meum autem? immò verò legum, judiciorum: orti, patriæ, bonorum omnium) sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me præsertim osculabantur: non illi quidem, ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus perdididi, sed certè ut facere se arbitrentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspicis rebus meis omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breviter exponam. Ego, si ab improbis, & perditis civibus temp. teneri viderem, sicut & meis temporibus scimus, & nonnullis aliis accidisse accepimus, non modò præmiis, quæ apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus ullis, quibus tamen veniunt etiam fortissimi viri, ad eorum causam, me adjungerem: ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Cum autem in repub. Cn. Pompejus princeps esset, vir is, qui hæc potentiam, & gloriam maximis in temp. meritis, præstantissimisque rebus gestis esse consecutus, cuiusque ego dignitatis, ab adolescentia fautor, in prætura autem, & in consulatu adiutor etiam existissem: cumque idem auctoritate, & sententia: per se, consiliis, & studiis, tecum me adjuvisset: meumque inimicum unum in civitate haberet inimicum: non putavi famam inconstantiæ mihi pertimescendam, si quibusdam in sententiis paulum me immutastem, meamque voluntatem ad summi viri, de meque optimè meriti dignitatem aggregastem. In hac sententia complectendus erat mihi Cæsar, ut vides, in conjuncta & causa & dignitate. Hic multum valuit cum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Q. fratri cum Cæsare fuisse, tum humanitas ejus, ac liberalitas, brevi tempore & litteris, & officiis perspecta nobis, & cognita. vehementer etiam res ipsa publica me movit, quæ mihi videbatur contentionem, præsertim maximis rebus à Cæsare gestis: cum illis viris nolle fieri: & ne fieret, vehementer recusare. Gravissimè autem me in hac mente impulit & Pompeii fides, quam de me Cæsari dederat: & fratris mei,

quæ

1. Tamen à me minimi putabantur. Pall. duo, Stewech. minimè putab. Grut. minimi imputabantur. Lælio: quod ille minimè putabat, vulgo excusum est; cum codex Cujacii minimi exhibeat, cap. 3. medio.

2. Ex auctoritate senatus sarcientis. Ex pressissimum quod habuit Lamb. probavitque ex Stewechiano. Gulielmius ipse ex Pall. Vat. Grut. editioe primâ. post publicati: resarcientis.

3. Cum ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem. Non præterea hæc fuerat lectio, quam reperit in Medic. Egnatius, editique Victor. Man. Lamb. extatque item in Vatic. Gruteri vero, cum ut laudaret Pompejum Sextium. Vulgò ut & Pall. duo, cum tribus Guliem. cum ut laudaret Pompejum, P. Sextium introisset.

4. Tota vero interrogatio mea nihil habuit, nisi. Rectè sic Lamb. à quo non discedit aut editio, aut ceteri mss. omnes. vulgo: nihil habuit aliud, nisi.

5. Num potui magis in arcem illius causæ invadere, aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum? Præter hanc scripturam ut animosissimam, ex Lambin. Pal. tert. Medic. Vatic. Stewech. alias est in Pal. quart. Nec. Grut. Nam. in vulgatis & edit. prima non: illud vero & post meorum evanuit in tribus mss.

6. Circumspicis rebus meis omnibus, rationibusque subductis. Ita in melioribus editionibus omnibus ac mss. Pal. tamen quart. velis meis, omnibusque rationibus subductis, non absurde. Vulgo omisium est meis. habet nihilominus Victorius, Pall. Grut. Vatic. Lamb.

7. Non modo præmiis. Miror quisnam intruserit illud, non modo non præmiis, quod in nullo reperit nisi Pal. neque Grut. neque editione principis. aberatque cod. Stewechii. exelasis denique Lambin. Victorius verò non solum hoc admisit, sed etiam pro minimam, nimium: nescio quibus fiduciis.

8. In conjuncta & causa & dignitate. Sic editionum optima: prima, Victorii, Lambin. adeoque mss. Pal. Grut. Stewechii. vulgo in abest contra libros omnes, ut dixi.

9. Gravissimè autem me in hac mente impulit & Pompeii fides. Elegantisissimam hanc lectionem corrupti infrunitam quoddam genus correctorum, quibus omnis elegantia barbaricam, omnis barbaries elegantiam sapiebat: postliminio itaque eam restituo ex Pal. tertio, quarto quamquam hic mangonium passus, veritatem adimere ipsam nequit. Grut. Vatic. denique. Vulgò, ad salivam pulati circuli; in hæc mentem.

quam Pompejo. Erant præterea hæc animadvertenda in civitate, quæ sunt apud Platonem nostrum scripta divinitus: ¹ *QUALIS IN REPUBLICA PRINCIPES ESSENT*, taleis reliquos solere esse civeis. Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta jacta ex Kalendis Januariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembris tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel auctoritatis. Idemque memineram, nobis privatis usque ad Cæsarem, & Bibulum consules, cum sententiæ nostræ magnum in senatu pondus haberent, unum ferè sensum fuisse bonorum omnium. Postea cum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres, neque resp. consules haberet, sed mercatores provinciarum, & seditionum servos, ac ministros: jecit quidam casus caput meum, quasi certaminis causa in mediam contentionem, disensionemque civilem. Quo in discrimine cum mirifica tenatus, incredibilis Italiæ rotius, ² singularis omnium bonorum consensus in me tuendo exstiteret: non dicam, quid acciderit (multorum est enim, & varia culpa:) tantum dicam brevi, non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut jam sit in iis culpa, qui me non defenderunt: non minor est in iis, qui reliquerunt: ³ & si accusandi sunt, qui si perimuerunt; magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt. Illud quidem certe nostrum consilium jure laudandum est, ⁴ qui meos civeis & à me conservatos, & me servare cupientes, spoliatos ducibus, servis armatis objici noluerim: ⁵ declarareque maluerim, quanta vis esse potuisset in consensu bonorum, ⁶ si iis pro me stante, pugnare licuisset; cum afflictum excitare potuissent. Quorum quidem animum tu non perspexisti solum, cum de me ageres, sed etiam confirmasti, atque tenuisti. Qua in causa ⁷ (non modò non negabo, sed etiam semper & meminero, & prædicabo libenter) usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me resistentibus, ⁸ quàm fuerant iidem in tenendo: qua in sententia si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum

salute mea recuperassent. ⁹ *Recreatis enim bonis viris consulu tuo, & constantissimis, atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompejo præsertim ad causam adjungendo, cum etiam Cæsar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus, & novis honoribus, ac judiciis senatus, ad auctoritatem ejus ordinis adjungeretur:* ¹⁰ nulli improbo-civi locus ad remp. violandam esse potuisset. Sed attende, quæso, quæ sunt consecuta. ¹¹ prium illa furta muliebrium religionum. Qui non plaris fecerat Bonam deam, quàm treis sorores; ¹² impunitatem est illorum sententiis affectus, qui ¹³ (cum tribunus pleb. pœnas à seditioso civi per bonos viros judicio persequi vellet) exemplum præclarissimum in posterum vindicandæ seditionis de rep. sustulerunt: iidemque postea non meum monumentum (non enim illæ manubiæ meæ, sed operis locatio mea fuerat) monumentum verò senatus, hostili nomine, & cruentis inustum litteris esse passi sunt. Qui me homines quòd salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum: sed vellem non solum salutis meæ, quemadmodum medici: ¹⁴ sed, ut aliptæ, etiam virium, & coloris rationem habere voluissent. Nunc, ut Apelles Veneris caput, & summa pectoris polirissima arte perfecit, reliquam partem corporis, inchoatam reliquit: sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt: reliquum corpus, imperfectum, ac rude reliquerunt. In quo ego spem sefelli non modò invidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo, & fortissimo viro, meoque judicio, omnium magnitudine animi, & constantia præstantissimo, Q. Metello, Luci filio, quondam falsam opinionem acceperunt: quem post reditum dictitant fracto animo, & demisso fuisse. Est verò probandum, qui & summa voluntate cesserit, & egregia animi alacritate abfuerit, neque sanè redire curarit, eum ob id ipsum ¹⁵ fractum fuisse: in quo cum omnes homines, tum M. illum Scaurum, singularem virum, constantia, & gravitate superasset. Sed, quod de illo acceperant, aut etiam suspicabatur,

banur,

1. *Qualis in Rep. Principes essent.*] Gulielmius videtur inclinasse in scripturam cod. Stewechiani; *Qualis in Repub. princeps sit.* sed contra eam tendunt Pall. præter tertium, in quo; *qualis in Rep. Princeps esset.* error ille provenit à ratione scribendi, *qualis* enim antiquis, *qualis*.

2. *Singularis omnium bonorum consensus.*] Ita cod. vet. Pall. Grut. editio princeps. Victorius tamen non male, *singularis bonorum omnium consensus*: sicut & Lambinus in quibusdam suis profiteretur huius.

3. *Et si accusandi sunt, si qui perimuerunt; magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt.*] Egregie & hic locus emendatus in nostra editione exhibendus fuit: in aliis omnibus; *accusandi sunt, qui perimuerunt, magis etiam reprehendendi, qui se timere simularunt.* at vivaciorem illam lectionem duxi huc ex editione Victorii, adnotatur quoque ex Medic. ab Egnatio Ven. Pall. Grut. Stewechiano, Vaticano Lambino denique.

4. *Qui meos civeis.*] Ita Gulielm. è Stewech. neque secus Pall. Grut. aut editionum prima; ne addam Victorii ac Lambini. Medicæus quod meos.

5. *Declarareque maluerim.*] Videtur propendisse Gulielmius in *coluerim*, quod erat in Stewechiano, quem librum solum suis oculis excussit: apparet ex eis, quæ marginibus allevit. at non admittunt eam lectionem ceteri mss. Pall. aut Grut. in Vatic. erat: *malueram*.

6. *Si iis pro me stante pugnare licuisset.*] Emendatio Victorii ex optimo colice Bibliothecæ Medicææ, quæ item conspicitur in Vaticano. Stewech. præterea ad oram editionis primæ manu Bapt. Egnatii, addito, legere se litterâ unâ adhuc mutata, *libuisset*: quam lectionem ex se ajunt in libro Politiani. Vulgati: *si iis pro me stante pugna non desistissent.* sed Pal. tert. editio prima: *si iis pro me stante pugna non reliquissent.* quart. ac Grut. *pro me stante pugna reliquissent.*

7. *Non modo non, &c.*] Parenthesis hæc dudum erat ab aliquo ingeniosiori diffixa in Grut. quam postea suo libro commisit Gulielmius, non sine loci totius luce; ut argueret Lambinum nimis præcipitem mutandi sequentia *te usum esse quibusdam.* animadversâ quoque ingenio Henrici Stephani Schedias. lib. 11. capite 26.

8. *Quàm fuerant iidem in tenendo.*] Maluit sic Gulielmius; neque aliter editio priusca, Victorii, Lamb. Pall. Grut. Stewech. deinceps aliquot, *in tenendo*.

9. *Recreatis enim, &c.*] Locus interpolatus. ut enim indicavit Victorius existit in vetustissimo Medicæo; *Recreati enim boni viri consulu tuo e. c. a. opt. act. t. excitati*: quod idem testor de Pall. deque Grut. & Stewech. item impressione primâ. Medicina Lambini nimis est audax.

10. *Nulli improbo civi locus.*] Pal. tert. Gruter. Stewech. *nullo*.

11. *Primum illa furta muliebrium religionum.*] Dictum ut Terent. *Primum jam de amore hoc comperit.*

Sic Gulielmius; alpernatus Lambini Victorique conjecturas, quibus nihil opus est, hæc nostra interpolatione, traducta ex membranis Gruterianis; optimis vetustissimisque.

12. *Impunitatem est illorum sententiis affectus.*] Reducendam duxit ex Vatic. Gulielmius hanc lectionem, inventam Victorio in membranis Medicæis, nisi quod ibi littera unâ minus; *impunitatem est illorum, &c.* & verò Pal. pr. etiam disertè habet *impunitatem illorum sententiis.* ceteri *impunitatem scelerum sententiis affectus.* ut & prima editio. aliæ, *imp. scelerum eorum sententiis.*

13. *Cum tribunus pleb. pœnas à seditioso civi per bonos viros judicio, persequi vellet.*] Ita scripti potius ex Vatic. Pall. edit. prima, alioque vet. cod. quàm vulgo: *cive, &c. in judicio.* sed mirum & portentum ne sileam ad priora: Pal. tert. Grut. habent; *cum tyrannus P. Lentulo*; pro, *cum tribunus pleb. pœnas.*

14. *Sed ut aliptæ, etiam virium.*] Sic mss. Pall. Grut. Stewech. editio princeps: Pal. tert. & *virium, & coloris.* Vulgati fere transpositis vocibus *sed etiam ut aliptæ, virium.* minimum quidem istud est: sed tamen dicendum fuit, nequis fortè queratur alia à nobis mutata, quam quæ etiam indicaremus. Et tamen haud pauca emendavimus in auctore isto, scenti auctoritatem mss. & Victor. & Manut. & Gulielmii & Palatinæ Bibliothecæ, quorum paduit meminisse, præsertim si exstarent ad eandem etiam faciem in editione aliqua insigni priore. Ergo semel dixisse sufficiat; infinita esse mutata (à me in Tusculanis, & hisce lib. xvi. Epist. à Cl. Grutero in opere toto) quorum non sollicitè reddidimus rationem; sed ita tamen ut id fecerimus præcipientibus aperte aut mss. pluribus, aut libris impressis notæ selectioris: hoc est. quibus præfuit Robertus Stephanus, quibus Victorius, quibus Pauli. Mantius. nam Lambini sanè fides nobis admodum suspecta; ideoque haud temere ipsi ausi sumus credere: nisi quatenus exemplaria nostra convenirent cum ejus codicibus calamo exaratis.

15. *Fractum fuisse: in quo.*] Posteriori editi *fractum fuisse animo,* quomodo nulli vetustius cui aut mss. nostri: neque Stewech.

bantur, de me idem cogitabant, abjectiore animo me futurum: cum resp. majorem etiam mihi animum, quam unquam habuissem, daret: ¹ quæ declarasset, se non potuisse me uno civi carere: cumque Metellum unius tribuni plebis rogatio, me univēsa resp. duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus, incumbenibus, omnibus denique suis viribus recuperasset. Neque verò ego mihi postea quidquam assumpsi: neque hodie assumo, quod quemquam malevolentissimum jure possit offendere. tantum enit, ut neque amicis, neque etiam alienioribus, opera, consilio, labore desim. Hic meæ vitæ cursus offendit eos fortasse, qui splendorem, & speciem hujus vitæ intuentur: sollicitudinem autem, & labore perspicere non possunt. Illud verò non obscure queruntur in meis sententiis, quibus ornem Cæsarem, ² quali desciverim à pristina causa. Ego autem cum illa sequor, quæ paullo antè proposui, tum hoc non in postremis, de quo cœperam exponere. Non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, nonnumquam postea interruptus, afflictus ante te consulem, recreatus abs te totus est: nunc ab iis, à quibus tuendus fuerat, derelictus, idemque non solum fronte, atque vultu, quibus simulatio facilimè sustinetur, declarant ii qui tum nostro illo statu optimates nominabantur: sed etiam sensu sæpe jam, tabellaque docuerunt. Itaque tota jam sapientium civium, qualem me & esse, & numerari volo, & sententia, & voluntas, mutata esse debet. Id enim jubet idem ille Plato, ³ quem ego vehementer auctorem sequor, TANTUM contendere in rep. quantum probare tuis civibus possis: Vim neque parenti, neque patriæ asferre oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ resp. fuisse: quod cum offendisset populum Atheniensem propè jam desipientem senectute, cumque eum nec persuadendo, nec cogendo regi posse vidisset, cum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur. Mea ratio fuit alia, quod, neque desipiente populo, neque integra re mihi ad consulendum, capefferem temp. implicatus tenebar. Sed lætatus tamen sum, quod mihi liceret in eadem causa & mihi utilia, & cuius bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quædam, & divina Cæsaris in me, fratremque meum liberalitas: qui mihi, quascumque res gereret, tuendus esset. Nunc in tanta felicitate, tantisque victoriis etiam si in nos non is esset, qui est, ⁴ tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim: cum à vobis, meæ salutis auctoribus, discesserim, neminem esse, cujus officiis me tam esse devinctum non solum consistear, sed etiam gaudeam. Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quæ à me de Vatinio, & de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicuti de Cæsare, te non reprehendere: gaudeo consilium tibi probari meum. De Vatinio autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompejum, statim ut ille prætor est factus, cum qui-

dem ego ejus petitionem gravissimis in senatu sententiis oppugnasset, neque tam illius laudandi causa, quam defendendi, atque ornandi Catonis. post autem, Cæsar, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Cur autem laudarem, peto à te, ut id à me neve in hoc reo, neve in aliis requiras: ne tibi ego idem reponam, cum veneris: tamen possum vel absentem. Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris. nec hoc pertimmeris. nam à me ipso laudantur. & laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in judicio, cum illum defenderem, dixi me facere quiddam quod in Eunuchis parasitus suadere: mihi:

*Tibi nominabit Phœdriam, tu parvi tiam
Continuo. s. quando illa dicit, Phœdriam in-
Tromittamus comissatum: tu, Pamphilam
Cantatum provocamus. s. laudabit hæc
Illius formam: tu hujus contra. denique
6 Par pari referto, quod cam mordeat.*

Sic petivi à iudicibus, ut, quoniam quidam nobiles homines, & de me optimè meriti, nimis amarent inimicum meum: meque insperante sæpe eum in senatu modò severè seducerent, modò familiariter, atque hilarè amplexarentur: quoniamque illi haberent suum Publium: darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem illorum animos, mediocriter laceffitus, levitèr repungere. Neque solum dixi: sed etiam sæpe facio, diis, hominibusque approbantibus. Habes de Vatinio: cognosce de Crasso. Ego cum mihi cum illo magna jam gratia esset, quod ejus omneis gravissimas injurias, communis concordie causa, voluntaria quadam oblivione contriveram, repentinam ejus defensionem Gabinii, quem proximis superioribus diebus acerrime oppugnasset, tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulisset: sed, cum me disputantem, ⁸ non laceffentem laceffisset, exarsi, non solum præsentem, credo, iracundia, (nam ea tam vehemens fortasse non fuisse) sed, cum inclusum illud odium multarum ejus in me injurarum, quod ego effudisse me omne arbitrabar, ⁹ residuum tamen, inscientem me fugisset: omne repente apparuit. Quo quidem tempore ipso, quidam homines, & iidem illi, quos sæpe nutu, significationeque appello, cum se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea, meque tum denique sibi esse visum resp. qualis fuisset, restitutum, cumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum talisset: gaudere se dicebant, mihi & illum inimicum, & eos, qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros. Quorum iniqui sermones cum ad me per homines honestissimos perferrentur: cumque Pompejus ita contendisset, ut nihil unquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Cæsarque per litteras maxima se molester ex illa contentione affectum ostenderet: habui non temporum solum rationem meorum, sed etiam nature. ¹⁰ Crassusque, ut quasi testata pop. Rom. esset nostra gratia, pænè à meis laribus in provinciam est profectus. Nam cum mihi

1. *Quæ declarasset se non potuisse me uno civi carere.*] Sic rectè Lamb. nam Pall. Grut. Stewech. Vatic. Princeps editio Victorijque inducunt *id jam*, porro *civi non civi*. Pal. tert. Vatic. Stewech. editio Victor. In Vatic. alias est, *quom declararet se non*, inde Victorius: *cum declarasset se non*. Pal. tert. cum Grut. *quæ declarasset se jam non*.

2. *Quali desciverim à pristina causa.*] Ita malui cum Victorio & Manutio; præsertim cum annotet Egnatius in aliis membranis existisse *desciverim à pristina causa*; accedatque Vatic. *quali desciverim pristina causa*: denique Pal. pr. *desciverim* rescribens. ceteri mss. etiam editio princeps: *desciverim*. vulgò *desciverim pristina causa*. porro Pal. tert. pro, *quibus ornem Cæsarem*, refert coronem. item pro *pristina, prima*.

3. *Quem ego vehementer auctorem sequor.*] In editione principe; postea Victorii hunc ordinem video; deinde in Gruteriano ac Vatic. nam Palat. tert. *quem ego vehementer sequor*, omisso vocabulo *auctorem*.

4. *Tamen ornandus videretur.*] Pall. Grut. *memorandus*. editio princeps *inornandus*.

5. *Neve in hoc reo, neve in aliis requiras.*] *Quæras* nupere editi. Sed alterum est in Pall. (tert. *neve in hoc, neve in aliis req.*) Grut.

Vatic. Stewech. editione prima: dein Victorii, Manut. Lamb. edd. 6. *Par pari referto.*] Sic Pal. pr. & quart. nam sec. tert. item membræ Gruteri habent: *par pro pari refert*. Lamb. adjectit. *Tu par pari, &c.* sed non à libris.

7. *Oblivione contriveram.*] Pal. pr. *contererem*. sec. Grut. *conteram* Stewechii mss. *conterueram*. Gruterus aliquando fuit suspicatus *contereram*.

8. *Non laceffentem laceffisset.*] Sic repono ex editione prima, Pall. tertio, quarto, Gruteriano; unde illud vulgatum *laceffisset* irrepperit. multum mecum anquisi, nec reperi.

9. *Residuum tamen inscientem me fugisset.*] Teretem hanc lectionem & adeo suavem auribus, revocavi ex Pal. pr. ac Medicæo primæque editione: cum in ceteris ferè omnibus, restaret *inscientem me fugisset*: præter tertium; in quo hic complexus multis modis ab aliis discedit, ut noto: *exarsi non s. præsentem crede iracundia. Xant e. t. vehementer f. n. f. s. c. incl. i. o. m. e. i. m. i.* quod ego effugisse me esse arbit. ref. t. *inscientem me studisset omne rep. a.* vulgo: *inscientem me, fuisse*.

10. *Crassusque ut quasi, &c.*] Monuit Gulielmius fuisse in Martini cod. *crassus quoque*. non respo; sed prius apparet in ceteris omnibus: Vatic. quoque & Gruteriano,

mihî condixisset, cenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Quamobrem ejus causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam, defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. Accepisti, quibus rebus adductus, quamque rem, causamque defendendum: quique meus in rep. sit pro mea parte, capeffenda, status. De quo sic velim statuas, me hæc eadem sensurum fuisse, si mihî integra omnia, ac libera fuissent. Nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes: neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum civium principatum: neque permanendum in una sententia, conversis rebus, ac honorum voluntatibus immutatis: sed temporibus assentiendum. NUMQUAM ENIM PRÆSTANTIBUS IN rep. gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua permafio, ¹ sed ut navigando tempestati obsequi artis est, etiam si portum tenere non queas: cum verò id possis mutata velificatione assequi, stultum est cum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quam, eo commutato, quò velis, tandem pervenire: sic, cum omnibus nobis in administranda rep. propositum esse debeat id, quod à me sapissimè dictum est, CUM DIGNITATE OTIUM: NON idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Quamobrem, ut paullo ante posui, si essent omnia mihî solutissima, tamen in rep. non alius essem, atque nunc sum. ² Cùm verò in hunc sensum & alliciar beneficiis hominum, & compeilar injuriis: facile patior, ea me de rep. sentire, ac dicere, ³ quæ maximè cum mihî, tum etiam reip. rationibus putem conducere. Apertiùs autem hæc ago, ac sapientiùs, quòd & Quin. frater meus, legatus est Casaris, & nullum meum minimum dictum, non modò factum, pro Casare intercessit, quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihî devinctum putarem. Itaque ejus omni & gratia, quæ summa est, & opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor, ut meis. Nec mihî aliter potuissè videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum præfidiis iis, quæ semper habui, nunc etiam potentium benivolentiam conjunxissè. His ego consiliis, si te præsentem habuissè, ut opinio mea fert, essem usus eisdem. novi enim temperantiam, & moderationem naturæ tuæ: novi animum, tum mihî amicissimum, tum nulla in ceteros malevolentia suffusum: contraque cùm magnum, & excelsum, tum etiam apertum & simplicem. Vidi ego quosdam in te taleis, qualeis tu eosdem in me videre potuisti. Quæ me moverunt, movissent eadem te profectò. Sed, quocumque tempore mihî potestas præsentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum. tibi

erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ. ⁴ Me quidem certè tuarum actionum, sententiarum, voluntatum, rerum denique omnium socium, comitemque habebis: neque mihî in omni vita res tam erit ulla proposita, quam ut quotidie vehementiùs te de me optime meritum esse latere. Quòd rogas, ut mea tibi scripta mittam, quæ post discessum tuum scripserim: sunt orationes quædam; quas Menocrito dabo: ⁵ neque ita multæ; ne pertimescas. Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo me ferè, referoque ad mansuetiores Musas: quæ me maximè, sicut jam à prima adolescentia delectarunt) scripsi igitur Aristoteleo more, quemadmodum quidem volui; treis libros in disputatione, ac dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutileis. Abhorrent enim à communibus præceptis: ac omnem antiquorum, & Aristotelem, & Isocratæ rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus treis libros de temporibus meis: quos jam pridem ad te misissè, si esse edendos putassè. Sunt enim testes, & erunt, sempiterni ⁶ meritorum erga me tuorum, meæque pietatis. Sed quia verebar, non eos, qui se læfos arbitrarentur (etenim id feci, parè & molliter) sed eos, quos erat infinitam ⁷ bene de me meritis omneis nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem, cui rectè committam, invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitæ, consuetudinisque nostræ totam ad te deferò. Quantum litteris, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, ⁸ id omne ad arbitrium tuum, qui hæc semper amasti, libentissime conferemus. Quæ ad me de tuis rebus domesticis scribis, quæque mihî commendas, ⁹ ea tantæ mihî curæ sunt, ut me nolim admoneri: rogari verò sine magno dolore vix possum. Quod de Quinti fratris negotio scribis, te priore ætate, quòd morbo impeditus in Ciliciam non transferis, conficere non potuissè: nunc autem omnia facturum, ut conficias: id scito esse ejusmodi, ut frater meus verè existimet, adjuncto isto fundo, patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus, & de Lentuli tui, nostrique studiis, & exercitationibus, velim quàm familiarissimè certiore, & quàm sapissimè facias: existimefque, neminem cuiquam neque cariorem, neque jucundiorum umquam fuisse, quàm te mihî: idque me, non modò ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. Appius in sermonibus antea dictitabat: postea, dixit etiam in senatu palàm, se se, si licitum esset legem curiatam ferre, fortiturum esse cum collega provinciam: si curiata lex non esset, ¹⁰ se paraturum cum

1. Sed ut navigando tempestati obsequi artis est, etiam si portum tenere non queas.] Ita scripti fiducia auctoritatis Victoriana: tum Lambini ac mss. Victorius quidem in, quod alias τὸν navigando præfuebat, expunxit, nec videtur adeo necessarium cum mss. quoque titubent, alitque ut aliusque in femoveat. dein vulgo tandem: pro quo Lamb. tamen, ut & Pal. tert. Grut. Vatic. editio prima. paullo superius tres mss. honorum voluntatibus mutatis. non immutatis.

2. Cum verò in hunc sensum & alliciar.] Pal. tert. cum verò jam hunc sensum.

3. Quæ maximè cum mihî, tum etiam Reip. rationibus putem conducere.] Lamb. quæ cum mihî maximè. sed nihil ad Pal. tert. Stewech. editionem primam, quæ eundem: quæ maximè cum mihî, multum etiam. Grut. verò: quæ mihî maximè, cum multum etiam resp. neutra spernenda ad vulgatam.

4. Me quidem certè tuarum actionum.] Stewech. liber, tuarum certè actionum. Pal. quart. Me quidem ceterarum tuarum: nescio quam bene. In rem ferè Propert. Te socium te vite, te corporis esse licet; Te dominum admitto rebus, amice, meis, &c. Et Apoll. l. i. Καλὸς ὁπείων πρῶθις ἰδὼν τε φρεσὶς φίλωνος τε βίωτο Paullo ante ex duobus mss. malim: Tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ. Et paullo post: ex Grut. neque in omni mihî vitæ res tam erat ulla proposita.

5. Neque ita multæ; ne pertimescas.] Sic habent meliores codices omnes Stewech. Vatic. Grut. Palat. tert. nam quart. totus à bliteo interpolatus conjunctim, ut ne pertimescas. Cui hæc lectio non liquet, neget meridiem liquere: mihî elegantissima & germanissima videtur. vulgo, ut pertim. paullo post scripti dijungo ex

Victorii edit. Pal. tert. Vatic. Sicut, delectarunt, ex omnibus mss. ac libris. Vulgò dijungo & delectant.

6. Meritorum erga me tuorum, meæque pietatis.] Omnium codicum fide & meliorum editionum ductu sic quoque edendum iusti. vulgo: meritorum tuorum erga me, meæque in te pietatis: nimis putidè.

7. Bene de me meritis omnes nominare. Quos.] Expunxi intermedias vuculas glossæ vice injectas ab istis cerebrosis ac saperciliofis Magiltris, cum eas inficientur Pall. Grut. prima editio: elegantissima denique Victorii ac Raphaelengii. video etiam spretas esse Manutio.

8. Id omne ad arbitrium tuum.] Notavit ex Stewech. Galielm. omne arbitrio tuo: quod repertum mihî in Pal. tert.

9. Ea tantæ mihî curæ sunt, ut me nolim admoneri.] Locus correctorum flagitio corruptus, liquet mihî ex libris mss. in Stewech. (sicut in Pal. quart. fuisse rasuræ vestigia ducunt) ea, ut ante, mihî curæ sint, & me velim admoneri. Pall. prim. sec. (licet hic quoque subierit manus poparum librariorum) ea & ante mihî curæ sint, ut me velim admoneri. rogari verò sine magno dolore vix possum. sicut & Gruteri tert. ea, ut ante mihî curæ sint, & me nolim admoneri. Ego quid statuum ἐπέχω; lubeat prius alios inspectare, cernere hanc pugnam.

10. Se paraturum cum collega.] Primus assertor hujus lectionis Victorius, qui invenerat in suis vetustis libris separaturum; ut est in Grut. Pal. quart. editione prima. sed in ceteris tribus se paraturum divisim. Pariturum vulgò, quod tamen extitisse quidam in Politiani libro notant; & Egnatius oræ primæ impressionis impedit, ex aliquo veteri codice.

sum collega, tibi que successurum: legemque curiatam consuli¹ ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex fenatufconsulto provinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introisset. Ego, quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intelligo. sunt qui putent posse te non decedere, quodd sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam, qui, si decedas, à te relinqui posse, qui provinciam præsit. Mihi non tam de jure certum est (quamquam ne id quidem valde dubium est) quàm, illud ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, libertatem, qua te scio libentissimè frui soles, pertinere, te sine ulla mora provinciam successori concedere, præsertim cum sine suspitione tuæ cupiditatis non possis illius cupiditatem refutare. Ego utrumque meum puto esse, & quid sentiam, ostendere, & quod feceris, defendere. Scripta jam epistola superiore, 3 accepi tuas litteras de publicanis: quibus æquitatem tuam non potui non probare, 4 felicitate quidem, vellem, consequi potuisses, ne ejus ordinis, quem semper ornasti, rem, aut voluntatem

offenderes. Equidem noni desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum. scis, 5 quàm graviter inimici ipsi illi Qu. Scavolæ fuerint. Tibi tamen sum auctor, ut si quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies, aut mitiges. Id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiæ tuæ. Vale.

M. T. C. S. D. L. VALERIO, JURISCONSULTO. 10

6 CUM enim tibi hoc non gratificer, nescio: præsertim cum hie temporibus audacia pro sapientia liceat uti. Lentulo nostro egi per litteras tuo nomine gratias diligenter. Sed tu velim desinas jam nostris litteris uti, & nos aliquando revisas: & ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quàm istic, ubi solus sapere videre. 7 Quamquam qui istinc veniunt, partim te superbum esse dicunt, quodd nihil respondetas: partim contumeliosum, quodd malè respondeas. Sed jam cupio tecum coram jocari. Quare fac, ut quam primum venias, neque in Apuliam tuam accedas, ut possim saluum venisse gaudere. Nam illo si veneris, tamquam Ulyssès, cognosces tuorum neminem. Vale.

1. Ferre opus esse, necesse non esse.] Ita omnes editiones: & mss. vulgò tamen ex officina Magistellorum: sibi necesse non esse.

2. Dignitatem, libertatem.] Et hic prætulimus lectionem accuratissimi Victorii inventam nobis in Pall. quatuor, Gruteriano, Stewech. Vatic. editione prima: nec laudamus vanitatem Lambini, vel ambitionem putantis hic egregiam se discedendi à Victorio occasionem nactum esse, liberalitatem contra propugnantis: sicut supra (ira ingenium ejus deditum erat noxitatibus) edentis, quoad urbem introisset, ne videretur Victorio acceptum referre. si, ut ille edidit, utque habet codex Medic. notatus Egnatio, quoad in urbem introisset, veterem lectionem produxisset.

3. Accepi tuas litteras de publicanis.] Gulielmius adnotat ex libro vet. legi offendi, unde conjectat offendi. sicut paullo ante ex Stewech. sine præsumptione tua cupiditatis.

4. Felicitate quidem vellem consequi, potuisses.] Adhæsi potius Victorio, Lambino, Manutio, ira edentibus, quàm ut incertus jactarer; accedente proximè Pal. tertio, optimo codice: felicitate autem quid vellem: nec differebat quart. ut ex rasura conjici potest. Grut. felicitatem autem quid vellem. Vatic. ut ex suis quoque notat

Manut. felicitatem quidem vellem consequi potuisses. ceteri, ut editio princeps: facilitatis autem quid vellem. nostrum omnino liquidissimum est.

5. Quàm graviter inimici ipsi illi Qu. Scavolæ fuerint.] Elegantius geminato provocabulo δευτερον seu εἰσακτιον. Pall. o. Victor. Medic. cod. Stewech. Gruterianus tamen: ipsi & illi Qu. Scav. Paulo ante legebant duo Pall. præstantissimi, tert. quartus; Tandem non desinam tua decreta defendere. paullo post scripti ex omnibus mss. numero octo; editionibus dein melioribus; ut si quibus rebus possis. vulgò si ommissum.

6. Cur enim tibi hoc non gratificer.] Inficere editiones vulgatæ: tibi hoc uno. Sustuli illud uno supposito non auctoritate & editionum & mss. omnium.

7. Quamquam qui istinc veniunt.] Vulgo: qui istinc nunc veniunt. unde conjectura Gulielmius volebat: huc ven. sed tò nunc abjurant tres Pall. (nam in quarto ejus loco abstrusus fuisse conjicio ex rasurâ) Grut. Stewech. sicut & illud te paullo post: ut possim saluum venisse gaudere: suavit omnium mss. tum Vatic. quoque editionis primæ, ac Victorianæ.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
AD
C. CURIONEM, ET CETEROS,
LIBER SECUNDUS.

M. T. C. S. D. C. CURIONI.

QUAMQUAM me nomine negligentia spectum tibi esse doleo, tamen non tam mihi molestum fuit accusari abs te officium meum, quàm jucundum requiri: præsertim cum in quo accusabar, culpa vacarem: in quo aut desiderare te significabas meas litteras, præ te ferres perspectum mihi quidem, sed tamen dulcem, & optatum amorem tuum. Equidem neminem prætermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui litteras non dederim. etenim 1 quis est tam scribendo impiger, quàm ego? 2 A te

verò bis, terve summum, & eas perbreveis accepi. Quare, si iniquus es in me judex, condemnabo eodem ego te crimine: sin me id facere noles, te mihi æquum præbere debebis. Sed de litteris hæctenus. non enim vereor, ne non scribendo te expleam: præsertim si in eo genere studium meum non aspernabere. Ego te abfuisse tamdiu à nobis 3 & dolui, quodd carui fructu jucundissimæ consuetudinis: & lætor, quodd absens omnia cum maxima dignitate es consecutus: quodque in omnibus tuis rebus, meis opratis fortuna respondit. Breve est, quod me tibi præcipere meus incredibilis in te amor cogit. tanta est expectatio vel animi, vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem. sic

1. Quis est tam scribendo impiger quàm ego? Delevi particulam in auctoritate Victorii, Palat. prim. sec. quint. Grut. licet eam reperisse affirmet in tribus Manutius. Ceterum initium hujus periodi valde variat in mss. Pal. tert. Stewech. Quis enim est. Omnino verissima lectio Gruteriani liquet. Enim quis est tam scribendo: ut illud & præfixum sit ab indocto & nasuto Magistello.

2. A te vero bis terve summum & eas perbreveis accepi.] Diligen-

tissimus Victorius sic ex suo libro edidit, cui tradunt assensus suos Pal. pr. sec. Grut. Stewech. Martin. vulgati: ad summum.

3. Et dolui, quodd carui fructu jucundissimæ consuetudinis; & lætor.] Ita scribo ex editione Victorii; & fere omnibus Pall. nam dolui habet Vict. Pal. pr. Vatican. & tò sua ignorant quinque, Pall. sex. Manut. Grut. alijque, vulgo: & doleo quodd e. fr. juc. cons. lætor; & lætor.

1 sic ad nos conformatus revertare, ut, quam expectationem tui concitasti, hanc sustinere, ac tueri possis. Et, quoniam meam tuorum erga me meritorum 2 memoriam ulla nunquam delebit oblivio, te rogo, ut memineris, quantacumque tibi accessiones fient & fortunæ, & dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis, atque amantissimis consiliis paruisisses. Quare hoc animo in nos esse debebis, ut ætas nostra jam ingravescens, in amore, atque 3 in adolescentia conquiescat. Vale.

2 M. T. C. C. CURIONI, S. D.

GR A V I teste privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo, clarissimo viro: qui cum suis laudibus, tum verò te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset, ut te antè videret, quàm à vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium diu fortunent. Me certè habebis 4 cui & carus æquè sis, & jucundus, ac fuisti patri.

3 M. T. C. C. CURIONI, S. D.

R U P Æ studium non defuit declarandorum munerum tuo nomine: sed nec mihi placuit, nec cuiquam tuorum, quidquam, te absente, fieri, quod tibi, cum venisses, non esset integrum. 6 Equidem quid sentiam aut scribam ad te postea pluribus, aut, ne ad eam meditare, imparatum te offendam; 7 coramque contra istam rationem, meam dicam: ut aut te in meam sententiam adducam: aut certè testatum apud animum tuum relinquam, quid fenserim: ut, si quando (quod nolim) displicere tibi consilium tuum cœperit, possis meum recordari. Brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum incidere, ut iis bonis, quæ tibi natura, studio, fortuna data sunt, faciliùs omnia, quæ sunt amplissima in rep. consequi possis, quam muneribus: quorum neque facultatem quisquam admiratur (est enim copiarum, non virtutis) neque quisquam est, quin *satiètam jam defessus sit*. Sed aliter, atque ostenderam, facio, qui ingrediar ad explicandam rationem sententiæ meæ. Quare omnem hanc disputationem in adventum tuum differo. Summa scito in expectatione te esse, eaque à te expectari, quæ à summa virtute, summoque ingenio expectanda sunt: ad quæ si es, ut debes, paratus: (quod ita esse confido) plurimis, maximisque muneribus & nos amicos, & civis tuos universos, & rep. afficiès. Illud cognosces profectò, mihi te neque cariorem, neque jucundiorē esse quemquam.

4 M. T. C. C. CURIONI, S. D.

E PISTOLARUM genera multa esse non ignoras: sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut

certiores faceremus absenteis, si quid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. 8 Hujus generis litteras à me profectò non expectis. Tuarum enim rerum domestiarum habes & scriptores, & nuntios. In meis autem rebus nihil est sanè novi. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnopere delectant: unum familiare, & jocofum: alterum severum, & grave. Utro me minùs deceat uti, non intelligo. Jocerne tecum per litteras? civem mehercule non puro esse, qui temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? quid est, quod possit graviter à Cicerone scribi ad Curionem, nisi de rep. Atque in hoc genere hæc mea causa est, 9 ut neque ea, quæ non sentio, velim scribere. Quamobrem, quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, utar ea clausula, qua soleo, teque ad studium summæ laudis cohortabor. Est enim tibi gravis adversaria constituta & parata, incredibilis quædam expectatio: quam tu una re facillimè vinces, si hoc statueris, QUARUM LAUDUM gloriam adamaris: quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis esse laborandum. In hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse considerem: & hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei. Vale.

M. T. C. C. CURIONI, S. P. D.

HÆC negotia quomodo se habeant, ne epistola quidem narrare audeo. tibi, etsi ubicumque es (ut scripsi ad te antea) in eadem es navi: tamen quod abes, gratulor: vel quia non vides ea, quæ nos: vel quod excelso, & illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum & sociorum, & civium conspectu: quæ ad nos nec obscuro, nec vario sermone, 10 sed & clarissima, & una omnium voce perfertur. Unum illud nescio, gratulerne tibi, an timeam, quod mirabilis est expectatio redditus tui: non quod verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat: sed mehercule, ne, cum veneris, non habeas jam, quod cures: 11 ita sunt omnia debilitata jam propè & exstincta. Sed hæc ipsa nescio, rectene sint litteris commissa. quare cetera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de rep. sive desperas: ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo civi, ac viro debent, qui sit rep. afflictam, & oppressam miseris temporibus, ac perditis moribus, in veterem dignitatem ac libertatem, vindicaturus.

M. T. C. C. CURIONI, S. P. D.

NONDUM erat auditum, te ad Italiam adventare, 12 cum Sextum Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te litteris misi. Sed tamen cum appropinquare tuus adventus putaretur, & te jam ex Asia Romam versus profectum

1. Sic ad nos conformatus revertare.] Hanc exhibet in sua editione lectionem Victorius, quam & nos recepimus adducti consensu Pal. pr. sec. quint. Vatican. editionis principis. In Grut. est vulgi lectio; confirmatus cum superscripta glossâ, institutus; Manutius tractum à ponderibus putat, quæ non facile sustinent imbecilli. sed non opus est hoc estugio: confirmat se qui se præparat expectationi sustinenda.

2. Memoriam ulla nunquam delebit oblivio.] Passillum hoc; sed ita tamen edendum, ut præeunt meliores libri: nempe Victorii. Vatic. Pall. quart. quintus. vulgò nulla unquam.

3. In adolescentia conquiescat.] Expunxit ut supervacuum tua, auctoritate Pall. pr. sec. quint. Grut. in aliis transpositè: adolescentiâ conquiescat tua. sicut in Peckii libro. Ven. edit. ac Manutii.

4. Cui & carus æquè sis & jucundus.] Sic Victorius: Pal. pr. Grut. Stewech. nam Vatic. Pal. sec. cui & carus atque sis & perjucundus. vulgò: cui carnis æquè sis & perjucundus.

5. Rupta studium non defuit.] Solus Pal. primus hanc lectionem præfert: nam tert. id super studium non def. Grut. super studium. Mirè hanc (nam verissima est) indagatus est Victorius, eum secuti, Lambinus aliique, dissimulant. Vulgò pessimè: nempe studium meum non defuit.

6. Equidem quid sentiam aut scribam.] Sic optimus cod. Med. Sic Vatic. sic Victorius edidit. Grut. Pal. tert. equidem sententiam. Stewech. equidem sentiam. notat præterea in aliis binis suis legi Gulielmii, equidem meam sententiam. Vulgò: meam quidem sententiam aut scribam.

7. Coramque contra istam rationem meam dicam.] Consensio codi-

cum meliorum & hanc lectionem Victorio ac Lambino persuasit: & sic quoque est in Pall. pr. sec. tert. Gruter. nam quart. contra istam tuam rationem dicam ut aut te in meam sent. quint. coramque te contra istam rationem dicam. vulgò: contra istam tuam rat.

8. Hujus generis litteras à me profectò non expectis.] Sic habetur in Pall. tert. quint. eratque item in sec. ac quarto, præ ceteris manus corruptrices expertis: pro quo in hoc expectes. in illo expectis. sed expertis quoque adnotat ex Stewech. Gulielmii, firmatque Pal. pr. exhibendo expectas. Vulgò expectas: alii expectelabis.

9. Ut neque ea, quæ non sentio, velim scribere.] Rectè hoc Manutius ex suis libris ac Medic. extitit quoque hæc lectio in quinque Pall. Grut. Stewech. vulgò: quæ nunc sentio.

10. Sed & clarissima & una omnium voce perfertur.] Sic cum Lamb. & plerisque mss. volui. Victorius tamen edidit: sed & clarissima & una, una omnium voce perfertur; cui ferè in omnibus accedit Pal. prim. sed & clarissima & una & una omnium voce perf. quart. & clarissima & una omnium & una voce perf.

11. Ita sunt omnia debilitata jam propè & exstincta.] Primæ impressionis lectionem exhibui inventam quoque in Pall. sec. tert. quart. Peck. Gruter. Stewech. tamen ut Lamb. ediderat, debilitata jam, & propè & exstincta. Palat. prim. quint. sic quoque nisi quod copulam & spernant. vulgò: debilitata, & jam propè exstincta.

12. Cum Sexto Villio Milonis mei familiare.] Hoc nomen præferunt editionum optimæ Vict. ac Manut. extatque ea lectio in Pal. pr. Vatic. alii hic mihi, Sextum alium, alii Servilium citant, quæ nomina tantum à manu radente respondent in libris nostris.

Etum esse constaret, magnitudo rei fecit, ut non vereremur, ne nimis citò mitterem, cum has quàm primum ad te perferri litteras magnoperè vellemus. Ego si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à teipso prædicari, quàm à me ponderari solent: verecundiùs à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. GRAVE EST ENIM homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se benè meritum putet: ne id, quod petat, exigere magis, quàm rogare: & in mercedis potiùs, quàm beneficii loco numerare videatur. Sed quia tua in me, vel nota omnibus, vel ipsa novitate meorum temporum clarissima & maxima beneficia existunt: ESTQUE ANIMI ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere; non dubitavi id à te per litteras petere, quod mihi omnium esset maximum, maximeque necessarium. Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem: cum præsertim considerem, nullam esse gratiam, quam non vel capere animus in accipiendo, vel in remunerando, cumulandoque illustrare possit. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi, & locavi: statuique in eo me non officii solùm fructum, sed etiam pietatis laudem debere quaerere. Neque verò cuiquam salutem, ac fortunas suas tantæ curæ fuisse umquam puto, quantæ mihi sit honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjuumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu, propter nostram (ut spero te intelligere) causam: vulgi, ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ: juventutis, & gratiosorum in suffragiis studia, propter ipsius excellentem in eo genere, vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, si minus potentem, at probatam tamen, & justam, & debitam, & propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis, & auctor opus est, & eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam, & quasi gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset: quem tecum conferre possemus, non haberemus. Quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum, vel ex hoc ipso quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes: si dignum denique tuis beneficiis iudicas: hoc à te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, vel (ut verius dicam) propè salutem tuum studium dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ, benivolentiæque erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eundem te facile agnoscam fuisse in laude mea,

qui fueris in salute. Ego, ni te videre scirem, cum ad te hæc scriberem, quantum officii sustinerem, quantoperè mihi esset in hac petitione Milonis omni, non in odò contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem, atque causam, meque tuum commendo, atque trado. Unum hoc sic habetò: si à te hanc rem impetrarò, me pænè plus tibi, quàm ipsi Miloni debiturum. Non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua præcipuè sum ab illo adjutus: quàm pietas erit in referenda gratia, jucunda. eam autem unius tui studio me affequi posse confido. Vale.

M. T. C. PRO-CONSUL C. CURIONI, TRIBUNO P. L. S. D.

SERA gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est. longè enim absum: audio ferò. Sed tibi & gratulor: & ut sempiternæ laudi tibi sit iste tribunatus, exopto: teque hortor, ut omnia gubernes, & moderè prudentia tua: ne te auferant aliorum consilia. Nemo est, qui tibi sapientiùs suadere possit te ipso: numquam labère, si te audies. Non scribo hoc temere: cui scribam, video: novi animum, novi consilium tuum. non vereor, nequid timidè, nequid stultè facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties. Quòd in id reip. tempus non incideris, sed veneris (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum) profectò vides, quanta vis in rep. temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito, quin cogites. Sed amabo te, cura, & cogita, nihil novi, sed illud idem, quod initò scripsi: tecum loquere: & te adhibe in consilium: te audi: tibi obtempera. alteri qui melius dare consilium possit, quàm tu, non facilè inveniri potest: tibi verò ipsi certè nemo melius dabit. Dii immortales, cur ego non adsum, vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum? jam etsi hoc minimè tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo, vis amoris mei, consilio te ut possem juvare. Scribam ad te plura aliàs. paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios: ut, quoniam sanè feliciter, & ex mea sententia remp. gessimus, unis litteris totius æstatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quamquam difficili in re, atque causa, cognosces ex iis litteris, quas Tharasoni, liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benivolentia, meaque item in te singulari, rogo, atque oro, ne patiari quidquam mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Præsens tecum egi, cum te tribunum pleb. isto anno fore non putarem: itemque petivi sæpius per litteras: sed tum quasi à senatore nobi-

1. Ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem.] Ablegant rò beneficia in charonium quinque Pall. Grut. editio Victorii: sicut paulò post rò tantum.

2. Quam non vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando cumulandoque illustrare possit.] Reddiderunt hæc suo vigori Viçt. ac Lamb. sic mihi quoque conspecta in omnibus Pall. Grut. Vatic. Stewech. Vulgo totus complexus sic edebatur: Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem: cum præsertim considero, nullam esse gratiam tantam, quam vel non capere animus meus accipiendo: vel remunerando cumulandoque illustrare possit. Nihil, ne latum quidem unguem à mss. discessimus.

3. Propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ.] Sic Grut. Pal. sec. tert. quart. ad marginem; quint. edit. prima Stewech. Peckii libertatem. aliàs quart. in textu: liberalitatemque necessariz juvenutis.

4. Gratiosorum in suffragiis studia.] Non est hæc vulgariùm edit. Rectio, sed omnium mss. editionisque Viçt. ipsiusque cod. Medic. cui parere debebat Manut. neque studia sine consilio ac suavis librorum temere ejicere ut glossèma.

5. Si minus potentem; at probatam tamen.] In Pall. sec. tert. ceterisque omnibus, sic & editione vetustissima ac probat. placuit tamen Stewechiani cod. scriptura, quam præceperunt Viçt. Lamb. Manut. vulgo: approbatam.

6. Qui si ex omnibus unus optandus esset.] Licet rejecerit hanc lectionem Guliel. tamen probatam Viçt. ex Med. cod. (ut eam annotat primè edit. Egnatius; mihi verò deprehensam in Pall. pr. quint. Vatic. religio fuit postponere, certe elegantiorum ac meliorem mihi visam vulgata exoptandus. plura nihil attinet ingerere in hac temporis caritate.

7. Vel (ut verius dicam) propè salutem tuum studium dices.] Arrisit hoc nobis ex antiquissima editione; dein Viçt. Lamb. Manut. denique mss. Pal. pr. Vat. Peck. vulgo: propria salutem.

8. Cum hæc ad te scriberem.] Miror quid acciderit Pal. pr. sec. referentibus, cum in te hæc scriberem: & tert. Grut. quem in te hæc scriberem.

9. Alteri qui melius dare consilium possit.] Sic habent plerique libri & editiones. Pall. tamen tert. quart. quint. totidemque Gulielmii alter qui melius, quod exhibet quoque editio prima.

10. Jam etsi hoc minimè tibi deest.] Sic præferunt Pall. pr. sec. quint. totidem Gulielmii: vulgò tamesi. supra agnoscunt Pall. pr. sec. tert. Grut. cur ego absum: sicut sec. non minister sed magister.

11. Quamquam difficili in re.] Rectè sic Viçtor. Pall. pr. tert. quint. Medic. Stewech. aliàs quamque difficulti.

12. Quas Tharasoni liberto tuo dedi.] Hoc nomen Liberto Curionis indidit editio primitus cusa, Pall. tert. Grut. duo Guliel. Pall. pr. Tharasoni quint. Tharasoni. vulgò Tharasoni.

nobilissimo, tum adolescente gratiosissimo: nunc à tribuno pleb. & à Curione tribuno: non ut decernatur aliquid novi: quod solet esse difficilium: sed ut ne quid novi decernatur: & ut senatconsultum, & leges defendas: eaque mihi conditio maneat, qua profectus sum. Hoc te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale.

8 M. T. C. PROCONSUL, M. COELIO S. D.

QUID? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimoniam dilata, & Chrestii compilationem mitteres, & ea, quæ nobis, cum Romæ sumus, narrare nemo audeat? Vide, quantum tibi meo iudicio tribuam, (nec mehercule iniuria. *πολιτικῶ-
της* enim te adhuc neminem cognovi) ne illa quidem curo mihi scribas, quæ maximis in rebus resp. geruntur quotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit. scribent alii: multi nuntiabunt. perferet multa etiam ipse rumor. Quare ego nec præterita nec præsentia abs te, sed ut ab homine longè in posterum prospiciente, futura expecto, ut ex tuis litteris, cum formam resp. viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim. Neque tamen adhuc habeo, quod te accusem. neque enim fuit, quod tu plus providere posses, quàm quis nostrum, inprimisque ego, qui cum Pompejo complures dies nullis in aliis, nisi de rep. sermonibus versatus sum: quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompejum, & ad omnia, quæ providenda sunt in rep. & animo, & consilio paratum. Quare da te homini. complecter, mihi credo. Jam idem illi & boni, & mali cives videntur, qui nobis videri solent. Ego cum Athenis decem ipsos dies fuisset, multumque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde prid. nonas Quint. cum hoc ad te litterarum dedi. Tibi cum omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis, quàm ne tempus nobis provinciæ prorogetur. in eo mihi sunt omnia. Quod, quando, & quomodo, & per quos agendum sit, tu optimè constitues. Vale.

9 M. T. C. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGNATO S. D.

PIMUM tibi, ut debeo, gratulor, lætorque cum præfenti, tum etiam sperata tua dignitate, seriùs, non negligentia mea, sed ignorantia rerum omnium. in his enim sum locis, quod & propter longinquitatem, & propter latrocinia, tardissimè omnia perteruntur. Et cum gratulor, tum verò quibus verbis tibi gratias agam, non reperio, quod ita factus sis, ut dederis nobis, quemadmodum scripseras ad me, quem semper ridere possemus. Itaque cum primùm audiivi, ego ille ipse factus sum, scis quem dicam: egique omnes illos adolescentis, quos ille iactitavit. difficile est loqui. Te autem contempsit absentem, & quasi tecum coram loquerer, *Non adeps, quantam egeris rem, neque quantum facinus feceris.* Quod quia præter opinionem mihi acciderat, referebam me ad illud: *Incredibile hoc factum obijcitur.*

repentè verò inaccessi omnibus lætitiis. In quo cum objurgarer, quod nimio gaudio præne desiperem: ita me defendebam: *Ego voluptatem animi nimiam.* Quid quæris? dum illum rideo, præne sum factus ille. Sed hæc pluribus: multaque alia & de te, & ad te, cum primùm ero aliquid otii nactus. Te verò, mi Rufe, diligo, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meæ, ultorem non modò inimicorum, sed etiam invidiorum meorum: ut eos partim scelestum suorum, partim etiam ineptiarum pœniteret. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGNATO S. D.

10

TU vide, quàm ad me litteræ non perferantur. non enim possum adduci, ut abs te, postea quàm ædilis es factus, nullas putem datas: præsertim cum esset tanta res, tantæ gratulationis: de te, quia quod sperabam de nihilo. Balbus enim sum, quod non putaram. Atqui sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista præclara: quæ me lætitia extulerunt: ex quo vereor, ne idem eveniat in meas litteras. Equidem nunquam domum mihi unam epistolam, quin esset ad te altera: nec mihi est te jucundius quidquam, nec carius. Sed balbi non sumus: ad rem redeamus. Ut optasti, ita est. velles enim, ais, tantummodò ut haberem negotii, quod esset ad laureolam factis. Parthos times, quia diffidis copiis nostris. ergo ita accidit. Nam Parthico bello nuntiato, locorum quibusdam angustiis, & natura montium fretus, ad Amanum exercitum adduxi, satis probè ornatum auxiliis, & quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis nostri. Multum est enim in his locis: *Hicine est ille, qui urbem quem senatus?* nostri cetera. Cum venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est, divisus aquarum divortiis Cassius noxter, quod mihi magnæ voluptati fuit, feliciter ab Antiochea hostem rejecerat. Bibulus provinciam acceperat. Interea cum meis copiis omnibus, vexavi Amanienfis, hosteis sempiternos. multi occisi, capti: reliqui dissipati: castella munita, improvise adventu capta, & incensa. Ita victoria iusta imperator appellatus apud Isum (quo in loco sæpe, ut ex te audiivi, Clitarchus tibi narravit, Dareum ab Alexandro esse superatum) 7 adduxi exercitum ad infestissimam Ciliciæ partem. Ibi quintum vicesimum jam diem aggeribus, vineis, turribus oppugnabam oppidum munitissimum, Pindenissum, tantis operibus, tantoque negotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi: quod si, ut spero, cepero: tum verò litteras publicè mittam. Hæc ad te in præsentem scripsi, ut speres, te assequi id, quod optassēs. Sed, ut redeam ad Parthos, hæc æstas habuit hunc exitum satis felicem. Ea, quæ sequitur, magno est in timore. Quare, mi Rufe, vigila: primùm ut mihi succedatur: sin id erit, ut scribis, & ut ego arbitror, spissius: illud, quod facile est, nequid

1. *Ut Senatconsultum & leges defendas.* Frementibus Magistrallis produxi hanc lectionem ex editione Victorii ac Pal. pr. Vatic. ut sepe Livius. vulgò *Senatusconsultum*.

2. *Sed ignorantia rerum omnium.* Invenit hoc vocabuli in novem mss. Manut. ipse in Pall. quatuor posterioribus ac Grut. notatque sic Egnatius ad primam editionem, ex Medic. item Gulielm. ex tribus. sed *ignorantia* ructur Victorius, & Pal. pr. quem codicem ut minimè hucusque sublesta fidei ac manus expertus sum.

3. *Quod ita factus sis.* Debetur hoc quoque editionum vetustissimæ atque Victorio, telorque sic existare in Pall. pr. tert. Variæ. Grut. Stewech. Peck. Vulgò; *quod ita factum sit*.

4. *Quos ille iactitavit.* Hoc præferunt quatuor Pall. (nam sec. *iactitavit*) Grut. Viêt. edit. ac prima. alii *abicitat*. quod in nullo notorum extat. vulgò; *iactitabat*. sed hæc minuta sunt; indicanda tamen: ne aliquid sine libris tentasse videamur. sicut & illud: *scis quem dicam*, repolui ex Victorio: Pal. pr. Vatic. Stewech. non *dicam*.

5. *Ego voluptatem animi nimiam.* Addixi meam credulitatem hic Viêt. Lamb. Maan. Vatic. abeuntibus ab omnibus nostris: nam pr. *bonitas*, sicut vulgò. sec. *hominum*. tert. *hominib.* quart. Grut. *habui*. quint. *omnium*; repræsentat. sicut in illo; *incredibile hoc factum obijcitur*: ubi nullus non distictionem facit. pr. *incredibile*,

hoc factum obijcitur. sec. incredibile hoc factum abijcitur; præsertim disputatione, quas annotare non operæ est.

6. *De nihilo. Balbus enim sum, quod non putaram.* Hæc est omnium mss. lectio: quam ut integram affirmare non audeamus: ita aliorum conjecturæ codicum scripturam præferre tutius visum. emendarunt alii: *De Hillo (Balbus enim sum) quod*. Gulielm. *ariolabatur, dein, Nihil*.

7. *Adduxi exercitum ad infestissimam Ciliciæ partem.* Probabat hanc Lambini lectionem, Gulielm. ex Stewech. & Peck. quæ quia existabat in Pall. tertio, quart. quinto, non contemnenda (cum sit melior vulgata) in hac editione videbatur. Pal. sec. *adduxi*. Vulgò, *abduxit*.

8. *Tantis operibus, tantoque negotio.* Sic est in omnibus mss. Pall. duobus Gulielm. editione prima, atque Victorii: præsertimque Manut. ex illo Virgilio, *tanta pugnatur opum vi.* vulgò *operibus*.

9. *Et ut ego arbitror, spissius.* Quid illos noninem, qui primitus à prima editione hanc lectionem ut incorruptam offerente deservit? scilicet quia vox infrequentior, illico infatuanda erat magistellorum strepore. Eam vindicavit suæ editioni Viêt. habetque Vatic. Pal. sec. Grut. *serius spissius* conjunxit. in Pal. tert. est *serius* proximè conveniens. Vulgò *serius*.

nequid mihi temporis prorogetur. De rep. ¹ ex tuis ut antea tibi scripsi, cum praesentia, tum etiam futura magis expecto. Quare ut ad me omnia quam diligentissimè perscribas, te vehementer rogo. Vale.

II M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CURULI, S. D.

PUTARESNE umquam accidere posse, ut mihi verba desissent: neque solum ista vestra oratoria, sed hæc etiam levia, nostratia? Desunt autem propter hanc causam, quod mirificè sum sollicitus, quidnam de provinciis decernatur. Mirum me desiderium tenet urbis, incredibile meorum, ² atque in primis tui: satietas autem provinciarum: vel quia videmur eam famam consecuti, ut non tam accessio quaerenda, quam fortuna metuenda sit: vel, quia totum negotium non est dignum viribus nostris, ³ qui majora onera in rep. sustinere & possim, & soleam: vel quia belli magni timor impendet, quod videmur effugere, si ad constitutam diem decedemus. De pantheris, per eos, qui venari solent, agitur mandato meo diligenter: sed mira paucitas est. & eas, quæ sunt, valde ajunt queri, quod nihil cuiquam insidiarum in mea provincia, nisi sibi, fiat. itaque constituisse dicuntur in Cariam ex nostra provincia decedere. Sed tamen sedulo sit, & in primis a Patisco. Quidquid erit, tibi erit: ⁴ sed quid esset, planè esset, nesciebamus. Mihi, mehercule, magnæ curæ est ædilitas tua. ⁵ ipse dies me admonet. scripsi enim hæc ipsis Megalensibus. Tu velim ad me de omni reip. statu quam diligentissimè perscribas. ea enim certissima putabo, quæ ex te cognoro. Vale.

12 M. T. C. IMP. M. COELIO ÆDILI CURULI, S. D.

SOLLICITUS equidem eram de rebus urbanis: ita tumultuosæ conciones, ⁶ ita molestæ Quinquatrus afferebantur. nam ceteriora nondum audiebamus. Sed tamen nihil me magis sollicitabat, quam, in his molestiis non me, si quæ ridenda essent, ridere tecum. sunt enim multa, sed ea non audeo scribere. Illud molestè fero, nihil me adhuc his de rebus habere tuarum litterarum. Quare etsi, cum tu hæc leges, ego jam annum munus confecerò: tamen obviam mihi velim sint litteræ tuæ, quæ me erudiant de omni rep. ne hospes planè veniam. hoc melius quam tu, facere nemo potest. Diogenes tuus, homo mode-

stus, à me cum Philone Pessinunte discessit. 7 iter habebant ad Dejotarum regem: quamquam omnia nec benigna, nec copiosa cognorant. ⁸ Urbem, urbem, mi Rufe, cole, & in ista luce vive. Omnis peregrinatio (quod ego ab adolescentia judicavi) obscura, & sordida iis, quorum industria Romæ potest illustris esse. Quod cum probe scirem, utinam in sententia permansissem. Cum una mehercule ambulatiuncula, atque uno sermone nostro, omnes fructus provinciarum non confero. Spero me integritatis laudem consecutum, ⁹ non eram minor ex contemnenda, quam ex conservata provincia. ¹⁰ spem triumphi? Inquis. gloriosè triumpharem, si non essem quidem tamdiu in desiderio rerum mihi carissimarum. Sed (ut spero) propediem te videbo. tu mihi obviam mitte epistolas te dignas. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CURULI S. D. 13

RARAS tuas quidem (fortasse enim non perferuntur) sed suaveis accipio litteras: vel quas proximè acceperam, quam prudentis? quam multi & officii, & consilii? Etsi omnia sic constitueram mihi agenda, ut tu admonebas: tamen confirmantur nostra consilia, cum sentimus, prudentibus, fideliterque suadentibus idem videri. Ego Appiana (ut sæpe tecum locutus sum) valde diligo: meque ab eo diligi statim cæptum esse, ut similitatem deposuimus, sensi. Nam & honorificus in me consul fuit, & suavis amicus, & studiosus studiorum etiam meorum. ¹¹ Mea verè officia ei non defuisse, tu es testis: ¹² quoniam καμικὸς μάρτυς (ut opinor) accidit Phania: & mehercule etiam plurim eum feci, quod te amari ab eo sensi. Jam me Pompeii totum esse scis. Brutum à me amari intelligis. Quid est causæ, cur mihi non in optatis est completi hominem, florentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affiniis, amicis: collegam meum præsertim, & in ipsa collegii laude, & scientia, studiosum mei? Hæc eò pluribus scripsi, quod mihi significabant tuæ litteræ, subdubitare, quæ essem erga illum voluntate. Credo, te audisse aliquid. falsum est, mihi crede, si quid audisti. Genus institutorum, & rationum mearum, dissimilitudinem nonnullam habet cum illius administratione provinciarum. Ex eo quidam su-

spicati

1. Ex tuis, ut antea tibi scripsi.] Glossam litteris expunxi fide cod. Grut. Pal. tert. Stewech.

2. Atque in primis tui: satietas autem provinciarum.] Politiani liber habet pro autem a. miram ego satietatem, in id nausam cepi ex corruptelis ac varietatibus hujus loci, quas objecerunt mihi ipsos invidenti mss. Pal. prim. & quint. incredibile meorum. atque in primis satietas ante provinciarum. secund. tert. atque in primis satietas provinciarum. Pal. quart. Grut. atque in primis satietas autem provinciarum. Mihi, quam primam adduxi, liquidissima apparet: ut sub appellatione meorum, quoque Cælium claudat: & dudum se tædio subactum provinciarum queratur.

3. Qui majora onera in Rep. sustinere & possim & soleam.] Ita passim omnes libri: tum editio princeps, itemque Victorii. Vulgo: majora in rep. onera sustinere & possimus & soleamus.

4. Sed quid esset, planè nesciebamus.] Sic est in omnibus antiquioribus editionibus, ac melioribus codicibus. vulgo: sed, quid planè esset nesciebamus.

5. Ipse dies me admonet.] Qui non intellexerunt hunc locum, interpolaverunt. sed ita habetur in edit. principe, Vict. Vatican. Peck. Pal. pr. ipse es me admonet. sec. ut vulgò; ipsa dies me admonet. Pall. tert. quart. quint. ipsa res me admonet.

6. Ita molestæ Quinquatrus afferebantur.] Ita Vict. & post eum Lamb. (qui tamen uno in suo reperiri testatur Quinquatres, Pal. pr. Vaticanus. nam ceteræ: Quinquatres.

7. Iter habebant ad Dejotarum Regem.] Quia quasi Cynosura est nobis editio Victorii in plerisque; & eam respicere hoc loco volumus: cum portenta seditione mss. diversitas concertet. alii Lathurum Reg. alii Lajum. alii Latorum. Medic. verò, ut annotat Egnatius: Diatorum. Pal. pr. tert. Jato regem. secund. Jacoregem. quart. Jatum regem. quint. verò sicut & Peck. & editio vetusta: Jatum. Jacob. Taurellus ex conjectura, referente P. Manutio Alciato regem: quod eum Comanorum regem tunc temporis fuisse scribit Strabo l. x. Vatic. tamen, ut nos, Dejotarum.

8. Urbem urbem, mi Rufe, cole & in ista luce. Omnis peregrinatio (quod ego ab adolescentia judicavi) obscura & sordida iis, quorum.]

Enaculatissimus locus primus à Victorio: qui ex Medicæ primores voces geminabat: deinde à me asserta eadem iteratio, & huc traducta, quod exstare didiceram in aliquo codice Vaticanæ Bibliothecæ. deleto quoque enim ex omnibus mss. & est, ex istem.

9. Non eram minor ex contemnenda, quam ex conservata provinciâ.] Ita Pal. optimus primus & Peck. Vulgò erat, quò referatur, cum ignarissimis scio.

10. Spem triumphi? inquis, satis gloriosè triumpharem, si non essem quidem in desol. Est codicis Medicæ lectio quam allevit ora sui codicis Egnatius: introduxitque diligentissimus Victorius: quam. & in Vatic. habere gaudeo. Nec longe desistit Pal. pr. spem triumphi, inquit, satis gloriosè triumpharem. non essem quidem, &c. sec. spes triumphi, inquit, satis gloriosè triumpharem. non enim tam diu quidem in desol. tert. spes triumphi, in quo ni satis gl. tert. non essem equidem. quart. spes triumphi. in qua s. gl. tr. non essem tam diu. ind. quint. spes triumphi. in qua (super scriptum hic nisi) satis gloriosè triumph. non essem tam diu quidem. Verum sentio mihi fastidio ac vomitu cœlum pallari, ut pelvi usus sit, ni desinam.

11. Mea verè officia ei non defuisse, tu es testis: quoniam καμικὸς μάρτυς (ut opinor) accidit Phania.] Hanc scripturam à se inventam in vet. libris asserit, cerneoque eam in Pall. sec. quint. nec abit longe quartus, Guliel. pro quoniam putabat legendum quo jam. vulgò officia desit, & tute es excuditur.

12. Quoniam καμικὸς μάρτυς, ut opinor, accidit Phania.] Quem jocum parum adsecuti sunt docti viri. Mea, inquit ille, officia in Appium constituisse testem dare poteram ante omnes libertum ejus Phaniam. Nam sic lib. 3. epist. ad ipsum Appium: De mea autem benevolentia erga te, etsi potes ex eodem Phania cognoscere, &c. Nunc te potius appellabo ipsum, quando illum, ni fallor, fecit quod sibi faciendum fuit: & Acherunti potius quam inter superos testimonium potest perhibere. Hunc vocat καμικὸν μάρτυρα nullam aliam ob causam, quam ob nomen, personis scienis imponi solitum. Gronovius.

spicati fortasse sunt, animorum contentione, non opinio-
num dissensione, me ab eo diserepare. Nihil autem feci
umquam, neque dixi, quod contra illius existimationem
esse vellem. Post hoc negotium autem, & temeritatem nos-
tri Dolabellæ, deprecatorum me pro illius periculo præbe-
o. Erat in eadem epistola veteris civitatis. gaudebam
sanè, & congelasse nostrum amicum lætabar otio. Extre-
ma pagella pupugit me tuo chirographo. Quid ais? Cæsarem
non defendit Curio? quis hoc putaret præter me? ¹ nam, ita
vivam putavi. Dii immortales: quàm ego risum nostrum
desidero! Mihi erat in animo, quoniam jurisdictionem
conseceram. civitates locupletaram: publicanis, etiam su-
prioris lustri reliqua, sine sociorum ulla querela, conser-
varam, privatis, summis, infimis fueram jucundus: pro-
ficisci in Ciliciam nonis Maji: ² & cum prima æstiva atti-
gissim, militaremque rem collocassim, decedere ex sena-
tusconsulto. Cupio te ædilem videre, miroque desiderio
me urbs afficit, & omnes mei, tuque in primis. Vale.

14 M. T. C. IMP. M. COELIO ÆDILI CURULI, S. D.

M Fabio, viro optimo, & homine doctissimo, fa-
miliarissimè utor, mirificeque eum diligo, cum
propter summum ingenium ejus, summamque doctrinam.
tum propter singularem modestiam. Ejus negotium sic ve-
lim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos
patronos. hominem occidat oportet, qui vestra opera uti
velit. sed in hoc homine nullam accipio excusationem.
Omnia relinques, si me amabis, cum tua opera Fabius uti
volet. Ego res Romanas vehementer expecto, & deside-
ro: in primisque, quid agas, scire cupio. nam jamdiu, pro-
pter hiemis magnitudinem, nihil novi ad nos afferebatur.
Vale.

15 M. T. C. IMP. M. COELIO, CURULI ÆDILI,
S. P. D.

NON potuit accuratius, nec prudentius quàm actum
est à te cum Curione de supplicatione: & mehercu-
le, confecta res ex sententia mea est, cum celeritate, tum
quod is, qui erat iratus, competitor tuus, & idem meus,
assensus est ei, qui ornavit res nostras divinis laudibus.
Quare scito me sperare ea, quæ sequuntur: ad quæ tu te
para. Dolabellam à te gaudeo primum laudari, deinde etiam
amari. Nam ea, quæ speras Tullix meæ prudentia
rempari posse, scio, cui tuæ epistolæ respondeant. Quid
si meam legas, ³ quam ego tum ex tuis misi ad Appium?
Sed quid agas? sic vivitur. Quod actum est, dii approbent.
Spero fore jucundum generum nobis. multumque in eo
tua nos humanitas adjuvabit. Resp. me valde sollicitat: fa-
veo Curioni: emori ⁴ Cæsarem honestum esse cupio: ⁵ pro
Pompejo emori possum. sed tamen ipsa rep. nihil mihi est
carius: in qua tu non valde te jactas. districtus enim mihi
videris esse, quod & bonus civis, & bonus amicus es. Ego
de provincia decedens, quæstorem Cælium proposui provin-
ciæ. Puerum? inquires. At quæstorem. at nobilem ado-

lescentem: at omnium ferè exemplo: ⁶ neque erat supe-
riore honore usus, quem præficerem. Pomptinus multò
antè discesserat. à Quinto fratre impetrari non poterat:
quem tamen si reliquissim, dicerent iniqui, non me planè
post annum, ut senatus voluisset, de provincia dedisset:
quoniam alterum me reliquissim. Fortasse etiam illud ad-
derent, senatum eos voluissim provinciis præfisse, qui antè
non præfussim: fratrem meum triennium Asiæ præfussim.
Denique nunc sollicitus non sum: si fratrem reliquissim,
omnia timerem. Postremò non tam mea sponte, quam
potentissimorum duorum exemplo, qui omnes Cælios,
Antoniosque complexi sunt, hominem adulescentem non
tam allicere volui, quàm alienare nolui. Hoc tu meum
consilium laudes necesse est. mutari enim non potest. De
Ocella parum ad me planè scripseras: & in actis non erat.
Tuæ res gestæ ita notæ sunt, ut trans montem Taurum etiam
de 7 Matrinio sit auditum. Ego, nisi quid me Etelsæ
morabuntur, celeriter (ut spero) vos videbo. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI
CURULI, S. P. D.

16

MAGNO dolore me affecissent tuæ litteræ, nisi jam &
ratio ipsa depulisset omnes molestias, & diurna
desperatione rerum obdurasset animus ad dolorem no-
vum. Sed tamen quare acciderit, ut ex meis superioribus
litteris id suspicarem, quod scribis, nescio. quid enim fuit
in illis, præter querelam temporum, quæ non animum
meum magis sollicitum haberet, quam tuum? Nam non
eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut
non putem videre. Illud miror adduci potuisse te, qui me
penitus nosse deberes, ut me existimares, aut tam improvi-
dum, qui ab excitata fortuna ad inclinam, ⁸ & propè ja-
centem desciscerem: aut tam inconstantem, ut collectam
gratiam florentissimi hominis effunderem, à meque ipse
deficerem, & quod initio, semperque fugi, civili bello
interessim. Quod est igitur meum triste consilium? ut dis-
cederem fortasse in aliquas solitudines? nosti enim non
modo stomachi mei, cujus tu similem quondam habebas,
sed etiam oculorum, in hominum insolentium indignitate,
fastidium. Accedit etiam molesta hæc pompa lætorum
meorum, nomenque imperii, quo appellor. Eo si onere
carerem, quamvis parvis Italiæ latebris contentus essem.
Sed incurrit hæc nostra laurus non solum in oculos, sed
jam etiam in vocularum malivolorum. Quod cum ita esset,
nil tamen unquam de profectioe, nisi vobis approbanti-
bus, cogitavi. Sed mea prædiola tibi nota sunt, in his mihi
necesse est esse, ne amicis molestus sim. ⁹ Quod autem in
maritimis facillimè sum; moveo nonnullis suspitionem,
velle me navigare: quod tamen fortasse non nollem, si
possem ad otium. nam ad bellum quidem quod convenit?
præsertim contra eum, cui spero me satisfecissim: ab eo, cui
tamen satisfieri nullo modo potest? Deinde sententiam
meam tu facillimè perspicere potuisti jam ab illo tempore,
cum in Cumanum mihi obviam venisti. ¹⁰ non enim te ce-
lavi

1. Nam ita vivam putari.] Hanc scripturam in solo quarto de-
prehendi, ceteris vicii pertinacissimis in via. sed cum exstet in
editionum prima: probavitque Vict. ac Lamb. denique & Vatic.
& Peck. & ipsa veritas asserat, quis ambigat?

2. Et cum prima æstiva attigissim.] Alias primum: sed pro nostra
pugnant & editionum antiquissimæ & optimæ: & omnes ferè
mss. solus quippe Pal. quint. priva.

3. Quam ego tum ex tuis misi ad Appium.] Iterum delevi glossam
luteri ex Pal. tert. & Stewechiano.

4. Cæsarem honestum esse cupio.] Sic Med. codex, Victorii editio,
Pal. pr. At reliqui quatuor, sicut & Grut. & Peck. cum prima
impressionem: Cæsarem honestissimè cupio. Alias (quod Lamb. non
aspernandum videtur, Cæsari honestissimè cupio.

5. Pro Pompejo emori possum.] Emori digni erant, qui huc incul-
carunt simplex movi, contra omnes libros ac editiones.

6. Regum erat superiore honore usus.] Sic omnes tum Pall. tum
Lamb. Vatic. Gruter. Peck. vulgo: neque erat superiore honore ul-
tus. unde Lamb. superior honore ullus, quod statim imitari in hac
editione esset hominis non solum temerarii, sed etiam demen-
tis.

7. De Matrinio sit auditum.] Invenit hoc in Medicæo, adnota-
vitque Egnatius; sequenti post Victorius, Lamb. Manut. Nam
vulgi de matrimonio, lectio non est nauci.

8. Et propè jacentem desciscerem.] Pall. sec. tert. quart. Peck.
desisterem. Pal. quint. descesserim. Paulo post: quod initio semper-
que fugi. Gulielm. attendere nos jubebat, an legend. quod in ocio.

9. Quod autem in maritimis facillimè sum, moveo nonnullis suspicio-
nem.] Facillimè esse quid sit norunt qui Plautum legerunt: &
sic edidit Lambin. cum Manut. extatque in Vatic. in Pall. alias
omnibus ferè, sum facillimè. At in quart. tert. sec. Stewech. Mi-
tall. movet. alias: quod autem in maritimis sum, facile moveo non-
nullis susp.

10. Non enim te celavi sermonem T. Ampii: vidisti quam abhorrerem.]
Sic recte ex Med. edidit Victor. nec longè dissentit liber. Pagina
in Pal. sec. erat sermonem tam pii vidisti; sicut ex Medic. notat
Manut. sed cum sic visatur in Stewech. & Vat. non amplius de
veritate periclitandum est. T. Ampium ait idem Tull. lib. vi.
Ep. 12. belli civilis tubam appellatum fuisse, vulgo infubidè nimis.
celavi. sed nonne tum providisti quam abb. in qua tamen conjectura
quam sibi placet Manutius!

lavi sermonem T. Ampii: vidisti, quàm abhorrerem ab urbe relinquenda? ¹ Cum audissem, nonne tibi affirmavi, quidvis me potius perpeffurum, quàm ex Italia ad bellum civile exiturum? Quid ergo accidit, cur consilium mutarem? nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, ² ex his miseriis nihil aliud querere, nisi ut homines aliquando intelligant, me nihil maluisse, quàm pacem: ea desperata, nihil tam fugisse, quàm arma civilia. Hujus me constantiæ puto fore, ut numquam pœniteat. Etenim memini, in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum, Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quòd illi tribuebatur ignaviæ: de nobis id existimari posse non arbitror. Nec me ista terrent, quæ mihi à te ad timorem fidissimè atque amantissimè proponuntur. Nulla est enim acerbitas, quæ non omnibus, hac orbis terrarum perturbatione, impendere videatur: quam quidem ego à rep. meis privatis, & domesticis incommodis libentissimè, vel istis ipsis, quæ tu me moneas, ut caveam, redemissem. Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla resp. ³ satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei. sin autem nulla erit, nihil accidit ei separatim à reliquis civibus. Nam quòd rogas, ut respiciam generum meum, adolescentem optimum, mihi que carissimum: an dubitas, cum scias, quanti cum illum, tum verò Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehementissimè sollicitet? & eò magis, quòd in communibus miseriis hac tamen oblectabar specula: Dolabellam meum, ⁴ vel potius nostrum, fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum. Velim quæras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit: quàm acerbos sibi, quàm mihi ipsi focero non honestos. itaque neque ego hunc Hispaniensem casum expecto, de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis: nec quidquam astutè cogito. Si quando erit civitas, erit profectò nobis locus. sin autem non erit: in easdem solitudines tu ipse (ut arbitror) venies, in quibus nos confedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor: & hæc omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant, adolescente me. Eos ego fortasse nunc imitor, & utor ætatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen rogam prætextam texi Oppio, puto te audisse. nam Curtius noster dibaphum cogitat: sed eum infector moratur. Hoc adspersi, ut scires, me tamen in stomacho solere ridere: ⁵ Dolabellæ, quod scripsi, suadeo videas, tamquam si tua res agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temerè faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos, liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra, & tua fides postulabit. Vale.

17 M. T. C. IMP. ⁶ CANINIO SALLUSTIO PROQUÆSTORI, S. D.

LITTERAS à te mihi stator tuus reddidit Tarsi ad XVI. Kalen. Sextileis. His ego ordine, ut videris velle, re-

1. *Cum audissem nonne affirmavi.*] Expunxi quod suafu omnium Pall. Grut. quatuor Gulielmianorum.

2. *Ex his miseriis nihil aliud querere.*] Vulgo: aliud me querere. sed provocabulum prætereunt quinque Pall. Grut. editio principis, Victorius, sicut est in Vaticano, edidit, existimare, me ex his miseriis nihil aliud querere.

3. *Satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei.*] Non debui attendere fastidio Lamb. hanc lectionem à Vict. editam rejicientis, cum eam præstari videam à Pall. pr. tert. quint. Grut. nam reliqui duo, in memoriam, sicut & editionum prima, præferunt. vulgo: satis amplum patronum relinquam memoriam.

4. *Vel potius nostrum, fore ab iis molestiis.*] Vulgò, nostrum, videbam ab illis. quod verbi in nullo præterquam tert. deprehendi: & rectè relegatur, vereque arectur à sinib. Tullianis.

5. *Dolabelle, quod scripsi, suadeo videas.*] Cur hæc scriptura exulet non video approbata & custodita tot optimis codicibus. sic enim Med. sic Pall. sec. tert. quart. Grut. Politiani cod. Stewech. Vulgo; De Dolabella pr. quoque rò De insiciatur. duo Gulielm. libri De Dolabella.

spondebo De successore meo nihil audivi, nec quemquam fore arbitror. Quin ad diem decedam nulla causa est, præsertim sublato metu Parthico. Commoraturum me nequam sanè arbitror. Rhodum, Ciceronum causa puerrum, accessurum puto: neque id tamen certum. Ad urbem volo quàm primum venire: sed tamen iter meum, reip. & rerum urbanarum ratio gubernabit. Successor tuus non potest ita maturare ullo modo, ut tu me in Asia possis convenire. ⁷ De rationibus referendis, non erat incommodum, te nullam referre: quam tibi scribis à Bibulo fieri potestatem. Sed id vix mihi videris per legem Juliam facere posse: quam Bibulus certa quadam ratione non servat: tibi magnopere servandam censeo. Quòd scribis, Apamea præsidium deduci non oportuisse, videbam idem ceteros existimare: molesteque ferebam, de ea re minùs commodos sermones malivolorum fuisse Parthi transferint, necne, præter te, video dubitare neminem. itaque omnia præsidia, quæ magna, & firma paraveram, commotus hominum non dubio sermone, dimisi. Rationes mei quæstoris, nec verum fuit me tibi mittere, nec tamen erant confectæ. eas nos Apameæ deponere cogitabamus. De præda mea, ⁸ præter quæstores urbanos, id est, populum Roman. teruncium nec attingit, nec tacturus est quisquam. Laodicæ me prædes accepturum arbitror omnis pecuniæ publicæ, ut & mihi, & populo cautum sit sine vecturæ periculo. Quod scribis ad me de drachmis CCLIII. nihil est, quod in isto genere cuiquam possim commodare. Omnis enim pecunia ita tractatur, ut præda, à præfectis: quæ autem mihi attributa est, à quæstore curetur. Quòd quæris, quid existimem de legionibus, quæ decreta sunt in Syriam: antea dubitabam, venturæne essent: nunc mihi non est dubium, quin, si antea auditum erit, otium esse in Syria, venturæ non sint. ⁹ Marium quidem successorem tandem video esse venturum, propterea quod senatus ita decrevit, ut cum legionibus iret. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram. Petis, ut Bibulo te quàm diligentissimè commendem: in quo mihi voluntas non deest: sed locus esse videtur tecum expostulandi. Solus enim tu ex omnibus, qui cum Bibulo sunt, certiores me numquam fecisti, quàm valdè Bibuli voluntas à me sine causa abhorreret. Permulti enim ad me detulerunt, cum magnus Antiochiæ metus esset, & magna spes in me, atque in exercitu meo, solitum dicere, quidvis fere perperis male, quàm videri eguisse auxilium meo. quod ego officio quæstorio te adductum, reticere de prætoro tuo, non moleste ferebam: quamquam, quemadmodum tractare, audiebam. Ille autem, cum ad Thermum de Parthico bello scriberet, ad me litteram numquam misit: ad quem intelligebat, ejus belli periculum pertinere. Tantum de auguratu filii sui scripsit ad me: in quo ego misericordia commotus, & quod semper amicissimus Bibulo fui, dedi operam, ut ei quàm humanissimè scriberem. Ille si omnibus est malivulus (quod numquam existimavi) minus offendor in me. sin autem à me est alienior: nihil tibi meæ litteræ

6. *CANINIO SALLUSTIO PROQUÆSTORI.*] Non erat Mant. pro arbitrato suo immutare Epistolaram inscriptiones: omnes quippe libri mss. Sallustio non Sallustiano inscribunt. deinde quod proconsulem quoque salutatur, ejusdem ratio & frivola, & credulitas stulta est. sic quoque eum appellant quinque Pall. Grut. tres Gulielmii: valuit tamen pluri apud me unius codicis Medicæ sinceritas, in quo sic fuisse monet Egnatius; & Victorii auctoritas, à quo sic excudere jussus est Rob. Stephanus. sed ne dememinerim: Pal. pr. C. Sallustio. sec. Canio. tert. Grut. Canino. quart. Camino Sallustio. solus quint. Caninio. in Vatic. lætor quoque esse nostram lectionem.

7. *De rationibus referendis.*] Pal. pr. sectionibus.

8. *Præter quæstores urbanos, id est, populum Romanum, teruncium.*] Pal. sec. Grut. Stewech. exigunt illa verba radicibus, id est, populum Romanum.

9. *Marium quidem successorem tandem video esse venturum.*] Elegantissimam lectionem unica ista vocula reddidi ex Pall. sec. tert. Grut. Stewech. vulgò interpretamento contenti sunt, tarde videas: sicut & paulo post: petis à me, ut Bibulo. cum illud à me projectum sit Pall. sec. tert. Grut. Stewech.

litteræ proderunt. Nam ad senatum quas Bibulus litteras misit, in iis, quod mihi cum illo erat commune, sibi soli attribuit. se ait curasse, ut cum quæstu populi pecunia permutaretur. quod autem meum erat proprium, ut alaniis Transpadanis uti negarem, id etiam populo se remisisse scribit. quod verò illius erat solius, id mecum communicat: *EQUITIBUS AUXILIARIIS*, inquit, *CUM AMPLIUS FRUMENTI POSTULAREMUS*. Illud verò pusilli animi, & ipsa malivolentia jejuni, atque inanis, quòd Ariobarzanem, quia senatus per me regem appellavit, mihi que commendavit, iste in litteris non regem, sed regis Ariobarzanis filium appellat. *Hoc animo qui sunt, deteriores sunt rogati*. Sed tibi morem gesti: litteras ad eum scripsi, quas cum acceperis, facies quod voles. Vale.

18 M. T. C. IMPERATOR Q. THERMO
PROCURATORI, S. D.

OFFICIUM meum erga Rhodanem, ceteraque mea studia, quæ tibi ac tuis præstiti, tibi homini gratissimum, grata esse vehementer gaudeo: mihi que scito in dies majori curæ esse dignitatem tuam: quæ quidem à te ipso integritate, & clementia tua sic amplificata est, ut nihil addi posse videatur. Sed mihi magis, magisque quotidie de rationibus tuis cogitanti, placet illud meum consilium, quod initio Aristoni nostro, ut ad me venit, ostendi: graveis te suscepturum inimicitias, si adolescens potens, & nobilis à te ignominia affectus esset. & hercle sine dubio erit ignominia. habes enim neminem honoris gradu superiorem. Ille autem, ut omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos, hominesque innocentissimos, legatos tuos, quod & quæstor est, & quæstor tuus. Nocere tibi iratum neminem posse perspicio: sed tamen tres fratres, summo loco natos, promtos, non indifertos, te nolo habere iratos, jure præsertim, quos video deinceps tribunos pleb. per triennium fore. Tempora autem reip. qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunitios, præsertim cum sine cujusquam reprehensione quæstoris legatis quæstorem possis antefere? Qui si dignum majoribus suis præbuerit (ut spero, & opto) tua laus ex aliqua parte fuerit. sin quid

offenderit: sibi totum, nihil tibi offenderit. Quæ mihi veniebant in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabar, quod in Ciliciam proficiscebar, existimavi me ad te oportere scribere. Tu, quod egeris, id velim dii approbent. Sed, si me audies, vitabis inimicitias, & posteritatis otio consules. Vale.

M. T. C. IMP. C. COELIO. L. F. CALDO 19
QUÆSTORI DES. S. D.

CUM optatissimum nuntium accepissem, te mihi quæstorem obtigisse, eo jucundior mihi eam fore sperabam fore, quo diutius in provincia mecum fuisset. Magni enim videbatur interesse, ad eam necessitudinem, quam nobis fors tribuisset, consuetudinem quoque accedere. Postea quàm mihi nihil neque à te ipso, neque ab ullo alio de adventu tuo scriberetur: verebar, ne id ita caderet, (quod etiam nunc vereor,) ne antè, quàm tu in provinciam venisses, ego de provincia decederem. Accepi autem à te 3 missas litteras, in Cilicia, cum essem in castris, a. d. x. Kal. Quintileis, scriptas humanissimè: quibus facile & officium, & ingenium tuum perspicere posses. sed neque unde, neque quo die datæ essent, atque quo tempore te expectarem, significabant: nec is, qui attulerat, à te acceperat, ut ex eo scirem, quo ex loco, atque tempore, essent datæ. Quæ cum essent incerta, existimavi tamen esse faciendum, ut ad te statores meos, & lectores cum litteris mitterem: quas si satis opportuno tempore accepisti, gratissimum mihi feceris, si ad me in Ciliciam quam primum veneris. Nam quod ad me Curtius, consobrinus tuus, mihi (ut scis) maximè necessarius: quod item C. Virgilius, propinquus tuus, familiarissimus noster, de te accuratissime scripsit: valet id quidem apud me multum, sicuti debet hominum amicissimorum diligens commendatio: sed tuæ litteræ, de tua præsertim dignitate, & de nostra conjunctione, maximi sunt apud me ponderis. Mihi quæstor optatior obtingere nemo potuit. Quamobrem, quæcumque à me ornamenta ad te proficiscuntur, ut omnes intelligant, à me habitam esse rationem tuam, majorumque tuorum dignitatis. Sed id facilius consequar, si ad me in Ciliciam veneris: quod ego & mea, & reipub. & maximè tua interesse arbitror. Vale.

1. *Sine reprehensione quæstoris legatis quæstorem p. a.]* Ita est in Med. Vatic. ita restituit optim. Victorius. in Pall. om. est *quæstoris*: sicut in Gruteriano, Peck. & Polit. libro; ut facile alterum i propter alterum exoleverit.

2. *Quam nobis fors tribuisset.]* Hanc lectionem longe optimam tradidit nobis Pal. pr. Vatic. Victorii editio. vulgò *fors*, sed Pall. pr. sec. tert. Grut. *accidere non accedere* quod mihi ob causam intimam placebat magis. paullo post legendum, *postea quam mihi ex* Pall. o. Grut. editionum antiquissimis optimisque Ven. & Vict. vulgò, *postea cum*.

3. *Missas litteras in Cilicia.]* Sic codex Med. editio Vict. Pall.

pr. tr. quint. nam bini reliqui, sicut & editio princeps, & Peck. in *Cilicia*. Vulgo, in *provincia*.

4. *Quod item C. Virgilius.]* Prævit mihi hanc lectionem Pall. sec. in quem illata est à manu secunda. recepi eò lubentius, quod vidi eandem attribuisse Lambino: atque exitare in omnibus Pall. Grut. ipsique Guelmianis, non *Virginis* sed *Virgilius*. Vatic. *quod idem C. Virgilius*.

5. *Quam ob rem, quæcumque à me ornamenta ad te proficiscuntur; ut omnes.]* Sic castigavit Victorius ex suis, ad stipulantibus nostris omnibus: & ut omnes intelligant illud *elaborato* esse suppositium: Grut. ad marginem pro illo subjicit, *faciam*.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER TERTIUS,

A D

APPIUM CLAUDIUM PULCHRUM.

I M. T. C. APPIO PULCHRO IMP. S. D.

SI ipsa resp. tibi narrare posset, quomodo sese haberet, non facilius ex ea cognoscere posses, quam ex liberto tuo Phania: ita est homo non modo prudens, verum

etiam (quod juvet) curiosus. quapropter ille tibi omnia explanabit. id & ad breviter est aptius, & ad reliquas res providentius. De mea autem benivolentia erga te, et si potes ex eodem Phania cognoscere: tamen videntur etiam aliqua meæ

1. *Verrum etiani (quod juvet) curiosus.]* Debeatur hujus loci restitutio accuratissimo Victorio, licet eam præcipue fatagat Dionysius: exitat ea quoque in Stewech. ac Vatic. fuissetque in Pal. sec. & Grut. persuadent rasuræ: in pr. *verum etiam quo diu & curiosus*. ceteri indigni sunt qui huc nominentur.

2. *Id & ad breviter est aptius.]* Ubique scaturit Tullius vomitibus ac noxiis Magistellorum tumoribus: qui ne ipsis aliquid deesse videretur inculcarunt *idenim mihi & ad breviter est*. abnuente Pal. sec. tert. Gruteriano, Stewech. & cui quæsto sensui istæ voces, non quisquiliæ?

meæ partes. ¹ Sic est, tibi persuade, carissimum te mihi esse, cum propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuæ, tum quod ex tuis litteris, & ex multorum sermonibus intelligo, omnia, quæ à me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod cum ita sit, perficiam profecto, ut longi temporis usuram, qua caruimus, ² intermissa nostra consuetudine, & gratia: & crebritate, & magnitudine officiorum meorum sarciam: idque me (quoniam tu ita vis) puto non invita Minerva esse facturum: quam quidem ego si fortè de tuis sumfero, non solum Pallada, sed etiam Appiada nominabo. Cilix, liberus tuus, antea mihi minùs fuit notus: sed ut mihi reddidit à te litteras, plenas & amoris, & officii, mirifice ipse suo sermone subsecutus est humanitatem litterarum tuarum. Jucunda mihi ejus oratio fuit, cum de animo tuo, de sermonibus, quos de me haberes quotidie, mihi narraret. Quid quæris? Biduo factus est mihi familiaris: ita tamen, ut Phanium valde sim desideraturus: quem cum Romam remittes; quod (ut putabamus) celeriter eras facturus, omnibus ei de rebus, quas agi, quas curari à me voles, mandata des velim. L. Valerium, jurisconsultum, valde tibi commendo: sed ita etiam, si non est jureconsultus. Meliùs enim ei cavere volo, quàm ipse aliis solet. Valde hominem diligo. est ex meis domesticis atque intimis familiaribus. omnino tibi agit gratias: sed idem scribit, meas litteras maximum apud te pondus habituras. Id eum ne fallat te etiam atque etiam rogo. Vale.

2 M. T. C. PROCONSUL, APPIO PULCHRO, IMP. S. D.

CUM & contra voluntatem meam, & præter opinionem accidisset, ut mihi cum imperio in provinciam proficisci necesse esset, in multis, & variis molestiis, cogitationibusque meis, hæc una consolatio occurrebat, ³ quod neque tibi amicior, quàm ego sum, quisquam posset succedere: neque ego ab ullo provinciam accipere, qui mallet eam mihi quàm maximè aptam, explicatamque tradere. Quod si tu quoque eandem de mea voluntate erga te spem habes, ea te profectò numquam faller. A te maximo opere pro nostra summa conjunctione, tuaque singulari humanitate, etiam atque etiam quæro, & peto, ut, quibuscumque rebus poteris, (poteris autem plurimis) prospicias, consulas rationibus meis. Vides, ex senatusconsulto provinciam esse habendam. si eam ⁴ (quoad ejus facere potueris) quàm expeditissimam mihi tradideris, facilius erit mihi quasi decursus mei temporis. Quid in eo genere efficere possis, tui consilii est. Ego te, quod tibi veniet in mentem mea interessè, valde rogo. Pluribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem expecta-

ret: aut id fieri nostra amicitia pateretur: aut res verba desideraret, ac non pro se ipsa loqueretur. Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis provisum esse intellexero, magnam te ex eo, & perpetuam voluptatem esse capturum. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

A. D. XI. Kalend. Junias Brundisium cum venissem, ⁶ Q. Fabius, legatus tuus, mihi præsto fuit, eaq; me ex tuis mandatis monuit, quæ non modo mihi, ad quem pertinebant, sed universo senatui venerant in mentem, præsidio firmiori opus esse ad istam provinciam. Censebant enim omnes ferè, ut in Italia supplementum meis, & Bibuli legionibus scriberetur. Id cum Sulpicius, consul, passurum se negaret, multa nos quidem questi sumus: sed rants consensus senatus fuit, ut mature proficisceremur, parendum ut fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod à te peti litteris iis, quas Romæ tabellariis tuis dedi, velim tibi curæ sit, ut, quæ successori conjunctissimo, & amicissimo commodare potest is, qui provinciam tradit, ⁷ ea pro nostra consociatissima voluntate, cura, ac diligentia tua complectare: ut omnes intelligant, nec me benivolentiori cuiquam succedere, nec te amiciori potuisse provinciam tradere. Ex iis litteris, quarum ad me exemplum misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos à te milites esse dimissos: sed mihi Fabius idem demonstravit, id te cogitasse facere: sed cum ipse à te discederet, integrum militum numerum fuisse. Id si ita est: pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quàm minimè imminueris: ⁸ qua de re senatusconsulto, quæ facta sunt, ad te missa esse arbitror. Equidem pro eo, quanti te facio, quidquid feceris, approbabo. Sed te quoque confido ca facturum, quæ mihi intelliges maximè esse accommodata. Ego C. Pomptinum, legatum meum, Brundisii expectabam: eumque ante Kalend. Jun. Brundisium venturum arbitror. Qui cum venerit, ⁹ quæ primum navigandi nobis facultas data erit, utemur. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

PRIDIE nonas Jun. cum essem Brundisii, litteras tuas accepi: quibus erat scriptum, te L. Clodio mandasse, quæ illum mecum loqui velles. Eum sanè expectabam, ut ea, quæ à te afferret, quàm primum cognoscerem. Meum studium erga te, & officium, tamen si multis jam rebus spero tibi esse cognitum: tamen in iis maximè declarabo, quibus plurimum significare potuero, tuam mihi existimationem, & dignitatem carissimam esse. Mihi & Q. Fabio Virgilianus, & C. Flaccus, L. F. & diligentissimè M. Octavius, Cn. F. demonstravit, me à te plurimi fieri: quod egomet multis argumentis jam antea judicaram, maximeque

1. Sic est tibi persuade, carissimum te mihi esse. Animosissimam hanc lectionem produco ex Pall. tert. quint. cui si displicet, mentem certè betà languidiorem habet. vulgò sic enim tibi persuade.
 2. Intermissa nostra consuetudine & gratia. Optimi codices Pall. sec. tert. Grut. ne vestigium habent duarum vocum & gratia: quas tamen necessarias esse res monet. verùm illud celebritate longius præferrem illi crebritate, si melioris commatis codex accederet: folis Peck. Pal. quint. editione prima, ejus lectionis patronis. ceterum miror cur Victorius aut Rob. Steph. ediderit non inventa Minerva: doceat me quispiam istorum satageorum. Sed ΜαΨλάκει, Δίδς Κόρενθ.
 3. Quod neque tibi amicior. Antiqua hæc lectio, sed an ideo minus Ciceroniana? O vos verveces qui ad vestrum captum ac judicium refingitis istum virum. sic est in Pall. pr. sec. tert. Grut. eamque ipsam, nisi fallor prodit ac stabilit Juretus lib. iv. Miscell. ad Symmach. Ep. 5. vulgò, Amicior. sic epist. sec. Pall. sec. tert. Grut. nec te amiciori potuisse provinciam tradere. sic epist. 5. iidem codd. neminem potuisti nec mihi amicitoriem, &c.
 4. Quoad ejus facere potueris. Quid sequar hic, hæreo. Pal. pr. quoad vis facere potueris, sec. à manu secunda, quart. quint. quod equidem fac. pot. à quibus paullulum mutant Peck. edit. prima quod quidam fac. tert. quod aqne fac. Grut. qua ejus fac. quæ mihi omnium videtur sincerissima: nam quoad ejus glossema est.
 5. Si rationibus meis provisum esse intellexero. Vulgò: rationibus meis à te provisum. Lamb. provisum à te esse intellex, sed quis (ma-

lum) tolerat superflua excernentibus mss. Pall. sec. tert. Grut. Stewechiano?
 6. Q. Fabius Legatus tuus. Noli immutare hanc lectionem: licet pr. edit. Viêt. Pal. pr. tert. Grut. Vatic. totidemque Guliel. ingerant, Q. Fabianus. illud Q. Fabius propugnant Pall. sec. quart. quint. ipse Cicero Epistola sequenti: ubi Q. Fabii Virgiliani meminert. paullo post omnes mss. nostri, ut & Stewech. asseverant que non mihi, ad quem pertinebant; emoto illo modo; contra vulgi opinionem.
 7. Ea pro nostra consociatissima voluntate, cura ac d. c. Sic meliores codices nostri: Medic. Viêt. Pall. pr. sec. quart. quint. Vatic. cur Lambinus ac Manutius antiquissimæ huic lectioni vulgarem, constantissimam voluntate erga te, cura, &c. præferant, velim scire causam.
 8. Quæ de re Senatusconsulto que facta sunt. Ita quatuor Pall. Grut. Stewech. ita tamen ut auribus meis non ingrata accidat primi Palat. collectio: quæ de re que facta sunt senatusconsulto ad te missa esse arbitror. vulgò Senatus consulta, in quam lectionem Pal. quart. interpolatus est.
 9. Que primum navigandi nobis facultas data erit, utemur. Li- quidissima lectio hæc erat in Pall. prioribus quatuor. in Peck. Grut. ac Stewech. item Vaticano: quam à Victorio quoque inventam atque editam video. vulgatum alias, Qui cum venerit, cum primum navigandi nobis facultas data erit, cæ utemur. aliqui mss. quàm primum: æquè male.

ximeque illo libro augurali, quem ad me amantissimè scriptum, suavissimum misisti. Mea in te omnia summa necessitudinis officia constabunt. Nam cum te ipsum, ex quo tempore tu me diligere cœpisti, quotidie pluris feci: tum accesserunt etiam conjunctiones necessariorum tuorum. ¹ duo enim duarum ætatum plurimi facio, Cu. Pompejum, filia tua focerum, ² & M. Brutum, generum tuum. Collegiique conjunctio præsertim tam honorificè à te approbata, non mediocri vinculo mihi quidem attulisse videatur, ad voluntates nostras copulandas. Sed & si Clodium convenero, ex illius sermone ad te scribam plura: & ipse operam dabo, te ut quàm primùm videam. Quòd scribis, tibi manendi causam eam fuisse, ut me convenires, id mihi, ne mentiar, gratum est. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

TRALLEIS veni ad vi. Kalen. Sextileis. ibi mihi præstò fuit L. Lucilius cum litteris, mandatisque tuis, quo quidem hominem neminem potuisti, nec mihi amicum, nec (ut arbitror) ad ea cognoscenda, quæ scire volebam, aptiorem, prudentioremve mittere. Ego autem & tuas litteras legi libenter, & audivi Lucilium diligenter. Nunc, quoniam & tu ita sentis, (scribis enim, quæ de nostris officiis ego ad te scripserim, etsi tibi jucunda fuerint, tamen, ⁴ quoniam ex alto repetita sunt, non necessaria te putasse) & re vera, confirmata amicitia, & perspecta fide, commemoratio officiorum supervacua est: eam partem orationis prætermittam: tamen agam, ut debeo, gratias. Animadverti enim, & didici ex tuis litteris, te omnibus in rebus habuisse rationem, ⁵ ut mihi consuleres, restitueresque, & præparares quodammodo omnia, quo mea ratio faciliior, & solutior esse posset. Hoc tuum officium cum mihi gratissimum esse dicam, sequitur illud, ut te existimare velim, mihi magnæ curæ fore, atque esse jam, primum, ut ipse tu, tuique omnes: deinde ut etiam reliqui scire possint, me tibi esse amicissimum. Quod quibus adhuc non satis est perspectum, ii mihi nolle magis, nos hoc animo esse, quam non intelligere videntur. Sed profectò intelli-

gent. neque enim obscuris personis, nec parvis in causis res agetur. Sed hæc fieri melius, quàm dici, aut scribi volo. Quòd itinerum meorum ratio te nonnullam in dubitationem videtur adducere, visurusne me sis in provincia: ⁶ ea res sic se habet. Brundisii cum loquerer cum Phania, liberto tuo, veni in eum sermonem, ut dicerem, me libenter ad eam partem provinciæ primùm esse venturum, quo te maximè velle arbitrarer. tunc mihi ille dixit, ⁷ quod classe tu velles decedere: ⁸ & perfore accommodatum tibi, si ad illam maritimam partem provinciæ, navibus accessissem. Dixi me esse facturum: itaque fecissem, nisi mihi L. Clodius noster Corcyræ dixisset, minimè id esse faciendum: te Laodiceæ fore ad meum adventum. Erat id mihi multo brevius, multoque commodius, cum præsertim te ita malle arbitrarer. Tua ratio postea est commutata. Nunc, quid fieri possit, tu facillimè statues. ego tibi meum consilium exponam. ⁹ Prope Kal. Sextil. puto me Laodiceæ fore: per paucos dies dum pecunia accipitur, quæ mihi ex publica permutatione debetur, commorabor. Deinde iter faciam ad exercitum, ut circiter Idus Sextil. putem me ad Iconium fore. Sed si quid nunc me fallit in scribendo (¹⁰ procul enim aberam ab re ipsa, & à locis) simul ac progredi cœpero, ¹¹ quàm celerrime potero, & quàm creberrimis litteris faciam, ut tibi nota sit omnis ratio dierum, atque itinerum meorum. Oneris tibi imponere nec audeo quidquam, nec debeo. Sed, quod tuo commodo fieri possit, ¹² utriusque nostrum magni inter * * quàm decedas. Quam facultatem si quis casus eripuerit, ¹³ mea tamen in te omnia officia constabunt, non secus ac si te vidissem. Tibi de nostris rebus nihil sum antè mandaturus per litteras, quàm desperaro coram me tecum agere posse. Quòd te à Scævula petiisse dicis, ut, dum tu abesses, ante adventum meum, provinciæ præficeret: eum ego Ephefi vidi: fuitque mecum familiariter triduum illud quod ego Ephefi commoratus sum: nec ex eo quidquam audivi, quod sibi à te mandatum diceret. ¹⁴ Sanè vellem potuisset obsequi voluntati tuæ. non enim arbitror noluisse. Vale.

M. T. C.

1. Duo enim duarum ætatum plurimi facio.] Sic ex Florentino Victorius, quod probat Lambinus, quidni & ego, cum repererim in Pal. pr. libro omnium elegantissimo, castigatissimo, quo omnes omnium Itolorum in hoc volumine copias inconviliare possumus: ut ait Plautus. Vulgò Duos.

2. Et M. Brutum, generum tuum. Collegiique conjunctio.] Quinque Pall. Gruter. & meum Brutum: quod ut non damnem, sic quoque temere non admittam. nam illud meum potest ex divinatione litteræ n. ortum ac propagatum esse à sciolis librariis. vulgò paullo post, Collegi quoque conjunctio: sed, ut castigavi. o. mss. Viçt. paullo post. omnes mss. attulisse videatur, sicut & prisca edit. non videtur. & iterum: sed & si Clod. vulgò excussum est &.

3. Quo quidem hominem neminem potuisti.] Repræsentò hanc lectionem ex Pall. quatuor prioribus, Grut. Stewech. vulgò: hominem neminem. sed sic quoque Plautus homo nemo. nemo natus.

4. Quoniam ex alto repetita sunt.] O. mss. & edit. istud habent. vulgò sunt. paullo ante: Pall. quatuor Grut. qua nostris officiis ego ad te scripsi. omisso de. sicut & paullo post: sec. tert. Grut. prætermittam: tamen agam, ut debeo gratias. abrupto illo tibi. quorum consensus mihi non spernendus videtur. scripsi quoque supervacua non supervacanea ex Pall. sec. tert. quart. Gruteriano.

5. Ut mihi consuleres, restitueresque & præparares.] Haud secus est in omnibus & mss. & editionibus. Lamb. ex conjectura reparares. at Gulielm. consuleresque statueresque & præp. neutrum audio.

6. Ea res sic se habet.] Sic o. mss. Grut. Stewech. prima editio. Alias non malè: ea res sic habet.

7. Quòd classe tu velles decedere.] Cur hæc lectio exulet vulgaris nescio: ea certe conspicitur in editione prima, Victorii, Pall. quatuor, Gruter. nam in Pal. pr. hæc omissa sunt. vulgò, ex arbitrato alicujus prædagogi, excusum est: dixit classe te velle decedere. sed illud cum tua audacia cuminum bibere & cepe edere jubeo.

8. Et perfore accommodatum, si ad illam maritimam partem provinciæ navibus accessissem.] Sic hunc locum reperio in Pall. quatuor. Grut. edit. prima & Victor. tribus Gulielmianis. pro illam, conjectura, ex sequenti epistola ductus, quispiam emendavit fidam. Pal. pr. eam. ceterum Guliel. maritimam partem provinciæ pro glossa ducebat; volebatque trigam illam vocabulorum ab hoc eloquentiæ

curru abjucam: sed & tò navibus ignorarunt Pall. tert. quart. at Grut. in navibus.

9. Prope Kal. Sextil. puto me Laodiceæ fore.] Miror quibus fiduciis alii fecerint prius, cum hoc extet, in editionum primaria, Victorii, Pal. tribus, Grut. Peck. propono tamen pensandam optimi codicis primi lectionem cordatoribus; propter Kal. Sextil. nam mihi salivam movet.

10. Procul enim aberam ab re ipsa & à locis.] Sic ex Medicæo Victorius: sic quoque o. Pall. præter tert. Gruter. Stewech. vulgò, Procul enim absque ab re ipsa, & locis.

11. Quàm celerrimè potero, & quàm creberrimis litteris faciam.] Prætulit hanc lectionem quam obtulit Pal. quint. benignitas, eò magis quòd eam cernam ex Medic. cod. prima editioni oræ ab Egnatio adjectam: Nam ceteri miras turbellas mihi hic dant. Pall. sec. tert. Stewech. & quàm creberrimis non habent. quart. verò, quàm celerius pot. sicut & prima edit. Viçt. & Pal. pr. suffragantur vulgaris: quàm celerrimis potero & quàm creberrimis litteris fac.

12. Utriusque nostrum magni inter * quàm decedas.] Præstat mutilatum Ciceronis aurum tenere, quàm aliorum malè aceratum ac cohærens lutum: sic Victorius in suo invenit: sic ego in Pal. pr. nunquam satis laudatæ fidei codice. gemina littera auctior est quint. interest. neque mutat multum tert. in quo: utriusque nostrum magis interest quàm decedas: cuius tamen lævæ oræ impigit ut me videam; cum sit in sec. interest ut te videam antiquam decedas. in quarto: magni interest, quando decedas. vulgò ex mangonio ingeniosissimorum capitum: interest, prius ut te conveniam, quam decedas. Mihi fixum determinatumque est quicquid potero ductu codicum mss. alieni deprehendere, exonerare: non enim Cicero is est, in quem omnes putidi homunciones sui cerebri foricas deducere debeant.

13. Mea tamen in te omnia officia constabunt.] Certant invicem mss. meliorum consensum prætulit; pro hac enim lectione sunt, Pal. pr. quint. Grut. Stewech. edit. prima ac Victoriana. pro illa: mea tamen in te officia constabunt: Pall. secund. tert. Lamb. vulgò officia desit.

14. Sanè vellem potuisset obsequi.] Nihil ego muto, cum hæc scriptura sit cod. Medic. nec longè abeat Pal. pr. potuisses, facilis enim mixtura fer mutatio. pro t. licet omnes reliqui, sicut & Victor. potuisse. nam & Vaticano nostro nititur.

6 M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

CUM meum factum cum tuo comparo, etsi non magis mihi faveo in nostra amicitia tuenda, quam tibi: tamen multo magis meo facto delector, quam tuo. Ego enim Brundisii quaesivi ex Phania, cujus mihi videbar & fidelitatem erga te perspexisse, & nosse locum, quem apud te isteneret: quam in partem provinciae maximè putaret te velle, ut in succedendo primùm venirem. Cùm ille mihi respondisset, nihil me tibi gratius facere posse, quam si ad Sidam navigassem: etsi minus dignitatis habebat ille adventus, & ad multas res mihi minus erat aptus, tamen ita me dixi facturum. Idem ego cùm L. Clodium Corcyrae convenissem, hominem ita tibi conjunctum, ut mihi, cum illo cum loquerer, tecum loqui viderer: dixi ei, me ita facturum esse, ut in eam partem, quam Phania rogasset, primum venirem. Tunc ille mihi cum gratias egisset, magnopere à me petivit, ut Laodiceam protinus irem: te in prima provincia velle esse, ut quam primum decederes: quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te antea, quam tibi successum esset, decessurum fuisse: quod quidem erat consentaneum cum iis litteris, quas ego Romae acceperam: ex quibus perspexisse mihi videbar, quam festinates decedere. Respondi Clodio, me ita esse facturum, ac multo quidem libentius, quàm, si illud esset faciendum, quod promiseram Phaniae. Ita & consilium mutavi, & ad te statim mea manu scriptas litteras misi: quas quidem ex tuis litteris intellexi satis mature ad te esse perlatas. Hoc ego meo facto valde delector. nihil enim potuit fieri amantius. Considera nunc vicissim tuum. Non modò ibi non fuisti, ubi me quàm primùm videre posses, sed eo discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege (ut opinor) Cornelia constituti essent. ut tuum factum, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, (ut levissime dicam) & fugientis congressum: meum verò, conjunctissimi, & amicissimi esse videatur. Ac mihi tamen antè, quàm in provinciam venirem, redditæ sunt à te litteræ: quibus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas, tamen mihi non dubiam spem mei conveniendi afferebas: cum interea, credo equidem, malivoli homines (latè enim patet hoc vitium, & est enim in multis) sed tamen probabilem materiam nacti sermonis, ignari meæ constantiae, conabantur alienare à te voluntatem meam: qui te forum Tarfi agere, statuere multa, decernere, judicare, dicerent, cum posses jam suspicari, tibi esse successum: quæ ne ab iis quidem fieri solerent, qui brevi tempore sibi succedi putarent. Horum ego sermone non movebar, quinetiam (credas mihi velim) si quid tu ageres, levavi me putabam molestia: & ex annua provincia, quæ mihi longa videtur, 3 propè jam undecim mensium provinciam factam esse gaudebam, si absentem mihi unius mensis labor detractus esset. Illud (vere dicam) me movet, in tanta militum paucitate abesse tris cohortis, quæ sint plenissimæ: nec me scire ubi sint. Molestissimè autem fero: quod, te ubi visurus sim, nescio: eoque ad te tardius scripsi, quòd quotidie te ipsum expectabam: cum interea ne litteras quidem ulla accepi, quæ me docerent, quid ageres, aut ubi te visurus essem. Itaque virum forem, mihi que in primis probatum, Antonium, præfectum evocatorum, misi ad te, cui, si tibi videretur, cohortis traderes: ut, dum tempus anni esset ido-

neum, aliquid negotii gerere possem. In quo, tuo consilio ut me sperarem esse usurum, & amicitia nostra, & litterarum tuarum fecerant: 4 quod ne nunc quidem despero. Sed planè, quando, aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum. Ego, ut me tibi amicissimum esse, & æqui, & iniqui intelligant, curabo. De tuo in me animo iniquis secus existimandi videris nonnihil loci dedisse. id si correxeris, mihi valde gratum erit. Et, ut tu habere rationem possis, quo loco me, salva lege Cornelia, convenias, ego in provinciam veni pridie Kal. Sext. iter in Ciliciam facio per Cappadociam. castra movi ab Iconio pridie Kalendas Sept. Nunc tu & ex diebus, & ex ratione itineris, si putabis me esse conveniendum, constitues, quo loco id commodissimè fieri possit, & quo die. Vale.

M. T. C. S. D. APPIO PULCHRO.

PLURIBUS verbis ad te scribam, cum plus otii nactus ero. Hæc scripsi subito, cum Bruti pueri Laodiceæ me convenissent, & se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, præterquam ad te, & ad Brutum, dedi litteras. Legati Appiani mihi volumen à te, plenum querelæ iniquissimæ, reddiderunt, quod eorum adificationem litteris meis impedissem. Eadem autem epistola petebas, ut eos quàm primùm, ne in hiemem inciderent, ad facultatem ædificandi, liberarem: 5 & simul peracutè querebare, quod eos tributa exigere vetarem, priùs, quàm ego, te cognita, permisissim. genus enim quoddam fuisse impediendi, cum ego cognoscere non possem, nisi cum ad hiemem me ex Cilicia recepissem. Ad omnia accipe: & cognosce aequitatem expositulationis tuæ. Primùm, cùm ad me aditum esset ab iis, qui dicerent, à se intolerabilia tributa exigi: quid habuit iniquitatis, me scribere, ne facerent, antequàm ego rem, causamque cognossem? Non poteram, credo, ante hiemem. sic enim scribis. Quasi verò ad cognoscendum ego ad illos, non illi ad me venire debuerint. Tam longe? inquis. Quid? cùm dabis iis litteras, per quas mecum agebas, ne eos impedirem, quo minus ante hiemem ædificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? Tametsi id quidem fecerunt ridiculè. quas enim litteras afferebant, ut opus æstate facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito, & multo plureis esse, qui de tributis reculent, quàm qui exigere velint: & me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hætenus. A Pausania, Lentuli liberti, accenso meo, audivi, cum diceret, te secum esse questum, quòd tibi obviam non prodissim. Scilicet contemsi te: nec potest fieri me quidquam superbius. Cùm puer tuus ad me secunda ferè vigilia venisset, isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertumque, utra via, cùm essent duæ: altera Varronem, tuum familiarissimum, altera Q. Leptam, præfectum fabriùm meum, tibi obviam misi. mandavi utrique eorum, ut antè ad me excurrerent, ut tibi obviam prodire possem. Currens Lepta venit, mihi que nuntiavit, te jam castra prætergressum esse. confestim Iconium veni. cetera jam tibi nota sunt. An ego tibi obviam non prodirem? primum Appio Claudio? deinde, imperatori? deinde, more majorum? deinde, quod caput est, amico? præsertim cum in isto genere multo etiam ambitiosius facere soleam, quàm honos meus, & dignitas postulat. Sed hæc hætenus. Illud idem Pausania dicebat, te dixisse? Quidni? Appius Lentulo, Lentulus Appio processit obviam: Cicero Appio no-

luit?

1. *Et est enim in multis.*] Non ausus sum discedere à Victorio, Pall. sec. quart. quint. Primum vitium est enim in multis: non tamen improbandam iudico lectionem cod. Peck. latè enim hoc patet vitium, & in multis.

2. *Sibi succedi putarent.*] Sic omnes Pall. Gruter. Victorius. alias: successum iri putarent.

3. *Prope jam undecim mensium provinciam.*] Benè Lamb. undecim mensium: quod tamen in nullo omnino nostrorum reperi: at videtur non videretur ostentatur à Victorii & prima edit. Pall. pr. sec. quart. quint. Vatic.

4. *Quod ne nunc quidem despero.*] Ita quinque Pall. cod. Gruteri,

Victorii editio. Gulielmius tamen in Codicis Peckiani scripturam, quam & ego in editione prima animadverte to, propendebat, quod ne, (pro ne) ego nunc quidem despero, ut confirmet desperare se de consilio Appii. quod prima fronte aliquid apparet, sed si perpendas & componas cum sequentibus frivolum magis nauco ac levius tippula invenies. nam & nimium intelligendo nostrum stuporem prodimus.

5. *Et simul peracutè querebare.*] Non temerarius consensus Pall. sec. tert. quart. Gruter. Stewech. Peck. cum editionum prima: & simul peracutè querebare: Sed mihi ante hoc tamen placet peracutè.

luit? Quæso, etiamne tu has ineptias, homo (mea sententia) summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu,¹ addo urbanitate, quæ est virtus, ut Stoici rectissime putant: ullam Appietatem, aut Lentulitatem, valere apud me plus, quam ornamenta virtutis, existimas? Cum ea consecutus nondum eram, quæ sunt hominum opinionibus amplissima: tamen ista vestra nomina numquam sum admiratus: viros esse, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar. Postea verò, quam ita & cepi, & gessi maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem,² neque ad gloriam acquirendum putarem: superiorem quidem numquam, sed parem vobis me speravi esse factum. Nec, mehercule, aliter vidi existimare, vel Cn. Pompejum, quem omnibus, qui umquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono. Tu si aliter existimas, nihil erabis, si paullo diligentius (ut quid sit *δὴ γενεα*, quid sit nobilitas intelligas) Athenodorus, Sardonis filius, quid de his rebus dicat attenderit. Sed, ut ad rem redeam, me tibi non amicum modò, verumetiam amicissimum existimes velim. profectò omnibus meis officiis efficiam, ut ita esse verè possis judicare. Tu autem si id agis ut minus mea causa, dum ego absim, debere videaris, quam ego tua laborarim: libero te ista cura. *παρ' ἐμοί γε καὶ ἄλλοι, οἱ καὶ με πρήσσει, μάλιστα δὲ μηπίετα Ζῶς.* Si autem natura es φιλαίπυτος, illud non perficies, quo minus tua causa velim. hoc assequere, ut, quam in partem tu accipias, minùs laborem. Hæc ad te scripsi liberius, fretus conscientia officii mei, benivolentiæque: quam à me certo iudicio susceptam, quoad tu voles, conservabo. Vale.

8 M. T. C. PROCONS. S. D. 3 APPIO PULCHRO.

ET SI, quantum ex tuis litteris intelligere potui, videbam, te hanc epistolam, cum ad urbem esses, esse lecturum, refrigerato jam levissimo sermone hominum provincialium: tamen, cum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putavi, ut tuis litteris brevi responderem. Sed prima duo capita epistolæ tuæ, tacita mihi quodammodo relinquenda sunt. Nihil enim habent, quod aut definitum sit, aut certum: nisi me vultu, taciturnitate significasse, tibi non esse amicum, idque pro tribunali, cum aliquid ageretur, & nonnullis in conviviis intelligi potuisse. Hoc totum nihil esse, possum intelligere: sed cum sit nihil, ne quid dicatur quidem, intelligo. Illud quidem scio, meos multos, & illustres, & ex superiore, & ex æquo loco sermones habitos cum tua summa laude; & cum magna sollicitudine, significatione nostræ familiaritatis, ad te verè potuisse deferri. Nam, quod ad legatos attinet, quid à me fieri potuit aut elegantius, aut iustius, quam ut sumtus egentissimarum civitatum minuerem, sine ulla imminutione dignitatis tuæ, præsertim ipsis civitatibus postulantis? Nam mihi totum genus legationum tuo nomine proficiscentium, notum non erat. Apameæ cum essem, multarum civitatum principes ad me detulerunt, sumtus decerni legatis nimis magnos, cum solvendo civitates non essent. Hic ego multa simul cogitavi. primum te hominem, non solum sapientem, verumetiam (ut nunc loquimur) urbanum, non arbitrabar genere isto legationum delectari: idque me arbitror Synnadis pro tribunali, multis verbis disputavisse: primum, Appium Claudium, senatui, populoque Rom. non Myndensium testimonio, (in ea enim civitate mentio facta est) sed sua sponte, esse laudatum: deinde me ista vi-

diffe multis accidere, ut eorum causa legationes Romanæ venirent: sed his legationibus non meminisse ullum tempus laudandi, aut locum dari: studia mihi eorum placere, quod in te bene merito grati essent: consilium totum videri minime necessarium. Si autem vellent declarare in eo officium suum, laudaturum me, si qui suo sumtu functus esset officio: concessurum, si legitimo non permissurum, si infinito. Quid enim reprehendi potest, nisi quod addis, visum esse quibusdam edictum meum, quasi consultò ad istas legationes impediendas esse accommodatum? Jam non tam mihi videntur injuriam facere illi, qui hæc disputant, quam si cujus aures ad hanc disputationem patent. Romæ composui edictum: nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, cum Samum ad me venissent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus civitatum: quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus: quibus ego magnopere delector. Hoc verò, ex quo suspicio nata est, me exquisisse aliquid, in quo te offenderem, translatitium est. Neque enim eram tam desipiens, ut privatæ rei causa legari putarem, qui & tibi non privato, & pro re non privata sua, sed publica: non in privato, sed in publico orbis terræ consilio, id est, in senatu ut gratias agerent, mittebantur: neque cum edixi, ne quis injussu meo proficisceretur, exclusi eos, qui me in castra, & qui trans Taurum persequi non possent. Nam id est maximè in tuis litteris irridendum. Quid enim erat, quod me persequerentur in castra, Taurumve transirent, cum ego Laodicea usque ad Iconium iter ita fecerim, ut me omnium illarum diœcesium, quæ cis Taurum sunt, omniumque earum civitatum magistratus, legationesque convenirent? Nisi fortè postea cœperunt legare, quam ego Taurum transgressus sum, quod certè non ita est. Cum enim Laodiceæ, cum Apameæ, cum Synnadis, cum Philomeli, cum Iconii essem: quibus in oppidis omnibus commoratus sum: omnes jam istius generis legationes erant constitutæ. Atque hoc tamen te scire volo, me de isto sumtu legationum aut minuendo, aut remittendo decrevisse nihil, nisi quod principes civitatum à me postulassent: ne in venditionem tributorum, & illam acerbissimam exactiorem (quam tu non ignoras) capitum, atque ostiorum inducerentur sumtus minime necessarii. Ego autem cum hoc suscepissem, non solum justitia, sed etiam misericordia adductus, ut levarem miseriis perditas civitates, & perditas maximè per magistratus suos, non potui in illo sumtu non necessario negligens esse. Tu, cum istiusmodi sermones ad te delati de me sunt, non debuisti credere. Si autem hoc genere delectaris, ut, quæ tibi in mentem veniant, aliis attribuas: genus sermonis inducis in amicitiam minime liberale. Ego si in provincia detrahere de tua fama umquam cogitarem, non ad generum tuum Lentulum, neque ad libertum tuum Brundisii, neque ad præfectum fabrum Corcyræ, quem in locum me venire velles, retulissem. Quare potes, doctissimis hominibus auctoribus, quorum sunt de amicitia gerenda præclarissime scripti libri, genus hoc totum orationis tollere, DISPUTABANT, EGO CONTRA DISSEREBAM. DICEBANT, EGO NEGABAM. An mihi de te nihil esse dictum umquam putas? ne hoc quidem, quod, cum me Laodiceam venire voluisses, Taurum ipse transisti? Quod iisdem diebus meus conventus erat Apameæ, Synnadis, Philomeli: tuus Tharsi? Non dicam plura, ne, in quo te oburgem, id ipsum videar imitari. Illud dicam, ut sentio. si ista, quæ alios loqui dicis, ipse sentis: tua summa culpa est.

fin au-

1. *Addo urbanitate.*] Urbanitatem omnes Pall. prætuli tamen lectionem Victorianæ impressionis & Vatic. cod. ut maximè concinnam, atque elegantem.

2. *Neque ad gloriam acquirendum putarem.*] Prætuli & hanc lectionem ex Vatic. atque editione Victorii, cum in quatuor Pall. & Stewech. existet *acquirendum put.* vulgo: *acquirendam deesse put.*

3. APPIO PULCHRO.] Vulgò addunt IMPERATORI: quod ego in solo tertio inveni: ceteri omnes ignorant huic titulum.

4. *De improborum oratione scripsisses.*] In optimo codice Pal. pr. & Grut. quemadmodum Lambinus conjecerat: *moratione.* sed ideo ego non referrem ad *triumphi moratores*, quos somniat Lamb.

5. *Cum magna sollicitudine, significatione nostræ fam.*] Ea est lectio primarum editionum, Pall. quatuor, totidemque Gulielmianorum ac Gruteriani. Pal. tert. *sollicitudine significationis*, quam scripturam nescio unde, aliquis oræ Venetæ editionis adposuit. Vulgò: *cum magnâ nostrâ significatione nostræ fam.*

fin autem alii tecum hæc loquuntur: tua tamen, quod audis, culpa nonnulla est. Mea ratio in tota amicitia nostra constans, & gravis reperietur. ¹ Quod si qui me astutorem fingit: quid potest esse callidius, quam, cum te absentem semper defenderim, cum præsertim mihi usum venturum non arbitrarer, ut ego quoque absens à te defendendus essem: nunc committerem, ut tu jure optimo me absentem deserere posses? Unum genus excipio sermonis, in quo persæpe aliquid dicitur, quod te putem nolle dici: ² si aut legatorum tuorum cuiquam, aut præfectorum, aut tribunorum militum malè dicitur: quod tamen ipsum non mehercule adhuc accidit me audiente, ut aut gravius diceretur, aut in pluris, quàm mecum Corcyræ Clodius est locutus: cum in eo genere maximè quereretur te aliorum improbitate minus felicem fuisse. Hos ego sermones, quod & multi sunt, & tuam existimationem, ut ego sentio, non offendunt, lacerativi numquam, sed non valde repressi. Si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse: non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam: simulque non de me is pejus, quam de te existimat. Sin autem quem mea instituta in provincia non delectant: & quadam dissimilitudine institutorum meorum, ac tuorum lædi se putat, cum uterque nostrum rectè fecerit, sed non idem uterque secutus sit: hunc ego amicum habere non curo. Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in provincia patuit. ³ Nostra si angustior (etsi de tua proluxa, beneficaque natura limavit aliquid posterior annus, propter quandam tristitiam temporum) non debent mirari homines, cum & natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, & temporibus, quibus alii moventur, isdem ego movear: *me esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi.* De rebus urbanis quod me certiore fecisti, cum per se mihi gratum fuit, tum quod significasti, tibi omnia mea mandata curæ fore. In quibus unum illud te præcipuè rogo, ut cures, ne quid mihi ad hoc negotii aut oneris accedat, aut temporis: Hortensiumque nostrum collegam, & familiarum, roges, ut, si umquam mea causa quidquam aut sensit, aut fecit, de hac quoque sententia bima decedat: qua mihi ⁴ nihil potest esse inimicitius. De nostris rebus quod scire vis: Tarso, nonis Octobr. Amanum versus profecti sumus. Hæc scripsi postridie ejus diei, cum castra haberem ⁵ in agro Moshestiæ. Si quid egero, scribam ad te: ⁶ neque domum umquam ad me litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. De Parthis quod quaeris, fuisse nullos puto. Arabes qui fuerunt, admisso Parthico ornatu, dicuntur omnes revertisse. Hostem esse in Syria negant ullum. Tu velim ad me quàm sæpissimè, & de tuis rebus scribas, & de meis, & de omni reipublicæ statu. de quo sum sollicitus eo magis, quod ex tuis litteris cognovi, Pompejum nostrum in Hispaniam iturum. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

Vix tandem legi litteras dignas Appio Clodio, plenas humanitatis, officii, diligentiae. Ad spectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit. Nam, quas ex itinere antè, quàm ex Asia egressus es, ad me litteras misisti, unas de legatis à me prohibitis proficisci, alteras de Appianorum ædificatione impedita, legi perinventus. Itaque conscientia meæ constantis erga te voluntatis, rescripti tibi subiratus. Iis verò litteris lectis, quas Philotimo, liberto meo, dedisti, cognovi, intellexique, in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent: ad urbem verò ut accesseris, vel potius ut primum tuos videris, cognosse te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia, & constantia fuisset. Itaque quanti illud me existimare putas, quod est in tuis litteris scriptum: si quid incidit, quod ad meam dignitatem pertinet, etsi vix fieri possit, ⁷ tamen te parem mihi gratiam relaturum? Tu verò facile facies. NIHIL EST enim, quod studio, & benivolentia, vel amore potius, effici non possit. Ego, etsi & ipse ita judicabam, & siebam crebro a meis per litteras certior: tamen maximam lætitiæ cepi ex tuis litteris de spe minime dubia, & planè explorata triumphi tui: neque verò ob eam, causam, quo ipse facilius consequeretur: (nam id quidem *ἀντιθέτου* est) sed, mehercule, quod tua dignitas, atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Quare quoniam plureis tu habes, quàm ceteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeunt ferè omnes, si quid velis: gratissimum mihi feceris, si ad me, simulatque adeptus eris, quod & tu confidis, & ego opto, litteras miseris. Longi subfelli (ut noster Pompejus appellat) judicatio, & mora, si quem tibi item unum, alterumve diem abstulerit, (quid enim potest amplius?) tua tamen dignitas suam locum obtinebit. Sed, si me diligis, si à me diligis vis, ad me litteras, ut quàm primum lætitiæ afficiar, mitto. Et velim, reliquum quod est promissi, ac muneris tui, mihi persolvas. Cum ipsam cognitionem juris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me, muneribusque delector. Quod autem à me tale quiddam desideras, sanè mihi considerandum est, quoniam te remunerer potissimum genere: nam profectò non est meum, qui in scribendo (ut soles admirari) tantum industriæ ponam, committere, ut negligens scribendo fuisse videar: præsertim cum id non modò negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verum hæc videbimus. Illud, quod polliceris, velim pro tua fide, diligentiaque, & pro nostra non instituta, sed jam inveterata amicitia, cures, enitare, ut supplicatio nobis quàm honorificentissimè, quàm primumque decernatur. Omnino serius misi litteras, quam vellem: in quo cum difficultas navigandi fuit odiosa,

tum

1. Quod si qui me astutorem fingit: quid potest esse callidius.] Sic ante Lambin. prima editio ac Victorii: qui pro quis ut paullo supra; si qui suo sumtu sumctus esset officio, ex Pall. sec. Grut. Vatican. jam callidius est in primo, quart. quint. in Peck. Grut. in sec. tert. callidius puto antiqua scriptura non geminante liquidas has sæpius, vulgò incallidius nimis frivolum. Ceterum paullo post est in Pall. sec. cum præsertim mihi usum venturum non arbitrarer, quod valde probò: Sic Plaut. Cistell. si quis unus venerit. Item Bacch. Auspurgere hercle, si magis usus venerit. Terent. Hæc aut. Non usus veniet spero, aut si nolis sic accipere, accipe ut idem Afer Phorm. Nec cum hujusmodi unquam usus venit, ut conflares malo. Pall. tert. usui venturum.

2. Si aut legatorum tuorum cuiquam a. pref. a. tr. ml. maledicitur.] Hæc potius aliis credidi quam mihi; puta Victorio, Manutio, Lambino hanc lectionem exhibentibus, accedente Vaticano cod. in quo talis scriptura restat. ceterum nullus nostrorum huic lectioni favet: quorum tert. & Gruter. quippiam aut pref. aut trib. militum malè dicit: quod ego non spernere rationibus mihi domi conductis possum. primus verò accedit ad Victorianam lect. quippe quippiam & cuiquam, jam verò ut, sæpe ex brevitatis ignorantia præteritur; ut modò supra. Illud verò rectè est ex Palaz. pr. sec. Grut. Medic. Vatic. emendatum, aut in pluris. vulgò ineptè, aut imperitè, quod tamen velut legitimum nonnullos codices invalit & infecit.

3. Nostra si angustior, & si.] Vulgò angustior erit. sed istud verbi neque in melioribus editionibus, neque in ullis mss. conspicitur. amandavi ergò εἰς μόδα κας. ceterum in omnibus nostris, ut & tribus Guliel. est limitabit non limavit. Egnatius quia invenerat in Mediceo limavit: it legit elimavit, quod verbum est Latinum & proprium hujus sensus, ductum à lima quæ atterit quod superfluit. Mihi in illo Limitabit subesse aliquid suspicio est: aliusque tet codicum fides apud me fundata est, quam vel momenta sagacissimæ conjecturæ seu acuminis.

4. Nihil potest esse inimicitius.] Et hoc quatuor Pall. priorum scriptura est: ac Gruteriani. vulgò inimicitius. vide supra hoc eodem libro.

5. In agro Moshestiæ.] Ita Victorius, Med. Pal. pr. secundus verò & Peck. Moshestiæ. tert. moshestiæ. quart. quint. Moshestiæ. alii ut Victor. & Lamb. Mossubestiæ; sicut dudum ante illos natos emendarat Egnatius.

6. Neque domum unquam ad me litteras mittam.] Elegantissimè & omnimodo Tulliane: ex Victorio ac Vaticano, in quibus Pall. erat ad meas lit. qui hujus venustatis vim non ceperunt, legerunt ad meas litteras mittam.

7. Tamen te parem mihi gratiam relaturum.] Non illepidam est prima codicis Gruteriani scriptura: Perbenni mihi gratia relaturum.

¹ tum ipsum discessum senatus incidisse credo litteras meas. Sed id feci adductus auctoritate, & consilio tuo: idque à me rectè factum puto, quod non statim, ut appellatus imperator sim, sed aliis rebus additis, æstivisque confectis, litteras miserim. Hæc igitur tibi erunt curæ, quemadmodum ostendis: meque totum, & mea, & meos commendatos habebis. Vale.

10 M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

CUM est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi negotium facefferent, etsi graviter primo nuntio commotus sum, quòd nihil tam præter opinionem meam accidere potuit: tamen, ut me collegi, cetera mihi facillima videbantur, quod & in te ipso maximam spem, & in tuis magnam habebam: multaq; mihi veniebant in mentem, quamobrem istum laborem tibi etiam honori putarem fore. Illud planè molestè tuli, quòd certissimum, & iustissimum triumphum, hoc invidiorum consilio esse tibi ereptum videbam. Quod tu si tanti facies, quanti ego semper iudicavi faciendum esse: facies sapienter, & ages victor ex inimicorum dolore triumphum iustissimum. Ego enim planè video fore, nervis, opibus, sapientia tua, vehementer ut inimicos tuos pœniteat intemperantiæ suæ. ² De me tibi sic, contestans omnes deos, promitto, atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro salute) in hac provincia, cui tu præfuisi, rogando, deprecatoris: laborando, propinqui: ³ auctoritate, cari hominis (ut spero) apud civitates: gravitate, imperatoris suscepturum officia, atque parteis. Omnia volo à me & postules, & expectes: vincam meis officiis cogitationes tuas. Q. Servilius perbreveis mihi à te litteras reddidit, quæ mihi tamen nimis longæ visæ sunt. Injuriam enim mihi fieri putabam, cum rogabar. Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti te, quanti Pompejum, quem unum ex omnibus facio, ut debeo, plurimi, quanti Brutum facerem: quamquam in consuetudine quotidiana perpexisses, sicut perspicies: sed quoniam accidit, si quid à me prætermisum erit, commissum facinus, & admissum dedecus confitebor. Pontinus, qui à te tractatus est præstanti, ac singulari fide, cuius tui beneficii sum ego testis, præstat tibi memoriam, benivolentiamque, quam debet: qui, cum maximis rebus suis coactus à me invitissimo decessisset: tamen ut vidit interesse tua, conscendens jam navem, Ephefo Laodiceam revertit. Talia te cum studia videam habiturum esse innumerabilia, planè dubitare non possum; ⁴ quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit. ⁵ Si verò efficias, ut censores creentur: & si ita gesseris censuram, ut & de-

bes, & potes: non tibi solum, sed tuis omnibus video in perpetuum summo te præsidio futurum. Illud pugna, & enitere, ne quid nobis temporis prorogetur: ut, cum hic tibi satisfecerimus, istic quoque nostram in te benivolentiam navare possimus. Quæ de hominum, atque ordinum omnium erga te studiis scribis ad me, minimè mihi miranda, & maximè jucunda acciderunt: eademque ad me perscripta sunt à familiaribus meis. Itaque capio magnam voluptatem, cum tibi, cujus mihi amicitia non solum ampla, sed etiam jucunda est, ⁶ ea tribui, quæ debeantur: tum verò remanere etiam nunc in civitate nostra studia, propè omnium consensu, erga forteis, & industrios viros: quæ mihi ipsi una semper tributa merces est laborum, & vigiliarum mearum. Illud verò mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse in eo adolescente, cuius ego salutem duobus capitibus iudicis summa contentione defendi: ut, tuis inimicitias suscipiendis, oblivisceretur patroni omnium fortunarum, ac rationum suarum: præsertim cum tu omnibus, vel ornamentis, vel præsiidiis redundares: illi (ut levissimè dicam) multa deessent. cuius sermo stultus, & puerilis, erat jam antea ad me à M. Cœlio, familiari nostro, perscriptus: de quo item sermone multa scripta sunt abs te. ⁷ Ego autem citius cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem conjunctionem diremissim, quam novam conciliaissem. Neque enim de meo erga te stidio dubitare debes: neque id est obscurum cuiquam in provincia, nec Romæ fuit. Sed tamen significatur in tuis literis suspicio quædam, & dubitatio tua: de qua alienum tempus est mihi tecum exostulandi: purgandi autem mei, necessarium. Ubi enim ego cuiquam legationi fui impedimento, quò minus Romam ad laudem tuam mitteretur? aut in quo potui, si te palàm odissem, minus quod tibi obesset, facere? si clam, magis apertè inimicus esse? Quòd si esset ea perfidia, qua sunt ii, qui in nos hæc conferunt: tamen ea stultitia certè non fuisset, ut aut in obscuro odio apertas inimicitias: aut, in quo tibi nihil nocerem, summam ostenderem voluntatem nocendi. ⁸ Ad me adire quosdam memini, qui dicerent, nimis magnos sumtus legatis decerni: quibus ego non tam imperavi, quam censui, sumtus legatis quam maximè ad legem Corneliam decernendos. Atque in eo ipso me non perseverasse, testes sunt rationes civitatum, in quibus, quantum quæque voluit, legatis tuis datum induxit. Te autem quibus mendaciis homines levissimi onerantur? non modo sublatos sumtus, sed etiam à procuratoribus eorum, qui jam profecti essent, repetitos, & ablatos: eamque causam multis omni-

no non

1. *Tum ipsum discessum senatus incidisse credo litteras meas.*] Sic est elegantius ex tribus posterioribus Pall. & Stewech. vulgus adjecit in, ne hærendum esset circa quæstionem, quo procederet oratio regimine.

2. *De me tibi sic contestans omnes deos promitto.*] Sic est in editionum principe, inventique Victorius in suis. ceterum sic expresse Grut. Pall. sec. tert. quint. ob compendium scriptiois constans, alii obtestans, alii restans utriusque malè. sic Cicero alibi in Verrem: *Deos hominesque contestans clamare cepit.* Idem pro Flacco: *Quum ego te Flacce cælum terramque contestans flens flentem obtestabar.* Rectè autem hunc locum ex l'ello interpretatus est Victorius.

3. *Auctoritate cari hominis.*] Sic est in omnibus nostris mss. & editionibus, solum in Pal. secundo est à manu secunda *clari hominis*, quod improbandum non ducerem, modò numerosiore & firmiore se teste tueretur. Clarum apud suos provinciales se fuisse, jactat Cœlio lib. 11. cap. 10. *quædam auctoritate apud eos, qui me non norant nominis nostri. Multum est enim in his locis: Hicine est ille, qui urbem? quem senatus? nosi cetera.*

4. *Quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit.*] Qui mutarunt: *quin tibi amplitudini ista sollicitudo.* audaciæ suæ ac temeritatis specimen dederunt; quasi hæc omnium librorum ac mss. lectio minus liqueret, aut parum integra foret. Eam certe conspicio in Pall. omnibus, Grut. Stew. Vatie. denique editione prima ac Victorii.

5. *Si verò efficias, ut censores creentur.*] Nondum apud me pervicit auctoritas Lambini ut hanc scripturam Victorii (quæ est in o. Pall. Grut. tribus Gulielmianis, editionum prima) cum ipso rejicerem. quid causæ? certe vulgata neque volam neque vestigium

invenio. sicut & illud *invitissimè* in solo quarto Pall. existat, quod anteponis longe nostro; in quo spero doctiorum neminem rivalem habiturus est. Prior lectio vulgò sic concepta est: *Si verò effeceris ut censor creeris.*

6. *Ea tribui, quæ debeantur: tum verò remanere etiam nunc.*] Vulgò *tribui video*, sed posterius rectè abigunt quatuor Pall. Grut. Peck. editio prima & Victorii: deinde iterum vulgarunt. *tum verò etiam nunc remanere*: sed illud *etiam nunc* exturbant quoque Pal. tert. Grut. Stewech. pro nostra verò lectione pugnant quatuor Pall. Victorii editio, sicque transposuit in prima impressione Egnatius. paullo post Pal. tert. Grut. Stewech. *erga fortes & industrios viros*: qui codices tametsi non postremo apud me sint numerosi: tamen non ausus sum hanc novitatem ac licentiam admittendi quodvis in Cicerone assumere atque usurpare. Porro item Pal. tert. ac Stewech. *tantam temeritatem fuisse adolescenti.*

7. *Ego autem citius cum eo, qui.*] Vulgò *ab eo*: sic est in omnibus mss. & editionibus vetustioribus. Porro omnes mss. ut & prisca editio; *si esset ex perfidia*. fortè, ut Plautus *ex paupertate*. sed crebrò permutantur a & x.

8. *Ad me adire quosdam memini.*] Verba illa quæ ex suis vetustis libris asluit Victorius, *nimirum ex Esicheto*, cum neque in Pall. Grut. Gulielm. ed. pr. neque Lambini libris compareant, nefas duxi inducere hæc; cum re vera videantur pannum in purpura. At illam subsequenter tuentur Pall. tres quatuor, Grut. Stewech. Victorii editio: *quantum quæque voluit, legatis tuis datum induxit*: quamquam magis probem Pal. pr. & Peck. scripturam: *quantum quæque voluit legatis tuis datum, induxit.* Pal. quint. non absurde, *quantum quæque voluit legatis tuis, mandatum induxit.*

no non eundi fuisse. Quereret tecum, atque exoptularem, ni (ut supra scripsi) purgare me tibi hoc tuo tempore, quam accusare te mallem: idque putare esse rectius. Itaque nihil de te, quod credideris de me: quamobrem non debueris credere, pauca dicam. Nam si me virum bonum, si dignum his studiis, eaque doctrina, cui me à pueritia dedi: si satis magni animi, non minimi consili in maximis rebus perspectum habes? nihil in me, non modò perfidiosum, & insidiosum, & fallax in amicitia, sed ne humile quidem, aut jejunum debes agnoscere. ¹ Sin autem me astutum, & occultum lubet fingere: quid est, quod minùs cadere in ejusmodi naturam possit, quàm aut florentissimi hominis aspernari benivolentiam, aut ejus existimationem oppugnare in provincia, cujus laudem domi defenderis? aut in ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis? aut id eligere ad perfidiam, ² quod ad indicandum odium apertissimum sit: ad nocendum, levissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, cum te ex fratre meo, ne tunc quidem, cum tibi propè necesse esset eas agere parteis, inimicum mihi fuisse cognossem? Cum verò reditum nostrum in gratiam uterque experisset: quid in consulatu tuo frustra mecum egisti, quod me aut facere, aut sentire voluisses? Quid mihi mandasti, cum te Puteolis prosequerer, in quo non expectationem tuam diligentia mea vicerim? Quòd si id est maxime astuti, omnia ad suam utilitatem referre: quid mihi tandem erat utilius, quid commodis meis aptius quam hominis nobilissimi, atque honoratissimi conjunctio: cujus opes, ingenium, liberi, affines, propinqui, mihi magno, vel ornamento, vel præsidio esse possent? Quæ tamen ego omnia in expetenda amicitia tua, non astutia quadam, sed aliqua potiùs sapientia, secutus sum. Quid? illa vincula, quibus quidem libentissimè adstringor, quanta sunt? studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitæ, atque victus, sermonis societas, litteræ interiores. Atque hæc domestica. Quid illa tandem popularia; reditus illustri in gratiam? in quo ne per imprudentiam quidem errari potest, sine suspitione perfidiæ: amplissimi sacerdotii collegium? in quo non modò amicitiam violari apud majores nostros fas non erat, sed ne optari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Quæ ut omittam tam multa, atque tanta: quis umquam tanti quemquam fecit, aut facere potuit, aut debuit, quanti ego Cn. Pompejum, focerum tuæ filiæ? Etenim si merita valent: patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum restitutum puto, si consuetudinis jucunditas: quæ fuit umquam amicitia consularium in nostra civitate conjunctior? si illa amoris, atque officii signa: quid mihi ille non commisit? quid non mecum communicavit? quid de se in senatu, cum ipse abesset, per quemquam agi maluit? ³ quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissimè? qua denique ille facilitate; qua humanitate tulit contentionem meam pro Milone, ⁴ adversantem interdum actionibus suis quo studio providit, nequa me illius temporis invidia attingeret, cum me consilio, tum auctoritate, cum armis denique textit suis? quibus quidem temporibus hæc in eo gravitas, hæc animi altitudo fuit, non modò ut Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis

fecisti: sed ne summorum quidem hominum malivolis de me sermonibus crederet. Hujus igitur filius cum sit gener tuus, cumque, præter hanc conjunctionem affinitatis, quàm sis Cn. Pompejo carus, quamque jucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo? cum præsentim eas ad me is litteras miserit, quibus, etiam si tibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen: totumque me ad ejus viri, ita de me meriti voluntatem nutumque converterem. Sed hæc hæc hæc. pluribus enim etiam fortasse verbis, quàm necesse fuit, scripta sunt. Nunc ea, quæ à me profecta, quæque instituta sunt cognosce.

^{*} Non pauca desiderantur, quæ fortassis ab ipso Cic. detracta sunt.

Atque hæc agimus, & agemus magis pro dignitate, quàm pro periculo tuo. Te enim (ut spero) propediem censorem audiemus: ejus magistratus officia, quæ sunt maximi animi, summique consilii, tibi diligentius, & accuratius, quàm hæc, quæ nos de te agimus, cogitanda esse cenfeo. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, (UT SPERO) CENSORI, S. D. 13

CUM essem in castris ad fluvium Pyramum, redditæ mihi sunt uno tempore à te epistolæ duæ, quas ad me Q. Servilius Tarso miserat. Earum in altera dies erat adscripta nonarum Aprilium: in altera, quæ mihi recentior videbatur, dies non erat. Respondebo igitur superiori priùs: in qua scribis ad me de absolutione majestatis. de qua, etsi pernultum antè certior factus eram literis, nuntiis, fama denique ipsa (nihil enim fuit clarius: non quòd quisquam aliter putasset: sed nihil de insignibus ad laudem viris obsecrè nuntiari solet) tamen eadem illa lætiora fecerunt mihi tuæ litteræ: non solum quia planius loquebantur, & uberius, quàm vulgi sermo: sed etiam quia magis videbar tibi gratulari, cum de te ex reipso audiebam. Complexus igitur sum cogitatione te absentem: epistolam verò oscularus, etiam ipse mihi gratulatus sum. Quæ enim à cuncto populo, à senatu, à iudicibus, ingenio, industriæ, virtuti tribuuntur: quia mihi ipsi assentor fortasse, cum ea esse in me fingo: mihi quoque ipse tribui puro. Nec tam gloriosum exitum tui iudicii existis, sed ram pravam inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. De ambitu verò quid interest, inquires, an de majestate? Ad rem nihil. alterum enim non attigisti: alterum auxisti. Verumtamen est majestas (ut Sulla voluit) ne in quemvis impunè declamare liceret. Ambitus verò, ita apertam vim habet, ut aut accusetur improbè, aut defendatur. quæ enim facta, aut non facta largitio ignorari potest? Tuorum autem honorum cursus, cui suspectus umquam fuit? Me miserum, qui non affuerim. quos ego risus excitassem! Sed de majestatis iudicio duo mihi illa ex tuis litteris jucundissima fuerunt: unum, quòd te ab ipsa rep. defensum scribis: quæ quidem, etiam in summa honorum, & fortium civium copia, tueri taleis viros deberet: nunc verò eò magis, quòd tanta penuria est in omni, vel honoris, vel ætatis gradu, ut tam orba civitas taleis tutores completi debeat: alterum, quòd Pompeii, & Bruti fidem, benivolentiamque mirificè laudas. Lætor virtute, & officio, cum tuorum necessariorum, meorum amicissimorum: ⁶ tum alterius, omnium seculorum

1. Sin a. me astutum & occultum lubet fingere.] Sic Medicæ codex: & ex eo Victorina. vulgò *libet*; sicut & plerique mss. Pal. pr. *juvat*. quint. *juvat*. quart. verò, *occulum ut juvat libet fingere*. Mihi illud *juvat* displicere non potest.

2. Quod ad indicandum odium apertissimum sit.] Pall. tert. quart. Gruter. *quod ad indicandum odium*; quod non frustra adnoto. Inferius quinque Pall. Grut. prima edit. *sed ne optari quidem sacerdotem*. qui non intellexerunt vim verbi *optari* fecerunt pro fronte sua duriter *cooptari*.

3. Quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissimè?] Sic editionum veterima. ac Victor. Pall. quinque Grut. vulgo: *quibus ille me in rebus non ornatum voluit*.

4. Adversante interdum actionibus suis.] Sic vet. cod. sic quint. Pal. ac Victor. editio. Grut. tamen *adversante*. quasi esset *adversari*

tari, adversari & occurrere cupere atque affectare, sicut apud Plautum *Dormitare* aliaque multa ut Milonis intentio potius in conatu fuerit quàm effectu. Multa elegantia & antiqua exciderunt, imò præcipitarunt ex Ciceronis sublimata facundia, pro quibus nunc humilia, jejuna, fordida sustulimus. ut paullo post, est in Pal. tertio *armis denique detexit suis*: cum sit in antiquioribus, hoc est Latine puritatis genuinis auctoribus *detegere* æquè intensè & accurate tegere, ac *deamare* impensè amare, & cetera: in sec. conspicitur *atexit*. vulgò *textit* sicut supra *adversantem*.

5. Obscurè nuntiari solet.] Peck. *nuntiare*, quod probabat Guliel. referebatque ad famam. quod in nullo omnium nostrorum mss. reperiri; prima editio illud agnoscit.

6. Tum alterius omnium seculorum.] Dudum adnotatum est, suffluere voce *maximè*, quo carere video omnes libros.

rum & gentium principis: alterius, jam pridem juventutis, celeriter (ut spero) civitatis. De mercenariis testibus à suis civitatibus notandis, nisi jam factum aliquid est per Flaccum, fiet à me, cum per Asiam decedam. Nunc ad alteram epistolam venio. Quòd ad me quasi formam communium temporum, & rotius reip. misisti expressam: prudentia litterarum tuarum valde mihi est grata. Video enim & pericula leviora, quàm timebam, & majora præsidia, si quidem (ut scribis) omnes vires civitatis se ad Pompeii ductum applicaverunt. tuumque simul promptum animum, & alacrem perspexi ad defendendam rep. mirificamque cepi voluptatem ex hac tua deligentia, quòd in summis tuis occupationibus, mihi tamen reip. statum per te notum esse voluisti. Nam auguralis libros ad commune utriusque nostrum otium serva. Ego enim, à te cum tua promissa per litteras flagitabam, ad urbem te otiosissimum esse arbitrabar. nunc tamen, ut ipse polliceris, pro auguralibus libris, orationes tuas confectas omnem respiciam. Tullius, cui mandata ad me dedisti, non convenerat me: nec erat jam quisquam mecum tuorum, præter omnes meos, qui sunt omnem tui. Stomachosiores meas litteras quas dicas esse, non intelligo. bis ad te scripsi, me purgans diligenter: te leviter accusans in eo, quòd de me cito credidisses: quod genus querelæ mihi quidem videbatur esse amici. Sin tibi displicet, non utar eo posthac. Sed si, ut scribis, hæ litteræ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse. Ut enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat: sic tu (liber enim mihi joculari) quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale, & in censura, si jam es censor, (ut spero) de proavo multum cogitato tuo.

12

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

GRATULABOR tibi prius: (ita enim rerum ordo postulat) deinde ad me convertar. Ego verò vehementer gratulor de judicio ambitus: neque id, quod nemini dubium fuit, absolutum esse te: sed illud, quod, quo, melior civis, ¹ quo vir clarior, quo fortior amicus es, quoque plura virtutis, & industriæ ornamenta in te sunt, eo mirandum est magis, nullam ne in tabellæ quidem latebra fuisse absconditam malivolentiam, quæ te impugnare auderet: non horum temporum, non horum hominum, atque morum negotium: nihil jam sum pridem admiratus magis. De me autem, suscipe paullisper meas parteis, & eum te esse finge, qui sum ego: si facile inveneris quod dicas, noli ignoscere hæsitacioni meæ. Ego verò velim mihi, Tulliaque meæ (sicut tu amicissimè, & suavissimè optas) prosperè evenire ea, quæ, me insciente, facta sunt à meis: sed ita cecidisse, ut agerentur eo tempore, spero omnino cum aliqua felicitate, & opto. verum tamen plus me in hac spe, tua sapientia & humanitas consolatur, quàm opportunitas temporis. Itaque, quemadmodum expeditam exitum hujus instituta orationis, non reperio. neque enim tristius dicere quidquam debeo ea de re, quam tu ipse omnibus optimis prosequeris. neque non me tamen mordet

aliquid: in quo unum vereor, ne tu parum perspicias ea, quæ gesta sunt, ² ab aliis esse gesta, quibus ego ita mandaram, ut, cum tam longè abiturus essem, ad me ne referrent: agerent, quod probassent. In hoc autem mihi illud occurrit. Quid tu igitur si affuisses? Rem probassem. de tempore, nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me, jam dudum laborantem, quomodo ea tuear; quæ mihi tuenda sunt, & te non offendam. Leva me igitur hoc onere. numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem. ³ Sic habeto tamen: nisi jam tunc omnia negotia cum summa tua dignitate diligentissimè confecissem, tamen nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse: tamen, hac mihi affinitate renunciata, non majore equidem studio, sed acrius, apertius, significantius dignitatem tuam defendissem. Decedenti mihi, & jam imperio annuo terminato, ante diem III. Nonas Sextileis, cum ad Sidam navi accederem, & mecum Q. Servilius esset, litteræ à meis sunt redditæ. dixi statim Servilio (etenim videbatur esse commotus) ut omnia à me majora expectaret. quid multa? benivolentior tibi, quam fui, nihilo sum factus: diligentior ad declarandam benivolentiam, multò. Nam, ut vetus nostra simulas antea stimulabat me, ut caverem, ne cui suspicionem fidei reconciliatæ gratiæ darem: sic affinitas novam curam mihi affert cavendi, ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur. Vale.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. P. D.

13

QUASI divinarem, tali in officio fore mihi aliquando expectandum studium tuum: sic, cum de tuis rebus gestis agebatur, inferviebam honori tuo. Dicam tamen verè, plus, quàm acceperas, reddidisti. Quis enim ad me non perscripsit, te non solum auctoritate orationis, sententia tua quibus ego à tali viro contentus eram: sed etiam opera, consilio, domum veniendo, conveniendis meis, nullum onus officii cuiquam reliquum fecisse? Hæc mihi ampliora multo sunt, quàm illa ipsa, propter quæ hæc laborantur. **INSIGNIA ENIM VIRTUTIS** multi etiam sine virtute assecuti sunt: talium virorum tanta studia assequi sola virtus potest. Itaque mihi propono fructum amicitia nostræ, ipsam amicitiam: qua nihil est uberius, præferim in iis studiis, quibus uterque nostrum devinctus est. Nam tibi me profiteor, & in rep. socium, de qua idem sentimus: & in quotidiana vita conjunctum, cum iis artibus, studiisque, quæ colimus. Velim ita fortuna tulisset, quanti ego omnes tuos facio, uti tu meos facere posses: quod tamen ipsum, nescio qua permotus animi divinatione, non despero. Sed hoc nihil ad te: nostrum est onus. Illud velim sic habeas, quòd intelliges, hac re novata, additum potius aliquid ad meum erga te studium, cui nihil videbatur addi posse, quàm quidquam esse detractum. Cum hæc scribebam, censorem jam te esse sperabam. eo brevior est hæc epistola, & ut adversus magistrum morum, modestior. Vale.

M. TUL-

1. *Quo vir clarior.*] Peckii liber (quo cum consensisse Pal. pr. videtur videor ex rasura) *industrialior*. unde Gulielmius volebat *industrialior*.
2. *Ab aliis esse gesta.*] Ita Pall. sec. quart. quint. Vatic. Victor.

vulgo, *ab illis esse*.

3. *Sic habeto tamen.*] Sic est in melioribus editionibus, & Victorii, item in Pall. Grut. vulgo: *sed tamen sic habeto*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER QUARTUS,
AD
SER. SULPICIUM.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. D.

A JUS Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit, te ex se quæsisse, quibus in locis essem: molestæque te ferre, quod me propter validitudinem tuam, cum ad urbem accessissem, non vidisses: & hoc tempore velle te mecum, si propius accessissem, de officio utriusque nostrum communicare.

Utinam, Servi, salvis rebus, (sic enim est dicendum) colloqui potuissemus inter nos. profecto aliquid opis occidenti reip. tulissemus. Cognoram enim jam absens, te hæc mala multò antè providentem, defensorem pacis, & in consulatu tuo, & post consulatum fuisse. Ego autem cum consilium tuum probarem, & idem ipse sentirem, nihil proficiebam. ¹ Sed enim veneram: solus eram: rudis (etsi videbar) in causa: incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. Nunc, quoniam nihil jam videbimur optulari posse reip. si quid est, in quo nobismetipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quàm honestissimè lugeamus: nemo est omnium, quicum potius mihi, quàm tecum, communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla: neque doctissimorum, quos semper coluisti, ² præcepta te fugiunt. Atque ipse antè ad te scripsissem, te frustra in senatum, sive potius, in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem, ne ejus animum offenderem, qui à me, ut te imitarer, petebat. Cui quidem ego, me cum rogaret, ut adissem in senatu, eadem omnia, quæ à te de pace, & de Hispanis dicta sunt, ostendi me esse dicturum. ³ Res vides quo modo se habeat: orbem terrarum, imperiis distributis, ardere bello: urbem sine legibus, sine judiciis, sine jure, sine fide, relictam direptioni, & incendiis. Itaque mihi venire in mentem nihil potest, non modò quid sperem: sed vix jam quid audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse, nos colloqui: quamquam longius etiam cogitabam ab urbe discedere, cujus jam etiam nomen in vitis audio: tamen propius accedam. Trebatioque mandavi, ut, si quid tu eum velles ad me mittere, nec recusaret: idque ut facias, velim: aut, ⁴ si quem tuorum fideliūm voles, ad me mitas: ne aut tibi exire ex urbe necesse sit,

aut mihi accedere. Ego tantum tibi tribuo, quantum mihi fortasse arrego: ut exploratum habeam, quidquid nos communi sententia statuerimus, id omnibus homines probaturos. Vale.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. D.

A. D. III. Kal. Majas cum essem in Cumanò, accepi tuas litteras: quibus lectis, cognovi, non satis prudenter fecisse Philotimum: qui, cum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquam litteras tuas legi, Postumia tua me convenit, & Servius noster. His placuit, ut tu in Cumanum venires: ⁵ quod etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt. Quod meum consilium exquiris: id est tale, ut capere facilius ipse possim, quàm alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate, summaque prudentia? Si quid rectissimum sit, querimus: perspicuum est. si quid maximè expediat, obscurum. sin iis sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum, honestumque sit: non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. Quod existimas, meam causam conjunctam esse cum tua: certè similis in utroque nostrum, cum optimè sentiremus, error fuit. Nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt: ⁶ qua cum ipsi Cæsari nihil esset utilius, gratiam quoque nos inire ab eo, defendenda pace, arbitrabamur. Quantum nos fefellerit, & quem in locum res deducta sit, vides. Neque solum ea perspicis, quæ geruntur, quæque jam gesta sunt: sed etiam, qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quæ fiunt: aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis: altera etiam periculosa ratio videtur. Restat, ut discedendum putem. In quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discesu, quæ loca sequamur. Omnino cum miserior res nunquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior. Nihil enim constitui potest, quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias: ut ⁷ si habes jam statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris. sin autem est quod

1. *S*ervo enim veneram: solus eram: rudis (etsi videbar) in causa:] Sic scripsi quia in quinque Pall. etsi non esse distinctionem verò prævit Pal. tert. hand secus prima editio. vulgatur. rudis esse videbar. Paullò post ex quatuor Pall. Grut. Stewech. Peck. emendavi: videbimur optulari posse, cum editum sit, videmur posse optulari. Denique nemo est hominum legunt Pall. sec. ac quint.

2. *P*ræcepta te fugiunt.] Quinque Pall. ac Grut. præcepta fugiunt omisso te. quod non temerarium est. ut hic Fugere esset evanuisse atque inutile esse à vino fugiente atque mortuo: quod omnem suam virtutem & acrimoniam exspiravit. Sed nihil propter nascentes mutem.

3. *R*es vides, quomodo se habeat.] Ita Victorius; Pall. prim. sec. quart. quint. licet non damneim vulgatum: Rem vides quomodo se habeat. unde tert. Res vides quomodo se habeant.

4. *S*i quem tuorum fideliūm voles.] Delendum videtur Gulielmiorò fideliūm, quod nullus nostrorum destituit: soli duo postremi Pall. transmutant fideliūm tuorum. mihi secus videtur, non enim omnes, quos putamus nostros, fideles sunt. paullò post, idem in

msl. annotat legi; tantum mihi fortasse arrego, quod rectissimum pronuntiat: mihi sollicitè de illo anquirendum non occurrit vel ejus rei vestigium aut causa.

5. *Q*uod etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt.] Rectè sic Victorius editio & Pall. pr. fueratque sic quoque in quarto, ut ex littera constat: nec aliter Grut. Peck. Vatic. nempe quod mecum egerunt, notat, quod me orarunt. ut Terent. Adolph. quid, quod tecum egi, Syre.

6. *Q*ua cum ipsi Cæsari nihil esset utilius.] Pall. quinque quamquam ipsi Cæsari. Grut. à manu secunda tanquam. unde vulgata lectio nata sit, ignoro.

7. *S*i habes jam statutum.] Non absone duo Pall. postremi: si habes jam statum. de quo cogitant, qui vere sapiunt. Mart. Rem salta Pompilius habet. paullò post ex omnibus msl. & editionibus edidi: consilium tuum cum meo; cum vulgo invertant. Denique notatum est particulam hoc deesse in aliquo vet. libro in illo supersedeas hoc labore: legitima tamen in libris nostris omnibus: nisi quod tert. Pal. supersedeas tu labore it.

quod tecum communicare velis, ego te expectabo. Tu, quod tu commodò fiat, quàm primùm velim, venias, sicut intellexi & Servio, & Postumia placere. Vale.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. D.

VEHEMENTER te esse sollicitum, & in communibus miseriis præcipuo quodam dolore angî, multi ad nos quotidie deferunt. Quod quamquam minimè miror, & meum quodammodò agnosco: doleo tamen, te sapientia præditum propè singulari, non tuis bonis delectari potius, quàm alienis malis laborare. Me quidem, etsi nemini concedo, qui majorem ex pernicie, & peste reip. molestiam traxerit: tamen multa jam consolantur, maximeque conscientia consiliorum meorum. Multò enim antè, tanquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram: neque id solum mea sponte, sed multò etiam magis, monente, & denuntiante te. Etsi enim abfui magnam partem consulatus tui: tamen & absens cognoscebam, quæ esset tua in hoc pestifero bello cavendo, & prædicendo sententia, & ipse affui primis temporibus tui consulatus, cum accuratissimè monuisti senatum, collectis omnibus bellis civilibus, ut & illa timerent, quæ meminissent: & scirent, cum superiores, nullo tali exemplo antè in reip. cognito, tam crudeles fuissent: quicumque postea reoppressisset armis, multo intolerabiliorem futurum. NAM, quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant: sed aliquid, atque adeò multa addunt, & afferunt de suo. Quare meminisse debes, eos, qui auctoritatem, & consilium tuum non sunt secuti, sua stultitia occidisse: cum tua prudentia salvi esse potuissent. Dices: Quid me ista consolatur? in tantis tenebris, & quasi parietinis reip.? Est omnino vix consolabilis dolor: tanta est omnium rerum amissio, & desperatio recuperandi. Sed tamen & Cæsar ipse ita de te judicat: & omnes cives sic existimant: quasi si lumen aliquod existimatis ceteris, elucere sanctitatem, & prudentiam, & dignitatem tuam. Hæc tibi ad levandas molestias magna esse debent. Quòd autem à tuis abes: id eo levius ferendum est, quòd eodem tempore à multis, & magnis molestiis abes: quas ad te omnes perferberem, nisi vererer, ne ea cognosceres absens, quæ quia non vides, mihi videris meliore esse conditione, quam nos, qui videmus. Hactenus existimo nostram consolationem rectè adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levare possent molestias tuas. Reliqua sunt in te ipso, neque mihi ignota, nec minima solatia, ut quidem ego sentio, multo maxima: quæ ego experiens quotidie, sic probò, ut ea mihi salutem afferre videantur. Te autem ab initio ætatis memoria teneo summè omnium doctrinarum studiosum fuisse, omniaque, quæ à sapientissimis ad bene vivendum tradita essent, summo studio, curaque didicisse: quæ quidem vel optimis rebus & usui, & delectationi esse possent. his verò temporibus habemus aliud nihil, in quo acquiescamus. Nihil faciam insolenter: neque te, tali vel scientia, vel natura præditum, hortabor, ut ad eas te referas artis quibus à primis temporibus ætatis studium tuum dedisti. Tantùm dicam, quod te spero approbaturum, me, postea quàm illi arti, cui studueram, nihil

esse loci neque in curia, neque in foro viderem, omnem meam curam, atque operam ad philosophiam contulisse. Tuae scientiæ excellenti, ac singulari non multo plus, quàm nostræ, relictum est loci. Quare non equidem te moneo: sed mihi ita persuasi, te quoque in iisdem versari rebus, quæ, etiam si minus prodesse, animum tamen à sollicitudine abducerent. Servius quidem tuus in omnibus ingenius artibus, in primisque hac, in qua ego me scripsi acquiescere, ita versatur, ut excellat. A me verò sic diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini. mihi que ab eo gratia refertur: in quo ille existimat, quòd facile appareat, cum me colat, & observet, tibi quoque in eo se facere gratissimum. Vale.

M. T. C. S. D. SER. SULPICIO.

ACCIPIO excusationem tuam, qua usus es, cur facpius ad me litteras aut exemplo dedisses: sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia, aut improbitate eorum, qui epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur. illam partem excusationis, qua te scribis orationis paupertate (sic enim appellas) iisdem verbis epistolæ sæpius mittere, nec nosco, nec probò. Et ego ipse, quem tu per jocum (sic enim accipio) divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco: *εἰρωνδῆσθαι* enim non necesse est: sed tamen idem (nec hoc *εἰρωνδῆσθαι*) facile cedo tuorum scriptorum subtilitati, & elegantia. Consilium tuum, quo te usum scribis, hoc Achaicum negotium non recusavisse, cum semper probavissimè, tum multo magis probavi, lectis tuis proximis litteris. Omnes enim causæ, quas commemoras, justissimæ sunt, tuaque & auctoritate, & prudentia dignissimæ. Quòd aliter cecidisse rem existimas, atque opinatus sis: id tibi nullo modo assentior. Sed quia tanta perturbatio, & confusio est rerum: ita perculsa, & prostrata scædissimo bello jacent omnia, ut is cuique locus, ubi ipse sit, ut sibi quisque miserimus esse videatur: propterea & tui te consilii pœnitet: & nos, qui domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis, non tu quidem vacuus molestiis, sed præ nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua, quàm nostra, conditio, quòd tu, quid doleat, scribere audes: nos, ne id quidem tutò possumus: nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriæ, quæ civilibus bellis semper est insolens. Uno te vicimus: quòd de Marcelli, collegæ tui, salute paulò antè, quàm tu, cognovimus: etiam me hercule, quod, quemadmodum ea res ageretur, vidimus. Nam sic fac existimes: post has miseras, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli, (sic enim appellabat) laudataque honorificentissimè & æquitate tua, & prudentia, repente, præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem causam negaturum. Fecerat autem hoc senatus, ut, cum à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus confurgeret, & ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere. ita mihi pulcher hic dies visus est; ut speciem aliquam viderem videre quasi reviviscentis reip. Itaque cum omnes

ante

1. *Adco multa addunt & afferunt de suo.*] Pal. sec. *offerunt*. Vatic. tamen *multa addunt*, ut *asserant de suo*. in qua lectione occultam odoror elegantiam.

2. *In tantis tenebris & quasi parietinis Reip.*] Elusi seu destituti sumus jam hic à manuscriptis nostris libris, omnibus aut sua indole aut correctorum incurata cura depravatis, quorum primus: *parte eius*: alii duo, quod & Manut. notat, *perditiis*; alii pejus. Quia verò primus proxime adambulavit Mediceo; probavitque ac recepit Victorii emendationem cum Manut. Lamb. quid fastidiamus eorum virorum concordiam nosmet adjungere? vulgò pessimè: *et quasi perperuis Reip.*

3. *Nec nosco, nec probò.*] Cur hæc lectio cedere debuerit vulgari; nec agnosco nec probò, ignoro. Sic certè præter o. Pall. editio princeps & Victorii.

4. *Ubi ipse sit, ut sibi quisque miserimus esse videatur.*] Ita editio princeps ac Victorii: sic Pall. sec. pr. tert. paululum abit quint.

nam pro ut, ac habet Stewech. Vatic. vulgò: *ubi ipse sit, miserimus esse videatur.*

5. *Quod tu, quid doleat, scribere audes.*] Melius sic Victorius. Pal. pr. Vat. sicque ex Mediceo, ad primam impressionem emendavit Egnatius. ceteri o. *doleat.*

6. *Ne hominis quidem causa negaturum.*] Hanc lectionem tuentur quatuor Pall. Grut. tres Gualtelmio consulti: neque aliter prisca editio: particulam immisere quintus, ex qua tamen potius nostræ lectioni pondus accedit; hoc modo: *ne de hominis quidem causa.* Victorii emendatio plus acuminis primo intuitu ostendit, quàm veritas excussa prætet: quippe volebat: *ne omnis quidem causa:* sed in illo vetustissimo cod. solens aspiratio neglecta erat, ut in innumeris. Lambinus ne esset *ἀνθρώπου*, multos futiles logos atulit. Videatur quoque Manutius: nam quæ volebamus contra Lambinum, ille præcepit,

ante me rogari gratias Cæsari egissent, præter Volcatium (is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse) ego rogatus, mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis, in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Cæsaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias: meque metuo, ne etiam in ceteris rebus honesto otio privarim: quod erat unum solatium in malis. Sed tamen, quoniam effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc temp. non putare, si perpetuo tacerem: modicè hoc faciam: aut etiam intra modum: ut & illius voluntati, & meis studiis serviam. Nam etsi à prima ætate me omnis ars, & doctrina liberalis, & maximè philosophia delectavit: tamen hoc studium quotidie ingravescit, credo & ætatis maturitate ad prudentiam, & his temporum vicis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit. A quo studio te abduci negotiis intelligo ex tuis litteris: sed tamen aliquid jam noctes te adjuvabunt. Servius tuus, vel potius noster, summa me observantia colit: cujus ego cum omni probitate, summaque virtute: tum studiis, doctrinaque delector. Is mecum sæpe de tua mansione, aut decessione communicat. Adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus, nisi quod maximè Cæsar velle videatur. Res sunt ejusmodi, ut, si Roma sis, nihil, præter tuos, delectare possit. De reliquis, nihil melius ipso est. Ceteri, & cetera, ejusmodi, ut, si alter utrum necesse sit, audire ea malis, quàm videre. Hoc nostrum consilium nobis minimè jucundum est, qui te videre cupimus: sed consulimus tibi. Vale.

SER. SULPICIUS M. T. CICERONI, S. D.

POSTEA quàm mihi renuntiatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sanè quàm pro eo, ac debui, graviter, molestèque tui, communemque eam calamitatem existimavi. qui si istic affuissem: neque tibi defuissem, coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum, atque acerbum est: propterea quia, per quos ea confieri debet, propinquos, ac familiareis, id ipsi pari molestia afficiuntur, neque sine lacrymis multis id conari possunt: uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quàm alii posse suum officium præstare: tamen quæ in præsentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere: non quòd ea te fugere existimem: sed quòd forsitan dolore impeditus minus ea perspicias. Quid est, quòd tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? cogita, quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quæ hominibus non

minùs, quàm liberi, cara esse debent: patriam, honestatem, dignitatem, honores omneis. Hoc uno incommodo addito, quid ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatis animus callere jam debet, atque omnia minoris aestimare? An illius vicem (credo) doles? Quoties in eam cogitationem necesse est & tu veneris, & nos sæpe incidimus, hisce temporibus non pessimè cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magnopere invitare posset? quæ res, quæ spes? quod animi solatium? Ut cum aliquo adolescente primario conjuncta ætatem gereret? Licetum est tibi (credo) pro tua dignitate hæc lux adventu generum diligere, cujus fidei liberos tuos te tutò committere putares. An ut ea liberos ex se se pararet: quos cum florentis videret, lataretur? qui rem à parente traditam per se tenere possent? honores ordinatim petitura essent in rep.? in amicorum negotiis libertate sua uti? Quid horum fuit, quod non priùs, quàm datum est, ademptum sit? At verò malum est liberos amittere. Malum, nisi hoc pejus sit, hæc sufferre, & perpeti. Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Aegædiens, cum ab Aegina Megaram versus navigarem, cæpi regiones circumcirca prospicere. post me erat Aegina: antè Megara. 7 dextra Piræus: sinistra Corinthus: quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata, & diruta ante oculos jaçant. capi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera projecta jaceant? Visne tu te, Servi, cohibere, & meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi: cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modò uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio præterea tanta deminutio facta est: omnes provinciae conquassatae sunt in unius mulierculæ animula si jactura facta est, tanto opere commoveris? quæ si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit: quoniam homo nata fuerat. Etiam tu ab hisce rebus animum ad cogitationem tuam avoca: atque ea potius reminiscere, quæ digna tua persona sunt: illam, quamdiu ei opus fuerit, vixisse, unà cum rep. fuisse: te patrem suum, prætorem, consulem, augurem vidisse: adolescentibus primariis nuptam fuisse: omnibus bonis probè perfunctam esse: cum resp. occideret, vita excessisse. Quid est, quòd tu, aut illa, cum fortuna hoc nomine queri

possi-

1. Genus hoc consolationis miserum atque acerbum est.] Sic editio Victorii, Vatic. Pal. quintus ad marginem: quartus verò *miserimum*. ceteri omnes *minimum*. Mihi tamen placet inventum aliis *virum*. ceterum post statim legit Pal. pr. *per quos ea confieri debet*, sicut in Medicæo reperit Victorius. ceteri, sicut & tres Gulielmiani, *ea fieri deb.* Stewech. Pall. quart. quint. *lebet*.

2. Cum aliquo adolescente primario conjuncta ætatem gereret.] Sic prima editio. sic Victorius, o. Pall. Grut. Vatic. itaque miror qui illud *ageret* adegerunt per tot obstantes manuscriptorum quasi cuneos.

3. Ex hac presentate generum diligere.] Prætulit hanc lectionem ex quatuor Pall. vulgò nimis vulgariter *deligere*. in Grut. *d* erasum est, ut esset *eligere*, Ven. *delegere*: quod annoto (ut plurima) ob curiosos. Aliud est *deligere* videlicet ex copia ac multitudine: aliud *deligere* sicut apud Propertium *deligere astra manu*. Videantur nostra juvenilia, si cui tanti sunt.

4. Ea liberos ex se pararet.] Hæc est codicum Pall. pr. quart. Medic. Vatic. Politiani, atque adeo editionis primæ, ac Victorii scriptura, quam cum quidam, opinionibus vanissimis infecti, concoquere non possent, mutarunt in *pararet*.

5. Libertate sua uti?] Sic pr. editio ac Victorii, o. Pall. Grut. Stewech. Peck. Vatic. unde Guliel. *usuri* ex conjectura reponi volebat. vulgò *uteretur*.

6. At vero malum est liberos amittere. Malim, nisi.] Pluris est apud me Pal. primi auctoritas, quam ceterorum omnium: qui hic solus *non malum* retinet, ceteris omnibus illud (quod & de Gruteriano & Stewech. editione prima intelligi volo) *aspernantibus*.

7. Dextra Piræus.] Pall. quart. quint. Stewech. *Pyreus* unde Gulielmius *Bylus*, ex conjectura. Ceterum paullo ante Pall. pr. tert. quint. Grut. Stewech. *Megarem*, & *Megere*. reliqui duo *Megaron*.

8. Diruta jaçant.] Aliis adnotatum est in vet. cod. reperiri *dirupta*: quod ego in Pal. quarto ac Grut. æque reperi. non tamen placet: sicut & quod in Pall. quatuor, Gruter. Stewech. visitur: *En, nos homunculi indignamur*, cum Victorii editio, ac Pal. prima contra defendat: *Hem, nos homunculi*.

9. Cum tot oppidum cadavera projecta jaceant.] Omnes Pal. codices manuscripti, sicut & Gruteri & Stewechii *jacent*, quod sequitur quoque est prima impressio. Mihi ut tot codicum conspiratio nihil putanda non esse videtur, ita non præcipitanda correctio. ceterum *oppidum*, ex quo vulgò *oppidorum*, præter Medicæum codicem & Victorianam editionem, fatentur quoque Pal. pr. quint. superlinearem: Vatic.

10. Deminutio facta est.] Sic rectius alii, ex vetusto codice annotarunt; extatque hoc in Pal. pr. codice omnium emendatissimo, qui & pro *clarissimi* repræsentat *carissimi* quod non absque ratione: quamquam vulgatum malim. Paullo post: *quoniam homo nata erit*, existat in omnibus mss. & impressis, Lindebruchius tamen corrigebat, *hoc modo nata erat*.

11. Ad cogitationem tuam avoca.] Sic Pal. pr. Victorii editio. Pall. tres *ad cogitationem tuam avoca*. Pal. quart. *ad cogitationem tuam avoca*. vulgati, quod & ex alio vetustiore libro ad primam impressionem notavit Egnatius, habeturque in Vatic. *ac cogitationem tuam avoca*.

possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, & eum, qui aliis consueris præcipere, & dare consilium: neque IMITARE malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potius, ¹ quæ aliis tute præcipere soles, tute tibi subijce, atque apud animum propone. NULUS DOLOR EST, quem non longinquitas temporis minuat, ac molliat. Hoc te expectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Quod si qui etiam inferis sensus est: qui illius in te amor fuit, pietasque in omneis suos, hoc certè illa te facere non vult. Da hoc illi mortuæ: da ceteris amicis, ac familiaribus, qui tuo dolore mœrent: da patriæ: ut, si qua in re opus sit, opera, & consilio tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis servandum sit: noli committere, ut quisquam te putet non tam filiam, quàm reip. tempora, & aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secundam pulcherrimè te ferre fortunam, magnamque ex ea te te laudem apisci: fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æquè ferre posse, neque id majus, quàm debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, cùm te tranquillior animo esse cognoro, de iis rebus, quæ hic geruntur, quemadmodumque se provincia habeat, certior faciam Vale.

6 M. T. C. S. D. SER. Sulpicio.

Ecasu affuisses. Quantum enim præsens me adjuvare potueris & consolando, & propè æquè dolendo, facilè ex eo intelligo, quod, litteris lectis, aliquantum acquievi. Nam & ea scripsisti, quæ levare luctum possent, & in me consolando, non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui potuerunt, declaravit, & quanti ipse me faceret, & quàm suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: ² cujus officia, jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint: namquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solùm, & societas panè ægritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo, me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia præditus, ferendum putas. Sed opprimor interdum, & vix resisto dolori, quod ea me solatia deficiunt, quæ ceteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam & Q. Maximus, qui filium consularum, clarum virum, & magnis rebus gestis, amisit: & L. Paulus, ³ qui duo septem diebus: & vester Gallus & M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ⁴ ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex rep. consequerentur. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quæ ipse commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus: unum manebat illud solatium, quod creptum est. Non amicorum negotiis, non reip. procuracione impedi-

bantur cogitationes meæ: nihil in foro agere libebat, adspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omneis me & industriæ meæ fructus, & fortunæ perdidisse. Sed, cùm cogitarem, hæc mihi tecum, & cum quibusdam esse communia: & cùm frangerem jam ipse me, cogere; illa ferre toleranter, habebam quod confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone, & suavitate omneis curas, doloresque deponerem. Nunc autem, hoc tam gravi vulnere, etiam illa, ⁵ quæ consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me à rep. mœstum domus excipiebat, quæ levaret: sic nunc domo mœrens ad rep. confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam. Itaque & domo absum, & foro, quod nec eum dolore, quem à rep. capio, domus jam consolari potest, nec domesticum resp. Quo magis te exspecto, teque videre quàm primùm cupio. ⁶ Major mihi levatio afferri nulla potest, quam conjunctio consuetudinis, sermonumque nostrorum: quamquam sperabam, tuum adventum (sic enim audiebam) appropinquare. Ego autem cum multis de causis te exopto quàm primùm videre: tum etiam, ut antè commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus: quod est totum ad unius voluntatem accommodandum, & prudentis, & liberalis, & (ut perspexisse videor) nec à me alieni, & tibi amicissimi. Quod cùm ita sit, magnæ est tamen deliberationis, quæ ratio sit incunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu & beneficio quiescendi. Vale.

M. T. C. S. D. M. Marcello.

ET si eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo: tamen & amicitia nostræ vetustas, & tua summa erga me benivolentia, quæ mihi jam à pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quæ & saluti tuæ conducere arbitrarer, & non aliena esse ducerem à dignitate. Ego eum te esse, qui horum malorum initia multò antè videris, consulatum magnificentissimè, atque optimè gesseris, præclare meministi: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeji, nec genus exercitus, probare, ⁷ semperque summè diffidere. Qua in sententia, me quoque fuisse, memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuisti rebus gerendis: & ego id semper egi, ne interessim. Non enim iis rebus pugnamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quæ erant in nobis superiora: sed lacertis, & viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur: aut, si vinci dignitas non potest, fracti certè, & abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maximè laudare, quod cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem: ostendistique, sapientem, & bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema non libenter persequi. Qui non idem consilium, quod tu, secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum

1. *Quæ aliis tute præcipere soles, tute tibi subijce.*] Sic Pall. quatuor Stewech. vulgò *ea tute tibi subijce.*

2. *Cujus officia jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint.*] Ita editio Victorii, ac plerique Pall. nisi quod tertius & Gruterianus: *Jucundiora si sæpe mihi fuerint.* duo item Gulielmio consulti *jucundiora licet sæpe fuerint.*

3. *Qui duo septem diebus.*] Ita Pall. præf. Stewech. Vatic. Victorii editio. vulgò *duos.* statim vester scripsi auctoritate editionis Victorianæ, Pall. pr. quart. quint. Grut. Stew. Vatic. alias *nostr.*

4. *Ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur.*] Hæc est editio Victorianæ lectio, recepta postea Lamb. Pall. hic omnes corrupti sunt: quorum pr. quint. & editio prima *ut eorum tum ipsorum.* sec. *ut eorum ipsorum.* tert. *ut eorum tamen ipsorum dignitas.* quart. ac Grut. *ut eorum cum ipsorum dignitas.* vulgò *ut eos ipsorum dignitas.* sed ut edidi, repertum quoque in codice Vaticanæ Bibliothecæ.

5. *Quæ consanuisse videbantur, recrudescunt.*] Ita ex Mediceo Victorius; neque aliter quoque Politiani liber, & Vat. omnes tamen

Pall. sicut & Grut. *consanuisse*, quod quantum est defendit Manutius. Mihi tamen, pace ejus, vetustissimis libris adhærescere, & bonis rationibus præferre hanc libuit. Vetustiora enim vulnera peioris conditionis sunt, atque adeo desperatæ salutis. videantur CL. Gruteri nostri suspiciones; disputabimusque hæc de rebus aliquid, paucis post diebus. Gifanius in Observationibus suis Lingue Latinæ citat *consanuisse*. postumque vult pro simplici.

6. *Major mihi levatio afferri nulla potest.*] Princeps hujus lectionis auctor est Egnatius, qui eam oræ primæ editionis adjecit, potuit tamen eadem optimo Victorio in mentem fuisse: imo eam quoque esse codicis Vaticanani, video ex excerptis And. Schotti. sed Pall. o. sicut & Grut. & Stewech. *ratio.* nisi quod præterea Pal. pr. *ratio affore nulla potest.* quod non dispiciendum videbitur; si quis sagacius indagetur.

7. *Semperque summè diffidere.*] Parum absuit, quin reciperem conjecturam Jani Gulielmii & Gruteri nostri *summa*, quandoquidem & eam ex vetusto cod. notarit ad oram primæ editionum Baptista Egnatius. videantur de hoc vocabulo nostra crepundia.

bellum conati sunt, bique se in Africam contulerunt: aut quemadmodum nos, ¹ victori sese crediderunt. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres: illud, ² pertinacis. Fateor, à plerisque, vel dicam ab omnibus, sapiens tuum consilium: à multis, etiam magni, ac fortis animi iudicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quendam modum: præfertim cum tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnibus obtinendas, præter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quod vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere: cum appareat, ipse quid fecerim. Sed tamen si jam ita constituisses, ut abesse perpetuo malles, quam ea, quæ nolles, videre: tamen id cogitare deberes, ubicumque esses, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate: qui si facile passurus esset, te carentem patria, & fortunis tuis, quiete & liberè vivere: cogitandum tibi tamen esset, Romanè & domi tuæ, cujusmodi res esset: an Mytilenis, aut Rhodi malles vivere. Sed cum ita latè pateat ejus potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit: nonne mavis sine periculo domi tuæ esse, quam cum periculo alienæ? Equidem, etiam si oppetenda mors esset, domi, atque in patria mallem, quam in externis, atque alienis locis. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna, pro tuis maximis, clarissimisque virtutibus, multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ, quam dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quæ futura perpetua sit: propterea quod neque is, qui tenet remp. patietur, neque ipsa resp. tamen impetum prædonem in tuas fortunas fieri nolo. Hi autem qui essent, auderem scribere, nisi te intelligere considerem. Hic te unius sollicitudines, unius etiam multæ, & assiduæ lacrymæ C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura, & dolore proximi sumus: precibus tardiores, quod jus adeundi, ² cum ipsi deprecatione egerimus, non habemus. Gratia tantum possumus, quantum victi. Sed tamen consilio, studio, Marcello non defumus. A tuis reliquis non adhibemur: ad omnia parati sumus. Vale.

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

NEQVE monere te audeo, præstanti prudentia virum: nec confirmare, maximi animi hominem, ³ unumque fortissimum: consolari verò nullo modo. Nam si ea, quæ acciderunt, ita fers, ut audio, gratulari magis virtuti debeo, quam consolari dolorem tuum. sin te tanta mala reip. frangunt: non ita abundo ingenio, ut te consolet, cum ipse me non possim. Reliquum est igitur, ut tibi me in omni re eum præbeam, præstemque, ut ad omnia, quæ tui velint, ⁴ ita adsum præsto, ut me non solum omnia debere tua causa, sed ea quoque, etiam quæ non possim, putem. Illud tamen vel tu me monuisse, vel consuisse puta, vel propter benivolentiam tacere non potuisse: ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas: si sit aliqua resp. in ea te esse oportere, iudicio hominum, reque principem, necessitate cedentem temporis: sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum. Si enim libertatem sequimur: qui locus hoc dominatu va-

cat? sin qualemcumque locum, quæ est domestica sede jucundior? Sed mihi crede, etiam is, qui omnia tenet, favet ingenii: nobilitatem verò, & dignitates hominum, quantum ei res, & ipsius causa concedit, amplectitur. Sed plura, quam statueram. Redeo ergo ad unum illud, ⁵ me tuum esse, fore cum tuis, si modò erant tui: si minùs, me certè in omnibus rebus satis nostræ conjunctioni, amori- que facturum. Vale.

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

ETs i perpaucis antè diebus dederam Q. Mucio litteras, ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram, quo te animo censerem esse oportere, & quid tibi faciendum arbitrarer: tamen, cum Theophilus, libertus tuus proficisceretur, cujus ego fidem ergate, benivolentiamque perspexeram, sine meis litteris eum ad te venire nolui. Iisdem igitur de rebus etiam atque etiam hortor, quibus superioribus litteris hortatus sum: ut in ea rep. quæcumque est, quam primùm velis esse. Multa videbis fortasse, quæ nolis: non plura tamen, quam audis quotidie. Non est porrò tuum, uno sensu solum oculorum moveri: cum idem illud auribus percipias, quod etiam majus videri solet, minùs laborare. At tibi ipsi dicendum erit aliquid, quod non sentias: aut faciendum, quod non probes. Primum **TEMPORI** cedere, id est, necessitati parère, semper sapientis est habitum. deinde non habet, ut nunc quidem est, id vitii res. Dicere fortasse, quæ sentias, non licet: tacere planè licet. Omnia enim delata ad unum sunt. Is utitur consilio, ne suorum quidem, sed suo. Quod non multo secus fieret, si is temp. teneret, quem secuti sumus. An, qui in bello, cum omnium nostrum conjunctum esse periculum suo cerneret, certorum hominum minimè prudentium consilio uteretur, eum magis communem censem in victoria futurum fuisse? ⁶ quam incertis rebus fuisset? & qui nec, te consule, tuum sapientissimum consilium secutus esset, nec, fratre tuo consulatum ex auctoritate tua gerente, vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia tenentem, nostras sententias desideraturum censere fuisse? **OMNIA** sunt misera in bellis civilibus. quæ majores nostri ne semel quidem: nostra ætas sæpe jam sensit. sed miserius nihil, quam ipsa victoria: quæ etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferocios, impotentioresque reddit: ut, etiam si natura tales non sint, necessitate esse cogantur. **MULTA** enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito, facienda sunt. An tu non videbas mecum simul, quam illa crudelis esset futura victoria? igitur tunc quoque patria careres, ne, quæ nolles, videres? Non, inquires. ego enim ipse tenerem opes, & dignitatem meam. At erat tuæ virtutis, in minimis tuas res ponere: de rep. vehementius laborare. Deinde, qui finis istius consilii est? nam adhuc & factum tuum probatur: & ut in tali re, etiam fortuna laudatur: factum, quod & initium belli necessariò secutus sis, & extrema sapienter persequi nolueris: fortuna, quod honesto otio teneris & statum, & famam dignitatis tuæ. Nunc verò nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria: nec eam diligere minùs debes, quod deformior est, sed misereri potius, nec eam multis claris viris orbatam, privare etiam ad spectu tuo. Denique, si fuit

1. *Victori sese crediderunt.*] Ita ex suis Victorius: quod receperunt Lambinus ac Manutius: restatque item in Vaticano. nec longe abeunt Pal. quint. & Grut. qui *victores esse crediderunt*. ceteri omnes cum vulgatis, *se victos esse crediderunt*.
 2. *Cum ipsi deprecatione egerimus.*] Sic est in omnibus Pall. Grut. Peck. editione omnium vetustissima: neque aliter edidit Victorius. vulgò *deprecatore*.
 3. *Unumque fortissimum.*] Ita Victorii editio, ita Pal. pr. idque item ex aliquo ver. cod. adnotat Gulielm. certè unico Palat. plus tribuo quam omnibus Lambinianis. vulgò *virumque fortissimum*.
 4. *Ut adsum præsto, ut me non solum omnia debere tuâ; sed ea quoque etiam, quæ non possim, putem.*] Emaculavi hunc locum, in vulgatis male acceptum. epe quinque Pall. Grut. editionum primæ ac Victorianæ. nam *adsum non sum* Pall. quatuor. prima editio, *asim*.

deinde *quæ possim* nullibi comparent; cum vulgò sequi ament post tua causa. denique suavis eorundem omnium etiam inanis, accedente quoque Stewechiano; eam vulgò omissum sit.
 5. *Me tuum esse, fore cum tuis.*] Eleganter sic edidit Victorius, extatque ea lectio in Pall. omn. Grut. Vatic. Stewech. vulgò *me tuum fore cum tuis*. in Pal. tamen quarto. *me tuum esse & fore*. sed illud & est à sequiore manu.
 6. *Quam incertis rebus fuisset.*] Hanc scripturam præ tuli ex Vaticano; cum Victorius ediderit, *quam incertis in rebus fuisset*. Pall. verò pr. quart. *quam certis in rebus f.* reliqui, *ceteris in rebus*. Porrò paullo ante ex fide cuiusdam assentientis ex v. c. *cum magis ceteris ceteris in victoria f. f.* probat Ursinus; quæ eadem Gulielmij conjectura erat; sed homines non poterant scire quid esset *conveniens esse*. Ego margaritam non nuto glareæ.

si fuit magni animi: non isse supplicem victori: vide ne superbi sit, aspernari ejusdem liberalitatem: & , si s A R I E N T I S E S T carere patria, duri non desiderare: & , si rep. non possis frui, stultum est nole privata. Caput est illud, ut, si ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, ne tutior non sit. ² magna gladiatorum est licentia: sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua, tantæ curæ est, ut Marcello fratri tuo aut par, aut certè proximus sim. Tuum est consulere temporibus, & incolumitati, & vitæ, & fortunis tuis. Vale.

M. T. C. M. MARCELLO, S. D.

10

ET s i nihil novi, quod ad te scriberem, magisque litteras tuas jam expectare incipiebam, vel te potius ipsum: tamen, cum Theophilus proficisceretur, non potui nihil ei litterarum dare. Cura igitur, ut quam primùm venias. venies enim, mihi crede, expectatus, neque solum nobis, id est, tuis, sed prorsus omnibus. Venit enim mihi in mentem, subvereri interdum, ne te delecter tarda decessio. Quod si nullum haberes sensum, nisi oculorum, prorsus tibi ignoscerem, si quosdam nolles videre. sed, cum leviora non multo essent, quæ audirentur, quam quæ viderentur: suspicarer autem, multum interesse rei familiaris tuæ, te quam primùm venire, idque in omneis partibus valeret; putavi, ea de te esse admonendum. Sed, quoniam quod mihi placeret, ostendi: reliqua tu pro tua prudentia considerabis. Me tamen velim, quod ad tempus te expectemus, certiores facias. Vale.

M. MARCELLUS M. CICERONI, S. D.

11

PLURIMUM valuisse apud me tuam semper auctoritatem, cum in omni re, tum in hoc maximè negotio, potes existimare. Cum mihi C. Marcellus, frater amantissimus mei, non solum consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret: non prius mihi persuadere potuit, quam tuis est effectum litteris, ut urerem vestro potissimum consilio. Res quemadmodum si tracta, vestra littera mihi declarant. Gratulatio tuâ, etsi est mihi probatissima, quod ab optimo sit animo: tamen hoc mihi multo jucundius est, & gratius, quod in summa paucitate amicorum, propinquorum, ac necessariorum, qui verè meæ saluti faverent, te cupidissimum mei, singularemque mihi benivolentiam præstitisse cognovi. Reliqua sunt ejusmodi, quibus ego, quoniam hæc erant tempora, facilè, & æquo animo carebam. hoc verò ejusmodi esse statuo, ut sine talium virorum, & amicorum benivolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna quisquam vivere possit. Itaque in hoc ego mihi gratulor. Tu verò ut intelligas, homini amicissimo te tribuisse officium, re tibi præstabo. Vale.

SER. SULPICIUS M. CICERONI, S. D.

12

ET s i scio, non jucundissimum nuntium me vobis allaturum: tamen, quoniam CASUS ET NATURA in nobis dominatur, visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. Ad x. Cal. Jun. cum ab Epidauro Piræum navi advectus essem, ibi Marcellum, collegam nostrum, conveni, eumque diem ibi consumsi, ut cum eo essem. Postero die cum ab eo digressus essem eo consilio ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem: ille, uti agebat, ³ supra Majas

in Italiam versus navigaturus erat. Postridie ejus diei, cum ab Athenis proficisci in animo haberem, ⁴ circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris ejus, ad me venit, & mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam nostrum, post cenæ tempus, ⁵ à P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percussum esse, & duo vulnera accepisse: unum in stomacho: alterum in capite, secundum aurem: sperare tamen eum vivere posse. Magium seipsum interfecisse: postea se à Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret, & ⁶ rogaret uti medicos. Coegi, & è vestigio eò sum profectus prima luce. Cum non longè à Piræeo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis: in quibus erat scriptum, paulo ante lucem Marcellum diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est affectus: & cui inimici propter dignitatem pepercant: inventus est amicus, qui ei mortem afferret. Ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi. inveni duos liberos, & pauculos servos. reliquos agebant profugisse, metu perterritos, quòd dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in urbem eum referre: ibique pro ea copia, quæ Athenis erat, funus ei factis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulture intra urbem ut darent, impetrare non potui, quòd religione se impediri dicerent: neque tamen id antea cuiquam concesserant. Quod proximum fuit, uti, in quo vellemus gymnasio eum sepeliremus, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academicæ, locum delegimus: ibique eum combustissimus: posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Ita, quæ nostra officia fuerunt, pro collegio, & propinquitate, & vivo & mortuo omnia ei præstitimus. Vale. D. pr. Kal. Jun. Athenis.

M. T. C. S. D. P. NIGIDIO FIGULO.

13

QUÆRENTI mihi jamdiu, quid ad te potissimum scriberem: non modo certa res nulla, sed ne genus quidem litterarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem, & consuetudinem earum epistolarum, quibus, secundis rebus, uti solebamus, tempus eripuerat: perfece- ratque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam, & miserum, & his temporibus consentaneum genus litterarum. id quoque deficiebat me: in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui. Quod pollicerer, non erat. ipse enim ⁷ pari fortuna abjectus, aliorum opibus casus meos sustentabam, sæpiusque mihi veniebat in mentem queri, quod ita viverem, quam gaudere, quod viverem. Quamquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis injuria: nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultro mihi Cæsar detulerit: tamen nihilominus eis conficior curis, ut ipsum, quod maneam in vita, peccare me existimem. careo enim cum familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis, aut distraxit fuga: tum omnibus amicis: quorum benivolentiam nobis conciliarat per me quondam, te socio, defensa resp. ver- sorque in eorum nautragiis, & bonorum direptionibus: nec audio solum, quod ipsum esset miserum, ⁸ sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus

1. *Non isse supplicem victori.*] Sic rectè ex Medicæo Victorius (nam in eo ita esse, adnotat ad primam impressionem Egnatius) eumque secutus Lamb. si que reperitur in Vaticano. Propertius, *ecquando ire tibi liber sum visus?* Pall. o. esse, præter sec. in quo fuisse.

2. *Magna gladiatorum est licentia.*] Ita o. mss. Vulgati tamen gladiatorum nescio quibus fiduciis.

3. *Supra Majas in Italiam versus.*] Sic omnes mss. tam nostri, quam aliorum. conjecturâ emendabat Victorius *supra Maleas*. Lamb. ne nihil novi ipse invenisse videretur, *Maleam*. Pantagathus ex vestigiis veteris, ut refert Ursinus, scripturæ *sub Kalend. Junias* quod mihi non placet. vulgò nimis licenter, *supremo Majo*.

4. *Circiter horâ decimâ noctis.*] Ita edidit Victorius; sicque existat in Vatic. aliâs *circiter horam decimam noctis*.

5. *AP. Magio Cilone familiare ejus.*] Sic o. Pall. Gruter. Stewech. vulgo: *Chilone familiari*.

6. *Rogaret uti medicos. Coegi & è vestigio.*] Obsecutus fidæ ac doctæ monitioni optimi P. Victorii, delevique vocem *cogerem* cum Pall. pr. quint. Grut. videantur eruditissimæ in hunc locum ejusdem Florentini castigationes.

7. *Pari fortunâ abjectus.*] Alii *afflictus*. Gruterianus codex *abjectus* quasi esset quodam *illu* depressus ac prostratus. Pal. quint. *adjectus*. Quid si *addictus*? nam illi plane suis exuti, ab alienis pendente opibus.

8. *Sed etiam video.*] Sic est in Stewech. ac Pal. tert. Gruteriano. vulgò *sed etiam id ipsum video*. Vatic. *Sed etiam id video*. reliqui *id tantum modo amittunt*.

bus nos olim adiutoribus illud incendium exstinximus : & in qua urbe modo gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Cæsaris summam erga nos humanitatem. sed ea plus non potest, quam vis, & mutatio omnium rerum, atque temporum. Itaque orbus iis rebus omnibus, quibus & natura me, & voluntas, & consuetudo assuefecerat: cum ceteris, & quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modò agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem : & qui antea aut obscuris hominibus, aut etiam fontibus optulari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo, & sanctissimo, & maxima quondam gratia, & mihi certè amicissimo, ne benignè quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est litterarum genus. Reliquum est, ut consoletur, & afferam rationes, quibus te à molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui, vel alterius consolandi, in te summa est, si umquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quæ ab exquisita quadam ratione, & doctrina proficiscitur, non attingam, tibi totam relinquam. Quid sit forti, & sapienti homine dignum : quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus à pueritia floruisti, à te flagitent, tu videbis. Ego, quod intelligere, & sentire, quia sum Romæ, & quia curo, attendoque, possum : id tibi affirmo, te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum : in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortassè semper fore. Videor mihi perspicere primùm ipsius animum, qui plurimum potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temerè. Quo minus familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius, quibus est iratior, respondere tristius possit: hoc est adhuc tardior ad te molestia liberandum. Familiales verò ejus, & ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te & loquuntur, & sentiunt. Accedit, eodem vulgi voluntas, vel potius consensus omnium. etiam illa, quæ minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, resp. ¹ quascumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit. Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primò omiseram. Nam & complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt, multumque mecum sunt : & in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo : & certè omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam, quàm scribere audeo. Cetera, quæ tibi à multis prompta esse certo scio, à me sunt paratissima. nihil in re familiari mea est, quod ego meum malim esse, quam tuum. Hac de re, & de hoc genere toto, hoc scribo parcius, quòd te, & quòd ipse confido, sperare malo esse usurum tuis. Extremum illud est, ² ut te orem, & obsecrem, animo ut maximo sis: nec ea solum memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti: sed illa etiam, quæ ipse ingenio, studioque peperisti. quæ si colliges: & sperabis omnia optimè, & quæ accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu melius, vel optimè omnium. Ego, quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia, diligentissimeque curabo: tuorumque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO.

BINAS à te accepi litteras, Corcyræ datas: quarum alteris mihi gratulabare, quòd audisses, me meam pristinam dignitatem obtinere: alteris dicebas te velle, quæ egissem, bene, & feliciter evenire. Ego autem, si dignitas est, bene de repub. sentire, & bonis viris probare quòd sentias: obtineo dignitatem meam. sin autem in eo dignitas est, quòd sentias, aut re efficere, si possis, aut denique libera oratione defendere: ne vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis: agiturque præclare, si nosmet ipsos regere possumus, ut ea, quæ partim jam ad sunt, partim impendent, moderatè feramus: quòd est difficile in ejusmodi bello, cujus exitus ex altera parte cadem ostentat, ex altera fervitutum. Quo in periculo quidem non nihil me consolatur, cum recordeo, hæc me tum vidisse, cum secundas etiam res nostras, non modò adversas pertimescebam: videbam, quanto periculo de jure publico disceptaretur armis. Quibus, vi vicissent ii, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram: tamen intelligebam, & iratorum hominum, & cupidorum, & insolentium, quàm crudelis esset futura victoria: sin autem victi essent, quantus interitus esset futurus civium, partim amplissimorum, partim etiam optimorum. qui me hæc prædicentem, atque optimè consulentem salutis suæ, malebant. Nimum timidum, quàm satis prudentem existimari. Quod autem mihi de eo, quòd egerim, gratularis: te ita velle certò scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quàm temp. offendissem. Quibus enim, pro meis immortalibus beneficiis, carissima mea salus, & meæ fortunæ esse debebat: cum propter eorum scelus nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis vacuum viderem, novarum me necessitudinum fidelitate contra veterum perfidiam, muniendum putavi. Sed de nostris rebus satis, etiam nimium multa. De tuis velim, ut eo sis animo, quòd debet esse. id est, ut ne quid tibi præcipuè timendum putes. Si enim status erit aliquis civitatis: quicumque erit, te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros tibi jam placatos esse intelligo: alteros numquam itatos fuisse. De mea aut in te voluntate sic velim judices, me, quibuscumque rebus opus esse intelligebam: quamquam videam, qui sum hoc tempore, & quid possim: opera tamen & consilio, studio quidem certè, rei, famæ, salutis tuæ præsto futurum. Tu velim & quid agas, & quid acturum te putes, facias me quàm diligentissimè certiore. Vale.

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO.

ACCEPI per breves tuas litteras, quibus id, quòd scire cupiebam, cognoscere non potui: cognovi autem id, quòd mihi dubium non fuit. nam quàm fortiter ferres communis miseras, non intellexi: quàm me amares, facile perspexi: sed hoc scieram. illud si scissem, ad id meas litteras accommodavissem. Sed tamen etsi antea scripsi, quæ existimavi scribi oportere: tamen hoc tempore breviter commonendum putavi, ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen in communi sumus. Quare non debes aut propriam fortunam, & præcipuam postulare, aut communem recusare. Quapropter eo animo sumus inter nos, quo semper fuimus. Quòd de te sperare, de me præstare possum. Vale.

M. TUL-

1. *Quascumque vires habebit.*] Sic melius præfca editio, ac Victorii, Vatic. Pall. o. Grut. alias, *quoscumque viros.*

2. *Ut te orem & obsecrem.*] Ita Vaticanus, ut quoque Victorius ex suis antiquis. in Pall. o. est *horter*, ut vulgò. nisi quòd Grut. & tert. omittant *te*. paullo post, pro *peperisti* alii legunt *reperisti*. Pall. duo postremi *peperisti* non insuaviter. Denique ultimo verbo hujus epistolæ Pal. primus, castigatissimæ membranæ, legunt *reservabo*.

3. *Rei, famæ, salutis.*] Guliel. ex vestigiis codicis Stewech. conjectabat *rei familiari ac salutis*: ut supra ep. 7. *Habemus etiam ratio-*

nem rei familiari tuæ. sed non video causam, cur vulgata omnibus mss. patrocinantibus ejici debeat.

4. *Sed hoc scieram.*] Vulgò *sciebam*. sed illud o. Pall. Grut. Stewech. præfca editio ac Victorii. Orsam epistolæ mire alternant nostri libri. Pal. sec. *Accepi per breves tuas epistolæ.* Pal: tert. Grut. *Accep. perb. epistolæ.*

5. *Quæ existimavi scribi oportere.*] Ita edidit Victorius, neque aliter est in editione principe, Pall. o. Grut. Lambinus homo omnium vanissimus ne videatur à Victorio accepisse, inservit *ubi scribi.* vulgò *te scire.*

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
 LIBER QUINTUS,
 AD
 Q. METELLUM, ET ALIOS.

1. Q. METELLUS, Q. F. CELER, PROCOS.
 S. D. M. T. CICERONI.

SI vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, ¹ nec absentem ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem ob dictum capite, ac fortunis per te oppugnatum iri. quem si parum pudor ipsius defendebat: debebat vel familiæ nostræ dignitas, vel meum studium erga vos, remque publicam, satis sublevare. Nunc video illum circumventum: me desertum, à quibus minime conveniebat. Itaque in luctu, & squalore sum, qui provinciæ, qui exercitui præsum, qui bellum gero. quæ quoniam nec ratione, ² nec majorum nostrum clementia administratis, non erit mirandum, si vos poenitebit. Te tam mobili in me, meosque esse animo non sperabam. Me interea nec domesticus dolor, nec cujusquam injuria à re-pub. abducat. Vale.

2. M. T. M. F. C. Q. METELLO Q. F. CELERI,
 PROCOS. S. D.

SI tu, exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me, te sexistimasse, pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, numquam te à me ludibrio læsum iri. Quod cujusmodi sit, satis intelligere non possum: sed tamen suspicor, ad te esse allatum, me in senatu, cum disputarem, permultos esse, qui rempub. à me conservatam dolerent, dixisse: à te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quæ statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quod cum dicerem, illud adjunxi: mihi tecum ita dispersitum officium fuisse in reip. salute retinenda, ut ego urbem à domesticis insidiis, & ab intestino scelere: tu Italiam & ab armatis hostibus, & ab occulta conjuratione defenderes: atque hanc nostram tanti, & tam præclari muneris societatem, à tuis propinquis labefactatam: qui, cum tu à me rebus amplissimis, atque honorificentissimis, ornatus esses, timuissent, ne qua mihi pars abs te voluntatis mutua tribueretur. Hoc in sermone, cum à me exponeretur, quæ mea expectatio fuisset orationis tuæ, ³ quantoque mœrore versatus essem: visa est oratio non injucunda: & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in mœrorem meum, & quod me abs te cupisse laudari, aperte atque ingenuè confitebar.

Jam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus, tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse. Quod autem ita scribis, PRO MUTUO INTER NOS ANIMO: quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio. equidem hoc arbitror, cum par voluntas accipitur, & redditur. Ego, si hoc dicam, me tua causa prætermisisse provinciam: tibi ipse levior videar esse. meæ enim rationes ita tulerunt: atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum, voluntatemque capio. Illud dico, me, ut primum in concione provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare cœpisse. Nihil dico de fortitione vestra: tantum te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum, me insciente, esse factum. Recordare cetera: quàm cito senatum illo die, facta fortitione, cœgerim: quàm multa de te verba fecerim, cum tu ipse mihi dixisti, orationem meam non solum in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. Jam illud S. C. quod eo die factum est, ea præscriptione est, ut, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Postea verò, quàm profectus es, velim recordere, quæ ego de te in senatu egerim: quæ in concionibus dixerim, quas ad te literas miserim. Quæ cum omnia collegeris: tu ipse velim judices, satisne videatur his omnibus rebus tuus adventus, ⁴ cum proximè Romam venisti, mutuo respondisse. Quod scribis de reconciliata nostra gratia: non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, ⁵ quæ numquam imminuta est. Quod scribis, non oportuisse Metellum fratrem tuum ob dictum à me oppugnari: primum, hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari: & fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re fratri tuo, ⁶ reip. causa, restiterim, ut mihi ignoscas. tam enim sum amicus reip. quàm qui maxime. Si verò meam salutem contra illius imperum in me crudelissimum defenderim: satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare, atque meditari: egi cum Claudia, uxore tua, & cum vestra sorore Mucia, cujus erga me studium pro Cn. Pompeji necessitudine, multis in rebus perspexeram: ut eum ⁷ ab illa injuria deterrerent. Atque ille, quod te audisse credo, pridie Kal. Januar. qua injuria nemo ⁸ umquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea

¹ *[Nec absentem ludibrio læsum iri.]* Ita prisca editio ac Victorii: neque aliter quinque Pall. Gruterianus. vulgò, *neque me absentem lud.*

² *[Nec majorum nostrum clementia administrat.]* Sic tres Guliel. libri: sic Pall. pr. tert. Grut. Vatican. quorum consensus non sequi irreligiosum esset. vulgò *nostrorum.*

³ *[Quantoque mœrore versatus essem.]* Ita habent o. Pall. Grut. Stewech. Victorius tamen, *quantoque in errore versatus*: & paullo post: *sed magis in errorem meum.*

⁴ *[Cum proximè Romam venisti, mutuo respondisse.]* Hanc lectionem jure prætuli ex Pall. sec. quart. quint. Vatic. editione Victorii. vulgò interpolatiùe *mutuo*: sic quoque ex Stewech. Vatic. ac Pall. emendandam infra Ep. 7. *si quando non mutuo responderetur.* ubi etiam *mutuo* vulgarur.

⁵ *[Quæ numquam imminuta est.]* Medicæus (ut adnotat Egnatius) *imminuta est* & hic & multis passim locis simili ex. m. p. collisis localibus, prout in metro. quod admisit Lambinus, utinam non

novitatis studio! sed ut edendam curamus, est in o. Pall. (nisi quod quartus primorem syllabam truncet, *minuta est*, Grut. Stewech. Vatic. editionibus melioribus, ac omnium principe Veneticq; ipse Cicero Ep. 5. ad C. Antonium. *aliquid de nostrâ conjunctione imminutum esse ostenderem.* vulgò malè: *quæ numquam imminuta est.*

⁶ *[Reip. causa restiterim, ut mihi ignoscas.]* Iterum intruferunt correctores seu prædagogi illi fuerunt, *restiterim*, *peto*, *ut mihi ign.* quod abest ab editione primariâ, Victorii, Pall. o. Grut. Peck. Vaticano.

⁷ *[Ab illâ injuriâ deterrerent.]* Sic plerique Pall. Grut. Stewech. Vatic. nisi quod in Pal. sec. & editione principe, *deterrerent*, qualiter & in quint. fuisse apparet, aut *detinerent*, ad marginem provocarent. vulgò *destraberent.*

⁸ *[Uaquam in aliquo magistratu.]* Sic omnes nisi. tam Pall. quam Gulielmo consulti. nec video cur accedam aliis emendantibus in *minimo magistratu*; aut Victorio in *anno magistratu*; quia in Medicæo erat, *in animo mag.*

est, ea me consulem affecit, cum remp. conservassem: atque abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit: cujus injuria mihi tamen honori summo fuit. Nam cum ille mihi nihil, nisi ut jurarem, permitteret: magna voce juravi verissimum, pulcherrimumque jusjurandum: quod populus idem magna voce me verè jurasse, juravit. Hac accepta tam insigni injuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communibus amicis, qui agerent cum eo, ut de illa mente desisteret. quibus ille respondit, sibi non esse integrum. etenim paulo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animadvertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Hominem gravem, & civem egregium: qui, qua pœna senatus consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui urbem incendere, & magistratus, ac senatum trucidare, bellum maximum consistere voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam cæde, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello, fratri tuo, præsentem restitui. Nam in senatu Kal. Jan. sic cum eo de rep. disputavi, ut sentiret, sibi cum viro forti, & constanti esse pugnandum. Ad tertium Non. Januar. cum agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat, mihi minabatur: neque illi quidquam deliberatius fuit, quam me, quacumque ratione posset, non iudicio, neque disceptatione, sed vi, atque impressione evertere. Hujus ego temeritati si virtute, atque animo non resistissem: quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quam consilio fortem fuisse? Hæc si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare, te maximis de rebus à fratre esse celatum: sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis à te, & facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus exposuim. Et, si intelligis, non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio ejus, animoque in me inimicissimo esse commotum: cognosce nunc humanitatem meam: si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi, ac dissolutio. Nulla est à me umquam sententia dicta in fratrem tuum, quotiescumque aliquid est actum, sedens iis assensu, qui mihi lenissimè sentire visi sunt. Addam & illud etiam, quod jam ego curare non debui, sed tamen fieri non molestè tui: atque etiam, ut ita fieret, pro mea parte adjuvi, ut senaticonsulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur. Quare non ego oppugnavi fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi: nec in te, ut scribis, animo fui mobili: sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate, etiam desertus ab officiis tuis, permanerem. Atque, hoc ipso tempore tibi panè minitanti nobis per litteras, hoc rescribo, atque respondeo: Ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo. meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet. A te peto, ut tu quoque, æquum te judicem dolori meo præbeas: si acerbè, si crudeliter, si sine causa sum à tuis oppugnatus, ut statuas, mihi non modò non cedendum, sed etiam tuo, atque exercitus tui auxilio, in ejusmodi causa, utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui: me ut tibi amicissimum esse intelligeres, laboravi. maneo in voluntate, & quoad voles tu, permanebo: citiusque amore tui fratrem

tuum odisse desinam, quàm illius odio quidquam de nostra benivolentia detraham. Vale.

Q. METELLUS NEP. S. D. M. T. C.

HOMINIS importunissimi contumeliæ, quibus crebris concionibus me onerat, tuis erga me officiis leniuntur: & 4 ut sunt leves ab ejusmodi homine, à me despicuntur: libenterque, commutata persona, te mihi frater loco esse duco. De illo ne meminisse quidem volo: tametsi bis eum invitum servavi. 5 De meis rebus, ne vobis multitudine litterarum molestior essem, ad Lollium perscripsi: de rationibus provinciæ quid vellem fieri, ut is vos doceret, & commonefaceret. Si poteris, velim pristina tuam erga me voluntatem conserves. Vale.

M. C. S. D. Q. METELLO NEPOTI COS.

LITTERÆ Q. fratris, & T. Pomponii, necessarij meo tantum spei dederant, ut in te non minus auxilij, quàm in tuo collega mihi constitutum fuerit. Itaque litteras ad te statim misi: per quas, ut fortuna postulabat, & gratias tibi egi, & de reliquo tempore auxilium petii. Postea mihi non tam meorum litterarum, quàm sermones eorum, qui hæc iter faciebant, animum tuum immutatum significabant. quæ res fecit, ut tibi litteris obstrepere non auderem. Nunc mihi Quintus frater meus mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit: qua inductus, 6 ad te scribere sum conatus, & abs te, quantum tua fert voluntas, peto, quæsoque, 7 ut tuos mecum serves potius, quàm propter arrogentem crudelitatem tuorum me oppugnes. Tu, tuas inimicitias ut reipublicæ donares, te vicisti: alienas ut contra rempub. confirmes, adducis? Quòd si mihi tua clementia opem tuleris, omnibus in rebus me fore in tua potestate, tibi confirmosin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari, propter eam vim, quæ me cum rep. vicisti licuerit: vide, ne, cum velis revocare tempus omnium reservandorum, cum, qui servetur, non erit, non possis. Vale.

M. C. S. D. C. ANTONIO, M. F. IMPERATORI.

ET si statueram nullas ad te litteras mittere, nisi commendatitias, 8 non quò eas intelligerem satis apud te valere: sed ne iis, qui me rogant, aliquid de nostra conjunctione imminutum esse ostenderem: tamen, cum T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum, & officiorum maximè conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi: præsertim cum aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat. omnia enim à me in te profecta sunt, quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus 9 nullam mihi abs te relatum esse gratiam, tu es optimus testis. Contra etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audivi. nam comperisse me, non audeo dicere, ne fortè id ipsum verbum ponam, quod abs te ajunt falsò in me solere conferri. Sed ea, quæ ad me delata sunt, malo te ex Pomponio, cui non minus molesta fuerunt, quàm ex meis litteris, cognoscere.

Meus

1. Dicendi ipsi potestatem fieri non oportere.] Pal. tert. ad dicendum ipsi, quòd vergunt pr. & Grut. ad dicendi. Pal. sec. abiciendi. quart. quint. adiciendi & adjiciendi. Nihil hic innovo.

2. In ejusmodi causa utendum fuisse.] Et hic nihil muto, licet Pal. quatuor. Grut. Stewech. Peckian. sicut xii. Libri Manutii habeant tuendum. Pal. quint. tenendum.

3. Sic ut tibi amicissimum esse intelligeres.] Non placet, quod est in Stewech. Grut. Pall. tert. me autem tibi amicissimum esse laboravi.

4. Ut sunt leves ab ejusmodi homine.] Sic ex Mediceo codice edit Victorius, sicque est in Vaticano: alias, ut sunt leves ejusmodi homines. porro paulò statim te bis insistantur Pall. tert. quart. quint. Grut. Stewech.

5. De meis rebus.] Restat in omnibus nostris miss. item editione Victorii. alii de me meisque rebus. paulo post ad Lollium præscripsi, legunt Pall. pr. tert. Stewech. unde suspicatur verum esse possè

Gulielmius, ad Lollium prætorem scripsi. & expresse secundus scripsi.

6. Ad te scribere sum conatus.] Ita reperi in Pall. pr. quint. Vatic. editione Victorii. Stewech. tamen, quò ad te scribere sum conatus: paulo ante Pal. pr. tert. quint. Grut. Stewech. in senatum habuisses familiare jam, ex notatione Doctorum, Ciceroni: quod tamen hic non introduxi: contentus animadvertisse.

7. Ut tuos mecum serves potius.] Ita reperi præter Victorianam ac Manutianam editionem in quinque Pall. Grut. Stewech. vulgo: ut tu me conserves potius.

8. Non quo eas intelligerem.] Sic Pall. pr. sec. quart. quint. sic duo Gulielmiani. alias quòd. non sperno, sed hoc potius duxi ob tantum consensum.

9. Nullam mihi abs te relatum esse gratiam.] Pal. pr. Grut. reliquam: sed causa, quod scriptum erat (sicut in Pal. sec. relatum) hujus mutationis: illud me mirum habet, præferre quartum redditam.

Meus in te animus quam singulari officio fuerit, & senatus, & populus Rom. testis est. Tu quam gratus erga me fueris, ipse existimare potes. quantum mihi debeas, ceteri existimant. ego quæ tua causa antea feci, voluntate sum adductus, posteaque constantia. Sed reliqua, mihi crede, multo majus meum studium, majoremque gravitatem, & laborem desiderant. Quæ ego si non profunderè, ac perdere videbor: omnibus meis viribus sustinebo. sin autem ingrata esse sentiam: non committam, ut tibi ipse insanire videar. Ea quæ sint, & cujusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere. atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut, quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia: tamen abs te hoc petam, ut, si quid in te residet amoris erga me, id omne in Pomponii negotio ostendas. Hoc mihi nihil gratius facere potes. Vale.

6. M. C. S. D. P. SEXTIO, L. F. PROQUESTORI.

CUM ad me Decius, librarius, venisset, egissetque mecum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur: quamquam illum hominem, frugi, & tibi amicum existimabam, tamen, quoddam memoria tenebam, cujusmodi ad me litteras antea misisses, non satis credidi homini prudenti, tam valdè esse mutata voluntatem tuam. sed postea, quam & Cornelia tua Terentiam convenit, & ego cum Q. Cornelio locutus sum: adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit, ut adessem, plurimumque in eo negotii habui, ut Q. Fufium, tribunum plebis, & ceteros, ad quos tu scripseras, cogere potius mihi credere, quam tuis litteris. Omnino res tota in mensem Januarii rejecta erat, sed facilè obtinebatur. Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te benè evenire, quoddam de Crasso domum emissem: ¹ emi eam ipsam domum xxxv, aliquantò post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, ut cupiam conjurare, ² si quisquam recipiat. sed partim odio inducti, me excludunt, & apertè vindicem conjurationis oderunt: partim non credunt, & à me insidias metuunt. nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione feneratorum emerit. ³ Omnino semissibus magna copia est. ego autem meis rebus gestis hoc sum affectus, ⁴ ut bonum nomen existimer. Domum tuam, atque ædificationem omnem perspexi, & vehementer probavi. Antonium, etsi ejus in me officia omnes desiderant: tamen in senatu gravissimè, ac diligentissimè defendi, senatumque vehementer oratione mea, atque auctoritate commovi. Tu ad me velim litteras crebrius mittas. Vale.

5. M. T. M. F. CICERO, S. D. CN. POMPEJO CN. F. MAGNO, IMPERATORI.

STEQVBEV. Ex litteris tuis, quas publicè misisti, cepi unà cum omnibus incredibilem voluptatem. tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer litteris perulosos, atque ex magna spe deturbatos, jacere. Ad me autem litteras, quas misisti, quamquam exiguam significationem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito jucundas fuisse. nulla enim re tam lætari soleo, quam

meorum officiorum conscientia: quibus si quando non inutue responderetur, apud me plus officii residere facilissimè patior. Illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adjunxerint, resp. nos inter nos conciliatura, conjuncturaque sit. Ac, ne ignores, quid ego in tuis litteris desiderarim: scribam apertè, sicut & mea natura, & nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris, & nostræ necessitudinis, & reipub. causa, gratulationem expectavi: quam ego abs te prætermissem esse arbitror; ⁶ quod vererè, ne cujus animum offenderes. sed scito, ea, quæ nos pro salute patriæ gessimus, orbis terræ judicio, ac testimonio comprobari. Quæ, cum veneris, tanto consilio, tantaque animi magnitudine à me gesta esse cognosces, ut tibi multò majori, quam Africanus fuit, tamen non multò minorem, quam Lælium, facilè & in rep. & in amicitia, adjunctum esse patiari. Vale.

M. T. C. M. LICINIO P. F. CRASSO S. D.

QUANTUM meum studium exstiterit dignitatis tuæ, vel tuendæ, vel etiam augendæ, non dubito, quin ad te omnes tui scripserint. Non enim fuit, aut mediocre, aut obscurum, et ejusmodi, quod silentio possit præteriri. Nam & cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in causa, suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis: veterique nostræ necessitudini jamdiu debitum, sed multa varietate temporum interruptum, officium cumulatè reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui, aut colendi, aut ornandi voluntas defuit: sed quædam pestes hominum, laude aliena dolentium, & te nonnumquam à me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi. Sed exstitit tempus opratum mihi magis, quam speratum, ut, florentissimis tuis rebus, mea perspicere possent, & memoria nostræ voluntatis, & amicitia fides. Sum enim consecutus, non modò ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret. Itaque & præstantissima omnium fæminarum, uxor tua, & eximia pietate, virtute, gratia, tui Crassi: meis consiliis, monitis, studiis, actionibusque nituntur: & senatus populisque Rom. intelligit, tibi absenti nihil esse tam promtum, aut tam paratum, quam in omnibus rebus, quæ ad te pertinent, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quæ sint acta, quæque agantur, domesticorum tibi litteris declarari puto. De me sic existimes, ac tibi persuadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate, aut fortuitò, ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse: sed, ut primùm forum attigerim, spectasse semper, ut tibi possem quam maximè esse conjunctus. Quo quidem ex tempore, memoria teneo neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benivolentiam, ac liberalitatem defuisse. ⁸ Si quæ interciderunt, non tam re, quam suspitione violata: ea cum fuerint & falsa & inania, sint evulsa ex omni memoria, vitæque nostra. Is enim tu vir es, & eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem reip. tempora incidimus, conjunctionem, amicitiamque nostram utrique nostrum laudi sperem fore. Quamobrem

1. *Emi eam ipsam domum xxxv.*] Sic voluit prudentissimus Victor. sic nos, quia sic scriptum reperimus in quinque Pall. in primo ac tert. ante numerum nonnihil spaci erat relictum, significando aliquid deesse. Lamb. ex voluntate Budæi edidit *emi eam ipsam domum tricies quinquies* LLS. porro, *ipsam*, expungitur in Pal. tert. Grut. Stewech.

2. *Si quisquam recipiat.*] Hoc est in quatuor Pall. Grut. Stew. nam Pal. quint. *si qui recipiat*, non absone: Vatican. *si quisquam me recipiat*. omnes melius quam vulgò, *si quis me recip.*

3. *Omnino semissibus magna copia est.*] Sic Victorius, quia erat in suis, quemadmodum est in Pall. quatuor, Grut. *omni semissibus*. quod probavit Hermolans Barbarus & secutus est. Jam quia eam sic reperit Manutius in Thomæ Leonici libro, visaturque in Vaticano, omnis dubitationis alea tollenda est. vulgò: *Homini semissibus magna copia est.*

4. *Ut bonum nomen existimer.*] Qui hoc non ceperunt, inculca-

runt *nomen adeptus*, contra o. mss. ac libros.

5. *S. T. E. Q. V. B. E. E. V.*] Illud malui eum Victorio ac Lamb. quam expressis verbis. Sed quod mireris, Pall. pr. quart. quint. representant, *si tibi est, quomodo vis, bene est*: ex ignorantia ac falla interpretatione litterarum Capitalium; quippe vult: *Si tu exercitusque valetis, bene est ego valio.*

6. *Quod vererè, ne cujus animum off.*] Ita Victorii editio, Pall. pr. sec. Grut. Vatic. nam Pall. tert. Stewech. *vererè*. vulgò *verebare*.

7. *Fuit, tamen non multo minorem, quam Lælium facile & in Rep.*] Scripsi sic auctoritate Victorii ac Vatic. codicis, nam in omnibus Pall. & Grut. *me*, non *tamen*; sed *Lælium non Lælius* iidem omnes: ceterum *tibi* ex eorundem omnium consensu eeci.

8. *Si quæ interciderunt non tam re, quam suspitione violata.*] Sic Pall. pr. quart. quint. Vatic. Victorii editio. vulgò: *Si qua intere. n. t. re q. susp. violenta.*

12 M. C. S. D. L. LUCCEIO, Q. FILIO.

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam, panè subrusticus: quæ nunc expromam absens audacius. **EPISTOLA ENIM NON ERUBESCIT.** Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur & celebretur tuis, quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum: tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper à me vehementer expectatum, tamen vici opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quàm celeritè res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solum commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit: sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel indicio benivolentiae, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur. Neque tamen, hæc cum scriberem, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum, & jam institutarum: sed quia videbam, Italici belli & civilis historiam jam à te panè esse perfectam: dixeras autem mihi, te reliquas res ordari: decessi mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitates, conjunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Græci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius Numantinum: qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt: tu quoque item civilem conjugationem ab hostilibus externisque bellis sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multum video interesse: sed ad propretationem meam quiddam interest, non te expectare, dum ad locum venias: ac statim causam illam totam, & tempus arripere. Et simul, si uno in argumento, unaque in persona mens tua tota versabitur: cerno jam animo, quanto omnia uberiora, atque ornatora futura sint. Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam, (potest enim mihi denegare occupatio tua) deinde etiam, ut ornes me, postulem. Quid si illa tibi non tantopere videtur ornanda? Sed tamen, **QUI SEMEL** verecundia sineis transierit, eum bene & naviter oportet esse impudentem. Itaque te panè etiam utque etiam rogo, ut & ornes ea vehementius etiam, quàm fortasse sentis, & in eo leges historiarum negligas: gratiamque illam, de qua suavissime quodam in proœmio scripsisti, à qua te affici non magis potuisse demonstras, quàm Herculem Xenophontium illum à voluptate: ea si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere: amorique nostro plusculum etiam, quàm concedet veritas, largiare. Quod si te adducemus, ut hoc suscipias: erit, (mihi persuadeo) materies digna facultate, & copia tua. A principio enim conjugationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse: in quo & illa poteris uti civilium commutationum scientia, vel in explicandis causis rerum novarum, vel in remediis incommodorum,

cùm & reprehendes ea, quæ vituperanda ducet: & quæ placebunt, exponendis rationibus comprobabis, & si liberis, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, prodicionem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo scripto retinere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. **HABET ENIM PRÆTERITI** doloris secura recordatio delectationem. Ceteris verò nulla perfunctis propria molestia; casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, postea quàm ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistoeli fuga, redituque retinetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione factorum. At viri sæpè excellentis ancipites, variique casus habent admirationem, expectationem, læticiam, molestiam, spem, timorem. si verò exitu notabili concluduntur: expletur animus jucundissima lætitionis voluptate. Quo mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut à continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complectens, secernas hanc quasi tabulam rerum, eventorumque nostrorum. Habet enim varios actus, multasque actiones & consiliorum, & temporum. Ac non vereor, ne assentantacula quadam aucupari tuam gratiam videar, cum hoc demonstrarem, me à te potissimum ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias: & qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quàm eos, qui laudent, assentatores arbitrare. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille, gratiæ causa ab Apelle potissimum pingi, & à Lysippo fingi volebat: sed quod illorum artem cum ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel si nulla sint, nihilo sint tamen obscuriores clari viri. Nec minus est Spartiatus Agefilaus ille perhibendus, qui neque pietam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborarunt. unus enim Xenophonis libellus in eo rege laudando facilè omneis imagines omnium, statuasque superavit. Atque hoc præstantius mihi fuerit & ad læticiam animi, & ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta pervenero, quàm si in ceterorum, quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum,

1. *Quæ nunc expromam absens audacius.*] Sic o. Pall. Grut. Stewech. Peele. editio princeps ac Victorii, substituerunt *exponam*, causam addidisse debebant.

2. *Aqua te affici non magis potuisse demonstras.*] Est ita in omnibus fere libris tam calamo exaratis, quàm impressis, nisi quod in Pall. tert. quint. & quæ te affici. Victorius ex conjectura *fessis*, unde alii *desessis*, ante omnes, Egnatius, *allici*. nos tot librorum consensum conjecturæ prætulimus: quamquam eandem confirmet Vaticanus.

3. *Erectum Themistoeli fugâ redituque retinetur.*] Non habent *Themistoeli* Pall. sec. tert. quart. Medicæus, Vatic. editio Victorii. pro *erectum* verò Pall. sec. quart. *erepium*: quint. *restum*. Stewech. *erecta*: unde Gulielm. *Erectei*: quod non probo: deinde *tenetur* non *retinetur* agnoscit idem Stewech. ac Pall. quint. Grut.

4. *Qui quid sis nescias.*] Commendat hanc lætitionem ipsa veritas, quam secutus quoque sunt Victorius ac Manutius. Lambinus tamen ait in omnibus edictis haberi *quicquid sis nescias*, adstruendumque eam ibat Gulielmus ex Milite Plautina. sequi tamen se malle testatur Lamb. quod in nonnullis mss. reperisset *quicquid sis nescias*, Pall. prim. sec. quart. quint. item prima editio præferunt,

tu is es, qui sis nescias: Pal. tert. Grut. *qui scis nescias*. in Medicæo fuisse notat Egnatius, *Neque enim tu es is quid nescias*: architectetur quod cuilibet optimum videtur, mihi edita est omnium integerrima.

5. *Nihilo sint tamen obscuriores clari viri.*] Pusilla (fateor) emendatio, sed tamen magnam & vim & clarorem tali sententiæ refundens. Alii libri o. *sunt* præter Pall. prim. quint. Vatic. editionem Victorii. Paulo ante legebat Henricus Stephanus *simulacra ex ignotis nota faciebant*, malè, si non pessimè; nam omnes illius emendationes absque libris tales sunt: ita mihi nulla unquam palatum commovit. Paulo post, *Nec minus es Spartiatus*, legunt omnes mss. & Victorii editio. Prima tamen & Pal. tert. *Nec minus enim est Spartiatus*. at Pal. quart. *prohibendus* vitiosè pro *perhibendus*. Iterum paucis interjacentibus verbis recepi probatissimam lætitionem ex Palatino primo, numquam satis deprecandæ bonitatis, *omnes imagines omnium statuasque superavit*; cum eam quoque ex suis asseruerit Victorius, reperiturque in Vaticano, nec alieni sint Pall. tert. quint. *omnes imagines hominum omnesque statuas superavit*. Vulgò pro *omnium* agnoscent *hominum*, nimis languidè ad nostram.

rum, sicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi & spectatissimi viri, & in reipub. maximis gravissimisque causis cogniti, atque in primis probati: ut mihi non solum præconium, quod, cum in Sigzæum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit: sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis, magnique videatur. Placet enim Hector ille mihi Nævianus, qui non tantum laudari se lætatur: sed addit etiam, A LAUDATO VIRO. Quod si à te non impetro, hoc est, si quæ te res impederit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem, abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt. scribam ipse de me: multorum tamen exemplo, & clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia. & verecundiùs ipsi de sese scribant, necesse est, si quid est laudandum: & prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant: & dicant, verecundiores esse præcones ludorum gymniorum, qui cum ceteris coronas imposuerint victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, cum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus: & si recipis causam nostram, vitabimus: idque ut facias, rogamus. Ac, ne fortè mirere, cur cum mihi sæpe ostenderit, te accuratissimè nostrorum temporum consilia, atque eventus litteris mandaturum, à te id nunc tanto opere, & tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua intidè scripsi, festinationis, quod alacres animo sumus: ut & ceteri, viventibus nobis, ex litteris tuis nos cognoscant, & nosmetipsi vivi gloriola nostra perfruamur. His de rebus, quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim. Si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omnium. Sin autem differs me in tempus aliud: coràm tecum loquar, tu interea non cessabis, & ea quæ habes instituta, perpolies, nosque diliges. Vale.

M. C. S. D. L. LUCCEIO Q. F.

13

QUAMQUAM ipsa consolatio litterarum tuarum mihi gratissima est: declarat enim summam benivolentiam conjunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quod te præclare res humanas contemnentem, & optimè contra fortunam paratum armatumque cognovi. Quam quidem laudem sapientia, statuo esse maximam, non aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene aut malè vivendi suspensas habere rationes. Quæ cogitatio, cum mihi non omnino excidisset (etenim penitus infederat) vi tamen tempestatum, & concursu calamitatum erat aliquantum labefactata, atque convulsa: cui te opitulari & video, & id fecisse etiam proximis litteris, multumque profecisse sentio. Itaque hoc sæpius dicendum, tibi que non significandum solum, sed etiam declarandum arbitror: nihil mihi esse potuisse tuis litteris gratius. Ad consolandum autem cum illa valent, quæ eleganter copioseque collegisti, tum nihil plus, quam quod firmitudinem gravitatemque animi tui perpexi: quam non imitari turpissimum existimo. Itaque

hoc etiam fortiorem me puto, quam te ipsum, præceptorum fortitudinis, quod tu mihi videre spem nonnullam habere, hæc aliquando futura meliora. Casus enim gladiatorii, similitudinesque eæ, tum rationes in ea disputatione à te collectæ, vetabant me reipub. penitus diffidere. Itaque alterum minùs mirum, fortiorem te esse, cum aliquid speres: alterum mirum, spe ulla teneri. Quid est enim non ita affectum, ut id non delectum, extrinsecumque esse fateare? Circumspice omnia membra reipub. quæ notissima sunt tibi, nullum reperies profectò, quod non fractum debilitatumve sit. quæ persequeris, si aut melius ea viderem, quam tu vides: aut commemorare possim sine dolore: quamquam tuis monitis, præceptisque omnis est abjiciendus dolor. Ergo & domestica feremus, ut censes: & publica paulo etiam fortius fortasse, quam tu ipse, qui præcipis. Te enim spes aliqua consolatur, ut scribis: nos autem ærimus etiam in omnibus desperatione fortes, ut in tamen idem & hortaris, & præcipis. Das enim mihi jucundas recordationes conscientia nostræ, rerumque eorum, quæ, te in primis auctore, gessimus. Præstitimus enim parvis non minùs certè, quam debuimus: plus profectò, quam est ab animo cujusquam, aut consilio hominis postulatam. Ignosces mihi de meipso aliquid prædicanti. quarum enim tu rerum cogitatione nos levare ægritudine voluisti, eam etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus molestiis & angoribus abducam: transferamque animum ad ea, quibus secundæ res ornantur, adversæ adjuvantur: tecumque & ero tantum, quantum patietur utriusque ætas & validudo: & si esse una minùs poterimus, quam volumus: animorum tamen conjunctione, iisdem studiis ita fruamur, ut nunquam non unà esse videamur.

L. LUCCEIUS, Q. F. S. D. M. T. C. M. F.

14

SI vales, bene est: valeo, sicut soleo: paullulo tamen etiam deterius, quam soleo. Te requisivi sæpius, ut viderem. Romæ quia postea non fuisti, quam discesserat, miratus sum. quod item nunc miror. Non habeo certum, quæ te res hinc maximè retrahat. Si solitudine delectare, cum scribas, & aliquid agas eorum, quorum consueisti, gaudeo: neque reprehendo tuum consilium. nam nihil isto potest esse jucundius, non modò miseris his temporibus, & luctuosis, sed etiam tranquillis, & optatis: præsertim vel animo defatigato tuo, qui nunc quietem quærit ex magnis occupationibus: vel erudito, qui semper aliquid ex se promat, quod alios delectet, ipsum laudibus illustret. Sin autem, sicut hic dum ætas, lacrymis ac tristitia te tradidisti: doleo, quia doles, & angere non possum te non, si concedis, quod sentimus, ut liberius dicamus, accusare. Quid enim? tu solus aperta non videbis, qui propter acumen occultissima perspicias? tu non intelliges, te querelis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari sollicitudines, quas elevare tua te prudentia postulat? Quod si non possumus aliquid proficere suadendo: gratia contendimus, & rogando, si quid nostra causa vis, ut istis te molestiis laxes, & ad convictum nostrum redeas, & ad consuetudinem, vel nostram communem, vel tuam solius, ac propriam. Cupio non obtundere te, si non delectare nostro

1. Itaque hoc etiam fortiorem me puto. Urbinus ex aliquo vetere malebat; Atque hoc fortiorem: quod in nullo nostrorum compareret, & habet ille mirabiles libros, ut omnino cum Grutero nostro existimem cum plurima domi confinxisse quæ deinde alii, ipso ignaro, nobis obtulerunt tanquam veterum exemplarium variantes lectiones. hoc semel dictum sit, ne quis ignoret tanti ejus à me emendationes & animadversiones haberi, cum præteriero.

2. Erimus etiam in omnibus desperatione fortes. Vulgò, in omni desperatione scilicet cum alius codex præ se ferat, in omnium desperatione fortes. sed nostra omnino melior, quem accepimus ex Pall. pr. tert. quint. Gruter. Vatic. videturque ideo hæc lectio immutata, quia non cuiusvis pueri plana & obvia: sed non sic itur in alta.

3. Non fuisti quam discesserat. Ad stipulantur quidem omnes Pall. vulgare lectioni quam à me discesserat, sed tamen verior omnino est nostra quam acceptam referimus Victorio ac Vaticano;

subintelligitur (ut etiam rectè notavit Lambinus) Cæsar, cujus nomen subtrici solebat; consulantur epistola ad T. Pomponium; sic lib. 1x. ep. 6. & 17.

4. Qui nunc quietem quærit. Sic edidit ex Medicæo Victorius: neque dissentit Vaticanus. in nostris omnibus residet vulgarius lectio requiem. sic paullo post ex Pall. prim. quint. Vaticano lego: non possum te non, si concedis, ut liberius dicamus, accusare. ceteri corrupti ferè sunt, stabiliuntque nonnihil hanc nostram, si erroris causam altius persequaris: vulgò nec possum te, si conc. n. d. n. acc. paulo post pro clerare Gulielmus in duobus suis libris invenit alleviare. sequentibus non longe intervallo, ex Pall. sec. antiquissimo codice lubenter legerim: & correctum nostrum reddas, & consuetudinem vel n. unica enim litera minus (quod ei familiare cum duplicantur eadem) redas: non inconcinne, & puto verius quam est in vulgatis.

nostro studio : cupio deterrere , ne permaneas in incepto , cum duæ res istæ contrariæ me conturbent : ex quibus , aut in altera mihi velim , si potes , obtemperes : aut in altera non offendas . Vale .

15 M. CICERO , L. LUCCEIO , Q. F. S.

OMNIS amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in his litteris , quas à te proximè accepi : non ille quidem mihi ignotus , sed tamen gratus , & optatus . dicerem , jucundus , nisi id verbum in omne tempus perdidissem . neque ob eam unam causam , quam tu suspicaris , & in qua me lenissimis & amantissimis verbis utens , re graviter accusas : sed quòd , illius tanti vulneris quæ remedia esse debebant , ea nulla sunt . Quid enim ? ad amicofne confugiam ? quam multi sunt ? habuimus enim ferè communeis : quorum alii occiderunt : alii nescio quo pacto obdureverunt . ¹ Tecum vivere possem , equidem & maximè vellem : vetustas , amor , consuetudo , studiaparia , ² quòd vinculum , quasi deest nostræ conjunctionis . Possumusne igitur esse una ? nec mehercule intelligo , quid impediatur . sed certè adhuc non fuimus , cum essemus vicini in Tusculano , in Puteolano . Nam quid dicam in urbe ? in qua , cum forum commune sit , vicinitas non requiritur . Sed casu nescio quo in ea tempora nostra ætas incidit , ut , cum maximè florere nos oporteret , tum vivere etiam puderet . Quod enim mihi poterat esse perfugium , spoliato & domesticis , & forensibus ornamentis , atque solatiis ? litteræ , credo , quibus utor assidue . Quid enim aliud facere possum ? sed nescio quomodo ipsæ illæ excludere me à portu , & perfugio videntur , & quasi exprobrare , quòd in ea vita maneam , in qua nihil inest , ³ nisi propagatio miserissimi temporis . Hic tu ea me abesse urbe miraris , in qua domus nihil delectare possit ? summum sit odium temporum , hominum , fori , curiæ ? Itaque sic litteris utor , in quibus consumo omne tempus , non ut ab his medicinam perpetuam , sed ut exiguam doloris oblivionem petam . Quòd si id egissemus , ego , atque tu , quòd ne in mentem quidem nobis veniebat , propter quotidianos metus , omne tempus unà fuissimus : neque me validudo tua offenderet , neque te mœror meus : quòd , quantum fieri poterit , consequamur . Quid enim est utriusque nostrum aptius ? Propediem te igitur videbo .

16 M. T. CICERO S. D. TITIO .

ET si ex omnibus minimè sum ad te consolandum accomodatatus , quòd tantum ex tuis molestis cepi doloris , ut consolatione ipse egerem : tamen , cùm longius à summi lætus acerbitate meus abesset dolor , quàm tuus , statui nostræ necessitudinis esse , meæque in te benivolentiam

tiam non tacere ⁴ tanto in tuo mœrore tamdiu : sed adhibere aliquam modicam consolationem quæ levare dolorem tuum posset , si minùs sanare potuisset . Est autem consolatio pervulgata quidem illa maximè , quam semper in ore atque in animo habere debemus , HOMINES NOS UT ESSE meminerimus , ea lege natos , ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra : neque esse recusandum , quominùs ea , quæ nati fumus , conditione vivamus : neve tam graviter eos casus feramus , quos nullo consilio vitare possimus . eventisque aliorum memoria repetendis , nihil accidisse nobis novi cogitemus . Neque hæc , neque cetera consolationes , quæ sunt à sapientissimis viris usurpatæ , ⁵ memoriæque litteris proditæ , tantum videntur proficere debere , quantum status ipse nostræ civitatis , ⁶ & hæc perturbatio temporum perditorum : cùm beatissimi sint , qui liberos non susceperunt : minùs autem miseri , qui his temporibus amiserunt , quàm si eos eam bona , aut denique aliqua rep. perdidissent . Quòd si tuum te desiderium movet , aut si tuarum rerum cogitatione mœres : non facile exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto . sin illa te res cruciat , quæ magis amoris est , ut eorum , qui occiderunt , miseria lugeas : ut ea non dicam , quæ sæpissimè & legi , & audiui , nihil mali esse in morte , in qua si resideat sensus , immortalitas illa potius , quàm mors ducenda sit : sin sit amissus , nulla videri miseria debeat , quæ non sentiat : hoc tamen non dubitans confirmare possum , ea misceri , parari , impendere reip. quæ qui reliquerit , nullo modo mihi quidem ⁷ deceptus esse videatur . Quid est enim jam non modo pudori , prohibati , virtuti , rectis studiis , bonis artibus , sed omnino libertati , ac salutis loci ? non , mehercule , quemquam audiui hoc gravissimo , pestilentissimo anno , adolescentulum , aut puerum mortuum , qui mihi non ⁸ à diis immortalibus exceptus ex his miseriis , atque ex iniquissima conditione vitæ , videretur . Quare , si tibi unum hoc detrahi potest , nequid iis , quos amasti , mali putes contigisse : permultum erit ex mœrore tuo diminutum . Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui , quæ non cum illis communicabitur , sed ad te ipsum propriè referetur : in qua non est jam gravitatis ac sapientiæ tuæ , quam tu à puero præstitisti , ferre immoderatius casum incommodorum tuorum , qui sit ab eorum , quos dilexeris , miseria maloque se junctus . Etenim eum semper te , & privatis in rebus , & publicis præstitisti , tuenda tibi ut sit gravitas , & constantiæ serviendum . Nam , quòd allatura est ipsa diuturnitas , quæ maximos lætus vetustate tollit , ⁹ id nos præcipere consilio prudentiaque debemus . Etenim si nulla unquam

1. *Tecum vivere possem , equidem & maxime vellem.*] Hunc locum pænè solus intellexit Victorius , ut ex ipsius distinctione apparet , quàm & nos expressimus . Deest enim particula *si* vel *utinam* & sic est in Pall. prim. & tertio . nam Pal. sec. *tecum equidem vivere possem , & max. vell.* Lambinus has scripturas , quia in ipsius capite non oriebantur , vitiosas proclamat , mavultque ex suo ingenio , *Tecum vivere posse equidem maxime vellem* ; in quem tamen propendet Pal. quart. liber dubiæ fidei ; *Tecum vivere possem , equidem vellem* . Canterus tamen correctum ibat , *Tecum vivere possem , equidem maxime vellem* . Pal. quint. *Tecum vivere possem , & maxime quidem vellem* . Catullus : *Tecum ludere sic ut ipsa possem* . nam & ibi deest , *ἐκ τῆς ἀπορίας* .

2. *Quòd vinculum quasi deest nostræ conjunctionis.*] Sic est in Palat. pr. ac Vatic. denique editione Victorii : nisi quòd ille *conjunctionis* . Vulgati libri , *quòd vinculum quæ res deest* . sed Pal. sec. Grut. *id est* . ex utraque parte mendosi . paulò post Pall. pr. sec. tert. *ne mehercule* . quart. *nunc mehercule* , non nec meherc. & Pall. sec. tert. Stew. *impeditat* . legerem ergo : *Ne mehercule intelligo , quid impeditat* : usitatum enim in re confirmanda severiore , geminare asseverationem . Omnino antecedentia ac sequentia hanc lectionem desiderant .

3. *Nisi propagatio miserissimi temporis.*] Non intelligo scripturam Palat. sec. *properatio* : quarti item *propugnatio* . Alii dicant curiosiores , semper novare parati : quibus adnotavi .

4. *Tanto in tuo mœrore tamdiu.*] Hæc omnia habet pro glossa Gruterus noster sicut & illud paullo post , *potuisset* item *modicam consolationem* , malletque solum legi , *me tacere . sed adhibere aliqua , que le-*

vare dolorem tuum possent , si minus sanare . quæ tamen præferunt miss. omnes

5. *Memoriæque litteris proditæ.*] Malè vulgo & inserunt ante *litteris* : nam litteris res memoriæ produntur , beneficio litterarum & scientia aut ope . sic autem legunt o. Pall. Grut. Stewech. Victorii editio .

6. *Et hæc perturbatio temporum perditorum.*] Pall. pr. sec. tert. quint. *superne probatio* : quòd & in Gruteriano erat , sed correctum postea *exprobatio* .

7. *Deceptus esse videatur.*] Nihil mutandum : nam in permutatione dicitur decipi , cùm deterius acceperit , meliore amisso . videatur Plauti Trinumus . Sic habent omnes Pall. Grut. nisi quòd in sec. *decepto* . frivolum ergo aliorum *directus* aut *creptus* .

8. *A diis immortalibus exceptus ex his miseriis.*] Elegantissima est hæc Victorii lectio , quem & hic (ut in omnibus) sequuti sumus . Nostri ferè omnes *creptus* , quòd glossam respicit . tert. *eruptus* . & videtur Pal. quint. habuisse quid simile , nam rasuram excepit . Paullo post *pro se junctus* , Pal. quint. *miseria maloque de junctus* . puto reponendum *dijunctus* ut supra aliquoties .

9. *Id nos præcipere consilio.*] Sic est in editione prima , admonuitque Victorius : invenique hoc verbi in Pall. pr. quint. quorum hic glossam habet ad anteriorem oram *anticipare* . Hoc verbum & aliis scriptoribus restitimus in crepundiorum nostrorum vestibulo . ceterum statim ante Pal. sec. legit , *que maximos lætus tollit* , omisso *τῷ* *vetustate* , quòd ut glossam recte etiam advertit Henricus Stephanus lib. 11. Schediastinatum .

umquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit: certe nos, quod est dies allatura, id consilio antè ferre debemus: neque expectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus. His ego litteris si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse affectum: sin minus fortè valuissent, officio tamen esse functurum benivolentissimi atque amicissimi: quem me tibi & fuisse semper existimes velim, & futurum esse confidas.

M. C. S. D. P. SEXTIO, P. F.

17 **N**ON oblivione amicitia nostræ, neque intermissio-
ne consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te nullas litteras misi, fed quòd priora tempora in ruinis reip. nostrisque jacuerunt: posteriora autem me à scribendo, tuis injustissimis atque acerbissimis incommodis, retardarunt. Cum verò & intervallum jam satis longum fuisset, & tuam virtutem animique magnitudinem diligentius escim mecum recordatus: non putavi esse alienum institutis meis, hæc ad te scribere. Ego te, P. Sexti, & primis temporibus illis, quibus in invidiam abfens, & in crimen vocabare, defendi: & cum in tui familiarissimi judicio ac periculo tuum crimen conjungeretur, ut potui accuratissimè te tuamque causam tutatus sum: & proximè, recenti adventu meo, cum rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si affuissem: tamen nulla re salutis tuæ defui: cumque eo tempore invidia annonæ, inimici non solum tui, verum etiam amicorum tuorum, iniquitas totius judicii, multaque alia reip. vitia plus quàm causa ipsa veritasque valuissent: Publio tuo neque opera, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio defui. Quamobrem, omnibus officiis amicitia, diligenter à me sancteque servatis, ne hoc quidem prætermittendum esse duxi, te ut hortarer, rogaremque, ut & hominem te, & virum esse meminisses, id est, ut & communem, incertumque casum, quem neque vitare quisquam nostrum, nec præstare ullo pacto potest, sapienter ferres: & dolori fortiter ac fortunæ resisteres: cogitaresque, & in nostra civitate, & in ceteris, quæ rerum potitæ sunt, multis fortissimis atque optimis viris, injustis judicii, tales casus incidisse. Illud utinam ne verè scriberem, ea te rep. carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet. De tuo autem filio, vereor, ne, si nihil ad te scripserim, debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim: ne refricem meis litteris desiderium, ac dolorem tuum. Sed tamen prudentissimè facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, ubicumque crisis, tuam esse, tecum esse, duces. **N E C E N I M M I N U S N O S T R A** sunt, quæ animo complectimur, quàm quæ oculis intuemur. Quamobrem & illius eximia virtus, summusque in te amor, magnæ tibi consolationi debet esse: & nos, ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus, semperque pendemus: & maximè animi tui conscientia, cum tibi nihil meritò accidisse reputabis, & illud adjunges, **H O M I N E S** sapientis turpitudine, non casu: & delicto suo, non aliorum injuria commoveri. Ego, & memoria nostræ veteris amicitia, & virtute atque observantia filii tui monitus, nullo loco deero, neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam tuam. Tu, si quid ad me fortè scripseris, perficiam ne te frustra scripisse arbitrare.

6 M. CICERO S. D. T. FADIO.

18

ET si egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum: propterea quòd nullam rem gravitè jam diu tuli, quàm incommodum tuum: tamen te magnopere non hortor solum, sed etiam, pro amore nostro, rogo atque oro, te colligas, virumque præbeas, & qua conditione omnes homines, & quibus temporibus nati sumus, cogites. Plus tibi virtus tua dedit, quàm fortuna abstulit: Propterea quòd adeptus es, quod non multi homines novi: amissisti, quæ plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur conditio impendere legum, judiciorum, temporum, ut optimè actum cum eo videatur esse, qui quàm levissima poena ab hac rep. discesserit. Tu verò, qui & fortunas, & liberos habeas, & nos ceterosque necessitudine, & benivolentia tecum conjunctissimos: quumque magnam facultatem sis habiturus, nobiscum, & cum omnibus tuis vivendi: & cum unum sit judicium, ex tam multis, quod reprehendatur, ut quod una sententia, eaque dubia, potentia alicujus condonatum existimetur: omnibus his de causis debes istam molestiam quàm lenissimè ferre. Meus animus erit in te, liberosque tuos semper, quem tu esse vis, & qui esse debet.

CICERO, RUFO.

19

ET si mihi numquam dubium fuit, quin tibi essem carissimus: tamen quotidie magis id perspicio: exstatque id, quod mihi ostenderas quibusdam litteris, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quàm in provincia fuisses, (etsi, meo judicio, nihil ad tuum provinciale officium addi potest) quo liberius judicium esse posset tuum. Itaque me & superiores litteræ tuæ admodum delectaverunt, quibus & expectatum meum adventum abs te amanter videbam, & cum aliter res cecidisset ac putasses, te meo consilio magnopere esse lætatum: & his proximis litteris magnum cepi fructum & judicii, & officii tui: judicii, quòd intelligo, te, id quod omnes fortes ac boni viri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum honestumque sit: officii, quòd te mecum, quodcumque cepissem consilii, polliceris fore: quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. Mihi consilium captum jam diu est: de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi antea, sed quia communicatio consilii, tali tempore, quasi quædam admonitio videtur esse officii, vel potius efflagitatio ad coeundam societatem vel periculi, vel laboris. Cum verò ea tua sit voluntas, humanitas, benivolentia erga me, libenter amplector talem animum: sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis, magnam habebō gratiam: si non feceris, ignoscam: & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitror. Est enim res profectò maxima. quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est: ita tamen, ut, si nos ii sumus, qui esse debemus, id est, studio digni, & litteris nostris, dubitare non possimus, quin ea maximè conducant, quæ sunt rectissima. Quare tu, si simul placebit: statim ad me venies. sin idem placebit, atque eodem, nec continuo poteris: omnia tibi ut nota sint, faciam. Quidquid statueris, te mihi amicum: sin id quod opto, etiam amicissimum judicabo.

CICERO

1. Officio tamen esse functurum.] Sic est in Pall. prope omnibus, Grut. Stewech. Peck. alias *functum*, quod Pal. sec. suo loco ignorat planè. ceterum τὸ, *optandum*, sicut & τὰ, *forte valuissent* pro glottematibus: oboluerunt Grutero nostro.

2. Tuum crimen conjungeretur, ut potui.] Sic omnes mss. ac Victorius: alii tamen *tuum nomen conj. quam potui*. verum τὸ *crimen* irreprobitum putat esse Gulielmius: neque ego dissentio.

3. Prudentem hominem res ulla delectet.] Hoc modo emendarunt docti, cum esset in Med. *deserret*, talisque error & nostros contigit mss. *deserret* ingredientes.

4. Debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse.] Non erat

Lambini, jus ac majestatem omnibus antiquis codicibus eripere, illisque proculcatis suum *dedisse* reponere: Tenemus firmiter hoc, ex quinque Pall. Grut. duobus Gulielmi, editionibus omnibus.

5. Et maximè animi tui conscientia.] Sic emendavit primus hunc locum Bapt. Egnatius, cum in Mediceo reperisset, & *maximè amici tui conscientia*, quod est in omnibus nostris; recepit postea Victorius, sicque extitit in mss. Antverpiensium ac Vaticanano. vulgo: *pendemus: maximè etiam si tua conscientia*.

6. T. FADIO.] Sic est in Pal. quint. Vaticano. sicque edidere Victorius & Lambinus. velgò *T. Fabio*. malè. Fabii enim nobilissimi. hic autem fuit homo novus, ut innuit ipse Cicero.

CICERO RUFO.

20

Quo modo potuissim, te convenissim, si ed, quod constitueras, venire voluissim. Quare etsi mei commodi causa commovere me noluisti, tamen ita existimes velim, me antelaturum fuisse, si ad me misisses, voluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quae scripsisti, commodis equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. Tullius, scriba meus, adesset: à quo mihi exploratum est, in rationibus duntaxat referendis, (de ceteris rebus affirmare non possum) nihil eum fecissim scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam. dein, si rationum referendarum jus vetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecum pro conjunctione nostrae necessitudinis contulissim, confecissimque, non fuisse. Quod igitur fecissim ad urbem, si consuetudo pristina maneret: id, quum lege Julia relinquere rationes in provincia necessè erat, easdemque totidem verbis referre ad ararium, feci in provincia. Neque ita feci, ut te ad meum arbitrium adducerem: sed tribui tibi tantum, quantum me tribuissim numquam me pœnitebit. totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi. tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adjunxisti. Rationes confectae me absente sunt tecum: ad quas ego nihil adhibui præter lectionem. Ita accepi librum à meo servo scriba, ut eundem acceperim à fratre tuo. Si honos is fuit, majorem tibi habere non potui: si fides, majorem tibi habui, quam pœnè ipsi mihi. si providendum fuit, ne quid aliter, ac tibi & honestum & utile esset, referretur: non habui, cui potius id negotii darem quam darem. Illud quidem certè factum est, quod lex jubebat, ut apud duas civitates, Laodicensem, & Apameensem, quae nobis maximae videbantur, quoniam ita necessè erat, rationes confectas, & consolidatas deponeremus. Itaque huic loco primùm respondeo, me, quamquam iustis de causis rationes deferre properarim, tamen te expectaturum fuisse, nisi in provincia relictas rationes pro latis haberem. Quamobrem de Volusio quod scribis, non est id rationum. docuerunt enim me periti homines: in his cum omnium peritissimus, tum mihi amicissimus, C. Camillus, ad Volusium transferri nomen à Valerio non potuissim: sed prædes Valerianos teneri: neque id erat festertis x x x,

ut scribis, sed xix. Erat enim nobis curata pecunia Valerii mancipis nomine: ex qua reliquum quod erat in rationibus, retuli. Sed sic me & liberalitatis fructu privas, & diligentiae, & (quod minimè tamen laboro) mediocri etiam prudentiae. Liberalitatis, quod mavis scribae meae beneficio, quam meo, legatum meum, præfectumque Q. Leptam, maxima calamitate levatos: cum præsertim non deberent esse obligati: diligentiae, quod existimas de tanto officio meo, tanto etiam periculo nec scissim me quidquam, nec cogitavissim: scribam, quidquid voluissim, cum id mihi ne recitavissim quidem, retulissim prudentiae, & cum rem à me non insipienter excogitatum quidem putes. Nam & Volusii liberandi meum fuit consilium: & ut multa tam gravis Valerianis prædibus, ipsique T. Mario depelleretur, à me inita ratio est: quam quidem omnes non solum probant, sed etiam laudant: & si verum scire vis, hoc uni scribae meo intellexi non nimium placere. Sed ego putavi esse viri boni, cum populus suum servaret, consulere fortunis tot vel amicorum, vel civium. Nam de Luceio est ita actum, ut auctore Cn. Pompejo, ista pecunia in fano poneretur. id ego agnovi meo iussu esse factum. quae pecunia Pompejus est usus, 7 ut tua, quam tum deposuerat Sextus. Sed hæc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animadvertissim, molestè ferrem, ut adscriberem, te in fano pecuniam iussu meo deposuissim, nisi ista pecunia gravissimis esset, certissimisque monumentis testata, cui data, quo senatusconsulto, quibus tuis, quibus meis litteris P. Sestio tradita esset. Quae cum viderem tot vestigiis impressa, ut in his errari non posset: non adscripsi id, quod tua nihil referebat. Ego tamen adscripissim mallet, quum id te video desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum, idem ipse sentio, neque in eo quidquam à meis rationibus discrepabunt tuae. Adde enim tu, meo iussu: quod ego quidem non addidi: nec causa est, cur negem: nec, si esset, & tu nolles, negarem. Nam de n-s nongentis millibus, certè ita relatum est, ut tu, si frater tuus referri voluit. Sed, si quid est (9 cum de logio parum gratiosum est) quod ego in rationibus referendis etiam nunc corrigere possim: de eo mihi, cum senatusconsulto non sum usus, quid per leges liceat, considerandum est. 10 te certè in pecunia exacta ita afferre ex meis rationibus relatis non oportuit,

1. Si ad me misisses.] Ita est in Pal. quinto, Vaticano, Victorii editione: fuisseque credo in reliquis, nisi tota hæc epistola deesset Pal. secundo, tertio, Gruteriano, Stewechiano. vulgò venisset. Principio Epistolae scripsi quomodo non quoquo modo: auctoritate Pall. prim. quart. quint. Vatic. editionum primæ ac Victorianae.

2. Sed tribui tibi tantum, quantum me tribuissim numquam me pœnitebit.] Auctores, sunt provocabulo tibi Pall. prim. quart. quintus, editioque Victorii: & posteriore me, Vatic. Medicæus atque editio Victoriana.

3. Cui potius id negotii darem quam darem.] Per nos vacua potius sit hæc Ciceroni lacuna, quam ut impleatur aliorum pluvia ac sordida aqua: sic autem est in Pal. pr. ac Vaticano. nam Pall. quartus ac prima editio; cui potius id negotii darem quam tibi, sic & Pal. quint. nisi quod id negotium. Lambinus tamen emendat non habui cui potius id negotii darem. illud q. vulgò; cui potius id negotii darem, quam scribae meo. Unde faciebat H. Stephanus commendarem quod non dicam quale sit. Panthagathus verò referente Ursino; non habui cui potius id negotii darem quom darem illud, &c.

4. Rationes confectas & consolidatas deponeremus.] Sic Pal. quint. unus Maffei, omnes denique Lambini. Quid sit autem consolidare rationes, suggerit Afconius in III. Verrinam; ad verbum quadrarint. Quadrarint (inquiens) solida facta fuerint, ut neque plus quidquam, neque minus invenitur in summa. Ubi enim ratio sine fraude est, difficile est sexcenta detractis quadringentis quadrari vel solida fieri, quin minus aut plus aliquid reperitur. Victorius consolat, ex Med. Pal. pr. solutas. quart. consolat, alii conlatas vel consignatas habent.

5. Cum rem à me non insipienter excogitatum, ne cogitatum quidem putes.] Libuit amplecti emendationem Victorii tanto opere laudatam ac probatam Lambino, eo magis, quod cum Mediceo codice congruat Pall. tres. Veneta editio princeps; cum rem à me non insipienter excogitata quidem putes. Veneti deinde ediderunt; cum rem à me non insipienter quidem cogitatum putes. Vulgata tamen

lectio etiam Lambino tolerabilis videbatur, cum rem à me non insipienter actam, ne cogitatum quidem putes.

6. Nam de Luceio est ita actum.] Scaliger ad Catullum Lucello, quod nullibi reperio, & puto verum non esse. alii Lucretio alii Logeo.

7. Ut tua, quam tum deposuerat Sextus.] Sic habet castigatissimus Pall. primus. quart. quam tua tamquam deposuerat Sextus. quint. tua tamen quam deposuerat Sextus. Alii, quam tum deposueras ex tuis.

8. Quod ego quidem non addidi.] Est à Palat. quinto, Vaticano, editione Victorii; nec longè abeunt reliqui duo, repræsentantes, quod ego qui non addidi. Anton. Augustinus; quod ego tunc non addidi: nostra omnino melior ac Cicero dignior, licet eam vel decem Urini carpant. Vulgò quod ego nunquam addidi.

9. Cum de logio parum gratiosum est.] Mirum agitatus locus, quem compositum iovit Scaliger, & in eo mirè aliis satisfecit, Lucello pro logio reponendum. Nos ut in his Cimmeriis nihil post alios cernere possumus, ita nihil cupidè, nihil temerariè fecisse videri volumus. habebat Medicæus: quom de Logeo parum garisum est. Ex quo emendarat Egnatius, quando de Luceio parum provisum est. Pal. primus, quem non inferiorem bonitate Medic. experimur, quomodo de logeo parum garisum est: alii: quando de logio parum gratum est. Alii: quando de logio parum ratum visum est: Eligat inde quod quisque velit: Ego cum Claudiano, navabo operam, ne eximium simulando culibus acerbem.

10. Te certè in pecunia exacta ita afferre.] Nullum mihi fore periculum, iudicavi si sequerer Victorii editionem; & à vulgata una littera discederem; illa enim afferre. Ceterum Politiani liber; te pecunie exacte ista cum in Pall. quarto ac quinto restet; te certè in pecunie exacte ista referre; nec multum dissentiant Lambiniani ac Medic. ut notat Egnat. te certè in pecunia exacta ista referre, unde Dionysius ille nimis libere fecit, te certè pecunie abs te exacte rationem referre.

tuit, nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores. Illud cave dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem, si ullo modo facere possim. Quod scribis de beneficiis: scito à me & tribunos militares, & præfectos, & contubernales duntaxat meos delatos esse. In quo quidem ratio me fefellit. liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari. postea certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulisset. ¹ Sane molestè tuli, non illa beneficia tuæ potiùs ambitioni reservata esse, quàm meæ, qui ambitione nihil uterer. De centurionibus tamen, & de tribunorum militarium contubernalibus, res est in integro. genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat. Reliquum est de H-S centum millibus: de quibus memini mihi à te Myrina litteras esse allatas, non mei errati, sed tui: in quo peccatum videbatur esse, si modò erat, fratris tui, & Tullii. Sed cum id corrigi non posset, quòd, jam depositis rationibus, ex provincia decessimus: credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, proque ea spe facultatum, quam tum habebamus, quàm humanissimè potuerim, rescriptisse. Sed neque tum me humanitate litterarum mearum obligatum puto, neque tuam hodie epistolam de H-S centum sic accepisse, ut ii accipiunt quibus epistolæ per hæc tempora molestæ sunt. Simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quæ ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse H-S XCI millia: eam omnem pecuniam Pompejum abstulisse: quod ego sive æquo animo, sive iniquo fero: tu de H-S centum æquo animo ferre debes, & existimare eo minùs ad te vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate pervenisse. Quòd si mihi expensa ista H-S centum tulisses, tamen, quæ tua est suavitas, quique in me amor, nolles à me hoc tempore æstimationem accipere. nam numeratum si cuperem, non erat. Sed hæc jocatum me putato, ut ego te existimo. Ego tamen, cum Tullius rure redierit, mutam eum ad te, si quid ad rem putabis pertinere. Hanc epistolam cur non scindi velim, causa nulla est. Vale.

21

M. T. C. S. D. * L. MESCINIO.

GRATIAE mihi tuæ litteræ fuerunt: ex quibus intellexi, quod etiam sine litteris arbitrabar, te summa cupiditate affectum esse videndi mei: quod ego ita libenter accipio, ut tamen tibi non concedam. nam tecum esse, ² ita mihi omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim. ⁴ Ut enim cum esset major & virorum, & civium bonorum, & jucundorum hominum, & amantium mei copia: tamen erat nemo, quibuscum essem libentiùs quàm tecum: & pauci, quibuscum essem æquè libenter. hoc verò tempore, cum alii interierint, alii absint, ³ si mutati voluntate sint: unum, mediis fidius, tecum diem liben-

tiùs posuerim, quàm hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessariò. Noli enim existimare, mihi solitudinem non jucundiorē esse, qua tamen ipsa uti non licet, quàm sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut summum altero. Itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, litterulis nostris: præterea conscientia etiam consiliorum meorum. Ego enim is sum, quemadmodum tu facillimè potes existimare, qui nihil unquam mea potiùs, quàm meorum civium causa fecerim: cui nisi invidisset is, quem tu numquam amasti: (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni. Ego sum, ⁵ qui nullius vim plus valere volui, quàm honestum otium: idemque, cum illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi, quàm illum consensum bonorum, quem ego idem effeceram: quavis tunc condicione pacem accipere malui, quàm viribus cum valentiore pugnare. Sed & hæc, & multa alia coram brevi tempore licebit. Neque me tamen ulla res alia Romæ tener, nisi expectatio rerum Africanarum. videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen. Puto autem mea non nihil interesse: (quamquam id ipsum, quid intersit, non sanè intelligo:) verum tamen, quicquid illinc nuntiatum sit, ⁶ non longè abesse à consiliis amicorum. Est enim res jam in eum locum adducta, ut, quamquam multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias non multum interfuturum putem. Sed planè animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multum: quem etiam tuæ superiores litteræ confirmarunt: quibus intellexi, quàm fortiter injuriam ferres: juvitque me, tibi cum summam humanitatem, tum etiam tuas litteras profuisse. Verum enim scribam: teneri me mihi animo videbare: sicut omnes ferè, qui vita ingenua, in beatâ civitate & in liberâ viximus. SED, UT ILLA secunda moderatè tulimus: sic hanc non solùm adversam, sed funditus eversam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, UT MORTEM QUAM ETIAM beati contemnere debeamus, propterea quòd nullum sensum esset habitura, nunc sic affecti, non modò contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis fruere isto otio, tibi que persuade, ⁷ PRÆTER CULPAM AC PECCATUM, qua semper caruisti, & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Ego, si videbitur rectè fieri posse, ad te veniant brevi: si quid acciderit, ut mutandum consilium sit: te certiorē faciam statim. Tu ita fac cupidus mei videndi sis, ut istinc te ne moveas tam infirma valetudine, nisi ex me priùs quæsieris per litteras, quid te velim facere. Me velim, ut facis, diligas, valitudinique tuæ & tranquillitati animi servias.

M. TUL-

1. Sane molestè tuli, non illa beneficia tua potiùs ambitioni reservata esse, &c.] Per ambitionem, intelligit gratiam & studii demonstrationem in clientes. Significat ergo se facile pati potuisse, ut hanc apud delatos gratiam iniret Rufus, quam ipse deferendo non sit secutus gratiam, sed morem & veritatem & merita. Illud haud protritum: qui ambitione nihil uterer. Sic Plautus Trinumo: *Apage te, amor, non places, nihil te utor. Uti pro accipere, &c. Gronov. de Sest. pag. 560.*

2. L. MESCINIO.] Ita Pal. pr. quint. & alius vetus codex: nec longè abit Victoriis cum suo Mescino. vulgo Mescinio.

3. Ita mihi omnia, quæ opto, contingant.] Secutus sum & hic editioni Victorii præeunte tamen Lambino & eandem in suam admittente. vulgò: *Ita mihi commoda omnia, quæ opto, contingant*: cum Pall. pr. sec. quart. quint. habet Stewech. & Gruterianus; *Ita mihi communita* (quart. quint. *communita mihi, omnia quæ opto.* His omnibus puto melius Pal. tert. *Ita mihi coram omnia, quæ opto, contingant.* Nam inde scaturit illud *communita*. Nam & *commoda* & *communita* additamen est, ut etiam post Ep. 3. *sim. tunc omnia additum est in 5.*

4. Ut enim cum esset major.] Licet hic Tulliani isti Simii reclamationem, tamen hanc lectionem addicentibus eam omnibus missi. vindicavi Ciceroni nostro, cui post Victorium in his Epistolis (fascinum abominor & lividam mentem) plurimum omnium bene fecimus: Sic autem habent Pall. o. Grut. editio prima ac Victorii. Alii etenim.

5. Qui nullius vim plus valere volui.] Si penes me staret, abicerem cum Pall. secun. illud plus, ut minimè necessarium, suaque absentia plus elegantiae relicturum. Quod autem legit Lambinus *Ego sum is, qui, &c.* in nullo Palatinorum codicum reperi, nisi quod eandem lectionem ex Stewech. notet Gulielmius.

6. Non longè abesse à consiliis amicorum.] Pyrrhonica Lambini occupavit hæsitatio de verbulo *velim*: at ego idem Stoica constantia tollo, ex Pall. omnibus, Gruteriano, Vaticano; editione Victorii; sicut & paulò statim provocabulum *ipsa*.

7. Præter culpam ac peccatum, quæ semper caruisti.] Sic est in Pall. quatuor Grut. Vaticano, editione prima ac Victorii Pall. Tert. *culpam ac peccatum qua, male. vulgò, quo.*

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
 LIBER SEXTUS,

AD

A. TORQUATUM, ET ALIOS.

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

ETSI ea perturbatio est omnium rerum, ut suæ quemque fortunæ maximè pœniteat: nemoque sit, ¹ quin ubivis, quàm ibi, ubi est, esse malit: tamen mihi dubium non est, quin hoc tempore, bono viro Romæ esse miserrimum sit. Nam, etsi, quocumque in loco quisquis est, idem est ei sensus, & eadem acerbitas ex interitu rerum & publicarum, & suarum: TAMEN OCULI AUGENT DOLOREM: qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur: nec avertere à miseriis cogitationem sinunt. Quare etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est: tamen illo dolore, quo, maximè te confici audio, quod Romæ non sis, animum tuum libera. Etsi enim cum magna molestia tuos, tuaque desideras: tamen illa quidem, quæ requiris, suum statum tenent: nec meliùs, si tu ades, tenerent: nec sunt ullo in proprio periculo. Nec debes tu, cum de tuis cogitas, aut præcipuam aliquam fortunam postulare, aut communem reculare. De te autem ipso, Torquate, est tuum, sic agitare animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem, aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc injustior, quàm tua dignitas postulabat, fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipse, à quo salus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suæ. CUMQUE OMNIUM bellorum exitus incerti sint: ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem se junctum sit ab omnium interitu: ab altera te ipsum numquam timuisse certò scio. Reliquum est, ut te id ipsum, quod ego quasi consolationis loco pono, maximè excruciet, cominune periculum reip. cujus tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri, præter illam, quæ tanta est, quantum in cujusque animo roboris est, atque nervorum. SI ENIM BENE sentire, recteque facere, satis est ad bene beateque vivendum: ² non vereor, ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror victoriæ præmiis ductos, patriam olim, & liberos, & fortunas reliquisse: sed quoddam nobis officium iustum, & pium, & ³ debitum reip. nostræque dignitati videbamus sequi: nec cum id faciebamus, tam eramus amantes, ut explorata nobis esset victoria. Quare si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse: non debemus ita cadere animis, quasi

aliquid evenit, quod fieri posse numquam putarimus. ⁴ Simus igitur ea mente, quæ ratio & virtus præscribit, ut nihil in vita nobis præstandum, præter culpam, putemus: eaque cum careamus, omnia humana placatè & moderatè feramus. Atque hæc eò pertinet oratio, ut, perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur: Sed, si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hæc mihi scribenti veniebat in mentem, me eum esse, cujus tu desperationem accusare solitus esses: quemque auctoritate tua cunctantem & diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Serò enim nos iis armis adversari videbam, quæ multo antè confirmata per nosmetipsos erant: dolebamque, pilis & gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Neque ego ea, quæ facta sunt, fore cum dicebam, divinabam futura: sed, quod & fieri posse, & exitiosum fore, si evenisset, videbam: id ne accideret, timebam: præsertim eum, si mihi alterum utrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem: usu autem armorum, & militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quæso, quo me tum esse oportere censebas. Hæc eò scripsi, quod mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti, fidelissimo animo (ut mihi quidem visus est) narravit, te interdum sollicitum solere esse vehementius: quod facere non debes, nec dubitare, quin aut aliqua rep. sis futurus, qui esse debes: aut perditam, non afflictiore conditione, quàm ceteri. Hoc vero tempus, quo exanimati omnes, & suspensissimi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod & in urbe ea es, ubi nata & alta est ratio, ac moderatio vitæ: & habes Ser. Sulpicium, quem semper unice dilexisti: qui te profectò & benivolentia, & sapientia consolatur. cujus si effemus & auctoritatem & consilium secuti: togati potiùs potentiam, quàm armati victoriam subissemus. Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quàm necesse fuit: illa, quæ majora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus, quàm tibi, debeam, neminem. quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos mihi hujus bellifusus eripuit. Qui sim autem hoc tempore, intelligo. sed quia NEMO EST tam afflictus, ⁵ qui, si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid, & efficere: omne meum consilium, operam, studium, certe velim existimes tibi, tuisque liberis esse debitum.

M. T. C.

¹ *Quin ubivis, quam ibi ubi est, esse malit.*] Concinnior foret hic orationis complexus si obtinperes Pal. quart. illud ibi longum relegantibus. paullo post refert Pal. tert. Grut. *quin hoc tempore bono Romæ esse miserrimum sit: excussio illo viro.*

² *Non vereor, ne eum, qui se optim. consiliorum conf.*] Solus Pal. quint. ignorat rō non; reliqui quatuor, ut & Gruterianus, tres Guilielmiani, prima editio ac Victorii præ se ferunt: *nos majori consensu socios met præbuimus.*

³ *Debitumque reip. nostræque dignitati videbamus sequi: nec cum id fac.*] Ita edidit Victorius eumque sequutus Lambin. neque aliter in Vaticano. Mss. hic corrupti sunt. quorum Pall. pr. tert. quint.

Grut. *videbatur; sed qui nec.* prima editio, Pal. sec. Peck. *sed quia nec.* quart. *sed quid nec.* vulgò; *videbatur: qui neque cum id fac.*

⁴ *Simus igitur ea mente, quæ ratio & virtus præscribit.*] Sic Pal. sec. Gruterianus quoque ad oram *virtus.* tertius vero Pal. *quid non quam.* vulgò, *quam ratio & veritas præse.* quid agat hic *veritas* non excogito: est ex compendio nata vox.

⁵ *Quin, si nihil a. fl. nisi, id quod agit, possit navare.*] Sic edidit ex Med. Victorius, spernuntque omnes Pall. *non, ante possit.* neque secus est in Vatic. Pal. tamen sec. *pro agit eget.* Tertius, Gruter. Stewech. *agit.* Miram tamen ostendunt scripturam, *quod agit, possit navare aliquid & rescere.*

M. T. C. A. TORQUATO, S. D.

PETRO à te, ne me putes oblivione tui rariùs ad te scribere, quàm solebam: sed aut gravitate valitudinis: qua tamen jam paullum videor levare. aut quòd absim ab urbe, ut, qui ad te proficiantur, scire non possim. Quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam cum summa benivolentia tenere, tuasque omnes res non minori mihi curæ, quàm meas esse. Quod majore in varietate versata est adhuc tua causa, quàm homines aut volebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis temporum, quòd molestè feras. Necessè est enim aut armis urgeri temp. sempiternis, aut, his positis, recreari aliquando, aut funditus interire. Si arma valebunt: nec eos, à quibus recipis, vereri debes: nec eos quos adjuvisti. Si armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis, civitas respiraverit: & dignitate frui tibi, & fortunæ licebit. Sin omnino interierint omnia, fueritque is exitus, quem vir prudentissimus M. Antonius, jam tum timebat, cum tantum instare malorum suspicabatur: misera est illa quidem consolatio, tali præsertim civi, & viro, sed tamen necessària, **N I H I L E S S E** præcipuè cuiquam dolendum, in eo, quod accidat universis. Quæ vis in his paucis verbis (plura enim committenda epistolæ non erant) si attendes, quod facis: profectò etiam sine meis litteris intelliges, te aliquid habere quod speres: nihil quod aut hoc, aut aliquid reip. statu timeas: omnia si interierint, cum superstitem te esse reip. ne si liceat quidem, velis, ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit à culpa. Sed hæc hæc haec. Tu velim scribas ad me, quid agas, & ubi futurus sis: ut aut quò scribam, aut quò veniam, scire possim.

M. T. C. S. D. A. TORQUATO.

SUPERIORIBUS litteris benivolentia magis adductus, quàm quòd res ita postularet, fui longior. Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua: neque erat ea mea causa, atque fortuna, ut, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. Hoc item tempore brevior esse debeo. sive enim nihil tum opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est: sive tum opus fuit, illud satis est, præsertim cum accesserit nihil novi. Nam etsi quotidie aliquid audimus earum rerum, quas ad te perferri existimo: summa tamen eadem est, & idem exitus, quem ego tam video animo, quàm ea, quæ oculis cernimus. nec verò quidquam video, quod non idem te videre certò scio. Nam etsi, quem exitum acies habitura sit, divinare nemo potest: tamen & belli exitum video: & si id minùs, hoc quidem certè, cum sit necessè alterum utrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria. Idque cum optimè perspexi, tale video, nihil ut mali videatur futurum, si id vel antè acciderit, quod vel maximum ad timorem proponitur. **I T A E N I M V I V E R E, U T N O N S I T V I V E N D U M**, miserrimum est. **M O I** autem nemo sapiens miserum dixit, ne beato quidem. Sed in ea es urbe, in qua hæc, vel plura, & ornatiores parietes ipsi loqui possè videantur. Ego tibi hoc confirmo, **E T S I L E V I S E S T** consolatio ex miseriis aliorum, nihilo te nunc majore in discrimine esse, quàm quemvis aut eorum, qui discesse-

riunt, aut eorum, qui remanserint. alteri dimicant: alteri victorem timeant. Sed hæc consolatio levis est: illa gravior, qua te uti spero: ego certè utor. nec enim, dum ero, angar ulla re, cum omni vacem culpa: & si non ero, sensu omnino carebo. Sed rursus **γλαῦκ' εἰς Αθήνας**, qui ad te hæc. Mihi tu, tui, tua omnia maximè curæ sunt, & dum vivam, erunt.

M. T. C. A. TORQUATO, S. D.

NONVI, quod ad te scriberem, nihil erat: & tamen si quid esset, sciebam te à tuis certiore fieri solere. De futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum conjectura possis propiùs accedere, cum est res ejusmodi, cujus exitus provideri possit. Nunc tantum videmur intelligere, non diuturnum bellum: etsi id ipsum nonnullis videatur secus. Equidem cum hæc scribebam, aliquid jam actum putabam: sed non quòd ego certò sciam, sed quòd haud difficilis erat conjectura. **N A M C U M** omnis belli Mars communis & cum semper incerti exitus præcliorum sunt: tum hoc tempore ita magnæ utrinque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, uterumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur, etiam si inter casus armorum aliquantum interfit, tamen inter victorias non multum interfuturum. Alteros propemodum jam sumus experti: de altero, nemo est, qui cogitet, cum sit metuendus iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum, quem consolando levare debeam, fateor me communium malorum consolationem nullam invenire, præter illam: quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis utor: **C O N S C I E N T I A M** rectæ voluntatis, maximam consolationem esse rerum incommodarum: **N E C E S S E U L L U M M A G N U M M A L U M**, præter culpam. A qua quum tantum absumus, ut etiam optimè senserimus: eventusque magis nostri consilii, quàm consilium reprehendatur: & quum præstitimus, quod debuimus, moderatè, quod evenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consolet de communibus miseriis, quæ ad consolandum, majoris ingenii, & ad ferendum, singularis virtutis indigent. Illud cuius facile est docere, cur præcipuè tu dolere nihil debeas. Ejus enim, qui tardior in te levando fuit, quàm fore putarem, non est mihi dubia de tua salute sententia. de aliis autem non arbitror te expectare quid sentiam. Reliquum est, ut te angat, quòd absis à tuis tamdiu. Res molesta, præsertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivus. Sed, ut ad te scripsi antea, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miseriam putet: & ubi quisque sit, ibi esse minimè velit. Equidem, nos quòd Romæ sumus, miserrimum esse duco, non solùm quòd in malis omnibus **A C E R B I U S E S T V I D E R E**, quàm audire: sed etiam, quòd ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quàm si abessemus. etsi me ipsum, consolatore meo, non tantum litteræ, quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigavit. Quanto fuerim dolore, meministi. In quo prima illa consolatio est, vidisse me prius, quàm ceteros, cum

1. Nec eos, à quibus recipis, vereri debes.] Hæc est codicis Vaticanæ lectio: cum exister in Mediceo. Pall. tribus, Grut. Stewech. *repperis*: in quart. *recepte*: in quint. *acceptas*: sicque emendavit ad oram primæ editionis Baptista Egnatius Venetus, post eumque P. Victorius, quos secuti Manutius ac Lambinus. vulgo: à quibus recesseris.

2. Quam quo res ita postularet.] Sic ex Pall. prim. quarto, quinto, Vaticano, rescriptimus, non quod, ut vulgò: quomodo & lib. 11. emendasse me recordor. sicque legitur l'pist. seq. & lib. x. ep. 3. lib. xi. lib. xiii.

3. Nihil ut mali videatur futurum, si id vel ante acciderit.] Ita est in omnibus Pall. Grut. Stewech. (nisi quod in his eisdem binis occiderit solemnî mutatione o. pro a.) item editione Victorii. vulgò, esse futurum si id vel ante cecidit.

4. Dum ero, angar ulla re.] Pall. pr. tert. Grut. *tangar ulla re*: de qua quid sentiam, differam dicere. paullo post, duo postremi

Pall. legunt, quia hæc te: quæ lectio ut non absurda, ita inde nata est vulgata; qui ad te hæc.

5. Non quòd ego certò sciam.] Sic Victorii editio: at Pall. pr. tert. Grut. prima editio *aliquid jam actum putabam non quòd sed quòd difficilis erat conjectura*. Mihi præstant Victoriana.

6. Cum sit metuendus iratus victor armatus.] Vulgò, *quam sit metuendus*. annotat quoque Egnatius legi *ut sit met.* sed nostrum traximus longe accommodatius ex Victorii editione, Pall. pr. tert. Gruteriano.

7. Vidisse me prius quam ceteros.] Sic prima editio Pall. pr. tert. Grut. Vatic. (nam ceteros consulere hic desino, tempori consulens meo, aliàs omnes, *vidisse me plus*. paullo post: ex iisdem codicibus, item editione Victorii, ejusque compilatore Lambino respondit, *cum cupiebam quamvis iniqua conditione pacem*. Aliiter quàm supra lib. v. ep. 21. *quæ vis tutâ conditione pacem accipere*: sed ibi alia quoque res erat.

cum cupiebam, quamvis iniqua conditione, pacem. Quod eam casu, non divinatione mea factum est; tamen in hac inani prudentiæ laude delector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si jam vocer ad exitum vitæ, non ab ea republ. aveller, quæ cendum esse doleam, præsertim cum id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam ætas: & acta jam vita, quæ cum cursu suo bene confecto delectatur, tum verat in eo vim timere, quod nos jam natura ipsa pænè perduxerit. Postremò, is vir, vel etiam ii viri, hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur, eandem fortunam, si res cogat, recusare. Equidem mihi omnia propono: nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere. **S E D C U M P L U S** in metuendo mali sit, quàm in ipso illo, quod timetur, desino, præsertim cum impendat, in quo non modò dolor nullus, verùm finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potius, quàm necesse fuit. facit autem non loquacitas mea, sed benivolentia longiores epistolas. Servium discessisse Athenis, molestè tuli. non enim dubito, quin magnæ tibi levationi solitus sit esse quotidianus congressus, & sermo cum familiarissimi hominis, tum optimi & prudentissimi viri. ² Tu velim tete, ut debes, & soles, tua virtute sustentas. Ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiosè diligenterque curabo: quæ cum faciam, benivolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar. Vale.

M. T. C. A. CÆCINÆ, S. D.

QUOTIES CUMQUE filium tuum video (video autem ferè quotidie) polliceor ei studium quidem meum, & operam, sine ulla exceptione aut laboris, aut occupationis, aut temporis: gratiam autem, atque auctoritatem, cum hac exceptione, quantum valeam, quantumque possim. Liber tuus & lectus est, & legitur à me diligenter, & custoditur diligentissimè. Res, & fortunæ tuæ mihi maximæ cura sunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi, & meliores videntur: multisque video magnæ esse curæ: quorum de studio, & de sua spe filium ad te perscripsisse, certò scio. His autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam, quàm te videre atque intelligere mihi persuaserim: sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere. Ea natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi, aut ceteris, fortuna esse diuturna: neque hæere in tam bona causa, & in tam bonis civibus tam acerba injuria. ³ Quare ad eam spem, quam extra ordinem de te ipso habemus, non solùm propter dignitatem, & virtutem tuam (hæc enim ornamenta sunt tibi etiam cum aliis communia) accedunt tua præcipua propter eximium ingenium, summamque virtutem, cui, mehercules, hic, cujus in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum putasset. quod ipsum lenitur quotidie:

significaturque nobis ab iis, qui simul cum eo vivunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenii apud ipsum plurimùm profuturam. Quapropter primùm fac animo forti atque magno sis. ita enim natus, ita eductus, ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit: deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi. A me verò tibi omnia, liberisque tuis paratissima esse, confidas velim. Id enim & vetustas nostri amoris, & mea consuetudo in meos, & tua multa erga me officia postulant.

M. T. C. A. CÆCINÆ, S. D.

VEREOR, ne desideres officium meum: quod tibi pro nostra & meritorum multorum, & studiorum, & partium conjunctione, deesse non debet: sed tamen vereor, ne literarum à me officium requiras: ⁵ quas tibi & jam pridem, & sæpe misissem, nisi quotidie melius expectans, gratulationem, quàm confirmationem animi tui complecti litteris maluissem. Nunc, ut spero, brevè gratulabimur. Itaque in aliud tempus ⁶ id argumentum epistolæ differo. His autem litteris animum tuum, ⁷ quem minimè imbecillum esse & audio, & spero, etsi non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate, confirmandum etiam me etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consolet ut afflicto, & jam omni spe salutis orbatum: sed ut eum, de cuius incolumitate non plus dubitem: quàm te meminisse dubitare de mea. Nam cum me ex rep. expulissent ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt: meminisse, me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu cras, venerant, audire, te de glorioso & celeri reditu meo confirmare. Si te ratio quædam Etruscæ disciplinæ, quam à patre, nobilissimo, atque optimo viro, acceperas, non fefellit: ne nos quidem nostra divinatio fallat: quam cum sapientissimorum virorum monumentis, atque præceptis, plurimoque, ut tu scis, doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ reip. magnaque nostrorum temporum varietate consecuti sumus. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quòd ea nos nihil in his tam obscuris rebus, tamque perturbatis umquam omnino fefellit. Dicerem, quæ ante tutura dixissem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes, me & initio, ne conjungeret se cum Cæsare, monuisse Pompejum: & postea, ne se jungeret. conjunctione frangi senatus opes: disjunctione civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiarissimè Cæsare: Pompejum faciebam plurimi: sed erat meum consilium cum fidele Pompejo, tum salutare utrique. Quæ præterea providerim, prætereo. Nolo enim, hunc de me optime meritum, existimare, ea me suasisse Pompejo, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga, & princeps: sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundem in Hispaniam: censui: quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis non tam pugnari vel liceret, quàm ut, quum, ipso consule pagnante, populus jusserat, haberetur. Causa orta belli est. quid ego prætermisi

misi

1. Tamen in hac inani prudentiæ laude delector.] Sic Pal. pr. tert. Grut. Vatic. editio prima ac Victorii. vulgò in abest, non bono exemplo.

2. Tu velim tete, ut debes, & soles, tuâ virtute sustentas.] Ita Palat. tert. Grut. Stewechianus. vulgò, te velim te, ut debes. illud efficiacius.

3. Quare ad eam spem, quam extra ordinem.] Hic locus, ut edidimus, est in editione Victorii & Palatino primo. Tertius verò, quàm ex ordine: & post sicut quoque Grut. per non propter. Lambinus pro fronte sua totum locum conscribilla vit 'melius factum si in eandem frontem suam ferrum explorasset de te ipso habemus, propter dignitatem & virtutem tuam (h. en. orn. f. t. e. c. al. e.) acced. tua præc. exim. ing. summamque doctrinam, cui meherc. H. Steph. leg. contendeat quare ad eam spem, & ipsi, non ipso.

4. Ita eductus, ita doctus.] Sic rectè ex Memmianis Lambinus: vulgò educatus. in editione antiqua est ducatus.

5. Quas tibi & jam pridem & sæpe misissem.] Mutilatus locus, cui tamen nihil curant libri veteres Pal. pr. quas tibi etiam pridem esse dimissem. Pal. tert. Stewech. etiam pridem Esedi misissem: sic quoque Grut. unica litera auctius esedis, videndum ne loci nomen de-

fit. vulgata autem lectio debita est Egnatio, cujus emendationem ad oram primæ editionis posita exseribo fidei causa: Quas tibi jam pridem esedi misissem. Ita repositum est in libris recentioribus omnibus. Et non video quo sensu, quo ad esedum. Is vetus (Medicæum intelligit) corruptus quidem est; habet enim, quas tibi & jam pridem & se demissem. Ego (ait porrò Egnatius) una tantum littera d. in p. mutata, fuit enim inversa, sic lego collimas ut puto ad scopum: quas tibi & jam pridem & sæpe misissem. Veneta editio antiquissima: pridem & sedi misissem. in ea statim altera ab initio. & studiorum & partium conjunctione, legunt cum Victorio vulgata. s. d. Pal. pr. tert. Grut. Stewech. posteriorem copulam omittunt & Pal. quoque tertius partium. Mihi libuit hic mirari vel temeritatem vel credulitatem Manutianam stidiorum partium adinrentis.

6. Id argumentum epistolæ differo.] Sic Victorius & Vaticanus codex. & Grut. à secunda manu Pal. vero pr. & Gruterianus à prima manu: in argumentum epistolæ differret. cum aliàs Pal. tert. in argumentum epistolæ differretur. Stewech. differret vulgò differretur.

7. Quem minimè imbecillum esse.] Vulgò imbecillum: sed nostram accipi ex editionum antiquissima ac prima, Pall. tert. Grut. Stew.

misi aut monitorum, aut querelarum, cum vel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferrem? Victa est auctoritas mea non tam à Pompejo (nam is movebatur) quam ab iis, qui duce Pompejo freti, peropportunam & rebus domesticis, & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est, quiescente me depulsum ex Italia, manente me, quoad potui: sed valuit apud me plus pudor meus, quam timor. veritus sum deesse Pompeji salutem, ¹ cum ille aliquando non defuisset meæ. Itaque vel officio, vel fama honorum, vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaræus, sic ego, prudens, & sciens, ad pestem ante oculos positam sum profectus. Quo in bello nihil adversi accidit, non prædicente me. Quare, quum, ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii, & divinationis meæ: ² debet habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec è cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ³ ex tripudiis solistimis, aut sonivis tibi auguror: sed habeo alia signa, quæ observem: quæ etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis, vel erroris. Notantur autem mihi ad divinando signa duplici quadam via: quarum alteram duco à Cæsare ipso: alteram è temporum civilium natura, atque ratione. In Cæsare hæc sunt: mitis, clemensque natura, qualis exprimitur ⁴ præclaro illo libro Querelarum tuarum. Accedit, quod mirificè ingenii excellentibus, quale est tuum, delectatur. præterea cedit multorum iustus & officio incensus, non inanibus, aut ambitiosis, voluntatibus. In quo vehementer cum consentiens Etruria movebit. Cur hæc igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui iustus videtur irasci posse, concesserit. Quæ est igitur, inquires, spes ab irato? Eodem fonte se haustum intelligit laudes suas, è quo sic leviter adpersus. Postremo homo valde est acutus, & multum providens. intelligit, te, hominem in parte Italiæ minimè contemnenda, facillè omnium nobilissimum; & in communi rep. cuivis summorum tuæ ætatis, vel ingenio, vel gratia, vel fama populi R. parem, ⁵ non posse prohibere rep. diutius. Nollet, hoc temporis potius esse aliquando beneficium, quam jam suum. Dixi de Cæsare. nunc dicam de temporum, rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causæ, quam Pompejus animatus meliùs, quam paratus, susceperat, qui nos malos cives dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem, & iustitiam, & sapientiam Cæsaris. numquam, nisi honorificentissimè, Pompejum appellat. At in ejus personam multa fecit asperius. Armorum ista, & victoriæ sunt facta, non Cæsaris. At nos quemadmodum est complexus? Cassium sibi legavit: Brutum Galliæ præfecit: Sulpicium Græciæ: Marcelum, cui maximè succensebat, cum summa illius dignitate restituit. Quod igitur hæc spectant? Rerum hoc natura, & civilium temporum non patietur: nec manens nec mutata ratio feret: primum, ut non in causâ pari eadem sit & conditio & fortuna omnium: deinde, ut in eam civitatem boni viri, & boni cives nulla ignominia notati non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati reverterunt. Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quam illa con-

solatione, qua facillè fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria arma fumissis pro rep. (ita enim tum putabas) non nimis esse laudandum: sin, propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere ut vinceretur, putas: non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo te posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi conscientia tui facti, quantave delectationi in rebus adversis litteræ esse deberent. Commemorarem non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. LEVAT ENIM DOLOREM COMMUNIS QUASI LEGIS, ET HUMANÆ CONDITIONIS, RECORDATIO. Exponerem etiam, quemadmodum hic, & quanta in turba, quantaque in confusione rerum omnium viveremus. necesse est enim minore desiderio perdita rep. carere, quam bona. Sed hoc genere nihil opus est. incolumem te citò, ut spero, vel potius, ut perspicio, videbimus. interea tibi absenti, & huic, qui adest, imagini animi & corporis tui, constantissimo, atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum jam pridem, & pollicitus sum, & detuli: nunc hoc amplius, quod me amicissimè quotidie magis Cæsar amplectitur: familiares quidem ejus, sicuti neminem. Apud quem quidquid valebo vel auctoritate, vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut ⁶ cum similitudine te animi, tum etiam spe optima sustentet.

A. CÆCINA M. CICERONI S. D.

QUOD tibi non tam celeriter liber est redditus, ignoscere timori nostro, & miserere temporis. Filius, ut audio, pertimuit, (neque injuria) si liber exisset, quum non tam interesset, quo animo scribatur, quam quo accipiat, ne ea res ineptè mihi noceret: cum præsertim adhuc stili pœnas dem. Quæ quidem in re, singulari sum factus: NAM cum mendum scripturæ litura tollatur, stulticia fama multetur: meus error exilio corrigitur: cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi. Nemo nostrum est, ut opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit, nemo, quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quàm primum Cæsar superaretur, optaret. Hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est. si scit & persuasus est, quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam voluntatem, cum ignòrit omnibus, qui multa deos venerari sint contra ejus salutem? Sed, ut eodem revertat, causa hæc fuit timoris. scripsi de te parçè, mediis fidius, & timidè, non revocans me ipse, sed pœnè refugiens. Genus autem hoc scripturæ, non modò liberum, sed ⁷ incitarum atque latum esse debere, quis ignorat? Solutum existimatur esse, alteri maledicere: tamen cavendum est, ne in petulantiam incidas. impeditum, se ipsum laudare, ne vitium arrogantiae subsequatur. solum verò liberum, alterum laudare, de quo quidquid detrahas, necesse est, aut infirmitati, aut invidiæ assignetur. At nescio, an tibi gratius opportuniisque acciderit. Nam quod præclare facere non poteram, primum erat non attingere: secundum beneficium, quàm parcissimè facere. sed tamen ego quidem me sustinui. multa minui: multa sustuli: complura ne posui quidem. QUEMADMODUM IGITUR SCALARUM GRADUS si alios tollas, alios incidas nonnullos

1. Cum ille aliquando non defuisset meæ.] Sic omnes libri; quod moneo, ne quis facile accedat Ursino, negationem temerè ejicienti.
2. Debet habere fidem nostram prædictio.] Hoc melius ex Pal. pr. Vaticano atque editione Victorii: vulgò debet.
3. Ex tripudiis solistimis aut sonivis tibi auguror.] Rectè sic Medicæ codex modò committas sonivis: neque aliter Vaticanus: quod optimus P. Victorius observavit primus; cupideque, sed tamen dissimulato auctore, sustulit Lambinus. vulgò somniis: sed quid somnia cum auguribus. videatur Festus ejusque Castigator Scaliger. Ego puto profectò mutum fuisse Manutium, aut qui ad tam bona nullum habere sensum potuerit; aut adeò livore cæsum, ut noluerit.

4. Præclaro illo libro.] Sic Pall. primus, tertius, Grut. editione prima. vulgò præclare.
5. Non posse prohibere rep. diutius.] Sic est in Pal. prim. Grut. Vat. editione Victorii. Lambinus ne non nihil novaret prohiberi edidit. Stewech. prohiberi rep. vulgò prohibere à rep.
6. Cum similitudine te animi, tum etiam spe optima sustentet.] Sic optimus codex Pal. primus; sicque edidit accuratissimus P. Victorius Pal. tert. Grut. editio prima paucis immutatis: tum similitudine animi te, tum etiam. vulgò interpolatitè: ut cum similitudine animi tui te, tum etiam spe optima sustentet.
7. Incitatum atque latum esse debere quis ignorat?] Sic editiones, primæ & Victorii, existatque hæc lectio in Pall. primo, tertio, Grut. qui hanc non ceperunt, elatum intruserunt.

los malè hærenteis relinquant, ruinæ periculum struas, non ascensum pares: ¹ sic tot malis cum vincum, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest afferre? Cùm verò ad ipsius Cæsaris nomen veni, toto corpore contremisco, non pœnæ metu, sed illius iudicii. totum enim Cæsarem non novi. Quem putas animum esse, ubi secum loquitur? hoc probabit: hoc verbum suspiciosum est. quid si hoc mutò? at vereor, ne pejus sit. Age verò, laudo aliquem. ² num offendo? cùm porrò offendam, quid si non vult? armati stilum persequitur: victi, & nondum restituti quid faciet? Auges etiam tu mihi timorem, qui in oratore tuo caves tibi per Brutum, & ad excusationem socium quæris. Ubi hoc omnium patronus facit, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem, sentire oportet? In hac igitur calumnia timoris, & cæcæ suspitionis tormento, cùm plurima ad alieni sensus conjecturam, non ad suum iudicium scribantur, quàm difficile sit evadere, si minus expertus es, quòd te ad omnia, summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, & auferret: aut ea conditione daret, si reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres. De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas premebat: ut imperasti, feci. Te pro me quid hortet? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quòd filium meum exspectes. adolescens est: omnia excogitare, vel stilum, vel ætate, vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas, oportet: in te mihi omnis spes est. Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes: à te omnia proficiantur, & per te ad exitum perducantur, necesse est. apud ipsum multum, apud ejus omnes plurimum potes. unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, ut facias, (quamquam id magnum & amplum est) sed totum tuum esse onus, perficies. nisi fortè aut in miseria nimis stultè, aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono. Sed utrique rei excusationem, tuæ vitæ consuetudo dat. nam quod ita consuevisti pro amicis laborare, non jam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto à te, ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat.

M. C. A. CÆCINÆ, S. D.

CUM esset mecum Largus, homo tui studiosus, locutus, Kalendas Jan. tibi præfinitas esse: quòd omnibus rebus perspexeram, quæ Balbus, & Oppius, absente Cæsare, egissent: ea solere illi rata esse, egi vehementer cum his, ut hoc mihi darent, tibi in Sicilia, quoad vellemus, esse uti liceret. Qui mihi consueverant, aut libenter polliceri, si quid esset ejusmodi, quod eorum animos non offenderet: aut etiam negare, & afferre rationem, cur negarent: ³ huic meæ rogationi potius non continuo responderunt: eodem die tamen ad me reverterunt: mihi hoc dederunt, ut esses in Sicilia, quoad velles: se præstaturos, nihil ex eo te offensionis habiturum. Quando, quid tibi permittatur, cognovisti: quid mihi placeat, puto te scire oportere. Actis his rebus, litteræ à te mihi redditæ sunt, quibus à me consilium petis, quid sim tibi auctor: in Siciliæ subsidia, an

ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscere. Hæc tua deliberatio non mihi convenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutiùs commorari, ita locutus erat: tu autem, quasi concessum sit, ita deliberas. Sed ego, sive hoc, sive illud est, in Sicilia cenfeo commorandum. Propinquitus locorum vel ad impetrandum adjuvat crebris litteris, & nuntiis, vel ad reditus celeritatem, re aut impetrata, quod spero, aut aliqua ratione confecta. Quamobrem cenfeo magno opere commorandum. ⁴ T. Furfano Postumo, familiari meo, legatisque ejus, item meis familiaribus, diligentissimè te commendabo, cùm venerint. erant enim omnes Mutinæ. viri sunt optimi, & tui similibus studiosi, & mei necessarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitror, ea mea sponte faciam. Si quid ignorabo, de eo admonitus, omnium studia vincam. Ego etsi coram de te cum Furfano ita loquar, ut tibi litteris meis ad eum nihil opus sit: tamen, quum tuis placuit, te habere meas litteras, quas ei redderes, morem his gesti. earum litterarum exemplum infra scriptum est.

M. T. C. T. FURFANO PROCOS. S. D.

CUM A. Cæcina tanta mihi familiaritas, consuetudoque semper fuit, ut nulla major esse possit. Nam & patre ejus, claro homine, & forti viro, plurimum usi sumus: & hunc à puero, quòd & spem magnam mihi afferebat summa probitatis, summaque eloquentiæ, & vivebat mecum conjunctissimè, non solum officii amicitia, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctius viverem. Nihil attinet me plura scribere, quam mihi necesse est ejus salutem, & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri, vides. reliquum est, ut, cùm cognorim pluribus rebus, quid tu & de bonorum fortuna, & de reipub. calamitatibus sentires, nihil à te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me à te fieri intelligo. hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

M. T. C. TREBIANO, S. D.

EGO quanti te faciam, semperque fecerim, quanti me à te fieri intellexerim, sum mihi ipse testis. Nam & consilium tuum, vel casus potius, diutiùs in armis civilibus commorandi, semper mihi magno dolori fuit: & hic eventus, quòd tardiùs, quàm est æquum, & quàm ego vellem, ⁶ reciperas fortunam, & dignitatem tuam, mihi non minori curæ est, quàm tibi semper fuerunt casus mei. Itaque & Postumuleno, & Sestio, & sæpissimè Attico nostro, ⁷ proximeque Theudæ, liberto tuo, totum me patefeci, & hæc iis singulis sæpe dixi, quacumque re possim, me tibi, & liberis tuis satisfacere cupere: idque tu ad tuos velim scribas: hæc quidem certè, quæ in potestate mea sunt, ut operam, consilium, rem, fidem meam, sibi ad omnes res parata putent. Si auctoritate, & gratia tantum possim, quantum in ea reipub. de qua ita meritus sum, posse deberem: tu quoque is esses, qui fuisti, cùm omni gradu amplissimo dignissimus, tum certè ordinis tui facilè princeps. Sed, quum eodem tempore, eademque de causa nostrum uterque cecidit: tibi & illa polliceor, quæ supra scripsi,

1. Sic tot malis cum vincum, tum fractum studium scribendi.] Elegantissime sic edidit P. Victorius, habetque Vaticanus codex; cum in Pall. primo, tertio, Grut. editione prima, unica tantum abhorreat littera, tum vincum: in vulgatis verò deformatum sit, tum vilum, tum fractum.

2. Num offendo? cùm porrò offendam.] Lambinus, cùm porrò non offendam. contra omnes mss. nisi quod in Gruter. à manu interpolatrice. Non offendo? cam. Deinde edidit, ubi hoc omnium patronus facit, auctoritate Pal. pr. quem codicem pluris decem Lambinis duco. neque aliter Vaticanus. denique legendum existimat Gulielmus pro clientem sentire oportet; sentis oportere. Causam non comminiscar.

3. Huic meæ rogationi potius non continuo responderunt.] Quid mirum etiam hic obtendi cornua Victorio à Dionysio illo, nisi mavis Dionysiacum dicere? sed ab illo stant Pall. pr. tert. Gruter. edi-

tio princeps. vulgata quam defendit Lambinus: Huic meæ actioni vel Rogationi potius.

4. Tito Furfano Postumo.] Sic Pal. pr. editio Victorii, ac codex Vaticanus. per me licet præliari Urfino, pro suo Furfano. Furfanum compellant nostri mss. & editio Victorii: quibus potius credo.

5. M. T. C. TREBIANO.] Sic edidit Victorius, & sic est in Pall. pr. tert. Vaticano, editione princeps. vulgò Trebatio.

6. Reciperas fortunam & dignitatem.] Sic scripti, quum esset in mss. tribus nostris, & Stewech. reciperas, sicut in Mediceo, vel reciperes. Victorius ac Vatic. recuperas. vulgò male, receptoris.

7. Proximeque Theudæ lib. t. totum me pat. & hæc his sing.] Vulgò Tuido contra omnes libros quæ calamo exaratos, qua impressos: provocabulum quoque hæc spernunt seu ignorant vulgati. immisi id ex Pal. pr. ac Victorii edit.

scripsi, quæ sunt adhuc mea: & ea, quæ præterea video mihi ex aliqua parte retinere, tamquam ex reliquiis pristinae dignitatis. Neque enim ipse Cæsar, ut multis rebus intelligere potui, est alienus à nobis: & omnes ferè familiarissimi ejus casu devincti magnis meis veteribus officiis, me diligenter observant, & colunt. Itaque si qui mihi erit aditus de tuis fortunis, id est, ne tua incolumitate, in qua sunt omnia, agendi, quod quidem quotidie magis eorum sermonibus adducor ut sperem: agam per me ipse, & moliar. singula persequi non est necesse. universum studium meum, & benivolentiam ad te defero. Sed magni mea interest, hoc tuos omnes scire, quod tuis litteris heri potest: ut intelligant, omnia Ciceronis patere Trebiano. Hoc eò pertinet, ut nihil existimare esse tam difficile, quod non pro te mihi susceptum, jucundum sit futurum. Antea mississem ad te litteras, si genus scribendi invenirem. tali enim tempore aut consolari, amicorum est, aut polliceri. Consolatione non utebar, quòd ex multis audiebam, quàm fortiter, sapienterque ferres injuriam temporum, quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum, & consiliorum tuorum: quod quidem si facis, magnum fructum studiorum optimorum capis: in quibus te semper scio esse versatum: idque ut facias, etiam atque etiam te hortor. Simul & illud tibi, homini peritissimo rerum, & exemplorum, & omnis vetustatis, ne ipse quidem rudis, sed in studio minùs fortasse, quàm vellem: at in rebus, atque usu plus etiam, quàm vellem, versatus: spondeo, tibi istam acerbicatem, & injuriam, non diuturne fore. Nam & ipse, qui plurimum potest, quotidie mihi delabi ad æquitatem, & ad rerum naturam videtur: & ipsa causa ea est, ut jam simul cum rep. quæ in perpetuum jacere non potest, necessariò reviviscat, atque recreetur: quotidieque aliquid fit leniùs, & liberaliùs, quàm timebamus. Quæ quoniam in temporum inclinationibus sæpe parvis posita sunt: omnia momenta observabimus: neque ullum prætermitemus tui juvandi, & levandi locum. Itaque illud alterum, quod dixi, litterarum genus, quotidie mihi, ut spero, fiet proclivius, ut etiam polliceri possim. id re, quam verbis, faciam libentius. Tu velim existimes, & plures te amicos habere, quàm qui in isto casu sint, ac fuerint, quantum quidem ego intelligere poterim: & me concedere eorum nemini. Fortem fac animum habeas, & magnum: quod est in uno te. quæ sunt in fortuna, temporibus regentur, & consiliis nostris providebuntur.

M. C. TREBIANO S. D.

II **D**OLABELLAM antea tantummodò diligebam: obligatus ei nihil eram. nec enim acciderat mihi opus esse: & ille mihi debebat, quòd non defueram ejus periculis. Nunc tanto sum devinctus ejus beneficio, quòd & antea in re, & hoc tempore in salute tua cumulatissimè mihi satisfecit, ut nemini plus debeam. Qua in re tibi gratulor ita vehementer, ut te quoque mihi gratulari, quàm gratias agere malim. alterum omnino non desidero, alte-

rum verè facere poteris. Quod reliquum est, quando tibi virtus & dignitas tua reditum ad tuos aperuit: est tuæ sapientia, magnitudinisque animi, quid amiseris, oblivisci: quid recuperaris, cogitare. Vives cum tuis, vives nobiscum. plus acquisisti dignitatis, quàm amisti rei familiaris: quæ ipsa tum esset jucundior, si ulla res esset publica. Nestorius noster familiaris, ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere. Hæc prædicatio tua mihi valde grata est, eaque te uti facile patior, cum apud alios, tum mehercule apud Syronem, nostrum amicum. Quæ enim volumus, ea prudentissimo cuique maximè probata esse volumus. Te cupio videre quàm primùm.

3 M. T. C. AMPPIO S. D.

GRATULOR tibi, mi Balbe, vereque gratulor. nec sum tam stultus, ut te usura falsi gaudii frui velim: deinde frangi repentè, atque ita cadere, ut nulla res ad æquitatem te animi possit postea extollere. Egi tuam causam apertius, quàm mea tempora ferebant. Vincebatur enim fortuna ipsa debilitata gratia nostræ tui caritate, & meo perpetuo erga te amore, culto à te diligentissime. Omnia promissa, confirmata, certa, & rata sunt, quæ ad reditum, & ad salutem tuam pertinent. vidi, cognovi, interfui. Er enim omnes Cæsaris familiaris facis opportunè habeo implicatos consuetudine, & benivolentia, sic, ut, cum ab illo discesserint, me habeant proximum. Hoc Panfa, Hirtius, Balbus, Oppius, & Matius, Postumius, planè ita faciunt, ut me unice diligant. Quod si mihi pro me efficiendum fuisset, non me poeniteret, pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est à me inservitum temporis causa. veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt: quibuscum ego agere de te non desisti. Principem tamen habuimus Panfam, tui studiosissimum, mei cupidum: qui valeret apud illum non minus auctoritate, quàm gratia. Cimber autem Tullius mihi planè satisfecit. Valent tamen apud Cæsarem non tam ambitiosæ rogationes, quàm necessariæ: quoniam quia Cimber habebat, plus valuit, quàm pro ullo alio valere potuisset. Diploma statim non est datum, quòd mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbius, veniam tibi dari, quàm illi appellant tubam belli civilis: multaque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Quare visum est occultius agendum, neque ullo modo divulgandum, de te jam esse perfectum. sed id erit perbreve: nec dubito, quin, legente te has litteras, confecta jam res futura sit. Panfa quidem mihi, gravis homo & certus, non solum confuimavit, verùm etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit, hæc ad te perscribi. minùs enim te firmum sermo Eppuleiæ tuæ, lacrymæque Ampia declarabant, quàm significant tuæ litteræ: atque illæ arbitrabantur, cum à te abessent ipsæ, multo in graviore te cura futurum. Quare magno opere putavi, angoris, & doloris tui levandi causa, pro certis ad te ea, quæ essent certa, perscribi. Scis, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer forem

1. Casu devincti magnis meis.] Vulgò: quasi devincti: sed illud recepi ex Pal. pr. Grut. Vatic. editione Victorii.

2. Istam acerbicatem & injuriam non diuturnè fore.] Sic Pall. pr. tert. Grut. Stewech. Vatic. prima editio ac Victorii. vulgò acerbicatem istam & injuriam non diuturnam fore.

3. M. T. C. AMPPIO S. D.] Vulgò T. AMPPIO BALBO, contra libros. Victorii editio rectè solum medium nomen agnoscit, ut & Vatic. & Grut. codices. Pal. pr. hic in vitio leviter hæret: p̄ designat enim Cicero Appio salutem plurimam.

4. Quam mea tempora ferebant.] Paullum à Pall. pr. tert. Grut. Stewech. Vatic. editione Victorii discedit prima editio: quàm tempora a mea fer. unde credo prorepsit vulgata lectio, quàm tempora nostra ferebant. paullo post cum Lambino ac Manutio scripsi debilitata gratia cum sit in omnibus libris nostris debilitate errore solemnè atque usitato parum & pro a diptongo scribendi.

5. Matius, Postumius.] Ita Pal. pr. Vat. Victor. vulgò Marius, male. Codex Medicæus Matius, inde peccatum. sed Matius Cæsaribus, cujus meminit Tranquillus. paullo post Pall. pr. tert.

Grut. Stewech. Peck. quod si mihi per me efficiendum: non pro me: quod & habet prima editio: quamvis non displicet, tamen nihil audeo mutare.

6. Quam illi appellant tubam belli civilis.] Unica syllaba auctiores sunt codices Pall. pr. tert. Grut. Stewech. Peck. editio prima: & quam illi appellant tubam. unde fortasse legendum: dari ei, quam illi app. vel potius, darier, quam, &c. ut in Vatinii ad Ciceronem epistola. vulgò, quem illi appellabant. paullo ante scripsi ex omnibus nostris, quam quia Cimber hab. cum vulgò feratur, quæ quia nimis pedagogicè.

7. Sermo Eppuleiæ tuæ.] Ita Victorius edidit: exstatque in Pal. pr. ac Grut. Eppule. vulgò Appuleje, editio princeps Apulie.

8. Quare magno opere putavi.] Sic passim Victorii editio ac Vaticanæ codex, & hoc loco Pal. pr. Gulielmius tamen legendum judicet, Magnopere de re, non absurdè, ita tamen, ut ei hanc non invideam Eppuleiæ. Verbum oportere expungunt o. mss. post perscribi: quod & mihi non tolerandum videbatur, licet Montrolienfis illud necessarium esse restitit.

fortem virum atque sapientem, quam ¹ ut exploratæ spem salutis ostenderem, nisi quam ab ipsa rep. cum hic ardor restructus esset, sperari oportere conferem. Recordare tuas litteras, quibus & magnum animum mihi semper ostendisti, & ad omnes casus ferendos constantem, ac paratum: quod ego non mirabar, cum recordare, te & à primis temporibus ætatis in rep. esse versatum, & tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumque communium: & in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solum uti victor, beatus, sed etiam ut si ita accidisset, victus, ut sapiens esses. Deinde, cum studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis, considerare debes, nihil tibi esse committendum, quamobrem eorum, quos laudas, ² te non simillimum præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta ad illa tempora, quæ jam effugisti. Nunc verò tantum te para ad hæc nobiscum ferenda: quibus ego si quam medicinam invenirem, tibi quoque eandem traderem. Sed est unum perfrugium, doctrina, ac litteræ, quibus semper usi sumus: quæ secundis rebus delectationem modò habere videbantur: nunc verò etiam salutem. Sed, ut ad initium revertar, cave dubites, quin omnia de salute, ac reditu tuo perfecta sint.

13 CICERO LIGARIO.

EST tali tuo tempore me aut consolandi, aut juvandi opte causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat: tamen ³ adhuc id non feceram: quia neque lenire videbar oratione, neque levare posse dolorem tuum. Postea verò, quam magnam spem habere cœpi, fore, ut te brevi tempore incolumem haberemus: facere non potui, quin tibi & sententiam, & voluntatem declararem meam. Primum igitur scribam, quod intelligo, & perspicio, non fore in te Cæsarem duriorum. nam & res eum quotidie, & dies, & opinio hominum, & ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorum facit: idque cum de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis ejus: quibus ego ex eo tempore, quo primùm ex Africa nuntius venit, supplicare unà cum fratribus tuis non destiti. quorum quidem & virtus, & pietas, & amor in te singularis, & assidua, & perpetua cura salutis tuæ tantum proficit, ut nihil sit, quod non ipsum Cæsarem tributurum existimem. Sed si tardius sit, quam volumus: magnis occupationibus ejus, à quo omnia petuntur, aditus ad eum difficilius fuerunt: & simul Africanæ causæ iratior, diutius velle videtur eos habere sollicitos à quibus se putat diuturnioribus esse molestiis confectum. sed hoc ipsum intelligimus eum quotidie remissius, & placatius ferre. Quare mihi crede, & memoriæ manda, me tibi id affirmasse, te in istis molestiis diutius non futurum. Quum quid sentirem, exposui: quid vellem tua causa, re potius declarabo, quam oratione: & si tantum possem, quantum in ea rep. de qua ita sum meritus, ut tu existimas, posse debebam: ne tu quidem in istis incommodis esses. eadem enim causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquæ gratiæ valebunt: studium, consilium, opera, gratia, fides mea, nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti: primum ob eas causas, quas scripsi: deinde, quod ea de rep. semper voluisti, atque sensuisti, ut non modo cum secunda sperare

debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen conscientia & factorum, & consiliorum tuorum, quæcumque acciderent, fortissimo, & maximo animo ferre deberes.

CICERO LIGARIO.

14

ME scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere. nam cum te semper maximè dilexi, tum fratrum tuorum, quos æquè, atque te, summa benivolentia sum complexus, singularis pietas, amorque fraternus, nullum me patitur officii erga te, studiique munus aut tempus præmittere. Sed quæ faciam, fecerimque pro te, ex illorum te litteris, quam ex meis, malo cognoscere. Quid autem sperem, aut confidam, & exploratum habeam de salute tua id tibi à me declarari volo. ⁴ Nam si quis est timidus in magnis, periculosisque rebus, semperque magis adversos rerum exitus metuens, quam sperans secundos, is ego sum: & si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen cum ad v. Kal. intercalareis priores, rogatu fratrum tuorum venissem manè ad Cæsarem: atque omnem adeundi, & conveniendi illius indignitatem & molestiam pertulissim: cum fratres, & propinqui tui jacerent ad pedes, & ego essem locutus, quæ causa, ⁵ quæ tuum tempus postulabat: non solum ex oratione Cæsaris, quæ sanè mollis, & liberalis fuit: sed etiam ex oculis & vultu; ex multis præterea signis: quæ facilius perspicere potui, quam scribere: hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. Quamobrem fac animo magno, fortique sis: & si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora latè feras. Ego tamen tuis rebus sic adero, ut difficillimis, neque Cæsari solum, sed etiam amicis ejus, omnibus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissimè supplicabo. Vale.

CICERO BASILIO, S.

15

TIBI gratulor: mihi gaudeo: te amo: tua tueor. à te amari, & quid agas, quidque agatur, certior fieri volo.

BITHYNICUS CICERONI, S.

16

SI mihi tecum non & multæ, & justæ causæ amicitia sprivatim essent, repeterem initia amicitia ex parentibus nostris, quod faciendum iis existimo, qui paternam amicitiam nullis ipsi officiis profecuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia: cujus fiducia peto à te, ut absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale.

M. CICERO BITHYNICO, S.

17

CUM ceterarum rerum causa cupio esse aliquando cremp. constitutam: tum velim mihi credas, accedere id etiam, quo magis expectam promissum tuum, quo in litteris uteris. Scribis enim, si ita sit, te mecum esse victurum. Gratissima mihi tua voluntas est: facisque nihil alienum necessitudine nostra, iudicisque patris tui de me, summi viri. Nam sic habeto: beneficiorum magnitudine eos, qui temporibus valuerunt, aut valeant, conjunctiores tecum esse, quam me: necessitudine, neminem. Quamobrem grata mihi est, & memoria tua nostræ conjunctio- nis, & ejus etiam augendæ voluntas.

CICE-

1. Ut exploratæ spem salutis ostenderem.] Prætulit hoc ex Pal. pr. tert. Stewechiano: nec longe abeunte Gruteriano, *explorate*, representante. Peck. *explorato*, unde forte legendum suspicabatur Gulielm. *explorato*. paullo post statim scripsi ex editione princeps, Grut. Pal. terr. Stewech. Peck. *nisi quam ab ipsa rep. cum vulgetur, nisi eam, quam, &c.* Lambinus pertendat, *nisi ejus, quam, &c.* Denique ex omnibus mss. *restructus*: pro quo exstat *exstructus*.

2. Te non simillimum præbeas.] Unanimo consensu hanc lectionem præstant Pall. pr. tert. Grut. Vatic. editio princeps ac Victorii. Lambinus, tamen ne nihil post Victorium novi addidisset putetur, legit, *te non quam simillimum præbeas*. quam tamen vi-

deo exstare in v. c. ut hic ei ignosciam. vulgò, *non te similem præbeas*.

3. Adhuc id non feceram.] Sic Medic. codex; & ex eo Victorius, neque variat Vatic. at Pall. pr. tert. Grut. *fecerim*. vulgò *feci*.

4. Nam si quis est timidus.] Ita fidenter scribo ex Pal. tert. Gruter. Stewech. quod ita meminere loqui Plaut. Mostellaria de hac re: *qui homo timidus erit in rebus dubiis, nauci non erit*. Vulgò *quisquam*.

5. Quæ tuum tempus postulabat.] O. mss. melius, quam vulgò, *quæ tempus tum postulabat*. paullo post, & *vultu*; ex multis præterea signis habent cum o. mss. editiones Victorii ac prima. Lambinus tamen homo furacissimus & vanissimus omnium, & *vultu & ex multis*. vulgò & *vultu & multis præ*.

18

CICERO LEPTÆ.

SIMUL accepi à Seleuco tuo litteras, statim quæsi vi è Balbo per codicillos, quid esset in lege. Rescripsit. Eos, qui facerent præconium, vetari esse in decurionibus: qui fecissent, non vetari. Quare bono animo sint & tui, & mei familiares. neque enim erat ferendum, cum, qui hodie haruspicinam facerent, in senatu Romæ legerentur: eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. De Hispaniis novi nihil; magnum tamen exercitum Pompejum habere constat. Nam Cæsar ipse ad vos misit exemplum Paciaci litterarum, in quo erat, illi undecim esse legiones. scripserat etiam Messala Q. Salastio, P. Curtium fratrem ejus, jussu Pompeii, in spectante exercitu, interfecit, quod consensisset cum Hispanis quibusdam, si in oppidum nescio quod Pompejus rei frumentariæ causa venisset, eum comprehendere, ad Cæsaremque deducere. De negotio tuo, quod sponsor es pro Pompejo: si Galba consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non desinam cum illo communicare, si quid expediri possit: quod videbatur mihi ille confidere. Oratorem meum tantopere à te probari vehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo, me, quidquid habuerim iudici de dicendo, in illum librum contulisse. Qui si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum: sin aliter, non recuso, quin, quantum de illo libro, tantumdem de mei iudicii fama detrahatur. Leptam nostrum cupio delectari jam talibus scriptis. etsi abest maturitas ætatis, tamen personare aureis ejus hujusmodi vocibus, non est inutile. Me Romæ tenuit omnino Tullia meæ partus. Sed cum ea, quemadmodum spero, satis firma sit: teneor tamen, dum à Dolabellæ procuratoribus exigam primam pensionem: & mehercule, non tam sum peregrinator jam, quàm solebam. ædificia mea me delectabant, & otium. domus est, quæ nulli villarum mearum cedat: otium omni desertissima regione majus. Itaque ne litteræ quidem meæ impediuntur: in quibus sine ulla interpellatione versor. Quare, ut arbitrator, prius hic te nos, quàm istic tu nos videbis. Lepta suavissimus edificat Hesiiodum: & habeat in ore,

Τῆς δὲ δόξης ἰσθῶται.

CICERO LEPTÆ, S. D.

19

MACULAM officio functum esse gaudeo. ejus Falernum mihi semper idoneum visum est diversorio: si modò tecti satis est ad comitatum nostrum recipiendum. Ceteroqui mihi locus non displicet: nec ea re Petrinum tuum deseram. Nam & villa, & amœnitas illa, commorationis est, non diversorii. De curatione aliqua mune-

1. Simul accepi à Seleuco.] Restitissimè & elegantissime. sic Pall. pr. tert. Grut. Peck. & Medic. vulgò: simul ut accepi. Alii simul ac acc. alii simul atque acc. Memini se loqui sepius optimos auctores & in illis Curtium meum. Videantur tamen ad hunc locum Manutiana, nam eum vix linguæ Latinæ elegantissimè aspersum dixerim, qui distiteatur aut ignoret talia.

2. Ad vos misit exemplum Paciaci.] Sic Pal. pr. Victorius ac Vatic. nec longe divertit Grut. in quo visitur paciati. ceterum vos non vos ingerunt Pall. pr. Grut. Vatic. editio Victorii. statim modo: in quo erat, illi undecim esse legiones. Pall. prim. tert. Grut. illas undecim esse leg. non malè, non præhabenda videbitur scriptura Stew. ipsas undecim esse leg. hoc est, expletas, integras. Peck. in quo erit illas xi. unde Guilhelm. conjectabat, erat illis. nescio quo sensu.

3. In quibus sine ulla interpellatione versor.] Vulgatur: sine ulla interpellatore versor: sed nostram reposui ex Pall. prim. tert. Grut. Vatic. editione Victorii.

4. Ceteroqui mihi locus non displicet.] Sic est in Pall. pr. tert. Grut. Vatic. Peck. editione Victorii: vulgò: ceterum is mihi quidem locus.

5. De curatione aliqua munerum regionum.] Ita optimus codex Palat. primus: sed ante ita legendum coniecerat Paulus Manutius, non improbane Lambino, quandoquidem in aliquo suorum repererat regionis. vulgò, regionum.

6. In quo sit species.] Quandoquidem in omnibus non sequi tan-

rum regionum, cum Oppio locutus sum. nam Balbum, postquam tu es profectus, non vidi. tantis pedum doloribus afficitur, ut se conveniri nolit. Omnino de tota re, ut mihi videtur, sapientius faceres, si non curares. quod enim eo labore assequi vis, nullo modo assequere. tanta est enim intimatorum multitudo, ut ex his aliquis potius effluat, quam novo sit aditus: præsertim qui nihil afferat, præter operam: in qua ille se dedisse beneficium putabit, (si modò ipsum sciet) non accepisse. Sed tamen aliquid videbimus, in quo sit species. aliter quidem non modò non appetendum, sed etiam fugiendum puto. Ego me Asturz diutius arbitrator commoraturum, quoad ille quandoque veniat. Vale.

CICERO TORANIO, S.

23

DEDERAM triduo antè pueris Cn. Plancii litteras ad te. Deo nunc ero brevior, teque, ut antè consolabar, hoc tempore monebo. Nihil puto tibi esse utilius, quàm ibidem opperiri, quoad scire possis, quid tibi agendum sit. Nam præter navigationis longæ, & hiemalis, & minimè portuosæ periculum, quod vitaveris, ne illud quidem non quantivis, subito cum certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Nihil est præterea, cur adventibus te offerre gestias. multa præterea metuo, quæ cum Cilone nostro communicavi. Quid multa? Loco opportuniore in his malis nullo esse potuisti: ex quo te, quocumque opus erit, facillimè, & expeditissimè conferas. Quod si recipiet ille se: ad tempus aderis. Sin (quum multa accidere possunt) aliqua res eum vel impediât, vel morabitur: tu ibi eris, ubi omnia scire possis. hoc mihi prorsus valde placet. De reliquo, ut te sæpe per litteras hortatus sum, ita velim tibi persuadeas, te in hac causa nihil habere, quod tibi rimendum sit, præter communem casum civitatis: qui etsi est gravissimus, tamen ita viximus, & id ætatis jam sumus, ut omnia, quæ non nostra culpa nobis accidant, fortiter ferre debeamus. Hic tui omnes valent, summaque pietate te desiderant, & diligunt, & colunt. Tu & cura ut valeas, & te istinc ne temerè commoveas.

CICERO TORANIO, S.

24

ET SI, cum hæc ad te scribebam, aut appropinquare exitus hujus calamitosissimi belli, aut jam aliquid actum, & confectum videbatur: tamen quotidie commemorabam, te unum in tanto exercitu mihi fuisse assensorem, & me tibi: soloque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali; in quo, spe pacis exclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima: quæ aut interitum allatura esset, si victus esses: aut, si vicisses, servitutem. Itaque ego, quem cum fortes illi viri, & sapientes, Demitrii, & Lentuli, timidum

tum, sed etiam exprimere Victorianam editionem statuimus: lectionem quoque ejusdem ex Medic. libro ascitam, & eruditissimè explicatam; frustra tamen ab ejusdem æmulis impugnatam prætulimus vulgatæ: quem illam quoque codex Vaticanus agnoscat. vulgo spes: ex compendio nata.

7. Ne illud quidem non quantivis subito.] Pall. primus, tertius, Gruterianus, ne illud quidem non quantivis subito: ut liqueat vel exco illud quantivis degenerasse in quantivis, quod quia æquè in suis sic invenit Lambinus, ut adderet aliquid post accuratissimum Victorium, sincerum vas in crustavit legendo non quantivis, quantivis subito. vulgò: ne illud quidem negligendum quantivis; sed nostram lectionem architectatus est ex Medic. Victorius, dilaudat Lambinus, adstruit Vaticanus. Ego bonum exagitate Manutium hic tempero.

8. Cur adventibus te offerre gestias.] Ita Pal. pr. Vaticanus, Victorii editio. vulgò: adventibus. Scio Magistellos, qui pueris suis has epistolas interpretabantur, non ascuros emendationes nostras; sed per me illis in linguæ Latinæ arcana penitus se penetrare licet: non vacat singula nec lubet eviscerare & commentarios πρῶτων ἡμιότων ἀχθῶν exaggerare & undequaque coaccervare: qui sapit, sapiat. Paulo statim scripsi quæ cum Cilone nostro communicavi, ex auctoritate Pal. pr. Victorius Chilone. vulgò Cilone.

9. Quum multa accidere possunt.] Ita Victorius: malim tamen adminiculante Pal. primo, quum vel multa acc. vulgò: quantivis multa acc.

dum esse dicebant: (eram planè: timebam enim, ne evenirent ea, quæ acciderunt) idem nunc nihil timeo, & ad omnem eventum paratus sum. Cum aliquid videbatur caveri posse: tum id negligi dolebam. nunc verò, eversis omnibus rebus, cum consilio profici nihil possit, una ratio videtur, quicquid evenit, ferre moderatè: **PRÆSENTIM CUM OMNIUM RERUM MORS SIT EXTREMUM:** & mihi sim conscientius, me, quoad licuerit, dignitati reipub. consuluisse: & hac amissa, salutem retinere voluisse. Hæc scilicet, non ut de me ipse dicerem, sed ut tu, qui conjunctissima fuisti mecum & sententia, & voluntate, eadem cogitares. **MAGNA ENIM** consolatio est, cum recordare, etiam si fecus acciderit, te tamen rectè, vereque sensit. Atque utinam liceat aliquando reip. statu nos frui, inter nosque conferre sollicitudines nostras, quas pertulimus tum, cum timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quæ facta sunt. De tuis rebus nihil esse, quod timeas, præter universæ reip. interitum, tibi confirmo. De me autem sic velim judices, quantum ego possim, me tibi, salutis tuæ, liberisque tuis summo cum studio præstò semper futurum. Vale.

22

CICERO DOMITIO.

NON ea res me deterruit, quo minùs, postea quàm in Italiam venisti, litteras ad te mitterem, quod tu ad me nullas miseris: sed quia nec quid tibi pollicerer, ipse ægens rebus omnibus: nec, quid suaderem, cum mihi metipsum consilium deesset: nec quid consolationis afferrem

in tantis malis, reperiebam. Hæc quamquam nihilo meliora sunt, nunc etiam atque etiam multò desperatiora, tamen inaneis esse meas litteras, quam nullas, malui. Ego, si te intelligerem plus conatum esse suscipere reip. causa muneris, quàm quantum præstare potuisses: tamen, quibuscumque rebus possem, ad eam conditionem te vivendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer. Sed cum consilii tui benè, fortiterque suscepti, eum tibi finem statueris, quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset: oro, obtestorque te pro veteri nostra conjunctione, ac necessitudine, proque summa mea in te benivolentia, & tua in me pari, te ut nobis, parenti, conjugii, tuisque omnibus, quibus es, fuistisque semper carissimus, salvum conserves. incolumitati tuæ, tuorumque, qui ex te pendent, consulas: quæ didicisti, quæque ab adolescentia pulcherrimè à sapientissimis viris tradita, memoria & scientia comprehendisti, iis hoc tempore utare: quos conjunctos summa benivolentia, plurimisque officiis amivisti, eorum desiderium, si non æquo animo, at forti feras. Ego, quid possim, nescio: vel potius me parum posse sentio: illud tamen tibi polliceor, me, quæcumque salutis dignitatique tuæ conducere arbitror, tanto studio esse tracturum, quanto semper tu & studio & officio in meis rebus fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem tuam, optimam feminam, tuique amantissimam, detuli. Si quid ad me scripseris, ita faciam, ut te velle intellexero. Sin autem tu minùs scripseris: ego tamen omnia quæ tibi utilia esse arbitror, summo studio diligentique curabo. Vale.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER SEPTIMUS,

AD

M. MARIUM, ET ALIOS.

M. CICERO S. D. M. MARIO.

SI te dolor aliqui corporis, aut infirmitas validitudinis tuæ tenuit, quo minùs ad ludos venires: fortunæ magis tribuo, quàm sapientiæ tuæ. Sin hæc, quæ ceteri mirantur, contemnenda esse duxisti, & cum per validitatem posses, venire tamen noluisti: utrumque lætor, & sine dolore corporis te fuisse, & animo valuisse, cum ea, quæ sine causa mirantur alii, neglexeris: modò, ut tibi constiterit fructus orti tui: quo quidem tibi perfrui mirificè licuit, cum esses in ista amœnitate pæne solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti, & patefecisti Sejanum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumseris: cum illi intereà, qui te istic reliquerunt, spectarent communeis mimos semisomni. Reliquas verò partes diei tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas: nobis autem erant ea perpetuanda, quæ scilicet Sp. Mæcius probavisset. Omnino, si quæris, ludi apparatus mihi: sed non tui stomachi. conjecturam enim ratio de

meo. Nam primùm honoris causa in scenam redierant ii, quos ego honoris causa 3 de scena decessisse arbitrabar. Delicia verò tuæ, noster Æsopus, ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. is jurare cum cepisset, vox eum defecit in illo loco, **SI SCIENS FALLO.** Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos. 4 Quid? ne id quidem leporis habuerunt, quod solent medicos ludu. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito, quin animo æquissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytemnestra? aut in equo Trojano craterarum tria milia? aut armatura varia peditatus, & equitatus in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt. delectationem tibi nullam attulissent. Quòd si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodò is tibi quidvis potius, quàm orationes meas legerit: næ tu haud paullo plus, quàm quisquam nostrum, delectationis habuisti. Non enim te puto Græcos, aut Oscos ludos desiderasse: præsertim cum Oscos ludos vel in senatu vestro spectare possis: Græcos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Græca ire soleas. Nam quid ego te athletas purem desiderare, qui gladiatores

1. *Si te dolor aliqui corporis.*] Sic Victorius, & Vatic. & alibi sæpissime restituiimus qui pro quo vulgatur quis. paullo post ex Pall. duobus ac Gruteriano edendum duxi, *contemnenda esse duxisti*: nam vulgo verbum esse desideratur.

2. *Patefecisti Sejanum.*] Prima editio, *senium*: Gruterianus, *Medic.* Pall. *senium*: Sc hic præterea ad oram, *senium*, Pal. alter, *seni nuper eos dies*. Lambinus, *Misenium*, quod si a libris est, valide probat.

3. *De scenâ decessisse arbitrabar.*] Sic Pal. pr. Vatic. Victorii editio. vulgo, *decessisse*.

4. *Quid? ne id quidem leporis habuerunt.*] Lambinus obsecutus iudicio Rivii introduxit, *quid, quòd ne id quidem leporis hab.* quam quidem scripturam in nullo nostrorum offendi. Gihelmus ex conjectura sanandum sumebat hoc modo: *qui ne id quidem*. Saggiator omnino mihi Rivius.

5. *Cum Oscos ludos vel in senatu vestro spectare possis: Græcos ita non ames.*] Ita est in Pal. pr. Vaticano, citatione Victorii: *vestro quidem*, pro quo vulgo *nostro* Grut. & alter Pal. postrema verò ita concipiunt: *Græcos vero ita ames*. vulgò: *Græcos vero ita non ames*.

diatores contemseris? in quibus ipse Pompejus confiteretur, se & operam & oleum perdidisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies quingue, magnificæ, nemo negat. sed ¹ quæ potest homini esse polito delectatio, cum aut homo imbecillus à valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transverberatur? quæ tamen, si videnda sunt, sæpe vidisti: neque nos, qui hæc spectavimus, quidquam novi vidimus. Extremus elefantorum dies fuit: in quo admiratione magna vulgi atque turbæ: ² delectatio nulla existit. quin etiam misericordia quædam consecuta est, atque opinio ejusmodi, esse quandam illi beluæ cum genere humano societatem. His ego tamen diebus, ludis scenicis, ne fortè videar tibi non modò beatus, ³ sed liber omnino fuisse, diripi me pænè in iudicio Galli Caninii, familiaris tui. Quòd si tam facilem populum haberem, quàm Æsopus habuit: libenter mercedem artem desinerem, tecumque, & cum similibus nostris viverem. Nam me cum antea tædebat, cum & ætas, & ambitio me hortabantur, & licebat denique, quem nolebam, non defendere: tum verò hoc tempore vita nulla est. ⁴ Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto: & cogor nonnumquam homines non optimè de me meritis, rogato eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quæro causas omnes aliquando vivendi à bitratu meo: teque, & istam rationem otii tui & laudo vehementer, & probò: quodque nos minùs intervitis, hoc fero animo æquiorè, quòd, si Romæ es, tamen neque nos lepore tuo, neque te (si qui est in me) meo frui liceret, propter molestissimas occupationes meas: quibus si me relaxaro, (nam ut planè ex solvam, si non postulo: te ipsum qui id multos annos nihil aliud commentaris) docebo profectò, quid sit humaniter vivere. ⁶ Tu mihi istam imbecillitatem validitudinis tuæ sustenta, & tuere, ut facis, ut nostras villas obire, & mecum simul lecticula concurrere possis. Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quàm soleo, non orii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid hujusmodi scriberem, quo minùs te prætermisisset ludos pœniteret. Quod si assecutus sum, gaudeo: sin minùs, hoc me tamen consolor, quòd posthac ad ludos venies, nosque vides: neque in epistolis relinquas meis spem aliquam delectationis tuæ. Vale.

M. T. C. M. MARIO S. D.

MANDATUM tuum curabo diligenter. Sed homo acutus, ei mandasti potissimum, cui expediret, illud vœnire quàm plurimo. Sed eo vidisti multum, quod præfinisti, quo ne pluris emerem. Quòd si mihi permisisses: qui meus amor in te est: confecissem cum coheredibus. nunc, quum tuum pretium novi, ⁷ in licitatore potius ponam, quàm illud minoris vœneat. sed de joco satis est. Tuum negotium agam, sicuti debeo, diligenter. De Bursa, te gaudere certe scio. sed nimis verecundè mihi gratularis. Putas enim, ut scribis, propter hominis fordeis, minùs me magnam illam lætitiã putare. Credas mihi velim, magis me iudicio hoc, quàm morte inimici lætatum.

Primum enim iudicio malo, quàm gladio: deinde gloria potius amici, quàm calamitate. In primisque me delectavit, tantum studium bonorum in me existisse contra incredibilem contentionem clarissimi, & potentissimi viri. Postremò, vix verisimile fortasse videatur, oderam multo pejor hunc, quàm illum ipsum Clodium. Illum enim oppugnaram: hunc defenderam. Et ille, cum omnis resp. in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectavit: nec sua sponte, sed eorum auxilio, qui me stante stare non poterant: hic simiolus, animi causa, me, in quem inveheretur, delegerat: persuaseratque nonnullis invidis meis, se in me emissarium semper fore. Quamobrem valde jubeo gaudere te. magna res gesta est. numquam ulli fortiores cives fuerunt, quàm qui ausi sunt eum contra tantas opes ejus à quo ipsi lecti iudices erant, condemnare. Quod fecissent numquam, nisi is dolori meus fuisset dolor. ⁸ Nos hic in multitudinè, & celebritate iudiciorum, & novis legibus ita distinemur, ut quotidie vota faciamus, ne intercaletur, ut quàm primùm te videre possimus.

M. CICERO M. MARIO S. D.

PERSÆPE mihi cogitanti de communibus miseriis in quibus tot annos versamur, & (ut video) versabimur, solet in mentem venire illius temporis, quo proximè fuimus unà. quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam ad 11. Idus Majas, Lentulo, & Marcello consulibus, cum in Pompejanum vesperi venissem, tu mihi sollicito animo præsto fuisti. Sollicitum autem te habebat cogitatio tum officii, tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebare, ne officio deesset: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profectò me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu. pudori tamen malui, famæque cedere, quàm salutis meæ rationem ducere. Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ ibi offendi, quòd veneram. Primum neque magnas copias, neque bellicosas: deinde, extraducem, paucosque præterea, (de principibus loquor) reliqui primùm in ipso bello rapaces: deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriã horrerem: maximum autem æs alienum amplissimorum virorum. Quid quæris? nihil boni, præter causam. Quæ cum vidissem: desperans victoriã, primùm cœpi suadere pacem, cujus fueram semper auctor: deinde, cum ab ea sententia Pompejus valde abhorreret, suadere institui, ut bellum duceret. Hoc interdum probabat, & in ea sententia videbatur fore, & fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna cœpisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus, nullus imperator fuit. Signa tirone & collectio exercitu cum legionibus robustissimis contulit: victus turpissimè, amissis etiam castris, solus fugit. Hunc ego belli mihi finem feci: nec putavi, cum in regri pares non fuisset, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit, aut in aliquas insidias incidendum, aut deveniendum in victoris manus,

nus,

1. *Quæ potest homini esse polito delectatio.*] Ita Victorii editio, ac Vaticanus codex. Pal. alter *politico*. reliqui, ut & primus & Grut. *politico*: quod hic à Cicerone scriptum esse, decem Manutiis juratis non accedam.

2. *Delectatio nulla existit.*] Grut. *adstitit*: Pal. alter *exit*: ut apud Nasonem in Fabula Alcyones, *qua pars adnotet absit*.

3. *Sed liber omnino fuisse, diripi me pænè.*] Rectissimè sic Pall. duo, Grut. Stewech. editio Victorii. Ego quidem hujus lectionis longe aliam sententiam video, quam non potuisse venire in mentem Lambino, demiror. vulgatum est: *Sed ne liber omnino fuisse, diripi pænè me*.

4. *Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto.*] Ita Victorius, & Vaticanus codex: Pall. tamen bini, Grut. prima editio, quinque Gulielmo super hoc loco consulti, *fructum ullum laboris ex his peto*. vulgo: *laboris exspecto*.

5. *Non postulo: te ipsum qui id multos annos nihil aliud commentaris docebo.*] Accepi hanc lectionem ex editione Victorii & cod. Vaticano, utpote rectissimam & elegantissimam. Pall. duo, Gruter.

tres Gulielm. & te ipsum quidem, quod multos annos, &c. ceterum primus, ac Grut. *commentares*. Pal. alter *commentere*, à manu secunda. vulgatum est: *(non postulo, te ipsum quidem qui multos, &c.*

6. *Tu mihi istam imbecillitatem validitudinis tuæ sustenta.*] Sic melius ex Gruteriano & Stewech. nam Pal. tert. ac vulgò: *Tu modo istam, &c.* Paullò post statim edidi: & mecum simul lecticula concurrere: cum vulgo existet *circumcurrere* ex Pall. duobus Gruter. editione Victorii ac omnium antiquissima Venetâ. Pal. tamen alter stabilitalem lectionem: & mecum nostra simul lecticula concurrere.

7. *In licitatore potius ponam.*] Sic Pal. pr. atque editio Victorii. alter verò: *In licitatore potius ponam*. Gruterianus, in *licitationem potius ponam*: sicut & editio prisca. Editum est: *licitatorem potius apponam*.

8. *Nos hic in multitudinè & celebritate iudiciorum.*] Ita emendavit & edidit Victorius, assentitur Vaticanus. Vulgò in omittitur. ceterum frivola est Lambini emendatio *crebritate*, in quam vel cordatiorè despunt, vel pueri ipsi mejent.

nus, aut ad Jubam confugiendum, aut capiendus tanquam exilio locus, aut conficienda mors voluntaria. Certè nihil fuit præterea, si te victori noles, aut non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quæ dixi, incommodis, nihil tolerabilius exilio, præsertim innocenti: ubi nulla adiuncta est turpitudine: addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. Ego cum meis, (si quidquam nunc cujusquam est) etiam in meis esse malui. Quæ acciderunt, omnia dixi futura. Veni domum, non quòd optima vivendi conditio esset: sed tamen, si esset aliqua forma reipub. tanquam in patria ut essem: si nulla, tanquam in exilio. Mortem mihi cur conficerem, causi nulla visa est: cur optarem, multæ causæ. Vetus est enim, UBI NON SIS QUI FUERIS, NON ESSE cur velis vivere. Sed tamen vacare culpa, magnum est solatium, præsertim cum habeam duas res, quibus me sustentem: optimam artium scientiam, & maximam rerum gloriam: quam altera mihi vivo numquam eripietur: altera ne mortuo quidem. Hæc ad te scripsi verbosius, & tibi molestus fui, quòd te cum mei, tum reipub. cognovi amatissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primùm scires, me numquam voluisse plus *quemquam* posse, quàm univcrsam reipub. Postea autem, quàm alicujus culpa tantum valeret unus, ut obisti non posset, me voluisse pacem. amisso exercitu, & eo duce, in quo spes fuerat uno, me voluisse etiam, reliquis omnibus postquam non potuerim, mihi ipse finem fecisse belli: nunc autem, si hæc civitas est, civem esse me: si non, exulem esse non incommodiore loco, quàm si Rhodum, aut Mytilenas contulisset. Hæc tecum coram malueram: sed quia longius fiebat, volui per litteras eadem: ut haberes quid diceres, si quando in vituperatores meos incidisses. Sunt enim, qui, cum meus interitus nihil fuerit reip. profuturus, criminis loco putent esse quòd vivam. Quibus ego certò scio non videri satis multos perisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honestè tamen viverent. Armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosio rem fortasse, quàm velles: quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si, quæ volo, expeditio, brevi tempore te, ut spero, videbo.

M. T. C. M. MARIO, S. D.

AD IX. Kal. in Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potiùs. in Pompejanum statim cogito. Sed faciam antè te certior. Te cum semper valere cupio, tum certè, dum hic sumus. Vides enim, quanto post una futuri simus. Quare si quod constitutum cum podagra habes, fac ut in alium diem differas. Cura igitur, ut valeas: & me hoc biduo, aut triduo expecta.

CICERO CÆSARI IMPER. S. D.

VIDE, quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modò in his rebus, quæ ad me ipsum, sed et-

iam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quàm ornatissimum, domum reducerem. Sed postea quàm & Pompeii commoratio diuturnior erat, quàm putaram: & mea quædam tibi non ignota dubitatio, aut impedire profectioem meam videbatur, aut certè tardare: vide, quid mihi sumserim. Cœpi velle, ea Trebatium expectare à te, quæ sperasset à me. Neque me hercule minùs ei prolixè de tua voluntate promisi, quàm eram solitus de mea polliceri. Casus verò mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meæ, vel sponfor humanitatis tuæ. Nam cum de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratius domi meæ, litteræ mihi dantur à te: quibus in extremis scriptum erat, M. ORFIUM, QUEM MIHI COMMENDAS, VEL REGEM GALLIÆ FACIAM, VEL HUNC LEPTÆ DELEGA. SI VIS TU, AD ME ALIUM MITTE QUEM ORNEM. Sustulimus manus & ego, & Balbus. tanta fuit opportunitas, ut illud nefcio quod non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mitendum duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quæ per me possis adduci, ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc spondeo non illo veteri verbo meo, quod, cum ad te de Milone scripsissem, jure lusisti: sed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem hominem, meliorem virum, prudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit in jure civili: singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benivolentiam tuam & liberalitatem peto: neque impedio, quo minùs, si tibi ita placuerit, etiam hæc eum ornes gloriolæ insignibus. totum denique hominem tibi ita trado de manu (ut ajunt) in manum tuam istam, & victoria & fide præstantem. Simus enim puridiusculi, qualem per te vix licet: verùm, ut video, licebit. Cura, ut valeas, & me, ut amas, ama.

CICERO TREBATIO, S. D.

IN omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem, aut ad Balbum mitto, legiùma quædam est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benivolentiæ. Tu modò ineptias istas, & desideria urbis, & urbanitatis deponere: & quo consilio profectus es, id assiduitate & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quàm ignoverunt Medææ, quæ Corinthum arcem altam habebant matronæ opulentæ, optimates: quibus illa manibus gypsatisimis persuasit, ne sibi vitio illæ verterent, quòd abesset à patria. NAM MULTI SUAM REM BENE GESSERE, & publicam, patriam procul. Multi, qui domi atatem agebant, propterea sunt improbatii

1. Si esset aliqua forma reip. Sic Victorii editio, cui accedit item antiquissima, Pall. duo Grut. vulgo: fortuna. paullo post eadem omnes libri: cur optarem, multæ causæ. vulgo abest causæ; & meo animo abesset rectius. sed an ideo libros & ipsum Ciceronem in ordiem redigamus, quod non scripsit interdum, ut volumus?

2. Me voluisse etiam, reliquis omnibus postquam non potuerim, mihi ipse finem fecisse belli. Hæc vera ac recta est distinctio lectioque hujus loci. Lamb. cum Manutio edixere distinguendum atque interpungendum, me voluisse etiam reliquis omnibus; postquam non potuerim, mihi, &c. quæ totam sententiæ elegantiam perire vel puer viderit. ceterum ipse non ipsi ingerunt o. mss. editiones, prisca, ac Victorii.

3. Ut cum meis omnibus studiis, beneficiis quàm orn. Sic Gruterianus & Victorii editio ex Mediceo codice: ita ut non displiceat lectio Vaticanæ: ut cum meis studiis, beneficiis omnibus quàm orn. vulgo: meis communibus studiis & beneficiis, &c.

4. Vide quid mihi sumserim. Gruterianus, quid mihi viderim sumpsit. quid si legamus, quid mihi inveni sumpsit. Paull' post retinui vulgatam lectionem stabilitam à Medice. Pal. pr. editione Victorii; quæ sperasset à me. cum præferant prima editio, Pal. alter Grut. Guilielmi quatuor, quæ expectasset.

5. M. ORFIUM. Sic edidit Victorius, sic quoque est in Vati-

cano. Pal. pr. M. Iffium, sec. Musum. Gruter. Iffium. vulgo, M. Firium: alii, ut prisca editio, M. Rufum.

6. VEL HUNC LEPTÆ DELEGA. Sic quoque editio prisca, Victorii, Pal. pr. Grut. Vatican. Stewech. Peck. vulgo, vel Leptæ Legatum. Lamb. Delegato. Liber Politiani, delegatum; quibus omnibus nihil opus est ad nostram.

7. Prudentiorem esse neminem. Hanc lectionem ex v. c. ora prima editionis commisit Egnatius, conficiturque in Pal. pr. libro aurum contra non raro ac probato; Vatic. recepit denique Lambinus. vulgo; prudentiorem.

8. Familiam ducit in jure civili. Sic Victorii editio, Pal. alter ac Vatic. nam unica littera dispeffa peccant Pal. pr. Grut. prima editio: familia inducit. vulgatur ineptissimè: quod familiaritatem inducit, in jure civili singularis memoria, summa scientia.

9. Simus enim puridiusculi. Mihi hæc placuit codicis Vaticanæ scriptura, quam gaudeo quoque probatam Victorio & receptam. vulgo, unus. ceterum alii Blandiusculi, alii Impudentiusculi utriusque glossa decepti.

10. Quæ Corinthum arcem altam habebant. Sic meliores editiones omnes ac mss. alii tamen Corinthu. editum tamen est, Corinthu. paullo post, ad manibus gypsatisimis notavit vir doctus ad editionem principem talem glossam: id est, fugitivis, improbitissimis. Gypsatis

probatu. Quo in numero tu certè fuiffes, nisi te extruiffemus. Sed plura scribemus aliàs. Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab effediariis decipiaris, caveto: & quum Medeam agere cœpi, illud semper memento, „*QUI IPSE SIBI sapiens produsse non quit, nequidquam supit.* Cura ut valeas.

CICERO TREBATIO.

7 **E**GO te commendare non desisto: sed, quid proficiam, ex te scire cupio. Spem maximam habeo in Balbo: ad quem de te diligentissimè & sepissimè scribo. Illud soleo mirari, non me toties accipere tuas litteras, quoties à Q. mihi fratre afferantur. In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti. Id si ita est, effedum aliquod suadeo capias, & ad nos quam primùm recurras. Sin autem sine Britannia tamen assequi, quod volumus, possumus; perface ut sis in familiaribus Cæsaris. multum te in eo frater adjuvabit meus, multum Balbus: sed mihi crede, tuus pudor, & labor plurimum. Imperatorem liberalissimum, ætatem opportunissimam, commendationem certè singularem habes: ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

CICERO TREBATIO.

8 **S**CRIPSIT ad me Cæsar perhumaniter, nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certè fore: cui quidem ego rescripsi, 3 quàm mihi gratum esset futurum, si quàm plurimum in te studii, officii, liberalitatis suæ contulisset. Sed ex tuis litteris cognovi præproperam quandam festinationem tuam: & simul sum admiratus, cur tribunatus commoda, demto præsertim labore militiæ, contemneris. Querar cum Vacerra, & Manilio: nam Cornelio nihil audeo dicere, cuius tu periculo stultus es, quum te ab eo sapere didicisse profiteris. Quin tu urges istam occasionem, & facultatem, qua melior numquam reperietur? Quod scribis de illo Preciano iureconsulto, ego te ei non delino commendare. scribit enim ipse mihi, te sibi gratias agere debere. De eo quid sit, cura, ut sciam. Ego vestras litteras Britannicas expecto. Vale.

MARCUS CICERO TREBATIO.

9 **I**AMDIU ignoro, quid agas. nihil enim scribis: neque ego ad te his duobus mensibus scripseram: quia cum Q. fratre meo non eras quod mitterem, aut cui darem, nesciebam. Cupio scire quid agas, & ubi sis hiematurus. Equidem velim cum Cæsare: 4 sed ad eum propter ejus* nihil sum ausus scribere. ad Balbum tamen scripsi. Tu deesse tibi noli. scribis potius ad nos, dum plenior. Quod huc properes, nihil est, 5 præsertim Battara mortuo. sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, cupio scire. Cn. Octavius an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris, summo genere natus, terræ filius, is me, quia scit tuum familiarem, esse, crebrè ad cenam invitat. adhuc non potuit perducere: sed mihi tamen gratum est. Vale.

MARCUS CICERO S. D. TREBATIO.

LEGI tuas litteras: ex quibus intellexi, te Cæsari nostro valde iureconsultum videri. Est quod gaudeas, te in ista loca venisse, 6 ubi aliquid sapere viderere. Quod si in Britanniam quoque profectus esses: profectò nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Veruntamen (rideamus, licet: sum enim à te invitatus) subinvideo tibi, ultrò te etiam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non propter superbiam ejus, sed propter occupationem adspirare non possunt. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsisti de tuis rebus: quæ mehercule mihi non minori curæ sunt, quàm meæ. Valde metuo, ne frigas in hibernis. quamobrem camino luculento utendum censeo. Idem Mucio, & Manilio placebat, præsertim qui sagis non abundares: quamquam vos nunc istic satis calere audio. quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior, quàm in advocacionibus: qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare effedarios: 7 quem antea ne Andabatam quidem defraudare poteramus. Sed jam satis jocati sumus. Ego de te ad Cæsarem quàm diligenter scripserim, tute scis: quàm sæpe, ego. Sed mehercule jam intermisseram, ne viderer liberalissimi hominis, meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen his litteris, quas proximè dedi, putavi esse hominem commonendum. id feci. quid profecerim, facias me velim certiore: & simul de toto statu tuo, consiliisque omnibus. Scire enim cupio quid agas, quid expectes, quàm longum istum tuum discessum à nobis futurum putes. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam. sin autem id non est: nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham: te, qui non huc advoles. Una mehercule nostra vel severa, vel jocosa congressio, pluris erit, quàm non modò hostes, sed etiam fratres nostri Hædui. Quare omnibus de rebus, fac ut quàm primùm sciam. aut consolando, aut consilio, aut re juro.

CICERO TREBATIO.

NISI antè Roma profectus esses, nunc eam certè relinqueres. quis enim tot interregnis iureconsultum desiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, ut à singulis interregibus binas advocaciones postulerent. Satisne tibi videor abs te jus civile didicisse? Sed heus tu, quid agis? eequid fit? video enim, te jam joculari per litteras. Hæc signa meliòra sunt, quàm in meo Tusculano. Sed quid sit, scire cupio. Consuli quidem te à Cæsare scribis: sed ego tibi ab illo consuli malle. quod si aut sit, aut futurum putas: perfer istam militiam, & permane. Ego enim desiderium tui, spe tuorum commodorum consolabor. sin autem ista sunt inaniora: recipe te ad nos. Nam aut erit hic aliquid aliquando: aut, si minùs, una mehercule

psati enim de catasta venalicii. Talis & Medea fugitiva erat patris & patriæ proditrix. quod & ex Politiani codice iisdem verbis exscripsit Joannes Haacius Pontanus. Victorii editio ac Pal. primus scribunt *exsatisissimis*. Pal. alter ad marginem *citatisissimis*.

1. *A Q. mihi fratre afferantur.*] Sic transponit Pal. pr. Grut. editio prima, ceterum *afferantur* Palat. sec. Vatic. Victorii editio. Pal. verò pr. *afferantur*. vulgo: à Quinto fratre mihi afferuntur. Pal. alter *fratre meo aff.* sedeat, quod primo proposui.

2. *Effedum aliquod suadeo capias.*] Ita habet editio Victorii, Pall. duo. vulgo nimis importune, *rapias*. paullo post ex Pall. duobus, Gruteriano, editione Victorii ac Vaticano edidi, *assequi quod volumus* deleto 7° id, quod vulgo male hic uberat: sic *to enim* paullo post. ideo & ibidem anctoribus omnibus libris nostris scripsi *Multum te in eo frater adjuvabit*. cum Pal. alter tamen sufficiat novam planè lectionem; *Multa te adjuvabit in eo frater meus*.

3. *Quam mihi gratum esset futurum.*] Pal. alter Stewech. solemniter esse: unde tamen velit Guliel. *per quam mihi gratum esse futurum*. Ego nolim quicquam mutari.

4. *Sed ad eum propter ejus* nihil sum ausus scribere.*] Indicio Victorii & hunc locum asterisco notavi, quia sic quoque cuui reperi

in laudatissimo Pal. pr. & Gruteriano. Pal. alter sic concepit: *sed ad eum propterea nihil ausus sum scribere*. Gulielm. talem asseebat medicinam: *sed ad eum propterea nihil sum aus. scrib.* Victorii tamen non absurda conjectura incientis, propter ejus *hæmum*.

5. *Præsertim Battara mortuo*] Sic Pal. pr. editio Victorii, Pall. alter, Grut. Stewech. & alius Gulielmio abulvis codex, *Baltera*, ms. Politiani *Baltera*. vulgo *Vacerra*. paullo post, ex ital. duobus, Gruteriano, editione prima edidi. *Cn. Octavius an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris*. Victoriana unico verbulo est post *Octavius* auctior est in nostris *quædam*. vulgò abfunt *an Cn. Cornelius quidem*.

6. *Ubi aliquid sapere viderere.*] Grut. *videar*, unde legendum fortasse quemadmodum est in Pal. altero *videare*. paullo post legunt duo Pall. Grut. *ultrò etiam acc.* misso provocabulo *te*.

7. *Quem antea ne Andabatam quidem defraudare poteramus.*] Sic est in Pall. omnibus, editioneque Victorii. Grut. tamen *Andabatam*, unde fors legendum, *Andabatam*: quasi dicit; noluisse adesse spectandis effedariis, quem novimus adeo cupidum fuisse spectandi Andabatos, ut nulla te ratione intervertere atque avertere ab eorundem spectaculo poterimus. verum hoc quoque modo citat Lipsius lib. 11. Saturnal. sermonum cap. 12.

cule collocutio nostra, pluris erit, quam omnes Samarobriæ. Denique, si cito te retuleris: sermo nullus erit. si diutius frustra abfueris: non modò Laberium, sed etiam solalem nostrum Valerium pertimesco. Mira enim persona induci potest Britannici iureconsulti. Hæc ego non rideo, quamvis tu rideas: sed de re severissima tecum, ut soleo, jecor. Romoto joco, tibi hoc amicissimo animo præcipio, ut, si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri desiderium: honestatem, & facultates tuas augeas. sin autem ista frigebunt, recipias te ad nos. Omnia tamen, quæ vis, & tua virtute profectò, & nostro summo erga te studio consequere.

12

CICERO TREBATIO.

MIRABAR, quid esset, quod tu mihi litteras mittere intermissiles. Indicavit mihi Panfa meus, Epicureum te esse factum. O castra præclara! quid tu fecisses, si te Tarentum, & non Samarobriam misisses? Jam tum mihi non placebas, cum idem intuebare, quod & Titius familiaris meus. Sed quonam modo jus civile defendes, cum omnia tua causa facias, non civium? Ubi porò illa erit formula fiducia, UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET? ¹ Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa? Quod jus statues COMMUNI DIVIDENDO, cum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur? Quomodo autem tibi placebit, JOVEM LAPIDEM jurare, cum scias, Jovem iratum esse nemini posse? Quid porò fiet populo Ulubrano, si tu statueris, *πολιτῶν δὲ ἀδελφῶν* non oportere? Quare si planè à nobis deficiis, molestè fero: sin Panfa assentari commodum est, ignosco: ² modò scribe aliquando ad nos, quid agas: & à nobis quid fieri, aut curari velis.

13

M. CICERO S. D. TREBATIO.

ADEÒ NEME injustum esse existimasti, ut tibi irascerer, quod parum mihi constans, & nimium cupidus decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrare litteras ad te jamdiu non misisse? Mihi perturbatio animi tui, quam primis litteris perspiciebam, molestiam attulit. Neque alia ulla fuit ³ causa intermissionis epistolarum, nisi quod, ubi esses, planè nesciebam. Hic tu me etiam insimulas, nec satisfactionem meam accipis. Audi, Testa mi, Utrum superbiorem te pecunia facit, an quod te imperator consulit? Moriar, ni, quæ tua gloria est, puto te malle à Cæsare consuli, quàm inaurari. Si verò utrumque est: quis te feret, præter me, qui omnia ferre possum? Sed, ut ad rem redeam, te istic invitum non esse, vehementer gaudeo: & ut illud erat molestum, sic hoc est jucundum. Tantùm metuo, ne artificium tuum tibi parum profuit. Nam ita audio istic

Non ex jure manu confertum, sed magis ferro Rem repetunt.

Et tu soles ad vim faciendam adhiberi? neque est, quod illam exceptionem in interdico pertimescas: ⁴ QUÒD TU PRIOR VI HOMINIBUS ARMATIS NON VENERIS. Scio enim, te non esse procacem in lacescendo. Sed, ut ego quoque te aliquid admoneam de vestris cautionibus: Treviros vites cenfeo. audio capitaleis esse.

1. *Quis enim est, qui facit nihil nisi sua causa.*] Hæc verba ita concepta sunt in Pal. in Grut. ad marginem, nam seriem ipsa destituit in editionibus, prima ac Victoriana. Ante edebatur, *Quis enim est bonus, qui facit nihil.*

2. *Modò scribe aliquando.*] Ita Pal. pr. Grut. Victorii editio, & omnium antiquissima scribunt. vulgò scribas. Sicut & illud succinctius, *à nobis quid fieri aut curari velis;* cum edatur, *à nobis quid agi, quid fieri aut curari velis.* Stewech. quoque illa duo non necessaria vocabula spernit.

3. *Causa intermissionis epistolarum.*] *Litterarum* alias. sed hoc est ex Pall. Gruter. Victorio. statim post, transposui verba, ex Palatino (nam primum tantum, & Gruterianam persequi decrevi, ex temporis angustiis, cum quis ceteri in rebus bonis ferè concurrunt) & Victorii editione; *Testa mi:* licet passim feratur, *mi Testa.*

4. *QUOD TU PRIOR VI, HOMINIBUS ARMATIS NON VENERIS.*] Ut Medicus, ita quoque Pal. concepit, neque magnopere

mallem auro, ære, argento, essent. Sed aliàs jocabatur. Tu ad me de istis rebus omnibus scribas velim quàm diligentissimè. Ad 1111. Non. Mart.

CICERO TREBATIO.

14

CHRYSIPPUS Vettius, Cyri architecti libertus, fecit, ut te non immemorem putarem mei. salutem enim verbis tuis mihi nuntiavit. Valde jam lautus es, qui grave litteras ad me dare, homini præsertim propè domestico. Quòd si scribere oblitus es: minùs multi jam, te advocato, causa cadent. sin nostri oblitus es: dabo operam, ut istuc veniam ante, quàm planè ex animo tuo effluo; sin æstivorum timor te debilitat: aliquid excogita, ut fecisti de Britannia Illud quidem perlubenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Cæsari familiarem. Sed mehercule mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis litteris quàm sæpissimè cognoscerem. Quod certè ita fiet, si tu maluisses benivolentiæ, quàm litium jura perdiscere. Sed hæc joci sumus, & tuo more, & non nihil etiam nostro. Te valde amamus, nosque à te amari cum volumus, tum etiam confidimus.

CICERO TREBATIO.

15

QUAM sint morosi qui amant, vel ex hoc intelligi potest. molestè ferebam antea, te invitum istic esse: pungit me rursus, quòd scribis esse te istic libenter. neque enim mea commendatione te non delectari facile patiebar: & nunc angor, quidquam tibi sine me esse jucundum. Sed hoc tamen malo ferre nos desiderium, quàm te non ea, quæ spero, consequi. Quum verò in C. Matii, suavissimè, doctissimique hominis familiaritatem venisti, non dici potest quàm valde gaudeam: qui fac ut te quàm maxime diligat. mihi crede, nihil ex ista provincia potes, quod jucundius sit, deportare. Cura, ut valeas.

M. CICERO S. D. TREBATIO.

16

INequo Trojano scis esse in extremo, SERO SAPIUNT. Tu tamen, ⁵ mi vetule, non serò, primas, illas rabiosulas sat fatuas dedisti: deinde, quòd in Britannia non nimis *φειδύλαξ* te præbuisi, planè non reprehendo. ⁶ nunc verò in hibernis injectus mihi videris: itaque te commovere non curas. *Usquequaque sapere oportet. iderit telum acerrimum.* Ego si foris cenitarem, Cn. Octavio, familiari tuo, non detuissem. cui tamen dixi, cum me aliquoties invitaret: Oro te, quis tu es? Sed mehercules, extra jocum, homo bellus est. vellem eum tecum adduxisses. Quid agatis, & equid in Italiam venturi sitis hac hieme, fac planè sciam. Balbus mihi confirmavit, te divitem futurum. id utrùm Romano more locutus sit, bene nummatum te futurum, an, quomodo Stoici dicunt, OMNEIS ESSE DIVITES, QUI CÆLO, & terra frui possint, postea videro. Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quòd negent te percunctantibus respondere. sed tamen est quòd gaudeas. constat enim inter omnes, neminem te uno Samarobriæ juris peritorem esse.

CICERO TREBATIO S. D.

17

EX tuis litteris, & Quinto fratri gratias egi, & te aliquando collaudare possum, quòd jam videris certa aliqua

titubatur Gruterianus, tantum omnibus pro hominibus referens. Vaticanus hæc omnia ita transformat *rem repetunt, & tu soles ad vim faciendam adhiberi? neque est, quod tu prior vi hominibus armatis.* Mihi quoque interjacentia vulgò verba pro commento ac glossmate obolescent: quod auget suspicionem, quodque neque in Grut. editione prima in conspectu sit. Alias cetera sic circumferuntur, *quod tu prior cum hominibus armatis veneris.* prima editio sinceram lectionem ferè exhibet, si modo pro in emendes vi.

5. *Mi vetule, non serò: primas illas rabiosulas.*] Sic habetur in Pal. Grut. editione principe, ac Victorii: Alii *βαρύνε* intrudunt. vulgo *primas illas ras.*

6. *Nunc verò in hibernis injectus mihi videris.*] Ita est in Pal. primo, Grut. editione prima, & Victorii. Lambinus quod in unico miss. repererat *invectus*, fecerat *innexus* vel potius *vinculus*; quasi difficile fuisset, quòd alii ante me viderunt, extricare *invectus*; Guilielm. tamen conjectat, *in lectis.*

aliqua in sententia confitisse. Nam primorum mensum litteris tuis vehementer commovebar, quod mihi interdum (pace tua dixerim) levis in urbis, urbanitatisque desiderio, interdum piger, interdum timidus in labore militari, sæpe autem etiam, quod à te alienissimus, & subimpudens videbare. tamquam enim syngrapham ad imperatorem, non epistolam attulisses: sic, pecunia ablata, domum redire properabas: nec tibi in mentem veniebat, eos ipsos, qui cum syngraphis venissent Alexandream, nummum adhuc nullum auferre potuisse. Ego, si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maxime vellem. Non enim mediocri afficiebar vel voluptate ex consuetudine nostra, vel utilitate ex consilio, atque opera tua. Sed cum te ex adolescentia tua in amicitiam, & fidem meam contulisses: semper te non modò tuendum mihi, sed etiam augendum, atque ornandum putavi. Itaque quoad opinatus sum, me in provinciam exiturum, quæ ad te ultrò attulerim, meminisse te credo. postea quam mea mutata ratio est, cum viderem, me à Cæsare honorificentissimè tractari, & unice diligi, hominisque liberalitatem incredibilem, & singularem fidem nossem: sic et te commendavi, & tradidi, ut gravissimè, diligentissimèque potui. Quod ille ita & accepit, & mihi sæpe litteris significavit: & tibi & verbis, & re ostendit, mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: & si qua te tortè res aliquando offenderit, cum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit visus, perfero, & ultima expectato: quæ ego tibi & jucunda, & honesta præstabo. Pluribus te hortari non debeo. tantum moneo, neque amicitia confirmandæ clarissimi, ac liberalissimi viri, neque uberius provinciam, neque ætatis magis idoneum tempus si hoc amiseris, te esse ultimum umquam reperiturum. Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelio videbatur. In Britanniam te profectum non esse gaudeo, quod & labore caruisti, & ego te de rebus illis non audiam. Ubi sis hibernaturus, & qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim.

CICERO TREBATIO, S. D.

ACCÉPI à te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas: in quibus me cetera delectarunt. Significabant enim, te istam militiam jam firmo animo ferre, & esse fortem virum & constantem. Quæ ego paulisper in te ita desideravi, non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te æstare putarem. Quare perge, ut cepisti: forti animo istam tolera militiam. Multa, mihi crede, assequere. ego enim renovabo commendationem: sed tempore. Sic habeto, non tibi majori esse curæ, ut iste tuus à me discessus quam fructuosissimus tibi sit, quàm mihi.

mus tibi sit, quàm mihi. Itaque, quando vestrae cautiones infirmæ sunt, Græculam tibi nisi cautionem chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certiore facias. ego enim ignavissimo cuique maximam fidem habeo. Sed, ut ad epistolas tuas redeam, cetera bellè: illud miror. quis solet eodem exemplo plures dare, qui sua manu scribit? Nam quod in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam: sed miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, quàm hæc scribere: nisi fortè tuas formulas. Non enim puto te meas epistolas delere, ut reponas tuas. An hoc significas, nihil fieri? frigeret te? ne chartam quidem tibi suppeditare? Jam ista tua culpa est, qui verecundiam tecum extuleris, & non hic nobiscum reliqueris. Ego te Balbo, cum ad vos proficiscetur, more Romano commendabo. Tu, si intervallum longius erit mearum litterarum, ne sis admiratus. eram enim absentibus mense Aprili. His litteras scripsi in Pomptino, cum ad villam Metrii Philemonis devertissem: ex quo jam audieram fremitum clientium meorum, quos quidem tu mihi conciliasti. Nam Ulubris honoris mei causa vim maximam ranculorum se commosse constabat. Cura ut valeas. VI. Idus April. de Pomptino.

EPISTOLAM tuam, quam accepi ab L. Arruntio, conscidi innocentem. nihil enim habebat, quod non vel in concione rectè legi posset. Sed & Arruntius ita te mandasse agebat, & tu adscriperas. Verùm illud esto. nihil te ad me postea scripsisse demiror, præsertim tam novis rebus.

CICERO TREBATIO, S.

VIDE, quanti apud me sis: etsi jure id quidem non enim te amore vinco. Verumtamen quod præsentem tibi propè subnegarem, non tribuerem certè, id absenti debere non potui. Itaque, ut primum Velia navigare cœpi, institui 7 Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa urbe commonitus, amantissima tui. Eum librum tibi misi Rhegio, scriptum, quàm plenissimè res illa scribi potuit. Sin tibi quædam videbuntur obscuriora: cogitare debebis, NULLAM ARTEM litteris sine interprete, & sine aliqua exercitatione percipi posse. Non longe abieris. num jus civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, doctorem tamen, unumque desiderant. Quamquam tu si attentè leges, si sæpius, per te omnia consequere, ut certè intelligas. ut vero etiam ipsi tibi loci proposita quæstione occurrant, exercitatione consequere. In qua quidem nos te continebimus, si & salvi redierimus, & salva ista offenderimus. V. Kal. Sext. Rhegio.

CICERO TREBATIO, S. D.

AMABILIOR mihi Velia fuit, quod te ab ea ferri amari. Sed quid ego dicam te, quem quis non amat? Rufio, medius fidius, tuus ita desiderabatur, ut si esset unus è no-

18

19

20

1. Quod à te alienissimus & subimpudens videbare. Revocavi hanc lectionem ex Pall. o. Gruteriano, editione prima: cujus acrimonia facile tetigerit, cui sagaciores nares: neque enim possum me in explicationes undantes effundere, quod forsam, plerique quaerent ac querentur. Vulgo interpolatitè est editum, quod à te alienissimum est, subimpudens vid. Paulo post scripsi, Alexandream auctoritate Vaticanæ & editionis Victorianæ. vulgo Alexandriam. Ad rem quod attinet, signat decoctionem Ptolomæi Regis cum Rabbirio Postumo & aliis creditoribus. Ineptè ergo Lambinus Alexiam introduxit.

2. Et tibi & verbis, & re ostendit. Ita elegantius Vaticanus, & Victorii editio. vulgo secundum ordine & negigitur. paullo itatim ex Vaticano ac Victorio scripsi, & si qua te fortè res aliquando. vulgo si qua: cum tamen omnes miss. & editio prima contra cat: & que te forte res.

3. In Britanniam te profectum non esse gaudeo. Ita Pal. pr. Grut. editio prima ac Victorii. Vulgatum ante hac est: In Britanniam te non esse profectum, vehementer gaudeo.

4. Discessus quam fructuosissimus tibi sit quam mihi. Ita edidit Viç. Pal. tamen, Grut. prima editio, Vatican. tam fructuosissimus. Vulgo discessus fructuosissimus tibi sit, quam mihi. qui paulo post Græculam, expunctum, pro eo que græculam substitutum iverunt; viderint an Græca fide egerint. nam mihi constat eos hoc cæco die vidisse.

5. Quid in illa chartula fuerit. Unus Gulielmii codex: quid in illa chartula fuerit. Quod vero illa posteriora verba quàm hæc scribere inducit atque eicit Lambinus; solens more suo ingenii facit, non ex veritate sed ex libidine. restant illa in libris omnibus, atque adeo editione principe, nisi quod ad eandem notet Egnatius, legi alias (ut Manut. volebat postea adnotatumque ad Politiani librum) quàm exscribere. Canterus tamen amplius malebat, quàm hæc exscribere.

6. Ad villam Metrii Philemonis devertissem. Sic Pal. primus, Vaticanus, editio Victorii. vulgo divertissem: sicut & Philemona, pro Philemona subingerunt editiones.

7. Topica Aristotelea. Hoc edidit Victorius, ex Mediceo, & sic quoque Vatican. vulgo: Aristotelica. post statim, edidi plenissime ex Pal. pr. Grut. Stewech. editione prima atque Victorii. vulgo, planissimè.

8. Doctorem unumque desiderant. Ita est in Pal. Stewech. Peck. Vaticano, editione prima & Victorii: Nec erat, quod Manutius istam emendationem usumque pro sua nimis vendicaret, cum eam adnotavit ad editionem primam, nescio unde, Egnatius. Grut. habebat nunquam fronti deinde diverso calamo additum no: quod tamen glacie fragilius licet à Lambino omni judicio præterit durare non potest. vulgo, Doctorem tamen huncque desiderant.

è nobis. Sed ego te non reprehendo, qui illum ad ædificationem tuam tradideris. Quamquam enim Velia non est vilior, quàm Lupercal, tamen isthuc malo, quàm hæc omnia. Tu, si me audies, quem soles, has paternas possessiones tenebis (nescio quid enim Venenses verebantur) neque Halethem, nobilem annem relinques, nec Papirianam donum deferes. quamquam illa quidem¹ habet locum, à quo etiam advenæ teneri solent: quem tamen si excideris, multum prospexeris. Sed in primis oportunum videtur, his præsertim temporibus, habere perfrugium, primum eorum urbem, quibus carnis sis: deinde tuam domum, tuosque agros, eaque remoto, salubri, amœno loco: idque etiam mea interesse, mi Trebati, arbitror. Sed valebis,² meaque negotia, meque diis jurantibus ante brumam expectabis. Ego à Sext. Fadio, Niconis discipulo, librum abstuli, *Νικωνος περι πολυφαγίας*. O medicum suavem, meque docilem ad hanc disciplinam! Sed Bassus noster me de hoc libro celavit: te quidem non videtur. Ventus increbescit. Cura, ut valeas. XIII. Kal. Sext. Velia.

CICERO TREBATIO, S. D.

21 **S**ILII causam te docui. is postea fuit apud me, cum sei dicerem, tibi videri sponzionem illam nos sine periculo facere posse. SI BONORUM TURPILIE POSSESSIONEM, QUÆ CÆPIO PRÆTOR EX EDICTO SUO MIHI DEDIT, negare aiebat Servium, tabulas testamenti esse eas, quas instituit is, qui factionem testamenti non habuerit: hoc idem Oñilium dicere: tecum se locutum negabat: meque rogavit, ut se & causam suam tibi commendarem. Nec vir melior, mi Testa, nec mihi amicior P. Silio quisquam est, te tamen excepto. Gratissimum igitur mihi feceris, si ad eum ultrò veneris, eique pollicitus eris. sed, si me amas, quam primum hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

CICERO TREBATIO, S. D.

22 **I**LLUS ERAS heri inter scyphos: quod dixeram, controverfiam esse, postetne heres, quod furtum antea factum esset, furti rectè agere. Itaque, etsi domum bene potus, seroque redieram, tamen id caput, ubi hæc controversia est, notavi, & descriptum tibi misi: ut scires, id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Ælum, M. Manilium, M. Brutum sensisse. Ego tamen Scævola, & Testa assentior. Vale.

CICERO S. D. FABIO GALLO.

23 **T**ANTUM quod ex Arpinati veneram, cum mihi à te litteræ reddite sunt: ab eodemque accepi Aviani litteras: in quibus hoc inerat liberalissimum, nomina te facturum, cum venisset, qua ego vellem die. Fac, quæso, qui ego sum, esse te. sine aut tui pudoris, aut nostri, primum rogare de die: deinde plus annua postulare? Sed essent, mi Galle, omnia facilia, si & ea mercatus esses, quæ ego desiderabam, & ad eam summam, quam volueram. Attamen ista ipsa, quæ te emissè scribis, non solum rata mihi erunt, sed etiam grata. planè enim intelligo, te non modò studio, sed etiam amore usum, quæ te delectarint, hominem (ut ego semper judicavi,) in omni iudicio elegantissimum, quæ me digna putaris, coemissè. Sed velum maneat Damasippus in sententia. profusus enim ex istis emtionibus nullam desidero. Tu autem ignarus instituti mei, quanti ego genus omninò signorum omnium non

æstimo, tanti ista quatuor, aut quinque sumfisti. Bacchas istas cum Musis Metelli comparas. Quid simile? primum, ipsas ego Musas numquam tanti putassè: atque id fecissè Musis omnibus approbantibus. sed tamen erat aptum bibliothecæ, studisque nostris congruens. Bacchis vero ubi est apud me locus? At pulchellæ sunt. Novi optimè, & sæpe vidi. nominatim tibi signa mihi nota mandassè, si probassè. Ea enim signa ego emere soleo, quæ ad similitudinem gymnasiolorum exornent mihi in palæstra locum. Martis vero signum quo mihi pacis auctori? Gaudio nullum Saturni signum fuisse. hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse. Mercurii mallet ali-quod fuisse. feliciter, puto, cum Aviano transigere possimus. Quod tibi destinatas trapozophoron: si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habebò scilicet. Ista quidem summa nã ego multo libentius emerim diversorium Tarracinæ, ne semper hospiti molestus sim. Omnino liberti mei video esse culpam, cui planè res certas mandaram: itemque Junii, quem puto tibi notum esse, Aviani familiarem. Exhedria quædam mihi nova sunt instituta in porticula Tusculani. ea volebam tabelis ornare. etenim, si quid generis istiusmodi me delectat, pictura delectat. Sed tamen, si ista mihi sunt habenda, certiorera velim me facias, ubi sint, quando arcescantur, quo genere vecturæ. Si enim Damasippus in sententia non manebit, aliquem pseudodamasippum vel cum factura reperiemus. Quod ad me de domo scribis iterum, jam id ego proficiscens mandabam meæ Tullia. Ea enim ipsa hora acceperam tuas litteras: egeram etiam cum tuo Nicia, quod is utitur, ut scis, familiariter Cassio. Ut redii autem, prius, quàm tuas legi has proximas litteras, quæsi vi de mea Tullia, quid egisset. per Liciniam se egisse dicebat. sed opinor Cassium uti non ita multum fore. eam porrò negat se audere, cum vir abesset (est enim profectus in Hispaniam Dexius) illo & absente, & insciente, migrare. Est mihi gratissimum, tanti à te æstimatam consuetudinem vitæ, victusque nostri: primum ut eam domum sumeres, ut non modò propè me, sed planè mecum habitare posses: deinde ut migrare tantopere testines. Sed ne vivam, si tibi concedo, ut ejus rei tu cupidior sis, quàm ego sum. Itaque omnia experiar. Video enim quid mea interfit, quid utriusque nostrum. si quid egero, faciam ut scias. Tu & ad omnia rescribes, & quando te expectem facies me, si tibi videtur, certiorera.

CICERO S. D. M. FABIO GALLO. 24

AMORIS quidem tui, quoquò me verti, vestigia: vel proxime de Tigellio. Sensi enim ex litteris tuis, valde te laborasse. Amo igitur voluntatem. Sed pauca de re. Capius, (opinor) olim, NON OMNIBUS DORMIO: sic ego non omnibus, mi Galle, servio. etsi quæ est hæc servitus? Olim, cum regnare existimabamur, non tam ab ullis, quàm hoc tempore observor à familiarissimis Cæsaris omnibus, præter istum. Id ego in lucris pono non ferre hominem pestilentiorera patria sua: eumque addictum jam tum puto esse Calvi Licinii Hipponacteo præconio. At vide, quid succenseat. Phæmæ causam receperam, ipsus quidem causa. erat enim mihi sanè familiaris. Is ad me venit: dixitque, iudicem sibi operam dare constituisse eo ipso die, quo de P. Sestio in consilium iri necesse erat. respondi nullo modo me facere posse. quum vellem alium

1. Habet locum, à quo etiam advenæ teneri solent.] Nos quidem, qua licet, ne pilum a Victorio discedimus, quod & hic cavimus, quandoquidem illi secundas fert Vatic. licet oppedit Manutius, quod fere animadvertimus, cum facere animi morbo in Victorium; quem quidem post Politianum omnium maximi, ut debeo, facio. vulgò, *locum*: aliàs *lucum*: quidam *lacum*. Caeteri *terreri* locum non habet.

2. Meaque negotia, meque diis jurantibus.] Ejeci rō *videbis* post negotia *frasi* Pall. Grut. Stewech. & editionis primæ hoc verbi redaviam præcedentiun. Præterea plurima in hac epistola emendavi auctoritate librorum; ad quorum singulorum rationes confiderare & immorari cujus tandem ocii esset?

3. Tantum quod ex Arpinati veneram.] Ita Pall. Vatic. Peck. nam Gruteriano & Stewechiano tota deest: ita prima editio ac Victorii, vulgò editio pedagogorum rō *quod* exulat. Paulo statim ex Pall. Vaticano, editione Victorii, scripsi, *accepi Aviani litteras: in quibus hoc inerat.* cum vulgatur: *Aviani, in quibus hoc erat.*

4. Attamen ista ipsa.] Sic edidit Victorius, sic quoque prima, & Vaticanus. Pal. tamen optimus: hæc tamen ista ipsa. vulgò: *istæ ipsa*. pusilla hæc sunt, sed tamen exoneranda, quia non Ciceronis: sicut & illud: *genus omne signorum omnium*: cum existet in Pall. editione primaria ac Victorii, ut edidi.

5. Quum vellem a. ium diem si sumfisset.] Hæc est Vaticanæ codicis lectio, in Victoriana quoque editione conspicua. vulgò: *quem vellet.*

alium diem si sumisset, me ei non defuturum. Ille autem, qui sciret, se nepotem, bellum tibicinem habere, ¹ & fac bonum unctorem, discessit à me, ut mi videbatur, iratior. Habes Sardos venales: alium alio nequiores. Cognosti meam causam, & istius Salaconis iniquitatem. Catonem tamen mihi mitte. cupio enim legere. me adhuc non legisse, turpe utrique nostrum est.

25 CÍCERO S. D. M. FABIO GALLO.

QUOD epistolam conscissam doles, noli laborare. Salva est domi. petes cum libebit. Quod autem me mones, valde gratum est: idque ut semper facias, rogo. videris enim mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus *γέλωτα περιδόνειν*. Sed heus tu, manum de tabula. magister adest citius, quam putaramus. ² Vereor ne in Catonium, Catoninos. Mi Galle, cave putes quidquam melius, quam epistolæ tuæ partem ab eo loco: cetera labuntur. Secretò hoc audi: tecum habeto: ne Apellæ quidem, libertò tuo, dixeris. præter duo nos, loquitur isto modo nemo: bene, malene, videro: sed, quidquid est, nostrum est. Urge igitur: nec transversum unguem (quod ajunt) à stilo. is enim est dicendi opifex. atque equidem aliquantum jam etiam noctis assumo. Vale.

26 CÍCERO S. D. GALLO.

CUM decimum jam diem graviter ex intestinis laborarem: neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere, quia febrem non haberem: fugi in Tusculanum: cum quidem biduum ita jejunos fuisset, ut ne æquam quidem gustarem. Itaque confectus languore, & fame, magis tuum officium desideravi, quam abs te requiri putavi meum. Ego autem cum omnis morbos reformido, tum in quod Epicurum tuum Stoici malè accipiunt, quia dicat, *δυσπραξία, κ' ἰδυσπεντερικὴ πείρα*, sibi molestia esse: quorum alterum, morbum edacitatis esse putant: alterum etiam turpioris intemperantiæ. Sanè *δυσπεντερία* pertimueram. Sed visa est mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipsa fortasse jam senescentis morbi remissio profuisse. Attamen, ne mirere unde hoc acciderit, quomodo ve comiserim: lex sumtuaria, quæ videtur *ἀπὸ τῆς* attulisse ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere: fungos, heluellas herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius. in eas cum incidissem in cena augurali apud Lentulum, tanta me *Ἀγρίππια* arripuit, ³ ut hodie primum videar cœpisse consistere. Ita ego, qui me ostreis, & murænis facilè abstinēbam: à beta etiam & à malva deceptus sum. Posthac igitur erimus cautiore. Tu tamen cum audisses ab Anicio (vidit enim me nauseantem) non modò mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego hic cogito commorari, quoad me resciam. nam & vireis, & corpus amisi. Sed, si morbum depulero, facilè, ut spero, illa revocabo.

27 CÍCERO S. D. M. FABIO GALLO.

MIROR, cur me accuses, cum tibi id facere non liceat. quod si liceret, tamen non debebas. EGO

ENIM TE IN CONSULATU OBSERVARAM. Et ais, fore, ut te Cæsar restituat. Multa tum quidem dicis; sed tibi nemo credit. ⁴ Tribunatum plebei dicis te mea causa petisse. Utinam semper esses tribunus: intercessorem non quæreres. Negas, me audere, quod sentiam, dicere. Quasi tibi, ⁵ cum impudenter me rogares, parum fortiter responderim. Hæc tibi scripti, ut isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres. Quod si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me, & facilè purgassē. Non enim ingrata mihi sunt, quæ fecisti: sed quæ scripsisti, molesta. Me autem, propter quem ceteri liberi sunt, tibi liberum non visum, demiror. Nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti: quid tibi ego debeo? si vera: tu es optimus testis, quid mihi populus R. debeat.

M. CÍCERO S. D. CURIO.

MEMINI, cum mihi desipere videbare, ⁶ quod cum istis potiùs viveres, quam nobiscum. Erat enim multò domicilium hujus urbis, (cum quidem hæc urbs,) aptius humanitati, & suavitati tuæ, quam tota Peloponnesus, nedum Patræ. Nunc contra & vidisse mihi multum videris, cum, propè desperatis his rebus, te in Græciam contulisti, & hoc tempore non solum sapiens, qui hinc abis, sed etiam beatus. quamquam, quis, qui aliquid sapiat, nunc esse beatus potest? Sed, quod tu, cui licebat, pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi NEC PELOPIDARUM, nosti cetera: nos idem propemodum consequimur alia ratione. Cum enim salutationi nos dedimus amicorum: quæ sit hoc etiam frequentius, quam solebat, quod, quasi avem albam, videntur benè sentientem civem videre: abdo me in bibliothecam. Itaque opera efficio tanta, quanta fortasse tu senties. Intellexi enim ex tuo sermone quodam, cum meam mœstitiā, & desperationem accusares domi tuæ, dicere te, ex meis libris animum meum desidere. Sed mehercule & tum temp. lugebam, quæ non solum suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi carior: & hoc tempore, quamquam me non ratio solum consolatur, quæ plurimum debet valere, sed etiam **DIES, QUÆ STULTIS QUOQUE MEDERI SOLET**: tamen doleo, ita rem communem esse dilapsam, ut ne spes quidem, melius aliquando fore, relinquatur. Nec verò nunc quidem culpa in eo est, in cujus potestate omnia sunt, (nisi fortè id ipsum esse non debuit) sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, ut de præteritis non sit querendum. Reliquam spem nullam video. quare ad prima redeo. Sapienter hæc reliquisti, si consilio: feliciter, si casu.

CURIUS M. CÍCERONI SUO S.

SI vales, bene est. Sum enim *χρήσει μὲν* tuus, *κτίσει δὲ* Attici nostri. ergò fructus est tuus, mancipium illius, quod quidem ⁷ si inter senes cœmitionaleis venale proscripterit, egerit non multum. At illa nostra prædicatio

1. Et fac bonum unctorem.] Alii ex conjectura: fac bonum cantorem: ego miror, cur hoc velit quoque Manutius. Sic autem est in Pal. editione primaria, ac Victorii. duo Gulielmii *Victorem*: unde ille facit *victorem*.

2. Vereor ne in Catonium Catoninos.] Ita Pal. editioque Victorii; nec longè abit impressio prima: *In Catonem Catoninos*. Malebat tamen Victorius, sicut & apud A. Gellium *Catonum*. Alii tamen: *ne in Catonium Cato nos*. Muretus verò pro *Catonium* malebat *Charonium* ex Polluce. Notat quoque Gulielmii ex suorum uno: *Catonum. Cato nos*. Vulgatum est: *ne in Catonem, Cato in nos*: quod licet multis locis explicet Manutius, cordatiorum tamen nemini probaverit. *Vereor ne in Catonium Catoninos*.] Id est, ne morte afficiat Caponianarum partium homines & orco demittat. *Salmas*.

3. Ut hodie primum videar cœpisse consistere.] Ita Pall. Grut. præsa editio, Stewechianus: alii *videatur*.

4. Tribunatum plebei dicis te mea causa petisse.] Sic est in Pall. Grut. Peck. editione principe, sicque ex Mediceo notat Victorius. Illud tamen quoque notandum, in Vaticano & Gruteriano haberi *Tribunatum*. Vulgatur autem: *Tribunatum plebis dicis te mea*

causa petisse. ceterum Pighius lib. xvi. *Annal.* evincit hæc scribi ad T. Fadium Gallum, non ad Fabium, consulatur.

5. Cum impudenter me rogares.] Ita Pall. Vaticanus, Victorii editio. prima tamen & Grut. *cum parum impudenter* mendose. Editum est, *cum parum pudenter me rogares*. Illud pereò miror Victorium edidisse; *Quod si inhumane mecum questus esses*: Sphalma accuratissimi typographi non puto esse. Finem verò epistolæ ita concipiunt Pall. Gruter. editionum prima, *Tu es optimus testis mihi populus Rom. debeat*. distinguere, si vera: tu es optimus testis. mihi populus Rom. debeat. sensum acutiores facilè penetrarint.

6. Quod cum istis potiùs viveres.] Ita melius Pall. Grut. prima editio ac Victorii. vulgatum est; *quod istis potiùs vir*. In sine sero epistolæ volebat ex conjectura Gulielmii: *alia etiam nostra culpa sic acciderunt*. Male, primò quia contra libros omnes; deinde avertit & invertit sensum totum: quem si attendisset, non tam temerè ad emendandum profluxisset.

7. Si inter senes cœmitionales venale proscripterit.] Hoc est, si mihi inter rejicula istiusmodi mancipia titulum in venalio pinxerit vendideritque me, parum rei fecerit. Quare? quia inuites su-

catio quanti est, nos, quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere? Quare, Cicero mi, persevera constanter eos conservare, & Sulpicii successori nos de meliore nota commenda, quo facilius tuis præceptis obtemperare possimus, teque ad ver libentes videre & nostra desigere, deportareque tuto possimus. Sed, amice magne, noli hanc epistolam Attico ostendere: sine cum errare, & putare, me virum bonum esse, nec solere duo parietes de eadem fidelia dealbare. Ergo, patrone mi, bene vale, Tironemque meum saluta nostris verbis. Dat. ad 1111. Kal. Novemb.

30 CICERO CURIO S. D.

EGO verò jam te nec hortor, nec rogo, ut domum redeas: quin hinc ipse evolare cupio, & aliquò pervenire, ubi nec PELOPIDARUM NOMEN, NEC FACTA AUDIAM. Incredibile est, quàm turpiter mihi facere videar, qui his rebus interisim. Næ tu videris multò antè providisse, quid impenderet tum, cum hinc profugisti, quamquam hæc etiam auditu acerba sunt, tamen AUDIRE TOLERABILIS EST, quàm videre. In campo certè non fuisti, cum H. II. comitiis quaestoris institutis, sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. Ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: eos. H. VII. renuntiavit, qui usque ad Kalendas Jan. esset: quæ erant futura manè postridie. Ita Caninio consule scito neminem prandisse. nihil tamen eo consule mali factum est. fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Hæc tibi ridicula videntur. non enim ades. quæ si videres, lacrymas non teneres. Quid si cetera scribam? sunt enim innumerabilia generis ejusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiæ portum contulissem, & nisi haberem socium studiorum meorum, Atticum nostrum: cujus quum proprium te esse scribis mancipio, & nexu: meum autem usu, & fructu, contentus isto sum. I D E N I M est cujusque proprium, quo quisque fruitur, atque utitur. Sed hæc aliàs pluribus. Acilios, qui in Græciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est: bis enim est à me judicio capitis, rebus salvis, defensus: & est homo non ingratus, meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissimè scripsi, eamque epistolam cum hac conjunxi: quam ille quomodo acceperit, & quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas.

31 CICERO CURIO S. D.

FACTILE perpexi ex tuis litteris, quod semper studui, & me à te plurimi fieri, & te intelligere, quàm mihi carus esses. Quod quum uterque nostrum consecutus est:

mus & nullius pretii. Ita de se modeste. Recordare, nunc *venales* *κατ' ἐξοχὴν* dici de mancipiis veni. *Grex* *οικαλιον*. Plaut. *Gronov.* Pal. prima editio: Stewech. Peckio excerpta: *si inter senes contentiales*. Grut. *si inter nos senes contentiales ven.* Hotomanus vero ad LL. XII. Tabularum dicit legi in vet. libro, *inter nos contentiales*. At Egnatius, ad oram præfixæ editionis, annotat perscriptum aliàs esse in cod. vet. *inter nos senes*, sicut non multum diversè ex Grut. indicavi.

1. *Quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur.*] Ita Pal. Stewech. & editio prisca: ac Victorii. Gruterianus autem codex, *quod simus, habeamus, quod homines existimemur*. Neque erat Lambini ædilitio fastu tam bonam mercem effundere: nam illa verba, *quod habeamus*, abiecit: rectè ergo revocantur præpostera importunitate pulsa innoxie: sicut & paullo post, *quod prius possimus*, cum resideret in Pall. editione prima, ac Victorii, Manutiique: videturque adeò in illo libro fuisse, ex quo Gruterianus transcriptus est: nam priore deceptus, cum putaret se posterius quoque scripsisse tota illa verba præterit: teque ad ver libentes videre, & nostra desigere, deportareque tuto possimus. Quod verò pro desigere idem Dionysius *deserre* seu *refigere* mavult, suo ingenio audax est, & impudens omnes libros in ordinem cogendi. paullo denique post scripsi ex Victorii editione ac Vaticano; *Duo parietes de eadem fidelia dealbare*: sicut supra Ep. xxv. ex Pall. atque iisdem præter duo nos loquitur isto modo nemo. cum edatur ad gustum quidem pullatorum ac veterum pedagogorum *dius*: sed qui contra dicunt, in lingua latinà barbari sunt.

reliquum est, ut officiis certemus inter nos: quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse meas dari litteras, facilè patior. Sulpicii tibi operam intelligo ex tuis litteris, non multum opus fuisse, propter tuas res ita contractas, ut, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes. Equidem vellem, uti pedes haberent, ut aliquando redires. Vides enim exaruisse jam veterem urbanitatem: ut Pomponius noster suo jure possit dicere, *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam*. Ergo is tibi, nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tamen semen urbanitatis una cum rep. intereat.

M. CICERO S. D. VOLUMNIO.

32

QUOD sine prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, primùm addubitavi, num à Volumnio senatore esset, quo-cum mihi est magnus usus: deinde *Ἐραπειρία* litterarum fecit, ut intelligerem, tuas esse. Quibus in litteris omnia mihi perjudicanda fuerunt, præter illud, quòd parum diligenter possessio salinarum mearum à te procuratore defenditur. Ais enim, ut ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sestiana, in me conferri. Quid? tu id pateris? nonne defendis? non resistis? equidem sperabam, ita notata me reliquisse genera dictorum meorum, ut cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta fæx est in urbe, ut nihil tam sit *ἀκρόθυτον*, quod non alicui venustum esse videatur: pugna, si me amas, nisi acuta *ἀμεβολία*, nisi elegans *ὑπεβολή*, nisi *παράχαμμος* bellum, nisi ridiculum *ὄψα ποροδοσίαν*, nisi cetera, quæ sunt à me in secundo libro de Oratore per Antonii personam disputata de ridiculis, *ἐντεχνία*, & arguta apparebunt, ut sacramento contendas mea non esse. Nam de judiciis quòd quereris, multò laboro minùs, trahantur per me pedibus omnes rei: sit vel Selius tam eloquens, ut possit probare, se liberum: non laboro. Urbanitatis possessionem, amabo, quibusvis interdictis defendamus: in qua te unum metuo, contemno ceteros. Derideri te putas. Nunc demùm intelligo te sapere. Sed mehercules, extra jocum: valde mihi tuæ litteræ faceræ, elegantesque visæ sunt. illa quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non moverunt. Cupio enim nostrum illum amicum in tribunatu quàm plurimum habere gravitatis: id cum ipsius causa, (est mihi, ut scis, in amoribus) tum mehercule etiam reip. quàm quidem, quamvis in me ingrata sit, amare non desinam. Tu, mi Volumni, & quum instituisi, & mihi vides esse gratum, scribe ad me quàm sæpissimè de rebus urbanis, de republ. Jucundus est mihi sermo litterarum tuarum. Præterea Dolabellam, quem ego perspicio, & judico cupidissimum esse, atque aman-

2. *Propter tuas res ita contractas.*] Non damno lectionem Stewech. & Grut. *per tuas res ita contractas*: imo elegantior mihi videtur ac verior. illa verò verba: *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam*. videntur ex aliquo vetere poeta huc traducta à Cicero: ideoque jussi diverso charactere imprimenda, tamquam integrum complexa Trochaicum.

3. *Ut tamen semen urbanitatis cum Rep. intereat.*] Sic eleganter Pall. Vatican. Victorii editio: licet displiceat Manutio, quoniam hujus particulae elegantiam capere non potuit. sic Terent. Eunuch. *Persice ut heretam aliquà in parte tamen apud Thaidem*. Plura notarunt ex Sallustio, atque eodem Terentio super hac particulâ docti. Vulgò interpolatitè nimis intrusum est, propugnante tamen Manutio, tantum, cum vel fossor sentire possit merum rus ac pus illud esse ad hanc nostram lectionis elegantiam. Quidam Gulielmii codex quoque refert: *una cum rep. in totum intereat*: ex glossa verissimè.

4. *Ακρόθυτον.*] Sic rectè Lamb. quemadmodum quoque ipse video expressissimè in Pal. pr. & edit. prima manu Egnatii ex v. c. adnotatum. vulgò *ἀκρόθυτον* ineptè.

5. *Id cum ipsius causa est mihi, ut scis, in amoribus.*] Ita Pall. Vatican. Victorii. vulgò: *Idque cum ipsius causa (est enim mihi, ut scis, in majoribus)* Gruterian. & Stewech. *id tum ipsius*. Prima editio: *id tamen in ipsius causa*. statim post, scripsi ex Pall. Grut. editione Victorii ac Vatican. *in me ingrata sit, amare non desinam*: deletâ particulâ superflua tamen ante *amare*.

amantissimum mei, cohortare, & confirma, redde planè meum. Non mehercule, quò quidquam desit: sed quia valde cupio, non videor nimium laborare.

33 M. CICERO S. D. VOLUMNIO.

QUOD declamationibus nostris cares, damni nihil facis. Quòd Hirtio invideres, nisi eum amares, non erat causa invidendi: nisi fortè ipsius eloquentiæ magis, quàm, quòd me audiret, invideres. Nos enim planè, mi suavissime Volumni, aut nihil sumus, aut nobis quidem ipsi displicemus, gregalibus illis, quibus, te plaudente, vigeamus, amissis: ut etiam, si quando aliquid dignum nostro nomine emisimus, ingemiscamus, quòd hæc *pin-nigero, non armigero in corpore tela exercentur*, ut ait Philoctetes apud Accium, abjecta gloria. Sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora. quamquam venis, ut ipse intelligis, in maximarum quasi concursum occupa-

1. *Cum communibus nostris amatoribus.*] Pall. prima editio: *cum omnibus nostris amatoribus*. Gruterianus verò ac Stewech. succinctius: *cum omnibus nostris*. Nam & Cassius. Nihil hic audeo mutare: quandoquidem pro vulgata stent Victorius, Lambinus, Manutius.

2. *Opus est huc limatulo & polito tuo iudicio.*] Ita Vaticanus codex, atque editio Victorii, nec secus liber Politiani, nisi quod pro *huc* exhibeat. in Pal. primo erat *politulo*, sed notæ additæ expunctionis duarum litterarum *ul*. Veneta, seu editio primaria: *opus est huc delimatulo & polito*: unde conjicio coaluisse sectionis monstrum in Grut. *delimatulo & solito tuo iudicio*. vulgabatur antehac *politulo*.

tionum: quas si, ut volumus, exceperimus, ego verò multam salutem & foro dicam, & curiæ: vivamque tecum multum, & cum communibus nostris amatoribus. Nam & Cassius tuus, & Dolabella noster, vel potiùs uterque noster, studiis iisdem tenentur, & meis æquissimis utuntur auribus. ² Opus est huc limatulo, & politulo tuo iudicio, ³ & illis interioribus litteris meis, quibus sæpe verècundior me in loquendo facis. Mihi enim iudicatura est, si modò hoc Cæsar aut patietur, aut volet, deponere illam jam personam, in qua me sæpe illi ipsi probavi, ac me totum in litteras abdere, tecumque, & cum ceteris earum studiofis honestissimo otio perfrui. Tu vellem, ne veritus esses, ne perinvitus legerem tuas litteras, si mihi (quem admodum scribis) longiores fortè mississes: ac velim posthac sic statuas, tuas mihi litteras longissimas quasque, gratissimas fore.

3. *Et illis interioribus litteris meis.*] Ita Pall. Victorii editio, atque omnium prima Veneta: Stewech. tantum & Gruter. minima mutatione, *meis litteris*, quò dico ob accusandam audaciam Lambini, in vitis omnibus libris ingerentis, *litteris, eis, quibus, &c.* & aperientem vanitatem Ursini, nescio ex quo *δεορδεορπτ* codice afferentis: *illis interioribus litteris, quibus*. sed ne obliviscar, quemadmodum Lambinus emendat, præcepit Ferrarius, ut videas, quàm tagaces iste homo ungulas habuerit, qui omnia sine discrimine cum pulvisculo sic legerit. in sine verò epitoliæ retinui vulga tam scripturam, *ne perinvitus legerem*, quum ea exhibet in Vaticano, neque exceperit Victorius. in nostris omnibus, sicut & Stewech. atque editione principe est, *ne pluribus legerem*.

M. COELII
EPISTOLARUM
LIBER OCTAVUS,
AD
M. TULLIUM CICERONEM.

I M. COELIUS M. CICERONI S. D.

QUOD tibi decedens pollicitus sum, me omneis res urbanas diligentissimè tibi perscripturum: data opera paravi, qui sic omnia persequeretur, ut verear, ne tibi nimium arguta hæc sedulitas videatur. Tameñ tu, scio, quàm sis curiosus, & quàm omnibus peregrinantibus gratum sit, minimarum quoque rerum, quæ domi gerantur, fieri certiores: tamen in hoc te deprecor, ne meum hoc officium arrogantia condempnes, quòd hunc laborem alteri delegavi: non quin mihi suavissimum sit, & occupato, & ad litteras scribendas, ut tu nosti, pigerrimo, tuæ memoriæ dare operam. Sed ipsum volumen quòd tibi misi, facilè, ut ego arbitror, me excusat. ² Nescio quojus otii esset, non modò perscribere hæc, sed omnino animadvertere. Omnia enim sunt ibi senatusconsultata, edicta, fabulæ, rumores: quòd exemplum si

fortè minùs te delectarit: ne molestiam tibi cum impensâ mea exhibeam, fac me certiorum. Si quid in rep. majus actum erit, quòd isti operarii minùs commodè persequi possint: & quemadmodum actum sit, ³ & quæ existimatio secuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. Ut nunc est, nulla magnopere expectatio est. Nam & illi rumores de comitiis Transpadanorum, Cumarum tenus caluerunt. Romam, cum venissem, ne tenuissimam quidem auditionem de eare accepi. Præterea Marcellus quòd adhuc nihil retulit de successione provinciarum Galliarum: & in Kalendas Jun. ut mihi ipse dixit, eam distulit relationem. ⁴ sanè quàm eos sermones expressit, qui de eo tum fuerant, cum Romæ nos essemus. Tu si Pompejum, ut volebas, offendisti: qui tibi visus sit, & quam orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem, (solet enim aliud sentire, & loqui: neque tantum valere ingenio, ut non appareat, quid cupiat) fac mihi perscribas. ⁵ Quòd ad Cæsarem crebri, & non belli de eo rumores: sed susurratores

1. *Quòd tibi decedens pollicitus sum.*] Ita Pall. prim. quint. (nam in Pall. sec. tertio, xi. Epistolæ desiderantur) editio prima & Victorii: nec longius dissentit quart. *decederes* affini lapsu scribens. vulgò *decedenti*.

2. *Nescio quojus otii esset.*] Cum in Pal. quart. editione prima, esset *quorvis*, in Pal. quint. *queris*, scribendum duxi *quojus*, quemadmodum erui ex Pal. prim. & Peckiano. paullo post scripserunt tres Pall. prim. editio: *senatusconsultata, dicta, fabulæ, rumores*: quam bene non discerno.

3. *Quæ existimatio secuta, quæque de eo spes est, dil.*] Sic in Pall. tribus, editione prima & Victorii. vulgatum erat; *consecuta, quæque de eo spes dilig.*

4. *Sanè quàm eos sermones expressit.*] Ita Victorii editio, & Vatican. omnes hic leviter corrupti sunt. Primus *saneque eos*. quart. *sane quia meos*, sicut prima editio: *saneque meos serm.* quint. proxime ad verum; *sane quia meos serm.* Expressi autem habent unanimo consensu: non, ut vulgò, *repressit*.

5. *Quòd ad Cæsarem: crebri & non belli de eo rumores.*] Vulgò; *quòd ad Cæsarem attinet; crebri*. sed illud verbi supposititium removi à Cælio auctoritate Pall. trium, editionum primæ ac Victorianæ. sicut & statim illud *susurratores*, cum iisdem libri singuli, quemadmodum & excerpta Peckii & Vaticanæ codicis, *susurratores*.

ratores duntaxat veniunt: alius equitem perdidisse, ¹ quod opinor certe factum est, alius septimam legionem vapulasse: ipsum apud Bellovacos? circumfederali, interclusum ab reliquo exercitu: neque adhuc certi quidquam est, ³ neque hac incerta tamen vulgò jaçantur: sed inter paucos, ⁴ quos tu nosti, palam secreto narrantur: at Domitius, cum manus ad os apposuit. Te ad 1x Kal. Jun. subrostrani, (quod illorum capiti fit) dissipant perisse: ita ut in urbe, ac foro toto maximus rumor fuit, te à Q. Pompejo in itinere occisum. Ego, qui scirem Q. Pompejum? Baulis embarneticam facere, & usque eo, ⁶ ut ego miserer ejus esuriei, non sum commotus: & hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur, optavi. Plancus quidem tuus Ravennæ est: & magno congiario donatus à Cæsare, nec beatus, nec bene instructus est. Tui politici libri omnibus vigent.

2. COELIUS CICERONI, S.

Certe, inquam, absolutus est: ⁷ me repræsentante pronuntiatum est, & quidem omnibus ordinibus; & singulis in unoquoque ordine sententiis. Vide modo; inquis. Non mehercules. nihil enim umquam tam præter opinionem, tam quod videretur omnibus indignum, accidit. quin ego, cum pro amicitia validissimè faverem ei, & me jam ad dolendum præparassem: postquam factum est, obstupui, & mihi visus sum captus esse. Quid alios putas? clamoribus scilicet maximis iudices corripuerunt: & ostenderunt, planè esse quod ferri non posset. Itaque relicta lege Licinia, majore esse periculo videtur. Accessit huc, quod ⁸ posttidie ejus absolutionem in theatrum Curionis Hortensius introit, puto ut suum gaudium gauderemus. Hic tibi strepitus, fremitus, clamor tonitruum, & rudentum sibilus. Hoc magis animadversum est, quod intactus à sibilo pervenerat Hortensius ad senectutem. ¹⁰ Sed tum ita, ut in totam vitam cuivis satis esset, & peniteret eum jam vixisse. De rep. quid tibi scribam, nihil habeo. Marcelli imperus resederunt, non inertia, sed, (ut mihi videbatur,) consilio. De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Ego incidi in ¹¹ competitorem nobilem, & nobilem agentem. Nam M. Octavius, Cn. filius, & C. Hirrus mecum petit. Hoc ideo

scripsi, quod scio te acriter propter Hirrum, nuntium nostrorum comitiorum expectaturum. Tu tamen simul ac me designatum audieris, ut tibi curæ sit, ¹² quod ad pantheras attinet, rogo. Syngrapham Sittianam tibi commendo. Commentarium rerum urbanarum primum dedi L. Castrinio Pæto: secundum ei, qui has litteras tibi dedit.

COELIUS CICERONI, S.

EST NE? vici? & tibi sæpe, quod negaras discedens ³ Curaturum, tibi litteras mitto? est, si quidem perferuntur quas do. Atque hoc eo diligentia factito, quod cum otiosus sum, planè, ubi delectem otiolum meum, non habeo. Tu cum Romæ eras, hoc mihi certum, ac jucundissimum vacanti negotium erat, tecum id otii tempus consumere: idque non mediocriter desidero: ut non modò mihi solus esse, sed Romæ, te profecto, solitudo videatur facta: & qui, (quæ mea negligentia est,) multos sæpe dies ad te, cum hic eras, non accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior. Maximè verò, ut te dies, nocteisque quæram, competitor Hirrus curat. Quomodo illum putas auguratum tuum competitorum dolere, & dissimulare, me certiorum, quàm se, candidatum? de quo, ut, quem optas, quàm primum nuntium accipias, tua mediis hinc magis, quàm mea causa cupio. ¹³ Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam. sed hoc usque eo suave est, quod, si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit. Sed tanti mehercule, non multum M. Octavius eorum odia, qui Hirrum premunt, quæ permulta sunt, sublevar. Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet: dedimus operam, ut & Philotimus quàm honestissimè Miloni absenti, ejusque necessariis satisfaceret, & secundum ejus hinc, & sedulitatem existimatio tua conservaretur. Illud nunc à te peto, si eris, (ut spero) otiosus, aliquod ad nos, ut intelligamus nos tibi curæ esse, *οὐκ ἄρα γὰρ* conscribas. Qui tibi istuc, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquid ex tam multis tuis monumentis existare, quod nostræ amicitiae memoriam, posteris quoque prodar. Cujusmodi velim, puto, quæris: ¹⁴ Tu citius, qui omnem nosti disciplinam, quod maximè conveniat, excogitabis. Genere tamen, quod & ad nos

1. Quod opinor certe factum est.] Ita scripsi ex Pall. quart. quint. Vatic. editione Victorii: Pal. tamen primus & editionum vetustissima, factum esse: vulgò alias verbum subsistendi, ut vocant, deficit.

2. Circumfederali.] Vulgò Circumfederali: illud malui, quia in his epistolis tales antiquitatis affectationes; deinde quia sic reperi in Pall. primo, quinto, editione primaria, & Vaticana.

3. Neque hæc incerta tamen, vulgò jaçantur.] Politiani codex expungit τὸ tamen, neque mihi necessarium magnopere videtur: cum de eo quoque ambigere videam Pal. quart. neque hæc incerta quidem cum vulgò jaç. quintum: neque hæc incerta quidem, tamen vulgò jaçantur.

4. Quos tu nosti, palam secreto narrantur.] Ita est in tribus Pall. editionibus, prima ac Florentina: sunt tamen qui distinguant, quos tu nosti palam, secreto narrantur. Vulgatum est: quos tu nosti palam; sic. post statim in Pall. tribus, atque editione primogenita: aut Domitius, cum ad eam notet Egnatius ex v. c. legi, sicut & Politiani liber agnoscit, apud Domitium: melius meo animo quàm vulgò.

5. Baulis embarneticam facere.] Ita castigatissimus Pal. pr. Vaticani excerpta, editio prima ac Victoriana. nec dissentiant multa Pall. quart. quint. bauli sembarneticum. Miror Lambini aviditatem, pro Turnebi empencicam; cum statim de Esurie illius insequatur. Alii Epibaticam. notumque Epibaticam facere idem esse quod Varro velaturum facere. Gloss. ἐπιβατικὸς, Vellor. Alii Embaticam. Alii nupere ἀνεγέσταυλὸν substituant. Vulgata lectio est Sebarneticam facere. Duo Gulielmio consulti, emeniticam facere.

6. Ut ego miserer ejus esuriei.] Præfero Palat. & editionis præcæ primi scripturam: miserer ejus esuriei: quæ valdè titillat meis auribus. Quartus miserer excicare: quint. melius, excicare. Vulgatam lectionem non sanam esse liquido, puto, jam constat.

7. Me repræsentante pronuntiatum est.] Ita in Pall. pr. quart. editione prima ac Victoriana. vulgò præsentante statim post emendavi, ex Pal. pr. Vaticano, editione Victorii, & quidem omnibus ordinibus, & singulis in unoquoque ordine sent. Caeterus totum hoc initium sic

reformat: certe, inquam, absolutus est (me præsentante pronuntiatum est) nec quidem omnibus ordinibus sed singulis in unoquoque genere sententiis.

8. Posttidie ejus absolutionem.] Sic Vaticani & Peckii excerpta editioque adeò Victorii, nam ceteri tres Pall. hic mihi turbas ac tricas inconciliant, transpositæ sædum in modum. Sic, ut notant docti, Cæsar posttidie ludos, dixit. vulgò, absolutionis.

9. Rudentum sibilus.] Ita Victorius & Vaticanus. Lambinus unicâ voce rudenti sibilus, quod non satis poterat confodere atque expungere Gulielmius. Rivinus olim, Rudentum similis sibilus conjecebat, quod explodit Lambinus. vulgò sibilus.

10. Sed tum ita, ut in totam vitam cuiusvis satis esset, & peniteret eum jam vixisse.] Vulgò post ita, addunt bene: sed illud expungit Vatic. vicisse quoque editum, cum alii libri melius vixisse.

11. Competitorem nobilem & nobilem agentem.] Ita Vaticanus, Peck. Vict. ac Lamb. vulgò: competitorum nobilem, & ignobilem agentem.

12. Quod ad pantheras attinet, rogo. Syngrapham Sittianam tibi c.] Peck. excerpta sic concipiunt: quod pantheras attinet, Syngrapham. Vatic. vero, ut & Victorii editio: attinet rogo Syngrapham Sittianam: nisi quod etiam hæc, pyngrapham. in fine epistolæ ex excerptis Peck. ac Vaticani, editione Victorii, edidi, qui has litteras tibi dedit. vulgò, redder.

13. Non mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam.] Hæc est Victorii lectio, quàm magis ac lubentius amplexus sum, quàm Lambiniam illam: Nam mea, si fio, forsitan non locupletiora referam: quando & Peckio excerpta cum non τὸ non agnoscat. Vulgatum est: Nam me, si fio, forsitan non locupletiora referam. paullo superius emendatum iverat ex conjectura Gulielmius, dolere & dissimulari, quod ipsius causa, probare non possum.

14. Tu citius, qui omnem nosti disciplinam.] Vulgò, Tu aptius. sed nostrum accepimus ex Peck. Vatic. editione Victorii. statim post ex editione Victor. & Peck. edidi excogitabis. Genere tamen. cum vulgetur: alias: excogitabis. ex eo tamen genere, sicut & superius ex iisdem repolui. posteris quoque prodar. cuiusmodi velim: melius quam vulgò: prodar velim. cuiusmodi, puto, quæris.

ad nos pertineat, & *δυσπραγίαν* quandam, ut verferet inter manus, habeat. Vale.

4 M. COELIUS M. CICERONI, S. D.

INVIDEOTIBI: tam multa quotidie, quæ mirere, istò deferuntur. Primum illud, absolutum Messallam: deinde eundem condemnatum. C. Marcellum, consulem factum: 1 M. Claudium, 2 à repulsi postulatam à Gallis duobus: P. Dolabellam quindecimvirum factum. Hoc tibi non invideo, caruisse te pulcherrimo spectaculo, 3 & Lentuli cruris repulsi vultum non vidisse. At qua spe, quàm certa opinione descenderat? quàm ipso diffidente Dolabella? & Hercules, nisi nostri equites acutiùs vidissent, pene concedente adversario superasset. Illud te non arbitror miratum, Servium, designatum tribunum pleb. condemnatum: cujus locum C. Curio petiit. sane quàm incuit multis, qui eum, facilitatemque ejus non norunt, magnum metum. Sed, ut spero, & volo, & ut se fert ipse, bonos, & senatum muler, 4 totus, ut nunc est, hoc scaturit. 5 Hujus voluntatis ininitum, & causa inest, quòd eum non mediocriter Cæsar, qui solet infimorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adungere, valde contempsit. Qua in re mihi videtur illud perquam venuste cecidisse: quòd à reliquis quoque usque eò est animadversum, ut Curio, qui nihil consilio facit, ratione, & infidiis usus videretur in evitandis iis consiliis, qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum: Lælios, & Antonios, & id genus valenteis dico. Has ego tibi litteras eo majore mihi intervallo, quòd comitiorum dilationes occupationem me habebant, & expectare in dies exitum cogebant, ut, confectis omnibus, te facerem certiorem. Ad Kalendas Sextileis usque expectavi. Prætoris moræ quædam inciderunt. Mea porò comitia, quem eventum sint habitura, nescio. opinionem quidem, quòd ad Hirrum attinet, incredibilem, ædiliam pleb. comitiis, nacta sunt. 6 Nam M. Coelium Vicinianum mentio illa fatua, quam deriseramus olim, & promulgatio de dictatore, subito deiecit, & dejectum magno clamore infecuta est. 7 Inde Hirrum cuncti an non faciendum flagitare. Spero, te celeriter, & de nobis quòd sperasti, & de illo 8 quòd vix sperare ausus es, auditurum. De republ. jam novi quidquam expectare desieramus. Sed cum senatus habitus esset ad Apollinis, ad xi. Kalend. Sex. & referretur de stipendio Cn. Pompeii: mentio facta est de legione ea, quam expensam tulit C. Cæsari Pompejus, quo numero esset, quo appeteretur: cum ex Gallia coactus esset dicere Pompejus se legionem abducenturum, sed non statim

sub mentionem, & conviciam obrectatorum. Inde interrogatus de successione C. Cæsaris: de qua, hoc est, de provinciis, placitum est: ut quàm primum ad urbem revertetur Cn. Pompejus: ut coràm eo de successione provinciarum ageretur. Nam Ariminum ad exercitum Pompejus erat iturus: & statim iis, puto idib. Sextil. de eare factum iri. profectò aut transigaretis aliquid, aut tarpiter intercederet. Nam in disputando coniecit illam vocem Cn. Pompejus, Omneis oportere senatui dicto audienteis esse. Ego tamen sic nihil exspecto, quomodo Paullum consulem designatum primum sententiam dicentem. Sapius te admonéo de syngraphâ Sirtiana. cupio enim te intelligere, eam rem ad me valde pertinere. Item de Pantheris, ut Cibratas accersas, curetque ut mi vehantur. Præterea nuntiatum nobis, & pro certo jam habetur, regem Alexandrinum mortuum: quid mihi suadeas, quomodo regnum illud se habeat, quis procuret, diligenter mihi perferbis. Kalendis Sextil.

COELIUS CICERONI, S.

QUA tu cura sis, quòd ad pacem provinciæ tuæ, finitimarumque regionum attinet, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo. Nam si hoc moderari possemus, ut pro viribus copiarum tuarum, belli quoque existeret magnitudo, & quantum gloriæ, triumphoque opus esset, assequeremur, periculosamque, & gravem illam dimicationem evitarem: nihil tam esset oprandum. Nunc si Parthus mover aliquid: seio non mediocrem fore contentionem. tuus porò exercitus vix unum saltem tueri potest. Hanc autem nemo ducit rationem: sed omnia desiderantur ab eo (tamquam nihil denegatum sit ei, quo minùs quàm paratissimus esset) qui publico negotio præpositus est. Accedit hoc, quòd successionem futuram propter Galliarum controversiam non video. Tamen si hac de re puto te constitutum, quid facturus esses, habere: tamen, quo maturius constitueres, cum hunc eventum providebam, visum est, ut te facerem certiorem. Nosti enim hæc tratatitia: de Gallis constitueretur: erit, qui intercedat: deinde alius existeret, qui, nisi liberè liceat de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediatur. sic multum, ac diu ludeatur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. Si quid novi de republ. quòd tibi scriberem, haberem, usus essim mea consuetudine, ut diligenter, & quid actum esset, & quid ex eo futurum sperarem, per scriberem. 9 Sane tanquam in quodam silice jam omnia adhæserunt. Marcellus idem illud de provinciis urget, neque adhuc frequen-

tem

1. *M. Claudium, &c.*] Imo vero *M. Calidum*; ut pluribus firmat Pighius ad annum V. C. DCCIII. qui consulatur.

2. *A repulsi postulatam à Gallis duobus.*] Ita Victorius edidit, quem in hac editione (quando quidem tempus præcisum, accurate miss. consulendi) totum sequi imbibimus. Lambinus tamen: à *Gallis duobus*. sed *Gallis* habent quoque duo Gulielmii libri. Edidit alios: à *repulsi condemnatum à Gallis duabus*.

3. *Lentuli Cruris repulsi vultum non vidisse.*] Ita Vaticanis & Peck. excerpta: nec secus Vict. editio. Vulgo, *Lentuli Sura*. duo Guiliel. libri à curs. unde ille facit à *curiis*: quia curiata erant comitia.

4. *Totus, ut nunc est, hoc scaturit.*] Ita Victorius. Lambinus tamen, *hic scaturit* nescio qua fiducia. videatur tamen Turnebus lib. xiiii. cap. 20. Advers. vulgo *hic pro hoc*.

5. *Hujus voluntatis ininitum & causa inest.*] Ita scripti: nam Peck. excerpta ignorant *to* autem post provocabulum *hujus*. deinde Vict. quoque editio *inest*, præfert vulgato *est*.

6. *M. Coelium Vicinianum.*] Ita edidit Victorius, cui planè accedunt Peckio excerpta, & alter Gulielmii liber; in quo *Vicinianum*. Lambinus propugnat *Vicinianum*, ut & Ursinus noster in *Licinia*; ubi invehitur in Manutium reponentem *Licinianum*. consulatur. nos & libri isti unica littera à vulgata lectione alieni sumus. *Vicinianum* enim prius legebatur.

7. *Inde Hirrum cuncti an non faciendum flagitare.*] Lambinus in duobus fe Memmianis reperisse testatur: *cuncti jam ad non faciendum flag.* Nos Victorianam lectionem retinimus à Vaticano quoque exhibitam; eo magis, quòd exiguissima mutatione a vulgata distet: nam pro jam regessimus an.

8. *Quòd vix sperare ausus es.*] Duo libri Gulielmio consulti, *visus es*. post: *quò numero esset, quo appeteretur*, edidit Victorius, quòd ipsi quoque retinimus. Lambinus verò, *quò appellaretur*:

quia legiones a numero appellabantur; legio prima, secunda, tertia. Abi volunt legi, *quando reperetur*. Guliel. duplicem suam conjecturam adnotavit. vel, *quò ad peteretur, vel, quò abduceretur*. sed non video, cur vulgata præ illis omnibus locum habere non possit.

9. *Sane tanquam in quodam silice jam omnia adhæserunt.*] Retinimus vulgatam lectionem, cum Victorio & Vaticano excerptis: Antiquiores codices, adnotante Victorio habent; *sane tanquam in quodam in Cilicia omnia adhæserunt*. Libri autem Gulielmii duo in *Cilicia*: unus quidem *in Cilia*. malebat ipse. *in quodam silice*. Turnebus tamen lib. xii. cap. 17. ex vestigiis v. c. hæsitans expediebat, *in quodam cilicio*: quòd per *cilicium & coactia* aliquando liquores transmittuntur, ut in iis ramenta auri adhærescant aqua transfusa. Paullus Manutius, quòd probabat Lambinus, *in quodam incili jam omnia adh.* utramque tamen conjecturam ingeniosam quidem, sed fortasse coarctiorem, & alieniorem affirmat Andreas Schottus, mavultque ex antiquæ scripturæ vestigiis codic. Mass. *in quodam vitulica omni. adh.* *in quodam scilicet ca omnia adhæserunt*: quòd scilicet vasa odorem semel imbuta retinent. Legendum, *sane tanquam aqua in collicia, &c. Collicias* vocat Plinius, ampliciores sulcos, qui interponebantur ad educendam aquam in fossas. Et eadem videntur eum eliciis. Qui in aliquo difficili negotio impediti hærebant, nec exitum rei reperiebant, *his aynam hære*, dicebant; metaphora ducta ab aqua, quæ in hujusmodi sulcis & collicis hærebat, nec educabatur. *Salmesius. Sane tanquam aqua in Cilicia omnia adhæserunt.*] Omnino scribendum: *Sane tanquam in quodam vitulicito omnia adhæserunt*. Conqueritur in illa epistola Cælius, quòd plus biennium in his tricis moretur. Idem sic reperit omniaque ipsorum consilio ait hære in quodam vitulicito, in meris tricis & re nihili. *Adhære* in re aliqua probum est & Latinum. *Is. Vossius.*

tem senatum efficere potuit. Quod si anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introivit: quàm facile nunc sit omnia impedire, & quàm hoc ¹ Cæsari, qui suâ causâ remp. non curet, superet, non te fallit.

6 COELIUS CICERONI, S.

NON dubito, quin perlatum ad te sit, Appium à Dolabella reum factum: sanè quàm non ea, quam existimaveram, invidia. Neque enim stultè Appius: qui simulatque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in urbem, triumphique postulationem abjecerat. ² Quo facto retulit sermones, paratiorque visus est, quàm speraverat accusator. Is nunc in te maximam spem habet. Scio tibi eum non esse odio. quàm velis eum obligare, in tua manu est: cum quo similitas tibi non fuisset, liberius tibi de rota re esset. ³ Nunc si ad illam summam veritatem legitimum jus exegeris: cavendum tibi erit, ne parum simpliciter, & candidè posuisse inimicitias videaris. In hanc partem porrò tutum tibi erit, si quid volueris, gratificari. nemo enim necessitudinæ, & amicitia te deteritum ab officio dicet. Illud mihi occurrit, quod inter postulationem, & nominis delationem, uxor à Dolabella discessit. Quid mihi discedens mandaris, memini, quid ego tibi scripserim, te non arbitror oblitum. Non est jam tempus plura narrandi. Unum illud monere te possum: si res tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas, & expectes, quemadmodum exeat ex hac causa. ⁴ Denique invidiosum tibi sit, si emanarit. Porrò, significatio ulla si intercesserit, clarius, quàm deceat, aut expediat, fiat. Neque ille tacere eam rem poterit, quæ suæ spei tam opportuna acciderit: quæque in negotio conficiendo tanto illustrior erit: cum præsertim is sit, qui si perniciosum sciret esse, loqui de hac re, vix tamen se contineret. Pompejus dicitur valde pro Appio laborare, ut etiam putent alterutrum de filiis ad te missurum. Hic enim omnes absolvimus: & hercule confecta omnia, foeda, & inhonesta sunt. Consules autem habemus summa diligentia: adhuc senatusconsultum nisi de feriis Latinis, nullum facere potuerunt. Curioni nostro tribunatus congelat. Sed dici non potest, quomodo hic omnia jaceant. Nisi ego cum tabernariis, & aquariis pugnarem, veterans civitatem occupasset. Si Parthis vos nihil calfaciant, ⁵ nos hic frigore frigesimus. Tamen, quoquo modo hic omnia jaceant, potuit sine Parthis. Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit. Hoc sic nuntiatum est. Quod tibi suprâ scripsi, ⁶ Curionem valde frigere: jam calet. nam ferventissimè concerpitur. Levissimè enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfûgit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit: legemque Variam, non dissimilem Agrariæ Rulli, & Ali-

mentariam, quas jubet ædileis metiri, jactavit. hoc nondum fecerat, cum priorem partem epistolæ scripsit. Amabo te, si quid, quod opus fuerit, Appio facies, 7 ponito me in gratia. De Dolabella integrum tibi reserves, suadeo. & huic rei, de qua loquor, & dignitati tuæ, æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit ⁸ pantheras Græcas me non habere.

COELIUS CICERONI, S.

QUAM citò tu istinc decedere cupias, nescio: ego quidem eo magis, quo adhuc felicitus rem gessisti. Dum istic eris, de belli Parthici periculo cruciabor, ne hunc risum meum ⁹ metus aliqui perturbet. Breviores has litteras properanti publicanorum tabellario subito dedi: tuo liberto pluribus verbis scriptas pridè dederam. Res autem novæ nullæ sanè acciderunt, nisi hæc vis tibi scribi, quæ certè vis. Cornificius adolescens Orestillæ biliam sibi despondit. Paulla Valeria, soror Triarii, divortium sine causa, quo die vir è provincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto. nondum retulerat. Multa in hoc genere incredibilia, te absente, acciderunt. Servius Ocella nemini persuasisset se mœchum esse, nisi triduo bis deprehensus esset. Quæres, ubi? ubi hercule ego minimè vellem. relinquo tibi quod ab aliis quæras. neque enim displicet mihi, imperatorem singulos percontari, cum qua sit aliqui deprehensus.

M. COELIUS M. CICERONI, S. D

ET si de repub. quæ tibi scribam, habeo: tamen nihil, quo magis gavisurum te putem, habeo, quàm hoc. ¹⁰ Scito, C. Sempronium Rufum, Rufum mel, ac delicias tuas, ¹¹ calumniam maximo plausu tulisse: quæris quâ in causa? M. Tuccium, accusatorem suum post ludos Romanos, reum lege Ploria de vi fecit, hoc consilio, quod videbat, si extraordinarius reus nemo accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam. Dubium porrò illi non erat, quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum maluit, quam suo accusatori. Itaque sine ullo subscriptore descendit, & Tuccium reum fecit. At ego, simulatque audivi, invocatus ad subsellia rei occurro: surgo, neque verbum de re facio. Torum Sempronium usque ed perago, ut Vestorius quoque interponam, & illam fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit, si quid injuriis suis esset, ut Vestorius teneretur. Hæc quoque magna nunc contentio forum tenet. M. Servilius, postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbat, ¹² ne, quod non venderet, quoquam reliquerat: maximeque nobis traditus erat invidia: ¹³ neque Laterensis, prætorè postulante Pausania, nobis patronis, **QUO EA PECUNIA Pervenisset**, recipere voluit. Quod Pilius, necessarius Attici nostri, de repetundis eum postulavit: magna illico fama surrexit: & de damnatione ferven-

1. Cæsari qui suâ causâ remp. non curet, superet.] Libri mss. Lambini. hanc lectionem habent representatam quoque in editione Victorii. Peck. quoque superet. Vulgata lectio tota abhorret: Cæsari & iis qui suam causam non reipub. curant, suppetat, non te fallit.

2. Quo facto retulit sermones.] Sic Victorii. nescio quo malo, in vulgatis retulit. paullo post scripsi ex Victorio: cum quo similitas tibi non fuisset. licet editum sit: cum quo similitas si tibi non fuisset.

3. Nunc si ad illam summam veritatem.] Ita mss. teste Lambino, quidam, ita quoque Peckio excerpta, editioque Victorii. Vulgo severitatem.

4. Denique invidiosum tibi sit.] Ita mss. alii, & Peck. & Victorii editio. vulgo, ne qua invidiosum tibi sit: quod sequi se potius ajebat Dionysius Lambinus.

5. Nos hic frigore frigesimus.] Peck. nos nihil frigore frigesimus. quemadmodum superius pro consecta, conscripta. Guliel. pro frigesimus conjecit nigresimus non malè, nisi & sic auctores loquerentur.

6. Curionem valde frigere.] Interferui valdè, ex Victorii editione, Peckiano, Vaticano. Sicut ex iisdem Levissime non bellissime, ut vulgo. paullo post Gulielmius malebat, quæ jubet adiles, ex conjectura.

7. Ponito me in gratia.] Sic rectius Vaticanus ac Victorii editio. vulgo nequius editum est, gratiam. Paullo post edidi ex Peck. Vatican. Victorii editione, æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. omisso illo te quod non bene ante hoc constiterat.

8. Pantheras Græcas me non habere.] Ita Victorius & Peck. ut

quoque Lambinus in hanc discessit sententiam. vulgo, Pantherarum greges.

9. Metus aliqui perturbet.] Secuti sumus cum Lambino accuratissimum P. Victorium; ed magis, quod sic habent Vaticani excerpta. Qui non intellexerunt sic aliqui qui pro aliquis quis in v. c. perferibi, perturbent ex perturbet scilicet emendarunt. Pejores illi, qui aliquis suppositum iverunt. Sicut in fine: Cum qua sit aliqui deprehensus ex Victorio & Vaticano, non aliquis.

10. Scito C. Sempronium, Rufum, Rufum mel ac delicias tuas.] Elegantissimè ex v. c. repetit rō Rufum Victorius, cum quo Vaticanus facit, secutusque est in sua editione Lamb. ut Catullus:

Cali Lesbia nostra, Lesbia illa, Illa Lesbia, quàm Catullus unam, &c.

11. Calumniam maximo plausu tulisse. quæris quâ in causa.] Ut edidit Victorius, ita sequutus est Lambinus, è quibus neque nos discedimus. Vaticani tamen excerpta: tulisse quæris quæ in causa. vulgo: tulisse, quod is in causa.

12. Ne, quod non venderet, quoquam reliquerat, maximeque nobis traditus erat invidia.] Ita hunc locum emendavi ex Peckio excerptis, & editione Victorii. Vulgabatur, nec, quod non venderet, quoquam reliquerat: maxima nobis traditus erat invidia. Vaticanus, & Victoriani, cuiquam: sed quia in Peckio excerptis erat quo inquam, cuivis proclive erat facere quoquam.

13. Neque Laterensis prætorè postulante Pausania.] Sic Victorius. amplius Peck. Laterense prætorè. vulgo. Laterensis prætor, postulante Pausania.

ferenter loqui est ceptum. Quo vento projicitur Appius minor, ¹ ut implicet pecuniam ex bonis patris pervenisse ad Servilium, prævaricationisque causa diceret depositum LLS. LXXXI. Admiraris amentiam, ² immò si actiones stultissimas, quid si nefarias patris confessiones audisses? Mittit in consilium eòdem illos, qui lites aestimant, iudices. Cùm æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis leges ignorans, pronuntiavit, quod singuli ordines iudicassent: & ³ ad extremum, ut solent, non redigam. Postquam discessit, & pro absoluto Servilius haberi ceptus, legisque eorum & centesimum caput legit, in quo ita erat: ⁴ QUOD EORUM JUDICIUM MAJOR PARS JUDICARIT, ID JUS RATUMQUE ESTO: in tabulas absolutum non retulit, ordinum iudicia perscripsit. postulante rursus Appio, cum L. Lollio transfegisset, & se relaturum dixit. Sic nunc neque absolutus, neque damnatus Servilius, de repetundis saucius Pilio tradetur. Nam de divinatione Appius, cùm calumniam jurasset, contendere ausus non est, Pilioque cessit: & ipse de pecuniis repetundis à Serviliis est postulatus, & præterea de vi reus à quodam emissario suo, Titio, factus est. Rectè hoc par habet. Quod ad remp. pertinet, omnino multis diebus exspectatione Galliarum actum nihil est. Aliquando tamen sæpe re dilata, & graviter acta, & planè perpesta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret: senatusconsultum, quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptæ. S. C. auctoritas. Pridie Kal. Octob. in ade Apollinis scrib. affuerunt, L. Domitius, Cn. Filius, Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus, Pius Scipio, L. Julius, Lucii F. Pomt. Annals, C. Septimius, T. F. Quirina, Cajus Lucius C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Attejus, L. F. An. Capito, M. Oppius, M. fil. Terentina. Quod M. Marcellus consul, V. F. de provinciis consularibus, D. E. R. I. C. uti L. Paullus, C. Marcellus consules, cùm magistratum inissent, ad ex Kal. Mart. que in suo magistratu futura essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve, quid prius ex Kalendis Mart. neve quid conjunctim de ea referretur à consulibus, utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent: & cum de ea re ad senatum referretur à COSS. eorum, qui in CCC. iudiciis essent, sex adducere liceret. Si quid ea re ad populum, ad plebemve lato opus esset, ut Serv. Sulpicius, M. Marcellus COSS. prætores, tribunisque pleb. quibus eorum videretur, ad populum, plebemve referrent: quod ii non tulissent, uti, quicumque deinceps essent ad populum plebemve ferrent. L. V. Prid. Kalend. Octob. in ade Apollinis, scrib. affuerunt, L. Domitius, Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Julius, L. F. Pomt. Annals, C. Septimius, T. F. Quirina, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Attejus L. F. An. Capito, M. Oppius, M. F. Terentina. Quod M. Marcell. COS. V. F. de provinciis, D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, ⁵ quo minus de repub. ad senatum referri, senatque consultum fieri possit. qui impederit, prohibuerit, eum senatum existimare contra repub. fecisse. Si quis huic senatusconsulto intercesserit, senatum placere, auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque referri. Huic senatusconsulto intercessit C. Cælius, L. Vicinius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa. Item senatui placere, de militi-

bus. qui in exercitu C. Cæsaris sunt: qui eorum stipendia emerita aut causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur. Si quis huic S. C. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque referri. Huic s. c. intercessit C. Cælius, C. Pansa, tribuni pleb. Itemque senatui placere, in Ciliciam provinciam, in octo reliquis provinciis, quas pratorii pro prætore obtinerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum imperio in provincias pro prætore mitti oporteret: eos sortitò in provincias mitti placere. si ex eo numero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas provincias profecti essent: tum uti quodque collegium primum pratorum fuisset, neque in provincias profecti essent, ita sorte in provincias proficiscerentur. si ii ad numerum non essent, tunc deinceps proximi cujusque collegii, qui prætores fuissent, neque in provincias profecti essent, in sortem conjicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret. Si quis huic S. C. intercesserit, auctoritas perscriberetur. Huic senatusconsulto intercessit C. Cælius, C. Pansa, tribuni pleb. Illa præterea Cn. Pompeii sunt animadversa, quæ maximè confidentiam attulerunt hominibus, ut diceret, se ante Kalend. Mart. non posse sine injuria de provinciis Cæsaris statuere, post Kal. Mart. se non dubitaturum. Cum interrogaretur, si qui tum intercederent: dixit, hoc nihil interesse, utrum C. Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere, non pateretur. Qui si, inquit alius, & consul esset, & exercitum habere volet? At ille, quàm clementer! Quid si filius meus fustem mihi impingere volet? His vocibus, ut existimarent homines, Pompejo cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alteram utram ad conditionem descendere vult Cæsar, ut aut maneat, neque hoc anno sui ratio habeatur: aut, si designari poterit, decedat. Curio se contra eum totum parat. quid aliq. possit, nescio. Illud, video, bene sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter Curio, & mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei advectæ erant Africanæ, potuit supersederi. Nunc, quum dare necesse est, velim tibi curæ sit, quod à te semper petii, ut aliquid istinc bestiarum habeamus. Sittianamque syngropham tibi commendo. Libertum Philonem istuc misi, & Diogenem Græcum, quibus mandata, & litteras ad te dedi. eos tibi & rem, de qua misi, veim curæ habeas. nam, quàm vehementer ad me pertineat: in us, quas tibi illi reddent, litteris descripsi.

COELIUS CICERONI, S.

SIc tu, inquis, H. num tractasti? Immo, si scias, quàm facile, quàm ne contentionis quidem minimæ fuerit, pudeat te, ausum illum umquam esse incedere tamquam tuum competitorum. Post repulsam verò risus facit: civem bonum ludit, & contra Cæsarem sententias dicit: exspectationem corripit: Curionem prorsus non mediocriter objurgatus, hac repulsa se mutavit. Præterea qui numquam in foro apparuerit, non multum in iudiciis versatus sit, agit causas liberales, sed rarò post meridiem. De provinciis quod tibi scripseram idibus Sextil. actum iri, interpellat iudicium

1. Ut implicet pecuniam.] Sic Vaticanus, & Victorius. Peck. tamen implicet de pecunia. hinc forte replicare. vulgo male, indicet. Sequitur, & depositum H. S. LXXXI. hoc est, sestertium octogies semel vel octogies & centum millia. nostrorum aureorum ducenta duo millia quingenti. Gronov.

2. Immo si actiones stultissimas.] Secuti sumus Victorium & Vaticanum excerpta: vulgò, quid si actiones. Peck. uno, ut liquido videas accedere nostræ. statim idem, qui de se nefarias patris confessiones audisset.

3. Ad extremum, ut solent, non redigam.] Quemadmodum edidit Victorius, & probavit Lambinus, habent Peckio excerpta: vulgatum est: ut solet, ait, referam.

4. QUOD EORUM JUDICIUM MAJOR PARS JUDICARIT.] Vulgò iudicium. sed illud antiquius, quemadmodum apud Plautum meretricium pro meretricum. Et ego apud Fabium Quintilianum inveni Artificium in Pal. ms. pro Artificum, sic quoque editio Ant. epianensis. scripsi præterea Katumque: pro quo Peckio excerpta curatumque. paullo item post transfegisset ex Vaticano, & Victorii editione. Vulgatur transfegit.

5. Quo minus de repub. ad senatum referri, senatque consultum fieri.] Ita Victorius, Vaticanus, ac Peckio excerpta. vulgò interjiciunt post de repub. quam primum. & senatusque consultum. Potius paullo post prohibuerit desiderabatur, quod in missi suo loco ex Vaticano, ac Peck. & Victorii editione.

dicium Marcelli, consulis designati. ¹ In Kalend. rejectum ne frequentiam quidem efficere poterant. Has litteras ad xv. Non Septembr. dedi, cum ad eam diem ² ne profligatum quidem quidquam erat. Ut video, causa hæc integra in proximum annum transferetur: &, quantum divino, relinquendus tibi erit, qui provinciam obtineat. Nam non expeditur successio, quum Galliæ, quæ habent intercessorem, in eandem conditionem, quam ceteræ provinciæ, vocantur. Hoc mihi non est dubium. quo tibi magis scripsi, ut ad hunc eventum te parares. Ferè litteris omnibus tibi de pantheris scripsi. turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plureis: quas ipsa Curio mihi, & alias Africanas decem donavit: nè putes illum tantum prædia rustica dare scire. Tu, si modo memoria teneres, & Cibratas arcessieris, itemque in Pamphiliam litteras miseris, (nam ibi plureis capi ajunt) quod voles efficias. Hoc vehementius laboro nunc, quod seorsum à collega puto mihi omnia paranda. Amabo te, impera tibi: hoc cura. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare. In hoc negotio nulla tua, nisi loquendi, cura est, hoc est, imperandi, & mandandi. Nam simulatque erant captæ: qui alant eas, & deportent, habes eos, quos ad Sittianam syngrapham misi. Puro etiam, si ullam spem mihi litteris ostenderis, me istò misurum alios. ³ Marcum Feridium, equitem Romanum, amici mei filium, bonum, & strenuum adolescentem, qui ad suum negotium istuc venit, tibi commendo: & te rogo, ut cum in tuorum numero habeas. Agros, quos fructuarios habent civitates, vult tuo beneficio, quod tibi facile, & honestum factu est, immuneis esse. gratos, & bonos tibi obligaris. ⁴ Nolo te putare Favonium à columnariis præteritum esse: ⁵ optimus quisque cum non fecit. ⁶ Pompejus tuus aperte Cæsarem & provinciam tenere cum exercitu, & consulem esse. tamen hanc sententiam dixit, nullum hoc tempore senatusconsultum faciendum. Scipio hanc, ut Kalend. Martiis de provinciis Galliis, neu quid conjunctim referretur. Contristavit hæc sententia Balbum Cornelium: & scio, cum questum esse cum Scipione. Canidius in defensione sua fuit disertissimus, in accusatione fatis frigidus.

COELIUS CICERONI, S.

SANE quàm litteris C. Cassii, & Dejotari, fumus commoti. Nam Cassius cis Euphraten copias Parthorum esse scripsit: Dejotarus, profectas per Commagenem in provinciam nostram. Ego quidem præcipuum merum, quod ad te atrinebat, habui, qui scirem, quàm paratus ab exercitu esses, nequod hic tumultus dignitati tuæ periculum afferret. Nam de vita, si paratior ab exercitu esses, timuissim. nunc hæc exiguitas copiarum, recessum, non dimicationem mihi tuam præfagebat. Hoc quomodo acciperent homines, quàm probabilis necessitas futura esset, vereor etiam nunc: neque prius desinam formidare, quàm retigisse te Italiam audiero. Sed de Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim, Pompejum mittendum: alius, ab urbe Pompejum non removendum:

alius, Cæsarem cum suo exercitu: alius, consules: nemo tamen ex senatusconsulto privatos. Consules autem, quia verentur, ne illud senatusconsultum fiat, ut paludati exeant, aut contumeliosè, præter eos, ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt: usque eò, ut parum diligentes in rep. videantur: sed honestè, sive negligentia, sive inertia est, sive ille, quem proposui, metus latet sub hac temperantia existimatione, nolle provinciam. Ad te litteræ non venerunt: &, nisi Dejotari subsecutæ essent, in eam opinionem Cassius venerat, quæ diripuisset ipse, ut viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum, & Arabas in provinciam immisisse, eosque Parthos esse, senatui renuntiasse. Quare tibi suadeo, quicumque est istic status rerum, diligenter, & cautè perscribas, ne aut bellificatus alicui dicaris: aut aliquid, quod referret scire, reticuisse. Nunc exirus est anni. nam ego has litteras ad xiiii. Kal. Decemb. scripsi. Planè nihil video ante Kalend. Januar. agi posse. Nosti Marcellum, quàm tardus, & pauum efficax sit: itemque Servius, quàm cunctator. Cujusmodi putas hoc esse? aut quid id, quod nolint, conficere posse, qui quæ cupiunt, tamen ita frigidè agunt, ut nolle existimentur? Novis magistratibus autem, si Parthicum bellum erit, hæc causa primos menses occupabit. Sin autem non erit istic bellum, aut tantum erit, ut vos, aut successores parvis additis copiis sustinere possint: Curionem video se dupliciter jactaturum: primum, ut aliquid Cæsari adimat: inde ut aliquid Pompejo tribuat, quidvis, quamlibet tenue munusculum. Paulus porrò non humanè de provincia loquitur. hujus cupiditatis occursum est Furnius noster. plures suspicari non possum. Hæc novi. alia, quæ possunt accidere, non cerno. multa tempus afferre, & præparata multa scio. sed intra sineis hos, quæcumque acciderint, vertentur. Illud addo ad actiones C. Curionis, de agro Campano: de quo negant Cæsarem laborare, sed Pompejum valde nolle, ne vacuum adveniendi Cæsari pateat. Quod ad tuum decessum atinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, ut tibi succedatur. illud certè præstabo, ne amplius prorogetur. Tui consilii est, si tempus, si senatus coget, si honestè à nobis recusari non poterit, vel sine perseverare: mei officii est, meminisse, qua obtestatione cedens mihi, ne paterer fieri, mandaris.

COELIUS CICERONI, S.

NON diu, sed acriter nos tuæ supplicationes torserunt. Incideramus enim in difficilem nodum. Nam Curio tui cupidissimus, cui omnibus rationibus comitiales eripiebantur, negabat se ullo modo pati posse, decerni supplicationes, ⁸ ne quod furore Paulli adeptus esset boni, sua culpa videretur amisisse: & prævaricator causæ publicæ existimaretur. Itaque ad pacationem descendimus: & confirmarunt consules, se his supplicationibus in hunc annum non usuros. Planè, quòd utrisque consulibus gratias agas, est: Paullò magis certe. Nam Marcellus sic respondit ei, spem in istis supplicationibus non habere: Paullus, se omnino in hunc annum non edicturum. Renuntiatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum: prendimus eum. non modò

1. In Kalend. rejectum ne frequentiam quidem efficere poterant.] Ita Victorii editio & Vaticani excerpta Peck. quoque expungunt rò causa. nam edebatur rejecta causa est ne freq.

2. Ne profligatum quidem quicquam erat.] Hanc lectionem Victorii ut alii exceperunt. in suaque editiones contulerunt; ita eandem quoque præstant Peckio & Vaticano excerpta. editiones alioqui: ne promulgatum quidem quicquam erat.

3. M. Feridium.] Ita Pall. (nam hic redeunt meliores à turbis suis) Vatican. Peck. prima editio Feridium: Victorius Federium. vulgo, Ftidium.

4. Nolo te putare Favonium à Columnariis præteritum.] Huic lectioni patrocinantur Victorius & Vaticanus, quanquam tres Pall. præteritum, non perterritum. Pall. prim. quin. Favilum: quartus Ferretum.

5. Optimus quisque cum non fecit.] Quis damnet hanc lectionem amplius à tribus Pall. inventam, & editioni Victorianæ usurpata? tamen vulgo fecerunt, quia veterum codicum lectio conve-

niebat palato eorum, eum nihil fecit.

6. Pompejus tuus aperte Cæsarem & provinciam tenere cum exercitu & consulem esse.] Tutillima via ivimus, & hanc lectionem ex Victorii editione & Vaticano excerptimus. Pall. tamen primus, quintus, Peckio excerpta: & consul ipse tamen: quartus vero: & consul ipse tanquam hanc sententiam. vulgatum tamen est: Pompejus tuus aperte Cæsarem vetat provinciam tenere cum exercitu & consulem esse.

7. Ne aut bellificatus alicui dicaris.] Ita prima editio, Pal. prim. quart. Peckianus. at quint. bellificatus. Bellificari, ut gratificari dictum aliàs bellificatus: quod quomodo huc pertineat, non excogito.

8. Ne quod furore Paulli adeptus esset boni.] Ita Pall. quartus, quint. Vaticani & Peckio excerpta. nec displicet Lambini & Pall. primi lectio ne quod furore Paulli adeptus esset boni: quia paullulum secedebat à vulgata: ne, si quid furore Paulli adeptus esset boni.

modò non fecit, sed, cum de hostiis ageretur, & pòssè rem impedire, si, ut numerarentur, postulare, tacuit. Tantùm Catoni assensus est, qui & locutus honorificè, non decenter supplicationes. Tertius ad hos Favonius accessit. Quare pro cuiusque natura, & instituto, gratiæ sunt agenda: his, quòd tantum voluntatem ostenderunt: pro sententia, cum impedire possent, non pugnarunt: Curioni verò, quòd de suarum actionum cursu tua causa deflexit. Nam Furnius, & Lentulus, ut debuerunt, quasi eorum res esset, unà nobiscum circumierunt, & laborarunt. Balbi quoque Cornelii operam, & sedulitatem laudare possum. Nam cum Curione vehementer locutus est: & eum, si aliter fecisset, injuriam Cæsari facturum dixit: tum ejus fidem in suspicionem adduxit. Nec deerant quidem, qui neque transigi volebant, Domitii, Scipiones, quibus hac re ad intercessionem avocandam interpellantibus, venustissimè Curio respondit, se eo libentius non intercedere, quòd quosdam, qui decernerent, videret confici nolle. Quod ad remp. attinet, in unam causam omnis contentio conjecta est, de provinciis: in quam adhuc incubuisse cum fenatu Pompejus videtur, ¹ ut Cæsar Id. Novemb. decedat. Curio omnia potiùs subire constituit, quàm id pati. ceteras suas abjecit actiones. Nostri porrò, quos tu bene nosti, ad extremum certamen rem deducere non audent. Scena rei totius hæc; Pompejus tanquam Cæsarem non impugnet, sed, quod illi æquum putet, constituat, ait Curionem quarere discordias. Valde autem non vult, & planè timer Cæsarem Cos. Design. priùs, quàm exercitum & provinciam tradiderit. Accipitur satis malè à Curione: & torus ejus secundus consulatus exagituratur. Hoc tibi dico: si omnibus rebus prement Curionem; Cæsar defenderetur. si intercessorem, (quod videntur) reformidarint; Cæsar, quoad volet, manebit. Quam quisque sententiam dixerit, in commentario est rerum urbanarum: ex quo tu, quæ digna sunt, selige. multa transi, in primis ludorum explosiones, & funerum, & ineptiarum cererarum. ²plura habet utilia. Denique malo in hanc partem errare, ut, quæ non desideras, audias, quam quidquam, quod opus est, prætermittatur. Tibi curæ fuisse de Sirtiano negotio, gaudeo. Sed, quum suspicaris, minùs certa fide eos tibi visos: tanquam procurator, sic agas, rogo.

COELIUS CICERONI, S.

12

PUDET me tibi confiteri, & queri de Appii, hominis ingratiissimi, injuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia, cœpit: & cum homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non pòsset, occultum bellum mihi indixit: ita occultum tamen, ut multi mihi renunciarent, & ipse facillè animadverterem, male eum de me cogitare. Posteaquam verò comperi eum collegium tentasse: deinde apertè cum quibusdam locutum: cum L. Domitio, ut nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare: velle hoc munusculum deferre Cn. Pompejo: ipsum reprehenderem, & ab eo deprecari injuriam, quem vitam mihi debere putaram, impetrare à me non potui. Quid ergo est? ³ Tum idem aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum scriptorum, locutus sum. posteaquam illum, ne, cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensu, malui collegæ

ejus, homini alienissimo mihi, & propter amicitiam tuam, non æquissimo, me obligare, quàm illius simiæ vultum subire. Id postquam resevit, canduit, & me causam inimicitarum quarere clamitavit, ut si mihi in pecunia minùs satisfecisset, per hanc speciem similitatis eum confectarer. Postea non destitit accersere palàm Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia: quibus cum parum procederet, ut ulla lege mihi poneret accusatorem, compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant. Insolentissimi homines summis Circensibus ludis meis postulandum me lege Scantinia curant. Vix hoc erat prælocutus, cum ego Appium cenforem eadem lege postulavi. Quod melius caderet, nihil vidi. Nam sic est à populo, & non infimo quoque approbatum, ut majorem Appio dolorem fama, quàm postulatio, attulerit. Præterea cœpi facillum, in domo quod est, ab eo petere. Contrubar me mora servi hujus, qui tibi litteras attulit. Nam acceptis prioribus litteris, ⁴ amplius quadraginta mansit. Quid tibi scribam, nescio. scis Domitio diem timori esse. Exspecto te valde, & quàm primum videre cupio. A te peto, ut meas injurias proinde doleas, ut me existimas & dolere, & ulcisci tuas solere. Vale.

COELIUS CICERONI, S.

13

GRATULOR tibi affinitate viri mediis fidius optimi. Nam hoc ego de illo existimo. Cetera porro, quibus adhuc ille sibi parum utilis fuit, & ætate jam sunt decursa; & consuetudine, atque auctoritate tua, & pudore Tullia, si qua restabant, confido celeriter sublaturum iri. Non est enim pugna in vitiis, neque hebes ad id, quod melius sit, intelligendum. Deinde (quod maximum est) ego illum valde amo. ⁶ Velles C. Curionem nostrum lautum intercessionis de provinciis exitum habuisse. Nam cum de intercessione referretur, quæ relatio fiebat ex s. c. primaque M. Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agendum cum tribunis plebis censebat: frequens senatus in alia omnia iit. Stomacho est scilicet Pompejus Magnus nunc ita languenti, ut vix id, quod sibi placeat, reperiant. Transferant illuc, ut ratio esset ejus habenda, qui neque exercitum, neque provincias tradere vellet. Quemadmodum hoc Pompejus laturus sit, cum cognoscat, quidnam reipub. futurum sit, si aut non possit, aut non curet, vos senes divites videritis. Qu. Hortensius, cum has litteras scripsit, animam agebat.

COELIUS CICERONI, S.

14

TANTI non fuit Arsacen capere, Seleuciam expugnare, ut earum rerum, quæ hic gestæ sunt, spectaculo careres. numquam tibi oculi doluissent, si in repulsa Domitii vultum vidisses. magna illa comitia fuerunt, & planè studia ex partium sensu apparuerunt: perpauci necessitudinem securi officium præstituerunt. Itaque mihi est Domitius inimicissimus, ⁷ ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit, quàm me: atque eo magis, quòd per injuriam sibi putat ereptum, quoque ego auctor fuerim. Nunc furit, tam gavisos homines suum dolorem, unumque me studiosiorem Antonii. Nam Cn. Saturninum adolescentem, ipse Cn. Domitius reum fecit, sanè quàm superiore à vita invidiosum. quod judicium nunc in expectatione, ⁸ inest etiam in bona spe, post Sext. Peducæi abso-

lutionem.

1. Ut Cæsar Id. Novemb. decedat. Vulgatur: ante Idus Novembres decedat. sed ut edidi, erat in Victorii editione ac Pal. primo.

2. Plura habet utilia. Peck. Italia: unde Gulielmus legendum probat Italia. paullo post Pal. pr. legit, Denique malo in hac parte me errare. quod mihi minimè aspernandum videtur.

3. Tum quidem aliquot amicis. Ita Victorii editio. nam Pal. primus: tamen quasi aliquot (Peckio excerpta, aliquid) amicis. Vulgatae editiones: tum quidem eum aliquot amicis, &c.

4. Amplius quadraginta mansit. Secuti sumus hanc lectionem Pall. pr Vaticanani, editionisque Victorianæ. & omnium primæ. Qui decesse aliquid putarunt, dies intruserunt.

5. Ætate jam sunt decursa. In Palatinum primum irrepsit hujus loci gemina ac diversa lectio: scribitur quippe: Ætate jam sunt decursa vel detona, & consuetudine argue, &c. quorum utrumque à vestibus desumptum mihi esse videtur: de sua enim fordes decu-

tiuntur; itemque floccatæ ac villosæ detondentur. Potest aliunde quoque constare ratio.

6. Velles C. Curionem nostrum lautum, &c. Sic edidit Victorius, quod sequuti sumus: Palatinus nihilominus primus, Peck. excerpta, Veneta seu prisca editio, Voles, Cicero, Curionem, &c. vulgo: Vides, Cicero, Ciceronem nostrum.

7. Ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit. Noli discedere à Palatino primo, Peckio excerptis, Victorii editione & omnium primariâ Veneta. Vulgatum est, familiarem quidem suum, quem nosti, tam oderit. paullo post scripsi ex Palatino primo & Peckio excerptis: superiore à vita, cum Victorius tamen ediderit: quàm superiore vitâ invidiosum.

8. Inest etiam in bona spe. Et sic distinxit, & emendavi ex Palatino primo; Victorii editione & Veneta. vulgo, nunc in expectatione est, etiam in bona spe post Sext. Peducæi; paullo statim, ex Pal-

lutionem. De summa republ. sæpe tibi scripsi, me etiamnum pacem non videre: & quo propius ea contentio, quam fieri necesse est, accedit, eo clarius id periculum apparet. Propositum hoc est, de quo, qui rerum potiuntur, sunt dimicaturi: quod Cn. Pompejus constituit non pati C. Cæsarem consulē aliter fieri, nisi exercitum, & provincias tradiderit: Cæsari autem persuasum est, se salvum esse non posse, si ab exercitu recesserit. Fuit illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant. ¹ Sic illi amores, & invidiosa conjunctio, non ad occultam recedit obreclationem, sed ad bellum se erupit: neque mearum rerum quod consilii capiam, reperio; quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura. Nam mihi cum hominibus his ² & gratia & necessitudo est; tum causam illam, non homines odi. Illud te non arbitror fugere, **QUIN HOMINES** in disensione domestica debeant, ³ quamdiu civiliter sine armis cernetur, honestiorem sequi partem: ubi ad bellum, & castra ventum sit, firmiorem: & id melius statuere, quod tutius sit. In hac discordia video, Cn. Pompejum, senatum, quique res judicant, secum habiturum: ad Cæsarem omnes, qui cum timore, aut mala spe vivant, accessuros: exercitum conferendum non esse. omnino satis spatii sit ad considerandas utriusque copias & ad eligendam partem. Propē oblitus sum, quod maximè fuit scribendum. Scis Appium censorem hic ostenta facere? de signis, & tabulis, ⁴ de agri modo, de ære alieno acerrimè agere? Persuasum est ei: censuram, ⁵ lomentum, aut nitrum esse. errare mihi videtur. Nam sordes eluere vult, venas sibi omnes, & viscera aperit. Curre per deos, atque homines, & quam primū hæc risum veni: legis Scantiniæ iudicium apud Drufum fieri: Appium de tabulis, & signis agere. Crede mihi, est properandum. Curio noster sapienter id quod remisit de stipendio Pompeii, fecisse existimatur. Ad summam, quæris, quid putem futurum. Si alteruter eorum ad Parthicum bellum non eat, video magnas impendere discordias: quas ferrum, & vis iudicabit. uterque animo & copiis est paratus. Si sine tuo periculo fieri posset, magnum, & jucundum tibi fortuna spectaculum parabat.

COELIUS CICERONI, S.

ECQUANDO tu hominem ineptiorem, quam tuum Cn. Pompejum vidisti, qui tantas turbas, qui tam nugax esset, commorit? Equem autem Cæsare nostro

acriorem in rebus gerendis: eodem in victoria temperationem, aut legisti, aut audisti? Quid est? nunc tibi nostri milites, qui durissimis, & frigidissimis locis, terribissima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatissis esse facti videntur? ⁶ Quid jam, inquis? gloriose omnia, si scias quam sollicitus sim, tum hanc meam gloriam, quæ ad me nihil pertinet, derideas. quæ tibi exponere, nisi coram, non possum: idque celeriter fore spero. Nam me, cum expulisset ex Italia Pompejum, constituit ad urbem vocare. id quod jam existimo confectum, nisi si maluit Pompejum Brundisii circumfedere. Per eam, si minima causa est properandi istò mihi, quòd te videre, & omnia intima conferre discipulo. habeo autem quam multa? Hui vereor (quòd solet fieri) ne, cum te videro, omnia obliviscar. Sed tamen quodnam ob scelus iter mihi necessarium retro ad Alpem versus incidit? Ad eò quòd Intimellii in armis sunt, neque de magna causa. Bellienus, verna Demetrii, qui ibi cum præsidio erat, Domitium quandam, nobilem illi Cæsaris hospitem, à contraria factione nummis acceptis, comprehendit, & strangulavit. civitas ad arma it. eò cum quattuor cohortibus mihi per nives eundem est. ⁸ Usque quaque, inquis, Domitii mali dant. Vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuisset in vestro Domitio, quantum ipse catenatus in hoc habuit. Cicero F. S. D.

M. COELIUS M. CICERONI, S. D. 16

EXANIMATUS sum tuis litteris; quibus te nihil, nisi tunc cogitare ostendisti: neque id quid esset, perscripsisti. ⁹ non enim, quale esset quod cogitares, aperuisti. Has illico ad te litteras scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos oro, obsecro, ne quid gravius de salute, & incolumitate tua consulas. Nam deos, hominesque, amicitiamque nostram testificor, me neque temere tibi prædixisse, neque temerè monuisse, sed postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset, parta victoria, cognoverim te certiorē fecisse. Si existimas eandem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox, & sævum cogitat, atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit: his intercessionibus planè incitatus est: non, mehercule, erit deprecationi locus. Quare si tibi ru, si filius unicus, si domus, si spes tuæ reliquæ tibi caræ sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus valet: quorum

prim. Peck. editionibus illis quas semper laudo, itidem scripsi: *ne annam pacem non videre: cum edatur, ne etiamnum pacem non videre.*

1. Sic illi amores & invidiosa conjunctio, non ad occultam recedit obreclationem, sed ad bellum se erupit. Induxi hanc lectionem ex Pal. pr. (cujus tamen oræ alia allita est, & in diis conditio non ad occultas recedit obreclationes sed ad bellum se erumpit.) editionum primaria, ac Peckio Vaticanam excerptis: nec longè distidet Victorius, nisi quod elegantiam corruperit, omitto de se. editiones aliàs habent: Sic illi jam amores & invidiosa conjunctio, non ad occultam recedit obreclationem, sed ad bellum erumpit.

2. Et gratia & necessitudo est; tum causam illam non homines odi. Exemplar ubique nobis est Victorii editio, quam ubique exprimere studemus, præsertim accedentibus nostris libris, qui leviculis vocalis tantum ab hac abhorrent: quippe primus; necessitudine cum causam illam unde homines odi. Sic Veneta quoque impressio, nisi quod in tum solum alienior est. circumferebatur antea; gratia est & necessitudo, tamen tantum causam illam, non homines odi.

3. Quam diu civiliter sine armis cernetur. Elegantissimam lectionem & Coeliana eruditione dignissimam eruit accuratissimus Victorius, quam eo libentius admisi, quod eam propugnant excerpta Varicani. ad gustum futuræ plebis excusum erat, cernitur.

4. De agris modo. Residet hæc lectio per editiones nostras, & Palatinum primum; quam ut introducerem, ejicienda erat vulgatiore, de agri modo.

5. Lomentum qui nitrum esse: errare mihi videtur. Sic Pal. primus, Vaticanus, & Peckio excerpta, atque adeo editiones, prima ac Victorii. nam vulgò vitrum publicarunt, ut à Victorio animadvertimus est, paulo autem statim post, ex Vaticano & Victorii impressione de novo vulgavi; nam sordes eluere vult: licet alii aliter. Lambinus suo ingenio; ne videretur aliunde accepisse, addidit, nam dum sordes eluere vult. Libri nostri mera ostenta hic faciunt:

quorum Palatinus: nam sordes ei verè vultu enasci sibi omnis & viscera aperit. Veneta verò editio, quemadmodum & Peckio excerpta, nam sordes ei vere vultu venas. publicatum est: nam sordes eluere volens.

6. Quid jam, inquis? gloriose omnia. Ex Victorii & Veneta editione, tum Peckiano & Pal. traduxi, nisi quod Pal. primus paulo diversius distinguat: quid jam inquis gloriose? omnia si scias. Publicati libri; quid jam, inquis, gloriosum? Imò, si scias.

7. Nisi si maluit Pompejum Brundisii circumfedere. Vatic. nisi si maluit. sed illud tuetur Pal. primus, editio Victorii, ac Veneta. Non tamen damnem lectionem, ad quam inclinant Pall. spectatque prima editio, plenamque ex v. cod. ad oram reposuit Egnatius, maluit Pompejus Brundisii circumfederi.

8. Usque quaque, inquis, Domitii mali dant. Ita Vaticanus, & Victorii editio, neque multum discrepant Palatinus primus & Venetus: usque quaque inquis sed Domitii mali dant: cum publicitas excusum sit, usque inquis se D. malè habent. itatim scripsi ex Victorii editione ac Veneta partim vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuisset in vestro Domitio, quantum ipse catenatus in hoc habuit: quandoquidem non longe hinc distcedat suis vestigiis libri calamo exarati. Vellem quidem venerim propugnatus tantum animi habuisset in vestro Domitio quantum ipse catenatus: alii, quod etiam Lambin. pro verò obtinuit Pscade natus: quod mihi acutius verò videtur. Excusum erat: vellem quidem verna propugnatus tantum animi habuisset in v. D. quantum ipse Senatus in hoc habuit.

9. Non enim quale esset quod cogitares aperuisti. Et hanc clausulam teretem debemus accuratissimo Victorio. Pal. & prisca editio hallucinantur hic: non enim qua is esset quare cognita vos aperuisti: & vulgares editiones: neque non tamen, quale esset, quod cogitares, aperuisti. Lambiniani ingenii temeritatem, qua ludibrium & nos & ipsum Tullium ante tot secula compositum habet, apud ipsummet spectare licet.

rum fortunas non debes velle conturbare, ut eam causam, in cuius victoria salus nostra est, odisse, aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita: ¹ quod offensæ fuerit in ista cunctatione, te subisse. nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus lædere noluisti: & ad eos fugatos accedere, quos resistentis sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide, ne, dum pudet te parum optimitatem esse, parum diligenter, quid optimum sit, eligas. Quod si totum tibi persuadere non possum: saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, expecta: quas tibi nuntio adventu Cæsaris fore nostras. Quam isti spem habeant, amissis Hispaniis, nescio. Quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cæsar audierat: ac, simulatque, have, mihi dixit, statim quid de te audisset, exposuit. negavi me scire: sed tamen ab eo petii, ut ad te litteras mitteret, quibus maximè ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego priùs, quàm ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam Cicero, cogita, ne te, tuosque omnes funditus evertas: ne te sciens, prudensque eò demittas, unde exitum vides nullum esse. Quod si te aut voces optimatum commovent, aut nonnullorum hominum insolentiam, & jactationem ferre non potes: eligas censeo aliquid oppidum, vacuum à bello, dum hæc decernuntur. quæ cum

confeceris: & ego te sapienter fecisse judicabo, & Cæsarem non offendes.

COELIUS CICERONI, S.

ERGO me potius in Hispania fuisse tum, quàm Formiis, cum tu profectus es ad Pompejum? ² quod utinam ut Appius Claudius in ista parte: C. Curio quoque amicitia me paullatim in hanc perditam causam imposuit. nam mihi sentio bonam mentem itacundia & amore ablatam. Tum tu porro, cum ad te proficiscens noctu Ariminum venissem, dum mihi pacis mandata das ad Cæsarem, & mirificum civem agis, amici officium neglexisti, neque mihi consuluisi. Neque hæc dico, quod diffidam huic causæ: sed, crede mihi, perire fatius est, quàm hos videre. Quod si timor vestræ crudelitatis non esset, cæsti jam pridem hinc essemus. Nam hic nunc, præter fœneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, nisi Pompejanus. Equidem jam effeci, ut maximè plebs, & qui antea noster fuit, populus, vester esset. Cur hoc, inquis? immò reliquias expectant. Vos invito vincere cogero. irritavi in me Catonem. Vos dormitis: nec hæc adhuc mihi videmini intelligere, quam nos pateamus, & quam simus imbecilli. Atque hoc nullius præmii spe faciam: sed, quod apud me plurimum solet valere, doloris, atque indignitatis causa. Quid istic facitis? prælium expectatis, quod firmissimum est? Vestras copias non novi. nostri valde depugnare, & facillè algere, & esurire consueverunt.

1. *Quid offensæ fuerit in ista cunctatione, te subisse.* Rescripsi sic ex Vaticano, Palatino, Peckio, atque adeo editionibus. Excusi vulgò libri, te prius subisse. in fine epistolæ turbas dant libri: quare edidi cum Victorio; quæ cum confeceris: & ego te, &c. cum alii fecerint: quæ jam erunt confecta. Id si feceris. Pall. verò, Peckio excerpta & vetustissima editio: quæ tam erunt confeceris. Politiani verò codex: quæ tamen tu feceris. paullò superius ibidem ex Vatic. atque Victorio emendavi, simulatque have mihi dixit, non ut aliàs ave. hoc est, primo statim congressu atque have dicto statim de te subjecit, quid audiisset.

2. *Quod utinam ut Appius Claudius in ista parte C. Curio, cuius ami-*

icitia me paullatim in hanc perditam causam imposuit. Ut Victorius edidit, ita nos representamus. Doctus tamen vir leg. putat, quod utinam, ut Appius Claudius, in ista parte C. Curio, cuius amicitia me paullatim in hanc imposuit; itaque scriptum in V. C. ait præter quod is habet: in hanc partem causæ imposuit. sed illa verba, partem causæ, ut glossæma, delenda censet. Duas, porro, ait, reddi causas à Cœlio, cur partes Cæsaris secutus fuerit. unam amorem Curionis, quem optat ad Pompeii partem, sicut Appius fecerit, transisse; alteram quod sibi Cicero nihil consilii impertitus fuerit. Libri quoque nostri in hanc partem causam. Vulgo quod utinam aut non in ista parte Appius Claudius, aut non in hac C. Curio fuisse.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
LIBER NONUS,
AD
M. TERENTIUM VARRONEM.

M. T. CICERO M. TERENTIO VARRONI, S. D.

EX HIS litteris, quas Atticus à te missas mihi legit, quid ageres, & ubi esses, cognovi. quando autem te visuri essemus, nihil sanè ex iisdem litteris potui suspicari. In spem tamen venio, appropinquare tuum adventum: qui mihi utinam solatio sit: etsi tot, tantisque rebus urgemur, ¹ ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me; aut ego te fortasse aliqua re juvare. Scito enim me, posteaquam in urbem vene-

rim, redisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris, in gratiam. etsi non idcirco eorum usum dimiseram, quod iis suscenserem: sed quod eorum me suppudebat. ² Videbar enim mihi, cum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissimè, præceptis illorum non satis paruissem. Ignoscunt mihi, revocant in consuetudinem pristinam: teque, quod in eo permaneris, sapienter, quàm me, dicunt fuisse. Quamobrem, quum placatis his utor: video sperare debere, si te viderim, & ea, quæ premant, ³ & ea, quæ impendeant, me facillè transiturum. Quamobrem sive in Tusculano, ⁴ sive in Cumano ad te placebit, sive

1. *Ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat.* Pal. sextus, quem librum sicut & Tusculanum Quartum, in Germania scriptum esse, diversitas à libris Italicis indicat, præfert ut nullam allevationem. sicut & alibi verbum *Allerio* ex aliis libris notavimus. Glossæ: *Adleriant* αδελιαν. Principio quoque epistolæ legit: *Quas Atticus ad se missas mihi legit*: unde Lambinus forte ex simili scriptura alicujus libri, quas Atticus à te ad se missas, quod ego non sequor.

2. *Videbar enim mihi, cum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissimè.* Propono lectionem Pal. primi: *videbam enim me in*

res turbulentissimas infidelissimis sociis demissum, præceptis illorum non satis paruissem. quam confirmant duo libri Gulielmio consulti, qui tantum *videbant* variant.

3. *Et ea, quæ impendeant, me facillè transiturum.* Locus non genuinus; unus ex Gulielmianis, *me facillè sciturum*: unde ille conjicit, *subiturum*. Palatinus sextus: *quæ impediunt, me facillè laturum*.

4. *Sive in Cumano ad te placebit.* Ita Pal. primus, Vaticani, Peckio excerpta: Stewech. edario Victorii ac prima Pal. tamen sextus: *adire placebit*. vulgò excudebatur: *sive in Cumano adesse tibi placebit*.

(quòd minimè velim) Romæ : dummodò simul simus, perficiam profectò, ¹ ut id utrique nostrùm commodissimum esse dijudicetur.

CICERO VARRONI.

² CANINIUS idem, & idem noster, cùm ad me pervespero venisset, se postridie manè ad te iturum esse dixisset: ³ dixi ei, me daturum aliquid manè; ut peteret, rogavi. Conferpsi epistolam noctu: nec ille ad me rediit. oblitum credidi. Attamen eam ipsam tibi epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem, postridie te manè à Tusculano exiturum. At tibi repente, paucis post diebus, cùm minimè exspectarem, venit ad me Caninius manè: proficisci ad te statim dixit. etsi erat *ἡμετέρα* illa epistola, præsertim tantis postea novis rebus allatis, tamen perire lucubrationem meam nolui, & eam ipsam Caninio dedi: sed cum eo & cum homine docto, & tui amatissimo, locutus ea sum, quæ pertulisse illum ad te existimo. Tibi autem idem consilii do, quod mihi metipsi; ut vitemus oculos hominum, si linguas minùs facile possimus. Qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur. Qui autem victos nostros molestè ferunt, nos dolent vivere. Quæres fortasse, cur, cùm hæc in urbe sint, non absum, quemadmodum tu. Tu enim ipse, qui & me, & alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti, nihil te omnino fefellit. ⁴ Quis est tam Lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat? Ac mihi quidem jam pridem venit in mentem, bellum esse aliquò exire, ut ea, quæ agebantur hic, quæque dicebantur, nec viderem, nec audirem. Sed calumniabar ipse. putabam, qui obviam mihi venisset, ut cuique commodum esset; suspicaturum, aut dicturum, etiam si non suspicaretur: Hic aut metuit, & ea re fugit: aut aliquid cogitat, & habet navem paratam. Denique, levissimè qui suspicaretur, & qui fortasse me optimè novisset: putaret me idcirco discedere, quòd quosdam homines oculi mei ferre non possent. Hæc ego suspicans, adhuc Romæ maneo: & tamen *ἀλιθίως* consuetudo diuturna callum jam obduxit stomacho meo. Habes rationem mei consilii. Tibi igitur hoc censeo: latendum tantisper ibidem, ⁵ dum effervescit hæc gratulatio, & simul dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit. confectum enim esse existimo. Magni autem impeteret, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum, quamquam quòd me conjectura ducat, habeo: sed exspecto tamen. Te verò nolo, nisi ipse rumor jam raucus erit factus, ad Bajas venire. Erit enim nobis honestius, etiam cùm hinc discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potius quàm natatum. Sed hæc tu melius: modò nobis stet illud, unà vivere in studiis nostris: à quibus antea delectationem modò petebamus, nunc verò etiam salutem: non deesse, si quis adhibere volet, non modò ut architectos, verum etiam ut fabros, ad ædificandam rempub. & potius libenter accurere: si nemo utetur opera, tamen & scribere, & legere *παιδείας*: & si minùs in cu-

ria, atque in foro: at in litteris, & libris, ut doctissimi veteres fecerunt, ⁶ navare rempub. & de moribus, ac legibus quærere. Mihi hæc videntur. Tu, quid sis acturus, & quid tibi placeat, pergratum erit, si ad me scripseris.

CICERO VARRONI.

³ ET SI, quid scriberem, non habeam: tamen Caninio ad te eunti, non potui nihil dare. Quid ergo potissimum scribam? quòd velle te puto, citò me ad te esse venturum. Etsi vide, quæso, satisne rectum sit, nos, hoc tanto incendio civitatis, in istis locis esse? Dabimus sermonem iis, qui nesciunt, nobis, quocumque in loco simus, eundem cultum, eundem victum esse. Quid refert? tamen in sermonem incidemus. Valde id, credo, laborandum est, ne, cùm omnes in omni genere & scelorum, & flagitiorum volentur, nostra nobiscum, aut inter nos cessatio vituperetur. Ego verò neglecta barbarorum inscitia, te persequar. Quamvis enim hæc sint misera, quæ sunt miserissima, tamen artes nostræ nescio quo modo nunc ubiores fructus ferre videntur, quàm olim ferebant: sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quòd gravitas morbi facit, ut medicinæ egeamus, eaque nunc appareat, cujus vim non sentiebamus, cùm valebamus. Sed quid ego nunc hæc ad te, cujus domi nascuntur? *ἤλακ' αἰς Ἀθήνας*. nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid, me exspectares. sic igitur facies.

CICERO VARRONI, S.

⁴ ΠΕΡΙ ΔΥΝΑΤΩΝ me scito *καὶ Διοδώτων κείναι*. Quapropter, si venturus es, scito necesse esse te venire. sin autem non es, *τὰ δὲ δυνάτων* est te venire. Nunc vide, utra te *κρείσσι* magis delectet, *χρυσιππεία* ne, an hæc, quam noster Diodotus non coquebat. Sed de his etiam rebus, otiosi cùm erimus, loquemur. hoc etiam *καὶ χρυσιππὸν δύνατίν* est. De Coctio mihi gratum est. Nam id etiam Attico mandaram. Tu, si minùs ad nos; accurtemus ad te. si hortum in bibliotheca habes, deerit nihil.

CICERO VARRONI.

⁵ MIHI verò ad Non. bene maturum videtur fore, neque solùm propter reipub. sed etiam propter anni tempus. Quare diem istum probò. itaque eundem ipse sequar. Consilii nostri, nisi eos quidem, qui id sequuti non sunt, non pœniteret, nobis pœnitendum putarem. Sequuti enim sumus non spem, sed officium. Reliquimus autem non officium, sed desperationem. Ita verecundiores fuimus, quam qui se domo non commoverunt: saniores, quàm qui, amissis opibus, domum non reverterunt. Sed nihil minùs fero, quàm severitatem otiosorum: & quoquo modo se res haberet, magis illos vereor, qui in bello occiderunt, quàm hos curò, quibus non satisfacimus, quia vivimus. Mihi si spatium fuerit in Tusculanum ante nonas veniendi, istic te videbo. sin minùs, persequar in Cumanum: & antè te certiozem faciam, ⁷ ut lavatio parata sit.

CICERO

1. Ut id utrique nostrùm commodissimum esse dijudicetur.] Vulgarum erat: videtur. sed quam lectionem introduximus, habemus ac debemus Palatino sexto, Vaticano, unique ex Gulielmianis, Victorii denique editioni. Pal. primus dividitur. quatuor Gulielmio consulta, & editio princeps videbitur.

2. Caninius idem & idem noster cùm ad me pervespero venisset.] Ex Pal. primo ac Victorii editione recepinus hanc lectionem. nam Pal. sextus; Caninius idem & frater cùm ad me pervespero venisset: ceteroquin Pall. duo, tres Gulielmio consulti, Vaticanus, prima & Victorii editiones, pervespero. cum vulgatum nequiter sit: Caninius idem tuus & idem noster, cum ad me nuper vesperi venisset.

3. Dixi ei, me daturum aliquid manè; ut peteret, rogavi.] Pulchra lectio sepulta in Palatino primo, editione Victorii, ac duobus Gulielmianis. Pal. sext. editio princeps: dixi ei me daturum litterarum aliquid: manè ut peteret, rogavi. vulgata lectio elumbis est: daturum aliquid manè, & ut peteret rogavi.

4. Quis est tam Lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat.] Recidimus hic noxia ac superflua ex Pall. Stewech. Peck. editionibus, primâ, ac Victorii. Alias editum fuerat; quamvis quis est tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat.

5. Dum effervescit hæc gratulatio.] Stabilitur hæc Victorianæ edi-

tionis lectio Pal. sexto, Hittorpiano, editione princeps. Inclinat Palatinus primus; dum hæc effervescit gratulatio. erit autem effervescere sicut exsolvire Livio, aliis eludere, expavare ubi semper præpositio finem ferre intelligitur. alias: dum deservescit hæc gratulatio. paullo post Pal. primus scriptum habet; in illa loca ploratum potius natatum. Sextus vero: ploratum potius natatum: in ora verò, nataturi: mihi elegantia recondita non per nebulam, ut dicitur, sed mero clarore promicare videtur.

6. Navare rempub.] Ita legi duobus in libris suis testatur Manutius; quamvis ille mendosum putet. Ego in pluribus libris sic scriptum fuisse reor aut navare, unde in Pall. duobus atque etiam Victorii libris gravare descriptum fuerat. certe, quin navare rempub. probum sit, non dubito. nam (ut docti dudum notarunt & apud Tacitum bellum alicui navare, & apud A. Gellium navare Philosophiam in v. c. legitur.

7. Ut lavatio parata sit.] Ita in editione prima ac Victorii, ita in Pall. & omnibus Gulielmianis. Quia tamen in quibusdam aliis codicibus extabat, lavatio parata, faciendum putabat Schoppius l. 11. Susp. ep. 22. ut lavatio parata sint, id est, *αἰ δὲ δωμάς*, sive supellex; ut exponit Sophater. quod etiam Jacobus Lectius probabat.

CICERO VARRONI.

CANINIUS noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere. ¹ Est igitur adventus in expectatione: neque tu id ignoras. Sed tamen, cum ille scripsisset, ut opinor, se in Alfiense venturum: scripserunt ad eum sui, ne id faceret: multos ei molestos fore, ² ipsumque multis. Ostiæ videri commodius cum exire posse. Id ego non intelligebam, quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit, & se ad eum, & Balbum, & Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amanteis tui. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires, hospitium tibi ubi parares, vel potius utrobique. quid enim ille facturus sit, incertum est: & simul ostentavi tibi, me istis esse familiarem, & consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim, nihil video. **NON ENIM** est idem, ferre, si quid ferendum est: & probare, si quid probandum, non est. ³ Etsi quid non probem? quid enim jam scio præter initia rerum. Nam hæc in voluntate fuerunt. Vidi enim (nam tu aberas) nostros amicos cupere bellum: hunc autem non tam cupere, quam non timere. Ergo hæc, consilia fuerunt: reliqua necessaria. Vincere autem aut hos, aut illos necesse esse. Scio te semper mecum in luctu fuisse, cum videremus, quam illud ingens malum alterius utrius exercitus & ducum interitu: tum vero extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeiter enim otiosis minabantur: eratque iis & tua invisa voluntas, & mea oratio. Nunc verò, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. Erant enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissimus: aut quasi utilius reipub. fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, ⁴ quam vel emori, vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen vivere. At in perturbata repub. vivimus. Quis negat? Sed hoc viderint ii, qui nulla sibi subsidia ad omneis vitæ status paraverunt. huc enim ut venirem, superior longius, quam volui, fluxit oratio. Cum enim te semper magnum hominem duxi: tum quòd his tempestatibus es prope solus in portu: fructusque dotrinæ percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres, eaque tractes, quorum & usus, & delectatio est omnibus istorum & actis, & voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanensis dies instar esse vitæ puto: libenterque omnibus omneis opes concesserim, ut mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo vivere. Quod nos quoque imitamur, ut possumus, & in nostris studiis libentissimè conquiscescimus. **QUIS ENIM** hoc non dederit nobis, ut cum opera nostra patria sive non possit uti sive nolit, ad

eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non rectè: sed tamen multi etiam reip. præponendam putaverunt? Quæ igitur studia magnorum hominum sententia, vacationem habent, & eadem publici muneris, iis concedente rep. cur non abutamur? Sed plus facio, quam Caninius mandavit. Is enim si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires. ego tibi ea narro, quæ tu melius scis, quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud quod rogatus sum, ut eorum, quæ temporis huius sint, quæ tua audiero, ne quid ignoret.

CICERO VARRONI.

CENABAM apud Sejum, cum utriusque nostrum redditæ sunt à te litteræ. Mihi verò jam maturum videtur. Nam quod antea te calumniatus sum, indicabo malitiam meam. Volebam propè alicubi esse, si quid bonæ salutis *συν τε δὲ ἐργασθῆναι*. nunc, quia confecta sunt omnia, dubitandum non est, ⁷ quin equis viris. Nam ut audiivi de L. Cæsare F. mecum ipse, **QUID HIC MIHI FACIET PATRI?** Itaque non desino apud istos, qui nunc dominantur, cenitare. Quid faciam? tempori servendum est. ⁸ Sed ridicula missa; præsertim cum sit nihil, quod rideamus. **AFRICA TERRIBILI TREMIT HORRIDA TERRA TUMULTU.** Itaque nullum est *δυσωρεγῆσθαι*, quod non verear. Sed quòd quæris, quando, quâ, quò, ⁹ nihil adhuc scimus. Istuc ipsum de Bais, nonnulli dubitant, an per Sardiniam veniat. Illud enim adhuc prædium suum non inspexit: nec ullum habet deterius, sed tamen non contemnit. Ego omnino magis arbitror per Siciliam: vel jam sciemus. adventat enim Dolabella. eum puto inagistrum fore. *Πολλοὶ καθηται κρείττονας διδασκάλων*. Sed tamen, si sciam, quid tu constitueris, meum consilium accommodabo potissimum ad tuum. Quare expecto tuas litteras.

CICERO VARRONI.

ET SI munus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne Populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moveor, ut admoneam te, non ut flagitem. Misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos. Nosti enim profectò os ejus adolescentioris Academicæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandavi, ut rogarent. Expectabam omnino jamdiu, meque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quam aliquid accipissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere. Sed, cum tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius: teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amorisque nostri, quo possem litterarum genere; decla-

1. Est igitur adventus in expectatione.] Omittunt recte nomen Cæsaris Victorius ac Lambinus; & sic in melioribus codicibus in Pall. tamen comparat & fuerat ex margine transumptum: ut ex Pal. sexto vel cæcus viderit: nam ille; est igitur adventus Cæsaris scilicet in expectatione.

2. Ipsumque multis, Ostiæ videri commodius cum exire posse.] Hæc est Palatini sexti scriptura, quam ex aliquo suorum Victorius quoque secutus est: ea quoque est in Hittorpiano. pro eo Palatinus primus, Stewechianus, Peckio excerpta, optime videri. Vulgatum est; multos ei molestos fore, ipsumque multis: in Pomptinum videri commodius cum exire posse.

3. Et si quid non probem? quid enim jam scio præter initia rerum.] Ita hic locus concipitur in Palatinis duobus, Gruteriano, editione prima ac Victorii. Gulielmius ex conjectura volebat; etsi ne quid non probem quidem jam scio. quod non opus est exhibita nostra. vulgo; etsi, quid non probem quidem. nescio, præter initia rerum. paullo post itidem edidi ex duobus Palatinis, Vaticano, Hittorpiano, editione Victorii: quam illud ingens malum alterius utrius exercitus & ducum interitu. cum vulgetur alias, ingens malum alterutrius exercitus ex ducum interitu. Paullo iterum post Palat. sextus & Hittorp. scribant: crudeiter enim otiosissimi minabantur. Palatinus vero primus, Grut. Stewech. otiosis si minabantur.

4. Quam vel emori.] Ita edidit Victorius, ita Vaticani excerpta: libri nostri ferè omnes, sicut & præca editio, vellem mori. vulgò, quam vel mori.

5. Eadem publici muneris, iis concedente rep. cur non abutamur.] Ita Victorii editio. Manuscripti tamen quinque eandem, quod non improbo, imo præferendum duco, eò libentius, quod idem nobis addicat prima editio: vulgò etiam.

6. Quæ tua audiero.] Excusum erat, quæ tua interesse audiero: sed ut nos fecimus, habet Pal. primus, sextus, Grut. Stewech. Hittorp. Vatican. editio princeps: quod puto reperisse quoque Victorium; sed offensum reposuisse: quæve audiero. superius; subsidia ad omnes vitæ status paraverunt. ubi legitur; malebat Gulielmus, casus, casus: & paullo post, actis, interpretatur littoralis secessu: quòd Cæsar erat futurus in littore.

7. Quin equis viris.] Hanc lectionem præ se ferunt septem mss. prima editio, quam notat quoque ex suis Lambinus. Victorius tamen & Palatinus primus: quin equis viris, nescio quo sensu. vulgo; equis velis.

8. Sed ridicula missa; præsertim.] Intrusit Lambinus, missa faciamus. quod quidem verbum in nullo nostrorum invenimus. elegantiorque est tota oratio, si ablegetur; certè non est in Pall. duobus, Grut. Stewech. Hittorp. Vatic. editione prima, aut Victorii.

9. Nihil adhuc scimus.] Palat. sextus & Hittorp. Sospinus, unde Guliel. ὅτι μὲν vel σιστο μὲν. Nolo excutere ulterius; nam video nihil esse. Paullo item post quoque ex conjectura legit: per Sicilian, Veliam.

declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cum esset unum Pomponius. ¹ tibi dedi partes Antiochinas: quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi summi Philonis. Puto fore, ut, cum legeris, mirere, nos id locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus. sed nostri morem dialogorum. Posthæc autem, mi Varro, quam plurima, si videtur, & de nobis inter nos: sero fortasse: sed superiorum temporum fortuna reip. causam sustineat. Hæc ipsi præstare debemus. Atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possimus. Quamquam tum quidem vel aliarum quæpiam rationes, honestas nobis & curas & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? Mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coram, & sæpius. Migrationem, & emtionem feliciter evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

9 DOLABELLA CICERONI. S. D.

S. V. G. V. & Tullia nostra rectè V. Terentia minus bellè habuit: sed certum scio jam convaluissè eam. Præterea rectissimè sunt apud te omnia. Etsi nullo tempore in suspensionem tibi debui venire, partium causa potius, quam tua, tibi suadere, ut te aut cum Casare, nobiscumque conjungeres, aut certè in otium referres, præcipuè nunc jam, inclinata victoria, ne possum quidem in ullam aliam incidere opinionem, ² nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar, quòd piè tacere non possum. Tu autem, mi Cicero, sic hæc accipies, ut, si ve probabuntur tibi, si ve non probabuntur, ab optimo certè animo, ac delectissimo tibi, & cogitata, & scripta esse judices. Animadvertis, C. Pompejum nec nominis sui, nec rerum gestarum gloria, neque etiam regum, ac nationum clientelis, quas ostentare crebriù solebat, esse tutum: & hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, ut honestè effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano, circumvallato nunc denique: quod nescio, an ulli umquam nostro acciderit imperatori. Quamobrem, quid aut ille sperare possit, aut tu, animum adverte pro tua prudentia. Sic enim facillimè, quòd tibi utilissimum crit, consilii capies. ³ Illud autem te peto, ut, si jam ille evitaverit hoc periculum, & se abdidit in classem, tu tuis rebus consulas: & aliquando tibi potius, quam cuivis, sis amicus. Satisfactum est jam à te vel officio, vel familiaritati, satisfactum etiam partibus, & ei reip. quam tu probabas. reliquum est, ubi nunc est resp. ibi sumus potius, quam dum illam veterem sequamur, simus in nulla. Quare velim, mi jucundissime Cicero, si fortè Pompejus pulsus his quoque locis rursus alias regiones petere cogarur, ut tu te vel Athenas, vel in quamvis quietam recipias civitatem. Quod si eris facturus, velim mihi scribas, ut ego, si ullo modo potero, ad te advolem. Quæcumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Casar, facillimum erit ab eo tibi ipsi impetrare: & meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto. Erit tuæ quoque fidei, & humanitatis, curare, ut is tabellarius, quem ad te misi reverti possit ad me: & à te mihi litteras referat.

NON sum ausus Salvio nostro nihil ad te litterarum dare. nec mehercule habebam, quid scriberem, nisi te à me mirabiliter amari: de quo etiam nihil scribente me, te non dubitare, certò scio. Omnino mihi magis litteræ sunt expectandæ à te, quam à me tibi. Nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare: nisi fortè scire vis, me inter Niciam nostrum, & Vidium, judicem esse. Profert alter (ut opinor) duobus versiculis expensum Niciæ: alter Aristarchus hos *ἰσχυρίζεται*. Ego, tanquam criticus antiquus, judicaturus sum, utrum sint τὰ ποιητῶν, an παρεμβολημένοι. Puto nunc dicere: Oblitusne es igitur fungorum illorum, quos apud Niciam? & 4ingentium culinarum cum Sophia Septimæ? Quid ergo? tu adeo mihi excusam, severitatem veterem putas, ut ne in foro quidem reliquiæ pristinae frontis appareant? sed tamen suavissimum *συμκρίνω* τῶν ἡμῶν nostrum, præstabo integellum: nec committam, ut, si ego eum condemnaro, tu restituas, ne habeat Bursa Plancus, apud quem litteras discat. Sed quid ago? cum mihi sit incertum, tranquillone sis animo, an, ut in bello, in aliqua majuscula cura, negotiove versere, labor longius. Cum igitur mihi erit exploratum, te libenter esse risurum, scribam ad te pluribus. Te tamen hoc scire volo, vehementer populum sollicitum fuisse de P. Sullæ morte, antè quam certum scierit. Nunc quærere desierunt, quomodo perierit. satis putant, se scire, quod sciunt. Ego ceteroqui animo a quo fero, unum vereor, ne hasta Casaris retriherit.

CICERO DOLABELLÆ.

11

VEL meo ipsius interitu mallet litteras meas desiderares, quam eo casu, quo sum gravissimè afflictus: quem ferrem certè moderatius, si te haberem. Nam & oratio tua prudens, & amor erga me singularis, multum levaret. Sed quum brevi tempore, ut opinio nostra est, te sum visurus, ita me affectum offendes, ut multum à te possum juvari: non quòd ita sim fractus, ut aut hominem me esse oblitus sim, aut fortunæ succumbendum putem: sed tamen hilaritas illa nostra, & suavitas, quæ te præter ceteros delectabat, & erepta mihi omnis est. Firmitatem tamen & constantiam, si modò fuit aliquando in nobis, eandem cognosces, quam reliquisti. Quòd scribis, prælia te mea causa sustinere: non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, à te refutentur: quam intelligi cupio, quod certè intelligitur, me à te amari. quod ut facias, te etiam, atque etiam rogo. Ignoscasque brevitati litterarum mearum. nam & celeriter unum futuros nos arbitror, & nondum satis confirmatus ad scribendum.

CICERO DOLABELLÆ.

12

GRATULOR Bajis nostris: siquidem, ut scribis, salubres repente factæ sunt: nisi fortè te amant, & tibi assentantur: & tandem, dum tu ades, sunt oblita sui. Quod quidem si ita est, minimè miror, cælum etiam, & terras vim suam, si tibi ita conveniat, dimittere. Oratiunculam pro Dejotaro, quam requirebas, habebam mecum, quod non putaram. Iraque eam tibi misi. quam velim sic legas, ut causam tenuem, & inopem, nec scriptione magno opere

1. *Tibi dedi partes Antiochinas.*] Ita Pal. primus; ut ex suis quoque edidit Victorius: habentque Vaticani excerpta, & editio prima. Palat. sextus *Antiochinas*. vulgo *Antiochianas*. paullo post ex Pall. duobus, Vatican. Stewech. Hittorp. editionum primaria ac Victoriana, scripsi: *Post hæc autem, mi Varro, quam plurima si videtur, & de nobis inter nos: sero fortasse.*

2. *Nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar.*] Ita Pal. sextus ac Victorii editio: prima verò & Palatinus primus, Peckio excerpta: *in qua scilicet te tibi suadere*. vulgo: *scilicet tua de re tibi suadere videar*. statim linea altera inferiore legit ex conjectura Gulielmi: *nec nominis vi.* ut in Pisonem.

3. *Illud autem te peto.*] Pusilla quidem emendatio, sed ne quis insolentiam miretur, locutionis, monendum duxi, ita existare in

Pall. duobus, Vaticano, Stewech. Peck. editione prima atque Victorii. excusum est: *Illud autem à te peto.*

4. *Ingentium Culinarum cum Sophia Septimæ.*] Nihil à vulgata demutare volumus præsertim nihil adjuvantibus libris. Pal. pr. *ingentium culinarum cum Sophia septime*. Sextus verò: *Et ingenti vincularum cum Sophia septime*. Variè autem excarnificatus locus: alii *integriuscularum*. alii *ingentium gularum*: vel *ingentium cochlearum* partim *ingentium ferculorum*. Lambin. probavit: *ingentium gallinarum*.

5. *Erepta mihi omnis est.*] Eleganter sic Pall. duo, Vatic. Peck. Victorii editio atque omnium prima. blitea est vulgata lectio; *erepta nihil omnino est*. paucis lineis post Pal. primus, *si qui me obtrectent*, scribit.

opere dignam. Sed ego hospiti veteri, & amico ¹ Munusculum mittere volui levidense, crasso filo, cujusmodi ipsius solent esse munera. Tu velim animo sapienti, fortique sis: ut tua moderatio, & gravitas, aliorum infamet injuriam.

13 CICERO DOLABELLÆ, S.

CAJVS Subernius Calenus, & meus est familiaris, & Leptra nostri familiarissimi pernecessarius. is cum vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone ante bellum, ut in ea provincia esset, in qua nemo nostrum, post Afranium superatum, bellum ultimum fore putaret: incidit in ea ipsa mala, quæ summo studio vitaverat. Oppressus est enim bello repentino: quod bellum commotum à Scapula, ita postea confirmatum est à Pompejo, ut nulla ratione se ab illa miseria eripere posset. Eadem causa ferè est M. Planii heredis, qui est item Calenus, Leptrae nostri familiarissimus. Hosce igitur ambo tibi sic commendo, ut majore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorum causa, meque in eo vehementer & amicitia movet, & humanitas. Leptra verò cum ita laboret, ut ejus fortunæ videantur in discrimen venire: non possum ego non aut proximè, atque ille, aut etiam æque laborare. Quapropter, etsi sæpe expertus sum quantum me amares: tamen sic velim tibi persuadeas, id me in hac re maximè judicaturum. Peto igitur à te, vel, si pateris, oro, ut homines miseros, & fortuna, quam vitare nemo potest, magis, quàm culpa, calamitosos, conserves incolumeis: velisque per te, me hoc muneris cum ipsis amicis hominibus, tum municipio Caleno, quocum mihi magna necessitudo est, tum Leptrae, quem omnibus antepono, dare. Quod dicturus sum, puto equidem non valde ad rem pertinere, sed tamen nihil obesse dicere. res familiaris alteri eorum valde exigua est, alteri vix equestris. Quapropter quum his Cæsar vitam sua liberalitate concessit, nec est, quod iis præterea magnopere possit adimi: reditum, si me tantum amas, quantum certè amas, hominibus confice. In quo nihil est, præter viam longam: quam idcirco non fugiunt, ut & vivant cum suis, & moriantur domi. Quod ut enitare, contendasque, vel potius ut perficias, (posse enim te, mihi persuasi) vehementer te etiam, atque etiam rogo.

14 CICERO DOLABELLÆ CONSULI, S.

ET S I contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satisque ex ea magnam lætitiā, voluptatemque capiebam: tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgo hominum opinio focium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, ² qui valetudinis causa in hæc loca veniant: præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) qui omnes, cum te summis laudibus ad caelum extulerent, mihi continuò maximas gratias agant. Negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te civem, & singularem consulem præbeas. Quibus ego, quamquam verissimè possum respondere, te, quæ facias, tuo judicio, & tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur: neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quàm satis est, gloriæ. ³ Et ta-

men non alienum dignitati tuæ, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem: mihi verò gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quati alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cum ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus torius corporis doloribus, tamen ante, quam me planè salutavit, O mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam, quantum, si ego apud sororis filium vaierem, tam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem post te consulem, solum possumus verè consulem dicere. Deinde multa de facto, ac de re gesta: tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum unquam, nihil reip. salutaris. Atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienæ gloriæ sinas cernere: meque aliqua ex parte, in societatem tuarum laudum venire patiari. quamquam, mi Dolabella, (hæc enim jocosus sum) libentiùs omneis meas, si modò sunt aliquae meæ laudes, ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhaurerim ex tuis. Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tum his tuis factis sic incensus sum, ⁴ ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim (mihi crede) virtute formosius: nihil pulcrius, nihil amabilius. Semper amavi (ut scis) M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam. tamen idibus Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer, locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatim etiam videbatur. Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antè dilexisset. Quare quid est, quòd ego te hortor, ut dignitati, & gloriæ seivias? proponam tibi claros viros, quod facere solent, qui hortantur? neminem habeo clariorum, quàm te ipsum. te imitare oportet: tecum ipse certe. ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis, non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, & cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratulater felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cum animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. nihil illa sapientius. ita pedetentim, & gradatim tum accessus à te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur & urbem periculo, & civitatem metu: neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum facti. intelligere debes, in te positam esse remp. tibi que non modò tuendos, sed etiam ornandos esse illos à quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu quum remp. nosque conservas, fac ut diligentissimè te ipsam, mi Dolabella, custodias.

CICERO PÆTO, S.

DU A B U S tuis epistolis respondebo: uni, quam tri- 15
duo ante acceperam à Zerho: alteri, quam attulerat
Phileros tabellarius. Ex prioribus tuis litteris intellexi
² per-

1. *Munusculum mittere volui levidense, crasso filo.* Verbum *veluti* abest à Palatino primo. pro *levidense* divisim ille *levi dense*, sicut sextus, *leve dense*. sed ut edidimus, exhibuit prima editio & postea Victorius, Manutius, Lambinus. Pantagathus verò: *sed ego hospiti veteri & amico munusculum mittere levi dente crasso filo, cujusmodi.* & quod cur tanto opere doctis allubesceret, non excogitavi. Levius verò tippula, quod ariolatur Ful. Ursinus; *amico munusculum mittere volui leve crasso filo.*

2. *Qui valetudinis causa in hæc loca veniant.* Etsi non damnem vulgatam lectionem; tamen hæc vice, ut alibi semper, adhærescendam Viçt. duxi ac Pall. duobus. alii *convenient*, ut editio princeps.

3. *Et tamen non alienum dignitate tua.* Peckio quidem excerpta,

& prima edit. *alienum dignitati tue*, quod mihi magis quam vis probatur, tamen ob raritatem textum non ausus sum inducere fundo ac rei Tullianæ. Sic Attico l. 1. Ep. 1. *non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpropera pensio.* sed ut edidi, inveni in Pall. duobus, Vatic. duobus Gulielmianis, editioni Victorii. Potius certè quadrat lectio prius mihi indicata. vulgatam erat, *est tamen non alienum à dignitate, &c.*

4. *Ut nihil unquam in amore fuerit ardentius.* Pal. primus: *in amore mi fuerit ard.* Peck. verò ac Stewech. *in amore mi fuerat ard.* quemadmodum excusum est in editionum antiquissima. Palatinus verò sextus; & unus ex Gulielmio consultis; *in amorem fuerit ard.* unde ille: *in amore me fuerit ardentius.*

¹ pergratam tibi *perspectum esse gaudeo. Sed, mihi crede, non perinde, ² ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti. Nam cum à satis multis (non enim possum aliter dicere) & coli me videam, & diligi: nemo esse illorum omnium mihi te jucundior. Nam quod me amas: quodd id & jampridem, & constanter facis: est id quidem magnum, atque haud scio an maximum: sed tibi commune cum multis. quodd tu ipse tam amandus es, tamque dulcis, tamque in omni genere jucundus, id est propriè tuum. Accedunt non Attici, sed falsiores, quàm illi Atticorum, Romanique veteres, atque urbani sales. Ego autem (existimes licet, quod lubet) mirificè capior facietis, maximè nostratibus, præsertim cum eas videam primùm oblitas Latio, tum, cum in urbem nostram est infusa peregrinitas; ³ nunc verò etiam Bracatis, & Transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat. Itaque, te cum video, ⁴ omnes mihi Granios, omnes Lucilios, (verè ut dicam) Crassos quoque, & Lælios videre videor. Moriar, si, præter te, queniquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquæ & vernaculæ festivitatis agnoscere. Ad hos lepores cum amor erga me tantus accedat, miraris, me tanta perturbatione validitudinis tuæ tam graviter exanimatum fuisse? Quodd autem altera epistola purgas te, non disuatoremi mihi emtionis Neapolitanæ fuisse, sed ⁵ auctorem moderationis urbanæ: neque ego aliter accepi. intellexi tamen idem, quod his intellego litteris, non existimasse te, mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere. Catulum mihi narras, & illa tempora. Quid simile? ne mi quidem ipsi tunc placebat diutius abesse ab reip. custodia. sedebamus enim in puppi & clavum tenebamus. nunc autem vix est in sentina locus. An minùs multa senatusconsulta futura putas, si ego sim Neapoli? Romæ cum sum, & urgeo forum, senatusconsulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum. Et quidem cum in mentem venit, ponor ad scribendum. & antè audio senatusconsultum in Armeniam, & Syriam esse perlatum, quod in meam sententiam factum esse dicatur, quàm omnino mentionem ullam de ea re esse factam. Atque hoc nolim me joculari putare. Nam mihi scito jam à regibus ultimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agant, quodd se mea sententia reges appellaverim: quos ego non modò reges appellatos, sed omnino natos nesciebam. Quid ergo est? tamen quam diu hic erit noster hic præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ. cum verò aberit, ad fungos me tuos conferam. Domum si habebis ⁶ in denos dies, singulos sumptuariæ legis dies conferam. Sin autem minus invenero, quod placeat: decrevi habitare apud te. Scio enim me nihil tibi gratius facere posse. Domum Sullanam desiderabam jam,

ut tibi proximè scripsi: sed tamen non abjeci. Tu velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias. Si enim nihil est in parietibus, aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur.

CICERO PAPIRIO PÆTO, S.

16

DELECTARUNT me tuæ litteræ: in quibus primùm amavi amorem tuum. qui te ad scribendum incitavit, verentem, ne Silius suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset: de quo & tu mihi antea scripseras, bis quidem eodem exemplo: facillè ut intelligerem, te esse commotum: & ego tibi accuratè rescripseram, ut quoquo modo in tali re, atque tempore aut liberarem te ista cura, aut certè levarem. Sed quum proximis quoque litteris ostendis, quantæ tibi curæ sit ea res: sic, mi Pæte, habeto: quiddquid arte fieri poterit (non enim jam satis est consilio pugnare: artificium quoddam excogitandum est) sed tamen quiddquid elaborari, aut effici potuerit, ad istorum benivolentiam conciliandum, & colligendum, summo studio me consecutum esse: nec frustra, ut arbitror. sic enim color, sic observor ab omnibus his, qui à Cæsare diliguntur, ut ab his me amari putem. NAM ETSI NON FACILE DIJUDICATUR AMOR VERUS, & fictus, nisi aliquid incidat ejusmodi tempus, ut, quasi aurum igni, sic benivolentia fidelis periculo aliquo perspicui possit: cetera sunt signa communia: sed ego uno utor argumento, quamobrem me ex animo, vereque arbitter diligi, quia & nostra fortuna ea est, & illorum, ut simulandi causa non sit. De illo autem, quem penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam: nisi quod omnia sunt incerta, cum à jure discessum est: nec præstari quiddquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen ejus ipsius nulla re à me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa à nobis moderatio. Ut enim olim arbitrabar esse meum liberè loqui, cujus opera esset in civitate libertas. sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendant aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si velim nonnullorum acutè, ⁷ aut facètè dictorum famam, fama ingenii mihi est abjicienda: quod si id possem, non recusarem. Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium: & ut Servius, frater tuus, quem litteratissimum fuisse judico, facillè diceret, hic versus Plauti non est. hic est, quodd tritas aureis haberet notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, cum ⁸ volumina jam confecerit *ἄπ' ἑγ' ἡμῶν*, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod èd nunc magis facit, quia vivunt mecum ferè quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis cum dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis

1. *Pergratam tibi *perspectum esse gaudeo.*] Locum hiantem ac Iacerum ex Pal. primo ac Victorio malui retinere, quàm aliorum ingenio suppletum. Lambinus strenuum se hic dedit legendo: *pergratam tibi esse sententiam meam & curam validitudinis tuæ, animumque erga te meum: quem tibi persp.* Pal. tamen sextus & prisca editio: *pergratam tibi curam meam validitudinis.*

2. *Ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti.*] Hæc lectio corruptæ in Palatino primo & editionum primaria ansam dedit; *ut est re absens litteris.* Pal. sextus; *ut est reipsa ex litteris.* Vulgatum vero est; *ut est reipsa, absens ex litteris perspicere potuisti.* sed ut edidimus, correxit ex Medicæo Victorius.

3. *Nunc verò etiam Bracatis & Transalpinis nationibus.*] Hæc scriptura invenitur in Pall. Guelimianis, editione prima ac Victorii: alii *Bracchatis.* Peckio verò excerpta volunt, *nunc vero placet etiam Bracatis:* unde Guelimius non ineptè, si necessum foret aliquid interneetere, *nunc vero jacet etiam Brac.*

4. *Omnes mihi Granios, omnes Lucilios (verè ut dicam) Crassos quoque, &c.*] Concinne sic magis ex Palatino primo, Victorio ac tribus Guelimianis legitur. prima editio & Peckio excerpta; *omnes mihi gratias.* Vulgatum est in exculis; *omnes mihi Gracchos, omnes Lucilios, (& ut verè dicam) Crassos quoque & Lælios vid. v.*

5. *Auctorem moderationis urbanæ.*] Secutus hinc quidem sum lectionem, quam ipse non, ut volo, intellego præbitam mihi & valide quasi ingestam à Palat. quatuor Guelimianis receptam; quo-

que editioni primariæ, Victorio, Manutio. quid si tamen, pro *demonstrationis*, in omnibus libris ex compendio scripturæ propagatum est *moderationis*? Editum est, *commorationis*.

6. *In denos dies, singulos sumptuariæ legis dies conferam. sin autem.*] Miror cur correctores offenderit iteratum *trō dies* sed hic mos est impotentis imperitiæ incidere statim, quod illorum captus ferre non potest. Sic est in Palat. sexto (nam primus totum hunc complexum omittit, duobus Guelimianis, Vaticano, editione prisca & Victoriana: vulgò: *singulos sumptuariæ legis conferam. sin minus.*

7. *Aut facètè dictorum famam, fama ingenii mihi est abjicienda.*] Ita edidit Victorius, cui licet repugnet Manutius; moneo tamen lectorem, ne attendat: nam ille bonus vir non satis ingenii ad emendationem Tullii attulit, neque, liberè loquor, satis judicii. soleoque P. Victorii operam multis parafangis præferre. eruit hanc quoque lectionem ex v. e. vir doctus, qui addit sic v. e. rectè, in invito, quamvis Manutio. ait se, ut maximè velit, famam illam acutè dictorum effugere non posse, cum subito animadvertat Cæsar quid verè à Cicerone profectum sit. Palat. sextus, *facètè dictorum opinionem.* vulgò *facillè dictorum offensionem.*

8. *Volumina jam confecerit ἄπ' ἑγ' ἡμῶν, si quod afferatur ad eum.*] Intrudunt, *vel per se, si quid aff.* nequiter & ex putrida glossa, quam ejectione *ἄπ' ἑγ' ἡμῶν* in Pall. Vaticano. duobus Guelimianis, editione prima (quæ tamen sicut Peckio excerpta *deseratur* ac Victorii.

quis actis perferuntur. ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Quamobrem Oenomaus tuo nihil utor: etsi posuisti loco versus Accianos. Sed quæ est invidia? aut quid mihi nunc invideri potest? Verùm fac esse omnia. Sic video philosophis placuisse iis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, NIHIL ESSE SAPIENTIS PRÆSTARE, nisi culpam: qua mihi videor dupliciter carere: & quòd ea senserim, quæ re&ssima fuerunt: & quia, cum viderem præsidii non fatis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim. Ergo in officio boni civis, certè non sum reprehendus. Reliquum est, ne quid stultè, ne quid temerè dicam aut faciam contra potentis. Id quoque puto esse sapientis. cetera verò, quid quisque me dixisse dicat: aut quomodo ille accipiat: aut qua fide mecum vivantii, qui me assiduè colunt, & observant, præstare non possum. Ita fit, ut & consiliorum superiorum conscientia, & præsentis temporis moderatione me consolet: & illam Accii similitudinem non modò jam ad invidiam: sed ad fortunam transferam: QUAM EXISTIMO LEVEM, & imbecillam, animo firmo, & gravi, tanquam fluctum à saxo, frangi oportere. Etenim cum plena sint monumenta Græcorum, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis, vel Syraculis: cum, servientibus suis civitatibus, fuerint ipsi quodammodo liberi: ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cujusquam, nec frangam dignitatem meam? Nunc venio ad jocationes tuas, quum tu secundum Oenomaum Accii, non, ut olim solebat, Atellanum: sed, ut nunc fit, mimum introduxisti. Quem tu mihi Popilium, quem Denarium narras? quam Tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Hirtium ego, & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistrorum. Puto enim te audisse, (si fortè ad vos omnia perferuntur,) illos apud me declamare, me apud eos cenitare. Tu autem, quòd mihi bonam copiam ejures, nihil est. tum enim, cum rem habebas, quæsticulis te faciebam attentio-rem. nunc, cum tam æquo animo bona perdas, non eo sis consilio, ut, cum me hospitio recipias, æstimationem te aliquam putes accipere. etiam hæc levior est plaga ab amico, quàm à debitore. Nec tamen eas cenas quæro, ut magnæ reliquæ fiant: quod erit, magnificum sit, & lautum. Memini te mihi Phamææ cenam narrare. temperiùs fiat: cetera eodem modo. Quòd si perseveras me ad matris tuæ cenam revocare, feram id quoque. Volo enim videre animum, qui mihi audeat, ista, quæ scribis, apponere, aut etiam polyptum Miniani Jovis similem. Mihi crede: non audebis. Antè meum adventum fama ad te de mea nova lauticia venit: eam extimesces. Neque est, quòd in promulsidæ spei ponas aliquid: quam totam sustuli. Solebam enim antea delibitari oleis, & lucanicis tuis. Sed quid hæc loquimur? liceat modo istò venire. Tu verò (volo enim abstergere animi tui metum) ad Tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum afferam quòd balneum calfacias oportebit: cetera more nostro; superiora illa lusum. De villa Seliciana & curasti diligenter, & scripsisti facetissimè. Itaque puto me prætermisurum. falsis enim fatis est, sanionum parum. Vale.

CICERO L. PAPIRIO PÆTO, S.

17 **N**ON tu homo ridiculus es, qui, cum Balbus noster apud te fuerit, ex me quæras, quid de istis municipi-

piis, & agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat: aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Immodè verò, si me amas, tu fac, ut sciam, quid de nobis futurum sit. Habuisti enim in tua potestate, ex quo velex sobrio, vel certè ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Pæte, non quæro: primùm quia de lucro prope jam quadriennium vivimus: si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superflitem reip. vivere: deinde, quòd scire quoque mihi videor, quid futurum sit. fiet enim quodcumque volent, qui valebunt: valebunt autem semper arma. Satis igitur nobis esse debet, quiddid conceditur. hoc si qui pati non potuit, mori debuit. Vejentem quidem agrum, & Capenam metiuntur. hoc non longè abest à Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor, dum licet: opto, ut semper liceat. Si id minùs contigerit: tamen, quum ego vir fortis, idem quod philosophus, vivere pulcherrimum duxi, non possum eum non diligere, cujus beneficium id consecutus sum. qui si cupiat esse temp. qualem fortasse & ille vult, & omnes optare debemus: quid faciat tamen, non habet: ita se cum multis colligavit. Sed longiùs progredior. scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modè me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire, quid futurum sit. Nos enim illi servimus: ipse temporibus. ita nec ille, quid tempora postulatura sint: nec nos, quid ille cogitet, scire possumus. Hæc tibi antea non rescripti, non quòd cessator esse solemus, præfertim in litteris: sed cum explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea, nec spem ex affirmatione afferre volui. Illud tamen adscribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcumque erunt.

CICERO S. D. L. PAPIRIO PÆTO.

18 **C**UM essem otiosus in Tusculano, propterea quòd discipulos obviam miseram, ut iidem me quàm maxime conciliarent familiari suo: accipi tuas litteras, plenissimas suavitate: ex quibus intellexi probari tibi meum consilium, quòd, ut Dionysius tyrannus, cum Syraculis expulsum esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse: sic ego, sublatis judiciis, amisso regno forensi, ludum quasi habere cœperim. Quid quæris? me quoque delectat consilium. multa enim consequor: primùm id, quod maxime nunc opus est, munio me ad hæc tempora. Id cuiusmodi sit, nescio: tantum video, nullius adhuc consilia me huic antepone: nisi fortè mori melius fuit in lectulo. fateor: sed non accidit. in acie non fui. Ceteri quidem Pompejus, Lentulus tuus, Scipio, Afranius, fœde perierunt. At Cato præclare. Jam istuc quidem, cum volemus, licebit. demus modò operam, ne tam necesse nobis sit, quàm illi fuit: id quod agimus. Ergo hoc primùm. Sequitur illud, Ipse melior fio: Primùm valitudine, quam, intermissis exercitationibus, amiseram: deinde ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad hæc exercitationes retulisset, exaruisset. Extremum illud est, quod tu nescio an primùm putes. pluris jam pavones confeci, quàm tu pullos columbinos. Tu istuc te Atheriano jure delectato: ego me hic Hirtiano. Veni igitur, si vir es, & discce jam ἀεὶ ἀεὶ ἄρδεις, quas quæris: etsi sus Minervam. Sed quando, ut video æstimationes tuas vendere non potes, neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est. Satis est hæc cruditate, quàm istuc fame. Video te bona perdidisse: spero

1. Cum rem habebas, quæsticulis te faciebam attentio-rem.] Lamb. ut videretur inventor hujus rei esse, mutata nonnihil facie produxit: cum rem augebas: sed ille homo totus, quantum quantum est, vanitas, nullo auctore fecit. Vulgatum est ante quæsticulis, sed, ut verum erat, emendavit accuratissimus Victorius, existatque hæc lectio in excerptis Vaticanis.

2. Solebam enim antea delibitari oleis & lucanicis tuis.] Ita in omnibus nostris libris, nisi quòd in Pal. sexto delibitari in texto; ad marginem tamen apposta nostra: quòd cur cum Lambino non recipimus non video, præsertim Victorio præeunte. alii delimi-

tari. vulgo, delectari. vide Turneb. lib. vi. cap. 1.

3. Quòd discipulos obviam miseram.] Et hic excludimus ex Pall. duobus, Peck. editione primâ ac Victorii, vocem Cæsaris. solet enim illud nomen subterici Tullio nostre, ut superius notavimus binis in locis. Paulo post ex Palat. sexto, Vaticano, editione Victorii scripti, cum Syraculis pulsus esset, melius, quàm vulgò, ex pulsus esset. Paulo item post, Guelmelmus distinguebat: nisi fortè mori melius fuit. in lectulo? fateor; sed non accidit. in acie? non tuè. Aliquot lineis post Peckio excerpta habent; & si vis Minervam, putat Guelmelmus fuis, ut vetulle ipse Cicero etiam de Oratore 11.

spero idem istuc familiareis tuos. Actum igitur de te est, nisi provides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, quum cantherium comedisti, Romam perveni. Sella tibi erit in Ludo, tamquam hypodidasculo proxima. eam pulvinus sequetur.

CICERO S. D. L. PAPIRIO PÆTO.

19 **T**AMEN à malitia non discedis. tenuiculo apparatu significas Balbum fuisse contentum. hoc videris dicere, cum reges tam sint continentes, multò magis consularis esse oportere. nescis me ab illo omnia expiscatum, rectà enim à porta domum meam venisse. neque hoc admiror, quòd non ad tuam potiùs: sed illud, quòd non ad suam. Ego autem primis tribus verbis, Quid noster Pœtus? at ille adjuans, Nusquam se umquam libentiùs. Hoc si verbis assecutus es, aureis ad te afferam non minùs elegantibus. sin autem obsonio: peto à te, ne plurius esse balbos, quam disertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit. Sed, si me expediero, ut in ista loca venire possim, non committam, ut te serò à me certiore factum putes.

CICERO PÆTO.

20 **D**UPLICITER delectatus sum tuis litteris, & quòd ipsi risi, & quòd te intellexi jam posse ridere. Me autem à te, ut scurram velitem, malis oneratum esse, non molestè tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut constitueram, non potuisse. habuisses enim non hospitem, sed contubernalem. At quem virum? non eum, quem tu es solitus promulside conficere. Integram famem ad ovum affero. Itaque usque ad assium vitulinum opera perducitur. Illa mea, quæ solebas antea laudare, ô hominem facilem! ô hospitem non gravem! abierunt. Nam omnem nostram de republicam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum, abjecimus. In Epicuri nos adversarii nostri castra conjecimus: nec tamen ad hanc insolentiam: sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, cum in sumtus habebas. etsi numquam plura prædia habuisti. Proinde te para, cum homine & edaci tibi res est, & qui jam aliquid intelligat. *ὀψιμαδεὶς* autem homines, scis quam insolentes sint. dediscende tibi sunt sportellæ, & artolagani tui. 2 Nos jam ex artis tantum habemus, ut Verrium tuum, & Camillum, qua munditia homines? qua elegantia? vocare sæpius audeamus. Sed vide audaciam. etiam Hirtio cenam dedi sine pavone, tamen in ea cena cocus meus præter jus fervens nihil potuit imitari. Hæc igitur est nunc vita nostra. Mane sanè salutamus domi & bonos viros multos, sed tristes: & hos lætos victores: qui me quidem perofficiosè, & peramanter observant. Ubi salutatio defluxit, litteris me involvo, aut scribo, aut lego. Veniunt etiam qui me audiunt, quasi doctum hominem, quia paullo sum, quàm ipsi, doctior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi jam & gravius & diutiùs, quàm ulla mater unicum filium. Sed cura, si me amas, ut valeas: ne ego, te jacente, 3 bona tua comedim. Statui enim tibi ne ægroto quidem parere.

CICERO PÆTO, S.

21 **A**IN' tandem? insanire tibi videris, quòd imitere verborum meorum, ut scribis, fulmina? tum insanires, si consequi non posses. cum verò etiam vincas, me priùs irrideas, quàm te, oportet. Quare nihil tibi opus est illud à Trabea, sed potiùs *ἀπό τοῦ μὲ* meum. Verum tamen quid tibi ego in epistolis videor? nonne plebejo sermone

agere tecum? nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola aut iudicio, aut concioni? quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas, & eas tenuis, agimus subtiliùs: capitis, aut famæ, scilicet ornatiùs. epistolas verò, quotidianis verbis texere solemus. Sed tamen, mi Pæte, qui tibi venit in mentem negare, Papirium quemquam umquam, nisi plebeium fuisse? fuerunt enim patricii minorum gentium, quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui consul cum L. Sempronio Atracino fuit, cum antea censor cum eodem fuisset, annis post Romam conditam cccxii. Sed tum Papirii dicebamini. Post hunc, xiiii. fuerunt sella curuli ante L. Papirium Craffum, qui primum Pifius est vocari desitus. Is dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, factus est, annis post Romam conditam ccccxv. & quadriennio post consul cum C. Duillo. Hunc secutus est Cursor, homo valde honoratus: deinde L. Massio, ædilitius: inde multi Massones: quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas, volo. Deinde Carbones, & Turdi insequuntur. Hi plebei fuerunt: quos contempnas, censeo. Nam præter hunc C. Carbonem, quem Damasippus occidit, civis è rep. Carbonum nemo fuit. Cognovimus Cn. Carbonem, & ejus fratrem scurram. quid his improbius? de hoc amico meo, Rubræ filio, nihil dico. Tres illi fratres fuere, C. Cn. M. Carbones. 4 Marcus P. Flacco accusante, condemnatus, fur magnus ex Sicilia: Cajus, accusante L. Craffo, cantharidas sumfisse dicitur. is & tribunus pleb. seditiosus, & P. Africano vim attulisse existimatus est. Hoc verò, qui Lilybei à Pompejo nostro est interfectus, improbius nemo, meo iudicio, fuit. Jam pater ejus accusatus à M. Antonio, futuro aramento absolutus putatur. Quare ad patres censeo revertare. plebei quàm fuerint importuni, vides.

CICERO PÆTO.

22

AMo verecundiam, vel potiùs libertatem loquendi. Atqui hoc Zenoni placuit, homini mehercule acuto: etsi Academiæ nostræ cum eo magna rixa est. Sed, ut dico, placet Stoicis, suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt, Nihil esse obscenum, nihil turpe dictu. Nam, si quod sit in obscenitate flagitium, id aut in re esse, aut in verbo: nihil esse tertium. In re non est. Itaque non modò in comœdiis res ipsa narratur: ut ille in Demurgo modò (forte nosti canticum: meministi Roscium) ita me desituit nudum. Totus est sermo verbis tectus, re impudentior: sed etiam in tragœdiis. quid est enim illud? Quæ mulier una? quid, inquam, est? Usurpata duplex cubile? Quid? hujus Pherei hic cubile inire est ausus. Quid est, Virginem me quondam invitam per vim violat? Jupiter bone, violat? atqui idem significat: sed alterum nemo tulisset. Vides igitur, cum eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe. Ergo in re non est: multo minus in verbis. Si enim quod verbo significatur, id turpe non est, verbum, quod significat, turpe esse non potest. Annum appellas alieno nomine: cur non suo potiùs? Si turpe est, ne alieno quidem: si non est, suo potiùs. Caudam antiqui penem vocabant: ex quo est propter similitudinem penicillus. At hodie penis est in obscenis. At verò Pifo ille frugi in Annalibus suis queritur, adolescente peni deditos esse. Quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectiùs penem. Sed quia multi, factum est tam obscenum, quàm id verbum, quo

1. *Tamen à malitia non discedis.*] Duo Pall. totidemque Gulielmiani omittunt à, sicut & prima editio. Gulielmius legendum iudicat, *tamen malitia non discedis*: illudque Virgilii huc trahit,

Cede Deo, dixitque & prælia voce diremit.
qua conjectura nihil esse potest inanius.

2. *Nos jam ex artis tantum habemus.*] Ne erret quis, antiquam scripturam & in omnibus mss. notabilem prætulimus aliorum conjectationibus. neque ignoramus Victorium legere & emendasse, *nos jam & artis tantum habemus.* ac Turnebum lib. vi. cap. 1. Adverf. *ex arcis*, quod sequutus est Scaliger ad Catullum. Qui-

dam tamen ausi sunt restituere. *ex arte coci*, contra veterum librorum auctoritatem. nonnulli, *ex te artis*. vulgò, *ex arcis*, quod tuetur Doufa Præcidancis ad Catullum; adducto loco Epistolæ ad Gallum lib. vii.

3. *Bona tua comedim.*] Ita Victorius ex Nonio & Mediceo, quem æmulatus est Lambinus cum Manutio. vulgò, *Comedam.*

4. *Marcus P. Flacco accusante condemnatus, fur magnus ex Sicilia.*] Ita Pall. duo, Vaticanus, editio princeps, Victorius quoque. alii vulgò: *Publius, Flacco accusante condemnatus: fugit Marcus ex Sicilia.* Gulielmius tamen legendum putat: *Spurina Gneus ex Sicilia*. gerræ germanæ.

quo tu usus es. Quid, quod vulgò dicitur, Cùm nos te voluimus convenire, num obscenum est? Memini, in senatu disertum consularem ita eloqui. Hanc culpam majorem, an illam dicam? potuit obsceniùs? non, inquis, non enim ita sensit. Non ergò in verbo est. docui autem in re non esse. nusquam igitur est. Liberis dare operam, quàm honestè dicitur? etiam patres rogant filios. ejus operæ nomen non audent dicere. Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen. Is Comnus vocitarus est. num id obscenum putas? Cùm loquimur terni, nihil flagitii dicimus. at cùm bini, obscenum est. Græcis quidem, inquit. nihil est ergo in verbo, quum & ego Græcè scio: & tamen tibi dico, bini: idque tu facis, quasi ego Græcè, non Latinè dixerim. Ruta, & menta, rectè utrumque. Volo mentam pusillam ita appellare, ut rutulam: non licet. Bella tectoriola: dic ergo etiam pavimenta isto modo. non potes. Viden' igitur nihil esse, nisi ineptias: turpitudinem nec in verbo esse, nec in re: itaque nusquam esse. Igitur in verbis honestis obscena ponimus. ¹ Quid enim, non honestum verbum est divisor? At inest obscenum, cui respondet intercapedo. num hæc ergo obscena sunt? Nos autem ridiculè. Si dicimus, ille patrem strangulavit, honorem non præfamur. sin de Aurelia aliquid, aut Lollia: honos præfandus est. Et quidem jam non etiam obscena verba, pro obscenis sunt. Batuit, inquit, impudenter: depisit multo impudentiùs. Atqui neutrum est obscenum: stultorum plena sunt omnia. Testes, verbum honestissimum in judicio: alio loco, non nimis. at honesti, colei Lanuvini: Cliternini, non honesti. Quid? ipsa res modò honesta, modò turpis? ² suppedit, flagitium est. jam erit nudus in balneo, non reprehendes. Habes scholam Stoicam, ὁ σοφὸς ἀνυπόβλητων ἔσθῃ. quàm multa ex uno verbo tuo? Te adversus me omnia audere gratum est. Ego fero, & fervabo (sic enim affuevi) Platonis verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quæ apertissimis agunt Stoici. Sed illi etiam crepius ajunt æquè liberos, ac ructus esse oportere. Honorem igitur. Kalendis Mart. Tu me diliges, & valebis.

CICERO PAPIRIO PÆTO.

²³ **H**ER I veni in Cumanum: cras ad te fortasse. Sed cùm certum sciam, faciam te paullo ante certiorem. Etsi M. Cæparius, cum mihi in silva Gallinaria obviam venisset, quæsissemque, quid ageres, dixit te in lecto esse, quòd ex pedibus laborares. Tuli scilicet molestè, ut debui: sed tamen constitui ad te venire, ut & viderem te, & viserem & cenarem etiam. Non enim arbitror cocum etiam te arthriticum habere. Expecta igitur hospitem cùm minimè edacem, tum inimicum cenis sumtuosis.

CICERO PÆTO.

²⁴ **R**UFUM istum, amicum tuum, de quo iterum jam ad me scribis, adjuvarem, quantum possem, etiam si ab eo læsus essem, cùm te tantopere viderem ejus causa laborare. cùm verò & ex tuis litteris, & ex illius ad me missis intelligam, & judicem, magnæ curæ ei salutem meam fuisse: non possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quæ apud me, ut debet, valet plurimum: sed etiam voluntate, ac judicio meo. volo enim te scire, mi Pæte, initium mihi suspicionis, & cautionis, & diligentæ fuisse, litteras tuas: quibus litteris congruentes fuerunt aliæ postea multorum. Nam & Aquil-

ni, & Fabrateriæ consilia sunt inita de me, quæ te video inaudisse: & quasi divinant, quàm his molestus essem futurus, nihil aliud egerunt, nisi me ut opprimerent. Quod ego non suspicans, incautior fuisset, nisi à te admonitus essem. Quamobrem iste tuus amicus apud me non eget commendatione. Utinam ea fortuna reip. sit, ut ille me quàm gratissimum possit cognoscere. Sed hæc hæc. Te ad cenas itare desisse, molestè fero. Magna enim te delectatione, & voluptate privasti. Deinde etiam vereor, (licet enim verum dicere) ne nescio quid illud, quod solebas, dediscas, & obliviscare cenulas facere. Nam situm, cùm habebas, quos imitarere, non multum proficiebas: quid nunc te facturum putem? Spurinna quidem, cùm ei rem demonstrassem, & vitam tuam superiorem exposuissem: magnum periculum summæ reip. demonstrabat, nisi ad superiorem consuetudinem tum, cùm Favonius, flaret, revertiffes. hoc tempore ferri posse, si fortè tu frigus ferre non posses. Sed, mehercule, mi Pæte, extra jocum, moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror: ut cum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas. Nihil aptius vitæ: nihil ad beatè vivendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero: sed ad communitatem vitæ, atque victus, remissionemque animorum: quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est in convivii dulcissimus: ut sapientiùs nostri, quàm Græci: illi συμποσία, aut σίυδειπνα, id est, computationes, aut concenationes: nos convivia: quod tum maximè simul vivitur. Vides, ut te philosophando revocare coner ad cenas? Cura, ut valeas. id foris cenitendo facillimè consequere. Sed cave, si me amas, existimes, me, quòd jocosus scribam, abjecisse curam reip. Sic tibi, mi Pæte, persuade, me dies, & noctes nihil aliud agere, nihil curare, nisi ut mei cives salvi, liberi que sint. Nullum locum prætermitto monendi, agendi, providendi. Hoc denique animo sum, ut, si in hac cura, atque administratione vita mihi ponenda sit, præclarè actum mecum putem. Etiam, atque etiam vale.

CICERO IMP. PÆTO.

25

SUMMUM me ducem litteræ tuæ reddiderc. planè nesciebam, te tam peritum esse rei militaris. Pyrrhi te liberos, & Cineæ video lectitasse. Itaque obtemperare cogito præceptis tuis: hoc ampliùs, navicularum habere aliquid in ora maritima. contra equitem Parthum negant ullam armaturam meliorem inveniri posse. Sed quid ludimus? nescis, quocum imperatore tibi negotium sit. *πρωδεϊων Κύρς*, 3 quam contriveram legendo, totam in hoc imperio explicavi. Sed jocabimur alias coram, ut spero, brevi tempore. Nunc ades ad imperandum, vel ad parendum potiùs: sic enim antiqui loquebantur. Cum M. Fabio (quod scire te arbitror) mihi summus usus est: valdeque eum diligo, cùm propter summam probitatem ejus, ac singularem modestiam, tum quòd in his controversiis, quas habeo cum tuis combonibus Epicureis, optima opera ejus uti soleo. Is cùm ad me Laodiceam venisset, mecumque ego eum esse vellem, repente percussus est atrocissimis litteris, in quibus scriptum erat, fundum Herculansensem à Q. Fabio, fratre, proscriptum esse: qui fundus cum eo communis esset. Id M. Fabius pergraver tulit: existimavitque, fratrem suum, hominem non sapientem, impulsu inimicorum suorum cò progressum esse. Nunc si me amas, mi Pæte, negotium totum suscipe: & molestia Fabium libera.

AUGU-

1. Quid enim, non honestum verbum est divisor?] Vaticani excerpta: quid enim hoc honestum verbum est divisor. sed nostram lectionem accepimus ex Palatino sexto, Gruteriano, Stewech. editione prima & Victorii; & sic ferè Palatinus primus, nisi quòd ille sicut unus ex Gulielmianis, divisor. vulgò: quid enim? num honestum verbum est divisor? quod interpretatur Joseph. Scaliger emendationibus ad Catullum; Epigrammate: Oibonis caput, &c.

2. Suppedit flagitium est.] Noli nec potui à Victorio discedere accedentibus proximè libris nostris, ille enim suspendet, ut & duo Gulielmii: cujus & unus suspendet. vulgo, suppellere flagitium est. quod per me licet defendere Carrioni lib. 1. cap. 12. antiquarum

lection. Paullo post pro scholam Palatinus sextus ad oram nota legi quoque stolam.

3. Quam contriveram legendo.] Vulgò contriveram: sed illud habent Pall. duo, totidem Gulielmiani, Victorii editio. Paullo post scripti, sed jocabimur alias coram, ut spero, brevi tempore, ex Pal. duobus, Peckio excerptis, ac Vaticani, editione primaria ac Victorii. cum editum sit: coram, & ut spero, brevi. Nunc. Perro ponè sequentiū verborum mentione, Gulielmus emendabat Cæsarem lib. vi. Bell. Gall. Senones ad imperandum non venire. vulgo; imperatum. Horat. invitans ad cenam:

Sin melius quid habes accerse vel imperium ser.

Auctoritate tua nobis opus est, & consilio, & etiam gratia. Noli pati litigare fratres, & iudiciis turpibus conflictari. Matonem, & Pollionem inimicos habet Fabius. Quid multa, non mehercule tam perferbere possum, quam mihi gratum feceris, si otiosum Fabium reddideris. Ad ille in te positum esse putat, mihi que persuadet.

26

CICERO PÆTO, S. D.

ACCUEVERAM hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exaravi. Dices, ubi? apud Voluminium Eutrapelum, & quidem supra me Atticus, infra Verrius, familiares tui. ¹ Miraris tam exhilaratam esse servituti nostram? Quid ergo faciam? te consulo, qui Philosophum audis. Angar? exercitumne me? quid assequar? Deinde quem ad finem? Vivas, inquis, in litteris. An quidquam me aliud agere censes? aut possem vivere, nisi in litteris viverem? Sed est earum etiam non fatietas, sed quidam modus. A quibus cum discessi, etsi minimum mihi est in cena: quod tu unum *Σημῆμα* Dioni philosopho postuisti: tamen quid potius faciam, prius quam me dormitum conferam, non reperio. audi reliqua. Infra

1. *Miraris tam exhilaratam esse servituti nostram.*] Nullo modo hanc lectionem sollicitandam esse ante Lambinum admonuit P. Victor. quam quoque tuerentur Pall. duo, prisca editio. Ex Clerico profert Lambin. *senectutem nostram*, sed æque glossa est. ut vulgata *severitatem*. post statim scripti ex Pall. itidem duobus, eodem Gulielmii, Vaticano, editioneque adeo Victoriana; aut *possem vivere, nisi in litteris viverem?* cum languidissime excusum tatur: *haud possem vivere nisi in litteris viverem.*

2. *Habeo, inquit: non habeo à Laide.*] Recidi illud *Laide* ex duobus Pall. Gulielmianis quatuor, editione primaria & Victorii. Vaticani excerpta plura decurrant: *habeo, inquit: non habeo. Græce:* quod mihi majorem in modum placet; eò magis, quum præcesserit, *habere eum Laide:* quæ verba alias haberi jubebat pro glossa Gruterus noster: sicut & illa: *nedum senem: sed ne nunc senem* ut edidi, habent Pall. Gruterianus, tres Gulielmiani, editio prima & Victorii.

3. *Qui etiam in Philosophum irriseris.*] Eleganter quam non usitate. ita & Pall. Vaticanus, Victorii editio. quod, ut dixi, erat

Eutrapelum Cytheris accubuit. In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille? quem adspictebam? *cujus ob os Graji ora obvertebant sua?* Non, mehercule, suspicatus sum illam affore: sed tamen ne Aristippus quidem ille Socraticus erubuit, cum esset objectum, habere eum *Laide*. ² *Habeo, inquit, non habeo à Laide.* Græcè hoc melius. tu, si voles, interpretabere. Me verò nihil istorum, ne juvenem quidem, movit umquam: ne nunc senem. convivio delector. ibi loquor, quod in solum, ut dicitur, & gemitum, & in risus maximos transfero. An tu id melius, ³ qui etiam in philosophum irriseris? Cum ille, ⁴ si quis quicquam quæreret, dixisset, cenam te quære à mane dixeris. ⁵ Ille baro te putabat quæsiturum, unum cælum esset, an innumerabilia. Quid ad te? At hercule cena numquid ad te? ibi præsertim. Sic igitur vivitur: quotidie aliquid legitur, aut scribitur: dein, ne amicis nihil tribuamus, epulamur unà non modò non contra legem, si ulla nunc lex est, sed etiam intra legem, & quidem aliquantò. quare nihil est quòd adventum nostrum extimescas. Non multi cibi hospitem accipies, multi joci. Vale.

rarius, statim homines perfrictæ & imperitæ frontis, præpositionem sustulerunt, in.

4. *Si quis quicquam quæreret, dixisset, cenam te quære à mane dixeris.*] Sic singulis apicibus optimus codex Palatinus sextus, quem admodum ex suis eruit P. Victorius: *cujus adductis exemplis addas Hirium de bello Alexandrino: præsertim cum milites à mane dici jejuni sub armis stetissent.* Palat. verò primus: *à me ne dixeris.* Doctus vir, cum eandem scripturam in v. c. reperisset, conjicit, *amare*, id est, falsè. Editum est: *cum ille, si quis quid quæreret, dixisset, cenam te quære à me dixeris.*

5. *Ille baro te putabat quæsiturum.*] Et hic hunc locum incorruptum custodivit laudatissimus codex Palatinus sextus: eruit primus P. Victorius. Ad hunc verò locum notat vir doctus: Rectè Epicureos vocat Barones Cicero, & hic ad Atticum. nam in veteri Glossario, *Baro* exponitur *βάρωνος*, id est, interpretibus Suida & Hesychio, fatuus simul & effeminatus. quare frustra sunt, qui hic Varro malunt. hæc ille. pessimè editum est; *ille vero.*

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS, LIBER DECIMUS,

AD

CN. PLANCUM, ET ALIOS.

ET abfui proficiscens in Græciam: & posteaquam de meo cursu reip. sum voce revocatus, numquam per M. Antonium quietus fui: *cujus tanta est, non insolentia (nam id quidem vulgare vitium est) sed immanitas, non modò ut vocem, sed ne vultum quidem liberum possit ferre cujusquam.* Itaque mihi maximæ curæ est, non de mea quidem vita, cui satis feci, vel ætate, vel factis, vel (si quid etiam hoc ad rem pertinet) gloria: sed me patria sollicitat, in primisque, mi Plance, exspectatio consulatus tui: quæ ita longa est, ut optandum sit, ¹ ut possimus ad id reip. spiritum ducere. Quæ potest enim spes esse in ea rep. in qua hominis impotentissimi, atque intemperatissimi armis oppressa sunt omnia? & in qua nec senatus, nec populus vim habet ullam? nec leges ullæ sunt, nec iudicia, nec omnino simulacrum aliquod, ac vestigium civitatis? Sed quum acta

omnia mitti ad te arbitrabar: nihil erat, quòd singulis de rebus scriberem. Illud autem erat amoris mei, quem à tua pueritia susceptum non servavi solum, sed etiam auxi: monere te, atque hortari, ut in temp. omni cogitatione curaque incumberes. Quæ si ad tuum tempus perducitur: facilis gubernatio est. ut perducatur autem, magnæ cum diligentia est, tum etiam fortunæ. Sed & te aliquantò antè (ut spero) habebimus, & præterquam quòd reip. consulere debemus, tamen tuæ dignitati ita favemus, ut omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam, ad amplitudinem tuam conferamus. Ita facillimè & reip. quæ mihi carissima est, & amicitia nostræ, quam sanctissimè nobis colendam puto, me intelligo satisfacturum. Furnium nostrum tantè te fieri, quantū ipsius humanitas, & dignitas postulat, nec miror, & gaudeo: teque hoc existimare volo, quidquid in eum iudicii, officiique contuleris, id ita me accipere, ut in me ipsum te putem contulisse.

CICERO

1. *Ut possimus ad id, Reip. spiritum ducere.*] Vulgo: *ad id tempus.* sed rò tempus ut glossam ejeci, sollicitatus auctoritate optimi codicis Palatini sexti, quicum facit unus ex Gulielmianis. nemo mihi puto inde irascetur. Paullò post quoque scripti: *sed quum*

acta omnia mitti ad te arbitrabar: quandoquidem esset in Pal. sexto quia, in codicibus aliis quoniam solemni mutatione. Illud miror, Victorium edidisse: *sed quum quoniam acta omnia omitti, vulgò quando.*

CICERO PLANCO S.

M EUM studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tuò in senatum, aut honestè venire potuisset. Sed nec sine periculo quisquam liberè de rep. sentiens versari potest in summa impunitate gladium: nec nostræ dignitatis videtur esse, ibi sententiam de rep. dicere, ubi me & meliùs, & propiùs audiant armati, quàm senatores. Quapropter in privatis rebus nullum neque officium, neque studium meum desiderabis. ne in publicis quidem, si quid erit, in quo me interesse necesse sit, umquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuæ. In iis autem rebus, quæ nihilominus, ut ego absum, confici possunt: peto à te, ut me rationem habere velis & salutis, & dignitatis meæ.

CICERO PLANCO S. D.

C UM ipsum Furnium per se vidi libentissimè, tum hoc libentiùs, quod illum audiens, te videbar audire. Nam & in re militari virtutem, & in administranda provincia iustitiam, & in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit, & præterea mihi non ignotam in consuetudine, & familiaritate suavitatem tuam adjunxit: præterea summam erga se liberalitatem. Quæ omnia mihi jucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra, antè aliquantò, quàm tu natus es: amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua: confirmata jam ætate, familiaritatem cum studio meo, tum iudicio tuo constitutam. His de causis mirabiliter faveo dignitati tuæ: quam mihi tecum statuo communem. Omnia summa consecutus es, VIRTUTE DUCE, COMITE FORTUNA: eaque es adeptus adolescens, multis invidentibus, quos ingenio, industriaque fregisti. Nunc me amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi veritate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquæ vitæ dignitatem ex optimo reip. statu acquires. Scis profectò, (nihil enim te fugere potuit) fuisse quoddam tempus, cum homines existimarent, te nimis servire temporibus: quod ego quoque existimarem¹ te, si ea, quæ patiebare, probare etiam arbitrarer. Sed cum intelligerem, quid sentire, te arbitrarum videre quid posses. Nunc alia ratio est. omnium rerum tuum iudicium est, idque liberum. Consul es designatus, optima ætate, summa eloquentia, maxima orbitate reip. virorum talium. Incumbe, per deos immortales, in eam curam, & cogitationem, quæ tibi summam dignitatem, & gloriam afferat. Unus autem est, hoc præsertim tempore, per tot annos resp. devexata, reip. bene gerendæ cursus ad gloriam. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putavi, quàm quò arbitrarer te monitis, & præceptis egere. Sciebam enim, ex iisdem te hæc haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Quare modum faciam. Nunc tantum significandum putavi: ut potiùs amorem tibi ostenderem meum, quàm ostentarem prudentiam. Interea, quæ ad dignitatem tuam pertinere arbitror, studiosè, diligenterque curabo.

PLANCO CICERONI.

G RATISSIMÆ mihi tuæ litteræ fuerunt; quas ex Furnii sermone te scripisse animadverto. Ego autem præteriti temporis excusationem afferro, quòd te profectum audieram: nec multò antè redisse scivi, quàm ex epistola tua cognovi. Nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse præterire. in quo

tuendo habeo causas plurimas, vel paternæ necessitudinis, vel meæ à pueritia observantiæ, vel tui erga me mutui amoris. Quare, mi Cicero, quod mea, tuaque patitur ætas, persuade tibi, te unum esse, in quo ego colendo patriam mihi constituerim sanctitatem. Omnia igitur tua consilia mihi non magis prudentiæ plena, quàm summa est, videntur, quàm fidelitatis, quàm ego ex mea conscientia metior: Quare si aut aliter sentirem, certè admonitio tua me reprimere: aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, ut id sequerer, quod tu optimum putares. Nunc verò quid est, quod me in aliam partem trahere possit? Quæcumque in me bona sunt, aut fortunæ beneficio tributa, aut meo labore parta, etsi à te propter amorem carius sunt æstimata: tamen vel inimicissimi iudicio tanta sunt, ut præter bonam famam, nihil desiderare videantur. Quare hoc unum tibi persuade: quantum viribus eniti, consilio providere, auctoritate movere potuero, hoc omne reip. semper futurum. Non est ignotus mihi sensus tuus: neque, si facultas, optabilis mihi quidem, tui præsentis esset, umquam à tuis consiliis discreparem: nec nunc committam, ut ullum meum factum reprehendere jure possis. Sum in expectatatione omnium rerum, quid in Gallia citeriore, quid in urbe mense Januario geratur, ut sciam. Interim maximam hæc sollicitudinem, curamque sustineo, ne inter aliena vitia hæc gentes nostra mala suam putent occasionem. Quod si proinde, ut ipse mereo, mihi successerit: certè & tibi, cui maximè cupio, & omnibus viris bonis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuo diligas.

CICERO PLANCO S.

B INAS à te accepi litteras eodem exemplo: quod ipsum Bargumento mihi fuit diligentia tua. Intellexi enim te laborare, ut ad me mihi expectatissimæ litteræ perferrentur. Ex quibus cepi fructum duplicem, mihi que in comparatione difficilem ad iudicandum, et amorem erga me tuum, et animum in reip. pluris æstimandum putarem. EST OMNINO patriæ caritas, meo quidem iudicio, maxima: sed amor, voluntatisque conjunctio plus certè habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternæ necessitudinis, benivolentiæque ejus, quam erga me à pueritia contulisses, ceterarumque rerum, quæ ad eam sententiam pertinebant, incredibilem mihi lætitiarum attulerunt. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de rep. quemque habiturus esses, mihi erat jucundissima. eoque major erat hæc lætitia, quòd ad illa superiora accedebat. Itaque te non hortor solum, mi Plancè, sed planè etiam oro, quod feci his litteris, quibus tu humanissimè respondisti, ut tota mente, omnique animi impetu in reip. incumbas. Nihil est, quod tibi majori fructui, gloriæque esse possit: NEC QUIDQUAM EX OMNIBUS REBUS HUMANIS EST PRÆCLARIUS, AUT PRÆSTANTIUS, QUAM DE REP. BENE MERERI. Adhuc enim patitur tua summa humanitas, & fragantia, me, quod sentiam, liberè dicere. Fortuna suffragante videris res maximas consecutus: quod quamquam sine virtute non potuisses: tamen ex maxima parte, ea, quæ es adeptus, fortunæ, temporibusque tribuuntur. His temporibus difficillimis reip. quidquid subveneris, id erit totum, & proprium tuum. Incredibile est omnium civium, latronibus exceptis, odium in Antonium. Magna spes in te, & in tuo exercitu magna expectatio. Cujus, per deos, gratiæ, gloriæque cave tempus amittas. Sic moneo,

ut

1. Te si ea, quæ patiebare, probare etiam arbitrarer.] Rectè sic Pal. Hittorpianus, editio prisca ac Victorii. Intricatus editiones, si te ea, quæ patiebare, probasse etiam arbitrarer. Mox scripsi: per tot annos rep. devexata: quæ scriptura est in Pal. sexto, editione Vict. Palat. vero primus, editio vetusta; sextus ad exteriorem oram, duo Gulielmiani dejecta. Editiones devexata. Iterum post, ex duobus Palatinis, Hittorpiano, editione Victorii atque antiqua excudendum iussi; quàm quo te arbitrarer monitis & præceptis meis egere.

2. Ut ad me mihi expectatissimæ litteræ perferrentur] Ita Palatinus primus, Hittorpianus, editio primaria ac Victorii: quibus tamen omnibus præpono scripturam Palatini sexti: ut ad me expectatissi-

ma litteræ ferrentur. vulgo: ad me tue expectatissimæ.

4. Incredibilem mihi lætitiarum attulerunt.] Ita Palat. primus, Stewech. Hittorpianus, editio prima, Victorii. Palatinus sextus, protulerunt, quod non negligendum esse iudico. Lamb. suo more, forte ex obsequentissimis libris suis, qui nullibi sunt, legit attulerat. vulgo attulit. Lineis aliquot interjacentibus, Palatinus primus, Stewech. atque impressio prima scribunt: quod tibi majoris fructus gloriæque esse possit. In fine Epistolæ, Palatinus primus, tres Gulielmio consulti mss. sic hortor, ut & proprium & amicissimum. quem admòdum quoque est in editionum primaria: ad cuius oram hanc lectionem adpinxit Egnatius: Sic hortor & pro patriæ propinquum & amicissimum.

ut filium : sic faveo, ut mihi : sic hortor, ut & pro patria, & amicissimum.

CICERO PLANCO.

6 **Q**UÆ locutus est Furnius noster de animo tuo in tempore gratissima fuerunt senatui, populoque Rom. probatissima. quæ autem recitatae litteræ sunt in senatu, nequaquam consentire cum Furnii oratione visæ sunt. Pacis enim auctor eras, cum collega tuus, vir clarissimus, à fœdissimis latronibus obsideretur : qui aut positis armis pacem petere debent : aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace litteræ vel Lepidi, vel tuæ, quam in partem acceptæ sint, ex viro optimo, fratre tuo, & ex C. Furnio poteris cognoscere. Me autem impulit tui caritas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium dedisset, & fratris, Furniique benivolentia, fidelisque prudentia tibi præstò esset futura, vellem tamen meæ quoque auctoritatis, pro plurimis nostris necessitudinibus, præceptum ad te aliquod pervenire. Crede igitur mihi, Plance, omnibus, quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis, (es autem adeptus amplissimos) eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Rom. & cum senatus auctoritate junxeris. Sejunge te, quæso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum iudicium, sed temporum vincla junxerunt. Complures in perturbatione reipub. consules dicti : quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo existit in tempore consularis. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum civium, tui dissimillimorum, societate sejungas : deinde & senatui : bonisque omnibus auctorem, principem, ducem præbeas : postremò, ut pacem esse iudices non in armis positis, sed in abjecto armorum, & servitutis metu. Hæc si & ages, & senties, tum eris non modò consul, & consularis, sed magnus etiam & consul, & consularis. sin aliter : tua in istis amplissimis nominibus honorum, non modò dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas. Hæc, impulsus benivolentia, scripsi paullo severius : quæ tu in experiendo in ea ratione, quæ te digna est, vera esse cognosces. D. XIII. Kal. Aprilis.

PLANCO CICERONI.

7 **P**LURA tibi de meis consiliis scriberem, rationemque omnium redderem verbosius, quò magis iudicares, omnia me reip. præstitisse, quæ & tua exhortatione excepi, & mea affirmatione tibi recepi, (non minùs enim à te probari, quàm diligi semper volui : nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quàm prædicatorem meritorum meorum esse volui) sed breviorum me duæ res faciunt : una, quòd publicis litteris omnia sum persecutus : altera, quòd M. Varius, equitem Roman. familiarem meum, ipsum ad te transire iussi, ex quo omnia cognoscere posses. Non, mediis fidius, mediocri dolore afficiebar, cum alii occupare possessionem laudis viderentur : sed usque mihi temperavi, dum perducerem eo rem, ut dignum aliquid & consulatu meo, & vestra exspectatione efficerem. Quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum : ut maximo præsidio reipub. nos fuisse, & nunc sentiant homines, & in posterum memoria teneant. A te peto, ut dignitati meæ suffrageris : & , quarum rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias alacriorem. Non minùs possè te, quàm velle, exploratum mihi est. Fac valeas, meque mutò diligas.

8 PLANCO IMP. CONS. DES. S. D. COSS. PR. TRIB. PLEB. SEN. POP. PL. Q. R.

SI cui fortè videor diutius & hominum exspectationem, & spem reipub. de mea voluntate tenuisse suspensam :

huic priùs excusandum me esse arbitror, quàm de infrequenti officio quidquam ulli pollicendum. Non enim præteritam culpam videri volo redemisse : sed optimæ mentis cogitata jam pridem, maturo tempore enuntiare. Non me præteribat, in tanta sollicitudine hominum, & tam perturbato statu civitatis, fructuosissimam esse professionem bonæ voluntatis : magnosque honores ex ea re compluribus consecutus videbam. Sed, cum in eum casum me fortuna demississet, ut aut celeriter pollicendo, magna in spe ad proficiendum impedimenta opponerem : aut, si in eo mihi temperavisset, majores occasiones ad opitulandum haberem : expeditius iter communis salutis, quàm meæ laudis, esse volui. Nam quis in ea fortuna, quæ mea est, & ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, & cum ea spe, quam in manibus habeo, aut fordium quidquam pati, aut perniciosum concupiscere potest ? ¹ Sed aliquantum nobis temporis, & magni laboris, & multæ impensæ opus fuerunt, ut quæ reip. bonisque omnibus polliceremur, exitu præstaremus : neque ad auxilium patriæ nudi cum bona voluntate, sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat exercitus nobis, magnis sæpe præmiis sollicitatus, ut ab repub. potiùs moderata, quàm ab uno infinita speraret. Confirmandæ complures civitates, quæ superiore anno largitionibus, concessionibusque præmiorum erant obligatæ : ut & illa vana putarent, & eadem à melioribus auctoribus petenda existimarent. Eliciendæ etiam voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis, exercitibusque præfuerunt : ut potiùs cum pluribus societatem defendendæ libertatis iniremus, quàm cum paucioribus ² funestam orbi terrarum victoriam partiremur. Munienti verò nosmetipsi fuimus, aucto exercitu, auxiliisque multiplicatis : ut, cum præferremus sensus apertè, tum etiam, invitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus, non esset periculosum. Ira numquam diffitebor, multa me, ut ad effectum horum consiliorum pervenirem, & simulasse invitum, & dissimulasse cum dolore : quòd præmatura denuntiatio boni civis imparati, quàm periculosa esset, ex casu collegæ videbam. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura etiam verbo, quàm scriptura, mandata dedimus : ut & tectius ad vos ferrentur, & nos essemus tutiores : quibusque rebus & communem salutem muniri, & nos armari conveniret, præcepimus. Ex quo intelligi potest, curam reip. summè defendendæ jam pridem apud nos excubare. Nunc, cum deùm benigntate ab omni re sumus paratiores, non solum bene sperare de nobis homines, sed exploratè iudicare volumus. Legiones habeo v. sub signis, & sua fide, virtuteque reipub. conjunctissimas, & nostra liberalitate nobis obsequentibus. Provinciam, omnium civitatum consensu, paratissimam & summa contentione ad officia certantem : equitatus, auxiliorumque tantas copias, quantas hæc gentes ad defendendam suam salutem, libertatemque conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus, vel provinciam tueri, vel ire quòd respub. vocet, vel trudere exercitum, auxilia, provinciamque : ut vel omnem impetum belli in me convertere non recusem, si modò meo casu aut confirmare patriæ salutem, aut periculum possim morari. Hæc si jam expeditis omnibus rebus, tranquilloque statu civitatis polliceor : in damno meæ laudis ; reip. commodo laboro. sin ad societatem integerrimorum & maximorum periculorum accedam : consilia mea æquis iudicibus ab obtrectatione invidiorum defendenda commendo. Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in reip. incolunitate satis magnus est paratus. Eos verò, qui meam auctoritatem, & multò magis vestram fidem secuti, nec ulla spe decipi, nec

1. Sed aliquantum nobis temporis & magni laboris, & multæ impensæ opus fuerunt. Vulgo correxerunt, opus fuit : puto quia eos non obvia statim offendunt & ad temerè mutandum præcipites agunt. Ita habet Palat. primus, sextus, Vaticanus, tres Gulielmiani : & Hittorpianus. Lambinus quoque hic tacere potuisset : Immane quantum homo temerarius est ! post statim ex Pall. quatuor Gul.

editio princeps, scripsi, Eliciendæ, non, ut vulgatur, aliciendæ. 2. Funestam orbi terrarum victoriam partiremur. Ita Palatinus sextus, Hittorpianus, Victorii editio. Palatinus verò primus, Steuchianus, editio princeps, partemur, unde Gulielmianus, fortè, partemur : sed nihil opus ad hanc nostram, vulgò, partemur ex glossa : alii partemur, quod probat Lambinus, habeat sibi.

nullo metu terri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis, petendum videtur.

PLANCUS CICERONI, S.

Nihil me tibi temerè, aut te ceteris de me frustra recepisse laetor. Certè hoc majus habes testimonium amoris mei, quo maturius tibi, quam ceteris, consilia mea volui esse nota. In dies verò meritorum meorum fieri recessiones, ¹ prævideri te spero: cogniturum magis recipio. Quod ad me attinet, mi Cicero (ita ab imminentibus malis respub. me adjuvante liberetur) sic honores, præmiaque vestra suspicio, conferenda certè cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio, perseverantiaque sim remissurus. Nisi in multitudine optimorum civium impetus animi mei fuerit singularis, & opera præcipua: nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra. Concupisco autem nihil mihi: contra quod ipse pugno, & temporis, & rei te moderatorem, facile patior esse. Nihil aut ferò, aut exiguè à patria civi tributum potest videri. Exercitum ad sextum Kal. Majas Rhodanum trajeci, magnis itineribus. Vienna equites mille via breviorè præmisi. Ipse, si ab Lepido non impediatur, celeritate satisfaciam. ² si autem itineri meo fe opposuerit, ad tempus consilium capiam. Copias adduco & numero, & genere, & fidelitate firmissimas. Te, ut diligas me, si mutuo te facturum scis, rogo. Vale.

CICERO PLANCO.

ET si satis ex Furnio nostro cognoram, quæ tua voluntas, quod consilium de repub. esset: tamen, tuis litteris lectis, liquidius de toto sensu tuo judicavi. Quamobrem, quamquam in uno prælio omnis fortuna repub. disceptat: quod quidem, cum hæc legeres, jam decretum arbitrabar fore: tamen ipsa fama, quæ de tua voluntate percrebruit, magnam es laudem consecutus. Itaque si consulem Romæ habuissimus, declaratum esset ab senatu cum tuis magnis honoribus, quàm gratus esset conatus, & apparatus tuus. Cujus rei non modò non præterit tempus: sed ne maturum quidem etiam nunc, meo quidem iudicio, fuit. **IS ENIM DENIQUE HONOS MIHI VIDERI SOLET**, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viis defertur, & datur. Quare, sit modò aliqua respub. in qua honos eiucere possit. omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. **IS AUTEM QUI VERE APPELLARI POTEST HONOS**, non invitamentum ad tempus, sed perpetua virtutis est præmium. Quamobrem, mi Plance, incumbere toto pectore ad laudem: subveni patriæ: optulare collegæ: omnium gentium consensum, & incredibilem conspirationem adjuva. Me tuorum consiliorum adiutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum, fidelissimumque, cognosces. Ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis, vetustate juncti, patriæ caritas accessit: eaque efficit, ut tuam vitam anteferrem meæ. III. Kalendas Aprilis.

PLANCUS CICERONI.

IMMORTALEIS ago tibi gratias, agamque dum vivam. nam relaturum me, affirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non videor mi respondere posse: nisi fortè (ut tu gravissimè, disertissimeque scripsisti) ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cum memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certè nihil facere potuisses. Primæ tuæ sententiæ infinitis cum mu-

neribus: posteriores, ad tempus, arbitriumque amicorum meorum compositæ: oratio assidua, & perpetua de me iurgia cum obrectatoribus propter me, notissima mihi sunt. non mediocri adhibenda mihi est cura, ut repub. me civem dignum tuis laudibus præstem: in amicitia tua memorem, atque gratum. Quod reliquum est, tuum munus tuere: & me, si, quem esse voluisti, eum exitu, rebusque cognosces, defende, ac suscipe. Cum Rhodanum copias trajecissem, fratremque cum tribus milibus equitum præmisissem, ipse iter ad Murnam dirigerem: in itinere, de prælio facto, Brutoque, & Mutina obsidione liberatis, audivi. Animadverti, nullum alium receptum Antonium, reliquiasque, quæ cum eo essent, habere, nisi in his partibus: duasque ei spes esse propositas: unam Lepidi, ipsius alteram exercitus. Quòd quædam pars exercitus non minùs furiosa est, quàm qui cum Antonio fuerunt, equitatum revocavi. Ipse in Allobrogibus constiti, ut proinde ad omnia paratus essem, ac res moneret. Si nudus huc se Antonius conferet: facile mi videor per me sustinere posse, remque publicam ex vestra sententia administrare, quamvis ab exercitu Lepidi recipiatur. si verò copiarum aliquid secum adducet: & si decima legio veterana, quæ nostra opera revocata cum reliquis est, ad eundem furorem redierit: tamen, ne quid detrimenti fiat, dabitur opera à me: idque me præstaturum spero, dum istinc copię trajiciantur, conjunctaque nobiscum faciliùs perditos opprimant. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum, nec diligentiam mihi defuturam. Cupio mehercules nullam residuam sollicitudinem esse. Sed si fuerit, nec animo, nec benivolentiæ, nec patientiæ cujusquam, pro vobis cedam. Do quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem incitem: omniaque ei obsequia polliceor, si modò temp. respicere volet. Utor in hac re adiutoribus, interpretibusque, fratre meo, & Laterense, & Furnio nostro. Non me impediunt privatae offensiones, quo minùs pro reip. salute, etiam cum inimicissimo consentiam. Quod si nihil profecero, nihilominùs maximo sum animo: & majore fortasse cum mea gloria vobis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuo diligas.

CICERO PLANCO.

ET si reipub. causa maxime gaudere debeo, tantum tibi te præsidii, tantum opis attulisse extremis pænè temporibus: tamen ita te victorem complectar, rep. recuperata, ut magnam partem mihi lætitiæ tua dignitas afferat, quam & esse jam, & futuram amplissimam intelligo. Cave enim putes ullas umquam litteras graviores, quàm tuas, in senatu esse recitatas. Idque contigit cum meritorum tuorum in repub. eximia quadam magnitudine, tum verborum, sententiarumque gravitate. Quod mihi quidem minime novum, qui & te nossem, & tuarum litterarum ad me missarum promissa meminissim, & habere mi à Furnio nostro tua penitus consilia cognita. sed senatui majora visa sunt, quàm erant expectata: non quò umquam de tua voluntate dubitasset: sed nec, quantum facere posses, nec quoad progredi velles, exploratum satis habebat. Itaque cum ad VII. idus Aprileis, manè mihi tuas litteras M. Varisidum reddidisset, easque legissem: incredibili gaudio sum elatus: cumque magna multitudo, optimorum virorum, & civium me domo deduceret, feci continuo omnibus participes meæ voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster,

1. Prævideri te spero.] Non video, quid hinc agat vulgatum pervidere: nostram & res & quatuor mss. Palatinus, primus, sextus, Hittorpianus, Stewechianus prisca editio. Initio epistolæ delevi verbum scripsisse insistantibus illud Palatinis, Stewechiano, Hittorpiano, Vaticano, & Victoriana editione.

2. Si autem itineri meo se opposuerit.] Elegantissima lectio usurpata Victorio, & ex Vaticano codice eruta. Vulgò: *in itinere meo se opposuerit.* in fine epistolæ edidi; *si mutuo te facturum scis* ex Palatinis, Vaticanis excerptis, editione principe ac Victoriana. Alias visitur: *si mutuo me facturum id scis.*

3. Litterarum ad me missarum promissa meminissim.] Tuentur hanc

contra Rhodiginum & Victorius, & duo Palatini, & tunc codices. Et mihi nullo modo videtur aliquid mutandum. Primogenita tamen editio, præmissa. & Stewechianus codex: *præmissa meminissim*: quæ addidimus, non ut Rhodiginum, quem non minus mirificam emendationum & explicationum cocum omnia jura confundentem, adjuvemus: sed ut diversitatem hanc à libris esse constaret, quam in suis non invenerat post Politianum doctissimus Hetrurix suæ. Paulò post duo Palatini, prima editio, Peckio excerpta, Stewech. *senatui majora visa sunt, quàm erant expectata.* ut Epistola 14. Pall. duo Gulielmii: *equidem spectabam jam tuas litteras.*

noster, ¹ ut confuerat: at ego ei litteras tuas: nihil dum enim sciebat. nam ad me primùm Variusfidius: idque sibi à te mandatum esse dicebat. Paulo post idem mihi Munatius eas litteras legendas dedit, quas ipsi miserat, quas & eas publicè. Placuit, ut statim ad Cornutum prætorum urbis litteras deferremus: qui, quòd consules aberant, consulare munus sustinebat more maiorum. Senatus est continuò convocatus, frequensque convenit propter famam, atque expectationem tuarum litterarum. Recitatis litteris, oblata religio Cornuto est, pullariorum admonitu, non satis diligenter cum auspiciis operam dedisse. Idque à nostro collegio comprobatum est. Itaque res dilata est in posterum. Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit: mæque sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, cum frequenter assentiretur senatus, rogatu Servillii P. Titius intercessit. Res in posterum dilata. Venit paratus Servilius, Jovi ipsi iniquus: cujus in templo res agebatur. Hunc quemadmodum fregerim, quantaque contentione Titium intercessorem abjecerim: ex aliorum te litteris malo cognoscere. Unum hoc ex meis: senatus gravior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quam tum fuit. Nec verò tibi senatus amicior, quam cuncta civitas. Mirabiliter enim populus R. universus, & omnium generum, ordinumque consensus ad liberandam remp. conspiravit. Pergè igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati: atque hæc omnia, QUÆ HABENT speciem gloriæ, collecta inimicissimis splendoris insignibus contemne, ² brevia, fucata, caduca existima. VERUM DECUS in virtute positum est, quæ maxime illustratur magnis in remp. meritis. Eam facultatem habes maximam, quam quum complexus es, & tenes, perface, ut ne minùs resp. tibi, quam tu reip. debeas. Me tuæ dignitatis non modò fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces. Id cum reip. quæ mihi vita est mea carior, tum nostræ necessitudini debere me iudico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quod bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam, & fidem, magis etiam perspexi in ejus incredibili erga te benivolentia, & diligentia. III. idus Aprileis.

CICERO PLANCO.

UT primùm potestas data est augendæ dignitatis tuæ, nihil prætermisi in te ornando, quod positum est aut in præmio virtutis, aut in honore verborum. Id ex ipso senatusconsulto poteris cognoscere. ita enim est perscriptum, ut à me de scripto dicta sententia est: quàm senatus frequens sequutus est summo studio, magnoque consensu. Ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis iudicio bonorum, quàm insignibus gloriæ delectari: tamen considerandum existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi à repub. deberetur. Tu contexes extrema cum primis. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Ajacem, nec Achillem, sed Ulyssè appellavit *πολιπορον*.

CICERO PLANCO, S.

O GRATAM famam biduo ante victoriam, de subsidio tuo, de studio, de celeritate, de copiis. Atque etiam hostibus fuis, spes omnis in te est. Fugisse enim ex prælio

Mutinenfi dicuntur notissimi latronum duces. EST AUTEM non minùs gratum extrema delere, quàm prima depellere. Equidem spectabam jam tuas litteras, idque cum multis. Sperabamque etiam, Lepidum reipub. temporibus admonitum, tecum, & reipub. satis esse facturum. In illam igitur curam incumbere, mihi Piance, ut ne quæ scintilla terribi belli relinquatur. quod si erit factum: & remp. divino beneficio affecteris, & ipse æternam gloriam consequere. D. III. Non. Mai.

PLANCUS CICERONI.

HIS litteris scriptis, quæ postea accidissent, scire te, Had remp. putavi pertinere. Sedulitas mea, (ut spero) & mihi, & reipub. tulit fructum. Namque assiduis internuntiis cum Lepido egi, ut, omisa omni contentione, reconciliataque voluntate nostra, communi consilio reipub. succurreret: se, liberos, urbemque pluris, quàm unum perditum, abjectumque latronem putaret: obsequioque meo, si ita faceret, ad omnes res abuteretur. Profeci itaque per Laterensem internuntium. fidem mihi dedit, se Antonium, si prohibere provincia sua non potuisset, bello persecuturum: me, ut venirem, copiasque jungerem, rogavit: eoque magis, quòd & Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur, & Lepidus ne mediocrem quidem equitatum habebat. Nam etiam ex paucitate ejus, non multis antè diebus, decem, qui optimi fuerant, ad me transferunt. Quibus rebus ego cognitis, cunctatus non sum in cursu bonorum consiliorum: Lepidum adjuvandum putavi. Adventus meus quid profecturus esset, vidi: vel quòd equitatu meo persequi, atque opprimere equitatum ejus possem: vel quòd exercitus Lepidi eam partem, quæ corrupta est, & ab repub. alienata, & corrigere, & coercere præsentia mei exercitus possem. Itaque in Isara, flumine maximo, quod in finibus est Allobrogum, ponte, uno die facto, exercitum ad quartum idus Maji traduxi. Cum verò mihi nuntiatum esset, L. Antonium præmissum cum equitibus, & cohortibus ad Forum Julii venisse: fratrem cum equitum quattuor millibus, ut occurreret ei, misi ad v. idus Maji. Ipse maximis itineribus cum quattuor legionibus expeditis, & reliquo equitatu subsequar. Si nos mediocri modo fortuna reipub. adjuverit: & audaciæ perditorum, & nostræ sollicitudinis hic finem reperiemus. Quod si latro, præcognito nostro adventu, rursus in Italiam se recipere cœperit, Bruti erit officium, occurrere ei: cui scio nec consilium, nec animum defuturum. Ego tamen, si id acciderit, fratrem cum equitatu mittam, qui sequatur, Italiam à vastatione defendat. Fac valeas, meque mutuò diligas.

CICERO PLANCO.

NIHIL post hominum memoriam gloriosius, nihil gratus, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi, quàm tuas, Plance, litteras. Redditæ sunt enim frequenti senatu Cornuto, cum is frigidus sanè, & inconstanter recitasset litteras Lepidi. sub eas statim recitatae sunt tuæ, non sine magnis quidem clamoribus. Cum rebus enim ipsis essent & studiis, beneficiisque in remp. gratissimæ; ³ tum erant gravissimis verbis, & sententiis. Flagitare senatus instruit Cornutum, ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare velle. Cum ei magnum convicium fieret cuncto à senatu: quinque tribuni plebei reule-

runt.

1. Ut confuerat: at ego ei litteras tuas: nihil dum, &c.] Ita Pall. Stewech. Hittorpius. prisca editio. Vulgò: ut confuerat, & ego ei litteras tuas dedi. paullo item post ex Palatino texto & Hittorpius edidi: quas ipsi miserat, quas publicè. licet publicetur: & eas quas publicè. Delevi itidem ex eisdem libris *id nobis*. Iterum mox libentius legerem ex duobus Guelmianis: *senatus continuo convocatus, frequens convenit, recisis voculis nihil*.

2. Brevia, fucata, caduca existima.] Elegantiores mihi gratias agent ob restitutum hunc ex Palatino sexto locum: sic enim exsertis litteris, syllabis, conceptum habet. Hittorpii quoque liber fucata agnoscit. Palatinus verò primus, *fugatoria*. vulgò, *brevia*, *jugacia* & *caduca existima*. superius statim edidi ex Pall. duobus,

Guelmianis, editione Victorii, *que habent speciem gloriæ collecta inanis splendore insignibus*. ut arguam lectionem Lambini assententis, ex binis, ut ait, Memmianis *colleclam ex inanis splendore*. inferius verò mihi placet Palatini & Stewechiani scriptura, *quum complexus es, tene, perface*.

3. Tum erant gravissimis verbis & sententiis. Flagitare.] Alii sententiis plene. Lambinus perscripte, pro plene. sed illud vocabuli subditivum & Cicerois non esse fatetur; rejiciendum tamen aut negligendum non arbitratur. Quid non Tulliana in Tullio? stuporem hominis; Abdicant id certe Pall. Stewech. Hittorp. Vatican. atque dudum Victorius. sicut & illud ait vel dicit statim post.

runt. Servilius rogatus, rem distulit. ego eam sententiam dixi, cui sunt assensu ad unum. ea quæ fuerit, ex senatusconsulto cognosces. Tu, quamquam consilio non eges, vel abundas potius, tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc rejicias: neve in rebus tam subitis, tamque angustis à senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus. quocumque te ratio reip. ducet, sequare. Cures, ut antè factum aliquod à te egregium audiamus, quàm futurum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid à te erit factum, id senatum non modò ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum, comprobaturum.

PLANCUS CICERONI.

17

ANTONIUS Id. Mai. ad Forum Julii cum primis copiis venit. Ventidius bidui spatio abest ab eo. Lepidus ad Forum Voconii castra habet: qui locus à Foro Julii quattuor, & viginti millia passus abest: ibique me expectante constituit, quemadmodum ipse mihi scripsit. Quòd si omnia mihi integra & ipse, & fortuna servarit: recipio vobis, celeriter me negotium ex sententia confecturum. Fratrem meum, assiduis laboribus, concursationibusque confectum, graviter se habuisse, antea tibi scripsi: sed tamen cum primùm posse ingredi cœpit, non magis sibi, quàm reipub. se convaluisse existimans, ad omnia pericula princeps esse non recusabat. Sed ego eum non solùm horvatus sum, verum etiam cœgi istò proficisci: quòd & illa valitudine magis conficere se, quàm me juvare possit in castris: & quòd acerbissimo interitu consulum rempub. nudatam, tali cive prætoze in urbanis officiis indigere existimabam. Quòd si qui vestrum non probabit, mihi prudentiam in consilio defuisse sciat, non illi erga patriam fidelitatem. Lepidus tamen, quòd ego desiderabam, fecit, ut Apellam ad me mitteret, ¹ quo obside, fide illius, & societatis in repub. administranda uteretur. Studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus Segaviano probavit: quo ego interprete novissimè ad Lepidum sum usus. Amicum eum reip. cognosse videor: libenterque ei sum testimonio, & omnibus ero, qui bene merentur. Fac valeas, meque mutò diligas, dignitatemque meam, si mereor, tuearis, sicut adhuc singulari cum benivolentia fecisti.

18

PLANCUS CICERONI.

QUID in animo habuerim, cum Lævus, Nervaque dicefferunt à me, & ex litteris, quas ei dedi, & ex ipsis cognoscere potuisti, qui omnibus rebus, consiliisque meis interfuerunt. Accidit mihi, quòd homini pudenti, & cupido satisfaciendi reipubl. bonisque omnibus accedere solet: ut consilium sequeretur periculosum magis, dum me probarem, quàm tutum, quòd habere possit obrectationem. Itaque post discessum legatorum, cum binis continuis litteris & Lepidus me, ut venire, rogaret, & Larentensis multò etiam magis propè implorans obtestaretur: non ullam rem aliam extumescens, quàm eandem, quæ mihi quoque facit timorem, varietatem, atque infidelitatem exercitus ejus: non dubitandum putavi, quin succurrerem, meque communi periculo offerrem. Sciebam enim, & cautius illud erat consilium, expectare me ad Isaram, dum Brutus trajiceret exercitum: & cum collega consentiente, sicut milites faciunt, hostibus obviam ire. Tamen si quid Lepidus bene sentiens, detrimenti cepisset, hoc omne assignatum iri aut pertinaciæ meæ, aut timori vide-

bam, si aut hominem offensum mihi, conjunctum cum repub. non sublevassem: aut ipse à certamine belli tam necessarij me removissem. Itaque potius periclitari volui, si possem mea præsentia & Lepidum videri, & exercitum facere meliorem, quàm nimis cautus videri. Sollicitorem certè hominem non suis contractis, neminem puto fuisse. Nam, quæ res nullam habebat dubitationem, si exercitus Lepidi absit: ea nunc magnam affert sollicitudinem; magnumque habet casum. Mihi enim si contigisset, ut prior occurrerem Antonio, non mehercules horam constitisset: tantum ego & mihi confido, & sic percussas illius copias, Ventidiique Mulionis castra despicio. Sed non possum non exhorrescere, ² si quid intra cutem subest vulneris, quòd prius nocere potest, quam sciri, curarique possit. Sed certè nisi uno loco me tenerem, magnum periculum ipse Lepidus, magnum ea pars exercitus adiret, quæ bene de rep. sentit. Magnam etiam perditos hostes accessionem sibi fecissent, si quas copias à Lepido abstraxissent. Quæ si adventus meus represserit, agam gratias fortunæ, constantiæque meæ, quæ ad hanc experientiam excitavit. Itaque ad xii. Kal. Jun. ab Isara castra movi: pontem tamen quem in Isara feceram, castellis duobus ad capita positis, reliqui: præsidiaque ibi firma posui, ut venienti Bruto, exercituique ejus sine mora transitus esset paratus. Ipse, ut spero, diebus octo, quibus has litteras dabam, cum Lepidi copiis me conjungam.

CICERO PLANCO.

19

QUAMQUAM gratiarum actionem à te non desiderabam, cum te re ipsa, atque animo scirem esse gratissimum: tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi perjuranda. sic enim vidi, quasi ea, quæ oculis ceruntur, me à te amari. Dices, quid antea? Semper equidem, sed nunquam illustrius. Litteræ tuæ mirabiliter gratæ sunt senatui, cum rebus ipsis, quæ erant gravissime, & maximè fortissimi animi, summique consilii: tum etiam gravitate sententiarum, atque verborum. Sed, mi Plance, incumbere, ut belli extrema perficias. in hoc erit summa & gratia, & gloria. Cupio omni reipub. causa: sed, mehercules, in ea conservanda jam defatigatus, non multò plus patriæ favco, quàm tuæ gloriæ: cujus maximam facultatem tibi dii mortales, ut spero, dedere: quam complectere, obsecro. Qui enim Antonium oppresserit, is hoc bellum teterrimum, periculosissimumque confecerit.

CICERO PLANCO.

20

ITA erant omnia, quæ istinc afferebantur, incerta, ut, si quid ad te scriberem, non occurreret. Modò enim quæ vellemus de Lepido, modò contra nuntiabantur. De te tamen fama constans, nec decipi posse, nec vinci: quorum, alterius fortuna partem habet quandam: alterum, proprium est prudentiæ tuæ. Sed accepi litteras à collega tuo, datas idibus Maii: in quibus erat, te adscripsisse, à Lepido non recipi Antonium. Quòd erit certius, si tu ad nos idem scripseris. sed minùs audes fortasse propter inanem lætilliam litterarum superiorum. ³ Verùm, ut errarem, id Plance voluisti (quis enim id effugerit?) sic decipi te non potuisse, quis non videt? Nunc verò etiam jam erroris causa sublata est. Culpa enim illa, BIS AD EUNDEM, vulgari reprehensa proverbio est. Sin, ut scripsisti ad collegam, ita se res habet, omni cura liberati sumus: nec tamen erimus prius, quàm ita esset tu nos feceris certiores. Mea quidem.

ut

1. *Quo obside fide illius & societatis.*] Ita Palatinus primus. Sextus tantum, *fidei*, sed cum nota expunctionis elementi *i*. Miror improbitatem Lambini, qui hoc loco Victorii emendationem verissimam & eruditissimam, quum omnia alia ejusdem viciatibus suis unguis abutulerit, ignoravit. O litteræ, ô humanitas, sic vos solent homines immutare! Quid multis? Ita quoque Vaticani excerpta. vulgus, imperitiæ suæ velificans obliquavit: *fide illius & societate*, &c. Mox statim lego ex Victorii editione & Palatino primo: *studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus Segavianis probavit*: cum sextus habeat: *In ea re studium mihi suum L. Gellius d. t. fr. egaviano*. Vaticanus: *studium mihi L. Gellius*. editiones verò: *studium in ea re suum mihi L. Gellius de tribus fratribus Segavianis*.

gavianis.

2. *Si quid intra cutem subest vulneris.*] Delicium quondam suæ Galliæ Cl. Puteanus, malebat ulceris, jureque præterea carpit Lambinum, paulò ante reponentem; *hominem rationibus suis male contractis*, plane contra Planci sententiam.

3. *Verùm, ut errarem, id Plance voluisti.*] Defendat vulgatam & amplectatur Lambinus: *verum ut errare, mi Plance, potuisti*, mihi illa potior est, quam reperi in Palatino primo (nam in sexto aliquot harum epistolarum desunt) & Vaticani excerptis: quam cum sic in Mediceo incidisset Egnatius, legebat: *Verum ut errans id Plance voluisti, qui enim id te fugeret; aut sic decipi te non potuisse quis non videt*. Additque sensum esse ironicum & à contrario.

at ad te sæpius scripsi, hæc sententia est: Qui reliquias hujus belli opprefferit, eum totius belli confectorem fore: quem te & opto esse, & confido futurum. Studia mea erga te, quibus certè nulla esse majora potuerunt, tibi tam grata esse, quàm ego putavi fore, minimè miror, vehementerque lætor. Quæ quidem tu, si rectè istic erit, majora, & graviora cognosces. Quarto Kalendas Junias.

21 **PLANCUS CICERONI.**

PUDERET me inconstantiam mearum litterarum, si non hæc ex aliena levitate penderent. Omnia feci, quare Lepido conjuncto ad remp. defendendam, minore sollicitudine vestra, perditis resisterem. Omnia ei & petenti recepi, & ultro pollicitus sum, scripsique tibi biduo antè, confidere me, bono Lepido esse usurum, communique consilio bellum administraturum. Credidi chirographis ejus: affirmationi præsentis Laterensis: qui tum apud me erat, reconciliaremque me Lepido, fidemque haberem, orabat. Non licuit diutius bene de eo sperare. Illud certè cavi, & cavebo, ne mea credulitate reip. summa fallatur. Cùm Isaram flumen, uno die ponte effecto, exercitum traduxissem, pro magnitudine rei celeritatem adhibens, quod petierat per litteras ipse, ut maturarem venire: præstò mihi fuit stator ejus cum litteris, quibus, ne venirem, denuntiabat, se posse per se conficere negotium, interea ad Isaram expectarem. Indicabo temerarium meum consilium tibi: nihilominus ire decreram, existimans eum socium gloriæ vitare. Putabam posse me nec de laude jejuni hominis delibare quidquam: & subesse tamen propinquis locis, ut, si durus aliquid esset, succurrere celeriter possem. Ego non malus homo hoc suspicabar. At Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit mihi litteras, meisque desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, querensque se destitutum: in quibus aperte denuntiat, videam, ne fallor, suam fidem solutam esse: reipub. ne desim. Exemplar ejus chirographi Titio misi. Ipsa chirographa omnia, & quibus credidi, & ea, quibus fidem non habendam putavi, Lævo Cispio dabo perferenda: qui omnibus his interfuit rebus. Accessit eò, ut milites ejus, cùm Lepidus concionaretur, improbi per se, corrupti etiam per eos, qui præsent, Canidios, Rufrenosque, & ceteros, quos, cùm opus erit, scietis, conclamarint viri boni, pacem se velle, neque esse cum ullis pugnaturus, duobus jam consulibus singularibus occisis, tot civibus pro patria amissis, hostibus denique omnibus judicatis, bonisque publicatis, neque hoc aut vindicarat Lepidus, aut sanarat. Huc me venire, & duobus exercitibus conjunctis objicere exercitum fidelissimum, auxilia maxima, principes Galliæ, provinciam cunctam, summæ dementiæ, & temeritatis esse vidi: mihi que, si ita oppressus essem, remque publicam mecum prodidissem, mortuo non modo honorem, sed misericordiam quoque defuturum. Itaque reditus sum: nec tanta munera perditis hominibus dari posse sinam. Ut exercitum locis habeam oppugnans, provinciam tuear, etiam si ille exercitus defecerit, omniaque integra servem, dabo operam, quoad exercitus huc summittatis, parique felicitate remp. hic vindicetis. nec depugnare, si occasio tulerit: nec obsideri, si necesse fuerit: nec mori, si casus inciderit, pro vobis, paratior fuit quisquam. Quare hortor te, mi Cicero, exercitum huc trajiciendum quàm primùm cures, & matures priùs, quàm hostes magis corroborentur, & nostri perturbentur. In quo si celeritas erit adhibita, respublica in possessione victorie, deletis sceleratis, permanebit. Fac valeas, meque diligas. Fratrem meum tibi, fortissimum civem, & ad

omnia paratissimum, excusam litteris, qui ex labore in febriculam incidit assiduam, & satis molestant. Cùm primùm poterit istuc recurrere, non dubitabit, ne quo loco reip. desit. Meam dignitatem commendatam habebas, rogo. Concupiscere me nihil oportet. habeo te & amantissimum mei, & quod optavi, summæ auctoritatis. Tu videris, quantum, & quando tuum munus apud me velis esse. Tantùm te rogo, in Hirtii locum me subdas, & ad tuam amorem, & ad meam observantiam.

CICERO PLANCO.

IN TE, & in collega omnis spes est, diis approbantibus. Concordia vestra, quæ senatui declarata litteris vestris est, mirificè & senatus, & cuncta civitas delectata est. Quòd ad me scripseras de re agraria: si consultus senatus esset, ut quisque honorificentissimam de te sententiam dixisset, eam secutus essem: qui certè ego fuisset. Sed propter tarditatem sententiarum, moramque rerum, cùm ea, quæ consulebantur, ad exitum non pervenirent: commodissimum mihi, Plancoque fratri visum est, uti eo, quod ne nostro arbitratu componeretur, quis fuerit impedimento, arbitror te ex Planci litteris cognovisse. Sed si in senatus consulto, si in ceteris rebus desideras aliquid: sic tibi persuade, tantum esse apud omnes bonos tui caritatem, ut nullum genus amplissimæ dignitatis excogitari possit, quod tibi non paratum sit. Litteras tuas vehementer expecto, & quidem taleis, quales maximè opto. Vale.

PLANCUS CICERONI.

NUMQUAM mehercules, mi Cicero, me pœnitebit maxima pericula pro patria subire, dum, si quid acciderit mihi, à reprehensione temeritatis absim. Confiterer imprudentiam meam lapsam, si unquam Lepido ex animo credidissem. CREDULITAS ENIM ERROR EST MAGIS, quàm culpa: & quidem in optimi cujusque mentem facillimè irripit. Sed ego non hoc vitio pœnè sum deceptus. Lepidum enim pulchrè noram. Quid ergo est? Pudor me, qui in bello maximè est periculosus, hunc casum coëgit subire. Nam, si uno loco essem, verebar, ne cui obtrectatorum viderer & nimium pertinaciter Lepido offensus, & mea patientia etiam bellum. Itaque copias propè in conspectum Lepidi, Antonique adduxi, quadragintaque millium passuum spatio relicto confedi, eo consilio, ut vel celeriter accedere, vel salutariter recipere me possem. Adjunxi hæc, in loco eligendo, flumen oppositum ut haberem: in quo mora transitus esset: Voconii sub manu ut essent, per quorum loca mihi fideliter pateret iter. Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter captabat, se cum Antonio conjunxit ad iv. Kal. Junias: eodemque die ad me castra moverunt: viginti millia passuum cùm abessent, res mihi nuntiata est. Dedi operam deùm benignitate, ut & celeriter me reciperem, & hic discessus nihil fugæ simile haberet: non miles ullus, non eques, non quidquam impedimentorum amitteretur, aut ab illis ferverentibus latronibus interciperetur. Itaque pridie nonas Junias omnes copias Isaram trajeci, ponteisque, quos feceram, interrupi, ut spatium ad colligendum se homines haberent, & ego me interea cum collega jungerem: quem triduo cùm has dabam litteras, expectabam. Laterensis nostri & fidem, & animum singularem in remp. semper fabor. Sed certè nimia ejus indulgentia in Lepidum, ad hæc pericula perspicienda fecit eum minus sagacem. Qui quidem cùm in fraudem se deductum videret, manus, quas justius in Lepidi perniciem armasset, sibi afferre conatus est. In quo casu tamen interpellatus & adhuc vivit, & dicitur

victu-

1. *Nec de laude jejuni hominis delibare.*] Sic edidit Victorius ex antiqua hæc lectio in Palatino primo. vulgò *deliberare*, unde Lambinus *delibrare* magno applausu fecit, exponitque *delibrare* pro detrakere & deminuerè.

2. *Misericordiam quoque defuturum.*] Hoc loquendi genus dicitur A. Gellius: eleganter eruditè hic quoque Victorii sagacitas asseruit, invenioque sic in excerptis. Quod moneo, ne quis in talia nostre editionis incidens, *σπαρματτα* typhotetarum existimet, vulgò: *defuturam*. Sicut Epistola sequenti; *Tantum esse*

apud omnes bonos tui caritatem ex Vaticani excerptis & editione Victorii restitui. vulgò *tantam*.

3. *Per quorum loca mihi fideliter pateret iter.*] Nihil hic mutandum: licet Palatinus sextus initio tenuerit: *mibi pater & frater*, quemadmodum fuisse in Hittorpiano adnotavit Gulielmius; & inde legit; *Per quorum loca mihi fideliter iter pateret; & frater*. Utinam adjunxisset rationes. nam parati eramus eas cernere. In Medio fermè epistolæ quoque conjectat: *In quo casu tamen interpellatus*.

Victurus. Sed tamen de hoc mihi parum certum est. Magno cum dolore parricidarum elapsus sum his. veniebant enim eodem furore in me, quo in patriam, incitati. Iracundias autem harum rerum recentis habebant: quòd Lepidum castigare non destiteram, ut exstingueret bellum: quòd colloquia facta improbam: ¹ quòd legatos, fide Lepidi missos ad me, in conspectum venire vetaveram: quòd C. Catiu Vestinum, tribunum militum, missum ab Antonio ad me cum litteris, exceperam. In quo hanc capio voluptatem, quòd certè, quo magis me petiverunt, tanto majorem his frustratio dolore attulit. Tu, mi Cicero, quod adhuc fecisti, idem præsta: ut vigilanter, nervoseque nos, qui stamus in acie, subornes. Veniat Cæsar cum copiis, quas habet firmissimas: aut, si ipsum aliqua res impedit, exercitus mittatur: cujus ipsius magnum agitur periculum. Quidquid aliquando futurum fuit in castris perditurum contra patriam, hoc omne jam convenit. Pro urbis verò salute cur non omnibus facultatibus, quas habemus, utamur? Quod si vos istic non defueritis, profectò, quod ad me attinet, omnibus rebus abundè reipub. satisfaciam. Te quidem, mi Cicero, in dies, mehercules, habeo cariorcm: sollicitudinesque meas quotidie magis tua merita exacuunt, ne quid aut ex amore, aut ex judicio tuo perdam. Opto ut mihi liceat jam, præsentis pietate meorum officiorum tua beneficia tibi facere jucundiora. Octavo idus Jun. ² Cujarone: ex finibus Allobrogum.

24 PLANCUS IMP. CONS. DESIGN.

S. D. CICERONI.

FACERE non possum, quin in singulas res, meritaque tua, tibi gratias agam. Sed meherculè facio cum pudore. Neque enim tanta necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, desiderare videtur gratiarum actionem. Neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungar orationis: & malo præsens observantia, indulgentia, assiduitate, memorem me tibi probare. Quòd si mihi vita contigerit, omneis gratas amicitias, atque etiam piis propinquitates, in tua observantia, indulgentia, assiduitate vincam. Amor enim tuus, ac judicium de me, utrùm mihi plus dignitatis in perpetuum, an voluptatis, quotidie sit allaturus, non facile dixerim. De militum commodis, fuit tibi curæ: quos ego non potentia meæ causa (nihil enim me non salutariter cogitare scio) ornari volui à senatu: sed primùm, quòd ita meritos judicabam: deinde, quòd ad omneis casus conjunctiores reip. esse volebam: novissimè, ut ab omni omnium sollicitatione aversos eos, taleis vobis præstare possem, quales adhuc fuerunt. Nos adhuc hic omnia integra sustinuimus. Quod consilium nostrum, et si, quanta sit aviditas hominum, non sine causa, talis victoriæ, scio: tamen vobis probari spero. Non enim, si quid in his exercitiis sit offensum, magna subsidia resp. habet expedita, ³ quibus subito impetu, ac latrocinio parricidarum resistat. Copias verò nostras notas tibi esse arbitror. In castris meis legiones sunt veteranae tres: tironum vel luculentissima ex omnibus una: in castris Bruti una veterana legio: altera bima: octo tironum. Ita universus exercitus, numero amplissimus est, firmitate exiguus. Quantum autem in acie tironi sit committendum, nimium sæpe expertum habemus. Ad hoc robur nostrorum exercituum, sive Africanus exercitus, qui est veteranus, sive Cæsar accersisset, æquo animo summam remp. in discrimen deduceremus. Aliquantò autem propius esse, quod ad Cæ-

sarem attinet, videbamus. Nihil destiti cum litteris hortari: neque ille intermisit affirmare, se sine mora venire: cum interim aversum illum ab hac cogitatione ad alia consilia video se contulisse. Ego tamen ad eum Furnium nostrum cum mandatis, litterisque misi, si quid fortè proficere possent. Scis tu, mi Cicero, quod ad Cæsaris amorem attinet, societatem mihi esse tecum: vel quòd in familiaritate Cæsar, vivo illo, jam tueri eum, & diligere fuit mihi necesse: vel quòd ipse, quoad ego nosse potui, moderatissimè, atque humanissimè fuit sensus: vel quòd ex tam insigni amicitia mea, atque Cæsar, hunc filii loco, & illius, & vestro judicio substitutum, non proinde habere, turpe mihi videtur. Sed, quidquid tibi scribo, dolenter meherculè magis, quam inimicè facio. Quòd vivit Antonius hodie, quòd Lepidus unà est, quòd exercitus habent non contemnendos, quòd sperant, quòd audent: omne Cæsar acceptum referre possunt. Neque ego superiora repetam. Sed ex eo tempore, quo ipse mihi professus est se venire, si venire voluisset, aut oppressum jam bellum esset, aut in averissimam illi Hispaniam cum detrimento eorum maximo detrusum. Quæ mens eum, aut quorum consilia à tanta gloria, sibi verò etiam necessaria, ac salutari, avocarit, & ad cogitationem consulatus bimestris, summo cum terrore hominum, & insulsa cum efflagitatione transfugerit, exputare non possum. Multum in hac re mihi videntur necessarii ejus, & reip. & ipsius causa proficere posse: plurimum, ut puto, tu quoque: cujus ille tanta merita habet; quanta nemo, præter me. numquam enim obliviscar, maxima, ac plurima me tibi debere. De his rebus, ut exigeret cum eo, Furnio mandavi. Quòd si, quantum debeo, habuero apud eum auctoritatem, plurimum ipsum juvero. Nos interea duriore conditione bellum sustinemus, quòd neque expeditissimam dimicationem putamus: neque tamen refugiendo commissuri sumus, ut majus detrimentum resp. accipere possit. Quòd si aut Cæsar se respexerit, aut Africanæ legiones celeriter venerint, securus vos ab hac parte reddemus. Tu, ut instituisti, me diligas rogo, proprieque tuum esse, tibi persuadeas. V. Kal. Sext. ex castris.

CICERO S. D. FURNIO.

SI interest, id quod homines arbitrantur, reip. te, ut, ²⁵ instituisti, atque fecisti, navare operam, rebusque maximis, quæ ad exstinguendas reliquias belli pertinent, interesse: nihil videris melius, neque laudabilius, neque honestius facere posse. Istamque operam tuam, navitatem, animum in remp. celeritati præturæ anteposendam censeo. Nolo enim te ignorare, quantam laudem consecutus sis: mihi crede, proximam Planco, idque ipsius Planci testimonio, præterea fama, scientiaque omnium. Quamobrem si quid operis tibi etiam nunc restat, id maximo opere censeo persequendum. Quid enim honestius, aut quid honesto anteposendum? Sin autem satisfactum reip. putas, celeriter ad comitia, quum maturè futura sunt, veniendum censeo: dummodò ne quid hæc ambitiosa festinatio aliquid imminuat ejus gloriæ, quam consecuti sumus. Multi clarissimi viri, cum reipub. darent operam, annum petitionis suæ non obierunt. Quod eo facilius nobis est, quod non est annus hic tibi destinatus: ut, si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil prætermittere videbere usitati, & quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem, Planco consule, et si etiam sine eo rationes expeditas haberes: tamen splendidiorem petitionem tuam, si modò ista

1. Legatos fide Lepidi missos ad me, in conspectum venire vetaveram.] Ita edidit Victorius, neque aliter in Palatino primo. nam quod vulgò Lepidi dimissos vitiosum est, præcedentisque vocabuli extrema syllaba adherit posteriori. Vulgò excusum est, dimissos, ad me in conspectum venire vetaveram. Paulo post, ex Palatino primo ex editione Victoriana (nam ex Mediceo hanc lectionem attulit, quam ad primam quoque impressionem notat Egnatius) ex Hittorpiano lego: missum ab Antonio ad me tum litteris exceperam. quantum in Palatino sexto, primo erat, exceperam. sed exceperam rectius. Videatur Cæsar libro 1. Belli civilis. Idem lib. 111. Virgilius Buc. 11.

Nonne ego te vidi Damonis pessime caprum
Excipere insidiis.

Vulgatum est: missum ab Antonio ad eum cum litteris interceperam.
2. Cujarone.] Sealiger conjicit Curalone; idemque monuit Gruterum per epistolam Lindebrogius, alluduntque mss. in quibus Cujarone.

3. Quibus subito impetu ac latrocinio parricidarum resistat.] Ita elegantissime ac probissime Palatino sextus, Hittorpianus, Stewechianus, ut ex Mediceo adnotat quoque P. Viçt. Propert. lib. 11. Tantalea poterit tradere poma manu: & plura apud Passeratium, Pierium, aliosque. sic Virgilius curru pro curru. vulgo, impetu.
Y y y 2 L. Dori

ista ex sententia confecta essent. Omnino plura me scribere, cum tuum tantum consilium, iudiciumque sit, arbitrabar non ita necesse: sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam. Cujus est hæc summa, ut omnia te metiri dignitate malim, quam ambitione: majoremque fructum ponere in perpetuitate laudis, quam in celeritate præturæ. Hæc eadem locutus sum domi meæ, adhibito Q. fratre meo, & Cæcina, & Calvisio, studiosissimis tui, cum Dardanus, libertus tuus, interesset. omnibus probari videbatur oratio mea. sed tu optimè judicabis.

26

M. CICERO S. D. C. FURNIO.

LECTIS tuis litteris, quibus declarabas, aut omittendos Narbonenses, aut cum periculo dimicandum, illud magis timui: quod vitatum non molestè fero. Quod de Planci & Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriæ. De Gallorum studio, nos aliquando cognoscemus, ut scribis, cujus id opera maximè excitatum sit. Sed jam (mihi crede) cognovimus. Itaque jucundissimis tuis litteris stomachatus sum in extremo. Scribis enim, si in Sextilem comitia, citò te: sin jam confecta, citius, ne diutius cum periculo fatuus sis. O mi Furni, quam tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facilè discas! Tu nunc candidatum te putas, & id cogitas, ut aut ad comitia curras: aut si jam confecta, domi tuæ sis, ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis. Non arbitror te ita sentire. omneis enim tuos ad laudem impetus novi. Quòd si, ut scribis, ita sentis, non magis te, quam de te iudicium reprehendo meum. Te adipiscendi magistratus levissimi, & divulgatissimi, si ita adipiscare, ut plerique, præpropere festinatio abducat à tantis laudibus, quibus te omneis in cælum jure, & verè ferunt? Scilicet id agitur, utrum hac petitione, an proxima prætor fias, non ut ita de reipub. mereare, omni honore ut dignissimus judicare? Utrum necis, quam altè ascenderis? an pro nihilo id putas? Si necis, tibi ignosco: nos in culpa sumus. Sin intelligis: ulla tibi est prætura, vel officio, quod pauci, vel gloria, quam omnes sequuntur, dulcior? Hæc de re & ego, & Calvisius, homo magni iudicii, tuique amantissimus, te accusamus quotidie. Comitiam tamen, quum ex his pendes, quantum tacere possumus, quòd multis de causis reipub. arbitramur conducere, in Januar. mensem protrudimus. Vince igitur, & vale.

27

CICERO LEPIDO, SAL.

QUOD mihi, pro summa erga te benivolentia, magnæ curæ est, ut quam amplissima dignitate sis, molestè tuli, te senatui gratias non egisse, cum esses ab eo ordine ornatus summis honoribus. Pacis inter civeis conciliandæ te cupidum esse lætor. eam si à servitute sejungis, consules & reipub. & dignitati tuæ. Sin ista pax perditum hominem in possessionem impotentissimi dominatus restitutura est, hoc animo scito omneis sanos, ut mortem servituti anteponant. Itaque sapientius, meo quidem iudicio facies, si te in istam pacificationem non interpones, quæ neque senatui, neque populo, nec cuiquam bono probatur. Sed hæc audies ex aliis, aut certior fies litteris. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis.

28

CICERO TREBONIO, SAL.

QUAM vellem ad illas pulcherrimas epulas me idibus Martiis invitasses! reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum his tantum negotii est, ut vestrum illud divinum in reipub. beneficium nonnullam habeat querelam. Quòd

vero à te, viro optimo, seductus est, tuoque beneficio adhuc vivit hæc pestis, interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirafor. Mihi enim negotii plus reliquisti uni, quam præter me, omnibus. Ut enim primum post Antonii scidissimum discessum senatus haberi liberè potuit, ad illum animum meum reverti pristinum, quem tu cum civi accerrimo, patre tuo, in ore, & amore semper habuisti. Nam cum senatum ad XIII. Kalendas Januarias tribuni pleb. vocavissent, deque alia te referrent: totam temp. sum com-plexus, eoque accerrimè, senatumque jam languentem, & defessum, ad pristinam virtutem, consuetudinemque revocavi, magis animi, quam ingenii viribus. Hic dies, meaque contentio, atque actio, spem primum populo R. attulit libertatis recuperandæ. Nec verò ipse postea tempus ullum intermissi de reipub. non cogitandi solum, sed etiam agendi. Quòd nisi res urbanas, actaque omnia ad te perferri arbitrarer, ipse perferberem: quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognoscas ex aliis: à me pauca: & ea summatim. Habemus fortem senatum: consulareis partim timidos, partim malè sentientes. Magnum damnum factum est in Servio. L. Cæsar optimè sentit: sed, quòd avunculus est, non accerrimas dicit sententias. Consules egregii: præclarus D. Brutus: puer egregius Cæsar, de quo spero equidem reliqua. Hoc verò certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripserit: legionesque duæ de exercitu Antonii ad ejus se auctoritatem consulissent, atque is oppositus esset terror Antonio: nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis præteriturum fuisse. Hæc tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse. Plura scribam, si plus otii habuero.

CICERO APPIO.

29

DE meo studio erga salutem, & incolumitatem tuam, credo te cognosse ex litteris tuorum: quibus me cumulatissimè fatistecisse certò scio: nec his concedo, quamquam sunt singulari in te benivolentia, ut te saluum malint, quam ego. Illi mihi necesse est concedant, ut tibi plus, quam ipsi, hoc tempore prodesse possim: quod quidem nec destiti facere, nec desistam: & jam in maxima te feci, & fundamenta jeci salutis tuæ. Tu fac bono animo, magnoque sis, meque tibi nulla re defuturum esse confidas. Pridie nonas Quinctileis.

3 GALBA CICERONI SAL.

30

DECIMO SEPTIMO Kalend. Maji, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram (nam ei obviam processeram millia passus centum, quo maturius veniret) Antonius legiones eduxit duas, secundam, & quintamtrigesimam, & cohortes prætorias duas, unam suam, alteram Silani, evocatorum partem. Ita obviam venit nobis, quòd nos quattuor legiones tironum habere solum arbitrabatur. Sed noctu, quo tutius venire in castra possemus, legionem Martiam, cui ego præesse solebam, & duas cohortes prætorias miserat Hirtius nobis. Cum equites Antonii apparuissent, contineri neque legio Martia, neque cohortes prætorie poterunt: quas sequi cepimus, quæ eos retinere non poteramus. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat: neque sciri volebat, se legiones habere: tantum equitatum, & levem armaturam ostendebat. Posteaquàm vidit, se invito, legionem ire Pansa, sequi se duas legiones iussit tironum. Postea, quam angustias paludis, & silvarum transivimus, acies est instructa à nobis duodecim cohortium. Nondum venerant legiones duæ; repente Antonius in aciem suas copias de vico pro-

1. Domi tuæ sis, ne cum maximo periculo.] Ita hunc locum Victorius edidit, exturbato vocabulo scilicet quod post sis & ante ne injectum hæserat. At Stewech. & Palatinus primus id sis jugulant. Mihi, ut facit Palatinus sextus, hæc verba omnia unco trahenda videntur: scilicet ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis. nam ex superioribus ab aliquo sciolo confecta, & huc injecta sunt.

2. In Januarii mensis protrudimus.] Coactus sum cedere majori contentui. in hac lectione admittenda, videlicet Palatino pri-

mo, Stewechiano, Vaticanis excerptis, editioni Victorianæ: & revera aprius est quam vulgarum editionum protendimus, retinente tamen illud Palatino sexto, & Hittorpiano proficiente, protendimus. In præcedente epistola Palatinus sextus & Hittorpianus ita scribunt illum locum: sin autem officio reip. satisfactum putas.

3. GALBA CICERONI SAL.] Hanc inscriptionem sic invenimus in optimis codicibus nostris, neque aliter edidit Petrus Victorius. Alii Sergius Galba scribunt, Lambinus SER. GALBA. Nos nihil neque à libris neque à Victorio decedere volvimus.

produxit: & sine mora concurrat. Primò ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte pugnari: & si dexterius cornu, in quo eram cum Martiæ legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat legionem tricesimam quintam Antonii, ut amplius passus * ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque cum equites nostrum cornu circumire vellent, recipere me cœpi, & levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros aggredierentur. Interim video me esse inter Antonianos, Antoniumque post me esse aliquantò. repente equum immisi ad eam legionem tironum, quæ veniebat ex castris, scuto rejecto. Antoniani me insequi: nostri pila conjicere velle. Ita nescio quo fato sum servatus: quòd sum citò à nostris cognitus. In ipsa Æmilia, ubi cohors Cæsaris prætoria erat, diu pugnatum est. Cornu sinisterius, quod erat infirmius, ubi Martiæ legionis duæ cohortes erant, & cohors prætoria, pedem referre cœperunt, quòd ab equitarum circuibantur, quo vel plurimum valet Antonius. Cum omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus cœpi ad castra. Antonius, tamquam victor, castra putavit se posse capere. Quòd cum venit, complureis ibi amisit, nec egit quidquam. Audita re, Hirrius cum cohortibus viginti veteranis redeunt Antonio in sua castra occurrit, copiasque ejus omnes delevit, fugavit eodemque loco, ubi erat pugnatum ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta, se in castra sua ad Murinam recepit. Hirrius in ea castra rediit, unde Panfa exierat, ubi duas legiones reliquerat, quæ ab Antonio erant oppugnatae. Sic partem majorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum. Nec id tamen sine aliqua jactura cohortium prætorianarum nostrarum, & legionis Martiæ fieri potuit. Aquilæ duæ, signa sexaginta sunt relata Antonii. Res bene gesta est. Ad XI. Kalendas Maji, ex castris.

C. ASINIUS POLLIO, CICERONI S. D.

51 **M**IRUM tibi debet videri, nihil me scripsisse de rep. postea quam itum est ad arma. Nam saltus Castulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrocinii infestior factus est: tamen nequaquam tanta in mora est, quanta, qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios, & retinent. Itaque nisi nave perlata litteræ essent, omnino nescirem, quid istic fieret. Nunc verò nactus occasionem, posteaquam navigari cœptum est, cupidissime, & quam creberrimè potero, scribam ad te. Ne moveare ejus sermonibus, quem tamen nemo est, qui videre velit, tamen nequaquam proinde, ac dignus est, oderunt homines, periculum non est. Aded est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem, quod commune cum illo sit. Natura autem mea, & studia trahunt me ad pacis, & libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli sæpe desievi. Cum verò non liceret mihi nullius partis esse: quia utrobique magnos inimicos habebam: ea castra fugi, in quibus planè tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum. compulsus eò, quòd minimè volebam, ne in extremis essem, planè pericula non dubitanter adii. Cæsarem verò, quòd me in tanta fortuna, modò cognitum, vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate, & fide. Quæ mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maximè probarit. Quòd iustus sum eo tempore, atque ita feci, ut appareret invito imperatum esse. Cujus facti injustissima invidia erudire me potuit, quam jucunda libertas, & quam misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint: quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est ullum, quod pro libertate aut refugiam aut deprecer. Sed consules neque senatusconsulto, neque litteris præceperant mihi, quid facerem. Unas enim post idus Martias

demum à Panfa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam, me & exercitum in potestate ejus futurum. Quòd, cum Lepidus concionaretur, atque omnibus scriberet, se consentire cum Antonio, maximè contrarium fuit. Nam quibus comitatibus, invito illo, per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cetera transissem, num etiam Alpeis poteram transvolare, quæ præsidio illius tenerentur? Adde huc, quòd perferri litteræ nulla conditione potuerunt. Sexcentis enim locis excutuntur: deinde etiam retinentur à Lepido tabellarii. Illud me Cordubæ pro concione dixisse, ne vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus venisset, traditurum. Nam de legione trigesima tradenda quantas habuerim conciones, quid ego scribam? Qua tradita, quanto pro rep. infirmior futurus fuerim, quis ignorat? Hac enim legione, noli acrius, aut pugnacius quidquam putare esse. Quare eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim: (omneis enim civis planè studeo esse salvos) deinde, qui & me, & temp. vindicare in libertate paratus sim. Quòd familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est. Invideo illi tamen, quòd ambulat, & jocatur tecum. Quæ res, quanti æstimem, si umquam liceat vivere in otio, experieris. Nullum enim vestigium abs te recessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia, an ducendo exercitum in Italiam, reip. magis satisfacere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius, ac minùs laboriosum est, manere, tamen quia video tali tempore multò magis legionibus opus esse, quàm provinciis, quæ præsertim recuperari nullo negotio possunt, constitui, ut nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde ex litteris, quas Panfa mihi, cognosces omnia. nam tibi earum exemplar misi. XVII. Kal. April. Cordubæ. Vale.

C. ASINIUS POLLIO, CICERONI.

52

BALBUS quæstor, magna numerata pecunia, magno pondere auri, majore argenti coacto de publicis exactionibus, ne stipendio quidem militibus reddito, duxit se à Gadibus, & triduum tempestate retentus ad Calpen, Kal. Junii trajecit sese in regnum Bogudis, planè bene peculiatum. His rumoribus utrum Gadeis referatur, an Romanis, (ad singulos enim nuntios turpissimè consilia mutat) nondum scio. sed præter furta, & rapinas, & virgis cætos socios, hæc quoque fecit, ut ipse gloriari solet, eadem, quæ C. Cæsar. Ludis, quos Gadibus fecit, Herennium Galum, histrionem, summo ludorum die anulo aureo donatum, in XIII. festum deduxit. tot enim fecerat ordines equestris loci. Quattuorviratum sibi prorogavit: comitia biennii biduo habuit, hoc est, renuntiavit, quos ei visum est: exfules reduxit, non horum temporum, sed illorum, quibus à seditionis fenatus trucidatus, aut expulsus est, Sex. Varo proconsule. Illa verò jam ne Cæsaris quidem exemplo: quòd ludis prætextam de suo irinere ad L. Lentulum proconsulem sollicitandum posuit. Et quidem cum ageretur, flevit, memoria rerum gestarum commotus. Gladiatoribus autem Fadium quendam, militem Pompejanum, quia, cum depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctore sese nolebat, & ad populum confugerat: primum Gallos equites immisit in populum: (collecti enim lapides sunt in eum, cum abriperetur Fadius) deinde abstractum defodit in ludo: & vivum conbussit: cum quidem pransus, nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum rejectis, inambularet, & illi misero quiritanti, C. R. NATUS SUM: responderet, Abi, nunc populi fidem implora. Bestiis verò civis Romanos, etiam in his circulatorum quendam auctionum, notissimum hominem Hispali, quia deformis erat, objecit. Cum hujuscemodi portento res mihi fuit. Sed de illo plura coram. Nunc, quod

1. Circulatorum quendam auctionum.] Ita Pall. & vulgata editio. Victorius edidit *actionum*, nec video ab eo reddi rationem. At Urfinus nobis ex aliquo libro protrudit *Arventorum*, videtur

que ei nomen proprium fuisse ejus, de quo loquitur. utinam libri nostri adfuerint.

quod præstat, quid me velitis facere, constituite. Treis legiones firmas habeo: quarum unam vicesimamoctavam cum ad se initio belli arcessisset Antonius hac pollicitatione, quo die in castra venisset, denarios quingenos singulis militibus daturum: in victoria verò eadem præmia, quæ suis legionibus (quorum quis ullam finem, aut modum futurum putavit?) incitatissimam retinui, ægrè mehercules: nec retinuissem, si uno loco habuissem, utpote cum singulæ quædam cohortes seditionem fecerint. Reliquas quoque legiones non destitit litteris, atque infinitis pollicitationibus incitare. Nec verò minùs Lepidus urfit me & suis, & Antonii litteris, ut legionem trigessimam mitterem sibi. Itaque quem exercitum neque vendere ullis præmiis volui, nec eorum periculorum metu, quæ victoribus illis portendebantur, diminuere, debetis existimare retentum, & conservatum reip. esse: atque ita credere, quodcumquæ imperassetis, facturum fuisse, si, quod iussistis, feci. Nam & provinciam in otio, & exercitum in mea potestate tenui: finibus meæ provinciæ nusquam excessi. Militem non modò legionarium, sed ne auxiliarium quidem ullum quoquam misi: & si quos equites decedentes nactus sum, supplicio affeci. Quarum rerum fructum satis magnum republica salva tulisse me putabo. Sed respubl. si me satis novisset, & major pars senatus: majores ex me fructus tulisset. Epistolam, quam Balbo, cum etiam nunc in provincia esset, scripsi, legendam tibi misi: etiam prætextam, si voles legere, Gallum Cornelium, familiarem meum, poscito. VI. idus Junias, Corduba.

33

POLLIO, CICERONI, S. P.

S U. B. E. E. Q. U. Quo tardiùs certior fierem de præliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios, novem dies retinuit: tamen etsi tantam calamitatem reip. quàm tardissimè audire optandum est: sed illis, qui prodesse nihil possunt, neque mederi. Atque utinam eodem senatusconsulto, quo Plancum, & Lepidum in Italiam arcessistis, me quoque iussissetis venire. profectò non accepisset resp. hoc vulnus. quo si qui latantur in præsentia, quia videntur & duces, & veterani Cæsaris partium interiisse, tamen postmodum necesse est doleant, cum vastitatem Italiæ respexerint. Nam & robur, & soboles militum interiit: si quidem, quæ nuntiantur, ulla ex parte vera sunt. Neque ego non videbam, quanto usui reipub. esset futurus, si ad Lepidum venissem. omnem enim cunctationem ejus discussissem, præsertim adjutore Planco. Sed scribenti ad me ejusmodi litteras, quas leges, & concionibus, videlicet, quas Narbone habuisse dicitur, ¹ similis, palmarer planè necesse erat, si vellem commeatu, per provinciam ejus iter faciens, habere. Præterea verbar, ne, si antè, quàm ego incepta perficerem, prælium confectum esset, pium meum consilium raperent in contrariam partem obtrectatores mei, propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio, non major tamen, quàm Planco fuit. Itaque à Gadibus mense Aprili binis tabellariis in duas naves impositis, & tibi, & consulibus, & Octaviano scripsi, ut me faceretis certiores, quonam modo plurimum possem prodesse reip. Sed, ut rationem in eo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à Gadibus naves profectæ sunt. Nulla enim post hiemem fuit ante eam diem navigatio. Et hercules longè remotus ab omni suspitione futuri civilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hiber-

nis collocaram. Ita potè festinavit uterque configere, tanquam nihil pejus timerent, quàm ne sine maximo reip. detrimento bellum componeretur. sed, si properandum fuit, nihil non summi ducis consilio gessisse Hirtium video. Nunc hæc mihi scribuntur ex Gallia Lepidi, & nuntiantur, Pansa exercitum concisum esse: Pansam ex vulneribus mortuum: eodem prælio Martiam legionem interiisse, & L. Fabatum, & C. Peducaum, & D. Carfulenum. Hirtino autem prælio & quartam legionem, & omnes præterea Antonii cæsas: item Hirtii. Quartam vero cum castra quoque Antonii cepisset, à quinta legione concisam esse. Ibi Hirtium quoque periisse, & Pontium Aquilam: dici etiam Octavianum cecidisse. Quæ si (quod dii prohibeant) vera sunt: non mediocriter doleo: Antonium turpiter Mutinæ obfessionem reliquisse, sed habere equitum ² legiones sub signis armatas treis, & P. Bagienni unam, inermis bene multos. Ventidium quoque se cum Legione septima, octava, nona conjunxisse: si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema: & non modò nationes, sed etiam servitia concitaturum: Parmam direptam: L. Antonium Alpeis occupasse. Quæ si vera sunt, nemini nostrum cessandum est, nec expectandum, quid decernat senatus. Res enim cogit huic tanto incendio succurrere omnes, qui aut imperium, aut nomen denique pop. Rom. salvum volunt esse. Brutum enim cohorteis XVI. & duas non frequentes tironum legiones, quas conscripserat Antonius, habere audio. Neque tamen dubito, quin omnes, qui supersint de Hirtii exercitu, confluant ad eum. Nam in delectu non multum spei puto esse: præsertim cum nihil sit periculosius, quàm spatium confirmandi sese, Antonio dari. Anni autem tempus libertatem majorem mihi dat, propterea quia frumenta aut in agris, aut in villis sunt. Itaque proximis litteris consilium meum expeditur. Nam neque deesse, neque superesse reipub. volo. Maximè tamen doleo, adèd & longo, & infesto itinere ad me venire, ut die quadragesimo possit, aut ultra etiam, quàm facta sunt, omnia nuntientur.

M. LEPIDUS IMP. ITERUM, PONT. MAX. 34
M. T. C. S. P. D.

S V. B. E. E. V. Cum audissem, Antonium cum suis copiis, præmissò L. Antonio cum parte equitatus, in provinciam meam venire: cum exercitu meo ab confluyente Rhodano castra movi, ac contra eos venire institui. Itaque continuis itineribus ad Forum Vocontium veni, & ultra, castra ad flumen Argenteum ³ contra Antoninos feci. P. Ventidius suas legiones treis conjunxit cum eo, & ultra me castra posuit. habebant antea legionem secundam, & ex reliquis legionibus magnam multitudinem, sed inermorum. Equitatum habet magnum. Nam omnis ex prælio integer decessit, ita ut sint amplius equitum. ⁴ Itaque ad me complures milites, & equites ab eo transferunt: & in dies singulos ejus copiarum minuuntur. Silanus, & Culleo ab eo discesserunt. Nos etsi graviter ab his læsi eramus, quòd contra nostram voluntatem ad Antonium ierant: tamen nostræ humanitatis & necessitudinis causa, eorum salutis rationem habuimus. Nec tamen eorum opera utimur: neque in castris habemus, neque ulli negotio præfecimus. Quod ad bellum hoc attinet, nec senatus, nec reip. deerimus. quæ postea egerimus, faciam te certiores. Etsi omni tempore summa studia officii, mutuò inter nos certatim constiterunt, pro nostra inter nos familiaritate, & proinde dili-

1. Similis, palmarer plane necesse erat.] Exstat hæc scriptura in Palatino primo ac Gruteriano, quam ex suis quoque indicavit Victorius: quem miror, alias tam librorum & antiquitatis religiosum, hic sibi tantum licentire sumpsisse, ut illegitimum, quia rarum est, putaret; iretque obtrusum nobis palmarer, quod illico Lambinus, de quo quicquid pessime dixerò, minus erit; in textum recipit. Adhæreo ergo hic Manatio. Futillissimum verò testimonium in suis jejunis schediasmaticis audire parce, præsertim

adversus Manutium pro Lambino mentientem. Vulgatum est: similibus: simillarem plane necesse erat. Stewechianus quoque & Palat. Sext. palmarer. prisca editio, palma rerum.

9. Contra Antoninos feci.] Lectionem hanc utpote verissimam debemus excerptis Vaticanis: cum Victorius ediderit Antonios, existetque vulgo, Antonianos. Sic Epistola præcedente Hirtino prælio, præ quo vulgatum Hirtiano. Sic libro XII. Ep. 14. ut videbimus.

diligenter ab utroque conservata sunt: tamen non dubito, in tanto, & tam repentino reipub. motu quin nonnulla de me falsis rumoribus à meis obrectatoribus, me indigna, ad te delata sunt, quæ tuum animum magno opere moverunt, pro tuo amore in temp. Eate moderatè accepisse, neque temerè credendum judicasse, à meis procuratoribus certior sum factus: quæ mihi, ut debent, gratissima sunt. Memini enim & illa superiora, quæ abs tua voluntate profecta sunt, ad meam dignitatem augendam, & ornandam: quæ perpetuò animo meo fixa manebunt. Abs te, mi Cicero, magnopere peto, si meam vitam, & studium diligentissimè superioribus temporibus in rep. administranda, quæ Lepido digna sunt, perspecta habes, ut paria, aut eo ampliora reliquo tempore exspectes: & proinde tua auctoritate me tuendum existimes, quo tibi plura tuo merito debeo. Vale. D. XI. Kalendas Junias, ex castris, ex Ponte Argenteo.

LEPIDUS IMP. ITER. PONT. MAX. S. D. 35
SENAT. POP. PL. Q. R.

S. V. liberique vestri V. B. E. E. Q. V. Deos, hominesque testor, patres conscripti, qua mente, & quo animo semper in temp. fuerim, & quam nihil antiquius communi salute, ac libertate judicari: quod vobis brevi probassem, nisi mihi fortuna proprium consilium extorsisset. Nam exercitus cunctus consuetudinem suam in civibus observandis, communique pace, seditione facta, retinuit: meque tantæ multitudinis civium Romanorum salutis, atque incolumitatis causam suscipere, ut verè dicam, coëgit. In qua re ego vos, patres conscripti, oro, atque obsecro, ut privatis offensionibus omissis, summæ reip. consulatis, neve misericordiam nostram, exercitusque nostri, in civili dissensione, seeleris loco ponatis. Quòd si salutis omnium, ac dignitatis rationem habueritis: meliùs & vobis, & reip. consulatis. Data 11. Kal. à Ponte Argenteo. Valet.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
LIBER UNDECIMUS,
AD
BRUTUM, ET BRUTI AD CICER. &c.

1 D. BRUTUS BRUTO SUO ET C. CASSIO, S.

Uo in statu simus, cognoscite. Heri vespèri apud me Hirtius fuit: qua mente esset Antonius, demonstravit: pessima scilicet, & infidelissima. Nam se neque mihi provinciam dare posse ajebat, neque arbitrari, rutò in urbe esse quemquam nostrum: aded esse militum concitatos animos, & plebis. Quod utrumque esse falsum, puto vos animadvertere: atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat: timere eum, ne, si mediocri auxilium dignitatis nostræ habuissimus, nullæ partes iis in repub. relinquere. Cum in his angustiis versarer, placitum est mihi, ut postularem legationem liberam mihi, reliquisque nostris, ut aliqua causa proficiscendi honesta quæreretur. Hæc se impetratum pollicitus est: nec tamen impetratum confido: tanta est hominum insolentia, & nostri infestatio. Ac si dederint, quod petimus, tamen paullo pòst futurum puto, ¹ ut hostes judicemur: aut aqua, & igni interdiciamur. Quid ergo est, inquis, tui consilii? dandus est locus fortunæ: cedendum ex Italia: migrandum Rhodum, aut aliqùd terrarum arbitror. Si melior casus fuerit, revertemur Romam: si mediocris, in exilio vivemus: si pessimus, ad novissima auxilia descendemus. Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum, cur novissimum tempus exspectemus potiùs, quàm nunc aliquid moliamur? Quia ubi consistamus, non habemus, præter Sex. Pompejum, & Bassum Cæcilium: qui mihi videntur, hoc nuntio de Cæsare allato, firmiores futuri. Satis tempore ad eos accedemus, ubi, quid valeant, scierimus. Pro Cassio, & te, si quid me velitis recipere, recipiam. Postulat enim hoc Hirtius, ut faciam. Rogo vos, quàm primùm mihi rescribatis. nam non dubito, quin his de rebus ante horam quartam Hirtius certio-

rem me sit facturus: quem in locum convenire possimus. Quòd me velitis venire, rescribite. Post novissimum Hirtii sermonem, placitum est mihi postulare, ut liceret nobis esse Romæ publico præsidio: quod illos nobis concessuros non puto. magnam enim invidiam iis faciemus. Nihil tamen non postulandum putavi, quod æquum esse statuerem.

BRUTUS, ET CASSIUS PRÆT. M. ANTONIO COS.

DE TUA fide, & benivolentia in nos, nisi persuasum esset nobis, non conscripsimus hæc tibi: quæ profectò, quum istum animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis, magnam veteranorum multitudinem Romam venisse jam, & ad Kalendas Junias futuram. multo majorem. De te si dubitemus, aut vereamur, simus nostri dissimiles. Sed certè, cum ipsi in tua potestate fuerimus, tuoque adducti consilio dimiserimus ex municipiis nostros necessarios, neque solum edicto, sed etiam litteris id fecerimus: digni sumus, quos habeas tui consilii participes, in ea præsertim re, quæ ad nos pertinet. Quare petimus à te, facias nos certiores tuæ voluntatis in nos: putefne, nos rutos fore in tanta frequentia militum veteranorum, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus: ² quod velle te probare, vix quisquam posse videtur, qui nos salvos, & honestos velit. Nos ab initio spectasse otium, nec quidquam aliud libertate communi quæsisse, exitus declarat. Fallere nemo nos potest, nisi tu: quod certè abest à tua virtute, & fide: sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos. tibi enim iam credidimus, & credituri sumus. Maximo de nobis timore afficiuntur amici nostri: quibus etsi tua fides explorata est, ramen illud in mentem venit, multitudinem veteranorum facilius ³ impelli ab aliis quolibet, quàm à te retineri posse. Rescribas nobis ad omnia,

¹ UT hostes judicemur, aut aqua & igni interdiciamur.] Non potui non hanc lectionem probare injicientibus eam nobis tribus mss. Palatino tertio, Gruteriano, Stewechiano. Editum est: aut aqua & igni nobis interdiciamur.

² Quod velle te probare vix quisquam posse videtur.] Representavi scripturam editionis Victorianæ. Palatinus verò tertius ac Stewechianus, quod velle probare vix quis posse credere videtur. Lambi-

nus, cum quo facit codex Hittorpianus: quod velle & probare vix quisquam posse videtur. In Medicæo codice erat, ut notat Egnatius: quod vellet & probare vix quisquam posse videtur. Vulgo quod velle te probare vix quisquam credere posse vid.

³ Impelli ab aliis quolibet.] Quantivis precii hæc lectio est, præ vulgata: Impelli ab alio quolibet, licet exigua mutatione converta. Habemus eam ex Hitt. cod. Vatic. excerptis, atque editione Vict.

omnis, rogamus. Nam illud valdè leve est, ac nugatorium, ea re denuntiatur esse veteranis, quòd de commodis eorum mense Junio laturus esses. Quem enim impedimento tuturum putas, cum de nobis certum sit, nos quieturos? Non debemus cuiquam videri nimium cupidi vitæ, cum accidere nobis nihil possit sine pernicie, & confusione omnium rerum.

3 BRUTUS, ET CASSIUS PRÆT. S. D.
ANTONIO, COS.

S. V. B. E. Litteras tuas legimus, simillimas edicti tui contumeliosas, minaceis, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nulla laceessimus injuria: neque miraturum credidimus, si prætores, & ea dignitate homines, aliquid edicto postulassemus à consule. Quòd si indignaris, ausos esse id facere: concede nobis, ut doleamus, ne hoc quidem abste Bruto, & Cassio tribui. Nam de dilectibus habitis, & pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis & nuntiis trans mare missis, quòd te questum esse negas: nos quidem tibi credimus optimo animo te fecisse: sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum: & te miramur, cum hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceret. Illud verò quemadmodum ferendum sit, tute cogita: non licere prætoribus, concordia ac libertatis causa, per edictum, de suo jure decedere, quin consul asma mineatur. Quorum fiducia nihil est quòd nosterreas. Neque enim decet, aut convenit nobis, periculo ulli submittere animum nostrum. Neque est Antonio postulandum, ut iis imperet, quorum opera liber est. Nos si alia hortarentur, ut bellum civile suscitare vellemus, litteræ tuæ nihil proficerent. NULLA ENIM MINANTIS AUCTORITAS APUD LIBEROS EST. Sed pulchrè intelligis non posse nos quoquam impelli: & fortassis ea re minaciter agis, ut iudicium nostrum, metus videatur. Nos in hac sententia sumus, ut te cupiamus in libera rep. magnum, atque honestum esse: vocemus te ad nullas inimicitias: sed tamen plaris nostram libertatem, quam tuam amicitiam æstimemus. Tu etiam atque etiam vide, quid suscipias, quid sustinere possis: neque, quam diu vixerit Cæsar, sed quam non diu regnarit, fac cogites. Deos quæsumus, consilia tua reipub. salutaria sint, ac tibi. si minus: ut, salva atque honesta reipub. tibi quam minimum noceant, optamus. Pridie nonas Sext.

4 D. BRUTUS IMP. COS. DESIGN. S. D.
CICERONI.

S. I de tua in me voluntate dubitarem, multis à te verbis spererem, ut dignitatem meam tuerere. sed profectò est ita, ut mihi persuasi, me tibi esse curæ. ¹ Progressus sum ad Inalpinos cum exercitu, non tam nomen imperatorum captans, quam cupiens militibus satisfacere, firmosque eos ad tuendas nostras res efficere: quod mihi videor consecutus. Nam & liberalitatem nostram, & animum sunt experti. cum omnium bellicosissimis bellum gessi: multa castella cepi: multa vastavi. Non sine causa ad senatum litteras misi. Adjuva nos tua sententia: quod cum facies, ex magna parte communi commodo inservieris.

5 M. CICERO S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

L. UPUS familiaris nosser, cum à te venisset, cumque Romæ quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis, in quibus maximè me tutò esse arbitrabar. Eò factum est, ut ad te Lupus sine meis litteris rediret, cum tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni ad

quintum idus Decembris, nec habui quidquam antiquius quam ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, quæ maximè optabam. Quare hortatione tu quidem non eges, si ne illa quidem in re, quæ à te gesta est, post hominum memoriæ, maxima, hortatorem desiderasti. Illud tamen breviter significandum videtur, populum Rom. omnia à te expectare, atque in te aliquando recuperandæ libertatis omnem spem ponere. Tu, si dies, noctisque memineris (quod te facere certò scio) quantam rem gesseris: non obliviscere profectò, quantæ tibi etiam nunc gerendæ sint. Si enim iste provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus fui antè, quam illum intellexi non modò apertè, sed etiam libenter cum reipub. bellum gerere, ² spem reliquam nullam video saluti. Quamobrem te obsecro iisdem precibus, quibus s. p. q. r. ut in perpetuum rep. dominatu regio libera: ut principis consentiant exitus. Tuum est hoc munus, tuæ partee: à te hoc civitas, vel omnes potiùs gentes non expectant solùm, sed etiam postulant. quamquam, cum hortatione non egeas, ut supra scripsi, non utar ea pluribus verbis: faciam illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quæ ad tuam laudem, & gloriam pertinebunt. Quamobrem velim tibi ita persuadeas, me tum reip. causa, quæ mihi vita mea est carior: tum quòd tibi ipsi faveam, tuamque dignitatem amplificari velim, tuis optimis consiliis, amplitudini, gloriæ, nullo loco defuturum. Vale.

M. CICERO S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

L. UPUS noster cum Romam sexto die Mutina venisset, postridie me manè convenit; tua mihi mandata diligentissimè exposuit, & litteras reddidit. Quòd mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem commendare: quam meherculè non habeo tua cariorem. Quare mihi gratissimum facies, si exploratum habebis, tuis laudibus nullo loco nec consilium, nec studium meum defuturum. Cum tribuni plebis edixissent, senatus adesset ad xiiii. Kal. Jan. haberentque in animo de præsidio consulum designatorum referre: quamquam statueram in senatum ante Kal. Jan. non venire: tamen, cum eo die ipso edictum tuum propositum esset, nefas esse duxi, aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis in rep. meritis sileretur, (quod factum esset, nisi ego venissem) aut, etiam si quid de te honorificè diceretur, me non adesse. Itaque in senatum veni manè: quod cum esset animadversum, frequentissimi senatores convenerunt. Quæ de te in senatu egerim, quæ in concione maxima dixerim, aliorum te litteris malo cognoscere. Illud tibi persuadeas velim, me omnia, quæ ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quæ est per se amplissima, summo semper studio susceptorum, & defensurum: quod quamquam intelligi me cum multis esse facturum, tamen appetam hujus rei principatum.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. CONS. DES.

C. UM adhibuisset domi meæ Lupus me, & Libonem, & Servium, consobrimum tuum: quæ mea fuerit sententia, cognosse te ex M. Sejo arbitrator: qui nostro sermoni interfuit. Reliqua, quamquam statim Sejum Græceius est subsecutus, tamen ex Græceio poteris cognoscere. Caput autem est hoc, quod te diligentissimè percipere, & meminisse volam: ut ne in libertate, & salute pop. R. conservanda auctoritatem senatus expectes, nondum liberi, ne & tuum factum condemnes (nullo enim publico consilio rep.

1. Progressus sum ad Inalpinos.] Quod haberi in suis Victorius, id quoque ego de Palatinis primo ac tertio, Stewechiano ac Hittorpiano, Vaticano. Inalpini sunt qui albus inhabitant. vulgò, transalpinos, male, & ut Victorius rectè adnotavit, contra hitorpiæ fidem. Mox in Palatino primo ac Vaticani excerptis reperi, cum omnium bellicosissimum bellum g.

2. Spem reliquam nullam video salutis.] Hittorpianus codex optimus ut in duobus hisce libris expertus sum; bellum gerere; reliquam nullam video salutis, eruditè aut præcè, si plures codices accer-

derent. Palatinus verò tertius: spem nullam video salutis: ut pateat, locum, ut vulgò legitur, non sic à Cicerone esse profectum. Epistola sequenti codex Hittorpianus legit: quæ in conventionem maximam dixerim. aliàs concione.

3. Percipere & meminisse volam.] Ita Palatinus primus, Hittorpianus, Vaticani excerpta: Mediceus ut notat Egnatius, atque ex eo Victorius in editione sua: vulgò: meminisse velim: plebeie ut solet, ubi antiquitati honor non tribuitur.

temp. liberaſti: quo etiam res illa major, & clarior) & adoleſcentem, vel puerum potius, Cæſarem, iudices temerè feciſſe, qui tantam cauſam publicam privato conſilio ſuſceperit: denique homines ruſticos, ſed fortiſſimos viros, civeſque optimos, dementis fuiſſe iudices, primùm milites veteranos, commilitones tuos, deinde legionem Martiam, legionem quartam: quæ ſuum conſulem hoſtem iudicaverunt, ſeq̄e ad ſalutem reiſ. defendendam contulerunt. Voluntas ſenatus, pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu. Poſtremò ſuſcepta tibi cauſa jam bis eſt, ut non ſit integrum: primùm idibus Martiis: deinde proximè exercitu novo, & copiis comparatis. Quamobrem ad omnia ita paratus, ſeu animatus debes eſſe, non ut nihil facias, niſi juſtus: ſed ut eageas, quæ ab omnibus ſumma cum admiratione laudentur.

8 M. CICER. S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

EO tempore Polla tua miſit, ut ad te, ſi quid vellem, darem literarum, cum quid ſcriberem, non habebam. Omnia enim erant ſuſpenſa propter exſpectationem legatorum: qui quid egiſſent, nihil dum nuntiabatur. Hæc tamen ſcribenda exiſtimavi: primùm, s. p. q. r. de te laborare, non ſolùm ſalutis ſuæ cauſa, ſed etiam dignitatis tuæ. admirabilis enim eſt quædam tui nominis caritas, amorque in te ſingularis omnium civium. Ita enim ſperant, atque conſidunt, ut antea rege, ſic hoc tempore regno te remp. liberaturum. Romæ dilectus habetur, totaque Italia: ſi hic dilectus appellandus eſt, cum ultrò ſe offerunt omnes: tantus ardor occupavit animos hominum deſiderio libertatis, odioque diutinæ ſervitutis. De reliquis rebus à te jam exſpectare literas debemus; quid ipſe agas, quid noſter Hirrius, quid Cæſar meus: quos ſpero brevi tempore ſocietate victoriæ tecum copulatos fore. Reliquum eſt, ut de me id ſcribam, quod te ex tuorum litteris & ſpero, & malo cognoscere: me neque deeſſe ulla in re, neque unquam deſuturum dignitati tuæ.

9 D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

PANSA amiſſo, quantum detrimenti reſp. acceperit, non te præterit. nunc auctoritate, & prudentia tua proſpicias oportet, ne inimici noſtri, coſs. ſublatis, ſperent ſe convalſcere poſſe. Ego, ne conſiſtere poſſit in Italia Antonius, dabo operam. ſequar eum conſeſtim. utrumque me præſtaturum ſpero, ne aut Ventidius elabatur, aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventoſiſſimum, Lepidum, mittas, ne bellum nobis redintegrare poſſit, Antonio ſibi conjuncto. Nam de Pollione Afinio puto te perſpicere, quid facturus ſit. multæ & bonæ, & firmæ ſunt legiones Lepidi, & Afinii. Neque hæc idcirco tibi ſcribo, quod te non eadem advertere ſciam, ſed quòd mihi perſuaſiſſimum eſt, Lepidum rectè facturum numquam, ſi fortè vobis id de hoc dubium eſt. Plancum quoque confirmetis oro: quem ſpero, pulſo Antonio, reiſ. non deſuturum. Si ſe Alpeis Antonius trajecerit, conſtitui præſidium in Alpibus collocare, & te de omni re facere certiore. III. Kal. Mai, ex caſtris Regii.

10 D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

NON mihi temp. plus debere arbitror, quàm me tibi. gratiorem me eſſe in te poſſe, quàm iſti perverſi ſint in me, exploratum habes. Si autem hoc tempore ab his videatur dici cauſa ſimulationis, malle mehercule tuum

iudicium, quàm ex altera parte omnium iſtorum. Tu enim à certo ſenſu, & vero iudicas de nobis: quod iſti ne faciant, ſumma malivolentia, & livore impediuntur. Interpellent me, quo minus honoratus ſim, dum ne interpellent, quo minus reſp. à me commodè adminiſtrari poſſit. Quæ quanto ſit in periculo, quàm potero breviſſimè exponam. Primum omnium, quantam perturbationem rerum urbanarum afferat obitus conſulum, quantamque cupiditatem hominibus injiciat vacuitas, non te fugit. Satis me multa ſcripiſſe, quæ litteris commendari poſſint, arbitror. Scio enim cui ſcribam. Revertor nunc ad Antonium: qui ex fuga cum parvulam manum peditum haberet inermium, ergaſtula ſolvendo, manequè genus hominum arripiendo, ſatis magnum numerum videtur effeciſſe. Huc acceſſit manus Ventidii, quæ trans Apenninum itinere factò difficillimo ad Vada pervenit, atque ibi ſe cum Antonio conjunxit. Eſt numerus veteranorum, & armatorum ſatis frequens cum Ventidio. Conſilia Antonii hæc ſint, neceſſe eſt: aut ad Lepidum ut ſe conferat, ſi recipitur: aut Apennino, Alpibusque ſe teneat, & decurſionibus per equites, quos habet multos, vaſtet ea loca, in quæ incurrit: aut rurfus ſe in Etruriam referat, quòd ea pars Italiae ſine exercitu eſt. Quòd ſi me Cæſar audiviſſet, atque Apenninum tranſiſſet: in tantas anguſtias Antonium compuliſſem, ut inopia potius, quàm ferro conſiceretur. Sed neque Cæſari imperari poteſt, nec Cæſar exercitui ſuo. quod utrumque peſſimum eſt. Cum hæc talia ſint: quo minus, quod ad me pertinebit, homines interpellent, ut ſuprà ſcripiſi, non impedio. Hæc quemadmodum explicari poſſint, aut, à te cum explicabuntur, ne impediuntur, timeo. Alere jam milites non poſſum. Cum ad temp. liberandam acceſſi, n. s. mihi fuit pecuniæ cccc. amplius. Tantum abeſt, ut meæ rei familiaris liberum ſit quidquam, ut omnes jam meos amicos ære alieno obſtrinxerim. Septenarium numerum nunc legionum alo: qua difficultate, tu arbitrare. Non, ſi Varronis theſaurus haberem, 3 ſubſiſtere ſumtui poſſem. Cum primùm de Antonio exploratum habuero, faciam te certiore. Tu me amabis ita, ſi hoc idem me in te facere ſenſeris. III. Non. Mai, ex caſtris, Derthoma.

D. BRUTUS IMP. COS. DES. S. D. M. CICERONI.

EODEM exemplo à te mi literæ redditæ ſunt, quo pueri mei attulerunt. Tantum me tibi debere exiſtimo, quantum perſolvere difficile eſt: ſcripiſi tibi, quæ hic gererentur. in itinere eſt Antonius: ad Lepidum proficiſcitur: ne de Planco quidem ſpem adhuc abiecit, ut ex libellis ejus animadverti, qui in me inciderunt. In quibus quos ad Afinium, quos ad Lepidum, quos ad Plancum mitteret, ſcribebat. Ego tamen non habui ambiguum, & ſtatim ad Plancum miſi: & biduo ab Allobrogibus, & totius Galliae legatos exſpecto, quos confirmatos domum remittam. Tu, quæ iſtic opus erunt adminiſtrari, proſpicias, ut ex tua voluntate, reiſ. publicæ commodo ſiant. Malivolentia hominum in me, ſi poteris, occures, ſi non poteris, hoc conſolabere, quòd me de ſtatu meo nullis contumeliis deterrere poſſunt. pridie nonas Mai, ex caſtris, ſinibus Statiellentiſum.

M. CICERO S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

TREIS uno die à te accepi epistoſas: unam brevem, quam Flacco Volumnio dederas: duas pleniore: quarum

1. Si autem hoc tempore ab his videatur dici cauſa ſimulationis, malle mehercule tuum iudicium.] Nihil diſceſſi à vulgatâ lectione, quam & in ſua editione exhibuit P. Viſtorius. Palatinus primus ita hunc locum concipit: Sit an hoc tempore is videatur dici cauſa malle me tuum iudicium quam ex alt. Tertius verò: Si tamen hoc tempore ab his videatur dici ea malle me hercule. Lambinus ex conſenſu Manutii imò ductu (nam hic præiit) legit: Si tamen hæc temporis videatur dici, cauſa, malim meherc. Gulielmianus, puto, Stewechianum reſpiciens, qui ſermè Palatino tertio reſpondet, legendum ducit; Sit, an hoc temporis videatur, dicis cauſa. Antonius Auguſtinus, teſtante Urſino malebat: Si tamen hoc tempore videatur dicis cauſa malle tuum iudicium. Hæc collegi, ut ſtudioſus lector ad ſuum

gustum eligeret quod lubet: nos tenerarii in mutando non potuimus eſſe.

2. Cupiditatem hominibus injiciat vacuitas.] Sic eſt in Vaticanani excerptis, item Mediceo, ut ex eo edidit Viſtorius. Palatinus tamen primus, Stewechianus, Hittorpianus; inciat (vel inciat vacuitas: ut Plautus dixit vacivas ades aurium pro vacuas. Palatinus tertius hic totis mendis adopertus eſt: hominibus inciat novitas, ſicut prima editio: inciat in tua rerum novitas. vulg. injiciat novitas.

3. Subſiſtere ſumptui poſſem.] Elegantiffimè ſic Palatini duo, prtert. Vaticanani excerpta, Stewechianus, Hittorpianus; idque ex Medic. in ſua impreſſione fecutus eſt Viſtorius. Ex gloſſa in editionibus ſequus legitur, ſuſtinere ſumptum poſſum.

rum alteram tabellarius T. Vibii attulit: alteram ad me misit Lupus. Ex tuis litteris, & ex Græcei oratione, non modò non restitutum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem, pro tua ingulari prudentia, quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia tua illa præclara in remp. merita, ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermis, perterritis metu, fracto animo, fugisset Antonium. Qui si ita se habet, ut, quemadmodum audiebam de Græceio, configi cum eo sine periculo non possit: non ille mihi fugisse à Mutina videtur, sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt: nonnulli etiam queruntur, quòd persecuti non sitis. opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. OMNINO est hoc populi, maximeque nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit. Sed tamen providendum sit: ne quæ justa querela esse possit. Res se sic habet. Is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit. Hoc quam vim habeat, te existimare malo, quam me apertius scribere.

D. BRUTUS, M. T. C. S. D.

TAM non ago tibi gratias. Cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur res satisfieri. Attendere te volo, quæ in manibus sunt. Qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui. eram sine equitibus, sine jumentis: Hirtium perisse nesciebam: Cæsari non credebam prius, quam convenissem, & collocutus essem. Hic dies hoc modo abiit. Postero die manè à Panfa sum accersitus Bononiam. Cùm in itinere essem, nuntiatum mihi est, eum mortuum esse. Recurri ad meas copias. sic enim verè eas appellare possum. Sunt extenuatissimæ, & inopia omnium rerum pessimè acceptæ. Biduo me Antonius antecessit, itinera multo majora fugiens, quam ego sequens. Ille enim iit passim: ego ordinatim. Quacumque iit, ergastula solvit, homines atripuit, conficit nusquam prius, quam ad Vada venit. Quem locum volo tibi esse notum. Jacet inter Apenninum, & Alpeis, impeditisimum ad iter faciendum. Cum abessem ab eo milia passuum triginta, & se jam Ventidius conjunxisset: concio ejus ad me est allata: in qua petere cœpit à militibus, ut se trans Alpeis sequerentur: sibi cum M. Lepido convenire. Succlamata est, & frequenter à militibus Ventidians, (nam suos valde quàm paucos habet) sibi aut in Italia præeundum esse, aut vincendum. Et orare cœperunt, ut Pollentiam iter facerent. Cùm sustinere eos non posset, in posterum diem iter suum contulit. Hac re mihi nuntiat: statim quinque cohorteis Pollentiam præmissi, meumque iter eò contuli. hora antè præsidium meum Pollentiam venit, quàm Trebellius cum equitibus. sanè quàm sum gavisus. in hoc enim victoriam puto consistere. In spem venerant, quòd neque Planci quatuor legiones omnibus suis copiis pares arbitrabantur: neque ex Italia tam celeriter exercitum trajici posse credebant. quos ipsi adhuc fatis arroganter Allobroges, equitatusque omnis, qui eò præmissus erat à nobis, sustinebant: nostroque adventu sustineri facilius posse confidimus. Tamen si quo etiam casu Isaram se trajecerint, ne quod dettimentum reip. injungant, summa à nobis dabitur opera. vos magnum animum, optimamque spem de summa repub. habere volumus, cùm & nos, & exercitus nostros singulari concordia conjunctos, ad omnia pro vobis videatis paratos. Sed tamen nihil de diligentia remittere debetis, dareque operam, ut quàm paratissimi & ab exercitu, reliquisque rebus pro vestra salute contra sceleratissimam conspirationem hostium configamus. qui quidem eas copias, quas diu simulatione reip. comparabant, subito ad patriæ periculum converterunt.

M. T. C. D. BRUTO, IMP. CONS. DES. S. P. D. 14

MIRABILITER, mi Brute, lætor, mea consilia, measque sententias à te probari de decemviris, de orando adolescente. Sed quid refert? mihi crede, homini non glorioso: planè jam, Brute, frigeo. ὄρρον enim erat meum, senatus. id est jam dissolutum. Tantam spem attulerat exploratæ victoriæ tua præclara Mutina eruptio, fuga Antonii, conciso exercitu, ut omnium animi relaxati sint, meæque ille vehementes contentiones, tanquam σιαμαγξίαι esse videantur. Sed, ut ad rem redeam, legionem Martiam, & quartam negant, qui illas norunt, ulla conditione ad se posse perduc. Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi, eaque habebitur. De Bruto arcessendo, Cæsareque ad Italia præsidium tenendo, valde tibi assentior. Sed, ut scribis, habes obtrectatores: quos equidem facillimè sustineo, sed impediunt tamen. Ex Africa legiones expectantur. Sed bellum istic renatum mirantur homines. Nihil tam præter spem umquam. Nam die tuo natali victoria nuntiata, in multa secula videbamus remp. liberatam. Novi timores retexunt superiora. Scripsisti autem ad me is, quas idibus Majis dedisti, modò te accepisse à Planco litteras, non recipi à Lepido Antonium. Id si ita est, omnia faciliora: sin aliter, magnum negotium: cujus exitum non extimesco; tuæ partes sunt. Ego plus, quàm feci, facere non possum. Te tamen, id quod spero, omnium maximum & clarissimum videre cupio.

M. T. C. D. BRUTO, IMP. COS. DES. S. P. D. 15

ETSÌ mihi tuæ litteræ jucundissimæ sunt: tamen jucundus fuit, quòd in summa occupatione tua Planco collegæ mandasti, ut te mihi per litteras excusaret: quod fecit ille diligenter. mihi autem nihil amabilius officio tuo, & diligentia. Conjunctio tua, cum collega, concordiaque vestra, quæ literis communibus declarata est, S. P. Q. R. gratissima accidit. Quod superest, perge, mi Brute: & jam non cum aliis, sed tecum ipse certa. Plura scribere non debeo, præferam ad te: quo magistro brevitatis uti cogito. Litteras tuas vehementer expecto, & quidem taleis, quales maximè opto.

M. T. C. D. BRUTO, IMP. COS. DES. S. P. D. 16

PERMAGNI interest, quo tibi hæc tempore epistola redita sit: utrum cum sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus es. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestivè adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ. Si autem, ut spero, nihil te perturbat, nihil impedit: & ille, cui mandavi, fatis scitè, & commodè tempus ad te cepit adeundi: confido, me, quod velim, facillè à te impetraturum. L. Lamia præturam petit, hoc ego utor uno omnium plurimum. Magna vetustas, magna consuetudo intercedit: quodque plurimum valer, nihil mihi ejus est familiaritate jucundius. Magno præterea beneficio ejus, magnoque merito sum obligatus. Nam Clodianis temporibus, cùm equestris ordinis princeps esset, proque mea salute accerrimè propugnaret, à Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus civi Romano contigit nemini. Hoc cùm pop. Rom. meminit, me ipsum non meminisse turpissimum est. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere præturam. Quamquam enim Lamia summo splendore, summa gratia est, magnificentissimo munere ædilitio: tamen, quasi ea ita non essent, ego suscipi totum negotium. Nunc, si me tanti facis, quanti certè facis, quum equitum centurias tenes, in queis regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas centurias conficiat. Non tenebo te pluribus. Ponam in extremo quod sentio. Nihil est, Brute, cum omnia à te expectem, quod mihi gratius facere possis.

M. T. C.

1. Sed locum belli gerendi mutasse.] Gulielm. verisimil. lib. III. cap. 2. ex Stewech. libro legit, sed solum belli gerendi mutasse. ut & paullo post: homines alii fatiscunt: pro quo in libris mss. alii facti

sunt. in editionibus alii facti sunt. Nos nostram fidem unius codicis auctoritate fundare noluimus. Epistola XIV. ex vestigiis Stewech. Hirtorp. legit Gulielm. Novi tumores retexunt superiora.

17 M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. D.

LAMIA uno omnium familiarissimè utor. Magna ejus in me, non dico officia, sed merita, eaque sunt pop. Rom. notissima. Is magnificentissimo munere ædilitatis perfunctus; petit præturam: omneseque intelligunt, nec dignitatem ei deesse, nec gratiam. Sed is ambitus excitare videtur, ut ego omnia pertimescam, totamque petitionem Lamia mihi sustinendam putem. In ea re quantum me possis adjuvare, facilè perspicio: nec verò, quantum mea causa velis, dubito. Velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas, nihil me majore studio à te petere, nihil te mihi gratius facere posse, quàm si omnibus tuis opibus, omni studio, Lamiam in petitione juveris, quod ut facias, vehementer te rogo.

18 M. T. C. D. BRUTO, IMP. COS. DES. S. D.

ET si ex mandatis, quæ Galbæ, Volumnioque ad senatum dedisti, quid timendum, suspicandumque putares, suspicabamur: tamen timidiora mandata videbantur, quam erat dignum tua, populique Rom. victoria. Senatus autem, mi Brute, fortis est, & habet forteis duces. Itaque molestè ferebat, se à te, quem omnium, quicumque fuissent, fortissimum judicaret, timidum, atque ignavum judicari. Etenim cum, te in cluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute, florente Antonio: quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? Nec verò Lepidum timebamus. Quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, ut qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellum reip. indiceret? Nec dubito, quin tu plus provides. Sed tamen tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam afferebat. Quare velim equidem, id quod spero, ut planè abjectus, & fractus sit Antonius. Sin aliquid virium forte collegerit: sentiet, nec senatui consilium, nec populo Rom. virtutem deesse, nec reip. te vivo, imperatorem. XIII. Kal. Jun.

19 D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

AD senatum quas litteras misi, velim prius perlegas: & si qua tibi videbuntur, commutes. Necessariò me scripssisse, ipse animadvertes. nam cum putarem, quartam, & Martiam legiones tecum futuras, ut Druso, Pauloque placuerat, vobis assentientibus: minus de reliquis rebus laborandum existimavi. Nunc verò cum sim cum tironibus egentissimis, valde & meam & vestram vicem timeam, necesse est. Vicetini me, & M. Brutum præcipuè observant. His ne quam patiari injuriam fieri in senatu vernarum causa, à te peto. Causam habent optimam, officium in rempub. summum, genus hominum adversariorum seditiosum, & inertissimum. XI. Kalend. Jun. Vercellis.

20 D. BRUTUS IMP. COS. DES. M. T. C. S. P. D.

QUOD pro me non facio, id pro te facere meus in te amor, tuaque officia cogunt, ut timeam. Sæpe enim mihi cum esset dictum, neque à me contemptum, novissimè Labeo Segulius, homo sibi simillimus, narrat mihi, apud Cæsarem se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sanè de te questum, nisi dictum, quòd diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non esse commissurum, ut tolli possit. Hoc ego Labeonem credo illi retulisse, aut finxisse dictum, non ab adolescente prolatum. Veteranos verò pessimè loqui, volebat Labeo me credere, & tibi ab iis instare periculum: maximeque indignari, quòd in decemviris neque Cæsar, neque ego habiti essemus: atque omnia ad vestrum arbitrium essent collata. Hæc cum audissem, & jam in itinere essem, committendum nondum putavi, prius ut Alpeis transgrederer, quàm, quid istuc ageretur, scirem.

Nam de tuo periculo, crede mihi, jactatione verborum, & denuntiatione periculi, sperare eos, te pertimescæto, adolescente impulsio, posse magna consequi præmia: & totam istam cantilenam ex hoc pendere, ut quàm plurimum lucri faciant. Neque tamen non te cautum esse volo, & insidias vitantem. Nihil enim tua mihi vita potest esse jucundius, neque carius. Illud vide, ne timendo, magis timere cogare. Et, quibus rebus potest occurrere veteranis, occurras. Primum, quod desiderant de decemviris, facias: deinde de præmiis. Si tibi videtur, agros eorum militum, qui cum Antonio veterani fuerunt, his dandos censas ab utrisque nobis. De nummis, lentè, ac ratione habita pecuniæ, senatum de ea re constitutum: quattuor legionibus iis, quibus agros dandos censuisti, video facultatem fore ex agris Sillani, & agro Campano. Æqualiter, aut forte agros legionibus assignari puto oportere. Hæc me tibi scribere non prudentia mea hortatur, sed amor in te, & cupiditas otii: quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valdè necesse fuerit, ex Italia non excedam. legiones armo, paro: spero me non pessimum exercitum habiturum ad omneis casus, & impetus hominum. De exercitu, quem Panfa habuit, legionem mihi Cæsar non remittit. Ad has litteras statim mihi rescribe, tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, meque scire opus esse putaris. Vale. IIX. Kal. Jan. Eporedia.

M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. P. D.

DII isti Segulio malefaciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Quid? tu illum tecum solùm, aut cum Cæsare, qui neminem prætermiserit, quicum loqui potuerit, cui non eadem ista dixerit? Te tamen, mi Brute, sic amo, ut debeo, quòd istud quidquid esset nugarum, me scire voluisti. Signum enim magnum amoris dedisti. Nam quod idem Segulius, veteranos queri, quòd tu, & Cæsar in decemviris non essetis, utinam ne ego quidem essem. Quid enim molestius? Sed tamen, cum ego sensissem, de iis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere: iidem illi, qui solent, reclamant. Itaque excepti etiam estis, me vehementer repugnante. Quocirca Segulium negligamus, qui res novas quærit: non quòd veterem comederit: nullam enim habuit: sed hanc ipsam recentem novam devoravit. Quòd autem scribis, te, quod pro te ipso non facias, id pro me, ut de me timeas aliquid: omni te, vir optime, mihi que carissime Brute, de me metu libero. Ego enim, quæ provideri potuerunt, non fallar in iis, quæ cautionem non habebunt de his non ita valde laboro. Sim enim impudens, si plus postulem, quàm homini à rerum natura tribui potest. Quòd mihi præcipis, ut caveam, ne timendo, magis timere cogar: & sapienter, & amicissimè præcipis. Sed velim tibi persuadeas, cum te constet excellere hoc genere virtutis, ut numquam extimescas, numquam perturbare: me huic tuæ virtuti proximè accedere. Quamobrem neque metuam quicquam, & cavebo omnia. Sed vide, ne tua jam, mi Brute, culpa futura sit, si ego quidquam timeam. tuis enim opibus, & consulatu tuo, etiam si timidi essemus, tamen omnem timorem abjiceremus: præsertim cum persuasum omnibus esset, mihi que maximè, à te nos unicè diligi. Consiliis tuis, quæ scribis de quattuor legionibus: deque agris assignandis ab utrisque vestrum, vehementer assentior. Itaque cum quidam de collegis nostris agrariam curationem ligurrerent: disturbavi rem, totamque vobis integram reservavi. Si quid erit occultius, & (ut scribis) reconditum, meorum aliquem mittam, quò fidelius ad te litteræ perferantur. Pridie Nonas Junii.

M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. P. D.

CUM Appio Claudio, C. F. summa mihi necessitudo est, multis ejus officiis, & meis mutuis constituta:

Peto

1. Genus hominum adversariorum seditiosum & inertissimum.] Libentius deleverim, de sententia Palatini tertii, ro hominum; quod injectum mihi ab aliquo luxurioso videtur. Idem codex habet seditiosum & ineptissimum: cum Palatinus primus, itemque Hittor-

pianus scribant inertissimum. sed malè omnes.

2. Id pro me, ut de me timeas aliquid.] Editum est: id pro me facere ut de me timeas aliquid. sed verbum facere, neque existat in Palatino, primo, tertio, neque adeò editione primariâ aut Victoriâna.

Peto à te majorem in modum, vel humanitatis tuæ, vel mea causa, ut eum auctoritate tua, quæ plurimum valet, conservatum velis. Volo, te, cum fortissimus vir cognitus sis, etiam clementissimum existimari. Magno tibi erit ornamento, nobilissimum adolescentem beneficio tuo esse salvum. Cujus quidem causa hoc melior debet esse, quod pietate adductus, propter patris restitutionem, me cum Antonio conjunxit. Quare etsi minus veram causam habebis, tamen vel probabilem aliquam poteris inducere. Natus tuus potest hominem, summo loco natum, summo ingenio, summa virtute, officiosissimum præterea, & gratissimum, incolumem in civitate retinere. Quod ut facias, ita te peto, ut majore studio, magisque ex animo petere non possim.

23

D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

NOS hic valeamus rectè: & quod melius valeamus, operam dabimus. Lepidus commodè de nobis sentire videtur. Omni timore deposito, debemus liberè reipub. consulere. Quod si omnia essent aliena, tamen tribus tantis exercitiis propriis reipub. valentibus, magnum animum habere debebas, quem & semper habuisti, & nunc fortuna adjuvante augere potes. Quæ tibi superioribus litteris mea manu scripti, terrendi tui causa homines loquuntur. Si frenum momorderis, peream, si te omnes, quot sunt, conantem loqui ferre poterint. Ego, tibi ut antea scripsi, dum mihi à te litteræ veniant, in Italia morabor. IIX. Kal. Jun. Eporedia.

24

CICERO D. BRUTO, S. P. D.

NARRO tibi: antea subirascebar brevitati tuarum litterarum. nunc mihi loquax esse videor. te igitur imitabor. Quam multa, quam paucis? Te rectè valere, operamque dare, ut quotidie melius: Lepidum commodè sentire: tribus exercitiis quidvis nos oportere confidere. Si timidus essem: tamen ista epistola mi omnem metum absterxisset. Sed, ut mones, frenum momordi. etenim qui, te incluso, omnem spem habuerim in te, quid nunc putas? Cupio jam vigiliam meam, Brute, tibi tradere: sed ita, ut ne desim constantiæ meæ. Quod scribis, in Italia te moraturum, dum tibi litteræ meæ veniant: si per hostem licet, non erraris. multa enim Romæ. sin adventu tuo bellum confici potest: nihil sit antiquius. Pecunia expeditissima quæ erat, tibi decreta est. Habes amantissimum Servium. nos non defumus. IIX. Idus Junias.

25

M. T. C. D. BRUTO, S. P. D.

EXSPECTANTI mihi tuas quotidie litteras, Lupus noster subito denuntiavit, ut ad te scriberem, si quid vellem. Ego autem, etsi, quid scriberem, non habebam (acta enim ad te miti sciebam: inanem aures sermonem litterarum tibi injucundum esse audiebam) breviter fecutus sum, te magistro. Scito igitur, in te, & in collega spem omnem esse. De Bruto autem nihil adhuc certi: quem ego, quemadmodum præcipis, privatis litteris ad bellum commune vocare non desino: qui utinam jam adesset, in festinum urbis malum, quod est non mediocre, minus timeremus. Sed quid ago? non imitor *λακωνισμῶν* tuum? altera jam pagella procedit. Vince, & vale. XIV. Kal. Quintileis.

26

D. B. IMP. M. T. C. S. P. D.

MAXIMO meo dolore hoc solatio utor, quod intelligunt homines, non sine causa me timuisse ista, quæ acciderunt. Deliberent, utrum trajiciant legiones ex Africa, necne & ex Sardinia, & Brutum accersant, necne: & mihi stipendium dent, an decernant. Ad senatum litteras misi. Crede mihi, nisi ista omnia ita fiunt, quemadmo-

dum scribo, magnum nos omnes adituros periculum. Rogo te, videre quibus hominibus negotium detis, qui ad me legiones adducant. & fide opus est, & celeritate. IIT. Non. Jun. ex castris.

M. CICERO MATIO, S.

27

NONDUM satis constitui, molestiæne plus, an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo cum plenus officii, tum utriusque nostrum amantissimus. Nam cum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cum esset, manè venit. Quem cum objurgarem, quod parum valitudini parceret: tum ille, nihil sibi longius fuisse, quam ut me videret. Num quidnam, inquam, novi? Deculit ad me querelam tuam: de qua prius, quam respondeo, pauca præponam. Quantum memoria repetere præterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior: SED VETUSTAS HABET ALIQUID COMMUNE CUM MULTIS: amor non habet. Dilexi te, quo die cognovi: meque à te diligere judicavi. Tuus deinde discussus, isque diuturnus, ambitio nostra, & vitæ dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, cum Cæsar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi utile esse putabas, nec inutile ipse Cæsari, perfecisti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa prætereo, quæ temporibus illis inter nos familiarissimè dicta, scripta, communicata sunt. graviora enim consecuta sunt. Et initio belli civilis cum Brundisium versus iret ad Cæsarem, venisti ad me in Formianum. Primum hoc ipsum quanti, præsertim temporibus illis? Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuæ? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec verò sum oblitus litterarum tuarum, quas ad me misisti, cum Cæsari obviam venisses in agro, ut arbitror, Trebulano. Secutum illud tempus est, cum me ad Pompejum proficisci, sive pudor meus coëgit, sive officium, sive fortuna. Quod officium tuum, quod studium vel in absentem me, vel in præsentem meos defuit? quem porrò omnes mei & mihi, & sibi te amiciosem judicaverunt? Veni Brundisium: oblitumne me putas, qua celeritate, ut primum audieris, ad me Tarento advolaris? quæ tua fuerit affectio, oratio, confirmatio animi mei, fracti communium miseriarum metu? Tandem aliquando Romæ esse cœpimus. quid defuit nostræ familiaritati in maximis rebus? Quonam modo me gererem adversus Cæsarem, usus tuo consilio sum. In reliquis officiis, cui tu tribuisti, excepto Cæsare, præter me, ut domum ventitares, horasque multas sæpe suavissimo sermone consumeres? tum, cum etiam, si meministi, ut hæc *φιλοσοφῆρα* scriberem, tu me impulisti. Post Cæsaris reditum, quid tibi majori curæ fuit, quam ut essem ego illi quam familiarissimus? quod effeceras. Quorsum igitur hæc oratio longior, quam putaram? quia sum admiratus, te, qui hæc nosse deberes, quidquam à me commissum, quod esset alienum nostra amicitia, credidisse. Nam præter hæc, quæ commemoravi, quæ testata sunt, & illustria, habeo multo occultiora, quæ vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant: sed maxime, maxima cum fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia: tum lepos, humanitas, litteræ. Quapropter redeo nunc ad querelam. Ego te suffragium tulisse in illa lege, primum non credidi: deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua justa causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animadvertatur, quidquid facias: malivolentia autem hominum, ut nonnulla durius, quam à te facta sint, proferrantur. Ea tu si non audis: quid dicam, nescio. equidem, si quando audio, tam defendo, quam me scio à te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex.

2 Alia

1. *Ne cum Antonio conjunxit.*] Non habebant illud vulgare se Palatini, editio Victorii omniumque princeps, quod dico, ne quis, ut vulgò, interpretetur, & præterea ignarus meam fidem hæret.

2. *Vel in absentem me, vel in præsentem meos defuit.*] Sic editio omnium vetustissima ac Victoriana, Palatini duo primus ac tertius. Nihil est vulgata; *vel in absentem me vel in præsentem defuit.*

Alia sunt, quæ liquido negare soleam: ut de isto ipso suffragio. alia, quæ defendam à te piè fieri, & humanè: ut de curatione ludorum. Sed te, hominem doctissimum, non fugit, si Cæsar rex fuerit, quod mihi quidem videtur, in utramque partem de tuo officio disputari posse: vel in eam, qua ego uti soleo, laudandam esse fidem, & humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas: vel in eam, qua nonnulli utuntur, LIBERTATEM PATRIÆ, VITÆ amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatæ ad te disputationes meæ. Illa verò duo, quæ maxima sunt laudum tuarum, quis aut libentiùs, quam ego, commemorat, aut sæpius: te, & non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse, & moderandæ victoriæ: in quo, qui mihi non assentiretur, inveni neminem. Quare habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam harum litterarum: quibus nisi credideris, me omnis officii, & humanitatis expertem judicaris: quo nec mihi gravius quidquam potest esse, nec te alienius.

28 MATIUS CICERONI S.

MAGNAM voluptatem ex tuis litteris cepi, quòd, quam speraram, atque opraram, habere te de me opinionem, cognovi. De qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi aestimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Conscius autem mihi eram, nihil à me commissum esse, quod boni cujusquam offenderet animum. Eo minùs credebam, plurimis, atque optimis artibus ornato tibi temerè quidquam persuaderi potuisse, præsertim in quem mea propensa, & perpetua fuisset atque esset benivolentia. Quod quum, ut volui, scio esse: respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat, tua singulari bonitate & amicitia nostra, sæpe restitisti. Nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. Vicio mihi dant, quòd mortem hominis necessarij graviter fero: atque eum, quem dilexi, periisse indignor. ² Ajunt enim, PATRIÆ AMICITIAM PRÆPONENDAM esse: proinde ac si jam vicerint, opitum ejus reipub. fuisse utilem. Sed non agam astutè. Fateor me ad istum gradum sapientiæ non pervenisse. Neque enim Cæsarem in dissensione civili sum secutus: sed amicum, quamquam re offendebar, tamen non deserui: neque bellum umquam civile, aut etiam causam dissensionis probavi: quam etiam nascentem extinguì, summè studui. Itaque in victoria hominis necessarij, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis reliqui, minùs apud eum, quam ego, cum possent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea, lege Cæsaris diminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æquè, ac pro mea salute, laboravi. Possùm igitur, qui omnes voluerim incolumem, eum, à quo id impetratum est, perisse non indignari: cum præsertim iidem homines illi, & invidiæ, & exitio fuerint? Plecteris ergo, inquit, quum factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam! alios in facinore gloriari, ³ alijs ne dolere quidem impunitè licere! At hæc etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent suo potiùs, quam alterius arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dicunt, libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. Nullius umquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate defiscam. NUMQUAM ENIM HONESTAM MORTEM FUGIEN-

DAM, SÆPE ETIAM OPPETENDAM putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut poeniteat eos sui facti? Cæpio enim, Cæsaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte temp. velle salvam. Id quidem me cupere, nisi & antè acta vita, & reliqua mea spes, tacent me, probat, dicendo vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, ut rem potiorem oratione ducas: mihi que si sentis expedire, rectè fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An, quod adolescens præstiti, cum etiam errare cum excusatione possèm: id nunc, ætate præcipitata, commutem, ac me ipse retexam? Non faciam: neque, quod displiceat, committam, præterquam quòd hominis mihi conjunctissimi, ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quòd si aliter essem animatus, numquam quod facerem, negarem: ne & in peccando improbus, & in dissimulando timidus, ac vanus existimarer. At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reip. pertinet. Quod tamen munus & hominis amicissimi memoriæ, ac honoribus præstare, etiam mortui, debui: & optimæ spei adolescenti, ac dignissimo Cæsari petenti negare non potui. Veni etiam consulis Antonii domum sæpe, salutandi causa: ad quem, qui me parum patriæ amantem esse existimant, rogandi quidem aliquid, aut auferendi causa, frequenteis ventitare reperies. Sed quæ hæc est arrogantia, quòd Cæsar numquam interpellavit, quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer: eos, qui mihi amicum eriperunt, carpendo me, efficere conari, ne, quos velim, diligam? Sed non vereor, ne aut meæ vitæ modestia parum valitura sit in posterum contra falsos rumores: aut ne etiam ii, qui me non amant, propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quam sui simileis amicos habere. Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut rectè fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quòd tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit: & quod eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis jure colere, atque observare deberem, fecit. Bene vale, & me dilige.

4 CICERO APPIO, S.

29

DUBITANTI mihi (quod scit Atticus noster) de hoc toto consilio profectionis, quòd in utramque partem in mentem multa veniebant, magnum pondus accessit ad tollendam dubitationem, judicium, & consilium tuum. Nam & scripsisti apertè, quid tibi videretur. Atticus ad me sermonem tuum pertulit. Semper judicavi, in te, & in capiendo consilio prudentiam summam esse, & in dando fidem: maximeque sum expertus, cum initio civilis belli per litteras te consulissem, quid mihi faciendum esse censes: eundem ne ad Pompejum, an manendum in Italia. Suasisti, ut consulere dignitati meæ. ex quo, quid sentire: intellexi: & sum admiratus fidem tuam, & in consilio dando religionem: quòd, cum aliud malle amicissimum tuum putares, antiquius tibi officium meum; quam illius voluntas fuit. Equidem & ante hoc tempus te delexi, & semper me à te diligì sensi. Et cum abessem, atque in magnis periculis essem: & me absentem, & meos præsentem à te cultos, & defensos esse, memini. Et post meum reditum, quam familiariter mecum vixeris, quæque ego de

1. Alia sunt, quæ liquido negare soleam.] Cùm in Mediceo fuisse aliquando, rectè Egnatius emendavit liquido: idque Victorius in sua editione est secutus; tum Manutius ac denique Lambinus. Ego non accedam tot ac tantis? præsertim tanta inconstantia nostrorum codicum, & præcipientibus Excerptis Vaticanis, in quibus quoque liquido. pro eo editur aliquando.

2. Ajunt enim PATRIÆ AMICITIAM PRÆPONENDAM esse.] Profecto mulus Lambinus fuit, qui quo alii cunque voluerunt, ducebatur. Lectio hæc erat asserta Victorio; improbata Manutio; ecce ferox repente tanquam suis animis est, negat tolerare se posse. sed nos eum bonum Manutium valere, ac Lambinum

plorare jubemus: adhæresimusque mss. quippe è quibus duo Palatini, Vaticani excerpta, editio omnium prima, hanc sectionem tuentur. Vulgò, quia plebejum est, sapit Manutio, PATRIAM AMICITIE PRÆPONENDAM. sed nos scimus, sapissime nescire Manutium, quid dicat.

3. Alijs ne dolore quidem impunitè licere.] Sic Palatinus pr. Historicianus, Vaticanis excerpta, & Victorii editio elegantius quam vulgò: dolere impune licere.

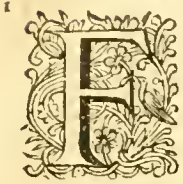
4. CICERO APPIO S.] Vulgò OPPIO. sed nos illam inscriptionem accepimus ex Palatino tertio, Stewechiano, ac editione Victorii.

de te & seferim, & prædicarim, omneis, qui solent hæc animadvertere, testeis habemus. Gravissimum verò iudicium de mea fide, & de constantia fecisti, cum, post mortem Cæsaris & totum te ad amicitiam meam contulisti. Quod tuum iudicium, nisi mea summa benivolentia erga te, omnibusque meritis comprobaro, ipse me homi-

nem non putabo. Tu, mi Appi, conservabis amorem tuum (etsi more magis hoc quidem scribo, quàm quò te admonendum putem) meaque omnia tuebere: quæ tibi ne ignota essent, Attico mandavi: à me autem, cum paullum otii nacti erimus, uberiores litteras expectato. Da operam ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS,
LIBER DUODECIMUS,
AD
C. CASSIUM, ET ALIOS.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

FINEM nullam facio, mihi crede, Cassi, de te, & de Bruto nostro, id est, de tota repub. cogitandi, cuius omnis spes in vobis est, & in D. Bruto. Quam quidem jam habeo ipse meliorem, repub. à Doblabella meo præclarissime gesta. Manabat enim illud malum urbanum, & ita corroborabatur quotidie, ut ego quidem & Urbi, & otio diffiderem urbano. ² Sed ita compressum est, ut mihi videamur omne jam ad tempus ab illo duntaxat fordissimo periculo tuti futuri. Reliqua, magna sunt, ac multa: sed posita omnia in vobis. quamquam primum quidque explicemus. Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur. Interfecto enim rege, ³ regiois omneis nutus tuemur. Neque verò id solum, sed etiam, quæ ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos, quasi cogitata ab illo, probamus. Nec ejus quidem rei finem video. Tabulæ figuntur: immunitates dantur: ⁴ pecuniæ maximæ describuntur: exfules reducuntur: senatusconsulta falsa referuntur: ut tantummodò odium illud hominis impuri, & servitutis dolor depulsus esse videatur: repub. jaceat in his perturbationibus, in quas eam ille conjecit. Hæc omnia vobis sunt expedienda. nec hoc cogitandum, satis jam habere repub. à vobis. Habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare, sed contenta non est, & pro magnitudine & animi, & beneficii vestri, à vobis magna desiderat. Adhuc ultra suas injurias est per vos, interitu tyranni: nihil amplius. Ornamenta verò sua quæ recuperavit? an quòd ei mortuo paret, quem vivum terre non poterat? ⁵ cuius ærâ refrigerare debebamus, ejus et-

iam chirographa defendimus? at enim ita decrevimus. Fecimus id quidem, temporibus cedentes: quæ valent in repub. plurimum. Sed immoderatè quidam, & ingrâtè nostra facilitate abuntur. Verum hæc propediem, & multa alia coram. Interim velim sic tibi persuadeas, mihi cum reipub. quam semper habui carissimam, tum amoris nostri causa, maximæ curæ esse tuam dignitatem. Da operam, ut valeas.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

VEHEMENTER lætor, tibi probari sententiam & orationem meam: qua si sæpius uti liceret, nihil esset negotii, libertatem, & rep. recipere. Sed homo amens, & perditus, multoque nequior, quàm ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, cædis initium quærit: nullamque aliam ob causam me auctorem fuisse Cæsaris interficiendi criminatur, nisi, ut in me veterani incitentur. Quod ego periculum non extimesco, modo vestri facti gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pisoni, qui in eum primus investus est, nullo assentiente: nec mihi, qui idem tricesimo post die feci: nec P. Servilio, qui me est consecutus, tutò in senatum venire licet. Cædem enim gladiator quærit, ejusque initium ad XI I. Kalend. Octobr. à me se facturum putavit. ⁶ At quàm paratus venerat, eum in villa Metelli complureis dies commentatus esset. Quæ autem, in lustris, & in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te antea scripsi, ⁷ vomere suo more, non dicere. Quare quòd scribis te confidere, auctoritate, & eloquentia nostra aliquid profici posse: non nihil, ut in tantis malis, est profectum. Intelligit enim pop. Rom. treis esse consulareis, qui, quia de rep. bene fenserint, liberè locuti sunt, tutò in senatum venire non pos-

1. **Finem nullam facio.**] Non habet illud vulgo receptum nullam, Palatinus pr. Grut. Stewech. Medic. ut notat Baptista Egnatius. sic supra lib. x. ep. 32. emendavi, ex Hittorp. Stewech. editione Victorii: *Quorum quis ullam finem aut modum futurum putavit.*

2. **Sed ita compressa est.**] Ita Victorius edidit, & sic Palatinus pr. atque adeo editio princeps, Grut. verò *comprehensa est* solemnitate. ceterum in sequentibus sic Vaticanus: *ut mihi videatur omne*, nescio quare: & Pal. pr. Grut. Hittorp. Stewech. *tutè* non *tuti* quod non temerarium, immo verum mihi videtur. Vulgatum est, *compressum*.

3. **Regiois omnes nutus tuemur.**] Qui non ceperunt elegantiam hujus dicti, legerunt *intuemur*. sed hoc magis vitreis fractis frivolum est. Gruterianus: *Regiois omnes nutu tuemur*; nescio quo sensu mihi sincerissima vulgata est.

4. **Pecuniæ maxime describuntur.**] Hanc lectionem ex Mediceo notat Egnatius, licet Victorius se *describuntur* reperisse affirmet. secutus quoque est Manut. ac Lamb. Pal. pr. Hittorp. *describuntur*. vulgati: *distribuntur*.

5. **Cuius ærâ refrigerare debebamus.**] Hæc scriptura solum est in Palatino tertio integro & Hittorpiano: nam primus, quartus, *ejus* pro *eius* in ceteris cum tertio facientes. secundus, *eius ærâ refu-*

gere: quint. *ejus ærâ refrigerare*. Grut. *ea ærâ refrigerare*: Gulielmius ex duobus sibi inspectis: *eram restringere*, unde conjicit: *aram restringere*. quod tamen eidem non placet. Nos usitatam scripturam non temere sollicitandam existimamus: proposuimus autem librorum nostrorum varietatem, ut si fortè cui minus vulgata satisfacit, ulterius suam indaginem explicet.

6. **At quàm paratus venerat.**] Qui de scriptura dubitet, eum ego sensu communi carere putem. Nihil illa liquidius, nihil elegantius. Habetur illa in editione Victorii, Vatic. excerptis, probaturque Manutio. at Lambinus, ut causam adnotandi & dissentendi haberet, posuit *ad quam*. Libri alii *ad quem* sicut Palatinus primus, Hittorpianus, Stewech. editio præfca.

7. **Vomere suo more, non dicere.**] Pal. sec. ac quint. *Vomere non dicere* expuncta illa biga vocularum suo more. Gruter. *itaque omnibus est visus*, ut ad te antea scripsi, *vomere vomere, non dicere*. quæ mihi scriptura non vana omnino videtur, quandoquidem Palatini reliqui, pr. tert. quart. *scripsi, vomeres vomere, non dicere* repræsentant. Illud quoque monendus est lector, ubicunque verbum est *recipere*, Mediceum, ut annotat Egnatius, scribere *recipere*, quod mihi rectius omnino videtur. si non semper immutavi, verecundie meæ tribuendum est. supra rectè, *libertatem & repub. recipere*.

possint. Nec est prætereà quoddam quidquam expectes. Tuus enim necessarius affinitate nova delectatur. Itaque jam non est studiosus ludorum, infinitoque fratris tui plausu dirumpitur. Alter item affinis novis commentariis Cæsaris delinuitus est. Sed hæc tolerabilia: illud non ferendum, quod est, qui vestro anno filium suum consulem futurum putet, ob eamque causam se huic latroni deservire præ se ferat. Nam L. Cotta familiaris meus, fatali quadam desperatione, ut ait, minus in senatum venit. L. Cæsar, optimus, & fortissimus civis, valitudine impeditur. Ser. Sulpitius & summa auctoritate, & optimè sentiens, non adest. Reliquos, exceptis designatis, ignosce mihi, si non numero consulareis, habes auctores consilii publici: qui numerus etiam bonis rebus, exiguus esset: quid censēs perditis? Quare spes est omnis in vobis: qui si idcirco abestis, ut sitis in tuto: ne in vobis quidem. sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis: velim salvis nobis. sin id minus, res tamen publica per vos brevi tempore jus suum reciperebit. Ego tuis, neque desum, neque deero. qui sive ad me referent, sive non: mea tibi tamen benivolentia, fidesque præstabitur.

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

AUGET tuus amicus furorem in dies: primùm in statua, quam posuit in Rostris, inscripsit ¹ PARENTI OPTIME MERITO: ut non modò sicarii, sed jam etiam patriciæ judicemini. quid dico judicemini? judicemur potius. Vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuisset: molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum est: quod quam præterit, utinam haberem, quid vobis darem consilii. Sed ne mihi quidem ipsi reperio, quid faciendum sit. Quid enim est, quod contra vim sine vi fieri possit? Consilium omne autem hoc est illorum, ut mortem Cæsaris persequantur. Itaque ² ante diem sext. Non. Octob. productus in concionem à Canutio, turpissimè ille quidem discessit: sed tamen ea dixit de conservatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus. ³ De me quidem non dubitante quin omnia de meo consilio & vos fecissetis, & Canutius faceret. Cetera cujusmodi sint, ex hoc judica, quod legato tuo viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, cum hoc faciunt? Ad hostem scilicet portari. O rem miseram? dominum ferre non potuit: conseruo servimus. Et tamen me quidem favente magis, quam sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiæ? De reliquo, malo teipsum loqui tecum, quam nostra dicta cognoscere. Vale.

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

VELLEM Idibus Martiis me ad cenam invitasses. reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquæ vestrae exercent, & quidem præter ceteros me: quamquam egregios consules habemus: sed turpissimos consulareis: senatum fortem; sed infimo quemque honore fortissimum. Populo verò nihil fortius, nihil melius, Italiaque universa. Nihil autem foedius Philippo, & Pifone, legatis, nihil flagitiosius: qui cum essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res nuntiarent: cum ille earum rerum nulli parvisset, ultrò ab illo ad nos intolerabilia postulata retulerunt. Itaque ad nos concurrunt: factique jam in re salutari populares sumus. Sed tu quid ageres, quid acturus, ubi denique es, nesciebam. Fama nuntiabat, te esse in Syria: auctor erat nemo. De Bruto, quo propiùs est, eo firmiora videntur esse, quæ nuntiantur. Dolabella valde

vituperabatur ab hominibus non insulis, quod tibi tam citò succederet, cum tu vixdum triginta dies in Syria fuisset. Itaque constabat, eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus & tua, & Bruti est, quod exercitum præter spem existimamini comparasse. Scriberem plura, si rem, causamque nosses. Nunc quæ scribo, scribo ex opinione hominum, atque fama. Tuas litteras avidè expecto. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

HIEMEM credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus, quid ageres, maximeque ubi esses. Loquebantur omnes tamen, credo, quod volebant, in Syria te esse, habere copias. Id autem eo faciliùs credebatur, quia simile vero videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus. Res enim tantas gessit, tamque inopinatas, ut ex cum per se gratæ essent, & tum ornatiores propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quæ putamus: magnis subsidiis fulta resp. est. A prima enim ora Græciæ, usque ad Ægyptum, optimorum civium imperis muniti erimus, & copiis. Quamquam, nisi me falleret, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli reliqui fore videbatur. Parvis omninò jam copiis obsidebatur, quod magno præsidio Bononiam tenebat Antonius. Erat autem Claternæ noster Hirtius: ad Forum Corneliū Cæsar: uterque cum firmo exercitu: magnasque Romæ Pansa copias ex dilectu Italiæ comparat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi consideratè, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur. Præter Bononiam, Regium Lepidi, Parmam, totam Galliam tenebamus, studiosissimam reip. Tuos etiam clienteis Transpadanos mirificè conjunctos cum causa habebamus. Erat firmissimus senatus, exceptis consularibus: ex quibus unus L. Cæsar firmus est, & rectus. Ser. Sulpicii morte, magnum præsidium amisimus. Reliqui partim inertes, partim improbi: nonnulli invident eorum laudi, quos in rep. probari vident. Populi verò R. totiusque Italiæ mira consensio est. Hæc erant ferè, quæ tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, ut ab istis Orientis partibus virtutis tuæ lumen eluceat. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

QUI status rerum fuerit tum, cum has litteras dedi, scire poteris ex C. Tidio Strabone, viro bono, & optimè de rep. sentiente; nam quid dicam, cupidissimo tui, qui, domo, & fortunis relictris, ad te potissimum profectus sit? Itaque eum tibi ne commendo quidem. adventus ipsius ad te satis eum commendabit. Tu velim sic existimes, tibi que persuadeas, omne per fugium bonorum, in te, & Bruto esse positum, si, quod nolim, adversi quid evenerit. Res, cum hæc scribebam, erat in extremum adducta discrimen. Brutus enim Mutinæ vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicinus: sin (quod dii omen avertant) omnis omnium cursus est ad vos. Proinde facanimum tantum habeas, tantumque apparatus, quanto opus est ad universam remp. recipendam. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

QUANTO studio dignitatem tuam, & in senatu, & ad populum defenderim, ex tuis te malo, quam ex me, cognoscere. Quæ mea sententia in senatu facilè valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset. Ea sententia dicta, productus sum in concionem à tribuno plebis, M. Servilio.

Dixi

1. PARENTI OPTIME MERITO.] Placet Gulielmio, quod invenit in codice Hitropolitano: *optimo merito*. si quidem est apud Plinium 7. 26. *votum merito Alinerva*. Nos nihil à nostris codicibus degenerare volumus. Paullò statim post prima editio, codex Hitropolitianus, *Patricide* quod assumpsit Lambinus, neque mihi non probatur. Gruterianus tamen & Vaticanus excerpta *Paricida*: vulgò *Parricide*.

2. Ante d. vi. Nonas Octobr.] Pighius in Fastis ad annum V. C. DCCIX. conjicit, *Nonas Octavias*.

3. De me quidem non dubitante.] Rectè sic Palatinus pr. Grute-

rianus, Vaticanus excerpta, atque Victorii editio ex Mediceo, quam scripturam quoque notat ad oram primæ impressionis Egnatius. Vulgò; non dubitant.

4. Tum ornatiores propter celeritatem.] Nugæ hominum, qui quod præcederet *grate*, *gratiores* hic quoque reformarunt. sed *ornatiores* in Pall. Grut. Vaticanus excerptis, editionum primaria; habetque Victorius. Paulo post scripsi: *copias ex dilectu Italia comparat*. quod *comparat* habet editio Victorii, Palatinus primus, ac Vatic. excerpta. *Dilectus* verò semper scribendum est, quod ita præcunt miss. & vetusti libri, tum quod Lambinus ex suis quoque ita contendit.

Dixi de te, quæ potui, tanta contentione, quantum forum est: tanto clamore, consensuque populi, ut nihil umquam simile viderim. Id velim mihi ignoscas, quod invita focru tua fecerim. Mulier timida videbatur, ne Pansa animus offenderetur. In concione quidem Pansa dixit, matrem quoque tuam, & fratrem, illam à me sententiam noluisse dici. Sed hæc non movebant: alia malebam. Favebam & reip. cui semper favi, & dignitati, ac gloriæ tuæ. Quod autem, & in senatu pluribus verbis disserui, & dixi in concione, in eo velim fidem meam liberare. Promisi enim, & propè confirmavi, te non exspectasse, nec exspectatum decreta nostra: sed te ipsum tuo more rempub. defensurum. & quamquam nihil dum audieramus, nec ubi esses, nec quas copias haberes: tamen sic statuebam, omneis, quæ in istis partibus essent opes copiarumque, tuas esse: per teque Asiam provinciam confidebam jam reipub. recuperatam. Tu fac in augenda gloria te ipsum vincas. Vale.

8 M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

SCELUS affinis tui, Lepidi, summamque levitatem, & inconstantiam, ex actis, quæ ad te mitti certò scio, cognosse te arbitror. Itaque nos, confecto bello, ut arbitramur, renovatum bellum gerimus: spemque omnem in D. Bruto, & Planco habemus: si verum quæratis, in te, & in meo Bruto, non solum ad præsens periculum, si (quod nolim) adversi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuæ libertatis. Nos hic de Dolabella audiebamus quæ vellemus: sed certos auctores non habebamus. Te quidem magnum hominem, & præsentis iudicio, & reliqui temporis expectatione scito esse. Hoc tibi proposito, fac ut ad summa contendas. Nihil est tantum, quod non pop. Rom. à te perfici, atque obtineri posse iudicet. Vale.

9 M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

BREVITAS tuarum literarum me quoque breviorum in scribendo facit: & verè ut dicam, non satis occurrit, quid scribam. Nostras enim res in actis perferri ad te certò scio: tuas autem ignoramus. Tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos, præter rumores de oppresso Dolabella, satis illos quidem constantis, sed adhuc sine auctore. Nos, confectum bellum cum putarem, repente à Lepido tuo in summam sollicitudinem adducti sumus. Itaque persuade tibi, maximam reip. spem in te, & in tuis copiis esse. Firmos omnino exercitus habemus: sed tamen, ut omnia, (ut spero) prosperè procedant, multum interest te venire. Exigua enim spes est reipub. nam nullam non libet dicere: sed, quæcumque est, ea despondetur anno consulatus tui. Vale.

10 M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

LEPIDUS, tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quintileis sententia omnibus hostis à senatu iudicatus est, ceterique, qui unà cum illo à rep. defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Septemb. potestas facta est. Fortis sanè senatus, sed maximè spe subsidii tui. Bellum quidem, cum hæc scribebam, sanè magnum erat, scelere, & levitate Lepidi. Nos de Dolabella quotidie, quæ volumus, audimus: sed adhuc sine capite, sine auctore, rumore nuntio. Quod cum ita esset, tamen litteris tuis, quas nonis Mai ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum jam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu: ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio, atque auctoritate tua: sin quid fortè titubatum, ut sit in bello, exercitu tuo niteremur. Quem quidem ego exercitum quibuscumque potuero rebus ornabo, cujus rei tum tempus erit, cum, quid opis reip. laturus is exercitus sit, aut quid jam tulerit, notum esse cœperit. Nam adhuc tantum conatus audiuntur, optimi illi quidem, & præclarissimi, sed gesta res ex-

spectatur: quam quidem aut jam esse aliquam, aut appropinquare confido. Tua virtute, & magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quàm primùm te in Italia videamus, remp. nos habere arbitrabimur, si vos habebimus. Præclarè viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta rep. hic ex pace, & victoria bellum excitavit. Huic oppositos consules designatos habemus: in quibus est magna illa quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus præliorum. Persuade tibi igitur, in te, & in Bruto tuo esse omnia: vos exspectari. Brutum quidem jam, jamque. Quod si, ut spero, victis hostibus nostris veneritis: tamen auctoritate vestra reipub. exsurget, & in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum: etiam si resp. fatis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

C. CASSIUS PROCOS. M. T. C. S. P. D.

SI vales, bene est: ego quidem valeo. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum, & Q. Crispum, imperatores. Viri fortes, optimique cives, postea quàm audierunt, quæ Romæ gererentur, exercitus mihi tradiderunt: ipsique mecum unà fortissimo animo rempub. administrant. Item legionem, quam Q. Cæcilius Bassus habuit, ad me venisse scito: Quattuorque legiones, quas A. Allienus ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absenteis, remque publicam, quantum est in te, defendas. Scire te volo, firma præsidia vobis, senatuique non deesse, ut optima spe, & maximo animo rempub. defendas. Reliqua tecum age L. Carceius, familiaris meus. Vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis.

CASSIUS PROCOS. S. D. M. CICERONI SUO.

SI vales, bene est: ego quidem valeo. Legi tuas litteras, in quibus mirificum tuum erga me amorem recognovi. Videbaris enim non solum favere nobis, id quod & nostri & reip. causa semper fecisti: sed etiam gravem curam suscepisse, vehementerque esse de nobis sollicitus. Itaque, quod te primùm existimare putabam, nos, oppressa repub. quiescere non posse: deinde, cum suspicarer nos moliri, quod te sollicitum esse & de salute nostra, & de rerum eventu putabam: simul ac legiones accepi, quas A. Allienus eduxerat ex Ægypto, scripsi ad te, tabellariosque compluris Romam misi. Scripsi etiam ad senatum litteras, quas reddi vetui prius, quàm tibi recitæ essent: si fortè mei obtemperare mihi voluerint. Quod si litteræ perlatæ non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui, nefariè Trebonio occiso, Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit, litterasque interceperit. Exercitus omneis, qui in Syria fuere, teneo. Habeo paullulum moræ, dum promissâ militibus persolvo. Nunc jam sum expeditus. A te peto, ut dignitatem meam commendatam tibi habeas, si me intelligis, nullum neque periculum, neque laborem patriæ denegasse: si contra importunissimos latrones arma cepi te hortante, & auctore: si non solum exercitus ad rempub. libertatemque defendendam comparavi, sed etiam crudelissimis tyrannis eripui. Quos si occupasset Dolabella, non solum adventu, sed etiam opinione, & expectatione exercitus sui Antonium confirmasset. Quas ob res milites tuere, si eos mirificè de rep. meritos esse animadvertis: & effice, ne quem pœniteat, rempub. quàm spem prædæ, & rapinarum, sequi maluisse. Item Murci, & Crispi, imperatorum, dignitatem, quantum est in te, tuere. Nam Bassus miserè noluit mihi legionem tradere. Quod nisi milites invito eo legatos ad me misissent, clausam Appameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Hæc à te peto, non solum reipub. quæ tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitia

1. Habeo paullulum moræ.] Ita Victorius & Palatinus primus. reliqui habui. Ceterum è suis mss. paullulum legit Gulielm. si que corriget Tibullum lib. 11. El. 5.

At quæ Velabris regio; prius ire solebat
Exiguus pulla per vada linter aquas.
Legit inquam polla.

citæ nostræ nomine, quam confido apud te plurimum posse. Crede mihi, hunc exercitum, quem habeo, senatus, atque optimi cujusque esse, maximeque tuum. De cuius voluntate assidue audiendo, mirifice te diligit, carumque habet. Qui si intellexerit, commoda sua curæ tibi esse debere etiam se tibi omnia putabit. Litteris scriptis, audiit, Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis. proficiscar in Ciliciam. quid egerim, celeriter ut scias, dabo operam. Ac velim, ut meremur de rep. sic felices simus. Fac valeas, meque ames. Nonis Mai, ex castris.

C. CASSIUS, S. D. M. CICERONI.

13

Si vales, benee st: valeo. Cùm reipub. vel salute, vel victoria gaudemus: tum instauratione tuarum laudum, quoddam maximum consularis maximum consulem te ipse vicisti, & lætamur, & mirari satis non possumus. Fatale nescio quid tuæ virtuti datum: id quod sæpe jam experti sumus. Est enim tua toga omnium armis felicior: quæ nunc quoque nobis præne victam reipub. ex manibus hostium eripuit, ac reddidit. Nunc ergo vivemus liberi: nunc te, omnium maxime civis, & mi carissime, id quod maximè reip. tenebris comperisti: nunc te habebimus testem nostri, & in te, & in conjunctissimam tibi reip. amoris: & quæ sæpe pollicitus es, te & taciturnum, dum fervemus: & dicturum de me tum, cum mihi profutura essent: nunc illa non ego quidem dici tantopere desiderabo, quàm sentiri à te ipso. Neque enim omnium iudicio malim me à te commendari, quàm ipse tuo iudicio dignè, ac mereor, commendatus esse: ut hæc novissima nostra facta, non subita, nec inconvenientia, sed similia illis cogitationibus, quarum tu testis es, fuisse iudices, meque ad optimam spem patriæ non minimum tibi ipsi producendum putes. Sunt tibi, M. Tulli, liberi, propiniquique, digni quidem te, & meritò tibi carissimi. esse etiam debent in reip. proximè hos cari, qui studiorum tuorum sunt æmuli, quorum esse cupio tibi copiam. Sed tamen non maxima me turba puto excludi, quo minùs tibi vacet me excipere, & ad omnia, quæ velis, & probes, producere. Animum tibi nostrum fortasse probabimus. ingenium diutina servitus, certè, qualecumque est, minus tamen, quàm erat, passà est videri. Nos ex ora maritima Asiæ provinciæ, & ex insulis, quas potuimus naveis deduximus. Dilectum remigum, magna contumacia civitatum, tamen satis celeriter habuimus. Secuti sumus classem Dolabellæ, cui Lucilius præerat: qui spem sæpe transitionis præbendo, neque umquam non decedendo, novissimè Corycum se contulit, & clauso portu se tenere cœpit. Nos illa relicta, quoddam & in castra pervenire satius esse putabamus, & sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber compararat, cui Turulius quæstor præerat: Cyprum petivimus. Ibi, quæ cognovimus, scribere ad vos quàm celerrimè volumus. Dolabellam, ut Tarsenses, pessimi focii: ita Laodicea, multò amentiores, ultrò arcesserunt: ex quibus utrisque civitatibus, ¹ Græcorum militum numero, speciem exercitus effecit. Castra habet ante oppidum Laodiceam posita: & partem muri demolitus est: & castra oppido conjunxit. Cassius noster cum decem legionibus, & cohortibus viginti auxiliariis, & quattuor millium equitatu à millibus passuum viginti, castra habet posita *πύλῳ*: & existimat, se sine prælio posse vincere. Nam jam ternis tetradrachmis triticum apud Dolabellam est, nisi quid navibus Laodiceorum supportarit, citò fame pereat, ne-

cesse est. Ne supportare possit, & Cassii classis bene magna cui præest Sextilius Rufus, & tres, quas nos adduximus, ego, Turulius, Patiscus, facillè præstabunt. Et volo vos bene sperare, & reipub. ut & vos istuc expediistis, ita pro nostra parte celeriter nobis expediri posse, confidens. Vale Data idibus Jun. Cypro, à Crommyu-acride.

LENTULUS CICERONI SUO, S. P. D.

14

CUM Brutum nostrum convenissem, cumque tardiùs in Asiam venturum animadverterem: in Asiam quàm, ut reliquias mei laboris colligerem, & pecuniam quàm primùm Romam mitterem. Interim cognovi, in Lycia esse classem Dolabellæ, ampliusque centum naveis onerarias, in quas exercitus ejus imponi posset: idque Dolabellam ea mente comparasse, ut, si Syriæ spes eum frustratà esset: confunderet in naveis, & Italiam peteret, sequeretur cum Antoniis, & reliquis latronibus conjungeret. Cujus rei tanto in timore fui, ut, omnibus rebus relicta, cura paucioribus & minoribus navibus ad illas ire conatus sim. Quæ res, si à Rhodiis non essem interpellatus, fortasse tota sublatà esset: tamen magna ex parte profligata est. Quam quidem classem dissipata est: adventus nostri timore milites, ducesque effugerunt: onerariæ omnes ad unam à nobis sunt exceptæ. Certè (quod maximè timui) videor etiam consecutus, ² ut non possit Dolabella in Italiam pervenire, nec fociiis suis firmatis durius vobis efficere negotium. Rhodii nos, & reipub. quàm valde desperaverint, ex litteris, quas publicè misi, cognovces. Et quidem multò parcius scripsi, mirari noli. Mira est eorum amentia: nec me meæ ullæ privatim injuriæ umquam. malus animus eorum in nostram salutem, cupiditas partium aliarum, perseverantia in contentione optimi cujusque ferenda mihi non fuit. nec tamen omneis perditos esse puto. Sed iidem illi, qui tum fugientem patrem meum, qui L. Lentulum, qui Pompejum, qui ceteros viros clarissimos non receperunt, iidem, tamquam aliquo fato, & nunc aut magistratum gerunt, aut eos, qui sunt in magistratu, in sua habent potestate. Itaque eadem superbia in pravitate utuntur. Quorum improbitatem aliquando retundi, & non pati impunitate augeri, non solum utile est reipub. nostræ, sed etiam necessarium. De nostra dignitate, velim tibi ut semper curæ sit: & quocumque tempore occasionem habueris, & in senatu, & in ceteris rebus laudi nostræ suffragere. Quum consulibus decreta est Asia, & permissum est iis, ut, dum ipsi venirent, darent negotium, qui Asiam obtineant: rogo te, petas ab iis, ut hanc dignitatem potissimum nobis tribuant, & mihi dent negotium, ut Asiam obtineam, dum ipsorum alteruter venit. Nam, quoddam huc properent in magistratu venire, aut exercitum mittere, causam non habent. Dolabella enim in Syria est: & ut tu divina tua mente prospexisti, & prædicasti, dum isti veniunt, Cassius eum opprimet. Exclusus enim ab Antiochia Dolabella, & in oppugnando malè acceptus, nulla alia confisus urbe, Laodiceam, quæ est in Syria ad mare, se contulit. ibi spero celeriter eum pœnas daturum. Nam neque quò refugiat, habet: neque diutius ibi poterit tantum exercitum Cassii sustinere. spero etiam confectum esse jam, & oppressum Dolabellam. Quare non puto, Pansa, & Hirtium in consulatu properaturos in provinciis exire, sed Romæ acturos consulatum. Itaque si ab his petieris, ut interea nobis procurationem Asiæ dent, spero te posse impetrare. præterea mihi promiserunt Pansa, & Hirtius coram, & absenti mihi scripserunt: Verriusque nostro Pansa affirmavit,

1. Græcorum militum numero.] Gulielmius legi volebat, numeros. nos contra libros nihil molimur. In fine Epistolæ ex Palatino primo & Gruteriano, excerptis Vaticanis, editione Victorii atque adeo omnium principe scripsi; Et volo bene sperare: cum edatur: volo igitur vos bene sperare.

2. Ut non possit Dolabella in Italiam pervenire.] Delevi vocem interjectionem classe, post possit, ex Palatino primo, Gruteriano, Hirtorpiano ac Stewech. Vatic. ex iisdem & editione principe edidi: Et quidem multò parcius scripsi, mirari noli, mira est eorum amentia:

ejectis illis, quæ nullibi comparent, quàm revera furere eos invenit. quod verò aliquid de his scripsi. Sicut statim ex iisdem omnibus quoque: nec me meæ ullæ privatim injuriæ umquam. nam nullus eorum agnoscit verbum moverunt; quod, alienâ manu additum, post τὴν injuriæ, margini Medicei, notat Egnatius. Relegimus & nos, nam cur aliena toleremus, ac spuris inter legitima locum demus: cum frugi agricolæ malas herbas fruticare in hortis, & solum ab illis fatigari nolint, felicioribus plantis pingue factum?

vit, se daturum operam, ne in suo consulatu mihi succedatur. Ego porò non, medius fidius, cupiditate provinciæ produci longius spatium mihi volo. nam mihi fuit ista provincia plena laboris, periculi, detrimenti. Quæ ego ne frustrâ subierim, neve prius, quàm reliquias meæ diligentia consequar, decedere cogar, valde laboro. Nam si potuissem, quam exegeram pecuniam, universam mittere: postularem, ut mihi succederetur. Nunc, quod Cassio dedi, quod Trebonii morte amisimus, quod etiam crudelitate Dolabellæ, aut perfidia eorum qui mihi fidem, reique publicæ non præstiterunt: id consequi, & rescire volo. Quod aliter non potest fieri, nisi spatium habuero. id, ut per te consequar, velim, ut solet, tibi curæ sit. Ego me de rep. puto esse meritum, ut non provinciæ istius beneficium exspectare debeam, sed tantum, quantum Cassius, & Bruti, non solum illius facti, periculique societate, sed etiam hujus temporis studio, & virtute. Primus enim ego leges Antoinas fregi: primus equitatum Dolabellæ ad remp. traduxi, Cassioque tradidi: primus dilectus habui pro salute omnium contra conjurationem sceleratissimam: solus Cassio, & reip. Syriam, exercitusque, qui ibi erant, conjunxi. Nam nisi ego tantam pecuniam, tantaque præsidia, & tam celeriter Cassio dedissem: ne ausus quidem esset ire in Syriam: & nunc non minora pericula reip. à Dolabella instarent, quàm ab Antonio. Atque hæc omnia is feci, qui sodalis, & familiarissimus Dolabellæ eram: conjunctissimus sanguine Antoniis: provinciam quoque illorum beneficio habebam: sed *περιδου ἐμῶν ὑγιῶν*, omnibus meis bellum primus indixi. Hæc etsi adhuc non magnopere mihi tulisse fructum animadverto, tamen non despero: nec defatigabor permanere, non solum in studio libertatis, sed etiam in labore, & periculis. Attamen si etiam aliqua gloria justa, & merita provocabimur, senatus, & optimi cujusque officiis: majore cum auctoritate apud ceteros erimus, & eo plus professe reip. poterimus. Filium tuum, ad Brutum cum veni, videre non potui, ideò quòd jam in hiberna cum equitibus erat profectus. Sed, medius fidius, ea esse eum opinione, & tua, & ipsius, & in primis mea causa, gaudeo. Fratris enim loco mihi est, qui ex te natus, teque dignus est. Vale. D. IIII. Kalend. Jun. Pergæ.

15

F. LENTULUS, C. F. PROQUÆST.
PROPR. COSS. PRÆTT. TRIBB.
PL. SEN. P. Q. R. S. P. D.

SI valetis, liberique v. v. B. E. v. Scelere Dolabellæ oppressa Asia, in proximam provinciam Macedoniam, præsidiaque reip. quæ M. Brutus, v. c. tenebat, me contuli: & id egi, ut, per quos celerrimè possent, Asia provincia, vectigaliaque in vestram potestatem redigerentur. Quod cum pertinuisset Dolabella, vastata provincia, correptis vectigalibus, præcipuè civibus Romanis omnibus crudelissimè denudatis, ac divenditis, celeriusque Asia excessisset, quam eò præsidium adduci potuisset: diutius morari, aut exspectare præsidium non necesse habui: & quàm primùm ad meum officium, revertendum mihi esse existinavi, ut & reliqua vectigalia exigerem, & quam deposui pecuniam, colligerem: quidquid ex ea correptum esset, aut quorum id culpa accidisset, cognoscerem quàm primùm, & vos de omni refacerem certiores. Interim cum per insulas in Asiam naviganti mihi nuntiatum esset, classem Dolabellæ in Lycia esse, Rhodiosque naveis complureis

instructas, & paratas in aqua habere: cum his navibus, quas aut mecum adduxeram, aut comparaverat Patiscus proquæstor, homo mihi cum familiaritate, tum etiam sensibus in rep. conjunctissimus, Rhodum reverti, confisus auctoritate vestra, senatusque consulto, quo hostem Dolabellam judicaretis: scedere quoque, quod cum his, M. Marcello, Ser. Sulpicio renovatum erat: quo juraverant Rhodii, eosdem hosteis se habituros, quos S. P. Q. R. Quæ res nos vehementer fefellit. Tantum enim abfuit, ut illorum præsidio nostram firmaremus classem, ut etiam à Rhodiis urbe, portu, statione, quæ extra urbem est, com meatu, aqua denique prohiberentur nostri milites: nos vix ipsi singulis cum navigioliis reciperemur. Quam indignitatem, diminutionemque majestatis, non solum juris nostri, sed etiam imperii, populique Rom. idcirco tulimus, quòd interceptis litteris cognoramus, Dolabellam, si desperasset de Syria, Ægyptoque, quod necesse erat fieri, in naveis cum omnibus suis latronibus, atque omni pecunia conscendere esse paratum, Italiamque petere: idcirco etiam naveis onerarias, quarum minor nulla erat duum millium amphorùm, contractas, in Lycia à classe ejus obsideri. Hujus rei timore, patres conscripti, percutis, injurias perpeti, & cum contumelia etiam nostra omnia prius experiri malui. Itaque ad illorum voluntatem introductus in urbem, & in senatum eorum, quàm diligentissimè potui, causam reip. egi: periculumque omne, quod instaret, si ille latro cum omnibus suis naveis conscendisset, exposui. Rhodios autem tanta in pravitate animadverti, ut omnes firmiores putarent, quàm bonos: ut hanc concordiam, & conspirationem omnium ordinum ad defendendam libertatem, propensè non crederent esse factam: ut patientiam senatus, & optimi cujusque manere etiam nunc confiderent, nec potuisse audere quemquam Dolabellam hostem judicare: ut denique omnia, quæ improbi fingebant, magis vera existimarent, quàm quæ verè facta erant, & à nobis docebantur. Qua mente etiam ante nostrum adventum post Trebonii indignissimam eadem, ceteraque tot, tamque nefaria facinora, binæ profectæ erant ad Dolabellam legationes eorum, & quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis, qui tum magistratus gerebant. Hæc, sive timore, (ut dicuntur) de agris, quos in continenti habent, sive furore, sive patientia paucorum, (qui & antea pari contumelia viros clarissimos affecerant, & nunc maximos magistratus gerentes nullo exemplo, neque vestra ex parte, neque nostro præsentium, neque imminenti Italiæ, urbique nostræ periculo, si ille parricida cum suis latronibus, navibus ex Asia, Syriaque expulsus, Italiam petisset, mederi cum facile possent, noluerunt. Nonnullis etiam ipsi magistratus veniebant in suspicionem, detinuisse nos, & demorati esse, dum classis Dolabellæ certior fieret de adventu nostro. Quam suspicionem consecuta res aliquot auxerunt: maximè quòd subito ex Lycia Sex. Marius, & C. Titius, legati Dolabellæ, à classe discesserunt, navique longa profugerunt, onerariis relictis: in quibus colligendis non minimum temporis, laborisque consumferunt. Itaque cum ab Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus, in Lyciam navigavissimus, naveis onerarias recepimus, dominisque restitimus: idemque, quod maximè verebatur, ne posset Dolabella cum suis latronibus in Italiam venire, timere desimus. classem fugientem persecuti sumus usque Sidam, quæ extrema regio est provinciæ meæ. Ibi cognovi, partem navium Dolabellæ diffugisse, reliquas Syriam, Cyprumque petiisse. Quibus disjectis, cum

1. Rhodios autem tanta in pravitate animadverti. Non dubito de veritate hujus lectionis: quum superiore Epistola dixerit: *Eadem superbiam in pravitate utuntur*. Certe agnoscunt illam Vaticanam excerpta, prima editio, neque secus Gruterianus & Stewechianus, nisi quod præpositionem in omiserint. Palatinus primus, sicut vulgatæ, tantâ importunitate. Gulielmii, quod Hittorpianus codex nostram lectionem haberet, putabat, in pravitate. Paullò verò

post malebat, Pop. Rom. pensè non crederent.

2. Sive furore sive patientia paucorum. Ita codex Medicæus, ut notat Egnatius, nihilo tamen minus ille emendarat potentia, ut postea in omnes editiones irrepsit. Sed patientia agnoscunt Pall. Gruterianus, & rectè ex illo laudatissimo codice illam lectionem in sua editione Victorius, habetque eandem editio veterima.

cum scirem, C. Cassii, singularis civis, & ducis, ¹ classem maximam fore præsto in Syriam, ad meum officium reverti: daboque operam, ut meum studium, diligentiam vobis, P. C. reique p. præstem: pecuniamque, quam maximam potero, & quam celerrime cogam, omnibusque cum rationibus ad vos mittam. Si percurrero provinciam, & cognovero, qui nobis, & reip. fidem præstiterunt in conservanda pecunia à me deposita, quique scelere ultrò deferentes pecuniam publicam, hoc munere societatem facinorum cum Dolabella inierunt, faciam vos certiores. De quibus, si vobis videbitur, si ut meriti sunt, graviter constitueritis, nosque vestra auctoritate firmaveritis: facilius & reliqua exigere vestigalia, & exacta servare poterimus. Interea quò commodius vestigalia tueri, provinciamque ab injuria defendere possim, præsidium necessarium, voluntariumque comparavi. His litteris scriptis, milites circiter xxx. quos Dolabella ex Asia conscripserat, è Syria fugientes in Pamphyliam venerunt. hi nuntiaverunt, Dolabellam Antiocheam, quæ in Syria est, venisse: non receptum, conatum esse aliquoties vi introire: repulsum semper esse cum magno suo detrimento. Itaque ² centum circiter amissis, agris relictis, noctu Antiochea profugisse Laodiceam versus: ea nocte omnes ferè Asiaticos milites ab eo discessisse: ex his ad ostingentos Antiocheam rediisse, & se iis tradidisse, qui à Cassio relictis, urbi illi præerant, ceteros per Amanum in Ciliciam descendisse: quo ex numero, se quoque esse dicebant: Cassium autem cum suis omnibus copiis nuntiatum esse quatuoridui iter Laodicea abfuisse, tum cum Dolabella eò tenderet. Quamobrem opinione celebris confido sceleratissimum latronem pœnas daturum. Quarto Nonas Junias, Pergæ.

16 TREBONIUS CICERONIS.

S V. B. E. Athenas veni ad xi. Kal. Jun. atque ibi, quod maxime optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis, summaque modestiæ fama. Qua ex te quantam voluptatem cepimus, scire potes, scire me tacente. Non enim venis, quantum te faciam, & quam, pro nostro veterissimo, verissimoque amore, omnibus tuis etiam minimis commodis, non modò tanto bono, gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque aded nostro, (nihil à te potest esse se junctum) aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est: aut studiosius earum artium, quas tu maxime amas, hoc est optimarum. Itaque tibi, quod verè facere possum, libenter quoque gratulor, nec minus etiam nobis: quòd eum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talem habemus, ut libenter quoque diligamus. Qui cum mihi in sermone injecisset, se velle Asiam visere: non modò invitatus, sed etiam rogatus est à me, ut id potissimum nobis obtinentibus provinciam faceret. Cui nos & caritate, & amore tuum officium præstaturus non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curæ, ut Cratippus unà cum eo sit, ne putes, in Asia feriatum illum ab iis studiis, in quæ tua cohortatione inci-

tatus, futurum. Nam illum paratum, ut video, & ingressum pleno gradu, cohortari non intermitteremus, quo in dies longius, discendo, exercendoque se, procedat. Vos quid ageritis in rep. cum has litteras dabam, non sciebam. Audiebam quædam turbulenta, quæ scilicet cupio esse falsa, ut aliquando otiosa libertate fruamur: quod vel minime adhuc mihi contigit. Ego tamen nactus in navigatione nostra pusillum laxamenti, concinnavi tibi manuscriptum ex instituto meo: & dictum, cum magno nostro honore à te dictura, conclusi, & tibi infra subscripsi. In quibus versiculis si tibi quibusdam verbis *δὲ θυρῶν παροῦσες* videbor: turpitudine personæ ejus, in quam liberius invehimur, nos vindicabit. Ignosces etiam iracundiæ nostræ: quæ justa est in ejusmodi & homines, & civeis. Deinde, qui magis hoc Lucilio licuerit assumere libertatis, quam nobis? cum etiam si odio par fuerit in eos, quos læsit, tamen certè non magis dignos habuerit, in quos tanta libertate verborum incurreret. Tu, sicut mihi pollicitus es, adjunges me quam primum ad tuos sermones. Namque illud non dubito, quin, si quid de interitu Cæsaris scribas, non patiaris me minimam partem & rei, & amoris tui ferre. Vale, & matrem, meosque tibi commendatos habe. D. viii. Kal. Junias, Athenis.

CICERO S. D. CORNIFICIO, COLLEGÆ. 17

GRAMATA mihi vehementer est memoria nostri tua, quam significasti litteris: quam ut conserves, non quò de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi, rogo. Ex Syria nobis tumultuosiora quædam nuntiata sunt. quæ, quia tibi sunt propiora, quam nobis, tua me causa magis movent, quam mea. Romæ summum otium est: sed ita, ut malis salubre aliquod, & honestum negotium: quod spero fore; video id curæ esse Cæsari. Me scito, dum tu absis, quasi occasionem quandam, & licentiam nactum, scribere audacius: & cetera quidem fortasse, quæ etiam tu concederes: sed proximè scripsi de optimo genere dicendi: in quo sæpe suspicatus sum, te à judicio nostro, sic scilicet, ut doctum hominem à non indocto, paululum diffidere. Huic tu libro, maxime velim ex animo: si minus, gratiæ causa suffragere. Dicam tuis, ut eum, si velint, describant, ad teque mittant. Puto enim, etiam si rem minus probabis, tamen in ista solitudine, quiddam à me profectum sit, jucundum tibi fore. Quòd mihi existimationem tuam, dignitatemque commendas, facis tu quidem omnium more: sed velim sic existimes, me, cum amori, quem inter nos mutuum esse intelligam, plurimum tribuam, tum de summo ingenio, & de studiis tuis optimis, & de spe amplissimæ dignitatis ita judicare, ut neminem tibi anteponam, comparem paucos.

CICERO CORNIFICIO, COLLEGÆ, S. D.

QUOD extremum fuit in ea epistola, quam à te proximè accepi, ad id primum respondebo. Animum advorti enim, hoc vos magnos oratores facere nonnumquam. Epistolas requiris meas. ego autem numquam, cum mihi denunciatum esset à tuis, ire aliquem, non dedi.

Quod

1. *Classem maximam fore præsto in Syriam.*] Hanc lectionem restituo ex Gruteriano, editione principe; quam cum in Medicæo reperisset æquè Victorius, distinctione peccavit; edidit enim; *fore præsto, in Syriam ad meum officium reverti.* Sed quid ad illud diceret, cum Gruterianus codex supra habet Epistola præcedente: *aut eos qui sunt in magistratu, suam in habent potestatem?* Sic supra sapius tacitus ex. libris ac mss. insinuavi hanc prisecam lectionem. Vulgatum est: *fore præsto in Syriam.*

2. *Centum circiter amissis, agris relictis, noctu Antiochea pr.*] Quod vulgatarum editionum cymbala tibi respondeant, prius adverte: C. circiter amicis, agrisque compluribus relictis noctu Antiochea. quid ergo restituerimus, quid amiserimus, quid emendaverimus vides. Idque præstitimus ex Pall. Gruteriano, Stewechiano, Hittorpiano, Vaticanis excerptis, atque editione prima, simulque Victorianna. Mox habet Stewech. codex; *omnes ferè Asiaticos milites ab eo discesse.* quod rectum puto; etiamsi Grammaticas tribus mihi ob id iratas habeam, & nescio quos, quibus nihil placet, nisi sui simile, hoc est, obvium, vile, sordidum Capitis?

3. *Quod spero fore; video id curæ esse Cæsari.*] Omnes hic hiare orationem credebant, ideo suffulciebant hoc tibicine: quia video

id curæ. sed ejeci tantum impedimentum, non pedamentum Palatini primi, sexti, Vaticani, editionisque Victoriannæ auctoritate. statim principio ex Palatino sexto, Hittorpiano, Vaticano; *Nos quò de tuâ constantia dubitem.* idque infinitis modis feci, ubi semper edebatur quòd. Paullo ante finem, legendum est *solitudine non sollicitudine* ex Palatino sexto, Vaticano, Medic. editione Victori. Illud quoque admonendum est, in Palatino sexto, Hittorpiano, Stewechiano, in umbilico Epistola ita concipi totum fermè orationis complexum: *Te judicio nostro, sic scilicet, ut doctum hominem ab indocto paululum diffidere.* Tantum erat supra hac Epistola.

4. *Animum advorti enim hoc vos magni.*] Sic elegantissimus & accuratissimus Victorius edidit, qui cum facit Palatinus sextus, Vaticanus. Vulgatum erat *animi advorti*: sed illud melius & antiquius. Paullo post ex Festo Gulielmius malebat: *cum mihi renuntiatum esset.* Paullo iterum post, ex editione primaria, Victorianna, Palatino sexto (nam primum hæc epistola destituit) Hittorpiano, Stewechiano, Vaticanis excerptis edidi: *fecerunt tui gratissima mihi littera,* cum deterius vulgatum sit: *fecerunt tui gravissima littera.* Idque.

Quod mihi videor ex tuis litteris intelligere, te nihil commissurum esse temerè, nec antè, quàm scisses, quòd iste nescio qui Cæcilius Bassus erumperet, quiddam certi constituturum. id ego & sperarem, prudentia tua fretus: & ut considerem, fecerunt tuæ gratissimæ mihi litteræ. Idque ut facias quàm sepius, ut & quid tu agas, & quid agatur, scire possim, & etiam quid acturus sis, valde te rogo. etsi perinquo patiebar animo, te à me digredi: tamen eo tempore me consolabar, quòd & in summum otium de ire arbitrabar, & ab impendentibus magnis negotiis discedere. Utrumque contra accidit. Iste enim bellum est exortum: hinc pax consecuta: sed tamen ejusmodi pax, in qua, si adesses, multa te non delectarent: ea tamen, quæ ne ipsum Cæsarem quidem delectent. BEL-LORUM ENIM CIVILIUUM in semper exitus sunt, ut non ea solum fiant, quæ velit victor, sed etiam, ut iis mos gerendus sit, quibus adjutoribus sit parva victoria. Equidem sic tam obdurui, ut ludis Cæsaris nostri æquissimo animo viderem T. Plancum, audirem Laberii, & Publii poemata. Nihil mihi tam deesse scito, quàm qui-cum hæc familiariter, doctæque rideam. Is tu eris, si quàm primùm veneris. Quod ut facias, non mea solum, sed etiam tua interesse arbitror.

19 M. T. C. CORNIFICIO, S. D.

LIBENTISSIME legi tuas litteras: in quibus jucundissimum mihi fuit, quòd cognovi meas tibi redditas esse. Non enim dubitabam, quin eas lubenter lecturus esses. Verebar, ut redderentur. Bellum, quod est in Syria, Syriamque provinciam tibi tributam esse à Cæsare, ex tuis litteris cognovi. Eandem rem tibi volo benè, & feliciter evenire. Quod ita fore confido, fretus & industria, & prudentia tua. Sed de Parthici belli suspitione quod scribis, sanè me commovit. Quantum copiarum haberes, cum ipse conjectura consequi poteram, tum ex tuis litteris cognovi. Itaque opto, ne se illa gens moveat hoc tempore, dum ad te legiones eæ perducantur, quas audio duci. Quòd uti pares copias ad configendum non habebis, non te fugiet uti consilio M. Bibuli, qui se oppido munitissimo, & copiosissimo, tamdiu tenuit, quamdiu in provincia Parthi fuerunt. Sed hæc melius ex re, & ex tempore constitues. Mihi quidem usque curæ erit, quid agas, dum, quid egeris, sciero. Litteras ad te numquam habui cui darem, quin dederim. A te, ut idem facias, peto: in primisque, ut ita ad tuos scribas, ut me tuum sciant esse.

20 CICERO CORNIFICIO.

GRATÆ mihi tuæ litteræ, nisi quòd sineffanum diverforiolum contempsisti. Quam quidem contumeliam villa pusilla iniquo animo feret, nisi in Cumano, & Pompejano reddideris πάντα περὶ πάντων. Sic igitur facies, meque amabis, & scripto aliquo laceffes. Ego enim respondere facilius possum, quàm provocare. Quòd si, ut es, cessabis, laceffam. nec tua ignavia etiam inertiam asserat. Plura otiosus. Hæc, cum essem in senatu, exaravi.

21 M. T. C. CORNIFICIO, S. D.

CAJUS Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus Cornatus, negotiorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera. Eum velim rebus omnibus adjuves, operamque des, ut quàm commodissimè sua negotia conficiat. in primisque, quod ei carissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: idque à te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus, non rogatus, ut omnibus senatoribus lectores darem: quod idem acceperam, & cognoveram

à summis viris factitatum. Hoc igitur, mi Cornifici, facies: ceterisque rebus omnibus ejus dignitati, reique, si me amas, consules. id erit mihi gratissimum. Da operam, ut valeas.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

NOS hic cum homine gladiatore, 3 omnium nequissimo, collega vestro, Antonio, bellum gerimus: sed non pari conditione, contra arma verbis. At etiam de te concionatur: nec impunè. nam sentiet, quos laceffierit. Ego autem acta ad te omnia arbitror perferri ab aliis: à me futura debes cognoscere: quorum quidem non est difficilis conjectura. Oppressa omnia sunt: nec habent duces boni: nostrique συγγενετοιοι longè gentium absunt. Panfa & sentit bene, & loquitur fortiter: Hirtius noster tardius convalescit. Quid futurum sit, planè nescio. Spes tamen una est, aliquando pop. R. majorum similem fore. Ego certè reip. non deero: & quiddid acciderit, à quo mea culpa absit, animo forti feram. Illud profectò, quoad potero, tuam famam, & dignitatem tuebor. Ad XIII. Kalendas Januar. senatus frequens mihi est assensus, cum de ceteris rebus magnis, & necessariis, tum de provinciis, ab iis, qui obtinerent, retinendis, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset. Hoc ego cum reip. causa censui, tum, mehercule, in primis retinendæ dignitatis tuæ. Quamobrem te, amoris nostri causa, rogo, reip. causa hortor, ut ne cui quiddam juris in tua provincia esse patiare: atque ut omnia referas ad dignitatem: qua nihil potest esse præstantius. Verè tecum agam, ut necessitudo nostra postulat. in Sempronio, si meis litteris obtemperasses, maximam ab omnibus laudem adeptus esses. Sed illud & præterit, & levius est. Hæc magna res est. Fac ut provinciam retineas in potestate reip. Plura scripissim, nisi tui festinarent. Itaque Cherippo nostro me velim excuses.

M. T. C. P. CORNIFICIO, S. D.

OMNEM conditionem imperii tui, statumque provinciarum mihi demonstravit Stratorius. O multa intolerabilia locis omnibus! Sed quo tua major dignitas, eo, quæ tibi acciderunt, minus ferenda. Neque enim, quæ tu propter magnitudinem & ingenii moderatè fers, à te non ulciscenda sunt, etiam si non sunt dolenda. Sed hæc posterius. Rerum urbanarum acta tibi mitti certò scio. quod ni ita putarem, ipse perferberem, in primisque Cæsaris Octavianum conatum: de quo multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret. Prudentes autem, & boni viri, & credunt factum, & probant. Quid quæris? magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis, & gloriæ causa facturus. Antonius autem, noster familiaris, tanto se odio esse intelligit, ut, cum interfectores suos domi comprehenderit, rem proferre non audeat. Ad VII. Idus Octobr. Brundisium erat profectus obviam legionibus Macedonicis IIII. quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus nostris collocare. Habes formam reip. si in castris potest esse resp. in qua tuam vicem sæpe doleo, quòd nullam partem, per ætatem, sanæ, & salvæ reip. gustare potuisti. Atque antehac quidem sperare saltem licebat: nunc etiam id ereptum est. Quæ enim est spes, cum in concione dicere ausus sit Antonius, Cannutium apud eos sibi locum quarere, quibus, se salvo, locus in civitate esse non posset? Equidem & hæc, & omnia, quæ homini accidere possunt, sic fero, ut philosophiæ magnam habeam gratiam, quæ me non modò ab sollicitudine

1. Verebar ut redderentur.] Hanc lectionem profitentur omnes libri Palatini, Vaticanani, excerpta, Stewech. Hittorpianus. Et sic ante Lambinum, editum erat in impressione prima, atque Florentina. Vulgo male, ne redderentur.

2. Quod si, ut es, cessabis, laceffam.] Palatinus sextus lectionem nobis oggerit, quæ mihi non indigna visa adnotatu; Quod si, ut es laceffatus, cessabis, laceffam. De qua alii statuunt; ego nihil decerno,

neque vacat. post, qua Lamb. legit: tua ignavia etiam mihi inertiam aff. Putat Gulielmus fuisse, etiam mi inertiam, à quo non dissentio.

3. Omnium nequissimo collega vestro.] Sic Palatinus, primus, sextus, Vaticanani excerpta, Hittorpianus, Stewechianus, Victoriana editio. probat tamen Lambinus nostro, ut & ante illum Egnatius Manutiusque, quod erat collega Ciceronis in Auguratu. Nos potiori consensui aures & obsequiam dedimus.

dine abducit, sed etiam contra omnis fortunæ impetus armat: tibi que idem cenſeo faciendum, nec, à quo culpa abſit, quidquam in malis numerandum. Sed hæc tu melius. Stratorium noſtrum cum ſemper probaſſem: tum maximè in tuis rebus ſummam ejus fidem, diligentiam, prudentiamque cognovi. Da operam, ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

24

EGO nullum locum præermitto (nec enim debeo) non modò laudandi tui, ſed ne ornandi quidem. Sed mea ſtudia erga te, & officia malo tibi ex tuorum litteris, quàm ex meis, eſſe nota. Te tamen hortor, ut omni cura in temp. incumbas. hoc eſt animi, hoc eſt ingenii tui, hoc ejus ſpei, quam habere debes, amplificandæ dignitatis tuæ. Sed hæc de re aliàs, ad te pluribus. cum enim hæc ſcribebam, in exſpectatione erant omnia, nondum legati redierant: quos ſenatus non ad pacem deprecandam, ſed ad denunciandum bellum miſerat, niſi legatorum nuntio paruiſſet. Ego tamen, ut primum occaſio data eſt, meo priſtino more temp. defendi: me principem ſenatus, populoque R. profeſſus ſum: nec poſteà, quàm ſuſcepi cauſam libertatis, minimum tempus amiſi tuendæ ſalutis, libertatiſque communis. Sed hæc quoque te ex aliis malo. T. Pinarium, familiariffimum meum, tanto tibi ſtudio commendo, ut majorem non poſſim. Cui cum propter omnes virtutes, tum etiam propter ſtudia communia, ſum amiſſiſſimus. Is procurat rationes, negotiaque Dionyſii noſtri, quem & tu multum amas, & ego omnium plurimum. ¹ Ea tibi ego non debeo commendare: ſed commendo tamen. Facies igitur, ut ex Pinarii, gratiſſimi hominis litteris, tuum & erga illum, & erga Dionyſium ſtadium perſpiciamus.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

25

LIBERALIBUS litteras accepi tuas, quas mihi Cornificius altero viceſimo die, ut dicebat, reddidit. Eo die non fuit ſenatus, neque poſtero. Quinquaginta ſex ſenatus cauſam tuam egi non invita Minerva. Etenim eo ipſo die ſenatus decrevit, ut Minerva noſtra, cuſtos urbis, quam turbo dejecerat, reſtitueretur. Panſa tuas litteras recitavit. Magna ſenatus approbatio conſecuta eſt cum ſummo gaudio, & offenſione Minotauri, id eſt, Calviſii, & Tauri. Factum de te ſenatusconſultum honorificum. poſtulabatur autem, etiam illi notarentur: ſed Panſa clementior. Ego, mi Cornifici, quo die primum in ſpem libertatis ingreſſus ſum, & cunctantibus ceteris ad XIII. Kal. Jan. fundamenta jeci reip. eo ipſo die providi multum, atque habui rationem dignitatis tuæ. Mihi enim eſt aſſenſus ſenatus de obtinendis provinciis. Nec verò poſteà deſtiti labefactare eum, qui ſumma cum tua injuria, contumeliaque reip. provinciam abſens obtinebat. Itaque crebras, vel potius quotidianas compellationes meas non tulit, ſequè in urbem recepit invitus: neque ſolum ſpe, ſed certa re jam, & poſſeſſione deturbatus eſt. Meo juſtiſſimo, honeſtiſſimoque convicio te tuam dignitatem ſumma tua virtute tenuiſſe, provinciæque honoribus ærpliſſimis aſſectum; vehementer gaudeo. Quòd te mihi de Sempronio purgas, accipio excuſationem. ² fuit enim illud quoddam cæcum tempus ſervitutis. Ego tuorum conſiliorum auctor, dignitatiſque fautor, iratus temporibus, in Græciam, deſperata libertate, rapiebar: cum me Eteſiæ, quaſi boni

cives, relinquentem temp. proſequi noluerunt: Auſterque adverſus maximo ſtatu me 3 ad tribuleis tuos Regium retulit: atque inde ventis, remis in patriam omni feſtinatione properavi, poſtridieque in ſumma reliquorum ſervitute liber unus fui. Sic ſum in Antonium invecſus, ut ille non ferret, omnemque ſuum vinolentum furorem in me unum effunderet: meque cum elicere vellet ad cædis cauſam, tum tentaret inſidiis: quem ego ruſtantem, & nauſeantem conjeci in Cæſaris Octaviani plagas. Puer enim egregius præſidium ſibi primum, & nobis: deinde ſummæ reip. comparavit: qui niſi fuiſſet, Antonii reditus à Brundifio, peſtis patriæ fuiſſet. Quæ deinceps acta ſint, ſcire te arbitror. Sed redeamus ad illud, unde divertimus. Accipio excuſationem tuam de Sempronio. neque enim ſtatui quid in tanta perturbatione habere potuiſſi. ⁴ Nunc hic dies aliam vitam aſſert, alios mores poſtulat, ut ait Terentius. Quamobrem, mi Quinte, conſcende nobiſcum, & quidem ad puppim. Una navis eſt jam bonorum omnium: quam quidem nos damus operam, ut rectam teneamus. utinam proſpero curſu. Sed quicumque venti erunt, ars noſtra certè non aberit. Quid enim præſtare aliud virtus poteſt? Tu fac magno animo ſis, & excelſo: cogiteſque omnem dignitatem tuam cum rep. conjunctam eſſe debere. P. Luccium mihi meum commendas: quem, quibuſcumque rebus poteris, diligenter tuebor. Hirtium quidem, & Panſam, collegas noſtros, homines in conſulatu reip. ſalutareis, alieno fanè tempore amiſimus, rep. Antoniano quidem latrocinio liberata, ſed nondum omnino explicata: quam nos, ſi licebit, more noſtro tuebimur quamquam admodum ſumus jam deſatigati. SED NULLA LASSITUDO impedit officium, & fidem debet. Verum hæc hæc tenus. Ab aliis te de me, quàm à me ipſo, malo cognoscere. De te audiebamus ea, quæ maximè vellemus. De Cn. Minucio, quem tu quibuſdam litteris ad cælum laudibus extuliſti, rumores duriores erant. Id quale ſit, omninoque, quid iſtic agatur, facias me velim certiore.

CICERO CORNIFICIO S. D.

26

QUURIUS, qui in Africa negotiatus eſt, vir bonus, & honeſtus, heredes fecit ſimileis ſui, Cn. Saturninum, Sex. Aufidium, C. Annejum, Q. Conſidium Galum, L. Servilium Poſtumum, C. Rubellinum. ex eorum oratione intellexi, gratiarum actione eos magis egere, quàm commendatione. Tanta enim liberalitate te tua uſos prædicabant, ut iis plus à te tributum intelligerem, quàm ego te auderem rogare. audebo tamen. ſcio enim, quantum ponderis mea commendatio ſit habitura. Quare à te peto, ut ad eam liberalitatem, qua ſine meis litteris uſus es, quàm maximus his litteris cumulus accedat. Caput autem eſt meæ commendationis, ne patiare Erotem Turium, Q. Turii liberum, ut adhuc fecit, hereditatem Turianam avertere, ceteriſque omnibus rebus habeas eos commendatiſſimos. Magnam ex eorum ſplendore, & obſervantia capies voluptatem. Quod ut velis, te vehementer etiam, atque etiam rogo.

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

27

SEX. Aufidius & obſervantia, qua me colit, accedit ad ſproximos: & ſplendore, equiri R. nemini cedit. Eſt autem ita temperatis, moderatiſque moribus, ut ſumma ſeveritas, ſumma cum humanitate jungatur. Cujus tibi negotia, quæ ſunt in Africa, ita commendo, ut majore ſtudio,

1. Ea tibi ego non debeo commendare: ſed commendo tamen.] Hittoꝝ codex; ea tibi commendo, tamen eſi non debeo commendare: unde Gulielmius conjeſtabat: commendo, tamen eſi non debeo commendare.

2. Fuit enim illud quoddam cæcum tempus ſervitutis.] Non aliter eſt in Palatino ſexto, & Hittoꝝ. niſi quod, cæcum tempus quoddam. in primo græcum, unde alii Grave: Viſtorius egregium fecerat. Lambinus tamen ait ſe ſequi Ubaldini Bandinelli conjeſturam; laudatam ac probatam Manutio: fuit enim quoddam neceſſarium tempus quod tamen illius commentariis non invenio. Ego quod viſum erat veteribus codicibus, exturbare temperavi.

3. Ad tribules tuos Regium retulit.] Stewechianus, tribullos ſuos; quod quid ſit ignoro. ceterum pro retulit inferit Palatinus ſextus,

Hittoꝝ, atulit, unde volebat Gulielmius appulit. idem tu omni feſtinatione gloſſema ducit. Poſt; Palatinus primus, ſextus, Hittoꝝ, Stewechianus, editionum primaria ſcribunt, quem ego ruſtantem & nauſeantem conjeci in Caſ. oct. plagas: Mihi videtur ex ignorantia ſcribarum ortum.

4. Nunc hic dies aliam vitam aſſert.] In codicibus Terentianis legitur, aſſert. quod ſequuntur hic alii, tum Manutius. ſed quia hanc lectionem reperi in Palatino primo, ſexto, Vaticanis excerptis, Stewechiano, editionum primaria, retinetque Viſtorius, non dubitandum amplius fuit, quin Cicero ita ſcripſiſſet, & ſuo arbitratu ex memoria laudatſet. Hittoꝝ non longe quoque abit, legit enim; diſſert.

studio, magisve ex animo commendare non possim. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat, meas apud te litteras maximum pondus habuisse. Hoc te vehementer mi Cornifici, rogo.

28

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

ASSENTIOR tibi, eos, quos scribis Lilybæo minari, istic pœnas dare debuisse: sed metuisti, ut ais, ne nimis liber in ulciscendo viderere. Metuisti igitur, ne gravis civis, ne nimis fortis, ne minuste dignus viderere. Quod societatem reip. conservandæ tibi mecum à patre acceptam renovas, gratum est: quæ societas inter nos semper, mi Cornifici, manebit. Gratum etiam illud, quod mihi tuo nomine gratias agendas non putas. nec enim id inter nos facere debemus. Senatus sæpius pro dignitate tua appellaret, si, absentibus consulibus, umquam, nisi ad rem novam cogeretur. Itaque nec de H-S XX. nec de H-S IOCC. quidquam agi nunc per senatum potest. Tibi autem ex senatusconsulto imperandum, mutuumque sumendum censeo. In rep. quid agatur, credo te ex eorum litteris cognoscere, qui ad te acta debent perscribere. Ego sum spe bona: consilio, cura, labore non desum: omnibus inimicis reip. esse me acerrimum hostem præ me fero. Res neque nunc difficili loco mihi videtur esse: & fuisset facillimo, si culpa à quibusdam abfuisset.

29

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

NON modò tibi, cui omnia nostra notissima sunt, sed neminem in populo R. arbitror esse, cui sit ignota ea familiaritas, quæ mihi cum L. Lamia est. Etenim magno theatro spectata est tum, cum est ab A. Gabinio consule relegatus, quod liberè, & fortiter salutem meam defendisset. Nec ex eo amor inter nos natus est: sed quòd erat vetus, & magnus, propterea nullum periculum pro me audire dubitavit. Ad hæc officia, vel merita potius, jucundissima consuetudo accedit, ut nullo profus plus homine delecter. Non puto te jam exspectare, quibus cum tibi verbis commendem. causas enim tanti amoris intelligis: quæ verba desideret, iis me omnibus usum putato. Tantum velim existimes, si negotia Lamia, procuratores, libertos, familiam, quibuscumque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quàm si ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam. Nec dubito, quin sine mea commendatione, quod tuum est iudicium de hominibus, ipsius Lamia causa studiosè omnia facturus sis: quamquam erat nobis dictum, te existimare, alicui senatusconsulto, quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam affuisse: qui omnino consulibus illis numquam fuit ad scribendum: deinde omnia tum falsa senatusconsulta deferebantur. Nisi fortè etiam illi Semproniano senatusconsulto me censens affuisse: qui ne Romæ quidem tum fui, deque eo ad te scripsi, re recenti. Sed hæc hæctenus. Te mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, ut omnia Lamia negotia, mea putes esse: cureque, ut intelligat, hanc commendationem maximo sibi usui fuisse. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura, ut valeas.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

30

ITANE præter litigatores, nemo ad te meas litteras? multæ istæ quidem. tu enim perfecisti, ut nemo sine litteris meis tibi se commendatum putaret. sed quis umquam tuorum mihi dixit esse, cui darem, quin dederim? aut quid mi jucundius, quàm, cum coram tecum loqui non possim, aut scribere ad te, aut tuas legere litteras? Illud magis mihi solet esse molestum, tantis me impediri occupationibus, ut ad te scribendi meo arbitrato facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacefferem: quibus quidem me à te provocari oportebat. Quamvis enim occupatus sis, otii tamen plus habes. Aut, si ne tu quidem vacas, noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere, & à me litteras crebriores, cum tu mihi raro mittas, flagitare. Nam cum antea distinebar maximis occupationibus, propterea quòd omnibus curis reip. mihi tuendam putabam: tum hoc tempore multò distineor vehementius. Ut enim gravius ægrotant ii, qui, cum levati morbo videntur, in eum de integro inciderunt: sic vehementius nos laboramus, qui, profligato bello, ac pœnè sublato, renovatum bellum gerere conamur. Sed hæc hæctenus. Tutibi, mi Cornifici, fac ut persuadeas: non esse me tam imbecillo animo, ne dicam inhumano, ut à te vinci possim aut officiis, aut amore. Non dubitabam equidem: verumtamen multò mihi notiozem amorem tuum effecit Cherippus. O hominem, semper illum quidem mihi aptum, nunc verò etiam suavem! Vultus mehercule tuos mihi expressit omneis: non solùm animum, ac verba pertulit. Itaque noli vereri, ne tibi succensuerim, quòd eodem exemplo ad me, quo ad ceteros. Requisivi equidem proprias ad me unum litteras: sed neque vehementer, & amanter. De sumtu, quem te in rem militarem facere, & fecisse dicis, nihil sanè possum tibi opitulari, propterea quòd & orbus senatus, consulibus amissis, & incredibiles angustia pecuniarum publicarum: quæ conquiruntur undique, ut optimè meritis militibus promissa solvantur: quòd quidem fieri sine tributo posse non arbitror. De Actio Dionysio nihil puto esse: quoniam mihi nihil dixit Stratorius. De P. Luccio nihil tibi concedo, quòd studiosior ejus sis, quàm ego sum. est enim nobis necessarius. Sed à magistris cum contenderem de proferendo die: probaverunt mihi, sese, quo minùs id facerent, & compromisso, & jurejurando impediri. Quare veniendum arbitror Luccio, quamquam, si meis litteris obtemperavit, cum tu hæc leges, illum Romæ esse oportebit. Ceteris de rebus, maximeque de pecunia, cum Pansa mortem ignorares, scripsisti, quæ per nos ab eo consequi te posse arbitrare. quæ te non fefellerent, si viveret. nam te diligebat. Post mortem autem ejus quid fieri posset, non videbamus. De Venulejo, Latino, Horatio, valde laudo. Illud non nimium probo, quòd scribis, quo illi animo æquiore ferrent, te tuis etiam legatis lictores ademisse. Honore enim digni cum ignominia dignis non erant comparandi: eoque ex senatusconsulto, si non decedunt, cogendos, ut decedant, existimo. Hæc ferè ad eas litteras, quas eodem exemplo binas accepi. De reliquo, velim tibi persuadeas, non esse mihi meam dignitatem tuam cariorem.

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
 LIBER DECIMUS TERTIUS,

A D

C. M E M M I U M.

M. T. C. S. P. D. C. MEMMIO.

ETSI non satis mihi constiterat, cum ali-
 quane animi mei molestia, an potius lib-
 enter te Athenis visurus essem, quod in-
 iuria, quam accepisti, dolore me afficeret:
 sapientia tua, qua fers injuriam, lætitia:
 tamen vidisse te mallet. Nam quod est
 molestia, non sanè multo levius est, cum
 te non video. quod esse potuit voluptatis, certè, si vidissem
 te, plus fuisset. Itaque non dubitabo dare operam, ut te
 videam, cum id satis commodè facere poterò. Interea
 quod per litteras & agi tecum, & ut arbitror, confici po-
 test, agam nunc. Ac te illud primum rogabo, nequid in-
 vitus mea causa facias: sed id, quod mea intelliges, tua
 nullam in partem multum interessè, ita mihi des, si tibi,
 ut id libenter facias, antè persuaseris. Cum Patrone Epicu-
 reo mihi omnia sunt: nisi quòd in philosophia vehementer
 ab eo dissentio. Sed & initio Romæ, cum te quoque, &
 tuos omnes observabat, me me coluit in primis: & nuper,
 cum ea, quæ voluit, de suis commodis, & præmiis conse-
 cutus est, me habuit suorum defensorum, & amicorum,
 ferè principem: & jam à Phædro, qui nobis, cum pueri
 essemus, antè quàm Philonem cognovimus, valde, ut
 philosophus, postea tamen, ut vir bonus, & suavis, &
 officiosus, probabatur, traditus, mihiq; commendatus
 est. Is igitur Patro, cum ad me Romam litteras misisset,
 uti te sibi placarem, peteremque, ut nescio quid illud Epi-
 curi parietinarum sibi concederes: nihil scripsi ad te ob
 eam rem, quòd ædificationis tuæ consilium mea commen-
 datione nolebam impediri. Idem; ut veni Athenas, cum
 idem, ut ad te scriberem, rogasset: ob eam causam impe-
 travit, quod te abjecisse illam ædificationem constabat
 inter omnes amicos tuos. Quod si ita est, & si jam planè
 tua nihil interest, velim, si qua offensivuncula facta est ani-
 mi tui, perversitate aliquorum (novi enim gentem illam)
 des te ad lenitatem, vel propter tuam summam humanita-
 tem, vel etiam honoris mei causa. Equidem si, quid ipse
 sentiam, quæris: nec cur ille tantopere contendat, video,
 nec cur tu repugnes: nisi tamen multò minùs tibi concedi
 potest, quàm illi, laborare sine causa. Quamquam Patronis
 & orationem, & causam tibi cognitam esse certò scio.
 honorem, officium, testamentorum jus, Epicuri auctorita-
 tem, Phædri obtestationem, sedem, domicilium, vestigia
 summorum hominum, sibi tuenda esse dicit. Totam ho-
 minis vitam, rationemque, quam sequitur in philosophia,
 derideamus licet, si hanc ejus contentionem volumus re-
 prehendere. Sed, mehercules, quum illi, ceterisque, quos
 illa delectant, non valde inimici sumus: nescio an igno-
 scendum sit huic, si tantopere laborat: in quo etiam si pec-
 cat, magis ineptiis, quàm improbitate peccat. Sed, ne
 plura (dicendum enim aliquando est) Pomponium Atti-
 cum sic amo, ut alterum fratrem. nihil est illo mihi nec

carius nec jucundius. Is (non quòd sit ex istis: est enim
 omni liberali doctrina politissimus: sed valde diligit Pa-
 tronem, valde Phædrum amavit) sic à me hoc contendit
 homo minimè ambitiosus, minimè in rogando molestus,
 ut nihil umquam magis: nec dubitat, quin ego à te nutu
 hoc consequi possem, etiam si ædificaturus essem. Nunc
 verò, si audierit, te ædificationem depofuisse, neque tam-
 en me à te impetrasse: non te in me liberalem, sed me in
 se negligentem putabit. Quamobrem peto à te, ut scribas
 ad tuos, posse tua voluntate decretum illud Areopagitarum,
 quem *παρρησιαστος* illi vocant, tolli. Sed redeo ad
 prima. Prius velim tibi persuadeas, ut hoc mea causa li-
 benter facias, quàm ut facias. sic tamen habeto: si feceris,
 quod rogo, fore mihi gratissimum. Vale:

CICERO MEMMIO SAL.

CAJO Aviano Evandro, qui habitat in tuo sacrario, &
 ipso multum utor, & patrono ejus, M. Emilio fami-
 liarissimè. Peto igitur à te in majorem modum, quod
 sine tua molestia fiat, ut ei de habitatione accommodes.
 Nam propter opera instituta multa multorum, subitum est
 ei remigrare Kal. Quint. Impedior verecundia, ne te plu-
 ribus verbis rogem. Neque tamen dubito, quin, si tua
 nihil, aut non multum interfit, eo sis animo, quo ego
 essem si quid tu me rogares. mihi certè gratissimum te-
 ceris.

M. T. C. S. P. D. C. MEMMIO.

AULUM Fufum, unum ex meis intimis, observantissi-
 mum, studiosissimumque nostri, eruditum homi-
 nem, & summa humanitate, tuæque amicitia dignissimum,
 velim ita tractes, ut mihi coram recepisti. Tam gratum
 mihi id erit, quod gratissimum. Ipsum præterea summo
 officio, & summa observantia tibi perpetuum devinxis.
 Vale.

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ, LEG.
 PROP. ÆT. S. D.

CUM municipibus Volaterranis mihi summa necessi-
 tudo est. magno enim meo beneficio affecti, cumu-
 latissimè mihi gratiam retulerunt. nam nec in honoribus
 meis laboribus umquam defuerunt. Cum quibus si mihi
 nulla causa intercederet, tamen, quòd te vehementissimè
 diligo, quodque me à te plurimi fieri sentio, & monerem
 te, & hortarer, ut eorum fortunis consuleres, præsertim
 cum propè præcipuam causam haberent ad jus obtinen-
 dum. Primum quòd Sullani temporibus acerbiter, deo-
 rum immortalium benignitate subterfugerunt: deinde,
 quòd summo studio populi R. à me in consulatu meo de-
 fensi sunt. cum tribuni pl. legem iniquissimam de eorum
 agris promulgavissent: facillè S. P. Q. R. persuasi, ut eos
 caveis, quibus fortuna pepercisset, salvos esse vellent.
 Hanc actionem meam C. Cæsar primo suo consulatu in
 lege Agraria comprobavit, agrumque Volaterranum, &
 oppi-

1. *Ne in honoribus meis laboribus unquam defuerunt.* Prætulit hanc
 lectionem ex editione Victorii: ideo quod verissima & ma-
 ximè genuina videtur, tum quod non longe abeunt alii mss. Pala-
 tinus primus, Stewechianus, Peckio excerpta, editio princeps:
nec in honoribus meis laboribusque unquam defuerunt: ut illud que, co-

pulatio ab scio & ad sensum non penetrante adjectum videatur.
 Facebant ergo aliorum conjectationes, *nec in laboribus unquam mihi
 defuerunt.* Editum ante hac est: *Nam nec in honoribus meis, nec in
 laboribus unquam defuerunt.*

oppidum omni periculo in perpetuum liberavit: ut mihi dubium non sit, quin is, qui novas necessitudines adiungat, vetera, sua beneficia conservari velit. Quamobrem est tua prudentiæ, aut sequi ejus auctoritatem, cujus sectam, atque imperium summa cum tua dignitate securus es: aut certe illi integram omnem causam reservare. Illud verò dubitare non debes, quin tam grave, tam firmum, tam honestum municipium tibi tuo summo beneficio in perpetuum obligare velis. Sed hæc, quæ suprâ scripta sunt, cò spectant, ut te hortet, & suadeam. Reliqua sunt, quæ pertinent ad rogandum: ut non solum tua causa tibi consilium me dare putes, sed etiam quòd mihi opus sit, me à te petere, & rogare. Gratissimum igitur mihi feceris, si Volaterranos omnibus rebus integros, incolumeisq; esse volueris. Eorum ego domicilia, sedes, rem, fortunam, quæ à diis immortalibus, & à præstantissimis in nostra rep. civibus, summo S. P. Q. R. studio, conservatæ sunt, tuæ fidei, justitiæ, bonitatisq; commendo. Si pro meis pristinis opibus facultatem mihi res hoc tempore daret, ut ita defendere possem Volaterranos, quemadmodum consuevi tueri meos: nullum officium, nullum denique certamen, in quo illis prodesse possem, prætermitterem. Sed, quum apud te nihilominus hoc tempore valere me confido, quàm valuerim semper apud omnes: pro nostra summa necessitudine, pariq; inter nos, & mutua benivolentia abs te peto, ut ita de Volaterranis mereare, ut existiment, eum quasi divino consilio isti negotio præpositum esse, apud quem unum nos eorum perpetui defensores, plurimum valere possumus.

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ, LEG.
PROPRÆT. S. P. D.

NON molestè fero, eam necessitudinem, quæ mihi tecum est, notam esse quàm plurimis: neque tamen ob eam causam (quod tu optimè existinare potes) te impedio, quo minus susceptum negotium, pro tua fide, & diligentia, ex voluntate Cæsaris, qui tibi rem magnam, difficilemque commisit, gerere possis. Nam cum multi à me petant multa, quòd de tua erga me voluntate non dubitent, non committo, ut ambitione mea conrurberim officium tuum. C. Curtio ab ineunte ætate familiarissimè sum usus. Ejus & Sullani temporibus injustissima calamitate dolui: & cum iis, qui similem injuriam acceperant, amissis omnibus fortunis, reditus tamen in patriam voluntate omnium concedi videretur, adjutor incolumitatis fui. Is habet in Volaterrano possessionem, cum in eam, tamquam è naufragio, reliquias contulisset. Hoc autem tempore eum Cæsar in senatum legit: quem ordinem ille, ista possessione amissa, tueri vix potest. Gravissimum autem est, cum superior factus sit ordine, inferiorem esse fortuna: minimeque convenit, ex eo agro, qui Cæsaris jussu dividatur, eum moveri, qui Cæsaris beneficio senator sit. Sed mihi minus libet multa de æquitate rei scribere, ne causa potius apud te valuisse videar, quam gratia. Quamobrem te in majorem modum rogo, ut C. Curtii rem, meam putes esse: quidquid mea causa faceres, ut id C. Curtii causa cum feceris, existimes, quod ille per me habuerit, id me habere abs te. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ,
PROCOS. S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. Credo te memoria tenere, me & coram P. Cuspio tecum locutum esse, cum te prosequeretur paludatum: & item postea pluribus verbis tecum egisse, ut, quoscumque tibi ejus necessarios commendarer, haberes eos in numero meorum necessariorum. Id tu pro tua summa erga me benivolentia, perpetuaque observantia mihi liberalissimè, atque humanissimè recepisti. Cuspium, homo in omnibus suis officiosissimus, mirificè

quosdam homines ex ista provincia tuetur, & diligit, propterea quòd fuit in Africa bis, cum maximis societatis negotiis præesset. Itaque hoc ejus officium, quod adhibet erga illos, ego mea facultate, & gratia soleo, quantum possum, adjuvare. Quare Cuspianorum omnium commendationis causam hac tibi epistola exponendam putavi. reliquis epistolis tantum faciam, ut notam apponam eam, quæ mihi tecum convenit, & simul significem, de numero esse Cuspium amicorum. Sed hanc commendationem, quam his literis consignare volui, scito esse omnium gravissimam. Nam P. Cuspium singulari studio contendit à me, ut tibi quàm diligentissimè L. Julium commendarem. Ejus ego studio vix videor mihi satisfacere posse, si utar verbis iis, quibus, cum diligentissimè quid agimus, uti solemus. Nova quædam postulat: & putat me ejus generis officium quoddam tenere. Ei ego pollicitus sum, me ex intima nostra arte depromiturum mirificum genus commendationis. Id quum assequi non possum, tu re velim efficias, ut ille genere mearum litterarum incredibili quiddam perfectum arbitretur. Id facies, si omne genus liberalitatis, quod & ab humanitate, & potestate tua proficisci poterit, non modò re, sed etiam verbis, vultu denique expromferis: quæ quantum in provincia valeant, vellem expertus esses. Sed tamen suspicor, ipsum hominem, quem tibi commendo, perdignum esse tua amicitia: non solum, quia mihi Cuspium dicit, credo, (tametsi id satis esse debeat) sed quia novi ejus judicium in hominibus, & amicis diligendis. Harum litterarum vis quanta fuerit, propediem judicabo: tibi que, ut confido, gratias agam. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror, omnia studiosè, diligenterque curabo. Cura ut valeas. P. Cornelius, qui tibi literas dedit, est mihi à P. Cuspio commendatus: cujus causa quanto opere cuperem, deberemque, profectò ex me facilè cognosti. Vehementer te rogo, ut cures, ut ex hac commendatione mihi Cuspium quàm maximas, quàm primùm, quàm sapissimè gratias agat. Vale.

M. T. C. CLUVIO, S. P. D.

CUM in Galliam proficiscens, pro nostra necessitudine (quæ tua summa in me observantia) ad me domum venisses, locutus sum tecum de agro vectigali municipii Atellani, qui esset in Gallia: quantoque opere ejus municipii causa laborarem, tibi ostendi. Post tuam autem profectiorem, cum & maxima res municipii honestissimi, mihi que conjunctissimi, & summum meum officium ageretur, pro tuo animo in me singulari, existimavi, me oportere ad te accuratius scribere: etsi non sum nescius; & quæ temporum ratio, & quæ tua potestas sit: tibi que negotium datum esse à C. Cæsare, non judicium, præclarè intelligo. Quare à te tantum peto, quantum & te facere posse, & libenter mea causa facturum esse arbitror. Et primùm velim existimes, quod res est, municipii fortunas omnies in isto vectigali consistere: his autem temporibus hoc municipium maximis oneribus pressum, summis affectum esse difficultatibus. Hoc etsi commune videtur esse cum multis: tamen, mihi crede, singulareis huic municipio calamitates accidisse. quas idcirco non commemoro, ne de miseriis meorum necessariorum conquerens, homines, quos nolo, videar offendere. Itaque, nisi magnam spem haberem, C. Cæsari nos causam municipii probaturos: non erat causa, cur à te hoc tempore aliquid contenderem. sed quia confido, mihi que persuasi, illum & dignitatis municipii, & æquitatis, etiam voluntatis erga se habiturum esse rationem: idèd à te non dubitavi contendere, ut hanc causam illi integram conservares. Quod etsi nihilominus à te peterem, si nihil audivissem te tale fecisse: tamen majorem spem impetrandi nactus sum, postea quàm mihi dictum est, hoc idem à te Regienfis impretravisse. qui etsi te aliqua necessitudine attingunt: tamen tuus amor

1. Vultu denique expromferis. In Mediceo erat, ut notat Egnatius ad oram primæ editionis, ex prosperis; unde credo Victorius fecit expromferis rectè: idque omne totis apicibus reperi in Pala-

tino sexto, Vaticanæ excerptis, eratque sic in Stewechiano & Hitortiano. Vulgò, expresseris. Alii addunt, fronte vultu denique expromferis quibus auctoritatibus.

amor in me, sperare me cogit te, quod tuis necessariis tribueris, idem esse tributurum meis: præsertim cum ego pro his unis petam: habeam autem qui simili causa laborent, compluribus necessariis. Hoc me non sine causa facere, neque aliqua levi ambitione commotum à te contendere, etsi te existimare arbitror: tamen mihi affirmanti credas velim, me huic municipio debere plurimum: nullum umquam fuisse tempus neque honorum, neque laborum meorum, in quo non hujus municipii studium in me existerit singulare. Quapropter à te etiam atque etiam, pro nostra summa conjunctione, proque tua in me perpetua, & maxima benivolentia, majorem in modum peto, atque contendo, ut, cum fortunas agi ejus municipii intelligas, quod sit mihi necessitudine, officiis, benivolentia conjunctionissimum, id mihi des. Quod erit hujusmodi, ut, si à Cæsare, quod speramus, impetrarimus, tuo beneficio nos id consecutos esse judicemus. sin minus: pro eo tamen id habeamus, quom à te data sit opera, ut impetremus. Hoc cum mihi gratissimum feceris: tum viros optimos, homines honestissimos, eosdem gratissimos, & tua necessitudine dignissimos, summo beneficio in perpetuum tibi, tuisque devinxis.

8 M. T. C. M. RUTILIO, S. P. D.

CUM & mihi conscius essem, quanti te facerem, & tuam erga me benivolentiam expertus essem, non dubitavi à te petere, quod mihi petendum esset. P. Sestium quanti faciam, ipse optimè scio: quanti autem facere debeam, & tu, & omnes homines sciunt. Is cum ex aliis te mei studiosissimum esse cognosset, petivit à me, ut ad te quam accuratissimè scriberem de re C. Albinii fenatoris: cujus ex filia natus est L. Sestius, optimus adolescens, filius P. Sestii. Hoc ideo scripsi, ut intelligeres, non solum me pro P. Sestio laborare debere, sed Sestium etiam pro Albinio. Res autem est hæc: A M. Laberio C. Albinus prædia in æstimationem accepit: quæ prædia Laberius emerat à Cæsare de bonis Plotianis. ea si dicam non esse è rep. dividi, docere te videar, non rogare. Sed tamen cum Cæsar Sullanæ venditiones, & assignationes ratas esse velit, quo firmiores existimentur suæ: si ea prædia dividantur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus esse poterit auctoritas? Sed hoc quale sit, tu pro tua prudentia considerabis. Ego te planè rogo, atque ita, ut majore studio, justiore de causa, magis ex animo rogare nihil possim, ut Albinio parcas, prædia Laberiana ne attingas. Magna me affeceris non modò lætitia, sed etiam quodammodo gloria, si P. Sestius homini maximè necessario satisfecerit, per me ut ego illi uni plurimum debeam. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Majus mihi dare beneficium nullum potes. Id mihi intelliges esse gratissimum.

9 M. T. C. CRASSIPEDI, S. P. D.

QUAM tibi præfens commendavi, ut potui, diligentissimè, socios Bithyniæ: teque cum mea commendatione, tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati, quibuscumque rebus posses, commodare: tamen, cum ii, quorum res agitur, magni sua interessè arbitrarentur, me etiam per litteras declarare tibi, qua essem erga ipsos voluntate, non dubitavi hæc ad te scribere. Volo enim te existimare, me, cum universo ordini publicanorum semper libentissimè tribuerim, idque magnis ejus ordinis erga me meritis facere debuerim, tum in primis amicum esse huic Bithynicæ societati: quæ societas ordine ipso, hominum genere, pars est maxima civitatis. constat enim ex ceteris societatibus: & casu permulti sunt in ea societate valde mihi familiares: in primisque is, cujus præcipuum officium agitur hoc tempore, P. Rupilius, P. F. Men. qui est magister in ea societate. Quæ cum ita sint, in majorem modum à te peto, Cn. Pupium, qui est in operis ejus societatis, omnibus tuis officiis, atque omni liberalitate tueare: cureque, ut ejus operæ, quod tibi facile factum est, quam gratissimæ sint sociis: remque, & utilitatem sociorum,

(cujus rei quantam potestatem quæstor habeat, non sum ignarus) per te quam maximè defensam, & auctam velis. Id cum mihi gratissimum feceris, tum illud tibi expertus promitto, & spondeo, te socios Bithyniæ, si iis commodaris, memores esse, & gratos cogniturum.

CICERO BRUTO, S.

10

CUM ad te tuus quæstor, M. Varro, proficisceretur, commendatione egere eum non putabam. Satis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipso more majorum: qui, ut te non fugit, hanc quæsturæ conjunctionem, liberorum necessitudini proximam voluit esse. Sed cum sibi ita persuasisset ipse, meas de se accuratè scriptas litteras, maximum apud te pondus habituras: à meque contenderet, ut quam diligentissimè scriberem: malui facere, quod meus familiaris tanti sua interessè arbitraretur. Ut igitur debere me facere hoc intelligas, cum primùm M. Terentius in forum venit, ad amicitiam se meam contulit. Deinde, ut se corroboravit, duæ causæ accesserunt, quæ meam in illum benivolentiam augerent: una, quod versabatur in hoc studio nostro, quo etiam nunc maximè delectatur, & cum ingenio, ut nosti, nec sine industria: deinde, quod maturè se contulit in societates publicanorum: quod quidem nollem. Maximis enim damnis affectus est. sed tamen causâ communis ordinis, mihi commendatissimi, fecit amicitiam nostram firmiorem. Deinde versatus in utrisque subfelliis optima & fide, & fama, jam ante hanc commutationem reip. petitioni sese dedit, honoremque honestissimum existimavit, fructum laboris sui. His autem temporibus à me Brundisio cum litteris, & mandatis profectus ad Cæsarem est: qua in re & amorem ejus in suscipiendo negotio perpexi, & in conficiendo ac renuntiando fidem. Videor mihi, cum separatim de probitate ejus, & moribus dicturus fuisset, si prius causam, cur eum tantopere diligerem, tibi exposuissem, in ipsa causa exponenda satis etiam de probitate dixisse. Sed tamen separatim promitto, in meque recipio, fore eum tibi & voluptati, & usui. Nam & modestum hominem cognosces, & prudentem: & à cupiditate omni remotissimum: præterea magni laboris, summæque industriæ. Neque ego hæc polliceri debeo, quæ tibi ipsi, cum bene cognoris, judicanda sunt: SED TAMEN IN OMNIBUS NOVIS CONJUNCTIONIBUS interest, qualis primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitia fores aperiantur. quod ego his litteris efficere volui. etsi id ipsa per se necessitudo quæsturæ efficere debet. sed tamen nihilo infirmius illud, hoc addito. Cura igitur, si me tanti facis, quanti & Varro existimat, & ipse sentio, ut quam primùm intelligam, hanc meam commendationem tantum illi utilitatis attulisse, quantum & ipse sperarit, nec ego dubitarim.

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

11

QUIA semper animadverti, studiosè te operam dare, ut nequid meorum tibi esset ignotum: propterea non dubito, quin scias, non solum cujus municipii sim, sed etiam, quam diligenter soleam meos municipes Arpinateis tueri. Quorum quidem omnia commoda, omnesque facultates, quibus, & sacra conficere, & sacra testia adium sacrarum, locorumque communium tueri possint, consistunt in his vestigialibus, quæ habent in provincia Gallia. Ad ea visenda, pecuniæque, quæ à colonis debentur, exigendas, totamque rem & cognoscendam, & administrandam, legatos equites Romanos misimus, Q. Fusidium, Q. F. M. Fancium, M. F. Q. Mamercum, Q. F. Peto à te in majorem modum, pro nostra necessitudine, ut tibi ea res curæ sit, operamque des, ut per te quam commodissimè negotium municipii administraretur, quam primumque conficiatur: ipsosque, quorum nomina scripsi, ut quam honorificentissimè pro tua natura, & quam liberalissimè tractes. Bonos viros ad tuam necessitudinem adjunxeris: municipiumque gratissimum beneficio tuo devinxis: mihi vero etiam gratius feceris, quod cum semper tueri municipes meos consuevi, tum hic annus præcipuè ad

meam curam, officiumque pertinet. Nam constituendi municipii causa, hoc anno ædilem filium meum fieri volui, & fratris filium, & M. Cæsium, hominem mihi maximè necessarium (is enim magistratus in nostro municipio, nec alius ullus creari solet) quos cohonestaris, in primisque me, si resp. municipii, tuo studio, diligentia bene administrata erit. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

12

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

ALIA epistola communiter commendavi tibi legatos Q. Fufidiam, quocum mihi omnes necessitudines sunt, diligentius commendo: non ut aliquid de illa commendatione comminuam, sed ut ad hanc addam. Nam & privignus est M. Cæsii, mei maximè & familiaris, & necessarii, & fuit in Cilicia mecum tribunus militum: quo in munere ita se tractavit, ut accepisse ab eo beneficium viderer, non dedisse. Est præterea (quod apud te valet plurimum) à nostris studiis non abhorrens. Quare velim eum quàm liberalissimè complectare: operamque des, ut in ea legatione, quam suscepit contra suum commodum, secutus auctoritatem meam, quàm maximè ejus excellat industria. Vult enim, id quod optimo cuique natura tributum est, quàm maximam laudem, cum à nobis, qui eum impulimus, tum à municipio consequi: quod ei continget, si hac mea commendatione tuum erga se studium erit consecutus.

13

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

LCastro Pætus, longè princeps municipii Lucensis, est honestus, gravis, plenus officii, bonus planè vir, & cum virtutibus, tum etiam fortuna, si quid hoc ad rem pertinet, ornatus: meus autem est familiarissimus, sic prorsus, ut nostri ordinis observet neminem diligentius. Quare ut & meum amicum, & tua dignum amicitia, tibi commendo. Cui, quibuscumque rebus commodaveris, tibi profectò jucundum, mihi certè erit gratum. Vale.

14

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

LTitio Strabone, equite Romano, in primis honesto, & ornato, familiarissimè utor. Omnia mihi cum eo intercedunt jura summæ necessitudinis. Huic in tua provincia pecuniam debet P. Cornelius. Ea res à Volcatio, qui Romæ jus dicit, rejecta in Galliam est. Peto à te hoc diligentius, quam si mea res esset, quo est honestius de amicorum pecunia laborare, quàm de sua, ut negotium conficiendum cures. ipse suscipias, transigas, operamque des, quoad tibi æquum, & rectum videbitur, ut quàm commodissima conditione libertus Strabonis, qui ejus rei causa missus est, negotium conficiat, ad nummosque perveniat. Id & mihi gratissimum erit: & tu ipse L. Titium cognosces amicitia tua dignissimum. quod ut tibi curæ sit, ut omnia solent esse, quæ me velle scis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

15

M. T. C. C. CÆSARI, IMP. S. P. D.

PRÆCILIVM tibi commendo unicè, tui necessarii mei familiarissimi, viri optimi filium: quem cum adolescentem ipsum propter ejus modestiam, humanitatem, animum, & amorem erga me singularem, mirificè diligo: tum patrem ejus, re doctus, intellexi, & didici mihi fuisse semper amicissimum. En, hic ille est, de illis maximè, qui irridere, atque objurgare me solitus est, quod me non tecum, præsertim cum abs te honorificentissimè invitaret, conjungerem. ἀλλ' ἐμὸν ἔπειτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθεν, ὧς νεφέλην ἐκάλυψε μέλαινα. audiebam enim nostros proceres clamitantes, Ἀλλ' ἔγωγε ἔοικ', ἵνα τις σε καὶ ὀψιζή-

ἴαν δὲ ἄπυ. Sed tamen idem me consolatur: & jam hominem perustum etiamnum gloria, volunt incendere: atque ita loquuntur: Μὴ καὶ ἀσπαρδαὶ καὶ κηὶ ἀκλειῶς ἀπλοῖμω, Ἀλλὰ μέγα ῥέξας πη καὶ ἑσομῆνοισι πηθεῶς. Sed minus jam movent, ut vides. Itaque ab Homeri magniloquentia confero me ad vera præcepta Εὐεπίδης: μισῶ σφισὴν ὅστις ἐχ' αὐτῷ σφός. quem verum senex Præcilius laudat egregiè: & ait, posse eundem & ἄμα πρόσω, καὶ ὀπίσω, videre, & tamen nihilominus, Αἰὲν ἀρετῶδῆν καὶ ὑπεύροχον ἑμετέρῃ ἄλλων. Sed, ut redeam ad id, unde cœpi: vehementer mihi gratum feceris, si hunc adolescentem humanitate tua, quæ est singularis, comprehenderis: & ad id, quod ipsorum Præciliorum causa te velle arbitror, addideris cumulum commendationi meæ. Genere novo sum litterarum ad te usus, ut intelligeres, non vulgarem esse commendationem.

M. T. C. C. CÆSARI IMP. S. P. D.

16

PCrassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimum: & ex eo, cum ab in eunte ejus ætate bene speravisset, tum per me existimare cœpi ex iis judiciis, quæ de eo feceram, cognitæ. Ejus libertum Appolonium jam tum equidem, cum ille viveret, & magni faciebam, & probabam. Erat enim & studiosus Crassi, & ad ejus optima studia vehementer aptus. itaque ab eo admodum diligebatur. Post mortem autem Crassi, eo mihi etiam dignior visus est, quem in fidem, atque amicitiam meam recipebam, quod eos à se observandos, & colendos putabat, quos ille dixerat, & quibus carus fuisset. Itaque & ad me in Siciliam venit, multisque in rebus mihi magno usui fuit & fides ejus, & prudentia: & ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum studio, & fidelitate consequi potuit non defuit. Quod cum speraret, te quoque ita existimare, in Hispaniam ad te, maximè ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitraret: sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui & in bello tecum fuisset, & propter in memoriam Crassi de tuis unus esset: & si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium meum de eo judicii, quod & ipse magni æstimabat, & ego apud te valere eram expeitus, ei libenter dedi. Doctum igitur hominem cognovi, & studiis optimis deditum, idque à puero. Nam domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditissimo, multum à puero fuit. Nunc autem incensus studio rerum tuarum, eas litteras Græcis mandare cupiebat. posse arbitror: valet ingenio: habet usum: jam pridem in eo genere studii, litterarumque versatur: satisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ testimonium: sed tu hoc facilius multo, pro tua singulari prudentia, judicabis. Et tamen, quod negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id majorem in modum gratum.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

17

MANIUS Curius, qui Patris negotiatur, multis, & magnis de causis à me diligitur. Nam & amicitia pervetus mihi cum eo est, ut primùm in forum veni, instituta: & Patris cum aliquoties antea, tum proximè hoc miserrimo bello, domus ejus tota mihi paruit: qua si opus fuisset, tam effem usus, quàm mea. Maximum autem mihi vinculum cum eo est quafi sanctioris cujusdam necessitudinis, quod est Attici nostri familiarissimus, eumque unum præter ceteros observat, ac diligit. Quem si tu jam forte cognosti, puto me hoc, quod facio, facere serius. Ea est

3. Non ut aliquid de illa commendatione comminuam.] Potius sic, quam vulgò *diminuam*, aut cum Lambino, *deminuam*. Et annon elegantior? sic editio princeps, Palatini, atque ipse Victorius sentit.

4. En hic ille est, de illis maximè.] Medicæus codex, & alii vete-

res, ut notat accuratissimus Victorius, *En*, ut Politiani Terentius in Adelphis, *En tibi rescribit omnem rem: id nunc clamat*. Quod probò. sed quid hoc quod optimus codex Palatinus sextus, sicut & Hittorpianus scribant? *Hic ille est maximè qui irridere, omisso illo En.*

est enim humanitate, & observantia, ut eum tibi jam per se ipsum commendatum putem. Quod tamen si ita est, magnopere à te quaeso, ut ad eam voluntatem, siquam in illum ante has meas litteras contulisti, quam maximus postea commendatione cumulus accedat. Sin autem propter verecundiam suam minùs se tibi obtulit, aut nondum eum satis habes cognitum, aut quæ causa est, cur majoris commendationis indigeat: sic tibi eum commendo, ut neque majore studio quemquam, neque justioribus de causis commendare possim. Faciamque id, quod debent facere ii, qui religiosè, & sine ambitione commendant. Spondebo enim tibi, vel potiùs spondeo, in meque recipio, eos esse M. Curii mores, eamque tum probitatem, tum etiam humanitatem, ut eum & amicitia tua, & tam accurata commendatione, si tibi sit cognitus, dignum sis existimaturus. Mihi certè gratissimum feceris, si intellexero, has litteras tantum, quantum scribens confidebam, apud te pondus habuisse.

CICERO SERVIO S.

18

NON concedam, ut Attico nostro, quem elatum lætitia vidi, jucundiores tuæ suavissimè ad eum, & humanissimè scriptæ literæ, fuerint, quam mihi. Nam etsi utrique nostrum propè æquè gratæ erant: tamen ego admirabar magis, te, quasi rogatus, aut certè admonitus, liberaliter Attico respondisses, (quod tamen dubium nobis, quin ita futurum fuerit, non erat) ultro ad eum scripsisse, eique nec opinanti voluntatem tuam tantam per litteras detulisse. De quo non modò rogare te, ut eo studiosius mea quoque causa facias: non debeo (nihil enim cumulatius fieri potest, quam polliceris) sed ne gratias quidem agere, quod tu & ipsius causa, & tua sponte feceris. Illud tamen dicam, mihi id, quod fecisti, esse gratissimum. Tale enim tuum iudicium de homine eo, quem unicè diligo, non potest mihi non summè esse jucundum. Quod cum ita sit, esse gratum necesse est. Sed tamen, quum mihi, pro conjunctione nostra, vel peccare apud te in scribendo licet: utrumque eorum, quæ negavi mihi faciendæ esse, faciam. Nam & ad id, quod Attici causa te ostendisti esse facturum, tantum velim addas, quantum ex nostro amore accessionis fieri potest. Et, quod modo verebar tibi gratias agere, nunc planè ago, teque ita existimare volo, quibuscumque officiis in Epiroticis, reliquisque rebus Atticum obstrinxeris, iisdem me tibi obligatum fore.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

19

CUM Lysone Patrensi est mihi quidem hospitium vetus: quam ego necessitudinem sanctè colendam puto: sed ea causa etiam cum aliis compluribus: familiaritas tanta nullo cum hospite: & ea cum officiis ejus multis, tum etiam consuetudine quotidiana sic est aucta, ut nihil sit familiaritate nostra conjunctius. Is cum Romæ annum propè ita fuisset, ut mecum viveret, etsi eramus in magna spe, te meis litteris, commendationeque diligentissimè facturum, id quod fecisti, ut ejus rem, & fortunas absentis tuerere: tamen quòd in unius potestate erant omnia, & quòd Lyso fuerat in nostra causa, nostrisque præsiidiis, quotidie aliquid timebamus. Effectum tamen est & ipsius splendore, & nostro, reliquorumque hospitem studio, ut omnia, quæ vellemus, à Cæsare impetrarentur: quod intelliges ex iis litteris, quas Cæsar ad te dedit. Nunc non modò non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti jam omnia: sed eo vehementius à te contendimus, ut Lysonem in fidem, necessitudinemque tuam recipias. cujus dubia fortuna timidius tecum agebamus, verentes, ne quid accideret ejusmodi, ut ne tu quidem mederi posses: explorata verò ejus incolumitate, omnia à te studia summa cura peto. Quæ ne singula enumerem, totam tibi domum commendo. In his adolescentem filium ejus, quem C. Mænius Gemellus cliens meus, cum in calamitate exilii sui Patrensis civis factus esset, Patrensi sum legibus adoptavit: ut ejus ipsius hereditatis jus cau-

famque tueare. Caput illud est, ut Lysonem, quem ego virum optimum, gratissimumque cognovi, recipias in necessitudinem tuam. Quod si feceris, non dubito, quin in eo diligendo, ceterisque postea commendando, idem, quod ego, sis iudicii, & voluntatis habiturus. Quod cum neri vehementer studeo, tum etiam illud vereor, ne si minùs cumulate videbere fecisse aliquid ejus causa, me ille negligenter scripsisse putet, non te oblitum mei. Quanti tamen me faceres, cum ex sermonibus quotidianis meis, tum ex epistolis etiam tuis potuit cognoscere.

CICERO SERVIO S.

20

ASC LAPONE Patrensi, medico, utor valde familiariter, ejusque cum consuetudo mihi jucunda fuit, tum ars etiam, quam sum expertus in validudine meorum. In qua mihi cum ipsa scientia, tum etiam fidelitate, benivolentiaque satisfecit. Hunc igitur tibi commendo: & à te peto, ut des operam, ut intelligat, diligenter me scripsisse de sese, meamque commendationem usui magno sibi fuisse. Erit id mihi vehementer gratum.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

21

MÆMIUS Avianus ab incunte adolescentia me observavit, semperque dilexit, vir cum bonus, tum perhumanus, & omni genere officii diligendus. Quem si arbitraret esse Sicyone & nisi audirem tibi eum etiam nunc, ubi ego reliqui, Cibyrae commorari, nihil esset necesse plura me ad te de eo scribere. Perficeret enim ipse profectò suis moribus, suaque humanitate, ut sine cujusquam commendatione diligeretur abs te non minùs, quam & à me, & à ceteris suis familiaribus. Sed cum illum abesse putem, commendo tibi in majorem modum domum ejus, quæ est Sicyone, remque familiarem, maximè Cajum Avianium Hammonium, libertum ejus, quem quidem tibi etiam suo nomine commendo. Nam cum propterea mihi est probatus, quod est in patronum suum officio, & fide singulari, tum etiam in me ipsum magna officia contulit, mihi que molestissimis temporibus ita fideliter, benivoleque præstò fuit, ut si à me manumissus esset. Itaque peto à te, ut eum Hammonium, & in patroni ejus negotio sic tueare, ut ejus procuratorem, quem tibi commendo, & ipsum suo nomine diligas, habeasque in numero tuorum. hominem pudentem, & officiosum cognosces, & dignum, qui à te diligatur.

CICERO SERVIO S.

22

TMANLIUM, qui negotiatur Tespiis, vehementer diligo. Nam & semper me coluit, diligentissimeque observavit, & à studiis nostris non abhorret. Accedit eò, quòd Varro Murena magnopere ejus causa vult omnia: qui tamen existimavit, etsi suis litteris, quibus tibi Manlium commendabat, valde consideret: tamen mea commendatione aliquid accessionis fore. Me quidem cum Manlii familiaritas, tum Varronis studium commovit, ut ad te quam accuratissimè scriberem. Gratissimum igitur mihi feceris, si huic commendationi meæ tantum tribueris, quantum cui tribuisti plurimum: id est, si T. Manlium, quam maximè, quibuscumque rebus honestè, ac pro tua dignitate poteris, juveris, atque ornaveris. Ex ipsiusque præterea gratissimis, & humanissimis moribus confirmo tibi, te eum, quem soles, fructum à bonorum virorum officii expectare, esse capturum.

CICERO SERVIO, S.

23

LCOSSINIO, amico, & tribuli tuo, valde familiariter utor. Nam & inter nosmetipsos vetus usus intercedit: & Atticus noster majorem etiam mihi cum Cossinio consuetudinem fecit. Itaque tota Cossinii domus me diligit, in primisque libertus ejus, L. Cossinius Anchialus, homo & patrono, & patroni necessariis, quo in numero ego sum, probatissimus. Hunc tibi ita commendo, ut, si meus libertus esset, eodemque apud me loco esset, quo & est apud patronum suum, majore studio commendare non

possem. Quare pergratum mihi feceris, si eum in amicitiam tuam receperis: atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, iuveris. Id & mihi vehementer gratum erit, & tibi postea jucundum. Hominem enim summa probitate, humanitate, observantiaque cognosces.

24

CICERO SERVIO S.

CUM antea capiebam ex officio meo voluptatem, quod meminerim, quam tibi diligenter Lysonem, hospitem, & familiarem meum, commendastem, tum vero postea quam ex litteris ejus cognovi, tibi cum falso suspensum fuisse, vehementissimè lætatus sum, me tam diligentem in eo commendando fuisse. Ita enim scripsit ad me, sibi meam commendationem maximo adjumento fuisse, quod ad te delatum diceret, sese contra dignitatem tuam Romæ de te loqui solitum esse. De quo, etsi pro tua facilitate, & humanitate purgatum se tibi scribit esse: tamen primum, ut debeo, tibi gratias ago, cum tantum litterarum mearum potuerunt, ut, his lectis, omnem offensionem suspicionis, quam habueras de Lysonem, deponeres: deinde credas mihi affirmanti velim, me hoc non pro Lysonem magis, quam pro omnino scribere, hominem esse neminem, qui unquam mentionem sine tua summa laude, fecerit. Lyso vero cum mecum prope quotidie esset, unaque viveret: non solum quia me libenter audire arbitrabatur, sed quia libentius ipse loquebatur, omnia mihi tua & facta, & dicta laudabat. Quapropter etsi à te ita tractatur, ut jam non desideret commendationem meam, unisque se litteris meis omnia consecutum putet: tamen à te peto in majorem modum, ut eum etiam atque etiam tuis officiis, liberalitate complectare. Scriberem ad te, qualis vir esset, ut superioribus litteris feceram, nisi eum jam per seipsum tibi satis esse notum arbitrarer.

25

CICERO SERVIO S.

HAGESARETUS Larissæus, magnis meis beneficiis ornatus in consulatu meo, memor, & gratus fuit: meque postea diligentissimè coluit. Eum tibi magnopere commendo, ut & hospitem meum & familiarem: & gratum hominem, & virum bonum, & principem civitatis suæ: & tua necessitudine dignissimum. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat, hanc meam commendationem magnum apud te pondus habuisse.

26

CICERO SERVIO S.

LMECINIUS ea mecum necessitudine conjunctus est, quod mihi quæstor fuit. Sed hanc causam, quam ego, ut à majoribus accepi, semper gravem duxi, fecit virtute, & humanitate sua justiorum. Itaque eo sic utor, ut nec familiaris ullo, nec libentius. Is quamquam considerare videbatur, & sua causa, quæ honestè posses, libenter esse facturum, magnum enim tamen speravit apud te meas quoque litteras. Id cum ipse ita judicabat, tum pro familiari consuetudine sæpe ex me audierat, quam suavis esset inter nos, & quanta conjunctio. Peto igitur à te, tanto scilicet studio, quanto intelligis debere me petere pro homine tam mihi necessario, & tam familiari: ut ejus negotia, quæ sunt in Achaia, ex eo, quod heres est M. Mindio, fratri suo, qui Eli negotiatus est, explices, & expedias cum jure, & potestate, quam habes, tum etiam auctoritate, & consilio tuo. Sic enim præscripsimus iis, quibus ea negotia mandavimus, ut omnibus in rebus, quæ in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro, & quod commodo tuo fieri posset, te disceptatore uterentur. Id ut honoris mei causa suscipias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Illud præterea, si non alienum tua dignitate putabis esse, feceris

mihi pergratum: si qui difficiliore erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quum cum senatore res est, Romam rejeceris. Quod quo minore dubitatione facere possis, litteras ad te à M. Lepido consule, non quæ te aliquid juberent, (neque enim id tuæ dignitatis esse arbitramur) sed quodam modo quasi commendatitias sumimus. Scriberem, quam id beneficium bene apud Mecinium positurus esses, nisi & te scire confiderem, & mihi peterem. Sic enim velim existimes, non minus me de illius re laborare, quam ipsum de sua. Sed cum illum studeo quam facillimè ad suum pervenire: tum illud laboro, ut non minimum hac mea commendatione se consecutum arbitretur.

CICERO SERVIO S.

27

LICET eodem exemplo sæpius tibi hujus generis litteras mittam, cum gratias agam, quod meas commendationes tam diligenter observes: quod feci in aliis, & faciam, ut video, sæpius: sed tamen non parcam operæ, & ut vos soletis in formulis, sic ego in epistolis de eadem re alio modo. C. Avianius igitur Hummonis incredibilis mihi gratias per litteras egit, & suo, & Emili, Aviani, patroni sui, nomine, nec liberalius, nec honorificentius potuisse tractari, nec se præsentem, nec rem familiarem absentis patroni sui. Id mihi cum jucundum est eorum causa, quos tibi ego summa necessitudine, & summa conjunctione adductus commendaveram, quod M. Emilius unus est ex meis familiarissimis, atque intimis, maxime necessarius homo, & magnis meis beneficiis devinctus, & prope omnium, qui mihi debere aliquid videntur, gratissimus: tum multo jucundius, te esse in me tali voluntate, ut plus prois amicis meis, quam ego præfens fortasse prodessem: credo, quod magis ego dubitarem, quid illorum causa facerem, quam tu, quid mea. Sed hoc non dubito, quin existimes mihi esse gratum. Illud te rogo, ut illos quoque gratos homines esse putes: quod ita esse tibi promitto, atque confirmo. Quare velim, quidquid habent negotii, des operam, quod commodo tuo fiat, ut, te obtinente Achaia, conficiant. Ego cum tuo Servio jucundissime, conjunctissime vivo: magnamque cum ex ingenio ejus, singularique studio, tum ex virtute, & probitate voluptatem capio.

CICERO SERVIO S.

28

ET si libenter petere à te soleo, si quid opus est meorum cupiam: tamen multo libentius gratias tibi ago, cum fecisti aliquid commendatione mea: quod semper facis. Incredibile est enim, quas mihi gratias omnes agant, etiam mediocriter à me tibi commendati: quæ mihi omnia grata: sed de L. Mecinio gratissimum. Sic enim est mecum locutus, te, ut meas litteras legeris, statim procuratoribus suis pollicitum esse omnia: multò vero plura, & majora fecisse. Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse) velim existimes, mihi te fecisse gratissimum. Quod quidem hoc vehementius lætor, quod ex ipso Mecinio te video magnam capturum voluptatem. Est enim in eo cum virtus, & probitas, & summum officium, summaque observantia: tum studia illa nostra, quibus antea delectabamur, nunc etiam vivimus. Quod reliquum est, velim augeas tua in eum beneficia omnibus rebus, quæ te erunt dignæ. Sed duo, quæ te nominatim rogo: Primum, ut, si quid fatidandum erit, **AMPLIUS EO NOMINE NON PETI**, cures, ut satisfietur fide mea. Deinde, cum ferè consistat hereditas in iis rebus, quas avertit Oppia, quæ uxor Mindii fuit: adjuves, in easque rationem, quemadmodum ea mulier Romam perducatur, quod si putarit

1. *Magnum esse tamen speravit apud te meas quoque litteras.* Summo cum judicio hunc locum primus P. Victorius restituit, cuius tamen genus dicendi Manutio non satisfacit; non novum, quem & certissimis argumentis nimis strabum fuisse industriae & gloriae storiana possunt convincere; & præterea non semper teretes

taures attendisse vel habuisse. Eam, ne quis de ea dubitet, lectionem reperi in Pall. duobus optimis, Vaticani excerptis, deletaque erat dudum ex Mediceo, in prima editione, ab Egnatio, illa cauda duarum vocum, *pondus habituras*.

erit illa fore, ut opinio nostra est, negotium conficiemus. Hoc ut assequamur, te vehementer etiam atque etiam rogo. Illud, ¹ quod supra scripsi, id ^{*} in meque recipio, te ea, quæ fecisti Mescini causa, quæque feceris, ita bene collocaturum, ut ipse iudices, homini te gratissimo, jucundissimo benigne fecisse. Volo enim, ad id, quod mea causa fecisti, hoc etiam accedere. Nec Lacedæmonios dubitare arbitror, quin ipsi sua, majorumque suorum auctoritate satis commendati sint fidei, & iustitiæ tuæ: & ego, qui te optimè novissimè, non dubitavi, quin tibi notissima & iura, & merita populorum essent. Itaque cum à me peteret Philippus Lacedæmonius, ut tibi civitatem commendarem: etsi memineram, me ei civitati omnia debere: tamen respondi, commendatione Lacedæmonios apud te non egere. Itaque sic velim existimes, me omneis Achaicæ civitates arbitrari pro horum temporum perturbatione felicis, quòd his tu præsis: eundemque me ita iudicare, te, quod unus optimè nosset, non nostra solum, sed etiam Græciæ monumenta omnia, tua sponte amicis Lacedæmonii & esse, & fore. Quare tantum à te peto, ut, cum ea facies Lacedæmoniorum causa, quæ tua fides, amplitudo, iustitia postulat: ut his, si tibi videbitur, significes, te non molestè ferre, quòd intelligas, ea quæ facias, mihi quoque grata esse. Pertinet enim ad officium meum, eos existimare, curæ mihi suas res esse. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

29 M. T. C. L. PLANCO, S. D.

NOX dubito, quin scias, in iis necessariis, qui tibi à patre relinqui sunt, me tibi esse vel conjunctissimum, non his modo causis, quæ speciem habeant magnæ conjunctionis, sed iis etiam, quæ familiaritate, & consuetudine tenentur: quam scis mihi jucundissimam cum patre tuo, & summam fuisse. Ab his initiis noster in te amor profectus, auxit paternam necessitudinem, & eo inagis, quod intellexi, ut primum per ætatem iudicium facere potueris, quanti quisque tibi faciendus esset, me à te in primis cœptum esse observari, coli, diligi. Accedebat non mediocri vinculum cum studiorum, quod ipsum est per se grave: tum eorum studiorum, earumque artium, quæ per se ipsas, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt. Expectare te arbitror, hæc tam longè repetita principia quo spectent. Id primum ergo habeto, non sine magna, iustaque causa hanc à me commemorationem esse factam. C. Ateio Capitone utor familiarissime. Notæ tibi sunt varietates meorum temporum. in omni genere, & honorum & laborum meorum, & animus, & opera, & auctoritas, & gratia, ² etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit, & patuit & temporibus, & fortunæ meæ. Huius propinquus fuit T. Anicetus: qui cum fortè quæstor Macedoniam obtineret, neque ei successum esset, Pompeius in eam provinciam cum exercitu venit. Facere Anticetus nihil potuit. Nam, si potuisset, nihil ei fuisset antiquius, quam ad Capitonem, quem ut parentem diligebat, reverti: præsertim cum sciret, quanti is Cæsarem faceret, semperque fecisset. Sed oppressus, tantum attingit negotii, quantum recusare non potuit. Cum signaretur argentum Apolloniæ, non possum dicere, eum præfuisse, neque possum negare affuisse, sed non plus duobus, an tribus mensibus. Deinde abfuit à castris: fugit omne negotium. hoc mihi, ut testi velim credas. meam enim ille mœsticiam in

illo bello videbat, mecum omnia communicabat. Itaque abdidit se in intimam Macedoniam, quò potuit longissimè à castris, non modò ut non præflet ulli negotio, sed etiam ut ne interesset quidem. Is post prælium se ad hominem necessarium, Aulum Plautium in Bithyniam contulit. Ibi eum Cæsar cum vidisset, nihil asperere, nihil acerbè dixit. Romam iussit venire. Ille in morbum continuo incidit: ex quo non convaluit. Aeger Corcyram venit: ibi est mortuus. testamento, quod Romæ Paulo & Marcello consubibus fecerat, heres ex parte midia, & tertia est Capito. in sextante sunt ii, quorum pars sine ulla cujusquam querela publica potest esse: ea est ad u-s xxx. Sed de hoc Cæsar viderit. Te mihi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis, & omni cursu nostro totius vitæ simillimo, rogo, & à te ita peto, ut majore cura, majore studio nullo possim, ut hanc rem suscipias: meam putes esse: enitare, contendas, efficias, ut mea commendatione, tuo studio, Cæsaris beneficio, hæreditate propinquus sui C. Capito obtineat. Omnia, quæ potui in hac summa tua gratia, ac potentia à te impetrare, si petiissem, ultro te ad me detulisse putabo, si hanc rem impetravero. Illud fore tibi adjumento spero, cujus ipse Cæsar esse optimus iudex potest: semper Cæsarem Capito coluit & dilexit: Sed ipse huius rei testis est: novi hominis memoriam. Itaque nihil te doceo. tantum tibi summo pro Capitone apud Cæsarem, quantum ipsum meminisse senties. Ego, quod in meipso experiri potui, ad te deferam. In eo quantum sit ponderis, tu videbis. Quam partem in rep. causanque defenderim, per quos homines, ordinisque steterim, quibusque munitus fuerim, non ignoras. Hoc mihi velim credas: si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Cæsaris voluntate, quòd intellexerim scire ipsum Cæsarem, me invitissimum fecisse: id feci alioi consilio, hortatu, auctoritate: quod fuerim moderatior, temperatiorque, quam in ea parte quisquam, id me fecisse maximè auctoritate Capitonis: cujus simileis si reliquos necessarios habuissem, reip. fortasse non nihil, mihi certè plurimum profuissem. Hanc rem, mi Plance, si effeceris, meam de tua erga me benivolentia spem confirmaveris, ipsum Capitonem, gratissimum, officiosissimum, optimum virum, ad tuam necessitudinem, tuo summo beneficio adjunxeris.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

L Manlius est Sosis. is fuit Catinensis: sed est una cum reliquis Neapolitanis civis Romanus factus, decurioque Neapoli. erat enim adscriptus in id municipium ante civitatem, sociis, & Latinis datam. Ejus frater Catinæ nuper mortuus est. Nullam omnino arbitramur de ea hereditate controversiam eum habiturum: & est hodie in bonis: sed, quum habet præterea negotia vetera in Sicilia sua: & hanc hereditatem fraternam, & omnia ejus tibi commendo, in primisque ipsum virum optimum, mihi que familiarissimum, his studiis litterarum, doctrinæque præditum, quibus ego maximè delector. Peto igitur abs te, ut eum, sive aberit, sive non venerit in Siciliam, in meis intimis, maximeque necessariis scias esse: itaque tractes, ut intelligat, meam commendationem sibi magno adjumento fuisse.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

C Flavio, honesto, & ornato equite Romano, utor valde familiariter. Fuit enim generi mei, C. Pisonis, per-

1. *Quod supra scripsi, id* in meque recipio.* Secuti sumus Victorium ita hunc locum ut mancum notantem. In Palatino sexto, ut vulgò editus est, scribitur, *id tibi confirmo, in meque recipio.* sed ut ex optimo libro descriptus est, ita non admodum vetus est, ut monachus qui lacunam viderit, eam aliunde exemplaribus inspicere implevit. prima editio: *illud quod supra scripsi, id in me recipio.* Palatinus primus: *id illud in me recipio.*

2. *Etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit & patuit.* Sic in libris suis reperit Ursinus: in nostris tamen omnibus, Palatinis sex, Gruteriano, editione prima, *paruit.* sed quoniam *patuit* admittit Victorius, & ex eo Lambinus, extetque in Vaticani excerptis,

non admodum incommodum visum fuit esse sententiæ, præsertim cum illi respondeat in officiis: *Nec ita claudenda est res familiaris, & eam benignitas aperire non possit.* Ego interim non damno *id paruit*, imò jam melius placet: at quoniam in hac editione præcipuè emulatur Victorium; non licuit hic ab ipso devterere. Dicam cum Deo alibi plura super hac re.

3. *L. Manlius est Sosis.* Alii *Sosis.* parum quidem interesse, & exigua inesse videtur mutatio: sed ut nos vidimus in Palatino primo, editionibus, vetustissima, ac Florentina P. Viçtorii ita bonum factum esse iudicamus edere.

pernecessarius: meque diligentissime observat & ipse, & L. Flavius, frater ejus. Quapropter velim honoris mei causa, quibus rebus honestè, & pro tua dignitate poteris, quam honorificentissime, & quàm liberalissime C. Flavium tractes. Id mihi sic erit gratum, ut gratius esse nihil possit. Sed præterea tibi affirmo, neque id ambitione adductus facio, sed cum familiaritate, & necessitudine, tum etiam veritate: te ex C. Flavii officio, & observantia, & præterea splendore, atque inter suos gratia, magnam voluptatem esse capturum.

32 M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

IN Halesina civitate, tam lauta, tamque nobili, conjunctissimos habeo & hospitio, & familiaritate M. & C. Clodios, Archagatum, & Philonem. sed vereor, ne, quia complureis tibi præcipuè commendo, exæquare videar ambitione quadam commendationes meas. quamquam à te quidem cumulatè satisficet & mihi, & meis omnibus. Sed velim sic existimes, hanc familiam, & hos, mihi maximè esse conjunctos vetustate, officiis, benivolentia. Quamobrem peto à te in majorem modum, ut his, omnibus in rebus, quantum tua fides dignitasque patietur, commodes. Id si feceris, erit mihi vehementissime gratum.

33 M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

CN. Oracilio Nasone utor familiarissimè, ita prorsus, ut illius ordinis nullo familiarius. Nam & humanitate ejus, & probitate in consuetudine quotidiana magnopere delector. Nihil jam opus est expectare te, quibus eum verbis tibi commendem, quo sic utar, ut scripsi. Habet is in provinciâ tua negotia, quæ procurant liberti, Hilarus, Antigonus, Demonstratus: quos tibi, negotiaque omnia Nasonis, non secus commendo, ac si mea essent. Gratissimum mihi feceris, si intellexero, hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse.

34 M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

AVITUM mihi hospitium est cum Lyfone, Lyfonis filio, Lilybitano, valdeque ab eo observor: cognovique dignum & patre, & avo. est enim nobilissima familia. Quapropter commendo tibi majorem in modum rem, domumque ejus: magnoque opere abs te peto, cures, ut is intelligat, meam commendationem maximo sibi apud te, & adjumento, & ornamento fuisse. Vale.

35 M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

CAVIANUS Philoxenus, antiquus est hospes meus, & præter hospitium, valde etiam familiaris: quem Cæsar meo beneficio in Novocomenseis reculit. Nomen autem Aviani securus est, quod homine nullo plus est usus, quàm Flacco Aviano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo. Quæ ego omnia collegi, ut intelligeres, non vulgarem esse commendationem hanc meam. Peto igitur abs te, ut omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei commodes, habeasque in numero tuorum: perficiasque, ut intelligat, has litteras meas magno sibi usui fuisse. Erit id mihi majorem in modum gratum.

36 M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

CUM Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Cumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset: eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, nihil esse, quod de Mega vereretur: beneficium suum in eo manere. Hoc te scire volui, ut

eum in civium Romanorum numero haberet. Ceterisque in rebus tibi cum ita commendo, ut majore studio neminem commendarim. Gratissimum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, meam commendationem magno ornamento fuisse.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

37

HIPPIAM, Philoxeni filium, Calactinum hospitem, & necessarium meum, tibi commendo in majorem modum. Ejus bona, quemadmodum ad me delata res est, publicè possidentur alieno nomine, contra leges Calactinorum. Id si ita est, etiam sine mea commendatione ab æquitate tua res ipsa impetrare debet, ut ei subvenias. Quoquo modo autem se res habet, peto à te, ut honoris mei causa, eum expedas, tantumque ei commodes & in hac re, & in ceteris, quantum tua fides, dignitasque patietur. Id mihi vehementer gratum erit.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

38

LBRUTTIUS, eques Rom. adolescens omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis est, meque observat diligentissimè: cujus cum patre magna mihi tuit amicitia jam inde à quæstura mea Siciliens. Omnino nunc ipse Bruttius Romæ mecum est: sed tamen domum ejus, & rem familiarem, & procuratores tibi sic commendo, ut majore studio commendare non possim. Gratissimum mihi feceris, si curaris, ut intelligat Bruttius, id quod ei recepi, hanc meam commendationem sibi magno adjumento fuisse.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

39

CUM familia Titurnia necessitudo mihi intercedit vetus: ex qua reliquus est M. Titurnius Rufus, qui mihi omni diligentia, atque officio est tuendus. Est igitur in tua potestate, ut ille in me satis sibi præsidii putet esse. Quapropter eum tibi commendo in majorem modum: & abs te peto, efficias, ut is commendationem hanc intelligat sibi magno adjumento fuisse. Erit mihi vehementer gratum.

M. T. C. Q. ANCHARIO, Q. F. PROC. S. P. D.

40

LEOREM, C. Aurelius, L. filios, quibus & ipsis, & patre tibi majorem in modum, adolescentis omnibus optimis artibus ornatos, meos pernecessarios, tua amicitia dignissimos. Si ulla mea apud te commendatio valuit, quod scio multas plurimùm valuissè: hæc ut valeat, rogo. Quod si eos honorificè, liberaliterque tractaris: & tibi gratissimos, optimosque adolescentis adjunxeris, & mihi gratissimum feceris. Vale.

M. T. C. L. CULLEOLO, S. P. D.

41

QUÆ fecisti L. Luceii causa scire te planè volo, te homini gratissimo commodasse: & cum ipsi, quæ fecisti, pergrata sunt: tum Pompejus, quotiescumque me videt, (videt autem sæpe) gratias tibi agit singulareis. Addo etiam illud, quod tibi jucundissimum esse certò scio, me ipsum ex tua erga Luceium benignitate, maxima voluptate affici. Quod superest, quamquam mihi non est dubium, quin cum antea nostra causa, nunc jam etiam tuæ constantiæ gratia, mansurus sis in eadem ista liberalitate: tamen abs te vehementer etiam atque etiam peto, ut ea, quæ initio ostendisti, deinceps fecisti, ad exitum augeri, & cumulari per te velis. Id & Luceio, & Pompeio valde gratum fore, teque apud eos præclarè positurum confuso, & spondeo. De republ. deque his negotiis, cogitationibusque nostris perscripseram ad te diligenter paucis ante diebus: easque litteras dederam pueris tuis.

M. T. C.

1. *Hippiam Philoxeni filium Calactinum.*] Sic invenit in suis libris Victorius, expressitque Lamb. nos in Palatino sexto, sicut in Historiciano *Calactinum* ostendimus. Si quid præterea in his epistolis, quæ ferè nominibus clientium atque amicorum totæ contextæ

sunt, immutatum fuerit, id scias nos auctoritate miss. & præcunte P. Victorio, viro ad unquam facto & accurato, fecisse. nam singulorum rationes promere, immensa molis cartarum esset. Vulgo: *Calatinum*.

42 M. T. C. L. CULLEOLO PROC. S. P. D.

Lucceius meus, homo omnium gratissimus, mi-
rificas tibi apud me gratias egit, cum diceret,
omnia te cumulatissime, & liberalissime procuratoribus
suis pollicitum esse. Cum oratio tua tam ei grata fuerit,
quam gratam rem ipsam existimas fore, cum, ut spero,
quæ pollicitus es, feceris? Omnino ostenderunt Bullio-
nes, sese Lucceio Pompeii arbitrato satisfacturos. Sed
vehementer opus est nobis, & voluntatem, & auctori-
tatem, & imperium tuum accedere. Quod ut facias, te et-
iam atque etiam rogo. Illudque mihi gratissimum est,
quod ita sciunt Lucceii procuratores, & ita Lucceius ipse
ex litteris tuis, quas ad eum misisti, intellexit, hominis
nullius apud te auctoritatem, aut gratiam valere plus,
quam meam. Id ut re experiatur, iterum, & sæpius te
rogo.

43 M. T. C. QUINTIO GALLIO, S. P. D.

Etsi plurimis rebus spero fore, ut perspiciam, quod
tamen jam pridem perspicio, me à te amari: tamen
nunc ea causa tibi datur, in qua facile declarare possis tuam
erga me benivolentiam. L. Oppius, Marci filius, Philo-
meli negotiatur, homo mihi familiaris. eum tibi unicè
commendo: eoque magis, quod cum ipsum diligo, tum
quod negotia procurat L. Egnatii Rufi: quo ego uno equi-
te Romano familiarissimè utor, & qui consuetudine quo-
tidiana, tum officiis plurimis, maximisque mihi conjun-
ctus est. Oppium igitur præsentem ut diligas, Egnatii ab-
sentis rem ut tuare, æquè à te peto, ac si mea negotia
essent. Velim memoriæ tuæ causa des litterarum aliquid,
quæ tibi in provincia reddantur: sed ita conscribas, ut tum,
cum eas leges, facile recordari possis hujus meæ commen-
dationis diligentiam. Hoc te vehementer etiam atque etiam
rogo.

44 CICERO GALLIO, S.

Et sicuti, & ex L. Oppii, familiarissimi, litteris
ecognovi, te memorem commendationis meæ fuisse,
idque pro tua summa erga me benivolentia, proque nostra
necessitudine minimè sum admiratus: tamen etiam atque
etiam tibi L. Oppium præsentem, & L. Egnatii, mei fa-
miliarissimi, absentis negotia commendo. Tanta mihi cum
eo necessitudo est, familiaritasque, ut, si mea res esset, non
magis laborarem. Quapropter gratissimum mihi feceris, si
curaris, ut is intelligat, me à te tantum amari, quantum
ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque
ut facias, vehementer te rogo.

45 M. T. C. APPULEIO PROQUÆSTORI, S. P. D.

LEGNATIO uno, equite Romano, vel familiarissimè
utor. Ejus Anchialum servum, negotiaque, quæ
habet in Asia, tibi commendo, non minore studio, quam
si rem meam commendarem: Sic enim existimes velim,
mihi cum eo non modò quotidianam consuetudinem
summam intercedere, sed etiam officia magna, & mutua
nostra inter nos esse. Quamobrem etiam atque etiam à te
peto, ut cures, ut intelligat, me ad te satis diligenter scrip-
sisse. nam de tua erga me voluntate non dubitabat. Id ut
facias, te etiam atque etiam rogo.

46 M. T. C. APPULEIO PROQUÆSTORI, S. P. D.

Lnostrius Zoilus, est coheres meus: heres autem
patroni sui. ea re utrumque scripsi, ut & mihi cum
illo causam amicitie scires esse, & hominem probum exi-

stimares, qui patroni judicio ornatus esset. Eum tibi igitur
sic commendo, ut unum ex nostra domo. Valde mihi
gratum erit, si curaris, ut intelligat, hanc commendatio-
nem sibi apud te magno adjumento fuisse.

M. T. C. SILIO, S. P. D.

Quid ego tibi commendem eum, quem tu ipse diligis?
Sed tamen, ut scires, eum à me non diligi solum,
verum etiam amari, ob eam rem tibi hæc scribo. Om-
nium tuorum officiorum, quæ & multa, & magna sunt,
mihi gratissimum fuerit, si ita tractaris Egnatium, ut sen-
tias, & se à me, & me à te amari. Hoc te vehementer
etiam atque etiam rogo. Illa nostra scilicet ceciderunt.
Utamur igitur vulgari consolatione. Quid si melius hoc?
Sed hæc coram. Tu fac, quod facis, ut me ames, teque
amari à me scias.

M. T. C. C. SEXTILIO RUFO, QUÆST. S. P. D. 48

OMNEIS tibi commendo Cyprios, sed magis Paphios:
quibus tu quæcumque commodaris, erunt mihi gra-
tissima. Eoque facio libentius, ut eos tibi commendem,
quod & tuæ laudi, cujus ego fautor sum; conducere arbi-
tror, cum primus in eam insulam quæstor veneris, ea te
instituire, quæ sequantur alii: quæ, ut spero, facilius con-
sequere, si & P. Lentuli, necessarii tui, legem, & ea, quæ à
me constituta sunt, sequi volueris. Quam rem tibi confido
magnæ laudi fore.

CICERO CURIO, PROC. S. P. D.

Q POMPEIUS, Sexti filius, multis, & veteribus causis
necessitudinis mihi conjunctus est. Is, cum antea
meis commendationibus & rem, & gratiam, & auctori-
tatem suam tueri consueverit: nunc profectò, te provin-
ciam obtinente, meis litteris assequi debet, ut nemini se
intelligat commendatiorem unquam fuisse. Quamobrem
à te majorem in modum peto, ut, cum omneis meos æquè,
ac tuos observare pro nostra necessitudine debeas, hunc
in primis ita in tuam fidem recipias, ut ipse intelligat,
nullam rem sibi majori usui, aut ornamento, quam meam
commendationem esse potuisse.

M. T. C. AUCTO, PROC. S. D.

SUMSI hoc mihi pro tua in me observantia, quam peni-
tens perpexi, quamdiu Brundisii fuimus, ut ad te fami-
liariter, & quasi pro meo jure scriberem, si qua res esset,
de qua valde laborarem, M. Curium, qui Patris negotiatur,
ita mihi familiaris est, ut nihil possit esse conjunctius.
Multa illius in me officia, multa in illum mea quoque:
maximum est, summus inter nos amor, & mutuus. Quæ
cum ita sint, si ullam in amicitia mea spem habes, si ea,
quæ in me officia, & studia Brundisii contulisti, vis mihi
etiam gratiora efficere, quamquam sunt gratissima: si me à
tuis omnibus amari vides: hoc mihi da, atque largire, ut
M. Curium, factum & rectum, ut ajunt, ab omnique in-
commodo, detrimento, molestia sincerum, integrumque
conserves. Et ipse spondeo, & omnes hoc tibi tui pro me
recipient, ex mea amicitia, & ex tuo in me officio maxi-
mum te fructum, summamque voluptatem esse capturum.

M. T. C. P. CÆSIO, S. D.

PMESSIENUM, equitem Romanum, omnibus rebus
ornatum, meumque perfamiliarem, tibi commen-
do ea commendatione, quæ potest esse diligentissima. Peto
à te & pro nostra, & pro paterna amicitia, ut eum in tuam
fidem recipias, ejusque rem famamque tuare. Virum bo-
num,

1. Lucius Lucceius meus, homo omnium.] Restissimè expunxit
Victorius, post meus rō fam. larissimus, quod æque non comparet in
Palatino primo, Stewechiano, Vaticano excerptis. Palatinus ta-
men sextus, & Hittorpianus, qui codices in multis conjurant, meus
familiaris, quo errore, quoto judicio præditi vident.

2. Multa in illum mea quoque: maximum est, summus, &c.] Ita
Palatinus primus, quod omnibus lineis velut persecutus Victo-
rius: & sic emendavit primam impressionem Egnatius; cum ex-
hiberet: multa in illum mea quoque: & quod maximum est. exegit

enim inverso calamo bigam illam alienam, & quod. Editum aliàs
est: multa in illum mea, quodque maximum est. Interpolatitæ, ut vel
vntio appareat.

3. P. Messium.] Alii D. pro P. substituunt. sed D. natum ex
Epigraphe. nam in Palatino sexto, & Hittorpiano: Cicero P. Cæ-
so S. D. Messium. Rectius Messenus non Messienus, ut à Messis
Messenus, sic ab Aliis Allienus. Stewechianus legit, Messium:
alii d. no. Gulielmo inspecti, P. Messium. Nos quod in Palati-
nis & editione Victorii reperimus, representavimus.

num, tuæque amicitia dignum tibi adjunxeris, mihi que gratissimum feceris.

CICERO REGI, S. D.

52 **A**LICINIUS Aristoteles Melitenſis, antiquiſſimus eſt hoſpes meus, & præterea conjunctus magno uſu familiaritatis. Hæc cum ita ſint, non dubito, quin tibi ſatis commendatus ſit. Etenim ex multis cognoſco, meam commendationem plurimum apud te valere. Hunc ego à Cæſare liberavi. Frequens enim fuerat nobiſcum: atque etiam diutius in cauſa eſt, quàm nos, commoratus: quò meliùs te de eo exſtimaturum arbitror. Fac igitur, mi Rex, ut intelligat, his ſibi litteras plurimum profuiſſe.

CICERO THERMO, PROPR. S.

53 **L**GENUCILIO Curvo jam pridem uxor familiariffimè, oprimo viro, & homine gratiffimo. Eum tibi penitus commendo, atque trado. Primum, ut omnibus in rebus ei te commodes, quoad fides tua, dignitasque patietur: patietur autem in omnibus. nihil enim abs te umquam, quod ſit alienum tuis, aut etiam ſuis moribus, poſtulat. Præcipuè autem tibi commendo negotia ejus, quæ ſunt in Helleſponto, primum, ut obtineat id juris in agris quod ei Pariana civitas decrevit, & dedit, & quod ſemper obtinuit ſine ulla controverſia: deinde, ſi quid habebit cum aliquo Helleſpontio controverſæ, ut in illam *δοικην* rejicias. Sed non mihi videor, cum tibi totum hominem diligentiffimè commendarem, ſingulas ad te ejus cauſas perſcribere debere. Summa illa ſit: quidquid officii, beneficii, honoris, in Genucilium contuleris, id te exſtimabo in me ipſum, atque in rem meam contuliſſe.

M. T. C. THERMO, PROPR. S. D.

54 **C**UM multa mihi grata ſunt, quæ tu adductus mea commendatione feciſti: tum in primis, quòd M. Marcilium, amici, atque interpretis mei filium, liberaliffimè tractaviſti. Venit enim Laodiceam, & tibi apud me, mihi que propter te gratias maximas egit. Quare, quod reliquum eſt, à te peto, quum apud gratos homines beneficium ponis, ut eo libentiùs his commodes: operamque des, quoad fides tua patietur, ut focus adoleſcentis reane fiat. Ego cum antea ſtudioſè commendabam Marcilium, tum multò nunc ſtudioſiùs, quòd in longa apparatione, ſingulari, & propè incredibilem patris Marcilii fidem, abſtinentiam, modeſtiamque cognovi.

M. T. C. THERMO, PROPR. S. D.

55 **E**T ſi mihi videor intellexiſſe, cum tecum Ephesi de re M. Anneii, legati mei, locutus ſum, te ipſius cauſa vehementer omnia velle: tamen & M. Anneium tanti facio, ut mihi nihil putem prætermittendum, quod, illius interſit: & me à te tanti fieri puro, ut non dubitem, quin ad tuam voluntatem magnus cumulus accedat commendationis meæ. Nam cum jam diu diligere M. Anneium, deque eo ſic exſtimarem, ut res declarat, quòd ultrò ei detulerim legationem, cum multis petentibus denegaſſem: tum verò poſtea quàm mecum in bello, atque in re militari fuiſt, tantam in eo virtutem, prudentiam, fidem, tantamque erga me benivolentiam cognovi, ut hominem neminem pluris faciam. Eum cum Sardinis habere controverſiam ſcis: cauſam tibi expoſuimus Ephesi: quam tu tamen coram faciliùs, meliùsque cognoſces. De reliquo mihi, mehercule, diu dubium fuiſt, quid ad te potiſſimum ſcriberem. Jus enim, quemadmodum dicas, clarum, & magna cum tua laude notum eſt. Nobis autem in hac cauſa nihil aliud opus eſt, niſi te jus inſtituto tuo dicere. Sed tamen cum me non fugiat, quanta ſit in prætoris auctoritas, præſertim iſta integritate, gravitate, clementia, qua te eſſe inter omnes conſtat: peto abs te pro noſtra conjunctiſſima neceſſitudine, plurimique officiis paribus, ac mutuis, ut voluntate, auctoritate, ſtudio tuo perſicias, ut M. Anneius intelligat, te, & ſibi ami-

cum eſſe, quod non dubitat: (ſæpe enim mecum locutus eſt) & multò amicioſiorem his meis litteris eſſe factum. In tuo toto imperio, atque provincia nihil eſt, quod mihi gratius facere poſſis. Jam, apud ipſum gratiffimum hominem, atque optimum virum, quàm bene poſiturus ſis ſtudio tuum, atque officium, dubitare te non exiſtimo.

M. T. C. THERMO PROPR. S. D.

56 **C**LUVIUS Puteolanus valde me obſervat, valdeque eſt mihi familiaris. Is ita ſibi perſuadet, quod in tua provincia negotii habeat, niſi te provinciam obtinente, meis commendationibus confeſcerit, id ſe in perditis, & deſperatis habiturum. Nunc, quum mihi ab amico officiſſimo tantum oneris imponitur, ego quoque tibi imponam pro tuis in me ſummis officiis: ita tamen, ut tibi nolim moleſtus eſſe. Mylaſeis & Alabandis pecuniam Cluvio debent. Dixerat mihi Euthydemus, cum Ephesi eſſem, ſe curaturum, ut eclici Mylaſi Romam mitterentur. Id factum non eſt: Legatos audio miſſos eſſe. ſed malo eclicos, ut aliquid conſici poſſit. Quare peto à te, ut & eos, & Alabandis jubeas eclicos Romam mittere. Præterea Philotes Alabandenſis *καρθηνας* Cluvio dedit. hæc commiſſæ ſunt. Velim cures, ut aut de hypothecis decedat, eaſque procuratoribus Cluvii tradat: aut pecuniam ſolvat. Præterea Heracleotæ, & Bargiletæ, qui item debent, aut pecuniam ſolvant, aut fructibus ſuis ſatiſfaciant. Caunii præterea debent: ſed ajunt ſe depoſitam pecuniam habuiſſe. Id velim cognoſcas: & ſi intellexeris, eos neque ex edicto, neque ex decreto depoſitam habuiſſe, des operam, ut uſuræ Cluvio, inſtituto tuo conſerventur. His de rebus eo magis laboro, quòd agitur res Cn. Pompeji, etiam noſtri neceſſarii: & quòd is magis etiam mihi laborare videtur, quàm ipſe Cluvius: cui ſatiſfactum eſſe à nobis valde volo. His de rebus te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

CICERO THERMO, PROPR. S.

57 **Q**Uò magis quotidie ex litteris, nuntiisque bellum magnum eſſe in Syria cognoſco, eo vehementiùs à te pro noſtra neceſſitudine contendo, ut mihi M. Anneium legatum primo quoque tempore remittas. Nam ejus opera, conſilio, ſcientia rei militaris, vel maxime intelligo, me, & remp. adjuvari poſſe. Quòd niſi tanta res ejus ageretur, nec ipſe adduci potuiſſet, ut à me diſcederet: neque ego, ut eum à me dimitterem. Ego in Ciliciam proficiſci cogito circiter Kal. Maj. Ante eam diem Anneius ad me redeat oportet. Illud, quod tecum & coram, & per litteras diligentiffimè egi, id & nunc etiam atque etiam rogo, curæ tibi ſit, ut ſuum negotium, quod habet cum populo Sardiniano, pro cauſæ veritate, & pro ſua dignitate conſiciat. Intellexi ex tua oratione, cum tecum Ephesi locutus ſum, te ipſius M. Anneii cauſa omnia velle. Sed tamen ſic velim exiſtines, te mihi nihil gratius facere poſſe, quàm ſi intellexero, per te, illum ipſum negotium ex ſententia confeſiſſe. Idque quàm primum ut efficias, te etiam atque etiam rogo.

M. CICERO C. TITIO L. F. RUFO, PR. URBANO, S.

58 **L**CUSTIDIUS eſt tribulis, & municeps, & familiaris meus. Is cauſam habet: quam cauſam ad te deferet. Commendo tibi hominem, ſicuti tua fides, & meus pudor poſtulat: tantum, ut facileis ad te aditus habeat: quæ æqua poſtulat, ut libente te impetret: ſentiatque meam ſibi amicitiam, etiam cum longiſſimè abſim, prodeſſe in primis apud te.

M. T. C. C. CURTIO PEDUCEANO PRÆTORI, S. D.

59 **M**FABIUM unicè diligo, ſummaque mihi cum eo conſuetudo, & familiaritas eſt per vetus. In ejus controverſiis quid decernas, à te non peto (ſervabis, ut

1. Pro noſtra conjunctiſſimè neceſſitudine.] Sæpius in mſſ. pro hoc, neceſſitate reperi, ſicut lic quoque in Palatino ſexto & Hittorpiano, & credibile eſt ita Ciceroniſſimè neceſſitatem extuliſſe, quum ita Cæſar locutus eſſe deprehendatur in fragmentis.

2. Que æqua poſtulat, ut libente te impetret.] Placet jam hæc lectio Lambino in primâ editione poſthabita vulgata, ut jubente te impetret. Eam certè in editionum primaria, Palatinis, Vaticanis excerptis, Stewech. Hittorp. eandem quoque rectè admittit Viſtor

tua fides, & dignitas postulat, edictum, & institutum tuum) sed ut quàm facillimos ad te aditus habeat: quæ erunt æqua, libente te impetret: ut meam amicitiam sibi, etiam cum procul absum, prodesse sentiat, præsertim apud te. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

60 M. T. C. MUNATIO, C. F. S. D.

LIVINEJUS Trypho est omnino L. Reguli, familiarissimi mei, libertus: cujus calamitas etiam officiosorem me facit in illum. nam benivolentior, quàm semper fui, esse non possum. Sed ego libertum ejus per se ipsum diligo. summa enim ejus erga me officia extiterunt his nostris temporibus, quibus facillimè bonam benivolentiam hominum, & fidem perspicere potui. Eum tibi ita commendo, ut homines grati, & memores benemeritos de se commendare debent. Pergratum mihi feceris, si ille intellexerit, se, quòd pro salute mea multa pericula adierit, sæpe hieme summa navigarit, pro tua erga me benivolentia gratum etiam tibi fecisse.

61 M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

TPINNO familiarissimè me usum esse, scire te arbitror: quod quidem ille testamento declaravit: qui me cum tutorem, tum etiam secundum heredem instituerit. Ejus filio mirè studioso, & erudito, & modesto, pecuniam Nicænses grandem debent, ad k-s. octogies: &, ut audio, in primis volunt ei solvere. Pergratum igitur mihi feceris, quando non modò reliqui tutores, qui sciunt, quanti me facias, sed etiam puer ipse sibi persuasit, te omnia mea causa facturum esse, si dederis operam, quoad tua fides, dignitasque parietur, ut quàm plurimum pecuniæ Pindio solvatur Nicænsium nomine.

62 M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

ET IN Atilii negotio te amavi: cum enim serò venissem, etamen honestum equitem Romanum beneficio tuo conservavi: & mehercule semper sic in animo habui, te in meo ære esse propter Lamæ nostri conjunctionem, & singularem necessitudinem. Itaque primùm tibi ago gratias, quod me omni molestia liberas: deinde impudentia prosequor: sed idem sciam. Te enim semper sic colam, & tuebor, ut quem diligentissimè. Quintum fratrem meum, si me diligis, eo numero cura ut habeas, quo me. Ita magnum beneficium tuum magno cumulo auxeris.

63 M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. P. D.

NON putavi fieri posse, ut mihi verba desissent: sed tamen in C. Lænio commendando desunt. Itaque rem tibi exponam paucis verbis: sed tamen, ut planè perspicere possis voluntatem meam. Incredibile est, quanti faciamus & ego, & frater meus, qui mihi carissimus est, M. Lænium. id fit cum plurimis ejus officiis, tum summa probitate, & singulari modestia. Eum ego à me invitissimus dimisi, cum propter familiaritatem, & consuetudinis suavitatem: tum quòd consilio ejus fideli, ac bono libenter utebar. Sed vereor, ne jam mihi supereffe verba putes, quæ dixeram defutura. Commendo tibi hominem, sicut intelligis, me, de quo ea suprà scripserim, debere commendare. A teque vehementer etiam atque etiam peto, ut, quod habet in tua provincia negotii, expedias: quod tibi videbitur rectum esse, ipsi dicas. Hominem facillimum, liberalissimumque cognosces. Itaque te rogo, ut eum solum, liberum, confectis ejus negotiis per te, quàm primùm ad me remittas. Id mihi, fratrique meo gratissimum feceris.

64 M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

NERO meus mirificas apud metibi gratias egit, prorsus incredibileis, ut nullum honorem sibi haberi potuisse diceret, qui à te prætermisus esset. Magnum fructum ex ipso capies. nihil est enim illo adolescente gratius. Sed mehercule mihi quoque gratissimum fecisti. Pluris enim ex omni nobilitate neminem facio. Itaque, si ea feceris, quæ ille per me tecum agi voluit, gratissimum mihi feceris. primùm de Pausania Alabandensi, sustentens rem, dum Nero veniat. Vehementer ejus causa cupere eum intellexi. Itaque hoc valde te rogo. Deinde Nysæos, quos Nero in primis habet necessarios, diligentissimeque

tuetur, ac defendit, habeas tibi commendatissimos: ut intelligat illa civitas, sibi in Neronis patrocinio summum esse præsidium. Strabonem Servilium tibi sæpe commendavi: nunc eò facio id impensius, quòd ejus causam Nero suscepit. Tantum à te petimus, ut agas eam rem, ne relinquo hominem innocentem ad alicujus tui dissimilis quæstum. Id cum gratum mihi erit: tum etiam existimabo, te humanitate tua esse usum. Summa hujus epistolæ hæc est, ut ornes omnibus rebus Nerone, sicut instituisti, atque fecisti. Magnum theatrum habet ista provincia, non ut hæc nostra, adolescentis nobilis, ingeniosi, abstinentis commendationem atque gloriam. Quare, si te fautore usus erit, sicuti profectò & utetur, & usus est, amplissimas clientelas acceptas à majoribus confirmare poterit, & beneficiis suis obligare. Hoc in genere si eum adjuveris eo studio, quo ostendisti: apud ipsum præclarissimè posueris: sed mihi etiam gratissimum feceris.

M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

65

CUM P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura promagistro dat, mihi summa familiaritas, consuetudoque est: multaque, & magna inter nos officia paria, & mutua intercedunt. Ejus summa existimatio agitur in eo, ut pactiones cum civitatibus reliquis conficiat. Non me prætererit, nos eam rem Ephesi expertos esse, neque ab Ephesis ullo modo impetrare potuisse. Sed quum, quemadmodum omnes existimant, & ego intelligo, tua cum summa integritate, tum singulari humanitate, & mansuetudine consecutus es, ut libentissimis Græcis, nutu, quod velis, consequare: peto à te in majorem modum, ut honoris mei causa, hac laude Hisponem affici velis. Præterea cum sociis scripturæ mihi summa necessitudo est, non solum ob eam causam, quòd ea societas universa in mea fide est, sed etiam quod plerisque sociis utor familiarissimè. Ita & Hisponem meum per me ornaris, & societatem mihi conjunctiorem feceris: tuque ipse & ex hujus observantia, gratissimi hominis, & ex sociorum gratia, hominum amplissimorum, maximum fructum capies, & me summo beneficio affeceris. Sic enim velim existimes, ex tota tua provincia, omnique isto imperio, nihil esse, quod mihi gratius facere possis.

M. T. C. P. SERVILIO, PROR. S. D.

66

ACÆCINAM, maximè proprium clientem familiæ vestræ, non commendarem tibi, cum scirem, qua fide in tuos, qua clementia in calamitosos soleres esse: nisi me & patris ejus, quo sum familiarissimè usus, memoria, & hujus fortuna ita moveret, ut hominis, omnibus mecum studiis, officiisque conjunctissimi, movere debebat. A te hoc omni contentione peto, sic, ut majore cura, majore animi labore petere non possim: ut ad ea, quæ tua sponte sine cujusquam commendatione faceres in hominem tantum, & talem calamitosum, aliquem afferant cumulum meæ litteræ, quo studiosius eum, quibuscumque rebus possis, juves. Quòd si Romæ fuisses, etiam salutem A. Cæcinæ effemus (ut opinio meafert) per te consecuti. De qua tamen magnam spem habemus, freti clementia collegæ tui. Nunc, quum tuam justitiam secutus, turissimum sibi portum provinciam istam esse duxit: etiam atque etiam te rogo, atque oro, ut eum & in reliquis veteris negotiationis colligendis juves, & ceteris rebus tegas, atque tuear. Hoc mihi gratius facere nihil potes.

M. T. C. P. SERVILIO, PROR. S. D.

EASiaticas attributas fuisse, nullo sunt familiaris usus, quàm Androne, Artemonis filio, Laodicensi: cumque habui in ea civitate cum hospitem, tum vehementer ad me vitæ rationem, & consuetudinem accommodatum. Quæ quidem multò etiam pluris postea, quam decepsi, facere coepi, quòd multis rebus expertus sum gratum hominem, meique memorem. Itaque eum Romæ libentissimè vidi. Non te enim fugit, qui plurimis in ista provincia benignè fecisti, quàm multi grati reperiantur. Hæc propterea

scripsi, ut & me non sine causa laborare intelligeres, & tu ipse eum dignum hospitio tuo judicares. Feceris igitur mihi gratissimum, si ei declararis, quanti me facias: id est, si receperis eum in fidem tuam & quibuscumque rebus honestè, ac sine molestia tua poteris, adjuveris. Hoc mihi erit vehementer gratum: idque ut facias, te etiam atque etiam rogo.

68 M. T. C. P. SERVILIO ISAURICO, PROC. COLLEGÆ, S. D.

GRATÆ mihi vehementer tuæ litteræ fuerunt: ex quibus cognovi cursus navigationum tuarum. Significabas enim memoriam tuam nostræ necessitudinis: qua mihi nihil poterat esse jucundius. Quod reliquum est, multò etiam erit gratius, si ad me de repub. id est, de statu provinciarum, de institutis tuis familiariter scribes. Quæ quamquam ex multis pro tua claritate audiam, tamen libentissimè ex tuis litteris cognoscam. Ego ad te, de reip. summa quid sentiam, non sæpe scribam, propter periculum ejusmodi litterarum. Quid agatur autem, scribam sæpius. Sperare tamen videor, Casari, collegæ nostro, fore curæ, & esse, ut habeamus aliquam rempub. cujus consiliis magni referat te interesse. Sed, si tibi utilius est, id est, gloriosius, Asiæ præesse, & istam partem reipub. malè affectam curari: mihi quoque idem, quod tibi, & laudi tuæ profuturum est, optatius debet esse. Ego, quæ ad tuam dignitatem pertinere arbitror, summo studio, diligentiaque curabo: in primisque tuebor omni observantia clarissimum virum, patrem tuum: quod & pro vetustate necessitudinis, & pro beneficiis vestris, & pro dignitate ipsius facere debeo.

69 M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

CURTUS, Mithres, est ille quidem, ut scis, libertus Postumi, familiarissimi mei: sed me colit, & observat, æquè atque illum ipsum patronum suum. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotiescumque fui, tamquam domi meæ. Multaque acciderunt, in quibus & benivolentiam ejus erga me experirer, & fidem. Itaque si quid aut mihi, aut meorum cupiam in Asia opus esse, ad hunc scribere consuevi: hujus cum opera, & fide, tum domo, & re uti, tamquam mea. Hæc ad te eò pluribus scripsi, ut intelligeres, me non vulgare, nec ambitiosè, sed ut pro homine intimo, ac mihi pernecessariò, scribere. Peto igitur à te, ut in ea controversia, quam habet de fundo cum quodam Colophonio & in ceteris rebus, quantum fides tua parietur, quantumque tuo commodo poteris, tantum & honoris mei causa commodes: etsi, ut ejus modestiam cognovi, gravis tibi nulla in re erit. Si & mea commendatione, & sua probitate assecutus erit, uti de se bene existimes: omnia se adeptum arbitrabitur. Ut igitur eum recipias in fidem, habeasque in numero tuorum, te vehementer etiam atque etiam rogo. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror, omnia studiosè, diligenterque curabo.

70 M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. P. D.

QUIA non est obscura tua in me benivolentia, sic fit, ut multa per me tibi velint commendari. Ego autem tribuo nonnumquam in vulgus: sed plerumque necessariis in hoc tempore. Nam cum T. Ampio Balbo mihi summa familiaritas, necessitudoque est. Ejus libertum, T. Ampium Menandrum, hominem frugi, & modestum, & patrono, & nobis vehementer probatum, tibi commendo majorem in modum. Vehementer mihi gratum feceris, si quibuscumque rebus, sine tua molestia poteris, ei commodaris. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

71 M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

MULTOS tibi commendem necesse est, quam omnibus nota nostra necessitudo est, tuaque erga me be-

nivolentia. Sed tamen etsi omnium causa, quos commendando, velle debeo: tamen cum omnibus non eadem mihi causa est. T. Aguius, & comes meus fuit illo miserissimo tempore, & omnium itinerum, navigationum, laborum, periculorum meorum socius: neque hoc tempore discessisset à me, nisi ego ei permisisssem. Quare sic tibi eum commendando, ut unum de meis domesticis, & inaxime necessariis. Pergratum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, hanc commendationem sibi magno usui, atque adjumento fuisse.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

CÆRELLIÆ, necessariæ meæ, rem, nomina, possessiones Asiaticas commendavi tibi præfens in hortis tuis, quàm potui diligentissimè: tuque mihi, pro tua consuetudine, proque tuis in me perpetuis, maximisque officiis, omnia te facturum liberalissimè recepisti. Meminisse te id spero scio enim solere. Sed tamen Cærelliæ procuratores scripserunt, te propter magnitudinem provinciarum, multitudinemque negotiorum, etiam atque etiam esse commonefaciendum. Peto igitur, ut memineris, te omnia, quæ tua fides pateretur, mihi cumulatè recepisse. Equidem existimo, habere te magnam facultatem (sed hoc est tui consilii, & judicii) ex eo senatusconsulto, quod in heredes C. Vennonii factum est, Cærelliæ commodandi. id senatusconsultum tu interpretabere pro tua sapientia. Scio enim, ejus ordinis auctoritatem semper apud te magni fuisse. Quod reliquum est, sic velim existimes, quibuscumque rebus Cærelliæ benignè feceris, mihi te gratissimum esse facturum.

M. T. C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D.

GRATULOR tibi, quòd ex provincia saluum te ad tuos recepisti incolumi fama, & rep. Quòd si Romæ te vidissem, coramque gratias egissem, quòd tibi L. Egnatius, familiarissimus meus, absens, L. Oppius, præfens, curæ fuisset. Cum Antipatro Derbete mihi non solum hospitium, verum etiam summa familiaritas intercedit. Ei te vehementer succensuisse audivi, & molestè tuli. De re nihil possum judicare, nisi illud mihi certè persuadeo, te, talem virum, nihil temerè fecisse. A te autem, pro veteri nostra necessitudine, etiam atque etiam peto, ut ejus filios, qui in tua potestate sunt, mihi potissimum condones: nisi quid existimas in ea re violari existimationem tuam. Quod ego si arbitrarer, numquam te rogarem: mihi que tua fama multò antiquior esset, quàm illa necessitudo est. Sed mihi ita persuadeo (potest fieri, ut fallar) eam rem laudi tibi potius, quàm vituperationi fore. Quid fieri, & quid mea causa facere possis (nam, quid velis, non dubito) velim, si tibi grave non erit, certior me facias.

M. T. C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D.

ETSI non dubito, pro tua in me observantia, proque nostra necessitudine, quin commendationem meam memoria teneas: tamen etiam atque etiam eundem tibi L. Oppium, familiarem meum præsentem, & L. Egnatium, familiarissimi mei, absentis, negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritasque, ut, si mea res esset, non magis laborarem. Quapropter gratissimum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat, me à te tantum amari, quantum ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque ut facias, te vehementer rogo.

M. T. C. T. TITIO, TITI F. LEGATO, S. D.

ETSI non dubito, quin apud te mea commendatio prima, satis valeat, tamen obsequor homini familiarissimo, C. Aviano Flacco: cujus causa omnia tum cupio, tum mehercule etiam debeo. De quo & præfens tecum egi diligenter, cum tu mihi humanissimè respondisti: & scripsi ad te accuratè antea: sed putat interesse sua, me ad te quàm sæpius scribere. Quare velim mihi ignoscas, si illius voluntati obtemperans, minus videbor meminisse con-

con-

1. Me non vulgare nec ambitiosè.] Sic edidi ex Palatinis, Hitto-riano, Stewechiano; notatque eam lectionem ad primam imperfectionem ex Mediceo Egnatius; quemadmodum Victorius quoque

in omnibus suis legi testatur. vulgò vulgariter, quod contra omnes libros recipi non debet, neque illud quod ignotius, ideo extirbari.

constantia tua. A te idem illud peto, ut de loco, quod deportet frumentum, & de tempore, Aviano commodos: quorum utrumque per eundem me obtinuit triennium, dum Pompeji isti negotio præfuit. Summa est, in quo mihi gratissimum facere possis, si curaris, ut Avianus, quum se à me amari putat, me à te amari sciat. Erit id mihi pergratum. Vale.

76 M. T. C. QUATTUOR VIRIS, ET DECURIONIBUS, S. D.

TANTÆ mihi cum Q. Hippio causæ necessitudinis sunt, ut nihil possit esse conjunctius, quàm nos inter nos sumus. Quod nisi ita esset, uterer mea consuetudine, ut vobis nulla in re molestus essem. Etenim vos mihi optimi testes estis, cum mihi persuasum esset, nihil esse, quod à vobis impetrare non possem, numquam me tamen gravem vobis esse voluisse. Vehementer igitur vos etiam atque etiam rogo, ut honoris mei causâ liberalissimè C. Valgium Hippianum tractetis, remque cum eo conficiatis, ut, quam possessionem habet in agro Fregellano, à vobis emam, eam liberam, & immunem habere possit. Id si à vobis impetraro, summo me beneficio vestro affectum arbitror.

77 M. T. C. P. Sulpicio, IMP. S. D.

CUM his temporibus non sanè in senatum ventitarem, tamen, ut tuas litteras legi, non existimavi, me salvo jure nostræ veteris amicitia, multorumque inter nos officiorum, facere posse, ut honori tuo deessem. Itaque affui, supplicationemque tibi libenter decrevi: nec reliquo tempore ullo, aut rei, aut existimationi, aut dignitati tuæ deero. Atque, hoc ut tui necessarii sciant, hoc me animo erga te esse, velim facias eos per litteras certiores, ut, si quid tibi opus sit, ne dubitent mihi jure suo denunciare. M. Bolanus, virum bonum & fortem, & omnibus rebus ornatum, meumque veterem amicum, tibi magno opere commendo. Pergratum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat, hanc commendationem sibi magno adjumento fuisse. Ipsumque virum optimum, gratissimumque cognosces. Promitto tibi, te ex ejus amicitia magnam voluptatem esse capturum. Præterea à te peto in majorem modum, pro nostra

amicitia, & pro tuo perpetuo in me studio, ut in hac re etiam labores. Dionysius, servus meus, qui meam bibliothecam multorum numerorum tractavit, cum multos libros surripuisset, nec se impunè laturum putaret, aufugit. Is est in provincia tua. Eum & M. Bolanus, familiaris meus, & multi alii Narone viderunt. Sed cum se à me manumissum esse diceret, crediderunt. Hunc tu si mihi restituendus curaris, non possum dicere, quàm mihi gratum futurum sit. Res ipsa parva, sed animi mei dolor magnus est. Ubi sit, & quid fieri possit, Bolanus te docebit. Ego si hominem per te recipero, summo me à te beneficio affectum arbitror.

M. T. C. ALLIENO PROC. S. D.

DEMOCRITUS Sicyonius, non solum hospes meus est, sed etiam, quod non multis contingit, Græcis præferti, valde familiaris. Est enim in eo summa probitas, summa virtus, summa in hospites liberalitas, & observantia. meque præter ceteros & colit, & observat, & diligit. Eum tu non modò suorum civium, verum penè Achææ principem cognosces. Huic ego tantummodò aditum ad tuam cognitionem patefacio, & munio. Cognitum, per te ipsum, quæ tua natura est, dignum tua amicitia, atque hospitio judicabis. Peto igitur à te, ut, his litteris lectis, recipias eum in tuam fidem: polliceare, omnia te facturum mea causa. De reliquo, si, id quod confido, fore dignum eum tua amicitia, hospitioque cognoveris: peto, ut eum complectare, diligas, in tuis habeas. Erit id mihi majorem in modum gratum. Vale.

M. T. C. ALLIENO PROCONS. S. P. D.

ET te scire arbitror, quanti fecerim C. Avianium Flaccum: & ego ex ipso audieram, optimo, & gratissimo homine, quàm à te liberaliter esset tractatus. Ejus filios dignissimos illo patre, meosque necessarios, quos ego unice diligo, commendo tibi sic, ut majore studio nullos commendare possim. C. Avianus in Sicilia est. Marcus est nobiscum. Ut illius dignitatem præsentis ornes, rem utriusque defendas, te rogo. Hoc mihi gratius in ista provincia facere nihil potes. Idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

1. *Aditum ad tuam cognitionem patefacio, & munio.*] Hanc lectionem elegantissimam restituo ex Palatinis, Vaticani excerptis, editione prima atque Victorii. Palatinus tamen sextus majore varietate, ad quam quoque alludit Hittorpius *patefacio* suo: *aditu ad tuam cognitionem patefacio*. Sed malo vulgatum, nisi putes Hittor-

piani codicis scripturam veram & verbum frequentativum, ut vocant, *patefacio*: quod non memini. Elegantissimum autem est, *aditum munire*, sic ipse Tullius pro Cluentio: *Tamen ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit*. Et sic varie ipse Tullius. Vulgatum est, *patefacio & innuo*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS
LIBER DECIMUS QUARTUS,
AD
TERENTIAM.

I TULLIUS TERENTIÆ SUÆ, TULLIOLÆ SUÆ, CICERONI SUO S. D.

ET LITTERIS multorum, & sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem, & fortitudinem esse: teque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas ærumnas propter me incidisse! Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus! Nam quid ego, de Cicerone dicam? qui cum primum scire cœpit, acerbissimos dolores, misere-

riisque percepit. Quæ si, ut tu scribis, fato facta putarem, ferrem paullo facilius: sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab his me amari putabam, qui invadebant: eos non sequebar, qui petebant. Quod si nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo, aut stultorum amicorum, aut improborum: beatissimi viveremus. nunc, quum sperare nos amici jubent: dabo operam, ne mea validudo tuo labori desit. Res quanta sit, intelligo: quantoque fuerit facilius manere domi, quàm redire. Sed tamèn, si omnes tribunos pleb. habemus, si Lentulum tam studiosum quàm videret, si verò etiam Pompejum, & Cæsarem: non est desperandum. De familia, quomodo

placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem jam abiit pestilentia; sed quamdiu fuit, me non attingit. Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum: & adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quo neque Hispo veniret, nec milites: sed adhuc Plancius me retinet. sperat posse fieri, ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro, & si in vestrum complexum venero, ac si & vos, & me ipsum recuperaro: fatis magnum inhi fructum videbor percepisse, & vestrae pietatis, & meae. Pisonis humanitas, virtus, amor in omnibus nos, tantus est, ut nihil supra possit. Utinam ea res ei voluptati sit: gloriae quidem video fore. De Q. fratre nihil ego te accusavi: sed vos, cum praesertim tam paucis, volui esse quam conjunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi & me à te certiorum factum esse scripsi. ¹ Quod ad me, mea Terentia, scribis, te vicum venditurum: quid, obsecro te, (me miserum) quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere (tanta vis lacrymarum est) neque te in eundem fletum adducam. Tantum scribo: si erunt in officio amici: pecunia non deerit. si non erunt, tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, ² vide, ne puerum perditum perdamus. cui si aliquid erit: ne egeat, mediocri virtute opus est, & mediocri fortuna, ut cetera consequatur. Fac valeas, & ad me tabellarios mittas, ut sciam, quid agatur, & vos quid agatis. Mihi omnino jam brevis expectatio est. Tulliolae, & Ciceroni salutem dico. Valete. D. a. d. vi. Kalendas Decembreis, Dyrrhachii. Dyrrhachium veni, quod & libera civitas est: & in me officiosa, & proxima Italiae. Sed si me offendet loci celebritas, aliò me conferam, ad te scribam.

2 TULLIUS TERENTIAE SUAE, TULLIOLAE, ET CICERONI SUIS, S. D.

NOLI putare, me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi, si qui ad me plura scripsit, cui puto scribi oportere. Nec enim habeo, quid scribam: ³ nec hoc tempore quidquam difficilius facio. Ad te vero, & ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrymis scribere. Vos enim video esse miserrimas, quas ego beatissimas semper esse volui, idque praestare debui: & nisi tam timidi fuissetis, praestitisset. Pisonem nostrum merito ejus amo plurimum. Eam, ut potui, per litteras cohortatus sum, gratiasque egi, ut debui. In novis tribunis pleb. intelligo spem te habere. id erit firmum, si Pompeji voluntas erit. sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissimè, & amantissimè video: nec miror: sed moreo casum ejusmodi, ut tantis tuis miseriis meae miseriae subleventur. Nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, ⁴ quemadmodum à Vestae ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem, mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant! te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic jacere in lacrymis, & sordibus! idque fieri mea culpa, qui ceteros servavi, ut nos periremus! Quod de domo scribis, hoc est, de area: ego vero tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta. Verùm hæc non sunt in nostra manu.

Illud doleo, quæ impensa facienda est, in ejus partem, te miseram, & despoliatam venire. Quod si conficitur negotium, omnia consequemur. sin eadem nos fortuna premet, & etiamne reliquias tuas miseras projicies? Obsecro te, mea vita, quod ad sumtum attinet, sine alios, qui possunt, si modo volunt, sustinere: & validitatem istam infirmam, si me amas, noli vexare. Nam mihi ante oculos dies, noctisque versaris. Omneis labores te excipere video. timeo, ut sustineas. sed video in te esse omnia. Quare, ut id, quod speras, & quod agis, consequamur, servi validitatem. Ego, ad quos scribam, nescio nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longius, quam ita vobis placet, non discedam: sed velim, quam sapientissimè litteras mittatis, praesertim si quid est firmitus, quod speremus. Valete, mea desideria, valete. a. d. iiii. nonas Octobr. Thesalonica.

TULLIUS TERENT. ET TULL. ET 3
CICERONI SUIS, S. D.

ACCEPI ab Aristocrito tris epistolas, quas ego lacrymis prope delevi. Conficior enim moreore, mea Terentia: nec meae me miseriae magis excruciant, quam tuæ, vestraeque. Ego autem hoc miserior sum, quam tu, quæ es miserrima, quod ipsa calamitas, communis est utriusque nostrum: sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel legatione vitare periculum: vel diligentia, & copiis resistere: vel cadere fortiter. hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cum dolore conficiar, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meae optimæ, suavissimis liberis, ⁵ virtutem, & diligentiam non praestitisse. Nam mi ante oculos dies noctisque versatur squalor vester, & maror, & infirmitas validitatis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi: invidi penè omnes. Ejicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quamdiu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. Ut tuto sim, quod laboras, id mihi nunc facillimum est: quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam, quæ praecipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias: & eas litteras Desippo dedi: meque de eorum officio scripsi à te certiorum esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos, & officio, & ego perspicio, & omnes praedicant. Dii faxint, ut tali genero mihi praesenti tecum simul, & cum liberis nostris frui liceat. Nunc spes reliqua est in novis tribunis pleb. & in primis quidem diebus. Nam si inveterarit, actum est. Ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuo initia rerum, & rationem totius negotii posses scribere: etsi Desippo quoque ita imperavi, statim ut recurreret: & ad fratrem misi, ut crebro tabellarios mitteret. nam ego eo nomine sum Dyrrhachii hoc tempore, ut quàm celerrimè, quid agatur, audiam, & sum tuto. Civitas enim hæc semper à me defensa est. Cum inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quod scribis, te, si velim, ad me venturam: ego verò, cum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis: me ad vos venire oportet. sin autem. sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis, aut summum secundis litteris tuis constituere poterimus, quid

1. Quod ad me, mea Terentia, scribis, te vicum venditurum.] Hanc elegantiam & in superioribus ex manuscriptis reddidi Tullio, & hic eandem vindicant Palatinus primus, Vaticani excerpta, Victorii editio. Plebejè Magistrelli fecerunt, vendituram. Paullo post scripsi: neque te in eundem fletum adducam. ex Pall. prima editione, Hittorp. Stewech. Victorio. neque resolveris, & ne te, &c.

2. Vide ne puerum perditum perdamus.] Hæc est omnium codicum scriptura: adnotatque huc Egnatius illud Virgilio, submersasque obrue puppes. Andreas verò Schottus Nod. lib. iiii. cap. 1. perrendit legendum, ne puerum perditum eamus: quæ quidem conjectura auctori blanditur, & alii fortasse primam facie: mihi execussa, non potest; imò vel decem vineam rationibus, huc non pertinere. Paullo post Peckio excerpta per notas scribunt, Tulliola & Ciceroni S. D. quas ille interpretatur, salutem dico. in his salus Græciæ, ut puto, non virtutis.

3. Nec hoc tempore quicquam difficilius facio.] Hittorpius difficultus facio. Palatinus sext. factu. paullo post ex Palatino primo, Vaticani excerptis, lego: ut tantis tuis miseriis mea miseria subleventur!

4. Quemadmodum à Vestæ ad tabulam Valeriam ducta esses.] Nihil à vulgata discedere volui, quam custodiunt ceteri quoque mss. præter Palatinum primum, Stewechianum, editionem principem. Victorius quoque edidit à Vestæ. quod sequatur qui volet.

5. Etiamne reliquias tuas miseras projicies.] Sic legendum ex Palatinis, & editione primaria. Victorius tamen & vulgo, misera projicies. quod non improbo, veterem tamen lectionem hic regnum tenere malo.

6. Virtutem & diligentiam praestitisse.] Hittorpius codex, ut exterior, optinuit, virtutem & diligentiam, quod quale sit, non licet librare, in hoc icu temporis.

quid nobis faciendum sit. Tu modo ad me velim omnia diligentissime perscribas: etsi magis jam rem, quam litteras, debeo spectare. Cura, ut valeas, & ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, nec unquam fuisse. Vale mea Terentia, quam ego videre videor. itaque debitor lacrymis. Vale. Pridie Kalendas Decembr.

4 TULLIUS TERENCEM, ET TULLIOLAM, ET CICERONI SUIS, S. P. D.

Ego minus saepe ad vos do litteras, quam possum, propterea quod cum omnia mihi tempora sunt miserrima, tum vero cum aut scribo ad vos, aut vestras lego, conficior lacrymis, sic, ut ferre non possim. Quod utinam minus vobis cupidi fuissetus. certe nihil, aut non multum in vita mali vidissetus. Quod si nos ad aliquam alicujus commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit: minus est erratum a nobis. si haec mala fixa sunt: ego vero te quam primum, mea vita, cupio videre, & in tuo complexu emori: quum neque dii, quos tu castissime coluisti: neque homines, quibus ego servivi, nobis gratiam retulerunt. Nos Brundisii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus, virum optimum: qui periculum fortunarum, & capitis sui praeter mea salute neglexit: neque legis improbitate poena deductus est, quo minus hospitii, & amicitiae jus, officiumque praestaret. Huic utinam aliquando gratiam referre possumus. Habebimus quidem semper. Brundisio profecti sumus ad v. Kalendas Maj. per Macedoniam Cyzicum petebamus. ² O me perditum! O afflictum! quid nunc rogem te, ut venias, mulierem aegram, & corpore & animo confectam? non rogem? sine te igitur sum? Opinor, sic agam. si est spes nostri reditus, eam confirmes, & rem adjuves. sin, ut ego metuo transactum est, quoquo modo potes, ad me fac venias. Unum hoc scito: si te habeo, non mihi videbor plane perisse. Sed quid Tulliola mea fiet? jam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certe, quoquo modo se res habebit, illius misella & matrimonio, & famae servandum est. Quid? Cicero meus quid agat? Iste vero sit in sinu semper, & complexu meo. Non queo plura jam scribere: impedit moror. Tu quid egeris, nescio: utrum aliquid teneas, an, quod metuo, plane sis spoliata. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata, nihil est, quod te moveat. Primum, tuis ita promissum est, te facturam esse, ut quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orphum: praeterea magnopere nemo ceterorum fervorum. Ea causa est, ut, si res a nobis abesset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, praeterquam oppido pauci. Sed haec minora sunt. Tu quod me hortaris, ut animo sum magno, & spem habeam recuperandae salutis: id velim sit ejusmodi, ut recte sperare possumus. Nunc, miser, quando tuas jam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego expectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem praetermittere noluerunt. ³ Quod reliquum est, sustenta te, mea Terentia, ut potes. honestissime viximus: floruimus. non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit. peccatum est nullum, nisi quod non unam animam cum ornamentis amisimus. Sed si hoc fuit liberis nostris gratius, nos vivere: cetera, quam-

quam ferenda non sunt, feramus. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum. Clodium Philhetarum, quod validudine oculorum impediatur, hominem fidelem, remisit. Sallustius officio vincet omneis. Pescennius est perbenivolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat se mecum fore: sed Brundisio discessit. Cura, quoad potes, ut valeas: & sic existimes, me vehementius tua miseria, quam mea commoveri. Mea Terentia, fidissima, atque optima uxor, & mea carissima filiola, & spes reliqua nostra, Cicero, valete. Pridie Kalendas Mai. Brundisio.

M. T. C. TERENCEM ET TULLIOLAM SUIS, S. P. D.

Si tu, & Tullia, lux nostra valetis, ego & suavissimus Cicero, valemus. Pridie idus Octobris Athenas venimus, cum sane adversis ventis usi essemus, tardeque, & incommodè navigassemus. De nave exeuntibus nobis Acastus cum litteris praestitit uno & vicesimo die, sane strenuè. Accepi tuas litteras, quibus intellexi, te vereri, ne superiores mihi redditae non essent. Omnes sunt redditae: diligentissimeque a te perscriptae sunt omnia: idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus, hanc epistolam, quam Acastus attulit, brevem fuisse. jam enim me ipsum expectas, sive nos ipsos, qui quidem quam primum ad vos venire cupimus: etsi in quam rem. venimus, intelligo. cognovi enim ex multorum amicorum litteris, quas attulit Acastus, ad arma rem spectare: ut mihi, cum venero, dissimulare non liceat, quid sentiam. Sed, quum subeunda fortuna est, eo citius dabimus operam, ut veniamus, quod facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quod commodo validudinis tuae fiat, & quam longissime poteris, obviam nobis properes. De hereditate Preciana, quae quidem mihi magno dolori est, (valde enim illum amavi) sed hoc velim cures: si auctio ante meum advenum fiet, ut Pomponius, aut, si is minus poterit, Camillus nostrum negotium curet. Nos cum salvi venerimus, reliqua per nos agemus. Sin tu jam Roma profecta eris, tamen carabis, ut hoc ita fiat. Nos, si dii adjuvabunt, circiter idus Novemb. in Italia speramus fore. Vos mea suavissima, & optatissima Terentia, & Tulliola, si nos amatis, curate ut valeatis. Athenis, ad xv. Kalendas Novembr.

M. T. C. TERENCEM, ET TULLIOLAM, S. P. D.

Nec saepe est, cui litteras demus: nec rem habemus ullam, quam scribere velimus. Ex tuis litteris, quas proximè accepi, cognovi, praedium nullum venire potuisse. Quare videatis velim, quomodo satisfiat ei, cui scitis me satisfieri velle. Quod nostra tibi gratias agit, id ego non miror te mereri, ut ea tibi merito tuo gratias agere possit. Pollicem, si adhuc non est profectus, quam primum fac extrudas. Cura, ut valeas. idibus Quintil.

M. T. C. TERENCEM SUAM, ET TULLIOLAM, S. P. D.

Omneis molestias, & sollicitudines, quibus & te miseram habui, id quod mihi molestissimum est, Tulliolamque, quae nobis nostra vita dulcior est, deposui, &

1. Neque homines, quibus ego servivi, nobis gratiam retulerunt.] Haec est codicum antiquiorum ac meliorum scriptura, Palatini sexti, trium Gulielmii inspectorum, Vaticanum. Palatinus primus vocula auctior: quibus ego semper servivi: & Venetus: quibus ego servivi semper. sed nostram quoque lectionem representavit Victorius: blenni sunt, etiam si valide acutè fecisse videri volunt, qui rescripserunt, quos ego servavi semper.

2. O me perditum! o afflictum.] Ejecto illo provocabulo me posteriori, Gulielmii ex Hittorpiano legit: o me afflictum, trahitque huc illud mihi videbor plane perisse. Nos unico libro adducti, mutationis rei aut temeritatis esse nolumus. Sic paullo post Palatinus sextus legit, & corpore & animo affectam. ut apud Plautum affecta amica. & Nasonem, ibi ut affectam, quae non languet, amicum, &c. & Propert. Juppiter affectam tandem miserare Puella. ex qui-

bus apparet non inconvenientem esse hanc scripturam. Paullo iterum post, nihil mutandum: omnes enim libri: sin ut ego metuo, transactum est. Sic Terentius, acta, transacta omnia.

3. Quod reliquum est, sustentate, mea Terentia.] Elegantius meo animo abesset provocabulum te, quod vides certe excludi ab optimis libris, Palatino sexto & Hittorpiano. Plautus: sustentatum sedulo est. In fine quoque Epistolae scribendum ex Pall. Hittorpi. Stew. Peck. cura quod potes ut valeas. Nam quod significat quoad. in sexto est glossa, quatenus.

4. Quam longissimè poteris, obviam nobis properes.] Non ausus sum cum Victorio hanc movere lectionem, resistentem in Palatino primo, & editionum antiquissima. Lambinus illic Victorianam lectionem recepit, prodeas, quam tamen conspicio in Palatino sexto, & Hittorpiano.

& eieci. Quid causæ autem fuerit, postridie intellexi, quam à vobis discessi. *χολών ἀνεγέρων* noctu eieci. statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quemadmodum soles, ¹ pie & castè satisfacias, id est, Apollini & Æsculapio. Navem spero nos valde bonam habere, in eam simulatque conscendi, hæc scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiares multas epistolas, quibus te, & Tulliolam nostram diligentissimè commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognossem, quam quemquam virum. Et tamen ejusmodi spero negotia esse, ut & vos istuc commodissimè sperem esse, & me aliquando cum similibus nostri rempub. defensuros. Tu primùm valitudinem tuam velim cures: deinde, tibi si videbitur, villis iis utere, quæ longissimè aberunt à militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. etiam atque etiam vale. D. 111. Idus Junii.

8 M. T. C. TERENCEIÆ, S. P. D.

SI vales, bene est: ego valeo. Valitudinem tuam velim cures diligentissime. Nam mihi & scriptum, & nuntiatum est, te in febrini subito incidisse. Quod celeriter me fecisti de Cæsaris litteris certiore, fecisti mihi gratum. Item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies, ut sciam. Cura, ut valeas. Vale. D. 1111. nonas Jun.

9 M. T. C. TERENCEIÆ, S. P. D.

AD ceteras meas miseras accessit dolor à Dolabellæ valitudine, & Tullia. omnino de omnibus rebus, nec quid consilii capiam, nec quid faciam, scio. Tu velim tuam, & Tullia valitudinem cures. Vale.

10 M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ, S. P. D.

QUOD fieri placeret, scripsi ad Pomponium serius, quam oportuit. Cum eo si locuta eris, intelliges, quid fieri velim. Apertius scribi, quam ad illum scripseram, necesse non fuit. De ea re, & de ceteris rebus, quam primum velim nobis litteras mittas. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. septimo idus Quintil.

11 M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ, S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. Tullia nostra venit ad me pridie idus Junii: cujus summa virtute, & singulari humanitate, graviore etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligentia, ut longè alia in fortuna esset, atque ejus pietas, ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæsarem mittere, & cum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certiore. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. xvii. Kalend. Quintil.

12 M. T. C. TERENCEIÆ, S. P. D.

QUOD nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas velim. Sed perturbati dolore animi, magnifque injuriis, metuo ne id consilii ceperimus, quod non facile explicare possimus. Quare quantum potes, adjuva. Quid autem possis, mihi in mentem non venit. in viam quod te des hoc tempore, nihil est: & longum est iter: & non tutum: & non video, quid prodesse possis, si veneris. Vale D. prid. nonas Novemb Brundisio.

13 M. T. C. TERENCEIÆ, S. P. D.

QUOD scripsi ad te proximis litteris de nuntio remittendo, quæ sit istius vis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis, ignoro. Si metuendus iratus est, quies tamen ab illo fortasse nascetur. Torum judicabis, quale sit: & quod in miseris rebus minimè miserum putabis, id facies. Vale. vi. idus Quintil.

TULLIUS TERENCEIÆ, ET PATER 14
TULLIOLÆ, DUABUS ANIMIS
SUIS: ET CICERO MATRI
OPTIMÆ, SUAVISS. SO-
RORI, S. P. D.

SI vos valetis, nos valemus. Vestrum jam consilium est, non solum meum, quid sit vobis faciendum. Si ille Romam modestè venturus est: rectè in præsentia domi esse potestis, sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor, ut Dolabella ipse satis nobis prodesse possit. Etiam illud metuo, ne jam intercludamur, ut, cum velitis exire, non liceat. Reliquum est, quod ipsæ optimè considerabitis, vestri similes fæminæ sintne Romæ. Si enim non sunt, videndum est, ut honestè vos esse possitis. Quomodo quidem nunc se res habet, modò ut hæc vobis loca tenere liceat, bellissimè vel mecum, vel in nostris prædiis esse poteritis. Etiam illud verendum est, ne brevi tempore famæ in urbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, consideretis. ad summam, animo forti sitis. Labienus rem meliorem fecit. Adjuvat etiam Piso, quod ab urbe discedit, & sceleris condemnat generum suum. Vos meæ carissimæ animæ, quam sæpissimè ad me scribite, & vos quid agatis, & quid istuc agatur. Quintus pater, & filius, & Rufus vobis salutem dicunt. Valet. viii. Kalend. Quintil. Menturnis.

M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ, S. P. D.

SI vales, bene est. Constitueramus, ut ad te antea scripseram, obviam Ciceronem Cæsari mittere: sed mutavimus consilium, quia de illius adventu nihil audiebamus. De ceteris rebus, etsi nihil erat novi, tamen quid velimus, & quid hoc tempore putemus opus esse, ex Sicca poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. xii. Kalendas Quintil.

M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ, S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. Etsi ejusmodi tempora nostra sunt, ut nihil habeam, quod aut à te litterarum expectem, aut ipse ad te scribam: tamen nescio quomodo & ipse vestras litteras expecto, & scribo ad vos, cum habeo, qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse quam fuit, & id ipsum, quod fecit, potuit diligentius facere, & cautius: quamquam alia sunt, quæ magis curem, magisque doleamus. Quæ me ita conficiunt, ut ii voluerunt, qui me de mea sententia detruferunt. Cura, ut valeas. Pridie Kalend. Januar.

M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ, S. P. D.

SV. B. E. V. Si quid haberem, quod ad te scriberem, facerem id & pluribus verbis, & sæpius. Nunc quæ sunt negotia, vides. Ego autem quomodo sim affectus, ex Lepta & Trebatio poteris cognoscere. Tu fac, ut tuam, & Tullia valitudinem cures. Vale.

TULLIUS TERENCEIÆ SUÆ, ET PATER 18
TER SUAVISS. FILIÆ TULLIOLÆ,
CICERO MATRI, ET SORORI
S. P. D.

CONSIDERANDUM vobis etiam, atque etiam, animæ meæ, diligenter puto, quid faciatis: Romæ ne sitis, an mecum in aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem hæc: Romæ vos esse tuto posse per Dolabellam, eamque rem posse nobis adjumento esse, si quæ vis, aut si quæ rapinæ fieri cœperint. Sed rursus illud me movet, quod video, omnibus bonos abesse Roma, & eos mulieres suas secum habere. Hæc autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum, tum etiam prædiorum: ut & multum esse mecum, & cum abieritis, commode & in nostris

1. Pie & castè satisfacias, id est, Apollini & Æsculapio.] Ejecerunt ut glossam illa verba, id est, Apollini, &c. emendatores: non debuissent. extant illa tum in editionibus antiquissimis, tum in

nostris omnibus mss. præterea Guelmianis quinque. paullo post, Pall. Vaticanus, Hittorpianus, Medic. leg. & me aliquando cum similibus nostri temp. defensuros. vulgò, defensurum.

nostris esse possitis. Mihi planè non satis constat adhuc, utrum sit melius. Vos videte, quid aliæ faciant isto loco fæminæ: & ne, cum velitis, exire non liceat. id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum, & cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula, & præsidium habeat, Philotimo dicitis. Et velim tabellarios instituat certos, ut quotidie aliquas à vobis litteras accipiam. Maxime autem datè operam, ut valeatis, si nos vultis valere. VIII. Formiis.

19 M. T. C. TERENCEM, S. D.

IN maximis meis doloribus excruciat me valitudo Tulliar nostræ. De qua nihil est, quod ad te plura scribam. tibi enim æquè magnæ curæ esse certo scio. Quòd me propius vultis accedere, video ita esse faciendum. etiam antè fecissem: sed me multa impediunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt. Sed à Pomponio exspecto litteras, quas ad me quàm primum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

20 M. T. C. TERENCEM SUÆ, S. P. D.

IN Tusculanum nos venturos putamus aut nonis, aut postridie. ibi ut sint omnia parata. Piures enim fortasse nobiscum erunt, & , ut arbitror, diutius ibi commorabimur. Labrum si in balineo non est: ut sit. item cetera, quæ sunt ad victum, & ad valitudinem necessaria. Vale. Kal. Octobr. de Venusino.

M. T. C. TERENCEM SUÆ, S. P. D. 21

SI vales, bene est: valeo. Da operam, ut convalescas. Quod opus erit, ut res, tempusque postulet, provideas, atque administres: & ad me de omnibus rebus, quàm sæpissimè litteras mittas. Vale.

M. T. C. TERENCEM SUÆ S. P. D. 22

SI vales, bene est: valeo. Nos quotidie tabellarios nostros exspectamus: qui si venerint, fortasse erimus certiores, quid nobis faciendum sit: faciemusque te statim certiore. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale Kalendis Septembribus.

M. T. C. TERENCEM SUÆ, S. P. D. 23

SI vales, bene est: valeo. Redditæ mihi tandem sunt à Cæsare litteræ satis liberales: & ipse opinione celerius venturus esse dicitur. Cui utrum obviam procedam, an hic cum exspectem, cum constituero, faciam te certiore. Tabellarios mihi velim quàm primum remittas. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. D. pridie idus Sext.

M. T. C. TERENCEM SUÆ, S. P. D. 24

SI vales, bene est: valeo. Nos neque de Cæsaris adventu, neque de litteris, quas Philotimus habere dicitur, quidquam adhuc certi habemus. Si quid erit certi, faciam te statim certiore. Valitudinem tuam fac ut cures. Vale. III. idus Sextilcis.

1. Nos quotidie tabellarios nostros exspectamus. Non vestros ut vulgo, ex Pall. Vaticano, Hittorpiano, addit Gulielmus: id est, familiares quos tu instituisi nobis. præterea idem ille codex, sicut &

Palatinus sextus, Nos tota Die tabell. sicut Plautus Stichus: unus servulus tota die in portu est.

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS, LIBER DECIMUS QUINTUS, AD CONSULES, ET ALIOS.

I M. TULLIUS M. F. CICERO PROCONSUL, S. P. D. COSS. PRÆTT. TRIBB. PL. SENATUI.

SI vos V. V. B. E. E. Q. V. Etsi non dubiè mihi nuntiabatur, Parthos transisse Euphratem cum omnibus ferè suis copiis: tamen, quòd arbitrabar, à M. Bibulo proconsule certiora de his rebus ad vos scribi posse, statuebam mihi non necesse esse publicè scribere ea, quæ de alterius provincia nuntiarentur. Postea verò quàm certissimis auctoribus, legatis, nuntiis, litteris sum certior factus: vel quòd tanta res erat, vel quòd nondum audieramus, Bibulum in Syriam venisse: vel quia administratio hujus belli mihi cum Bibulo panè est communis: quæ ad me delata essent, scribenda ad vos putavi. Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse. Quo nuntio allato, cum essent nonnulli, qui ei regi minorem fidem habendam putarent, statui exspectandum esse, si quid certius afferretur. A. d. xiiii. Kalendas Octobr. cum exercitum in Ciliciam ducerem, in finibus Lycæoniæ, & Cappadociæ mihi litteræ redditæ sunt à Tarcondimoto, qui fidelissimus socius trans Taurum, amicissimusque populi Romani existimatur: Pacorem Orodii, regis Parthorum filium, cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem, & castra posuisse Tybæ: magnumque tumultum esse in provincia Syria excitatum. Eodem die ab Iamblico Phylarcho Arabum, quem homines opinantur bene sentire amicumque esse reipub.

nostræ, litteræ de eisdem rebus mihi redditæ sunt. His rebus allatis, etsi intelligebam, socios infirmè animatos esse, & novarum rerum exspectatione suspensos: sperabam tamen, eos, ad quos jam accesseram, quique nostram consuetudinem, integritatemque perspexerant, amiciores populo Romano esse factos: Ciliciam autem firmiorem fore, si æquitatis nostræ particeps facta esset. Et ob eam causam, & ut opprimerentur ii, qui ex Cilicum gente in armis essent, & ut hostis is, qui esset in Syria, sciret, exercitum ad Taurum institui ducere. Sed, si quid apud vos auctoritas mea ponderis habet, in iis præsertim rebus, quas vos audistis, ego panè cerno: magno opere vos & hortor, & moneo, ut his provinciis ferius vos quidem, quàm decuit, sed aliquando tamen consulatis. Nos quemadmodum instructos, & quibus præsidii munitos ad tanti belli opinionem miseritis, non estis ignari. quod ego negotium non stultitia obcæcatus, sed verecundia deterritus, non recusavi. Neque enim umquam ullum periculum tantum putavi, quod subterfugere mallet, quam vestræ auctoritati obtemperare. Hoc autem tempore res sese sic habet, ut, nisi exercitum tantum, quantum ad maximum bellum mittere soleatis, mature in has provincias miseritis, summum periculum sit, ne amittendæ sint omnes hæ provinciæ, quibus vectigalia populi Romani continentur. Quamobrem autem in hoc provinciali dilectu spem habeatis aliquam, causa nulla est: neque multi sunt: & diffugiunt qui sunt, metu oblato. Et, quod genus hoc militum sit, judicavit vir fortissimus M. Bibulus in Asia: qui,

qui, cum vos ei permisistis, dilectum habere noluerit. Nam sociorum auxilia propter acerbitatem, atque injurias imperii nostri, aut ita alienata sunt, ut non multum nos juvare possint: aut ita alienata à nobis, ut neque expectandum ab iis, neque committendum iis quidquam esse videatur. Regis Dejotari & voluntatem, & copias, quantacumque sunt, nostras esse duco. Cappadocia est inanis. Reliqui reges, tyrannique, neque opibus satis firmi, nec voluntate sunt. Mihi in hac paucitate militum animus certè non deerit: spero ne consilium quidem. Quid casurum sit, incertum est. Utinam saluti nostræ consulere possimus: dignitati certè consulamus.

2. M. TULLIUS M. F. CICERO PROCONS. S. P. D.
COSS. PRÆTT. TRIBB. PL. SENAT.

SI V. V. B. E. E. Q. V. Cum pridie Kalend. Sext. in provinciam venissem, neque maturius propter itinerum, & navigationum difficultatem venire potuissem: maxime convenire officio meo rei que pub. conducere putavi, parare ea, quæ ad exercitum, quæque ad rem militarem pertinerent. Quæ cum essent à me cura magis, & diligentia, quam facultate, & copia, constituta: nuntii que & litteræ de bello à Parthis in provinciam Syriam illato, quotidie fere afferrentur: iter mihi faciendum per Lycaoniam & per Isauros, & per Cappadociam arbitratus sum. erat enim magna suspicio, Parthos, si ex Syria egredi, atque irrumperè in meam provinciam conarentur, iter eos per Cappadociam, quod ea maxime pateret, esse facturos. Itaque cum exercitu per Cappadociam partem eam, quæ cum Cilicia continens est, iter feci: castraque ad Cybistra, quod oppidum est ad montem Taurum, locavi: ut Artuafdes, rex Armenius, quocumque animo esset, sciret, non procul à suis finibus exercitum populi R. esse: & Dejotarum, fidelissimum regem, atque amicissimum reipub. nostræ, maxime conjunctum haberem, cujus & consilio, & opibus adjuvari posset respub. Quo cum in loco castra haberem, equitatumque in Ciliciam misissem, ut & meus adventus iis civitatibus, quæ in ea parte essent, nuntiatum, firmiores animos omnium faceret: & ego maturè, quid ageretur in Syria, scire possem: tempus ejus tridui, quod in his castris morabar, in magno officio, & necessario mihi ponendum putavi. Cum enim vestra auctoritas interesset, ut ego regem Ariobarzanem, Euseben, & Philorhomæum tuerer, ejusque regis salutem, incolumitatem, regnumque defenderem: regi regnoque præsidio essem: adjunxissetisque, salutem ejus regis, populo, senatuique magnæ curæ esse, quod nullo umquam de rege decretum esset à nostro ordine: existimavi me judicium vestrum ad regem deferre debere, eique præsidium meum, & fidem, & diligentiam polliceri: ut, quum salus ipsius, incolumitas regni mihi commendata esset à vobis, diceret, si quid vellet. Quæ cum essem in consilio meo cum rege locutus: initio ille orationis suæ vobis maximas, ut debuit, deinde etiam mihi gratias egit: quod ei permagnam, & perhonorificum videbatur, S. P. Q. R. tantæ curæ esse salutem suam: meque tantam diligentiam adhibere, ut & mea fides, & commendationis vestræ auctoritas perspicere posset. Atque ille primo, quod mihi maximæ lætitiæ fuit, ita mecum locutus est, ut nullas insidias neque vitæ suæ, neque regno diceret, se aut intelligere fieri, aut etiam suspicari.

Cum ego ei gratulatus essem, idque me gaudere dixissem: cohortatus, ut recordaretur casum illum interitus paterni, & vigilanter se tueretur, & atque admonitu senatus consuleret salutem suam: tum à me discessit in oppidum Cybistra. Postero autem die cum Ariarathe, fratre suo, & cum paternis amicis, majoribus natu, ad me in castra venit: perturbatusque, & flets, cum idem & frater faceret, & amici, meam fidem, vestram commendationem implorare cepit. Cum admirarer, quid accidisset novi: dixit, ad se indicia manifestarum insidiarum esse delata, quæ essent ante adventum meum occultata, quod ii, qui ea patefacere possent, propter metum reticuisissent: eo autem tempore spe mei præsidii complureis ea, quæ scirent, audacter ad se detulisse: in his amantissimum sui, summa pietate præditum, fratrem, dicere ea, quæ is me quoque audiente dicebat, se sollicitatum esse, ut regnare vellet: id vivo fratre suo accidere non potuisse: se tamen ante illud tempus eam rem numquam in medium, propter periculi metum, protulisse. Quæ cum esset locutus: monui regem, ut omnem diligentiam ad se conservandum adhiberet: amicosque in patris ejus atque avi judicio probatos hortatus sum, regis sui vitam, docti casu acerbissimo patris ejus, omni cura, custodiaque defenderent. Cum rex à me equitatum, cohortesque de exercitu meo postularet: etsi intelligebam, vestro senatusconsulto non modo posse me id facere, sed etiam debere: tamen, cum respub. postularer, propter quotidianos ex Syria nuntios, ut quam primum exercitum ad Ciliciam fineis adducerem: cumque mihi rex, patefactis jam insidiis, non egere exercitu populi Romani, sed posse se suis opibus defendere videretur: illum cohortatus sum, ut in sua vita conservanda primum regnare disceret: à quibus perspexisset sibi insidias paratas, in eos uteretur jure regio: pœna afficeret eos, quos necesse esset: reliquos metu liberaret: præsidio exercitus mei ad eorum, qui in culpa essent, timorem potius, quam ad contentionem, uteretur. fore autem, ut omnes quum senatusconsulta nosset, intelligerent, me regi, si opus esset, ex auctoritate vestra præsidio futurum. Ita confirmato illo, ex eo loco castra movi, iter in Ciliciam facere institui: cum hac opinione à Cappadocia discederem, ut consilio vestro, casu incredibili, ac pœnè divino, regem, quem vos honorificentissimè appellassetis, nullo postulante, quemque meæ fidei commendassetis, & cujus salutem magnæ vobis curæ esse decrevissetis, meus adventus præsentibus insidiis liberaret. Quod ad vos à me scribi, non alienum putavi, ut intelligeretis ex his, quæ pœnè acciderunt, vos multò antè, ne ea acciderent, providisse: eoque vos studiosius feci certiores, quod in rege Ariobarzane ea mihi signa videor virtutis, ingenii, fidei, benivolentiæque erga vos perspexisse, ut non sine causa tantam curam, in ejus vos salutem videamini contulisse.

M. T. C. IMPER. M. CATONI, S. D. 3

CUM ad me legati, missi ab Antiocho Commageno, venissent in castra ad Iconium ad III. Non. Septembr. ique mihi nuntiasent, regis Parthorum filium, quocumque esset nupta regis Armeniorum foror, ad Euphratem cum maximis Parthorum copiis, multarumque præterè gentium magna manu venisse, Euphratemque jam transire cepisse: dicitque Armenium regem in Cappadociam impe-

dum forte, rem mississent, ut volebat Gulielmius.

4. Amicosque in patris ejus atque avi judicio probatos.] Repræsentato lectionem, quam reperio in Palatino sexto, optimo codice: nam primus, secundus, tertius, Gruterianus, prisca editio, amicosque in patris ejus atque judicio probatos: mutilè. Quartus verò & quintus vulgatus & quam Victorius secutus est, prorogant, amicosque in patris ejus fide atque judicio probatos. notat Eguatius in Mediceo ab aliena manu rō fide additum: quod Victorius quoque non diffiteatur. mavult tamen deleri rō in Andreas Schottus lib. 111. nodor. cap. 4. vestigiis, ut ait, codicis Medicæi insitens, amicosque patris ejus avi que judicio probatos, emendabat, mihi non displicet Titi Popmæ conjectura quam proxima nostro libro; amicosque patris ejus atque avi judicio probatos.

1. Et Philorhomæum tueres, &c.] Id est, amicum populi Rom. pro lege Manilia circa initium. unde in vet. nummis: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΟΜΑΟΥ. quidam codd. *Philonicum*. hæc adnotarat Cl. Puteanus.

2. Atque admonitum Senatus consuleret salutem suam.] Quia Hittorpianus codex habebat, *admonitum*, referri volebat Gulielmius, ad *monitum*, vel, quod Stewechianus, *admoniti*, volebat *admonitis*. Sed his omnibus nihil opus. Paullò ante scribunt locupletius Palatinus sextus & Hittorpianus: idque me gaudere dixissem: & tamen adolescentem essem cohortatus.

3. Propter metum reticuisissent.] Locum non genuinum esse scripturæ varietate deprendo. Palatinus sextus, *tacuisissent*. alii: *obricuisissent*. primus verò & Stewechianus *renunciassent*, unde facien-

impetum esse facturum: putavi, pro nostra necessitudine, me hoc ad te scribere oportere. Publicè propter duas causas nihil scripsi: quod & ipsum Commagenum legati dicebant ad senatum statim nuntias, litterasque misisse: & existimabam, M. Bibulum proconsulem, qui circiter idus Sextileis ab Ephefo in Syriam navibus profectus erat, quòd secundos ventos habuisset, iam in provinciam suam pervenisse: cujus litteris omnia certiora perlatum iri ad senatum putabam. Mihi, ut in hujusmodi re, tantoque bello maximæ curæ est, ut, quæ copiis, & opibus tenere vix possumus, ea mansuetudine, & continentia nostra, sociorum fidelitate teneamus. Tu velim, ut consuesti, nos absenteis diligas, & defendas.

4 M. T. C. IMP. M. CATONI, S. D.

SUMMA tua auctoritas fecit, meumque perpetuum de tua singulari virtute iudicium, ut magni mea interesse putarem, & res eas, quas gessissem, tibi notas esse, & non ignorari à te, qua aequitate, & continentia tuerer socios, provinciamque administrarem. His enim à te cognitum, arbitrabar, facilius me tibi, quæ vellem, probaturum. Cùm in provinciam pridie Kal. Sext. venissem, & propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundem viderem, biduum Laodicæ fui: deinde Apamæ quatrimum: triduum Synnadis: totidem dies Philomeli. Quibus in oppidis cùm magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis, & gravissimis usuris, & falso ære alieno liberavi. Cumque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus: quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelum confederissent: reliquus exercitus esset in Lycaonia: M. Annejo legato imperavi, ut eas quinque cohorteis ad reliquum exercitum duceret, coactoque in unum locum exercitu, castra in Lycaonia apud Iconium faceret. Quod cùm ab illo diligenter esset actum: ego in castra ad VII. Kal. Septemb. veni: cùm intereà superioribus diebus ex senatusconsulto, & evocatorum firmam manum, & equitatum sanè idoneum, & populorum liberorum, regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim cùm, exercitu lustrato, iter in Ciliciam facere cœpisssem: Kal. Septemb. legati à rege Commageno ad me missi, pertumultuosè, neque tamen non verè, Parthos in Syriam transisse nuntiaverunt. Quo audito, vehementer sum commotus cùm de Syria, tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, putavi. Nam si me in Ciliciam demisisssem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facilè tenuissem: (Duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria: quorum uterque parvis præsidiiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius) sed me Cappadocia movebat: quæ patet à Syria, regesque habet finitimos, qui etiamsi sunt amici nobis, tamen apertè Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longè à Tauro apud oppidum Cybistra castra feci, ut & Ciliciam tuerer, & Cappadociam tenens, nova finitimorum consilia impidirem. Intereà in hoc tanto motu, tantaque expectatione maximi belli, rex Dejotarus, cui non sine causa plurimum semper & meo, & tuo, & senatus iudicio tributum est, vir cùm benivolentia, & fide erga populum R. singulari, ¹ tum præfenti

magnitudine & animi, & consilii, legatos ad me misit, se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cujus ego studio, officioque commotus, egi ei per litteras gratias: idque ut maturaret, hortatus sum. Cùm autem ad Cybistra propter rationem belli quinque dies esset moratus: regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu, te auctore, commendatam habebam, præsentibus insidiis nec opinantem liberavi: neque solùm ei saluti fui: sed etiam curavi, ut cum auctoritate regnaret. Metram, & eum, quem tu diligenter mihi commendaras, Athenæum, importunitate Athenaidis exsilio multatos, maxima apud regem auctoritate, gratiaque constitui. Cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adolescens & equitatu, & peditatu, ² & pecunia paratus, & toto, iis qui novari aliquid volebant: perfeci, ut è regno ille discederet: rexque sine tumultu, ac sine armis, omnia auctoritate aulæ communita, regnum cum dignitate obtineret. Intereà cognovi multorum litteris, atque nuntiis, magnas Parthorum copias, & Arabum ad oppidum Antiocheam accessisse, magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis, & à cohorte prætorica, quæ erat Epiphaneæ præsidii causa, occisione occisum. Quare cùm viderem à Cappadocia Parthorum copias averfas, non longè à finibus esse Ciliciæ: quàm potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quò ut veni, hostem ab Antiochea recessisse, Bibulum Antiocheæ esse cognovi: Dejotarumque confestim jam ad me venientem cum magno, & firmo equitatu, & peditatu, & cum omnibus suis copiis, certiores feci, non videri esse causam, cur abesset à regno: meque ad eum, si quid novi fortè accidisset, statim litteras, nuntiosque misurum esse. Cumque eo animò venissem, ut utrique provinciæ, si ita tempus ferret, subvenirem ³ tum id, quod jam antè statueram, vehementer interesse utriusque provinciæ, pacare Amanum, & perpetuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexi. Cumque me discedere ab eo monte simulasssem, & alias partibus Ciliciæ petere, abesssemque ab Amano iter unius diei, & castra apud Epiphaneam fecissem: ad quartum idus Octobris, cùm advesperasceret, expedito exercitu ita noctu iter feci, ut ad tertium idus Octobris, cùm lucisceret, in Amanum ascenderem, distributisque cohortibus, & auxiliis, cùm aliis Q. frater, legatus, mecum simul: aliis C. Pomtinus, legatus: reliquis Marcus Annejus, & L. Tullius, legati præessent: plerosque nec-opinanteis oppressimus, ⁴ qui occisi, captique sunt; interclusi fugâ. Eranam autem, quæ fuit non vici instar, sed urbis, quòd erat Amani caput: itemque Sepyram, & Commorin acriter, & diu repugnantis, Pomtino illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore, usque ad horam diei decimam, magna multitudine hostium occisi, cepimus: castellaque sex capta: complura incendimus. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quatrimum: & in reliquiis Amani delendis, agrisque vastandis, quæ pars ejus montis meæ provinciæ est, id tempus omne consumsumus. Confectis his rebus, ad oppidum Eleuthero-cilicum Pindenissum exercitum adduxi: quod cum esset altissimo, & munitissimo loco, ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem umquam paruisent: cùm & fugitivos recipere, & Parthorum adventum acerrimè expectarent:

1. Tum præfenti magnitudine. Palatini, Hittorpianus, tum præfentia magna. sicut & Medicæus. Unde restè hanc lectionem extricavit Victorius, quæ visitur quoque in Vaticani excerptis: Manutius tamen: tum præfentia, magnitudine & animi & consilii.

2. Pecunia paratus & toto, iis qui novari aliquid volebant. Retinui lectionem Manutianam, quam & Victorius in suis invenit, testorque eam extare in Pal. primo, quarto, quinto, & editionum primaria. Victorius tamen ex conjectura, & omnino iis, qui novari aliquid vol. quam præ se ferunt excerpta Vaticani. Palat. sextus & Hittorpianus, & tuto his. Peckio excerpta, & alius Gulielmio inspectus, & toto is. legit inde, ultioneis, vel, & verò his. Puteanus conabatur, pecunia paratus, extorta iis, &c.

3. Tum id, quod jam antè statueram. Hæc lectio ex Mediceo est, ab Egnatio, ad primam impressionem enotata, & ab Victorio quoque usurpata in editione: conspicio jam eam quoque in Palatinis, Vaticani excerptis. Hittorp. vulgò: tamen id, quo jam antè constitueram. Paulo post Hittorpianus codex legit: abesssemque Amano iter unius diei. putatque Gulielmius legendum abisssemque Amano.

4. Qui occisi captique sunt, interclusi fuga. Eranam, &c. In Mediceo erat, interclusi fuga ranam, ex qua restè hanc lectionem extricavit accuratissimus Victorius. Nam vox reliqui ab omnibus nostris æquè abest. Primus Palatinus & præca editio: Interclusi fugierant amani autem.

rent: ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum, comprimere eorum audaciam: quod facilius etiam ceterorum animi, qui alieni essent ab imperio nostro, frangerentur. Vallo, & fossa circumdedi: sex castellis, castrisque maximis septi: aggere, vineis, turribus oppugnavi: usufque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine ulla molestia, sumtuve sociorum, septimo quinquagesimo die rem confeci: ut, omnibus partibus urbis disturbatis, aut incensis, compulsi in potestatem meam pervenirent. His erant finitimi pari scelere, & audacia Tibarani: ab his, Pindenisso capto, obsides accipi: exercitum in hiberna dimisi. **Q** fratrem negotio praproposui, ut in vicis aut captis, aut male pacatis exercitus collocaretur. Nunc velim tibi sic persuadeas, si de his rebus ad senatum relatam sit, me existimaturum, summam mihi laudem tributam, si tu honorem meum sententia tua comprobaris. Idque, etsi talibus de rebus gravissimos homines & rogare solere, & rogari scio, tamen admonendum potius te à me, quam rogandum puto. Tu es enim is, qui me tuis sententiis sapissimè ornasti: qui oratione, qui prædicatione, qui summis laudibus in senatu, in concionibus ad cælum extulisti: cujus ego semper tanta esse verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo cum mea laude conjuncto, omniam adsequi me arbitrarer. Te denique memini, cum cuidam clarissimo, atque optimo viro supplicationem non decerneres, dicere, te decreturum, si referretur ob eas res, quas is consul in urbe gessisset. Tu idem mihi supplicationem decrevistis togato, non ut multis, repub. bene gesta, sed ut nemini, rep. conservata. Mitto, quod invidiam, quod pericula, quod omnes meas tempestates, & subieris, & multò etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris; quod denique inimicum meum, tuum inimicum putaris: cujus etiam interitum, ut facilè intelligerem, mihi quantum tribueres, Milonis causa in senatu defendenda, approbaris. A me autem hæc sunt profecta: quæ ego in beneficii loco non pono, sed in veri testimonii, atque judicii: ut præstantissimas tuas virtutes non tacitus admirarer: (quis enim idem non facit?) sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, causis agendis, omnibus scriptis, Græcis, Latinis, omni denique varietate litterarum mearum, te non modò iis, quos vidissemus, sed iis, de quibus audissemus, omnibus anteferebam. Quæres fortasse, quid sit, quod ego hoc nescio quid gratulationis, & honoris à senatu, tanti æstimem. Agam jam tecum familiariter, ut est & studiis & officiis nostris mutuis, & summa amicitia dignum, & necessitudine etiam paterna. Si quisquam fuit umquam remotus & natura, & magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione, atque doctrina, ab inani laude, & sermonibus vulgi, ego profectò is sum. Testis est consulatus meus: in quo, sicut in reliqua vita, fateor, ea me studiosè secutum, ex quibus vera gloria nasci posset. ipsam quidem gloriam per se nunquam putavi expetendam. Itaque & provinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi, neglexi. Sacerdotium denique, cum (quemadmodum te existimare arbitror) non difficillimè consequi possem, non appetivi. Idem post injuriam acceptam, quam tu reip. calamitatem semper appellas, meam non modò non calamitatem, sed etiam gloriam, studui quam ornatissima senatus, populique Romande me judicium intercedere. Itaque & augur postea fieri volui, quod antea neglexeram: & eum honorem, qui à senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum à me olim, nunc mihi expetendum puto. Huic meæ voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii, ad sanandum vulnus injuriæ, ut faveas, adjutorque sis, quod paulò antè me negaram rogaturum, vehementer te rogo: sed ita, si non jejunum hoc nescio quid, quod ego gessi, & contemnendum videbitur, sed tale, atque tantum, ut multi nequaquam paribus

rebus honores summos à senatu consecuti sint. Equidem etiam mihi illud animum advertissè videor: (scis enim, quàm attentè te audire solem) te non tam res gestas, quàm mores, instituta, atque vitam imperatorum spectare solere, in habendis, aut non habendis honoribus. Quod si in mea causa considerabis, reperies, me exercitu imbecillo contra metum maximi belli, firmissimum præsidium habuisse, æquitatem, & continentiam. His ego subsidiis ea sum consecutus, quæ nullis legionibus consequi potuissem: ut ex alienissimis fociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem, animosque novarum rerum expectatione suspensos, ad veteris imperii benivolentiam traducerem. Sed nimis hæc multa de me præfertim ad te, à quo uno omnium sociorum querelæ audiuntur, cognoscere ex iis, qui meis institutis se recreatos putant. Cumque omnes uno propè consensu de me apud te ea, quæ mihi optatissima sunt, prædicabunt: tum duæ maximæ clientelæ tuæ, Cyprus insula, & Cappadociæ regnum, tecum de me loquentur. puto etiam regem Dejotarum, qui uni tibi est maximè necessarius. Quæ si etiam majora sunt: & in omnibus sæculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quàm qui hostium copias vincerent: est profectò tuum, cum ad res bellicas hæc, quæ rariora, & difficiliora sunt, genera virtutis adjunxeris, ipsas etiam illas res gestas, justiores esse, & majores putare. Extremum illud est, ut, quasi diffidens rogationi meæ, philosophiam ad te allegem: qua nec mihi carior ulla umquam res in vita fuit, nec hominum generi majus à diis munus ullum est datum. Hæc igitur, quæ mihi tecum communis est, societas studiorum atque artium nostrarum, quibus à pueritia dediti, ac devincti, soli propemodum nos philosophiam illam veram, & antiquam, quæ quibusdam otii esse, ac desidii videtur, in forum atque in rempub. atque in ipsam aciem pænè deduximus: tecum agit de mea laude, cui negari à Catone fas esse non puto. Quamobrem tibi sic persuadeas, velim: si mihi tua sententia tributus honos ex meis litteris fuerit, me sic existimaturum, cum auctoritate tua, tum benivolentia erga me, mihi, quod maximè cupierim, contigissè. Vale.

M. CATO, M. T. C. IMP. S. P. D.

QUOD & resp. me, & nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industria administrari gaudeam. Itaque, quod pro meo judicio facere potui, ut innocentia, consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem, sententia mea, & decreto laudarem, feci. Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuitò, sed summa tua ratione, & continentia, reipub. provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quàm tibi referre acceptum mavis, gaudeo. Quod si triumphi prærogativam putas, supplicationem, & ideo casum potius, quàm te laudari mavis: neque supplicationem sequitur semper triumphus, & triumpho multo clarius est, senatum judicare, potius mansuetudine, & innocentia imperatoris, provinciam, quàm vi militum, aut benignitate deorum retentam, atque conservatam esse: quod ego mea sententia censebam. Atque hæc ego ideo ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi: ut, quod maximè volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam, me & voluisse de tua majestate, quod amplissimum sim arbitratus: & quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, & nos dilige, & instituto itinere severitatem, diligentiamque sociis, & reip. præsta.

M. T. C. M. CATONI, S. P. D.

LÆTUS sum laudari me, inquit Hector, opinor apud Nævium, abs te pater, à laudato viro. EA EST ENIM profectò jucunda laus, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude

1. Instituto itinere severitatem diligentiamque sociis & reip. p.] Gulielmus putabat: instituto in munere. sed quam polui, est primogenia lectio, in editione prima & in Pall. Vaticano, Peck. Stew.

Hittorp. propagata, adeò ut mirari subierit illam nuperam novitiam: securitatem indulgentiamque. cum Cato nihil minus nominavit quam indulgentiam. o. pita!

laude vixerunt. Ego verò vel gratulatione litterarum tuarum, vel testimoniis sententiæ dictæ, nihil est, quod me non affectum putem. Idque mihi cum amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitiae dedisse, quod liquidò veritati dares. ¹ Et, si non modò omnes, verum etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum existisse mirabile est: quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? Nam ad meum sensum, & ad illud sincerum, ac subtile iudicium, nihil potest esse laudabilius, quàm ea tua oratio, quæ est ad me perscripta à meis necessariis. Sed causam meæ voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus litteris: quæ etiam si parum iusta tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos: sed tamen, si deferatur à senatu, minimè aspernandus esse videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob receptis laboribus, me non indignum honore, usitato præsertim, existimaturum. Quod si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissimè scribis, ut, cum tuo iudicio, quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris: si id, quod maluero, accidit, gaudeas. ² Sic enim fecisse te, & sensitse, & veriùs scripsisse video: resque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis iucundum fuisse, quòd scribendo affuisti. Hæc enim senatusconsultum, non ignoro ab amicissimis ejus, cuius de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam repub. meliore, quàm timeo.

7 M. T. C. PROCOS. C. MARCELLO COS.
DESIGN. S. P. D.

MAXIMA sum lætitiæ affectus, cum audivi, te consulem factum esse: eumque honorem tibi deos fortunare volo, atque à te pro tua, parentisque tui dignitate administrari. Nam cum te semper amavi, dilexique, tum mei amantissimum cognovi in omni varietate rerum mearum: tum patris tui pluribus beneficiis, vel defensus tristibus temporibus, vel ornatus ³ secundis: & sum totus vester, & esse debeo: cum præsertim matris tuæ, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, majora erga salutem, dignitatemque meam studia, quàm erant à muliere postulanda, perspexerim. Quapropter à te peto in majorem modum, ut me absentem diligas, atque defendas.

8 M. T. C. PROC. MARCELLO, COLLEGÆ, S. P. D.

MARCELLUM tuum, consulem factum, teque ea lætitiæ affectum esse, quam maximè optasti, ⁴ mirandum in modum gaudeo: idque cum ipsius causa, tum quod te omnibus secundissimis rebus dignissimum iudico: cuius erga me singularem benivolentiam vel in labore meo, vel in honore perspexi: totam denique domum vestram vel salutis, vel dignitatis meæ studiosissimam, cupidissimamque cognovi. Quare gratum mihi feceris, si uxori tuæ Junia, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, meis verbis eris gratulatus. A te id, quod fuesti, peto, me absentem diligas, atque defendas.

9 M. T. C. PROCOS. M. MARCELLO, COS. S. P. D.

TE & pietatis in tuos, & animi in repub. & clarissimi, atque optimi consulatus, C Marcello consule factò, fructum cepisse, vehementer gaudeo. Non dubito, quid præsentis sentiant. nos quidem longinqui, & à te

ipso missi in ultimas gentes, ad cælum mehercule tollimus verisimilis, ac iustissimis laudibus. Nam cum te à pueritia tua unice dilexerim, tuque me in omni genere semper amplissimum esse & volueris, & judicaris: tum hoc vel tuo factò, vel populi R. de te iudicio, multo acriùs, vehementiusque diligo: maximaque lætitiæ afficio, cum ab hominibus prudentissimis, virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis, vel me tui similem esse audio, vel te mei. Unum verò si addis ad præclarissimas res consulatus tui aut mihi succedat quàm primum aliquis, aut ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi & senatusconsulto, & lege Ænisti: omnia me per te consecutum putabo. Cura ut valeas, & me absentem diligas, atque defendas. Quæ mihi de Parthis nuntiata sunt, quia non putabam à me etiam nunc scribenda esse publicè, propterea ne pro familiaritate quidem nostra volui ad te scribere: ne, cum ad consulem scripsissem, publicè viderer scripsisse.

M. T. C. IMP. C. M. MARCELLO, C. F. COS. 10
DESIGN. S. P. D.

QUUM id accidit, quod mihi maximè fuit optatum, ut omnium Marcellorum, Marcellinorum etiam, (mirificus enim generis, ac nominis vestri fuit erga me semper animus) quum ergo ita accidit, ut omnium vestrum studio tuus consulatus satisfacere posset, in quem meæ res gestæ, lausque, & honos earum potissimum incideret: peto à te id, quod facillimum factu est, non aspernante, ut confido, senatu, ut quàm honorificentissimum senatusconsultum, literis meis recitatis, faciendum cures. Si mihi tecum minus esset, quàm est cum tuis omnibus, allegarem ad te illos, à quibus intelligis me præcipuè diligi. Patris tui beneficia in me sunt amplissima. neque enim salutis meæ, neque honori amicior quisquam dici potest. Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret, arbitror neminem. Domus tua denique tota me semper omnibus summis officiis profecuta est. Neque verò tu in me diligendo cuiquam concessisti tuorum. Quare à te peto in majorem modum, ut me per te quàm ornatissimum velis esse: meamque & in supplicatione decernenda, & in ceteris rebus existimationem satis tibi esse commendatam putes.

M. T. C. IMP. C. MARCELLO, COS. 11
DESIGN. S. P. D.

QUANTÆ curæ tibi meus honos fuerit, & quàm idem existiteris consul in me ornando, & amplificando, qui tueras semper cum parentibus tuis, & cum tota domo, cui res ipsa loquebatur, cognovi tamen ex meorum omnium litteris. Itaque nihil est tantum, quod ego non tua causa debeam, factururusque sim cum studiose ac libenter. Nam magni interest, cui debeas. debere autem nemini malui, quàm tibi: cui me cum studia communia, beneficia paterna, tuaque jam antè conjunxerant: tum accedit, mea quidem sententia, maximum vinculum, quod ita remp. geris, atque gessisti, qua mihi carius nihil est, ut, quantum tibi omnes boni debeant, quo minus tantumdem ego unus debeam, non recusem. Quamobrem tibi velim hi sint exitus, quos mereris, & quos fore confido. Ego, si me navigatio non morabitur, quæ incurrebat in ipsos Etefias, propediem te, ut spero, videbo.

M. T. C.

1. *Etsi non modo omnes, verum etiam multi Catones essent.*] Sic legendum ex recensione Victorii, editione primaria, Palatino sexto, Vaticani excerptis, Hittorpiano. Lambinus ne non sincerum vas in crustaret, faciebat quod si non modo omnes, verum, &c. Gualtmus legebat: & si modo omnes, vel etiam multi. Vulgo: & si non modo unus, verum.

2. *Sic enim fecisse te, & sensitse & veriùs scripsisse video.*] Sic Victorius, & Palatini, sicque ex codice vetusto primam impressionem emendat Egnatius. neque aliter Vaticani excerpta & Hittorpianus. Gualtmus nihilominus ariolabatur, *etsi sic & fecisse te.* Paullò post Peckio excerpta, Hittorpianus, Pall. scribunt: *cujus honore agitur scribi solere.* unde ille, *cujus honor agitur.* Ego pro recepta lectione stabo potius: quàm ruinosis alterius conjecturis

sive maceris labeni.

3. *Secundis: & sum totus vester & esse debeo.*] Succinctius ac melius sic editio prima & Victoriana, Palat. Hittorp. Peckio, Vaticanicæ excerpta; emisso illo superfluo humore ac pituita scholæ: necesse est, ut & sum totus vester & esse debeam.

4. *Mirandum in modum gaudeo.*] Pall. Stewech. Vaticani & Peckio excerpta: editiones, prima atque Victorii non, *mirum*, sicut infra introduxi ex editione prima, Victorio, Palatino primo: *te id, quod fuesti, peto*: licet negare non possim, restare in Palatino sexto, Stewechiano, Hittorpiano, quemadmodum & Lambinus edidit, *consuesti*: sed illud germanius esse putavi. Vulgò excusum est: *quod consuevisi.*

12 M. T. C. IMP. L. PAULO, COS. DESIGN.
S. P. D.

ET SI mihi numquam fuit dubium, quin te populus R. pro tuis summis in rep. meritis, & pro amplissima familia dignitate, summo studio, cunctis suffragiis consulem facturus esset: tamen incredibili lætitia sum affectus, cum id mihi nuntiatum est: eumque honorem tibi deos fortunare volo, à teque ex tua, majorumque tuorum dignitate administrari. Atque utinam præfens illum diem mihi optatissimum videre potuissem, proque tuis amplissimis erga me studiis, atque beneficiis tibi operam meam, studiumque navare. Quam mihi facultatem quum hic necopinatus, & improvisus provinciæ casus eripuit: tamen, ut te consulem repub. pro tua dignitate gerentem videre possim, magnopere à te peto, ut operam des, efficias, nequid mihi fiat injuriæ, neve quid temporis ad meum annum munus accedat. Quod si feceris, magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet.

13 M. T. C. IMP. L. PAULO, COS. S. P. D.

MAXIME mihi fuit optatum Romæ esse tecum, multas ob causas, sed præcipuè, ut & in petendo, & in gerendo consulatu meum tibi debitum studium perspicere posses. Ac petitionis quidem tuæ ratio mihi semper fuit explorata: sed tamen navare operam volebam. In consularatu verò cupio equidem te minus habere negotii: sed molestè fero, me consulem studium tuum adolescentis perspexisse: te meum, cum id ætatis sim, perspicere non posse. Sed ita fato nescio quo contigisse arbitror, ut tibi ad me ornandum semper detur facultas: mihi ad remunerandum nihil suppetat, præter voluntatem. Ornasti consularatum, ornasti reditum meum. Incidit meum tempus rerum gerendarum in ipsum consularatum tuum. Itaque cum & tua summa ampliudo, & dignitas, & meus magnus honos, magnaque existimatio postulate videatur, ut à te plurimis verbis contendam, ac petam, ut quàm honorificentissimum senatusconsultum de meis rebus gestis faciendum cures: non audeo vehementer à te contendere, ne aut ipse tuæ perpetuæ consuetudinis erga me oblitus esse videar, aut te oblitum putem. Quare, ut te velle arbitror, ita faciam: atque ab eo, quem omnes gentes sciunt de me optimè meritum, breviter petam. Si alii consules essent, ad te potissimum, Paulle, mitterem, ut eos mihi quàm amicissimos redderes. nunc, cum tua summa potestas, summaque auctoritas, notaque omnibus nostra necessitudo sit, vehementer te rogo, ut & quàm honorificentissimè cures decernendum de meis rebus gestis, & quàm celerrime. Dignas res esse honore, & gratulatione, cognoscere ex his litteris, quas ad te, & collegam, & senatum publicè misi: omniumque mearum reliquarum rerum, maximeque existimationis meæ procurationem susceptam velim habeas. In primisque tibi curæ sit, quod abs te superioribus quoque litteris petivi, ne mihi tempus prorogetur. Cupio te consulem videre, omniaque spero, cum absens, tum etiam præfens te consule assequi. Vale.

14 M. T. C. IMP. C. CASSIO, PROQUÆST. S. P. D.

MFABIUM quoddam mihi amicium tua commendatione *das, nullum in eo facio quæstum. Multi enim anni sunt, cum ille in ære meo est, & à me diligitur propter summam suam humanitatem, & observantiam. Sed tamen quoddam ab eo egregiè diligi sensi, multo amicitior ei sum factus. Itaque quamquam profecerunt literæ tuæ: tamen

aliquantò plus commendationis apud me habuit animus ipsius erga te, mihi perspectus, & cognitus. Sed de Fabio faciemus studiosè, quæ rogas: tu multis de causis vellem me convenire potuisses: primùm, ut te, quem jamdiu plurimi facio, tanto intervallo viderem; deinde, ut tibi, quod feci per litteras, possem præfens gratulari: tum, ut quibus de rebus vellemus, tu tuis, ego meis, inter nos communicarem: postremò, ut amicitia nostra, quæ summis officiis ab utroque culta est, sed longis intervallis temporum interruptam consuetudinem habuit, confirmaretur vehementius. Id quum non accidit, utemur bono litterarum, & eadem ferè absentes, quæ, si coram essemus, consequemur. ¹ Unus fructus, qui in te videndo est, percipi litteris non potest. alter, gratulationis est, is quidem exilior, quàm si tibi teipsum intuens gratulater. Sed tamen & feci antè, & facio nunc, tibi quum pro rerum magnitudine, quas gessisti, tum pro opportunitate temporis gratulor, quod te de provincia decedentem summa laus, & summa gratia provinciæ profecuta est. Tertium est, ut id, quod de nostris rebus coram communicassemus inter nos, conficiamus idem litteris. Ego ceterarum rerum causa tibi Romam properandum magnopere censeo. Nam & ea, quæ reliqui, tranquilla de te erant: & hac tua recentis victoria tanta, clarum adventum tuum fore intelligo. Sed si qua sunt onera tuorum, ut si tanta sunt, ea sustinere possis. ² propra: nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius. sua majora: confidera, ne in alienissimum tempus cadat adventus tuus. Hujus rei totum consilium tuum est. tu enim scis, quid sustinere possis. Si potes: laudabile, atque populare est. sin planè non potes: absens hominum sermones faciliùs sustinebis. De me autem idem tecum his ago litteris, quod superioribus egi, ut omnes tuos nervos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc provinciam, quam & senatus, & populus annuam esse voluit, temporis prorogetur. Hoc à te ita contendo, ut in eo fortunas meas positas putem. Habes Paullum nostrum nostri cupidissimum. est Curio: est Furnius. Sic velim enitare, quasi in eo sint mihi omnia. Extremum illud est de iis, quæ proposueram, confirmatio nostræ amicitia: de qua pluribus verbis nihil opus est. Tu puer me appetisti: ego autem semper ornamento te mihi fore duxi. Fuisti etiam præsidio tristissimis meis temporibus. accessit post tuum discessum familiaritas mihi cum Bruto tuo maxima. Itaque in vestro ingenio, & industria mihi plurimum & suavitatis, & dignitatis constitutum puto. Id tu, ut tuo studio confirmes, te vehementer rogo: litterasque ad me, & continuè mittas, & cum Romam veneris, quam sæpissimè.

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

ET SI uterque nostrum spe pacis, & odio civilis sanguinis ³ abesse à belli pertinacia voluit: tamen, quum ejus consilii princeps ego fuisse videor, plus fortasse tibi præstare ipse debeo, quàm à te expectare. Etsi, ut sæpe soleo tecum recordari, sermo familiaris meus tecum, & item tecum tuus, adduxit utrumque nostrum ad id consilium, ut uno prelio putaremus, si non totam causam, at certe nostrum judicium definiri convenire. Neque quisquam hanc nostram sententiam verè umquam reprehendit, præter eos, qui arbitrantur melius esse, deleri omnino temp. quàm imminutam, & debilitatam manere. Ego autem ex interitu ejus nullam spem scilicet mihi proponebam: ex reliquiis inagnam. Sed ea sunt consecuta, ut magis mirum sit, accidere illa potuisse, quàm nos non vidisse

1. Unus scilicet fructus, qui in te videndo est.] Sic scripsi, quod alii libri ignorant tò ille (sicut Pall. Hittorpianus, Peckio excerpta, editio prisca & Manutiana) alii tò scilicet, quæ revera duæ voculæ ab glossographo interjecta sunt. Palatinus certè sextus, unus scilicet fructus. quod nunquam aliàs facere soleat, ut inter scribendum voluerit consulere captivi suo. Nihil verius est hac nostra emendatione.

2. Propè nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius.] Recepti quidem hanc lectionem ob consensum tot librorum: habetur enim illa in

Palat. primo, Vaticanis, Peckio excerptis, editionibus, primaria, Victoriana, sed tamen ut magis probem Palatini sexti scripturam: propra; nihil tibi erit lautius: ut emendavit rectè Manutius, quod in uno Maffæorum invenisse testatur, & in altero uno propra. Vulgatum est: ut ea sustinere possis: nihil tibi erit lautius.

3. Abesse à belli pertinaciâ voluit.] Vulgò necessaria pertinaciâ. sed nos tum voculam non necessariam & hic inceptam, tum à Palatino sexto, Hittorpiano, Medicæo, Victoriana editione exclusam protelare ipsi quoque volumus.

ea futura: nec, homines cum essemus, divinare potuisse. Equidem fateor meam conjecturam hanc fuisse, ut illo quasi quodam fatali proelio facto, ¹ & victores communi saluti consuli vellent, & victi suæ: utrumque autem propositum esse arbitrari in celeritate victoris. Quæ si fuisset, eandem clementiam experta esset Africa, quam cognovit Asia: quam etiam Achaia, & ut opinor, ipso legato, ac deprecatore. Amisissis autem temporibus, quæ plurimum valent, præsertim in bellis civilibus, interpositus annus alios induxit, ut victoriam sperarent, alios, ut ipsum vincere contemnerent. Atque horum malorum omnium culpam fortuna sustinet. Quis enim aut Alexandrini belli tantam moram huic bello adjunctum iri, aut nescio quem istum Pharnacem Asiæ terrorem illaturum putaret? Nos tamen in consilio pari, casu dissimili usi sumus. tu enim eam partem petisti, ut & consiliis interesses, & quod maxime curam levat, futura animo prospicere posses. ego, qui festinavi, ut Cæsarem in Italia viderem, (sic enim arbitrabamur) eumque multis honestissimis viris conservatis redeuntem, ad pacem currentem, ut ajunt, incitarem: ab illo longissimè & absfum, & abfui. Versor autem in gemitu Italiæ, & in urbis miserrimis querelis: quibus aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si auctor affuisset. Quare velim pro tua perpetua erga me benivolentia, scribas ad me, quid videas, quid sentias, quid expectandum, quid agendum nobis existimes. Magni erunt mihi tuæ litteræ: atque utinam primis illis, quas Luceria miseris, paruissem. sine ulla enim inolectia dignitate meam retinuissem. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

16

PURO te jam suppudere, ² cum hæc tertia jam epistola ante operis sit, quam tu schedulam aut litteram. sed non urgeo. longiores enim expectabo, vel potius exigam. Ego, si semper haberem, cui darem, vel ternas in hora darem. Fit enim nescio quid, ut quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te: neque id *κατ' εἰδὼλον φωνασίας*, ut dicunt tui amici novi: qui putant etiam *Διονυσίου* φωνασίας spectris Catianis excitari. Nam, ne te fugiat, Catius Insulber, Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam ante Democritus, *εἰδὼλα*. hic spectra nominat. His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quod vel iis ipsa occurrunt: animus qui possit, ego non video. Doceas tu me oportebit, cum salvus veneris, in meane potestate ut sit spectrum tuum, ut, simulac mihi collibitum sit de cogitare, illud occurra: neque solum de te, qui mihi hæres in medullis: sed, si insulam Britanniam cœpero cogitare, ejus *εἰδὼλον* mihi advolabit ad pedes. Sed hæc posterius. tento enim te, quo animo accipias. si enim stomachabere, & molestè feres, plura dicemus: postulabimusque, ex qua hæresi, VI, HOMINIBUS ARMATIS, dejectus sis, in eam restituare. In hoc interdico non solet addi, IN HOC ANNO. Quare si jam biennium,

aut triennium est, cum virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris voluptatis: in integro res nobis erit. quamquam quicum loquor? cum uno fortissimo viro: qui postea, quam forum attigisti, nihil fecisti, nisi plenissimum amplissimæ dignitatis. In ista ipsa *αἰρέσει* metuo ne plus nervorum sit, quam ego putarim, si modò eam tu probas, Quid tibi in mentem venit? inquires: quia nihil habebam aliud, quod scriberem. De rep. enim nihil scribere possum, neque enim quod sentio, libet scribere.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

17

PRAMPOSTEROS habes tabellarios: etsi me quidem non offendant: sed tamen cum à me discedunt, flagitant litteras. cum ad me veniunt, nullas afferunt. atque id ipsum facerent commodius, si mihi aliquid spatii ad scribendum darent: sed petasati veniunt: comites ad portam expectare dicunt. Ergo ignoscas: alteras habebis, has breves. sed expecta *πάντες, ὡς πάντων*. Etsi quid ego mihi tibi purgo, cum tui ad me inanes veniant: ad te cum epistolis revertantur? ³ Nos hic (tamen ad te scribam aliquid) D. Sullam patrem mortuum habebamus. alii à latronibus, alii cruditate dicebant. populus non curabat. combustum enim esse constabat. hoc tu pro sapientia tua feres æquo animo. quamquam *ἄστυπιν πύλεως* amisimus. Cæsarem putabant molestè laturum, verentem, ne hasta refraxisset. Mundiis Marcellus, & Attius pigmentarius valde gaudebant, se adversarium perdidisse. De Hispania novi nihil: sed expectatio valde magna, rumores tristiores sed *ἀδέσποτοι*. Pansa noster paludatus ad III. Kalend. Jan. profectus est, ut quisvis intelligere possit id, quod tu nuper dubitare cœpisti, *τὸ κελὸν δὲ αὐτὸ αἰρετὸν* esse. Nam quod multos miseris levavit, & quod se in his malis hominem præbuit, mirabilis eum virorum bonorum benivolentia profecta est. Tu quod adhuc Brundisii moratus es, valde probo, & gaudeo: & meherculè puto te sapienter facturum, si *ἀκροσπιδόν* fueris. Nobis quidem, qui te amamus, erit gratum. & amabo te, cum dabis posthac aliquid domum litterarum, mei meminere. Ego nunquam quemquam ad te, cum sciam, sine meis litteris ire patiar.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

18

LONGIOR epistola fuisset, nisi eo ipso tempore petita esset à me, cum jam iretur ad te. longior etiam, si *Φλαυρὸν* aliquem habuisset. nam *σπερδαίσειν*, sine periculo vix possumus. Ridere igitur, inquires, possumus. Non meherculè facillimè. verumtamen aliam aberrationem à molestis nullam habemus. ⁴ Ubi igitur, inquires, philosophia tua? Quidem in culina mea, molestà est. pudet enim servire. Itaque facio me alias res agere, & ne convicium Platonis audiam. De Hispania nihil adhuc certi, nihil omnino novi. Te abesse, mea causa molestè fero, tua, gaudeo. Sed flagitat tabellarius. Valebis igitur, neque, ut à puero fecisti, amabis.

C. CAS-

1. Et victores communi saluti consuli vellent & victi suæ: utrumque autem propositum esse arbitrari in celeritate victoris. Ita hunc orationis tractum reformavi ex Palatino primo, duobus Gulielmianis, ac Medicæo; nisi quod ille, consule, pro consuli, antiqua scriptura. Paulò etiam ante *quasæ* sicut & Hitorpianus, ponit pro *quasi*: ut sibi pro sibi. Vulgò editum est; communi saluti consulere vellent, & victi suæ: utrumque autem propositum esse arbitrabar.

2. Cum hæc tertia jam epistola ante operis sit. Quinque Palatini, Gruterianus, ante operis sit, quam tu schedulam aut litteram. ut mirer profectò tùm hic maxime Manutium obsecravent tam candidis Victorii auspiciis. Palatinus sextus solus, cum hæc tertia jam epistola ante oppræsserit quam tu cedulam. Retinui ergo lectionem à Victorio, homine antiquitatis & Ciceronis studiosissimo, primo ex Medicæo productam, & à tot Palatinis libris stabilitam. sed in eo ab illo dissentis, quod schedulam prætulerm, licet non dannem illius seidam & in Vaticanis excerptis propositam: audaciam verò Lambini & fidem hic meritò suspectam habeo, reponentis Eacidinis suffertum fiduciam, syllabam aut litteram. Vulgò: cum hæc te tertia jam epistola ante oppræsserit quam tu schedulam, &c.

3. Nos hic D. Sullam patrem mortuum habebamus. Stephanus Pi-

ghius monuit in fastis suis ad annum urbis conditæ DCCII. legendum heic & infra D. Silanum.

4. Ubi igitur inquires, Philosophia tua? Quidem in culina mea molestà est. Sic habet Palatinus sextus, sic quoque Medicæus, nisi quod suo more molestà est. Notatque Egnatius illam lectionem emendatorum ingenio exivisse: In culina quidem mea, sed molestà est. Manutius putabat legendum olim, tulle Lambino, ubi igitur Philosophia? tua quidem, in culina: mea, in phalæstra est. quam tamen jacturam ipse probare non potuit, sed hanc ejusdem amici sui: ubi igitur Philosophia? tua quidem, in culina: mea in molestia est. Gulielmianus pro in molestia est, putabat, in molestra est. Videndus Festus. Palatinus primus: ubi igitur, inquires Philosophia tua? quidem in culina mea molestà sit: quæ scriptura vitiosè nata est ab Medicæo. Editio prima exhibebat: ubi igitur, inquires, Philosophia tua, & quidem in culina mea molestia est. Nos steterimus ab optimo Pal. & Vict.

5. Ne convicium Platonis audiam. Monuit Claudius Puteanus, V. CL. Comicum intelligi, cujus hi sunt versus in Phæone: ὕμιν γὰρ εἰδὲν καὶ ἀπὸ παροιμίας, ἐν τῷ κρητῶν ῥῆσι ἐπιβάλλει δόξει.

C. CASSIUS M. T. C. S. P. D.

SV. B. Non meherculè in hac mea peregrinatione quidquam libentiùs facio, quàm scribo ad te. videor enim cum præfente loqui, & joculari. Nec tamen hoc usu venit propter spectra Catiana: pro quo tibi proxima epistola tot rusticos Stoicos regeram, ut Carium Athenis natum esse dicas. Panfam nostrum ¹ secunda voluntate hominum paludatum ex urbe exisse, cum ipsius causa gaudeo, tum meherculè etiam omnium nostrum. Spero enim, homines intelleturos, quanto sit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia: atque ea, quæ maximè mali petant, & concupiscant, ad bonos pervenire. Difficile est enim persuadere hominibus, τὸ κριλὸν δὲ αὐτὸ αἰρετὸν esse: ἡδονῶν vero, & ἀπαρξαζῖαν virtute, justitia, πῶ κριλῶ parari, & verum, & probabile est. Ipse enim Epicurus, à quo omnes Carii, & Amasini, mali verborum interpretes, proficiscuntur, dicit: ὅτι ἐστὶν ἡδῶς, ἀνδρῶν ἔ κριλῶς ἢ δικαιοῦς, ζῆν. Itaque & Panfa, qui ἡδονῶν sequitur, virtutem retinet: & ii: qui à nobis φιλήθῆνοι vocantur, sunt φιλόκροιοι, ἢ φιλοδίκαιοι, omneisque virtutes & colunt, & retinent. Itaque Sulla, cujus iudicium probare debemus, cum dissentire philosophos videret, non quæsit, quid bonum esset, omnia bona coemit: cuius ego mortem forti mehercules animo tuli. Nec tamen Cæsar diutius nos eum desiderare parietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse sectorem desiderabit, cum filium viderit. Nunc, ut ad remp. redeam, quid in Hispaniis geratur, rescribe. Peream, nisi sollicitus sum, ac malo vererem, & clementem dominum habere, quàm novum & crudelem experiri. Scis, Cnæus quàm sit fatuus: scis, quomodo crudelitatem, virtutem puter: scis, quàm se semper à nobis derisum putet. Vereor, ne nos rusticè gladio velit ἀνημυκτηρίσσει. Quid fiat, si me diligis, rescribe. Hui, quàm velim scire, utrum ista sollicito animo, an soluto legas. sciam enim eodem tempore, quid me facere oporteat. Ne longior sim, vale: & me, ut facis, ama. Si Cæsar vicit, celeriter me expecta.

M. T. C. TREBONIO, P. S. D.

ORATOREM meum, (sic enim inscripsi) Sabino tuo commendavi. Natio me hominis impulit, ut ei rectè putarem: nisi fortè candidatorum licentia hic quoque usus, hoc subitò cognomen arripuit. etsi modestus ejus vultus, sermoque constans, habere quiddam à Curibus videbatur. Sed de Sabino satis. Tu, mi Treboni, quum ad amorem meum aliquantum olim discedens addidisti: quo tolerabiliùs feramus igniculum desiderii tui, crebris nos litteris appellato: atque ita, si idem fiet à nobis: quamquam duæ causæ sunt, cur tu frequentior in isto officio esse debeas, quàm nos: primùm, quòd olim solebant, qui Romæ erant, ad provincialeis amicos de repub. scribere: nunc tu nobis scribas oportet. Res enim publica istic est: deinde, quod nos aliis officiis tibi absentis satisfacere possumus: tu nobis, nisi litteris, non video, qua re alia satisfacere possis. Sed cetera scribes ad nos postea. Nunc hæc primò cupio cognoscere: iter tuum cujusmodi sit: ubi Brutum nostrum videris: quamdiu simul fueris: deinde, cum processeris longius, de bellicis rebus, de toto negotio, ut existimare pos-

simus quo statu simus. Ego tantum me scire putabo, quantum ex tuis litteris habebam cognitum. Cura ut valeas, meque ames amore illo tuo singulari.

M. T. C. TREBONIO, S. P. D.

ET epistolam tuam legi libenter, & librum libentissimè: sed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quòd, cum incendiisses cupiditatem meam consuetudinis augendæ nostræ, (nam ad amorem quidem nihil poterat accedere) tum discedis à nobis, meque tanto desiderio afficis, ut unam mihi consolationem relinquant, fore, ut utriusque nostrum absentis desiderium crebris, & longis epistolis leniatur. Quod ego non modò de me tibi spondere possum, sed de te etiam mihi. Nullam, enim apud me reliquisti dubitationem, quantum me amares. Nam, ut illa omittam quæ civitate teste fecisti, cum mecum inimicitias communicasti, cum me concionibus tuis defendisti, cum quæstor in mea, atque in publica causa consulum parteis suscepisti, cum tribuno pleb. quæstor non paruisti, cui tuus præsertim collega pareret: ut hæc recentia, quæ meminero semper, obliviscar: quæ tua sollicitudo de me in armis, quæ lætitia in reditu, quæ cura, qui dolor, cum ad te curæ, & dolores mei perferrentur? Brundisium denique te ad me venturum fuisse, nisi subitò in Hispaniam missus esses? Ut hæc igitur omittam, quæ mihi tanti æstimanda sunt, quanti vitam æstimo, & salutem meam: liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui? primùm, quòd tibi facetum videtur, quicquid ego dixi: quod aliis fortasse non item: deinde, quòd illa sive faceta sunt, sive sic fiunt, narrante te, venustissima. quin etiam antè quàm ad me veniatur, risus omnis pænè consumitur. Quòd si in his scribendis nihil aliud, nisi, quod necesse fuit, de uno me tamdiu cogitavisses: ferreus essem, si te non amarem. Cum verò ea, quæ scriptura persecutus es, sine summo amore cogitare non potueris: non possum existimare, plus quemquam à seipso, quàm me à te amari. Cui quidem ego amori, utinam ceteris rebus possem, amore certè respondebo: quo tamen ipso tibi confido futurum satis. Nunc ad epistolam venio, cui copiosè, & suaviter scriptæ, nihil est quòd multa respondeam. Primùm enim ego illas Calvo litteras misi, non plus, quàm has, quas nunc legis, existimans exituras. aliter enim scribimus, quod eos solos, quibus mittimus: aliter, quod multos lecturos putamus. Deinde ingenium ejus melioribus extuli laudibus, quàm tu id verè potuisses fieri putas. Primum, quod ita judicabam, acutè movebatur. genus quoddam sequitur: in quo iudicio lapsus, quo valebat, tamen assequeretur, quod probarer. Multæ erant, & reconditæ litteræ: vis non erat. Ad eam igitur adhortabar. In excitando autem, & in acuendo plurimum valet, si laudes eum, quem cohortere. Habes de Calvo iudicium, & consilium meum: consilium, quòd hortandi causa laudavi: iudicium, quòd de ingenio ejus valde existimavi bene. Reliquum est, tuam profectorem amore prosequar: redditum spe expectem: absentem memoria colam: omne desiderium litteris mittendis, accipiendisque leniam. Tu velim tua in me studia, & officia multum tecum recordere: quæ cum tibi liceat, mihi nefas sit oblivisci, non modò virum bonum me existimabis, verum etiam te à me amari plurimum judicabis. Vale.

M. TUL-

1. Secundæ voluntate hominum paludatum ex urbe exisse. Palatinus primus Stewech. Peckio excerpta, editio princeps, existimasse.

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS,
 LIBER DECIMUS SEXTUS,

A D

T I R O N E M.

1 M. T. C. ET CICERO MEUS, ET FR. ET FRATRIS FIL. TIRONI S. P. D.

PAULLO facilius putavi posse me ferre desiderium tui: sed planè non fero: & quamquam magni ad honorem nostrum interest, quam primùm ad urbem me venire, tamen peccasse mihi videor, qui à te discesserim. Sed quia tua voluntas ea videbatur esse, ut prorsus, nisi confirmato corpore, nolles navigare, ² approbavi tuum consilium, neque nunc muto, si tu in eadem es sententia. Sin autem postea, quam cibum cepisti, videris tibi posse me consequi, tuum consilium est. Marionem ad te eò misi, ut aut tecum ad me quam primùm veniret: aut, si tu morarere, statim ad me rediret. Tu autem hoc tibi persuade, si commodo valitudinis tuæ fieri possit, nihil me malle, quam te esse mecum. si autem intelliges opus esse, te Paris, convalescendi causa, paullùm commorari, nihil me malle, quam te valere. Si statim naviges, nos Leucade consequere. sin te confirmare vis: & comites, & tempestates, & navem idoneam ut habeas, diligenter videbis. Unum illud, mi Tiro, videto, si me amas, ne te Marionis adventus, & hæc litteræ moveant. Quod valitudini tuæ maximè conducet, si feceris: maximè obtemperaris voluntati meæ. Hæc pro tuo ingenio considera. Nos ita te desideramus, ut amemus. amor, ut valentem videamus, hortatur: desiderium, ut quam primùm. Illud igitur potiùs. Cura ergo potissimùm, ut valeas: de tuis innumerabilibus in me officiis crit hoc gratissimum. 111. Nonas Novembreis.

2 TULLIUS TIRONI SUO S. P. D.

NON quo ad te, nec lubet scribere, quo animo sim affectus: tantùm scribo, & tibi, & mihi maximæ voluptati fore, si te firmum quam primùm videro. Tertio die abs te ad Alyziam accesseram. Is locus est citra Leucadem stadia cxx. Leucade aut te ipsum, aut tuas litteras à Marione putabam me accepturum. Quantum me diligis, tantùm fac ut valeas, vel quantum te à me scis diligi. Nonis Novembr. Alyzia.

3 TULLIUS ET CICERO, TIRONI SUO, S. D. ET Q. PATER, ET Q. FILIUS.

NOS apud Alyziam, ex quo loco tibi litteras antè dederamus, unum diem commorati sumus, quòd Quintus nos consecutus non erat. Is dies fuit nonæ Novembr. Inde ante lucem proficiscentes, ante diem vii. idus Novemb. has litteras dedimus. Tu, si nos omnes amas, & præcipuè me, magistrum tuum, confirmate. Ego valde suspensio animo exspecto, primùm te scilicet, deinde Marionem cum tuis litteris. Omnes cupimus, ego in primis,

quam primùm te videre: sed, mi Tiro, valentem. Quare nihil properaris, satis quotidie videro, si valebis. Utilitatibus tuis possum carere: te valere, tua causa primùm volo, tum mea, mi Tiro. Vale.

M. T. C. ET Q. FR. ET Q. FIL. TIRONI, S.

VARIE sum affectus tuis litteris: valde priore pagina perturbatus, paullùm altera recreatus. Quare iunc quidem non dubito, quin, quoad planè valeas, te neque navigationi, neque viæ committas. satis te maturè videro, si planè confirmatum videro. De medico & tu bene existimari scribis, & ego sic audio. sed planè curationes ejus non probo. Jus enim dandum tibi non fuit, cum *κατασυναχ* ⁴ esses: sed tamen & ad illum scripsi accuratè, & ad Lysonem. Ad Curium verò, suavissimum hominem, & summi officii, summæque humanitatis, multa scripsi: in his etiam, ut, si tibi videretur, te ad se transferret. Lyso enim nostrer vereor, ne negligentior sit: primùm, quia omnes Græci: deinde, quòd, cum à me litteras accepisset, mihi nullas remisit. sed eum tu laudas. Tu igitur, quid faciendum sit, judicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumtui ne parcas ulla in re, quod ad valitudinem opus sit. Scripsi ad Curium, quod dixisses, daret medico. ipsi puto aliquid dandum esse, quòd sit studiosior. Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia: in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris. Omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Ego puto te bellissimè, si rectè erit, cum quæstore Mescinio decursurum. non inhumanus est. teque, ut mihi visus est, diligit, & cum valitudini tuæ diligentissimè consulueris, tum, mi Tiro, consulto navigationi. Nulla in re jam te festinare volo. nihil laboro, nisi ut salvus sis. Sic habeto, mi Tiro, neminem esse, qui me amet, quin idem te amet: & cum tua, & mea maximè interest te valere, tum multis est curæ. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, nunquam te confirmare potuisti. nunc te nihil impedit: omnia deponere, corpori servi: quantam diligentiam in valitudinem tuam contuleris, tanti me fieri judicabo. Vale, mi Tyro, vale, vale, & salve. Leptra tibi salutem dicit, & omnes. Vale. vii. Idus Novembr. Leucade.

TULLIUS, ET CICERO, ET Q. Q. TIRONI HUMANISS. ET OPT. S. P. D.

VIDE, quanta sit in te suavitas. 3 quas horas Thyrei fuimus. Xenomenes hospes tam te diligit, quam si vixerit tecum. Is omnia pollicitus est, quæ tibi essent opus: facturum puto. Mihi placebat, si firmior esses, ⁴ ut te Leucadem deportaret, ut ibi te planè confirmares. Videbis, quid Curio, quid Lysoni, quid medico placeat. Volebam ad

1. Ordo Epistolarum in hoc extremo libro valde perturbatus est. nos eum, quem Lambinus construxit, secuti sumus, non multum interesse existimantes, quo loco hæc vel illa legatur. Vitiis bellum indiximus, ut suum nitorem Tullio recipere: velitari verò, quid priore, quid posteriore acie, collocandum sit, cum tot editionibus animum nunquam induximus.

2. *Adprobavi tuum consilium; neque nunc muto.*] Nihil mutandum censeo: Peckio excerpta, neque nunc muto, sicut & prima editio. Palatinus tertius legit *mitto*.

3. *Duas horas Thyrei fuimus.*] Monet vir eruditus, (indicant

alii, quorum verba ferè ponere videamus an rectius *Thyreis*, legatur: cujus, ut Epiri insulæ, mentionem facit Strabo. Paullò post legunt Palatinus sextus, Hittorpianus, quasi *vixerit tecum*: sed vulgatum defendit Catullus, *utor tam bene, quam mihi paravi*: imò potiùs illam quam ex v. c. orbe vulgarum editionum impresserunt, quam *vixerit tecum*: mihi illa genuinam ac veterem elegantiam redolere videtur.

4. *Ut te Leucadem deportaret.*] Sic rectius ex Pall. Vaticanæ excerptis, editioe primæ, ac Victorianæ. Hittorpianus tamen, *adportaret*. vulgò: *deportares*.

ad te Marionem remittere : quem, cum meliusculè tibi esset, ad me mitteres : sed cogitavi, unas litteras Marionem afferre posse, me autem crebras expectare. Poteris igitur, & facies, si me diligis, ut quotidie sit Acastus in portu. Multi erunt, quibus rectè litteras dare possis, qui ad me libenter perferant. Equidem Patras euntem neminem prætermittam. Ego omnem spem tui diligenter curandi in Curio habeo. Nihil potest illo fieri humanius, nihil nostri amantius. Ei te totum trade. malo te paulo post valentem, quam statim imbecillum videre. Cura igitur nihil aliud, nisi ut tu valeas : cetera ego curabo. Etiam atque etiam vale. Leucade proficiscens, vii. idus Novembr.

6 M. TULLIUS CIC. PATER ET FIL. ET
Q. Q. TRIRONI, S. D.

TERTIAM ad te hanc epistolam scripsi eodem die, magis instituti mei tenendi causa, quia nactus eram cui darem, quàm, quò haberem, quid scriberem. Igitur illa : quantum me diligis, tantum adhibe in te diligentia. Ad tua innumerabilia in me officia adde hoc, quod mihi erit gratissimum omnium, cum valitudinis rationem, ut spero, habueris, habeto etiam navigationis. In Italiam euntibus omnibus ad me litteras dabis, ut ego euntem Patras neminem prætermitto. Cura, cura te, mi Tiro, quum non contigit, ut simul navigares. nihil est, quod festines : nec quidquam cures, nisi ut valeas. Etiam atque etiam vale. vii. idus Novembr. Aetio, vesperi.

7 M. T. C. TIRONI, S. P. D.

SEPTIMUM jam diem Corcyrae tenebamur. Quintus autem pater, & filius Buthroti. Solliciti eramus de tua valitudine mirum in modum : nec mirabamur nihil à te litterarum. Iis enim ventis istinc navigatur, qui si essent, nos Corcyrae non sederemus. Cura igitur te, & confirma : & cum commodè, & per valitudinem, & per anni tempus navigare poteris, ad nos, amantissimos tui, veni. Nemo nos amat, qui te non diligit. carus omnibus, expectatusque venies. Cura, ut valeas etiam atque etiam, Tiro noster. Vale. xv. Kalend. Novembr. Corcyra.

8 Q. C. TIRONI, S.

MAGNAE nobis est sollicitudini valitudo tua. nam, tamen qui veniunt, ἀκινδυνα ῥῆσι, χρονωπέου ἡ nuntiant, tamen in magna consolatione ingens inest sollicitudo, si diutius à nobis futurus est is, cujus usum & suaviter desiderando sentimus. Attamen quamquam videre te tota cogitatione cupio, tamen te penitus rogo, ne te tam longae navigationi, & vitæ per hiemem, nisi bene firmum committas : neve naviges, nisi exploratè. Vix in ipsis testis, & oppidis frigus infirma valitudine vitatur : nedum in mari, & via sit facile abesse ab injuria temporis. ψυχῶν ἡ λεπτῶν χρονωπέου πολεμίωντων inquit Euripides. Cui tu quantum credas, nescio. ego certè singulos ejus versus, singula ejus testimonia puto. Effice, si me diligis, ut valeas, & ut ad nos firmus, ac valens quam primum venias. Ama nos, & vale. Qu. F. tibi salutem dicit.

9 M. T. ET C. ET Q. TIRONI, S. P. D.

NOS à te, ut scis, discessimus ad iv. non. Novemb. Leucadem venimus ad vii. idus Novembr. ad vii. Aetium. ibi propter tempestatem ad vi. idus morati sumus. Inde ad quintum idus Corcyram bellissimè navigavimus. Corcyrae fuimus usque ad xvi. Kalend. Decemb. tempestatibus retenti. ad xv. Kalend. Decembr. à portu Corcyraeorum, ad Cassiopen stadia cxx. processimus. Ibi retenti ventis sumus usque ad ix. Kalendas. Interea, qui cupidè profecti sunt, multi naufragia fecerunt. Nos eo die

carnati solvimus. Inde Austro lenissimo, caelo sereno, nocte illa, & die postero in Italiam ad Hydruntem ludibundi pervenimus : eodemque vento postridie (id erat ad vii. Kalend. Decembr.) hora quarta Brundisium venimus : eodemque tempore simul nobiscum oppidum introit Terentia : quæ te facit plurimi. Ad v. Kal. Decemb. servus Cn. Planci Brundisii tandem aliquando mihi à te expectatissimas litteras reddidit, datas idib. Novembr. quæ me molestia valde levarunt : utinam omnino liberassent. Sed tamen Asclapo medicus planè confirmat propediem te valentem fore. ¹ Nunc quid ego te hortor ? ut omnem diligentiam adhibeas ad convalescendum. Tuam prudentiam, temperantiam, amorem erga me novi. scio te omnia facturum, ut nobiscum quam primum sis. Sed tamen ita velim, ut ne quid properes. Symphoniam Lysonis velim vitasses : ne in quartam hebdomada incideres. Sed, quum pudori tuo maluisti obsequi, quam valitudini, reliqua cura. Curio misi, ut medico honos haberetur : & tibi daret, quod opus esset : me, cui jussisset, curaturum. Equum & mulum Brundisii tibi reliqui. Romæ vereor, ne ex Kal. Jan. magni tumultus sint. Nos agemus omnia modicè. Reliquum est, ut te hoc rogem, & à te petam, ne temerè naviges. Solent nauæ festinare questus sui causa. Cautus sis, mi Tiro. Mare magnum & difficile tibi restat. Si poteris : cum Messinio. cautè is solet navigare. si minùs, cum honesto aliquo homine, cujus auctoritate navicularius moveatur. In hoc omnem diligentiam si adhibueris, teque nobis incolumem præstiteris, omnia à te habebō. Etiam atque etiam, noster Tiro, vale. Medico Curio Lysoni de te scripsi diligentissimè. Vale, salve.

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

EGO verd cupio te ad me venire : sed viam timeo. gravissimè ægrotasti : inedia, & purgationibus, & vi ipsius morbi consumtus es. Graves solent offensiones esse ex gravibus morbis, si quæ culpa commissa est. Jam ad id biduum, quod fueris in via, dum in Cumanum venis, accedent continuè ad reditum dies quinque. Ego in Formiano ad iii. Kalend. esse volo. Ibi te ut firmum offendam, mi Tiro, effice. Litterulae meæ, sive nostræ, tui desiderio oblanguerunt. Hac tamen epistola, quam Acastus attulit, oculos paullum sustulerunt. Pompejus erat apud me, cum hæc scriberem. Hilarè, & libenter ei cupienter audire nostra, dixi, sine te omnia mea muta esse. Tu Musis nostris para ut operas reddas. nostra ad diem dictam fient. Docui enim te, fides ἐπιμυθῶ quod haberet. Fac planè ut valeas. nos adsumus. Vale. xiiii. Kal.

M. T. C. TERENTIA, ET TULLIA, QU. FRATER, ET QU. F. TIRONI, S. P. D.

ET si opportunitatem operæ tuæ omnibus locis desidero : tamen non mea, quam tua causa doceo, te non valere. Sed quum in quartanam conversa vis est morbi (sic enim scribit Curius) spero, te, diligentia adhibita, etiam firmiorem fore. Modò fac, id quod humanitatis tuæ est, ne quid aliud cures hoc tempore, nisi ut quam commodissimè convalescas. Non ignoro, quantum ex desiderio labores, sed erunt omnia facilia, si valebis. festinare te nolo, ne nauæ molestiam suscipias æger, & periculose hieme naviges. Ego ad urbem accessi pridie nonas Januar. obviam mihi sic est proditum, ² ut nihil possit fieri ornatius. Sed incidi in ipsam flammam civilis discordiæ, vel potius belli : cui cum cuperem mederi, & ut arbitror, possem : cupiditates certorum hominum (nam ex utraque parte sunt, qui pugnare cupiant) impedimento mihi fuerunt omnino. & ipse Cæsar, amicus noster, minaceis ad senatum, & acerbas

1. Nunc quid ego te hortor ? Elegantissimè & rectissimè sic restituo ex Vaticani excerptis ac Victorii editione, simulque interpungo. Nec multum me destituunt Palatini, duabus litteris peccantes ; Nunc quidem ego te hortor. Vulgò ; nunc quidem ego te hortor.

2. Ut nihil possit fieri ornatius. Hæc est Pall. Vaticani editionis Victoriana ipsissima atque optima lectio. nec longè ab impressio

prima ; ut nihil fieri potuerit ornatius. at Hittorpianus, ut nihil fieri possit ornatius. vulgatum est : ut nihil f. potuerit honoratius. Paullò post ex Pall. Hittorpiano, Peckio excerptis, editione prima ac Victoriana scripsi, omnibus ex hac quoque parte diligentissimè comparatur : cum alias editum fuerit, ducem omnino. Ex hac quoque parte diligentissimè bellum comparatur.

bas litteras miserat. & erat adhuc impudens, qui exercitum, & provinciam, invito senatu, teneret: & Curio meus illum incitabat. Antonius quidem noster, & Q. Cassius, nulla vi expulsi, ad Cæsarem cum Curione profecti erant. Postea quam senatus consulibus, pratoribus, tribunis pleb. & nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, ut curaremus, ne quid resp. detrimenti caperet: numquam majore in periculo civitas fuit: numquam improbi cives habuerunt paratiorem ducem, omnino ex hac quoque parte diligentissimè comparatur. Id fit auctoritate, & studio Pompeji nostri, qui Cæsarem serò cepit timere. Nobis inter has turbas, senatus tamen frequens flagitavit triumphum: sed Lentulus consul, quo majus suum beneficium faceret, simul atque expedisset, quæ essent necessaria de rep. dixit se relaturum. Nos agimus nihil cupidè, eoque est nostra pluris auctoritas. Italiæ regiones descriptæ sunt, quam quisque partem tueretur. Nos Capuam summimus. Hæc te scire volui. Tu etiam atque etiam cura, ut valeas, litterasque ad me mittas, quotiescumque habebis, cur des. Etiam atque etiam vale. D. pridie idus Jan.

M. T. C. TIRONI SUO S. P. D.

12

Quo in discrimine versetur salus mea, & bonorum omnium, atque universæ reipub. ex eo scire potes, quod domos nostras, & patriam ipsam, vel diripiendam, vel inflammandam reliquimus. In eum locum res deducta est, ut, nisi qui deus, vel casus aliquis subvenerit, salvi esse nequeamus. Equidem ut veni ad urbem, non destiti omnia & sentire, dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent: sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam his, qui boni habentur, ut pugnare cuperent, me clamante, nihil esse bello civili miserius. Itaque cum Cæsar amentia quadam raperetur, & oblitus nominis, atque honorum suorum, Ariminum, Pisaurum, Anconam, Arretium occupavisset, Urbem reliquimus: quàm sapienter, atque quàm fortiter, nihil attinet disputare. Quo quidem in casu sumus, vides. Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompejus eat in Hispaniam: dilectus, qui sunt habiti, & præsidia nostra dimittantur: se ulteriorem Galliam Domitio, citiorem Considio Noniano (his enim obtigerunt) traditurum: ad consulatus petitionem se venturum: neque se jam velle, absente se, rationem haberi sui. se præsentem trinum nundinum petiturum. Accepimus conditiones: sed ita, ut removeat præsidia ex his locis, quæ occupavit, ut sine metu de iis ipsis conditionibus Romæ senatus haberi possit. Id ille si fecerit, spes est pacis non honestæ. leges enim imponuntur. sed quidvis est melius, quàm sic esse, ut sumus. Sin autem ille suis conditionibus stare noluerit: bellum paratum est: ejusmodi tamen, quod sustinere ille non possit, præsertim cum à suis conditionibus ipse fugerit, tantummodò ut eum intercludamus, ne ad urbem possit accedere: quod sperabamus fieri posse. Dilectus enim magnos habebamus: putabamusque illum metuere, si ad urbem ire cœpisset, ne Gallias amitteret: quas ambas habet inimicissimas, præter Transpadanos: ex Hispaniaque sex legiones, & magna auxilia, Afranio, & Petrejo ducibus, habet à tergo. Videtur, si insaniet, posse opprimi, modò ut urbe salva. Maximam autem plagam accepit, quod is, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus, socius sceleris esse noluit: reliquit illum: & nobiscum est: multique idem facturi esse dicuntur. Ego adhuc oræ maritimæ præsum à Formiis. Nullum majus negotium suscipere volui, quo plus apud

illum meæ litteræ, cohortationesque ad pacem valerent. Sin autem erit bellum, video me castris, & certis legionibus præfuturum. Habeo etiam illam molestiam, quod Dolabella noster apud Cæsarem est. Hæc tibi nota esse volui: quæ cave ne te perturbent, & impediant valitudinem tuam. Ego A. Varroni, quem cum amantissimum mei cognovi, tum etiam valde tui studiosum, diligentissimè te commendavi, ut & valitudinis tuæ rationem haberet, & navigationis, & totum se susciperet, ac tueretur: quem omnia facturum confido. recepit enim & mecum locutus est suavissime. Tu, quum eo tempore mecum esse non potuisti, quo ego maximè operam, & fidelitatem desideravi tuam, cave festines, aut committas, ut aut æger, aut hieme naviges. Numquam serò te venissem putabo, si salvus veneris. Adhuc neminem videram, qui te postea vidisset, quàm M. Volusius, à quo tuas litteras accepi: quod non mirabar. neque enim meas puto ad te litteras tanta hieme perferri. Sed da operam, ut valeas: & si valebis, cum rectè navigari poterit, tum naviges. Cicero meas in Formiano erat: Terentia, & Tullia Romæ. Cura, ut valeas. iv. Kalendas. Febr. Capua.

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

13

OMNIA à te data mihi putabo, si te valentem videro. Summa cura expectabam adventum Menandri, quem ad te miseram. Cura, si me diligis, ut valeas: & cum te bene confirmaris, ad nos venias. Vale iv. idus April.

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

14

ANDRICUS postridie ad me venit, quàm expectaram. Itaque habui noctem plenam timoris, ac miseræ. Tuis litteris nihilo sum factus certior, quomodò te haberes: sed tamen sum recreatus. Ego omni delectatione, litterisque omnibus careo: quas antè, quàm te videro, attingere non possum. Medico mercedis, quantum poscet, promitti jubeto. id scripsi ad Ummium. Audio te animo angere & medicum dicere, ex eo te laborare. Si me diligis, excita ex somno tuas litteras, humanitatemque, propter quam mihi es carissimus. nunc opus est te animo valere, ut corpore possis. Id cum tua, tum mea causa facias, à te peto. Acastum retine, quo commodius tibi ministreretur. Conserva te mihi, dies promissorum adest. quem etiam representabo, si adveneris. Etiam atque etiam vale. iv. idus hora vi.

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

15

ÆGYPTA ad me venit pridie idus Aprileis. Is etsi mihi nuntiavit, te planè febre carere, & bellè habere: tamen, quod negavit te potuisse ad me scribere, curam mihi attulit, & eo magis, quod Herminia, quem eodem die venire oportuerat, non venerat. Incredibili sum sollicitudine de tua valitudine: qua si me liberaris, ego te omni cura liberabo. Plura scriberem, si jam putarem, libenter te legere posse. Ingenium tuum, quod ego maximi facio, confer ad te mihi, tibi que conservandum. Cura te etiam atque etiam diligenter. Vale. Scripta jam epistola, Herminia venit. Accepi tuam epistolam, vacillantibus litterulis: nec mirum, tam gravi morbo. Ego ad te Ægyptum misi, quod nec inhumanus est, & te visus est mihi diligere, ut is tecum esset: & cum eo cocum, quo utere. Vale.

Q. C. M. CICERONI FRATRI, S. P. D.

16

DE Tirone, mi Marce, ita te, meumque Cicronem, & meam Tulliolam, tuumque filium videam, ut mihi gratissimum fecisti, cum eum indignum illa fortuna, ac

1. Sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam his.] Hæc quoque est Palatr. codicum lectio, quam Victorius indicavit; tum etiam editiones primæ: ut flagellanda meritò veniat aliorum temeritas, intrudentium casum accusandi pro tertio. nam excudebatur, sed mirus invaserat furor non solum, sed etiam hos. Timiditas tamen hic Victorii mihi non placet, rectius Lambinus, qui sidenter eam admisit, sicut & Manutius.

2. Habui noctem plenam timoris ac miseræ.] Secutus hic sum Codicem Hittorpiantum, qui serò obnoxium habet Palatinum sex-

tum: in illo enim, sicut & ex Memmianis libris adnotat Lambinus, Plenam timoris ac miseræ. Victorii lectio mihi valde eontracta videtur: itaque habui noctem plenam timoris: ac miseris, tuis litteris: & revera est interpolatitia ex illa, quam attuli de Palatino sexto. Editum est: Plenam timoribus ac miseris. Porro pro nihilo Hittorpianus codex, nullo modo.

3. Quem etiam representabo, &c.] Ubi legendum videtur; quem etiam representabo, &c. Gronovius.

ac nobis amicum, quam servum esse maluisti. Mihi crede, tuis, & illius litteris perlectis, exilium gaudio, & tibi & ago gratias, & gratulor. Si enim mihi Statii fidelitas est tanta voluptati: quanti esse in isto hæc eadem bona debent, additis litteris & sermonibus, humanitate, quæ sunt nis ipsis commodis potiora? Amo te omnibus equidem maximis de causis, verum etiam propter hanc, vel quod mihi sic, ut debuisti, nuntiasti. Te totum in litteris vidi. Sabini pueris, & promisi omnia, & faciam.

17 M. T. C. TIRONI, S. P. D.

V IDEO, quid agas. tuas quoque epistolas vis referri in volumina. Sed heus tu, qui *κωνων* esse meorum scriptorum soles, unde illud tam *αυουον* VALITUDINI FIDELITER INSERVINDO? Unde in istum locum, FIDELITER, venit? cui verbo domicilium est proprium in officio: migrationes in alienum, multæ. Nam & doctrina, & domus, & ars, & ager etiam, fidelis dici potest: ut sit, quomodo Theophrasto placet, verecunda tralatio. Sed hæc coram. Demetrius venit ad me: quo quidem comitatu *αφαμιλησια*: satis scis. Tu eum videlicet non potuisti videre. cras aderit. videbis igitur. Nam ego hinc perendie manè cogito. Valitudo tua me valde sollicitat: sed inservi: & fac omnia. tum te mecum esse, tum mihi cumulatissimè satisfacere putato. Cuspido quod operam dedisti, mihi gratum est. Valde enim ejus causa volo. Vale.

18 TULLIUS TIRONI S. P. D.

QUO igitur? non sic oportet? Equidem censeo sic, addendum etiam, suo. sed, si placet, invidia vitetur: quam quidem ego sæpe contemsi. Tibi *Αφ. Φορησι* gaudeo profuisse. si verò etiam Tusculanum, dii boni, quanto mihi illud erit amabilius! Sed, si me amas, quod quidem aut facis, aut perbellè simulas, quod tamen in modum procedit: sed ut ut est, indulge valitudini tuæ: cui quidem tu adhuc, dum mihi deservis, servisti non satis, ea quid postulet, non ignoras: *πείσιν, ἀνορησι, περιπαλον σύμμετρον, περίσιν, βλαυσίαν κοιλίας*. Fac bellus revertare. non modò te, sed etiam Tusculanum nostrum plus amem. Parhedrum excita, ut hortum ipse conducat. Sic olitore ipsum commovebis. Helico nequissimus *η-s ετο* dabat nullo aprico horto, nullo emissario, nulla maceria, nulla casa. Iste nos tanta impensa derideat? calface hominem, ut ego Morthonem. Itaque abutor coronis. De Crabra quid agatur, et si nunc quidem etiam nimium est aquæ, tamen velim scire. Horologium mittam, & libros, si erit sudum. Sed tu nullo sine tecum libellos? an pangis aliquid Sophocleum? fac opus appareat. A. Ligurius, Cæsaris familiaris, mortuus est, bonus homo, & nobis amicus. Te quando exspectemus, fac ut sciam. Cura te diligenter. Vale.

19 M. T. C. TIRONI, S. P. D.

EXPECTO tuas litteras de multis rebus: te ipsum multò magis. Demetrius redde nostrum, & aliud, si quid potest boni. De Aufidiano nomine nihil te hortor. scio tibi curæ esse. sed confice. Et, si ob eam rem moraris, accipio causam. si id te non tenet, advola. Litteras tuas valde exspecto. Vale.

20 M. T. C. TIRONI, S. P. D.

SOLLICITAT, ita vivam, me tua, mi Tito, valitudo: sed confido, si diligentiam, quam instituisti, adhibueris, citò te fumum fore. Libros compone, indicem cum Me-

trodoro lubebit, quum ejus arbitratu vivendum est. cum olitore, ut videtur. Tu potes Kalendis spectare gladiatores, postridie redire: & ita censeo. Verum, ut videbitur. Cura te, si me amas, diligenter. Vale.

C. FIL. TIRONI SUO DULCISS. S. P. D.

21

CUM vehementer tabellarios exspectarem quotidie, aliquando venerunt post diem XL, & VI. quàm à vobis discesserant: quorum mihi fuit adventus adoptatissimus. Nam cum maximam cepissem lætitiā ex humanissimi, & carissimi patris epistola: tum verò jucundissimæ tuæ litteræ cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me jam non pœnitebat, intercapedinem scribendi fecisse: sed potiùs lætabar. fructum enim magnum humanitatis tuæ capiebam ex silentio mearum litterarum. Vehementer igitur gaudeo, te meam sine dubitatione accepisse excusationem. Gratos tibi, optatoque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: præstaboque, & enitar, ut in dies magis, magisque hæc nascens de me duplicetur opinio. Quare quòd polliceris te buccinatorem fore existimationis meæ, firmo id, constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem, cruciatumque attulerunt errata ætatis meæ, ut non solum animus à factis, sed aures quoque à commemoratione abhorreant. Cujus te sollicitudinis, & dolotis participem fuisse, notum, exploratumque est mihi: nec id mirum. Nam cum omnia mea causa velles mihi successa: tum etiam tua. focium enim te meorum commodorum semper esse volui. Quod igitur tum ex me doluisti, nunc, ut duplicetur tuum ex me gaudium, præstabo. Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium, esse conjunctissimum. nam cum & audio illum libenter, tum etiam propriam ejus suavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo, noctisque sæpenumerò partem. exoro enim, ut mecum quàm sæpissimè cenet. Hac introducta consuetudine, sæpe inscientibus nobis, & cenantibus obrepit, sublataque severitate philosophiæ, humanissimè nobiscum jocatur. Quare da operam, ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quàm primùm. Nam quid ego de Brutio dicam? quem nullo tempore à me pator discedere: cujus cum frangi, severaque est vita, tum etiam jucundissima convictio. non est enim sejunctus locus à philologia, & quotidiana *συζητησι*. Huic ego locum in proximo conduxì, & ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. Præterea declamitare Græcè apud Cassium institui: Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus, & quotidianis convictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus & doctis, & illi probatissimis. Multum etiam mecum est Epicrates, princeps Atheniensium, & Leonides, & horum ceteri similes. *περὶ δὲ ἐν καὶ ἡμῶς, πῶς* De Gorgia autem quòd mihi scribis, erat quidem ille in quotidiana declamatione utilis: sed omnia postposui, dummodò præceptis patris parerem. *Αλεξάνδρου* enim scripserat, ut eum dimitterem statim. tergiversari nolui, ne mea nimia *συσδὴ* suspicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse, me de judicio patris judicare. Tuum tamen studium, & consilium, gratum acceptumque est mihi. Excusationem angustiarum tui temporis accipio. scio enim, quàm soleas esse occupatus. Emisse te prædium vehementer gaudeo: feliciterque tibi rem istam evenire cupio. Hoc loco me tibi gratulari, noli mirari. eodem enim ferè loco, tu quoque emisse te, fecisti me cer-

1. Quorum mihi fuit adventus adoptatissimus.] Sic habet Palatinus pr. sec. sextus, Vaticani excerpta editio Victorii: quod licet pusillum, tamen indicandum fuit, eo quod Hittorpianus, *exoptatissimus*. editiones aliæ: *adventus optatissimus*. statim idem & Pall. sext. *nam cum maximam cepissem lætitiā; & humanissimi & carissimi patris epistolam*. Et iterum paullo post: *Itaque etiam non pœnitebat*.

2. Tum etiam jucundissima convictio.] Elegans hæc lectio debetur Medicæo, ut adnotat Egnatius, usurpavitque ut genuinam Victorius in editione sua; posteaque in suam transinovit. Lambinus

confirmatur jam mihi de excerptis Vaticani. Alias plebeje est: *jucundissima conjunctio*. & cur non à *convivere convictio*?

3. Ne mea nimia *συσδὴ* suspicionem ei aliquam importaret.] Guilielmus ex veteri libro notat *suspicionem*, sed revera leg. *suspeltionem*. quæ vox & superius occurrit. Gorgias autem hic erat Rhetor, ut notat ad primam impressionem Egnatius, quem Cicero summovit à contubernio convictuque filii; causatus, quod adolescentem pelliceret ad voluptates & vinum, teste Plutarcho in Cicerone.

certiorem. ¹ Habes. deponendæ tibi sunt urbanitates. rusticus Romanus factus es. Quomodo ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono; videor enim videre ementem te rusticas res, cum villico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse, æquè, ac tu, doleo. Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sum, si modò fortuna me: præsertim cùm sciam, communem nobis emtum esse istum fundum. De mandatis quòd tibi curæ fuit, est mihi gratum. Sed peto à te, ut quàm celerrimè mihi librarius mittatur, maximè quidem Græcus: multum mihi enim eripitur operæ in excribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures, ut valeas, ut unà *συμφιλολογεῖν* possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

22 TULLIUS TIRONI, S. P. D.

SPERO ex tuis litteris tibi meliùs esse: cupio certè. Cui quidem rei omni ratione cura ut infervias: & cave suspiceris, contra meam voluntatem te facere, quòd non sis mecum. mecum es, si te curas. Quare malo te valitudini tuæ servire, quàm meis oculis, & auribus. Etsi enim & audio te, & video libenter: tamen hoc multo erit, si valebis, jucundius. Ego hîc cessò, quia ipse nihil scribo: lego autem libentissimè. Tu istic, si quid librarii mea manu non intelligit, monstrabis. Una omnino interpositio difficilius est, quam ne ipse quidem facillè legere soleo, ² de quadrimo Catone. De triclinio, cura, ut facis. Tertia aderit, modò ne Publius rogarus sit. Demetrius iste numquam omnino Phalereus fuit: sed nunc planè Bilienus est. Itaque te do vicarium. tu eum observabis. Etsi: verumtamen de illis: nosti cetera. Sed tamen, siquem cum eo sermonem habueris, scribes ad me, ut mihi nascatur epistolæ argumentum, & ut tuas quàm longissimas litteras legam. Cura, mi Tiro, ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

23 TULLIUS TIRONI SUO, S. P. D.

TU verò confice professionem, si potes. etsi hæc pecunia ex eo genere est, ut professione non egeat. Verumtamen Balbus ad me scripsit, tanta se epiphora oppressum, ut loqui non possit. Antonius de lege quid egerit, liceat modò rusticari, ad Bithynicum scripsi. De Servilio tu videris, qui senectutem non contemnis. Etsi Atticus noster, quia quondam me commoveri *πανιγῆς* intellexit, idem semper putat, nec videt, quibus præfidiis philosophiæ factus sum: & herclè, quòd timidus ipse est, *πορβοποιεῖ*. Ego tamen Antonii inveteratam sine ulla offensione amicitiam retinere sanè volo: scribamque ad eum: sed non antè, quàm te videro: nec tamen te avoco à syngrapha *ῥῶν κνήμης*. Cras exspecto Leptam. etenim ad cujus rutam pulegio mihi tui sermonis utendum est. Vale.

24 TULLIUS TIRONI, S. P. D.

ETSI manè Harpalum miseram: tamen, cùm haberem, tui rectè darem litteras, etsi novi nihil erat, iisdem

de rebus volui ad te sæpiùs scribere: non quin confidentia diligentia tuæ: sed rei me magnitudo movebat. Mihi propra, & puppis, ut Græcorum proverbium est, fuit à me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares. Oïllio, & Aurelio utique satis fiat. A Flamma, si non potes omne, partem aliquam velim extorqueas: in primisque, ut expedita sit pensio Kalendis Jan. De attributione, conficies. De repræsentatione, videbis. De domesticis hæcenus. De publicis omnia mihi certa, quid Octavius, qui Antonius: quæ hominum opinio, quid futurum putes. Ego vix teneor, quin accurram. ³ Sed litteras tuas exspecto: & scito Balbum tum fuisse Aquini, cùm tibi est dictum, & postridie Hirtium. ⁴ Puto utrumque ad aquas. Sed quod egerint Dolabellæ procuratores, fac admoneantur. appellabis etiam Papiam. Vale.

CICERO FIL. TIRONI, S. P. D.

ETSI justa, & idonea usus es excusatione de intermissione litterarum tuarum, tamen id ne sæpiùs facias, rogo. nam etsi de repub. rumoribus, & nuntiis certior fio, & de sua in me voluntate semper ad me perscribit pater. tamen de quavis minima re scripta à te ad me epistola semper fuit gravissima. Quare cùm in primis tuas desiderem litteras, noli committere, ut excusatione potiùs expleas officium scribendi, quàm assiduitate epistolarum. Vale.

Q. CICERO TIRONI SUO, S. P. D.

VERBERAVI te cogitationis tacito duntaxat convicio, quòd fasciculus alter ad me jam sine tuis litteris perlatus est. Non potes effugere hujus culpæ pœnam. De patrono Marcus est adhibendus: isque diu, & multis lucubrationibus commentata oratione. vide ut probare possit, te non peccasse. Planè te rogo, sicut olim matrem nostram facere memini, quæ lagenas etiam inaneis obsignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuisse, quæ furtim essent exsuccatæ: sicut tu, etiam si, quod scribas, non habebis, scribere tamen, ne furtum cessationis quæsiuisse videaris. Valde enim mi semper & vera, & dulcia tuis epistolis nuntiantur. Ama nos, & vale.

Q. C. TIRONI SUO, S. P. D.

MIRIFICAM mihi verberationem cessationis epistolæ dedisti. Nam, quæ parcius frater perscripserat, verecundia videlicet, & properatione, ea tu sine assentatione, ut erant, ad me scripsisti, & maximè de consulibus designatis: quos ego penitus novi libidinum & languoris effeminatissimi animi plenos: qui nisi à gubernaculis recesserint, maximum ab universo naufragio periculum est. Incredible est, quæ ego illos scio, oppositis Gallorum castris, in æstivis fecisse, quos ille latro, nisi aliquid firmius fuerit, societate vitiorum delinier. Res est aut tribunitiis, aut privatis consiliis munienda. Nam isti duo vix sunt digni, quibus alteri Cæsenam, alteri Cossutianarum tabernarum fundamenta credas. Te, ut dixi, fero oculis. Ego vos ad 111. Kalend. videbo, tuosque oculos, etiam si te veniens in medio foro videro, distaviabor. Me ama. Vale.

M. TULLIUS

1. Habes: deponendæ tibi sunt urbanitates.] Sincerissima lectio hæc à Lambini libris est: quam quoque depreudi in Pall. Vaticanani excerptis, & editionum primana. Victorius edidit: *habes ubi sunt deponendæ urbanitates.* vulgò verò: *Habes ubi deponendæ tibi sunt urbanitates.*

2. De quadrimo Catone.] Extat in Palatino primo, tertio, & editione antiquissima; De qua primo Catone. unde alii cum Manutio legunt, de quo primo caveto. Alii, de primo Catone. nos in hoc obscurissimo loco nihil adferre adjumenti possumus. Palatinus sextus videtur præferre de quadrimo Catone.

3. Sed litteras tuas exspecto.] Non aliter hic locus in Medicæo. sed Pall. aliquor & editio prima, quemadmodum & Victorius edidit, sed si litteras tuas exspecto. Lambinus non male, quod quidam

libri haberent, sed scilicet litteras, finxit, sed si litteras, &c.

4. Puto utrumque ad aquas. Sed quod egerint.] Victoriana editionis lectionem tenuimus, approbatam & confirmatam à Palatino sexto, Hittorpiano. Nam, primus sicut & antiquissima editio; *puto utrumque ad aquas seu quod egerint Dol. præc.* Turnebus ex conjectura emendabat, vel: *puto utrumque ad aquas. Enas quid egerint:* vel *puto utrumque ad aquas Xenias, quid egerint, scribam ad te scilicet:* quod Lambino magis placer, quam Manutianum commentum: *puto utrumque ad aquas. sciemus quod egerint:* quod tamen aliquanto remotius esse à scriptura vulgata eademque antiqua ait idem. Editiones quippe ferunt, *puto utrumque ad aquas scimas:* unde faciedum Gulielmius esse putat *aquas scimas.*

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM

LIBER PRIMUS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO SAL.

P

ETITIONIS nostræ, quàm tibi summæ curæ esse scio, hujusmodi ratio est, quòd adhuc conjectura provideri possit. ¹ Prensat unus P. Galba. sine fuce ac fallaciis, more majorum, negatur. ut opinio est hominum, non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præproperea presatio. nam illi ita negant vulgo, ut mihi se debere dicant. ita quiddam spero nobis profici, cum hoc percrebrescit, plurimos nostros *amicos* inventiri. Nos autem initium presandi facere cogitavimus eo ipso tempore, quo tuum puerum cum his litteris proficisci Cincius dicebat, ² in campo, comitiis Tribunitiis, ³ A. D. XVI. Kalend. Sext. Competitores, qui certi esse ⁴ videantur, Galba, & Antonius, & Q. Cornificius. puto te in hoc aut risisse, aut ingemuisse, ⁵ ut frontem ferias. sunt, qui etiam Cæsonium putent. Aquillium non arbitramur, ⁶ qui denegat, & *juravit morbum*, & illud suum regnum judiciale opposuit. Catilina, si judicatum erit ⁷ MERIDIE NON LUCERE, certus erit competitor. De Aufidio, & ⁸ Palicano, non puto te exspectare dum scribam. De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur. Thermus cum Silano contendere existimatur; qui sic inopes & ab amicis, & existimatione sunt, ut mihi videatur non esse *ἀδύνατον* ⁹ Curium obducere. sed hoc præter me nemini videtur. Nostris rationibus maximè conducere videtur, Thermum fieri cum Cæsare. nemo est enim ex iis, qui nunc petunt, qui, si in nostrum annum reciderit, firmior candidatus fore videatur; propterea quòd curator est viæ Flaminiae, ¹⁰ quæ tum erit absoluta sanè facilè. ¹¹ eum libens *ἤρρωον* ciceri

Consul acciderim. Petitorum hæc est adhuc informata cogitatio. Nos in omni munere candidatorio fungendo summam adhibebimus diligentiam: & fortasse, quoniam videtur in suffragiis ¹² multum posse Gallia, cum Romæ à judiciis forum refrixerit, excurreremus mense Septembri legati ad Pisonem, ut Januario revertamur. Cum perspexero voluntates nobilium, scribam ad te. cetera spero proluxa esse, his duntaxat urbanis competitoribus. Illam manum, tu, mihi, cura, ut præstes, quoniam proprius abes, Pompeii, nostri amici ¹³ nega me ei iratum fore, si ad mea comitia non venerit. Atque hæc hujusmodi sunt. Sed est, quod abs te mihi ignosci pervelim. Cæcilius, avunculus tuus à P. Vario cum magna pecunia fraudaretur, agere cepit cum ejus fratre Caninio ¹⁴ Satrio de iis rebus, quas eum dolo malo mancipio accepisse de Vario diceret. una agebant ceteri creditores, in quibus erat Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant *magistrum* fore, si bona venirent, L. Pontius. verum hoc ridiculum est, de magistro nunc cognoscere. rogavit me Cæcilius, ut adesset contra Satrium. dies fere nullus est, quin hic Satrius domum meam ventitet. observat L. Domitium maximè: me habet proximum. fuit & mihi, & Quinto fratri magno usui in nostris petitionibus. sanè sum perturbatus, cum ipsius Satrii familiaritate, tum Domitii, in quo uno maximè ambitio nostra nititur. demonstravi hæc Cæcilio: simul & illud ostendi, si ipse unus cum illo uno contenderet, me ei satisfacturum fuisse: nunc in causa universorum creditorum, hominum præsertim amplissimorum, qui sine eo, quem Cæcilius suo nomine perhiberet, facilè causam communem sustinerent, æquum esse, eum & officio meo *consulere*, & tempori. durius accipere hoc mihi visus est, quàm vellem & quàm homines belli solent: & postea profusus ab instituta

1. Prensat unus P. Galba, sine fuce ac fallaciis, more majorum, negatur. Ita interpunxit hunc locum Malaspina: & Muretus firmat lib. ix. Variar. lect. cap. 10. Prius erat; P. Galba sine fuce ac fallaciis more majorum. Negatur; quod præfert P. Manutius.

2. In campo. Hæc quoque distinctio est Malaspinae. Vulgata editio hic periodum incipit; In campo comitiis tribunitiis. Ceterum pro, tribunitiis, non obscura extare vestigia in ms. suo scribit Ursinus hujus scripturæ, comitiis tributis.

3. A. D. XVI. Kalend. Ita distinxit Bosius quum antea esset. A. D. xvi. Kalendas. sequiturque istud toto libro. itaque semel indicasse sufficiat. ut etiam; exhibitum heic nobis Bosii textum, uti ipse adnotarat in patria sua. nam, consulere iterum Palatinas membranas post Fr. Junium, supervacuum videbatur; in tanta præsertim temporis angustia. Gulielmius heic nihil adnotarat ad margines libri sui; sed Woverius unum alterumque librum, scriptum atque editum conferri jusserat cum vulgatis.

4. Videantur. Vulgarii, videbantur.

5. Ut frontem ferias. Sunt. Conjecturam Manutii, qua distinguit. Puto te in hoc aut risisse aut ingemuisse. Ut frontem ferias, sunt, qui etiam Cæsonium putent, &c. libris Palatinis adjuvari ait Junius. pro, Cæsonium, verò Cæsonium in quibusdam libris legi ait Muretus, qui præterea adquefecit interpunctioni Manutianæ.

6. Qui denegat. Hæc est & scidarum Bosii, & vulgò recepta lectio. Petri Pithæi us. exemplar habebat, qui & negant & i. m. ex quo ipse legit, qui & negavit, & i. m. quæ correctio fultur auctoritate codicis Tornasiani & Crusellini. consulatur ipsemet Pithæus lib. 11. Subseci var. lection. cap. 8.

7. Meridie non lucere. Beroaldus & Victorinus legunt, liquere Muretus, Jacobi Taurelli fidem sequutus, ex Veteri libro in quo ita legitur, si judicatum erit merid. lucere; emendat, si judicatum erit lucere. videtur is cap. illo decimo variarum.

8. Palicano. Palicano ex veteribus numis reſcribit Ursinus.

9. Curium obducere. Codex Tornæi. Torium. illud obducere Victorii, tuetur Muretus d. cap. 10. contra nescio quos. quippe Malaspinae emendationes nobis nondum videre contigit.

10. Quæ tum erit. Hanc lectionem habet Bos. à Tornæs. Decurt. & Crusell. τείλει σι γμὴ quæ post. Facile, additur, est & ab ipso Bos. Prius tamen ex sola conjectura ita & legerat & distinxerat Muretus.

11. Eum libens ἤρρωον. Ita Bos. ex scidis & Crusell. habentibus, eum libenter max. ciceri Consul acciderint, & Tornæs. in quo legitur, eum libenter nun. ceteri consuli acciderunt. Distinctiones optime à Manutio & Bosio positas laudat Junius; sed lectionem Bosii rejicit, legitque eum libenter nunc Cæsari Consuli acciderim, ex mss. Pal. in quibus est, eum libenter nunc ceteri consuli acciderim: & in quibusdam, acciderim. castigaciones hujus loci octo novem, reperire est apud Lambinum, qui adeatur.

12. Multum posse Gallia. Hæc emendatio est Victorii, ex vetustis codd. quum antea legeretur Galba.

13. Nega me ei. Et hæc correctio est à Victorio, quum prius esset, negant.

14. Satrio. Prius erat, Satyro, ut & infra, satyrum, satyris, satyri, pro Satrium, Satrius, Satrii.

ruta nostra paucorum dierum consuetudine longè refugit. Abs te peto, ut mihi hoc ignoscas, & me existimes humanitate esse prohibitum, ne contra amici summam existimationem miserimo ejus tempore venirem: cum in omnia sua studia, & officia in me contulisset. quod si voles in me esse durior, ambitionem putabis mihi obstitisse. ego autem arbitror, etiam si id sit, mihi ignoscendum esse. ¹ Ἐπει δὲ ἰσχυρίων, ἔδδ' ἔβοειν. vides enim, in quo cursu sumus, & quàm omnes *gratis* non modò retinendas, verum etiam acquirendas putemus. Spero tibi me causam probasse; cupio quidem certè. Hermathena tua valde me delectat, & posita ita bellè est, ut totum gymnasium ² ἡλίσ ἀνάθημα esse videatur. multum te amamus.

2 CICERO ATTICO, S.

³ L. Julio Cæsare, C. Marcio Figulo coss. filiolo meo auctum scito, salva Terentia. ⁴ Abs te tam diu nihil litterarum? Ego ⁵ de meis ad te rationibus scripsi antea diligenter. Hoc tempore Catilinam, competitorum nostrum, defendere cogitamus. iudices habemus, quos volumus, summa accusatoris voluntate. spero, si absolutus erit, conjunctiorem illum nobis fore in ratione petitionis: sin aliter acciderit, humaniter feremus. Tuo adventu nobis opus est maturo. nam prorsus summa hominum est opinio; tuos familiares, nobiles homines, adversarios honori nostro fore. ad eorum voluntatem mihi conciliandam maximo te mihi usui fore video. quare Januario mense, ut constituisti, cura ut Romæ sis.

CICERO ATTICO, S.

⁶ AVIAM tuam scito desiderari tui mortuam esse, & simul, quod verita sit, ne Latinæ in officio non manerent, & in montem Albanum hostias non adducerent. Ejus rei consolationem ad te L. Saufejum missurum esse arbitror. Nos hic te ad mensem Januarium expectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? nam ad me de eo nihil scripsisti. Signa, quæ nobis curasti, ea sunt ad Cajetam. exposita. nos ea non vidimus. neque enim exeundi Roma potestas nobis fuit. misimus qui pro vectura solveret. te multum amamus, quod ea abs te diligenter, parvoque curata sunt. Quod ad me sæpe scripsisti de nostro amico placando, feci, & expertus sum omnia: sed mirandum in modum est animo abalienato: quibus de *suspicionibus*, etsi audisse te arbitror, tamen ex me, cum veneris, cognosces. Sallustium præsentem restituere in ejus veterem gratiam non potui. ⁷ hoc ad te scripsi, ⁸ quod is me accusare de te solebat. ⁹ at in se expertus est illum esse minus exorabilem, meum studium nec tibi defuisse. Tulliolam C. Pisoni L. F. Frugi despondimus.

CICERO ATTICO, S.

⁴ CREBRAS expectationes nobis tui commoves. nuper quidem, cum jam te adventare arbitraremur, repente abs te in mensem Quintilem rejecti sumus. nunc verò censeo; quod commodo tuo facere poteris, venias ad id

tempus, quod scribis. obieris Quinti fratris comitia; nos longo intervallo videris; Acutilianam controversiam transegeris. hoc me etiam Peduceus, ut ad te scriberem, admonuit. putamus enim utile esse, te aliquando jam rem transigere. mea intercessio parata & est, & fuit. Nos hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Macro transigimus. cui cum æqui fuisset, tamen multo majorem fructum ex populi existimatione, illo damnato, cepimus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus. Quod ad me de *Hermathena* scribis, ¹⁰ per mihi gratum est; & ornamentum Academiae proprium meæ, quod & Hermes commune omnium, & Minerva ¹¹ singulare est insigne ejus gymnasii. quare velim, ut scribis, ceteris quoque rebus quam plurimis eum locum ornes. Quæ mihi antea signa misisti, ea nondum vidi. in Formiano sunt. quod ego nunc proficisci cogitabam. illa omnia in Tusculanum deportabo. Cajetam, si quando abundare expero, ornabo. Libros tuos conserva; & noli desperare, ¹² eos me meos facere posse. quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium ¹³ vicos, & prata contemno.

CICERO ATTICO, S.

⁵ QUANTUM dolorem acceperim, & quanto fructu sum privatus & forensi, & domestico, Lucii fratris nostri morte, in primis pro nostra consuetudine tu existimare potes. nam mihi omnia, quæ jucunda ex humanitate alterius, & moribus homini accidere possunt, ex illo accidebant. quare non dubito, quin tibi quoque id molestum sit, cum & meo dolore *movearis*, & ipse omni viiute, officioque ornatissimum tuique & sua sponte, & in eo sermone amantem, affinem, amicique amiseris. Quod ad me scribis de sorore tua; testis erit tibi ipsa, quantæ mihi curæ fuerit, ut Quinti fratris animus in eam esset is, qui esse deberet: quem cum esse offensorem arbitrarer, eas litteras ad eum misi, quibus & placarem ut fratrem, & monerem ut minorem, & objurgarem ut errantem. itaque ex iis quæ postea sæpe ab eo ad me scripta sunt, confido ita esse omnia, ut & oporteat, & velimus. ¹⁴ De litterarum missione, sine causa abs te accusor. numquam enim à Pomponia nostra certior sum factus, esse, cui litteras dare possem. porrò autem neque mihi accidit, ut haberem, qui in Epirum proficisceretur: neque dum te Athenis esse audiebamus. De Acutiliano autem negotio quod mihi mandaras, ut primum à tuo digressu Romam veni, conseceram: sed accidit, ut & contentione nihil opus esset, ¹⁵ & ut ego, qui in te satis consilii statuerim esse, malletm Peduceum tibi consilium per litteras, quàm me dare. etenim cum multos dies aureis meas Acutilio dedissem; cujus sermonis gentis tibi notum esse arbitror; non mihi grave ¹⁶ duxissem scribere ad te de illius querimoniis, cum eas audire, quod erat subdiosum, leve putassem. sed abs te ipso, qui me accusas, unas mihi scito litteras redditas esse, cum & otii ad scribendum plus, & facultatem dandi majorem habueris.

1. Ἐπει δὲ ἰσχυρίων.] Antea depravate legebant, teste Victor. Δείον γὰρ ἀγαθὸν ἢ πμὴν; quum per imperitiam legere non possent litteras Græcas quæ in miss. aliquantum confusæ & deformatae erant.

2. Ἡλίσ ἀνάθημα.] Ita ex veteribus libris emendatum, quum antea ut ait Victorius ἐργαθὴνα scriberetur. Ceterum vox ἡλίσ abest à Fulviano mss.

3. L. Julio Cæsare.] Ab his verbis & Malaf. & Bosius initium epistolæ ducunt, si non suffragantibus, certè non refragantibus veteribus codd. in quibus hæc epistola agglutinata est superiori, nullo principii discrimine.

4. Abs te tam diu.] Hinc vulgus epistolam orditur.
5. De meis ad te rationibus.] Melior Victorii codex, de meis detractionibus, habet.

6. Aviam.] Hinc epistolam inchoandam docuere Bosius, Junius, & alii ante eos.

7. Hoc ad te scripsi.] Vulg. hoc eo ad te scripsi.

8. Quod is me accusare de te.] Sic habent mss. teste Lambino; quidam interponunt pronomen, qui, hoc modo, quod is qui me, &c.

Ursino videtur legendum, apud te, pro, de te; quamvis, de te, etiam ferri possit.

9. At in se expertus.] Particulam At, restituit ex Decurt. Bosius.

10. Per mihi gratum est; &c.] Vulgò, per gratum mihi est ornamentum. Pærnus referente Ursino, deleto, Et, mutataque interpunctione, sic legit: Quod ad me de Hermathena scribis, per mihi gratum est ornamentum academiae proprium meæ.

11. Singulare est insigne.] Vocem insigne ex scid. Tornæs. & Cruvell. restituit Bosius.

12. Eos me meos.] Ex fide decurt. scribit Bosius, me, quod antea ex conjectura rescripserat Pærnus.

13. Vicos & prata.] Lucos emendat Ant. Augustinus quod summe placet Ursino: Gulielmius acquiescebat vulgato. inde vicini, qui vicos eos habitabant, Tullius pro Cæcina cap. 20. aut tuus solonus, aut vicinus, aut clients.

14. De litterarum missione.] Petro Bembo placitum esse refert Ursinus, ut pro missione, legatur intermissione.

15. Et ut ego, qui.] Partic. ut, abest à vulg.

16. Duxissem.] Prius erat duxi. ita verò ex decurt. corrigiit Bosius, quomodo & legendum duxerat Malaspina.

ris. Quod scribis, etiam si cujus animus in te esset offensior, à me recolligi oportere; quid dicas: neque id neglexi: sed est inno quodam modo affectus. ego autem, quæ dicenda fuerunt de te, non præterii. quid autem contendendum esset, ex tua putabam voluntate ¹ statuere oportere: quam si ad me perscripseris, intelliges me neque diligentiorē esse voluisse, quàm tu esses, neque negligentiorē fore, quàm tu velis. De Tadiana re, mecum Tadii locutus est, te ita scripsisse, nihil esse jam, quod ² laboraretur, quoniam hereditas *usucapta* esset. id mirabamur te ignorare, de tutela legitima, in qua dicitur esse puella, nihil usucapi posse. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. Quæ tibi mandavi, & quæ tu intelliges convenire nostro Tusculano, velim, ut scribis, cures, quod sine molestia tua facere poteris. nam nos ex omnibus molestiis, & laboribus uno illo in loco conquiscesimus, quo fratrem quotidie expectamus. Terentia magnos articulorum dolores habet, & te, & sororem tuam, & matrem maximè diligit, salutemque tibi plurimam adscribit, & Tulliola, delictæ nostræ. Cura, ut valeas, & nos ames; & tibi persuadeas, te à me fraternè amari.

6 CICERO ATTICO, S.

NON committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis. tu modò videto, in tanto otio ut par mihi sis. Domum Rabirianam Neapoli, quam tu jam dimensam, & exadificatam animo habebas, ³ M. Fontinus emit H-S CCCIOO XXX . id te scire volui, si quid fortè ea res ad cogitationes tuas pertineret. Quæ frater, ut mihi videtur, quo volumus animo est in Pomponiam & cum ea nunc in ⁴ Arpinatibus prædiis erat, & secum habebat hominem $\chi\rho\eta\sigma\iota\mu\alpha\beta\eta$. D. Turranium. Pater nobis decessit A. D. VIII. Kal. Decembr. Hæc habebam ferè, quæ te scire vellem. Tu, velim, ⁵ si qua ornamenta $\gamma\mu\gamma\alpha\sigma\iota\omega\delta\eta$ reperire poteris, quæ loci sint ejus, quem tu non ignoras, ne prætermittas. Nos Tusculano ita delectamur, ut nobismet ipsis tum denique, cùm illò venimus, placeamus. Quid agas omnibus de rebus, & quid acturus sis, fac nos quam diligentissimè certiores.

7 CICERO ATTICO, S.

APUD matrem rectè est, eaque nobis curæ est. L. Cincio H-S XXXO constitui me curaturum Idibus Febr. Tu, velim, ea, quæ nobis emisse, & parasse scribis, des operam, ut quàm primum habeamus: & velim cogites, id quod mihi pollicitus es, quemadmodum *bibliothecam* nobis conficere possis. omnem spem delectationis nostræ, quam, cum in otium venerimus, habere volumus, in tua humanitate positam habemus.

8 CICERO ATTICO, S.

APUD te est, ut volumus. mater tua, & foror à me, Quintoque fratre diligitur. Cum Acutilio sum locutus. is sibi negat à suo procuratore quidquam scriptum esse, & miratur istam controversiam fuisse, ⁷ quòd ille recusarit satisfdari, amplius abs te non peti. Quòd te ⁸ de Tadiano

negotio decidisse scribis; id ego Tadio & gratum esse intellexi, & magnopere jucundum. Ille noster amicus, vir me hercule optimus, & mihi amicissimus, sanè tibi iratus est. hoc, si, quanti tu æstimes, sciam, tum, quid mihi elaborandum sit, scire possim. L. Cincio H-S CCCIOO CCCIOO pro signis Megaricis, ut tu ad me scripseras, curavi. Hermæ tui Pentelici cum capitibus æneis, de quibus ad me scripsisti, jam nunc me admodum delectant. quare velim, & eos, & signa, & cetera, quæ tibi ejus loci, & nostri studii, & tuæ *elegantie* esse videbuntur, quam plurima, quam primumque mitas, & maximè quæ tibi gymnasiu, xystique videbuntur esse. nam in eo genere sic studio efferimur, ut abs te adjuvandi, ab aliis prope reprehendendi simus. si Lentuli navis non erit, quòd tibi placebit, imposito. Tulliola, deliciolæ nostræ, tuum munusculum flagitat, & me, ut sponsorem, appellat. mi autem abjuræ certius est, quàm dependere.

CICERO ATTICO, S.

NIMIUM rarè nobis abste litteræ afferuntur: cùm & multo tu facilius reperias, qui Romam proficiscantur, quàm ego, qui Athenas: & certius tibi sit, me esse Romæ, quàm mihi, te Athenis. Itaque propter hanc dubitationem meam brevior hæc ipsa epistola est: quòd cum incertus essem, ubi esses, nolebam illum nostrum familiarem sermonem in alienas manus devenire. Signa Megarica, & Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer expecto. quidquid ejusdem generis habebis, dignum Academia tibi quod videbitur, ne dubitatis mittere, & arcæ nostræ confidito. genus hoc est *voluptatis mex*: quæ $\gamma\mu\gamma\alpha\sigma\iota\omega\delta\eta$ maximè sunt, ea quæro. ¹⁰ Lentulus naves suas pollicetur. peto abs te, ut hæc cures diligenter. Chilus te rogat, & ego ejus rogatu, ¹¹ $\text{Εὐμελιπιδῶν πάτεραι}$.

CICERO ATTICO, S.

CUM essem in Tusculano, (erit hoc tibi pro illo tuo, *Cum essem in Ceramico*) verumtamen cùm ibi essem, Roma, puer à sorore tua missus, epistolam mihi abs te allatam dedit, nuntiavitque, eo ipso die post meridiem ¹² iturum eum, qui ad te proficisceretur. eo factum est, ut epistolæ tuæ rescriberem aliquid; brevitate temporis tam pauca cogere scribere. Primum tibi de nostro amico placando, aut etiam planè restituendo polliceor. quod ego, etsi mea sponte ante faciebam, eo nunc tamen & agam studiosius, & contendam ab illo vehementius, quod tantam ex epistola voluntatem ejus rei tuam perspicere videor. hoc te intelligere volo, pergraviter illum esse offensum: sed quia nullam video gravem subesse *causam*, magnopere confido illum fore in officio, & in nostra potestate. Signa nostra, ¹³ & Hermeraclas, ut scribis, cùm commodissimè poteris, velim imponas, & si quod aliud ¹⁴ οικείον ejus loci, quem non ignoras, reperies, & maximè, quæ tibi palæstræ, gymnasiique videbuntur esse. etenim ibi sedens hæc ad te scribebam; ut me locus ipse admoneret. Præterea

1. Statuere oportere.] Lambinus codicis Tornæs. scripturæ vestigium sequitur, in quo est, *ex tua putabam voluntatem statuere oportere*; legit e. t. p. *voluntate me statuere oport.*

2. Laboraretur.] Ita codex Tornæs. vulgò laboraret.

3. M. Fontinus.] Victorius M. Fontejus legit ut hic sit pro quo Cicero habuit orationem. Lambinus, Ursinus & Junius M. Fontejus legendum suspicantur, id est, Manius Fontejus; Fontium verò pro Fontejum mss. habere ajunt Fulvius, & Junius, quorum hic, rejicit vocem illam, Pontius, quæ in vulgari editione post Fontejus additur; Fontinus verò pro Fontejus in auditum esse contendit. Sed & Decurt. & Tornæs. aliorumque vetustiorum codicum fide probum esse asserit Bosius.

4. Arpinatibus prædiis.] Vulg. Arpinati prædio.

5. Si qua ornamenta $\gamma\mu\gamma\alpha\sigma\iota\omega\delta\eta$.] Hæc emendatio est Victorii ex antiquo libro in quo sic legebatur, *gymnasio deperire poteris*. Antea habebatur, *si qua ornamenta a gymnasio reperire poteris*.

6. Apud matrem.] Hoc principium epistolæ, ut monuere Bosius & Junius.

7. Quod ille recusarit satisfdari.] Vulg. quod ille recusarat; satisfdari, &c.

8. De Tadiano negotio decidisse.] Junius ex mss. Palat. emendat, *de Tad. neg. decepsisse*, quem vide.

9. Ille noster amicus vir mehercule optimus.] Vulg. ille noster amicus & mehercule vir optimus.

10. Lentulus naves suas pollicetur.] Ursinus mallet ex mss. *navi sua pollicetur*.

11. $\text{Εὐμελιπιδῶν πάτεραι}$.] Πατερίδα quosdam codices habuisse ex Victorio videre est, qui tamen illud præfert.

12. Iturum eum.] Est Bosii ex Decurt. Torn. & Crusellino: etiamvis vulgatam editionem, quam Victorianam appellat, non damnet; ea autem sic se habet, *missuram eum*.

13. Hermeraclas.] Veteres editiones, teste Ursino, habent ερμερακτας , quod ille tamen improbat.

14. οικείον .] Ita reponit Victorius, tum ex libro tum ex conjectura, & eum sequuntur Bosius. Junius verò contendit retinendam esse οικείον , in unum consentientibus mss. Palatinis.

terea ¹ typos tibi mando, quos in teſtorio atrioli poſſim includere, & ² putealia ſigillata duo. Bibliothecam tuam cave cuiquam deſpondeas, quamvis acrem ³ amatorem inveneris: nam ego omnes meas vindemiolas eò reſervo, ut illud *ſubſidium* ſeneſcuti parem. De fratre, conſido ita eſſe, ut ſemper volui, & elaboravi. multa ſigna ſunt ejus rei, non minimum, quòd ſoror ⁴ *prægnans* eſt. De comitiis meis, ⁵ & tibi me permiſiſſe memini, & ego jam pridem hoc communibus amicis, qui te exſpectant, prædico. te non modò ⁶ non accerſi à me, ſed prohiberi; quòd intelligam multò magis intereſſe tua, te agere, ⁷ quòd agendum eſt hoc tempore, quàm mea, te adeſſe comitiis. proinde eo animo te velim eſſe, quaſi mei negotii cauſa in iſta loca miſſus eſſes. ⁸ me autem eum & offeñdes erga te, & audies, quaſi mihi, ⁹ ſi qua parta erunt, non modò te præſente, ſed per te parta ſunt. Tulliola tibi diem dat; ¹⁰ ſponſorem appellat.

CICERO ATTICO, S.

11 **E**T mea ſponte faciebam antea, & poſt, duabus epiſtulis tuis perdiligenter in eandem rationem ſcriptis, magnopere ſum commotus. eò accedebat hortator aſſiduus Salluſtius, ut agerem quàm diligentiffimè eum Lucceio de veſtra vetere gratia reconcilianda. ſed, cùm omnia feciſſem, non modò eam voluntatem ejus, quæ fuerat erga te, recuperare non potui, verùm ne cauſam quidem elicere immutata voluntatis. tametsi jaſtat ille quidam illud ſuum *arbitrium*, ¹¹ & ea, quæ jam tum, cùm aderas, offeñdere ejus animum intelligebam, tamen habet quiddam profectò, quòd magis in animo ejus infederit: quòd neque ¹² epiſtolæ tuæ, ¹³ neque noſtra legatio tam poteſt facile delere, quàm tu præſens non modò oratione, ſed tuo *vultu* illo familiari tolles ¹⁴ ſi modò tanti putabis id; quòd, ſi me audies, & ſi humanitati tuæ conſtare voles, certe putabis. ac, ne illud mirere, cur, cùm ego antea ſignificarem tibi per litteras, me ſperare illum in noſtra poteſtate fore, ¹⁵ nunc idem videar diffidere; incredibile eſt, quanto mihi videatur illius voluntas obſtinatior, & in hac iracundia ¹⁶ offeñſior: ſed hæc aut ſanabuntur, cùm veneris; aut ei moleſta erunt, in utro culpa erit. Quòd in epiſtola tua ſcriptum erat, me jam arbitrari deſignatum eſſe; ſeico, nihil tam exercitum eſſe nunc Romæ, quàm *candidatos*,

omnibus iniquitatibus; nec, quando futura ſint comitia, ſeiri. verum hæc audies de Philadelpho. Tu, velim, quæ Academiæ noſtræ paraſti, quamprimum mittas. ¹⁷ mire quàm illius ioci non modò uſus, ſed etiam cogitatio delectat. Libros verò tuos cave cuiquam tradas. nobis eos, quemadmodum ſcribis, conſerva. ſummum me eorum ſtudium tenet, ſicut *odium* jam ceterarum rerum: quas tu, incredibile eſt, quàm brevi tempore quanto deteriores offeñſurus ſis, quàm reliquiſti.

CICERO ATTICO, S.

12

18 **T**EUCRIS illa *lentum* fanè negotium: neque Cornelius ad Terentiam poſtea rediit. opinor, ad Conſidium, Axium, Selicium conſugiendum eſt. * nam à Cæcilio propinqui minore centeſimis nummum movere non poſſunt. ſed, ut ad prima illa redeam, nihil ego illa impudentius, aſtutius, lentius vidi. libertum mitto; ²⁰ Tito mandavi; *σκηψεις*, atque *ἀναβολαί*. ²¹ ſed neſcio, an *ταυτόματον ἡμῶν*. ²² nam mihi Pompejani prodromi nuntiant, apertè Pompejum aſturum, Antonio ſuccedi oportere: eodemque tempore ager Prætor ad populum. res ejuſmodi eſt, ut ego nec per bonorum, nec per popularem exiſtimationem *honeſtè* poſſim hominem defendere; nec mihi libeat, quòd vei maximum eſt. etenim accidit hoc, quòd totum ejuſmodi ſit, ²³ mando tibi, ut perſpicias. Libertum ego habeo, fanè nequam hominem, Hilarum dico, ratiocinatore, & clientem tuum. de eo mihi Valerius Interpretis nuntiat, Chiliuſque ſe audiviſſe ſcribit hæc; eſſe hominem cum Antonio; Antonium porro in cogendis pecuniis diſcitare, partem mihi quaeri, & à me cuiſdem communis quaerſtus libertum eſſe miſſum. non ſum mediocriter commotus: neque tamen credidi: ſed certè aliquid ſermonis fuit. totum investiga, cognoſce, perſpice, & nebulonem illum, ſi quo pacto potes, ex iſtis locis amove. hujus ſermonis Valerius auctorem Cn. Plancium nominabat. mando tibi planè, totum, ut videas, cujuſmodi ſit. Pompejum nobis amiciffimum conſtat eſſe. Divortium Muciae vehementer *probatur* P. Clodium, Appii filium, credo te audiviſſe, cum veſte *muliebr*i deprehenſum domi P. Cæſaris, ²⁴ cùm pro populo fieret, eumque per manus ²⁵ Sep. Rullæ ſervatum, & educum; rem eſſe inſigni infamia: quòd te mo-

1. *Typos.*] Hermolaus in ſui Corollarii libro 1. cap. 34. *Rhypos* legit quem vide; Viſtorii antiquior codex *Lypos* habet: vir quidam doctus, ut ait Manut. legit *Tubos*.
 2. *Putealia ſigillata.*] *Putealia ſigilla* olim emendaverat Beroaldus. Beſſarionis liber; *putealo ſignata*.
 3. *Amatorem.*] *Faërnis* legebat *emptorem*.
 4. *Prægnans.*] Ita veteres codices habere teſtatur Lambinus; vulgo *prægnans*.
 5. *Tibi ne permiſiſſe memini.*] *Promiſſiſſe* ex Palatt. mſſ. legit Junius, neque ſecus Aldina.
 6. *Non accerſi à me prohiberi.*] Eſt à decurtato, præfertque Boſius vulgata, *non accerſam ſed prohibebo*.
 7. *Quòd agendum eſt.*] *Quòd agend. eſſet*, codex Tornæſ. referente Lambino.
 8. *Me autem eum.*] Viſtorius legit, *ſin autem eum offeñdes, &c.* aitque locum hunc mendo non carere: ſed eum mſſ. deſtitutus ſit, ſe vulgariam lectionem magis contaminare noluiſſe.
 9. *Si qua parta erunt.*] Et hic & infra tum Boſius tum Lambinus *parata*, legi teſtantur.
 10. *Sponſorem appellat.*] Boſius ait, ab omnibus codd. quos vidit, abeſſe particulam negantem, *non*, ante verbum. *appellat*, quam tamen Viſtorius in poſtremâ ſua editione addidit, fretus nec ne auctoritate veterum librorum, id non ſatis ſcit Boſius: at ego ſaſcio Manutium hanc partem è Beſſar. mſ. ſuæ editioni adjeciſſe, eamque mirificè comprobare: reperiturque in Pall. malim tamen alterum; mecumque ſentit Muſa illa Attica Claudius Dauſquejus, cui videbatur heic *ſponſor* dici, qui ſpondere duntaxat noſſet, præſtante minus; ut *promiſſor* Horatio.
 11. *Et ea que jam tum.*] *Et in ea*, habet vulg.
 12. *Epiſtola tua.*] Ita ex mſſ. Pal. Junius. vulgò, *epiſtola tua*.
 13. *Neque noſtra legatio.*] Landat Boſ. eos qui reponunt, *noſtra allegatio*; quamquam eſt in veteribus libris *legatio*.
 14. *Si modo tanti putabis id; quòd.*] Aliter diſtinguit vulgata, *ſi modo tanti putaris; id quòd, &c.*

15. *Nunc idem videar.*] Urſinus legendum cenſet, *nunc eidem videar diffidere*.
 16. *Offeñſior.*] Ita reponit Boſ. ex ſcedis, quum antea legeretur *obſeñſior*, vel ut in vet. codd. *aſſeñſior*.
 17. *Mire quàm.*] Sic ex mſſ. Palat. Junius. vulg. *mire quàm*.
 18. *Teucris illa.*] Hoc principium eſſe epiſtolæ Manutius, Boſius, Junius, & alii docuerunt. interſerunt vero Viſtor. *multa deſunt*, & epiſtolam decurtatam exiſtimat; Quæ *Teucris* hæc ſit, videatur apud Turnebum lib. 1x. Adverſariorum cap. 3. Muretum lib. 111. Variarum lect. cap. 18.
 19. *Nam à Cæcilio propinqui minore centeſimis.*] *Minore* ſœnore, quam *centeſimis* uſuris ductis. Sic lib. 1v. ad Attic. Epiſt. 14. *Ferius ex trionte Idibus Quintilibibus factum erat beſſidus*. Intelligit *uſuris*. Vide Gronov. de Seſtertiiſ pag. 501.
 20. *Tito mandavi; σκηψεις atque ἀναβολαί.*] Ita Boſius ex veteribus ſuis, & Manutius ex Beſſarionis & Cavalcantis mſſ. Viſtorius legit, *Tito mandavi σκηψεις atque ἀναβολαί*.
 21. *Neſcio, an ταυτόματον ἡμῶν.*] Viſtorius ait antiquiorem ſuum habuiſſe *ταυτόματον*, alia autem manu poſtea adjectum fuiſſe *ἡμῶν*; ex quo fecerunt vulgò *ἡμῶν*, quòd ab omnibus quondam excuſis abeſt.
 22. *Nam mihi Pompejani.*] Junius reponit, *jam*.
 23. *Mandato tibi ut perſp.*] Lambinus ait codicem Tornæſ. habere, *mandat tibi, &c.*
 24. *Cum pro populo fieret.*] *Pro populo* habere codicem Tornæſ. teſtantur Boſius & Lambinus.
 25. *Sep. Rullæ.*] Ita reſtituit Boſius ex vetuſtiſſ. codd. vulg. *ſervula*. Viſtorius ait Germanos ex antiquo cod. *Serpulla*, in margine ſui cod. pro *ſervula* ſcribere: dicit idem, ſe in ſuo antiquiore & meliore, *ſerpula*, ſcriptum inveniſſe. alii legunt *Servilia*. Lamb. hauſit ex mſſ. *Serpulla*, ut *Serpulla* ſit ancillæ nomen. Junius, *Ser. Pella*, vel etiam, *Serpula*.

molestè ferre certo scio. Quid præterea ad te scribam, non habeo. & me hercule eram conturbator. nam puer festivus, anagnostes noster, Sosicæus decesserat, meque plus, quàm *servi* mors debere videbatur, commoverat. Tu velim sæpe ad nos scribas. si rem nullam habebis, quod in buccam venerit scribito. Kal. Januæ. M. Messalla, M. Pifone coss.

CICERO ATTICO, S.

ACCEPI tuas tres jam epistolas, unam à M. Cornelio, quam Tribus Tabernis, ut opinor, ei dedisti; alteram, quam mihi Canusinus tuus hospes reddidit; tertiam, quam, ut scribis, 3 anchora soluta de phasello dedisti. quæ fuerunt omnes rhetorum. purè loquuntur, cum humanitatis sparsa sale, tum insignes amonis notis. quibus epistolis sum equidem abs te læcessitus ad scribendum; sed idcirco sum tardior, quòd non invenio *fidelem tabellarium*. quotus enim quisque est, qui epistolam paulo graviorem ferre possit, nisi eam 4 pellectione relevavit? accedit eò, quòd mihi non est notum, ut quisque in Epirum proficiscatur. ego enim te arbitror, cæcis apud Amaltheam tuam victimis, statim esse ad Sicyonem oppugnandum profectum. neque tamen id ipsum certum habeo, quando ad Antonium proficiscare, aut quid in Epiro temporis ponas. ita neque Achaicis hominibus, neque Epiroticis paulo liberiores literas committere audeo: sunt autem post discessum à me tuum res dignæ litteris nostris, sed non committendæ ejusmodi periculo, ut aut interire aut aperiri, aut intercipi possint. Primum igitur scito, primum me non esse rogatum sententiam, præpositumque esse nobis pacificatorem Allobrogum, idque admurmurante Senatu, neque me invito esse factum. sum enim & ab observando homine perverso liber, & ad dignitatem in Rep. retinendam contra illius voluntatem solutus: & ille secundus in dicendo locus habet auctoritatem pænè principis, & voluntatem non nimis devinctam beneficio Consulis. Tertius est Catulus, quartus (si etiam hoc queris) Hortensius. Consul autem ipse *parvo* animo & *pravo*, tantum cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis, quam facietis, ridiculus, 5 nihil agens cum Repub. se junctus ab optimatibus: à quo nihil speres boni Reip. quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet. ejus autem collega & in me perhonorificus, & partium studiosus, ac defensor bonarum. quinimmo leviter inter se dissident. Sed vereor, ne hoc, quod infectum est, *serpat* longius. credo enim te audisse, cum apud Cæsarem pro populo fieret, venisse eò muliebri vestitu virum; idque sacrificium cum virgines instaurassent, mentionem à Q. Cornificio in Senatu tactam: (is fuit princeps; ne tu forte aliquem nostrum putes) postea rem ex s. c. 6 ad virgines, atque pontifices relatum, idque ab iis *nefas* esse decretum: deinde ex s. c. Consulæ rogationem promulgasse; uxori Cæsarem nuntium remisisse. In hac causa Pilo, amicitia P. Clodii ductus, operam dat, ut ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex s. c. & de religione, antiquetur. Messalla vehementer adhuc agit severe. boni viri precibus Clodii remouentur à causa; operæ comparantur, nosmet ipsi qui *Lycurgeti* à principio

fuissemus, quotidie demitigamur. instat & urget Cato. Quid multa? vereor, ne hæc *NEGLECTA* à bonis, defensa ab improbis, magnorum 7 Reipubl. malorum causa sit. Tuus autem ille amicus, (scin quem dicam?) de quo tu ad me scripsisti, 8 postea quàm non auderet reprehendere, laudare cœpisse, nos, ut ostendit, admodum diligit, amplectitur, amat, apertè laudat; occulte, sed ita ut *perspicuum sit*, invidet. nihil come, nihil simplex, 9 nihil *εν τοῖς πολιτικοῖς* honestum, nihil illustre, nihil forte, nihil liberum. Sed hæc ad te scribam alias subtilius. nam neque adhuc mihi satis nota sunt: & huic, terræ filio, nescio cui, committere epistolam tantis de rebus non audeo. Provincias Prætores nondum sortiti sunt. res eodem est loci, quo reliquisti. *πεποθεσίαν*, quam postulas, Miseni, & Puteolorum, includam orationi meæ. A. D. III. Non. Decemb. mendose fuisse animadverteram. Quæ laudas ex orationibus, mihi crede, valde mihi placebant: sed non audebam antea dicere. nunc verò, quòd à te probata sunt, multo mihi *ἀτιμώτερα* videntur. in illam orationem Metellianam addidi quædam. liber tibi mittetur, quoniam te amor nostri *φιλορήπτερα* reddidit. Novi tibi quidnam scribam? 10 quid? etiam. Messalla Consul Autronianam domum emit H-S CCCCXXXV. quid id ad me, inquires? tantum, quòd ea emptione & nos *bene emisse* judicari sumus: & homines intelligere cœperunt, licere amicorum facultatibus in emendo ad dignitatem aliquam pervenire. Teucris illa lentum negotium est, sed tamen est in spe. tu ista confice. à nobis liberiores epistolam exspecta. vi. Kalend. Febr. M. Messalla, & M. Pifone, coss.

CICERO ATTICO, S.

14

VEREOR, ne putidum sit scribere ad te, quàm sim occupatus: sed tamen distinebar, ut huic vix tantulæ epistola tempus habuerim, 11 arque id ereptum è summis occupationibus. Prima concio Pompeii qualis fuisset, scripsi ad te antea, non jucunda miseris, inanis improbis, beatis non grata, bonis non gravis. itaque frigeat. tum Pisonis Consulis impulsu levissimus 12 tribunus pleb. Fufius in concionem 13 produxit Pompejum. res agebatur in circu Flaminio: & erat in eo ipso loco illo die mundinarum *πινήθεις*. quæsvit ex eo, PLACERET ne ei, iudices à Prætorè legi, 14 quo consilio idem Prætor uteretur. id autem erat de Clodiana religione ab Senatu constitutum. tum Pompejus *μὴ δ' ἀεισηκράδικως* locutus est; Senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximam videri, semperque visam esse, respondit, & id multis verbis. Postea Messalla consul in Senatu de Pompejo quæsvit quid de religione, & de promulgata rogatione sentiret. locutus ita est in Senatu, ut omnia illius ordinis consulta *ἤσυχως* laudaret: mihi-que, ut assedit, dixit, se putare, satis ab se etiam 15 de istius rebus esse responsum. Crassius postea quàm vidit illum exepisse laudem ex eo, quòd hi suspicarentur homines ei Consulatum meum placere, surrexit, ornatissimeque de meo Consulatu locutus est; ut ita diceret, se, quòd esset Senator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, mihi acceptum referre; quoties conjugem, quoties domum, quo-

1. Mehercule eram conturbator.] Vulg. eram in scribendo conturbator.

2. Quam tribus Tabernis.] Vulg. quam à tribus ei Tabernis. in manuscriptis abesse part. a, dicit Junius.

3. Anchora soluta de phasello.] Vulg. anchoris solutis de phasello.

4. Pellectione relevavit.] Ita Malasp. ex conjectura, Bosius ex scidis, Lamb. ex codd. Memmianis & Tornæs. legunt. Vulgò pellectionem relevavit.

5. Nihil agens cum rep.] Vulgo, nihil agens in rep.

6. Ad virgines atque Pontifices relatum.] Illud, virgines atque olim deleverat Lamb. codd. Memm. sequutus, sed postea reposuit, quem in Tornæs. reperisset. intercedit Junius, & repouendum vetat, nixus autoritate longe optimi inf. Palatini, & aliorum.

7. Reip. malorum causa sit.] Ita codex Tornæs. & vulgata Lam-

bini editio, causa sint.

8. Posteaquam non auderet reprehendere.] Faërnus, p. q. n. auderet nos reprehendere.

9. Nihil in τοῖς πολιτικοῖς honestum.] Cod. Tornæs. sic habet. Nib. in τ. π. κλειρε, nihil honestum. vulgaria læstio etiam exilat in Decurt. Bol.

10. Quid? etiam Mess.] Vulgò ita distinguitur, quid etiam Messalla, &c.

11. Atque i ereptum.] Lamb. dereptum.

12. Trib. plebis Fufius.] Vulgò, L. Fufius, quod prænomen teste Manutio abest à Bestar. antiquo libro, & solum legitur Fufius.

13. Produxit Pompejum.] Tornæs. produxit.

14. Quo consilio idem.] Quorum consilio, &c. habebat inf. Longolii referentè Ursino.

15. De istius rebus.] Est à Decurt. vulg. istis.

ries patriam videret, toties se beneficium meum videre. Quid multa? totum hunc locum, ¹ quem ego variè meis orationibus, quarum tu Aristarchus es, soleo pingere de flamma, de ferro, (nostri illas λευκόρους) valde graviter pertexit. ² Proximè Pompejum sedebam. intellexi hominem moveri; utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset; an esse tantas res nostras, quæ tam libenti Senatu laudarentur, ab eo præsertim, qui mihi laudem illam eo minus deberet, quòd meis omnibus litteris in Pompejana laude perstrictus esset. Hic dies me valde Crasso adjunxit: & tamen, ³ ab illo apertè, rectè quidquid est datum, libenter accepi. ego autem ipse, dii boni! quo modo ⁴ ενεπεπερασάμην novo auditori Pompejo? si umquam mihi, ⁵ περιόδι, ή καμπά, ή ενδυμήματι ή καπασκόβω suppeditaverunt, illo tempore. Quid multa? clamores. etenim hæc erat ⁶ απώθεσις, de gravitate ordinis, de equestri concordia, de consensione Italiae, de immortalis reliquii conjurationis, ⁷ de utilitate, de otio. nostri jam in hac materia sonitus nostros: tanti fuerunt, ut ego eo brevior sim, quòd eos usque ⁸ istim exauditos putem. Romanæ autem se res sic habent. Senatus ⁹ άρεισπαύης. nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. nam cum dies venisset rogationi ex s. c. ferendæ, concursabant barbaruli juvenes, totus ille grex Catilinæ duce filiola Curionis; & populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem Consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. opera Clodianæ pontis occupant. tabellæ ministrabantur, ita ut nulla daretur ¹⁰ υπι rogās. hic tibi Rostra Cato advolat, ¹¹ convicium Pisoni Consuli mirificum facit; si id est ¹² convicium, vox plena gravitatis, plena auctoritatis, plena denique salutaris. accedit eodem etiam noxter Hortensius, multi præterea boni. insignis verò opera Favonii fuit. Hoc concursu optimatum comitia dimittuntur: Senatus vocatur. cum decerneretur frequenti Senatu, contra pugnante Pifone, ad pedes omnium singillatim accedente Clodio, ut Consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam; homines ad xv. Curioni nullum s. c. facienti assenserunt: ex altera parte facile cccc. fuerunt. acta res est. ¹³ Fufius Trib. tum concessit. Clodius conciones miseræ habebat, in quibus Lucillum, Hortensium, C. Pisonem, Messallam Consulem contumeliosè lædebat; me tantum comperisse omnia criminabatur. Senatus & de provinciis Prætorum, & de legationibus, & de ceteris rebus decernebat, ut ante, quàm rogatio lata esset, ne quid ageretur. Habes res Romanas. sed tamen etiam illud, quod non speram, audi. Messalla Consul est egregius, fortis, constans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. ille alter ¹⁴ uno vitio minus vitiosus; quòd iners, quòd somni plenus, quòd imperitus, quòd ¹⁵ απρακτότατος, sed voluntate ita ¹⁶ καχέκτης, ut Pompejum post illam ¹⁷ concionem, qua ab eo Senatus

laudatus est, odisse cœperit. itaque mirum in modum omnes à se bonos alienavit. neque id magis amicitia Clodii adductus facit, quàm studio *perditarum rerum*, atque partium. sed habet sui similem in magistratibus, præter Fufium, neminem. bonis utimur Tribunis pleb. Cornuto verò pseudocatore. Quid quæris? ¹⁸ nunc ad privata redeam, ¹⁹ Τεύκεις promissa paravit. tu mandata effice, quæ recepisti. Quintus frater, qui Argiletani ædificii reliquum doctantem emit ²⁰ Η-Σ DCCXXV, Tusulanum venditat, ut si possit, emat Pacilianam domum. Cum Luccejo in gratiam redi. ²¹ video hominem valde petiturire. navabo operam. Tu, quid agas, ubi sis, cujusmodi istæ res sint, fac me quam diligentissimè certiore. Idibus Febr.

CICERO ATTICO, S.

15

ASIAM Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti: non enim dubito, quin celeritè tibi hoc *rumor*, quàm illius nostrum literæ nuntiarint. nunc quoniam & laudis avidissimi semper fuimus, & præter ceteros *φιλέλληγες* & sumus, & habemus, & multorum *odia*, atque inimicitias Reipubl. causa suscepimus; *παινοῦντες ἀρετῆς μεινύσκειο*, ²² curaque effice, ut ab omnibus & laudemur & amemur. His de rebus plura ad te in ea epistola scribam, quam ipsi Quinto dabo. Tu me, velim, certiore facias, quid de meis mandatis egeris, atque etiam, quid de tuo negotio. nam ut Brundisio profectus es, nullæ mihi abs te sunt reditæ literæ. ²³ valdè haveo scire quid agas. Idib. Mar.

CICERO ATTICO, S.

16

QUÆRIS ex me, quid acciderit de judicio, quod tam præter opinionem omnium factum sit: & simul vis scire, quo modo ego minùs quam soleam, præliatus sim: respondebo tibi ²⁴ ὑπερῶν προτέρων, *Ὀμηρικῶς*. Ego enim, quàm diu Senatus *αυθόριται* mihi defendenda fuit, sic acriter, & vehementer præliatus sum, ut clamor, concursusque maxima cum mea laude fierent. quod si tibi umquam sum visus in Republ. fortis certè me in illa causa admiratus esses. cum enim ille ad conciones confugisset; in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, dii immortales quas ego pugnæ, & quantas strages edidi? quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci? quo modo sum infectatus levitatem senum, libidinem juventutis? sæpe, ita me dii juvent, te non solum auctorem consiliorum meorum, verùm etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi. postea verò quam Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius Tribunus pleb. ferret; in qua nihil aliud à Consulari rogatione differerebat, nisi *judicium genus*; (in eo autem erant omnia) pugnavitque, ut ita fieret; quòd & sibi, & aliis persuaserat, nullis illum iudicibus effugere posse: contraxi vela, perspicuens inopiam iudicium; neque dixi quicquam pro testimonio, nisi quod erat ita notum, atque testatum, ut non

1. *Quem ego variè meis orationibus.*] Vulg. quem in Aristocretia ego variè meis, &c. in Bessarionis, Cavalcantis, Tornæsii, Urbinae bibliothecæ uno, Palatinae duobus mss. non comparent duo hæc vocabula, in Aristocretia.

2. *Proximè Pompejum.*] Ita Bos. ex scid. Tornæs. & Crusell. neque aliter etiam ex loco Diomedis, corrupto tamen, se restituisse ait Lambinus. vulgata *proximè Pompejo*.

3. *Ab illo apertè, rectè.*] Junius ex mss. Palat. ab illo apertè tacto. Gulielmius malebat, ab illo teste aperte quidquid est datum, &c.

4. *Ενεπεπερασάμην.*] Ita ex meliore suo libro emendavit Victorinus, quum antea haberetur *ενεπερασαμην*, cui accedit Turnebus d. cap. 3. editio Lamb. *ενεπεπερεσαμην* habet; quomodo legendum conjiciebat Manutius.

5. *Περιόδι ή καμπά.*] Olim legebatur *ὀπηχερήματα*, quod ex vetere libro emendavit Victorinus in *περιόδι ή καρπῶ*, &c. quum autem post Victorium vocem illam *καρπῶ* non intellexisset Bosius, ausus est illam in *καμπά* mutare; quam mutationem etiam acutam agnoscit Junius, tamen ex consensu mss. mavult vocem *καρπῶ*, quam ibidem explicat: tu vide.

6. *De utilitate.*] Vulg. *utilitæ*.

7. *Istim.*] Vulgo *Hinc*.

8. *Convicium Pisoni.*] Codex Tornæs. habet *convulcium*, quam lectionem probam esse: & genuinam asserit Junius.

9. *Fuf. tribum. tum concessit.*] Sic Bosius ex Tornæs. Huraltino, & Crusell. quod probant Manutius & Junius. vulgo, *tertium concessit*, quod Bessar. & Cavale. libros habere testatur Manut. ut & legitur in antiquiore Victoriano. Octavium Pantagathus & Anton. August. emendarunt, *Fufius trib. plebis intercessit*; quæ emendatio non usque adeo Junio placet. Gulielmius annotat, forte legendum; *Fufius tr. tum Cos. cessit*.

10. *Concionem qua.*] Vulg. *Concionem in qua*.

11. *Nunc ut ad privata redeam, τεύκεις.*] Vulg. *nunc ad privata redeam, τεύκεις*.

12. *Vide hominem valde petiturire. Navabo.*] Est Turnebi emendatio libro ix. Adv. cap. 3. quam sequuntur Bosius & Lambinus nec longè ab hac recedit Tornæsianus. vulgò, *Videto hominem, valde petitur. renavabo, &c.*

13. *Curaque effice.*] Vulg. *Curaque & effice*.

14. *Valde haveo scire.*] Cod. Tornæs. *valde habeo scire*. vulg. *Arvo*.

non possem præterire. itaque, si causam quæris absolutio-
nis, (ut jam πρὸς τὸ πρὸς τε ἔργον revertat) egestas iudicium
fuit, & turpitude. Id autem ut accideret, commissum est
Hortensii consilio. qui dum veritus est, ne Fufius ei legi
intercederet, quæ ex s. c. ferebatur, non vidit illud, SA-
TIUS esse, illum in infamia relinqui ac fordibus, quàm in-
firmo iudicio committi. sed ductus odio properavit rem
deducere in iudicium; cùm illum plumbeo gladio jugu-
larum iri tamen diceret. Sed iudicium, si quæris, quale
fuerit? incredibili exitu; sic, uti nunc *ex eventu* ab aliis,
à me tamen ex ipso initio consilium Hortensii¹ reprehendatur.
nam ut reiectio facta est clamoribus maximis; cùm
accusator, tamquam Censor bonus, homines nequissimos
rejiceret: reus, tamquam clemens lanista, frugalissimum
quemque fecerneret; ut primum iudices confederunt; val-
de diffidere boni cœperunt. non enim umquam turpior
in ludo talario confessus fuit. maculosi Senatores, nudi
Equites,² tribuni non tam ærati, quàm, ut appellantur
ararii. pauci tamen boni inerant, quos reiectione fugare
ille non potuerat; qui mœsti inter sui dissimiles, & mœ-
rentes sedebant, & contagione turpitudinis vehementer
permovebantur. hinc, ut quæque res ad consilium primis
postulationibus referebatur, incredibilis erat severitas,
nulla varietate sententiarum: nihil³ impetrat reus: plus
accusatori dabatur, quàm postulabat: triumphabat (quid
quæris?) Hortensius se vidisse tantum: nemo erat, qui
illum reum, ac non millies condemnatum arbitraretur.
me verò teste producto, credo te ex acclamatione Clodii
advocatorum audisse, quæ confusio iudicium facta
sit, ut me circumsteterint, ut apertè *jugula sua* pro meo
capite P. Clodio ostentarent. quæ mihi res multo honori-
ficentior visa est, quàm aut illa, cùm jurare tui cives Xe-
nocratem testimonium dicentem prohibuerunt; aut cùm
tabulas Metelli Numidici, cùm hæc, ut mos est, circum-
ferrentur, nostri iudices aspicere noluerunt; multo hæc,
inquam, nostra res major. Itaque iudicum vocibus, cùm
ego sic ab iis, ut salus patriæ, defenderer, fractus reus, &
una patroni omnes conciderunt. ad me autem eadem fre-
quentia postridie convenit, qua cùm abiens Consulatu
sum domum reductus. clamare præclari Ariopagite, se
non esse venturos, nisi *præsidio* constituto. refertur ad
consilium; una sola sententia præsidium non desideravit.
defertur res ad Senatum; gravissimè, ornatissimeque de-
cernitur: laudantur iudices: datur negotium magistratibus:
responsurum hominem nemo arbitratur.⁴ *ἔσπετε νῦν
μοι μέσση, ὅπως δὴ πρὸς τὸν πῦρ ἔμπεσε.* nosti Calvum,
ex Nannejanis illum, illum laudatorem meum, de cuius
oratione erga me honorifica ad te scripseram. biduo per
unum servum, & eum ex gladiatorio ludo, confecit totum
negotium: accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. jam
verò (ò dii boni, rem perditam) etiam *noctes* certarum
mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductio-
nes non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.
ita, summo discessu bonorum, pleno foro fervorum,⁵ xxv.
iudices ita fortes tamen fuerunt, ut, summo proposito pe-

riculo, vel perire maluerint, quàm perdere omnia. xxxi
fuerunt quos *fames* magis, quàm *fama*, commoverit. quo-
rum Catulus cùm vidisset quendam, Quid vos, inquit,
6 præsidium à nobis postulabatis? an, ne nummi vobis
eriperentur, timebatis? Habes, ut brevissimè potui, ge-
nus iudicii, & causam absolutiois. Quæris deinceps,
7 qui nunc sit status rerum, & qui meus. Reipub. statum
illum, quem tu meo consilio, ego divino confirmatum
putabam, qui bonorum omnium conjunctione, & aucto-
ritate Consultatus mei fixus, & fundatus videbatur, nisi
quis nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus
uno hoc iudicio: si *iudicium* est, triginta homines populi
Romani levissimos, ac nequissimos, nummulis acceptis,
jus, ac fas omne delere, &, quod omnes non modò homi-
nes, verum etiam pecudes⁸ factum esse sciant, id, Talnam,
& Plautum, & Spongiam, & ceteras huiusmodi quiscui-
lias statuere, numquam esse factum. sed tamen, ut te de
Repub. consolet, non ita, ut sperarunt mali, tanto im-
posito Reipub. vulnere, alacris exultat *improbis* in victoria.
nam planè ita putaverunt, cùm religio, cùm pudicitia,
cùm iudiciorum fides, cùm senatus auctoritas concidisset,
fore, ut apertè victrix nequitia, ac libido pœnas ab optimo
quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique in-
iulserat severitas Consultatus mei. Idem ego ille, (non
enim mihi videor insolenter gloriari, cùm de me apud te
loquor, in ea præsertim epistola, quam nolo aliis legi)
idem, inquam, ego recreavi afflictos animos bonorum
unumquemque⁹ confirmans, excitans. insectandis verò,
exagitandisque nummariis iudicibus, omnem omnibus
studiosus, ac fautoribus illius victoriæ *παρρησίαν* eripuit:
Pisonem Consulem nulla in re consistere unquam sum
passus: *desponsam* homini jam Syriam adem: Senatum ad
pristinam suam severitatem revocavi, atque abjectum
excitavi: Clodium præsentem fregi in senatu, cùm ora-
tione perpetua, plenissima gravitatis, tum altercatione
ejusmodi, ex qua licet pauca degustes. nam cetera¹⁰ non
possunt habere neque vim, neque venustatem,¹¹ remoto
illo studio *contentionis*, quem ἀγῶνα vos appellatis. Nam,
ut Idib. Maii in Senatum convenimus, rogatus ego senten-
tiam, multa dixi¹² de summa Republica, atque ille locus
inductus à me est divinitus; NE, UNA PLAGA accepta,
patres conscripti conciderent, ne deficerent: vulnus esse
ejusmodi, quod mihi nec dissimulandum, ne pertimes-
cendum videretur: ¹³ ne aut metuendo ignavissimi, aut
ignorando stultissimi iudicaretur. bis absolutum esse
Lentulum, bis Catilinam: hunc tertium jam esse à iudi-
cibus in Remp. immisum. Erras Clodi, non te iudices
urbi sed carceri reservarunt; ¹⁴ neque te retinere in civitate,
sed exilio privare voluerunt. Quamobrem, patres con-
scripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem. man-
et illa in Rep. bonorum consensio: dolor accessit bonis
viris; virtus non est imminuta: nihil est damni factum
novi: sed, quod erat, inventum est in unius hominis per-
diti iudicio. plures similes reperti sunt. Sed quid ago?
pæne orationem in epistolam inclusi. Redeo ad altercationem.

nem.

1. *Reprehendatur.*] Vulg. *reprehendebatur.*

2. *Tribuni non tam ærati, quam ut appellantur ararii.*] Ita codd. Memm. Tornæf. Huralt. ita & antiquior codex Victorii. prius erat, *tribuni non tam ærarii quam ut appellantur arati.* Lambinus notat quosdam legere, *tribuni non tam ararii ut appellantur quam arati.*

3. *Impetravit.*] Vulg. *impetrabat.*

4. *ἔσπετε νῦν μοι μέσση.*] Ita restituit Victor. tum vestigia veræ lectionis, quam Germani in suo codice invenerunt, tum etiam probatorem suum sequutus; quum antea legeretur,

ἔσπετε νῦν μοι μέσση ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
verba autem illa abessent;

ὅπως δὴ πρὸς τὸν πῦρ, &c.

5. xxv.] Sic bis restituit Bos. ex Decurt. quum antea esset xx. ut & infra etiam bis xxxi. pro xxx.

6. *Præsidium à nobis.*] Est Bosii ex scidis & Tornæf. non tamen

improbat vulg. editionem quæ habet, *præsidium vobis.*

7. *Qui nunc sit status rerum, &c.*] Vulg. *quis nunc sit status Reip. & qui.*

8. *Factum esse sciant.*] Vulg. *sciebant.*

9. *Confirmans, excitans.*] *Confirmans & excitans* est in vulgato.

10. *Non possunt habere neque.*] Vulg. *non possunt habere eandem, neque, &c.*

11. *Remoto illo studio contentionis.*] Gulielmii conjiciebat *stadio*, quod ipsum ferè requirit sequens vox ἀγῶνα.

12. *De summa Rep.*] Vulg. *de summa reip.* quod melius habebatur Gulielmio.

13. *Ne aut metuendo.*] Hoc membrum quod teste Victorio dicitur, se reposuisse gloriatur Lamb. ex codd. Memm. Ceterum in editione Lamb. ordine inverso hæc ita leguntur, *n. a. ig. st. aut m. ignavissimi.*

14. *Neque te retinere.*] *Te*, abest à vulg.

nem. Surgit pulchellus puer: objicit mihi ¹ me ad Bajas fuisse falsum: sed tamen ² quid hoc? simile est, inquam, quasi dicas in operto fuisse. quid, inquit, homini Arpinati cum aquis caldis? narra, inquam, patrono tuo, qui Arpinates aquas concupivit: ³ nosti enim Marinas. Quousque, inquit, hunc regem feremus? regem appellas, inquam, cum Rex tui mentionem nullam fecerit? ille autem Regis hereditatem spe devorarat. Domum, inquit, emisti. ⁴ putes, inquam, dicere, *judices* emisti: juranti, inquit, tibi non crediderunt. mihi verò, inquam xxv. *judices* crediderunt: xxxi, quoniam nummos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt. magnis clamoribus afflicto conticuit, & concidit. Noster autem status est hic. apud bonos iidem sumus, quos reliquisti; apud sordem urbis, & facem ⁵ multò melius nunc, quam reliquisti. nam & illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse. missus est sanguis *invidia* sine dolore, atque etiam hoc magis, quòd omnes illi fautores illius flagitii rem manifestam illam redemptam esse à iudicibus confitentur. Accedit illud, quòd illa concionalis *hirudo* ararii, misera, ac jejuna plebecula, me ab hoc Magno unicè diligi putat: & hercule multa & jucunda consuetudine conjuncti inter nos sumus, usque eò, ut nostri isti ⁶ commissatores conjurationis, barbaruli juvenes, illum in sermonibus Cnæum Ciceronem appellent. itaque ⁷ & ludis, & gladiatoribus mirandas *ἐπισημοσίας* sine ulla *pastoricia fistula* auferabamus. ⁸ nunc est expectatio comitorum: in qua omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium: atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, sed quibus Philippus OMNIA CASTELLA expugnari posse dicebat, in qua modò affellus onustus auro posset ascendere. Consul autem ille, ⁹ Doterionis histrionis similis, suscepisse negotium dicitur, & domi divisores habere: quod ego non eredo. sed S. C. duo jam facta sunt, odiosa, quòd in Consulem facta putantur, Catone & Domitio postulante; unum, ut apud magistratus inquiri liceret; alterum, ¹⁰ cujus domi divisores habitarent, adversus Remp. Lurco autem Tribunus pleb. qui magistratum simul cum lege Ælia iniit, solutus est & Ælia, & Fufia, ut legem de ambitu ferret; quam ille bono auspicio *claudus homo* promulgavit. ita comitia ¹¹ in ante diem VI. KAL. Sext. dilata sunt. novi est in lege hoc, ut, qui nummos in tribu pronuntiarit, si non dederit, impune sit; sin dederit, ut quoad vivat, ¹² singulis tribubus n-s c10 c10 c10 debeant. dixi, hanc legem P. Clodium jam ante servasse: pronuntiare

enim solitum esse, & non dare. Sed heus tu, vide sine Consultatum illum nostrum, quem Curio antea *ἀποθίωσιν* vocabat, si hic factus erit, ¹³ fabam imùm futurum? quare, ut opinor *Φιλοσοφητέον*, id quod tu facis, & istos Consultatus ¹⁴ non flocci *ἐατέον*. Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire, equidem mallet, ut ires: ac vereor, ne quid in ista re minus commodè fiat. sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, præsertim cum ego met in provinciam non sim profectus. Epigrammatis tuis, quæ in Amaltheo posuisti, contenti erimus, præsertim cum & Chilius nos relinquerit, & Archias nihil de me scripserit: ac vereor ne, ¹⁵ Lucullis quoniam Græcum poemata condidit, nunc ad Cæcilianam fabulam spectet. Antonio tuo nomine gratias egi; eamque epistolam Manlio dedi. Ad te ideo antea rariùs scripsi, quòd non habebam idoneum, cui darem; ¹⁶ nec satis sciebam, quid darem. ¹⁷ vile te venditari. Cincius si quid ad me tui negotii detulerit, suscipiam. sed nunc magis in suo est occupatus; in quo ego ei non desum. Tu, si uno in loco es futurus, crebras à nobis literas, expecta; ast plures etiam ipse mittito. Velim, ad me scribas, cujusmodi sit *Ἀμαλθείον* tuum, quo ornatu, qua *τοποθεσία*; & quæ poemata, quasque historias de *Ἀμαλθεία* habes, ad me mittas. lubet mihi facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. nihil erat absoluti.

CICERO ATTICO S.

MAGNA mihi varietas voluntatis, & dissimilitudo opinionionis, ac iudicii Quinti fratris mei, demonstrata est ex litteris tuis, in quibus ad me epistolarum illius exempla misisti. qua ex re & molestia sum tanta affectus, quantum mihi meus amor summus erga utrumque vestrum afferre debuit; & admiratione, quidnam accidisset, quòd afferret Quinto fratri meo, aut offensionem tam gravem, aut *commutationem* tantam voluntatis. atque illud à me jam ante intelligebatur, quod te quoque ipsum discedentem à nobis suspicari videbam, subesse nescio quid opinionis incommodæ, sauciumque ejus animum; & insedissem quoddam odiosas *suspiciones*: quibus ego mederi cum cuperem antea sape, & vehementius etiam post sortitionem provinciam, nec tantum intelligebam ei esse offensionis, quantum literæ tuæ declarant; nec tantum proficiebam, quantum volebam. sed tamen hoc me ipse consolabar, quod non dubitabam, quin te ille aut Dyrhachii, aut in istis locis uspiam visurus esset. quod cum accidisset; confidebam,

ac

1. Me ad Bajas fuisse. Falsum.] Factum, legendum esse conjicit Lambinus: falsum, Manutius.

2. Quid hoc? simile.] Bos. ex mss. ut & Lambinus. formis prius impressi habent, quid erit simile, &c.

3. Nosti enim Marinas.] Marinas legit Aut. Augustinus & ita esse in manuscripto codice testatur Ursinus.

4. Putes.] Vulg. putas.

5. Multo melius nunc, quam.] A vulg. abest nunc.

6. Commissatores.] Ita Victorius ex mss. quod reprehendit Lambinus, & legit commissatores unico m. vulgò comessatores. Unum mss. Palat. commensatores, habet; quod non ineptum videtur Junio; prioribus tamen lectionibus non præfert.

7. Et ludis & gladiatoribus.] Ita se ex mss. reposuisse ait Victorius quum prius legeretur, Itaque & ludentes gladiatoribus.

8. Nunc est expectatio comitorum: in qua omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium.] Vulg. in qua omnibus invitis trudit noster magnus Auli F. Cæterum pro A. F. & hic & in ultima epistola hujus libri legit Lipsius A. F. id est *Africanum*. videatur libro 111. variarum lectionum cap. ultimo.

9. Doterionis histrionis.] Est Bosii ita conjicientis ex vitiosa mss. suorum scriptura. at Junius, etsi acutissimam conjecturam laudet, vulgatam, *deterioris*, tamen retinendum censet. retinebat item Gulielmius, tanquam repentè respiceret Tullius ad Prologum Plautini Amphitruonis, versu 67. & sequentibus.

10. Cujus domi divisores habitarent.] Vulgò, cujusmodi divisores haberent. Bessarionis & Cavalcantis libri, habitarent; quibus vulgatam lectionem præfert Junius.

11. In ante diem VI. Kal.] In ante 11. Kal. vulgata.

12. Singulis tribubus n-s c10 c10 c10.] Ita credo Victorius, quum ante esset n-s cccxxxv. Germani *tribulibus* pro *tribubus* legunt.

13. Fabam imùm futurum.] Ita Bosius ex vitiosa scriptura Decurtati, in quo, *fabam minimum*, & aliis veteribus, in quibus, *fabam minimum*, in illo retrahenda littera à capite sequentes ad calcem prioris; in hoc verò detrahenda est littera capitalis. Victorius quid hic statuere debeat nescit, atque manuscriptos meliores habere *fabam minimum*. Junius ex duobus mss. Palatinis legit, *fabam minimum*, &c. quem vide. Lambinus mavult ex codd. Memm. & Tornæs. *fabam minimum*: Passeratius ex conjectura, *African. minimum*. Manutius, *fabulam minimum*, reponit; P. Magnulus & Muretus, *fabulam minimum* conjiciebant.

14. Non flocci èατέον.] Sic Turnebus ex conjectura, ad quam proximè accedere ait scripturam scidarum Bosius. Victorius, Manutius, Lambinus ex mss. & ratione, *flocci facteion* retinendam esse contendunt. Junius ait mss. optimum Palat. habere *flocci φατέον* quod laudat, idque Turneb. l. 9. Advers. cap. 1. agnovisse videtur. vulgo legitur *ἐλατητέον*.

15. Lucullis.] Est Bosii ex Decurt. vulg. *Lucullis*, quod laudat Junius.

16. Nec satis sciebam quid darem.] Urf. mss. quo darem.

17. Vile te venditari.] Ita reponit Bosius partim ex conjectura, partim sequutus mss. lectionem, quam Tornæs. & Huralt. habebant, *vale te venditari*. Decurt. *vile te venditari*. Crusell. *vale te venditari*. Junius ex mss. Palat. *vale te vindicari*, & addit eisdem mss. paullo post habere, *Iterum vale*. vulgò, *te valde vindicari*.

ac mihi persuaserem fore, ut omnia placarentur inter vos non modò sermone, ac disputatione, sed ¹ *conspicū ipso* congressuque vestro. nam, quanta sit in Quinto fratre meo comitas, quanta iucunditas, quam mollis animus & ad accipiendam, & ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti, scribere. sed accidit perincommodè, quòd eum nusquam vidisti. valuit enim plus, quòd erat illi nonnullorum artificii inculcatum, quàm aut officium, aut necessitudo, aut amor vester ille pristinus, qui plurimùm valere debuit. Atque huius incommodi *cupa* ubi resideat, faciliùs possum existimare, quàm scribere. vereor enim, ne, dum defendam meos, non parcam tuis. nam sic intelligo; ut nihil à domesticis vulneris factum sit, illud quidem, quòd erat, eos certè sanare potuisse. sed huiusce rei totius vitium, quòd aliquanto etiam latius patet, quàm videtur, præsentī tibi commodiùs exponam. De iis literis, quas ad te Thessalonica misit, & de sermonibus, quos ab illo Romæ apud amicos tuos, & in itinere habitos putas; equid tantum causæ sit, ignoro: sed omnis in tua posita est humanitate mihi spes huius levandæ molestiæ. nam, si ita statueris, & *IRRITABILES* animos esse ² optimorum sæpe hominum, & eòdem placabilis; & esse hanc agilitatem, ut ita dicam, ³ molliamque naturæ plerumque bonitatis, & id quòd caput est, *nobis inter nos nostra sive incommoda, sive vitia, sive injurias esse tolerandas*; faciliè hæc, quemadmodum spero, mitigabuntur. quòd, ego, ut facias, ⁴ te oro. nam ad me, qui te unicè diligo, maximè pertinet, neminem esse meorum, qui aut te non amet, aut abs te non ametur. Illa pars epistolæ tuæ minimè fuit necessària, in qua exponis, quas facultates aut provincialium, aut urbanorum commodorum, & aliis temporibus, & me ipso Consule, prætermiseris. mihi enim perspecta est ⁵ ingenuitas, & magnitudo animi tui: neque ego inter me, atque te quicquam *interesse* umquam duxi, præter voluntatem institutæ vitæ: quòd me ambitio quædam ad honorum studium, te autem alia minimè reprehendenda ratio ad honestum otium duxit. vera quidem laude probitatis, diligentix, religionis, neque me tibi, neque quemquam antepono. amoris verò erga me, cum à fraterno amore, domesticoque discessi, tibi primas defero. vidi enim, vidi, penitusque perspexi in meis *varius temporibus* & sollicitudines, & lætitiis tuas. fuit mihi sæpe & laudis nostræ gratulatio tua iucunda, & timoris consolatio grata. quin mihi nunc, te absente, non solùm consilium, quo tu excellis, sed etiam sermonis communicatio, quæ mihi suavissima tecum solet esse, maximè deest. quid dicam? ⁶ in publicane re? quo in genere mihi negligenti esse non licet; an in forensi labore? quem antea propter ambitionem sustinebam; nunc, ut dignitatem tueri gratia possum; an in ipsis domesticis negotiis? in quibus ego cum antea, tum verò post discessum fratris, te, sermonesque nostros desidero. postremò non labor meus, non requies; non negotium, non otium; non forenses res, non domesticæ, non publicæ, non privatæ carere diutiùs tuo suavissimo, atque amantissimo consilio, ac sermone possunt. Atque harum rerum commemorationem verecundia sæpe impeditit utriusque nostrum. nunc autem ea fuit necessària propter eam partem epistolæ tuæ, per quam te, ac mores tuos mihi purgatos, ac probatos esse voluisti. Atque in ista incommoditate alienati illius animi, & offensi, illud

inest tamen commodi, quòd & mihi, & ceteris amicis tuis nota fuit, & abs te aliquando testificata tua voluntas omittendæ provinciæ; ut quòd *unà non estis*, non dissensione, ac diffidio vestro, sed voluntate, ac iudicio tuo factum esse videatur. quare & illa, quæ violata, expiabantur; & hæc nostra, quæ sunt sanctissimè conservata, suam religionem obtinebunt. Nos hic in Rep. infirma, misera, commutabilique versamur. credo enim te audisse, nostros Equites pæne à Senatu esse *disiunctos*; qui primùm illud valde graviter tulerunt, promulgatum ex S. C. fuisse, ut de iis, ⁷ qui ob iudicandum pecuniam accepissent, quaereretur. qua in re decernenda cum ego casu non affuissem, sensitsemque id Equestrem ordinem ferre molestè, neque apertè dicere; oburgavi Senatum, ut mihi visus sum, summa cum auctoritate; & in causa non verecunda, admodum gravis, & copiosus fui. Ecce aliæ deliciae Equorum, vix ferendæ, quas ego non solum tuli, sed etiam ornavi. Asiatici, qui de Censuribus ⁸ conduxerant, questi sunt in senatu, se, *cupiditate prolapsos*, nimium magno conduxisse: ut induceretur locatio, postulaverunt. ego princeps in adiutoribus, atque adeo secundus. nam, ut illi auderent hoc postulare, Crassus eos impulit. invidiosas res, turpis postulatio, & confessio temeritatis. summum erat periculum, ne, si nihil impetrassent, planè alienarentur à Senatu. huic quoque rei subventam est maximè à nobis; perfectumque, ut frequentissimo Senatu, & libentissimo uterentur, multaque à me de ordinum dignitate, & concordia dicta sunt KAL. Decemb. & postridie. neque adhuc res confecta est, sed voluntas Senatus perspecta. unus enim contradixerat Metellus Consul designatus. ⁹ quin erat dicturus (ad quem propter diei brevitatem perventum non est) heros ille noster Cato. sic ego conservans rationem, institutionemque nostram, tueor, ut possum, illam à me conglutinatam concordiam. sed tamen, quoniam ista sunt infirma, *munitur* quædam nobis ad retinendas opes nostras tuta, ut spero, via, quam tibi litteris satis explicare non possum; significatione parva ostendam tamen. utor Pompejo familiarissimè video, quid dicas. cavebo, quæ sunt cavenda: ac scribam alias ad te de meis consiliis capeffendæ Reip. plura. Luccejum scito Consulatum habere in animo statim petere. duo enim soli dicuntur petitori. Cæsar cum eo coire per Arrium cogitat: & Bibulus cum hoc se putat per C. Pisonem posse conjungi. Rides? non sunt hæc ridicula, mihi crede. Quid aliud scribam ad te? quid? multa sunt: sed in aliud tempus. ¹⁰ Te si expectari velis, cures, ut sciam, iam illud modestè rogo, quòd maximè cupio, ut quamprimum venias. Nonis Decemb.

CICERO ATTICOS.

18

NIHIL mihi nunc scito tam deesse, quàm hominem eum, ¹¹ quocum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, una *communicens*: qui me amet, qui sapiat, quicum ego colloquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam. abest enim frater *ἀφιζω*, ¹² & amantissimus: Metellus non homo, sed litus, atque ær, & solitudo mera: tu autem, qui sæpissimè curam, & angorem animi mei sermone, & consilio levasti tuo; qui mihi & in publica re socius, & in privatis omnibus conscius, & omnium meorum sermonum, & consiliorum particeps esse soles, ubinam es?

1. *Conspicū ipso.*] Vulg. *adspicū.*2. *Optimorum hominum.*] *Vivorum* pro hominum quosdam repone auctor est Lambinus.3. *Molliamque.*] Vulgo *Molliamque.*4. *Te oro.*] Vulgo *te rogo.*5. *Ingenuitas.*] Ita est in Tornæs. teste Lambino. vulgo *integritas.*6. *In publica re re.*] Hoc modo Bosius ex Decurt. & Tornæs. vulgata, *in publica re.*7. *Qui ob iudicandum pecuniam accepissent.*] *Te pecuniam* Malasp. ab omnibus miss. suis & Lambinus a Memm. Huralt. & Turnæs. abesse testantur. quid ni ergo delectat?8. *Conduxerant.*] Vulg. *conduxerunt.*9. *Quin erat dicturus.*] Bosius ex Decurt. & Crusell. nam vulg. *qui erat dicturus.*10. *Te si expectari velis.*] *Te quoad expectari velis*, publicati alii.11. *Quocum.*] Et hic, & infra in vulg. legitur *quicum.*12. *Et amantissimus: Metellus.*] Ita etiam distinguit Manutius. vulgo *et amantissimus Metellus*, &c. sed neque hanc, neque illam distinctionem admittit Junius: Lambini tamen interpretationem probat. ipse verò ex depravatione miss. hanc lectionem elicere conatur, *amantissimus mei, bellus non homo*; Malaspinæ qui ita emendabat, *amantissimus mei, non homo, sed litus atque ær*, assentitur Lambinus.

es? ¹ ita sum ab omnibus destitutus, ut tantum requieris habeam, quantum cum uxore, & filiola, & mellito Cicerone consumitur. nam illæ ambiciose nostræ fucoſæque *amicitiæ* sunt in quodam splendore forensi; fructum domesticum non habent. itaque, CUM BENE COMPLETA domus est, tempore matutino, ² cum ad forum stipati gregibus amicorum descendimus, reperire ex magna turba neminem possumus, quocum aut joculari liberè, aut suspirare familiariter possimus. quare te exspectamus, te desideramus, te jam etiam arcessimus. ³ multa enim sunt, quæ me sollicitant, anguntque, quæ mihi videor, aures nactus tuas, unius ambulationis sermone exhaurire posse. Ac domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnes, & scrupulos occultabo: ⁴ neque ego huic epistolæ, atque ignoto tabellario committam. atque hi (nolo enim te permoveri) non sunt permolesti, sed tamen insident, & urgent, & nullius amantem consilio, aut sermone requiescunt. In Rep. verò, quamquam animus est præsens, tamen voluntas etiam atque etiam ⁵ ipsa medicinam effugit. nam, ut ea breviter, quæ post tuum discessum acta sunt, colligam, jam exclames necesse est, *res Romanas diutius stare non posse*. etenim post protectionem tuam primus, ut opinor, introitus fuit in causam fabulæ Clodianæ: in qua ego nactus, ut mihi videbar, locum refecandæ libidinis, & coercendæ juvenutis, vehemens fui, & omnes profudi vires animi, atque ingenii mei, non odio adductus alicujus, ⁶ sed spe Reip. corrigendæ, & sanandæ civitatis. afflicta Resp. est emptro, ⁷ stupratorique *judicio*. vide, quæ sint postea consecuta. Consul est impositus is nobis; quem nemo præter nos *philosophos* aspicere ⁸ sine suspiratu posset. quantum hoc vulnus? factio SC. de ambitu, de judiciis, nulla lex perlara, exagritatus Senatus, alienati Equites Romani. sic ille annus duo firmamenta Reip. per me unum constituta, evertit: nam & *Senatus auctoritatem* abiecit; & *ordinum concordiam* disjunct. Instat hic nunc ille annus egregius. ejus initium ejusmodi fuit, ut ⁹ anniversaria sacra Juventutis non committerentur. nam M. Luculli uxorem ¹⁰ Memmius suis sacris initiavit. Menelaus, ægre id passus, divortium fecit. quamquam ille pastoridæus Menelaum solum ¹¹ contempserat: hic noster Paris tam Menelaum, quam Agamemnonem liberum non putavit. Est autem C. Herennius quidam Tribunus pleb. quem tu fortasse ne nosti quidem: ramet si potes nosse: tribulis enim tuus est; & Sextus, pater ejus nummos vobis dividere solebat. is ad plebem P. Clodium traducit; idemque fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat. hunc ego accepi in Senatu; ut soleo: sed nihil est illo homine *lentius*. Metellus est Consul egregius, & nos amat; sed imminuit aucto-

ritatem suam, ¹² quod habet dicis causa promulgatum illud idem de Clodio. ¹³ Auli autem filius, o dii immortales! quàm ignavus, ac sine animo miles? quàm dignus, qui Palicano, sicut facit, os ad malè audiendum quotidie præbeat? Agraria autem promulgata est à Flavio, sanè levis, eadem ferè, quæ fuit Plotia. sed interea *πολιτικός ἀνὴρ* & *δ' ὄνως* quisquam inveniri potest. qui poterat, familiaris noster (sic est enim, volo te hoc scire) Pompejus togulam pictam silentio tuctur suam. Crassus verbum nullum contra *gratiam*; ceteros jam nosti: qui ita sunt stulti, ut amissa *Repub. piscinas suas* fore salvas sperare videantur. unus est, qui curet, constantia magis, & integritate, quàm, ut mihi videtur, consilio, aut ingenio, Cato; qui miseris Publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium jam mensem vexat, neque iis à Senatu responsum dari patitur. ita nos cogimur reliquis de rebus nihil decernere ante, quàm Publicanis responsum sit. quare etiam legationes rejectum iri puto. Nunc vides, quibus *fluctibus* jacetemur: & si ex iis, quæ scripsimus, ¹⁴ tanta etiam à me non scripta perspicis; revise nos aliquando, & quamquam sunt hæc fugienda, quod te voco, tamen fac, ut amorem nostrum tanti æstimes, ¹⁵ ut eo vel cum his molestiis perfrui velis. nam, ne absens censeare, curabo edicendum, & proponendum locis omnibus. sub lustrum autem *censeri*, germani negotiatoris est. quare curz, ut te quamprimum videamus. ¹⁶ Kal. Febr. Q. Metello, & L. Afranio coss.

CICERO ATTICO, S.

19

NON modò, si mihi tantum esset otii, quantum est tibi, verum etiam, si tam brevis epistolas velim mittere, (quod ut soles facere) te superarem, & in ¹⁷ scripto multo essem crebrior, quam tu: sed ad summas, atque incredibiles occupationes meas accedit, quod nullam à me epistolam ad te sino absque argumento, ac sententia ¹⁸ pervenire. Et primum tibi, ut æquum est, civi amanti patriam, quæ sunt in Rep. exponam: deinde, quoniam tibi amore nos proximi sumus, scribemus etiam de nobis ea, quæ scire te non nolle arbitramur. Atque in Rep. nunc quidem maximè Gallici belli versatur metus. nam Edui, fratres nostri, pugnant: Sequani ¹⁹ permalè pugnarunt: & Helvetii sine dubio sunt in armis, excursionisque in provinciam faciunt. Senatus decrevit, ut Consules duas Gallias sortirentur, delectus haberetur, *vacationes* ne valeret, legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliarum civitates, darentque operam, ne eæ cum Helvetiis se jungerent. legati sunt Q. Metellus Creticus, & L. Flaccus, & *τὸ ἐπὶ τῇ Φανῆ μῦθον*, Lentulus ²⁰ Clodiani filius. Atque hoc loco illud non queo præterire, quod, cum de Consul-

lari-

1. Ita sum ab omnibus destitutus.] Ab omnibus, abest à vulg.
2. Cum ad forum stip.] Cod. Tornæsi. cum ad eorum stip. e pro f. errore librariis communi.

3. Multa enim sunt, quæ me sollicitant, anguntque, quæ mihi videor.] Ita codex Tornæsi. Victorius edidit; multa enim quæ me sollicitant: anguntque, mihi videor.

4. Neque ego huic epistolæ.] Ursino legendum videtur, neque ess.

5. Ipsa medicinam effugit.] Ita conjicit Bos. ex lectione Tornæsi. Crassell. & Decurt. quæ sic se habet, ipsa medicinam effugit, Bosianis respondere: ferme mss. Palicanos ait Junius, nisi quod in omnibus uno consensu, medicina legitur, quod probat.

6. Sed spe Reip. corrigendæ.] Ita Bos. ex Decurt. qui habet, spe corrigendæ. Lamb. legit sed spe & animo corrigendæ & sanandæ civitatis, ex Memmi. codd. & Torn. qui, ut ait, habent, sed spero non corrigendæ sed sanandæ; sed id falsum esse asserit Bosius, quod dicit Lambinus de Tornæsi. neque ita legi; sed spero corrigendæ, ibi exaratum esse contendit, Victor. ediderat; sed animo corrigendæ & sanandæ civitatis.

7. Stupratorique.] Vulg. constupratorique.

8. Sine suspiratu posset.] Sic Bosius ex Decurt. Tornæsius f. spirita; unde forte suspiritu, verbum Apuleio familiare. vulg. suspirio. Pro posset, posset legit Madænnus probante Ursino.

9. Anniversaria sacra juventutis.] Sic habent meliores codd. teste Victorio, in aliis erat sacra virtutis. Lambinus legit juvenitatis, quam emendationem confirmat argenteus nummus Ursini.

10. Memmius suis sacris initiavit.] Pridem ita ex mss. & ex lectione marginali Germanorum restituit Victorius, quam prius legeretur, initiavit.

11. Contempserat.] Vulg. contempserit.

12. Quod habet dicis causa promulgatum illud.] Multos viros doctos ex Tornæsi. & aliis mss. emendate ita hunc locum telantur Bosius & Junius. Antea legebatur, quod habet, ut dicit, causam promulgatum (in idem, &c. Manutius putabat aliquando sic posse corrigi; ab re dicit censum promulgatum, vel, avet, ut dicit causam promulgatum.

13. Auli autem filius.] Sic in mss. legit Victorius: priores editiones habebant, avet filius. Liplius, ut supra monuimus, legit, Afranias autem.

14. Tanta etiam à me.] Tamen etiam, &c. vulgati.

15. Eo perfrui.] Auctoribus libris antiquis ita scribit Bosius prius habebatur, eo pervenire.

16. Kal. Febr.] Vulg. xi. Kal.

17. Scripto.] Scribendo quosdam reponere testis Manutius.

18. Pervenire.] Vulgò venire.

19. Permalè.] Bosianum est, ex seidis. quo accedit eodem teste codex Tornæsi, qui habet, puer malè, sed Lamb. ait Torn. habere puer malam. vulgò, Sequani malè pugna.

20. Clodiani filius.] Perspicue ita scriptum erat in seidis Bosii; sed & olim ita emendarant C. Sigonius & Manutius: neque aliter ex Gellii libris emendatum patabat Turnebus lib. xxiii. Advers. cap. 8. vulgò Clodia filius.

laribus mea prima fors exisset, una voce Senatus frequens retinendum me *in urbe* censuit. hoc idem post me Pompejo accidit: ut nos duo, quasi pignora Reip. rerini videremur. quid enim ego aliorum in me *ἐπιφωνήματα* expectem, cum hæc domi nascantur? Urbanæ autem res sic se habent. Agraria lex à Flavio Tribuno pleb. vehementer agitabatur auctore Pompejo: quæ nihil *populare* habebat, præter auctorem. ex hac ego lege, secunda concionis voluntate, ¹ omnia tollebam quæ ad privatorum incommodum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mucio, L. Calpurnio coss. publicus fuisset: Sullanorum hominum possessiones confirmabam: Volaterranos, & ² Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat, neque dividerat, in sua possessione retinebam: unam rationem non rejiciebam, ut ager hac adventicia pecunia emeretur, quæ ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Huic toti rationi agrariæ Senatus adversabatur, suspicans Pompejo novam quandam potentiam quæri. Pompejus verò ad voluntatem perferendæ legis incubuerat. ego autem magna cum agrariorum gratia confirmabam omnium privatorum possessiones: (is enim est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium) populo autem, & Pompejo (nam id quoque volebam) satisfaciebam emptione: qua constituta diligerer, & *sentinam urbis* exhauriri; & *Italiae solitudinem* frequentari posse arbitrabar. sed hæc tota res interpellata bello refrixerat. Metellus est Consul sanè bonus, & nos admodum diligit. ille alter nihil ita est, ut planè, ³ quid emerit, nesciat. Hæc sunt in Rep. nisi etiam illud ad Remp. putes pertinere, Herennium quandam, Tribuneum pleb. tribule tuum, sane hominem nequam, atque egentem, sæpe jam de P. Clodio ad plebem traducendo agere cœpisse. huic frequenter interceditur. Hæc sunt, ut opinor, in Rep. Ego autem, ut semel Nonarum illarum Decembrium, ⁴ junctam invidia, ac multorum inimicitii, eximiam quandam, atque immortalem gloriam consecutus sum; non destitit eadem animi magnitudine in Rep. versari, & illam institutam, ac susceptam *dignitatem* tueri. sed postea quàm primùm Clodii absolute levitatem, infirmitatemque judiciorum perspexi; deinde vidi nostros Publicanos faciliè à Senatu disjungi, quamquam à me ipso non divellerentur; tum autem beatos homines (hos *piscinarios* dico, amicos tuos) non obscure nobis invidere: putavi, mihi majores quasdam opes, & firmiora præsidia esse quærenda. itaque primùm eum, qui nimium diu de rebus nostris tacuerat, Pompejum adduxi in eam voluntatem, ut in Senatu non semel, sed sæpe, multisque ⁵ verbis hujus mihi salutem imperii, atque orbis terrarum adjudicaret. quod non tam interfuit mea, (neque enim illa res aut ita sunt obscure, ut *testimonium*, aut ita dubiæ, ut *laudationem* desiderent) quam Reip. quod erant quidam improbi, qui contentionem fore aliquam mihi cum Pompejo, ex rerum illarum diffensione arbitrarentur. cum hoc ego me tanta familiaritate conjunxi, ut uterque nostrum in sua ratione munitior, & in Rep. firmior hac conjunctione esse possit. odia autem

illa libidinosa, & delicatæ juventutis, quæ erant in me incitata, sic mitigata sunt comitate quadam mea, me unum ut omnes illi colant. nihil tamen denique à me asperum in quemquam sit, nec tamen jamquam populare, ac dissolutum; sed ita *temperata* tota ratio est, ut Reip. constantiam præstem, privatis rebus meis, propter infirmitatem bonorum, iniquitatem malivolorum, odium in me improborum, adhibeam quandam cautionem, & diligentiam, ⁶ atque ita amen, ⁷ si iis novis amicitii implicati sumus, ut crebrò mihi vaser ille Siculus infusurret Epicharmus cantilenam illam suam:

⁸ Νῆφα, καὶ μέγασ' ἀπιστεῖν ἄρθρα ταῦτα τῷ φρενῶν.

Ac nostræ quidem rationis, ac vitæ quasi quandam formam, ut opinor, vides. De tuo autem negotio sæpe ad me scribis, cui mederi nunc non possumus. est enim illud s. c. summa *pedariorum* voluntate nullius nostrum auctoritate factum. ⁹ nam, quòd me esse ad scribendum vides, ex ipso s. c. intelligere potes, aliam rem tum relatum, hoc autem de populis liberis, sine causa additum, & ita factum est à P. Servilio filio, qui in postremis sententiam dixit; sed immutari hoc tempore non potest. itaque conventus, qui initio celebrabantur, jam diu fieri desierunt, tu si tuis blanditiis tamen à Sicyoniis nummulorum aliquid expresseris, velim, me facias certiore. Commentarium Consulatus mei Græcè compositum misi ad te; in quo si quid erit, quod homini Attico minùs Græcum, eruditumque videatur; non dicam quod tibi, ut opinor, Panormi ¹⁰ Lucullus de suis historiis dixerat; se, quòd faciliùs illa *probaret* Romani hominis esse, idcirco barbara quædam ¹¹ & *σλόιχα* dispersisse. apud me si quid erit ejusmodi, me imprudente erit, & invito. Latinum si perfecero, ad te mittam. tertium pœma expectato, ne quod genus à me ipso laudis meæ prætermittatur. hic tu, cave, dicas, ¹² τίς πατέρ' αἰνήσῃ, si est enim apud homines quidquam, quod potius sit, laudetur; nos vituperemur, qui non potius alia laudemus. quamquam non *ἐγκαταμεταστή* sunt hæc, sed *ἰσοειχῶ*, quæ scribimus. Quintus, frater ¹³ purgat se multum per litteras, & affirmat, nihil à se cuiquam de te secus esse dictum. verùm hæc nobis coram summa cura, & diligentia sunt agenda; tu modo nos revise aliquando. Cossinius hic, cui dedi litteras, valde mihi bonus homo, & non levis, & amans tui visus est, & talis, qualem esse eum tuæ mihi litteræ ¹⁴ nuntiant. Idibus Mart.

CICERO ATTICO S.

20

CUM è Pompejano me Romam recepissim A. D. IIII. Idus Maji, Cincius noster eam mihi abs te epistolam reddidit, quam tu Idibus Feb. dederas. ei nunc epistolæ literis his respondebo. Ac primùm, tibi perspectum esse judicium de te meum, lætor; deinde, te in iis rebus, quæ mihi asperius à nobis, atque nostris, & injucundiùs actæ videbantur, moderatissimum fuisse, vehementissimè gaudeo; idque neque amoris mediocris, & ingenii summi, ac sapien-

1. *Omnia tollebam que.*] Vulgo, *omnia illa tollebam que.*

2. *Arretinos.*] Ita castigavit olim Ant. August. quum haberetur *Artemitanos*; quam emendationem confirmat Ursinus antiqui libri auctoritate qui *Arteminos* habet, propiore ad emendatam lectionem scriptura. Junius huic correctioni acquiescit, ejusque auctorem laudat Lambinum.

3. *Quid emerit.*] In antiquo libro Fulvii Ursini, legitur *erit pro emerit*, ex quo ipse, *velit*, legendum esse suspicabatur. Editio vulgata illud ipsum *erit* retinet. Gruterus maluisset, *ita nihili est, ut planè quid emerit nesciat.*

4. *Junctam invidia.*] Vulg. *invidie.*

5. *Verbis hujus misi salutem.*] Vulgò, *verbis suis misi salutem.*

6. *Atque ita amen.*] Sic Decurt. Bosii. vulg. *atque ita tamen.*

7. *Si iis novis amicitii implicati sumus.*] Est à cod. Tornæs. à vulgatis abfunt duo illa vocabula, *si iis*; Victorius edidit, *atque ita amicitii his novis amicitii.*

8. *Νῆφε*] Hunc versum primus integritati suæ restituit Victorius & mendis purgavit.

9. *Nam quod me esse ad scribendum.*] Est ex conjectura Bosii. alii codd. habent, *nam quod me non esse ad scriptum vides.* alii, *quod me esse ad scribendum vides*; quam lectionem retinet Junius ex mss. Palatinis; quamvis eidem nec Fulviana lectio, *ad esse scribendo*, nec Lambini, *ad fuisse*, displiceat.

10. *Lucullus de suis historiis.*] Videre jubet Ursinus num melius sit, *de collega sui historiis*, ut intelligat A. Albinum de quo apud Agellium lib. xi. cap. 8.

11. *Et σλόιχα dispersisse.*] Ita restituerunt Faërnus & Victorius ex veteribus codd. prius erat *obsoleta*. Cæterùm pro *dispersisse*, quidam legunt *adpersisse*, sed prius illud nititur Tornæs. & Memmiano.

12. *Τίς πατέρ' αἰνήσῃ.*] Hujus lectionis rationem eruditè explicat Malasp. sed si altera illa *τίς πατέρ' αἰνήσῃ*, quam docti quidam substituant mss. alicujus auctoritate niteretur, longè eam huic anteferebat Lambinus.

13. *Purgat se multum.*] Vulgò *purgat se mihi.*

14. *Nuntiant.*] Vulgò *enuntiant.*

fapientia judico. qua de re cum ad me ita suaviter, diligenter, officiosè, & humaniter scripseris, ut non modo te hortari amplius non debeam, sed ne expectare quidem abs te, aut ab ullo homine tantum facilitatis, ac mansuetudinis poterim; nihil duco esse commodius, quam de his rebus nihil jam amplius scribere. cum erimus congressi; tum, si quid res feret, coram inter nos conferemus. Quod ad me de Rep. scribis, disputas tu quidem & amanter, & prudenter; & à meis consiliis ratio tua non abhorret: (nam neque de statu nobis nostræ dignitatis est recedendum, neque SINE NOSTRIS copiis intra alterius præsidia, veniendum: & is, de quo scribis, nihil habet amplum, nihil excelsum, nihil non summissum, arque popolare) verumtamen fuit ratio mihi fortasse ad tranquillitatem meorum temporum non inutilis; sed mehercule Reip. multo etiam utilior, quam mihi, civium improborum impetus in me reprimi, cum hominis amplissima fortuna, auctoritate, gratia fluctuantem sententiam confirmassem, & à spe malorum ad mearum rerum laudem convertissem. quod si cum aliqua levitate mihi faciendum fuisset, nullam rem tanti aestimassem; sed tamen à me ita acta sunt omnia, non ut ego illi assentiens levior, sed ut ille me probans gravior videretur. Reliqua sic à me aguntur, & agentur, ut non commitamus, ut ea, quæ gestimus fortuito gessisse videamur, meos bonos viros, illos quos significas, & eam, quam mihi dicis obtigisse, *αποδοξον*, non modò numquam deferam; sed etiam, si ego ab illa deserar, tamen in mea pristina sententia permanebo. illud tamen, velim, existimes, me hanc viam optimatum post Catuli mortem nec præsidio ullo, nec comitatu tenere. nam, ut ait Rhynton, ut opinor,

5 Οἱ μὲν πῦρ ἔδδεν εἶπεν, οἷς δ' ἔδδεν μέλει.

mihi verò ut invident piscinarii nostri, aut scribam ad te alias, aut in congressum nostrum reservabo. à Curia autem

nulla me res divellet: vel quod ita rectum est: vel quòd rebus meis maximè consentaneum: vel quòd, à Senatu quanti fiam, minimè me pœnitet. De Sicyoniis, ut ad te scripsi antea, non multum spei est in Senatu. nemo est enim jam, qui queratur quare, si id expectas, longum est. alia via, si qua potes, pugna. cum est actum, neque animadversum est, ad quos pertineret; & raptim in eam sententiam pedarii cucurrerunt. inducendi S. C. maturitas nondum est: quod neque sunt, qui querantur; & multi partim malivolentia, partim opinione aequitatis delectantur. Metellus tuus est egregius Consul. unum reprehendo, quòd otium è Gallia nuntiari non magnopere gaudet. cupit, credo, triumphare. hoc vellem mediocrius: cetera egregia. Auli filius verò ita se gerit, ut ejus Consulatus non Consulatus sit, sed Magni nostri *ὑποπιον*. De meis scriptis, misi ad te Græcè perfectum Consulatum meum. eum librum L. Cossinio dedi. puto te Latinis meis delectari; huic autem Græco Græcum invidere. alii si scripserint, mittemus ad te; sed, mihi crede, simul atque hoc nostrum legerunt, nescio quo pacto retardantur. Nunc (ut ad rem meam redeam) L. Papirius Pætus, vir bonus, amatorque noster, mihi libros eos, quos Ser. Claudius reliquit, donavit. cum mihi, per legem Cinciam licere capere, Cincius amicus tuus diceret: libenter, dixi, me accepturum, si attulisset. nunc, si me amas, si te à me amari scis, enitere per amicos, clientes, hospites, libertos denique, ac servos tuos, ut scida ne qua deperat. nam & Græcis his libris, quos suspicor, & Latinis, quos scio illum reliquisse, mihi vehementer opus est. ego autem quotidie magis, quod mihi de forensi labore temporis datur, in iis studiis conquiesco. per mihi, per, inquam, gratum feceris, si in hoc tam diligens fueris, quam soles in his rebus, quas me valde velle arbitraris: ipsiusque Pæti tibi negotia commendo: de quibus tibi ille agit maximas gratias: & ut jam invisas nos, non solum rogo, sed etiam suadeo.

1. Præsidia.] Hæc est vulgata librorum lectio. Tornæi. præsidium.
2. Sed tamen ita sunt acta omnia.] Tò tamen delet Faërnus.
3. Meos bonos viros illos.] Bos. ait se ita reposuisse ex mss. vulg. eos bonos viros. mss. Ursini liber habet, in bonos viros: ut ei videatur legendum, dein eos bonos viros.
4. Optimatum.] Vulg. optimum.
5. Οἱ μὲν.] Librarii, teste Victorio, secundam vocem hujus

versus depravarunt; pro μὲν enim μὲν scripserunt, turpi sed manifesto errato.

6. Cucurrerunt.] Vulgò concurrerunt.

7. Amatorque noster.] Vulgò amatorque nostri.

8. Ut scida.] Ita Faërnus restituit referente Ursino & laudante Junio, ex mss. Junii, ex mss. Palat. ceterum in uno e mss. Palat. hæc epistola prima est libri secundi.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER SECUNDUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

K

A L. Jun. eunti mihi Antium & gladiatorum M. Metelli cupidè relinquenti, venit obviam tuus puer. is mihi litteras abs te, & commentarium Consulatus mei Græcè scriptum reddidit: in quo lætatus sum, aliquanto ante de iisdem rebus Græcè nem scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse. nam, si ego tuum ante legissem, furatum me abs te esse diceres. quanquam tua illa (legi enim libenter) horridula

mihi, atque incompta visa sunt: sed tamen erant ornata hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant; & ut mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur. meus autem liber totum Iſocrati *μυρθητικον*, atque omnis ejus discipulorum arculas, ac nonnihil etiam Aristotelia pigmenta consumpsit: quem in Corcyra, ut mihi aliis literis significas, stricim attigisti; post autem, ut arbitrator, à Cossinio accepisti; quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eum lentè, ac fastidiosè probavissem. quamquam ad me rescriptum jam Rhodo Posidonius, se, nostrum illud

1. Lætatus sum aliquando.] Vulg. lætatus sum me aliquando.
2. Iſocrati.] Vulg. Iſocratis.
3. Post autem, ut.] In manuscripto Ursini est, postquam ut.

4. Posidonius.] Ita legit Faërnus unico s.
5. Aristotelia.] Vulg. Aristotelia.

ὑπόμνημα cum legeret, quod ego ad eum, ut ornatus de iisdem rebus scriberet, miseram, ¹ non modò excitatum esse ad scribendum, sed etiam planè perterritum. quid quæris? conturbavi Græcam nationem. ita, vulgo qui instabant, ut darem sibi quod ornarent, jam exhibere mihi molestiam destiterunt. tu, si tibi placuerit liber, curabis, ² ut, Athenis sit, & in ceteris oppidis Græciæ. videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis asserere. Oratiunculas autem, & quas postulas, & plureis etiam mittam: quoniam quidem ea, quæ nos scribimus adolescentulorum studiis excitati, te etiam delectant. fuit enim mihi commodum, quòd in eis orationibus, quæ *Philippicæ* nominantur, ³ enituerat civis ille tuus Demosthenes, & ⁴ quòd se ab hoc refractariolo judiciali dicendi genere abjunxerat, sicut *σεμνότερος τις, ἢ πολικώτερος* videretur, curare, ut meæ quoque essent orationes, quæ Consulares nominantur. quarum una est in Senatu KAL. Jan. altera ad populum de lege agraria; tertia de Othone; quarta pro Rabirio; quinta de proscriptorum filiis; sexta, cum provinciam in concione deposui; septima, qua Catilinam emisi; octava, quam habui ad populum postredie quam Catilina profugit; nona in concione, quo die ⁶ Allobroges involgarunt; decima in Senatu, Nonis Decemb. sunt præterea duæ breves, quasi *ἀποπῶα* (*μῦθα*) legis agrariæ. hoc totum *σῶμα*, curabo ut habeas. & quoniam te cum scripta, rùm res meæ delectant; ⁷ iisdem libris perspicies, & quæ gesserim, & quæ dixerim: ⁸ aut ne poposcisses. ego enim tibi me non offerebam. Quod quæris, quid sit, ⁹ quod te arcessam; ac simul, impeditum te negotiis esse, significas; neque recusas, quin, non modò si opus sit, sed etiam si velim, accurras: nihil sane est necesse; verumtamen videbare mihi tempora peregrinationis ¹⁰ commodiùs posse describere. nimis abes diu, præsertim cum sis in propinquis locis: neque nos te fruimur; & tu nobis cares. ac nunc quidem otium est: ¹¹ sed, si paulò plus furor Pulchelli progredi possit, valde ego te istinc excitare. verum præclare Metellus impedit, & impedit. quid quæris? est Consul *Φιλίππειος*, & ut semper iudicavi, natura bonus. ille autem non simulat, sed planè Tribunus pleb. fieri cupit. ¹² qua de re cum in Senatu ageretur, fregi hominem; & ¹³ inconstantiam ejus reprehendi, qui Romæ Tribunatum pleb. peteret, cum ¹⁴ in Sicilia Heræ Ædilitatem se petere dicitasset. sed neque magnopere dixi esse nobis laborandum: quòd nihilo magis ei liciturum esse plebejo Remp. perdere, quam similibus ejus me Consule *patricius* esset licitum. Jam, cum se ille septimo die venisse à Freto, neque sibi obviam quemquam prodire potuisse, & noctu se introisse dixisset, in eoque se in concione jactasset: nihil ei novi dixi accidisse: ex

Sicilia septimo die Romam; tribus horis Roma Interamnam: ¹⁵ noctu introisse item ante: non esse itum obviam; ne tum quidem, cum iri inaximè debuit. quid quæris? hominem petulantem modestum reddo, non solum perpetua gravitate orationis, sed etiam hoc genere dictorum. itaque jam familiariter cum ipso etiam cavillor, ac jocos. quin etiam cum candidatum ¹⁶ deduceremus, quærit ex me, num consueffem Siculis locum gladiatoribus dare? negavi. at ego, inquit, ¹⁷ novus patronus instituum. sed soror, quæ tantum habeat Consularis loci, unum mihi *solum pedem* dat. noli, inquam, de uno pede sororis queri: licet etiam alterum tollas. non Consulare, inquit, dictum; fateor: sed ego illam odi malè Consularem. ea est enim seditiosa: ea cum viro bellum gerit, neque solum cum Metello, sed etiam cum Fabio, ¹⁸ quod eos in hoc esse molestè fert. Quod de agraria lege quæris, sanè jam videtur refrixisse. Quod me quodam modo molli brachio de Pompeii familiaritate objurgas: nolim ita existimes, me mei præsidii causa cum illo conjunctum esse: sed ita res erat instituta, ut, si inter nos esset aliqua forte *dissensio*, maximas in Rep. discordias versari esset necesse. quod à me ita præcautum, atque ita provisum est, non ut ego de optima illa mea ratione decederem; sed ut ille esset melior, & aliquid de populari levitate deponeret: quem de meis rebus, in quas eum multi incitarent, multo scito gloriosius, quam de suis prædicare. sibi enim bene gesta, mihi conservata Reip. dat testimonium. hoc facere illum, mihi quam profuit, nescio; Reip. certè prodest. Quid, si etiam Cæsarem, cujus nunc venti valde sunt *secundi*, reddo meliorem? num tantum obscurum Reip.? quin etiam, si mihi nemo invideret; si omnes, ut erat æquum, faverent; tamen non minus esset probanda *MEDICINA*, quæ sanaret vitiosas partes Reip. quam quæ exsecaret. nunc verò, cum Equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino, te signifero, ac principe, collocaram, Senatum deseruerit; nostri autem *principes* digito se cælum putent attingere, si nulli barbari in piscinis sint, qui ad manum accedant; ¹⁹ alia autem negligant: nonne tibi satis prodesse videor, si perficio, ut nolint obesse, qui possunt? nam Caronem nostrum non tu amas plus, quam ego. sed tamen ille, optimo animo utens, & summa fide, nocet interdum Reip. dicit enim tanquam in *Platonis πολιτεία*, non tanquam in *Romuli face*, sententiam. quid verius, quam in iudicium venire, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit Senatus. ²⁰ Equites curiæ bellum, non mihi. nam ego dissensui. quid impudentius Publicanis renuntiantibus? fuit tamen, retinendi ordinis causa, facienda jactura. restitit, & pervicit Cato. itaque nunc, Consule in carcere incluso, sæpe item seditione commota, aspiravit nemo eorum, quorum ego con-

1. Non modo excitatum.] Vulgò, non modo non excitatum.
2. Ut Athenis sit.] Vulg. ut & Athenis.
3. Enituerat, abjunxerat.] Hæc est cod. Tornæs. lectio, vulg. enituerit, abjunxerit.
4. Ab hoc refractariolo.] Ita vulgata & Tornæs. codex. Memmiani codd. habent refractariolo.
5. Ut σεμνότερος τις.] Est à codd. Tornæs. & vulgatis: Victorius ait in vetust. cod. legi *ne σεμνότερος*. sed Lambinus improbat.
6. Allobroges involgarunt.] Est Decurt. Vulg. *invocarunt*: Manutius conjicit *indicarunt*.
7. Iisdem libris perspic.] Vulg. *iisdem ex libris*.
8. Aut ne poposcisses.] Sic legendum censet Lambinus. quin sic habet planè cod. Tornæs. *aut ne poposcisses autem*. vulg. *at ni pop. &c.*
9. Quod te arcessam.] Scidæ, & Crusell. ut codices Malasp. quod, non, ut est in vulg. quo.
10. Commodiùs posse describere.] Ita Faërnus ex antiquo cod. restituit, quum antea legeretur *distribuere*. *Discribere*, probat Lamb. ex cod. Tornæs. cui assentitur Junius.
11. Si paulo plus.] Quidam referent Lamb. volunt legi, *si paulo longius*.
12. Qua de re cum.] Quare, vulgati.
13. Inconstantiam ejus reprehendi.] Ejus abest à publicatis.
14. In Sicilia Acre ædilitatem se petere dicitasset.] Est Bosii, ex De-

curt. à qua lectione non valde discrepat depravata hæc Tornæs. *hereditatem sæpe hereditasset*. Junius verò dicit, *heri ædilitatem se petere dicitasset*; germanam esse lectionem, quam proximè Bosius assequutus sit. Victorius ait scriptum in antiquiori suo, *hereditatem sæpe hereditasset*, neque, &c. antea erat, *ædilitatem sæpe dicitasset*. quam lectionem Manutius esse in Beslar. & Cavale. mss. fateretur; cui abundare tamen videtur dictio, *sæpe*, etiam si ferri posse consiteatur.

15. Noctu introisse ante.] Vulg. ita distinguitur, *noctu introiss. Item ante*. Non esse, &c. Lamb. ait libros veteres non habere, *ante*: itaque putabat sic esse hunc locum legendum, *at tribus horis Roma Interamnam noctu introisse. Item non esse*.

16. Deduceremus.] Est à Crusell. & quibusdam Malasp. codd. Vulg. *deducerem*.

17. Novus patronus.] Ita legit Guido Lollius referente Malasp. & Lambinus. Esse quosdam veteres libros in quibus legas, *novos patronos*, antiqùè pro, *novus patronus*, ait Bos.

18. Quod eos in hoc esse molestè fert.] Sic optimè Bosius, ut ait Junius; vulgò. *quod eos mihi esse amicos molestè fert*.

19. Alia autem negligant.] Optimus conjector hic fuit Malaspina, ut Bosius ex scidis perspexit, in quibus manifesto scriptum est, *alia*; non *alii*.

20. Equites Curia.] Bos. ait Victorium legere, *Equiti Curia*. an ex veteribus libris nescit. in Decurt. exaratum est compendio, *Equit*. quod *equites* mavult explicare quam, *equiti*.

concurſu, itemque Conſules, qui poſt me fuerunt, Remp. defendere ſolebant. Quid ergo? iſtos, inquires, mercede conductos habebimus? Quid faciemus, ſi aliter non poſſumus? an libertinis, atque etiam ſerviſ ſerviamus? ſed, ut tu ais, *άλις ἀποδῆς*. Favonius meam tribum tulit honeſtiſ, quàm ſuam; Lucceji perdidit. accuſavit Naſicam inhoneſtè, ac ¹ (modèſtè tamen dicit) ita ut Rhodi videretur molis potiſ, quàm Moloni, *operam dediffe*. mihi, quòd defendiſſem, leviter ſuccenſit. nunc tamen petit iterum Reipub. cauſa. Luccejus quid agat, ſcribam ad te, cùm Cæſarem videro, qui aderit biduo. Quod Sicyonii te lædunt; Catoni, & ejus æmulatori attribuas Servilio. quid? ea plaga nonne ad multos bonos viros pertinet? ſed, ſi ita placuit, laudemus; ² deinde in diſceſſionibus ſoli relinquamur. Amalthea mea te expectat, & indiget tui. Tuſculanum & Pompejanum valde me delectant; niſi quod me, illum ipſum vindicem æris alieni, ære non Corinthæo, ſed hoc circumforaneo obruerunt. In Gallia ſperamus eſſe otium. Prognoftica mea cum oratiunculis propediem expecta. & tamen, quid cogites de adventu tuo, ſcribe ad nos. nam mihi Pomponia nuntiarî juffit, te menſe Quintili Romæ fore. id à tuis litteris, quas ad me ³ de ceſſu tuo miſeras, diſcrepabat. Pætus, ut antea ad te ſcripſi, omnes *libros*, quos frater ſuus reliquiſſet, mihi donavit hoc illius munus in tua diligentia poſitum eſt. ſi me amas, cura, ut conſerventur, & ad me perferantur. ⁴ hoc mihi nihil poteſt eſſe gratius: & cum Græcos, tum verò diligenter Latinos ut conſerves velim. tuum eſſe hoc munuſculum putabo. Ad Octavium dedi litteras: cum ipſo nihil eram locutus. neque enim iſta tua negotia provincialia eſſe putabam: neque te in ⁵ *tocullionibus* habebam. ſed ſcripſi, ut debui, diligenter.

CICERO ATTICO. S.

CURA, amabo te, Ciceronem noſtrum. ⁶ ei nos *θεοι* videmur. ⁷ *Πελλωσίαν* in manibus tenebam. & hercule magnum acervum Dicæarchi mihi ante pedes extruxeram. ô magnum hominem, & à quo multo plura didiceris, quam de ⁸ Procilio. *Κορινθίαν*, & *Αθλωσίαν* puto me Romæ habere. ⁹ mihi credes, leges; hæc doceo; mirabilis vir eſt. *Ηράδης*, ſi homo eſſet, eum potiſ legeret, quàm

unam litteram ſcriberet: qui me epiftola petivit: ad te, ut video, comminus acceſſit. conjuraſſe mallet, quàm reſtiſſe conjurationi, ſi illum mihi audiendum putaviſſem. ¹⁰ De Lollio ſanus non eſt. de Vinio laudo. Sed heus tu, ecquid vides *KAL.* venire, Antonium non venire? judices cogi? nam ita ad me mittunt, Nigidium minari in concione, ſe judicem, qui non affuerit, compellaturum. velim tamen, ſi quid eſt de Antonii adventu, quod audieris, ſcribas ad me: & quoniam huc non venis, cenes apud nos utique pridie *KAL.* cave aliter facias. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

PIMUM, ut opinor, *διαγρίαια*. Valerius abſolutus eſt Hortenſio defendente. id iudicium ¹¹ *K. Atilio condonatum* putabatur: & Epicratem ſuſpicor, ut ſcribis, laſcivum fuiſſe. etenim mihi caligæ ejus, ut ſciaſ cretæ, non placebant. quid ſit, ſciamus, cùm veneris. Feneſtrarum anguſtias quòd reprehendis, ſcito te *Κύρις παιδείαν* reprehendere. nam, cùm ego idem iſtuc dicerem, *Cyrus* ajebat, ¹² viridariorum *Διαφάσεις* latis luminibus, non tam eſſe ſuaveis. etenim *ἐπὶ ὄψις μὲν, ἡ, α: τὸ δ' ὄρω- μδρον, β, γ: ἀκπίνες δ, δ, κ, ε.* vides enim cetera. nam, ſi *κατ' εἰδύλων ἐμπάσεις* videremus, valde laborarent *εἰδύλα*, in anguſtiis: nunc ſit lepidè illa *ἐκχυσις* radiatorum. cetera ſi reprehenderis, non teres tacitum, niſi quid erit ejuſmodi, quod *ſine ſumtu* corrigi poſſit. Venio nunc ad menſem Januarium, & ad ¹³ *ὑπερῶσιν* noſtram, ac *πολλίαιαν*: in qua *σικραδικῶς* ¹⁴ *εἰς ἐκάτερον*: ſed tamen ad extremum, ut illi ſolebant, *τὴν δέξιονον*. eſt res fanè magni conſilii. nam aut fortiter reſiſtendum eſt legi agrariæ; in quo eſt quædam dimicatio, ſed plena laudis: aut quieſcendum; quod eſt non diſſimile, atque ire in Solonium, aut Antium: aut etiam adjuvandum; quod à me ajunt Cæſarem ſic expectare, ut non dubitet. nam fuit apud me Cornelius; hunc dico Balbum, Cæſaris familiarum. is affirmabat, illum omnibus in rebus meo & Pompeii conſilio uſurum, daturumque operam, ut cum Pompejo Craſſum conjungeret. Hic ſunt hæc, conjunctio mihi ſumma cum Pompejo; ſi placet, etiam cum Cæſare; ¹⁵ reditus in gratiam; cum inimicis pax, cum multitudine; ſene.

1. Modèſtè tamen dicit.] Commodè Boſium legere agnoſcit Junius; vulg. dixit. quam ſcripturam dextre explicat Turnebus lib. xxx. cap. 13. Malaſp. legendum cenſebat, ac tam modèſtè dixit, cujus conjecturam ut non damnare, ita nec probare audeat Lamb.

2. Deinde in diſceſſionibus.] Boſius in diſceſſionibus legit, cum Manutio; ſed in, deinde, nihil mutat. Lambinus verò retinet totam lectionem Manutii, ſive legat, ne in diſſenſionibus, ſive, ne in diſceſſionibus; ait tamen veteres libros habere diſſenſionibus.

3. Deceſſu.] Scriptura hæc eſt Decurtati; ad quam proximè accedit illa Tornæſ. de cenſu tuo. Sed Boſius Ciceronem ſcripſiſſe putat de deceſſu tuo. Junius probat de ceſſu, vel ut Lambinus voluit, cenſu, utrumque enim ait idem eſſe: antea legebatur de acceſſu.

4. Hoc mihi nihil.] Antecedentia verba, & ad me perferantur, ex optimi mſ. Palat. fide expungit Junius.

5. Tocullionibus.] Sic reſtituit Adrianus Turnebus, lib. xvii. cap. 3. & 13. Adverſar. ut ſit diminutivum à τόκος. tocullionibus ex mſ. reſcripſerat antea Victoriſ, quum vulgati haberent, decurionibus.

6. Ei nos θεοι videmur.] Hic aliquid mendi latet, ſiquidem ſcripti libri ab impreſſis diſſentiunt. In eo qui Beſſarionis fuit perſpicue legitur; cura amabo te Ciceronem noſtrum *δπολις μ* videmur; in alio, *εινος θεοι* videmur. Ex depravata hujus veteris ſcripturæ veſtigiiſ, cura amabo te Ciceronem noſtrum *εινος ευνοκτις* videmur, conjicit legendum Muretus; C. a. te C. n. cui nos *στωσεῖν* videmur. conſulatur lib. i. Variar. lectionum cap. 20.

7. Πελλωσίαν.] Vulg. πελινάϊων.

8. Procilio.] Vulg. procillio.

9. Mihi credes, leges; hæc doceo;] Boſii ſunt ex Decurt. Antea legebatur, mihi Herodes, lege; vel, mihi heredes, &c. Panthagathus legebat: mihi Herodes; lege bos Anos. Juſtus Lipſius lib. iv. Epit. quaerſ. cap. 11. propius ab ſcriptura diſcedens, emendat: mihi

credeſ. lege hoc otio. mirabilis, &c. Lamb. Malaſp. fidem ſequutus, qui partim mihi credas, partim, mihi credes, ſcriptum eſſe in ſuis libris teſtatur (quomodo & nonnulli Memm. & Tornæſ. ipſe legunt) edendum curavit, mihi credas legendus eſt. Manutius etiam conſtitetur, Ducis Urbanitatis librum habere, mihi credas. quidam doctus ſic legendum arbitrat: mihi Herodes cum hoc legendus eſt. Mavult quidam alius ſic: mihi, hic non Herodes legendus eſt. Licet etiam legere, mihi crede, legendus eſt, ut olim ediderat Lambinus.

10. De Lollio ſanus non eſt: de Vinio laudo.] Hæc emendatio placet Manutio: cum antea legeretur vino. Alii legunt de olo ſanus non eſt; de vino laudo, quæ reſtitutio ſecundum Fulvianos debetur libris Palatinis.

11. K. Atilio.] Sinceram lectionem retinuerunt Decurt. & Tornæſ. in quorum utroque exaratum eſt K. Atilio, id eſt, Cæſoni Atilio. olim Lamb. ediderat, Calatino K.

12. Viridariorum Διαφάσεις.] Ita ſcribit Boſius fidem ſequutus omnium ſuorum mſſ. Libros veteres partim habere viridariorum, partim, viridiorum, teſtatur Lamb. ipſe legit v. Διαφάνσεις. Vulgata lectio, Cyrus ajebat radiatorum Διαφάσεις, eſt à Victoriſ, qui ita emendavit, quum prius corruptiſſime legeretur, Cyrus agebatur viridiorum α Διαφάσεις. conſulatur & Petrus Pithæus lib. 11. Adverſ. ſubſec. cap. 18. Cyrus ajebat viridium, vel viridiorum Διαφάσεις latis luminibus, &c. viridium hic mendoſè ſcriptum, pro thiridium, hoc eſt, θυριδιων Διαφάσεις. Salmaſ.

13. Ὑπερῶσιν.] Ita omnes mſſ. quidam tamen ſine libris conjunctum, κατέσασιν.

14. Εἰς ἐκάτερον.] Has duas voculas reſtituit Victoriſ.

15. Reditus in gratiam: cum inimicis pax, cum multitudine.] Aliter diſtinguitur vulgò, reditus in gratiam cum inimicis, pax cum multitudine.

senectutis otium. sed me ¹ κατὰ τὰς mea illa commovet, quæ est in libro III.

Interea cursus, quos prima à parte juvenca,

Quosque ideo Consul virtute, animoque petisti,

Hos retine, atque auge famam, laudesque bonorum.

Hæc mihi cum in eo libro, in quo multa sunt scripta *Ἰσοκράτους*, Calliope ipsa præscripserit, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis videatur

εἰς δῶνός ἀριστὸν ἀμυνέωσθαι πατρὸς.

sed hæc ambulationibus Compitalitiis reservemus. Tu pridie Compitalia memento balineum calidius jubebo : & Pomponiam Terentia rogat ; matrem adjungemus. *Ἡεροφείδης* ² *ἔπει φιλομυίας* affer mihi de libris Quinti fra-

CICERO ATTICO S.

FECISTI mihi pergratum, quod Serapionis librum ad me misisti : ex quo quidem ego (quod inter nos liceat dicere) millesimam partem *vix intelligo*. pro eo tibi præsentem pecuniam solvi imperavi ; ne tu expensum muneribus ferres. At quoniam nummorum mentio facta est ; amabo te, cura, ut cum Titinio, quoquo modo poteris, transigas. si in eo, quod ostenderit, non stat ; mihi maxime placet, ea, quæ malè empta sunt, reddi, si voluntate Pomponiæ fieri poterit : si ne id quidem, ³ nummi potius reddantur, quàm ullus sit scrupulus. valde hoc velim ante, quàm proficiscare, amanter, ut soles, diligenterque conficias. Clodius ergo, ut ais, ad Tigranem ? velim ⁴ *Sypræ* conditione : sed facile patior. accommodatius enim nobis est ad liberam legationem tempus illud, cum & Quintus noster jam, ut speramus, in otio ⁵ considerit, & iste sacerdos Bonæ dææ ⁶ cujus modi futurus, ejus sit. interea quidem cum *Musis* nos delectabimus animo æquo, immo verò etiam gaudenti, ac libenti. neque mihi umquam veniet in mentem Crasso invidere, neque pœnitere, quod à me ipse non desciverim. De geographia, dabo operam, ut tibi satisfaciam : sed nihil certi polliceor. magnum opus est ; sed tamen, ut jubes, curabo, ut hujus peregrinationis aliquod tibi opus exstet. Tu quidquid indagaris de Rep. & maximè quos Consules futuros putes, facito, ut sciam : tamet si minùs sum curiosus. statui enim nihil jam de Rep. cogitare. Terentiæ saltum perspeximus. quid quæris ? præter quercum Dodonæam nihil desideramus, quo minùs Epirum ipsam possidere videamur. Nos circiter KAL. aut in Formiano erimus, aut in Pompejano. tu, si in Formiano non erimus ; si nos amas, in Pompejanum venito. id & nobis erit perjuvandum, & tibi non sane devium. De muro, imperavi Philotimo, ne impediret, quo minùs id fieret, quod tibi videretur. censeo tamen, adhibeas Veturum. his temporibus, tam dubia vita optimi cujusque, magni æstimo unius æstatis fructum palæstræ Palatinæ, sed

ita tamen, ut nihil minùs velim, quàm Pomponiam, & puerum versari *in timore tuina*.

CICERO ATTICO, S.

CURIO equidem, & jam pridem cupio Alexandriam, ⁵ & reliquamque Ægyptum visere, & simul ab hac hominum satietate nostri discedere, & cum aliquo *desiderio* reverti : sed hoc tempore, & his mittentibus, *Αἰδέομαι πρῶτος, καὶ πρῶτος ἐλασχεῖν ἀναθήσει*. quid enim nostri optimates, si qui reliqui sunt, loquentur ? an me aliquo *πρατίο* de sententia esse deductum ? *πυλὸν δέμας μοι πρῶτος* ⁷ *ἐλασχεῖν ἀναθήσει* ? Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum millibus. quid verò *ἱστορίας* de nobis ad annos D C. prædicarint ? quas quidem ego multo magis vereor, quàm eorum hominum qui hodie vivunt, rumufculos. sed opinor, excipiamus, & expectemus. si enim deferetur, erit quædam nostra potestas, & cum deliberabimus. ⁸ etiam *EST IN* non accipiendo non nulla gloria. quare si quid *Θεοφάνης* tecum fortè contulerit, ne omnino repudiaris. de istis rebus expecto tuas litteras ; quid Arrius narret ; quo animo se destitutum ferat ; ⁹ æqui Consules parentur ; utrum, ut populi sermo, Pompejus. & Crassus ; an, ut mihi scribitur, cum Gabinio Servius Sulpicius : & , num quæ novæ leges : & , num quid novi omnino : & , quoniam Nepos proficiscitur, cui nam. Auguratus deferatur : quo quidem uno ego ab istis capi possum. ¹⁰ vide securitatem meam. sed quid ego hæc, quæ cupio deponere, & toto animo, atque omni cura *φιλοσοφείν* ? sic, inquam, ¹¹ in animo est : vellem ab initio. nunc verò, quoniam, quæ putavi esse præclara, expertus sum, quàm essent inania, cum omnibus Musis rationem habere cogito. Tu tamen, ¹² de Curtio ad me rescribe certius ; & , num quis in ejus locum paretur ; & , quid de P. Clodio fiat : & , omnia, quemadmodum polliceris, *ἐπι χολῆς* scribe : & , quo die Roma te exiturum putes, velim ad me scribas ; ut certio rem te faciam, quibus in locis futurus sum ; epistolamque statim des de iis rebus, de quibus ad te scripsi. valde enim expecto tuas litteras.

CICERO ATTICO, S.

QUON tibi superioribus litteris promiseram, fore, ut opus extaret hujus peregrinationis ; nihil jam magnopere confirmo. sic enim sum complexus otium, ut ab eo divelli non queam. itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antii festivam copiam : aut *stuctus numero*. nam ad lacertas captandas tempestates non sunt idoneæ. à scribendo prorsus abhorret animus. etenim *γερραφικῶς*, quæ constitueram, magnum opus est : ita valde Eratosthenes, quem mihi proposueram, à Serapione, & ab Hipparcho reprehenditur. quid censes, si Tyrannio accesserit ? & hercule sunt res difficiles ad explicandum, & *ἀρθευδείς* : nec tam possunt *ἀνθηρραφείως*, quàm ¹³ videbatur : & , quod

1. Κατὰ τὰς.] Legebatur in omnibus Boffii κατὰ τὰς, unde reposuit κατὰ τὰς. Lambinus assentitur Turnebo legendum existimanti, κατακλῆς. Muræti liber pecis habet, unde facit ῥῆς; lib. xiv. Var. lect. cap. 8. Vulg. κατὰ τὰς.

2. Περὶ φιλομυίας.] Ita Victorius, Manutius, Junius, ex Laërtio emendant, prius legebatur περὶ φιλομυθίας & in mī. Victor. περὶ φιλομυθίας.

3. Nummi potius reddantur.] Malis Manutius addantur. Boffius nihil mutandum censet.

4. Sypræ conditione.] Conjectura est Boffii, ex corrupta lectio- ne Sypræ. Antiquus vero liber Bessaronis, Sypræ conditiones, habet. Ursinus ait in uno mī. esse, velim syriam facile patior ; in altero, velim scire conditiones. facile patior : sed postremam hanc lectio- nem, castigatorem esse quorundam testatur Victorius, qui Sypræ conditione quod & in cunctis mī. invenit & Germani adnotarunt, excudi jussere, quidam etiam legunt syria: sypæ proxime veterem scripturam legit Junius. Turnebus lib. III. cap. 21. vel sypæ vel syria legi posse putat. prius probat Lambinus. qui ipse putavit

aliquando legi posse, Cypria conditione. Korradius volebat, Cyrena conditione.

5. Considerit.] Vulg. confederit.

6. Cujusmodi futurus, ejus sit.] Bof. ex scidis & Tornæs. sic habet *cuj. fut. scius sit*, ut & antiquus Victorii codex. sed Cavalcantis exemplar, sacerdos bene de te cuiusmodi futurus scius sit. vulg. futurus scit, sciri possit, quæ duæ ultimæ voces abiunt à Bessar. mī.

7. Cato ille noster.] Victorius ante hæc verba versum Homeri restituit ἰλ. χ. quem in antiquis codicibus reperit.

8. Etiam est in non accipiendo.] Vulg. etiam hercule est, &c.

9. Æqui Consules parentur.] Junius ex mī. Palat. & qui Coss. parentur, rescribendum duxit.

10. Vide securitatem.] Bof. ex Decurt. Muretus, vide levitatem meam ; quod probat Lambinus qui in codice Tornæs. videte vitam meam, legi ait : vulg. videte civitatem meam.

11. In animo est, vellem.] In vulg. ante, vellem, ponitur particula sic.

12. De Curtio.] Codex Tornæs. & Crusell. de Tutio. sed vulgata Decurtat. retinet.

13. Videbatur.] Vulg. videbantur.

quod caput est, mihi quævis satis *justa causa* cessandi est. quin etiam dubitem, an hic, an Antii confidam, & hoc tempus omne consumam: ubi quidem ego malleum Duum virum, quàm Romæ me fuisse. tu verò sapientior Buthroti domum parasti. sed, mihi crede, proxima est illi municipio hæc Antiatium civitas. esse locum tam prope Romam, ubi multi sint, qui Vatinius numquam viderint? ubi nemo sit, præter me, qui quemquam ex xx. viris vivum, est sæculum, velit? ubi me interpellat nemo, diligant omnes? hinc nimirum *πολιούτιον*. nam istuc non solum non licet, sed etiam tædet. itaque *ἀνέκδιε*, quæ tibi uni legamus, Theopompino genere, aut etiam asperiore multo, pangentur. neque aliud jam quicquam *πολιούτιον*, nisi *odisse improbos*, & id ipsum nullo cum stomacho, sed potius cum aliqua scribendi voluptate. Sed ut ad rem, scripsi ad Quæstores urbanos de Quinti fratris negotio. vide, quid narrent; *ecqua spes sit denarii*, an cistophoro Pompejano jaceamus. Præterea de muro, *statue*, quid faciendum sit. Aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac, ut sciam.

CICERO ATTICO S.

DE geographia etiam atque etiam deliberabimus. *Orationes autem me duas postulas: quarum alteram non libebat mihi scribere, quia abscideram; alteram, ne laudarem eum, quem non amabam. sed id quoque videbimus. denique aliquid extabit; ne tibi planè cessasse videamur. De Publio quæ ad me scribis, sanè mihi jucunda sunt: eaque etiam velim, omnibus vestigiis indagata, ad me afferas, cum venies; & interea scribas, si quid intelliges, aut suspicabere, & maximè de legatione quid sit acturus. equidem ante, quàm tuas legi litteras, in hominem ire cupiebam; non mehercule, ut differrem cum eo vadimonium; (nam mira sum alacritate ad litigandum) sed videbatur mihi, si quid esset in eo *populare*, quòd plebejus factus esset, id amissurus. quid enim ad plebem transisti? ut Tigranem ires salutatum? narra mihi, reges Armenii patricos salutare non solent? quid quæris? acueram me ad exagitantam hanc ejus legationem. quam si ille contemnit, & si, ut scribis, bilem id commovet & latoribus, & auspiciibus legis curiatæ, spectaculum egregium. Herculè, verum ut loquamur, subcontumeliosè tractatur noster Publius: primùm, qui cum in domo Cæsaris quondam unus vir fuerit, nunc ne in Viginti quidem esse*

potuerit: deinde, alia legatio dicta erat, alia data est; illa opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatiniio reservatur: hæc jejuna, ac bella relegatio datur ei, cujus tribunatus ad istorum tempora reservatur. incende hominem, amabo te, quoad pot' est. una spes est salutis, istorum inter istos *dissensio*; cujus ego quædam initia sensi ex Curione. jam vero Arrius Consulatum sibi ereptum fremit, Megabocchus & hæc sanguinaria juvenus inimicissima est. accedat vero, accedat etiam ista rixa Auguratus. spero me præclaras de istis rebus epistolas ad te sæpe missurum. Sed, illud quid sit, scire cupio, quod jacis obscure, jam etiam ex ipsis *quinque viris loqui quosdam*. quidnam id est? si est enim aliquid, plus est boni, quàm purarum. atque hæc, sic velim existimes, non me abs te *τὸ παρακινῶν* quærere, quòd gestiat animus aliquid agere in Rep. jam pridem *gubernare me* tædebat, etiam cum licebat. nunc verò cum cogar exire de navi, non abjectis, sed receptis gubernaculis; cupio istorum naufragia ex terra intueri, cupio, ut ait tuus amicus Sopholes, *καὶ ἔτι πρὸς τὴν*:

Πυκνὰς ἀκέρην ψευδῶς ὀδοῦσιν φρενί.

De muro, quid opus sit, videbis. Castricianum mendunt nos corrigemus: & tamen ad me Quintus *οὐδὲν οὐδὲν* scripserat, nunc ad sororem tuam *h-s xxx*. Terentia tibi salutem dicit. Cicero tibi mandat, ut Aristodemo idem de se respondeas, quod de fratre suo, sororistuxæ filio, respondisti. De Anialthea quod me admones, non negligemus. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

EPISTOLAM cum à te avidè expectarem ad vesperum, ut soleo; ecce tibi nuntius, pueros venisse Roma. voco, quæro, ecquid litterarum? negant. quid ais, inquam, nihil ne à Pomponio? perterriti *voce & vultu*, confessi sunt se accepisse, sed excidisse in via. quid quæris? permoleste tuli. nulla enim abs te per hos dies epistola inanis aliqua re utili & suavi venerat. nunc, si quid in ea epistola, quam ante diem xvi. Kal. Mai. dedisti, fuit historiz dignum, scribe quamprimum, ne ignoremus: sin nihil præter jocationem, redde id ipsum. & scito Curionem adolescentem venisse ad me salutatum. valde ejus sermo de Publio cum ruis litteris congruebat. ipse verò mirandum in modum *reges odisse superbos*. peræquè narrabat incensam esse juventutem, neque ferre hæc posse. bene habemus;

1. *Quin etiam dubitem.*] Liber Longolii qui etiam dubitem, ut & Manutio placuisse video.

2. *An hic, an Antii.*] Bos. ex Decurt. & Malasp. ex suis codd.

3. *Ego malleum duumvirum, quam Romæ me fuisse.*] Totus hic locus ita legitur in scidis; & ita etiam legit Pithæus, sed detracto, me lib. 11. Advers. cap. 18. vulgò, ego malleum diu nimirum quàm Romæ fuisse.

4. *Qui quemquam ex xx. viris vivum, est sæculum, velit?*] Hunc locum ita ex Decurt. restituit Bofius, quem laudat Junius: sed ex duobus mss. Pal. pro *vivum*, reponit *vivere*. Cavale. Victor. & Tornæf. habent *sejium*, pro *sæclum*. Bessar. verò *sagium*: vulgata editio, ex xxx. *viris unum esse salvum velit?* Lamb. ex xx. *viris vivum esse audierit?* Turn. l. xxx. c. 13. tentat, *virum esse jam velit*.

5. *Ανέκδιε, quæ.*] Vulg. *ἀνέκδιε* à nobis quæ, &c.

6. *Ecqua spes sit.*] Vulg. & quæ.

7. *Statue.*] Vulg. *statuo*.

8. *Orationes me duas postulas.*] Vulg. à me duas postulas.

9. *Non libebat mihi scribere.*] Vulg. non libebat mihi scribere.

10. *Quia abscideram, alteram ne laudarem eum, &c.*] Totum hunc locum ita legendum putat Ursinus, *quarum alteram non libebat mihi scribere, quia abscideram: alteram non libebat ne*.

11. *In hominem ire.*] In abest à vulgatis & abesse debere contendit Manutius.

12. *Quid enim ad plebem transisti? ut Tigranem, &c.*] Ita multò elegantius distinctum quam vulgò, *quid enim? ad plebem transisti, ut, &c.*

13. *Illà opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatiniio.*] Hæc est scriptura Decurtati, Tornæf. & Crusell. & ita olim corrigendum esse putavit Manutius. Faërnus verò ita legebat & interpungebat, *illà opima ad exigendas pecunias Druso, ut*

opinor: Isauriensis nebuloni Vatiniio reservatur. Isauriensis etiam legebat Malasp. Nonnullos è Memm. codd. habere testatur Lamb. Pisaurensi an epuloni. Bessarionis, Cavalcantis, & Victorii libri, Pisaurensis nebuloni. alii pro, an epuloni, reponunt, an nebuloni, vulg. Pisaurensis nebuloni. Turnebus lib. xxx. cap. 13. emendat, Druso ut opinor, Pisaurensi à Nebulone Vatiniio reservatur.

14. *Bella relegatio.*] In libro Bessarionis antiquo tribus verbis distinctè scriptum est, *jejuna tabella relegatio*.

15. *Quoad pot' est.*] Scidarum hæc est & veterum librorum lectio. probant Velius, Bofius & Junius. Tornæf. & Crusell. habent, *quoad potest*.

16. *Megabocchus.*] *Megabocchus* mss. Pal. consentientibus legit Junius: unus tamen habet *Megabrotus*.

17. *Quinque viris.*] Putat Manutius pro, *quinque*, reponendum *xx*.

18. *Sed receptis.*] Ita auctoribus melioribus libris rescripsit Victorius. vulgò, *ereptis*, quod retinet Junius. priorem tamen scripturam damnare nequit.

19. *Καὶ ἔτι πρὸς τὴν.*] Locum hunc cum ante depravatissimè legeretur restituit Victorius. Cæterum & ille, & vulgus, legit *καὶ ἔτι*, non *ἀκέρην*.

20. *οὐδὲν οὐδὲν.*] Corruptus est locus, ut opinatur Manutius qui mallet, si per antiquos libros liceret *οὐδὲν οὐδὲν*. ultimi autem membri prior numerus abest à vulg. Prioris numeros ex mss. suis restituisse ait Victorius, ut & infra *h-s xxx*. pro *lss. xxx. οὐδὲν*, ut habetur in vulg.

21. *Nunc ad sororem.*] Conjectura hæc est à Malasp. quam confirmat Decurt. Ursinus etiam ait quosdam in mss. suis ita reperisse: vulg. *non ad sororem*.

22. *Epistolam.*] Epistola hæc in Lamb. editione nona est; Octava verò illa cujus principium, *Regent illi, &c.*

bemus; nos, si in his spes est, opinor, aliud agamus. Ego me do historia: quamquam, licet me Saufejum pures esse, nihil me est inertius. Sed cognosce itinera nostra; ut statuas, ubi nos visurus sis. In Formianum volumus venire Parilibus: inde, (quoniam putas prætermittendum nobis esse hoc tempore Cratera illum delicatum) Kal. Mai. de Formiano proficiscemur, ut Antii simus A. D. v. Non. Mai. Iudi enim Antii futuri sunt 2 à xv. ad prid. Non. Mai. eos Tullia spectare vult. inde cogito in Tusculanum, deinde Arpinum, Romam A. D. Kal. Jun. Te aut in Formiano, aut Antii, aut in Tusculano, cura, ut videamus. Epistolam superiorem restitue nobis, & appinge aliquid novi.

CICERO ATTICO, S.

3 **S**V. B. E. Cum mihi dixisset Cæcilius Quæstor puerum se Romam mittere, hæc scripsi raptum, ut tuos elicerem mirificos cum Publio dialogos, cum eos de quibus scribis; tum illum, quem abdis, & ais, longum esse, quæ ad ea responderis, perscribere; illum verò, qui nondum habitus est, quem illa βωῶπις, cum è Solonio redierit, ad te est relatura. sic velim putes, nihil hoc posse mihi esse jucundius. si verò, quæ de me pacta sunt, ea non servantur; in cælo sum: ut sciat hic noster Hierosolymarius, raductor ad plebem, quam bonam meis 5 putissimis orationibus gratiam reculerit: quarum exspecta divinam πιλυαδίου, etenim, quantum conjectura auguramur, si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, non modò de cynico Consulari, sed ne de istis quidem piscinarum Tritonibus poterit se jactare. non enim poterimus ulla esse 6 in invidia, spoliati opibus, & illa Senatoria potentia. sin autem ab his dissentiet; erit absurdum in nos inveni. verumtamen invehatur. festivè, mihi crede, & minore sonitu, quam putaram, orbis hic in Rep. est conversus: 7 citius omnino, quam potuit; id culpa Catonis, sed rursus improbitate istorum; qui auspicia, qui Æliam legem, qui Juniam, & Liciniam, 8 qui Cæciliam, & Didiam neglexerunt; qui omnia remedia Reip. effuderunt; qui regna, qui prædia retrarichis, qui immensas pecunias paucis dederunt. video jam quò invidia transeat, & ubi sit habitatura. nihil me existimaris, neque usu, neque à Theophrasto didicisse, nisi brevi tempore, desiderari nostra illa tempora, videris. etenim si fuit invidiosa Senatus potentia; cum ea non ad populum, sed ad tris homines immoderatos redacta sit, quidnam censes fore? proinde isti licet faciant, quos volent, consules, tribunos pleb. denique etiam Vatinius strumam sacerdotii δειάφω vestiant; videbis brevi tempore magnos non modò eos, qui nihil titubarunt, sed etiam illum ipsum, qui peccavit, Catonem. nam nos quidem, si per istum tuum sodalem Publium licebit, σφισδὲν cogitamus: 9 si ille cogit ἄνω, tum duntaxat nos defendere; & quod est proprium artis hujus, ἐπαγγέλλομαι Ἀνδρ' ἀπαμυνίωσθαι, 10 ὅτε τις πρέτερον χαλεπήνη.

1. Cratera illum delicatum.] Ita omnes mss. quibus in vitis olim reposuerat Lamb. filicatum; sed postea hoc improbato, delicatum retinuit.

2. Aiv. ad prid.] Ita Manutius ex conjectura, Bosius ex Decurt. vulg. à 111. Kal. ad prid. &c.

3. S. V. B. E.] Hæc & Mureti & Bosii emendatio est, cum vulg. legeretur subito.

4. Quem abdis.] Vulg. addis.

5. Putissimis orationibus.] Vulg. purissimis.

6. In invidia.] Abest à vulg. præpositio, in, quam ex scidis retinuit Bosius.

7. Citius omnino quam potuit.] Oportuit, pro potuit, placebat Ursino & ita postea se vidisse scriptum, in libro Longolii, testatur.

8. Qui Cæciliam.] Ita emendavit Manutius. vulg. Calliam.

9. Si ille cogit ἄνω, tum duntaxat.] Conjectura hæc est Bosii, ex corrupta Decurt. lectione, in qua legitur, cogit tanta tum. vulg. si ille cogitat, tantum. Manutius etiam si vulgatam probet, posse tamen ita corrigi existimat, si ille cogit, at tantum duntaxat.

10. ὅτε τις πρέτερον χαλεπήνη.] Leve mendum, mendum

Patria propicia sit: habet à nobis, etiam si non plus, quam debitum est, plus certè, quam postularum est. malè vehi malo alio gubernante, quam tam ingratis vectoribus, benè gubernare. Sed hæc coram commodiùs. nunc audi, quod quæris. Antium me ex Formiano recipere cogito A. D. v. Non. Mai. Antio volo Non. Mai. proficisci 11 in Tusculanum. sed cum è Formiano rediero, (ibi esse usque ad prid. Kalend. Mai. volo.) faciam statim te certiore. Terentia tibi salutem. Κικέρων ὁ μικρὸς ἀσάξεν Τίτον Αθηναίων.

CICERO ATTICO, S.

10 **V**OLO ames meam constantiam. ludos Antii spectare non placet. est enim ὑποσπλοικον, cum velim vitare omnium deliciarum suspicionem, repente ἀναφαινεῖ non solum delicate, sed etiam ineptè peregrinantem. quare usque ad Non. Mai. te in Formiano expectabo. nunc fac, ut sciam, quo die te visuri simus. Ab Appii Foro, hora quarta. dederam aliam paulo 12 ante Tribus tabernis.

CICERO ATTICO, S.

11 **N**ARRO tibi, planè relegatus mihi videor postea quam in Formiano sum dies enim nullus erat, Antii cum essem, quo die non melius scirem, Romæ quid ageretur, quam ii qui erant Romæ. etenim litteræ tuæ, non solum quid Romæ, sed etiam quid in Rep. neque solum quid fieret, verum etiam quid futurum esset, indicabant. nunc, nisi si quid 13 ex prætereunte viatore exceptum est, scire nihil possumus. quare quamquam jam te ipsum exspecto, tamen isti puero, quem ad me statim iussu recurrere, da ponderosam aliquam epistolam, plenam omnium non modò aëtorum, sed etiam opinionum tuarum: ac diem, quo Roma sis exiturus cura ut sciam. Nos in Formiano esse volumus usque ad prid. Nonas Mai. eò si ante eam diem non veneris, Romæ te fortasse videbo. nam Arpinum quid ego te invitem?

Τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κεραιόφθο, ἔπ' ἔγωγε
 Ης γαίης δυνάμει γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.
 Hæc igitur. Cura ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

12 **N**EGENT illi 15 Publium plebejum factum esse. hoc vero regnum est, & ferri nullo pacto potest. emittat ad me Publius, qui obsignent; jurabo. Cnæum nostrum, collegam Balbi, Antii 16 mihi narrasse, se in auspicio fuisse. ò suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas, duas: quibus δὲ ἀγγέλια quæ reddam, nescio: deberi quidem plane fateor. sed vide συσκευυα. Emerferam commodè 17 ex Antiati in Appiam ad Tris tabernas, ipsi 18 Cerialibus, cum in me incurrit, Roma veniens Curio meus ibidem illic puer abs te cum epistolis. ille ex me, nihil ne audissem novi: ego negare. Publius, inquit, Tribunatum petit. quid ais? & inimicissimus quidem Cæsaris, & ut omnia, inquit, ista rescindat. quid Cæsar? inquam, negat, se

tamen: sic levat Clausqueius ὀρεῖτερον.

11. In Tusculanum. sed cum.] Ursinus legendum putabat, sed cum è Tusculano in Formianum rediero, (ubi esse volo usque ad prid. Kalend. Jun.) faciam, &c.

12. Ante Tribus Tabernis.] Vulg. ante à Tribus Tabernis. Junius verò ex mss. Palat. antea Tribus Tabernis.

13. Ex prætereunte viatore.] Sic habent codd. Memm. & item Tornæf. & Huralt. plerique vulg. ex precedente.

14. Negent illi.] Epistola hæc est octava in Lamb. editione.

15. Publium plebejum.] Ita codd. Tornæf. & Crusell. aperta scriptura; qui etiam paulò post habent, hoc verò regnum est, & ferri nullo modo potest, non ut Victor. negent illi Publium tribun. plebis factum esse. Hoc verò regnum esse, ferri nullo pacto potest: vel ut vulg. hoc verò regnum esse, ferri nullo pacto potest.

16. Mibi narrasse, se.] Junius ex mss. Pall. fide ait tollendum τὸ se.

17. Ex Antiati.] Bos. ex mss. vulg. ex Antio.

18. Cerialibus.] Vulg. semper Cerialibus.

se quicquam de illius adoptione tulisse. deinde suum, Memmii, Metelli Nepotis exprompsit odium. Complexus juvenem dimisi, properans ad epistolas. ¹ Ubi sunt, qui ajunt, ζῶσης φωνῆς? quanto magis vidi ex tuis litteris, quàm ex illius sermone, quid ageretur? de ruminacione quotidiana, de cogitatione Publii, de lituis βοῶπιδῶ, de signifero Athenione, de litteris missis ad Cnæum, de Theophanis, Memmiique sermone. quantam porrò mihi expectationem dedisti? convivii istius ἀσελγῆς? sum in curiositate ὀξύπεσιον: sed tamen facile patior te id ad me συμπίσιον non scribere; presentem audire malo. Quod me, ut scribam aliquid, hortaris: crescit mihi quidem materies, ut dicis: sed tota res etiam nunc fluctuat; ³ κατ' ὀπίωρον τρυξ: quæ si decesserit; magis erunt judicata, quæ scribam: quæ si statim à me ferre non potueris, primus habebis tamen, & aliquandiu solus. Dicæarchum rectè amas. luculentus homo est, & civis haud paulo melior, quam isti nostri ἀδικούαρχοι. Litteras scripsi hora decima Cerialibus, statim, ut tuas legeram: sed eas eram daturus, ut putaram, postridie ei, ⁵ qui mihi primus obviam venisset. ⁶ Terentia delectata est tuis litteris, & impertit ⁷ tibi multam salutem: ἡ Κικέρων ὁ φιλόσοφος ἢ πολιτικὸν τίτην ἀσπάζει.

CICERO ATTICO, S.

13

FACINUS indignum: epistolam, αὐθαρεῖς tibi à Tribus tabernis rescriptam ad tuas suavissimas epistolas, neminem reddidisse? at scito, eum fasciculum, quò illam conjeceram, domum eo ipso die latum esse, quo ego dederam, & ad me in Formianum relatum esse. itaque tibi tuam epistolam jussi referri; ex qua intelligeres, quàm mihi tum illæ gratæ fuissent. Romæ quòd scribis hieri, ita putabam. at herculè in agris non filetur: nec jam ipsi agri regnum vestrum ferre possunt. ⁸ si verò in hanc τηλεπυλον veneris λαϊσφυρονίω, (Formias dico) qui fremitus hominum? quàm irati animi? quanto in odio noster amicus Magnus? cujus cognomen una cum Crassi Divitis cognomine consensescit. credas mihi velim; neminem adhuc offendi, qui hæc tam lentè, quàm ego fero, ferret. quare, mihi crede, φιλοσοφῶν. juratus tibi possum dicere, nihil esse tanti. Tu si litteras ad Sicyonios habes, advola in Formianum: unde nos pr. Non. Mai. cogitamus.

CICERO ATTICO, S.

14

QUANTAM tu mihi moves expectationem de sermone Bibuli? quantum de colloquio βοῶπιδῶ? quan-

tam etiam de illo delicato convivio? proinde ita fac venias, ac ad sitientis aures. quamquam nihil est jam, quod magis timendum nobis putem, quàm ne ille noster Sampliceramus, cum se omnium sermonibus sentiet vapulare, & cum has actiones δῶνα τρέπης videbit, ruere incipiat. ego autem usque eo sum enervatus, ut hoc otio, quo nunc tabescimus, malim εὐτυχευμένειον, quàm cum optima spe dimicare. De pangendo quod me crebro adhorraris, fieri nihil potest. basilicam habeo, non villam, frequentia Formianorum. ¹⁰ at quam parem basilicæ tribum Æmiliam? sed, omitto vulgus, post horam iv. molesti ceteri non sunt. C. Arrius proximus est vicinus. immo ille quidem jam contubernalis; qui etiam se idcirco Romam ire negat, ut hic mecum totos dies philosophetur. ecce ex altera parte ¹¹ Sebosus, ille Catuli familiaris. quò me vertam? statim mehercule Arpinum irem, ni te in Formiano commodissimè expectari viderem, duntaxat ad prid. Non. Mai. vide enim quibus hominibus aures sint deditæ meæ. occasionem mirificam, si qui nunc, dum hi apud me sunt, emere de me fundum Formianum velit. ¹² & tamen illud probem? MAGNUM QUID ¹³ AGGREDIAMUR, ET MULTÆ COGITATIONIS, ATQUE OTII. sed tamen satisfiet à nobis, neque parceret labori.

CICERO ATTICO, S.

15

UT scribis, ita video, non minus incerta in Rep. quàm in epistola tua: sed tamen ista ipsa me varias sermonum, opinionumque delectat. Roma enim videor esse, cum tuas litteras lego, & ut fit in tantis rebus, modò hoc, modò illud audire. illud tamen explicare non possum, ¹⁴ quidnam invenire possit, nullo recusante, ad facultatem agrariam. Bibuli autem ista magnitudo animi in comitiorum dilatione, quid haber, nisi ipsius iudicium ¹⁵ sine ulla correctione recipi? nimirum in Publico spes est: fiat Tribunus plebis: si nihil aliud, ut eo citius tu ex Epiro revertare. nam, ut illo tu careas, non video posse fieri; præsertim si mecum aliquid volet disputare. sed id quidem non dubium est, quin, si quid erit ejusmodi, sis advolaturus. verùm ut hoc non sit; ¹⁶ tamen seu ruer, seu eriget Remp. præclarum spectaculum mihi propono, modo te confessorè spectare liceat. Cum hæc maximè scriberem, ecce tibi Sebosus. nondum planè ingemueram; salve, inquit Arrius. hoc est Roma decedere? quos ego homines effugi, cum in hos incidi? ego verò ¹⁷ in monteis patrios, & ad incunabula nostra pergam. denique si solus non potuero, cum russicus potius, quàm cum his perurbanis: ita tamen, ut, quoniam tu certi nihil scribis, in Formiano ¹⁸ tibi præstoler usque

1. Ubi sunt qui ajunt ζῶσης φωνῆς.] Sic mss. Pall. ut & Lambin. placuit. vulg. versum ita supplent μεῖζον ἐνεργεῖαν εἶναι.
 2. Convivii istius ἀσελγῆς.] Ita Victorius ex suo codice, ut & Germani in margine adnotarant, antea ἀσέλγης, legebatur.
 3. Κατ' ὀπίωρον τρυξ.] Bossii est, cui vulgata lectio κατ' ὀπίωρον τρυξ, semper suspecta fuit. ita coniecit legendum ex hac Crusell. scriptura κατ' ὀπίωρον τρυξ.
 4. Decesserit.] Sebast. Corradus, monet in quibusdam libris leg desiderit.
 5. Qui primus obviam venisset.] Codd. Memmiani habent teste Lambino, qui mihi primus obviam venisset. quòd cum in suis quatuor invenerit, item Malaspina, revocandum putabat Gulielmius. æquè enim dici posse obviam atque occedere.
 6. Terentia delectata est.] Ita rescripsit Victorius ex suo codice. prius erat, affectata est, qua voce offensus Germani, affecta est, emendantur.
 7. Multam salutem.] Vulg. multum salutis.
 8. Si verò in hanc τηλεπυλον veneris λαϊσφυρονίω, Formias dico.] Hæc duo postrema verba abesse ab uno mss. testatur Ursinus; & fortasse addita sunt ὁλοιαστικῶς, ad declaranda Græca verba, quæ præcedunt. Junius hic Ursino assentiit & duo illa verba delenda censet.
 9. Ac ad sitientes aures.] Reduxit Bosius in pristinam sedem particulam, ac, quæ diu hinc exularat. Ubaldinus. & Manutius legebant, ut ad sitientes aures.

10. At quam parem basilicæ tribum Æmiliam? sed, etc.] Ita ex veteribus libris Bos. quòd probat ex mss. Pall. Junius, deleta tamen particula, sed: vulg. at comparem basilicæ? Tribum Æmiliam. Lamb. etiam ait plerosque mss. habere, at quam partem basilicæ?
 11. Sebosus, ille Catuli.] Aliter vulgò distinguitur, nempe, Sebosus ille, Catuli, &c.
 12. Et tamen illud probem?] Est è cod. Tornæs. & ita etiam Corradus & Lambinus totum hunc locum & legunt & distinguunt. Petrus Faber conjiciebat; & tuum illud probem. Manutius existimabat planius fore si legeretur, probe & proximè aggrediamur. Faërnus mutabat τὸ probem, in properè, quòd etiam mss. doctissimi viri emendatum esse testatur Ursinus.
 13. Aggrediamur.] Aggredimur legebat Faërnus.
 14. Quidnam invenire possit.] Vulg. inveniri.
 15. Sine ulla correctione recipi. ?] Junius ex mss. Pall. sine ulla correctione recipi. ?
 16. Tamen seu ruet, seu eriget remp.] Hæc est Bossii conjectura. mss. omnes corrupti. Tornæs. habet, servet, get. remp. Crusell. servet, serget remp. Decurt. seu ruet, se urget, remp. Bessarionis liber, tamen servet remp. quæ & vulgata est lectio; qua nihil sincerius, judicio Lambini. Junius conjicit, tamen si ruentem surveget remp. Faërnus ex mss. serviet respublica. Victorius edidit, sive ruet remp.
 17. In montes patrios & ad incunabula nostra.] Quilibet heic agnoscat versum longum, & Enniamum putabat Gulielmius.
 18. Tibi præstoler.] Victorius auctoritatem sui codicis secutus ita rescripsit, antea legebatur, te præstoler.

que ad 111. Non. Mai. Terentia pergrata est assiduitas tua, & diligentia in controversia Mulviana, nescit omnino, te communem causam defendere eorum, qui agros publicos possideant. sed tamen tu aliquid Publicanus pendis; hæc etiam id recusat. ea tibi igitur, & Κικέρων, ἀειση-
καρδία πάλαι, salutem dicunt.

CICERO ATTICO, S.

16

CENATO mihi, & jam dormitanti, prid. Kal. Mai. epistola est illa reddita, in qua de agro Campano scribis. quid quaeris? primū ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit, sed id cogitatione magis, quam molestia. cogitanti autem hæc ferè succurrebant. primū ex eo, quod superioribus litteris scripseras, ex familiari te illius audisse, prolatum iri aliquid, quod nemo improbaret; majus aliquid timeram: hoc mihi ejusmodi non videbatur. deinde, ut me ego consolet, omnis expectatio largitionis agraria in agrum Campanum videtur esse derivata: qui ager, ut dena jugera sint, non amplius hominum quinque millia potest sustinere. reliqua omnis multitudo ab illis abalienatur, necesse est. præterea, si ulla res est, quæ bonorum animos, quos jam video esse commotos, vehementius possit incendere, hæc certè est, & eo magis, quod portorii Italicae sublatis, agro Campano diviso, quod vectigal superest domesticum, præter vicissimam quæ mihi videtur una concinnacula, clamore pedissequorum nostrorum, esse peritura. Cnæus quidem noster jam planè quid cogitet, nescio.

Φυσᾷ γὰρ ἔσμι κροῖσιν αὐλισκοῖς ἔπ,
ἀλλ' ἀρχαῖαις φύσιν φροεῖαις ἄτερ:

qui quidem etiam istuc adduci potuerit. nam adhuc hoc ἐποφίξεν, 4 se leges Cæsaris probare; actiones ipsum præstare debere: agrariam legem sibi placuisse: potuerit intercedi; nec ne, nihil ad se pertinere: de rege Alexandrino placuisse sibi aliquando confici; Bibulus de cælo tum servasset, nec ne, sibi quaerendum non fuisse: de Publicanis, voluisse illi ordini commodare; 5 quidquid futurum fuerit, si Bibulus tum in forum descendisset, se divinare non potuisse. nunc verò Samplicerame quid dices? vectigal te nobis in monte Antilibano constituisse, agri Campani abstulisse? quid, hoc quemadmodum obtinebis? oppressos vos, inquit, tenebo exercitu Cæsaris. non mehercule me tu quidem tam isto exercitu, quam ingratis animis eorum hominum, qui appellantur boni, qui mihi non modò præmiorum, sed ne sermonum quidem umquam fructum ullum, aut gratiam retulerunt. quod si in eam me partem incitarem, profectò jam aliquam reperire resistendi viam. nunc prorsus hoc statui, ut quoniam tanta controversia est Dicæarcho, familiari tuo, cum Theophrasto, amico meo, ut ille tuus τὸ πρακτικὸν βίον longè omnibus anteponat, hic autem τὸ θεωρητικὸν, utrique à me mos gestus esse videatur. puto enim me Dicæarcho affatim satisfecisse: respicio nunc ad hanc familiam, quæ mihi non modò, ut

requiescam, permittit; sed reprehendit, quia non semper quierim. quare incumbamus ò noster Tite ad illa præclara studia, & eò, unde discedere non oportuit, aliquando revertamur. Quod de Quinti fratris epistola scribis, ad me quoque fuit πρόθε λεων, ὅτιεν ῖ: quid dicam nescio. nam ita deplorat primis versibus mansionem suam, ut quemvis movere possit: ita rursus remittit, ut me roget, ut annales suos emendem, & edam. Illud tamen, quod scribit, animadvertas velim, de portorio circumvectionis; ait, se de consilii sententia rem ad Senatum rejecisse. nondum videlicet meas litteras legerat; quibus ad eum, re consulta, & explorata, perscripseram, non debere. velim, si qui Græci jam Romam ex Asia de ea causa venerunt, videas, & si tibi videbitur, his demonstras, quid ego de ea re sentiam. si possum discedere, ne causa optima in Senatu pereat, ego satisfaciam Publicanis; εἰ ῖ μὴ, (verè tecum loquar) in hac re malo universæ Asiæ, & negotiatoribus. nam eorum quoque vehementer interest. hoc ego sentio valde nobis opus esse. sed tu id videbis. Quæstiones autem, quæso, num etiam de cistophoro dubitant? nam si aliud nihil erit; cum erimus omnia experti, 6 ego illud ne quidem contemnam, quod extremum est. Te in Arpinati videbimus, & hospitio agresti accipiemus; quoniam maritimum hoc contemisti.

CICERO ATTICO S.

17

PRORSUS, ut scribis, ita sentio. 7 turbat vi Sampliceramus. nihil est, quod non timendum sit. ὁμολογη-
μῶς ταρανίδα συσιδύζει. quid enim ista repentina affinitatis conjunctio, quid ager Campanus, quid effusio pecuniæ significant? quæ si essent extrema, tamen esset nimium mali: sed ea natura rei est, ut hæc extrema esse non possint. quid enim eos hæc ipsa per se delectare possunt? numquam huc venissent, nisi ad alias res pestiteras aditus sibi compararent. verum, ut scribis, hæc in Arpinati A. D. vi. circiter Id. Mai. 9 non deflebimus, ne & opera, & oleum philologiæ nostræ perierit: sed 10 conferemus tranquillo 11 animo. dii immortales! neque tam me ἀελπίσια consolatur, ut antea, quàm ἀδελφοεῖα; qua nulla in re tam utor, quàm in hac civili, & publica. quin etiam, quod est subinane in nobis, & non ἀφιλόδοξον, (BELLUM est enim sua vitia nosse) 12 afficitur quadam delectatione: solebat enim me pungere, ne Samplicerami merita in patriam ad annos DC. majora viderentur, quàm nostra: hac quidem cura certè 13 jam vacuum est. jacet enim ille sic, ut 14 πῶσις Curiana stare videatur. Sed hæc coram. Tu tamen videris mihi Romæ fore ad nostrum adventum. quod sanè facillè patiar, si tuo commodo fieri possit. sin, ut scribis, ita venies; velim è 15 Theophane expiscere, quoniam in me animo sit 16 Alabarches. quæres 17 scilicet, ut soles κτ' τὸ κηδεμονικόν, & ad me ab eo quasi ὑποθήκας adferes, quemadmodum me geram. aliquid ex ejus sermone poterimus τῶν ὄλων suspicari.

CICE-

1. Publicanus.] Restituit Bos. ex suis, quorum pars publicanus, pars publicanus habet. vulg. publicanis; Victorius etiam ait, se in omnibus mss. quos viderit, legisse publicanos, quod & Germani adnotarunt.

2. Primum ita me pupugit.] Vulg. primò.

3. Istuc adduci potuerit.] Unus è mss. Palat. adici potuerit, habet.

4. Se leges Cæsares probare.] Ita Decurt. & Torn. nisi quod videtur in Torn. scriptum esse, si leges, quod fortassis induxit Victorium, ut edendum curaret, si leges Cæsaris probaret.

5. Quidquid futurum fuerit.] Manutius mavult, quid futurum, &c.

6. Ego illud ne quidem.] P. Magnuli liber, ne illud quidem, teste Manutio.

7. Turbat vi.] Hæc est Bossi emendatio, veteres libri turbatur, unde Junius, u, in o, mutans, mavult, turbator, legere, quàm vel Lambino qui, turbat, legit, vel Bosio assentiri.

8. Sibi compararent. verum.] Vulg. sibi compararent. Dii immortales! verum.

9. Non deflebimus.] Vulg. non defleamus.

10. Conferemus.] Ita Bos. ex mss. vulg. conferamus.

11. Animo. dii immortales.] Hæc duo postrema verba transposita sunt in vulg.

12. Afficitur quadam delectatione.] Vulg. id afficitur. Lamb. reposuit, id afficit me quadam delectatione, testatur etiam quosdam legere, his afficimur delectat. quod illi non displicet.

13. Jam vacuum est.] Bos. ex mss. suis. non, jam vacuus sum, ut vulg.

14. Πῶσις Curiana.] Ita emendat Bosius ex Decurt. in quo legitur, plocis Curiana, sed hanc lectionem non vitiosam esse sed bonam ait Junius. vulgò phocis. Malasp. & Lamb. totum locum sic edunt, jacet enim illa, hæc sic, ut focus Curianus, stare videtur.

15. E Theophane expiscere.] Ita corrigit Victorius ex suo cod. qui habet explicere, vulg. respicere.

16. Alabarches.] Ita legendum esse pridem docuit, I. Cujacius, & ita habent Decurt. Tornas. Crusell. & Hurakinus, non vulgò Arabarches.

17. Scilicet, ut soles.] Duo hæc verba, ut soles, ex Scidis, Tornas. & Crusell. addidit Bos. idem monuerat Lambinus.

18

CICERO ATTICO, S.

ACCEPI aliquot epistolas tuas: quibus intellexi, quam suspenso animo, & sollicito scire haveres, quid esset novi. tenemur undique: neque jam, quo minus serviamus recusamus; sed mortem, & ejectionem, quasi *majora*, timeamus: quæ multo sunt *minoræ*. atque hic status qui una voce omnium gemitur, neque verbo cuiusquam sublevarur. *σφοδρὸς* est, ut suspicor, illis qui tenent, nullam cuiquam largitionem relinquere. unus loquitur, & palam advertebatur adolescens Curio. huic plausus maximi, consularatio forensis perhonorifica, signa præterea benevolentia permulta à bonis imperiuntur: ¹ Fufium clamoribus, & conviciis, & sibilis confectantur. his ex rebus non spes, sed dolor est major; cum videas civitatis voluntatem *solutam*, virtutem *alligatam*. ac ne fortè quæras *καὶ λεπτόν*, ² de singulis rebus, universa res eò est deducta, spes ut nulla sit, aliquando non modò privatos, verùm etiam magistratus liberos fore. ³ hac tamen in oppressione sermo in circulis duntaxat, & conviviis est *liberior*, quàm fuit. vincere incipit timore dolor, sed ita; ut omnia sint plenissima desperationis. habet etiam Campana lex execrationem in coitione candidatorum, si mentionem fecerint, quo aliter ager possideatur, atque ut ex legibus Julii. non dubitant jurare ceteri. Laterensis existimatur ⁴ cautè fecisse, quòd Tribunatum pl. petere destitit, ne juraret. Sed de Rep. non libet plura scribere. displiceo mihi, nec sine summo scribo dolore. me tueor; ut oppressis omnibus, non demissè; ut tantis rebus gestis, parum fortiter. à Cæsare valde liberaliter invitator, in legationem illam sibi ut sim legatus: atque etiam libera legatio *voti causa* datur. sed hæc & præfidii ⁵ apud pudorem Pulchelli non habet satis, & à fratris adventu me ablegat: illa & munitionis est, & non impedit, quo minus adsum: cum velim. hanc ego teneo, sed usurum me non puto. neque tamen scit quisquam. non lubet fugere: haveo pugnare. magna sunt hominum studia. sed nihil affirmo: tu hoc silebis. De Statio manumisso, & non nullis aliis rebus, ⁶ angor quidem, sed jam prorsus *occallui*. tu, ⁷ vellem, egove cuperem, adesses: nec mihi consilium, nec consolatio deesset. sed ita te para, ut, si inclarato, advoles.

CICERO ATTICO, S.

19

MULTA me sollicitant, & ex Reipub. tanto motu, & sexcenta sunt. sed mihi nihil est molestius, quàm Statio manumissum. ⁸ *nec meum imperium? ac mitto imperium, non simultatem meam revereri saltem?* nec, quid faciam, scio? neque tantum est in re, quantus est sermo. ego autem ⁹ ne irasci possim quidem iis, quos valde amo: tantum doleo, ac mirificè quidem. cetera in magnis rebus; minæ Clodii, contentionesque, quæ mihi proponuntur, modicè me tangunt. etenim vel subire eas videor mihi summa cum dignitate, vel declinare nulla cum molestia posse. Dices fortasse, dignitatis *ἀλλίς*, tanquam *δρῦος*: saluti, si me amas, consule. Me miserum, cur non ades? nihil te profectò præteriret: ego fortasse *τυφλώτω*, & nimium *τὰ καλῶ ἀποσπένοντα*. scito nihil umquam fuisse ¹⁰ tam infame; tam turpe, ¹¹ tam peræque omnibus generibus,

ordinibus, ætatibus offensum, quam hunc statum, qui nunc est: magis mehercule, quàm vellem, non modò quam putarem. populares isti jam etiam modestos homines *sibilare* docuerunt. Bibulus in cælo est: nec, quare, scio; sed ita laudatur, quasi *Unus homo nobis cunctando restituit rem*, Pompeius, nostri amores, qui mihi summo dolori est, ipse se afflixit, neminem tenet: voluntate, an metu necesse sit iis uti, vereor. Ego autem neque pugno cum illa causa propter illam amicitiam: neque approbo, ne omnia improbem, quæ antea gessi. ¹² *utor via. populi sensus maxime theatro, & spectaculis perspectus est.* nam gladiatoribus, qua dominus, qua advocati sibilis conficisti ludis Apollinaribus Diphilus tragædus in nostrum Pompejum petulanter invecus est: *Nostra miseria tu es* ¹³ *Magnus*, millies coactus est ¹⁴ dicere. *Eandem virtutem isam, veniet tempus, cum graviter gemes*, totius theatri clamore dixit, itemque cetera. nam & ejusmodi sunt ii versus, ut in tempus ab inimico Pompeii scripti esse videantur. *Si neque leges, neque mores cogunt*, & cetera magno cum fremitu & clamore sunt dicta. Cæsar cum venisset mortuo plausu, Curio filius est insecutus. huic ita plausum est, ut, salva Rep. Pompejo plaudire solebat. tulit Cæsar graviter. litteræ Capuam ad Pompejum volare dicebantur. inimici erant Equitibus, qui Curioni stantes plauserant; hostes omnibus. Roscia legi, etiam frumentaria minitabantur. sanè res erat perturbata. equidem malueram, quod erat susceptum ab illis, silentio transire: sed vereor, ne non liceat. non ferunt homines, quod videtur esse tamen ferendum. sed est jam una vox omnium, magis odio *firmata*, quam præsidio. Noster autem Publius mihi minitatur, inimicus est: impendet negotium ad quod tu scilicet advolabis. videor mihi nostrum illum consularem exercitum bonorum omnium, etiam futis bonorum habere firmissimum. Pompejus significat studium erga me non mediocre. idem affirmat, verbum de me illum non esse facturum. in quo non me ille fallit, sed ipse fallitur. Cosconio mortuo, sum in ejus locum invitatus. id erat vocari in locum mortui. nihil me turpius apud homines fuisset: neque verò, ad istam ipsam *ἀσφάλειαν*, quicquam alienius. sunt enim illi apud bonos invidiosi: ego apud improbos meam retinuissem invidiam: *αἰσεναν* assumsissem. ¹⁵ Cæsar me sibi vult esse legatum. honestior hæc declinatio periculi. sed ego ¹⁶ hoc nunc repudio. quid ergo est? pugnare malo: nihil tamen, certi. iterum dico, utinam adesses. sed tamen, si erit necesse arcessemus. Quid aliud? quid? hoc opinor: certi sumus perisse omnia. quid enim *ἀκκίζαμεν* tamdiu? sed hæc scripsi properans, & mehercule timidè. ¹⁷ posthac ad te, aut, si perfidelem habebo, cui dem scribam plane omnia: aut, si obscure scribam, tu tamen intelliges. in iis epistolis me Lælium, te Furium faciam: cetera erunt *ὡς ἀνιγμοίς*. Hic Cæcilium colimus, & observamus diligenter. Edicta Bibuli audio ad te missa. iis ardet dolore, & ira noster Pompejus.

CICERO ATTICO, S.

20

ANICATO, ut te velle intellexeram, nullo loco desini. Numestium ex litteris tuis, studiosè scriptis, libenter in

1. Fufium.] Vulg. Fufum.

2. De singulis rebus.] Hoc videtur Manutio esse glossema Græcorum verborum antecedentium.

3. Hac tamen in.] Bosius ex suis codd. & ante eum Urfinus vulg. attamen.

4. Cautè fecisse.] Tornæf. & Decurt. laudè: Crusell. cautè. quam scripturam expressit Bosius, quamquam alteram, laudè, non damnet. vulg. restè.

5. Apud pudorem.] Ita Memm. Huralt. & Tornæf. vulgò furorè.

6. Angor quidem.] Vulg. equidem.

7. Vellem, egove.] Vulg. vellem ego, &c.

8. Nec meum imperium? ac.] Junius ita distinguit, nec imperium meum? ac, mitto imperium; non simultatem meam. Revereri saltem? nec, quid faciam scio.

9. Ne irasci possim quidem.] Vulg. ne irasci quidem possim.

10. Tam infame.] Hæc duæ voces abunt à cod. Tornæf.

11. Tam peræque.] Codex Tornæf. habet, peræqui. Malasp. restatur in omnibus mss. quos consuluit, scriptum esse, tam denique.

12. Utor via. populi sensus.] Junius ita distinguit, utor via populi: sensus.

13. Magnus; milies.] Junius ex uno ms. Palat. legit, nostra miseria tu magnus es, miles, &c.

14. Dicere, eandem.] Manutius legit & distinguit, dicere eadem, virtutem.

15. Cæsar me sibi vult.] Vulg. me sibi vult.

16. Hoc nunc repudio.] Ita Petrus Faber, Lambinus, & Bosius legunt. Vulg. hoc non repudio. Urfini liber hoc repudio.

17. Posthac ad te, aut si.] Junius ex mss. Pall. posthac ad te aut si.

in amicitiam recepi. Cæcilium, quibus rebus possum, tueor diligenter. Varro satisfacit nobis. Pompejus amat nos, carosque habet. credis? inquires: credo: prorsus mihi persuadet. sed quia, ut video, pragmatici homines omnibus historicis præceptis, versibus denique cavere jubent, & *vetant credere*: alterum facio, ut caveam; alterum, ut non credam, facere non possum. Clodius adhuc mihi denunciat periculum; Pompejus affirmat, non esse periculum; adjurat; addit etiam, ¹ se prius occisum iri ab eo, quàm me violatum iri. tractatur res ² simul & quid erit certi, scribam ad te. si erit pugnandum, accessam ad societatem laboris: si quies dabitur, ab Amalthea te non commovebo. De Repub. breviter ad te scribam. jam enim charta ipsa ne nos prodat, pertimesco. itaque posthac, si erunt mihi plura ad te scribenda, ἀμνηστίας obscurabo. Nunc quidem novo quodam morbo *civitas moritur*; ut, cum omnes ea, quæ sunt acta, improbent, querantur, doleant, varietas in re nulla sit, aperteque loquantur, & jam clarè gemant; tamen medicina nulla afferatur. neque enim resisti sine intereicione posse arbitramur: nec videmus, qui finis cedendi, præter exitium, futurus sit. Bibulus, hominum admiratione & benivolentia, in cælo est. edicta ejus & conciones describunt & legunt. novo quodam genere in summam gloriam venit. populare nunc nihil tam est, quàm *odium popularium*: hæc quòd sunt eruptura, timeo. sed, si dispicere quid cœpero, scribam ad te apertius. tu, si me amas tantum, quantum profectò amas; expeditus facito, ut sis; si inelamato, ut accurras. sed do operam & dabo, ne sit neceffe. Quod scripseram, te Furium scripturum; nihil neceffe est tuum nomen mutare. me faciam Lælium, & te Atticum; neque utar meo chirographo, neque signo; si modò erunt ejusmodi litteræ, quas in alienum incidere nolim. Diodotus mortuus est: reliquit nobis *u-s* fortasse 3 centies. Comitia Bibulus cum Archilochio edicto in ante diem xv. Kal. Novemb. distulit. A Vibio libros accepi. poëta ineprus: ⁴ sed tamen scit? nihil: sed est non inutilis. describo & remitto.

CICERO ATTICO S.

21 DE Repub. quid ego tibi subtiliter? tota periit: atque hoc est inferior, quàm reliquisti, quòd tum videbatur ejusmodi dominatio civitatem oppressisse, quæ jucunda esset multitudini, bonis autem ita molesta, ut tamen sine pernicie; nunc repente tanto in odio est omnibus, ut quoties eruptura sit, horreamus. nam iracundiam, atque intemperantiam illorum sumus experti, qui Catoni irati, omnia perdidierunt. sed ita *lenibus* uti videbantur *venenus*, ut posse videremus sine dolore interire. nunc verò sibilis vulgi, sermonibus honestorum, fremitu Italiæ vereor ne exarserint. equidem sperabam, ut sæpe etiam loqui tecum, solebam, sic *orbem* Reip. esse convertum, ut vix sonitum audire, vix impressam orbitam videre possemus: & fuisset ita, si homines transitum tempestatis expectare potuissent: sed cum diu occultè suspirassent, postea jam gemere, ad extremum verò loqui omnes, & *clamare* cœperunt. itaque ille amicus noster, insolens infamiae, semper in laude versatus, circumfluens gloria, deformatus corpore, fractus animo, quò se conferat nescit: progressum præcipitem, inconstantem reditum videt: bonos inimicos habet, im-

probos ipsos non amicos. ac vide mollitiem animi, non tenui lacrimas, cum illum ante *ix. Kal. Sext.* vidi de edictis Bibuli concionantem, qui antea solitus esset jacere se magnificentissimè illo in loco, summo cum amore populi cunctis faventibus. ut ille tum humilis, ut demissus erat? ut ipse etiam sibi, non iis solum, qui aderant, displicebat? ô spectaculum uni Crasso jucundum, ceteris non itemnam, quia deciderat ex astris, ⁵ lapsus, quam progressus, potius videbatur: & ut Apelles, si Venerem, aut si Protogenes Ialysum illum suum cæno oblitum videret, magnum, credo, acciperet dolorem: sic ego hunc, omnibus à me pectum & politum artis coloribus, subito deformatum; non sine magno dolore vidi. quamquam nemo putabat, propter Clodianum negotium, me illi amicum esse debere. tamen tantus fuit amor, ut *exhauriri* nulla posset injuria. itaque Archilochia in illum edicta Bibuli populo ita sunt jucunda, ut cum locum, ubi proponuntur, præ multitudinem eorum, qui legunt, ⁶ transire nequeant; ipsi ita acerba, ut tabescat dolore; mihi mehercule molesta, quòd & eum, quem semper dilexi, nimis excruciant; & timeo, tam vehementis vir, tamque acer in ferro, & tam infuctus contumeliæ, ne omni animi impetu dolori, & iracundiæ pareat. Bibuli qui sit exitus futurus, nescio. ut nunc res se habet, admirabili gloria est. ⁷ quin cum comitia in mensem Octobr. distulisset; quòd solet ea res populi voluntatem offendere, putarat Cæsar oratione sua posse impelli concionem, ⁸ ut iret ad Bibulum; multa cum seditiosissimè diceret, vocem exprimere non potuit. quid quæris? sentiunt, se nullam ullius partis voluntatem tenere: eo magis vis nobis est timenda. Clodius inimicus est nobis. Pompejus confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere: ad resistendum me paro. studia spero me summa habiturum omnium ordinum. te cum ego desidero, tum verò res ad tempus illud vocat. plurimum consilii, animi, præsidii denique, mihi, si te ad tempus videro, accesserit. Varro mihi satisfacit. Pompejus loquitur divinitus. ⁹ spero nos aut certè cum summa gloria, aut ¹⁰ sine molestia etiam discessuros. Tu, quid agas, quemadmodum te oblectes, quid cum Sicyoniis egeris, ut sciam cura.

CICERO ATTICO S.

22

11 QUAM vellem Romæ mansisses; mansisses profectò, si hæc fore putassemus. nam Palliellum nostrum facillimè teneremus: aut certè, quid esset facturum, scire possemus. nunc se res sic habet; volitat, furit, nihil habet certi; multis denuntiat; quod fors obtulerit, id acturus videtur. cum videt, quò sit in odio status hic rerum, in eos, qui hæc egerunt, imperum facturum videtur. cum autem rursus opes & vim exercitus recordatur, convertit se in nos. nobis autem ipsis cum vim, tum iudicium minatur. cum hoc Pompejus egit, & ut ad me ipse referrebar, (alium enim habeo neminem testem) vehementer egit, cum diceret, in summa se perfidiæ, & sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, ¹² cum plebejum fieri passus esset. ¹³ sed fidem recepisse sibi & ipsum, & Appium de me: hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intelligerent, nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. hæc, & in eam sententiam cum multa

1. *Se prius occisum iri ab eo.*] Junius vocem, *iri*, delet, dicitque mss. habere *occisu iri*, sed *iri*, ex solutiore littera *m*, esse confectum.

2. *Simul & quid.*] Ita etiam legit Junius ex mss. Pall. Manutius conjicit, *simul ut quid*. Vulg. *simul quid*.

3. *Centies.*] Hic mendium latitare credit Manutius, & centum, conjicit.

4. *Sed tamen scit? nihil: sed est.*] Bosii conjectura; Vulg. *nec tamen scit nihil & est*. in quibusdam libris pro, *sed tamen*, vel *nec tamen*, legitur, & tamen.

5. *Lapsus, quàm progressus, potius.*] Paulo aliter verba collocata in vulg. *l. p. q. progressus*.

6. *Transire nequeant.*] Vulg. *nequeamus*.

7. *Quin.*] Hæc & Malasp. conjectura & Crusell. Decurtatique lectio est: vulg. *qui*.

8. *Ut iret ad Bibulum.*] Placeret magis Fulvio nisi repugnarent mss. *ut iret in Bibulum*.

9. *Spero nos aut certè cum summa gloria, aut sine.*] Veteres libri, *cum sua gloria aut etiam sine*.

10. *Sine molestia etiam.*] *Etiam* abest à vulg.

11. *Quam vellem Romæ mansisses; mansisses profectò.*] Lambinus *q. v. R. m. ut mansisses profectò*; quod laudat Bosius, nisi quod partit. ut, rejicit: vulg. *q. v. R. m. quod egisses*, quæ duo postrema abesse ab antiquis libris & subaudiri posse, testatur Manutius.

12. *Cum plebejum fieri.*] Vulg. *quem plebejum, &c.*

13. *Fidem recepisse.*] Lambinus *fidem dedisse*.

multa dixisset, aiebat illum primò sanè diu multa contra: ad extremum autem *manus dedisse*, & affirmasse nihil se contra ejus voluntatem esse facturum. sed postea tamen ille non destitit de nobis asperrimè loqui. quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus: atque omnia sicut facimus, pararemus. nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos & studia in nos hominum, & opes nostræ augeantur. Rempub. nulla ex parte attingimus, in causis atque in illa opera nostra forensi summa industria versamur. quod egregiè non modo iis, qui utuntur opera, sed etiam in vulgus gratum esse sentimus. domus celebratur: occurritur: renovatur memoria Consulatus: studia significantur: in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quæ impendet, interdum non fugienda videatur. nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. quare advola. expedita mihi erunt omnia, si te habebo. multa per Varronem nostrum agi possunt, quæ te urgente erunt firmiora; multa ab ipso Publio elici, multa cognosci, quæ tibi occulta esse non poterunt: multa etiam; sed absurdum est singula explicare: ¹ tum ego requiram te ad omnia. unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro: sed totum est in eo, si antè, quàm ille ineat magistratum. Puto Pompejum Crassio urgente, si tu aderis, qui per ² *βοῶπιον* ex ipso intelligere possis qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia, aut certè sine errore futuros. precibus nostris & cohortatione non indiges. quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet, intelligis. De Repub. nihil habeo ad te scribere, nisi summum *odium* omnium hominum in eos, qui tenent omnia, mutationis tamen spes nulla. sed, quod faciliè sentias, tædet ipsum Pompejum, vehementerque pœnitet. non provideo satis, quem exitum futurum putem. ³ sed certè videntur hæc aliqùd eruptura. Libros Alexandri, negligentis hominis, & non boni poëtæ, sed tamen non inutilis, tibi remisit. N. Numestium libenter accepi in amicitiam; & hominem ⁴ gravem, & prudentem, & dignum tua commendatione cognovi.

CICERO ATTICO, S.

²³ NUMQUAM ante arbitror te epistolam meam legisse, nisi, mea manu scriptam. ex eo colligere poteris, quanta occupatione distinear. nam, cum vacui temporis nihil haberem, & cum, recreandæ vocalæ causa, necesse esset mihi *ambulare*, hæc dictavi ambulans. Primum igitur illud te scire volo, Sampliceramum nostrum amicum, vehementer sui *status pœnitere*: restituique in eum locum cupere, ex quo decidit: doloremque suum impertire nobis, & medicinam interdum apertè quærere; quam ego ⁵ posse inveniri nullam: ⁶ post deinde omnes illius partis auctores ac socios, nullo adversario, confensescere; consensionem universonum ⁷ nec voluntatis, nec sermonis majorem umquam fuisse. Nos autem (nam, id te scire cupere, certò scio) publicis consiliis nullis intersumus, totosque nos ad forenses operam, laboremque contulimus. ex quo, quod faciliè intelligi possit, in multa commemoratione earum rerum, quas gessimus,

desiderioque versamur. sed ⁸ *βοῶπιδον* nostræ consanguineus non mediocri terrores jacit atque denunciat, & Sampliceramo *negat*; ceteris præ se fert, & ostentat. quamobrem, si me amas tantum, quantum profecò amas; si dormis, expergiscere; si stas, ingredere; si ingredris, curre; si curris, advola. credibile non est, quantum ego in consiliis, & prudentia tua ⁹ quod maximum est, quantum in amore & fide ponam. magnitudo rei longam orationem fortasse desiderat: conjunctio verò nostrorum animorum *brevitate* contenta est. permagni nostra interest, te, si comitibus non potueris, at declarato illo, esse Romæ. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

24

QUAS Numestio litteras dedi, sic te ius evocabam, ut nihil acrius, neque incitatus fieri possit. ¹⁰ ad illam *κέλευσιν* adde etiam si quid potes. ac ne sis perturbatus; novi enim te; & non ignoro, quam sit AMOR omnis sollicitus atque anxius: sed res est, ut spero, non tam exitu molesta, ¹¹ quam auditu. Vettius ille, ¹² ille noster index, Cæsari, ut perspicimus, pollicitus est, se se curaturum, ut in aliquam suspicionem facinoris Curio filius adduceretur. itaque insinuatus in familiaritatem adolescentis, & cum eo, ut res indicat, sæpe congressus, rem in eum locum deduxit, ut diceret sibi certum esse cum suis servis in Pompejum impetum facere, eumque occidere. hoc Curio ad patrem detulit, ille ad Pompejum. res delata ad Senatam est; introductus Vettius primò negabat se umquam cum Curione restitisse; neque id sane diu. nam statim fidem publicam postulavit. ¹³ haud reclamatum est. tum exposuit, manum fuisse juvenutis duce Curione, in qua Paullus initio fuisset; & ¹⁴ Ca. Cæpio hic Brutus, & Lentulus, flaminis filius, conscio patre. postea C. Septimium scribam Bibuli, pugionem sibi à Bibulo attulisse: quod totum irrisum est. Vettio pugionem defuisse, nisi ei Consul dedisset; eoque magis id ejectum est, quòd A. D. 1111. Id. Mai. Bibulus Pompejum fecerat certiore ut caveret insidias. in quo ei Pompejus gratias egerat. introductus Curio filius, dixit ad ea, quæ Vettius dixerat: maximeque in eo tum quidem Vettius est reprehensus, quòd dixerat ¹⁵ adolescentium consilium, ut in foro ¹⁶ cum gladiatoribus Gabinii Pompejum adorirentur: in eo principem Paullum fuisse; quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse. sic s. c. ut Vettius, quod confessus esset se *cum telo* fuisse, in vincula conjiceretur: qui eum emisisset, contra Rempub. esse facturum. res erat in ea opinione, ut putarent id esse actum, ut Vettius in foro cum pugione, & item servi ejus comprehenderentur cum telis: deinde ille se diceret indicaturum; idque ita actum esset, nisi Curiones rem ante ad Pompejum derulissent. tum s. c. in concione recitatum est. postero autem die Cæsar, is, qui olim, prætor cum esset, Q. Catulum ex inferiore loco jussit dicere, Vettium in rostra produxit; eumque in eo loco constituit, quo Bibulo Consuli aspirare non liceret. hic ille omnia, quæ voluit, de Repub. dixit; ¹⁷ & qui illuc factus, institutusque venisset, primum Cæpionem de oratione sua sustu-

1. *Tum ego requiram.*] Vulg. *cum ego, &c.*

2. *Βοῶπιον.*] Vulg. *βοῶπιδα.*

3. *Sed certè.*] Vulg. *sed certò.*

4. *Gravem & prudentem.*] Faërnus teste Ursino, *prudenter* legebat.

5. *Posse inveniri nullam.*] Hæc est lectio Decurt. & Tornæs. ex qua Lambinus cudebat, *quam ego posse inveniri nullam puto.* vulg. *quam ego posse inveniri nullam.*

6. *Post deinde.*] Voculam, *post*, quæ à libris impressis aberat, restituit è mss. suis Bosius.

7. *Nec voluntatis nec sermonis.*] Vulg. *nec voluntate, nec sermone.*

8. *Βοῶπιδον nostræ consanguineus.*] Manutius, *noster consanguineus.*

9. *Quod maximum.*] Vulg. *quodque maximum est.*

10. *Ad illam κέλευσιν.*] Hæc est & Decurt. & Tornæs. scriptura. Turnebus cum animadvertisset in nonnullis mss. legi

κέλευδ, & nihil præterea; *ad illa κέλευστα* legendum censuerat lib. xxx. cap. 13. Victorius edidit, *celeritatem.*

11. *Quam auditu.*] Ita Bos. & Lamb. ex mss. non *aditu.* ut ex conjectura reposuit Victorius.

12. *Ille noster index.*] Fulvius ex antiquis denariis *index*, quod probat Junius.

13. *Haud reclamatum est.*] Particulam *haud* ex Decurt. in quo erat, *aut*, restituit Bosius. Lambinus nihil addit, ut & Junius; auctoritate mss. Palatin. & ratione fretus. Malasp. conjiciebat, *reclamatum est.*

14. *Cn. Cæpio hic Brutus.*] Alii *Cn. Cæpio & Brutus.* Manutius ex antiquo nummo, & aliis M. T. locis, *Q. Cæpio Brutus.*

15. *Adolescentium.*] Vulg. *adolescentum.*

16. *Cum gladiatoribus.*] Non dubitat Manutius quin abundet particula, *cum.*

17. *Et qui illuc factus.*] Ita Scidæ & Malasp. codd. vulg. *ut qui.*

sustulit, quem in Senatu acerrimè nominarat, ut apparet nocturni, & nocturnam deprecationem intercessisse; deinde, quos in senatu ne tenuissima quidem suspitione, attingeret, eos nominavit, Lucullum, à quo solitum esse ad se mitti C. Fannium, illum, qui in P. Clodium subscripserat; L. Domitium, cujus domum constitutam fuisse, unde eruptio fieret: me non nominavit: sed dixit, Consularem disertum, vicinum Consulibus, sibi dixisse, ANIHALAM Servilium aliquem, aut Brutum opus esse reperiri. addidit ad extremum, cum, jam dimissa concione, revocatus à Vatinio fuisset, se audisse à Curione, his de rebus consilium esse Pisonem generum meum & M. Laterensem. nunc reus erat apud Crassum Divitem Vettius de vi: & cum esset damnatus, erat indicium postulaturus: quod si impetrasset, judicia fore videbantur. ea nos, utpote qui nihil contemnere soleamus, non pertimescebamus. hominum quidem summa erga nos studia significabantur: sed prorsus vitæ tædet, ita sunt omnia omnium miseriarum plenissima. modò cæd em timueramus, quam oratio fortissimi senis Q. Confidii discusserat: ea, quam quotidie timere potueramus, subito exorta est. quid quæris? nihil me infortunatius, nil fortunatius est Catulo, cum splendore vitæ, tum hoc tempore. nos tamen in his miseriis erecto animo, & minimè perturbato sumus: honestissimeque, & dignitatem nostram magna cura tuemur. Pompejus de Clodio jubet nos esse sine cura, & summam in nos benivolentiam omni oratione significat. Te habere consiliorum auctorem, solitudinum socium, omni in cogitatione conjunctum,

cupio. quare, ut Numestio mandavi, tecum ut ageretur: item, atque eo, si potest: acrius, te rogo, ut planè ad nos advoles. respiraro, si te videro.

CICERO ATTICO, S.

25

CUM aliquem apud te laudaro tuorum familiarium, volam illum scire ex te, me id fecisse; ut nuper meis scripseram ad te de Varronis erga me officio, te ad me rescripseram, eam rem summam sibi voluptati esse. sed ego mallem, ad illum scripseram, mihi illum satisfacere, non quo faceret, sed ut faceret. mirabiliter enim moratus est, sicut nosti, ἐλικία, καὶ ἔδεν. nos tenemus præceptum illud, πῶς τῷ κρατέειν. at hercule alter, tuus familiaris Hortalus quàm plena manu, quàm ingenuè, quàm ornatè nostras laudes in astra sustulit, cum de Flacci prætura, & de illo tempore Allobrogum diceret; sic habet, nec amantiùs, nec honorificentius, nec copiosius potuisse dici. ei te hoc scribere à me tibi esse missum, sanè volo. sed quid tu scribas? quem jam ego venire, atque adesse arbitror. ita enim egi tecum superioribus litteris. valde te exspecto, valde desidero; neque ego magis, quam ipsa res & tempus possit. His de negotiis quid scribam ad te, nisi idem, quod sæpe? Rep. nihil desperatius: iis, quorum opera, nihil majore odio. Nos, ut opinio, & spes, & conjectura nostra fert, firmissima benivolentia hominum muniti sumus. quare advola. aut expedies nos omni molestia, aut eris particeps. Ideo sum brevior, quòd, ut spero coram brevi tempore conferre, quæ volumus, licebit. Cura, ut valeas.

1. Aut Brutum.] Aut etiam Brutum, vulg.

2. Apud Crassum divitem Vettius de vi.] Ita Faërnus ex antiquo libro restituit, cum antea deesset nomen Vettius.

3. Nihil me infortunatius.] Rectè ita restituisse Lambinum ex conjectura, ait Bosius, nisi quod omiserit verbum est, ante nomen, Catulo; ita enim planè legitur in Decurt. Ceterum pro Catulo Manutius legere vellet vel Lucullo, vel Catone. Totus hic locus ita antea legebatur, nihil me infortunatius & Catullo.

4. Cum splendore vitæ, tum hoc tempore.] Lambinus cum splendore vitæ, tum mortis tempore.

5. In his miseriis. Vulg. in his etiam miseriis.

6. Et dignitatem nostram.] Vulg. dignitatem nostram & magna, &c.

7. Omni oratione.] Ita Malasp. Memm. & Tornæs. codd. non ut plerique vulg. ratione.

8. Solitudinum.] Vulg. sollicitudinum.

9. Sibi voluptati.] Conjectura Bosii. vulgò, tibi.

10. Non quòd faceret.] Ita restituerunt Bos. & Lambin. ex Tornæs. Vulgò illa verba, sed ut faceret, absunt.

11. Moratus est.] Placeret Manutio inodoratus est. Bos. legit Moratus, tanquam esset nomen auctoris alicujus.

12. Nos tenemus.] Vulg. sed nos tenemus.

13. Hortalus.] Ita reposuere Lamb. & Bosius ex mss. aliàs, Hortensius.

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM

LIBER TERTIUS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO SAL.

UM antea maximè nostra interesse arbitrabar, te esse nobiscum; tum verò, ut legi rogationem, intellexi, ad iter id, quod constitui, nihil mihi optatius cadere posse, quam ut tu me quamprimum consequare; ut, cum ex Italia profecti essemus, sive per Epirum iter esset faciendum, tuo tuorumque præsidio uteremur; sive aliud quid agendum esset, certum consilium de tua sententia capere

possemus. quamobrem, te oro, des operam, ut me statim consequare. facilius potes; quoniam de provincia Macedonia perlata lex est. Pluribus verbis tecum agerem, nisi pro me apud te res ipsa loqueretur.

CICERO ATTICO, S.

2

ITINERIS nostri causa fuit, quòd non habebam locura, ubi pro meo jure diutius esse possem quam in fundum Sicæ; præsertim nondum rogatione correctà: & simul intelligebam, ex eo loco si te haberem, posse me Brundisium referre; sine te autem non esse nobis illas partes tendendas

1. Um antea.] Hic est omnium mss. ordo. Manutius illum immutavit, & hunc sequutus Lambinus in editione sua.

2. Facilius potes.] Junius ex duobus mss. Palat. quanto citius potes.

3. In fundum.] Ita Bessarionis liber, vulgò, in fundo.

4. Si te haberem.] Bessarionis liber, se iter habere.

5. Brundisium referre.] Propemodum Malasp. assentitur Lambinus, qui hic non Brundisium, sed Buthrotum legit.

nendas propter Autronium. nunc, ut ad te antea scripsi, si ad nos veneris, consilium totius rei capiemus. iter esse molestum scio; sed tota calamitas omnes molestias habet. Plura scribere non possum, ita sum animo perculso & abjecto. Cura ut valeas. Dat. vi. Apr. in oris Luc.

3 CICERO ATTICO, S.

UTINAM illum diem videam, cum tibi agam gratias, quod me vivere coëgisti. adhuc quidem valde me pœnitet. sed te oro, ut ad me Vibonem statim venias, quod ego multis de causis converti iter meum. sed eo si veneris, de toto itinere, ac fuga mea consilium capere poterò. si id non feceris, mirabor, sed confido te esse facturum.

4 CICERO ATTICO, S.

MISERIAM nostram potius velim, quam inconstantiam, tribuas, quod, à Vibone, quò te arcessēbamus, subito discessimus. allata est enim nobis rogatio de pernecie mea; in qua, quod conrectum esse audieramus, erat ejusmodi, ut mihi ultra quadringenta millia liceret esse. illo cum pervenire non liceret, statim iter Brundisium versus contuli ante diem rogationis; ne & Sica, apud quem eram, periret; & quod Melitæ esse non licebat. nunc tu propera, ut nos consequare, si modò recipiemur. adhuc invicamur benignè. sed, quod superest, timemus. me, mi Pomponi valde pœnitet vivere. qua in re apud me tu plurimum valuisti. Sed hæc coram. fac modò, ut venias.

5 CICERO ATTICO, S.

TARENTIA tibi & sæpe, & maximas agit gratias. id est mihi gratissimum. ego vivo miserrimus & maximo dolore conficior. ad te quid scribam nescio. si enim es Romæ, jam me assequi non potes: sin es in via, cum eris me assequutus, coram agemus, quæ erunt agenda. tantum te oro, ut, quoniam me ipsum semper amasti, ut eodem amore sis. ego enim idem sum. INIMICI mei mea mihi, non me ipsum, ademerunt. Cura, ut valeas. Dat. iix. Id. Apr. 6 Thurii.

6 CICERO ATTICO, S.

NON fuerat mihi dubium, quin te Tarenti, aut Brundisii visurus essem: idque ad multa pertinuit, in eis, & ut in Epiro consistere, & de reliquis rebus tuo consilio uteremur. quoniam id non contigit, erit hoc quoque in magno numero nostrorum malorum. nobis iter est in Asiam 7 maximè Cyzicum. meos tibi commendo. me vix misereque sustento. Dat. xiv. Kal. Mai. 8 De Tarentino.

7 CICERO ATTICO S.

BRUNDISIUM veni 9 A. D. xiv. Kal. Mai. eo die pueri tui mihi à te litteras reddiderunt: & alii pueri post diem tertium ejus diei alias litteras attulerunt. Quod me rogas, & hortaris, ut apud te in Epiro sim, voluntas tua mihi valde grata est, & minimè nova: 10 sed & consilium mihi quidem optatum, si liceret ibi omne tempus consumere. odi enim celebritatem; fugio homines; lucem aspicere vix possum. esset mihi ista solitudo, præsertim tam familiari in loco, non amara. 11 sic, itineris causa, ut devorterem, primum est devium; deinde ab Autronio, & ceteris quatruidi; deinde sine te. nam castellum munitum

habitanti, mihi prodesset; transeunt, non est necessarium. quòd si auderem, 12 Athenas peterem: sanè ita cadebar, ut vellem. nunc & nostri hostes ibi sunt; & te non habemus; & veremur, ne interpretentur, illud quoque oppidum ab Italia non satis abesse: nec scribis, quam ad diem te expectemus. Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut à me manus abstineam; alterum non potes, ut me non nostri 13 consilii vitæque pœniteat. quid enim est, quod me retineat, præsertim si spes ea non est, quæ nos proficiscentem prosequatur? non faciam, ut enumerem miseras omnes, in quas incidi per summam injuriam, & scelus non tam inimicorum meorum, quam invidorum, ne & meum mœrorem exagitem, & te in eundem luctum vocem. 14 hoc affirmo, neminem unquam tanta calamitate esse affectum; nemini mortem magis optandam fuisse: cuius oppetendæ tempus honestissimum prætermisum est. reliqua tempora 15 non sunt jam ad medicinam, sed ad finem doloris. De Rep. video te colligere omnia, quæ putes aliquam spem mihi posse adferre mutandarum rerum: quæ quamquam exigua sunt; tamen, quoniam placet, expectemus. Tu nihilo minus, si properaris, nos consequere, nam aut accedemus in Epirum; aut tardè per Candaviam ibimus. Dubitationem autem de Epiro non inconstantia nostra asserbat, sed quòd de fratre, ubi eum visuri essemus, nesciebamus. quem quidem ego nec quo modo visurus, nec ubi dimissurus sim, scio. id est maximum & miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego & sæpius ad te, & plura scriberem, nisi mihi dolor meus cum omneis parteis mentis, tum maximè hujus generis facultatem ademisset. Videre te cupio. Cura ut valeas. Dat. prid. Kal. Mai. 16 Brundisii.

CICERO ATTICO S.

BRUNDISII proficiscens scripseram ad te, quas ob causas in Epirum non essem profecti; quòd & Achajæ prope esset plena audacissimorum inimicorum, & exitus difficileis haberet, cum inde proficisceremur. accessit, cum Dyrrachii essemus, ut duo nuntii afferrentur; unus, classe fratrem Epheso Athenas; alter, pedibus per Macedoniam venire. itaque illi obviam misimus Athenas, ut inde Thesalonicam veniret. ipsi processimus, & Thesalonicam A. D. x. Kalend. Jun. venimus; neque de illius itinere quicquam certi habebamus, nisi eum ab Epheso ante aliquanto profectum. nunc, istic quid agatur, 17 magno opere timeo. quamquam tu altera epistola scribis Id. Mai. 18 audiri, fore, ut acrius postularetur; altera, jam esse mitiora. 19 sed hæc est pridie data, quàm illa: quo conturbor magis. itaque, cum meus me mœror quotidianus lacerat & conficit, tum verò hæc addita cura vix mihi vitam reliquam facit. sed & navigatio perdifficilis fuit: & ille incertus, ubi ego essem fortasse alium cursum petivissim. nam 20 Phæto libertus eum non vidit; vento rejectus ab illo in Macedoniam, Pellæ mihi præsto fuit. reliqua quàm mihi timenda sint video, nec, quid scribam, habeo, & omnia timeo: nec tam miserum est quicquam quod non in nostram fortunam cadere videatur. equidem adhuc miser

1. Autronium.] Vulg. Antronium & ep. 7. Antronio.
2. Apr. in oris Luc.] Hæc lectio partim conjectura, partim mss. auctoritate nititur. Decurt. habebat, Apr. noris Luc. Crusell. & Huralt. Apr. Navis. Luc. vulg. Navæa, vel Naryci. vel Narycii Locidæ; quod Corradus improbans reponerebat, Thuriæ Lucania; cui ferè assentitur Lambinus.
3. Allata est enim nobis.] Postrema vox, abest à vulg.
4. Conrectum.] Hæc est & lectio Decurt. & conjectura Manutii.
5. Ut eodem amore.] Ut abest à vulg.
6. Thurii.] Bessarionis liber Thauri.
7. Maximè Cyzicum.] Ex mss. Palat. sive vocem, maximè, delect Junius.
8. De Tarentino.] Vulg. Tarenti.
9. A. D. xiv. Kalend. Mai.] Ita mss. Bosii ut & Bessar. liber.
10. Sed & consilium.] Et non habetur in vulg.
11. Sic, itineris causa, ut devorterem.] Vulg. sed itin. e. ut devortar.

12. Athenas peterem.] Peterem habet Fulvii mss.
13. Consilii vitæque.] Sic habet cod. Tornæs. vulg. consilii vitæque.
14. Hoc affirmo.] Vulg. confirmo.
15. Non sunt jam ad medicinam, sed ad.] Hæc est Tornæsiani, Crusell. & Decurt. scriptura: vulg. non sunt jam ad m. quàm ad, &c.
16. Brundisii.] Hæc epistola in Decurtato finiebatur eadem voce, qua & sequens inchoabatur, hoc modo, Dat. prid. Kal. Mai. Brundisii. CICERO ATTICO. Brundisii proficiscens, scripseram ad te: quam scripturam laudat Junius, sed sequentem epistolam paulo aliter inchoat; nempe Brundisio proficiscens festinanter scripseram.
17. Magno opere.] Alii magnopere.
18. Audiri.] Scripsit Bosius ita ex Tornæs. Decurt. & Crusell. & ex eodem Decurtato, postularetur, quod & coniecit Manutius. Lambinus, audire fore ut cum Appiano postulareret: Vulg. & audire, & postulare.
19. Sed hæc est pridie.] Est, non legitur in Vulg.
20. Phæto libertus eum.] Hæc tria verba, cum antea conjunctim legerentur, primus divisit Victorius.

fer in maximis meis ærumnis & luctibus, hoc metu ad-
jecto, maneo Theſſalonica ſuſpenſus. nec audeo quic-
quam. Nunc ad ea, quæ ſcripſiſti. ¹ Tryphonem Cæcilium
non vidi. Sermonem tuum, & Pompeii cognovi ex tuis
litteris. Motum in Repub. ² non tantum ego impendere
video, quantum tu aut vides, aut ad me conſolandum af-
fers. Tigraſe enim neglecto, ſublata ſunt omnia. Var-
roni me jubes agere gratias: faciam: item Hypſæo. Quod
ſuades, ne longius diſcedamus, dum acta menſis Maii ad
nos perferantur: puto me ira eſſe facturum; ſed ubi non-
dum ſtatui. atque ita perturbato ſum animo de Quinto,
ut nihil queam ſtatuerre. ſed tamen ſtatim te faciam certio-
rem. Ex epiſtolarum mearum inſtantia puto te men-
tis meæ motum videre; qui, etſi incredibili & ſingulari
calamitate afflictuſ ſum, tamen non tam eſt ex miſeria,
quàm ex *culpa noſtra* recordatione, commotus. cujus enim
ſcelere impulſi, ac prodiſi ſimus, jam proſecto vides:
atque utinam jam ante vidiffes; neque totum animum
tuum meoſi mecum ſimul dediſſes. quare, cùm me
afflictuſ, & conſectum luctu audies, exiſtimato me
ſtultitiæ meæ prænam ferre gravius, quàm eventi; quòd
ei crediderim, quem eſſe nefarium non ³ putarim. Me
& meorum malorum memoria, & metus de fratre in
ſcribendo impedit. tu iſta omnia vide & gubernare. Teren-
tia tibi maximas gratias agit. Litterarum exemplum, quas
ad Pompejum ſcripſi, miſi tibi. Dat. 1111. 4 KAL Jun.
Theſſalonica.

CICERO ATTICO, S.

⁵ QUINTUS frater cùm ex Aſia diſceſſiſſet ante Kal. Maj.
& Athenas veniſſet Idib. valde fuit ei properandum,
ne quid abſens acciperet calamitatis, ſi quis forte fuiſſet, qui
contentus noſtris malis non eſſet. itaque eum malui pro-
perare Romam, quam ad me venire: & ſimul (dicam enim,
quod verum eſt; ex quo magnitudinem miſeriarum mea-
rum perſpicere poſſis) animum inducere non potui, ut aut
illum, amantiffimum mei, molliffimo animo, tanto in
mœrore *afpicerem*; aut meas miſerias, luctu adſictas &
perditam fortunam, illi offerrem; aut ab illo aſpici paterer.
atque etiam illud timebam, quod proſecto accidiſſet, ne à
me digredi non poſſet. verſabatur mihi tempus illud ante
oculos, cùm ille aut liſtores dimitteret, aut vi ⁵ avelleretur
ex complexu meo. huius acerbitatis eventum altera acer-
bitate non videndi fratris vitavi. in hunc me caſum vos,
vivendi auctores, impuliffis. itaque mei peccati luo pœ-
nas. quanquam me tuæ litteræ ſuſtentant: ex quibus, quan-
tum tu ipſe ſperes, facile perſpicio. quæ quidem tamen
aliquid habebant ſolatii ante, quàm eò veniſſi, ⁶ A POM-
PEIO NUNC HORTENSIUM ALLICE, ET EJUSMODI VIROS.
obſecro, mi Pomponi, nondum perſpicias, quorum opera,
quorum inſidiis, quorum ſcelere perierimus? ⁷ ſed tecum
hæc coram agemus. tantùm dico, quod ſcire te puto, *nos
non inimici, ſed invidi perdiderunt.* nunc, ſi ita ſunt, quæ
ſperas, ſuſtinebimus nos, & ſpe, qua jubes, nitemur. ſin,
ut mihi videntur, ⁸ firma ſunt; quod ⁹ optimo genere fa-
cere non licuit, minùs idoneo fiet. Terentia tibi ſæpe agit
gratias. ¹⁰ Mihi etiam unum de malis in metu eſt, fratris
miſeri negotium; quod, ſi ſciam, cujuſmodi ſit; ſciam,
quid agendum mihi ſit. Me etiam nunc illorum beneficio-

rum, & litterarum exſpectatio, ut tibi placet, Theſſalo-
nica tenet. ſi quid erit novi allatum, ſciam de reliquo
quid agendum ſit. Tu ſi, ut ſcribis, KAL. Jun. Roma pro-
fectus es, propediem nos videbis. Litteras, quas ad Pom-
pejum ſcripſi, tibi miſi. Dat. Id. Jun. Theſſalonica.

CICERO ATTICO, S.

¹⁰ ACTA quæ eſſent uſque ad VIII. KAL. Jun. cognovi ex
tuis litteris. reliqua exſpectabam, ¹¹ ut tibi placebat,
Theſſalonica: quibus allatis, faciùs ſtatuerre potero ubi
ſim. nam, ſi erit cauſa, ſi quid agatur, ſi ſpem videro, aut
ibidem operiat, aut me ad te conferam: ſin ut tu ſcribis,
iſta evanuerint, aliquid aliud videbimus. omnino adhuc
nihil mihi ſignificatis, niſi diſcordiam iſtorum, quæ ta-
men inter eos de omnibus potiùs rebus eſt, quàm de me.
itaque, quid ea mihi proſit, neſcio. ſed tamen, quoad me
vos ſperare vultis, vobis obtemperabo. Nam quod me tam
ſæpe, & tam vehementer *objurgas*, & animo inſimo eſſe
dicis: quæſo, ecquod tantum malum eſt, quod in mea ca-
lamitate non ſit? ¹² ecquis unquam ex tam amplo ſtatu, in
tam bona cauſa, tantis facultatibus, ingenii, conſilii, gra-
tiæ, tantis præſidiis bonorum omnium concidit? poſſum
obliviſci, qui fuerim? non ſentire, qui ſim? quo caream
honore? qua gloria? quibus liberis? quibus fortunis? quo
fratre? quem ego (ut novum calamitatis genus attendas)
cùm pluris facerem, quàm me *ipſum*, ſemperque feciſſem,
vitavi; ne viderem; ne aut illius luctum, ſqualoremque
aſpicerem, aut me, quem ille florentiſſimum reliquerat,
perditum illi, afflictuſque offerrem. Mito cetera intole-
rabilia. etenim ſeru impediore. Hic utrum tandem ſum ac-
cuſandus, quòd doleo; an, quòd commiſi, ut hæc aut non
retinerem, (quod facile fuiſſet, niſi intra parietes meos de
mea pernicie conſilia inirentur) aut certe ¹³ vivus nunc amiterem?
Hæc eo ſcripſi ut potiùs *relevares* me, quod facis,
quàm aut caſtigatione, aut objurgatione dignum putares:
eoque ad te minùs multa ſcribo, quod & mœrore impediore;
& quid exſpectem iſtinc, magis habeo, quàm quid ipſe
ſcribam. quæ ſi erunt allata, faciam te conſilii noſtri certio-
rem. Tu, ut adhuc feciſti, quàm plurimis de rebus ad me
velim ſcribas; ut proiſus ne quid ignorem. Dat. XIII.
KAL. Quint. Theſſalonica.

CICERO ATTICO, S.

¹¹ ME & tuæ litteræ, & quidem boni nuntii, non opti-
mis tamen auctoribus, & exſpectatio veſtrarum
litterarum, & quod tibi ita placuerat, adhuc Theſſalonica
tenebant. ſi accepero litteras, quas exſpecto, ſi ſpes erit ea,
quæ rumoribus afferebatur; ad te me conferam; ſi non erit,
taciã te certiore, quid egerim. Tu me, ut facis, opera,
conſilio, gratia juva: conſolari jam deſine: *objurgare* verò
noli: quod cùm facis, ut ego tuum amorem, ¹⁴ & dolorem
deſidero! quem ita adfectum mea ærumna eſſe arbitror,
¹⁵ ut te ipſum conſolari nemo poſſit. Quintum fratrem op-
timum humaniſſimumque ſuſtenta. Ad me, obſecro te,
ut omnia certa perſcribas. Dat. III. KAL. Quint.

CICERO ATTICO, S.

¹² TU quidem ſedulo argumentaris, quid ſit ſperandum,
& maximè per Senatum: idemque caput rogationis
proponi ſcribis, quare in Senatu dici nihil liceat, itaque
ſileat. Hic tu me accuſas, quòd me afflictuſ; cùm ita
ſim

1. Tryphonem Cæcilium non vidi.] Germani, teſte Viſtorio ſcri-
bunt, Tryphonem Cæcilium non viſendum vidi.

2. Non tantum ego impendere video.] Hæc eſt miſſ. lectio: à vulg.
impendere abeſt.

3. Putarim.] Vulg. putaram.

4. Kalend. Jun.] Ita Beſſarionis liber, vulg. Kal. Majas, quod
improbat Manutius.

5. Avelleretur.] Vulg. evelleretur.

6. A Pompejo nunc.] Junio placet emendatio viri doctiſſimi
quam Fulvius reſert, ad Pompejum mitte, Hortenſium Allice.

7. Sed tecum hæc coram agemus.] Viſtorius edidit, ſed tecum hæc
omnia coram agemus.

8. Firma ſunt.] Hæc eſt veterum librorum lectio: Vulg. inſer-
ta ſunt, quod magis probat Lambinus.

9. Optimo genere.] Ita habet antiquus Viſtorii codex, ita etiam
Germani adnotarunt: vulg. optimo tempore.

10. Mihi etiam unum.] Junio è miſſ. Palat. mihi & unum.

11. Reliqua exſpectabam.] Vulg. reliquas.

12. Ecquis unquam.] Miſſ. duo Palat. ecquis unquam tam exemplo à
ſtatu, in tam, &c.

13. Vivus nunc amitterem.] Lambinus ex Tornæſiano vivus non
amitterem, ſed Boſius monet non pro nunc culpa librariorum vitioſe
ſcriptum eſſe: vulg. vivus amitterem.

14. Et dolorem deſidero! Fulvio videtur interrogationis nota ad-
ſcribenda verbo deſidero?

15. Ut te ipſum conſolari nemo poſſit.] Videtur eidem Fulvio me-
lius, ut eſt notatum ad orani libri à viro doctiſſimo, ne præter te,
ipſum conſolari nemo poſſit.

sim afflictus, ut nemo unquam: quod tute intelligis. Spem ostendis secundum comitia. quæ ista est, eodem Tribuno pleb. & inimico Consule designato? Percussisti autem me etiam de oratione prolata. cui vulnere, ut scribis, medere, si quid potes. scripsi equidem¹ olim iratus, quod ille prior scripserat; sed ita compelessem, ut numquam² manuram putarem. quo modo exciderit, nescio. sed quia numquam accidit, ut cum eo verbo uno concertarem; & quia scripta mihi videtur negligentius, quam ceteræ; puto posse probari, non esse meam. id, si putas me posse sanari, cures velim: sin planè perii, minus laboro. Ego etiam nunc eodem in loco jaceo, sine sermone ullo, sine cogitatione ulla. Licet tibi, ut scribis, significarim, ut ad me venires⁴ Dodona; tamen intelligo⁵ te re istic prodesse, hic ne verbo quidem levare me posse. Non queo plura scribere: nec est, quod scribam: vestra magis exspecto. Dat. XVI. KAL. Sext. Thessalonica.

CICERO ATTICO, S.

¹³ ⁶ Quod ad te scripseram, me in Epiro futurum: postea quam extenuari spem nostram, & evanescere vidi, mutavi consilium; nec me Thessalonica commovi, ubi esse⁷ statueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis litteris scripseras, fore, uti secundum comitia aliquid de nobis in Senatu ageretur; id tibi Pompejum dixisse. qua de re, quoniam comitia habita sunt, tuque nihil ad me scribis;⁸ proinde habeo, ac si scripisses nihil esse; neque temporis non longinqui spe ductum esse, molestè feram. Quem autem motum te videre scripseras, qui nobis utilis fore videretur, eum nuntiant, qui veniunt, nullum fore. In Tribunis pleb. designatis reliqua spes est: quam si exspectaro, non erit, quod putes me¹⁰ causa meæ, voluntati meorum defuisse. Quod me sæpe accusas, cur hunc meum casum tam graviter feram, debes ignoscere; cum ita me afflictum videas, ut neminem unquam nec videris, nec audieris. nam quod scribis te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici: mihi verò mens integra est; atque utinam tam in periculo fuisset, cum ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis crudelissimisque usus sum: qui, ut me¹¹ paululum inclinari timore viderunt, sic impulerunt, ut omni suo scelere & perfidia abuterentur ad exitium meum. nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundem, quod rariùs ad me litteræ perferentur, hoc velim diligentius omnia, quæ putaris me scire opus esse, perscribas. Quintum fratrem meum fac diligas: quem ego miser si incolumem relinquo, non me totum periisse arbitror. Dat. Non. Sext.

CICERO ATTICO S.

¹⁴ ¹² Ex tuis litteris plenus sum expectatione de Pompejo, quidnam de nobis velit, aut ostendat. comitia enim credo esse habita: quibus absolutis, scribis illi placuisse agi de nobis, si tibi stultus esse videor, qui sperem; facio tuo jussu, ¹³ etsi scio te me iis epistolis potius & meas spes

folitum esse remorari. nunc velim, mihi planè perscribas, quid videas. scio nos nostris multis peccatis in hanc arumnam incidisse. ea si qui casus aliqua ex parte correxerint; minùs molestè feremus nos vixisse, & adhuc vivere. Ego, propter viæ celebritatem, & quotidianam expectationem rerum novarum, non commovi me adhuc Thessalonica sed jam extrudimur, non à Plancio, (nam is quidem retinet) verùm ab ipso loco, minime apposito ad tolerandam in tanto luctu calamitatem. In Epirum ideo, ut scripseram¹⁴ non veni quod¹⁵ subito mihi universi nuntii venerant & litteræ; quare nihil esset necesse quam proximè Italiam esse. hinc, si aliquid à comitiis audierimus, nos in Asiam converteremus: neque adhuc stabat, quod potissimum: sed scies. Dat. XII. KAL. Sext. Thessalonica.

CICERO ATTICO S.

¹⁵ ^A CCEPI id. Sext. quattuor epistolas à te missas; unam, qua¹⁶ me objurgas, ut sim firmitior; alteram, qua Crassi libertum ais tibi de mea sollicitudine macieque narrasse; tertiam, qua demonstras acta in Senatu; quartam de eo, quod à Varrone scribis tibi esse confirmatum de voluntate Pompeii. Ad primam tibi hoc scribo; me ita dolere, ut non modò à mente non deferar, sed id ipsum doleam, me, tam firma mente ubi utar, & quibuscum, non habere. nam si tu me uno non sine merore cares, quid me censes, qui & te, & omnibus? & si tu incolumis me requiris; ¹⁷ ecquo modo à me ipsam incolumitatem desiderari putas? nolo commemorare, quibus rebus sim spoliatus, non solum quia non ignoras, sed etiam ne scindam ipse dolorem meum. hoc confirmo, neque tantis bonis esse privatum quemquam, neque in tantas miseria incidisse. dies autem non modò non levat luctum hunc, sed etiam auget. nam ceteri dolores mitigantur vetustate; hic non potest non & sensu præsentis miseriæ, & recordatione præteritæ vitæ quotidie augeri. desidero enim, non mea solum, neque meos, sed me ipsum. quid enim sum? sed non faciam, ut aut tuum animum angam querelis, aut meis vulneribus sæpius manus adferam. Nam quod purgas eos quos ego mihi scripsi invidisse, & in eis Catonem: ego verò tantum illum puto ab isto scelere abfuisse, ut maxime doleam, plus apud me simulationem aliorum, quam istius fidei, valuisse. ¹⁸ ceteros quod purgas, debent mihi probati esse, tibi si sunt. Sed hæc serò agimus. Crassi libertum nihil puto sincere locutum. In Senatu rem probe scribis actam. sed quid Curio? an illam orationem non legit? quæ unde sit prolata, nescio. sed ¹⁹ Axius, ejusdem diei scribens ad me acta, non ita laudat Curionem. at potest ille aliquid prætermittere: tu, nisi quod erat, profectò non scripsisti. Varronis sermo facit expectationem Cæsaris: atque utinam ipse Varro incumbat in causam: quod profectò cum sua sponte, tum te instante faciet. ego, si me aliquando vestri & patriæ compotem fortuna fecerit, certè efficiam, ut maxime lætere unus ex omnibus amicis; meaque officia, & studia,

1. Olim iratus.] Vulg. olim ei iratus.

2. Manaturam.] Vulg. emanaturam.

3. Si putas me posse sanari.] Lambinus dicit legendum esse libris omnibus in vitis, si putas me sanari posse.

4. Dodona.] Conjecturam Malasp. legitis Dodona, juvat Decurt. qui habet dona: huic conjecturæ etiam adhaeret Lamb. vulg. Sidona. Bessar. liber venire si domitam, ut intelligo; unde Manutius conjicit ut ad me venires, idem tamen intelligo: vel, pro Sidona, respondendum censet, Scydra.

5. Te re istic prodesse.] Desiderabatur hic vocula, re, ante adverbium istic, quam Bosius ex Scidis & Crusell. in suum locum restituit.

6. Quod ad te.] Hæc epistola in editione Lambini est decima & quarta.

7. Statueram.] Vulg. constitueram.

8. Proinde habeo.] Vulg. perinde.

9. Neque temporis.] Ita suspicatur legendum Malasp. pro, neque, cujus suspicionem confirmant Decurt. & Crusell.

10. Causa mea, voluntati.] Ita correxit Bosius partim ex conjectura, partim ex mss., qui habebant, me cause meæ, voluntati, &c.

vulg. me cause meæ ac voluntati.

11. Paululum.] Vulg. paulum.

12. Ex tuis.] Et hæc epistola in Lamb. editione est 13.

13. Etsi scio.] Ita ex scidis reposuit Bosius ut corrigendum putant Malasp. & Lambinus. Malaspinae tamen in eo sententiam non probat Bosius, quod, potiusquam, pro potius &, legendum existimat.

14. Non veni.] Sic legunt Scidæ, Tornæs. & Crusellin. editiones habent. iri, quod non improbat Bosius.

15. Subito mihi universi.] Subitò habebant mss. Bosii, reliqua ex mss. an ex conjectura habeat nescio. Vulg. subitè mihi adversi.

16. Me objurgas, ut sim.] Me objurgas & rogat ut sim, habent vulgatae editiones.

17. Ecquo modo.] Ita ex mss. suis Bosius; vulg. quomodo.

18. Ceteros quod purgas, debent mihi probati esse tibi si sunt.] Sic mss. Bosii; quod de Tornæs. etiam testatur Lamb. qui tamen mavult, debent mihi purgati esse. Vulgò. ceteri quos purgas debent mihi purgati esse.

19. Axius.] Fulvius, & Junius, legunt Axius, ex nummis & lapidibus antiquis.

studia, quæ parum antea *luxerunt*, (fatendum est enim) sic exequar, ut me æque tibi, ac fratri & liberis nostris, restitutum putes. si quid in te peccavi, ac potius quoniam peccavi, ignosce. in me enim ipsum peccavi vehementius. neque hoc eò scribo, ¹ quòd te non meo casu maximo dolore esse affectum sciam: sed profectò, si, quantum me amas & amasti, tantum amare deberes, ac debuisses, numquam esses passus me, quo tu ² abundabas, egere consilio; nec esses passus mihi persuaderi, utile nobis esse legem de collegiis perferri. sed tu tantum lacrimas præbuisse dolori meo, quod erat amoris, tanquam ipse ego: quod meritis meis perfectum esse potuit, ut dies & noctes, quid mihi faciendum esset, cogitares, id abs te, meo, non tuo scelere prætermisum est. quòd si non modò tu, sed quisquam fuisset, qui me Pompeii minus liberali responsu perceritum à ruspissimo consilio revocaret, quod unus tu facere maximè potuisti: ³ aut occubuissem honestè, aut victores hodie viveremus. Hic mihi ⁴ ignosces. me enim ipsum multo magis accuso; deinde te, quasi *me alterum*: & simul meæ culpæ socium quæro: ⁵ ac si restitutor, etiam minùs videbimur deliquisse; abs teque certè, quoniam nullo nostro, tuo ipsius beneficio diligemur. Quod re cum Culeone scribis de privilegio locutum; est aliquid, sed multò est melius abrogari. si enim nemo impedier, ⁶ quid est firmitus? sin erit, qui ferri non sinat, idem S. C. intercedet. nec quicquam aliud opus est, quàm abrogari. nam prior lex nos nihil lædebat. quam si, ut est promulgata, laudare voluissemus, aut, ut erat negligenda, negligere; nocere omnino nobis non potuisset. hic mihi ⁷ primùm meum consilium defuit, sed etiam obfuit. *caci, caci*, inquam, fuimus in vestitu mutando, in populo rogando. quod, nisi nominatim mecum agi cœptum esset, heri perniciosum fuit. sed pergo præterita. verumtamen ob hanc causam, ut, si quid ageretur, legem illam, in qua popularia multa sunt, ne tangatis. verùm est stultum, me præcipere, quid agatis, aut quo modo. utinam modò agatur aliquid: ⁸ in quo ipso multa occultant tuæ litteræ, credo, ne vehementius desperatione perturber. quid enim vides agi posse, aut quo modo? per Senaturne? aut tute scripsisti ad me, quoddam caput legis Clodium in Curia poste fixisse, ne referri, neve dici liceret. quo modo igitur Domitius se dixit relaturum? quo modo autem iis, quos tu scribis, & de re dicentibus, & ut referretur, postulantibus, Clodius tacuit? ⁹ ac, si per populum, poterintne, nisi de omnium Tribunorum pleb. sententia? quid de bonis? quid de domo? poterintne restitui? aut, si non poterit, egomet quo modo potero? hæc nisi vides expediri, quam in spem me vocas? ¹⁰ sin autem spei nihil est, quæ est mihi vita? itaque exspecto Thessalonicae acta KAL. Sext. ex quibus

statuam, in tuosne agros confugiam, ut neque videam homines, quos nolim; & te, ut scribis, videam; & propius sim, si quid agatur; idque intellexi cum tibi, tum Quinto fratri placere; an abeam Cyzicum. Nunc Pomponi, quoniam nihil impertisti tuæ prudentiæ ad salutem meam, quòd aut in me ipso satis esse consilii deceras, aut te nihil plus mihi debere, quam ut præsto esses, ¹¹ quoniamque ego præditus, inductus, coniectus in fraudem, omnia mea præsidia neglexi; totam Italiam, in me erectam ad me defendendum, destitui & reliqui; ¹² me, meos, meis tradidi inimicis, inspectante & tacente te; qui si non plus ingenio valebas, quàm ego, certe timebas minùs: si potes, erige adfectos, & in eo nos juva: sin omnia sunt obstructa, id ipsum fac ut sciamus: & nos aliquando aut objurgare, aut comiter consolari desine. Ego si tuam *fidem accusarem*; non me potissimum tuis relictis crederem: meam amentiam accuso, ¹³ quòd à te tantum amari, quantum ego vellem, putavi: quod si fuisset, fidem eandem, curam majorem adhibuisses; me certè ad exitium præcipitantem retinuisses; istos labores, quos nunc in naufragiis nostris suscipis, non subisses. quare fac, ut omnia ad me perspecta & explorata perscribas; meque, ut facis, velis esse aliquem; quoniam, qui fui, & qui esse potui, jam esse non possum; ¹⁴ & ut his litteris non te, sed me ipsum à me esse accusatum putes. Si qui erunt, quibus putes opus esse meo nomine litteras dari, velim conscribas, cureque dandas. Dat. XIV. KAL. Sept.

CICERO ATTICO S.

15

TORUM iter mihi incertum facit expectatio ¹⁵ litterarum nostrarum KAL. Sext. datarum, ¹⁶ non aliquid, ¹⁷ si spes erit, Epirum, ¹⁸ sin minùs, Cyzicum; aut aliud, quid sequemur. tuæ quidem litteræ, quo sæpius à me leguntur, ¹⁹ hoc spem faciunt minorem; quòd cum lectæ sunt, tum id, quod attulerunt ad spem, infirmant; ut facile appareat, te & consolationi servire & veritati; ²⁰ idque te rogo plane, ut ad me, quæ ²¹ scis, ut erunt; quæ putabis, ²² ita scribas, ut putabis. Dat. XI. KAL. Sept.

CICERO ATTICO, S.

17

DE Quinto fratre nuntii nobis tristes, nec varii venerant ex ante diem NON. Jun. usque ad prid. KAL. Sep. eo autem die ²³ Levinejus, M. Reguli libertus ad me à Regulo missus venit. is omnino mentionem nullam factam esse nuntiavit: sed fuisse tamen sermonem de C. Clodii filio, inquit mihi tum à fratre litteras attulit. sed postridie ²⁴ Sestii pueri venerunt, qui à te litteras attulerunt, non tam exploratas à timore, quàm sermo Levineii fuerat. sanè sum in meo infinito mœrore sollicitus, & eò magis, quòd ¹ Ap-

1. *Quòd te.*] Vulg. *quo te*.
 2. *Abundabas.*] Vulg. *abundas*.
 3. *Aut occubuissem honestè.*] Hoc membrum cum in margine codicis sui reperisset Victorius, dubitanter reposuit, desideratur autem in plurimis codd. & præfertim in Tornæs.
 4. *Ignosces.*] Vulg. *ignosceas*.
 5. *Ac si restitutor etiam.*] *Ac* abest à vulg. Junius ex mss. Pal. legit, *ac si restitutor & minor, &c.*
 6. *Quid est firmitus?*] Sic Scidæ Tornæs. & Crusell. quam lectionem etiam probat Lambinus. Vulgati libri, *se est firmitus*.
 7. *Primum meum consilium.*] Restitutio hæc est Victorii ex mss. antiqui fide. prius erat *primùm non modo consilium*.
 8. *In quo ipso.*] Tres has voces, *in quo ipso*, reposuit Bosius ex Decurt. Crusell. & Tornæs. quoddam excusum habebant *in quod ipsa jubeat*; quod neglexit Victorius. in suo enim antiquo ejus loco tantum erat. *quo ipsa*, atque id quidem deletum & ejectum.
 9. *Ac si per.*] Vulg. *ac si per populum*.
 10. *Sin autem.*] *Si autem* habent alii.
 11. *Quoniamque ego præditus.*] Ita Bos. mss. Victoriana editio, *quoniamque ego præditus*. vulg. *quandoquidem ego, &c.*
 12. *Me, meos, meis.*] Ex plerisque suis ita Bos. à vulgatis abest, *meos*.
 13. *Quòd à te tantum amari.*] Vulg. *quod me à te*.
 14. *Et ut his litteris.*] Ante copulativam &, *τελεία σίγμην*

ponitur à Junio.

15. *Litterarum nostrarum.*] Vulg. *tuarum*.
 16. *Non aliud aliquid.*] Torum hoc abest à libro ms. Urfini, & rectè ut opinatur.
 17. *Si spes erit.*] Urfinus & Junius ex vetere libro legunt, *nam si spes erit*.
 18. *Sin minur.* Vulg. *si minur*.
 19. *Hoc spem faciunt minorem; quod cum lectæ sunt.*] Ita mss. Bosii, nisi quod in Tornæs. *lectæ*, culpa librarii exaratum est, quæ lectio tamen non displicet Lambino; etiam si cum Corrado sic se legere dicit, ut Bosius. Vulg. *spem faciunt mihi minorem, quàm cum lectæ sunt*; quæ & est cod. Fulviani scriptura, unde ille conjicit, *nam cum lectæ*.
 20. *Idque te rogo.*] Lectio ni fallor efformata ex vetere illa ms. Fulviani, *id quod*. antea erat, *itaque*.
 21. *Scis.*] Urfini liber *scias*.
 22. *Ita scribas, ut putabis.*] Duo hæc postrema vocabula ex mss. addidit Bosius.
 23. *Levinejus.*] Ita Bos. mss. *Lirincius*, placuit Manutio & Victorio, & paulò post Manutius legit, *L. Reguli*, non *M. Victorius* dubius est & notat *M.* abesse ab editione Germanorum, sed retineri in suo antiquiore: Vulg. *Lirinius*, ut & infra, *Lirini*, ubi noster *Levineii*.
 24. *Sestii.*] Vulg. semper, *Sextii*.

¹ Appii Quæstio est. Cetera, quæ ad me eisdem litteris scribis de nostra spe, intelligo esse languidiora, quàm alii ostendunt. ego autem, quoniam non longè ab eo tempore absumus, in quo res dijudicabitur, aut ad te conferam me, aut etiam nunc circum hæc loca commorabor. Scribit ad me frater, omnia sua per te unum sustineri. quid te aut horret? quòd facis; aut agam gratias, quòd non expectas? tantùm velim, fortuna det nobis potestatem, ut incolumes amore nostro perfruamur. Tuas litteras semper maximè expecto: ² in quibus cave vereri, ne aut diligentia tua mihi molesta, aut veritas acerba sit. Dat. prid. Non. Septemb.

CICERO ATTICO, S.

¹⁸ **E**XPECTATIONEM nobis non parvam attuleras, cùm scripseras, Varronem tibi pro amicitia confirmasse, causam nostram Pompejum certè suscepturum: & simul à Cæsare ei litteræ, quas expectaret remissæ essent, ³ actorem etiam daturum. utrum id nihil fuit, an averfatæ sunt Cæsaris litteræ? an est aliquid in spe? etiam illud scripseras, eundem, secundum comitia, dixisse. fac (si vides, quantis in malis jaceam, & si putas esse humanitatis tuæ) me fac de tota causa nostra certiore. nam Quintus frater, homo mirus, qui me tam valde amat, omnia mittit *spe plena*, metuens, credo, defectionem animi mei. tuæ autem litteræ sunt variæ. neque enim me desperare vis, nec temerè sperare. fac obsecro te, ut omnia, quæ ⁴ perspicia à te possunt, sciamus.

CICERO ATTICO, S.

¹⁹ **Q**UOAD ejusmodi mihi litteræ à vobis adferebantur, ut aliquod ex iis esset expectandum; spe & cupiditate Theſſalonicæ ⁶ retentus sum: postea quàm omnis actio hujus anni confecta nobis videbatur, in Asiam ire nolui: quòd & *celebritas* mihi odio est: & si fieret aliquid à novis magistratibus, abesse longè nolebam. itaque in Epirum ad te statui me conferre; ⁷ non quòd mea interesset loci natura, qui lucem omnino fugerem; ⁸ sed & ad salutem libentissimè ex tuo portu proficiscar: & si ea præcisa erit, nusquam faciliùs hanc miserimam vitam vel sustentabo, vel, quod multo est melius, abjecero. ero cum paucis; multitudinem dimittam. Me tuæ litteræ numquam in tantam spem adduxerunt, quantam aliorum. attamen mea spes etiam tenuior semper fuit, quàm tuæ litteræ. sed tamen, quoniam cœptum est, ⁹ ego, quoquo modo cœptum est, & quacumque de causa, non deseram neque optimi, atque unici fratris miseram ac luctuosas preces; nec Sestii, ceterorumque promissâ; nec spem ærumnosissimæ mulieris Terentiæ; nec miserimæ mulieris Tulliolæ obsecrationem, & fideles litteras tuas. mihi Epirus aut iter ad salutem dabit; aut quod scripsi supra. te oro & obsecro ¹⁰ T. Pomponi, si me omnibus amplissimis, carissimis, jucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum; si me à *meis consiliariis proditum* & projectum vides; si intelligis me coactum, ut ipse me, & meos perderem; ut me tua misericordia juves: & Quintum fratrem, qui potest esse salvus, sustentens: Terentiam, liberosque meos tueare; me, si putas te istic visurum, expectes; si minùs, invisas, si potes, ¹¹ mihi que ex agro tuo tantum assignes, quantum meo corpore occupari potest; & pueros ad me cum litteris

quampimum, & quam sapissimè mittas. Dat. XVI. KAL. Octob.

CICERO S. D. Q. CÆCILIO Q. F. POM-
PONIANO ATTICO.

20

QUOD quidem ita esse, & avunculum tuum functum esse officio, vehementissimè probo: *gaudere* me tum dicam, si mihi hoc verbo licebit uti. Me miserum, quam omnia essent ex sententia, si nobis animus, si consilium, si fides eorum, quibus credidimus, non defuisset: quæ colligere nolo, ne augeam mœrorem. sed tibi venire in mentem certè scio, quæ vita esset nostra, quæ suavitas, quæ dignitas, ad quæ recuperanda per fortunas incumbe, ut facis, diemque *natalem* reditus mei, cura, ut in tuis adibus amœnissimis agam tecum & cum meis. Ego huic spei & expectationi, quæ nobis proponitur, ¹² maximè tamen volui præstolari apud te in Epiro: sed ita ad me scribitur, ut putem esse commodius, nos eisdem in locis esse. De domo & Curionis oratione, ut scribis, ita est. in universa salute, si ea modo nobis restitueret, inerunt omnia; ex quibus nihil malo, quàm domum. sed tibi nihil mando nominatim: totum me tuo amori fideique commendo. Quòd te, in tanta hereditate, ab omni occupatione expedisti, valde mihi gratum est. Quòd facultates tuas ad meam salutem polliceris, ut omnibus rebus à te *præter ceteros* juver: id quantum sit præsidium, video; intelligoque, te multas partes meæ salutis & suscipere, & posse sustinere: neque, ¹³ ut tu facias, rogandum esse. Quod me vetas quicquam suspicari accidisse ad animum tuum, quod fecus à me erga te commissum, aut prætermisum videretur, geram tibi morem, & liberabor ista cura: tibi tamen eò *plus debeo*, quòd tua in me humanitas fuerit excelsior, quàm in te mea. Velim, quid videas, quid intelligas, quid agatur ad me scribas: ¹⁴ tuosque omnes ad nostram salutem adhortere. Rogatio Sestii neque dignitatis fatis habet, nec cautionis. nam & nominatim ferre oportet, & de bonis diligentius scribi: & id animadvertas velim. Dat. IIII. Non. Octob. Theſſalonicæ

CICERO ATTICO, S.

21

TRIGINTA dies erant ipsi, cùm has dabam litteras, per quos nullas à vobis acceperam. mihi autem erat in animo, jam, ut antea ad te scripsi, ire in Epirum: & ibi omnem casum potissimùm expectare. Te oro, ut, si quid erit, quod perspicias, quamcumque in partem, quam planissimè ad me scribas: & meo nomine, ut scribis, litteras, quibus putabis opus esse, ut des. Dat. V. KAL. Novemb.

CICERO ATTICO, S.

22

ET si diligenter ad me Quintus frater & Piso, quæ essent facta, scripserant: tamen vellem, tua te occupatio non impedisset, quòd minùs, ut consuevisti, ad me, quid ageretur & quid intelligeres, perscriberes. Me adhuc Planicius liberalitate sua retinet, jam aliquoties conatum ire in Epirum. spes homini est injecta, non eadem, quæ mihi, posse nos unà decedere: quam rem sibi magno honori sperat fore. sed jam, cùm *adventare milites* dicentur, faciendum nobis erit, ut ab eo discedamus. quod cùm faciemus, ad te statim mittemus; ut scias, ubi sumus. Lentulus suo in nos officio, quod & re, & promissis, & litteris de-

1. Appii quæstio.] Ita Manutius, Bosius, Lambinus ex mss. Victorius ex suo meliore, quem Cavalcantis librum esse arbitror, *questio* legit.

2. In quibus cave vereri ne aut.] Ita omnes Bossii mss. uno excepto. codd. Memmiani habent, *cave ne aut dilig. mihi molesta aut varietas acerba sit*: Manutius conjicit, *cave suspicaris, aut, cave timeas*; Ursino autem ex vetere libro in quo est, *cave, cave, ne aut, videtur legendum, cave caveas, ne aut, &c.*

3. Actorem etiam daturum.] Ita scida & Crusell, ut ex Tornæsiano Lambinus emendavit: vulg. *actorem*.

4. Perspicui.] Vulg. *propici*.

5. Quoad.] Vulg. *quod*.

6. Retentus sum.] Vulg. *detentus sum*.

7. Non quo mea interesset loci natura.] Vocem, *natura*, delendam censebat Faërnus.

8. Sed & ad salutem.] Vulgò, *sed aut*, ut & paulò post, *aut, si ea*, pro eo quod in nostro est; & *si ea*.

9. Ego quoquo modo.] Vulg. *age quoquomodo*.

10. T. Pomponi.] Addidit Bosius prænomen T. ex suis mss. cum abessent à vulg.

11. Mihi que ex agro tuo.] Hic operæ omiserant olim vocem, *tuo*.

12. Maximè tamen.] Petrus Faber legebat, *maximè antea, &c.*

13. Ut tu, facias.] Vulg. *ut ita facias*.

14. Tusque omnis.] Vulg. *omnesque*; & vox, *tus*, abest.

declarat, spem nobis non nullam affert Pompeii voluntatis. sepe enim tu ad me scripsisti, cum totum esse in illius potestate. De Metello scripsit ad me frater. quantum speraret, profectum esse per te. Mi Pomponi pugna, ut tecum & cum meis mihi liceat vivere; & scribe ad me omnia. premor cum luctu, tum desiderio meorum omnium, tum eorum, qui mihi *me cariores* semper fuerunt. Cura, ut valeas. Ego, quod, per Thessaliam si irem in Epirum, per diu nihil eram auditurus, & quiddam mei studiosos habeo Dyrrhachinos, ad eos perrexi, cum illa superiora Thessalonica scripsissem. inde cum ad te me convertam, faciam ut scias. tuque ad me velim omnia quam diligentissime, sicut cuiusmodi sunt, scribas. ego jam aut rem, aut ne spem quidem exspecto. Dat. VI. KAL. Decemb. Dyrrachii.

CICERO ATTICO S.

23

AD. V. KAL. Decemb. tres epistolas à te accepi; unam datam A. D. VIII. KAL. Novem. in qua me hortaris, ut forti animo mensem Ianuarium exspectem: eaque, quæ ad spem putas pertinere, de Lentuli studio, de Metelli voluntate, de tota Pompeii ratione, perscribis. in altera epistola, præter consuetudinem tuam, diem non adseribis: sed satis significas tempus, lege enim ab octo Tribunis pleb. promulgata, scribis te eas litteras eo ipso die dedisse, id est A. D. III. KAL. Novemb. & quid putes utilitatis eam promulgationem attulisse, scribis. in quo 4 si jam hæc nostra salus, cum hac lege desperata erit, velim pro tuo in me amore hanc inanem meam diligentiam, miserabilem potius, quam ineptam, putes: sin est aliquid spei, des operam, ut majore diligentia posthac à nostris magistratibus defendamur. nam ea veterum Tribunorum pleb. rogatio tria capita habuit; unum de reditu meo, scriptum incaute. nihil enim restituitur, præter civitatem & ordinem: quod mihi pro meo casu satis est. sed quæ *cavenda* fuerint, & quo modo, te non fugit. alterum caput est tralatitium de impunitate, si quid contra alias leges ejus legis ergo factum sit. tertium caput, mi Pomponi, quo consilio, & à quo sit inculcatum, vide. scis enim Clodium sanxisse, ut vix, aut omnino non posset nec per Senatum, nec per populum infirmari sua lex. sed vides, numquam esse observatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla ferè abrogari posset: (neque enim ulla est, quæ non ipsa se sapiat difficultate abrogationis) sed, cum lex abrogatur, 5 illud ipsum abrogatur, quo non eam abrogari oporteat. hoc cum re vera ita sit; cum semper ita habitum observatumque sit, octo nostri Tribuni pleb. caput posuerunt hoc: **SI QUID IN HAC ROGATIONE SCRIPTUM EST, QUOD PER LEGES, PLEB. VE SC. HOC EST, QUOD PER LEGEM CLODIAM PROMULGARE, ABROGARE, DEROGARE, OBROGARE. F. SUÀ NON LICEAT, NON LICUERIT;** 6 **QUOD VE EI QUI PROMULGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OBROGAVIT, OB EAM REM POENÆ, MULTÆVE SIT 7 E. H. L. N. R.** atque hoc in illis Tribunis pleb. non lædebat. lege enim collegii sui non tenebantur: quo major est suspicio maliciæ alicujus; cum id, quod ad ipsos nihil pertinebat, erat autem contra me, scripserunt: ut novi Tribuni pleb. si essent timidiore, multo magis sibi eo capite

utendum putarent. neque id à Clodio prætermisum est. dixit enim in concione A. D. III. Non. Nov. hoc capite designatis Tribunis pleb. præscriptum esse, quid liceret: tamen, in lege nulla esse ejusmodi caput, te non fallit. quod si opus esset, omnes in abrogando uterentur. 8 Ut Ninnium, aut ceteros fugerit, investigates, velim: & quis attulerit; & quare octo Tribuni pleb. ad Senatuum de me referre non dubitarint; 9 (sine quod observandum illud caput non putabant) iidem in abrogando tam 10 cauti fuerint, ut id metuerent, soluti cum essent; quod ne iis quidem, qui lege tenentur, est curandum. id caput sanè nolim novos Tribunos pleb. ferre: sed perferant, modò quidlibet. uno capite, quo revocabor, (modò res conturbare) ero contentus. Jam dudum pudet tam multa scribere. vereor enim, ne re jam desperata legas; ut hæc mea *diligentia* miserabilis tibi, aliis irridenda videatur. sed si est aliquid in spe, vide legem, quam T. Fadio 11 scripsit Visellius: ea mihi perplacet. nam Sextii nostri, quam tu tibi probari scribis, mihi non placet. Tertia est epistola prid. Id. Novemb. data: in qua exponis prudenter & diligenter, quæ sint, quæ rem distingere videantur, de Crasso, de Pompejo, de ceteris. quare oro te, ut, si qua spes erit, posse studiis bonorum, auctoritate, multitudinis comparata rem confici, des operam, ut uno impetu perfringatur; in eam rem incumbas, ceterosque excites. sin, ut ego perspicio cum tua conjectura, tum etiam mea, spei nihil est; oro obtestorque te, ut Quintum fratrem ames, quem ego miserum miserè perdidisti; neve quid eum patiæ gravius consulere de se, quam expediat fororis tuæ filio; meum Ciceronem, cui nihil misello relinquo præter *invidiam & ignominiam nominis mei*, tuere, quoad poteris; Terentiam, unam omnium ærumnosissimam, sustentens tuis officiis. Ego in Epirum proficiscar, cum primorum dierum nuntios excepero. Tu ad me, velim, proximis litteris, ut se initia dederint, perscribas, Dat. prid. KAL. Decemb.

CICERO ATTICO, S.

24

ANTEA, cum ad me scripsissetis vestro consensu 12 Consulul provincias ornatas esse; etsi verebar, quorsum id casurum esset, tamen sperabam vos aliquid aliquando vidisset prudentius: posteaquam mihi & dictum est, & scriptum, vehementer consilium vestrum reprehendi, sum graviter commotus; quod illa ipsa spes exigua, quæ erat, videtur esse sublata. nam si Tribuni pleb. nobis succensent, quæ potest spes esse? ac videntur jure succensere: cum & expertes consilii fuerint, qui causam nostram susceperant; & nostra concessione omnem vim sui juris amiserint: præsertim cum ita dicant, se nostra causa voluisse suam potestatem esse de Consulibus ornandis, non ut eos impedirent, sed ut ad nostram causam adjungerent. nunc si Consules à nobis alieniores esse velint, posse id liberè facere; sin vellent nostra causa, nihil posse se invit. Nam quod scribis; ni ita nobis placuisset, illos hoc idem per populum affecturos fuisse; invictis Tribunis pleb. fieri nullo modo potuit. ita vereor, ne & studia Tribunorum amiserimus: & si studia maneant, vinculum illud adjungendorum Consulul amissum sit. Accedit aliud non parvum incommodum, quod gravis illa *opinio*, ut quidem ad nos perferatur Senatum nihil decernere ante, quam de nobis actum

1. *Profectum esse per te.*] *Profectum* est in antiquo Urſini pro *profectum*.

2. *Desiderio meorum.*] Ad hanc lectionem quæ est mſſ. Boſſi proximè accessit Færnus legens, *tum desiderio omnium eorum, qui mihi.* vulg. *tum desiderio omnium rerum quæ mihi cariores semper fuerant.*

3. *Cuiusmodi.*] Hæc est è mſſ. exemplaribus, Victorii emendatio, prius legebatur, *cujusmodi*.

4. *Si jam hæc nostra.*] Vulg. *ſi etiam*.

5. *Illud ipsum abrogatur.*] Quod ex conjectura emendavit Malasp. id Volius auctoribus mſſ. in quibus manifestè scriptum erat *abrogatur, & quo non, pro abrogatur, legebat, rogatur.*

6. *Quodve ei.*] Hæc est Manutii conjectura, (pro eo quod erat antea, *quod, vel qui, & Decurtati lectio, qua restituntur duæ illæ voces, obrogare, & obrogavit.*

7. *E. H. L. N. R.*] Ita primus emendavit Anton. August. quem secuti sunt postea Færnus, Manutius, Urſinus, & Lambinus.

8. *Ut Ninnium.*] Victorius & alii eum sequuti, ita restituerunt. Vulg. *Nunium, vel Mummium.*

9. *Sine quod observandum.*] Hujus ulceris curatio, debetur Decurt. Junius laudat & mſſ. Inſos fermè ei respondere ait; tantum adhibet voculam *an*, post verbum *putabant*, vulg. *sive quod*, unde Manutius corrigebat, *ſi enim quoad*, quam correctionem sequitur Lambinus: sed pronomini *iidem* præponit adverbium *cur*.

10. *Cauti fuerint.*] Vulg. *fuerunt*.

11. *Scripsit Visellius.*] Abest à Decurt. nota T. & Manutius antea conceperat legendum *C. Visellius*, non *T. Visellius*.

12. *Coss. provincias.*] Sic omnes mſſ. Palatini: vulg. *Consulares*.

2. Dum esset, amissa est; 1. præsertim in ea causa, quæ non modo necessaria non fuit, sed etiam iniustata ac nova. neque enim umquam arbitror ornatas esse provincias designatorum: ut, cum in hoc illa constantia, quæ erat mea causa suscepta, 2. imminuta sit, nihil jam possit non decerni. 3. iis, ad quos relatum est, amicis placuisse, 4. non mirum est. erat enim difficile reperire, qui contra tanta comoda duorum consulum *palam sententiam diceret*. fuit omnino difficile non obsequi, vel amicissimo homini, Lentulo, vel Metello, qui similitatem humanissimè deponeret. sed vereor, 3. ne hos tamen tenere potuerimus; Tribunus pleb. amiserimus. hæc res quemadmodum ceciderit, & tota res quo loco sit, velim ad me scribas; & ita, ut instituisti. nam ista VERITAS, etiam si jucunda non est, mihi tamen grata est. Dat. IIII. ID. Decemb.

CICERO ATTICO, S.

25 **P**ost 6. tuum à me discessum litteræ mihi Roma allatæ sunt: ex quibus 7. perspicio nobis in hac calamitate ta-

descendum esse: neque enim, (sed bonam in partem accipies) si ulla spes salutis nostræ subesset, tu, pro tuo amore in me, hoc tempore discessisses. sed ne ingrati, aut ne omnia velle nobiscum unà interire videamur, hoc omitto: illud abs te peto, des operam, id quod mihi affirmasti, ut te ante KAL. Janu. ubicumque erimus, sistas.

CICERO ATTICO, S.

26

LITTERÆ mihi à Quinto fratre cum S. C. quod de me est factum, allatæ sunt. mihi in animo est, legum lationem exspectare; & si obtrestabitur, utar auctoritate Senatus, & potius vita, quàm patria, carebo. Tu, quæso, festina ad nos venire.

CICERO ATTICO, S.

27

EX tuis litteris, & ex re ipsa nos funditus perisse video. Te oro, ut, quibus in rebus mei tui indigebunt, nostris miseris ne desis. ego te, ut scribis, 9. citò video.

1. Præsertim in ea causa.] Vocem, in, expungi vellet Junius.
2. Imminuta sit.] Inmutata sit, habent veteres libri Urfini & ita legebat Faërnus.
3. Iis ad quos.] Vulg. jam his ad quos.
4. Mirum est.] Vulg. mirum sit.
5. Ne hos tamen tenere.] Vulg. ne hos enim tenere.

6. Tuum à me discessum.] Suspiciatur Manutius abundare, à me.
7. Perspicio.] Vulg. prospicio.
8. Salutis nostræ.] Salutis nostris, est in vulg.
9. Cito videbo.] Junius cum vulgo hic servari malit verba quæ in Tornæi. aliisque desunt; *plura non scribo, cura ne saltem.*

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER QUARTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO S.

CUM primùm Romam veni, fuitque, cui rectè ad te litteras darem, nihil priùs faciendum mihi putavi, quàm ut tibi absenti de reditu nostro gratularer. 1. cognoram enim; (ut vere scribam) te in consiliis mihi dandis nec fortiorem, nec prudentiorem, quàm me ipsum: 2. nec etiam pro præterita mea in te observantia, nimium in custodia salutis meæ diligentem, eundemque te, qui primis temporibus erroris nostris, aut 3. potius furoris particeps, & 4. falsi timoris socius fuisses, acerbissimè *discedium nostrum tulisse*, plurimumque operæ, studii, diligentæ, laboris ad conficiendum reditum meum contulisse. itaque hoc tibi vere affirmo, in maxima lætitia, & exoptatissima gratulatione unum ad cumulandum gaudium conspectum, aut potius complexum mihi tuum defuisse; quem semel nactus numquam dimifero: ac, nisi etiam *prætermisissos fructus tuæ suavitatis præ-*

teriti temporis omnes exegero, profecto hac restitutione fortunæ me ipse non satis dignum judicabo. Nos adhuc in nostro statu, quod difficillimè recuperari posse arbitrati sumus, splendorem nostrum illum forenses, & in Senatu auctoritatem, & apud viros bonos gratiam magis, quam optaramus, consecuti sumus. in re autem familiari, quæ quemadmodum fracta, dissipata, direpta sit, non ignoras, valde laboramus: tuarumque non tam facultatum, quas ego *nostras esse judico*, quàm consiliorum ad colligendas & constituendas reliquias nostras indigemus, nunc, etsi omnia aut scripta esse à tuis arbitror, aut etiam nuntias, ac rumore perlata: tamen ea inscribam brevi, quæ te puto potissimum ex meis litteris velle cognoscere. Prædie Nonas Sext. Dyrrhachio sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis. Brundisium veni Nonis Sext. ibi mihi Tulliola mea fuit præsto natali suo ipso die, qui casu idem natalis erat & Brundisinae colonis, & tuæ vicinæ Salutis. quæ res animadversa à multitudine, summa Brundisino-

1. Cognoram enim (ut verè scribam) te in consiliis mihi dandis, &c.] Totum hunc orationis ambitum, aliter legit & distinguit Junius, ex variarum lectionum de mss. Palat. comparatione; *Cognoram enim (ut verè scribam) te in consiliis mihi dandis nec fortiorem, nec prudentiorem quemquam; me ipsum nec, etiam pro præterita mea in te observantia, nimium in custodia salutis meæ diligentem: eundemque te, qui primis temporibus erroris nostri ac potius furoris particeps, & falsi timoris socius fuisses, acerbissimè discedium nostrum tulisse.*

2. Nec etiam pro præterita mea in te observantia nimium, in custodia, &c.] Bosius expressit scripturam Decurt. *pro præterita mea*; cujus lectionis vestigia licet perturbata, in hunc modum exstant in Tornæi. *propter ita meam in te observantiam.* Alia autem est li-

brorum nonnullorum lectio. Lambinus, vulgata lectione offensus, tum ab uno codice Memmiano admonitus atque adductus, in quo scriptum est, *propterea ita*: sic legit; *nec etiam pro veterè tua.* Canterus pro *ninium*, reponit *minus*, quod primum in *niniis*, deinde fuerit in *ninium* depravatum. vulgata lectio sic se habet, *nec etiam propter suam in me observantiam, nimium in custodia salutis meæ diligentem.*

3. Potius furoris.] Sic emendavit Errius Stephanus, & rectè, nec dubitat Manutius quin ita legendum sit, vulg. *totius*.

4. Falsi timoris.] Ex antiquo libro & ex historia sic legit Urfinus, quod etiam Lambinus ex longè optimo mss. suspicatus est, in quo erat, *falsi moris*: vulg. *falsi timoris*.

rum gratulatione celebrata est. ante diem VI. ID. Sext. ¹ cognovi, cum Brundisii essem, litteris Quinti fratris, mirifico studio omnium aetatum atque ordinum; incredibili concursu Italiae, legem comitiis Centuriatis esse perlatam. ² Inde à Brundisiiis honestissimis ornatus, iter ita feci, ut undique ad me cum gratulatione legati convenerint. ad urbem ita veni, ut nemo uilhus ordinis homo nomenclatori notus fuerit; qui mihi obviam non venerit, praeter eos inimicos, quibus id ipsum non liceret aut dissimulare, aut negare. Cum venissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi erant: à qua plausu maximo cum esset mihi gratulatio significata; similis & frequentia, ⁴ & plausus me usque ad Capitolium celebravit: in foroque, & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit posttridie in Senatu, qui fuit dies NON. Septemb. Senatui gratias egimus. eo biduo cum esset annonae summa caritas, & homines ad theatrum primo, deinde ad Senatum concurrissent, impulsu Clodii; mea opera frumenti inopiam esse clamarent; cum per eos dies Senatus de annona haberetur; & ad ejus procuracionem sermo non solum plebis, verum etiam bonorum Pompejus vocaretur, idque ipse cuperet; multitudoque à me nominatim, ut id decernerem, postularer; feci; & accuratè sententiam dixi; cum abessent Consulares, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, ⁵ praeter Messallam & Afranium. factum est s. c. in meam sententiam, ut cum Pompejo ageretur, ut eam rem suscipere, lexque ferretur: quo s. c. recitato ⁶ cum continuo, more hoc insulso & novo, plausum, meo ⁷ nomine recitando, dedisset; ⁸ habui concionem: omnes magistratus praesentes, praeter unum Praetorem, & duos Tribunos pleb. dederunt. posttridie Senatus frequens, & omnes Consulares nihil Pompejo postulanti negarunt. ille legatos quindecim cum postularer, me principem nominavit; & ad omnia me alterum se fore dixit. legem Consules conscripserunt, qua Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur: ⁹ alteram Messius, qui omnis pecuniae dat potestatem, & adjungit classem & exercitum, & majus imperium in provinciis, quam sit eorum, qui eas obtineant. illa nostra lex Consularis nunc modesta videtur, haec Messii non ferenda. Pompejus illam velle se dicit, familiares hanc. Consulares, duce Favonio, fremunt; nos tacemus, & eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc Pontifices responderant. qui si susculerint religionem, aream praeclearam habebimus; superficiem Consules ex s. c. aestimabunt: sin aliter, demolientur; suo nomine locabunt; rem totam aestimabunt. Ita sent res nostrae, ut in secundis, fluxa; ut in adversis, bona. In re familiari valde sumus, ut scis, perturbati. praeterea sunt quaedam domestica, quae litteris non committo. Quin-

tum fratrem, insigni pietate, virtute, fide praeditum, sic amo, ut debeo. Te exspecto; & oro, ut matures venires, eoque animo venias, ut me tuo consilio egere non finas. alterius vita quoddam initium ordinarum. jam quidam, qui nos ¹⁰ absentes defenderunt, incipiunt praesentibus occultè irasci; apertè invidere. vehementer te requirimus.

CICERO ATTICO, S.

2

SI forte rariùs tibi à me, quam à ceteris, litterae redduntur; peto à te, ¹¹ ut id non modò negligentiae meae, sed ne occupationi quidem tribuas: quae etsi summa est, tamen nulla esse potest tanta, ut interrumpat iter amoris nostri & officii mei. nam ut veni Romam, iterum nunc sum certior factus, esse, cui darem litteras. itaque has alteras dedioribus tibi declaravi, adventus noster qualis fuisset, & quis esset status, atque omnes res nostrae quemadmodum essent, ut in secundis, fluxa, ut in adversis, bona. ¹² Post illas datas litteras, secuta est summa contentio de domo. diximus apud Pontifices pridie KAL. Octobres. acta res est accurate à nobis: ¹³ & si unquam in dicendo fecimus aliquid, aut etiam si unquam alias fuimus, tum profectò ¹⁴ dolor & magnitudo vim quamdam nobis dicendi dedit. ¹⁵ itaque oratio juventuti nostrae deberi non potest: quam tibi, etiam si non desideras, tamen mittam cito. Cum pontifices decreissent. ita, SI NEQUE POPULI JUSSU, ¹⁶ NEQUE PLEBIS SCITU, QUI SE DEDICASSE DICERET, NOMINATIM EI REI PRAEFECTUS ESSET, NEQUE POPULI JUSSU, AUT PLEBIS SCITU ID FACERE JUSSUS ESSET; VIDERI. POSSE SINE RELIGIONE ¹⁷ EAM PARTEM AREAE MI RESTITUI; mihi facta statim est gratulatio. ¹⁸ nemo enim dubitabat, quin domus nobis esset adjudicata. tum subito ille in concionem ascendit, quam Appius ei dedit. nuntiat ¹⁹ inani populo, Pontifices secundum se decrevisse; me autem videri conari in possessionem venire. hortatur, ut se, & Appium sequantur, & suam Libertatem ut defendant. hic cum etiam illi infimi partim admirarentur, partim iriderent hominis amentiam; ego statueram illuc non accedere, nisi cum Consul ex s. c. porticum Catuli restituendam locassent. KAL. Octob. habetur Senatus frequens. adhibentur omnes Pontifices, qui erant Senatores: à quibus Marcellinus, qui erat cupidissimus mei, sententiam primus rogatus, quaesivit, quid essent in decernendo secuti. tum ²⁰ M. Lucullus de omnium collegarum sententia respondit, religionis iudices Pontifices fuisse, legis Senatum: se, & collegas suos de religione statuisse, in Senatu de lege statuturos. quisque horum, loco sententiam rogatus, multa secundum causam nostram disputavit. cum ad Clodium ventum est, cupit diem consumere: neque ei finis est factus: sed tamen, cum horas triserere dixisset, odio & strepitu Senatus coactus est aliquando perorare. cum fieret s. c. in sen-

1. Cognovi, cum Brundisii essem.] Tria postrema vocabula, quae prius ex Tornasiano restituerat Lambinus, a Bosio in Decurtato & Crusellino, quamvis abessent à vulgatis, noluit in sua editione desiderari.

2. Inde à Brundisiiis honestissimis ornatus.] Honestissimè, legit ex veteribus libris Faernus. Gulielmus conjiciebat, honestissimis S. C. ornatur, id esset, senatusconsultis.

3. Quibus id ipsum non liceret.] Junius ex mss. Palat. legit, quibus id ipsum se inimicos esse n. l.

4. Et plausus me usque ad Capitolium celebravit: in foroque & in ipso Capitolio.] Alia est vulgi distinctio, & plausus me usque ad Caput. celebravit. In foro & in ipso Capitolio.

5. Praeter Messallam & Afranium.] Haec est Victorii restitutio, epius in antiquiori erat *Afranium*; unde, ut etiam ex historia conjecit legendum *Afranium*, antea legebatur *Gerannium*.

6. Cum continuo.] Bosius lectionem Decurtati vulgatae praetulit, hoc est pro centio excudendum curavit continuo.

7. Nominè recitando.] Vulg. nomine in recitando.

8. Habui concionem: omnes magistratus.] Quam, ex mss. addit Urfinus; habui concionem, quam omnes magistratus.

9. Alteram Messius.] Vulgò *Messinius*. scribit autem ex numis Urfinus, *Mescianus*, notatque in quibusdam mss. libris pro *Mescianus*, legi hic *Messalla*, & paulo post, haec non ferenda, sine nomine *Mescinii*. Urfini lectionem confirmant Manutius & Lambius. quorum hic testatur codices Memmianos habere, *Messalla isque*.

10. Absentes.] Vulg. *absentes*.

11. Ut id non modo negligentiae.] Victorius alteram negationem addidit hoc exemplo, ut id non modo non negligentiae meae, quo pacto legitur in plerisque libris excusis: sed Bosius asserit ab omnibus suis antiquis abesse alterum, non;

12. Post illas datas litteras.] In vulgatis deest, vox haec litteras.

13. Si unquam.] Vulgata nunquam.

14. Dolor & magnitudo.] Vulgo doloris magnitudo. Gulielmus divinabat, dolor & rei magnitudo.

15. Itaque oratio juventuti nostrae deberi non potest.] Restitutio haec Victorio debetur, in cuius mss. scriptum erat, Itaque oratio jubent uti, nostrae debere non potest: idem etiam legi in Tornas. asserit Lambinus, cui haec emendatio probatur. prius legebatur, Itaque oratio jubet, ut in nostrae fortuna casu, &c.

16. NEQUE PLEBIS SCITU.] Bosius ex Decurtato & Tornasiano reposuit, neque plebis scitu is qui se dedicasse diceret; & mox, aut plebis scitu id facere jussus esset. vulg. PLEBIS SCITO.

17. EAM partem areae mi restitui.] Sic in mss. legi adnotat Urfinus, ut fortasse ei videatur legendum, *M. T. restitui*.

18. Nemo enim dubitabat.] Sic legit Manut. vulg. dubitat.

19. Inani populo.] Perspicue sic legebatur in Decurtato, vulgata autem lectionem, jam populo, quae etiam existat in Tornasiano, vitiosam asserit Bosius.

20. M. Lucullus.] M. deest in vulg.

rentiam Marcellini; omnibus præter unum assentientibus, Serranus intercessit. de intercessione statim ambo Consules referre cœperunt. cum sententiæ gravissimæ dicerentur; Senatui placere, mihi domum restitui: porticum Catuli locari; auctoritatem ordinis ab omnibus magistratibus defendi: si quæ vis esset facta, Senatui existimaturum, ejus opera factum esse, qui s. c. intercessisset: Serranus perimituit; & Cornicinus ad suam veterem fabulam rediit: abjecta toga, se ad generi pedes abiecit. ille noctem sibi postulavit: non concedebant. reminiscebantur enim KAL. Januar. 3 vix tamen sibi de mea voluntate concessum est. postridie s. c. factum est id, quod ad te misi. deinde Consules porticum Catuli restituendam locarunt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti libentissimis omnibus. nobis superficiem ædium Consules de consilii sententiâ æstimarunt h-s vicies; cetera valde *illiberaliter*, Tusculanam villam quingentis millibus; Formianum h-s ducentis quinquaginta millibus: quæ æstimatio non modò vehementer ab optimo quoque, sed etiam à plebe reprehenditur. dices, quid igitur causæ fuit? dicunt illi quidem, pudorem meum; quod neque negarim, neque vehementius postularim. sed non est id. nam hoc quidem etiam profuisset. verum iidem, mi T. Pomponi, idem inquam illi, quos ne tu quidem ignoras, qui mihi *pinnas inciderant, nolunt easdem renasci*: sed, ut spero, jam renascuntur. tu modò ad nos veni: quod vereoi ne tardius interventu Varronis tui nostrique facias. Quoniam acta quæ sint, habes: de reliqua nostra cogitatione cognosce. Ego me à Pompejo legari ita sum passus, ut nulla re impediret, quod ne, si vellem, mihi esset integrum, aut, si comitia Censorum proximi Consules haberent, petere posse, aut *votivam legationem* sumfisse prope omnium sanorum, lucorum. sic enim nostræ rationes postulabant. sed volui meam potestatem esse vel petendi, vel ineunte ætate exeundi: & interea me esse in oculis civium, de me optime meritum, non alienum putavi. Ac forensium quidem rerum hæc nostra consilia sunt: domesticarum autem valde impedita. Domus ædificatur. scis, quo sumptu, qua molestia reficiatur. Formianum; quod ego nec relinquere possum, nec videre. Tusculanum proscripti: suburbano non facile careo. amicorum benignitas exhausta est in ea re, quæ nihil habuit præter dedecus: quod sensisti tu absens; præfentes, quorum studiis ego, & copiis, si esset per meos defensores licitum, facile essem omnia consecutus. quo

in genere nunc vehementer laboratur. Cetera, quæ me sollicitant, *μυστικῶς* sunt. amamur à fratre, & à filio. te exspectamus.

CICERO ATTICO, S.

HAVERE te certò scio, cum scire, quid hic agatur, tum mea à me scire; non quo certiora sint ea, quæ in oculis omnium geruntur, si à me scribantur, quàm cum ab aliis aut scribuntur tibi, aut nuntiantur; verum ut perspicias ex meis litteris, quo animo ea feram, quæ geruntur: & qui sit hoc tempore aut mentis meæ sensus, aut omnino vitæ status. Armatis hominibus ante diem tertium Non. Novemb. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catuli, quæ ex s. c. Consulium locatione reficiebatur, & ad testum pœnæ pervenerat. Quinti fratris domus primò fracta conjectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata jussu Clodii, inspectante urbe, conjectis ignibus, magna querela & gemitu, non dicam bonorum omnium, qui, nescio, an ulli sint, sed planè hominum omnium. ille vehemens ruere: post hunc furorem nihil nisi cædem inimicorum cogitare; vicatim ambire, servilis apertè spem libertatis ostendere. etenim antea, cum judicium nolebat, habebat ille quidem difficilem, manifestamque causam, sed tamen causam: id poterat inficiari; poterat in alios derivare; poterat etiam aliquid jure factum defendere. post has ruinas, incendia, rapinas, desertus à suis, vix jam Decimum designatorem, vix Gellium retinet: servorum consiliis utitur: videt, si omnes, quos vult, palam occiderit, nihilo suam causam difficiliorem, quàm adhuc sit, in judicio futuram. itaque ante diem tertium Idus Novemb. cum Sacra via descenderem; insecutus est me cum suis. clamor, lapides, fustes, gladii, hæc improvisa omnia. discessimus in vestibulum Tettii Damionis. qui erant mecum, facillè operas aditu prohibuerunt. ipse occidi potuit. sed ego diata curari incipio: chirurgiæ tædet. ille omnium vocibus cum se non ad judicium, sed ad supplicium præfens trudi videret, omnes Catilinas, Acidinos postea reddidit. nam Milonis domum, eam quæ Germalo, pridie Idus Novemb. expugnare & incendere ita conatus est, ut palam hora v. cum scutis homines, eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. ipse domum P. Sullæ pro castris sibi ad eam impugnationem sumpserat. tum ex Anniana Milonis domo Q. Flaccus eduxit viros acres; occidit homines ex omni latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupivit, sed illæsa

intere-

1. Serranus.] Serranus unico, r, scribendum censet Ursinus licet, inquit, in veteribus numis *Attilia* gentis invenitur, *Serranus*.

2. Si quæ vis esset facta.] Junius ex duobus mss. Palatin. si qua ei vis: Vulg. si quæ vis.

3. Vix tamen sibi.] Sibi, delet Faërnus.

4. Quod ne si vellem.] Liber Tornæs. quod nisi vellem: Scidæ, quod ne, si vellem; quam lectionem sequitur Bosius. Vulg. quin, si vellem.

5. Prope omnium sanorum, lucorum.] Sic legi debet ut est in Decurtato, & Crusellino, & vox, sanorum, iisdem auctoribus delenda. Victorius testatur legi in mss. prope omnium sanorum locorum, in impressis autem codicibus prope omnium sanorum, ac sanorum locorum.

6. Nostra rationes.] Ex glossæmate additum fuerat in vulgato, utilitates meæ; quod rectè aberat à Decurtato.

7. Reficiatur.] Vulg. reficitur.

8. Quod sensisti tu absens; præfentes.] Deesse videtur Ursino verbum, sensere, ut integra lectio sit, præfentes sensere ii. Bosius autem nihil addendum putat, sed sumendum *ἔδο κούρῃ*, senserunt.

9. Filio.] Vulg. filia.

10. Havere te certò scio.] Deerat hic provocabulum, te, quod ex Decurt. & Crusellino restituit Bosius: Vulg. avere.

11. Cum scire.] Vulg. tum scire.

12. Tum mea à me.] Mea, quod auctoribus Decurt. & Crusell. reposuit Bosius ut etiam ex Tornæs. Lambinus, deest in vulg.

13. Quo animo.] Vulg. quo modo.

14. Vehemens ruere.] Memmianus codd. sic habere ut & eos quibus usus est Malasp. & Tornæs. testatur Lambin. non ut vulgati, furere.

15. Post hunc furorem.] Vulg. post hunc verò furorem.

16. Judicium nolebat.] Sic habere suos veteres omnes testatur Lambinus, cui Manutii lectio tollebat, non improbat, sed tamen conjicit legendum, violabat.

17. Manifestamque causam.] Pantagathus corrigi, immanifestamque.

18. Cum sacra via descenderem.] Hanc esse omnium antiquorum, excusorunique codicum lectionem, Aldino excepto, qui, discederem, habet, testatur Victorius: priorem lectionem conjectura sic emendaverat Lambinus, quam postea Memmianorum codd. & Tornæsiani auctoritate reperit confirmatam.

19. Tettii Damionis.] Vulg. M. Tettii Damionis.

20. Trudi videret.] Victorius testatur omnes mss. codices habuisse, videri videret, unde Pantagathus conjecit legendum, videri videret.

21. Milonis domum, eam quæ Germalo.] Hæc est conjectura Turnebi quam verissimam putat Bosius, adduciturque etiam antiqua lectione Decurt. quamquam depravata, quæ ita se habet, *Geranibo*. Vulgò legebatur *meam Ceramio*, vel *in Ceramio*, sed præpositionem in, neque Cavalcantis liber habet, neque Bessarionis: *Ceramio* autem uterque, sed quid sibi velit hæc vox, ignorat Manutius, conjicitque legendum *in Germalo*. quidam legant *domum utramque in Germalo*: Malasp. legebat *in Carinis*. Lambinus, *domum eam quæ est in Germalo*.

22. Q. Flaccus eduxit viros acres: occidit homines.] Fulviani mss. habent. Q. F. e. v. ac treis occidit homines.

23. Sed illesè interiora in ædium Sulle se. In Senatu postridie Idus (domi Clodii) egregius Marcellinus, omnes acres.] Reposuit Bosius ex fide Decurtati, illesè pro ille se; &, interiora in ædium, pro interiorum ædium, & Sulle se, pro Sylla se. Cavalcantis liber, ille ex interiorum ædium silla se. Bessarionis, ille interiorum ædium silla se, testatur

interiora in aedium Sullæ se. in Senatu postridie Idus (domi Clodius) egregius Marcellinus, omnes acres. Metellus calumniam dicendi tempus exemit, adjuvante ¹ Oppio, etiam hercule familiaris tuo; ² de curus constantia, invitæ tuæ verissimæ litteræ. Sestius furere. ille postea, si comitia sua non fierent, urbi minari. proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam aræ, incendiorum, periculi mei, iudicio completeretur, eaque omnia comitiis anteferet: proscripsit, se per omnes dies comitiales *de calo servaturum*. conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furiosissimæ Publii. hæc tamen summa; nisi ³ Milo in campum obnuntiasset, comitia futura. ante diem XII. KAL. Decemb. ⁴ Milo media nocte cum magna manu in campum venit. Clodius, cum haberet fugitivorum ⁵ delectas copias, in campum ire non est ausus. Milo permansit ad meridiem mirifica hominum læticia, summa cum gloria. contentio fratrum quum turpis, fracta vis, contemptus furor. Metellus tamen postulat, ut sibi postero die in foro obnuntietur: nihil esse, quod in campum nocte veniretur: se hora prima in Comitio fore. itaque ⁶ ante diem XI. KAL. in Comitium Milo de nocte venit. Metellus cum prima luce furtim in campum itineribus prope devias currebat: assequitur inter lucos hominem Milo; obnuntiat. ille se recepit, magno & turpi Q. Flacci convicio. ante diem X. KAL. nundinæ. concio biduo nulla. ante diem VII. KAL. hæc ego scribebam, hora noctis nona. Milo campum jam tenebat. Marcellus candidatus ita stertebat, ut ego vicinus audirem. Clodii vestibulum vacuum sanè mihi nuntiabatur. ⁷ paucis pannosis linea laterna. meo consilio omnia illi fieri querebatur, ignari quantum in illo heroe esset animi, quantum etiam consilii. miranda virtus est. nova quædam divina mitto. sed hæc summa est. comitia fore non arbitror. ⁸ reum Publium, nisi ante occisus erit, fore à Milone puto. ⁹ si se ut iturbe jam obtulerit, occisum iri ab ipso Milone video. non dubitat facere; præ se fert; casum illum nostrum non extimescit. numquam enim cuiusquam invidi, & perfidi consilio est usus: nec inerti nobili crediturus. Nos animo duntaxat vigemus, etiam magis, quam cum florebamus: re familiari comminuti sumus,

¹⁰ Quinti fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus esset, illo recusante, subsidiis amicorum respondemus. quid consilii de omni nostro statu capiamus, te absente nescimus. quare appropera.

CICERO ATTICO, S.

⁴ **P**ERJUCUNDUS mihi Cincius fuit ante diem tertium Kalend. Feb. ante lucem. dixit enim mihi, te inesse in Italia, seseque ad te pueros mittere: quos sine meis litteris ire nolui: non ¹¹ quò haberem, quod tibi, præsertim jam prope præsentem, scriberem: sed ut hoc ipsum significarem mihi tuum adventum suavissimum expectatissimumque esse. quare advola ad nos, eo animo, ut nos ames, te amari scias: cetera coram agemus. hæc properantes scripsimus. quo die venies, utique cum tuis apud me sis. perbellè feceris, si ad nos veneris. ¹² offendes designationem Tyrannonis mirificam in librorum meorum bibliothecam; quorum reliquæ multo meliores sunt, ¹³ quàm putaras. etiam ¹⁴ vellem mihi mittas de tuis librariolis duos aliquos, quibus Tyrannio utatur glutinatoribus, ad cetera ministris: iisque imperes, ut sumant membranulam; ex qua indices fiant, quos vos Græci, ut opinor, *συλλάβες* appellatis. Sed hæc, si tibi erit commodum. ipse verò utique fac venias, si potes in his locis adhærescere, & Piliam adducere. ita enim & æquum est, & cupit Tullia. ¹⁵ Mediusfidius ne tu emisti *λόγον* præclarum. gladiatore audio pugnare mirifice. si locare voluisses, duobus his muneribus liberaffes. Sed hæc posteriùs. tu fac venias: & de librariis, si me amas, diligenter.

CICERO ATTICO, S.

⁵ **A**In tu? an me existimas ab ullo malle mea legi barbarique, quàm à te? cur igitur cuiquam mihi prius urgebar ab eo, ad quem mihi, & non habebam exemplar. quid? etiam (dudum enim *circumodo*, quod devorandum est) subturpicula mihi videbatur esse *παλινοδία* sed valeant recta, vera, honesta consilia. non est credibile, quæ sit perfidia in istis principibus, ut volunt esse, & ut essent, si quicquam haberent fidei. fenseram, noram, inductus, relictus, *projectus ab eis*: tamen hoc erat in animo, ut cum iis in Rep. consentirem. iidem erant, qui fuerant. *vix ali-*

tarque viri docti, verbum, *abdidi*, in nullo veterum librorum reperiri, unde conjecit Manutius, *ille se in interiora aedium Sullæ*: ut *inbaudiat*, *prospicit*, vel *abdidi*, quod probatur Lambino. Pantagathus legebat, *sed ille exiit tenente medium Sullæ, se. In Senatu postridie Iduum idem Clodius*. Junius mss. Palatinorum omnium quos videre contigit optimum, sic habere testatur: *Sed ille ex interiore aedium aedium profiliit. Sullæ in Senatum postridie, &c.* indeque conjecit legendum, *sed ille se interiore abdidi. Idibus profiliit. Sullæ in Senatum postridie Idus: domi Clodius. egregius Marcellinus, &c.* vulgò sic legitur, *sed ille se in interiore partem aedium abdidi. Sullæ se in Senatu, postridie Id. domi Clodius. egregius Marcellinus, omnes acres.*

1. Oppio.] Potius crediderit Manutius legendum Appio.

2. De curus constantia inquit tue verissime litteræ.] Sic excedentium curavit Bofius ex Decurtato. Faernus emendat, *de curus constantia viri, tue verissime litteræ, &c.* Pantagathus totum locum ad hunc modum legit, *curus constantia nutante, verissime litteræ fratris, furere ille postea, &c.* vulg. *de curus constantia, virtute, tue verissime litteræ.*

3. Milo in campum obnuntiasset.] Fulvianus legit *in campo*. vulgati alii, *Miloni C. Appii obnuntiasset.*

4. Milo media nocte.] Vulg. *Milo ante mediam noctem.*

5. Delectas copias.] Placet Ursino ut legatur *delectas* pro *dejectas*. Vidit id quoque Lambinus, sed, *dejectas* retinet.

6. Ante diem XI. Kal.] Post Kalend. additur in vulg. *Januar.* quam vocem in Decurtato non repperit Bofius, & adulterinam esse jam dudum docuit Manutius.

7. Paucis pannosis linea laterna.] Sic emendat it Bofius, ut disertim scriptum erat in Decurtato. Victorius testatur, in vetere suo codice legi, *paucis pannosi, sine alaterna*. Lambino teste quidam legi volunt, *sine lacerna*, dicitque veteres libros ferè omnes, *sine laterna*, aut *alaterna*. sed mendose: vulgata lectio quam retinet Junius, *pauci pannosi sine laterna*.

8. Reum Publium, nisi ante, &c.] Meliorum codicum auctoritate hunc locum restituit Victorius. Lambinus dicit cod. Tornæi ut vulgatos habere, *reum Publium nisi ante occisus erit, &c.* sed tamen

invitis libris omnibus reponit, *Præ. Publium*, & paulo post, has duas voces, à Milone, tanquam alieno loco inculcatas delet. Victorii emendationem ex mss. Palat. retinet Junius.

9. Si se ut iturbe.] Variat hic veterum codicum scriptura. Victorius tradit in antiquo suo ita esse, *si sentitur veiam obtulerit*: Torneianus sic habet, *si se ut iturbe jam obtulerit*: sicque etiam Decurt. & Crusell. Alii legunt, *si se inter. viam obtulerit*: alii, *si se ituro Lanuvium obtulerit*, quomodo Aldus Manutius edidit. alii *si se ultro in via*. Victorius, *si se interim obriam obtulerit*, quæ est vulgata lectio. Junius proxime veterem mss. lectionem, & Ciceronis mentem secutus (ut ait. edendum curavit, *si se ipsi turbe jam obtulerit*).

10. Quis fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus esset, &c.] Videtur legendum Ursino, *exhaustus sim*. quod & aliis placuisse ait. In alio autem libro se ita hunc locum emendatum vidisse refert: *Quinti fratris tamen liberalitate, pro facultatibus nostris, nam omnino exhaustus essem, &c.* quæ lectio placet Junio, si pro, nam, legatur, ne.

11. Quo haberem.] Vulg. quod haberem.

12. Offendes designationem Tyrannonis mirificam, in librorum meorum bibliothecam.] Vocem, *bibliothecam*, ex ora libri in contextum librorum Ciceronis translata, secutus veterum librorum auctoritatem, deleri iussit Lambinus. Sed aliter distinguit vulgus, *offendes designationem Tyrannonis, mirificam librorum meorum bibliothecam*.

13. Quam putaras.] Quam putaram: vulg.

14. Vellem.] Vulg. velim.

15. Mediusfidius ne tu emisti λόγον præclarum.] Rectè hunc locum emendavit Bofius eum prius pro *λόγον*, haberent editiones: Lambinus conjecturam Manutii sequens, hanc lectionem, ut quæ ferri non potest, rejicit; id est, pro, *ne tu*, legit, *Nonenti*.

16. An tu? an me existimas.] Veterem suum codicem secutus Victorius sic legit; ceterum vocem, *me*, primus restituit Bofius ex suis mss.

aliquando te auctore respivi. dices, ea te monuisse, suavis- se, quæ facerem; non etiam ut scriberem. ego mehercule mihi necessitatem volui imponere hujus novæ conjunctio- nis; ne qua mihi liceret labi ad illos, qui etiam tum, cum misereri mei debent, non desinunt invidere. sed tamen modici fuimus *ἁποθρόσθ*, ut scripsi. erimus uberiores, si & ille libenter accipiet, ¹ & hi subringentur, qui villam me molestè ferunt habere, quæ Catuli fuerat, ² à Vettio me emisse non cogitant; qui domum negat oportuisse me ædificare, vendere ajunt oportuisse. sed quid ad hoc? si, quibus sententiis dixi, quod & ipsi probarent, lætati sunt tamen me contra ³ Pompeji voluntatem dixisse? finis; & quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare; demus operam, ut ab iis, qui possunt, diligamur. dices: vel- lem jampridem. ⁴ scio te voluisse; & me *asinum germanum* fuisse. sed jam tempus est me ipsum à me amari, quando ab illis nullo modo possum. Domum meam quod crebro ⁵ invisis, est mihi valde gratum. Viaticum Crassipes præ- ripit. Tu de via rectà in hortos. ⁶ videtur commodius ad te. postridie scilicet: quid enim tua? sed viderimus. Bi- bliothecam mihi tui pinxerunt ⁷ constructione & sitybis. eos velim laudes.

CICERO ATTICO, S.

DE Lentulo scilicet sic fero, ut debeo. virum bonum & magnum hominem, & in summa magnitudine animi multa *humanitate* temperatum perdidimus; ⁸ nosque malo solatio, sed non nullo tamen, consolamur, quod ipsius vicem minimè dolemus, ⁹ non ut Saufejus & vestri; immò hercule quia sic amabat patriam, ut mihi aliquo deorum beneficio videatur ex ejus incendio esse ereptus. nam quid fœdus nostra vita? præcipuè meâ? nam tu qui- dem, etsi es natura *παλιγκός*, tamen nullam habes prop- riam fervitutum: ¹⁰ communi frueris nomine. ego verò, qui, si loquor de Repub. quod oportet, infans; si, quod

opus est, servus existimor; si tacco, oppressus & captus; quo dolore esse debeo? quo sum scilicet, hoc etiam acro- re, quod *ne dolore quidem possum*, ut non ingratus videar. quid, si cessare libeat, & in otii portum confugere? ne quicquam. ¹¹ immo etiam in bellum & in castra. ¹² ergo erimus *ἄπειθοι*, qui *ταροῖ* esse nolimus? sic faciendum est. tibi enim ipsi, cui utinam semper paruissem, sic video placere. ¹³ reliqui, aut *ἀπόβαν ἐλαχες, ταύτων κόσμος*: non mehercule possum; & Philoxeno ignosco, qui *reduci in carcerem maluit*. verumtamen id ipsum mecum in his locis commentor, ut ista improbem; idque tu, cum una erimus, confirmabis. A te litteras crebrò ad me scribi vi- deo; sed omneis uno tempore accipi. quæ res etiam auxit dolorem meum. casu enim trinas ante legeram, quibus, ¹⁴ meliusculè Lentulo esse, scriptum erat. ecce quartæ ful- men. sed ille, ut scripsi, non miser; ¹⁵ nos verò ferrei. Quod me admones, ut scribam illa Houtensiana: in alia incidi, non immemor istius mandati tui. sed mehercule incipiendo refugi, ¹⁶ ne, quod videor stultè illius amici intemperiem non tulisse, rursus stultè injuriam illius fa- ciam illustrem, si quid scripsero; & simul, ne, *βυζώνης* mea, quæ in agendo apparuit, in scribendo sit ¹⁷ *oculatio*; & aliquid ¹⁸ *satisfactio levitatis* habere videatur. Sed viderimus. tu modò quam fœdissime ad me aliquid. Episto- lam ¹⁹ Lucejo nunc quam mihi, qua, meas res ut scribat, rogo, fac ut ab eo sumas: valde bella est: eumque; ut ap- properet, adhorteris: &, quod mihi se ita facturum re- scripsit, agas gratias. Domum nostram, quo ad poteris invisas. Vestorio aliquid significes. valde enim est in me liberalis.

CICERO ATTICO, S.

Nihil *δὲ καὶ ὄφτερον* epistola tua, ²¹ quæ me sollicitum de Quinto nostro, puero optimo, vaide levavit. vene- rat horis duabus ante Charippus; ²² mera monstra nuntia- rat.

1. *Et hi subringentur.*] Ex cunctis melioribus libris Victorius subringentur scripsit, prius legebatur, & ii subrogentur.

2. *A Vettio me emisse non cogitant.*] Vulg. aut etiam emisse.

3. *Pompeii voluntatem dixisse? finis, & quoniam.*] Vocabulum hoc finis in omnibus Bostianis legebatur; quare in exemplar retulit: secutus autem est conjecturam Malasp. in mutando τῶ sed, in &.

4. *Scio te voluisse; & me asinum germanum fuisse. Sed jam tempus, &c.*] Reposuit Bostius auctore Decurtato: & me asinum germanum fuisse: Convenienter legi posse putabat Urfinus, aut nunc geram mor- rem? Addit se in quodam libro emendatum vidisse, & me Astyagen germanum fuisse. Malaspina legit, & me mastigiam germanum fuisse; quam ejus conjecturam amplectitur Lambinus, nihil huic loco aptius aut in corrigendo verecundius excogitari posse statuens. Manutius locum hunc in illis numerat, quos sine libris antiquis corrigi non posse sperat: hanc tamen ne nihil dixisse videatur profert ex Alberti Ferri & Bessarionis libris lectionem, noluisse, aut nunc geram manum fuisse? Mureti liber, aut aut germanum fuisse: ex qua ipse Moretus unius literæ mutatione, Decurtati lectionem expressit. Junius verò ex mss. Pal. legit, scio te voluisse: & me. Aut non germanum fuisse. Jam tempus est me ipsum, &c. Bostii quidem lectionem non damnat, sed hæc ei anteponenda videtur: vulg. scio te voluisse, & me. aut num germanum fuisse.

5. *Invisis.*] Manutius conjicit invisis.

6. *Videtur commodius.*] Aliter distinguit Manutius, tu de via recta in hortos, videtur commodius ad te. postridie scilicet, quid enim tua?

7. *Constructione & sitybis.*] Hæc restitutio debetur Victorio, in cujus antiquiore erat, & sitybis, ab inepto librario conjunctum. unde sine illa mutatione & sitybis eos velim, &c. antea legebatur, constructione & si scribis, eos velim laudes.

8. *Nosque malo solatio, sed nonnullo tamen.*] Sic Malasp. & Corra- dus legendum censuerunt, ut etiam dilucidè scriptum repperit in codicibus Memmianis Lambinus; & in eisdem vestris pro vestri: Vulg. non multo, pro nonnullo.

9. *Non ut Saufejus & vestri: immò mehercule.*] Plane sic exaratum in Decurtato, vulg. non ut Saufejus & vestri mehercule.

10. *Communi frueris nomine.*] Hæc verba num vacent mendo, haud satis scit Manut. suspicionem augent, Bessarionis & Alberti Ferri libri, in quibus scriptum, communi frueris nomine, & proximo superiori membro, virtutem, pro, fervitutum. quod etiam mirè pro- batur Junio; ex suis omnibus mss. eum legit, nullam propriam habes

virtutem, communi frueris, nomine?

11. *Immo etiam in bellum & in castra?*] Legendum cum tali inter- rogatione affert Bostius.

12. *Ergo erimus ἀπειθοι qui ταροῖ esse nolimus?*] Victorii anti- quior codex habebat, Ergo erimus ἀπειθοι qui ταροῖ esse nolimus; unde scripsit, ergo erimus ἀπειθοι, defectum unius litteræ in anti- qua scriptura esse arbitratus; antea legebatur, ergo erimus ἄπειθοι, qui rogati esse volumus. prius illud membrum, ergo erimus ἄπειθοι, in Memmianis legi testatur Lambinus, nec improbat.

13. *Reliqui, aut.*] Bostii omnes melioris notæ mss. legebant, reli- quia est, unde emendavit reliqui, aut, &c. Junius ex mss. Palatinis, reliqua est.

14. *Meliusculè Lentulo esse.*] Victorius ex antiquiore suo meliuscule. prius legebatur melius.

15. *Nos verò ferrei.*] Emendasse se, servi, ratione ductum dicit Victorius.

16. *Ne, quod videor stultè illius amici intemperiem non tulisse.*] Bostius ex Decurtato legit ut censuerat Malasp. Manutio teste Bessarionis liber habet, videor stultè illius amici non intemperiem tulisse: sicque edendum curavit, hancque veram atque incorruptam lectionem existimat, planeque ab ipso Cicerone scriptam. Junius, ne quæ vid. fuit, illius non amici intemp. tul.

17. *Oculatio.*] Castigavit, oculatio, Bostius auctore Decurtato; cum antea legebatur, oculatio, repugnante sententia.

18. *Satisfactio levitatis.*] In antiquo Alberti Ferri libro scriptum est, satis tacito levitatis: in Bessarionis autem satis facete levitatis; quod etsi non inconditannam habeat sententiam, auctore Manutio, veteres alios libros tamen libentius sequitur, in quibus Bostii ex- pressa est lectio.

19. *Lucejo nunc quam mihi.*] Ex veteri scriptura nunquam; fecit Faërnus, nunc quam, cujus correctionem sequitur Lambinus.

20. *Nihil δὲ καὶ ὄφτερον.*] Ducendum ab his verbis, Nihil δὲ καὶ ὄφτερον, initium hujus epistolæ, ex Decurtato didicit Bostius; ut etiam Lambinus ex Tornaxiano & multi alii docuerant. Vulg. re- jiciuntur in superiorem epistolam.

21. *Quæ me sollicitat.*] Mè deest in vulg.

22. *Mera monstra nuntiarat.*] Junius ex mss. omnibus Palatinis legit, & moram nostram nuntiarat; atque hanc esse germanam le- ctionem, aliam merum monstrum.

rat. De Apollonio quidd scribis, qui illi dii irati, homini, Græco, qui conturbare quidem putat sibi licere; quod Equitibus Romanis. nam Terentius suo jure. De Metello, ἔχ' ὅση φθιμύροισιν sed tamen multis annis² civis nemo erat mortuus, qui quidem. tibi nummi meo periculo sint. quid enim vereris, quemcunque heredem fecit? nisi Publum fecit? verum³ fecit non improbe; quamquam fuit ipse. quare in hoc thecam numinariam non retexeris: in aliis eris cautior. Mea mandata de domo curabis: ⁴ prædia locabis: Milonem admonebis. Arpinatium ⁵ fremitus est incredibilis de Laterio. quid quaeris? equidem dolui. ⁶ ὅ δ' ἐν ἐμπόρῳ το μύθων. Quod superest, etiam puerum Ciceronem curabis, & amabis, ut facis.

CICERO ATTICO, S.

MULTA me in epistola tua delectarunt, sed nihil magis, ⁸ quam patina tyrotarichi. nam de raudusculo, quod scribis, ⁹ μήπω μέγαν εἶπης, πρὶν τελευτήσαντ' ἰθῆς. edificati tibi in agris nihil reperio. in oppido est quidquam, de quo est dubium, sit ne venale; ac proximum quidem nostris ædibus. hoc scito, Antium Burhorum esse Romæ, ut Corcyræ illud tuum. nihil quietius, ¹⁰ nihil alius, nihil amœnius. εἴη μισθὸς φίλ' οἰκ'. postea verò quam Tyrannio mihi libros disposuit, mens addita videtur meis ædibus: qua quidem in re mirifica opera Dionysii, & Menophili tui fuit. nihil venustius, quam illa tua pegmata, ¹¹ postquam mihi stybis libros illustrarunt. valde est. Scribas ad me velim de gladiatoribus, sed ita, bene si rem gerunt: non quaero ¹² malè si se gessere. ¹³ Apenas vix discesserat; cum epistola: quid ais? putasne fore, ut legem non ferat? dic, oro te, clarius: vix enim mihi exaudisse videor. verum statim fac ut sciam, ¹⁴ si modò, tibi est commodum. Ludis quidem, quoniam dies est additus, eò etiam melius hic eum diem cum Dionysio conteremus.

De Trebonio prorsus tibi assentior. De Domitio;

Συκὰ μὰ τὴν θημητῶα σύγκον εἶ' ἐν

Οὐτὰ ὄμβριον γέρονεν,

quàm est ista ¹⁵ αἰείσις nostræ: vel quòd ab iisdem, vel quòd præter opinionem, vel quòd viri boni nusquam. unum dissimile, quòd huic meritò. nam de ipso causam nescio, an illud melius quid enim hoc miserius, quàm eum, qui tot annos, quot habet, designatus Consul fuerit, fieri Consulem non posse? præsertim cum aut solus, aut certè non plus, quàm cum altero petat. si verò id est, quod nescio an sit, ut non minùs longas jam in codicillorum factis futurorum Consul paginulas habeat, quam factorum; quid illo miserius? nisi respublica; in qua ne speratur quidem melius quidquam. De Natta ex tuis primum scivi litteris; oderam hominem. De poëmate quòd quaeris; quid si cupiat effugere? ¹⁶ quid? sinas? de Fabio Lusco quòd ¹⁷ eram exosus; homo peramans semper nostri fuit, nec mihi umquam odio. satis enim acutus & permodesus, ac bonæ frugi. eum, quia non videbam, abesse putabam. audivi ex Gavio hoc Firmano, Romæ esse hominem, & fuisse assiduum. percussit animum, dices, tantulane causa? permulta ad me detulerat non dubia de Firmanis fratribus. quid sit, quòd se à me removet, si modò removet, ignoro. De eo, quòd me moneas, ut & πολιτικῶς me geram, ¹⁹ & τὴν ἔσω γραμμὴν teneam; ita faciam. sed opus est majore prudentia; quàm à te, ut soleo, petam. ²⁰ Tu velim è Fabio, si quem habes aditum, odorere; & istum convivam tuum degustes; & ad me ²¹ de his rebus, & de omnibus quotidie scribas. ubi nihil erit, quod scribas; id ipsum scribito. Cura ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

SANE velim scire; num ²² censum impendant Tribuni diebus ²³ viciandis, (est enim hic rumor) totaque de Cen-

1. Οὐχ ὅση φθιμύροισιν.] Vera est & genuina sententia hujus loci, sic à Victorio restituta, prius legebatur, ἢ καὶ σω φθιμύροισιν.

2. Civis nemo erat mortuus, qui quidem. tibi nummi meo periculo sint.] Hæc est distinctio Malaspina; aliter autem distinguit vulgus, civis nemo erat mortuus. quid quidem tibi? nummi meo periculo sint.

3. Fecit non improbe; quamquam fuit ipse.] Bessarion. liber habet, improbi quemquam; alii improbu quamquam, sed mendum in utraque lectione subesse putat Manutius. Junius legit ex mss. Palatinis. fecit non improbu, quamquam ipse fuit.

4. Prædia locabis.] Sic legebat Victorius; Vulg. præsidia.

5. Fremitus incredibilis de Laterio.] Sic distinxit Manutius, qui testatur in omnibus libris typis impressis antea scriptum fuisse, Arpinatum: fremitus est incredibilis. De Laterio quid quaeris?

6. Ὅ δ' ἐν ἐμπόρῳ το μύθων.] Hunc Homeri versum restituit Victorius. antea legebatur, ὅ δ' ἐν ἐστ' μύθων.

7. Quod superest: etiam puerum Ciceronem curabis, & amabis ut facis.] Legit Muretus, quid superest? etiam. Puerum Ciceronem curabis, & nos amabis mi facis.

8. Quam patina tyrotarichi.] Hunc locum flagitiosissimè corruptam restituit Victorius. antea legebatur patina Cyrotari.

9. Μήπω μέγαν εἶπης, &c.] Hujus quoque Sophoclis senarii restituit Victorio debetur ex Stobæo. Junius ex mss. Pal. legit, μήπω μέγ' εἶπης πρὶν τελευτήσαντ' ἰθῆς.

10. Nihil alius, nihil amœnius. εἴη μισθὸς φίλ' οἰκ'.] Bosius hujus loci tenebras discussit ex Decurtato, in quo hæc verba ita concepta erant, Εἴη μισθὸς φίλος οἰκος, unde conjecit legendum, εἴη μισθὸς φίλ' οἰκ'. Manutius ex depravata codicum vetustorum lectione sic restituere conatus est: εἴ μὴ ἰσθ' τὸ φίλ' οἰκ', vulgo legebatur, Εἰμῆχ-τὸ φίλος οἰκος.

11. Postquam mi stybis libros illustrarunt. valde est. Scribas ad me velim.] Liquida hæc est scriptura Decurtati quam Bosius edidit: vulgus autem aliter prorsus legit & distinguit: postquam missi libros, illustrarunt valde. Et scribas ad me velim, &c. Cavalcantis, Bessarionis & Ferri libri, misit, pro missi. Manutius autem si ab antiquis libris, discedendum est, in quibus missi non est, malit sic legi; eos, quia mihi libros illustrarunt, laudas. Lambin. Panthagathi conjectura, quæ & Malaspinae probatur, magno opere placet; ea

autem talis est: postquam stybe libros illustrarunt valde; Præsertim cum auctoritate Tornaxiani cod. confirmetur; in quo ita scriptum est: postquam stybe libros illustrarunt valde. Malunt quidam sic legi, ut ad scripturam codicis Antoniani & Memmianorum propius accedant, postquam stybas missi, libros valde illustrarunt. Bosii lectionem optimam asserit Junius, sed alia est ipsius distinctio, postquam mihi stybis libros illustrarunt. Valde, ut scribas ad me velim de gladiatoribus, &c.

12. Malè si se gessere.] Scidæ habebant, malè si se cessere; quæ scriptura confirmatur emendatione Malasp. sic corrigentis, malè si se gessere. quare eam retinuit Bosius. Manutio videtur legendum, malè se gessisse: Vulg. malè sic egisse.

13. Apenas.] Hic videtur Manutio principium alterius epistolæ, cui assentitur Junius.

14. Si modò tibi est commodum.] Tibi deest in vulg.

15. Περὶ εἰσισ nostræ.] Nostra, pro nostra, quod antea legebatur, repugnantibus antiquis libris substituit Manutius, quod probatur Bosio.

16. Quid? sinas?] Et hæc etiam Manutiana lectio, quæ in Crusellino existabat, Bosio placet.

17. Eram exosus.] Legit Bosius ut est in Scidis, quod eram exosus; quam restitutionem probat Junius; sed quod exosus, activè interpretatur, improbat.

18. Ut & πολιτικῶς me geram.] Vulg. ut & me geram πολιτικῶς.

19. Et τὴν ἔσω γραμμὴν teneam.] Locum hunc illustravit Bosius. In scidis erat τὴν ἔσω γραμμὴν; in aliis τὴν ἔσω γραμμὴν. ex his conjecit τὴν ἔσω γραμμὴν. Victorius veterem codicem habere testatur, τὴν ἔσω γραμμὴν teneam; sed hic quadrare illam lectionem negat, & hæc proponit, τὴν ἔσω γραμμὴν. Manutius ex veteri codice ubi τὴν ἔσω γραμμὴν legebatur, emendandum conjecit, τὴν ἔσω γραμμὴν.

20. Tu velim è Fabio.] Libros veteres partim habere tu velim è Fabio, &c. partim tu velim è Fabio; testatur Lambinus; qui sic legit, Tu velim è Fabio. vulg. Tu velim è Fabium.

21. De his rebus.] Vulg. de istis.

22. Censum impendant.] Manutius dicit rectius legi impendant, cui rejecta Bosii lectione, ex mss. Pal. assentitur Junius.

23. Viciandis.] Eidem Manutio placeret injiciendis, eo magis quod in Bessarionis antiquo libro scriptum est, iniciandis, quæ conjectura Lambino non displicet, qui & in cod. Memmianis, iniciandis, legi testatur.

Censura, quid agant, quid cogitent. Nos hic cum Pompejo fuimus. multa mecum de republica, sanè sibi displicens, ut loquebatur: (sic est enim in hoc homine dicendum) Syriam spernens, Hispaniam jactans: hic quoque, ut loquebatur; & opinor, usquequaque de hoc cum dicemus, sit hoc quasi, *καὶ τὴν Φαυλίαν*: tibi etiam gratias agebat, quòd signa componenda suscepisses: in nos verò¹ suavissimi hercule effusus. venit etiam ad me² in Cumanum à se. nihil minus velle mihi visus est, quàm Messallam Consulatum petere: de quo ipso si quid scis, velim scire. Quod Luceio scribis te nostram gloriam commendat urum, & ædificium nostrum quòd crebro invisis; gratum. Quintus frater ad me scripsit, què, quoniam Ciceronem suavissimum secum³ haberet, ad te Nonis Mai. venturum. Ego me de Cumano movi ante diem v. Kal. Mai. eo die Neapoli apud⁴ Lætum ante diem iv. Kal. Mai. iens in Pompejanum, bene mane hæc scripsi.

CICERO ATTICO, S.

10 PUTEOLIS magnus est rumor, Ptolemæum esse in regno. si quid habes certius, velim scire. Ego hic pastor bibliotheca Fausti.⁶ fortasse tu putabas, his rebus Puteolanis & Lucrinensibus. ne ista quidem defunt. sed mehercule à ceteris oblectationibus deferor⁷ ut voluptatum, propter Rempublicam, sic litteris sustentor & recreor; maloque in illa tua sæcula, quam habes sub imagine Aristotelis, sedere, quàm in istorum *sella curuli*; tecumque apud te ambulare, quàm cum eo, quocum video esse ambulandum. Sed de illa ambulatione fors viderit; aut si qui est, qui curet deus. Nostram ambulationem, & Laconicum, eaque,⁹ quæ Cyrea sint, velim, cum poteris, invisas; & urgeas Philotimum, ut properet; ut possim tibi aliquid in eo genere respondere. Pompejus in Cumanum Parilibus venit: misit ad me statim, qui salutem nuntiaret. ad eum postridie manè vadebam, cum hæc scripsi.

CICERO ATTICO S.

11 DELECTARUNT me epistola tuæ: quas accepi uno tempore duas¹⁰ ante diem ii. Kal. perge reliqua. gestio scire ista omnia. etiam illud cuiusmodi sit, velim perspicias: potes à Demetrio: dixit Pompejus, Crassum à se in Albano expectari ante Diem iv. Kal. is cum venisset, Romam esse statim venturos, ut rationes cum Publi-

canis putarent. quæsi, gladiatoribusne? respondit, ante quàm inducerentur. id cuiusmodi sit, aut nunc, si scias, aut cum is Romam venerit, ad me mittas velim. Nos hic voramus litteras cum homine mirifico (ita mehercule sentio) Dionysio, qui te omnesque vos salutat. *ὁ δὲ γλυκύτερον, ἢ πάντ' εὐδένει*. quare, ut homini curioso, ita perferre ad me, quid primus dies, quid secundus, quid Censores, quid Appius, quid illa populi Apuleia. denique, etiam quid à te fiat, ad me velim scribas. non enim (ut verè loquamur) tam rebus novis, quàm tuis litteris, delector. Ego mecum, præter Dionysium, duxi neminem: nec metuo tamen, ne mihi sermo desit abs te; opere delector. Tu Luceio nostrum librum dabis. Demetrii Magnetis tibi mitto; statim ut sit, qui à te mihi epistolam referat.

CICERO ATTICO, S.

12 GNATIUS Romæ est. sed ego cum eo de re Halimeti vehementer¹² Antii egi. graviter se actorum cum Aquilo confirmavit. videbis ergo hominem, si voles.¹³ Macroni vix videor præsto: esse enim Idibus auctionem Latini video, & biduum præterea. id tu, quoniam Macro nem tanti facis, ignoscas mi, velim. Sed, si me diligis, postridie Kalend. cena apud me¹⁴ cum Pilia. profusid¹⁵ facies. Kalend. cogito in hortis Crassipedis, quasi in *diversorio*, cenare. facio fraudem s. c. inde domum cenatus, ut sim manè præsto Miloni. ibi te igitur videbo,¹⁶ & promonebo. Domus te nostra tota salutat.

CICERO ATTICO, S.

13 NOS in Tusculanum venisse A. D. xvii. Kal. Decemb. video te scire. ibi Dionysius nobis præsto fuit. Romæ A. D. xii. Kalend. volumus esse: quid dico, volumus? immo verò cogimur. Milonis nuptiæ; comitorum non nulla opinio est.¹⁸ ego, ut sit rata, *abuisse* me in altercationibus, quas in Senatu factas audio, sero non molestè. nam aut defendissem, quod non placeret; aut desuissem, cui non oporteret. sed mehercule velim, res istas, & præsentem statum Reip. & quo animo Consules ferant¹⁹ hunc *συνελών*, rescribas ad me,²⁰ quantum potest. valde sum *ὀξύπεν*: & si quæris, omnia mihi sunt *suspecta*. Crassum quidem nostrum minore dignitate ajunt profectum paludatum, quàm olim æqualem ejus L. Paullum, iterum Consulem. ô hominem nequam! De

libris

1. *Suavissimè hercule effusus.*] Bofius ex mss. suis sic edidit. Victorius legebat, *suavis mehercule & effusus*, quæ est vulgata lectio. antea legebatur, *suavissimè hercule & effusus*. Bofii lectionem ex Tornæs. confirmat Lambinus, (Victorianam tamen non improbat) ut etiam mss. duo Palatini, teste Junio.

2. *In Cumanum à se nihil minus velle.*] Perspicue erat in Decurtato, à se, ut conjecerat Manutius ex Bessarionis & Ferri mss. in quorum priori legebatur, *à se*, in posteriori *ac se*.

3. *Haberet.*] Bofius ex Scidis, vulg. *haberet*. Manutius legit, *tecum haberes*.

4. *Lætum.*] Manutio placeret *Pætum*: ut sit *Papirini Pætus*, de quo ep. ad famil. l. 9.

5. *Puteolis est rumor.*] Hoc est principium epistolæ in Decurtato, quod tamen cum superiori epistola conjungit vulgata editio. Bofio Junius assentitur alterius epistolæ principium esse.

6. *Fortasse tu putabas his rebus Puteolanis.*] Placet Ursino ut legatur, *offensis*, pro *his rebus*; itaque rectè scriptum asserit in antiquis libris, *ne ista quidem defunt*: & pro, *propter rempublicam*.

7. *Ut voluptatum.*] In Scidis, Tornæsiano, & Crusellino, constanter exaratum asserit Bofius, & *voluptatum*, quod etiam in suis mss. ita legi jam pridem testatus est, Victorius, cui suspectus est hic locus: mutavit autem, & in, *ut*, Bofius, cui responderet sequens particula, *sc.*

8. *Aut si qui est.*] Vulg. *si quis est*.

9. *Quæ Cyrea sint.*] Ita reposuit Victorius: antea legebatur, *quæ circa sint*.

10. *Ante diem ii. Kal.*] Ingeniosè & rectè Manutius, ante diem ii. Kal. quam lectionem omnibus literis perscriptam reperit in Decurtato Bofius, antea legebatur *v. Kal.* quod etiam in omnibus mss. quos vidit, ita legi asserit Manutius.

11. *Ne mihi sermo desit abs te: opere delector.*] Ita legi in Tornæs-

siano, testatur Lambinus, sed verba hæc, *quo magno*, ommissa à librario putat, Victorium autem qui testimonii aliquot Livii nixus, volebat, *opere*, esse adverbium, refellit, docetque vitiosè, *opere* scriptum esse sine diphthongo. Bofianam lectionem retinet Junius.

12. *Antii egi.*] Vulg. *ante egi*.

13. *Macroni vix videor præsto: esse enim Idibus auctionem Latini video.*] Victorius melioris notæ librum sic habere testatur, *Macroni vix videor præsto esse, enim auctionem Latini video, & iduum præterea: quod corruptum fatetur, sicut & illud quod edidit, Macroni vix videor præsto esse; enim auctionem Latini video & biduum præterea*. Bofius autem aliter distinxit, & vocem *Idibus*, quæ in Victorianis nusquam apparebat, ex veteribus suis restituit. Vulg. *Macroni vix videor præsto esse. Idibus enim auctionem, &c.*

14. *Cum Pilia.*] Vulg. *cum Petilia*.

15. *Facies.*] Vulg. *facias*.

16. *Et promonebo.*] Quod erat in Scidis & Tornæsiano Bofius edidit, ut etiam legendum prius censuerat Manutius. Malasp. vult legi *promonebo*, Lambino teste, cui placet magis lectio quæ in uncodice mss. reperitur, ea autem talis est, & *pervidebo*. Bofii lectionem confirmat Junius.

17. *A. D. xvii. Kal. volumus esse.*] Vulg. *ad xv. Kal. volumus esse*.

18. *Ego, ut sit rata, affuisse me, &c.*] Depravatè Tornæs. & Crusellin. & Huraltinus, *ergo & si rata*, quod ita planè legi in suis mss. testatur Victorius. Emendavit ex Decurtato Bofius, *ego, ut sit rata*, cui lectioni assentitur Lamb. præter quam pro ego, legit ergo.

19. *Hunc συνελών.*] Victorio debetur hæc ex antiquo suo restitutio. prius legebatur, *hunc ὄχλον*.

20. *Quantum potest valde sum ὀξύπεν.*] Planè exaratum, erat in Decurtato quomodo edidit Bofius, *pot' est*. Aliter autem legit & distinguit vulgus, *quantum potes & vales. Sum ὀξύπεν*.

libris oratoris factum est à me diligenter. diu multumque in manibus fuerunt; describis licet. Illud etiam te rogo *τὴν περιέσσειν καὶ πείσειν ἢ τυποῦσθαι*: ne istuc hospes veniam.

CICERO ATTICO, S.

14 **V**ESTORIUS noster me per litteras ² fecit certio- rem, te Roma A. D. vi. Idib. Mai. putare profectum esse, ³ tardius, quàm dixerat, quòd minis valuisses. si jam melius vales, vehementer gaudeo. Velim, domum ⁴ ad te scribas, ut mihi tui libri pateant, non secus, ac si ipse adesses, cum ceteri, tum Varonis. est enim mihi utendum quibusdam rebus ex iis libris ad eos, quos in manibus habeo: quos, ut spero, tibi valde probabo. Tu velim, si quid fortè novi habes, maximè à Quinto fratre, deinde à C. Cæsare, & si quid fortè de comitiis, de Repub. (soles enim tu hæc ⁵ *festinè odorari*) scribas ad me. si nil habebis, tamen ⁶ scribas aliquid. numquam enim mihi tua epistola aut intempestiva, aut loquax visa est. maximè autem rogo, rebus tuis, totoque itinere ex sententia confecto, nos quamprimum revisas. Dionysium jube salvere. Cura, ut vales.

CICERO ATTICO, S.

15 **D**E Eutychide gratum; qui vetere prænomine, novo nomine T. erit Cæcilius; ut est ex me, & ex te junctus Dionysius, M. Pomponius. valde mehercule mihi gratum, si Eutychides tuam erga me benivolentiam cognosceret, ⁷ & suam illam in meo dolore *συμπείθεσθαι* neque tum mihi obscuram, neque post ingratam fuisse. Iter Asiaticum tuum puto tibi suscipiendum fuisse. numquam enim tu sine *justissima causa* tam longè à tot tuis & hominibus, & rebus carissimis, & suavissimis, abesse voluisses; ⁸ sed humanitatem tuam, amoreque in tuos reditus celeritas declarabit. ⁹ sed vereor, ne lepore te suo detineat diutiùs rhetor Clodius, & homo pereruditus, ut ajunt, & nunc quidem deditus Græcis litteris ¹⁰ Pituanios. sed, si vis homo esse, recipe te ad nos ad quod tempus confirmasti.

cum illis tamen, cum salvi venerint, Romæ vivere licebit. ¹¹ Havere te scribis, accipere aliquid à me litterarum; dedi, ac multis quidem de rebus, *ἡμερολογεῖν* perscripta omnia; sed, ut conjicio, quoniam mihi non videris in Epiro diu fuisse, redditas tibi non arbitror. genus autem mearum, ¹³ ad te quidem, litterarum ejusmodi ferè est, ut non libeat cuiquam dare, nisi de quo exploratum sit, tibi eum reddi- turum. Nunc Romanas res accipe, A. D. 111. Non- Quint. Sufenas & Cato absoluti: ¹⁴ Procilii condemnatus. ex quo intellectum est, ¹⁵ *τρισσεριοπειρίτας* ambitus, comitia, interregnum, majestatem, totam denique Remp. flocci non facere. ¹⁶ debemus patrem familias *domi sua* occidere nolle; neque tamen id ipsum abundè. nam absolve- runt *xxii.* condemnarunt *xxiix.* Publius sanè disertio epilogus criminans, mentes judicum moverat. Hortalus in ea causa fuit, cujusmodi solet. nos verbum nullum: ¹⁷ verita est enim pusilla, qua nunc laborat, ne animi in in Publico offenderet. His rebus actis, ¹⁸ Reatini me ad sua *τέμνη* duxerunt, ut agerem causam contra Interamna- teis apud Consulem, & decem legatos; quòd lacus Velinus, ¹⁹ à M. Curio emissus, interciso monte, in Nar defluit: ex quo est illa siccata, & humida; tamen modicè ²⁰ Rosia. Vixi cum Axio ²¹ quin etiam me ad Septem aquas duxit. Redii Romam Fonteii causa ²² A. D. vii. Idus Quint. veni in spectaculum; primùm, magno & æquabili plausu: (sed hoc ne curaris; ego ineptus, qui scripserim) deinde, Antiphonti operam. is erat ante manumissus, quam pro- ductus. ne diutiùs pendeas, palmam tulit. sed nihil tam pusillum, nihil tam sine voce, ²³ nihil tam. verum hæc tu tecum habeto. in Andromacha tamen major fuit ²⁴ quam Astya. nam in ceteris partem habuit neminem. quæris nunc de Arbuscula: valde placuit. Ludi magnifici & grati- Venatio in aliud tempus dilata. Sequere nunc me in cam- pum. ardet ambitus: *ἡμεῖς ἢ τὴν ἐρέω.* fœnus ex triente Idibus Quint. factum erat beffibus. dices, istuc quidem non molestè fero. ô virum, ô civem. Memmium Cæsaris omnes

1. *Τυποῦσθαι*.] Vulg. *τυποῦσθαι*.
2. *Fecit*.] Vulg. *Facit*.
3. *Tardius quam dixerat*.] *Dixerat*, quod corrigi Faërnus legendum videtur Ursino.
4. *Ad te scribas*.] Sic Lambino teste legitur in Tornæsiano, quod ex mss. Palat. sequitur Junius. Vulg. *ad tuos scribas*.
5. *Festinè odorari*.] Victorius testatur null. libros legere *festinè*: quod etiam Germani in margine sui codicis adnotarunt.
6. *Scribas ad me*.] Vulg. *conscribas*.
7. *Et suam illam*.] Expresit Bosius scripturam Decurtati, & suam illam. Malaspina legit, *etiam suam illam*, sed ex conjectura. vox illa, &, deest in vulggo.
8. *Sed humanitatem tuam*.] Junius, vocem illam, *sed*, quam ab escitante librario scriptam esse dicit, delendam censet.
9. *Sed vereor, ne lepore te suo detineat diutiùs, rhetor Clodius, & homo pereruditus, ut ajunt*.] Addidit Bosius ex fide Decurtati pronomen, *ne*, post vocem *lepore*. & pro *Prator Clodius*, reposuit, *rhetor Clodius*. vulg. sic legitur: *sed vereor ne lepore suo detineat diutiùs Pr. Clodius & homo pereruditus ut ajunt*.
10. *Pituanios*.] Bosius hoc vocabulum corruptum fatetur; sed ex mss. sic edidit: di inat interim, *D. Turanios*. Manutius depravatam dictionem, unius literæ mutatione se correxisse dicit, legitque *Pituanios*, cui assentitur Junius.
11. *Havere*.] Vulg. *avere*.
12. *ἡμερολογεῖν*.] Victorio ex antiquiori suo debetur hæc restitutio: prius legebatur, *ἡμερολογεῖν*.
13. *Ad te quidem litterarum*.] *Quidem* deest in Vulg.
14. *Procilii condemnatus*.] Vindicat sibi hujus loci emendationem Ursinus; cum enim *Procilii* antea legeretur, Manutium ait à se admonitum, *Procilii*, reposuisse; cum tamen antea sic edendum curasset Victorius, qui testatur in mss. legi *Procilii* com- mendatur.
15. *Τρισσεριοπειρίτας*.] Vulg. tres *ἡρεοπειρίτας*.
16. *Debemus*.] Malaspina abfuisse scribit à quibusdam suis ver- bum hoc, *debemus*; Bosius contra in omnibus suis id exaratum reperit, nec abesse posse asserit siue magno sententiæ incom- modo.

17. *Verita est enim pusilla, que nunc laborat*.] Locum hunc à men- dis quibus scatebat, vindicavit Bosius. Tornæs. Huralt. & Cru- sell. sic habebant, *veritas est enim pusilla ne animum Publico offenderet*: eademque ferè erat lectio Decurtati, extra quam, quod pro, *ani- mum Publico*; edebat, *animi in Publico*, atque ita excudendum cura- vit: id præterea mutavit, quod pro, *veritas*, reposuit, *verita*. & pro, *offenderet, offenderet*; ut totus locus ita concipiatur, *verita est enim pusilla, nunc laborat, ne animi in Publico offaderet*. Manutius in hoc verborum ambitu, mendum latere videns, sic restitueret cona- tus est, *verita est enim filia, que nunc laborat, ne animum Publici offen- derem*: vel, *ne animus Publici offenderetur*. Junius ex mss. Palat. vul- gatam lectionem quæ sic se habet, *veritas est enim pusilla; que nunc laborat, ne animum Publici offenderet*, prorsus sequitur, una littera mutata legendo, *offenderit* pro *offenderet*.

18. *Reatini me ad sua τέμνη*.] Victorius emendaverat *Reatini me ad sua τέμνη*, cum prius legeretur, *Eratini me ad sua tempora*.

19. *A. M. Curio*.] Sic legendum auctore Manutio, non vero à M. Curio.

20. *Rosia*.] Sic in duobus antiquis libris Cavalcantis & Besiar. Est tamen cur aliquid desideret Manutius, cui placeret tale quip- piam, *ex quo est illa quidem siccata, sed humida tamen modicè Rosia*: vulgò, etiam legitur, *Rosia*.

21. *Quinetiam*.] Vulg. *Qui etiam*.

22. *A. D. VII. Id. Quinet. veni in spectaculum*.] Alia est le- ctio & distinctio vulgi, ad vii. Id. *Quinet. veni. Spectaculum pri- mum, &c.*

23. *Nihil tam. Verum hæc tu tecum habeto*.] Sic habent omnes li- bri mss. Lambino teste, neque etiam Manutius improbat. sed Ma- lasp. non placet; qui suspicatur legendum, *nihil tam vietum*. Bo- siii lectionem sequitur Junius. sed aliter distinguit vulgus, *nihil tam verum. Hæc tu tecum habeto*.

24. *Quam Astya. nam in ceteris*] Omnes ad unum Bosii mss. *quam Astyanam*, unde distinxit illa duo vocabula quæ in unum coaluerant: Victorius etiam testatur in suo vetere codice legi *Asianam*; unde legendum conjecit *Astyanax*; quidam libri legunt, *quam Astyanalæ*. nam in ceteris Faërnus delet *nam*.

omnes opes confirmant. cum eo Domitium Consulem junxerunt; qua pacatione, epistolæ committere non audeo. Pompejus fremit, queritur, Scauro studet: sed utrum *fronte*, *an mente*, dubitatur. ¹ ἐξ ὧν in nullo est. pecunia omnium dignitatem exæquat. Messalla languet: ² non quo aut animus desit, aut amici: sed coitio Consulium, & Pompejus obsunt. ³ ea comitia, puto fore, ut ducantur. Tribunitii candidati jurarunt se arbitrio Catonis petitorios. apud eum π-s quingena *deposuerunt*; ut, qui à Catone damnatus esset, id perceret, & competitoribus tribueretur. hæc ego pridie scribebam, quam comitia fore putabantur. sed ad te v. Kal. Sext. si facta erunt, & tabellarius non erit profectus, tota comitia perscribam: quæ si, ut putantur, gratuita fuerint; plus unus Cato potuerit, quam omnes quidem iudices. Messius defendebatur à nobis, è legatione revocatus. nam eum ⁴ Cæsari legarat Appius. Servilius edixit, ut adesset. tribus habet ⁵ Pomtinam, ⁶ Velinam ⁶ Mæciam. pugnatur acriter: agitur tamen satis. deinde me expedio ad Drusum, inde ad Scaurum. parantur orationibus ⁷ indices gloriosi. fortasse accedent etiam Consules designati: in quibus si Scaurus non fuerit, in hoc iudicio valde laborabit. Ex Quinti fratris litteris suspicor jam eum esse in Britannia. suspensio animo exspecto, quid agat. illud quidem sumus adepti, quod multis & magnis iudiciis possumus iudicare, nos Cæsari & carissimos, & jucundissimos esse. Dionysium velim salvere jubeas, & eum roges & hortere, ut quamprimum veniat, ut possit Ciceronem meum, atque etiam me ipsum, erudire.

16

CICERO ATTICO, S.

OCUPATIONVM mearum vel hoc signum erit, quod epistola librarii manu est. De epistolarum frequentia te ⁸ nihil accuso. sed ⁹ pleræque tantummodo mihi nuntiabant, ubi esses, quod erant abs te: vel etiam significabant rectè esse: quo in genere maximè delectarunt duæ ferè eodem tempore abs te Buthroto datæ. scire enim volebam, te commodè navigasse. sed hæc epistolarum frequentia non tam ubertate sua, quam celeritate delectavit. illa fuit gravis, & plena rerum, quam mihi M. Paccius, hospes tuus, reddidit. ad eam rescribam igitur, & hoc quidem primum? ¹⁰ Paccio re & verbis ostendi, quid tua commendatio ponderis haberet. itaque *in intimis* est meis, cum antea notus non fuisset. nunc pergam ad cetera. Varro, de quo ad me scribis, includetur in aliquem locum, si modò erit locus. sed nostri genus dialogorum meorum: ut in oratoriis, quos tu in cælum fers ¹¹ non mentio potuit fieri cujusquam

ab iis, qui disputant, nisi ejus, qui illis notus, aut auditus esset. hanc ego de Rep. quam institui, & disputationem in Africani personam, & Philii, & Lælii, & Manilii contuli. adjunxi ¹² adolescentis, Q. Tuberonem, P. Rutilium, duo Lælii generos, Scævola, & Fannium. itaque cogitabam, quoniam in singulis libris utor proœmiis, ut *Ἀειστέλης* in iis, quos ἐξ ὧν *ἑλικὸς* vocat, aliquid efficere, ut non sine causa istum appellarem: id quod intelligo tibi placere. utinam modò conata efficere possim. rem enim, quod te non fugit, magnam complexus sum & gravem, & plurimum otii, quo ego maximè egeo. Quod in iis libris, quos laudas, personam desideras Scævola: non eam temerè dimovi: sed feci idem, quod in *πολλεία* deus ille noster Plato. cum in Piræum Socrates venisset ad Cephalum, locupletem & festivum senem; quoad primus ille sermo haberetur, adesset in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissimè locutus esset, ad rem divinam dicit se velle discedere; neque postea revertitur. credo Platonem vix putasse satis consonum fore, si hominem id ætatis in tam longo sermone *διυτίως* retinuisset. multo ego satius hoc mihi cavendum putavi in Scævola; qui & ætate, & valitudine erat ea, qua esse meministi; & iis honoribus, ut vix satis decorum videretur, eum pluris dies esse in Crassi Tusculano: & erat primi libri sermo non alienus à Scævola studiis. reliqui libri *πυρολογίαν* habent, ut scis. ¹³ huic joculariorem senem illum, ut noras, interesse sanè nolui. De re filiar, quod scribis, erit mihi curæ. ¹⁴ etenim est luculenta res, Aureliani, ut scribis, iudicis: & in eo me etiam Tullia mea venditabo. Vestorio non desum. gratum enim tibi id esse intelligo: & ut ille intelligat, curo. sed scis, qui? cum habeat ¹⁵ duo faciles, nihil difficilium. Nunc ad ea, quæ quæris de C. Catone, Lege Junia, & Licinia scis absolutum. ¹⁶ Fufia ego tibi nuntio absolutum iri; neque patronis suis tam libentibus, quam accusatoribus. is tamen & mecum, & cum Milone in gratiam rediit. Drusus reus est factus à Lucretio: iudicibus rejiciendis ¹⁷ A. D. Non. Quint. ¹⁸ De Proclio rumores non boni: sed iudicia nostri. Hirrus cum Domitio in gratia est. s. c. quod hic Consules de provinciis fecerunt, *QUICUNQUE POSTHAC* ¹⁹ non mihi hili, ut qui jam intelligebamus enuntiationem illam Memmii valde Cæsari displicere. Messalla noster, & ejus Domitius competitor liberalis in populo valde fuit. ²⁰ nihil gratius. certi erant Consules. ac Senatus decrevit, ut tacitum iudicium ante comitia fieret. ab iis consiliis, quæ erant omnibus sortita in singulos candidatos, magnus timor candidatorum. sed quidam iudices, in his ²¹ Opimius VEIE.

TRO.

1. Εξ ὧν in nullo est.] Vulg. ἐξ ὧν nulla est.

2. Non quo aut animus desit, aut amici.] Victorio hujus loci emendatio debetur, cujus in vetere ms. exaratum erat, non quo animus desit, aut amicis. antea legebatur, non quo animus desit aut amicis carcat: quod ultimum vocabulum in ms. exstare negat.

3. Ea comitia, puto fore, ut ducantur, Tribunitii candidati.] Hæc est lectio: & distinctio Victorii, præterquam quod pro, ea, legit, sed, antea legebatur, ex comitiatis puto fore ut ducantur Tribunitii. Bessarionis liber, Pompejus absens est à comitiis.

4. Cæsari legarat Appius.] Victorii antiquus, legerat, non legarat: quod etiam Germani adnotarant in margine sui libri.

5. Pomtinam.] Vulg. Pontinam.

6. Mæciam.] Vulg. Meciam.

7. Indices gloriosi.] Vulg. iudices gloriosi.

8. Nihil accuso.] Vulg. accusabo.

9. Pleræque tantummodo mihi nuntiabant, ubi esses.] Bessarionis liber, plerique tantummodo, mihi nuntiabant ubi esset.

10. Paccio re & verbis ostendi.] Vulg. Paccio & verbis & re ostendi.

11. Non mentio potuit fieri.] Vulg. non potuit mentio fieri.

12. Adolescentis.] Vulg. adolescentes.

13. Huic joculariorem senem illum, ut noras, interesse sanè nolui.] Victorius legit, huic joculariæ disputationi senem illum, ut noras, interesse, &c. quæ etiam est vulgata lectio. Dicitio autem hæc disputationi, à tribus antiquis libris, Bessarionis, Cavalcantis, Ferri abest, ut etiam à codicibus Memmianis & Tornæsiano, absque iis

quos habuit Malaspina, Lambino teste; qui tamen vocem hanc, disputationi, retinendam, joculariæ verò tollendam censet. Victorii lectionem probat Junius quam uno consensu ms. Palatinos retinere dicit.

14. Etenim est luculenta res, Aureliani ut scribis iudicis.] Sic habent Bessarionis & Ferri libri, quod etiam non improbat Lambino, qui tamen legit iudicis: Vulg. etenim est luculenta res Aureliani ut scribis iudicis.

15. Duo faciles.] Junius legendum putat deos faciles; vulg. duos faciles.

16. Fufia.] Vulg. Fufia.

17. A. D. Nonas.] Vulg. ad V. Nonas.

18. De Proclio.] Veteres suos codd. sequutus Bosius, de Proclio, excudendum curavit, quod etiam placuit Manutio. vulgata editiones, & in iis Victoriana, de Proclio.

19. Non mihi hili.] Codices Tornæsianus & Crusellinus, non mihi, ut qui, unde conjecit Bosius, non mi hili, ut qui, &c. Bessar. & Cavalc. libros, non mihi, ut quod, habere testatur Manutio, qui mendum latere agnoscent, sic conatur restituere, s. c. quid hic Consules de provinciis fecerunt, Quicumque posthac, non nihil Pompejo jam intelligebamus, &c. vulg. pro, non mi hili, notum tibi.

20. Nihil gratius. certi erant Consules. Senatus decrevit.] Aliter legit & distinguit Junius ex ms. Pall. nihil gratius certè orat Coss. ac Senatui. Senatus decrevit.

21. Opimius VEIE. TRO. Antius Tribunus pleb. appellarunt.] Locum hunc depravatam emendavit Bosius, Exemplar Tornæsianum,

TRO. Antius, Tribunos pl. appellarunt ¹ ne injussu populi judicarent. res cedit. comitia dilata ex s. c. dum lex de tacito judicio ferretur. venit legi dies: Terentius intercessit. Consules, qui illud *levi brachio* egissent, rem ad Senatum detulerunt. hic Abdera, non tacent me. dices, tamen tu non quiescis? ignosce, vix possum. verumtamen quid ram ridiculum? Senatus decreverat, ne prius comitia haberentur, quam lex lata esset: si qui intercessisset, res integra referretur. cœpta ferri leviter: intercessum non invitis: res ad Senatum: de ea re ita censuerunt: comitia primo quoque tempore ² haberi esse de re. Scaurus, qui erat paucis diebus illis absoiutus, cum ego patrem ejus ornatissimè defendissem, obnuntiationibus per Scaevolam interpositis, singulis diebus usque ad pridie Kal. Octob. quo ego hæc die scripsi, sublatis, populo tributim domi suæ satisfecerat. sed tamen, ³ etsi uberior liberalitas hujus, gratior esse videbatur eorum, qui occupant. Cuperem vultum videre tuum, cum hæc legeres. nam profecto ⁴ rem habes vinulam, hæc negotia multarum nundinarum fore. sed Senatus hodie fuerat futurus, id est Kal. Octobribus. jam enim ⁵ lucifcit. ibi loquetur, præter Antium & Favonium, liberè nemo. nam Cato ægrotat. de me nihil timueris: sed tamen promitto nihil. Quid quæris? aliud: judicis, credo. Drusus, Scaurus non fecisse videntur. tres candidati fore rei putabantur, Domitius à Memmio, Messalla à Q. Pompejo Rufo, Scaurus à Triario, aut à L. Cæsare. quid poteris, inquires, pro iis dicere? ne vivam, si scio. in illis quidem tribus libris, ⁶ quos tu dilaudas, nihil reperio. ⁷ Nunc ut opimiorum habeas reum, ferendum est. quæris, ego me ut gesserim? constanter & liberè. quid ille, inquires, ut ferebat? humaniter, meæque dignitatis, quoad mihi satisfactum esset, habendam sibi rationem putabat. quo modo ergo absolutus? ⁸ omnino *ῥοργεία θυμῶν*: accusatorum incredibilis infantia, id est L. Lentuli, L. F. quem fremunt omnes prævaricatum; de-

inde Pompeii mira contentio; judicum sordes. attamen xxxii. condemnarunt, xxxiix. absolverunt. judicia reliqua impendent: non dum est planè expeditus. dices, tu ergo hæc quo modo fers? belle me hercule, & in eo me valde amo. amissimus, mi Pomponi, ⁹ omnem non modò succum, ac sanguinem, sed etiam *colorem*, & speciem pristinam civitatis. nulla est Respublica, quæ delectet, in qua acquiescam. id ne igitur, inquires, facilè fers? id ipsum. recordor enim, quam bella paulisper, nobis gubernantibus, civitas fuerit: quæ mihi gratia relata sit, nullus dolor me angit; *unum omnia posse*, ¹⁰ dirumpuntur ii, qui me aliquid posse doluerunt: multa mihi dant solatia: nec tamen ego de meo statu demigro: quæque vita maximè est ad naturam, ¹¹ ad eam me refero, & litteras, & studia nostra: dicendi laborem delectatione oratoria consolor. domus me, & rura nostra delectant. NON RECORDOR, unde ceciderim, sed unde surrexerim, fratrem mecum, & te si habebo, per me ista ¹² pedibus trahantur. vobis *ἐμφιλοσοφῆσαι* possum. locus ille animi nostri, stomachus ubi habitabat olim, concalluit. privata modò, & domestica nos delectant. miram securitatem videbis: cujus plurimæ mehercule partes sunt in tuo reditu. nemo enim in terris est mihi tam *consentientibus sensibus*. Sed accipe alia. Res fluit ad interregnum; & est nonnullus odor Dictaturæ: sermo quidem multus; qui etiam Gabinium apud timidus iudices adjuvit. Candidati Consulares omnes rei ambitus. accedit etiam Gabinus: quem P. Sulla, non dubitans ¹³ quin foris esset, postularat, contra dicente & nihil obtinente Torquato. sed omnes absolventur; nec posthac quisquam *dammabitur*, nisi qui hominem occiderit. hoc tamen agitur severius. itaque ¹⁴ indicia calent. M. Fulvius Nobilior condemnatus est. multi alii urbani ne respondent quidem. Quid aliud novi? ¹⁵ & tamen, absoluto Gabinio, stomachantes alii iudices, hora post, Antiochum Gabinium, ¹⁶ nescio quem è Sopolidis pictoribus, libertum, ac accen-

sum

num, *Vejektorantius*. Scidæ, *Vientroantius*, rectè, modo ita distinguatur, *Opimius VEIEN. TRO. Antius*. Lambinus, Octavii Pantagathi conjectura approbata, legit, in his *Opimius Veiens. Terentium tributum pl.* In Cavalentis libro *Vejektorantius*. Junius Bosium rectè præcipientem sequitur: vulgò sic: *Opimius Veiator, Antius tributum plebis appellarunt*.

1. *Ne injussu populi judicarent. res cedit. comitia dilata.*] Bosius improbens lectionem Manut. *res ad Sciutum*, quod nimis discreparet à veteri scriptura, *residit*, potiorem hanc duxit, *res cedit*, quæ reperitur integra, & sine ulla varietate in codice Antoniano, Lambino teste; qui Manutii conjectura nihil putat fingi probabilis. Junius ex conjectura, *res sedit*, vel *sedit*. vulg. *ne injussu populi judicarent; residit comitia dilata, &c.*

2. *Haberi esse de re.*] Libri formis impressi, *haberi censere*: proflus ineptè: hæc enim non coherens, *consuerunt comitia censere*. in Decurtato erat, *haberi cessere*, unde corexit Bosius, *haberi esse de re*.

3. *Etsi uberior liberalitas hujus, gratior esse videbatur eorum qui occupant.*] Auxilio antiquorum librorum hunc locum scædè inquinatum purgavit Victorius. antea legebatur, *liberalitatis hujusce ratio*.

4. *Rem habes vinulam.*] Bosii omnes mss. habebant, nullam, præter Decurtatum in quo erat, *ut nullam*, unde Bosius conjecit *vinulam*. Junius mss. Palat. fidem sequutus legit, *rem habes nullam*. vulg. *rem non habes nullam*.

5. *Lucifcit.*] Hunc etiam locum antiquiori suo adjutus restituit Victorius, in illo legebatur, *jam enim lucifci tibi loquetur*, addendo autem litteram, verbo *ulcisci*, detractam à sequenti dictione, & interpungendo perspicuus fit sensus. antea legebatur, *jam enim tibi lucifci loquereetur*: vulgò *lucifcit*.

6. *Quos tu dilaudas.*] Sic emendavit Victorius. Libri mss. Lambino teste, cui hæc emendatio probatur, habent, *quos studio laudas*. unde Pithæus vult scribi, *quos tu adeo laudas*. Junius ex mss. Palat. *quos studio laudas*.

7. *Nunc ut opimiorum habeas reum, ferendum est.*] Totum hunc locum, ab his verbis, *nunc ut opimiorum, &c.* usque ad illa verba *Pacciane epistola respondi*; qui in vulgata editione in sequentem epistolam rejectus est, hic adtexuit Bosius: quod Manutius, Malaspina, Lambinus ante viderant, Junius etiam ex mss. Palat. confirmat. Ceterum hæc est Bosii conjectura, cujus omnes mss. ha-

bent, *nunc ut opinionem habeas rerum*, quam lectionem Junius ex mss. Pal. amplectitur. vulg. *Nunc de Gabinio habe absoluto. Verius ferendum est.*

8. *Omnino ῥοργεία θυμῶν*] Erat in ms. Tornæs. ΠΟΡΡΙΑ ΠΤΜΝΑ: in Decurt. ΠΟΡΡΙΑ ΠΤΜΝΑ, inde conjecit ΓΟΡΡΕΙΑ ΓΤΜΝΑ Bosius. ex perturbatis litteris emendaverat Manut. *ῥοργεία πύμνα*, quod valet *totum*. Erricus Steph. quasi propius accedens ad scripturam antiquam legendum *ῥοργεία πύμνα*, id est, *proflus seu omnino*, & vocem *omnino*, ut ex interpretatione natam delendam putabat. Olim Lambino, lectione Stephani non improbata, placebat Manutii emendatio; sed postea Bosii conjecturam tanquam genuinam amplexus est, omnibusque anteposendam duxit. vulg. *omnino ΠΟΡΡΙΑ ΠΤΜΝΑ*. Claud. Dausqueius, adspecto pensiculatus verbo Græco, & illo *prævaricatum*, ac totius corpore sententiæ perspecto, restituebat ΠΕΡΙΠΕΡΕΤΜΑ, ac si dicat, *peccatum largiter*. Lentulum fremunt omnes prævaricatum. usurpat id vocis Tullius libro 1. Epistola 2. *ἐνεπεπερδσαμην*, & alibi.

9. *Omnem non modo succum.*] Ex scidis & Tornæsiano Bosius edidit *omnem non modo*, non ut in vulg. *non omnem modo*.

10. *Dirumpuntur.*] Vulg. *dirumpuntur*.

11. *Ad eam me refero & litteras.*] Lambinus legendum censet, *ad eam me refero, ad litteras, &c.*

12. *Pedibus trahantur.*] Faërnus legit, *trahuntur*, vulg. *trahuntur*. Gulielmius legebat *isti*, pro *ista*.

13. *Quin foris esset.*] Fortis, habet Ursini liber.

14. *Indicia calent.*] Vulg. *judicia calent*.

15. *Et tamen absoluto.*] Muretus legit, *est tamen*.

16. *Nescio quem è Sopolidis pictoribus.*] Litteræ R. & S. adeo ambigua forma expressæ sunt in codice Tornæsiano, ut vix alteram ab altera internoscas, incertumque sit *Sopolidis*, an *ropolidis* exaratum sit. qua re olim inductus Bosius putavit legendum esse, è *rhopolidis pictoribus*, auctorque fuit Lambino ut ita corrigeret: verum postea naustus codicem Decurtatum, ubi disertim scriptum est *Sopolidis*, errorem suum agnovit itaque nunc edidit, è *Sopolidis pictoribus*, ut planè est in Decurt. & Tornæsiano, nisi quod ab hoc abest præpositio, è. vulgò legitur, *nescio quem solidis pictoribus*.

sum Gabinii, lege Papia condemnarunt. itaque dixit statim
 1 reus P. lege Majestatis 2 & σ' οιδ' Α'ρns ἀμρ Παζιη?
 3 Pomptinus vult A. D. iv. Non. Novemb. triumphare.
 huic obviam Cato, & Servilius Prætores apertè, & Q. Mu-
 cius Tribunus; negant enim latum de imperio: & est latum
 hercule infulsè. sed erit cum Pomptino Appius Consul.
 Cato ramen affirmat, se vivo 4 illum non triumphare. id
 ego puto, ut multa ejusdem, ad nihil recasurum. Appius
 sine lege, suo sumtu, in Ciliciam cogitat. Paccianæ epistolæ
 respondi: cognosce cetera. Ex fratris litteris incredibilia
 quædam de Cæsaris in me amore cognovi: eaque sunt ipsius
 Cæsaris uberrimis litteris confirmata. Britannici belli exitus
 expectatur. constat enim aditus insulæ esse 5 munitos
 mirificis molibus. etiam illud jam cognitum est, neque
 6 argenti 6 scripulum esse ullum in illa insula, neque ullam
 spem prædæ, nisi ex mancipiis: ex quibus nullos puto te
 litteris, aut musicis, eruditos expectare. Paullus in medio
 foro basilicam jam pænè texuit iisdem antiquis columnis:
 illam autem, quam locavit, facit magnificentissimam. quid
 quæris? nihil gratius illo monumento, nihil gloriosius.
 itaque Cæsaris amici (me dico & Oppium: dirumparis
 licet) in monumentum illud, quod tu tollere laudibus
 solebas, 7 ut forum laxaremus, & usque ad atrium Liber-
 tatis explicaremus, contempsimus sexcenties n. s. cum
 privatis non poterat transigi minore pecunia. efficiemus
 rem gloriosissimam. nam in campo Martio septa 8 Tributis
 comitibus marmorea sumus, & tecta facturi; eaque cinge-
 mus excelsa porticu; ut mille passuum conficiatur. simul
 adjungetur huic operi Villa etiam publica. Dices, quid
 mihi hoc monumentum proderit? 9 quid? celabo te res
 Romanas? non enim te puto de lustro, quod jam desera-
 tum est, aut de judiciis, quæ lege Coctia fiant, quærere.
 Nunc te objurgari patere, si jure. scribis enim in epistola,
 quam 10 C. Decimius mihi reddidit, Buthroto datam, in
 Asiam tibi eundem esse te arbitrari. mihi mehercule nihil
 videbatur esse, in quo tantulum interesset, utrum per
 procuratores ageres, an per te ipsum; 11 ut abis toriens, & tam
 longe abes. sed hæc mallem, integra re, tecum egisse. pro-
 fectò enim aliquid egissem. nunc reprimam susceptam
 objurgationem. 12 utinam valeat ad celeritatem reditus tui.
 Ego ad te propterea minùs sæpe scribo, quòd certum non
 habeo, ubi sis, aut ubi futurus sis. huic tamen nescio cui,
 quòd videbatur is te visurus esse, putavi dandas esse litteras,
 tu quoniam iturum te in Asiam esse putas, ad quæ tempora

te 13 expectemus, facias me certiore velim, & de Euty-
 chide quid egeris.

CICERO ATTICO, S.

17

O EXPECTATAS mihi tuas litteras! ô gratum adven-
 tum! ô constantiam promissi, & fidem miram! ô
 navigationem amandam! quam mehercule ego valde ti-
 mebam, recordans superioris 14 tuæ transmissionis *δέσπεσις*.
 sed nisi fallor, citiùs te, quàm scribis, videbo. credo enim
 te putasse, tuas mulieres in Apulia esse: quod cum secus
 erit, quid te Apulia moretur? nam Vestorio dandi sunt dies,
 & ille Latinus ἀτίκισμός ex intervallo regustandus. Quin
 tu huc advolas, 15 & invisis illius nostræ Reip. germina? ne
 puta, vide, nummis ante comitia tributum uno loco divisum,
 palam inde absolutum Gabinium. detur esse viliturum.
 De Messalla quod quæris; quid scribam nescio: 16 numquam
 ego vidi tam pares candidatos. Messallæ copias nosti. Scau-
 rum Triarius reum fecit. si quæris, nulla est magnopere
 commota *συμπείθεια*. sed tamen habet Ædilitas ejus *me-
 moriam non ingratanam*; & est pondus apud rusticos 17 in
patris memoria. reliqui duo plebei sic exæquantur, ut Do-
 mitius valeat amicis, adjuvetur tamen non gratissimo mu-
 nere; Memmius Cæsaris commendetur militibus, Pom-
 peii Gallia nitatur. quibus si non valuerit, putant fore ali-
 quem, qui comitia in adventum Cæsaris detrudat, Carone
 præsertim absoluto. Ab Quinto fratre, & à Cæsare accepti
 A. D. ix. Kalend. Novemb. litteras, confecta Britannia,
 obsidibus acceptis, nulla præda, imperata tamen pecunia,
 18 datas à littoribus Britannia. proximo A. D. vi. Kalend.
 Octob. exercitum Britannia reportabant. Q. Pilius erat jam
 ad Cæsarem profectus. Tu, si aut amor in te est nostri, ac
 tuorum, aut ulla varietas, aut si etiam sapias, ac frui tuis
 commodis cogitas, adventare & prope adesse jam debes.
 non mehercule æquo animo te careo. te autem quid mi-
 rum, qui Dionysium tantopere desiderem? quem quidem
 abs te, cum dies venerit, & ego, & Cicero meus flagitabit.
 Abs te proximas litteras habebam, Epheso A. D. v. Id. Sext.
 datas.

CICERO ATTICO, S.

18

PUTO te existimare, me, nunc oblitum consuetudinis
 & instituti mei, rariùs ad te scribere, quàm solebam:
 sed, cum loca & itinera tua nihil habere certi video, neque
 in Epirum, neque Athenas, neque in Asiam, neque cui-
 quam,

1. Reus P. lege majestatis.] Scripturam Decurtati Bofius expref-
 fit; illud P. abest à vulgaris. Junius ex mss. legit *Papia lege*.

2. Οὐ σ' οιδ' Α'ρns ἀμρ Παζιη.] Ita Bofius, cum repe-
 risset in optimo illo Decurtato ΟΥ ΤΟΙ ΛΑΡΗC ΑΜΑ
 ΑΦΙΗ, veteris scripturæ vestigiis ductus aliam lectionem af-
 fert Lambinus quam à Bofio accepisse dicit, & σι ἀβρὺς μάλα
 φῦει: Muretus sic emendare conatus est, & σὺ μὲ δεξίν
 ἀφίης. ex mss. Palat. tentat Junius, dixit statim reus *Papia lege
 majestatis*, & σι μέγας σω Παζιη, sive ut alii volunt, ἀμρ
 Παζιη, nihil tibi cum *Papia Venere*. Vulgò, ΟΥΤΟΙΜΠΙC
 ΜΑΦΙΗ. Daufqueius, lectis aliorum conjecturis conabatur,
 ΟΥΚ ΕΝΕ. ΠΕΙCΑΜΗ ΕΦΗ, non *persuasi*, inquit mihi
 me à judicibus, apud quos ratio juris prostrata est, condemnationum
 iri. fundatur ex antecessis: sed omnes absolvuntur, nec, &c. puta-
 bat item legi posse, ΟΥΚ ΕΜΕΠΙCΑΜΗΝ ΕΦΙ. non *tribui*:
 donis muneribusque gratiam judicium non proleçtavi.

3. Pomptinus vult A. D. IV.] Vulg. *Pomptinus vult ad iv*.
 4. Illum non triumphare.] Bessarionis liber, non *triumphaturum*.
 5. Munitos mirificis molibus.] Lambinus testatur veterem co-
 dicem habere, *miratos*, sed quid valeat, exputare non potest. Ju-
 nius legit, *maratos mirificis molibus*.
 6. Scripulum.] Vulg. *scripulum*.
 7. Forum laxaremus.] Vocem hanc *forum*, delet Lamb.
 8. Tributis comitiis.] Sic habent Bessarionis & Cavalc. antiqui
 libri, teste Manutio, cui probatur hæc lectio: Vulg. *tribunitiis
 comitiis*.
 9. Quid? celabo te res Romanas.] Decurtati lectionem Bofius
 edidit. Junius ex conjectura, *quid labor? habes res Romanas*: Vulg.

ad quid laboramus res Romanas?

10. C. Decimius.] Reposuit Manutius C. Decimius, ut Cavalcanti,
 Ferri & Bessarionis libri habent.

11. Ut abis toriens, & tam longe abes.] Victorianam hanc lectio-
 nem Bofii veteres mss. confirmant: Vulg. *ne toties & tam longe
 abesses*.

12. Utinam valeat.] Tornæsius ante vocem, *utinam*, hoc am-
 plius habebat, *hoc quod dixi tantum*; quæ verba è glossæ quodam
 manu manarunt.

13. Expectemus.] Vulg. *expectem*.

14. Tuæ transmissionis δέσπεσις.] Græcum hoc vocabulum deest
 in vulg.

15. Et invisis illius nostræ reipublicæ germina?] Bofii hæc est resti-
 tutio. Tornæsius *germa*; Decurtatus *gerina*, inde conjecit *ger-
 mina*. Lambinus verò edendum curavit, & invisis illius nostræ Reip.
γέρμασπορον. *Peti vides nummis*, &c. partim Pauli Manutii, partim
 Johannis Aurati conjecturam sequutus; Bofii restitutionem
reipublicæ germina, probat Junius, sequens verò membrum suo
 emendat, *Peti inde nummis ante comitia*, &c. alii libri habent *putavi
 de nummis*, &c. Ursinus hujus loci correctionem aliunde affert,
*putavi de nummis ante comitia uno loco divisum palam in absolutum Ga-
 binium*. Vulg. *illius nostræ reipublicæ germanæ*, &c. *Quin tu huc advo-
 las & invisis illius nostræ Reipub. γέρμασπορον?*] Sic scriptum in optimo
 codice, verum Bofius non rectè *germina* reposuit. Ipse Cic. 1. de
 Divinat. *Sed inest gerinis & ranuncius quædam natura significans ali-
 quid*. Sic fere meliores codices. *Is. Vossius*.

16. Numquam ego vidi.] Ego, deest in Vulg.

17. In patris memoria.] Vulg. *in patris memoriam*.

18. Datas à littoribus Britannia, proximo A. D. VI. Kalend.] Vulg.
datas à littoribus Britannia proximo. a. d. vi. Kalend.

quam, nisi ad te ipsum proficiscenti, dedi litteras. ¹ neque enim sunt ex epistolæ nostræ, quæ si perlatæ non sint, nihil ea res nos offensura sit: quæ tantum habent mysteriorum, ut eas ne librariis quidem ferè committamus. ² Lepidum quo exedar; Consules flagrant infamia, quod C. Memmius candidatus *partitionem* in Senatu recitavit, quam ipse & suus coræpetitor Domitius cum Consulibus fecissent, uti ambo h-s quadragena Consulibus darent, si essent ipsi Consules facti, nisi tris Augures dedissent, qui se adfuisse dicerent, eum lex Curia ferretur, quæ lata non esset, ³ & duo Consulares, qui se dicerent in ornandis provinciis consularibus scribendo adfuisse, eum omnino ne Senatus quidem ⁴ fuisset. hæc *partio* non verbis, sed nominibus & perferriptionibus, multorum tabulis cum esse facta diceretur, prolata à Memmio est nominibus inductis, auctore Pompejo. hic Appius erat idem. nihil fanè jacturæ corruerat alter, & plane, inquam, jacebat. Memmius autem, diremta coitione invito Calvino, planè refrixerat, ⁵ & eo magis

nunc cogi ἀνδεῖα, tum fluere justitio, & omnium rerum licentia. Perspice æquitatem animi mei & ludum, & contemptionem ⁶ Selicianæ provinciæ, & meherecule cum Cæsare suavissimam conjunctionem (hæc enim me una ex hoc naufragio *tabula delectat*) qui quidem Quintum meum, tuumque, dii boni! quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia? non secus, ac si ego essem imperator. hibernam legionem eligendi optio delata commodum, ut ad me scribit. hunc tu non ames? quem igitur istorum? Sed heus tu, scripseramne tibi me esse legatum Pompejo? & extra urbem quidem fore ex Idib. Jan.? visum est hoc mihi ad multa quadrare. sed quid plura? coram, opinor, reliquas; ut tu tamen aliquid expectes. Dionysio plurimam salutem: cui quidem ego non modò servavi, sed etiam ædificavi locum. quid quæris? ad summam læticiam meam quam ex tuo reditu capio, ⁷ magnus illius adventu cumulus accedit. quo die ad me venies, ⁸ tu, si me amas, apud me cum tuis maneat.

1. Neque enim sunt ex.] Post verbum, *sunt*, Decurtat. addit vocem, *ex*, quæ in vulg. desideratur, quod etiam Lambinus vidit.

2. Lepidum quo exedar.] Ita Bosius unius litteræ mutatione, ex Decurtato coniecit, in quo legebatur *exedar*. Codices Tornæsianus, Crusellinus, & Huraltinus nihil hic differunt a vulgatis. Lambinus legit, *lepidum quo res cadat*. Bessarionis liber excidant. Emendantes, *ne verbum quod excidat*, propius à recepta scriptura abire vellet Urinus: vulgatam lectionem ex mss. Pall. sequitur Junius, *lepidum quo excidat*.

3. Et duo Consulares.] Vulg. & duos Consulares.

4. Eluisset.] Vulg. affuisset.

5. Et eo nunc magis cogi ἀνδεῖα tum fluere justitio & omnium rerum licentia.] Locum hunc dentâ caligine ossuscatum illustravit Bosius. Tornæsianus habebat, & eo magis nunc cogi *ace dictatum fluere*: Decurtatus, & eo magis nunc cogi *abedictatum fluere*. Alii legunt *cogitare distaturam*. Junius legit, & eo magis nunc cogi *abdicatum, savere justitio, &c.*

6. Silicianæ provinciæ, & meherecule.] Suorum mss. scripturam Bosius edidit, quod etiam adnotarunt Germani in margine sui codicis: vulg. *Selucianæ provinciæ, & meherecule*.

7. Magnus illius adventus.] Vulg. *magnus ex illius adventu*.

8. Tu, si me amas.] Antiquus liber, *ut si me amas*: ex quo Faërus, *tu si me amas*, aptius putat. Urinus, *utique si me amas*.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER QUINTUS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

EGo vero & tuum in discessu vidi animum, & meo sum teffis: quo magis erit tibi videndum, ne quid novi decernatur; ut hoc nostrum desiderium ne plus sit annum. De Annio Saturnino curasti probè. De satisfadando verò te rogo, quoad eris Romæ, tu ut satisfides. & sunt aliquot satisfadationes secundum mancipium, in his & Memmianorum prædiorum, vel Atilianorum. De Oppio factum est ut volui, & maximè ¹ quoddòccc. aperuisti: quæ quidem ego utique vel versura facta solvi volo; ne extrema exactio nostrorum nominum expectetur. Nunc venio ad transversum illum extremæ epistolæ tuæ versiculum, in quo me admones de sorore. quæ res se sic habet. Ut veni ² in

Arpinas, eum ad me frater venisset, in primis nobis sermo, isque multus, de te fuit: ³ ex quo veni ad ea, quæ fueramus ego, & tu inter nos de sorore in Tusculano locuti, nihil tam vidi mite, nihil tam placatum, quàm tum meus frater erat in sororem tuam; ut etiam, si qua fuerat ⁴ ex ratione sumpta offensio, ⁵ non appareret. illo sic die. postridie ex Arpinati profecti sumus. ut in Arcano Quintus manerer, dies fecit: ego Aquini, sed prandimus in Arcano. nosti hunc fundum. quò, ut venimus humanissimè Quintus, Pomponia, inquit, tu invita mulieres, ⁶ ego arcivero pueros. nihil potuit, mihi quidem ut visum est, dulcius, idque eum verbis, tum etiam animo, ac vultu. at illa, audientibus nobis, ego sum, inquit, hinc hospita. id autem ex eo, ut opinor, quòd antecesserat Stadius, ⁷ ut prandium nobis videret. tum Quintus, ea, inquit, mihi, hæc ego *patior*
quo-

1. Quòd DCCC. aperuisti.] Hunc numerum auxit Victorius ex antiquo suo codice, quum prius legeretur ccc. Germani verò pro, *aperuisti, adpromissisti*, legunt, sed nihil mutare voluit Victorius, quòd nullam varietatem in mss. invenisset.

2. In Arpinas.] Ita codicem Tornæsianium habere dicit Lambinus. vulgò *Arpinum*.

3. Ex quo veni.] Vulg. *ex quo ego veni*.

4. Ex ratione sumpta offensio.] Eandem lectionem in cunctis mss. libris invenit Victorius, ideo nihil mutat. Germani tamen in

margine sui libri, *ex ratione sumptus*, adnotarunt. Fulvius ex mss. libro qui habet, *ex ratione*, conjicit fortasse legendum *ex re*.

5. Non appareret. illo sic die. postridie.] Junius ex duobus mss. Palat. aliter & legit & distinguit, nempe, *non appareret illo. sic postridie, &c.*

6. Ego arcivero.] Ita libros veteres sequutus emendat Lambinus pro *arcivero*.

7. Ut prandium nobis videret.] Victorius cum antiquis exemplaribus ita scripsit.

quotidie. dices, quid, quæso, istuc erat? magnum; itaque me ipsum commoverat: sic absurdè & asperè verbis vultuque responderat. dissimulavi dolens. discubuimus omnes præter illam: cui tamen Quintus de mensa misit: illarejecit. quid multa? nihil meo fratre lenius, nihil asperius tua sorore mihi visum est: & multa prætereo, quæ tum mihi majori stomacho, quàm ipsi Quinto, fuerunt. ego inde Aquinum; Quintus in Arcano remansit, & Aquinum ad me postridie mane venit: mihi que narravit, nec secum illam dormire voluisse; & cum discessura esset, fuisse ejusmodi, qualem ego vidissem. quid quæris? vel ipsi hoc dicas licet, humanitatem ei, meo iudicio, illo die defuisse. Hæc ad te scripti fortasse pluribus, quàm necesse fuit, ut videres tuas quoque esse parteis instituendi & monendi. Reliquum est, ut ante, quàm proficiscare, mandata nostra exhaurias; scribas ad me omnia; Pomtinum extrudas; cum profectus eris, cures, ut sciam. sic habeas, nihil in hercule te mihi nec carius esse, nec suavius. A. Torquatam amantissimè dimisi Minturnis, optimum virum: cui me ad te scripsisse aliquid, in sermone significes velim.

CICERO ATTICO, S.

AD VI. Idib. Mai. cum has dabam litteras, ex Pompeiano proficiscebam, ut eo die manerem in Trebulano apud Pontium. deinde cogitabam sine ulla mora iusta itinera facere. In Cumano cum essem, venit ad me, quod mihi pergratum fuit, noster Hortensius: cui, deposcenti mea mandata, cetera universè mandavi; illud propriè, ne pateretur, quantum esset in ipso, prorogari nobis provincias. in quo eum tu velim confirmes, gratumque mihi fecisse dicas, quòd & venerit ad me, & hoc mihi, prætereaque si quid opus esset, promiserit. confirmavi ad eam causam etiam Furnium nostrum; quem ad annum Tribunum pleb. videbam fore. Habuimus in Cumano quasi *psillam Romam*: tanta erat in his locis multitudo; cum interim Rufio noster, quòd se à Vestorio observari videbat, stratagemate hominem percussit. nam ad me non accessit. itane? cum Hortensius veniret, & infirmus, & tam longè, & Hortensius, cum maxima præterea multitudo, ille non venit? non inquam. non vidisti igitur hominem, inquires? qui potui non videre, cum per emporium Puteolanorum iter facerem? in quo illum, agentem aliquid, credo, salutavi; postea jam iussi valere, cum me expensè è sua villa, numquid vellem, rogasset. hunc hominem

parum gratum quisquam putet? aut non in eo ipso laudandum, quòd audiri non laborarit? Sed redeo ad illud. Noli putare mihi aliam consolationem esse hujus ingentis molestiæ, nisi quòd spero non longiorem *annua* fore. hoc me ita vellem multi non credunt, ex consuetudine aliorum. tu, qui scis, omnem diligentiam adhibebis, tum scilicet, cum id agi debebit. Cum ex Epiro redieris, de Rep. scribas ad me velim, si quid erit, quòd operiare. nondum enim fatis huc erat allatum, quomodo Cæsar ferret de auctoritate perscripta: eratque rumor de Transpadanis, eos iustos in viros creare. quod si ita est, magnos motus timeo. sed aliquid ex Pompejo sciam.

CICERO ATTICO, S.

AD VI. Id. Mai. veni in Trebulanum ad Pontium. Ibi mihi tuæ litteræ binæ redditæ sunt tertio abs te die: eodem autem ex Panse Pompeiano Philotimo dederam ad te litteras. nec verò nunc erat sanè, quòd scriberem. Qui de Rep. rumores, scribe quæso. in oppidis enim summum video timorem; sed multa inania. quid de his cogites, & quando, scire velim. Ad quas litteras tibi referibi velis, nescio. nullas enim adhuc acceperam, præter quæ mihi binæ semel in Trebulano redditæ sunt: quarum alteræ edictum P. Licinii habebant, (erant autem Non. Mai. datæ) alteræ rescriptæ ad meas Minturnenses. quam vereor, ne quid fuerit *περδαιότερον* in his, quas non accepi, quibus referibi vis. Apud Lentulum ponam te in gratiam. Dionysius nobis cordi est. Nicanor tuus operam mihi dat egregiam. Jam deest, quòd scribam; & lucet. Beneventum cogitabam hodie. nostra continentia, & indulgentia esse fatisfaciemus. fatis. A. Pontio, ex Trebulano A. D. v. Id. Mai.

CICERO ATTICO, S.

BENEVENTUM veni A. D. v. Id. Mai. ibi accepi eas literas, quas tu superioribus litteris, significaveras te dedisse: ad quas ipse eo die dederam ex Trebulano L. Pontio. ac binas quidem tuas Beneventi accepi. quarum alteras Funifulanus multo mane mihi dedit, alteras scriba Tullius. Gratissima est mihi tua cura de illo meo primo, & maximo mandatu. sed tua profectio spem meam debilitat. ac me ille: illuc quidem labor, non quo; sed *inopia* cogimur eo contenti esse. De illo altero, quem scribis tibi visum esse non alienum, vereor adduci ut nostro possit; & ut vis,

δυσ-

1. *Quid quæso istuc erat?* Quæso, pro, quasi, reposuit Manutius.
 2. *Prorogari nobis provincias.* Rectius Ursino videtur quod est in antiquo, *provinciam*.
 3. *Et tam longè & Hortensius.* Ita & Lamb. & Bosius legunt; quibus ad stipulatur Decurtatus: vulgo, & tam longè Hortensius; quod Faernus non capiens, hoc alterum, Hortensius, delebat.
 4. *Postea jam iussi.* Vulg. *post etiam iussi*.
 5. *Cum me expensè è sua villa.* Ita Decurt. addita tamen, è, præpositione alterius manu; quam lectioem veram germanamque asserit Junius: Bosius non videns, quid significet, *expensè*, dubius conjicit, *ex Panse sui villa*. Ceterum quod vulgò legitur, è *Panse villæ*, ita se correxisse ait Manut. ex Cavale. libro, in quo erat *E pense villa*. idem Manutius, ut & Muretus etiam conjecerunt, *exiens è sua villa*, quod Lambinus unum librum integris litteris habere scribit. ô nimis obsequentem librum! Victorius quoque improbane Lambino, ex conjectura reposuit, *cum me spectans è sua villa*. Turnebus libro xxviii. cap. 27. conjicit, *expes è sua villa*.
 6. *Quod operiare.* Odorere est in uno ms. Fulvii pro operiare.
 7. *Eos iustos in viros.* Ex veteribus libris ita scripsit Victorius, antea legebatur, *eos iusti illius viros creare*.
 8. *Ex Panse Pompeiano.* Ita quidam fecerunt, ex Panse Pompeiano, ex scriptura mss. quorundam qui habent, *expense Pompeiano*, quam scripturam tamen ut probam ex uno ms. Palat. arripit Junius; vulgò abest vocabulum illud, *Panse*. Lambinus ait quosdam libros plane habere *exiens è Pomp.* quos sequitur.
 9. *Quod scriberem.* Et hic & infra in vulgatis editionibus, legitur, *quid*.
 10. *Mihi bina semel.* Verbum, *semel*, teste Ursino deletum est in libro emendato à doctissimo viro; ipse verò libenter reponeret, *semel*, pro *semel*.

11. *Apud Lentulum ponam.* Hæc est Victorii emendatio, ex antiquiori suo codice. prius erat, *Lentulum ponam tecum, &c.*
 12. *Beneventum cogitabam.* Ita Bosius ex compendiosa scriptura Decurt. Benevent. non Beneventi, ut vulgus.
 13. *Esse fatis faciemus. fatis.* Bosius ex suis codd. ita legit, nisi quod post *faciemus* *τελειαν ζημιω* addit Junius ut lectionem hanc probat, ita & distinctionem improbat: vulg. & *diligentia faciemus fatis*.
 14. *A Pontio.* Ursini ms. ex L. Pontii.
 15. *L. Pontio.* Vulg. à Pontio.
 16. *Funifulanus.* *Fesulanus* vulg.
 17. *Mandatu.* Vulg. *mandato*.
 18. *Ac me ille: illuc quidem labor, non.* Ita Bosius ex suis conjicit; qui habent, *ac me ille illud quidem labor*, quod planè geminum legitur in mss. Palat. unde Junius pro, *me*, reponens *ne*, legit, *ac ne ille illud quidem labor*. P. Antagathus legebat, *Marelli illud quidem labor*. Manutius verò ex Bessarionis libro in quo scriptum vidit, *ac me illud quidem labor*, corrigendum putat, *ac ne illud quidem labor*, quæ correctio pro vulgata lectione recepta est. Turnebus d. cap. 27. fingit; *ac me ille: illud non quo, &c.* qui adeatur.
 19. *Vereor adduci ut nostro possit; & ut vis, δυσδιόγωσον. esset quidem summè facilis.* Hæc est Decurtati lectio, cujus postrema pars corrupte legitur in Crusell. Huralt. & Tornaf. *esset quidem sum facilis*. Bessarionis liber. *Equidem sum facilis*, quod interpretari conatur Manutius. Vulg. *Vereor, adduci ut nostra possit, & tuis δυσδιόγωσον* *ωρσινδουον*: Lambinus totum hoc ita legit, *Vereor adduci ut nostra possit ad ωρσινδουον: & tuis δυσδιόγωσον έσα.* Turnebus d. loco, pro *& tuis*, reponit, *& tu ais δυσδ. esse*.

δυσδιάγνωστον. esset quidem summe facilis : sed tu aberis, ¹ & me absente res. ² habebis mei rationem. nam posset aliquid, si utervis nostrum adesset, ³ agente Servilio, Servio fieri probabile. nunc, ⁴ si jam res placeat, agendi tamen viam non video. Nunc venio ad illam epistolam, quam accepi à Tullio. De Marcello, fecisti diligenter. igitur s. c. si erit factum, scribes ad me : sin ininùs, rem tamen conficies. mihi enim attribui oportebit, item Bibulo. sed non dubito, quin s. c. expeditum sit, in quo præsertim sit compendium populi. De Torquato, probè. De Masone, & Ligure, cum venerint. De illo, quod Chærippus : (quoniam hic quoque *περὸν δὸν* sustulisti) ò provincia! etiamne hic mihi curandus est ? curandus autem ? hæctenus, ⁵ ne quid ad Senatum, consule, aut numera. nam de ceteris. Sed tamen commodè, quod cum Scrofa. De Pomtino, rectè scribis. est enim ita, ut si ante Kalend. Jun. Brundisi futurus sit, ininùs urgendi fuerint M. Annius, & Tullius. Quæ de Sicinio audisti, ea mihi probantur : modòne illa exceptio in aliquem incurrat bene de nobis meritum. sed considerabimus. rem enim probò. De nostro itinere, quod statuerò. De quinque præfectis, quid Pompejus facturus sit, cum ex ipso cognoro, faciam, ut scias. De Oppio bene curasti, quòd ei dccc. exposuisti : idque, quoniam Philotimum habes, perface, ⁶ & cognosce rationem : &, ut agam amplius, si me amas, prius quàm proficiscaris, effice. magna me cura levaris. Habes ad omnia. etsi pænè præterii chartam tibi deesse : ⁷ mera captio est ; siquidem ejus inopia ininùs multa ad me scribis. tu verò aufer ⁸ ducentos. etsi meam in eo parisioniam hujus paginæ contractio significat, dum acta & rumores vellent. jam, si qua certa habes de Cæsare, exspecto litteras : & alias Pomtino de omnibus rebus diligentes dabis.

5

CICERO ATTICO, S.

PLANE deest quod scribam. nam nec, quid mandem, habeo : nihil enim prætermisum est : nec quid narrem : ⁹ novi enim nihil : nec *jocandi locus est* ; ita me multa sollicitant. tantum tamen scito, Idibus Mai. nos Venusia mane proficiscentes has dedisse. eo autem die credo aliquid actum in Senatu. sequantur igitur nos tuæ litteræ, quibus non modò res omneis, sed etiam rumores cognoscamus. eas accipiemus Brundisi. ibi enim Pomtinum ad eam diem, quam tu scripsisti, exspectare consilium est. Nos Tarenti, quos cum Pompejo *Ἀγλόγης* de Rep. habuerimus, etsi id ipsum scire cupio, quod ad tempus rectè ad te scribere possim, id est, quàm diu Romæ futurus sis ; ut, aut quòd dem posthac litteras sciam, aut ne dem frustra. Sed ante quàm proficiscare, utique explicatum sit illud Hs xx. & dccc. hoc velim in maximis rebus & maximè necessariis habere ; ut, quod auctore te velle cœpi, adjutore assequar.

6

CICERO ATTICO, S.

TARENTUM VENI A. D. xv. Kalend. Jun. Quòd Pomtinum statueram exspectare, commodissimum duxi dies eos, quoad ille veniret, cum Pompejo consumere :

eoque magis, quòd ei gratum esse id videbam ; qui etiam à me petierit, ut secum, & apud se *essem quotidie* : quod concessilibenter. multos enim ejus præclaros de Repub. sermones accipiam : instruar etiam consiliis idoneis ad hoc nostrum negotium. Sed ad te brevior jam in scribendo incipio fieri, dubitans Romæ ne sis, an jam profectus. quod tamen quoad ignorabo, scribam aliquid potiùs, quam committam, ut, tibi cum possint reddi à me litteræ, non reddantur. nec tamen jam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. mandavi omnia, quæ quidem tu, ut polliceris, exhauries : narabo, cum aliquid habebo novi. illud tamen non desinam, ¹⁰ dum adesse te putabo, de Cæsaris nomine rogare, ut confectum relinquant. avide exspecto tuas litteras, & maximè, ut norim tempus profectiois tuæ.

CICERO ATTICO, S.

7

QUOTIDIE, vel potiùs in dies singulos brevioris litteras ad te mitto. quotidie enim ¹¹ magis suspicor te in Epirum jam profectum. sed tamen, ut mandatum scias me curasse ; quot ante, ait se Pompejus ¹² quinos præfectos delaturum, novos ; vacationes, judicariam causam. Ego cum triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuisset, proficiscebam Brundisium A. D. ¹³ xiii. Kal. Junias. civem illum egregium relinquebam, & ad hæc, quæ timentur propulsanda paratissimum. Tuas litteras exspectabo, cum ut, quid agas, tum, ubi sis, sciam.

CICERO ATTICO, S.

8

MEX incommoda validudo, qua jam emerferam, utpote cum sine febris laborassem, & Pomtini exspectatio, de quo adhuc ne rumor quidem venerat, tenebat duodecimum jam diem Brundisi. sed cursum exspectabamus. tu si modò es Romæ, (vix enim puto) sin es, hoc vehementer animadvertas velim ¹⁴ Roma acceperam litteras, Milonem meum queri per litteras injuriam meam, quòd Philotimus socius esset in bonis suis. id ego ita fieri volui de C. Duronii sententia ; quem & amicissimum Miloni perspexeram, & talem virum, qualem tu judicas, cognoram. ejus aut consilium, meumque hoc fuerat ; primùm, ut *in potestate nostra* esset res, ne illum malus ¹⁵ emptor alienus mancipiis, quæ per multa secum habet, spoliaret : deinde, ut Faustæ, cui cautum ille esse voluisset, ratum esset. erat etiam illud, ut ipsi nos, si quid ¹⁶ servari posset, quam facilimè servarem. nunc rem totam perspicias velim. nobis enim scribuntur sæpe majora. sed si ille queritur, si scribit ad amicos, si idem Fausta vult, Philotimus, ut ego ei coram dixeram, mihi que ille receperat, ne sit invito Milone in bonis. nihil nobis fuerat tanti. sin hæc leviora sunt, tu judicabis. loquere cum Duronio. scripsi etiam ad Camillum, ad Lamiam : eoque magis, quòd non confidebam Romæ te esse. summa erit hæc ; statues, ut *ex fide, fama, reque* mea videbitur.

CICERO ATTICO, S.

9

ACTIUM VENIMUS A. D. xvii. Kal. Quint. cum quidem & Corcyræ, & Sybotis muneribus tuis, quæ & Areus, & meus amicus Eutychides opiparè, & *φιλοπρῶσι- νέστετε*

1. *Et me absente res.*] Omnes Bofii codd. ita habebant, vulg. & *me absente rei.*

2. *Habebis mei rationem.*] Partim ita legunt quidam codd. Bofii, partim *mirationem*. hoc in suis libris notarunt etiam alii Manutius, & Faernus teste Ursino, qui inde conjiciebat legendum, & *me absente mei habebis rationem.*

3. *Agente Servilio Servio.*] Ita veteres libros habere testatur Manutius ; sed distinctionem inserit ut duo sint *Servilius*, & *Servius* ; Lamb. reponit, *Servio Servilii-filio* : à vulg. abest illud, *Servio*.

4. *Si jam res placeat.*] Vulg. *si iam*.

5. *Ne quid ad Senatum, consule, aut numera.*] Distertè duos mss. Palat. habere dicit Junius, *nequid ad Senatum, Consulem aut Pr.* alterum egregiè interpretatur d. loco Turnebus.

6. *Et cognosce rationem, & ut agam amplius.* sed, &c.

7. *Mera captio est.*] Hæc est Decurt. Tornas. Memmian. Huralt. & Malasp. codicum lectio, vulgò, *mea cautio est.*

8. *Ducentos.*] Non mutavit receptam lectionem Bofius quamquam in Decurtato hoc nomen erat in litura ; ut fortasse Cicero scripserit, *ducenties*, quo pacto legit Lambinus.

9. *Novi enim nihil.*] Sic emendavit Manutius ex veteribus libris legentibus, *novi enim mihi*. Ferri liber, nec, *quid narrem, novi*. Etenim mihi.

10. *Dum adesse te.*] Te abest à recepta lectione.

11. *Magis suspicor.*] *Magis ac magis suspicor*, visitur in vulgariis libris.

12. *Quinos præfectos.*] Est hæc correctio à Victorio, antea legēbatur, dirempta dictione, *qui nos*.

13. *Xiii. Kal.*] Vulg. *XIV*.

14. *Roma acceperam.*] Vulg. *Romæ*.

15. *Emptor alienus.*] Sic Bofius ex veteribus libris ; quod & antea notat Fulvius nisi quod conjunctionem, &, vocabulo *alienus* præposuit : vulg. *alienis*.

16. *Servari posset.*] Vulg. *posset*.

ἔστειλον nobis ¹ congefserant, epulati effemus ² Saliarem in modum. Actio maluimus iter facere pedibus, qui incommodissimè navigassemus: & ³ Leucatum flectere molestum videbatur. actuariis autem minutis Patras accedere ⁴ sine his impedimentis, non satis visum est decorum. Ego, ut sæpe tu me currentem hortatus es, quotidie mediator, præcipio meis, faciam denique, ut summa modestia, & summa abstinentia munus hoc extraordinarium traducamus. Parthus, velim, quiescat, & fortuna nos iuvet: nostra præstabitur. Tu, quæso; quid agas, ⁵ ubi quoque tempore futurus sis, qualeis res nostras Romæ reliqueris, maximè ⁶ de xx & de dccc cura ut sciamus. id unis diligenter litteris datis, quæ ad me utique perferantur, consequere. Illud tamen (quoniam nunc abes, cum id non agitur: aderes autem ad tempus ⁷ ut mihi rescripsisti) memento curare per te, & per omnes nostros, in primis per Hortensium, ut annus noster maneat suo statu, ne quid novi decernatur. hoc tibi ita mando, ut dubitem, an etiam te rogem, ut pugnes, ne intercaleatur. sed non audeo tibi omnia onera imponere. annum quidem utique teneto. Cicero meus, modestissimus & suavissimus puer, tibi salutem dicit. Dionysium semper equidem, ut scis, dilexi, sed quotidie pluris facio, & mehercule in primis, quod te amat, nec tui mentionem intermittere sinit.

10

CICERO ATTICO, S.

UT Athenas ⁸ A. D. VII. KAL. Quint. veneram; expectabam ibi jam quartum diem Pomtinum: neque de ejus adventu certi quicquam habebam: eram autem totus, crede mihi, tecum: & quanquam sine his per me ipse, tamen acrius, vestigiis tuis monitus, de te cogitabam. quid quæris? non mehercule alius ullus sermo, nisi de te. sed tu aliquid de me ipso scire fortasse mavis; hæc sunt. Adhuc *sumptus* nec in me aut publicè, aut privatim, nec in quemquam comitum. nihil accipitur lege Julia, nihil ab hospite, persuasum est omnibus meis, *serviendum esse famæ meæ*. bellè adhuc. hoc animadversum, Græcorum laude, & multo sermone celebratur. quod superest, elaboratur in hoc à me, sicut tibi sensu placere. sed hæc tum laudemus, cum erunt perorata. Reliqua sunt ejusmodi, ut meum consilium sæpe reprehendam quod non aliqua ratione ex hoc negotio emerferim. ò rem minime aptam meis moribus. ⁹ ò illum verum, ἔρδει τις. dices, quid adhuc?

¹⁰ nondum in negotio verfaris. nescio; & puto molestiora restare: etsi hæc ipsa fero equidem fronte, ¹¹ ut puto, & volo bellissimè; sed *anger intimis sensibus*: ita multa vel iracundè, vel insolenter, vel in omni genere stultitiæ insulsè, arroganter & dicuntur & tacentur quotidie. quæ, non quod te celem, non perscribo, sed quia ¹² δυσξίμητα sunt. itaque admirabere meam βαθύτητα, cum salvi redierimus: tanta mihi μελέτη hujus virtutis datur. ergo hæc quoque hætenus. etsi mihi nihil erat propositum ad scribendum; quia, quid ageres, ubi erratur esses, ne suspicabar quidem: nec hercule umquam tam diu ignarus rerum mearum fui; quid de Cæsaris, quid de Milonis nominibus actum sit: ac non modò nemo, sed ne rumor quidem quisquam, ut scirem, in Rep. quid ageretur. quare si quid erit, quod scias de iis rebus, quas putabis scire me velle, per mihi gratum erit, si id curaris ad me perferendum. Quid est præterea? nihil sane, nisi illud: valde me Athenæ delectarunt: ¹³ urbs duntaxat, & *urbis ornamentum*? & hominum amores in te, & in nos quædam benivolentia; sed multum & philosophia. ¹⁴ ἄνω κέρτω si quid est, est in Aristote, apud quem eram. nam Xenonem tuum, vel nostrum potius, Quinto concesseram: & tamen propter vicinitatem totos dies ¹⁵ simul eram invicem. Cum primum poteris, tua consilia ad me scribas, ut sciam, quid agas, ubi quoque, & maximè quando Romæ futurus sis.

CICERO ATTICO, S.

11

HUI, totiesne me litteras dedisse Romam, cum ad te nullas darem? at verò posthac frustra potius dabo, quam si rectè dari potuerint, committam, ut non dem. Ne provincia nobis prorogetur, per fortunas, dum ades, quidquid provideri potest, provide. non dici potest, quàm flagrem desiderio urbis, quàm vix harum rerum insulsiatam feram. ¹⁶ Marcellus sædè de Comensi: etsi ille magistratum non gesserit, erat tamen Transpadanus. ita mihi videtur non minus stomachi ¹⁷ nostro, ac Cæsari fecisse. sed hoc ipse viderit. Pompejus mihi quoque videbatur, quod scribis Varronem dicere, in Hispaniam certè iturus. id ego minimè probabam; qui quidem Theophani facilè persuasit, nihil esse meliùs ¹⁸ quàm illum *nusquam discedere*. ergo Græcus incumbet. valet autem auctoritas ejus apud illum plurimum. Ego has pridie Nonas Quint. proficiscens Athenis dedi; cum ibi decem ipsos fuisset dies. venerat ¹ Pom-

1. *Congefserant.*] Emendationem Manutii comprobat scriptura hæc Decurtati, cuius loco legitur in vulgatis *congefserant*.

2. *Saliarem in modum.*] Et hic gratiam magnam inivit ab omnibus reip. literariæ civibus Victorius, ex antiquo suo qui habebat *alia. rem in modum*; ita ut nunc legitimus emendans: in prioribus editionibus excusum erat, *bilarem in modum*.

3. *Leucatum.*] Est ab antiquis Bosii. impressi *Leucaten*.

4. *Sine his impedimentis.*] Est Bessaronis ms. scriptura melior Manutii iudicio, quàm illa quam habent quidam, & inter eos niss. Palat: *iis impedimentis*. Ceterum vox sive, *his*, sive, *iis*, abest & a ms. Ursini & a vulg. editione.

5. *Ubi quoque tempore.*] Vulg. *ubi quoque hoc tempore*.

6. *De XX.*] Vulgati libri, de cxx. Bosius notam C expunxit, admonitus tum à vetustiore suo, tum ab ipso Cic. ep. 5. hujus libri.

7. *Ut mihi rescripsisti.*] Vulgati codices, *ut mihi scripsisti*.

8. *A. D. VII.*] Perspicue erat in Decurt. ut legendum Manutius censet A. D. VII. non ut vulgo, ad xv.

9. *Ò illum verum.*] Vulg. ò illud verum, &c. Ceterum quæ sequuntur verba Græca restituit Victor.

10. *Nondum in negotio.*] Vulg. *nondum enim in negotio*.

11. *Ut puto & volo bellissimè.*] Lectio hæc est Decurtati, Bessar. & aliorum plurimorum mss. vulg. *ut puto, & vultu & fronte bellissimis*: Lambinus tamen malit, *bellissima*.

12. *Δυσξίμητα.*] Ita reposuit ex scidarum corrupta hæc lectio ΔΥΣΞΙΜΗΤΑ, cui sermè respondet, corrupta & hæc Victorii ΔΥΣΞΙΜΗΤΑ qui hinc conjecit ΔΥΣΞΙΜΗΤΑ, quod & antiquum librum habere testatur Ursinus. antea legebatur ΔΥΣΑΚΛΗΤΑ. Lambinus pro more, conjecturarum

myriadem affert, ΔΥΣΚΛΗΤΑ, seu, ΔΥΣΒΑΚΛΗΤΑ, seu, ΔΥΣΒΑΚΛΗΤΑ seu ΔΥΣΒΑΚΛΗΜΕΝΑ, seu ΔΥΣΒΑΚΛΗΜΕΝΑ. Turnebus d. cap. 27. conjicit, ΔΥΣΚΛΑΛΗΤΑ.

13. *Urbs duntaxat.*] Totum hunc locum ita descripsit & distinguit ex Scidis Bosius. Manutius etiam testatur Bessaronis librum habere *urbe*, non *turbe*. Faernus hic etiam, *quædam* legit, pro, *quædam*.

14. *Ἄνω κέρτω. si quid.*] Bosii ex Scidis lectionem hanc sequitur Junius, interpretationem minimè: vulgò ἄνω κέρτω si quidem est in Aristote, quam lectionem esse omnium librorum ait Lambinus, nisi quod quidam pro *Græcis* habent *Latina*, *sursum* & *deorsum*: Malasp. pro ἄνω κέρτω vult legi *Antiochina*; pro, *si quidem est in Aristote, &c.* Ursinus ait in libro viri doctissimi emendatum esse, *si quidem existimat tuus apud quem eram*; ipse vero legendum censet, *si quidem existimat Aristote, apud, &c.*

15. *Simul eramus invicem.*] Ita se emendasse profitetur Manutius, tum ex Colmi Gherii admonitu, cum ex inspectione Bessar. cod. Tornæs. junctim. Ceteri vulgatam lectionem retinent.

16. *Marcellus sædè de Comensi: etsi.*] Ex vestigiis veteris scripturæ sic edidit Bosius: Malaspina, Sigonius & Panthagatus, sic *Marcellus sædè in Comensi, etsi ille magistratum non gesserat*. Lambinus, pro sædè, *sædus* reponit: vulgata lectio, *Marcellus sedendi comes*; cui se mederi non posse ingenue fatetur Victorius. Turnebus explicat vulgatam d. cap. 27. paratus tamen assentiri ei qui legendum censuit, *Marcellus cecidit Comensem*.

17. *Nostro ac Cæsari.*] Alii, *nostro quam Cæsari*: vulg. *nostro Cæsari*.

18. *Quam illum nusquam discedere.*] Vulg. *quam illud, nusquam illum discedere*.

¹ Pomtinus: ² una Cn. Volufius: aderat Quæstor: tuus unus Tullius aberat. ἀφρακτε Rhodiorum, & dicota Mitylenæorum habebam, & aliquid ³ ἐπέειχον αἰεὶ. De Parthis erat silentium. quod superest, *dii juvent*. Nos adhuc iter per Græciam summa cum admiratione fecimus. nec mehercule habeo, quod adhuc quem accusum meorum. videntur mihi nosse nos, nostram causam, & conditionem profectiois suæ. planè *serviunt existimationi meæ*. quod superest, si verum illud est: αἰα γ' ἢ διαπονεα. certè permanebunt. nihil enim à me fieri ita videbunt, ut sibi sit delinquendi locus. sin id parum profuerit, fiet aliquid à nobis severius. nam adhuc lenitate dulces sumus; &, ut spero, proficimus aliquantum. sed ego hanc, ut singuli dicunt, ἀνείξιαν in unum annum meditatatus sum. proinde pugna, ne, si quid prorogatum sit, turpis inveniar. ⁶ Nunc redeo ad ea, quæ mihi mandas; ⁷ ni præfæctis excusationi sis, quos voles, deferro. non ero tam *μείλιος*, quam in Apuleio fui. Zenonem tam diligo, quàm tu: ⁸ quod ipsum sentire certò scio. Apud Patronem, ⁹ & reliquos varones te in maxima gratia posui: & hercule merito tuo feci. nam mihi is ter dixit, te scripsisse ad se, mihi ex illius litteris rem illam curæ fuisse, quod ei perigratum erat. sed cum Patron mecum egisset, ut peterem à vestro ¹⁰ Ariopago, ὑπομνηματισμὸν tollerent, quem Polycharmo Prætoris fecerant, commodius visum est & Zenoni, & post ipsi Patroni, me ad Memmium scribere, qui pridie, quàm ego Athenas veni, Mitylenas profectus erat, ut is ad tuos scriberet, posse id sua voluntate fieri. non enim dubitabat Xeno, quin ab Ariopagitis invito Memmio impetrari non posset. ¹¹ Memmius autem ædificandi consilium abjecerat: sed erat Patroni iratus. itaque scripsi ad eum accuratè: cujus epistolæ misi ad te exemplum. Tu, velim, Piliam meis verbis consolere: indico enim tibi: tu illi nihil dixeris. accepi fasciculum, in quo erat epistola Piliæ: abstuli, aperui, legi: valde scripta est *σομπατέως*. Brundisio quæ tibi epistolæ redditæ sunt sine mea, tum videlicet data, cum ego me non belle haberem. nam illam ¹² νομειανδρίαν excusationem ne acceperis. Cura, ut omnia sciam, sed maximè, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

12

NEGOTIUM magnum est navigare, ¹³ atque mense Quint. sexto die Delum Athenis venimus. pridie Nonas Quint. à Piræeo ad Zosteram, vento molesto qui nos ibidem Nonis tenuit. A. D. VIII. Idus ¹⁴ ad Ceo jucundè. inde Giarum sævo vento, non adverso: hinc Scyrum, inde Delum, utroq; citius, quàm vellemus, cursum confecimus. jam nosti ἀφρακτε Rhodiorum. nihil, quod minùs fluctum ferre possit. itaq; erat in animo nihil festinare, ¹⁵ Delo nec me movere, nisi ¹⁶ omnia ἀκρωτηρίων ὄνεια vidissem. De Messalla ad te statim, ut audivi, de Gyaro dedi litteras: & id ipsum consilium nostrum etiam ad Hortensium: cui quidem valde ¹⁷ συνηγωνίων. sed tuas de ejus ¹⁸ iudiciis, sermonibus, & mehercule omni de Reip. statu litteras exspecto, *πολιτικώτερον* quidem scriptas, (quoniam meos cum Thallumeto nostro pervolutas libros) ejusmodi inquam litteras, ex quibus ego, non quid fiat, (nam id ¹⁹ vel Helenius, vir gravissimus, potest efficere, cliens tuus) sed *quid* ²⁰ futurum sit. etiam cum hæc leges habebimus Consules. omnia perspicere poteris, de Cæsare, de Pompejo, de ipsis iudiciis. Nostra autem negotia, quoniam Romæ commoraris, amabo te, explica. Cui rei fugerat me rescribere, ²¹ de strue laterum sole rogo. De aqua, si quid poterit fieri, eo sis animo, quo foles esse: quam ego cum mea sponte, tum tuis sermonibus æstimo plurimè. ²² ergo quid conficies. Præterea ²³ si quid Philippus rogavit, quod in sua re faceres, id velim facias. Plura scribam ad te, cum constitero: nunc eram planè in medio mari.

CICERO ATTICO, S.

13

EPHEMUS venimus A. D. XI. KAL. Sext. ²⁴ sexagesimo, & quingentesimo post pugnam Bovillam. navigavimus sine timore & sine naufraga; sed tardiùs propter aphractorum Rhodiorum imbecillitatem. De concursu legationum, privatorum, & de incredibili multitudine, quæ mihi jam Sami, sed mirabilem in modum Ephesi præsto fuit, aut audissem te puto, aut quid ad me attinet? ²⁵ verumtamen cum cum Decumanis venissem cum imperio, Græci quasi Ephesio Prætori se alacres obtulerunt, ex quo te intelligere certo scio, multorum annorum *ostentationes* meas nunc in dif.

1. Pomtinus.] Notandum ubicunque occurrat, in vulgatis editionibus semper legi, *Pomtinus*, per, n.

2. Una Cn. Volufius: aderat quæstor tuus unus.] Ita & restituit & distinguit Bosius ex Decurtat. vulg. nam Cn. Volufius aderat quæstor. tuus unus, &c. Lambino legendum videtur, *Jam Quintus Volufius aderat & quæstor Rufus unus*, &c. verumtamen tutius censet retinere lectionem receptam.

3. Επέειχον αἰεὶ.] Legebatur in Victorii codice & Tornæs. ἄπικον ΔΕΙ: in Decurt. & Crusellino ὄπικον. ΔΕΙ, unde Bosius ita restituit, consentiente Junio, freto scriptura unius Palat. Victorius conjiciebat ὄπικων, quod Lambinus rejiciens, de Tornæsiani scriptura nihil mutat, & legit ἐπὶ κόπιδ. Pius reponerat, *aliud ἐπίσκοπον* sive *κατασκοπον*.

4. Οἷα γ' ἢ.] Vulg. οἷα περ ἢ, &c. quæ etiam est antiqui Victoriani lectio.

5. Fiet aliquid à nobis severius.] *Serius* habent veteres omnes Ursini.

6. Nunc redeo ad ea.] Fulvii ms. *nunc ad ea quæ mihi*; vulgò *nunc redeo ad quæ mihi mandas*.

7. In præfæctis excusationi sis.] Hæc est Decurtati scriptura: Lambinus à veteribus libris longius recedens scribit, *in præfæctis excusato: tribunos quos voles, deserto*, &c. vulgaria: *in præfæctis excusatio: sis, quos voles*, &c. quam Faërnus probat, nisi quod excusato, pro, excusatio substituebat.

8. Quod ipsum.] Vulg. quod id ipsum.

9. Et reliquos varones.] Ita Lambinus, Turnebus, Bosius: vulg. *varones*, quod mavult Junius. *Patrones*, legebat Pius, referente Ursino.

10. Ariopago.] Vulg. *Ariopago*.

11. Memmius autem.] Hæc emendatio debetur Victorio, antea legebat, *Ananius autem*.

12. Νομειανδρίαν.] Pro hac Decurtati scriptura, hæctenus demianitè editum fuit *μειανδρίαν*.

13. Atque mense.] Vulg. *atque id mense*.

14. Ad Ceo jucundè.] Ita est in Decurtato & Crusell. ut conjecterit Manutius. Victorius ex mss. repouerat, *ab Ceo jucundè*, quoniam prius haberetur *ad Cocum vicum, deinde*.

15. Delo nec me.] Vulg. *nec me de Delo*. Faërn. delet illud *Delo*.

16. Omnia ἀκρωτηρίων ὄνεια.] Decurtati lectio hæc est quam sequitur Junius, nisi quod pro *omina*, vulgatum, *omnia* servat. E depravatis veteris scripturæ vestigiis, quæ hæc sunt ΑΚΡΑ ΤΗ ΚΗΥΡΑ, legendum putat Muretus *ἀκρωτη τὴ ὄνεια* lib. xiv. Var. lect. cap. 11. Lambinus sequitur emendationem, ut ait Bosii, quæ hæc est *ἀκρωτηρίων ὄνεια* vulg. ἀκρωτηρίων *jura*. mss. ἀκρωτηρίων *jura*, alii *tuta*. unde placebat Manutio ἀκρωτηρίων.

17. Συνηγωνίων.] Euge Victori qui illud *συνηγωνίζομαι* hinc sureillis ejeceris.

18. Iudiciis.] Vulgò *iudicii*.

19. Vel Helenius vir gravissimus.] Vetus scriptura hæc est; vulgata, *vel Helenius vir gravissimus*.

20. Futurum sit etiam cum hæc.] Vulg. *sciam. Cum hæc*.

21. De strue laterum.] Victorius & Bosius indicarunt veteres libros habere *DESTRUES ALTERUM*, *ille se Machaonis artes deficere ingeniuè proficitur, alter vero ita sanat ut videre est*. vulg. *de strue salinarum*. Vetus Ursini liber, *de servis salinarum*.

22. Ergo quid.] Vulg. ego aliquid.

23. Si quid Philippus rogavit, quod in sua re faceres.] Faërnus ex mss. si quid Phil. rogat, quod in sua re faceres. vulg. *in tua re*.

24. Sexagesimo & quingentesimo.] Hæc est Decurtati scriptura: Manutius legeret libenter, *septuagesimo & quinto*. Lambinus, *quingentesimo quadragesimo quinto*: vulg. *sexagesimo quinto*.

25. Verumtamen cum cum Decumanis.] Scidæ, *cum Decumanis*. alterum *cum*, negligentia librariorum omisissum restituit Bosius. Manutio placet, *verumtamen cum Romanis*, quam conjecturam amplexi sunt Corradus & Lambinus, qui vocem, *civis*, addit. Muretus rectum putat, *verumtamen cum Decumani*, ut si venissem cum imperio: vulgata lectio similis est Scidarum.

discrimen esse adductas. sed, ut spero, utemur ea palæstra, quam à te didicimus; omnibusque satisfaciemus; & cò facilius, quòd in nostra provincia confectæ sunt pactiones. Sed hæcenus, præsertim eum cenanti mihi nuntiaret Cæstius, se de nocte proficisci. Tua negotia Ephesi curæ mihi fuerunt: Thermoque, tametsi ante adventum meum liberalissimè erat pollicitus tuis omnibus, tamen Philogenem, & Sejum tradidi; Apolloniensem Xenonem commendavi. omnino omnia se facturum recepit. Ego præterea rationem Philogeni permutationis ejus, quam tecum feci, edidi. ergo hæc quoque hæcenus. Redeo ad urbana. Per fortunas (quoniam Romæ manes) primum illud præfulci, atque præmuni, quæso, ut simus annui; ne intercaletur quidem. deinde exhauri mea mandata; maximeque si quid potest, de illo domestico, scrupulum quem non ignoras; deinde de Cæsare: ejus in cupiditatem te auctore incubui; nec me piget. 3 &, si intelligis, quam meum sit scire & curare, quid in Rep. fiat: hæc autem? immo verò etiam quid futurum sit, perscribere ad me omnia, sed diligentissimè: 4 in primisque eequid judiciorum status aut factorum, aut futurorum etiam laboret. De aqua, si curæ est, si quid Philippus agat, 5 animadvertas.

CICERO ATTICO, S.

14. ANTE quam aliquo loco confedero, neque longas à me, neque semper mea manu litteras expectabis. cum autem erit spatium, 5 utrumque præstabo. nunc iter conficiebamus æstuosa & pulverulenta via. dederam Ephesò pridie: has dedi Tralibus. In provincia mea fore me putabam KAL. Sextilibus. ex ea die, 7 si me amas, *ἄνευ φιλίας* commoveto. tamen interea hæc, 8 quæ vellem, mihi afferebantur: primum otium Parthicum, dein confectæ pactiones Publicanorum, postmodò seditio militum sedata ab Appio, stipendiumque eis usque ad Idus Quint. persolutum. Nos Asia accepit admirabiliter. adventus noster nemini ne minimo quidem fuit sumptui. spero meos omnes fervire laudi meæ. tamen magno timore sum: sed bene speramus. omnes jam nostri, præter Tullium tuum, venerunt. erat mihi in animo rectè proficisci ad exercitum. æstivos menses reliquos rei militari dare, hibernos *juridictioni*. Tu, velim, si me nihilo minus nosi curiosum in Rep. quàm te, scribas ad me omnia quæ sint, quæ futura sint, nihil mihi gratius facere potes: nisi tamen id erit mihi gratissimum, si, quæ tibi

mandavi, confeceris; 10 in primisque illud *ἐν δόμῳ*; quo mihi seis nihil esse carius. Habes epistolam plenam festinationis & pulveris reliquæ subtiliores erant.

CICERO ATTICO, S.

15. LAODICEAM veni pridie KAL. Sext. 12 ex hoc die clarum anni movebis. nihil exoptatius adventu meo, nihil carius. sed est incredibile, quam me negotii tædeat. 13 non habeat satis *magnum campum ille* tibi non ignotus cuius animi, 14 & industriæ meæ? præclara opera cesset? quippe, jus Laodiceæ me dicere, cum Romæ A. Plotius dicat? & cum exercitum noster amicus habeat, tantum me nomen habere duarum legionum exilium? denique hæc non disidero: lucem, forum, urbem, domum, vos desidero. sed feram, ut potero sit modò annuum. si rogatur, actum est. verum perfacilè resisti potest. tu modò Romæ sis. Quæris, quid hic agam? ita vivam, ut maximos sumptus facio. mirificè delector hoc instituto. admirabilis *abstinentia* ex præceptis tuis: ut vercam, ne illud, quod tecum permutavi, versura mihi solvendum sit. Appii vulnere non refrico: sed apparent, nec oculi possunt. iter Laodicea faciebam A. D. III. Nonis Sext. cum has litteras dabam, in castra in Lycaoniam, inde ad Taurum cogitabam, ut cum 15 Mæragene signis collatis, si possem de servo tuo deciderem. *clitella bovi* sunt impositæ, 16 Cillane, non est nostrum onus: sed feremus: modo, si me amas, 17 sit annuum. adsis tu ad tempus, ut 18 Senatum totum excites, mirificè sollicitus sum, quòd jam diu ignota sunt mihi ista omnia. quare, ut ad te ante scripsi, cum cetera, tum Resp. cura, ut mihi nota sit. 19 Plura scribam tarde redduro? sed dabam familiari homini, ac domestico, C. Andronico Puteolano. tu autem sæpe dare tabulariis Publicanorum poteris, per magistrōs scripturæ, 20 & portus, & nostrarum dicecesum.

CICERO ATTICO, S.

16. EST in ipso itinere & via discedebant Publicanorum tabellarii, & eramus in cursu: tamen surripiendum alicud putavi spatii, ne me immemorem mandati tui putares. itaque subsedi in ipsa via, dum hæc, quæ longiorē desiderant orationem, summatim tibi perscriberem. Maxima expectatione in perditam, & planè eversam in perpetuum provinciam nos venisse scito pridie KAL Sextiles; 21 moratus triduum Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, audivimus nihil aliud, nisi imperata

1. Philogenem, & Sejum tradidi; Apolloniensem Xenonem.] Lectio hæc est Victorii nisi quod Apolloniensem scripsit Bosius ex Decurtato & Crusellino, pro Apollonidensem: Lambinus ait in mss. esse Apollonidensem: vulg. Sejum Rhodium & Apolloniensem.

2. Maximeque si quid potest, &c.] Færnus, maximeque si quid potest de illo scrupulo quem, &c.

3. Et, si intelligis quam meum.] Færnus, etsi intelligis quam mea interfit scire.

4. In primisque eequid judiciorum.] Ita Decurt. & Crusell. Malasp. Lamb. & Junius ex duobus Palat. in primisque numquid judiciorum, &c. vulg. quid judiciorum.

5. Animadvertas.] Vulg. animadvertes.

6. Utrumque præstabo.] Codex Tornæsius habet utrumque stabo. Malasp. mss. habo; à quo non videbatur abhorreere Guilielmus.

7. Si me amas *παράγγελλε*.] Hæc est Germanorum lectio quam sequutus est Victorius, quia similes valde characteres in suo mss. invenerat, scilicet ΠΑΡΤΕΑΜΑ ΕΝΙΑΥΤΙΟΝ. Vir doctissimus ut ait Ursinus, ita emendabat, & si me *ἐπείγγελλε* ἐνιάυτιον commovebat tamen.

8. Hæc, quæ vellem, mihi afferebantur.] Junius ex mss. Palat. hæc vellem, mihi quæ afferebantur; ceterum pro afferebantur nonnulli codd. inter quos Tornæf. legunt adgerebantur.

9. Bene speramus.] Vulg. bene paramus.

10. In primisque illud.] Ita emendavit Manutius: vulgò, in primis quid illud.

11. *Ἐν δόμῳ*.] Sic reposuit Victorius. prius ἐν ὀμίλῳ.

12. Ex hoc die clarum anni movebis.] Hæc est Decurtati scriptura. reposuit Victorius antea, ex hoc die clarum commovebis, cum prius legeretur, ex hoc die clarum animo verbis, quæ etiam est &

Tornæf. & Crusellini lectio. Hoc totum abesse à Bessarionis & Ferri libris, & duobus antiquis qui Romæ sunt, & sine iactura posse abesse ait Manutius, nisi forte legatur, ex hoc die commovebis. Turnebus d. cap. 29. putat commodam recipere interpretationem vulgatum alias, *clarum amorebis*.

13. Non habeat.] Vulg. ne non habeat satis.

14. Et industriæ meæ? præclara opera cesset?] Sic distinguit Junius ex mss. Palat. & meæ industriæ præclara opera, &c. Ceterum vulgò pro, cesset, quæ est Memm. Torn. & nonnullorum Italicorum scriptura, legitur cessent; Lambinus malit, à præclara opera cessent.

15. Mæragene.] Sic Decurt. vulg. Mæopragine, vel Morphagene.

16. Cillane non est.] Junius ait Bosium hæc optimè ex Decurt. sui fide. Victorius edidit, illane, ut est in Tornæf. & Crusellino.

17. Sit annuum.] Junius ex mss. Palat. sit annus, etiam si non improbet vulgatam lectionem, ut sim annuus.

18. Senatum totum.] In mss. Bosii exaratum erat, senatum totum: vulg. abest totum.

19. Plura scribam tarde redduro?] Junius ait Bosium sic rectè legere; sed mss. Palat. tamen servare vocem, tibi, quod probat. Victorius locum hunc corruptum existimat: Lambinus conjecturam hanc Malasp. sequitur, plura scribam: tarde redduro. sed quum vidisset codd. Tornæf. habere redduro ire, maluit, plura scribam, sciens tibi tardè redduro iri: sed dabam, &c. Bosius etiam hinc legi posse censet, plura scribam tarde tibi redduro iri. Germani & vulg. plura scribam alias.

20. Et portus & nostrarum.] Manutius forte legendum putat, & portus nostrarum.

21. Moratus triduum Laodiceæ.] Videtur legendum Ursino, moratos.

ἐπιπεφάλια solvere non posse: ¹ ἀνάς omnium venditas: civitatum gemitus, ploratus, monstra quædam non hominis, sed terræ nescio cuius immanis. quid quæris? ² tædet omninum vitiæ. *levantur tamen misera civitates*, quod nullus sit sumptus in nos, neque in legatos, neque in Quæstorem, neque in quemquam. scito, non modo nos tænum, aut quod lege Julia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem; nec, præter quattuor lectos & lectum, quemquam accipere quidquam: multis locis ne lectum quidem, & in tabernaculo manere plerumque. itaque incredibilem in modum concursus fiunt ex agris, ex vicis, & ex domibus omnibus. mehercule etiam, adventu nostro, *reviviscunt*; iustitia; abstinentia, clementia tui Ciceronis. itaque opiniones omnium superavit. Appius, ut audit nos venire, in ultimam provinciam se conjecit Tarsum usque: ibi forum agit. De Partho silentium est: sed tamen concisos equites nostros à barbaris nuntiabant ii, qui veniebant. Bibulus ne cogitabat quidem etiam nunc in provinciam suam accedere. id autem facere ob eam causam dicebant, quod tardius vellet decedere. Nos in castra properabamus, quæ aberant bidui.

CICERO ATTICO, S.

17 **A**CCEPI Roma sine epistola tua fasciculum litterarum: in quo, si modò valuisti, & Romæ fuisti, Philotimi duco esse culpam, non tuam. hanc epistolam dictavi sedens in rheda, cum in castra proficiscerer, à quibus aberam bidui. paucis diebus habebam certos homines, quibus darem litteras. itaque eò me servavi. Nos, tamen etsi hoc te ex aliis audire malo, sic in provincia nos gerimus, quod ad abstinentiam attinet, ut nullus *teruntius* infumatur in quemquam. id fit etiam & legatorum, & tribunorum, & præfectorum diligentia. nam omnes mirificè *συμφιλοῦσιν* gloriæ meæ. Leptra noster mirificus est. Sed nunc propero. perscribam ad te paucis diebus omnia. Cicerones nostros Dejotarus filius, qui rex ab Senatu appellatus est secum in regnum, dum in æstivis nos essemus, illum puenis locum esse bellissimum duximus. ⁴ Sestius ad me scripsit, quæ tecum esset de mea domestica & maxima cura locutus, & quid tibi esset visum. amabo te, incumbere in eam rem, & ad me scribe, quid & possit, & tu censeas. Idem scripsit Hortensium de proroganda nostra provincia dixisse nescio quid. mihi in Cumano, diligentissimè, se, ut annui essemus, defensurum receperat. si quicquam me amas, ⁵ hunc locum muni. dici non potest, quam invitus à vobis absum. & simul hanc gloriæ iustitiæ & abstinentiæ fore illustriorem spero, si *cito decesserimus*. id quod Scævola contigit, qui solos novem menses Asiæ præfuit. Appius noster, cum me adventare videret, profectus est Tarsum usque Laodicea. ibi forum agit, cum ego sim in provincia; quam ejus injuriam non insector. satis enim habeo negotii in sanandis vulneribus, quæ sunt imposita provinciæ. quod, do operam, ut faciam quam minima illius *contumelia*. sed hoc Bruto nostro velim dicas, illum fecisse non belle, qui adventu meo, quam longissimè potuerit, discesserit.

CICERO ATTICO, S

18

QUAM vellem Romæ esses, si fortè non es. nihil enim certi habebamus, nisi accepisse nos tuas litteras A. D. XIII. KAL. Sext. datas: in quibus scriptum esset, te in Epirum iturum circiter KAL. Sextiles. sed, sive Romæ es, sive in Epiro, Parthi Euphratem transferunt duce Pacoro, ⁶ Orodis, regis Parthorum, filio, ⁷ cunctis ferè copiis. ⁸ Bibulus nondum audiebatur esse in Syria. Cassius in oppido Antiochiæ cum omni exercitu. nos in Cappadocia ad Taurum cum exercitu ad Cybistra. hostis in Cyrrhestica; quæ Syriæ pars proxima est provinciæ meæ. his de rebus scripsi ad Senatum: quas litteras, si Romæ es, videbis, putefne reddendas: & multa, immo omnia: quorum *κεφάλαιον*, ne quid *intercæsa*, & *porrecta*, ut ajunt oneris mihi addatur, aut temporis. nobisenim, hac infirmitate exercitus, inopia fociorum, præsertim fidelium, certissimum subsidium est hiems. ea si venerit, nec illi ante in meam provinciam transferint, unum vereor, ne Senatus propter urbanarum rerum metum Pompejum nolit dimittere. quod si alium ad ver mittit, non laboro. nobis modò temporis ne quid prorogetur. Hæc igitur, si Romæ es: sin abes, aut etiam si ades; hæc negotia sic se habent. ⁹ Stamus animis; & quia consiliis, ut videmur, bonis utimur, speramus eiam manu. tuto confedimus, ¹⁰ copioso à frumento, Ciliciam prope conspiciente, expedito ¹¹ ad mutandum, loco; parvo exercitu; sed, ut spero, ad benivolentiam erga nos consentiente: quem nos, Dejotari adventu cum suis omnibus copiis, duplicaturi eramus. sociis multo fidelioribus utimur, quàm quisquam ¹² usus esset: quibus *incredibilis* videtur & nostra mansuetudo & abstinentia. delectus habetur civium Romanorum. frumentum ex agris in loca tuta conportatur. si fuerit occasio, manu, sin minùs, locis nos defendemus. quare bono animo es. video enim te, & quasi *coram adsis*, ita cerno *συμπάθειαι* amoris tui. sed te rogo, (si ullo pacto fieri poterit) si integra in Senatu nostra causa ad KAL. Janu. manserit, ut Romæ sis mense Januario. profectò nihil accipiam injuriæ, si tu aderis. amicos Consules habemus, ¹³ nostrum Tribunum pleb. Furnium. verùm tua est opus assiduitate, prudentia, gratia. tempus est necessarium. sed turpe est, me pluribus verbis agere tecum. Cicerones nostri sunt apud Dejotaram, sed, si opus erit, deducentur Rhodom. Tu, si es Romæ; ut soles, diligentissime: si in Epiro; mitte tamen ad nos de tuis aliquem tabellarium; ut & tu, quid nos agamus, & nos, quid tu agas, quidque acturus sis, scire possimus. Ego tui Bruti rem sic ago, ut *suam ipse* non ageret. sed jam exhibeo pupillum, neque defendo. sunt enim negotia & lenta, & inania. faciam tamen satis. tibi quidem, cui difficilius est, quàm ipsi. sed certè satisfaciam utrique.

CICERO ATTICO, S.

19

OBSIGNARAM jam ¹⁴ epistolam eam, quam puto te modò perlegisse, scriptam mea manu, in qua omnia continentur, ¹⁵ cum subito Appii tabellarius A. D. XI. KAL. Octob. septimo quadagesimo die Roma celeriter (hui tam lon-

1. *Ὠνάς omnium.*] Victorium ita restituentem sequuntur Bosius & Junius: Lambinus non audet rejicere vulgatam lectionem, *possiones omnium*.

2. *Tædet omninum vitiæ.*] Ex corrupta Decurtati lectione, *omnimumos*, istud reponit Bosius. Junius mavult, *omnimumos*: Manutius emendat, *omnino vitiæ*; Malasp. *omnino eos vitiæ*.

3. *Ex domibus omnibus.*] Sic interpungit Manutius; *ex domibus mehercule etiam, adventu nostro, reviviscunt iustitia*. Faërnus, *ex domibus mehercule & jam adventu nostro reviviscunt iustitia*.

4. *Sestius.*] Vulg. *Sextius*.

5. *Hunc locum muni.*] Sic Scidæ, Tornæf. & Crusell. vulg. *hunc locum ama*.

6. *Orodis.*] *Orode* & hic & infra liber mf. Manutii.

7. *Cunctis ferè copiis.*] Ita Decurt. & Tornæf. Victorius *cunctis refero copiis*, quod vulgò receptum est.

8. *Bibulus nondum audiebatur.*] Victorius faciebat *Bibulus ne ro-*

gitabat quidem, ex sui antiqui corrupta hac scriptura, *Bibulus negotiabat quidem*. antea erat, *nuntiabatur quidem*.

9. *Stamus animis, &c.*] Muretus d. cap. undecimo legit, *speramus & jam arvo tuto confedimus*. vulgata: *speramus citam manu. Tuto confedimus*.

10. *Copioso à frumento.*] Bessarionis mf. *quo Pifo à frumento*.

11. *Ad mutandum, loco.*] Hanc Manutii conjecturam confirmant Decurt. & Tornæf. Victorius, quem sequuti reliqui omnes, *ad mutandum locum*.

12. *Usus esset.*] Melius, ut videtur Urfino, Faërnus legit ex antiquo libro, *usus est*.

13. *Nostrum trib.*] Vulg. *nostros trib*.

14. *Epistolam eam.*] Vulg. *epistolam meam*.

15. *Cum subito Appii tabellarius.*] Auxilio antiqui sui ita rescripsit Victorius. prius erat, *cum subito applicuit tabellarius*. restituit etiam inde Victorius, *sui tam longè, pro, erit tam mihi longè*.

1) mihi tuas litteras reddidit. ex quibus non dubito, quin tu Pompejum expectaris, dum Arimino rediret, & jam in Epirum profectus sis: magisque vereor, ut scribis, ne in Epiro sollicitus sis non minus, quam nos hic sumus. De Atrelliano nomine scripsi ad Philotimum ne appellaret Messallam. Itineris nostri famam ad te pervenisse lætor, magisque lætabor, si reliqua cognoris. Filiolam tuam tibi 3jam Romæ jucundam esse gaudeo; eamque, quam nunquam vidi, tamen & amo, & amabilem esse certò scio. etiam atque etiam 4 valete Patron, & tui condiscipuli. Quæ de 5 Tarentinis in militia laboravi, ea tibi grata esse gaudeo. Quòd scribis 6 libente te, repulsam tulisse eum, qui cum sororis tuæ filii patruo certaret; *magni amoris signum*. itaque me etiam admonuisti ut gauderem. nam mihi in mentem non venerat. non credo, inquis. ut libet: sed planè gaudeo: quoniam τὸ νενεμεῖν interest ἔ φθορεῖν.

CICERO ATTICO, S.

20 **S**ATURNALIBUS manè se mihi 7 Pindenissæ dediderunt 8 septimo & quadragesimo die, postquam oppugnare eos cœpimus. qui (malum) isti Pindenissæ? qui sunt? inquis: nomen audivi numquam. quid ego faciam? 9 potui Ciliciam, Ætoliā, aut Macedoniā reddere? hoc jam sic habeto, nec hoc exercitu hīc tanta negotia geri potuisse: quæ cognosce ἐν ἐπιτομῇ. sic enim concedis mihi proximis litteris. Ephesum ut venerim, nosti; qui etiam mihi gratulatus es illius diei 10 celebritatem: qua nihil me umquam delectavit magis. inde 11 oppidis, iis, quæ ieram, mirabiliter accepti, Laodiceam pridie KAL. Sext. venimus. ibi morati biduum 12 perillustres fuimus, honorificisque verbis omnis injurias revellimus superiores: 13 quod idem dein Apameæ quinque morati, & Synnadis triduum, Philomeli quinque dies, Iconii decem 14 fecimus. nihil ea jurisdictione æquabilius, nihil lenius, nihil gravius. 15 inde in castra veni A. D. VII. KAL. Septembr. A. D. III. exercitum Iustravi apud Iconium. ex his castris, cum graves de Parthis nuntii venirent, perrexi in Ciliciam per Cappadociæ partem eam, quæ Ciliciam attingit; eo consilio, ut Armenius 16 Artavasdes, & ipsi Parthi Cappadocia se excludi putarent. cū dies quinque ad Cybistra Cappadociæ castra habuissem, certior sum factus, Parthos ab illo aditu Cappadociæ longè abesse; Ciliciæ magis imminere. itaque confestim iter in Ciliciam feci per Tauri pylas. Tarsum veni AD. III. NON. Oðob. inde ad Amanum contendi qui Syriam à 17 Cilicia ima aqua-

rum divortio dividit; qui mons erat hostium plenus *sempiternorum*. hic 18 A. D. III. Idus Oðob. magnum numerum hostium 19 occidimus. castella munitissima, nocturnò Pontini adventu, nostro matutino, cepimus, incendimus. imperatores appellati sumus. 20 castra paucos dies habuimus, ea ipsa, quæ contra Darium habuerat apud Ißum Alexander, imperator haud paulo melior, quam aut tu, aut ego. ibi dies quinque morati, direpto & vastato Amano, inde discessimus. 21 scis enim dici quædam *πανικῆ*: dici item *ἔ κενὰ ἔ πολέμει*. rumore adventus nostri, & Cassio, qui Antiochia tenebatur, animus accessit, & Parthis timor injectus est. itaque eos, cedentes ab oppido Cassius infectus, rem bene gessit. qua in fuga, magna auctoritate. 22 Ofaces, dux Parthorum, vulnus accepit, eoque interit paucis post diebus. erat in Syria nostrum nomen in gratia. venit interum Bibulus. credo voluit appellatione hac inani nobis esse par. in eodem Amano cœpit laureolam in mustæco quarere. at ille cohortem primam totam perdidit, centurionemque primipili, nobilem sui generis, Asinium Dentonem, & reliquos cohortis ejusdem, & Sex. Lucilium, T. Gavii Cæpionis, locupletis & splendidi hominis, filium, tribunum militum. sanè plagam odiosam acceperat cum re, tum tempore. Nos Pindenissum, quod oppidum munitissimum Eleutherocilicum omnium memoria in armis fuit, (feri homines & acres, & omnibus rebus ad defendendum parati) cinximus vallo & fossa: aggere maximo, vineis, turre altissima, magna tormentorum copia, multis sagittariis, magno labore, apparatu, multis faucibus nostris, incolumi exercitu, negotium confecimus. hilara sanè Saturnalia. militibus quoque, *equis exceptis*, reliquam prædam concessimus. mancipia vœnabant 23 Saturnalibus tertiis. cū hæc scribebam in tribunali, res erat ad II. s. cxx. hinc exercitum in hiberna agri malè pacati deducendum Quinto fratri dabam. ipse me Laodiceam recipiebam. Hæc adhuc. sed ad præterita revertamur. Quòd me maximè hortaris; & quod pluris est, quam omnia, in quo laboras, ut etiam Ligurino *Μόμω* satisfaciam: moriar, si quicquam fieri potest elegantius. 24 nec jam ego hanc *continentiam* appello, quæ virtus voluptati resistere videtur. ego in vita mea nulla umquam voluptate tanta sum adfectus, quanta adficior hac integritate. nec me tam fama, quæ summa est, quàm res ipsa, delectat. quid quæris? fui tanti: me ipse non noram: nec satis sciebam, quid in hoc genere facere possem: 25 rectè *περυσίαμαι*. nihil est præclarius. interim hæc *λαμπρόν*.

Ario-

1. *Quin tu Pompejum.*] Vulg. *quin tu Pompejani*.
2. *Et jam in Epirum.*] Vulg. *etiam*.
3. *Jam Romæ.*] Mallet Manutius si libri paterentur, *jam inire jucundam*.
4. *Valete Patron.*] Sic Bosius ex Decurt. Claudius Puteanus V. CL. emendabat, *etiam atque etiam valedic Patroni & tuis condiscipulis*. volebat autem illustrari illis lib. VII. Epist. 2. *Filiola tua, &c.* cum enim utroque in loco de Attici in filiam amore agat, hortatur eum Tullius, quoniam ab illo Epicuri decreto deseciverat, qua negabat *σοφῶν φυσικῶ ἐῖναι τὰ ὡρῆς τὰ τέχνα*; ut jam universam ejus Philosophiam relinquat. hanc quidem emendationem Lamb. probat, mavult tamen legere, *valete jube Patronem & condiscipulos tuos*: Vulg. *vale. de Patronem & tuis condiscipulis*.
5. *Tarentinis.*] *Parietinis* reponit Manutius; in vitis Victorio lib. IX. cap. 3. Lambino, Bosio, & illorum mss.
6. *Libente te.*] Ipsi hanc emendationem, proditam libro IV. Epist. quæst. cap. 11. adjuvant Scidæ Bosii. antea impressi habent, *libenter*.
7. *Pindenissæ.*] Decurt. Tornæs. & Crusellinus ita habent, vulgò, *Pindenissæ*. Lamb. *Pindenissæ*.
8. *Septimo & quadragesimo.*] Hæc est Scidarum, Crusell. & Tornæs. lectio: formis excusorum, *septimo & quinquagesimo*.
9. *Potui Ciliciam.*] Vulg. *non potui*.
10. *Celebritatem.*] Sic omnes Bosii & Malasp. codices, alii, *celebritate*.
11. *Oppidis iis quæ ieram.*] A Decurtato est, vulgati libri *oppidis his quæ erant*.
12. *Perillustres fuimus.*] *Fuerunt*, antiquus Bessarionis liber.

13. *Quod idem dein Apameæ.*] Concordant Bosii libri cum iis quibus unus est Malasp. & cum conjectura Manutii, quæ quidem confirmata est libro Urbinatis ducis. Faërnus ita legebat, *quod idem Apameæ*, cum in vulgatis esset, *quod dein Apameæ*; quod vitiosum esse cognovit quidem Victorius, sed medicinam adhibere non potuit. Corradus, & hunc sequutus Lambinus, duo illa vocabula, *quod dein*, mutant in, *quadragesimo*, & proximæ periodo ita annectunt, *omnes injurias revellimus superioris quadragesimo*.
14. *Fecimus.*] Lamb. ex Corrado, *fortem egimus*.
15. *In castra veni.*] Vulg. *ad castra*.
16. *Artavasdes.*] Junius, *Artaxasdes*.
17. *Cilicia ima.*] Vox ima deest in omnibus vulg. cujus loco, Victoriani omnes, duo Manutiani & Tornæs. habent *in*: sed ea planè omnibus litteris perscripta est in Decurtato.
18. *A. D. III. Id. Oðob.*] Vulgò *ad III. Oðob.*
19. *Ocidimus.*] Vulg. *occidimus*.
20. *Castra paucos dies.*] Vulg. *paucos post dies*.
21. *Scis enim dici.*] Vulg. *interim scis enim quædam πανικῆ dici, item τὰ κενὰ, &c.*
22. *Ofaces.*] Ita reposuit Victorius ex suo antiquiori, antea, *Ofates*.
23. *Saturnalibus tertiis.*] Et hoc est à Victorio; prius *Saturnalibus certis*.
24. *Nec jam ego.*] Hæc est Decurtati lectio. quidam veteres, *nec tam*: Vulg. *nec tamen ego*.
25. *Rectè περυσίαμαι.*] Hæc quoque emendatio debetur Victorio. Germani *περυσίαμαι*.

Ariobarzanes opera mea vivit, regnat. *ὁ πικρόδω*, consilio, & auctoritate, & quod infidiatoribus ejus *ἀπ' ἑσίων* me non modo *ἄδω ἐξ ἑσίων* prae bui, regem regnumque servavi. interea è Cappadocia ne pilum quidem. ² atque etiam spero toto anno imperii nostri *teruntium sumtus* in provincia nullum fore. Brutum abjectum, quantum potui, excitavi: quem non minus amo, quam tu; pænè dixi, quam te. Habes omnia. nunc publicè litteras Romam mittere parabam. uberores erunt, quam si ex Amano misissem. at te Romæ non fore? sed est totum, quod 3 KAL. Mart. futurum est. vereor enim, ne, cum de provincia ageretur, si Cæsar resistet, nos retineamur. his tu si ades, nihil time rem. Redeo ad urbana: quæ ego diu ignorans, ex tuis jucundissimis litteris A. D. V. KAL. Jan. denique cognovi. eas diligentissimè Philogenes libertus tuus, curavit, perlonga, & non fatistuta via, perferendas. nam quas 4 Lenii pueris scribis dadas, non acceperam. Iucundè de Cæsare, & quæ Senatus decrevit, & quæ tu speras: quibus ille si cedit, salvi sumus. Incendio Platoriano quod Lejus adustus est, minus molestè fero. Luccejus de Q. Cassio cur tam vehemens fuerit, & quid actum sit, haveo scire. Ego, cum Laodiceam venero, Quinto, sororis tuæ filio, 5 togam puram jubeor dare; cui moderabor diligentius. 6 Dejotarus, cujus auxiliis magnis usus sum, ad me, ut scripsit, cum Ciceronibus Laodiceam venturus erat. Tuas etiam Epiroticas expecto litteras; ut habeam rationem non modò negotii, verum etiam oii tui. Nicanor in officio est, & à me liberaliter tractatur: quem, ut puto, Romam cum *litteris publicis* mittam; ut diligentius perferantur, & idem ad me certa de te, & à te referat. Alexis quod mihi toties salutem adscribit, est gratum. sed cur non suis litteris idem facit, quod meus ad te Alexis facit? 7 Phemio queritur *ἀέρος*. Sed hæc hæctenus. Cura, ut valeas, & ut sciam, quando cogites Romam. etiam atque etiam vale. Tua tuosque Thermo & præfens Ephesi diligentissimè commendaram, & nunc per litteras: ipsumque intellexi esse perstudiosum tui. Tu velim, quod antea ad te scripsi, de domo 8 Pammeni, des operam, ut, quod tuo, meoque beneficio puer habet, cures, ne qua ratione convellatur. 9 utrique nostrum honestum existimo; tum mihi erit pergratum.

CICERO ATTICO, S.

TE IN EPIRUM salvum venisse, & ut scribis, ex sententia navigasse, vehementer gaudeo: non esse Romæ meo tempore per necessario, submolestè fero; hoc me tamen consolor, 10 non spero te istuc jucundè hiemare, 11 & libenter requiescere. Cassius, frater Q. Cassii, familiaris tui, pudenciores illas litteras miserat (de quibus tu ex me requiris, quid sibi voluerint) quam eas, quas postea misit, quibus 12 per se scribit confectum esse Parthicum bellum. recesserant illi quidem ab Antiochia ante Bibuli adventum, sed nullo nostro *δωκερήμεαλι*. hodie verò hiemant in

Cyrrhestica, maximumque bellum impendet. nam & 13 Orodes, regis Parthorum filius, in provincia nostra est: nec dubitat Dejotarus, cujus filio facta est Artavastis filia, ex quo *sciri potest*, quin cum omnibus copiis ipse prima æstate Euphratem transiturus sit. quo autem die Cassii litteræ victrices in Senatu recitatæ sunt, id est, Nonis Octobribus, eodem meæ tumultum nuntiantes. Axis nos ter ait, nostras auctoritatis plenas fuisse; illis negat creditum. Bibuli nondum erant allatæ: quas certò scio plenas timoris fore. Ex iis rebus hoc vereor, ne, cum Pompejus propter metum rerum novarum nusquam di mittatur, Cæsari nullus honos à Senatu habeatur; dum hic nodus expediatur, non putet Senatus, nos ante quam successum sit, oportere decedere: nec in tanto motu rerum tantis provinciis singulos legatos præfere. hic, ne quid mihi prorogetur, quod ne intercessor quidem sustinere possit, horreo: atque eò magis, quod tu abes, qui consilio, gratia, studio multis rebus occurreres. sed dices me ipsum mihi sollicitudinem struere. cogor: & velim ita sit. sed omnia metuo. etsi bellum 14 *ἀκροτελεύτιον* habet illa tua epistola, quam dedisti nau-seans Buthroto: TIBI, UT VIDEO ET SPERO, NULLA AD DECEDENDUM 15 ERIT MORA. mallem, UT VIDEO: nihil opus fuit, UT SPERO. acceperam autem satis celeriter Iconii per Publicanorum tabellarios à Lentuli triumpho datas. in his *γλυκύπικρον* illud confirmas, moram mihi nullam fore: deinde addis, si quid secus, te ad me fore venturum. 16 pungunt me dubitationes tuæ: simul & vides, quas acceperim litteras. nam quas Hermoni 17 centurionis Camulæ ipse scribis te dedisse, non accepi. Lenii pueris te dedisse, sæpe ad me scripseras. eas Laodiceæ denique, cum eò venissem, III. ID. Febr. Lenius mihi reddidit, datas A. D. X. KAL. Octobres. Lenio tuas commendationes & statim verbis, 18 & reliquo tempore re probabo. hæ litteræ cetera vetera habebant, unum hoc novum, de Cybiratis pantheris. multum te amo, quod respondisti M. Octavio, te non putare. sed posthac omnia, 19 quæ certa non erunt, pro certo negato. nos enim & nostra sponte bene firmi, & mehercule auctoritate tua inflammati vicimus omnes (hoc tu ita repeties) cum abstinentia, tum justitia, facilitate, clementia. cave putes quicquam homines magis unquam esse *miratos*, quam nullum teruntium, me obtinente provinciam, sumtus factum esse, nec in Rempublicam, nec in quemquam meorum, præterquam in L. Tullium legatum. is, 20 ceteroqui abstinens, (sed Julia lege 21 transitans, 22 semel tamen in diem, non, ut alii solebant, omnibus vicis; præter eum semel, nemò accepit) facit ut mihi excipien dus sit, cum teruntium nego sumtus factum. præter eum accepit nemo. has à nostro Q. Titinio sordes accepimus. Ego, æstivis confectis, Quintum fratrem hibernis, & Cili ciæ præfeci. Q. Volusium, tui Tiberii generum, certum hominem, 23 sed mirificè etiam abstinentem, misi in Cyprum,

21

1. *Ἀδωροδὲκηντων*.] Vocem hæc reperit in suis Lambinus, quam Victorius in suis extare negat.

2. *Atque etiam spero.*] Ante hanc periodum in vulg. legitur illa, *Brutum abjectum, &c.*

3. *Kal. Mart. futurum est.*] Vulgò *futurum sit.*

4. *Lenii pueris.*] Vulg. *Lenii.*

5. *Togam puram jubeor dare.*] Ita reposuit Victorius, prius legatur, *togam puram jubebo dare.*

6. *Dejotarus.*] Nomen *Dejotarus* planè & integrè exaratum est in codd. Bossii, quod Victorius & Malasp. in suis reperiri negant.

7. *Phemio.*] Ita etiam emendat Victorius, antea, *Phemio.*

8. *Pammeni.* Vulg. *Pammenis.*

9. *Utrique nostrum honestum.*] Bossius & Lambinus ex Decurtato & Tornæs. *honestum*, rescripserunt; quod deest in vulgatis.

10. *Non spero.*] Vulg. *quod non spero.*

11. *Et libenter requiescere.*] Totum hoc abest à veteri libro, ut, Fulvio & Junio videtur restit.

12. *Per se scribit confectum.*] *Per se*, non est in ms. Urfini.

13. *Orodes, regis.*] Manutius ex Besarionis ms. *Orodes regis.*

14. *Ἀκροτελεύτιον*] Vulg. *ἀκροτελεύτιον.*

15. *ERIT MORA.*] Verbum, *erit*, in omnibus Bossii extabat, præterquam in Huraltino, ideo id excudendum iussit.

16. *Pungunt me dubitationes.*] Ita restituit Victorius, Ursinus tamen mavult vulgatum, *angunt*, fretus auctoritate sui ms.

17. *Centurionis Camulæ.*] Ita etiam coniecit Manutius, prius legatur *Scamula*. Junius emendat, *centurionis caucula*; quomodo & coniecerat ante ipsum Gulielm.; nisi quod is præterea volebat *Hermoniti*.

18. *Et reliquo tempore, re probabo.*] Vulg. & *re aliquo tempore probabo.*

19. *Quæ certa non erunt.*] Tornæs. codex, *quæ recta non erunt.*

20. *Ceteroqui abstinens.*] Sic emendavit Victorius; antea scriptum erat, *in ceteros qui abstinens.*

21. *Transitans.*] Manutius, Malaspina, Bossius ita correxerunt partim ex conjectura, partim ex libris: vulg. *transita*.

22. *Semel tamen in diem.*] *Tantum*, pro, *tamen*, habet, liber vetus Urfini.

23. *Sed mirifice etiam.*] Hic quoque convenit Decurt. cum libris Malasp. vulgò deest vox, *etiam*; Fulvius ait in quodam ms. esse, & *mirifice abstinentem*, quæ etiam est conjectura Manutii.

prum, ut ibi paucos dies effet; ne cives Romani pauci, qui illic negotiantur, jus sibi dictum negarent. nam evocari ex insula Cyprios non licet. ipse in Asiam profectus sum Tarso Nonis Januarii; non mehercule dici potest, qua admiratione Cilicia civitatum, maximeque Tarsensium. postea verò quàm Taurum transgressus sum, mirifica expectatio Asiæ nostrarum dicecensium, quæ sex mensibus imperii mei nullas meas acceperat litteras, numquam hospitem viderat. illud autem tempus quotannis ante me fuerat in hoc *quæstu*. civitates locupletes, ne in hiberna milites reciperent, magnas pecunias dabant: Cyprii talenta Attica cc. qua ex insula (non ὑπερβολικῶς, sed verissimè loquor) nummus nullus me obtinente erogabitur. ob hæc beneficia, quibus illi obstupescunt, nullos honores mihi, nisi verborum, decerni sino: *ἵστασθαι, ἴστασθαι, τῶν εἰρηπαι* prohibeo: nec sum in ulla re alia molestus civitatibus; sed fortasse tibi, qui hæc prædicem de me. perfer, si me amas. tu enim me hæc facere voluisti. Iter igitur ita per Asiam feci, ut etiam famas, qua nihil miserius est, quæ tum erat in hac mea Asia, (messis enim nulla fuerat) mihi optanda fuerit. quacumque iter feci, nulla vi, nullo iudicio, nulla contumelia, auctoritate, & cohortatione perfeci, ut & Græci, & cives Romani, qui frumentum *compresserant*, magnum numerum populis pollicerentur. Idibus Februarii, quo die has litteras dedi, forum institueram agere Laodiceæ Cybiriticum, & Apamense ex Idibus Mart. ibidem Synnadenſe, Pamphilium (tum Phemio dispiciam *κέρως* Aonium) Ifauricum: ex Idibus Mai. in Ciliciam, ut ibi Junius consumatur. velim tranquille à Parthis. Quintilis, si erit, ut volumus, in itinere est, per provinciam redeuntibus, consumendus. venimus enim in provinciam, Laodiceam, 4. Sulpicio, & Marcello coss. pridie KAL. Sextiles. inde nos oportet decedere A. D. IIII. KAL. Sext. primum contendam a Quinto fratre, ut se præfici patiatur: quod & illo, & me invicissimo fiet. sed aliter honestè fieri non potest, præsertim cum, virum optimum, Pomtinum ne nunc quidem retinere possim. rapit enim hominem Postumius Romam, fortasse etiam Postumia. Habes consilia nostra. nunc cognosce de Bruto. Familiareis habet Brutus tuos quosdam creditores. Salaminiorum, ex Cypro, M. Scaptium, & P. Matinium; quos mihi majorem in modum commendavit. Matinium non novi. Scaptius ad me in castra venit. pollicitus sum curaturum me, Bruti causa, ut ei Salaminii pecuniam solverent. egit gratias. præfecturam petivit. negavi me cuiquam negotianti dare: quod idem tibi ostenderam. Cn. Pompejo petenti probaram institutum meum: quid dicam? Torquatò, de M. Lenio tuo; multis aliis. si præfectus veller esse syngraphæ causa, me curaturum, ut exigeret. gratias egit: discessit. Appius noster turmas aliquot equitum dederat huic Scaptio, per quas Salaminios coerceret; & eundem habuerat præfectum. vexabat Salaminios. ego equites ex Cypro decedere iussi. molestè tulit Scaptius. quid multa? ut ei fidem meam præstarem; cum ad me Salaminii Tarsum venissent,

5 & in his Scaptius, imperavi, ut pecuniam solverent. multa de syngrapha, de Scaptii injuriis. negavi me audire. 6 hortatus sum; petivi etiam pro meis in civitatem beneficiis, ut negotium conficerent: denique dixi me coacturum. homines non modò non recusare, sed etiam hoc dicere, se à me solvere. quod enim Prætori dare consueverant, quoniam ego non acceperam, se à me quodam modo dare; atque etiam minus esse aliquanto in Scaptii nomine, quàm in vestigali Prætorio. collaudavi homines. rectè, inquit Scaptius: sed subducamus summam. interim cum ego in edicto 7 tralaticio centesimas me observatum haberem, 8 cum anatocicis anniversariò; ille ex syngrapha postulabat 9 quaternas. quid ais? inquam. possumne contra meum edictum? at ille profert s. c. Lentulo Philippoque coss. ut, qui Ciliciam obtineret, jus ex illa syngrapha diceret. cohorrui primò: 10 & erat enim *interitus* civitatis. reperio duo s. c. iisdem Consulibus de eadem syngrapha. Salaminii cum Romæ versuram facere vellet, non poterant; quòd lex Gabinia vetabat. tum ii Bruti familiares, freti gratia Bruti. 11 dare solebant IIII. si sibi s. c. caveretur. fit gratia Bruti s. c. UT NEVE SALAMINIIS, NEVE QUI EIS DEDISSET, FRAUDI ESSET. pecuniam numerarunt: & postea venit in mentem fœneratoribus, nihil se juvare illud s. c. quòd ex syngrapha jus dici lex Gabinia vetaret. tum fit s. c. 12 UT ET EA SYNGRAPHÆ ESSET QUÆ VI CETERÆ. Sed ut eodem; cum hæc differuissem; sed ducit me Scaptius; ait se nihil contradicere; sed illos putare talenta cc se debere; ea se velle accipere: debere autem illos paullo minus: 13 rogat, ut eos ad cc perducam, optimè, inquam. voco illos ad me, remoto Scaptio. quid vos? quantum, inquam, debetis? respondent, CVI refero ad Scaptium, homo clamare, 14 quid opus est? inquam. rationes conferatis. affidunt; subducunt; ad nummum convenit, illi se numerare velle, urgere ut acciperet. Scaptius me rursus seducit: rogat, ut rem sic relinquam. dedi veniam homini impudenter petenti. Græcis quærentibus; ut in fano *deponerent*, postulantiibus non concessi. clamare omnes qui aderant, nihil impudentius Scaptio, qui centesimis cum anatocisimo contentus non esset: alii, nihil stultius. mihi autem impudens magis, quam stultus, videbatur. nam aut bono nomine, centesimis contentus erat, aut non bono, quaternas centesimas sperabat. Habes meam causam: quæ si Bruto non probatur; nescio, cur illum amemus: sed avunculo ejus certè probabitur, præsertim cum s. c. modò factum sit, puto, postquam tu es profectus, in creditorum causa, ut centesimæ perpetuo fœnore ducebentur. hoc quid interst, si tuos *digitos* novi, certè habes subductum. in quo quidem ὀδῶν πείρεργον. Luccejus M. F. queritur apud me per litteras, summum esse periculum, ne culpa Senatus, his decretis, res ad *tabulas nonas* perveniat. commemorat, quid olim mali C. Julius fecerit, cum dieculam 15 duxerit: numquam Resp. plus. Sed ad rem redeo. meditare adversus Brutum causam meam: si hæc causa est, contra quam nihil honestè dici potest; præsertim cum

1. *Ne obtinente erogabitur.*] Bossius ex mss. suis, impressi, erogabatur.

2. *Statuas, sana τῶν εἰρηπαι.*] Hæc emendatio debetur Manut. Vict. reponebat ænea τῶν εἰρηπαι quod vulgò receptum est: Liber, qui fuit N. Leonicensi habet, *statuas æneas τῶν εἰρηπαι*. Ante Victor. formis exeusi habebant *statuas prohibeo*:

3. *Tum Phemio dispiciam κέρως Aonium.*] Ita restituit Victorius, nisi quod pro, *tum*, scripsit, *cum*: sic autem emendavit Lambinus ut hic edidimus; corrupta lectio hæc erat, *cum semio dispiciam κέρως* omnium.

4. *Sulpicio & Marcello Coss.*] Hoc glossema esse autumat Manutius.

5. *Et in his Scaptius.*] Vulg. & una Scaptius.

6. *Hortatus sum; petivi etiam.*] Sic correxit Victorius ex hæc corrupta mss. scriptura, *hortatus sum detivi*, &c. prius legebatur, *hortatus sum demum etiam*.

7. *Tralaticio.*] Vulg. *translaticio*.

8. *Cum anatocicis anniversario.*] Una littera addita ad manuscriptam lectionem ita emendat Bossius. Lamb. & Corradus cum anatocisimo anniversario: vulg. cum anatocisimo anniversario.

9. *Quaternas.*] Vulg. edunt IIII.

10. *Et erat enim.*] Vulg. etenim erat.

11. *Dare solebant IIII.*] Sic omnes Junii mss. vulgò, *dare volebant*, si sibi, &c.

12. *Ut & ea syngrapha esset qua vi.*] Bossii hæc est correctio. Lamb. legit, *ut ea syngrapha esset eodem jure quo cetera*, non meliore: vulgatam lectionem retinet Junius, & nihil mutat, ea autem est, *ut & ea syngrapha esset, quam cetera*, Ursini mss. non ut alio ea syngrapha jure esset quam cetera, sed ut eodem.

13. *Rogat ut eos.*] A vulgatis, ut, abest.

14. *Quid opus est? inquam.*] Lambinus, ita legit, *quid potius est, inquam, quam ut rationes conficiatis*. mss. duo Pal. habent, *quid opus est, inquam, potius, quam rationes*, &c.

15. *Duxerit.*] Manutii conjecturam hanc Scidæ adjuvant; vulgò dixerit,

cum integram rem & causam reliquerim. Reliqua sunt domestica. ¹ De *ἐνδομύχῳ*, probo idem, quod tu, ² Postumia F. ille quoniam Pontidiae nugatur. sed vellem adesses. à Quinto fratre his mensibus nihil exspectaris. nam Taurus propter nives ante mensē Junium transiri non potest. Thermum, ut rogas, creberrimis literis fulcio,

P. Valerium negat habere quicquam Deiotarus rex, eumque ait à se sustentari. Cum scies, Romae intercalatum sit, necne; ³ velim ad me scribas certum, quo die mysteria futura sint. Litteras tuas minùs paullo exspecto, quam si Romae esses; sed tamen exspecto.

¹ De *ἐνδομύχῳ*.] Restitutio hæc est Victorii; antea legebatur *ἐνδομύχῳ*.

² Postumie F. ille quoniam Pontidiae.] Est à Decurt. hæc lectio. viderat etiam antea Manutius, de *filio*, non *filia*. Postumia heri agi: pronomen, *ille*, deest in vulg. & *Pontidia*, pro, *Pontidia* legitur;

quod tamen restituit Victorius, quum prius esset, *Pomelia*.

³ Velim ad me scribas certum.] Ceterum, pro, *certum* est in antiquo libro, & ita videtur Ursino legendum; interpunctionis nota ad verbum, *scribas*, posita; quod probat Junius, sed tamen retinet *certum*, non *ceterum*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER SEXTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

ACCEPI tuas litteras ¹ A. D. quintum Terminalia Laodiceæ, quas legi libentissimè, plenissimas amoris, humanitatis, officii, diligentia. ² his igitur respondebo: ³ sic enim postulas: nec *οἰκονομίαν* meam instituiam; sed ordinem conservabo tuum. Recentissimas à Cybistris te meas litteras habere ais, A. D. X. KAL. Octob. datas: & scire vis, tuas ego quas acceperim: omnes fere, quas commemoras, præter eas, quas scribis Lentuli pueris & Equotutico, & Brundisio datas. quare non *οὐκ ἐλατὴ* tua industria, quod vereris, sed præclare ponitur; si quidem id egisti, ut ego delectarer. nam nulla re sum delectatus magis. Quod meam *βαθύτητα* in Appio tibi, ⁴ libertatem etiam in Bruto probo; vehementer gaudeo: ac putaram secus. Appius enim ad me ex itinere bis, terve *προπεμφίμους* litteras miserat, quod quædam à se constituta rescinderem. ut si *medicus*, cum ægrotus alii medico, traditus sit, irasci velit ei medico, qui sibi successerit, si quæ ipse in curando constituerit, mutet ille: sic Appius, cum *ἐξ ἀφαιρέσεως* provinciam curarit, sanguinem miserit, quidquid potuit detraxerit, mihi tradiderit ⁵ eneclam, *αποστανατραπερομένην* eam à me non libenter videt; sed modò succenset, modò gratias agit. nihil enim à me fit cum ulla illius contumelia. tantummodo dissimilitudo meæ rationis offendit hominem. quid enim potest esse tam dissimile, quàm illo imperante, exhaustam esse sumptibus, & jaeturis provinciam; nobis eam obtinentibus, nummum nullum esse erogatum nec privatim, nec publicè? Quid

dicam de illius præfectis? comitibus? legatis? etiam de rapinis? de libidinibus? de contumeliis? nunc autem domus mehercule nulla tanto consilio, aut tanta disciplina gubernatur, aut tam modesta est, quàm nostra tota provincia. hanc non nulli amici Appii ridiculè interpretantur: qui me idcirco putent bene audire velle, ut ille malè audiat, & rectè facere non meæ laudis, sed illius *contumelia causa*. sin Appius, ut Bruti litteræ, quas ad te mihi significabant, gratias nobis agit, non molestè fero: sed tamen eo ipse die, quo hæc ante lucem scribebam, cogitabam ejus multa, inique constituta & acta, tollere. Nunc venio ad Brutum, quem ego omni studio, te auctore, sum complexus: quem etiam amare cœperam: ⁶ sed; dico? revocavi me, ne te offenderem. noli enim putare, me quicquam maluisse, ⁷ quàm ut mandat is, facerem: nec nulla de re plus laborasse. mandatorum autem mihi libellum dedit: iisdemque de rebus tu mecum egeras. omnia sum diligentissimè persecutus. primum ab Ariobarzane sic contendi, ut talenta, quæ mihi pollicebatur, illi daret. quoad mecum rex fuit, perbono loco res erat: post à Pompeii procuratoribus sexcentis premi cœptus est. Pompejus autem cum ob ceteras causas plus potest unus, quàm ceteri omnes, tum quod putatur ad bellum Parthicum esse venturus. ei tamen sic nunc solvitur, tricesimo quoque die talenta Attica xxxiiii, & hoc *ex tributis*: nec id satis efficitur in usuram menstruam. sed Cnæus noster clementer id fert: forte caret usura, nec ea solida, contentus est. ⁸ alii neque solvit cuiquam, nec potest solvere. nullum enim ærarium, nullum vestigal habet. Appii instituto tributa imperat: ea vix, in fœnus Pompeji quod satis sit, efficiunt. amici regis duo, tresve perdivites sunt: sed ii suum tam diligenter tenent, quàm

¹ A. D. Quintum Terminalia.] Sic habent Bosii mss. Victorius ipsius antiquior, *Terminalia*, pro *milliare* habent: Germani vero eodem teste, in sui cod. margine, *Terminalia* emendarunt quod & placuit Manutio, sed legebat *ad V. Terminalia*, pro *A. D. &c.* sic autem etiam habere, sine ulla varietate, codicem Tornæsanum testatur Lambinus.

² His igitur.] *His igitur*, vulgò.

³ Sic enim postulas.] Hoc si quis transjiciat, & post verbum *instituiam* collocet, Manutio auctore non ineptè faciat.

⁴ Libertatem etiam in Bruto probo.] Junius ex mss. omnibus Pal. legit *liberalitatem*: Victorius etiam mss. sic habere testatur.

⁵ Eneclam *αποστανατραπερομένην*.] Hanc lectionem restituit Victorius duo magna menda sustulit. legebatur enim prius, *eneclam & αποστανατραπερομένην*.

⁶ Sed; dico? revocavi me.] Sic distinguendum asserit Junius: *Faërus, sed illico revocavi me*. Antonius Augustinus, *sed sedulo revocavi*.

⁷ Quam ut mandat is facerem.] Victorii est hæc lectio, ex antiquiore suo. antea legebatur *quam ut mandatis tuis satis facerem*, quod etiam deleto, *tuis*, retinet Junius ex mss. Palat.

⁸ Alii neque solvit cuiquam.] Ita legere libros veteres, testatur Lambinus. vulgò, *solvit quidquam*.

quàm ego, aut tu. equidem non desino tamen per litteras rogare, suadere, accusare regem. Deiotarus etiam mihi narravit, se ad eum legatos misisse de re Bruti: eos sibi responsum retulisse, illum non habere: & mehercule ego ita iudico, nihil illo regno spoliatus, nihil rege egentius. itaque aut tutela cogito me abdicare, aut, ut pro Glabione Scævola, fœnus & impendium recusare. ego tamen quas per te Bruto promiseram præfecturas M. Scaptio, I. Gavio, qui in regno rem Bruti procurabant, detuli. nec enim in provincia mea negotiabantur. tu autem meministi, nos sic agere, ut quot vellet, præfecturas fumeret, ¹ dum ne negotiatori. ² itaque duas ei 3 præterea dederam. sed ii, quibus petierat, de provincia decesserant. Nunc cognosce de Salaminiis: quod video tibi etiam novum accidisse, tanquam mihi. numquam enim ex illo audivi, illam pecuniam esse suam. quin etiam libellum ipsius habeo, in quo est, SALAMINII PECUNIAM DEBENT M. SCAPTIO, ET P. MATINIO, FAMILIARIBUS MEIS. eos mihi commendat: adscribit etiam, & quasi calcar admovet, ⁴ intercessisse se pro iis magnam pecuniam. confeceram, ut solverent centesimis sexennii ductis cum renovatione singulorum annorum. at Scaptius quaternas postulabat. metui, si impetrasset, ne tu ipse me amare desineres. nam ab edicto meo recessissem; & civitatem, in Ornatim, & in ipsius Bruti fide locatam, meisque beneficiis ornatum, funditus perdidissem. Atque hoc tempore ipso impingit mihi epistolam Scaptius Bruti, rem illam suo periculo esse: quod nec mihi umquam Brutus dixerat, nec tibi: etiam, ut præfecturam Scaptio dederem. id verò per te ⁵ exceperamus, ne negotiatori: quòd si cuiquam, huic tamen non. fuerat enim præfectus Appio; & quidem habuerat turmas equitum, quibus inclusum in Curia Senatum Salamine obsederat, ut fame Senatores quinque morentur. itaque ego, quo die terigi provinciam, cum mihi Cyprii legati Ephesum obviam venissent, litteras misi, ut equites ex insula statim decederent. His de causis credo Scaptium iniquius de me aliquid ad Brutum scripsisse. sed tamen hoc sum animo: si Brutus putabit me quaternas centesimas oportuisse decernere, qui in tota provincia singulas observarem, itaque edixissem, idque etiam acerbissimis fœneratoribus probaretur; si præfecturam negotiatori denegatam queretur, quod ego Torquato nostro ⁶ in tuo Lenio, Pompejo ipsi in Sex. Statio negavi, & iis probavi; si equites deductos molestè feret, accipiam equidem dolorem, mihi illum irasci, sed multo majorem, non esse eum talem, qualem putassem. Illud quidem fatebitur Scaptius, me jus dicente, sibi omnem pecuniam ex edicto meo auferendi potestatem fuisse. Addo etiam illud, quod vereor, tibi ipsi ut probem: consistere usura debuit, quæ erat in edicto meo. deponere volebant: impetravi ab Salaminiis, ut silerent. veniam illi quidem mihi dederunt;

sed quid iis fiet, si huc Paullus venerit? sed totum hoc Bruto dedi, qui de me ad te humanissimas litteras scripsit: ad me autem, etiam cum rogat aliquid, contumaciter, arroganter, ἀγροικωδῆτως solet scribere. tu autem velim ad eum scribas de his rebus; ut sciam, quo modo hæc accipiat. facies enim me certiorum. atque hoc superioribus litteris ad te diligenter perscripseram, sed planè te intelligere volui, mihi non excidisse illud, quod tu ad me quibusdam litteris scripsisses; si nihil aliud de hac provincia, nisi illius benivolentiam, deponissem, mihi id satis esse. 7 fit sanè; quoniam ita tu vis: sed tamen cum eo credo, quòd sine peccato meo fiat. Igitur ⁸ meo decreto soluta re Scaptio, statim quam decretum sic tu iudicabis, ne ad Cantonem quidem provocabo. sed noli me putare ἐγκειλάσσομαι illa tua abjecisse, quæ mihi in visceribus hærent. fens mihi meam famam commendasti. quæ epistola tua est, in qua mentionem non facias? itaque irascatur, qui volet: patiar. τὸ γὰρ οὐ μετ' ἐμῶν præsertim cum sex libris tanquam prædibus ⁹ me ipsum obstrinxerim: quos tibi tam valde probari gaudeo: è quibus unum ἰσοθαμῶν requiris de ¹⁰ Cn. Flavio M. F. ille verò ante Decemviros non fuit: quippe qui Ædilis curulis fuerit: qui magistratus multis annis post decemviros institutus est. quid ergo profecit, quòd protulit fastos? occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. nec verò pauci sunt auctores, Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse: ne me hoc, vel potius Africanum, (is enim loquitur) commentum putes. ¹¹ Οὐκ ἔλαθεσ' illud de gestu histrionis; ut scelestè suspicaris, ego ἀφελῶς scripsi. De me imperatore scribis te ex Philodimi litteris cognosce. sed credo te, jam in Epiro cum esses, binas meas de omnibus rebus accepisse, unas à Pindenisso capto, ¹² alteras Laodicea, utrasque tuis pueris datas. quibus de rebus, propter casum navigandi, per binos tabellarios misi Romam litteras publicè. De Tullia mea tibi assentior; scripsique ad eam, & ad Terentiam, mihi placere. tu enim ad me jam ante scripseras, ACVELLEM TE IN TUUM VETEREM GREGEM RETULISSES. correctæ verò epistola Memmiana, nihil negotii fuit. multo enim malo hunc à Pontidia, quàm illum à Servilia. quare adjunges ¹³ Ausum nostrum, hominem semper amantem me; nunc credo, quòd magis, quòd debet etiam fratris Appii amorum erga me cum reliqua hereditate crevisse; qui declaravit, quanti me faceret: cum sæpe, tum ¹⁴ in Bursa, ¹⁵ ne tu me sollicitudine magna liberaris. Furnii exceptio mihi non placet. ¹⁶ nec enim ego ullum aliud tempus timeo, nisi quod ille solùm excipit. sed scriberem ad te de hoc plura, si Romæ esses. ¹⁷ in Pompejum te spem omnem otii ponere non miror: ita res est; removendumque censeo illum DISSI-

MULAN-

1. Dum ne negotiatori.] Veteres codd. sequutus ita reposuit Victorius, antea legebatur dum ne negotiarentur.

2. Itaque duas ei.] Itaque deest in vulg.

3. Præterea dederam.] Victorius emendavit, præterea, cum legebatur præfecturas.

4. Intercessisse se.] Vulg. intercessisse à se.

5. Exceperamus, ne negotiatori.] Ne deest in vulg.

6. In tuo Lenio.] Victorii hæc est castigatio, prius legebatur, in T. Lennio.

7. Sic sanè.] Vulg. sit sanè.

8. Meo decreto soluta re Scaptio.] Hic locus ita legitur in Decurtato: igitur meo decreto soluta re Scaptio, statim quam decretum sic tu iudicabis: sicque excidendum curavit Bolius. Habent antiqui libri, quorum Manutio copia fuit: soluta res Scaptio, statim quam decretum sit, tu iudicabis: unus habet, soluta res Scaptio, statim quam decretum sit tu iudicabis. unde, ut tueatur antiquam scripturam sic legendum censuit: igitur me decreto solvatur Scaptio, statim quam decretum sit tu iudicabis: vel etiam, meo decreto solvatur Scaptio statim: quam directum sit tu iudicabis. Lambinus partim ultimam hanc scripturam, partim veteris scripturæ vestigia, partim Parisiensium & Lugdunensium quorundam exemplorum editionem secutus, olim ediderat, igitur meo decreto solvatur as Scaptio statim, id quam rectum

fit tu iudicabis. sed postea cod. Tornæf. nactus, sic locum restituendum censuit: igitur meo decreto soluta re Scaptio, statim, quam id decretum rectum sit tu iudicabis: Urbinus, igitur meo decreto solvitur as Scaptio statim: quam id rectum sit tu iudicabis.

9. Me ipsum obstrinxerim.] Vulg. me ipse obstrinxerim.

10. Cn. Flavio Cn. F.] Sic emendavit Manutius, cum legeretur Cn. Flavio Annii F.

11. Οὐκ ἔλαθέ σε.] Perspicuè, ut emendavit Malaspina, ἐκ ἔλαθέ σε, atque est in Decurtato, legendum asserit Bolius. Lambinus vero quamquam olim Malaspinam secutus ediderit, ἐκ ἔλαθέ σε, tamen ex mss. libris nunc legendum statuit ἐκ ἔλαθεσ, quæ est vulgata lectio.

12. Alteras Laodicea.] Alteras a Laodicea: vulg.

13. Ausum nostrum.] Vulg. Ausum nostrum.

14. Bursa.] Majore prima littera Bursa, scripsit Victorius, antea bursa parvo b, legebatur.

15. Ne tu me.] Vulg. ne tu me.

16. Nece enim ego.] Enim deest in vulg.

17. In Pompejum te spem, &c.] Edidit Bolius, Tornæfiani & Decurt. scripturam, ut & codicum Malasp. paulo post ex eodem Decurt. illud, dissimulantem; vulg. illum dissimulantem.

MULANTEM. sed enim, οἰκονομία si perturbator est, tibi assignato: te enim sequor *χερσὶν ἔχοντα*. Cicerones pueri amant inter se, discunt, exercentur: sed alter, ¹ ut dixit Ifoocrates in Ephoro & Theopompo, frenis eget, alter calcariōsus. Quinto togam puram Liberalibus cogitabam dare. mandavit enim pater. ea sic observabo, quasi intercalatum non sit. Dionysius mihi quidem ² in amoribus est. pueri autem ajunt, ³ eum *furēter irasci*. sed homo nec doctior, nec sanctior fieri potest, nec tui meique amantior. ⁴ Thermum, Silvium verē audis laudari. valde se honestē gerunt. adde M. Nonium, ⁵ Bibulum, me, si voles. jam Scrofa, vellem, haberet ubi posset. est enim lautum negotium. ceteri infirmant *πολιτομα* Catonis. Hortensio quōd causam meam commēdas, valde gratum. De Amiano, spei nihil purat esse Dionysius. Terentii nullum vestigium agnovi. Mæragenes certē periit. feci iter per ejus possessionem, in qua animal reliquum nullum est. hæc non noram tum, cum cum Democrito tuo locutus sum. ⁶ Rhosiaca vasa mandavi. Sed heus tu, ⁷ quid cogitas infelicitatis? lancibus & splendissimis canistris, *olusculus* nos soles pascere. quid te in vasis fictilibus appositurum putem? *Κέρως* Phemio mandatum est: reperietur; modō aliquid illo dignum canat. Parthicum bellum impendet. Cassius ineptas litteras misit. necdum Bibuli erant allata: quibus recitatis, puto fore, ut aliquando commoveatur Senatus. equidem ⁸ sum magna animi perturbatione. si, ut opto, non prorogatur nostrum negotium, habeo Junium, & Quintilem in meru. esto; duos quidem menses sustinebit Bibulus. quid illo fiet, quem reliquero, præfertim si fratrem? quid me autem, si non tam citō decedo? magna turba est. mihi tamen cum Deiotaro convenit, ut ille in meis castris esset cum suis copiis omnibus. habet autem cohortes quadringenarias *nostra armatura*, xxx; equites cio cio. erit ad sustentandum, quoad Pompejus veniat; qui litteris, quas ad me mittit, significat, suum negotium illud fore. hie manent in nostra provincia Parthi. expectatur ipse Orodes. quid quæris? aliquantum est negotii. ⁹ De Bibuli edicto nihil movi, præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras, NIMIS GRAVI PRÆJUDICIO IN ORDINEM nostrum. ego tamen habeo *ισοδυναμῶσιν*, sed rectiorem, ex Q. Mucii P. F. edicto Asiatico, EXTRA QUAM SI ITA NEGOTIUM GESTUM EST, UT EO STARI NON OPORTEAT; EX FIDE BONA: multaque sum secutus Scævola, in iis illud, in quo sibi libertatem censent Græci datam, ut Græci inter se disceptent *suis legibus*. breve autem edictum est propter hanc meam *Διγίρεσιν*, quōd duobus generibus edicendum putavi: quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de ære alieno, de usura,

de syngraphis; in eodem omnia de publicanis: alterum, quod sine edicto satis commodè transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidentibus, magistris faciendis, vendendis: quæ ex edicto & postulari, & fieri solent. tertium, de reliquo jure dicundo, *ἀγραφον* reliqui. dixi me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum: itaque curo, & satisfactio adhuc omnibus. Græci verō exultant, quōd peregrinis iudicibus utuntur. nugatoribus quidem, inquit. quid refert? tamen se *ἀπονομίαι* adeptos putant. vestri enim, credo, ¹⁰ graveis habent, Turpionem futorium, & Vettium mancipem. De *Publicanis* quid agam, videris quærere. habeo in deliciis, obsequor, verbis laudo, orno; efficio, ne cui molesti sint. *τὸ ὑπὸ δόξου πιν*, usuras eorum, quas pactationibus adscripserant, servavit etiam Servilius. ego sic. diem statuo satis laxam; quam ante si solverint, dico me centesimas ducturum: si non solverint, ex pactatione. itaque & Græci solvunt tolerabili scœnore; & Publicanis res est gratissima. ¹¹ sic illa jam habent, pleno modio, verborum honorem, invitationem crebram. quid plura? sunt omnes ita mihi familiares, ut se quisque maximè putet. sed tamen *μηδὲν αὐτοῖς*. scis reliqua. ¹² De statua Africani, (*ὡς παραμύτων ἀσυγκλώσων!* sed me ipsum delectavit in tuis litteris) ain? tu? ¹³ Scipio hic Metellus proavum suum *nescit* Censorem non fuisse? atqui nihil habuit aliud inscriptum, ¹⁴ nisi Cos. ea statua, quæ ¹⁵ ad Opis per te posita in excelso est. ¹⁶ in illa item, ¹⁷ quæ est ad *πολυδύκως*, ¹⁸ hercule inscriptum est, Cos. quam esse ejusdem, status amictus, annulus, imago ipsa declarat. ¹⁹ at mehercule ego cum in turma inauratarum equestrium, quas hic Metellus in Capitolio posuit, animadvertissem in Serapionis subscriptione Africani imaginem, erratum fabrilē putavi, nunc video Metelli. *ὁ ἀνιστορησίαν* turpem. Nam illud de Flavio & fastis, si secus est, commune erratum est; & tu bellē *ὑπόρησας*; & nos publicam prope *opinionem* secuti sumus, ut mula apud Græcos. quis enim non dixit, *Εὐπάλιν, τὸ δὲ δρχαίας*, ab Alcibiade, navigante in Siliciam, dejectum esse in mare? redarguit Eratosthenes. adfert enim, quas ille post id tempus fabulas docuerit. num idcirco Duris Samius, homo in historia diligens, quōd cum multis erravit, irridetur? Quis Zaleucum leges Locris scripsisse non dixit? num igitur jacet Theophrastus, si id à Timæo, tuo familiari, reprehensum est? Sed nescire proavum suum Censorem non fuisse, turpe est: præsertim cum post eum Consulē, nemo Cornelius, illo vivo, Censor fuerit. Quod de Philotimo, & de solutione H-S XXXC scribis, Philotimum circiter Kalend. Januar. in Cherfonnesum audio venisse: ac mihi ab eo nihil adhuc. reliqua mea

1. Ut dixit.] Vulgo, ut dixit.

2. In amoribus est.] Victorius, in amoribus est, castigavit, prius legebatur in moribus.

3. Eum furēter irasci.] Victorius ex melioribus suis, emendaverat se furēter, quod etiam Ursinus notat legi in vetere libro, sed illud, se, plane meptum asserunt Maenius & Lambinus.

4. Thermum, Silvium, &c.] Pighius libro xvii. Annalium Rom. corrigi Silium, iterumque reponendum puta in Epistolis ad Atticum. & vero exstant Tullii ad Silium litteræ libro xiiii. Epistolarum, quibus amicos in ejus provincia negotiantes commendat. nec *Sivria* gens legitur in historia Romana post urbem conditam.

5. Bibulum.] Vulgo, *Bibulum*.

6. Rhosiaca vasa.] Victorius legit *Rhosii causam mandavi*, quæ etiam est vulgata lectio, sed Bosius è Scidis & Tornasiano, *Rhosiaca vasa mandavi*, quod etiam ante viderant Maenius & Lambinus.

7. Quid cogitas infelicitatis? lancibus & splendissimis canistris, &c.] Aliter legit & distinguit Junius ex mss. Palat. vestigiis, quid cogitas? in silitatis lancibus.

8. Sum magna animi.] Sum in magna animi; vulgo.

9. De Bibuli edicto nihil movi.] Germanam ac veram lectionem reposuit Maenius, legens, nihil movi, pro nihil novi. atque ita scriptum reperit Bosius in Decurt.

10. Gravis.] Vulgo, graves.

11. Sic illa jam habent.] Si illam jam habent.

12. De statua Africani (*ὡς παραμύτων ἀσυγκλώσων!* sed me ipsum delectavit in tuis litteris) ain? tu?] Alia est paululum vulgi interpunctio, de statua Africani, *ὡς παραμύτων ἀσυγκλώσων*, sed me ipsum delectavit in tuis litteris. Ain tu?

13. Scipio hic Metellus proavum suum nescit Censorem non fuisse?] Vulgatam lectionem hic & sequentibus locis retinet Junius, quicquid Lambinus, Bosius, & alii adferant, cum mss. Palat. fide, tum veritate historię fretus; ea autem talis est, *Scipionem hic Metellus proavum suum nescit Censorem fuisse*.

14. Nisi Cos.] Omnibus litteris exaratum erat in Crusellino nisi *consul*: nec aliter in Decurtato nisi quod compendio legebatur Cos. ut edidit Bosius, vulgo, *nisi Censor*.

15. Ad Opis per te posita.] Bessarionis liber ab Opis parte, recte fortasse ut inquit Maenius; mavult tamen, *ad Opis aperit*, quæ est vulgata lectio.

16. In illa item.] Sic habent Crusellinus & Decurtatus: vulgo, in illa autem.

17. Quæ est ad πολυδύκως.] Auxilio antiquioris sui, ad *πολυδύκως* scripsit Victorius: antea legebatur, *ad πόδας ἑρακλῆως*.

18. Hercule inscriptum est.] Hercule deest in vulgo.

19. At mehercule.] Vulgo, at hercule.

mea Camillus scribit se accepisse, ea quæ sint, nescio, ¹ & haveo scire. verum hæc posterius & coram fortasse commodius. Illud me, mi Attice, in extrema ferè parte epistolæ commovit: scribis enim sic, *πὶ λοιπὸν*? deinde me obsecras amantissime, ne obliviscar vigilare, & ut animadvertam, quæ fiant. num quid de quo inaudisti? etsi nihil ejusmodi est. *πολλὸν γὰρ ἔδει*. nec enim me fefellisset, nec falleret. sed ista admonitio tua tam accurata, nescio quid mihi significare visa est. De M. Octavio, iterum tibi referibo, te illi probè respondisse paullo vellem fidentius. Nam Cælius libertum ad me misit, & litteras accuratè scriptas: ² sed de pantheris fœdè, ac civitatibus. rescripsi, alterum me molestè ferre, si ego in tenebris laterem, nec audiretur Romæ, nullo in mea provincia nummum, nisi in æs alienum, erogari; docuique nec mihi conciliare pecuniam licere nec illi capere: monuique eum, quem planè diligo, ut, CUM ALIOS accusasset, cautius viveret. illud autem alterum, alienum esse existimatione mea, Cybirtas imperio meo publicè venari. ³ Lepta tua epistola gaudio exultat. etenim scripta bellè est, meque apud eum magna in gratia posuit. Filiola tua gratum mihi fecit, quòd tibi diligenter mandavit, ut mihi salutem adscriberes; gratum etiam Pilia: sed illa officiosius, quòd mihi, ⁴ quem jam pridem numquam videt. igitur tu quoque salutem utrique adscribito. Litteras daturus pridie Kal. Januar. ⁵ suavem habuit recordationem clarissimi jurisjurandi: quod ego non eram oblitus. magnus enim prætextatus illo die fui. Habes ad omnia, non, ut postulasti, *χεῦσα χερσίων*; sed paria paribus ⁶ respondimus. Ecce autem alia pusilla epistola, quam non relinquam *ἀναυλιφώνησον*. Benè mehercule potuit Luccejus Tusculanum; nisi fortè, solet enim, cum suo tibi: & velim scire, quis sit status ejus. Lentulum quidem nostrum, ⁷ præ ære, Tusculanum. proscriptis audio. ⁸ cupio hos expeditos videre: cupio etiam Sextium: adde, si vis Cælium, quibus omnibus est, *αἰδέσθαι ἐν ἰσθμῷ ἀνήνασθαι, δεῖσθαι δὲ ὑποδέχθαι*. De Memmio restituendo ut Curio cogitet, te audisse puto. De Egnatii Sidicini nomine, nec nulla, nec magna spe sumus. Pinarium, quem mihi commendas, diligentissimè Deiotarus curat, graviter ægrum. Respondi etiam minori. Tu, velim, dum ero Laodiceæ; id est ⁹ ad Idus Mai. quam sæpissime mecum per litteras colloquare: & cum Athenas veneris, (jam enim sciemus de rebus urbanis, de provinciis, quæ omnia in mensem Martium sunt collata) utique ad me tabellarios mittas. ¹⁰ Sed heus tu, jamne vos à Cæsare, per Herodem,

talenta Attica L. extorsistis? in quo, ut audio, magnum ¹¹ odium Pompeii suscepistis. putat enim, suos nummos vos comedisse; Cæsarem ¹² in Nemorensi ædificando diligentior fore. hoc ego ex P. Vedio, magno nebulone, sed Pompeii tamen familiari, audivi. hic Vedius venit mihi obviam cum duobus effedis, & rheda equis juncta, & lectica, & familia magna: pro qua, si Curio legem pertulerit, ¹³ centena pendat necesse est. erat præterea cynocephalus in effedo: nec deerant onagri. numquam vidi hominem nequiorum. sed extremum audi. diversatus est Laodiceæ apud ¹⁴ Pompejum Vindillum: ibi sua deposuit, cum ad me profectus est. moritur interim Vindillus: quæ res ad Magnum Pompejum pertinere putabatur. C. Venno-nius domum Vindulli venit: cum omnia obsignaret, in Vedianas res incidit. in his inventæ sunt ¹⁵ quinque planguncula matronarum, in quibus una sororis amici tui, hominis Bruti, qui hoc utatur; & illius Lepidi, qui hæc tam negligenter ferat. hæc te volui *παιρησιασθαι*. sumus enim ambo belle curiosi. Unum etiam velim cogites. audio Appium *προπύλαιον* Eleusine facere. num inepti fuerimus, si nos quoque Academiæ fecerimus? puto, in-quis. ergo id ipsum scribes ad me. equidem valde ipsas Athenas amo. volo esse aliquod *monumentum*. odi falsas inscriptiones statuarum alienarum. sed ut tibi placebit: faciesque me, in quem diem Romana incidant mysteria, certiorum, & quo modo hiemaris. Cura ut valeas. Post Leu-ctricam pugnam die septingentesimo sexagesimo quinto.

CICERO ATTICO, S.

CUM Philogenes, libertus tuus, Laodiceam ad me, salutandi causa, venisset, & se statim ad te navigaturum esse diceret; has ei litteras dedi; quibus ad eas rescripsi, quas acceperam à Bruti tabellario. & respondebo primùm postremæ tuæ pagina; quæ mihi magnæ molestiæ fuit; quòd ad te scriptum est à Cincio de Statio sermone: in quo hoc molestissimum est; Statium dicere, à me quoque id consilium probari. probari autem? de isto hæc eno. dixerim me vel plurima *vincla* tecum summæ conjunctionis optare: ¹⁶ & sunt amoris arctissima: tantum abest, ut ego ex eo, quo astricti sumus, laxari aliquid velim. illum autem multa de istis rebus asperius solere loqui, sæpe sum expertus, sæpe etiam lenivi iratum. ad scire te arbitrator. in hac autem peregrinatione, militiave nostra sæpe incensum ira vidi, sæpe placatum. quid ad Statium scripserit, nescio. quidquid acturus de tali re fuit, scribendum tamen ad *libertum* non fuit. mihi autem erit maxime curæ, nequid

1. Et haveo scire. Verum hæc.] Vulg. & aveo scire. Sed hæc, &c.

2. De pantheris fœdè, ac civitatibus.] Bosius Decurtati fidem sequutus sic edidit. Manutius testatur in mss. legi, sed à civitatibus: sed putat rectius, & de civitatibus, litterarum mutatione parva. vulgò, de pantheris, sed à Cibyratibus, quam Pii emendationem notat Ursinus. Mureti lib. xv. Var. lect. cap. 8. & de Cybirtacis legendum putat. Bosii lectionem probat Junius.

3. Lepta tua epistola.] Hic epistolæ secundæ initium facit Victorius. Liber unus mss. Lambino teste, habet, Lecta tua epistola Dionysius gaudio exultat.

4. Quem jam pridem nunquam videt.] Videtur Manutio fortasse legendum, quem nunquam vidit.

5. Suavem habuit.] Ita Decurtatus, cujus lectionem sequutus est Bosius: vulg. suavem habuit.

6. Respondimus.] Vulgò respondemus.

7. Præ ære Tusculanum.] Bosii hæc est conjectura ex Decurtati depravatione, qui habebat præ re; unde præ ære legendum censuit. Junius ex mss. Palat. retineri vult, præ re: vulg. præter Tusculanum.

8. Cupio hos expeditos videre: cupio etiam Sextium: adde, si vis, Cælium.] Vulg. cupio hos expeditos: videre cupio etiam Sextium, adde etiam in Cælium.

9. Ad Idus Maji.] Probat hanc lectionem Gifanius, reprehenditque qui supposuere, a. d. idus. in observationibus suis Linguae Latinae, tanquam perabsurdam. ad enim signare, usque ad.

10. Sed heus tu, jamne vos à Cæsare per Herodem talenta Attica quinquaginta extorsistis?] Adjutus ope Tornasiani, Crusellini & Huraltini Bosius ita legendum censet cum interrogatione. Ursinus

amici cujusdam sui hanc refert tentatam hujus loci correctionem, sed heus ne tu, ita ne vos à Cæsare, &c. Exempla Aldina Lambino teste habent, Januarius, pro, jamne vos: Ad ille, Turnebi conjecturam sequutus lib. xxiv. cap. 20. legendum opinatur, Genue a os à Cæsare. vulg. sed heus tu Januarius à Cæsare per Herodem talenta Attica L. extorsistis.

11. Odium Pompeii.] Manutius malit legi Posilianii.

12. In Nemorensi ædificando.] Turnebi hæc est conjectura d. cap. 20. quæ mirè probatur Bosio partim ex historia, partim etiam ex veteris scripturæ vestigiis, habent enim ipsius mss. in memorem. In Marathone ædificando, esset apertius nec ἀλογον, ut opinatur Manutius. Turnebi conjecturæ assentitur Lambinus.

13. Pompejum Vindillum.] Castigavit Victorius, Vindillum pro, vidi illum, quod antea legebatur.

14. Quinque planguncula.] Vocabuli hujus planguncula restituito Bosio debetur qui ita legendum coniecit ex veteribus libris, in quibus erat languncula: hanc autem castigationem ita probarunt Lambinus & Junius ut ita edendum curaverint. imaginuncula opinabantur legendum Victorius & Manutius: quorum hic testatur in Bessarionis libro legi languncula. vulg. quinque languncula.

15. In quibus una sororis amici tui, hominis Bruti, qui hoc utatur, & illius Lepidi.] Bosius legit, uratur, non utatur, ut est in vulg. codd. Ceterum vetus Mureti liber, pro, amici tui, habet amici tuos; Bruti autem & Lepidi nomina non habet. quare totum locum ita ipse legit lib. xv. Var. cap. 8. in quibus una sororis amici tui. Os hominis qui hoc utatur, & illius qui hæc tam negligenter ferat.

16. Et sunt amoris.] Vulg. etsi sunt amoris.

nequid fiat secus, quam volumus, quamque oportet. nec satis est in eiusmodi re, se quemque præstare. ac maximè partes istius officii sunt pueri Ciceronis, sive jam adolescentis: quod quidem illum solco hortari. ac mihi videtur matrem valde ut debet, amare, teque mirificè. sed est magnum illud quidem, verumtamen multiplex pueri ingenium: quo ego *regendo* habeo negotii satis. Quoniam respondi ¹ postremæ tuæ paginæ prima mea; nunc ad primam revertar tuam. Peloponnesias civitates omnes maritimas esse, hominis non nequam, sed etiam tuo iudicio probati, Dicæarchitabulis credidi. is multis nominibus in Trophoniana ² Charonis narratione Græcos in eo reprehendit, quòd mare tam secum sunt: nec ullum in Peloponneso locum excipit. cum mihi auctor placeret, (etenim erat *ἰστὴρ ἀκρίτης*, & vixerat in Peloponneso) admirabar tamen: & ³ vix accedens, communicavi cum Dionysio. atque is primò est commotus: deinde, quòd tum ⁴ de isto Dicæarcho non minùs bene existimabat, quam tu de C. Vestorio, ego de M. Cluvio, non dubitabat, quin ei crederemus. Arcadiæ censebat esse Lepreon quoddam maritimum: Tene autem, & Aliphera, & Tritia *νεόκλεια* ei videbantur; idque *τῶν ἑὴν νεῶν κριολογῶ* confirmabat, ubi mentio non fit istorum. atque istum ego locum totidem verbis à Dicæarcho transtuli. ⁶ Phliasios autem dici sciebam: & ita facti ut habeas: nos quidem sic habemus. sed primo me *ἀναλογία* deceperat, *φλιάς ὄπῃς σπῆς*. quòd *ὄπῃς σπῆς*, sed hoc continuò correximus. Latari te nostra moderatione & continentia video. tum id magis faceres, si adesses, atque hoc foro, quod egi ex Idibus Febr. Laodiceæ ad Kalend. Mai. omnium diœcesium, præter Ciliciæ. mirabilia quædam effecimus: ita multæ civitates omni ære alieno liberatæ, & iudicii usæ, *αὐτονομίαν* adeptæ, revixerunt. his ego duobus generibus facultatem ad ære alieno liberandas, aut levandas dedi; uno, quòd omnino nullus in imperio meo sumptus factus est, (nullum cum dico, non loquor *ὑπερβολικῶς*) nullus, inquam, ne terentius quidem. hac autem re, incredibile est, quantum civitates emerferint. ⁷ accessit altera. Mira erant in civitatibus ipsorum *furta* Græcorum, quæ magistratus sui fecerant. quæsiivi ipse de iis, qui annis decem proximis magistratum gesserant. apertè fatebantur. itaque sine ulla ignominia suis humeris pecunias populis retulerunt. populi autem, nullo gemitu, Publicanis, quibus hoc ipso lustro nihil solverant, etiam superioris lustri reddiderunt. itaque Publicanis in oculis sumus. gratis, inquis, viris. sensibus. Jam cetera iurisdictione ⁸ nec impetrata, & clemens cum admirabili facilitate. aditus autem ad me minimè provinciales. nihil *per cubicularium*. ante lucem inambulabam domi, ut olim candidatus. grata hæc, & magna, mihi que nondum laboriosa ex illa vetere militia. Nonis Mai. in Ciliciam cogitabam: ibi cum Junium mensem consumsissem, atque utinam in pace, (magnum enim bellum impendit à Parthis) Quintilem in reditu ponere. annuæ enim mihi operæ A. D. III. Kalend. Sext. emerentur. magna autem in spe sum, mihi nihil temporis prorogatum iri. habebam acta urbana usque ad Nonas Martias; è quibus intelligebam, Curionis nostri constantia omnia potius actum iri, quam

de provinciis. ergo, ut spero, propediem te videbo. Venio ad Brutum tuum, immo nostrum: sic enim mavis. Equidem omnia feci, quæ potui aut in mea provincia perficere, aut in regno experiri. omni igitur modo egi cum rege, & ago quotidie, per litteras scilicet. ipsum enim triduum, quattriduumve mecum habui turbulentis in rebus, quibus eum liberavi. sed & tum præsens, & postea ⁹ creberrimis non desisti rogare & petere, mea causa; suadere, & hortari sua. multum profeci; sed quantum, non planè, quia longe absum, scio. Salaminios autem (hos enim poteram coercere) adduxi, ut totum nomen Scaptio vellent solvere; sed centesimis ductis à proxima quidem syngrapha, nec perpetuis, sed renovatis quorannis. numerabantur nummi; noluit Scaptius. ¹⁰ tu enim qui ais Brutum cupere aliquid perdere? quatternas habebat in syngrapha. fieri non poterat: nec si posset, ego *patri* possem. audio omnino Scaptium poenitere: nam quod s. c. esse dicebat, ut jus ex syngrapha diceretur; eo consilio factum est, quòd pecuniam Salaminii contra legem Gabiniam sumperant. vetabat autem Auli lex, iudici de ita sumpta pecunia: decrevit igitur Senatus, ut jus diceretur ista syngrapha. nunc ista habet iuris idem, quod ceteræ, nihil præcipui. hæc, à me ordine facta, puto me Bruto probaturum; tibi nescio; Catoni certè probabo. sed jam ad te ipsum revertor. Ain' tandem Attice, laudator integritatis & elegantie nostræ, *ausus es hoc ex ore tuo*; inquit Ennius: ut equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses, qui scribis morderi te interdum, quod non simul sis, paterere me id facere, si vellem? non amplius, inquis, quinquaginta. Cum Spartaco minùs multi primò fuerunt. quid tandem isti mali in tam tenera insula non fecissent? non fecissent autem? immo quid ante adventum meum non fecerunt? inclusum in curia Senatum habuerunt Salaminiam ita multos dies, ut interierint nonnulli fame. erat enim præfectus Appii Scaptius, & habebat turmas ab Appio. id me igitur tu, cujus mehercule os mihi *ante oculos* solet versari, cum de aliquo officio, ac laude cogito, tu me, inquam, rogas, præfectus ut Scaptius sit? aliàs hoc statueramus, ut negotiatorem neminem: idque Bruto probaveramus. habeat is turmas? cur potius, quam cohortes? sumptu jam nepos evadit Scaptius. volunt, inquis, principes. scio. nam ad me Ephesum usque venerunt; stentisque equitum scelera, & miseras suas detulerunt. itaque statim dedi litteras, ut ex Cypro equites ante certam diem decederent: ob eamque causam, tum ob ceteras, Salaminii nos in cælum *decretis* suis sustulerunt. sed jam quid opus equitatu? solvunt enim Salaminii. nisi forte id volumus armis efficere, ut scenus quatternis centesimis ducant. & ego audebo legere umquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero? ¹¹ nimis, nimis, inquam, in isto Brutum amasti dulcissime Attice: nos, vereor, ne parum. atque hæc, scripsi ego ad Brutum scripsisse te ad me. cognosce nunc cetera. Pro Appio nos hic omnia facimus; honestè tamen, sed planè libenter: nec enim ipsum odimus: & Brutum amamus: & Pompejus mirificè à me contendit; quem mehercule pius plusque in dies diligo. C. Cœlium Quæstorem huc venire audisti. nescio, quid sit: sed Pammenia illa mihi non placent. Ego me spero Athenis fore mense Septembri. tuorum itinerum tempora

scire

1. *Postrema tua.*] Vulg. *tua postrema.*2. *Charonis.*] Anton. Augustin. liber *Charonis*: vulg. *Charonis*.3. *Et vix accedens.*] Restituit Bofius ex Crusellino *accedens*. Lambinus ex vetere libro legit, & *vix ei credens*: vulg. *agrediens*.4. *De isto Dicæarcho.*] Glossema; *Dicæarcho*, suspicatur Manutius.5. *M. Cluvio.*] Idem Manutius ex Cavalcantis & Bessarionis mss. primus sic correxit.6. *Phliasios autem dici.*] *Autem* deest in vulg.7. *Accessit altera.*] Malaspina Victorianam editionem sequutus

probat, alterum, sed Lambinus altera retinet. vulg. alterum.

8. *Nec impetrata.*] Depravatè in omnibus vere codicibus ante Bofii editionem legebatur, *imperita*, pro, *impetrata*, ut ex Crusellino correxit Bofius, quod tamen rejicit Junius legitque ex duobus mss. Pal. *nec impedita nec demens*. Gulielmus maluisse, *nec impedita*.9. *Creberrimis.*] Vulg. *creberrimè*.10. *Tu qui ais.*] Sic ex fide Crusellini legit Bofius. vulg. *tu qui ais*.11. *Nimis, nimis inquam.*] Iteravit vocem, *nimis*, ex Tornæsiano & Crusellino Bofius: alterum, *nimis* deest in vulgatis.

scire sane velim. *Βίβειαν* Sempronii Ruffi cognovi ex epistola tua Corycra. quid quaeris? invideo potentiae Vestrorii. Cupiebam etiam nunc plura garrere: sed lucet; urget turba; festinat Philogenes. valebis igitur, & valere Piliam, & Cæciliam nostram jubebis litteris; salvebis à meo Cicrone.

CICERO ATTICO, S.

ET SI nil sanè habebam novi, quòd post accidisset, quàm dedissem ad te Philogeni, liberto tuo, litteras: tamen cum Philotimum Romam remitterem, scribendum aliquid ad te fuit. ac primùm illud, quod me maximè angebat, (non quo me aliquid juvare posses: quippe res enim est in manibus: tu autem abes longè gentium:

Πολυὰ δὲ εὐ μετρίχημι

Νότῳ κυλινδῆι κύματ' ὄρεϊναι ἀλῆς) obrepfit dies, ut vides, (mihi enim A. D. 111. Kal. Sext. de provincia decedendum est) nec succeditur. quem relinquam, qui provinciam praestit? ratio quidem, & opinio hominum postulat fratrem: primùm, quòd videtur esse honos. nemo igitur potior. deinde, quòd solum habeo Prætorium. Pomtinus enim ex pacto & conventu (nam ea lege exierat) jam à me discessit. Quæstorem nemo dignum putaret enim est levis, libidinosus, tagax. De fratre putat primum illud est: persuaderi ei non posse arbitror. odit enim provinciam. & hercule nihil odiosius, nihil molestius. deinde, ut mihi nolit negare; quidnam mei sit officii? cum bellum esse in Syria magnum putetur, id videatur in hanc provinciam erupturum; hic praesidii nihil sit; sumptus annuus decretus sit; videaturne aut pietatis esse meæ, fratrem relinquere; aut diligentiae, nugarum aliquid relinquere? magna igitur, ut vides, sollicitudine afficior, magna inopia consilii. quid quaeris? toto negotio nobis opus non fuit. quanto tua provincia melior? decedes, cum voles; nisi forte jam decessisti, quem videbitur, praesides Thesprotiae, & Chaoniae. nec dum tamen ego Quintum conveneram; ut jam, si id placeret, scirem, possetne ab eo imperari: nec tamen, nisi posset, quid vellem, habebam. Hoc est igitur ejusmodi. reliqua plena adhuc & laudis & gratiae, digna iis libris, quos dilaudas. conservatae civitates; cumulatè Publicanis satisfactum: offensus contumelia nemo; decreto justo, & severo perpauci; nec tamen quicquam, ut queri audeat. res gestae dignae triumpho: de quo ipso nihil cupidè agemus; sine tuo quidem consilio certè nihil. Clansula est difficilis in tradenda provincia. sed hæc Deus aliquis gubernabit. De urbanis rebus scilicet plura tu seis; sæpius, & certiora audis. equidem doleo, non me tuis litteris certiorum fieri. huc enim odiosa afferebantur de Curione, de Paullo: non quo ullum periculum videam stante Pompejo, vel etiam sedente; valeat modò: sed mehercule Curionis & Paulli, meorum familiarium, vicem doleo. formam igitur mihi totius Reip. si jam es Romæ, aut cum eris, velim mittas; quæ mihi obviam veniat, ex qua me fingere possim, & præmeditari, quo ani-

mo accedam ad urbem. est enim quiddam, advenientem non esse peregrinum atque hospitem. Et, quod pæne præterii, Bruti tui causa, ut sæpe ad te scripsi, feci omnia. Cypri numerabant. sed Scaptius centesimis, renovato in singulos annos fenore, contentus non fuit. Ariobarzanes non in Pompejum prolixior per ipsum, quàm per me in Brutum: quem tamen ego præstare non poteram. erat enim rex pauper; aberamque ab eo ita longè, ut nihil possem, nisi litteris; quibus pugnare non destiti. summa hæc est. pro ratione pecuniae liberalius est Brutus tractatus; quàm Pompejus. Bruto curata hoc anno talenta circiter 6. Pompejo in sex mensibus promissa 60. jam in Appii negotio quantum tribuerim Bruto, dici vix potest. quid est igitur, quod laborem? Amicos habet veras nugas, Matiniam, Scaptium; qui, quia non habuit à me turmas equitum, quibus Cyprium vexaret, ut ante me fecerat, fortasse succenset; aut quia præfectus non est, quod ego nemini tribui negotiatori; non C. Vennonio, meo familiari; non tuo M. Lænio; & quod tibi Romæ ostenderam me servaturum; in quo perseveravi. sed quid poterit queri is, qui auferre pecuniam cum posset, noluit? Scaptio, qui in Cappadocia fuit, puto esse satisfactum. is à me tribunatum cum accepisset, quem ego ex Bruti litteris ei detulisset, postea scripsit ad me, se uti nolle eo tribunatu. Gavius est quidam; cui cum præfecturam detulisset Bruti rogatu, multa & dixit, & fecit cum quadam mea contumelia, P. Clodii canis. is me nec proficiscentem Apameam profectus est; nec, cum postea in castra venisset, atque inde discederet, numquid vellem, rogavit; & fuit apertè mihi, nescio quare, non amicus. hunc ego si in præfectis habuissem, quem tu me hominem putares, qui, ut scit potentissimum hominem contumaciam numquam tulerim; ferrem hujus adfectu? etsi hoc plus, quàm ferre, tribuere etiam beneficii aliquid & honoris. is igitur Gavius, cum Apameæ me nuper vidisset Romam proficiscentem, me ita appellavit: 13 (Culleolum vix auderem) unde, inquit, me jubes petere cibaria præfecti? respondi lenius, quam putabam oportuisse, qui aderant; me non instituisse iis dare cibaria, quorum opera non esset usus. abiit iratus. hujus nebulonis obiratione si Brutus moveri potest, licebit eum solus ames; me æmulum non habebis. sed illum eum futurum esse puto, qui esse debet. tibi tamen causam notam esse volui: & ad ipsum hæc perscripsi diligentissimè. omnino (soli enim sumus) nullas ullam ad me litteras misit Brutus, ne proximè quidem de Appio, in quibus non inesset arrogans, ἀγινώπτειν aliquid. tibi autem valde solet in ore esse,

16 Gravius autem

Non contemnere se, & reges odisse superbos:

in quo tamen ille mihi risum magis, quàm stomachum, movere solet: sed planè parum cogitat, quid scribat, aut ad quem. Q. Cicero puer legit, ut opinor, & certè, epistolam inscriptam patri suo. solet enim aperire, idque de meo confi-

1. Tua Corycra.] Bosii omnes tua Corycra, ut edidit: & ita etiam fuisse in suis, refert Malaspina; tua deest in vulg.

2. Quippe res enim est in manibus.] Enim non comparat in vulg.

3. Ex pacto & conventu.] Prætulit Dausqueius Lambini convento; etsi apud Plinium quid conventus sit, non ignoret, legeritque apud Solinum, conventum dentium. heic enim cum intelligatur res pacta conventa, sic malit, ut dixit. nam quid cuique loco appositus, pervidendum.

4. Tagax.] Male legi, sagax, ut est in vulgata editione, aut, rapax, jam pridem docuit nos Jacobus Cujacius.

5. Fratrem relinquere; aut diligentia.] Relinquere deest in vulg.

6. Nisi posses.] Vulg. si posses.

7. Prolixior per ipsum.] Ursini Longolianus liber, per se ipsum.

8. Erat enim rex pauper.] Junius ex optimo mis. Palat. legit, Erat enim rex, sed pauper.

9. Liberalius.] Sic conjiciunt Victorius, Manutius, Faërnus, & alii, licet omnes mis. uno consensu habeant liberius.

10. Matiniam, Scaptium.] Vulg. M. Scaptium: in Bessarionis libro, Manium Scaptium. Matiniam autem legendum Manutio

non videtur.

11. Gavius est quidam.] Manutii ex Bessarionis libro conjecturam confirmant Tornæs. & Crusellinus, in quibus planè exaratum erat, Gavius. vulgò Cajus.

12. P. Clodii canis.] Magis placet Ursino, causa, quàm canis, ut in viri doctissimi libro emendatum ait.

13. Culleolum vix auderem.] Junius, Culleolum vix.

14. Petere cibaria præfecti? Respondi lenius.] Sic legendum, ut à Tornæsiano emendavit Lambinus; quam lectionem præ se ferunt ceteri Bosiani: vulgò petere cibaria? Præfecto respondi, &c.

15. Nebulonis obiratione.] Bosius ex Decurtato reposuit obiratione. Lambinus legit oratione quod Manutio tamen languidius videtur) & paulò post, si Brutus permoveri, pro simplice moveri. Junius ex conjectura legit, nebulonis ratione. vulg. operatione.

16. Gravius autem, &c.] Manutius ita hunc locum restituit. Ceterum libri alii, vulgati illi quoque habent, Gravius. Ursinus ex doctissimi viri libro hanc protulit correctionem: Enniam illud, gravitatem non contemnere, sed reges odiosos, &c. scribit idem; gravius pro gravius placuisse Faërnò.

conſilio ; ſi quid forte ſit , quod opus ſit ſciri . in ea autem epiſtola erat illud idem de ſorore , quod ad me . mirifice conturbatum vidi puerum . lacrimans mecum eſt queſtus . quid quaeris ? miram in eo pietatem , ſuaſiuitatem , humanitatemque perſpexi : quo maiore ſpem habeo , nihil fore aliter , ac deceat . id te igitur ſcire volui . Ne illud quidem praetermittam : Hortenſius filius fuit Laodiceae 2 de gladiatoribus , ſagitiōſe & turpiter . hunc ego patris cauſa vocavi ad cenam ; quo die venit ; & ejuſdem patris cauſa nihil amplius , is mihi dixit , ſe Athenis me exſpectaturum , ut mecum decederet . recte , inquam : quid enim dicerem ? omnino puto nihil eſſe , quod dixit . nolo quidem ; ne offendam patrem , quem mehercule 2 multum diligo . ſi fuerit meus comes , moderabor ita , nequid eum offendam , quem minimè volo . Haec ſunt ; etiam illud . Orationem Q. Celeris mihi velim mittas contra M. Servilium . litteras mitte quamprimum : 3 ſi nihil ; nihil fieri , vel per tuum tabellarium . Piliae & filiae ſalutem . Cura , ut valeas .

CICERO ATTICO, S.

T ARSUM venimus Nonis Junii . ibi me multa moverunt : magnam in Syria bellum ; magna in Cilicia latrocinia ; mihi difficilis ratio adminiſtrandi , quod paucos dies habebam reliquos annui muneris : illud autem difficileſſimum ; relinquendus erat ex ſ. c. qui praefſet . nihil minùs probari poterat , quam Quaeſtor 4 Meſcinium . nam de Caelio nihil audiebamus . rectiſſimum videbatur , fratrem cum imperio relinquere : in quo multa moleſta , diſceſſus noſter , belli periculum , militum improbitas , ſexcenta praeterea . o rem totam odioſam ! ſed haec fortuna viderit : quoniam conſilio non multum uti licet . Tu , quando Romam ſalvus , ut ſpero , veniſti , videbis , ut ſoles , omnia , quae intelliges noſtra intereſſe , in primis de Tullia mea : cujus de conditione quid mihi placeret , ſcripſi ad Terentiam , cum tu in Graecia eſſes : deinde de honore noſtro . quod enim tu abſuiſti , vereor ut ſatis diligenter actum in Senatu ſit de litteris meis . Illud praeterea *μουτικώτερον* ad te ſcribam ; tu ſagaciùs odorabere : *τ δαμαρτίς με ο ἀπελθούσης* (οἶδα ὃν λέγω) *ἔδδξέ μοι πρῶτον ἐξ ὧν ἀλογολόγησεν περιφθέρησεν , πεφουρακίαν τῆς ψήφου οκ τ ὠνῆς τ ὑπαρχίαν ἔ Κροθωνιάτα τυρρινοκτῆνς . εἰδδκκ . δη , τ μήτι νοήσης ἕ εἰς δῆπε τ ἔτο δη περισκεψάμεν* , *τ λαιπὴ 7 ἔξασφαλίση* . non queo tantum , quantum vereor , ſcribere . Tu autem fac , ut mihi tuae litterae volent obviae . Haec feſtinans ſcripſi in itinere atque agmine . Piliae & puellae Caeciliae belliffimae ſalutem dices .

CICERO ATTICO S.

N UNO quidem profecto Romae es : quod te , ſi ita eſt , ſalvum veniſſe gaudeo : unde quidem quam diu abſuiſti , magis à me abeſſe videbare , quam ſi domi eſſes . minùs enim mihi mea notae res erant , minùs etiam publi-

ca . quare velim , etſi , ut ſpero , te haec legente aliquantum tamen viae proceſſero , tamen obvias mihi litteras quam argutiſſimas de omnibus rebus crebro mittas , in primis de quo ſcripſi ad te antea : *τ ξυμῶρε 2 τ ἑμῆς ο ὑξελούρε ρ* , *ἔδδξέ μοι γαμοῖ βατταεἰζων , κῆ ἀλύων τῆς ξυλλόρης , κῆ τῆς λέγαις ὑπὸ π πεφουρακίαν τῆς ψήφου ἐν τῆς ὑπάρχουσι τῆς ἔ Κροθωνιάτα* . hoc tu in daga , ut ſoles ; aſt hoc magis . *ἐξ ἀσεως ἐπὶ ἀλόρε τειχῶν 10 παρέδωκεν μινῶν κ δ , μ η , ο φειλημάτων Καμίλλω , ἑαυτὸν τε ὀφείλονται μινῶς κ δ . ἐν τ ἔ Κροθωνιατικῶν κῆ ἐν τ 11 Χερρόνησιατικῶν μ η : κῆ μινῶς κληρονομήσεως χμ . χμ . τέπαν ἢ μηδὲ ὀβολὸν ἀγαλύσεια , πάντων ὀφειληθέντων ἔ δδύτερα μινῶς τῆ νεμυλία . τ ἢ ἀπελθούσῃ ἐν αὐτῆ , ὄνται ὀμόνυμον τῶ Κόνων πιατῆ , μηδὲν ὀλοσχερῶς πεφουρακίαν . τῶ τῆ ἐν , πρῶτον μὲν , ἵνα πάντες σώζηται : δδύτερον ἢ , ἵνα μηδὲ τ τικων ὀλιγορήσης τ δα τ πεφουρακίαν ἡμέρας . ὄσας αὐτὸν ἡέγκη κηδρ σφῶδρα δέδοικα . κῆ γδ παρῆν ὡς ἡμῶς κῆ ἄσκηφόμεν* , *κῆ π σχεδὸν ἐλπῖσας . ἀπορηῆς ἢ , ἀλόγως ἀπέση , ἐπειπῶν , εἶπα . 12 ἀιχερὸν τοι δησῶν τε μινῶν :* meque objurgavit veteri proverbio , *τῶ μὲν δὶ δδρδρα* . 13 reliqua videt , & , quantum fieri poteſt , perſpicit animus . etſi annum tempus prope jam emeritum habebamus : dies enim xxxi i erant reliqui : ſollicitudine provincia tamen vel maximè urgebatur . cum enim arderet Syria bello ; & Bibulus , in tanto mœore ſuo , maximam curam belli ſuſtineret ; ad meque legati ejus , 14 & Quaeſtor , & amici litteras mitterent , ut ſubſidio venirem : etſi exercitum infirmum habebam ; auxilia ſanè bona , ſed ea Galatarum , Piſidarum , Lyciorum ; (haec enim ſunt noſtra *rolora*) tamen eſſe officium meum putavi , exercitum habere quam proximè hoſtem , quoad mihi praefſet provincia per ſ. c. liceret . ſed , quod ego maximè delectabar , Bibulus moleſtus mihi non erat ; de omnibus rebus ſcribebat ad me potiùs : & mihi deſſionis dies *λεληθῶς* obrepat : qui cum advenit , *ἀπο ἀεθῶλημα* , quem praeficiam ; niſi 15 Calduſ Quaeſtor venerit ; de quo adhuc nihil certi habebamus . Cupiebam mehercule longiorem epiſtolam facere : ſed nec erat res , de qua ſcriberem ; nec jocar praeterea poteram . valebis igitur , & puellae ſalutem 16 Atticulæ dices , noſtraeque Piliae .

CICERO ATTICO, S.

E GO , dum in provincia omnibus rebus Appium orno , ſubitò ſum factus accuſatoris ejus ſocer . id quidem , inquis , dii approbent . ita velim : teque ita cupere certò ſcio . ſed crede mihi , nihil minùs putarum ego , qui de Tib. Nerone , qui mecum egerat , certos homines ad mulieres miſeram ; qui Romam venerunt , factis ſponſalibus . ſed hoc ſpero melius . mulieres quidem valde intelligo delectari

1. *Egladiatoribus.*] Fretus auctoritate Decurt. Boſius praepoſitionem , δ , addidit , quae magno ſententiae incommodo decrat : Vulg. cum *gladiatoribus* . hanc autem praepoſitionem ab omnibus ſuis abeſſe teſtantur Malafpina & Lambinus .
 2. *Multum diligo.*] Vulg. *valde diligo* .
 3. *Si nihil, nihil fieri.*] Hunc quoque locum repetita voce , *nihil* , ex eodem Decurtato correxit Boſius . Lambinus autem teſtatur Beſſarionis , Maſſei , Ferri , & Memmi . miſſi legere , *fieri* , quod retinet : vulg. *ſi nihil fuerit* .
 4. *Meſcinium.*] Ita legendum vult Uſſinus , non *Meſſinum* .
 5. *Mήτη νοήσης.*] Emendat Manut. *μή τι νοήση* : vulg. *μή τι νοήσης* .
 6. *Eis δήπε .*] Manutio placeret *ἐν δήπε* , niſi maſſ. terngnarent .
 7. *Ἐξασφαλίσαι.*] Vulg. *ἐξ ἀσφαλείας* .
 8. *Ἰαμπηνία.*] Duo haec vocabula exprungenda auctore Junio .
 9. *τῆς ἑμῆς ὑξελούσης.*] Vulg. *τῆς ἑμῆς ο ἀπελθούσης* .
 10. *Παρέδωκεν μινῶν κ δ , μή ο φειλημάτων Καμίλλω .*

ἑαυτὸν τε ὀφείλονται .] Boſius hunc locum ex Decurt. ſic caſtigavit . Lambinus autem ex optimo codice miſſi . aliter vult legi , *περέδωκεν ἡμῶν γαμοῖ κῆ . μινῶς ὀφείλημα τῶ Καμίλλω* . vulgo , *παρέδωκεν ἡμῶν γάμου , ὀφειλήματα , ο Καμίλλω αὐτὸν τε ὀφείλονται* .
 11. *Χερρόνησιατικῶν .*] Vulg. *Χερρόνησιατικῶν* .
 12. *Αἰσχερὸν τοι , δησῶντε μινῶν .*] Parum hoc ad rem adnotavit Dauſqueius , niſi ex Homero ſupplementum *mittatur* : *κευῶν τε νέεσθαι* .
 13. *Reliqua videt.*] Hunc locum ſædis maculis inquinatum ex priſco Decurtato purgavit Boſius .
 14. *Ei Quaeſtor & amici.*] Poſterius , ὅ , deſt in vulg .
 15. *Calduſ quaeſtor.*] Sic habent omnes Boſii ex miſſi . vulg. *Calduſ quaeſtor* .
 16. *Atticulæ dices.*] Acutiſſimè & Malafp. conjecit Cic ſcripſiſſe , *Atticulæ* , pro , *articulatè* , ut vulgò referunt exemplaria ; ejuſque conjecturam confirmat auctoritas Decurt. in quo diſertim exaratum eſt , *Atticulæ articulatè* , autem legendum cenſet Manut. ut etiam Lamb. qui tamen olim ediderat , *Atticulæ* , & Malafp. conjectura .

lectari obsequio & comitate adolescentis. cetera noli ἐξελκεῖν. Sed heus tu, πύργος εἰς δῆμον Athenis? placet hoc tibi? etsi non impediabant mei certe libri (non enim ista largitio fuit in civeis, sed in hospites liberalitas) me tamen de Academicæ ἀετιολογίας jubes cogitare, cum jam Appius de Eleusine non cogitat. De Hortensio te certò scio dolere. equidem exerucior. decreram enim cum eo valde familiariter vivere. Nos provinciæ præsecimus Cœlium: puerum, inquires, & fortasse fatuum, & non gravem, & non continentem. assentior: fieri non potuit aliter, nam quas multo ante tuas acceperam litteras, in quibus ἐπιχρῖν te scripseras, quid esset mihi faciendum de relinquendo; ea me pungebant. videbam enim, quæ tibi essent ἐπιχρῖς causæ, (& erant eadem mihi) puero tradere me: fratri autem, illud non utile nobis. Nam præter fratrem nemo erat, quem sine contumelia Quæstoris, nobili præsertim, anteferrem. ramen, dum impendere Parthi videbantur, statueram fratrem relinquere, aut etiam Reip. causâ contra s. c. ipse remanere: qui postea quàm, incredibili felicitate, discesserunt; sublata dubitatio est. videbam sermones: hui fratrem reliquit? num est hoc non plus annum obtinere provinciam? quid, quòd Senatus eos voluit præesse provinciis, qui non præfuerint? at hic triennium. ergo hæc ad populum. quid, quæ tecum? numquam essem sine cura, si quid iracundius, aut contumeliosius, aut negligentius; quæ fert vita hominum. quid, si quid filius puer, & puer bene sibi fidens? qui esset dolor? quem pater non dimittebat; teque id censere, molestè ferebat. at nunc Cœlius, non dico equidem, quid egerit; sed tamen multo minùs laboro. Adde illud, Pompejus, eo robore vir, iis radicibus, Q. Cassium sine forte delegit, Cæsar Antonium: ego forte datum offenderem? ut etiam inquireret in eum, quem reliquissimè hoc melius: & hujus rei plura exempla: senectuti quidem nostræ profectò aptias. at te apud eum, dii boni! quanta in gratia posui? eique legi litteras non tuas, sed librarii tui. Amicorum litteræ me ad triumphum vocant, rem à nobis, ut ego arbitror, propter hæc παλιγγενεσίαν nostram, non negligendam. quare tu quoque, mi Attice, incipe id cupere; quo nos minùs inepti videamur.

CICERO ATTICO, S.

QUIRUS filius, piè sanè, me quidem certè multùm hortante, sed currentem, animum patris sui sororitæ reconciliavit. eum valde etiam tuæ litteræ excitant. quid quæris? confido rem. ut volumus, esse. Bis ad te antea

scripsi de re mea familiari, si modò tibi reddita litteræ sunt, Græcè, ἐν ἐπιχρῖσι. scilicet nihil est movendum. sed tamen, ἀφελῶς percunctando de nominibus Milonis, & ut expediat, ut mihi recepit, horrando, aliquid ita tu proficies. Ego Laodiceæ Quæstorem Mescinium expectare iussi, ut confectas rationes lege Julia apud duas civitates possim relinquere. Rhodum volo puerorum causa: inde quàm primum Athenas: etsi etiam valde restant. sed planè volo his magistratibus, quorum voluntatem in supplicatione sum expertus. Tutamen mitte mihi, quæso, obviam litteras: numquid putes Reipub. nomine tardandum esse nobis. Tiro ad te dedisset litteras, nisi eum graviter ægrum Ipsi reliquissimè. sed nuntiant, melius esse. ego tamen augor. nihil enim illo adolescente castius, nihil diligentius.

CICERO ATTICO, S.

3

CUM instituissem ad te scribere, calamumque sumpsissem, Battonius è navi rectà ad me venit domum Ephesi, & epistolam tuam reddidit 11. Kal. Octobres. Latatus sum felicitate navigationis tuæ, oportunitate Piliæ, etiam mehercule sermone ejusdem de conjugio Tulliaæ mez. Battonius autem miros terrores ad me attulit Cæsarianos: eum Leptra etiam plura locutus est: spero, falsa, sed certè horribilia: exercitum nullo modo dimissurum: cum illo Prætores designatos, Cassium Tribunum pleb. Lentulum cos. facere: Pompejo in animo esse urbem relinquere. Sed heus tu, numquid molestè fers de illo, qui se solet anteferre patruo sororitæ filii? at à quibus victus? sed ad rem. Nos etiam vehementissimè tardarunt. detrahit xx. ipsos dies etiam aphraetus Rhodiorum. Kal. Octob. Epheso conscendentes hanc epistolam dedimus L. Tarquitiò, simul è portu egredienti, sed expeditiùs naviganti. nos Rhodiorum aphraetis, ceterisque longis navibus tranquillitates aucupaturi eramus. ita tamen properabamus, ut non possit magis. De raudasculo Puteolano, gratum. Nunc velim dispicias res Romanas: videas quid nobis de triumpho cogitandum putes; ad quem amici me vocant. ego, nisi Bibulus, qui, dum unus hospes in Syria fuit, pedem porta non plus extulit, quam domo sua, adniteretur de triumpho æquo animo essem. nunc vero αἰχρῶν πωπῶν. sed explora rem totam: ut, quo die congesti erimus, consilium capere possimus. At multa; qui & properare, & ei litteras darè, qui aut mecum, aut paullo ante venturus esset. Cicero tibi plurimam salutem dicit. tu dices utriusque nostrum verbis & Piliæ tuæ, & filiaæ.

CICE-

1. Cum jam Appius.] Non dubium est quin legendum sit, cum jam, ut emendavit Malasp. quod Bosio etiam probarunt Decurtatus & Crusellinus: vulg. quoniam.
 2. Non cogites.] Fulvianus nunc cogites.
 3. De relinquendo, ea me pungebant.] In antiquo suo scriptum esse dicit Ursinus, de relinquendo fratre me, &c.
 4. Pterea tradere me.] Bosius ex Decurtato sic emendavit; vulg. puero ne traderem.
 5. Reliquit.] Vulg. relinquit.
 6. Quæ fert vita hominum.] Manutii hæc est emendatio: vulg. quæ fortuita hominum.
 7. Non dico equidem quid egerit.] Legit Muretus lib. xv. cap. 8. non dico equidem quicquid egerit. Ursinus melius putat quod est in mss. non dico equidem quod egerit, sed tamen quod egerit, multo minus laboro.
 8. Ut etiam inquireret in eum.] Malaspina hanc ex antiquis libris restitutionem rectam & veram esse scripturam asserit Lambinus atque in hoc Memmianum Huraltinum & Tornæs. codd. consentire refert. Manutius, aut etiam inquirerem in eum? cum interrogatione, quæ est vulgata lectio.
 9. Id cupere.] Vulg. hoc cupere.
 10. Eum valde etiam.] Ut in codd. Malasp. sic in Bosianis legebatur etiam, deest in vulg.
 11. Aliquid ita tu.] Hoc ex ingenio, suspicatur Manutius, nam Cavalcantis, Ferri, Bessar. aliquid aut; probaret, aliquantum.
 12. Expectare iussi.] Sic legendum; nam quod Victorius ait se

castigasse, nisi, auctore Lambino ferri non potest. Junius ex duobus mss. Pal. expectaram modo ipse venerit, pro expectare iussi.
 13. Sed planè volo.] Tò, planè, quod deest in vulg. ex mss. suis restituit Bosius.
 14. Ipsi reliquissimè.] Decurtatus & Crusellinus partim, esse, partem esse, unde Bosio injecta suspicio est Ciceronem scripssimè Ipsi, ut Manutius etiam legendum existimat: Lambinus legit Side ex conjectura. Junius verò neque Ipsi, neque Side, neque Esere, quæ est vulgata lectio probat, sed Nise substituit. Cavale. mss. Esere. Bessar. Esse.
 15. Battonius.] Hic & infra in vulgatis legitur Battonius.
 16. 11. Kalend. Octobr.] Hæc est scriptura Decurtati, Tornæsiani & Crusellini: vulg. pridie Kalend. Octobr: quod perinde est. Bosius veterem notam expressit.
 17. Miros terrores.] Miros pro miris castigat Muretus d. cap. 8.
 18. At à quibus victus?] At à quibus evectus legebat Pius.
 19. Detrahit xx. ipsos dies.] In mss. Ursini est, detrahere.
 20. L. Tarquitiò.] Bosiani omnes L. Tarquitiò, quomodo in suis fuisse tradit Malaspina, atque ita omnino legendum videtur Ursino: vulg. L. Tarquinio.
 21. Unus hospes.] Sic omnes habere mss. testatur Victorius. Lambinus autem codicem Tornæsianum, hospis, habere dicit, unde conjicit legendum hostis; quam conjecturam auctoritate mss. Palææ retinet Junius, quomodo legendum diu est quod censuerat Lipsius libro I. variar. lect. cap. 15.

CICERO ATTICO, S.

IN Piræa cum exissem prid. Idus Octob. ¹ accepi ab Acasto, seruo meo, statim tuas litteras : quas quidem cum exspectassem jam diu, admiratus sum, ut vidi obſignatam epistolam, brevitatem ejus; ut aperui, rursus *πυγχυσιν* litterularum, ² quæ solent tuæ compositissimæ & clarissimæ esse: ac, ne multa, cognovi ex eo, quod ita scripseras, te Romam venisse A. D. XII. Kalend. Octob. cum febriculis vehementer, nec magis, quam debui, statim quæro ex Acasto. ille & tibi, & sibi visum, & ita se domi ex tuis audisse, ut nihil esset incommodè. id videbatur approbare, quod erat in extremo, febriculam tum te habentem scripsisse. ³ sed amavi tamen; admiratusque sum, quod nihilominus ad me tua manu scripsisses. quare de hoc satis. spero enim, quæ tua prudentia & temperantia est, & hercule, ut me jubet Acastus, confido te jam, ut volumus, valere. A Turannio te accepisse meas litteras gaudeo. *ὡς φούλαζον*, si me amas, *τὸν δὲ φουρατὴ φιλοπικίαν ἀυτόπειται*. hanc, quæ mehercule mihi magno dolori est, (dilexi enim hominem) procura, quantulumcumque est, Præcianam hereditatem, ⁴ prorsus ille ne attingat. ⁵ dices, nummos mihi opus esse ad apparatus triumphi: in quo,

ut præcipis, nec me *κενὸν* in expetendo cognosces, nec *ἀποφῶν* in abijciendo. Intellexi ex tuis litteris, te ex Turannio audisse, à me provinciam *fratri* traditam. adeo' ego non perspexeram prudentiam litterarum tuarum? ⁶ *ἐπέχειν* te scribebas. quid erat dubitatione dignum? si esset quidquam; cur placeret fratrem, & talem fratrem, relinqui? *ἀθετησις* ista mihi tua, non *ἐποχὴ* videbatur. monebas de Q. Cicerone puero, ut eum quidem neutiquam relinquere. *τὰ μὲν ὄνειρον ἐμοὶ*. eadem omnia, quasi collocuti essemus, vidimus. non fuit faciendum aliter, meque *ἐπιζηρονία ἐποχὴ* tua dubitatione liberavit. sed puto te accepisse de hac re epistolam, scriptam accuratius. Ego tabellarios postero die ad vos eram missurus, quos puto ante venturos, quam nostrum Saufeium. sed cum sine meis litteris ad te venire, vix rectum erat. Tu mihi, ut polliceris, de Tulliola mea, id est de Dolabella, perscribas; de Rep. quàm prævideo in summis periculis; de Censoribus, maximeque de signis, tabulis quid fiat? referaturne. Idibus Octob. has dedi litteras: quo die, ut scribis, Cæsar Placentiam legiones quatuor. quæso, quid nobis futurum est? ⁸ In arce Athenis statio mea nunc placet.

¹. Accepi ab Acasto, seruo meo.] Emendabat Muretus d. cap. 8. accepi ab Acasto, statim meo tuas litteras.

². Quæ solent tuæ compositissimæ, & clarissima esse.] Tuæ deest in vulg. etiam in editione Junii; qui pro *compositissimæ*, ex duobus mss. Palat. legit *copiosissimæ*. Gulielmius maluisset, quod solent tuæ compos.

³. Sed amari tamen. Vulg. Sed clamari tamen.

⁴. Prorsus ille ne attingat.] Et sententia flagitat, ut legatur, ille ne attingat; & ita manifestissimè scriptum est in Scidis, ut etiam in Fulviano mss.

⁵. Dices, nummos mihi opus esse.] Junius ex duobus mss. Palat. legit, nummos mihi esse.

⁶. *Ἐπέχειν* te scribebas.] Victorius castigaverat ex antiquo suo *ἐπέχειν* ter scribebas: antea legebatur *ἐπειτα* ut scribebas: Viri doctissimi hanc emendationem refert Ursinus; *ἐπέχειν* interscripseras.

⁷. *Τὰ μὲν ὄνειρον ἐμοὶ*.] Antiquioris sui auxilio hunc locum restituit Victorius: antea legebatur *τὸτο μέρον ἐρωήνυέ μι*: vulg: *τὸ μὲν ὄναρ ἐρωήν ἐμοὶ*.

⁸. In arce Athenis statio mea nunc placet.] Et hunc quoque locum depravatam meliorum ope codicum, restituit Victorius; cum prius legeretur, *Ματὲ*. scribas Athenis. Bessarionis liber Manutio referente, *Ματὲ* Athenis: Cavalcantis; In Arce Athenis. verbum quidem scribas, in neutro reperitur, ne in duobus quidem quos habet ipsius amicissimus, unde legendum conjicit, ut Victorius, ejusque emendationem sibi vindicat: sic etiam planè scriptum in suis mss. asserit Lambinus. sed Junius contra; uno consensu omnes mss. Palat. habere ait, *Ματὲ* scribas. Athenis statio nunc placet: quod & ipsi probatur. Achilles Staius conjicit, *in arce*, sed non satisfacit Gulielmio, qui *ἀρχὴ πικίαν* intelligi annotat, cujus & mentio apud Platonem libro 1. de Legibus.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER SEPTIMUS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

D

EDERAM equidem L. Saufeio litteras, & dederam ad te unum, quod, cum non esset temporis mihi ad scribendum satis, tamen hominem tibi tam familiarem sine meis litteris, id te venire volebam. sed, ut *philosophi ambulans*, has tibi redditum in putabam prius. sin jam illas accepisti, scis me Athenas venisse prid. Idus Octobres; è navi egressum in Piræum tuas ab Acasto nostro litteras accepisse; conturbatum, quod cum febre Romam venisses; bono tamen animo esse cæpisse, quod Acastus ea, quæ vellem, de allevato corpore tuo nuntiaret; ¹ cohorruiſſe

autem me, quod tuæ litteræ de legionibus Cæsaris afferrent, & egisse tecum, ut videres, ne quid *φιλοπικία* ejus, quem nosti, nobis noceret; de quo jam pridem ad te scripseram. Turannius autem secus tibi Brundisii dixerat, quod ex iis litteris cognovi, quas à Xenone, optimo viro accepi. Cur fratrem provinciæ non præfeciſſem, exposui breviter. hæc ferè sunt in illa epistola. Nunc audi reliquas; per fortunas, omnem tuum amorem, quo me es amplexus, omnemque tuam prudentiam, quam mehercule in omni genere judicio singulararem, ² confer jam ad eam curam, ut de omni statu meo cogites. videre enim mihi video tantam dimicationem, nisi idem *Dens*, qui nos melius, quam optare auderemus, Parthico bello liberavit, respexerit

¹. Cohorruiſſe autem me.] Particula hæc, *me*, abest à vulg.

². Confer jam.] Sic emendavit Lambinus, approbante Bosio cujus omnes mss. habent, *conferam*. Junius vero ex mss.

Pal. in quo est, *conferre*, reposuit *conferro*, prioremque lectionem rejicit. Vox illa, *jam*, deest in vulg.

rit Rempublicam; sed, tantam, quanta numquam fuit. age, hoc malum mihi commune est cum omnibus. nihil tibi mando, ut de eo cogites. illud meum proprium *ἄξιμα*, quaeso, suscipe. videsne, ut te auctore sim utrumque complexus? ac vellem à principio te audisse amicissimè monentem.

Ἀλλ' ἐμὸν ἔποτε θυμὸν ἐνὶ σήθεσσι ἔπειθες
ἢ Πατρίδ'.

sed aliquando tamen persuasisti, ut alterum complecterer, quia de me erat *optimè meritis*; alterum, quia *tantum valebat*. feci igitur, ² itaque feci omni obsequio, ut neutri illorum quisquam esset me carior. hæc enim cogitabamus; nec mihi, ³ conjuncto cum Pompejo, fore necesse peccare in Rep. aliquando; ⁴ nec, cum Cæsare sentienti, pugandum esse cum Pompejo: tanta erat illorum conjunctio. nunc impendet, ut & tu ostendis, & ego video, summa inter eos contentio. me autem uterque numerat suum, nisi forte simulat alter. nam Pompejus non dubitat (verè enim judicat) ea, quæ de Repub. nunc sentiat, mihi valde probari. utriusque autem accepi ejusmodi litteras eodem tempore, quo tuas; ut neuter quemquam omnium pluris facere, quàm me, videretur. verum quid agam? non quaero illa vitia, (si enim castris res geretur, video cum altero *vinci* satius esse, quàm cum altero *vincere*) sed illa, quæ tum agentur, cum venero; ne ratio absentis habeatur, ut exercitum dimittat. DIC M. TULLI. quid dicam? exspecta, amabo te, dum Atticum conveniam. non est locus ad ⁵ tergiversandum. contra Cæsarem? ubi illæ sunt densæ dexteræ? nam ut illi hoc liceret, adjuvi, rogatus ab ipso Ravennæ ⁶ de Cælio Tribuno pl. ab ipso autem? etiam à Cnæo nostro, in illo divino tertio Consulatu. ⁷ aliter sensero? *αἰδέομαι* non Pompejum modò, sed *Τρῶας, καὶ Τρωάδας. Πελοπόννησος μοι πρῶτ' ἔλεγχέλιον καταθήσει*, quis? tu ipse scilicet, laudator & factorum & scriptorum meorum. hanc ego plagam effugi per duos superiores Marcellorum Consulatus, cum esset astum de provincia Cæsaris. nunc incido in discrimen ipsum. itaque, ⁸ ut *stultus* primus suam sententiam dicat, mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid: extra urbem esse cum iustissima causa. tamen dabunt operam, ut eliciant sententiam meam. ridebis hoc loco fortasse. quam vellem etiam nunc in provincia morari! planè opus fuit, si hoc impendebat. etsi nil miserius. nam *ὁδὲ πέρεργον*, volo te hoc scire: omnia illa prima, quæ etiam ⁹ tuis litteris in ælum ferebas, *ἐπίτηκτι* fuerunt. QUAM NON est facilis virtus! quam verò difficilis ejus diuturna simulatio! cum enim hoc rectum & gloriosum putarem, ex annuo sumtu, qui mihi decretus esset, me C. Cælio Quæstori relinquere annum, referre in ærarium ad H-S CIO; inge-

ruit nostra cohors, omne illud putans distribui sibi oportere; ut ego amicior inveniret Phrygum & Cilicum zæariis; quàm nostro. sed me non moverunt. nam & mea laus apud me plurimum valuit. nec tamen quicquam honorificè in quemquam fieri potuit quod prætermiserim. Sed hæc fuerit, ut ait Thucydides, *ἐξολή λόγος* non inutilis. Tu autem de nostro statu cogitabis: primùm quo artificio tueamur benivolentiam Cæsaris: deinde de ipso triumpho, quem video, nisi Reip. tempora impediunt, *ὀπίσειν*. judico autem cum ex litteris amicorum, tum ex supplicatione; quam ¹⁰ qui non decrevit, *plus decrevit*; quàm si omnes decreisset triumphos. ei porro assensus est unus, familiaris meus, Favonius: ¹¹ alter iratus, Hirrus. Cato autem & scribendo affuit, & ad me de sententia sua jucundissimas litteras misit. sed tamen gratulans mihi Cæsar de supplicatione, triumphat de sententia Catonis; nec scribit, quid ille sententiæ dixerit. ¹² sed tantum, supplicationem eum mihi non decrevisse. ¹³ Redeo ad Arrium: cæperas eum mihi placere: perfice. habes Scrofam, habes Silium. ad eos ego etiam antea scripsi, & ad ipsum Hirrum. locutus enim erat cum iis commodè, se potuisse impedire, sed noluisse: assensum tamen esse Catoni, amicissimo meo, cum is honorificentissimam in me sententiam dixisset; nec me ad se ulla litteras misisse, cum ad omnes mitterem. verum dicebat. ad eum enim solum, & ad Crassipadem non scripseram. Atque hæc de rebus forensibus. redeamus domum. Dijungere me ab illo volo. mirus est *φουδῆτος*, germanus Lartidius.

Ἀλλὰ τὴν μὲν ὀρετὴν ἔσπευον, ἀχρησῆσθαι περ.
 Reliqua expediamus, hoc primum, ¹⁴ quo accessit cura: dolori meo, sed hoc tamen, quidquid est, præciantum cum iis rationibus, quas ille meas tractat, admisceri nolo. scripsi ad Terentiam, scripsi etiam ad ipsum, me, quidquid ¹⁵ possem nummorum, ad apparatus sperati triumphi ad te redacturum. ¹⁶ ista puto *ἀμεμῶτα* fore. verum ut lubebit. Hanc quoque suscipe curam, quemadmodum experiamur. id & ostendisti quibusdam litteris, ¹⁷ ex Epiro, an Athenis datis? & in eo ego te adjuvabo.

CICERO ATTICO, S.

BRUNDISIUM venimus VII. Kalend. Decemb. usi tua felicitate navigandi. ita bellè nobis flavit ab Epiro lenissimus ¹⁸ Onchesmites. hunc *συνδειαζονται*, si cui volēs *τὸν νεωτέρων*, pro tuo vendito. Invalitudo tua me valde conturbat. significant enim tuæ litteræ, te profus laborare. ego autem, cum sciam, quàm sis fortis, vehementius esse quiddam suspicor, quod te cogat cedere, & propemodum infringat: etsi alteram quartanam Pamphilus tuus mihi dixit decessisse, & alteram leviolem accedere. Terentia verò, quæ quidem eodem tempore ad portam Brundisiam venit,

1. Πατρίδ'.] Hæc est lectio Bofii, in ejus omnibus mss. post hunc versum:

Ἀλλ' ἐμὸν ἔποτε θυμὸν ἐνὶ σήθεσσι ἔπειθες.

nullum aliud Græcum verbum subijcitur præter vocem *πατρίδ'*. Victorius in postrema editione sua supplevit ex Homero quæ deesse videbantur, ut etiam Lambinus.

2. Itaque affeci.] Vulg. atque effeci.
 3. Conjunctio.] Vulg. junctio.
 4. Nec cum Cæsare.] Ita Bofius, ex antiquiore suo; quod tamen sic prius ex conjectura emendaverat Malaſp. assentiente Lambino.
 5. Tergiversandum. contra Cæsarem?] Sic interpuuxit Bofius. vulgò *tergiversandum contra Cæsarem*.
 6. De Cælio trib. plebis.] Lambinus, partim ex mss. partim ex conjectura, de decem tribunis plebis.
 7. Aliter sensero?] Nota interrog. abest à vulg.
 8. Ut stultus primus suam sententiam dicat.] Lamb. hoc totum, ut stult. prim. suam sent. dicat. non putat esse Ciceronis quod tamen asserit Junius.
 9. Tuis litteris.] Vulg. tu litteris.
 10. Qui non decrevit, plus decrevit, quam si omnes decreisset triumphos.] Junius ex duobus mss. Pal. legit, qui non decrevit, quasi omnes triumphos decrevisset. Alteram quidem non improbat, sed tamen secun-

dum hanc lectionem judicat.
 11. Alter iratus Hirrus.] Sic emendavit Victorius prius legebatur Hirrus.
 12. Sed tantum, supplicationem.] Vulgata lectio, sed tamen, posterior videtur Lambino.
 13. Redeo ad Arrium.] Vulg. Hirrum.
 14. Quo accessit.] Ad hanc Malaſp. conjecturam, Lambinus addit, in, ut legatur in quo a. Priorem Junius, auctoritate omnium mss. Palat. confirmat.
 15. Posset nummorum.] Vulg. posset nummorum.
 16. Ista puto amemota.] Germani, teste Victorio, qui sic primus restituit, legebatur *ἀμεμῶτα*. vulgò, ita puto *ἀμεμῶτα*.
 17. Ex Epiro an Athenis datis?] Sic restituit Bofius ex Decurta-to & Crusell. vulg. Ex Epiro & Athenis datis.
 18. Onchesmites.] Latino Latino hæc restituito debetur, qui locum unius literæ mutatione illustravit, cum prius non modò formis impressi, sed etiam omnes mss. *Anches mites*, duobus vocabulis haberent, teste Victorio qui edendum curaverat, *Aches mites*, licet mendo non carere fateretur. Priori autem lectioni, non modò ipsi Victorius, sed etiam Manutius, Bofius, Lambinus & Junius suffragantur. Turnebus lib. xx. cap. 16. fecerat olim ex vulgata, *Anchesites*; qui addeatur.

nit, quo ego in portum, mihiq; obvia in foro fuit, L. Pontium sibi in Trebulano dixisse narrabat, etiam eam decessisse. ¹ quod si ita est, est quod maximè mehercule opto, ² idque spero tua prudentia & temperantia te consecutum. Venio ad epistolas tuas, quas ego sexcentas uno tempore accepi, aliam alia jucundior em, quæ quidem erant tua manu. nam ³ Alexidis animum amabam, quod tam prope accedebat ad similitudinem tuæ litteræ: manum non amabam, quod indicabat te non valere. cujus quoniam mentio facta est; Tironem Paris ægrum reliqui, adolecentem, ut nosti, (& adde, siquid vis) probum: nihil vidi melius. itaque careo ægrè. quamquam videbatur se non graviter habere, tamen sum sollicitus, maximamque spem habeo in ⁴ M. Curii diligentia, de qua ad me scripsit Tyro, & multi nuntiant. Curius autem ipse sensit, quàm tu ⁵ velles se à me diligi, & eo sum admodum delectatus; & mehercule est, ⁶ quàm facile diligas, *ωπιχθων* in homine urbanitas. ⁷ ejus est testamentum de Tortorii uncis, Geronum signis obsignatum, cohortisque Prætoris: fecit palam te exliberatus, me exartuatus. In Actio Corcyræ Alexion me opiparè muneratus est. Q. Ciceroni obfisti non potuit, quod minùs Thyamin videret. Filiola tua te delectari lætor, & ⁸ probari tibi, *φυσικῶν* esse, *τῶν περὶ τὰ τέκνα*. etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adiunctio; qua sublata, vitæ societas tollitur. bene eveniat, inquit Carneades, spurcè: sed ⁹ tamen prudentius, quàm Lucius noster, ¹⁰ & Patron: qui cum omnia ad se referant, ¹¹ quidquam alterius causa fieri putent? ¹² & cum ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat ¹³ non quo id natura rectum sit, ¹⁴ non intelligant se de callido homine loqui, non de bono viro? sed hæc opinor sunt in iis libris, quos tu laudando, animos mihi addidisti. Redeo ad rem. ¹⁵ commodò expectabam epistolam, quam Philoxeno ¹⁶ dedisses (scripseras enim, in ea esse de sermone Pompeii Neapolitano) eam mihi Patron Brundisii reddidit: Corcyræ, ut opinor, occiperat. nihil potuit esse jucundius. erat enim de Republica, de opinione, quam is vir haberet integritatis meæ; de benivolentia, quam ostendit eo sermone, quem habuit de triumpho. sed tamen hoc ju-

cundissimum, quod intellexi, te ad eum venisse, ut ejus animum erga me perspiceres: hoc mihi inquam accidit jucundissimum. De triumpho autem, nulla me cupiditas umquam tenuit ante Bibuli impudentissimas litteras, quas amplissimè supplicatio consecuta est: à quo si ea gesta sunt, quæ scripsit; gauderem, & honori faverem. nunc illum, qui *pedem porta*, quoad hostis cis Euphratem fuit, non extulerit, honore augeri, me, in cujus exercitu spem illius exercitus habuit, idem non assequi, dedecus est nostrum, nostrum, inquam, te conjungens. itaque omnia experiar; & ut spero, assequar. quod si tu valeres, jam mihi quædam explorata essent. sed, ut spero, valebis. De ¹⁷ raudusculo Numeriano multum te amo. Hortensius quid egerit, haveo scire; Cato quid agat: qui quidem in me ¹⁸ turpiter fuit malivulus. dedit integritatis, justitiæ, clementiæ, fidei mihi testimonium, quod non querebam; quod postulabam, ¹⁹ negavit id. itaque Cæsar iis litteris, quibus mihi gratulatur, & omnia pollicetur, quo modo exultat Catonis, in me ingratiissimi, injuria? at hic idem Bibulo ²⁰ dierum xx. ignosce mihi. non possum hæc ferre, nec feram. cupio ad omnes tuas epistolas; ²¹ sed nihil necesse est. jam enim te videbo. illud tamen de Chryippo, nam de altero illo minùs sum admiratus, *operario homine*. sed tamen ne illo quidem quidquam improbius. Chryippum verò, quem ego, propter litterularum nescio quid, libenter vidi, in honore habui, discedere à puero, insciente me? mitto alia, quæ audio, multa: mitto furta: fugam non fero, qua mihi nihil visum est sceleratius. itaque usurpavi vetus illud Drusi, ut ferunt, Prætoris in eo, ²² qui eadem liber non juraret; me istos liberos non addixisse; præsertim cum adefset nemo, à quo rectè vindicarentur. id tu ut videbitur, ita accipies. ego tibi ²³ assentior. Uni tuæ disertissimæ epistolæ non rescripsi, in qua est de periculis Reipublicæ. quid rescriberem? valde eram perturbatus. sed, ut nihil magnopere metuam, Parthi faciunt, qui repente Bibulum semivivum reliquerunt.

CICERO ATTICO, S.

A. D. VIII. ID. Decemb. Herculanium veni, & ibi tuas litteras legi, quas Philotimus mihi reddidit: è qui-

1. *Quod si ita est, est.*] In vulg. ultima dicitio, est, non legitur.
 2. *Idque spero.*] Vulg. id spero.
 3. *Alexidis animum amabam.*] Sic interpunxit Malasp. ex vet. codd. eumque sequuntur Lambinus, auctoritate Torn. & Mem. eodd. Vocabulum manum quod subsequitur abundare putat Manutius. vulgò sic legebatur, *Alexidis animum amabam, quod tam prope accedebat ad similitudinem tuæ: litteræ manum non amabam.* consultatur Victorius lib. xviii. var. lect. cap. 10.
 4. *M. Curii.*] Vulg. M. Curii.
 5. *Velles se à me.*] Decurtatus & codd. Malasp. *Quàm tu velles se à me diligi.* Deest, se, in vulg.
 6. *Quàm facile.*] Vulg. quem facile.
 7. *Ejus est testamentum de Tortorii uncis, Geronum signis obsignatum cohortisque Prætoris: fecit palam te exliberatus, me exartuatus. In Actio Corcyræ.*] Bosius ex perturbatis antiquæ lectionis vestigiis sic restituit. sic autem erat in Tornæsiano; *Ejus testamentum detortorium, Ciceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoris, fecit palam te ex libertum extravatus:* In Crusellino sic: *Ejus est testamentum detortorium Ciceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoris; fecit palam te exlibertus me extravatus:* In Decurtato verò hoc hoc modò, *Ejus est testamentum de tortorii uncis ceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoris. fecit palam te ex libertus, me extravatus.* Hinc autem maculas deleri posse existimavit, si pro tortori scriberetur Tortorii, pro ceronum, geronum, pro exlibertus, exliberatus, & pro extravatus, exartuatus. Victorius ex tam deformata lectione aliquid sinceri elicere posse desperans, vulgatam lectionem sequutus est, quæ sic se habet: *Ejus testamentum de Tortorio Ciceronum signis obsignatum cohortisque Prætoris. fecit palam te ex libella, me ex teruncia;* quæ ultima verba sic in vet. codd. legi dicit, *te ex libertu me extravatus* Manutius pro *de Tortorii uncis*, conjicit legendum, *de porto Romanam*, alioquin vulgatam lectionem sequitur Lambinus locum corruptum fatetur, sed nihil mutare ausus est, solummodò pro *teruncia*, quod est in vulgata lectione, mavult, *teruncio*. Junius aliter legit & interpungit, *In hominem urbanitas ejus Testamentum de portu, trium Ciceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoris, fecit.*

paulo ante libertus à me erat. *Arctium Actio, &c.* arbitraturque germana esse Ciceronis verba. videatur etiam Turneb. l. x. c. 16.

8. *Probari tibi φυσικῶν esse, τῶν περὶ τὰ τέκνα.*] Ita scripsit Victorius, cum antiquis libris. vulgati codd. sic habent, *εὐρηνη φυσικῶν.*

9. *Tamen prudentius.*] Victorius *prudens* castigavit: Priorem lectionem ex mss. retinet Lambinus.

10. *Ei Patron.*] Vulg. *Patro.*

11. *Quicquam alterius causa fieri putent?*] Ita cum interrogatione ex antiquo libro legit Victorius. Lambinus cum interrogatione legendum negat, in eoque falli Victorium asserit.

12. *Et cum ea.*] Et deest in vulg.

13. *Non quo.*] Vulg. non quod.

14. *Non intelligant?*] Omnes Bosii mss. sic legunt cum interrogatione, vulg. non intelligunt.

15. *Commodò expectabam.*] Bosius ex Scidis scripsit *commodò*. Lambinus legit *commodum*, sicque rectè emendasse Memmium asserit. Junius has vulgatas lectiones refert, quàm *commodum* quomodo; sed neutram probat; hancque quæ ipsi perplacet substituit, *quomodo*.

16. *Dedisses (scripseras, &c.)* Vulgò post *dedisses* adhibetur interrogatio.

17. *Raudusculo Numeriano.*] Quosdam libros habere, *de raudusculo Puteolano* testatur Lambinus.

18. *Turpiter malivulus.*] Deest *turpiter* in vulg.

19. *Negavit id. &c.*] Vulg. sic distinguit, *negavit. Id. itaque.*

20. *Dierum XX.*] Pro *dierum XX.* esse in doctissimi viri libro, decrevit, affirmat Ursinus.

21. *Sed nihil necesse est. jam.*] Victorii hæc est emendatio, quum prius legeretur, *sed nihil necesse, Sestian enim.*

22. *Qui eadem liber non juraret; me istos liberos non addixisse.*] Pius referente Ursino, cui eadem non liberent: *jurarent me ad istos liberos non addixisse.*

23. *Assentior.*] Vulg. *assentiar.*

quibus hanc primo aspectu voluptatem cepi, quod erant à te ipso scriptæ: deinde earum accuratissima diligentia sum mirum in modum delectatus. Ac primum illud, in quo te Dicaearcho assentiri negas, etsi cupidissimè expetitur à me sit, & approbante te, ne diutius anno in provincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum. sic enim scito, verbum in Senatu factum esse numquam de ullo nostrum, qui provincias obtinimus, quo in his diutius, quàm ex s. c. maneremus: ut jam ne istius quidem rei culpam sustineam, quod minus diu fuerim in provincia, quàm fortasse fuerit utile: sed, QUID SI HOC MELIUS? 3 sæpe opportunè dici videtur, ut in hoc ipso. sive enim ad concordiam res adduci potest, sive ad bonorum victoriam; utriusvis rei me aut adiutorem velim esse, aut certè non expertem. SIN VINCUNTUR boni; ubicumque essem, unà cum iis victus essem. quare celeritas nostri reditus ἀμὲν τελέειν] debet esse. quod si ista nobis cogitatio de triumpho injecta non esset, quam tu quoque approbas, nã tu haud multum requireres illum virum, qui in vi. libro informatus est. Quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti? quin nunc ipsum non dubitabo rem tantam abjicere, si id erit rectius. urrumque verò simul agi non potest, & de triumpho ambitiosè, & de Rep. liberè. sed ne dubitaris, quin, QUOD HONESTIUS, id mihi futurum sit antiquius. Nam quod putas utilius esse vel mihi, quod tutius sit, vel etiam ut Reip. prodesse possim, me esse cum imperio; id coram considerabimus quale sit. habet enim res deliberationem; etsi ex parte magna tibi assentio. De animo autem meo erga Remp. bene facis, quod non dubitas, & illud probè judicas, nequaquam satis pro meis officiis, pro ipsius in alios effusione illum in me liberalem fuisse: ejusque rei causam verè explicas; & eis, quæ de Fabio, Caninioque acta scribis, valde consentiunt: quæ si secus essent, totumque se ille in me profudisset; tamen illa, quam scribis, custos urbis me præclaræ inscriptionis memorem esse cogeret; nec mihi concederet, ut imitarer Volcacium, aut Servium, quibus tu es contentus; sed aliquid nos vellet nobis dignum & sentire & defendere. quod quidem agerem, si liceret, alio modo, ac nunc agendum est. de sua potentia dimicant homines hoc tempore, periculo civitatis. nam, si Resp. defenditur; cur ea, Consule isto ipso, defensa non est? cur ego, in cujus causa Reip. salus consistebat, defensus postero anno non sum? cur imperium illi, aut cur illo modo prorogatum est? cur tantopere pugnatum est, ut de ejus absentis ratione habenda decem Trib. pl. ferrent? his ille rebus ita convaluit, 4 ut nunc in uno civi res ad resistendum sit: qui mallem, tantas ei vires non dedisset, quàm nunc tam va-

lenti resisteret. sed quoniam res eò deducta est, non quaram, ut scribis, πὲρ οὐκ ἔστι τὸ ἔργον ἀτρεπιδὸν mihi οὐκ ἔστι unum erit, quod à Pompejo gubernabitur. illud ipsum, quod ais, quid fiet, cum erit dictum? DIC M. TULLI ΣΥΜΠΡΑ. CN. 5 POMPEJO ASSENTIO. ipsum tamen Pompejum separatim ad concordiam hortabor. sic enim sentio; maximo in periculo rem esse. vos scilicet plura, qui in urbe estis. verumtamen hoc video, cum homine audacissimo, paratissimoque negotium esse; omnes damnatos, omneisignominia affectos, omneis damnatione, ignominiaque dignos 6 illac facere, omneis ferè juvenentum, omnem illam urbanam, ac perditam plebem, Tribunos valenteis, addito 7 C. Cassio, omneis, qui ære alieno premantur; quos pluris esse intelligo, quam putaram. causam solùm illa causa non habet; ceteris rebus abundat 8 hic omnia facere omneis, ne armis decernatur; quorum exitus semper incerti, 9 nunc verò in alteram partem magis tendi. Bibulus de provincia decessit, Vejentonem præfecit. in decedendo erit, ut audio, tardior: quem cum ornavit Cato, declaravit, 10 iis se solis nunc invidere, quibus nihil, aut non multum ad dignitatem posset accedere. Nunc venio ad privata. ferè enim respondi tuis litteris de Republica, & iis, quas in suburbano, & iis, quas postea scripsisti. ad privata veni. Unum etiam de Cœlio. tantum abest, ut meam ille sententiam moveat, ut valde ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, pœnitendum putem. sed quid est, 11 quod ei vici Luceji sint additi? hoc te prætermisisti miror. De Philotimo, faciam equidem, ut mones. sed ego 12 mihi ab illo, hoc tempore, non rationes exspectabam, quas tibi edidit, verùm id reliquum, quod ipse in Tusculano me referre in commentarium mea manu voluit, quodque idem in Asia mihi sua manu scriptum dedit. id si præstaret, quantum mihi æris alieni esse tibi edidit, tantum, & plus etiam ipse mihi deberet. sed in hoc genere, si modò per Remp. licebit, non accusabimur posthac: neque hercule antea negligentes fuimus, sed amicorum multitudine occupati. ergo utemur, ut polliceris, & opera & consilio tuo: nec tibi erimus, ut spero, in eo molesti. De serperastris cohortis meæ, nihil est, quod doleas. ipsi enim se collegerunt 13 admiratione vitæ integritatis meæ. sed me moverat nemo magis, quam is, quem tu neminem putas. idem & initio fuerat, & nunc est egregius. sed in ipsa decessione significavit, sperasse se aliquid; & id, quod animum induxerat paullisper, non tenuit: sed citò ad se rediit; meisque honorificentissimis erga se officiis victus, pluris ea duxit, 14 quàm omnem pecuniam. Ego à Curio tabulas accepi, quas mecum porto. Hortensii legata cognovi.

nunc

1. Cupidissimè expetitur à me sit.] Vulg. expressum & expetitur.

2. Approbante te.] Vulg. approbatum à te.

3. Sæpe opportunè dici videtur.] Adverbium, sæpe, quod aberat à vulgatis restituit ex Decurtato, Tornæs. & Crusellino Bosius. Particulam sequentem, ut, quam omnes Bosii mss. summo consensu retinent, in copulativam & mutavit Malasp. quod Bosio non placet.

4. Ut nunc in uno civi res ad resistendum sit: qui mallem.] Bos. ex conjectura, in, mutavit in, vi, transpositis literis; alioquin est antiqua scriptura, quam & Malasp. in suis libris omnibus antiquis reperiri testatur, Lambinusque in Memm. & in Tornæs. extare confirmat: quam tamen, simul & vulgatam quæ ita se habet, ut nunc in uno civi resp. ad resistendum imbecilla sit. que mallem, &c. à mendo puras esse negat; hancque substituit: Ut nunc in uno civi spes resp. sita, seu postea sit. Malasp. & Bosio assentitur Junius ex omnibus mss. Palat.

5. Pompejo assentio.] Vulg. assentiar.

6. Illac facere.] Junius ex mss. Pal. illuc facere.

7. C. Cassio.] Vulg. C. Crasso. Manutius C. Cassio legendum opinatur.

8. Hic omnia facere omneis, ne armis decernatur.] Aliter legit Lambinus, Hic omnia facere convenit ne armis dec. vulg. Hic omnia facere omneis debet, &c. Testatur autem idem Lambinus hanc vocem, debet, abesse ab omnibus mss. Junius verò veterem lectionem sequutus, Hic communia facere, ne, &c.

9. Nunc verò.] Vulg. nunc etiam verò.

10. Iis se solis nunc invidere.] Nunc pro non restituit Bosius. Lambinus mss. omnes negationem habere dicit, cum tamen omnino communis omnium doctorum consensus postulet ut deleatur.

11. Quod ei vici Luceji sint additi? Partim ex veteri suo, partim etiam aliquantum ex conjectura sic castigavit Victorius: prius legebatur, quod cuncti Luceis sint additi. priorem lectionem, omnibus literis planè scriptis, retinet cod. Tornæs. referente Lambino. Bessarionis liber Enuci Luceis sint additi. Vulgatam lectionem retinet Manutius, si pro Luceis reponatur Lucellis. Junius veteris scripturæ vestigia & historię fidem sequutus sic edidit, Quod ei Intimelii sint additi, testaturque unum mss. Palat. cum Tornæs. quod ei vici Luceis sint additi; alterum, quod cuncti Luceis, &c. alium verò, quod cuncti Luceis sint add. habere. Unde totidem literarum ductu restituit, quod ei Intimelii, vel (si cui magis placet) intimelii sint additi. quem vide.

12. Mihi ab illo hoc tempore.] In nullo formis excuso, antea repertas esse has duas voces, hoc tempore, asserit Bosius; quas ex Tornæs. & Crusell. acceptas in suum exemplar retulit; ac etiam nunc abest, hoc, à vulgatis.

13. Admirationis vitæ.] Non esse huic dictioni, vitæ, locum, & indicare sententiam & antiquum Bessar. librum asserit Manutius; itaque delendam censet.

14. Quam omnem pecuniam.] Libri aliquot veteres & in his Tornæs. referente Lambino habent, quam ego à Curio: desunt autem hæc verba, omnem pecuniam.

nunc haveo scire, quid hominis sit, & quarum rerum auctorem instituat. nescio enim, cur, cum portam Flumentanam Cœlius occupavit, ego Puteolos non meos faciam. Venio ad Pirææa, in quo magis reprehendus sum, quod homo Romanus Pirææa scripserim, non Piræeum, (sic enim omnes nostri locuti sunt) quam quod in, addiderim. non enim hoc ut oppido præpositum, sed ut loco: & tamen Dionysius noster, qui est nobiscum, & Nicias, Cous¹ non rebatur, oppidum esse Pirææa. ² sed de re video. nostrum quidem si est peccatum, in eo est, quod, non ut de oppido, locutus sum, sed ut de loco; secutusque sum, non dico Cæcilium, *Mane ut ex portu in Piræeum*; (malus enim auctor latinitatis est) sed Terentium, cuius fabellæ, propter elegantiam sermonis, putabantur à C. Lælio scribi: *Hæri aliquot adolescentuli coimus in Piræeum*. & idem, *Mercator hoc addebat, captivum e Sunio*. quod si *Δημῶς* oppida volumus esse; tam est oppidum Sunium, quam Piræeus. sed, quoniam grammaticus es, si hoc mihi *ζητήματα* perfolveris, magna me molestia liberaris. Ille mihi litteras blandas mittit. facit idem pro eo Balbus. mihi certum est, *ab honestissima sententia* digitum nusquam. sed scis illi reliquum quantum sit. putasne igitur verendum esse, ne aut obijciat id nobis aliquis, si languidius; aut repetat, si fortius? quid ad hæc reperis? solvamus, inquis. age à Cœlio mutuabimur. hoc tu tamen consideres velim. puto enim, in Senatu si quando præclarè pro Rep. dixerò, Tartesium istum tuum³ mihi exeunti, Jube sodes⁴ nummos curare. Quid superest? etiam. ⁵ gener est suavis mihi, Tullie, Terentia: quantumvis vel ingenii, vel humanitatis: satis. reliqua, quæ nosti, ferenda. scis enim, quos⁶ aperuerimus: qui omnes, præter eum, de quo per te egimus, ⁷ rem me facere terentur. ⁸ ipsis enim expensum nemo ferret. Sed hæc coram. nam multi sermonis sunt. Tironis reficiendi spes est in M. Curio: cui ego scripsi, tibi eum gratissimum facturum, Dat. v. id. Decemb. à Pontio ex Trebulano.

CICERO ATTICO, S.

⁴ **D**IONYSIUM, flagrantem desiderio tui, nisi ad te, nec mehercule æquo animo, sed fuit concedendum: quem quidem cognovi cum doctum, quod mihi jam ante erat notum, ⁹ tum sanctum, plenum officii, studiosum etiam meæ laudis, frugi hominem, ac, ne *libertinum* laudare videar, planè virum bonum. Pompejum vidi ¹¹ id. Decembres: fuimus una horas duas fortasse. magna lætitia mihi visus est affici meo adventu: de triumpho hortari, suscipere partem suas; monere, ne ante in Senatum accederem, quam rem consecissem; ne dicendis sententiis, aliquem Tribunum alienarem. quid quæris? ¹⁰ in hoc officio sermonis nihil potuit esse prolixius. de Rep. autem ita mecum locutus est, quasi non dubium bellum haberemus. nihil ad spem concordia: planè illum ab se alienatum, cum ante intelligeret, tum verò proximè judicasse: ¹¹ venisse Hirtium à Cæsare, qui esset illi familiarissimus; ad se non accessisse: & cum ille A. D. VIIII. Idus Decemb.

vesperi venisset, Balbus de tota re constituisse A. D. VII. ad Scipionem ante lucem venire; multa de nocte ¹² cum profectum esse ad Cæsarem. hoc illi *περὶ πρῶτον* videbatur esse alienationis. quid multa? nihil me aliud consolatur, nisi quod illum, cui etiam inimici alterum Consulatum, fortuna summam potentiam ¹³ dederat, non arbitrator fore tam *amentem*, ut hæc in discrimen adducat. quod si ruere cœperit; nã ego multa timeo; quæ non audeo scribere. sed, ut nunc est, A. D. III. Nonas Janu. ad urbem cogito.

CICERO ATTICO, S.

MULTAS uno tempore accepi epistolas tuas: quæ mihi, quamquam recentiora audiebam ex iis, qui ad me veniebant, tamen erant jucunda. studium enim & benivolentiam declarabant. Invaliditudine tua moveor: & Piliam in idem genus morbi delapsam, curam tibi afferre majorem sentio. date igitur operam, ut valeatis. De Tironè, video tibi curæ esse: quem quidem ego, ¹⁴ etsi mirabileis utilitates mihi præbet, cum valet, in omni genere vel negotiorum, vel studiorum meorum, tamen propter humanitatem, & modestiam malo saluum, quam propter *usum* meum. Philogenes mecum nihil umquam ¹⁵ de Lucieno locutus est: de ceteris rebus habes Dionysium. Sororem tuam non venisse in Arcanum miror. De Chrysiippo, meum consilium probari tibi, non molestè fero. Ego in Tusculanum nihil sanè hoc tempore. devium est *τοῖς ἀπαιτῶσιν*, & habet alia *δύσρηστα*. sed de Formiano Tarracin pridie KAL. Janu. inde ¹⁶ Pontinam summam: inde Albanum Pompeii: ita ad urbem III. Nonas natali meo. De Rep. quotidie magis timeo. non enim boni, ¹⁷ ut putant, consentiunt. quos ego Equites Rom. quos Senatores vidi, qui acerrimè cum cetera, tum hoc iter Pompeii vituperant: pace opus est. EX VICTORIA cum multa mala, tum certè tyrannis existet. sed hæc propediem coram. Jam planè mihi deest, ¹⁸ quod ad te scribam. nec enim de Rep. quod uterque nostrum scit eadem: ¹⁹ & domestica nota sunt ambobus. reliquum est joculari, si hic sinat. nam ego is sum, qui, illi concedi, putem utilius esse quod postulat, quam signa conferri. SERO ENIM resistimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos. quid sentis igitur? inquis. nihil scilicet, nisi de sententia tua; nec prius quidem, quam nostrum negotium aut confecerimus, aut deposuerimus. Cura igitur, ut valeas. aliquando *ὑποψία* quartanam istam diligentia, quæ in te summa est.

CICERO ATTICO, S.

PLANE deest quod ad te scribam: nota omnia tibi sunt: nec ipse habeo, à te quid expectem. tantum igitur nostrum illud solemnè servemus, ut ne quem istuc euntem sine litteris dimittamus. De Rep. valde timeo: nec adhuc fere inveni, qui non concedendum putaret Cæsari, quod postulari, *potius, quam* depugnandum. ²⁰ est illa quidem postulatio, opinione valentior. cur autem nunc pri-

1. Non rebatur oppidum esse Pirææa.] Ita restituit ex antiquiore suo Victorius. vulgata lectio erat, *Nomen rebatur oppidi esse Pirææa*; quam falsam & absurdam esse contendit.

2. Sed de re video.] Vulg. sed de eo video.

3. Mihi exeuntii.] Prius legebatur *mihi exeuntii urbe*, quam postremam dictionem delevit Victorius, ut quæ non esset in mss. & hujus loci sententiam corrumpere.

4. Nummos curare.] Vulg. curari.

5. Gener est suavis mihi, Tullie, Terentia: quantumvis vel ingenii, vel humanitatis: satis.] Sic interpungendum asserit Bosius. vulg. *Gener est suavis mihi; Tullie Terentia, quantumvis, vel ingenii, vel humanitatis satis.*

6. Aperuerimus.] Vulg. aperuerimus.

7. Rom me facere terentur.] Ut erat in Scidis edidit Bosius. Junius verò, *rem merentur facere.*

8. Iphis enim expensum.] Abest à vulgatis enim.

9. Tum sanctum, plenum officii.] Manutius sic mallet legi. *Tum sanè plenum officii.*

10. In hoc officio sermonis.] Vulg. in hoc iudicio & officio sermonis.

11. Venisse Hirtium.] Scripti libri teste Manutio *venire*, non *venisse.*

12. Eum profectum.] Vox, cum deest in vulg.

13. Dederat.] Vulgò dederit.

14. Etsi mirabileis utilitates mihi præbet.] Sic Victorius una cum mss. codd. legit. vulg. *Etsi mirabilis utilitatis fructum mihi præbet.*

15. De Lucieno.] Victorius ait antiquos libros nihil à vulgaribus differre, qui habent *Lusgenio*: mendum tamen inesse putat. Viri quidam non inruditi ipsomet referente legunt, *De ejus ingenio*. Manutius mavult *Thescenio*, ex antiquis lapidibus.

16. Pontinam summam.] Bos. ex Decurtato. Manutius *Pontinum* legit; *sumam*, ut erat in vulg. abundare credit. cod. Tornæf. test. Lambino habet *Pontinum summam*, unde docti quidam legendum putant, *invisam*. Junius *Pontinum summam*.

17. Ut putant.] Vulgò ut putavi.

18. Quod ad te.] Vulg. *Quid ad te.*

19. Et domestica.] Abest à vulgatis part. &.

20. Est illa quidem postulatio.] Vulg. *Est illa quidem impudens postulatio.*

primum ei resistamus? *ἢ γὰρ ἂν πῶς μείζον ἐπὶ κείνῳ,* quam cum quinquennium prorogabamus; aut cum, ut absentis ratio haberetur, ferebamus, nisi fortè hæc illi tum arma dedimus, ut nunc cum bene parato pugnaremus. dices, quid tu igitur sensurus es? non idem quod dixeris. sentiam enim omnia facienda, ne armis decertetur: dicam ¹ idem, quod Pompejus; neque id faciam humili animo. sed rursus hoc permagnum Reip. malum est: ² ac quodam modo mihi præter ceteros non rectum, me in tantis rebus à Pompejo dissidere.

CICERO ATTICO, S.

DIONYSIUS, VIR OPTIMUS, UT MIHI QUOQUE EST PERSPECTUS, ET DOCTISSIMUS, TUIQUE AMANTISSIMUS, ROMAM VENIT XV. KAL. JANV. ET LITTERAS A TE MIHI REDDIDIT: TOT ENIM VERBA SUNT DE DIONYSIO IN EPISTOLA TUA. ³ Illud puta tu non adscribis; ET TIBI GRATIAS EGIT: ⁴ atqui certè ille agere debuit: & si esset factum, quæ tua est humanitas, adscripsisses. mihi autem nulla de eo *πυλινωδία* datur propter superioris epistolæ testimonium. sit igitur sanè bonus vir. hoc enim ipsum bene fecit, quòd mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit. Philogenes rectè ad te scripsit. curavit enim, quod debuit. eum ego uti ea pecunia volui, quoad liceret. itaque usus est mensis XIII. ⁵ Pontinum cupio valere: & quod scribis in urbem introisse, vereor quid sit. nam id nisi gravi de causa non fecisset. Ego quoniam IIII. Nonas Ianuar. Compitalicius dies est, nolo eo die in Albanum venire, ⁶ ne molestus sim familiæ. ⁷ veniam III. Nonas igitur: inde ad urbem pridie Nonas. ⁸ Tua *ἀψίς* quem in diem incurrat, nescio; sed prorsus te commoveri incommodo validitudinis tuæ nolo. De honore nostro, nisi quid occultè Cæsar per suos Tribunos molitus erit, cetera videntur esse tranquilla. *tranquillissimus* autem animus meus, qui totum istuc æqui boni facit; & eò magis, quòd jam à multis audio constitutum esse Pompejo & ejus consilio, in Siciliam me mittere, quòd imperium habeam. id est *Ἀθηναίων*. ⁹ nec enim Senatus decrevit, nec populus iussit, me imperium in Sicilia habere. sin hoc Resp. ad Pompejum refert; qui me magis, quàm privatum aliquem, ¹⁰ mittat? itaque, si hoc imperium mihi molestum erit; utar ea porta, ¹¹ quam primum videro. Nam quod scribis, mirificam exspectationem esse mei, neque tamen quemquam bonorum, aut satis bonorum dubitare, ¹² quid sensurus sim: ego, quos tu *bonos* esse dicas, non intelligo: ipse nullos novi: sed ita, si ordines bonorum quærimus. nam *singulares* sunt boni viri. verùm in dissensionibus ordines bonorum & genera quærenda sunt. Senatuum bonum putas, per quem sine imperio provinciæ sunt? numquam enim Curio sustinuisset, si cum eo agi cœptum esset: quam sententiam Senatus sequi noluit: ex quo factum est, ut Cæsari non succederetur: ac Publicanos? qui numquam firmi: sed nunc Cæsari sunt amicissimi: an fœneratores?

an agricolas? quibus optatissimum est otium; nisi eos timere putas, ne sub regno sint, qui id numquam, dummodò *otiosi* essent, ¹³ recusaverunt. quid ergo? exercitum retinentis, ¹⁴ cum legis dies transierit, rationem haberi placet? mihi verò ne absentis quidem. sed, cum id datum est, illud unà datum est. ¹⁵ annorum enim decem imperium: ¹⁶ & ita latum placet? placet igitur etiam me expulsus, & agrum Campanum periisse, & adoptatum patricium à plebejo, Gaditanum à Mitylenæo: & Labieni divitiæ, & Mamurræ placent, & Balbi horri, & Tusculanum. sed horum omnium fons unus est: IMBECILLO RESISTENDUM FUIT: & id erat facile. nunc legiones XI. equitatus tantus, quantum valet; Transpadani, ¹⁷ plebes urbana, tot Tribuni pleb. tam perdita juvenus, tanta auctoritate dux, tanta audacia. cum hoc aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio. depugna, inquis, potius, quàm servias: ut quid? si victus eris, proscribare? si viceris, *tamen servias?* quid ergo, inquis, acturus es? idem quod pecudes, quæ dispulsæ sui generis sequuntur greges. ut bos armenta, sic ego bonos viros: aut eos, quicumque dicentur boni, sequar, etiam si ruent. quid sit optimum malè contractis rebus, planè video. nemini est enim expioratum, cum ad arma ventum est, quid futurum sit: ac illud omnibus, si boni victi sunt, nec in cæde principum clementiorem hunc fore; quàm Cinna fuerit, nec moderatiorem, quàm Sulla, in pecuniis locupletium. *ἐμπολιτδομαί σοι* jamdudum: & facerem diutius, nisi me Lucerna desereret. Ad summam, DIC M. TULLI. ¹⁸ assentior Cn. Pompejo, id est T. Pomponio. Alexim, humanissimum puerum, nisi fortè, dum ego absfum, adolescens factus est. (id enim agere videbatur) salvere jubeas velim.

CICERO ATTICO, S.

QUID opus est de Dionysio tam valde affirmare? ¹⁹ an mihi nutus tuus non faceret fidem? suspicionem autem eo mihi majorem tua taciturnitas attulerat, quòd & tu soles concludinare amicitias testimoniis tuis? & illum aliter cum aliis de nobis locutum audiebam. sed prorsus ita esse, ut scribis, mihi persuades. itaque ego is in illum sum, quem tu me esse vis. Diem tuum ego quoque ex epistola quadam tua, quam incipiente febricula scripseras, mihi notaveram; & animadverteram, posse, pro re nata, te non incommodè ad me in Albanum venire IIII. Nonas Ianuar. sed, amabo te, nihil incommodo validitudinis feceris. quid enim est tantum in uno, aut altero die? Dolabellam video Liviae testamento cum duobus coheredibus esse in triente; sed jubeat mutare nomen. est *πολίτικὴν σκέμμα*, re-stümne sit nobili adolescenti *mutare nomen* mulieris testamento. sed id *φιλοσοφώτερον διδουκηνήσομαι*, cum sciemus, quantum quasi sit in trientis triente. Quòd putasti fore, ut ante quàm istuc venirent, Pompejum viderem; factum est ita. nam VI. KAL. ²⁰ ad L. Avernum me consecutus est. unà Formias venimus, & ab hora octava ad vespe-

1. Idem quod Pompejus.] Vulg. Pomponius.

2. At quodammodo.] Vulg. & quodammodo.

3. Illud puta tu non adscribis.] Vulgati libri, *illud puto*, quod prorsus adulterinum asserit Bosius, cujus loco in Tornæs. & Crusellino legitur, *putato*; unde Bos. pro *putato* putà tu. *Putato* ex antiquo Bessarionis libro, pro *privatus*, quod erat in impressis omnibus libris, rectè se reposuisse dicit Manutius. Lamb. *illud putidius tu non adscribis*. Junius verò, *illud putato non adf.* ex optimis mss. Palat. legendum censet.

4. Atqui certè ille.] Manutius opinatur certè glossema fuisse.

5. Pontinium.] Vulg. Pontinium.

6. Ne molestus sim familiæ.] Editio vulgata quam Victorianam Bosius appellat, neque particulam, *ne*, neque verbum, *sim*, habet, quod utrumque tamen legitur in Tornæs. & Crusellino.

7. Veniam III. Nonas igitur.] Vulg. sic habet, *Veniam III. Non. Jan. Igitur, &c.*

8. Tua ἀψίς.] Ex antiquiore suo sic restituit Victor. prius, *τα ἀψίς* legebatur.

9. Nec enim Senatus.] Absert à vulg. enim.

10. Mittas.] Vulgò mittat. codd. Tornæs. Lambino teste, mittit.

11. Quam primam.] Vulg. quam primam videro.

12. Quid sensurus sim.] Tornæs. cod. quid facturus sim.

13. Recusarent.] Vulg. recusarunt.

14. Legis dies.] Vulgò legis diem.

15. Annorum enim.] Hæc vox, enim. absert à vulg.

16. Et ita latum placet.] Ab hac dictione placet? usque ad, *Tusculanum*, singula membra interrogatione interpunguntur in vulgata editione.

17. Plebes urbana.] Vulg. plebs urbana.

18. Assentior Cn. Pompejo.] Vulg. assentiar.

19. An mihi nutus tuus.] Codex Tornæs. & nonnulli ex Memm. referente Lambino, habent, *An mihi notus tuus.*

20. Ad L. Avernum.] Sic restituit Bosius, scidæ habebant, *Lavernum*. Bessarionis liber *Larvenium*. vulg. *Lavernium*. Junius lectionem Bosii improbat, legitque *Lavernium*, ut est in vulgata editione.

vesperum secretò collocuti sumus. Quod quæris, ecqua spes pacificationis sit: quantum ex Pompeii multo & accurato sermone perspexi, ne voluntas quidem est. sic enim existimat, si ille, vel dimisso exercitu, Consul factus sit, σύγχυζιν ἢ πολιτείας fore. atque etiam putat eum, cum audierit, contra se diligenter parari, Consulatum hoc anno neglecturum, ac potius exercitum provinciamque retenturum. sin autem ille fureret; vehementer hominem contemnebat, & suis & Reip. copiis confidebat. quid quæris? et si mihi crebrò ξυως ἐνυάλισθαι occurrebat; tamen levabar cura, virum fortem & peritum, & plurimum auctoritate valentem audiens, πολιτικῶς de pacis simulata periculis differentem. habebamus autem in manibus Antonii concionem, habitam x. KAL. Januar. in qua erat accusatio Pompeii usque à toga pura, quærela de damnatis, terror armorum: in quibus ille, QUID CENSES, aiebat, facturum esse ipsum, si in possessionem Reip. venerit, cum hæc Quæstor ejus, infirmus & inops, audeat dicere? quid multa? non modò non expetere pacem istam, sed etiam timere visus est. ex illa autem sententia ἰνυζε relinquentæ urbis movere hominem, ut puto, mihi autem molestissimum est, quod solvendi sunt nummi Cæsari, & instrumentum triumphi eò conferendum. est enim ἀμορφον, ἀνιπολιτοδομῆς. χρεοφειλίτῳ esse. Sed hæc, & multa alia coram.

9 CICERO ATTICO, S.

3 Q UOTIDIE ne, inquis, à te accipiendæ litteræ sunt? si habeo, cui dem, quotidie. at jam ipse ades. tum igitur, cum venero, desinam. Unas video mihi à te non esse redditas; quas L. Quintius, familiaris meus, cum ferret, ad bustum Basilii vulneratus & despoliatus est. videbis igitur, numquid fuerit in his, quod me scire opus sit: & simul tu hoc διδουκηνήσας πρόσλημα, sanè πολιτικόν: cum sit necesse, aut haberi Cæsaris rationem, illo exercitum vel per Senatum, vel per Tribunos pleb. obtinente, aut persuaderi Cæsari, ut tradat provinciam, atque exercitum, & ita Consul fiat; aut, si id non persuadeatur, haberi comitia sine illius ratione, illo patiente, atque obtinente provinciam; aut, si per Tribunos pleb. non patiarur, tamen quiescat, rem adduci ad interregnum; aut, si ob eam causam, quòd ratio ejus non habeatur, exercitum adducat, armis cum eo contendere; illum autem initium facere armorum aut statim nobis minis paratis, aut tum, cum comitiis, amicis ejus postulantiibus, ut è lege ratio habeatur, impetratum non sit: ire autem ad arma, aut hanc unam ob causam, quòd ratio non habeatur; aut addita causa, si forte Tribunus pleb. Senatum impediens, aut populum incitans, notatus, aut Senatus consulto circumscriptus, aut sublatus, aut expulsi sit, dicensive se expulsi, ad illum confugerit: suscepto autem bello, aut tenenda sit urbs, aut ea relicta, & ille comiteatu, & reliquis copiis

intercludendus: quod horum malorum, quorum aliquod, certè subeundum est, *minimum* putes. dices profectò, persuaderi illi, ut tradat exercitum, & ita Consul fiat. est omnino id ejusmodi, ut, si ille eò descendat, contra dici nihil possit: idque eum, si non obtinet, ut ratio habeatur retinentis exercitum, non facere miror. nobis autem, ut quidam putant, nihil est timendum magis, quàm ille Consul. at sic malo, inquires, quàm cum exercitu. certè. sed istuc ipsum, (sic ò magnum) malum putet aliquis: neque ei remedium est ullum. cedendum est, si id volet. vide Consulem illum iterum, quem vidisti Consulatu priore. at tum *imbacillus* plus, inquis, valuit, quàm tota Resp. quid nuac putas? & eo Consule, Pompejo certum est esse in Hispania. ò rem miseram! si quidem id ipsum deterrimum est, quod recusari non potest; & quod ille si faciat, jam jam à bonis omnibus summam ineat gratiam. Tollamus igitur hoc, quòd illum posse adduci negant. de reliquis quid est deterrimum? concedere illi, quòd, ut idem dicit, impudentissimè postulat. nam quid impudentius? tenuisti provinciam per decem annos, non tibi à Senatu, sed à te ipso per vim, & per factionem datos. ⁶ præterit tempus, non legis, sed libidinis tuæ: fac tamen, legis. ut succedatur, decernitur: impedis; & ais, habe mei rationem. habet tu nostrum. exercitum habetas diutiùs, quàm populus iustit, invito Senatu? Depugnes diortet, nisi concedis. cum bona quidem spe, ut ait idem, vel vincendæ, vel in libertate moriendæ. jam si pugnandum est; quo tempore, in casu; quo consilio, in temporibus situm est. itaque te in ea quæstione non exerceo. ad ea, quæ dixi affer, si quid habes. equidem dies, noscetesque torqueor.

CICERO ATTICO, S.

10 S UBITO consilium cepi, ut ante quàm luceret, exirem; sine qui conspectus fieret, aut sermo; licetoribus præsertim laureatis. de reliquo, neque hercule, quid agam, nec, quid acturus sim, scio: ita sum perturbatus temeritate nostri amentissimi consilii. tibi verò quid suadeam, cujus ipse consilium exspecto? Cnæus noster quid consilii cepit, capiarve, nescio, ⁷ adhuc in oppidis coarctatus, & stupens. omnes, si in Italia consistat, erimus una: sin *cedet*, consilii res est. adhuc certè, nisi ego insanio, ⁸ stultè omnia & incautè. Tu quæso, crebrò ad me scribe, vel quod in buccam venerit.

CICERO ATTICO, S.

11 Q UÆSO, quid hoc est? aut quid agitur? mihi enim tenebræ sunt. Cingulum, inquis, nos tenemus: Anconem amissimus. Labienus discessit ab Cæsare: utrum de imperatore populi Romani, an de Hannibale loquimur? ò hominem amentem & miserum, qui ne umbram quidem umquam ἔχων viderit! atque hæc ait omnia facere se dignitatis causa: ubi est autem dignitas, nisi ubi honestas? nisi, honestum igitur, habere exercitum nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo facilior sit aditus

1. *Et si mihi crebrò ξυως ἐνυάλισθαι occurrebat.*] Hæc duo Græca vocabula ex antiquiore suo restituit Victorius. prius legebatur ὀπινοῦν δὲ μ.

2. *Et illa autem sententia ἰνυζε relinquentæ urbis.*] Græcum hoc vocabulum valde deformatum in antiquis libris, restituit Bosius. alii habebant, *ni*, alii *in*. Decurritatus, *INX*, unde conjecit legendum ἰνυζε. Victorius secundum vulgatam lectionem ediderat, *Ex illa autem sententia ira relinquentæ urbis*. Antiquior ipsius codex habebat, *in*, pro *ira*. Utrumque tamen depravatum fatetur, ut etiam Manutius. Cavalcantis enim exemplar pro, *ira*, habet *v*+*v*. Bessarionis autem, *infra*, alii duo, *ita*; minimè tamen ei displicet, *ira*. Junius; *Ex illa autem sententia, ira relinquentæ urbi movet hominem*. Lambinus Orestavii Pantagathi conjectura probata, sic edendum curavit, *illa mea sententia non relinquentæ urbis*.

3. *Quotidie, inquis.*] Hanc epistolam cum superiore conjunxit Victorius.

4. *Ille comiteatu.*] Vulg. *ille à comiteatu*.

5. *Sed istuc ipsum (sic ò magnum) malum putet aliquis.*] Aliter distinguitur in vulgatis codd. *Sed istuc ipsum sic, ò magnum malum, putat aliquis*: Manutius, ò credit abundare, propter proximum ver-

bum, *putat*, cui assentitur Lambinus; sic tamen ut malit legi, *dicit aliquis*, pro *putat aliquis*. Junius ex conjectura & litura mss. Pal. emendat, *sed istuc ipsum si est ò magnum malum putet aliquis*.

6. *Præterit tempus non legis, sed.*] Hunc locum ope vetustioris cod. se restituisse gloriatur Victorius, quod etiam à Germanis adnotatum erat, *iplomet teste. vulg. Præterit tempus legitimum, non legis, &c.*

7. *Adhuc in oppidis coarctatus & stupens. Omnes si in Italia.*] Hæc est Bossii, castigatio cujus approbatores habet Decurtat. Tornæi. & Crusellinam, ut etiam Lambinum qui tamen mss. habere dicit, *coarctatus sed stupens*. Sic autem legit & distinguit vulgus, *Adhuc in oppidis coarctatus, & stupens omnes. Si in Italia consistat*.

8. *Stultè omnia & incautè. Tu quæso.*] Sic Victorius, qui duas has voces, *agi video*, quæ post incautè subjiciebantur, delendas censuit.

9. *Anconem amissimus.*] Junius ex mss. *Anconem autem amissimus*.

10. *Nisi ubi honestas? Nisi, honestum igitur.*] Lambinus ultimam dictionem, *nisi quæ præcedit, honestum, &c.* rejicit. Vulgata lectio sic se habet, *Nisi ubi honestas. Num honestum igitur*.

aditus ad patriam? *ῥεῖων ἀπογοπις, Φυγαίων κρηίδες*, sexcenta alia scelera moliri, *ἢ τῶν θεῶν μεγίστω ὡς ἔχεν προνοίδα*? sibi habeat suam fortunam. unam mehercule tecum apricationem in illo ² Lucretino tuo sole malim, quàm omnia istiusmodi regna; vel potius mori millies, quàm semel ³ istiusmodi quidquam cogitare. quid si tu velis? inquis. age quis est, cui velle non liceat? sed ego hoc ipsum, *velle*, miserius esse duco, quàm in crucem tolli. una res est ea miserius, adipisci, quod ita voveris. Sed hæc hæcenus. ⁴libenter enim in his molestiis *ἐνχολεύω σοι*. redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompeii videtur? hoc quæro, quòd urbem reliquerit. ego enim *ἀπορῶ*: tum nihil absurdius. urbem tu relinquis? ergò idem, si Galli venirent. non est, inest, inquit, *in parietibus*. Resp. at in aris & focis. fecit idem Themistocles. fluctum enim totius barbariæ ferre urbs una non poterat. at idem Pericles non fecit, annum fere post quinquagesimum, cùm præter mœnia nihil teneret. nostri olim, urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt.

ἢ ἔτι πᾶσι πρὸς θεὸν ἐπιδόμεθα κλέα ἀνδρῶν.
rursus autem ex dolore municipali, sermo nibusque eorum, quos convenio, videtur hoc consilium ⁶ exitum habiturum. mira hominum querela est, (nescio istic: sed facies, ut sciam) ⁷sine magistratibus urbem esse, sine Senatu. fugiens denique Pompejus mirabiliter homines *movet*. quid quæris? alia causa facta est: nihil iam concedendum putant Cæsari. hæc, tu mihi explica, qualia sint. Ego negotio præsum non turbulento. vult enim me Pompejus esse quem tota hæc Campana & maritima ora habeat *ἐπίσκοπον*, ad quem delectus, & summa negotii referatur. itaque vagus esse cogitabam. Te puto jam videre, ⁸quæ sit *ὄραμή* Cæsaris, qui populus, qui totius negotii status: ea velim scribas ad me, & quidem, quoniam mutabilia sunt, quàm sæpissimè. acquiesco enim & scribens ad te, & legens tua.

CICERO ATTICO, S.

12

UNAM adhuc à te epistolam acceperam, ⁹ datam *XXII. KALEND.* in qua significabatur, aliam te ante dedisse, quam non acceperam. sed quæso, ut scribas quam sæpissimè, non modo si quid scies, aut audieris; sed etiam si quid suspicabere; maximeque quid nobis faciendum, aut non faciendum putes. Nam quòd rogas, curem, ut scias, quid Pompejus agat, ne ipsum quidem scire puto; nostrum quidem nemo. vidi Lentulum cos. Formiis ¹⁰X. KAL. vidi Libonem: plena ¹¹timoris & erroris omnia. ille iter Larinum: ibi enim cohortes, & Luceriæ, & Theani, reliquaque in Apulia. inde utrum con-

sistere uspiam velit, an mare transire, nescitur. si manet, vereor, ne exercitum firmum habere non possit. sin discedet: quòd, aut quà, aut quid nobis ¹² agendum est, nescio. nam istum quidem, cuius *Φαλαγγισμὸν* times, omnia *teterrimè* facturum puto. nec cum rerum prolatio, nec Senatus, magistratumque discessus, nec ærarium clausum tardabit. Sed hæc, ut scribis, citò sciemus. interim velim mihi ignoscas, quòd ad te scribo tam multa toties. acquiesco enim, & tuas volo elicere litteras: maximeque consilium, quid agam, aut quo me pacto geram; ¹³ dimittamne me penitus in causam, (non deterreo periculo, sed ¹⁴ dirumpor dolore; ¹⁵ tam ne nullo consilio, aut tam contra meum consilium gesta esse omnia?) an cuncter & tergiverfer, & iis *mederi*, qui tenent, qui potiuntur. *αἰδέομαι Τρωῶας*, nec solùm civis, sed etiam amici officio revocor. etsi frangor sæpe misericordia puerorum. ut igitur ita perturbato, etsi te eadem sollicitant, scribe aliquid, & maxime, si Pompejus Italia cedit, quid nobis agendum putes. M. quidem Lepidus (nam fuimus una) eum finem statuit, L. Torquatus eundem. me cùm multa, tum etiam lictores irapediunt; nihil vidi umquam, quod minus explicari posset. itaque à te nihil dum certi exquiro, sed quid videatur. denique ipsam *ἀπειρίαν* tuam cupio cognoscere. Labienum ab illo discessisse, propemodum constat. si ita factum esset, ut ille Romam veniens magistrarum & Senatum Romæ offenderet, magno usui causæ nostræ fuisset. damnaße enim sceleris hominem amicum, *Reip. causa*, videretur: quod nunc quoque videtur; sed minus prodest. non enim habet, cui profite: eumque arbitror pænitere: nisi forte id ipsum est falsum, discessisse illum. nos quidem pro certo habebamus. & velim, (quamquam, ut scribis, domesticis te finibus tenes) formam mihi urbis exponas, ecquod Pompeii desiderium, ¹⁶ ecqua Cæsaris invidia appareat; etiam quid censeas de Terentiâ & Tullia, Romæ eas esse, an mecum, an aliquo tuto loco. & hæc, & si quid aliud, ad me scribas velim, vel potiùs scriptites.

CICERO ATTICO, S.

13

DE Vennonianis rebus tibi assentior. ¹⁷ Labienum *ἤρωα* judico. facinus jam diu nullum civile præclarior: qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit; dedit illi *dolorem*. sed etiam ad summam profectum aliquid puto. amo etiam Pisonem: cuius iudicium de genero suspicor visum iri grave. ¹⁸ quamquam, genus belli quod sit, vides. ita civile est, ut non ex civium dissensione, sed ex *ἡμῶν* audacia natum sit. ¹⁹ is autem valet exercitu; tenet multos spe & promissis; omnia omnium concupivit. huic tradita urbs est; nuda præsidio, referta copiis. quid est,

1. *ἢ τῶν θεῶν μεγίστω*, &c.] Articulus τῶν, ἀπὸ τῆς ῥεῖων retinendus: nam in vocula θεῶν, σιωπῆσι utuntur sæpissimè Homerus, Theognis, Mimnernus, Pythagoras, Laërtius in Anaxarcho, Strabo libro iv. Theocritus, Sibyllæ; Latinos inter Claudianus & Tertullianus. quod Lambin. si animadvertisset, non depulisset τῶν. Dausquejus, ad Gruterum epistola.
2. *Lucretino.*] Et Cavalcantis & Bessarionis mss. habent, *Lucretino*. Faërnus restituit *Lucretiano*, rectè ut sentit Urfinus.
3. *Istiusmodi.*] Vulg. *illiusmodi*.
4. *Libenter enim in his miseris ἐνχολεύω σοι.*] Ex antiquiore suo sic emendavit Victorius.
5. *Ὅτι πᾶσι πρὸς θεὸν ἐπιδόμεθα κλέα ἀνδρῶν.*] Hunc versum pristino suo nitori restituit Victorius: quum in multis non esset, in aliis corruptè legeretur.
6. *Exitum habiturum.*] Hoc etiam mss. consentientibus emendavit Victorius, ante legebatur *exitium*.
7. *Sine magistratibus urbem esse sine Senatu.*] Quatuor priora vocabula aberant à vulgatis, quæ postea Junius ex mss. Palat. fide retinuit.
8. *Quæ sit ὄραμή Cæsaris.*] Auxilio antiquioris sui codicis sic emendavit Victorius, antea legebatur *ora via Cæsaris*.
9. *Datam XII. Kal. in qua.*] Bosius expunxit vocem *Jun.* cum cam abesse, & rectè quidem ut ait, à Decurtato animadvertis-

set. Manutius XII. Kal. *Jun.* non ut vulgò *Jun.* ratione ductus legit.
10. *X. Kal. Vidi.*] Sic Malasp. qui de Februario intelligi vult; non vero ut vulg. *X. Kal. Junii vidi*.
11. *Timoris & erroris.*] Vulg. *timoris & terroris*.
12. *Agendum est.*] Vulg. *agendum fit*.
13. *Dimittam ne me.*] Vulg. *demitam*.
14. *Dirumpor dolore.*] Vulg. *dirumpor*.
15. *Tamne nullo consilio.*] In ullo suorum mss. hanc particulam, *ne*, reperiri negat Malasp. at Lambinus testatur in Tornax. & nonnullis aliis suis comparere, licet possit abesse sine sententiæ detrimento.
16. *Ecqua.*] Auxilio sui probatoris emendasse se dicit Victorius, *ecque*, vulgò *ecqua*.
17. *Labienum ἤρωα.*] Sic ex eodem codice idem emendavit, qui excusos formis. aut Græcam vocem non habuisse, aut τρωῶα legisse testatur.
18. *Quamquam genus belli.*] Codex Tornaxi. habet referente Lambino, *quamquam totius belli quod sit*; & supra vocem, *totius*, quod subiecta linea quasi damnatum ac deletum est, habet scriptum genus.
19. *Is autem valet exercitu; tenet multos spe & promissis.*] Sic exaratum est in codd. mss. Bosii. vulgò: *Is autem valet. Exercitium tenet multi a spe & promissis*.

est, quod ab eo non metuas, qui illa templa, & tecta non patriam, sed prædium putet? quid autem sit acturus, aut quo modo, nescio, sine Senatu, sine magistratu. ne simulare quidem poterit quicquam πολιτικός. nos autem ubi exurgere poterimus? aut quando? quorum dux quam ἀσφαλις, tu quoque animadvertis; cui ne Picena quidem nota fuerint: quàm autem sine consilio, res testis. ut enim alia omittam decem annorum peccata, quæ conditio non huic fugæ præstitit? nec verò nunc quid cogiter scio: ac non desino per litteras sciscitari. nihil esse timidius constat, nihil perturbatius. itaque nec præsidium, cuius parandi causa ad urbem retentus est, nec locum ac sedem præsidii ullam video. spes omnis in duabus, invidiosè retentis, pæne alienis legionibus. nam delectus adhuc quidem invidiosus est, & à pugnando abhorrentium. conditionum autem amissum tempus est. quid futurum sit, non video. commissum quidem à nobis certè est, si ve à nostro duce, ut, è portu sine gubernaculis egressi, tempestatim nos traderemus. itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam. nam mihi interdum amandandi videntur in Græciam. de Tullia autem & Terentia, cum mihi barbarorum adventus ad urbem proponitur, omnia timeo: cum autem Dolabellæ venit in mentem, paulum respiro. sed velim consideres, quid faciendum putes: primum πρὸς τὸ ἀσφαλές: (aliter enim mihi de illis, ac de me ipso, consulendum est) deinde ad opiniones, ne reprehendamus, quòd eas Romæ velimus esse in communi bonorum fuga. quin etiam tibi & Peduceo, (scripsit enim ad me) quid faciatis, videndum est. is enim splendor est vestrum, ut eadem postulentur à vobis, quæ ab amplissimis civibus. sed de hoc tu videbis, quippe cum de me ipso, ac de meis te considerare velim. Reliquum est, ut, & quid agatur, quoad poteris, explores, scribasque ad me, & quid ipse conjectura assequare: quod etiam à te magis expecto. nam, acta omnibus nuntiantibus, à te expecto futura. μάλιστα δ' αἴεις. Loquacitati ignoscas, quæ & me levat, ad te quidem scribentem, & elicit tuas litteras. 4. Ænigma Oppiorum ex Velia planè non intellexi. 5. est enim numero Platonis obscurus. 6. jam intellexi tuum. Oppios enim de Velia succones dicis. in eo 7. æstuavi diu: quo aperto, reliqua patebant, & cum Terentiæ summa congruebant. L. Cæsarem vidi Minturnis A. D. VIII. KAL. Febr. mane, cum absurdissimis mandatis, non hominem, sed scopas solutas: ut id ipsum mihi ille videatur irridendi causa fecisse, qui tantis de rebus huic mandata dedit; nisi fortè non dedit, & hic sermone aliquo arrepto pro mandatis abusus est. Labienus, vir mea sententia magnus, Theanum venit

A. D. IX. KAL. ibi Pompejum Consulēque convenit. qui sermo fuerit, & quid actum sit scribam ad te, cum certum sciam. Pompejus ab Theano Larinum versus profectus est A. D. VIII. KAL. eo die mansit Venafri. aliquantum animi videtur nobis attulisse Labienus. sed ego nondum habeo, quid ad te ex his locis scribam. ista magis expecto; quid illinc afferatur; quo pacto de Labieno ferat; quid agat Domicius in Maris, Iguvii Thermus, P. Attius Cinguli, quæ sit populi urbani voluntas, quæ tua conjectura de rebus futuris: hæc velim crebro, & quid tibi de mulieribus nostris placeat, & quid acturus ipse sis, scribas. Si scriberem ipse longior epistola fuisset: sed dictavi propter lippitudinem.

CICERO ATTICO, S.

A. D. VI. KAL. Febr. Capuam Calibus proficiscens, cum¹⁰ fluenter lippirem, has litteras dedi. L. Cæsar mandata Cæsaris detulit ad Pompejum A. D. VIII. KAL. cum is esset cum Consulibus Theani. probata conditio est, sed ita, ut ille de¹¹ iis oppidis, quæ extra suam provinciam occupavisset, præsidia deduceret. id si fecisset, responsum est ad urbem nos redituros esse, & rem per Senatum confecturos. 12. spero esse in præsentia, pacem nos habere. nam & illum furoris, & hunc nostrum copiarum suppœnitet. Me Pompejus Capuam venire voluit, & adjuvare delectum: in quo parum prolixè respondent Campani coloni. Gladiatorum Cæsaris, qui Capuæ sunt, de quibus ante ad te falsum ex Torquati litteris scripseram, sanè commodè Pompejus distribuit, binos singulis patribus familiarum. 13. secutorum in ludo 100 fuerunt: eruptionem facturi fuisse dicebantur. sane multum in eo Reip. provisum est. De mulieribus nostris, in quibus est tua soror, quæso videas, ut fatis honestum nobis sit, eas Romæ esse, cum ceteræ ulla dignitate disceslerint: hoc scripsi ad eas, & ad te ipsum antea. velim, eas cohortere, ut exeant; præsertim cum ea¹⁴ prædia in ora maritima habeamus, cui ego præsum, ut in his pro re nata non incommodè possint esse. nam si quid offendimus, in genere nostro; quod quidem ego præstare non debeo. sed id sit majus, quòd mulieres nostræ præter ceteras Romæ remanserunt. tu ipse cum Sexto, scire velim, quid cogites de exeundo, de totaque re quid existimes. equidem ad pacem hortari non desino: quæ VEL INJUSTA utilior est, quàm iustissimum bellum. sed hæc, ut fors tulerit.

CICERO ATTICO, S.

UT AB urbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te litterarum darem; 15 non quò habere rem magnopere, quid scriberem; sed ut loquerer tecum ab-

1. Ne Picena quidem.] Bessarionis liber, Ne Epycena quidem.
2. Quàm autem sine consilio res testis.] Non modo in Tornæsiano, quod etiam testatus est Lambinus, sed etiam in Scidis & Crusellino legi asserit Bosius res testis. vulgò legebatur, quam autem sine cons. res testis: eaque in lectione omnes & mss. & fornis impressos codd. consentire testatur Victorius. Iidem etiam libri mss. Bosii sic postea scriptum habent, quippe cum de me ipso ac de meis te considerare velim. quo loco vitiosè vulgò legitur, quippe cum de ipso ac de me ista considerari velim: sic autem prius restituit Lambinus ex cod. Tornæs.
3. Cum mihi barbarorum adventus ad urbem.] Codd. Memmiani non habent ad urbem, referent Lambino.
4. Ænigma Oppiorum.] Manutio videtur epistolæ principium.
5. Est enim numero Platonis.] Probat Manutius, Timæo Platonis, ut in antiquo libro Ant. Augustini scriptum est, quod etiam Junius confirmat ex mss. Palat.
6. Jam intellexi tuum. Oppios enim de Velia succones dicis.] Exaratum reperit Bosius in Tornæs. & Crusell. saccones dicis: in Decurtato succones dicis, quod rectum putat. Victorius autem, veterem scripturam se reddidisse dicens, sic legit, Oppios enim de Velia sanctones. Cavalcantis liber, Saccones dicis in eo æstu aut diu: Bessarionis Saccone; sed & hoc Manutio videtur Timæo Platonis obscurus: Sic autem ille ex conjectura, Oppios de Velia Salacones dicis; in eo æstuavi diu: quod etiam probatur Ursino.
7. Æstuavi diu.] Sic etiam omnibus literis scriptum est in De-

curt. quomodo legendum jam dudum docuerunt Turneb. lib. XXI. cap. 16. & cum secutus Lambinus; qui Hugolini Martellii conjecturam non probat legendum putantis, in eo æstu aut diu, subintelligendo, sui. vulg. in eo æstu aut dic.

8. Illinc.] Vulgò illinc.

9. Iguvii Thermus.] Hæc est Malasp. sive Steuchii conjectura, cui assentitur Lambinus & Pighius lib. XVII. Annal. Rom. ad annum V. C. DCCIV. Manutius legit Inguvii Thermus, non Tigvii aut Sisingui: idque non modo ex veteri libro & historia, sed etiam ex lapide qui est Fulginei, in quo Inguvii oppidi mentio fit, ut apud ipsum videre est. Manutii lectionem confirmat Junius, partim ex mss. optimo Pal. partim ex historia. Inguvium enim corruptè Iguvium, euphoniæ causa Iguvium. Ptolemæo Ἰσθίου corruptè (legendum enim Ἰσθίου) Umbrorum oppidum fuit ad viam Flaminiam.

10. Fluenter lippirem.] Rectè Lamb. ex depravata Tornæs. scriptura reposuit, fluenter. in Decurtato literæ hujus vocis oculos præ vetustate fugiebant. vulg. leviter.

11. Iis oppidis.] Vulgò his oppidis.

12. Spero esse in præsentia. pacem, &c.] Vulgò spero etiam. Gulielmius legebat; Spero esse esse in præsentia. pacem, &c.

13. Secutorum in ludo 100.] Sic Decurt. & Crusell. Tornæs. c10. Bessarionis liber, bis fuerunt, corrupte. Vulg. LCC. fuerunt.

14. Prædia.] Sic Manutius. vulgò, præsidia.

15. Non quo habere.] Vulg. non quòd.

absens: quo mihi, cum coram id non licet, nihil est jucundius. Capuam cum venissem A. D. VI. KAL. pridie, quam has litteras dedi, Consules conveni, multosque nostri ordinis. omnes cupiebant Cæsarem, abductis præsidiiis, stare conditionibus iis, *quas tulisset*. uni Favonio leges ab illo nobis imponi non placebat: sed is haud auditus in consilio. Cato enim ipse jam *servire*, quam pugnare, mavult. sed tamen ait, in Senatu se adesse velle, cum de conditionibus agatur, si Cæsar adductus sit, ut præsidia deducat. ita, quod maximè opus est, in Siciliam ire non curat: quod metuo ne obsit, in Senatu esse vult. Postumus autem, de quo nominatim Senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, Puffanoque succederet, negat se sine Catone iturum: & suam in Senatu operam, auctoritatemque magni æstimat. ita res ad Fannium pervenit. is cum imperio in Siciliam præmittitur. In disputationibus nostris summa varietas est. plerique negant, Cæsarem in conditione mansurum; postulataque hæc ab eo *interposita* esse, quo minùs, quod opus esset ad bellum, à nobis pararetur. ego autem eum puto facturum, ut præsidia deducat. vicerit enim, si Consul factus erit, & minore scelere vicerit, quam quo ingressus est. sed accipienda plaga est. sumus enim flagitiosè *imperati* cum à militibus, tum à pecunia: quam quidem omnem, non modò privatam, quæ in urbe est, sed etiam publicam, quæ in arario est, illi reliquimus. Pompejus ad legiones Attianas est profectus: Labienum secum habet. ego tuas opiniones de his rebus exspecto. Formias me continud recipere cogitabam.

16 CICERO ATTICO, S.

OMNEIS arbitror mihi tuas litteras redditas esse, sed primas præposterè, reliquas ordine, quo sunt missæ, per Terentiam. De mandatis Cæsaris, adventuque Labieni, & responsis Consulium ac Pompeji, scripsi ad te litteris iis, quas A. D. V. KAL. Capua dedi: pluraque præterea in eadem epistolam conjeci. nunc has exspectationes habemus duas; unam, quid Cæsar acturus sit, cum acceperit, ea, quæ referenda ad illum data sunt L. Cæsari; alteram, quid Pompejus agat: qui quidem ad me scribit, paucis diebus se *firmum exercitum* habiturum; spemque affert, si in Picenum agrum ipse venerit, nos Romam redituros esse. Labienum secum habet, non dubitantem de imbecillitate Cæsaris copiarum: cujus adventu Cnæus noster multo animi plus habet. Nos à Consulibus Capuam venire jussi sumus ad Nonas Febr. Capua profectus sum Formias III. KAL. eo die cum Calibus tuas litteras hora ferè non à accepissem, has statim dedi. De Terentia & Tullia tibi assentior; ad quas scripseram, ad te ut referrent: si nondum profectæ sunt, nihil est quod se moveant; quoad perspicimus, quo loci sit res.

17 CICERO ATTICO, S.

TUÆ litteræ mihi gratæ jucundæque sunt. De pueris in Græciam transportandis tum cogitabam, cum fuga ex Italia quæri videbatur. nos enim Hispaniam peteremus. illis hoc æquè commodum non erat. tu ipse cum Sexto etiam nunc mihi videris Romæ rectè esse posse. et-

enim minimè amici Pompejo nostro esse debetis. nemo enim umquam tantum de urbanis præsidiiis detraxit. videfene me etiam joci? Scire jam te oportet, L. Cæsar quæ responsa referat à Pompejo, quas ab eodem ad Cæsarem ferat litteras. scriptæ enim & datæ ita sunt, ut proponerentur in publico: in quo accusavi mecum ipse Pompejum, qui, cum scriptor luculentus esset, tantas res, atque eas, quæ in omnium manus venturæ essent, Sestio nostro scribendas dederit. itaque nihil unquam legi scriptum *σησιωδῆσεγγ*. perspicit tamen ex litteris Pompeji potest, nihil Cæsari negari, omniaque & cumulatè, *quæ postulet*, dari, quæ ille, amentissimus fuerit, nisi acceperit, præsertim cum impudentissimè postulaverit. quis enim tu es, qui dicas, si in Hispaniam profectus erit, si præsidia dimiserit? tamen non conceditur; minùs honeste nunc quidem, violata jam ab illo Rep. illatoque bello; quam si olim de ratione habendæ impetrasset: & tamen vereor, ut his ipsis contentus sit. nam cum ista mandata dedisset L. Cæsari, debuit esse paulo quietior, dum responsa referrentur. dicitur autem nunc esse acerrimus. Trebatius quidem scribit, se ab illo IX. KAL. Febr. rogatum esse, ut scriberet ad me, ut essem ad urbem: nihil ei me gratius facere posse. hæc verbis plurimis. intellexi ex dierum ratione, ut primum de discessu nostro Cæsar audisset, laborare eum cœpisse, ne omnes abessemus. itaque non dubito, quin ad Pisonem, quin ad Servium scripserit. illud admirror non ipsum ad me scripsisse, non per Dolabellam, non per Cælium egisse. quamquam non aspernor Trebatii litteras, à quo me unice diligo scio. rescripsi ad Trebatium, (nam ad ipsum Cæsarem, qui mihi nihil scripsisset, nolui) quàm illud hoc tempore esset difficile: me tamen in prædiis meis esse, neque delectum ullum, neque negotium suscepisse. in quo quidem manebo, dum spes pacis erit. sin bellum geretur; non deero officio, nec dignitati meæ, pueros *τακτικῶν* in Græciam. totam enim Italiam flagratam bello intelligo. *tantum mali* excitatum partim ex improbis, partim ex invidis civibus. sed hæc paucis diebus ex illius ad nostra responsa responsis intelligentur, quorsum evasura sint. tum ad te scribam plura, si erit bellum: si autem etiam induciæ, te ipsum, ut spero, videbo. Ego III. NON. Febr. quo die has litteras dedi, in Formiano, quo Capua redieram, mulieres exspectabam: quibus quidem scripseram, tuis litteris admonitis, ut Romæ manerent. sed audio majorem quendam in urbe timorem esse. Capuæ NON. Febr. esse volebam, quia Consules jussierant. quidquid huc erit à Pompejo allatum, statim ad te scribam: tuasque de istis rebus litteras exspectabo.

CICERO ATTICO, S.

IV. NON. Febr. mulieres nostræ Formias venerunt, tuæque erga se officia, plena tui suavissimi studii, attulerunt: eas ego, quoad scirem, utrum *turpi pace* nobis, an *misero bello* esset utendum, in Formiano esse volui, & unâ Cicero-nes. ipse cum fratre Capuam ad Consules (Nonis enim adesse jussi sumus) III. NON. profectus sum, cum has litteras dedi. Responsa Pompeji grata populo, & probata con-

18

1. Licet.] Vulgò licet.

2. Sed is haud auditus.] Auctoritate Decurtati hanc particulam haud, restituit Bofius. sed hoc minus probat Lambinus, qui Malasp. conjecturam sequutus edidit, Sed *vix auditus in consilio*: Junius verò, sed is auditus in consilio non est, ex mis. Palat. emendat.

3. Agatur.] Vulg. agetur.

4. Puffanoque.] Sic legendum ex antiquis libris asserit Bofius: vulgò Puffanoque.

5. Quæ in arario est.] Vox illa, est, deest in vulgatis.

6. Attianas.] Junius legit *Atimianas*, vulgò *Attianas*. Lipsius Centuria II. ad Belgas Epist. 16. corrigit *Appianas*; ut intelligantur duæ illæ legiones, quæ a Cæsare per speciem belli Parthici abductæ, & Pompejo traditæ circa Luceriam hærebant sub Appio Legato, ut clarum est ex Plutarcho, Hirtio, ipsoque Cæsare.

7. Consulium ac Pompeji.] Rectè Malasp. conjectit legendum, *Consulium ac Pompeji*, ut apparet ex hac compendiarum scriptura Decur-

tati, & responsis Coss. ac Pomp. quod etiam legendum asserit Manutius. vulgò, *Consulium ad Pompejum*.

8. Ad Nonas Febr. Capua profectus sum Formias.] Melius patat Urfinus quod in ms. legitur, A. D. IV. Non. Febr. Capua profectus sum Form. A. D. III. Non.

9. Assentior.] Vulg. assentior.

10. Tuæ litteræ mihi gratæ.] Hinc initium epistolæ fecit Bofius, partim ratione, partim Decurtati auctoritate nixus, in quo apposita est ante hæc verba, nota, qua plerumque in hoc libro distinguuntur epistolæ.

11. Sestio nostro.] Vulg. Sestio.

12. Tamen non conceditur.] Non, deest in vulg.

13. Utrum turpi pace nobis an misero bello esset utendum.] Consentiant Decurtatus & Crustellius cum Tornæs. & iis quibus usus est Malasp. in hujus scripturæ representatione, quod etiam de Tornæs. Lambinus testatur; colque qui vulgatam lectionem sequuntur, nugæ agere dicit.

concioni esse dicuntur. ita putaram: ¹ quæ quidem ille si repudiavit, jacebit: si acceperit? utrum igitur, inquires, mavis? responderem, si quemadmodum parati essemus, scirem. Cassium, erat hic auditum, expulsus Ancone, eamque urbem à nobis teneri. si bellum futurum est, negotium utile. Cæsarem quidem, L. Cæsare cum mandatis de pace misso, tamen ajunt acerrime delectum habere, loca occupare, ² vinciri prædiis. ô perditum latronem! ô vix ullo otio compensandam hanc Reip. turpitudinem! sed stomachari desinamus, *tempori parcamus*, cum Pompejo in Hispaniam eamus. ³ hæc opto in malis; quoniam illius alterum consulatum à Rep. ne data quidem occasione, repulimus. Sed hæc hæcenus. De Dionysio, fugit me ad te antea scribere: sed ita constitui; expectare responsa Cæsaris; ut, si ad urbem rediremus, ibi nos expectaret; sin tardius id fieret, tum eum arcesseremus. ⁴ omnino quid ille facere debuerit in nostra illa fuga, quid docto homine & amico dignum fuerit, cum præsertim rogatus esset, scio. sed hæc non nimis exquiro à Græcis. tu tamen videbis, si erit, quod nolim, arcessendus, ⁵ ne molesti simus invito. Quintus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab Egnatio solvat: nec Egnatio voluntas deest: nec parum locuples est: sed cum tale tempus sit, ut Q. Titinius (multum enim est nobiscum) viaticum se neget habere; idemque debitoribus suis denuntiavit, ut eodem fenore uterentur; atque hoc idem etiam L. Ligus fecisse dicatur, nec hoc tempore aut domi nummos Quintus habeat, aut exigere ab Egnatio, aut versuram usquam facere possit; miratur, te non habuisse rationem hujus *publicæ difficultatis*. ego autem: etsi illud *ψυδδισι: οδαιον* (ita enim putatur) observo, *μηνδ'ε δ'αλλω*, præsertim in te, à quo nihil umquam vidi temerè fieri; tamen illius querela movebar. hoc, quidquid est, te scire volui.

19 CICERO ATTICO, S.

Nihil habeo, quod ad te scribam. ⁶ quin etiam epistolam, quam eram elucubratus, ad te non dedi. erat enim plena spei bonæ; quod & concionis voluntatem audieram, & illum *conditionibus* usum putabam, præsertim suis. ecce tibi VII. Non. Febr. manè accepi litteras tuas, Philotimi, Furnii, Curionis ad Furnium, quibus ⁸ irridet L. Cæsaris legationem. planè oppressi videmur: nec, quid consilii capiam, scio: nec mehercule de me laboro; de pueris quid agam, non habeo. Capuam tamen proficiscerbar hæc scribens, quo facilius de Pompeji rebus cognoscerem.

20 CICERO ATTICO, S.

BREVILOQUENTEM jam me tempus ipsum facit. pacem enim desperavi: bellum nostri nullum administrant. cave enim putes, quidquam esse minoris his Consulibus: ⁹ quorum ergo, spe audiendi aliquid, & cognoscendi nostri apparatus, maximo imbrī Capuam veni pridie Nonas, ut eram jussus. illi autem nondum venerant, sed erant venturi, inanes, *imparati*. Cnæus autem Luceriæ dicebatur esse, & adire cohorteis ¹⁰ legionum Attianarum, non firmissimarum. at illum ruere nuntiant, & jam jam

que adesse, non ut manum conferat, (quicum enim?) sed ut fugam intercludat. ego autem in Italia *συναποθανειν*: nec te id consulo. sin extra, quid ago? ad manendum hiems, lictores, improvidi & negligentes duces; ad fugam hortatur amicitia Cnæi, causa bonorum: turpitudine conjungendi cum *tyranno*: qui quidem incertum est, Phalarimne, an Pisistratum sit imitaturus. Hæc velim explices, & me juves consilio. etsi te ipsum istic ¹¹ jam calere puto. sed tamen quantum poteris. ego si quid hic hodie novi cognoro, scies. jam enim aderunt Consules ad suas Nonas. Tuas quotidie litteras expectabo. ad has autem, cum poteris, rescribes. Mulieres & Cicerones in Formiano reliqui.

CICERO ATTICO, S.

DE malis nostris tu prius audis, quam ego. istinc enim emanant. boni autem hinc quod expectes, nihil est. ¹² Veni Capuam ad Nonas Febr. ita ut jussissent Consules. eo die Lentulus venit serò: alter Consul omnino non venerat VII. Idus. eo enim die ego Capua discessi, & mansi Calibus. inde has litteras postridie ante lucem dedi. hæc, Capuæ dum fui, cognovi, nihil in Consulibus, nullum usquam delectum. nec enim conquistores *φεινοπροσωπειν* audent; cum ille adsit contra; cum *noster dux* nusquam sit, nihil agat: nec nomina dant. deficit enim non voluntas, sed spes. Cnæus autem noster (ô rem miseram & incredibilem) ut totus jacet! non animus est, non consilium, non copiæ, non diligentia. ¹³ mittam illa, *fugam* ab urbe turpissimam, timidissimas in oppidis conciones, ignorantem non solum adversarii, sed etiam suarum copiarum, hoc cujusmodi est? VII. Id. Febr. Capuam C. Cassius Trib. pl. venit, attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent, pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent urbe relicta. redeant; quo præsidio? deinde exeant; quis sinat? Consul ei rescripsit, ut prius ipse in Picenum. at illud totum erat amissum: sciebat nemo, præter me ex litteris Dolabellæ. mihi dubium non erat, quin ille jam jamque foret in Apulia. Cnæus noster in navi. ego quid agam, *σέμευε* magnum; neque mehercule mihi quidem ullum, nisi omnia essent acta turpissimè; neque ego ullius consilii particeps. sed tamen, quod me deceat. ipse me Cæsar ad pacem hortatur. sed antiquiores litteræ, quam *ruere* cœpit. Dolabella, Cælius, me illi valde satisfacere. mira me *δομ-ελα* torquet. juva me consilio, si, potes: & tamen ista, quantum potes, provide. nihil habeo, tanta rerum perturbatione, quod scribam. tuas litteras expecto.

CICERO ATTICO, S.

PEDEM in Italia video nullum esse, qui non in istius potestate sit. De Pompejo scio nihil; eumque nisi in navim se contulerit, *exceptum* iri puto. ô celeritatem incredibilem! hujus autem nostri. sed non possum sine dolore accusare eum, de quo angor & crucior. Tu eadem non sine causa times: non quo minus quidquam Cæsari expediat ad *diuturnitatem* victoriæ & domi nationis: sed video, quorum arbitrio sit acturus. ¹⁴ rectè sit. censeo cendum de oppidis his. ego consilii. quod optimum factu videbitur facies. cum Philotimo loquere: atque adeo Teren-

1. *Quæ quidem ille si repudiavit, jacebit si acceperit?*] Hunc locum sic restituit Victorius ex antiquiore suo; ut pro, *jacebis*, quod erat antea, repofuerit *jacchit*, post, *acceperit*, interrogationis notam appofuerit.

2. *Vinciri prædiis.*] Hoc est in Decurt. Crusell. Tornæf. vulgo *vincire*; & mox, *ô vix ullo otio*, cum desit *ô* in vulgg.

3. *Hæc opto in malis.*] Multo libentius legerit Lipsius, hæc optima in malis; qui consulatur lib. 11. Variar. lect. cap. 15. Grutero nascatur sub manu; *Hæc optio*, quomodo Ammianus Marcellinus lib. xviii. cap. 28. *ubi in malis optabile*.

4. *Omnino quod ille.*] Videtur Lambino legendum, *Omitto*, ita ut post, *rogatus esset*, deleatur, *scio*; quemadmodum in editione Victoriana nusquam apparet. sed hoc contra miss. fidem, nec etiam potest abesse absque magno sententiæ incommodo, ut ait Bosius.

5. *Ne molesti simus invito.*] Cum veteri suo eod. sic legit Victorius: antea legebatur, ne sit molestissimus, invitulque.

6. *Quintiam epistolam.*] Vulg. *quintiam eam epistolam*.

7. *II. Non Febr.*] Vulg. *IV. Non. Febr.* Bosii lectionem confirmat Manutius.

8. *Irridet.*] Sic habet Bessarionis liber: antea, *irridet*, legebatur Manutio teste.

9. *Quorum ergo.*] Ita legitur in Decurtato, vulg. *quorum ego*.

10. *Legionum Attianarum.*] Victorius ex probatori suo legendum censet, *legionum Attianarum*. legebatur antea, *legionum Vi-cinarum*. Liptius Epist. Centuria ad Belgas, emendabat *Appianarum*.

11. *Jam calere puto.*] Emendabat, *carere puto*, vir doctissimus, referente Urfino.

12. *Veni Capuam ad Nonas Febr.*] Sic ex antiquis suis legit Bosius, nec mutandum putat. Lambinus vero reclamantibus libris omnibus, sic legendum censet; *Veni Capuam A. D. 11. Nonas*.

13. *Mittam illa.*] Vulgo *mitto illam*.

14. *Rectè sit. censeo cedendum?*] Sic ex miss. interpunxit Victorius, & sic, in *sit*, mutavit. vulg. *Rectè sic censeo cedendum*.

Terentiam habebis Idibus. Ego quid agam? qua aut terra, aut mari persequar eum, qui ubi sit, nescio? etsi terra quidem qui possum? mari quo? tradam igitur isti me? fac posse tutò. multi enim hortantur. num etiam honeste? nullo modo. quid? à te petam consilium, ut soleo? explicari res non potest. sed tamen, si quid in mentem venit, velim scribas, & ipse quid sis acturus.

CICERO ATTICO, S.

23 **V** Id. Feb. vesperi à Philotimo litteras accepi; Domitium exercitum firmum habere; cohorteis ex Piceno, Lentulo & Thermo ducentibus, cum Domitii exercitu conjunctas esse; Cæsarem intercludi posse, eumque id timere; bonorum animos recreatos; Romæ improbos quasi percussos. hac, metuo equidem ne sint ³ somnia: sed tamen M. Lepidum, L. Torquatum, C. Cassium Trib. pleb. (hi enim sunt nobiscum, id est, in Formiano) Philotimi litteræ ad vitam revocaverunt. ego autem illa metuo ne veriora sint, nos omnes pæne jam captos esse, Pompejum Italia cedere: quem quidem (ò rem acerbam) persequi Cæsar dicitur. *persequi Cæsar Pompejum?* quid? ut interficiat? ò me miserum: & non omnes nostra corpora opponimus? in quo tu quoque ingemiscis. sed quid faciamus? victi, oppressi, capti planè sumus. Ego tamen, Philotimi litteris lectis, mutavi consilium de mulieribus: quas, ut scripseram ad te, Romam remittebam: sed mihi venit in mentem, multum fore sermonem, me iudicium jam de causa publica fecisse; qua desperata, quasi hunc gradum mei reditus esse, quòd mulieres revertissent. De me autem ipso tibi assentiri, ne me dem incertæ & periculosa fugæ; cum reipub. nihil profim, nihil Pompejo; pro quo emori cum piè possum, cum libenter. Manebo igitur: ⁴ etsi vivere. Quod quæris, hic quid agatur: tota Capua, & omnis hic delectus jacet. desperata res est; in fuga omnes sunt; nisi quid ejusmodi fuerit, ut Pompejus istas Domitii copias, cum suis jungat. sed videbamur omnia biduo, triduove scituri. Cæsaris litterarum exemplum tibi misi: rogaris enim: cui nos valde satisfacere, multi ad me scripserunt: quod patior facile, dum, ut adhuc, nihil faciam turpiter.

CICERO ATTICO, S.

24 **P**HILOTIMI litteræ me quidem non nimis, sed eos, qui in his locis erant, admodum delectarunt. ecce postridie ⁵ Cassio litteræ Capua, à Lucretio, familiari ejus, Nigidium à Domitio Capuam venisse; eum dicere, Vi-

bullium cum paucis militibus è Piceno currere ad Cnæum, confestim sequi Cæsarem, Domitium non habere ⁶ militum 111. millia. idem scripsit. Consules Capua discessisse. non dubito, quin Cnæus in fuga sit; modo *effugiat*. à consilio fugiendi, ut tu censes, absum.

CICERO ATTICO, S.

CUM dedissem ad te litteras tristes, & metuo ne veras, de Lucretii ad Cassium litteris Capua missis; Cephalio venit à vobis, attulit etiam à te litteras hilariores, nec tamen firmas, ut soles. Omnia facilius credere possum, quàm quod scribitis Pompejum exercitum habere. nemo huc ita affert, omniaque, quæ nolim. ⁷ ò rem miseram! *malas causas* semper obtinuit, in optima concidit. quid dicam? nisi, illud eum scisse? neque erat difficile hoc nescisse. erat enim ars difficilis, rectè Remp. regere. Sed jam jamque omnia sciemus, & scribemus ad te statim.

CICERO ATTICO, S.

NON venit idem usu mihi, quod tu tibi scribis; ⁸ quoties exorior? ego enim nunc paullum exorior, & maximè quidem iis litteris, quæ Roma afferuntur, de Domitio, de Picentium cohortibus. omnia erant facta hoc biduo lætiora. itaque fuga, quæ parabatur, repressa est. Cæsaris interdicta,

Si te secundo lumine hic offendero, respuuntur. bona de Domitio, præclara de Afranio fama est. Quod me amicissimè admones, ut me integrum, quoad possum, servem; gratum est. Quod addis, ne propensior ad turpem causam videar: certè videri possum. ego me ducem in civili bello, quoad de pace ageretur, negavi esse: non quin rectum esset: sed quia, quod multo *rebtius* fuit, id mihi fraudem tulit. ⁹ planè eum, cui Cnæus noster alterum Consulatum deferret & triumphum, at quibus verbis? ¹⁰ PRO SUI R. GESTIS AMPLISSIMIS, inimicum habere nolueram. ego scio, & quem metuam, & quam ob rem. sin erit bellum, ut video fore; partes meæ non desiderabuntur. ¹¹ De H-S millibus xx. Terentia tibi rescripsit. Dionysio, dum existimabam vagos nos fore, nolui molestus esse. tibi autem, crebrò ad me scribenti de ejus officio, nihil rescripsi; quòd diem ex die expectabam, ut statuerem, quid esset faciendum. nunc, ut video, pueri certè in Formiano videntur hiematuri: num & ego, nescio. si enim erit bellum, cum Pompejo esse constitui. quod habebis certi, faciam, ut scias. ego bellum fœdissimum futurum puto; nisi qui, ¹² ut tu scis, Parthicus *castus* extiterit.

M. TULL-

1. Nullo modo. quid?] Lectionem Decurt. & Tornæs. edidit Bofius; vulg. nullo modo quidem, sine interrogatione.

2. Bonorum animos recreatos; Romæ improbos, quasi percussos.] Aliiter distinguit vulgus, Bonorum animos recreatos, Romæ improbos, quasi percussos. Lambinus verò opinatur legendum: improborum quasi percussos, ut repetatur ἀπὸ κοινῆς, animos.

3. Somnia.] Vulg. insomnia.

4. Etsi vivere.] Junius ex mss. Pal. addit, non libet, unum vero dicit habere non liceat, quæ duo ultima vocabula Victorius deleuit, tanquam glossema, cum in nullo mss. extarent.

5. Cassio litteræ.] Non tantum in Tornæs. sed & in omnibus aliis quos habuit Bofius, scriptum est Cassio, quo modo legi debere asserit: Victorius ad Cassium, castigaverat, eodem planè sensu quo, Cassio, licet omnes libri ipsius haberent, Cassii, ut est vulgata lectio.

6. Militum III. millia.] Victorius referente Bofio pro, III. millia,

edidit, vim, deceptus antiquis notis.

7. O rem miseram.] Bofii omnes sic habent, in vulg. deest ò.

8. Quoties exorior?] Cum interrogatione legendum censet Bofius.

9. Planè eum cui Cnæus noster.] Locum hunc fœdis maculis deformatum, meliorum codd. auxilio se purgasse dicit Victorius, legebatur prius, planè eum qui noster. Etiamnum in vulg. deest Cnæus.

10. PRO SUI R. Gestis amplissimis.] Scripsit Bofius ut erat exaratum in Scidis, pro suis R. Gestis, id est, pro suis rebus: nam nota R. in vulg. evanuit. Bofii lectionem confirmat Manutius. Lambinus legendum existimat, pro rebus gestis amplissimis, deleta voce, suis, vel tuis; ut quidam malunt libri. Junius verò, pro tuis rebus gestis ampl. licet plerique, ut ait reclamant.

11. De H-S. XX.] Vulg. de LLS. XX.

12. Ut tu scis.] Vulg. ut scis.

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM
 LIBER OCTAVUS,
 AD
 ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

UM ad te litteras dedissem, reddita mihi litterarum sunt à Pompejo: cetera de rebus in Piceno gestis, quæ¹ ad se Vibullius scripsisset; de delectu Domitii, quæ sunt² vobis nota; ³ nec tamen tam læta erant in his litteris, quàm ad me Philotimus scripserat: (ipsam tibi epistolam misissem; sed subito fratris puer proficiscebatur: cras igitur mittam:) sed in ea Pompeji epistola erat in extremo, ipsius manu: Tu, GENSIO, LUCERIAM VENIAS: NUSQUAM ERIS TUTIUS. Id ego in eam partem accepi; hæc oppida, atque oram maritimam illum⁴ pro derelicto habere: nec sum miratus, EUM QUI caput ipsum reliquisset; reliquis membris non parcere. ei statim rescripsi, hominemque certum mihi de comitibus meis, non me querere, ⁵ ubi tutissimè essem: si me vellet sua, aut *Reip. causa* Luceriam venire statim esse venturum: hortatusque sum, ut oram maritimam retineret, si rem *fragmentariam* sibi ex provinciis suppeditari vellet. ⁶ hoc me frustra scribere videbam. sed uti in urbe retinenda tunc, ⁷ si nunc in Italia non relinquenda testificabar sententiam meam. sic enim parari video, ut Luceriam omnes copiarum contrahantur: & ne is quidem locus stabilis: sed ex eo ipso, si urgeamur, paretur fuga. quo minus mirare, si invitus in eam causam descendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quaesita sit unquam, ⁸ sed semper flagitiosæ & calamitosæ fugæ. EUNDUM; ut, quicumque fors tulerit casum, subeam potius cum iis, qui dicuntur esse boni, quàm videar à bonis dissentire. etsi propediem video bonorum, id est lautorum, & ⁹ locupletium, urbem referam fore: municipiis verò his relictis, refertissimam. quo ego in numero essem, si hos lictores molestissimos non haberem: nec me M. Lepidi, L. Volcaci, Ser. Sulpicii comitum pœniteret: quorum nemo nec stultior est, quam L. Domitius; nec inconstantior, quam App. Claudius. unus Pompejus me movet, *beneficio*, non *auctoritate*. quam enim ille habere auctoritatem in hac causa, qui, cum omnes Cæsarem metuebamus, ipse eum diligebat? ¹⁰ postquam ipse metuere cepit, putat omnes hostes illi oportere esse: ibimus tamen Luceriam: nec eum fortasse delectabit noster adventus. dissimulare enim non potero, mihi, quæ adhuc

acta sunt, displicere. Ego, si somnum capere possem, tam longis te epistolis non obtunderem. tu, si tibi eadem causa est, me remunerere sanè velim.

CICERO ATTICO, S.

MIRI verò omnia grata; & quod scripsisti ad me, quæ audieras; & quod non credidisti, quæ digna diligentia mea¹¹ non erant; & quod monuisti, quod sentiebas: Ego ad Cæsarem unas Capua litteras dedi, quibus ad ea rescripsi, quæ mecum ille de gladiatoribus suis egerat¹² brevis, sed benivolentiam significantes, non modò sine contumelia, sed etiam cum maxima laude Pompeii. id enim illa sententia postulabat, qua illum ad concordiam hortabar. eas si quod ille misit, *in publico* proponat velim. Alteras eodem die dedi, quo has ad te. non potui non dare, cum & ipse ad me scripsisset, & Balbus. earum exemplum ad te misi. nihil arbitror fore, quod reprehendas. si qua erunt doce me, ¹³ quomodo eas effugere possim. nihil, inquires; omnino scripseris. qui magis effugas eos, qui volent *ingere*? verumtamen ita faciam quoad fieri poterit. Nam quod me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum; facis amicè tu quidem, mihi que gratissimum: sed mihi videris aliud tu honestum, meque dignum in hac causa iudicare, atque ego existimem. mihi enim nihil ulla in gente unquam, ab ullo auctore reip. ac duce, *turpius* factum esse videtur, quàm à nostro amico factum est: cuius ego vicem doleo: qui urbem reliquit, id est patriam; pro qua, & in qua *mori* præclarum fuit. ignorare mihi videris, hæc quanta sit clades. es enim etiam nunc domi tuæ. sed, invitus perditissimis hominibus, esse diutius non potes. hoc miserius, hoc turpius quidquam? vagamur egentes, cum conjugibus & liberis. *in unius hominis*, quotannis periculose ægrotantis, anima positas¹⁴ omnes nostras spes habemus, non expulsi, sed evocati è patria, quam non servandam ad reditum nostrum; sed diripiendam & inflammandam reliquimus. ita multi nobiscum sunt, non in suburbanis, non in hortis, ¹⁵ non in ipsa urbe: & si nunc sunt, non erunt. nos interea, ne Capuæ quidem, sed Luceriæ: & oram quidem maritimam jam relinquemus; Afranium expectabimus, & Petreium. nam in Labieno parum est dignitatis. ¹⁶ hic tu in me illud;

des,

1. *Ad se Vibullius.*] Vulg. *ad te*.

2. *Vobis nota.*] Vulg. *vobis nota*.

3. *Nec tamen tam læta.*] Scripturam Decurtati Bosius expressit. quidam veteres *nec tamen læta*; alii, *nec tam læta*: Decurt. *nec tamen tam læta*; quod probat Junius, sed sequentia aliter legit, ex mss. Pal. *nec tamen tam læta erant in iis litteris, quàm ad me Philotimus. Ueri ipsam tibi epistolam misissem; sed, &c.*

4. *Pro derelicto.*] Bosii hæc est emendatio, codices Tornæf. & Crusell. *pro relicto*; sed alterum Junius, & ut putat verius.

5. *Ubi tutissimo essem.*] Libris ferè omnibus invitis, ita edidit Lambinus: *Tornæfianus fortasse juvat qui habet supissimo*: vulg. *tutissime*.

6. *Hoc me frustra.*] Vulg. *Hæc me, &c.*

7. *Si nunc.*] Vulg. *si nunc*.

8. *Sed semper.*] *Sed deest in vulg.*

9. *Locupletium.*] *Locupletum vulg.*

10. *Postquam ipse.*] Vulg. *postquam verò ipse*.

11. *Non erant.*] Vulg. *non essent*.

12. *Brevis.*] Vulg. *breves*.

13. *Quomodo eas effugere possim.*] Locum hunc depravatum ex mss. collocatione restituit Bosius: Tornæf. *quomodo esse*, Crusell. *quomodo è se*, Decurt. *quomodo à se*, unde conjecit, *quomodo easse*. vulg. *quomodo enim effugere possim?*

14. *Omnis nostras.*] Vulg. *omnes nostras*.

15. *Non in ipsa urbe.*] Victorius hunc locum corruptum asserit, sed cum ei mederi non posset, notam qua mendum significaret apposuit. Bosius vocem, *urbe*, quæ in Victoriana editione deerat ex mss. reposuit.

16. *Hic tu in me illud; des, id ferat.*] Auxilio Decurt. locum hunc restituit Bosius, qui antequam in Decurtatum incidisset, putabat ex opinione vulgari quædam verba Græca deesse. sed ubi planè exaratum reperit in optimo illo libro, *hic tu in me illud; des, id ferat*.

des, idferas, nihil de me dico: alii viderint. ¹ hic quidem quæ est? domi vestræ estis, & eritis omnes boni. ² qui istum se mihi non ostendit? quis nunc adest hoc bello? sic enim jam appellandum est. Vibullii res gestæ sunt adhuc maximæ. id ex Pompeii litteris cognosces: in quibus animadvertito illum locum, ubi erit *διπλῆ*: videbis, de Cnæo nostro ipse Vibullius quid existimet. Quod igitur hæc spectat oratio? ego pro Pompejo lubenter emori possum. facio pluris omnium hominum neminem. ³ sed non ita, UNO IN EO JUDICO SPERM DE SALUTE REIP. significas enim aliquanto fecus, quàm solebas: ut etiam, Italia si ille cedat, putes cedendum. Quod ego nec *Reipub.* puto esse utile, nec liberis meis: præterea neque rectum, neque honestum. sed cur. poterisne igitur *videre* tyrannum? quasi interfit, audiam, an videam; aut locupletior mihi sit quærendus auctor, quam Socrates, ⁴ qui cum xxx. tyranni essent, pedem porta non extulit. Est mihi præterea præcipua causa manendi: de qua utinam aliquando tecum loquar. Ego XIII. Kalend. cum eadem lucerna hac epistolam scripsissem, ⁵ qua inflammaram tuam, Formiis ad Pompejum, ⁶ si de pace ageretur, præfectus; si de bello, quid ero?

CICERO ATTICO, S.

³ **M**AXIMIS & miserimis rebus perturbatus, cum coram tecum mihi potestas deliberandi non esset, uti tamen tuo consilio volui. deliberatio autem omnis hæc est; si Pompejus Italia cedat, quod eum facturum esse suspicor, quid mihi agendum putes: & quo facilius consilium dare possis; quid in utramque partem mihi in mentem veniat explicabo brevi. Cum *merita* Pompeii summa erga salutem meam, familiaritasque, quæ mihi cum eo est, tum ipsa *Reip. causa* me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, ⁷ vel fortuna cum fortuna conjungenda esse videatur. Accedit illud: si maneo, & illum comitatum oportimorum & clarissimorum civium desero, cadendum est in unius *potestatem*: qui, etsi multis rebus significat se nobis esse amicum; & ut esset, à me est (tute scis) propter suspicionem hujus impendentis tempestatis multo ante provisum: ramen utrumque considerandum est, & ⁸ quanta fides ei sit habenda; & si maxime exploratum eum no-

bis amicum fore, sine *virii fortis* & boni civis, esse in ea urbe, in qua cum summis honoribus imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo præditus, ⁹ non futurus sit sui juris; subeundumque periculum sit, cum aliquo fortè dedecore, quando Pompejus *Reip.* recuperarit. In hac parte hæc sunt. vide nunc, quæ sint in altera. ¹⁰ Nihil actum est à Pompejo nostro sapienter, nihil fortiter, ¹¹ addo etiam, nihil nisi contra consilium auctoritatemque meam. omitto illa vetera, quod istum in *Reimpub.* ille aluit, auxit, armavit: ¹² ille legibus per vim, & contra auspicia serendis auctor: ille Galliarum ulterioris adjunctor; ille gener; ille in adoptando P. Clodio augur; ille restituendi mei, quàm retinendi, studiosior; ille provinciarum ¹³ prorogator; ille absentis in omnibus adjutor: idem etiam tertio Consulatu, postquam esse defensor *Reipubl.* cepit, contendit, ¹⁴ ut decem Tribuni pl. ferrent, ut absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua, Marcoque Marcello Consuli, ¹⁵ finienti provincias Gallias Kal. Mart. restitit. sed, ut hæc omittam, quid foedius, quid perturbatius hoc *ab urbe discessu*, sive potius turpissima fuga? quæ conditio non accipienda fuit potius, quam relinquenda patria? malæ conditiones erant, fateor: sed num quid hoc pejus? at recuperari *Reipubl.* quando? aut quid ad eam *spem* est parati? non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis & publica & privata adversario tradita? denique nulla causa, nullæ vires, nulla sedes, quo concurrant, qui *Reimpub.* defensam velint. Apulia delecta est, inanissima pars Italiae, & ab impetu hujus belli remotissima: fuga & maritima oportunitas visa quæri *desperatione*. invitè cepi Capuam non quo munus illud defugerem, ¹⁶ sed sic ne causam; in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor: bonorum autem esset, aliquis, sed hebes, ut solet; & ut ipse sensissem: multitudo & inanimis quisque propensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi. dixi ipsi, me nihil susceperum *sine presidio & sine pecunia*. itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi, nihil quæri præter fugam. ¹⁷ Eam si nunc sequor, quoniam? cum illo non: ad quem cum essem ¹⁸ profectus, cognovi in iis locis esse Cæsarem, ut tuto Luceriam venire non

ras. totam illam cogitationem abiecit. Manutius Græcum aliquod vocabulum desiderari ait, & fortasse *κείσομαι*. Lambinus etiam ait in eod. Memmianis hic inane esse spatium, quare à veteribus libris desertus, inane etiam spatium in sua editione reliquit. non tamen damnat Malasp. conjecturam qui in hoc spatio scribi posse putat, *πρέπον* aut *κείον*, sed aliud quippiam desiderat; verbi gratia, *κόμψον*, vel *σεμνόν*. nullum esse tamen in hoc loco inane in eod. Tornæsiano idem Lambinus testatur, refertque Bosium sic legere: *Hic tu in me illudes. Ὅ δὲ τίς. Nihil de me d.* Junius ait mss. Pal. lacuna vacare, legitque *hic tu in me illud desideras*, quæ est omnium vulgata lectio, tantummodò est lacuna inter me, & illud.

1. *Hic quidem quæ est? domi vestræ estis.*] Nonnulli codices, *hic quidem quod est*, ut Victorianus: at Scidæ & Crusellinus, *hic quidem quæ est?* quod rectius putat Bosius. Hic etiam verbum desiderari Manutius, Lambinus & alii arbitrati sunt: quare in suis editionibus stellulam apposuerunt quæ mendum argueret, ut etiam in vulg. editione, sic enim legitur; *Hic quidem quæ est? * * domi vestræ estis.*

2. *Qui istum.*] Bosius ex Scidis qui *istum*, non ut est in editionibus quibus tum.

3. *Sed non ita, uno in eo judicio.*] Depravatam lectionem codicum vulgatorum sic ex fide Decurtati correxit Bosius. Manutius ait mendosum locum, & in mendo consentire utramque Cavalcantis & Bessarionis antiquum librum: sic autem legi vellet, nisi paulò longius quàm solet à veteri scriptura discederet, *sed positam non in eo judicio spem de salute reipublicæ*, vel sic: *sed non suam in eo judicio, &c.* Manutii & Malasp. conjecturas quæ non admodum inter se discrepant, leviter inflexisse atque adjuvissè dicit Lambinus. sic autem legit, *sed positam nunc in eo non judicio, &c.* alios dicit malle legi, *sed non ita tamen in eo judicio spem salutis repositam*. Junius verò, *sed non tamen ita, non in eo judicio spem de salute reip.* hancque unius mss. Palat. lectionem asserit, præterquam quod, ante nome *1 spei*, appositum est, *sed*, pro quo legi vellet esse.

4. *Qui cum triginta tyranni essent.*] Vocem *Athenis* quæ deesset videbatur Errico Stephano assensus, reposuit Lambinus.

5. *Qua inflammaram tuam, Formiis ad Pompejum.*] Junius *qua inflammaram tuam, Formias ad Pomp.*

6. *Si de pace ageretur, profectus: si de bello, quid ero?*] Victorius, Lambinus, & Junius legunt *profectus* pro *profectus*, vulg. *profecturus* eram, *si de bello videro*.

7. *Vel fortuna cum fortuna conjungenda.*] Duo illa vocabula, *cum fortuna*, desunt in vulg.

8. *Quanta fides ei sit habenda.*] Victorius ex mss. habenda emendavit, antea legebatur *adhibenda*: vulg. *quanta ei fides, &c.*

9. *Non futurus sit sui juris.*] Libros veteres omnes hoc in loco diversos esse testatur Victorius, & in quibusdam deesse tria postrema vocabula, *sit sui juris*.

10. *Nihil actum est à Pompejo nostro sapienter.*] Codex Tornæsianus pro, *sapienter*, habet, *attenter*.

11. *Addo etiam.*] Vulg. *adde etiam*.

12. *Ille legibus per vim & contra auspicia serendis auctor.*] Locum hunc depravatissimum duarum litterarum mutatione restituit Victorius; sic enim legebatur, *ille legibus servi mei contra, &c.*

13. *Prorogator.*] Vulg. *propagator*.

14. *Ut decem trib. pl.*] Pighius in Fastis ad annum V.C. DCCII. emendat, *ut de eo trib.*

15. *Finienti provincias Gallias Kalend. Mart. restitit.*] Vetus Urfini liber, *provinciis Gallicis Kalend. Mart. diem restitit*; quod Junio placet, sed tamen de mss. Pal. legit, *provincias Gallias*, in accusativo casu.

16. *Sed sic ne causam.*] Emendavit ex Decurtato Bosius, *sed sic ne causam*; cum vitiosè antea legeretur, *sed sine causa*; Lambinus, *sed in ea causa* legendum esse contendit. Junius verò ex conjectura, *sed sic in ea causa, in qua nullus, &c.* longiore periodo; nam, ut ait, falsa distinctio totam sententiam conturbabat.

17. *Eam si.*] Vulg. *eum si*.

18. *Profectus.*] Sic Bessarionis liber rectè, vulgò *profecturus*.

non possem. infero mari nobis, incerto cursu, hieme maxima navigandum est. Age jam, cum fratre, an sine? cum filio, aut quomodo? in utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes fortunæque nostras? acrior, quàm in ceterorum; quòd putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere *populare*. Age jam has compedes. fasces inquam hos laureatos efferre ex Italia, quàm molestum est? Qui autem locus erit nobis tutus, (ut jam placatis utamur auctibus) ante quàm ad illum venerimus? quâ autem, aut quò, nihil scimus. At si restitero, & fuerit nobis in hac parte locus; idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius; quoquo modo ea res huic quidem cecidit: qui ramen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est; sed *malle*, quam armatum ad patriæ mœnia accedere. aliter Thrasylbulus, & forrasse melius. sed est certa quædam illa Mucii ratio atque sententia; est illa etiam Thrasylbuli; &c. cum sit necesse, *SERVIRE TEMPORI*: & *NON AMITTERE TEMPUS*, cum sit datum. sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. sit enim nobis amicus, quod incertum est; sed sit: deferet triumphum. non accipere periculosum sit, an accipere invidiosum ad bonos? o rem, inquis, difficilem & inexplicabilem. atqui explicanda est. quæ enim fieri potest? ac ne me existimaris ad manendum esse propensiosem, quòd plura in eam partem verba fecerim: potest fieri, quod sit in multis quæstionibus, ut res *verbosior* hæc fuerit, illa *verior*. quamobrem, ut maxima de re, æquo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. navis & in Cajeta est parata nobis & Brundisii. sed ecce nuntii, scribente me hæc ipsa noctu in Caleno, ecce litteræ, Cæsarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu, & pugnare cupiente. non puto etiam hoc Cnæum nostrum commissurum, ut Domitium relinqueret: etsi Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus pramiserat: legionem Fausto conscripam, in Siciliam sibi placere à Consule duci, scripserat ad Consules. sed turpe Domitium *deserere* erit, implorantem ejus auxilium. est quædam spes mihi quidem non magna, sed in his locis firma, Afranium in Pirenæo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, etiam Fabium tuum transisse cum cohortibus: summa autem, Afranium cum magnis copiis adventare. id si est, in Italia fortasse manebitur. ego autem, cum esset incertum iter Cæsaris, quòd vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompejum

misi, & litteras; ipse, ne quo inciderem, reverti Formias. Hæc te scire volui, scripsi que sedatiore animo, quàm proxime scripseram, nullum meum iudicium interponens, sed exquirens tuum.

CICERO ATTICO, S.

4

DIONYSIUS quidem tuus potius, quàm noster, cujus ego cum satis cognossem mores, tuo tamen potius stabam iudicio, quam meo, ne tui quidem testimonii, quod ei sæpe apud me dederas, veritus, superbum se præbuit in *fortuna*, quam puravit nostram fore: cujus fortunæ nos, quantum humano consilio effici poterit, motum ratione quadam gubernabimus. cui, qui noster honos, quod obsequium, quæ etiam ad ceteros contempti cuiusdam hominis commendatio defuit? ut meum iudicium reprehendi à Quinto fratre, vulgoque ab omnibus malle, quàm illum non efferre laudibus; Ciceronesque nostros meo potius labore subdoceri, quam me alium vis magistrum quærere. ad quem ego quas litteras, dii immortales, miseram? quantum honoris significantes? quantum amoris? Dicæarchum mehercule, aut Aristoxenum diceres accessi, non unum omnium loquacissimum, & minimè aptum ad docendum. sed est memoria bona. me dicit esse meliore. quibus literis ita respondit, ut ego nemini, cujus causam non reciperem. semper enim, *SI POTERO; SI ANTE SUSCEPTA CAUSA NON IMPEDIAR*. numquam reo cuiquam, tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno, tam præcisè negavi, quàm hic mihi. 2 planè sine ulla exceptione præcidit. nihil cognovi *INGRATUS*: in quo vitio nihil mali non inest. Sed de hoc nimis multa. Ego navem paravi. tuas litteras tamen exspecto; ut sciam, quid respondeant consultationi meæ. Sulmone C. Attium Pelignum aperuisse Antonio portas, cum essent cohortes quinque, Q. Lucretium inde effugisse, scis, Cnæum ire Brundisium desertum. confecta res est.

CICERO ATTICO, S.

5

CUM ante lucem 11x. Kal. 13 litteras ad te de Dionysio dedissem, vesperi ad nos eodem die venit ipse Dionysius, auctoritate tua permotus, ut suscipio. quid enim putem aliud? etsi solet eum, cum aliquid furiosè fecit, pœnitere: numquam autem certior fuit, quàm in hoc negotio. nam, quod ad te non scripseram, postea audivi, à tertio miliario tum eum 15 *ρίψαι* 16 *πολλά μάλιστα κεράεσιν ἐς ἕρα θυμὸν αἰών*:

multa,

1. *Aut quomodo?*] Decurtatus & Crusellinus, aut quomodo? ut libri Malaspinae.

2. *Est illa etiam Thrasylbuli.*] Acutissimè vidit Malaspina legendum esse, *est illa etiam Thrasylbuli*; idque ita perspicuis & certis rationibus probavit, ut ne ipsum quidem Ciceronem, si reviviscat, ei refragaturum existimat Bofius.

3. *Hoc Cn. nostrum.*] Vulg. *hic Cn. nostrum*.

4. *A Consule.*] Antiqui libri à *Consulibus*: sed Manutio placet *Consule*, ex ipsa Pompeji epistola.

5. *Domitium deserere erit.*] Vulg. *erit deserere*.

6. *Summa autem.*] Vulg. *summum autem*.

7. *Ne tui quidem testimonii.*] Vulg. *ne tuum quidem testimonium*.

8. *Reo cuiquam tam humili.*] *Cuiquam* deest in vulg.

9. *Planè sine ulla exceptione præcidit.*] Junius Fulvii lectionem duorum mss. Palat. auctoritate fretus sequitur, quæ talis est; *planè nulla excepti*.

10. *Ego navem paravi.*] Victorii hæc est emendatio. antea, *ego autem paravi*.

11. *Inde effugisse.*] Vulg. *inde fugisse*.

12. *Cnæum ire Brundisium desertum.*] Junius ex duobus mss. Palat. *Cn. noster? Brundisium, desertus, &c.* quid heic Lipsius putet deesse, petas licet, ex hb. tert. Variar. lect. cap. 30.

13. *Litteras ad te de Dionysio dedissem.*] Lectio hæc est Scid. Tornæsi. & Crusell. Vocabula autem hæc duo, *de Dionysio*, desunt in multis editionibus, etiamnum in Manutiana.

14. *Numquam autem certior.*] Putaverat olim Bofius legi oportere *certior*, sed id contra veterum librorum auctoritatem tueri non vult; licet tanquam certissimum, ejus conjecturam sequutus, ediderit Lambinus.

15. *ρίψαι.*] Cum legisset Bofius in codice Tornæsi. *ipse*, statim coniecit Ciceronem scripsisse *ρίψαι*, cujus sum conjecturæ Lamb. admonuit. ilque eam sibi adscripsit. postea verò omnibus litteris exaratum reperit in Decurt. *ρίψαι*. Manut. legit *ενεψαι*, vulg. *isse*.

16. *Πολλά μάλιστα.*] Integrum versum ita referunt Scida & Tornæsianus.

Πολλά μάλιστα κεράεσιν ἕρα θυμὸν αἰών.

Sic autem restituere conatus est Manutius, *πολλά μάλιστα κεράεσιν ἐς ἕρα θυμὸν αἰών*, ut sit spondaicus ex veteri poeta; veterisque libri hanc esse scripturam testatur Ursinus. Tornæsiანი lectionem prior ediderat Lambinus, sed pro *θυμὸν αἰών* in aoristo, legebat *θυμὸν αἰών* in tempore presenti. Dausquei. conabatur, *πολλά μάλιστα κλονέεσκεν ἀρηράτα θυμὸν ἰναί*. multa turbat frustra, ut animum levisaret. νόον ἰαίνειν, dixit in Pythiis Pindarus. Idem coniciebat, *κνεοῖσιν ὀνείρασι θυμὸν ἐδέετο*. Appositius etiam *πολλά μάλιστα βάνειν αἰχρα σ' ὀνείδα, θυμὸν κητέ*. Aut, *Π. μ. & τεράπεσιν εἰσῆστα μῦθον ἐφλωε*. est enim monstri simile, animus ingratus, animique ingrati vox index. Denique; *Πολλά μάλιστα ἐρῆδασσεν ἐρῆδασσιν αἰών*. vulgò, *πολλά μάλιστα κλερεσσίνεσκε ἰναί θυμὸν αἰών*.

multa, inquam, mala eum dixisse, suo capiti, ut ajunt. ² sed o meam mansuetudinem! conjeceram in fasciculum unam cum tua venientem ad illum epistolam: hanc ad me referri volo; nec ullam ob aliam causam ³ Pollicem, servum a pedibus meis, Romam misi. eo autem ad te scripsi, ut, si tibi forte reddita esset, mihi curares referendam, ne in illius manus perveniret. Novi si quid esset, scripsissem. pendeo animi expectatione Cornificiensis; in qua de salute Reip. decernitur. Tu fasciculum, qui est ⁴ DES M' CURIO inscriptus, velim cures ad eum perferendum; Tironemque Curio commendes, ⁵ ut ei, ut petii, si quid opus erit, in sumtum erogat.

6 CICERO ATTICO, S.

OBSIGNATA jam epistola, quam de nocte daturus eram, sicut dedi, (nam eam vesperi scripseram) C. Sossius Prætor in Formianum venit ⁶ ad M. Lepidum, vicinum nostrum, cujus Quæstor fuit; Pompeii litterarum ⁷ ad Consulem exemplum attulit.

Littera mihi à L. Domitio ⁸ A. D. XIII. Kalend. Mart. allata sunt: earum exemplum infra scripsi. ⁹ nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti Reip. ¹⁰ intersit, omnes copias in unum locum primo quoque tempore convenire. tu, si tibi videbitur, dabis operam, quamprimum ad nos venias. prasidii Capuæ, quantum ¹¹ constitueritis esse satis, relinquant.

Deinde suppositum exemplum epistolæ Domitii, quod ego ad te pridie miseram. Dii immortales, qui me horror perfudit! quam sum sollicitus, quidnam futurum sit. hoc tamen spero, magnum nomen imperatoris fore, magnum in adventu terrorem. ¹² spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil in vita. sed ne recenta hoc, quod eam fortiter Dii illigent te, tum etiam Herculeo nodo: modò enim audivi, quartanam à te discessisse. moriar, si magis gauderem, si id mihi accidisset. Piliæ dic, non esse æquum, eam diutius habere, nec id esse vestræ concordia. Tironem nostrum ab altera relictum audio. sed eum video in sumtum ab aliis mutuatum. ego autem Curium nostrum, si

quid opus esset, rogaram. malo Tironis verecundiam in culpa esse, quam illiberalitatem Curii.

CICERO ATTICO S.

UNUM etiam restat amico nostro ad omne dedecus, ut Domitio non subveniat. at nemo dubitat, quin subsidio venturus sit: ego non puto. deseret igitur talem civem, & eos, quos unam scis esse? cum habeat præsertim & ipse cohortes xxx? nisi me omnia fallunt, deseret. incredibiliter pertimuit. nihil spectat, nisi fugam: cui tu (video enim quid sentias) me comitem putas debere esse. EGO VERO, quem fugiam, habeo; quem sequar, non habeo. ¹³ quod enim tu meum laudas, & memorandum ducis, male quòd dixerim me eum Pompejo vinci, quàm cum istis vincere: ego verò malo, sed cum illo Pompejo, qui tum erat, aut qui mihi esse videbatur: cum hoc verò, qui ante fugit, quàm scit, aut quem fugiat, aut quòd, qui nostra tradidit, ¹⁴ qui patriam reliquit, Italiam relinquit, si malui; contigit; victus sum. quod superest, nec ista videre possum, quæ, numquam timui, ne viderem; nec me hercule istum, propter quem mihi non modò meis, sed memet ipso carendum est. Ad Philotimum scripsi de viatico, sive à Moneta, (nemo enim solvit) sive ab Oppiis, tuis contubernalibus. cetera apposita tibi mandabo.

CICERO ATTICO, S.

OREM turpem, & ea re miseram! sic enim sentio, in DEMUM, aut potius id solum esse miserum, quod turpe sit. aluerat Cæsarem: eundem repente timere cœperat: conditionem pacis nullam probarat: nihil ad bellum pararat: urbem reliquerat: Picenum amiserat culpa: in Apuliam se compegerat: ibat in Græciam: omnes nos ἀπεσφρανήτης, experteis sui tanti, tam inusitati consilii relinquebat. ecce subito litteræ Domitii ad illum, ipsius ¹⁵ ad Consules. fulsisse mihi videbatur τὸ καλὸν ad oculos ejus, & exclamasse ille vir, qui esse debuit, ¹⁶ Πρὸς τῶν ὁ, πὶ χρῆ, καὶ παλαμαάδων, καὶ πάντ' ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέδων τὸ γ' ὅ μ' ἐστ' ἐμῶ. at ille tibi, πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ dicens,

1. Eum dixisse.] Legit Bosius ex Scidis, eum dixisse, suo capiti, ut ajunt. vulg. cum dixisset.

2. Sed o meam mansuetudinem.] Bosii probatiores, hoc est Decurtatus, Tornæf. & Crusell. sed o meam, quam scripturam expressit; emendaverat antea Victorius; sed meam mansuetudinem, quæ est vulgata lectio; cum prius legeretur, mea mansuetudine; vulgata ex mss. Pall. retinet Junius.

3. Pollicem servum à pedibus meis.] Opinatur Ursinus, servum à pedibus, scholium esse positum à Grammatico quodam supra nomen, Pollicem, deinde in contextum à librario imperito receptum. vulg. Pollicem servum à pedibus meum.

4. DES M' CURIO.] Inscriptio hujus fasciculi litterarum erat hujusmodi DES M' CURIO, quomodo legitur in Decurtato, atque ita suspicatus erat Manutius. in Tornæf. autem & Crusell. vitiose exaratum est de M Curio: verbum illud Des, in vulgatis editionibus desideratur & pro M' Curio, legitur M Curio.

5. Ut ei, ut petii.] Junius dicit omnes mss. Pall. habere & ei, ut petii, uno excepto in quo deest, ut petii.

6. Ad M. Lepidum.] Pighius reponendum putat Manium in Fatis ad annum dcciv.

7. Ad Consulem.] Vulg. ad Coss.

8. A. D. XIII. Kal. Mart.] Dubitat Manut. hic ne scribendum sit XIII. Kal. an in epistola ad Cn. Pompejum hoc ipso libro XIX. Kalend. sed Decurt. omnem dubitationem tollit, utroque enim loco habet A. D. XIII. Kal. & ita edii jussit Bosius: vulg. ad XIX. Kal.

9. Nunc, ut ego non scribam.] Placet Manut. eorum conjectura, qui ita legunt, nunc, ut ego non scribam, quanquam veteres libri omnes, non scribam; sed, sciebam; habent: sed quod iidem legunt, tua sponte te intelligere, non probat: nam & antiqui libri sua sponte habent.

10. Intersit omnes.] Opinatur Manut. intersit, abuudare, nam in Besarionis libro non est, sed sic, in omnis.

11. Constitueritis.] Vulg. constitueris.

12. Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil in vita. sed ne recentia hoc, quod cum fortiter, dii illigent te, tum etiam herculeo nodo. modo, &c.] Locum hunc miserrimè lacerum & divulsam, partim ex conjectura, partim ex Decurtato restituit Bosius: sic autem est

in prisco illo: Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil in vita, sed nec recentia hoc quod cum fortiter diligenter, tum etiam herculeo modo. modo enim, &c. Monstra hæc scripturæ ita procuranda existimavit: primum statuit collocandum esse punctum post vocem, vita: scribendumque recentia, pro recentia, proque diligenter, Dii illigent te. & pro herculeo modo, herculeo nodo, &c. Victor. hunc locum pro desperato habet, vultque apponi stellulam quæ mendum coarguat, refertque antiquum suum pro, mutasset, quod habet vulgus, legere, unisset. Besarionis liber, mutasset. Lambinus se hoc ulcus sanare non potuisse fatetur. cum tamen Bosium pro, nec recentia, conjecisset legendum νεκρεγερσία. ille, pro, nihil imitasset, ut erat in cod. Toræsiano, legeret nihil me peccasse; totum hunc locum ita concipiendum suspicatus est; nihil me peccasse, sed νεκρεγερσία tua nos, quod cum fortiter & diligenter tum etiam herculeo feliciter morbum depulisti, valde delectarunt. modo enim, &c. Junius ex mss. complurium vestigiis, & argumenti contemplatione, legendum conjicit in hunc modum: Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit nihil mutasse: nec recentia hæc: quod cum fortiter, & diligenter, tum etiam Herculeo modo. modo enim audivi, &c. vulg. quod cum fortiter & diligenter tum etiam meherculeo modo enim, &c.

13. Quod enim tum meum laudas.] Antè Victorium legebatur, quod enim tu meum consilium laudas; sed ille delevit, consilium, cum in nullis mss. extaret, & sensum elegantiore fœdaret.

14. Qui patriam reliquit.] Antiqui libri melius, auctore Victorio, relinquit: nondum enim ex Italia fugerat Pompejus.

15. Ad consules.] Legere mavult ad consulem ratione ductus Manutius, tum etiam Besar. mss. scriptura.

16. Πρὸς τῶν ὁ πὶ χρῆ, καὶ παλαμαάδων, καὶ πάντ' ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέδων.] Sic Bosius ex mss. qui satis mirari non potest audaciam Lambini qui rejecta veterum librorum lectione propria Aristoph. verba reponit Junius mss. Pal. ope sic emendat, πρὸς τῶν πὶ δὴ τὴν πὶ χρῆ; καὶ παλαμαάδων καὶ πάντ' ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέδων. τὸ γ' ὅ μ' ἐστ' ἐμῶ. Vulg. πρὸς τῶν ὁ, πὶ χρῆ καὶ παλαμαάδων καὶ πάντ' ἐπ' ἐμοὶ καὶ τεκταινέδων.

dicens, pergite Brundisium. Domitium autem ajunt, re audita, & eos, qui una essent, se tradidisse. ô rem lugubrem! itaque intercludo dolore, ¹ quo minus ad te plura scribam. tuas litteras expecto.

CICERO ATTICO, S.

EPISTOLAM meam quod pervulgatam scribis esse, non fero molestè. quin etiam ipse multis dedi describendum. ea enim & acciderunt jam & impendent, ut *testatum esse* velim, de pace quid fenserim. cum autem ad eam hortarer, cum præsertim hominem, non videbar ullo modo facilius moturus, quam si id, quod eum hortarer, convenire ejus sapientiæ dicerem. eam si *admirabilem* dixi, cum eum ad salutem patriæ hortabar; non sum veritus, ne viderer assentari; cui tali in re lubenter me ad pedes abjecissem. Quia autem est, *ALIQUID IMPERTIAS TEMPORIS*; non est de pace, sed, de me ipso, & de meo officio, ut aliquid cogitet. Nam quod testificor, me expertem belli fuisse; et si id re perspectum est, tamen eò scripsi, quo in suadendo plus *auctoritatis* haberem; eodemque pertinet, quod causam ejus probo. Sed quid hæc nunc? utinam aliquid profectum esset? ne ego istas litteras in concione recitari velim; si quidem ille ipse ad eundem scribens in publico proposuit epistolam illam, in qua est, *PRO TUIS REBUS GESTIS AMPLISSIMIS*: amplioribusne, quam suis, quam Africani? ita tempestas ferebat. si quidem etiam ³ vos duo Cales ad quintum milliariam: quid, nunc ipsum, unde se recipienti? quid agenti? quid acturo? quanto autem ferocius ille causæ suæ confidet, cum vos, cum vestri similes non modo frequentes; ⁴ sed læto vultu ⁵ gratulanteis viderit? Num igitur peccamus, minimè vos quidem. sed tamen signa conturbantur, quibus voluntas à *simulatione* distingui posset. Quæ verò s. c. video? sed apertius, quam proposueram. Ego Argini volo esse pridie Kal. deinde circum villulas nostras errare, quas visurum me postea desperavi. *Ὁμήρου* tua consilia, & tamen pro temporibus non incauta, mihi valde probantur. Lepido quidem (nam ferè *παρρησιασθέντος*: quod gratissimum illi est) numquam placuit ⁶ ex Italia exire, Tullo multo minus. credo enim illius litteræ ab aliis ad nos comitant. sed me illorum sententiæ minus movebant. minùs multa dederant illi Reip. *pignora*. tua mehercule auctoritas vehementer movet. affert enim & reliqui temporis recuperandi rationem, & præsentis tuendi. sed, obsecro te, *quid* hoc miserius, quam alterum plausus in fœdissima causa querere, alterum offensiones in optima? alterum existimari conservatorem inimicorum, alterum desertorem amicorum? & mehercule quamvis amemus Cnæum nostrum; ut & facimus & debemus; tamen hoc, quod talibus viris non subvenit, laudare non possum. nam sive timuit; quid *ignavus*? sive, ut quidam putant, meliorem suam causam illorum cæde fore putavit; quid *injustus*? Sed hæc omitamus. augemus enim dolorem ⁷ retractando. vi. Kal. vesperi Balbus minor ad me venit, ⁸ occulta via currens ad

Lentulum Cos. ⁹ missu Cæsaris, cum litteris; cum mandatis, cum promissione provinciæ, Romam ut redeat: cui persuaderi posse non arbitror, ¹⁰ nisi erit conventus. idem ajebat, nihil malle Cæsarem, quam ut Pompejum assequeretur; id credo; ¹¹ & rediret in gratiam; id non credo; & metuo, ne omnis hæc clementia ad unam illam crudelitatem *colligatur*. Balbus quidem major ad me scribit, nihil malle Cæsarem, quam principe Pompejo sine metu vivere. tu puto hæc credis. sed, cum hæc scribebam v. Kalend. Pompejus jam Brundisium ¹² venisse poterat. expeditus enim antecesserat legiones Luceria. sed hoc *regis* horribili vigilantia, celeritate, diligentia est. planè, quid futurum sit, nescio.

CICERO ATTICO, S.

DIONYSIUS cum ad me præter opinionem meam venisset, locutus sum cum eo liberalissimè: tempora exposui: rogavi, ut diceret, quid haberet in animo: me nihil ab ipso invito contendere. respondit: se, ¹³ quod in nummis haberet, nescire ¹⁴ quo loci esset; alios non solve-re, aliorum diem nondum esse, dixit. etiam alia quædam de fervulis suis, quare nobiscum esse non posset. morem gessi: dimisi à me, ut *magistrum* Ciceronum, non lubenter; ut *hominem ingratum*, non invitus. Volui te scire, quid ego de ejus facto judicarem.

CICERO ATTICO, S.

QUOD me magno animi motu perturbatum putas; sum equidem, sed non tam magno, quam tibi fortasse videor. *LEVATUR* enim omnis cura, cum aut ¹⁵ constitit consilium, aut cogitando nihil explicatur. lamentari autem licet. ¹⁶ illud tamen totos dies. sed vereor, ne, nihil cum proficiam, etiam dedecori sim studiis ac litteris nostris: consumo igitur omne tempus, considerans, quanta vis sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter, ut tibi quidem videmur, expressimus. tenesne igitur, moderatorem illum Reipub. quo referre velimus omnia, nam sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio. *UT ENIM GUBERNATORI CURSUS SECUNDUS, MEDICO SALUS, IMPERATORI VICTORIA; SIC HUIUS MODERATORI REIP. BEATA CIVIUM VITA PROPOSITA EST; UT OPIBUS FIRMA, COPIIS LOCUPLES, GLORIA AMPLA, VIRTUTE HONESTA SIT. HUIUS ENIM OPERIS, MAXIMI INTER HOMINES ATQUE OPTIMI, ILLUM ESSE PERFECTOREM VOLO.* Hoc Cnæus noster cum antea numquam, tum in hac causa minimè cogitavit. dominatio quæ sita ab utroque est: non id actum, beata & honesta civitas ut esset. Nec verò ille urbem reliquit, quod eam tueri non posset; nec Italiam, quod ea pelleretur: sed hoc à primo cogitavi, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, genteis feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. genus illud *Sullani regni* jam pridem appetitur, multis, qui una sunt, cupientibus. an censes, nihil inter eos convenire? nullam pa-

tionem

1. Quo minus ad te plura non scribam.] Vulg. quo ad te plura non scribam. Negantem particulam Cavaleantis & Bessarionis miss. auctoritate rejicit Manutius.

2. Ne ego.] Vulg. ne ego.

3. Vos duo Cales.] Bolius pro tales, castigavit Cales, sequens conjecturam Justii Lipsii, proditam lib. 11. Variar. lect. cap. 15.

4. Sed læto vultu.] Vulgatam lectionem quam etiam refert Decurtatus retinuit Bosius. at Tornæsianus habet sed toto vultu.

5. Gratulanteis.] Vulg. gratulantes.

6. Ex Italia exire, Tullo multo, &c.] Victori hæc est restitutio; cum prius, pro Tullo multo, legeretur ullo modo. Bessarionis liber ullo. sed non dubitat Manutius quin Tullo legendum sit.

7. Retractando.] Vulgata est lectio: Bosii miss. retractando.

8. Occulta via currens.] Ita Victorius, ante occultavit.

9. Missu Cæsaris.] Hoc etiam emendavit Victorius. prius legebatur, jussu.

10. Nisi conventus erit.] Habet Manutii amicissimus, in antiquo suo, nisi non erit conventus: quod cum aliquandiu cogitans examinasset, venit in hanc opinionem, detrum suum loco, non, in alie-

num migrasse; vitiosumque esse, posse non arbitror, nisi non erit conventus; sincerum, posse arbitror, nisi non erit conventus. pro, conventus autem legit coactus Ant. Augustinus.

11. Et rediret.] Vulg. ut rediret.

12. Venisse poterat.] Vulg. poterat venisse.

13. Quod in nummis haberet.] In nominibus haberet, est in amicissimi ejusdem Manutii antiquo libro, ipsique magis placet. Lamb. testatur Tornæsian. codicem habere in nummis, sed tamen Manutii lectionem sequitur, præterquam quod legit, quot, pro quod.

14. Quo loci esset.] Vulg. quo loco esset.

15. Constitit consilium.] Vulg. consistit. quod videtur probasse Gifanius in Observat. Linguæ Latinæ annotatque id tum fieri; cum res jam deliberata est.

16. Illud tamen totos dies. sed vereor, ne, nihil cum proficiam, etiam dedecori sim studiis ac litteris nostris.] Aliter legit & distinguit Lambinus, illud autem, totos des. vereor, ne, cum nihil proficiam etiam dedecori sit studiis nostris.

17. Perfectorem volo.] Vulg. effectorem volo.

ditionem fieri potuisse? hodie potest. sed neutri *ομοιος* est ille, ut nos *beatī simus*; uterque regnare vult. Hæc, à te invitatus, breviter exposui. voluisti enim me, quid de his malis sentirem, ostendere. *Ἀελλιαριζω* igitur, noster Attrice, non ariolans, ut illa, cui nemo credidit, sed conjectura prospiciens;

Jamque mari magno.

non multo inquam secus possum vaticinari: tanta malorum impendet *ἰλιος*. atque hoc nostra gravior est causa, qui domi sumus, quam illorum, qui unâ transierunt, quod illi quidem alterum *metuunt*, nos utrumque. cur igitur, inquis, remansimus? vel tibi paruimus; vel non occurrimus; vel hoc fuit rectius. conculcari, inquam, miseram Italiani videbis proxima ætate, ¹ & quati utriusque vi mancipiis ex omni genere collectis: nec tam ² proscriptio pertimescenda, quæ Luceriæ multis sermonibus denuntiata est licituris, quam ³ universim interitus: tantas in configendo utriusque vires video futuras. Habes conjecturam meam. tu autem consolationis fortasse aliquid expectasti; nihil invenio; nihil fieri potest miserum, nihil perditum, nihil foedius. Quod quæris, quid Cæsar ad me scripserit: quod sæpe: gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque, in eo ut perseverem. Balbus minor hæc eadem mandata. iter autem ejus erat ad Lentulum Cos. cum litteris Cæsaribus, præmiorumque promissis, si Romam revertisset. verum, cum habeo rationem dierum, ante puto transmissum, quam potuerit conveniri. Epistolarum Pompeii duarum, quas ad me misit, negligentiam, meamque in rescribendo diligentiam volui tibi notam esse. earum exempla ad te misi. Cæsaribus hic per Apuliam ad Brundisium cursus quid efficiat, expecto. utinam aliquid simile Parthicis rebus. simul aliquid audiero, scribam ad te. tu ad me velim bonorum sermones. Romæ frequentes esse dicuntur. scio eadem te in publicum non prodire. sed tamen, *audire* te multa, necesse est. ⁴ Memini librum tibi afferri à Demetrio Magnete (ad te missum scio) *ἄει ὁμοβολας*. eum mihi velim mittas. vides quam causam mediter.

6 CN. MAGNUS PROCOS. S. D. M. CICERONI IMP.

Q Fabius ad me venit 7 A. D. IV. Kalend. Febr. is nuntiat L. Domitium cum suis cohortibus XI, & cohortibus XIV, quas Vibullius adduxit, ad me iter habere: habuisse in animo proficisci Corsinio, A. D. Id. Febr. C. Hirrum cum V. cohortibus subsequi. censeo, ad nos Luceriam venias. nam te hic tutissime puto fore.

M. CICERO IMP. S. D. CN. MAGNO PROCOS.

A. D. XV. Kalend. Mart. Formiis accepi tuas litteras: ex quibus ea, quæ in agro Piceno gesta erant, cognovi commodiora esse multo, quam ut erat nobis nuntiarum: Vibullique virtutem, industriamque libenter agnovi. Nos adhuc in ea ora, ubi præpositi sumus, ita sumus, ut navem paratam haberemus. ea enim audiebamus, & ea verebamur, ut, quodcumque tu consilium præcepisses, id nobis persequendum puta-

remus. nunc, quoniam auctoritate & consilio tuo in spe firmiore sumus; si teneri posse putas ⁸ Terracinam, & oram maritimam, in ea manebo: etsi præsidia in oppidis nulla sunt. nemo enim nostri ordinis in his locis est, præter M. Eppium, quem ego Minturnum esse volui, vigilantem hominem & industrium. ¹⁰ nam L. Torquatum, virum fortem & cum auctoritate, Formiis non habemus: ad te profectum arbutramur. ego omnino, ut proximè tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die, quo in Theano Sidicino es profectus. volueras enim mecum M. Considio Propat. illa negotia tueri. cum eo venissem, vidi T. Ampium delectum habere diligentissimè, ab eo accipere Libonem summam item diligentiam, & in illa colonia auctoritate. sui Capua, quoad Consules. iterum, ut erat dictum ab Consulibus, veri Capuanæ A. D. Nonas Februar. cum fuisset triduum, recepi me Formias, nunc quod tuum consilium, aut que ratio belli sit, ignoro. si tenendam hanc oram putas, ¹¹ quæ & oportunitatem & dignitatem habet, & egregios cives, & in arbitror, teneri potest; opus est esse, qui præsit. sin omnia in unum locum contrahenda sunt; non dubito, quin ad te statim veniam: quo mihi nihil optatius est: idque tecum, quo die ab urbe discessimus, locutus sum. ego, si cui adhuc videor segnior fuisse, dum ne tibi videar, non laboro: & tamen, si, ut vides bellum gerendum est, confido me omnibus facile satisfacturum. M. Tullium, meum necessarium, ad te misi: cui tu, si tibi videretur, ad me litteras dares.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. M. CICERONI IMP.

S. V. B. E. Tuas litteras libenter legi. recognovi enim tuam *prifinam* virtutem etiam in salute communi. Consules ad eum exercitum, quem in Apulia habui, venerunt. Magnopere te hortor pro tuo singulari perpetuoque studio in Rempubl. ut te ad nos conferas; ut communi consilio Reip. afflictæ operæ atque auxilium feramus. censeo, via Appia iter facias, & celeriter Brundisium venias.

M. CICERO IMP. S. D. CN. MAGNO PROCOS.

CUM ad te litteras misissem, quæ tibi Cantusi reddita sunt, suspicionem nullam habebam, te Reip. causa mare transiturum; eramque in spe magna, fore, ut in Italia possemus aut concordiam constituere, qua mihi nihil utilius videbatur, aut Remp. summa cum dignitate defendere. interim, nondum meis litteris ad te perlatis, ex his mandatu, quæ ¹³ D. Lælio ad Consules dederis, certior tui consilii factus, non expectavi, dum mihi à te litteræ redderentur: confestimque cum Quinto fratre, & cum liberis nostris iter ad te in Apuliam facere ceppi. cum Theanum Sidicinum venissem, C. Messius, familiaris tuus, mihi dixit, alique complures, Cæsarem iter habere Capuam: & eo ipso die mansurum esse ¹⁴ Esernia. sanè sum commotus; quod, si ita esset, non modò iter meum interclusum, sed meipsum planè exceptum putabam. itaque tum Cales processi, ut ibi potissimum consulerem, dum certum nobis ab Esernia de eo, quod audieram, referretur. at mihi, cum Calibus essem, affertur litterarum tuarum exemplum, quas tu ad Lentulum COS. misisses. hæc scriptæ sic erant: Litteras tibi à L. Domitio A. D. XIII. Kal. Mars. allatas esse; earumque exemplum subscripseras; magnique interessè Reipub. scripse-

1. Et quati utriusque.] Ex vestigiis veteris scripturæ sic hunc locum restituit Bosius: conculcari, inquam, miseram Italiani videbis proxima ætate, & quati utriusque vi, mancipiis ex omni genere collectis. Jam olim Victorius legendam suspicatus erat, quati ex veteris sui scriptura, quant, vulg. ab utriusque mancipiis.

2. Proscriptio.] Victorii hæc est emendatio, qui ex mutilato Iptio, quod erat in antiquo suo, ita legendam censuit. Huratinius etiam Iptio, Tornæs. & Crusell. emptio. antea legebatur in formis impressis, irruptio.

3. Universim interitus.] Pro universum quod erat in veteribus membranibus, reposuit Bosius, universim.

4. Memini libri tibi.] Vulg. Memini tibi librum.

5. Ad te missum scio.] Scio, deest in vulg.

6. Ca. Magnus.] In Bosianis omnibus mss. legitur ut edidit; & ita etiam in suis fuisse, refert Malaspina. Scribit etiam Urfinus hanc epistolam & quæ sequuntur Pompeii in veteribus libris ita inscriptas esse ut refert Bosius, eamque inscriptionem reperiri in aliquot denariis testatur, in quibus pro Pompeii nomine, Magnus,

cognomen inscriptio est: vulg. Cu. Pompejus Proc. M. Ciceroni Imp. S.

7. A. D. IV. Kalend. Febr.] Vulg. ad V. Id. Febr.

8. Terracinam.] Vulg. Terracina.

9. M. Eppium.] Legendum statuit Manutius L. Eppium, cum ex nummis argenteis Andreae Laurentani patricii Veneti, & Fulvii Urfini; tum etiam ex antiquis lapidibus. Bessarionis tamen liber, & alius ipsius amicissimi Oppium habet.

10. Nam L. Torquatum.] Ille quoque convenit Bosianis exemplaribus cum iis quibus usus est Malat.

11. Quæ & oportunitatem.] Et, deest in vulgatis.

12. S. V. B. E.] In Bosii codicibus hæc epistola inchoatur quatuor his notis, quæ desunt in vulg.

13. D. Lælio.] Manutio placet, quod aliis: ut hic & seq. epistola legatur D. Lælio qui Pompejanus fuit. Bessarionis liber Dracallo, alius Duellio, vulgò Dellio vel D. A. io. Lambinus ex Plutarcho legit Dellio.

14. Esernia.] Vulg. Esernia.

scripseras, omnes copias primo quocumque tempore in unum locum convenire; & ut, praesidii quod satis esset, Capuae relinqueret. ¹ *His ego litteris lectis, in eadem opinione fui, qua reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium esse venturum: quo mihi, cum Caesar ad oppidum castra haberet, tutum iter esse non arbitrabar. cum res in summa expectatione esset, utrumque simul audimus, & quae Corfinii acta essent, & te iter Brundisium facere cepisse: cumque nec mihi, nec fratri meo dubium esset, quin Brundisium contenderemus; à multis, qui è Sannio, Apuliaque veniebant, admoniti sumus, ut cavereamus, ne exciperemur à Caesare; quod is in eadem loca, quae nos petebamus; profectus, celerius etiam, quam nos possemus, eo, quo intenderat, venturus esset. quod cum ita esset; nec mihi, nec fratri meo, nec cuiquam amicorum placuit committere, ut temeritas nostra non solum nobis, sed etiam Reipub. noceret; cum praesertim non dubitaremus, quin, si etiam tutum nobis iter fuisset, te tamen jam consequi non possemus. interim accepimus tuas litteras, Canusio A. D. X. Kalend. Mart. datas, quibus nos hortaris, ut celerius Brundisium veniamus: quas cum accepissemus A. D. III. Kalend. Mart. non dubitabamus, quin tu jam Brundisium pervenisses: nobisque iter illud omnino interclusum videbatur: neque minus nos esse captos, quam qui Corfinium venissent. NEQUE ENIM eos solos arbitrabamur capi, qui in armatorum manus incidissent, sed eos nihilo minus, qui regionibus exclusi, intra praesidia, atque intra arma aliena venissent. quod cum ita sit, maxime vellem primum ² semper tecum fuisse; quod quidem tibi ostenderam, cum à me Capuam rejiciebam: quod feci non vitandi oneris causa, sed quod videbam, teneri illam urbem sine exercitu non posse: accidere autem mihi nolebam, quod doleo viris fortissimis accidisse. quoniam autem, tecum ut essem, non contigit: utinam tui consilii certior factus essem. nam suspitione assequi non potui; quod omnia prius arbitratus sum fore, quam ut haec Reipub. causa in Italia non posset duce te consistere. neque vero nunc consilium tuum reprehendo, sed fortunam Reipub. lugeo: nec, si ego, quid tu sis secutus, non perspicio, idcirco minus existimo, te nihil nisi summa ratione, fecisse. mea quae semper fuerit sententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde de urbe; (nam de Italia quidem nihil mihi umquam ostenderas) meminisse te arbitror. sed mihi non sumo, ut meum consilium valere debuerit: secutus sum tuum; neque id Reipub. causa de qua desperavi, quae & nunc afflictæ est, nec excitari sine civili perniciosissimo bello potest: sed te quarebam: tecum esse cupiebam: neque ejus rei facultatem, si qua erit praetermittam. Ego me in hac omni causa facile intelligebam pugnandi cupidis hominibus non satisfacere. primum enim pra me tui, me nihil malle, quam pacem; non quin eadem timerem, quae illi: sed ea bello civili leviora ducebam. inde, suscepto bello, cum pacis conditiones ad te afferri, à teque ad ea honorifice & largè respondere viderem; duxi meam rationem; quam tibi facile me probaturum, pro tuo in me beneficio, arbitrabar. Memineram me esse unum, qui pro meis maximis in Reipub. meritis supplicia miserrima & crudelissima pertulissem: me esse unum, qui, si offensissem ejus animum, cui tum cum jam in armis essemus, Consulatus tamen alter, & triumphus amplissimus deferrebat, subicerer eisdem praesidiis: ut mea persona semper ad improborum civium impetus aliquid videretur habere populare. atque haec non ego prius sum suspicatus, quam mihi palam denunciata sunt: neque ea tam pertimui, si subeunda essent, quam declinanda putavi, si honeste vitare possem. ³ Quam brevem illius temporis, dum in spe pax fuit rationem nostram vides; reliqui facultatem res ademit. Iis autem, quibus non satisfacio,*

facile respondeo. neque enim ego amior C. Caesari umquam fui, quam illi: neque illi amiciores Reipub. quam ego. hoc inter me, & illos interest; quod, cum & illi cives optimi sint, & ego ab ista laude non absim, ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis disceptari maluerunt. quae quoniam ratio vicit; perficiam profecto, ut neque Respubl. civis à me animum, neque tu amici desideres.

CICERO ATTICO, S.

12

Mihi molestior lippitudo erat etiam, quam ante fuerat. dictare tamen hanc epistolam malui, quam Gallo Fabio, amantissimo utriusque nostrum, nihil ad te litterarum dare. nam pridie quidem, quoquo modo potueram, scripseram ipse eas litteras, quarum vaticinationem falsam esse cupio. hujus autem epistolae non solum ea causa est, ut ne quis à me dies intermitteretur, quin dem ad te litteras; sed etiam haec justior, ut à te impetrarem, ut sumeres aliquid temporis; quo quia tibi perexiguo opus est, explicari mihi tuum consilium planè volo, ut penitus intelligam. Omnia sunt integra nobis. nihil praetermissum est, quod non habeat sapientem excusationem, non modò probabilem. nam certe neque tum peccavi, cum imperatam jam Capuam, non solum ignaviae delectus, sed etiam perfidiae suspicionem fugiens, accipere nolui; neque cum post conditiones pacis per L. Caesarem & Fabatum allatas, cavi, ne animum ejus offenderem, cui Pompejus jam armatus armato Consulatum triumphumque deferret. Nec verò haec extrema quisquam potest jure reprehendere, quòd mare non transierim. id enim, etsi erat deliberationis, tamen obire non potui. neque enim suspicari debui; praesertim cum ex ipsius Pompeii litteris; idem quod video te existimasse, non dubitarem, quin is Domitio subventurus esset. & planè, quid rectum, & quid faciendum mihi esset, diutius cogitare malui. Primum igitur, haec qualia tibi esse videantur, etsi significata sunt à te, tamen accuratius mihi perscribas, velim: deinde aliquid etiam in posterum prospicias, fingasque quem me esse deceat, & ubi me plurimum prodesse Reipub. sentias; eoque pacifica persona delideretur; an in bellatore sint omnia. Atque ego, qui omnia officio metior, recordor tamen tua consilia; quibus si paruissem, tristitiam illorum temporum non subiissem. memini, quid mihi tum susseris per Theophanem, per Culeonem: idque saepe ingemiscens sum recordatus. quare nunc saltem ad illos calculos revertamur, quos tum abjecimus; ut non solum gloriosis consiliis utamur, sed etiam paulo salubribus. sed nihil praescribo. accuratè velim perscribas tuam ad me sententiam. Volo etiam exquiras, quam diligentissimè poteris, (habebis autem, per quos possis) quid Lentulus noster, quid Domitius agat, quid aeturus sit, quemadmodum nunc se gerant, num quem accusent, num cui succenseant. quid dico, num cui? num Pompejo? omnino culpam omnem Pompejus in Domitium confert: quod ipsius litteris cognosci potest: quarum exemplum ad te mitto. Haec igitur videbis; &, quod ad te ante scripsi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te misit de concordia, velim mihi inittas.

7 CN. MAGNUS PROCOS. M. MARCELLO, L. LENTULO COSS. S. D.

EGO, quod existimabam, disperfos nos, neque Reip. utiles, neque nobis praesidio esse posse, idcirco ad L. Domitium litteras misi, primum uti ipse cum omni copia ad nos veniret: si de se dubitaret, ut cohortes XIX. quae ex Piceno ad me iter habebant, ad nos mitteret. quod veritus sum, factum est, ut Domitius implicaretur; neque ipse satis firmus esset ad castra

1. His ego.] Vulg. His ergo.

2. Semper tecum.] Vulg. tecum semper.

3. Quam brevem.] Bolus scripsit quam brevem, ut erat in Tornæs. Crusell. & Decurt. vulg. quoniam brevem.

4. Imparatam jam Capuam.] Codex Tornæs. imparatam; quo modo legendum cum Lamb. tum alii viri docti existimant. sed cum vulgatam lectionem imparatam retineat Decurtatus, eam Bosius suo loco movere noluit.

5. Fabatum.] Victorio teste mss. sic habent, licet ipse receptam lectionem Fabium, retineat. Fabatum etiam habet Tornæs. Lambino teste.

6. Paulo salubribus.] Sic legit Lambin. ex codice Tornæs. quod etiam à Malasp. animadversum esse dicit.

7. Cn. Magnus Procos. M. Marcello.] Emendat Ursinus C. Marcello, eandemque esse antiqui denarii inscriptionem ait, in quo reperitur C. Mart. L. Gen. C o s s.

Fra facienda: quod meas XIX, & suas XII. cohorteis tribus in oppidis distributas haberet: (nam partim Alba, partim Sulmone collocavit) ¹ neque se, si vellet, expedire posset. nunc scitote, me esse in summa sollicitudine. nam & tot & talis viros periculo obsidionis liberare cupio: neque subsidio ire possum; quod his duabus legionibus non puto esse committendum, ut illuc ducantur; ex quibus tamen non amplius XIV. cohorteis contrahere potui: ² quod Brundisium praesidium misi: neque Canusium sine praesidio, dum abessem, putavi esse dimittendum. Dello mandaram, quod majores copias sperabam nos habituros, ut, si vobis videretur, alteruter vestrum ad me veniret: alter in Siciliam cum ea copia, quam Capua, & circum Capuam comparastis; & cum iis militibus, quos Faustus legit, proficeretur; Domitius cum XII. suis cohortibus eodem adjungeretur; reliqua copia omnes Brundisium cogerentur: & inde navibus Dyrrachium transportarentur. nunc, cum hoc tempore nihilo magis ego, quam vos, subsidio Domitio ire possum, ³ se per montes explicare; non est nobis committendum, ut ad has XIV. cohortes, quas ego dubio animo habeo, hostis accedere, aut in itinere me consequi possit. Quamobrem placitum est mihi, ⁴ ac ita video censei Marcello, & ceteris nostri ordinis, qui hic sunt, ut Brundisium ducerem hanc copiam, quam mecum habeo. Vos hortor, ut quodcumque militum contrahere poteritis, contrahatis, & eodem veniatu quamprimum. arma, quae ad me missuri eratis, iis, censeo, armetis milites, quos vobiscum habetis. quae arma superabunt, ea si Brundisium jumentis deportarit, vehementer Reip. profueritis. de hac re vellem nostros certiores faciatis. ego ad P. Lupum, & C. Coponium Praetores misi, ut se nobis conjungerent, & militum quod haberent, ad vos deducerent.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

MIROR, te ad me nihil scribere; & potius ab aliis, quam a te, de Reip. me certiores fieri. Nos disiecta manu, pares adversariis esse non possumus. contractis nostris copiis, spero nos & Reip. & communi saluti prodesse. quamobrem cum constituisset, ut Vibullius mihi scripserat A. D. ID. Feb. Corfinio proficisci cum exercitu, & ad me venire; miror, quid causa fuerit, quare consilium mutaris. nam illa causa quam mihi Vibullius scribit, levis est, te propterea moratum esse, quod audieris, ⁵ Casarem Firmo progressum in Castrum Truentinum venisse. QUANTO enim magis appropinquare adversarius caput, eo tibi celerius agendum erat, ut te mecum conjungeres prius, quam Casar aut tuum iter impedire, aut me abs te excludere posset. Quamobrem ⁶ etiam & etiam terogo & hortor, id quod non desisti superioribus litteris a te petere, ut primo quoque die Luceriam advenires ante quam copia, quas instituit Casar contrahere, in unum locum coacta nos a nobis distrahant. sed si erunt, qui te impediunt, ut illis sua ferent, aequum est me a te impetrare, ut cohortes, quae ex Piceno & Camerino venerunt, quae fortunas suas reliquerunt, ad me missum facias.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

LITTERAS abs te M. Calenius ad me attulit A. D. LXIII. KAL. Mart. in quibus litteris scribis, tibi in

animo esse, observare Casarem; & si secundum mare ad me ire cepisset, confestim in Samnium ad me venturum; sin autem ille circum istaec loca commoraretur, te ei, si propius accessisset, resistere velle. te animo magno & forti istam rem agere existimo: sed diligentius nobis est videndum, ne distracti pares esse adversario non possumus; cum ille magnas copias habeat, & majoreis brevi habiturus sit. NON ENIM pro tua prudentia debes illud solum animadvertere, quod in praesentia cohortes contra te habeat Casar, sed quantas brevi tempore equitum & peditum copias contracturus sit. cui rei testimonio sunt litterae quas Bussenius ad me misit; in quibus scribit, id quod ab illis quoque mihi scribitur, praesidia Curionem, quae in Umbria & Tuscia erant, contrahere, & ad Casarem iter facere. quae si copia in unum locum fuerint coacta, ut 7 pars exercitus ad Albanum mittatur, pars ad te accedat, ut non pugnet, sed locis suis repugnet, habebis: neque solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris, ut frumentatum eas. Quamobrem te magno opere hortor, ut quamprimum ⁸ cum omni copia huc venias. Consules constituerunt idem facere. ego ⁹ Metusilio ad te mandata dedi, providendum esse, ne duae legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Caesaris committerentur. Quamobrem nolito commoveri, si audieris me regredi, si forte Casar ad me veniet. cavendum enim puto esse, ne implicatus harcam. nam neque castra, propter anni tempus & militum animos, facere possum: neque ex omnibus oppidis contrahere copias expedit; ne receptum coegi. Consules praesidia omnia deducturi sunt. aut in Siciliam ituri. NAM AUT exercitum firmum habere oportet, quo confidamus perrumpere nos posse; aut regiones ejusmodi obtinere, a quibus repugnemus. id quod neutrum nobis hoc tempore contingit: quod & magnam partem Italiae Casar occupavit; & nos non habemus exercitum tam amplum, neque tam magnum, quam ille. itaque nobis providendum est, ut summam Reip. rationem habeamus. Etiam atque etiam te hortor, ut cum omni copia quamprimum ad me venias. possumus etiam nunc Reip. erigere, si communi consilio negotium administrabimus: sin distrahemur, infirmi erimus. mihi haec constitutum est. His litteris scriptis, Sica a te mihi litteras attulit & mandata. Quod me hortare, ut istuc veniam: id me facere non arbitror posse; quod non magnopere his legionibus confido.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

LITTERAE mihi a te reddita sunt A. D. XIII. KAL. Mart. in quibus scribis, Casarem apud Corfinium castra posuisse. quod putavi & praemonui, sit, ut nec in praesentia committere tecum praelium velit; & omnibus copiis conductis, te implicet, ne ad me iter expeditum tibi sit: atque istas copias conjungere optimorum civium possis cum his legionibus, de quarum voluntate dubitamus: quo etiam magis tuis litteris sum commotus. neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntati satis confido, ut de omnibus fortunis Reip. dimicem: neque etiam, qui ex delectibus conscripti sunt a Consulibus, convenerunt. Quare da operam, si ulla ratione etiam nunc efficere potes, ut te explices, huc quamprimum venias ante quam omnes copiae adversarium conveniant. neque enim celeriter ex

delect-

1. Neque se si vellet.] Ita legit Lamb. vulgò, se deest.
2. Quas Brundisium praesidium misi.] Legit Bos. ut est in mss. Junius fide mss. Pal. quas Brundisium praesidio misi; vulgati quiddam codices, quod Brundisium praesidium misi.
3. Se per montes explicare.] Omnes Bos. mss. sic habent. Locum hunc non ausus est tangere Victorius, sed antiquam scripturam refert quae hanc confirmat, semper montis explicare. edidit ille, sen per montes, &c. Bosianam lectionem jam ante Lamb. expresserat, sed illa verba, se per montes explicare, collocanda censet post illa superiora, neque se, si vellet expedire; ut ita legatur; neque se si vellet expedire, neque se per montes explicare possit. Junius refert duos mss. Palat. habere semper montis explicare, unde conjicit se is per montes explicare.
4. Ac ita video censei.] Manutii conjecturam ex Bessar. libro, in quo erat, Alia video censei Marcello, confirmat Decurt. in quo perperam exaratum est, ac ita video, &c. Torn. convenit cum

Bessarionis mss. vulg. etiam video C. Marc.
5. Casarem Firmo progressum.] Victor. lib. iv. Variarum lectionum, multis verbis ostendere conatur legendum esse, firmo progressu, idque ex auctoritate veteris codicis. Lambin. tamen priorem lectionem retinet atque amplectitur, cum eam reperiat in aliquot libris mss. & maxime in Tornæs. cumque (ut ait) quod caput est, ratio, ut ita legatur, postulet, Victorique lectionem refellit ut ineptam.
6. Etiam & etiam.] Edidit Bos. auctore Decurtato, etiam & etiam: in vulgata edit. duo postrema vocabula desunt.
7. Pars exercitus ad Albanum.] Ita ex mss. restituit Victorius. antea legebatur, ad Balbum.
8. Cum omni copia.] Et haec etiam restitutio Victorio debetur ex antiquiori suo. antea, cum omnibus copiis.
9. Metusilio.] Bessarionis liber Metusilio.
P P P P P

delectibus huc homines convenire possunt: & si convenirent, quantum in committendum sit quod inter se, ne noti quidem sunt, contra veteranas legiones, non te praterit.

CICERO ATTICO, S.

13

LIPPITUDINIS mea signum tibi sit librarii manus, & eadem causa brevitate: etsi nunc quidem, quod scriberem nihil erat. omnis expectatio nostra erat in nunciis Brundisinis. si nactus hic esset Cnæum nostrum, spes dubia pacis: sin ille ante tramississet, exitiosi belli metus. sed videlicet, in quem hominem inciderit Resp. quàm acutum, quàm vigilantem, quàm paratum? si mehercule neminem occiderit, nec cuiquam quidquam ademerit, ab his, qui eum maximè timuerant, maximè diligenter. multum mecum municipales homines loquuntur, multum rusticani. NIHIL PRORSUS ALIUD CURANT, NISI AGROS, NISI VILLULAS, NISI NUMMULOS SUOS. & vide, quàm conversa res est. illum, quo antea confidebant, metuunt; hunc amant, quem timebant. id quantis nostris peccatis, vitiiisque evenerit, non possum sine molestia cogitare. quæ autem impendere putarem, scripseram ad te; & jam tuas litteras expectabam.

CICERO ATTICO, S.

14

NON dubito, quin tibi odiosæ sint epistolæ quotidianæ, cum præsertim neque nova de re aliqua certior te faciam, neque novam denique jam reperiam scribendi ullam sententiam. sed, si dedita opera, cum causa nulla esset, tabellarios ad te cum inanibus epistolis mittem; facerem ineptè. cunctibus verò, domesticis præsertim, ut nihil ad te dem litterarum, facere non possum: & simul (crede mihi) requiesco paulum in his miseris, cum quasi tecum loquor: cum verò tuas epistolas lego, multo etiam magis. omnino intelligo, nullum fuisse tempus post hæc fugas & formidines, quod magis debuerit mutum esse à litteris: propterea quòd neque Romæ quidquam auditur novi: nec in his locis; quæ à Brundisio absunt propius, quàm tu, biduum, aut triduum. Brundisii autem omne certamen vertitur hujus primi temporis. qua quidem expectatione torqueor. sed omnia ante nos scimus. eodem enim die video Cæsarem à Corfinio post meridiem profectum esse, 4 id est, Feralibus, quo Canusio mane Pompejum. eo modo autem ambulat Cæsar, & iis dictis militum celeritatem incitat, ut timeam, ne citius ad Brundisium, quàm opus sit, accesserit. dices, Quid igitur proficis, qui anticipes ejus rei molestiam, quam triduo sciturus sis? nihil equidem. sed, ut supra dixi, tecum perlibenter loquor: & simul scito, labare meum consilium, illud, quod satis jam fixum videbatur, non mihi satis idonei sunt au-

tores ii, qui à te probantur. quod enim umquam eorum in Rep. forte factum existit? aut quis ab his ullam rem laude dignam desiderat? nec mehercule laudandos existimo, qui trans mare belli parandi causa profecti sunt: (quamquam hæc ferenda non erant) video enim, quantum id bellum, & quam pestiferum futurum sit. sed me movet unus vir; cujus fugientis comes, Remp. recuperantis socius videor esse debere. Totiesne igitur sententiam mutas? ego tecum, tamquam tecum loquor. quis autem est, tanta quidem de re, qui variè tecum ipse disputet? simul & elicer cupio sententiam tuam; si manet, ut firmior sim; si mutata est, ut tibi assentiar. omnino ad id, de quo dubito, pertinet, me scire, quid Domitius acturus sit, quid noster Lentulus. de Domitio varia audimus, modò esse in Tiburti, haud lepidè: quod cum lepidius accessisse ad urbem: quod item falsum video esse. 7 ait enim Lepidus, 8 eum nescio quò penetrasse itineribus; occultandi sui causa, 9 an maris apiscendi, ne id quidem scit. ignorat enim de filio. addit illud, sanè molestum; pecuniam Domitio satis grandem, quam is 10 Corfinii habuerit, non esse redditam. de Lentulo autem nihil audimus. hæc velim exquiras, ad meque perscribas.

CICERO ATTICO, S.

15

AD. V. Non Mart. epistolas mihi tuas Ægypta reddidit, unam veterem IV. KAL. quam te scribis dedisse Pinario, quem non vidimus; in qua expectas, quidnam præmissus agat Vibullius; qui omnino non est visus à Cæsare: (in altera epistola, video, te scire ita esse) & quemadmodum redeuntem excipiam Cæsarem; quem omnino vitare cogito: 11 & have, Athenionis fugam intendis, commutationemque vitæ tuæ; quod tibi puto esse faciendum: & ignoras, Domitius cum fascibusne sit; quod cum scies, facies, ut sciamus. Habes ad primam epistolam. secuta sunt duæ, pridie KAL. ambæ datæ, quæ me convellerunt de pristino statu, jam tamen, ut ante ad te scripsi, labantem. Nec me movet, quod scribis, 12 JOVI IPSI INIQUUM. nam periculum in utriusque iracundia positum est: victoria autem ita incerta, ut deterior causa paratior mihi esse videatur: nec me Consules movent, qui ipsi pluma aut folio facilius moventur. officii me deliberatio cruciat, cruciavitque adhuc. cautior certè est mansio: honestior existimatur trajectio. malo interdum, multi me non cautè, quam pauci me honestè, fecisse existiment. De Lepido & Tullo quod quæris, illi verò non dubitant, quin Cæsari præsto futuri, in Senaturnque venturi sint. Recentissima tua est epistola KAL. data; in quo optas congressum, pacemque non desperas. sed ego, cum hæc scribebam, nec illos

1. Quod inter se noti quidem sunt. Malit legi Manutius, qui inter se nec noti sunt, aut, qui inter se noti quidem sunt, quod magis placet; ita enim scriptum est in antiquo libro Pantagathi.

2. Tramississet. Vulg. transmisisset.

3. Quod magis debuerit mutum esse à litteris. Est ista emendatio Victorii, partim conjectura ducti, partim etiam antiquo mss. adjuti. prius legebatur, quod magis desuerit, multum esse, &c.

4. Id est Feralibus. Hæc verba, id est Feralibus, leguntur in omnibus Bossii mss. ea tamen absunt à vulgatis codd.

5. Dicitur militum celeritatem. Hæc est lectio mss. Bossii, qui tamen videndum dicit an Cicero Διπρωγίς scripserit, ut quemadmodum idem scriptor alio loco dixit, furcilla extrudere, Horatius furca expellere, & Aristophanes Διπρωγίς ὠδῆν; sic etiam Διπρωγίς incitare, hoc loco dixerit. Bessarionis liber, & alii duo veteres, dicitis; sed frigide nimis ut Manutio videtur; qui legit, diariis, ex restitutione Victorii qui vocem, dicitis, quæ tunc in vulgatis erat editionibus, rejecit.

6. Modo esse in Tiburti. Nihil discrepant ab excusis Tornæf. & Crusell. Decurt. sic refert, modo esse in Tiburti haud lepidè, quod cum Lepidus, ad urbem accessisset. unde emendavit Bossius, modo esse in Tiburti haud lepidè; quod cum lepidius, ad urbem accessisset. Lamb. vulgatam lectionem sequitur quæ ita se habet, modo esse in Tiburti aut lepidi, quo cum Lepidus accessisset ad urbem. Junius ex mss. Pal. veltigiis & conjectura sis emendavit, modo esse in Tiburtino Lepidi, modo

cum Lepidis accessisset ad urbem.

7. Ait enim Lepidus. Junius (ut ait) longè optime restituit ex mss. Pal. sed ait Lepidus.

8. Eum nescio quo penetrasse itineribus. Longolii mss. quo usus est Ursinus, itineris. Lambin. putat desiderari epithetum quod coherereat cum voce itineribus, forte, occultis, seu deviiis.

9. An maris apiscendi. Victorii hæc est ex antiquiore suo restituitio, prius adipiscendi.

10. Corfinii. Ita legendum videtur Manutio. vulg. Coreni.

11. Et, have Athenionis fugam intendis. Bossii hoc est conjicientis ex depravata Decurtati & Crusell. scriptura, quorum prior, habet Athenionis fugam intendis; alter verò, haud Athenionis fugam tendis. Ursini liber, & ad Athenionis fugam intendis. Pius, pro Athenionis, fugam, Anthedonius Phyeon legit. Lambinus licet hunc locum ferè desperatum asserat, tamen ne ibi taceat, ubi alii verbosi fuerunt, hæc asserit conjecturam, athemonis funem tendis, vel etiam ΔΩΤΕΜΥΘΩ Φύραυ tendis: hanc quoque refert Bossii conjecturam, Ave Athenio, si fugam intendis. Junius ex multorum mss. Palat. comparatione, & an tu Athenionis fugam intendas.

12. Jovi ipsi iniquum. Victorius ex antiqui sui depravata scriptura, Jovi ipsi iniquum, restituit Jovi ipsi iniquum. Junius etiam testatur mss. Palat. habere, ipsi iniquum, unde reposuit ipsi iniquum, quem vide.

illos congressuros, nec, si congressi essent, Pompejum ad ullam conditionem accessurum putabam. Quod videris non dubitare, si Consules transeant, quid nos tacere oporteat; certè transeunt: vel, quo modo nunc est, transierunt. sed memento, præter Appium, neminem esse ferè, qui non jus habeat transeundi. nam aut cum imperio sunt, ut Pompejus, ut Scipio, ² Setenas, Fannius, ³ Voconius, Sestius, ipsi Consules; quibus *more majorum* concessum est vel omnes adire provincias: aut legati sunt eorum. sed & nihil differo. quid placeat tibi, & quid propemodum rectum sit, intelligo. Plura scriberem, si ipse possem. sed, ut mihi videor, potero biduo. Balbi Cornelii literarum exemplum, quas eodem die accepi, quo tuas, misi ad te, ut meam vicem doleres, cum me derideri videres.

BALBUS CICERONI IMP. S.

OBSECRE te Cicero, suscipe curam & cogitationem dignissimam tua virtutis, ut Casarem & Pompejum, perfidia hominum distractos, rursus in pristinam concordiam reducas. crede mihi, Casarem non solum fore in tua potestate, sed etiam maximum beneficium te sibi dedisse judicaturum, si huc te rejicis. velim, idem Pompejus faciat: qui ut adduci tali tempore ad ullam conditionem possit, magis opto, quam spero. sed, cum confiterit, & timere diserit, tum incipiam non desperare tuam auctoritatem plurimum ⁶ valituram. Quod Lentulum COS. meum voluisti hic remanere, Casari gratum, mihi verò gratissimum mediis fidiis fecisti. nam illum tanti facio, qui non Casarem magis diligam: qui si passus esset, nos secum, ut consueveramus, loqui; & non se totum etiam & etiam ab sermone nostro avertisset, mihi miser, quam sum, essem. nam cave putes, hoc tempore plus me quemquam cruciari, quod eum, quem ante me diligo, video in Consulatu quidvis potius esse, quam Consulem. quod si voluerit tibi obtemperare, & nobis de Casare credere, & Consulatum reliquum Roma peragere, incipiam sperare, etiam, consilio Senatus, auctore te, illo relatore, Pompejum & Casarem conjungi posse. quod si factum erit, me satis vixisse putabo. Factum Casari de Corninio ⁷ totum me probaturum scito. ⁸ quo modo in hujusmodi

re, commodius cadere non potuit, quam ut res sine sanguine conferret. Balbi mei tuique adventu delectatum te, valde gaudeo. is quacumque tibi de Casare dixit, quaque Casar scripsit, ¹⁰ scio te tibi probabit, quacumque fortuna ejus fuerit, ¹¹ verissime scripsisse.

CICERO ATTICO, S.

16

OMNIA mihi provisa sunt, ¹² præter occultum, & tutum iter ad mare superum. hoc enim mari uti non possumus hoc tempore anni. illuc autem, quod spectat animus, & quod res vocat, qua veniam? cedendum enim est celeriter; ne fortè qua re impediatur, atque alliger. nec verò ille me ducit, qui videtur: quem ego hominem ἀπολιτικώτατον omnium jam ante cognoram; nunc verò etiam ἀσεβητικώτατον. non me igitur is ducit, sed sermo hominum, qui ad me à Philotimo scribitur. is enim me ab optimatibus ait consciendi. quibus optimatibus, dii boni? qui nunc quo modo occurrunt, quo modo autem se venditant Casari? ¹³ municipia verò Deum: nec simulant, ut cum de illo ægrotò vota faciebant. sed planè, quidquid mali hic Pissistratus non fecerit, tam gratum est, quam si alium facere prohibuerit. hunc propitium sperant; illum iratum putant. quos fieri censet ἀπαντίσεις ex oppidis? quos honores? metuunt, inquit: credo; sed inehercule illum magis hujus insidiosa clementia delectantur: illius iracundiam formidant ¹⁴ iudices DCCCL. qui præcipuè Cnæo nostro delectabantur, ex quibus quotidie aliquem video, nescio quas ejus Lucerias horrent. itaque quæro, qui sint isti optimates, ¹⁵ qui me exturbent, cum ipsi domi maneant. sed tamen, quicumque sunt, αἰδέομαι Τρωάας. etsi, qua spe proficiscar, video; conjungoque me cum homine magis ad vastandum Italiam, quam ad vincendum parato: ¹⁶ demum quem exspecto. & quidem, cum hæc scribebam iv. Nonas jam exspectabam aliquid à Brundisio. quid autem aliquid? quam inde turpiter fugisset, & victor hic quæ se referret, & quod. quod ubi audissem; si ille Appia veniret, ego Arpinum cogitabam.

M. TUL-

1. Accessurum.] Lambino videtur fortasse legendum descensurum.

2. Setenas.] Bessarionis liber Setenas, sed Manut. hunc ignorat. Susinas legit Ursinus ex argenteo denario, in quo, Sextus Nonius Susinas, descriptus est: neque aliter Pighius libro xvii. Annalium Romanorum.

3. Voconius.] Quid si Coponius? qui prætor Pompejum sequutus est ait Manutius.)

4. Nihil differo.] Bossii mss. partim desero, partim disero. probavit Gaëri & Manutii lectionem. Victorius reposuit desidero; desero ex duobus mss. Palat. retinet Junius, hancque ait esse germanam Cicerois ἐπιδιόρωσιν.

5. Fore in tua potestate.] Vulg. in tua potestate fore.

6. Apud eum valituram.] Ita legit Malasp. quam lectionem in omnibus suis invenit Bossius: duo priora vocabula desunt in vulgatis.

7. Totum me probaturum.] Te probaturum, Vetus Ursini liber.

8. Quomodo.] Vulg. & quomodo.

9. Sine sanguine conficeretur.] Ita Victorius ex antiquo suo. prius sine sanguine conficeretur.

10. Scio te tibi probabit.] Bessarionis liber, scit tibi probabit. Manutius emendat, scio, & tibi probabit.

11. Verissime scripsisse.] Ita coniecit Manutius & Bessarionis antiquo in quo legitur velissumme, ut in antiquo libro scriptum primò existimet, verissimè. ad veteris orthographiæ rationem: unde impositis librariis occasio mendii.

12. Præter occultum, & tutum iter ad mare superum.] Manutius legendum suspicatur præter occultum, & tutum iter, &c. Bossius verò auctoribus Scidis & Crusellino, ita reponendum affirmat. Sic etiam legit Lambinus & ante ipsum Corradus conjectura ductus: vulg. præter occultum metum. Iter ad mare, &c.

13. Municipia verò Deum.] Sic restituit Victorius, cum legeretur adeunt. Fulvianus, ad eum.

14. Iudices DCCCL.] Junius refert mss. Palat. habere cccx. ex quibus coniecit legendum cccx.

15. Qui me exturbent, cum ipsi domi maneant.] Victorius, qui me exturbent Cumis, castigavit, sed non placet Lambino, qui vulgatam scripturam retinet.

16. Demum quem exspecto.] Decurtatus planè refert Bossii conjecturam, demum quem exspecto. quidam legunt Domitium; vulg. demum quem exspecto.

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM LIBER NONUS,

AD

A T T I C U M.

CICERO ATTICO, S.

ETSI, cum tu has litteras legeres, putabam fore, ut scirem jam, quid Brundisii actum esset; (nam ¹ Canusio VIII KAL. profectus erat Cnæus; hæc autem scribebam pridie Nonas ² XIV. die postquam ille Canusio moverat) tamen angebar singularum horarum expectatione: mirabarque, nihil allatum esse ne rumoris quidem. nam erat mirum silentium. sed hæc fortasse ³ κενόσσωδου sunt: quæ tamen jam sciuntur, necesse est: illud molestum, me adhuc investigare non posse, ⁴ ubi P. Lentulus noster sit, ubi Domitius. quæro autem, quod facilius scire possim, quid acturi sint; ⁵ iturine ad Pompejum; & si sunt, qua quando ve ituri sunt. urbem quidem jam refertam esse optimatum audio; Soffium, & Lupum, quos Cnæus noster ante putabat Brundisium venturos esse, quàm se, jus dicere. hic verò vulgo vadunt. etiam M. Lepidus, quocum diem contere solebam, cras cogitabat. nos autem in Formiano morabamur, quo citius audiremur: deinde Arpinum volebamur. inde, iter qua maximè ἐνὸς πείνητων esset, ad mare superum, remotis, sive omnino missis licitoribus. audio enim, bonis viris, qui & nunc, & sæpe antea magno præsidio Reip. ⁶ fuerunt, hanc cunctationem nostram non probari, multa que in me, ⁷ & severè in conviviiis tempestivis quidem disputari. cedamus igitur; & ut boni cives simus, bellum Italiæ terra, marique inferamus; & odia improborum rursus in nos, quæ jam extincta erant, incendamus, & Lucceji consilia, ac Theophani persequamur. nam Scipio vel in Syriam proficiscitur, sorte; vel cum genero, honestè; vel Cæsarem fugit, iratum. Marcelli quidem, nisi gladium Cæsaris timuissent, manerent. Appius & eodem timore, & inimicitiarum recentium: & tamen, præter hunc, & C. Cassium, reliqui legati; ⁸ Faustus Proquæstor: ego unus, cui utrumvis liceret: frater ⁹ accederet; quem socium hujus fortunæ esse, non erat æquum: cui magis etiam Cæsar ¹⁰ irasceretur. sed impetrare non possum, ut maneat. dabimus hoc Pompejo, quod debemus. nam me quidem alius nemo movet; non sermo bonorum, qui nulli sunt, non causa, quæ acta timidè est, agetur improbè. ¹¹ uni, uni

hoc damus, ne id quidem roganti, nec suam causam (ut ait) agenti, sed publicam. Tu quid cogites de transeundo in Epirum, scire sanè velim.

CICERO ATTICO, S.

ETSI Nonis Mart. die tuo, ut opinor, expectabam epistolam à te longiorem; tamen ad eam ipsam brevem, quam ¹² III. Nonas ¹³ τῷ Διόκλητῳ dedisti, rescribendum putavi. Gaudere ais te, mansisse me; & scribis, in sententia te manere, mihi autem superioribus litteris videbare non dubitare, quin cederem, ita, si & Cnæus bene comitatus conscendisset, & Consules transissent. utrum, hoc tu parum commeministi, an ego non satis intellexi, an mutasti sententiam? sed aut ex epistola, quam expecto, perspiciam, quid sentias; aut alias abs te litteras eliciam. Brundisio nihil dum erat allatum. ò rem difficilem, planeque perditam! quàm nihil prætermittis in consilio dando! quàm nihil tamen, ¹³ quod tibi placeat, explicas! non esse me una cum Pompejo, gaudes: ac proponis, quàm sit turpe, me adesse, cum qui de illo detrahitur, ¹⁴ nec fas esse approbare. Certè. contra igitur? ¹⁵ dii, inquis, averruncent. quid ergo fiet, si in altero scelus est, in altero supplicium? impetrabis, inquis, à Cæsare, ut tibi abesse liceat, & esse otioso. supplicandum igitur? miserum. quid, si non impetraro? & de triumpho erit, inquis, integrum. quid, si hoc ipso premar? accipiam? quid foedius? negem? repudiari se totum, magis etiam, quam olim in xx viratu, putabit. ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem. quanto nunc hoc idem accipiet asperius? tanto scilicet, quanto & honor hic illo est amplior, & ipse robustior. Nam quòd negas te dubitare, quin magna in offensa sim apud Pompejum hoc tempore, non video causam, cur ita sit, ¹⁶ hoc quidem tempore. qui enim amissio Corfinio denique certiore me sui consilii fecit, is queretur Brundisium me non venisse, cum inter me, & Brundisium Cæsar esset? deinde, etiam scit ἀπειρήσιασθον esse in ea causa querelam suam. me putat de municipiorum imbecillitate, de delectibus, de pace, de urbe, de pecunia, de Piceno occupando plus vidisse, quàm se. sin, cum potuero, non

1. Canusio IX. Kal.] Videtur legendum Ursino, XI. Kalend.

2. XII. die.] Ursinus XVI; Manutius XIII. reponendum censent: sed Bosius tribunus intercedit, & vim fieri vetat antiquæ lectioni.

3. Κενόσσωδου sunt.] Κενόσσωδου ex Palatin. duobus legit Junius.

4. Ubi P. Lentulus.] Prænomen P. deest in vulg.

5. Ituri sunt.] Alii, ituri sint.

6. Fuerunt.] Vulg. fuerint.

7. Et severè in conviviiis tempestivis.] Amicus Ursini putat legendum, & severè, & in conviviiis tempestivis disputari, &c. Junius vero, & severè in conviviiis tempestivis quidem.

8. Faustus proquæstor: ego unus.] Hæc est lectio antiquioris Victoriani: Junius tamen retinet lectionem vulgatam, faustus prope ego unus, cui, &c. & hanc ait esse justam mss. Pal. scripturam. Manutius ex Bessarionis libro qui etiam habet, prope, conjicit legen-

dum, Proquæstor, etiam si, proquæstor, retinere malit.

9. Accederet.] Vulg. accesserit. Manutius malit accedet, cum in antiquis libris, accederet scriptum sit.

10. Irasceretur.] Vulg. irascetur.

11. Uni, uni hoc damus.] Alterum uni abest à vulg.

12. III. Nonas τῷ Διόκλητῳ.] Hæc est Victorii emendatio, prius legebatur III. Nonas Mart. τῷ Διόκλητῳ. reliquæ editiones, illud quidem Διόκλητῳ in Διόκλητῳ mutant, sed nomen Martias retinent.

13. Quod tibi placeat.] Vulg. quod tibi ipsi placeat.

14. Nec fas esse.] Vulg. nefas esse.

15. Dii, inquis, averruncent.] Junius reponit, dii, inquis abruerint, pro eo quod est in mss. Palat. annuerunt, aut si ita placet, annuerint.

16. Hoc tempore.] Hæc duo vocabula delet Faërnus.

non venero; tum erit inimicus: quod ego non eò vereor, ne mihi noceat: (quid enim faciet?)

Tis ἐστὶ δούλος, ἔθανεῖν ἀφορῆς ἄν;)

sed quia ingrati animi crimen horreo. confido igitur adventum nostrum illi, quoquo tempore fuerit, ut scribis, ἀσμένισον fore. Nam quod ais, si hic temperantiū egerit, consideratius consilium te daturum; qui hic potest se gerere non perdit? vita, mores, ante facta, ratio suscepti negotii, focii, vires bonorum, aut etiam constantia. Vix dum epistolam tuam legeram, cum ad me, currens ad illum, Postumus Curtius venit, nihil nisi classeis loquens & exercitus: eripiebat Hispanias: tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam: confestim in Græciam persequeretur. eundem igitur est, nec tam ut belli, quam ut fuga focii simus. nec enim ferre potero sermones istorum quicumque sunt. non sunt enim certè, ut appellantur, boni. sed tamen id ipsum scire cupio, quid loquantur; idque ut exquiras, meque certiore facias, te vehementer rogo. Nos adhuc, quid Brundisii actum esset, planè nesciebamus. cum sciemus, tum ex re, & ex tempore consilium capiemus; sed utemur tuo.

CICERO ATTICO, S.

3 DOMITII filius transit Formias VIII. ID. currens ad matrem Neapolim, mihi que nuntiari iussit, patrem ad urbem esse; cum de eo curiosè quæsisset servus noster Dionysius. nos autem audieramus eum profectum sive ad Pompejum, sive in Hispaniam. id cuiusmodi sit, scire sanè velim. nam ad id, quod delibero, pertinet, si ille certè nusquam discessit, intelligere Cnæum, non esse facileis nobis ex Italia exitus, cum ea tota armis, præsidii que teneatur, hieme præfertim. nam, si commodius anni tempus esset, vel infero mari liceret uti. nunc nihil potest, nisi supero² tramitti; quò iter interclusum est. quæres igitur & de Domitio, & de Lentulo. A Brundisio nulla adhuc fama venerat: & erat hic dies VII. ID. quo die, suspicabamur, aut pridie Brundisium venisse Cæsarem. nam KAL. Arpis manserat. sed si Postumum audire velles, persecuturus erat Cnæum. transisse enim jam putabat, conjectura tempestatum ac dierum. ego nautas eum non putabam habiturum: ille confidebat, & eo magis, quòd audita naviculariis hominis liberalitas esset. sed tota res Brundisina jam quo modo habeat se, diutius nescire non possum.

CICERO ATTICO, S.

4 EGO etsi tandem requiesco, quamdiu aut ad te scribo, aut tuas litteras lego: tamen & ipse ego argumento epistolarum, & tibi idem accidere certo scio. quæ enim soluto animo familiariter scribi⁴ solent, temporibus his excluduntur. quæ autem sunt horum temporum, ea jam contrivimus. sed tamen, ne me totum ægrotudini dedam, sumsi mihi quasdam tanquam θεῖσς. quæ & politicae sunt, & temporum horum; ut & abducam animum ab querelis, & in eo ipso, de quo agitur, exercear. ex sunt huiusmodi. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῇ παλαιῇ τυραννικῇ. Τυραννικῆς ἐστὶ αὐτῆς, εἰ πῦντι τῶν τυραννίδων κατέλυσιν 5 προαγματικῶτερον, καὶ μείζονα Διὶ τῶν ὄλων

ἢ πάλιν κινδυνώσῃ. Εἰ δὲ λαβητόν τ' ἀναλύοντα, μὴ αὐτὸς αἴρηται. Εἰ περὶ πῶν δόξῃ τῇ παλαιῇ 6 τυραννικῇ καὶ λόγῳ μείζονα, ἢ πολέμου. Εἰ πολιτικὸν τὸ ἡσυχάζειν, ἀναχωρήσαντα ποι, τ' παρτιδὸν τυραννικῆς. Εἰ Διὶ πῦντι ἰτίον κινδυνῶν τ' ἐλδύθειας ὡς. Εἰ πόλεμον ἐπακτίον τῇ χύρα, καὶ πολιορκητόν τ' αὐτῶν τυραννικῶν. Εἰ καὶ μὴ δοκιμαζόντα τὴν Διὶ πόλεμος κατέλυσιν τ' τυραννίδων, σωμαποπραπτόν ὁμῶς τῶν ἀρίστων. Εἰ πῖς δὲ ἄρχταις, καὶ φίλοις συγκινδυνώσῃ ἐν πῖς πολιτικῶν, καὶ μὴ δοκῶσιν δὲ βεβηλεῶν ὡς τ' ὄλων. Εἰ ὁ μείζονα τῶν παρτιδῶν δὲ ἄρχταις, δι αὐτὸ τε τῶν ἀνήκεστα παθῶν, καὶ φθονηθεῖς, κινδυνώσῃ ἐν ἔβελον τῆς ὑπὲρ τ' παλαιῇ. Εἰ ἐφετόν αὐτῶν ἑαυτῶν ποτε, καὶ τ' οἰκειοῦσιν ποιῶσιν ὡς ἄνοιαν ἀφελῶν τῶν πρὸς τῶν ἰχθύνων Διὶ πολιτικῶν.

in his ego me consultationibus exercens, & differens in utramque partem tum Græcè, tum Latinè, & abduco parumper animum à molestiis, & τ' ἀσύνχεσ π delibero. Sed vereor, ne tibi ἀκαίρῳ sim. si enim rectè ambulaverit is, qui hanc epistolam tulit, in ipsum tuum diem incidit.

CICERO ATTICO, S.

5 NATALI die tuo scripsisti epistolam ad me plenam consilii, summæque cum benevolentia, tum etiam prudentia: eam mihi Philotimus postfridie, quam à te acceperat, reddidit. Sunt ista quidem, quæ disputas difficillima, iter ad superum, navigatio infero, discessus Arpinum, ne hunc fugissè; mansio Formiis, ne obtulissè nos gratulationi videamur: sed miserius nihil, quam ea videre, quæ tamen, jam, inquam, videnda erunt. Fuit apud me Postumus: scripsi ad te, quam gravis. venit ad me etiam Q. ¹⁰ Fufius? quo vultu! quo spiritu! properans Brundisium, scelus accusans Pompeji, levitatem & stultitiam Senatus. hæc qui in mea villa non feram, ¹¹ Curtium in Curia potero ferre? Age, finge me quamvis ὀυτιμάχως hæferentem: quid illa, DIC M. TULLI, quem habebunt exitum? ¹² Et omitto causam Reip. quam ego amissam puto cum vulneribus suis, tum medicamentis iis, quæ parantur. de Pompejo quid agam? cui plane ¹³ (quid enim hoc negem?) successui. SEMPER ENIM causæ eventorum magis movent, quam ipsa eventa. hæc igitur mala, (quibus, maiora esse quæ possunt?) considerans, vel potius iudicans ejus opera accidisse & culpa, inimicior eram huic, quam ipsi Cæsari. ut majores nostri funestiorum diem esse voluerunt Alienensis pugnae, quam urbis captæ; quòd hoc malum ex illo; itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus: sic ego, decem annorum peccata recordans, in quibus inerat ille etiam annus, qui nos ¹⁴ hoc non defendente, ne dicam gravius, afflixerat; præsentisque temporis cognoscens temeritatem, ignaviam, negligentiam, successissem. sed ea jam mihi exciderunt. beneficia ejusdem cogito; cogito etiam dignitatem. intelligo, ferius equidem, quam vel-

1. Ασμένισον.] Ita Victorius correxit: vulg. ασμένισερον.
 2. Tramitti.] Vulg. transmitti.
 3. Ego etsi tandem.] Hæc epistola vulgata editione appingitur superiori, & est pars tertia epistolæ.
 4. Solent, temporibus his.] Vulg. solent, ea temporibus.
 5. Προαγματικῶτερον.] Ita reposuit Bosius ex veteribus suis. editio Victoriana κατέλυσιν πειρατόν.
 6. Μὴ αὐτὸς αἴρηται.] Hoc quoque Bosius, partim ex conjectura, partim manu dictione corruptæ suorum mss. lectionis. vulgata lectio ἐδότη: quidam πὶ παθῆς, quidam δόξη. Victorius ex suis ἀρήται) quod plurimi receperunt.
 7. Τυραννικῆς καὶ λόγῳ μείζονα.] Lambinus & Bosius sic reposuerunt ex suis mss. ad quam emendationem proxi-

mè accedit hæc Errii Stephani conjectura, τυραννικῆς καὶ εἰς λόγῳ μείζονα, &c. vulgo τῇ εἰρήνῃ μείζονα ἢ, &c. quæ est conjectura Petri Victorii quum prius haberetur, τυραννικῆς καὶ μείζονα.
 8. Ταύτων.] Vulg. αὐτῶν.
 9. Ambulaverit is.] Vulg. ambulavit.
 10. Fufius.] Vulg. Fufius.
 11. Curtium in Curia.] Ita emendarunt Lambinus, & Ursinus, qui tamen ait defendi posse, qui tum in Curia.
 12. Et omitto.] Mavile Manutius, sed omitto.
 13. Quid enim hoc negem?) successui.] Vulg. quid enim negem?) successui.
 14. Hoc non defendente.] Ab impressis abest negatio, quam ex conjectura reposuit Victorius. Ant. Augustinus & Malaspina legunt, hoc nos defendente, quam lectionem valde probat Junius.

vellem, propter epistolas sermonesque Balbi; sed video plane, nihil aliud agi; nihil actum ab initio, quam ut hunc occideret. ego igitur si quis apud Homerum, cum ei & mater & dea dixisset,

Αὐτίκα γὰρ τοῖ ἐπιπέ μεθ' Ἐκτορα πτότμ' ἔτοιμ',
matri ipse respondit,

Αὐτίκα περναίω, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρω

Κτεινομένω ἐπαμύναι; quid, si non ἑταίρω solum, sed etiam *ἑταίρω*? adde, tali viro, talem causam agenti: 3 & ego verò hanc officia mercanda *vita* puto. optimatibus verò tuis nihil confido, nihil jam ne infervio quidem. video, ut se huic dent, ut daturi sint. quidquam tu illa puras fuisse de validudine decreta municipiorum præ his de victoria gratulationibus? timent, inquires. at ipsi tum se timuisse dicunt. sed videamus, quid actum sit Brundisii. 4 ex eo fortasse mea consilia nascentur, aliaque litteræ.

6

CICERO ATTICO S.

NOs adhuc Brundisio nihil. Roma scripsit Balbus, putare jam Lentulum cos. 6 transmisisse, nec eum à minore Balbo conventum; quòd is hoc jam Canusii audisset: inde ad se eum scripsisse: cohortesque sex, quæ Albæ fuissent, 7 ad Curium via Minucia transisse: id Cæsarem ad se scripsisse, & brevi tempore eum ad urbem futurum. 8 ego urar tuo consilio; neque me 9 Arpinum hoc tempore abdā: etsi, Ciceroni meo togam puram cum dare Arpini vellem, hanc eram ipsam *excusationem* relicturus ad Cæsarem. sed fortasse in eo ipso offendetur, cur non Romæ potiùs. sed tamen, si est conveniendus, hic potissimum. tum reliqua videbimus, id est & quo, & quā, & quando. Domitius, ut audio, 10 in Cassano, & quidem, ut ajunt, paratus ad navigandum: si in Hispaniam, non probo: si ad Cnæum, laudo: quovis potiùs ceterè, 11 quàm ut Curtium videat; quem ego patronus aspicere non possum. quid alios? sed, opinor, quiescamus; ne nostram culpam coarguamus: qui, dum urbem, id est patriam, amamus, dumque rem conventuram putamus, ita nos gessimus, ut plane interclusi captivæ simus. Scripta jam epistola, Capua litteræ sunt allatæ hoc exemplo. Pompejus mare transiit cum omnibus militibus, quos secum habuit. hic numerus est hominum millia xxx. & 12 Consules duo, & Tribuni pl. & Senatores, qui fuerunt cum eo, omnes cum uxoribus & liberis. Conscendisse dicitur A. D. 1v. Nonas Mart. ex ea die fuere Septemtriones venti. naves, quibus usus non est, omnibus aut præcidisse, aut incendisse dicunt. de hac re litteræ L. Metello Trib. pleb. Capuam allatæ sunt ab Clodia focru, quæ ipsa transiit. ante sollicitus eram & angebar, 13 sicut res

scilicet ipsa cogebat, cum consilio explicare nihil possem: nunc autem, postquam Pompejus, & Consules ex Italia exierunt, non angor, sed ardeo dolore:

οὐδὲ μοι ἦτορ

ἔμπεδον. ἀλλ' ἄλαλύκτημαι:

non sum, inquam, mihi crede, mentis compos; tantum mihi dedecoris admisisse video. 15 Mene non primum cum Pompejo, qualicumque consilio uso, deinde *cum bonis* esse, quamvis causa temere instituta? præsertim cum ii ipsi, quorum ego causa timidiùs me fortunæ committebam, uxor, filia, Cicerones pueri, me illud sequi mallent? hoc turpe, & me indignum putarent? nam Quintus quidem frater, quidquid *mibi placeret*, id rectum se putare ajebat, id animo aequissimo sequebatur. tuas nunc 16 epistolas à primo lego. hæc me paulum recreant. primæ monent & rogant, ne me projiciam. proximæ te gaudere ostendunt, me remansisse. eas cum lego, minùs mihi turpis video, sed tam diu, *dum lego*: deinde emergit rursus dolor. & *αἰχρῶ φωνασία*. quamobrem obsecro te, mi Tite, eripe mihi hunc dolorem, aut minue saltem, aut consolatione, aut consilio, aut quacumque re potes. quid tu autem possis? aut quid homo quisquam? 17 vix Deus jam. equidem illud molior, quod tu mones sperare fieri posse; ut mihi Cæsar concedat, ut absim, cum aliquid in Senatu contra Cnæum agatur. sed timeo, ne non impetrem. venit ab eo Furnius: (ut quidem scias, quos sequamur) Q. Titinii filium cum Cæsare esse nuntiat: sed illum majores mihi gratias agere, quàm vellem. quid autem me roget, (paucis ille quidem verbis, sed *ἐν δυνάμει*) cognosce ex ipsius epistola. me miserum, quòd tu non valuisti. unà fuisset: consilium certè non defuisset,

σώτε δὲ ἐρχομένω.

sed acta ne agamus: reliqua paremus. me adhuc hæc duo fetellerunt, initio spes compositionis, quafacta volebam 18 uti populari vita, sollicitudine senectutem nostram liberanti. deinde bellum crudele, & exitiosum 19 suscipi à Pompejo intelligebam. MELIORIS mediis fidius civis, & viri putabam, quovis supplicio affici, quàm illi crudelitati non solum præesse, verùm etiam ininteresse. videtur vel mori factus fuisse, quàm esse cum iis. Ad hæc igitur cogita, mi Attice, vel potiùs excogita. quemvis eventum fortiùs feram, quàm hunc dolorem.

CÆSAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

CUM Furnium nostrum tantum vidissem; neque loqui, & neque audire 20 meo commodo potuissem; properarem, atque essem in itinere, præmissis jam legionibus; præterire tamen non

1. Si quis apud Homerum.] Faërnus legebat, sicut apud Homerum. Junius addito pronome, is; sicut is, &c. Urfino verò sic totum locum legi placeret, ero igitur, si quidem, &c.

2. Et mater & dea dixisset.] Deerat hic Homeri versus pronuntiatas à Thetide, quem Victorius restituit.

3. Et ego verò hac officia mercanda vita puto.] Ex antiquiore suo exemplari hanc lectionem eruit Victorius, quam & Germani protulerant; sed verbum, *vita*, omiserant. Hic autem Faërnus delect conjunctionis notam & vulgaverant ante Victorium, ego verò hæc effeciam: ei candida vita puto.

4. Ex eo sortasse mea consilia nascentur.] Veteres libri, Bofii, Lambini, Junii, ea consilia, rectissime secundum Junii mentem. Lambinus legi malit, *nova consilia*, vel *alia consilia nascentur*.

5. Nos adhuc.] Hæc epistola vulgaris unicum cum superiore constituit, si quidem illi immediatè appingitur.

6. Transmisisse.] Faërnus ex *transmisisse me*, quod est in mss. libris faciebat, *transmisisse mare*.

7. Ad Curium via Minucia.] Ita ex antiquis suis Bofius: Victorius verò legit *ad Curium Minucia*, quum antea legeretur, *ad Curium in Minucia*. hunc sequuti sunt Turnebus lib. 1. Advers. cap. 21. & Lambinus. Manutius, Faërnus, & Malaspina ex Horatio legunt, *Nymicia*, sed & hic & apud Horatium *Minucia* legendum esse ostendit Bofius. Ceterum pro *Curium*, *Curtium* habet Bessar. liber.

8. Ego urar.] Vulg. ergo urar.

9. Arpinum.] Vulg. in Arpinum.

10. In Cassano, & quidem.] Vulg. in Cassano est quidem.

11. Quam ut Curtium videat.] Sic restituit Victorius, & probat Lambini. Germani legunt *Curium*. prius habebatur, *Certum*, unde prius faciebat *Cercum*.

12. Consules duo & trib. plebis.] Duo, ut videtur Manutio, fortasse fuit glossema antecedentis verbi, aut legendum, ut homo eruditus existimat, *Consules & duo tribuni plebis*.

13. Sicut res scilicet ipsa cogebat, cum consilio explicare nihil possem.] Alii sicut res scilicet ipsa cog. quo uti consilio possem.

14. Ἀλαλύκτημαι.] Ita restituit Victorius ex antiquiore suo libro, & Homeri emendatis codd. antea legebatur, *ἀλάλη*.

15. Mene non primum.] Vulg. me non primum.

16. Epistolas à primo.] Ita est in omnibus Bofii codd. quidam legendum censent, à prima.

17. Vix Deus, &c.] Cod. Tornæs. habet, *vix Deus. Fem equidem*.

18. Uti populari vita, sollicitudine senectutem nostram liberanti.] Sic edidit ex fide Decurtati Bofius. vulg. *qua facta volebam* (vel ut alii, *videbam ut populari, ut ea sollicitudine senectutem nostram liberanti*: cui loco Victorius & Manutius se mederi non posse fatentur. Panthagathus, Lambino teste sic restituerit conatus est, *qua facta, ut populari, ut mea, videbam sollicitudine senectutem nostram liberari*. Lambinus, q. f. *videbam, omni populari mea*.

19. Suscipi à Pompejo intelligebam.] Arbitratur legendum Lambinus, *non intelligebam*, quod & aliis videtur.

20. Meo commodo potuissem; properarem.] Ita Lambinus & Bofius ex codd. Memmian. Malasp. Tornæs. Crusell. & Decurtato. vulg. *me commode potuissem properantem*.

non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem: ¹ & si hoc & feci saepe, & saepius mihi facturum video; ita de me mereris. in primis à te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, cpe omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinatique mee, brevitatisque litterarum ignosces. reliqua ex Furnio cognosces.

CICERO ATTICO, S.

⁷ SCRIPSERAM ad te epistolam, quam darem IV. ID. FED. Seco die is, cui dare volueram, non est profectus. venit autem eo ipso die ille celeriter, quem Salvius dixerat: attulit uberrimas tuas literas, quæ 3 mihi quiddam quasi animula restillarunt. recreatum enim me non queo dicere. sed planè τὸ σωέρον effecisti. ego enim non jam id ago, mihi crede, ut prosperos exitus consequar: sic enim video, nec duobus his vivis, nec, hoc uno, nos umquam Remp. habituros. ita neque de otio nostro spero jam, nec ullam acerbiteram recuso. unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem, vel, dicam, jam effecissem. sic ergo habeto, salutaris te mihi litteras misisse: neque solum has longioreis, quibus nihil potest esse explicatius, nihil perfectius; sed etiam illas brevioris, in quibus hoc mihi iucundissimum fuit, consilium factumque nostrum à Sexto probari: pergratumque mihi tu fecisti, à quo diligi me, &, quid rectum sit, intelligi, scio. Longior verò tua epistola non me solum, sed meos omnes ægritudine levavit. itaque utar tuo consilio, & ero in Formiano: ne aut ad urbem ἀπειρησις mea animadvertatur; aut, si nec hinc, nec illic eum videro, devitatum se à me putet. Quod autem suades, ut ab eo petam, ut mihi concedat, ut idem tribuam Pompejo, quod ipsi tribuerim; id me jam pridem agere intelliges ex litteris Balbi & Oppii: quarum exempla tibi misi: misi etiam Cæsaris ad eos sana mente scriptas; quo modo in tanta insaniam. sin mihi Cæsar hoc non concedat; 4 video tibi placere illud, me πολιτῶμα de pace suscipere: in quo non extimesco periculum. cum enim tot impendeant, cur non honestissimo 5 deprecisci velim? sed vereor, ne Pompejo quid oneris imponam;

μή μοι γρηγοίρω κεφαλῶν δεινοῖο πλόρου

intorqueat. mirandum enim in modum Cnæus noster Sullani regni similitudinem concupivit. 6 εἰδὼς σοι λέγω 7 nihil ille umquam minus obscure tulit. cum hocne igitur, inquires, esse vis? beneficium sequor, mihi crede, non causam, ut in Milone, ut in. sed hæctenus. Causa igitur non bona est? immo optima: sed ageret (memento) fadissimè. primùm, consilium est, suffocare urbem, & Italiam fame; deinde, agros vastare, urere, pecuniis locupletum non abstinere. sed, cum eadem metuam ab hac parte; si illinc beneficium non sit, rectius putem quidvis domi perpeti. sed ita meruisse illum de me puto, ut ἀχαριστίας crimen subire non audeam. quamquam à te ejus quoque rei iusta defensio est explicata. De triumpho tibi assentior:

quem quidem totum facilè & libenter abjecero. egregiè probo 8 fore, ut, dum agamus, 9 ὁ πῶς ὠραὶ & obrepat: si modò, inquis, satis ille erit firmus. est firmior etiam quàm putabamus. de isto licet bene speres. promitto tibi, si valebit, tegulam illum in Italia nullam relicturum. tene igitur socio? contra mehercule meum iudicium, & contra omnium antiquorum auctoritatem: nec tam ut illa adjuvem, quàm ut hæc ne videam, cupio discedere. noli enim putare tolerabileis horum insanias, nec uniusmodi fore. etsi quid te horum fugit? legibus, iudiciis, Senatu sublato, libidines, audacias, sumtus, egestates tot egentissimorum hominum, nec privatas posse res, nec Rempub. sustinere. 10 abeamus igitur inde qualibet navigatione: etsi id quidem, ut tibi videbitur: sed certè abeamus. sciemus enim, id quod exspectas, quid Brundisii ædum sit. Bonis viris quòd ais probari, quæ adhuc fecerimus, sciri que ab iis 11 nos non profectos, valde gaudeo; si est nunc ullus gaudendi locus. De Lentulo investigabo diligentius: id mandavi Philorimo, homini forti, ac nimium optimati. Extremum est, ut tibi argumentum ad scribendum fortasse jam desit. nec enim alia de re nunc ulla scribi potest; & de hac quid jam amplius inveniri potest? sed quoniam & ingenium suppeditat, (dico mehercule, ut sentio) & amor, quo & meum ingenium incitatur; perge, ut facis, & scribe, 12 quantum potes. In Epirum quòd me non invitas, comitem non molestum, subirafor: sed vale. nam, ut tibi ambulandum, ungendum, sic mihi dormiendum. etenim litteræ tuæ mihi somnum attulerunt.

CICERO ATTICO, S.

¹³ CENANTIBUS pridie Idus nobis, ac noctu quidem, Statius à te epistolam brevem attulit. De I. Torquato 14 quòd modò quaris, non modò Lucius, sed etiam 15 Aulus profectus est; 16 alter multos D. De Reatinorum corona quòd scribis, molestè fero in agro Sabino sementem fieri proscriptionis. 17 Senatores multos esse Romæ, nos quoque audieramus. ecquid potes dicere, cur exierint? in his locis opinio est, conjectura magis, quàm nuntio, aut litteris, Cæsarem Formis A. D. XI. KAL. fore. hic ego vellem habere Homeri illam illam Minervam simulatam Mentori, cui dicerem:

Μέντορ πῶς τ' ἄρ' ἰω. πῶς τ' ἄρ' ἀρρωπύζομαι αὐτὸν; nullam rem umquam difficiliorem cogitavi. sed cogito tamen; nec ero, ut in malis, imparatus. sed cura, ut valeas. puto enim diem tuum heri fuisse.

CÆSAR OPIO, CORNELIO S.

¹⁸ GAUDEO mehercule vos significare litteris, quam valde probetur ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. consilio vestro utar libenter, & hoc libentius, quòd mea sponte facere constitueram, ut quàm lenissimum me præberem; & Pompejum, darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc modo, si possimus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque

que

1. Etsi hoc & feci saepe.] Vulg. & si hoc officium & feci.

2. Ille celeriter.] Codex Tornæsius habet, ille celeriter pes, quem, &c.

3. Mihi quiddam quasi animula restillarunt.] Hæc est scriptura Decurtati; cujus lectiois vestigia quadam existant in Tornæsiano & Victoriano, in illo quidem in hunc modum, mihi quiddam qua stant muta restillarunt; in hoc vero in istum, mihi quiddam qua stant muta est illi arunt. Adrian. Turnebus lib. 1. cap. 21. conjicit, mihi quiddam quasi animi à te instillarunt, vel quasi animatæ. Lambinus sic propius ad scripturam antiquam, mihi quiddam quasi animule instillarunt.

4. Tibi placere illud, me, &c.] Illud, abest à vulgatis.

5. Deprecisci.] Vulg. deprecisci.

6. Εἰδὼς σοι λέγω.] Ex antiquis exemplaribus sic referipit Victorius. prius vulgabatur εἰδὼς λέγω.

7. Nihil ille unquam minus.] Vulg. nihil inquam, ille minus.

8. Fore ut dum agamus.] Malè, iudice Bolio, reposuit Malaspina & hunc sequutus Lambinus, ut dum vagamur.

9. Ὁ πῶς ὠραὶ &.] Hæc emendatio debetur Victorio.

antea legebatur ὁ πῶς ὠραὶ &.

10. Abeamus igitur inde.] Verbum, inde, à libro Bessarionis abest, & ut opinatur Manutius rectè abest.

11. Nos non profectos.] Ita Decurtatus. Manutii verò conjecturam adjuvat Tornæs. qui habet, non profectos: vulg. non profectis.

12. Quantum potes.] Tornæs. quantum potest: unde Lambinus conjicit, quantum pote est.

13. Cenantibus pridie Idus.] II. Idus reponit Lambinus, Malaspina & codices Memmianos, Tornæsianumque sequuntis. Ceterum hæc epistola in libris veteribus à superiore non separatur.

14. Quod modo quaris.] Vulg. quid modo quaris.

15. Aulus.] Ita reposuit Victorius, pro eo quod antea legebatur, Paulus.

16. Alter multos D.] Est hoc à Decurtato. Bosius in nullo ms. lectionem vulgatam, alii multi. reperit. in Tornæsiano erat, alter multos. nota D. aberat.

17. Senatores multos.] Auctoritate antiquorum librorum sic emendavit Victorius, & eiecit spuriam illam lectionem, Senatorum multos.

que victoriam diutius tenere, prater unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. hæc NOVÆ sit ratio vincendi; ut misericordia & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. ¹ De rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi. ² scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. jam duo præfecti fabrum Pompeji in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt. si volent grati esse, debent Pompejum hortari, ut malit mihi esse amicus, quam mihi, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificis effectum est, ut Resp. in hunc statum per veniret.

BALBUS CICERONI IMP. S.

S V. B. E. Postea quam litteras communes cum Oppio ad te dedi, ab Casare epistolam accepi, cujus exemplum tibi misi; ex quibus perspicere poteris, quam cupiat concordiam & Pompejum reconciliare, & quam remotus sit ab omni crudelitate: quod eum sentire, ut debeo, valde gaudeo. De te & tua fide, & pietate idem mehercule, mi Cicero, sentio, quod tu; non posse tuam famam & officium sustinere, ut contra eum arma feras, à quo tantum beneficium te accepisse prædices. Casarem hoc ædem probaturum, exploratum, pro singulari ejus humanitate, habeo: eique cumulatissime satisfacturum te certè scio, cum nullam partem belli contra eum suscipias, neque socius ejus adversarius fueris. atque hoc solum in te, tali & tanto viro, satis habebit, sed etiam mihi ipse sua & concessit voluntate, ne in eis castris essem, quæ contra Lentulum, aut Pompejum futura essent; quorum beneficia maxima habebim: sibi que satis dixit, ⁵ si rogatus urbana officia sibi præstitissem; quæ etiam illi, si vellem, præstare possem. itaque nunc Romæ omnia negotia Lentuli procuro, sustineo; meumque officium, fidem, pietatem his præsto. sed mehercule ⁶ rursus jam abjectam compositionis spem non desperatissimam esse puto; quoniam Casar est ea mente, qua optare debemus. hac re, mihi placet, si tibi videtur, te ad eum scribere, & ab eo præsidium petere, ut petisti à Pompejo, me quidem approbante, temporibus Milonianis. præstabo (si Casarem bene novi) eum prius tuæ dignitatis, quam suæ utilitatis rationem habiturum. Hæc quam prudenter tibi scribam, nescio: sed illud certè scio, me ab singulari amore ac benivolentia, quæcumque scribo, tibi scribere: quod te (ita, incolumi Casare, moriar) tanti facio, ut paucos aque ac te caros habeam. De hac re cum aliquid constitueris, velim mihi scribas. nam non mediocriter laboro, ut utrique ut vis, tuam benivolentiam præstare possis: quam mehercule te præstaturum confido. Fac ut valeas.

BALBUS, ET OPIUS. S. D. M. CICERONI.

N E DUM hominum humilitium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum CONSILIA ex eventu, non ex voluntate, à plerisque probari solent. tamen freti tua humanitate, quod verissimum nobis videbitur, de eo, quod ad nos scripsisti, tibi consilium dabimus: quod si non fuerit prudens, ⁷ at certè ab optima fide & optimo animo proficiet. ⁸ Nos, nisi id, quod nostro judicio Casarem facere oportere existimamus, ut simul Romam venerit, agat de reconciliatione gratiæ suæ & Pompeji, id eum facturum ex ipso cogno vissemus, te hortari

desineremus, ut velles iis rebus interesse, quò facilis, & majorum cum dignitate per te, qui utrique es conjunctus, res tota conficeret: aut si ex contrario putarimus, Casarem id non facturum & eum velle cum Pompejo bellum gerere, sciremus, nequaquam tibi suaderemus, contra hominem, optime de te meritum, arma ferres; sicuti te semper oravimus, ne contra Casarem pugnares. sed cum etiamnum, quid facturum Casar sit, magis opinari, quam scire possimus: non possumus, nisi hoc; non videri eam tuam esse dignitatem, neque fidem omnibus cognitam, ut contra aliterutrum, cum utrique sis maximè necessarius, arma feras: & hoc, non dubitamus, quin Casar pro sua humanitate maximè sit probaturus. nos tamen (si tibi videbitur) ad Casarem scribemus, ut nos certiores faciat, quid in hac re acturus sit: à quo si erit nobis rescriptum, statim, quæ sentiemus, ad te scribemus: & tibi fidem faciemus, nos ea suadere, quæ nobis videntur tuæ dignitati, non Casaris actioni, esse utilissima: & hoc Casarem, pro sua indulgentia in suos probaturum putamus.

CICERO ATTICO, S.

T R I S epistolas tuas accepi postridie Idus. erant autem ⁹ IV. III. pridie Idus datæ. igitur antiquissimæ cuique primum respondebo. Assentio tibi, ut in Formiano potissimum commorem: ⁹ etiam de supero mari, ¹⁰ palpaboque, ut antea ad te scripsi, equoniam modo ¹¹ possum, voluntate ejus, nullam Reip. partem attingere. Quod laudas, quia oblivisci me scripsi ante facta, ¹² & delicta nostri amici: ego verò ita facio. quin ea ipsa, quæ à te commemorantur secus ab eo in me ipsum facta esse, non meminere: tanto plus ¹³ ad me valere beneficii gratiam, quam injuriæ dolorem, volo. faciamus igitur, ut censes, colligamusque nos. ¹⁴ Σοφιστῶν enim simul ut rus decurro, atque in decursu ¹⁵ Γέσσις meas commentari non desino. sed sunt quædam earum perdifficiles ad judicandum. De optimatibus, sit sanè ita, ut vis: sed nosti illud, Διονύσιος & Κωσίου. Titinii filius apud Casarem est. Quod autem quasi vereri videris, ne mihi tua consilia displiceant, me verò nihil delectat aliud, nisi consilium & litteræ tuæ. quare fac, ut ostendis, ne destiteris ad me, quidquid tibi in mentem venerit, scribere. mihi nihil potest esse gratius. Venio ad alteram nunc epistolam: Rectè non credis de numero militum. ipso dimidio plus scripsit Clodia. falsum etiam de corruptis navibus. Quod Consules laudas, ego quoque animum laudo, sed consilium reprehendo. ¹⁵ dispersi enim illorum, actio de pace sublata est; quam quidem ego meditabar. itaque postea Demetrii librum de concordia tibi remisi, & Philotimo dedi. nec verò dubito, quin exitiosum bellum impendat, cujus initium ducetur a fame. & me tamen doleo non interesse huic bello; in quo tanta vis sceleris futura est, ut, cum PARENTEIS non alere nefarium sit, nostri principes antiquissimam & sanctissimam parentem, patriam, fame necandam putent. atque hoc non opinione timeo, sed interfui sermonibus. omnis hæc classis Alexandria, ¹⁶ Colchis, Tyro, Sidone, ¹⁷ Arado, Cypro, Pamphylia, Lycia, Rhodo, Chio, Byzantio, Lesbo, Smyrna, Mileto, Coo, ad intercludendos com-

1. De rebus.] Vulg. de his rebus.

2. Scilicet meo instituto.] Sed & meo instituto, duos miss. Palat. rectissime habere ait Junius.

3. S. V. B. E.] Lambinus & Bosius ita legunt, Rivium sequuti, sed & idem conjecerat etiam Manutius, nisi quod E omiserat.

4. Concessit voluntate.] Sic Lambinus & Bosius ex miss. vulgò bonitate.

5. Si rogatus urbana officia.] Vulg. si rogatus.

6. Rursus jam abjectam.] Vulg. rursus jam abjectam.

7. At certè ab optima.] Vulg. & certè ab optima.

8. Nos, nisi id, quod nostro judicio.] Codd. Memmiani neque, nos, habent, neque id; verumtamen, id, fanditus quidem delet Lambinus, nos, autem retinet, quia in aliis libris reperitur.

9. Etiam de supero.] Ita miss. unus Urini vulg. & jam.

10. Palpaboque.] Hæc est scriptura Decurt. Bellarion. & Cavale. Aliorum libri, palpaboque, ex quo Faërnus prælabor faciebat. Vulgò prælabor. Manutius legit, Balboque, ut antea ad te scripsi, equo-

nam modo, &c. Lambinus ferè ita, nisi quod particulam, ut, omittit.

11. Possum.] Ita Faërnus antea habebatur possim.

12. Et delicta nostri amici.] Vulg. & delicta nostri amici.

13. Ad me valere.] Vulg. apud me valere.

14. Σοφιστῶν enim, simul ut rus.] Partim conjectura, partim ope Decurtati qui hæc verba sic refert, *σφιστῶν enim simul ut rus decurro, atque in decursu, &c.* Ita emendavit Bosius, idque laudante Junio. Bellarionis, Cavale. Tornæi. & aliorum libri, *σφιστῶν enim similis rus decurro.* Ant. Augustinus unus, in *vultu*, mutabat: Ex hæc tamen lectione Lambinus & Turnebus d. cap. 21. sententiam aliquam probabilem elici posse putant. vulg. *σφιστῶν enim similis rus decurro.*

15. Dispersi enim illorum.] Urini ms. *disperione*: alii *discessu*.

16. Colchis, Tyro.] Junius ex conjectura legit *Dioleis, Tyro, Sidone, &c.*

17. Arado.] Vulg. *Andro*.

commeatus Italiae, & ad occupandas frumentarias provincias comparatur. ¹ at quam veniet iratus! & iis quidem maximè, qui eam maximè salvam volebant, quasi relictus ab iis quos reliquit. itaque mihi dubitanti, quid me facere par sit, permagnum pondus affert benivolentia erga illum; qua dempta PERIRE melius esset in patria, quam patriam servando evertere. De Septentrione planè ita est. metuo, ne vexetur Epirus. sed quem tu locum Graeciae non direptum iri putas? praedicat enim palam, & militibus ostendit, se largitione ipsa superiorem, quam hunc fore. Illud me praecclare admones, cum illum videro, ne nimis indulgenter, & ut cum gravitate potius loquar. planè sic faciendum. Arpinum, cum eum convenero, cogito, ne forte, aut absim, cum veniet, aut cursem huc illuc via deterrima. Bibulum, ut scribis, audio venisse, & redisse pridie Idus. Philotimum, ² ut ais epistola tertia, expectabas. at ille Idibus à me profectus est. eò seriùs ad tuam illam epistolam, cui ego statim rescripseram, redditae sunt meae litterae. De Domitio, ut scribis, ita opinor esse, ut & in Cossano sit, & consilium ejus ignoretur. Iste omnium turpissimus & sordidissimus, qui Consularia comitia à Praetore ait haberi posse, ³ est ille quidem, qui semper in Rep. fuit. itaque nimirum hoc illud est, quod Caesar scribit in ea epistola, cujus exemplum ad te misi, se velle ut CONSILIO meo: age, esto hoc commune: GRATIA: ineptum id quidem; sed, puto, hoc simulat ad quasdam Senatorum sententias. DIGNITATE, fortasse sententiae Consularis. illud extremum est, OPE OMNIUM RERUM. id ego suspicari coepi tum ex tuis litteris, aut hoc ipsum esse, aut non multo secus. nam permagni ejus interest, rem ad interregnum non venire. id assequitur, ⁴ si per Praetorem Consules creantur. nos autem in libris habemus, non modò Consules à Praetore, sed ne Praetores quidem creari jus esse, idque factum esse numquam. Consules, eò non esse jus, quòd majus imperium à minore rogari non sit jus: Praetores autem, cum ita rogentur, ut collegae Consulium sint, quorum est majus imperium. aberit non longè, quin hoc à me discerni velit, neque sit contentus Galba, Scaevola, Cassio, Antonio.

τίτε μοι χίνοι ἑρπετα χθόν.

sed quanta tempestas impendeat, vides. Qui transierint Senatores, scribam ad te, cum certum habebò. De re frumentaria rectè intelligis; quae nullo modo administrari sine vestigiis potest: nec sine causa & eos, qui circum illum sunt, omnia postulantis, & bellum nefarium times. Trebatium nostrum, esse, ut scribis, nihil bene sperat, tamen videre sanè velim: quem fac horteris, ut properet. opportunè enim ad me ante adventum Caesaris venerit. De Lanuino, statim, ut audiavi Phameam mortuum, optavi, si modo esset futura Respublica, ut id aliquis emeret meorum: neque tamen de te, qui maximè meus, cogitavi. ⁵ sciebam enim te quoto anno, & quantum in solo, solere

quaerere: neque solum Romae, sed etiam Deli tuum digamma videram. verumtamen ego illud, quamquam est bellum, minoris aestimo, quam aestimabatur Marcellino Consule, cum ego istos hortulos propter domum, Antii quam tum habebam, jucundioris mihi fore putabam, & minore impensa, quam si Tusculanum refecissem. volui M. S. Q. egi per praedem ille daret, Antii cum haberet venale: noluit. sed nunc omnia ista jacere puto propter nummorum caritatem. mihi quidem erit aptissimum, vel nobis potius, si tu emeris. sed ejus demencias cave contemnas. valde est venustum. quamquam mihi ista omnia jam addicta vastitati videntur. Respondi epistolis tuis: sed ⁶ expecto alias. nam me adhuc tuae litterae sustentant. ⁷ D. Liberalibus.

CICERO ATTICO, S.

10

Nihil habebam, quod scriberem. neque enim novi quidquam audieram, & ad tuas omnes rescripseram pridie. sed, cum me *agritudo* non solum somno privaret, verum ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur, tecum ut quasi loquerer, in quo uno acquiesco, hoc nescio quid, nullo argumento proposito, scribere institui. Amens mihi fuisse videor à principio, & me una haec res torquet, quòd non, omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompejum tamquam unus manipularis *secutus* sim. vidi hominem XIV. KAL. Febr. plenum formidinis. illo ipso die sensi, quid ageret. numquam mihi postea placuit; nec unquam aliud in alio peccare destitit. nihil interim ⁸ ad me scribere, nihil nisi fugam cogitare. quid quaeris? sicut ⁹ *ὅν τοῖς ἑρωτικῶς* ¹⁰ alienant ruri immundae visu, illis unde unde decor sit: sic me illius fugae, negligentiaeque deformitas avertit ab amore. nihil enim dignum faciebaturque ejus fugae comitem me adjungerem. nunc emergit amor; nunc desiderium ferre non possum; nunc mihi nihil libri, nihil litterae, nihil doctrina prodest: ¹¹ ita dies & noctes, tamquam avis, illam mare prospecto; evolare cupio. ¹² do, do poenas temeritatis meae: etsi quae fuit illa temeritas? quid feci non consideratissime? si enim nihil praeter fugam quaereretur, fugissem libentissime: sed genus belli crudelissimi & maximi, quod, nondum vident homines, quale futurum sit, perhorruì. quae minae municipiis? ¹³ quae nominatim viris bonis? quae denique omnibus, qui remansissent? quam crebro illud, *Sulla potuit, ego non potero?* mihi autem haeserunt illa: MALE Tarquinius, qui Porcenam, qui Octavium ¹⁴ Mamilium contra patriam; impiè Coriolanus, qui auxilium petiit à Volscis; rectè Themistocles, qui mori maluit; nefarius Hippas, Pisistrati filius, qui in Marathonica pugna cecidit, arma contra patriam ferens. at Sulla, at Marius, at Cinna rectè, immo jure fortasse. sed quid eorum victoria crudelius? quid funestius? hujus belli genus fugi, & eo magis, quòd crudeliora etiam cogitari, & parati videbam. me, quem nonnulli conservatorem istius urbis, ¹⁵ quem parentem esse dixerunt, Getarum, & Armeniorum, &

1. At quam veniet iratus!] Haec correctio est à Victorio, pro eo quod antea erat, ad quam veniet iratus.

2. Ut ais epistola tertia.] Victorius emendat, ex antiquis libris, ut alius epistola tertia, &c.

3. Est ille quidem qui.] Est idem qui, habent vulg.

4. Per praetorem.] Vulg. per praetores; ut & infra à praetore, pro à praetoribus.

5. Sciebam enim te quoto anno.] Proximè ad Turnebi conjecturam haec verba refert Decurtatus; sciebam enim te quoto anno & quantum in solo solere quaerere, neque solum Romae, sed etiam Deli tuum Digamma videram: Manutius, sciebam enim te quoto anno & q. i. f. f. g. neque solum Romae, sed etiam Delicium digamma, &c. vulg. sciebam enim te de quoto anno, &c. pro, Deli tuum Digamma, conjiciunt quidam, tuum diagraamma.

6. Expecto alias.] Ut in codd. Malaspinae, sic in Scidis legebatur, sed expecto alias; in Crusellino alias tuas: ita, vox illa, tuas, vulgò irrepit &, alias, exulavit haec tenus.

7. D. Liberalibus.] Ita reposuit Victorius, antea deerat littera D. id est Data: Junius verò post sustentant, scribit Vale, & sequentem epistolam sic inchoat; De Liberalibus, &c.

8. Ad me scribere.] Locum hunc correxit Manutius ex antiquo libro Alberti Ferri, cum antea, scire, legeretur, quod retinet Junius.

9. Ἐν τοῖς ἑρωτικῶς alienantur immundio.] Perplacet Cl. Dausqueio Lamb. alienant, quod orationis *σωπέρτα* pene flagitat.

10. Alienant ruri immundae visu, illis unde unde decor sit.] Ita Decurtatus Bossi, nisi quod unde non geminatur. Lanibinus etiam legit alienant. in ceteris sequitur vulgatam scripturam quae habet, alienantur immundae, insulse, indecorae. Junius ex mss. duobus Palat. restituit, alienant, ut immunde, insulse, indecore sit. corruptam lectionem sui hanc refert Victorius, alienantur immundè iasulis unde decorè sit.

11. Ita dies & noctes.] Vulg. itaque.

12. Do, do poenas.] Alterum do deest in vulgatis.

13. Quae nominatim.] Ita restituit Victorius, ex corrupta antiquioris sui scriptura, quae erat, nomina etiam. Vulg. ante Victorium, quae noram etiam.

14. Mamilium.] Vulg. Manilium.

15. Quem parentem.] Putarit legendum Lanibinus, quem patriae parentem, &c.

& Colehorum copias ad eam adducere? me meis civibus famem, vastitatem inferre Italiae? Hunc primum mortalem esse, deinde etiam multis modis posse extinguere cogitabam: urbem autem, & populum nostrum servandum ad immortalitatem quantum in nobis esset, putabam; & tamen spes quaedam me obtentabat, fore; ut aliquid conveniret potius, quam aut hic tantum sceleris, aut ille tantum flagitii admitteret. ¹ alia res nunc tota est, alia mea. Sol, ut est in tua quadam epistola, excidisse mihi è mundo videtur. Ut *ezroto*, dum anima est, spes esse dicitur; sic ego, quoad Pompejus in Italia fuit, sperare non destiti. ² haec, haec me fefellerunt; & ut verum loquar, aetas jam à diurnis laboribus devexa ad otium, domesticarum me rerum delectatione molliit. nunc, ³ si vel periculosè experitundum erit, experiar certe, ut hinc avolem. ante oportuit fortasse. sed ea, quae scripisti, me tardarunt, & auctoritas maxime tua. nam cum ad hunc locum venissem, ⁴ evolvi volumen epistolarum tuarum, quod ego sub signo habeo, servoque diligentissimè. erat igitur in ea, quam x. Kalend. Febr. dederas, hoc modo, SED VIDEAMUS, ET CNAEUS quid agat, & illius rationes quorsum fluant. Quod si isse Italiam relinquet; faciet omnino male, & ut ego existimo, ΑΛΟΓΙΣΤΩΣ: sed tum demum consilia nostra commutanda erunt. Hoc scribis post diem quartum, quam ab urbe discessimus. deinde viii. Kalend. Febr. TANTUM-MODO CNAEUS nosser, ne, ut urbem ΑΛΟΓΙΣΤΩΣ reliquit, sic Italiam relinquat. eodem die das alteras, quibus mihi consulenti planissimè respondes. est enim sic, SED VENIO ad 5 consultationem. Tunc, si CNAEUS Italia cedit, in urbem redeundum puto: ⁶ quae enim finis peregrinationis? hoc mihi planè hæc: & nunc ita video, infinitum bellum, 7 junctum miserima fuga; quam tu peregrinationem ⁸ ὑποκρίσει. Sequitur *ἔρεσις* vi. Kalend. Februar. EGO, si Pompejus manet in Italia, nec res ad pacem venit, longius bellum puto fore: sin Italiam relinquat, ad posterum bellum ΑΣΠΟΝΔΟΝ serui existimo. Hujus igitur belli ego particeps & socius & adiutor esse cogor; quod & ἄπορον, & cum civibus. Deinde vii. Idus Februar. cum jam plura audires de Pompeii consilio, concludis epistolam quamdam hoc modo, EGO QUIDEM TIBI NON SIM AUCTOR, si Pompejus Italiam relinquat, te quoque profugere. summo enim periculo facies, nec Reip. proderis; cui quidem posterius poteris prodesse, si manseris. Quem Φιλόπυλον, ac πολίτευον hominis prudentis ⁹ & amici, tali admonitu, non moveret auctoritas? Deinceps iii. Idus Februar. iterum mihi respondes consulenti sic, QUOD QUÆRIS à me, ¹⁰ fugam nec fidam, an moram descedam utiliorem putem: ego vero in presentia subitam discessum, & precipitem profectio-

cum tibi, tum ipsi CNAEO inutilerz, & periculosam puto: & satius esse existimo, vos dispersitos, & in speculis esse. sed mendius fidus ¹¹ turpe nobis puto esse, de fuga cogitare. Hoc curpe CNAEUS noster biennio ante cogitavit; ita Sulaturit animus ejus, & ¹² proscripturiz diu. Inde, ut opinor, cum tu ad me quadam ¹³ ἠνικώτερον scripisses, & ego mihi à te quadam significari putassem, ut Italia cederem; detestaris hoc diligenter xi. Kalend. Mart. EGO vero nulla epistola significavi, si CNAEUS Italia cederet, ut tu una cederes: aut, si significavi, non dico fui inconstans, sed demens. In eadem epistola alio loco, NIHIL relinquatur, nisi fuga: cui te socium neutiquam puto esse oportere, nec umquam putavi. Totam autem hanc deliberationem evolvis accuratius in litteris iix. Kalend. Mart. datis. Si M Lepidus, & L Volcatius remanent, manendum puto, ita ut, si saluus sit Pompejus, & constiterit alicubi, ¹⁴ hanc νεκύν relinquant, & te in certamine vinci cum illo facilius pariaris, quam cum hoc in ea, quae perspicitur futura, colluvie regnare. Multa disputata huic sententiae convenientia. inde ad extremum. QUID si, inquit, Lepidus, & Volcatius discedunt? Plane ΑΠΟΡΩ. Quod evenerit igitur, & quod egeris, id ¹⁵ ΣΤΕΡΚΤΕΟΝ putabo. Si tum dubitabas, nunc certè non dubitas, istis inanebantibus. Deinde in ipsa fuga v. Kal. Mart. INTEREA non dubito, quin in Formiano mansurus sis. commodissime enim τὸ μέλλον ibi ὑπεραδελφής: A. D. Kal. Mart. cum ille quintum jam diem Brundisii esset, TUM poterimus deliberare, non scilicet integrare, sed certe minus infracta, quam si una projeceres te. Deinde iv. Nonas Mart. ¹⁶ ὑπὸ τῷ λήψιν cum breviter scriberes, tamen ponis hoc, CRAS scribam plura, & ad omnia, hoc tamen dicam non pœnitere me consilii de tua mansione: & quamquam magna sollicitudine, tamen, quia minus mali puto esse, quam in illa profectioe, maneo in sententia, & gaudeo te mansisse. Cum verò jam angerer, & timerem, ne quid à me dedecoris esset admiffum; iii. Nonas Mart. TAMEN, te non esse una cum Pompejo, non fero moleste. postea si opus fuerit, non erit difficile; & illi, quoquo tempore fiet, erit ἀσπέρσον. sed hoc ita dico, si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera agat, sincere, temperate, prudenter; valde videro, & consideratius utilitati nostrae consulerò. vii. Idus Mart. scribis Peduceo quoque nostro probari, quòd quierim, cujus auctoritas multum apud me valet. His ego tuis scriptis me consolor, ut nihil à me adhuc delictum putem. tu modo auctoritatem tuam defendito; ¹⁷ adversus me, nihil opus est: sed consciis ego aliis. ego, si nihil peccavi, reliqua tuebor. ad ea tute hortare, & me omnino tua cogitatione adjuva. Hic nihil dum de re ditu Cæsaris audiebatur. Ego his litteris hoc tamen profeci; perlegi omnes tuas, & in eo acquievi.

CI-

1. Alia res nunc tota est, alia mea.] Libris suis auctoribus ita scribit Bofius. Lambinus, Memm. Malasp. Tornæf. sequutus edidit, alia mens mea; mallet tamen sic legi, alia respublice nunc causa est, alia mea.

2. Haec, haec me fefellerunt.] Geminatur pronomen haec in Scidis & Tornæf.

3. Si vel periculose.] Ita Decurtatus: Tornæf. verò, si vel periculose, unde conjecerat ipse Lambinus, si vel, &c. Manutius & Paënnus corrigunt, si vel periculo. Manutius etiam existimat posse legi, si sine periculo. Memmius legebat ex veteribus libris nonnullis, nunc si vel cum periculo: Vulg. sine periculo.

4. Evolvi.] Lambinus legit, revolvi.

5. Consultationem. tunc, si CNAEUS.] Vulg. consultationem tuam. Si CNAEUS.

6. Quae enim finis.] Vulg. qui enim finis.

7. Junctum miserima fuga.] Vulg. miserima fuga.

8. ὑποκρίσει.] Ita restituit Victorius, pro eo quod habebatur prius, ὑποκρίσεων appellat.

9. Et amici, tui.] Legendum forte videtur Lambino, amici tui, &c.

10. Fugam nec fidam, an moram descedam.] Bofius hæc partim conjectura, partim ex Decurt. & Crusell. emendavit. videatur Ternebus lib. i. Advers. cap. 21. vulg. fugam ne fidam an moram

deserendam. Bessarionis & Cavalcantis libri, pro deserendam, habent defendam: unde conjicit Manutius, fugamne scdam, an moram desidem. Junius Mutatione ferè nulla, ex (ut ait) mss. Palat. sic legit, fuga ne fidem, an moram deserendam, utiliorem putem, &c.

11. Turpe nobis.] Ant. August. & Manutius rectius ducunt, vobis.

12. Proscripturiz diu.] Vulg. proscripturiz jam diu.

13. Γενικώτερον.] Debetur & hæc correctio Victorio; antea legebatur ἀρρηκώτερον.

14. Hanc νεκύν.] Hæc quoque emendatio est Victorii: prius erat hanc ἢ σκείνα.

15. Στερκτέον.] Vulg. σερητέον.

16. ὑπὸ τῷ λήψιν.] Sic reposuit Victorius ex mss. suis pro eo quod vulgabatur ἐν ἀπολογία τινι.

17. Adversus me nihil opus esset, sed consciis ego aliis.] Ita Bofius (quem sere per omnia sequitur Junius) emendat hanc corruptam Decurtati lectionem, adversus me nihil opus est, consciis ego aliis. vulg. adversus me nihil opus esse, consciis ego aliis. Lambinus verò legit: Tu modo auctoritatem tuam defendito adversus me: adversus alios nihil opus est. si mihi nullius culpa conscius sum ego, nihil peccavi, &c.

11

CICERO ATTICO, S.

LENTULUM nostrum scis Puteolis esse: quod cum è viatore quodam esset auditum, qui se diceret cum in Appia, cum is paullum læticam aperuisset, cognosse, etsi vix verisimile, misi tamen Puteolos pueros, qui peruestigant, & ad eum litteras. inventus est vix in hortis suis se occultans, litterasque mihi remisit, nonnisi gratias agens Cæsari: de suo autem consilio C. Cacio mandata ad me dedisse. eum ego hodie exspectabam, id est 3 XII. Kal. April. Venit etiam ad me Marius & Quinquatribus, homo mercede, ut mihi visus est; temperatus & prudens: existimatus quidem est semper auctor otii. quam ille hæc non probare mihi quidem visus est! quam illam *δεινίαν*, ut tu appellas, timere! huic ego in multo sermone epistolam ad me Cæsaris ostendi, eam, cujus exemplum ad te antea misi; rogavique, ut interpretaretur, quid esset, quod ille scriberet, consilio meo se uti velle, gratia, dignitate, operum omnium. respondit, se non dubitare, quin & opem, & gratiam meam ille ad pacificationem quaereret. utinam aliquod in hac miseria Reipub. *πολιτικόν* opus esset & navare mihi liceat. Marius quidem & illum in ea sententia esse confidebat, & se auctorem fore pollicebatur. Prædie autem apud me Crassipes fuerat, qui se prædie Nonas Mart. Brundisio profectum, atque ibi Pompejum reliquisse dicebat: quod etiam, qui 11X. Idus illinc profecti erant, nuntiabant: illa verò omnes, in quibus etiam Crassipes, qui prudentia potis attendere, sermones minacis, inimicos optimatum, municipiorum hostis, meras proscriptio- nes, meros Sullas: quæ Luccejum loqui? quæ totam Græciam? quæ vero Theophanem? & tamen omnis spes salutis in illis est; & ego excubo animo, nec partem ullam capio quietis; & ut has pesteis effugiam, cum dissimillimis nostri esse cupio. quid enim tu illic Scipionem, quid Faustum, quid Libonem prætermisurum sceleris putas? quorum CREDITORES convenire dicuntur. quid eos autem, cum vicerint, in civeis effecturos? quàm verò *μακροψυχίαν* Cnæi nostri esse? nuntiant Egyptum, & Arabiam *ῥοδαίμονα*, & *μεσοποταμίαν* cogitare, Hispaniam abjecisse. monstranturque; quæ falsa esse possunt. sed certè & hæc perdita sunt, & illa non salutaria. Tuas litteras jam desidero. post fugam nostram numquam jam nostrum earum intervallum fuit. Misi ad te exemplum litterarum mearum ad Cæsarem; quibus me aliquid profecturum puto.

CICERO IMP. S. D. CÆSARI IMP.

UT legi tuas litteras, quas à Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem essem; te velle uti con-

filio & dignitate mea, minus sum admiratus: de gratia, & de ope quid significares, mecum ipse quaerebam: spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer: & ad eam rationem existimabam suam aptam esse & naturam & personam meam. quod si ita est; & si qua de Pompejo nostro tuendo, & tibi, ac Reip. reconciliando cura te attingit; magis idoneum, quam ego sum, ad eam causam profecto reperies neminem: qui & illi semper, & Senatui, cum primum potui, pacis auctor fui; nec, sumtus armis, belli ullam partem attingi; iudicavi que eo bello te violari, contra cuius honorem, populi Romani beneficio concessimus, inimici, atque invidi nitentur. sed ut eo tempore non modo ipse fautor dignitatis tuae fui, verum etiam ceteris auctor ad te adjuvandum; se me nunc Pompeii dignitas vehementer movet. aliquot enim sunt anni, cum vos duo delegi, quos præcipue colerem, & quibus essem, sicut sum, amicissimus. Quamobrem à te peto, vel potius omnibus precibus oro, & obtestor, ut in tuis maximis curis aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse in maximi beneficii memoria possim; qua si tantum ad me ipsum pertinerent, sperarem me à te tamen impetraturum. sed, ut arbitror, & ad tuam fidem, & ad Rempub. pertinet, me è paucis, & utriusque vestrum, & ad civium concordiam, per te, quam accommodatissimum, conservari. Ego, cum antea tibi de Lentulo gratias egissem, cum ei salutem, qui mihi fuerat, fuisses tamen, lectis ejus litteris, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate, beneficioque misit, eandem me salutem à te accepisse putavi, quam ille: in quem si me intelligis esse gratum; cura, obsecro, ut etiam in Pompejum esse possim.

CICERO ATTICO, S.

12

LEGEBAM tuas litteras XII. Kalend. cum mihi epistola affertur à Lepta, circumvallatum esse Pompejum, ratibus etiam exitus portus teneri. non mediis fidis præ lacrimis possum reliqua nec cogitare, nec scribere. misi ad te exemplum. miseris nos, cur non omnes fatum illius una exsecuti sumus? ecce autem à Matio & Trebatio eadem: quibus Minturnis obvii Cæsaris tabellarii. torqueor infelix ut jam illum Mucianum exitum exoptem. at quàm honesta, at quàm expedita tua consilia, quàm evigilata tuis cogitationibus, qua itineris, qua navigationis, qua congressus, sermonisque cum Cæsare? omnia tum honesta, tum cauta. in Epirum verò invitatio quàm suavis, quàm liberalis, quàm fraterna? De Dionyio, sum admiratus: qui apud me honoratior fuit, quàm apud Scipionem Pænætius: à quo impurissimè hæc nostra fortuna despecta est. odi hominem, & odo: utinam ulcisci possem: sed illum ul-

tiscen-

1. *Lentulum.*] In vulgata editione hæc epistola unicam constituit cum superiori.

2. *Etsi vix verisimile.*] Vulg. *etsi verisimile.*

3. *XIII. Kal.*] Ita Bosius ex Decurtato: vulg. *XIV.*

4. *Quinquatribus.*] Hoc glossema esse putat Manutius, sed Bosius ostendit probum esse.

5. *Existimatus est quidem semper auctor otii.*] Pro, auctor otii, ms. Victor habet, auctoritati.

6. *In quibus etiam Crassipes.*] Bessarionis liber, in quibus Crassipes erat: pro Crassipes, in Tornæf. & Crusell. Crassipus.

7. *Qui prudentia potis attendere.*] Veteres libri, potius, scripsit Bosius potis, vulg. potuit.

8. *Quid Faustum.*] Est hæc emendatio Victorii, prius ediderant, quid Emagium.

9. *Quam verò μακροψυχίαν Cn.*] Ita restituit Victorius antea pro Cn. legebatur, nec; vulg. quam verò putas μακροψυχίαν.

Magnulus, teste Manutio, μακροψυχίαν, malebat. parum aptè.

est enim μακροψυχία, longanimitas propriè, ut μάκρῃ seu μήκρῃ, longitudo. Interpretatur autem Dausquicus Pompeii patientiam monstri aliquid alere, quod & Cicero metuit. Sic μακροσκελής non est magnis tibiis homo, sed longis, qui, & persilis veteribus dicitur. Neque enim pusillum Pompeii animum notat Tullius, sed patientem ea, quibus mederi non potest, nisi in

Egypto aut Arabia vires firmet augetque. Patientem inquam;

quali modò vertit interpret Actor. Apostol. cap. xxvi. illud S. Paulli; μακροθύμως ἀκροῦσά με: patienter me audias. Sed & magnum animum sis interpretari Latinus loquenti; idque ex variis harum Epistolarum locis, præsertim ex libro x. epist. 7. Nisi forte his amissis, arma Pompejum abiecerum putas; cupis omnem consilium Themistocleum, &c. en Cn. nostri μακροψυχίαν. hæc Stenus Daulqueius.

10. *Ei μεσοποταμίαν.*] Post, Arabiam ῥοδαίμονα mss. Bosii subjiciunt, & μεσοποταμίαν, quomodo ille edendum curavit.

11. *Post fugam nostram, numquam jam nostrum earum intervallum fuit.*] Hinc Ant. Augustinus conjiciebat, numquam jam nostrum earum intervallum fuit. Urfino placeret magis si ita legeretur, numquam tam vastum earum intervallum fuit.

12. *Ipse fautor dignitatis.*] Alii libri auctor. Bosii veteres fautor quod probaret Manutius si in suis exstaret. Urfino autem placet adjuv dignitatis, ut est in suo ms.

13. *Me è paucis, & utriusque vestrum, & ad civium concordiam.*] Hæc est scidarum lectio; vulgo, me & pacis utriusque vestrum, &c. Vocem pacis ut spurium tollit Lambinus: Faërus legit, me & paci utriusque vestrum. Junius in omnibus sequitur Bosium, nisi quod è mss. Pal. adjicit voculam, ad, & legit, à paucis ad utriusque, &c. mss. Urfinus habet, me & pacis utriusque vestrum auctorem & ad civium, &c.

14. *Ecce autem à Matio.*] Vulg. Ecce eadem à Matio.

15. *Despecta est.*] Vulg. despectata est.

Q 9999 2

S. 20

ciscentur mores sui. Tu, quæso, nunc vel maximè, quid agendum nobis sit, cogita. Populi Romani exercitus Cn. Pompejum circumsidet; fossa & vallo septum tenet, fuga prohibet; nos vivimus, & stat urbs ista? Prætores jus dicunt? Aediles ludos parant? viri boni usuras perferibunt? ego ipse sedeo? coner illuc ire, ut infanus? implorare fidem municipiorum? boni non sequentur; leves irridebunt; rerum novarum cupidi, victores præsertim & armati, vim & manus afferent. Quid censes igitur? ¹ ecquidnam est tui consilii ad finis hujus miserimæ vitæ? nunc doleo, nunc torqueor, ² cum quibusdam aut sapiens videor, quod una non irerim, aut felix fuisset. mihi contra. numquam enim illius victoriæ socius esse volui; calamitatis mallem fuisse. quid ego nunc tuas litteras, quid tuam prudentiam, aut benevolentiam implorem? actum est. nulla re jam possum juvari, qui ne quid optem quidem jam habeo, nisi ut aliqua inimici misericordia liberemur. *σὺν ἐστ' ἐτικὸν λόγῳ*, ut opinor, ille de ratibus. quid enim est, quod Dolabella his litteris, quas 111. Idus Mart. à Brundisio dedit, hanc ³ *δὴν κερύειαν* quasi Cæsaris scriberet, Pompejum in fuga esse? eumque primo vento navigaturum? quod valde discrepat ab iis epistolis, quarum exempla antea ad te misi. hic quidem mera scelera loquuntur. sed non erat nec recentior auctor, nec hujus rei quidem melior Dolabella.

CICERO ATTICO, S.

¹³ **T**UAS XI. Kalend. accepi litteras, quibus omnia consilia differs in id tempus, cum scierimus, quid actum sit: & certè ita est: ⁴ nec interim potest quidquam statui, sed ne cogitari quidem. quamquam hæc mihi litteræ Dolabellæ jubent ad pristinas cogitationes reverti. fuit enim pridie Quinquatrus egregia tempestas, qua ego illum usum puro. *Συναγωγὴ* consiliorum tuorum non est à me collecta ad querelam, sed magis ad consolationem meam. nec enim me tam hæc mala angebant, quàm suspicio culpæ, ac temeritatis meæ: eam nullam puro esse: quoniam cum consiliis tuis mea facta & consilia consentiunt. Quod mea prædicatione factum esse scribis magis, quam illius merito, ut tantum ei debere viderer; est ita. ⁵ ego illa extuli semper, & eo quidem magis, ne quid ille superiorum meminisse me putaret: quæ si maxime meminisset; tamen illius temporis similitudinem jam sequi deberem. nihil me adjuvit, cum posset: & postea fuit amicus, ⁶ etiam valde: ecquam ob causam planè nescio. ergo ego quoque illi. qui etiam illud par in utroque nostrum, ⁷ quod ab eisdem illecti sumus. sed utinam tantum ego ei prodesse potuissem,

quantum mihi ille potuit. mihi tamen, quod fecit, gratissimum: nec ego, nunc eum juvare qua re possim, scio: nec, si possem, cum tam pestiferum bellum pararet, adjuvandum putarem. tantum offendere animum ejus hic manens nolo. nec mehercule ista videre, quæ tu potes jam animo providere, nec interesse istis malis possem. fed eo tardior ad discedendum fui, quodd difficile est de discessu voluntario sine ulla spe reditus cogitare. nam ego hunc ita paratum video peditatu, equitatu, classibus, auxilijs Gallorum, quos Matius ⁸ *ἐλαπιζεν*, ut puto; sed certè dicebar, ⁹ peditum *εἰς τοῦ*, equitum sex polliceri sumptu suo annos decem. ¹⁰ sed sit hoc *λάπισμα*. magnas habet certè copias: & habebit, ¹¹ non, ut ille, vestigal, sed *civilium bona*. adde confidentiam hominis; adde imbecillitatem bonorum virorum; qui quidem, quodd illum sibi meritò iratum putant, oderunt, ¹² ut tu scribis, ludum. ac vellem, scribis, quisnam hic significasse te. sedet iste, quia plus ostenderat, quam fecit; & vulgo illum, qui amarunt, non amant. municipia verò, & rustici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. quare ita paratus est, ut, etiam si vincere non possit, quo modo tamen ipse vinci possit, non videam. ego autem non tam *ρητεια* hujus timeo, quàm *πειθαρχία*. *αἰ γὰρ τὴν τυράννων δεήσεις*, inquit *Ἡλιότιον οἶσθ' ὅτι μεμινγθῆναι ἀνάγκη*. ¹³ Illa *ἀλιμύρα* video tibi non probari: quæ ne mihi quidem placebant. ¹⁴ sed habebam in illis & occultationem, & *ὑπηρεσίαν* fidelem: quæ si mihi Brundisii suppetunt, mallem. sed ibi occultatio nulla est. verùm, ut scribis, ¹⁵ cum scierimus. Viris bonis me non nimis excusò. quas enim eos cenas & facere, & obire ¹⁶ scripsit ad me Sextus? quàm lautas? quàm tempestivas? sed sint quamvis boni, ¹⁷ non sunt meliores, quam nos: moverent me, si essent fortiores. De Lanuino Phameæ, eravi: Trojanum ¹⁸ somniabam. id ego volui Q. sed pluris est. istuc tamen cupere emeres, si vitam spem frueri viderem. Nos quæ monstra quotidie intelligamus, ex illo libello, qui in epistolam conjectus est. Lentulus noster Puteolis est *ἀθήμωνων*, ¹⁹ ut Cæcius narrat, quid agat: *Διγτροπὴ* Corfimensem reformidat: Pompejo nunc putat satisfactum: beneficio Cæsaris movetur; sed tamen movetur magis prospecta re. ²⁰ Tene hæc ferre posse? Omnia misera: sed hoc nihil miserius; Pompejus ²¹ N. Magium de pace misit, & tamen oppugnatur; quod ego non credebam: sed habeo à Balbo litteras, quarum ad te exemplum misi: lege quæso, & illud inhumum caput ipsius Balbi,

1. *Ecquidnam est tui consilii ad finis.*] Hæc emendatio est Bosii an ex conjectura, an ex libris parum mihi constat. Manuscriptorum alii habent *ad finis*, alii *ad finis*. Urnsini codex, *ac finis*. Palatini duo, *ad finem*. Victorius existimat patere sententiam si sic legatur: *quid censes igitur, & quidnam est tui consilii? quid? finis hujus miserimæ vitæ.*

2. *Cum quibusdam.*] Ita restituit Victorius ex suis libris, antea legebatur, *quidem*.

3. *Εὐκέρειαν quasi Cæsaris.*] Junius ait mss. unum Palat. delectere vocem *quasi*.

4. *Nec interim potest quicquam statui, sed ne cogitari quidem.*] Sed, abest vulgò. Victorius ait se hunc locum restituisse quum antea legeretur, *nec interim potest non modo statui, sed ne, &c.*

5. *Ego illa extuli.*] Vulg. *illum*.

6. *Etiam valde: ecquam ob causam, planè nescio.*] Sic Decurtatus, vulg. & tam valde, & quam ob causam, planè scio.

7. *Quod ab eisdem illecti sumus.*] Ita se conjectura reposuisse *λαπιζεν* Lambinus. sed ita Cavalcantis libram habere restantur Manutius & Victorius. Memm. codd. Bessarionis, Maffei, & aliorum habent *dilecti*, unde Manutius conjicit legendum *ejecti*.

8. *Εὐλαπιζεν.*] Ita Manutius, Malaspinus, Lambinus, Bosius reposuerunt. Victorius *εὐλαπιζεν* seu *εὐλαπιζεν* legit, quod postremum vulgò receptum est.

9. *Peditum εἰς τοῦ.*] Deerat hic numerus peditum & equitum quem ex Decurtato sic Bosius expressit.

10. *Sed sit hoc λάπισμα.*] Hoc ex antiquo suo reposuit Vi-

ctorius, & rejecit *ψυδὲς* illud *ψυδοσιόδειον*, quod ibi antea habebatur.

11. *Non ut ille vestigal.*] Restituit particulam, *ut*, ante vocem, ille, ex Decurtato Bosius.

12. *Ut tu scribis, ludum. ac vellem, scribis, quisnam hic significasse te. sedet iste, quia plus ostenderat, quam fecit; & vulgo illum, &c.*] Ita Bosius ex Scidis, sed Urnsinus sic legit, & *ut tu scribis ludum: ac bellè scribis quisnam hæc significasset? sed & istum quia plus ostenderat quam fecit, amant; & vulgo illum, &c.* vetus editio habet, *quisnam hic significasset. sed & iste.*

13. *Ἡ ἀλιμύρα.*] Ita Victorius scribendum & orationem pungendam esse docet.

14. *Sed habebam in illis & occultationem.*] Et hunc locum sanavit Victorius. antea habebatur, & *occultè sic omnem*. Junius ex mss. Palat. legit *habebam in illis finem & occultationem*.

15. *Cum scierimus.*] In libro impresso Manutii erat *eum scimus*; unde ille malebat, *cum scimus*.

16. *Scripsit ad me Sextus.*] Faërnus, pro, *Sextus* reponerat, *Cæcius*.

17. *Non sent melioris.*] Legendam fortasse est, ut videtur Lambino, *sint meliores quam nos*.

18. *Somniabam.*] Vulg. *somniaveram*.

19. *Ut Cæcius narrat.*] Vulg. *is ut Cæcium narrat*.

20. *Tene hæc ferre posse.*] Abest à vulg. vocula, *te*, quam Bosius ex Decurtato restituit, in quo hæc verba sic corruptè concipiuntur, *te nec hæc posse ferre*.

21. *N. Magium.*] Et hic & infra impressi habent, *Ca. Magium*.

Balbi, optimi, cui Cnæus noster¹ locum, ubi hortos ædificaret, dedit: quem cui nostrum non sæpe prætulit? itaque miser torquetur. sed, ne bis eadem legas, ad ipsam te epistolam rejicio. spem autem pacis habeo nullam. Dolabella suis litteris, Idibus Mart. datis, merum bellum loquitur. maneamus ergo in illa eadem sententia misera & desperata: quando hoc miserius esse nihil potest.

BALBUS CICERONI IMP. S.

CÆSAR nobis litteras per breves misit, quarum exemplum subscripsi. brevitate epistola scire poteris eum valde esse distentum, qui tanta de re tam breviter scripserit. si quid præterea novi fuerit, statim tibi scribam.

CÆSAR OPPIO CORNELIO S.

AD VII. Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii. misit ad me N. Magium de pace. quæ visa sunt, respondi. hoc vos statim scire volui. cum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. Quomodo me nunc putas, mi Cicero, torqueri, postquam rursus in spem pacis veni, ne qua res eorum compositionem impediatur? namque, quod absens facere possum, opto. quod si una essem, aliquid fortasse proficere possem videri. nunc expectatione crucior.

CICERO ATTICO, S.

MISERAM ad te 4 IX. Kalend. exemplum epistolæ Balbi ad me, & Cæsaris ad eum; ecce tibi, eodem die Capua litteras accepi ab Q. Pedio, Cæsarem ad se pridie Idus Mart. 5 misisse hoc exemplo, Pompejus se oppido tenet. nos ad portas castra habemus. conamur opus magnum, & raultorum d'erum, propter altitudinem maris. sed tamen nihil est quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles facimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

Ubi est illa pax, de qua Balbus scripserat torqueri se? ecquid acerbius? ecquid crudelius? atque 6 eum loqui *ὠδυνητικῶς* narrabat; Cn. Carbonis, M. Bruti se pœnas persequi, omniumque eorum, in quos Sulla crudelis hoc socio fuisset: 7 nihil Curionem se ducere, quod non hic Sulla ducere: fecisse ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset; ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse: queri de Milone per vim expulso: neminem tamen se violaturum, 8 nisi qui arma hæc. contra Bæbium quidem à Curione 111. Id. profectus, homo non infans, 9 sed qui S. ulli non dicat. planè nescio,

quid agam. 10 illinc equidem Cnæum profectum puto. quidquid est, biduo sciemus. 11 A te nihil, ne Anteros quidem, qui à te, litterarum: nec mirum. quid enim est quod scribamus? ego tamen nullum diem prætermitto. Scripta epistola, litteræ inhi ante lucem à Lepta Capua redditz sunt Idib. Mart. Pompejum à Brundisio conscendisse, 12 at Cæsarem A. D. VII. Kalend. Apr. Capuæ fore.

CICERO ATTICO, S.

CUM dedissem ad te litteras, ut scires Cæsarem Capuæ 13 allatæ mihi sunt litteræ eum in Albano apud Curionem v. Kalend. fore. eum cum videro, Arpinum pergam. si mihi veniam, quam peto, dederit, utar illius conditione: sin minùs, impetrabo aliquid à me ipso. ille, ut ad me scripsit, legiones singulas posuit Brundisii, Tarenti, Siponti. claudere mihi videtur maritimos exitus: & tamen ipse Græciam spectare potius, quàm Hispanias. sed hæc longius absunt. Me nunc & congressus hujus stimulat; (is verò adest) 14 & primas ejus actionis horreo. volet enim, credo, s. c. facere: volet Augurum decretum: rapiemur, aut absentes vexabimur: vel ut Consules roget Prætor, vel Dictatorem dicat: quorum neutrum jus est. 15 sed si Sulla potuit efficere, ab interrege 16 ut Dictator diceretur, & Magister equitum, cur hic non possit? nihil expedit, nisi ut aut ab hoc, tamquam Q. Mucius, aut ab illo, tamquam L. Scipio. Cum tu hæc leges, ego illum fortasse convenero. 17 *τέτρα, κώτερον*. ne illud quidem nostrum proprium. erat enim spes propinqui reditus; erat hominum querela. nunc exire cupimus; qua spe reditus, mihi quidem numquam in mentem venit. non modò autem nulla querela est municipalium hominum, ac rusticorum, sed contra metuunt, ut crudelem, iratum. nec tamen mihi quidquam est miserius, quàm remanuisse; nec optatius, quam evolare, non tam ad belli, quàm ad fugæ societatem. sed tu omnia consilia differebas in id tempus, cum sciremus, quæ Brundisii acta essent. scimus nempe: hæremus nihilo minus. vix enim spero mihi hunc veniam daturum: etsi multa assero justa ad impetrandum. sed tibi omnem illius, meumque sermonem, omnibus verbis expressum, statim mittam. Tu nunc omni amore enitere, 18 ut nos cura tua, & prudentia juves, ita subito accurrit, ut ne 19 T. Rebilum quidem, ut constitueram, possim videre. omnia nobis imperatus agenda: sed tamen,

— *ἀλλὰ μὲν αὐτῶς*, ut ait ille,

Ἀλλὰ ἢ καὶ δαίμων ἐπιθήσεται.

quid-

1. Locum, ubi hortos ædificaret.] Ita reposuit Bosius, pro corrupto illo, locum uberem ut hortos ædificaret. Junius ex duobus Palat. locum haberem, ut hortos ædificarem; tertius ms. Pal. habet, ubi, non, ut.
 2. De compositione aliquid me conficere.] Ursinus suspicatur verba, aliquid me conficere, glossema esse.
 3. Proficere possem videri.] Verbum, videri, deest in vulg.
 4. IX. Kal.] Ita Bessarionis liber teste Manutio: vulg. IIX. Kal.
 5. Misisse hoc exemplo.] Vulg. misisse litteras hoc exemplo.
 6. Eum loqui ὠδυνητικῶς narrabat.] Vulg. loqui quidam ὠδυνητικῶς narrat.
 7. Nihil Curionem se ducere facere; quod non hic Sulla ducere: fecisse ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset.] Curionem, pro, Curione posuit Victorius, Bosius verò præter distinctionem, mutavit, fecisset, in fecisse. Junius nihil in textu, distinctionem solam movet hoc modo, quod non hic Sulla ducere, fecisset ad ambitionem: vulgò enim sic distinguitur, quod non hic Sulla ducere fecisset. Ad ambit. Manutius sic conjicit, ab hoc lege de Ambitu nova; quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset, ejctos: ab illo patriæ proditores exilio reductos esse: & hujus conjecturam Lambinus in editionem suam tulit. Ceterum pro proditores, Færnus legebat perditores.
 8. Nisi qui arma hæc. contra.] Ita Bosius ex Scidis: Vulgò nisi qui arma hæc contra, quod Victorius jam ex parte emendaverat, rejiciens duas illas voces, se moverunt, quæ post, contra, legebantur; Junius verò sic distinguit nisi qui arma. Hæc contra Bæbium.
 9. Sed qui S. ulli.] Separavit hic Bosius notam S. à vocabulo qui, quod importunè adhaeret. Manutius commodum existimabat sensum esse si illi distingueretur, sed quis, ulli non dicat. Velus liber Ursini habebat, sed quid si ille non dicat. Tornæf. sed quis illi non dicat:

unde Lambinus olim putaverat emendandum, sed quis illa non dicat. Turnebus libro i. cap. 21. conjicit, sed qui soli non dicat? qui adeatur.
 10. Illinc equidem.] Hic receptam lectionem servat Victorius, ait tamen suam antiquam habere, illinc equidem; quod omnino probat Gifanius, in indice Lucretiano. vulgò illinc quidem.
 11. A te, nihil ne Anteros quidem, qui à te, litterarum.] Conjectura hæc est Bosii, adjuncta corrupta hæc Decurtati scriptura, à te nihil, ne ante post quidem qui à te. Junius hic Bosium sequitur, sed aliquid in distinctionibus mutat. Ceterum Manutius qui hinc novam epistolam orditur, legit, à te nihil, ne ante prorsus quidem quid litterarum. Planè ita vulgus ut Manutius, nisi quod nulla distinct. post vocem nihil. Lambin. à te nihil prorsus, ne ante dies quidem quipaque.
 12. At Cæsarem.] Vulg. ac Cæsarem.
 13. Allatæ mihi sunt litteræ.] Vulg. allatæ mihi sunt Capua litteræ.
 14. Et primas ejus actionis.] Victorius emendavit, prima, quod vulgò receptum est.
 15. Sed si Sulla.] Est à Tornæf. & Crusell. vulgò, & si Sulla.
 16. Ut dictato diceretur & magister equitum.] Lambinus assentitur Malaspina, existimanti hoc totum, & magister equitum, esse delendum, quum à nonnullis miss. absit.
 17. Τέτρα, κώτερον.] Hoc restituit Victorius, qui tamen existimat debere scribi, τέτραδι.
 18. Ut nos cura tua.] Vulg. tuos cura tua.
 19. T. Rebilum.] Tornæf. & Crusell. & Malasp. codd. Trebilum; è quibus T. Rebilum. fecit Bosius. olim formis excusi habebant Trebilium, quam veterem lectionem esse asserit Victorius; nonnulli postea in Trebatium converterunt; Turnebus in T. Ravillium, d. cap. 21.

quidquid egero, continuo scies. Mandata Cæsaris ad Con-
sules & ad Pompejum, quæ rogas, nulla habeo: ¹ quæ
Ægypta attulit, illa è via ² nisi ad te ante: è quibus manda-
ta puro intelligi posse. Philippus Neapoli est, Lentulus
Puteolis. De Domitio, ut facis, sciscitare, ubi sit, quid
cogitet. Quod scribis, asperius me, quam mei patiantur
mores, de Dionysio scripsisse: ³ vide, quàm sim antiquo-
rum hominum. te mediis fidiis hanc rem gravius putavi
laturum esse, quàm me. nam præterquam quòd te mo-
veri arbitror oportere injuria, quæ mihi à quoquam facta
sit; præterea, *te ipsum* quodam modo hic violavit, cum in
me tam improbus fuit? sed tu id quanti æstimes, tuum
judicium est. nec tamen in hoc tibi quidquam oneris im-
pono. ego autem illum malè sanum semper putavi, nunc
etiam impurum & sceleratum puro: nec tamen mihi inimi-
ciore, quàm sibi. ⁴ Philargyro bene curasti, causam
certè habuisti & veram & bonam; reliquum esse me poti-
tius, quàm reliquisse. Cum dedissem jam litteras A. D.
IX. Kalend. quos ⁵ cum Matio pueri, & Trebatio mise-
ram, epistolam mihi attulerunt hoc exemplo;

MATIUS ET TREBATIUS CICERONI IMP. S.

CUM Capua exissemus, in itinere audimus Pompejum
Brundisio A. D. XVI. Kalend. April. cum omnibus
copiis, ⁶ quas habuit, profectum esse: Cæsarem postero die in
oppidum introisse, concionatum esse; inde Romam contendisse;
velle ante Kalend. esse ad urbem, & paucos dies ibi commorari,
deinde in Hispanias proficisci. Nobis non alienum visum est,
quoniam de adventu Cæsaris pro certo habebamus, ⁷ pueros ad
te remittere, ut id tu quamprimum scires. Mandata tua nobis
cura sunt, eaque, ut tempus postularit, agemus. Trebatius
Scævola facit ut antecedit. Epistola conscripta, nuntiatum
est nobis, ⁸ Cæsarem A. D. VIII. Kalend. April. Beneventi
mansurum, A. D. VII. Capua, A. D. VI. Sinuessæ. ⁹ hoc pro
certo putamus.

CICERO ATTICO, S.

CUM, quod scriberem ad te, nihil haberem: tamen,
ne quem diem intermitterem, has dedi litteras. A. D.
VI. Kal. Cæsarem Sinuessæ mansurum nuntiabant. ab eo
mihi litteræ redditæ sunt A. D. VII. Kal. quibus jam opes
meas, non, ut superioribus litteris, opem, expectat. cum
ejus clementiam Corfiniensem illam per litteras collauda-
vissem, rescripsit hoc exemplo.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

RECTE auguraris de me, (bene enim tibi cognitus sum)
nihil à me abesse longius crudelitate. atque ego cum ex
ipsa re magnam capio voluptatem: tum, meum factum proba-

ri ab te, ¹⁰ triumpho gaudio: neque illud me movet, quod ii, qui
à me dimissi sunt, discessisse dicuntur; ut mihi rursus bellum
inferrent: nihil enim malo, quàm & me mei similem esse, &
illos sui. Tu velim mihi ad urbem præstos, ut tuis consiliis,
atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella
tuo nihil scito mihi esse jucundius. hanc adeo habebō gratiam
illi: neque enim aliter facere poterit: tanta ejus humanitas, is
sensus, ea in me est benevolentia.

CICERO ATTICO, S.

TREBATIUM VI. KAL. quo die has litteras dedi, ex-
spectabam. ex ejus nuntio, Matique litteris medita-
bor, quo modo cum illo loquar. ô tempus miserum! nec
dubito, quin à me contendat, ad urbem veniam. Senatum
enim Kalend. velle se frequentem adesse, etiam Formiis
proferri iussit. ergo ei negandum est? ¹¹ sed quid præcipis?
statim ad te perferbam omnia. ex illius sermone statim,
Arpinum me mihi eundum sit, an quòd aliud. Volo Ciceroni
meo togam puram dare. istic puto. tu, quæso, cogita quid
deinde. nam me *hebetem* molestiæ reddiderunt. A Curio
velim scire, ecquid ad te scriptum sit de Tirone. ad me
enim ipse Tiro ita scripsit, ut verear, quid agat. ¹² qui autem
veniunt inde *κινδυνώδεις* nuntiant. sanè in magnis curis
etiam hæc me ¹³ sollicitat. in hac enim fortuna perutilis ejus
& opera & fidelitas esset.

CICERO ATTICO, S.

UTRUMQUE ex tuo consilio. nam & oratio fuit ea no-
stra, ut bene potius ille de nobis existimaret, quàm
gratias ageret: & in eo mansimus, ne ad urbem. illa tefel-
le runt, facilem quòd putamus. nihil vbi minùs. dam-
nari se nostro judicio, ¹⁴ tardiores fore reliquos, si in his
non veniremus, dicere. ego, dissimilem illorum esse cau-
sam. ¹⁵ cum multa; veni igitur, & age de pace. meone, in-
quam, arbitrato? an tibi, inquit, ego præscribam? sic, in-
quam, agam, Senatui non placere in Hispanias iri, nec
exercitus in Græciam transportari; multaque, inquam, de
Cnæo deplorabo. tum ille, ego verò ista dici nolo. ita
putabam, inquam: sed ego ¹⁶ eo nolo adesse, quòd aut *sic*
mihi ¹⁷ dicendum est, aut non veniendum; multaque quæ nullo
modo possem silere, si adessem. summa fuit, ut ille quasi
exitum quærens, ut deliberarem. ¹⁸ non fuit negandum.
ita discellimus. credo igitur hunc me non amare. ad ego
¹⁹ me amavi; quod mihi jam pridem usu non venit. reliqua,
ô dii, qui comitatus! quæ, ²⁰ ut tu soles dicere, *νέχρα*!
in qua era ²¹ Eros scelero. ô rem perditam! ô copias despe-
ratas! ²² quid, quòd Servii filius? quòd Titinii? quot in
his

1. Quæ Ægypta attulit.] Turnebo ita legenti assentitur Bosius. Urfinus ait in veteribus libris esse; quæ descripta attulit. quod etiam vulgati omnes habent.

2. Nisi ad te ante.] E Tornæs. & Crusell. vocem ante repo-
suit Bosius.

3. Vide quam sim antiquorum hominum.] Castigavit ita Victorius. Antea, vide quam sit, legebatur.

4. Philargyro bene curasti.] Verbum curasti, addidit ex Tornæs. & Crusell.

5. Cum Matio pueri.] Vulg. pueros.

6. Quas habuit.] Vulg. quas habuerat.

7. Pueros ad te.] Vulg. pueros tuos ad te.

8. Cæsarem A. D. IX. Kal. April. Beneventi mansurum a. d. VII. Capua a. d. VI. Sinuessæ.] Vulg. sic legitur, Cæsarem ad IX. Kal. Capua ad VII. Sinuessæ.

9. Hoc pro certo.] Vulg. hæc pro certo.

10. Triumpho gaudio.] Ita Lamb. ex Tornæs. & Bosius ex Cru-
sell. Victoriana editio, triumpho & gaudeo.

11. Sed quid præcipis? statim.] Decurtati hæc lectio est, quomodo coniecerat legendum Turnebus libro 1. cap. 21. Victorius scribit, quid præcipis? statim, &c. idque vulgo receptum est. Faërnus & Lambinus reponunt, præcipio; alii præcipio. Urfinus ait ms. unum habere præcipiat. Ante Victorium ubique legebatur, sed quid præcipiat sentiam: quæ lectio proximè accedit ad illam quam Junius se in duobus Palat. reperisse ait, sed quid præcipias, sentiam: & stat.

12. Qui autem veniunt inde κινδυνώδεις nuntiant.] Conjectura hæc est Bosii, adjuncta corrupta hæc lectione Decurtati, in dymodo. Bessa-

rius liber habet, in id modo nuntians; ita & Tornæs. teste Bosio, nisi quod servat, nuntiant. Crusellinus, in dymodo. Lambinus qui ait Tornæsianum habere, qui autem veniunt, inni admodo nuntiant, inde conjicit, qui autem veniunt, inania admodum nuntiant. Junius ait se proximè veterem scripturam reponere, qui autem veniunt, indui modo nuntiant.

13. Sollicitat.] Vulg. sollicitant.

14. Tardiores fore reliquos, si in his non veniremus.] Ita rescripsit Victorius, quum prius legeretur, tardioris fore belli quod cum iis Sinuessam non venerimus. Faërnus legebat, tard. fore rel. si nos non veniremus.

15. Cum multa.] Vulg. quid multa?

16. Eo nolo adesse.] Vulg. ei nolo adesse.

17. Dicendum est, aut non veniendum.] Verba hæc aut non veniendum, ponuntur vulgo post illa, silere, si adessem.

18. Non fuit negandum.] Ita Victorius cum antea legeretur, non fuit rogandum.

19. Me amavi.] Amabo liber Bessarionis.

20. Ut tu soles dicere νέχρα.] Vocem Græcam hic restituit Victor.

21. Eros scelero.] A Decurtato hoc est. Lambinus legit, Eros Celeris; alii, Eros Celeri; alii, oratio Celeris; alii, inter quos Coelius Secundus, Fulvius, & Junius ex duobus Pal. area scelerum. alii *κινδυνώδεις* scelerum. ms. unus Pal. ero scelerum. Hic Fodalirii artes Victorium, ut ipse ingenue fatetur, deficiunt.

22. Quid? quod Servii filius? quod Titinii? quot in his castris.] Hæc scriptura eruta est ex Scidis Tornæs. & Crusell. summo consensu hæc ita referentibus, vulgò, quid? Servii filius quod in his castris.

his castris fuerunt, quibus Pompejus circumfideretur? sex legiones. ¹ multum. vigilat, audeat: nullum video finem mali. nunc certè promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat extremum. Illa tamen? ² *πολιτικῆς* illius est odiosa, quàm pæne præterii; si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum, quorum possēt, ad omniaque esse descensurum. vidisti igitur virum, ut scripseras? ingenuisti? certè. cædo reliqua. quid? continuè ipse? in Pedanum, ego Arpinum. inde exspecto quidem ⁴ *λαλαγεῶσιν* illam tuam. ⁵ tu (malum) inquires, actum ne agas. etiam illum ipsum, quem sequimur, multa sefellerunt. sed ego tuas litteras exspecto. nihil est enim jam, ut antea, **VIDEAMUS HOC QUORSUM EVADAT.** extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim. eo maturiùs agendum est. amabo te epistolam, & *πολιτικῶν* valde tuas litteras nunc exspecto.

CICERO ATTICO, S.

19 **E**GO meo Ciceioni, quoniam Roma caremus, Arpini potissimum togam puram dedi: idque municipibus nostris fuit gratum etsi omnes, & illos, & quâ iter feci, mœstos afflictofque vidi: tam tristis, & tam atrox est *ἀναθηρησις* hujus ingentis mali. ⁶ delectus habentur: in hiberna deducuntur. EA, QUÆ, etiam cùm à bonis viris, cum iusto in bello, cùm modestè fiunt, tamen ipsa per se molesta sunt, quæ censes acerba nunc esse, cùm à perditis, in civili nefario bello, petulantissimè fiant? cave autem putes, quemquam hominem in Italia turpem esse, qui hinc absit. vidi ipse Formiis universos: neque mehercule umquam homines putavi; & noram omneis; sed numquam uno loco videram. Pergamus igitur, quò placet, & nostra

omnia relinquamus. proficiscamur ad eum, cui gratior noster adventus erit, quàm si una fuisset. cum enim eramus in maxima spe; nunc, ego quidem, in nulla: nec, præter me, quisquam Italia cessit, nisi qui hunc inimicum sibi putaret. nec mehercule hoc facio Reip. causa, quam funditus deletam puto: sed ne quis me putet *ingratum* in cum, qui me levavit iis incommodis, quibus idem affecerat: & simul, quòd ea, quæ sunt, aut quæ certè futura sunt, videre non possum. etiam equidem s. c. facta quædam jam puto; utinam in Volcatii sententiam. sed quid referet? est enim una sententia omnium. ⁸ sed erit immitissimus Servius, qui filium misit ad ⁹ effligendum Cn. Pompejum, aut certe capiendum, cum Pontio Titiniano. etsi hic quidem *timoris* causa; ¹⁰ ille verò? sed stomachari definamus, ¹¹ & aliquando sententiam, ut nihil novi, nisi id, quod minimum vellem, spiritum reliquum esse. Nos quoniam superum mare obsidetur, infero navigabimus; & si Puteolis erit difficile, Crotonem petemus, aut Thurios; & boni cives, amantes patriæ, mare infestum habebimus. aliam rationem hujus belli gerendi nullam video. ¹² in Ægyptum nos abdimus. exercitu pares esse non possumus. pacis fides nulla est. sed hæc satis deplorata sunt. Tu velim litteras Cephalioni des de omnibus rebus actis, denique etiam de sermonibus hominum; nisi planè obmutuerunt. Ego tuis consiliis usus sum, ¹³ maximeque quod *gravitatem* in congressu nostro tenui, quam debui; & ad urbem ut non accederem, perseveravi. Quod superest, scribe, quæso, quam accuratissimè, (jam enim extrema sunt) quid placeat, quid censes: etsi jam nulla dubitatio est. tamen, siquid, vel potiùs quidquid veniet in mentem, scribas velim.

M. TUL-

1. *Multum.*] Subjungit Bosius voci *multum* *τελῶσι σιγήν*.
 2. *Κατακλά;*] A Turnebo hanc emendationem se sumisse fatetur Bosius, quo ferè modo legitur in Decurtato & Tornæs. Lamb. tamen pro more suo, ait se ita restituisse. Victorius adnotat antiquos codices habere *κατάκλας*, unde ille facit *κατάκλασις*. prius legebant *κατακλάς*.
 3. *In Pedanum.*] Vulgò in *Puteolanum*.
 4. *ΛΑΛΑΓΕΥΣΑΝ illam tuam.*] In Decurtato erat *ΛΑΛΑΤΕΥΣΑΝ*, ex quo ita rescripsit Bosius. Ceterum si hic omnes omnium codicum varias lectiones referre volemus esset & nostro & lectoris otio abuti: præcipuas quasdam recensēbimus. Junius ait Palat. mss. habere *ἐλλῶ τελευ* *illam tuam*. & ita etiam formis excusus liber habuit, quo usus est Victorius. Turnebus conjiciebat *ἐνατέλλω*. Lambinus edidit *ἐλλῶ τελευ* & ait hanc esse conjecturam Bosii, sibi que valde probari. alii mss. habent *MATEΑΣΑΝ*, alii *ΜΑΛΤΕΥΣΑΝ*, alii *ΛΑΛΑΤΕΥ-*

KAN: alii aliter.
 5. *Tu (malum) inquires.*] Junius ex mss. Palat. *tu mallem, inquiringens actum, &c.*
 6. *Delectus habentur.*] Vulg. *habetur*.
 7. *Videre non possum.*] Ita mss. Bosii, vulg. *potero*.
 8. *Sed erit immitissimus.*] Ita Victorii antiquus codex: Bessario-nis liber habet *injustissimus*, quod præfert Manutius.
 9. *Effligendum.*] Ita Victorii mss. ille tamen retinet vulgatum, *affligendum*.
 10. *Ille verò? sed.*] Et hujus loci restitutionem debemus Victorio, sic enim antea legebatur, *ille vero non. sed, &c.*
 11. *Et aliquando sententiam, ut nihil novi.*] Sic etiam rescripsit Florentinus noster, & delevit vocem *terminemus*, quæ post, sententiam, legebatur.
 12. *In Ægyptum nos abdimus.*] Faërus legebat *abdemus*.
 13. *Maximeque quod gravitatem.*] Vulgò *quod & gravitatem*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM

LIBER DECIMUS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

LERTIO Nonas cum in Laterium fratris venissem, accepi litteras, ¹ & paulum lectis respiravi: quod post has ruinas mihi non acciderat. per enim magni aestimo, tibi firmitudinem animi nostri, & factum nostrum probari. Sexto enim nostro quod scribis probari, ita laetor, ut me quasi patris ejus, cui semper uni ² plurimum tribui, iudicio comprobari putem: qui mihi, quod saepe soleo recordari, dixit olim, ³ Nonis illis, illis Decembribus, cum ego, Sexte, ⁴ quidnam ergo?

*Μὴ μὲν, inquit ille, ἀσπερδεῖ γὰρ καὶ ἀκλειῶς ἀπολοῖ-
μην,*

Ἀλλὰ μὲν ἄρα βέβαια π, καὶ ἑσσομένοισι πύθεσθαι.
ejus igitur mihi vivit auctoritas; & simillimus ejus filius eodem est apud me pondere, quo fuit ille: quem salvere velim jubeas plurimum. Tu tuum consilium etsi non, ⁵ in longinquum tempus differs, (jam enim illum *emptum pacificatorem* perorasse puto; jam actum aliquid esse in confesso Senatorum, ⁶ Senatam non enim puto) tamen ⁷ suspensum me inde tenes, sed eo minus, quod non dubito, quid nobis agendum putes. quid enim Flavio legionem & Siciliam ⁸ dari scribas, & id jam fieri? quæ tu scelera partim parari, & jam cogitari, partim ex tempore futura censes? ego vero Solonis, popularis tui, ut puto, etiam mei, legem negligam, qui *CAPITE SANXIT, SI QUI IN SEDITIO-
NE* ⁹ NON ALTERIUS UTRIUS PARTIS FUISSET; nisi tu aliter censes; & hinc abero & filii. sed alterum mihi est

certius: nec præripiam tamen; expectabo tuum consilium & eas litteras, nisi alias jam dedisti, quas scripsi, ut ¹⁰ Cephioni dares. Quod scribis, non quo alicunde audieris, sed te ipsum putare. ¹¹ me attractum iri, si de pace agatur: mihi omnino non venit in mentem, quæ possit actio esse de pace, cum illi certissimum sit, si possit, exspoliare exercitu, & provincia Pompejum. ¹² nisi forte iste *summarius* ei potest persuadere, ¹³ ut, dum oratores erant, & redeant, quiescat. nihil video, quod sperem, aut quid jam putem fieri posse; sed tamen ¹⁴ hominis hoc ipsum *probi* est *ἐκμαγῶν*. Est *ἡ πολιτικωτάτων σκεμμάτων*, VENIENDUM-
NE SIT IN CONSILIUM TYRANNI, SI IS ALIQUA DE RE BONA DELIBERATURUS SIT. quare, si quid ejusmodi evenerit, ut arcesamur: (quod equidem non curo: quid enim essem de pace dicturus, dixi; ipse valde repudiavit) sed tamen, si quid acciderit, quid censeas mihi faciendum, utique scribito. nihil enim mihi adhuc accidit, quod majoris consilii esset. Trebatii, boni viri & civis, verbis te gaudeo delectatum: ¹⁵ itaque ista crebra *ἐκφώνησις ὑπέροχ*, me sola adhuc delectavit. Litteras tuas vehementer expecto, quas quidem credo jam datas esse. Tu cum Sexto servasti gravitatem eandem, quam mihi præcipis. Celer tuus *disertus* magis est, quam sapiens. De juvenibus, quæ ex Tullia audisti, vera sunt. ¹⁶ M. Antonii istud, quod scribis, non mihi videtur tam re esse triste, quam verbo. ¹⁷ hæc est *ἄλη*, in qua nunc sumus, mortis instar: ¹⁸ aut enim, mihi libere inter malos *πολιτῶτερον* fuit, aut vel periculosè cum bonis. aut nos temeritatem bonorum se-
qua-

1. *Et paulum lectis respiravi.*] Ante verbum, *respiravi*, legitur in Tornæsiano, Decurtato, & Crusellino, *lectis*, quam lectionem sinceram putat Bofius: in vulgata editione deest.

2. *Plurimum tribui.*] Vulg. *tribui plurimum*.

3. *Nonis illis, illis Decembribus.*] Ita jusserrat edi Victorius repetita voce, *illis*, quæ tamen librorum culpa in ipsius editione semper tantum legitur, ut etiam in vulgata.

4. *Quidnam ergo?*] *Μὴ μὲν, inquit ille, ἀσπερδῶ.* Et locum hunc, auxilio veteris codicis, antea corruptum & deminutum restituit idem Victorius. Junius tamen magis probat Decurtatam mss. Palat. lectionem, *μη μὲν, inquit ille, ἀλλὰ μὲν γὰρ βέβαια π, καὶ ἑσσομένοισι πύθεσθαι.*

5. *In longinquum tempus.*] Vulg. *in longum tempus*.

6. *Senatam non enim puto.*] Statim post hæc verba, *in confesso Senatorum*, subjicitur in Decurtato, *Senatam non enim puto*, & ita edidit Bofius. à Tornæsiano & Crusell. vox, *Senatam*, aberat, cetera comparebant.

7. *Suspensum me inde tenes.*] Codices Tornæsian. & Crusell. *suspensum meum detenes*; correxit Bofius, *suspensum me inde tenes*.

8. *Dari scribas.*] Bofius edidit istud ut referebant antiqui libri.

9. *Non alterius utrius.*] Sic mss. Bezar. vulg. *non alterutrius*.

10. *Cephioni.*] Ita legi debet hic infra; vulg. *Cephaloni*.

11. *Me attractum iri si de pace agatur.*] Manutius ex Beffarionis mss. sic legit. Victorii vetus exemplar, *si de ea re agatur*, habet; receptam tamen lectionem non sprevit.

12. *Nisi iste summarius.*] Bofii hæc est conjectura ex depravata Decurtati lectione, *summaris*. *Numatius*, videtur Manutio esse legendum; sed Lambino magis placet antiqua scriptura, *summaris*, vel etiam *summarius* ex Bofii conjectura; cui assentitur Junius. vulg. *summarius*; sed quid sibi id vellet ignorabat Victorius.

13. *Ut dum oratores eant & redeant, quiescat.*] Beroaldi est emendatio Victorio referente, cui non improbat. antea legebatur, *ut dum oratores cantent, videant, quiescat*.

14. *Hominis hoc ipsum probi est ἐκμαγῶν.* *Ἐστ τῶν πολιτικωτάτων.*] Fœdam maculam hinc deterfit Bofius, ope Decurtati, qui sic hæc verba referebat, *hominis hoc ipsum probi est & magium*. *Ἐστ τῶν*; &c. unde non inscite pro *& magium*, reposuit *ἐκμαγῶν*. Muretus autem ex veteris libri auctoritate sic legit; *sed tamen hoc ipsum est unum τῶν πολιτ.* &c. nec dubitabat, hanc scripturam vulgatæ illi vocum alienarum adjectione depravatæ, ut ait, esse antefereendam. vulgo *hoc ipsum probi est & magnum sit τῶν, &c.*

15. *Tu quoque ista crebra ἐκφώνησις ὑπέροχ, me sola, &c.*] Hujus Sebastiani Corradi conjecturæ se auctorem professus est Turnebus lib. xiix. c. 9. & alii, referente Lambino. Victorius cum huic malo moderi non posset, antiquam scripturam retulit *ἐκφώνησις τέρπει*, quam etiam Junius, uno consensu mss. Palat. retinere ait; sed tamen priorem lectionem mutare non ausus.

16. *M. Antonii.*] Hic locus non vacat suspitione mendæ; nam in Tornæsiano pro *M. Antonii* scriptum est, *Macum*. In Scidis totum hoc erasum est. Putat Bofius Græcum aliquod verbum sub cortice harum vocum latere. Junius ait mss. alios habere, *Macum*, alios *Maconi*. unde reponit, *μικκόν*, Doricè pro *μικρόν*.

17. *Hæc est ἄλη.*] Ita mss. habere testatur Victorius, sed tamen duplicato λ, vitiosè; prius legebatur, *hæc est ἄλωσις*. Mureto autem dubium non est quin legi debeat, *hæc est ἄση*. qui consulatur lib. x. Var. lect. cap. 12.

18. *At enim mihi liberè.*] Junius ex mss. Palat. fide, legit, *aut enim nihil liberè*: hancque ait esse germanam Ciceronis lectionem.

quamur: aut audaciam improborum insectemur. utrumque periculosum est. ¹ at, hoc, quod agimus, ² nec turpe, nec tamen tutum. Istum, qui filium Brundisium de pace misit (de pace idem sentio quod tu; *simulationem* esse apertam, parari autem bellum acerrimè) ³ legatum in non arbitrator; cujus adhuc, ut optavi, mentio facta nulla sit. eo minus habeo necesse scribere, aut etiam cogitare, quid sim facturus, ⁴ si acciderit, ut legarer.

2 CICERO ATTICO, S.

EGO cum accepissem tuas litteras Nonis April. quas Cephalio attulerat, esseque Minturnis postridie mansurus, & inde protinus; sustinui me in Arcano fratris, ut, dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco essemus, agerenturque nihilo minus, quæ sine nobis agi possunt. *ἡ λαλαγέουσα* jam adest, & animus ardet; nec est quicquam, quo, & qua. sed hæc nostra erit cura & peritorum. tu tamen, quod poteris, ut adhuc fecisti, nos consiliis juvabis. res sunt inexplicabiles. *fortuna* sunt committenda omnia. sine spe conamur ulla. si melius quid acciderit, mirabimur. Dionysium nolim ad me profectum: de quo ad me Tullia mea scripsit. sed & tempus alienum est; & homini non amico nostra incommoda, tanta præsertim, *spectaculo* esse nollem: cui te meo nomine inimicum esse nolo.

CICERO ATTICO, S.

CUM, ⁶ quod scriberem, plane nihil haberem, hæc autem reliqua essent, quæ scire cuperem; profectusne esset, quo in statu urbem reliquisset; in ipsa Italia quem cuique regioni, aut negotio præfecisset; ⁷ equi essent ad Pompejum & ad Consules ex s. c. de pace legati; ⁸ cum igitur hæc scire, dedita opera has ad te litteras misi. feceris igitur commodè, mihi que gratum, si me de his rebus, & si quid erit aliud, quod scire opus sit, feceris certiore. ego in Arcano opperor, dum ista cognosco. A. D. VII. Id. alteram tibi eodem die ⁹ hanc epistolam dictavi; & pridie dederam mea manu longiorem. Visum te ajunt in regia; nec reprehendo: quippe cum ipse istam reprehensionem non fugerim. sed exspecto tuas litteras: neque jam sanè video, quid exspectem: sed tamen, etiam si nihil erit, id ipsum ad me velim scribas. Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. facile patior, quod scribit, secum ¹⁰ Tullum & Servium questos esse, quia non idem sibi, quod mihi, remisisset. homines ridiculos, qui cum *filios* misissent ad Cn. Pompejum circumsidendum; ipsi in Senatum venire dubitarent. sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum.

CICERO ATTICO, S.

MULTAS à te accepi epistolas eodem die, omnes diligenter scriptas: ¹¹ eam verò, quæ voluminis instar

erat, sæpe legendam, sicuti facio: in qua non frustra laborem susceperis: mihi quidem pergratum fecisti. quare, ut id, quoad licebit, id est, quoad scies ¹² ubi simus, quàm sapissimè facias, te vehementer rogo. at deplorandi quidem, quod quotidie facimus, sit jam nobis aut finis omnino, si potest, aut moderatio quædam, quod profecto potest. ¹³ non enim jam quam dignitatem, quos honores, quem vitæ statum amiserim, cogito, sed quid consecutus sim, quid præstiterim, qua in laude vixerim: his denique in malis, quid intersit inter me & istos, quos propter omnia amisimus. hi sunt, qui, nisi me civitate expulissent, obtinere se non posse putaverunt licentiam cupiditatum suarum: ¹⁴ quorum societates & sceleratæ consensionis fides quò eruperit, vides. alter ardet furore, & scelere, nec remittit aliquid, sed in dies ingravescit: modò Italia expulit: nunc alia ex parte persequi, ex alia provincia spoliare conatur: nec jam recusat, sed quodam modo postulat, ut, quemadmodum est, sic etiam *appelletur*, tyrannus. alter, is, qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublevabat quidem, qui se nihil contra hujus voluntatem ajebat facere posse, elapsus è foci manuibus ac ferro, BELLUM terra & mari comparat, non injustum ille quidem, sed cum piùm, tum etiam necessarium, suis tamen civibus exitiabile, nisi vicerit; calamitosum etiam, si vicerit horum ego summorum imperatorum non modò res gestas non antepono meis, sed ne fortunam quidem ipsam qua illi florentissima, nos duriore conflictari videmur. **QUIS ENIM** potest, aut deserta per se patria, aut oppressa, beatus esse? & si, ut nos à te admonemur, rectè in illis libris diximus, *nihil* esse bonum, nisi quod honestum; nihil malum, nisi quod turpe sit: certe uterque istorum est miserrimus, quorum utriusque semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit. Præclara igitur conscientia sustentor, cum cogito me de Rep. aut meruisse optime, cum potuerim: aut certè numquam, ¹⁵ nisi divinè, cogitasse: caque ipsa tempestate eversam esse Remp. quàm ego XIV. annis ante prospexerim. hæc igitur conscientia comite proficiscar, magno equidem cum dolore, nec tam id propter me, aut propter fratrem meum, ¹⁶ quorum ut ut jam acta ætas; quàm propter pueros, quibus interdum videmur præstare etiam Rempub. debuisse: ¹⁷ quorum quidem alter, non tam, quia majore pietate est, me mirabiliter excruciat; alter, (ò rem miseram! nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius) indulgentia videlicet nostra depravatus, eò progressus est, quò non audeo dicere; & exspecto tuas litteras. scripsisti enim, te scripturum esse plurima, cum ipsum vidisses. omne meum obsequium in illum fuit cum multa severitate: neque unum ejus, nec parvum, sed multa magna delicta compressi. patris autem lenitas amanda potius ab illo, quàm tam crudeliter negligenda. nam litteras ejus ad Cæsarem missas ita graviter tulimus, ut te quidem celaremus; sed ipsius videmus vitam insua-

insua-

1. At hoc, quod agimus.] Vulg. Ad hoc, quod agimus.

2. Nec turpe, nec tamen.] Vulg. & turpe nec tamen.

3. Legatum iri.] Junius ex mss. Palat. legit, *elegantum iri*: vulg. me legatum iri.

4. Si acciderit, ut legarer.] Victor. ex mss. qui habent, *legeret*, pro, *legaret*, quod antea ipsum legebatur; substituit, *legeret*; Manutius, & consuetudinem Latini sermonis ait postulare ut legatur, *leger*, & eo proclivius in hanc opinionem descendit, quod antiqui libri, ut *legeret*, habent.

5. *ἡ λαλαγέουσα* jam adest.] Superiori libro ex Bofio docuimus, hic legendum esse *λαλαγέουσα*: pro eo quod vulgo MMTEYCA. Germani conjecerant legendum *μικρομυα*, sed improbat Victorius. Turnebus lib. XI. cap. 9. tentabat *ἐνατιλλουσα*. Lambinus ac Malaspina reposuerunt libro IX. epist. 21. *Δὲ; ἄδουσα*. Daufquejus tentabat, *mea* KPEOYCA; ut hoc mutatio nomine Terentiam intelligat, quæ rebus in adversis Tullio fida comes hæreat. hinc *animus ardet*, visa scilicet re carissima in dolore non dispari. Forte *μὲν μὲν μὲν ἄδουσα* jam adest; *mibi* Parca colum ducens. Appollitius; *μὲν μὲν μὲν ἄδουσα* jam adest, &c. Hæc Daufquejus.

6. Quod scriberem.] Vulg. quid scriberem.

7. Equi essent ad Pomp.] Vulg. & qui essent.

8. Cum igitur hæc scire.] Vulg. ut igitur hæc sciram.

9. Hanc epistolam.] Vocabulum illud, *hanc*, restituit Victorius ex mss. exemplaribus.

10. Tullum.] Vulg. Tullium.

11. Eam verò.] Vulg. Ea verò.

12. Ubi simus.] Vulg. ubi sumus.

13. Non enim jam.] Deerat hic in libris excusis, *jam*, quod ex mss. reposuit Bofius.

14. Quorum societatis.] Antiquam lectionem probavit Victorius, *quorum societatis*; ita enim in mss. legitur: vulg. *quorum societatis*.

15. Nisi divinè.] Tornæsius *die* fortasse Cicero scripsit *piè*, ut ait Bofius.

16. Quorum ut ut jam acta ætas.] Hæc duæ voculae, *ut, ut*, leguntur in Scidis, ut edidit Bofius: in Tornæsiانو Crusellino & Huraltino, alterum, *ut*, omisum fuerat librariorum negligentia. unde Pitheus suspicatus erat legendum, *quorum utinam acta ætas*. Lambinus, *quorum est jam acta ætas*. vulgo: *quorum jam acta ætas*.

17. Quorum quidem alter, non tam quia majore pietate est.] Lambinus, libris omnibus invitis, etiamnum reclamante Victorio, legit, ut viderat prius Malaspina, *quorum quidem alter, non tam quia filius quam quia m. p.* sed Junius mss. Palat. consentientibus, Lambini supplementum rejicit.

insuavem reddidisse. hoc verò ejus iter, simulatioque pietatis qualis fuerit, non audeo dicere. tantum scio, post Hortium conventum, recessitum ab Cæsare: ¹ cum eo, de meo animo ² ab suis rationibus alienissimo, & consilio relinquendi Italiam; & hæc ipsa timide. sed nulla nostra culpa est: *natura* metuenda est. hæc Curionem, hæc Horrentii filium, non patrum culpa, corruptit. jacet in mœnore meus frater, neque tam de sua vita, quàm de mea metuit. huic tu, huic tu malo affer consolationes, si ulla potes: maximè quidem illam velim; ea, quæ ad nos delata sint, aut falsa esse, aut minora. quæ si vera sint; quid futurum sit ³ in hac vita, & fuga, nescio. nam si haberemus Remp. consilium mihi non deesset ⁴ nec ad severitatem, nec ad diligentiam. ⁵ Hæc, sive iracundia, sive dolore, sive metu permotus, gravius scripsi, quàm aut tuus in illum amor, aut meus postulat. si vera sunt, ignoscas: si falsa, me libente eripies mihi hunc errorem. quoquo modo verò se res habeat, nihil assignabis, nec patruo, nec patri. Cùm hæc scripsissem, à Curione mihi nuntiatum est, eum ad me venire. venerat enim is in Cumanum vesperi pridie: id est Idibus. ⁶ si quid ejus igitur sermo ejusmodi attulerit, quod ad te scribendum sit; id in litteris adjungam. Præterit villam meam Curio, justitque mihi nuntiarum, mox se venturum: cucurritque Puteolos, ut ibi concionaretur. concionatus est: rediit: fuit ad me sanè diu. ô rem fœdam! nosti hominem: nihil occultavit; in primis nihil esse certius, quàm ut omnes, qui lege Pompeja condemnati essent, restituerentur; itaque se in Sicilia eorum opera usurum. de Hispaniis, non dubitabat, quin Cæsaris essent: inde ipsum cum exercitu, ubicumque Pompejus esset: ejus interitu *finem belli fore*: ⁷ propius factum esse nihil (eum planè iracundia elatum voluisse) occidi Metellum Tribunum pleb. quod si esset factum, cædem magnam futuram esse: permultos hortatores esse cædis; ipsum autem non voluntate, aut natura non esse crudelem, sed quòd putaret *popularem esse elementiam*: quòd si populi studium amisisset, crudelem fore: eumque perturbatum, quòd intelligeret, ⁸ se apud ipsam plebem offensisse de ærario. itaque ei cùm certissimum fuisset, ante, quàm proficisceretur, concionem habe-

re, ausum non esse, vehementerque animo perturbato profectum. cum autem ex eo quærerem, quid videret? ⁹ quod exemplum? quam Remp.? planè facebatur nullam spem reliquam: Pompeii classem timebat: quæ si esset, sede Sicilia abiturum. Quid isti, inquam, sex tui facies? si ab Senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? Cupivi, inquit, ex s. c. furrupto: nam aliter non poterat. at ille impendio nunc magis odit Senatum: ¹⁰ à me, inquit, omnia proficiscentur. sex autem, quia duodecim nolui: nam licebat. Tum ego, quàm vellem, inquam, petiisse ab eo, quod audio Philippum impetrasse: sed veritus sum, quia ille à me nihil impetrabat. Libenter, inquit, tibi concessisset. verum puta te impetrasse. ego enim ad eum scribam, ut tu ipse voles, de ea re nos inter nos locutus. quid autem illius interest, quoniam in Senatum non venis, ubi sis? quin nunc ipsum minimè offendisses, ejus causa si in Italia non fuisses. ¹¹ ad quæ ego, me recessum, & solitudinem quærere, maximè quòd *lectores* haberem; ¹² laudavit consilium. quid ergo, inquam? nam mihi curfus in Græciam per tuam provinciam est: quoniam ad mare superum milites sunt. quid, mihi inquit, optatus? hoc loco multa perliberaliter. ergo hoc quidem ¹³ est verum profectò, ut non modo tuto, verum etiam palam navigaremus. reliqua in posterum diem distulit: ex quibus scribam ad te, si quid erit epistola dignum. Sunt autem, quæ præterii, interregnumne esset expectaturus; an, quo modo dixerim? Ad se ille quidem deferri Consulatum, sed se nolle, in proximum annum. & alia sunt, quæ exquiram. Jurabat ad summam, quod nullo negotio faceret ¹⁴ amicissimum mihi Cæsarem. esse debet. ¹⁵ quid enim, inquam, scripsit ad me Dolabella? dico, quid? affirmabat, cum scripsisset, quòd me cuperet ad urbem venire, illum quidem gratias agere maximas, & non modò probare, sed etiam gaudere. ¹⁶ quid quæris? acquiri. levata est enim suspicio illa domesticæ mali, ¹⁷ & sermonis Hirtiani. quam cupio illum dignum esse nobis: ¹⁸ & quàm ipse me invito, quàm pro illo sit supplicandum! sed opus fuit Hirtio convento: est profectò nescio quid: ¹⁹ sed velim qua minimo. & tamen eum nondum redisse miramur. sed hæc videbimus. ¹⁸ Tu Oppios Terentiæ dabis. jam

1. *Cum eo de meo animo.*] Victorius syllabis malè coherentibus legit, cum eodem eo; cuius tamen scribi debeat ut est in mss. Bofii, cum eo de meo animo, &c.

2. *Ab suis rationibus.*] Vulg. à suis.

3. *In hac vita & fuga.*] Bofiani omnes, *vita & fuga*, ut edidit, vulgo deest, *vita*.

4. *Deesset nec ad severitatem, nec ad diligentiam.*] Vulgati, *deesset ad severitatem, nec ad indulgentiam*.

5. *Hæc sive iracundia.*] Manutio magis placeret, *ira*, ut est in antiquo libro.

6. *Si quid ejus igitur sermo ejusmodi attulerit.*] Vulgò *si quid igitur ejusmodi sermo ejus attulerit*.

7. *Propius factum esse nihil.*] Non discrepat lectio Decurtati à vulgata, ideo nihil mutavit Bofius. In codice Tornæsiano pro, *sum*, mendosè exaratum est, *ei*, & post, *voluisse*, ex glossemate additum, *Cæsarem*: itaque etiam legit Lambinus ex libris antiquis, nisi quod omisit vocem, *eum*: eodem referente, Malasp. putat hæc verba, *propius esse factum nihil* suo loco esse mota, & hoc ordine legenda, *eum interius finem belli fore planè iracundia elatum voluisse Cæsarem occidi Metellum tribunum pl. propius nihil esse factum: quòd si esset, &c.* Junius receptam lectionem retinet.

8. *Se apud ipsam plebem.*] Ita restituit Victorius, antea legebatur, *se apud ipsum legem*.

9. *Quod exemplum, quam Remp.*] Sic omnes habent mss. Lambino teste; sed tamen suspicatur Malaspina esse mendum, in voce, *exemplum*, vultque legi, *quem exitum*, quod probat Lamb. si pro, *quam Remp.* legatur: *quam spem*: Receptam lectionem Junius ex mss. Pal. retinet.

10. *Am; inquit.*] Hic nonnulla inculcata fuerant in codice Tornæsiano, quæ a ceteris Bofianis absunt, neque sunt Ciceronis, sic enim ibi legitur, *ad Senatum, à me, inquit, omnia proficiscentur.* Hæc duo, *ad Senatum*, notæ sunt adulterinæ.

11. *Ad quæ ego me recessum, &c.*] Legit Bofius, *ad quæ ego*, ut est in Scidis. Ceterum Victorius, *recessum*, posuit pro, *recessurum*, quod tunc legebatur in editionibus.

12. *Laudavit consilium. quid ergo, inquam?*] Vulg. *Laudabat con-*

silium. quid ergo inquam?

13. *Est verum profectò.*] Manutius malit legi, *est profectum*, primum enim ex profectum, factum suspicatur, *profecto*, deinde ad, *profecto*, additum ex ingenio, *verum*.

14. *Amicissimum mihi Cæsarem. esse debet.*] *Amicissimum mihi Cæsarem esse debere*, habet liber Ursini mss. Lambinus ait mira felicitate à quibusdam viris doctissimis hunc locum esse restitutum hoc modo, *amicissimum mihi Cæsarem esse. non dubito inquam, &c.* Fulvii lectionem retinet Junius.

15. *Quid enim, inquam.*] Ita Scidæ, ut non quidam codd. referunt, *quid enim unquam*.

16. *Quid quæris acquiri.*] Hujus loci restituit Decurtato debetur, ex quo ita edidit Bofius, *quid quæris? acquiri, levata est enim suspicio*. In Tornæsiano sic erat, *quid quæris, acquiri levata est*; unde conjicit Lamb. *quid quæris? At de Q. nihil habebat, est enim, &c.* alii sic, *At de Q. jubebat nos esse sine cura*; plana quidem sententia ut ait Lamb. sed nimis remota à veteri scriptura. Reliquum hujus epistolæ mendis scetere asserit Victorius testaturque in antiquo libro legi, *jubebat*, pro *jubebat*, quod vulgatum erat. Bessarionis liber, *videbat*, sed utroque modo legatur, mendum inesse dicit Manutius. Ursinus, *idque ad te scribere jubebat. quid quæris? est enim: vulg. quid quæris? Atque jubebat. Est enim, &c.*

17. *Et sermonis Hirtiani.*] *Hirtiani* habent mss. codices Victorii, & infra, *Lurtio convento, pro Hirtio*, quod probat.

18. *Et quam ipse me invito, quàm pro illo sit supplicandum.*] Reposuit Bofius ut erat in Scidis, *quàm pro illo sit, &c.* Manutius vulgatam lectionem retinet, *quæ pro illo sit supplicandum*, quamquam depravatam fateatur. *Supplicandum*, est in Bessarionis libro. Lambinus olim ediderat, *et quam ipse metuo ne pro illo sit supplicandum*; sed nunc legit, *quàm ipse me invito ad ea, quæ pro illo sit supplicandum*. Junius conjicit ex mss. vestigiis, *et quam ipse me invito, enim pro illo sit supplicandum*.

19. *Sed velim quàm minimo.*] Junius ex duobus mss. Pal. sic legit.

20. *Tu Oppios Terentiæ dabis.*] Ita conjecit legendum Victorius, quamquam omnes codices mss. habeant, *Tu optimos Terentiæ dabis. quidam tu hospitium, &c.* repouunt.

jam enim urbis unum periculum est. Me tamen consilio juva, pedibusne Rhegium, an hinc statim in navem. ceterum quoniam commoror, ego ad te statim habebō quod scribam, simul & videro Curionem. De Tirone cura, quæso, quod facis, ut sciam, quid is agat.

CICERO ATTICO, S.

5 **D**E tota mea cogitatione scripsi ad te antea satis, ut mihi visus sum, diligenter. de die nihil sanè potest scribi certi, præter hoc; non ante lunam nonam. Curionis sermo postridie eandem habuit ferè summam, nisi quod apertius significavit, se harum rerum exitum non videre. Quod mihi mandas de Quinto regendo, *ῥηγουδία*. tamen nihil præmittam. atque utinam tu. sed modestior non ero. Epistolam ad Vestorium statim de Tullia. ac valde requirere solebat. Commodius tecum Vestenus est locutus, quam ad me scripserat. sed mirari satis hominis negligentiam non queo. cum enim mihi Philotimus dixisset, H. S. L. emere de Canulejo diverforium illud posse, minoris etiam empturum, si Vestenum rogassèm; rogavi, ut, si quid posset, ex ea summa detraheret: promisit: ad me nuper H. S. XXX. emisit: ut scriberem, cui vellem addici diem pecuniæ Id. Novemb. esse. Rescripsi ei stomachosius, cum joco tamen familiari. nunc, quoniam agit liberaliter, nihil accuso hominem, scripsique ad eum, me à te certiore esse factum. Tu, de tuo itinere quid, & quando cogites, velim me certiore facias. A. D. xv. Kal. Maii.

CICERO ATTICO, S.

6 **M**E adhuc nihil, præter tempestatem, moratur. astatè nihil sum acturus: fiat in Hispania quilibet: & tamen reticenter. meas cogitationes omnes explicavi tibi superioribus litteris. quocirca hæ sunt breves: & tamen, quia festinabam, eramque occupator. De Quinto filio, sit à me quidem sedulo; nostri reliqua. Quod dein me mones, & amicè, & prudenter mones: sed erunt omnia facilia, si ab uno illo caverō. magnum opus est. mirabilia multa. nihil simplex; nihil sincerum. vellem, suscepisses juvenem regendum. pater enim nimis indulgens quidquid ego adstrinxit, relaxat. si sine illo possem, regerem: quod tu potes: sed ignosco: magnum, inquam, opus est. Pom-

pejum pro certo habemus per Illyricum proficisci in Galliam. ego nunc, quæ & quò, videbo.

CICERO ATTICO, S.

14 **E**Go verò Apuliam, & Sipontum; & tergiversationem istam probo: nec tuam rationem eandem esse duco, quam meam: non quin in Rep. rectum idem sit utrique nostrum: sed ea non agitur. *regnandi contentio est*; in qua pulsus est admodestior rex, & probior, & integrior, & is, qui nisi vincit, nomen populi R. deletur necesse est. sin autem vincit, Sullano more, exemproque vincet. ergo hac in contentione neutrum tibi palam sentiendum, & tempori serviendum est. Mea causa autem alia est, quod beneficio victus ingratus esse non possum: nec tamen in acie, sed Melitæ, aut alio in loco simili oppidulo, futurum puto. nihil, inquit, juvas eum, in quem ingratus esse non vis? immo minùs fortasse voluisset. sed de hoc videbimus. exeamus modo: quod ut meliore tempore possimus, facit Adriano mari Dolabella, Fretensi Curio. Injecta autem mihi spes quædam est, velle mecum Sulpicium colloqui. ad eum mihi Philotimum liberturam cum litteris; si vir esse volet, præclara *συνοδια*: sin autem; erimus nos, qui solemus. Curio mecum vixit, jacere Cæsarem putans offensione populari, Siciliaeque diffidens, si Pompejus navigare cœpisset. Quantum puerum accipi vehementer. avaritiam video fuisse, & spem magni congiarii. magnum hoc malum est. sed scelus illud, quod timueramus, spero nullum fuisse. hoc autem vitium, puto te existimare non nostra indulgentia, sed à naturæ profectum: quem tamen nos disciplina regimus. De Oppiis Veliensibus quid placeat, cum Philotimo videbis. Epitum nostram putabimus: sed alios cursus videbamur habituri.

CICERO ATTICO, S.

15 **E**T res ipsa monebat, & tu ostenderas, & ego videbam, de iis rebus, quas intercipi periculosum esset, sine me, inter nos scribendi fieri tempus esse. sed, cum ad me sæpe mea Tullia scribat, orans, ut, quid in Hispania geratur, expectem, & semper adscribat idem videtur, tibi idque ipse etiam ex tuis literis intellexerim, non puto esse alienum, me ad te, quid de ea re sentiam, scribere. Consilium istud tunc esset prudens, ut mihi videtur, si nostras ratio-

1. *Simul & videro.*] Sic habent omnes Bofii mss.
 2. *Quod mihi mandas de Q. regendo.*] Liquido exaratum est in Scidis, *Quod mihi mandas de Q. regendo.* & recte quidem ut dubius conjecerat Victorius, quorum vestigiis insistent Lambinus, Bosius, & Junius: vulg. *de quodam regendo.*
 3. *A' ῥηγουδία.*] Victorius ait hoc vocabulum Græcum esse deformatum in vetustis codd. legique *ῥηγουδία*, unde conjecit legendum, *ῥηγουδίων*, quæ nunc est vulgata lectio. Turnebus lib. xviii. Advers. cap. 10. varias affert conjecturas & primo cum legeretur, *ῥηγουδία*, maluit aliquando diducta voce, *ῥηγουδία*, legere, quam vel *ῥηγουδίων*; inducere, vel, *ῥηγουδία*, inferre, postea vero, *ῥηγουδία*, vel etiam, *ῥηγουδία*. sed cum codicis Tornænsiani copiam ipsi Lambinus fecisset, in quo scriptum erat, *ῥηγουδία*, maluit, *ῥηγουδία*, retinere. sæpe enim illæ literæ, λ, & δ, confunduntur in antiquis libris. quam lectionem probant Lambinus, Bosius, & Junius; præterquam quod hic legit, *ῥηγουδία*.
 4. *Sed modestior non ero.*] In Bosianis omnibus erat, *modestior*, non ut Victorius legit, *modestior*.
 5. *Vestenus est loquutus.*] *Vestienus* putat rectum esse Ursinus.
 6. *Nuper n. s. xxx. emisit.*] Vulg. *nuper se LLS. xxx. eod.*
 7. *Rescripsi ei stomachosius.*] Victorius partim è vet. codd. partim ratione ductus reposuerat, *stomachosè*, cum prius in typis excusis corruptissimè legeretur, *rescripsi & ista madio si vis cum joco tamen familiari.*
 8. *A. D. XV. Kalend. Maij.*] Numerum hunc dierum quo epistola data est, qui incommode in caput sequentis epistolæ collapsus erat, in finem hujus retraxit Victorius. Junius verò iterum sequenti epistolæ attextit ex duorum laudatissimorum mss. Palat. fide, ut ait, legitque, *ad XV. Kal. Maij*, ut etiam vulg.
 9. *Moratur.*] Junius *morabatur*.
 10. *Et tamen reticenter.*] Codex Tornænsianus, *recitet &*: Crustellinus, *recitent &*: Decurtatus, *reticet &*; unde Bosius emendavit, *reticenter*. Victorius emendaverat, *retice*. Manutius ex varietate exemplarium, & lectione satis absurda, mendam subesse suspicavit,

sed nihil affert remedii, retinetque vulgatam lectionem. *reticet*. Lambinus dicit codicem Tornæsi. & alios ferè omnes habere *reticeret*, unde olim faciebat *reticebo*. Junius Fulvii lectionem ex veteri libro probans, & tandem excitet. legit.
 11. *Eramque occupator.* De Quinto filio.] In Scidis est de Q. F. unde natus est error eorum qui has notas ita interpretati sunt, *de Quinto Fratere*. Bosius verissimam scripturam existimat, *de Quinto Filio*, quam disertè refert Crustellinus: vulg. *eramque occupator de Q. fratre.*
 12. *Fit à me quidem sedulo.*] In omnibus excusis depravatè est, *ita me, pro, fit à me*, ut est in Decurtato.
 13. *Quod dein me mones.*] Junius ex mss. Pal. *quod de me mones.*
 14. *Ego verò Apuliam.*] Putat Manutius hinc esse initium epistolæ, ut etiam Junius; qui tamen ordinem mutaro noluit, superiori enim annectitur in vulgatis editionibus.
 15. *Pulsus est admodestior.*] Codices formis impressi, *modestior*; Decurtatus, Tornænsianus & Crustellinus, *admodestior*, quos secutus est Bosius.
 16. *Nec tamen in acie sed Melitæ.*] Ita Victorius ex conjectura pro, *militia*, quod antea legebatur.
 17. *Simili oppidulo.*] Sic habent duo mss. Palat. Junio referente: vulg. *si in oppidulo.*
 18. *Adriano mari*] Vulg. *Adriatico mari.*
 19. *Fretensi Curio.*] Veterum librorum auctoritati in quibus constanter legitur, *Fretensi*, refragari noluist Bosius, Turnebi etiam auctoritatem sequutus qui ita legendum asserit Advers. lib. xviii. cap. 10. Victorius cum reperisset, *Fretensi*, in antiquiore suo, emendavit, *Freto Siciliensi*, quæ nunc est recepta lectio; prius legebatur: *Fretensi Curio*, vulgatam scripturam retinet Lambinus, licet Turnebi lectionem non damnet, quæ Junio probatur.
 20. *Sulpicium colloqui.*] Delet, *colloqui*, Faërnus auctore veteri libro.
 21. *Oppiis Veliensibus.*] Vulg. *Oppiis Veliensibus.*

rationes ad Hispaniensem casum accommodaturi essemus; quod fieri dicitis oportere. necesse est enim, aut, id quod maximè velim, pelli istum ab Hispania; aut trahi id bellum; aut istum, ut confidere videri, apprehendere Hispanias. si pelletur, quàm gratus, aut quàm honestus tum erit ad Pompejum noster adventus; cum ipsum Curionem ad eum transiturum putem? si trahitur bellum, quid expectem, aut quam diu? relinquatur, ut, si vincimur in Hispania, quiescamus. id ego contraputo: istum enim victoriam magis relinquendum puto, quàm victum, & dubitantem magis quàm fidem suam rebus. nam eadem video, si vicerit, & impetum in privatorum pecunias, & exulum redditum, & tabulas novas, & turpissimorum honores, & regnum non modò Romano homini, sed ne Perse quidem cuiquam tolerabile. tacita esse poterit indignitas nostra? pati poterunt oculi, me cum Gabinio sententiam dicere? & quidem illum rogari prius? præsto esse clientem tuum? Clælium? C. Ateii Plagulejum? ceteros? sed cur inimicos colligo? qui meos necessarios, à me defensos, nec videre in Curia sine dolore, nec versari inter eos sine dedecore poterò. quid si ne id quidem est exploratum, fore, ut mihi liceat; (scribunt enim ad me amici ejus, me illi nullo modo satisfecisse, quòd in Senatam non venerim) tamenne dubitemus, an ei nos etiam cum periculo venditemus, quicum conjuncti ne cum præmio quidem volumus esse? deinde hoc vide, non esse iudicium de tota contentione in Hispaniis: nisi forte, iis amissis, arma Pompejum abjecturum putas: cujus omne consilium Themistocleum est. existimat enim, qui mare teneat, eum necesse rerum potiri. itaque, qui numquam id egit, ut Hispaniæ per se tenerentur, navalis apparatus ei semper antiquissima cura fuit. navigabit igitur, cum erit tempus, maximis classibus, & ad Italiam accedet: in qua nos sedentes quid erimus? nam *medios* esse jam non licebit. classibus adversabimur igitur? quod Mallius scilicet, tantum? denique quid turpius? 7 an invalidè hinc in absentis solus tu-

li scelus? ejusdem, cum Pompejo, & cum reliquis principibus non feram? quòd si jam, misso officio, periculi ratio habenda est; ab illis est periculum, si peccato: ab hoc, si *rectè fecero*: nec ullum in his malis consilium periculo vacuum inveniri potest: ut non sit dubium, quin turpiter facere cum periculo fugiamus; quod fugeremus etiam cum salute. non; si simul cum Pompejo mare transferimus. omnino non poterimus. exstat ratio dierum. sed tamen (fateamur enim; quod est, ne condamus quidem, ut possimus) sefellit ea me res, quæ fortasse non debuit, sed sefellit: pacem putavi fore: quæ si esset, iratum mihi Cæsarem esse, cum idem amicus esset Pompejo, nolui. fenseram enim, quàm iidem essent. hoc verens in hanc tarditatem incidi, sed assequor omnia, si propero; si cunctor, amitto. & tamen, mi Attice, *auguria* quoque me incitant quadam spe non dubia, non hæc collegii nostri ab Attio, sed illa Platonis de tyrannis. nullo enim modo posse video stare istum diutius, quin ipse per se, etiam languentibus nobis, concidat; quippe qui florentissimus, ac novus, VI, VII, diebus ipsi illi egenti, ac perditæ multitudini in odium acerbissimum venerit; qui duarum rerum *simulationem* tam citò amiserit, mansuetudinis in Metello, divitiarum in ærario. jam, quibus utatur vel focus, vel ministris, si II PROVINCIAS, si Remp. regent, quorum nemo duos menses potuit patrimonium suum gubernare? non sunt omnia colligenda, quæ tu acutissimè perspicias. sed tamen ea pone ante oculos: jam intelliges id regnum vix mense esse posse. quod si me sefellert, feram, sicut multi clarissimi homines in Rep. excellentes tulerunt: nisi forte me Sardanapali vice in suo lectulo mori malle censueris, quàm exilio Themistocleo: qui cum fuisset, ut ait Thucydides, ἡ δὲ παρόντων δὲ ελαχίστης βελύς κρᾶσις ἡ γνάμων, μελλόντων ἐπὶ πολέισιν ἔγεννησομένῃ ἀεὶ εἰρασίῃ, tamen incidit in eos casus, quos vitasset, si eum nihil sefellisset. etsi is erat (ut ait idem)

1. Quod fieri dicitis oportere. Editiones varix & in iis Victoriana habent, quod fieri non debet, pro, quod fieri dicitis oportere. Ceterum duo illa postrema vocabula, non debet, in mss. libris non reperiri asserit Victorius, unde nova & ab aliquo inculcata suspicatur. Junius verò in mss. duobus Pal. extare ait certamque esse sententiam.

2. Et dubitantem magis quàm fidem. Lambinus mss. omnibus reclamantibus legendum ait, confidentem magis quàm diffidentem; sed Bofius nihil mutandum censet.

3. Tacita esse poterit indignitas nostra. Ita se ex Tornæsiano jam pridem correxisse ait Lambinus, antequam prodirent postremi libri Variarum lectionum Petri Victorii, in quarum l. 36. c. 10. ipsius emendatio confirmatur & explicatur. Lectionem hanc quoque probat Junius, sed non interpretationem.

4. Clælium. Bessarionis & Alberti Ferri libri, Clodium.

5. C. Ateii Plagulejum. Vulg. hic legitur, Catullus, refragantibus libris antiquis, qui partim referunt, Careli, ut Bessar. & Alberti Ferri libri, partim, Cateii, unde Bofius conjecit, C. Ateii.

6. Quod Mallius, scilicet, tantum? Bofius cum in omnibus suis vidisset scriptum, Quod malum scilicet tantum? eo conjectura ductus est ut crediderit Ciceronem ita scripsisse. Lambinus autem ex Tornæsiano sic emendare conatus est, Quod malum scilicet majus aut tantum? denique quid turpius? vel sic, quòd malum scilicet tantum, denique quid turpius? Junius ex variorum mss. Palat. comparatione hunc locum commodè restitutum existimat, Quod majus scelus? aut tantum? denique an quid turpius?

7. An invalidè. Partim ex conjectura, partim ex fide Decurtati, hunc locum emendavit Bofius, hætenus fœdissimis maculis conspurcatus. Scriptura optimi ejus libri hæc est, An ni valde hinc absentis solus tuli scelus? inde suspicatus est Ciceronem scripsisse, An invalidè hinc absentis solus tuli scelus: Victorius ex mss. vestigiis & conjectura hunc locum sic emendaverat, Annibal hic in absentes, solus tuli scelus? quæ est vulgo recepta lectio. Færnii probata conjectura olim sic emendandum putarat Lambinus, Annis ab hinc novem absentis solus, &c. postea autem sic, An qui valde hinc absentis solus, &c. refertque hanc Bofii conjecturam, An cujus non invalidè hinc absentis solus tuli scelus; ut absentis solus sit nomen compositum. Junius verò, Arne valde hinc abigentis solus tuli scelus? Turnebus l. xviii. cap. 9. reformabat è veteri libro: Quod malum scilicet

tantum? denique quid turpius? Anni valde hic in absentes tuli scelus, ejusdem, &c.

8. Quin turpiter facere cum periculo fugiamus. In vulgatis desunt duo illa vocabula, turpiter facere.

9. Non; si simul. Edidit Bofius ut erat in Scidis non; si simul, quod probat Junius.

10. Ut possimus. Vulg. ut possimus.

11. Sefellit ea me res. Codex Tornæs. sefellit ea me res, unde Bofius sefellit ea me res, ut est in Decurtato.

12. Fenseram enim, quem iidem essent. Lambinus dicit legendum quam idem essent, vel quam idem sentirent.

13. Hoc verens. Vulg. hoc veritus.

14. Sed assequor. Sed assequar, vulgata.

15. Ab Attio. Manutii hæc est conjectura ex Bessar. & Ferri mss. in quibus, ab Athico; & quoniam hi libri sæpe pro, Atticus, habent, Athicus, ut in hoc ipso ambitu, & tamen mi Athice, putavit minore mutatione legi posse, Attio, quàm Appio, ut emendaverat Victorius.

16. Quippe qui florentissimus, ac novus VI, VII, diebus. Et hæc quoque restitutio Manutio debetur, quam juvat Decurtatus, verba hæc ita referens; qui florentiss. ac novus VI, VII, diebus: Beroaldus emendaverat, quippe qui florens ac novus primis diebus, &c. alii rectius putabant, quippe qui florentibus ac bonis veluti rebus ipsi illi, &c. sed neutram probat Victorius, ideoque veterem relinquens, florentis ac novus, ut uti diebus, quam omnes & mss. & formis impressos habere dicit, notam apponit quæ mendum significet; pro VI, VII, diebus Panagathus emendat, XX, diebus, ex historia, ut putat Ursinus.

17. Divitiarum in ærario. Ita restituit Victorius, cum prius legeretur in Asranio.

18. Acutissimè perspicias. Vulg. prospicias.

19. Multi clarissimi homines. Vulg. multi præclarissimi.

20. Sardanapali vice in suo lectulo. Ita legendum asserunt Manutius, Bofius, & Junius: Lambinus verò, Sardanapali vicem in meo lectulo. & ita codicem Tornæs. habere dicit.

21. Τῶν μὲν παρόντων. Vulg. τῶν τε παρόντων.

22. Τῶν ἢ μελλόντων. Bofius expressit scripturam veterem, licet ea aliquantulum variet, ab illa quæ vulgò exstat in codicibus excusis Thucydidis.

idem) qui τὸ ἀμεινον, καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεί ἐπι
 παρονομαζομένη: tamen non vidit, nec quo modo Lacedæmoniorum, nec quo modo suorum civium invidiam
 effugeret, nec quid Artaxerxi polliceretur. non fuisset &
 illa nox tam acerba Africano, sapientissimo viro, non tam
 2 dirus ille dies Sullanus callidissimo viro C. Mario, si ni-
 hil utrumque eorum *sefellisset*. nos tamen hoc confirma-
 mus illo augurio, quo diximus; nec nos fallit, nec aliter
 accider. corrumpat iste necesse est, aut per adversarios, aut
 ipse per se, qui quidem sibi est adversarius unus acerrimus.
 id spero vivis nobis fore. quamquam tempus est nos de illa
 perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare. sin quid ac-
 ciderit maturius, haud fanē mea multum interfuerit,
 utrum factum videam, an futurum esse multo ante vide-
 rim. quæ cum ita sint, non est committendum, ut iis pa-
 reamus, quos contra me Senatus, ne quid Resp. detrimen-
 ti acciperet, armavit. Tibi sunt omnia commendata; quæ
 commendationis meæ pro tuo in nos amore non indigent.
 ne hercule ego quidem reperio, 3 quod scribam. 4 sedeo
 enim τὰ δὲ κἀν. etsi nihil umquam tam fuit scribendum,
 quàm nihil mihi umquam ex plurimis tuis jucunditatibus
 gratius accidisse, quàm quòd meam Tulliam suavissimè di-
 ligentissimeque coluisti. valde eo ipsa delectata est: ego
 autem non minus; cuius quidem virtus mirifica. quo mo-
 do illa fert publicam cladem? quo modo domesticas tricas?
 quantus autem animus in discessu nostro? 5 sit σοργή, sit
 summa σὺνῆξις: tamen nos rectè facere, & bene audire
 vult. Sed hac super re nimis; 6 ne meam ipse συμπαθειαν
 jam evocem. Tu, si quid de Hispaniis certius, & si quid
 aliud, dum adsumus, scribes: & ego fortasse discedens
 dabo ad te aliquid; eo etiam magis, quòd Tullia te non pu-
 tabat 7 hoc tempore ex Italia. Cum Antonio item est agen-
 dum, ut cum Curione, Melitæ me velit esse; huic bello
 nolle interesse. eo velim tam facili uti possem, & tam
 bono in me, 8 quàm Curione. is ad Misenum vi. Nonas
 venturus dicebatur, id est hodie: sed præmisit mihi odio-
 sas litteras, hoc exemplo:

ANTONIUS TRIB. PLEB. PROPRÆT.
 CICERONI IMP. S.

NISI te valde amarem, & multo quidem plus, quàm
 tu putas, non extimuissem rumorē, qui de te prolatus
 est, cum præsertim falsum esse existimarem. sed quia te nimio
 plus diligo, non possum dissimulare, 9 mihi FAMA quo-
 que, quamvis sit falsa, magni esse. Te iturum trans mare,
 credere non possum, cum tanti facias Dolabellam, & Tulliam
 tuam, feminam lectissimam, tantique ab omnibus nobis fias;
 quibus mehercule dignitas, amplitudoque tua pæne carior est,
 quàm tibi ipsi. sed tamen non sum arbitratus esse amici, non

1. Qui τὸ ἀμεινον καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεί. Vulg. qui τὸ, τὸ
 ἀμεινον, ἢ χεῖρον, ἐν τῷ, &c.
 2. Dirus ille dies. Vulg. Vox, dies, deest in vulgatis.
 3. Quod scribam. Vulg. quid scribam.
 4. Sedeo enim πλεονάζων. Hanc dictionem Græcam ex antiquis
 libris restituit Victorius, antea legebatur πλεονάζων. cui nocuisse
 putabat Dausqueus librarii præcipitantiorem manum scribend-
 dumque πλεονάζων, navigandi oportunitatem expellans.
 5. Sit σοργή, sit summa σὺνῆξις. Ita Bosius ex Decurtato & Cru-
 sellino. In libro viri doctissimi emendatum esse notat Ursinus,
 σοργή sit summa, licet tamen nos rectè, &c. Vulg. σοργή sit summa
 σὺνῆξις.
 6. Ne meam ipse συμπαθειαν jam evocem. Hunc locum ex antiquo
 suo restituit Victorius; cum prius in editionibus post vocem, ipse,
 inane spatium relinqueretur hoc modo, ne meam ipse * * jam evocem.
 Dictionem autem, jam quam omiserat Victorius, primus restituit
 Bosius: Fulvii amicis legit, navitam ipse audire videor jam ero-
 cantem.
 7. Hoc tempore ex Italia. Vulg. ex Italia hoc tempore.
 8. Quàm Curione. Sic in viri doctissimi libro emendatum ait
 Ursinus, quod etiam Lambino probatur.
 9. Mihi famam quoque quamvis sit falsa. Decurtatus non aliter
 hæc refert quàm vulgati codices in Tornæs. tamen & Crussellino,
 quamvis sit falsa, falsam agnoscere magni esse. Editiones vulgatas ha-
 buisse refert Victorius, infamiam quoque quamvis sit falsa. navigio

commoveri etiam improborum sermone: atque eo feci studio-
 sius, quòd judicabam duriores partes mihi impostas esse ab
 offensione nostra, quæ magis à ζηλοτυπία mea quàm ab in-
 juria tua nata est. sic enim volo te tibi persuadere, mihi ne-
 minem esse cariorē te, excepto Cesare meo, neque illud una
 judicare, Casarem maximè in suis M. Ciceronem reponere.
 Quare, mi Cicero, te rogo, ut tibi omnia integra serves, ejus
 fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius injuriam
 fecit: contra ne profugias, qui te, etsi non amabit, (quod ac-
 cidere non potest) tamen saluum amplissimumque esse cupiet.
 Dedita opera ad te Calpurnium, familiarissimum meum, misi;
 ut mihi magnæ curæ tuam vitam ac dignitatem esse scires.
 Eodem die à Cesare Philotimus attulit, hoc exemplo.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

ETSI te nihil temerè, nihil imprudenter facturum judica-
 ram; tamen permotus hominum fama, scribendum ad te
 existimavi, & 11 pro nostra benivolentia petendum, ne quò pro-
 gredereris 12 proclinata jam re, qua integra etiam progredien-
 dum tibi non existimasses. namque & amicitia graviores in-
 juriam feceris, 13 & tibi minus commode consulueris, si non
 fortune obsecutus videbere: (omnia enim secundissima nobis,
 adversissima illis accidisse videntur) nec causam secutus: (ca-
 dem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse iudicasti) sed
 meum aliquod factum condemnavisse: quo mihi gravius abs
 te nil accidere potest. quod ne facias, pro jure nostra amicitia
 a te peto. Postremo, QUID VIRO bono & quieto, & bono
 civi magis convenit, quàm abesse à civilibus controversiis? quòd
 non nulli cum probarent, periculi causa sequi non potuerunt.
 tu, explorato & vita mea testimonio, & amicitia judicio, ne-
 que tutius, neque honestius reperies quidquam, quàm ab omni
 contentione abesse. XV. Kal. Maj. ex itinere.

CICERO ATTICO S.

ADVENTUS Philotimi (at cujus hominis, quam in-
 fulsi; & quàm sæpe pro Pompejo mentientis?)
 exanimavit omnes, qui mecum erant. nam ipse obduri-
 15 Dubitabat nostrum nemo, quin Cæsar itinera repressisset:
 volare dicitur: 16 Petrejus cum Afranio conjunxisset se: ni-
 hil afferit ejusmodi. quid quaeris? etiam illud erat persuasum;
 Pompejum cum magnis copiis 17 iter in Germaniam
 per Illyricum fecisse: id enim αὐθεντικῶς nuntiabatur.
 Melitam igitur, opinor, 18 capeffamus, dum, quod in Hi-
 spania: quòd quidem propemodum videor ex Cæsar's litte-
 ris ipsius voluntate facere posse; qui negat NEQUE HONE-
 STIUS, neque tutius mihi quidquam esse, quàm ab omni
 contentione abesse. dices, 19 ubi ergo tuus ille animus,
 quem proximis literis? adest, & idem est. sed utinam
 meo solum capite decernerem. lacrimæ meorum 20 me in-
 terdum molliunt, precantium, ut de Hispaniis expecte-
 mus.

esse te iturum trans mare, &c.
 10. Philotimus attulit. Aberat ab antiquis Bosianis vox, literas.
 11. Pro nostra benivolentia. Legendum arbitratur Lambinus, &
 à te pro benivolentia.
 12. Proclinata jam re. Vulg. inclinata jam re.
 13. Et tibi minus commode consulueris, si non fortune obsecutus vide-
 bere. Ita Victorius ex antiquis mss. restituit, quum pro, videbere,
 legeretur, fueris ut debes. Ceterum videre monet Ursinus, num
 sit legendum, & tibi minus commode consuleris, nec fortune obsecutus
 videberis.
 14. Adventus Philotimi. Monent Manutius Lambinus & Ju-
 nius hoc non esse epistolæ principium sed partem octavæ, facilio-
 ris tamen distinctionis causa nenam numerari.
 15. Dubitabat nostrum. Vulg. dubitavit nostrum.
 16. Petreius cum Afranio conjunxisset se. Vulg. Petreius se cum
 Afranio conjunxisset.
 17. Iter in Germaniam. Videtur Ursino legendum per Galliam,
 ex loco simili in epist. 5.
 18. Capeffamus. Vulg. capeffemus.
 19. Ubi ergo tuus ille animus. Hoc ordine hæc legebantur in
 Decurtato & Tornæsiano, ubi ergo tuus ille animus? atque ita repo-
 suit Bosius. vulg. ubi ille ergo tuus animus?
 20. Me interdum molliunt. Vulgatam hanc lectionem non dam-
 nnat quidem Junius, sed tamen eam postponit huic quam mss.
 Pal. exhibent, me interdum molliuntur.

mus. M. Cœlii quidem epistolam, scriptam miserabiliter, cum hoc idem obsecraret, ut expectarem, ne fortunas meas, ne unicam filiam, ne meos omneis tam temerè proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri: etsi meus quidem est fortior, eoque ipso vehementiùs commo- vet: nec quidquam, nisi de dignatione, laborat. Meli- tam igitur; deinde, quò videbitur. tu tamen etiam nunc mihi aliquid litterarum, & maximè si quid ab Afranio. Ego, si cum Antonio locutus ero, scribam ad te, quid actum sit. ero tamen in credendo, ut mones, cautus. nam occul- tandi ratio cum difficilis, tum etiam periculosa est. Ser- vium expecto ad Nonas; & adigit ita Postumia, & Ser- vius filius. Quarantam leviolem esse gaudeo. Misi ad te Cœlii etiam litterarum exemplum.

COELIUS CICERONI, S.

EXANIMATUS tuis litteris, quibus te nihil, nisi trisse, cogitare ostendisti; neque, id quod esset, perscri- psisti; neque non tamen, quale esset, quod cogitares, aperuisti; has ad te illic litteras scripsi. Per fortunas tuas Cicero, per liberos te oro & obsecro, ne quid gravius de salute & incolu- mitate tua consulat. nam deos hominesque amicitiamque nostram testificor, me tibi prædixisse, neque temerè monuisse; sed post- quam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset parta victoria, cognovim, te certiore fecisse. si existimas eandem rationem fore Cæsaris in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras. nihil, nisi atrox, & sævum, cogitat, atque etiam loquitur. iratus Senatui exiit: his interces- sionibus planè incitatus est. non mehercule erit deprecationi locus. quare, si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tua reliqua tibi cara sunt; si aliquid apud te nos, si, vir optimus, gener tuus valeamus: eorum fortunam non debes velle contur- bare: 7 ut eam causam, in cuius, victoria salus nostra est, odisse, aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. denique illud cogita, quod offensa fuerit, in ista cunctatione te subisse nunc **TE CONTRA** victorem Cæsarem facere, quem dubius rebus ladere noluisti, & ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, sum- ma stultitia est. vide, ne, dum pudet te parum optimitatem esse, parum diligenter, quod optimum sit, eligas. quod si totum tibi persuadere non possum; saltem, dum, quid de Hispani- bus agamus, scitur expecta; quas tibi nuntio adventu Cæsaris fore nostras. quam isti spem habeant amissis Hispaniis, nescio. quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medi- us fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cæsar audierat, ac simul atque, have, mihi dixit, statim,

quid de te audisset, exposuit. negavi me scire: tamen ab eo peti, ut ad te litteras mitteret, quibus maximè ad remanendum commoveri posses. me secum in Hispaniam ducit. nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad urbem accederem, ubicum- que esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsentem contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te tuosque omnes funditus evertas: nec te sciens, pruden- siusquæ eò demittas, unde exitum vides nullum esse. quod si te aut voces optimatum commovent; aut non nullorum homi- num insolentiam & jactationem ferre non potes: eligas, censeo, aliquod oppidum vacuum à bello, dum hæc decernuntur, qua jam erunt confecta. id si feceris, & ego te sapienter fecisse ju- dicabo, & Cæsarem non offendes.

CICERO ATTICO, S.

10

ME cæcum qui hæc ante non viderim! misi ad te epi- stolam Antonii. ei cum ego sapissimè scripsissem, nihil me contra Cæsaris rationes cogitare; meminisse me generi mei, meminisse amicitia; potuisse, si aliter sentirem, esse cum Pompejo; me autem, quia cum lecto- ribus invitus curarem, abesse velle, nec id ipsum certum etiam nunc habere; vide, quam ad hæc περιγενικός:

Tuum consilium quam verum est. nam qui se medium altera vult, in patria manet: qui proficiscitur, aliquid de altera utra parte judicare videtur. sed ego is non sum, qui statuere debeam, jure quis proficiscatur, nec ne. 12 partis mihi Cæsar has imposuit, ne quem omnino discedere ex Italia paterer. 13 quare parvi refert me probare cogitationem tuam, si nihil tamen tibi remittere possum, ad Cæsarem mittas, censeo, & ab eo hoc petas. non dubito, quin impetraturus sis, cum præser- tim te amicitia nostra rationem habeturum esse pollicaris.

Habes στυπῆλιν λακωνικῶν. omnino excipiam hominem. erat autem v. Non. venturus vesperi, id est hodie. cras igitur ad me fortasse veniet. 14 tentabo audeam, nihil properare; 15 missurum ad Cæsarem 16 clamabo me; cum paucissimis alibi occultabor; 17 carris hinc istis invictissimis evolabo, 18 atque utinam ad Curionem. σὺν θεῶν τοι λέγω. magnus dolor accessit. efficietur aliquid dignum nobis. 19 δυσχερία tua mihi valde molesta. medere amabo, dum est δρχή. De Massiliensibus gratæ tuæ mihi litteræ. quæso, ut sciam, quidquid audieris. 20 Siciliam cuperem, si possem palam: quod à Curione effeceram. Hic ergo Ser- vium expecto. rogor enim ab ejus uxore & filio: & puto opus esse. Hic tamen Cyteridem secum lectica aperta por-
tat,

1. Cum hoc idem obsecraret.] Vulg. quæ hoc idem.
2. Unicam filiam.] Manutio unicum filium videtur legendum ex epistola Cœlii.
3. Nisi de dignatione.] Bessarionis liber apertè habet de digni- tate. Lambino utraque lectio probatur.
4. Deinde, quò videbitur.] Bosius ex Decurtato sic edidit ut prius censuerat Malaspina.
5. Et adigit ita Postumia.] Decurtatus, & adicit ita Postumia & Ser. F. unde scripsit Bosius & adigit ita Postumia & Servius filius. Manutio quæ sit verborum ordo non videt, & quia in Belsari- libro, pro, & Servii, habet, Sciri, suspicatur de mendo. Lam- binus legendum putat, cum allicit Postumia: sed & servius filius. vulgò, & adicit à Postumia, &c.
6. Gener tuus valeamus.] Vulg. gener tuus valet.
7. Ut eam causam, in cuius victoria, &c.] Totum hunc locum ex antiquis libris Bessarionis & Ferri, se emendasse profitetur Manutio.
8. Resistens.] Vulg. resistentes.
9. Nec te sciens.] Vulg. ne te sciens.
10. Et cum ego.] Pro e, vulgò mendosè legitur, & Bosius, ei, castigavit auctoribus Scidis.
11. Περιγενικός.] Rectè coniecit Lambinus ex depravata Tornæ- siani lectione, legendum hic esse, περιγενικός; quo ferre quoque vi- dentur vestigia hæc veteris scripturæ, quæ est in Decurtato, περι- γενικός. Victorius emendaverat τυρηνικός, quæ est nunc vulg. re- cepta lectio; cum prius vox nulla esset Græca, sed inane spatium

relictum in editionibus.

12. Partis mihi.] Vulg. partes.
13. Quare parvi refert.] Ita restituit Victorius sublato post di- ctionem, parvi, puncto, quod totam lectionem inquinabat; fa- ciebatque ut, parvi, videretur præteriti temporis à pareo.
14. Tentabo audeam, nihil properare.] Hæc verba valde corrupta & manca esse, asserit Victorius. cum igitur nihilo meliorem hac antiquam scripturam invenisset, sed eandem penitus, & simili modo perverfam & laceram; contra hunc locum alterisum figi iussit. at enim Manutius ita restituere conatus est, Tentabo; aut dicam, nihil properare, missurum ad Cæsarem, clamabo: cum paucissimis, &c. ita distinguit vulg. tentabo, audeam nihil properare.
15. Missurum ad Cæsarem.] Vulg. missurum me ad Cæsarem.
16. Clamabo me.] Vitiosè vulgati, clamabam. Verè & sincerè Decurtatus, clamabo me.
17. Carris hinc istis.] Bosii hæc est conjectura ex depravata le- ctione, caris, Scidarum & Crufellini; Tornæsan. cati; in im- pressis, certè: Victorii antiquior, carti.
18. Atque utinam ad Curionem σὺν θεῶν τοι λέγω.] Restituit Vi- ctorius auxilio vetustioris exemplaris verba Græca quæ hic desi- derabantur; post quæ, nulla distinctione adhibita sequentia legenda asserit. Manutius tamen verba Græca cum superioribus conjun- git, & à sequentibus disjungit.
19. Δυσχερία tua.] Inane spatium Græca hac quæ desiderabatur voce replevit Victorius ex antiquis mss.
20. Siciliam cuperem.] Vulg. Occliam cuperem.

tae, ¹ alteram uxorem: septem præterea ² conjunctæ lecticæ amicarum sunt, an amicorum? vide, quàm turpi leto pereamus: ³ & dubita, si potes, quin ille, seu victus, seu victor redierit, ⁴ eadem facturus sit. ⁵ ego verò vel lintriculo, si navis non erit, eripiam me ex istorum paricidio. Sed plura scribam, cum illum convenero. Juvenem nostrum non possum non amare: sed ab eo nos non amari, planè intelligo. nihil ego vidi tam ἀνθηροποίητον, tam aversum à suis, tam nescio quid cogitans. vim incredibilem molestiarum! sed erit curæ, & est, ut regatur. mirum est enim ingenium. ἡδὺς ἐπιμελήτεον.

CICERO ATTICO, S.

OBSIGNATA jam epistola superiore, non placuit ⁶ ei dari, cui constitueram, quòd erat alienus. itaque eo die data non est. interim venit Philotimus, & mihi à te litteras reddidit: quibus quæ de fratre meo scribis, sunt ea quidem parum firma, ⁷ sed habent nihil ὑπὸ βλάσιν, nihil fallax, nihil non flexibile ad bonitatem, nihil, quod non, quòd velis, uno sermone possis perducere. ne multa; omnes suos, etiam quibus irascitur crebrius, tamen caros habet, me quidem se ipso cariorem. Quod de puero aliter ad te scripsit, & ad matrem de filio, non reprehendo: ⁸ δὲ πῶθινης ἐπ. De sorore, quæ scribis, molesta sunt, eoque magis, quòd ea tempora nostra sunt, ut ego his mederi non possim. nam certè mederer. sed quibus in malis, & qua in desperatione rerum sumus, vides. Illa de ratione nummaria non sunt ejusmodi (sæpe enim audio ex ipso) ut non cupiat tibi præstare; & in eo ⁹ laborat. ¹⁰ sed si mihi Q. Axius in hac mea fuga Η-Σ ΧΙΤΙ. non reddit, quæ dedi ejus filio mutua, & utitui excusatione temporis; si Leptra; si ceteri; soleo mirari, ¹¹ de nescio quis Η-Σ XX. ¹² cum audio ex illo se urgeri. vides enim profectò angustias. curari tamen ea tibi utique jubet. an existimas illum in isto genere lentulum, aut restrictum? nemo est minùs. De fratre satis de ejus filio, indulgit illi quidem suus pater semper; sed non facit indulgentia mendacem, aut avarum, aut non amantem suorum; ferocem fortasse, ¹³ atque arrogantem, & infestum facit. itaque habet hæc quoque, quæ nascuntur

ex indulgentia: sed ea sunt tolerabilia. quid enim dicam, hac juventute? ea verò, quæ mihi quidem, qui illum amo, sunt his ipsis malis, in quis fumus, miseriora, non sunt ab obsequio nostro, ¹⁴ non; suas radices habent: quas tamen evellerem profecto, si liceret. ¹⁵ sed ea tempora sunt ut omnia mihi sint patienda. ego meum facillè teneo. nihil est enim eo tractabilius: cujus quidem misericordia languidiora adhuc consilia cepi: & , quo ille me certiore vult esse, eo magis timeo, ne in eum existam crudelior. Sed Antonius venit heri vesperi. jam fortasse ad me venit, aut ne id quidem, quoniam scripsit, quid fieri vellent. sed scies continuò, quid æstum sit. Nos jam nihil, nisi occultè. De pueris quid agam? parvone navigio committam? quid mihi animi in navigando censes fore? ¹⁶ recordor enim, æstate cum illo Rhodiorum ἀφροκτώ navigans, quam fuerim sollicitus. quid, duro tempore anni ætuario fore censes? rem undique miseram! Trebatius erat mecum, vir planè, & civis bonus. quæ ille monstra, dii immortalis! etiamne Balbus in Senatum venire cogitet? sed ei ipsi cras ad te litteras dabo. ¹⁷ Vectenum mihi amicum, ut scribis, ita puto esse: cum eo, quod ¹⁸ ἀποτίμωσ ad me scripserat de nummis curandis, θυμικώτερον ¹⁹ eram jocatus. id, tu, si ille aliter acceperit, ac debuit, lenies. ²⁰ Monetali autem adscripsi, quòd ille ad me, Proconsuli. sed quoniam est homo, & nos diligit. ipse quoque à nobis diligitur. Vale.

CICERO ATTICO, S.

QUIDNAM mihi futurum est? aut quis me non solum infelicio, sed jam etiam turpior? ²¹ nominatim de me sibi imperatum dicit Antonius; nec me tamen ipse adhuc viderat, sed hoc Trebatio narravit. Quid agam nunc, cui nihil procedit, caduntque ea; quæ diligentissimè sunt cogitata, tæterrimè? ego enim Curionem nactus, omnia me consecutum putavi. is de me ad Hortensium scripserat. Reginus erat totus noster. huic nihil suspicabamur ²² cum hoc mare negotii fore. quòd me nunc verum? undique custodior. ²³ sed fatis lacrimis. πείρωσιν ὀτλήσειον igitur, & occultè in aliquam onerariam corpendum. non committendum,

12

1. Alteram uxorem.] Lipsius lib. iv. Epistol. quæstion. cap. 11. emendavit, alteram uxorem, quomodo erat in Scidis. vulgò alterà uxorem.

2. Conjunctæ lecticæ amicarum sunt, an amicorum.] Victorius quid hic itatuere deberet, nesciens vulgatam lectionem retinuit. lecticæ amicarum. hæc sunt amicorum, licet ipsi parum satisfaciatur. Junius Bossii lectionem sequitur præterquam quòd ante vocem, sunt, ex duobus mss. Palatin. addit ee.

3. Et dubita, si potes.] Junius ex duobus optimis mss. Palat. & dubitari potest.

4. Eadem facturus sit.] Vulg. eadem facturus sit.

5. Ego vero vel lintriculo.] Ita legit Lambinus, licet, utriculo, non rejiciat quod eruit lib. xviii cap. 10. Turnebus, & probat Junius, Victorius testatur antiquos codices habere ego verò, vellunt ridiculo. Tornæsius, vel luridicula. vulgò ego vero vehiculo.

6. Ei dari.] Vulg. ei dare.

7. Sed habent nihil.] Lambinus malit sic legi, sed tamen nihil, seu, sed habent tamen nihil.

8. Δὲ πῶθινης ἐπ. De sorore que scribis.] Consentiant Tornæsius, Haraltinus, & Cratellinus, cum Victorianis mss. sic enim hæc referunt, DE ITINE ET. unde Victorius primum posuit de juvene, postea, mutata sententia, de itinere. Bossius autem utramque Victorii emendationem improbens, ratione ductus, ex vestigiis veteris Decurtati quæ hæc sunt ΔΕΙ ΤΙΝΕ ΕΤΙ, conjecit Ciceronem scripsisse, δὲ πῶθινης ἐπ. Quidam Lambini amicus ex depravata Tornæsi scriptura, de itine, legebat de irene, id est, pace. Junius ait Bossium arguere quidem, ut multa alia, hic reposuisset, δὲ πῶθινης ἐπ.; sed sibi religionem esse tam longè à veteri scriptura discedere, itaque legit, δὲ πῶθινης ἐπ. vulg. de juvene & de sorore qua scribis.

9. Laborat.] Decurtati scripturam expressit Bossius. vulg. laborat.

10. Sed si mihi Q. Axius in hac mea fuga.] Victorius ex vet. codicibus, in quibus erat, sed si mihi que Axius in hac, &c. emendavit Q. Axius; nam in infinitis locis ubi Q. esse debet legitur, quæ, in mss. antea in formis excusis legebatur, sed si mihi que in hac mea fuga.

11. De nescio quis Η-Σ XX.] Vulg. de nescio quis LL S. XX.

12. Cum audio ex illo se urgeri.] Et hoc quoque est Victorii; cum prius corruptè legeretur, exilio se urgeri.

13. Atque arrogantem.] Vulg. & arrogantem.

14. Non; suas radices habent.] Manutius Bessarionis librum secutus reposuit non; &c. licet alii, quidam, & inter eos Scida & Tornæsius, habeant, nam suas radices habent.

15. Sed ea tempora sunt.] Plenior & integrior Bossio visa est lectio Tornæsi. & Decurtati, quam excusorum, ideo sic ex eorum fide edidit: sed ea tempora sunt, ut omnia mihi sint patienda.

16. Recordor enim.] Ineptos quosdam interpolatores hunc locum corruptisse ait Bossius, cum rectè in libris antea excusis, & in omnibus mss. legeretur, recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφροκτώ navigans, quam fuerim sollicitus.

17. Vectenum mihi amicum.] Pro, Vectenum, quòd antea mendosè legebatur Victorius substituit Vectenum.

18. Α' ποτίμωσ.] Hujus quoque vocabuli restitutio Victorio debetur; cum enim transposita hic legeretur, θυμικώτερον, ille hoc vocabulum paulo inferius in spatio quòd in formis impressis vacuum erat, reposuit.

19. Eram jocatus.] Reposuit Bossius ut erat in Scidis, eram jocatus; quidam enim libri mendosè, erat jocatus. Victorius, eram iratus. in vulgatis utraque vox sive, jocatus, sive, iratus deest.

20. Monetali autem adscripsi.] Non solum sic habere mss. sed etiam majorem partem excusorum testatur Victorius; ut non possit non mirari imprudentiam quorundam, qui ex Monetali duo verba fecerunt &, Moneto talia, scripserunt, sed quam ineptè & perversè nihil attinet dicere, licet in cunctos recentiorum impressionum libros tempore Victorii translata sit.

21. Nominatim sibi de me imperatum.] Codex Tornæsius habet imperaturum; unde doctus quidam conjecterat legendum impetraturum, Lambino teste, qui vel, imperatum, vel, imparatum malit.

22. Cum hoc mare.] Vulg. cum hoc mari.

23. Sed satis lachrymis πείρωσιν ὀτλήσειον.] Victorius testatur cum prius inane spatium esset in formis impressis, post sed satis lachrymis, Germanos repulsiisse, πείρωσιν ὀτλήσειον; parum ut ait sincere, ipse verò

tendum, ut etiam ¹ compacto prohibiti videamur. Sicilia petenda: quam si erimus nacti, majora quaedam consequemur. sic modò rectè in Hispaniis: quamquam de ipsa Sicilia utinam sit verum: sed adhuc nihil secundi. concursus Siculorum ad Catonem dicitur factus; orasie, ut resisteret, ² omnia pollicitos: ³ commotum illum, delectum habere cœpisse. non credo, ut est luculentus auctor, potuisse certè tenere illam provinciam scio. ab Hispaniis autem jam audietur. Hic nos C. Marcellum habemus, ⁴ eadem de re cogitantem, aut bene simulantem: quamquam ipsum non videram, sed ex familiarissimo ejus audiebam. tu, quæso, si quid habebis novi. ego, si quid moliti erimus, ad te statim scribam. Quintum filium severius adhibebo. utinam ⁵ proficere possim: tu tamen eas epistolas, quibus asperius de eo scripsi, aliquando concerpito, ne quando quid emanet: ego item tuas. Servium exspecto, nec ab eo quidquam ⁶ scies, quidquid erit. sine dubio errasse nos, confitendum est. at semel? at una in re? immo omnia, quò diligentius cogitata, eò facta sunt imprudentius.

ἀλλὰ τί μὲν προσετινχθαι ἐλάσθη, ἀχνύμενοιαι: in reliquis modò ne ruamus. ⁷ jubes enim de professione mea providere. quid provideam? ita patent omnia, quæ accidere possunt, ut ea si vitem, sedendum sit cum dedecore & dolore; si negligam, periculum est, ne in manus incidam perditorum. sed vide, quantis in miseriis simus, optandum interdum videtur, ut aliquam accipiamus ab istis quamvis acerbam injuriam, ut tyranno in odio fuisse videamur. quòd si nobis cursus, quem speraram, pateret; effecissem aliquid profecto, ut tu optas & hortaris, dignum nostra mora. sed mirificæ sunt custodia: & quidem ille ipse Curio suspectus. quare vi, aut clam agendum est: ⁸ & si vi, fortè & cum tempestate: clam autem istis. in quo si quod σφάλμα, vides quàm turpe est. trahimur: nec fugiendum, si quid violentius. De Cælio, sæpe mecum agito; nec, si quid habuero tale dimittam. Hispanias spero firmas esse. Massiliensium factum cum ipsum per se luculentum est, tum mihi argumento est, rectè esse in Hispaniis. minus enim auderent, si aliter esset, & scirent: ⁹ nam & vieti, & δειλοὶ gente sunt. Odium autem rectè animadvertis ¹⁰ significatum theatro. Legiones etiam has, quas

in Italia assumpsit, alienissimas esse video. sed tamen nihil inimicus, quam sibi ipse. illud rectè times, ne ruat. si desperarit, certe ruet. quo magis efficiendum aliquid est, fortuna velim ¹¹ meliore, animo Cœliano. sed primum quidque; quod, qualecumque erit, continuò scies. Nos juveni, ut rogas, suppeditabimus, & Peloponnesum ipsam sustinebimus. est enim indoles: modo aliquid hoc sit ¹² διδραχῶν ἀλωτῶν: quod si adhuc nullum est, esse tamen potest: ¹³ aut ἀρετῆ non est διδραχῶν: quod mihi persuaderi non potest.

CICERO ATTICO, S.

13
EPISTOLA tua gratissima fuit meæ Tullia, & mehercule mihi. semper secum ¹⁴ aliqua mihi afferunt tuæ litteræ. scribes igitur: ac, ¹⁵ si quid ad spem poteris, ne dimiseris. Tu Antonii leones pertimescas cave. nihil est illo homine jucundius. ¹⁶ attende πρῶτον πολιτικῶν. evocavit litteris è municipiis denos: ¹⁷ & 1111. viri venerunt ¹⁸ ad villam, ejus manè. primum dormiit ad H. 111. deinde, cum esset nuntiatum, venisse Neapolitanos & Cumanos, (his enim est Cæsar iratus) postredie redire jussit: lavari se velle, & περὶ κρηλιολυσίαν γίνεσθαι hoc ¹⁹ herè effecit. hodie autem in Ænariam transire constituit. exulibus reditum pollicetur. Sed hæc omittamus, de nobis aliquid agamus. Ab Axio accepi litteras. De Tirone gratum. Væctenum diligo. Vestorio reddidi. Servius pridie Nonas Maji Minturnis mansisse dicitur, hodie in Liternino mansurus apud C. Marcellum. cras igitur nos maturè videbit, mihi que dabit argumentum ad te epistolæ. jam enim non reperio quid tibi scribam. Illud admiror, quod Antonius ad me ne nuntium quidem, cum præfertim me valde observarit. videlicet (aut aliquid atrocius de me imperatum est) coram negare mihi non vult. quod ego nec rogaturus eram: nec, si impetrassem, crediturus. nos tamen aliquid excogitabimus. Tu, quæso, si quid in Hispaniis: jam enim poterit audiri: & omnes ita exspectant, ut, si rectè fuerit, nihil negotii futurum putent. ego autem nec, retentis his, confectam rem puto; neque, amissis, desperatam. Silium & Ocellam, & ceteros credo retardatos. te quoque à ²⁰ Curtio impediri video. etsi, ut opinor, habes ²¹ κέλη & ἄοκνον.

CICE-

verò ex antiquis vestigiis, ἀπλοῦς, restituit, sed quàm rectè, judicabunt lectores ex veterum codicum scriptura quam subjiciam. Tornæs. & Crusellinus sic habebant, ΠΑΡΑ ΟΤΑΕΙΤΕΟΝ. Decurtatus, ΠΑΡΟΡΑ ΟΤΑΙΤΕΟΝ, quæ lectionis vestigia eo non ferunt, quò duxit Victorius. Bofius ergo cubilia germanæ lectionis sagaciùs odoratus, eam permultos jam annos latitantem ex densissimis tenebris extruxit in mediumque produxit, ut possent studiosi omnes eam citra negotium consequi, ea vero est hujusmodi, παραερα δολιχόν. Junius tamen vulgatam Victorii lectionem retinet.

1. Compacto.] Manutius emendavit, compacto, cum in omnibus ibris legeretur cum pacto.
2. Omnia pollicitos.] Vulg. omnia pollicitus.
3. Commotum illum delectum habere.] Ita Victorius, ex antiquo suo; antea legebatur, commotum illum delectumque.
4. Eadem de re.] Bessarionis liber, eadem fere.
5. Proficere possim.] Vulg. possim.
6. Scies, quidquid erit.] Auctoribus Scidis edendum jussit Bofius, quidquid erit, ut legendum suspicatur Malaspina: vulg. scies quid erit.
7. Jubes enim de professione mea providere.] Iisdem Scidis & Tornæsiano auctoribus hoc quoque emendavit Bofius; vulg. jubes enim professionem meam providere.
8. Et, si vi, forte.] Vulg. etsi vi forte.
9. Nam & vieti, & δειλοὶ gente sunt.] Dixerat olim Lambino Bofius hic legendum videri, vieti & δειλοὶ gente sunt, hujusque suæ suspitionis aditipulatore codicem Tornæsianum protulerat, ubi sic erat exaratum, & vieti & diligentes sunt; sed postea liquido scriptum in Decurtato reperit; vieti, quæ lectio ita ipsius conjecturam confirmavit, ut eam tamquam certam & indubitam in suam editionem non veritus sit referre. Victor. & Manutius testantur mss. codices habere, vieti & diligentes, unde, vicini & diligentes sunt, legendum conjecerant, quæ est vulgata lectio. Germani adnotaverant, juncti, alii, invicti.

10. Significatum theatro.] Auxilio meliorum exemplarium ita emendavit Victorius, quum antea corruptè legeretur significantium theatrum.

11. Meliore.] Vulg. meliori.

12. H¹² διδραχῶν ἀλωτῶν.] Ex veterum librorum scriptura licet depravatissima, locum hunc emendavit Bofius. In Tornæs. & Crusell. erat, AKI ΑΛΛΟΛΟΝ, in Scidis, ΔΑΚΙΑΛΟΛΟΝ, conjecit διδραχῶν ἀλωτῶν. Lambinus, olim antiquæ scripturæ vestigia & Seb. Corradi conjecturam sequutus, ἴθ¹² ἀκίμολλον, ediderat, sed postea maluit legere ἀκίμολλον, Adrianus Turnebus, ἀδοκίμων, Manutius ἀκίμων: Bofius referente Lambino ἀκίμολλον. Junius ἴθ¹², ἀλλ¹² μόλον emendat, dicitque mss. Palat. habere ἀκίμολλον, quod & ipsi probatur vulg. ἴθ¹² AKIMOΛΟΝ.

13. Aut ἀρετῆ non est διδραχῶν.] Hæc duo vocabula Græca restituit Victorius, prius erant duo inania spacia quæ desiderari aliquid significabant.

14. Aliqua mi afferunt.] Bofii mss. secum aliquam afferunt; unde conjecit, aliqua mi afferunt: mi enim μονοσυλλῶς; pro, mihi, ut sæpe in his epistolis: vulg. aliquid afferunt tuæ litteræ.

15. Si quid ad spem poteris ne dimiseris.] Ita legi in mss. codicibus testatur Victorius, sed tamen in suam editionem referre ausus non est, sed receptam lectionem retinuit, licet ipsi aliquantulum suspectam: ea autem est talis, poteris me de miseris.

16. Attende πρῶτον πολιτικῶν.] Hoc quoque Victorius ex antiquo suo: antea legebatur, ἀρχῶν.

17. Et IIII. viri venerunt.] Placet Ursino veteris libri scriptura, quæ est. Et IIII. viros: venerunt.

18. Ad villam ejus.] Et hoc etiam Victorius restituit, auxilio meliorum codd. formis impressi habebant, puella ejus.

19. Herè effeci.] Vulg. heri.

20. A Curtio.] Et hoc Victorius ita emendavit, licet mss. codd. haberent à Curto, vulg. à Curio.

21. Κέλη & ἄοκνον.] Victorius testatur in codicibus excusis hic inane spatium relictum fuisse, quod Germani complere volentes, edide-

CICERO ATTICO, S.

14 **O** Vitam miseram! MAJUSQUE malum, tam diu timere, quàm est illud ipsum, quod timetur! ² Servius, ut antea scripsi; cum venisset Nonis Maji, postridie ad me venit. ne diutius te teneam, nullius consilii exitum invenimus. nunquam vidi hominem perturbatiorem metu: neque hercule quidquam timebat, quod non esset timendum; illum sibi iratum, hunc non amicum, horribilem utriusque *victoriam*, cum propter alterius crudelitatem, alterius audaciam, tum propter utriusque difficultatem pecuniarum, ³ qua erui nusquam, nisi ex *privatorum* bonis posset. atque hæc ita multis cum lacrimis loquebatur, ut ego mirarer eas tam diuturna miseria non exaruisse. mihi quidem etiam lippiudo hæc, propter quam non ipse ad te scribo, sine ulla lacrima est, sed sæpius odiosa est propter vigiliis. quamobrem quidquid habes ad consolandum, collige, & illa scribe, non ex doctrina, neque ex libris: nam id quidem domi est, sed nescio quo modo *imbecillior* est medicina, quàm morbus: hæc potius conquite, de Hispaniis, de Massilia: quæ quidem satis bella Servius affert: qui etiam de duabus legionibus luculentos auctores esse dicebat. hæc igitur si habebis, & talia. & quidem paucis diebus aliquid audiri necesse est. sed redeo ad Servium. Distulimus omnino sermonem in posterum: sed ⁴ tardus ad exeundum: multo se in suo lectulo malle, quidquid foret. odiosus scrupulus de filii militia Brundisina. unum illud firmissimè asseverabat, si *damnati* restituerentur, in exilium se iturum. nos autem ad hæc, & ipsum certo fore, & quæ jam fiebant, non esse leviora; multaque colligebamus. verùm ea non animum ejus agebant, sed timorem, ut jam celandus magis de nostro consilio, ⁵ quàm ad idem videretur. quare in hoc non multum est. Nos à te admoniti de Cælio cogitabimus.

CICERO ATTICO, S.

15 **S**ERVIVS cum esset apud me, Cephalio cum tuis litteris VI. ID. venit: quæ nobis magnam spem attulerunt meliorum rerum de octo cohortibus (etenim hæc quoque, quæ in his locis sunt, labate dicuntur.) eodem die Funisulanus à te attulit litteras, in quibus erat confirmatus idem illud. ei de suo negotio respondi cumulatè, cum omni tua gratia. adhuc non satisfaciebat: debet autem mihi multos nummos, nec habetur locuples. nunc ait se daturum, ⁶ cui expensas tulerit: moram in tabellariis; si apud te esset, quæ satisfecisses, dares. quantum sit, ⁷ Eros Philotimi tibi dicit. sed ad majora redeamus. Quod optas, Cælianum illud maturefcit. itaque torqueor, utrum ventum expectem. vexillo opus est: convolabunt. Quod suades, ut palam:

ediderunt, *ἐκ τῶν ἀγώνων*, alii, *ἐκ τῶν πλειόνων*: sed cum neutra illarum lectionum placeret, reposuit, *ἄγωνα ὄντων*. licet ei penitus non confidat. Lambinus olim legi putabat, *ἐκ τῶν ὄντων*, conjectura facta ex quorundam mss. vestigiis, *ἐκ τῶν ὄντων*, nisi quis malit legi, *ἐκ τῶν ὄντων*, postea ex codice Tornæsiano qui habet, EKITA ONON, probabilem putabat lectionem Victorii, *ἄγωνα ὄντων*: sed tandem probata Simeonis Bosii, ut ait, conjectura, legendum arbitratus est, *ἐκ τῶν ὄντων*. quod falsum asserit Bosius dicitque se nunquam putasse legendum, *ἐκ τῶν ὄντων*, tantum abest ut ei dixerit aut scripserit. aut igitur somniavit, aut, quod putat, aliter ipsius verba accepit quàm dixerat: Ei enim aliquando suam hoc de loco indicarat suspicionem Bosius, paucisque demonstrat hic reponendum videri, *ἐκ τῶν ὄντων*: unde ille nescio quem asinum verendum commentus est. Ceterum hanc conjecturam, Decurtati lectio quamquam depravata, confirmat, ΚΑΗΤΑ ΟΚΝΟΝ. Huic etiam emendationi ad stipulatur Junius.

1. *O vitam miseram.*] Hinc initium epistolæ ducit Decurtatus, quem sequitur est Bosius, Junio non repugnante. Totus autem hic ambitus [*O v. m. m. t. d. t. q. e. i. i. q. t.*] superiori epistolæ in vulgaris editionibus annectitur.

2. *Servius ut antea.*] Hic initium fecit Manutius alterius epistolæ, quam prius hæc & superior unam constituerent epistolam.

3. *Qua erui nusquam.*] Libri vulgati, *quæ erui*, ineptè & contra sententiam Ciceronis.

4. *Tardus ad exeundum.*] Vulg. *tardius ad exeundum*.

5. *Quam ad idem videretur.*] Ita in antiquioribus scriptum fuisse opinatur Ursinus, ut jam celandus magis de nostro consilio quam adhiberet videretur, pro adhibendus, postea mutatum fuisse in, ad idem

prorsus assentior: itaque me profecturum puto. tuas tamen interim literas expecto. Servii consilio nihil expeditur. omnes captiones in omni sententia occurrunt. unum C. Marcello cognovi timidiorum; quem Consulem fuisse pœnitet; ⁸ *ὦ πολλῆς ἀγνεύσεως!* qui etiam Antonium confirmasse dicitur, ut me impediret; ⁹ quo ipse, credo, honestus. Antonius autem VI. ID. Capuam profectus est: ad me misit, se, pudore deterritum, ad me non venisse, quod me sibi succensere putaret. ibitur igitur, & ita quidem, ut censes; nisi cujus gravioris personæ suscipiendæ spes erit ante oblata. sed vix erit tam cito. ¹⁰ Alienus autem Prætor putabat aliquem, si ego non, ex collegis suis. quivis licet, dummodo aliquis. De sorore laudo. De Quinto puero, datur opera. spero esse meliora. de Quinto fratre scito eum non mediocriter ¹¹ laborare de usura: sed adhuc nihil à L. Egnatio expressit. Axius de XII. millibus pudens. ¹² sæpe enim adscripsit, ut Gallio, quantum is vellet, darem. quod si non scripsisset, possemne aliter? & quidem sæpe sum pollicitus: sed tantum voluit citò. ¹³ me verò adjuvantibus in angustiis. sed dii istos! verùm alias. Te à quartana liberatum gaudeo, itemque Piliam. Ego, dum panes, & cetera in navem parantur, excurro in Pompejanum. Veæteno velim gratias, quod studiosus. Si quemquam nactus fueris, qui perferat; litteras des ante, quàm discedimus.

CICERO ATTICO, S.

16 **C**OMMODUM ad te dederam litteras de pluribus rebus, cum ad me bene manè Dionysius fuit: cui quidem ego non modò placabilem me præbuissem, sed totum remissem, si advenisset qua mente tu ad me scripseras. erat enim sic in tuis litteris, quas Arpini acceperam, eum venturum facturumque, quod ego vellem. ego volebam autem, vel cupiebam potius, esse eum nobiscum. quod quia planè, cum in Formianum venisset, præciderat, asperius ad te de eo scribere solebam. at ille perpauca locutus, hanc summam habuit orationis, ¹⁴ ut sibi ignoscerem; se rebus suis impeditum nobiscum ire non posse. pauca respondi, magnum accepi dolorem. intellexi fortunam ab eo nostram despectam esse. quid quæris? fortasse miraberis: in maximis horum temporum doloribus hunc mihi scito esse. velim, ut tibi amicus sit. hoc cum tibi opto, opto ut beatus sis. erit enim tam diu. Consilium nostrum spero vacuum periculo fore. ¹⁵ nam & dissimulabimus, & ut opinor, acerrimè adservabimus, navigatio modò sit, qualem opto. cetera, quæ quidem consilio provideri poterant, cavebuntur. tu, dum adsumus, non modò quæ scieris, audierisve, sed etiam quæ futura providebis, scribas velim. Cato, qui Sicilian

videretur.

6. *Cui expensas tulerit.*] Hunc locum ita edebat Decurtat. *nunc ait se daturum cui expensas tulerit moram in tabellariis*: quibus è verbis id tantum mutavit Bosius, quod pro *expensas*, reposuit, *expensis*, & post verbum *tulerit*, addidit *τελευτῶν σίμων*. Bosii interpretationem laudat Junius, sed *expensas*, an *expensum*, legas Latinitatis non referre ait. hoc tamen elegantius.

7. *Eros Philotimi.*] Ex mss. libris *Eros* emendavit Victorius antea, *Heres*.

8. *ὦ πολλῆς ἀγνεύσεως!*] Meliorum codicum auxilio verba hæc Græca idem restituit Victorius.

9. *Quo ipse.*] Vulg. *quod ipse*.

10. *Alienus autem.*] Vulg. *Halicenus autem*.

11. *Laborare de usura.*] Legendum videtur Ursino, *de versura*.

12. *Sæpe enim adscripsit.*] Vetus Ursini liber, *sæpe enim ad me scripsit*.

13. *Me verò adjuvantibus in angustiis. Sed dii istos. Verum alias.*] Hoc quoque Victorius ex veteris scripturæ vestigiis restituit, vel etiam, *Me verò adjuvantibus in angustiis seductos*: priorem lectionem ex Tornæsiano retinet Lambinus: vulgata lectio eadem est quæ Bessarionis mss. *Me verò adjuvantibus in angustiis. Sed tu istos*; quam tuentur Manutius & Corradus.

14. *Ut sibi ignoscerem.*] Sibi deest in vulgatis.

15. *Nam & dissimulabimus, & ut opinor, acerrimè adservabimus.*] Ita habere omnes mss. testatur Lambinus, qui tamen locum mendosum suspicatur, hæcque assert coniecturam; *est, ut opinor, acerrimè adservabimur*. Bosii lectionem mss. Pall. assentientibus retinet Junius.

cilium tenere nullo negotio potuit, & si tenuisset, omnes boni ad eum se contulissent, Syracusis profectus est ante diem VIII KAL. Mai. ut ad me Curio scripsit. utinam, quod ajunt, Cotta Sardiniam teneat. est enim rumor. ô, si id fuerit, turpem Catonem! Ego, ut minuerem suspicionem profectiois, aut cogitationis meæ, profectus sum in Pompejanum A. D. IIII. ID. ut ibi essem, dum, quæ ad navigandum opus essent, pararentur. cum ad villam venissem, ventum est ad me: centuriones trium cohortium; quæ ¹ Pompejis sunt, ² me velle postridie; ³ (hæc mecum Minnius noster) velle eos mihi se & oppidum tradere. at ego tibi postridie à villa ante lucem, ut me omnino illi ne viderent. quid enim erat in tribus cohortibus? quid, si plures, quo apparatu; cogitavi eadem illa Cæliana, quæ legi in epistola tua; quam accepi, ⁴ simul & in Cumanum veni, eodem die: & simul fieri poterat, ut tentaremur. omnem igitur suspicionem sustuli. sed cum redeo, Hortensius venerat, & ad Terentiam salutatum diverterat; sermone erat usus honorifico erga me. tamen eum, ut puto, videbo. misit enim puerum, se ad me venire. hoc quidem melius, quàm collega noster Antonius: cuius inter lictores lectica minima portatur. Tu, quoniam quartana cares, ⁶ & nedum morbum removisti, sed etiam gravedinem, te vegetum nobis in Græcia siste; & literarum aliquid interea.

CICERO ATTICO, S.

17

PRID. Idus Hortensius ad me venit scripta epistola. ⁷ vellem cetera ejus. quàm in me incredibilem *ἐκτένεια*! qua quidem cogito uti. deinde Serapion cum epistola tua: quàm prius quàm aperuissem, dixi ei, te ad me de eo scripsisse antea, ut feceras. deinde, epistola lecta, cumulatissimè cetera: & hercule hominem probo. nam & doctum, & probum existimo. quoniam etiam navi ejus me, & ipso conventore usum puto. Crebro refricat lippitudo, non illa quidem perodiosa, sed tamen quæ impediatur scriptio- nem meam. Valetudinem tuam jam confirmatam esse &

à vetere morbo, & à novis tentationibus gaudeo. Ocellam vellem haberemus. videntur enim esse hæc pauldò faciora. nunc quidem æquinoctium nos moratur, quod valde perturbatum erat. ⁸ id si *ἀκρῶς* erit, utinam idem maneat Hortensius: siquidem adhuc erat: liberalius esse nihil potest. De diplomate admiraris, quasi nescio cuius te flagitii insimularem. negas enim te reperire, qui mihi id in mentem venerit. ego autem, qui scripseras te proficisci cogitare, (etenim audieram, nemini aliter licere) eò te habere censebam; & quia pueris diploma sumferas. habes causam opinionis meæ: & tamen velim scire, quid cogites, in primisque si quid etiam nunc novi est. ⁹ XVII. Kal. Jun.

CICERO ATTICO, S.

18

TULLIA mea peperit XIIII. Kal. Jun. puerum *ἐπι-μυρίαϊον*. quòd *ἠνὸς τίκνον* gaudebam. quod quidem est natum, perimbecillum est. Me mirifice tranquillitates adhuc tenuerunt, atque majore impedimento fuerunt, quàm *custodia*, quibus asservor. nam illa ¹² Hortensiana omnia fuere infantia. ita fiet homo nequissimus. à Salvio liberto depravatus est. itaque posthac non scribam ad te, quid facturus sim, sed quid fecerim. omnes enim *Καρυχαῖοι* videntur subauscultare, quæ loquor. Tu tamen, si quid de Hispaniis, sive quid aliud, perge quæso scribere; nec meas litteras expectaris, nisi cum, quò opto, pervenerimus, aut si quid ex cursu. Sed hoc quoque timidè scribo. ¹³ *τὰ ὄνεια* tarda adhuc & spissa. ut male posuimus initia, sic cetera ¹⁴ sequuntur. ¹⁵ fors *μίας* nunc sequimur, eadem nos fortasse furia persequentur. ex Balbi autem sermone, quem tecum habuit, non probamus de Melita. dubitas igitur, quin nos in hostium numerum habuit? scripsi equidem Balbo, te ad me de benivolentia scripsisse & de suspicionem. egi gratias. de altero ei me purga, ¹⁶ nequem tu hominem infeliciorem? non loquer plura, ne te quoque excruciem. ipse conficior, venisse tempus, cum jam nec fortiter, nec prudenter quidquam facere possim.

M. TULLI

1. Pompejis sunt.] Vulg. Pompeji sunt.

2. Me velle postridie.] In Tornæsiano est, me velle postridie venire; sed putat Bosius, verbum, convenire, additum fuisse ex glossinate, nam in aliis mss. non comparebat: quod tamen retinendum censet Lambinus.

3. Hæc mecum Minnius.] Victorius pro, Minnius, quod antea legebatur, Minnius restituit, ex vet. codd.

4. Simul & in Cumanum.] Est, deest in vulgatis.

5. Venerat, & ad Terentiam.] Vulg. venerat ad Terentiam.

6. Et nedum morbum removisti.] Perspicue legitur in Tornæsiano & Decurtato, nedum morbum, ut in libris Malaspinae, cujus hic iudicium sequitur Bosius. Victorius ex mss. novum morbum legit; quod etiam in Tornæsiano extare dicit Lamb. (si credere fas est) qui vulgatam lectionem, non modo morbum, retinet, testaturque Memmianos codices, nedum morbum, Bosii lectionem habere; quam mss. Palat. consentientibus probat Junius.

7. Vellem cetera ejus. quàm in me incredibilem *ἐκτένεια*.] Legit libro IV. Epist. 11. Quæst. Epistolicarum Lipsius, *vellem cetera: ejusque in me incr. &c.*

8. Id si *ἀκρῶς* erit, utinam, &c.] Scripsit, *ἀκρῶς*, Bcf. emendata veteri scriptura Decurtati, *acras*; vulg. *id scilicet eras erit utinam, &c.* sed omnino mendosum.

9. XVII. Kal. Jun.] Hoc aperte mendosum esse asserit Manutius, putatque esse initium sequentis epistolæ, & legendum fortasse, *XVII. Kal.* quod sine causâ repetitum est post verbum, *peperit*,

idque credendum eo magis dicit, quod pleræque hujus libri epistolæ adscriptam diem non habent, & est mutatio minima, si, *15* dividas in, *II*, quo ipsa in nota peccatum sæpe à libris.

10. Tullia mea.] Hæc epistola superiori agglutinata est in editione Victorii, qui locum mancum restituit additione *diei* quo peperit Tullia.

11. *ἠνὸς τίκνον*.] *ἠνὸς τίκνον*, perperam in mss. suo legi testatur Victorius pro, *ἐπιμυρίαϊον*.

12. Hortensiana omnia.] Vulg. Hortensiana omnia.

13. *τὰ ὄνεια* tarda adhuc & spissa.] Has Græcas voces ita refert Tornæsianus, *ITA ONIA, Decurtatus, TA ONIA*, unde emendavit Bosius *τὰ ὄνεια*, vulg. *ita omnia adhuc tarda & spissa*.

14. Sequuntur.] Vulg. sequuntur.

15. Fors *μίας* nunc sequimur, eadem nos fortasse.] Bosii omnes præci, *Formias*, ex quo fecit, *fors mias*. *Formias*, autem ex mss. restituerat Victorius, quum legeretur prius, *Furias*: non quòd mutatio aperiret sententiam, sed maluit scripturæ antiquæ habere rationem quam novæ; quod etiam sequutus est Junius. Lambinus olim sequutus codicem Tornæsianum legebat, *Formias*, sed postea maluit legere, *furias nunc sequimur*, dicitque docto cuidam viro legendum videri, *φῶνεια* nunc sequimur, eodem nos fortasse *φῶνεια* persequentur: vulg. *Formias nunc sequimur, eadem nos fortasse*.

16. Nequem tu hominem.] Junius ait duos mss. Palat. habere, *eo quem, &c.* unde reposuit, *eo quem tu*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER UNDECIMUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

ACCEPIT te signatum libellum, quem Anteros attulerat; ex quo nihil scire potui de nostris domesticis rebus: de quibus acerbissimè afflictor, quòd, qui eas dispensavit, neque adest istic, neque, ubi terrarum sit, scio. omnem autem spem habeo existimationis, privatorumque rerum in tua erga me mihi perspectissima benivolentia: quam si his temporibus miseris & extremis præstiteris, hæc pericula, quæ mihi communia sunt cum ceteris, fortiùs feram: idque ut facias, te obtestor, arque obsecro. ego in cistophoro in Asia habeo ad H-s bis & vicies. hujus pecuniæ permutacione fidem nostram facilè tuebere: quam quidem ego nisi expeditam relinquere putassèm, credens ei, cui tu scis jam pridem minimè credere, commoratus essem paulisper, nec domesticas res impeditas reliquissèm: ob eamque causam seriùs ad te scribo, quòd serò intellexi, quid *timendum* esset. Te etiam atque etiam oro, ut me totum tuendum suscipias; ut, si ii salvi erunt, quibuscum sum, unà cum iis possim incolumis esse, salutemque meam benivolentiæ tuæ acceptam referre.

CICERO ATTICO, S.

LITTERAS tuas accepi pridie Nonas Febr. eoque ipso die ex testamento crevi hereditatem. ¹ ex multis meis miserimis curis est una levata, si, ut scribis, ista hereditas fidem, & famam meam tueri potest, quam quidem te intelligo, etiam sine hereditate, tuis opibus defensurum fuisse. De dote quod scribis, per omnes deos te obtestor, ut totam rem suscipias, & illam miseram mea culpa & negligentia tueare meis opibus, si quæ sunt; tuis, quibus tibi molestum non erit, facultatis: cui quidem deesse omnia quod scribis, obsecro te noli pati. in quos enim sumtus abeunt fructus prædiorum? jam illa H-s LX. quæ scribis, nemo mihi umquam dixit ex dote esse detracta, numquam enim essem passus. sed hæc minima est ex iis injuriis, quas accepi; de quibus ad te dolore & lacrimis scribere prohibeor. Ex ea pecunia, quæ fuit in Asia, partem dimidiam serè exegi. tutius videbatur fore ibi, ubi est, quam apud Publicanos. Quod me hortaris, ut firmo sim animo: vellem posses aliquid afferre, quamobrem id facere possèm. sed si ad ceteras miserias accessit etiam id, quod mihi Chry-

ppus dixit parari, (tu nihil significasti) de domo; quis me inferior uno jam fuit? oro, obsecro, ignosce: non possum plura scribere. quanto mæore urgear, profectò vides: quod si mihi *commune* cum ceteris esset, qui videntur in eadem causâ esse, minor mea culpa videretur, & eo tolerabilior esset. nunc nihil est, quòd consoletur; nisi quid tu efficias, si modò etiam nunc effici potest, ut ne quæ singulari afficiar calamitate, & injuria. Tardius ad te remisi tabellarium, quòd potestas mittendi non fuit. A tuis & nummorum accepi H-s LXX. & vestimentorum quod opus fuit. Quibus tibi videbitur, velim des litteras meo nomine. nosti meos familiares. signum requirent, aut manum: dices iis, me propter custodias ea vitasse.

CICERO ATTICO, S.

QUID hîc agatur, scire poteris ex eo, qui litteras attulit: quem diutius tenui, quia quotidie aliquid novi expectabamus: neque nunc mittendi tamen ulla causâ fuit, præter eam, ² de qua tibi rescribi voluisti. Quod ad Kal. Quint. pertinet, quid vellem; utrumque grave est, tam gravi tempore, periculum tantæ pecuniæ, & dubio rerum exitu ³ ista, quam scribis abrupto. quare, ut alia, sic hoc vel maximè tuæ fidei benivolentiæque permitto, & illius consilio, & voluntati: cui miseræ consuluisse meliùs, si tecum olim coram potius, quàm per litteras, de salute nostrâ, fortunisque deliberavissèm. Quod negas *præcipuum* mihi ullum incommodum impendere, ⁴ & si ista res nihil habet consolationis, tamen etiam præcipua multa sunt, ⁵ quæ tu profectò vides, ut sunt, & gravissima esse, & me facillimè vitare potuisse: ⁶ ea tamen erunt minora, si, ut adhuc factum est, administratione diligentiaque tua levabuntur. Pecunia apud Egnatium est. ⁷ sit à me, ut est. neque enim hoc, quod agitur, videtur diuturnum esse posse; ut scire jam possim, quid maximè opus sit: & si ego rebus omnibus; quòd is quoque in angustiis est, ⁸ qui cum sumus; quòd magnam dedimus pecuniam mutuam; ⁹ opinantes, nobis, constitutis rebus, eam rem etiam *honori* fore. Tu, ut antea fecisti, velim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum à me existimes, ipse conficias. Tuis salutem dic. Cura, ut valeas. in primis id, quod scribis, omnibus rebus cura & provide, ne quid ei desit, de qua scis me miserimum esse. Idibus Jun. ex castris.

CICE-

¹ Ex multis meis miserimis curis est una levata.] Antea legebatur, *ex multissimis & miserimis curis est una enata*; pro, *multissimis*, reposuit Victorius, *multis meis*, pro, *est una enata*, Lambinus & Bosius ex Tornæs. Decurt. & Crusell. rescripserunt, *est una levata*; Ant. Augustinus legebat, *est una enata*. Fulvius ait in uno mss. hujus scripturæ vestigium aliquid apparere, *curis spes est una enata*. Gruterus inclinabat in *denata*, hoc est mortua.

² De qua tibi rescribi voluisti. Quod ad Kal.] Panthagathus interpungebat, *De qua tibi rescribi voluisti quod ad Kal. Quint. pertinet*.

³ Ista quam scribis abrupto.] Alii scribunt, *ista re quam scribis abrupta*. Antiquior Victorii habet, *abrupto*, non, *abruptio*.

⁴ Et si ista res nihil habet conf.] Lambinus ait legendum esse li-

bris omnibus invitis, *et si ista res nonnihil habet conf.* vulgatam enim lectionem ferri non posse.

⁵ Quæ tu profectò vides ut sunt & gravissima.] Lambinus & Bosius ex Tornæs. & Crusellino ita legunt: nam in vulgatis hæc duæ voces, ut sunt, non leguntur.

⁶ Ea tamen erunt minora.] Lambinus malit legi, *erunt leviora*.

⁷ Sit à me, ut est.] Hic Victorius si aliquid immutandum sit, *apud me*, pro, *à me*, potius legeret.

⁸ Quicum sumus.] Nihil mutat Lambinus, quamvis codex Tornæhanus habeat, *quicum fuimus*.

⁹ Opinantes.] Sic rescripsit ex antiquiore suo Victorius, antea legebatur, *opinor*.

CICERO ATTICO, S.

ACCERI ab Isidoro litteras, & postea datas binas. **A**CCERI proximis cognovi prædia non venisse. videbis ergo, ¹ ut sustentetur per te. De Frusinati, si modò futuri sumus, erit mihi res oportuna. Meas litteras quod requiris, impediō inopia rerum, quas nullas habeo litteris dignas; quippe cui nec, quæ accidunt, nec, quæ aguntur, ullo modo probentur. utinam coram tecum olim potius, quam per epistolas. ² Hic tua, ut possum, tueor apud hos. ³ cetera Celer ipse. fugi adhuc omne munus, eo magis, quod ita nihil poterat agi, ut mihi, & meis rebus aptum esset. quid sit gestum novi, quæris: ex Isidoro scire poteris: reliqua non videntur esse difficiliora. Tu id velim, quod scis me maxime velle, cures, ut scribis, ut facis. ⁴ Me conficit sollicitudo, ex qua etiam summa infirmitas corporis: qua levata, ero una cum eo, qui negotium gerit, estque in spe magna. Brutus amicus in causa versatur acriter. Haëtenus tuit, quod cautè à me scribi posset. Vale. De pensione altera, oro te, omni cura confideia, quid faciendum sit, ut scripsi iis litteris, quas Pollex tulit.

CICERO ATTICO, S.

QUÆ me causæ moverint, quàm acerba, quàm graves, quàm novæ, cõgerintque impetu magis quodam animi tui, quàm cogitatione, non possum ad te sine maximo dolore scribere: fuerunt quidem tantæ, ut id, quod vides, effecerint. itaque nec quid ad te scribam de meis rebus, nec quid à te petam, reperio. rem, & summam negotii vides. equidem ex tuis litteris intellexi, & iis, quas communiter cum aliis scripsisti, & iis, quas tuo nomine, quod etiam mea sponte videbam, ⁵ te subdebilitatum novas rationes tuendi mei quære. Quod scribis placere, ut propius accedam, iterque per oppida noctu faciam; non sane video, quemadmodum id fieri possit. neque enim ita apta habeo diverforia, ut tota tempora diurna in his possum consumere; neque ad id, quod quæris, multum interest, utrum me homines in oppido videant, an in via. sed tamen hoc ipsum, sicut alia considerabo, quemadmodum commodissime fieri posse videatur. ego propter incredibilem & animi & corporis molestiam conficere plures litteras non potui: iis tantum rescripti, à quibus acceperam. tu velim ⁶ & Basilio, & quibus præterea videbitur, etiam Servilio conscribas, ut tibi videbitur, meo nomine. Quod tanto intervallo ⁷ nihil omnino ad vos; profectò intelligis rem mihi deesse, de qua scribam, non voluntatem. Quod de Vatino quæris: neque illius, neque cuiusquam mihi præterea ⁸ officium deesset, si reperire possent, qua in re me juvarent. ⁹ Quintus aversissimo à me animo Patris fuit. eodem Corcyra filius venit. inde profectos eos unà cum ceteris arbitror.

CICERO ATTICO, S.

SOLLICITUM esse te cum de tuis communibusque fortunis, tum inaximè de me, ac de dolore meo, sentio:

qui quidem dolor meus non modò non minuitur, cum socium sibi adjungit dolorem tuum, sed etiam augetur. omnino pro tua prudentia sentis, qua consolatione levari maxime possim. probas enim meum consilium, negasque mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse. addis etiam, (quod etsi mihi levius est, quàm tuum iudicium, tamen non est leve) ceteris quoque, id est, qui pondus habeant, factum nostrum probari. id si ita putarem, levius dolerem. crede inquis mihi. credo equidem: sed scio, quàm cupias minui dolorem meum. Me discississe ab armis, nunquam poenituit: tanta erat in illis crudelitas, tanta cum barbaris gentibus conjunctio, ut non nominatim, sed generatim *proscriptio* esset informata; ut jam omnium iudicio constitutum esset, omnium vestram bona, prædam esse illius victoriæ; vestram, planè dico, numquam enim de te ipso, nisi crudelissime, cogitatum est. quate voluntatis meæ nunquam poenitebit: consilii poenitet. in oppido aliquo mallem resedisse, quoad accerferer. minus sermonis subiissem: minus accepissem doloris: ipsum hoc me non argeret. Brundisii jacere, in omneis partibus est molestum. propius accedere, ut iuades, quo modo sine licitoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adimi non possunt. ¹⁰ quos ego modò paulisper cum bacillis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret. ¹¹ recipio tempore me *δρῶμῶθεν* nunc ad Oppium, Cornelium: iis placeret modò propius accedere, ut hac de re considerarent: credo fore auctores: sic enim recipiunt, Cæsari non modò de conservanda, sed etiam de augenda mea *dignitate* curæ fore: meque hortantur, ut magno animo sim; ut omnia summa sperem: ea spondent, confirmant, quæ quidem mihi exploratiora essent, si remansissem. sed ingero præterita. vide, quæso igitur ea, quæ restant, & explora cum istis; & si putabis opus esse, & si istis placebit, quo magis factum nostrum Cæsar probet, quasi de suorum sententia factum, adhibeantur Trebonius, Pansa, si qui alii; scribantque ad Cæsarem, me, quidquid fecerim, de sua sententia fecisse. Tullia: meæ morbus, & imbecillitas corporis me exanimat: quam tibi intelligo magnæ curæ esse; quod est mihi gratissimum. De Pompeii exitu mihi dubium numquam fuit. tanta enim desperatio rerum ejus, omnium regum, & populorum animos occuparat, ut, quocumque venisset, hoc putarem futurum. non possum ejus casum non dolere. hominem enim integrum, & castum, & gravem cognovi. De Fannio consolet te? perniciose loquebatur de mansione tua. L. vero Lentulus Hortensii domum sibi, & Cæsaris hortos, & Bajas desponderat. omnino hæc eodem modo ex hac parte sunt: nisi quod illud erat infinitum. omnes enim, qui in Italia ¹² manserant, *hostium* numero habebantur. sed velim hæc aliquando solutiore animo. Quintum fratrem audio profectum in Asiam, ut deprecaretur. de filio nihil audivi. sed quære ex Diochare, Cæsaris liberto, quem

1. Ut sustentetur per te. De Frusinati.] Junius & mss. Pal. legit, *ut sustentetur*, partim de Frusinati, &c. & ait esse evidentem sententiam.

2. Hic tua, ut possum.] Ita reposuit Victorius ope veteris sui, qui habebat, *lucilia*, pro eo quod antea legebatur, *luciu ut possum*. Ceterum Lambinus dicit se plane scriptum reperisse in Tornæs. *Hic tua, ut possum, &c.*

3. Cetera Celer ipse, fugi adhuc.] Ita Pantagathus distinguebat, Urstinus verò ita: *Ceterum, ipse fugi*. Manutius malebat *cetera celo*, ut est in antiquo Speciani libro.

4. Me conficit sollicitudo.] Ingenua hæc est lectio quam habent vetusta exemplaria teste Victorio. prius erat, *me conficit solitudo*.

5. Te subdebilitatum novat.] Vulg. *se subita re quasi debil. nov. &c.*

6. Et Basilio.] Vulg. & Basilio.

7. Nihil omnino ad vos.] Tornæs. & Crusellinus, *nihil omnino ad vos scriptis literis*. sed illud, *scriptis literis* abest à Decurtato, & putat Bosius ex aliquo glossemate profectum esse.

8. Officium deesset.] In Crusellino erat, *deet*, quæ scripturæ contradictio debet sic explicari ut hic editum est. vulg. *deesset*.

9. Quintus aversissimo à me animo Patris.] Restitutum hujus loci

est à Victorio. antea habebatur. *quæ aversissimo animo Patris fuit*.

10. Quos ego modo paulisper.] Victorii editio, quos ego non paulisper, quem locum vitiosum esse existimat.

11. Recipio tempore me *δρῶμῶθεν* nunc ad Oppium, Cornelium: iis, &c.] Hæc fere ex conjectura Bosius: paululum tamen adjunctus est corrupta hæc Crusellini scriptura, *δromo te*: Vulgò legitur, *me domo. te nunc ad Oppium, quoniam iis, &c.* Pantagathus legebat, *recepti (ò tempora) me de Mario nunc ad Oppium. Liber vetus Urstini, pro, domo, habet, domum*, quod arripit Junius, & legit, *recipio tempore me domum. Te nunc ad Opp.* &c. Lambinus olim putabat sic legi posse, *respio de domo. Te nunc ad Oppium*. sed postquam vidit Josephum Scaligerum totum hunc locum sic scribere, *in turbam conjeci, ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret: recipio tempore me. Tu nunc, &c.* Suspiciatus est hoc totum, *Recipio tempore me domum*, esse glossam, cetera autem sic legenda, *Tu nunc sic legendum & Oppium, quoniam iis placeret me propius accedere*. Manutius locum corruptum ex ingenio sic restituere tentat, *Recipi, ò tempora, me domo & hunc? ad Oppium, quoniam iis placeret, modo propius accedere, ut hac de re considerarent*.

12. Manserant.] Vulg. *remanserant*.

quem ego non vidi, qui istas ¹ Alexandreas litteras attulit. is dicitur vidisse an euntem, an jam in Asia? Tuas litteras, prout res postulat, exspecto: quas velim cures quamprimum ad me perferendas. IIII. KAL. Decembris.

CICERO ATTICO, S

GRATÆ tuæ mihi litteræ sunt, quibus accuratè perscripsisti omnia, quæ ad me pertinere arbitratus es: ² Fac tu igitur, ut scribis istis placere, iisdem istis liçtoribus me uti; quod concessum Sestio sit; cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos. audio enim eum ea S. C. improbare, quæ post discessum Tribunorum facta sunt. quare poterit, si voleris *conflare*, nostros liçtores comprobare. quamquam quid ego de liçtoribus, qui pane ex Italia decedere sim iustus? nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat, se audivisse, Catonem, & L. Metellum in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. itaque Antonius petebat à me per litteras, ut sibi ignoscerem: facere se non posse, quin iis literis pareret. tum ad eum misi L. Lamiam, qui demonstraret, illum Dolabellæ dixisse, ut ad me scriberet, ut in Italiam quamprimum venirem: ejus me litteris venisse. tum ille edixit ita, ut me exciperet, ³ & Lælium nominatim. quod sane nollem. poterat enim, sine nomine, re ipsa excipi. ô multas & graveis offensiones! quas quidem, tu das operam, ut lenias; nec tamen nihil proficis: quin hoc ipso minuis dolorem meum, quod, ut minuas, tam valde laboras: idque velim ne gravere quam sæpissime facere. maximè autem allevare quod vis, si me adduxeris, ut existimem, me *honorum* iudicium non funditus perdidisse. quamquam quid tu in eo potes? nihil scilicet. sed, si quid res dabit tibi facultatis, id me maximè consolari poterit, quod nunc quidem video non esse. sed si quid, ex eventis; ut hoc nunc accidit. dicebar debuisse cum Pompejo proficisci. *exitus* illius minuit ejus officii prætermisisti reprehensionem. sed ex omnibus nihil magis tamen desideratur, quam quod in Africam non ierim. iudicio hoc sum usus non esse barbaris auxiliis fallacissimæ gentis Remp. defendendam, præsertim contra exercitum sæpe victorem. non probant fortasse. multos enim viros bonos in Africam venisse audio, & scio fuisse antea. valde hoc loco urgeor, hic quoque opus est, casu, aliqui sint ex eis, aut, si potest, omnes, qui salutem anteponant. nam si perseverant & obtinent; quid nobis futurum sit, vides. dices, quid illis, si victi erunt? *honestior* est plaga. Hæc me excruciant. Sulpticii autem consilium, non scripsisti, cur meo non anteponeres. quod etsi non tam gloriosum est, quàm Catonis, tamen & periculo vacuum est, & dolore. Extremum est eorum, qui in Achaia sunt. ii tamen ipsi se hoc melius habent, quam nos, quodd & *multi* sunt uno in loco; & cum in Italiam venerint, domum statim venerint. Hæc tu perge, ut facis, mitigare, & probare quamplurimis. Quod te excusas: ego vero & tuas causas nosco; & mea interesse puto, te istic esse, vel ut cum iis, quibus oportebit, agas, quæ erunt agenda de nobis, ut ea quæ egisti; in primisque hoc velim animadvertas. multos esse arbitror, qui ad Cæsarem detulerint, delaturive

sint, me aut pœnitere consilii mei, aut non probare, quæ fiant: quorum etsi utrumque verum est; tamen ab illis dicitur *animo* à me alienato; non quo ita perspexerint, sed totum ut hoc Balbus sustineat, & Oppius, & eorum crebris litteris illius voluntas erga me confirmetur, & hoc planè ut fiat, diligentiam adhibebis. Alterum est, cur te nolim discedere, quodd scribis ⁴ te flagitari. ô rem miseram! quid scribam? aut quid velim? breve faciam. lacrimæ enim se subito profuderunt: tibi permitto: tu consule. tantum vide ⁵ ne hoc temporis tibi obesse aliquid possit. ignosce, obsecro te: non possum præ fletu & dolore diutius in hoc loco commorari. tantum dicam, nihil mihi gratius esse, quàm quod eam diligis. Quod litteras, quibus putas opus esse, curas dandas, facis commode. Quintum filium vidi, qui Sami vidisset, patrem Sicyone: quorum deprecatio est facilis. utinam illi, qui prius illum viderunt, me apud eum velint adjutum tantum, quantum ego illos vellem, si quid possem. Quod rogas, ut in bonam partem accipiam, si qua sint in tuis litteris, quæ me mordeant. ego vero in optimam; teque rogo, ut aperte, quemadmodum facis, scribas ad me omnia, idque facias quam sæpissime. Vale. XIV. Kalend. Januar.

CICERO ATTICO, S.

QUANTIS curis afficiar, etsi profectò vides, tamen cognosces ex Lepta & Trebatio. maximas pœnas pendo *temeritatis* meæ; quam tu prudentiam mihi videri vis: neque te deterreo, quo minus id disputes, scribasque ad me quam sæpissime. non nihil enim me levant tuæ litteræ hoc tempore. Per eos, qui nostra causa volunt, valentque apud illum, ⁶ diligentissimè contentas opus est, per Balbum & Oppium maximè, ut de me scribam quàm diligentissimè. oppugnamur enim, ut audio, ⁷ & præsentibus quibusdam, & per litteras. iis ita occurrendum, ut rei magnitudo postulat. ⁸ Furnius est illic, mihi inimicissimus. Quintus misit filium non solum sui deprecatorem, sed etiam accusatorem mei. dicitur, se à me apud Cæsarem oppugnari: quod refellit Cæsar ipse, omnesque ejus amici: neque veid desistit, ubicumque est, omnia in me maledicta conferre. nihil mihi umquam tam *incredibile* accidit, nihil in his malis tam acerbum. qui ex ipso audissent, cum Sicyone palam multis audientibus loqueretur, nefaria quædam ad me pertulerunt. ⁹ nosti genus, etiam expertus es fortasse: in me id est omne conversum. sed AUGUSTO commemorando dolorem, & facio etiam tibi. quare ad illud redeo; cura, ut hujus rei causa, dedita opera, mittat aliquem Balbus. ad quos videbitur, velim cures litteras meo nomine. Vale ¹⁰ VI. KAL. Janu.

CICERO ATTICO, S.

EGO verò & incautè, ut scribis, & celerius, quàm oportuit feci, nec in ulla sum spe, quippe qui exceptionibus edictorum retinear: quæ si non essent sedulitate effectæ & benivolentia tua, liceret mihi abire in *solitudo* aliquas. nunc ne id quidem licet. quid autem me juvat, quodd ante initum tribunatum veni, si ipsum, quodd veni, nihil juvat? jam, quid sperem ab eo, qui mihi amicus numquam fuit; cum jam lege etiam sim confectus & oppressus? ¹¹ quotidie jam Balbi ad me litteræ languidiores; multæque multorum ad illum, fortasse contra me. meo

vicio

1. Alexandreas.] Vulg. Alexandrinas.

2. Fac tu igitur.] Ex codice Decurtato ita scripsit Bosius; vulgò, factum igitur.

3. Et Lælium nominatim.] Antonius Augustinus mavult & L. Ælium. quod non adeo placet Ursino.

4. Te flagitari.] Victorius reposuit libris antiquis repugnantibus, Terentiam flagitare, quod vulgò receptum est; antea legebatur, quod scribis efflagitare. Lambinus verò sic edendum curavit ut edidit Bosius, auctoribus veteribus libris.

5. Ne hoc temporis tibi obesse aliquid possit.] Hic quoque Victorius refragantibus veteribus libris scribit, ne hoc tempore Terentia obesse aliquid possit; sed Bosio potior est veterum exemplarium auctoritas.

6. Diligentissimè contentas.] Vulgò quàm diligentissimè contentas.

7. Et presentibus.] Vulg. & à presentibus.

8. Furnius est illic mihi inimicissimus. Quintus misit.] Hæc est Victorii emendatio. Antea legebatur, inimicissimus qui misit filium; & in mis. quibusdam, que misit filium. Manutius pro, Furnius, malit, Fufius.

9. Nosti genus, etiam.] Et hæc resitutio debetur Florentino Victorii. Prius formis excusi habebant, nosti genus hujusmodi hominum. Totum hunc locum ex duobus mis. Palat. sic sic, optima tunc restituisse ait Junius, Nosti genus hujusmodi hominum, etiam expertus es. fortasse id mihi desit. omne conversum est consilium. sed augeo coramemorando dolorem & facio etiam tibi. Quare, &c.

10. VI. Kal. Januar.] Ita erat in Decurtato, ita etiam in quibusdam Malasp. vulgò. XI. Kal.

11. Quotidie jam Balbi.] Vulg. Cotidie Balbi.

vitio pereō. ¹ nihil mihi mali causa attulit: ² omnia culpa contracta sunt. ego enim, cum genus belli viderem, imparata & infirma omnia contra paratissimos, ³ quieram, (quid facerem?) ceperamque consilium non tam forte, quam mihi præter ceteros concedendum. ⁴ cessi meis, vel potius parui: ex quibus unus qua mente fuerit, is, quem tu mihi commendas, cognosces ex ipsius litteris, quas ad te, & ad alios misit: quas ego numquam aperuissem, nisi res acta sic esset: delatus est ad me fasciculus: solvi, si quid ad me esset litterarum: nihil erat: epistola Vatinius & Ligurio altera: iussi ad eos deferri: illi ad me statim ardentem dolore venerunt, scelus hominis clamantes: epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. hic Ligurius furere. se enim scire summo illum in odio fuisse Cæsari: illum tamen non modò fovisse, sed & tantam illi pecuniam dedisse honoris mei causa. hoc ego dolore accepto, volui scire, quid scripsisset ad ceteros. ipsi enim illi putavi perniciosum fore, si ejus hoc tantum scelus percerebruisset. cognovi ejusdem generis: ⁶ ad te misi: quas si putabis illi ipsi utile esse reddi, reddes; nil me lædet. nam quòd resignata sunt; habet, opinor, ejus signum Pomponia, hac ille acerbitate initio navigationis cum usus esset, tanto me dolore affecit, ut postea jacuerim: neque nunc tam pro se, quam contra me, laborare dicitur. ita omnibus rebus urgeor; quas sustinere vix possum, vel planè nullo modo possum: quibus in miseris una est pro omnibus, quòd istam miseram, patrimonio, fortuna omni spoliata relinquam. quare te, ut polliceris, videre planè velim. alium enim, cui illam commendem habeo neminem; quoniam matri quoque eadem intellexi esse parata, quæ mihi. sed, si me non offendes, satis tamen habeto commendatam, patrumque in ea, quantum, poteris, mitigato. Hæc ad te die natali meo scripsi: quo utinam susceptus non essem, aut ne quid ex eadem matre postea natum esset. plura scribere fletu prohibeor.

CICERO ATTICO, S.

AD meas incredibileis ægritudines aliquid novi accedit ex iis, ⁷ quæ de Q. Q. ad me afferuntur. P. Terentius, ⁸ meus necessarius, operas in portu, & scriptura Asia: pro magistro dedit. is Quantum filium Ephesi vidit vi. Id. Decemb. eumque studiosè propter amicitiam nostram invitavit; cumque ex eo de me cunctaretur, eum sibi ita dixisse narrabat, se mihi esse inimicissimum; volumenque sibi ostendisse orationis, quam apud Cæsarem contra me esset habiturus: multa à se dicta contra ejus amicitiam: multa postea Patris consimili scelere secum Quantum patrem locutum: cujus furorem ex iis epistolis, quas ad te misi, perspicere potuisti. hæc tibi dolori esse certe scio: me quidem excruciant, & eò magis, quod mihi cum illis ne querendi quidem locum futurum puto. De Africanis rebus longè alia nobis, ac tu scripseras, nuntiantur. nihil enim firmius esse dicunt, nihil paratius. accedit Hispania,

¹⁰ & alienata Italia; legionem nec vis eadem, nec voluntas; urbanæ res perditæ. quid est, ubi acquiescam, nisi quam diu tuas litteras lego? quæ essent profectio crebriores, si quid haberes, quo putares meam molestiam minui posse. sed tamen te rogo, ¹¹ ne intermittas scribere ad me, quidquid erit; eosque qui mihi tam crudeliter inimici sunt, si odisse non potes, *accuses* tamen; non ut aliquid proficias, sed ut me tibi carum esse sentiant. Plura ad te scribam, si mihi ad eas litteras, quas proximè ad te dedi, rescripseris. Vale. XII. KAL. Febr.

CICERO ATTICO, S.

CONFECTUS jam cruciatu maximorum dolorum, ne, ¹² si sit quidem, quod ad te debeam scribere, faciliè id exequi possim; hoc minus, quòd res nulla est, quæ scribenda sit; cum præsertim ne spes quidem ulla ostendatur, fore melius. ita jam ne tuas quidem litteras exspecto: quamquam semper aliquid afferunt, quod velim. quare tu quidem scribito, cum erit, cui des. ego tuis proximis, quas tamen jam pridem accepi, nihil habeo, quod rescribam. longo enim intervallo video immutata esse omnia: illa esse firma, ¹³ quæ jubeant nos stultitiæ nostræ gravissimas penas pendere. P. Sallustio curanda sunt ii-s xxx. quæ accepi à Cn. Sallustio. velim videas, ¹⁴ ut sine mora curentur. de ea re scripsi ad Terentiam: atque hoc ipsum jam prope consumtum est. quare id quoque velim, cum illa videas, ut sit, qui uramur. hic fortasse potero fumere, si sciam istic paratum fore. sed prius, quam id scirem, nihil sum ausus fumere. Qui sit omnium rerum status noster, vides. nihil est mali, quod non & sustineam & exspectem. quarum rerum eo gravior est dolor, quo culpa major. Ille in Achaja non cessat de nobis detrahere. nihil videlicet tuæ litteræ profecerunt. Vale. vii. Id. Mart.

CICERO ATTICO, S.

CEPHALIO mihi à te litteras reddidit A. D. iix. Id. Mart. vespere. eo autem die manè tabellarios miseram, quibus ad te dederam litteras. tuis tamen lectis litteris, putavi aliquid rescribendum esse, maximè, quòd ostendis te pendere animi, quamnam rationem sim Cæsari allaturus profectiois meæ tum, cum ex Italia discesserim. nihil opus est mihi nova ratione. sæpe enim ad eum scripsi multisque mandavi, non potuisti, cum cupissem, sermones hominum sustinere; multaque in eam sententiam. nihil enim erat, quod minùs eum vellem existimare, quam me tanta de re non meo consilio usum esse. ¹⁵ postea, cum mihi litteræ à Balbo Cornelio minore missæ essent, illum existimare, Quantum fratrem ¹⁶ *lituum* meæ profectiois fuisse, (ita enim scripsit) ¹⁷ qui nondum cognossem quæ de me Quintus scripsisset ad multos: etsi multa præfens in præsentem acerbè dixerat & fecerat; ¹⁷ tamen Nilo meo his verbis ad Cæsarem scripsi.

De Quinto fratre meo non minus laboro, quam de me ipso: sed eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo. illud dum-

1. Nihil mihi mali causa attulit.] Faërnus & Manutius ex Ubal dini Bandinelli libro legebant, *casus*, pro, *caussa*, quod habent Memmiani codices, & omnes vulgati.

2. Omnia culpa contracta sunt.] Legendum ut videtur Fulvio, ex libro Longolii, *omnia mea culpa contracta sunt*.

3. Quieram.] Manutius ita & Bosius conjecerunt, non longè præsertim recedente vetere scriptura. vulgò, *ieveram*, mss. Palat. & Bessarionis habent, *seiveram* à *sciscendo*, & rectè ut videtur Junio.

4. Cessi meis.] Ita emendavit prætor Lemoicensis, cum scriptum reperisset in Scidis, *cessim iis*; in Tornæsiano, *cessim his*. vulg. *cessimus*.

5. Percerebruisset.] Vulg. *percerebruisset*.

6. Ad te misi.] Vulg. *litteras ad te misi*.

7. Quæ de te Q. Q. ad me afferuntur.] Sic ex veteribus libris Victorius correxit. vulg. *de Q. fratre*, &c.

8. Meus necessarius operas in portu.] Codices Memmiani habent, *meus necessarius magnas operas in portu*; Lambinus nihil mutat a scriptura recepta.

9. Certè scio.] Vulg. *certò scio*.

10. Et alienata Italia.] Ita restituit Victorius, ut & habet codex

Tornæsianus. Antea erat, & *alienata alia*: unde vulgò fecerant, & *alienata Gallia*.

11. Ne intermittas.] Scribit Victorius cum antiquis libris, *ut intermittas*.

12. Quæ jubeant nos stultitiæ.] Vulg. *quæ debeant nos stultitiæ*.

13. Ut sine mora curentur.] Junius ex Palat. duobus legere non dubitaverit, *ut quæ ad me pertinent, sine mora*, &c.

14. Postea cum.] Debetur hæc restitutio Manutio, prius legebatur, *posteaquam*.

15. Lituum meæ profectiois.] Ursinus in veteribus libris legi tradit, *illicium meæ profectiois*, quod valdè probat Junius.

16. Qui nondum cognossem.] Cum antiquis codicibus ita legit Victor. vulg. *cognosset*.

17. Tamen Nilo meo his verbis.] Est hoc à Decurtato: vulg. *tamen L. in eo his* mss. alii habent; *tamen L. Lomeo his*: alii, *L. Limeo*; alii, *L. Comeo his ipsis*. unde dubitanter & timidè faciebat Lambinus *λακωνικῶν*, vel *λακωνικῶς his ipsis*, &c. Pantagathus repohebat, *tamen de eo his verbis*; quod placet Ursino & Manutio. Ant. Augustinus legebat, *tamen litteras ego his verbis*: alii emendaverant, *tamen levibus verbis*. quæ omnia improbat Junius & reponit, *tamen stilo meo his verbis ad C.*

deant tamen audebo petere abs te, quod te oro, ne quid existimes ab isto factum esse, quo minus mea in te officia constarent, minusve te diligerem, potiusque semper illum auctorem nostrae conjunctionis fuisse, meque utinam comitem, non ducem. quare ceteris in rebus tantum ei tribues, quantum humanitas tua, amicitiaeque vestra postulat: ego ei ne quid apud te obisim, id te vehementer etiam atque etiam rogo.

Quare, si quis congressus fuerit mihi cum Caesare, (etsi non dubito, quin is lenis in illum futurus sit, idque jam declaraverit) ego tamen is ero, qui semper fui. sed, ut video, multo magis est nobis laborandum de Africa; quam quidem tu scribis confirmari quotidie magis ad conditionis spem, quam victoriam. quod utinam ita esset. sed longe aliter esse intelligo; teque ipsum ita existimare arbitror; aliter autem scribere, non fallendi, sed confirmandi mei causa, praesertim cum adjungatur ad Africam etiam Hispania. Quod me admones, ut scribam ad Antonium, & ad ceteros: si quid videbitur tibi opus esse, velim facias id, quod saepe fecisti. nihil enim mihi venit in mentem, quod scribendum putem. ¹ Quod me audis fractiorem esse animo: quid putas, cum videas accessisse ad superiores aegritudines praclaras generi actiones? Tu tamen velim ne intermittas, quoad ejus facere poteris, scribere ad me, etiam si rem de qua scribas, non habebis. semper enim afferunt aliquid mihi tuae litterae. Galeonis hereditatem crevi. puto enim ² cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. VIII. Id. Mart.

CICERO ATTICO, S.

13

A Murenæ liberti nihil adhuc acceperam litterarum. P. Sifer reddiderat eas, quibus rescribo. De Servii patris litteris quod scribis, item, Quintum in Syriam venisse quod ais esse qui nuntient; ne id quidem verum est. Quod certiore te vis fieri, quo quisque in me animo sit, aut fuerit eorum, qui huc venerunt; neminem alieno intellexi. sed, quantum id mea interfit, existimare te posse certè scio. mihi cum omnia sunt intolerabilia ad dolorem, tum maximè, quod in eam causam venisse me video, ut ea sola utilia mihi esse videantur, quae semper nolui. P. Lentulum patrem Rhodi esse ajunt, ³ Alexandræ filium; Rhodoque Alexandream C. Cassium profectum esse constat. Quintus mihi per litteras fatiscit, multo asperioribus verbis, quam cum gravissimè accusabat. ait enim se ex litteris tuis intelligere, tibi non placere, quod ad multos de me asperius scripserit: itaque se poenitere, quod animum tuum offenderit: sed se jure fecisse. deinde perscribit spurcissimè, quas ob causas fecerit. sed neque hoc tempore, nec antea patefecisset odium suum in me, nisi omnibus rebus me esse oppressum videret. atque utinam vel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem: nunc nec ubi, nec quando te sim visurus, possim suspi-

cari. De coheredibus ⁴ Fufidianis nihil fuit, quod ad me scriberes. nam & æquum postulant, & quidquid egisses, rectè esse actum putarem. De fundo Frufinati redimendo jam pridem intellexisti voluntatem meam; etsi tum meliore loco res erant nostræ, & neque tam mihi desperatum iri videbantur; tamen in eadem sum voluntate. ⁵ id quemadmodum fiat, tu videbis. & velim, quoad poteris, consideres, ut sit, unde nobis suppedientur sumtus necessarii. si quas habuimus facultates, eas Pompejo tum, cum id videbatur sapienter facere, detulimus. itaque tum & à tuo villico sumimus, & aliunde mutuati sumus, cum Quintus quereretur per litteras, sibi nos nihil dedisse; qui neque ab illo rogati sumus, neque ipsi eam pecuniam aspeximus. sed velim videas, quid sit; quod consili possit, quidque mihi de omnibus des consilii: & causam nostri. Plura nè scribam, dolore impediatur. ⁷ si quid erit, quod ad quos scribendum meo nomine putes, velim, ut soles, facias: quotiesque habebis, cui des ad me litteras, nolim praetermittas. Vale.

CICERO ATTICO, S.

14

NON me offendit veritas litterarum tuarum, quod me, ⁸ cum communibus, tum praecipuis malis oppressum, ne incipis quidem, ut solebas, consolari, faterisque id fieri jam non posse. nec enim ea sunt, quae erant antea, cum, ut nihil aliud, comites me & socios habere putabam. omnes enim Achaici deprecatores, ⁹ item qui in Asia, quibus non erat ignotum, etiam quibus erat, in Africam dicuntur navigaturi. ita praeter Laelium, neminem habeo culpa socium: qui tamen hoc meliore in causa est, quod jam est receptus. de me autem, non dubito, quin ad Balbum & ad Oppium scripserit: à quibus, si quid esset laetius, certior factus essem; tecum etiam essent locuti: quibuscum tu de hoc ipso colloquare velim, & ad me, quid tibi responderint, scribas: non quod ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis: sed tamen aliquid consuli & prospici poterit. etsi omnium conspectum horreo, praesertim hoc genero; tamen, in tantis malis quid aliud velim, non reperio. Quintus pergit, ut ad me & Panfa scripsit, & Hirtius: isque item Africam petere cum ceteris dicitur. ¹⁰ Ad Minucium pariantem scribam, tuas litteras mittam. ad te scribam, numquid egerit. ¹¹ s. xxx. potuisse mirare, nisi multa de ¹² Fufidianis praediis. & id video tamen. Te exspecto: quem videre, ¹³ si ullo modo pote, est enim res, pervellem. jam extremum concluditur. ¹³ ibi facile est quid; quale sit, gravius existimare. Vale.

CICERO ATTICO, S.

15

QUONIAM justas causas affers, ¹⁴ quod te hoc tempore videre non possim: quaeso, quid sit mihi faciendum. ille enim ita videtur Alexandriam tenere, ut eum scribere etiam pudeat de illis rebus. ii autem ex Africa jam affuturi videntur-

1. Quod me audis fractiorem esse animo.] Castigavit ita Victorius, contrario enim penitus sensu ante legebatur, erectiorem esse animo.

2. Cretionem simplicem fuisse.] Veterum codicum auctoritatem secutus hoc reposito, illud abjecit Victorius, duo enim Cretionem fuisse simplicem.

3. Alexandrea.] Primus Faërnus ubique in his epistolis, Alexandream, per e, scripsit ex ms. libri collatione, cui quidem emendationi suffragatur veteris denarii auctoritas qui ab Emilia Lepidorum familia usus est, cum inscriptione, Alexandria, sive ut est in aliis, Alexandrea: vulg. Alexandria.

4. Fufidianis.] Vulg. Fufidianis.

5. Neque tam mihi desperatum iri videbantur.] Hæc est scriptura Decurtati, Tornas. & Crusellini. Cavalcantis liber scriptus habet, neque tamen desperaturi ita videbantur: Ubaldini; Neque tamen desperaturi mihi videbantur. Ferri; Neque desperare mihi videbantur; Ex quibus omnibus legendum putat Manutius, neque tamen desperatum iri mihi videbamur. vulgò, neque tam mihi desperaturi videbamur.

6. Id quemadmodum fiat, tu videbis.] Hæc emendatio debetur Victorio, antea legebatur, is quemadmodum statu videbis.

7. Si quid erit quod ad quos scribendum meo nomine putes.] Ad quem

quam, habet vetus liber Ursini, pro, ad quos.

8. Cum communibus.] Vulg. tum communibus.

9. Item qui in Asia.] Vetus liber Ursini habet, item Asiani.

10. Ad Minucium pariantem.] Tornas. & Crusell. habent parentem, Decurtatus parantem. unde ille fecit pariantem, improbante Junio qui vulgatam cum ms. Palat. retinet.

11. Fufidianis.] Semper in vulg. Fufidianis ut & Fufius, pro, Fufius.

12. Si ullo modo pote est enim res pervellem.] Ita Bosius ex Tornas. Decurt. & Crusell. habentibus, si ullo modo potest enim res pervellem: quem locum corruptum quidem esse vidit Victorius, sed mederi non potuit. vulg. si ullo modo potes venire pervellem. Junius ex ms. Palat. totum hunc locum sic sese legere & distinguere ait. Et id video Tamem te exsi. q. s. u. m. (pot est enim res pervellem. nisi quod in uno ms. post, legitur pro, potest; quod & notavit in suis Victorius.

13. Ibi facile est quid, quale sit, gravius existimare.] Ex veteribus suis ita edidit Bosius. vulg. ibi facile est. quid quale sit, & c. Pantagathus totum hunc locum ita restituebat; concluditur ibi. facile est quod, quare sit gravius, existimare.

14. Quod te hoc tempore videre non possim.] Secundum Ursini iudicium melius est in vetere libro, cur te videre.

videntur; Achæi, ¹ si item ex Asia redituri ad eos, aut libero aliquo loco commoraturus. quid mihi igitur putas agendum? video difficile esse consilium. sum enim solus, aut cum altero, cui neque ad illos reditus sit, neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur. sed tamen scire velim, quid censeas: idque erat cum aliis, cur te, si fieri posset, cuperem videre. Minucium XII. sola curasse, scripsi ad te antea. quod superest, velim videas, ut curetur. Quintus non modo non cum magna prece ad me, sed acerbissime scripsit: filius vero mirifico odio. nihil fingi potest mali, quo non urgeat. omnia tamen sunt faciliora, quam peccati dolor, qui & maximus est, & æternus: cuius peccati si socios essem habiturus ego, quos putavi, tamen esset consolatio tenuis. sed habet aliorum omnium ratio exitum, mea nullum. alii capti, alii interclusi non veniunt in dubium de voluntate, eo minus scilicet, cum se expedierint, & una esse cœperint. ii autem ipsi, qui sua voluntate ad Fufium venerunt, nihil possunt, nisi timidi, existimari. multi autem sunt, qui, quicumque sunt, modò ad illos se recipere volent, recipientur. quo minùs debes mirari, non posse me tanto dolori resistere. solius enim meum peccatum corrigi non potest, & fortasse Lælii. sed quid me id levat? ² C. quidem Cassium ajunt consilium Alexandriam eundi mutavisse. Hæc ad te scribo, non ut queas tu demere sollicitudinem, sed ut cognoscam, equid tu ad ea afferas, quæ me conficiunt: ad quæ gener accedit, & cetera, quæ, fletu reprimor, ne scribam. quin etiam Æsopi filius me excruciat. prorsus nihil abest, quin sim miserimus. sed ad primum revertor: quid putes faciendum; occultene aliquo propius veniendum, an mare transeundum. nam hic maneri diutius non potest. De Fufidianis quare nihil potuit confici? genus enim conditionis ejusmodi fuit, in quo non solet esse controversia; cum ea pars, quæ videtur esse minor, licitatione expleri posset. hæc ego non sine causa quæro. suspicor enim, coheredes *dubiam* nostram causam putate, & eo rem in integro esse. Vale. Pridie Idus Mai.

16

CICERO ATTICO, S.

NON meo vitio fit, hoc quidem tempore, (antea enim est peccatum) ut me ista epistola nihil consoletur. nam, & exiguè scripta est, & suspiciones magnas habet, non esse ab illo; quas animadvertisse te existimo. De obviam itione ita faciam, ut suades. ³ neque enim valde de adventu ejus opinio est; neque, si qui ex Asia veniunt, quidquam auditum esse dicunt *de pace*: cuius ego spe in hanc fraudem incidi. nihil video, quod sperandum putem, nunc præsertim, cum ea plaga in Asia sit accepta, in Illyrico, in Cassiano negotio, in ipsa Alexandria, in urbe, in Italia. ego verò, etiam si rediturus ille est, qui adhuc bellum gerere dicitur, tamen ante reditum ejus negotium confectum iri puto. Quod autem scribis, quamdam lætitiarum bonorum esse commotam, ut sit auditum de litteris: tu

quidem nihil prætermittis, in quo putes aliquid solatii esse: sed ego non adducor, quemquam bonum ullam salutem putare mihi tanti fuisse, ut eam peterem ab illo, & eò minus, quod hujus consilii jam ne socium quidem habeo quemquam. qui in Asia sunt, rerum exitum expectant. Achæi etiam Fufio ⁵ spem deprecationis afferunt. horum & timor idem fuit primo, qui meus, ⁶ & constitutum. mora Alexandrina causam illorum correxerat, meam evertit. quamobrem idem à te nunc peto, quod superioribus litteris, ut, si quid in perditis rebus dispiceres, quod mihi putares faciendum, me moneres. si recipior ab his, quod vides non fieri; tamen, quoad bellum erit, quid agam, aut ubi sim, non reperio: sin jactor, eo minus. itaque tuas litteras expecto, easque ut ad me sine dubitatione scribas, rogo. Quod suades, ut ad Quintum scribam de his litteris: facerem, si me quidquam istæ litteræ delectarent. est quidam scripsit ad me his verbis: EGO, UT *in his malis, Patris sum non invitus: essem libentius, si frater tuus ea de te loqueretur, quæ ego audire vellem.* Quod ais illum ad te scribere, me tibi nullas litteras remittere: semel ab ipso accipi: ad eas Cephalioni dedi, qui multos menses tempestatibus retentus est. Quintum filium ad me acerbissime scripsisse, jam ante ad te scripsi. Extremum est, quod te orem, si putas rectum esse, & à te suscipi posse, cum Camillo communices, ut Terentiam moneatis de testamento. *tempora* monent, ut videat, ut satisfaciatur, quibus debeat. auditum ex Philotimo est, eam sceleratè quædam facere. credibile vix est. sed certè, si quid est, quod fieri possit, providendum est. de omnibus rebus velim ad me scribas, ⁷ & maximè quid scribas de ea: in quo tuo consilio egeo, etiam si nihil excogitas: ⁸ id enim mihi erit pro desperato. III, Nonas. Jun.

CICERO ATTICO, S.

17

PROPERANTIBUS tabellariis alienis hanc epistolam dedi: ⁹ eo brevior est; &, ¹⁰ quod eram missurus meos. Tullia mea venit ad me pridie Idus Jun. deque tua erga se observantia benivolentiaque mihi plurima exposuit, litterasque reddidit trinas. ego autem ex ipsius virtute, humanitate, pietate non modò eam voluptatem non cepi, quam capere ex singulari filia debui; sed etiam incredibili sum dolore affectus, tale ingenium in tam misera fortuna versari, idque accidere nullo ipsius delicto, ¹¹ summa culpa mea. itaque à te neque consolationem jam, qua cupere te uti video, nec consilium, quod capi nullum potest, expecto: teque omnia cum superioribus sæpe litteris, tum proximis tentasse intelligo. Ego cum Sallustio Ciceronem ad Cæsarem mittere cogitabam. Tulliam autem, non videbam esse causam, cur diutius mecum tanto in communi mœrore retinerem. ¹² itaque matri eam, cum primum per ipsam liceret, eram remissurus. Pro ea, ¹³ quam ad modum consolantis scripsisti, *περὸντι* putato me scripsisse, quæ

1. *si item ex Asia.*] Sic edidit Bosius, ex fide Decurtati. vulg. vox ii, abest, & legitur *Achæi* item *ex Asia*.

2. *C. quidem Cassium.*] Vulg. *Nam C. quidem Cassium*.

3. *Neque enim valde de adventu ejus opinio est.*] Ita mss. habere ait Junius, & probat. vulgati habent, *valde adventus*, &c. quod improbat Lambinus mavult, *neque enim ulla de adventu*, &c.

4. *Peterem ab illo*] Vulg. *ab ullo*.

5. *Spem deprecationis afferunt.*] Dubitanter conjicit Manutius, *anserunt*.

6. *Et constitutum.*] Fulvius jubet videre num melius sit, *institutum*.

7. *Et maximè quid scribas de ea.*] Faërnus pro, *scribas*, legèbat; *scias*. Pantagathus, *sentiebas*, Manutius denique *sentias*. Lambinus legit, & *maximè quidem scribas de ea*, & verbum, *scribas*, quod negat Malaspina comparere in nonnullis mss. idem Lamb. se reperisse testatur in Tornæs. Huraltio & Memmianis.

8. *Id enim mihi erit pro desperato.*] Memmiani codices, & duo Palatini habent, *explorato*; & hoc magis probat Junius, nisi forte ut in uno mss. est, & Pantagathus volebat, mutatione unius litteræ legatur in hunc modum, *id enim mihi erat*, &c. Lambinus etiam, cum Corrado non improbat illud, *explorato*, aut certe legendum

existimat, *pro deplorato*; sed nihil mutat quia vulgatis assentitur Tornæs.

9. *Eo brevior est, &c.*] Ex Ubaldini libro hæc lectio est. vulgò, *eo brevior* quo d.

10. *Quod eram missurus meos.*] Vetus liber, & *quod transmissuri nostros eramus*. unde Fulvius conjicit legendum, & *quod eras missuri nostros eramus*. Antea legebatur, & *quod transmissuri eramus*.

11. *Summa culpa.*] Vulg. *sed summa culpa*.

12. *Itaque matri eam.*] Sic Bosius ex hac corrupta Decurtati scriptura, itaque *Ematriam*, restituit. Antiquior Victorii codex, *Ematiam*. ille in tantis tenebris lucem se videre non posse fateatur. Vulgati antea habebant *Amathiam*, nunc verò habent; *itaque eram tibi eam*, &c. Junius ait hanc conjecturam esse proximè mss. fidem, *itaque eam tibi etiam*, &c.

13. *Quam ad modum consolantis scripsisti, περὸντι putato me scripsisse.*] Conjectura Bosii, ex obscuris his vestigiis quæ in Decurtato extant, *quam ad modum consolantis scripsisti pro tanta tato me scripsisse*, &c. Pantagathus verò ita emendabat, *pro ea quemadmodum consolando scripsisti, putato ea me scripsisse*. In vulgatis est; *quemadmodum consolandus scripsisti. P. tanta eo me scripsisse*.

quæ tu ipse intelligis ¹ responderi potuiffie. Quod Oppium tecum scribis locutum, non abhorret à mea suspitione ejus oratio. sed non dubito quin istis perfuaderi nullo modo possit ea, quæ faciant, mihi probari posse; quoquo modo loquar. ego tamen utar *moderatione*, qua potero. quamquam, quid mea interfit, ut eorum odium subeam, non intelligo. Te justa causa impediri, quo minus ad nos venias, video; idque mihi valde molestum est. Illum ab Alexandria discessisse nemo nuntiat; constatque ne profectum quidem ² illum quemquam post Idus Mart. nec post Idus Decemb. ab illo datas ulla litteras. ex quo illud intelligis, illud, de litteris A. D. v. Id. Febr. datis (quod inane esset, etiam si verum esset) non verum esse. L. Terentium discessisse ex Africa scimus, Præstumque venisse. quid is afferat, aut quo modo exierit, aut quid in Africa fiat, scire velim. dicitur enim per ³ Nasidium emissus esse. id quale sit, velim, si inveneris, ad me scribas. ⁴ De H-S X, ut scribis faciam. Vale xix. Kalend. Quint.

18 CICERO ATTICO, S.

⁵ DE illius Alexandria discessu, nihil adhuc rumoris, contraque opinio, valde esse impeditum. itaque nec mitto, ut constitueram, Ciceronem, & te rogo, ut me hinc expedias. quodvis enim *supplicium* levius est hac permutatione. hac de te & ad Antonium scripsi, & ad Balbum, & ad Oppium. si enim bellum in Italia futurum est, siue classibus utetur; hic esse me, minimè convenit: quorum forsasse utrumque erit: alterum certè. intellexi omnino ex Oppii sermone, quem tu mihi scripsisti, quæ istorum via esset: sed, ut eam flectas, te rogo. nihil omnino jam expecto, nisi miserum. sed hoc perditius, in quo nunc sum, fieri nihil potest. quare ⁶ & cum Antonio loquere, velim, & cum istis; & rem, ut poteris, expedias; & mihi quamprimum de omnibus rebus rescribas. Vale. xii. Kal. Quint.

19 CICERO ATTICO, S.

⁷ CUM tuis dare possim litteras, non prætermisi: etsi, quid scriberem, non habebam. tu ad nos & rariùs scribis, quam solebas, & brevius: credo, quia nihil habes, quod me putes libenter legere, aut audire posse. verumtamen velim, ⁸ si quid erit, qualecumque erit, scribas. est autem unum, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace possit: quod nulla equidem habeo in spe. sed, quia tu leviter interdum significas, cogis me sperare, quod optandum vix est. Philotimus dicitur Idib. Sext. nihil habeo de illo amplius. tu, velim, ad ea mihi rescribas, quæ ad te antea scripsi. mihi tantum temporis satis est, dum, ut in pessimis rebus aliquid caveam, qui nihil unquam cavi. Vale. xi. Kal. Sext.

20 CICERO ATTICO, S.

⁹ XVII. Kal. Sept. venerat die xxix. ¹⁰ Seleucea Pieria C. Trebonius, qui se ¹¹ Antiocheæ diceret apud Cæsarem vidisse Quintum filium cum Hirtio. eos de Quinto, quæ voluissent, impetrasse nullo quidem negotio. quod ego magis gauderem, si ista nobis impetrata quidquam ad

spem explorati haberent. sed & alia timenda sunt, ab aliisque, ¹² & ab hoc ipso. quæ dantur, ut à domino, rursus in eisdem sunt potestate. etiam Salustio ignovit. omnino dicitur *nemini negare*. quod ipsum est suspectum, ¹³ notionem ejus differri. M. Gallius Q. filius mancipia Salustio reddidit. is venit ut legiones in Siciliam traderet: & protinus iturum Cæsarem Paris. quod si faciet: ego, quod ante mallem, aliquid propius accedam. tuas litteras ad eas, quibus à te proximè consilium petivi, vehementer expecto. Vale. xvi. Kalend. Septemb.

CICERO ATTICO, S.

21

¹⁴ ACEPI VI. Kal. Sept. litteras à te datas xii. Kal. doloremque, quem ex Quinti scelere jam pridem acceptum jam abjeceram, lecta ejus epistola gravissimum cepi: tu etsi non potuisti ullo modo facere, ut mihi illam epistolam non mitteres: tamen mallem non esse missam. Ad ea autem, quæ scribis de testamento, videbis, quid, & quo modo. De nummis & illa sic scripsit, ut ego ad te antea, & nos, si quid opus erit, utemur ex eo, de quo scribis. Ille ad Kal. Sept. Athenis non videtur fore. ¹⁵ multa eum in Asia dicuntur morari, maximè Pharnaces. legio xii. ad quam primum Sulla venit, lapidibus egisse hominem dicitur. ¹⁶ nullam putant se commoturam. illum arbitrantur protinus Paris in Siciliam. sed, si hoc ita est, huc veniat necessè est. ac mallem illum. aliquo enim modo hinc evasisset. nunc metuo, ne sit expectandum; & cum reliquis etiam ¹⁷ loci gravitas hic miserrimè perferenda. Quod me mones ut ea videam, quæ ad tempus accommodem: facerem, si res pateretur, & si ullo modo fieri posset. sed in tantis nostris peccatis, tantisque nostrorum injuriis, nihil est, quod aut facere dignum nobis, aut simulare possim. Sullana confers: in quibus omnia genere ipso *præclarissima* fuerunt, moderatione paullo minus temperata. hæc autem ejusmodi sunt, ¹⁸ ut obliviscar; multoque malim quod omnibus sit melius, quorum utilitati meam junxi. Tu ad me tamen velim quam sæpissimè scribas, eoque magis, quod præterea nemo scribit: ac si omnes, tuas tamen maximè expectarem. Quod scribis illum per me Quinto fore placatiorem: scripsi ad te antea, eum statim Quinto filio omnia tribuisse; nostri nullam mentionem. Vale.

CICERO ATTICO, S.

22

¹⁹ DILIGENTER mihi fasciculum reddidit Balbi tabularius. accepi enim à te litteras, quibus videris vereri, ut epistolas illas acceperim: quas quidem vellem mihi numquam redditas. auxerunt enim mihi dolorem: nec si in aliquem incidissent, quidquam novi attulissent. quid enim tam pervulgatum, quam illius in me ²⁰ odium, & genus hoc litterarum? quod ne Cæsar quidem ad istos videretur misisse, ²¹ quasi quo illius improbitate offenderetur, sed, credo, uti notiora nostra mala essent. Nam quod te vereri scribis, ne illi obsint, eique rei mederi: ²² ne rogari quidem se passus est de illo: quod quidem mihi molestum non est: illud molestius, istas impetrationes nostras nihil valere.

1. Responderi potuisse.] Est à Scidis vulg. posse.
 2. Illim.] Victorii & Manutii hæc emendatio est. vulgo, illo.
 3. Nasidium.] Vulg. Vafidium.
 4. De HS. X. ut scribis faciam.] Aliter mss. duo Palat. De his rebus quas mihi notas esse voluisti, ut scribis, faciam.
 5. De illius Alexandria.] Vulg. illius ab Alexandria.
 6. Et cum Antonio.] Et abest a vulgatis.
 7. Cum tuis.] Epistola hæc est 21. in vulg. editionibus.
 8. Si quid erit, qualecumque.] Ita vetus liber Ursini, in aliis deest, si, quos Manutius non intelligens malebat, quod erit, qualecumque.
 9. XVII. Kal.] Epistola xxiiii est in vulgatis.
 10. Seleucea Pieria C. Trebonius.] Non potuit Bofius non probare hanc lectionem Decurtati, ut jam dudum emendavit Manutius. vulg. Seleucia Pieria C. Trebonii, is.
 11. Antiocheæ.] Vulg. Antiochie.
 12. Et ab hoc ipso. quæ dantur.] Aliter vulgo distinguitur, & ab hoc ipso quæ dantur.
 13. Notionem ejus differri.] Cognitionem scriptum est in antiquo ce-

dice Ursini, & rectius ut ipsi videtur.

14. Acepi.] Ep. xxiv. est vulgo.
 15. Multa eum in Asia.] Vulgò. multa enim in Asia.
 16. Nullam putant se commoturam.] Emendatio est Victorii ex antiquis codicibus; antea habebatur, se commoturam.
 17. Loci gravitas hic miserrimè perferenda.] Codex Tornæf. habet, huic miserrime proferenda; quod non valde probat Lambinus.
 18. Ut obliviscar, multoque malim.] Manutio videtur dictio deesse, itaque legere mallet, obliviscar mei, idque malim; si quidem in antiquis Beslarionis, Ferri, Ubaldini, & Maffei libris pro, multoque malim, legitur, mittoque malim.
 19. Diligenter.] Epistola xxv. vulgo est.
 20. Odium & genus hoc litterarum? quod ne.] Vulg. odium? & genus hoc litterarum, quod, &c.
 21. Quasi quo illius improbitate offenderetur.] Junius ait mss. duos Palat. habere, quo illius improbitatem offenderent.
 22. Ne rogari quidem se passus est.] Conjectura hæc est Victorii, antea sensu nullo legebatur, negari quidem se passus est.

ferendum, ¹ & eo me magis esse despectum: aut, etiam si quid habet, id, nisi omnibus suis negotiis confectis, ad me referre ² non curat. ex quo magnum equidem capio dolorem, sed non tantum quantum videor debere. nihil enim mea minus interesse puto, quam quid illinc afferatur. id quamobrem, te intelligere ³ certè scio. Quod me moneas de *vultu & oratione* ad tempus accommodanda; etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. Quod scribis, litteris putare Africanum negotium confici posse: velim scriberes, cur ita putares: mihi quidem nihil in mentem venit, quare id putem fieri posse: tu tamen, velim, si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me, sin, ut perspicio, nihil erit, scribas id ipsum. ego ad te, si quid audiero citius, scribam. Vale
IX. Id. Sext.

25

CICERO ATTICO, S.

Facile assentior tuis litteris; quibus exponis pluribus verbis nullum te habere consilium, quo à te possim juvari. consolatio certè nulla est, quæ levare possit dolorem meum. nihil est enim contractum *casu*. nam id esset ferendum. sed omnia fecimus iis erroribus, & miseriis & animi & corporis, quibus proximi utinam mederi ma-

luisse, quàm obesse. quoniam neque consilii tui, neque consolationis cujusquam spes ulla mihi ostenditur; non quæram hæc à te posthac. ⁵ tantum velim, ne intermittas: scribas ad me, quidquid veniet tibi in mentem, cum habebis, cui des, & dum erit, ad quem des: quod longum non erit. Illum discessisse Alexandria, rumor est non firmus, ortus ex Sulpicii litteris: ⁶ quas cuncti postea nuntii confirmarunt: quod verum, an falsum sit, quoniam mea nihil interest, utrum malim, nescio. Quod ad te jam pridem de testamento scripsi; ⁷ apud *εὐπίστου* illas velim; ut possint advertas. ⁸ ego hujus miserima facultate confectus confictor. nihil umquam ⁹ simile natum puto: cui si qua re consulere aliquid possum, cupio à te admoneri. video eandem esse difficultatem, quam in consilio deo ante: tamen hoc me magis sollicitat, quàm omnia. In pensione secunda cæci fuimus. alium mallet. sed præterit. te oro, ut in *perditis rebus*, si quid cogi, confici potest, quod sit in tuto, ex argento, neque satis multa ex supellectile, des operam. jam enim mihi videtur adesse extremum, nec ulla fore conditio pacis, eaque, quæ sunt, etiam sine adversario peritura. hæc etiam, si videbitur, cum Terentia ¹⁰ loquere oportunè. non quæo omnia scribere. Vale. III. Non. Quint.

1. *Et eo me magis despectum esse, aut, etiam.*] Vetus liber Fulvii, aut eo me magis esse despectum, ut etiam, &c.
2. *Non curat.*] Ita mavult Manutius. vulgò non curet.
3. *Certè scio.*] Vulg. certò scio.
4. *Facile.*] Epistola hæc apud alios XIX est.
5. *Tantum velim, ne intermittas.*] Vulgò, tantum velim ne pristinum hoc officium intermittas.
6. *Quas cuncti.*] Ubaldini liber pro, *cuncti*, habet, euntes, quòd longè præfert illi alteri lectioni Lambinus.
7. *Apud εὐπίστου illas velim; ut possint advertas.* ego hujus miserima facultate confectus confictor.] Tornæs. hæc ita referebat, *Apud epistolâs velim, ut possim adversas: Decurtatus sic, Apud epistolâs velim, ut possim advertas, &c.* unde ita emendavit Bosius ut hic

- editum est; quem Junius sequitur, quia illum mss. Palat. utrunque juvant. Pantagathus totum locum sic commodè restitui posse existimabat, si legeretur, *Scripsi ad epistolâs, velim ut possim, adversus ego hujus miseriam ea facultate confectus confictari.* Corradus, Lambinus, & duo ejus amici operis junctis ita emendabant; *Scripsi: apud te, quod postulas, velim, ut possim, &c.* vulgò legitur *apud epistolâs, velim, ut possim ego adversus hujus miseriam ea facultate confectus, confictari.*
8. *Ego hujus miserima.*] Junius pro, ego, reponit ergo.
9. *Simile natum.*] Ubaldini liber, *ita levatum.* suum judicium non interponit Manutius, cum neque hæc neque illam lectionem percipiat.
10. *Loquere.*] Vulg. loquerr.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
 LIBER DUODECIMUS,
 AD
 ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

VNDECIMO die postquam à te discesseram, hoc litterularum exaravi, egrediens è villa ante lucem: atque eo die cogitabam in Anagnino, postero autem in Tusculano; ibi unum diem. v. Kalend. igitur ad confitutum: atque utinam continuo ad complexum meæ Tulliæ, ad osculum Atticæ possim currere. quod quidem ipsum scribe quæso ad me; ut, dum consisto in Tusculano, sciam, ¹ quid garrat: sin rusticatur, quid scribat ad te: eique interea aut scribes salutem, aut nuntiabis, itemque Piliæ: & tamen, etsi continuo

congressuri sumus, scribes ad me, si quid habebis. Cùm complicarem hanc epistolam, noctuabundus ad me venit cum epistola tua tabellarius: qua lecta, de Atticæ febricula ² scilicet valde dolui. reliqua, quæ exspectabam, ex tuis litteris cognovi omnia. sed quod scribis, ³ igniculum matutinum; *μεθυτικώτερον* est *memoriola* vacillare. ego enim 1v. Kal. Axio dederam, tibi 111. Quinto quo die venissem, 4 id est 11. Kal. hoc igitur habebis, novi nihil. quid ergo opus erat epistola? quid, cùm coram sumus, & garrimus quidquid in buccam? est profecto ⁵ quiddam *λεξιη*, quæ habet etiam si nihil subest, colloctione ipsa suavitatem.

CICE-

1. *Quid garrat: sin rusticatur.*] Hanc Germanorum lectionem meliorem sincerioerque judicavit Victorius. antea legebatur, *quid garrat in rusticatu.*
2. *Scilicet.*] Vulg. videlicet.
3. *Igniculum matutinum, μεθυτικώτερον.*] Lambinus legit, *igni-*

- culum matutinum μεθυτικόν μεθυτικώτερον.*
4. *Id est II. Kal.*] Optimus hic conjector fuit Manutius auctore Bosio ex Decurtato.
5. *Quiddam λεξιη.*] Vulgò *quadam λεξιη.*

CICERO ATTICO, S.

Hic rumores tamen Murcum periisse naufragio, Afranium delatum vivum in manus militum, ² L. naveis delatas in Uticam refatu hoc, Pompejum non comparere, nec in Balearibus omnino fuisse, ut Patietus affirmat. sed auctor nullius rei quisquam. Habes, quæ dum tu abes, locuti sunt. Ludi interea Præneste. ibi Hirtius, & isti omnes. & quidem ludi dies octo. quæ cenæ? quæ delicia? res interea fortasse transacta est. ô miros homines! at Balbus ædificat. ³ si quæris autem? ⁴ si quæris, homini non recta, sed voluptaria quærenti nonne βεβιωται? Tu interea dormis. jam explicandum est πρὸς βλημα, si quid acturus es. si quæris quid putem, ⁵ ego fructum puto. sed quid multa? jam te videbo; & quidem, ut spero, de via recta ad me. simul enim & diem Tyrannioni constituemus, & si quid aliud.

CICERO ATTICO, S.

UNUM te puto minus blandum esse, quàm me: ⁶ & si uterque nostrum est aliquando adversus aliquem, inter nos certe numquam sumus. audi igitur me hoc ἀγνητοδωτας dicentem. ne vivam mi Attice, si mihi non modò Tusculanum, ubi ceteroqui sum libenter, sed μακίρων νῆσοι tanti sunt, ut sine te sim totos dies. quare obduret hoc triduum; ut te quoque ponam in eodem πείθῃ: quod ita est profecto. sed velim scire, hodiene statim de auctione, ⁷ ex quo dieve venias. ego me interea cum libellis. ac molestè serò Vennonii me historiam non habere. sed tamen, ne nihil de re, nomen illud, quod à Cæsare, treis habet conditiones, aut emtionem ab hasta: (perdere malo: et si, præter ipsam turpitudinem, hoc ipsum puto esse perdere) aut delegationem à mancipe, annua die; (quis erit, cui credam? aut quando ipse Metonis annus veniet?) aut, Venstini conditione, semissem. οὐκ ἔστιν igitur. ac vereor, ne iste jam auctiorem nullam faciat, sed, ludis factis, ⁸ κλύπω subsidio currat. ne talis vir ἀλογηθῆ, sed μελάσῃ.

CICERO ATTICO, S.

OGRATAS tuas mihi, jucundasque litteras! quid quæris? restitutus est mihi dies festus. angebar enim, quòd Tiro ἐνεροδύεσθον te sibi esse visum dixerat. addam

igitur, ut censes, unum diem. Sed de Catone πρὸς βλημα ἀρχιμηδαιον est. non assequor, ut scribam, quod tui convivia non modò libenter, sed etiam æquo animo legere possint. quin etiam, ⁹ si à feriis ejus dictis, si ab omni voluntate, consiliisque, quæ de Rep. habuit, recedam, ¹⁰ ἴλωεσθ, velim gravitatem, constantiamque ejus laudare; hoc ipsum ἀκασσοσθ sit. sed verè laudari ille vir non potest, nisi hæc ornata sint; quòd ille ea, quæ nunc sunt, & futura viderit, & ne fierent, contenderit, & facta ne videret, vitam reliquerit. horum quid est, quòd ¹¹ Aledio probare possumus? sed cura obsecro, ut valeas, eamque, quam ad omnibus res adhibes, in primis ad convalescendum adhibe prudentiam.

CICERO ATTICO, S.

QUINTUS pater quartum, vel potius millesimum nihil sapit, qui lateatur ¹² Luperco filio, & Statio, ut cernat duplici dedecore cumulatam domum. addo etiam Philotimum tertium. ô stultitiam, nisi mea major esset, singularem! ¹³ quod autem os, in hanc rem ἔργον à te? ¹⁴ fac, non ad διψῶσαι κρήνην, sed ad περιήνην eum venisse, ¹⁵ sed ἀμπύρωμα σεμνὸν ἀλφειῶσιν in te κρήνην, ut scribis, haurire, in tantis suis præsertim angustiis; πῶς ταῦτα ἄρα δῆποσθ ἴσθ; sed ipse viderit. Cato me quidem delectat, sed etiam Bassum Lucilium sua. De Cœlio, tu quæres, ut scribis: ego nihil novi. noscenda est natura, ¹⁷ non facultas modo. De Hortensio & Virginio, tu si quid dubitabis: est, quid magis placeat, ego quantum aspicio, non facilè inveneris. Cùm Mustela, quemadmodum scribis, cùm venerit Crispus. ¹⁸ Ad Avium scripsi, ut ea, quæ bene nossem de auro, ¹⁹ Pisoni demonstrarim. tibi enim sanè assentio, & istud nimium diu duci, & omnia nunc undique contrahenda. Te quidem nihil agere, nihil cogitare aliud, nisi quod ad me pertineat, facilè perspicio: meisque negotiis impediri cupiditatem tuam ad me veniendi. sed mecum esse te puto; non solum quòd meam rem agis, verùm etiam quòd videre videor, quo modo agas. neque enim ulla horatui mihi est operis ignota. Tubulum Prætozem video L. Metello, Q. Maximo Coss. nunc velim, P. Scævola Pontifex maximus, quibus Coss. Tribunus pl. equidem ²⁰ puto proximis, Cæpione & Pompejo. Prætor enim P. Furio, Sex. Atilio. dabis igitur Tribunatum, & si po-

1. Hic rumores tamen.] Epistolæ initium fecit Manutius, eique fide Decurtati assensus Bofius, cùm antea, quasi pars esset antecedentis epistolæ, continuata oratione legeretur. Ceterum Pætrius pro vulgata lectione, Hic rumor est T. Murcum periisse naufragio, legebat, Hic rumor est tamen Murcum periisse naufragio, quod Urfino rectum videtur; hujus enim Statii Murci prænomine, non, Tius, sed, Lucius, fuit; qui videatur in familia, Statio.
2. L. naveis delatas in Uticam.] Ita Victorius ex antiquis codicibus; antea L. desiderabatur.
3. Ti ἴδ' ὧπ'ω μέλα.] Hoc quoque Victorius restituit, antea legebatur: τὴν ἴδ' ὧπ'ων μέλα.
4. Si quæris, homini non recta.] In vulgatis ante vocem, homini, legitur, hominem.
5. Ego fructum puto.] Victorio hic locus suspectus est, nec tamen depravatum asserit, quum ita referant omnes mss. codices. Vetus liber Magnuli, futurum. sed tamen Manutio placet, fructum, ut est in Bessarionis libro.
6. Et, si.] Vulg. aut, si.
7. Ex quo dieve venias.] Pro, & quo die, quod antea legebatur, Manutius fortasse rectius ait, aut quo die, quod Junio probatur ex mss. Palatinis.
8. Κλύπω subsidio currat.] Castigavit Bofius ex præscripto Decurtati, κλύπω subsidio currat. Codex Tornæsius Lambino referente habet, Elypo; alii Calypso: alii Calypsò: unde quidam legi volunt Crispy: Nonnulli, Dido, malunt, Junius elapo vel cloppo legendum autumat: vulg. Clippo.
9. Si à feriis ejus dictis.] Vulgati libri, si à sententiis ejus dictis: que lectio Bofio non placet, repugnante Decurtato, in quo est, si à feriis ejus dictis, plane scriptum.
10. ἴλωεσθ, velim gravitatem.] Ita legendum censuerunt Victorius, Lambinus, & Bofius; non ut vulgò, ψευδῶσ, quod tamen mss. Palat. auctoritate fretus retinet Junius.

11. Aledio.] Variant præca exemplaria in hoc nomine. nam partim ibi scriptum legas, Aledio, partim, Aledio, ut vulg. codices. Bofius, Aledio, edidit, eo quod exaratum frequentius reperit, sed ita legendum esse ratione probat Junius.
12. Luperco filio, & Statio.] Pro, testario, quod antea legebatur, castigavit Victorius, & Statio, quod etiam Germani animadvertent.
13. Quod autem os, in hanc rem ἔργον à te?] Scite Turnebus & Lambinus referente Bofio hæc verba sic distinxerunt; quibus ad stipulatur Junius ex mss. Palat. Locum corruptum fatebatur Victorius, sed cùm ei mederi non posset cum veteribus mss. legebat, quod autem esm hanc rem.
14. Sic non ad διψῶσαι κρήνην sed ad περιήνην eum venisse.] Lambinus antiquam & receptam lectionem sequutus quam reperit in codice Tornæsius, expressam, à Petro Victorio & Manutio antea restitutum, legit, fac non ad διψῶσαι sed ad περιήνην, &c. Junius, fac non ad διψῶσαι κρήνην sed ad ἴσθων.
15. Sed ἀμπύρωμα.] Ex Decurtato vocem illam, sed, addidit Bofius, Lambinus verò legit, aut, pro sed.
16. In te κρήνην ut scribis.] Auctorem habuit Decurtatum Bofius in hoc sic edendo, in te κρήνην ut scribis haurire.
17. Non facultas modo.] Manutii distinctionem sequitur Bofius collocato puncto post vocem, modo.
18. Ad Avium scripsi.] Scidæ & Cruëllinus, Avium, quo modo legitur epistola 3. l. 13.
19. Pisoni demonstrarim.] Legendum est, demonstrarim, ut est in Decurtato, non ut vitiosè, demonstraret, legit Færnus probante Urfino; vel ut vulgò, demonstrarem.
20. Puto proximis.] Bofius addidit, proximis, post verbum, puto, quod ita legerit in Decurtato, Tornæsius & Crusellinus; invenitque item in Gravellano veteri Pighius; qui ad eatur anno Faistorum DCXVII.

si poteris, ¹ Tubulus quo crimine. & vide, quæso, L. Libo, ille, qui de Ser. Galba, ² Censorinone, & Manilio, an T. Quintio, M. Acilio Coss. Tribunus pl. fuerit. ³ conturbat enim me epitome Bruti Fanniana, ⁴ an Bruti epitoma Fannianorum? scripsi, quod erat in extremo: idque ego secutus, hunc Fannium, qui scripsit historiam, generum esse scripseram Lælii: sed tu me *γαμικετικῶς* *refelleras*: te autem nunc Brutus & Fannius. ego tamen de bono auctore Hortensio sic acceperam, ut apud Brutum est. hunc igitur locum expedies. Ego mihi Tironem Dolabellæ obviam. is ad me Idibus revertetur. te expectabo postridie. De Tullia mea tibi antiquissimum esse video: idque ita ut sit, te vehementer rogo. Ergo & in integro omnia: sic enim scribis. ⁵ mihi etsi Kalendæ vitandæ fuerunt, ⁶ Neocasionumque *δὲ χέτυπα* fugienda, conficiendæque tabulæ: nihil tamen tanti, ut à te abessem, fuit. cum Romæ essem, & te jam jamque visurum me putarem: quotidie tamen horæ, quibus expectabam, *longæ videbantur*. scis me minimè esse blandum. itaque minus aliquanto dico quàm sentio.

CICERO ATTICO, S.

⁶ DE Cælio; vide, quæso, ⁷ ne qua lacuna sit in auro. Ego ista non novi. sed certè in collubo est detrimenti satis, huc aurum si accedit: sed quid loquor? tu videbis. habes Hegesiæ genus, quod Varro laudat. Venio ad Tyrannionem. ⁸ Ain? tu? verum hoc fuit? sine me? at ego quoties, cum essem otiosus, sine te tamen nolui? quo modo hoc ergo lues? uno scilicet, si mihi librum miseris: quod ut facias, etiam atque etiam rogo. etsi me non magis liber ipse delectabit, quàm tua admiratio delectavit. ⁹ amo enim *πάντε φιλόδημον*: teque istam tam tenuem *θεωρίαν* tam valde admiratum esse gaudeo. etsi tua quidem suat ejusmodi omnia. scire enim vis, quo uno *animus alitur*. ¹⁰ sed, quæso, quid ex ista acuta & gravi refertur ad *τέλεθρον*? sed longa oratio est, & tu occupatus ¹¹ in meo quidem fortasse aliquo negotio; ¹² & pro isto asse sole, quo tu abusus es in nostro pratulo, à te nitidum solem, unctumque reperemus. sed ad prima redeo. librum, si me amas, mitte. tuus est enim profectò, quoniam quidem est missus ad te. ¹³ *Chreme, tantumne ab re tua est otii tibi*, ut etiam Oratorem legas? macte virtute: mihi quidem gratum, & erit gratius, si non modò in libris tuis, sed etiam in aliorum per librarios tuos Aristophanem reposueris pro Eupoli. Cæsar autem mihi irridere visus est. quæso illud tuum, ¹⁴ quod erat *ὄπιπνές*, & urbanum. ita porrò te sine cura esse jussit, ut mihi qui-

dem dubitationem omnem tolleret. Atticam doleo tam diu: sed quoniam jam sine horrore est, spero esse, ut volumus.

CICERO ATTICO, S.

⁷ QUÆ desideras, omnia scripsi in codicillis, eosque Eroti dedi, breviter, sed etiam plura quàm quæris; in iis de Cicerone: cujus quidem cogitationis initium tu mihi attulisti. locutus sum cum eo liberalissimè: quod ex ipso, velim, si modo tibi erit commodum, sciscitere. sed quid differo? exposui, te ex me detulisse, ecquid vellet, ecquid requireret: velle Hispaniam, requirere liberalitatem. de liberalitate, dixi, ¹⁵ quantum Publilius, quantum flamen Lentulus filio. de Hispania, duo attuli, primum idem, quod tibi, me veteri *vituperationem*: non satis esse, si hæc arma reliquissimus? etiam contraria? deinde fore, ut augetur, cum à fratre familiaritate, & omni gratia vinceretur. ¹⁶ velit magis liberalitate uti mea, quàm sua libertate: sed tamen permisi. tibi enim intellexeram non nimis displicere. ego etiam atque etiam cogitabo, atque, ut idem facias, rogo. magna res, & simplex est manere; illud anceps. verum videbimus. ¹⁷ De Balbo, & in codicillis scripseram, & ita cogito, simul ac redierit. sin ille tardius, ego tamen triduum. & quod præterii, Dolabella etiam mecum.

CICERO ATTICO, S.

⁸ DE Cicerone, multis res placet: comes est idoneus. sed de prima pensione ante videamus. adest enim dies, & ille currit. Scribe, quæso, quid referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis, ¹⁸ utrum ipse in Fœnicularium, an in Martium campum cogitet. & sanè scire velim, numquid necesse sit comitus esse Romæ. nam & Piliæ satisfaciendum est, & utique Atticæ.

CICERO ATTICO, S.

⁹ NÆ, ego essem hic libenter, atque id quotidie magis, ni esset ea causa, quam tibi superioribus litteris scripsi. nihil hac *solitudine* jucundius, nisi paullum interpellasset Amyntæ filius. ¹⁹ *ὦ ἀπεργατολογίας ἀηδῆς!* cetera noli putare amabilia ²⁰ fieri posse villa, litore, prospectu maris, ²¹ tum his rebus omnibus. sed neque hæc digna longioribus litteris; nec erat, quod scriberem; & somnus urgebat.

CICERO ATTICO, S.

¹⁰ MALE mehercule de Athamante. tuus autem dolor humanus is quidem, sed magnopere moderandus. consolationum autem multæ viæ, sed illa rectissima. *impetret ratio*, quod dies impetratura est. Alexim vero curemus,

1. Tubulus.] Hic erratum erat in omnibus libris quos vidit Manutius scriptis & impressis, nam pro *Tubulus*, vel *Tubulis*, vel *Tubulis*, vel *Tribulis*, legebatur, unde conjecit *Tubulus*.

2. Censorinone, & Manilio.] Edidit Bosius, *Censorinone & Manilio*, ut in Scidis, & Tornæsiano scriptum reperit, & mox iisdem libris auctoribus, *M. Acilio Coss.* non ut vulgò, *Manlio consulibus*. quod ultimum etiam denuavit Pighius in Fastis ad annum urbis DCIII.

3. Conturbat enim me.] Proxulit lectionem Decurtati Bosius, ut veram & certam ab omnique macula repurgatam, vulg. *conturbor enim*.

4. An Bruti epitoma Fannianorum? scripsi, &c.] Sic exaratum est in Decurtato & Tornæsiano, nisi quod in hoc vitiosè librarius scripsit, *in*, pro, *an*. Ceterum præcedentes has voces, *Epitome Bruti Fanniana*, ut otiosas & eorum quæ sequuntur glossema sustulit Manutius.

5. Etsi Kalendæ vitandæ fuerunt.] Unum mss. Palat. hic optimè alterius epistolæ initium statuere ait Junius.

6. Neocasionum.] Libri vulgati, *Nicasionum*. olim excusi, *in-cessionum*. Tornæsianus, *ne occasionum*. Crusellianus, *nec occasionum*. Decurtatus, *Neocasionum*, unde emendavit Bosius *Neocasionum*, vel si malis *Neocasionum*. vulgatam lectionem sequutus est Lambinus. Popma leg. *Nicabionumque*.

7. Ne qua.] Vulg. *ne qua*.

8. Ain tu? verum hoc fuit? Antiquorum codicum auxilio castigavit Victorius, *verum hoc fuit*, cum legeretur, *unum hoc fuit*.

9. Amo enim πάντε φιλόδημον.] Germanis & Victorio hujus loci

restitutio debetur, deerant enim vocabula Græca. Junius; *amo enim πάντα φιλοδημονα*, propriam hujus loci lectionem esse contendit.

10. Sed quæso, quid ex ista acuta & gravi refertur ad *τέλεθρον*?] In his verbis virium Lipsio esse videretur lib. 1. variat. Lect. cap. 23: & pro illis, & *gravi*, vox Græca *εὐσεπῆ* reponenda esse.

11. In meo quidem fortasse aliquo negotio.] Aberat à vulgatis particula, *quidem*, quam Bosius ex mss. codicibus restituit.

12. Et pro isto.] Rectius, *ac*, quam, &, Manutii judicio.

13. Chreme tantumne.] Vox illa, *Chreme*, deest in vulgatis, & præterea a dictione, *tantumne*, epitolam inchoat vulgata editio, sicut Junius.

14. Quod erat *ὄπιπνές*.] Græcum hoc vocabulum diu desideratum restituit Victorius ex antiquis exemplaribus.

15. Quantum Publilius.] Vulgate editiones, *Publius*. Bosii mss. in iis Decurtatus & Crusellianus, *Publius*.

16. Velit magis.] Vulg. *Velim magis*.

17. De Balbo.] Hic etiam initium epistolæ in mss. Palat.

18. Utrum ipse in fœnicularium, &c.] Interpretatur hæc contra Turnebum Lipsius libro 11. Electorum cap. 20. qui consulatur.

19. ὦ ἀπεργατολογίας ἀηδῆς!] Græca hæc verba hæctenus depravatè edita, ex Decurtato restituit Bosius: Vulg. *ὦ ἀπεργατολογίαν ἀηδῆς*.

20. Fieri posse villa, litore.] Vulg. *fieri posse ulla litore*.

21. Tum his rebus omnibus.] Junius ex mss. Palat. *tamen his rebus omnibus*.

mus, imaginem Tironis, quem agrum Romam remisit: & si quid habet collis ἐπιδήμιον, ad me cum Tifameno transferamus. tota domus superior vacat, ut scis. hoc puto valde ad rem pertinere.

CICERO ATTICO, S.

11 **M**ALE de Sejo. sed OMNIA humana tolerabilia ducenda. ipsi enim quid sumus? aut quam diu hæc curaturi sumus? ea videamus, quæ ad nos magis pertinent, nec tamen multo; quid agamus de Senatu. Et, ut ne quid prætermittam, Cæsonius ad me litteras misit, Postumiam Sulpicii domum ad se venisse. De Pompeji Magni filia, tibi rescripti, nihil me hoc tempore cogitare. alteram vero illam, quam tu scribis, puto nosti. nihil enim vidi fœdus. sed adsum. coram igitur.

2 Obsignata epistola, accepi tuas. Atticæ hilaritatem libenter audio: commotiunculis συμπερίγω.

CICERO ATTICO, S.

12 **D**E dote, tanto magis perpurga. Balbi regia conditio est delegandi. quoquo modo confice. turpe est rem impeditam jacere. Insula Arpinas habere potest germanam δὲ πείθεισιν: 3 sed vereor ne minorem πικρῶν habere videatur. 4 ἐκλεῖπονται est. igitur animus in hortis: quos tamen inspiciam, cum venero. De Epicuro, ut voles, et si μεταρρέζομαι in posterum genus hoc personarum. incredibile est, quam ea 5 quidam requirant. ad antiquos igitur: ἀνεμεσητον γὰρ. nihil habeo, ad te quod perferibam: sed tamen institui quotidie mittere, ut eliciam tuas litteras; non quo aliquid ex his exspectem; sed nescio quo modo tamen exspecto. quare si habes quid, siue nihil habes, scribe tamen aliquid, teque cura.

CICERO ATTICO, S.

13 **C**OMMOVET me Attica; et si assentior Cratero. Bruti litteræ, scriptæ & prudenter, & amicè, multas mihi tamen lacrimas attulerunt. Me hæc solitudo minùs stimulat, quam ista celebritas. te unum desidero; sed litteris non difficilius utor, quam si domi essem: ardor tamen 6 ille idem urget & manet, non inehercule indulgente me, 7 sed tamen non repugnante. Quod scribis de Apulejo, nihil puto opus esse tua contentione, nec Balbo & Oppio; quibus quidem ille receperat, mihi que etiam iusserat nuntiari, se molestum omnino non futurum. sed cura, ut excuser morbi causa in dies singulos. Lænas hoc receperat. prende C. Septimium, L. Statilium. denique nemo negabit se iuraturum, quem rogaris. quod si erit durius, veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo. cum enim mihi carendum sit conviviis, malo id lege videri facere, quam dolore. Coccejum velim appelles. quod enim dixerat, non facit. ego autem volo aliquid emere 8 latibulum, & perfugium doloris mei.

CICERO ATTICO, S.

14 **D**E me excusando apud Apulejum dederam ad te pridie litteras. nihil esse negotii arbitror. quemcumque appellaris, nemo negabit. sed Septimium vide, & Lænatum, & Statilium. tribus enim opus est. sed mihi Lænas totum receperat. Quod scribis à Junio te appellatum: omnino Cornificius locuples est: sed tamen scire velim, quando

dicar spondidisse, & pro patre, an ne pro filio: neque ed minus, ut scribis, procuratores Cornificii, & Apulejum prædiatorem videbis. Quod me ab hoc mœrore recreari vis; facis, ut omnia: sed, me mihi non defuisse, tu testis es. nihil enim de mœrore minuendo scriptum ab ullo est, quod ego non domi tuæ legerim. sed omnem consolationem vincit dolor. quin etiam feci, quod profectò ante me nemo, ut ipse me per litteras consolaretur. quem librum ad te mittam, si descripserint librarii. affirmo tibi nullam consolationem esse talem. totos dies scribo; non quo proficiam quid; sed tantisper impediatur, non equidem satis, (vis enim urget) sed relaxor tamen; 9 omniaque nitor, non ad animum, sed ad vultum ipsum, si queam, reficiendum, idque faciens, interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam. solitudo aliquid adjuvat, sed multo plus proficeret, si tu tamen interesses: quæ mihi una causa est hinc discedendi. nam, pro malis, rectè habebat quamquam ipsum doleo. non enim jam in me idem esse poteris. perierunt illa, quæ amabas. De Bruti ad me litteris scripti ad te antea: prudenter scriptæ: sed nihil, quo me adjuvarent. quod ad te scripsit, id vellem, ut ipse adesset: certè aliquid, quoniam me tam valde amat, adjuvaret. quod si quid scies, scribas ad me velim, maximè autem, Panfa quando. De Attica, doleo: credo tamen Cratero. 10 Piliam angi veta: satis solitus es mœrere pro omnibus.

CICERO ATTICO, S.

15

APUD Apulejum, quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, videbis. in hac solitudine careo omnium colloquio; cumque mane me in silvam abstrusi densam & asperam, non exco inde ante vesperum. secundum te, nihil est mihi amicus solitudine. in ea mihi omnis sermo est cum litteris. eum tamen interpellat fletus: cui repugno, quoad possum. sed adhuc pares non sumus. Bruto, ut suades, rescribam. eas litteras cras habebis. cum erit cui des, dabis.

CICERO ATTICO, S.

16

TE, tuis negotiis relictis, nolo ad me venire: ego potius accedam; si diutius impediere. etsi ne discessissem quidem ex conspectu tuo, nisi me planè nihil ulla res adjuvaret; quod si esset aliquod levamen, id esset in te uno: & cum primum ab aliquo poterit esse, à te erit. nunc tamen ipsum sine te esse non possum. sed nec tuæ domi 11 probabatur, nec meæ poteram: nec si propius essem uspiam, tecum tamen essem. idem enim te impediret, quo minus tecum esses, quod nunc etiam impedit. mihi adhuc nihil prius fuit hac solitudine: quam vereor ne Philippus tollat. heri enim vesperi venerat. Me scriptio & litteræ non leniunt sed obturbant.

CICERO ATTICO, S.

17

MARCIANUS ad me scripsit, me excusatum esse apud Apulejum à Laterensi, Nasone, Lænatæ, Torquato, Strabone. iis velim meo nomine reddendas litteras cures, gratum mihi eos fecisse. Quod pro Cornificio me abhinc amplius annis xxv. spondidisse dicit Flavius; et si reus locuples est, & Apulejus prædiator liberalis; tamen velim des operam, ut investigates ex consponsorum tabulis, sit ne

ita:

1. Cum Tifameno.] Scripsit, cum Tifameno, Bofius ut exaratum invenit in Decurtato, Tornæs. Crusell. fortasse legendum inquit Manutius, cum Thallumcio, Attici servo. vulgò cum Testamento.

2. Obsignata jam epistola.] Et hæc ut in mss. Palat. sequentis epistolæ principium statuit Junius.

3. Sed vereor ne minorum πικρῶν habere videatur.] Horum verborum restitutio Germanis accepta ferenda est: in vulgatis desunt.

4. Εκλεῖπονται est. In Tornæsiano & Crusellino erat, ἐκλεῖπονται. in Decurtato, ἐκλεῖπονται, unde Bofius emendavit, ἐκλεῖπονται. Lambinus ex codicis Tornæsiani lectione conjicit, ἐκλεῖπονται, vel ἐξερῖσται. Turnebus, ἀγνοῦται. Manutium optimè, ἐκλεῖπονται, legere ex mss. Palat. Junius asserit. vulg. ἐγγόνται.

5. Quidam requirant.] Vulgò quidem requirant.

6. Ille idem urget.] Vocem idem, quæ à vulgatis abest ex suis

mss. restituit Bofius.

7. Sed tamen non repugnante.] Negativam particulam quæ prius deerat restituit Victorius.

8. Latibulum & perfugium.] Bofius ex suis mss. copulam &, interjecit, quam Victorius omiserat.

9. Omniaque nitor.] Ut in codicibus Malaf. & Memmianis, sic in Bofianis, omniaque nitor, sine præpositione, ad, quæ legitur in Vulg. editione.

10. Piliam angi veta.] Ex fide veteris Decurtati sic edidit Bofius; Piliam angi veta: satis solitus es mœrere pro omnibus; quod etiam ante viderant Corradus & Lambinus; vulg. Piliam angi vetabat. is solitus est, &c.

11. Probabatur.] Scripsit Bofius, probabatur, cujusmodi est quod mox sequitur, poteram: Vulgò probatur.

ita: ¹ mihi enim ante *Adilitatem* meam nihil erat cum Cornificio. ² potest tamen fieri. sed scire certum velim: & appelles procuratores, si tibi videtur. quamquam quid ad me? verumtamen. Panfa professionem scribes, cum scies. Atticam salvere jube, & eam cura obsecro diligenter. Piliæ salutem.

18

CICERO ATTICO, S.

DUM *recordationes* fugio, quæ quasi morfu quodam dolorem efficiunt, refugio à te admonendo. quod velim mihi ignoscas, ³ cuiusmodi est. etenim habeo, nonnullos ex iis, quos nunc læctio, auctores, qui dicant, fieri id oportere, quod sepe tecum egi, & quod à te approbari volo. de sano illo dico; de quo tantum, quantum me amas, velim, cogites. equidem neque de genere dubito; ⁴ placet enim mihi Cluati: neque de re; statutum est enim; de loco nonnumquam. velim igitur cogites. ego, quantum his temporibus tam *eruditus* fieri poterit, profectò illam consecrabo omni genere monumentorum, ab omnium ingeniiis scriptorum, & Græcorum & Latinorum: quæ res forsitan sit *refricatura* vulnus meum. sed jam quasi voto quodam, & promissio me teneri puto; LONGUMQUE illud tempus, cum non ero, magis me movet, quàm hoc exiguum, quod mihi tamen nimium longum videtur. habeo enim nihil, tentatis rebus omnibus, in quo acquiescam. nam, dum illud tractabam, de quo antea scripsi ad te, quasi fovebam dolores meos. nunc omnia respuo; nec quicquam habeo tolerabilis, quam solitudinem: quam, quod eram veritus, non obturbavit Philippus. nam, ut heri me salutavit, statim Romam profectus est. Epistolam, quam ad Brutum, ut tibi placuerat, scripsi, nisi ad te. curabis cum tua perferendam. ejus tamen nisi ad te exemplum, ut, si minus placeret, ne mitteres. Domestica quod ais ordine administrari, scribes, quæ sint ea. quædam enim expecto. Coccejus vide ne frustretur. nam Libo quod pollicetur, ut Eros scribit, non incertum puto. de sorte mea Sulpicio confido, & Egnatio scilicet. de Apulejo, quid est, quod labores, cum sit excusatio facilis? Tibi ad me venire, ut ostendis, vide, ne non sit facile. est enim longum iter, discedentemque te quod celeriter tibi erit fortasse faciendum, non sine magno dolore dimittam. sed omnia, ut voles. ego enim, quidquid feceris, id cum rectè, tum etiam mea causa factum putabo. Heri, cum ex aliorum litteris cognovissem de Antonii adventu, admiratus sum, nihil esse in tuis. sed erant pridie fortasse scriptæ, quàm data. neque ista quidem euro. sed tamen opinor propter *prædes* suos accurrisse. Quod scribis, Terentiam de obsignatoribus mei testamenti loqui: primùm tibi persuade, me istac non curare, neque esse quidquam aut *pari v. c. curæ*, aut novæ loci. sed tamen quid simile? illa eos non adhibuit, quos existimavit quæsituros, nisi scissent quid esset. num id etiam mihi periculi fuit? sed tamen faciat illa, quod ego. dabo meum testamentum legendum cui voluerit. intelliget, non potuisse honorificentius à me fieri ⁵ de nepote, quàm fecerim. nam quod non advocavi ad obsignandum; primùm mihi non venit in mentem; deinde ea re non venit, quia nihil attinuit. tute scis, (si modo meministi) me tibi tum dixisse, ut de tuis aliquos adduceres. quid enim opus erat multis? equidem *domesticos* jussèram. tum tibi placuit, ut mitterem ad Silium: inde est natum, ut ad Publium. sed necesse neutrum fuit. hoc tu tractabis, ⁶ ut tibi videtur.

CICERO ATTICO, S.

19

EST hic quidem locus amœnus, & in mari ipso, qui & Antio, & Circæis aspici possit: sed ineunda nobis ratio est, quemadmodum in omni *mutatione dominorum*, qui innumerabiles fieri possunt in infinita posteritate, (si modo hæc stabunt) illud, quasi consecratum, remanere possit. equidem jam nihil ego vestigalibus, & parvo contentus esse possum. cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos parare, & quidem ob hanc causam maximè. nihil enim video, quod tam celebre esse possit; sed quos, coram videbimus; ita tamen, ut hæc ætate sanum absolutum sit. Tu tamen cum Apella Chio confice de columnis. De Coccejo & Libone quæ scribis, approbo; maximè, ⁷ quod de iudicatu meo. De sponso, si quid perspexeris; & tamen quid procuratores Cornificii dicant, velim scire; ita ut in ea re te, cum tam occupatus sis, non multum operæ velim ponere. De Antonio quoque Balbus ad me cum Oppio conscripsit, idque tibi placuisse, ne perturbarer. illis egi gratias. te tamen, ut jam ante ad te scripsi, scire volo, me neque isto nuntio esse perturbatum, nec jam ullo *perturbatum* tri. Panfa si hodie, ut putabas, profectus est, posthac jam incipito scribere ad me, de Bruti adventu quid expectes, id est, quos ad dies. id, si scies ubi jam sit, facilè conjectura assequere. Quod ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te, mi Attice, suscipe totum negotium. vides & officium agi meum quoddam, cui tu es conscius, & ut nonnulli putant, Ciceronis rem. me quidem id multo magis mover, quod mihi est & sanctius, & antiquius; præsertim cum hoc alterum neque sincerum, neque firmum putem fore.

CICERO ATTICO, S.

20

NONDUM videris perspicere, quàm me nec Antonius commoverit, nec quidquam jam ejusmodi possit commovere. de Terentia autem scripsi ad te iis litteris, quas dederam pridie. Quod me hortaris, idque à ceteris desiderari scribis, ut *dissimulens* me tam graviter dolere; possumne magis, ⁸ quàm quod totos dies consumo in litteris? quod etli non dissimulationis, sed potius *leniendi*, & sanandi animi causa facio: tamen, si mihi minus proficio, simulationi certè facio satis. Minus multa ad te scripsi, quod expectabam tuas litteras ad eas, quas ad te pridie dederam. expectabam autem maximè de sano, non nihil etiam de Terentia. Velim me facias certiore proximis litteris, Cn. Cæpio, Serviliæ Claudii pater, vivone patre suo naufragio perierit, an mortuo; item Rutilia vivone C. Cotta, filio suo, mortua sit, an mortuo. pertinent ad eum librum, quem de luctu minuendo scripsimus.

CICERO ATTICO, S.

21

LEGI Bruti epistolam, eamque tibi remis, sanè non prudenter rescriptam ad ea, quæ requisieras. sed ipse viderit: quamquam illud turpiter ignorat. Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse; quam omnes ante dixerant, præter Cæsarem: & cum ipsius Cæsaris tam severa fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, Consularium putat leniores fuisse Catuli, Servilii, Lucullorum, Curionis, Torquati, Lepidi, Gelli, Volcaci, Figuli, Cottæ, L. Cæsaris, C. Pisonis, ⁹ etiam M. Giabronis, Silani, Murenæ, designatorum Consulium. cur ergo in sententiam Catonis? quia verbis luculentioribus, & pluribus rem eandem comprehenderat. Me autem hic laudat, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus sim,

1. *Mihi enim ante adilitatem.*] Victorius ex mss. edidit *mibi ante inim.*

2. *Potest tamen fieri.*] Vulg. *potest tamen videri.*

3. *Cui cui modi est.*] Victorius, *cujusmodi*, quæ est vulgo recepta læctio, diminute pro *cujus-cujusmodi*, Botius ex suis mss. *cui-cuiusmodi*.

4. *Placet enim mihi Cluati.*] Sic omnes novi & veteres codices referente Victorio, exceptis Aldinis in quibus, *Claudi*, perverse.

5. *De nepote.*] Locus Manutio obscurus, & fortasse depravatus videtur.

6. *Ut tibi videtur.*] Vulg. *ut tibi videbitur.*

7. *Quod de iudicatu meo. De sponso si quid perspexeris.*] Emendavit Bos. *de sponso, si quid perspexeris*, auctoribus libris antiquis, cum vulgò vitiose legatur, *quod de iudicatu meo responsum sit. Si quid perspexeris*; quod probat Junius: hincque initium epistolæ statuerè rectè mss. Pal. dicit.

8. *Quàm quod totos dies.*] *Quam*, ab aliis libris nonnullis abest. Færius & Lambines *possionne magis qui totos*.

9. *Etiam M. Giabronis.*] Vulg. *M. Atilii Giabronis*.

sim, quòd denique ante, quàm consulerem, ipse judicaverim. quæ omnia, quia Cato laudibus extulerat in cælum, perscribendaque censuerat; idcirco *in ejus sententiam est facta discessio*. hic autem se etiam tribuere multum mihi putat, quod scripserit, OPTIMUM CONSULEM. quis enim jejunius dixit inimicus? Ad cetera verò tibi quemadmodum rescripsit? tantum rogat de s. c. ut corrigas. hoc quidem fecisset, ¹ etiam si ærario adnovitius esset. sed hæc iterum ipse viderit. De hortis, quoniam probas, effice aliquid. rationes meas nosti. si verò etiam ² à Faberio aliquid recedit, nihil negotii est. sed etiam sine eo posse videor contendere. vanales certè sunt Drusi; fortasse & Lamiani & Cassiani: sed coram. De Terentia non possum commodiùs scribere, quàm tu scribis. *officium sit nobis antiquissimum*. si quid nos sefellerit, illius malo me, quàm mei poenitere. Ovia C. Lolii curanda sunt h. s. c. negat Eros posse sine me; credo, quòd accipienda aliqua sit, & danda æstimatio. vellem tibi dixisset. si enim res est, ut mihi scribit, parata; nec in eo ipso mentitur: per te confici potuit. id cognoscas, & conficias velim. Quod me *in forum* vocas; eò vocas, unde, etiam bonis meis rebus, fugiebam. quid enim mihi foro, sine judiciis, sine Curia, in oculos incurrentibus iis, quos æquo animo videre non possum? Quod autem homines à me postulare scribis, ut Romæ sim, neque mihi, ut absum concedere, aut quatenus eos mihi concedere: jam pridem scito esse, cum unum te pluris, quàm omnes illos, putem: ne me quidem contemno: meoque iudicio multo stare malo, quàm omnium reliquorum. neque tamen progredior longiùs, quàm mihi doctissimi homines concedunt: quorum scripta omnia, quæcumque sunt in eam sententiam, non legi solum, quod ipsum erat fortis *agroti*, accipere medicinam; sed in mea etiam scripta transtuli; quod certe afflicti, & fracti animi non fuit. ab his me remediis noli in istam turbam vocare, ne recidam.

CICERO ATTICO, S.

²² DE TERENTIA, quòd mihi omne onus imponis; non cognosco tuam in me indulgentiam. ista enim sunt ipsa vulnera, quæ non possum tractare sine maximo gemitu. moderare igitur, quæso, ut potes. neque enim à te plus, quàm potes, postulo: potes autem, quid veri sit, perspicere tu unus. De Rutilia, quoniam videris dubitare, scribes ad me, cum scies, sed quamprimum; & num Clodia, D. Bruto Consulari, filio suo, mortuo, vixerit. id de Marcello, aut certè de Postumia sciri potest; illud autem de M. Cotta, aut de Syro, aut de Satyro. De hortis, etiam atque etiam ³ te rogo. omnibus meis, eorumque, quos scio mihi non defuturos, facultatibus, sed potero meis, enitendum mihi est. sunt etiam, quæ vendere facile possim. sed, ut non vendam, eique usuram pendam, à quo emero, non plus annum, possum assequi, quod volo, si tu me adjuvas. paratissimi sunt Drusi: cupit enim vendere. proximi-

mos puto Lamia: sed abest. tu tamen, si quid potes, odore rare. ne Silius quidem quidquam vitetur, & iis usuris facillimè sustentabitur. habe tuum negotium; nec, quid res mea familiaris postulet, quam ego non curo, sed quid velim, & cur velim existima.

CICERO ATTICO, S.

²³ PUTARAM te aliquid novi; quòd ejusmodi fuerat initium litterarum; quamvis non curarem quid in Hispania fieret, tamen te scripturum: sed videlicet meis litteris respondi isti, ut de foro, & de Curia. sed domus est, ut ais, forum. quid ipsa domo mihi opus est, carenti foro? occidimus, occidimus, Attice, jam pridem nos quidem, sed nunc fatemur, postea quàm unum, quo tenebamur, amisimus. itaque ⁶ *solitudines sequor*: & tamen, si qua me res isto adduxerit, enitar, si quo modo potero, (potero autem) ⁷ ut præter me nemo dolorem meum sentiat: si ullo modo poterit, ne tu quidem. atque etiam illa causa est non veniendi. meministi, quid ex te ⁸ Aledius quæsierit: quin etiam nunc molesti sunt: quid existimas, si venero? De Terentia ita cura, ut scribis; meque hac ad maximas ægritudines ⁹ accessione nunc maxima libera. Et, ut scras me ita dolere, ¹⁰ ut non taceam, quibus Consulibus Carneades, & ea legatio Romam venerit, scriptum est in tuo annali. hæc nunc quæro, quæ causa fuerit: de Oropro, opinor; sed certum nescio: & si ita est, quæ controversiæ; præterea, qui eo tempore nobilis Epicureus fuerit Athenis, qui præfuerit hortis; qui etiam Athenis *παλιπτοι* fuerint illustres: ¹¹ quæ te etiam ¹² ex Apollodori puto posse invenire. De Attica, molestum; sed quoniam leviter, rectè esse confido. ¹³ De Gamala dubium mihi non erat. unde enim tam felix Ligus pater? nam quid de me dicam, cui ut omnia contingant, *quæ volo*, levare non possum? De Drusi hortis, quanti licuisse tu scribis, id ego quoque audieram, & ut opinor, heri ad te scripseram: ¹⁴ sed quanti quanti, bene emittit quod necesse est. mihi, quoquo modo tu existimas, (scio enim ego ipse, quid de me existimem) levatio quædam est, si minus, doloris, at officii debiti. Ad Sicam scripsi, quòd utitur L. Cotta. si nihil conficeretur de Transiberinis, habet in Ostiensis Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci: ad hanc rem tamen ¹⁵ plus etiam satis. id velim cogites. nec tamen ista pretia hortorum pertinueris. nec mihi jam argento, nec veste opus est, ¹⁶ nec quibusquam amœnis locis: hoc opus est. video etiam, à quibus adjuvari possim. sed loquere cum Silio. nihil enim est melius. mandavi etiam Sicæ. rescripsit, constitutum se cum eo habere. scribat igitur ad me, quid egerit ¹⁷ & ut tu videbis.

CICERO ATTICO, S.

²⁴ BENE fecit A. Silius, qui transfegerit. neque enim ei deesse volebam, & quid possem, timebam. De Ovia, confice, ut scribis. De Cicerone, tempus esse jam videtur. sed quæro, quod illi opus erit Athenis, permutarine possit, an

1. *Etiamsi ærario adnovitius esset.*] Hæc ita referebat Decurtatus, etiamsi à ratio ad novi tuis esset; unde conjecit Bosius *etiamsi ærario adnovitius esset*. Lamb. etiam Tyrannio, si admonitus esset.

2. *A Faberio aliquid recedit.*] Sequitur fidem Decurt. & Tornæs. reposuit Bosius, à Faberio aliquid recedit; cum in vulgatis deesset *aliquid*. Manut. in verbo *recedit* mendum esse suspicatur ac fortasse legendum *res cedit*. Lamb. reponit *aliquid procedit*, Lipsius à Faberio *recedis*, id est aufers, lib. iv. Antiq. lect. cap. 19.

3. *Te rogo.*] Vocem, *te*, ex Scidis, Tornæsiano & Crusellino addidit Bosius.

4. *Et iis usuris facillimè sustentabitur.*] Castigat Lipsius d. cap. 19. & *is usuris*.

5. *Sed quid velim & cur velim existima.*] Auctoribus Scidis, Tornæs. & Crusellino sic edidit Bosius. verba hæc, & *cur velim*, desunt in vulgatis.

6. *Solitudines sequor.*] Ita ex suis mss. legit Bos. vulg. *solitudinem*.

7. *Ut præter me nemo dolorem meum sentiat.*] Forte scribendum videtur Lipsio, *ut præter te nemo*. lib. iv. Antiq. lect. cap. 19.

8. *Aledius.*] Vulg. *Aledius*.

9. *Accessione nunc maxima.*] Vulgati libri *accessione non maxima*,

mendosè: ideo putabat Corradus expungendam esse negationem. Bosius, pro, *non*, reposuit *nunc* ut erat in Crusellino.

10. *Ut non taceam.*] Vulg. *ut non jaceam*.

11. *Quæ te etiam.*] Auctoribus mss. jussit excudi Bosius, *quæ te*, & mox, *invenire. te*, desit in vulg.

12. *Quæ etiam ex Apollodori.*] Ex Apollodori habent antiquiores codices ut emendavit Victorius.

13. *De Gamala.*] Emendatiuse legatur *Gamala*, ut referunt Tornæs. & Decurtat. an, ut vulgati codices edunt, *Magala*, ociosa lectori quærendum relinquit Bosius.

14. *Sed quanti quanti, bene emittit.*] Aliter distinguit vulgus, *sed quanti, quanti bene emittit*.

15. *Plus etiam satis.*] Tornæs. & Crusell. *plus etiam quàm satis*: sed illud, *quàm*, adtextum fuisse putat Bosius ex glossate, neque est in Decurtato.

16. *Nec quibusquam amœnis locis.*] Vulg. *nec quibusdam*.

17. *Et ut tu videbis.*] Fugerat a vulgatis particula, *ut*; quam in mss. latitantem deprehendit, inque suum locum redaxit Bosius.

18. *Bene fecit A. Silius.*] Hanc epistolam superiori annebit vulgata editio.

an ipsi ferendum sit; de totaque re, quemadmodum, & quando placeat, velim consideres. Publilius iturusne sit in Africam, & quando, ¹ ex Aledio scire poteris: quæras, & ad me scribas, velim. Et, ut ad meas ineptias redeam, velim me certiores facias, P. Crassus, ² Venulejæ filius, vivone P. Crasso Consulari, patre suo, mortuus sit, ut ego meminisse videor, an post. item quæro de Regillo, Lepidi filio, rectè ne meminim, patre vivo mortuum. ³ Cispiana explicabis, itemque Præciana. De Attica, ⁴ optimè it. ei salutem dices, & Piliæ.

25 CICERO ATTICO, S.

SCRIPSIT ad me diligenter Sica de Silio, seque ad te rem detulisse: quod tu idem scribis. mihi & res, & conditio placet, sed ita, ut numerato malim, quam æstimatione. voluptarias enim possessiones nolet Silius. vestigalibus autem ut his possum esse contentus, quæ habeo, sic vix minoribus. unde ergo numerato? n-s dc. exprimes ab Heriogene, cum præsertim necesse erit: & domi video esse n-s dc. reliquæ pecuniæ vel usuram Silio pendemus, dum à Faberio, vel ab aliquo, qui Faberio debet, repræsentabimus. erit etiam aliquid alicunde. sed totam rem tu gubernabis. ⁵ Drusianis verò hos hortis multo antepono: neque sunt umquam comparati. mihi crede una me causa movet, in qua ⁶ scio me τετυφώσῃ. sed, ut facis, obsequere huic errori meo. ⁷ Nam quod scribis ἐψηραμικα; actum jam de isto est: alia magis quæro.

26 CICERO ATTICO, S.

SICA, ut scribit, etiam si nihil confecerit cum A. Silio, tamen se scribit x. Kal. esse venturum. ⁹ Tuis occupationibus ignosco; eaque mihi sunt notæ. De voluntate tua, ut simul sumus, vel studio potius, & cupiditate, non dubito. de Nicia quod scribis, si ita me haberem, ut ejus humanitate frui possem, in primis vellem illum mecum habere. sed mihi solitudo, & recessus, provincia est. quod quia facilè ferebat Sica, eo magis illum desidero. præterea nostri Nicia nostri imbecillitatem, mollitiam, consuetudinem victus. cur ego illi molestus velim, cum mihi ille jucundus esse non possit? voluntas tamen ejus mihi grata est. Vnam rem ad me scripsisti, de qua decrevi nihil tibi rescribere. spero enim me à te impetrasse, ut privares me ista molestia. Piliæ, & Atticæ salutem.

27 CICERO ATTICO, S.

DE Siliano negotio, etiam mihi non est ignota conditio, tamen hodie me ex Sica arbitror omnia cogniturum. ¹⁰ Cotta quod negas te nosse, ultra Silianam villam est (quam puto tibi notam esse) villula sordida, & valde pusilla; nihil agri; ¹¹ ad suillam rem loci satis, nihil ad eam, quam quæro. sequor celebritatem. sed, si perficitur de hortis Silii, hoc est, si perficis; (est enim totum positum in te) nihil est scilicet, quod de Cotta cogitemus. De Cicerone, ut scribis, ita faciam: ipsi permittam de tempore: nummo-

rum quantum opus erit, ut permuteetur tu videbis. Ex Aledio, quod scribis, si quid inveneris, scribes. Et ego ex tuis animadverto litteris, & profectò tu ex meis, nihil habere nos, quod scribamus: eadem quotidie, quæ jam jamque ipsa contrita sunt: tamen facere non possum, quin quotidie ad te mittam, ut tuas accipiam. De Bruto tamen, si quid habebis. scire enim jam puto, ubi Pansam expectet. si, ut consuetudo est, in prima provincia, circiter KAL. affuturus videtur. vellem tardius. valde enim urbem fugio multas ob causas. itaque id ipsum dubito, an excusationem aliquam ad illum parem: quod quidem video facile esse. sed habemus satis temporis ad cogitandum. Piliæ, Atticæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

DE Silio nihilo plura cognovi ex præsentè Sica, ¹² quàm ex litteris ejus. scripserat enim diligenter. si igitur tu illum conveneris, scribes ad me, si quid videbitur. De quo putas ad me missum esse; sit missum, necne, nescio; dictum quidem mihi certè nihil est. tu igitur, ut cepisti & si quid ita conficies, (quod equidem non arbitror fieri posse) ut illi probetur, Ciceronem, si tibi placebit, adhibebis. ejus aliquid interest, videri illius causam voluisse: mea quidem nihil, nisi id, quod tu scis: ¹³ quod ego magni æstimo. Quod me ad consuetudinem revocas; fuit meum quidem jam pridem ¹⁴ Remp. lugere; ¹⁵ quod faciebam, sed mitius. erat enim, ubi acquiescerem. nunc planè nec ego victum, nec vitam illam colere possum: nec in ea re, quid aliis videatur, mihi puto curandum. MEA MIHI conscientia plurius est, quàm omnium sermo. Quod me ipse per litteras consolatus sum; non pœnitet me, quantum profecerim. maiorem minui: dolorem nec potui, nec, si possem, vellem. De Triario, bene interpretaris voluntatem meam. tu vero nihil, nisi ut illi volent. amo illum mortuum: tutor sum liberis: totam domum diligo. De Castriciano negotio, si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet ¹⁶ eamque ei solvi, ut nunc solvitur; certè nihil est commodius. sin autem ita actum est, ut ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse æquum. rogas enim me, ut tibi scribam, quid mihi videatur. nolo enim negotii Quintum fratrem quidquam habere: quod, videor mihi intellexisse, tibi idem videri. Publilius, si æquinoctium expectat, ut scribis ¹⁷ Aledium dicere, navigaturus videtur. mihi autem dixerat per Siciliam. utrum, & quando, velim scire. Et velim aliquando, cum erit tuum commodum, Lentulum puerum. visas, eique de mancipiis, quæ tibi videbitur, attribuas. Piliæ, Atticæ, salutem.

CICERO ATTICO, S.

29

SILIUS, ut scribis, hodie. cras igitur, vel potius cum poteris, scribes, si quid erit, cum videris. Nec ego Brutum vito, nec tamen ab eo levationem ullam expecto: sed erant causæ, cur hoc tempore istic esse nollem: quæ si manebunt,

1. Ex Aledio.] Vulg. ex Aledio.

2. Venuleie filius.] Vulg. Venuleie F.

3. Cispiana explicabis.] Vulg. Cuspiana.

4. Optime it.] Bosii veteres miss. optimè id, unde emendavit optimè it.

5. Drusianis verò hos hortis.] Sic habet Decurtatus, & ita legendum, in vulgatis, τὸ, hos, decrat.

6. Scio me τετυφώσῃ.] Ita legendum asserit Lambinus potius quàm τετυφώσῃ, ut quidam volunt.

7. Nam quod scribis ἐψηραμικα.] Ita habent veteres codices Victorio teste, qui ita legendum asserit: prius legebatur ἐψηραμικα, quod & in miss. Pal.

8. Sica, ut scribit.] Hæc epistola superiori annexa est in vulgata editione.

9. Tuis occupationibus.] Ut in Tornæs. Lamb. teste, sic & in Scidis legitur & ita edidit Bosius. Victorius testatur antiqua exemplaria habere, cuius occupationibus, quod ipsi probatur.

10. Cotta quod negas te nosse.] Vist. edidit Cotta quidem negas te nosse. sed ultra Silianam villam est, &c. Bosius verò non ex conjectura sed ex fide Decurt. Tornæs. & Crusell. Cotta quod negas te

nosse ultra Silianam villam est (quam puto tibi notam esse, villula sordida.

11. Ad suillam rem.] Liber Tornæs. ad suillam rem: Scidæ, ac suillam rem: unde legit Bosius ad suillam rem. Non dubitat autem Manut. quin hoc ordine legendum sit: ad aliam rem loci nihil, satis ad eam quam quæro. vulg. ad aliam rem loci satis, nihil ad eam quam quæro; sed id Ciceronis sententiæ repugnare ait Manutius.

12. Quam ex litteris ejus.] Ut supra epist. 26. hujus libri auctoris libris antiquis ed. Bos. tuis pro ejus, sic contra hoc loco ex eorundem fide pro tuis, reposuit, ejus, & pro, scripserat, scripserat.

13. Quod ego magni æstimo.] Vox, magni, in vulgatis editionibus desideratur; proptereaque in mendi suspicionem adducebatur Manut.

14. Remp. lugere.] Bosius emendavit ex omnibus suis miss. lugere.

15. Quod faciebam sed mitius. erat enim ubi acquiescerem.] Sic emendavit Bosius ex Decurtato. Lamb. ex Tornæs. legit, /intus pro mitius, fallique dicit Victorium qui reponit, invitus: Lambin. sequitur Junius: vulg. quod faciebam: sed interea erat ubi acquiescerem.

16. Eamque ei solvi.] Miss. fide ita legit Victorius, pro eamque sibi solvi, quod antea legebatur.

17. Aledium.] Vulg. Aledium.

nebunt, quærenda erit excusatio ad Brutum; & ut nunc est, mansuræ videntur. De hortis, quæso explica. caput illud est, quod fecis. sequitur, ut etiam mihi ipsi quiddam opus sit. nec enim esse in turba possum, nec à vobis abesse. huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius: & de hac re quid tui consilii sit, mihi persuasum est, & eò magis, quòd idem intellexi tibi videri, me ab Oppio & Balbo valde diligere. ² fit. cum iis communices, quanto opere, & quare velim hortos; sed id ita posse, si expeditur illud Faberianum. ³ sintne igitur auctores futuri, si qua etiam iactura faciendâ sit in repræsentando, quoad possunt adduci: (totum enim illud desperatum) denique intelliges, equid inclinent ad hoc meum consilium adjuvandum. si quid erit, magnum est adjumentum: sin minus, quacumque ratione contendamus. ⁴ vetus illud ἐπιχειρημα, quemadmodum scripsisti, vel ἐπιχειρημα putato. De illo Ostiensis nihil est cogitandum. si hoc non assequimur; (à Lamia non puto posse) Damassippi experiendum est.

CICERO ATTICO, S.

³⁰ **Q**UÆRO, quid ad te scribam: sed nihil est. eadem quotidie. Quòd Lentulum invisisti, valde gratum pueros attribue ei, quot, & quos videbitur. De Silii voluntate vendendi, & de eo, quanti, tu veteri videris, primum ne nolit, deinde ne tanti. Sica aliter: sed tibi assentior. quare, ut ei placuit, scripsi ad Egnatium. Quod Silius tunc cum Clodio loqui vult; potes id mea voluntate facere: commodiusque est, quàm, quod ille à me petit, me ipsum scribere ad Clodium. De mancipiis Castricianis, commodissimum esse credo, transigere Egnatium: quod scribis te ita futurum putare. Cum Ovia, ⁵ quæso, vide ut conficiatur. Quoniam, ut scribis, nox erat, in hodierna epistola plura exspecto.

CICERO ATTICO, S.

³¹ **S**ILIIUM mutasse sententiam Sica mirabatur. equidem magis miror, quòd, cum in filium causam conferret, quæ mihi non iniusta videtur; (habet enim qualem vult) ais te putare, si addiderimus aliud, à quo refugiat, cum ab ipso id fuerit destinatum, venditurum. Quæris à me, quod summum pretium constituam, ⁶ & quantum anteire istos hortos Drusi; accessi nunquam: Coponianam villam & veterem, & non magnam novi: silvam nobilem, fructum autem neutrius: quod tamen puto nos scire oportere. sed mihi, ⁷ utriusque istorum, tempore magis meo, quam ratione æstimandi sunt. possum autem assequi, necne, tu velim cogites. si enim Faberianum venderem, ⁸ explicare vel repræsentatione ⁹ non dubitarem de Silianis, si modo adduceretur, ut venderet: si venales non haberet, transirem ad Drusum, vel tanti, quanti Egnatius illum velle tibi dixit. magno etiam adjumento nobis Hermogenes potest esse in

repræsentando: ¹⁰ at tu concede mihi, quæso; ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat: & tamen servio ita cupiditati & dolori meo, ut à te regi velim. Egnatius mihi scripsit. is si quid tecum locutus erit, (commodissimè enim per eum agi potest) ad me scribes: & id agendum puto. nam cum Silio non video confici posse. Piliæ & Atticæ salutem. ¹¹ Hæc ad te mea manu. vide, quæso, quid agendum sit.

CICERO ATTICO, S.

³² **P**UBLILIA ad me scripsit, ¹² matrem suam (cum Publilio loqui retur) ad me cum illo venturam, & se unà, si ego paterer: orat multis & supplicibus verbis, ut liceat, & ut sibi rescribam. res quàm molesta sit, vides. rescripti me etiam gravius esse affectum, quàm tum, cum illi dixissem, me solum esse velle; quare nollem me hoc tempore eam ad me venire. putabam, si nihil rescripsissem, illam cum matre venturam: nunc non puto. apparebat enim illas litteras ¹³ non esse ipsius. illud autem, quod fore video, ipsum volo vitare, ne illæ ad me veniant. & una est vitatio, ut ego nollem. sed necesse est (te hoc nunc rogo) ut explores, ad quam diem hic ita possim esse, ut ne opprimar. ages, ut scribis, temperatè. Ciceroni velim hoc proponas, ita tamen, si tibi non iniquum videbitur, ut sumtus hujus peregrinationis, quibus, si Romæ esset, domumque conduceret, quod facere cogitabat, facile contentus futurus erat, accommodet ad mercedes Argileti, & Aventini: & cum ei proposueris, ipse velim reliqua moderatè, quemadmodum ex iis mercedibus suppeditemus ei quod opus sit. præstabo, nec Bibulum, nec Acidinum, nec Messallam, quos Athenis futuros audio, majoreis sumptus facturos, quam quod ex eis mercedibus recipietur. itaque velim videas, primum conductores qui sint, & quanti; deinde, ut sit, qui ad diem solvat; & quid viatici, quid instrumenti satis sit. jumento certè Athenis nihil opus est. quibus autè in via utatur, domi sunt plura, quàm opus erat: quod etiam tu animadvertis.

CICERO ATTICO, S.

³³ **E**GO, ut heri ad te scripsi, si & Silius is fuerit, quem tu putas, nec Drusus facilem se præbuerit, Damassippum velim aggrediare. is, opinor, ¹⁴ ita partis fecit in ripa nescio quotenorum jugerum, ut certa pretia constitueret; quæ mihi nota non sunt. scribes ad me igitur, quidquid egeris. ¹⁵ vehementer me sollicitat Atticæ nostræ valitudo: ut verear etiam, ne qua culpa sit. sed & pædagogi probitas; & medici assiduitas, & tota domus in omni genere diligens, me rursus id suspicari vetat. ¹⁶ cura igitur. plura enim non possum.

CICERO ATTICO, S.

³⁴ **E**GO hic vel sine Sica (Tironi enim melius est) facillimè possem esse, ut in malis. sed, cum scribas videndum mihi

1. Sic. cum iis communices.] Abest verbum sit à vulgatis, sed in omnibus mss. legitur, aut certè ejus loco, si, vel, sic, referente Bos.

2. Sintne igitur auctores.] Veteris Decurt. scripturam expressit Bosius, quod ea nequaquam illa mendorum illuvie inquinata esset, qua ceteri hic contaminati sunt; sic enim vulgò legitur hic locus: Sint igitur auctores futuri, si qua etiam iactura faciendâ sit in repræsentando (quod possum) adducito. Tum enim illud desperatum denique intelliges, & quid inclinent ad hoc meum consilium adjuvandum.

3. Vetis illud ἐπιχειρημα.] Vulgò veteris ἐπιχειρημα quod retinet Junius ex mss. Pal. ut & ἐπιχειρημα pro ἰδιόκτημα.

4. Quæro, quid ad te scribam.] Totus hic orationis ambitus usque ad verba illa, De Silii voluntate, superiori epistolæ annexus est in vulg. editione.

5. Quæso, vide ut conficiatur.] Ita emendabit Lambinus, vulgò quæso quidem ut conficiatur.

6. Et quantum anteire istos hortos Drusi; accessi nunquam: Coponianam villam & veterem & non magnam novi: silvam nobilem, fructum autem neutrius.] Videatur Turnebus lib. xii. Advers. cap. 4. Aliiter legit & distinguit Junius ex mss. Pal. & q. a. i. b. d. tantum accessi proprius. Nunquam componam villam & veterem & non magnam novi, s. n. f. a. n. &c.

7. Utriusque istorum.] Bosius correxit utrius, approbantibus Scidus & Tornæsiano, cum in editionibus legeretur, utrius, sic etiam emendavit Lambinus.

8. Explicare vel repræsentatione.] Repræsentare, est præseus non in diem solvere. Gronov.

9. Non dubitarem de Silianis, si modo adduceretur.] Lamb. afferit legendum esse, si non adduc. pro si modo adduc. sed id abundè refellit Bosius. vulg. aliter distinguitur, non dubitarem. De Silianis, si modo.

10. At tu concede mihi.] Vulg. exemplaria, aut concede, vel at concede. Bosii membranæ veteres ad tu, quam lectionem sequutus est.

11. Hæc ad te mea manu.] Hoc principium epistolæ in mss. Pal. quod Junio probatur.

12. Matrem suam (cum Publilio loqui retur) ad me cum illo.] Pro, loqueretur, quod est in multis excusis Bosius edidit ex Decurt. loqui retur; Lamb. legendum suspicatur, matrem suam cum Publilio loqui solere, se ad me cum illo, &c. Junius ex conjectura legit cum Publilio locutam: vulgò, matrem suam cum Publilio loqui, eam ad m. cum illo venturam.

13. Non esse ipsius.] Bosii antiquior & Tornæs. non esse ipsius: & ita reposuit. vulgati, non illius esse.

14. Ita partis fecit.] Vulg. ita partes fecit.

15. Vehementer me sollicitat.] Hic etiam initium epistolæ statuitur in mss. Palatino.

16. Cura igitur. plura enim non possum.] Junius ex mss. Pal. cur igitur? plura enim non possum.

mihī esse, ne opprimar, ex quo intelligam, te certum diem illius profectiois non habere; putavi esse commodius, me istuc venire; quod idem video tibi placere. cras igitur in Sicæ suburbano: inde, quemadmodum suades, puto me in Ficulenſi fore. quibus de rebus ad me scripsisti, quoniam ipse venio, coram videbimus. tuam quidem & in agendis nostris rebus, & in consiliis ineundis, mihi que dandis, in ipsis litteris, quas mittis, benivolentiam, diligentiam, prudentiam mirificè diligo.

35 CICERO ATTICO, S.

Tu tamen, si quid cum Silio, vel illo ipso die, quo ad Sicam venturus ero, certiozem me velim facias, & maximè cujus loci detractioem fieri velit: quod enim scribis, EXTREMI; vide, ne is ipse locus sit, cujus causa de tota re, ut scis, est à nobis cogitatum. Hirtii epistolam tibi misi, & recentem, & benivolè scriptam. Ante, quam à te proximè discessi, numquam mihi venit in mentem, quo plus in sumptum in monumentum esset, quam nescio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandum esse: quod non magnopere moveret, nisi nescio quomodo, ἀλόγως fortasse, nollem illud ullo nomine, nisi *fani*, appellari. quod si volumus, vereor, ne assequi non possimus, nisi mutato loco. hoc quale sit, quæso considera. nam etsi minus urgeor, meque ipse propemodum collegi: tamen indigeo tui consilii. itaque te vehementer etiam atque etiam rogo, magis quàm à me vis, aut pateriste rogari, ut hanc cogitationem toto pectore amplectare.

36 CICERO ATTICO, S.

FANUM fieri volo; neque hoc mihi suada erui potest: sepulcri similitudinem effugere, non tam propter pœnam legis studeo, quàm ut maximè assequar ἀπὸ θέων: quod poteram, si in ipsa villa facerem. sed, ut sæpe locuti sumus, commutationes dominorum reformido. in agro ubicumque fecero, mihi videor assequi posse, ut posteritas habeat religionem. hæc meæ tibi ineptiæ (5 fateor enim) ferendæ sunt. 6 non habeo, ne me quidem ipsum, quicum tam audacter communicem, quàm te. si tibi res, si locus, si institutum placet, lege, quæso, legem, mihi que eam mitte. si quid in mentem veniet, quo modo eam effugere possimus; utemur. Ad Brutum si quid scribes, nisi alienum putabis, oburgato eum, quod in Cumano esse noluerit propter eam causam, 7 quam tibi dixit. cogitanti enim mihi, nihil tam videtur potuisse facere rusticè. Et, si tibi placebit sic agere de fano ut cœpimus, velim cohortere, & exacuas Cluatium: nam, etiam si alio loco placebit, illius nobis opera, consilio que utendum puto. 8 Tu ad villam fortasse cras.

37 CICERO ATTICO, S.

ATE heri duas epistolas accepi, alteram pridie datam ab Hilario, alteram eodem die tabellario; accepique ab Ægypta liberto eodem die, Piliam & Atticam planè

belle se habere. 10 hæc litteræ mihi redditæ sunt tertio decimo die. Quod mihi Bruti litteras, gratum. ad me quoque misit. eam ipsam ad te epistolam misi, & ad eam exemplum mearum litterarum. De fano, si nihil mihi hortorum invenis (qui quidem tibi inveniendi sunt, si me tanti facis, quanti certe facis) valde probo 11 rationem tuam de Tusculano. quamvis prudens ad cogitandum sis sicut es, tamen, nisi magnæ curæ tibi esset, ut ego consequerer, id quod magnopere vellem, numquam ea res tibi tam bellè in mentem venire potuisset. sed nescio quo pacto *celebritatem requiro* itaque hortos mihi conficias, necesse est. maxima est in Scapulæ celebritas; propinquitas præterea ubi sis, ne totum diem in villam. quare, antequam discedis, Othonem, si Romæ est convenias pervelim. si nihil erit, etsi tu meam *stultitiam* consuesti ferre, eò tamen progrediar, 12 uti stomachere. Drusus enim certè vendere vult. si ergo aliud erit, non mea erit culpa, nisi emero: qua in re ne labor, quæso provide. providendi autem una ratio est, si quid de Scapulanis possumus. Et velim me certiozem facias, quàm diu in suburbano sis fururus. Apud Terentiam 13 gratia opus est nobis tua, tuaque auctoritate. sed facies, ut videbitur. scio enim, si quid mea interfit, tibi majori cura solere esse, quàm mihi. 14 Hirtius ad me scripsit, Sex Pompejum Corduba exisse, & fugisse in Hispaniam citeriorem, Cnæum fugisse nescio quò. neque enim curo. nihil præterea novæ litteras Narbone dedit VIII. KAL. Maj. Tu mihi de Caninii naufragio, 15 quasi dubia misisti. scribas igitur, si quid erit certius. Quod me à mœstitia avocas, 16 multum levaris, si locum fano dederis. multa mihi *εἰς ἀπὸ θέων* in mentem veniunt. sed loco valde opus est. quare etiam Othonem vide.

CICERO ATTICO, S.

NON dubito, quin occupatissimus fueris, qui ad me nihil litterarum. sed homo nequam, qui tuum commodum non expectarit, cum ob eam unam causam missus esset. nunc quidem, nisi quid te tenuit, 17 suspicor te esse in suburbano. at ego hic, scribendo dies totos, nihil equidem levor, sed tamen aberro. Asinius Pollio ad me scripsit de impuro nostro cognato. quod Balbus minor nuper satis planè, Dolabella obscurè; hic apertissimè. ferrem graviter, si *no va agrimonia* locus esset. sed tamen 18 ecquid impurius? ò hominem cavendum! quamquam *mibi quidem*. sed tenendus dolor est. Tu, quoniam necesse nihil est, sic scribes aliquid, si vacabis. Quod putas 19 oportere pervideri jam animi mei firmitatem, graviusque quosdam scribis de me loqui, quam aut te scribere, aut Brutum: si, qui me fractum esse animo, & debilitatum putant, sciant quid litterarum, & cujus generis conficiam; credo, si modò homines sint, existiment me, si ve ita levatus sim, ut animam vacuum ad res difficiles scribendas afferam, reprehendendum non esse; si ve hanc *aberratione à dolore* delegerim, quæ maxime liberalissima, doctoque homine dignissima, laudari me

1. Certum diem illius profectiois.] Victorii antiquior codex sic habet, ex quo intelligam te certitudinem illius profectiois: vulg. certum illius profectiois diem.

2. Tu tamen si quid.] Totam hanc periodum usque ad illa verba, Hirtii epistolam, superiori epistolæ adscripsit vulgata editio.

3. Quam à te proximè.] Restituit Bofius ex Scidis & Tornæsiano has duas voculas, à te, quæ exulabant à vulgatis.

4. Suada erui potest.] Receptam lectionem correxit Bofius, adjunctus aliquantulum ope veterum librorum; in quibus cum liquido scriptum reperisset *suaderi*, reposuit, *suada erui*. Junius testatur etiam in ms. uno legi *suaderi*; unde *dissuaderi* legit; quod etiam Lambinus conjecerat.

5. Fateor enim.] Vulg. *fatebor enim*.

6. Non habeo.] Vulg. *nam habeo*.

7. Quam tibi dixit.] Legendum, *dixit*, ut est in Decurt. vulg. *quam tibi dixi*.

8. Tu ad villam fortasse cras.] Verba hæc in sequentem epistolam rejicit vulgata editio; sed hæc non esse sequentis epistolæ, & argumentum & ms. docere ait Junius.

9. Ate heri duas epistolas accepi.] Verbum hoc, *accepi*, subditivum putat Lamb. & sumendum infernè ἀπὸ κωνῆ. sed hanc suspi-

cionem refellit Tornæs. in quo legitur, *accepique ab Ægypta liberto eodem die*: & ita edidit Bofius. Ceterum pro *accepi* vulg. legitur *recepi*.

10. Hæc litteræ.] Ita legi vult Lamb. ex codice Tornæs. vulg. *tuæ litteræ*.

11. Rationem tuam de Tusculano. quamvis prudens.] Aliter distinguit vulg. *rationem tuam. De Tusculano, quamvis prudens*.

12. Uti stomachere.] Ita reposuit Bofius ex præcis suis. Junius ex ms. duobus Pal. *ut ut stomachere*. vulg. *ut mihi stomachere*.

13. Gratia opus est nobis tua, tuaque auctoritate.] Sic veteres Bofii ms. Junius ex duobus Pal. *gratia potius opus est nobis tua, quam auctoritate*.

14. Hirtius ad me scripsit.] Hoc quoque initium epistolæ in ms. Palat.

15. Quasi dubia misisti.] Vulg. *quasi dubia re misisti*.

16. Multum levaris, si locum.] Vocabulum hoc, *levaris*, ex ms. Palat. rejicit Junius.

17. Suspicio te esse.] *Te deest* in vulg.

18. Ecquid impurius.] Vulg. *quid impurius*.

19. Oportere pervideri.] Rectius libri veteres, *pervideri*, quàm vulgati.

me etiam oportere. sed, cum ego faciam omnia, quæ facere possim ad me adjuvandum; tu effice id, quod video te non minus, quam me laborare. hoc mihi debere video, neque levare posse; nisi solvero, aut video me posseolvere, id est, locum, qualem volo, invenero. Heredes Scapulæ, si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quatuor facies, liceri cogitant: nihil est scilicet emptori loci. sin veniunt: quid fieri possit, videbimus. nam ille ¹ locus Publicianus, qui est Trebonii, & Cusnii, erat ad me allatus. sed scis aream esse. nullo pacto probo. Clodiæ sane placent; sed non puto esse venales. De Drusi hortis, quamvis ab iis abhorreas, ut scribis, tamen eò confugiam, nisi quid inveneris. ædificatio me non movet. nihil enim aliud ædificabo, nisi id, quod etiam, si illos non habuero. ² *κῦρ δ, ε, mihi sic placuit, ut cetera Aristhenis, hominis acuti magis, quam eruditi.*

CICERO ATTICO, S.

³⁹ **T**ABELLARIUS ad me cum sine litteris tuis venisset, existimavi tibi eam causam non scribendi fuisse, quod pridie scripsisses ea ipsa, ad quæ rescripti hac epistola. expectaram tamen aliquid de litteris Asinii Pollionis. ³ sed nimium ex meo otio tuum *specto*. quamquam tibi remitto, nisi quid necesse erit, necesse ne habeas scribere, nisi eris valde otiosus. De tabellariis facerem quod suades, si essent ullæ necessariæ litteræ, ut erant olim, cum brevioribus diebus, tamen quotidie respondebant tempori tabellariis; & erat aliquid, Silius, Drusus alia quædam. nunc, nisi Otho extitisset, ⁴ quod scriberemus non erat. id ipsum dilatum est: tamen *allevor*, cum loquor tecum absens, & multo etiam magis, cum tuas litteras lego. sed quoniam & abes (sic enim arbitror) & scribendi necessitas nulla est, conquiescent litteræ, nisi quid novi extiterit.

CICERO ATTICO, S.

⁴⁰ **Q**UALIS futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Caronis, sed cum maximis laudibus meis. itaque misi librum ad Muscam, ut tuis libraribus daret. volo enim cum divulgari: quod quò facilius fiat, imperabis tuis. *Συμβιβαστικον* sæpe conor: nihil reperio: & quidem mecum habeo ⁵ & *Αεισηλούς* & *Θεοπρωπου προς Αλεξανδρον*: sed quid simile? illi, & quæ ipsis honesta essent, scribebant, & grata Alexandro. ecquid tu ejusmodi reperis? mihi quidem in mentem venit. Quod scribis te vereri, ne & gratia & auctoritas nostra hoc meo mœrore minuatur: ego, quid homines aut reprehendant, aut postulent, nescio; *ne doleam*? ⁶ qui potest? ne jaceam? quis umquam minus? dum tua me domus levabat, quis à me exclusus? quis venit, ⁷ qui offenderetur? Asturam sum à te profectus. legere isti lati, qui me reprehendunt, tam multa non possunt, quam ego scripsi. quam bene, nihil ad rem. sed genus scribendi id fuit, quod nemo *abjecto animo* facere possit. tringinta dies in hortis fui. quis aut congressum meum, aut facilitatem sermonis desideravit? nunc ipsum, ea lego, ea scribo, ut ii, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quam ego laborem. si quis requirit,

cur Romæ non sim: quia discessus est. cur non sim in his meis prædiolis, quæ sunt hujus temporis: quia frequentiam illam non facile ferrem. ibi sum igitur, ubi is, qui optimas Bajas habebat, quotannis hoc tempus consumere solebat. cum Romam venero, nec vultu, nec oratione reprehendar. hilaritatem illam, qua hanc *tristitiam temporum* condiebamus, in perpetuum amisi. constantia, & firmitas nec animi, nec orationis requiretur. De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, ut præconi subjiciantur. id nisi fit, excludemur. sin ad tabulam venimus, vincemus facultates Othonis nostra cupiditate. Nam quod ad me de Lentulo scribis, non est in eo. Faberiana modò res certa sit, tuque enitare, quod facis; quod volumus consequemur. ⁸ Quod quæris, quam diu hic; paucos dies. sed certum non habeo. simul ac constituerò, ad te scribam: & tu ad me, quam diu in suburbano sis futurus. quo die ego ad te hæc misi, de Pilia, & Attica mihi quoque eadem, quæ scribis, & scribuntur, & nuntiantur.

CICERO ATTICO, S.

⁴¹ **N**IHIL erat, quod scriberem. scire tamen volebam, ubi esses; si abes, aut abfuturus es: quando rediturus esses: ⁹ facies igitur me certiozem. Et, quod tu scire volebas, ego quando ex hoc loco; postridie Idus Lanuvii constitui manere; inde postridie in Tusculano, aut Romæ. utrum sim facturus, eo ipso die scies. Scis quam sit *φιλαπικον συμφροσ*, minimè in te quidem: sed tamen avidè sum affectus de fano: ¹⁰ quod nisi, non dico, effectum erit, sed fieri video; audebo hoc dicere (& tu, ut soles, accipies) *incurfabit* in te dolor meus, non jure ille quidem; sed tamen feres hoc ipsum, quod scribo, ut omnia mea feres, ac tulisti. omnes tuas consolationes unam hanc in rem velim conferas. si quæris, quid optem: primùm Scapulæ, deinde Clodiæ; postea, si Silius nolet; Drusus ager injustè; Cusnii & Trebonii. puto ¹¹ Terentium esse dominum, ¹² Rebilum fuisse certe scio. sin autem tibi Tusculanum placet, ut significasti quibusdam litteris, tibi assentiar. hoc quidem utique perficies, si me levare vis; quem jam etiam gravius accusas, quam patitur tua consuetudo: sed facis summo amore, & victus fortasse vitio meo: sed tamen, si me levare vis, hæc est summa levatio: vel (si verum scire vis) una. Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi *πρωπασμα* videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone; facies me, quid tibi visum sit, si tibi erit commodum, certiozem. Redeo ad fanum. nisi hac æstate absolutum erit, quam vides integram restare, scelere me liberatum non putabo.

CICERO ATTICO, S.

⁴² **N**ULLUM à te desideravi diem litterarum: videbam enim quæ scribis: & tamen suspicabar, vel potius intelligebam, nihil fuisse, quod scriberes, A. D. VI. ID. VERO & abesse te putabam, & planè videbam nihil te habere. ego tamen ad te ferè quotidie mittam. malo enim frustra, quam te non habere, cui des; si quid forte sit, quod putes me scire oportere. itaque accepi VI. ID. litteras tuas inanes.

1. *Locus Publicianus.*] Freius auctoritate Decurtati. & Tornæsiani, scripsit Bofius, *Publicianus*; vulg. *publicanus*.

2. *Κῦρ δ, ε, mihi sic placuit.*] Tornæs. KYPCAC: Decurt. KYPOCAC, unde conjecit Bofius legendum, *κῦρ δ, ε*. Viçt. legebat, *κῦρ δ, mihi sic placuit*; quam lectionem sequuta est vulgata editio. Ursinus autem melius putat *κῦρ δ*, quæ est antiqui libri scriptura. Bofii lectionem miss. Palat. probant, referente Junio.

3. *Sed nimium.*] Quidam legunt, *sed nimirum*, quod minus probat Bofius, neque est in suis miss.

4. *Quod scriberemus.*] Vulg. *quid scriberemus*.

5. *Et Αεισηλούς, & Θεοπρωπου προς Αλεξανδρον.*] Vocabulum illud, *Θεοπρωπου*, ex miss. exemplaribus restituit Viçt. càm in nullis extaret editionibus. Germani aliquod vocabulum desiderari videntes, *Θωρημα*, substituerunt, sed *ναλέ*.

6. *Qui potest.*] Cum apostropho, legitur *pot' est*, tam in Tornæs. quam in Decurtato.

7. *Qui offenderetur.*] Noluit vulgatam lectionem (*offenderetur*) mutare Bofius quamquam erat in Tornæsiano, *qui offenderet*, & paulò post *in hortis*, pro *in hortis*.

8. *Quod quæris quamdiu hic.*] Hic principium brevis unius epistolæ in miss. Palat.

9. *Facies igitur me.*] Vulgati libri *facias*. Bofius sequutus miss. suos scripsit, *facies*; & mox, *postridie Idus*, pro, *postridie Idum*, quod tamen non improbat.

10. *Quod nisi non dico, effectum erit, sed fieri video.*] Trajectis verbis legendum putat Liplius, *quod nisi, non dico fieri video, sed nisi effectum erit*. lib. IV. Antiq. lect. cap. 19.

11. *Terentium esse dominum.*] Codex Tornæsianus, *tertium esse dominum*, mendosè ut opinatur Lambinus.

12. *Rebilum fuisse certe scio.*] Vulg. *Rebillum fuisse certe scio*.

nes. quid enim habebas, quod scriberes? ¹ mi tamen illud, quidquid erat, non molestum fuit, ² nihil aliud; scire me, novi te nihil habere. ³ scripsisti tamen nescio quid de Clodia. ubi ergo ea est: aut quando ventura? placet mihi res sic, ut secundum Othonem nihil magis. sed neque hanc vendituram puto. delectatur enim, & copiosa est: & illud alterum quàm sit difficile, te non fugit. sed obsecro enitatur, ut aliquid ad id, quod cupio, excogitemus. ⁴ Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum; inde fortasse Arpinum cum certum sciero, scribam ad te. Venerat mihi in mentem monere te, ut id ipsum, quod facis, faceres. putabam enim commodius te idem istud domi agere posse, interpellatione sublata.

CICERO ATTICO S.

⁴³ **E**Go postridie Idus, ut scripsi ad te ante, Lanuvii manere constitui; inde aut Romæ, aut in Tusculano. scies ante utrumque. ⁶ Quod files rectè mi illam rem fore levamento; bene facis; cum id esset, mihi crede, perinde, ut existimare tu non posses. res indicat, quanto opere id cupiam, cum tibi audeam confiteri; quem id non ita valde probare arbitror. sed ferendus tibi in hoc meus error: ferendus? immò verò etiam adjuvandus. De Othone, diffido fortasse quia cupio. sed tamen major etiam res est, quàm facultates nostræ, præsertim ad verfariorum & cupidum, & locuplete, & herede. proximum est, ut velim Clodiæ. ⁷ sed si ista minus confici possunt, effice quidvis. ego me majore religione, quàm quisquam fuit ullius vori, obstructum puto. videbis etiam Trebonianos: etsi absunt domini. sed, ut ad te heri scripsi, considerabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod certè non est committendum.

CICERO ATTICO, S.

⁴⁴ **E**T Hirtium aliquid ad te *συμπράξας* de me scripsisse facillè patior; (fecit enim humanè) & te ejus epistolam ad me non misisse, multo faciùs. tu enim etiam humaniùs. Illius librum, quem ad me misit de Catone, propterea volo divulgari à tuis, ut ex istorum vituperatione sit illius *major laudatio*. Quod per Mustellam agis, habes hominem valde idoneum, meique sanè studiosum jam inde à Pontiano. perfice igitur aliquid. quid autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quemvis heredem potest effici. sed Mustellam id perfecturum, si rogaris, puto. Mihi verò & locum, quem opto, ad id, quod volumus, dederis, & præterea *εὐχρηστικά*. Nam illa Sillii, & Drusi non satis *οὐκ ἐλαττωσύναι* mihi videntur. ⁸ quid enim sedere totos dies in villa ista? igitur malim primum Othonis, deinde Clodiæ. si nihil fiet, aut Druso ludus est suggerendus aut utendum Tusculano. Quòd domi te inclusisti, ratione fecisti. sed quæso confice, & te vacuum redde nobis. Ego hinc, ut scripsi antea, postridie id Lanuvium, deinde postridie in Tusculano. *contuati* enim animum, & fortasse vici, si modò permanfero. scies igitur fortasse cras, summum perendie. Sed quid est quæso? Philotimus nec arctim Pom-

pejum teneri; (qua de re litterarum ad Clodium Patavinum missarum exemplum mihi Oppius, & Balbus miserant, se id factum arbitrari) bellumque narrat reliquum satis magnum. solet omnino esse Fulviniaster. sed tamen, si quid habes. volo etiam de naufragio Caniniano scire, quid sit.

CICERO ATTICO, S.

EGo hic duo magna *συντίγματα* absolvi. nullo enim alio modo à miseria quasi aberrare possum. tu mihi, etiam si nihil erit, quod scribas, quod fore ita video; tamen id ipsum scribas velim, te nihil habuisse, quod scriberes, dum modò ne his verbis. De Attica, optimè. *Ἀκηδία* tua me movet: etsi scribis nihil esse. In Tusculano eo commodius ero, quòd & crebriùs tuas litteras accipiam, & te ipsum non numquam videbo. nam ceteroqui *ἀνεκτότεροι* erant Asturæ: nec hæc, quæ refricant, hic me magis angunt. etsi tamen, *ubi cumque* sum, illa sunt mecum. De Cæsare vicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis litteris. ¹⁰ cum *σύνναον* Quirino malo, quàm Saluti. Tu vero pervulga Hirtium. id enim ipsum putaram, quod scribis; ut cum ingenium amici nostri probaretur, *πρόθεσις* vituperandi Catonis irrideretur.

CICERO ATTICO, S.

VINCAM, opinor, animum, ¹¹ & Lanuvio pergam in Tusculanum. aut enim mihi in perpetuum fundo illo carendum est: (nam dolor idem manebit, ¹² tantum mediocrius) aut nescio quid intersit, utrum illuc nunc veniam, an ad decem annos. neque enim ista major admonitio, quam quibus assiduè conficior, & dies & noctes. quid ergo? inquires: nihil *litteræ*? in hac quidem re, vereor ne etiam contra. nam essem fortasse durior. ¹³ *ἔστω* enim animo nihil agreste, nihil inhumanum est.

CICERO ATTICO, S.

⁴⁷ **T**U igitur, ut scripsisti; nec id incommodò tuo. vel binæ enim poterunt litteræ. occurram etiam, si necesse erit. ergo id quidem, ut poteris. De Mustella, ut scribis: etsi magnum opus est. eo magis delabor ad Clodium. quam in utroque Faberianum nomen explorandum est: de quo, nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus; & quidem, ut res est, emere nos velle, nec posse sine isto nomine ¹⁵ nec audere re incerta. sed quando Clodia Romæ futura est, & quia tanti rem æstimas, ¹⁶ eo prorsus spectro; non quin illud malim; sed & magna res est, & difficile certamen cum *cupido*, cum *locuplete*, cum *herede*: etsi de cupiditate nemini concedam: ceteris rebus inferiores sumus. sed hæc coram. Hirtii librum, ut facis, divulga. De Philotimo, idem & ego arbitrabar. Domum tuam pluris video futuram *vicino Cæsare*. Tabellarium meum hodie expectamus. nos de Pilia; & Attica certiores faciet.

CICE-

1. Mi tamen.] Vulg. mihi.
2. Nihil aliud; scire me, novi te nihil habere.] Aliter distinguit vulgus, Nihil aliud scire me, novi te nihil habere.
3. Scripsisti tamen.] Vulg. scripsi tamen.
4. Ego me hinc postridie.] Hoc quoque initium brevis epist. in m. Pal.
5. Ego postridie Idus.] Superiori epistolæ tota hæc periodus usque ad illa verba, quod files est.
6. Quod files rectè mi illam rem.] Ita Bos. ex Decurt. vulg. quod scies rectè illam rem fore levamento. Lamb. olim fecutus erat conjecturam Manutii, quod scribis, veri te, mihi illam rem, &c. sed postea mutata sententia, pro, veri te, legendum censuit certè.
7. Sed si ista minus.] Vulg. deest particula, sed.
8. Quid enim sedere.] Ita interpungendum, auctore Bosio.
9. Philotimus nec arctim Pompeium teneri.] Vulg. libri, nec Cariani; sed Carinum ubi sit, non facilius opinatur Bosius, quis inveniat quàm Aristophanis *νεφέλοκοκκυρίας*. Legit igitur ex Decurtato nec arctim. Lamb. sequutus Manut. conjecturam, Philotimus nec Carie Pompeium teneri, legit: sed ex codice Torn. in quo est, nec Cariani, conjiciebat Turnebus, Philotimus negat Ca. Pompejum,

&c. si quid verò sit præterea mutandum, Lambinus scribi vellet, Philotimus negat Carie Ca. Pompejum teneri.

10. *Εὐμ σύνναον* Quirino malo.] Ita restituit Victorius ex antiquiori suo, in quo legebatur, *eunnaon*. prius autem inane spatium erat in excusis: quod Germani explere conati magis corruperant. Ceterum pro *Quirino* legit vulgus *Quirini*.

11. *Et Lanuvio pergami.*] Particula, &, deest in vulg.

12. *Tantum mediocrius.*] Etiam codex Tornæs. ut & ii quibus Petrus Victor. usus est, habent *tantummodo olliis*, unde Corradus legendum existimat, *tantummodo sociis*. Lamb. hujus emendationis *tantum mediocrius*, quisquis auctor sit, rectum putat. Junius legit, *tantummodo aulius*.

13. *ἔστω enim animo.*] Mss. suorum priscam lectionem, *exsto*, ita emendavit Bosius. Victor. legit *exculto*. Junius mss. omnibus contententibus legit, *isso enim animo*, &c.

14. *Tu igitur ut scripsisti.*] Hanc periodum usque ad illa verba, *De Mustella ut scribis*, superiori epistolæ aptari necesse esse ex mss. Palat. ait Junius.

15. *Nec audere re incerta.*] Vulg. *nec audere incertè*.

16. *Eo prorsus spectro.*] Vulg. *eo prorsus expecto*.

CICERO ATTICO S.

48

Domi te libenter esse facile credo. sed velim scire, quid tibi restet, aut jam ne confeceris. ego te in Tusculano exspecto, eoque magis, quod Tironi statim te venturum scripsisti, & addidisti, te putare opus esse. sentiebam omnino, quantum mihi praesens prodesset; sed multo magis post discessum tuum sentio. quamobrem, ut ante ad te scripsi, aut ego ad te totus, aut tu ad me, ¹ quod licebit.

CICERO ATTICO, S.

49

HERI non multo post, quam tu à me discessisti, puto, quidam urbani, ut videbantur, ad me mandata, & litteras attulerunt ² à C. Mario C. F. C. N. multis verbis agere mecum per cognationem, quae mihi secum esset, per eum Marium, quem scripsissim, per eloquentiam L. Craffi, avi sui, ut se defenderem; causamque suam mihi perscripsit. rescripsi patrono illi nihil opus esse, quoniam Caesaris, propinqui ejus, omnis potestas esset, viri optimi, & hominis liberalissimi: me tamen ei faurum. O tempora! fore, cum dubitet Curtius Consulatum petere? Sed haec haecenus. De Tirone, mihi curae est. sed jam sciam, quid agat. heri enim misi, qui videret: cui etiam ad te litteras dedi. Epistolam ad Caesarem tibi misi. horti quam in diem proscripti sint, velim ad me scribas.

CICERO ATTICO, S.

50

UT me levarat tuus adventus, sic discessus affixit. quare cum poteris, id est cum ³ Sexti auctioni operam dederis, revises nos. vel unus dies mihi erit utilis? quid dicam, gratus? ipse Romam venirem, ut una effemus si satis consilium quadam de re haberem.

CICERO ATTICO, S.

51

TIRONEM habeo citius, quam verebar. venit etiam Nicias: & Valerium hodie audiebam esse venturum. quamvis multi sint, magis tamen ero solus, quam si unus esses. sed exspecto te, à Peduceo utique. tu autem significas aliquid etiam ante. verum id quidem, ut poteris. De Virgilio, ut scribis. hoc tamen velim scire, quando auctio. Epistolam ad Caesarem mitti, video tibi placere. quid quaeris? ⁴ mihi quoque hoc idem maximè placuit, & eo ma-

gis, quod nihil est in ea, nisi optimi civis; sed ita optimi, ut tempora, quibus parere omnes *πολιτικοί* praecipiant. ⁵ sed scis ita nobis esse visum, ut isti ante legent. tu igitur ut curabis. sed, nisi planè iis intelliges placere, mittenda non est. id autem utrum illi sentiant, anne simulent ⁶ tu intelliges. mihi simulatio pro repudiatione fuerit. *τὸ τοῦ μὴ ὄση?* De Caerellia quid tibi placeret, Tiro mihi narravit: *debere*, non esse dignitatis meae: prescriptionem tibi placere: hoc metuere, alterum in metu non ponere. sed & haec, & multa alia coram. sustinenda tamen, si tibi videbitur, solutio est nominis Caerelliani, dum & de Metone, & de Faberio sciamus.

CICERO ATTICO, S.

52

LTullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. ab ejus sororis viro litteras accepi, Montanum Planco debere, quod praes pro Flaminio sit, u-s xxv: de ea re nescio quid te à Montano rogatum. sanè velim, si Plancus est rogandus, si qua re potes illum juvare, juves. pertinet ad nostrum officium. si res tibi fortè notior est, quam mihi; aut si Plancum rogandum putas; scribas ad me velim; ut, quid rei sit, & quid rogandum, sciam. De epistola ad Caesarem quid egeris, exspecto. De Silio, non ita sanè laboro. tu mi aut Scapulos, aut Clodianos efficias, necesse est. sed nescio quid videris dubitare de Clodia; utrum, ⁸ quando veneant, an sint venales? Sed quid est, quod audio, Spintherem fecisse divortium? De lingua Latina securi es animi, dices, qui talia conscribis; *διπορραφα* sunt: minore labore fiunt: verba tantum affero, quibus abundo.

CICERO ATTICO, S.

53

EGO, etsi nihil habeo, quod ad te scribam, scribo tamen, quia tecum loqui videor. Hic nobiscum sunt Nicias, & Valerius. hodie tuas litteras expectabamus matutinas. erunt fortasse alterae postmeridianae, nisi te Epeiroticae litterae impediant: quas ego non interpello. Misi ad te epistolas ad Marcianum, & ad Montanum. eas in eundem fasciculum velim addas, nisi fortè jam dedisti.

M. TULLI

1. *Quod licebit.*] In quibusdam antiquis est, *quot*, ut Manut. edidit; in aliis, *quod licebit*; idque sincerius putat Bosius, pro *quoad*.

2. *A C. Mario C. F. C. N. multis verbis, &c.*] Vulg. à C. Mario C. F. eum multis verbis.

3. *Sextii auctioni.*] Vulg. *Sextii*.

4. *Mibi quoque hoc idem.*] Apud quosdam receptam lectionem, *hodie*, pro, *hoc idem*, non improbat quidem Bosius, eam tamen sequutus est quam referebat Decurtatus, quo auctore edidit, *hoc idem*; pronomem, *hoc*, deest in vulg.

5. *Sed scis ita nobis esse visum.*] Sic Bosius ex fide Decurtati: vul-

go, *sed sic nobis visum*.

6. *Tu intelliges. mihi simulatio.*] Vulg. *tu intelliges. sed mihi simulatio*.

7. *τὸ τοῦ μὴ ὄση?*] Veteres Bos. mss. *ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΜΥΛΟΧ*, quod ita correxit & distinxit, *τὸ τοῦ μὴ ὄση?* vulg. *τὸ τοῦ μὴ ὄση*; quod ex veteris scripturae vestigiis conjecerat Victorius; pro, *τὸ τοῦ γνάση*, quod antea legebatur: vulgatam lectionem sequitur Junius. at Dautqueius legit; *τὸ τοῦ δὲ μὴ μελίσθ.* hoc mihi curae futurum est. aut: *τὸ τοῦ δὲ μὴ ὄση*, *clarum injiciet*, seu, rebus meis moram atque impedimentum.

8. *Quando veneant, an sint venales?*] Vulg. *quando veniat an sint venales*.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER DECIMUSTERTIUS,

AD

A T T I C U M.

CICERO ATTICO, S.

AD Ciceronem ita scripsisti, ¹ ulli ut neque severius, ² neque temperatius scribi poterit; nec ³ magis, quam quemadmodum ego maxime vellem. prudentissimè etiam ad Tullios. quare aut ista proficient, aut aliud agamus. De pecunia verò, video à te omnem diligentiam adhiberi, vel potius jam adhibitam: ⁴ quod si efficias, à te hortos habeo. nec verò ullum genus possessionis est, quod malim, maximè scilicet ob eam causam, quæ suscepta est; cujus festinationem mihi tollis, quoniam de æstate polliceris, vel potius recipis: deinde etiam ad *καταβολήν*, mœstitiamque minuendam nihil mihi ⁵ reperiri potest aptius: cujus re cupiditas impellit me interdum, ut te hortari velim. sed me ipse revoco. non enim dubito, quin, quod me valde velle putes, in eo tu me ipsum cupiditate vincas. itaque istuc jam pro factò habeo. Exspecto, quid istis placeat de epistola ad Cæsarem. Nicias te, ut debet, amat, vehementerque tua sui memoria delectatur. Ego verò Peduceum nostrum vehementer diligo. ⁶ nam equanti patrem feci, totum in hunc: ipsum per se æquè amo, atque illum amavi: te verò plurimum, qui hoc ab utroque nostrum fieri velis. Si hortos inspexeris, & si de epistola certiozem me feceris, dederis mihi quod ad te scribam: sin minùs, scribam tamen aliquid. numquam enim deerit.

CICERO ATTICO, S.

GRATIOR mihi celeritas tua, quam ipsa res. quid enim indignum? sed jam ad ista obdurimus, & humanitatem omnem exuimus. Tuas litteras hodie expectabam, nihil equidem ut ex his novi: quid enim? verum tamen. Oppio, & Balbo epistolas deferri jubebis, & tamen Pisonem sicubi de auro. Faberius si venerit, videbis ut tantum attribuatur, si modò attribuetur, quantum debetur. accipias ab Erote. Ariarathes 7 Ariobarzani filius Romam venit. vult, opinor, regnum aliquod emere à Cæsare. nam, quo modo nunc est, pedem ubi ponat in suo, non habet. omnino eum Sestius noster ⁸ parochus publicus occupavit: quod quidem facilè patior. verumtamen, quòd mihi, sum-

mo beneficio meo, magna cum fratribus illius necessitudo est, invito eum per litteras, ut apud me *diversetur*. ad eam rem cum mitterem Alexandrum, has ei dedi litteras. Cras igitur auctio Peducei. cum poteris ergo: etsi impediēt fortasse Faberius: sed tamen, cum licebit. Dionysius non ster graviter queritur, & tamen jure, à discipulis abesse tam diu. multis verbis scripsit ad me, credo item ad te. mihi quidem videtur etiam ⁹ diutius absfuturus: ac nollem valde enim hominem desidero.

CICERO ATTICO, S.

ATE litteras expectabam; nondum scilicet. nam has mane rescribebam. Ego verò ista nomina sic probò, ut nihil aliud me moveat, nisi quod tu videris dubitare. illud enim non accipio in bonam partem, quod ad me refers: ¹⁰ qui si ipse negotium meum gererem, nihil gererem, nisi *consilio tuo*. sed tamen intelligo, magis te id facere diligentia, qua semper uteris, quam quòd dubites de nominibus istis. etenim Cœlium non probas: plura non vis. utrumque laudo. his igitur utendum est. ¹¹ præs aliquando factus esses, & in his quidem tabulis. à me igitur omnia. ¹² quòd dies longior est, (teneamus modò quòd volumus) puto fore istam etiam à præcone diem, certè ab heredibus. De Crispo & Mustella videbis: & velim scire, quæ sit pars duorum. De Bruti adventu eram factus certior. attulerat enim ab eo Ægypta libertus litteras. misi ad te epistolam, quia commodè scripta erat.

CICERO ATTICO, S.

HABEO munus à te elaboratum ¹³ de decem legatorum; & quidem puto. nam filius anno post Quæstor fuit, quam Consul Mummius. sed quoniam sæpiùs de nominibus quæris quid placeat, ego quoque tibi sæpiùs respondeo, placere. Si quid poteris cum Pifone, conficies: ¹⁴ Avius enim videtur in officio futurus. Velim ante possis; si minùs, utique simul sumus cum Brutus veniet in Tusculanum. magni interest mea, unà nos esse. scies autem, qui dies is futurus sit, si puero negotium dederis, ut quærat.

CICE-

1. *Ulli ut neque severius.*] Hanc lectionem efformavit Bofius ex corrupta hac Tornæs. & Scidarum scriptura, *ullius neque severius*. vulg. omittitur vox, *ullius*.

2. *Temperatius.*] Auctoris libris suis Tornæs. & Decurt. sic rescripsit Bofius. alii, *temperantius*, legunt.

3. *Magis, quam quemadmodum.*] Dicitur, *quam*, Manutio videtur abundare.

4. *Quod si efficias.*] Ita erat in mss. Bofii. vulgò, & *si efficias*.

5. *Reperiri potest aptius.*] Vulg. *acrius*.

6. *Nam equanti patrem feci, totum in hunc: ipsum.*] Pro *equanti*, vulg. habetur & *quanti*. Ceterum Victorius se hunc locum restituit ille ex codd. suis ait, quum antea nullo sensu legeretur, *totum in hunc ipsum, persequor æque*, &c.

7. *Ariobarzani.*] Vulg. *Ariobarzanis*.

8. *Parochus publicus.*] Hæc est Tornæsii, Victorii, & Malasp. co dicum lectio quæ probatur Lambino. Junius Fulvium sequutus legit, *parochus publicus*. vulgò *parochus*.

9. *Diutius absfuturus: ac nollem.*] Vulgò & legitur & distinguitur, *diutius absfuturus, ac nollem*.

10. *Qui si ipse negotium meum gererem, nihil gererem nisi consilio tuo.*] Ita Lamb. reposuit ex Torn. quæ lectio Scidarum auctoritate confirmatur. vulg. *quid? ipse negotium meum gererem, nisi consilio, &c.*

11. *Præs aliquando factus esses & in his quidem.*] Ita ex Scidis legit Bofius. vulgati Victorium sequuntur legendem, *præs aliquando factus esses in his*: antea habebatur, *expers aliquando factus esses*, &c. Lamb. ex Tornæs. ut ait, cum Germanis legit, *præs aliquando es*; ex quo Manutius facit *factus esses*.

12. *Quod dies longior est (teneamus modò quòd volumus) puto, &c.*] Manut. ita coniecit legendum, cujus conjecturam confirmavit codex Tornæs. in quo planè sic scriptum reperit Lambinus. vulgati habent, *quod dies longiores teneamus*.

13. *De decem legatorum.*] Ex Scidis & Tornæs. sic edidit Bofius; vulg. particula, *de*, abest.

14. *Avius enim videtur.*] Ita emendavit Victorius ex vet. codd. antea habebatur, *animus enim*, &c. vulgò legunt *Avius enim*, &c.

CICERO ATTICO, S.

5 **S**P. Mummiū putaram in decem legatis fuisse: 2 *videlicet*. etenim *ἄλλοθεν* fratri fuisse. fuit enim ad Corinthum. nisi tibi Torquatum. colloquere tu quidem cum Silio, ut scribis, & urge. illam diem negabat esse mense Majo, istam non negabat. sed tu, ut omnia, istuc quoque ages diligenter. 3 De Crispo & Mustella, scilicet cum quid egeris. Quoniam ad Bruti adventum fore te nobiscum polliceris, satis est, præsertim cum hi tibi dies in magno nostro negotio consumantur.

CICERO ATTICO, S.

6 **D**E aquæductu probè fecisti. 4 columnarium, 5 vide, ne nullum debeamus. quamquam mihi videor audisse à Camillo, *commutatam* esse legem. Pisoni, quid est, quod honestiùs respondere possimus, quam solitudinem Catonis? 6 nec coheredibus solum Herennianis, sed etiam, ut scis, (tu enim mecum egisti) de puero Lucullo: quam pecuniam tutor (nam hoc quoque ad rem pertinet) in Achaia sumferat. sed agit liberaliter, quoniam negat se quidquam facturum contra nostram voluntatem. coram igitur, ut scribis, constituemus, quemadmodum rem explicemus. Quod reliquos coheredes convenisti, 7 planè bene fecisti. Quod epistolam meam ad Brutum poscis, non habeo ejus exemplum, sed tamen salvum est; 8 & ait Tiro te habere oportere: & ut recordor, unà cum illius objurgatoria tibi meam quoque, quam ad eum rescripseram, misi. Judiciali molestia ut caream, videbis. Tuditanum istum, proavum Hortensii, planè non noram; & filium, qui tum non potuerat esse legatus, fuisse putaram. Mummiū fuisse ad Corinthum, pro certo habeo. sæpe enim hic Spurius, 9 qui nuper est, epistolas mihi pronuntiabat 10 *versiculis facietis*, ad familiares missas à Corintho. sed non dubito, quin fratri fuerit legatus, non in decem. atque hoc etiam accepi, non solitos majores nostros legare in decem, qui essent imperatorum necessarij, ut nos ignari pulcherrimorum institutorum, aut *negligentes* potiùs M. Lucullum, & L. Murenam, 11 & ceteros conjunctissimos ad L. Lucullum missimus. illudque *ἄλλοθεν*, illum fratri in primis ejus legatis fuisse. operam tuam multam! qui & hæc cures, & mea expedias, & sis in tuis multo *minus diligens*, quàm in meis.

CICERO ATTICO, S.

7 **S**ESTIUS apud me fuit, & Theopompus pridie: venisse à Cæsare narrabat litteras; hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; 12 causamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ *negligerentur*, sicut esset neglecta sumtuaria. est *ἄλλοθεν*: idque eram

suspiciatus. sed istis mos gerendus est; nisi placet: hanc ipsam sententiam nos persequi. & Lentulum cum Metella certè fecisse divortium. hæc omnia tu meliùs. rescribes igitur quidquid voles, dum modo quid. jam enim non reperio, quid te rescripturum putem, nisi fortè de Mustella; aut si Silium videris. 13 Brutus heri venit in Tusculanum post horam decimam. hodie igitur me videbit: 14 ac vellem, scùm adesses. jussi equidem ei nuntiari, te, quoad potuisses, expectasse ejus adventum, venturumque, si audisses: meque, ut facio, continuo te certiore esse facturum.

CICERO ATTICO, S.

8 **P**LANE nihil erat, quod ad te scriberem. modò enim discesseras, & paullo post triplicis remiseras. 15 velim cures fasciculum ad Vestorium deferendum: & alicui des negotium, qui quærat, Q. Faberii fundus num quis in Pompejano, 16 Nolanove vernalis sit. Epitomen Bruti Coelianorum velim mihi mittas, & à 17 Philoxeno *Παιαντιος ὡς ἀεγροίας*. Te Idib. videbo cum tuis.

CICERO ATTICO, S.

9 **C**OMMODUM discesseras heri, cum Trebatius venit, paullo post Curtius; hic salutandi causa: sed mansit invitatus. Trebatium nobiscum habemus. hodie manè Dolabella. multus sermo ad multum diem. nihil possum dicere *ἔκπενέστερον*, nihil *Φιλοσοφώτερον*. 18 ventum est tamen ad Quintum. multa *ἄφατα, ἀδιήγητα*: sed unum ejusmodi, quod nisi exercitus sciret, non modò Tironi dicere, sed ne ipse quidem auderem scribere. sed hætenus. *ἄσχετος* ad me venit, cum haberem Dolabellam, Torquarum; humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit. commodum enim egeram diligentissimè: quæ diligentia grata est visa Torquato. A te expecto, si quid de Bruto. quamquam Nicias confectum putabat: sed *divortium* non probari. quo etiam 19 magis laboro idem, quod tu. si quid est enim offensionis, hæc res mederi potest. 20 mihi Arpinum eundem est. nam & opus est constitui à nobis illa prædiola; & vereor, ne exeundi potestas non sit, cum Cæsar venerit: de cujus adventu eam opinionem Dolabella habet, quam tu conjecturam faciebas ex litteris Messallæ. cum illuc venero, intellexeroque quid negotii sit; tum, ad quos dies rediturus sim, scribam ad te.

CICERO ATTICO, S.

10 **M**INIME miror te & graviter ferre de Marcello, & plura vereri periculi genera. **QUIS ENIM** hoc timeret; quod neque acciderat antea, nec videbatur natura ferre, ut accidere posset? omnia igitur metuenda. sed illud

1. Sp. Mummiū.] Bosius Scidas sequutus rectè hic inchoat epistolam, teste Junio.

2. Sed videlicet: etenim ἄλλοθεν fratri fuisse.] Ita ex antiquis suis Bosius. antea erat & videlicet. Pighius in Fastis suis ad annum urbis DCIV. asserit etiam in ms. veterrimo fuisse, sed videlicet; conjicitque: sed videre licet. hoc est dispicere & considerare diligentius licet. idem liber ejus habebat, in decem fuisse, sine illo legatis.

3. De Crispo & Mustella scilicet.] Victorio hæc debetur emendatio, antea legebatur, De Crispo & multis scilicet.

4. Columnarium.] Fulvius ait esse in uno ms. colonarium.

5. Vide ne nullum debeamus.] Sic habet codex Tornæs. probante Lambino. Manut. tamen, Corrad. & Malasp. malunt legi, ne ullum.

6. Nec coheredibus solum.] Quidam sic legi volunt, nec cum coheredibus solum Herenn. sed etiam, ut scis tu, me cum egit de puero Lucullo. codex Tornæs. habet, nec cum heredibus, &c. omnino locus corruptus videtur Lambino.

7. Plane bene fecisti.] Ita Decurt. & Tornæs. verbum, fecisti, abest à vulgatis.

8. Et ait Tiro te habere oportere; & ut recordor.] Hanc lectionem sequitur Junius, quam Lambin. improbat, illud, oportere, irreptitium existimans, conjicitque posse legi, & ait Tiro apud te esse, & ut recor. sequitur tamen codices Memm. Huralt. & Tornæs. qui habent, & ait Tiro te habere: & ut rec. &c.

9. Qui nuper, st.] Emendatio hæc est Bosii; vulg. qui nuper

est * epist. &c. Manut. ait in uno ms. legi qui nuper est mortuus, sed Bosio non probante, & dubitante Lambino. Victorius aliquid deesse agnoscit.

10. Versiculis facietis.] Viçt. & Bos. lectionem hanc etsi non multum probent, rejicere tamen non audent. illus ms. habent, versiculis facies, hujus verò, ut & duo Palat. versiculis factas; unde conjicit versiculis factas.

11. Et ceteros conjunctissimos.] Vocem, conjunctissimos, addidit Bosius ex suis mss.

12. Causamque eam adscribere.] Eam adscribere, vulgò.

13. Brutus heri venit.] Hoc principium epistolæ in ms. uno Pal. & probat Junius.

14. Ac vellem cum adesses. jussi.] Ita Lamb. & Bosius ex mss. legebatur antea in exculis, nisi equidem ei nuntiari. Junius ait mss. Pal. habere, nisi equidem & nuntiari.

15. Velim cures fasciculum ad Vestorium.] Sic emendavit Viçt. prius legebatur velim cures eas titulum Vestorum, &c.

16. Nolanove vernalis.] Sic habet ms. unus Fulvii, sic etiam veteres Bosii. vulgò Nolano vernalis sit.

17. Philoxeno.] In Tornæsiano & Crusellino est, Piloxeno.

18. Ventum est tamen ad Quintum.] Emendatio Victorii pro eo quod antea legebatur, ventum est tamen ad quæ. Manutius pro tamen, mavult, tandem.

19. Magis laboro idem, quod tu.] Vulg. magis laboro. Idem quod tu, &c.

20. Mihi Arpinum eundem est.] Hoc in ms. Pal. principium epist.

1. *Περὶ τὴν ἰσοπέδιον*, tu præsertim: *ME RELIQUUM CONSULAREM*. quid? tibi Servius, quid videtur? quamquam hoc nullam ad partem valet scilicet, mihi præsertim, qui non minùs bene actum cum illis putem. quid enim sumus? aut quid esse possumus? domine, an foris? quid nisi mihi hoc venisset in mentem scribere ista nescio quæ, quòd verterem me, non haberem. ad Dolabellam, ut scribis, ita puto faciendum, *κρινότερον* quædam, *πολιτικώτερον*. faciendum certè aliquid est. valde enim desiderat. 2 Brutus si quid egerit, curabis ut sciam: cui quidem quamprimum agendum puto, præsertim si statuit. *sermunculum* enim omnem aut restinxerit, aut sedarit. sunt enim, qui loquantur etiam mecum. Sed hæc ipse optime, præsertim si etiam tecum loquetur. 3 Mihi est in animo proficisci *χι*. Kal. hic enim nihil habeo quod agam, ne hercule illic quidem, nec usquam; 4 sed tamen aliquid illic. Hodie Spinterem expecto. misit enim Brutus 5 ad me: per litteras purgat Cæsarem de interitu Marcelli: in quem, ne si infidiis quidem ille interfectus esset, caderet ulla suspicio. nunc verò, cum de Magio constet, nonne furor ejus causam omnem sustinet? planè, quid sit, non intelligo. explanabis igitur. quamquam nihil habeo, quòd dubitem, nisi, ipsi Magio quæ fuerit causa amentix pro quo quidem 6 etiam sponsor Sunii factus est. nimirum id fuit. *solvendo* enim non erat. credo eum petiisse à Marcello aliquid, & illum, ut erat, constantius respondisse, 7 & *αὐτὸν εἶδεν*.

gravem *αποφώνησιν*. biennium præterit, cum ille *Καλλιππίδης* assiduo cursu cubitum nullum processerit. ego autem me parabam ad id, quod ille mihi misisset, ut *αὐτὸ τῷ μέγερω καὶ λαίον*, si modo potuisssem. nam hoc etiam Hefiodus adscribit, 11 *αἶνε δάμηνα*. nunc illam *αὐτὸ τελῶν συντάξιν*, sanè mihi probatam, Bruto, ut tibi placuit, despondimus: 12 idque tu eum non nolle mihi scripsisti. ergo illam, 13 *ἀκαδημικῶν*, in qua homines, nobiles illi quidem, sed nullo modo *philologi*, nimis acutè loquuntur, ad Varronem transferamus. etenim sunt *Ἀντιόχεια*; quæ iste valde probat. Catulo & Lucullo alibi reponemus; ita tamen si tu hoc probas: deque eo mihi scribas velim. 14 De Brinniana auctione accepi à Vestorio litteras. ait, sine ulla controversia rem ad me esse collatam (Romæ videlicet, aut in Tusculano me fore putaverunt) A. D. 11X. Kal. Quint. dices igitur 15 vel amico tuo, S. Vettio coheredi meo, vel Laboni nostro, paulum proferant auctiorem; me circiter Nonas in Tusculano fore. cum Pifone Erotem habes. De Scapulanis hortis toto peccatore cogitemus. dies adest.

CICERO ATTICO, S.

13 **C**OMMOTUS tuis litteris, quod ad me de Varrone scripseras, totam Academiam ab hominibus nobilissimis abstuli, transtulique ad nostrum sodalem, & ex duobus libris contuli in quatuor. grandiores sunt omnino, quàm erant illi; sed tamen multa detracta. tu autem mihi per velim scribas, 16 qui intellexeris illum velle. 17 illud verò utique scire cupio, quem intellexeris ab eo *ζηλοτυπεῖσθαι*, nisi forte Brutum: 18 id hercle restabat. sed tamen scire per velim. libri quidem ita exierunt, (nisi forte me communis *φιλαυτία* decipit) ut in tali genere ne apud Græcos quidem *simile quidquam*. tu illam jacturam feres æquo animo, quòd illa, quæ habes de Academicis, frustra descripta sunt. multo 19 tamen hic erunt splendidiora, breviora, meliora. nunc autem *ἀπορῶ*, quòd me vertam. volo Dolabellæ 20 valde desideranti non reperio, quid: & simul *αἰδέομαι Τρώας*: neque, si aliquid, 21 qui potero *μέμψιν* effugere. aut cessandum igitur, aut aliquid excogitandum. sed quid hæc levia curamus? Attica mea, obsecro te, quid agit? quæ me valde angit. sed crebro regusto tuas litteras: in his acquiesco, 22 tamen expecto novas.

CICERO ATTICO, S.

14 **B**RINNIUS libertus, coheres noster, scripsit ad me, velle, 23 si mihi placeret, 24 coheredes, & Sabinum Albium ad me venire. id ego planè nolo. hereditas tanti non est. & tamen obire auctiorem diem facile poterunt, (est enim 111. Id.) si me in Tusculano postridie Nonas mane convenierint. quod si laxius volent proferre diem, poterunt vel biduum, vel triduum, vel ut videbitur. nihil enim interest. quate,

11 CICERO ATTICO, S.

CREDEBAM esse facile. totum est aliud, posteaquam sum à te 8 dijunctor. sed fuit faciendum, ut & constituerem mercedulas prædiorum, & ne magnum onus observantiæ Bruto nostro imponerem. posthac enim poterimus commodius colere inter nos in Tusculano. hoc autem tempore, cum ille me quotidie videre vellet, ego ad illum ire non possem, privabatur omni delectatione Tusculani. tu igitur, si Servilia venerit, si Brutus quid egerit, etiam si constituerit, quando obviam: quidquid denique erit, quod scire me oporteat, scribes. Pifonem, si poteris, 9 convenies. vides, quàm maturum sit. sed tamen, quod commodo tuo fiat.

12 CICERO ATTICO, S.

VALDE me momorderunt epistolæ tuæ de Attica nostra: eædem tamen sanaverunt. quòd enim te ipse consolabare eisdem litteris, id mihi erat satis firmum ad leniendam ægritudinem. Ligarianam præclare vendidisti. posthac quidquid scripsero, tibi præconium deferam. Quod ad me de Varrone scribis, 10 scis me ante orationes, aut aliquid id genus solitum scribere, ut Varronem nusquam possem intexere. postea autem quàm hæc cœpi *φιλολογοῦσθαι*, jam Varro mihi denunciaverat magnam sane, &

1. *Περὶ τὴν ἰσοπέδιον*.] Junius ait mss. Pal. habere *περὶ τὴν ἰσίον*.
 2. *Brutus si quid egerit*.] Ita legendum ex Decurt. ut & Lamb. emendavit ex Torn. vulgati sequuntur Viçt. qui vocem egerit supervacaneam putat, aitque in nullis mss. quos vidit extare.
 3. *Mihi est in animo*.] Hoc alterius epistolæ principium in mss. uno Palat.
 4. *Sed tamen aliquid illic. Hodie*.] Sic Bosius ex Decurtato, vulg. sed tamen illic hodie.
 5. *Ad me: per litteras*.] *Ad me per litteras*, habent vulgaris edit.
 6. *Etiam sponsor Sunii factus est*.] Sic Bosius ex corrupta suorum scriptura; in Tornaf. enim habebatur, *sponsor sum factus est*; in Decurt. verò, *sponsor Sunii factus est*.
 7. *Ὁὐ τούτων ἀδέν*.] Sic Bosius depravatam Euripidis lectionem emendat. Lamb. cum Viçt. legit, & *ταῦτ' ὄνειδος*: vulg. habetur, & *δὲ βραδὺ* vel *δνειδῶς*: in codice Torn. legitur & *ταῦτ' ὄνειδος*.
 8. *Dijunctor*.] Vulg. *disjunctor*.
 9. *Convenies*.] Vulg. *convenias*.
 10. *Scis me ante orationes*.] Vulg. *scis me ante a orat*.
 11. *Αἶνε δάμηνα*.] Vulg. *ἀνα δάμηνα*.
 12. *Idque tu eum*.] Voculam in quæ abest ab excusis, restituit ex mss. suis Bosius.
 13. *Ἀκαδημικῶν*.] Vulg. *ἀκαδημικῶν*.
 14. *De Brinniana auctione*.] Ita ex veteribus libris reposuit Viçtorius, pro, *Erutiniiana auctione*.
 15. *Vel amico tuo S. Vettio coheredi*.] Vulgati codices edunt pro *S. Vettio*, vel *Othoni*, aliter quam mss. nam in Tornaf. Decurt. & Crusell. est, *Suetio*. Bosius primam litteram à reliquis disjungens legit *S. Vettio*, id est, *Spurio Vettio*.
 16. *Quem intellexeris*.] Emendatio Viçtorii, cum antea legretur, *quæ intellexeris*.
 17. *Illud verò utique*.] Particula, *verò*, abest à vulgatis.
 18. *Id hercle restabat*.] Tempore Viçt. legebatur, *id ei derestaba*; quod ille agnoscit vitiosum esse, & dubitanter conjicit, *id ei restabat*; planè improbus eos qui legebant, *idem edere restabat*.
 19. *Tamen hæc erunt*.] Vulg. *erant*.
 20. *Valde desideranti*.] *Magis desideranti*, Vulg.
 21. *Qui potero μέμψιν*.] *Qui deest* in vulgatis.
 22. *Tamen expecto novas*.] Viçtorius mavult, *Nonas*, & hanc ait esse prisam lectionem.
 23. *Si mihi placeret*.] Ita Dec. & Torn. vulg. *placet*.
 24. *Coheredes & Sabinum*.] Fulvius ait in mss. suo esse *coheredes se & Sabinum*.

quare, nisi jam profecti sunt, retinebis homines. De Bruto, si quid erit: de Cæsare, si quid scies; si quid erit præterea, scribes. Illud etiam atque etiam consideres velim, placeatne tibi mitti ad Varronem quod scripsimus. etsi etiam ad te aliquid pertinet. nam scito, te ei dialogo adjunctum esse tertium. opinor igitur consideremus: ceteri nomina jam facta sunt. sed vel induci, vel mutari possunt.

CICERO ATTICO, S.

15 Quid agit, obsecro te, Attica nostra? nam triduo abs te nullas acceperam: nec mirum: nemo enim venerat: nec fortasse causa fuerat. itaque ipse quid scriberem non habebam. quo autem die has Valerio dabam, expectabam aliquem meorum: qui si venisset, & a te quid attulisset, videbam non defuturum quod scriberem.

CICERO ATTICO, S.

16 Nos, eum flumina, & solitudines sequeremur, quo facilius sustentare nos possemus, pedem è villa adhuc egressi non sumus; ita magnos & assiduos imbreis habebamus. Illam Academicen *συντάξιν* totam ad Varronem traduximus. 3 primò fuit Catuli, Luculli, Hortensii. deinde, quia *ὡδὲ τὸ πρῆπον* videbatur, 4 quòd erat hominibus nota, non illa quidem *ἀπαιδουσία*, sed in iis rebus *ἀειψία*, simul ac veni ad villam, eosdem illos sermones ad Catonem, Brutumque transfuli. ecce tuæ litteræ de Varrone. nemini visa est aptior *Ἀντιόχεια* ratio. sed tamen velim scribas ad me, primùm placeatne tibi aliquid ad illum; deinde, si placebit, hocne potissimum. Quid Servilia, jamne venit? Brutus ecquid agit, ecquando? De Cæsare quid auditur? Ego ad Nonas, quemadmodum dixi. Tu cum Pisone, si quid poteris.

CICERO ATTICO, S.

17 Kalend. expectabam 7 Roma aliquid; non quòd imperassem. igitur aliquid tuis. nunc eadem illa, quid Brutus cogitet, aut si aliquid egerit, 8 ecquid à Cæsare. sed quid ista, quæ *minus curo*? Attica nostra quid agat, scire cupio. etsi tuæ litteræ (sed jam nimis veteres sunt) rectè sperare jubent. tamen expecto recens aliquid.

CICERO ATTICO, S.

18 Vides, propinquitas quid habeat. nos verò conficiamus hortos. colloqui videbamus, in Tusculano cùm essem; tanta erat crebritas litterarum. sed id quidem jam erit. ego interea admonitu tuo perfecti sanè argutulos libros ad Varronem: sed tamen expecto, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primùm, quò intellexeris eum desiderare à me, cùm ipse homo *πολυπραφάτει* numquam me *laccississet*: deinde, 9 quem *ζηλοτυπεῖν*, nisi forte Brutum: quem si non *ζηλοτυπεῖ*, multo Hortensium minùs, aut eos qui de Rep. loquuntur. planè hoc mihi explices velim: in primis, maneant in sententia, ut mittam ad eum, quæ scripsi; an nihil necesse putes. sed hæc coram.

CICERO ATTICO, S.

19 **C**OMMODOUM discesserat Hilarus librarius IV. Kalend. cui dederam litteras ad te, cùm venit tabularius cum tuis litteris pridie datis: in quibus illud mihi gratissimum fuit, quòd Attica nostra rogat te, ne tristis sis, quòdque tu *ἀκινδύω* esse scribis. Ligarianam, ut video, præclarè auctoritas tua commendavit. scripsit enim ad me Balbus, & Oppius, mirificè se probare, ob eamque causam ad Cæsarem eam se oratunculam misisse. hoc igitur idem tu mihi antea scripseras. in Varrone iusta causa me non moveret 10 ne viderer *φιλέδοξος*: (sic enim constituebam, neminem includere in dialogos eorum, qui *viuerent*) sed, quia scribis & desiderari à Varrone, & magni illum æstimare, eos confeci: & absolvi, nescio quàm bene, sed ita accuratè, ut nihil posset supra, 11 Academicam omnem quæstionem libris quattuor. in eis, quæ erant contra *ἀκιστολογίαν* præclarè collecta ab Antiocho, Varroni dedi: ad ea ipse respondeo: tu es tertius in sermone nostro. si Cottam, & Varronem fecissem inter se disputanteis, ut à te proximis litteris admoneor; meum *κωφὸν ἀεὶσῶπον* esset. hoc in antiquis personis suaviter fit, ut & Heraclides in multis, & nos sex de Rep. libris fecimus. sunt etiam de oratore nostri tres, mihi vehementer probati. in eis quoque eæ personæ sunt, ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus, Seneca, C. Julius, frater Catuli, Cotta, Sulpicius. puero me hic sermo inducit, ut nullæ esse possent partes meæ. quæ autem his temporibus scripsi, *Ἀειστοτελειον* morem habent; in quo sermo ita inducitur ceterorum, ut penes ipsum sit principatus. ita confeci quinque libros *ὡς τε λῶν*, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, *ὡς επιτητιχῆ* M. Pisoni darem. 12 *ἀζηλοτυπηῶν* id fore putaram, quòd omnes illi recesserant. hæc Academica, ut scis, cum Catulo, Lucullo, Hortensio contuleram. sanè in personas non cadebant. 13 erant enim *λογικώτερον*. quàm ut illi de iis somniassent unquam viderentur. itaque, ut legi tuas de Varrone, tanquam *ἐμαίον* arripui. aptius esse nihil potuit ad id philosophiæ genus, quo ille maximè mihi delectari videtur, 14 measque partes, ut non sim consecutus; ut superior meæ causa videatur. 15 sunt enim vehementer *πιθανά* Antiochia: quæ diligenter à me expressa, *ακumen* habent Antiochi, *nitorem* orationis nostrum; si modò is est aliquis in nobis. sed tu, dandosne putes hos libros Varroni, etiam atque etiam videbis. mihi quædam occurrunt: sed ea coram.

CICERO ATTICO, S.

20 **A**CESARE litteras accepi consolatorias, datas prid. Kal. Mai. Hispali. De urbe augenda quid sit promulgatum, non intellexi: id sane scire velim. Torquato nostra officia grata esse, facile patior: eaque augere 16 non desinam. Ad

Liga-

1. Si quid scies; si quid erat præterea, scribes.] Sic Decurt. & Tornæs. vulg. Si quid scies præterea, scribes.

2. Et solitudines.] Auctoribus veteribus libris sic rescribit Bofius; vulg. legitur singulari numero, & solitudinem.

3. Primò fuit Catuli.] Est à Torn. & Dec. vulgò, modo fuit Catuli.

4. Quòd erat hominibus nota.] Lectio hæc est Dec. & Torn. alii habent, quòd erat hominibus non ignota.

5. Ἀειψία.] Sic reposuit Victorius, nisi quòd dandi casu legit, antea legebatur ἀειψία.

6. V. Kal.] Ita Lamb. & Bof. ex Sci. & Torn. vulg. D. VI. expectabam; ex quo Lamb. olim fecerat: die VI. vel A. D. VI. sed nunc Tornæs. lectionem omnibus præponit.

7. Roma aliquid; non quo imperassem. Igitur aliquid tuis.] Sic Bofius ex Scidis & Torn. vulg. Roma aliquid, non imperassem igitur aliquid: quidam legunt, Roma aliquid novi, imperassem igitur aliquid tuis. sed Lamb. si quid sit mutandum, sic mutavit, Roma aliquid, non quo imperassem tuis. igitur nunc eadem illa.

8. Ecquid.] Vulg. & quid.

9. Quem Ζηλοτυπεῖν.] Faernus post hoc verbum, deesse aliquod putabat, & rectè: nam Bofius ex Decurtato & Tornæs. hæc verba

quæ vulgò deerant addidit, nisi forte Brutum: quem si non Ζηλοτυπεῖ, multò.

10. Ne viderer φιλέδοξος.] Petrus Viçt. hoc restituit, tum ex mss. tum ex olim excusis, repudiatis illud, φιλέδοξος, quòd in huius locum irreperat.

11. Academicam omnem quæstionem libris quattuor.] Hoc totum suspicatur abundare Manut. ut glossèma superinorum verborum; sed malè suspicatur iudice Lambino, qui retinendum censet.

12. Ἀζηλοτυπηῶν.] Libri excusi, ἀζηλοτυπων, quòd non displicet Bofio. verùm alterum protulit, quia reperit in mss. suis.

13. Erant enim λογικώτερον, quàm ut illi de iis somniassent unquam viderentur.] Hoc Viçtor. & alii restituerunt. antea legebatur pullo prorsus sensu, erant enim λογικώτερον quàm inutilia de iis omnia & iniqualia viderentur.

14. Measque partes.] Ita in mss. Bofii. alii habent, easque partes. 15. Sunt enim vehementer πιθανά.] Vocabulùm hoc Græcum quòd antea deerat restituit Victorius.

16. Non desinam. ad Ligarianam de uxore Tuberonis, & privigna, neque possum jam addere.] Hæc sunt à Decurt. Torn. & Crusellino. vulgò, non desinam. De uxore Tuberonis & privigna neque possum jam addere, &c.

Ligarianam de uxore Tuberonis, & privigna, neque possum jam addere, (est enim res pervulgata) neque Tuberonem volo defendere. mirifice est enim φιλαίη. theatrum quidem bellum habuisti. ego, etsi hoc loco facillimè sustentor, tamen te videre cupio. itaque, ut constitui, adero. Fratrem credo à te esse conventum. scire igitur studeo, quid egeris. De fama nihil sane laboro: etsi scripseram ad te tunc stulte; NIHIL MELIUS. curandum enim non est. atqui hoc IN OMNI VITA SUA QUEMQUE RECTA CONSCIENTIA TRAVERSUM UNGUEM NON OPORTET DISCEDERE: 4 viden' quam φιλοσόφως? an tu nos frustra existimas hæc in manibus habere? 5 δεδῆχθαι te nollem, quod nihil erat. redeo enim rursus eodem. quidquam me puras curare in toto. nisi ut ei ne desim? id ago scilicet, ut iudicia videar tenere. 6 μή γδ αὐτοῖς? vellem tam domestica ferre possem, quàm ista contemnere. putas autem me voluisse aliquid, quod perfectum non sit? non licet scilicet sententiam suam: sed tamen quæ tum acta sunt, non possum non probare: & tamen non curare pulchrè possum, sicuti facio. sed nimum multa de nugis.

CICERO ATTICO, S.

21 AD Hirtium dederam epistolam sanè grandem, quam scripseram proximè in Tusculano. Huic, quam tum mihi misisti, rescribam alias. nunc aliis malo. Quid possum de Torquato, nisi aliquid à Dolabella? quòd simul ac; continuo scietis. exspectabam hodie, aut summum cras ab eo tabellarios: qui simul ac venerint, mittentur ad te. A Quinto exspecto. proficiscens enim è Tusculano IIX. Kal. ut scis, misi ad eum tabellarios. Nunc, ad rem ut redeam, INHIBERE illud tuum, quod valde mihi arriserat, vehementer displicet. est enim verbum totum nauticum. quamquam id quidem sciebam: sed arbitrabar sustineri remos, 8 cùm inhibere essent remiges iussi. id non esse ejusmodi didici heri, cùm ad villam nostram navis appelleretur. non enim sustinent, sed alio modo remigant. id ab ἐποχή remotissimum est. quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. 9 dices hoc idem Varroni, nisi forte mutavit. nec est melius quidquam, 10 quàm ut Lucullus 11 Sustineat currum, ut bonus sepe agitator, equosque semper; Carneades ἀεὶ ὁλοῦ pugilis, & retentionem aurigæ, 12 similem facit ἐποχή. inhibito autem remigum motum haber, & vehementiorem quidem, remigationis navem convertentis ad puppim. vides, quanto hoc diligentius curem, quam aut de rumore, aut de Pollione: de Panfa etiam, si quid certius (credo enim palam factum esse:) de Critonio,

si quid esset: certene de Metello & Balbino. dic mihi, placeatne tibi primum edere injussu meo? hoc ne Hermodorus qui dem faciebat, is qui Platonis libros solitus est divulgare; ex quo, λόγιον Ερμόδωρ. illud illud? rectumne existimas? cuiquam ante, quàm Bruto? cui te auctore, ἄριστον. scripsit enim Balbus ad me se à te quintum de finibus librum descripsisse: in quo non sanè multa mutavi: sed tamen quædam. tu autem commodè feceris, si reliquos continueris, ne & 14 ἀδρόθωτι habeat Balbus, & ἑωλα Brutus. sed hæc hæctenus ne videar ἀεὶ μικρὰ ἀεὶ δίζεν. etsi nunc quidem maxima mihi sunt hæc. quid est enim aliud? Varroni quidem quæ scripsi te auctore, si propero mittere, ut jam Romam miserim describenda. ea si voles, statim habebis. scripsi enim ad librarios, ut fieret tuis, si tu velles, describendi potestas. ea veid continebis, quoad ipse te videam; quòd diligentissimè facere soles, cùm à me tibi dictum est. 15 cum autem fugit me tibi dicere, mirificè Cærelia studio videlicet philosophiæ flagrans describit à tuis: istos ipsos de finibus habet. ego autem tibi confirmo, (possum falli, 16 ut homo) à meis cam non habere. numquam enim ab oculis meis abfuerunt. tantum porro aberat, ut binos scriberent; vix singulos confecerunt, tuorum 17 tamen ego nullum deicitum arbitror, 18 idemque te volo existimare. à me enim prætermissum est, ut dicerem, eos exire nondum velle. Hui quàm diu de nugis? de re enim nihil habeo, quod loquar. De Dolabella tibi assentior. coheredes, ut scribis, in Tusculano. 19 De Cæsaris adventu, scripsit ad me Balbus, non ante Kal. Sext. De Attica optimè, 20 quòd lenius, ac lenius, & quòd fert δολύως. Quod autem de illa nostra cogitatione scribis, in qua nihil tibi cedo, ea, quæ novi, 21 valde probò, hominem, domum, facultates. quod caput est, ipsum non novi: sed audio laudabilia de Scrofa. etiam proximè accedit, 22 si quid hoc ad rem: δὲ γενέσθαι est etiam, quam pater, coram igitur, & quidem propenso animo ad probandum. accedit enim, quod patrem, ut scire te puto, plus etiam, quàm non modò tu, sed quàm ipse scis, amo idque & merito, & jam diu.

CICERO ATTICO, S.

22 DE Varrone, non sine causa, quid tibi placeat, tam diligenter exquiro. occurrunt mihi quædam. sed ea coram. te autem ἀσπλῆστου 23 intexui, faciamque id crebrius. proximis enim tuis litteris primum, te id non nolle, cognovi. De Marcello, scripserat ad me Cassius antea; 24 κτ μέρ. Servius. 24 ô rem acerbam! ad prima redeo. Scripta nostra nusquam malo esse, quàm apud te: 25 sed ea tum foras

1. Stultè; NIHIL MELIUS. curandum enim non est. atqui hoc.] Ita Bos. ex Scidis. Junius ait mss. Pal. sic distinguere, stultè, nihil melius curandum hominibus est, atque hoc. In omni, &c. vulg. Curandum enim nobis est, atque hoc, &c. Lambinus addita particula negativa legit, curandum enim nobis non est, atque, &c. quibusdam sic placet scribi, nonnihil enim curandum nobis est, nihilque melius, atque hoc, in omni vita.
2. Quenque.] Manutius mavult, quemquam.
3. Traversum unguem non oportet discedere.] Vulg. transversum unguem non oportere discedere.
4. Viden' quam φιλοσόφως? an tu nos.] Est hoc à Victor. prius habebatur, vident' quam philosophos aut tu nos, &c.
5. δεδῆχθαι te nollem.] Mss. Victorii ita habent. antea legebatur δεδῆχθαι te nollem.
6. Μή γδ αὐτοῖς.] Cum interrogat. hoc legendum censet Bos.
7. Tum mihi misisti.] Ita Dec. & Torn. vulg. tu mihi misisti.
8. Inhibere essent remiges iussi.] Vulg. inhiberi essent remiges iussi.
9. Dices hoc idem Varroni, nisi forte mutavit.] Mf. Bossi est hæc lectio; Vulgata est, dices idem Varroni si forte mutavit.
10. Quam ut Lucullus.] Faernus probante Ursino legebat quam ut Lucillus.
11. Sustineat currum, ut bonus.] Hexametro huic ordinem suum ex antiquis codd. reddidit Victorius, quod & ante eum Germani fecerant: prosa prius videbatur esse.
12. Similem facit ἐποχή.] Vocabulum Græcum quod hic deerat restituit Victorius, & ludit eos qui substituebant ἐποχήν ἐκμοδάσθαι.

13. Cuiquam ante, quàm Bruto.] Victorii codicum scriptura hæc est. prior hæc erat, quicquam Bruto; Vulgati nunc habent, quicquam cuiquam antequam Bruto.
14. Α' διόρθωσθ.] Emendatio hæc debetur Victorio qui spurium illud, ἀδρόθωτι, hinc furcillis eiecit.
15. Cum autem fugit me.] Ita omnes mss. Bossi, & ita ille legendum arbitratur. Lambinus mavult, quoniam autem, &c. dicens quom in mss. valere quoniam: vulgò quomodo autem.
16. Ut homo, à meis cam non habere.] Sic Bos. ex Decurt. emendavit, ut & antea Lamb. ex Torn. vulg. ut humanus, à me non habere.
17. Tamen ego nullum.] Sic Decurt. & Torn. vulg. tamen eo nullum.
18. Idemque te volo.] Vulg. itemque.
19. De Cæsaris adventu.] In mss. Pal. principium novæ epistolæ.
20. Quod lenius ac lenius & quod fert δολύως.] Vulgati libri habent, quod lenius & quod fert, &c. sed Lamb. duo illa vocabula, ac lenius, offendebant, itaque deleri iussit, legens, quod lenius & quod fert δολύως.
21. Valde probò; hominem.] Faernus delens, probò, legebat, unde de hominem domum, &c.
22. Si quid hoc ad rem.] Vulg. si quid ad hoc rem.
23. Intexui.] In Torn. est intexo.
24. O rem acerbam.] Ex mss. expressit Bossius particulam δ, quæ à vulg. aberat.
25. Sed ea tum foras dari.] Hæc correctio est Victorii. antea se-rebatur, sed ea tum foras dari.

foras dari, cum utriusque nostrum videbitur, ego & librarios tuos culpa libero, neque te accuso: & tamen aliud quiddam ad te scripseram, Cærelliam quædam habere, quæ nisi à te non potuerit. Balbo quidem intelligebam, fatiscendum fuisse: tantum nolebam, aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. Varroni, simul, ac te videro, si tibi videbitur, mittam. quid autem dubitarim, cum videro te, scies. ² *Attributos* quod appellas, valde probè. Te de prædio aviæ exerceri, molestè fero. De Bruto nostro, perodiosum: sed *vita fert*. mulieres autem vix satis humanè, quæ inimico animo ferant, cum utraque officio pareat. Tullium scribam, nihil fuit, quod appellares. nam tibi mandassem, si fuisset. nihil enim est apud eum positum nomine voti: sed est quiddam apud illum meum. id ego in hanc rem statui conferre. itaque & ego rectè tibi dixi, ubi esset: & tibi ille rectè negavit. sed hoc quoque ipsum continud adoriamur: ³ *locum* hominibus non sanè probo, quod est desertior: ⁴ sed habet *ὄλογοισιν*. verum hoc quoque, ut censueris; quippe qui omnia. Ego ut constitui adero: atque utinam tu quoque eodem die. sin quid, (multa enim) utique postredie. etenim coheredes: ⁵ à quis sine te opprimi, malitia est. Alteris jam litteris nihil ad me de Attica. ⁶ Sed id quidem in optima spe pono. illud accuso, non te, sed illam, ne faintem quidem. at tu & illi, & Piliæ plarimam: nec me tamen nasci ⁷ indicaris. Epistolam Cæsarisi misi, si minùs legisses.

23 CICERO ATTICO, S.

ANTEMERIDIANIS tuis litteris heri statim rescripsi: ⁸ nunc respondeo vespertinis: Brutus, malle, me arcesseret. nam & æquius erat, cum illi iter instarer & subitum, & longum: & mehercule nunc, cum ira simus affecti, ut non possimus planè simul vivere, (intelliges enim profecto, ⁹ in quo maximè posita sit *συμμίωσις*) facile patiebar nos potiùs Romæ unà esse, quàm in Tusculano. libri ad Varronem non morabantur: ¹⁰ sunt enim deficti, ut vidisti: tantum *librariorum menda* tolluntur: de quibus libris scis me dubitasse. sed tu videris. item, quos Bruto mittimus, in manibus habent librarii. Mea mandata, ut scribis, explica: ¹¹ quamquam ista retentione omnibus ait uti Trebatius: quid tu istos putas? nostri domum. ¹² quare confice *ὄλαγῶσι*. incredibile est, quàm ego ista non curem. omni tibi asseveratione affirmo, quod mihi credas velim, mihi majori offensionem esse, quàm delectationem, possessumque meas. **MAGIS ENIM** doleo, me non habere, cui tradam, quàm habere, qui utar. atque illud Trebatius se tibi dixisse narrabat. tu autem veritus es fortasse, ne ego invitus audirem. fuit id quidem humanitatis: sed, mihi crede, jam ista non curo. quare da te in sermonem, & perfecta, & confice, excita, compella, loquere, ut te ¹³ cum illo Scæva loqui putes. ne existimes eos, qui non

debita confectari soleant, quod debeatur, remissuros. de die tantum videto, & id ipsum bono modo.

CICERO ATTICO, S.

24

QUID est, quod Hermogenes mihi Clodius, Andromenem sibi dixisse, se ¹⁴ Ciceronem vidisse Coreyæ? ego enim *audita* tibi putaram. nil igitur ne ei quidem litterarum? an non vidit? facies ergo ut sciam. Quid tibi ego de Varrone rescribam? quattuor ¹⁵ *διφθερίαι* sunt in tua potestate. quod egeris, id probabo. nec tamen *αὐδῶμαι* Τρώας: quid enim? sed, ipsi quàm res illa probaretur, magis verebar. sed quoniam tu suscipis; in alteram aurem.

CICERO ATTICO, S.

25

DE retentione, rescripsi ad tuas accuratè scriptas litteras. conficies igitur, & quidem sine ulla dubitatione, aut ¹⁶ retractatione. hoc fieri & oportet, & opus est. De Andromene, ut scribis, ita putaram. scisses enim, mihi que dixisses. Tu tamen ita mihi de Bruto scribis, ut de te nihil. quando autem illum putas? nam ego Romam pridie Idus. ¹⁷ Bruto ita volui scribere, (sed quoniam tu te legisse scribis, fui fortasse *ἀσυνφύεσι*) me ex tuis litteris intellexisse, nolle eum me quasi profectum sui causa Romam nunc venire. sed quoniam jam adest meus adventus, fac quæso, ne quid eum Idus impediatur, quo minùs suo commodo in Tusculano sit. nec enim ad tabulam eum desideraturus eram. in tali enim negotio cur tu unus non satis es? sed *ad testamentum* volebam: quod jam malo alio die; ne ob eam causam Romam venisse videar. scripsi igitur ad Brutum, jam illud, quod putassem, Idibus nihil opus esse. velim ergo totum hoc ita gubernes, ut ne minima quidem re ulla Bruto commodum impediatur. Sed quid est tandem, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros dari Varroni? etiam nunc si dubitas, fac ut sciamus. nihil est enim illis elegantius. volo Varronem, præsertim cum ille desideret: sed est, ut scis,

δεινὸς ἀνὴρ τὸ χαρὸν καὶ ἀνείπων αἰπίωτο.

ita mihi sæpe occurrit vultus ejus, querentis fortasse vel hoc, meas partes in iis libris copiosius defensas esse, quàm suas: quod mehercule ¹⁸ non esse intelliges, si quando in Epirum veneris. nam nunc ¹⁹ Alexionis epistolis cedimus. sed tamen ego non despero probatum iri Varroni: & id, quoniam impensam fecimus in macrocola, facile patior teneri. sed etiam atque etiam dico, tuo periculo fiet. quare, si addubitas, ad Brutum transeamus. est enim is quoque Antiochius. ô Academiam *volaticam*, & sui similem, modò huc, modò illuc. sed, quæso, epistola mea ad Varronem valdene tibi placuit? malè mihi sit, si unquam quidquam ²⁰ tam enitar *ἐργον*. at ego ne Tironi quidem distavi, qui

1. *Satisfaciendum.*] Germanorum, Victori & Bosii codices mss. habent *satisfaciendum*.

2. *Attributos quod appellas, valde probè.*] Ex veteribus codd. hæc emendavit Victorius. nam prius legebatur, *ad tributos quod appelles, valde probo*.

3. *Locum hominibus.*] Sic Decurtatus; editiones, *locum, &c.*

4. *Sed habet ὄλογοισιν.*] Quidam legunt *ὄλογοισιν*, alii *ὄλογοισιν*.

5. *A quis sine te opprimi malitia est.*] Codex Torn. habet *malitia est*: quæ scriptura quid sibi velit, divinare non potest Lamb.

6. *Sed id quidem in optima.*] Vulg. *sed id quidem mihi in optima*.

7. *Indicaris.*] Alii *judicaris*, quod improbat Manutius.

8. *Nunc respondeo.*] Vulg. *nunc respondebo*.

9. *In quo maximè.*] A vulgatis abest præpositio, *in*.

10. *Sunt enim deficti.*] Sic reposuit ex Decurt. Bosius: vulg. *defecti*, quod Barbarum ait Manutius, & mavult aut *descripti* aut *perfecti*. Lambinus scripturæ veteris, ut ait, vestigia sequutus emendat, *detexti*. Ursinus dicit in uno mss. esse *defecti*; in aliis *effecti*; ut quam sequatur scripturam non videat.

11. *Quamquam ista retentione omnes ait uti Trebatius.*] Ante Victor. vulgata lectio erat, *quamquam ista retentione omnes ut ait ei Trebatius*.

12. *Quare confice ὄλαγῶσι.*] Sic habet Decurt. Victor. legit *ὄλαγῶσι*. Lamb. *ὄλαγῶσι*; & ita ait esse in Tornæs. quod Bosius negat, dicitque scribi *ΕΥΑΓΩΣ*; ut & Junius in Pal. vulg. pro *quare*

confice, legitur, quam confice.

13. *Cum illo Scæva.*] Vulg. *Scæva*.

14. *Ciceronem vidisse Coreyæ.*] Antiqua Victori exemplaria pro *Coreyæ* habent *currere*: ille tamen in tantis tenebris receptam lectionem mutare non vult.

15. *Διφθερίαι.*] Ita legendum iudice Bosio, sic etiam reposuit Victor. in ultima editione. Lambinus quoque testatur ita scribi in Torn. nihilominus vulgatum *διφθερίαι* præfert.

16. *Retractatione.*] Vulg. *retractatione*.

17. *Bruto ita volui scribere (sed quoniam tu te legisse scribis, fui fortasse ἀσυνφύεσι) me ex tuis, &c.*] Hæc verba hoc ordine edita erant in veteribus Bosii, qui hic parenthesin necessariam agnoscit, ridetque Lambin. qui dicit se hunc locum præclare sic restituisse, *Bruto ita volui scribere, quoniam secus te intellexisse scribis, & fui fortasse ἀσυνφύεσι, me ex tuis, &c.*

18. *Non esse intelliges.*] Hac serie mss. prætoris Lemovicensis: vulg. *intelliges non esse*.

19. *Alexionis epistolis cedimus.*] Vetus liber Ursini, ut & Palæ. referente Junio, habent, *credimus*.

20. *Tam enitar ἔργον.*] Sic Bos. ex Decurt. Torn. pro *ἔργον*, habet, ergo, ut & mss. duo Pal. teste Junio; unde ille facit *ἔργον*: vulg. deest vox *ἔργον*. Muretus coniciebat, *si unquam quicquam tam invitâ subaudi, Αἰνεῖν*.

qui totas *πελοπον* persequi solet, sed ¹ Spintharo syllabam.

CICERO ATTICO, S

26 **D**E Virgilii parte valde probo. sic ages igitur. & quidem id erit primum; proximum Clodiaz. quod si neutrum; metuo, ne turbem, & irruam in Drusum. intemperans sum in ejus rei cupiditate, quam nosti. itaque revolvor identidem in Tusculanum. quidvis enim potius, quam ut non hac astate absolvatur. Ego, ut tempus est nostrum, locum habeo nullum, ubi facilius esse possim, quam Asturz. sed quia qui mecum sunt (credo, quod mœstitiam meam non ferunt) domum properant; etsi poteram remanere, tamen, ut scripsi tibi, proficiscar hinc, ne relictus videar. ³ quod autem? Lanuvium? conor equidem in Tusculanum. sed faciam te statim certiorum. tu litteras conficies. equidem, credibile non est, quantum scribam die; quin etiam noctibus. ⁴ nihil enim somni. heri etiam effeci epistolam ad Cæsarem. tibi enim placebat: quam non fuit malum scribi, si forte opus esse putares. ut quidem nunc est, nihil sanè est necesse mittere. sed id quidem, ut tibi videbitur. mittam tamen ad te exemplum fortasse Lanuvio, nisi forte Romam. sed cras scies.

CICERO ATTICO, S.

27 **D**E epistola ad Cæsarem, nobis verò semper rectissime placuit, ut isti ante legerent. aliter enim fuisset & in hos inofficiosi, & in nosmet ipsos, si illum offensuri fuimus, pæne periculosi. isti autem ingenui; mihi que gratum, quodd, quid sentirent, non reticuerunt: illud verò vel optimè, quodd ita multa mutari volunt, ut mihi de integro scribende causa non sit: quamquam de Parthico bello quidd spectare debui, nisi quodd illum velle arbitrabar? quodd enim aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi ⁶ *ηγλακία* fuit? an, si ea, quæ optima putaram, suadere voluisset, oratio mihi defuisset? totis igitur litteris nihil opus est. ubi enim *ἐπιτοδύγμα*, magnum nullum fieri possit, *ἀπίτοδύγμα* vel non magnum, molestum futurum sit; quidd opus est *ἀδρακινδωδεν*? præsertim cum illud occurrat, illum, cum antea nihil scripserim, existimaturum, me, nisi toto bello confecto, nihil scripturum fuisse. atque etiam vereor, ne putet, me hoc quasi Catonis *μείλιγμα* esse voluisse. quidd quæris? valde me poenitebat. ⁷ nec mihi in hac quiddem re quiddquam magis ut vellem, accidere potuit, quam quodd *συσδή* nostra non est probata. incidissemus etiam in illos, in cis in cognatum tuum. sed redeo ad hortos. Planè illuc te ire, nisi tuo magno commodo, nolo. nihil enim urget. quiddquid erit, ⁸ operam in Faberio ponamus. de dietamen auctionis, si quidd scies. Eum, qui è Cumano venerat, quodd & planè valere Atticam nuntiabat, & litteras se habere ajebat, statim ad te misi.

CICERO ATTICO, S.

HORTOS quoniam hodie eras inspecturus, quidd visum tibi sit, cras scilicet. De Faberio autem, cum venerit. De epistola ad Cæsarem, jurato mihi crede, non possum; nec me turpitudine deterret. etsi maximè debeat. *quam enim* turpis est assentatio, cum vivere ipsum turpe sit nobis? sed ut cœpi, non me hoc turpe deterret: ac vellem quidem: (esset enim, ⁹ qui esse debeam) sed in mentem nihil venit. nam, quæ sunt ad Alexandrum hominum eloquentium, & doctorum *suasiones*, vides quibus in rebus versentur. adolescentem, incensum cupiditate verissimæ gloriæ, cupientem sibi aliquid consilii dari, quodd ad laudem sempiternam valeret, ¹⁰ cohortantur. ad decus non deest oratio. ego quidd possum? tamen nescio quidd è *quercu* exculpseram, ¹¹ quodd videretur simile simulacri. in eo ¹² quia non nulla erant paullo meliora, quam ea, quæ sunt & facta sunt, reprehenduntur: quodd me minimè poenitet. ¹³ si enim pervenissent istæ litteræ, mihi crede, nos poeniteret. quidd TU NON VIDES ipsum illum ¹⁴ Aristotelis discipulum, summo ingenio, summa modestia, ¹⁵ posteaquam rex appellatus sit, superbum, crudelem, immoderatum fuisse? quidd tu hunc de Pompeia, Quirini contubernalem, his nostris moderatis epistolis lætaturum putas? ille verò potius ¹⁶ non scripta desideret, quam scripta non probet. Postremò, ut volet. abiit illud, quodd tum me stimulat, quodd tibi dabam, *αἰσθημα δὲ χρημύδενον*. multò mehercule magis nunc opto casum illum, quam tum timebam, ¹⁷ vel quem libebit. Nisi quidd te aliud impedit, mi optato veneris. ¹⁸ Nicias à Dolabella magno opere arcessitus, (legi enim litteras) etsi invito me, tamen eodem me auctore profectus est. Hoc manu mea.

CICERO ATTICO, S.

CUM quasi alias res quærerem de philologis è Nicias incidimus in Talam. ille de ingenio nihil nimis: modestum & frugi. sed hoc mihi non placuit. se scire ajebat ab eo nuper petitam Cornificiam, *Q.* filiam, vetulam sanè, & *multarum nuptiarum*: ¹⁹ non esse probatum mulieribus, quodd ita repèrissent, rem non majorem decc. hoc putavi te scire oportere. De hortis ex tuis litteris cognovi, & Chryssippo. in villa, cujus insulscitatem bene noram, ²⁰ video nihil, aut pauca mutata. balnearia tamen ²¹ laudat majora: de minoribus aut hiberna effici posse. recta igitur ambulatiuncula addenda est: quam ut tantam faciamus, quantam in Tusculano fecimus, prope dimidio minoris constabit isto loco. ad id autem, quodd volumus, *ἀφιδρυμα*, nihil aptius videtur, quam lucus quem ego noram: sed *celebritatem* nullam tum habebat: nunc audio maximam. nihil est, quodd ego malim. in hoc *τὸν τύφον μεσ πρὸς θεῶν τροποφόρησον*. Reliquum est, si Faberius nobis nomen illud explicat, noli quærerere, quanti. Othonem vincas volo. nec tamen *insaniturum* illum puto. nosse enim mihi hominem video. ita malè autem audio ipsum esse tractatum,

rum,

1. Spintharo.] Sic mss. Bosiani referebant, vulgati Spintthera.
 2. De Virgilii parte.] Non dubium est Lambino, quin hæc epistola, in libro superiore collocari debeat; quodd & vidit Manutius.
 3. Quo autem? Lanuvium?] Ita mss. Bosiani. vulgati, quo autem Lanuvio?
 4. Nihil enim somni.] Vulg. nihil est enim somni.
 5. De epistola ad Cæsarem.] Lectionem hanc mss. suorum vulgatz Bosius antelulit. illa autem talis est, 'Epistolam ad Cæsarem.'
 6. Κελακία.] Verbum hoc Græcum primus integritati suæ sic restituit Viçt. ex mss. quibus erat, colacia. antea legebatur, colatia; quiddam ajunt Beroaldum emendasse, collatio; quodd adeo ridiculum est ut credere non possit Victorius.
 7. Nec mihi in hac quiddem.] Vulg. pronomen, mihi, abest.
 8. Operam in Faberio.] Sic prisici cod. Bosii: vulg. operam Faberio.
 9. Qui esse debeam.] Hoc reposuit Prætor noster, auctoribus libris antiquis, vulg. debebam.
 10. Cohortantur. ad decus non deest.] Aliter hæc in impressis distinguuntur, cohortantur ad decus. Non deest, &c.

11. Quodd videretur simile. Vulg. quodd videtur.
 12. Quia nonnulla.] Vulg. quodd nonnulla.
 13. Si enim pervenissent istæ litteræ.] Lamb. existimat hic duo hæc vocabula, ad eum, desiderari, & à librariis per imprudentiam omissa esse.
 14. Aristoteli.] Vulg. Aristotelis.
 15. Posteaquam rex appellatus sit.] Ursinus ait mss. unum habere, posteaquam rex potitus sit, unde conjicit forte legendum posteaquam rerum potitus sit.
 16. Non scripta desideret.] Vulg. desiderat.
 17. Vel quem libebit.] Hæc est scriptura Torænsiani, Decurtati & Cruselli. vulgò quem libet.
 18. Nicias à Dolabella.] Hoc principium epistolæ in mss. Palat. & probat Junius.
 19. Non esse probatum.] Vulg. probatum.
 20. Video nihil aut pauca mutata. balnearia.] Ante Victorium legebatur, video nihil aut paucam, aut ut balnearia.
 21. Laudat majora. de minoribus.] Aliter vulgò distinguuntur hæc verba; laudat. majora de minoribus, &c.

tum, ¹ ut mihi ille emptor non esse videatur. ² quid enim? pateretur? sed quid argumentor? si Faberianum explicas, emamus vel magno: sin minus, ne parvo quidem possumus. Clodium igitur, ³ à qua ipsa ob eam causam sperare videor, quòd & multo minoris sunt, & Dolabellæ nomen jam expeditum videtur, ut eam ⁴ repræsentatione confidam. De hortis satis. Cras aut te, aut causam: quam quidem futuram Faberianam. sed si poteris.

CICERO ATTICO, S.

⁵ CICERONIS epistolam tibi remisit. ò te ferreum, qui illius periculis non moveris! me quoque accusat. ⁶ eam tibi epistolam misisse? nam illam alteram de rebus gestis eodem exemplo puto. ⁷ In Cumanum hodie misi tabellarium. ei dedi tuas ad Vestorium, quas Pharnaci dederas. Commodum ad te miseram Demeam, cum Eros ad me venit. sed in ejus epistola nihil erat novi, nisi, auctorem biduum. ab ea igitur, ut scribis: & velim, confecto negotio Faberiano: quem quidem negat Eros hodie. cras mane putat. à te colendus est. istæ autem *κλακικῶν* non iongè absunt à scelere. te, ut spero, perendie. ⁸ Mî sicunde potes, erues, qui decem legati Mummio ⁹ fuerint. Polybius non nominat. ego memini Albinum Consularem, & Sp. Mummium. videor audissem ex Hortensio, Tuditanum. sed in Libonis annali, xiv annis post Prætor est factus Tuditanus, quam Consul Mummius: ¹⁰ non sanè quadrat. *ἕλκω* aliquem Olympiæ, aut ubi visum, *πολιτικὸν σύλλογον*, more Dicæarchi, familiaris tui.

CICERO ATTICO, S.

³¹ V Kal. manè accepi à Demea litteras pridie datas, ex quibus aut hodie, aut cras te expectare deberem, sed, ut opinor, idem ego, qui expecto tuum adventum; morabor te. non enim puto tam expeditum Faberianum negotium futurum, etiam si est futurum, ut non habeat *aliquid moræ*. cum poteris igitur, quoniam etiamdum abes. Dicæarchi, quos scribis libros sanè velim mihi mittas: addas etiam *κλακικῶν*. De epistola ad Cæsarem, *κεκῶνικῶν*, atque id ipsum, quod isti ajunt illum scribere; se, nisi *constitutus rebus*, non iturum in Parthos, idem ego suadebam in illa epistola: ¹² sin; utrum liberet, facere posse, auctore me. hoc enim ille expectat videlicet, neque est facturus quidquam, nisi de meo consilio. obsecro, abjiciam ista, & *semi liberi* saltem simus: quod assequemur & tacendo, & latendo. Sed & aggredere Othonem, ut scribis. confice, mi Attice, istam rem. nihil enim aliud reperio, ubi & in foro non sum, & tecum esse possim. quanti autem, hoc

mihî venit in mentem. C. Albanus proximus est vicinus, is cio jugerum de M. Pilio emit, ut mea memoria est, H. S. cxv. omnia scilicet nunc minoris. sed accedit cupiditas: in qua, præter Othonem, non puto nos ullum adversarium habituros. sed eum ipsum ¹³ tu poteris movere: facilius etiam, ¹⁴ si Kanum haberes. ò gulam insulsam! pudet me patris. rescribes, si quid voles.

CICERO ATTICO, S.

³² ALTERAM à te epistolam cum hodie accepissem, ¹⁵ nolui te una mea contentum. Tu verò age, quod scribis, de Faberio. in eo enim totum est positum id, quod cogitamus: quæ cogitatio si non incidisset, ¹⁶ (mihî crede istuc, ut cetera) non laborarem. quamobrem, ut facis (istuc enim addi nihil potest) urge, insta, perfice. Dicæarchi *θεῖ ψυχῆς* utrosque velim mittas, & *κλακικῶν*. ¹⁷ *τελοπολιτικὸν* non invenio, & epistolam ejus, quam ad Aristoxenum misit. treis eos libros maxime nunc vellem: apti essent ad id, quod cogito. Torquatus Romæ est. ¹⁸ jussi, ut tibi daretur. Catulum, & Lucullum, ut opinor, antea, his libris nova præemia sunt addita, quibus eorum uterque laudatur. eas litteras volo habeas: & sunt quædam alia. Et, quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexi; credo, quia *ἀπὸ σημείων* scripseram. de C. Tuditano enim quærebam, quem ex Hortensio audieram fuisse in decem: eum video in Libonis Prætorem ¹⁹ P. Populio, & P. Rupilio ²⁰ coss. annis xiiii ante, quam Prætor factus est, ²¹ legatus esse potuisset? nisi admodum serò Quæstor est factus: quod non arbitror. video enim Curulis magistratus eum *legitimus annis* perfacile cepisse. Postumium autem, cujus statuum in Isthmo meminisse te dicis ²² in iis sciebam fuisse. is autem est, qui cum Lucullo fuit; quem tu mihi addidisti, sanè ad illum *σύλλογον* personam idoneam. videbis igitur, si poteris, ceteros; ut possimus *πομπεύσῃ κὲ τῶν ἄλλων*.

CICERO ATTICO, S.

³³ NEGLIGENTIAM miram! semelne putas mihi dixisse Balbum, & Faberium, professionem relatam? quin etiam eorum jussu ²³ miseram, qui profiteretur. ita enim oportere dicebant. professus est Philotimus ²⁴ libertus. nostri credo librarium. ²⁵ sed scribes, & quidem confestim. Ad Faberium, ut tibi placet, litteras misi. ²⁶ cum Balbo autem puto te aliquid fecisse hodie in Capitolio. In Virgilio mihi nulla est *δυσωπία*. nec enim ejus causa sanè debeo: & si emero, quid erit, quod postulet? sed videbis, ne is cum

1. Ut mihi ille emptor esse non videatur.] Faernus ex antiquo libro, non posse esse videatur.

2. Quid enim? pateretur?] Vulg. quid enim pateretur?

3. A qua ipsa.] Vulg. à qua ipsam.

4. Repræsentatione confidam.] Vulg. repræsentatione concludam.

5. Ciceronis.] Hæc appinguntur superioribus in vulgatis; epistola verò hæc incipit ab illis verbis, commodum ad te miseram, &c.

6. Eam tibi epistolam misisse?] Auctoribus Scidis sic scripsit Bosius: vulg. eam tibi epistolam misissem.

7. In Cumanum hodie.] In istis verbis ms. unus Pal. initium statuit epistolæ.

8. Mî sicunde potes.] Sic habent Decurtatus & Tornæs. vulg. pronomem mi abest.

9. Fuerint.] Vulg fuerunt.

10. Non sanè quadrat. ἕλκω aliquem Olympiæ.] Ita veteres libri nisi quod Latinis litteris scribunt, ullo, quod Bosius Græcum agnovit. Ante legebatur, non sanè quadratulo aliquem Olympiæ; quod se nec intelligere nec corrigere posse proficitur Victor. vulgò nunc legitur, nolo aliquem Olympiæ, &c.

11. Κεκῶνικῶν.] Decurt. Crusell. & msf. Pal. habent κλακικῶν. Torn. κλακικῶν. Vulgatæ lectionis κλακικῶν author est Victor. quæ non displicet Lambino; qui, si quid mutandum esset, legeret κλακικῶν, sed Corradus putat & mavult legi κλακικῶν, alii κλακικῶν legunt.

12. Sin; utrum liberet, facere posse, auctore me.] Particulam sin. quæ aberat ex msf. suis restituit Bosius. Lambinus, quum absente particula locum hunc non intelligeret, sic emendavit utrum liberet faceret: posse auctore me.

13. Tu poteris movere.] Sic Victorius: vulg. monere.

14. Kanum.] Sic msf. teste Victorio, quod mavult Bosius quam vulgatum Canum.

15. Nolui te una.] Vulgò, volui te una.

16. (Mihî crede istuc, ut cetera) non laborarem.] Lipsius legit, mihî crede, istuc ut cetera non laborarem. lib. iv. Antiq. lect. cap. 19.

17. Τελοπολιτικὸν.] Sic restituit ex msf. Victor. antea πολιτικὸν legebatur. Antiquus liber Urfini habet, πρὸς πολιτικῶν, quod an probare debeat, dubitat.

18. Jussi ut tibi daretur.] In Torn. & Crusell. legitur, misi ut tibi.

19. P. Popillio.] Sic Decurt. & Torn. ut & Fasti Romani: vulg. L. Popillio.

20. C o s s.] Vocem hanc à veteribus codd. abesse dicit Victorius.

21. Legatus esse potuisset? nisi admodum serò Quæstor est factus.] In libro dictiss. viri ita emendatum esse ait Urfinus, legatus esse non potuisset nisi admodum serò quæstor esset factus. Pighius in Fastis ad annum urbis DCXX. conjicit potuisset? non videtur, nisi, &c. serò prætor est factus.

22. In iis sciebam fuisse.] Vulg. duo priora verba, in iis, desunt.

23. Miseram.] Vulg. miserum. Junius legit misi eum.

24. Libertus.] Hoc glossema esse censet Manutius.

25. Sed scribes & quidem confestim.] Ita Decurt. In vulg. hæc tenus excusum fuit, sed scribis & quidem confestim.

26. Cum Balbo autem puto te aliquid fecisse hodie in Capitolio.] Pro hodie vulg. nota, H. ponitur; unde Urfinus ait veterem librum habere, fecisse HC. CC. in Capitolio.

cum sit in Africa, ut Caelius. De nomine, tu videbis cum
 1 Cispio: 2 sed, si Plancus destinat, tum habet res difficul-
 tatem. Te ad me venire uterque nostrum cupit: sed ista res
 nullo modo relinquenda est. Othonem quod speras posse
 vinci, sanè bene narras. de æstimatione, ut scribis cum
 agere cœperimus: etsi nihil scripsit nisi de modoagri. Cum
 Pisone, 3 si quid poteris. 4 Dicæarchi librum accepi: &
 κριτικῶς exspecto. 5 Negotium dederis, 6 reperiet ex
 eo libro, in quo sunt S. C. Cn. Cornelio, L. Mummio
 coss. De Tuditano autem, quod putas, ὄλογον est, tum
 illum, quoniam fuit ad Corinthum (non enim temerè
 dixit Hortensius) 7 aut Quæstorem aut Tribunum mil.
 idque potius fuisse credo. 8 tude Antiocho scire poteris
 (videt jam) quo anno Quæstor, aut Tribunus mil. fue-
 rit; 9 si neutrum quadret, in præfæctis, an in contubern-
 alibus fuerit, modò fuerit in eo bello. 10 De Varrone
 loquebamur; *lupus in fabula*. venit enim ad me, & qui-
 dem id temporis, ut retinendus esset. sed ego ita egi, ut
 non scinderem penulam. 11 memini enim tuum: & multi
 erant, nosque imparati. quid refert? paulo post C. Capito
 12 cum T. Carrinate. horum ego vix attigi penulam; tamen
 remanserunt: 13 ceciditque bellè. sed casu sermo à Capi-
 tone de urbe augenda. 14 à ponte Mulvio Tiberim duci se-
 cundum monteis Vaticanos; campum Martium 15 coædifi-
 cari; illum autem campum Vaticanum fieri, quasi Mar-
 tium campum. quid ais? inquam. at ego ad tabulam, ut,
 si rectè possèm, Scapulanus hortos. cave facias, inquit.
 nam ista lex perferetur. vult enim Cæsar. 16 audire me fa-
 cilè passus sum. fieri autem, molestè fero. sed tu quid ais?
 quamquam quid quæro? nosti diligentiam Capitonis in
rebus novis perquirendis. non concedit Camillo, facies me
 igitur 17 certiozem de Idibus. ista enim me res adducebat.
 eò adjunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut
 triduo post facile potero. 18 te tamen in via confici minime
 volo. quin etiam Dionysio ignosco. De bruto quod scri-
 bis, feci ut ei liberum esset, quod ad me attineret. scripsi
 enim ad eum heri, Idib. Mai. ejus opera mihi nihil opus
 esse.

CICERO ATTICO, S.

34 **A**STURAM veni 19 VII. Kal. vitandi enim caloris causa,
 Lanuvii III. horas acquieveram. tu velim, si grave
 non erit, efficias, ne antè Nonas mihi illuc veniendum
 sit. id potes 20 per Egnatium maximum. Illud in primis,

1. Cispio.] Vulg. Cuspio.

2. Sed, si Plancus destinet, tum habet res difficultatem.] Ita rescriptit Bosius ex Decurt. & Crusell. ut & antea scripserat Lambin. ex Tornæs. cui tamen non displicet ea lectio quam affert Malasp. sed si Plancus destinatum habet, habet res difficultatem. utrobique nihilominus desiderat, sibi, ante, destinatum, aut, destinatum. vulg. tum haberes difficultatem.

3. Si quid poteris.] Vulg. poterit.

4. Dicæarchi librum accepi.] Velit legi Lambinus, Dicæarchi librum regi Φυκίς.

5. Negotium dederis.] Ursinus ait Faërnium primum animadvertisse, negotium, de decem legatis scribendum esse. & in eam scripturam inclinat Pighius in Fastis ad annum DCVII qui consulatur. Junius dicit duos mss. Pal. habere, negotium si dederis.

6. Reperiet.] Omnes Bosii ita habent. vulg. reperies.

7. Aut quæstorem aut tribunum militum.] Recepta hæc lectio, Scidarum auctoritate confirmatur: frustra ergo illam, judice Bosio, Victorius mutavit.

8. Tu de Antiocho scire poteris (videt jam) quo.] Sic ex Scidis restitutum; vulg. Sed tu de Antiocho scire pot. vide etiam quo, &c.

9. Si neutrum quadret, in præfæctis, an in contubern.] Lectio hæc est à Decurt. Lamb. sequitur Tornæs. hanc scripturam, si neutrum cadet, in præf. &c. sed vitiosam ait esse Bosius: Corradus sic legi vult, eodemque præfæctis, an contubernalis; sed inanem esse conjecturam vult Lamb. vulg. si neutrum eodem in præfæctis, aut in, &c. Junius ex mss. Pal. sin. utrum eadem in præf.

10. De Varrone loquebamur.] Autumat Manutius hoc esse principium epistolæ.

11. Memini enim tuum.] Ita Scidæ ut & veteres libri Victorii.

12. T. Carrinate.] Alii & in his Manutius legunt C. Carrina te. Bessarionis liber prænomen nullum habet.

21 ut cum Publilio, me pænè absente, conficias: de quo quæ fama sit, scribes. id *populius curat scilicet*. non mehercule arbitror. etenim hæc decantata erat fabula. sed complere paginam volui. quid plura? ipse enim adsum nisi quid tu prorogas, scripsi enim ad te de hortis.

CICERO ATTICO, S.

35 **O**REM indignam! gentilis tuus urbem auget; quam hoc biennio primum vidit: 22 & ei parum magna visa est, quæ etiam ipsum capere potuerit. hæc de re igitur exspecto litteras tuas. Varroni, scribis, te simul ac venerit dati igitur jam sunt; nec tibi integrum est: hui, si scias quanto periculo tuo: aut fortasse litteræ meæ te retardarunt. 23 sed eas nondum legeras, cum has proximas scripsisti. scire igitur haveo, quo modo res se habeat.

CICERO ATTICO, S.

36 **D**E Bruti amore, vestraque ambulatione, etsi mihi nihil novi offers, sed idem, quod sæpe; tamen hoc audio libentiùs, quo sæpius: eoque mihi jucundius est, quòd tu eo lætaris; certiusque eo est quòd à te dicitur.

CICERO ATTICO, S.

37 **H**AS alteras hodie litteras. De Xenonis nomine, & de Epiroticis xxx. nihil potest fieri nec commodiùs, nec aptiùs quam ut scribis. id erat locutus mecum eodem modo Balbus minor. Novi nihil sanè, nisi Hirtium cum Quinto acerrimè pro me litigasse: 25 omnibus eum locis facere, maximeque in conviviis: cum multa de me, tum redire ad patrem: nihil autem ab eo tam ἀξιόπιστος dici, quam alienissimos nos esse à Cæsare: fidem nobis habendam non esse: me verò etiam cavendum: (Φοβερόν ἴσθι, nisi viderem scire regem, me animi nihil habere) Ciceronem verò meum vexari. sed id quidem arbitrari suo. Laudationem Porciæ gaudeo me ante dedisse Leptæ tabellario, quam tuas acceperim litteras. eam tu igitur, si me amas, curabis; si modò mittetur, isto modo mittendam Domitio, & Bruto. De gladiatoribus; de ceteris; quæ scribis ἀνεμοφόρηται, facies me quotidie certiozem. Velim, si tibi videtur, appelles Balbum, & Offilium de auctione proferenda. equidem locutus sum cum Balbo. placebat. puto conscripta habere Offilium omnia; habet & Balbus: sed Balbo placebat, propinquum diem, & Romæ: si Cæsar moraretur, 26 posse diem differri. sed is quidem adesse videtur. totum igitur considera. placet enim Vestorio.

CICE-

13. Ceciditque bellè.] Ita veteres Bosii referebant. vulgò cecidit bellè.

14. A ponte Mulvio Tiberim duci secundum.] Hæc emendatio debetur Vict. priùs legebatur, de urbe augenda à ponte Mulvio ad Tiberim, pauci secundum, &c. Lipsius pro, duci, mavult perducit. d. cap. 19.

15. Coædificari.] Editio Mauutii, tum edificari; illa tamen particula, tum, illi supervacua videtur: malit ille totum, vel, hunc, si modò est in aliquo vetere libro.

16. Audire me facile passus sum.] Sic in antiquo Bessarionis libro. in quibusdam legitur, aude rem. facile passus sum. quod vitiosum Manutius opinatur.

17. Certiozem de Idibus.] De ædibus, habent vulgati.

18. Te tamen in via confici.] Victorius ex veteribus codd. ita emendavit, antea legebatur, te tamen in tua re confici.

19. VIII. Kal. vitandi.] Sic Decurtatus. vulg. VII. Kal. Julias vitandi.

20. Per Egnatium maximum.] Ita Bosius, maximum, adverbium. aliter scribit. vulg. per Egnatium Maximum. Manutius putat interpungi debere, per Egnatium. Maximum; sed judice Ursino malè. dicit enim in veteribus denariis Maximum esse Egnatii cognomen.

21. Ut cum Publilio.] Ut, abest à vulgaris; illud restituit Bosius.

22. Et ei parum.] Vulg. & ea parum.

23. Sed eas nondum legeras.] Tornæs. si eas nondum legeras.

24. De Bruti.] Hæc epistola vulgò pars est superioris.

25. Omnibus eum locis facere.] Coniiciebat Faërnus, legendum esse, omnibus eum locis furere. quomodo item conjicit Lipsius d. cap. 19. Lambinus delendum putabat facere.

26. Posse diem differri.] Ita scriptum est in codicibus Memm. & Huralt. & Tornæs. nou ut vult Victorius, posse diem in diem differri: Ursinus ait esse in mss. antiquo, posse in diem tertium differri.

CICERO ATTICO, S.

38

ANTZ lucem eum scriberem contra Epicureos, de eadem oleo, & opera exaravi nescio quid ad te, & ante lucem dedi. deinde cum, somno repeti: o, simul cum sole experrectus essem, datur mihi epistola à sororis tuæ filio, quam ipsam tibi misi, cujus est principium non sine maxima contumelia. sed fortasse σκλ ἐπέσησεν, est autem sic: EGO ENIM ¹ NON PROBO QUIDQUID NON BELLE IN TE DICI POTEST. posse vult in me multa dici non belle, sed ea se negat approbare. ² hoc quidquam pote impurius? jam cetera leges, (misi enim ad te) iudicabisque. ³ Bruti nostri quotidianis assiduisque laudibus, quas ab eo de nobis haberi permulti mihi renuntiaverunt, commotum istum aliquando & scripsisti aliquid ad me: credo & ad te: idque ut sciam, facies: nam, ad patrem de me quid scripserit, nescio: de matre quam piè? VOLVERAM, inquit, UT QUAMPLURIMUM TECUM ESSEM, CONDUCI MIHI DOMUM: ET ID AD TE SCRIPSERAM, NE GLEXISTI. ITA MINUS MULTUM VNA ERIMUS. NAM EGO ISTAM DOMUM VIDERE NON POSSUM: QUA DE CAUSA, SCIS. Hanc autem causam pater odium matris esse dicebat. nunc me iuva, mi Attice, consilio, πότερον δίκως τείχῃ ὕψιον, id est utrum aperte hominem asperner, & respuam, ἢ σκολιῶς ἀπίτως, ut enim Pindaro, sic δίκως μοι νόῳ, ἀτρέκειαν εἶπειν. omnino moribus meis illud aptius, sed hoc fortasse temporibus. tu autem, quod ipse tibi suaseris, idem mihi persuasum putato. equidem vereor maximè, ne in Tusculano opprimar, in turba hæc essent faciliora. utrum igitur Asturæ? ⁷ quid, si Cæsar subito? iuva me, quæso, consilio. utar eo, quod tu decreveris.

CICERO ATTICO, S.

39

O INCREDIBILEM vanitatem! ad patrem domo sibi carendum propter matrem: ⁸ plena pietatis. hic autem jam languescit, & ait ⁹ sibi illum jure iratum. sed utar tuo consilio. σκολιῶς enim ¹⁰ tibi video placere. Romam ut censes, veniam, sed invitus. valde enim in scribendo hæreo. ¹¹ Brutum, inquis, eadem scilicet. sed nisi hoc esset, res me ista non cogeret. nec enim inde venit, unde mallet; neque diu absuit, neque ullam litteram ad me.

1. Non probo.] Victorius ait hæc non legi in antiquioribus libris, sed culpa librarii, ut arbitratur.
 2. Hoc quicquam pote impurius.] Vulg. potest esse impurius.
 3. Bruti nostri.] Locum hunc mancum depravatumque censet Victorius, dicitque veterem lectionem nec meliorem nec integriorem esse. ea autem est, que Bruti nostris quotidianis assiduisque laudibus nequas ab eo de nobis haberi permulti mihi renuntiaverunt.
 4. Scripsisti.] Manutius ait mendosam esse hanc dictionem, & omnes in mendo consentire antiquos libros; itaque destitutus auxilio quicquam immutare non audet.
 5. Ὑψιον.] Alii, ὕψιον.
 6. ἢ σκολιῶς ἀπίτως.] In Tornæs. & Crusell. exaratum erat, ἢ σκολιῶς ἀπίτως. sed minus rectè, censore Dausqueio, quamvis id quibusdam placeat, quod & sequenti epistola sit in dativo. unde enim factum, quod Tullius ea verba mitteret suæ constructionis.
 7. Quid, si Cæsar subito?] Est à Decurtato: vulgò, quid Cæsar.
 8. Plena pietatis.] Est à mss. Bofii vulg. plenam pietatis.
 9. Sibi illum jure iratum.] Vulg. tibi illum.
 10. Tibi video placere.] Mss. Bofii hæc esse lectio, vulgò sibi.
 11. Brutum inquis eadem.] Sic Bofius, sic & Lambin. qui tamen olim ediderat, Brutus, inquis, eadem. vulg. Brutum? inquis eadem.
 12. Φάδης περιωρῶν ἢ ἐλλάδῃ.] Ex fide Decurtati ita scripsit Bofius, quem laudat Junius & ait sic habere mss. Palat. vulg. φάδης περιωρῶν ἢ ἐλλάδῃ. Lambinus hic sequitur Corradi conjecturam hanc, περιωρῶν τῆς ἐλλάδῃ, libenter tamen mutaret, accentum & spiritum, legeretque, περιωρῶν. Victorius hic nihil ausus est. Germani sic restituerent tentarunt, φάδης περιωρῶν τῆς λαίδῃ. Dausqueius conjiciebat φάδης περιωρῶν, & ἡλλάδῃ: licet ipsa Θεῃ; ut de ea quid eximium dicat. fors, & περιωρῶν, ut qui sit Ὑπάλῃ; κρητύλων. nisi quod vicinius & magis affine elementis, sententia licet disjunctus; περιωρῶν καὶ ἡεαλιαῶος, de columba faticina; de qua Herodotus aliique.

sed tamen scire haveo, qualis ei rotius itineris summa fuerit. Libros mihi, de quibus ad te antea scripsi, velim mittas, & maximè ¹² Φάδης περιωρῶν, & ἐλλάδῃ.

CICERO ATTICO, S.

40

ITANE nuntiat Brutus, illum ad bonos viros δὲ ἀγῆ-
 λια? sed ubi eos? nisi forte se suspendit. ¹⁴ hic autem ut fultum est? ubi igitur ¹⁵ φιλοτέχνημα illud tuum, quod vidi ¹⁶ in parthenone, Ahalam, & Brutum? ¹⁷ sed quid faciat? illud optimè, ¹⁸ SED NE IS QUIDEM QUI OMNIUM FLAGITIORUM AUCTOR, BENE DE NOSTRO. at ego verebar, ne etiam Brutus eum diligeret. ita enim ¹⁹ significarat iis, quas ad meas. AT VELLE ALIQUID ²⁰ DEGUSTASSE DE FABULIS. sed coram, ut scribis. et si, quid mi auctor es? ad volone, an maneo? equidem ²¹ & in libris hæreo, & illum hic excipere nolo: ad quem, ut audio, pater hodie ad Saxa ²² Acronoma. mirum, quàm inimicus ibat, ut ego objurgarem. sed ego ipse ²³ κερφεῖμαι. itaque posthac. tu tamen vide, quid de adventu meo censeas; & πῶς ὅλα, cras si perspicere potuerint, mane statim ut sciam.

CICERO ATTICO, S.

41

EGO verò Quinto epistolam ad sororem misi. cum ille quereretur filio cum matre bellum, & se ob eam causam domo cessurum filio diceret; dixi illum commodas ad matrem litteras, ad te nullas. ille alterum mirabatur: de te autem suam culpam, quod sæpe graviter ad filium scripsisset de tua in illum injuria. quod autem relanguisse se dicit, ego ei tuis litteris lectis ²⁴ σκολιῶς ἀπίτως significavi me non fore. ²⁵ tum enim mentio Canæ. omnino, si id consilium placeret, esset neesse. sed ut scribis, ratio est habenda gravitatis; & utriusque nostrum idem consilium esse debet: et si in me graviores injuriæ, & certè notiores. si verò etiam Brutus aliquid afferet, nulla dubitatio est. sed coram magna enim res, & multæ cautionis. cras igitur, ²⁶ nisi quid à te commeatus.

CICERO ATTICO, S.

42

VENIT ille ad me, καὶ μέλας κρητύης: & ego, σὺ δὲ δὴ πῶς ὄννης; rogas? inquit, ²⁷ quo iter inflet, & iter ad bellum, idque cum periculosum, tum etiam turpe. quæ vis igitur, inquam? æs, inquit, alienum: &

13. Itane nuntiat.] Bofius auctore Decurtato, & Junius auctoribus mss. Palat. hinc initium duxerunt epistolæ: in vulgatis enim hæc una est cum superiore.
 14. Hic autem ut fultum est?] Lambinus sic legendum conjicit, hic autem, ut fuit tum, est.
 15. Φιλοτέχνημα.] In antiquiore Victorii legitur φιλοτέχνημα; quid ille statuere debeat nescit.
 16. In Parthenone Ahalam & Brutum?] Germani, in Parthenone? Alani & Brutum, &c. quod Victorius, quoniam melius non habebat, aliique, sequuti sunt.
 17. Sed quid faciat.] Vulg. sed quid faciam; ubi Faërnus delebat vocem, quid.
 18. Sed ne is.] Vulg. quod ne is.
 19. Significarat, iis quas.] Vulg. significarat his litteris, quas.
 20. Degustasse de fabulis.] Victorius jubet accuratius videre, an, i abulis, legendum sit.
 21. Et in libris hæreo.] Vulg. & in his libris.
 22. Acronoma.] Ita Bofius ex Decurtato & Lambinus ex Tornæs. correxerunt. Victorius ediderat, acronoma, quum antea legeretur, acrimonia. Turnebus divinabat, κρητύης. Dausqueius περιωρῶν δίκων. Elatum auctumabat, ad saxa Acroceraunia. Horatius lib. 1. Oda 3. Infames scopulos, Acroceraunia.
 23. Κερφεῖμαι.] Bofius ait aut legendum esse κερφεῖμαι, ut edidit. aut κερκίωφωμαι. nam in Decurt. est κερκίωφωμαι, vulg. κερκίωφωμαι.
 24. Σκολιῶς ἀπίτως.] In Tornæs. ut & in excusis, est σκολιῶς ἀπίτως.
 25. Tum enim mentio Canæ.] Sic Decurt. Vulgati libri, Canai. Victorius hunc locum corruptum arbitratur; sed mederi nequit librorum auxilio destitutus.
 26. Nisi quid à te commeatus.] Vulg. commotus. legendum autem videtur Lipsio, nisi quid à te commotus. aut quod probabilius putat, ultima vox ad principium sequentis epistolæ ableganda est hoc modo: commotus venit ille ad me. videatur d. lib. iv. cap. 19.
 27. Quo iter inflet.] Est Decurtati, vulg. quod iter inflet.

& tamen ne viaticum quidem. hoc loco ego sumi quiddam de tua eloquentia. nam tacui. at ille: sed me maxime angit avunculus. quidnam? inquam. quod mihi, inquit, iratus est. cur pateris? inquam. malo enim ita dicere, quam cur committis. non patiar, inquit. causam enim tollam. & ego, rectissime quidem. sed si grave non est, velim scire quid sit causæ. quia, dum dubitabam quam ducerem, non satisfaciebam matri, itane illi quidem. nunc nihil mihi tanti est. faciam quod volunt. feliciter velim, inquam, teque laudo. sed quando? nihil ad me, inquit, de tempore, quoniam rem probo. at ego, inquam, cenfeo prius, quam proficiscaris. ita patri quoque morem gesseris. faciam, inquit, ut censes. hic dialogus sic conclusus est. Sed heus tu, diem meum scis esse III. NON. JAN. aderis igitur. Scripseram jam: ecce tibi, orat Lepidus ut veniam. opinor Augures nil habere ad templum¹ effandum. ² eja tu: *μίας κἀπευ*. videbimus te igitur.

CICERO ATTICO, S.

43 **E**GO vero utar prorogatione diei: tuque humanissime fecisti, qui me certiores feceris, atque ita, ut eo tempore acciperem litteras, quo non expectarem: tuque ut ab ludis scriberes. sunt omnino mihi quædam agenda Romæ: sed consequemur³ biduo post.

CICERO ATTICO, S.

44 **S**UAVES tuas litteras! etsi acerba Pompa. verumtamen scire omnia non acerbum est, ⁴ vel de Cotta. populum vero præclarum, quod propter *malum vicinum*, ⁵ ne victoriæ quidem ploditur. Brutus apud me fuit: cui quidem valde placebat, me aliquid ad Cæsarem. annueram; sed pompam videret. Tu tamen ausus es Varroni dare? expecto quid iudicet. quando autem perleget? De Attica, probo. EST QUIDDAM etiam animum levare cum spectatione, tum etiam religionis opinione, & fama. Cottam mihi velim mittas. Libonem mecum habeo, & habueram ante Cæsarem. Brutus mihi T. Ligarii verbis nuntiavit, quod appelleretur L. Curfidius in oratione Ligariana, erratum esse meum: sed, ut ajunt, *καταστροφὴ ἀμαρτυρία* sciebam Curfidium perneccessarium Ligariorum: sed eum video ante esse mortuum. da igitur, quæso, negotiorum Pharnaci, Antæo, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur.

CICERO ATTICO, S.

45 **F**UIT apud me Lamia post discessum tuum; epistolamque ad me attulit missam sibi à Cæsare: quæ quamquam antè data erat, ⁶ quam illæ Diocharinæ, tamen planè declarabat illum antè ludos Romanos esse venturum. in qua extrema scriptum erat, ut ad ludos omnia pararet, neve committeret, ut frustra ipse properasset. prorsus ex his lit-

teris non videbatur esse dubium, quin ante eam diem venturus esset: idemque Balbo, cum eam epistolam legisset, videri Lamia dicebat. Dies feriarum mihi additis video: sed quàm multos, fac si me amas, sciam. 7 de Bæbio poteris, & de altero vicino Egnatio. Quod me hortaris, ut eos dies consumam in philosophia explicanda; currentem tu quidem: sed cum Dolabella vivendum esse istis diebus vides. quod nisi me Torquati causa teneret, satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire. Lamia quidem à Balbo (ut videbatur) audiverat, multos nummos domi esse numeratos, quos oportere quamprimum dividi. magnum⁸ pondus argenti, præter prædia: auctiorem primo quoque tempore fieri oportere: scribas ad me velim quid tibi placeat. equidem, si ex omnibus esset eligendum, nec diligentior, nec officiosior, ⁹ nec nostri studiosior facile delegissem Vestorio: ad quem accuratissimas litteras dedi, quod idem te fecisse arbitror. mihi quidem hoc satis videtur. tu si quid dicis? unum enim pungit, ne negligentiores esse videamur. expectabo igitur tuas litteras.

CICERO ATTICO, S.

46 **P**OLLEX quidem, ut dixerat, ad Idus Sext. ita mihi Lanuvii pridie Idus præsto fuit; sed planè Pollex, non index. cognosces igitur ex ipso. Balbum conveni¹⁰ (Lepta enim de sua vini curatione laborans, me ad eum perduxerat: ¹¹ meo autem Lanuino, quod Lepido tradidi ex eo hoc primum: paulò antè acceperam eas litteras, in quibus magnopere confirmat, antè ludos Romanos. legi epistolam: multa de meo Catone, ¹² quo sæpissimè legendo se dicit copiosior factum: Bruti Catone lecto se sibi visum differunt)¹³ ex eo cognovi cretionem Cluvii (ò Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus presentibus, sexaginta diebus. metuebam ne ille ¹⁴ arceus esset. nunc mittendū est, ut meo iussu cernat. idem igitur Pollex. etiam de hortis Cluvianis egi cum Balbo ¹⁵ liberalius: se enim statim ad Cæsarem scripturum: Cluvium autem ¹⁶ à Tito Hordeonio legare & Terentiæ H-S LXXX, & sepulchro, multosque rebus; nihil à nobis. subaccusa quæso Vestorium. Quid minus probandum; quàm Plotium unguentarium per suos pueros omnia tanto antè Balbo; illum in ne per meos quidem? ¹⁷ De Cossinio doleo; dilexi hominem. Quinto delegabo, si quid æri meo alieno superabit, & emptionibus; ex quibus mi etiam æs alienum faciendum puto. De domo Arpini, nihil scio. Vestorium nihil est quod accuses. jam enim obsignata hac epistola, noctu tabellarius noster venit, & ab eo litteras diligenter scriptas attulit, & exemplum testamenti.

CICE-

1. Effandum.] Vulg. asslandum.
2. Eja tu μίας κἀπευ.] Concinnavit hoc Bosius ex corrupta hac mss. omnium quos vidit scriptura. eatur μίας κἀπευ. Victor. hic nihil videns, proposuit suorum codicum lectionem examinandam, quæ hæc est; eatur: nisi ὁσ κἀπευ: quam probam censet Junius. Alii, & in his Lambinus, legunt, ad templum effandum Saturni ἁσπὸνδα.
3. Biduo post.] Particula, post, non est in vulg.
4. Vel de Cotta.] Nonnullos mss. esse qui, de Cota, habent, ait Victorius. alii legunt, vel de toto.
5. Ne Victoria quidem ploditur.] Restituit hoc Victorius ex mss. prius legebatur; ne Victoria quidem plauditur: quam lectionem defendebat Budæus.
6. Quam ille Diocharinæ.] Hæc est conjectura Montagnani, quam probat Manut. vulg. illa Diocharina. Ursinus ait veterem librum habere, Dicarchea, ut forte legendum sit Dicearchea.
7. De Bæbio.] Vulg. De Bæbio.
8. Pondus argenti, præter prædia: auctiorem.] Ita etiam Lambinus legebat, vel præterea prædia: auctiorem, &c. prout etiam legebat Malasp. vulg. auctiorem præter prædia, &c. quam lectionem mutandam non esse, contendit Junius.
9. Nec nostri studiosior.] Hæc verba quæ desunt in vulgatis, ex Scidis Tornæs. & Crusell. restituit Bosius.
10. Lepta enim de sua vini curatione laborans.] Ita emendavit Bosius ex Decurt. ut & Pantagathus ante ipsum. codex Tornæs. &

Huralt. & Memm. habent partim, de sua vini curatione, partim, de sua vi in curatione, quam lectionem probat Victorius; Lamb. ferè non posse contendit, & mavult, de sua Lanuini curatione, vel, de sua re ac ratione laborans, ex corrupta hac cod. Ferriani scriptura, quam affert Manut. de superiore dubitans, de re sua in ratione laborans.

11. Meo autem Lanuino.] Ita habent Scidæ, Manutius edidit in eo autem Lanuino; pater illius, meo autem Lanuvio, quod vulgus sequitur. alii, me autem Lanuvio.

12. Quo sæpissimè.] Vulg. quem sæpissimè.

13. Ex eo cognovi cretionem Cluvii (ò Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus presentibus, sexaginta diebus.] Sic hunc locum edidit Bosius ex fide Decurt. Tornæs. & Crusell. vulgò, ex eo cogn. cret. Cluvii (ò Vest. neg.) liberam, testibus presentibus sexaginta duobus. Faërnus jam olim post vocem, liberam, addiderat, cretionem; posteriorem autem partem sic legebat Ant. Aug. testibus presentibus diebus 62. approbante Pantagatho, qui ipse ita correxerat, testibus frequentibus 60. diebus.

14. Arceus.] Ex Decurtato est: vulgò arcessendus.

15. Liberalius.] Germani ediderunt, iliberalius, valde improbante Victorio.

16. A T. Hordeonio.] Emendatio hæc debetur Victorio, antea habebatur, Attico Hordeonio.

17. De Cossinio doleo.] Et hoc ex vetustis cod. restituit Vict. quod & Germani annotarant. prius erat, Deos mihi doleo.

CICERO ATTICO, S.

47

POSTEAQUAM abs te ¹ *Agamemno*, non ut venire (nam id quoque fecissem, nisi Torquatus esset) sed ut scriberem, ² *tetigit aures nuntius*, extemplo instituta omisi, ea, quæ in manibus habebam, abjeci; quod iusseras edolavi. Tu velim de Pollice cognoscas rationes nostras sumptuarias. turpe est enim nobis istum, qualiscumque est, hoc primo anno egere. post moderabimur diligentius. Idem Pollex remittendus est, ut ille cernat. Planè Puteolos non fuit eundem, cum ob ea quæ ad te scripsi, tum quod Cæsar adest. Dolabella scribit se ad me postridie Idus. ô magistrum molestum! Lepidus ad me heri vespere litteras misit Antonio: nam ibi erat: habet enim domum, quam nos vendidimus: rogat magnopere ut sim KAL. in Senatu; me & sibi, & Cæsari vehementer gratum esse facturum. puto equidem nihil esse. dixisset enim tibi fortasse aliquid Oppius; quoniam Balbus est æger. sed tamen MALIM venire frustra, quam desiderari, si opus esset: molestè terrem postea. itaque hodie Antii: cras ante meridiem, domi. Tu velim, nisi te impedivisti, apud nos pridie. Kal. cum Pilia. Te spero cum Publilio confecisse. equidem Kal. in Tusculanum recurram. me enim absente omnia cum illis transigi malo. Q. fratris epistolam ad te misi, non satis humane illa quidem respondentem meis litteris, sed tamen quod tibi satis sit, ut equidem existimo. tu videbis.

CICERO ATTICO, S.

48

HERI nescio quid in strepitu videor exaudisse, cum diceres te in Tusculanum venturum: quod utinam; iterum utinam; tuo tamen commodo. Lepra me rogat, ut, si quid sibi opus sit, accurram. mortuus enim Babullius Cæsar, opinor, ex uncia: etsi nihil adhuc: sed Lepra ex triente. veretur autem ne non liceat tenere hereditatem, *ἀλόγως* omnino; sed veretur tamen. is igitur si accierit, accurram; sin minus, ³ antequam necesse erit. Tu Pollicem, cum poteris. ⁴ Laudationem Porciæ tibi misi correctam: ac eò properavi, ut si fortè aut Domitio filio, aut Bruto mitteretur, hæc mitteretur. id si tibi erit commo- dum, magnopere cures velim: & velim M. Varronis, & ⁵ Lollii mittas laudationem; Lollii utique. nam illam legi- volo tamen *regustare*. quædam enim vix mihi credo ⁶ legisse me.

CICERO ATTICO, S.

49

ATTCIÆ primùm salutem, quam equidem ruri esse arbitror. multam igitur salutem & Piliæ. De Tigellio, siquid novi: qui quidem, ut mihi Gallus Fabius scripsit, *μὲν μὲν ἀνὰ φέρει* mihi quandam iniquissimam, me Phameæ defuisse, cum ejus causam recepissem: quam quidem receperam contra pueros Octavios Cn. filios non libenter: sed & Phameæ causa volebam. erat enim, si meministi, in Consulatus petitione per te mihi pollicitus, si quid opus esset: quod ego perinde tuebar, ac si usus esset. is ad me venit, dixitque iudicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quo de Sestio nostro lege Pompeja in consilium iri necesse erat. scis enim dies illorum iudicio-

rum præstitutos fuisse. respondi non ignorare eum quid ego deberem Sestio: quem vellet, alium diem si summisset, me ei non defuturum. ita tum ille discessit iratus. puto me tibi narrasse. non laboravi scilicet, nec hominis alieni injustissimam iracundiam mihi curandum putavi. Gallo autem narravi, cum proximè Romæ fui, quid audissem; neque nominavi Balbum minorem. Habuit suum negotium Gallus, ut scribit. ⁸ ait illum, me *animi conscientia*, quòd Phameam destituissem, de se suspicari. quare tibi hæcenus mando, de illo nostro, si quid poteris exquiras: de me nequid labores. *EST BELLUM* aliquem libenter odisse; ⁹ est; ¹⁰ quemadmodum non omnibus fervire. etsi mehercule, ut tu intelligis, magis mihi isti serviunt, si observare fervire est.

CICERO ATTICO, S.

50

ADMONITUS quibusdam tuis litteris, ut ad Cæsarem Auberiores litteras ¹¹ mittere instituerem, cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se, & Oppium scripisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse; conscripsi de his ipsis libris epistolam Cæsari, quæ deferretur ad Dolabellam: sed ejus exemplum misi ad Oppium, & Balbum; scripsique ad eos, ut tum deferri ad Dolabellam juberent meas litteras, si ipsi exemplum probassent. ita mihi rescripserunt, nihil unquam se legisse melius, epistolamque meam iusserunt dari Dolabellæ. Vestorius ad me scripsit, ut juberem mancipio dari servo suo, pro mea parte, Heterojo cuidam fundum Brinnianum; ut ipse ei Puteolis rectè mancipio dare posset. eum servum, si tibi videbitur, ad me mittere. opinor enim ad te etiam scripisse Vestorium. De adventu Cæsaris idem, quod à te, mihi scriptum est ab Oppio, & Balbo. Miror te nihil- dum cum Tigellio, vel ut hoc ipsum, quantum acceperit: prorsus haveo scire, nec tamen flocci facio. ¹² Quæris quid cogitem de obviam itione; quid censes, nisi Asium? & quidem ad Murænam de hospitio scripseram: sed opinor cum Matio profectum. Salustius igitur urgebitur. Scripto jam superiore versiculo, Eros mihi dixit, sibi Murænam liberalissimè respondiisse. Eo igitur utamur. ¹³ nam Silius culcitra non habet. Dida autem, opinor, hospitibus totam villam concessit.

CICERO ATTICO, S.

51

AD Cæsarem quam misi epistolam, ejus exemplum fugit me tum tibi mittere; ¹⁴ nec id fuit quod suspicaris, ut me puderet tui, ne *ridiculè* hemicillus: nec mehercule scripsi aliter, ac si *παρὲς ἴσιν ὀργισθῆναι* que scriberem. bene enim existimo de illis libris, ut tibi coram. itaque scripsi, & *ἀνθ' ἀλακρότητας*, & tamen sic, ut nihil eum existimem lecturum libentiùs. De Attica nunc demum mihi est exploratum. itaque ei de integro gratulare. Tigellium totum mihi, & quidem quamprimùm. nam pendeo animi. ¹⁶ Narro tibi, Quintus cras. sed ad me, an ad te nescio. mi scripsit Romam viii. Kal. sed misi, qui invitaret: etsi hercle jam Romam veniendum est, ne ille antè advolet.

CICE-

1. *Agamemno, non ut venire.*] Ita restituit Victorius. prius decreat particula non.

2. *Tetigit aures nuntius, extemplo instituta omisi, ea que in manibus habebam, abjeci.*] Germanus, Lambinus, & Boius ita restituerunt ex mss. suis, Victorius ait tamen se verba hic restituta, aures nuntius, extemplo instituta, in nullo ms. reperisse ac proinde se rejicere. Kaërnus etiam quum hæc non agnosceret, existimavit verbum abjeci, supervacaneum esse. Bosius, nuntius, in, nuntius mutavit. Gulielm. in Plauti Cistellariam cap. 4. putabat hic versum esse veteris poetæ, sed verbis Ciceronis involutum;

Posteaquam abs te, *Agamemno, tetigit aures nuntius.*

3. *Antequam necesse erit.*] Vulg. *hand antequam necesse.*

4. *Laudationem.*] Hoc est alius epistolæ principium in vulgatis editionibus.

5. *Lollii.*] Vulg. *Ollii.*

6. *Legisse me.*] Vulg. pronomen, *me*, abest.

7. *Attica primum.*] Hæc epistola jungitur superioribus vulgò.

8. *Mi illum, me animi conscientia.*] Junius ex duobus mss. Pal.

legit, ait illum, *animi conscientia, &c.*

9. *Est; quemadmodum.*] Ita Bosius ex Decurt. vulgò *et quemadmodum*. Manutius delet particulam, *et*.

10. *Quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus fervire.*] Lamb. legit, *et quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus fervire.*

11. *Mittere instituerem.*] Bosius ex mss. suis. Codices formis impressi, *mitterem, institueram*. quam lectionem sequitur etiam Victorius.

12. *Quæris quid cogitem.*] Alia epistola vulgò est.

13. *Nam Silius.*] *Salustius* legendum videtur Manut. cum proximè dixerit, *Salustius igitur urgebitur, vel, ut robigue, Silius.*

14. *Ad Cæsarem.*] Hæc vulgò appinguntur superioribus.

15. *Nec fuit id quod suspicaris, ut me puderet tui, ne ridiculè hemicillus.*] Ex præscripto Decurt. hæc sunt, vulgò pro, *hemicillus, legitur, Micillus*. quidam libri habent, *ne ridiculè, &c.* Lamb. legit, *quod suspicaris quod ita scripserim; vel, quod suspicaris quod me pude- ret, &c.* Junius legit, *ne ridiculè: mihi cillus, &c.*

16. *Narro tibi.*] Prisci Bosii ita habent, vulg. *Narrabo tibi.*

52

CICERO ATTICO, S.

OHOSPITEM mihi tam gravem! ἀμείλιχον. fuit enim perjurcundè. sed cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cœnaturus ipse Cæsar esset, vacaret: quippe 1 hominum c10 c10. sanè sum commotus quid futurum esset postridie: ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit. castra in agro: villa defensa est. ille tertiis Saturnalibus apud Philippum 2 ad horam VII. nec quemquam admittit. rationes opinor cum Balbo. inde ambulavit in litore. 3 Post horam VIII. in balneum: 4 tum audivit de Mamurra: vulrum non mutavit: unctus est; accubuit; 5 ἐμελικὴν agebat. itaque & edit, & bibit ἀδιδως, & jucundè; opiparè sanè, & apparatè: nec id solùm,

6 sed bene cœcto, & condito sermone bono, & si queris, libenter. præterea tribus tricliniis accepti οἱ περὶ αὐτῶν valde copiosè. libertis minùs lautis, servisque nihil defuit. nam lautiores eleganter accepti. quid multa? homines vili sumus, 7 hospes tamen non is, cui diceret, amabo te, 8 eodem ad me cum revertère. semel satis est. ἀκιδάων εἰδὲν in sermone: φιλόλογοι multa. quid queris? delectatus est, & libenter fuit. Puteolis se ajebat unum diem fore, alterum ad Bajas. Habes hospitium, sive ἐπιστηθμίαν odiosam, mihi, 9 dixi, non molestam. Ego paullisper hic deinde in Tusculanum. Dolabellæ villam cum præteriret, omnis armatorum copia, dextra sinistra ad equum, nec usquam alibi. hoc ex Nicia.

1. *Hominum c10 c10.*] Hoc restituit Victorius. prius vulgatur, *hominum ccccm.*
 2. *Ad horam VII.*] Et hoc est è veteribus Victorii. antea legebatur, *ad IIX. Νῆσας.*
 3. *Post horam IIX.*] A Victor. est. prius habebatur, *post hæc, &c.*
 4. *Tum audivit de Mamurra, vulrum non mutavit.*] Lamb. & Bosius ex suis mss. restituerunt vocem *vultum.*
 5. *Εμελικὴν agebat.*] Egerat, Pantagathus.
 6. *Sed bene cœcto, & condito sermone bono, & si queris libenter.*] Pan-

tagathus, *sed bene cœcto conditoque sermone, bono & singulari accipere.* minus rectè. versus potius distinguendi erant *bene cœcto, & condito sermone bono, & si queris, libenti*, ut emendabat Gulielm.
 7. *Hospes tamen non is, cui diceret.*] Correxit hoc Victor. ex mss. antea enim legebatur, *hospes tamen novis qui diceret.*
 8. *Eodem ad me, cum revertere.*] Manutio supervacaneum videtur *ad me*, cum dixerit, *eodem.* Pantagathus legebatur, *eandem ad me quom revertere.*
 9. *Dixi.*] Vulgò, *dixi.*

M. TULLII CICERONIS
 EPISTOLARUM
 LIBER DECIMUS QUARTUS,
 AD
 ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

DIVERTI ad illum, de quo tecum mane. nihil perditus: explicari rem non posse. etenim si ille *tali ingenio* exitum non reperiebat, quis nunc reperiet? quid queris? periisse omnia ajebat, quod haud scio an ita sit: verùm ille gaudens: 1 affirmabatque minùs diebus xx. tumultum Gallicum: in sermonem se post Idus Mart. præterquam Lepidi, 2 venisse neminis: ad summam, non posse isthæc sic abire. 3 prudentem Oppium, qui nihilo minus illum desiderat; sed loquitur nihil, quod quemquam bonum offendat. sed hæc hæcenus. Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere. in his, de Sexto satisne certum; maximè autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere, MAGNI REFERT, HIC QUID VELIT. 4 SED QUIDQUID VOLT, VALDE VOLT: idque eum animadvertisse, 5 cum pro Dejotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum, & liberè dicere: atque etiam (ut enim quidque succurrit, libet scribere) proximè cum Sestii rogatu apud eum fuisset, expectaremque sedens quoad vocaret, dixisse eum, EGO DUBITEM QUIN SUMMO IN ODIO SIM, CUM M. CICERO

SEDEAT, NEC SUO COMMODO ME CONVENIRE POSSIT? ATQUI SI QUISQUAM EST FACILIS, HIC EST: TAMEN NON DUBITO, QUIN ME MALE ODERIT. Hæc & ejusmodi multa. Sed ad propositum. quidquid crit non modò magnum, sed etiam parvum scribes. equidem nihil intermittam.

CICERO ATTICO, S.

DUAS à te accepi epistolas heri. ex priorè theatrum, Publiumque cognovi; bona signa *consentientis multitudinis.* plausus verò L. Cassio datus, etiam facetus mihi quidem visus est. Altera epistola de Madaro scripta, apud quem nullum 5 Φαλάκρωμα: tu puta. 6 processi enim, sed minùs. diutiùs sermone enim sum retentus. Quod autem ad te scripseram, 7 obscure fortasse, id ejusmodi est; ajebat Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, cum expectarem sedens, dixisse: EGO NUNCTAM SIM STULTUS, UT HUNC IPSUM FACILEM HOMINEM, PUTEM MIHI ESSE AMICUM, CUM TAM-DIU SEDENS MEUM COMMODUM EXPECTET? Habes igitur Φαλάκρωμα inimicissimum otii, id est, Bruti. In Tusculanum hodie; Lanuvii cras; inde Asturæ cogitabam. Piliæ paratum est hospitium: sed vellem Atticam; (verùm tibi ignosco) quarum utique salutem.

CICE-

1. *Afirmabatque.*] Codices vulgati *affirmatque*, præsentem tempore: Scidæ & Tornæf. *affirmabatque*, quod melius convenit cum superioribus verbis, *reperiebat, & ajebat*; atque ita edidit Bosius.
 2. *Venisse neminis.*] Vulg. *venisse nemini.*
 3. *Sed, quicquid volt, valde volt.*] Perspicuè est in Decart. & Tornæf. *volt*: quos, quo minus sequeretur Bosius nulla causâ fuit; quamquam non improbat vulgatam lectionem *vult*.
 4. *Cum pro Dejotaro Niceæ dixerit.*] Diceret, Longolii liber quod

Ursino magis placet.
 5. *Φαλάκρωμα: tu puta.*] Editiones vulgatæ *σάλκρωμα, πικρῶτα.* Bosius ex Decurt. *φαλάκρωμα: tu puta.*
 6. *Processi enim, sed minus. diutiùs sermone enim sum retentus.*] Ita Bosius ex omnibus mss. suis & ex prima editione Victor. vulg. *processi enim, sed minus diu: sermone enim, &c.*
 7. *Obscure fortasse.*] Ita reposuit Victor. ut etiam Germani adnotarant, pro, *obsécro fortasse*, quod antea legebatur.
 Yyyyy 2

CICERO ATTICO, S.

3 **T**RANQUILLÆ tuæ quidem litteræ, quod utinam diutius. nam Matus posse negabat. Ecce autem fructores nostri ad frumentum profecti, cum inanes rediissent, rumorem afferunt magnum, Romæ domum ad Antonium frumentum omne portari: *πρωτόν* certè: scripsisses enim. ² Corumbus Balbi nullus adhuc; & mihi notum nomen. Bellus enim esse dicitur architectus. Ad obfigmandum tu adhibitus non sine causa videris. volunt enim nos ita putare. nescio cur non animo quoque sentiant. sed quid hæc ad nos? odorare tamen Antonii *Ἀθήσεων*: quem quidem ego *epistularum* magis arbitror rationem habere, quam quidquam mali cogitare. Tu, si quid pragmaticon habes, scribe: sin minus, populi *ἐπισημοσίαν*, & mimorum dicta perfero. Piliæ, & Atticæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

4 **N**UNC quid putas me Lanuvii? at ego te istic quotidie aliquid novi suspicor. tument negotia. nam cum Matus, quid censes ceteros? equidem doleo, quod nunquam in ulla civitate accidit, non unà cum *libertate* *Rempubl.* recuperatam. horribile est quæ loquantur, quæ minuentur; ac vereor Gallica etiam bella; ipse Sextus quò evadat. sed omnia licet concurrant, Idus Martiæ consolantur. nostri autem *ἥρωες* ⁴ quod per ipsos confici potuit, gloriosissimè & magnificentissimè confecerunt. reliquæ res, opes & copias desiderant, quas nullas habemus. Hæc ego ad te, ut si quid novi (nam quotidie aliquid expecto) confestum ad me: & si novi nihil, nostro more tamen ne patiamur admitteri litterulas. equidem non committam.

CICERO ATTICO, S.

5 **S**PERO tibi jam esse ut volumus; ⁵ quoniam quidem *ἡσίοπας*, ⁶ cum leviter commotus esses: sed tamen velim scire quid agas. Signa bella, quòd Calvena molestè fert, se suspectum esse Bruto. illa signa non bona, si cum signis legiones veniunt è Gallia. quid tu illas putas, quæ fuerunt in Hispania, nonne idem postulaturas? ⁷ quid, quas Annius transportavit? Caninium volui, sed *μηκενικόν ἀμάρτημα*. ⁸ A Balneatore *Φυρμός πολὺς*. nam ista quidem Cæsaris libertorum conjuratio facilè opprimetur, si recta saperet Antonius. Meam *stultam verecundiam*, ⁹ qui legari noluerim ante res prolatas, ne deserere viderer hunc rerum tumorem; ¹⁰ cui certè si possem mederi, deesse

non deberem. sed vides magistratus, si quidem illi magistratus: vides tamen tyranni *satellites* in imperiis; vides ejusdem exercitus; vides in latere veteranos; ¹¹ quæ sunt *εὐεπισία* omnia: eos autem qui orbis terræ custodiis non modò septi, ¹² verumetiam vagi esse debebant, ¹³ tantum non laudari, atque amari, sed parietibus contineri. atqui illi quoquo modo beati; *civitas misera*. Sed velim scire quid adventus Octavii. nam qui concursus ad eum, num quæ *νεωπερισμῶ* suspicio. non puto equidem: sed tamen quidquid est, scire cupio. Hæc scripsi ad te proficiscens Astura 11. Idus.

CICERO ATTICO, S.

6 **P**RIDIE Idus Fundis accepi tuas litteras cenans. primum igitur melius esse: deinde meliora te nuntiare. odiosa illa enim fuerant, legiones venire. ¹⁴ Nam de Octavio fusque deque. expecto quid de Mario: quem quidem ego sublatum rebar à Cæsare. Antonii colloquium cum Heroibus nostris pro re nata non incommodum. sed tamen adhuc me nihil delectat præter Idus Mart. nam, ¹⁵ quoniam Fundis sum cum Ligure nostro, discredior, Sestulii fundum à verberone Curtilio possideri: quod cum dico, de toto genere dico. QUID ENIM miserius, quàm ea nos tueri, propter quæ illum oderamus? Etiamne Coss. & Tribunos pleb. in biennium, quos ille voluit? nullo modo reperio quemadmodum possim *πολιτευεσθαι*. nihil enim tam *πόλιον* quàm ¹⁶ *τυραννοκτίνας* in cælo esse, tyranni facta defendi. sed vides Coss. vides reliquos magistratus, si isti magistratus: vides languorem bonorum. exultant lætitia in municipiis. dici enim non potest ¹⁷ quanto opere gaudeant, ut ad me concurrant, ut audire cupiant ¹⁸ verba mea ea de re; nec ulla interea decreta. sic enim *πεπολιτῶμεθα*, ut victos metueremus. Hæc ad te scripsi apposita secundæ mensæ: plura, & *πολιτικώτερα* postea: & tu, quid agas, quidque agatur.

CICERO ATTICO, S.

7 **P**OSTRIDIE Idus ¹⁹ Paulum in Cajeta vidi. ²⁰ is mihi de Mario & de Rep. alia quædam sanè pessima. à te scilicet nihil: nemo enim meorum. sed Brutum nostrum audio visum sub Lanuvio. ubi tandem est futurus? nam cum reliqua, tum de hoc scire haveo omnia. Ego è Formiano exiens XVI. KAL. ut inde altero die in Puteolanum, scripsi hæc. A Cicerone mihi litteræ sanè ²¹ *πεπινωμέναι*, & bene longæ. cetera autem vel fingi possunt: *πῖν* litterarum

1. Tranquille tuæ quidem litteræ.] Ita Faërnus, ex antiquo libro.

2. Corumbus Balbi nullus adhuc.] Sic vetustiores habere codices, & Germanos adnotasse, testis est Victorius. antea legebatur, *Torumbus*.

3. Nunc quid putas.] Quidam, *nunquid putas*; quod probat Lambinus.

4. Quod per ipsos.] Vulg. *per se ipsos*.

5. Quoniam quidem *ἡσίοπας*.] Mirè consentiebant antiqui Bosii in hac lectione referenda, quoniam quidem *ἡσίοπας*, quos lubens sequutus est; idque probantibus Lambino, & Turnebo, ex Tornæs. prius legebatur, *ἡσίοπας*, idque ita restituerant Germani, consentiente Victorio; cum antea inane spatium relinqueretur.

6. Cum leviter.] Vulg. *quàm leviter*.

7. Quid quas Annius transportavit?] Ita mss. Pall. vulg. *quid eas, quas Antonius transportavit*.

8. Balneator *φύρμος πολὺς*.] Bosius excudendum curavit, à Balneatore ut erat in omnibus suis: vulg. *ab aleatore*, quod in cunctis & impressis & mss. codicibus quos vidit fuisse refert Vict. exceptis Germ. qui, Balneatore, habent.

9. Qui legari noluerim ante res prolatas.] Sic mss. omnes Pal. vulg. qui legari noluerim auctores præclaros

10. Cui certè si possem mederi, deesse non deberem.] Vict. ita castigavit, cum prius legeretur, *odisse non debere*.

11. Quæ sunt *εὐεπισία* omnia: eos autem.] Vulg. *quæ sunt εὐεπισία*. Eos autem.

12. Verum etiam vagi esse debebant.] Veram & certam hic esse Manut. conjecturam, declarat hæc scriptura Decurt. *vagisse*, ubi ommissa tantum est una littera; scribi enim debuit, *vagi esse*, ut coniecerat Manut. In Tornæs. aliquantò depravatus est, *magisse*. prius legebatur, *magni debebant esse*, quod non placebat Manut.

Bessaron. liber, *magis debebant*.

13. Tantum non.] Rectè Decurtatus *tantum non*, & mox, *atqui*, quo modo edidit Bosius.

14. De Octavio, fusque deque.] Lectio hæc, quam Germani animadvertenter, Victorianorum mss. auctoritate confirmatur. antea legebatur, *Nam de Octavio scis quæ expecto*.

15. Quoniam Fundis sum, cum Ligure nostro, discredior, Sestulii fundum, &c.] Victorius ex antiquis exemplaribus sic reposuit, cum antea legeretur, *quoniam Fundis sum cum Ligure nostro struatore*.

16. *Τυραννοκτίνας* in cælo esse.] Dausqueius v. cl. putat deesse negationem, *non in cælo*, &c. aut scribendum *in salo esse*. sed prior lectio ei præstabilior. Grut. vetit nos discedere a vulgato; tantum in qua nihil sit absurdi; imò quæ auctori contraria sit futura, addita negativa; ut liquet ex variis earum Epistolarum locis & orationibus Philippicis. cum enim approbatur nex tyranni, improbantur item ejus facta, scripta, dicta, promissa, populo odiosa.

17. Quanto opere.] Vulg. *quantopers*.

18. Verba mea ea de re.] Edidit Bosius ut erat in Scidis, *ea de re*.

19. Paulum in Cajeta vidi.] Victorius in postrema editione scripsit, *in Cajetano*, sed veteres Bosii, *in Cajeta*: vulg. *Paulum Cajeta*.

20. Is mihi de Mario.] Ita Victorius ex mss. pro *Matio*, quod antea legebatur.

21. A Cicerone mihi litteræ *πεπινωμέναι* & bene longæ.] *Εμπινῶς* & *εὐπινῶς* politus in veteribus Glossis exponitur. eujus contrarium *ἄπινῶς*, de indocto, rudi, &c. Inde etiam *τὸν πινῶν*, de nitore & elegantia stili bene tubacti & exercitati usurparunt. Ex eo *εὐπινῶς*, pro nitido & eleganti. Sic Epist. vi. lib. 12. & lib. 15. Ep. 17. & lib.

rarum significat doctiorem. nunc magnopere à te peto, de quo sum nuper tecum locutus, ut videas nequid ei desit. id cum ad officium nostrum pertinet, tum ad existimationem, & dignitatem: quod idem intellexi tibi videri omnino. ¹ Si *ἀγών* est, volo mense Quintili in Græciam. sint omnia faciliora. sed cum sint ea tempora, ut certi nihil esse possit, quid *honestum* mihi sit, quid liceat, quid expediat; quæso da operam, ut illum quam honestissime copiosissimeque tueamur. hæc & cetera, quæ ad nos pertinebunt, ut soles, cogitabis: ad meque aut quod ad rem pertineat; aut, si nihil erit, quod in buccam venerit, scribes.

CICERO ATTICO, S.

8 TU me jam rebare, cum scribebas, ² in Actis esse nostris: & ego accepi XVII. KAL. in diversorio Sinueffano tuas litteras. De Mario probe: etsi doleo L. Crassi nepotem. optimè tam etiam Bruto nostro probari Antonium. nam quod ³ Juniam scribis moderatè, & amicè scriptas litteras atulisse, mihi Paullus dedit ad se à fratre missas: quibus in extremis erat, sibi insidias ferri; se id certis auctoribus comperisse. hoc nec mihi placebat, & multo illi minus. Reginæ fuga mihi non molesta. sed Clodia quid egerit, scribes ad me velim. De Byzantiis curabis, ut cetera; & Pelopem ⁴ ad te arcesses. Ego, ut postulas, Bajana negotia, chorumque illum, de quo scire vis, cum perspexero, tum scribam; ne quid ignorem. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, vehementer expecto. ea scilicet tu declarabis, qui cetera. Nauseolam tibi tum causam otii dedisse facilè patiebar. videbar enim mihi legenti tuas litteras requiescere paulisper. De Bruto semper ad me omnia perscribito, ubi sit, quid cogitet: quem quidem ego spero jam tuò *vel solum* tota urbe vagari posse. verumtamen.

CICERO ATTICO, S.

9 **5** DE Rep. multa cognovi ex tuis litteris, quas quidem multijuges accepi uno tempore à Vestorii liberto. ad ea autem quæ requiris, brevi respondebo. Primum vehementer me Cluviana delectant. Sed quod quæris quid accesserit Chrysiptum, tabernæ mihi dux corruerunt, reliquæque rimas agunt, itaque non solum inquilini, sed *mures* etiam migraverunt. hanc ceteri calamitatem vocant: ego ne incommodum quidem. ô Socrates, & Socratici viri! numquam vobis gratiam referam. **DI I IMMORTALES**, quam mihi ista pro nihilo! sed tamen ea ratio ædificandi initur, consiliario quidem, & auctore Vestorio, ut hoc *dammum questuosum* sit. Hic turba magna est, eritque, ut audio, major. Duo quidem quasi designati coss. ô **DI I BONI!** **VIVIT** tyrannis, Tyrannus occidit? ejus interfecti morte lætamur, cujus facta defendimus? itaque quàm feverè nos M. Curtius accusat; ut pudeat vivere: neque in-

juria. nam mori millies præstitit. quàm hæc pati, quæ mihi videntur habitura etiam vetustatem. & Balbus hic est, multumque mecum: ad quem à Vetere litteræ datæ pridie KAL. Januar. ⁶ cum à se Cæcilius circumfederetur, & jam teneretur; venisse cum maximis copiis Pacorum Partum: ita sibi esse eum ereptum, multis suis amissis: in qua re accusat Volcatium. ita mihi videtur bellum illud instare. sed Dolabella, & Nicias viderint. idem Balbus meliora de Gallia XXI. die litteras habebat; Germanos, illaque nationes re audita de Cæsare, Legatos misisse ad Aurelium, qui est prepositus ab Hirtio, se, quod imperatum esset, esse facturos. quid quæris? omnia plena pacis, aliter ac mihi Calvena dixerat.

CICERO ATTICO, S.

10 **I**TANE vero? hoc meus, & tuus Brutus egit ut Lænuvii esset? ut Trebonius itineribus de viis proficisceretur in provinciam? ut omnia facta, scripta, dicta, promissa, cogitata Cæsaribus *plus valerent*, quàm si ipse viveret? ⁷ meministi me clamare, illo ipso primo Capitolino die, Senatum in Capitolium à Prætoribus vocari? dii immortales, quæ tum opera effici poterant, lætantibus omnibus bonis, etiam set bonis, fractis latronibus? Liberalia tu accusas. quid fieri tum potuit? jacta pridem perieramus. meministine te clamare, *causam periisse*, si funere elatus esset? at ille etiam in foro combustus, laudatusque miserabiliter: serivique, & egentes in tecta nostra ⁸ cum facibus immissi. quæ deinde? ut audeant dicere, **TU NE CONTRA CÆSARIS NUTUM?** hæc & alia ferre non possum. itaque *γλυπτός τις* cogito. Tua tamen *ὑπνύμι* ⁹ nausea jam ne planè abiit? mihi quidem ex tuis litteris conjectanti ita videbatur. ⁹ redeo ad Tebassos, Scevas, Frangones. hos tu existimas confidere se illa habituros, *stantibus nobis?* in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores? at ego cum tibi de Curtilio scripsi, Sestulianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messalla, de Planco, de Postumio, de genere toto. meliùs fuit periisse illo interfecto, quod numquam accidisset, quàm hæc videre. Octavius Neapolim venit XIII. KAL. ibi eum Balbus mane postridiè; eodemque die mecum in Cumano, illum hereditatem aditurum. sed, ut scribis, ¹⁰ *ῥοιζοθεμιν* magnam cum Antonio. Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritque curæ. ¹¹ Quod quæris, jamne ad centena Cluvianum: adventare videret: sed primo anno LXXX. detersimus. Q. pater ad me gravia de filio, ¹² maximè quòd matri nunc indulgeat, cui antea bene merenti fuerit inimicus. ardenteis in cum litteras ad me misit. ille autem quid agat, si scis, neque dum Roma es profectus, scribes ad me velim; & hercule, si quid aliud. vehementer delector tuis litteris.

CICE-

lib. eodem Epist. 16. quibus omnibus locis *ὑπνύμι* & *περινομήνιον*, *squalorem vetustatis redolens*, interpretantur viri docti; sed illi errant. nam nihil aliud illis vocibus propriè significatur quam quod oleo palæstrico unctum ac nitidum est. hinc ad orationem translata sunt, quæ tum *ὑπνύμι* & *περινομήνιον* dicitur, quum inulto quasi sanguine & succo palæstrico florida, colorem quemdam virilem, nitoremque multa arte & exercitio quæstum præfert, qualis in corporibus exercitatis, quæque solem & oleum imbibierunt, cernitur. Nam quemadmodum mollia & delicata atque in umbra educata corpora, fortibus & robustis atque exercitatione multa firmatis & coloratis opponitur; sic oratio *ὑπνύμι* τῆ ῥωσική καὶ μαλακή. *Salmas. Περινομήνιον*.] Sic legendum & ita scriptum esse, in codicibus Memm. & Fornes. asserit Lambinus, eamque scripturam & Corradus notat. Victorius auctoritate miss. pro *περινομήνιον*, quod & etiamnum in vulgatis editionibus legitur substituit *περινομήνιον*. receptam tuetur Danſquetius.

1. *Si ὑγών est, volo mense Quintili in Græciam.*] Scidæ, *si ago est*: unde Bosius conjicit, *si ὑγών est*. Lamb. legit, *omnino legatus volo mense Quintili in Græciam.* vulg. *si ergo est, &c.*

2. *In actis esse nostris.*] Vulg. *in agris esse nostris.*

3. *Juniam scribis.*] Vulg. *Cluvianam.*

4. *Ad te arcesses.*] Bosii miss. *arcesses*, ut temporis ejusdem sit, cujus verbum quod antecedit, *curabis*.

5. *De Rep.*] Duo hæc vocabula superiori appinguntur epistolæ in vulgata editione.

6. *Cum à se Cæcilius circumfederetur.*] Pro, *Catilius*, quod antea legebatur, *Cæcilius* restituit Victorius.

7. *Meministi me clamare.*] Ita Faërnus & Ant. Augustinus: vulg. *meministine clamare.*

8. *Cum facibus.*] Vulg. *cum fascibus.*

9. *Redeo ad Tebassos, Scevas, Frangones.*] Hanc lectionem ex antiquis exemplaribus eruit Victorius. Junius ex miss. Pal. *Redeo ad te: Bassos, Scevas, Frangones.* Beatus Rhenanus lib. 11. *Rerum Germanicarum* indicat fuisse in mf. Laurishemensi; *Redeo ad te Bassos, Scevas, Frangones;* ex quibus fingerbat, *Redeo ad Betasios, Atuas, Vangones.*

10. *ῥοιζοθεμιν.*] Veteres libri sic referunt **PIZOΘEMIN**: Victor. edidit *ῥοιζοθεμιν*, ut Bos. scribendum potius videatur *ῥοιζοθεμιν*; cum tamen propius ad veterem scripturam accedens reponendum censet *ῥοιζοθεμιν*; facile enim librarius alteram litteram omisit, qua diphthongus constabatur. Victorii lectionem sequitur vulgata editio. Junius ex conjectura *ῥοιζοθεμιν*.

11. *Quod quæris.*] Vulg. *quid quæris?*

12. *Maximè quòd matri nunc.*] Junius ex miss. *matri quod maximè nunc.*

CICERO ATTICO S.

NUDRUS tertius dedi ad te epistolam longiorem : nunc ad ea, quæ proximè. ¹ Velim mehercule, Asturæ Brutus. ἀγλασίαν istorum scribis. an censebas aliter? equidem etiam majora exspecto. cūm equidem concionem lego, DE TANTO VIRO, DE CLARISSIMO CIVI, ferre non queo: etsi ista jam ad risum. sed memento: sic aliter consuetudo perditarum concionum; ut nostri illi, non heroes, sed dii, futuri quidem in gloria sempiterna sint, ² sed non sine invidia, ne sine periculo quidem. verūm illis magna consolatio, conscientia maximi & clarissimi facti: nobis quæ? qui interfecto rege, liberi non fumus? sed hæc fortuna viderit, quoniam ratio non gubernat. De Cicerone, quæ scribis, jucunda mihi sunt: velim, sint prospera. quod verò curæ tibi est, ut ei suppeditetur ad usum, & cultum copiosè, per mihi gratum est; idque ut facias, te etiam rogo. De Buthrotiis, & tu rectè cogitas, & ego non dimitto istam curam. suscipiam omnem etiam actionem; quam video quotidie faciliorem. De Cluniano, quoniam in re mea me ipsum diligentia vincis, res ad centena perducitur. ³ ruina rem non fecit deteriolem, haud scio an jam fructuosiore. Hic mecum Balbus, Hirtius, Pansa. modò venit Octavius, & quidem in proximam villam Philippi, mihi torus deditus. Lentulus Spinther hodie apud me: cras manè vadit.

CICERO ATTICO, S.

OMNI Attice, vereor, ne nobis Idus Mart. nihil dederint præter lætitiā, & ⁴ odii pœnam ac doloris. quæ mihi istinc afferuntur? quæ hic video? ἀ πράξεως καλῆς μὲν, ἀτελῆς δὲ. Scis quam diligam Siculos, & quā illam clientelam honestam judicem. multa illis Cæsar, neque me invito: etsi Latinitas erat non ferenda: ⁵ verumtamen. ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia, fixit legem, à Dictatore comitiis latam, qua Siculi cives Romani: cujus rei, vivo illo, mentio nulla. Quid? Dejotari nostri causa non similis? dignus ille quidem omni regno, sed non per Fulviam. sexcenta similia. ⁶ verum illuc referor: tam claram, tamque testatam rem, tamque justam Buthrotiam non tenebimus aliqua ex parte? & eo quidem magis, quo iste plura? Nobiscum hic perhonorificè, & amice Octavius: quem quidem sui Cæsarem salutabat, Philippus non: iraque ne nos quidem: quem nego posse bonum civem: ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur. ⁷ negan? hæc ferri posse? quid censes, cūm Romam puer venerit, ubi nostri liberatores tuti esse non possunt? qui quidem semper erunt clari, & conscientia verò facti sui etiam beati. sed nos, nisi me fallit, jacebimus. itaque exire haveo, *ubi nec Pelopidarum*, inquit. haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coegerunt; ut ne apud aquas quidem acquiescere liceret. sed hoc meæ nimix facilitatis. nam id erat quondam quasi necesse: nunc, ⁸ quoquo modo se res habet, non est item. Quā dudum nihil habeo quod ad te scribam: scribo tamen, non ut delectem his litteris, sed ut eliciam tuas. tu, si quid erit de ceteris; de Bruto utique, quidquid. Hæc conscripsi x. Kal.

accubans apud Vestorium, hominem remotum à dialecticis, in arithmeticis fatis exercitatum

CICERO ATTICO, S.

SEPTIMO denique die literæ mihi reddite sunt, quæ erant à te xiiii Kal. datæ: quibus quaris, atque etiam me ipsum nescire arbitraris, utrum magis tumulis prospectuque, an ambulatione ἀλιτενῆ delecter. est mehercule, ut dicis, utriusque loci tanta amœnitas, ut dubitem, utra anteponenda sit.

— ἀλλ' ὁδοῦτος ἐπιρροῖτ' ἔργα μέμηλεν.

Ἀλλὰ λίλυ μέγα πῆμα, διοτρεφεῖς, εἰσορῶντες Δείδμεν. ἐν ὁδοῖ δὲ σαωσέμεν, ἢ δῖπολέοδ.

quamvis enim tu magna, & mihi jucunda scripseris de D. Bruti adventu ad suas legiones; in quos spem maximam video: tamen, si est bellum civile futurum, quod certè erit, si Sextus in armis permanebit, quem permanfurum esse ⁹ certè scio, quid nobis faciendum est, ignoro. neque enim jam licebit, quod Cæsaris bello licuit, neque huc, neque illuc. quemcumque enim hæc pars perditorum lætatum morte Cæsaris putabit, (læticiam autem apertissime tullimus omnes) hunc in hostium numero habebit: quæ res ad cædem maximam spectat. restat, ut in castra Sexti, aut, si fortè, Bruti nos conferamus. res odiosa & aliena nostris ætatibus, & incerto exitu belli: & nescio quo pacto tibi ego possim, mihi tu dicere,

Τέκνον ἐμὸν οὔτοι δέδοται πολεμῆϊα ἔργα,

Ἀλλὰ σὺ γ' ἰμερῶντα μετέρχεο ἔργα λόγιο.

sed hæc fors viderit, ea, quæ talibus in rebus plus, quā ratio potest. nos autem id videamus, quod in nobis ipsis esse debet, ut, quidquid acciderit, fortiter & sapienter feramus, & accidisse hominibus meminerimus; nosque cum multum litteræ, tum non minimum Idus quoque Mart. consolentur. suscipe nunc meam deliberationem, qua sollicitor: ita multa veniunt in mentem in utramque partem. ¹¹ proficiscor, ut constitueram, legatus in Græciam? cædis impendentis periculum non nihil vitare videor, sed casurus in aliquam vituperationem, quòd Reip. defuerim tam gravi tempore. ¹² sin autem mansero, fore me quidem video in discrimine; sed accidere posse suspicor, ut prodesse possim Reip. Jam illa consilia privata sunt, quòd sentio valde esse utile ad confirmationem Ciceronis, me illuc venire: nec alia causa professionis mihi ulla fuit tum cūm consilium cepi legari ad Cæsarem. tota igitur hac de re, ut soles, si quid ad me pertinere putas, cogitabis. Redeo nunc ad epistolam tuam. scribis enim esse rumores, me, ad lacum quod habeo, venditurum: minusculam verò villam utique Quinto traditurum, vel impenso pretio, quòd introducatur, ut tibi Q. filius dixerit, dotata Aquillia: ego verò de venditione nihil cogito, nisi quid, quod magis me delectet, invenero. Quintus autem de emendo nihil curat hoc tempore. fati enim torquetur debitione dotis: in qua ¹³ mirificas Egnatio gratias agit. à ducenda autem uxore sic abhorret, ut libero lectulo neget esse quidquam jucundius. Sed

1. Velim mehercule.] Vulg. mehercle.

2. Ruina rem non fecit.] Viçtor. ex antiquis codicibus, in quibus erat, *ruina*, legendum coniecit, *ruina*, prius legebatur, *nam*.

3. Sed non sine invidia, ne sine periculo quidem.] Integrior est scriptura veterum codicum, quā public. editionum, ideò ex illorum fide sic edidit Bosius: vulgò tria illa verba defunt.

4. Et odii pœnam ac doloris.] Viçtor. edidit: odii plenam, quam lectionem cūm multis de causis non probat Bosius, tum quòd in Decurt. Tornæf. & Crusell. perspicuè exaratum est odii pœnam; quam lectionem retinet item Lamb.

5. Verumtamen. ecce autem Antonius.] Hoc ordine restituit hæc vocabula Viçtor. antea legebatur *verumtamen autem ecce*.

6. Verum illuc referor.] Lamb. forte legendum dicit, *verum me illuc refero*; vel ut vulgò, *verum illuc refero*, ut subaudiatur, *hæc quæ dixi*.

7. Negan? hæc ferri posse.] Tornæf. & Crusell. negant, scripsit Bosius, *negan?*, id est, *negas-ne*. vulg. *negant hæc ferri posse*; quod retinet Junius.

8. Quoquo modo se res habet, non est item. Quam dudum nihil habeo, etc.] Vulg. aliter distinguit, *quoquo modo se res habet. non est item, quam dudum. Nihil habeo*.

9. An in ambulatione ἀλιτενῆ.] Hoc vocabulum Germani & Viçtor. ex suis codicibus & in sequentes Græcos versus primi restituerunt.

10. Certè scio.] Vulg. certè scio.

11. Proficiscor ut constitueram legatus in Græciam?] Hæc cum intertatione legenda Bosius asserit.

12. Sin autem mansero, fore me quidem video in discrimine.] Eandem scripturam referunt Decurt. & Crusell. quā & Tornæfianus: ex cujus fide Lamb. jam dudum docuit ita legendum esse, *fore me quidem video in discrimine*. vulg. *sin autem mansero: equidem video in discrimine*.

13. Mirificas Egnatio.] Editio Viçtoriana, *mirificas Q. Egnatio*. Decurt. *mirificas sub Q. Egnatio*; sed id tamquam glossema reputat Bosius.

Sed hæc quoque hætenus. redeo enim ad miseram, seu nullam potius Remp. M. Antonius ad me scripsit de restitutione Sex. Clodii: quàm honorificè, quod ad me attinet, ex ipsius litteris cognosces; (misi enim tibi exemplum) quam dissolutè, quam turpiter, quamque ita perniciosè, ut non numquam Cæsar desiderandus esse videatur, facilè existimabis. quæ enim Cæsar numquam neque fecisset, neque passus esset, ea nunc ex falsis ejus commentariis proferuntur. ego autem Antonio facillimum me præbui. et enim ille quoniam semel induxit animum sibi licere quod vellet, fecisset nihilo minus me invito. itaque mearum quoque litterarum misi tibi exemplum.

ANTONIUS CONSUL S. D. M. CICERONI.

OCCUPATIONIBUS est factum meum, & subita tua professione, ne tecum coram de hac re agerem. ¹ quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit apud te. quod si bonitas tua responderit iudicio meo, quod semper habui de te, gaudebo. A Casare petii, ut Sext. Clodium restitueret: impetravi. erat mihi in animo etiam tum sic uti beneficio ejus, si tu concessisses. quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat. quod si duriorem te ejus misera, & afflictæ fortuna præbes; non contendam ego adversus te. quamquam videor debere tueri commentarium Casaris. sed mehercule, si humaniter, & sapienter, & amabilius in me cogitare vis, facilius profectò te præbebis: & voles P. Clodium, in optimis spe puerum repositum, existimare, non te insectatum esse, cum potueris, amicos paternos. patere, obsecro te, pro Rep. videri gessisse similitatem cum patre ejus. non contempseris hanc familiaritatem. **HONESTIUS** enim, & libentius deponimus inimicitias Reip. nomine susceptas, quàm contumacia. Me deinde sine ad hanc opinionem jam nunc dirigere puerum, & tenero animo ejus persuadere, non esse tradendas posteris inimicitias. quamquam, tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse certum habeo: tamen arbitror malle te quietam senectutem, & honorificam potius agere, quam sollicitam. Postremo meo jure te hoc beneficium rogo. nihil enim non tua causa feci. Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum: ut intelligas, quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas.

CICERO ANTONIO COS. S.

QUOD mecum per litteras agis, unam ob causam mallet coram egisse. non enim solum ex oratione, sed etiam ex vultu, & oculo, & fronte (ut ajunt) meum erga te amorem perspicere potuisses. nam cum te semper amavi, primum tuo studio, post etiam beneficio provocatus; tum hu temporibus. Resp. te mihi ita commendavit, ut cariorem habeam neminem. littera verò tua, ² cum amantissimè, tum honorificentissimè scripta, sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viaerer, sed accipere a te, ita petente, ut inimicum meum, necessarium tuum, me invito servare nolles, cum id nullo negotio facere posses. Ego verò tibi istuc, mi Antoni, remitto; atque ita, ut me à te, cum his verbis scripseris, liberalissimè atque honorificentissimè tractatum existimem: idque cum totum, quoquo modo se res haberet, tibi dandum putarem. tum do etiam humanitati & naturæ meæ. nihil enim umquam non modò a erbum in me fuit, sed ne paullo quidem tristius, aut severius, quàm necessitas Reip. postulavit. Accedit, ut ne in ipsum quidem Clodium meum insigne odium fuerit umquam: semperque ita statui, **NON ESSE INSECTANDOS INIMICORUM AMICOS**, præsertim humiliores; nec hu præsidus nosmet ipsos esse spoliandos. Nam de puero Clodio tuas ³ partes esse arbitror, ut ejus animum, tenerum, quemadmodum scribis, his opinionibus imbuas, ut ne quas inimicitias residere in familiaribus nostris arbitretur. contendi cum P. Clodio, cum ego pu-

blicam causam, ille suam defenderet. nostras concertationes Resp. dyjudicavit. si viveret, mihi cum illo nulla contentio jam maneret. Quare, quoniam hoc à me sic peti, ut, que tua potestas est, ea neget te me invito usurum; puero quoque hoc à me dabo, & si tibi videbitur: non quo aut atas nostra, ab illius atate quidquam debeat periculi suspicari, aut dignitas mea ullam contentionem extimescat: sed ut nosmet ipsi inter nos conjunctiores simus, quam adhuc fuimus. interpellantibus enim hu inimicitias, animum tuum mihi magis paruit, quam domus. Sed hæc hætenus. illud extremum; ego, que te velle, quaque ad te pertinere arbitror, semper sine ulla dubitatione summo studio faciam. hoc velim tibi penitus persuadere.

CICERO ATTICO S.

ITERANDUM eadem ista mihi. coronatus Quintus noster Parilibus? Parilibus? solusne? et si addis Lamiam: quod demiror equidem: sed scire cupio, qui fuerunt alii: quamquam satis scio, nisi improbum neminem. explanabis igitur hoc diligentius. ego autem casu cum dedissem ad te litteras vi. Kalend. satis multis verbis, tribus fere horis post accipit tuas, & magni quidem ponderis. itaque joca tua plena facetiarum, ⁵ de hæresi Vestorina, & ⁶ de Phario nummo more Puteolano, risisse me satis, nihil est necesse scribere. *πλιτικώτερη* illa videamus. Ita Brutos Cassiumque defendis, quasi eos ego reprehendam: quos satis laudare non possum. rerum ego vitia collegi, non hominum. sublato enim tyranno, tyrannida manere video. nam quæ ille facturus non fuit, ea fiunt, ut de Clodio: de quo mihi exploratum est, illum non modò non facturum, sed etiam ne passurum quidem fuisse. sequetur Rufio Vestorianus, Victor numquam scriptus, ceteri, quis non? cui servire ipsi non potuimus, ejus libellis paremus. Nam Liberalibus quis potuit in Senatum non venire? fac id potuisse aliquo modo: num, etiam cum venissemus, liberè potuimus sententiam dicere? nonne omni ratione veterani, qui armati aderant, cum præsidii nos nihil haberemus, defendendi fuerunt? illam sessionem Capitolinam mihi non placuisse, tu testis es. quid ergo? ista culpa Brutorum? minimè illorum quidem; sed aliorum brutorum; qui se cautos, ac sapientes putant: quibus satis fuit lætari; non nullis, etiam gratulari; nullis, permanere. sed præterita omittamus: istos omni cura præsidioque tueamur; & quemadmodum tu præcipis, contenti Idibus Mart. simus: quæ quidem nostris amicis, divinis viris, aditum ad calum dederunt, libertatem populo Romano non dederunt. Recordare tua. nonne meministi clamare te, omnia periis, si ille funere elatus esset? sapienter id quidem. itaque ex eo quæ manarint, vides. Quæ scribis Kalendis Junius Antonium de provinciis relaturum, ut & ipse Gallias habeat, & utrisque dies prorogerur: licebitne decerni liberè? si licuerit; libertatem esse recuperatam lætabor: si non licuerit; quid mihi attulerit ista domini mutatio præter lætitiā, quam oculis cepi justo interitu tyranni? Rapinas scribis ad Opis fieri: quas nos quoque tum videbamus. ne nos & liberati ab egregiis viris, nec liberi sumus. ita laus illorum est, culpa nostra. & hortaris me, ut historias scribam? ut colligam tanta eorum scelera, à quibus etiam nunc obsidemur? poterrone eos ipsos non laudare, qui te obsignatorem adhibuerunt? nec mehercule me raudusculum movet: sed homines benivolos, qualescunque sunt. grave est insequi contumelia. sed de omnibus meis consiliis, ut scribis, existimo exploratius nos ad Kalendas Junias statuere posse: ad quas adero; & omni ope, atque opera enitar, adjuvante me scilicet auctoritate tua, & gratia, & summa æquitate causæ,

1. Quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit.] Sic omnes libri veteres quos vidit Lamb. Erricus Stephanus tamen arbitrat legendum, non vereor, ne absentia, &c. sed id Lambino minus probatur.

2. Cum amantissimè.] Vulg. tum amantissimè.

3. Partes esse.] Vulg. partes.

4. Si tibi videbitur.] Junius ex duorum mss. Palat. fide alia adji-

cit verba que desunt in omnibus editionibus post hæc verba, legitque hoc modo; si tibi videbitur; ut animum ejus conciliatum mihi reddas; non quo, &c.

5. De hæresi Vestorina.] Vulg. Vestoriana.

6. De Phario nummo.] Bosio teste depravatissimè. vulgo legitur, de Phario nummo re Puteolano, quod tamen sequutus est Junius; pro, de Phario nummo re Puteolano, ut ex Decurtato edidit Bosius.

causæ, ut de Buthrotiis S. C. quale scribis, fiat. Quod me cogitare jubes, cogitabo equidem: etsi tibi dederam superiore epistola cogitandum. tu autem, quasi jam recuperata Repub. vicinis tuis Massiliensibus sua reddis. hæc *armis*, quæ, quam firma habeamus, ignoro, restitui fortasse possunt, auctoritate non possunt.

CICERO ATTICO, S.

15 **E**PISTOLA brevis, quæ postea à te scripta est, sanè mihi fuit jucunda, de Bruti ad Antonium, & de ejusdem ad te litteris. posse videntur esse meliora, quam adhuc fuerunt. sed nobis ubi sumus, & quò jam nunc nos conferamus, providendum est. ô mirificum Dolabellam meum! jam enim dico meum; antea, crede mihi, subdubitabam. magnam *ἀναθεώρησιν* res habet: de faxo; in cruce; columnam tollere; locum illum sternendum locare. quid quæris? herouca: sustulisse mihi videtur simulationem desiderii, adhuc quæ serpebat in dies; & inveterata, verbar, ne periculosa nostris tyrannotonis esset. nunc profus assentior tuis litteris, speroque meliora: quamquam istos ferre non possum: qui, dum se pacem velle simulat, acta nefaria defendunt. sed non possunt *omnia simul*. incipit res melius ire, quam putaram. nec verò discedam, nisi cum tu me id honestè putabis facere posse. Bruto certè meo nullo loco deero: idque, etiam si mihi cum illo nihil fuisset, facerem propter ejus singularem incredibilemque virtutem. Piliæ nostræ villam totam, quæque in villa sunt, trado; in Pompejanum ipse proficiscens Kalend. Majis. quam velim Bruto persuadeas, ut Asturæ sit.

CICERO ATTICO, S.

16 **V**NON. conscendens ab hortis Cluvianis in phaselum epicopum has dedi litteras, cum Piliæ nostræ villam ad Lucrinum, villicisque procuratores tradidissem. ipse autem eo die in Pæti nostri tyrotarichum imminebam; per paucis diebus in Pompejanum: post in hæc Puteolana, & Cumana regna renavigaro. ô loca ceteroqui valde expetenda, *interpellantium* autem multitudine pæne fugienda! Sed ad rem, ut veniam, ô Dolabellæ nostri magnam *δῶσεισιν*! quanta est *ἀναθεώρησις*? equidem laudare eum & hortari non desisto. rectè tu omnibus epistolis significas, quid de re, quid de viro sentias. mihi quidem videtur Brutus noster jam vel coronam auream per forum ferre posse. quis enim audeat laudare, proposita cruce, aut saxo? præsertim tantis plausibus, tanta approbatione infimorum? Nunc, mi Attice, me fac ut expedias. cupio, cum Bruto nostro affatim satisfecerim, excurrere in Græciam. magni interest Ciceronis, vel mea potius, vel mehercule utriusque, me intervenire discenti. nam epistola Leonidæ, quam ad me misisti, quid habet, quæso, in quo magnopere lætemur? numquam ille mihi satis laudari videbitur, cum ita laudabitur; QUOMODO NUNC EST. non est fidentis hoc testimonium, sed potius *timentis*. Herodi autem mandaram, ut mihi *κατὰ μέτρον* scriberet: à quo adhuc nulla littera est. vereor, ne nihil habuerit, quod mihi, cum cognossem, jucundum putaret fore. Quò ad Xenonem scripsisti, valde mihi gratum est. nihil enim deesse Ciceroni, cum ad officium, tum ad existimationem meam pertinet. Flammam Flaminium audio Romæ esse. ad eum scripsi, me tibi mandasse per litteras, ut de Montani negotio cum eo loquerere: & velim cures epistolam, quam ad eum misi, reddendam; & ipse, quod commodo tuo fiat, cum eo col-

loquare. puto, si quid in homine pudoris est, præstaturum eum, ne pro se quodam modo dependatur. De Attica pergratum mihi fecisti, quòd curasti, ut ante scirem rectè esse, quam non bellè fuisse.

CICERO ATTICO, S.

17 **I**N Pompejanum veni v. Nonas Mai. cum pridie, ut antea ad te scripsi, Piliam in Cumano collocavissem. ibi mihi cenanti litteræ tuæ sunt redditæ, quas dederas Demetrio liberto prid. Kal. in quibus multa sapienter, sed tamen talia, quemadmodum tute scribebas, ut omne consiliuin in fortuna positum videretur. itaque his de rebus ex tempore, & coram. De Buthrotio negotio, utinam quidem Antonium conveniam: multum profectò proficiam. sed non arbitrantur eum à Capua declinatum. quò quidem, metuo, ne magno Reip. malo venerit. quod idem L. Cæsari videbatur, quem pridie Neapoli affectum graviter videram. quamobrem ista nobis ad Kal. Jun. tractanda & perficienda sunt. sed hæcenus. Q. filius ad patrem acerbissimas litteras misit: quæ sunt ei redditæ, cum venissemus in Pompejanum: quarum tamen erat caput, Aquilliam *novercam* non esse laturum. sed hoc tolerabile fortasse, illud verò? se ab Cæsare habuisse omnia, nil à patre, reliqua sperare ab Antonio. ô perditum hominem! sed *μελίσις*. Ad Brutum nostrum, ad Cassium, ad Dolabellam epistolas scripsi. earum exempla tibi misi, non ut deliberarem reddendæne essent, (planè enim judico esse reddendas) sed quòd non dubito, quin tu idem existimaturus sis. Ciceroni meo, mi Attice, suppeditabis quantum videbitur, meque hoc tibi onus imponere patiere. quæ adhuc fecisti, mihi sunt gratissima. Librum meum illum *ἀνείκδοτον* nondum, ut volui, perpolivi. ista verò, quæ tu contexi vis, aliud quoddam separatum volumen expectant. ego autem (credas mihi velim) minore periculo existimo contra illas nefarias partes, vivo tyranno, dici potuissè, quàm mortuo: ille enim nescio quo pacto ferebat me quidem mirabiliter. nunc, quacumque nos commovimus, ad Cæsaris non modò acta, verum etiam COGITATA revocatur. De Montano, quoniam Flamma venit, videbis. puto rem meliore loco esse debere.

CICERO DOLABELLÆ COS. SUO S.

ETSI contentus eram, mi Dolabella tua gloria, satisque ex ea magnam latitiam voluptatemque capiebam: tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio quòd vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. neminem conveni, (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim per multi optimi viri, qui, valitudinis causa, in his locis conveniunt; præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) qui omnes, cum te summis laudibus ad cælum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agunt. negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te civem, & singularem Consulèm præbeas. quibus ego quamquam verissimè respondere, quæ facias, tuo judicio, & tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuum tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur; neque valde negotium enim avidior etiam, quam satis est, gloria. & tamen non alienum est dignitate tua, quòd ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem. mihi verò gloriosum, te juvenem Consulèm florere laudibus, quasi alumnorum disciplina mea. L. quidem Cæsar, cum ad

1. In Phaselum epicopum.] Vulg. in phaselum episcopum.

2. Villicisque procuratores tradidissem.] Pignorius accuratè illo suo commentario, de Servis, emendandum putat, Villicosque & procuratores.

3. Renavigaro.] Reposuit Bosius auctoribus Scidis, renavigaro: pro, renavigare quòd vulgò legitur.

4. Quis enim audeat laudare proposita cruce aut saxo? In omnibus quos vidit Bosius mss. exaratum est, quis enim audeat laudare; quòd etiam testatur Victorius, idque Germani adnotarunt: vulg. quis enim audeat violare proposita cruce vel saxo.

5. Herodi autem mandaram ut mihi κατὰ μέτρον.] Verba hæc Græca fœdissimè corrupta restituit Victorius ex antiquis codicibus; prius autem pro κατὰ μέτρον, legebatur κλεμμάτων. Wouverius oræ libri sui adscriperat κατὰ ἡμῶν.

6. Ne pro se quodammodo dependatur.] Hoc ita castigavit Victorius; vulgatæ lectionis perversiope & maculis offensus. ea autem talis est, nec serò quodammodo.

7. Possim respondere.] Vulg. possim respondere.

8. Respondere quæ facias.] Vulg. respondere, te, quæ facias.

ad eum egrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante, quam me planè salutavit. ò mi Cicerone, inquit, gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabella vero tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem, post te Consulem, solum possum verè Consulè dicere. dein multa de factò, ac de re gesta. tum nihil magnificentius, nihil præclarium actum umquam, nihil Reipub. salutarium: atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, uti me hæc quasi falsam hereditatem aliena gloria sinas cernere, nequè aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiari. quamquam, mi Dolabella, (hæc enim jocatus sum) libentiùs omnes meas, si modo sunt aliqua mea laudes, ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti; tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. semper amavi, ut scis, M. Erutum, propter ejus summum ingenium. suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam: tamen Idibus Mart. tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi jam pridem cumulatam etiam videbatur. quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. Quare quid est, quod ego te hortor, ut dignitati & gloria servias? proponam tibi: claros viros, quod facere solent, qui hortantur? neminem habeo clariorem, quam te ipsum. te imitere oportet, tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi jam, tanti rebus gestis, non tui similem esse. quòd cum ita sit, hortatio non est necessaria; gratulatione magis utendum est. contigit enim tibi, quòd haud scio an nemini, ut summa SEVERITAS ANIMADVERSIONIS non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset, & eum bonus omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cum animi, tum etiam ingenii, atque consilii. legi enim concionem tuam. nihil illa sapientius. ita pedetentim tum accessus a te ad causam facti; tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur & urbem periculum, & civitatem metu: neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum. quo factò, intelligere debes, in te positam esse Remp. tibi que non modo tuendos, sed etiam ornandos illos viros. à quibus initium libertatis profectum est. Sed hu de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu, quoniam Rempub. nosque conservas, fac, ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias.

CICERO ATTICO, S.

18 SÆPIUS me jam agitas, quòd rem gestam Dolabellæ nimis in cælum videar efferre. ego autem, quamquam sanè probo factum, tamen ut tanto opere laudarem, adductus sum tuis & unis, & alteris litteris. sed rotum se à te abalienavit Dolabella; ea de causa, qua me quoque sibi inimicissimum reddidit. ò hominem pudentem! Kal. Jan. debuit; adhuc non solvit, præsertim cum se maximo ære alieno Faberii manu liberarit, & Opem ab eo petierit. licet enim joculari, ne me valde conturbatum putes. atque

ego ad eum 11X. Idus litteras dederam bene manè: eodem autem die ruas litteras vesperi acceperam in Pompejano; sanè celeriter, tertio abs te die. sed, ut ad te eo ipso die scripseram, satis aculeatas ad Dolabellam litteras dedi: quæ si nihil profecerint, puto fore, ut me præsentem non sustineat. Albianum te confecisse arbitror. De 7 Patulciano nomine, quòd mihi suppedatus es, gratissimum est, & simile tuorum omnium. sed ego Erotem ad ista expedienda factum mihi videbar reliquisse: cujus non sine magna culpa vacillarunt. sed cum ipso videro. De Montano, ut sæpe ad te scripsi, erit tibi tota res curæ. Servius proficiscens, quòd desperanter tecum locutus est, minimè miror; neque ei quidquam in desperatione concedo. Brutus noster, singularis vir, si in Senatum non est Kal. Junii venturus, quid facturum sit in foro, nescio. sed hoc ipse meliùs. Ego ex his, quæ parari video, non multum. Idibus Martii profectum judico. itaque de Græcia quotidie magis & magis cogito. nec enim Bruto meo, exilium, ut scribis ipse, meditanti, video quid prodesse possim. Leonidæ me litteræ non satis delectarunt. De Herode tibi assentior. Saufei legisse vellem. Ego ex Pompejano vi. Idus Mai. cogitabam.

CICERO ATTICO, S.

19 NON. Mai. cum essem in Pompejano, accepi binas à te litteras, alteras sexto die, alteras quarto. ad superiores igitur prius. quam mihi jucundum, oportune tibi Barnæum litteras reddidisse. Tu verò cum Cassio, ut cetera. quam commodè autem, quòd id ipsum, quod memones, quadriduo ante ad eum scripseram, exemplumque mearum litterarum ad te miseram. sed cum Dolabellæ ἀπιστία (sic enim tu ad me scripseras) magna desperatione affectus essem; ecce tibi & Bruti, & tuæ litteræ. ille exilium meditari. nos autem alium portum propiorem huic ætati videbamus: in quem malle equidem pervehi florenti Bruto nostro, constitutaque Rep. sed nunc quidem, ut scribis, non utrum vis. assentiris enim mihi, nostram ætatem à castris, præsertim civilibus, abhorrere. Antonius ad me tantum de Clodio rescripsit, meam levitatem & clementiam & sibi esse gratam, & mihi voluptati magnæ fore. sed Pansa furere videtur de Clodio, itemque de Dejorato; & loquitur severè, si velis credere. illud tamen non belle, ut mihi quidem videtur, quòd factum Dolabellæ vehementer improbat. De coronariis, cum sororis tuæ filius à patre accusatus esset, rescripsit se coronam habuisse honoris Cæsaris causa; posuisse luctus gratia: postremò, se libenter vituperationem subire, quòd amaret etiam mortuum, Cæsarem. Ad Dolabellam, quemadmodum tibi dicis placere, scripsi diligenter. ergo etiam ad Siccam. tibi hoc oneris non impono. nolo te illum irarum habere. Servii orationem cognosco: in qua plus timoris video, quam consilii. sed quoniam perterriti omnes sumus, assentior Servio. Publius tecum tricusus est. huc enim Cærellia missa ab istis est legata ad me; cui facile persuasi mihi id, quòd rogaret, ne licere quidem, non modò non lubere. Antonium si videro, accuratè agam de Buthro. Venio ad recentioreis litteras: quamquam de Servio jam rescripsi. me facere magnam πρῆξις Dolabellæ. mihi meher-

1. Omnis meas.] Vulg. omnes meas.

2. At te transfuderim.] Quidam libri veteres habent transfulerim; Tornæsius transferam.

3. Nam cum te semper tantum dilexerim.] Faërus legit dilexi.

4. Ne licet quidem.] Vulg. nec licet quidem.

5. Tanto opere laudarem.] Vulg. tantoperè.

6. O Hominem pudentem.] Receptam lectionem retinuit Bosius, quod ea auctoritate Decurtati confirmaretur.

7. Patulciano.] Vulg. Petulciano.

8. Suppedatus ec.] Legendum putat Montagnanus, suppetiatus es; sed prius retinet Junius. Lambinus dicit codicem Tornæsiannum habere, suspensatus est, mendosè proflus; ipse verò legendum fortasse conjicit, quòd mihi abs te expeditum est: vel, quòd mihi suppediatum est.

9. Barnæum.] Vulgati libri Barnacum. Bosii mss. Barnum, ut eadit.

10. Dolabellæ ἀπιστία.] Vocabulum hoc depravatum erat in omnibus Bos. mss. extra quam in Decurt. ubi Latinis litteris scriptura erat, atisa; itaque reposuit ἀπιστία. Victorius pro, aritia, quòd antea legebatur reposuit, aravitia; quæ etiamnum est vulgata lectio. Bosii emendationem Junius ex mss. Pal. retinet.

11. Assentiris enim mihi, nostram ætatem à castris, præsertim civilibus abhorrere.] Bosius ex Crusell. legit assentiris: vulg. assentires enim mihi, nostram ætatem præsertim à castris civilibus abhorrere.

12. Ergo etiam ad Siccam.] Vulg. ego etiam.

13. Me facere magnam πρῆξις.] Hæc cum interrogatione legit Bosius.

mehercule ita videtur, non potuisse major tali re, talique tempore. sed tamen, quidquid ei tribuo, tribuo ex tuis litteris. tibi verò assentior, majorem *περιζῆν* ejus fore, si mihi, quod debuit, dissolverit. Brutus, velim, sit Asturæ. Quod autem laudas me, quòd nihil ante de profectioe constitutam, quàm, ista quòd evasura sint, videro: muto sententiam. neque quidquam tamen ante, quàm te videro. Atticam meam gratias mihi agere de matre gaudeo: cui quidem ego totam villam, celamque tradidi; eamque cogitabam v. Idus videre. tu Atticæ salutem dices. nos Piliam diligenter tuebimur.

CICERO ATTICO, S.

E POMPEJANO navi advectus sum in Luculli nostri hospitium vi. Idus, hora ferè III. egressus autem è navi, accipi tuas litteras, quas tuus tabellarius in Cumanum attulisse dicebatur, Nonis Mai. datas: à Lucullo postridie eadem fere hora, qua veni, vii. Idus Lanuvio datas. audi igitur ad omneis. Primum, quæ de re mea gesta & in solutione, & in Albiano negotio, grata. De tuo autem Buthroto, cum in Pompejano essem, Misenum venit Antonius: inde ante discessit, quàm illum venisse audissem: à quo in Samnium. vide, quid speres. Romæ igitur de Buthroto. ¹ L. Antonii horribilis concio, Dolabellæ præclara. jam vel sibi habeat nummos, modò numeret Idibus. Tertullæ nollem abortum. tam enim Cassii sunt jam, quàm Bruci *serendi*. De regina velim, atque etiam ² de Casare illo. Perfolvi primæ epistolæ: venio ad secundam. ³ De Quintis, Buthroto, cum venero, ut scribis. Quòd Ciceroni suppeditas, grata. Quòd errare me putas, qui Remp. putem pendere è Bruto: sic se res habet. aut nulla erit, aut ab isto, istisve servabitur. Quòd me hortaris, ut scriptam concionem mittam; accipe à me, mi Attice, *καθολικὸν θεώρημα* earum rerum, in quibus satis exercitati sumus. NEMO umquam neque poëta, neque orator fuit, qui quemquam meliorem, quam se, arbitraretur. hoc etiam ⁴ malis contingit. quid tu Bruto putas, & ingenioso, & erudito? de quo etiam experti sumus nuper in edicto. scripseram rogatu tuo. meum mihi placebat, illi suum. quin etiam, cum, ipsius precibus pænè adductus, scripisssem ad eum de optimo genere dicendi, non modo mihi, sed etiam tibi scripsit, sibi illud, quod mihi placeret, non probari. quare sine *quæso* sibi quemque scribere. *suam cuique sponsam mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum.* non scitè. hoc enim Attilius, poëta durissimus. atque utinam liceat isti concionari; cui si esse in urbe tuto licebit, vicimus. duces enim novi belli civilis aut nemo sequetur, aut ii sequentur, qui facillè *vincantur*. Venio ad tertiam. Gratas fuisse meas litteras Bruto, & Cassio gaudeo. itaque iis rescripsi. Quod Hirtium per me meliorem fieri volunt: do equidem operam; & ille optimè loquitur: sed vivit, habitatque cum Balbo, qui item benè loquitur. quid credas, videris. Dolabellam valde placere tibi video: mihi quidem egregiè. Cum Pansa vixi in Pompejano. is planè mihi probabat se bene sentire, & cupere pacem. *Causam armorum* quæri planè video. Edictum Bruti, & Cassii probò. ⁶ Quæris, ut suscipiam cogitationem, quidnam istis agendum putem. consilia *temporum* sunt; quæ in horas commutari vides. Dolabellæ & prima illa actio, & hæc

contra Antonium concio mihi profecisse permultum videtur. prorsus ibat res. nunc autem videmur habituri duces: quod unum municipia, bonique desiderant. Epicuri mentionem facis, & audes dicere *μὴ πολιτεύεσθαι*? non te Bruti nostri *vulticulus* ab ista oratione deteiret? ⁷ Q. filius, ut scribis, Antonii est *dextella*. per eum igitur, quod volumus, facillè auferemus. exspecto, si, ut putas, L. Antonius ⁸ produxit Octavium, qualis concio fuerit. ⁹ Hæc scripsi citatim. statim enim Cassii tabellarius. eram continuo Piliam salutaturus: deinde ad epulas Vestorii, navicula. Atticæ plurimam salutem.

CICERO ATTICO, S.

CUM paullo ante dedissem ad te Cassii tabellario litteras, v. Idus venit noster tabellarius, ¹⁰ & quidem, portenti simile, sine tuis litteris. sed citò conieci, Lanuvii te iusse. Eros autem festinavit, ut ad me litteræ Dolabellæ perferrentur, non de re mea (nondum enim meas acceperat) sed rescripsit ad eas quarum exemplum tibi miseram, sanè luculente. Ad me autem, cum Cassii tabellarium dimisisssem, statim Balbus. ô dii boni, quam facillè perspiceres *timere otium!* & nostri virum: quam tectus: sed tamen Antonii consilia narrabat; illum circumire veteranos, ut acta Cæsaris sancirent: idque se facturos esse jurarent, ut rata omnes haberent: eaque Duumviri omnibus mensibus inspicerent. questus est etiam de sua invidia; eaque omnis ejus oratio fuit, ut amare videretur Antonium. quid quæris? nihil sinceri. mihi autem non est dubium, quin res spectet ad castra. acta enim illa res est animo virili, consilio puerili. quis enim hoc non vidit, regni heredem relictum? quid autem absurdus, *Hoc metuere, alterum in metu non ponere?* quin etiam hoc ipso tempore multa *ὑποπόλοιμα*. Pontii Neapolitanum à matre tyrannoetoni possideri? legendus mihi sapius est Cato major, ad te missus. AMARIOREM enim me senectus facit. Ito machor omnia. sed mihi quidem *βελιωτε*. viderint juvenes. tu me curabis, ut curas. Hæc scripsi, seu dictavi, apposita secunda mensa, apud Vestorium. postridie apud Hirtium cogitabam: & quidem *πεντέλοιπον*. sic hominem traducere ad optimateis paro. *λήρος πολλός*. nemo est istorum, qui otium non timeat. ¹¹ quare talaria videamus. quidvis enim potius quam castra. Atticæ salutem plurimam velim dicas. Exspecto Octavii concionem, & si quid aliud; maximè autem equid Dolabella tinniat: an in meo nomine tabulas novas fecerit.

CICERO ATTICO, S.

CERTIOR à Pilia factus, mitti ad te Idibus tabellarios, statim hoc nescio quid exaravi. Primum igitur scire te volui, me hinc Arpinum xvi. Kalend. Jun. eò igitur mittes, siquid erit posthac: quamquam ipse jam jamque adero. cupio enim ante, quàm Romam venio, odorari diligentius, quid futurum sit. quamquam vereor, ne nihil conjectura aberrem. minimè enim obscurum est, quid isti moliantur (meus verò discipulus, qui hodie apud me cenat, valde amat illum, quem Brutus noster fauciat) & si quæris, (perspexi enim planè) *timent otium: ὑποψέσιν* autem hanc habent, eamque præ se ferunt, VIRUM CLARISSIMUM interfectum, totam Rempub. illius interitu per-

1. L. Antonii horribilis concio.] Ita emendavit Victorius pro concionem, quod antea legebatur.

2. De Casare illo.] Sic omnes mss. referre asserit Victorius, qui tamen aliquid mendii latere suspicatur.

3. De Quintis Buthroto.] Scripsit Bosius de Quintis auctore Cruselli. Victorius pro de Quintis ac Buthroto, quod antea legebatur; ex veteribus libris, de Quinti Buthroto castigabat.

4. Malis contingit.] Vulg. contigit.

5. Se bene sentire.] Pro, se assentire, quod antea legebatur, se bene sentire, reposuit Victorius.

6. Quæris ut suscipiam cogitationem.] Lambinus dicit videri potius Ciceronem scripsisse. quod rogas, sive Quod hortaris, & ex eo factum esse, quod quæris.

7. Q. Filius, ut scribis Antonii est dextella.] In vulgatis deest no-

men, Antonii, sic enim legitur Q. F. ut scribis est dextella.

8. Produxit Octavium, qualis concio fuerit. Hæc scripsi, &c.] Junius ex mss. Pal. produxit Octavium. qualis enim concio? furtivè hæc scripsi, &c. præterquam quod vocem, furtivè, ex conjectura, pro fuerit, reposuit.

9. Hæc scripsi citatim. statim enim. &c.] Post verbum scripsi, addidit Bosius, adverbium citatim, ut disertè in Cruselli. exaratum reperit: vulg. hæc scripsi statim enim, &c.

10. Et quidem, portenti simile.] Germanis primum, dein Lamb. ex Tornæs. hæc restituito debetur.

11. Quare talaria videamus.] Vulg. induamus. quod & damnat Gifanius in Observationibus suis Linguae Latinae, sive veterum librorum.

perturbatam : irrita fore, quæ ille egisset, ¹ simul ac desisteremus timere : *clementiam* illi malo fuisse : qua si ² usus non esset, nihil ei tale accidere potuisset. Mihi autem venit in mentem, si Pompejus cum exercitu firmo veniat, quod est *ύλοζον*, certè fore bellum hæc me species, cogitatioque perturbat. neque enim jam, quod tibi tum licuit, nobis nunc licebit. nam *apertè* lætati sumus. deinde habent in ore, nos ingratos. nullo modo licebit, quod tum & tibi licuit, & multis. *Φαινο απεσπαητεον* ergo, & *ιτεον* in castra? millies *τορι* melius, huic præsertim ætati. itaque

me Idus Mart non tam consolantur, quam antea. magnum enim mendum continent. etsi illi juvenes

ἄλλοις ἐν ἐοδλοῖς τὸν δ' ἀποθοῶνται ψόρον.

Sed, si tu melius quippiam speras, quod & plura audis, & interes consiliis; scribas ad me velim, simulque cogites, quid agendum nobis sit super legatione votiva. equidem in his locis moneor à multis, ne in Senatu Kalend. dicuntur enim occultè milites ad eam diem comparati, & quidem in istos; qui mihi videntur ubivis *tutius*, quam in Senatu, fore.

1. Simulac desisteremus timere.] Faërus, *desisteremus*, quod Fulvio magis placet.

2. Usus non esset.] Vulg. *suisset*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER DECIMUS QUINTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

QUOD FACTUM malè de Alexione. incredibile est, quanta me molestia affecerit; nec mehercule ex ea parte maximè, quod plerique mecum. ad quem igitur te medicum conteres? quid mihi jam medico? aut si opus est, tanta inopia est? amorem erga me, humanitatem, suavitatemque delidero. etiam illud. quid est, quod non pertimescendum sit; eùm hominem *temperantem*, summum medicum, tantus improvise morbus oppressit? sed ad hæc omnia una consolatio est, quod EA CONDITIONE nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus. De Antonio, jam antea tibi scripsi, non esse eum à me conventum. venit enim Misenum, eùm ego essem in Pompejano: inde ante profectus est, quàm ego eum venisse cognovi. sed casu, eùm legerem tuas litteras, Hirtius erat apud me in Puteolano: ei legi; & egi: primum quod attinet, nihil mihi concedebat: ¹ deinde ad summam, arbitrum me statuebat non modò hujus rei, sed totius Consulatus sui. Cùm Antonio autem sic agemus, ut perspiciat, si in eo negotio nobis satisfecerit, totum me tuturum suum. Dolabellam spero domi esse. Redeamus ad nostros: de quibus tu bonam spem te significas habere propter edictorum humanitatem. ego autem perspexi, eùm à me xvii. Kal. de Puteolano Neapolim Pansæ conveniendi causa proficisceretur Hirtius, omnem ejus sensum. ² seduxi enim, & ad pacem sum cohortatus. non poterat scilicet negare, se velle pacem; sed non minùs se *nostrorum arma* timere, quàm Antonii: & tamen utrosque non sine causa præsidium ha-

bere; se autem utraque arma metuere. quid quæris? *εἰδὲν ὑγιές*. ³ De Q. filio tibi assentior: patri quidem certè gratissimæ & bellissimæ tuæ litteræ fuerunt. ⁴ Cærelliæ verò facillè satisfeci: nec valde laborare mihi visa est: & si illa, ego certè non laborarem. istam verò, quam tibi molestam scribis esse, auditam à te esse, omnino demiror. nam quod eam collaudavi apud amicos; audientibus 5 tribus filiis ejus, & filia, *εἰ ταῦτο ἐν ἑ αὐτῆ* quid est hoc? quid est autem, cur ego personatus ambulem? parumne *facta persona* est ipsius senectutis? Quod Brutus rogat, ut ante Kalend. ad me quoque scripsit: & fortasse faciam. sed planè, quid velit, nescio. quid enim illi afferre consilii possum, eùm ipse egeam consilio? & eùm ille suæ immortalitati meliùs, quàm nostro otio, consuluerit? de regina, rumor extinguetur. De Flamma, obsecro te, si quid potes. ⁶ Here dederam ad te litteras exiens è Puteolano, diverteramque in Cumanum. ibi pænè valentem videram Piliam. quin etiam 7 Baulos Cumis eam vidi. venerat enim in funus: cui funeri ego quoque operam dedi. Cn. Lucullus, familiaris noster, matrem efferebat. mansi igitur eo die in Sinuessano: atque inde mane postridie Arpinum proficiscens, hanc epistolam exaravi. erat autem nihil novi, quod aut scriberem, aut ex te quærerem; nisi forte hoc ad rem putas pertinere: Brutus noster misit ad me orationem suam, habitam in concione Capitolina; petivitque à me, ut eam ⁸ nec ambitiosè corrigerem ante, quàm ederet. est autem oratio scripta elegantissimè sententiis, verbis, ut nihil possit ultra. ego tamen, si illam causam habuissèm, scripsissem ardentius *ὑποθέσεις*. vides, quæ sit persona dicentis. itaque eam corrigere non potui. quo enim in genere Brutus

1. *Deinde ad summam.*] Sic legendum auctore Lambino, non, *ad summum* ut vulgo legitur; quod tamen retinet Junius, ex mss. Pal. sicque legit, *ad summum arbitrium, &c.*

2. *Seduxi enim, & ad pacem sum cohortatus.*] Victorio hujus loci restituito debetur. prius legebatur corruptissime, *sed vix enim & ad pacem.*

3. *De Q. filio tibi assentior: patri quidem certè gratissimæ, & bellissimæ tuæ litteræ fuerunt.*] Vulg. *de Q. F. tibi assentior, patri quidem gratissimæ, & belle tuæ fuerunt.*

4. *Cærelliæ.*] Vulg. *Cærelliæ.*

5. *Tribus filiis ejus, & filia, εἰ ταῦτο ἐν ἑ αὐτῆ.*] Germani & Victor. locum hunc restituere non valentes, inane tamen spatium

replerunt, appositis characteribus Græcis in vetere exemplari repertis. Bohus ex Crusell. in quo erat, VT TVA TO EK TOY TOY, emenda it *εἰ ταῦτο ἐκ τῆ αὐτῆ*. Tornasian. codex, τδ ἐκ τῆ 8, unde Lambinus τδ ἐκ τῆ αὐτῆ. Junius mss. Pal. fide nixus legit, τδ ἐκ τῆ 8: vulg. *ex filia sua τδ το ἑλορον.*

6. *Here dederam.*] Vulg. *heri dederam*. Ceterum initium est epistolæ in mss. Pal. referente Junio cui rectè videtur.

7. *Baulos Cumis eam vidi.*] Torvæf. & Crusell. paullo Cumis: unde correxit Bohus *Baulos Cumis*. Lamb. *stanti Cumis eam vidi*. Corradus, nisi quod *clarior Cumis, &c.* Junius ex mss. comparatione legi oportere & conjicit *paulum Cumis, &c.*

8. *Nec ambitiosè.*] Scripsit, *nec ambitiosè*, Bohus ex Crusell.

Brutus noster esse vult, & quod iudicium habet de optimo genere dicendi, id ita consecutus est in ea oratione, ut elegantius esse nihil possit. sed ego solus alius sum, sive hoc rectè, sive non rectè. tu tamen velim orationem legas, nisi fortè jam legisti, certioremeque me facias, quid iudices ipse. quamquam vercor, ne cognomine tuo lapsus *κατα-επιτιμῆς* sis in iudicando. sed si recordabere *Δημοδένους* fulmina, tum intelliges posse & *ἀπικρότατα* gravissimè dici. sed hæc coram. nunc nec sine epistola, nec cum inani epistola volui ad te Metrodorum venire.

CICERO ATTICO, S.

XV. Kalend. è Sinuessano proficiscens, cum dedissem ad te litteras, divertissemque à Cumis¹ in Vesciano, accepi à tabellario tuas litteras: in quibus nimis multa de Buthroto. non enim tibi ea res majori curæ aut est, aut erit, quam mihi. sic enim decet, te mea curare, tua me. quamobrem id quidem sic susceptum est mihi, ut nihil sim habiturus antiquius. L. Antonium concionatum esse, cognovi tuis litteris & aliis, sordidè: sed, id quale fuerit, nescio: nihil enim scripsisti. De Menedemo, probè. Quintus certè ea dicitur, quæ scribis. Consilium meum à te probari, quòd ea non scribam, quæ tu à me postularis, facile patior: multoque magis id probabis, si orationem eam, de qua hodie ad te scripsi, legeris. Quæ de legionibus scribis, ea vera sunt. sed non satis hoc mihi videris tibi persuasisse, quid de Buthroitiis nostris per Senatum speres confici posse. ² quòd puto, (tantum enim video) non vi videmur esse victuri. sed, si etiam nos hoc fallat, de Buthroto te non fallat. De Octavii concione idem sentio, quòd tu: ludorumque ejus apparatus, & Matius, ac ³ Postumus mihi procuratores non placent. Saferna collega dignus. sed isti omnes, quemadmodum feneis, non minus *otium timent*, quàm nos arma. Balbum levare invidia per nos velim: sed ne ipse quidem id fieri posse confidit. itaque alia cogitat. Quòd prima disputatio Tusculana te confirmat, sanè gaudeo. neque enim ullum est periculum aut melius, aut paratius. Flamma quòd bene loquitur, non molestè ferò. Tyndaritanorum causa ⁴ de qua *καύσω* laborat, quæ sit ignoro. ⁵ hos tamen. *περίλοισπον* movere ista videntur, in primis erogatio pecuniæ. De Alexione doleo; sed, quoniam incidit in ita gravem morbum, *bene actum* cum illo arbitror. quos tamen secundos heredes, scire vellem, & diem testamenti.

CICERO ATTICO, S.

XI. Kalend. ⁶ accepi in Atinati duas epistolas tuas; quibus duabus meis respondisti. una erat xv. Kal. altera xii. data. ad superiorem igitur prius. accurrens in Tusculanum, ut scribis: quòd me vi. Kal. venturum ar-

bitrabar. Quòd scribis *parendum victoribus*: non mihi quidem, cui suat multa potiora. nam illa, quæ recordaris Lentulo & Marcello Coss. acta in æde Apollinis; nec causa eadem est, nec simile tempus; præsertim cum Marcel- lum scribas, aliosque discedere. erit igitur nobis coram odorandum, & constituendum tutè Romæ esse possimus. novi conventus habitatores sanè movent. in magnis enim versamur angustiis. sed sint ista parvi. quin & majora contemnimus. Calvæ testamentum cognovi, hominis turpis ac sordidi. Tabula Demonicæ quòd tibi curæ est, gratum Demalo. Scripsi jam pridem ad Dolabeiam accuratissime; modò redditæ litteræ sunt. ejus causa & cupio, & debeo. Venio ad propiorem. Cognovi de Alexione, quæ desiderabam. Huius est tuus. Antonio quàm est, volo pejus esse. ⁸ De Q. filio ut scribis, *ιδιὰς*. de patre coram agemus. Brutum omni re, qua possum, cupio juvare: cujus de oratione idem te, quod me, sentire video: sed parum intelligo, quid me velis scribere. quasi à Bruto habita oratione? cum ille ediderit; qui tandem convenit? an sic, ut in *tyrannum* jure optimo casum? multa dicentur, multa scribentur à nobis; sed alio modo, & tempore. De sella Cæsaris, bene tribuni. præclaros etiam xiv. ordines. Brutum apud me fuisse gaudeo: modò & libenter fuerit, & sat diu.

CICERO ATTICO, S.

X. Kalend. hora iix ferè à Q. Fusio venit tabellarius: nescio quid ab eo litterularum, uti me sibi restituerem, sanè insulsè, ut solet: nisi fortè, quæ *non ames*, omnia videntur insulsè. fieri scripsisti, ut te probaturum existimem. mihi duas à te epistolas reddidit, unam xi. ¹⁰ alteram x. ¹¹ ad recentiore prius. & legio? rem laudo. si verò etiam ¹² Carfulenus *ἀνα προέμεων*. Antonii consilia narras turbulenta: atque utinam potius per populum agat, quàm per Senatum; quòd quidem ita credo. sed mihi torum ejus consilium ad bellum spectare videtur, si quidem D. Bruto provincia eripitur. quoquo modo ego de illius nervis existimo, non videtur fieri posse sine bello. sed non cupio; ¹³ quoniam caretur Butrotis. ¹⁴ rides? aff condoleo, non mea potius assiduitate, diligentia, gratia perfici. Quòd scribis te nescire, quid nostris faciendum sit: tam pridem me illa *ἀπορία* sollicitat. itaque stulta jam Iduum Martiarum est consolatio. animis enim usi sumus virilibus, consiliis, mihi crede, puerilibus. *excisa* enim est arbor, non evulsa. itaque, quam fruticetur, vides. redeamus igitur, quoniam sæpe usurpas, ad Tusculanas disputationes. ¹⁵ Saufeium per te celemus. ego nunquam indicabo. Quòd te à Bruto scribis; ut certior fieret, quò die in Tusculanum essem futurus: ut ad te ante scripsi, vi. Kal.

Kal.

1. In Vesciano.] Vulg. in Vestiano.

2. Quòd puto (tantum enim video) non vi videmur esse victuri.] Vict. & Lambin. referunt miss. habere *Victori*, quorum hic legendum conjicit, nos videmur esse victuri. Idem de suis testatur Bofius; solum, esse, quòd prius legebatur, in *cesse* mutavit. Junius partim ex miss. Pal. partim ex conjectura legit, *haud puto: tantum enim (video) non videmur esse victuri*.

3. Postumus.] Postumus ex Bessar. libro legit Manutius.

4. De qua *καύσω* laborat.] Cum in Crusell. scriptum reperisset Bofius, *de qua causâ laborat*, statim conjecit Ciceronem scripsisse, *καύσω laborat*: Junius Ursini lectionem è miss. sequutus legit, *de qua Pansa laborat*: vulg. *de qua laboras*.

5. Hos tamen.] Auctore Bos. punctum figendum est post, *tamen*.

6. Accepi in Atinati.] In Tornaf. erat *accepi nati*, inde conjecit Lambin. in *Atinati*. in Crusell. *accepi nati nati*. Bofius emendavit, *accepi in Atinati*: vulg. hæc verba, in *Atinati*, desunt.

7. Gratum Demalo. Scrip. &c.] Lambin. vulgatos libros sequutus legit, *de Mario scripsi*, licet fere omnes ipsius miss. habeant, *De Malo*, sed *Malo* scriptum pro *Mario*, & *Mario* pro *Mario*, usitato scriptoribus illis more, asserit.

8. De Q. Filio ut scribis *ιδιὰς*: de patre coram agemus.] Crusell. *ιδιὰς*, Bofius reposuit *ιδιὰς*. Vetus Ursini liber habet *ιδιὰς*, pro, *ad de*, ut est à quibusdam emendatum. unde, *aliis*, conjecit legen-

dum idem Ursinus; ut sit, *ut scribis aliis*.

9. X. Kal. hora iix. ferè à Q. Fusio.] Explicatè scripsit Bofius, ut erat in Crusell. *hora iix. ferè*. in aliis *διὰ σπουδών* exaratum erat *H. iix. ferè*. hoc autem prius viderat Victorius. vulg. *XIIX. Kal. ferè à Q. Fusio*.

10. Alteram X.] Vulg. alteram X. Kalend.

11. Ad recentiore prius: & legio? rem laudo. Si verò etiam.] Editiones quædam, & *leviore* probò: Crusell. & *legiore* laudo. scribendum censet Bofius, & *legio? rem laudo*; apposita interrogationis nota, post vocem *legio*. Lamb. approbata Manutii conjectura: sic edendum curavit, *ad recentiore prius. De Lenio, rem laudo*: vulg. *ad recentiore prius, & leviore. Laudo, si verò etiam*.

12. Carfulenus.] Vulg. *Carfulenus*.

13. Quoniam caretur Butrotis.] Convenit miss. Bofianis cum Vict. in hac lectione referenda, quoniam caretur *Butrotis*.

14. Rides? aff condoleo.] Ita per interrogationem legit Bofius. in vulgatis deest; sicque legitur, *Rides. aff ego doleo*. Junius miss. habere dicit, *abscindoleo*; unde distinguit, *ab S. con. doleo*, id est, *ab Senatusconsulto doleo*.

15. Saufeium per te celemus.] Libri formis impressi, *Saufeium pete celemus*; mendosè. sincere Crusell. *Saufeium per te cel*. Lamb. conjecit legendum, *Saufeium de re celemus*: Corradus, *sic peto ut celemus*: alii, *de te celemus*: alii, *petis, ut celemus*; quòd postremum Lambino magis placet.

Kal. & quidem ibi te quamprimum pervidere velim. puto enim nobis Lanuvium eundem, & quidem non sine multo sermone. sed μελήσει. Redeo ad superiorem: ex qua prætereo illa prima de Buthrotiis: quæ mihi sunt incluse medullis; sit modò, ut scribis, locus agendi. De oratione Bruti, ¹ prorsus contendis, cum iterum tam multis verbis agis. egone ut eam causam, quam is scripsit? ego scribam non rogatus ab eo? nulla παραρρησις fieri potest contumeliosior. at, inquis, ἡρακλειδίου aliquod. non recuso id quidem; sed & componendum argumentum est, & scribendi expectandum tempus maturius. licet enim de me, ut libet, existimes (velim quidem quam optimè) ² si hæc ita manant, ut videntur (feres quod dicam) me Idus Martiæ non delectant. ³ ille enim numquam revertisset: nos timor confirmare ejus acta non coegisset: ⁴ aut, (ut in Saufeii eam, relinquamque Tusculanas disputationes, ad quas tu etiam Vestrorum hortaris) ita gratiosi eramus apud illum, ⁵ quem dii mortuum perdunt, ut nostræ ætati, quoniam interfecto domino liberi non sumus, non fuerit dominus ille fugiendus. rubeo, mihi crede. sed jam scripseram; delere nolui. De Menedemo, vellem verum fuisset. De regina, velim verum sit. Cetera coram, & maximè, quid nostris faciendum sit; quid etiam nobis, si Antonius militibus obsessurus est Senatum. Hanc epistolam si illius tabellario dedissem, veritus sum, ne solveret. itaque ⁶ misi dedita opera. erat enim rescribendum tuis. Quam vellem, Bruto studium tuum navare potuisses! ego igitur ad eum litteras. Ad Dolabellam Tironem misi, cum mandatis, & litteris. cum ad te vocabis; & si quid habebis, quod placeat, scribes. Ecce autem ⁷ de traverso L. Cæsar, ut veniam ad se, rogat, in Nemus; aut scribam, quò se venire velim: Bruto enim placere, ⁸ se à me conveniri. ò rem odiosam, & inexplicabilem! puto me ego iturum, & inde Romam; nisi quid mutaro. Summatim adhuc ad te. nihil dum enim à Balbo. tuas igitur expecto, nec actorum solùm, sed etiam futurorum.

CICERO ATTICO, S

⁵ **A**BRUTO tabellarius rediit: attulit, & ab eo, & Cassio. consilium meum magnopere exquirunt: Brutus quidem, utrum de duobus. ò rem miseram! plane non habeo, quid scribam. itaque silentio puto me usurum, nisi quid aliud tibi videret. sin tibi quid veni in mentem, scribe quæso. Cassius verò vehementer orat: ac petit, ut Hirtium quam optimum faciam. sanum putas? ⁹ ο γυναικός ἀνθεραξός. epistolam tibi misi. Ut tu de provincia Bruti, & Cassii ⁹ per S. C. ita scribit & Balbus & Hirtius. qui quidem, se acturum. etenim jam in Tusculano est: mihi que, ut absum, vehementer auctor est: ¹⁰ & ille quidem periculi causa; quod sibi etiam fuisse dicit: ego autem, etiam ut nullum periculum sit: tantum abest, ut Antonii suspicionem ¹¹ fugere nunc curem, ne videar ejus secundis

rebus non delectari, ut mihi causa sit, cur Romam venire nolim, ne illum videam. Varro autem noster ad me epistolam misit, sibi à nescio quo missam, (nomen enim dederat) in qua scriptum erat, veteranos eos, qui rejiciantur (nam partem esse dimissam) improbabillimè loqui; ut magno periculo Romæ sint futuri, qui ab eorum partibus dissentire videantur. qui porro noster itus, reditus, vultus, incessus inter istos? quod si, ut scribis, L. Antonius in Decimum, reliqui in nostros; ego quid faciam? aut quo me pacto geram, mihi verò deliberatum est, ut nunc quidem est, abesse ex ea urbe, in qua ¹² non modo *forum* cum summa, verum etiam *servi* cum aliqua dignitate. nec tam statui ex Italia exire, de quo tecum deliberabo, quam istuc non venire.

CICERO ATTICO, S.

¹³ **C**UM ad me Brutus noster scripsisset & Cassius, ut Hirtium, quem adhuc bonum fuisse sciebant, neque eum confidebant fore, mea auctoritate meliorem facerem, (Antonio est enim fortasse iratior, causa verò amicissimus) tamen ad eum scripsi, eique dignitatem Bruti, & Cassii commendavi. ille quid mihi rescripsisset, scire te volui; si fortè idem tu, quod ego, existimares, istos etiam nunc vereri, ne fortè ipsi nostri plus animi habeant, quam habent.

HIRTIVS CICERONI SUO, S.

RURE jam redierim, quæris. an ego, cum omnes caeleant, ignaviter aliquid faciam? etiam ex urbe sum profectus. ¹⁴ utilius enim statui abesse. has tibi litteras exiens in Tusculanum scripsi. noli autem me tam strenuum putare ut ad Nonam recurram. nihil enim jam video opus esse nostræ cura: quoniam præsidia sunt in tot annos provisiva. Brutus, & Cassius utinam, quam facile à te de me impetrare possunt, ita per te exorentur. ¹⁵ ne quod calidius ineant consilium. cedentis enim hæc au scripsisse: quo? aut quare? retine, obsecro te, Cicero, illos: & noli sinere hæc omnia perire, quæ funditus mediisfidius rapinis, incendiis, cadibus pervertuntur. tantum, si quid timent, caveant: nihil prætere moliantur. **NO** *mediisfidius acerrimis consiliis plus, quam etiam inertissimis, dum modo diligentibus, consequentur. hæc enim, quæ fluunt, per se diuturna non sunt; in contentione presentis ad nocendum habent vires. quid speres de illis, in Tusculanum: ad me scribe.*

Habes Hirtii epistolam: cui rescripti, nil illos calidius cogitare, idque confirmavi. hoc quaecunque esset, te scire volui. Obsignata jam epistola, Balbus ad me, Serviliam rediisse, confirmare non discessuros. nunc expecto à te litteras.

CICERO ATTICO, S.

GRATUM, quòd mihi epistolas: quæ quidem me delectarunt, in primis Sextii nostri. dices, quia te laudat. puto mehercule id quoque esse causæ: sed tamen etiam

1. Prorsus contendis, cum iterum tam multis verbis agis.] Edidit Bofius scripturam Tornæs. & Crusell. vulg. prorsus contendis, meumque iterum tam multis verbis agis.

2. Si hæc ita manant.] Vulg. si hæc ita manent.

3. Ille enim numquam revertisset.] Fulvii amicus, veteris libri sequutus corruptam scripturam, ita hunc locum legebat: ille enim si vixisset, numquam nos timore confirmare ejus acta coegisset: quam lectionem diserte retinere mss. Palat. asserit Junius.

4. Aut (ut in Saufeii eam.)] Scripsit ex Crusell. Bofius, ut in Saufeii, eam, relinquamque Tusculanas disputationes; quæ lectio extat etiam in Tornæs. nisi quod pro Saufeii eam, ibi vitiose exaratum est, Saufeiam. Lambinus, cum Manutio legit, ut in Saufeianam reliquasque, &c.

5. Quem dii mortuum perdunt.] Vulg. quem dii mortuum perdant.

6. Nisi dedita opera.] Junius ex mss. Pal. oratione elliptica, legit, nisi dedita, rejecta voce, opera.

7. De traverso.] Vulg. de transverso.

8. Ο γυναικός ἀνθεραξός.] Est Bofii veterem scripturam sequentis, quæ hæc est in Crusell. ΟΓΕΝΑΥC ΑΝΘΡΑΚΕΥC; in Tornæs. ΟΓΝΑΥC, &c. vulgatum, ε δῆσωνε ἀνθεραξός, est ex

Victorii conjecturæ; qui ait Germanos in suo exemplari reperisse, ὄτε ναὺς ἀνθεραξός.

9. Per S. C. ita scribit & Balbus & Hirtius, quidem se acturum etenim.] Auctore Crusell. ita Bofius emendavit. vulg. per S. C. ita scribit & Balbus. Et Hirtius quidem, se acturum: etenim, &c. illud verò, per S. C. debetur Victorio, antea enim legebatur, per se, vel, perita; Ursinus nihilominus mavult legere, de provincia Bruti & Cassii perferere scribit.

10. Et ille quidem.] Addidit ex Crusellino Bofius particulam & quæ in vulgatis deerat.

11. Fugere nunc curem.] Auctore Crusell. particulam insciendi, non, in adverbium temporis, nunc, mutavit Bofius.

12. Non modo forum cum summa, verum.] Post vocem summa, Victorius alteram supervacaneam delevit, legebatur enim, cum summa fama.

13. Cum ad me Brutus.] Epistola hæc superiori appingitur in vulgata editione.

14. Utilius enim statui abesse.] Ita Victorius credo ex mss. suis emendavit. vulg. antea, ut illius statui odi abessem.

15. Ne quod calidius.] Victorius, Lambinus & alii, hic & infra ita emendarunt, rejeceruntque vulgatum, callidius,

iam ante, quàm ad eum locum veni, valde mihi placebat, cum sensus ejus de Rep. tum scribendi cura. ¹ Servius verò pacificator cum librariolo suo videtur obuisse legationem, & omnes captiunculas pertimescere. debuerat autem, *non ex jure manu confertum*; sed quæ sequuntur. Tu quoque scribes.

CICERO ATTICO, S.

Post tuum discessum, binas a Balbo: nihil novi itemque ab Hirtio, qui se scribit vehementer offensum esse veteranis. exspectat animus, quidnam agam de Kal. Martius. misi igitur Tironem, & cum Tirone plureis, quibus singulis, ² ut quidque accidisset, dares litteras: atque etiam scripsi ad Antonium de legatione: ne, si ad Dolabelam solum scripisssem, *iracundus* homo commoveretur. quòd autem aditus ad eum difficilior esse dicitur; scripsi ad Eurapelum, ut is ei meas litteras redderet, legatione mihi opus esse. honestior est votiva: sed licet utriusque. De te, quæso, etiam atque etiam vide. velim possis coram: si minus possis, litteris idem consequemur. Græceus ad me scripsit, C. Cassium sibi scripissse, homines comparari, qui armati in Tusculanum mitterentur. id quidem mihi non videbatur; sed cavendum tamen, ³ villæque pluries videndæ. sed aliquid crastinus dies ⁴ ad cogitandum nobis de ea re.

CICERO ATTICO, S.

111. Nonas vespere à Balbo redditæ mihi litteræ, fore Nonis Senatam, ut Brutus in Asia, Cassius in Sicilia frumentum ⁵ emendum, & ad urbem mittendum curarent. ô rem miseram! primum ullam ab istis, dein, si aliquam, hanc ⁶ *locatoriam provinciam*? atque haud scio ⁷ an melius sit, quam ad Eurotam federe. sed hæc *Cassius* gubernabit. ait autem, eodem tempore decretum iri, ut is, & reliquis Prætoris provinciæ decernantur. hoc certè melius, quam illa Perficæ porticus. ⁸ nolo enim Lacedæmonem *λαχέιν κορυνην* Lanuvium existimavi. rides, inquires, in talibus rebus? quid faciam? plorando fessus sum. ⁹ Dii immortales! quam me conturbatum tenuit epistolæ tuæ prior pagina! quid autem iste in domo tua casus armorum? sed hunc quidem nimbum cito transiisse lætor. tu quid egeris tua cum tristi, tum etiam difficili ¹⁰ ad consiliandum legatione, vehementer exspecto. est enim inexplicabilis. ita circumfledemur copiis omnibus. Me quidem Bruti litteræ, quas ostendis à te lectas, ita perturbant, ut, quamquam ante egebam consilio, tamen animi dolore sim tardior. sed plura, cum ista cognoro. hoc autem tempore, quod scriberem, nihil erat, eoque minus, quod dubita-

bam, tu has ipsas litteras esses ne accepturus. erat enim incertum, visurusne te esset tabellarius. ego tuas litteras vehementer exspecto.

CICERO ATTICO, S.

O Bruti amanter scriptas litteras! ô iniquum tuum tempus, qui ad eum ire non possis! ego autem quid scribam? ut beneficio istorum utatur? quid turpius? ut moliantur aliquid? ¹² nec audent, nec jam possunt. age, quiescant auctoribus nobis? quis incolumitatem ¹³ præstet? si verò aliquid ¹⁴ de Decimi, Græceique; quæ nostris vita, etiam si nemo molestus sit? ludos vero non facere, quid fœdus? frumentum imponere, quæ est alia Dionis legatio? aut quod munus in rep. *sordidius*? profusus quidem consilia tali in re ne iis quidem tuta sunt, qui dant. ¹⁵ sed possim id negligere proficiens. frustra verò qui ingrediar? matris consilio cum utatur, vel etiam precibus, quid me interponam? sed tamen cogitabo, quo genere utar litterarum. nam filere non possum. statim igitur mittam vel Antium, vel Circæos.

CICERO ATTICO, S.

Antium veni ante vi. Kal. Bruto jucundus noster adventus. deinde, multis audientibus, Servilia, Tertulla, Porcia, quærere, quid placeret. aderat etiam Favonius. ego, quod eram meditatus in via, fusdere, ut uteretur Asiatica curatione frumenti; nihil esse jam reliqui, quod ageremus, ¹⁶ nisi ut salvos esse. in eo etiam ipsi Reip. esse præsidium. quam orationem cum ingressus essem, Cassius intervenit. ego eadem illa repetivi. hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius (¹⁷ Martem spirare diceret) se in Siciliam non iturum. ego ne, ut beneficium accepisse ¹⁸ in *contumeliam*? ¹⁹ quid ergo agis? inquam. at ille, in Achajam se iturum: quid tu, inquam, Brute? Romam, inquit, si tibi videretur. mihi verò minime. tutò enim non eris. quid si possem esse? placeretne? atque ut omnino; neque nunc, neque ex Prætura in provinciam ires? sed auctor non sum, ut te urbi committas. dicebam ea, quæ tibi profecto in mentem veniunt, cur non esset tuto futurus. multo inde sermone querebantur, atque id quidem Cassius maxime, *amissas occasiones*; Decimumque graviter accusabat. ²⁰ ego negabam oportere præterita: assentiebar tamen. cumque ingressus essem dicere, quid oportuisset, nec verò quidquam novi, sed ea, quæ quotidie omnes; ²¹ nec tamen illum locum attingere, quemquam præterea oportuisse tangi, sed Senatam ²² vocare, populum ardentem studio vehementius incitare, totam suscipere Remp. exclamat tua familiaris: *hoc verò neminem unquam audivi*. ego repressi.

1. Servius verò pacificator cum librariolo suo.] Locum hunc valde obscurum, ejusque divertam scripturam esse in antiquis codicibus ait Victorius. alii legunt, *Servius vero pacificatus. librariolum* conjicit Florentinus noster, pro librariolum.

2. Ut quidque accidisset.] Ita etiam Lambinus legit; vulgò, *ut quidquid*, &c.

3. Villegue pluries videndæ.] Bofius ita emendavit, ex corrupta hac Crusellini scriptura, *villegue plures vidende*. Victorius edidit, *ut ille quæ plures vidende*; sed corrupte ut ipse fatetur. vulgata lectio; ut ille *Quæ plures vident*.

4. Ad cogitandum nobis de ea re.] Ita Crusellinus: Tornæs. *debet aliquid c. d. ad cogitandum nobis dare*. vulgata lectio, *sed aliquid c. d. ad cogitandum nobis dabit*; est in vetere libro Ursini.

5. Emendum.] Emundum Ursinus ex antiquo denario.

6. Locatoriam.] Reposuit ita ex Crusell. Bofius; Veteres libri & in his Tornæsianus, habent, *legatoriam*, unde quidam fecerunt, *relegatoriam*, quibus assentitur Lambinus. vulg. *legatariam*.

7. An melius sit quàm ad Eurotam federe.] Ex præscripto Crusell. ita edidit Bof. vulg. *an melius sit, quam ad Eurotam federe*, sed Lamb. particulam, *quàm*, ut supervacaneam & alienam delendam censet.

8. Nolo enim Lacedæmonem *λαχέιν*: *κορυνην* Lanuvium existimavi.] Ita ex conjectura fere, & emendavit, & interpunxit Bofius. Tornæs. hæc ita refert, *nolo enim Lacedæmonem longinquo quom Lanuvium existimavit*: Crusellinus hoc modo; *nolo enim Lacedæmonem loci in quo quoniam Lanuvium existimavi*. vulgati codices: *nolo enim Lacedæmonem longinquam Lanuvium existimari*.

9. Dii immortales!] Epistolæ decimæ hoc principium est in vulgata editione.

10. Ad consiliandum.] Vulg. *ad conciliandum*.

11. O Bruti.] Hanc epistolam vulgata lectio superiori annectit.

12. Nec audent, nec jam possunt.] Victorius ex miss. suis legit, *nec audent, nec jam possunt*.

13. Præstet.] Vulgò, *Præstat*.

14. De Decimi Græceique.] Victorius olim emendaverat, *de Decimis Græceisque*, cum prius legeretur, *de Decimis Gracchis nostris*: vulg. *de Decimo gratius*.

15. Sed possim id negligere proficiens.] Est è veteribus codicibus Victorii. antea legebatur, *sed possim id negligere proficiens*.

16. Nisi ut salvos esse.] Ursini liber, *ut salvos esset*; Cavalcantis *ut salvos esse*.

17. Martem spirare diceret.] Victorius ita restituit, cum legeretur, *matrem spectare dicere*.

18. In contumeliam?] Ita Tornæs. & Crusellin. vulg. *in contumelia*.

19. Quid ergo agis?] Ages, liber Ursini.

20. Ego negabam oportere præterita: assentiebar tamen. cumque ingressus.] Junius ex miss. duobus Palat. legit, *ea negabam oportere, præterita repeti assentiebar tamen: quamquam ingressus, &c.*

21. Ne tamen illum locum attingere, quemquam præterea oportuisse tangi.] Sunt antiqui libri a quibus abest dictio, *tangi*; unde: enit in opinionem Manurii, distinctione mutata sic esse legendum, *nec tamen illum locum, attingere quemquam præterea oportuisse; sed Senatam vocare, populum, &c.*

22. Vocare, incitare.] Ita auctoribus Crusellino & Tornæs. scripsit Bofius. vulg. *vocari, incitari*; Ursinus verò, pro, *sed Senatam vocare*, legit ex suo codice, *scilicet senatum vocari*.

pressi. sed & Cassius mihi videbatur iturus: (etenim Servilia pollicebatur se curaturam, ut illa frumenti curatio de S. C. tolleretur) & nos ter cito dejectus est de illo inani sermone. velle enim se dixerat. constituit igitur, ut ludi, absente se, fierent suo nomine. proficisci autem mihi in Asiam videbatur ab Antio velle. ne multa; nihil me in illo itinere, præter conscientiam, delectavit. non enim fuit committendum, ut ille ex Italia prius, quam à me conventus esset, discederet. hoc dempto munere amoris atque officii, sequebatur, ut mecum ipse:

Ἡ δὲ οὐδὲ ὁδὸς σοι τι δυνάμει νῦν ἡσπερόπτε; prorsus dissolutum offendi navigium, vel potius dissipatum. nihil consilio, nihil ratione, nihil ordine. itaque & si ne antea quidem dubitavi, tamen nunc eo minus, evolare hinc; idque quamprimum, ubi

Sed heus tu, ne forte sis nefcius, Dolabella me sibi legavit A. D. 1v. Nonas April. id mihi heri vesperi nuntiatum est. votiva ne tibi quidem placebat. etenim erat absurdum, quæ, si stetit Respub. vovissem; ea me, eversa illa, vota dissolvere: & habent, opinor, libera legationis definitum tempus lege Julia, nec facile addi potest ad id, quod ad Deos, genus legationis, ut, cum velis, introire, exire, liceat: quod nunc mihi additum est. bella est autem hujus juris quinquennii licentia. quamquam quid de quinquennio cogitem? contrahi mihi negotium videtur. sed βλάβου φημι mittamus.

CICERO ATTICO, S.

12 BENE mehercule de Buthroto. at ego Tironem ad Dolabellam cum litteris, quia iusseras, miseram. quid nocet? De nostris autem Antiatis fati videbar planè scripsisse, ut non dubitares, essent quin otiosi futuri, usurique beneficio Antonii contumelioso. Cassius frumentariam rem aspernabatur. eam Servilia sublaturam ex S. C. se esse dicebat. 4 nos ter verò, καὶ μάλιστ' ἐν Ἀσίᾳ, in Asiam, postea quam mihi esse assensus tunc de Romæ esse non posse. ludos enim absens facere malebat. statim autem se iturum, simul ac ludorum apparatus iis, qui curaturi essent, tradidisset. navigia colligebat. erat animus in cursu. interea in eisdem locis erant futuri. Brutus quidem se ajebat Asturæ. L. quidem Antonium liberaliter litteris sine cura me esse jubet. habeo unum beneficium: alterum fortasse, si in Tusculanum venerit. ò negotia non ferenda! quæ feruntur tamen. 6 ἢ εἰ ἀπίστων ἢ βράτων τίς εἶχεν?

Octaviano, ut perspexi, satis ingenii, satis animi: videbaturque erga nostros ἡρώας ita fore, ut nos vellemus, animatum. sed quid etati credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid κατηχησῶς, magni consilii est. vitricus quidem nihil censebat; quem Asturæ vidimus. sed tamen alendus est: & ut nihil aliud, ab Antonio sejungendus. Marcellus præclarè, si præcipit nostro nostri: cui quidem ille deditus mihi videbatur. Panfæ autem & Hirtio non nimis credebatur. bona indoles, 7 εἰς Ἀγαμέμνην.

CICERO ATTICO, S.

V 111. KAL. duas à te accepi epistolas. respondebo igitur priori prius. Assentior tibi, ut nec duces simus, nec agmen cogamus; faveamus tamen. Orationem tibi misicijus custodiendæ, & proferendæ arbitrium tuum. sed quando illum diem, cum tu edendam putes? Inducias, quas scribis, non intelligo fieri posse. melior est δυνάμει φωνησιᾶ: qua me usurum arbitror. Quod scribis 2 legiones duas Brundisium venisse; vos omnia prius. scribes igitur, quidquid audieris. Varronis ἀγέλοισιν exspecto. Jam probo ἡρακλειδίου, præsertim cum tu tantopere delectere: 10 sed, quale velis, velim scire. Quod ad te antea, atque adeo prius scripsi (sic enim mavis) ad scribendum tibi veredis certè 11 fecisti me acriorem. ad tuum enim iudicium, quod mihi erat notum, addidisti Peducei auctoritatem, magnam quidem apud me, & in primis gravem. enitar igitur, ne desideres aut industriam meam, aut diligentiam. Vestenum, ut scribis, & Faberium foveo. 12 Clælium nihil arbitror malitiosè: 13 quamquam. sed quid egerit? De libertate retinenda, quæ certè nihil est dulcius, tibi assentior. 14 Itane Gallo Caninio? ò hominem nequam! quid enim dicam aliud? caurum Marcellum? me sic, sed non tamen cautissimum. Longiori epistolæ superiorique respondi. nunc breviori propiorique quid respondeam, nisi eam fuisse dulcissimam? Res Hispanienses valde bonæ. modo Balbilium incolumem videam, subsidium nostræ senectutis. De Anniano item, quod me valde observat Visellia. sed hæc quidem humana. De Bruto te nihil scire dicis: 15 sed Selicia venisse M. Scaptium: eumque non qua pompa, ad se tamen clam venturum, sciturumque me omnia: quæ ego statim. 16 interea narras eadem Bassi servum venisse, qui nuntiaret, legiones Alexandrinæ in armis esse, Bassum arcessi, Cassium exspectari. quid quæris? videtur Resp. jus suum 17 recipere. sed ne quid ante.

1. ἡσπερόπτε.] Vulg. ἡσπερόπτε.
 2. ἡσπερόπτε, si stetit Respub. vovissem.] Victorius ex veteri codice in quo erat, bonis si mea eversa, &c. legendum coniecerat, novissem ea me, prius legebatur, bonis non sumere.
 3. Nec facile addi potest ad id, quod ad Deos genus legationis.] Hæc ita referebat Crusellinus, nec facile addi potest, ad idque adeo genus legationis. unde correxit Bosius, ad id, quod ad Deos: vulgò, nec facile addi potest: idque adeo genus legationis, &c. Lambino legendum videtur, nec facile addi potest, ad hoc genus legationis; dicitque libros mss. non habere, idque; adeo, autem corruptum esse pro, ad hoc, vel, ad id; quod ultimum rectè habere mss. asserit Urfinus. Junius verò ex suis omnibus mss. legit, nec facile addi potest adeo genus legationis.
 4. Nos ter verò καὶ μάλιστ' ἐν Ἀσίᾳ, in Asiam.] Ex antiquiore suo sic legendum censuit Victorius, non ut prius, Nos ter verò Brutus in Asiam. Fulvius verò auctoribus veteribus libris, Nos ter verò Brutus καὶ ἡσπερόπτε, in Asiam.
 5. Ni in Tusculanum venerit.] Restituit Bosius ex fide Crusellini particulam, ni, pro qua in editionibus legebatur, si.
 6. ἢ εἰ ἀπίστων ἢ βράτων τίς εἶχεν?] Legendum sine interrogatione dicit Lambinus.
 7. ἢ εἰ ἀπίστων ἢ βράτων τίς εἶχεν?] Vulg. εἰς ἀπίστων.
 8. Cum tu edendam putes.] Victorii hoc est conjunctis ex depravata suorum codicum scriptura, cum tuendam putes.
 9. Legiones duas.] Hoc quoque Victorius emendavit. prius legebatur, legationes duas, quæ ultima vox deest in vulgatis.
 10. Sed, quale velis, velim scire. Quod ad te antea, atque adeo prius scripsi (sic enim mavis) ad scribendum tibi veredis certè fecisti me acriorem. Ad tuum enim iudicium.] Pro, verè dicere, reposuit Bosius, ve-

redis certè: ceterum aliter distinguit Junius, Sed quale velis, velim scire: quod ad te antea atque adeo prius scripsi. Sic enim mavis, ad scribendum tibi, verè dicere. fecisti me acriorem ad tuum iudicium.
 11. Fecisti me.] Vulg. certè fecisti me.
 12. Clælium nihil arbitror.] Vulg. Clodium.
 13. Quamquam. sed quid egerit?] Ita emendavit ex mss. Victorius, pro, quamquam, celestè quidem egerit: ut antea legebatur; quod tamen retinet Junius ex duobus mss. Palat. vulg. quamquam si quid egerit.
 14. Itane Gallo Caninio? ò hominem.] Cum Lambini mss. haberent, Gallo animo, visa est ipsi probabilis Corradi conjectura, Gallo Caninio: quamquam idem addidit alteram, Gallonio. Ceterum aliter legit & distinguit vulgus, Itane? Gallo animo hominem, &c.
 15. Sed Selicia venisse M. Scaptium.] Antiquioris ope sic reposuit Victorius, pro, Selicium, quod legebatur, Manutio forte legendum videtur Serrilia, quod ex mss. asserit Urfinus; magna certè animi aberratione; ut quidem videtur Cl. Dausqueio: qui restitutionem faciendam arbitrat ex libro v. ad Attic. Epist. 21. Sed è Cilicia, ubi & negotiatus est Scaptius, & sanebrem artem ex ea videtur epistola factitasse. ex qua negotiatione illud est lib. vi. Epist. 1. Salamini pecuniam debent M. Scaptio. Si conjectura illa non usquequaque placet, scribo, sed Seleucia: quia ex urbe discesserat Scaptius, præfectura forte aliqua perfunctus, post M. Tullii ex Asia reditionem. nam cum Cicero Scaptio præfecturam recusavit (Negavi, inquit, me cuiquam negotiantem dare, à successore Tullii potuit hoc aut simile officium impetrasse).
 16. Interea narras eadem Bassi servum venisse.] Bosius ex Crusell. scripsit, narras; vulg. interea narrat eadem. Bassi servum, &c.
 17. Reciperatura.] Vulg. recuperatura.

ante. nostri horum *exercitationem* in latrocinio, & amentiam. Dolabella, vir optimus. etsi, cum scribebam, secunda mensa apposta, venisse eum ad Bajas audiebam; tamen ad me ex Formiano scripsit (quas litteras, cum è balneo exiissem, accepi) sese de attributione omnia summa fecisse: Vestenum accusat: tricatur scilicet, ut homo talis. sed ait totum negotium Sestium nostrum suscepisse, optimum quidem illum virum, nostrique amantissimum. quæro autem, quid tandem Sestius in hac re facere possit, quod non quis nostrum? sed, si quid præter spem erit, facies ut sciam. sin est, ut arbitror, *negotium perditum*, scribes tamen; neque ista res commovebit. ² Nos hic φιλοσοφούμεθα (quid enim aliud?) & τὰ εἰς ἡμᾶς κρητὸν magnificè explicamus, *περὸ φωνῆ μόνου* que Ciceroni. qua de re enim potius pater filio? de inde alia. quid quæris? extabit opera peregrinationis hujus. Varronem hodie, aut eras venturum putabant. ego autem in Pompejanum properabam; non quo hoc loco quidquam pulchrius; sed *interpellatores* illic minus molesti. sed perscribe quæro, quæ causa sit Myrtilo (pœnas quidem illum pependisse audivi) & fatifne patet, unde corruptus. Hæc cum scriberem, tantum quod existimabam ad te orationem esse perlatam. hui, quàm timeo, quid existimes. etsi quid ad me, quæ non sit foras proditura, nisi Rep. recuperata? de quo quid sperem. non audeo scribere.

1+ CICERO ATTICO, S.

VI. KAL accepi à Dolabella litteras, quarum exemplum tibi misi: in quibus erat, omnia se fecisse, quæ tu velles. statim ei rescripsi, & multis verbis gratias egi. sed tamen, ne miraretur, cur idem iterum facerem, hoc causæ sumsi, quod ex te ipso coram antea nihil potuisssem cognoscere. sed quid multa? litteras hoc exemplo dedi.

CICERO DOLABELLÆ COS. SUO.

ANTEA cum per litteras Attici nostri de tua summa liberalitate, summoque erga se beneficio certior factus essem; cumque tu ipse etiam ad me scripisses, te fecisse ea, quæ nos voluisssemus: egi tibi gratias per litteras in verbum, ut intelligeres, nihil te mihi gratius facere potuisse. postea verò quam ipse Atticus ad me venit in Tusculanum hujus unius rei causa, tibi ut apud me gratias ageret, ³ ut tuam eximiam quandam, & admirabilem in causa Buthrotia voluntatem, & singularem erga se amorem perspexisset; teneri non potui, quin tibi apertius illud idem his litteris declararem. ex omnibus enim, mi Dolabella, studius in me, & officius, quæ summa sunt, hoc sunt, hoc scito mihi & amplissimum videri, & gratissimum esse, quod perfeceris, ut Atticus intellexeret, quantum ego te, ⁴ quàm tu me amares. quod reliquum est, Buthrotiam & causam, & civitatem, quamquam à te constituta est (BENEFICIA autem nostra tueri solemus) tamen velim receptam in fidem tuam, à neque etiam tibi commendatam, auctoritate, & ⁵ auxilio tuo testam veli esse. satis erit in perpetuum Buthrotius presidii, magnaue cura, & sollicitudine Atticum, & me liberaris; si hoc honoris mei causa susceperis, ut eos semper à te defensos velis. quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

His litteris scriptis, me ad *σωπιζεις* dedi: quæ quidem, vereor, ne ⁶ miniata cærulea tua pluribus locis notandæ sint: ita sum *μισῶρ*, & magnis cogitationibus impeditus.

CICERO ATTICO, S.

LANTONIO malè sit; siquidem Buthrotiis molestus est. Ego testimonium composui: quod cum voles, obsignabis. Tu nummos Arpinatum, si L. Fadius Aedilis petet, vel omneis reddito. ego ad te alia epistola scripsi de h- s ex, quæ Statio curarentur. si ergo petet Fadius, ei volo reddi; præter Fadum, nemini. apud me item puto depositum. id, scripsi ad Erotem, ut redderet. Reginam odi. me jure facere scit. sponsor promissorum ejus Ammonius; ⁸ quæ quidem erant *φιλόλοχα*, & dignitatis meæ; ut vel in *concionè* dicere auderem. Sarram autem præterquam quod nefarium hominem cognovi, præterea in me contumacem. semel eum omnino domi meæ vidi. cum *φιλοφρόνας* ex eo quærerem, quid opus esset; Atticum, se dixit quærerere. superbiam autem ipsius reginæ, cum esset trans Tiberim in hortis, commemorare sine magno dolore non possum. nihil igitur cum istis: nec tam animum me, ⁹ quàm vix stomachum habere arbitrantur. Profectionem meam, ut video, Erotis dispensatio impedit. nam cum ex reliquis, quæ Nonis April. fecit, abundare debeam; egor mutuari: quodque ex istis fructuosus rebus receptum est, id ego ad illud sanum sepositum putabam. sed hæc Tironi mandavi, quem ob eam causam Romam misi. te nolui impeditum impedire. Cicero noster quo *modestior* est, eo me magis commoveret. ad me enim de hac re nihil scripsit, ad quem nimirum potissimum debuit. scripsit hoc autem ad Tironem, sibi post KAL. April. (sic enim annum tempus consuevit) nihil datum esse: tibi pro tua natura semper placuisse, teque existimasse id etiam ad dignitatem meam pertinere, eum non modò liberaliter à nobis, sed etiam ornate cumulateque tractari. quare velim cures (nec tibi essim molestus, si per alium hoc agere possem) ut permuretur Athenas, quod sit in annum sumtum. ei scilicet Eros numerabit. ejus rei causa Tironem misi. curabis igitur, & ad me, si quid tibi de eo videbitur, scribes.

CICERO ATTICO, S:

TANDEM à Cicerone tabellarius: & mehercule littera ¹⁰ *πεπινωμένως* scriptæ: quod ipsum *ωρεοπλι* aliquam significaret. itemque ceteri præclara scribunt. Leonidas tamen retinet suum illud *ἀδικε*. summis verò laudibus ¹² Herodes. quid quæris? vel verba mihi dari facile patior in hoc, meque libenter præbeo *credulum*. Tu, velim, si quid tibi est ¹³ à Statio scriptum, quod pertineat ad me, certiore me facias. ¹⁴ Narro tibi; hæc loca venusta sunt, abdita certe: & si quid scribere velis, ab arbitris libera. sed nescio quo modo *οικ* *φιλ*. itaque me referunt pedes in Tusculanum. & tamen hæc ¹⁵ *ῥωπογοφία* ripulæ videtur habitura celerem fatietatem. equidem etiam pluvias metuo, si prognostica nostra vera fuerant.

1. *Quæris nostrum.*] Vulg. *quis nostrum*.
2. *Nos hic φιλοσοφούμεθα.*] Victorius ex mss. legit, *φιλοσοφούμεθα*, ut participium sit, non verbum.
3. *Ut tuam eximiam quandam.*] Vulg. *cujus eximiam quandam*.
4. *Quàm tu me.*] Vulg. *quantum tu me*.
5. *Auxilio tuo testam velis esse.*] *Testam*, pro, *tutam*; restituit Victorius.
6. *Miniata cærulea tua.*] Leonicensi liber habet, *ne nimia ἀκελεύει* sua.
7. *L. Antonio.*] Hæc epistola unani cum superiore constituit in vulgatis editionibus.
8. *Quæ quidem erant φιλόλοχα.*] Vulg. *quæ quidem promissorum ejus erant φιλόλοχα*.
9. *Quam vix stomachum.*] Non improbat Bosius receptam lectionem, quam *stomachum* non habere arbitrantur: sed à veteribus

libris abest particula, *non*, ejusque loco ante vocem *stomachum*, legitur, *vix*, ut edidit.

10. *Πεπινωμένως.*] Vulg. *πεπικνωμένως*.
11. *Quod ipsum πεκοπην aliquam.*] Ex antiquis codicibus sic emendavit Victorius, quod etiam Germani adnotarant. pro eo legebatur antea, quod ipsum *περπεφίαιαν* aliquam, &c.
12. *Herodes.*] Vulg. *Erotes*.
13. *A Statio scriptum.*] Publica lectio, *si quid tibi est à tuis scriptum*. Vetus Crusellini quam sequutus est Bosius, *si quid tibi est à Statio scriptum*. sicque invenit item in altero Vaticano Lips. 19. d. c. p. 19.
14. *Narro tibi.*] Videtur Manutio initium epistolæ ut etiam Junio, ex mss.
15. *ῥωπογοφία.*] Pro *τωπογοφία*. Victorius ex mss. substituit *ῥωπογοφία*.

ranæ enim *ἰσχυροῦς* (iv. Tu, quaeso, fac sciam ubi Brutum nostrum, & quo die videre possim.

CICERO ATTICO, S.

17 **D**UAS accepi ² postridie Idus, alteram eo die datam, alteram Idibus. prius igitur superiori. De Bruto, cum scies. De Consulum *ἴσθι* timore cognoveram. Sica enim *φιλοστόργως* ille quidem, sed tumultuosius ad me etiam illam suspensionem pertulit. 3 quid tu autem? *πὲρ δὲ δίδυμα*? nullum enim verbum ⁴ a Siregio. non placeat. De Pletorio vicino tuo permolestè tuli, quomquam prius audis, quàm me. De Syro prudenter. L. Antonium per M. fratrem, ut arbitror, facillimè deterrebis. 5 Antroni vetui; sed nondum acceperas litteras; 6 nec cuiquam, nisi L. Fadio *Ἐδிலι*. aliter enim nec cautè, nec iure fieri potest. 7 Quod scribis tibi deesse H-S.C. quæ Ciceroni curata sint; velim ab Erote quaeras, ubi sit merces insularum. Arabioni de Sitio nihil irascor. ego de itinere, 8 nisi explicato A, nihil cogito. quod idem tibi videri puto. Habes ad superiorem. nunc audi ad alteram. Tu verò facis, ut omnia, quod Serviliæ ⁹ non dees, id est Bruto. De regina gaudeo te non laborare, certè etiam tibi probari. Erotis rationes & ex Tironem cognovi, & vocavi ipsum. Gratissimum, quod polliceris, Ciceroni nihil defuturum: de quo mirabilia Messalla; qui, Lanuvio rediens ab illis, venit ad me: & mehercule ipsius litteræ sic & *φιλοστόργως*, & ¹⁰ *Ἐπιπινῶς* scriptæ, ¹¹ ut eas vel in *acroasi* audeam legere: quo magis illi indulgendum puto. De Buciliano Sestium puto non molestè terre. Ego, si Tito ad me, cogito in Tusculanum. Tu verò, quidquid erit, quod me scire par sit, statim.

CICERO ATTICO, S.

18 **X**VII. KAL. etſi satis videbar scripsisse ad te, quid mihi opus sit, & quid te facere vellem, si tibi commodum esset: tamen, cum profectus essem, ¹³ & in ea cura vigilarem, Tironem statui ad te esse mittendum, ut iis negotiis, quæ agerentur, interesset: atque etiam scripsi ad Dolabellam, me, si ei videretur, velle proficisci: petitiq; ab eo ¹⁴ de mulis vecturæ itineris, & vehis. quoniam intelligo te distentissimum esse quæ de Buthrotiis, quæ de Bruto; cujus etiam ludorum ¹⁵ seorsum curam, etiam administrationem suspicor ex magna parte ¹⁶ ad te per-

tinere; ut ergo in eiusmodi re, tribues nobis paulum operæ. nec enim multum opus est. mihi res ad eadem, & eam quidem propinquam, spectare videtur. vides homines; vides arma. prorsus non mihi videor esse *tutus*. sin tu aliter sentis, velim ad me scribas. domi enim manere, si rectè possum, multo malo.

CICERO ATTICO, S.

19 **Q**UIDNAM est, quod audendum amplius de Buthrotiis? stetisse enim te frustra scribis. quid autem se refert Brutus? doleo mehercule te tam esse detentum: quod decem hominibus ¹⁷ referendum acceptum. ¹⁸ est illud quidem *ἔργωδες*, sed *ἀνυσὶν*, mihiq; gratissimum. De armis, nihil vidi apertius. fugiamus igitur: ¹⁹ at, ut ais, coram. Theophanes quid velit, nescio. scripserat enim ad me: cui rescripti, ut potui. mihi autem scribit, venire ad me se velle, ut & de suis rebus, & quadam, quæ ad me pertinerent. tuas litteras exspecto. vide quaeso, *requid temerè* fiat. Staius scripsit ad me, locutum secum esse Q. Ciceronem valde asseveranter, se hæc ferre non posse: certum sibi esse ad Brutum, & Cassium transire. hoc enim vero nunc discere haveo: hoc ego, quid sit, interpretari non possum. potest aliquid iratus Antonio: potest gloriam novam quaerere: potest totum esse *χεδίαστος*: & nimirum ita est. sed tamen & ego vereor, & pater conturbatus est. scit enim, quæ ille ²⁰ de hoc: mecum quidem *ἀφαι* olim. planè, quid velit, nescio. A Dolabella mandata habeo, quæ mihi videbuntur, id est nihil. Dic mihi, C. Antonius voluitne fieri Septemvir? fuit certè dignus. De Menedemo est, ut scribis. facies omnia mihi nota.

CICERO ATTICO, S.

20 **E**GI gratias Veſtèno: nihil enim potuit humanius. Dolabellæ mandata sint quælibet: ²² mihi aliquid, vel quod Nicæ nuntiet. quis enim hæc, ²³ ut scribis, *ἐν κενῶ*? nunc dubitare quemquam prudentem, quin meus *discessus* desperationis sit, non legationis? Quod ais, extrema quædam jam homines de Rep. loqui, & eos quidem viros bonos; ego quo die audiui illum tyrannum in concione *clarissimum virum* appellari, subditidere cæpi. postea vero quàm tecum Lanuvii vidi nostros tantum spei habere ad vivendum, quantum acceperant ab Antonio, desperavi. itaque, mi Attice, fortiter hoc velim accipias, ut ego scribo. gēnus

1. *Duas accepi.*] Vulg. *duas epistolae accepi.*
 2. *Postridie Idus.*] Vulg. *postridie Iduum.*
 3. *Quid tu autem τὰ μὲν δίδυμα?*] Ita restituit Victorius, *ταυτα*, Latine scripto mutato in, *τὰ μὲν*, & adhibita interrogatione post, *δίδυμα*.
 4. *A Siregio.*] Vulg. *à Sire regio*, quod ratione ductus retinet Junius.
 5. *Antroni vetui.*] Ex Crusellino ita legit Bosius, ad quam lectionem proximè accedit hæc codicis Tornæsiæ, *Antroni vel vi*. Antiquus liber Cavalcantis *Antroni vel vi*. Bessarionis, *Antonii vel vi*. Junius ex mss. duobus Palatinis legit, *Ante III. Nov. Septemb. nondum acceperas*.
 6. *Nec cuiquam, nisi L. Fadio Edili.*] Fulvius refert in mss. legi, *nec cuiquam dedi, nisi L. Fadio Edili*.
 7. *Quod scribis tibi deesse H-S.C. quæ Ciceroni.*] Codex Tornæsiæ pro *deesse* habet, *desere*: unde dubius conjicit Lambinus, *deberi*; Junius verò ex mss. Palat. in quibus est, *Di Sere*, conjicit, *deesse re*, & ita totum legit; *Quod scribis tibi deesse re L-S.C. quæ Ciceroni, &c.*
 8. *Nisi explicato A.*] Putat hic Bosius vitiosè scribi, A, pro, Δ, & hæc nota, Δ, *δένον*, hoc est *as alienum* significari. sed tamen contra mss. mutare non est ausus. priorem lectionem retinet Junius.
 9. *Non dees.*] Vulg. *non deest*. Junius ex duobus Palat. legit, *quod Serviliæ non deest & Bruto*.
 10. *Ἐπιπινῶς scriptæ.*] Vulg. *ἐπιπινῶς*.
 11. *Ut eas vel in acroasi.*] Ita reposuit Victorius ex mss. pro eo quod antea legebatur, *ut eas vel in agro sic audeam, &c.*
 12. *XVII. Kalend.*] Præter hæc duo vocabula quæ superiori epistolæ agglutinantur, tertium superadditur in vulgata editione, nempe, *abibo*, sed id Lambino suspectum est, nec comparat in codice Tornæsiæ.
 13. *Et in ea cura vigilarem.*] Tornæsiæ, ut excusi & mss. ferè

omnes, & in lacuna vigilarem. Crusellinus, & in ea cura vigilarem; unde reposuit Bosius, & in ea cura vigilarem, qua in emendatione convenit cum Justo Lipsio, sic conjicientes libro iv. Antiq. Lect. cap. 19. Victorius Beroaldi conjecturam sequutus legebat, & in lacu navigarem.
 14. *De mulis vecturæ itineris & vehis, quoniam intelligo.*] Bosius ex Crusellino vulgatam lectionem depravatam sic emendavit. ea autem talis est, *de mulis vecturæ itineris, ut & in eis, cum intelligo*. Tornæsiæ habet, *de mulis vecturæ, & in eis, cum, &c.* & ita Memmiani, nisi quod habent, & *meis, pro, & in eis*. vox autem, *itineris*, in nullo reperitur, Lambino teste, qui hæc assert tentatam hujus loci emendationem, petitiq; ab eo de mulis & vectura, ceterisque jumentis. vulgatam lectionem retinet Junius, extra quàm cum Bosio legit, quoniam, pro cum.
 15. *Seorsum curam.*] Pro, *suorum*, quod abundare arbitratur Manutius, reposuit ex fide Crusellini Bosius, *seorsum*.
 16. *Ad te pertinere.*] Sic vulgati libri, nec aliter Crusellinus. verum in Tornæsiæ est, *ad te vertere*.
 17. *Referendum acceptum.*] Vulg. *referendum est acceptum*.
 18. *Est illud quidem ἔργωδες sed ἀνυσὶν.*] In Crusellino erat, ANICTON, unde judicavit Bosius certam esse conjecturam Errici Stephani hic legendum existimantis, *ἀνυσὶν*.
 19. *At ut ais.*] Vulg. *& ut ais*.
 20. *De hoc. necum quidem ἔργωδες, olim.*] Vulg. *De hoc necum. quædam ἔργωδες, nolim*.
 21. *Egi gratias V. n. e. p. h.*] Verba hæc superiori epistolæ annexit vulgata editio.
 22. *Mihi aliquid.*] Sic uno consensu omnes mss. Palat. referent Junio, vulg. modo aliquid.
 23. *Ut scribis ἐν κενῶ?*] Tornæsiæ, *anteno*: Crusellinus, *enteno*: unde reposuit Bosius, *ἐν κενῶ*; vulgò, *ante, ne nunc, &c.* quæ est Victorii emendatio. Junius ex mss. legit, *ut scribis, anteno?* Lambinus, *ut scribis, ante nos*.

genus illud interitus, ¹ qua causa, ac quorsus est, foedum duces, & quasi denuntiatum nobis ab Antonio. ex hac ² naxa exire constitui, non ad fugam, sed ad spem *mortis melioris*. haec omnis culpa Bruti. Pompejum Carthegae receptum scribis: jam igitur contra hunc exercitum. utra ego castra? media enim tollit Antonius. illa infirma, haec nefaria. properemus igitur. sed juva me consilio, Brundisio-
ne, an Puteolis. Brutus quidem subitò: sed sapienter. *πάγω* **¶** quando enim illum? sed *humana ferenda*. tu ipse eum videre non potes. dii illi mortuo, qui umquam Buthrotum. ³ sed acta missa. videamus, quae agenda sint. Rationes Erotis, etsi ipsum nondum vidi, tamen & ex litteris ejus, & ex eo, quod Tiro cognovit, propemodum cognitae habeo. versuram scribis esse faciendam mensium quinque; id est ad KAL. Novemb. H. S. C. C. in eam diem cadere nummos, qui à Quinto debentur. velim igitur, quoniam Tiro negat tibi placere, me ejus rei causa Romam venire; si te ea res nihil offendet, videas, unde nummi sint; mihi feras expensum. hoc video in praesentia opus est. reliqua diligentius ex hoc ipso exquiram; in his, de mercedibus dotalium praediorum: quae si fideliter Ciceroni curabuntur, quamquam volo laxius, tamen ei propemodum nihil deerit. equidem video mihi quoque opus esse viaticum. sed id ex praediis, ut cadet, ita solvetur: mihi autem opus est universo quidem. etsi mihi videtur iste, qui *umbrae timet*, ad caedem spectare; tamen, nisi explicata solutione, non sum discessurus. sitne autem ⁴ extricata, necne, tecum cognoscam. Hanc putavi mea manu scribendam: itaque feci. De Fadio, ut scribis; utique alii nemini. rescribas velim hodie.

CICERO ATTICO, S.

NARRO tibi; Q. pater exultat lætitia. scripsit enim filius, se idcirco profugere ad Brutum voluisse, quòd, cum sibi negotium daret Antonius, ut eum dictatorem efficeret, praedictum occuparet, id recusasset: recusasse autem se, ne patris animum *offenderet*: ex eo sibi illum hostem. tum me, inquit, collegi, verens, ne quid mihi ille iratus tibi noceret. itaque eum placavi. & quidem cccc certa: reliqua in spe. scribit autem Statius, illum cum patre habitare velle. hoc verò mirum: & id gaudet. ⁵ eequem tu alio certiore nebulonem? *ἐπιχρῶ* vestram de re Cani deliberationis probò. nihil eram suspicatus de tabulis: *ἀνεργίως* restitutam arbitrabar. Quae differs, ut mecum coram; expectabo. Tabellarios, quoad voles, tenebis. es enim occupatus. Quod ad Xenonem, probè. Quod scribo, cum abfolvero. Quinto scripsisti, te ad eum litteras: nemo attulerat. Tiro negat jam tibi placere Brundisium, & qui-

dem dicere aliquid de militibus. at ego jam destinaram Hydruntem quidem. movebant me tuae quinque horae. hic autem quantus *πλοῦς*? sed videbimus. ⁶ Nullas à te x. Kal. quippe: quid enim jam novi? cum primum igitur poteris, venies. ego propero, ne ante Sextus; quem adventare ajunt.

CICERO ATTICO, S.

GRATULOR nobis Q. filium exiisse: molestus non erit. Panfam bene loqui credo. semper enim conjunctum esse cum Hirtio scio. amicissimum Bruto & Cassio puto, si expediet. sed quando illos videbit? inimicum Antonio: quando, aut cur? quousque ludemur? Ego autem scripsi Sextum adventare, non quo jam adesset, sed quia certè id ageret, ab armisque nullus discederet. certè, si pergit, bellum paratum est. ⁷ hic autem noster Cytherius, nisi victorem, *neminem victurum*. quid ad haec Panfa? ⁸ utro erit, si bellum erit? quod videtur fore? sed & haec, & alia coram: hodie quidem, ut scribis; aut cras.

CICERO ATTICO, S.

MIRIFICE torqueor, sine dolore tamen: sed permulta mihi de nostro itinere in utramque partem occurrunt. quousque? inquires. quoad erit integrum: erit autem usque dum ad navem. Panfa si rescripserit, & meam tibi, & illius epistolam mittam. Silium expectabam; cui *ὑπόμνημα* compositum, si quid novi. Ego litteras misi ad Brutum: cujus de itinere etiam ex te velim, si quid scies, cognoscere.

CICERO ATTICO, S.

TABELLARIUS, ¹⁰ quem ad Brutum miseram, ex itinere rediit vii. Kal. ei Servilia dixit, eo die ¹¹ Brutum H. IIII. profectum. sane dolui meas litteras reditas non esse. Silius ad me non venerat. causam composui. eum libellum tibi misi. te quo die expectem, velim scire.

CICERO ATTICO, S.

DE meo itinere variae sententiae. multi enim ad me. sed tu incumbe quaeso in eam curam. magna res est. an probas, si ad Kal. Jan. cogitamus? meus animus est æquus, sic tamen, ¹² ut si nihil offensionis sit: ¹³ & tu etiam scitè, ¹⁴ quo die olim *placium*, mysteria scilicet. ¹⁵ ut ut sit res, casus, consilium nostri itineris judicabit. dubitemus igitur, ¹⁶ est enim *hiberna navigatio* odiosa; eoque ex te quaesieram mysteriorum diem. Brutum, ut scribis, visum iri à me puto. ego hinc volo prid. KAL.

CICERO ATTICO, S.

DE Quinti negotio video à te omnia facta. ille tamen dolet, dubitans, utrum morem gerat Leptae, an sidem

1. *Qua causa ac quorsus est foedum.*] Vulg. *quo casurus es, sedum, &c.*] Ceterum ut legatur, *casuri sumus*, postulare sententiam ait Manutius. Junius ex mss. Palatinis, *Genus illud interitus qua causa cursus est.*

2. *Naxa.*] Vulg. *nassa.*

3. *Sed acta missa. videamus quae agenda sint.*] Vulg. *sed acta missa videamus, quae agenda sint.*

4. *Extricata.*] Libri vulgati *excitata*. Bosius è Crusellino, *extricata*; Memmiani codices habent *explicata*. ut legendum conjece- rat Manutius.

5. *Equem tu illo.*] Bosius, *equem*, scripsit ut erat in Crusel- lino & Tornæsiano. vulg. *quem tu illo.*

6. *Nullas à te.*] Totam hanc periodum usque ad finem, sequenti epistolae attexit vulgata editio.

7. *Hic autem noster Cytherius.*] Ita legit Junius; Victorius re- fert suum codicem habere, *Cyberius*.

8. *Utro erit, si bellum erit.*] Apertior Manutio sententia si lega- tur, *cum utro erit*, cui assentitur Fulvius, cum vetere libro.

9. *Tabellarius.*] In vulgata editione haec unam cum superiore constituit epistolam.

10. *Quem ad Brutum.*] Sic Victorius è mss. codicibus, vulg. *quem ad eum.*

11. *Brutum H. IIII. profectum.*] Tornæsianus, *HNIS*, unde Lam-

binus sequitur Corradi conjecturam probante Malaspina legebat, *H. II.* sed liquidò exaratum erat in Crusellino *H. IIII.* hoc est, *hora quarta*; quam lectionem referre quoque videtur Tornæs. si propius & attentius ejus scripturam spectes: Ursinus refert in lib. mss. esse, *his*, ut fortasse, *Bajis* legendum sit; quod & viderat Victorius; sed postea, perspicue in mss. Palat. duobus scriptum probavit Junius: vulg. *Brutum Puteolis profectum.*

12. *Ut si nihil offensionis.*] *Ut*, Faërnus deiebat.

13. *Et tu etiam scitè.*] Scripsit Bosius auctore Crusellino, & *tu etiam scitè*, vulg. & *tuus etiam scribe.*

14. *Quo die olim placium.*] Ex perturbata hujus loci scriptura quidam mysteria nescio quae *Olympica* commenti sunt, quae nunquam fando audita fuerunt: germanam autem hujus loci lectionem Bosius ex Crusellino restituit. vulg. *quo die Olympia xxxxxx quum mysteria scilicet.* Ursinus arbitratur commode restitui posse hoc modo, & *tu etiam scribe quo die Olympia, quo mysteria scilicet ut sciam.* in vetere quodam libro scriptum est, *arco etiam scire quo die Olympia.*

15. *Ut ut sit res.*] Rectè Crusellinus, *ut ut sit res*, vulg. *ut tu scires*, quod corruptum videns Manutius, *ut tu scribis*, legendum conjiciebat.

16. *Est enim hiberna.*] Duo illa vocabula, *est enim*, quae desunt in vulg. ex Tornæsiano & Crusellino restituit Bosius.

infirmet Sillo. Inaudiui L. Pisonem velle exire legatum *ἡδεσθησέν* S. C. velim scire, quid sit. Tabellarius ille, quem tibi dixeram à me ad Brutum esse missum in Anagninum, ad me venit ea nocte, quæ proxima ante Kal. fuit; litterasque ad me attulit: in quibus unum alienum ² summa sua prudentia, ³ idem illud, ut spectem ludos suos. rescripsi scilicet, primum me jam profectum, ut non integrum sit: dein, *ἀτοπώτερον* esse, me, qui Romam omnino post hæc arma non accesserim, neque id tam periculi mei causafecerim, quam dignitatis, subito ad ludos venire. tali enim tempore ludos facere illi honestum est, ⁴ cui necesse est. spectare mihi ut non esse necesse, ⁵ sic ne honestum quidem est. equidem illos celebrari, & esse quam gravissimos mirabiliter cupio: idque ita futurum esse confido: & tecum ago, ut jam ab ipsa commissione ad me, quemadmodum accipiantur; deinde omnino reliquorum dies singulos persequere. sed de ludis hæcenus. Reliqua pars ⁶ epistolæ est illa quidem in utramque partem: sed tamen nonnullos interdum jacet *igniculos* viriles: quod quale tibi videretur, ut posses interpretari, nisi ad te exemplum epistolæ. quamquam mihi tabellarius noster dixerat, tibi quoque se attulisse litteras à Bruto, ⁷ easque ad te è Tusculano esse delatas. Ego itinera sic composueram, ut Nonis Quint. Puteolis essem. valde enim festino; ita tamen, ut, quantum homo possit, quam cautissimè navigem. M. Ælium cura liberabis: ⁸ is me paucos specus in extremo fundo, & eos quidem subterraneos, *servitutis* ⁹ à puteali quid habituros: id me jam jam nolle, neque mihi quidquam esse tanti; sed, ut mihi dicebas, quam lenissimè; potiùs ut cura liberetur, quam ut me succensere aliquid suspicetur. Idem ¹⁰ de illo Tulliano capite liberè cum Cascelio loquere. parva res est: sed tu bene attendisti: nimis callidè agebatur. ego autem, si mihi imposuisset aliquid, quod pæne fecit, nisi tua malitia affuisset, animo iniquo tulissim. itaque; ¹¹ ut ut erit, rem impediri malo. ¹² Octavam partem tui luminarium in ædium *ἀδύων*. Ne memineris cui Carellia. Videris mancipio dare ad eam summam, quæ sub præcone fuit maxima: id opinor esse CCC LXXX. Novi si quid erit, atque etiam si quid prospicies, quod futurum putes, scribas ad me quam sæpissimè velim. Varroni, quemadmodum tibi mandavi, memincris

excusare tarditatem litterarum mearum. ¹³ Mundus is. Tu M. Ennius quid egerit de testamento (curiosus enim) facias me velim certiore. Ex Arpinati, VI. NON.

CICERO ATTICO, S.

GAUDEO id te mihi suadere, quod ego mea sponte pridie feceram. nam cum ad te VI. Nonas darem, eidem tabellario dedi etiam ad Sestium, scriptas *πίνυ φιλοσέργως*. Ille autem, quod Puteolos prosequitur, humane; quod queritur, injustè. non enim ego tam illum expectate, cum de Cosano rediret, debui, quam ille aut non ire ante, quam me vidisset, aut citius reverti. sciebat enim me celeriter velle proficisci, seseque ad me in Tusculanum scripserat esse venturum. Te, ut à me discesseris, *lacrimasse*, molestè ferebam. quod si me præsentè fecisses, consilium totius itineris fortasse mutassem. sed illud præclare, quod te consolata est spes brevi tempore congregiendi: quæ quidem expectatio me maximè sustentat. meæ tibi litteræ non deerunt. De Bruto, scribam ad te omnia. Librum tibi celeriter ¹⁴mittam *de gloria*. excudam aliquid *ἡρακλείδιον*, quod lateat in thesauris tuis. De Planco, memini. Atticæ jure queritur. Quod me de Bacchi, de statuarum coronis certiore fecisti, valde gratum: nec quidem post hac non modo tantum, sed ne tantulum quidem præterieris. Et de Herode & ¹⁵ Mettio meminero, & de omnibus, quæ te velle ¹⁶ suspicabor modò ¹⁷ ò turpem sororis tuæ filium, cum hæc scriberem. adventabat autem *βαλυσά* cenantibus nobis.

CICERO ATTICO, S.

EGO, ut ad te pridie scripseram, Nonis constitueram venire in Tusculanum. ibi igitur quotidie tuas litteras expectabo, & maximè de ludis; de quibus etiam ad Brutum tibi scribendum est. cujus epistolæ, quam interpretari ipse vix poteram, exemplum pridie tibi miseram. Atticæ meæ velim me ita excusare, ut omnem culpam in te transferas, & ei tamen confirmes, ¹⁸ me minimè totum amorem eo mecum attulisse.

CICERO ATTICO, S.

BRUTI ad te epistolam misi. dii boni, quanta *ἀμύχανία* cognosces, cum legeris. De celebratione ¹⁹ Ludorum Bruti, tibi assentior. Ad M. Ælium nullus tu quidem domum

1. Infirmet Sillo. Inaudiui L. Pisonem velle exire legatum *ἡδεσθησέν*.] Ex inquinata Crusellini scriptura lectionem hanc eruit Bofius, in illo enim legebatur, *inaudibili Pisonem*; unde conjecit, *inaudiui L. Pisonem*: mss. autem cum excusis conveniebat, qui sic referunt, *infirmet Sillo. Mandabili L. Pisonem velle exire legatum ἡδεσθησέν* S. C. &c. Corradus ex mss. in quo erat, *filio inaudibili*, legendum putabat *filio amabili*. alii, *filio inamabili*.

2. Summa sua prudentia.] Sua, pro, tua, quod prius legebatur ex vet. mss. emendavit Victorius.

3. Idem illud, ut spectem, &c.] Idem illud, deest in vulgatis.

4. Cui necesse est. Spectare mihi ut non.] Vulg. cui non necesse est spectare: mihi ut non est. Petrus Faber lib. 11. Semestrium cap. 25. emendat, *Ludos spectare ei honestum est, cui necesse est facere*.

5. Sic ne honestum quidem est.] Sic edendum curavit Lambinus ex mss. cum vulgati omnes habeant, *sic nec honestum est*.

6. Epistola est illa quidem in utramque partem.] Hic integriores sunt, Tornæsianus & Crusellinus quos sequutus est Bofius quam excusis; ita enim hæc referunt, *reliqua pars epistola est illa quidem in utramque partem. sed tamen nonnullos, &c.* vulgati sic, *reliqua pars epistole, illa namque in utramque. sed tamen, &c.*

7. Easque ad te è Tusculano.] Vulg. easque à Tusculano.

8. Is me paucos specus.] Vulg. cura libera, ei sine paucos specus; quæ est Victorii emendatio, cum prius legeretur, *M. Ælium cura libera vis me paucos spe, &c.* Sed Bofius veram lectionem sequutus, quam è Crusellino expressit, edebat, *M. Ælium cura liberabis: is me paucos specus, &c.* quod tamen prius viderant Corradus & Lambinus.

9. A puteali quid habituros.] In Tornæsiano erat, *apud tale*: in Crusellino, *apud talis*: scripsit Bofius à puteali; vulg. *apud Tabææ*.

10. De illo Tulliano.] Crusellinus codex, *idem de illo Tulliano cupide libere cum Cascelio loquere*; reponendum putavit Bofius, *Idem de illo Tulliano capite liberè cum Cascelio loquere*, vulg. *Tulliano, cupide libero. esse Cascelio, &c.*

11. Ut ut erit.] Vulg. ut erit.

12. Octavam partem.] Exemplum hoc est scripturæ Crusellinæ, *Octavam partem tui luminarium in ædium astræ*: vocem *astræ* mendosam putavit Bofius & mutandam in *ἀδύων*, cetera rectè. Fulvius in libro viri doctissimi vidit hunc locum ita in margine emendatum, *Octavam partem Tullianarum ædium abstrahere meminervis*. Lamb. *Octavam partem Tullianarum ædium ad Strenæ, &c.* refertque hanc Corradi lectionem, *Octavam partem tui luminarium ædium ad Strenæ meminervis, &c.* Junius ex mss. Palat. sic oportere legi asserit, *Octavam partem tui luminarium in ædium astræ*: vulg. *Octavam partem tui luminarium in ædium astræ meminervis*. Cui Carellia videris, &c. Varias præterea emendationes hujus loci vide apud Criticorum omnium fautorem eximium Andr. Scottum, ad lib. v. Tusculan. quæst.

13. Mundus is.] Corruptè ante Bofii editionem hic legebatur, *Mundus istum. M. Ennius quid egerit de Testamento, curiosus facias me velim certiore*. sed auctore Crusellino sic emendavit; *Mundus is. Tu, M. Ennius quid egerit de Testamento (curiosus enim) facias me velim certiore*. Junius ex duobus mss. Palat. legit, *tarditatem litterarum mearum & modum istum. M. Ennius, &c.* eamque lectionem omnibus anteponit.

14. Mitteram de gloria.] Vulg. mittam. De gloria.

15. Mettio.] Vulg. Metio.

16. Suspiciabor.] Edidit Bofius ex Tornæsiano & Crusellino, *suspiciabor*.

17. O turpem.] Addidit Bofius exclamandi particulam, ò, ex antiquis suis, vulg. *modo turpem*.

18. Me minimè totum amorem ed mecum attulisse.] Vulg. *abstulisse*: Sed aliter prorsus legit Junius, partim conjectura, partim ex mss. *me intimo totam amore meo mecum abstulisse*; hancque ait esse germanam lectionem.

19. Ludorum Bruti.] Restituit ex Tornæs. & Crusellino Bofius vocem, *Bruti*, quæ hinc per summam injuriam pulsa fuerat.

domum, sed sicubi inciderit. De Tulliano semisse. ¹ M. Axianum adhibebis, ut scribis. Quod cum Cosiano egisti, optimè. Quod non solum mea, verum etiam tua expedis, gratum. Legationem probari meam gaudeo. ² Quod promittis, dii taxint. quid enim mihi meis *jucundius*? sed istam, quam tu excipis, metuo. Brutum cum convenero, perscribam omnia. De Planco, & Decimo, sanè velim. Sextum *scutum* ³ *abjicere* nolebam. De Mundo, si quid scies. Rescripsi ⁴ ad omnia tua. nunc nostra accipe. Quintus filius usque Puteolos: mirus civis, ut tu Favonium, Asinium dicas: & quidem duas ob causas, & ut mecum; & *πειραζει* vult cum Bruto, & Cassio. Sed tu quid ais? scio enim te familiarem esse Othonum. ait hic sibi Juliam. ⁵ ferè constitutum enim esse discidium. quæsit ex me

pater, qualis esset fama. dixi, nihil sanè me audisse (ne sciebam enim cur quæreret) nisi de ore, & patre. ⁶ sed quorsus, inquam? ac ille, filium velle. tum ego, ⁷ εἰς ἐβδελυτομέλι, tamen ⁸ negavi putate me illa esse vera: σκοπὸς ⁹ (hoc est enim) huic nostro nihil præbere. illa autem ¹⁰ ἢ πειρῆ τῶν. ego tamen suspicor hunc, ut solet ¹¹ *allucinari*. sed velim quæras (facile autem potes) & me certiore. Obsecro te, quid est hoc? ¹² Signata jam epistola, Formiani, qui apud me cenabant, Plancum se ajebant, hunc Buthrotium, pridie, quàm hoc scribebam, id est 111. Nonas ¹³ vidisse demissum sine phaleris: servulos autem dicere, eum, & agripetas ejectos à Buthrotiis. maeste. sed amabo te, perscribe mihi totum negotium.

1. M. Axianum.] Legit Bosius M. Axianum, ut est in vulgatis & Crusellino. nam Victorius Maxianum legit.
 2. Quod promittis dii taxint.] Junius ex mss. Quod promittis defuisse sinit.
 3. Abjicere nolebam. De mundo.] Vox illa, nolebam, deest in vulgatis, quam tamen ex fide Tornæf. & Crusellini addidit Bosius.
 4. Ad omnia tua.] Perspicue Tornæf. & Crusell. ad omnia tua, ut edidit Bosius: tua, deest in vulg.
 5. Ferè constitutum enim.] Antea hic legebatur ferre, cujus loco auctore Crusellino, Bosius reposuit ferè.
 6. Sed quorsus inquam.] Manutius cum in antiquis libris scriptum videret; cursus, adductus est in eam opinionem ut credat veterem & germanam lectionem fuisse, cur tu, cum tamen Bosius dicat eum conjecisse, quorsus, ut postea edidit ex Decurtato; Fulvii vetus liber, sed quorsus inquam.

7. Et si ἐβδελυτομέλι.] Sic concepta sunt hæc verba in Tornæfiano & Crusellino.
 8. Hoc est enim.] Hæc tres voces, auctore Bosio, includendæ sunt περὶ τῶν.
 9. Negavi putare me illa esse vera.] Vulg. negavi. putavi illa esse vera; itaque non injuria mendum latere suspicabatur Manutius partim ex obscuritate sententiæ, deinde ex antiquorum librorum varietate. Besarionis exemplar pro, putavi illa, habet, *Perabulla*: aliud Bizantio advectum, *Pubabulla*, aliud denique, *putare illa*.
 10. Οὐ πειρῆ τῶν.] Veteres libri ἢ πειρῆ τῶν. emendavit Bosius ἢ πειρῆ τῶν. vulg. ἢ πειρῆ τῶν.
 11. Allucinari.] *Alucinari* legit Junius ex mss. Palat.
 12. Signata jam.] Vulg. *obsignata*.
 13. Vidisse demissum sine Phaleris.] Bosii mss. *vidisse*, ut excudi iussit: vulg. *dimissum sine phaleris*.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER DECIMUS SEXTUS,

A-D

A T T I C U M.

CICERO ATTICO, S.

ONIS Quint. veni ¹ in Puteolanum. posttridie iens ad Brutum in Nesidem hæc scripsi. sed eo die, quo veneram, cenanti Eros tuas literas. ² Itane? Nonis Juliis? ³ Dii hercule istis. sed stomachari totum diem licet. quidquamne turpius ⁴ quàm Bruto, *Julius*? redeo ad meum igitur, ⁵ ἐπὶ ἔωμεν? nihil vidi. Sed quid est quæso, quod agripetas Buthroti concisos audio? quid autem Plancus tam cur-

sim ⁶ (ita enim audiebam) diem, & noctem? sanè cupio scire quid sit. Meam profectioem laudari gaudeo. ⁷ Dymæos, agro pulfos, mare infestum habere, nil mirum. videndum est, ut mansio laudetur. ⁸ ἐν ὄμῳ πλοῖα Bruti videtur aliquid præsidii esse. sed, opinor, minuta navigia, sed jam sciam, & ad te cras. De Ventidio, *πενιχθὲν* puto. De Sexto, pro certo habebatur; ⁹ haud arma. quod si verum est, ¹⁰ sine bello civili video *serviendum*. quid ergo? Kal. Jan. in Panfa spes? *ἄρ' ἔστι πολὺς*, in vino, & in somno istorum. ¹¹ De CCX, optimè Ciceronis rationes explicentur. ¹² Ovius enim recens: is multa, quæ vellem: in his

1. Putcolanum posttridie iens ad Brutum in Nesidem.] Ex Tornæf. & Decurtato hæc sunt; à vulgatis adverbium, *posttridie*, abest & pro, *Nesidem*. legitur, *Neside*.
 2. Itane? Nonis Juliis?] Sic emendavit Victorius, ante quem excusis fermè omnes habebant, *ita nec nobis Julius*; idem Ant. Augustinum fecisse ait Ursinus.
 3. Dii hercule istis.] Ita legendum ex Crusellino: ut conjecerat d. cap. 19. Lipsius. vulg. *mehercule istis*.
 4. Quam Bruto, Julius?] Sic legendum docet Lambinus, vulgò, *quam Bruto nil, &c.*
 5. Et ἐπὶ ἔωμεν.] Veteres codices Victorii, Lambini & Bosii, *ἐπὶ ἔωμεν* habent, ex quibus hoc factum. Lambinus legit, *ἔωμεν*, vel, *ἐπὶ ἔωμεν*, sive, *ἔωμεν*, simpliciter. Vulgatam lectionem, *ἔωμεν*, cum mss. Palat. servat Junius. Videatur & Turneb. lib. xxiii. Adversar. cap. 29.
 6. Ita enim audiebam.] Ita ex conjectura restituit Manutius,

cum animadvertisset Besarionis codicem pro vulgato, *meditabar*, habere, *mediabam*.
 7. Dymæos agro pulfos.] Locum hunc veterum codicum auxilio correxit Victorius. prius legebatur, *Dymachos agro pulfos*. Junius hoc totum sic distinguit ex mss. uno, *Dym. agro p. m. i. habere. nimium videndum est, &c.*
 8. ἐν ὄμῳ πλοῖα Bruti.] Lectio hæc est veterum librorum, teste Victorio: antea ferebatur, *Ενωμοτία Bruti, &c.*
 9. Haud arma.] Ex Crusellino est, vulgò, *ad arma*.
 10. Sine bello civili.] Manutius ex conjectura, & Ursinus ex mss. legunt, *non sine bello civili*.
 11. De CCX.] Ita Crusell. Tornæf. verò ita refert, *de CCCX*.
 12. Ovius enim recens: is multa.] Sic Turnebus d. cap. 29. sicque item deinde Lambinus ex Tornæf. emendavit: quam lectionem etiam edidit Crusell. Ursinus ait mss. unum habere, *obvius*, pro, *Ovius*: vulgati habent, *Ovius enim recensent multa*.

ne hoc quidem malum, ¹ in mandatis fat abundè: H-S LXXXI. fatis esse, affatum profus; sed Xenonem perexiguè, & ² γλίχρως præbere, id est minutatim. quo plus permutati, quam ad fructum insularum, id ille annus habeat, in quem itineris sumtus accessit. hinc ex Kal. April. ad H-S LXXX accomodetur. nunc enim insulæ tantum videndum enim est, quid, cum Romæ erit. non enim puto focrum illam ferendam. Pindaro ³ Decumano negaram. Nunc, cujus rei causa tabellarium miserim, accipe. Q. filius mihi pollicetur se Catonem. egit autem & pater, & filius, ut tibi responderem: sed ita, ut tum crederes, cum ipse ⁴ cognosces. huic ego litteras ipsius arbitrato dabo. eæ te ne moverint. has scripsi in eam partem, ne me motum putares. dii faxint, ut faciat ea, quæ promittit. commune enim gaudium. sed ego nihil dico amplius. is hinc VII. Idus. ait enim attributionem in Idus, se autem ingeri acriter. tu ex meis litteris, quo modo respondeas, ⁵ moderabere. Plura, cum & Brutum videro, & Erotem remittam. Atticæ meæ excusationem accipio, eamque amplurimum: cui, & Piliæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

⁶ VI. Idus duas epistolas accepi, unam à meo tabellario, ⁶ alteram à Bruti. De Buthrotiis longè alia fama in his locis fuerat: sed cum aliis multis hoc ferendum. Erotem remisit citius, quam constitueram, ⁷ ut esset qui Hortensio: & quia Equiribus quidem ait se Idibus constituisse. Hortensius verò impudenter. nihil enim debetur ei, nisi ex tertia pensione, quæ est Kal. Sext. ex qua pensione ipsa major pars est ei soluta aliquanto ante diem. sed hæc Eros videbit Idibus. De Publilio autem, quod perferri oportet, moram non puto esse faciendam. sed cum videas, quantum de jure nostro decefferimus, qui de residuis ⁸ cccc H-S, cc præsentia solverimus, reliqua ⁹ rescribamus; ¹⁰ loqui cum eo, si videbitur, poteris, cum commodum nostrum expectare debere, cum tanta sit à nobis jactura facta juris. Sed amabo te, mi Attice (vide ne quam blandè?) omnia nostra, quoad eris Romæ, ita gerito, regito, gubernato, ut nihil à me expectes. quamquam enim reliqua fatis apta sunt ad solvendum; ramen sit sæpe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus. si quid ejusmodi acciderit, ne quid tibi sit fama mea potius. non modò versura, verum etiam venditione, si ita res coget nos vindicabis. Bruto tuæ litteræ gratæ erant. fui enim apud illum multas horas in Neside, cum paullo ante tuas litteras accepissem. delectari mihi Tereo videbatur, & habere majorem Accio, quam Antonio, gratiam. mihi autem ¹¹ quo

lætiora sunt eo plus stomachi & molestiæ est, populum Romanum manus suas non in defendenda Rep. ¹² sed in plaudendo consumere. mihi quidem videtur istorum animi incendi etiam ad repræsentandam improbitatem suam. sed tamen, dum modò doleant aliquid, doleant quidlibet. Consilium meum quòd ais quotidie magis laudari; non molestè fero; expectabamque, si quid de eo ad me scriberes. ego enim in varios sermones incidebam. quin etiam idcirco trahebam, ut quam diutissimè integrum esset. ¹³ sed quoniam *furcilla* extrudimur, Brundisium cogito. facilius enim & explorator devitatio legionum fore videtur, quam piratarum, qui apparere dicuntur. Sestius v. I. Idus expectabatur, sed non venerat, quod sciam. Cassius cum *clausula* sua venerat. ego, cum eum vidissem ¹⁴ v. Kal. in Pompejanum cogitabam, inde ¹⁵ Herculanum. nostri rati. De Tutia ita putaram. ¹⁶ De *Æbutio*, non credo: nec tamen curo plus, quam tu. Planco, & Oppio scripsi equidem, quoniam rogas: sed, si tibi videbitur, ne necesse habueris reddere. cum enim tua causa fecerint omnia; vereor, ne meas litteras supervacaneas arbitrentur. Oppio quidem utique: quem tibi amicissimum cognovi. ¹⁷ verum, ut voles. Tu, quoniam scribis hiematurum te in Epiro, feceris mihi gratum, si ante eò veneris, quam mihi in Italiam te auctore ¹⁸ veniendum sit. litteras ad me quam sapiissimè, ¹⁹ si de rebus minus necessariis aliquem nactus; sin autem erit quid majus, domo mittito. *Ἡεροκλειόλον*, ²⁰ si Brundisium salvi, adoriemur. *de gloria* misi tibi. custodies igitur, ut foles: (sed notentur eclogarii) quos Salvius, bonos auditores nactus, in convivio duntaxat legat. mihi valde placent: malle tibi. Etiam atque etiam vale.

CICERO ATTICO, S.

²¹ TU vero sapienter. nunc demum enim rescribo his litteris, quas mihi misisti, convento Antonio Tiburini. sapienter igitur, quòd manus dedisti, quòdque etiam ultro gratias egisti. certè enim, ut scribis, desererem potius a Rep. quam à re familiari. ²¹ quod verò scribis te ²² magis & magis delectari, ²³ *o TITE SI QUID EGO*: addis mihi scribendi alacritatem. Quod Erotem non sine munusculo ²⁴ expectare dicis; gaudeo non fefellisse eam rem opinionem tuam: sed tamen idem *συνταγμα* misi ad te retractatius, & quidem *ἀρχιτυπον* ipsum, crebris locis inculcatum & refectum. hunc tu tralatum in macrocolum ²⁵ lege arcandò convivis tuis: sed, si me amas, *hilarus, & bene acceptis*; ne in me stomachum erumpant, cum sint tibi irati. De Cicerone, velim ita sit; ut audimus. De Xenone, coram cognoscam: quamquam nihil ab eo arbitror neque indiligenter,

1. In mandatis fat abundè.] Hoc totum, in mandatis fat abundè, sive ut habet Tornæs. sit abundè, delendum censet Lambinus, ut alienum & suppositum.
2. Et γλίχρως præbere id est minutatim.] Ita Victorius cum Germanis emendavit; quidam pro, γλίχρως, reposuerunt κατὰ τὴν ἰσχυρίαν. Ceterum Manutius putat hæc verba, id est, minutatim, vel, minutatimque ut est in vulgatis, esse glossèma.
3. Decumano.] Vulg. De Cumana.
4. Cognosces.] Vulg. cognosces.
5. Moderabere.] Vulg. meditare.
6. Alteram à Bruti.] Ita ex Crusell. legendum: præpositio, à deest in vulgatis.
7. Ut esset qui Hortensio: & quia Equiribus.] Bosius hæc ex Tornæs. & Crusell. vulgò, ut esset cum Hortensio: & quia equitibus. Junius ex conjectura & judicio suo se sic restituisse gloriatur, ut esset qui Hortensio & coheredibus.
8. CCCC.] Vulg. CCC.
9. Rescribamus.] Vulg. præscribamus.
10. Loqui cum eo, si videbitur, poteris.] Sic Victorius, proximè veterem scripturam. prius legebatur, loco quidem meo si tibi videbitur poteris.
11. Quòd lætiora sunt.] Vulg. quæ lætiora sunt.
12. Sed in plaudendo consumere.] Ita Germani, Lambinus & Bosius ex ms. suis ediderunt: Victorius tamen mavult vulgatam, laudando, quia illud in multis suis codicibus reperiri ait.
13. Sed quoniam *furcilla* extrudimur.] Lambinus primus ita ex Tornæs. emendavit, sic etiam legitur in Crusell. vulgatam illud,

quoniam *Enro* villa extrudimur, est Victorii conjectura. ms. codices habent, *fuore* illa, vel, *fuore* illo.

14. V. Kal.] Potius legendum videretur Manutio, V. Idus: repugnantibus tamen antiquis libris, nihil mutat.

15. Herculanum.] Ita conjecerat Manutius: vulg. *Acularum*.
16. De *Æbutio*.] Est à Tornæs. & Crusell. exculi codices, De C. Metio.

17. Verum, ut voles. Tu.] Aliter vulgò distinguitur, ut voles tu. Quoniam, &c.

18. Veniendum sit.] Vulg. veniendum est.

19. Sive de rebus.] Reposuit ita ex Tornæs. & Crusell. Bosius. alii, sed de rebus.

20. Si Brundisium salvi.] A vulgatis abest particula, si.

21. Quòd verò scribis.] Ante Victorium legebatur, quòd verò sine munusculo scribis. ille duas illas voces, *sine munusculo*, utpote spurias ejecit.

22. Te magis & magis delectari.] Auctor Bosio fuit Crusellinus, ut ita ederet: vulg. te magis delectari.

23. O Tite si quid ego.] Primum Victorius pro, *otie*, reposuit, o Tite, deinde Manutius pro, si quid agis, vel, si quid ages, rescripsit si quid ego. Editio Lambini habet, o Tite si quid ego, si quid agis, addis mihi, &c. probatur Victorii codex non habet vocem, addis. Consulatur & Turnebus lib. xxiii. cap. 29.

24. Expectare te dicis.] Vulg. expectare te dicis.

25. Lege arcandò convivis tuis.] Ita Carisius pridem legendum esse docuit, & lectio hæc confirmatur auctore ms. Bessarionis & Tornæsii. Lambinus mavult vulgatam, in Arcano.

genter, neque illiberaliter. ¹ De Herode, faciam, ut mandas: & ea, quæ scribis, ex Saufejo, & Xenone cognoscam. De Q. filio, gaudeo tibi meas litteras prius à tabellario meo, quàm ab ipso, redditas: ² quamquam te nihil fefellisset. verumtamen. sed exspecto, quid ille tecum, quid tu vicissim: nec dubito, quin suo more uterque. sed eas litteras Curium mihi spero redditurum: qui quidem, etsi per se est amabilis, à meque diligitur; tamen accedit magnus cumulus commendationis tuæ. Litteris tuis satis responsum est. nunc audi quod, etsi intellgo scribi necesse non esse, scribo tamen. Multa me movent in discessu, in primis mehercule, quòd dijungor à te. movet etiam navigationis labor, alienus non ab *estate* solum nostra, verum etiam à dignitate; tempusque discessus *subabsurdum*. Relinquimus enim pacem, ut ad bellum revertamur; quodque temporis in prædiolis nostris, & bellè ædificatis, & satis amœnis consumi potuit, in peregrinatione consumimus. consolantur hæc. aut proderimus aliquid Ciceroni: aut, quantum profici possit, judicabimus. deinde tu jam, ut spero, & ut promittis, aderis. quod quidem si acciderit, omnia nobis erunt meliora. Maximè autem me angit ratio reliquorum meorum: quæ quamquam explicata sunt: tamen quòd & Dolabellæ nomen in iis est, ⁴ & attributione mihi nomina ignota, conturbor: nec me ulla res magis angit ex omnibus. itaque non mihi videor errasse, quod ad Balbum scripsi apertius, ut, si quid tale accidisset, ut non concurrerent nomina, subveniret; meque tibi etiam mandasse, ut, si quid ejusmodi accidisset, cum eo communicares: quod facies, si tibi videbitur, eoque magis, si proficisceris in Epirum. Hæc ego conscendens è Pompejano tribus actuariolis, decem scalmis. Brutus erat in Neside etiam nunc, Neapoli Cassius. Equid amas Dejotarum, & non amas ⁵ Hieram? qui, ut Blesamius venit ad me; cum ei præscriptum esset ne quid sine ⁶ Sexti nostri sententia ageret; neque ad illum, neque ad quemquam nostrum retulit. Atticam nostram ⁷ cupio absentem *suaviari*: ita mihi dulcis salus visa est, per te missa ab illa. referes igitur ei plurimam. itemque Pilæ dicas velim.

CICERO ATTICO, S.

⁴ **I**TA ut heri tibi narravi, vel fortassè hodie (Quintus enim altero die se aiebat) in Nesida **VIII**. Idus. ibi Brutus. quàm ille doluit de Nonis Juliis. mirificè est conturbatus. itaque sese scripturum aiebat, ut venationem etiam quæ postridie ludos Apollinares futura est, proscriberent, **III**. **ID. QUINT.** Libo intervenit. is Philonem, Pompeji libertum, & Hilarum ⁸ suum libertum venisse à Sexto cum litteris ad Consules, sive quo alio nomine sunt. earum exemplum nobis legit. ⁹ dixi quid videretur: pauca **λίζην**: ceteroqui & satis graviter, & non contumaciter. tantum addi placuit, quod erat, *coss. solum*, ut esset, **PRÆATT. TRIBB. PLEB. SENATUI**; ne illi non proferret eas, ¹⁰ quæ ad ipsos missæ essent. Sextum autem, ¹¹ nuntiant cum una solum legione fuisse Kartagine: eique eo ipso die, quo ¹² oppidum Boream cepisset, ¹³ nuntiatum esse de Cæsare: capto oppido, miram lætitiâ, *commutationemque animorum*, concursumque undique: sed illum ad

sex legiones, quas in ulteriore reliquisset, revertissè. ad ipsum autem Libonem scriptis, nihil esse, nisi ad larem suum liceret. summa postulatorum, ut omnes exercitus dimittantur, qui ubique sint. Hæc fere de Sexto. De Bathrotiis undique quærens, nihil reperiebam. alii, concisos agripetas; alii, Plancum, *acceptis nummis*, relictis illis, aufugisse. itaque non video sciturum me, quid ejus sit, ni statim aliquid litterarum. Iter illud Brundisium, de quo dubitabam, sublatum videtur. legiones enim adventare dicuntur; hæc autem navigatio habet quasdam suspiciones periculi. itaque constituebam uti **ὄρωπλοία** paratiorem offendi Brutum, quàm audiebam. nam & ipse Domitius bona plane habet dicota: suntque navigia præterea luculenta Sestii, Buciliani, ceterorum. nam Cassii classem, quæ planè bella est, non numero ultra fretum. illud est mihi submolestum, quòd parum Brutus *properare* videtur. primum confectorum ludorum nuntios exspectat: deinde, quantum intelligo, tardè est navigaturus, consistens in locis pluribus: tamen arbitror esse **COMMODIUS** tardè navigare, quam omnino non navigare: etsi, cum processerimus, exploratiora videbuntur; ¹⁴ Etesis utemur.

CICERO ATTICO, S.

TUAS jam litteras Brutus exspectabat: cui quidem ego non novum attuleram de Tereo ¹⁵ Attii. ille Brutum putabat. sed tamen rumoris nescio quid afflaverat, commissione Græcorum, frequentiam non fuisse: ¹⁶ quod quidem me minime fefellit. scis enim, quid ego de Græcis ludis existimem, nunc audi quod pluris est, quàm omnia. Quintus fuit mecum dies complures: & si ego cuperem, ille vel plureis fuisset: sed, quantum fuit, incredibile est, quam me in omni genere delectarit: in eoque maximè, in quo minimè satisfaciebat. sic enim ¹⁷ commutatus est totus & scriptis meis quibusdam, quæ in manibus habebam, & assiduitate orationis, & præceptis, ut tali animo in Remp. quali nos volumus, futurus sit. hoc cum mihi non modò confirmasset, sed etiam persuasisset, egit mecum accuratè multis verbis, tibi ut sponderem, se dignum & te, & nobis fururum; neque se postulare, ut statim crederes: sed, cum ipse *perspexisset*, tum ut se amares. quòd nisi fidem mihi fecisset, judicassetque hoc, quod dico, firmum fore; non fecissem id, quod dicturus sum. duxi enim mecum adolescentem ad Brutum. sic ei probatum est, quod ad te scribo, ut ipse crediderit; me sponsolem accipere noluerit: eumque laudans amicissimè mentionem cui fecerit: complexus, osculatusque dimiserit. quamobrem etsi magis est, quod gratuler tibi, quàm quod te rogem, tamen etiam rogo, ut, si quæ minùs antea propter *infirmitatem* ætatis constanter ab eo fieri videbantur, ea judices illum abjecisse; mihi que credas, multùm allaturam, vel plurimùm potiùs, ad illius judicium confirmandum, auctoritatem tuam. ¹⁸ Bruto cum sæpe injecissem de **ὄρωπλοία**, non perinde, atque ego putaram, ¹⁹ arripere visus est. existimabam **μετεωρύττην** esse: & hercule erat, & maximè de ludis. at mihi, cum ad villam redissem, Cn. Lucejus, qui multum utitur Bruto, narravit, illum valde

1. De Herode.] Vulg. de Herote.

2. Quamquam te nihil fefellisset. verumtamen. sed exspecto.] Ita restituit Victorius: antea aberat particula, sed; & legebatur *verumtamen exspecto*.

3. Relinquimus.] Vulg. relinquemus.

4. Et attributione mihi nomina ignota.] Hæc est veterum librorum lectio. Manutius & alii quidam legunt, & *attributio est mihi nomen ignota*.5. Hieram.] Manutius & Victorius ita conjiciunt, mutare tamen non audent; miss. & vulgati codices habent, *Eram*.

6. Sexti.] Vulg. sestii.

7. Cupio absentem suaviari.] Ex fide Tornæs. & Crusell. vocabulum, *absentem*, addidit Bosius, quum id à vulgato is abesset.8. Suum libertum venisse.] A vulgatis abest vox, *libertum*.9. Dixi quid videretur.] Ita erat in Tornæs. & Crusell. vulgo, *si quid videretur*.

10. Quæ ad ipsos missæ.] Vulg. quæ ad seipfos.

11. Nuntiant.] Vulg. nuntiarvit.

12. Oppidum Boream.] *Boreum*, vel, *Borium*, legendum esse ait Junius.

13. Nuntiatum esse.] Vulg. nuntiatum est.

14. Etesis utemur.] Miss. & *estis*, unde rectè Corradus & Lambinus, reposuerunt, *Etesis*. Victorius legebat, & *tesis utemur*, quod vulg. receptum. tuerit quod illud *Etesis* Dausquejus, tanquam omnino pollulet temporis ratio.

15. Attii.] Vulg. Accii.

16. Quo quidem me.] Bosii omnes codd. sic habent, vulgati *quæ quidem*.17. Commutatus est.] Vulg. *communicatus est*.18. Bruto cum sæpe injecissem de **ὄρωπλοία**.] Victorius sic restituit ex antiquis libris. Ante eum excusi, *spem*, habebant.19. Arripere.] Ita Victorius emendavit; prius *accipere*.

valde morari, non tergiversantem, sed expectantem, si qui forte casus. itaque dubito. an Venusiam tendam, & ibi expectem de legionibus: si aberunt, ut quidam arbitrantur, Hydruntem: si neutrum erit ἀσφαλές, eodem revertar. joculari me putas? moriar, si quisquam me tenet præter te. etenim circumspice: sed ante erubescō. ² O dies in auspiciis Lepidi lepidè descriptos, ³ & apud ad consilium reditus nostri. magna ὁππὶ ad proficiscendum tuis litteris, atque ⁴ utinam te illic. sed ut conducere putabis. Nepotis epistolam expecto. ⁵ cupidus ille meorum, qui ea, quibus maximè γαυεῖω, legenda non putet? & ais μετ' ἀμύμονα. tu verò ἀμύμων: ille quidem ἀμύμονος. Meorum epistoliarum nulla est σιωπῆ: sed habet Tiro instar septuaginta. & quidem sunt à te quædam sumendæ. eas ego, oportet, perspiciam, corrigam. tum denique edentur.

6 CICERO ATTICO, S.

EGO adhuc (pervenì enim ⁷ Vibonem ad Sicam) magnis commode, quàm strenuè navigavi: remis enim magnam partem: prodiomi nulli. illud satis oportuè: duo sinus fuerunt, quos tramitti oportet, Præstanus, & Vibonensis: ⁸ utrumque pedibus, equis, transmisimus. veni igitur ad Sicam octavo die à Pompejano, cum unum diem Velia constitissem: ubi quidem fui sanè libenter ⁹ apud Talam nostrum: nec potui accipi, illo absente præsertim, liberalius. ix. Kal. igitur ad Sicam. ibi tamquam domi mea scilicet. itaque obduxi posterum diem. sed putabam, cum Rhegium venissem, ¹⁰ fore, ut illic, δολίχον πλέον ὁρμαίνοντες, cogitarem, corbitane Patras, apud actuariolis ¹¹ ad Leucopetram Tarentinorum, aut inde Corcyram: & si oneraria, statimne freto, an Syracusis. hac super re scribam ad te Rhegio. Mehercule mi Attice, æpe mecum, ἢ δευρ' ὁδὸς σοι πὶ δωῖα; cur ego tecum non sum? cur, ocellos Italiæ, villulas meas non video? ¹² sed id satis superque. ¹³ tecum me non esse? quid fugientem? periculumne? id nunc quidem, nisi fallor, nullum est. ad ipsum enim revocat me auctoritas tua. scribis enim in cælum ferri profectioem meam, sed ita, si ante Kal. Jan. redeam: quod quidem certè enitar. malo enim vel cum timore domi esse, quam sine timore Athenis tuis. sed tamen prospice, quò ista vergant: mihiq; aut scribe, aut quod multò malim, affer ipse. hæc hæc tuis. Illud velim in bonam partem accipias, me agere tecum, quod tibi majori curæ sciam esse, quàm ipsi mihi. nomina mea per deos, expedi, exsolve: ¹⁴ bella reliqua reliqui. sed opus est diligentia, coheredibus pro Cluviano Kal. Sext. persolutum ut sit. cum Publilio quo modo agendum sit, vide-

bis. non debet urgere, quoniam jure non utimur, sed tamen ei quoque satisfieri planè volo. Terentiæ vero, quid ego dicam? etiam ante diem, si potes. quin, si, ut spero, celeriter in Epirum; hoc, quod satisfidato debeo, peto à te, ut ante provideas, planeque expedias, & solum relinquant. sed de his satis; metuoque, ne tu nimium putens negligentiam meam cognosce. De gloria librum ad te misi: ¹⁵ at in eo proœmium id est, quod in Academico tertio. id evenit ob eam rem, quòd habeo volumen proœmiorum. ex eo eligere soleo, cum aliquid συζητήματα institui. itaque jam in Tusculano, qui non meminissim me ab usum isto proœmio, conieci id in eum librum, quem tibi misi. cum autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. itaque statim novum proœmium exaravi: tibi misi. tu illud defecabis, hoc agglutinabis. Piliæ salutem dices, & Atticæ, deliciis atque amoribus meis.

CICERO ATTICO, S.

VIII. ID. Sext. cum à Leucopetra profectus (inde enim tramittebam) stadia circiter ccc. processissem, rejectus sum austro vehementi ad eandem Leucopetram. ibi cum ventum expectarem (erat enim villa Valerii nostri, ut familiariter essem, & libenter) Rhegini quidem illustres homines, eò venerunt, Roma sanè recentes: in iis Bruti nostri hospes, qui Brurum Neapoli reliquisset. hæc afferebant, edictum Bruti, & Cassi; & fore frequentem Senatam Kal. ¹⁶ à Bruto & Cassio litteras missas ad Consulares, & Prætorios; ut adessent, rogare. summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent. addebant etiam, ¹⁷ me desiderari, subaccusari. quæ cum audissem, sine ulla dubitatione abjeci consilium profectioem; quo mehercule ne antea quidem delectabar. lectis verò tuis litteris, admiratus equidem sum, te tam vehementer sententiam commutasse; sed, non sine causa, arbitrabor. ¹⁸ etsi, quamvis non fueris suavor & impulsor profectioem meam, approbator certe fuisti, dummodo Kal. Jan. Romæ essem. ita fiebat, ut, dum minùs periculi videretur, abessem, in flammam ipsam venirem. sed hæc, etiam si non prudenter, tamen ἀνεμίσσηται sunt; primum, quòd de mea sententia acta sunt; deinde, etiam si te auctore, QUID DEBET, qui consilium dat, præstare præter fidem? Illud admirari satis non potui, quod scripsisti his verbis: ¹⁹ VENI IGITUR TU, QVI ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΝ: VENI; RELINQUES PATRIAM? An ego relinquebam, ²⁰ aut tibi tum relinquere videbar? tu id non modò ²¹ non prohibebas, verùm etiam approbabas. graviora, quæ restant. VELIM Σχόλιον ALIQUOD ELIMES AD ME, OPORTUISSE TE ISTUC FACERE.

Ita

1. Expectem de legionibus: si aberunt, ut quidam.] Et hæc emendatio est Victorii veteribus libris adjuncta. antea legebatur, De legionibus statuerunt ut quidam arbitrantur, &c.

2. O dies in auspiciis Lepidi lepidè descriptos.] Faërnus, Lambinus & Bosius ex mss. restituerunt, vocem, lepidè, quæ à vulgatis aberat.

3. Et apud.] Vulg. & aptos.

4. Utinam te illic.] Mss. Victorii, illic, non, illis. ut antea, vulgatur.

5. Cupidus ille meorum.] Et hoc est à Victorio, antea, cupidus ille meorum.

6. Ergo adhuc.] Vocem, videbo, hic superfluum rejectit Victorius.

7. Vibonem ad Sicam.] Contra veteres libros sic restituit Manutius, cum legeretur, & Sicam: vulgati scribunt ubique, Siccam, Sicca, &c.

8. Utrumque pedibus, equis, transmisimus.] Carriò lib. i. Emendat. cap. 15. adharet Tornasiano Lambini libro scripto, in quo συνδοχμας, pedibus equis transim. ut pedes scilicet pro Equis fuerint. Dausquejo non displicebat, pedibus equis, ut libro 11. Æneid. passibus equis. nisi malinus, pedibus equis.

9. Apud Talam nostrum.] Testam, legere mavult Ursinus.

10. Fore, ut illic, δολίχον πλέον ὁρμαίνοντες.] Verba Græca, ab Homero sumpta quæ hic deerant restituerunt primi Germani, deinde illos sequutus Victorius.

11. Ad Leucopetram Tarentinorum, aut inde.] Junius dicit se legere ex conjectura, ad L. in Tarentinorum, atque, &c. Lambinus etiam, pro, aut inde. legit, atque inde.

12. Sed id satis superque.] Post, superque, defixo puncto remouendus est cursus orationis.

13. Tecum me non esse? quid fugientem? periculumne? id nunc quidem.] Præferentibus Tornas. & Crusell. ita ediderunt Lamb. & Bosius: vulgò, tecum me non esse fugientem periculum. Nec id nunc quidem. adeatur & Turnebus d. cap. 29.

14. Bella reliqua reliqui.] Ita conceptus erat hic locus in Tornas. & Crusell. à vulgatis vox, reliqua, abest.

15. At in eo.] Vulg. & in eo.

16. à Bruto & Cassio.] Vulg. à Bruto, Cassio.

17. Me desiderari, subaccusari.] In mss. Ursini est, me desiderari, subaccusari.

18. Etsi, quamvis non fueris.] Ursini liber, Etenim quamvis non fueris.

19. Veni igitur tu qui εὐθανασίαν: veni; relinques patriam.] Vulgò, bene igitur tu, qui εὐθανασίαν, bene. relinque patriam?

20. Aut tibi tum relinquere.] Vetus liber Ursini habet, aut tibi eum relinquere.

21. Prohibebat.] Vett. Victorii codices, jubebat, quod ille vitiosum esse contendit.

Ita ne, mi Attice, defensionem eget meum factum, præferim apud te, qui id mirabiliter approbasti? ego verò istum *ἀπολογισμὸν συντάξασμαι*, sed ad eorum aliquem, quibus invitis & disfluadentibus profectus sum: etsi quid jam opus est *χολίω*? si perseverassem, opus fuisset. at hoc ipsum non constanter. NEMO doctus umquam (multa autem de hoc genere scripta sunt) mutationem consilii, inconstantiam dixit esse. deinceps igitur hæc. ¹ *NAM SI à PHÆDRO NOSTRO, EXPEDITA EXCUSATIO ESSET. NUNC QUID RESPONDEMUS?* Ergo id erat meum factum, quod Catoni probare non possim, flagitii scilicet plenum, & dedecoris. utinam à primo ita tibi esset visum. tu mihi, sicut esse soles, fuisses Cato. Extremum illud vel molestissimum. *NAM BRUTUS NOSTER SILET*: hoc est, non audeat hominem id ætatis monere. aliud nihil habeo, quod ex iis à te verbis significari putem: & hercule ita est. Nam xv. Kal. Sept. cum venissem Veliam, Brutus audivit. erat enim cum suis navibus ² apud Heletem fluvium citra Veliam millia passuum *xx*. Pedibus ad me statim. dii immortales, quam valde ille reditu, vel potius reversione mea ³ lætatus? effudit illa omnia, quæ tacuerat, ut recorderer illud tuum, *NAM BRUTUS NOSTER SILET*. maximè autem dolebat, me Kal. Sext. in Senatu non fuisse. Pisonem ferebat in cælum: se autem lætari, quod effugissem duas maximas vituperationes: unam, quam itinere faciendo me intelligebam suscipere, *desperationis*, ⁴ ac refectionis Reip. ⁵ (euntes mecum vulgo querebantur, quibus de meo celeri reditu non probabam) alteram, de qua Brutus, & qui una erant, (multi autem erant) lætabantur, quod eam vituperationem effugissem, me existimari ad Olympia. hoc vero nihil turpius, quovis Reip. tempore: sed hoc, *ἀναπολόγητον*. ego verò austro ⁶ gratias miras, qui me à tanta infamia averterit. Reversionis has speciosas causas habes, iustas illas quidem, & magnas: sed nulla iustior, quam quod tu idem aliis litteris: ⁷ *PROVIDE*, ⁸ *SI CUI QUOD DEBETUR, UT SIT UNDE PAR PARI RESPONDEATUR. MIRIFICA ENIM συχρηδία EST PROPTER METUM ARMO- RVM.* in freto medio hanc epistolam legi, ut, quid possem providere, in mentem mihi non veniret, ⁹ nisi ut præsens me ipse defenderem. Sed hæc hæctenus. reliqua coram. Antonii edictum legi à Bruto, & horum contra, scriptum præclarè. sed quid ista edicta valeant, aut quod spectent, planè non video: nec ego nunc, ut Brutus censebat, istuc ad Remp. capestendam venio. quid enim fieri potest? num quis Pisoni est assensus? num rediit ipse postridie? sed abesse hanc ætatem longe à sepulchro negant oportere. Sed obsecro te, quid est quod audivi de Bruto? Piliam *πειπέ-*

ζεῶν ὠφελύσῃ, te scripsisse ajebat. valde sum commotus: etsi idem, te scribere, sperare meliùs. ita planè velim. ¹⁰ ei dicas plurimam salutem, & suavi. simæ Atticæ. Hæc scripsi navigans, cum Pompejanum accederem, *xiiii. Kal.*

CICERO ATTICO, S.

8

CUM sciam, quo die venturus sum, faciam, ut scias. **C**impedimenta expectanda sunt, ¹¹ quæ Anagnia veniunt: & familia ægra est. Kal. vesperi litteræ mihi ¹² ab Octaviano. magna molitur. veteranos, ¹³ quiqui Casilini, & Calatiæ sunt, perduxit ad suam sententiam: *nec mirum*: ¹⁴ quingenos denarios dat: cogitat reliquas colonias obire. planè hoc spectat, ut se duce bellum geratur cum Antonio. itaque video paucis diebus nos in armis fore. quem autem sequamur? *vide nomen*: vide *ætatem*: atque à me postulat, primùm ut clam colloquatur mecum, vel Capuæ, ¹⁵ vel non longè à Capua. puerile hoc quidem, si id putat clam fieri posse. ¹⁶ docui per litteras, id nec opus esse, nec fieri posse. misit ad me Cæcinam quendam Volaterranum, familiarem suum, qui hæc pertulit, Antonium cum legione Alaudarum ad urbem pergere, pecunias municipiis impicare, ¹⁷ legionem sub signis ducere. consultabat, utrum Romam cum *cis cis cis* veteranorum proficisceretur, an Capuam teneret, & Antonium venientem excluderet; an iet ad tres legiones Macedonicas, quæ iter secundum mare superum faciunt, quas sperat suas esse. eæ *congiarium* ab Antonio accipere noluerunt, ut hic quidem narrat, & ei convicium ¹⁸ grave fecerunt, concionantemque reliquerunt. quid quæris? ducem se profitetur, nec nos sibi putat deesse oportere. equidem suasi, ut Romam pergeret. videtur enim mihi & plebeculam urbanam, & si *fidem* fecerit, etiam bonos viros secum habiturus. ô Brute ubi es? quantam *δυναμίαν* amittis? non equidem hoc divinavi, sed aliquid tale putavi fore. Nunc tuum consilium exquiro. Romamne venio, an hic maneo, ¹⁹ an Arpinum (*ἀσφάλειαν* habet is locus) fugiam? Romam; ne desideremur, si quid actum videbitur. hoc igitur explica. numquam in majore *ἀπορία* fui.

CICERO ATTICO, S.

9

BINÆ ²⁰ uno die mihi litteræ ab Octavio: nunc quidem, ut Romam statim veniam: velle se rem agere per Senatum: cui ego, non posse Senatum ante Kal. Jan. quod quidem ita credo. ille autem addit, *CONSILIO TUO*. quid multa? ille urget: ego autem ²¹ *σκήπτουμαι*. *non confido ætati*. ignoro, quo animo: nil sine Pansa tuo volo. vereor, ne valeat Antonius: nec à mari discedere liber: & metuo, ²² ne quæ *ἀερισία* me absente. Varroni quidem displicet consilium pueri; mihi non. firmas copias habet. Brutum habere potest: & rem gerit *palam*: ²³ centuriat Capuæ;

1. *Nam si a Phædro nostro, expedita excusatio esset.*] Junius ex mss. duobus Palat. legit, *nam si a Phædro nostro esset, expedita, &c.* Urfini mss. habet, *etiam a Phædro nostro expedita, sicut, excusatio esset.*

2. *Apud Heletem fluvium.*] Ita legendum esse docuit Victorius: Junius tamen ait legendum esse, *freto*, ex duobus mss. Palat. Ceterum pro, *Heletem*, vulgò legitur, *Haktem*.

3. *Lætatus? effudit illa.*] Aliter vulgò distinguitur, *lætatus effudit illa*.

4. *Ac refectionis reip.*] Ita restituit Beroaldus, cui adstipulatur Manutius: Victorius sequi non audeat, monetque quis videat an legi possit, *rejectionis reip.* vulgo *rejectionis*.

5. *Euntes mecum.*] Vulgo, *scientes mecum*. hic fluctuat Victorius, inclinat tamen in lectionem quam hic recepimus.

6. *Gratias miras, qui me.*] Hic verbum, *ago*, quod in vulgatis legitur, sustulit approbante Besarionis libro Manutius.

7. *Provide.*] Victorius ita emendavit, cum antea legeretur *providas*.

8. *Si cui quod.*] Vulgo, *si cui quid*.

9. *Nisi ut præsens.*] Ita mss. Bosii; ille tamen vulgatam lectionem, *nisi quod præsens*, non improbat.

10. *Ei dicas.*] Pronomen, *ei*, vulgò abest.

11. *Quæ Anagnia veniunt.*] *Quæ inania veniunt*, est in antiquo Urfini.

12. *Ab Octaviano magna.*] Vulg. *ab Octaviano reddita sunt magna*.

13. *Quiqui Casilini.*] Vulg. *quiqui Casili*. quod & ejiciendum putabat litteris, ad Gruterum Dausquejus, substituto altero.

14. *Quingenos.*] Ita Victorius correxit; prius legebatur, *quingentos*.

15. *Vel non longè à Capua.*] Verba hæc ex Tornæs. & Crusell. restituit Bosius, quæ a vulgatis aberant.

16. *Docui per litteras.*] Vulg. *docui litteris*.

17. *Legionem sub signis ducere.*] Ita librorum suorum fide cum Manutio reposuit Bosius: vulgò, *sub signis, &c.*

18. *Grave.*] Vulg. *grande*.

19. *An Arpinum (ἀσφάλειαν habet is locus) fugiam? Romam; ne desideremur.*] Vulg. *ἀσφάλειαν habet is locus? fugiam Romam, &c.* quod Victorius corruptum agnoscit, sed remedium adhibere se non posse fatetur; verùm admonet veteres codices pro, *fugiam*, habere, *fugam*, quod etiam monuit Manutius. Lambinus, *ἀσφάλειαν habet hic locus cupio Romam; vel, ἀσφ. b. b. l. fugæ an Romam, ne.*

20. *Uno die mihi litteræ ab Octavio.*] Vulg. *in die mihi litteræ ab Octaviano*.

21. *Σκήπτουμαι.*] Vulg. *σκήπτουμαι*.

22. *Ἀερισία.*] Vulg. *ne qua ἀερισία*.

23. *Centuriat Capuæ: dinumerat.*] Hæc est Victorii emendatio ex veteribus libris, prius legebatur, *centurias Capuæ dinumerat*.

ſpectabo tuas litteras: neque Torquati negotiolo ſtiturum puto. Quinti litteras ad te miſi, ut ſcires, quàm valde eum amaret, quem dolet à te minùs amari. Atticæ, quoniam, quod *optimum in pueris eſt*, hilarula eſt, meis verbis ſuavium des. Vale.

CICERO ATTICO, S.

OPRII epistoła, quia per humana erat, tibi miſi exemplum. De Ocella, dum tu *muginaris*, nec mihi quidquam reſcribis, cepi conſilium domeſticum. itaque me pridie Idus arbitror Romæ futurum. commodius eſt viſum, fruſtra me iſtic eſſe, cum id non neceſſe eſſet, quàm, ſi opus eſſet, non adeſſe: & ſimul, ne intercluderem, metucebam. ille enim jam adventare poteſt: eſti varii rumores; multique, quos cuperem veros. nihil tamen certi. ego verò, quidquid eſt, tecum potius, quàm animi pendeam, cum à te abſim, & de te, & de me. ſed quid tibi dicam? *2 πονδρεα* enim. De *Ἡρακλειδεῖα* Varro nis, negotia falſa. me quidem nihil unquam ſic delectavit. ſed hæc, & alia majora coram.

CICERO ATTICO, S.

OCASUM miſificum! *3 VI.* Idus cum ante lucem de Sinueſtano ſurrexiſſem, veniſſemque diluculo *4* ad Pontem Tirenium, qui eſt Minturnis, in quo flexus eſt ad iter Arpinas, obviam mihi ſit tabellarius, qui me offendiſt *δελιχρον παλον αρρεινῶνα*. ego ſtatim, cedo, inquam, ſi quid ab Attico. non dum legere poteramus. nam & lumina dimiſeram; nec ſatis lucebat. cum autem luceret, ante ſcripta epistoła ex duabus tuis prior mihi legi cœpta eſt. illa omnium quidem elegantiffima. ne ſim *ſalvus*, ſi aliter ſcribo, ac ſentio; nihil legi humanius. itaque veniam, quò vocas, modò adjutore te. ſed nihil tam *απεροδουζον* mihi primò videbatur, quàm ad has litteras, quibus ego à te conſilium petieram, te mihi iſta reſcribere. ecce tibi altera, qua hortaris *5 παρ' ημερωνε μιμανεα*, *Νηος επι ψυειης*, *6* Appiam *επ' αειτερ' εχονεα*. itaque eo die manſi Aquini. longulum fanè iter, *7* & via *αμαρεα*: inde poſtridie mane proficiſcens, has litteras dedi: & quidem, ut à me dimitterem invitiffimus, fecerunt Erotis litteræ. rem tibi Tiro narrabit. tu, quid faciendum ſit videbis. præterea, poſſimne propiùs accedere (malo enim eſſe in Tuſculano, aut uſpian in ſuburbano) an etiam longiùs diſcedendum putas, crebro ad me velim ſcribas. erit autem quotidie, cui des. Quod præterea conſulis, quid tibi cenſeam faciendum, difficile eſt, cum abſim. verumtamen, ſi pares, æquè inter ſe, quietendum: ſin; latius manabit, & quidem ad nos, deinde communiter. avidè tuum conſilium exſpecto. timeo, ne abſim, cum adeſſe me ſit honeſtius: venire non audeo. De Antonii itineribus neſcio quid aliter audio, atque ad te ſcribebam. omnia igitur velim explices, & ad me certa mittas. De reliquo quid tibi ego dicam? ardeo ſtudio *hitoria*. incredibiliter enim me commover tua cohortatio. quæ quidem nec inſtitui, nec effici poteſt ſine tua ope. coram igitur hoc quidem conferemus. In præſentia mihi velim ſcribas,

8 quibus cenſes. C. Fannius M. F. Tribunus pleb. fuerit. videor mihi audiſſe, P. Africano, L. Mummiò. id igitur quero. tu mihi de iis rebus, quæ novantur, omnia certa, clara. *111.* Id. ex Arpinati.

CICERO ATTICO, S.

NIHIL erat planè, quod ſcriberem. nam cum Puteolis eſſem, quotidie aliquid novi de Octaviano, multa etiam falſa de Antonio. ad ea autem, quæ ſcripſiſti (tres enim acceperam *111.* Idus à te epistołas) valde tibi aſſentior, ſi multum poſſit Octavianus, multo firmiùs *ατρα τυραννι* comprobatum iri, quàm in Telluris: atque id contra Brutum fore: ſin autem vincitur, vides intolerabilem Antonium: ut, quem velis, neſcias. O Seſtii tabellarium, hominem nequam! poſtridie Puteolis Romæ ſe dixit fore. Quod me mones, ut pedetentim; aſſentior: eſti aliter cogitabam. nec me Philippus, aut Marcellus movet. alia enim eorum ratio: & ſi non eſt, tamen videtur. ſed in iſto juvene, quamquam animi ſatis, auctoritatis parum eſt. tamen vide, ſi forte in Tuſculano rectè eſſe poſſum, ne id melius ſit (ero libentiùs: nihil enim ignoro) an hoc, cum Antonius venerit. Sed, ut aliud ex alio, mihi non eſt dubium, quin, quod Græci *αεθῆμον*, nos *officium*. id autem, quid dubitas, quin etiam in Rempub. præclarè caderet? non ne dicimus, *Conſulum officium*, *Senatus officium*? præclarè convenit; aut da melius. Male narras de Nepotis filio. valde mehercule moveor, & moleſtè fero. neſcieram omnino eſſe iſtum puerum. Caninium perdidit, hominem, quod ad me attinet, non ingratum. Athenodorum, nihil eſt, quod hortère, miſit enim ſatis bellum *απομνημα*. Gravedini, quæſo, omni ratione ſubveni. *9* Quintus avi tui pronepos, ſcribit ad patris mei nepotem, ſe ex Nonis iis, quibus nos magna geſſimus, ædem Opis explicaturum, idque ad populum. videbis igitur, & ſcribes. Sexti iudicium exſpecto.

CICERO ATTICO, S.

NOLI putare, pigritia me facere, quòd non mea manu ſcribam: ſed mehercule pigritia. nihil enim habeo aliud, quod dicam: & tamen in tuis quoque epistołis Alexini videor agnoſcere. ſed ad rem venio. Ego, ſi me non *improbiffimè* Dolabella traſtaſſet, dubitaſſem forteſſe, utrum remiſſior eſſem, an ſummo jure contenderem. nunc vero etiam gaudeo mihi cauſam oblatam, in qua & ipſe ſentiat, & reliqui omnes me ab illo abalienatum: idque præ me feram, & quidem me mea facere, & Reip. cauſa, *10* ut illum *oderim*, quòd cum eam me auctore defendere cœpiſſet, *11* non modò deſeruerit, emptus pecunia, ſed etiam, quantum in ipſo fuerit, everterit. Quod autem quæris, quomodo agi placeat, cum dies venerit; primum velim ejuſmodi ſit, ut non alienum ſit, me Romæ eſſe, de quo ut de ceteris, faciam, ut tu cenſueris. de ſumma autem agi prorfus vehementer & ſeverè volo. eſti, ſponſores appellare, videtur habere quandam *δυσπιαν*: tamen hoc, quale ſit, conſideres velim. poſſumus enim, *12* ut ſponſores appellentur, procuratores introducere. neque

1. Neque Torquati negotiolo ſtiturum puto.] Eſt à Cruſellino. Placeret Manutio vel vulgata lectio, *deque Torquati negotiolo ſciturum*, &c. vel Cavale. & Beſſar. mſſ. *me de Torquati neg. ſciturum puto*.

2. *Πονδρεα* enim.] Ita putat Ciceronem ſcripſiſſe Boſius. Cruſellinus *pono uni enim*; Victorius ex conjeſtura, *bonum animum*, quòd vulgò receptum eſt: Junius conjicit, *ſed quid tibi dicam boni? unum jam de*.

3. *VI. Idus.*] Sic erat in Cruſellino; vulg. *V. Idus*.

4. *Ad Pontem Tirenium.*] Ita mſſ. Boſii: vulg. *Tiretium* ſive *Tyranium*; mallet Junius, *Liritium*.

5. *Παρ' ημερωνε*.] Victorius ait Germanos primos hæc verba Græca reſtituiſſe.

6. *Appiam επ'*.] Junius ait mſſ. Palat. habere, *απτην Appiam ſελιτες, επ'*.

7. *Et via αμαρεα*.] Conjeſtura hæc eſt Boſii: vulgati codices, *via incerta*. Tornæſianus, *via mata*, ex quo nonnulli fecerunt, *madidz*, alii, *moleſta*, alii, *mala*; Lambinus verò, *madidata*. Cruſelli-

nus & mſſ. Pal. referunt, *via amata*, unde Junius ſcribit, *via humana*. Itaque eo die manſi Aquini, longulum fanè iter, & *via αμαρεα*.] Salmatiſus ex libris vet. legit *via mata*, pro via lufoſa & humecta. *Mattus* enim antiqua vox, quæ emollium, ſubactum & maceratum ſignificat. inde verbum *mattare* pro domitare, & macerare. Iſidorus in Gloſſis: *mattum eſt*; *humectum*, *emollitum* & *inſectum*. à Græco *ματτω*, *ſubigo emollio*. Salmatiſ.

8. *Quibus Cenſ.*] Ita priſci mſſ. quos habuit Boſius. Palat. *quibus Cenſ.* vulg. *Cenſ.*

9. *Quintus avi pronepos.*] Emendavit ita Boſius ex Cruſellino, qui habebat, *Quintus aut tui pronepos*: idem conjeſerat antea Urſinus. vulg. *Quintus tui patris nepos*.

10. *Ut illum oderim.*] Vulg. *cur illum oderim*.

11. *Non modò deſeruerit, emptus.*] Vulg. *non modo: deſeruit emptus*, &c.

12. *Ut ſponſores appellentur.*] Urſini mſ. *ut ſponſores non appellentur*, &c.

que enim illi litem contestabuntur. quo facto, non sum nefcius sponsores liberari. sed & illi turpe arbitror, eo nomine, quod satisfato debeat, procuratores ejus non dissolvere; & nostræ gravitatis, jus nostrum sine summa illius ignominia persequi. de hoc quid placeat, rescribas velim: ¹ nec dubito, quin hoc totum lenius administraturus sis. Redeo ad Remp. Multa mehercule à te sæpe ἐν πολιτικῷ genere prudenter: sed his litteris nihil prudentius: ² QUAMQUAM enim postea, in presentia belle iste puer retundit Antonium, tamen exitum expectare debemus. at, quæ concio? nam est missa mihi. ita sibi parentis honores consequi liceat: & simul dextram intendit ad statuam. μηδὲ σθελεῖν ὑπὲρ τοῦτ' αὐτοῦ. sed, ut scribis, ⁴ certissimum esse video discrimen, Cascæ nostri Tribunatum: de quo quidem ipso dixi Oppio, cum me hortaretur, ut adulescentem, totamque causam, manumque veteranorum complecterer, me nullo modo facere posse, ni mihi exploratum esset eum non modò non inimicum tyrannocætonis, verùm etiam amicum fore. cum ille diceret, ita futurum: quid igitur festinamus? inquam. illi enim mea opera ante Kalend. Januar. nihil opus est. nos autem ejus voluntatem ante Idus Decemb. perspiciemus ⁶ in Casca. mihi valde assensus est. Quamobrem hæc quidem hæctenus. Quod reliquum est, quotidie tabellarios habebis, & ut ego arbitror, ⁷ etiam quod scribas habebis quotidie. Læx litterarum exemplum tibi misi: ex quo mihi videtur ⁸ σπατύλλαξ ille dejectus de gradu. sed tu, cum legeris, existimabis.

OBSIGNATA jam epistola, litteras à te, & à Sexto accipi. nihil jucundius litteris Sexti, nihil amabilius: nam tuæ, breves: priores erant uberrimæ. Tu quidem & prudenter, & amicè suades, ut in his locis potissimum sim, quoad audiamus, hæc, quæ commota sunt, quorsum evadant. sed me, mi Attice, non sanè hoc quidem tempore movere Resp. non quo ⁹ aut sit mihi quidquam carius, aut esse debeat. sed DESPERATIS etiam Hippocrates vetat adhibere medicinam. quare ista valeant: me res familiaris movere: rem dico? immo verò existimatio. cum enim tanta reliqua sint; ne Terentiam quidem adhuc, quod solvam, expeditum est. Terentiam dico? scis nos pridem jam constituisse Montani nomine ¹⁰ h. s. xxv dissolvere. pudenterissimè hoc Cicero petierat, ¹¹ ut fide sua. liberalissimè, ut tibi quoque placuerat, promiseram; Erotique dixeram, ut sepositum haberet. non modò: sed iniquissimo fœnore versuram facere Aurelius coactus est. nam de Terentia nomine Tiro ad me scripsit, te dicere, nummos à Dolabella fore. malè eum credo intellexisse, si quisquam malè intelligit; potius, nihil intellexisse. tu enim ad me scripsisti Cocceii responsum, & iisdem pæne verbis Eros. veniendum est

igitur vel in ipsam flammam. TURPIUS est enim privatim cadere, quàm publicè. itaque ceteris de rebus, ¹² quas ad me suavissimè scripsisti, perturbato animo, non potui, ut ¹³ consueram, rescribere. consenti in hac cura, ubi sum, ut me expediam: quibus autem rebus, venit quidem mihi in mentem: ¹⁴ sed certè constitutare nihil possum, prius quàm te videro. qui minùs autem ego istic rectè esse possum, quàm est Marcellus? sed non id agitur: neque id maxime curo. quid curem, vides. adsum igitur.

CICERO ATTICO, S.

16

JUCUNDISSIMAS tuas legi litteras, ad Plancum ¹⁵ scripsisti; habes exemplum. cum Tirone quid sit locutus, cognoscam ex ipso. Cum sorore ages attentius, si te occupatione ista relaxaris.

M. CICERO. ¹⁶ L. PLANCO PRÆT. DES. S.

ATTICI nostri te valde studiosum esse cognovi, mei verò aita cupidum, ut mehercule paucos aque observantes, atque amantes me habere existimem. ad paternas enim magnas, & veteres, & justas necessitudines magnam attulit accessio-nem tua voluntas erga me, meaque erga te, par atque mutua. Buthrotia tibi causa ignota non est: egi enim sæpe ¹⁷ de ea re tecum, tibi que totam rem demonstravi: quæ est acta hoc modo. Ut primum Buthrotium agrum proscriptum vidimus, commotus Atticus libellum composuit. eum mihi dedit, ut darem Casari. eram enim cenaturus apud eum, illo die. eum libellum Casari dedi: probavit causam; rescripsit Attico, æqua eum postulare: admonuit tamen, ut pecuniam reliquam Buthrotii ad diem solverent: Atticus, qui civitatem conservatam cuperet, pecuniam numeravit de suo. quod cum esset factum, adimus ad Casarem, verba fecimus pro Buthrotiis; liberalissimum decretum abstulimus; quod est obsignatum ab amplissimis viris. quæ cum essent acta, mirari quidem solebam, pati Casarem convenire eos, qui agrum Buthrotium concupissent: neque solum pati, sed etiam ei negotio te proficere. itaque & ego cum illo locutus sum, & sæpius quidem; ut etiam accusarer ab eo, quod parum constantiæ suæ considerem: & M. Messalla, & ipsi Attico dixit, ut sine cura essent: aperteque ostendebat, se presentium animos (erat enim popularis, ut noras) offendere nolle: cum mare transissent, curaturum se, ut in alium agrum deducerentur. hæc illo vivo. post interitum autem Casari, ut primum ex S. C. causas Consules cognoscere instituerunt, hæc, quæ supra scripsi, ad eos delata sunt. ¹⁸ probaverunt causas sine ulla dubitatione, seque ad te litteras daturus esse dixerunt. Ego autem, mi Plance, etsi non dubitabam, quin & S. C. & lex, & consulum decretum, ac litteræ apud te plurimum auctoritatis haberent, teque ipsius Attici causa velle intellexeram; tamen hoc pro conjunctione, & benivolentia nostra mihi sumsi, ut id à te peterem, quod tua singularis humanitas, suavissimique mores à te essent impetraturi.

1. Nec dubito.] Ita Torn. & Crusell. vulgati, & non dubito.
2. Quamquam enim post ea, in presentia belli iste puer retundit Antonium.] Vulg. quamquam enim postea in presentia belli iste puer retundit Antonium. Junius dicit se distinguere ex miss. consensus; quamquam enim: postea, in presentia, &c.
3. Υπὲρ τοῦτ' αὐτοῦ.] Sic codex Torn. vulg. ὑπὲρ τοῦτ' αὐτοῦ.
4. Certissimum esse video discrimen, Cascæ nostri tribunatum.] Ita codex Tornæf. sed in hac scriptura aliquid desiderat Lambinus & vult legi, certissimum video venisse in discrimen, vel, certissimum video esse in discrimen. vulg. certissimum esse video discrimen Cascæ nostri tribunatus. Junius ex conjectura reponit, certissimum inisse video.
5. Ante Id. Decembres perspiciemus.] Ita Bosius emendavit ex corrupta hac scriptura, perspiciemus.
6. In Casca. mihi.] Distinctionem hanc posuit Victorius; antea, in Casca mihi.
7. Etiam quod scribas habebis quotidie.] Vulgò. etiam quid scribas quotidie.
8. Σπατύλλαξ.] Lambinus σεληλάτης. vulgò σεληλάξ. Ad oram librorum ponitur, σεληλάτης. quod quid sit ignorare se fatetur V. C. Dausquejus, nisi qui exercitum sibi conciliat & clavo velut adjungit; quod in Antonium non convenire, docemur epistola hujus libri 8. itaque malit σεληλάτης, exercitus dux: verum invidiosa voce, ac si interpreteris, exercitus impulsor, scelerumque hortator, cujusmodi Antonius, Tullii censura. Quid tamen: addit, si,

σεληλάτης sax ille delectus, &c. quos enim sollicitavit; incensor fuit & militum, & Ægypti, & nialorum prope omnium, adeoque Reip. Rom. everfor. Poterat & legi Σεληλάτης ille λαξ, dejectus de gradu. Notum ex Homero; λαξ ποδὶ κινύσας. Σεληλάτης, qui exercitum sonat, & ore arma crepat. verbo belli lituus. lege epistolam 8. & mecum dices. & pronum factu est, ut cum vicinæ loco voces sunt λαξ & λαξ, neque literis admodum distitæ, per ignorationem altera alteri frandi fuerit. sed nec ineptum si dicatur Antonius Σεληλάτης voce notat. Pollucii lib. 1. cap. 10. ut Epistola xi. Mustella ταξίαρχης. hæctenus Dausquejus.

9. Aut sit mihi.] Vulg. ea sit mihi.
10. HS. XXV. dissolvere.] Vetus hæc est Bosii miss. scriptura; vulg. XXV.
11. Ut fide sua.] Ita Crusellinus & Tornæf. vulg. ut ei de suo.
12. Quas ad me suavissimè.] Vulg. quia ad me.
13. Consueram.] Sic habent Viët. codices. antea, consueveram.
14. Sed certè.] Vulg. sed certè.
15. Scripsi; habes exemplum.] Scripsi, misi; habes exemplum; Vulg.
16. L. Planco.] Manutius ait, vel tollendam prænominis notam, vel legendum, Cn. Planco.
17. De ea re tecum.] Hæc verba quæ à vulgatis absunt, restituit ex suis Bosius.
18. Probaverunt causas.] Mallet Manutius, causam.

ri. id autem est, ut hoc, quod te tua sponte facturum esse certo scio, honoris nostri causa libenter, prolixè, celeriter facias. mihi nemo est amior, nec jucundior, nec carior Attico: cuius antea res solum familiaris agebatur, eaque magna; nunc accessit etiam existimatio, ut, quod consecutus est magna & industria, & gratia, & vivo Casare, & mortuo, id, te adjuvante, obtineat. quod si à te erit impetratum, sic velim existimes, me de tua liberalitate ita interpretaturum; ut tuo summo beneficio me affectum judicem. ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror, studiosè, diligenterque curabo. *Id operam, ut valeas.*

CICERO PLANCO PRÆT. DES. S.

TAM antea petivi abs te per litteras, ut, cum causa Butthrotiorum probata à Consulibus esset, quibus & lege, & S. C. permissum erat, ut de Casari actus cognoscerent, statuerent, iudicarent, eam rem tu adjuvares: Atticumque nostrum, cuius te studiosum cognovi, & me, qui non minus laboro, molestia liberares. omnibus enim rebus magna cura, multa opera, & labore confectus, in te positum est, ut nostra sollicitudinis finem quam primum facere possimus. quamquam intelligimus ea te esse prudentia, ut videas, si ea decreta Consulium, quæ de Casari actus interposita sunt, non serventur, magnam perturbationem rerum fore. equidem, cum multa, quod necesse erat in tanta occupatione, non probentur, quæ Casar statuerit; tamen otii, pacisque causa acerrimè illa soleo defendere: quod tibi idem magnopere faciendum confeso: quamquam hæc epistola non suaforis est, sed rogatoris. Igitur, mi Planco, rogo te, & etiam oro, sic mediisfidius, ut majore studio, magisque ex animo agere non possim, ut totum hoc negotium ita agas, ita tractes, ita conficias, ut, quod sine ulla dubitatione apud Consules obtinimus propter summam bonitatem, & æquitatem causæ, id tu nas obtinuisse non modo facile patiare, sed etiam gaudeas. quia quidem voluntate esse erga Atticum, sæpe præsens & illi ostendisti, & verò etiam mihi. quod si feceris, me, quem voluntate, & paterna necessitudine conjunctum semper habuisti, maximo beneficio devinctum habebis. idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

CICERO CAPITONI SUO S.

NUMQUAM putavi fore, ut supplex ad te venirem. sed hercule facile patior datum tempus, in quo amorem experirer tuum. Atticum quanti faciam, seu. amabo te, da mihi & hoc: obliviscere mea causa, illum aliquando suo familiari, adversario tuo, voluisse consultum, cum illius existimatio ageretur. hoc primum ignoscere, est humanitatis tuæ: suos enim quisque debet tueri: deinde, si me amas (omitte Atticum) Cicero tuo, quem quanti facias, præ te soles ferre, totum hoc da, ut, quod semper existimavi, nunc planè intelligam, me à te multum amari. Butthrotios cum Casar decreto suo, quod ego obsignavi cum multis amplissimis viris, liberavisset, ostendissetque nobis, se, cum agrarii mare transissent, litteras missurum, quem in agrum deducere viderentur, accidit, ut subito ille intrerit. deinde, quemadmodum tu scis (interfuit enim, cum Consules oporteret ex S. C. de actus Casari cognoscere) res ab iis in Kal. Jun. dilata est. accessit ad S. C. lex, quæ lata est A. D. IV. Non. Jun. quæ lex earum rerum, quas Casar statuerat, decreverat, egisset, Consulibus cognitionem dedit. causa Butthrotiorum delata est ad Consules. decretum Casari recitatum est, & multi præterea libelli Casari prolati. Consules de consilii sententia decreverunt secundum Butthrotios; Plancum dederunt. Nunc, mi Capito (scio enim quantum

semper apud eos, quibuscum sis posse soleas, eo plus apud hominem facillimum, atque humanissimum Plancum) entere, elabora, vel potius eblandire, effice, ut Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior operæ tuæ. omnino res hujusmodi videtur esse, ut sine cuiusquam gratia Plancus ipse pro ingenio, & prudentia sua non sit dubitaturus, quin decretum Consulium, quorum & lege & S. C. cognitio, & iudicium fuit, conservet; præsertim cum, hoc genere cognitionum labefactato, acta Casari in dubium ventura videantur: quæ non modo ii, quorum interest, sed etiam ii, qui illa non probant, otii causa confirmare velint. quod cum ita sit, tamen interest nostra, Plancum hoc animo libenti prolixoque facere. quod certe faciet, si tu nervulos tuos, mihi sæpe cognitos, sua vitætemque qua nemo tibi par est, adhibueris. quod ut facias, te vehementer rogo.

CICERO C. CUPIENNI S.

PATREM tuum plurimi feci, meque ille mirificè & coluit, & amavit: nec hercule umquam mihi dubium fuit, quæ à te diligerer. ego quidem id facere non desisti. quamobrem peto à te in majorem modum, ut civitatem Butthrotiam subievers, decretumque Consulium, quod ii secundum Butthrotios fecerunt, cum & lege, & S. C. statuendi potestatem haberent, des operam, ut Plancus noster quamprimum confirmet & comprobet. hoc te vehementer, mi Cupienni, etiam atque etiam rogo.

CICERO PLANCO PRÆT. DES. S.

IGNOSCE mihi, quod cum antea accuratissimè de Butthrotiis ad te scripserim, eadem de re sæpius scribam. non hercule, mi Planco, facio, & quo parum confidam aut liberalitati tuæ, aut nostræ amicitie; sed cum tanta res agatur Attici nostri, nunc vero etiam existimatio, ut id, quod probavit S. C. Casar, nobis testibus & obsignatoribus, qui & decretis & responsis Casari interfueramus, videatur obtinere potuisse, præsertim cum tota potestas ejus rei tua sit, ut ea, quæ Consules decreverunt secundum Casari decreta & responsa: non dicam comprobare, sed studiosè libenterque comprobare. id mihi sic erit gratum, ut nulla res gratior esse possit. etsi jam sperabam cum has litteras accepisses, fore, ut ea, quæ superioribus litteris à te petissemus, impetrata essent; tamen non faciam sinem rogandi, quoad nobis nuntiatum erit, te id fecisse; quod magna cum spe expectamus. deinde enim confido fore, ut alio genere litterarum utamur; tibi que pro tuo summo beneficio gratias agamus. quod si acciderit, verum sic existimes, non tibi tam Atticum, cuius permagna res agitur, quam me, qui non minus laboro, quam ille, obligatum fore.

CICERO CAPITONI S.

NON dubito, quin mirè, atque etiam stomachare, quod tecum de eadem re agam sæpius. Hominis familiarissimè, & mihi omnibus rebus conjunctissimè, permagna res agitur, Attici. cognovi ego tua studia in amicos, etiam in te amicorum. multum potes nos apud Plancum juvare. novi humanitatem tuam. scio, quæ sis amicus jucundus. nemo nos in hac causa plus juvare potest, quam tu. 7 & res ita est firma, ut debet esse; quam Consules, de consilii sententia decreverunt, cum & lege, & S. C. cognoscerent. tamen omnia posita putamus in Planci tui liberalitate: quem quidem arbitramur cum officii tui, & Reip. causa decretum Consulium comprobaturum, tum libenter nostra causa esse facturum. adjuvabis igitur, mi Capito: quod ut facias, vehementer etiam atque etiam rogo.

M. TULLI

1. Totum hoc da.] Ex Crusell. & Tornæs. reposuit Bostius verbum, da, quod deerat in editionibus.

2. Plancum dederunt.] Manutius mallet, litteras ad Plancum dederunt, licet repugnent mss.

3. Otii causa confirmare velint.] Faërnus legebat, confirmari, passive.

4. Quo parum.] Vulg. quod parum.

5. Casar nobis testibus.] Vulg. Cos. nobis testibus.

6. Deinde enim.] Vulg. deinde tum.

7. Et res ita est firma.] Ita scripsit Bostius ex fide Crusellini, Tornæs.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM

LIBER PRIMUS,

AD

QUINTUM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

LESI dubitabam, quin hanc epistolam multum nuntii, fama denique esset ipsa, sua celeritate superata, tuque antè ab aliis auditurus esses, annum tertium accessisse desiderio nostro, & labori tuo; tamen existimavi à me quoque tibi hujus molestiæ nuntium perferri oportere. Nam superioribus litteris, non unis, sed pluribus, cum jam ab aliis desperata res esset, tamen ego tibi spem maturæ decessionis afferebam; non solum, ut quàm diutissimè te jucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur & à nobis, & à prætoribus contentio, ut rem posse consilii non diffiderem. Nunc quoniam ita accidit, ut neque prætores suis opibus, neque nos nostro studio quidquam proficere possimus, est omnino difficile non graviter id ferre: sed tamen NOSTROS ANIMOS maximis in rebus & gerendis, & sustinendis exercitatos, frangi, & debilitari molestia non oportet. Et quoniam ea molestissimè ferre homines debent, qua ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestius ferendum, quàm tibi. factum est enim mea culpa, contrà, quàm tu mecum, & proficiscens, & per litteras egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego dum sociorum salutem consulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter: præsertim cum id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor; est sapientiæ, atque humilitatis tuæ, curare & perficere, ut hoc minus sapienter a me provisum, diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omneis partes bene audiendi excitaris; non ut cum aliis, sed ut TECUM JAM IPSE CERTES; si omnem tuam mentem, curam, cogitationem, ad excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris: mihi crede, UNUS ANNUS additus labori tuo, multorum annorum lætitiâ nobis, gloriam verò etiam posteris nostris afferet. Quapropter hoc te primùm rogo, ne contrahas, aut demittas animum, neve te obrui, tamquam fluctu, sic magnitudine negotii sinas: contraque erigas, ac resistas, sive etiam ultrò occurras negotiis. Neque enim ejusmodi partem recipis, in qua FORTUNA dominetur, sed in qua plurimum RATIO possit, & diligentia. Quòd si tibi bellum aliquod magnum, & periculosum administranti prorogatum imperium viderem; tremere animo, quod eodem tempore esse intelligerem etiam fortunæ potestatem in nos prorogatam. Nunc verò ea pars tibi recipi commissa est, in qua aut nullam, aut perexiguam partem fortuna tenet, & quæ mihi tota in tua virtute, ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas (ut opinor) insidias hostium, nullam prælii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii, aut rei frumentariæ, nul-

lam seditionem exercitus pertimescimus: quæ sæpe sapientissimis viris acciderunt, ut, quemadmodum gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi fortunæ impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas: ita tamen, ut ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit. Constat enim ea provincia primùm ex eo genere sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum: deinde ex eo genere civium, qui aut quòd publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt: aut quòd ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio se incolumeis fortunas habere arbitrantur. At enim inter hos ipsos existunt graves controversiæ, multæ nascuntur injuriæ, magnæ contentiones consequuntur. Quasi verò ego id putem, non te aliquantum negotii sustinere. Intellego permagnum esse negotium, & maximi consilii. sed memento, consilii me hoc negotium esse magis aliquanto, quàm fortunæ, putare. QUID EST ENIM NEGOTII, CONTINERE EOS, QUIBUS PRÆSIS, SI TE IPSE CONTINEAS? Id autem sic magnum, & difficile ceteris, sicut est difficillimum: tibi & fuit hoc semper facillimum, & verò esse debuit: cujus natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse: ea autem adhibita doctrina est, quæ vel vitiosissimam naturam attollere possit. Tu cum pecuniæ, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati resistes, ut facis: erit, credo, periculum, ne improbum negotiatorem, paullo cupidiorum publicanum comprimere non possis. Nam Græci quidem sic te ita viventem intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria, aut etiam de cælo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent. Atque hæc nunc non ut facias, sed ut te facere, & fecisse gaudeas, scribo. PRÆCLARUM est enim, summo cum imperio fuisse in Asia triennium; sic ut nullum te signum, nulla pictura nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cujusquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat ista provincia) ab summa integritate, continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tam eximium, aut tam expetendum potest, quam istam virtutem, moderationem animi, temperantiam, non latere in tenebris, neque esse abditam sed in luce Asiæ, in oculis clarissimæ provinciæ, atque in auribus omnium gentium, ac nationum esse positam? non itineribus tuis perterriti homines? non sumtu exhauriri? non adventu commoveri? esse, quocumque veneris, & publicè, & privatim maximam lætitiâ: cum urbs custodem, non tyrannum: domus hospitem, non expilatorem, recepisse videatur? His autem in rebus jam te usus ipse profectò erudivit, NEQUA QUAM satis esse, ipsum hæc habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciæ non te unum, sed omnium ministros imperii tui, sociis, & civibus, & recipi præstare videre. Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri

1. *Quæ vel vitiosissimam naturam attollere possit.* Exturbavi vulgatum excolere, inductus à Pall. quatuor, in quibus illud alterum, aut accollere. respexit fortè ad hunc locum Horatius cum vo-

luit, deprimi humo divinam particulam aure.

2. *Nulla forma cujusquam.* Palatinus unus, fortuna, quod esset dignitas, potentia, atque honor. cogitandum.

bituri sint rationem dignitatis suæ; de quibus honore, & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse diligere, quos velit, & possit imitari: ¹ Halienus autem noster, cum animo & benivolentia, tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certo scio ita laborare de existimatione sua, ² ut propter amorem in nos fratrum, etiam de nostra laboraret. Quæritorem habes, non tuo iudicio delectum, sed eum, quem fors dedit. hunc oportet & sua sponte esse moderatum, & tuis institutis, ac præceptis obtemperare. Quorum si quis fortè esset fordior, ferres catenus, quoad per se negligeret eas leges, quibus est adstrictus: non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, ³ ad quæstum uteretur. Neque enim mihi sanè placet, præsertim cum ii mores tantum jam ⁴ ad nimiam lenitatem, & ambitionem incubuerint, scrutari te omnes sordeis, excutere unumquemque eorum: sed, *quanta sit in quoque fides, tantum cuique committere.* Atque inter hos, eos, quos tibi comites, & adjucores negotiorum publicorum dedit ipsa res. duntaxat finibus his præstabis, quos ante præscripsi.

⁴ Quos verò aut ⁵ ex domesticis convictionibus, aut ex necessariis apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia præstanda nobis sunt. Sed habes eos tecum, quos possis rectè facientis facile diligere: minùs consulenteis existimationi tuæ, facillimè coercere: à quibus, rudis cum es, videtur potuisse tua liberalitas decipi (nam ut quisque est vir optimus, ita difficillimè esse alios improbos suspicatur) nunc verò tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam superiores, cautiorem etiam ac diligentem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas fictè & simulatè quæstus causa infurretur. Sit *annulus* tuus non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu: non minister alienæ voluntatis: sed testis tuæ. Accensus sit eo numero, quo eum majores nostri esse voluerunt: qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris, ac muneris, non temerè nisi libertis suis deferebant: quibus illi quidem non multò secus, ac servis, imperabant. Sit ⁶ licitor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor: majoraque præferant faeces illi, ac securis dignitatis insignia, quam potestatis. *Toti denique sit provincie cognitum*, tibi omnium, quibus præsis, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas. Denique hæc opinio sit, non modò iis, qui aliquid *acceperint*, sed iis etiam, qui *dederint*, te inimicum (si id cognoveris) futurum. Neque verò quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui *simulant se apud te multum posse*, abs te solere impetrari. Nec tamen est hæc oratio mea hujusmodi, ut te in tuos aut *durum* esse nimium, aut *suspiciosum* velim. Nam si quis est eorum, qui tibi biennii spatio numquam in suspicionem avaritiæ venerit, (ut ego Cæsum, & Chærippum, & Labeonem, & audio, & quia cognovi, existimo) nihil est, quod non & iis, & si quis est aliùs ejusdemmodi, & committi, & credi rectissimè putem. Sed si quis est, in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris: huic nihil credideris, *nullam partem existimationis tuæ commiseris.* In provincia verò ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis ante

fuerit ignotus: huic quantum credendum sit, vide: non quin possint multi esse provinciales viri boni: sed hoc sperare licet; judicare periculosum est. *MULTIS* enim simulationum involucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur uniuscujusque natura: *frons, oculi, vultus persape mentiantur: oratio vero sapissime.* Quamobrem, qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus, à quibus nos divulsi esse non possumus? te autem, alienum hominem ament ex animo, ac non sui commodi causa simulent? mihi quidem permagnum videtur; præsertim si iidem homines privatum non ferè quemquam, *PRÆTORES SEMPER OMNEIS AMANT.* Quo ex genere si quem fortè tui cognosti amantiorem (feri enim potuit) quam temporis, hunc verò ad tuum numerum libenter adscribito. Sin autem id non perspicias; nullum erit genus in familiaritate cavendum magis: propterea quòd & omnes vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ causa faciunt: & *quicum victuri non sunt, ejus existimationi consulere non curant.* Atque etiam è Græcis ipsis diligenter cavendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt *vetere Græcia digni.* Sic verò, fallaces sunt permulti, & leves, & *diuturna servitute ad nimiam assentationem eruditi.* quos ego uniuersos adhiberi liberaliter; optimum quemque hospitium, amicitiaque ⁷ conjungi dico oportere: nimis familiaritates eorum, neque tam fideles sunt (non enim audent adversari nostris voluntatibus) & verò invident non nostris solùm, verùm etiam suis. Jam qui in ejusmodi ⁶ rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim, ac diligens: quo me animo in servos esse censēs? *quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipuè in provincis regere debemus:* quo de genere multa præcipi possunt. sed hoc & brevissimum est, & facillimè teneri potest, ut ita se gerant in istis Asiaticis itineribus, ⁸ ut si iter Appia via faceres: neve interesse quidquam putent, utrum Tralleis, an Formias venerint. At, si quis est ex servis egregie fidelis, sit in domesticis rebus, & privatis: quæ res ad officium imperii tui, atque ad aliquam partem reipub. pertinebunt, de his rebus nequid attingat. Multa enim, quæ rectè committi servis fidelibus possunt, tamen *sermonis, & vituperationis vitanda causa*, commitenda non sunt. Sed nescio quo pacto ad præcipiendi rationem delapsa est oratio mea cum id mihi propositum initio non fuisset. Quid enim ei, præcipiam, quem ego in hoc præsertim genere intelligam, prudentia non esse inferiorem, quam me, usu verò etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quæ faceres, *AUCTORITAS* accederet mea, tibi ipsi illa putavi fore jucundiora. Quare sint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primùm integritas, & continentia: deinde omnium, qui tecum sunt, pudor: delectus in familiaritatibus, & provincialium hominum, & Græcorum, percautus & diligens: familiaris gravis, & constans disciplina. Quæ cum honesta sint in his privatis nostris, quotidianisque rationibus: in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia, *DIVINA* videantur necesse est. Hæc institutio, atque hæc disciplina potest sustinere in rebus statuendis, & decernendis eam severitatem, ⁹ qua tu in iis rebus usus es, ex quibus nonnullas simultates cum magna mea læticia susceptas habemus. nisi fortè me Paconii nescio cujus, hominis ne Græci

1. *Halienus autem.*] Pall. duo *Alienus*, duo *Avienus*, si quid mutandum, secunda lectio resumenda veniret. ita enim idem vocatur & Cæsari, de bello civili.

2. *Ut propter anorem in nos fratrum, etiam de nostra laboret.*] Melius istud, quam veteris editionis scriptura, *ut propterea am. &c. etiam demonstrare labores*; quomodo tamen Pall. & liber Pavilonis, quo usus Janus Gulielmius.

3. *Ad quæstum uteretur.*] Recentiores *abuteretur*, sed contra antiquitus *ufos* & *msl.* Pall.

4. *Ad nimiam lenitatem.*] Manutius maluit *lenitatem*, utrumque tuetur se libris manuscriptorum.

5. *Ex domesticis convictionibus.*] Victorii editio, *conjunctioibus*,

quomodo aliquot item Pall. nam ceteri *convictoribus*; Pavilonis *convictoribus*.

6. *Licitor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor.*] Lipsius noster libro 1. Elect. cap. 23. ausit rescribere, *licitor mansuet, & tuæ lenit.* sed inclinat tamen magis, in id quod Ursinus depromit è libro, *licitor, non servitia, sed tuæ, &c.* neutrum placet. rationes reddidi in Suspicionibus.

7. *Conjungi dico oportere.*] Melius forsitan, *duco.* moneo tamen in uno Pal. non comparare dictionem *dico*.

8. *Ut si iter Appia via faceres.*] Pavilonii *msl.* non agnoscit *via*, & poteramus ea carere.

9. *Qua tu in his rebus usus es.*] Pall. duo, *quam*, antiquo fortè scribenda modo.

Græci quidem, at Myſii, aut Phrygis potiùs querelis moveri putas: aut Tuſcenii, hominis ſurroſi, ac ſordidi vocibus, cujus tu ex impuriſſimis faucibus inhoneſtiſſimam cupiditatem eripuisti ſumma cum æquitate. Hæc, & cetera plena ſeveritatis, quæ ſtatuisti in iſta provincia, non faciliè ſine ſumma integritate ſuſtineremus. quare ſit ſumma in jure dicundo ſeveritas, dummodò ea ne varietur gratia, ſed conſervetur æqualiter. Sed tamen PARVI REFERT abs te ipſo jus dici æqualiter, & diligenter, niſi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem conſeſſeris. Ac mihi quidem videtur non ſanè magna varietas eſſe negotiorum in adminiſtranda Aſia, ſed ea tota juriſdictione maxime ſuſtineri. In qua ſcientiæ præſertim provincialis ratio ipſa expedita eſt. Conſtantia eſt adhibenda, & gravitas, quæ reſiſtat non ſolum gratiæ, verùm etiam ſuſpicioni. Adjungenda etiam eſt faciuitas in audiendo, lenitas in decernendo, in ſatiſfaciendo ac diſputando diligentia. His rebus nuper Cn. Octavius, jucundiſſimus fuit: apud quem primus liſtor quievit; tacuit accenſus: quoties quiſque voluit, dixit, & quam voluit, diu. Quibus ille rebus fortasſe nimis lenis videretur, niſi hæc LENITAS illam ſeveritatem tueretur. Cogebantur Sullani homines, quæ per vim & metum abſtulerant; reddere. qui in magiſtratibus injuriòſe decreverant, eodem ipſis privatis erat jure parendum. hæc illius ſeveritas, acerba videretur, niſi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quòd ſi hæc lenitas, grata Romæ eſt, ubi tanta arrogantia eſt, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magiſtratus, tot auxilia, tanta vis, tanta ſenatus auctoritas: quam jucunda tandem prætoris comitas in Aſia poteſt eſſe, in qua tanta multitudo civium, tanta ſociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis NUTUM INTUENTUR? ubi nullum auxilium eſt, nulla conqueſtio, nullus ſenatus, nulla concio? Quare cum permagni hominis eſt, & cum ipſa natura moderati, tum verò etiam doctrina, atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, ut nulla alia poteſtas ab iis, quibus ipſe præſit, deſideretur. Cyrus ille à Xenophonte non adhiſtoriam fidem ſcriptus, ſed ad effigiem juſti imperii: cujus ſumma gravitas ab illo philoſopho cum ſingulari comitate conjungitur: quos quidem libros non ſine cauſa noſter ille Aſiicanus de manibus ponere non ſolebat: nullum eſt enim prætermiſſum in iis officium diligentis, & moderati imperii. eaque, ſi ſic coluit ille, qui privatus futurus nunquam fuit, quonam modo retinenda ſunt iis, quibus imperium ita datum eſt, ut redderent, & ab iis legibus datum eſt, ad quas revertendum eſt? Ac mihi quidem videntur huc omnia eſſe referenda iis, qui præſunt aliis. ut ii, qui erunt eorum in imperio, ſint quam beatiſſimi: quod tibi eſt & antiquiſſimum, & ab initio fuiſſe, ut primùm Aſiam attingiſti; conſtante fama, atque omnium ſermone celebratum eſt. Eſt autem non modò ejus, qui ſociis & civibus, ſed etiam ejus, qui ſervis, qui mutis pecudibus præſit, eorum, quibus præſit, commodis, utilitatique ſervire. Cujus quidem generis conſtare inter omnes video, abs te ſummam adhiberi diligentiam: nullum as alienum novum contrahi civitatibus. veterem autem magno, & gravi multis abs te eſſe liberatas urbes: 3 complureis dirutas, ac pænè deſertas, (in quibus unam Ionie nobiliſſimam, alteram Cariæ, Samum & Halicarnaſſium) per te eſſe recreatas: nullas eſſe in oppidis ſeditiones, nullas diſcordias: provideri abs te, ut civitates optimarum conſilii adminiſtrentur: ſubiata Myſiæ latrocinia: cædeis multis locis repreſſas: pacem tota

provincia conſtitutam: neque ſolum illa itinerum, atque agrorum, ſed multò etiam plura, & majora oppidorum & fanorum furta, & latrocinia eſſe depulſa. Remotam à fama, & à fortunis, & ab otio locupletum, illam acerbiffimam miniſtram prætorum avaritiæ calumniam: ſumtus & tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum ſineis incolant, tolerari æqualiter: faciſſimos eſſe aditus ad te: patere aureis tuas querelas omnium: nullius inopiam, ac ſolitudinem, non modò illo populari acceſſu, ac tribunali, ſed ne domo quidem & cubiculo eſſe excluſam: tuo toto denique imperio nihil acerbum eſſe, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, manſuetudinis, humanitatis. Quantum verò illud eſt beneficium tuum, quòd iniquo, & gravi veſtigiali ædilitiorum, magnis noſtris ſimultatibus, Aſiam liberaſti? Enimverò ſi unus homo nobilis queritur palàm, te, quòd edixeris, NE AD LUDOS PECUNIÆ DECERNERENTUR, H. S. CC. ſibi eripuiffi: quanta tandem pecunia penderetur, ſi omnium nomine, quicumque Romæ ludos facerent, quod erat jam inſtitutum, erogaretur? Quamquam has querelas hominum noſtrorum illo conſilio oppreſſimus, quod in Aſia neſcio quonam modo, Romæ quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quòd, cum ad TEMPLUM, MONUMENTUMQUE noſtrum civitates pecunias decreviſſent: cumque id & pro meis magnis meritis, & pro tuis maximis beneficiis ſumma ſua voluntate feciſſent: nominatimque lex exciperet, ut AD TEMPLUM, MONUMENTUMQUE CAPERE LICERET: cumque id, quod dabatur, non eſſet interiturum, ſed in ornamento templi futurum, ut non mihi potiùs, quam populo Romano, ac diis immortalibus datum videretur: tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendum non putavi; cum alius de cauſis, tum etiam ut animo æquiore ferrent ii, quibus nec deberetur, nec liceret. Quapropter incumbere toto animo, & ſtudio omni in eam rationem, qua adhuc uſus es, ut eos, quos tuæ fidei, poteſtatiſque S. P. Q. R. commiſit, & credidit, diligas, & omni ratione tueare, ut eſſe quam beatiſſimos velis. Quòd ſi te fors Afris, aut Hiſpanis, aut Gallis præfeciffet, immanibus, ac barbaris nationibus: tamen eſſet humanitatis tuæ, conſulere eorum commodis & utilitati, ſalutique ſervire. Cum verò ei generi hominum præſimus, non modò in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perveniſſe putetur humanitas: certè iis eam potiſſimum tribuere debemus, à quibus accepimus. Non enim me hoc jam dicere pudebit, præſertim in ea vita, atque iis rebus geſtis, in quibus non poteſt reſidere inertie, aut levitatis ulla ſuſpicio: nos ea, qua conſecuti ſumus, his ſtudiis, & artibus eſſe adeptos, qua ſint nobis Græciæ monumentis, diſciplinisſque tradita. Quare præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos iſti hominum generi præcipuè debere videmur, ut, quorum præceptis ſumus eruditi, apud eos ipſos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere. Atque ille quidem princeps ingenii, & doctrinæ Plato, tum denique fore beatas reſpubl. putavit, ſi aut docti, ac ſapientes homines eas regere cæpiſſent; aut ii qui regerent, omne ſuum ſtudiurn in doctrina, ac ſapientia collocatſent. Hanc conjunctionem videlicet poteſtatis, ac ſapientie, ſaluti cenſuit civitatibus eſſe poſſe: quod fortasſe aliquando univerſæ reipublicæ noſtræ, nunc quidem proſectò iſti provinciæ contigit, ut in ea ſummam poteſtatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute, atque humanitate percipienda, plurimum a pueritia ſtudiū fuiſſet, & temporis. Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum acceſſit, idem ad ſalutem Aſiæ prorogatus eſſe videatur.

1. Primus liſtor quievit: tacuit accenſus, &c.] Ita de conjectura Octavius Pantagathus, cui hæcenus omnes merito acq̄ueverunt; utique cum nihil eſſet inſectius vulgato, qui ſuit, quod tamen in omnibus miſſ. præterquam Halberſtadienſi, qui noſtrum illud ſimat, ut prodiit Pighius noſter libro xvi. Annal. Roman.

2. Nullum auxilium eſt, nulla conqueſtio.] Sic omnes libri noſtri. itaque id retinebimus, non admiſſo P. Manutii queſtio: intelligemusque de collegis, ut volebat Gulielmius.

3. Complureis dirutas.] Pall. duo diruptas. quod examinabunt otioſiores. certè non ſtatim quod diruptum eſt, etiam dirutum dici poteſt.

4. Sed ne domo quidem & cubiculo eſſe excluſam: tuo toto denique imperio, &c.] Et diſtinctio & lectio eſt a quinque Pall. quibus proximè accedebat editio Victoriæ.

5. Virtute percipienda.] Pal. unus è quatuor præcipienda.

cur. quoniam in te retinendo fuit Asia felicior, quàm nos in deducendo: perfice, ut latitiam provinciarum desiderium nostrum leniatur. Etenim si in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud scio an nemini, fuisti omnium diligentissimus: multò majorem in his *honoribus tuendis* adhibere diligentiam debes. Et quidem de isto genere honorum quid sentirem, scripsi ad te antè. semper eos putavi, si vulgares essent, viles: si temporis causa constituerentur, levis: si verò (id quod ita factum est) *meritis tuis tribuerentur*, existimabam multam tibi in his honoribus tuendis operam esse ponendam. Quare quoniam in istis urbibus cum summo imperio, & potestate versaris, in quibus tuas virtutes consecratis, & in deorum numero collocatas vides: in omnibus rebus, quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis *hominum opinionibus*, tantis de te judiciis, tantis honoribus debeas, cogitabis. Id autem erit ejusmodi, ut *CONSULAS OMNIBUS*, ut medeare incommodis hominum, provideas salutem, ut te *parentem*

11 Asia & dici, & haberi velis. Atque huic tuæ voluntati, ac diligentiae difficultatem magnam afferunt publicani. quibus si adversamur: ordinem de nobis optimè meritum, & per nos cum rep. conjunctum, & à nobis, & à rep. disjungemus. sin autem omnibus in rebus obsequemur: funditus eos perire patiemur, quorum non modò salutem, sed, etiam commodis consulere debemus. Hæc est una (si verè cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas. Nam *ESSE ABSTINENTEM*; continere omnes cupiditates; suos coercere; juris æquabilem tenere rationem; facilem te in rebus cognoscendis, in hominibus audiendis, admittendisque præbere; præclarum magis est, quàm difficile. non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi, atque voluntate. Illa causa publicanorum quantam acerbiter afferat sociis, intelleximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiae tollendis, non tam de portorio, quàm de nonnullis injuriis portitorum querebantur.

3 Quare non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, cum audierim in Italia querelas civium. Hic te ita versari, ut & publicanis satisfacias, (præsertim publicis malè redemptis) & socios perire non sinas, divinæ cujusdam virtutis esse videtur, id est, tuæ. Ac primùm Græcis, id quod acerbissimum est, quòd sunt vectigales, non ita acerbum videri debet, propterea quòd sine imperio populi Rom. suis institutis, per se ipsi ita fuerunt. Nomen autem publicani aspernari non possunt, qui pendere ipsi vectigal sine publicano non potuerunt, quòd iis æqualiter Sulla descriperat. Non esse autem leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quàm nostros publicanos, hinc intelligi potest, quòd Caunii nuper omnes, ex insulis, quæ erant ab Sulla Rhodiis attributæ, confugerunt ad senatum, *nobis ut potius vectigal, quàm Rhodiis penderent*. Quare nomen publicani neque ii debent horrere, qui semper vectigales fuerunt: neque ii aspernari, qui per se pendere vectigal non potuerunt: neque ii recusare, qui postulaverunt. Simul & illud Asia cogitet, nullam à se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum calamitatem abfuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur. id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, *ÆQUO ANIMO PARTE ALIQUA SUORUM FRUCTUUM, PACEM SIBI SEM-*

12 *PITERNAM REDIMAT, ATQUE OTIUM*. Quòd si genus ipsum, & nomen publicani non iniquo animo sustinebunt, poterunt iis, *confusio, & prudentia* tua reliqua videri mitiora. Possunt in partionibus faciendis non legem spectare censoriam, sed potius commoditatem conficiendi negotii, & liberationem molestiæ. Potes etiam tu id facere, quod & fecisti egregiè, & facis, ut commemores, quanta sit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, ut remoto imperio, ac vi potestatis, & fascium, publicanos

cum Græcis gratia atque auctoritate conjungas. Sed & ab iis, de quibus optimè tu meritis es, & qui tibi omnia debent, hoc petas, ut *FACILITATE* sua, nos eam necessitudinem, quæ est nobis cum publicanis, obtinere, & conservare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modò facere potes tua sponte sine cujusquam præceptis, sed etiam magna jam ex parte perfecisti? non enim desistunt nobis agere quotidie gratias honestissimæ, & maximæ societates: quod quidem mihi idcirco jucundius est, quòd idem faciunt Græci. *DIFFICILE EST* autem ea, quæ commodis, utilitate, & propè natura diversa sunt, voluntate conjungere. At ea quidem, quæ supra scripta sunt, non ut te instituerem, scripsi (neque enim prudentia tua cujusquam præcepta desiderat) sed me in scribendo commemoratio tuæ virtutis delectavit: quamquam in his litteris longior fui, quàm aut vellem, aut quàm me putavi fore. Unum est, quod tibi ego præcipere non desinam, neque te *13* patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. omnes enim, qui istinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis summis laudibus excipiant unam *iracundiam*. quod vitium, cum in hac privata, quotidianaque vita levis esse animi, atque infirmi videtur: tum verò *NIHIL EST* tam deforme, quàm ad summum imperium etiam acerbiter naturæ adjungere. Quare illud non suscipiam, ut, de iracundia dici solent à doctissimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cum & nimis longus esse nolim, & ex multorum scriptis ea facile possis cognoscere. illud, quod est epistolæ proprium, ut is, ad quem scribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum esse non puto. Sic ad nos omnes ferè deferunt, *nihil cum absit iracundia, te fieri posse jucundius. sed cum te alicujus improbitas, perversitasque commoverit, sic te animo incitari, ut ab omnibus tua desideretur humanitas*. Quare quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quàm res ipsa, ac fortuna deduxit, ut *sempiternus sermo* hominum de nobis futurus sit: caveamus, quantum efficere, & consequi possumus, ne quod in nobis insigne vitium fuisse dicatur. Neque ego hoc nunc contendo, quod fortasse cum in omni natura, tum jam in nostra ætate *DIFFICILE EST, MUTARE ANIMUM, ET SI QUID EST PENITUS INSITUM MORIBUS, ID SUBITÒ EVELLERE*: sed te illud admoneo, ut, si hoc plenè vitare non potes, quòd antè occupatur animus ab iracundia, quàm providere ratio potuit, ne occuparetur: te antè compares, *quotidieque meditare*, resistendum esse iracundiæ: cumque ea maximè animum moveat, tum tibi esse diligentissimè *LINGUAM CONTINENDAM*: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quàm omnino non irasci. Nam illud non solum est gravitatis, sed nonnumquam etiam lenitudinis. Moderari verò & animo, & orationi, cum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua potestate motum animi, & dolorem, etsi non est *perfectæ sapientiæ*, tamen est non mediocri ingenii. Atque in hoc genere multò te esse jam commodiorem, mitioremque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ perferuntur: quæ cum abhorrent à litteris, ab humanitate, tum verò *contraria sunt imperio, ac dignitati*. nam si implacabiles iracundiæ sint, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa levitas: quæ tamen (ut in malis) acerbiter anteponenda est. Sed quoniam primus annus habuit *14* de hac reprehensione plurimum sermonis, credo propterea, quòd tibi hominum injuriæ, quòd avaritiæ, quòd insolentia, præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur: secundus autem multo lenior, quòd & *consuetudo, & ratio*, & (ut ego arbitror) meæ quoque litteræ te patientiorem, lenioremque fecerunt: tertius annus ita esse debet *cmen-*

1. In deorum numero collocatas vides.] Egregiè explicat Lipsius noster libro 1. Electorum cap. 14.

2. Etiam commodis consulere debemus.] Pal. pr. conf. tenemur. sec.

commotis consulentes. prætulim utrumque vulgato.

3. Quare non ignoro, quid sociis, &c.] Tolle non ignoro, & anima clausulam interrogatione, si cupis dignam Tullio sententiam.

emendatus, ut ne minimam quidem rem quisquam possit ullam reprehendere. At jam hoc loco non hortatione, neque præceptis, sed precibus tecum fraternis ago; totum ut animum, curam, cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda. Quòd si in mediocri statu sermonis, ac prædicationis nostræ res essent: nihil abs te eximium, nihil præter aliorum consuetudinem postularetur. nunc verò propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem, & magnitudinem, NISI SUMMAM LAUDEM ex ista provincia assequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra ratio est, ut omnes BONI cum faveant, tum etiam à nobis omnem diligentiam, virtutemque & postulent, & expectent: omnes autem IMPROBI (quòd cum iis bellum suscepimus sempiternum) vel minima re ad reprehendum contenti esse videantur. ¹ Quare quoniam ejusmodi THEATRUM totius Asiæ virtutibus est datum, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, judicio eruditissimum, natura autem ita resonans, ut usque Romam significationes, vocesque referantur: contende, quæso, atque elabora, non modò ut his rebus dignus fuisset, sed etiam ut illa omnia tuis artibus *superasse* videare. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem reip. tibi provincialem dedit; & si mea pars nemini cedit, fac, ut tua ceteros vincat. Simul & illud cogita, nos non de reliqua, & sperata gloria jam laborare, sed de parta dimicare. quæ quidem non tam expetenda nobis fuit, quàm *tuenda* est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi jam partus est. nunc verò sic res sese habet, ut, nisi omnia tua facta, atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me meis tantis laboribus, tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum putem. Quòd si ut amplissimum nomen consequeremur, unus præter ceteros adjuvisti: certè idem, ut id retineamus, præter ceteros elaborabis. NON EST TIBI his solis utendum existimationibus, ac iudiciis, qui nunc sunt, hominum: sed iis etiam qui futuri sint: quamquam *illorum erit verius iudicium, obtreffatione, & malivolentia liberatum*. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam querere: quod si esset: tamen non negligeres, præsertim cum amplissimis monumentis consecrare voluisses *memoriam nominis tui*: sed ea tibi est communicanda mecum, prodenda liberis nostris. In qua cavendum est, ne, si negligentior fueris, ² NON SOLUM tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris. Atque hæc non eò dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse, sed potius ut currentem incitasse videatur. Facies enim perpetuò, quæ fecisti, ut omnes æquitatem tuam, temperantiam, severitatem, integritatemque laudent. Sed me quædam tenet, propter singularem amorem, infinita in te aviditas gloriæ: quamquam illud, existimo, cum jam tibi Asia, sicut unicuique *sua domus* nota esse debeat, cum ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit, nihil esse, quod ad laudem attineat, quod non tu optimè perspicias, & tibi non, *sine cuiusquam hortatione*, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui, cum tua lego te audire, & qui, cum ad te scribo, tecum loqui videor: idcirco & tua longissima quaque epistola maximè delector, & ipse in scribendo sæpe sum longior. Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tanquam poëtæ boni, & actores industrii solent, sic tu IN EXTREMA PARTE, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfe-

ctissimus, atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillimè facies, si me (cui semper uni magis, quàm universis, placere voluisti) tecum semper esse putabis, & omnibus iis rebus, quas dices, ac facies, *interesse*. Reliquum est, ut te orem, ut validitudini tuæ, si me, & tuos omneis valere vis, diligentissimè servias.

MARCUS Q. FRATRI, S.

STATIUS ad me venit a. d. VIII. Kalen. Novemb. ejus adventus, quòd ita scripsisti, direptum iri te à tuis, duna is abesset, molestus mihi fuit. Quòd autem expectationem tui, concursumque eum, qui erat futurus, si unà tecum decederet, neque antea visus esset, sustulit; id mihi non incommodè visum est accidisse. Exhaustus enim est sermo hominum, & multis emissæ jam ejusmodi voces, *ἀλλὰ αἰεὶ τὴν φωνὴν μέγαν*. quæ te absente confecta esset lætor. Quod autem idcirco à te missus est, mihi ut se purgaret, id necesse minimè fuit. Primùm enim numquam ille mihi fuit suspectus: neque ego, quæ ad te de illo scripsi, scripsi meo iudicio, sed cum RATIO, salusque omnium nostrum, qui ad remp. accedimus, non *veritate* solum, sed etiam *sama* niteretur, sermones ad te aliorum semper, non mea iudicia perscripsi. qui quidem quàm frequentes essent, & quàm graves, adventu suo Statius ipse cognovit. Etenim intervenit nonnullorum querelis, quæ apud me de illo ipso habebantur: & sentire potuit, sermones iniquorum in suum potissimum nomen erumpere. Quod autem me maximè movere solebat, cum audiebam, illum *pius* apud te posse, quàm gravitas illius ætatis, & imperii prudentia postulare (quam multos enim mecum egisse putas, ut se Statio commendarem? quàm multa autem ipsum ἀφελῶς mecum in sermone ita protulisse?) id mihi non placuit: monui, suasi, deterrui. Quibus in rebus etiam si fidelitas summa est (quod prorsus credo, quoniam tu ita iudicas) tamen species ipsa tam *gratiosi liberti*, aut servi, dignitatem habere nullam potest. Atque hoc sic habeto, (nihil enim nec temerè dicere, nec asturè reticere debeo) materiam omnem sermonum eorum, qui de te detrahere velint, Statium dedisse: & antea tantum intelligi potuisse, iratos tuæ severitati esse nonnullos: hoc manumisso, iratis, quod loquerentur, non defuisse. ³ Nunc respondebo ad eas epistolas, quas mihi reddidit L. Cæsius: cui, quoniam ita te velle intelligo; nullo loco deero. Quarum altera est ⁴ de Blaudentio Zeuxide, quem scribis certissimum matricidam tibi à me intimè commendari. Qua de re, & hoc de genere toto, ne fortè me in Græcos tam ambitiosum factum esse mirere, pauca cognosce. Ego cum Græcorum querelas nimium valere sentirem, propter hominum ingenia ad *fallendum* parata: quoscumque de te queri audivi, quacumque potui ratione placavi. Primùm Dionysipolitas, qui erant inimicissimi mei, lenivi: quorum principem Hermippum non solum sermone in eo, sed etiam familiaritate devinxi. Ego Apameensem Hephæstum, ego levissimum hominem, Mcgaristum Antandrium, ego Niciam Smyrnum, ego nugas maximas omni mea comitate sum complexus, Nymphontem etiam Colophonium; quæ feci omnia, non quo me, aut ii homines, aut tota natio delectaret: pertæsum est levitatis, assentationis, animorum, non officii, sed temporibus, servientium. Sed, ut ad Zeuxim revertar: cum is de M. Cascellii sermone secum habito, quæ tu scribis, ea ipsa loqueretur, obstiti ejus sermoni, & hominem in familiaritatem recepi. Tua autem quæ fuerit cupiditas tanta nescio,

1. Quare quoniam ejusmodi theatrum totius Asiæ virtutibus est datum.] Lectio minus sana, licet sic quoque Victorius, nam retro cusi; ejusmodi theatrum est totius Asiæ, celebritate, &c. quod & Manutiani retinere. quippe Lambinus, theatrum tuis virtutibus est datum, sed præter mss. nostros, quorum aliqui; theatrum totius celebritate, &c. aliqui admittunt præterea vocem Asiæ, exclusis tamen ceteris.
2. Non solum tibi parum consuluisse, &c.] Illud non solum exclusit

editione sua Victorius, neque reperi duobus Palatinis, & poterat abesse.
3. Nunc respondebo, &c.] Nihil variant Pall. Paulus tamen Manutius maluit; Non respons.
4. De Blaudentio Zeuxide.] Vulgò, Blaudentio. nam Victorius Blaudentio Zeuxide. Pall. mirè discrepant. pr. Blaudentio Zeuxide. sic. Blaudentio Zeuxide. text. Blaudentio Zeuxide. quart. Blaudentio Zeuxide.
Ccccc
1. Ce-

scio, quod scribis cupiisse te, quoniam Smyrnæ duos My-
 sos insusces in culeum, simile in superiore parte provin-
 ciæ *edere exemplum severitatis tuæ*: & idcirco Zeuxim eli-
 cere omni ratione voluisse: quem adductum in iudicium
 fortasse dimitti non oportuerit: conquiri verò, & elici
 blanditiis (ut tu scribis) ad iudicium, necesse non fuit; eum
 præsertim hominem, quem ego & ex suis civibus, & ex
 multis aliis quotidie magis cognosco nobiliorem esse pro-
 pè, quàm civitatem suam. At enim Græcis solis indulgeo.
 Quid? L. Cæcilius nonne omni ratione placavi? quem
 hominem? qua ira? quo spiritu? quem denique, præter
 Tuscaniam, cuius causa *sanari* non potest, non mitigavi?
 Ecce supra caput homo levis, ac fordidus, sed tamen eque-
 stri censu, Catienus, etiam is lenietur, cuius tu in patrem
 quod fuisti asperior, non reprehendo: certè enim scio te
 fecisse cum causa. sed quid opus fuit ejusmodi litteris,
 quas ad ipsum misisti? illum crucem sibi ipsum constituere,
 ex qua tu eum antè detraxisses: te curaturum, fumo ut
 combureretur, plaudente tota provincia. Quid verò ad C.
 Fabium, nescio quem? (nam eam quoque epistolam T.
 Catienus circumgestat) renuntiari tibi, Licinium plagia-
 rium cum suo pullo milvino tributa exigere? Deinde rogas
 Fabium, ut & patrem, & filium vivos comburat; si possit:
 sin minùs, ad te mittat, uti iudicio comburantur. Hæ lit-
 teræ abs te per jocum missæ ad C. Fabium, si modò sunt
 tuæ, cum leguntur, *invidiosam atrocitatem* verborum habent.
 Ac, si omnium mearum litterarum præcepta repe-
 tes, intelliges nihil esse à me, nisi orationis acerbiteriam,
 & iracundiam, & si fortè, raro litterarum missarum indiligentiam
 reprehensam. Quibus quidem in rebus si apud
 te plus auctoritas mea, quàm tua live natura paullo acrior,
 sive quadam dulcedo iracundiæ, sive dicendi fal, facietia-
 que valuissent, nihil sanè esset, quod nos pœniteret. Et
 modiocri me dolore putas affici, cum audiam, qua sit exi-
 stimatione Virgilius, qua tuus vicinus Cn. Octavius? Nam
 si te interioribus vicinis tuis, Ciliciensis, & Syriaco antepo-
 nis, valde magnum facis. Atque is dolor est, quod cum
 ti, quos nominavi, te innocencia non vincant, vincunt tamen
artificio benivolentiæ colligendæ, qui neque Cy-
 rum Xenophontis, neque Agesilaum noverint: quorum
 regum summo in impetio nemo umquam verbum unum
 asperius audivit. Sed hæc à principio tibi præcipiens, quan-
 tum profecerim, non ignoro. Nunc tamen decedens (id
 quod mihi jam facere videris) relinque, quæso, quam jucundissimam
 memoriam tui. Successorem habes perblandum: ¹ cetera valde illius adventu tua requirentur. In lit-
 teris mittendis (ut sæpe ad te scripsi) ² nimium te exorabilem
 præbuisse. tolle omneis, si potes, iniquas, tolle inu-
 sitatas, tolle contrarias. Status mihi narravit, scriptas ad
 te solere afferri, ab se legi: & si iniquæ sint, fieri te certio-
 rem. antequàm verò ipse ad te venisset, nullum delectum
 litterarum fuisse: ex eo esse volumina selectarum
 epistolarum, quæ reprehendi solerent. Hoc de genere
 nihil te nunc quidem monco: serò est enim, ac scire potes
 multa me variè, diligenterque monuisse. Illud tamen,
 quod Theopompo mandavi, cum effem admonitus ab ipso,
 vide per homines amanteis tui, quod est facile, ut hæc
 genera tollantur epistolarum, primùm iniquarum, dein-
 de contrariarum: tum absurdè, & inusitatè scriptarum:
 postremò in aliquem contumeliosarum. Atque ego hæc
 tam esse, quàm audio, non puto: & si sunt *occupationibus*
 tuis minùs animadversa, nunc perspice, & purga. Legi
 epistolam, quam ipse scripsisse Sulla nomenclator dictus

est, non probandam: legi nonnullas iracundas. ³ sed tem-
 pore ipso de epistolis. Nam cum hanc paginam tenerem,
 L. Flavius, prætor design. ad me venit, homo mihi valde
 familiaris. Is mihi, te ad procuratores suos litteras misisse:
 quæ mihi visæ sunt iniquissimæ: ne quid de bonis, quæ L.
 Octavii Nasonis fuissent, cui L. Flavius heres est, deminuerent
 antè, quam C. Fundanio pecuniam solvissent. Itemque misisse ad
 4 Apollonidenses, ne de bonis, quæ Octavii fuissent, deminui
 paterentur, priusquam Fundanio debitum solutum esset. Hæc mihi
 verisimilia non videntur. sunt enim à prudentia tua remotissimâ.
 Ne deminuat heres? Quid si infitiat? Quid si omnino non
 debetur? Quid? prætor solet iudicare deberi? Quid? ego
 Fundanio non cupio? non amicus sum? non misericordia moveor?
 nemo magis: sed VIA JURIS EJUSMODI EST QUI-
 BYSDAM IN REBUS, UT NIHIL SIT LOCI GRATIÆ. Atque
 ita mihi dicebat Flavius scriptum in ea epistola, quam tuam
 esse dicebat, te aut quasi amicis tuis gratias acturum, aut
 quasi ⁵ inimicis incommoda laturum. Quid multa? ferebat
 graviter, id vehementer mecum querebatur, orabatque,
 ut ad te quàm diligentissimè scriberem: quod facio, & te
 profus vehementer etiam atque etiam rogo, ut & procura-
 toribus Flavii remittas deminuendo, & de Apollonidien-
 sibus, nequid perferbas, quod contra Flavium sic: am-
 plius, & Flavii causa, & scilicet Pompeii, facias omnia.
 Nolo mediusfidius ex tua injuria in illum, tibi liberalem
 me videri. sed & te oro, ut tu ipse auctoritatem, & mo-
 numentum aliquod decreti, aut litterarum tuarum relin-
 quas, quod sit ad Flavii rem, & ad causam accommodatam.
 Fert enim graviter homo & mei observantissimus, & sui
 juris, dignitatique retinens, se apud te neque amicitia,
 neque jure valuisse: & ut opinor, Flavii aliquando rem &
 Pompejus, & Cæsar tibi commendarunt: & ipse ad te scripserat
 Flavius, & ego certè. Quare si ulla res est, quam tibi me
 faciendam petente putes, hæc ea sit. Si me amas, cura,
 elabora, perface, ut Flavius & tibi, & mihi quàm maximas
 gratias agat. hoc te ita rogo, ut majore studio rogare non
 possim. Quod ad me de Hermia scribis, mihi mehercule
 valde molestum fuit. Litteras ad te parum fraternè scripseram:
 4 quas oratione Diodoti, Luculli liberti, commotus, de pactione
 statim quod audieram, iracundiùs scripseram, & revocare cupiebam.
 huic tu epistolæ non fraternè scriptæ, fraternè debes ignoscere.
 De Cenforino, Antonio, Cassio, Scævola, re ab iis diligi
 (ut scribis) vehementer gaudeo. cetera fuerunt in eadem
 epistola graviora, quàm vellem *ὀρθάν τῶν ναύων*. & *ἀπειξ*
ἔρνεϊν majora ista erunt. Meæ objurgationes fuerunt amoris
 plenissimæ, quæ sunt nonnullæ, sed tamen mediocres, & parvæ
 potius. Ego te numquam ulla in re dignum minima
 reprehensione putassem, cum te sanctissimè geres, nisi
 inimicos multos haberemus. Quæ ad te aliqua admonitione,
 aut objurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam
 cautionis meæ, in qua & maneo, & manebo, & idem ut
 facias, non desistam rogare. Attalus Iphemenus mecum
 egit, ut se ne impedires, quo minùs, quod ad ⁶ Q. Publiceni
 statuum decretum est, erogaretur: quod ego te & rogo, &
 admoneo, ne talis viri, tamque nostri necessarii, honorem
 minui per te, aut impediri velis. Præterea Æsopi tragœdi,
 nostri familiaris, Licinius servus, tibi notus, aufugit.
 Is Athenis apud Patronem Epicureum pro libero fuit.
 inde in Asiam venit. Postea Plato quidam Sardinianus,
 Epicureus, qui Athenis solet multum, & qui tum Athenis
 fuerat, cum Licinius eò venisset, cum eum fugi-

1. Cetera valde illius adventu tua requirentur.] Absurde P. Manutius & Lambinus, tuo. & contra mil. olimque editos.

2. Nimium te exorabilem præbuisse.] Malebat istud Manutius, recepitque Lambinus; neque aliter Pal. fec. ceteri tamen *inexorabilem*, ut prius cusi.

3. Sed tempore ipso de epistolis.] Haud aliter Pal. pr. & quart. alii duo & unus Wowerio excussus, sed tempore ipso furor dabat. hæc de

epistolis. quæ tamen habuerim pro adsuto librarii.

4. Apollonidenses.] Ita Lambinus. nam Pall. *Apollonidenses*. vulgata, *Apollonenses*.

5. Inimicis incommoda laturum.] Sic tres Pal. at quart. *incommodaturum*. quidam malleit *incommoda allaturum*, quare?

6. Q. Publiceni statuum.] Pal. sec. *publican statuum*, tert. *publicani statuum*. quart. *publicè in statuum*.

fugitivum postea esse ex Æsopi litteris cognosceret, hominem comprehendit, & in custodiam Ephesi tradidit: sed in publicam, vel in pistrinum, non satis ex litteris ejus intelligere potuimus. Tu, quoquo modo, quoniam Ephesi est, hominem investigates velum, summaque diligentia vel tecum deducas. Noli spectare, *quanti homo sit*, parvi enim pretii est, qui jam nihili sit: sed tanto dolore Æsopus est affectus propter servi scelus, & audaciam, ut nihil ei gratius facere possis, quam si illum per te recuperarit. Nunc ea cognosce, quæ maximè exoptas. Remp. funditus amissimus: adeo ut Cato, adolescens nullius consilii, sed tamen civis Rom. & Cato, vix vivus effugeret; quod, cum Gabinium de ambitu vellet postulare, neque prætores diebus aliquot adiri possent, vel potestatem sui facerent; in concionem ascendit, & Pompejum privatus *dictatorem* appellavit. propius nihil est factum, quam ut occideretur. Ex hoc, qui sit status totius reip. videre potes. Nostræ tamen causæ non videntur homines defuturi. mirandum in modum profitentur, offerunt se, pollicentur: ² & quidem cum spe sum maxima, tum majore etiam animo. Spero superiores fore nos: confido animo, ut in hac rep. ne casum quidem ullum pertimescam: sed tamen res sic se habet. Si diem nobis Clodius dixerit: tota Italia concurreret, ut multiplicata gloria discedamus. sin autem vi agere conabitur: spero fore, studiis non solum amicorum, sed etiam alienorum, ut vi resistamus. Omnes & se, & suos liberos, amicos, clientis, libertos, servos, pecunias denique suas pollicentur. Nostra antiqua manus bonorum ardet studio nostri, atque amore. Siqui antea aut alieniores fuerant, aut languidiores, nunc horum regum odio, se cum bonis conjungunt. Pompejus omnia pollicetur, & Cæsar, quibus ego ita credo, ut nihil de mea comparatione deminuum. Tribuni pl. deff. sunt nobis amici. Coss. se optimè ostendunt. Prætores habemus amicissimos, & acerrimos civeis, Domitium, Nigidium, Memmium, Lentulum: bonos etiam alios: sed hos singulareis. Quare magnum fac animum habeas, & spem bonam. De singulis tamen rebus, quæ quotidie gerantur, faciam te crebro certiorum.

MARCUS Q. FRATRI, S.

MI frater, mi frater, mi frater, tunc id veritus es, ne ego iracundia aliqua adductus pueros ad te sine litteris miserim? aut etiam ne te videre voluerim? Ego tibi, irascere? tibi ego possem irasci? scilicet: tu enim me afflixisti: tui me inimici, tua me invidia, ac non ego te miserè perdidisti. Meus ille laudatus consulatus, mihi te, liberos, patriam, fortunas: tibi velim nequid eripuerit, præter unum me. Sed certè à te mihi omnia semper honesta, & jucunda ceciderunt. A me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, desiderium, mæror, solitudo. Ego te videre noluerim? Immo verò me à te videri nolui. Non enim vidisses fratrem tuum: non eum, quem reliqueras: non eum, quem noras: non eum, quem flens flentem, prosequentem proficiscens dimiseras: ne vestigium quidem ejus, nec simulachrum: sed quandam effigiem spirantis mortui. Atque utinam me mortuum priùs vidisses, aut audisses. Utinam te non solum vitæ, sed etiam dignitatis meæ superstitem reliquissim. Sed restor omneis deos, me hac una voce à morte esse revocatum, quod omnes in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repositam esse dicebant. Quare peccavi, scelerateque feci. nam si cecidissim, mors ipsa meam pietatem, amoremque in te facilè defen-

deret. nunc commisi, ut vivo me careres, vivo me aliis indigeres: mea vox in domesticis periculis potissimum occideret, quæ sæpe alienissimis præsidio fuisset. Nam quod ad te pueri sine litteris venerunt, quoniam vides: non fuisse iracundiæ causa, certè pigritia fuit, & quædam infinita vis lacrimarum, & dolorum. Hæc ipsa me quo fletu putas scripsisse? eodem, quo te legere certò scio. An ego possum aut non cogitare aliquando de te, aut umquam sine lacrimis cogitare? Cum enim te desidero, fratrem solum desidero. Ego verò suavitatem prope fratrem, prope æqualem, obsequio filium, consilio parentem. Quid mihi sine te umquam, aut tibi sine me jucundum fuit? Quid, quod eodem tempore desidero filiam? qua pietate, qua modestia, quo ingenio? effugium oris, sermonis, animi mei? Quid filium venustissimum? mihi esse dulcissimum? quem ego ferus, ac ferreus è complexu dimisi meo, sapientiorum puerum quam vellem. sentiebat enim miser jam quid ageretur. Quid verò tuum filium? quid? imaginem meam, quam meus Cicero & amabat, ut fratrem, & jam, ut majorem fratrem, vcrebatur? Quid quod mulierem miserrimam, fidelissimam conjugem, me prosequi non sum passus, ut esset quæ reliquias communis calamitatis, communis liberos tueretur? Sed tamen, quoquo modo potui, scripsi, & dedi litteras ad te Philogono, liberto tuo, quas credo tibi postea redditas esse: in quibus idem te horror, & rogo, quod pueri tibi verbis meis nuntiarunt, ut Romam proptinus pergas, & properes. Primum enim te præsidio esse volui, siqui essent inimici, quorum crudelitas nondum esset nostra calamitate satiata. Deinde congressus nostri lamentationem pertimui: digressum vero non tulissim: atque etiam id ipsum, quod tu scribis, metuebam, ne à me distrahi non posses. His de causis hoc maximum malum, quod te non vidi, quo nihil amantissimis, & conjunctissimis fratribus acerbis, ac miserius videtur accidere potuisse: minus acerbum, minus miserum fuit, quam fuisset tum congressio, tum verò digressio nostra. Nunc, si potes, id quod ego, qui fortis tibi semper videbar, non possum; erige te, & confirma, si qua subeunda dimicatio erit. Spero, siquid mea spes habet auctoritatis, tibi & integritatem tuam: & amorem in te civitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, præsidii laturam. sin eris ab isto periculo vacuus: ages scilicet, si quid agi posse de nobis putabis. de quo scribunt ad me quidem multi multa; & se sperare demonstrant: sed ego, quid sperem, non despicio, cum inimici plurimum valeant, amici partim deseruerint me, partim etiam prodiderint: qui in meo reditu fortasse reprehensionem sui sceleris pertimescant. Sed ista qualia sint, tu velim perspicias, mihi que declares. Ego tamen, quam diu tibi opus erit, siquid periculi subeundum videbis, vivam. diutius in hac vita esse non possum. Neque enim tantum virium habet ulla aut prudentia, aut doctrina, ut tantum dolorem possit sustinere. Scio fuisse & honestius moriendi tempus, & utilius: sed non hoc solum: multa alia prætermisi: quæ si queri velim præterita; nihil agam, nisi ut augeam dolorem tuum, indicem stultitiam meam. Illud quidem nec faciendum est, nec fieri potest: me diutius, quam aut tuum tempus, aut firma spes postulat, in tam misera, tamque turpi vita commorari: ut, qui modò fratre fuerim, liberis, & conjugem, copiis, genere ipso pecuniæ beatissimus: dignitate, auctoritate, existimatione, gratia non inferior, quam qui umquam fuerunt amplissimi: is nunc in hac tam afflictâ, perdita que fortuna, neque me,

neque

1. Pompejum privatus dictatorem appellavit.] Mf. quem Wouwertas notavit litera T. præterebat privatum Dictatorem, cui & tua argutia, sed nescio an huic loco conveniens.

2. Et quidem cum spe sum maxima, tum majore etiam animo. spero, &c.] Sic Aldini. at Vistorius, & quidem ut cum summa spe summa, maxima, tum majore. etiam animo sperent superiores fore nos, confidunt animo, &c. pertimescat. nec multum abeunt ab tali lectione Pall. aut alii scripti: ex quibus liquet locum miserè corruptum.

3. Non fuisse iracundiæ causa.] Sic Pall. nisi quod quartus, cau-

sam. Læmbinus edidit iracundiam, causam. mallet iracundiæ, omisso illo causa.

4. Suavitatem prope fratrem, prope æqualem.] Nihil variant libri, quare malim cum Manutio ac Malaspina abicere prope fratrem; quam referere sive Lambini, suavitatem fratrem, etate prope æqualem, &c. qua emendatione nihil frigidius.

5. Coniuge, copiis, genere ipso pecuniæ beatissimus.] P. Manutius conjiciebat, genero ipso, pecunia. & verò Wouvertius annotavit legi in P. genero, pecunia. Pall. nostri nihil abeunt à vulgato.

neque meos lugere diutius possim. Quare quid ad me scripsisti de permutatione? quasi verò nunc me non tuæ facultates sustineant. qua in re ipse video miser, & sentio, quid sceleris admiserim, cum de *visceribus* tuis, & filii tui, satisfacturus sis, quibus debes: ego acceptam ex ærario pecuniam tuo nomine frustra dissipavi. Sed tamen & M. Antonio, quantum tu scripseras, & Cæpioni tantumdem solutum est: mihi ad id, quod cogito, hoc, quod habeo, satis est. sive enim restitui, sive desperamus, nihil amplius opus est. Tu si tortè quid erit molestiæ, te ad Crassum, & ad Callidium conferas, censeo. Quantum Hortensio credendum sit, nescio. me summa *simulatione* amoris, summaque assiduitate quotidiana sceleratissime, insidiosissimeque tractavit, adjuncto quoque Arrio: quorum ego consiliis, promissis, præceptis destitutus, in hanc calamitatem incidi. Sed hæc occultabis, ne quid obfint. Illud caveto: & eò puto per Pomponium fovendum tibi esse ipsum Hortensium, ne ille versus, qui in te erat collatus, cum ædilitatem petebas, de lege Aurelia, falso testimonio confirmetur. Nihil enim tam timeo, quam ne, cum intelligant homines, quantum misericordiam nobis tuæ preces, & tua salus allatura sit, oppugnent te vehementius. Messallam tui studiosum esse arbitror: Pompejum etiam simulatorem puto. Sed hæc utinam non experiare: quod simularet deos, nisi meas preces *audire* desissent. Verum tamen precor, ut his infinitis nostris malis contenti sint: in quibus non modò tamen nullius inest peccati infamia: sed omnis dolor est, quod optimè factis *pœna* est maxima constituta. Filiam meam, & tuam, Ciceronemque nostrum, quid ego, mi frater, tibi commendem? quin illud mæreo, quod tibi non minorem dolorem illorum orbitas affert, quam mihi. Sed, te incolumi, orbi non erunt. Reliqua, ita mihi salus aliqua detur, potestasque in patria moriendi, ut me lacrimæ non sinunt scribere. Etiam Terentiam velim tueare, mihi que de omnibus rebus rescribas. Sis fortis, quoad rei natura patiatur. Idibus Junii, Thessalonice.

MARCUS Q. FRATRI, S.

4 **A**MABO te, mi frater, ¹ ne, si uno meo facto & tu, & omnes mei corruiſtis, improbitati, & sceleri meo potiùs, quam imprudentiæ, ² miseriæque assignes. nullum est meum peccatum, nisi quòd iis *credidi*, à quibus nefas putaram esse me decipi, aut etiam quibus ne id expedire

quidem arbitrabar. intimus, proximus, familiarissimus quisque aut sibi pertimuit, aut mihi invidit. ita mihi nihil misero præter fidem amicorum cautum meum consilium tuit. Quòd si te satis innocentia tua, & misericordia hominum vindicat hoc tempore à molestia: perspicias profectò, eoque nam nobis spes salutis relinquatur. Nam me Pomponius, & Sexsius, & Piso noster adhuc Thessalonice retinuerunt, cum longius discedere propter nescio quos motus vetarent. verum ego magis exitum, illorum litteris, quam spe certa expectabam. Nam quid sperem, potentissimo inimico, dominatione obreptatorum, infidelibus amicis, pluribus invidis? ³ De novis autem tribunis pl. est ille quidem in me officiosissimus Sextius, & spero, ⁴ Curtius, Milo, ⁵ Fadius, Gratidius: sed valde adversante Clodio: qui etiam privatus eadem manu poterit conciones concitare: deinde etiam. intercessor parabitur. Hæc mihi proficiscenti non proponebantur: sed sæpe triduo summa cum gloria dicebar esse rediturus. Quid tu igitur? inquires. quid? multa convenerunt, quæ mentem exturbarent meam: subita defectio Pompeji, alienatio cons. etiam prætorum timor, publicanorum arma, lacrimæ meorum me ad *mortem* ire prohibuerunt: quod certè & ad honestatem, & ad effugiendos intolerabiles dolores fuit aptissimum. Sed de hoc scripsi ad te in ea epistola, quam Phætoni dedi. Nunc tu, quoniam in tantum luctum, & laborem detrusus es, quantum nemo umquam: si relevare potes communem casum misericordia hominum: scilicet incredibile quiddam assequeris. sin planè occidimus: (me miserum) ego omnibus meis exitio fuero, quibus antè dedecori non eram. Sed tu, ut antè ad te scripsi, perspicere rem, & pertenta: & ad me, ut *tempora* nostra, non ut amotus fert, verè perscribere. Ego vitam, quoad putabo tua interesse aut ad spem servandam esse, retinebo. Tu nobis amicissimum Sextium cognosces: credo tua causa, vel Lentulum, qui erit eos. quamquam sunt **FACTA VERBIS DIFFICILIORA**. Tu & quid opus sit, & quid sit, videbis omnino. Si tuam solitudinem, communemque calamitatem nemo despexerit: aut per te confici aliquid, aut nullo modo poterit. sin te quoque inimici vexare cœperint, ⁶ ne cessaris. non enim gladiis mecum sed litibus agetur. Verum hæc absint velim. Te oro, ut ad me de omnibus rebus scribas, & in me ⁷ animi potiùs, aut consilii putes minùs esse, quam antè: amoris verò, & officii non minùs.

M. TULL-

1. *Ne si uno meo facto.*] Vetustius *cusi*, *fato*, quod item in Pal. pr. & quarto; neque ita erat absurdum.

2. *Miseriæque assignes.*] Est à Bessarionis membrana. ceteræ enim adhærent publicato, *miseriæque*.

3. *De novis autem tribunis pl.*] Haud aliter conjecerat P. Manutius, adprobatque Pal. quart. nam scè. *Devotius*. pr. & tert. *Devotius*, ut prius vulgati.

4. *Curtius.*] Rescripserim cum Pighio *Curius*. rationes ejus videantur, in laborioso illo opere *Factor*. Romanorum, ad annum

urb. cond. DCCXCVI.

5. *Fadius Gratidius.*] Idem Manutius rescribendum putabat Fabricius, obsecutusque est Lambinus. sed omnibus libris abnudentibus. & certe æque juvat Ciceronem Fadius, quam Fabricius.

6. *Ne cessaris. non, &c.*] Pal. sec. tert. & à manu secunda primus adjiciunt, *ne cessaris me certiores facere, ut adcurram*. idemque reperit in A. Wouwerius.

7. *Animi potiùs aut consilii putes minùs esse.*] Gulielmus voce transposita, *aut potiùs consilii non male*.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER SECUNDUS,
AD
QUINTUM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

EPISTOLAM, quam legisti, manè dederam. sed fecit humaniter Licinius, quòd ad me, missò senatu, vesperi venit, ut, siquid esset actum, ad te, (si mihi videretur) perscriberem. Senatus fuit frequentior, quàm putabamus esse posse mense Decembri sub dies festos. Consulares nos fuimus, & duo consules designati P. Servilius, M. Lucullus: Lepidus, Volcatius, Glabrio prætt. sanè frequentes fuimus: omnino ad ducentos. Commorat expectationem Lupus. egit causam agri Campani sanè accuratè. auditus est magno silentio. materiam rei non ignoras. nihil ex nostris actionibus prætermisit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Cæsarem. contumeliæ in Gellium. exostulationes cum absente Pompejo. Causa serò prorata, sententias ferogaturum negavit, ne quod onus *simultatis* nobis imponeret. Ex superiorum temporum conviciis, & ex præsentis silentio, quid senatus sentiret, se intelligere dixit. Milo cœpit dimittere. Tum Marcellinus, NOLI, inquit ex taciturnitate nostra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, judicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror ceteros, idcirco taceo, quòd non existimo, cum Pompejus absit, causam agri Campani agi convenire. Tum ille, se senatum negavit tenere. Racilius furrexit, & de iudiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primùm rogavit. Is cum graviter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset: sententiam dixit, ut ipse iudices per prætorem urbanum sortiretur; iudicum sortitione facta, comitia haberentur: qui iudicia impedivisset, eum contra rep. esse facturum. Approbata valde sententia, C. Cato contrà dixit, & Cassius, maxima acclamatione senatus, cum comitia iudicii anteferret. Philippus assensit Lentulo. Postea Racilius de privatis me primùm sententiam rogavit. Multa feci verba de toto furore, latrocinioque P. Clodii: eum, tanquam reum, accusavi multis, & secundis admurmurationibus cuncti senatus. Orationem meam collaudavit satis multis verbis, non mehercule indifferens Severus Antistius: isque iudiciorum causam suscepit, antiquissimamque se habiturum dixit. Ibat in eam sententiam. Tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere cœpit. furebat, à Racilio se contumaciter *urbaneque* vexatum. Deinde ejus *operæ* re-

pentè à Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium, & amicos Milonis incitata. Eo metu injecto repente magna querimonia omnium discessimus. Habes acta unius diei. reliqua, ut arbitror, in mensem Januarium rejiciuntur. De tribunis pleb. longè optimum Racilius habemus. videtur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius, totus noster est. Fac, si me amas, ut consideratè diligenterque naviges de mense Decembri.

MARCUS Q. FRATRI, S.

NON occupatione, qua eram sanè impeditus; sed parvula lippitudine adductus sum, ut dictarem hanc epistolam: & non, ut ad te soleo, ipse scriberem. Et primùm me tibi excuso in eo ipso, in quo te accuso. me enim adhuc nemo rogavit, num quid in Sardiniam vellem: te puto sæpe habere, etsi non semper, qui, num quid Romanum velis, quarant. Quòd ad me de Lentuli, & Sexti nomine scripsisti, locus sum cum Cincio. quoquo modores se habet, non est facillima, sed habet profectò quiddam Sardinia appositum ad recordationem præteritæ memoriæ. Nam, ut ille Gracchus augur, posteaquàm in istam provinciam venit, recordatus est, quid sibi, in campo Martio comitia consulum habenti, contra auspicia accidisset: sic tu mihi videris in Sardinia de forma Minuciana, & de nominibus Pomponianis in otio recogitasse. Sed ego adhuc emi nihil. Culleonis auctio facta est. Tusculano emtor nemo fuit. si conditio valde bona fuerit, fortasse non omittam. De ædificatione tua, Cyrum urgere non cesso. spero eum in officio fore. sed omnia sunt tardiora, propter furiosæ ædilitatis expectationem. Nam comitia sine mora futura videntur. edicta sunt a. d. XI. KAL. Febr. Te tamen sollicitum esse nolo. omne genus à nobis cautionis adhibebitur. De rege Alexandrino factum est s. c. cum multitudine eum reduci. *periculosum* reip. videri. Reliqua cum esset in senatu contentio, Lentulusne, an Pompejus reduceret: obtinere causam Lentulus videbatur. In ea re nos & officio erga Lentulum mirificè, & voluntati Pompeji præclare satisfacimus. sed per obreptatores Lentuli res calumnia extracta est. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Quid futurum sit latrocinio tribunorum, non divino: sed tamen suspicor, per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompejus quid velit, non dispicio. Familiaresejus quid,

1. *Epidus Volcatius, &c.*] Ita rectè recentius editi, acceduntque Pall. nostri omnes. Aldina enim vetus, *Lupus Volcatius, &c.*

2. *Ut ipse iudices per prætorem, &c.*] Racilius scilicet. male enim hæc interpolanda censuit Lambinus.

3. *Severus Antistius.*] Lambiniana, *Sex. Vetus Antistius*, quod coniecerat P. Manutius. nos nihil varietatis offendimus in exemplaribus Pall. ideoque nolimus uti licentia nimia.

4. *Urbaneque vexatum.*] Lambinus idem, *inurbaneque*, quod laudat ex Magnuli ejusdem codice P. Manutius, neque aliter visitur in Pall. tertio inter lineas. sed malim tamen retro vulgatum, quod restat in Pall. ceteris.

5. *Operæ à Græcostasi, &c.*] Explicat Cælius Rhodiginus lib. x. Antiq. lectionum cap. 7.

6. *Et gradibus.*] Pal. tertius habebat à manu emendarice, *ex gradibus.*

7. *Non occupatione, qua eram sanè impeditus.*] Non ineptè Gulielmus, *quamquam eram sanè.*

8. *Te puto sæpe habere, etsi non semper.*] Paulus Manutius, secutus fidem codicis Bessarionis, delevit *etsi non semper*. & verò vocum illa trias etiam abest tribus Palat. habet tamen numero primus, *te puto sæpe*, omisis intermediis. videturque vel ultimum istud sequendum, vel alterum, plurium manuscriptorum auctoritate firmatum.

9. *De Lentuli & Sexti nomine.*] Vox de non est in olim editis, neque agnoscit ullus Palatinorum.

10. *De forma Minuciana.*] Pall. nostri omnes, *Namissiana*, vel *Numissiana*; ut fortè fuerit *Namiciana*.

quid cupiant, omnes vident. Creditores verò regis, aperte pecunias suppeditant contra Lentulum. Sine dubio res a Lentulo remota videtur esse, cum magno meo dolore. quamquam multa fecit, quare, si fas esset, jure ei succensere possemus. ¹ Tu, si ita expedit, velim quam primum bona, & certa tempestate confendas, ad meque venias. innumerabiles enim res sunt, in quibus te quotidie in omni genere desiderem. Tui, nostrique valent. XIII. Kal. Febr.

MARCUS Q. FRATRI, S.

³ SCRIPSI ad te antea superiora: nunc cognosce, postea quæ sint acta. A Kal. Febr. legationes in Idus Febr. rejiciantur. eo die res confecta non est. a. d. 1111. Non. Febr. Milo affuit. ei Pompejus advocatus venit. Dixit Marcellus, à me rogatus. honestè discessimus. ² producta dies est in 1111. Id. Febr. Interim ³ rejectis legationibus in Idus, referebatur de provinciis quæstorum, ⁴ & de ornandis prætoribus. Sed res, multis querelis de rep. interponendis, nulla transacta est. Cato legem promulgavit de imperio Lentuli abrogando. vestitum filius mutavit. ⁵ Ad 1111. Id. Febr. Milo affuit. dixit Pompejus, sive voluit. nam, ut surrexit, operæ Clodianæ clamorem sustulerunt: idque ei perpetua oratione contigit, non modò, ut acclamatione, sed ut convicio, & maledictis impediretur. qui ut peroravit: nam in eo sanè fortis fuit: non est deterritus: dixit omnia; atque interdum etiam silentio ⁶ cum auctoritate peregerat: sed ut peroravit, surrexit Clodius. ⁷ ei tantus clamor à nostris (placuerat enim referre gratiam) ut neque mente, neque lingua, neque ore consisteret. Ea res acta est, cum II. VI. vix Pompejus perorasset, usque ad II. V111. cum omnia maledicta, versus etiam obscenissimi in Clodium, & Clodiam dicerentur. Ille furens, & exsanguis interrogabat suos in clamore ipso, quis esset, qui plebem fame necaret. respondebant operæ, Pompejus. Quis Alexandriam ire euperet. Respondebant, Pompejus. Quem ire vellent. Respondebant, Crassum. Isaderat tum, Miloni animo non amico. n. ferè IX. quasi signo dato, Clodiani nostros consputare cœperunt. Exaruit dolor. urgere illi, ut loco nos moverent. Factus est à nostris impetus, fuga operarum. Ejectus de Rostris Clodius: ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. Senatus vocatus in curiam: Pompejus domum. neque ego tamen in senatum, ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompejo defendendo (nam is carpebatur à Bibulo, Curione, Favonio, Servilio filio) animos bonorum offenderem, res in posterum dilata est. Clodius in Quirinalia produxit diem. ⁸ A. d. VI. Id. Febr. senatus ad Apollinis fuit, ut Pompejus adesset. Acta res est graviter à Pompejo. eo die nihil perfectum est. A. d. VII. Id. ad Apollinis s. c. factum est, EA, QUÆ FACTA ESSENT A. d. VIII. ID. CONTRA REM. ESSE FACTA. Eo die Cato est vehementer in Pompejum investus, & cum oratione perpetua, tamquam reum, accusavit. De me multa, me invito, cum mea summa laude, dixit. Cùm illius in me perfidiam increparet, auditus est magno silentio malivolorum. Respondit ei vehementer Pompejus, Crassumque descripsit: dixitque apertè, se munitiorem ad custo-

diendam vitam suam fore, quàm Africanus fuisset; quem C. Carbo interemisset. Itaque magnæ mihi res jam moveri videbantur. Nam Pompejus hæc intelligit, nobiscumque communicat, infidias vitæ suæ fieri. C. Catonem à Crasso sustentari: Clodio pecuniam suppeditari: utrumque & ab eo, & à Curione, Bibulo, ceterisque suis obrektoribus confirmari: vehementer esse providendum, ne opprimatur. ⁹ concionario illo populo à se propè alienato, nobilitate inimica, non æquo fenatu, juventute improba. Itaque se comparat, homines ex agris accersit. Operas autem suas Clodius confirmat. manus ad Quirinalia paratur: in eo multò fumus superiores ipsius copiis. Sed magna manus ex Piceno, & Gallia expectatur, ut etiam Catonis rogationibus de Milone, & Lentulo resistamus. A. d. 1111. Id. Sestius ab indice Cn. Nerio Pupinia, de ambitu est postulat: & eodem die à quodam M. Tullio de vi. is erat ager. domum (ut debuimus) ad eum statim venimus: eique nos totos tradidimus: idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei jure succensere putabant. ut humanissimi, gratissimique & ipsi, & omnibus videremur: itaque faciemus. Sed idem Nerius index edidit ad allegatos, Cn. Lentulum Vacciam, & C. Cornelium. Eodem die s. c. factum est, UT SODALITATES, DECURIATIQUE DISCEDERENT: lexque de iis ferretur, UT, QUI NON DISCESSISSENT, EA POENA, QUÆ EST DE VI, TENERENTUR. Ad 111. Id. dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. incidique in eum locum in dicendo, cum Sestius multis in templo Castoris vulneribus acceptis subsidio Bestiæ servatus esset. Hic ¹⁰ προειρηνομενοις quiddam Suidipus de iis, quæ in Sestium apparabantur crimina: & cum ornavi veris laudibus, magno assensu omnium. res homini fuit vehementer grata. Quæ tibi ed scribo, quòd me de retinenda Sestii gratia litteris sæpe monuisti. Prid. Id. hæc scripsi ante lucem. eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cenaturus. Cetera sunt in rebus nostris hujusmodi (ut tu mihi ferè diffidenti prædicabas) plena dignitatis, & gratiæ: quæ quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, virtute, pietate, suavitate etiam tibi, mihi que sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est. sed, ut spero, paucis mensibus post Kalend. Quint. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiaë conduxerunt. A te post illam Olbientem epistolam nullas litteras accepi. Quid agas, & ut te oblectes, scire cupio: maximeque te ipsum videre quamprimum. Cura, mi frater ut valeas. & quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites. xv. Kalend. Mart.

MARCUS Q. FRATRI, S.

⁴ SESTIUS noster absolutus est ¹¹ a. d. 11. Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reip. nullam videri in ejusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententis absolutus est. Illud, quod tibi sæpe curæ esse intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius perversitatem quibusdam in rebus quam humanissimè ferremus: scito hoc nos in eo judicio con-

1. Tu si ita expedit.] Lambinus, Tu si ista expedisti, ut erat in ms. Fabrini & Malaspinae, reperique in Pal. quarto. sed prætulerim vulgatam.

2. Producta dies est in IV. Id. Febr.] Haud aliter omnis vetus editio & Pall. at Manutiana item ancillaribus ejus Lambini, in VIII. Id. Febr. non vacat inquirere in fastos.

3. Rejectis legationibus in Idus.] Ita Victorius, acceduntque Pall. quatuor. nam Aldina vetus rei. legationibus, III. Idum, &c.

4. Et de ornandis prætoribus.] Malebat Manutius prætoribus, quod statim in contextum recepit Lambinus, præter mss. quorum Pall. duo: ordinandis; quomodo & vetustius impressi. neque aliter Suetonius cap. xx111. Vespasiani.

5. A. d. IV. Id. Febr. &c.] Sic iterum vet. edd. sed non etiam Pall. omnes, quippe sec. ac tert. Ad. VII. Id. Manutius & Lamb. Ad. VIII. Id.

6. Cui auctoritate peregerat.] Habent & istud Pall. at Petrus

Danesius, conjiciebat, semper egerat; quod magis placet P. Manutio. Lambinus abjecta voce peregerat, ejus loco immisit semper placeret res, si à libris confirmaretur. Gulielmius legendum putabat, perfererat.

7. Ei tantus clamor à nostris.] Vetus editio & Pall. pr. ac quart. & tantus. nihil pejus altera, licet eam receperit Victorius & posteriores Manutii.

8. A. d. VI. Id. Febr.] Ita lectio recepta. sed enim Pall. partim III. partim tertio, denique tertias Idus. Lambini editio A. d. Idus, si non mentitur lectio marginalis. quod metuo.

9. Concionario illo populo.] An non rescriptum oportuit? concionario. sic sanè putat Gulielmius. ac quid si fuit, concionali?

10. Προειρηνομενοις.] De ea voce P. Victorius lib. xxxv. Var. lect. cap. 4.

11. A. d. II. Id. Mart.] Ita editio Victorii, P. Manutii & Pall. trium. nam unus eorum a. d. p. Idus M. prius cusi, A. d. III. Id.

consecutos esse, ut omnium gratissimi judicaremur. Nam in defendendo moroso homine cumulatissimè satisfecimus, & (id quod ille maximè cupiebat) Vatinium, à quo palàm oppugnabatur, arbitrato nostro concidimus, diis, hominibusque plaudentibus. Quinetiam Paullus noster cum testis productus esset in Sestium, confirmavit, se nomen Vatini delaturum, si Macer Licinius cunctaretur: & Macer à Sestii subsellii surrexit, ac se illi non defuturum affirmavit. Quid quæris? homo petulans, & audax, Vatinius valde perturbatus, debilitatusque discessit. Quintus tuus, puer optimus, eruditur egregie. hoc nunc magis anuadverto, quòd Tyrannio docet apud me. Domus utriusque nostrum ædificatur strenuè. Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi. Spero nos ante hiemem contubernaleis fore. De nostra Tullia, tui meherculè amantissima, spero cum Crasspede nos confecisse. Dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi; ceteroqui consecrum erat.

¹ Latiar erat exiturus.

MARCUS Q. FRATRI, S.

⁵ **D**EDERAM ad te litteras antea, quibus erat scriptum, Tulliam nostram Crasspedi prid. Non. April. esse desponsatam: ceteraque de rep. privataque perscripseram. Postea sunt hæc acta Non. Apr. s. c. Pompejo pecunia decreta in rem frumentariam ad H-S CCCC. Sed eodem die vehementer actum de agro Campano clamore senatus propè concionali. acriorem causam inopia pecuniæ faciebat, & annonæ caritas. Non prætermittam, ne illud quidem, M. Furium Flaccum, equitem Rom. hominem nequam, Capitolini, & Mercuriales de collegio ejecerunt, præsentem, ad pedes uniuscujusque facientem.

MARCUS Q. FRATRI, S.

⁶ **A**D VIII. Id. Apr. sponsalia Crasspedi præbui. Huic convivio puer optimus Qu. tuus, meusque, quòd perleviter commotus fuerat, defuit: a. d. VI. Id. April. veni ad Quintum, eumque vidi planè integrum, multumque is mecum sermonem habuit, & perhumanum, de discordiis mulierum nostrarum. Quid quæris? nihil festivius. Pomponia autem etiam de te quæstia est. sed hæc coram agemus. A puero ut discessi, in aream tuam venires agebatur multis structoribus. Longilium redemptorem cohortatus sum. fidem mihi faciebat, se velle nobis placere. Domus erit egregia. magis enim cerni jam poterat, quam quantum ex forma judicabamus. itemque nostra celeriter ædificabatur. Eo die cenavi apud Crasspedem. cenatus in hortos ad Pompejum lætica latus sum. Lucejum convenire non potueram, quòd abfuerat. videre autem volebam, quòd eram postridie Roma exiturus, & quòd ille in Sardiniam iter habebat. Hominem conveni, & ab eo petivi, ut quamprimùm te nobis redderet. statim dixit. Erat autem iturus (ut ajebat) a. d. III. Id. Apr. ut aut Labrone, aut Pisis conscenderet. Tu, mi frater, simulac ille venerit, primam navigationem (dummodò idonea tempestas sit) ne omiseris. ἀμφιλαφίαν autem illam, quam tu soles dicere, bono modo desidero, sic prorsus, ut advenientem excipiam libenter: latentem etiam nunc, non excitem. Tribus locis ædifico. reliqua reconcinno: vivo paullò liberaliùs, quàm solebam. Opus erat, si te haberem, paulisper fabris locum dare. sed & hæc (ut spero) brevi inter nos communicabimus. Res autem Romanæ sic se habent. Consul est egregius Lentulus, non impediente collega: sic, inquam, bonus, ut *meliozem* non viderim. dies

comitiales exemit omneis. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obstitit, maximè Catonis: cui tamen egregie imposuit Milo noster. nam ille vindex gladiatorum, & bestiariorum emerat de Cosconio, & Pomponio bestiariorum: nec sine his armatis umquam in publico fuerat. hos alere non poterat. itaque vix tenebat. Sensit Milo. dedit cuidam non familiari negotium: qui sine suspitione emeret eam familiam à Catone: quæ simulatque abducta est; Racilius, qui unus est hoc tempore tribunus pleb. rem patefecit, eosque homines sibi emtos esse dixit (sic enim placuerat) & tabulam proscripsit, SE FAMILIAM CATONIANAM VENDITURUM. In eam tabulam magni risus consequebantur. Nunc igitur Catonem Lentulus à legibus removit, & eos qui de Cæsare monstra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompejo Caninius agit, sanè quàm refrixit. neque enim res probatur, & Pompejus noster in amicitia P. Lentuli vituperatur, & hercule non est idem. nam apud illam perditissimam, atque infamam faciem populi, propter Milonem, suboffendit: & boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autem hoc uno mihi quidem non satisfacit, quòd eum *nimis asperè* tractat: quamquam id senatu non invito facit: quo ego me libentius à curia, & ab omni parte reip. subtrahō. In judiciis si fumus, qui fuimus. domus celebratur, ita ut cum maximè. Unum accidit imprudentia Milonis incommodè, ² de Sexto Coelio: quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari. ei tres sententiæ tæterimæ in consilio defuerunt. Itaque hominem populus revocat, & retrahatur necesse est. ³ non enim ferunt homines. & quia, cum apud suos diceret, præne damnatus est, vident damnatum. Ea ipsa in re Pompeji offensio nobis obstitit. senatorum enim urna copiosè absolvit, equitum adæquavit, tribuni ærarii condemnarunt. Sed hoc incommodum, consolantur quotidianæ damnationes inimicorum, in quibus me perlubente Servius allisus est, ceteri conciduntur. C. Cato concionatus est, **COMITIA** haberi non sicuturum, ⁴ si sibi cum populo dies agendi essent exempti. Appius à Cæsare nondum redierat. Tuas mirificè litteras exspecto: atque adhuc clausum mare scio fuisse: sed quosdam ⁵ venisse tamen Ostia dicebant, qui te unice laudarent, plurimique in provincia fieri dicerent. iidem ajebant nuntiare te prima navigatione transmisisurum. id cupio: & quamquam te ipsum scilicet maximè; tamen etiam litteras tuas antè exspecto. Mi frater, Vale

MARCUS Q. FRATRI, S.

⁶ **A**D III. Id. April. ante lucem hanc epistolam dictaveram, scripseramque in itinere, ut eo die apud T. Titium in Anagnino manerem. postridie autem in Laterio cogitabam: inde, cum in Arpinati quinque dies fuissèm, ire in Pompejanum: rediens adspicere Cumanum, ut, quoniam in Non. Majas Miloni 7 dies prodita est, prid. Non. Romæ essem, teque, mi carissime, & suavissime frater, ad eam diem (ut sperabam) viderem. Ædificationem Arcani ad tuum adventum sustentari placebat. Fac, mi frater, ut valeas, quamprimùmque venias.

MARCUS Q. FRATRI, S.

⁸ **O**LITTERAS mihi tuas jucundissimas, exspectatas, ac primo quidem cum desiderio, nunc verò etiam cum timore! Atque has scito litteras me solas accepisse post illas, quas tuus nauta attulit, Olbia datas. Sed cetera (ut scri-

1. *Latiar erat, &c.*] Videatur super hoc loco Cælius Rhodiginus libro Antiq. lect. xxviii. cap. 24. P. Manutius conjiciebat, *Latiare*. unde Lambinus suum deduxit *Laetari*. cujus defultorias hariolationes piget producere. videantur ad ipsum.

2. *De Sexto Coelio.*] Conjicit P. Manutius *Clodio*, admisitque Lambinus. scripti stant à vulgato. sed restituendum magis *Clodio*, ita enim idem nebulo semper vocatur a membranis melioribus, quem admodum sæpius testati sumus in Orationibus Tullii.

3. *Non enim ferunt homines.*] Ita sere hodie legitur. sed vetustius impressi, item Pall. ad unum omnes *fuerunt*. mutavit id pri-

mum P. Manutius.

4. *Si sibi cum populo dies agendi, &c.*] Major pars Palatinorum, à populo.

5. *Venisse Olbia.*] Olim vulgati, & Pall. *Ostia*; sive quod eadem redit, *Hestia*.

6. *A. d. II. Id. April.*] Sic editus à Paulo Manutio, respondentque Pall. quatuor. Vulgata, *A. d. III. Id.*

7. *Dies prodita.*] Legendum hoc modo censuit idem Manutius, auctoritate libri Bessarianis & alterius cujusdam; neque secus Pall. nostri. recepta lectio *prodita*.

scribis) præfenti sermone reserventur. hoc tamen non quo differre. Id. Majis senatus frequens, divinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. Adjurat Procius hoc nemini accidisse. Foris valde plauditur. mihi cum sua sponte jucundum, tum jucundius, quod me absente (est enim εὐλακρῖνες iudicium) sine oppugnatione, sine gratia nostra. eram Antii. Quod Idibus, & postidie fuerat dictum, de agro Campano actum iri, non est actum. In hac causa mihi aqua hæret. Sed plura quam constitueram. coram enim. Vale, mi optime, & optatissime frater, & advola. Idem te nostri rogant pueri: illud scilicet, cenabis cum veneris.

MARCUS Q. FRATRI, S.

PLACITURUM tibi esse librum meum suspicabar: tam valde placuisse, quam scribis, valde gaudeo. Quod me admones de nostra Urania, suadesque ut meminerim. Jovis orationem, quæ est in extremo illo libro: ego verò memini, & illa omnia mihi magis scripsi, quam ceteris. Sed tamen postidie, quam tu es profectus, multa nocte cum Vibullio veni ad Pompejum. Cumque ego egissem de istis operibus, atque inscriptionibus, per mihi benignè respondit: magnam spem attulit. cum Crasso se dixit loqui velle: mihi que ut idem facerem, suavit. Crassum eos. ex senatu domum reduxi: suscepit rem: dixitque esse quod Clodius hoc tempore euperet per se, & per Pompejum consequi: putare se, si ego cum non impedirem, posse me adipisci sine contentione quod vellem. totum ei negotium permisi, meque in ejus potestate dixi fore. Interfuit huic sermone P. Crassus adolescens, nostri (ut scis) studiosissimus. Illud autem, quod cupit Clodius, est legatio aliqua: si minus per senatum, per populum, libera, aut Byzantium aut ad Biogitarum, aut utrumque. Plena res nummorum. Quod ego non nimium laboro, etiam si minus assequor, quod volo. Pompejus tamen cum Crasso locutus est, videntur negotium suscepisse. si perficiunt: optimè. si minus: ad nostrum Jovem revertamur. 3 A. d. III. Id. Maij. s. c. est factum de ambitu in Afranii sententiam, quam ego dixeram, cum tu adesses: sed magno cum gemitu senatus. Coss. non sunt persecuti eorum sententias: qui Afranio cum essent assensu, addiderunt, ut prætores ita crearentur, ut dies LX. privati essent. eo die Catonem planè repudiarunt. Quid multa? tenent omnia: idque ita omneis intelligere volunt.

MARCUS Q. FRATRI, S.

TU metuis, ne me interpelles? primò si in isto essem, tu scis, quid, sit interpellare. 4 An te Atejus? mehercule mihi docere videbaris istius generis humanitatem: qua quidem ego nihil utor abs te. Tu verò, ut me & appelles, & interpellas, & obloquare, & colloquare velim. Quid enim mihi suavius? Non mehercule quisquam μὲν ποῦτικτ libentius sua recentia poemata legit, quam

ego te audio quacumque de re, publica, privata, rustica urbana. Sed mea factum est insulsa verecundia, ut te proficiscens non tollerem. Opposuisti semel ἀντίσκητον causam, Ciceronis nostri valitudinem: conticui. 7 iterum Cicerones: quievi. Nunc mihi jucunditatis plena epistola hoc asperit molestiæ, quod videris, ne mihi molestus esses, veritus esse, atque etiam nunc vereri. Litigare tecum, si fas esset: sed mehercule istuc si umquam suspicatus ero, nihil dicam aliud, nisi verebor, nequando ego tibi, cum sum unà, molestus sim. Video te ingemuisse. sic fit, εἰδὲ ἐν αἰῶ ἐξῆσας. numquam enim dicam, εἰα πῶσας. Marium autem nostrum in lecticam mehercule conjecissem, non illam regis Ptolemæi Anicianam. memini enim cum hominem portarem ad Bajas, Neapoli, octophoro Aniciano, macherophoris centum sequentibus, miros risus nos edere, cum ille ignarus sui comitatus, repente aperuit lecticam, & pænè ille timore, ego risu corruvi. Tunc, ut dico, certè sustulissem, ut aliquando subtilitatem veteris urbanitatis, & humanissimi sermonis attingerem. sed hominem infirmum in villam apertam, ac ne rudem quidem etiam nunc, invitare nolui. Hoc verò mihi peculiare fuerit, hinc etiam isto frui. nam illorum prædiorum scito mihi vicinum Marium, lumen esse. apud Annicum videbimus ut paratum sit. nos enim ita philologi sumus, ut vel cum fabris habitare possimus. habemus hanc philosophiam, non ab Hymetto, sed ab area Syra. Marius, & valitudine est, & natura imbecillior. De interpellatione tantum sumam à vobis temporis ad scribendum, quantum dabitur. utinam nihil detis, ut potius vestra injuria, quam ignavia mea cessem. De rep. nimium te laborare doleo, & meliorem civem esse, quam Philoctetem, qui accepta injuria, illa spectacula quærebat, quæ tibi acerba esse video. Amabo te, advola: consolabor te, & omnem abstergebo dolorem, & adduc, si me amas, Marium. sed adpropere. Hortus domi est.

MARCUS Q. FRATRI, S.

II

EPISTOLAM hanc convicio efflagitarunt codicilli tui. Nam res quidem ipsa, & is dies, quo tu es profectus, nihil mihi ad scribendum argumenti sane dabat. Sed quemadmodum coram cum sumus, sermo nobis deesse non solet; sic epistolæ nostræ debent interdum halucinari. Tenediorum igitur libertas, securi Tenedia præcisâ est. cum eos præter me, & Bibulum, & Calidium, & Favonium nemo defenderet. 11 De te magis ab Sipylo mentio est honorifica facta, cum te unum dicerent postulationi L. Sextii Panfæ restitisse. Reliquis diebus, si quid erit, quod te scire opus sit, aut etiam si nihil erit, tamen scribam quotidie aliquid. Prid. Id. neque tibi, neque Pomponio deero. 12 Lucretii poemata (ut scribis) lita sunt multis luminibus ingenii. multæ tamen artis. Sed cum veneris, virum te putabo,

1. De nostra Urania.] Est conjectura Malaspinae. Membranz enim nostræ aliorumque, item excusi prius de non curantia.

2. Aut ad Biogitarum.] Haud aliter Lambinus, sed præter libros; sic solum emendandum duxerat Manutius, cum prius abfuisse præpositio.

3. A. d. III. Id. Maij.] Petri Victorii editio Febr. neque aliter Pall. quatuor, nisi quod quart. A. d. VI. Id. Febr.

4. An te Atejus? mehercule, &c.] Pal. pr. & tert. Antea te is mehercule. sec. Antehac mehercule. quart. Antea te his mehercule. quæ produco, ut appareat, recedendum à conjectaneo Laubini, An te Statius?

5. Insulsa verecundia.] Sic conjicit Victorius lib. vi. Var. lect. cap. 6. cum esset in libris insulsa, in editis invisa. idem non rejiciat, insula. Wouwerii codex habebat; Sed in me affatim est insulsa verecundia; quod omnino sapit glossam.

6. Ἀντίσκητον.] Ita restituit ex Bessarionis P. Manutius. & proxime accedit Pall. quartus. nam ceteri adherent vulgato, ἀντίσκητον, quod mutabat in ἀντίσκητον Victorius d. cap. 6. qui videatur.

7. Iterum Cicerones; quievi.] Haud secus Rob. Stephani editio,

& neoterice. verum remotiores, iterum ceteri omnes; quievi. quod & in Pall. omnibus.

8. Ac ne rudem quidem.] Neoterice edd. tutam. sed præter veteriores & Pall. nostros. Gulielmius tamen ex illa ciebat, rutam.

9. Vicinum Marium lumen esse.] P. Victorius tollit vocem lumen lib. vi. Var. lect. cap. 7. sed non necessario.

10. Sed ab area Syra.] Variè isthac scribuntur in Pall. nam pr. sed ab Aray syra. sec. sed ab Aray syra. tert. non ab injecto sed ab Aray syra. emendatumque aliàs. ab himaco seu ab ara syria. quart. sed ab araxira. quomodo correxerit Cælius Rhodiginus, videndum Antiq. lect. lib. xxviii. cap. 23.

11. De te magis ab Sipylo mentio, &c.] Pal. pr. nihil variat, nisi quod à collocavit supra è vocis te. tert. vero expressit te. P. Victorius lib. xxx. Var. lect. cap. 1. emendat, de te à Magnitibus ab Sipylo, quod illico arripuit Lambinus.

12. Lucretii poemata ut scribis, lita sunt multis luminibus ingenii, &c.] Retinui quod erat in Aldino veteri, quod proxime ei accederent Pall. in quibus ita. nam subseqq. edd. interposuerant negativam non ita sunt, &c. Lambinus heic multa de suo addidit.

putabo. si Salustii Empedoclea legeris : hominem non putabo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

11 **G**AUDEO tibi jucundas esse meas litteras : nec tamen habuiffem scribendi nunc quidem ullum argumentum , nisi tuas accepiffem. nam prid. Id. cum Appius senatum infrequentem coëgiffet, tantum fuit frigus , ut populi convicio coactus fit nos dimittere. De Commageno rege , quod rem totam discufferam , mirificè mihi & per se & per Pomponium blanditur Appius. Videt enim, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februar. sterilem futurum : eumque lusi jocosè satis : neque solùm illud extorsit oppidulum , quod erat positum ¹ in Euphrate , & Zeugmate : sed præterea togam sum ejus prætextam, quam erat adeptus Cæsare cos. magno hominum risu cavillatus. *Quod non vult, inquam, renovare honores eosdem, quo minus togam prætextam quotannis interpellet, decernendum nihil censeo.* Vos autem homines nobiles, ² qui Busrenum prætextatum non ferebatis, Commagenum feretis ? Genus vides, & locum jocandis. Multa dixi in ignobilem regem : quibus totus est explosus. quo genere commotus (ut dixi) Appius, totum me amplexatur. Nihil est enim facilius, quàm reliqua discutere. Sed non faciam, ut illum offendam, ne imploret fidem Jovis *Hospitalis* : Grajos omneis convocet, per quos mecum in gratiam rediit. Theopompo satisfaciemus. De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim, quas tu litteras expectaris. sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum tibi aqua madidum redditum esse : ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis, *De Cicerone video te quiddam scripsisse : quod ego non intellexi : quantura autem conjectura consequerbar, id erat hujusmodi, ut magis optandum, quam sperandum putarem.* Itaque postea mihi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. Ad quem ego rescripsi, nihil esse, quod posthac aræ nostræ fiducia conrurbaret : lusique in eo genere & familiariter, & cum dignitate. Amor autem ejus erga nos perfertur omnium nuntiis singularis. Et litteræ quidem ad id, quod expectas, ferè cum tuo reditu jungentur, reliqua singulorum dierum scribemus ad te, si modò tabellarios tu præbebis. quamquam ejusmodi frigus impendebat, ut summum periculum esset, ne Appio suæ ædes urentur. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

12 **R**ISI nivem atram : teque hilari animo esse, & prompto ad jocandum, valde me juvat. De Pompejo, assentior tibi, vel tu potius mihi. nam, ut scis, ³ jampridem istum canto Cæsarem. mihi crede, in sinu est : neque ego discingor. Cognosce nunc idus. Decimus erat Caelo dies. Domitius ad numerum judices non habuit. vereor ne homo tæter, & ferus, Pola Servius ad accusationem veniat. nam noster Caelius valde oppugnatur à gente Clodia. certi nihil est adhuc : sed veremur. Eodem igitur die Tyriis est senatus datus frequens : frequentes contra Syriaci publicani.

vehementer vexatus Gabinius : exagitati tamen à Domitio publicani, quod eum essent cum equis profecuti : C. noster Lamia paullo ferocius, cum Domitius dixisset, *VERTRA CULPA hæc acciderunt, equites R. dissolutè enim judicatis : Nos judicamus, & vos laudatis,* inquit. *ACTUM* est eo die nihil. nox diremit. Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum, & quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kal. Febr. usque ad Kal. Mart. legatis senatum quotidie dari. ita putantur derrudi comitia in mensẽ Martium. sed ramen his comitialibus tribun. pleb. de Gabinio se acturos esse dicunt. Omnia colligo, ut novi scribam aliquid ad te. sed ut vides, res me ipsa deficit. Itaque ⁵ ad Callisthenem, & ad Philistum redeo : in quibus te video volutarum. ⁶ Callisthenes quidem, vulgare, & notum negotium, ⁷ quemadmodum Græci aliquot locuti sunt. Siculus ille, capitalis, creber, acutus, brevis, pænè pusillus Thucydides : sed utros ejus habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio. ⁸ *Me* magis de Dionysio deletat. ipse est enim veterator magnus, & perfamiliaris Philisto. Sed quod adscribis, aggredierisne ad historiam ? me auctore potes. & quoniam tabellarios subministras, hodierni diei res gestas Luper calibus habebis. Oblecta te cum Cicerone nostro quam bellissimè.

9 MARCUS Q. FRATRI, S.

13 **D**UAS adhuc à te accepi epistolas : quarum alteram in ipso discessu nostro, alteram Arimino datam. pluris, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumanò, & Pompejano, præterquam quod sine te, ceterum satis commode oblectabam. & eram in iisdem locis usque ad Kal. Jun. futurus. Scribebam illa, quæ dixeram, *πολιτικῶν* : spissum sanè opus, & operosum. sed si ex sententia successerit : bene erit opera posita. sin minus : in illud ipsum mare dejiciemus, ¹⁰ quod scribentes spectamus. aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. Tua mandata persequar diligenter, & adjungendis hominibus, & quibusdam non alienandis. Maximæ mihi verò curæ erit, ut Ciceronem tuum, nostrumque videam, scilicet quotidie : sed inspiciam quid discat, quàm sæpissimè : & nisi ille contemnet, etiam *magistrum* me ei profitebor, cujus rei nonnullam consuetudinem nactus sum in hoc horum dierum otio, Cicerone nostro ¹² minore producendo. Tu, quemadmodum scribis, quod etiam si non scriberes, facere te diligentissimè tamen sciebam, facies, scilicet, ut mea mandata digeras, persequare, conficias. Ego, cum Romam venero, nullum prætermittam Cæsaris tabellarium, cui litteras ad te non dem. His diebus (ignosceas) cui darem, fuit nemo antè hunc M. Orfium, equitem Rom. nostrum & perneccsarium, & quod est ex municipio Atellano : quod scis esse in fide nostra. Itaque eum tibi commendo in majorem modum, hominem domi splendendum, gratiosum etiam extra domum : quem fac ut tua liberalitate tibi obliges. est tribunus mil. in exercitu nostro.

1. *In Euphrate & Zeugmate.*] Pal. pr. *in Euphrate & engmate.* quomodo sec. & tert. nisi quod ambo *engmate.* tertius præterea *Euphrats.* at est in quarto, *in Euphrati Zeugmate.* P. Manutius vult, & *Zeugmate,* esse glossèma. Lambinus finxit, *in Euphrate Zeugma,* quod non displicet.

2. *Qui Busrenum.*] Mire variat nomen istud in mss. nostris. nam Pal. pr. *qui vix Rbenum.* sec. *qui Busconum.* tert. *Eushenum.* quart. *Burrenum.*

3. *Jampridem istum canto Cæsarem.*] Non dissentiant libri, Liphis tamen imbibit Ciceronem scripsisse ; *jampridem istum ante Cæsarem.* qui consulatur libro IV. Antiq. lect. cap. 13.

4. *Vos laudatis.*] Ita & Pall. sed Wouwerius adscripsit oræ, ex nescio quo veteri codice, *vos colluditis.*

5. *Ad Callisthenem redeo.*] Muretus lib. 11. cap. 5. Novar. lect. objicit *redeo,* de conjectura ; quæ quo fundamento nitatur, ibidem videatur. & verò id statim etiam secutus est Lambinus ; sed invidis omnibus mss. nostris.

6. *Callisthenes quidem.*] Ita liber Mureti, & adstipulatur Pal. tert. alii *Callisthenis,* ut vulgati prius.

7. *Quemadmodum Græci aliquot locuti sunt.*] Idem liber destituebatur illis, locuti sunt. fieri potest ; sed existant tamen in omnibus Pall.

8. *Me magis de Dionysio deletat.*] Alterum scilicet corpus, in quo de Dionysii rebus gestis egerat, inquit Victorius lib. xxxii. cap. 19. Variar. lect. malè enim qui tolli debere præpositionem existimarent.

9. *Marcus, &c.*] Hanc adhuc superiori epistolæ adnectunt edd. vet. & Pall. nostri.

10. *Quod scribentes spectamus.*] Aldini, *spectabamus ;* quomodo & Lambiniana. ad Victorius, *quod spectantes scribimus :* neque aliter Pall. quatuor.

11. *In minore producendo.*] Ita restituendum putavi cum Pall. neque aliter Victoriana, aut P. Manutii editio. vulgata, *perducendo.*

fro. gratum hominem, observantemque cognosces. Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

14

AD. IIII. Non. Jun. quo die Romam veni, accepi tuas litteras, datas Placentiæ: deinde alteras postridie, datas Blandenonæ, cum Cæsaris litteris, referitis omni officio, diligentia, suavitate. Sunt ista quidem magna, vel potius maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam, & ad summam dignitatem. Sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi æstimo, id jam habeo: te scilicet primum tam inservientem communi dignitati: deinde Cæsaris tantum in me amorem: quem omnibus his honoribus, quos me à se expectare vult, antepono. Litteræ verò ejus unà datæ cum tuis, quarum initium est, QUAM SUA VITIS EI TUUS ADVENTUS FUERIT, & recordatio veteris amoris: deinde, SE EFFECTURUM, ut ego in medio dolore, ac desiderio tui, te, cum à me abesses, potissimum secum esse lætarer, incredibiliter delectarunt. Quare facistu quidem fraternè, quod me hortaris, sed meherculè currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam. Ego verò ardenti quidem studio: ac fortasse efficiam, quod sæpe viatoribus, cum properant, evenit: ut, si seriùs, quàm voluerunt, fortè surrexerint: properando, etiam citius, quàm si de multa nocte vigilassent, perveniant quò velint: sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormivi diu, te meherculè sæpe excitante, cursu corrigam tarditatem, tum equis, tum verò (quoniam scribis pœma ab eo nostrum probari) quadrigis pœticis. modò mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti, vacuum ostenditur? sed videro. fortasse enim (ut fit) vincet tuus amor omnes difficultates. Trebatium quoddam se miserim, persalsè, & humaniter etiam gratias mihi agit. negat enim, in tanta multitudine eorum, qui unà essent, quemquam fuisse, qui vadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petivi (nam Domitius se derideri putasset, si esset à me rogatus: hoc enim est ejus quotidianum, se ne tribunum mil. quidem facere: etiam in senatu lusit Appium collegam, propterea iste ad Cæsarem, ut aliquem tribunatum auferret) sed in alterum annum. id & Curtius ita volebat. Tu, quemadmodum me censes oportere esse in rep. & in nostris inimicitis; ita & esse, & fore, auricula infima scito molliorem. Res Romanæ se sic habebant. Erat nonnulla spes comitorum, sed incerta: erat aliqua suspicio *dilatatio*, ne ea quidem certa: summum otium fensse, sed senescentis magis civitatis, quàm acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu ejusmodi, magis ut alii nobis assentiantur, quàm nosmetipsi. *πρωῦτοι ὁ πλῆθειν πόλεμος ἐξερράζειται*. Calamo, & atramento temperato, charta etiam dentata res agetur. Scribis enim te meas litteras superiores vix legere potuisse: in quo nihil eorum, mi frater, fuit, quæ putas. neque enim occupatus eram, neque perturbatus, nec iratus alicui: sed hoc facio semper, ut, quicumque *calamus* in manus meas venerit, eo sic utar, tamquam dono. Verùm attende nunc, mi optime, & suavissime frater, ad ea dum rescribo, quæ tu in hac eadem brevi epistola *πραγματικῶς* valde scripsisti. De quo petis, ut ad te, nihil occultans, nihil dissimulans, nihil tibi indulgens; genuinè, fraterneque rescribam. id est, 3 utrum

voles, ut dixerimus, ad expediendum te: si causa sit, commemorare. Si, mi Quinte, parva aliqua res esset, in qua sciscitare, quid vellem: tamen, cum tibi permitturus essem, ut faceres, quod velles: ego ipse, quid vellem, ostenderem. In hac verò de hoc profectò quæris, cujusmodi illum annum, qui sequitur, expectem: planè aut tranquillum nobis, aut certè munitissimum: quod quotidie domus, quod forum, quod *theatri* significationes declarant: & nec laborant quòd mea conscientia copiarum nostrarum, quòd Cæsaris, quòd Pompeji gratiam tenemus. hæc me, ut confidam faciunt. sin aliquis, erumpet amentis hominis furor: omnia sunt ad eum frangendum expedita. Hæc ita sentio, judico, ad te exploratè scribo. dubitare te, non assentatoriè, sed fraternè veto. Quare suavitatis equidem nostræ fruendæ causa, cuperem te ad id tempus venire, quod dixeras: sed illud malo tamen, quod putas; magis etiam illa (etenim magis æstimo me) *ἐμφιλαφίαν* illam tuam, & expectationem debitorum tuorum. Illud quidem sic habeto, nihil nobis expeditis, si valebimus, fore fortunatius. parva sunt, quæ defunt, nosti is quidem *moribus*, & ea sunt ad explicandum expeditissima, modò valeamus. Ambitus redit immanis. numquam tuit par. 6 Idibus Quintænus fuit ZZ. ex Z. coitione Memmii, quam cum Domitio habuit Scaurus, unum vincere. Messalla flaccet. non dico *ὑπεβολικῶς*: vel *h-s* centies constituunt te prerogativa pronuntiare. Res ardet invidia. Tribunitii candidati compromiserunt, *h-s* quingenis in singulos apud M. Catonem depositis, petere ejus arbitratu, ut, qui contrà fecisset, ab eo condemnaretur. quæ quidem comitia gratuita si fuerint, ut putantur, plus unus Cato fuerit, quam omnes *leges*, omnesque judices.

MARCUS Q. FRATRI, S.

15

CUM à me litteras librari manu acceperis, ne paullum Cotii me habuisse judicato: cum autem mea, nullum. sic enim habeto, numquam me à causis, & judiciis districtiorem fuisse: atque id anni tempore gravissimo, & caloribus maximis. Sed hæc (quòd niam tu ita præscribis) ferenda sunt: neque committendum, ut aut spei, aut cogitationi vestræ ego videar defuisse: præsertim cum, tamen si id difficultati fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam magnamque dignitatem sim collecturus. Itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cujus animum *offendamus*, atque ut etiam ab iis ipsis, qui nos cum Cæsare tam conjunctos dolent, diligamur; ab æquis verò, aut etiam à propensis in hanc partem vehementer & colamur, & amemur. De ambitu cum atrocissimè ageretur in senatu multos dies, quòd ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum: in senatu non fui. Statui ad nullam *medicinam* reip. sine magno præsidio accederè. Quo die hæc scripsi, Drusus erat de prævaricatione à tribunis ærariis absolutus, in summa, quattuor sententiis cum senatores, & equites damnassent. Ego eodem die post meridiem Vatinius aderam defensurus. ea res facilis est. Comitia in mensem Septemrejecta sunt. Scauri judicium statim exercebitur: cui nos non deerimus. *συνδείπνεις Σοφοκλέους*, quamquam à te actam fabellam video esse festivè, nullo modo probavi. Venio nunc ad id, quod nescio an primum esse debuerit. O jucundas mihi tuas de Britannia litteras! timebam Oceanum, timebam litus insulæ. Reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei, quam timoris, magis-

que

1. *Datas Blandenonæ.*] Sic quoque Pall. nisi quod tres eorum *Blandennonæ*. Sigonius emendabat *Laudæ nomis*, quod illico in contextum recepit Lambinus, guavus accipiter.

2. *Studio. ac fortasse.*] Pal. sec. tert. *studio hoc fortasse*; neque aliter editio Aldi vetus.

3. *Utrum voles, ut dixerimus, ad expediendum te: si causa sit commemorare.*] P. Manutius tentabat, *utrum voles (ut dixerim) an ad exped. te, si causa, &c.*

4. *Neque laborant, quod mea conscientia copiarum nostrarum, &c.*] Laudo P. Manutium, qui à loco desperato manus abstinet. Lam-

binus conjectando, tantum prodit ignorantiam artis. Pall. nihil variant.

5. *Sed malo tamen, quod putas; magis etiam illa (etenim magis æstimo me) ἐμφιλαφίαν, &c.*] Sic P. Manutius alique. pater Aldus; *magis etiam, illa etiam magis æstimo: μφ.* quibus adhaerent Pall. nisi quod quidam, *magis æstimo, unus magnam æstimo.* sec. etiam tert. à manu prima; *magnis etiam illa magna æst.*

6. *Idibus. Quintæ fuit ZZ. ex Z. &c.*] Variantes lectiones hæc-jus loci, satis habui annotare ad oram codicis Gulielmiani. nam nimium discrepabant Pall. neque quidquam potui eruere boni. Consuletur Tullius libro iv. ad Atticum Epist. 15.

que sum sollicitus expectatione ea, quàm metu. Te verò *ὑποψέειν* scribendi egregiam habere video. Quos tu situs, quas naturas rerum & locorum, quos mores, quas genteis, quas pugnas, quem verò ipsum imperatorem habes? Ego te libenter, ut rogas, quibus rebus vis, adjuvabo, & tibi versus, quos rogas, *γλαυκῆεις Ἀθῆνας* mittam. Sed heus tu, celari videor à te. quomodonam, mi frater, de nostris

versibus Cæsar? nam primum librum se legisse scripsit ad me antè: & prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum *ῥαθυμάτερον*. hoc enim utitur verbo. Dic mihi verum, num aut res cum, aut *χαράκτηρ* non delectat? nihil est, quodd vereare. Ego enim ne pilo quidem minùs me *amabo*. Hac de te *φιλαλήθως*, & ut soles, scribe fraternè.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER TERTIUS,
AD
QUINTUM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

EGO ex magnis caloribus (non enim meminimus majores) in Arpinati summa cum amenitate fluminis me refeci ludorum diebus, Philotimo tribulibus commendatis. In Arcano a. d. 1111. Idus Sept. fui. ibi Messidium cum Philoxeno, aquamque, quam in ducebant non longè à villa, bellè sanè fluentem vidi, præsertim maxima siccitate: uberioremque aliquanto sese collecturos esse dicebant. apud Herum rectè erat. ¹ In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorum. sed tamen nihil ei restabat præter balnearia, & ambulacionem, & aviarium. Villa mihi valde placuit, propterea quòd summam dignitatem pavementata porticus habebat: quod mihi denique apparuit, posteaquam & ipsa tota patet, & columnæ politæ sunt. Totum in eo est (quod mihi erit curæ), ² rectorium ut concinnum sit. pavementa rectè fieri videbantur. cameras quasdam non probavi, mutarique jussi. Quo loco in porticu te scribere ajunt ut atriolum fiat, mihi, ut est, magis placebat. neque enim satis loci esse videbatur atrio: neque ferè solet, nisi in his ædificiis fieri, in quibus est atrium majus: nec habere poterat adjuncta cubicula, & ejusmodi membra. ³ nunc hoc vel honestate testudinis, vel valde boni æstivum locum obtinebit. tu tamen si aliter sentis, rescribe quam primum. In balneariis, assa in alterum apodyterii angulum promovi, propterea quòd ita erant posita, ut eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, ⁴ esset subiectum cubiculis. subgrande cubiculum autem, & hibernum altum valde probavi, quòd & ampla erant, & loco posita ambulacionis uno latere, eo, quòd est proximum balneariis. Columnas neque rectas; neque è regione Diphilus collocarat. eas scilicet demolietur. aliquando perpendiculo, & linea discet uti. Omnino spero paucis men-

sibus opus Diphili perfectum fore. curat enim diligentissimè Cæsius, qui tum mecum fuit. Ex eo loco rectè ² Vitularia via profecti sumus in Fusidianum fundum, quem tibi proximis nuntiis Arpini de Fusidio H-s cccciooo. emeramus. Ego locum æstate umbrosiorem vidi numquam: permultis locis aquam profluentem, & eam uberem. quid quæris? Jugera l. prati Cæsius irrigaturum facilè te arbitrabatur. Equidem hoc, quod meliùs intelligo, affirmo, mirifica suavitate te villam habiturum? piscina, & salientibus additis, palæstra, ⁵ & silva viridicata. Fundum audio te hunc Bovillanum velle retinere. de eo quid videatur, ipse constitues. Calvus ajebat, aqua dèmta, & ejus aquæ jure constituto, & servitute fundo illi imposita, tamen nos pretium servare posse, si vendere vellemus. Messidium mecum habui. is se ternis nummis in pedem tecum transegitte dicebat: sese autem mensum pedibus ⁶ ajebat passuum iv cto. mihi plus visum est. sed præstabo, sumtum nusquam meliùs posse poni. Chilonem arcessiveram Venafro: sed eo ipso die quattuor ejus conservos, & discipulos Venafri *cuniculus* oppresserat. Idibus Sept. in Laterio fui. viam perspexi, quæ mihi ita placuit, ut opus publicum videretur esse, præter cl. pass. sum enim ipse mensus ab eo ponticulo, qui est ad Furinæ, Satricum versus. eo loco pulvis, non glareæ injecta est: & mutabitur: & ea viæ pars valde acclivis est. sed intellexi aliter duci non potuisse, præsertim cum tu neque per Locustæ, neque per Varro nis velles ducere. Veluinus ante suum fundum propè munierat. Locusta non attigerat: quem ego Romæ aggrediar, & ut arbitrator, commovebo; & simul M. Taurum, quem tibi audio promississe, qui nunc Romæ erat, de aqua per fundum ejus ducenda rogabo. ⁷ Nicephorum, villicum tuum, sanè probavi: qualisvique ex eo; ecquid ei de illa ædificatiuncula Laterii, de qua mecum locutus

1. In Manliano offendi Diphilum, &c.] Pall. Manliano. Gulielmus corrigebat, In Aniano.

2. Rectorium ut concinnum sit.] Pall. plerique, concinnum, vel tale quid. quod cum simile quid in suis fortè invenisset P. Manutius, fecit inde continuum sit.

3. Nunc hoc vel honestate testudinis, vel valde boni æstivum locum obtinebit.] Ita Pal. pr. & olim cusi. nam sec. & tert. honestatem testudinis, vel valde bonum æstivum, &c. quart. honestæ testudinis vel valde boni æst. quod & de conjectura annotarat ad oram codicis sui Gulielmus. P. Manutius, ingeniosè divinabat: Nunc hoc vel in æstate æstivum, vel hieme æstivum locum obtinebit. Lambini emendatio ridicula est. Turneb. lib. xxiv. cap. 39. Adversariorum, putabat locum redintegrari, si rescriberetur tantum, boni æstivi.

4. Effet subiectum cubiculis.] Ita mss. Turnebi, neque secus Pal. sec. nam ceteri subiectum cubiculi. ineptius adhuc retro vulgari, sub telum cubiculi. Joseph. Scaliger ad Catullum emendat, cubili suborunde. idem antea delet, ceu spurium, ex quo ignis erumpit.

5. Et silva viridicata.] Sic Pall. tres. nam pr. viridicata. Lambinus edidit vindicata, natum sub Turnebi manu, cum offendisset in Memmiano viridata. videatur d. cap. 39.

6. Ajebat passuum iv. cto.] Placuit sic rescribere, cum offendissem in Pall. aut videtur aut judus, loco numerorum illorum, vulgata nimis enormis passuum cccc. cto.

7. Nicephorum villicum tuum.] Editio vetus & Pall. plures Nicephorum, quod tantum placebat Gulielmio.

tus es, mandavisses. tum is mihi respondit, se ipsum ejus operis ¹ u-s xvi. conductorem fuisse: sed te postea multa addidisse ad opus, nihil ad pretium: itaque id se omisisse. Mihi hercule valde placet, te illa, ut constituebas, addere: quamquam ea villa, quæ nunc est, tamquam philosophia videtur esse, quæ obijuret ceterarum villarum *insaniam*. Verumtamen illud additum delectabit. Topiarum laudavi; ita omnia convestit hedera, quæ basim villæ, quæ intercolumnia ambulationis; ut denique illi palliati topiarum facere videantur, & hedera vendere. jam *ἄποδοτεῖον* nihil aliud, nihil muscosius. Habes serè de rebus rusticis. Urbanam expolitionem urget ille quidem, & Philorimus & Cincius: sed etiam ipse crebrò intervivo: quod est facile factu. Quamobrem ³ eate cura liberatum volo. De Cicerone quòd me semper rogas, ignosco equidem tibi, sed tu quoque mihi velim ignoscas. Non enim concedo tibi, plus ut illum ames, quam ipse amo. Atque utinam his diebus in Arpinati, quod & ipse cupierat, & ego non minus, mecum fuisset. Quod ad Pomponiam: si tibi videtur, scribas velim, cum aliquò exhibimus, eat nobiscum, puerumque ducat. clamores efficiam, si eum mecum habuerò otiosum. nam Romæ respirandi non est locus. Id me scis antea gratis tibi esse pollicitum. Quid hunc putas tanta abs te mihi mercede proposita? Venio nunc ad tuas litteras: quas pluribus epistolis accepi, dum sum in Arpinati. nam mihi uno die tres sunt redditæ, & quidem, ut videbantur, eodem abs te data tempore: una pluribus verbis, in qua primum erat, quòd antiquior dies in tuis fuisset adscripta litteris, quam in Cæsaris. ² Id facit Oppius nonnumquam necessarìò, ut, cum tabellarios constituerit mittere, litterasque à nobis acceperit, aliqua re nova impediatur, & necessarìò ferius, quam constituerat, mittat: neque nos datis jam epistolis diem commutari euremus. Scribis de Cæsaris summo in nos amore. hunc & tu fovebis, & nos, quibuscumque poterimus, rebus augebimus. De Pompejo, & facio diligenter, & faciam quod mones. Quòd tibi mea permissio mansionis tuæ grata est, id ego summo meo dolore, & desiderio, ramen ex parte gaudeo. In Hippodamis, & nonnullis aliis arcessendis, quid cogites, non intelligo. Nemo istorum est, quin abs te munus, fundi suburbani instar, exspectet. Trebatium verò meum quod isto admisceas, nihil est. Ego illum ad Cæsarem misi, qui mihi jam satisfecit. si ipsi minus, præstare nihil debeo: teque item ab eo vindico, & libero. Quod scribis te à Cæsare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo. Balbum verò, qui est istius rei (quemadmodum scribis) adiutor, in oculis fero. Trebonium meum à te amari, teque ab illo, pergaudeo. De tribunatu quòd scribis, ego verò nominatum petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatum Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando *verecundiam* obijugavit. Si cui præterea petiero (id quod etiam Oppio dixi, ut ad illum scriberet) facile patiar mihi negari, quoniam illi, ³ qui sibi molesti sunt, sibi negari à me non facile patiuntur. Ego Curtium (id quod ipsi dixi) non modò rogatione, sed etiam testimonio tuo diligo, quòd litteris tuis studium illius in salutem nostram facile perspexi. De Britannicis rebus cognovi ex tuis litteris nihil esse, nec quòd metuamus; nec quòd gaudeamus. De publicis negotiis, quæ vis ad te Tironem scribere, negligentius ad te antè scribebam, quòd omnia, minima,

maxima, ad Cæsarem mitti sciebam. Rescripsi epistolæ ⁴ maximæ. Audi nunc de minuscule: in qua primum est de Clodii ad Cæsarem litteris, in quo Cæsaris consilium probo, quòd tibi amantissimè petenti veniam non dedit, uti ullum ad illam Furiam verbum rescriberet. Alterum est ⁴ de Calventii Marii oratione. quòd scribis, miror: tibi placere, me ad eum rescribere, præsertim cum illum nemo lecturus sit, si ego nihil rescripsero, meam in illum pueri omnes, tamquam dictata, perdiscant. Libros meos, quos exspectas, inchoavi: sed conficere non possum his diebus. Orationes efflagitatas pro Scauro, & pro Plancio absolvi. Poëma ad Cæsarem, quòd composueram, incidi. Tibi quòd rogas, quoniam ipsi *fontes jam siccant*, siquid habeo spatii, scribam. Venio ad tertiam. Balbum quòd ais maturè Romam bene comitatum esse venturum, mecumque assiduè usque ad id. Majas futurum, id mihi pergratum, perque jucundum erit. Quod me in eadem epistola, sicut saepe antea, cohortaris ad ambitionem, & ad laborem, faciam equidem. sed QUANDO VIVEMUS? Quarta epistola mihi reddita est Id. Sep. quam a. d. 1111. Id. Sext. ex Britannia dederas. In ea nihil sanè erat novi, præter Eri-gonam: quam si ab Oppio accepero, scribam ad te quid sentiam. nec dubito, quin mihi placitura sit. Et, quòd præterii, de eo, quem scripsisti de Milonis plausu scripsisse ad Cæsarem: ego verò facilè patior ita Cæsarem existimare, illum quam maximum fuisse plausum: & prorsus ita fuit: & tamen ille plausus, qui illi datur, quodammodò *nobis* videtur dari. Reddita est etiam mihi per vetus epistola, sed serò allata, in qua de ædè Telluris, & de porricu Catuli me admones. sit utrumque diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam statuum locavi. Item de hortis, quòd me admones; nec fui unquam valde cupidus, & nunc domus suppeditat mihi hortorum amenitatem. Romam cum venissem a. d. x111. Kal. Octob. absolutum offendi in ædibus tuis tectum; quòd supra conclavia non placuerat tibi esse multorum fastigiorum: id non honestè vergit in rectum inferioris porticus. Cicero noster, dum ego absfum, non cessavit apud rhetorem. De ejus eruditione quòd labores, nihil est, quoniam ingenium ejus nosti: studium ego video. cetera ejus suscipio, ut me putem præstare debere. Gabinium tres adhuc ⁵ factiones postulant: L. Lentulus, flaminis F. qui jam de majestate postulavit: Ti. Nero cum bonis subscriptoribus: C. Memmius tribun. pl. cum L. Capitone. ad urbem accessit a. d. x11. Kal. Octobr. nihil turpius, nec desertius. sed his judiciis nihil audeo ⁵ confidere. Quòd Cato non valebat, adhuc de pecuniis repetundis non erat postulat. Pompejus à me valde contendit de reditu in gratiam: sed adhuc nihil profecit: nec, si ullam partem *libertatis* tenebo, proficiet. Tuas litteras vehementer exspecto. Quòd scribis te audisse in candidatorum consularium coitione me interfuisse, id falsum est. ejusmodi enim pactiones in ea coitione factæ sunt, quas postea Memmius patefecit, ut nemo *bonus* interesse debuerit: & simul mihi committendum non fuit, ut his coitionibus interesset, quibus Messalla excluderetur: cui quidem vehementer satisfacio rebus omnibus: ut arbitror, etiam Memmio. Domitio ipsi multa jam feci, quæ voluit, quæque à me petivit. Scaurum beneficio defensionis valde obligavi. adhuc erat valde incertum, & quando comitia, & qui coss. futuri essent. Cum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt a. d. xi. Kal. Sept. vicesimo

1. *HS. XVI. Conductorem.*] Haud aliter editus à Victorio; & respondet Pal. pr. & quart. nam sec. ac tert. *operis* ecc xvi. *cond.* quomodo Aldus senior, nisi quòd præmittat *numero HS.* at filius publicavit, *HS. x. eo cond.* Lambinus *HS XVI C10 cond.*
2. *Id facit Oppius, &c.*] Habent istud quidem ultimæ editiones: sed vetustiores & mss. nostri præferunt *Oppius*; credo, quòd nomen istud vulgo notius altero.

3. *Qui sibi molesti sunt.*] Lambinus *mihi*, sed invitis omnibus edd. & libris pluteariis.

4. *De Calventii Marii oratione.*] Nihil mutant mss. itaque non est quòd Lambinus inclinè in *Calventii Marii*.

5. *Confidere. Quòd Cato non valebat, adhuc.*] Interpunctione mutata egregie sic locum hunc restituebat Turnebus libro xxiv. cap. 39. *Adversar.*

cesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris! ¹ sed quo erant suaviore, eo majore dolore illius ille casus afferebat. Sed ad tuas venio litteras. Primum tuam remansione[m] etiam atque etiam proba; præsertim cum, ut scribis, cum Cæsare, communicaris. Oppium miror quidquam cum Publilio: mihi enim non placuerat. Quod interiore epistola scribis, me Idib. Sept. Pompejo legatum iri: id ego non audivi, scripsique ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata de mea mansione ad Pompejum pertulisse, nec ad Oppium. quo consilio? quamquam Oppium ego tenui, ² quod priores partes Bibuli erant. cum eo enim coram Cæsare egerat, ad Oppium scripserat. Ego verò nullas *δὲ πέραις φρονιδαῖς* habere possum in Cæsaris rebus. ille mihi secundum te & liberos nostros ita est, ut sit pænè par. videor id iudicio facere. jam enim *debeo*: sed tamen amore sum incensus.

6 Cum scripsissem hæc infima, quæ sunt mea manu, venit ad nos Cicero tuus ad cenam, ³ cum Pomponia foras cenaret. dedit mihi epistolam legendam tuam, quam paullo antè ⁴ acceperat, Aristophaneo modo; valde meherculè & suavem, & gravem: qua sum admodum delectatus. Dedit etiam alteram illam mihi, qua jubes, eum mihi esse *affixum*, tamquam magistro. Quàm illum epistolæ illæ delectarunt? quàm me? Nihil puero illo suavius, nihil nostri amantius. Hæc inter cenam Tironi distavi, ne mirare alia manu esse. Annali litteræ tuæ pergratæ fuerunt, quod & curares de se diligenter; & tamen consilio severissimè juvares. P. Servilius pater, ex litteris, quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissimè, diligentissimeque locutus esses. Cum Romam ex Arpinati revertissem, dictum mihi est, Hippodamum ad te profectum esse. Non possum scribere, me miratum esse, illum tam inhumaniter fecisse, ut sine meis litteris ad te proficisceretur: illud scribo, mihi molestum fuisse. jam enim diu cogitaveram, ex eo, quod tu ad me scripseras, ut, si quid esset, quod ad te diligentius perferri vellem, illi darem: quod meherculè hisce litteris, quas vulgò ad te mitto, nihil ferè scribo, quod si in alicujus manus inciderit, molestè ferendum sit. Minucio me, & Salvio, & Labeoni reservabam. Labeo aut tardè proficisceretur, aut hic manebit. ⁵ Hippodamus ne nunc quidem, quid velim, rogavit. T. Pinarius amabileis ad me de te litteras mittit: se maximè litteris, sermonibus, cenis denique tuis delectari. Is homo semper me delectavit: fraterque ejus mecum est multum. quare, ut institui, complectere adolescentem. Quod multos dies epistolam in manibus habui, propter commorationem tabellariorum, idè multa conjecta sunt, aliud alio tempore, velut hoc. T. Anicius mihi sæpe jam dixit, sese tibi, suburbanum siquid invenisset, non dubitaturum esse emere. In ejus sermone ego utrumque soleo admirari; & te de suburbano emendo, cum ad illum scribas, non modò ad me non scribere, sed etiam aliam in sententiam scribere; & cum ad illum scribas, nihil te recordari ⁶ de se, de epistolis illis, quas in Tusculano ejus tu mihi ostendisti,

nihil de præceptis Epicharmi, *γῶνθι, πῶς ἄλλῃ εἰρηχόνει;* totum denique vultum, animum, sermonem ejus: quem admodum conjicio, quasi. Sed hæc tu videris. De suburbano, cura, ut sciam, quid velis; & simul nequid ille turber, vide. Quid præterea? Quid? etiam. Gabinus a. d. III. Kal. Octobr. noctu in urbem introivit; & hodie h. VIII. cum edicto C. Alfii de majestate eum adesse oporteret, concursu magno, & odio universi populi pænè afflictus est. nihil illo turpius: proximus tamen est Piso. itaque mirificum *ἐμβολιον* cogito in secundum librorum meorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus esset: quorum alter exercitum *perdidisset*, alter *vendidisset*. Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Sept. dedit litteras: quas ego accepi a. d. III. Kalen. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod à te nullas acceperim, scribit, se sine te fuisse, cum ad mare accesserit. Ad eas ego ei litteras nihil rescripsi, ne gratulandi quidem causa, propter ejus *luctum*. Te quo etiam atque etiam, mi frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI,
S.

A. D. VI. Id. Octob. Salvius Ostiam vesperi navi profectus erat cum iis rebus, quas tibi domo mitti volueras. Eodem die Gabinium ad populum luculentè calesecerat Memmius, sic, ut Calidio verbum facere pro eo non licuerit. Postridie autem ejus diei, qui erat tum futurus, cum hæc scribebam ante lucem, apud Catonem erat divinatio in Gabinium futura inter Memmium, & Ti. Neronem, & C. & L. Antonios, M. F. Putabamus fore, ut Memmio daretur, etsi erat Neronis mira contentio. Quid quæris? probè premitur, nisi noster Pompejus, diis, hominibusque *invitis*, negotium everterit. Cognosce nunc hominis audaciam, & aliquid in rep. perdit delectare. Cum Gabinius, quacumque veniebat, triumphum se postulare dixisset, subitoque bonus imperator noctu 7 in urbem, hostium planè, invasisset, in senatum se non committebat. Interim ipso decimo die, quo ipsum oportebat hostium numerum, & militum renuntiare, ⁸ in re hæsit; summa infrequentia. cum vellet exire, à *cois*. retentus est: introducti publicani. Homo undique actus, cum à me maximè vulneraretur, non tulit, & me trementi voce *exsulem* appellavit. Hic, ô dii! nihil unquam honorificentius nobis accidit. confurrexit senatus cum clamore ad unum; sic, ut ad corpus ejus accederet: pari clamore, atque impetu publicani. Quid quæris? omnes, tamquam si tu esses, ita fuerunt. Nihil hominum sermone foris clarius. Ego tamen teneo ab accusando vix meherculè: sed tamen teneo, ⁹ vel quod nolo cum Pompejo pugnare (satis est quod instat de Milone) vel quod iudices nullos habemus. *δὸς τὸ σῶμα* formido. addo etiam malivolentiam hominum: & timeo, ne illi, me accusante, aliquid accidat: nec despero rem, & sine me, & non nihil per me, confici posse. De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt: à Memmio, Domitius: ¹⁰ à Q. Curtio; bono & erudito adolescente, Memmius: à Q. Pompejo, Messalla: à Triario, Scau-

1. Sed quo erant suaviore, &c.] Lambinus intulit, scilicet; inconsiderate, corrumpiturque ea propter à Stewechio nostro commentariis ad Vegetium libro II. cap. 18.

2. Quod priores partes Bibuli erant.] Habent istud Pall. omnes, & cusi usque ad Lambinum, is enim admisit conjectaneum P. Manutii *Vibullii*. non ausim mutari.

3. Cum Pomponia foras cenaret.] Antea erat foris; sed mutavit e fide mss. Vict. lib. xv. Var. lect. cap. 5. neque aliter Pall. nostri.

4. Acceperat, Aristophaneo modo.] Revocavit hanc scripturam ex membranis suis P. Victorius, qui consulatur d. cap. 5. sicque etiam reperi in Pal. pr. ac quarto. nam intermedii, ab Aristophaneo meo. vulgata, acc. ab Aristophane meo.

5. Hippodamus ne nunc quidem quid velim, rogavit.] Lambinus, ne, numquid vellem, quidem rogavit; sed non assentiuntur mss. nostri. Guliel. divinabat, ne me quidem, &c. ingeniosè quidem, si non verè.

6. De se, de epistolis illis.] Victorius & Pall. tres copulas, sed non

video quomodo quadret. Lambinus edidit, de se, libris omnibus nolentibus.

7. In urbem, hostium planè, invasisset.] Petrus Victorius emendandum putabat, in urbem; nocte plane invasisset. lib. IV. Var. lect. cap. 23. quem retellit Robert. Titius lib. VI. Controvers. cap. 18. haud probem tamen explicationem ejus, adhaeserimque Manut.

8. In re hæsit, summa in frequentia.] Victorius tentabat, irrepsit summa infreq. Liplius autem malebat, mirè hæsit summa in frequentia. videatur libro IV. Antiq. lect. cap. 13. illud mirè placuit item Gulielmio, sed nihil præterea mutatum ibat.

9. Vel quod nolo, &c. vel quod iudices.] Pal. sec. ac tert. habent, item illud Bessarionis, id quod nolo, &c. id quod iudices, quod placuit Manutid; mihi verò displicet.

10. A Q. Curtio.] Pal. pr. & quart. item unus quem contulit Wouwerius noster, à Q. Curtio. perpendant otiosiores. nam & allegat Manutius, qui eandem servet læticiam, librum veterem.

Scaurus. ¹ Magno res in motu est: propterea quòd aut hominum, aut legum interitus ostenditur. Opera datur, ut iudicia ne fiant. Res videtur spectare ad interregnum. eos. comitia habere cupiunt: rei nolunt, & maximè Memmius, quòd Cæsaris adventu, sperat se futurum eos. sed mirum in modum jacet. Domitius cum Messalla certus esse videbatur. Scaurus refrixerat. Appius sine lege Curia confirmat se Lentulo nostro successurum: qui quidem mirificus illo die (quod pænè præterii) fuit in Gabinium: accusavit majestatis, nomina data, cum ille verbum nullum. Habes forensia. Domi rectè, & ipsa domus à redemptoribus tradatur non indiligenter. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

OCCUPATIONEM mearum tibi signum sit librarii manus. Diem scito esse nullum, quo die non dicam pro reo. ita, quidquid conficio, aut cogito, in ambulationis ferè tempus confero. negotia nostra sic se habent. Domestica verò, ut volumus. Valent pueri, studiosè discunt, diligenter docentur, & nos, & inter se amant. Expositiones utriusque nostrum sunt in manibus: ² sed tua ad perfectum jam res rustica Arcani, & Laterii. Præterea de aqua, & via nihil prætermisi quadam epistola, quin enucleatè ad te perscriberem. sed me illa cura sollicitat, angitque vehementer, quòd dierum jam amplius L. intervallo nihil à te, nihil à Cæsare, nihil ex istis locis, non modò litterarum, sed ne rumoris quidem affluxit. Me autem jam & mare istuc, & terra sollicitat: neque desino (ut sit *in amore*) ea, quæ minimè volo, cogitare. Quare non equidem jam te rogo, ut ad me de te, de rebus istis scribas (numquam enim, cum potes, prætermittis) sed hoc te scire volo, nihil ferè umquam me sic expectasse, ut, cum hæc scribebam, litteras tuas. Nunc cognosce ea, quæ sunt in rep. Comitiorum quotidie singuli dies tolluntur *obnuntiationibus*, magna voluntate bonorum omnium: tanta invidia sunt eos. propter suspicionem patetorum à candidatis præmiorum. Candidati consulares quattuor, omnes rei, causæ sunt difficiles: sed enitemur, ut Messalla noster salvus sit: quod est etiam cum reliquorum salute conjunctum. Gabinium de ambitu reum fecit P. Sulla, subscribente privigno Memmio, fratre Cæcilio Sullæ filio. Contrà dixit L. Torquatus; omnibusque libentibus non obtinuit. ³ Quæris, quid fiat de Gabinio? sciemus de majestate triduo: quo quidem in iudicio odio premitur omnium generum: maximè testibus cæditur; accusatoribus frigidissimis utitur: consilium, varium: quæsitior, gravis, & firmus, Alsius, Pompejus, vehemens in iudiciis rogandis: Quid futurum sit, nescio: locum tamen illi in civitate non video: animum præbeo ad illius perniciem, moderatum: ad rerum eventum, lenissimum. Habes ferè de omnibus rebus. Unum illud addam. Cicero tuus, nosterque ⁴ summo studio est Pæonii sui rhetoris, hominis, opinor, valde exercitati, & boni. sed nostrum instituendi genus esse paullo eruditius, & *ἡλιώτερον*, non ignoras. Quare neque ego impediri Ciceronis iter, atque illam disciplinam volo, & ipse puer magis illo declamatorio genere duci, & delectari videtur. in quo quoniam ipsi quoque fuimus, patiamur illum ire *nostris itineribus*. eodem enim perventurum esse confidimus, sed tamen, si nobiscum eum rus aliquò eduxerimus, in hanc nostram rationem, consuetudinemque inducemus. Magna enim nobis à te proposita merces est.

quam cerè nostra culpa numquam minùs assequemur. Quibus in locis, & qua spe hiematurus sis, ad me quàm diligentissimè scribas velim. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

GABINIUS absolutus est. omnino nihil accusatore Lentulo, subscriptoribusque ejus infantis: nihil illo consilio *sordidius*. sed tamen nisi incredibilis contentio, & preces Pompeji, dictaturæ etiam rumor, plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo non respondisset, qui tum illo accusatore, illoque consilio sententiis ⁵ condemnatus sit xxxii, cum lxx tulissent. Est omnino tam gravi fama hoc iudicium, ut videatur reliquis iudiciis periturus, & maximè de pecuniis repetundis. Sed vides nullam esse rem. nullum senatum, nulla iudicia, nullam in nullo nostrum dignitatem. Quid plura de iudiciis? duo prætorii sederunt, Domitius Calvinus: is apertè absolvit, ut omnes viderent: & Cato, ⁶ is diruptis tabellis de circulo se subduxit, & Pompejo primus nuntiavit. Ajunt nonnulli, Sallustiusitem, me oportuisse accusare. Iis ego iudiciis committerem? Quid essem, si me egente, esset elapsus? Sed me alia moverunt. Non putasset sibi Pompejus de illius salute, sed de sua *dignitate* mecum esse certamen: in urbem intrasset: ad inimicitias res venisset: cum Æsernino Samnite Pacidianus comparatus videret, auriculam fortasse mordicus abstulisset, cum Clodio quidem cerè rediisset in gratiam. Ego verò meum consilium (si præsertim tu non improbas) vehementer approbo. Ille, cum à me singularibus meis studiis ornatus esset, cumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia: tamen in rep. me à se dissentientem non tulit, (nihil dicam gravius) & minùs potens eo tempore, quid in me florentem posset, ostendit. nunc, cum ego ne curem quidem multum posse, res quidem publ. cerè nihil possit, unus ille omnia possit, cum illo ipso contenderem? sic enim faciendum fuisset. Non existimo te putare, id mihi suscipiendum fuisse. Alterutrum, inquit idem Sallustius, defendisses: idque Pompejo contententi dedisses. etenim vehementer orabat. Lepidum *amicum* Sallustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam. Ego verò hac mediocritate delector: ac mihi illud jucundum est, quòd, cum testimonium secundum fidem, & religionem gravissimè dixissem, reus dixit, si in civitate licuisset sibi esse, mihi se satisfacturum: neque me quidquam interrogavit. De versibus, quos tibi à me scribi vis, deest mihi quidem opera, quæ non modò tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat: sed abest etiam *ἐνθουσιασμός*. non enim fumus omnino sine cura venientis anni: etsi fumus sine timore. Simul & illud (sine ulla mehercule ironia loquor) tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo, quàm mihi. De bibliotheca tua Græca supplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim ista confici, præsertim cum ad meum quoque usum spectent. Sed ego, mihi ipsi ista per quem agam, non habebō. neque enim venalia sunt, quæ quidem placeant, & confici nisi per hominem, & peritum, & diligentem non possunt. Chryssippo tamen imperabo, & cum Tyrannione loquar. De fisco quid egerit Scipio, quæram. quod videbitur rectum esse, curabo. De Afcanione, tu verò, quod volēs, facies: me nihil interpono. De suburbano quòd non properas, laudo: ut tu habeas, hortor. Hæc scripsi a. d. ix.

1. *Magno res in motu est.*] Vetusta editio & Pall. *Magna res*, nihil pejus.

2. *Sed tua ad perfectum jam res rustica Arcani & Laterii.*] Haud aliter quoque Pall. quatuor. P. Manutius hariolabatur: *perfectum. jam res rusticas*, &c. ut pendeant à verbo *perscriberem*. Lambinus, audacius fecit intulitque in contextum; sed tua pene ad rectum jam *perdulla res rustica*. unde autem istud desumpserit, plane tacet; tantum indicat, secutum se antiqua veteris scripturæ vestigia.

3. *Quæris quid fiat de Gabinio? sciemus.*] P. Manutius & Lambinus publicaverunt tantum, *Quæris quid fiet. sciemus*. sed alterum

illud restat in ceteris editionibus, præferuntque Pall. omnes, nisi quod pr. interpungat. *Quæris quid fiat. de Gabinio sciemus*, &c.

4. *Summo studio est Pæonii sui rhetoris*, &c.] Lambinus edidit, *summo studio instituitur Pæonii Rhetoris*, &c. Rectissimè si pro libitu liceret interpolare auctores classicos.

5. *Condemnatus sit xxxii.*] Hoc maluit, ut est lib. iv. Epist. ad Atticum 16. P. Manutius. Pall. tamen & editi prius xxii.

6. *Is diruptis tabellis.*] P. Manutius cuperet *diribitis*, quomodo & Græchius. Sigonius malebat *diremptis*. Pall. nostri propugnant vulgatum.

a. d. ix. Kalend. Novem. quo die ludi committebantur, in Tusculanum proficiscens, duccnsque mecum Ciceronem meum in ludum discendi, non lusionis. ea re non longius, quam vellem, quod Pomtino ad triumphum a. d. iiii. Non. Novemb. volebam adesse. etenim erat nescio quid negotioli. Nam Cato, & Servilius prætore prohibuitur se minantur: nec, quid possint, scio. Ille enim & Appium Cos. secum habebit, & prætore, & tribunos pleb. sed minantur tamen: in primisque ἀρῆ πένων Q. Scævola. Cura, mi suavissime, & carissime frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

5 Quid quæris, quid illis libris egerim, quos, cum essem in Cumano, scribere institui: non cessavi, neque cessio: sed sepe jam scribendi totum consilium, rationemque mutavi. Nam jam duobus factis libris, in quibus, novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio Coss. sermo est à me institutus Africanus, paullo antè mortem, & Lælii, Phili, Manilii, Q. Tiberonis, & Lælii generorum Fannii, & Scævola: sermo autem in novem & dies, & libros distributus de optimo statu civitatis, & de optimo cive: sanè texebatur opus luculenter, hominumque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat hi libri cum in Tusculano mihi legerentur, audiente Salustio, admonitus sum ab illo, multo majore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loqueretur de repub. præsertim cum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem. quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri ficta esse. oratorium sermonem in illis nostris libris, quod esset de ratione dicendi, bellè à me removisse: ad eos tamen retulisse, quos ipse vidissem. Aristotelem denique, quæ de rep. & præstante viro scribat, ipsum loqui. Commovit me, & eo magis, quod maximos motus nostræ civitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quam illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens offenderem quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum, & tamen illa, quæ institueram, ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum à me libros illos non sine aliquo meo stomacho esse relictos. Cæsaris amore, quem ad me perferipit, unice delector: promissis iis, quæ ostendit, non valde pendeo: nec honores sitio, nec desidero gloriam: magisque ejus voluntatis perpetuitatem, quam promissorum exitum exspecto. vivo tamen in ea ambitione, & labore, tamquam id, quod non postulo, exspectem. Quod me de faciendis versibus rogas, incredibile est, mi frater, quam egeam tempore: nec sanè satis commoveor animo ad ea, quæ vis, canenda. ὑποθέσεις verò ad ea, quæ ipse ego ne cogitando quidem consequor, tu, qui omnis isto eloquendi, & exprimendi genere superasti, à me petis? Facerem tamen, ut possim: sed (quod te minimè fugit) opus est ad ποίημα quadam animi alacritate, quam planè mihi tempora eripiunt. Abduco equidem me ab omni reip. cura, dedoque litteris: sed tamen indicabo tibi quod meherculè in primis te celatum volebam. Angor, mi suavissime frater, angor, nullam esse temp. nulla judicia, nostrumque hoc tempus ætatis, quod in illa auctoritate senatoria florere debebat, aut forensi labore jaectari, aut domesticis litteris sustentari. Illud verò, quod à puero adamaram: „ αἰὲν ἀεισθεύειν, ἢ ὑπείεργον ἐμμετρῶν ἀλλων, totum occidisse: inimicos à me partim non oppugnatos, partim etiam esse defensos: meum non modò animum, sed ne odium quidem esse liberum: unumque ex omnibus Cæsarem esse inventum, qui me tantum, quantum ego vellem, amaret, aut etiam (sicut alii putant) hunc unum esse, qui vellet. Quorum tamen nihil est ejusmodi, ut ego me non multa consolatione quotidie leniam: sed illa erit consolatio maxima, si unà erimus.

nunc ad illa vel gravissimum accedit, tui desiderium. Gabinium si, ut Panfa putat oportuisse, defendissem, concidissem: qui illum oderunt (ii sunt toti ordines) propter quem oderunt, me ipsum odisse cœpissent. Tenui me, ut puto, egregiè, tantum ut facerem, quantum omnes viderent. Et in omni summa, ut mones, valde me ad otium, pacemque convertito. De libris, Tyrannio est cessator: Chrysippo dicam: sed res operosa est, & hominis perdiligentis. Sentio ipse; qui in summo studio nihil assequor. De Latinis verò, quo me vertam, nescio: ita mendosè & scribuntur, & veneunt: sed tamen quod fieri poterit, non negligam. Crebrius, ut antè te scripsi, Romæ est: & qui omnia adjurant, debere tibi valde renuntiant. Ab ætario puto confectum esse, dum absfum.

MARCUS Q. FRATRI, S.

6 QUATTUOR tragœdias XVI. diebus absolvisse cum scribas, tu quidquam ab alio mutuaris? & κλέψῃ quæris, cum Electram & Troadem scripseris? Cessator esse noli: & illud γνώθι σεαυτὸν, noli putare ad arrogantiam minuendam solum esse dictum, verum etiam ut bona nostra norimus. Sed & istas, & Erigonam mihi velim mittas. Habes duas epistolas proximas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

7 ROMÆ & maximè Appia ad Martis, mira proluviis. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ: magna vis aquæ usque ad piscinam publicam. Viget illud Homeri, „ ἤματ' ὀπωρινῶν, ὅτε λαὸς ὀπτῶν χεῖρ' ὕδαρ „ Ζεύς. Cadit enim in abolutionem Gabinii „ ὅτε δήγ' ἀνδρασι κρητὸς ἀνδρῶν χιλεπαίνῃ, „ οἰβὴν εὐ ἀρρηῆ σκολιὰς κρίνωσι θεμιστας, „ εὐκὶ δίκῳ ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν εὐκ ἀλέγροντες: Sed hæc non curare decrevi. Romam cum venero, quæ perspexero, scribam ad te, & maximè de dictatura: & ad Labienum, & ad Ligurium litteras dabo. Hanc scripsi ante lucem, ad lychnuchum ligneolum, qui mihi erat per jucundus, quod eum te ajebant, cum esses Sami, curas sic faciendum. Vale mi suavissime, & optime frater.

MARCUS Q. FRATRI, S.

8 SUPERIORI epistolæ quod respondeam, nihil est: quæ plena stomachi, & querelarum est: quo in genere alteram quoque te scribis pridie Labieno dedisse: qui adhuc non venerat. Delevit enim mihi omnem molestiam recentior epistola. Tantum te & moneo, & rogo, ut in istis molestiis, & laboribus, & desideris recorde, consilium nostrum quod fuerit perfectionis tuæ. Non enim comoda quædam sequebamur parva, ac mediocria. Quid enim erat, quod discessu nostro emendum putaremus? Præsidium firmissimum petebamus ex optimi, & potentissimi viri benivolentiâ ad omnem statum nostræ dignitatis. Plura ponuntur in spe, quam in pecuniis: reliqua ad jaecturam struuntur. Quare si crebrò referes animum tuum ad rationem & veteris consilii nostri, & spei, facilius istos militiæ labores, ceteraque, quæ te offendunt, feres: & tamen cum voles, depones. Sed ejus rei maturitas nequid venit, & tamen jam appropinquat. Etiam illud te admoneo, NEQUID ullis litteris committas: quod si prolatum sit, moleste feramus. Multa sunt, quæ ego nescire malo, quam cum aliquo periculo fieri certior. Plura ad te vacuo animo scribam, cum (ut spero) se Cicero meus bellè habebit. Tu velim cures, ut sciam, quibus nos dare oporteat eas, quas ad te deinde litteras mittemus: Cæsarisne tabellariis, ut isad te protinus mittat, an Labieni. Ubi enim isti sint Nervii, & quam longè absint, nescio. De virtute, & gravitate Cæsaris, quam in summo dolore adhibuisset: magnam ex epistola tua accepi voluptatem. Quod me institutum ad illum poëma jubes perficere: etsi disten-

tu s

1. *Mari prohibes.*] Sic Pall. tres. verum pr. *Mira liviis*, ut videatur exprimere voluisse, *alivies*, quod est in libris à Victorio editis.

tus cum opera, tum animo sum multo magis, quoniam tamen ex epistola, quam ad te miseram, cognovit Cæsar; me aliquid esse exorsum, revertar ad institutum: idque perficiam his supplicationum otiosis diebus: quibus Messallam jam nostrum, reliquosque molestia levatos, vehementer gaudeo: eumque quoddam certum Cos. cum Domitio numeratis, nihil à nostra opinione dissentitis. Ego Messallam Cæsar præstabo. Sed Memmius in adventu Cæsaris habet spem: in quo illum puto errare: hic quidem friget. Scavrum autem jam pridem Pompejus abiecit, res prolata: ad interregnum comitia adducta. Rumor dictatoris injunctus bonis: mihi etiam magis quæ loquuntur. Sed tota res & timetur, & refrigerat. Pompejus planè se negat velle: antea ipse mihi non negabat. Hirrus auctor fore videtur. O dii quam ineptus! quam se ipse amans sine rivali! Crassum Iunianum, hominem mihi debitum, per me deterruit. velit, nolit, scire difficile est. Hirro tamen agente, rolle se non probabit. Aliud hoc tempore de rep. nihil loquebantur. agebatur quidem certè nihil. Serrani Domestici filii funus perleuquosum fuit a. d. 11x Kal. Decemb. Laudavit pater scripto meo. Nunc de Milone, Pompejus ei nihil tribuit: & omnia Guttæ: dicitque se perfecturum, ut in illo Cæsar incumbat. hoc horret Milo: nec injuria: & si ille dictator factus sit, pæne diffidit. Intercessorem dictaturæ si juverit manu, & præsidio suo, Pompejum metuit inimicum. si non juverit: timet, ne per vim perferatur. Ludos apparat magnificentissimos. sic, inquam, ut nemo sumtuosiores. *stultè bis terque*, non postulatus: vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia magister, vel quia potuerat magistrum se, non ædilem putare. Omnia ferè scripsi. Cura, mi carissime frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

9 DE Gabinio nihil fuit faciendum istorum, quæ amantissimè cogitata sunt *τότε κριζάνοι*. feci summa cum gravitate, ut omnes sentiunt, & summa cum lenitate, quæ feci. illum neque urfi, neque levavi. testis vehemens fui: præterea quievi. Exitum iudicii fœdum, & perniciosum levissimè tuli. Quod quidem bonum mihi nunc denique redundat, ut his malis reip. licentiaque audacium, qua antè rumpebar, nunc ne movere quidem. nihil est enim perditius his hominibus, his temporibus. Itaque, ex rep. quoniam nihil jam voluptatis capi potest: cur stomacher, nescio. Litteræ me, & studia nostra, & otium, villæque delectant, maximeque pueri nostri. Angit unus Milo. sed velim finem afferat consulatus: in quo enitar non minùs, quam sum enisus in nostro: tuque istinc, quod

facis, adjuvabis. De quo, cætera (nisi planè vis eripuerit) rectè sunt: de re familiari timeo,

,, ο δὲ κριζάνοι σὺν ἑτ' ἀνεκταῖς: qui ludos n-s ccc comparet. cujus in hoc uno considerantiam & ego sustinebo, ut potero, & tu, ut possis, est tuorum nervorum. De motu temporum venientis anni, nihil te intelligere volueram domestici timoris, sed de communi reip. statu: in quo etiam si nihil procuro, tamen nihil curare vix possum. Quàm autem te velim *cautum* esse in scribendo, ex hoc conjicito, quod ego ad te ne hæc quidem scribo, quæ palàm in rep. turbantur; ne cuiusquam animum meæ litteræ interceptæ offendant. Quare domestica cura te levatum volo. In rep. scio quàm sollicitus esse soleas. Video Messallam nostrum Cos. si per interregem, sine iudicio: si per dictatorem, tamen sine periculo. odii nihil habet. Hortensii calor multum valebit. Gabinii absolutio, *lex impunitatis* putatur, *ὡν παρέργα*. De dictatore tamen actum adhuc nihil est. Pompejus abest: Appius miscet: Hirrus parat: multi intercessores numerantur: populus non curat: principes nolunt: ego quiesco. De mancipiis, quod mihi polliceris, valde te amo: & sum equidem, uti scribis, & Romæ, & in prædiis infrequens. Sed cave, amabo, quidquam, quod ad meum commodum attineat, nisi maximo tuo commodo, & maxima tua facultate, mi frater, cogitaris. De epistola Vatinii, risi. sed me ab eo ita observari scio, ut ejus ista odia non forbeam solùm, sed etiam concoquam. Quòd me hortaris, ut absolvam: habeo absolutum suave, mihi quidem uti videtur, *ἔπος* ad Cæsarem: sed quæro locupletem tabellarium, ne accidat quod Erigonæ tuæ: cui soli, Cæsare imperatore, iter ex Gallia tutum non fuit. ** Quid? si cæmentum bonum non haberem, deturbem ædificium? quod quidem quotidie mihi magis placet: in primisque inferior porticus, & ejus conclavia sunt rectè. De Arcano, Cæsaris opus est, vel mehercule etiam elegantioris alicujus. imagines enim istæ, & palæstra, & piscina, & nilus, multorum Philotimorum est, non Diphilorum. sed & ipsi ea adibimus, & mittemus, & mandabimus. De Felicis testamento tum magis querere, si scias. Quas enim tabulas se putavit obsignare, in quibus in unciis firmissimum tenuerat (lapsus est per errorem & suam, & Sicura servi) non obsignavit: quas noluit, eas obsignavit. *ἀλλ' οἰμωζέτω*: nos modò valeamus. Ciceronem, & ut rogas, amo, & ut meretur, & ut debeo. Dimitto autem à me, & ut à magistris ne abducam, & quòd mater Pomponia discedit, sine qua edacitatem pueri pertimesco. sed sumus unà tamen valde multum. Rescripsi ad omnia, mi suavissime, & optime frater.

M. TUL-

1. Qui ludos n-s ccc. comparet.] Ita ferè libri editi scriptique. Lambinus edidit, n-s cccccc. non vituperarem si nifus exemplari manuscripto. idem mox quoque *considerantiam* mutavit in *inconsiderantiam*, cuius ac calamo exaratis nolentibus.

2. Et quòd mater Pomponia discedit.] Habent istud Victorius & seqq. sed prius cusi, *mater Porcia non discedit*. adeo ut adfentiar P. Manutio, arbitranti illud *Pomponia*, esse ab interprete.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM AD BRUTUM,
LIBER SINGULARIS.

CICERO BRUTO, S. D.

L . CLODIUS tribunus pleb. designatus, valde me diligit, ¹ vel, ut *ἐμφατικώτερον* dicam, valde me amat. quod cum mihi ita persuasum sit, non dubito (bene enim me nosti) quin illum quoque iudices à me amari. ² Nihil enim mihi minus hominis videtur, quam non respondere in amore iis, à quibus provocare. Is mihi visus est suspicari, nec sine magno quidem dolore aliquid à suis, ³ vel per suos potius inimicos ad te esse delatum, quo tuus animus à se esset alienior. Non soleo, mi Brute, (quod tibi notum esse arbitror) temere *affirmare* de altero. est enim periculosum, propter occultas hominum voluntates, multiplicesque naturas. Clodii animum perspectum habeo, cognitum, iudicatum. multa ejus indicia: sed ad scribendum non necessaria. Volo enim hoc testimonium tibi videri potius, quam epistolam. Auctus Antonii beneficio est. ejus ipsius beneficii magna pars à te est. itaque eum salvis nobis vellet salvum. In eum autem locum rem adductam intelligit (est enim, ut scis, minimè stultus) ut utrique salvi esse non possint. itaque nos mavult. De te verò amicissimè & loquitur, & sentit. Quare si quis secus ad te de eo scripsit, aut si coram locutus est, peto à te etiam atque etiam, mihi ut potius credas, qui & facilius iudicare possum, quam ille nescio quis, & te plus diligo. Clodium tibi amicissimum existima, civemque talem, qualis & prudentissimus, & fortuna optima esse debet.

CICERO BRUTO, S.

SCRIPTA & ob signata jam epistola, literæ mihi redditæ sunt à te, plenæ rerum novarum. ⁴ maximeque mirabile, Dolabellam quinque cohorteis misisse in Cherronesum. Adeone copiis abundat, ut is, qui ex Asia fugere dicebatur, Europam appetere conetur? Quinque autem cohortibus quid se nam facturum arbitratus est, cum tu eo quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia haberes? ⁵ quas quidem cohorteis spero jam tuas esse, quoniam ille tam fuit demens: ⁶ & tuum consilium vehementer laudo, quod non prius exercitum Apollonia, Dyrrachioque movisti, quam de Antonii fuga audisti, Bruti eruptione, populi Romani victoria. Itaque, quod scribis, postea statuisse te ducere exercitum in Cherronesum, nec pati, sceleratissimo hosti ludibrio esse imperium p. r. facis ex tua dignitate, & è rep. Quod scribis de seditione, quæ facta est in legione quarta, ⁷ de Catoniis, ⁸ (in bonam partem accipies) magis mihi probatur militum severitas, quam tua. Te benivolentiam exercitus, equitumque expertum, vehementer gaudeo. De Dolabel-

la, ut scribis, si quid habes novi facies me certiore: in quo valde delector, me antè providisse, ut tuum iudicium, liberum esset cum Dolabella belli gerendi: & id valde pertinuit, ut ego tum intelligebam, ad rempub. ut nunc iudico, ad dignitatem tuam. Quod scribis me ⁹ maximo otio egisse, ut insectarer Antonios, idque laudas credo ita videri tibi: sed illam distinctionem tuam nullo pacto probo. Scribis enim, ACRIUS PROHIBENDA BELLA CIVILIA ESSE, QUAM *in superatos iracundiam exercendam*. Vehementer à te, Brute, dissentio: nec clementiæ tuæ concedo; sed *salutaris severitas vincit inanem speciem clementiæ*. Quod siclementes esse volumus, numquam deerunt bella civilia. Sed de hoc tu videris. De me possum idem, quod Plautinus pater in Trinummo: ,, MIHI QUIDEM ÆTAS ACTA FERME EST: TUA IS TUC REFERT MAXIME. Opprimemini, (mihi crede,) Brute, nisi provideritis. Neque enim populum semper eundem habebitis, neque senatum, neque senati ducem. Hæc ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi tibi puta. nihil potest esse verius. XIV. Kalend. Majas.

M. T. C. M. BRUTO, S.

NOSTRÆ res meliore loco videbantur. Scripta enim ad te certo scio, quæ gesta sunt. qualeis tibi sæpè scripsi, consules, tales exstiterunt. Cæsaris verò pueri mirifica indoles virtutis. Utinam tam facile eum florentem & honoribus, & gratia, *regere*, ac tenere possimus, quam facile adhuc tenuimus. Est omnino illud difficilium: sed tamen non diffidimus. Persuasum est enim adolescenti, & maximè per me, ejus opera nos esse salvos. & certè, nisi is Antonium ab urbe avertisset, perissent omnia. Triduo verò, aut quadriduo ante hanc rem pulcherrimam, timore quodam perculsa civitas tota ad te se cum conjugibus, & liberis effundebat. eadem recreata a. d. XI. Kalend. Majas te huc venire, quam se ad te ire malebat. Quo quidem die magnorum meorum laborum, multarumque vigiliarum fructum cepi maximum, si modò est aliquis *fructus* ex solida, veraque gloria. Nam tantæ multitudinis, quantum capit urbs nostra, concursus est ad me factus. ¹⁰ ea cum usque in Capitolium deductus, maximo clamore, atque plausu in rostris collocatus sum. Nihil est in me inane: neque enim debet: sed tamen omnium ordinum consensus, gratiarum actio, gratulatioque, me commovet; propterea ¹¹ quod popularem me esse in populi salute, præclarum est. Sed hæc te malo ab aliis audire. me velim de tuis rebus, consiliisque facias diligentissimè certiore: illudque consideres, ne tua liberalitas *dissolutior* videatur. Sic sentit senatus, sic populus Romanus nullos umquam hosteis digniores omni supplicio fuisse, quam

1. *Vel ut ἐμφατικώτερον dicam.*] Vox *dicam* exterminanda: utpote quæ non compareat in Pall. quatuor, quos contuli, tanquam ceteris potiores.

2. *Nihil enim mihi minus hominis videtur, &c.*] Pal. quart. *nihil enim minus dignum homine libero mihi videtur*; quomodo etiam emendatum in tertio. sed non admisierim.

3. *Per suos potius inimicos.*] Sic quidem idem quartus: sed alii tres à manu prima *iniquos*, forsitan æque bene.

4. *Maximeque mirabile, Dolabellam, &c.*] Ita nonnullis editionibus erat ad marginem, firmatque Pal. pr.

5. *Quas quidem cohorteis, &c.*] Dicitur *cohortes*, non est in sec. delevitque item tertius.

6. *Et tuum consilium, &c.*] Vel legendum *sed*, ut visum Guliel-

mio. vel delendum illud &. tanquam quod non compareat in Pal. pr. aut quarto.

7. *De Catoniis.*] Sic à prima manu Pal. pr. sed factum inde *de Antonis*, additum ad orani, alias legi *catnonis*. medium illud placuit Lambino.

8. *In bonam partem accipies.*] Ejeci duo vocabula, quæ præmittent editiones alie, neque tamen erant in ullo Palatinorum; quod *dicam*. & quis non sentit esse à librariis?

9. *Maximo otio.*] Aliquot edd. *odio*: sed præter vetustiores, itera quadrigam manuscriptorum Palatinorum.

10. *Ea cum usque in Cap. &c.*] Posteriores, *ab ea*, cum usque ad, &c.] Sed invitis olim cufis & Pall. quatuor.

11. *Quod popularem me esse, &c.*] Si per libros liceret, excluderem pronomen *me*.

quàm eos civis, qui hoc bello contra patriam arma ceperunt: quos quidem ego omnibus sententiis ulciscor, & persequor, omnibus bonis approbantibus. Tu quid de hac re sentias, tui iudicii est. Ego sic sentio, trium fratrum unam, & eandem esse causam. Consules duos, bonos quidem, sed duntaxat bonos, amissimus. Hittius quidem in ipsa victoria occidit, cum paucis diebus magno prælio antè vicisset. Nam Pansa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit. Reliquias hostium Brutus persequitur, & Cæsar. Hostes autem omnes iudicati, qui M. Antonii sectam secuti sunt. itaque id s. c. plerique interpretantur, etiam ad tuos, sive captivos, sive dedititios pertinere. Equidem nihil differui durius, cum nominatim de C. Antonio decernerem, quòd ita statueram, à te cognoscere causam ejus senarum oportere. x. Kalend. Majas.

BRUTUS CICERONI, S.

4 QUANTA sim læticia affectus, cognitis rebus Bruti nostri, & consulum, facilius est tibi existimare, quàm mihi scribere. Cum alia laudo, & gaudeo accidisse, tum quòd Bruti eruptio non solum ipsi salutaris fuit, sed etiam maximo ad victoriam adjumento. Quòd scribis, trium Antoniorum unam, atque eandem causam esse: quid ego sentiam, mei iudicii esse: statuo nihil, nisi hoc: Senatus, aut populi Rom. iudicium esse de iis civibus, qui *pugnantes* non interierint. At hoc ipsum, inquires, iniquè facis, qui hostilis animi in reip. homines, civis appelles. Immodè iustissime. Quod enim nondum senatus censuit, nec populus Roman. iussit, id arroganter non præjudico, neque revoco ad arbitrium meum. Illud quidem non muto, quòd ei, quem me occidere res non *cogit*, neque crudeliter quidquam eripui, neque dissolvè quidquam remisit: habuicque in mea potestate, quoad bellum fuit. Multo quidem honestius iudico, magisque quod concedere possit resp. MISERORUM fortunam non insectari, quàm ¹ infinitè tribuere potentibus, quæ cupiditatem, & arrogantiam incendere possint. Qua in re, Cicero, vir optime, ac fortissime, mihi que merito, & meo nomine, & reip. carissime, nimis credere videris spei tuæ: statimque, ut quisque aliquid rectè fecerit, omnia dare, ac permittere: QUASI NON LICEAT traduci ad mala consilia corruptum largitionibus animum. Quæ tua est humanitas, æquo animo te moneri patieris, præsertim de communi salute: facies tamen quod tibi visum fuerit: etiam ego, cum me docueris. Nunc, Cicero, nunc agendum est, ne frustra oppressum esse Antonium gavisi simus, neu semper primi cujusque mali excidendi causa sit, ut aliud renascatur illo pejus. Nihil jam neque opinantibus, aut patientibus, nobis adversi evenire potest, in quo non cum omnium culpa, tum præcipuè tua futura sit: cuius tantam auctoritatem senatus, ac populus Roman. non solum esse patitur, sed etiam cupit, quanta maxima in libera civitate unius esse potest: quam tu non solum benè sentiendo, sed etiam prudenter, tueri debes. Prudentia porro, quæ tibi superest, nulla abs te desideratur, nisi *modus* in tribuendis honoribus. ² Alia omnia sic abundè adsunt; ut cum quolibet antiquorum ³ comparari possint tuæ virtutes. unum hoc, grato animo liberalique profectum, cautiorem ac moderatiorem liberalitatem desiderat. NIHIL enim senatus cuiquam dare debet, quod malè cogitantibus exemplo, aut præsidio sit. Iraque timeo de consulatu, ne Cæsar tuus aliùs se adscendisse putet decretis tuis, quàm inde, si consul factus sit, descensurum. Quòd si Antonius, ab alio relicto regni instrumentum, occasionem regnandi habuit: quonam animo fore putas,

si quis, auctore, non tyranno interfecto, sed ipso senatu, putet se imperia quælibet concupiscere posse? Quare tum & felicitatem, & providentiam laudabo tuam, cum exploratum habere cœpero, Cæsarem honoribus, quos acceperit, extraordinariis fore contentum. *Aliena* igitur, inquires, culpa me reum facies? Prorsus aliena, si provideri potuit, ne existeret. quod utinam inspicere possis timorem de illo meum. His litteris scriptis, te consulem factum audivimus. tum verò incipiam proponere mihi reip. iustam, & jam suis nitentem viribus, si isthuc videro. Filius valet, & in Macedoniam cum equitatu præmissus est. Idibus Maiis, ex castris.

CICERO BRUTO, S.

A. D. v. Kalendas Majas cum de iis, qui hostes ⁵ iudicati sunt, bello persequendis, sententiæ dicerentur, dixit Servilius etiam de Ventidio, & ut Cassius persequeretur Dolabellam. Cui cum essem assensus, decevi *hoc amplius*, ut tu, ⁴ si arbitrare utile, eque rep. esse, persequerere bello Dolabellam: ⁵ si minùs id commodo reip. facere posses, sive non existimares è repub. esse; ut in iisdem locis exercitum contineres. Nihil honorificentius potuit facere senatus, quàm ut tuum esset iudicium, quid maximè conducere reip. tibi videretur. Equidem sic sentio, si manum habet, si castra, si ubi consistat uspiam Dolabella: ad fidem, & ad dignitatem tuam pertinere eum persequi. De Cassi nostri copiis nihil sciebamus. neque enim ab ipso ullæ litteræ, neque nuntiabatur quidquam, quod pro certo habemus. Quantopere autem intersit, opprimi Dolabellam profectò intelligis; cum ut sceleris pœnas persolvat, tum ne sit; quòd se latronum duces ex Mutinensi fuga conferrant. Atque hoc mihi jam antè placuisse, potes ex superioribus meis litteris recordari: quamquam tum & fugæ portus erat in tuis castris, & subsidium salutis in tuo exercitu. quo magis nunc liberati, (ut spero) periculis, in Dolabella opprimendo occupari esse debemus. Sed hæc cogitabis diligentius, statues sapienter. ⁶ Facies nos, quod constitueris, & quid agas, (si tibi videbitur) certiores. Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooperari volo. Existimo omnino *absentium* rationem, sacerdotum comitiis posse haberi. nam etiam factum est antea. C. enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minùs id postea liceret, ulla lex sanxit. Est etiam in lege Julia, quæ lex de sacerdotiis proxima, his verbis, QUI PETIT, cuiusve RATIO HABEBITUR. apertè indicat, posse rationem haberi, etiam non præsentis. Hac de re scripsi ad eum, ut tuo iudicio uteretur, sicut in rebus omnibus. Tibi autem statuendum est de Domitio, & de Carone nostro. Sed quamvis liceat absentis rationem haberi, tamen omnia sunt præsentibus faciliora. Quòd si statueris in Asiam tibi eundem, nulla erit ad comitiis nostros accessendi facultas. Omnino Pansa vivo, celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset: deinde ante prætoriam, sacerdotum comitia fuissent. Nunc per auspicia longam moram video. Dum enim unus erit patritius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt. magna sanè perturbatio. Tu roga de re quid sentias, velim me facias certiore. III. Nonas Majas. Vale.

BRUTUS CICERONI, S.

6 NOLI exspectare, dum tibi gratias agam. jam pridem hoc ex nostra necessitudine, quæ ad summam beni-

1. *Infinite tribuere.*] Haud aliter editio Victorii, adsentianturque Pall. nostri. Aldus alique *infinite*.

2. *Alia omnia sic abundè adsunt.*] Si sequimur Pal. pr. & quart. abundat abundè, neque agnoscit Victoriana editio.

3. *Comparari possint tuæ virtutes.*] P. Manutius delevit duas postremas voces; secutusque ejus auctoritatem Lambinus. ego adhuc hæreo; quoniam eas reperi in omnibus Palat. et si in quibusdam alia distinctione.

4. *Si arbitrare utile, eque.*] Abjeci fore, positum in vulgatis antè utile, quorum nullum erat veltigium in Pal. pr. tert. quarto.

5. *Si minùs id commodo reip. facere posses, sive non existimares è republ. esse.*] Sex verba posteriora videntur à glossatore. quod si me foret arbitratus, adhuc etiam alia rescirem, faceremque *sin minùs*; ut in iisdem, &c.

6. *Facies nos, quod constitueris.*] Est à Pall. quatuor. vulgata, & quid constitueris. P. Victorius, nos, quid const.

benivolentiam pervenit, ¹ sublatum esse debet. Filius tuus à me abest. in Macedonia congregiemur. ² Jussus est enim Ambracia ducere equites per Thessaliam, & scripsi ad eum, ut mihi Heracleam occurreret. Cum eum videro, quoniam nobis permittis, communiter constituemus de reditu ejus ad petitionem, aut ad commendationem honoris. Tibi Glaucona, *medicum* Panfæ, qui sororem Achilleos nostri in matrimonio habet, diligentissimè commendo. audimus, eum venisse in suspensionem Torquato de morte Panfæ, custodiri que, ut paricidam. nihil minùs credendum est. quis enim majorem calamitatem morte Panfæ accepit? præterea est modestus homo, & frugi: quem ne *utilitas* quidem videatur impulsura fuisse ad facinus. Rogo te, & quidem valde rogo (nam Achilles noster non minùs, quàm æquum est, laborat) eripias eum ex custodia, conserveque. Hoc ego ad meum officium privatarum rerum æque, atque ullam aliam rem pertinere arbitror. Cum has ad te scriberem litteras, ab Satrio, legato C. Trebonii, reddita est mihi epistola; ³ à Tullio, & Dejotaro, Dolabellam cæsum, fugatumque esse. Græcam epistolam tibi misi Cytherei cujusdam, ad Satrium missam. Flavius noster de controversia, quam habet cum Dyrrachinis hæreditariam, sumsit te judicem. rogo te Cicero, & Flavius rogat, rem conficias. quin ei, qui Flavium fecit heredem, pecuniam debuerit civitas, non est dubium: neque Dyrrachini inficiantur: sed sibi *donatum* æs alienum à Cæsare dicunt. Noli pati à necessariis tuis necessario meo injuriam fieri. xvii. Kalend. Jun. ex castris, ad imam Candaviam.

BRUTUS CICERONI,

S.

LIBULUS quàm carus mihi esse debeat, nemo melius judicare potest, quàm tu: cujus tantæ pro contentiones, sollicitudinesque fuerunt. Itaque vel ipsius virtus, vel nostra necessitudo debet conciliare te illi: quo minùs multa mihi scribenda esse arbitror. Voluntas enim te movere debet nostra, si modò justa est, aut pro officio necessario suscipitur. In Panfæ locum petere constituit. eam nominationem à te petimus. neque conjunctiori dare beneficium, quàm nos tibi sumus, neque digniorem nominare potes, quàm Bibulum. De Domitio, & Apuleio quid atinet me scribere: cum ipsi per se tibi commendatissimi sint? Apulejum verò tu tua auctoritate sustinere debes. ⁴ Sed Apulejus in sua epistola celebrabitur. Bibulum noli dimittere ex sinu tuo, tantum jam virum, ex quanto, crede mihi, potest evadere, qui vestris paucorum respondeat laudibus.

CICERO BRUTO, S.

MULTOS tibi commendavi, & commendem, necessè est. optimus enim quisque vir, & civis, maxime sequitur judicium tuum, tibique omnes fortes viri navare operam, & studium volunt: nec quisquam est, quin ita existimet, meam apud te & gratiam, & auctoritatem valere plurimum. Sed C. Nasennium, municipem Sueslanum, tibi ita commendo, ut neminem diligentius. Cretenfi bello, Metello imperatore, octavum principem duxit: postea in re familiari occupatus fuit. Hoc tempore cum reipubl. partibus, tum tua excellenti dignitate commotus, vellet per te aliquid auctoritatis assumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, frugi hominem, & si quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Pergratum mihi erit, si eum ita tractaris, ut merito tuo mihi gratias agere possit.

CICERO BRUTO, S.

FUNGERER officio, quo tu fundus es in meo lætu, teque per litteras consolaret, nisi scirem, his remediis, quibus meum dolorem tu levasses, te in tuo non egere: ac velim faciliùs, quàm tunc mihi, nunc tibi tute medeare. Est enim ALIENUM tanto viro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. Me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritastua, à nimio mœrore deterruit. Cum enim molliùs tibi ferre viderer, quàm deceret virum, præfertim eum, qui alios consolari soleret; accusasti me per litteras gravioribus verbis, quàm tua consuetudo ferebat. Itaque judicium tuum magni æstimans, idque veritus, me ipse collegi: & ea, quæ didiceram, legeram, acceperam, gaviora duxi, tua auctoritate addita. Ac mihi tum, Brute, officio solùm erat, & natura: tibi nunc populo, & scenæ (ut dicitur) serviendum est. Nam cum in te non solùm exercitus tui, sed omnium civium, ac pænè gentium conjecti oculi sint, minimè dicet, propter quem fortiores ceteri sumus, eum ipsum animo debilitatum videri. Quam ob rem accepisti tu quidem dolorem (id enim amisisti, cui simile in terris nihil fuit) ⁶ & est dolendum, in tam gravi vulnere (ne id ipsum, carere omni *sensu doloris*, sit miserius, quàm dolere) sed, ut modicè, ceteris utile est, tibi necesse est. Scriberem plura, nisi ad te hæc ipsa nimis multa essent. Nos te, tuumque exercitum expectamus: sine quo ut reliqua ex sententia succedant, vix satis liberi videmur fore. De tota rep. plura scribam, & fortasse jam certiora his litteris, quas Veteri nostro cogitabam dare.

CICERO BRUTO, S.

NULLAS adhuc à te litteras habebamus: ne famam quidem, quæ declararet, te, cognita senatus auctoritate, in Italiam adducere exercitum: quod ut faceres, idque maturares, magnopere desiderabat resp. Ingravescit enim in dies *intestinum malum*, nec externis hostibus magis, quàm domesticis laboramus: qui erant omnino ab initio belli, sed facilius frangebantur. Erectior senatus erat, non sententiis solùm nostris, sed etiam cohortationibus excitatus. ⁷ Erat in senatu satis vehemens, & acer Panfa, cum in ceteros hujus generis, tum maximè in focerum: cui consuli non animus ab initio, non fides ad extremum defuit. Bellum ad Mutinam gerebatur, nihil ut in Cæsare reprehenderes; nonnulla in Hirtio. hujus *belli fortuna*, ut in secundis, fluxa: ut in adversis, bona. erat victrix respub. cæsis Antonii copiis, ipso expulso à Bruto. Deinde ita multa peccata, ut quodammodo victoria excideret è manibus, perterritos, inermeis, faucios non sunt nostri duces persecuti: datumque Lepido *tempus* est, in quo levitatem ejus sæpè perspectam, majoribus in malis experiremur. Sunt exercitus boni, sed rudes Bruti, & Planci. Sunt fidelissima, & maxima auxilia Gallorum. sed Cæsarem meis consiliis adhuc gubernatum, præclara ipsum indole, admirabilique constantia, improbißimis litteris quidam, fallacibusque interpretibus ac nuntiis impulerunt in spem certissimam consulatus. Quod simulatque sensi; neque ego illum absentem litteris monere destiti, nec accusare presentis ejus necessarios, qui ejus cupiditati suffragari videbantur: nec in senatu sceleratissimorum consiliorum fontis aperire dubitavi: nec verò ulla in re memini, aut senatum meliorem, aut magistratus. Numquam enim in honore extraordinario potentis hominis, vel potentissimi potius (quando quidem potentia jam *in vi posita* est, &

1. *Sublatum esse debet.*] Pluribus istud explicat Erricus Stephanus libro Schediasmatum tertio, qui videatur.

2. *Jussus est enim Ambracia ducere, &c.*] Sic Pall. nostri. publicati ferè, *Ambraciam*.

3. *A Tullio & Dejotaro.*] Pal. pr. *Tillio*. quart. *Tyllio*.

4. *Sed Apulejus in sua epist. celebr.*] Palat. sec. & tert. *sed Domitius in, &c.* quod examinantur quibus majus otium.

5. *Multos tibi commendavi.*] Paulus Manutius *commendo*. at enim alterum restat in vet. edd. & Palatt. omnibus.

6. *Et est dolendum, in tam gravi, &c.*] Lambinus libris omnibus invitibus substituerat, *est verendum*, nulla alia de causa, quàm quod minus adsequeretur connexum argumentationis Cicero.

7. *Erat in Senatu.*] Pal. tert. ab eadem manu habebat inter lineas, *erat præterea in Sen.* idemque in pr. à dextra alien.

& armis) accidit, ut nemo tribunus pl. nemo alio magistratu, nemo virtutus, auctor existeret. sed in hac constantia, atque virtute, erat tamen sollicita civitas. Illudimur enim, Brute, cum militum deliciis; tum imperatoris insolentia. TANTUM quisque se in rep. posse postulat, quantum habet virium. non ratio, non modus; non lex, non mos, non officium valet: non iudicium, non exultatio civium, non posteritatis verecundia. Hæc ego multo antè prospiciens, fugiebam ex Italia, tum, cum me vestrorum edictorum fama revocavit. Incitavisti verò tu me, Brute, Velia. quamquam enim dolebam, in eam me urbem ire, quam tu fugeres, qui eam liberavisses, quod mihi quoque quondam acciderat, periculo simili, casu tristiore: perrexi tamen, Romamque perveni, nulloque præsidio quatefecit Antonium: contraque ejus arma nefanda, præsidia, quæ oblata sunt, Cæsaris consilio & auctoritate firmavi. qui si steterit idem, mihi que paruerit: satis videmur habituri præsidii. sin autem impiorum consilia plus valuerint, quam nostra: aut *imbecillitas ætatis* non potuerit gravitatem rerum sustinere: spes omnis est in te. Quam ob rem advola, obsecro, atque eam rempubl. quam virtute, atque animi magnitudine magis, quam eventis rerum liberaisti, exitu libera. omnis omnium concursus, ad te futurus est. Hortare idem per litteras Cassium. Spes libertatis nusquam, nisi ² in vestrorum castrorum principiis est. Firmos omnino & duces habemus ab occidente, & exercitus. Hoc adolescentis præsidium equidem adhuc firmum esse confido. sed ita multi labefactant, ut, ne moveatur, interdum extimescam. Habes totum reip. statum: qui quidem tum erat, cum has litteras dabam. Velim deinceps meliora sint: sin aliter fuerint (quod dii omen avertant) reip. vicem dolebo: quæ *immortalis* esse debebat. ² mihi quidem quantumulum reliqui est?

BRUTUS CICERONI, S.

VETERIS Antistii talis animus est in rep. ut non dubitem, quin & in Cæsare, & Antonio se ³ præstaturus fuerit acerrimum propugnatorem communis libertatis; si occasione potuisset occurrere. Nam qui in Achaja congressus, P. Dolabella milites, atque equites habente, quodvis adire periculum, ex insidiis paratissimi ad omnia latronis, maluerit, quam videri aut coactus esse pecuniam dare, aut libenter dedisse homini nequissimo, atque improbilissimo; is nobis *ultra* & pollicitus est, & dedit n-s xx ex sua pecunia: & quod multo carius est, seipsum obtulit, & conjunxit. Huic perluadere coepimus, ut imperator in castris remaneret, remque publicam defenderet. ⁴ statuit id sibi, quoniam exercitum dimisisset. statim verò rediturum ad nos confirmavit, legatione suscepta, nisi prætorum comitia habituri essent consules. Nam illi ita sentienti de rep. magnopere auctor sui, ne *differret* tempus petitionis suæ. cuius factum omnibus gratum esse debet, qui modò iudicant, hunc exercitum esse reipub. tibi tanto gratius, quanto & majore animo, gloriaque libertatem nostram defendis, & dignitatem, si contigerit nostris consiliis exitus, quem optamus, ⁵ perfunctorus es. Ego etiam, mi Cicero

proprie, familiariterque te rogo, ut Veterem amemus, velisque esse quam amplissimum: qui etsi nulla re detereri à proposito potest, tamen excitari tuis laudibus, indulgentiaque poterit, quo magis amplectetur, ac tueatur iudicium suum. ⁶ & mihi gratissimum erit.

CICERO BRUTO, S.

ET si taturus eram Messallæ Corvino continuè litteras venire nolui. Maximo in discrimine resp. Brute, versatur, *victoresque* rursus decertare cogimur. id accidit M. Lepidi scelere, & amentia. Quo tempore cum multa propter eam curam, quam pro rep. suscepi, graviter ferrem, tum nihil tui gravius, quam me non posse matris tuæ precibus cedere, non fororis. nam tibi, quod mihi plurimi est, facile me satisfacturum arbitrabar. Nullo enim modo poterat causa Lepidi 7 distingui ab Antonio: omniumque iudicio etiam durior erat, quòd, cum honoribus amplissimis à senatu esset Lepidus ornatus, tum etiam paucis antè diebus præclaras litteras ad senatum. misisset: repentè non solum recepit reliquias hostium, sed bellum acerrimum terra, marique gerit: cuius exitus qui futurus sit, incertum est. Itaque cum rogamur, ut *miseritiam* liberis ejus impertiamus, nihil affertur quò minus summa supplicia, si (quod Jupiter omen avertat) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. Nec verò me fugit, quam sit acerbum, *parentium scelera futurorum poenis sui*. Sed hoc præclarè legibus comparatum est, UT CARITAS LIBERORUM AMICIORES PARENTEIS REIP. REDDERET. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hostem iudicat. Atque ille si, armis positus, de vi damnatus esset, quo in iudicio certè defensionem non haberet: eandem calamitatem subirent liberi, bonis publicatis. quamquam, quod tua mater, & soror deprecatur pro pueris, idipsam, & multa alia crudeliora nobis omnibus Lepidus, Antonius, & reliqui hostes denuntiant. Itaque maximam spem hoc tempore habemus in te, atque exercitu tuo. Cum ad reipub. summam, tum ad gloriam, & dignitatem tuam vehementer pertinet, te in Italiam, ut antè scripsi, venire quamprimum. Eget enim vehementer cum viribus tuis, tum etiam consilio resp. Veterem pro ejus erga te benivolentia, singularique officio, libenter ex tuis litteris complexus sum: eumque cum tui, tum reipub. studiosissimum, amantissimumque cognovi. Ciceronem meum propediem, ut spero, videbo. ⁸ tecum enim illum, & te in Italiam celeriter esse venturum confido.

BRUTUS CICERONI, S.

DE M. Lepido vereri me cogit reliquorum timor: ⁹ qui si eripuerit se nobis (quod velim temerè, atque injuriosè de illo suspicari sint homines) oro, atque obsecro te, Cicero, necessitudinem nostram, tuamque in me benivolentiam obtestans, sororis meæ liberos *obliviscaris* esse Lepidi filios, meque his in patris locum successisse existimes. hoc si à te impetror, ¹⁰ nihil profectò dubitabis pro his suscipere. Aliter alii cum suis vivunt. ¹¹ nihil ego possum in sororis meæ liberis facere, quo possit expleri voluntas mea, aut officium. Quid verò aut mihi tribuere boni

1. In vestrorum castrorum principiis.] Ita editio Victorii, ita Pal. pr. sec. tert. nam quartus præsidii, quod, quis non sentit interpretationem esse dictionis prioris.

2. Mihi quidem quantumulum reliqui est?] Lambinus finxit *vita quidem reliqua*, nisi velimus, inquit, *reliquum*. erat in mss. aliquot, item Pall. duobus *aliquantulum*; quod mutabat in, *mihi quidem mali quantumulum reliqui est?* Gulielmius.

3. Præstaturus fuit.] Sic erat in editione veteri, neque aliter Victoriana, aut mss. Pall. intermediæ, *præstiturus*; non necessario.

4. Statuit id sibi, quoniam.] Haud aliter Pall. tres. nam tert. *sibi eundem, quoniam*. P. Manutius expressit *statuit eundem sibi quoniam*. quod & retinuit Lambinus. neutra lectio satisfacit.

5. Perfunctorus es.] Pal. tert. à manu emendatrice, *perfunctus es*. P. Manutius conjecit, *perfuncturus es*; quod recepit Lambinus, præter libros. mihi binæ istæ voculae videntur librarii potius ali-

cujus quam Tullii.

6. Et mihi gratissimum erit.] Lambinus, *id mihi*, quod & reperit in Pal. quarto.

7. Distingui ab Antonio.] Lambiniana, *ab Antonii*: non malè, nisi contrairerit vetustius cusi, & mss. nostri.

8. Tecum enim illum, & te in Italiam cel. esse vent. conf.] Lambinus omisit & te ut super vacuas. P. Manutius mutabat in *esse*, delectabatque alterum *esse*, quod mox sequeretur. nostri nihil variant, nisi quod quart. non agnoscat te, retinueritque solum &.

9. Qui si eripuerit se nobis.] Gulielmius adnotat forsàn legendum *bonis*.

10. Nihil profectò dubitabis pro his suscipere.] Pal. pr. item Wouwerianus notatus littera T. *pro me suscipere*.

11. Nihil ego possum in sororis.] Reclamantibus mss. libris, intrusit Lambinus negativam, *nihil ego non possum, &c.* quæ licentia?

boni possunt, si modò digni sumus, quibus aliquid tribuatur: aut ego matri, ac forori, puerisque illis præfaturus sum, si nihil valuerit apud te, reliquumque senatum, contra patrem Lepidum Brutus avunculus? Scribere multa ad te neque possum præ sollicitudine, ac stomacho, neque debeo. Nam si in tanta re, tamque necessaria verbis mihi opus est ad te excitandum, & confirmandum: nulla spes est, facturum te quod volo, & quod oportet. Quare noli expectare longas preces. intuere me ipsum, qui hoc à te, vel à Cicerone, conjunctissimo homine, privatim: vel à consulari, tali viro, remota necessitudine privata, impetrare debeo. Quid sis factururus, velim mihi quamprimum rescribas. Kalend. Quint. Ex castris.

CICERO BRUTO, S.

14 BREVES tuæ litteræ, breves dico? immò nullæ. tribusne versiculis his temporibus Brutus ad me? nihil scripsissem potius. & requiris meas. Quis umquam ad te tuorum sine meis venit? Quæ autem epistola non pondus habuit? Quæ si ad te perlata non sunt, ne domesticas quidem tuas perlatas arbitror. Ciceroni scribis te longiorum daturum epistolam. rectè id quidem: sed hæc quoque debuit esse plenior. Ego autem cum ad me de Ciceronis abs te discessu scripsisses, statim extrusi tabellarios, literasque ad Ciceronem; ut, etiam si in Italiam venisset, ad te rediret. nihil enim mihi jucundius, nihil illi honestius. quamquam aliquoties ei scripseram, sacerdotum comitia, mea summa contentione in alterum annum esse rejecta: quòd ego cum Ciceronis causa elaboravi, rum Domitii, Catonis, Lentuli, Bibulorum: quòd ad te etiam scripseram. Sed videlicet cum illam pusillam epistolam tuam ad me dabas, nondum erat tibi id notum. Quare omni studio à te, mi Brute, contendo, ut Ciceronem meum ne dimittas, tecumque adducas: quòd ipsum, si temp. cui *suscipiens* es, respicis, tibi jam, jamque faciendum est. ¹ reatum enim bellum est: idque non parvo scelere Lepidi. Exercitus autem Cæsaris, qui erat optimus, non modò nihil prodest, sed etiam cogit exercitum tuum flagitari: qui si Italiam attigerit, erit civis nemo (quem quidem civem appellari fas sit) qui se non in tua castra conferat. etsi Brutum præclarè cum Planco conjunctum habemus. sed non ignoras, quàm sint incerti animi hominum, & infecti partibus, & exitus præliorum. Quin etiam, si, ut spero, vicerimus, tamen ² magnam gubernationem tui consilii, tuæque auctoritatis res desiderabit. Subveni igitur, per deos, idque quamprimum tibi persuade, non te idibus Mart. quibus servitutem à tuis civibus repulisti, plus profuisse patriæ, quàm, si maturè veneris, profuturum. 11. Idus Quint.

CICERO BRUTO, S.

15 MESSALLAM habes. Quibus igitur litteris tam accuratè scriptis assequi possum, subtiliùs ut explicem, quæ gerantur, quæque sint in rep. quàm tibi is exponet, qui & optimè omnia novit, & elegantissimè expedire, & deferre ad te potest? Cave enim existimes, Brute, (quamquam non est necesse ea me ad te, quæ tibi nota sunt, scribere: sed tamen tantam omnium laudum excellentiam non quo silentio præterire) cave putes, prohibitæ, constantia, cura, studio reip. quidquam illi esse simile: ut eloquentia, qua mirabiliter excellit, vix in eo *locum* ad laudandum habere videatur. quamquam in hac ipsa, sapientia plus apparet. ita gravi judicio, multaque arte se exercuit in verissimo genere dicendi. Tanta autem industria est, ³ tantumque evigilat in studio, ut non maxima ingenio (quod in eo sumum est) gratia habenda videatur.

Sed provehor amore. non enim id propositum est huic epistolæ, Messallam ut laudem, præsertim ad Brutum; cui & virtus illius non minus, quàm mihi, nota est, & hæc ipsa studia, quæ laudo, notiora: quem cum à me dimittens, graviter ferrem: hoc levabar uno, quòd ad te, tamquam ad *alterum me*, proficiscens, & officioungebatur, & laudem maximam sequebatur. Sed hæc hæc tunc. Venio nunc longo sanè intervallo ad quandam epistolam, qua mihi multa tribuens, unum reprehendebas, quòd in honoribus decernendis essem nimius, & tamquam prodigus. Tu hoc: alius fortasse, quod in animadversione, pœnaque durior; nisi fortasse utrumque tu. Quod si ita est, utriusque rei meum judicium tibi cupio esse notissimum: neque solum, ut Solonis dictum usurpem, qui 4 & sapientissimus fuit ex septem, & legum scriptor solus ex septem. Is temp. DUABUS REBUS CONTINERI DIXIT, PRÆMIO, ET POENA. est scilicet utriusque rei modus, sicut reliquarum, & quadam in utroque genere mediocritas: sed non tanta de re propositum est hoc loco disputare. Quid ego autem secutus hoc bello sim in sententiis dicendis, aperire non alienum puto. Post interitum Cæsaris, & vestras memorabileis Idus Mart. Brute, quid ego prætermisissimè à vobis; quantamque impendere reipub. tempestatem dixerim, non es oblitus. Magna pestis erat depulsa per vos, magna populi Rom. macula delata: vobis verò parata divina gloria: sed instrumentum regni delatum ad Lepidum, & Antonium: quorum alter inconstantior, alter impurior, uterque *pacem metuens*, inimicus orio. His ardentibus perturbandæ reip. cupiditate, quod opponi posset præsidium, non habebamus. Erexerat enim se civitas, in retinenda libertate consentiens. Nos tum nimis acres: vos fortasse sapientiùs excessistis urbe ea, quam liberatis: Italiæ sua vobis studia profertenti remisistis. Itaque cum teneri urbem à parricidis viderem, nec te in ea, nec Cassium tuò esse posse, eamque armis oppressam ab Antonio; mihi quoque ipsi esse excedendum putavi. TÆTRUM ENIM SPECTACULUM, OPPRESSA AB IMPIS CIVITAS, OPITULANDI POTESTATE PRÆCISA. Sed animus idem, qui semper infixus est in patriæ caritate, discessum ab ejus periculis ferre non potuit. itaque in medio Achaico cursu, cum Etesiarum diebus Auster me in Italiam, quasi diffusor mei consilii, retulisset, te vidi Velis, doluique vehementer. Cedebas enim, Brute, cedebas, quoniam ⁵ Stoici nostri negant *surgere* sapientis. Romam ut veni, statim me obtuli Antonii sceleri, atque dementia: quem cum in me incitavissimè, consilia inire cepi Brutina planè (vestri enim hæc sunt propria sanguinis) reip. liberandæ. Longa sunt, quæ restant, prætereunda: sunt enim de me: tantum dico, Cæsarem hunc adolescentem, per quem adhuc sumus, si verum fateri volumus, fluxisse ex fonte consiliorum meorum Huic habiti à me honores nulli quidem, Brute, nisi debiti: nulli, nisi necessarii. Ut enim primùm libertatem revocare cœpimus, cum se nondum ne Decimi quidem Bruti divina virtus ita commovisset, ut jam id scire possemus: atque omne præsidium esset in puero, qui à cervicibus nostris avertisset Antonium: quis honos ei fuit decernendus? quainquam ego illi tum verborum laudem tribui, eamque modicam. Decrevi etiam imperium: quòd quamquam videbatur illi ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti necessarium. quid enim est sine Imperio exercitus? Statuam Philippus decrevit, celeritatem petitionis primò Servius, post majorem etiam Servilius. nihil tum nimium videbatur.

Sed

1. Reatum enim bellum est, idque non parvo scelere Lepidi.] Assensior Gulielmio autumanti legendum, non parvum.

2. Magnam gubernationem tui consilii.] Suspectum mihi, magnam gubernationem, tanquam adjectum ad aliam quam vocem vere Ciceronis.

3. Tantumque evigilat in studio.] Gulielmius margini adscripsit,

legendum videri, vigilat.

4. Et sapientissimus è septem.] Lectionem istam eruit è fidelissimo exemplari & tætur libro xxiv. Var. lect. cap. 7. P. Victorius. pervulgata enim, & sapientis unum è septem.

5. Stoici nostri.] Sic insi. nostri omnes editioque Victorii. aliæ pleræque vestri.

Sed nefcio quomodo FACILIUS IN TIMORE BENIGNI, QUAM IN VICTORIA³ GRATI REPERIMUR. Ego enim, D. Bruto liberato, cum lætissimus ille civitati dies illuxisset, idemque casu Bruti natalis esset: decrevi, ut in factis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur. in eoque sum majorum exemplum secutus, qui hunc honorem mulieri Larentiæ tribuerunt, cui vos, pontifices, ad aram in Velabro facere soletis. quod ego cum dabam Bruto, notam esse in factis gratissimæ victoriæ sempiternam volebam. atque illo die cognovi, paullo plureis in senatu malivolos esse, quam gratos. Eos per ipsos dies, effudi (si ita vis) honores in mortuos, Hirtium & Pansam, Aquilam etiam. quod quis reprehendit, nisi qui, deposito metu, præteriti periculi fuerit oblitus? Accedebat ad beneficii memoriam gratam ratio illa, quæ etiam posteris esset salutaris. Exstare enim volebam in crudelissimos hosteis monumenta odii publici sempiterna. Suspicio illud minus tibi probari, quod ab tuis familiaribus, optimis illis quidem viris, sed in repub. rudibus, non probatur, quod, ut ovanti introire Cæsari liceret, decreverim. Ego autem (sed erro fortasse: nec tamen is sum, ut mea me maximè delectent) nihil mihi videor hoc bello sensitse prudentius. Cur autem ita sit aperendum non est, ne magis videar providus fuisse, quam gratus. hoc ipsum, nimium. quare alia videamus. D. Bruto decrevi honores, decrevi L. Planco. Præclara illa quidem ingenia, quæ gloria invitantur, sed senatus etiam sapiens, qui, quæ quemque re putat, modò honesta, ad rempub. juvandum posse adduci, hac utitur. At in Lepido reprehendimur: cui cum statuam in Rostris statuissimus, iidem illam evertimus. Nos illum honore studuimus à furore revocare. vicit amentia levissimi hominis nostram prudentiam. nec tamen tantum in statuenda Lepidi statua, factum est mali, quantum in evertenda, boni. Satis multa de honoribus. nunc de pœna pauca sunt dicenda. Intellexi enim ex tuis sæpe litteris, te in iis, quos bello devicisti, clementiam tuam velle laudari. Existimo equidem nihil à te, nisi sapienter. Sed sceleris pœnam prætermittere (id enim est, quod vocatur ignoscere, etiam si in ceteris rebus tolerabile est, in hoc bello perniciosum puto. Nullum enim bellum civile fuit in nostra repub. omnium, quæ memoria mea fuerunt, in quo bello non, utracumque pars vicisset, tamen aliqua forma esset futura reipub. hoc bello victores quam repub. simus habituri, non facile affirmarim: victis certe nulla umquam erit. Dixi igitur sententias in Antonium, dixi in Lepidum severas: neque tam ulciscendi causa, quam ut & in præsens sceleratos civeis timore ab impugnanda patria deterrem: & in posterum, documentum statuerem, nequis talem amentiam vellet imitari. quamquam hæc quidem sententia, non inagis mea fuit, quam omnium. In qua videtur illud esse crudele, quod ad liberos, qui nihil meruerunt, pœna pervenit. Sed id & antiquum est, & omnium civitatum: siquidem ETIAM 5 THEMISTOCLES LIBERI EGUERUNT. & si iudicio damnatos eadem pœna sequitur civeis, qui potuimus leniores esse in hosteis? Quid autem queri potest quisquam de me, qui si vicisset, acerbiorum se in me futurum fuisse confiteatur necesse est? Habes rationem mearum sententiarum, de hoc genere duntaxat honoris, & pœnæ. Nam de ceteris rebus quid senserim, quidque censuerim, audisse te arbitror. Sed hæc quidem non ita necessaria. illud valde necessarium, Brute, te in Italiam cum exercitu venire quam primùm. summa est expectatio tui: qui si Italiam attigeris, ad te confusus fiet omnium. Sive enim vicerimus: (qui quidem pulcher-

rimè viceramus, nisi Lepidus perdere omnia, & perire ipse cum suis concupivisset) tua nobis auctoritate opus est ad collocandum aliquem civitatis statum: sive etiam nunc certamen reliquum est, maxima spes est cum in auctoritate tua, tum in exercitus tui viribus. Sed prospera, per deos. scis enim, quantum sit in temporibus, quantum in celeritate. Sororis tuæ filii quam diligenter consulam, spero te ex matris, & ex sororis litteris cogniturum. qua in causa majorem habeo rationem tuæ voluntatis, quæ mihi carissima est, quam, ut quibusdam videor, constantiæ meæ. sed ego nulla in re malo, quam te amando constans & esse, & videri.

BRUTUS CICERONI, S.

16

ARTICULAM litterarum tuarum, quas misisti Octavio, legi, missam ab Attico mihi. Studium tuum, curaque de salute mea, nulla me nova voluptate affecit. Non solum enim usitatum, sed etiam quotidianum est, aliquid audire de te, quod pro nostra dignitate, fideliter, atque honorificè dixeris, aut feceris. At dolore, quantum animo maximum capere possum, eadem illa pars epistolæ, scriptæ ad Octavium de nobis, affecit. Sic enim illi gratias agis de rep. tam suppliciter, ac demissè, (quid scribam? pudet conditionis, ac fortunæ: sed tamen scribendum est. Commendas nostram salutem illi: quæ morte qua non perniciosior?) ut prorsus præ te feras, non sublatam dominationem, sed dominum commutatum esse. Verba tua recognosce, & aude negare, servientis, adversus regem istas esse preces. Unum ais esse, quod ab eo postuletur: & expectetur: ut eos civeis, de quibus viri boni populique R. bene existimet, salvos velit. Quid si nolit? non erimus? Atqui, non esse; quam esse per illum, præstat. Ego, medius fidius, non existimo tam omnes deos averfos esse à salute populi R. ut Octavius orandus sit pro salute cujusquam civis, non dicam pro liberatoribus orbis terrarum. Juvat enim magnificè loqui: & certè decet, adversus ignorantes; quid pro quoque timendum, aut à quoque petendum sit. Hoc tu, Cicero, posse fateris Octavium, & illi amicus es? aut, si me carum habes, vis Romæ videri; cum, ut tibi esse possem, commendandus puero illi fuerim? Cui quid agis gratias, si, ut nos salvos esse velit, & patiat, rogandum putas? An hoc pro beneficio est habendum, quod se, quam Antonium, esse maluerit, à quo ista petenda essent? Vindici quidem alienæ dominationis, non vicario, equis supplicat, ut optimè meritis de rep. liceat esse salvis? Ista verò imbecillitas, & desperatio, cujus culpa non magis in te residet, quam in omnibus aliis; & Cæsarem in cupiditatem regni impulit: & Antonio post interitum illius persuasit, ut interfecti locum occupare conaretur: & nunc puerum istum extulit, ut tu iudicares precibus esse impetrandam salutem talibus viris: misericordique unius, vix etiam nunc viri, tutos fore nos, haud ulla alia re. Quod si Romanos nos esse meminissimus: non audaciùs dominari cuperent postremi homines, quam nos prohiberemus: neque magis irritatus esset Antonius regno Cæsaris, quam ob ejusdem mortem deterritus. Tu quidem consulans, & tantorum scelerum vindex (quibus oppressis vireor ne in breve tempus dilata sit abs te pernicies) qui potes intueri quæ gesseris, simul & ista vel probare, vel ita demissè, ac facile pati, ut probantis speciem habeas? Quod autem tibi cum Antonio privarum odium? nempe quia postulabat hæc, salutem ab se peti: precariam nos incolumitatem habere, à quibus ipse libertatem accepisset: esse arbitrium suum de rep. Quærenda esse arma putasti, quibus dominari prohiberetur: scilicet, ut illo prohibito, rogaremus alterum, qui se in

ejus

3. Grati reperimur.] Pall. nostri accedunt Manutianis mss. & Lambinianis, in quibus reperiuntur.

4. Notam esse in factis gratissimæ victoriæ sempiternam volebam.] Olim editi, sempiternam memoriam volebam. sed intermedia vox in nullo visitur Palatino, non magis quam Manutianis.

5. Nec tamen is sum.] Ineptè Lambinius, nec enim is sum; & con-

tra editos calamoque exaratos codices; quamvis pedibus ivèrit in sententiam ejus Gulielmius.

6. In posterum documentum statuerem.] Vox documentum, suspecta mihi, tanquam à scriba potius, quam Tullio.

7. Themistocles liberi eguere.] Explicat Cælius Rhodiginus libro XIV. Antiq. Lect. cap. 12.

ejus locum reponi pateretur, an ut esset sui juris, ac mancipii resp. ? nisi fortè non de servitute, sed *conditione* serviendi recusatum est à nobis. Atqui non solum bono domino potuimus Antonio tolerare nostram fortunam, sed etiam beneficiis, atque honoribus, ut participes, frui, quantis vellemus. quid enim neget iis, quorum patientiam videret maximum suæ dominationis præsidium esse? Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram, & libertatem. Hic ipse puer, quem Cæsaris nomen incitare videtur in Cæsaris interfectores, quanti æstimet (si sit commercio locus) posse, nobis auctoribus, tantum, quantum profectò poterit, quoniam vivere, & pecunias habere, & dici consulares volumus? ceterum nequicquam perierit ille: cujus interitu quid gavisi sumus, si mortuo nihilo minùs servituri eramus? ¹ Nulla cura adhibeatur. Sed mihi prius omnia dii, deæque eripuerint, quàm illud iudicium, quo non modò heredi ejus, quem occidi non concesserim, quod in illo non tuli, sed *ne patri quidem* meo, si reviviscat, ut, patiente me, plus legibus, ac senatu possit. An hoc tibi persuasum est, fore ceteros ab eo liberos, quo invito nobis in ista civitate locus non sit? Qui porrò id, quod petis, fieri potest, ut impetres? Rogas enim, velit nos salvos esse. Videmur ergo tibi *salutem* accepturi cum vitam acceperimus? quam, si priùs dimittimus dignitatem & libertatem, qui possumus accipere? An tu Romæ habitare, id putas incolumem esse? **R E S**, non locus oportet præstet istuc mihi. neque incolumis fui Cæsare vivo, nisi postquam illud concivi facinus: neque usquam exsul esse possum, dum fervire, & pati contumelias, pejus odedo malis omnibus aliis. Nonne hoc est in eadem tenebras recidisse, quum ab eo, qui tyranni nomen ascivit sibi, (cum in Græcis civitatibus *liberi* tyrannorum, oppressis illis, eodem supplicio afficiantur) petitur, ut vindices, atque oppressores dominationis, salvi sint? Hanc ego civitatem videre velim, aut putem ullam, quæ ne traditam quidem, atque inculcatam libertatem, recipere possit? plusque timeat in puero nomen sublato regis, quàm confidat sibi, cum illum ipsum, qui maximas opes habuerit, paucorum virtute sublatum videat? Me verò posthac ne commendaveris Cæsari tuo: ne te quidem ipsum, si me audies. Valdè carè æstimas tot annos, quot *ista ætas* recipit, si propter eam causam puero isti supplicaturus es. Deinde quod pulcherrimè fecisti, ac facis in Antonium, vide ne convertatur à laude maximi animi ad opinionem formidinis. Nam si Octavius tibi placet, à quo de nostra salute petendum sit: non dominum fugisse, sed amicorum dominum quæsisse videberis. Quem quoddam laudas ob ea, quæ adhuc fecit, planè probosunt enim laudanda, si modò contra alienam potentiam, non pro sua suscepit eas actiones. Cum vero iudicas, tantum illi non modò licere, sed etiam à te ipso tribuendum esse, ut rogandus sit, ne nolit esse nos salvos, nimium magnam mercedem statuis. Id enim ipsum illi largiris, quod per illum habere videbatur resp. Neque hoc tibi in mentem venit, si Octavius ullis dignus sit honoribus, quia cum Antonio bellum gerat: iis, qui illud malum exciderint, cujus istæ reliquæ sunt, nihil, quo expleri possit eorum meritum, tributurum umquam populum R. si omnia simul congererit. At vide, quanto **DILIGENTIUS HOMINES METUANT, QUAM MEMINERINT**, quia Antonium vivat, atque in armis sit. De Cæsare verò, quod fieri potuit, ac debuit, transactum est: ² neque jam revocari in integrum potest. Octavius is est, qui, quid de nobis iudicaturus sit, expectet populus Rom. ? nos hi sumus, de quorum salute unts homo rogandus videatur? Ego verò, ut istuc revertar, is sum, qui non modò non supplicem, sed etiam coër-

eam postulanteis, ³ ut sibi supplicetur. Aut longè à servientibus abero, ⁴ mihi que esse iudicabo Romam, ubicumque liberum esse licebit: ac vestri miserebor, quibus nec ætas, neque honores, neque virtus aliena dulcedinem vivendi minuere potuerit. Mihi quidem ita beatus esse videbor, si modò constanter ac perpetuò placebit hoc confilium, ut relatum putem gratiam pietati meæ. **QUID ENIM EST MELIUS, QUAM MEMORIA RECTE FACTORUM, ET LIBERTATE CONTENTUM NEGLIGERE HUMANA?** Sed certè non succumbam succumbentibus, nec vincar ab iis, qui se vinci volunt: experiarque, & tentabo omnia: neque desistam abstrahere à servitio civitatem nostram. Si secuta fuerit, quæ debet, fortuna: gaudebimus omnes: sin minùs, ego *tamen gaudebo*. quibus enim potiùs hæc vita factis, aut cogitationibus traducatur, quàm iis, quæ pertinuerint ad liberandos civeis meos? Te, Cicero, rogo, atque hortor, ne defatigare, neu diffidas: semper in præsentibus malis prohibendis, *future* quoque nisi antè sit occursum, explore, ne se insinuent. Fortem, & liberum animum, quo & consul, & nunc consularis rep. vindicasti, sine constantia, & æquabilitate nullum esse putais. **FATEOR ENIM, DURIOREM ESSE CONDITIONEM SPECTATÆ VIRTUTIS, QUAM INCOGNITÆ. BENEFACTA PRO DEBITIS EXIGIMUS.** quæ si aliter eveniunt; ut decepti ab his, infesto animo reprehendimus. Itaque resistere Antonio Ciceronem, etsi magna laude dignum est, tamen quia ille consul, hunc consulare meritò præstare videtur, nemo admiratur. Idem Cicero si flexerit adversus alios iudicium suum, quod tanta firmitate, ac magnitudine direxit in exturbando Antonio: non modò reliqui temporis gloriam eripuerit sibi, sed etiam præterita evanescere coget. **NIHIL ENIM PER SE AMPLUM EST, NISI IN QUO JUDICII RATIO EXSTAT.** Quia neminem magis decet, quàm te, repub. amare, libertatisque defensorum esse, vel ingenio, vel rebus gestis, vel studio, atque efflagitatione omnium. Quare non Octavius est rogandus, ut velit nos salvos esse: magis tu te exfusa, ut eam civitatem, in qua maxima gessisti, liberam, atque honestam fore putes, si modò sint populo duces ad resistendum improborum consiliis.

BRUTUS ATTICO, S.

SCRIBIS mihi, mirari Ciceronem; quòd nihil significem ¹⁷ Sumquam de suis actis. Quoniam efflagitas, coactu tuo scribam quæ sentio. Omnia fecisse Ciceronem optimo animo, scio. quid enim mihi exploratius esse potest, quàm illius animus in repub. ? Sed quædam mihi videtur, quid dicam? imperitè, vir omnium prudentissimus; an ambitiosè fecisse; qui valentissimum Antonium suscipere pro repub. non dubitavit inimicum? Nescio, quid scribam tibi, nisi unum, pueri & cupiditatem, & licentiam, potiùs esse irritatam, quàm repressam à Cicerone: tantumque eum tribuere huic *indulgentia*, ut se maledictis non absteineat: iis quidem, quæ in ipsum dupliciter recidunt, quod & plures occidit uno; seque priùs oportet fateatur sicarium, quàm obiciat Casæa quod obijcit: & imitatur in Casca Bestiam. An quia non omnibus horis iactamus Idus Martias, similiter atque ille Nonas Decemb. suas in ore habet, eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quàm Bestia, & Clodius reprehendere illius consulum soliti sunt? Sustinuisse mihi gloriatur bellum Antonii rogatus Cicero noster. quid hoc mihi prodest, si merces Antonii oppressi poseitur, in Antonii locum successio: & si vindex illius mali, auctor extitit alterius, fundamentum, & radices habituri altiores, si patiamur? ut jam ista, ⁵ quæ facit, non *dominationem*, non, sed *dominum* Antonium timentis sint. Ego autem gratiam non habeo, si

1. *Nulla cura adhibeatur.*] Pall. omnes *adhibetur*: etiam duo præterea addunt, *Nulla cura ab aliis adhibetur*, quod & in Aldina vetere. filius ejus secundum admittit; *Nulla cura adhibetur*, quod injuriè suggillat Lambinus, tamquam nullis suffultum manu cript.

2. *Neque jam revocari in integrum potest.*] Ita quidem edd. posteriores. verum priores, *provocari*, quod & in quatuor Pall. neu-

tram lectionem habuerim pro genuina.

3. *Ut sibi supplicetur.*] Videri queant à liberali manu librario-rum. sanè Pal. sec. ac tert. *ne sibi suppl.*

4. *Mihique esse iudicabo, &c.*] Gulielmius conjiciebat, *inibique esse*; non absurde. Lambinus ediderat *ibiq.*, proculdubio etiam ab ingenio.

5. *Quæ facit, non dominationem, non; sed dominum Antonium timen-tis sint.*]

beo, si quis, dum ne irato seruiat, rem ipsam non deprecatur: immo triumphus, & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur. ² Pudeat concupiscere fortunam, cujus nomen susceperit Consularis, ut Ciceronis est. Quoniam mihi tacere non licuit, leges quæ tibi necesse est molesta esse. Etenim ipse sentio, quanto cum dolore hæc ad te perscripserim: nec ignoro, quid sentias in rep. & quàm desperatam quoque sanari putes posse. Nec mehercule te, Attice, reprehendo. ÆTAS enim, mores, liberi, segnem efficiunt: quod quidem etiam ex Flavio nostro perpexi. Sed redeo ad Ciceronem. Quid inter Salvidum, & eum interest? Quid autem amplius ille decerneret? Timet, inquit, etiam nunc reliquias belli civilis. Quisquam ergo ita timet profligatum, ut neque potentiam ejus, qui exercitum victorem habeat, neque temeritatem pueri putet extimescendam esse? An hoc ipsum ea re facit, quod illi propter amplitudinem omnia, jam ultroque deferenda putat? Omagnam stultitiam timoris, id ipsum, quod verearis, ita cavere, ut cum vitare fortasse potueris, ultro arcessas, & attrahas! Nimium timemus mortem, & exilium, & paupertatem. hæc videntur Ciceroni ultima esse in malis: & dum habeat à quibus imperet quæ velit, & à quibus colatur, ac laudetur; seruitutem, honorificam modò, non aspernatur: si quidquam in extrema, ac miserrima contumelia potest honorificum esse. Licet ergo patrem appelleret Octavius Ciceronem, ³ referat omnia, laudet, gratias agat: tamen illud apparebit, verba rebus esse contraria. Quid enim tam alienum ab humanis sensibus est, quàm cum patris habere loco, qui ne liberi quidem hominis numero sit? Atqui eò tendit, id agit, ad eum exitum properat vir optimus, ut sit illi Octavius propitius. Ego verò jam iis artibus nihil tribuo, quibus scio Ciceronem instructissimum esse. Quid enim illi profunt, quæ pro libertate patriæ, de dignitate, quæ de morte, exilio, paupertate scripsit copiosissimè? Quanto autem magis illa callere videtur Philippus, qui privigno minùs tribuerit, ⁴ quàm Cicero alieno tribuat? Desinat igitur gloriando etiam insectari dolores nostros. Quid enim nostra, victum esse Antonium, si victus est, ut alii vacaret quod ille obrinuit? tamen tuæ litteræ dubia etiam nunc significant. Vivat hercule Cicero, qui potest, supplex, & obnoxius, si neque ætatis, neque honorum, neque rerum gestarum pudet. Ego certè, quin cum ipsa re bellum geram, hoc est, cum regno, & imperiis extraordinariis, & dominatione, & potentia, quæ supra leges se esse velit, nulla erit tam bona conditio feruendi, ⁵ qua deterrear, quamvis sit vir bonus, ut scribis, Antonius: quod ego nunquam existimavi. Sed dominum, ne parentem quidem, majoris nostri voluerunt esse. Te nisi tantum amarem, quantum Ciceroni persuasum est diligi ab Octavio: hæc ad te non scripsissem. Doleat mihi, quod tu nunc stomacharis, amantissimum cum tuorum omnium, tum Ciceronis. sed persuadee tibi, de voluntate propria mea nihil esse remissum, de iudicio largiter. Neque enim impetrari potest, quin, **QVALE** quidque videatur ei, talem quique de illo opinionem habeat. Vellem mihi scripsisses, quæ conditiones essent Atticæ nostræ. potuissim aliquid tibi de meo sensu perscribere. Valitudinem Porcæ meæ tibi curæ esse non miror. Denique

quod petis, faciam libenter. nam etiam sorores me rogant. & hominem noro, & quid sibi voluerit.

CICERO BRUTO, S.

18

CUM sæpe te litteris hortatus essem, ut quàm primum reipub. subvenires, in Italiamque exercitum adduces, neque id arbitrarer dubitare tuos necessarios: rogatus sum à prudentissima & diligentissima fæmina, matre tua, cujus omnes curæ ad te referuntur, & in te consumuntur. ut venirem ad se a. d. **IX. Kal. Sext.** quod ego ut debui, sine mora feci. Cum autem venissem, Casca aderat, & Labeo, & Scaptius. At illa retulit, quæ sivitque, quidnam mihi videretur: arcessere m u sine, atque id tibi conducere putarem, an tardare, & commorari te melius esset. Respondi id, quod sentiebam, & dignitati, & existimationi tuæ maximè conducere, te primo quoque tempore ferre præsidium labenti, & inclinatæ reip. Quid enim abesse censet mali in eo bello, in quo victores exercitus fugientem hostem persequi noluerunt? & in quo incolomis imperator, honoribus amplissimis, fortunisque maximis, conjuge, liberis, vobis affinis ornatus, bellum reipub. indixerit? Quid dicam in tanto senatus, populi que consensu, cum tantum resideat intra muros mali? maximo autem, cum hæc scribebam, afficiebat dolore: quod, cum me pro adolescentulo, ac pænè puero respubl. accepisset vadem, vix videbar, quod promiseram præstare posse. **EST AUTEM GRAVIOR, ET DIFFICILIOR ANIMI, ET SENTENTIÆ,** maximis præsertim in rebus, pro altero, quàm pecuniæ, obligatio. Hæc enim solvi potest, & est rei familiaris iactura tolerabilis. reipub. quod sponderis, quemadmodum solvas, nisi is dependi facile patitur, pro quo sponderis? quamquam & hunc (ut spero) tenebo multis repugnantibus. videretur enim in eo esse indoles, sed *flexibilis ætas*: multique ad depravandum parati: qui, splendore falsi honoris objecto, aciem boni ingenii præstringi posse confidunt. Itaque ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omneis adhibeam machinas ad tenendum adolescentem, ne famam subeam temeritatis. quamquam quæ temeritas est? magis enim illum, pro quo sponderis, quàm me obligavi. Nec verò pœnitere potest tempus. me pro eo sponderisse, qui fuit in rebus gerendis cum suo ingenio, tum mea promissione constantior. **MAXIMUS AUTEM** (nisi me fortè fallit) **IN REPUB. NODUS EST, INOPIA REI PECUNIARIÆ.** ⁶ obdurescunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tribuci: quod ex centesima collatum impudenti censu locupletum in duarum legionum præmiis omne consumitur. Impendent autem infiniti sumtus cum in hos exercitus, quibus nunc defendimur, tum verò in tuum. Nam Cassius noster videtur posse satis ornatus venire. Sed & hæc, & multa alia coràm cupio, idque quàm primum. De sororis tuæ filiis non expectavi, Brute, dum scriberes. Omnino jam tempora (bellum enim ducetur) integram tibi causam reservant. Sed ego à principio, cum divinare de belli diurnitate non possem, ita causam egi puerorum in senatu, ut te arbitror è marris litteris potuisse cognoscere. Nec verò ulla res erit umquam, in qua ego non vel *ut a periculo* ea dicam, ea que faciam, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror. Vale **VI. Kalend. Sext.**

M. T. U L-

is sint.] Hodie quidem sic legimus, sed contra vet. edd. & mss. Pall. in quibus nulla litera variante: *que facit, dominationem, an dominium, an Antonium timentis sint.* neque secus publicati à Victorio.

1. *Imo triumphus, & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur.*] Haud aliter quidem lectio vulgata. sed enim aliter mss. Pal. pr. habet, *stipendium & omnibus decretis hortationis*, omisso illo decernitur. quod & reliquis fere abest. quippe sec. *Imo triumphum & stipendium & omnibus decretis hortationibus pudeat concupiscere, &c.* quod & a prima manu in tertio, qui emendatum habet eodem atramento, *decretis ornatur. cum pudeat.* at quartus exhibet: *Imò triumphus & stipendium decernitur, & om. decretis hortatur, cum pudeat.* omnes mendose.

2. *Pudeat concupiscere fortunam, cujus nomen susceperit Consularis, ut Ciceronis.*] Non abii à Victoriana editione firmata à Pal. sec.

tert. nam & pr. quart. *susceperit Consularis aut Ciceronis est.* Aldi vetus: *pudeat conspiciere fortunam cujus nomen susceperit. Consularis hoc, an Ciceronis est?* nulla lectionum animo facit satis. nam Lambini, producere quidem libet, adeo fatua est.

3. *Referat omnia, laudet, &c.*] Pessimè Lambinus, *referat ei accepta omnia, laudet.* certè contra omnia mss. exemplaria.

4. *Quam Cicero alieno tribuat.*] Videntur *alieno tribuat*, nata in concilio scribarum. certe mss. nostri variant, veluti testes in causa falsa; habentque quàm Cicero, *qui alieno trib.* aut, *quidem qui aliena trib.*

5. *Qua deterrear.*] Male vulgata cum negativâ, *qua non deterrear*, contraque mentem auctoris & Pall. nostrorum, excluderatque etiam Victorius, & miror retentam à P. Manutio.

6. *Obdurescunt enim magis, &c.*] Lambinus libris omnibus ut ipse testatur, *reclamantibus, reposuit, Obdurescunt.* sibi habeat.

1. Pom-

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLÆ AD BRUTUM,
NON ITA PRIDEM A GERMANIS REPERTÆ,
ET EDITÆ.

CICERO BRUTO, S.

QUUM hæc scribebam, res existimabatur in extremum adducta discrimen. tristes enim de Bruto nostro litteræ, nuntique adferebantur. Me quidem non maximè conturbabant. his enim exercitiis, ducibusque, quos habemus, nullo modo poteram diffidere. neque assentiebar majori parti hominum. fidem enim consulum non condempnabam, quæ suspecta vehementer erat. desiderabam nonnullis in rebus prudentiam, & celeritatem, qua si essent usi, jam pridem rempubl. recuperassemus. Non enim ignoras, QUANTA MOMENTA sint in republ. temporum: & quid intersit, idem illud utrùm antè, an post decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quæ severè decreta sunt hoc tumultu, si aut, quo die dixi sententiam, perfecta essent, & non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore suscepta sunt, ut agerentur, non tardata, & procrastinata, bellum jam nullum haberemus. Omnia, Brute, præstiti reipublicæ, quæ præstare debuit is, qui esset in eo, in quo ego sum, gradu, senatus, populique judicio collocatus: nec illa modo, quæ nimirum sola ab homine sunt postulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem: ea sunt enim, quæ nemo est, qui non præstare debeat. Ego autem ei, qui sententiam dicat in principibus de rep. puto etiam prudentiam esse præstandam. nec me, quum mihi tantum sumserim, ut gubernacula reip. prenderem, minùs putarim reprehendendum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quam si infideliter. Acta quæ sint, quæque agantur, scio perscribi ad te diligenter. Ex me autem illud est, quod te velim habere cognitum, meum quidem animum in aciem esse; neque respectum ullum querere, nisi me utilitas civitatis fortè converterit. majores autem partes animi, te, Cassiumque respiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, ut intelligas, aut, si hoc tempore bene res gesta sit; tibi meliorem remp. esse faciendam: aut, siquid offensum sit, per te esse eandem recuperandam.

CICERO BRUTO, S.

PLANCI animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias ex litteris ejus, quarum exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti. Lepidi, tui necessarii, qui secundum fratrem affinis habet, quos oderit, proximos, levitatem & inconstantiam, animumque semper inimicum reip. jam credo tibi ex tuorum litteris esse perspectum. nos expectatio sollicitat, quæ est omnis jam in extremum adducta discrimen. Est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso satis habeo negotii Servilio, quem tuli diutius, quam dignitas mea patiebatur: sed tuli reip. causa, ne darem perditis civibus hominem parùm sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quò concurrerent: quod faciunt nihilominus: sed eum alienandum à rep. non putabam. Finem feci ejus ferendi. cœperat enim esse tanta insolentia, ut neminem liberum duceret. In Planci verò causa exarsit incredibili dolore, mecumque per biduum ita contendit, & à me ita fractus est, ut eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, quum maximè res ageretur a. d. Id. April. litteræ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cum recitavif-

sem, cecidit Servilius, complures præterea. sunt enim insignes aliquot, qui improbilissimè sentiunt: sed acerbissimè tulit Servilius assensum esse mihi de Planco. Magnum illud monstrum in repub. est ** *Deest hujus epistola pars extrema.*

BRUTUS CICERONI, S.

Deest principium epistole.

** sed quo nos amisisse: quem sic vexari à Dolabella audio, ut jam non videatur crudelissimum ejus facinus interfectio Trebonii. Vetus Antistius me tamen pecunia sublevavit. Cicero filius tuus sic mihi se probat, industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut profusus numquam dimittere videatur cogitationem cujus sit filius. Quare quoniam efficere non possum, ut pluris facias eum, qui tibi est carissimus; illud tribue judicio meo, ut tibi persuadeas, non fore illi abutendum gloriæ tuæ, ut adipiscatur honores paternos. Calend. April. Carachio.

CICERO BRUTO, S.

DARTIS manè a. d. vi. Id. April. Scaptio litteris, eodem die tuas accepi Kal. April. Dyrhachio datas vesperitæque manè prid. Id. April. cum à Scaptio certior factus essem, non esse eos profectos, quibus pridie dederam, & statim ire, hoc paullulum exaravi ipsa in turba matutinæ salutationis. De Cassio lætor, & reipub. gratulor: mihi etiam, qui repugnante & irascente Panfa sententiam dixerim, ut Dolabellam bello Cassius persequeretur. Et quidem audacter dicebam, sine nostro s. c. jam illud eum bellum gerere. De te etiam dixi rum, quæ dicenda putavi. Hæc ad te oratio perferetur, quoniam te video delectari Philippicis nostris. Quod me de Antonio consulis; quoad Bruti exitum cognovimus, custodiendum puto. Ex his litteris, quas mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur, & in ea se gerere tæterrimè. Compluribus autem scripsisti Dolabellam à Rhodiis esse exclusum: qui si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam reliquisse. Id si ita est, istic tibi cenfeo commorandum: sin eam semel cepit, mihi crede, ** non erit. Id. April.

BRUTUS CICERONI, S.

LITTERAS tuas valde expecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de morte Trebonii: non enim dubito quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & civem optimum amisimus, & provinciæ possessione depulsi sumus, quam recuperari facile est. neque minus turpe, aut flagriosum erit, si potest, non recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed mediisfidius & moveor hominis precibus, & timeo ne illum aliquorum furor excipiat: planè æstuo. Quod si scirem quid tibi placeret, sine sollicitudine essem. id enim optimum esse persuasum esset mihi. Quare quam primùm fac me certiore quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, ultrò quidem à Murco & à Marcio, & ab exercitu ipso arcessitus. Ego scripsi ad Tertiam forem, & matrem, ne prius ederent hoc, quod optimè ac felicissimè gessit Cassius, quam tuum consilium cognovissent, tibi que visum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kal. Jan. usus es: altera de litteris meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc expectas, dum eas laudem. Nescio animi, an ingenii tui major in his libellis laus contineatur. Jam concedo, ut vel

Philippici vocentur, quod tu quadam epistola jocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, ut aliqua pars militum istinc mittatur nobis, vel secreto consilio adversus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ magis est necessaria, neque meo exercitui magis, quam reliquorum. Hoc magis doleo Asiam *** at in Atiam censeo persequendum. Nihil mihi videtur hoc tempore melius acturus.

CICERO BRUTO, S.

6 **Q**UON egere te duabus necessariis rebus scribis, supplemento & pecunia, difficile consilium est. non enim mihi occurrunt facultates, quibus uti te posse videam, præter illas, quas senatus decrevit, ut pecunias à civitatibus mutuas sumeres. De supplemento autem non video quid fieri possit. tantum enim abest, ut Pansa de exercitu suo, aut dilecti tibi aliquid tribuat, ut etiam molestè ferat, tam multos ad te ire voluntarios: quomodo quidem credo, quòd his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse arbitretur: quomodo autem multi suspicantur, quòd ne te quidem *nimis firmum* esse velit: quod ego non suspicor. Quod scribis te ad Tertiam forem scripsisse, ut ne prius ederent ea, quæ gesta à Cassio essent, quam mihi visum esset, video te veritum esse id, quod verendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commoverentur. Sed antè quam tuas litteras accepimus, audita res erat, & pervulgata: tui etiam tabellarii ad multos familiareis tuos litteras attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cum id fieri non posset, neque si posset, non divulgandam potius, quam occultandam putarem. De Cicerone meo, etsi tantum est in eo quantum scribis, tantum scilicet, quantum debeo, gaudeo: & si, quòd amas eum, eò *majora* facis: id ipsum incredibiliter gaudeo, à te eum diligi.

CICERO BRUTO, S.

7 **Q**UÆ litteræ tuo nomine recitatæ sint Id. April. in senatu, eodemque tempore Antonii, credo ad te scripsisse tuos: quorum ego nemini concedo. Sed nihil necesse erat eadem omneis: illud necesse me ad te scribere quid sentirem de tota constitutione hujus belli, & quo iudicio essem, quaque sententia. Voluntas mea, Brute, de summa rep. semper eadem fuit, quæ tua: ratio quibusdam in rebus (non enim omnibus) paullo fortasse vehementior. Scis mihi semper placuisse non rege solum, sed regno liberari repub. Tu lenius, immortalino cum tua laude: sed quid melius fuerit, magno dolore sentimus, magno periculo sentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non poterat: ego omnia ad libertatem, quæ sine pace nulla est: pacem ipsam bello atque armis effici posse arbitrabar. Studia non deerunt arma poscentium, quorum repressimus impetum, ardoremque restinximus. Itaque res in eum locum venerat, ut nisi Cæsari Octaviano deus quidam illam mentem dedisset, in potestatem perditissimi hominis, & turpissimi M. Antonii veniendum fuerit: quocum vides hoc tempore ipso, quod sit, quantumque certamen. Id profectò nullum esset, nisi tum conservatus esset Antonius. Sed hæc omitto. res enim à te gesta memorabilis, & pænè cælestis, repellit omneis reprehensiones: quippe quæ ne laude quidem satis idonea affici possit. Exististi nuper vultu severo: exercitum, copias, legiones idoneas per te brevi tempore comparasti. Dii immortales, qui ille nuntius, quæ illæ litteræ, quæ lætitia senatus, quæ alacritas civitatis erat! nihil umquam vidi tam omnium consensione laudatum. Erat expectatio reliquiarum Antonii: quem equitatu, legionibusque magna ex parte spoliaras. ea quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ litteræ quæ recitatæ in senatu sunt, & imperatoris consilium, & militum virtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei, declarant. Quod si tuis placuisset de his litteris referri, & nisi in tempore turbulentissimum post discessum Pansæ consulis incidissent, honos quoque justus, & debitus diis immortalibus decretus esset. Ecce

tibi Idib. April. advolat manè celer Pilus, qui vir! dii boni, quam gravis! quam constans! quam bonarum in repub. partium! Hic epistolas affert duas, unam tuo nomine, alteram Antonii. dat Servilio, tribun. pleb. ille Cornuto: recitantur in senatu. ANTONIUS PROCOS. magna admiratio, ut si esset recitatum, DOLABELLA IMPERATOR, à quo quidem venerant tabellarii: sed nemo Pili similis, qui proferre litteras auderet, aut magistratibus reddere. Tuæ recitantur, breves illæ quidem, sed in Antonium admodum lenes: vehementer admiratus senatus. mihi autem non erat explicatum, quid agerem. falsas dicerem? quid si tu eas approbasses? confirmarem? non erat dignitatis tuæ. itaque ille dies silentio. Postridie autem cum sermo increbuisse, Pilusque oculos vehementius hominum offendisset, natum omnino est principium à me. De procos. Antonio multa: Sextius causæ non defuit. Post mecum: quanto suum filium, quanto meum in periculo futurum duceret, si contra procos. arma tulissent. nosti hominem: causæ non defuit. Dixerunt etiam alii. Labeo verò noster nec signum tuum in epistola, nec diem appositum, nec te scripsisse ad tuos, ut soleres. hoc cogere volebat, falsas litteras esse, & si quaris, probabat. Nunc tuum est consilium, Brute, de toto genere belli. Video te *lenitate* delectari, & eum putare fructum esse maximum: præclare quidem, sed aliis rebus, aliis temporibus locus esse solet, debetque clementiæ. Nunc quid agitur Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium & & perditorum spes; nec quidquam aliud decernitur hoc bello, nisi utrùm simus, necne. cui parcimus, aut quid agimus? His ergo consulimus, quibus victoribus vestigium nostrum nullum relinquatur? Nam quid interest inter Dolabellam, & quemvis Antoniorum trium? quorum scivi parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc ut ita sentiret senatus, populusque Rom. etsi res ipsa cogebat, tamen maxima ex parte nostro consilio, atque auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationem non probas, tuam sententiam defendam, non relinquam meam. neque dissolutum à te quidquam homines expectant, neque crudele. Hujus rei moderatio facilis est, ut in *duces* vehementis sis, in *milites* liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quam plurimum tecum habeas. Virtutis disciplinam meliorem reperiet nullam, quam contemplationem, atque imitationem tui. XII. Kalend. Maji.

CICERO OCTAVIO, S.

Hæc epistola non est Ciceronis: sed declamatoris alicujus.

SI per tuas legiones mihi licitum fuisset, quæ nomini meo, populoque R. sunt inimicissimæ, venire in senatum, coramque de rep. disputare, fecissem: neque tam libenter, quam necessario. NULLA ENIM REMEDIA, quæ vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem, quam quæ sunt salutaria. Sed quoniam cohortibus armatis circumseptus senatus, nihil aliud verè potest decernere, nisi timere. In Capitolio signa sunt, in urbe milites vagantur, in Campo castra ponuntur, & Italia tota, legionibus ad libertatem nostram conscriptis, ad servitutem adductis, equitatuque exterarum nationum, destinetur. cedam tibi in presentia foro, curia, & sanctissimis deorum immortalium templis: in quibus, reviviscente jam libertate, deinde rursus oppressa, senatus nihil consulitur, timet multa, *assentitur omnia.* post etiam paullo, temporibus ita postulantibus, cedam urbe: quam per me conservatam, ut esset libera, in servitute videre non potero. cedam vita, quæ quamquam sollicita est, tamen, si profutura est reip. bona spe posteritatis me consolatur: qua sublata, non dubitanter occidam, atque ita cedam, ut fortuna iudicio meo, non animus mihi defuisse videatur. Illud verò, quod & presentis doloris est indicium, & præteritæ injuriæ testimonium, & absentium sensus significatio, non prætermittam, quin, quoniam coram id facere prohibeor, absens promissum: siquidem mea salus aut utilis reip. est, aut conjuncta certè publicæ saluti. Nam, per deum immortalium fidem (nisi fortè frustra eos appello, quorum aures, atque animus à nobis

nobis abhorrent) perque fortunam pop. R. (quæ quamquam nobis infesta est, fuit aliquando propitia, & ut spero, futura est) quis tam expers humanitatis, quis hujus urbis nomini, ac sedibus usque adeo est inimicus, ut ista aut dissimulare possit, aut non dolere? aut, si nulla ratione publicis incommodis mederi queat, non morte proprium periculum vitet? Nam, ut ordiar ab initio, & perducam ad extremum, & novissima conferam primis, quæ non posterior dies acerbior priore? & quæ non insequens hora antecedente calamitosior pop. R. illuxit? M. Antonius, vir animi maximi (utinam etiam sapientis consilii fuisset) C. Cæsare, fortissimè, sed parum feliciter, à reip. dominatione summoto, concupiverat magis regium, quàm libera civitas pati poterat, principatum. publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat civitates. ex commentario; dictaturam gerebat; leges imponebat; prohibebat dictatorem creari plebiscito, ipse regnabat in consulatu: provincias unus omnes concupiebat. cui sordebat Macedonia provincia, quam victor sibi sumferat Cæsar, quid de hoc sperare, aut expectare nos oportebat? Exististi tu vindex nostræ libertatis, ut tunc quidem, optimus (quòd utinam neque nostra nos opinio, neque tua fides fefellisset) & veteranis in unum conductis, & duabus legionibus à pernicie patriæ ad salutem advocatis, subito propè jam affectam, ac prostratam reimpulsis opibus extulisti. Quæ tibi non antè, quàm postularis; majora, quàm velles; plura, quàm sperares, detulit senatus? Dedit fasceis, ut cum auctoritate defensorem haberet, non ut imperio se adversum amaret. Appellavit imperatorem, hostium exercitu pulso, tribuens honorem, non ut sua cæde cæsus ille fugiens exercitus te nominaret imperatorem. Decrevit in foro stauam, locum in senatu, summum honorem ante tempus. Si quid aliud est, quod dari possit, addat. Quid aliud est majus, quod velis sumere? Sin autem supra ætatem, supra consuetudinem, supra etiam mortalitatem tuam tibi sunt omnia tributa: cur aut ingratus crudeliter, aut immemor beneficii sceleratè circumscribis senatum? Quò te misimus? à quibus reverteris? contra quos armavimus? quibus arma cogitas inferre? à quibus exercitum abducis? adversus quos aciem struis? Cur hostis relinquitur? civis hostis loco ponitur? cur castra medio itinere longius adversariorum castris, & propius urbem moventur? O me numquam sapientem, & aliquando id, quod non eram, frustra existimatum! quantum te, popule Romano, de me fefellit opinio! O meam calamitosam, ac præcipitem senectutem! O turpem exacta, dementique ætate, caniciem! Ego P. C. ad parricidium induxi: ego reimp. fefelli, ego ipse senatum sibi manus afferre coëgi, cum te, *Junonium puerum*, & matris tuæ partum aureum esse dixi. At te fata patriæ Paridem futurum prædicabant, qui vastares urbem incendio, Italiam bello, qui castra in templis deorum immortalium, Senatum in castris habiturus esses. O miseram, & in brevi tam celerem, & tam variam reipub. commutationem! Quisnam tali futurus ingenio est, qui possit hæc ita mandare litteris, ut facta, non

ficta videantur esse? Quis erit tanta animi facilitate, qui, quæ verissimè memoria propagata fuerint, non fabulæ similia sit existimaturus? Cogita enim Antonium hostem judicatum, ab eo circumfessum consulem designatum, eundemque reip. parentem: te profectum ad cons. liberandum, & hostem opprimendum, hostemque à te fugatum, & cons. obsidione liberatum: deinde paulo post fugatum illum hostem arcessitum, tamquam coheredem mortuæ rep. ad bona P. R. rapienda: consulem def. rursus inclusum eo, ubi se non mœnibus, sed *fluminibus* & montibus tueretur. Hæc quis conabitur peccasse: sit ERRANTI medicina confessio. Verum enim dicam: utinam te potiùs, Antonium, dominum non expulsemus, quàm hunc reciperemus: non quòd ulla sit optanda servitus, sed quia *dignitate* domini minus turpis est fortuna servi. in duobus autem malis cum fugiendum majus sit, levius est eligendum. Ille tamen ea exorabat, quæ volebat auferre: tu extorques. Ille cons. provinciam petebat: tu privatus concupivisti. Ille ad malorum salutem judicia constituebat, & leges ferebat: tu ad perniciem optimorum. Ille à sanguine & incendio servorum Capitolium tuebatur: tu cruore & flamma cuncta delere vis. Si, qui dabat, provincias Cassio, & Brutis, & illis custodibus nominis nostri, regnabat, quid faciet, qui vitam adimit? si qui urbe ejiciebat, tyrannus erat: quem hunc vocemus, qui ne locum quidem reliquit exilio? Itaque si quid ille majorum nostrorum sepulcræ reliquæ sapiunt, si non una cum corpore sensus omnis, uno atque eodem consumtus est igni; quid illis interrogantibus, quid agat nunc populus Romanus, respondebit aliquis nostrum, qui proximus in illam æternam domum decesserit? aut quem accipient de suis posteris nuntium illi veteres Africani, Maximi, Pauli, Scipiones? quid de sua patria audient, quam spoliis, triumphisque decorarunt? an esse quendam annos xvii. natum, cujus avus fuerit argentarius, ad stipulator pater; uterque verò precarium quæstum fecerit, sed alter usque ad senectutem, ut non negaret: alter à pueritia, ut non posset non confiteri: eum agere, rapere reimpub. cui nulla virtus, nullæ bello subactæ, & ad imperium adjunctæ provinciæ, nulla dignitas majorum conciliafset eam potentiam, sed *forma* per dedecus, pecuniam & nomen nobile consceleratum impudicitia dedisset: veteres vulneribus & ætate confectos Julianos gladiatores, egenteis reliquias Cæsaris ludæ, ad rudem compulisset? quibus ille sæptus omnia misceret, nulli parceret, sibi viveret. Qui tamquam in dotali matrimonio reimp. testamento legatam sibi obtineret. Audient duo Decii servire eos civibus, qui ut hostibus imperarent, victoriæ se devoverunt. Audiet C. Marius impudico domino parere nos, qui ne militem quidem habere voluit nisi pudicum. Audiet Brutus eum populum, quem ipse primò, post progenies ejus à regibus liberavit, pro turpi stupro datum in servitutem. Quæ quidem si nullo alio, me tamen internuntio ad illos celeriter deferentur. nam si vivus ista subterfugere non potero, unà cum istis vitam simul fugere decrevi.

TITI POMPONII
ATTICI VITA,
AUCTORE
CORNELIO NEPOTE.

POMPONIUS Atticus, ab origine ultima, stirpis Romanae genere natus, perpetuò à majoribus acceptam Equestrem obtinuit dignitatem. patre usus est diligente, indulgente, & ut tum erant tempora, diti, in primisque studio literarum. hic prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudit: erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris, & vocis; ut non solum celeriter acciperet, quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret: quæ ex re pueritiâ nobilis inter æquales ferebatur, clariusque exsplendebat, quam generosi discipuli animo æquo ferre possent. itaque incitabat omnibus suo studio. quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero: quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior. pater mature decessit. ipse adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui Tribunus pleb. interfectus est, non expers fuit illius periculi. namque Anicia, Pomponii consobrina nupserat M. Servio fratri Sulpicii. itaque interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam; neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, cum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit: neque eò seciùs adolescentem Mazium, hostem judicatum, juvit opibus suis: cujus fugam pecunia sublevavit. ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. nam præter gratiam, quæ jam in adolescentulo magna erat, sæpe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. cum enim versuram facere publicè necesse esset, neque ejus conditionem æquam haberet, semper se interposuit, atque ita ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longiùs, quam dictum esset, debere passus sit. quod utrumque erat iis salutare. nam neque indulgendo inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. auxit hoc officium alia quoque liberalitate. nam universos

frumento donavit; ita ut singulis vi. modii tritici darentur; qui modus mensuræ medimnus Athenis appellatur. hic autem sic se gerebat, ut communis infamis, par principibus, videretur. quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publicè haberent, civemque facere studerent. quo beneficio ille uti noluit. quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adscita. Quamdiu affuit, nequa sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. itaque aliquot ipsi, & Piliæ locis sanctissimis posuerunt. hunc enim in omni procuratore Reip. auctorem, auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem & patriam haberet, & domum. hoc specimen prudentiæ, quod, cum in eam se civitatem contulisset, quæ antiquitate, humanitate, doctrinaque præstaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus. Huc ex Asia Sulla decedens cum venisset; quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis & humanitate & doctrina. sic enim Græcè loquebatur, ut Athenis natus videretur. tanta autem erat suavitas sermonis Latini, ut appareret in eo nativum quendam leporem esse, non adscitum. idem poemata pronuntiabat & Græcè, & Latinè sic, ut supra nihil posset addi. quibus rebus factum est, ut Sulla nunquam à se dimitteret, cuperetque secum deducere. qui cum persuadere tentaret; Noli, oro te, inquit Pomponius, adversum eos me velle deducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui. at Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri. Hic complures annos moratus, cum & rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, & omnia reliqua tempora aut litteris, aut Atheniensium Reip. tribueret, nihilo minus amicis urbana officia præstitit. nam & ad comitia eorum ventitavit; & si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni in omnibus ejus periculis singularem fidem præbuit; cui ex patria fugienti h-s eos & quinqueviginti millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotra, & L. Torquato Coss. quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolerent

1. Pomponius Atticus.] In antiquissimo libro Gifanii legitur prænomen T. Pomponius Atticus.

2. Stirpis Romanae genere natus.] Ita subtilitavit Bosius pro vulgato, Stirpis Romanae generatus, quam vocem, generatus, glossema suspicatur Manutius.

3. Impertiri.] Vulg. impartiri.

4. Quæ ex re pueritiâ nobilis.] Fulvius legebat ex ms. quæ ex re nobilis: quid si legatur; quæ ex re puer etiam nobilis. Liber Gifanii, in pueritiâ, probante Manutio.

5. Animo æquo ferre.] Vulg. animo æquo ferre.

6. C. Marius filius.] Sic Gifanii liber & ita placuit Ursino.

7. Sic sibi devinxit.] Abest vocabulum, sibi, à Gifanii libro.

8. Nupserat M. Servio fratri Sulpicii.] Mss. omnes & editiones antiquæ habent, Nupserat M. Servio, & ita legendum ex denario afferit Ursinus: vulg. nupserat Servio fratri.

9. Interfecto Sulpicio.] Vulg. interfecto P. Sulpicio.

10. Versuram facere.] Vulgati mendosè habent, usuram facere.

11. Debere passus sit.] Vulg. eos delere passus sit.

12. Ut singulis sex modii.] Hunc locum ita restituerunt Manutius

& Ursino, eum antea VII. ut est in libro Gifanii, pro, VI. & , modis, legeretur.

13. Communis infamis.] Comis, mavult Anton. Augustinus. Gruterus adhæret alteri.

14. Et Piliæ.] Antiquus liber habet, Piliæ, & ita legit Manutius: Ursino placeret, filia. Lipsius ait Susio visum & Fidei, carpitque qui aliter legunt, tanquam peccantes in sanctissimos Attici mores, à cujus moderatissimo ingenio hæc abfuerit ambitio. videatur libro 1. Electorum cap. 14.

15. Omnes, ei unus.] Gifanii liber, unus ei fuerit carissimus: vulgò, omnes: & unus.

16. Tanta autem erat suavitas sermonis.] Gifanii liber, suavitas erat.

17. Nihil posset addi.] Ita Gifanii liber; addi, deest in vulg.

18. Nunquam à se dimitteret.] Manutius addi malit, eum, quàm subaudiri. Gifanii liber, nusquam.

19. In omnibus ejus.] Sic habet Gifanii ms. in vulg. deest.

20. Quem diem sic universa.] Quem discedentem, postulare sententiam Manutio videtur. Anton. Augult. delet, diem. placeret magis Ursino si legeretur, abentem sic.

rem indicaret. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficilissima natura : cujus sic asperitate veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benivolentiam. quo facto, tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens testamento adoptavit eum, heredemque fecit ex dodrante. ex qua hereditate accepit circiter centies h-s. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni : easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo à condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiaris, quàm cum Quinto : ut judicari possit plus in amicitia valere similitudinem morum, quàm affinitatem. utebatur autem intimè Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset, uter eum diligeret, Cicero, an Hortensius : & id, quod erat difficillimum, efficebat, ut inter quos tantæ laudis esset æmulatio ; nulla intercederet obretractio, essetque talium virorum copula. In Rep. ita est versatus, ut semper ¹ optimarum partium & esset & existimaretur ; neque tamen se civilibus fluctibus committeret ; quòd non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quàm qui maritimis jactarentur. honores non petiit, cum ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem, quod neque peti more majorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam ² effusis ambitus largitionibus, ³ neque geri sine periculo, corruptis civitatis moribus. ad hastam publicam numquam accessit. nullius rei neque præs, neque manceps factus est. ⁴ neminem suo nomine, neque subscribens accusavit. in jus de sua re numquam iit. iudicium nullum habuit. multorum Consulium, Prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris desperet fructum, qui ne cum Q. quidem Cicerone voluit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset. non enim decere se arbitrabatur, cum Præturam gerere noluisse, affectam esse Prætoris. qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones quoque vitaret criminum. quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, cum eam officio, non timori, neque spei tribui viderent. Incidit Cæsarianum civile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta. usus est ætatis vacatione, ⁵ neque quoquam se movit ex urbe. quæ amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit, ⁶ ipsum Pompejum non junctus non offendit. nullum ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant : quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, ut victor, cum privatis pecuniis per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam fororis ⁷ filium Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. sic vetere instituto vitæ effugit nova pericula. Secutum est illud occiso Cæsare, cum repub. penes Brutos videretur esse, & Cassium, ac tota civitas ⁸ se ad eum convertisse videretur. sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiaris,

quàm hoc sene : neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est à quibusdam, ut privatum ærarium Cæsaris interfectores ab Equitibus Romanis constitueretur. id facile effici posse arbitrati sunt, si & principes & illius ordinis pecunias contulissent. itaque appellatus est à C. Flavo, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. at ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque à talibus se consiliis removisset ; respondit, si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum ex paterentur ; sed neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. sic ille consensionis globus hujus unius diffensione disjectus est. Neque multo post superior esse cœpit Antonius, ⁹ ita, ut Brutus & Cassius provinciarum, quæ iis dicis causa datæ erant à Consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto, Italiaque cedenti h-s centum millia muneris misit : eidem in Epiro absens ccc jussit dari : neque eo magis potenti adulus est Antonio, neque desperatos reliquit. Secutum est bellum gestum apud Mutinam, in quo si tantum eum prudentem dicam ; minus, quàm debeam, prædicem ? cum ille potius divinus fuerit ; si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus ¹⁰ augetur, neque minuitur. Hostis Antonius judicatus, Italia cesserat. spes restituendi nulla erat. ¹¹ non solum inimici, qui tamen erant potentissimi, & plurimi, ¹² sed etiam qui adversariis ejus se dabant, & in eo lædendo aliquam consecuturos sperabant ¹³ commoditatem, familiares insequerentur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam extinguere parabant. Atticus, cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modò nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed è contrario familiares ejus, ex urbe profugientes, quantum poterit, texit, quibus rebus indigerunt, adjuvit : P. verò Volumnio ea tribuit, ut plura à parente proficisci non potuerint. ipsi autem Fulviæ, cum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur : tanta diligentia officium suum præstitit, ut nullum illa ¹⁴ præstiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. quin etiam, cum illa fundum secunda fortuna emisisset in diem : neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit : pecuniamque sine fœnore, sineque ulla stipulatione credidit. maximum existimans quantum, memorem gratumque cognosci, ¹⁵ simulque aperire, se non fortunæ, sed hominibus solcre esse amicum : quæ cum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum, ¹⁶ sed sensus ejus à nonnullis optimatibus reprehendebatur, quòd parum odisse malos cives videretur. illè autem sui iudicii, potius, quid se facere par esset, intuebatur, quàm quid alii laudaturi forent, ¹⁷ conversa fortuna est. Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis & Bruti. itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem : latebatque apud P. Volumnium,

1. Optimarum partium.] Optimatum legit Ursinus.
2. Effusis ambitus.] Gifanii liber, effusi.
3. Neque geri sine.] Regi, legebat Fulvius : Gifanii liber, neque resp. vulg. neque resp.
4. Neminem suo nomine.] Gifanii liber, neminem neque suo nomine.
5. Neque quoquam se movit.] Gifanii liber, neque se quoquam movit.
6. Ipsum Pompejum non junctus non offendit.] Vulg. conjunctum non offendit ; sed Ursinus videre jubet num melius sit, conjunctum pro, conjunctum.
7. Filium Q. Ciceronem.] Liber Gifanii, filium, & Q. Ciceronem. Ursino legendum videtur, filium ei Q. Ciceronem.
8. Se ad eum.] Gifanii liber, ad eos.
9. Illius ordinis.] Gifanii liber, ejus ordinis.
10. Ita, ut B. & C. provinciarum, quæ iis dicis causa.] Sic omnino magis placet Manutio, non verò, necis causa, ut in vulgatis. An-

tonius August. legit, ita ut B. & Cass. in provincias quæ iis dicis causa.

11. Augetur.] Gifanii liber, agitur, ut & in vulg.
12. Non solum inimici, qui tamen.] Vulg. non solum ejus inimici, qui tum.
13. Sed etiam qui adversariis.] Vulg. sed etiam amici adversariis.
14. Commoditatem, familiares insequerentur.] Gifanii liber, insequerentur, quod probat Ursinus. Ceterum idem inf. pro, commoditatem, refert, commendationem : vulg. commoditatem, Antonii familiares.
15. Præstiterit vadimonium.] Multo melius si per veteres libros liceat, stiterit vadimonium, Manutio videtur.
16. Simulque aperire.] Legendum, apparere, dicit Ursinus, & ita notatum in libro Camilli Sighicelli.
17. Sed sensus ejus à nonnullis.] Vulgò, sed sensum is à nonnullis.
18. Conversa fortuna est.] Gifanii liber, conversa subito.

lumnium, cui, ut ostendimus pauld ante, opem tulerat. tanta varietas his temporibus fuit fortunæ, ut modd hi, modd illi in summo essent aut fastigio, aut periculo. habebat secum ¹ Gellium Canium, æqualem, simillimumque sui. hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognorat, adeo conjunctè vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solùm ei, sed etiam omnibus ² suis amicis esset inimicus, eosque vellet proseribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii: & ei, cùm requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: ³ se eum, & Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse, ac, ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. sic Atticus in summo timore non solùm sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, ⁴ præsidio fuit. neque enim suæ solùm à quoquam auxilium petiit salutis, ⁵ sed conjunctim, ut appareret nullam se junctam sibi ab eo velle fortunam. quod si gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme, marique scopuloso servat; cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit? quibus ex malis ut ⁶ se emerferat, nihil aliud egit, quàm ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. cùm proscriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. nemini non ibi perpetuò manendi potestas facta est: ⁷ qui etiam, post prælium Philippense, interitumque C. Cassii, & M. Bruci, L. Julium Mocillam Prætorium, & filium ejus, Aulumque Torquatium, ceterosque pari fortuna percussos ⁸ institerit tueri, atque ex Epiro iis omnia Samoethraciam supportari jufferit. ⁹ difficile enim est omnia persequi, & non necessaria. illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam, neque callidam fuisse. id ex ipsis rebus, ac temporibus ¹⁰ judicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam Bruci matrem non minus post mortem ejus, quàm florentem, coluerit. sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quod neque hædebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, non malebat oblivisci, quàm ulcisci. Idem immortalis memoria percepta retinebat beneficia. quæ autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: ¹¹ SUI CUIQUE MORES FINGUNT FORTUNAM. neque tamen ¹² prius ille fortunam, quàm se ipse, finxit, qui cavit, ¹³ ne qua in re plecteretur. His igitur rebus effectit, ut M. Vipsianus Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, cùm propter suam gratiam, & Cæsaris potentiam nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deligeret affinitatem, præoptaretque equitis R. filium ¹⁴ generosarum nuptiis; atque harum nuptiarum conciliator fuit ¹⁵ non enim est celandum) M. Antonius, Triumvir Reip. ¹⁶ C. ejus gratia cùm augere possessiones posset suas, tantum affuit à cupiditate pecuniæ, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis: quod quidem sub ipsa proscri-

ptione perillustre fuit. nam cum L. Saufeli, equitis R. æqualis sui, ¹⁷ qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiæ, habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, Triumvir bona vendidissent, consuetudine ea, quatum res gerebantur; Attici labore, atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufejus fieret certior, se patrimonium amisisse, & recuperasse. idem ¹⁸ L. Julium Calidum, quem post Lucretii, Catullique mortem multo elegantissimum poetam, nostram tulisse ætatem, verè videor posse contendere, neque minùs virum bonum, optimisque artibus eruditum, ¹⁹ post proserptionem Equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedivit. quod in præfenti utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit difficile fuit judicare; quod in eorum periculis non secus absentes, quàm præfentes amicos Attico esse curæ, cognitum est. ²⁰ Neque verò minùs ille vir, bonus paterfamilias habitus est, quàm civis. nam cum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator. neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. nam domum habuit in colle Quirinali ²¹ Cæcilianam, ab avunculo hereditate relictam, cujus amœnitatis non ædificio, sed silva constabat. ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis, quàm sumtus, habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judicandum est, optima; si forma, vix mediocri. namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii; ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchrè facere posset. pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni. neque tamen horum quemquam, nisi domum natum, domique factum, habuit: quod est signum non solùm continentiæ, sed etiam diligentia. nam & non intemperanter concupiscere, quod à pluribus videas, continentis debet duci; & potiùs diligentia, quàm pretio, parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumtuosus, ²² omni diligentia mundiciam non affluentem affectabat. supellex non modica, non multa; ut in neutram partem conspicisset. Nec præteribo (quamquam non nullis leve visum iri putem) cùm in primis lautus esset eques R. & non parum liberaliter in domum suam omnium ordinum homines invitaret; scimus, non amplius, quam terna milla æris peræque in singulos menses ex ephemeride eum expensum sumtui ferre solitum: atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. sæpe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus. nemo in convivio ejus aliud *ἀνεργαμὸς* audivit, quàm anagnosten: quod nos quidem jucundissimum arbitramur: neque umquam sine aliqua lectione apud eum cenatum est; ut non minus animo, quàm ventre, convivæ delectarentur. namque eos vocabat, quorum mores à suis non abhorrerent. Cùm tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine: tantaque usus est moderatione, ut neque in h-s vicies, quod à patre acceperat, parum se splendide gesserit, neque in h-s centies affluentius vix-

vix-

1. Gellium Canium.] Liber Gifanii, Gellium Canum: vulg. Gellium.
 2. Suis amicis.] Gifanii liber, ejus amicis.
 3. Se eum, & Gellium Canium.] Gifanii liber, se eum, & illius Canum.
 4. Præsidio fuit.] Gifanii liber, præsidium fuit; quod versus dirimit, scriptum est, vel præsidio.
 5. Sed conjunctim.] Gifanii liber, conjuncti.
 6. Se emerferat.] Liber Gifanii, emerferit.
 7. Qui etiam, post.] Vulg. quin etiam post.
 8. Institerit tueri.] Gifanii liber, instituerit ut in vulgatis.
 9. Difficile enim.] Absert, enim, à veteri Gifanii libro.
 10. Judicari potest.] Vulg. indicari.
 11. Sui cuique mores fingunt fortunam.] Gifanii liber, Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus.

12. Prius ille fortunam.] Gifanii liber, ille prius fortuna.
 13. Ne qua in re plecteretur.] Vulg. ne qua in re jure plecteretur.
 14. Generosarum nuptiis.] Vulg. generosam nuptiis.
 15. Non enim est.] Gifanii liber, non est enim.
 16. C. cujus gratia.] Nota illa, C. abest à vulgatis.
 17. Qui cum eo complures annos st. d. Ph. habitavit.] Ita hunc locum corrigendum censuit Ursinus, quem legeretur, qui cum plures annos studio ductus Philosophia habitabat.
 18. L. Julium Calidum.] Gifanii liber ut & vulgati, Calidium.
 19. Post proscript.] Gifanii liber, quem post proser.
 20. Neque verò minus.] Minus, abest à Gifanii libro.
 21. Cæcilianam.] Gifanii liber Pamphilianam; vulgò Pamphilianam.
 22. Omni diligentia.] Gifanii liber, omnique diligentia.

vixerit quàm instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna, ¹ nullos habuerit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam sumtuosam villam; neque in Italia, præter ² Ardeatinum, & Nomentanum, rusticum prædium: omnique ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis, & urbanis possessionibus. ex quo cognosci potest, ³ eum usum pecuniæ non magnitudine, sed ratione metiri solitum. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quòd non liberalis, sed levis arbitrabatur, polliceri quod præstare non posset. Idem in nitendo quod semel ⁴ admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. nusquam suscepti negotii eum pertæsum est. suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. quo fiebat, ut ⁵ omnia Ciceronum, ⁶ Catonis, Marii, Q. Hortensii, A. Torquati, multorum præterea Equitum Romanorum negotia procuraret: ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio fugisse Reip. procuracionem. Humanitatis verò nullum asserre majus testimonium possum, quàm quòd adolescens idem sèni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis Q. Hortensio, & M. Cicerone sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus: quamquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo. facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ⁷ æmulationibus Reip. perscripta sunt, ut nihil in his non appareat; & facile existimari possit, prudentiam quòdam modo esse divinationem. non enim Cicero ea solùm, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit, ut vates. De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum ⁸ verè gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, cum esset septem, & sexaginta, se numquam cum matre in gratiam rediisse, numquam cum sorore fuisse in similitate, quam prope ⁹ ætate æqualem habebat. quod est signum, aut nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentiam, ut, quos amare deberet, irasci eis, nefas duceret. neque id fecit natura solùm (quamquam omnes ei paremus) sed etiam doctrina. nam & principum philosophorum ita percepta habuerat præcepta, ut his ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur. Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit. nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustis est ¹⁰ populo R. quæ non in eo suo tempore sit notata: & quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possumus cognoscere. ¹¹ fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut, M. Bruti rogatu, Juniam familiam à stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans, qui à quoque ortus, quos ho-

nores, quibusque temporibus cepisset. pari modo, Marcelli Claudii, de Marcellorum; Scipionis Cornelii, & Fabii Maximii; ¹² de Fabiorum, & ¹³ Æmiliorum: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poëticam, credimus, ne ejus expertus esset suavitatis. namque versibus, qui honore, rerum gestarum amplitudine ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit; ita, ut sub singulorum imaginibus facta, magistratusque eorum non amplius quaternis, quinque versibus descripserit: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber Græcè confectus de consulatu Ciceronis. Hætenus, Attico vivo, edita à nobis sunt. nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: & ¹⁴ quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. namque hic contentus ordine Equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris, ¹⁵ divi Julii filii, cum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus, nulla alia re, quàm elegantia vitæ, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, ¹⁶ fortuna humilior. tanta enim prosperitas ¹⁷ Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribueret fortuna, quod cuiquam ante detulerit, & conciliavit, ¹⁸ quod civis Romanus quivit consequi. Nata autem est Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam ¹⁹ collocavit. hanc Cæsar vix anniculam Ti. Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit. quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiore. quamvis ante hæc sponsalia non solum cum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret: in primis, quid legeret, quibusque in locis, & quàm diu esset moraturus: sed &, cum esset in urbe, & propter ²⁰ suas infinitas occupationes minus sape, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet, quo aliquid de antiquitate ab eo quereretur; modo aliquam quæstionem poëticam ei proponeret; interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas: ex quo accidit, cum ædes Jovis Feretrii in Capitolio, ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Cæsar eam reficiendam curaret. Neque verò à M. Antonio minus absens litteris colebatur, adeo ut accuratè ille ex ultimis terris, quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiore faceret Atticum. hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit sapientiæ, eorum retinere usum, benivolentiamque, inter quos maximarum rerum non solùm æmulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantum fuit intercedere necesse inter Cæsarem, atque Antonium; cum se uterque principem non solùm urbis Romæ, sed orbis terrarum esse cuperet. Tali modo cum septem, & septuaginta annos complexerit, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratia, fortunaque, crevisset (multas enim hereditates nulla alia re, quàm bonitate, consecutus) tantaque prosperitate usus esset valitudinis, ut annis xxx medicina non indiguisset; nactus est morbum, quem initio & ipse, & medici contemserunt: nam putarunt esse *τενελόμα*: cui remedia celeria, faciliaque proponebantur. in hoc cum tres menses sine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset, subito tanta vis morbi in unum intestinum

1. Nullos habuerit.] Gifanii liber, habuit.
 2. Ardeatinum.] Liber Gifanii; Arretinum, unde ipse Gifanius legendum putat, Arretinum.
 3. Eum usum.] Gifanii liber, usum eum.
 4. Admisisset.] Gifanii liber, annuisset.
 5. Omnia Ciceronum.] Vulg. Ciceronis.
 6. Catonis, Marii, Q. Hortensii.] Ant. Augustinus Marci Catonis, Q. Hortensii, emendat: quod Ursino Manutioque probatur.
 7. Æmulationibus.] Liber Gifanii, mutationibus.
 8. Verè gloriantem.] Vulg. verè gloriantem.
 9. Ætate æqualem.] Abest, ætate, à Gifanii libro.
 10. Populo Rom.] Gifanii liber ut & vulgati, populi Romani.

11. Fecit hoc quidem.] Vulgò fecit hoc quidem.
 12. De Fabiorum.] De, in vulgatis, deest.
 13. Æmiliorum.] Corneliorum, malit Manutius eò quod Æmilii ad Scipionem nihil pertineant.
 14. Quantum poterimus.] Vulg. quantum potuerimus.
 15. Divi Julii filii.] Gifanii liber, Divi filii.
 16. Fortuna humilior.] Vulg. humiliores.
 17. Cæsarem est consecuta.] Gifanii liber, Cæsarem cum est consecuta.
 18. Quod civis Romanus.] Gifanii liber, quod nemo adhuc civis.
 19. Collocavit.] Gifanii liber, collocavit.
 20. Suas infinitas.] Gifanii liber, infinitas suas.

num prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. atque ¹ antea quidem morbi diurnitatem moleste ferebat, prius quam hoc ei accideret: postquam verò in dies dolores accrescere, ² febresque accessisse sensit; Agrippam generum ad se ³ accersiri iussit, & cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peduceum. hos ut venisse vidit, in cubitum nixus. Quantam, inquit, curam diligentiamque in valitudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos testes habeam, ⁴ nihil opus est pluribus verbis commemorare: quibus quoniam ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret: reliquum est, ut egomet mihi consulam. id vos ignorare nolui. nam mihi stat, alere morbum desinere. namque his diebus quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. quare à vobis peto, primum ut consilium probetis meum; deinde ne frustra

dehortando conemini. Hac ratione habita, tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare; cum quidem Agrippa eum flens, atque osculans oraret atque obsecraret, ne id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret; & quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi, suisque reservaret; preces ejus taciturna sua obstinatione ⁶ depressit. sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse cepit: tamen propositum nihilo secius peregit. itaque die quinto postquam id consilium inierat, pridie Kal. April. Cn. Domitio, C. Sosio cons. decessit. elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem; in monumento Q. Cæcili, avunculi sui.

1. Antea quidem morbi diurnitatem moleste ferebat.] Hæc omnia verba desunt in vulgatis.

2. Febresque.] Vulg. febremque.

3. Accersiri.] Liber Gifanii, accersit.

4. Nihil opus est.] Liber Gifanii, nihil necesse est.

5. Ne, ad id, quod.] Vulgò, ne id quod.

6. Depressit.] Vulg. compressit.

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM
TOMUS QUARTUS.

QUO CONTINENTUR
PHILOSOPHICI LIBRI OMNES,
UT INDICABIT SEQUENS PAGINA.

C O N T E N T A
Q U A R T I T O M I.

<i>Academicarum quaestionum ad Varronem Liber I.</i>		Pag. 971
<i>Academicarum quaestionum Liber IV. qui inscribitur LUCULLUS.</i>		976
<i>De finibus bonorum & malorum Libri V. quorum</i>	{	I. 997
	{	II. 1005
	{	III. 1020
	{	IV. 1029
	{	V. 1039
<i>Tusculanarum quaestionum Libri V. quorum</i>	{	I. 1051
	{	II. 1066
	{	III. 1075
	{	IV. 1086
	{	V. 1097
<i>De natura Deorum Libri III. quorum.</i>	{	I. 1111
	{	II. 1123
	{	III. 1139
<i>De Divinatione Libri II. quorum</i>	{	I. 1150
	{	II. 1165
<i>De fato Liber I.</i>		1180
<i>De legibus libri III. quorum</i>	{	I. 1185
	{	II. 1193
	{	III. 1204
<i>De Officiis libri III. quorum</i>	{	I. 1210
	{	II. 1231
	{	III. 1241
<i>Cato major, seu de senectute, liber singularis.</i>		1254
<i>Laelius, seu de amicitia, liber singularis.</i>		1265
<i>Paradoxa Stoicorum sex.</i>		1277
<i>De petitione Consulatus.</i>		1283
<i>Consolatio M. T. Ciceronis, ut quibusdam placet, numquam antehac operibus ejus inserta.</i>		1288
<i>Fragmenta Orationum, Epistolarum, & librorum Philosophicorum, quæ exstant, à DIONYSIO LAMBINO aucta & emendata.</i>		1305
<i>Somnium Scipionis.</i>		1317

M. TULLII CICERONIS
ACADEMICARUM QUÆSTIONUM
LIBER PRIMUS.
CICERO VARRONI S. D.

ETSI munus flagitare, quamvis quis offenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moveor, ut *admoneam* te, non ut *flagitem*; nisi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos. nosti enim profectò os adolescentioris Academicæ. Ex ea igitur media excitatos mihi: qui, metuo, ne te fortè flagitent. ego autem mandavi, ut roga- rent. Expectabam omninò jamdiu, meque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possèm te remunerari quàm simillimo munere. Sed cum tu *tardius* faceres, id est, ut ego interpretor, *diligentius*, teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amorisque nostri, quo possèm litterarum genere declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cùm esset

una Pomponius. ¹ tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, ut, cùm legeris, mirere id nos locuros esse inter nos, quod numquam locuti sumus. sed nosti *morem dialogorum*. posthæc autem mi Varro, quàm plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos: ferò fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat: hæc ipsi *prestare* debemus. atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possèmus, quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem **QUID EST, SINE HIS CUR VIVERE VELIMUS?** mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emtionem feliciter evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

1. Tibi dedi parteis Antiochianas, Gulielmius Antiochias malebat.

M. TULLII CICERONIS
ACADEMICARUM QUÆSTIONUM
LIBER PRIMUS.

AD

M. TERENTIUM VARRONEM.

IN Cumano nuper cùm mecum Atticus no- ster esset, nuntiatum est nobis à M. Var- rone, venisse eum Roma pridie vesperi, & nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse. quod cùm audissemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiscum & studiis eisdem, & vetustate amicitiae conjunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paullumque cùm ejus villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ¹ ut *mos amicorum* est, fatis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. Hic pauca

primò, atque ea percunctantibus nobis, & *si quid fortè Romæ novi*: Atticus, Omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: & quære potiùs, ecquid ipse novi. silent enim diutius Musæ Varronis, quam solebant: nec tamen istum *cessare*, sed **CELARE** quæ scribat, existimo. Minimè verò, inquit ille. **INTEMPERANTIS** enim esse arbitror, scribere quod occultari, velit. sed habeo opus magnum in manibus, ² quòd jam pridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sanè, & limantur à me politiùs. Et ego, ista quidem, inquam, Varro, jam diu expectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim è Libone nostro, cujus nosti studium

(nihil

1. *Ut mos amicorum est.*] Miror cur isthæc habeat pro adulterinis Lambinus.

2. *Quod jam pridem ad hunc,* &c.] Pall. accedunt Lambiniani, servantque quæ jam.

(nihil enim ejusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus, res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis litteris illustrare: quæro, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc prætermittas, præsertim cum & ipse in eo excellas, & id studium, totaque ea res longè ceteris & studiis, & artibus antecedit. Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam, & multum agitaram requiris. Itaque non hæsitans, respondebo. sed ea dicam: quæ mihi sunt in promptu; quod ista ipse de re mittim, ut dixi, & diu cogitavi. Nam cum philosophiam viderem diligentissimè Græcis litteris explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent Græcis doctis eruditi, Græca potius, quam nostra lecturos: sin à Græcorum artibus, & disciplinis abhorerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt: itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Vides autem eadem ipse didicisti enim non posse nos Amasani, aut Rararii similem esse, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positus vulgari sermone disputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem præceptis dialecticorum, & oratorum etiam (quoniam utramque vim, virtutem esse nostri putant) sic parentes, ut legibus, verbis, quamquam novis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) à Græcis petere mallent, indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Jam verò physica, si Epicurum, id est, si Democritum probarem, possem scribere ita planè, ut Amasianus. quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpulorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quæ contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. adhibenda enim geometria est: quoniam quibusnam quisquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere hæc ipsa de vita, & moribus, de expectendis, fugiendisque rebus? illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim, non ignoras, quæ sit & quanta subtilitas. Sive enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seungi. quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine voluptatibus sensum moventibus nec suscipiari. si verò Academiam veterem persequamur, quam nos, ut scis, probamus: quàm erit illa acate explicanda nobis? quàm argutè, quàm obicure etiam contra Stoicos disserendum? totum igitur illud PHILOSOPHIÆ STUDIUM mihi quidem ipse fumo & ad vitæ & constantiam quantam possum, & ad delectationem animæ: nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus

aut melius à diis datum munus homini, sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, id est, ad Græcos ire jubeo, ut ea à fontibus potius hauriant, quam rivulos confectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent; ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. à Græcis enim peti non poterant, ac post L. Ælii nostri occasum ne à Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus nostris, quæ, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dicta dialecticè: quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati, in laudationibus, in iis ipsis antiquitatum procemiis, philosophiæ scribere voluimus, si modò consecuti sumus. Tum ego, Sunt, inquam, ista Varro. nam nos in nostra urbe peregrinantes, errantesque, tanquam hospites, tui libri 7 quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacerdotum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poetis nostris, omninoque Latinis & litteris luminis attulisti, & verbis: atque ipse varium, & elegans omni ferè numero, pœnia fecisti: philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad edocendum parum. Causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Græca legere malent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt, sed da mihi nunc, satisne probas? immodè & hæc, qui illa non poterunt, & qui Græca poterunt, non contemnent sua. quid enim causæ est, cur poetas Latinos Græcis litteris eruditi legant, philosophos non legant? an quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poetarum? quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Æschylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui è nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitari. ego autem (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reipub. non solùm cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, & confictum tenebat, hæc inclusa habebam; & ne obsolescerent, renovabam, cum licebat, legendo. nunc verò & fortunæ gravissimo petuissus vulnere, & administratione reipub. liberatus, doloris medicinam à philosophia peto, & otii oblectationem hanc, honestissimam judico, aut enim huic ætati hoc maximè aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros cives erudiendos nihil utilius: aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possumus. Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis litteris persequitur, nihil ut iisdem de rebus

1. Itaque non hæsitans.] Vulg. ti, itaque non multum hæsitans; præter mss. & Lamb. & Pall. & alioquin odiose repetatur id verbum, vel ea propter quod statim præcesserit.

2. Si essent Græcis, &c.] Videntur ab interprete adjecta, si essent, certe superflua sunt.

3. Etiam (quoniam utramque vim virtutem.)] Voculam etiam adhiberi fide Pall. codd. eorumque quos excussit Lambinus; qui licet taceat, invenit puto in iisdem suis, quod ego in nostris, illud nempe virtutem. nam & sic Aldi vetus, sic Victorii editio: neotericæ, vim unam, &c. pessimè. consulantur modo Turnebi ad hunc locum commentarii.

4. Quæ contineantur.] Forsan non malè Pal. quart. quæ civi contineantur. sed tunc innox legendum etiam, non enim, ut publicavit Aldus Nepos.

5. Vita & constantiam, quantam possum.] Sic producti à Victorio, neque aliter Lambini codd. scripti, aut Palatini. veteriores habebant, retinuitque Aldus Nepos, vite & consuetudinem, & constantiam, &c. inepte. Gulielmus præterea quantam mutatum volebat in quantum, quemadmodum edidit Turnebus.

6. Quam rivulos confectentur.] Pal. quart. rivulos quam sciantur.

7. Quasi domum deduxerunt.] Perplacet quod reperi in Pal. quarto, adduxerunt. Turnebus ediderat, reduxerunt; perplacet quod & secutus Aldus Nepos.

8. Plurimumque poetis nostris.] Pal. plurimum quidem à poetis. ut videatur sic legendum, aut ex poetis, ut edidit Turnebus, nisi quod verius putarum; plurimumque idem ex poetis. ita tamen ut non dantem illud à poetis.

9. Ad edocendum parum.] Sic edd. Victorii, sic Turnebi; neque aliter Pall. vulgari, ad docendum.

10. Sed da mihi nunc, &c.] Aldus Nepos prodidit, sed da te mihi nunc. verum sic nulla editio, neque visum in Pall.

11. Multi alii, qui non verba.] Sic Victorius, sic Turnebus, sic Pall. alius edd. non adest illud multi alii.

12. Nihil ut iisdem de rebus Græcia desideret.] Hæc est vetus lectio. neoterici enim obruserunt à Græcis desideres, sed contra fidem membranaceorum: Turnebus legendum censebat, à Græcia desideres. Aldus Nepos vulgavit, Græca desideres: quod ultimum placebat & Gulielmio. mihi non displiceret Græca desideret, quod alicubi ad oram adscriptum.

rebus à Græcis desideres: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audivit aliquandiu: cujus tu fratrem Antiochum. quamobrem da, quæso, te huic etiam generi litterarum. Tum ille, istuc quidem considerabo, nec verò sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam à te veterem jam, inquit: tractari autem novam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem è nova, quàm nobis in novam è veterem? certe enim *recentissima queque sunt correctæ, & emendata maximè. quamquam Antiochi magister Philo, magnus vir, ut tu existimas ipse, negaret in libris, (quod coràm etiam ex ipso audiebamus) duas Academias esse; erroremque eorum, qui ita putant, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonis Antiochi scripserit. Immo verò & istam, & totam veterem Academiam, à qua absumtam diu, renovari à te, nisi molestum est, velim: & simul, assidamus, inquam, si videtur. Sanè istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. sed videamus, idemne Attico placeat fieri à me, quod te velle video. Mihi verò, ille. quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho jam pridem audita recordari? & simul videre, fatise ea commodè dici possint Latine? quæ cum sunt dicta, in conspectu confestim omnes. Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, & ad vitam communem adduxisse: ut de virtutibus, & vitiis, omninoque de bonis rebus, & malis quæreret: cælestia autem vel procul esse à nostra cognitione censeret, vel, si maximè cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum. Hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti variè, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque prætere ceteris, quod illi, quænesciant, scire se putent: ipse se nihil scire; id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quòd hæc ESSET UNA OMNIS SAPIENTIA, NON ARBITRARI SESE SCIRE QUOD NESCIAT. quæ cum diceret constanter, & in ea sententia permaneret, omnis ejus oratio tum in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, ut è Socraticorum libris maximeque Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copiosus fuit, una & consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differabant. nam, cum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset, duos autem præstantissimos studio, atque doctrina, Xenocratem Chalcædonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Ari-*

stotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio. illi autem, qui Platonis instituto in *Academia*, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, è loci vocabulo nomen habuerunt. sed utrique Platonis ubertate completi, certam quandam disciplinam formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac referentem: illam autem *Socraticam dubitationem* de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt. ita facta est differendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ. quæ quidem erat primò duobus, ut dixi, nominibus una. nihil enim inter Peripateticos, & illum veterem Academiam differerebat. abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiendarumque partitio. Sed quid ego? inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos docco? nam etiam non *sus Minervam*, ut ajunt: tamen *inepte, quisquis Minervam docet*. Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro. valde enim amo nostra, atque nostros: meque ista delectant, cum Latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam, putas, qui philosophiam jam professus sum populo nostro exhibiturum? Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo jam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: una, de *vita*, & moribus: altera, de *natura*, & rebus occultis: tertia, de *differendo*, & quid verum, & quid falsum; quid rectum in oratione, pravumve; quid consentiens, quid repugnet, judicando. Ac primam illam partem bene vivendi, à natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque ulla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quò omnia referrentur: constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia è natura & animo, & corpore, & vita. corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. validitatem, vires, pulcritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularium: ut in pedibus, celeritatem: vim, in manibus: claritatem, in voce: in lingua etiam explanatam vocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingenii virtutem idonea: eaque ab iis in naturam, & mores dividebantur. *Naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum utrumque, mentis esset proprium, & ingenii. Morum autem putabant studia esse: & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quadam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. ergo hæc animorum. Virtutem autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant, quæ ad virtutis usum vale-*

1. *Quæ contra Philonis Antiochus scripserit.*] Sic erat in nostris duobus, sic in Gulielmiano, notati littera T. vulgati, *Philonem* quod eodem quidem redit: sed tamen sua sibi relinquenda auctori.

2. *A qua absumptam diu.*] Sic Victorius, sic Turnebus, sic Pall. nam recentiores, à qua absumtam diu. non ineptè quidem. sed sciendum est loqui Ciceronem, non Varronem. deinde quis adesse velit ruinosis?

3. *Quæ cum sunt dicta in conspectu confestim omnes.*] Ita Aldus avus & Nepos. at Victoriana sim, quod & in Pall. Turnebus vulgavit, essent. notavit Gulielmianus, ejecta illa voce, exire verum longum, forte alicujus poetæ veteris.

4. *In quibus omnes ante cum Philosophi.*] Haud aliter quidem Aldus pater & Nepos. sed Victorius, sed Turnebus, item Pall. & T. Gulielmianus omnibus.

5. *Nihil tamen ad bene vivendum.*] Expressi quod erat in Palatino utroque; tanto quidem promptius, quod sic quoque Victorius edidisset. alii enim voce adjecta *vivendum conferre*, cujus nulla littera in libris superioribus. & rectè. tale enim quid bellè subintellegitur.

6. *Una omnis sapientia.*] Lambinus *boninis*: sed nostrum, tueretur se fide omnium editorum & calamo exaratorum codicum.

7. *Tum in virtute laudanda.*] Ambo Pal. *tam*. forsitan tamen. nam nimis superbe Lambinus, qui mox substituit alterum *tum*, loco & contra mss. editionesque ceteras.

8. *Præstantissimos studio atque doctrina.*] Pall. & editi à Turnebo, *præstantissimo*.

9. *Ita facta est differendi.*] Extat quidem ita in edd. & mss. sed Turnebus tollendum putabat vocem *differendi*, tamquam officeret sensui. nec mora; eam illico jugulavit Lambinus, promptus, factelles; sed qui talis nolit videri.

10. *Quid repugnet.*] Hodie passim est *repugnans*, sed alterum tueretur se veterum editione & Pall. mss. fide.

11. *Explanatam vocum impressionem.*] Pal. pr. *expressionem*, quod licet de conjectura placeret P. Manutio, retinuerim tamen prius, quod in omnibus edd. item in nostro quarto, codice alioquin non vulgaris bonitatis.

12. *Ad comprehendendam ingenii virtutem idonea.*] Etiam Pal. accedunt Memmiano, in quo *ingenius*; ideoque admisi, rejecto, *ingenii*, quod in hætenus vulgatis.

13. *Quod inchoatum est neque absolutum.*] Vox postrema non videtur in Pall. an sit in aliorum membranarum, ideo ambigo; quod vert. editiones recentisque aggerant nostrum *absolutum*; Victorii autem atque Turnebi, *perfectum*.

valeret. Jam virtus, animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quam beatæ vitæ adjuncta sunt. Hominem esse censebant, quasi *partem quandam civitatis*, & universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam locitate. Ac de summo quidem, atque naturali bono sic agunt. cetera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum, ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum. Atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falsò. est enim hæc partitiō illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, & utrisque hic ¹ bonorum finis videbatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua philosophia sensit IN UNA VIRTUTE ESSE POSITAM BEATAM VITAM: nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur & corporis, & cetera, quæ supra dicta sunt, ad virtutis usum idonea. ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita, & officii ipsius initium reperiebatur: quod erat in conservatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur *fuga desidia*, *voluptatumque contemptio*: ex quo laborum, dolorumque susceptio multorum, magnorum, recti honestique causa; & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. unde amicitia existebat, & justitia, atque æquitas. hæcque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & ejus artis, quam primam posui, forma atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic ² se præbens, ea, qua efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. neque enim materiam ipsam coherere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. NIHIL EST enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex utroque, id jam corpus, & quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim protectò, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis. Nos verò inquit Atticus. quin etiam Græcis licebit utare, cum voles, si te Latina fortè deficient. Bene sanè facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujusmodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. *qualitates* igitur appellavi, quas ποίησις Græci vocant: quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis dialecticorum verò verba nulla sunt publica: suis utuntur. & id quidem commune omnium ferè est artium. aut enim nova sunt rerum novarum faciendæ nomina, aut ex aliis transferendæ. quod si Græci faciunt, qui in iis rebus tot jam sæcula versantur, quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primùm tractare conamur? Tu verò, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi

vidèris de tuis civibus, si eos non modò copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ. principes sunt uniusmodi, & simplices. ex iis autem ortæ, variæ sunt, & quasi multiformes. itaque aër quoque (utimur enim pro Latino) ignis, & aqua, & terra, prima sunt. ex iis autem ortæ animantium formæ earumque rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, & ut è Græco verum, *elementa* dicuntur: è quibus aër, & ignis, movendi vim habent, & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quintum genus, è quo essent astra, ⁴ mentesque singulares, eorum quattuor, quæ supra dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur. ⁵ sed subjectam putant omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim *tractando usitatius* hoc verbum, & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa, ⁶ atque effecta sunt: quæ tota omnia accipere possint, omnibusque modis mutare, atque ex omni parte: eoque etiam interire, non in nihilum, sed in suas partes, quæ infinitè secari, ac dividi possint, cum sit *nihil omnino* in rerum natura minimum, quod dividi nequeat: quæ autem moveantur, omnia intervallis moveri. quæ intervalla item infinitè dividi possint. & cum ita moveatur illa vis, quam qualitatem esse diximus, & cum sic ⁷ ultrò, citroque versetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellantur *qualia*, è quibus in omni natura coherente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiæ sit, nullumque corpus: partem esse mundi, omnia, quæ insunt in eo, quæ natura sentiente teneantur. in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, à quo intereat. quam vim animum esse dicunt mundi, eandemque esse mentem, sapientiamque perfectam: quem DEUM appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quandam, procurantem cœlestia maxime; deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum NECESSITATEM appellant; quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit ⁸ inter quasi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnumquam quidem eandem FORTUNAM, quòd efficiat multa ⁹ improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorantemque causarum. Tertia deinde philosophiæ pars, ⁸ quæ erat in ratione, & in differendo, sic tractabatur ab utrisque: quamquam oriretur à sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus. *mentem* volebant rerum esse *judicem*: solam censebant idoneam, cui crederetur. quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi IDEAM appellabant, jam à Platone ita nominatam: nos rectè *speciem* possumus dicere. Sensus autem omneis, hebetes, & tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ subjectæ sensibus viderentur: ¹⁰ quæ essent aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles, & concitatæ, ut nihil unquam unum esset constans; ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum, & *opinabilem* appellabant. scientiam autem

1. Bonorum finis videbatur.] Pall. videatur; quod & in editis ab Aldo seniore. ferre possem totam abesse.

2. Se præbens, eaque efficeretur aliquid.] Turnebus malebat ex qua efficeretur. indicatque alios voluisse, ea qua; quod visitur in editione Aldi Nepotis. primo loco posita est lectio communis, restatque in Pall. recentius cusi prætulere, ea qua.

3. Si necesse erit.] Facit istud magis hue, quam vulgatum, necesse est; reperiturque in T. Gulielmii, egoque in Pal. quarto.

4. Mentisque singulares.] Duo iidem codd. singulare, quod heic an locum propriè habeat, videbunt alii, ego puto posse: tanto quidem magis, quod uterque Palatinus, mox agnoscat, eorumque, qua enclitica vulgares carent, excepta Victoriana.

5. Sed subjectam putant.] Iidem Palatini, putat. non malè fortassis. examinatione otiosi. nam ego nimis propero.

6. Atque effecta sint.] Turnebus conjiciebat effecta, admisitque

statim Lambinus; sed non addicentibus mss. etiam id tuetur Paulus Manutius; qui consulatur.

7. Ultrò citroque.] T. & Palat. quart. introque. primus, in utroque. non est hæc diversitas de nihilo.

8. Inter quasi fatalem, &c.] Sic edd. vet. nec discrepant Pall. solum est in quarto; alias legi, item, vel interdum; quod ultimum in textum retulit Lamb. mireque probat Mich. Brutus, P. Manur. mallet, fieri quasi. quamvis non neget, invenisse in libro veteri, iter quasi fatale. Turnebi editio refert, evenire quasi, &c. si è mss. rectissimè. interim non displiceat mihi, item; utique si recedendum est à vulgato.

9. Improvisa hæc, nec opinata nobis.] Sic Pall. & edd. prisæ. Aldi Nepotis rejectis hæc. Lambinus mutavit in &c.

10. Quæ essent aut ita parvæ.] Forisau fuit, quia essent. aut quod.

autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus. qua de causa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. *verborum* etiam explicatio probabatur, id est, qua de causa quæque essent ita nominata: quam *etymologiam* appellabant, post argumentis, & quali rerum notis ducibus, utebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari volebant: in qua tradebatur² omnis dialecticæ disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. Hæc erat illis prima à Platone tradita: cujus quas acceperim disputationes, si vultis, exponam. Nos verò volumus inquam, ut pro Attico etiam respondeam. Et rectè, inquit, respondes. præclare enim explicatur Peripateticorum, & Academiæ veteris auctoritas. Aristoteles primus species, quas paullo antè dixi, labefactavit: quas mirificè Plato erat amplexatus: ut in his quiddam divinum esse diceret. Theophrastus autem, vir & oratione suavis, ³ & ira moratus, ut præ se probatam quandam, & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ. spoliavit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse, beatè vivere. Nam Strato, ejus auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est: qui cum maximè necessariam partem philosophiæ, quæ posita est in virtute, & in moribus, reliquisset, totumque se ad investigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimum discedit à suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemque susceperant; & post hos Polemo, & Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter⁴ eis, quæ à superioribus acceperant, utebantur. Jam Polemonem audiverant assiduè Zeno, & Arcesilas. sed Zeno cum Arcesilam anteiret ætate, valdeque subtiliter differeret, & peracutè moveretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus; *nervos virtutis incidere*: sed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret: nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. cetera autem etiam nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. iis ipsis alia interjecta, & media numerabat. quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignanda docebat: contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. sed quæ essent sumenda, ex iis alia plurius esse æstimanda, alia minoris: quæ plurius, ea *præposita* appellabat: *rejecta* autem, quæ minoris. atque ut hæc non tam rebus, quam vocabulis commutaverat: sic inter rectè factum, atque peccatum; officium, & contra officium, media locabat quædam: rectè facta sola in bonis actionibus ponens, pravè, id est, peccata, in malis. officia autem & servata, prætermittaque, media putabat, ut dixi. cumque superiores non omnem virtutem in

ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura, aut more perfectas: hic omneis in ratione ponebat: cumque illi ea genera virtutum, quæ suprà dixi, se jungi posse arbitrarentur; hic nec id ullo modo fieri posse differebat: nec virtutis usum modò, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, *quin ea semper uteretur*. cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condolefcere, & concupiscere, & extimescere, & efferrè lætitia dicerent, sed ea contraherent, in angustumque deducerent: hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem: cumque eas perturbationes antiqui naturalis esse dicerent, & rationis experteis, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur. nam & perturbationes, voluntarias esse putabat, opinionisque judicio suscipi, & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem, immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primùm, ut in quattuor initiis rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem, atque sensus. discrepabat etiam ab istis, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ *expers esset corporis*. cujus generis Xenocrates, & superiores etiam animi esse dixerunt: nec verò, aut quod efficere aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutavit. in qua primùm de sensibus ipsis quædam dixit nova: quos junctos esse censuit à quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille *φαντασίω*, nos visum appellemus licet: & teneamus hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc, quæ visa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adjungit animorum: quam esse vult in nobis positam, & voluntariam. Visis non omnibus adjungebat fidem, sed iis solùm, quæ propriam quandam habent declarationem earum rerum, quæ videntur: id autem visum cum ipsum per se cerneretur, *7 comprehensibile*. feretis hæc? nos verò, inquit. quonam enim modo *κατάληπτον* dices? sed, cum acceptum jam, & approbatum esset, *comprehensionem* appellabat, similem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo verbo antè nemo tali in re usus esset: plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat, & si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, *scientiam*: sin aliter, *inscientiam* nominabat: ex qua existeret etiam *opinio*, quæ esset imbecilla, & cum falso, incognitoque communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat, eamque neque in rectis, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. è quo sensibus etiam fidem tribuebat, quòd, ut suprà dixi, comprehensio facta sensibus & vera esse illi, & fidelis videbatur: non quòd omnia, quæ essent in re, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quòdque natura quasi normam scientiæ, & principium sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; è quibus

1. Rerum notis, ducibus utebantur, &c.] Haud aliter Palatini, & aliquot Lambiniani; quod ipse licet rejiciat, exhibuit id tamen tanquam haud aspernandum, editione sua Turnebus.

2. Omnis dialecticæ disciplina.] Suavius istud auribus accedit quam vulgatum, *dialectica*. extabatque in Pal. quart. & ed. Turn.

3. Et ita moratus.] Sic & nostri libri, expressitque editione sua Petrus Victorius. vult enim mores prætulisse vultu. vulgati, *moderatus*.

4. Eis quis à superioribus acceperant utebatur.] Sic Victorii ac Turnebi editio; sic Pal. nostri. olim cusi, *ea quæ à sup. acc. utebantur*. quod expressi, iterum usurpavit noster libris de Finibus. Lambinus adhæret publicatis, licet sic quoque invenisset in duobus suis.

5. Hic nec id ullo modo fieri posse differebat.] Clausula hæc Aldinis & Lambiniani aliquot editionibus tota excidit. ne deinceps quoque negligatur, id heic adnotandum duxi. nam quamvis non comparet in Pal. primo, servat eam tamen quartus; & omnino necessaria est.

6. Opinioniisque judicio suscipi.] Vulgatur ferè ab ortu Victorianæ, Lambiniarumque editionum, *opinionisque*; sed præter antiquiores; quibus accedit & Turnebiana, auctoritasque Palatinorum nostrorum.

7. Comprehensibile.] Pall. *comprehensibile*, annotatum ad quartorum, aliàs legi *comprehensibile*. dispiciat proles Grammaticorum.

quibus non principia solum, sed latiores quædam ¹ ad rationem invenendam viæ reperiuntur. errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinionem, & suspensionem, & uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à virtute sapientiaque removebat. atque in his sædè commutatio consistit omnis, dis-
 12 sensioque Zenonis à superioribus. Quæ cum dixisset: & breviter sanè, minimeque obscure exposita est, inquit, à te, Varro, & veteris Academiæ ratio, & Stoicorum. verum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potius quam aliquam novam disciplinam putandam. Tunc Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desicis, & ea, quæ ab Arcefila novata sunt, probas, ² docere, quod, & qua de causa discidium factum sit; ut videamus, satine ista sit justa defectio. Tum ego, ³ Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcefilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti amanteis Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omneis pænd veteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustos sensus, imbecillos animos, breviter curricula vita, & (ut Democritus) in profundo veritatem esse demersam: opinionibus, & institutis omnia teneri, ³ nihil veritati relinquere: deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. Itaque Arcefilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socra-

tes sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto; neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, ⁴ neque assertionem approbare: cohibereque semper, & AB OMNI LAPSU CONTINERE TEMERITATEM: quæ tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni & præceptioni assertionem, approbationemque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias ⁵ dies jam plerosque deduceret: ut, cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. Hanc Academiam novam appellabant, quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa veteri numeramus. cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa differuntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus: hæc, nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcefila fuit, in eadem Arcefilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, & ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

multa ex hoc primo libro Academicarum quæst. ad Varro- nem, & secundus, tertius, quartus desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur, Lucullus, qui deinceps sequitur, quantum numerare: quod facit Nonius.

1. Ad rationem invenendam viæ reperiuntur.] Manutius ac Lamb. conjiciunt, ut aperirentur. si etiam mihi hiscere licet; dicam, videri posse illud reperiuntur, scholion librarii alicujus. absque eo sanè sententia belle procedit. sin retinendum; concinnius foret littera mutata scriptum, reperirentur.

2. Docere, quod, &c.] Pall. docet. quod & heic locum suum habeat, alia interpunctione.

3. Nihil veritati relinquere.] Alii aliter emendant. si quid mutan-

dum; malim, reliquum.

4. Assertionem approbare.] Nihil variant nostri scripti: tamen Erric. Stephanus & Lambinus repositum eunt assensione; ut & mox iterum assensionem, loco assertionem.

5. Dies jam plerosque.] Pall. & Gulielmii T. pleros. an dicemus antique? sic & libro IV. Academ. quæstion. cap. 4. legitur in exemplari S. Victoris compleros dies, ubi vulgati, complures.

M. TULLII CICERONIS

ACADEMICARUM QUÆSTIONUM

LIBER SECUNDUS.

seu potius, ut eum numerat Nonius, IIII. qui inscribitur,

LUCULLUS.

MAGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, ¹ caruit omnino rebus humanis. ² Ut enim urbanus, admodum adolescens, cum fratre, pari pietate, & industria prædito, paternas inimicitias

magna cum gloria est persecutus: in Asiam quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuè prætor: (licebat enim celerius legi præmio) post in Africam: inde ad consulatum; quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ³ ingenium agnoscerent. Post ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam supe-

1. Caruit omnino rebus humanis.] Non potui diutius invidere Cælo nostro veram Tullii lectionem, inventam à me in duobus Pall. à Gulielmio verò in T. atque membranæ S. Victor. quod suburbanum Parisiense. hætenus vulgati, rebus urbanis. prorsus stolidè, quocunque etiam modo interpretemur.

2. Ut enim urbanus, admodum adolescens.] Sic iidem Palatini: rectè. urbanus, id est, dum in urbe vixit. Gulielmius nihil heic annotat. sed mihi dubium non est, quin & ea vox fuerit in eisdem miss. scilicet, Criticis non solum opus, ingenio, judicioque, sed &

oculis & attentione supersticiosissima. Certè, adquietere variantibus lectionibus, quas alius quis nostrâ causâ enodavit: est hominis nimis securi, nimis creduli. imò multa nosmet ipsos fugiunt tunc quoque cum singulis quasi verbis litterisque inhæsisse putamus.

3. Ingenium agnoscerent.] Sic duo nostri & Gulielmii totidem melius longe quam vulgati agnoscerent; quod & ejectum cupiebat, admissio nostro Victorius; sed nemo obsecutus est, præter Sturmius & Manutium; non Brutus, non Lambinus, non ceteri.

superiorum. idque eo fuit mirabilis, quod ab eo *laus imperatoria* ¹ non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæstura diuturnum tempus, Murræna bellum in Ponto gerente, ² in Asiæ pace consumferat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit indocilem usus disciplinam. Itaque cum totum iter & navigationem consumsisset partim in percunctando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum majorem Hortensius. Sed quo *plus in negotiis gerendis res, quam verba profunt*, ³ hoc erat memoria illa præstantior: quam fuisse in Themistocle, quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, ⁴ *oblivisci se malle discere*: credo, quod hærebant in memoria quæcunque audierat vel viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreverat, disciplinam. Itaque ut literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in *animò res insculptas habebat*. Tantis ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumentis, & apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc à se majorem ducem cognitum, quàm quemquam eorum, ⁵ quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, *temperandisque civitatibus*, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, & quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutiùs, quàm vellem, tanta vis virtutis, atque ingenii, peregrinata abfuit ab oculis & fori, & curiæ. Quin etiam, cum victor à Mithridatico bello revertisset, *mimicorum calumnia* triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit. nos enim consules introduximus pænè in urbem currum clarissimi viri: cujus mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset: quod hoc tempore non est necesse. itaque privabo illum potiùs *debito testimonio*, quàm id cum mea laude communicem. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè sunt & Græcis litteris, & Latinis celebrata. Nos autem illa ⁶ externa, cum multis: hæc interiora, cum paucis ex ipso sæpè cognovimus. majore enim studio Lucullus cum omni litterarum generi, tum philosophiæ deditur, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec verò *ineunte ætate solium*, sed & pro quæstore aliquot annos, & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus *Orti* relinquatur. Cum autem è philosophis, ingenio, scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum & quæstor habuit, & post aliquot annos, imperator. cumque esset ea memoria, quam antè dixi, ea sæpè audiendo facillè cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè

lectione librorum, de quibus audiebat. Ac vereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare velim, minuat etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament litteras: plures, qui philosophiam: reliqui, qui etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem *principibus civitatis non ita decoram* putent. Ego autem, cum Græcas litteras M. Catonem in *senectute* didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquantur, ⁷ in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuisse: nec litterarum Græcarum, nec philosophiæ jam nullum auctorem requiro. Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus ejusmodi nolint *personas tam graves* illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut *ludicros sermones*, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis philosophia laudata, profectò ejus tractatio optima, atque amplissima quoque dignissima est. ⁸ nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocavit, nisi *ne quid privati studii de opera publica detrahamus*. Quod si, cum fungi munere debeamus, non modò operam nostram nunquam à populari cætu removemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensis: quis reprehendet nostrum otium: qui in eo non modo nosmetipsos hebescere, & languere nolimus, sed etiam ut plurimis profimus, enitimur? *GLORIAM VERÒ* non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populareis, illustresque laudes, has etiam minùs noras, minufque pervulgatas adjungimus. Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solum vivos, sed etiam *mortuis invidere*. Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiæ ⁹ ratio non probetur. Quod graviùs ferremus, si *quisquam ullam disciplinam philosophiæ probaret, prater eam, quam ipse sequeretur*. Nos autem quoniam ⁹ contra omnes dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus, quin alii à nobis dissentiant, recusare. Quamquam ¹⁰ nostra quidem causa facilis est, qui verum invenire sine ulla contentione volumus: idque summa cura studioque conquirimus. Etsi enim omnis *cognitio multis est obstructa difficultatibus*, eaque est, & in ipsis rebus obscuritas, & in judiciis nostris infirmitas, ut non sine causa & doctissimi, & antiquissimi invenire se possè, quod cuperent, diffusi sint: tamen nec illi defecerunt; neque nos studium exquirendi defatigari relinquemus, neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem ¹¹ dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam expriment aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proximè accedat. Neque inter nos, & eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos *probabilia multa habemus, quæ sequi facillè, affirmare vix possumus*. Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quod integra nobis est iudicandi potestas: nec, ut omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint defendamus, necessitare ulla

1. Non admodum expectabatur.] Si standum Pall. item exemplari S. Victoriano, cujus varias lectiones libro suo adlevit Gulielmus legendum prorsus, *spectabatur*. & ita profectò loquebantur veteres retinentque etiamnum libri plutearii, ut sæpe notis meis prodidi, ad hunc auctorem. ad Senecam, ad alios.

2. In Asia pace.] Sic Pal. sec. nam pr. in Asia pace. quomodo edidit Victorius; exstatque item in Gryphii ms. à Mich. Bruto laudato. Gulielmus, quod esset in Victor. membranis, in Asiæ pace, cupiebat Asia in pace.

3. Hoc erat memoria, &c.] Dubito de loci integritate. Pal. sanè sec. habet, nec erat, &c.

4. Oblivisci se malle discere.] Liqueat sententia. sed ecce tamen Pal. sec. qui oggerit amplius, malle, quàm discere.

5. Quos legisset fateretur.] Victorinus codex ille Parisiensis quos legibus sat. unde fieri facile poterat, legimus, uti & annotarat Gulielmus.

6. Externa cum multis.] Sic Victorii editio, neque aliter Palatini. vulgati, exteriora.

7. In legatione illa nobili.] T. & Victor. codex à manu prima in regione; quod annotavit Guliel. nec videtur de nihilo. cogitemus.

8. Nec quidquam aliud videndum est nobis.] Victor. ms. est ut videndum. neque aliter Pal. sec. nisi quod is, ut videndum est. Gryphii membranæ, nec quidquam adest ut invidendum vel intendendum iudicium nobis. Lambiniani duo: nec quidquam aliud, est enim ceterum nobis.

9. Contra omnes dicere qui scire sibi videntur.] Sic Palat. prim. & Gryphii vetus. at secun. dicere qua videntur, quod expressit editio Victorii, sequiturque Sturmiana. Paullus Manutius adheret, ut & nos olim vulgatis.

10. Nostra quidem causa facilis est.] Retinui Victorii lectionem, confirmatam Pall. nostris. alii edidere, *facillior est*.

11. Dicendo & audiendo eliciant.] Lambinus ejecit, & audiendo, fide, inquit, ms. neque aliter videbatur facturus Gulielmus: verum cum nostrum illud exstet in Pall. in T. & Victor. item editionibus omnium; exprimat velim nobis Lambinus, quinam sint veteres ejus libri, aut quales.

ulla cogimur. Nam ceteri primum ante teneantur adstricti, quam, quid esset optimum, judicare potuerunt: deinde INFIRMISSIMO TEMPORE ÆTATIS aut obsecuti amico cuiquam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcumque sunt disciplinam quali tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adherescunt. Nam quod dicunt omnia se credere ei quem judicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum iudes & indocti judicare potuissent: (*Statuere enim qui sit sapiens, vel maxime videtur esse sapiens*)¹ sed, utpoteerent, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententis, judicaverunt: aut re semel audita ad unum se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo FLERIQUE ERRARE MALUNT, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. Quibus de rebus & alias sæpe nobis multa quaesita & disputata sunt, & quondam in Hortensii villa, quæ est ad Baullos, eum eò Catulus, & Lucullus, nosque ipsi postridie venissemus, quam apud Catulum fuisset. quod quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompejanum navigare. Cum igitur pauca in Xysto locuti effemus, tum eodem in spacio confedimus. Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quaerebat, pænè explicatum est,² ut tota serè quaestio tractata videatur; tamen exspecto ea, quæ te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quam vellem: ³ totam enim rem Lucullo integram servari oportuit. & tamen fortasse servata est. à me enim ea quæ in promptu erant dicta sunt: à Lucullo autem ⁴ reconditoria desidero. Tum ille, Non sanè, inquit Hortensii, conturbat me exspectatio tua; etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam adversarium: sed quia non laboro, quam valde ea, quæ dico, probaturus sim, eo minùs conturbor. dicam, enim, nec mea, nec ea, ⁵ in quibus, si non fuerint, non vinci me malim, quam vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc se causa habet, etsi hesterno sermone ⁶ labefacta est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiam sapiens: ut etiam majorem expectationem mei faciam, quam modò fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandria pro quaestore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat jam antea Alexandriae familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius: qui & Clitomachum multos annos, & Philonem

audierat, homo sanè in ista philosophia, quæ nunc propè dimissa revocatur, probatus, & nobilis: cum quo & Antiochum sæpe disputantem audiebam: sed utrumque leviter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumque primum in Antiochi manus venerant: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) somnari tamen cepit. Mirabar. neque enim unquam antea videram. At ille Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderenturnè illa Philonis, aut ea num vel è Philone, vel ex ullo Academico audivisset aliquando? negabat. Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id quidem dubitari poterat. nam ⁷ aderant mei familiares, & docti homines, P. & C. Seli, & ⁸ Tetrilius Rogus: qui se illa audisse Romæ de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit à patre suo dicta Philoni, & alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem ⁹ librum etiam ederet, ¹⁰ qui, Sosus, inscribitur. Tum igitur & cum Heraclitum studiosè audirem contra Antiochum disertentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaque compluribus dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Antione, & Dione: quibus ille secundum fratrem plurimum tribuebat: multum temporis in ista una disputatione consumimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minùs enim acer est adversarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. Etsi enim mentitur, tamen est adversarius lenior. Ad Arcesilam, Carneademque veniamus. Quæ cum dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi videmini (me autem nomine appellabat) cum veteres physicos nominatis, facere idem, quod sedtiosè civis solent, cum aliquos ex antiquis claros viros proterunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse videantur. ¹¹ Repetunt jam P. Valerium, qui exactis regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares DE PROVOCATIONIBUS tulerint, cum consules essent. tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunos pleb. tulerit, invito senatu, & postea bis consul factus sit. ¹² L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. Duos verò sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scævolum, ajunt T. Graccho auctores legum fuisse, ¹³ alterum quidem, ut videmus, palam: alterum, ut suspi-

1. Sed, ut potuerunt, omnibus.] Lambinus multa verba & addit & mutat; ideoque eum reprehendit Muretus lib. vii. Var. lect. cap. 18. aliterque grassatur ad Medicinam, etiam P. Manutius accurrit huic agro, minime ægotanti; si quid modò sentio, quique sano habuit etiam Gulielmii; & annotato: Judicate, ait, qui sit sapiens maxime sapientis est: quod certe ii qui adolescentes, certam Philosophiæ sectam secuti sunt, facere non potuerunt; sed quod potuerunt, hoc fecerunt, ut exploratis diligenter examinatisque rationibus, pro captu suo judicarent.

2. Ut tota serè quaestio tractata videatur.] Videri hæc poterant esse spuria, certe superflua, nisi comparerent in omni. mss.

3. Totam enim rem Lucullo integram.] Non temerarium est, quod Pal. & S. Vict. cod. servant Catulo integram. examinabunt otiosiores.

4. Reconditoria desidero.] Liber S. Victoris non agnoscit syllabam primam vocis primæ, quod placet Gulielmio, ut conlita venisse opponantur iis quæ in promptu. ego nihil tribuo uni manuscripto, nisi ratio pro eo tota etiam militet. quæ cum non abeat à vulgato, id retineo.

5. In quibus si non fuerint, non vinci me malim.] Lambinus interjecit, fuerint vera. ex mss. quos glossæ tædatis asserit Gulielmii. vocem enim eam elegantius subintelligi. sic Lælio: sunt ista Læli. neque enim vir melior Africano, &c. Et verò non est verbi in membranis meis, aut S. Vict. quibus si auscultamus, jugulandum non alterum: referendum, inquam, in quibus si non fuerint, vinci me malim.

6. Labefacta est.] Sic S. Victoris, sic Pall. neque aliter editi à Victorio, quem statim deseruit Sturmii, revocavitque vulgatum, labefacta; cui & adhæserunt magistrelli ceteri.

7. Aderant mei familiares, & docti homines.] Copula non est in

S. Vict. habetque Pal. secund. familiares, docti omnes, quod placet.

8. Tetrilius Rogus.] Lambinus publicavit Tertullius Rogus. maluisse ego Tertinius. verum cum exstet in Pal. prim. Creticius, in S. Victoris Creticius, videndum an non fuerit C. Racilius ut conjecerat Gulielmii.

9. Librum etiam ederet.] Sic omnes edd. ante Lambinum. qui è suis produxit, editur, quod in libro S. Victoris. alterum hæret in Pall. neque quid habet vitii.

10. Qui Sosus inscribitur.] At reperi in Pall. eratque in T. & Victor. Sotus. quod an alludat ad Ciliciæ urbem, viderint curis soluti. mihi satis est indicasse lectionem librorum pluteariorum.

11. Repetunt jam P. Valerium.] Sic Pall. nostri. sic omnes edd. ante Lambinum, qui obtrusit nobis, jam à P. Valerio, quod invenisset in suis, jam P. Valerio. quomodo etiam habet exemplar S. Victoris. Brutus tamen affirmat se Lambinianam lectionem offendisse in mss. Gryphii. fides sit penes auctorem. quippe non tam mihi displicet lectio recepta vulgo, quam illud jam.

12. L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem; etiam P. Africanum referre, &c.] Ita Pall. legunt, distinguit verò præterea primus; nec longè secus editio Victorii, nempe; L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam, &c. vulgatiores interpunxerant; L. Cassium, Q. Pompejum. illi quidem etiam, &c. Lambinus ab ultimis istis nihil recedit, nisi quod interlerat vocem. Pompejam atque illi quidem etiam P. &c.

13. Alterum quidem, ut videmus palam, alterum, ut suspicamus obscurius.] Cum mss. variant in illo suspicamus, habeantque nonnulli suspicantur; suspicor legi posse, alterum quidem palam, alterum obscurius, expunctis ceteris, tanquam annotatione interpretum.

susplicamur, obscuriùs. Addunt etiam C. Marium. & de hoc quidem nihil mentiuntur. horum nominibus tot virorum atque tantorum expositis, eorum se institutum sequi dicunt. ¹ Similiter vos cum perturbare, ut illi republi- cam, sic vos philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, ² Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturnius (ut nostrum inimicum potissimum nomen) simile quidquam habuit veterum illorum, nec Arcefilæ calumnia conferenda est cum Democriti rec- undia. Et tamen isti phisici rarè admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant ³ quasi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: *abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere: nihil omnino, quale sit, posse reperire.* Majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quædam affirmare, *plusque profiteri se scire, quam sciant.* Quodd si illi tum in novis rebus, quasi modò nascentes, hæsitaverunt, nihilne tot seculis, summis ingeniis, maximis studiis, explicatum putamus? nonne, cum jam philosophorum disciplinæ gravissimæ constitissent, ⁴ tum exortus est; ut in optima repub. T. Gracchus, qui otium perturbaret; sic Arcefilas, qui constitu- tum philosophiam everteret, & in eorum auctoritate deli- tesceret, qui negassent quidquam sciri, aut percipi posse? quorum è numero tollendus est & Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differenteis, re congruentis: à quibus Stoici ipsi verbis magis, quam sententiis dissen- serunt. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cum ⁵ aliud diceret, atque sentiret, libenter uti solitus est ea *dissimula- tione*, quam Græci ἀρρωδία vocant: quam ait etiam in Afri- cano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quòd idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Nihilne est igitur actum, quòd investigata sunt, posteaquam Arcefilas Zenoni, ut putatur *obtreptans*, nihil novi reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum hujus definitio- nes labefactare vult, conatus est *clarissimis rebus tenebras obducere*? Cujus primò non admodum probata ratio, quam- quam floruit cum acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proximè à Lacide solo retenta est: post au- tem conficta à Carneade, qui est quartus ab Arcefila. ⁶ audi- vit enim Egesimum, qui Evandrum audierat, Lacydis dis- cipulum, cum Arcefilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam *nonaginta vixit annos*: & qui illum audie- rant, admodum flourerunt; è quibus industria plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum: ⁷ ingenii non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melan-

thio Rhodio suavitatis. Bene autem nosse Carneadem ⁸ Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho ⁹ Philo vester operam multos annos dedit. Philone au- tem vivo patrocinium Academiæ non defuit. Sed, quòd ¹⁰ nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos dif- feramus: id quidam è Philosophis, & ii quidem non me- diocres, faciendum omnino non putabant: ¹¹ nec verum esse, *ullam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent*: Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuisset, repre- hendebant: nec definiiri aiebant necesse esse, quid esset *cognitio*, aut *perceptio*, aut, si verbum è verbo volumus, *comprehensio*, quam κατὰληψιν illi vocant: eosque, qui persuadere vellent, esse aliquid, quòd comprehendi & per- cipi posset, inscianter facere dicebant, propterea quòd nihil esset clarius *ἐνεργεία*, ut Græci *perspicuitatem*, aut *evi- dentiam* nos, si placet, nominemus: fabricemurque, si opus erit, verba; ne hic sibi (me appellabat) jocans hoc licere putet soli. Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ¹² ipsa *evidentia* reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alii autem negabant se pro hac evidentia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea; quæ contra dicerentur, dici oportere putabant; ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam evidentium rerum non improbant: & *rem idoneam*, de qua quærat, & ¹³ *homines dignos*, quibuscum differatur pu- tant. Philo autem, dum nova quædam commovet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum perti- naciam dicebantur, & apertè mentitur, ut est reprehensus à patre Catulo, & ut docuit Antiochus, *in id ipsum se induit, quòd timebat.* Cum enim ita negaret quidquam esse, quòd comprehendi posset (id enim volumus esse ¹⁴ κατὰληψιν) illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (jam enim hoc pro *φωτισίᾳ* verbum satis hesternò sermone trivimus) visum igitur impressum, effectumque ex eo, unde esset, quale esse non ¹⁵ posset, ex eo, unde non esset: id nos à Zenone definitum rectissimè dicimus. qui enim pos- test quidquam comprehendi, ut planè confidas, id per- ceptum, cognitumque esse, quòd est tale, quale vel falsum esse possit; hoc cum infirmat, tollitque Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti. ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudens eò, quòd minimè vult, re- volvitur. Quare omnis oratio contra Academicam suscipi- tur à nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus. quorum ita clara ⁷ iudicia, & certa sunt, ut si optio naturæ nostræ detur, & ab ea Deus aliquis requirat, *contentane sit suis, integris, in- corruptisque sensibus, an postulet melius aliquid*: non vi- deam, quid quærat amplius. Neque verò hoc loco exspe- ctandum

1. Similiter vos.] Victorii editio simile vos. quomodo S. Victo- ris & Pal. sec. nam pr. *similes vos.* fere est utramque vocem ha- beam pro adulterina. iis sanè deletis, belle reliqua procedunt.

2. Xenophanem.] Pall. duo Zenonem. ut & Aldi senioris editio. S. Victorii Xenophanem.

3. Quasi mente incitati.] S. Victorii liber, citati, quòd videtur probasse Gulielmius. ego adhareo publicatis, cui & favent Pall.

4. Tum exortus est, ut in optima, &c.] Ita Pall. ut & vetustè im- pressi. nam Victorius, tum ut exortus est in opt. Lambinus edidit, ut exortus est in opt. sicque esse in Gryphiano codice prodit Brutus, in S. Victorii Gulielmius.

5. Aliud diceret, aliud sentiret.] Codex S. Victorii, aliud agnosce- ret, aliud sentiret; hoc est, inquit Gulielmius, probaret, ac præ se ferret. Terentius: non agnosco istud vestrum tam superbum. equidem vereor, ne manus Gulielmii erraverit, scribendumque sit, aliud di- ceret, aliud agrosferet. Palatini nostri nihil mutant.

6. Audivit enim Egesimum.] Sic olim cusi, sic Pall. neque aliter vocatur Laërtio. malè Lambinus & Brutus, Egesimum.

7. Ingenii non minus in hoc quàm in Carneade eloquentiæ.] Locum arguit mendæ librorum dissonantia. Pal. secun. non agnoscit il- lud, in Carneade. S. Victorii ferè habet: ingenii hac nonne in Char- miada. ex quo fugebat Gulielmius; ingenii non minus in Amone; in Charmiada eloquentiæ. nam de Carneade non loquitur, sed disci- pulo ejus aliquo.

8. Stratoniceus Metrodorus putabatur.] Sic quidem Palat. secun. sed prim. solummodò præfert, Strato Nicæus putabatur.

9. Philo vester.] Pall. & S. Victorii noster revocandumque pu- tassent, nisi alterum pertinaciter perstaret in omnibus edd.

10. Nos facere nunc ingredimur.] S. Victorii adgredimur, & ita Lambiniani. prius tamen restat in Pall. edd. que omnibus.

11. Nec verum esse, ullam rationem disp.] Sic editio Aldi senioris, sic Victorii. nec aliter Gryphii ms. aut Palat. pr. nam secun. ve- ram. P. Manutius secutus unum Massæi librum edidit; nec vero esse. Lambinus è duobus codicibus, (sed apud quos visos, aut ubi repperiundos subicet) reposuit, nec verum esse disp. eiecit, ullam rationem. Masculè.

12. Ipsa evidentia reperiri posse.] Voces duæ postremæ sine damno sententiæ tolli poterant.

13. Homines quibuscum differatur.] Pal. pr. differant. poteratque admitti, nisi statim sequeretur putant.

14. Α κατὰληψιν.] Turnebus lib. vii. Advers. cap. i. reponen- dum putat κατὰληψιν. sed invitis mss. nostris tribus. videantur & notæ Lambini.

15. Posset ex eo unde non esset.] Sic Pall. duo, sic editiones Victorii & Paulli Manutii. nam patris ejus amplius, posset, ut ex eo &c. quòd Sturmii aliique in hunc usque diem retinuerunt, sed præter mss. Lambinus suo more, multa addidit, multa abstulit, nimis licenter.

Etandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, ¹ qui *quidquid videtur, talis dicam esse, quale videatur.* Epicurus hoc viderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est MAXIMA in sensibus veritas, si & sani sunt, & valentes, & omnia remouentur, quæ obstant, & impediunt. itaque & lumen mutari sæpe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur, & intervalla aut contrahimus, aut diducimus: multaque facimus usque eò, dum *adspectus ipse fidem faciat sui iudicii.* quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum? qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita verò exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur, & aures cantibus, quis est qui cernat, quanta vis sit in sensibus? quàm multa vident *pietores* in umbris, & in eminentia, quæ nos non videmus? quàm multa, quæ nos fugiunt *in cantu*, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo in flatu tibicinis *Antiozam* esse ajunt, aut *Andromacham*, cum id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de *gustatu*, & *odoratu* loqui. in quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. quid de *tactu*, & eo quidem, quem philosophi interiori vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenæici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur. Potest ne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non aperuissimè insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus? talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut hæc: illud est *album*, hoc *dulce*, *canorum* illud, hoc *bene olens*, hoc *asperum*. animo jam hæc tenemus comprehensa, non sensibus. ille deinceps *equus* est, ille *canis*. cetera series deinde sequitur, majora necens, ut hæc, quæ quasi expertam rerum comprehensionem amplectuntur, *si homo est, animal est mortale, ratione particeps.* quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri aut disputari potest. quòd si essent falsæ notitiæ (*invidias enim notitias appellare tu videbare*) si igitur essent hæc falsæ, aut ejusmodi visis impressæ, qualia visà à falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur: quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? *memoria* quidem certè, quæ non modò philosophiam, sed omnis vitæ usum, omneisque artis una maximè continet, nihil omnino loci relinquunt. quæ potest enim esse *memoria falsorum*? aut quid quisquam *meminit*, quod non animo comprehendit, & tenet? *ars* verò quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris, qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuitò hunc *artificem* dicemus esse, illum negabimus: sed cum alterum percepta, & comprehensa tenere videmus, alterum non item. cumque artium aliud ejusmodi genus sit, ut tantummodò animo rem cernat: aliud, ut molliatur aliquid & faciat: quo modo aut *geometres* cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt: aut is, qui *fidibus* utitur, explere numeros, & conficere versus? quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciundo, atque agendo. QUID ENIM est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maximè verò virtutum cognitio confirmat, percipi, & comprehendere multa posse. in quibus solis inesse etiam *scientiam* dicimus, quam nos non comprehensionem modò rerum, ³ sed eam stabilem

quoque atque immutabilem esse censemus: itemque *sapientiam*, artem vivendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti, quæro, unde ILLE VIR BONUS qui statuit oracnem cruciatum perferri, intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graves leges imposuerit, cum, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensum, percepti, cogniti, constituti? Nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem, & fidem, ut ejus conservandæ causa nullum supplicium recuset, nisi iis rebus assensus sit, quæ falsæ esse non possunt. Ipsa verò SAPIENTIA, si se ignorabit, sapientia sit, necne; quo modo primum obtinebit nomen sapientia; deinde quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? cum verò dubitabit, quid extremum, & ultimum bonorum, ignorans, quòd omnia referantur, qui poterit esse sapientia? Atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse *initium*, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur: idque initium, esse naturæ accommodatum. nam aliter *appetitio*, (eam enim esse volumus *ἐπιθυμία*) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod est visum, moveri non potest. illud autem, quod movet, prius oportet videri, eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit à falso. Quo modo autem moveri animus ad appetendum potest, si id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturæ sit, an alienum? Itemque, si, quid *officii sui* sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam rem umquam impelletur, numquam movebitur. quòd si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri. Quid? quòd, si ista vera sunt, *ratio* omnis tollitur, quasi quædam *lux*, *lumenque vitæ*? tamenne in ista pravitate, perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit virtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem, est appetitio cognitionis: quæstionisque finis, inventio. At *nemo invenit falsa*: nec ea, quæ incerta permanent, inventa esse possunt: sed, cum ea, quæ quasi involuta fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur. sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, & comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ est Græcè *ἀποδείξις*, ita definitur: *ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit.* Quòd si omnia visà ejusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo, quempiam aut conclusisse aliquid, aut invenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, *quæ rationibus progredi debet*, quem habebit exitum? sapientia verò quid futurum est? quæ *neque de se ipsa dubitare debet*, neque de suis decretis, quæ philosophi vocant *δευνάταια*: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex veri, rectique proditur. quo è vitio & amicitiarum prodiciones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin *decretum nullum falsum possit esse*, ⁴ sapientique satis sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod movere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque videri possunt eorum ratione, qui illa visà, è quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam à falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum à sapiente diceretis, *nihil posse percipi.* Sed Antipatro hoc idem postulanti, cum diceret,

1. *Qui quidquid videtur.*] Ita quidem editus ab Aldis; sed Victoriana videatur, neque aliter Pall.

2. *Qui non in sensibus.*] Lambinus indicavit quibusdam mss. abesse negativam; cumque abesset item membranis S. Victoris, delendam censebat Gulielmius. habent tamen Palatini, & videtur prorsus necessaria.

3. *Sed eam stabilem quoque atque.*] Sic Pall. nostri, sic editio Vi-

ctorii, quam tamen nemo lecutus est; contenti vulgato, *sed etiam stabilem atque.*

4. *Sapientique satis sit non, &c.*] Pall. & liber S. Victoris sapientique. P. Manutius, & postea Lambinus adhuc alteram negativam textui interseruere, ex uno mss. *sap. satis non sit, non, &c.* ex supervacuo: idem enim sensus resultat ex vulgato; inquit Gulielmius.

ceret, ei, ¹ qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutiùs resistebat. nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maximè etiam repugnaret. qui enim negaret *quidquam esse, quod perciperetur*, eum nihil excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius videbatur accedere. quoniam enim id haberet Academici decretum (sententis enim jam hoc me *δογμα* dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret. hanc enim esse REGULAM TOTIUS PHILOSOPHIÆ, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereque vellent, quæ à quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipsum ex quo omne veri, falsique iudicium esset, percipere eos debuissent. etenim duo esse hæc maxima in philosophia, IUDICIUM VERI, & FINEM BONORUM, nec sapientem posse esse, qui aut ² cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expectandi, ut aut unde proficiatur, aut quò perveniendum sit, nesciat. hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non possint, abhorre à sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, *percipi nihil posse*, perceptum esse dicerent. Sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententia cujuscquam esse potest nihil approbantis, ³ sit, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior. habet enim aliquantum à physicis: ut verear, ne majorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem, & licentiam. nam quid eum facturum putem de abditis rebus, & obscuris, qui *lucem eripere* conetur? Sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primùm animal omne: ⁴ deinde hominem maximè: quæ vis esset in sensibus: quemadmodum *prima visa* nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res percipiendas intendere-mus. Mens enim ipsa, quæ *sensuum fons* est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus moverit. itaque alia visa sic arripit, ut his statim utatur: ⁵ aliqua sic recondit; è quibus memoria oritur. cetera autem similitudinibus constituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum *ἐνοιαί*, tum *προληψίς* vocant. eò cum accessit ratio, argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo, tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio perfectà his gradibus, ad sapientiam pervenit. Ad rerum igitur scientiam, vitæque constantiam aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem: ⁶ & istam *κατάληψιν*, quam, ut dixi, verbum è verbo exprimentes *comprehensionem* dicemus, cum ipsam per se amat (nihil est enim ei *vernatus luce* dulcius) tum etiam propter usum. quocirca & sensibus utitur: & arteis efficit, quasi sensus alteros: & usque è philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta sit. Ergo hi,

qui negant quidquam posse comprehendi, hæc ipsa eripiunt vel instrumenta, vel ornamenta vitæ: vel potius etiam *totam vitam evertunt* funditùs, ipsumque animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut causa postulat, dicere. Nec verò satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. Interdum enim cum adhibemus ad eos orationem hujusmodi: *Si ea, quæ disputentur, vera non sint, tum omnia fore incerta*: respondent, *Quid ergo istud ad nos?* num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus *omnia incerta dicere*: quantumque intersit inter *incertum*, & id quod *percipi non possit*, docere conantur, eaque distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus, ⁷ par, an impar sit, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus. volunt enim (& hoc quidem vel maximè animadvertendam vos moveri) probabile aliquid esse, & quasi verisimile, eaque se uti *regula* & in agenda vita, & in quærendo, ac dissendendo. Quæ ista regula est veri & falsi, si notionem veri & falsi, propterea quòd ea non possunt internosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, & pravum, sic inter verum, & falsum, si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri, falsique communis, ullum habere iudicium, aut ullam omninè veritatis notam. nam, cum dicunt, hoc se unum tollere, ut quidquam possit ita videri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita videri, cetera autem concedere: faciunt *pueriliter*. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere. ut, si quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modò cognoscuntur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri, & falsi nota. Quamobrem, si ve tu probabilem visionem, ⁸ si ve improbabilem, & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, si ve aliud quid proferes, quod sequere: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, quia *proprium in communi signo notari non potest*. sin autem commune nihil erit: habeo, quod volo. id enim quæro, quod ita mihi videatur *verum*, ut non possit idem *falsum* videri. simili in errore versantur, ⁹ cum convicti, ac vi veritatis coacti, perspicua à perceptis volunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui, verum illud quidem impressum in animo, atque mente, neque tamen id percipi, ac comprehendendi posse. quo enim modo id perspicue dixeris *album* esse aliquid, cum possit accidere ¹⁰ ut id, quod *nigrum* sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter, cum sit incertum verè, inaniterve moveatur? Ita neque color neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec sensus, neque perspicuum ullum relinquuntur. Ex hoc illud his usu venire solet, ut, quidquid dixerint, à quibusdam interrogentur: *Ergo istuc quidem percipis?* Sed qui ita interrogant, ab his irridentur, non

1. *Ei qui affirmaret nihil, &c.*] Sic à conjectura P. Manutius, quem secutus Lambinus alique, contra vet. edd. & mss. in quibus, *eique*. habent præterea eadem edd. item Victorii, bis repetitum, *consentaneum esse*; iterum nimirum inter *percipi posse, ut alia*; sic: *percipi posse, consentaneum esse*. quod examinabant minus festini.
2. *Cognoscendi esse initium ignoret, &c.*] Vox esse aliis visa superflua. Gulielmus transformabat in *esse*.
3. *Sit ut opinor, dictum satis.*] Sufficeret sententiæ vox ultima: certè quatuor reliquæ si absint, oratio fuerit venustior.
4. *Deinde hominem maximè: quæ vis, &c.*] Palat. pr. distinguit, *deinde hominem: maximè quæ vis, &c.* non omnino absurdè.
5. *Aliqua sic recondit; è quibus, &c.*] Sic editi omnes. P. Manutius conjecit, *recondit ut possit; è quibus*; aut certe, *aliqua sibi recondit*. Lambinus oræ adlevit, forte: *recondit, ut ea, cum opus sit, depromat: è quibus*. ficulneum auxilium.
6. *Et istam κατάληψιν.*] Sic & Pall. editioque Vict. ne fortè quis putet provocabulum, *istam*, à Lambino primitus redditum auctori.

7. *Par an impar sit nesciatur.*] Lambinus, tollit vocem postremam, conjectura motus; eique visus adfente Gulielmus, tanquam iteni abesset libro S. Victoris. existat tamen in Pall. & edd. omnibus.
8. *Si ve improbabilem, & quæ non impediatur.*] Lambinus beneficio codicum nisi ait felicissimè tranponere se, & *quæ non impediatur, si ve improbabilem*, Pall. stant pro vulgaris.
9. *Cum convicti, ac vi veritatis coacti.*] Ita editi à Victorio; cui scripturæ proximè accedit Pal. secun. solummodò enim destituitur syllaba *vi*. ait felicissimè tranponere se, ac *iudicio veritatis coacti*, ut est lectio vulgata. Lambinus legit e mss. suis, *cum iudicio veritatis coacti*; neque aliter liber S. Victoris. sed cum istum sæpius compererim inquinatissimè descriptum; haud temere aliquid mutarim. imò ferè mihi persuadeo; manuscriptos Lambini, nihil heic aliud esse, quam codicem S. Victoris.
10. *Ut id quod nigrum sit, album esse videatur.*] Sic & Pal. sec. verum pr. ut id quidem nigrum sit, quod album, &c.

non enim urgent: ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asserere, sine aliqua ejus rei, quam sibi quisque placere dicit, certa, & propria nota. ¹ Quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi ad spectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? sin ex circumspeditione aliqua, & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt: primum quia his visis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant *posse accidere sapienti*, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod & verisimile videatur, & absit longissimè à vero: ² quo modo, si magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum ipsum, aut quam proximè accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debet *in signis veri*. quo obscuro, & oppresso, quod tandem verum sibi videbuntur attingere? ³ Quid autem tam absurdè dici potest, quam cum ita loquuntur? Est *hoc quidem rei illius signum*, aut argumentum, & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit ⁴ omnino. Sed de perceptione hætenus. si quis enim ea, quæ dicta sunt, labefactare volent, faciliè, etiam absentibus nobis, *veritas se ipsa defendet*. His satis cognitis: quæ jam explicata sunt, nunc de assensione, atque approbatione, quam Græci *συγκατάθεσις* vocant, pauca dicemus. non quò non latus locus sit: sed paullo antè jacta sunt fundamenta. ⁵ nam cum vim, quæ esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa, & percipi sensibus: quod fieri *sine assensione* non potest. deinde cum inter inanimum, & animal, hoc maximè interfit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid, (*nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit*) aut ei sensus adimendus est: aut ea, quæ est in nostra sita potestate, reddenda assensio. At verò animus quodam modo eripitur his, quos neque sentire, neque assentiri volunt. ⁶ ut enim *NECESSE* est, lancem in libra, ponderibus impositis deprimi: sic animum perspicuis cedere: ⁷ nam, quomodo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id *δύναμιον* appellant) sic non potest objectam rem perspicuam non approbare. quamquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. sed hæc etiam sequuntur, *nec memoriam sine assensione posse constare*, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. Ubi igitur *VIRIUS*, si nihil firmum est in ipsis nobis? Maximè autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse; cujus omnis constantia, & firmitas ex his rebus constat, ⁸ quibus assensa est, & quas approbavit: omninoque *antè videri aliquid*, quam agamus, necesse est: eique, quod visum sit, assentiat. quare qui aut visum, aut assensum tollit, is omnem ⁹ actionem tollit à vita. Nunc ea videamus, quæ contrà ab his disputari solent. ¹⁰ Sed priùs potestis, totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur

primum artem quandam de his, quæ visa dicimus: eorumque & vim, & genera definiunt: in his quale sit id, quod percipi, & comprehendere possit: totidem verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: *QUÆ ITA VIDEANTUR*, ut etiam alia multa eodem modo videri possint, nec in his quidquam interfit: non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modò si ex omni parte ejusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusio tota ab his causa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est: *eorum, quæ videntur*, ¹⁰ alia vera sunt, alia falsa: & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, ut ejusdem modi falsum etiam possit videri. Et, quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil interfit, non posse accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est visum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod volunt; ex his duo sibi putant concedi. neque enim quisquam repugnat. ea sunt hæc: *Quæ visa falsa sint, ea percipi non posse*: & alterum, *Inter quæ visa nihil interfit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint*: reliqua vera, multa, & varia ratione defendunt. quæ sunt item duo: unum, *eorum, quæ videntur*, alia vera esse, alia falsa: alterum, *omne visum*, quod sit à vero, tale esse, quale etiam à falso possit esse. Hæc duo proposita non prætervolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant, & diligentiam. dividunt enim in partes, & eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur à sensibus, & ab omni consuetudine: quam obscurari volunt. tum perveniunt ad eam partem, ut ne *ratione* quidem, & *conjectura* ulla res percipi possit. Hæc autem universa concidunt etiam minutius. Ut enim de sensibus hefterno sermone vidistis, item faciunt de reliquis: in singulisque rebus, quas in minima dispartiant, volunt efficere, his omnibus, quæ visa sint, veris adjuncta esse falsa, quæ à veris nihil differant: ea cum talia sint nihil posse comprehendere. Hanc ego subtilitatem, *philosophia* quidem dignissimam judico, sed ab eorum causa, qui ita differunt, re- ¹⁴ motissimam. definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesque, & earum tenuis & acuta distinctio, *fidentium est hominum*: illa vera, & firma, & certa esse, quæ tutentur: non eorum, qui clament, *nihil magis vera illa esse, quam falsa*. quid enim agant, si, cum aliquid definirint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam transferri quamlibet: si posse dixerint: ¹¹ (quid enim dicere habeant?) cur illa vera definitio sit? si negaverint: fatendum sit, quoniam vel illa veri definitio transferri non possit in falsum; ¹² vel quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minimè illi volunt. eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus differant, *se dilucidè perspicere*, nec ulla communione visorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt *vera visa à falsis posse distingui*, qui poterunt longius progredi? occurreret enim, sicut occursum est. nam concludi argumen-

1. *Quid est igitur istuc vestrum probabile?*] Liber S. Victoris, & Pall. nostrum.

2. *Quomodo, si magna parte.*] Neuter Palatinus agnoscit illud quo modo.

3. *Quid autem tam absurdè, &c.*] Vulgati, *tam obscurum*, sed contra Pall. item editos à Victorio.

4. *Nam cum vim, quæ esset, &c.*] Aliter Lambinus, sed contra mss. & edd. qui habent vulgatum, nisi quod Pal. prim. *essent*. S. vero Victoris excludit syllabam *vim* ut videatur posse legi: *nam cum quæ essent, &c.*

5. *Reddenda assensio.*] Sic & Pall. nostri. nam in S. Victoris extat credenda, quod & in plerisque vet. reperisse se annotavit Lambinus, mutatque in *procedenda*.

6. *Ut enim necesse est lancem in, &c.*] Sic membrana S. Victoris, sic Pall. prodideratque dudum etiam ipse Victorius; sed nemo

vestigiis ejus insistere voluit, non Sturmus, non alii: maluerunt etenim *necesse est, ut lancem*, oratione distorta.

7. *Nam quomodo non potest, &c.*] S. Victoris exemplar non agnoscit negativam. neque necessaria est.

8. *Quibus assensa est, & quas approbavit.*] Idem liber quasi.

9. *Sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere.*] Maluisse dixisse: *sed prius totius eorum rationis quasi fund. cognoscite*.

10. *Alia vera esse, alia falsa.*] Non sunt ab P. Manutio, ita enim ante ipsam publicarat Victorius, retinentque mss. nostri. vulgata. *aliud verum esse, aliud falsum*.

11. *Quid enim dicere habeant? cur, &c.*] Sic & Pall. nostri. P. Manutius mallet, *quidnam dicere habeant cur illa vero definitio sit*.

12. *Vel quod ea definitione.*] Voculam *vel* illata est ab Lambino, & mss. & verò ita legi in S. Victoris, annotavit Gulielmius. alioquin non habent nostri Pall. neque agnoscunt ullæ editiones.

mentum non potest, nisi his, quæ ad concludendum summa erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse. ergo si, rebus comprehensis, & perceptis, ¹ visa, & progressa ratio hæc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumque ipsa natura accurata orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, & quod id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea quæ perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quàm videri volunt? Maximè autem convincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primùm esse quædam FALSA VISA: quod cum volunt, declarant quædam esse VERA. ² deinde inter falsa visa, & vera nihil interesse. At primùm sumferas, tanquam interesset. ita priori posterius, ³ posteriori superius conjungitur. Sed progrediamur longiùs, & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse videamur: quæque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primùm igitur perspicuitas illa, quam diximus, facis magnam habet vim, ut ipsa per sese, ea, quæ sint nobis, ita ut sint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmiùs, & constantiùs, majore quadam opus est vel arte, vel diligentia, ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigiis quibusdam, & captationibus depellamur. Nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse, opinionem à perspicuitate se jungere. ⁴ nihil fecit. ipsius enim

15 opinionis errorem nullo modo sustulit. Quamobrem cum duæ causæ perspicuis, & evidentibus rebus adferentur: auxilia totidem sunt contra comparanda. ⁵ adversatur enim primùm, quod parum desigunt animos, & intendunt in ea qua perspicua sunt, ut quanta luce ea circumfusa sunt, ⁶ possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus, & captiosis interrogationibus circumscripti, atque decepti quidam, cum eas dissolvere non possunt, desiccant à veritate. oportet igitur & ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus jam diximus: & esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum captionesque discutere. quod deinceps facere constitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent non confusè loqui. Primùm conantur ostendere, multa posse videri esse, qua omnino nulla sunt, cum animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ sint, ut iis, quæ sint. Nam cum dicatis, inquirunt, visa quædam mitti à deo, velut ea, quæ in somniis videantur, quæque oraculis, auspiciis, extis declarantur: (hæc enim ajunt probari à Stoicis, quos contra disputant) quærent, quoniam modo, falsa visa qua sint, ea deus efficere possit probabilia: quæ autem planè proximè ad verum accedant, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoſcantur tamen? & si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? deinde, cum mens moveatur ipsa per sese, ut & declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel furiosis, vel dormientibus videntur, ⁷ nonne, inquirunt verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modò in-

ternoſcat, visa vera illa sint, ane falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremere, & exalbescere vel ipsi per se, motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinsecus, ⁸ nihil ut esset, qui distingueretur tremor ille, & pallor, neque, ut quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremo si nulla visa sunt probabilia, quæ falsa sint, alia ratio est. sin autem ratio est: cur non etiam quæ non faciliè internoſcantur? cur non ut planè nihil intersit? præfertim cum dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat. Ad

16 has omnes visiones inanis Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei disputatio. mihi autem non idem faciundum puto: sed ipsa capita dicenda: & primùm quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: ⁹ quod genus minimè in philosophia probari solet, cum aliquid minutatim, & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos vocant, qui acervum efficiunt uno addito grano. Vitiosum sane, & captiosum genus. sic enim ascenditis. SI TALE VISUM objectum est à deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter à vero internoſcatur? deinde, ut ne internoſcatur quidem? postremò ut nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perverneris, me tibi primùm quidque concedente: meum vitium fuerit. sin ipse tua sponte processeris: tuum. Quis enim tibi dederit, aut omnia deum posse: aut ita facturum esse, si possit? quomodo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internoſci difficiliter possit? ¹⁰ deinde, ut ne internoſci quidem? ¹¹ postremò, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes: eosdem dices ad extremum. Et quidem HONESTIS familia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minimè artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? nihil est enim quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno: quod fieri quæ potest? omnium deinde inanum visorum una depulsio est; sive illa cogitatione informantur, quod fieri solere concedimus: sive in quiete, sive per vinum, sive per insaniam. nam ab omnibus ejusdem modi visis perspicuitatem, quam mordicis tenere debemus, abesse dicemus. QUIS ENIM, cum sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, simul ac se ipse commovet, atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censet Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulavisset, dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cum somniavit, ita narravit:

Visus Homerus adesse poeta.

Idemque in Epicharmo;

Nam videbar ¹² somniare me & ego esse mortuum.

Itaque, simul ut experrecti sumus, visa illa contemnimus: 17 neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus. At enim DUM VIDENTUR, eadem est in somniis species eorum, quæ

1. *Visa & progressa ratio.*] P. Manutius de conjectura emendat *visa*; id Lambinus alique raptim intulerunt libris suis, sed in vitis sanè Pall. exemplarique S. Victoris, in quibus visitur alterum passim vulgatum.

2. *Deinde inter falsa visa.*] Sic Pall. sic editi à Victorio; nam prius publicati, deinde ibidem inter. quod etiamnum hodie circumferunt recentius excusi.

3. *Posteriori superius conjungitur.*] Non jungitur erat à conjectura P. Manutii. nam mss. & edd. *conjungitur*. quod tamen tanquam illegitimum, jam passim exulat libris neotericis.

4. *Nihil fecit.*] Pal. sec. & S. Victoris *profecit*, quod placuit Gulielmio.

5. *Adversatur enim primum.*] Pall. & edd. Victorii, *adversantur*.

6. *Possint agnoscere.*] Lambiniana *non possint*, præter omnes li-

broſ, imò & rationem.

7. *Nonne inquirunt.*] Pall. *non inquam*; quod & in Vict. editione.

8. *Nihil ut esset qui.*] Sic idem Victorius & Pal. sec. nam primus stat à vulgarioribus, *nihil interesset qui*.

9. *Quod genus minimè in Philosophia probari solet; cum aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur.* Si hæc periodus tota absit, nihil deſat auctoris sententiæ.

10. *Deinde ut ne internoſci.*] Sic Pall. & S. Victor. & ed. Victorii. vulgati, *ne vix internoſci*.

11. *Postremo ut idem sit.*] Victorii ed. *eadem sint*, neque aliter Pal. pr. nam *sec. eadem sit*, quomodo & S. Victoris.

12. *Somniare me & ego esse mortuum.*] Lambinus cupiebat, *med ego* vel *ego med esse*. Gulielmius *memet esse*. Exemplaria scripta propugnant vulgatum.

quæ vigilantes videmus. ¹ Plurimum interest. sed id omit-
tamus. illud enim dicimus, non eandem esse vim, neque
integritatem *dormientium*, & *vigilantium*, nec mente, nec
sensu. Ne *violenti* quidem quæ faciunt, eadem approba-
tione faciunt, qua *sobrii*: dubitant, hæsitant, revocant
se interdum, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur:
cùmque dormiverunt, illa visa quàm levia fuerint,
intelligunt. quod idem contingit *insanis*; ² ut & incipien-
tes furere, sentiant, & dicant aliquid, quod non sit, id
videri sibi: & cùm relaxentur, sentiant, atque illa dicant
Alcmeonis:

*Sed mihi neuiquam cor consentit cum oculorum adspe-
ctu.*

At enim IPSE SAPIENS sustinet se in furore, ne approbet
falsa pro veris. Et aliàs quidem sæpe, si aut in sensibus
ipsius est aliqua fortè gravitas, aut tarditas, aut obscuriora
sunt quæ videntur, aut à perspicendo temporis brevitate
excluditur. quamquam totum hoc, sapientem aliquando
sustinere assensionem, contra vos est. si enim inter visa
nihil interesset: aut *semper* sustineret, aut *numquam*. Sed
ex hoc genere toto perspicere potest levitas orationis eorum,
qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, con-
stantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: utrum exemplis
somniaantium, furiosorum, ebriosorum. ³ Illud attendimus
in hoc omni genere, quàm inconstanter loquamur.
non enim proferremus vino, aut somno oppressos, aut
mente captos, tam absurdè, ⁴ ut cùm diceremus *interesse*
inter vigilantium visa, & *sobriorum*, & *sanorum*, & eor-
um qui essent aliter affecti: tum nihil interesset. Ne hoc
quidem cernunt, omnia se reddere incerta quod nolunt. ea
dico incerta, quæ ἀδύνατοι Græci. Si enim res se ita habeant,
ut nihil intersit, utrùm ita cui videatur, ut insano, an sano:
cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle effi-
cere, non mediocris insania est. Similitudines verò aut
geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter
conferantur. quis enim nostrum *similitudines* negat
esse, cùm ex plurimis in rebus appareant? sed, si satis est
ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum:
cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis?
& cur id potius contenditis, quod rerum natura non pati-
tur, ut non suo quicque genere sit tale, quale est? nec sit in
duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut
sibi sint & ova ovorum, & apes apium simillimæ. Quid
pugnans igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur
enim simileis esse: quo contentus esse potueras. tu autem
vis eosdem planè esse, non simileis. quod fieri nullo mo-
do potest. Dein confugis ad physicos eos, qui maxime in
Academia irridentur: à quibus ne tu quidem jam te absti-
nebis: & ais Democritum dicere, *innumerabileis esse mun-
dos*, & quidem sic quosdam inter se non solum simileis,
sed undique perfectè, & absolutè ita pares, ut inter eos
nihil prorsus intersit, ⁵ & eos quidem innumerabileis:
itemque homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit
par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem inter-
sit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo ali-
quid alicui par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur
enim, inquires, cùm ex illis individuis, unde omnia De-
mocritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his qui-
dem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli
non modò possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo
18 Catulus alter non possit effici? Primum quidem me ad

Democritum vocas, cui non assentior: potiusque refellam,
propter id, quod dilucidè docetur à politioribus physicis,
singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim anti-
quos illos Servilios, qui *geminis* fuerunt, tam simileis, quàm
dicuntur: num censet etiam eosdem fuisse? non cognosce-
bantur *foris*: at *domi*. non ab *alienis*: at à *suis*. An non vi-
demus, hoc usu venire, ut quos numquam putassimus à
nobis internosci posse, eos, *consuetudine adhibita*, tam fa-
cile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse
viderentur? Hic, pugnes licet, non repugnabo: quin
etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis
hic sermo est, cùm ei res similes occurrant, quas non habeat
denotatas, retenturum assensum, nec unquam ulli
viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse
non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua
vera à falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus
adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudi-
ne oculorum: sic tu internosces, si *assueveris*. Vide ne, ut
in proverbio sit *ovorum inter se similitudo*? tamen hoc accep-
imus, Deli fuisse compluris ⁶ *salvis rebus illis* qui gal-
linas alere permultas quæstus causa solerent. hi cùm ovum
inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant. ne-
que id est contra nos. nam nobis satis est, ova illa internos-
cere. ⁷ nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse,
quàm si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regu-
lam, ut talia visa vera, iudicem, qualia falsa esse non
possunt. ab hac mihi non licet *transversum*, ut ajunt, *digi-
tum* discedere, ne confundam omnia. VERI enim, & falsi
non modò cognitio, sed & natura tollitur, si nihil erit,
quod intersit: ut etiam illud absurdum sit, quod interdum
soletis dicere, cùm visa in animos imprimantur, non vos
id dicere, *inter ipsas impressiones nihil interesse*, sed inter
species, & quasdam formas eorum. Quasi verò non specie
visa iudicentur: quæ fidem nullam habebunt, sublata veri
& falsi nota. Illud verò perabsurdum, quòd dicitis *proba-
bilis vos sequi*, si re nulla impediamini. Primum qui potestis
non impediri, cùm à veris falsa non distent? deinde
quod iudicium est veri, cùm sit commune falsi? Ex his
illa necessariò nata est ἐποχή, id est assensionis retentio: in
qua melius sibi constitit Arcefilas, si vera sunt quæ de Carne-
ade nonnulli existimant. si enim percipi nihil potest,
quod utriusque visum est: tollendus assensus est. QUID ENIM
EST TAM FUTILE, quàm quidquam approbare non cogni-
tum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, solitum
esse delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id est, pec-
caturum esse sapientem. Mihi porrò non tam certum est,
esse aliquid, quod comprehendere possit, de quo jam ni-
miùm etiam diu disputo, quàm *sapientem nihil opinari*, id
est, numquam assentiri rei vel falsæ, vel incognitæ. Restat
illud, quòd dicunt, veri inveniendi causa contra omnia
dici oportere, & pro omnibus. Volo igitur videre, quid
invenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt
tandem ista mysteria? aut cur *celatis*, quasi turpe aliquid,
sententiam vestram? Ut, qui audient, inquit, *ratione* potius,
quàm *auctoritate* ducantur. Quid si utrumque? num
pejus est? ⁸ unum tamen illud non celant, nihil esse, quod
percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem
videtur vel plurimum. quis enim ista tam aperte, perspi-
cuetque & perversa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Ar-
cefila, multo etiam major in Carneade & copia rerum, &
dicendi vis fuisset? Hæc Antonius ferè & Alexandria 19
tum,

1. *Plurimum interest.*] Ita vet. edd. nam Victorii & Aldi Nepotis, *primum interest*: peque aliter Pall.

2. *Ut & incipientes furere.*] Sic Pall. at liber S. Victoris, *furore*. unde divinat Gulielmius, ut *& incipiente furore*.

3. *Illud attendimus.*] Vulgati *attendamus*. sed alterum produxit P. Victorius, existatque in nostris tribus mss.

4. *Ut eim diceremus.*] Est hoc à Victorio & Pall. nam publicati, ut *im dic*.

5. *Et eos quidem innumerabileis.*] Pall. & eo quidem. codex S. Vict. eo quoque *ignum*. sine &. unde facit Gulielmius, *eho quoque innume-*

rabileis! P. Manutius voces istas omnes habet adulterinas, expressitque eo, non eos.

6. *Salvis rebus illis.*] Exemplar S. Victoris, *illi*; pro *illie*, inquit Gulielmius; nisi sit *illi*.

7. *Nihil enim magis assentiri potest.*] Nostris nihil habent quale invenit editio proterva Lambini; solum visitat in pr. *assentire*, quod & in sec. sed loco *et potest*, habet *per hoc*.

8. *Unum tamen illud non celant.*] Sic & Pall. at codex S. Victoris, *celamus*. forte *celamur* inquit Gulielmius.

rum, & multis annis post, multo etiam asseverantiùs in Syria, cum esset mecum paullo antè, quàm esset mortuus. ¹ Sed jam confirmata causa, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tunc, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequere, quæ confundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, privat approbatione, omnibus orbat sensibus? Et Cimmericis quidem, quibus *aspectum solis* sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, ² quorum illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad aspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis sumus adstricti, ut nos commovere nequeamus. *sublata* enim assensione, omnem & motum animum, & actionem rerum sustulerunt. quod non modò rectè fieri, sed omnino fieri non potest. provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minimè liceat defendere. an tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, *juratusque* dixeris, EA TE COMPERISSE: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis esse rem ullam, quæ cognosci, comprehendendi, percipi possit? vide, quæso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipso minuatur auctoritas. Quæ cum dixisset, ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, ut etiam *manus sæpe tolleret*. nec mirum. nam nunquam arbitrator contra Academiam dictum esse subtilius. me quoque, jocansne, an ita sentiens, (non enim satis intellegebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita me moriter, accuratè, copiosè: taceo, neque te, quo minùs, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud verò non censuerim, ut ejus *auctoritate moveare*: 4 tantum enim te non monuit, inquit, arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus pleb. quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in concione quæreret, qui ibi constares, cum idem negares *quidquam certi posse reperiri*, idem te COMPERISSE dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. Hæc cum dixisset

20 Carulus: me omnes intueri. Tum ego non minùs commotus, quàm soleo in causis majoribus, 5 hujusmodi quasi oratione sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa te ita movit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent, non tamen 6 ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tanta planè me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama mea dixerò. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi; non modò stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam, si in minimis rebus *pertinacia reprehenditur, calumnia etiam cœrctur*: 7 ego de

omni statu, consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum aliis, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum 8 putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de rep. disceptatur, fieri interdum solet: jurare per Jovem, deosque penateis, me & ardere studio veri reperendi, & ea sentire, quæ dicerem. qui enim possum non cupere verum invenire, cum gaudeam, si simile veri quid invenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse iudicem, vera videre: sic, pro veris probare falsa, turpissimum est. nec tamen ego is sum, qui nihil umquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opinor: sed quærimus de sapiente, ego verò ipse & magnus quidem sum opinator (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynosuram,

Quæ fidunt duce nocturna Phœnices in alto,
ut ait Aratus, eoque directiùs gubernant, quòd eam tenent,

Quæ cursu interiore, brevi convertitur orbe:

sed ad Helicen, & clarissimos Septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas: eò fit, ut errem, & vager latius. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quæritur. *visa* enim ista cum acriter mentem, sensumve pepulerunt, accipio, hisque interdum etiam assentior, nec percipio tamen. nihil enim arbitrator posse percipi, non sum sapiens. itaque visis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hanc censet Arcefilas vim esse maximam, Zenoni assentiens, CAVERE NE CAPIATUR: NE FALLATUR, VIDERE. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate sapientis, errore, levitate, temeritate dijunctius. quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam à te probatur (ut præposterè tecum agam, mox referam me ad ordinem) hæc primùm conclusio quam habeat vim, considera. SI ULLI REI sapiens 21 assentietur umquam, aliquando etiam opinabitur. nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem Arcefilas probat: confirmabat enim & primùm, & secundum. Carneades nonnumquam secundum illud dabat assentiri aliquando, 9 ita sequebatur enim OPINARI: quod tu non vis, & rectè, ut mihi videris. Sed illud primùm, SAPIENTEM, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus. posse enim eum falsa à veris, & quæ non possunt percipi, ab iis, quæ possunt, distinguere. Nobis autem primùm, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi, periculosa esse videtur, & lubrica. quamobrem cum tam vitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipiet, si temerè processerit. ita enim *fnitima sunt falsa veris*, 10 eaque quæ percipi possunt (si modò ea sunt quædam: jam enim videbimus) 11 ut tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil esse, quod percipi possit, à me sumfero, & quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omneis cohibiturum: ut tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquires, illorum.

nitatur

1. Sed jam confirmata causa.] Est à Victorii ed. neque secus Pal. sec. ac S. Victoris. vulgati sed jam etiam conf.

2. Quorum illis uti lumine.] Sic Pall. & S. Victoris, & editi à Victorio. nam Lambiniani ceterique, quo tum illis.

3. Ad aspiciendum.] Non ineptè exemplar S. Victoris, ad dispiendum.

4. Tantum enim te non monuit.] Ita recentius cusi. nam Victorius, nam Manutius avus, se modo monuit. à quibus abeunt mss. nostri. quippe Pal. pr. te nunc modo monuit. sec. ac Victoris, te non modo monuit.

5. Hujusmodi quasi oratione sum exorsus.] Restitui omnino locum fide Pal. secundi. nam prim. quadam oratione, quod & in Victoriana editione. vulgati olim quandam orationem.

6. Ut ei respondere posse diffiderem.] Sic Vict. ed. & Pall. at enim liber S. Victoris adhuc ignorat illud posse. publicati, me posse diff.

7. Ego de omni statu.] Pal. sec. ergo. quomodo & in publicum emisit Petrus Victorius.

8. Putarem in tali disputatione id facere.] Sic Pal. sec. & S. Victoris, neque aliter editus à Victorio, quod tamen nemo sequi voluit, contentus illo, putarem, cum in tali disputatione id facerem, &c.

9. Ita sequebatur.] Est à conjectura P. Manutii. prius enim impressi, id assequebatur, quod item in Pall. & poterat revocari, ne nimium videremur tribuere hariolationibus.

10. Eaque quæ percipi possunt.] Adjicit Lambinus, iis quæ possunt. sed planè de suo. nihil eorum in edd. in mss. vetustis.

11. Ut tamen in præcipitem.] Fortè, ut tam in præcipitem. Lambinus edidit, ut in tam præc. arbitrato suo. nam Pall. accedunt vulgato, nisi quod in primo etiam legi possit, ut tum, at S. Victoris membranæ, ut causa præcipitem.

nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est
 22 controversia. Sed prius pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa,
 quæ à me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu,
 ut constaret diutius didicisse neminem, & scripsit de his
 rebus acutissimè, & idem hæc non acrius accusavit in fene-
 ctate, quam antea defensusverat. Quamvis igitur fuerit
 acutus, ut fuit: tamen *inconstantia levatur auctoritas*: quis,
 inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostendit
 eam, quam multos annos esse negavisset, veri & falsi
 notam. excogitavit aliquid: eadem dicit, quæ Stoici: pœ-
 nituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, &
 maximè ad Stoicos? eorum enim erat propria ista dissen-
 sio. quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid? Dardani?
 qui erant Athenis tum principes Stoicorum. numquam à
 Philone discessit, nisi *postquam ipse cepit, qui se audi-
 rant, habere*. Unde autem subito versus Academia revocata
 est? nominis dignitatem videtur, cum à re ipsa desisceret,
 retinere voluisse, quod erant qui illum gloriæ causa face-
 rent, sperare etiam, fore, ut ii, qui se sequerentur, *Antiochi*
 vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuisse
 sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de
 ceteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academi-
 corum est una sententia, quam reliquorum philosopho-
 rum nemo prober. itaque cessit. & ⁶ ut ii, qui sub nubes
 solem non ferunt: item ille, cum æstuarer, veterum, ut
 Menianorum, sic Academicorum umbram secutus est. quo-
 que solebat uti argumentum tum, cum ei placebat, *nihil posse
 percipi*, cum quæreret, Dionysius ille Heracleotes, utrum
 comprehendisset certa illa nota, qui assentiri dicitis oportere,
 illudne, quod multos annos tenuisset, Zenonique
 magistro credidisset, *honestum quod esset, id bonum solum
 esse*: an quod postea defensusverisset, *honesti inane nomen
 esse, voluptatem esse summum bonum*: qui ex illius commu-
 tata sententia docere vellet, nihil ita lignari in animis no-
 stris à vero posse, quod non eodem modo possit à falso, is
 curavit, quod argumentum ex Dionysio ipse sumisisset, ex
 23 eo ceteri sumerent. Sed cum hæc alio loco plura, nunc ad
 ea, quæ à te, Luculle, dicta sunt: & primum quod initio
 dixisti, videamus, quale sit: similiter à nobis de antiquis
 philosophis commemorari, atque seditiosi solerent *claros
 viros*, sed tamen populareis aliquos nominare. illi cum
 24 res non bonas tractent, similes bonorum videri volunt.

nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras
nivem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem?
 tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num *sophis-
 tes*? sic enim appellabantur ii, qui ostentationis, aut quæ-
 stus causa philosophantur. maxima fuit & gravitatis, &
 ingenii gloria. Quid loquar de Democrito? quem cum eo
 conferre possumus non modò ingenii magnitudine, sed
 etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, HÆC LOQUOR DE
 UNIVERSIS. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid
 enim esse potest extra universa? quis hunc philosophum
 non anteponit Cleanthi, Chryssippo, reliquisque inferioris
 ætatis? qui mihi cum illo collati, *quintæ classis* videntur.
 atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non
 negamus, percipi posse negamus: ¹¹ *ILLE VERUM ESSE
 PLANE* negat: esse sensus quidem non obscuros dicit, nec
 tenebrosos: (sic enim appellat eos is, qui hunc maximè
 est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de
 natura.) NEGO, inquit, SCIRE NOS SCIAMUS NE ALIQUID,
 AN NIHIL SCIAMUS: NE IDIPSUM QUIDEM NESCIRE,
 AUT SCIRE, SCIRE NOS: NEC OMNINO SIT NE ALIQUID,
 AN NIHIL SIT. Furere tibi Empedocles videtur: at mihi
 dignissimum rebus iis de quibus loquitur, sonum fundere.
 num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus, si parum ma-
 gnam vim censer in iis esse ad ea, quæ sub eos subiecta sunt,
 iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minùs bonis quam-
 quam versibus, sed tamen illis versibus inceperant eorum
 arrogantiam, quasi irati, qui cum sciri nihil possit, ¹² au-
 deant se scire dicere. Et ab his ajebas *removendum Socratem
 & Platonem*. cur? an de ullis certius possum dicere? vixisse
 cum his equidem videor. ¹³ ita multi sermones perscripti
 sunt, è quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit
 visum sciri posse. excipit unum tantum, SCIRE SE, NI-
 HIL SE SCIRE: nihil amplius. Quid dicam de Platone?
 qui certè tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi
 probavisset. *ironiam* enim alterius, perpetuam præsertim,
 nulla fuit ratio persequi. ¹⁴ Videorne tibi, non ut Saturni-
 24 nus, nominare modò illustres homines, ¹⁵ sed etiam imi-
 tari numquam, nisi clarum, nisi nobilem? Atqui habebam
 molestos vobis, sed minutos, Stalbonem, Diodorum,
 Alexinum, quorum sunt contorta, & aculeata quædam
 sophismata. sic enim appellantur fallaces conclusivculæ.
 Sed

1. *Quis inquam enim iste dies illuxerit, quæro.*] Sic vulgati. Lambinus eiecit, inquam; inquis inquit mss. quibus aberat. nescio an usquequaque. nam S. Victorius liber habet, *quisquam enim dies iste ill.* Pall. pr. facit pro recepta scriptura. secundus etiam: nisi quod habeat, *ille*, non *iste*. scriptum ibidem quoque *Deus*, loco *dies*, sed statim deletum fuit. forte reponendum: *quisnam enim iste dies illuxerit quæro*.

2. *Esse negavisset.*] Exemplar S. Victorius, *negitavisset*, voce frequentata Plauto ac Lucretio.

3. *Ista dissenso.*] Non potui excludere quod inveneram in Pall. & S. Victorius; utique confirmatum editione P. Victorii, quamvis eum nemo secutus fuerit, non Camerarius, non Sturmius, non alii; qui repræsentarunt Aldinum, *defensio*.

4. *Qui illum gloriæ causa facerent, sperare etiam, &c.*] Lambinus, *facere dicerent*; præter libros, ex conjectaneo Camerarii. at ego libentius eraserim illud *facerent*, tanquam glossema. belle profecto tale quid subaudiatur. & alioquin non constant libri nostri. Pal. enim pr. *faceret*. S. Victorius, *fecerunt*.

5. *Antiochii vocarentur.*] Maluit P. Victorius *Antiochi*, libros secutus scilicet, & sic quoque nostra tria.

6. *Et ut ii qui sub nubes solem.*] Admissi editionem Petri Victorii, confirmatam auctoritate ferè nostrorum trium: sanè Pal. sec. nam pr. & S. Victorius, *ut & hii qui sub nubes solem*. hætenus vulgati; ut enim *li qui sub nube solem*, nisi quod Lambinus, *ut enim ii qui nisi sub nube solem*. intolerabili arrogantia: tanto quidem magis, quod hæc sua supplementa clam immittat in contextum, nulla eorum facta in Annotatiunculis suis mentione: adeo ut hæc spuria nemo deprehendat, nisi qui accedat ad editiones alias. quod quis facit?

7. *Atque seditiosi solerent.*] Dicitio *solerent*, non est in Pal. sec. & forsitan est ab librariis.

8. *Res non bonas tractent.*] Ita quidem Victorius, Camerarius, Lambinus, Manutii posteriores alique. verum Aldus avus non

agnoscit negativam, neque habetur in mss. nostris. ideoque delenda, si visum fuerit Senatui populoque Critico.

9. *Quis est hic? num Sophistes?*] Sic & Aldus avus. verum Victorii editio, *quis est nunc hic Sophistes*, neque aliter Pall.

10. *Sic enim appellabantur ii.*] Secutus tum fidem libri qui servatur apud S. Victorium, item utrumque Pall. hætenus cusi, *appellantur*. minus aptè rei propositæ.

11. *Ille verum esse plane negat: esse sensus quidem non obscuros, nec tenebrosos.*] Hæc est lectio Palatinorum, tam clara, nostra distinctio; ut nemo sit futurus, quin exeret impudens faciunt Lambini, obtrudentis nobis, *quidem sed obscuros, sed tenebrosos*. vulgati prius, *quidem nec obscuros*. excipio P. Victorii editionem: ea enim expressit quoque nostrum *non*, quod tamen nemini placuit præter Camerarium, qui procul dubio animadvertit verba sic resolvenda; *non dicit sensus obscuros sed tenebrosos*. quid ergo *nego inquit, &c.* si cui hæc non placet, ille repetat licet vocem *negat*: hoc modo; *plane negat: negat esse sensus quidem. non obscuros, &c.* & de hac conjectura, alius quis se jaçtaret; verum ea mihi displicet præ altero.

12. *Audeant se scire, dicere.*] S. Victorius, *se scire nihil, dicere*. acutius forsitan quam verius: sed forsitan, inquit; neque enim tantum otii est, ut consulam ipsorum sententias.

13. *Ita multi sermones perscripti sunt.*] Sic vulgo editi: neque aliter Pal. tert. at enim secund. *proscripti*, quod non omnino displicet, ut velit in modum tabulæ publicitus propositos. S. Victorius *prescripti*, quod & expressit Victorius.

14. *Videor ne tibi, non ut Saturnius, &c.*] Sic Pall. at S. Victorius volumine tibi *Saturnius*, omillis intermediis.

15. *Sed & jam imitari numquam, nisi clarum.*] Nihil variant Pall. at S. Victorius, *sed mutari numquam*. unde natum puto, ut prodiderit Lambinus; non esse in mss. verbum *etiam*. ceterum non displicet mihi conjectura P. Manutii; *sed etiam imitari: num quem nisi clarum, &c.*

Sed quid eos colligam, cum habeam Chryssippum, qui *fulcire* putatur *porticum* Stoicorum? quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quæ in consuetudine probantur dissolvit: idem mihi quidem non videtur: sed dissolverit sanè. certè tam multa non collegisset, quæ nos falleret probabilitate magna, nisi videret his resisti non facile posse. ¹ Quid Cyrenæi videntur? minimè contemti philosophi: qui negant ESSE QUIDQUAM, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire, affici se quodammodo. Satis multa de auctoribus. quamquam ex me quæsieras, nonne putarem post illos veteres, tot *seculis*, inveniri verum potuisse, tot *ingeniis*, tantisque *studis* quærentibus. Quid inventum sit, paullo post videro, te ipso quoque iudice. Arcesilam verò non obtrahendi causa cum Zenone pugnavisse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur. Nemo, inquam, superiorum non modò expresserat, sed ne dixerat quidem, *posse hominem nihil opinari*: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti: visa est Arcesilæ cum vera sententia, tum honesta, & digna sapiente: quæsivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Ille credo, *Nihil opinatur*; quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo id esset? *Visum*, credo. Quale igitur visum? tum illum ita definitivisse, ex eo, quod esset, sicut esset impressum, & signatum, & effectum. Post requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, quale falsum. Hic Zenonem vidisse acutè, nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, ut ejusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Rectè consensit Arcesilas; ad definitionem additum. neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum à vero, ut non ejusdemmodi etiam à falso possit esse. Hæc autem est una contentio, quæ adhuc permanferit. nam illud, *nulli rei assensurum esse sapientem*, nihil ad hanc controversiam pertinebat. licebat enim nihil percipere, & tamen opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus, quàm Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum, quàm

25 probatum puto. Sed id omittamus, illud certè, opinatio-
ne, & perceptione sublata, sequitur omnium assensio-
num retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquam assensurum esse. Quid ergo est, quod percipi possit, si *ne sensus quidem vera nuntiant*? quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere posses, idcirco heri, non necessario loco contra sensus tam multa dixeram: tu autem te negas infracto *remo*, neque *columba collo* commoveri. primum cur? nam & in remo sentio non esse id, quod videatur: & in columba plureis videri colores, nec esse plus uno. deinde nihilne præterea diximus? maneat illa omnia: ² lacerat ista causa; veraceis suos esse sensus dicit. Igitur semper auctorem habes, & eum, qui magno suo periculo causam agat. eò enim rem dimittit Epicurus, si UNUS sensus semel in vita mentitus sit, nulli

umquam esse credendum. Hoc est verum esse, confidere suis testibus, & importunè insistere. Itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, *cum oculum torfisset*, duas ex lucerna flammulas esse visas. opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quæratur, quid sit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum similis. Tu verò, qui visa sensibus alia vera dicas esse, alia falsa: qui ea distinguis? desine, quæso, communibus locis. domi nobis ista nascuntur. ⁴ Si quis deus te interroget, *sanis modo*, & *integris sensibus*, num amplius quid desideras? quid respondeas? Utinam quidem roget. ⁵ audias, quàm nobiscum malè egerint: ut enim vera videamus, quàm longè videbimus? ⁶ Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompejanam non cerno: neque quidquam interjectum est, quod obsteret: sed intendi longiùs acies non potest. O præclarum prospectum! Puteolos videmus: at familiarem nostrum Avianum fortasse in porticu Neptuni ambulante, non videmus. At ille ⁷ nescio qui in scholis nominari solet, *mille & octingenta stadia quod abesset*, videbat: quædam volucres longiùs. Responderem igitur audeat isti vestro deo, me planè his oculis non esse contentum. ⁸ Dicit me acriùs videre, quam ullos pisces forasse: qui neque videntur à nobis & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. Ergo ut illis *aqua*, sic nobis *aer crassus* offunditur. At amplius non desideramus. Quid talpam? num desiderare lumen putas? ⁹ neque tam quæreret cum deo, quod parum longè, quàm quod falsum videret. videtne navem illam. stare nobis videtur: at is qui in navi sunt, moveri hæc villa. quære rationem, cur ita videatur: quam ut maximè inveneris, quod haud scio, an non possis, non tu verum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de navi? vidi enim ²⁵ à te remum contemni. majora fortasse quæris. quid potest esse *sole majus*? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse, quàm terram. quantum nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur sed non multo, ne majorem quidem multo putat esse, vel tantum esse, quantum videatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. Ubi igitur illud est, SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui numquam sensus mentiri putat, discedamus: ¹⁰ qui ne nunc quidem, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut celeritas ejus tanta sit ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur. Sed, ut miniam controversiam: videte, quæso, quàm in parvulis sitis. Quattuor sunt capita, quæ concludunt, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc tota quæstio est: è quibus primum est, *esse aliquod visum falsum*: secundum, *non posse id percipi*: tertium, *inter qua visa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint*: quartum, *nullum esse visum verum a sensu profectum, cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi non possit*. Horum quattuor capitum secundum, & tertium, omnes concedunt. primum Epicurus non dat. vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Servilium

1. Quid Cyrenæi videntur? minimè contemti Philosophi.] Sic Aldus Avus & Nepos. at Victorius, Quid Cyrenæi? videntur mihi minimè, &c. quomodo Pall. nostri adeo ut omnino suspicer illa videntur mihi, esse à manu extranea; legendumque; quid Cyrenæi, minime cont. Philosophi? &c.

2. Lacerat ista causa: veraceis, &c.] Notæ sunt conjecturæ Iambini & P. Manutii. Pall. nihil juvant, nisi quod abeat à vulgato sec. habeatque, iste causa veraci, &c.

3. Et importunè insistere.] Scriptus S. Victoris importa insistere. ex quo sorgebat Gulielmius in porta insistere.

4. Si quis Deus, &c.] Pall. & editio Victorii, si, inquis, Deus.

5. Audias quàm nobiscum male egerint.] Est à Victorio; neque recedit Aldi vetus, nisi quod ea audies; quomodo restat in Pal. sec. & S. Victorii. nam pr. egerit. posterius cusi, audiat quam nob.

male agatur. quæ diversitas ferè me cogit suspicari, totum istud esse litteratoris adsumtum pannum.

6. Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video.] Pal. sec. regionem. Lipsius emendabat, Cumanam ex hoc loco è regione video. Baulis enim habita hæc disputatio, oppositumque ei Cumanum.

7. Nescio qui.] Forte Argus fuit, inquit Aldus Nepos. non fuit; sed Lynceus.

8. Dicit me acrius.] Ita Victorii editio, assentiturque Pal. pr. vulgati, dicit.

9. Neque tam quæreret cum deo, &c. videret.] Revocavi quod erat in tribus mss. nostris; produxeratque etiam P. Victorius. recentiores enim adherentes antiquitus cusi, neque tam quæreret cum deo, &c. viderem. ineptè.

10. Qui ne nunc quidem, cum ille sol, &c.] Sic Pall: quoque. Victorii editio verbo amplior, quidem putat, cum. Gulielmius distinguit, qui? ne nunc quidem? quo quid velit, vix adsequor.

vilium Geminum videber, ¹ si Quintum se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod percipi non possit: quia nulla nota verum distinguebatur a falso: qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Geminio confuit, agnoscendo ejusmodi notam, quæ falsa esse non possit? *Negas tantam similitudinem* in rerum natura esse. Pugnas omnino, sed cum adversario facili. ne sit sane. videri certe potest. fallit igitur sensum: & si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem videns, qui tibi videbatur, tamen non ea nota iudicabis, qua dicit oportere, ut non possit esse ejusdemmodi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintas videri, quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? Omnia dicit sui generis esse, *nihil esse idem, quod sit aliud.* Stoicum est quidem, nec admodum credibile; nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, eam si differat. sed, si *hominum similitudo tanta esse non potest*, ne signorum quidem? dic mihi, Lyſippus eodem aere, eadem temperatione, eodem cælo, aqua, ceteris omnibus, ² centum Alexandros ejusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid si in ejusmodi cera centum sigilla hoc annulo impreſſero? ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus ³ annularius aliqui, quoniam gallinarium invenisti Deliacum ⁴ illum, qui ⁴ ova cognosceret? Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus. *picior videt, qua nos non videmus:* & simul inflavit tibi, a perito carmen agnoscitur. Quid hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificibus, *ad qua pauci accedunt*, nostri quidem generis, admodum, nec videre, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemque, & totam constructionem hominis fabricata natura. Cur non extimescam opinandi temeritatem? Etiam hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ siverit, vel ut tuo verbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniosè: disputantur etiam eleganter. denique videantur sanè, ne affirmantur modò. sed de physicis mox, & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris, videre mentitus. sed ut ad ea, quæ clariora sunt, veniam: res jam universas profundam: de quibus volumina impleta sunt non à nostris solum, sed etiam à Chryſippo. de quo queri solent Stoici: *dum studiosè omnia conquirit contra sensus, & perſpicuitatem, contraque omnem consuetudinem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem.* Ea sunt ejusmodi, quæ à te diligentissimè tractata sunt. dormientium, & ⁵ vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quàm vigilantium, siccorum, sano-

rum: quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmao autem,

Sed mihi ne utiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, ⁶ & qui experrectus sit, eum somnare: & cuius furor confederit, putare non fuisse ea vera, quæ essent sibi visa in furore. Sed non id agitur: tum, cum videantur, quo modo videntur, id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audivisse.

O pietas animi,

si modò id somniavit? ut si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, & somnia: dormienti verò, æquè, ⁷ ac vigilantem probabantur. quid Liona somno illo?

Mater te appello:

nonne illa credit filium locutum, ⁸ ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?

Age adha: mane: audi iteradum eademmet ista mihi:

num videtur minorem habere visis, quàm vigilantibus, fidem? Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis ²⁸ tuus, Carule, Tudiranus? quisquam sanillimus tam certa putabat, quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

Video, video te vivum, Ulyſſes, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit se videre, cum omnino non videret? quid apud Euripidem Hercules, cum ⁹ ut Euryſthei filios, ita suos conſigebat sagittis: cum uxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem? non perinde movebatur falsis, ut veris moveretur? Quid? ipse Alcmao tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire, nonne ibidem incitato furore;

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

¹⁰ *Incede, incede: adsunt, adsunt: me, me expetunt.*

Quid, cum virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige à me:

Flammiferam hanc vim, qua me exoruciat.

Cerulea incincta ¹¹ igni incidunt:

Circumstant cum ardentibus tadis.

Num dubitas, quia sibi hæc videre videatur? itemque cetera:

Intendit crinitus Apollo

¹² *Arcum auratum luna innixus.*

Diana facem jactat à lava.

Qui magis hæc crederet, si essent, quàm credebatur, quia videbantur? apparet enim jam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: *inter visa vera, & falsa, ad animi assensum, nihil interesse.* Vos autem nihil agitis, cum falsa illa vel furiosorum, vel somniantium, recordatione ipsorum refellit. non enim id queritur, qualis recordatio fieri solet eorum, qui experrecti sunt: aut eorum, qui furere desisterunt: sed qualis visio fuerit aut furentium, aut som-

1. Si Quintum se videre putabat.] Nescio an non æquè bene Pal. sec. sed Quintum.

2. Centum Alexandros ejusdem modi.] P. Victorii editio certum Alexandrum. neque aliter Pall. nam S. Victorii exemplar certum Alexandrii.

3. Annularius aliqui.] Vulgati aliquis. sed ultima littera non videtur in ullo e nostris tribus; omisitque etiam editus à Victorio.

4. Ova cognosceret.] Pal. sec. agnosceret.

5. Vinolentorum.] Annotavit Gulielmus S. Victorii exemplar, & hæc, & supra semper habere, vinolentorum. recteque dici putat; ut à musſo, musſulentur. parum istud refert. videat potius aliquis locum ne hæc habere queat scriptura Pal. sec. vinolentium.

6. Et qui experrectus sit, cum somnare.] Ita Pall. nam S. Victorii, eum somnia. P. Manutius è ms. interſerit negativam, eum non somnare. ipse viderit. Lambinus edidit, eum somniasse.

7. Ac vigilantem probabantur.] Sic Lambini editio, neque aliter S. Victorii, aut Pal. sec. nam pr. probabantur.

8. Ut experrecta etiam crederet.] Vulgati olim, & recentiores ut verè exp. quomodo nulli mss. nostri, excluderantque editione sua Victorii: sed nemo ausus imitari, non Camerarius, non Brutus, non Sturinius, non Lambinus; hoc ideo quod non consulissent libros antiquitatis obſoleta. Aldus Nepos delevit, quamvis id avus ejus usurparat.

9. Ut Euryſthei filios, ita suos.] Muretus hanc lectionem tuetur lib. xvii. Var. lect. cap. 10. contra P. Victorium, qui tollebat ita. lib. xxxv. Variar. lect. cap. 12.

10. Incede, incede.] Vulgati Incende, incende. sed præter Pall. in quibus alterum, ut & in codice S. Victorii & editio e Victoriana; quam miror neminem posteriorum secutam.

11. Igni incidunt.] Sic ead. editio, item Pal. sec. non incidunt, ut ferè olim cusi.

12. Arcum auratum, luna innixus.] Lambinus, genu innixus: minor unde; nisi ab ingenio. nam libri nostri ei non addicunt; neque variant editiones.

fomniantium tum, cum commovebantur. sed ab eo à sensibus. Quid est, quod ratione percipi possit? *dialecticam* inventam esse dicitis, veri, & falsi quasi disceptricem, & judicem. cuius veri & falsi? & in qua re? in geometrica, quid sit verum, vel falsum, dialecticus iudicabit, an in literis, aut in musicis? At ea non novit. In philosophia igitur: sol quantum sit. quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat iudicare? quid igitur iudicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit, quid ambigè dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? si hæc, & horum similia iudicat, *de se ipsa iudicat*. plus autem pollicebatur. nam hæc quidem iudicare ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis: videte, ne contra vos tota nata sit. quæ primo progressu festivè tradit elementa loquendi, & ambiguum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad fortitas, lubricum sanè, & periculosum locum: quod tu modò dicebas esse vitiosum interrogandi genus. Quid ergo? istius vitii num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit *cognitionem finium*, ut ulla in re statuere possimus, quatenus. nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, ¹ sed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, angusta: quanto aut addito, aut demto, certum respondeamus, non habemus. At: vitiosi sunt fortitæ. ² Frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi caveris. cautum est, inquit. placet enim Chryssippo, cum gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, anne multa: aliquanto priùs, quam ad multa perveniat, *quiescere*, id est, quod ab iis dicitur, *ἡσυχάζειν*. *Per me vel seras licet*, inquit Carneades, *non modo quiescas*. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget. ³ Quod in numero conticuiisti: si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? progrediare rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cuius generis error ita manat, ut non videam, quò non possit accedere. Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, priùs quam ad finem veniam, equos sustinebo: eoque magis, si locus is, ⁴ quò ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, antè sustinebo, nec diutius captiosè ⁵ interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque ⁶ respondes, *superbus*, si non habes; ne tu quidem perspicis. si, quia obscura, concedo. sed negas te usque ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodò, ut taceas, nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, utrùm tacentem irretiat te, an loquentem? sin autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam à certis, & illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris

facere non sinis. nihil igitur te contra fortitas ars ista adjuvat: ⁷ quæ nec augendi, nec minuendi, quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid, quòd eadem illa ars quasi *Penelope telam retexens*, tollit ad extremum superiora? utrùm ea vestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur (id autem appellatur *ἀξιωμα*. quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? *Si te mentiri dicis: idque verum dicis: mentiri, verum dicis*. Hæc scilicet *inexplicabilia* esse dicitis. quod est odiosius, quam illa, ⁸ quæ nos *incomprehensa*, & non percepta dicimus. Sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum ullum iudicium invenitur, ut respondere possitis, vera ne, an falsa sint: ubi est illa definitio, *effatum est id, quod aut verum, aut falsum sit*? Rebus sumptis adjungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. ⁹ Quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? *9 si dicis, nunc lucere, & verum dicis: lucet igitur*. probatis certè genus, & recussimè conclusum dicitis. itaque in docendo, eum primum concludendi modum traditis. aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitur, aut ars ista nulla est. ¹⁰ Vide ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: *si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris. dicis autem te mentiri, verumque dicis. mentiris igitur*. Qui potes hanc non probare, cum probaveris eisdem generis superiorem? Hæc Chryssippæ sunt, ne ab ipsa quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? *si lucet, lucet. lucet autem. lucet igitur*. cederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusione differt? *Si mentiris. mentiris autem. mentiris igitur*. Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Qui igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet; eadem est in utroque. Sed hoc extremum eorum est. postulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. ¹¹ Tribunum aliquem censeo adeant: à me istam exceptionem numquam impetrabunt. etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, *aut vivet cras Hermachus, aut non vivet*: cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disjunctum sit, quæsi, aut etiam, aut non, non modò verum esse, sed etiam necessarium: vide, ¹² quam sit cautus is, quem isti tardum putant. si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus, & Stoici. totam enim evertit dialecticam. nam si è contrariis disjunctio (*contraria* autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disjunctio falsa potest esse, nulla vera est. mecum verò quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? Cum aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat:

1. *Sed nulla omnino.*] Alii, *sed ulla*, contra nostros libros & editionem P. Victorii.

2. *Frangite igitur eos si potestis.*] Lectio forsitan minus recta. nam Pal. pr. *egite igitur*. sec. *angite qui eos*. utrumvis præposuerim vulgato: quod atinet quidem ad vocem primam.

3. *Quod in numero.*] Sic nostri. Lambinus quo, secutus Paullum Manutium qui monuerat: ita fuisse in libro veteri.

4. *Quo ferentur equi.*] Auferri posset sine ullo sensu detrimento.

5. *Interroganti respondeo.*] Vulgati *respondebo*. sed alterum restat in Pall. in S. Victorii, denique editione Victoriana.

6. *Si respondes superbis.*] Est ab Victoriana, neque aliter Pal. sec. nam prim. *superbis*. quod & in Aldina veteri. vulgarat, *superbè*.

7. *Quæ nec augendi, nec minuendi.*] Lambinus, libris, ut inquit, reclamantibus, invenit, *augenti nec minuendi*. egregium facinus.

8. *Quomodo igitur hoc conclusum esse iudicas.*] Sic omnes edd. item Pal. prim. & S. Victorii, non quod is, *hic concl.* at enim Pal. sec. exhibet nobis, *quomodo aut falsum esse iudicas, si dicis*. quod exami-

nabunt quietiores. nam mihi quidem sic festinanti, scrupulum non levem iniecit; quod non soleat illic liber exorbitare nisi cum causa.

9. *Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet igitur.*] Homo non acutus, autis sum delere septem aliquot voces, quæ quinquaginta fere per annos istum infederant locum. quippe & alii edidere, & Boulietius, & Brutus, & Lambinus, & Aldus Nepos; *si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. dicis autem lucere, & verum dicis: lucet igitur*. quæ intermedia, neque agnoscit Aldus major, neque Victorius, neque Pall. neque S. Victorii codex. itaque cur ego tolerarem?

10. *Vide ergo.*] Pall. item edd. veteres, etiam Victoriana, *vide ergo*.

11. *Tribunum aliquem censeo adeant.*] Pall. ille sec. *censeo videant*. non temerè profecto. & videant acutiores an heic reponi debeat. notum est enim, *me vide*, apud Comicos, aliosque tale quid quo auxilium auctoritative spondeatur alteri.

12. *Quam sit cautus.*] Lamb. rursus libris omnibus, inquit, invidis, obrulit nobis, *catus*, utpote quod tardo potius opponeretur, quam *catus*: quod tamen sic noxam probavit.

lebat: *Si rectè conclusit: teneo. sin vitiosè: minam Diogenes reddet.* ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. hæc autem merces erat dialecticorum. ² sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo iudicem, *Si iacet, lucet*, verum esse, ob eam causam, quod ita didici; *omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse*: non iudicem, *Si mentiris, mentiris*: eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. Sed, ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam, explicata tota Carneadis sententia Antiochi ista corruent univèrsa. Nec verò quidquam ita dicam, ut quisquam *id fingi* suspicetur, à Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & valde studiosus, ac diligens. & quattuor ejus libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ jam dicam, sunt sumta de primo. Duo placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, *Alia visa esse, quæ percipi possint: alia quæ non possint*: in altero autem, *Alia visa esse probabilia, alia non probabilia*. itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. quare ita placet, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur: ut autem probatio, multa. etenim *contra naturam esset*, si probabile nihil esset. & ³ sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, everio. itaque & sensibus probanda multa sunt: teneatur modò illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur. etenim is quoque, qui à vobis *sapiens* inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed *similia veri*: quæ nisi probet, omnis vita tollatur. Quid enim? conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? sed si jam ex hoc loco proficiatur Puteolos stadia triginta, *probo navigio, bono gubernatore*, hac tranquillitate: probabile videatur, se illuc venturum esse saluum. Hujusmodi igitur visis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quam erat Anaxagoras: qui id non modò ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, ⁴ unde illa concreta esset, albam ipsam esse ne videri quidem. & quæcumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum: movetur. non enim est *è saxo sculptus, 5 aut è robore dolatus*. habet corpus; habet animum: movetur mente; movetur sensibus: ut ei multa vera videantur. neque tamen habere insignem illa, & propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit ejusdem modi existere falsum aliquod, cujusmodi hoc verum. neque nos contra sensus aliter dicimus, ac Stoici. qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus ³² videantur. Hoc autem si ita sit, ut unum modò sensibus falsum videatur: præstò est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus ex uno Epicuri

capite, altero vestro, perceptio, & comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? *Si ullum sensibus visum falsum est: nihil percipi potest.* quod veltrum? *Sunt falsa sensus visa.* Quid sequitur? ut taceam, conclusio ipsa loquitur, *nihil posse percipi*. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui à te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certè, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quam ista dici, ab Antiocho quidem maximè cui erant, quæ paullo antè dixi, notissima. licet enim hæc quisvis arbitratu suo reprehendat, quòd negemus rem ullam percipi posse; certè ⁶ levior reprehensio est. quòd tamen dicimus esse *quædam probabilia*; non videtur hoc satis esse vobis. ne sit. illa certè debemus effugere, quæ à te vel maximè agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil? audis nihil tibi est perspicuum? Explicavi paullo antè, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe quemadmodum ea dicantur à Clitomacho, in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poetam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M. Manilio fuit. scripsit igitur his ferè verbis. sunt enim mihi nota, propterea quòd earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur, sed scriptum est ita: **ACADEMICIS PLACERE**, esse rerum ejusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles videantur, aliæ contrà: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quòd multa falsa probabilia sint: nihil autem falsi perceptum, & cognitum possit esse. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, à quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse. illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, veri & certi notam. Quæ cum exposuisset, adjungit, **DUPLICITER DICI assensus sustinere sapientem**: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri: altero, cum se à respondendo, ⁷ ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat, ut neque neget aliquid, neque ajat. Id cum ita sit: alterum placere, ut numquam assentiat: alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat; aut *etiam* aut *non*, respondere possit: ⁸ nec, ut placeat, eum, qui de omnibus rebus continet se ab assentiendo, moveri tamen, & agere aliquid, reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodò quod ita visum sit, dum *sine assensu*: neque tamen omnia ⁹ ejusmodi visa approbari, sed ea, quæ nulla re impeditentur. Hæc vi vobis non probamus, sint falsa sanè: invidiosa certè non sunt. non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos percipi, comprehendique, eadem nos, si modò *probabilia* sint, videri dicimus. ¹⁰ Sic igitur ³³ inducò & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profectò, Luculle, jacere jam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester cælum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet. ¹¹ Mare illud quod nunc Favonio nascente, purpureum videtur, idem

1. *Minam Diogenes reddet.*] Est ab Aldina veteri, & Victoriana, & tribus nostris. aliæ edd. reddat.

2. *Sequor igitur.*] Vulgati sequar. sed alterum est à Victorio, à Pal. sec. & S. Victoris exemplari.

3. *Sequitur omnis vite ea, &c.*] Nihil variant mss. nisi quod S. Victorius everisionem. P. Manutius edidit, *sequitur enim*. P. Victorius interpunxit: *probatio multa (etenim c. nat. &c. esset sequitur omnis. non satisfacit. forsan reponendum erat, & sequeretur omnis, &c.*

4. *Unde illa concreta esset.*] Ita nuper natæ edd. verum priores omnes, *congregate*, quod & in nostris tribus mss. Camerarius conjicit *congelata*.

5. *E robore dolatus.*] Membranzæ tres, *ebore dolatus*, neque aliter Aldi vetus. quod ipsam junior aliquis Criticaster, mordicus tueretur.

6. *Levior reprehensio est.*] Pal. sec. *responsio*; qui etiam mox habet *preterea*, pro quo editi *propterea*.

7. *Ut aut approbet quid.*] Non agnoscit Pal. sec. *ut aut*, & poterant abesse salva sententia; neque videntur auctoris.

8. *Nec ut placeat eum, &c.*] Nihil mutant nostri. Paulus Manutius edidit *hic ut pl.* Lambin. *nam cum placeat*; cum prius tamen edidisset, *eum id placeat*.

9. *Ejusmodi visa approbari.*] Sic Pall. P. Manutius admisit *approbat*; fide, inquit, manuscripti.

10. *Sic igitur inducò & constituto probabili.*] Hæc est lectio vulgata, quæ & in Aldino veteri. ac Victoriana *inducta & constituta probabilia*, quod & in utroque Pal.

11. *Mare illud quod nunc Favonio.*] Ita trias mss. nostrorum, neque secus Victoriana. aliæ omnes *illud quidem nunc*.

idem huic nostro videbitur, nec tamen assentiatur; quia nobismetipsis modò cæruleum vidèbatur; ¹ mane flavum; quodque nunc, ² quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileque est proximo ei continenti: ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis, defendere. Unde memoria, si nihil percipimus? (sic enim quærebatur,) quòd meminisse visa, nisi comprehensa non possumus. Quid? Polyænus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur, is posteaquam Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui, *falsum quod est, id percipi non potest*, ³ ut nobismetipsis placet. Si igitur memoria perceptarum, comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet, sed tibi aut concedendum ita esse, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, ⁴ & facile esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioque nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ latentur conjectura se plus uti, quam scientia: an iis, quæ tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, qua vera & falsa dijudicent? Sed illa sunt *lumina duo*, quæ maximè causam istam continent. primùm enim *negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur*. At id quidem perspicuum est: cum Panætius, princeps propè, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, *VERA ESSE* ⁵ haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seque ab assensu sustineat. Quod is potest facere de iis rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint: cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum vel improbare, vel approbare possit, dubitari non possit? an tu in foritis poteris hoc, cum voles: ille in reliquis rebus ⁶ non poterit eodem modo insistere, præsertim cum possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impedire tam sequi? Alterum est, quod *negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet* primùm enim videri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici, *sensus ipsos assensum esse*: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi. tolli autem omnia, si visa tollantur. Hac de re in utramque partem & dicta sunt, & scripta multa (7 vide superiora) sed brevi res potest tota confici. ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, ⁸ Herculi quandam laborem exanclatum à Carneade, quod, ut feram, & immanem beluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinionationem, & temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem ejus, qui probabilia sequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quòd statuet, ne id quidem, quod probet,

posse percipi. Jam istuc te quoque impediens, in navigando, & in conferendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. Et tamen illud usitatum, & sæpe repudiatum refers non ut Antipater, sed, ut ais, pressius. nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, *nihil posse comprehendendi*, id ipsum saltem dicere posse comprehendendi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi contrarium. non enim potest convenienter dici, nihil comprehendendi posse, si ipsum comprehendendi posse dicatur. Illo modo potius putar urgendum fuisse Carneadem: CUM SAPIENTIS nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fatetur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis vitam agere possit. Sed ut illa habet probabilia, non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc ⁹ haberet cognitionis notam, eadem uteretur in ceteris. quam quoniam non habetur utitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item, si de officio, etisque aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. *in incertis enim nihil est probabile*: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat. Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus, Philonem maximè perturbatum. cum enim fumeretur unum, esse *quadam falsa visa*: alterum, *nihil ea differre à veris*; non attendere, superius ¹⁰ illud ea re à se esse concessum, quod videretur esse quædam in visis differentia, eam tolli altero, quo neget visa à falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus. ¹¹ non facimus. nam tam vera quàm falsa certimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere ³⁵ jejune. cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum *dumeta* compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset è vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quomodo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem, atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendendi, diceret ille, sapientem interdum opinari: non repugnarem: præsertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum? Quæro enim, *quid sit, quod comprehendendi possit*. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, ¹² sed mihi minor est; tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil ejusmodi invenio. ¹³ itaque in cognitione nimirum assentiatur, id est, opinabor. hoc mihi & Peripatetico, & vetus

1. *Mane flavum.*] Sic Pall. nam S. Victoris *acutum*. Lambinus publicavit *rarum quia à sole*, omisso *quodque*. quod in edd. & mss. nostris. *Rivum* illud eruit è Nonio, non ipse primus, sed Camerarius.

2. *Qui à sole albescit.*] Reponendum videtur, *quæ à sole*. quomodo existat in Pal. secundo.

3. *Ut nobismet ipsis placet.*] An non potius: *nobismet*.

4. *Et facile esse ei locum.*] S. Victoris scriptus, *facere*. P. Manutii codex, *& facias esse ei locum*.

5. *Aruspicum auspicia.*] S. Viç. *aruspicum*. malim, *aruspicia*, *auspicia*, &c. & verò Pal. sec. habet *aruspicum aruspicia*.

6. *Non poterit eodem modo insistere.* Forsan tres voces superflue sunt. sanè Pal. pr. habet eodem studio *ins*.

7. *Vide superiora.*] Aldi senioris editio *unde superioris*. Sed adfentior Paulo Manutio, arbitranti adnotamentum lectoris.

8. *Herculi quandam laborem exanclatum.*] Sic omnes nostri, quod ad vocem primam attinet, quod & de suis monuit Lambinus. antiquè pro *Herculis*. ultimam dictionem servat omnibus litteris Pal. sec. nam pr. *exanclatum* S. Viç. *exaridatum*. quæ tamen diversitas accedit ad *exanclatum* magis, quàm aliorum *exanclatum*.

9. *Haberet cognitionis notam.*] Pal. sec. *recognitionis*.

10. *Illud ea re à se esse.*] Videtur *ea re*, esse spurium. certè non comparat in Pal. sec. qui tamen habet *illud à se sese*.

11. *Non facimus. nam tam vera, &c.*] Pal. sec. *non facimus, non: tam vera, &c.* quod malim.

12. *Sed mihi minor est; tale verum.*] Locus vexatissimus. repræsentavi quod erat in Pal. prim. neque abibat sec. quàm quod is, *sed mihi minores tale verum*: volebatque ultimum istud Turnebus lib. xvi. Advers. cap. 18. f. à primo videtur stare codex S. Victoris; neque recedit editio Victoriana. Aldus senior expressit; *sed nihil minor: quod est tale verum*. Junior; *sed nihilo minor: quod est tale verum*. vulgatur ferè; *sed nihil minor: quod est tale*. Lambinius maluit, *sed nihilo minor: esse tale verum*: cuius tamen adeat notas, qui videre vult andabatam pugnantem cum umbra divini planè. Turnebi.

13. *Itaque in cognitione nimirum assentiatur*] S. Victoris & Pal. sec. *nimirum*: adeo ut non omnino absurdè Lambinus, *Itaque in cognito nimirum assentiatur*. sed non ideo tamen idem inferre debebat latifundis auctoris.

verus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis: qui me valde movet: vel quòd amavi hominem, sicut ille me: vel quòd ita iudico, politicissimum, & acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum: à quo primùm quæro, quo tandem modo sit ejus Academiæ, cujus se esse profiteatur? Ut omitam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel *id solum percipi posse, quod esset verum tæie, quale falsum esse non posset: vel sapientem nihil opinari?* certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque verum puto: nec dico TEMPORIS CAUSA: sed ita planè probo.

36 Illud ferre non possum. Tu, cum in *incognito assentiri veteres*, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ; naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, sineis bonorum, malorumque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar, definias: idemque etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum: perficies, ut ego ista innumerabilia complectens, nusquam labor? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hæc abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. atqui ita dicas, necesse est. Neque verò tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restituro Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognitionem esse, qui claros viros à se instructos dicant temp. sæpe rexisse: sustinero Epicureos: tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes viros. Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochea contemnit? Nostra, inquit, sola vera sunt. Certè sola, si vera. *plura enim vera descriptantia esse non possunt.* Utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, seire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optimè: nempè ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primùm quale est, à non sapiente *expliari sapientiam?* sed discendum à nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo (ut sæpe jam dixi) omnis hæc quæstio est. In treis igitur partibus & à plerisque, & nobismetipsis distributa sapientia est. primùm ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæstia, videamus: velut illud ante. Estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes, eas, quæ ex conjectura pendunt: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometræ provideant, qui se profitentur *non persuadere, sed cogere:* & qui omnia vobis, quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. Extremitatem, & quasi librammentum, in quo nulla omnino crassitudo sit, liniamento sine ulla latitudine carentem. Hæc cum vera esse concessero: 3 si adjiciam iusjurandum, sapientemne priùs, quam Archimedes eo inspectante rationes omnes descriperit

eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse, quam terram, juraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contemserit. Quòd si geometricis rationibus non est crediturus, quæ vim afferunt in docendo. vos ipsi ut dicitis: næ ille longè aberit, ut argumentis credat philosophorum: aut, si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare. sed longum est. quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: 4 qua potissimum sententia meliùs eliget disciplinam? etià quamcumque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio divino, quem unum è physicis potissimum probabit? nec plus uno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantum de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, unus è septem, cui sex reliquos 5 consensisse primos ferunt; *ex aqua dixit constare omnia.* At hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim *infinitatem naturæ* dixit esse: quæ omnia generentur. post ejus auditor Anaximenes, *infinitum aera:* sed ea, quæ ex eo orientur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia: Anaxagoras, *materiam infinitam:* 6 sed ex ea particulas simileis inter se minutas; eas primùm confusas, postea in ordinem adductas à mente divina: Xenophanes paullo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque 7 natum usquam, & sempiternum, conglobata figura: Parmenides, *ignem*, qui moveat terram, quæ ab eo formetur: Leucippus, *plenum, & inane:* Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris: Empedocles, hæc pervulgata, & nota *quattuor:* Heraclitus, *ignem:* Melissus, hoc, quod esset *infinitum*, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato *ex materia* in se omnia recipiente, mundum esse factum censet à deo sempiternum. 8 Pythagorei, *ex numeris*, & mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri tot viri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatique discedent. Quæcumque verò sententiam probaverit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea quæ sensibus: nec magis 9 approbabit nunc lucere: quam, quoniam Stoicus est; hunc *MUNDUM ESSE* sapientem, habere mentem, quæ & se, & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moveat, regat. Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera: (vides enim jam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabam tibi ista dixerit; veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum *desperare* dicat: neque enim ortum esse umquam mundum, quod nulla fuerit, 10 novo consilio inito tam præclari operis inceptio, & ita cum esse undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus, mutationemque moliri, nulla senectus diurnitate temporum existere, ut hic ornatus umquam

1. Et qui omnia nobis quæ describunt probant.] Sic Pal. prim. & S. Victoris, item Lamb. editio. aliæ; & quia omnia vobis, quomodo Pal. sec. Gulielmici coniciebat; *ecqui omnia nobis quæ desc. probant.*

2. Sit, liniamento sine ulla, &c.] Sic editus à Victorio, neque aliter Pal. prim. nam sec. sit. Lineamenta sine. vulgata, sit. Lineamenta sine ulla, &c. quomodo & scriptus S. Victoris.

3. Si adjiciam iusjurandum.] Sic omnes edd. ante P. Manutium. is enim conjecturam suam admisit *adigam*, quem secutus & Lambinus. M. nostris tres stant pro vulgata; ita tamen ut habeant *adjiciamus jurandum.*

4. Qua potissimum sententia melius eliget disciplinam.] Liber S. Victoris quam potissimum sententiam melius eliget, aut disciplinam? Palat. prim. qua potissimum scientia melius eliget disciplinam? sec. qua sententia melius eliget disciplina. forte qua scientia potissimum eliget melius? disciplinam etsi quamcumque eliget, &c.

5. Concessisse primas.] Ita diserte liber ms. Gryphii, si fides Mich. Bruto. & accedit alioquin codex S. Victoris, in quo com-

mississe primas. nam vulgg. *consensisse primos.* alterum illud conjecturat olim P. Manutius, statimque intulerat in editionem suam Lambinus.

6. Sed ex ea particulas, &c.] Vulgati: *sed eas particulas simileis inter se, & minutas.* verum altera lectio perstat in Pall. & edit. Vict. neque recedit S. Victoris membrana, quam quod ea, *ex eas.*

7. Natum usquam & sempiternum, conglobata figura.] Est à Pall. nostris, cui accedit etiam editio Victorii, nisi quod ea amplius, *usquam quidquam.*

8. Pythagorei è numeris, &c.] Pall. & publicati à Victorio, non agnoscunt particulam *ex.*

9. Approbabit nunc lucere, quam quoniam Stoicus est, &c.] Sic Victorii etiam editio. sed Pall. prim. habet, *approbabit.* Num lucere quamquam Stoicus est huc mundum. sec. *approbabit num lucere quam quoniam Stoicus est, &c.*

10. Novo consilio inito.] Sic & editio Victorii, ne quis putet Lambini esse. Palatini tamen adhærent vulgatis, in quibus *initio.* S. Victoris habet *inicio* cum virgula undique superjacente.

tamquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, ¹ sicut caput, & *jamam tuam*, defendere necesse erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur? ut mittam levitatem temere assentientium, quanti *libertas* ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur deus, omnia *nostri causa* cum faceret (sic enim vultis) tantam vim natricum, viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa perniciosâ terra, marique disperferit? negatis hæc tam politè, tamque subtiliter effici potuisse sine *divina aliqua solertia*. cuius quidem vos majestatem deducitis usque ad apium, formicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis ² minorum opusculorum fabricator, fuisse videatur. Negas *sine deo posse quidquam*. Ecce tibi è transverso Lampiscenus Strato, qui det isti deo immunitatem: magni quidem muneris, sed cum sacerdotes deorum *vacationem* habeant, quanto est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcumque sint, docet omnia esse effecta *natura*: nec, ut ille, qui asperis, & lævibus, & hamatis, uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani. somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem singulari mundi parte persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. Sic ille & deum opere magno liberat: & me timore. Quis enim potest (cum existimet à deo se curari) non & dies, & nocteis divinum numen horrere? & si quid adversi acciderit (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure venerit? Nec Stratoni tamen assentior: nec vero tibi. modò hoc, modò illud probabilius videtur. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata, & circumfusa tenebris, ut NULLA ACIES HUMANI INGENII tanta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. corpora nostra non novimus: qui sint situs partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, ³ aperuerunt, ut viderentur. nec eo tamen ajunt ⁴ empirici notiora esse illa: quia possit fieri, ⁵ ut patefacta, & detecta *mutentur*. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perfecare, aperire, dividere possumus, ut videamus, terra penitusne defixa sit, & quasi radicibus suis hæreat, an *media* pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium, & montium. portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, neque ego. Nonne etiam dicitis, esse ⁶ è regione nobis, è contraria parte terræ, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos *Antipodas* vocatis? cur mihi magis succentsetis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum audiant, desipere vos arbitrantur? ⁷ Nicetas Syracusius, ut ait Theophrastes, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia, stare censet: neque præter terram, rem ullam in mundo moveri: quæ cum circum axem se summa celeritate convertat, & torqueat, eadem effici omnia, ⁸ quasi stante terra cælum moveretur. atque hoc etiam Platonem in

Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullo obscurius. Quid tu Epicure? loquere. putas solem esse tantulum? ⁹ Ego ne vobis quidem tantum. sed & vos ab illo irridemini: & ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur à tali irrisione Socrates, liber Aristoteli Chius, qui *nihil istorum sciri putat posse*. Sed redeo ad animum, & corpus. Sarsine tandem ea nota sunt nobis, quæ *nervorum* natura sit, quæ *venarum*? tenemusne *quid animus* sit? ubi sit? denique, sitne, aut, ut Dicæarcho visum est, ne sit quidem ullus? si est: treisne partes habeat, ut Platonem placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an simplex, unusque sit? si simplex utrum sit ignis, an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. & quidquid est, *mortale* sit, an *æternum*? nam ¹⁰ utraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maximè quidem probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. Sin agis verecundiùs, & me accusas, non quòd tuis rationibus non assentiar, sed quòd nullis: vincam animum: cuique assentiar, deligam. quem potissimum? quem? Democritum? semper enim (ut scitis) studiosus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium vestrum convicio. Tunc aut *inane* quidquam putes esse, cum ita completa, & conferta sint omnia, ¹¹ ut & quod movebitur corporum cedat, & quæ quidque cesserit, aliud illico subsequatur? aut *atomos* ullas, è quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua *mente* rem ullam effici posse præclaram? & cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumcrabileis, suprâ, infrâ, dextrâ, sinistrâ, antè, pòst, alios dissimileis, alios ejusdemmodi mundos esse? & ut nos nunc ¹² simus ad Baulos, Puteolosque videamus; sic innumerabileis paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantibus? & si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irumpere? Tu verò ista ne asciveris, neve fueris commentitiis rebus assensus. nihil sentire, est melius, quam tam prava sentire. Non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. quæ tu vide, ne *impudenter* etiam postules, non solum *arroganter*: præsertim cum ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim *divinationem*, quam probatis, ullam esse arbitror: *fatumque* illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exadificatū quidem hunc *mundum* divino consilio existimo. atque haud scio, an ita sit. Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum ¹³ is non licebit? Zenoni, & reliquis ferè Stoicis *æther* videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, *Solem* dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur dissensione sapientum, dominum nostrum ignorare: quippe qui nesciamus, Soli, an *Ætheri* serviamus. Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri vide-

1. Sicut caput & jamam tuam defendere.] Pal. sec. sicut caput è *flamma tuum* defend.
 2. Minorum opusculorum.] Pal. sec. & S. Victoris inimicorum. forte inimicorum, annotat Gulielmius.
 3. Aperuerunt ut viderentur.] Est à Pall. & editione Victorii. publicati, ut ea viderent.
 4. Empirici notiora esse.] Sic emendavit primitus Turnebus lib. xlix. cap. 18. Advers. ne quis Lambino adscribat, sibi id arroganti. Et verò ita scribitur in S. Victoris libro. non empiricis, ut ferè vulgatur. quod cum & restet in Pall. videndum an non fuerit, empirici iis notiora, &c.
 5. Ut patefacta & detecta mutentur.] Volumen S. Victoris *dejecta*, quod mihi placet, licet maluerit Gulielmius reformari in *disjecta*. hæcenus recepta vox ineptissima est.
 6. E regione nobis, è contraria parte terræ, &c.] Pal. sec. in regione, adeo ut dubites, spurium sit ne potius, è regione nobis, an è contraria parte terræ; licet ultimum proferat pro tali Lambinus.
 7. Nicetas.] Ita duo codd. scripti, quos Gulielmius citat, quomodo emendandum putabant Octavius Ferrarius apud P. Manu-

tium, Adr. Turnebus lib. xvi. Advers. cap. 18. Muretus lib. xli. Var. lect. cap. 14. Pal. secun. huic scripturæ alludit, in quo *Heceas*. vulgg. *Nicetas*.
 8. Quasi stante terra cælum moveretur.] Sic Pall. & S. Victoris, item ed. Victoriana. vulgatur passim, quæ si stante. minus venustè.
 9. Ego ne vobis quidem tantum.] Sic Pall. neque dissentit S. Victoris, quàm quod is, ne vos. Lambinus refragantibus inss. fixit nobis; *Egote? ne bis quidem tantum*, &c. tanquam Epicurus hæc loquatur; planè contra mentem & rationem orationis, si modò quidquam hæc percipio.
 10. Utraque in parte multa dicuntur.] Sic meliores mss. nam Pall. prim. *utranque in partem*.
 11. Ut & quod movebitur, &c.] Nihil juvant mss. nostri; nisi quod detegant Lambini conjectandi artem ineptissimam. quippe omnia habent vulgatis similia, nisi quod Pal. secun. & S. Victoris, non agnoscant particulam &.
 12. Simus ad Baulos, Puteolosque videamus; sic.] Ita Palat. secun. & membranæ S. Victoris. malè vulgati *sumus*; pejus illi Critici, qui *videamus* ideo mutarunt in *videmus*.
 1. flos

videtur admonet, ut crebrò faciam mentionem sui. ¹ Vos ergo hujus magnitudinem quasi decempeda (hinc enim me quasi malis architectis mensura veltiæ nego hoc) per mensi refertis. ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leviter ut dicam, verecundior? neque tamen istas quaestiones physicorum, exterminandas puto. est enim *animorum, ingeniorumque naturalæ quoddam quasi pabulum, consideratio, contemplatioque naturæ*: erigimur; ² latiores fieri videmur; humana despiciamus: cogitantisque supera, atque cælestia, hæc nostra, ut exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si verò aliquid occurreret, quod verisimile videatur; *humanissima* completur animus *voluptate*. Quæret igitur hæc & vester sapiens & hic noster: sed vester, ut assentiatur, credat, asseruet. noster, ut vereatur temerè opinari. præclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, *verisimile quod sit*, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum, malorumque notionem. sed paullulum antè dicendum est. non mihi videtur considerare, ³ cum physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, cum *cornix cecinerit*, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus quàm duodeviginti paribus majorem esse, quàm terram. Ex quo illa conclusio nascitur: *si, sol quantum sit, percipi non potest, qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. qui igitur approbat quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi, quantus sol sit. non repugnabo, dummodò eodem pacto cetera percipi, comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minusve comprehendi: quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi. Sed, quod cœperam:* ⁴ Quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros major dissensio? & omitto illa, quæ relicta jam videntur, & Herillum, qui in *cognitione, & scientia* summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenferit, & quàm non multum à Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina, ejus, ut scriptum video, princeps Xenophanes, quem modò nominavi: deinde eum secuti, Parmenides, & Zeno: itaque ab his ⁴ Eleatici philosophi nominabantur. post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: à quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod esset *unum, & simile, & idem semper*. hi quoque multa à Platone. A Menedemo autem, quod is Eretrius fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum *in mente* positum, & mentis acie, qua verum cernitur. Illis similia, sed, opinor, explicata uberius & ornatius. Hos si contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certè minus despiciere debemus, Aristonem, qui, eum Zenonis fuisse auditor, re probavit ea, quæ ille verbis: *nihil esse bonum, nisi virtutem*: neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta, quæ

Xeno voluit, nulla esse censuit. Hæc summum bonum est, in his rebus *neutram in partem moveri*: quæ *adinvicem* ab ipso dicitur. Pyrrho autem, *ea ne sentire quidem sapientem: quæ adinvicem* nominantur. Has igitur tot sententias ut omittamus; hæc nunc videamus, quæ diu, multumque defensa sunt. Alii *voluptatem*, finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat. unde Cyrenaiici: post Epicurus: ejus est disciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. *voluptatem autem, & honestatem* finem esse Callipho censuit: *vacare omni molestia*, Hieronymus: hoc idem *cum honestate*, Diodorus. ambo hi Peripatetici. *Honestè autem vivere*, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maximè, & Aristoteles: ejusque amici nunc proximè videntur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quod probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. *Honestum* autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inventor, & princeps Stoicorum fuit. Jam illud perspi- ⁴ cum est, omnibus iis finibus bonorum, quos exposui, malorum finis esse contrarios. Ad vos nunc refero, quem sequar? modò ne quis illud tam ineruditum, absurdumque respondeat: *Quemlibet, modo aliquidem*. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. licetne? omitto per ipsum Aristotelem, meo judicio in philosophia propè singularè; per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutavisset, & germanissimus Stoicis. erit igitur res jam in discrimine. ⁶ nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academiae. utrumque non potest, est enim inter eos non de *terminis*, sed de *tota possessione* contentio. nam omnis ratio vitæ definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitæ dissident. non potest igitur uterque esse sapiens, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus peccat Stoicus, rei falsæ assentiens; vos quidem nihil dicitis à sapiente tam alienum esse: si vera sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos, Peripateticosque dicenda. Hic igitur neutri ⁷ assentiens si numquam, uter est prudentior? Quid, cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat ⁸ non posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis *omnia peccata esse paria*. at hoc Antiocho vehementissimè displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. ⁹ Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? quæ dicuntur quidem & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria. nonne caveam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere, contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo major etiam dissensio. Zeno *in una virtute positam beatam vitam* putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: *beatam*, sed non *beatissimam*. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiam necessaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto multa disertè, copioseque dicente. & hic metuo, ne vix sibi constet: qui cum dicat esse quædam

1. Vos ergo hujus magnitudinem, quasi decempeda (hinc.) Lambinus arripuit debilem conjecturam P. Manutii; quam admirabilem indigitat Brutus. sed malo sanè lectionem hanc vulgatam, nostra interpunctione. Mutavi quodmodò verò in ergo volentibus Pall. & editione Victoriana. solum si tollitur hoc, resultat sensus meo animo egregius.

2. Latiores fieri videmur.] Lectio communis *elatiore*; sed alterum est in Pall. & editis à Victorio, longè aptius quàm *altiores*, quod ex uno libro eruerat Lambinus.

3. Cum Physici.] Sic nostri mss. tres & editi à Victorio, non *Physica*, quod habent vulgati.

4. Eleatici Philosophi.] Hæc jam est quasi recepta lectio, sed cui vitam dedit P. Victorius libro x. Var. lect. cap. 17. antea excudebatur *Eretriaci*, neque aliter triga mss. nostrorum.

5. Germanissimus Stoicis.] Vulgati *Stoicus*. sed alterum est in nostris tribus, & editione Victorii.

6. Nam aut Stoicus constituatur sapiens.] S. Victoris *Stoicum consideratur sap.* & verò vox *consideratur* heic minime inepta.

7. Assentiens si nunquam uter est prudentior?] Nihil juvant nostri, nisi quatenus *sec. assentientes*; & *uter*, scriptum ut, cum virgula superjacente. P. Manutius conjicit, *assentietis. sin utrique, uter, &c.* nam Lambini hariolatio, interponentis tres quatuor voces, prorsus miseranda est.

8. Non posse illa probanda esse.] P. Manutius reposuit ex antiquo, inquit libro *probabi ia*. sed nostri stant pro vulgato.

9. Præcide, inquit.] Pal. pr. *prei de inquit. sec. præcide quidlibet. quid? que dicuntur, &c.* Pal. sec. *quidlibet: quæque dicuntur, &c.* fortai melius.

dam & corporis, & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor: cum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacere planè puto. Verùm in his discrepant. Quid illud? in quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? *Sapientis animum numquam nec cupiditate moveri, nec latitia efferr.* Age, hæc probabilia sanè sint: num etiam illa? *numquam timere, numquam dolere.* sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur non doleat? Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi verò, Antioche, minimè: cui, præter honestatem, multa bona: præter turpitudinem, multa mala videntur: quæ & venientia metuatur sapiens necesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum sapientis commoveri, & conturbari negarent? mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, veteris Academici, *De luctu.* est enim non magnus, verùm aureolus, & ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter à natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metum cavendi causa: misericordiam, ægritudinemque, clementiæ: ipsam *iracundiam, fortitudinis quasi cotem* esse dicebant: rectè, secusne, aliàs viderimus, atrocitas quidem ista tua quo modo in veterem Academiam irruerit, nescio. Illa verò ferre non possum, non quò mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ *σοφῶδες* nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. illi utquam dicerent, *SAPIENTEIS SOLOS REGES? solos divites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinquvirum quidem quemquam, nisi sapientem? postremò, solum civem, solum liberum? insipientis omneis, peregrinos, exules, servos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbeis denique, aut civitateis, nisi quæ essent sapientium?* Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiarium tuo, tam sunt defendenda, *quàm mania:* mihi autem, *bono modo:* tantum, quantum videbitur. Legi apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent; A. Albinum, qui tum, P. Scipione, & M. Marcello coss. prætor esset, eum, qui cum avo tuo, Luculle, consul fuit, doctum sanè hominem, ut indicat ipsius hostoria, scripta Græcè, jocantem dixisse Carneadi: *ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: 1. nec hæc urbs, nec in ea civitas.* Tum ille, huic Stoico non vidèris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitavisset, quin & prætor ille esset, & Roma urbs, & eam civitas incoleret. sed ille, noster est planè, ut supra dixi, Stoicus perpauca balbutiens. Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid asciscam, & comprobem incognitum, quod minimè vultis. quid consilii datis? testatur sæpe Chrysippus, treis solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit, & amputat multitudinem. aut enim *honestatem* esse finem, *aut voluptatem*, aut utrumque. nam qui summum bonum dicant id esse, si *vacemus omni molestia*, eos invidiosum nomen voluptatis fugere: sed in vicinitate versari. quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem *prima natura commoda* adjungerent. Ita treis reli-

quit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. sit sanè ita. quamquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facillè divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. verumtamen video, quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur. labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. revocat virtus; vel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit deo. possum esse medius, ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis finis expertes, animum solum complectitur: 3 aut Calliphontem sequar; cuius quidem sententiam Carneades ita studiosè defenditabat, ut eam probare etiam videretur. quamquam Clitomachus affirmabat, numquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. Sed, si ipsum finem velim sequi, nonne ipsa severitas, & gravis, & recta ratio mihi obversetur? 4 *TU, CUM HONESTAS IN VOLUPTATE CONTEMNENDA CONFISIT, honestatem cum voluptate, tanquam hominem cum belua, copulabis?* Unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, voluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maxime *communitas cum hominum genere*, caritas, amicitia, justitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam *QUÆ VOLUPTATE*, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio, simulatioque virtutis. Audi contrà illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant, nisi fortè quod *gloriosum sit in vulgus*, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ, à qua qui aberravisset, eum numquam, quid in vita sequeretur, habiturum. 5 Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia cum audiam, moveri? *nam moveror, quàm tu*, Luculle: neque me minus hominem, quàm te putaveris. Tantum interest, quòd tu, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas; verum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: deque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potes. ego nihil ejusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiri sæpe falsè, quoniam vera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum judicia ista dialecticæ, nulla sint. Venio enim jam ad tertiam partem philosophiæ. aliud judicium Protagoræ est, qui putet *id cuique verum esse, quod cuique videatur*: aliud Cyrenaicorum: qui præter *permotiones intimas*, nihil putant esse judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium *in sensibus*, & in rerum notitiis, & in voluptate constituit. Plato autem omne *judicium veritatis*, veritatemque ipsam, abductam ab opinionibus, & à sensibus cogitationis ipsius, & mentis esse voluit. Numquid horum probat noster Antiochus? ille verò ne majorum quidem suorum. ubi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione loquendi multi, & multum probati? aut ipsum Aristotelem, quo profectò nihil est acutius, nihil politius? à Chrysippo *pedem numquam.* Qui ergo Academicus appellatur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum, falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc: *Si dies est, lucet:* quanta contentio est? aliter Diodoto, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo, quàm multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater, & Archidemus, opiniosissimi homines, nonne multis in rebus

1. *Nec hæc urbs, nec in ea civitas.*] Pal. sec. *ne hæc urbs, ne civitas.*
2. *Labor, ut assentiar.*] Est à conjectura P. Manutii. prius *cusi, laboro*; neque aliter Pall. nam S. Victoris, *labore*. forsitan fuit, *labor eo ut*. nam *labore* heic minus convenit, quod præcesserit, *non facile divellor*, ut rectè monuit Brutus.

3. *Aut Calliphontem sequar.*] Unius litterulæ additione redintegravi locum satis luxatum, fide Palatini tertii, sententia tam clara, ut vel ipsius unius testimonio stari posse videretur. antea erat,

ut Caliph. Lambinus, qui heic eam particulam delere cupiebat, eum supervacuum; non videtur affectus mentem auctoris.

4. *Tu cum honestas, &c.*] Mss. nostri tres *Tum*; quod mutatum ibat Gulielm. in *Tum* non malè.

5. *Nihil igitur me putatis.*] Vulgati *putabis*; sed nostrum est in Pall. duobus & libro S. Victoris, exhibetque editio Victorii; secutusque est in sua Camerarius. Supra quoque reposui *sequeretur*, loco sequatur, auctoritate eorundem librorum.

rebus differunt? Quid me igitur, Luculle, in invidiam, & tamquam in concionem vocas? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, *occludi tabernæ* jubes? quod enim spectat illud, cum artificia tolli quereris à nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes convenerint, facile contra vos incitabuntur. expromam primùm illa invidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, *exsules, seruos, insanos* esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim vos Zeno, negat Antiochus *scire quidquam*. quo modo? inquit. nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. At scire negatis quemquam rem ullam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, *visum*, inquebat, *hujusmodi est*. deinde, cum paulùm digitos constrinxerat, *assensus hujusmodi*. tum cum planè compresserat, pugnumque tegerat, *comprehensionem* illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod antè non fuerat, *κατάληψιν* imposuit. cum autem lævam manum admovebat, & illum pugnum arctè, vehementerque compresserat, *scientiam talem esse* dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere nefcis; nec tu Hortensi, in tua villa nos esse. Num minus hæc invidiosè dicuntur? nec tamen nimis eleganter: illa subtiliùs. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendere posses, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, *artem sine scientia esse non posse*. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quod si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, definerent irasci: ne nobis quidem succenserent, cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset: quod

autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem, majorum etiam comprobatur diligentia: qui primùm *jurare ex sui animi sententia* quemque voluerunt: deinde ita *teneri, si sciens falleret*, quod inscientia multa verfaretur in vita: tum, qui *testimonium diceret*, ut *arbitrari* se diceret, etiam quod ipse vidisset: quæque jurati *judices cognovissent*,² ut ea non esse facta, sed ut *videri* pronuntiarent. Verùm, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Favonius ipse infusurrat,³ navigandi nobis, Luculle, tempus esse, & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. posthac tamen, cum hæc quæremus, potiùs de dissensionibus tantis summorum virorum differamus. de obscuritate naturæ, deque errore tot philosophorum, qui de bonis, contrariisque rebus tantopere discrepant, ut cum *plus uno verum esse non possit*, jacere necesse sit tot, tam nobileis disciplinas; quàm de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, & de forite, aut pseudomono: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, non moleste, inquit, fero, nos hæc contulisse. sapius enim congregantes nos, & maximè in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, egone, inquit: ad patris revolver sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem:⁴ sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendere, & percipi⁵ possit: per *εποχὴν* illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. Habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admodum aspernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? Tum ille ridens;⁶ *Tollendum*. Teneo te, inquam. nam ista Academicæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.

M. TULL-

1. Num minus hæc invidiosè dicuntur? nec tamen nimis eleganter.] Sic Victorii editio, item Pall. ferè, & exemplar S. Victoris. neque abiit Lambinus, quam quod is tamen minus. vulgata: Num minus hæc invidiosè dicuntur. hæc tamen minus eleg. nam aliter habent, & Camerarius, & Sturmus.

2. Ut ea non esse facta, sed ut videri pronuntiarent.] Sic nunc ferè vulgatur. verùm Aldus avus, Victoriusque ediderant, ut essent facta, sed ut vid. pronuntiarentur; quomodo ferè etiam mss. nostri; & videtur revocandum, certè ultimum illud pronuntiarentur. S. Victoris exemplar præferbat, ut ea non ut essent facta, sed ut videri pronuntiarentur.

3. Navigandi nobis Luculle tempus esse.] Pal. sec. tempus est. unde fit, ut suspicer proximè sequentia; & quoniam satis multa dixi, est

mibi perorandum, promanasse non à fonte Ciceronis, sed lacunis librariorum; hoc est, esse additamentum magistrorum.

4. Sed ita ut intelligat se opinari, sciatque. Hæc est lectio recepta. à qua abiit Victorius, ediditque, ut si intelligat. & verò Pal. sec. longius adhuc recedit à vulgatis, habetque: sed ita ut si intelligentis opinarique, sciatque.

5. Possit: per *εποχὴν* illam, &c.] Turnebus lib. xvi. Advers. cap. 18. emendat: possit: nec *εποχὴν* illam, &c. P. Manutius: possit: quare *εποχὴν*. Lambin. possit: *εποχὴν* enim illam, &c. mss. nostri nihil variant.

6. Tollendum.] Sic Pall. & S. Victoris, Lambinus edidit, *Tollendum*. malle ego tollendum.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTUM,
LIBER PRIMUS.

NON eram nescius, Brute, cum, quæ sum-
mis ingenis, exquisitaque doctrina philo-
sophi Græco sermone tractavissent, ea La-
tinis litteris mandarem, fore, ut hic nos-
ter labor in varias reprehensiones incur-
reret. nam quibusdam, & iis quidem non
admodum indoctis, totum hoc displicet,
philosophari: quidam autem ¹ non id tam reprehendunt, si
remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam
operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, &
hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnes Latinas,
qui se dicant *in Græcis legendis operam malle consumere*. Po-
stremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vo-
cent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen,
& dignitatis esse negent. Contra quos omneis dicendum
brevisiter existimo. quamquam philosophiæ quidem vitu-
peratoribus satis responsum est eo libro, quò à nobis phi-
losophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, &
vituperata ab Hortensio. qui liber cùm & tibi probatus vi-
deretur, & iis, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura
suscepi, veritus ne *movere hominum studia* viderer, retinere
non posse. Qui autem si maximè hoc placeat moderatiùs ta-
men id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam
postulant in eo ² quod semel jam missum, coerceri, reprimi-
que non potest: ut propemodum justioribus utamur il-
lis, qui omnino avocent à philosophia, quàm iis, qui *re-
bus infinitum modum constituunt*: in reque eo meliore, quo
major sit, mediocritatem desiderent. SIVE ENIM ad sa-
pientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea,
sed fruenda etiam sapientia est. sive hoc difficile est: tamen
nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: &
quaerendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit
pulcherrimum. Etenim si delectamur, cum scribimus:
quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? si laboramus:
quis est qui aliena modum statuatur industrie? Nam, ut Te-
rentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum
non vult:

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deter-
ret: sic isti curiosi, quos offendit noster minimè nobis in-
jucundus labor. His igitur est difficilius satisfacere, qui se
² Latina scripta dicunt contemnere, in quibus hoc primum

est, in quo admirer: cur in gravissimis rebus non dele-
ctos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum
de Græcis, expressas, non inviti legant. Quis enim tam
inimicus panè nomini Romano est, qui Ennii Medeam,
aut Antiopam Pacuvii spernat, aut rejiciat? qui se iisdem
Euripidis fabulis delectari dicat, ³ Latinas litteras oderit?
Synephebos ego, inquit, potiùs Cæcili, aut Andriam Te-
rentii, quàm utramque Menandri legam? A quibus tan-
tum dissentio, ut, cum Sophocles vel optimè scripserit
Electram, tamen malè conversam Attilii mihi legendam
puteum. de quo Licinius, ⁴ ferreum scriptorem: verum
opinor: scriptorem tamen, ut legendus sit. rudem enim
esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ *segnitiæ* est,
aut *fastidii* delicatissimi. mihi quidem NULLI satis erudi-
ti videntur, quibus nostra ignota sunt: ⁵ At,

Utinam ne in nemore, ---

nihilò minùs legimus, quàm hoc idem Græcum. quæ an-
tem de bene, beateque vivendo à Platone disputata sunt,
hæc explicari non placebit Latinè? Quòd si nos non inter-
pretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt
ab iis quos probamus, eisque nostrum iudicium, & no-
strum scribendi ordinem adjungimus. quid habent, cur Græ-
ca anteponant iis, quæ & splendide ⁶ dicta sunt, neque
sint conversa de Græcis? ⁷ Nam si dicerent, ab illis has res
esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos
legant, quàm legendi sunt. quid enim est à Chrysisso præ-
termisum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipa-
trum, Mnesarchum, Panætium, multos alios; in primis
que familiarem nostrum Possidonium. ⁸ Quid Theophras-
tus? mediocritèr delectat, cum tractat locos ab Aristote-
tele antè tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem,
de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad
arbitrium suum scribere? Quòd si Græci leguntur à Græ-
cis iisdem de rebus *alia ratione compositis*: quid est, cur
nostri à nostris non legantur? Quamquam si planè sic ver-
terem Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poë-
tæ fabulas: ⁹ malè, credo, mererer de meis civibus, sed
ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem.
sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, in-
terdictum puro. locos quidem quosdam, si videbitur, trans-
feram, & maximè ab iis, quos modò nominavi, cum
inciderit, ut id aptè fieri possit: ut ab Homero Ennius,
Afra-

¹ Non id tam reprehendunt.] Mss. ferè, non id tantum reprehendunt.
Palatinus solum pr. non tam id. vulgati, id non totum. videret
vocula illa contentiosa, supervacua.

² Quod semel jam missum.] Sic Pall. o. representavitque Victo-
rius. communis lectio, quod semel admittum, omnino improbave-
rim: ut altera scriptura nata fuerit à veteri ratione orthographiæ
ammissum. stat tamen pro nostra Turnebus lib. xxiv. cap. 2.

³ Latinas litteras oderit.] Gulielmius delet dictionem litteras;
subintelligitque fabulas.

⁴ Ferreum scriptorem. verum opinor: scriptorem tamen ut, &c.]
Misit ad me Daniel Heinsius, Josephi Scaligeri librum, cui sua
manu magnus ille vir adscripserat aliquot lectiones variantes eod-
icis veteris: heic verò habebat; verum ut opinor ex scriptorem sa-

men. neque displicet. ipse malebat, ferreum scriptorem opinor, verum
ex cr. tamen.

⁵ Utinam ne in, &c.] Palatini sex scripturam hanc tumentur.
Muretus coniecerat an utinam. idque mox etiam iu duobus suis
reperit Lambinus.

⁶ Dicta sunt, neque sint.] Ita Pal. pr. sec. tert.

⁷ Nam si dicerent.] Pal. pr. dicent. quomodo edidit Lambinus;
mox quoque Pall. omnes, servant has res, non ut editio Victorii
omnes res.

⁸ Quid Theophrastus?] Sic solus Pal. tert. ceteri quinque Theo-
phrastum: & verum puto.

⁹ Male credo mererer de meis civibus.] Scaliger noster habet
ad oram libri sui, non male credo. dignumque est quod excutiat.

Afranius ¹ à Menandro solet. nec verò, ut noster Lucilius, recufabo, quo minùs omnes mea legant. ² Utinam esset ille Persius: Scipio verò, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans, *Tarentinis aut se & Con-sentinis, & Siculis scribere.* Facetè is quidem, sicut aliàs: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret, & sunt illius scripta leviora, ut *urbanitas summa* appareat, *doctrina mediocris.* Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam à te ipso id quidem facio, provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de VIRTUTE misisti. Sed ex eo credo quibusdam usuenire, ut abhorreat à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis Latinè scripta deterius. quibus ego assentior, dummodò à se de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. RES VERÒ bonas verbis electis, graviter, ³ ornateque dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici velit: ⁴ ut à Scævola est prætor salutatus Athenis Albucius. ⁵ quem quidem locum cum multa venustate, & omni sale idem Lucilius: apud quem præclare Scævola,

Græcum te, Albuçi, quàm Romanum, atque Sabi-num,

Municipem ⁶ Pontii, Tritanni, centurionum, Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque, Maluisti dici. Græcè ergo prætor Athenis, Id quod maluisti, te, cum ad me accedi, saluto: Xαῖες, inquam, Tite: litteros, turma omni, cohortis,

⁷ Xαῖες Tite, hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus. sed iure Mucius. Ego autem mirari non queo, unde hoc sit tam insolens *domesticarum rerum fastidium*, non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & sæpè disserui, Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putarent, sed locupletiore etiam esse, quàm Græcam. Quando enim ⁸ vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quàm fuit quem *imitarentur*, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? Ego verò, cum forensibus operis, laboribus, periculis, non *deseruisse* mihi videor *præsidium*, in quo à pop. Rom. locatus sum: debeo profectò, quantumcumque possim, in eo quoque laborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores civēs mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modò legant illa ipsa, nec simulent: & iis servire, qui vel utrisque literis uti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi à nobis, æqui esse debent, quòd & scripta multa sunt; sic ut plura nemini è nostris, & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia litteris mandamus, legere assueverit, iudicabit *nulla ad legendum his esse potiora.* QUID EST enim in vita tantopere quærendum, quàm cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quòd sint omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura,

ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio, quis alienum putet ejus esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quod in omni munere vitæ optimum, & verissimum sit, exquirere? An, *partus ancillæ sine in fructu habendus*, differetur inter principes civitatis, P. Scævola, M. Manilius? ab hisque M. Brutus dissentiet, quòd & acutum genus est, & ad usus civium non inutile: nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis & legimus libenter, & legemus: *hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur?* nam, ut sint illa vendibilia, hæc uberiora certè sunt. quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum, ferè à nobis explicatam esse iis litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modò quid nobis probaretur, sed etiam quid à singulis ⁹ philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Ut autem à *facillimis ordiamur*, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quàm à nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. VERUM enim invenire volumus, non tamquam adversarium aliquem convincere. Accuratè autem quondam à L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de *voluptate*: à meque ei responsum, cum C. Triarius, in primis gravis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nam cum ad me in Cumanum salutandi causa uterque venisset, pauca primò inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium: deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certè audiam, quid sit, quòd ¹⁰ Epicurum nostrum, non tu quidem *oderis*, ut ferè faciunt, qui ab eo dissentiant, sed certè non probes, eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus hominum animos liberavisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum: sed existimo, te, sicut nostrum Triarium, ¹¹ minùs ab eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti *orationis ornamenta* neglexerit. nam illic quidem adduci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur. Vide quantum, inquam, fallare, Torquate. oratio me istius philosophi non offendit. nam & complectitur verbis, quod vult: & dicit planè, quod intelligam: & tamen à philosopho, *si afferat eloquentiam, non aspernet: si non habeat, non admotum flagitem.* re mihi non æquè satisfacit, & quidem locis pluribus. sed QUOT HOMINES TOT SENTENTIÆ. falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modò, quæ dicat ille, bene noris. ¹² Nisi mihi Phædrum, inquam, mentium, aut Zenonem putas (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent) ¹³ omnes mihi Epicuri sententiæ facis notæ sunt. atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat umquam con-

1. A Menandro solet.] Vox solet, non est in veteri libro quem consulit Scaliger.

2. Utinam esset ille Persius.] Revocavi dictionem esset, urgentibus Pall. & Tosano, quem excussit Gulielmius; neque secus editio Aldi Manutii avi. ceterum Pal. pr. habuit à manu prima, illi.

3. Ornateque dictatas.] Lambinus dictas, sed in vitis, ut ipsemet fateatur libris. Gulielmius annotarat, legendum *tractata*.

4. Ut à Scævola est prætor salutatus Athenis, &c.] Omnino legendum *prætor*, quod & monuit in Fastis suis ad annum urbis DCXXXII. Pighius noster. Scaliger annotavit non comparere in antiquo illo dictionem *Athenis*.

5. Quem quidem locum.] Scaligeri nostri ms. *jocum*.

6. Pontii, Tritanni, &c.] Sic ferè nostra exemplaria omnia, item Turnebi. vulgari, *Pontii, Titi, Anni*.

7. Xαῖες Tite, hinc hostis mi Albucius.] Ita editio Camerarii, proxime mss. nostras. nam Victor. Xαῖες, hinc hostis Mutii. Albucius, excluso Tite, quod in omnibus membranis. Pighius legebat Xαῖες Tite. hinc Muci jam Albucius est inimicus. Scaliger videtur emen-

dasse: Xαῖες τὸν omnes. Xαῖες Tite. Hinc inimicus, sed iure Mucius.

8. Vel nobis dicam.] Lambinus, *ne nobis dicam.* contra sex mss. Pall. in quibus hæret alterum, omnesque edd. imò & auctoris mentem; quæ magis pateret, si trias horum verborum includeret parenthesi.

9. Philosophiæ disciplinis.] Scaliger ad oram libri adlevit *discipulis*.

10. Epicurum nostrum non, &c.] Pal. prim. amplius habet *insliter*, vel simile quid. nam syllaba postrema virgula est incubans litteræ t.

11. Minus ab eo delecteris.] Coactus sum recipere hanc scripturam, ob sex Palatinorum concordiam. vulgata alioqui nihilo pejus; *minus eo delecteris*.

12. Nisi mihi Phædrum, inquam.] Est à Palatinis notæ melioris tribus. tres enim reliqui: *Hic mihi Phædrum inquam.* quomodo & Camerarii editio: nam Aldi vetus: *hic nisi mihi.* Victorii *Nisi tu Phædrum*.

13. Omnes mihi Epicuri sententiæ, &c.] Scaligerani libri margò, *omnes enim Ep.*

controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in Physicis, quibus maxime gloriatur, primum *totus est alienus*. Democrito adjicit, per pauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult mihi, quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani, ¹ in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursu inter se cohærescant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo à principio, sed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur. quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod cum *in rerum natura* duo querenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiatur: alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia differuerunt; vim, & causam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa individua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibidem *homo acutus*, cum illud occurreret; si omnia deorsum è regione ferrentur, & ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: ² itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaulum: quo nihil posset fieri minus. ita effici complexionem, & copulationem, ³ & adhesionem atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. quæ cum res *tota facta sit pueriliter*, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio, ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius physico & quam fieri sine causa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, affectus est. nam si omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur: primum erit hoc quasi *provincias* atomis dare, quæ rectè quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc *mundi ornatum* efficere non poterit. ne illud quidem physici, *credere aliquid esse minimum*. quod profectò numquam putavisset, si à Polyæno, familiari suo, ⁵ geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto. huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti. atomi, inane, imagines, quæ *idola* nominant, quorum incurfione non solum videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam

inæquum vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quæ etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum à ceteris, ab hoc qui eum unum secutus est, ⁶ nollem vituperatum. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est querendi, ac differendi, quæ *λογικὴ* dicitur, iste vester, planè, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. tollit definitiones: nihil de dividendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublato esse omne *iudicium veri, & falsi* putat [7 In tertia verò parte, quæ est de vita, & moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificum.] Confirmat illud vei maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, ⁸ ascisat, & reprobet, id est, VOLUPTATEM, & DOLOREM. ad hæc & quæ fugiamus, & quæ sequamur, refert omnia. quod quamquam Aristippi est, à Cyrenacisque melius, liberiusque defenditur, tamen ejusmodi esse iudico, quod nihil homine videatur indignius. AD MAIORA enim quædam nos natura genuit, & conformavit, ut mihi quidem videtur. ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primum cognomen invenit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Vesperim propter voluptatem. Quòd verò securi filium percussisset, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi *natura, patrioque amori prætulerit jus majestatis*, atque imperii. Quid? L. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, cum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias prætores in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere juberet; reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, ⁹ EUM NON TALEM VIDERI FUISSE IN IMPERIO, QUALES EIUS MAIORES FUISSENT: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem OPTIMUS QUISQUE pro patria, & pro suis suscipit, ut non modo nullam capiet, sed etiam prætereat omnes voluptates; dolores denique quosvis suscipere malit, quam deserere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus. ¹⁰ Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litteræ, quid historiæ, cognitioque rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: *Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati.* & erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: ¹¹ neque verò tu, Triari, aut quisquam eorum, qui aut sciret aliquid, aut ista didicisset. Et, quod queritur sæpe, *cur tam multi sunt Epicurei:* sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maxime alli-

1. In quo nihil nec summum.] Ita rursus omnes sex Pall. vox nihil deerat Aldinæ editioni veteri & Lambinianæ. Victorius eam admisit, sed adhuc quoque alteram, nihil æquè, quæ in nullo tamen nostrorum.

2. Itaque attulit rem, &c.] Suspiciantur alii abundare illud itaque, alii mutant in ita. Verùm cum restet constanter in omnium membranis; cur ei movemus controversiam? supra quoque Pal. prim. habet, *deorsus è regione*; quod non de nihilo expressum est in exemplari & antiquissimo & emendatissimo.

3. Et adhesionem.] Hæc est scriptura omnium Palatinorum sex. eandemque esse item codicum aliorum, annotavit Gulielmus. Vulgati prius, *adhesionem*, retinetque Lambinus, sed non item indicat, cur rejiciat alterum, quod reperi tamen in Palatino infimæ vetustatis; ideoque indigno, quem perpetuò consulerem.

4. Quam fieri sine causa quidquam dicere.] Ita ferè omnes Palatini. Manutius putat emblemata esse supervacuum; idemque visum Lambino, asseveranti non comparere in libris melioribus. mihi secus videtur.

5. Geometriam discere.] Palatini quinque *Geometriam*. placet, ob vocem eam paullo post repetitam.

6. Nollem vituperatum.] Palatinus pr. *vituperare*, à manu prima.

7. (In tertia verò parte.)] Uncis inclusi totam hanc periodum, quod nullam ejus litteram invenirem in Palatinis. sed nec reperit in suis miss. Lambinus nec representavit Victorius. imò ne Aldus quidem habet avus; contentus notasse locum asterisco: & verò liquet ex capite VIII. nihil hujus dictum ab auctore.

8. Ascisat & reprobet.] Pall. omnes ad unum, *sciscat*. primus præterea solum habet *probet*.

9. Eum non talem videri fuisse.] Annotavit Gulielmus in suis fuisse, *fidei fuisse*, aut *fideri*. & primum quidem etiam est in Pall. quarto ac sexto. sed non est dubitandum de vulgatæ bonitate. *videri* enim vox mere judicialis.

10. Quid tibi Torquate? quid Triario.] Reduxi lectionem præscam à Lambino exterminatam; à quo suppositum: *Quid tibi Torquate, huic Triario*, summa cum injuria Torquati.

11. Neque verò tu Triari.] Vox *Triarii*, non est in Palatino ullo. Quartus ejus loco habet *Troii*. extat tamen in editione Petri Victorii. Lambinus multum hic se vexat, quod non fecisset, consultis Victorii libris: quos etiam nescio an viderit Aldus Nepos. Mihi heic vox *Triarii* abesse posse videtur, salva auctoris sententia, ut subintelligatur *Torquatus* quem alloquitur.

allicit, quòd ita putat dici ab illo, *recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiâ*, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam RATIONEM EVERTI, si ita se res habeat. nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte, & per se esse jucunda, per se esset & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructor (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, *erudiri* appellantur) aut ne deterruisset alios à studiis. quamquam te quidem 8 video minimè esse deterritum. Quæ cum dixillem, magis ut illum provocarem, quàm ut ipse loqueretur. tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pænè à philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, nisi te quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? ¹ aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probantur. 3 si qua in his corrigere voluit deteriora fecit. differendi artem nullam habuit. voluptatem cum summum bonum diceret, primùm in eo ipse parum vidit: deinde hoc quoque alienum. nam antè Aristippus, & ⁴ ille meliùs. addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. 5 Fieri, inquam, ò Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, à quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret; cum præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem ⁶ DISSENTIENTIUM inter se reprehensiones non sunt vituperandæ. maledictæ, contumeliæ; ⁷ tum iracundiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. Tunc Torquatus, Prorus, inquit, assentior. *neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia rectè disputari potest.* Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrùm igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet: an de una voluptate quæri, de qua omne certamen est? Tuo verò id quidem, inquam, arbitrato. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. de Physicis alias, & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo & Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, & correctæ per multa. nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certè, inquam, pertinax non ero. tibi que, *si mihi probabis ea, quæ dices, libenter assentiar.* Probabo, inquit: modò ista sis æquitate, quam ostendis. sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. 9 Tunc dicere exorsus est. Primùm igitur, inquit, si agam,

ut ipsi auctori hujus disciplinæ placet: constituam, quid, & quale sit id, de quo quærimus, non quo ignorare vos arbitrer: sed ut ratione, & via procedat oratio. Quærimus igitur, ⁸ *quid sit extremum, quid ultimum bonorum.* quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in voluptate ponit: quod summum bonum esse vult, summumque malum, *dolorem*, idque instituit docere sic: OMNE ANIMAL, simulatque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum, & quantum possit, à se repellere: idque facere nondum depravatam, ipsa natura incorruptè, atque integrè judicante. itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantùm satis esse admonere. *interessè enim inter argumentum, conclusionemque rationis: & inter mediocrem animadversionem, atque admonitionem: altera, occulta quædam, & quasi involuta aperiri: altera, prompta & aperta judicari.* etenim quoniam *detractis de homine sensibus, reliqui nihil est:* necesse est, ⁹ quid aut ad naturam, aut contra sit, à natura ipsa ¹⁰ judicari. ea quid percipit, & quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? Sent autem quidam è nostris, qui hæc subtiliùs velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum *sensu* judicari: sed *animo* etiam, ac *ratione* intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaque ajunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem (quibus ego assentior) cum à philosophis compluribus permulta dicantur, CUR NEC VOLUPTAS IN BONIS SIT NUMERANDA, NEC IN MALIS DOLOR NON existimant oportere nimium nos causæ confidere, sed & argumentandum, & accuratè differendum, & rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore disputandum putant. Sed ut perspiciamus, unde omnis iste natus sit error, voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis, & quasi architecto beata vitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, ¹¹ aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia *consequuntur* magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, confectetur, adipisci velit: sed quia nonnumquam *ei* USMODI tempora incidunt, ut labore, & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

1. Nisi te quoquo modo loqueretur.] Est a Palatino primo, qui tamen prius tortè habuit *quoque*. nam apparet litteram postremam esse manus recentioris. & sic etiam conjecerat ex Massæi libro Paulull Manutius; in quo itidem fuerat illud *quoque*. vulgati amplius, *nisi te quoque ut id modo loq.*

2. Aliena dixit in Physicis.] Sic Pal. prim. rectè. non dicit ut retro vulgati. nam & deinceps præterito semper utitur.

3. Si qua in his.] Ita rursus idem Palatinus. neque abeunt reliqui, quam quod præponant adhuc, *sed si qua.* publicati hæcenus, *sed si que in his.*

4. Ille melius: addidisti.] Hæc liquida est scriptura Palatini primi, adeo ut firmetur jam sententia Turnebi ac Lambini ambigua prius, neque latis certis tibicinibus suffulta. ceteri mss. Pal. interferunt; *ille melius.* etenim quoniam *detractis de homine sensibus, addidisti;* quomodo & omnes editi, nisi quod ii quasi *detractis.* Voces illæ expunctæ comparent infra, medio fere capitis noni. Gulielmius tamen annotavit legendum, *ille melius.* etenim *addidisti, vel etiam addidisti.* sed nihil ejus in membranæ Palat. primis. Ita enim eas appello, ob bonitatem suam; non (ut sæpe aliis libris nomen feci) ob voluminis magnitudinem.

5. Fieri, inquam, ò Triari.] Littera ò non visitur in Pal. pr. neque requiritur.

6. Dissentientium inter se reprehensiones.] Hoc modo edidit Victorius; neque recedit Pal. prim. ceteri *differentium*, quomodo antiquitus culi & recentius.

7. Tum iracundiæ, contentiones.] Placebat Gulielmjo annotatum

ad Lamb. editiones, *iracunde contentiones*, quia vox *iracundia*, mox repeteretur. nos nolimus quid mutare in vitis libris pluteariis.

8. Quid sit extremum, quid ultimum bonorum.] Palat. prim. *extremum & ultimum*, quod malle nisi sine capitis XII. iterum occurreret, *vel ultimum, vel extremum.*

9. Quid aut ad naturam aut contra sit.] Non ausus sum excludere lectionem Palatinorum trium; confirmatam editione Victoriana. sequentes maluerunt, *aut secundum naturam*, quod & in Pall. reliquis; sed iis, comunitatis quasi sequioris. quorum secund. ac quart. habent *fit*, non *sit*.

10. Judicari. ea quid, &c.] Sic omnino Palatinus primus, neque ab it Victoriana impressio, quàm quod illa *ea quid*, quod etiam in Palat. quatuor, sed quartus stat pro primo. Editiones exolete ac nuper natæ glossam marginalem admiserunt in contextum; tali forma. *judicari: voluptatem etiam, & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. etenim quid, &c.* quæ voces cum paullo post conspiciantur in libris omnibus, heic certè locum habere non debebant, quamvis reperiantur in pluribus mss. Itaque & Camerario habita pro subditiciis. quod tamen aliter cepit quàm debuit Lambinus, tanquam scilicet inferius potius tollenda putasset, quam isto loco.

11. Aspernatur, aut odit, aut fugit.] Vulgati, *aspernetur, aut odit, aut fugiat.* sed contra omnes Pall. quorum tert. quart. sext. habent quidem *oderit*, sed non, *aspernetur*, vel *fugiat*. scripturæ nostræ auctor etiam fuit Victorius.

leptatem. ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiae consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla, pariatur? At vero eos & accusamus, & justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis praesentium voluptatum delinunt, atque corrupti, quos dolores, & quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non provident, similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum & dolorum fuga. & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus. temporibus autem quibusdam, & aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus saepe eveniet, ut & voluptates repudiandae sint, & molestiae non recusandae. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majoreis alias consequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. Hanc ego cum teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulo ante tum memoriter, tum etiam erga nos amice, & benevole collegisti. nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti, nec segniores ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quaeso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem imperum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeleis fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitent? At id ne fera quidem faciunt, ut ita ruant, itaque turbent, ut, earum motus, & impetus quos pertineant, non intelligamus. tu tam egregios viros censes rantas res gessisse sine causa? quae fuerit causa, mox videro: interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quae sine dubio praecleara sunt, fecerint, virtutem his per se ipsam causam non fuisse. torquem detraxit hosti. & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adiit, in oculis quidem exercitus. quid ex eo consecutus est? 7 *Laudem, & caritatem*: quae sunt *vita sine metu degenda praesidia firmissima*. Filium morte multavit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli. sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; saluti prospexit civium, qua intelligebat contineri suam. Atque haec ratio late patet. in quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, tua praesertim, qui studiosè antiqua persequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modò dixi, constituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus, & gloriosis, satis hoc loco dictum sit.

erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius differendi locus. nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quae, qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quae voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit: non enim hanc solam sequimur, quae suavitate aliqua naturam ipsam movet, & cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed & maximam illam voluptatem habemus, quae percipitur, omni dolore detracto. nam quoniam cum privamur dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiae gaudemus, omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id, quo offendimur doloris omnis privatio rectè nominata est voluptas. Ut enim cum cibo, & potione fames, sitiisque depulsa est, ipsa detractio molestiae consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successione efficit voluptatis. itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem, & voluptatem. Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, cum omni dolore caret, omni non modò voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore. omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea variari voluptas, distinguique possit; augeri, amplificarique non possit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facetè, & urbanè Stoicos irridente, statua est in Ceramico, Chryssippi sedentis, porrecta manu: quae manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuum quidem disturam patere ajebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaticos satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea sola voluptas esset, quae quasi titillaret sensus, ut ita dicam, & ad eos cum suavitate afflueret, & illaberetur: nec manus esse contenta posset ulla vacuitate doloris sine jucundo motu voluptatis. sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placeat, nihil dolere: primum tibi rectè, Chryssippe, concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. iccirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facile percipi potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu praestabilitorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors sensu careat: dolor in longinquitate, levis in gravitate, brevis soleat esse: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec praeteritas voluptates effluere patiatur, earumque

1. *Esse, quam nihil molestiae.*] Victor. ed. qua, sed alterum visitur in omnibus Pall. aliorumque item scriptis.

2. *Et aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus.*] Posteriores edd. ejecere primam voculam, quae in omnibus mss. Lambinus totum istud alienum putabat. non putasset, mutato & in i. quod valeret, id est.

3. *Ne ad eam nosse possim.*] Lambini editio & Aldi vetus non excluderant, quod tamen admisit Victorius, visiturque in Pall. omni.

4. *Majoribus meis corrupisti.*] Pall. nostri omnes ad unum corrupisti; cui lectioni etiam suus est sensus, neque is quidem ineptus. sed heic planè non quadrat. corrumpere enim est labefactare. sic corrupti parietes. adnotatum Scaligero nostro.

5. *Ut nihil de utilitatibus.*] Palat. sec. horum nihil habet. potest tamen locum suum tueri: neque mutanda vox ultima in voluptatibus, ut Lambino placuit.

6. *Ut ita ruant, itaque turbent.*] Ea est quoque consona lectio Pall. trium. nam tertius, itaque trahantur, quint. & text. itaque

turbentur, quomodo ed. Camer. nam Victorii atque turbent. posteriores, atque turbentur.

7. *Laudem ac caritatem.*] Ita serè Pall. meliores, non claritatem, quod miror potuisse placere Bruto.

8. *Maximam illam voluptatem habemus.*] Videtur habemus positum pro avemus, aut vox tota tolli poterat.

9. *Cum omni dolore caret.*] Pall. omnes careret, quod & in Massæo inventum. Paullus Manutius conjiciebat, litteram ultima detracta, abjectoque verbo primore, omni dolore carere. quod ipsam statim Lambinus textui intulit.

10. *Stoicos irridente.*] Tosani scriptus, item Pal. prim. tert. ar. ridente.

11. *Contenta posset ulla vacuitate.*] Gulielmius legendum putabat illa. Palatini nihil variant praeter primum, in quo cont. posset, nec ulla par vacuitate.

12. *Qui ita sit affectus.*] Respiunt isthaec additamentum librarum,

rumque assidua reformatione laetetur: quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere? Statur contra aliquem confectum tantis animi, corporisque doloribus, quanti in hominem maxime cadere possunt, nulla spe propolita, fore levius aliquando, nulla praeterca nec praesenti, nec expectata voluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? Quod si *VITA* doloribus referta, maxime fugienda est: summum profecto malum est, vivere cum dolore, cui sententiae consentaneum est, *ultimum esse bonorum cum voluptate vivere*. nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat, tanquam in extremo: omnesque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur: nec praeterca est res ulla, quæ sua natura aut sollicitare possit, aut agere. Praeterca & appetendi, & fugiendi & omnino rerum gerendum initia proficiuntur aut à voluptate, aut à dolore. quod cum ita sit, perspicuum est omnes rectas res, atque laudabiles, eò referri, *ut cum voluptate vivatur*. quoniam autem id est vel summum bonum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τῆς ἀρετῆς nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: faciendum est, *SUMMUM ESSE BONUM JUCUNDE VIVERE*.

Id qui in una virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur. istæ enim vestrae eximiae, pulchraeque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia benè navigandi rationem habet, UTILITATE, NON ARTE laudatur: sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis. Quam autem dicam voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. nam cum *ignoratione rerum bonarum, & malorum maxime hominum vita vexetur*, ob eumque errorem & voluptatibus maximis sæpe priventur, & pravissimis animi doloribus torqueantur. sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusque detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. SAPIENTIA enim est una, quæ maestitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice, in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restinguo. cupiditates enim sunt infatigabiles: quæ non modo singulos homines, sed *universus famulatus evertunt*; totam etiam labefactant sæpe remp. Ex cupiditatibus odia, discidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæc sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atque discordant. ex quo vitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata, circumcisaque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine metu vivere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aprior partitio, quàm illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales nec necessariæ. quarum ea ratio est, ut necessariæ nec opera

multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod *ipsa natura divitiarum, quibus contenta sit & paratibus, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri potest.* Quod si vitam omnem perturbari videmus errore, & inscientia: sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modicè ferre doceat injurias, & omnes monstrat vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter voluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placeat, ac leniat. *Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet.* NEC ENIM satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum. plerique autem, quod tenere, atque fervare id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid eventurum sit, provident, ob eamque causam propter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurunt: sæpe etiam legum, judiciorumque pænis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur: & qui suum iudicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur, præmittenda voluptate. Iidem etiam dolorem sæpe perpetuantur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperitur. nam neque laborum perfunctio, neque permissio dolorum, per se ipsa allicit: nec patientia, nec assiduitates, nec vigiliae, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed *ista sequimur, ut sine cura, metuque vivamus*: animumque, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim *mortis metu* omnis quietæ vitæ status perturbatur: & ut, succumbere doloribus, eosque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, MULTI parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdididerunt: sic robustus animus, & excelsus, omni est liber curæ, & angore, cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus est, ut meminerit, *maximos morte finire, parvos multa habere* intervalla requietis, mediocrius nos esse dominos: ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo è vita, cum ea non placeat, tanquam è teatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem. *Justitia restat, ut de omni virtute sic dictum, sed similia terè dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui*

1. *Quid est quod huc possit, quod melius sit, accedere.*] Sic duo Pall. sceditio Victoriana. alia huic, item *accidere* quod ultimum in nullo est Palatinorum.

2. *Levius aliquando, nulla praeterca, &c.*] Vulgati *praeterita*, sed contra omn. Pall. quorum duo adhuc habent aliquanto. primum illud conjecerat olim Paullus Manutius.

3. *Quæ sua natura aut sollicitare possit aut agere.*] Est à Victoriana; cum proximè alludunt Pall. quinque in quibus *tangere*. quod & in suo inventum probabat Scaliger, dictum ut Lucretio, *tangitur ira*. vulgati tamen *frangere*, quod Lambinus retinuit, sed mutavit priora in *quæ sua sede naturam aut sol. fide*, inquit membranarum. vix credo. *cura atque angoris* rursus meminit noster infra cap. xv. circa finem.

4. *Liberantur.*] Communis lectio *liberantur*. sed nostra est à

membranis Pall. & Victorio.

5. *Pravissimis animi doloribus.*] Sic Pal. tert. ac quint. nam pr. quart. sext. *purissimis*, quomodo omnes libri Lambiniani. sec. *durissimis*.

6. *Et omnes monstrat vias.*] Sic Pal. pr. & Scaligeri liber. ceteri doceat, præter quintum, in quo verbum nullum est ejusmodi.

7. *Quid eventurum sit, provident.*] Et hoc est à Pal. pr. ceteri *proventurum*, quomodo vulgati. Urini codex porro *eventurum*.

8. *Nec assiduitates.*] Publicati; *assiduitas*. sed contra omnes Pall. editionemque Victorii.

9. *Intervalla requietis.*] Adjeci syllabam suam omnium Palatinorum. vulgg. enim *quietis*; excepta Victoriana. Pusillum quidem istud sed tamen cur aliquid detrahimus auctori quod ipse additum voluit.

docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint: sic de justitia judicandum est: quæ non modo numquam nocet cuiquam, sed contra, ¹ semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, ² quas natura non depravata desideret. quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: ³ sic *** cujus in mente confedit, hoc ipso, quod abest, ⁴ turbulenta non potest fieri: & si verò molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primò suspicio insequitur: deinde sermo, atque fama: tum accusator, ⁵ tum judex: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt. ⁶ Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam sepi esse, & muniti videntur, deorum tamen numina horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi nocteis, atque dies exeduntur, à diis immortalibus supplicii causa importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum conscientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbè parta ⁷ minuit; potius inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera ratio benè sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti injustè facta conducunt: qui nec facillè efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortuna, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, & quod aptissimum est ad quietè vivendum, caritatem; præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi. quæ enim cupiditates à natura profisciscuntur, facillè expleantur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est. nihil enim desiderabile concupiscunt, ⁸ plusque in ipsa injuria detrimenti est, quam in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria. Itaque ne justitiam quidem rectè quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat. nam diligere & carum esse, jucundum est, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorum. itaque non ob ea solùm incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multò etiam magis, quod cujus in animo versatur, numquam sinit eum respirare, numquam acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maximè ceterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad vo-

luptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium: beateque vivere, nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere. Huic ¹⁷ certæ, stabilique sententiæ, quæ sint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est, in voluptate, atque in dolore: sed in his rebus peccant, cum, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem voluptates, & dolores nasci fatemur è corporis voluptatibus, & doloribus. Itaque concedo quod modò dicebas: ⁹ cadere causa, si qui è nostris aliter existimant: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem & lætitiæ nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse è corpore, & ad corpus referri: nec ob eam causam non multo majores esse & voluptates, & dolores animi, quam corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem, & præterita, & futura. ut enim æquè doceamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquid æternum, & infinitum impendere malorum nobis opinemur. quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æquè diu sit in corpore. non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor fortè successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit. eoque intelligi potest, quanta voluptas sit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ expectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur. STULTI autem malorum memoria torquentur: sapientis bona præterita grata recordatione renovata delectant. est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda jucundè ac suaviter meminermus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo, & attempto intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. O præclaram beatè vivendi, & apertam, & simplicem, & directam viam. cum enim certe ¹⁸ nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore, & molestia, perfruique maximis & animi, & corporis voluptatibus: videlicet, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quò facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? clamat Epicurus is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, NON POSSE JUCUNDE VIVI, NISI SAPIENTER, HONESTE, JUSTEQUE VIVATUR: NEC SAPIENTER, HONESTE, JUSTE, NISI

JU-

1. Semper alit aliquid.] Mss. ferè alit quid; sicque quatuor è Pall. nam pr. & tert. semper aliquid, sine illo alit.

2. Quas natura non depravata desideret.] Hand refugit quod invenerat in suo Fulvius Ursinus, egoque in Pal. pr. & Scaligerano. Hactenus publicatis exulabat negativa non. & verò ita legendum, aut tollenda præterea dictio depravata. sed ne quid dissimulem, & periodus isthæc & sequentes omnino adulteratæ sunt. quare & asterisco locum insignivi.

3. Sic *** cujus in mente confedit.] Malui indicare locum esse mancum, quam ei addere aliquid de meo, ut fecit Paulus Manutius, interjecto, verbo impietas; ut Lambinus addito injustitia, ex mss. ajunt: sed vix ego credulus illis: aut si sunt manuscripti, sunt certè interpolati. neque tale quid reperi in Palatinis sex. Si liceret liberè proponere quod sentiam, dicerem locum sic bellè posse sanari: desideret: quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia, si cujus in mente confedit, hoc ipso quod adest turbulenta est: si vero molita quippiam, quamvis occultè, numquam tamen confidet id fore semper occultum. cetera omnia è margine recepta in textum videri queant.

4. Turbulenta non potest fieri.] Lambinus adjecit adhuc alteram negativam, non potest non fieri; sed præter libros calaneo exaratos, certè Palatinos, è quibus primus, respuit prorsus tria illa verba, non potest fieri, turbantque sanè magis sententiam, quam faciunt.

5. Tum judex.] Lambinus index, & ita quoque Pal. pr. sed alterum profectò requirit ductus sententiæ. quamvis & pro altero

stet Scaliger, adpicto ad oram versu Juvenalis: 70. Satyra x.

Quibus indicibus quo teste probavit?

6. Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam sepi, &c.] Gratia sit Palatino primo, ejus auctoritate locum bellè redintegravi. ita enim is scriptum habet omnibus literis, neque recedunt alii Palatini, nisi quod sec. ac quart. habeant: Quod si qui satis cum hominum sibi contra conscientiam. quint. ac sext. satis cum hominum sibi contra conscientiam. nam tert. satis animi hominum sibi contra conscientiam. vulgatur prius: Quod si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam sepi esse & muniti videntur; Deorum tamen horrent. Victorius deinde interferuit de suo, Deorum tamen numen horrent. quod postea pleræque sunt secuta editiones. Malè. imposuit libraris conscientia significatione minus frequentata: quæ tamen iterum usus libro 11. infra cap. 9. ut hominum conscientia remotà, &c. Centies ita usurpat Tacitus, alii.

7. Minuit, magis inflammat.] Iterum sustuli voculas aliquas ductu Palatini primi. Editi in hunc diem, minuit, sed augeat magis atque inflammat. quod quidem etiam restat in tert. at sext. verum arguuntur falsi à quarto, qui habet, minuit, sed amat potius atque inflammat magisque, à sec. & quarto in quibus, minuit potius atque inflammat.

8. Plusque in ipsa injuria detrimenti est.] Non displicet, imò perplacet, scriptura Pal. primi, plusque injuria ipsa detrimenti est.

9. Cadere causa.] Pall. omnes cadere cause. vulgatum tueretur Turnebus lib. xxv. capitis 2. fine.

SECUNDA. neque enim *civitas in seditione* beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus ¹ à se ipse diffidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis, & liberæ potest. atqui pugnantibus & contrariis studiis, consiliisque semper utens, *nihil quieti videre, nihil tranquilli potest*. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediari necesse est? *animi autem morbi* sunt cupiditates immensæ, & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, mærores, qui animos exedunt, conficiuntque curis, hominum non intelligentium; nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsentis, futurove sejunctum. Nec verò quisquam *stultus* non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam *mors*, quæ, quasi saxum Tantalò, semper impendet: tum *superstitio*, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona *præterita* non meminerunt, *præsentibus* non fruuntur, *futura* modò expectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeque cruciantur, cum se id sentiunt, *FRUSTRA SE* aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque susceperant. Ecce autem alii ² minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, ³ monstrosi: alii autem etiam amatoris levitatibus dediti, alii petulantes, ⁴ alii audaces, protervi, iidem intemperantes, & ignavi, numquam in sententia permanentes. quas ob causas *in eorum vita nulla est intercapedo molestia*. Igitur *NEQUE STULTORUM QUISQUAM BEATUS, NEQUE SAPIENTUM NON BEATUS*. multoque hoc melius nos, veriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam *illam umbram*, quod appellant *honestum*, nontam solido, quam splendido nomine: virtutem autem nixam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beatè vivendum seipsa esse contentam. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modò non repugnantibus, verùm etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro *SAPIENS*, semper beatus inducitur. finitas habet cupiditates: negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. his rebus instructus semper est in voluptate. neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum. nam & *præterita* gratè meminit, & *præsentibus* ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex *futuris*, sed expectat illa, fruuntur præsentibus: ab usque vitis, quæ paullo antè collegi, abest plurimùm: & cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, *ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatur*. Optimè verò Epicurus, quod *EXIGUAM* dicit *FORTUNAM INTERVENIRE SAPIENTI*: maximasque ab eo, & gravissimas res consilio ipsius, & ratione administrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi

posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. In dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse nec ad melius vivendum, nec ad commodiùs dissendendum. ⁵ In physicis plurimùm posuit. Ea scientia, & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiumve ratio potest perfici: omnium autem rerum natura cognita; levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur *ignorazione rerum*, è qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines. denique etiam moratù melius erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret. tum verò, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, (quæ quasi *delapsa de cælo* est ad cognitionem omnium) *regula*, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. *QUIDQUID* porò animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si omnes vererunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ⁶ et, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expeditere possunt, quod disserunt. Præterea, *SUBLATA* cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & vitæ de-gendæ, & rerum gerendarum. Sic è *Physicus*, & fortitudo sumitur contra mortis timorem; & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignorantie sublata, & moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, veri à falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi vel maxime necessarius, de *amicitia*, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *OMNIUM RERUM, QUAS AD BEATè VIVENDUM SAPIENTIA COMPARAVERIT, NIHIL ESSE MAJUS AMICITIA, NIHIL UBERIUS, NIHIL JUCUNDIUS*. neque verò hoc oratione solùm, sed multo magis vita & factis, & moribus comprobavit. quod quàm magnum sit, fide veterum *fabula* declarat: in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum parva reperiuntur, ut ad Orestem pervenias profectus à Theseo. At verò Epicurus una in domo, & ea quidem angustà, quàm magnos, quantaque amoris conspiratione consentientis tenuit *amicorum greges*? quod sit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus. ⁶ de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse à nostris de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam experendas, quàm nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitia vacillare. tumentur tamen eum locum, seque facillè, ut mihi videtur, expediunt. ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse à voluptate discedere. nam cum *solitudo*, & *vita sine amicus*, *insidiarum*, & *metus plena* sit ratio, ipsa monet amicitias comparare. quibus partis confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatum sejungi non potest. Atque ut *ODIA*, invidiæ, despiciationes, adversantur voluptatibus: sic amicitia, ⁷ non modò faurices fidelissimæ,

1. *A se ipse diffidens.*] Vulgati à seipso diffidens ipse. sed nostra scriptura tuetur se libris exoletis & editione Victorii.

2. *Minuti & angusti, aut omnia semper.*] Placere omnibus debet divinatio Gulielmii, *angusti animi, omnia, &c.*

3. *Monstrosi.*] Sic & Pall. aut verò *monstruosi*. itaque non accedo Lambinianæ conjecturæ, *morosi*; quod hominum genus agmen propositum alioquin minus aptè claudit.

4. *Alii audaces, protervi, iidem.*] Malè hæc mutat Lambinus, nam verbo quod vult immisso, non consistit auctoris antithesis.

5. *In physicis plurimum posuit.*] Repræsentavi scripturam Palatini primi, a quo non recessit editio Victorii, nisi quod interjecerit, *In physicis quidem plurimum posuit*. at priores ea, & posteriores: *In physicis quidem plurimum possint, &c.* quod & retinuit Lambinus, sed expressit & alteram lectionem, contra manuscriptorum, licet neget. Idem quoque licentiosè trajecit plures voces; & perperam *ex autem fecit enim*: omnia contra Palatinos nostros editoque: &

non necessario. Nam Torquatus heic reddit rationem cur plus impenderit physicæ Epicurus quàm Dialecticæ, atque utramque quasi in bilance examinat: ostenditque illam hæere circa verba & voces: hanc verò penetrare rerum omnium naturam, &c. Valde hoc etiam loco inceptit Michaël Brutus, dum parenthesi nescio quâ, cuncta redintegrare fatagat. Magis laudo Aldum Nepotem, qui dum tacet, non peccat.

6. *De omnibus dici non necesse est.*] Victorii editio omisit non, quod tamen in aliis culis, item mss. nostris. Imposuit viro doctissimo librariorum hallucinatio. legendum enim non *omnibus*, sed *hominibus*, quomodo disertè Palatinus ille nolter jure meritoque primus; quod & recipere debebam in contextum: sed nolui nimium tribuere testi unico præsertim in re forsàn non omnibus æque clara.

7. *Non modò faurices fidelissimæ.*] Scaliger ad oram libri adpinxit *furices*.

inæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi. quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem vitæ tenere possumus, neque verò ipsam amicitiam tueri, nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & lætamur amicorum lætitiæ æquè, atque nostra; & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæc semper voluptatibus inhærent, eadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus his pænè verbis: *Eadem, inquit, scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum: quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitia præsidium esse firmissimum.* Sunt autem quidam Epicurei timidiore paulo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. itaque primos congressus, ¹ copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si fana, si urbeis, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, ² si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine ³ facilius fieri poterit, & iustius? Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidem amicos, quam se ipsos diligant. quod & fieri posse intelligimus, ⁴ & sæpe id videmus, &

perspicuum est, nihil ad jucundè vivendum reperiri posse: quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modò non impediri rationem amicitia: si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem omnino amicitia non posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hausta è fonte naturæ: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis, atque integris testibus: si infantes pueri, mutæ etiam bestia, pænè loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem: nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque depravatè iudicant, neque corruptè: nonne ei maximam gratiam habere debemus, ⁵ qui hac exaudita quasi voce naturæ, sic eam ⁶ firmè, graviterque comprehenderit, ut omneis bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quòd tibi parum videtur eruditus, ea causâ est, quòd nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ vitæ disciplinam juvaret. An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego, & Triarius, ⁷ te hortatore, facimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & falsis initiis profecta, vera esse non possunt: & si essent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id est, quo meliùs viveremus. eas ergo arteis persequeretur, vivendi artem tantam, tamque operosam, & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse discenda. Quæ cum dixisset; explicavi, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam est data.

1. Copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates.] Hactenus inter minus sanos fuit locus iste qui nunc bene prorsus habet ope Palatini primi. Vulgati quidem, copulationesque consuetudinum instituendarum amicitiarum: neque aliter Victoriana editio, nisi quod illa copulationesque insit. amicitiarum; sed contra miss. nostros, in quibus, consuetudinum instituendarum voluptatum; quemadmodum & de suis ferè testatur Lambinus, qui tamen infeliciter grassatus ad medicinam.

2. Si ludicras exercendi aut venandi consuetudines.] Rursus est à Palatino nostro primo, cui & suffragatur vetus codex Fulvii nostri Ursini. In hunc diem illepidè lectum, si ludicra exercendi aut venandi consuetudines. contra omnia exemplaria antiqua, in quibus ludicra, & consuetudines.

3. Facilius fieri poterit.] Literam interposui, volentibus sex Palatinis. Communis lectio poterit. minus appositè.

4. Et sæpe id videmus.] Sic Victorii editio ac sequentes. verum Aldi veteris, & sæpe enim videmus; quod ipsum mordicus defendunt partim totidem literis, partim notâ Palatini sex.

5. Qui hac exaudita quasi voce naturæ.] Restitui voculam hac è Palatino primo, quæ etiam in Vict. editione. Cæteri nostri miss. ejus vicem habebant hac.

6. Firmè graviterque comprehenderit.] Scaliger noster ora sui libri adscripsit graviterque. sic & Plautus, pro, re grata.

7. Te hortatore facimus.] Fecimus prius publicati, sed adversantè tota cohorte membranarum nostrarum, etiam Scaligerano codice.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTUM.
LIBER SECUNDUS.

1. Hic cum urerque me intueretur, seseque ad audiendum significarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me, tamquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquam probavi. quando enim Socrates, qui parens philosophiæ jure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum è numero primus est aulus Leontinus Georgias in conventu poscere questionem, id

est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros sophistas, ut è Platone intelligi potest, lufos videmus à Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscuna differebat, ut ad ea, quæ ii responderent, si quid videretur, diceret. qui mos cum à posterioribus non esset retentus, Arcefilas eum revocavit instituitque, ut ii, qui se audire vellent, non de se quærent, sed ipsi dicerent, quid

sentirent. quod cum dixissent, ille contra. sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quaesivit aliquid racet. quod quidem jam sit etiam in academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, VOLUPTAS MIHI VIDETUR ESSE SUMMUM BONUM: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui *aliquid sibi videri* dicant, non ipsos in ea sententia esse, audire velle contraria. Nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, & intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. cum ENIM fertur, quasi torrens, oratio, quam vis multa cujusque modi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerces. omnis autem in quaerendo, quae via quadam, & ratione habetur, oratio, praescribere primum debet, ¹ (ut quibusdam in conveniis, EA RES AGATUR,) ut, inter quos disserterit, conveniat, quid sit id, de quo disseratur. Hoc possum in Phaedro à Platone probavit Epicurus: sensitque; *in omni disputatione* id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit. negat enim *desiniri rem* placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quaerimus enim FINEM BONORUM: possum sine scire, hoc, quae sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui haec patefactio quasi rerum operatarum, cum quid quidque sit, aperitur, *desinitio* est: qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam. nam hunc ipsum sive FINEM, sive extremum, sive ultimum desiniebas, id esse, quod omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Praclare hoc quidem. BONUM ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, desinisses: aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod juvaret: aut quod liberet modo. nunc idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet desinire, & id facis cum vis; velim desinias, quid sit VOLUPTAS: de quo omnis haec quaestio est. ³ Quasi sit, inquit, sit, qui, quid sit voluptas, nesciat: aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare: eumque qui crebro dicat, *diligenter oportere exprimi, quae vis subiecta sit vocibus*, non intelligere interdum, quid sonet haec vox voluptatis, ⁴ id est, quae res huic voci subiciatur. Tunc ille ridens, Hoc verò, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum, voluptatem, esse dicat, id extremum, id ultimum bono-

rum: id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quoniam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens, movetur, & jucunditate quadam perfunditur. ⁶ Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam. nam interdum nimis etiam novit: quippe qui testificetur, *ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, praeter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena voluptate capiatur.* An haec ab eo non dicuntur? ⁷ Quasi verò me pudeat, inquit istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur ostendere. Ego verò non dubito, inquam, quin facile possis: *nec est, quod te pudeat sapienti assentiri*; qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam ⁹ Metrodorum non putant ipsum professum: sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo, sed *populorum suffragio omnium* nominati sunt. Verum hoc loco sumo, verbis his eandem certè vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim jucundum motum, ¹⁰ quo sensus hilaretur, Graecè ἡδονήν, Latine voluptatem vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi causa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris quam te reprehenderim. Tenesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quod puet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, NIHIL DOLERE. Quid? idem iste de voluptate quid sentit? negat esse eam, inquit, propter seipsam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat. nam, ut paullo antè docui, augendae voluptatis finis est, doloris omnis amorio. ¹¹ Non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. Estne quaeso, inquam, *stienti in bibendo voluptas*? Quis istud, inquit, posset negare. Eademne, inquam, quae restincta siti? Immo alio genere. restincta enim sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimileis eodem nomine appellas? Quid paullo antè, inquit, dixerim, nonne meministi, cum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? Memini verò, inquam. sed tu ¹² istuc dixisti bene Latine, parum planè. *varietas* enim latinum verbum est, idque proprie quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia. *varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna: voluptas varia* etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, ¹³ dissimilicis

1. *Ut quibusdam formulis EA RES AGATUR.*] Expressi quod erat in Pal. pr. videbaturque etiam fuisse in sec. nam tres alii agatur. quartus vero agitur, quomodo legi volebat Turnebus lib. 11. Advers. cap. 17. neque vero sanè quin haec introducat; dummodo constet rem eodem plane redire, hoc illove modo legamus.

2. *Modò. nunc idem, &c. velim desinias.*] Obscurus sum rursus majestati membranarum Palatinarum quod ad voces, nam distinctio est Pauli Manutii. vulgati enim: *Modò idem, &c. velim desinires.*

3. *Quasi quis, inquit, sit.*] Locus fortè non satis sanus. Palatini enim quinque, *inquit est.* primus verò, *quis quam si inquit est.* punctisque subducta syllaba si, tanquam supervacua. ut legi voluerit, *quisquam, inquit est qui, &c.* per interrogationem Victor. expressit, *quisquam sit inquit, qui.* media lectio videtur optima.

4. *Id est quae res huic voci subiciatur.*] Verba isthaec omnia pro spuris habet Petrus Faber libro 11. Semestrium cap. 24. & verò non admodum faciunt ad rem; sed tamen non omnino hoc loco sunt supervacua; ubi contendit adversarius, & inculcat eadem aliis aliisque verbis.

5. *Id ipsum quid sit, quale sit, nesciat.*] Et istud arguit seu minus purum Pal. pr. in quo, *id ipsum quidem quale sit, nesciat.* Probo.

6. *Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat.*] Ita voces collocavit exemplar Palatinum. rectè meo iudicio.

7. *Quasi verò me pudeant, &c.*] Adjeci verbum verò ex Palatino, tanquam non parum efficax.

8. *Quod te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, &c.*] Vox sapienti, non est in Pal. pr. nisi à manu longè recentiori, & potera: forsitan abesse, si ejus loco substitueretur, ei.

9. *Metrodorum non putant ipsum professum.*] Malim quod est in Pal. pr. non puto, quod est in aliorum libris inventum, indicat margo editionis Lambinianae.

10. *Quo sensus hilaretur.*] Sic proximè Palatinus pr. nempe hilaretur. nam ceteri omnes hilarent. Nonius stat à nostro illo, item Victorii editio. nam posteriores hilarentur.

11. *Non dolere inquam istud.*] Est à Victoriana, & Pal. primo. nam ceteri, *cum non dolere.* editi olim, *Tum non dolere,* ex quo finxit Lambinus, *Tum non dolere,* arguit: sed praeter miss.

12. *Istuc dixisti.*] Et hoc est à Victorio, neque aliter Pal. pr. non ut publicati, *istud dixisti.* quamvis leviculum sit, tamen inveniendum erat.

13. *Dissimilicis efficientibus voluptates.*] Secutus sum & haec Palat. primum, tanto quidem promptius, quod Lambinus inuenerit ita quoque fuisse in aliquot suis. vulgg. *dissimilicis.*

mileis efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. ista varietas quæ sit, non satis perspicuo, quod ais, cum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi voluptatem.

4 quam cur voluptatem appelles, nescio. An potest, inquit ille, quiddam esse *suavius quam nihil dolere*? Immo sit sanè nihil melius, inquam (nondum enim id quæro) num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) ¹ indolentia? Planè idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam *meretricem in matronarum cætu*, sic voluptatem in virtutum consilium ² adducere? invidiosum nomen est, infame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci, egone non intelligo, quid sit *ἡδονή* Græcè, Latine *voluptas*? utram tandem linguam nescio? deinde, qui sit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurci esse voluerunt? quod vestri quidem vel optimè disputant, *nihil, opus esse, eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras*. Itaque, ut majores nostri ³ ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic vos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certè non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primùm idem esse voluptatem dico, quod ille *ἡδονή*. & quidem sæpe quarimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. nullum inveniri potest, quod magis idem declaret Latine, quod Græcè, quam declarat *voluptas*. huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subjiciunt, *latitiam in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore*. nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, *latitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus latitiis esse se latum* narrat. sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: *Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui*: non dicitur latitia, nec gaudium in corpore. in eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta letitia auctus sum, ut mihi non constem:
& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet:

quorum alter lætitia gæstiat, alter dolore cruciatur: esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. Satisne igitur videor vim verborum tenere: an sum etiam nunc vel Græcè loqui, vel Latine docendus? & tamen vide, nec, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, cum Græcè, ut videor, luculenter sciam; sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut *de industria* facias, ut Heraclitus, cognomento qui *καλῶς* perhibetur, quia de natura nimis obscure memoravit: aut cum *rerum obscuritas*, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, plane, & apertè loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat. è quo efficitur, ⁴ non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet *summum bonum esse, sine ulla molestia vivere*: cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris; ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? ⁵ Sin autem voluptatem putat; dicat adjungendam eam, quæ sit in motu: (sic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis, in stabilitate:) ⁶ quid tendit; cum efficere non possit ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam, censumque perspexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est *vim afferre, Torquere, sensibus*: extorquere ex animis ⁷ cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? unum, cum in voluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc in quo nunc quidem sumus. ⁸ credo idem vos nec in dolore, nec in voluptate; ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non, profus, inquit. ⁹ omnesque, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo IN EADEM voluptate eum, qui alteri misceat mulsam, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem, inquit, ⁶ interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, *dialecticæ captiones*. Rhetoricè igitur, inquam, nos navis, quam dialecticè disputare? Quasi verò, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis, est inquam, hoc Stoici. omnem vim loquendi, ut jam antè

1. *Indolentia.*] Inveni istud in omnibus Pall. etiam primo illo optimi cominatis, ideoque vix admiserim aliorum *indoloria* planè analogum, quiddam dicat Sidonius.

2. *Adducere; invidiosum nomen est, & infamie suspectum.*] Reddidi cælo scripturam Palatini pr. vulgati enim; *adducere*? Sed forte dicitis, *invidiosum nomen est, & infamie suspectum*; quomodo etiam reliqui Pall. nisi quod tert. disertè præferat, *infame, suspectum*. Victorius edidit, *adducere*? Sed *invidiosum nomen est, & infamie suspectum*. quod produxi, auctoris tanè genuinum est; nisi quod forte *subjectum* cedere non debeat illi *suspecto*. de quo videant cordatiores.

3. *Ab aratro abduxerunt.*] Pall. meliores *adduxerunt*. sed in eo parum situm est; plus aliquantulum in illo quod sequitur *de pelasgis*, quod egregiè interpretatus est libro 1. Variar. lect. cap. 10. Victorius: sed nullus Palatinorum agnoscit eam scripturam, habentque tres *pelasgis*; inter quos etiam est ille primus. itaque accedo conjecturæ Turnebianæ legenti *de pelasgis*, quamvis ipse magis inclinet in *pagis*. videatur lib. 14. Adversar. cap. 8.

4. *Non ut nos non intelligamus.*] Lambini editiones excludunt alterum *non*, quod in Victoriana aliisque; item Pal. pr. nam tres

alii rejiciunt nos. quomodo & editus ab Aldo avo; duo reliqui utrumque, & non & nos.

5. *Sin autem voluptatem putat; dicat adjungendam eam que sit in motu.*] Ita Pal. pr. neque aliter Vict. ed. quam quod ipsa fit. proximè accedunt ad hanc lectionem Pall. ceteri, in quibus ferè, *putat, dicat adjungendam illam que sit in motu*. Aldus avus & vulgati; *dicat adjungendam ad illam, que in motu sit*. Gulielmius annotavit; legerim putam, vel *jura*. tam desperatis non me immisceo. Scaliger libro suo adscripsit, *sin voluptatem putat; dicat adjungendum, illam que in motu, &c. quid tendit?*

6. *Quid tendit.*] Non aliter Pal. pr. aut reliqui quinque ne auxiliium quis speret à nobis. Scaliger libro suo adscripsit *tundit*.

7. *Cognitiones verborum.*] Ita lectio vulgata. neque aliter Pal. quint. aut sext. verùm priores quatuor & Scalig. planè exhibent, *cognitiones verb.* Fulvius promittit è suo *notiones*.

8. *Credo idem vos nec in dolore nec in voluptate: ut in voluptate.*] Sic fere Pall. sex. rotundius multo, quam hætenus publicati.

9. *Omnesque, qui sine dolore, &c.*] Sic iidem mss. Aliter Lambinus, sed ex superfluo. Gulielmius in Plauti Sticho conjiciebat, *omnes quique sine dolore, non etiam necessario*.

antè Aristoteles, in duas tributam esse parteis; *rhetoricam*, palmæ; *dialecticam*, pugno similem esse dicebat, quod laetis loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequi igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetoricæ, sed hæc rhetorica Philosophorum, non nostra illa forenti: quam necesse est, cum populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem. sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una *continet omnem & prospiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi, quare quidque sit*, & ratione, ac via disputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit, ut hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit voluptas, aliter enim explicari, quod queritur, non potest. quam si explicavisset, non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac jucunde moveretur, quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quam ut *Omnes Danaï, 5 aut Mycenenses, Attica putes*, reliquique Græci, qui hoc anapæsto citantur: hoc non dolere solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque probaret, aut probat, conjungere doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus ultimis uteretur. multi enim, & magni philosophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt, ut Aristoteles, qui *virtutis usum cum vita perfecte prosperitate conjunxit*. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem: Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi veteri sententia. illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur: & cum uterque Græcè egregiè loquatur; nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere; neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine unquam utitur, pro illa indolentia: quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem. Dux sunt enim res quoque, ne tu verba solum putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum voluptate. vos ex his tam dissimilibus rebus non modò nomen unum (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, sicut facit re, neque tamen dividit verbis. cum enim eam ipsam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se illum bonum se junctum ab illo Aristippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus est oratio de summo bono. In alio verò libro, in quo breviter comprehensus gravissimis sententiis, quasi ORACULA edidisse SAPIENTIÆ

dicitur, scribit his verbis: quæ nota tibi profectò, Torquate, sunt. quis enim vestrum non edidit Epicuri *cupidas & id est*, 7 id est, quasi maximè ratas? quia gravissimæ sint ad beatè vivendum breviter enuntiatæ sententiæ. animadvertite igitur, rectene hanc sententiam interpreter. Si EA, quæ luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum: nihil hæreremus: cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, 9 id est, autem malum. Hoc loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cum sciret, velle tamen confidentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneque fidenter, istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentiat, inquam, alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat: 10 sed planè dicit, quod intelligam. idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurdè: 11 similiter & si dicat non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dari, aut fingere aliquos, qui, cum luxuriosè viverent, à summo philosopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cetera caverent? Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod ita viverent, ut persequerentur cujusquemodi voluptates; cum esset præsertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atque reperiemus afortos primùm ita non religiosos, 12 *Ut edant de patella*: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide:

Mihi sex menses satis sunt vita: seprimum Orco spondeo.

jam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam 13 de narthecio promant: *si gravis, brevis: si longus, levis*. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem afortos, si non essent aforti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissimè non putat. nolim enim mihi fingere afortos, ut soletis, qui in mensam vomant, & qui de conviviiis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui *solem*, ut ajunt, *nec occidentem unquam viderint, nec orientem*: qui, consumtis patrimoniiis, egeant. nemo nostrum istius generis afortos jucundè putat vivere. 14 mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantes cupiditatem; 15 *quibus vinum defusum è pleno sit: hir siphon*, ut ait Lucilius, *cui nihil demsit: jus, & sacculus abstulerit: adhibenteis*

1. *Tributam esse partes; rhetoricam, &c.*] Ejeci vocem dicere quæ hætenus obfederat locum. adulterinam fuisse, arguit Pal. pr. poteratque adhuc tolli verbum esse.

2. *Cum populariter loquatur.*] Lectio vulgata, loquamur; sed altera existat in Pall. omn. nec rejecit Victorius.

3. *Nec ea que docere vult, ulla arte distinguit.*] Istud quoque est à Pal. pr. quod admisi eò confidentius, quod sic quoque edidisset Lambinus. adscriptumque haberet amicus noster Scaliger: is tamen doceri. publicati prius, quæ docet, vult ulla arte distingui.

4. *Non tam hæsitaret.*] Vetus liber Scaligeri astuaret, & sic sanè loquatus in Verrem, ac pro Flacco.

5. *Aut Mycenenses.*] Sic Pall. omnes, & vulgati. Turneb. lib. 11. cap. 17. emendat versus causam, atque Mycenenses. & ita vetus Scalig.

6. *Sicut facit re, neque tamen dividit verbis.*] Expressi quod erat in Pal. pr. antea sic conjecisse quoddam liquet ex notis Lambini. prius legebatur, sicut facit, neque tamen dividit verbis.

7. *Id est quasi maximè ratas?*] Vocem quasi adicere libuit ex Pal. primo; etsi alioquin non admodum refrager Lambino, arbitranti totum istud alienum. quin imò ejusdem planè farinae adhuc n. ibi videntur novem verba post sequentia.

8. *Nihil haberemus; cum undique.*] Sic tres Pall. neque aliter Vjet. ed. prior enim & posteriores, nihil haberem. quod reprehenderem, cum; quæ tamen in nullo Palatino, sed solum haberemus.

9. *Id est autem malum.*] Est à Palat. primo. vulgati antehac, id est aut malum, nulla sententiæ venustate.

10. *Sed plane dicit quod, &c.*] Pal. pr. intelligit. reliqui intelligam.

11. *Similiter & si dicat.*] Nihil variant Pall. nisi quod tert. etiam si. Turnebus libro xxviii. cap. 34. ait perspicuè emendandum, *similiter ac si dicat*. malim ego, *similiter ut*. deprehendi enim sæpè defecti ut in &. ut ecce infra cap. x. ubi est, *simul ut ortum est animal, & seipsum &c.* miss. aliquot *simul & ortum, &c.* Idem Turnebus mox pauloque post, *duntaxat cetera caverent*, ait valere, modo cetera caverent; tantum cetera caverent.

12. *Ut edant de patella.*] Pall. pr. edent, cum tamen prius præterea ibi fuisset litera i, edient. scio illud Horatianum, *Edit cicutis allium nocentius*; sed an id heic intrudi debeat, nescio.

13. *De narthecio promant.*] Pal. ille pr. proment, vix improbem, ut respiciat ad illud quod præcessit, reperiemus.

14. *Mundos elegantes, &c.*] Hæc ipsa sunt poetæ alicujus versus: sed quis digeret in pedes, nisi otiosus?

15. *Quibus vinum defusum è pleno sit: hir, siphon (ut ait Lucilius) cui nihil demsit; jus & sacculus abstulerit.*] Ob oculos posui & scripturam membranarum Palatinarum aliquot; quibus proximè accedit editio Vict. in qua; *si hir siphon, ut ait Luc. cui nihil dum sit, jus & sacculus abstulerit*. Pal. pr. exprimit sit. *hir siphon, ut ait Luc. cui nihil dum sit jus & sacculus*. Videatur Scalig. Appendix Conjectancor. in Varron.

bentis ludos, & quæ sequuntur, illa; quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: ¹ respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium. Hos ego a fotos bene quidem vivere, at beatè numquam dixerim. ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eò dictus est sapiens, quòd non intelligeret, quid suavissimum esset (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatæ) sed quia parvi id duceret.

O lapathe, ² ut iactare necesse est, cognitum cui sis. In quo Lælii clamores sophos ille solebat Edere, compellans gumias ex ordine nostros. Lælium præclare, & rectè sophos, ³ illudque verè: O Publi, ò gurges, Galloni: es homo miser, inquit: Cenasti in vita numquam bene, cum omnia in ista Consumis squilla, atque acipensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: ⁴ & tamen non negat libenter umquam cenasse Gallonium: (mentiretur enim) sed bene. Ita graviter, & severe voluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter cenare: qui libenter, non continuo bene. semper Lælius bene. Quid bene? dicit Lucilius, cocto, condito. sed cedò caput cenæ: sermone bono. ⁵ quid ex eo? si quærit, libenter. veniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. rectè ergo is negat, umquam bene cenasse Gallonium; rectè, miserum, cum præsertim in eo omne studium consumeret quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id rectè, frugaliter, honestè: ille porrò malè, pravè, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. SE-MOVENDA est igitur voluptas, non solum ut rectè sequamini. sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse videamur? Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturalis, & necessarias: naturalis, non necessarias: nec naturalis, nec necessarias? primùm divisit inegantem. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non dividere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturalis, & inaneis: naturalium, quoque item duo, necessarias, & non necessarias, ⁶ confecta res esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit, sic solent. vitiosum est enim in dividendo, partem in genere numerare. Sed hoc sanè concedamus. contemnit enim disderentem elegantiam: confusè loquitur. gerendus est mos, modò rectè sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo (⁷ & tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus. quis est enim, in

quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici possit? Ergo & avarus erit, sed finitè: adulter, verùm habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. appellet hæc desideria natura: cupiditatis nomen servet aliò, ut, cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquatur, ⁸ eam tamquam capitis accuset. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamque nobilis, auctacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam voluptatem, (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. deinde, ubi erubuit (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quòd res alia tota est? Reperiam multos, vel innumerabileis potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid velim, facilè persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur id non ita sit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris privatio. ⁹ ** Hoc verò non videre, maximo argumento, ¹⁰ esse voluptatem illam; qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonum severus, & gravis philosophus novit, idem non videt ne expectandum quidem esse, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. ¹¹ quamquam hæc sunt contraria. Hic si definire, vel dividere didicisset, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, numquam in tantas salebras incidisset. nunc vides, quid faciat. quam nemo umquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit. sic enim has suaveis, & quasi dulceis voluptates appellat. interdum ita extenuat, ut M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quæ jam oratio non à philosopho aliquo, sed à censore opprimenda est. non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modò sit vacua infinita cupiditate, & timore. Hoc loco discipulos quærere videtur, ut, qui aforti esse velint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simulatque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optimè iudicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt.

1. Respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium.] Ita nulla littera plus minutè Pal. pr. tert. sextus, item ad oram quartus è regione illius vulgati odrilitium, quod monstrum etiam extabat in sec. ac quinto. Muretus inquam hunc locum restituere voluit è mss. sed vereor ut aliquid indulerit ingenio suo. Videatur tamen libro vi. Variar. lect. cap. 20. ut etiam Turnebus lib. xxviii. cap. 34. sine. sed & consulatur Paullus Manutius in Notis filii ad hunc locum. pro respondeat, quod erat in omnibus Palatinis, erat vulgatis respicendeat, minus apposite. Scaliger pro, odrilitium habebat odrilitium. cui sanè suus heic esset locus, si ita fuisset in ullo libro.

2. Ut iactare necesse est.] Pall. o. ut iactare ne cessatis. iidem etiam habent gumias, præter pr. in quo gumias, quod malui.

3. Illudque verè.] Sic omnes mss. omnes edd. præter Lambinianam, quæ illeque. Ursinus malebat illaque. videatur Turnebus d. cap. 34.

4. Et tamen non negat, libenter, &c.] Pal. prim. non habet negativam.

5. Quid ex eo? quærit libenter. veniebat.] Liber Scaligeri habet adiutatum; quid ex eo? securus, libenter veniebat enim, &c.

6. Confecta res esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit sic solent. Vitiosum enim, &c.] Clausula octo verborum nunc primam a me redditur Ciceroni. eam erui è Palatino tertio. comparabatque item in primo, verum post, sed frangere supra.

7. (Et tantum patior.)] Sic reposui à Pal. primo. editi antea tamen, minus vidide. malè etiam qui trigam istam verborum parenthesis eximunt, distinguuntque, probo: & tamen patior, Philosophum, Lambinianam editio.

8. Eam tanquam capitis accuset.] Non displicet quod est in Pal. pr. ut eam cum de avaritia, &c. ita ut isto loco expungatur. Lamb. edidit, ea tanquam, sicque Palat. sec. sed ceteri favent vulgato.

9. ** Hoc verò non videre.] Locum asterisco notarat Gulielmus, nec removi, quod & mihi quædam deesse viderentur.

10. Esse voluptatem illam, qua.] Ita Palatinus pr. non ullam, ut vulgg. ex quo liquet de vanitate lectionis Lambinianæ.

11. Quamquam hæc sunt contraria.] Fortius multò Pal. pr. quæ hæc sunt contraria; Idem mox quoque appellavit exhibet, loco publicati appellat: quod hæcenus probo ut arbitrer admittendam utramque scripturam, sic; quam nemo voluptatem appellavit, appellat. quomodo suo adscripsit libro Scaliger.

sunt. Quam multa vitiosa? summum enim bonum, & malum *vagiens puer* utra voluptate dijudicabit, stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura videlicet vult, salvum esse se, quod concedimus: si movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul non proficiscitur animal illud modò natum, à summa voluptate: quæ est à te posita in non dolendo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à parvis petivit, aut etiam à bestiis: quæ putat esse *specula natura*: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc movere potest appetitum animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. ² At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus ³ semper hoc utitur, ut probet, *voluptatem natura expeti*; quòd ea voluptas, quæ in motu sit, & parvos ad se alliciat, & bestias, non illa itabilis, in qua tantum inest nihil dolere. ⁴ quid igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia **II** summum bonum ponere? *Bestiarum* verò nullum *iudicium* puto. quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum, & incurvatum de industria; aliud ita natum: sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua. nec verò, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: sed tantum *ut se ipse diligat*, ut integrum se, salvumque velit. **OMNE** enim animal, simul ut ortum est, & seipsum, & omneis partes suas diligit: ⁵ duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur: animum, & corpus: deinde utriusque partes. nam sunt & in animo præcipua quedam, & in corpore: quæ cum leviter agnovit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, asperneturque contraria. in his primis naturalibus voluptas inest, necne, magna quaestio est. nihil verò putare esse, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valetudinem, summæ mihi videtur inscitia. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam antè Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ paullo antè dixi. ⁶ Ergo nata est sententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, ut *finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere*, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi *voluptatem*: Diodorus, nisi *vacuitatem doloris*. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire naturæ: quod esse volunt è virtute, id est, honestè vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres sunt *fines expertes honestatis*, unus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, ⁷ Calliphonis, Diodori. una simplex, cujus Zeno auctor, posita *in decore tota*, id est, honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam diu abjecti. reliqui sibi constituerunt, ut extrema cum initiis convenirent, ut Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris

vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem cum in prima commendatione **12** voluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam, quod ait, *sensibus ipsis judicari*, voluptatem, bonum esse: dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. ⁸ privatarum litium iudices sumus. **NIHIL ENIM** possumus judicare, nisi quod est nostri iudicii. in quo frustra iudices solent, cum sententiam pronunciant, addere, *SI QUID MEI IUDICII EST*. si enim non fuit eorum iudicii, nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum, ⁹ quod iudicat sensus: dulce, amarum: lenes, asperum: propè, longè: stare, movere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum *divinarum, humanarumque rerum scientia*, quæ potest appellari ritè *sapientia*: deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium *dominas*, tu voluptatum *satellites*, & ministras esse voluisti: quarum aded omnium sententia pronuntiabit, primum de voluptate, **NIHIL ESSE EI LOCI**, non modò ut sola ponatur in summi boni sede, quam quaerimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. de vacuitate doloris eadem sententia est. rejicietur etiam Carneades: ¹⁰ nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expertis, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, **NIHIL ESSE BONUM, NISI HONESTUM: NIHIL MALUM, NISI TURPE**: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expectanda, nec fugienda, sed eligenda modò, aut rejicienda sint: aut *anteponet eam*, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne sit controversia. **Hu-** **13** jus ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omneisque simplicis sententias eorum, in quibus nulla inest **VIRTUTIS** adjunctio, omnino à philosophia removendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumque omnium: quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnenteis istam vacuitatem doloris. hi non viderunt, **UT AD CURSUM**, equum: ad arandum, bovem: ad indagandum, canem: sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi *mortalem deum*: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem hoc *divinum animal* ortum esse voluerunt. quo nihil nihil videtur absurdus. atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modò summam, ¹¹ sed solam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. sed ille, ut dixi, vitiose. nec enim *figura corporis*, sed *ratio* excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec verò audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium sæpe dicitis, *nihil dolere.* non

1. *Quo pellat animum status hic non dolendi.*] Editiones præfixæ & Pall. o. *animi statum heic*. illud tamen probat se loco Tullii pro Cælio; ut monuit Gulielmius, qui variantem eam lectionem annotarat item ex Tufano.

2. *At ille pellit.*] Lambinus obtrufit nobis conjecturam suam, *illa voluptas*, refragantibus mss. ideoque perperam. *ille*, ictus scilicet.

3. *Semper hoc utitur.*] Pal. pr. superscribitur *nitur*, sicque comparet in Pal. sec.

4. *Quid igitur convenit.*] Lambinus *Qui igitur*. Gulielmius, *Qui id igitur*, quam conjecturam non improbo.

5. *Duasque, quæ maxime sunt.*] Recentius editi *duasque res quæ*, sed præter exoletas edd. etiam Victorianam, & mss. nostros.

6. *Ergo nata est.*] Sic omnes Palatini. Lambinus conjicit, *Hinc ergo nata est*, supervacaneè. nam *Ergo*; aliquando notat *exinde*,

postea, &c. ut Critici dudum ostendere exemplis ad Propertium.

7. *Calliphonis.*] Non video cur sequi non debeamus scripturam omnium Pall. *Calliphontis*.

8. *Privatarum litium iudices sumus.*] Pal. pr. *privarum*. quod annoto potius, quæ appareat animadvertum fuisse à me, quam ut & jam arbitrer alterum ei cedere debere. Ceterum mirari satis non possum, cur tot desultoriis heic utatur conjecturis Lambinus, in sententia plana.

9. *Quod iudicat sensus.*] Lambinus iterum emendationes jactat, sed à quibus recedunt Pall. omnes. itaque miror à vulgato recessisse Aldum nepotem.

10. *Nec illa de summo bono.*] Adlubescit ferè scriptura Palatini primi, *ulla*. tanto magis quod & visitur in tertio.

11. *Sed solam etiam ducit.*] Vulgati dicit, nec alterum restat in omnibus Pall. placuitque Victorio.

non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene vivendum. hoc dixerit potius Ennius:

Nimum boni est cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsionem mali, sed adeptione boni iudicemus: nec eam cessando, ¹ sive gaudentem, ut Aristippus; sive non dolentem, ut hic: sed agendo aliquid, considerandove quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, *ut probaret*, protulit: quàm ut Stoicis, quibuscumque bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est, ut additum ad virtutem, *auctoritatem* videatur habiturum, & expleturum cumulatè vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus *minimi facit*: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parè, tamque refreictè faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primùm vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quàm omnia quæ prima natura approbavisset, ² ea cum voluptate conjungerent. quæ cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut *inter optimè valere, & gravissimè egrotare, nihil prorsus diceret interesse*, rectè jam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent: nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: sed nec optimum, nec *quo vita gubernari possit*. itaque hic ipse jam pridem est rejectus. post enim Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis igitur vos. ³ nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt: quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quoddè è duplici genere voluptatis conjunctus est: quodque & ipse, & amici ejus, & multi postea defensores ejus sententiæ fuerunt: & nescio quomodo (is, qui *auctoritatem minimam* habet, *maximam vim*) populus cum illis facit. quos nisi arguimus omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deferenda est. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquatur non mihi cum Torquato, sed *virtuti cum voluptate* certatio. quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chrysippus, non contemnit, totumque discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum ⁴ vi sua, propter seque

expetendum, jacere vestra omnia. itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, ⁵ accedam ad omnia tua, Torquate; nisi memoria forte defecerit. HONESTUM igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis, fructibusve, per se ipsam possit jure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, (quamquam aliquantum potest) quàm *communi omnium judicio*, & optimi cujusque studiis, atque factis: qui *per multa ob eam unam causam faciunt, quia rectè, quia honestum est, et si nullum consecuturum emolumentum vident*. homines enim, etiam aliis multis, tamen hoc uno à bestiis plurimùm differunt, quod RATIONEM habeant ⁶ à natura datam *mentemque*, & acrem, & vigentem, celerrimeque multa simul agitantes, & ut ita dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. ⁷ eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & sermone, & usu congruentem, ut profectus à caritate domesticorum, ac suorum, ⁸ serpat longius, & se implicet primùm civium, deinde omnium mortalium societate: atque, ut ad Architam scripsit Plato, *non sibi sè soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut per exigua pars ipsi relinquatur*. Et quoniam eadem natura CUPIDITATEM ingenuit homini ⁹ VERI INVENIENDI, quod facillimè apparet, cum vacui curis, etiam quid in celo fiat, scire avertunt: ¹⁰ his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificentum, ad imperandum magis, quàm ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: altum quiddam & excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper invictum. Atque his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulcritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ORDO, & MODERATIO. cujus similitudine perspecta ¹¹ in formarum specie; à dignitate transitum est ad *honestatem dictorum, atque factorum*. nam ex his tribus laudibus, quas antè dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur. Habes ¹⁵ undique expletam, & perfectam, Torquate à formam honestatis: quæ tota his quattuor virtutibus, quæ, te quoque commemoratæ sunt, continentur. hanc se tuus Epicurus omnino

1. *Sive gaudentem, ut Aristippus; sive non dolentem, ut hic.*] Non potui excludere hanc lectionem, inventam parte sui in Pal. omnibus ac Lambinianis, integram verò in Pal. primo. vulgati enim sono admodum auribus ingrato, *sive gaudendo, ut Aristip. sive non dolendo, &c.*

2. *Ea cum voluptate conjungerent.*] Lambinus quatuor istas voces editione sua exclusit, quod non comparerent (inquit) in uno libro longè optimo. at habent eas Pall. o. nisi quod in tertio *cum honestate*. Aldus Nepos vulgavit, *conjungunt*, aptius ad sensum, sed quo jure? malim ego representare veros auctoris, quam substituere qualescumque mangonium. nam si voculam repetamus, & isthæc proximè sequentibus attribuamus, bellè procedet sententia sic: *Ea quæ cum voluptate conjungerent, quæ Aristoni &c.*

3. *Nam cum Academicis incerta luctatio est.*] Sic quidem Palatini, præter primum, in quo *uncta luctatio est*, quod qui negaverit auctoris geminum germanum, negabit & meridie lucere.

4. *Vi sua propter seque.*] Sic Pall. omnes & editio Victorii; nisi quod *pr. sua vi*; secundo verò desit copula. vulgati, *vi sua propter se*. quàm pusillius cogor in hære! sed aliter fieri non potest, si velim munire me contra eos qui in me incurrerent, ac si quidpiam temerè mutassent.

5. *Accedam ad omnia tua Torquate; nisi memoria forte defecerit.*] Invito ferè animo manus lectionem hanc invexit, coacta liquidà quasi veritate Palatini primi. nihil enim ea evolutius, nihil rotundius. at hætenus putidè occupavit libros omnes; *Torquate: sibi si me memoria forte defecerit, tuum est ut suggeras*. quorum posteriorum nullum vestigium in electo illo Palatino, relicto Bibliothecæ ab corculo illo Electorum Othone Henrico: cujus syu-

bolum atque insignia membranæ illis proposita. Dolendum solummodò nihil eo contineri, præterquam libros de finibus priores.

6. *A natura datam, mentemque & acrem, &c.*] Est ab editione Victoriana; neque secus Pal. pr. nam sec. quint. sex. à *natura menti datam & acrem, &c.* reliqui, à *natura mentemque datam*, ut publicitus excusi. media lectio non est absurda quidem, sed tamen vilior nostra.

7. *Eademque ratio fecit.*] Vulgati quidem *facit*, sed alterum reperi in Pall. sex.

8. *Serpat longius & se implicet.*] In hunc diem vulgati, *currat longius*. alterum tuetur se auctoritate Palatini primi ac tertii, item Scaligerani codicis. & venustius est quam ut cedere debeat priori, licet longissimi temporis possessori. asserit enim id sibi Cicero lib. v. de Finib. cap. 23. pr. optimeque convenit cum sequenti *implicet*, quod nollem mutari in *adplicet* cum exemplari Urbiniano, contra omnes Palatinos. multo minus ut iis refragantibus admittamus Lambinianum societati.

9. *Veri inveniendi.*] Non ita ineptè Pal. pr. *veri videnti*. idem mox præ se fert *habemus* antiqua scribendi forma, pro *avemus*, quomodo item est in quarto ac sexto.

10. *His initiis inducti.*] Haud aliter Pall. o. non *imbuti*, quod miror cur magis fere arriserit Lambino.

11. *In formarum specie; à dignitate transitum est, &c.*] Ita una voce Pall. itaque non admiserim Urfini ac Pauli Manutii ac dignitate, multo minus Lambini adhuc licentiosorem interpolationem. Nam *dignitas* resultat ex formarum specie, itaque ne eam vocem repeteret, supposuit *dignitatem*.

omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse; aut eos *inani voce sonare* (his enim ipsis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit subicienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur *honestum*, quod est *populari fama gloriosum*. quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est sepe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. Videtne quàm sit magna dissensio? philosophus nobilis, à quo non solum Græcia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi fortè illud, quod *multitudinis rumore laudetur*. Ego autem hoc etiam turpe esse sepe judico: & si quando turpe non sit, ¹ tamen non esse non turpe, cum id à multitudine laudetur. ² quod si sit ipsum per se rectum, atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur à multis, sed quia tale sit, ut (*vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent*) sua tamen pulchritudine esset, specieque laudabile. Itaque idem *natura vitæ*, cui obfisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiam paullo antè dictum est, *non posse jucundè vivi, nisi etiam honestè*. Quid nunc, HONESTE, dicit? idemne, quod jucundè? ergo ita, non posse honestè vivi, nisi honestè vivatur; an nisi populari fama? siue ea igitur jucundè negat posse vivere? QUID TURPIUS, quàm sapientiam vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certè nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari. nam si propter voluptatem: *qua est ista ians, qua possit è macello peti?* Non is vir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucundè neget posse vivi, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo jucundè neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, ³ nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile. Itaque, Torquate, cum diceret, clamare Epicurum, *non posse jucundè vivi, nisi honestè, & sapienter, & justè viveretur*, tu ipse mihi gloriam videbatur. tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum inisteres, ut nos intuens, quasi testificaret, laudari honestatem, & justitiam aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, *philosophia omnino non egeremus?* istorum enim verborum amore, quæ perarrò appellatur ab Epicuro, sapientiam, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt. *Oculorum*, inquit Plato, *est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quàm illa ardentes amores excitaret sui, si videretur. cur tandem?* ⁴ an quòd ita callida est, ut optimè possit architectari voluptates? cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? QUI CUM IN TENEBRIS. Hoc dictum in una re, latissimè patet: ut in omnibus factis, re, non teste moveamur. Sunt

enim levia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cum animi conscientia improbos ex cruciari, tum etiam pœnæ timore; quæ aut afficiuntur, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callidè referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facilè ut excogitet, quo modo occultè, *sine teste, sine ullo conscio fallat*. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita apertè cepit *pecunias ob rem judicandam*, ut anno proximo P. Scævola, tribunus pleb. ferret ad plebem, ⁶ VELLENTNE DE EA RE QUÆRI. quo plebiscito, decreta à senatu est consuli quæstio, ⁷ Cn. Capioni. profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta. Non igitur de improbo, ⁸ sed *callido improbo* ¹⁷ quærimus: qualis Qu. Pompejus in federe Numantino inhiando fuit. nec verò omnia timentem: primùm qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. ISENIM, qui occultus, & reclusus dicitur, tantum abest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbè factò videatur: quid est enim aliud, esse *versutum?* Memini me adesse ⁹ P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem ¹⁰ Qu. Fadio Gallo: cujus in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune. quis enim redargueret? ¹¹ nemo nostrum negabat: eratque verisimilius, hunc mentiri, *cujus interesset*, quàm illum, qui id se rogasse scripserat, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere non aude- re, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adulescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quàm possit ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui *honestæ & rectæ emolumentis omnibus, & commodis anteponerent*, ne numerum quidem unum attingisset. Num igitur postea censens anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minùs, contraque, illa hereditate dives; ob eamque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam, non modò non contra leges, sed etiam legibus partam. quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis. est enim effectrix multarum, & magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, ¹² adeunda sunt quævis pericula, decoris, honestatisque causa: sic vestris, qui *omnia voluptate tractantur*, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimæ. idemque erit Epicuro vestro taciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, *magna gloria propostita*, si Annibalem in Africam retraxisset. itaque quantum adiit periculum? ad honestatem enim ¹³ illum omnem conatum suum refe-

1. Tamen non esse non turpe.] Pal. pr. tum esse non turpe. ceteri tum non esse non turpe, præter quartum.

2. Quod si sit ipsum per se rectum ac laudabile.] Paullus Manutius hanc lectionem primum produxit ex libro antiquo. Eam ego nunc firmo Pal. primo ac tert. item Scaligerano. vulgati: ipsum perfectum ac laud.

3. Nisi quod sit rectum, ipsumque per se, &c.] Est à Pal. pr. & tert. editi: rectum ipsum quod per se. proxime ad hanc scripturam pervenit conjectura sua Paullus Manutius. mox quoque expunxi voculam *sed*, transpositis duabus aliis dictionibus, suavis Palatini primi.

4. An quod ita callida est.] Vulgati *illa*, non *ita*, sed præter scripturam Pall. item Tusani codicis, denique editionem Victorii, quam unice miror ita statim desertam post enatam Cæmærianam, cum sit optimæ proxima: certe. Sed quid sæculo integro convitit, eique præterito; qui ne quidem ætatis hujus studia adeptus sum.

5. Aut afficiuntur, aut semper sunt in metu.] Malim quod est in Pal. pr. afficiuntur, item *sunt*.

6. Vellentne de ea re queri.] Lambinus divinat, *Vellentne*: non rectè. formula enim erat, *Vellitis jubeatis, &c.* Gulielmii.

7. Cn. Capioni.] Sic Pal. pr. & Scalig. vetus non *Scipioni*; ut alii, fere & olim cusi.

8. Sed callido improbo.] Sic Pall. omnes. Victorius & Manutius Nepos, *callidè*.

9. P. Sextilio Rufo.] Eximius ille Palatinus pr. aliud huic homini versuto dat cognomen, scribit enim *Rufo*.

10. Quinto Fadio Gallo.] Mss. nostri hęc omnes servant *Fabio*, sed infra tamen plerique filiam vocant *Fadiam*: neque aliter editio Victorii.

11. Nemo nostrum negabat.] Incepta lectio, quam arguit Pal. pr. in quo, *credebat*. cujus veritatem tuentur satis insequentia. neque aliter eruerat ex membranarum vetustis Jos. Scaliger.

12. Adeunda sunt quævis pericula.] Pal. pr. videtur initio habuisse *adeunda sunt seu pericula*, factumque inde *ceu* subductumque *liueola*, tanquam superfluum.

13. Illum omnem conatum suum.] Ita omnes Pall. *non ille*, quomodo vulgati.

referebat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit. occultum facinus esse poterit: gaudebit deprehensus, omnem poenam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem vos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis: cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem. Sed fingere non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem: ut M. Crassus fuit: qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamvis vellet iustus, iniquus poterat impunè. Quam multa verò injustè fieri possunt, quae nemo possit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas suae filiae, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sext. Peducaeus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suae filium, tum doctus, tum omnium vir optimus, & iustissimus, cum sciret nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite Rom. splendido, Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quaero, (quoniam idem tu certè fecisses) noane intellegas, eo majorem vim esse naturae, quòd ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, & ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plusque rectam naturam, quam rationem pravam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occultè latere uspiam, & velle aliquem imprudentem super eam assidere, cujus mors tibi emolumentum futura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impunè tamen, scisse enim te quis coarguere possit? Sed nimis multa. PERSPICUUM est enim, nisi aequitas, fides, iustitia proficiantur à natura, & si omnia haec ad utilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri: deque his rebus satis multa in nostris de Republica libris sunt dicta à Laelio. Transfer idem ad MODESTIAM, vel temperantiam, quae est moderatio cupiditatum, rationi obediens. fatissime ergo pudori consuait, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis subductis, praelium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? urtium tandem censes, Torquate, Imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentiùs auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniaque resp. tu contra nihil, nisi sua? si verò id etiam explanare velles, apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa, quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, quam voluptates, in tanto praesertim viro:

num etiam ejus collega. P. Decius, princeps in ea familia consularis, cum se devoveret, & equo admissio in medium aciem Latinorum irrueret, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in praelio, seque è continenti genere tertiam victimam reip. praebuisset. contineo me ab exemplis. Graecis hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quattuor. ego, si nostros colligere coepero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. sed dies me deficiet: & ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere confessori solebat, cum, datis testibus, alii tamen citarentur, Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit: sic à me satis datum est testium. quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullae consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus. At quam pulchrè dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatam aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec praesenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate: & quaerebas, quis aut hoc inferior, aut superiore illo beator foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem? L. 20

Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes. is ita vivebat, ut nulla tam exquisita possent inveniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cujusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, & sana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri divitiis dividebat, sed sua fatietate. habebat tamen rationem validitudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam & efuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus dentis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret. & tamen medicis plus, quam philosophis uteretur. color: egregius, integra validudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicit pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem; cum sua voluntate, nulla vi coactus, praeter fidem, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem revertisset, tum ipsum,

1. Animi causa si opus fuerit dimicabit.] Scripturam hanc falsi arguunt Pall. sec. in quibus omnibus, eum causa. non assequor mentem auctoris. Eadem exemplaria, mox habent poterit: non poterit.

2. Esse enim quamvis vellet iustus, iniquus poterat impunè.] Aliquid & haec latet monstri. est enim in Pal. pr. esse enim quam vellet iniquus, iustus poterat impunè. lectione plana, si addita syllaba legeretur, iniquus. Manutius eruit ex uno, esse enim quamvis iniquus poterat impunè. Scaliger adscriptum habet libro suo: Est enim quam vellet, iniquus: iustus poterat impunè.

3. Velle aliquem imprudentem.] Est à Pall. pr. ac tert. antea publici juris editiones, non habebant illud aliquem.

4. Mors tibi emolumentum futura sit.] Sic Pal. pr. expresseratque optimus Victorius, sed nemo voluit sequi. maluerunt factura; quod Gulielmio tamen haud satisfaciebat, eaque propter coniecerat laura.

5. Sed impunè tamen, scisse enim te quis coarguere possit?] Mirè se super hoc loco jaecat Lambinus, sed totum tamen non perpuravit; nos fecimus, ope Palat. primi, & tertii. nullo erat: sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit. Lambinus re-

posuerat è scriptis suis: tamen, fecisse enim quis coarguere possit?

6. Apertiusque diceres.] Encliticam addidi è Pal. pr. quo ipso aliter distinguitur tota periodus sitque nervosior.

7. Nam ubi eam caperet aut quando.] Sequendus magis Pal. pr. in quo non comparet nam, habetque ubi aut eam caperet. hoc tamen à manu secunda, cum prius fuisset, ut eam.

8. Satis datum est testium.] Est à Palatino primo & Scalig. admittique tanto confidentius quod tale quid etiam eruiisset Lambinus è suis. homo enim ille sapiens editionem suam meliorem fecit auctoritate veterum exemplarium; quamvis id minime retulerit in notis. quod nescio, an fecerit, quod non arbitraretur sibi tam exilium reddendam rationem; aut verò, ne discerni possent, emendationes ipsiusmet textui invecat, ab prioribus istis. Gulielmius haec coniecit; satis testium est. Dic dum, quid enim, &c. nihilis coacte.

9. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat.] Nihili lectio, si credendum Pal. pr. qui habet; Hunc vos beatum oratio quidem vestra sic cogitat. rectè, dummodo referatur: Hunc vos beatum, ratio quidem vestra sic cogitat; ego quid, &c.

10. Tum ipsum.] Pal. idem, cum ipsum, melius.

ipsum, eum vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorum fuisse, quam potantem in rosa Thorium. ¹ Bella magna gesserat, bis consul fuerat, triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: QUI NOBIS miserabilis videtur audiencibus, ² illi perpetenti erat voluntarius. non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu, aut joco, comite levitatis, sed saepe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia à regis filio, ³ testata civeis, seipsam interemit. hic dolor populi Rom. duce & auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit: ob ejusque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, ⁴ virginem filiam, sua manu occidit, potius, quam ea App. Claudii libidini, qui tum erat ²¹ summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testes illos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testibus excitamus eos, quorum *omnis vita consumpta est in laboribus gloriosis*, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miliadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. ⁶ Nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis ⁷ Atticus de thesauris suis, ⁸ quos, & quantos viros habere testium sat est. nonne melius est de his aliquid, quam tantis voluminibus ⁹ de Themista loqui? Sint ista Græcorum. quamquam ab his philosophiam, & omnes ingenuas disciplinas habemus. sed tamen *est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis*. Pugnans Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit. alteri, plurimum se, & longè, longèque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extrà, esse quædam bona. Et CERTAMEN HONESTUM, & disputatio splendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio, ¹⁰ at cum tuis cum differas, multa sunt audienda etiam de obscænis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissimè dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris.

pudebit te, inquam illius *tabula*, quam Cleanthes, sanè commodè, verbis depingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula VOLUPTATEM, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in folio sedentem: præitò esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut voluptati ministrarent, & *eam tantum ad aurem admonerent*, (si modò id pictura intelligi posset,) ut caveret, ¹¹ nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, ut tibi serviremus: ¹² aliud negotii nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam, *qui honestè non vivat, jucundè posse vivere*. quasi ego id curem, quid ille ajat, aut neget. illud quæro, quid ei, ¹³ qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers ¹⁴ cur Thorius, Postumius, cur Chius, cur omnium horum magister, Orata, non jucundissimè vixerit? Ipse negat, ut antè dixi, luxuriosorum vitam reprehendam, nisi planè facti sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, *luxuria licentiam pollicetur*. his enim rebus detractis, negat se reperite in aſotum vita quod reprehendat. non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus, ac justus haberi debet, qui ne malum habeat, abstinet se ab injuria. nosti credo illud:

¹⁵ *Nemo pius est, qui pietatem* ———.

Cave quidquam putes esse verius. nec enim, dum metuit, justus est: & certè, si metuere destiterit, non erit, ¹⁶ non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid fecerit obtinere certeque malet: existimari bonus vir, ut non sit, quàm esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera, certa que justitia, *simulationem* nobis *justitia* traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram *stabilem conscientiam* contemnamus, aliorum *errantem opinionem* aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam *in aqua* ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatam? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. ¹⁷ & hercule mihi vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium, & quàm ingne

1. *Bella magna gesserat; bis Consul.*] Haud aliter Pall. pr. sine illo is.

2. *Illi perpetenti erat voluntarius.*] Neotericæ edd. *voluptarius*, sed præter Pall. lex. & olim cusos, etiam Victorianum & Camerarianum, quibuscum sentit oratio subsequens.

3. *Testata civeis.*] Ita omnes Pall. nempe *civis*, excepto sexto, in quo, *testata ejus vim*. hoc moneo: quia video quosdam non abhorreere ab, *testata crimem*: inter quos & Gulielmius, interpretaturque *desolata*, quomodo locutus & Propertius. male. nec refert quod domi se interfecit Lucretia. adjuratio enim æquè testatur Deos hominesque absentes, quam præsentem. Scaligeri vetus habebat *testata vim*.

4. *Virginem filiam sua manu.*] Longè istud venustius quàm vulgatum, *Virginiam*, quod erat tantum in uno Palatino, alterum in ceteris omnibus: neque secus editio Victorii.

5. *Summo in imperio.*] Nihil pejus, si non melius Pall. quatuor, *summo imperio*.

6. *Nunc verò, quoniam, quoniam, &c.*] Paullus Manutius aptius putabat ad sententiam: *Nec verò*. & ita quoque Pall. quatuor; sed pr. tamen & tertius propugnant vulgatum; pro quo sanè stat exemplorum copia, quam statim exhibet auctor, verbaque omnia subsequencia idipsum disertim vociferantur.

7. *Atticus noster.*] Vocem postremam erui nunc primum ex Pal. pr. ac tertio, hæctenus delituit.

8. *Quos & quantos viros habere testium sat est.*] Vix se tenuit manus, quin funditus eradicaret, voces quatuor à fine, tanquam librarii potius quàm Tullii. certè nulla ejus fibra, imò umbra in optimo illo nostro Palatino Scaliger indicavit fuisse in suo codice ac Morelli, viros? quibus punctis, si voluit ostendere dictiones eas abfuisse iisdem libris, rem factam habemus.

9. *De Themista loqui.*] Vulgata lectio *Themistocle*. minus rectè, & contra quinque Palatinos, quorum plerique *Themistio*, aut *Temas-*

sio, primus verò, *Themista*, cum prius fuisset *Themista*. consulantur notæ Lambinianæ. nam & Scalig. lib. *Themista*.

10. *At cum tuis cum differas.*] Melius quod est in Pal. pr. à manu emendatoris, *tuis tu differas*.

11. *Ne quid perficeret imprudens.*] Pal. ille melior, *faceret*. nec video cur displicuerit.

12. *Aliud negotii nihil habemus.*] Antiquè Pal. pr. & quart. *aliud negotium nihil habemus*.

13. *Qui in voluptate summum bonum putat.*] Pal. pr. *ponat*. rectè. alias haud absurda conjectura Gulielmii, *qui voluptate summum bonum putat*.

14. *Cur, Thorius, Postumius, cur Chius, &c.*] Ita omnes editi neque recedit Pal. pr. quàm transposito vocum, *cur Thorius, cur Chius Postumius*. ceteri nostri mss. insunt scripturæ vulgatæ, nisi quod unus atque alter, *chireus* unita voce. videantur aliæ lectioes in Notis Fulvii Ursini. Scaliger annotavit alias legi *Chireus*. ipseque substituit, *cur Thorius, cur C. Hirius Postumius*, qui primus murenarum vivarium excogitavit, teste Plinio lib. ix. Nat. Hist. cap. 55.

15. *Nemo pius est qui pietatem. Cave quidquam, &c.*] Expressi fidenter quod erat in Pal. pr. quod meminisse Tullium saepe dimidiatos laudare versus, quasi proverbiales. & alioquin illud *cavet* quod addebant editiones aliæ, nihil in se continet, quo sensus melius sit. Fulvii Ursini amicus conjiciebat, *qui pidi metu ager*. Gulielmius verò, *qui pietatem metu capit*. Scaliger: *Nemo pius est, qui pietatem, Atem cavet*.

16. *Non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeque malet.*] Ita Paullus Manutius ex scripto Massæi libro, cui respondet omnino Pal. pr. quàm quod is, *malet*.

17. *Et hercule mihi vir optimus.*] Sic etiam Lambiniani, nedum Palatinus ille primus. nam reliqui modò, *vir*; ut editi.

signe fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. quæ mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi cum perspicerem *mea causa mihi amicum fuisse, non suam nisi hoc dicens, sua quod interest omnium rectè facere.* si id dicitis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, ut OFFICII FRUCTUS, SIT IPSUM OFFICIUM. Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus spoliis sibi & torquem, & cognomen induit, nullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta, digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si uno verbo, temperantia, prænæ, aut infamæ metu coercerentur, non *sanctitate sua se tuebuntur*: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, ac projiciet aut occultitate proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere *in conventu dicere*? quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, & in concionem adscenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus in jure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dices, *more majorum*) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in senatu: numquam facies. cur, nisi quoddam *turpis est oratio*? mene ergo, & Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verum, esto. verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim intentidim dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem, & obscuram. Individua cum dicitis, & intermundia, quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus, à nobis intelligi non potest? quid, si officio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim *jucundus motus in sensu*) sed etiam, quid eam tu velis esse? tum enim eam ipsam vis, quam modò ego dixi: & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam *varietatem*: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, cum dolor omnis absit, eamque *stabilem* appellas. fit sanè ista voluptas. dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis amplè, satis honestè dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissi-

mus est, futuram putes? 4 *eamne rationem sequare, quæ tecum, ipse cum tuis utare, profiteri autem, & in medium proferre non audeas?* At verò illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt. in judicii, in senatu, OFFICIUM, 5 *ÆQUITATEM, DIGNITATEM, FIDEM, RECTA, HONESTA, DIGNA IMPERIO, DIGNA POP. ROM. OMNIA PERICULA PRO REPUBLICA, MORI PRO PATRIA, hæc cum loqueris, 6 nos barones stupemus: tu videlicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modò illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem. 7 Vide, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, 8 si incessum 22. fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensam, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit. mihi quidem *ÆVERÆ VIDENTUR* opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu, 9 concilioque proferendæ sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiam verò locus ubi esse potest, aut *quis amicum esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum?* quid autem est amare, è quo nomen ductum amicitiam est, nisi velle bonis aliquem attingi quàm maximis, etiam si ad se ex iis nihil redeat? 10 Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo. Immodè videri fortasse. 12 esse enim, nisi eris, non potes. qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non 11 sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequitur utilitas: &, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? relinquesne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia statueris, 13 utilitatis causa expetenda, vides. Ne in odium veniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna 14 odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quod si non modò utilitatem tibi nullam afferet, sed *factura rei familiaris erunt faciunda*, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse, & suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico: ut Pythagoreus ille 15 fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? & si id non probares, quo mîmòs ambo unà necaremini, 16 non precarere? Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror*

magna

1. Nullam aliam ob causam, &c.] Manut. & Lamb. *ullam*. sed nolentibus mss. certe nostris, imò & ratione, & loquendi consuetudine.

2. Jam si pudor, si modestia.] Illud si pudor est à Pal. pr. voluitque revocatum Victorius, sed nemo auscultavit.

3. Individua cum dicitis & intermundia.] Verba bina cum dicitis, revocavi ex Pal. pr. ac tert. fecerat idem antea Victorius, sed iterum ejecere editores sequentes.

4. Eamne rationem sequare.] Pal. pr. *eamne rationem igitur sequere*, quod igitur etiam est in tertio; & interserendum videtur.

5. Æquitatem, dignitatem, fidem, &c.] Sic quoque ille Palatinus, non ut conjiciunt nonnulli, *æquitas, dignitas, fides*. neque opus est ullo modo, nostra interpunctione.

6. Nos barones.] Ita omnes Palatini ad unum, neque secus aliorum mss. non *varones*, aut *varones*.

7. Vide ne non debeas.] Palatinus ille: *Vide igitur, ne non debeas*. quæ particula heic habet quod agat. Scalig. vetus, *vide ne non dubites*.

8. Si incessum fingeres.] Nescio an non sit librarii vitium, quod reperi in Pal. pr. *fingerere*.

9. Concilioque proferendæ sunt.] Membranæ eadem item Scalig. *proferendæ*; neque displicet.

10. Et quidem prodest inquis mihi eo esse animo.] Sic ferè Pall. nisi

quod haud agnoscant quidem, melioresque habeant, *inquit*. Victorius: *Quid! prodest inquis mihi in eo esse animo*. Manutius: *Ecquis prodest inquis mihi eo, &c.* pessimè ultimus: quod monco quia eadem lectioni acquiescat Brutus.

11. Esse enim nisi eris non potes.] Fulvii Ursini codex, *nisi sis*; cui nullus nostrorum adstipulatur, etiam si scripturæ non malæ.

12. Sub dubia utilitatis ratione.] Lambinus *subdubia*, præter exemplaria calamo exarata.

13. Utilitatis causa expetenda.] Verba isthæc tria tollunt Paullus Manutius, ac Lambinus: sed in vitis mss. & mente auctoris. nam Epicureorum hoc erat, nihil facere nisi utilitatis suæ causa, ut supra auditum est.

14. Odio est, nisi quod est turpis? Quod si ne quo, &c.] Debetur palmaria isthæc emendatio Palatino pr. tamque clara est, ut de ea dubitari nequeat. at vulgata lectione, nihil erat inquinatius; Lambiniana correctione, nihil dilutius.

15. Fecit Siculo tyranno.] Distio postrema videtur adnotamentum Scholiastis.

16. Non precarere.] Sic mss. nostri omnes, sic antiquitus impressis etiam Victorius. recentiores objecerant nobis *deprecare*. quare quæso?

magna laude dignum, quod te prætermisurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quaeritur autem, quid nature tuæ consentaneum sit, sed quid *disciplinae*. ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse de ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus quaeritur. sit ista in Græcorum levitate *per-versitas*, qui maledictis insectantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis¹ in amicitias tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probavit: & quidem jure fortasse. sed tamen NON GRAVISSIMUM EST TESTIMONIUM MULTITUDINIS; in omni enim arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quod & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitias fideles, & in omni vita constantes, & graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis honestatis, & minor voluptatis. ita enim vivunt quidam, ² ut eorum vita refellatur oratio. atque ut ceteri existimantur dicere melius, quam facere: sic hi mihi videntur facere melius, quam dicere. Sed hæc nihil sanè ad rem. illa videamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. è quibus unum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum cognoscere: *amicitiam à voluptate non posse divelli*, ob eamque rem, colendam esse, ³ quod sine ea tuto, & sine metu vivi non possit, nec jucundè quidem possit. Satis est ad hoc responsum. attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primò utilitatis causa amicum expecti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omiſſa spe voluptatis. hoc etſi ⁴ multis modis reprehendi potest, tamen ⁵ accipio quod dat. mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri dicunt, nulla expectata, nec quaſita voluptate. ⁶ Posuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapientis, ut quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & sæpe esse factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut *equitatem, modestiam, virtutes omnes per se ipsas gratis diligant*. At vero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias coleamus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, & propter se expectandam: dubium est, quin *fundos, & insulas amicis anteponamus*? Licet hic rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiae dicta sunt. non quaero, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi, & sententiae suæ dicere. Utilitatis causa amicitia est quaſita. num igitur utiliore tibi hunc Triarium putas esse posse, ⁷ quam si tua sint, Puteolis gramina? collige omnia, quæ soletis: PRÆSIDIUM AMICORUM. Satis est tibi in te, satis in legibus, ⁸ satis & in mediocribus amicitias præsidii:

jam contemni non poteris. odium autem & invidiam facile vitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen ⁹ non tantis veltigalibus ad libertatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclarè & tuebere, & munies. At quicum *joca, seria*, ut dicitur, quicum *arcana*, quicum *occulta omnia*? Tecum optimè: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse ¹⁰ non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si *amicitiam suæ caritate metiare*, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. ME igitur ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, neque virtutibus, neque amicitias usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. at tamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ, ad beatè vivendum refertur, idque unum expectentes homines se ad hoc studium contulerunt: beatè autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, ¹¹ omnem infelicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opinor, si modò sit aliquid, esse beatum, *id oportere totum poni in potestate sapientis*. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile, & firmum permanurum, quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser. *beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest*. nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis ¹² vita beata duci solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse, aliàs miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet, quam ipsa illa *effetrix beatae vite sapientia*: neque expectat ultimum tempus ætatis: quod Cræſo scribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beatè vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissimè. eum enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere *perfici beatam vitam perfectione virtutis*. negat enim summo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An *dolor longissimus quisque miserissimus*: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus, beatum & æternum. dempta enim æternitate nihilo beator Jupiter, quam Epicurus. uterque

1. In amicitias tuendis.] Ita quidem Victorii editio & sequentes, verum Aldi vetus, in amicis. quomodo & Pall. sex.

2. Ut eorum vita refellatur oratio.] Reduxi scripturam veterem, tam eusorum, quam manu exaratorum eodidem. recentiores enim, vita probetur, refellatur oratio.

3. Quod si sine ea tuto, &c.] Acute admodum Paullus Manutius conjicit, quod si sine ea, &c. sed hæc adhuc an admittere debeam.

4. Multis modis reprehendi.] Pal. pr. nullimodè aut multimodis. nam syllaba ultima scripta est per notam.

5. Accipio quod dat.] Malim dant, ob statim sequentia: & verò sic quoque ille pr. Pal.

6. Posuisti etiam.] Ita planè Pal. pr. quod longè heic aptius illo vulgato autem. ideoque statim eeci.

7. Quam, si tua sint, Puteolis gramina.] Palatini quatuor propugnant hanc scripturam, nam tert. granaria. at enim primus ille representat gramina; ut vix mihi dubium fiat, quin ita scribendum, sed litera priore majuscula, ut sit nomen fundi admodum uberis in tractu Puteolano. videatur tamen Victorius super vulgata lectione libro vi. Var. lect. cap. 12. Muretus verò eadem ad-

versarius libro vii. Var. lect. cap. 20.

8. Satis in mediocribus amicitias præsidii.] Palat. ille pr. præsidium, antiquè: neque refugerim; præsertim eum sic quoque compareat in ceteris Pall. quamvis alia distinctione; ea scilicet quam & in suo reperit Pulvius noster Urſinus.

9. Non tantis veltigalibus ad libertatem utens.] Revocavi exoletarum editionum scripturam pertinaciter hærentem in Palatinis omnibus, tanto magis quod displiceret Lambino, cui in deliciis ad liberalitatem. interim monendus lector nondum Tullio suam redidit sententiam, ejciamus negativam non, quæ nulla profus est in Pal. primo, heicque menti loquentis maximè adversatur, meo quidem judicio. quid quod idem non subductum lineis in Scalligerano.

10. Non inopportuna.] Ita quoque Pal. pr. non importuna, ut prius editi.

11. Infelicitatem omnem.] Pal. idem; miseriam omnem. quomodo item Scit.

12. Vita a beata duci solet.] Communis lectio dici. sed contra Pall. omnes, item Victorii editionem.

uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. ¹ at enim hic etiam dolore. at eum nihili facit. ait enim se, si uratur, *quam hoc suave*, dicitur. Quia igitur re à deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquere? in voluptate corporis (addam, si vis, animi, ² dum ea ipsa, ut vultis sit quod & in corpore) situm est vivere beatè. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. totum autem id externum: & *quod externum, id in casu est*. ita sit beatæ vitæ domina fortuna. quam

28 Epicurus ait *exiguam intervenire sapienti*. Age inquit: ista parva sunt. *sapientem locupletat ipsa natura*: cuius divitias Epicurus ipse parabileis esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant. negat enim tenuissimum victu, id est contemptissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beatè vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum esse famem: potius sitim*. sed, qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugille Piso, non audio. nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturaleis divitias dixit parabileis esse, quòd parvo esset natura contenta. certè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis*. Hoc est non modò cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem menæ non antepone. cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda: eaque dicenda *optima, que sunt suavissima*. ⁴ Verùm esto: consequatur summas voluptates, non modò parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Perfas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ à Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beatæ vitæ, si modò dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus pænè alter Epicurus, *beatum esse* describit his ferè verbis: *cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum*. An id exploratum cuiquam potest esse, ⁵ quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit. jam enim adesse poterit.

qui potest igitur habitare in beatæ vitæ summi mali metu? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipsum absurdum, maximum malum negligi. sed quæ tandem ista ratio est? *Maximus dolor*, inquit, *brevis est*. primum, quid tu dicis, breve? ⁶ deinde dolorem quem maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? vide ne etiam menses. nisi fortè eum dicis, qui simulatque arripuit, interficit. quis istum dolorem timer? illum mallet levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò semel, nec ad breve tempus, sed & sæpe planè, & diu. quos, ille, dii immortales, cum omnibus artibus ardere viderentur, cruciatu perferere? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: rantummodò laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa, & flagitiosa vita afflueret voluptatibus. Quòd autem *magnum dolorem brevem, longinquum levem* esse dicitis: id non intelligo, quale sit. video enim & magnos, & ⁷ eosdem bene longinquos dolores: ⁸ quorum alia toleratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pænè *leges, quæ effeminari virum vetant in dolore*. quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæ funestare:

*Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando multum, flebilis voces refert.*

¹⁰ Huic Epicurus comparet se, si potest:

*Cui viperino morsu vena viscerum
Veneno imbuta tetros cruciatu cient.*

Sit Epicurus Philocteta: si gravis dolor brevis. At jam decimum annum in spelunca jacet. Si longus, levis. dat enim intervalla, & relaxat. Primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio cum & præteriti doloris memoria, recens est: & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est; vide, ne facinus facias, cum mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, *turpe esse vires debilitari, dolore frangi, succumbere*, nam ista vestra, Si gravis, brevis: si longus, levis, ¹¹ dictata sunt. virtutis magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus: ¹² & intellige, facta ejus cum dictis discrepare. EPICURUS HERMACHO S. *Cum ageremus*, inquit, ¹³ *vita beatam, & eundem supremum diem, scribebamur hæc*. ¹³ *tanti autem morbi aderant vesica, & viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere*. ¹⁴ *Ecce miserum hominem, si dolor, summum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus ipsum: Compensabatur tamen*, inquit, *cum his omnibus animi latitia, quam capiebam memoria rationum,*

1. At enim hic etiam dolore. at eum, &c.] Sic iterum Pall. & editi à Victorio. inepte recentiores, nam eum, &c.

2. Dum ea ipsa, ut vultis, sit, quod & in corpore.] Haud secus Aldus avus, secutusque est Victorius. at Nepos, dum in ea ipsa. Pal. pr. nihil discrepat à priorè scriptura, nisi in fine. habet enim tantum, sit & corpore. reliqui admittunt quidem quod, sed excludunt tamen in; præter tertium. malim, dum ea ipsa, ut vultis, sit & in corpore.

3. Percipitur ex vilissimis.] Est à Pal. pr. vulgati, præc. tam ex vil. quod displicuit & Lambino; expunxitque, sed sine auctoritate librorum pluteariorum.

4. Verum esto: consequatur summas vol. non modò parvo, sed per me nihilo.] Expressi Palatini primi scripturam; quam parte sua subodoratus est non tam Lambinus, quam P. Manutius, haud etiam integrè. publicati: Verum isto modo consequatur summas voluptates, non modò parvo, sed ferè nihil. quod & in omnibus Palatinis; adeo ut vix credam Lambino adfirmanti in nullo suorum comparasse vocem modo. invasit nimirum conjectaneum Manutii, & adornare voluit pro suo.

5. Quomodo sese habiturum.] Pal. pr. se hac forte se heic.

6. Deinde dolorem quem maximum.] Sic Pal. pr. optimè. neque aliter coniecerat Manutius, & post ipsum Lambinus.

7. Eosdem bene longinquos.] Illud bene, reduxi suavis Pall. editio-

nisque Victorii.

8. Quorum alia toleratio est verior; qua, &c.] Non potui amplius subtrahere scripturam Pal. pr. qua videbam loco isti melius fore quam prius cum legeretur: *Quædam alia toleratio est verior*.

9. Multum flebilis voces refert.] Magis istud probo subnixum fide veterum editionum omnium, quam nuper natum, multum, quod tantum reperi in duobus Pal. cum servarent alterum numero quatuor interque alios ille primus.

10. Huic Epicurus comparet, se si potest.] Lectio nata ex P. Manutii conjectura. prius enim legebatur: *Huic Epicurus competenter, & si potest*. quomodo etiam est in Pall. sed non in primo; qui tantum servat, *Huic Epicurus & si potest*. quod melius vulgato, quamvis tamen affirmare haud ausim locum sic esse persanatum.

11. Dictata sunt. virtutis, &c.] Nescio an non distingui possit; dictata sunt virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis. fomentis dolor mitigari solet.

12. Et intellige facta ejus, &c.] Non male: sed tamen Pal. pr. ut intelligas.

13. Tanti autem morbi aderant vesica & viscerum.] Discrepat & heic ab ceteris Pal. pr. tanti aderant vesica & torminum morbi.

14. Ecce miserum hominem.] Vox Ecce non conspicitur in primo, neque omnino desideratur.

rationum, videnturque nostrorum. sed tu, ut dignum est tua
 erga me, & erga philosophiam voluntate¹ ab adolescentulo
 suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego jam Epami-
 nondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepo-
 norum aliter cum vicisset Lacedæmonios apud Mantin-
 eam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret;
 ut primum dispexit, quæsit, *salvusne esset clypeus*, cum
 saluum esse scientes sui respondissent: rogavit, *essentne fusi*
hostes: cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli
 iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sanguine
 profuso, in lætitia, & in victoria est mortuus. Leonidas
 autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, tre-
 centisque eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita
 aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. *Præ-
 clare mortes sunt imperatorum*. philosophi autem in suis
 lætulis plerumque moriuntur.² Refert tamen, quod sibi
 videtur esse morienti magna laus. *Compensabatur*, inquit,
cum summis doloribus lætitia. Audio equidem philosophi
 vocem, Epicure; sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es.
 primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te
 gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta & inventa;
 gaudere non potes. nihil enim jam habes, quod ad corpus
 referas. est autem à te semper dictum, *nec gaudere quem-
 quam nisi propter corpus: nec dolere*. Præteritis, inquit,
 gaudeo. Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus,
 rationes tuas te video compensare cum istis doloribus,
 non memoriam corpore perceptarum voluptatum. si au-
 tem ad animum; saluum est; quod negas animi ullum esse
 gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde *Me-
 trodori liberos* commendas? quid ex isto tuo egregio offi-
 cio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers?
 31 Huc, & illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac
 præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & con-
 veniens decretis ejus reperietis. ita redarguitur ipse à sese;
 4 veneuntque scripta ejus probitate ipsius, ac moribus.
 nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas
 amicitiarum, summorum officiorum in extremo spiritu con-
 servatio, indicat ianctam esse homini probitatem gratui-
 tam, 5 non invitatum voluptatibus, nec præmiorum mer-
 cedibus evocatum. quod enim testimonium majus quæri-
 mus, *quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese*, cum
 videamus 8 tanta officia morientis? Sed, ut epistolam lau-
 dandam arbitror eam, quam modò totidem ferè verbis
 interpretatus sum (7 quamquam ea cum summa ejus phi-
 losophi nullo modo congruebat:) sic ejusdem testamen-
 tum non solum à philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius
 sententia judico discrepare. scripsit enim, & multis sæpe
 verbis, & breviter, apteque, in eo libro, quem mo-
 dò nominavi, *mortem nihil ad nos pertinere. quod enim disso-
 lutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit,
 id nihil omnino ad nos pertinere*. hoc ipsum elegantius poni,
 meliusque potuit. nam quod ita positum est, *Quod*

dissolutum sit, id esse sine sensu, id ejusmodi est, ut non satis
 planè dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo,
 quid velit. quæro autem, quid sit, quodd, cum dissolutione,
 id est, morte sensus omnis extinguatur: & cum reliqui
 nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accuratè,
 tamque diligenter caveat, & lanciat, *Ut Amynomachus &
 Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod
 satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense
 Gamelone: itemque omnibus mensibus, vicesimo die lune,
 dent ad eorum epulas, qui unà secum philosophati sint, ut &
 sui, & Metrodori memoria colatur*. Hæc ego non possum
 dicere non esse hominis & belli, & humani; sapientis
 verò nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult,
 putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? verene
 potest esse dies sapiens, qui semel fuit? certè non potest, an
 ejusdemmodi? ne id quidem, nisi cum multa annorum
 intercesserint millia, ut omnium siderum eodem, unde
 profecta sunt, fiat ad unum tempus reversio: nullus est
 igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet
 nesciebam. sed, ut sit, etiamne post mortem colatur:
 idque testamento cavebit is, qui vobis quasi oraculum
 ediderit, *nihil ad nos pertinere post mortem*? Hæc non erant
 ejus, qui innumerabileis mundos, infinitasque regiones,
 quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragra-
 visset. numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc
 appello, quem ille unum secutus est. Quòd si dies notan-
 dus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens
 factus est? Non potuit, inquit, fieri sapiens, nisi natus
 esset. & isto modo ne si avia quidem ejus nata non esset.
 Res tota, Torquate, *non-doctorum* hominum, velle post
 mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. quos
 quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam homi-
 num facietorum urbanitatem incurritis, non dico. NI-
 HIL OPUS EST LITIBUS. tantùm dico, magis fuisse vestrum
 agere Epicuri diem natalem, quam illius testamento ca-
 vere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum revertamur, (de
 dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati
 sumus) nunc totum illud concludi sic licet: QUI IN SUM-
 mo malo est, is tum cum in eo est, non est beatus. sa-
 piens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore.
 non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale
 tandem est? BONA PRÆTERITA non effluere sapienti,
 mala meminisse non oportere. Primum in nostrane po-
 testate est, quid meminimus? Themistocles quidem,
 cum ei Simonides, aut quis alius artem memoriæ polli-
 ceretur, *oblivionis*, inquit, *mallem. nam meminisse etiam qua-
 nolo, oblivisci non possum que volo*. Magno hic ingenio. sed
 res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit,
 vetare meminisse. vide, ne ista sint Manliana vestra, aut
 majora etiam, si imperes quod facere non possum. Quid, si
 etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut pro-
 verbia nonnulla veriora sunt, quam vestra dogmata. vulgò
 enim.

1. *Ab adolescentulo suscepta.*] Sic editio Victorii, neque aliter
 Pall. sex. recentiores, ab adolescentia, quomodo & Aldus senior,
 sed proculdubio à manu Scholiastis.

2. *Refert tamen quod sibi videtur esse morienti magna laus.*] Lectio-
 nem hanc, cur minus sana sit, facit Pal. pr. in quo: *Refert tamen
 quo modo sibi videtur esse moriens, magna laus*.

3. *Quid ex isto tuo, &c.*] Vocula ex in nullo est Palatinorum, ne-
 que agnoscit editus à Victorio liber.

4. *Veneuntque scripta ejus.*] Palatinus ille pr. *vencunturque*, quod
 eum referat Lambinus extare etiam in aliorum libris, non video
 cur postponi debeat vulgato.

5. *Non invitatum voluptatibus.*] Sic legendum duxerat Lambi-
 nus, omnibus libris in vitis; cum vulgaretur *mutua. tam*, aut *mu-
 tantam*. at verò sic ante ipsum ediderat Petrus Victorius, exitatque
 ea scriptura disertè in Pal. pr. tert. sexto.

6. *Tanta officia morientis.*] Ita Victorii editio, & Pal. pr. vulgati
 interjecere, *tanta esse officia mor.*

7. *Quamquam ea cum summa.*] Haud aliter Pal. pr. nam tert.
 cum *summa sententia*. Vulgati alterum adsumperunt, minus rectè,
 eum id vocis paulò post iterum sequatur. & verò Victorius illud
 huc etiam revocatum voluit; sed nemo eum voluit sequi. at ecce

tamen idem Tullius libro de legibus 111. cap. 7. f. *Leges à me eden-
 tur non perfectæ, sed ipse summa rerum ac sententiæ.*

8. *Homini & belli & humani.*] Pal. pr. *hominis quamvis & belli &
 non malè*. sicque etiam Victorii editio.

9. *Nisi cura multa annorum, &c.*] Palat. pr. exclusit voculam
 cum, neque ea nobis opus.

10. *Ut omnium siderum, &c.*] Est à Victoriana, & omnibus Pa-
 latinis. vulgati, & omnium *sid.*

11. *Quam illius testamento cavere.*] Sic Pal. pr. & sext. respicit-
 que ad præcedens *vestrum* & quod ideo mutari non debet cum Vi-
 ctorio, in *verum*. vulgati *illius*, quomodo nullus Pall. in quibus
 aut *illam*, aut *illa*.

12. *Sed ut ad propositum revertamur.*] Si sequimur auctoritatem
 Pal. pr. debebimus illud *revertamur*, tanquam quod alioquin belle
 subintelligatur.

13. *Is tum cum in eo est.*] Est à Palatino primo, ita tamen ut
 junctim ibi deprehendas *istum*. Vulgg. *iste*. satis frigidè. animad-
 vertitque Lambinus, & a se mutavit in *is tum*.

14. *Simonides, aut quis alius.*] Melius Pal. pr. *an quis alius*. pa-
 rum interest hoc illo modo scribatur. sed cur non potius loqua-
 tur auctor verbis suis quam alienis?

enim dicitur, ¹ *Jucundi acti labores*: nec malè Euripides: concludam, si potero, Latinè: Græcum enim hunc verbum nostris omnes:

² *Suavis laborum est præteritorum memoria.*

Sed ad bona præterita redeamus. quæ si à vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum: audirem, & planè probarem. NEC ENIM ABSOLVI beata vita sapientis, nec ad exitum perducipotest, si prima quæque bene ab eo consulta, atque facta, ipsius oblivione obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse è corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat. in quo ille rex Assyriæ gloriatur, se omnis secum libidinum voluptates abstulisse. *quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere?* Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque ³ avolat, sæpiusque relinquit causas poenitendi, quàm recordandi; itaque beator Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine Roma tuos hosteis: _____

reliquaque præclare;

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus. hic se ad ea revocat, è quibus nihil umquam retulerit ad corpus; tu totus hæres in corpore. Illud autem ipsum quod obtineri potest, quod dicitis, omnes animi & voluptates, & dolores ad corporis voluptates, & dolores pertinere? ⁴ Nihil ne te delectat umquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, *speciem ipsam virtutum*, de quibus antè dictum est: ⁵ hæc leviora ponam: poëma, aut orationem, cum aut scribis, aut legis; cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam si tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers? an est aliquid, quod te *sua sponte delectet*? Aut pertinacissimus fueris, si in eo persistiteris ad voluptem ea, quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. Quod verò à te disputatum est, *maiores esse voluptates, & dolores animi, quam corporis*; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur? quod probari potest, ut is, ⁶ qui propter me aliquid, plus, quàm ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major est animi voluptas, quam corporis. ita fit, ut *gratulator latior sit, quàm is, cui gratuletur*. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quàm corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper

vultis esse. nec verò id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, efficietis umquam. Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est. *voluptatem bestiis concedamus*: quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid, si etiam bestia multa faciunt, duce sua quæque natura partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? ⁷ turtures & cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodam modo civitatis imitantur. videmus in quodam volucrum genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: ⁸ & in multis etiam desideria videmus. Ergo in bestiis erunt secreta à voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla erit? & HOMINI, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus? Nos verò, si quidem in voluptate sunt omnia, ⁹ longè, multumque superamur à bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varietate abundantis nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus. nec tamen ullo modo *summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi videri potest*. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisque equestribus, & pedestribus, copiis, Hellesponto juncto, ¹⁰ Athone perfosso, maria ambulavisset, terramque navigasset, si, cum tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique belii, ¹¹ *mel se auferre ex Hy-metto voluisse* diceret, certè sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, & gravissimis artibus, atque virtutibus instructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrante, classibus monteis, sed omne cœlum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere te dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. ad ALTIORA QUEDAM, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, ¹² vitæ quidem infinita, inest conjectura consequentium, non multum à divinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia: inest in perperendis laboribus ad-eundisque periculis firma, & stabilis doloris, mortifque contentio. ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera: qui tibi ut reliquæ corporis partes, non comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur. quid, si in ipso corpore multa voluptati proponenda sunt, ut vires, validudo, velocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse *quidquam caeleste & divinum* putaverunt. quòd si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis,) optabile esset, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies, noctisque versari, cum omnes sensus dulce-

¹ *Jucundi acti labores.*] Idem ms. & alii præterea quatuor *jucundi acti labores*; neque secus Aldi fenis editio.

² *Suavis laborum est præterita.* &c.] Est à Palat. pr. nam editi *Suavis est laborum*, quod refingebat Gulielmius in, *Suavis est lab.*

³ *Avolat, sæpiusque relinquit causas.*] Ita Pal. pr. & tert. quorum pr. præterea habet *causam*. non male publicati ante Lambinum; *avolat, ut aiebat, sæpiusque, &c.*

⁴ *Nihil ne te delectat unquam?*] Sic Pall. sine illo Lambini, *te sua sponte del.* quod frustra magnificat Mich. Brutus.

⁵ *Hæc leviora ponam: poëma, orationem, cum aut scribis, &c.*] Sic mss. nostri ferè; nisi quod aliquot omittant illud *poëma*; primus verò alio posito referat, *poëma ponam, orationem, cum, &c.* ut suspicer vocem adhuc *ponam* exterminandam.

⁶ *Qui propter me aliquid gaudeat, plus quam ego ipso gaudeat.*] Ita quidem editio Victorii. at Aldi non agnoscit voces quinque postremas, neque adeo unus Palatinorum, qui etiam uno consensu retinent: *Quid probari potest, ut is qui propter me aliquid gaudeat, ani-*

mo voluptas oritur.

⁷ *Turtures & cursu & peregrinatione lætantur.*] Sic aliquot Pall. nam duo; *Cicures & cursu*; sed lectio utraque morbida, si quidem sequimur Pal. pr. is enim solum habet, *partim cursu, &c.* Aliud certè quid latet, quod in hac festinatione jam non cruo; aut sic potius legendum erit. nam illud *turtures* sanè ineptissimum est.

⁸ *In multis etiam desideria videmus.*] Est è Tusani codice, item Pall. omnibus; etsi non negem posse abjici vocem ultimam. hancque etiam expressit scripturam Victorius. olim cusi, *etiam disciplinam videmus*: recentiores primo verbo retento deleverunt secundum.

⁹ *Athone perfosso.*] Sic nostrum tres; ceteri accedunt vulgato *Athone*.

¹⁰ *Mel se auferre.*] Haud aliter conjecerat P. Manutius, restatque in Pal. pr. publicati antea *afferre*.

¹¹ *Vitæ quidem infinita.*] Pal. idem videtur habere, *in te quidem*.

dulcedine omni quasi perfusi moverentur. **QUIS EST** autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenatici quidem non recusant. vestri hæc verecundiùs: illi fortasse constantiùs. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes à majoribus nominabantur: sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycleterum, Zeuxin, ad voluptates artes suas direxisse? Ergo opifex ¹ plus sibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longè, lateque diffusi, nisi quòd is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi levissima parte deliberat? quæro enim de te: si sunt dii, ut vos etiam putatis, qui possunt esse beati, cum voluptates corpore percipere non possint? ut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse noliis?

35 Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. ² non elogja monumentorum id significant, velut hoc ad portam? ³ **UNO ORE CUI PLURIMÆ CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM.** Id ne consensisse de Galatino plurimas gentes arbitramur, *primarium populi fuisse*, quòd præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inservituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordia: nec enim, si

tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fæneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. Maximas verò virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere. Ac, ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata *virtus voluptatis aditus intercludat necesse est*. quod jam à me expectare noli. tute introspecte in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem atarem sine dolore, assumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cum de omnibus gentibus optimè mererere, cum opem indigentibus, salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas. sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo *ærumnas* etiam in deo nominaverunt. ⁴ Exigerem ex te, cogereoque, ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres. Quæ cum dixissem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & quamquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratioris familiaris nostris. Credo Syronem dicis, & Philodemum, cum optimos viros, tum doctissimos homines. Rectè, inquit, intelligis. Age sanè, inquam. sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit aridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista *lenius*: hic Stoicorum more nos *vexat*. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modò audivi; nec ante aggrediar, quam te abistis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

1. Plus sibi proponet.] Pal. apponet.

2. Non elogja monumentorum.] Pall. sex. elogja.

3. Uno ore cui plurimæ consentiunt.] Lectio minus vera. quippe Pal. or. quart. quint. sext. uno cum plurimæ. tert. Uno cui plurimæ. sic. Uno complurimæ. Restituendum forsitan: Unicum plurimæ consentiunt, &c. Sed quid si sub illo uno cum lateret nomen portæ ali-

cajus? dispiciant acutiores.

4. Nisi honestas natura.] Pall. o. honesta natura: quod non video cur excludi debuerit.

5. Voluptatibus perfruens.] Sic Pall. quatuor priores, non perfruens ut antea edit.

6. Exigerem ex te.] Pal. pr. Eligrem. an voluit? Eliscrem.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTUM.
LIBER TERTIUS.

VOLUPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinacis habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eavè natam lætitiã, quàm gravitatem animi, atque constantiam. quare illam quidem dimittamus,

& suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebrisque impediatur disputandi severitas. quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadem ferè contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt. Nec verò ita ullum proberur summum bonum, ut virtute careat: qua nihil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior

1. Dulcedinem corporis titillantem, ex eavè natam lætitiã.] Sic Pall. quinque, nisi quod immissa copula, & titillantem. at primus ille, nec copulam agnoscit, nec verbum titillantem; quam scripturam habuerim pro vera.

2. Suis se finibus tenere jubeamus.] Lectio non est sincera. nam Pal. prim. petere jubeamus. sext. suos se fines petere jubeamus. sec. tert. quart. quint. eedere jubeamus. illud petere examinandum est penitus.

acrior est cum Stoicis parata contentio. quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissimè, nec absconditè differuntur. neque enim qui defendunt eam, versuti in differendo sunt, nec qui contrà dicunt, causam difficilem repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, *ne argumentandum quidem esse de voluptate, quòd sit positum ejus judicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil atineat doceri.* quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit: nostraque, ut mihi videtur, dilucidà oratio. Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, vel spinosum potiùs, differendi genus: idque cum Græcis, cum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, IN OMNI ARTE, cujus usus vulgaris communis non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituentur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte versentur. Itaque & dialectici, & Physici verbis utuntur iis, ¹ quæ ipsi Græciæ nota sunt. geometræ verò, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atque populares, ² verbis tantum in docendo quasi privatis utuntur, ac suis. Atque, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. quo magis hoc philosopho faciendum est. *ars est enim philosophia vite:* de qua differens arripere verba de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis, ³ Stoici plurima nominaverunt. Zeno quoque eorum princeps non tam rerum inventor fuit, quàm novorum verborum. Quòd si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum à Græcia est, ut doctissimi homines ⁴ de rebus non pervulgatis, inusitatis verbis uterentur: ⁵ quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primùm audemus attingere? Et si, quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorum modò, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quàm nostros haberi volunt, nos non modò non vinci à Græcis *verborum copia*, sed esse in ea etiam superioreis: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum ⁶ consequamur, quàm ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica. quamquam Latinè ea dici poterant, tamen, quoniam *usu* ² *præcepta* sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cum hæc ad te scribam, qui cum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. quod si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer. sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea co-

gnoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillimè in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem, & judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino, ac singulari viro. Nam, in Tusculano cum essem, vellemque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (7 ut solebam) inde promerem. quòd cum venissem, M. Cantonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo in exhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui *ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans*, in ipsa curia solet legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reip. detrahens, quo magis tum in summo otio, maximaque copia ⁸ quasi beluari libris, si hoc verbo in tam clara re utendum est, videbatur. Quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinatò videremus, surrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid, tu, inquit, huc? à villa enim, credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, *ludis commissis, ex urbe profectus* ⁹ veni ad vesperum. causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his LIBRIS EUM MALO, QUAM RELIQUO ORNATU VILLÆ DELECTARI. est enim mihi magnæ curæ: quamquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiat, ut & patri, ¹⁰ & Capioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa. nam & avi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Capionem: qui, ut opinio mea fert, *in principibus jam esset*, si viveret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque conjunctus. Præclarè, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamentum liberoz suos commendavit, & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium. addo etiam illud, *multa jam mihi dare signa puerum inquam, & ingenii.* sed ætatem vides. Video equidem, inquit: ¹¹ sed tamen jam infici debet iis artibus, quas si, *dum est tener, combiberis*, ad majora veniet ¹² paratior: sic, & quidem diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos, agemusque communiter. sed resideamus, inquit, si placet. itaque fecimus. Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum ³ librorum habeas, quos hinc tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, ¹³ Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) *non sæpe contingit.* Quàm vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses. erat enim, si cuiusquam, certè tuum, NIHIL PRÆTER VIRTUTEM IN BONIS DUCERE. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum

re

1. *Quæ ipsi Græciæ nota sunt.* Noli fraudare deinceps lectorem scriptura Pall. quatuor. pessime hactenus publicati, non nota sunt, quibus enim quæso utuntur Romani vocabulis in dialectica, in physica?

2. *Verbis tantum in docendo.*] Ita Pal. pr. melius longè quam in hunc diem, tamen in dicendo. quamvis & Aldus nepos vulgavit docendo.

3. *Stoici plurima nominaverunt.*] Est à Pal. prim. & tert. & ita fere ex vetustis Lambinus, nempe *novarunt*. cusi vulgo, *nominaverunt*.

4. *De rebus non pervulgatis.*] Sic Victorius, sic Pall. quinque. editi olim pervulgatis.

5. *Quanto id nobis magis.*] Vulgg. quanto id vel nobis. sed illud vel abest Pal. pr. Gulielmii conjecerat, quanto idem nobis.

6. *Consequamur, quàm ea verba, &c.*] Publicati, quamquam, sed eam lectionem damnat Pal. pr. mox etiam repotui *præcepta sunt*, loco *percepta*, fide Pal. tertii.

7. *Ut solebam inde promerem.*] Pal. pr. solummodò, ut solebam depromerem. Idem statim non habet vocem *in exhausta*.

8. *Quasi beluari libris.*] Cur non revocarem inventum omnibus literis in ms. veteri à Josepho Scaligero collato, item in Palatino

primo, nisi quod aspiratio ibi ita picta esset ut B videri possit: unde etiam factum, ut in Cujaciano & Pal. quarto ad oram legeretur *beluaris*. hactenus receptum *beluo librorum*, in nullo extrat Pall. habent enim omnes, *beluo libri*.

9. *Veni ad vesperum. causa autem.*] Nec heic volui excludere quod erat in Pal. pr. quod & quintus & sext. parte sua juverant. cusi; *vesperam. causa enim.* ineptè.

10. *Et Capioni nostro.*] Hoc quoque debitum Pal. primo. quem admodum dudum conjecerat P. Manutius, sed non etiam stabilierat librorum fidei tibicinibus. vulgati *Scipioni*, & heic infra.

11. *Sed infici tamen jam debet.* &c.] Scalger noster, adscripsit, legere se sed sufficit. Sic Cicero Hortensio: *Uti qui combibi purpuram volet, sufficiunt prius laxam medicamentis quibusdam, &c.*

12. *Paratior: sic, & quidem diligentius, &c.*] Emendavi locum è Pal. pr. in quo tamen *paratior sit. & quidem:* Lectio nostra, sententiæ magis quadrat, quam Lambinianum, nimis licenter inventum.

13. *Aristotelios.*] Ita Pal. pr. quomodo & in suis reperit Lambinus. idem paullo post ignorabat voculam *ut*, deinde præpositio-nem *in*, ideoque utramque expunxit; monitus præterea à Lambino abfuisse, item à suis.

re idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minimè verò, inquit ille, consentit. quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraveris: & *honestum ipsum, quasi virtutis lumen*, exstinxeris, & virtutem penitus everteris. Dicuntur ista, Cato, magnificè, inquam: sed videſne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquant, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Exgone quæris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, forteis, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui *sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt*; eos meliùs à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: ceteræ philosophorum disciplinæ, ¹ omnino alia magis alia; sed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modò nihil adjuvare arbitror, ² neque affirmare, quo meliores finimus, sed ipsam depravare naturam. ³ nam si hoc non videtur, *id solum bonum esse, quod honestum sit*: nullo modo probari possit, *beatam vitam virtute effici*. quòd si ita sit; ⁴ cur opera philosophiæ sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno æstimandam putem. Quæ adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, si istud honestum, non summum modò, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri. quòd si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omneis semper beatos esse sapientis. hosne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censere oportere? Minimè verò isto- rum quidem, inquit; cùm enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sunt, *habere delectum*: qui omnia sic exæquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur ejus, virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optimè dicis: sed quæro, ⁵ nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam, si una virtus, unum istud, quod *honestum* appellas, *rectum, laudabile, decorum* (erit enim notius quale sit, pluribus notarum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, *inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum, scdum*, ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potiùs, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. Minimè id quidem, in-

quam, alienum: multumque ad ea, quæ quarimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilium quiddam & obscurius. nam cùm in Græco sermone hæc ipsa quondam ⁶ rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc *consuetudo diuturna trivit*: quid censēs in Latino fore? Facillimum id quidem est, inquam. si enim Zenoni licuit; cùm rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, ut *interpretes indiferti* solent, cùm sit verbum, ⁷ quod idem declaret, magis usitatum. equidem soleo etiam quod uno Græci, si aliter non possunt, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut *Græco verbo utamur, si quando minus occurrerit Latinum*, ne hoc ephippiis, & acratophoris, potiùs, quàm proegmenis, & approegmenis, concedatur. quamquam hæc quidem ⁸ *præposita* rectè, & *resecta* dicere licebit. Bene facis, inquit, quòd me adjuvas: & istis quidem, quæ modò dixisti, utar potiùs Latinis. in ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulò, inquam, faciam. SED FORTUNA FORTEIS. quare conare, quæso. quid enim hoc possumus agere divinius? Placet his, ⁹ inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, ¹⁰ & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: *alienari autem ab interitu*, iisque rebus, quæ interitum videntur afferre. id ita esse sic probant, quòd antè quàm voluptas, aut dolor, attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria. quod non fiet, nisi statum suum diligenter, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeteret aliquid, nisi sensum haberent sui, ¹¹ eoque se, & sua diligenter. ex quo intelligi debet, principium ductum esse ¹² *à se diligendi*. In principiis autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant voluptatem esse ponendam. quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisset in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. satis esse autem argumenti videretur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus; quòd esse nemo, quin, cùm utrumvis liceat, *APTAS MALIT*, & integras omneis parteis corporis, quàm eodem usu imminutas, aut detortas habere. ¹³ rerum autem cognitiones: vel, si hæc verba aut minùs placeant, aut minùs intelliguntur, *καταληψις* appellemus licet: eas igitur ipsas propter se ascendendas arbitramur, quòd habeant quiddam in se quasi complexum, & continens veritatem. id autem *in parvis* intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt: arteis etiam ipsas propter se assumendas putamus; cùm quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quòd consent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutum, & via: à falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quàm à ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id est,

1. Omnino alia magis alia; sed tamen.] Palatinus pr. [Instituit heic Ciceronis solæcum, auferendo illud minus, quod in omnibus erat editionibus. itaque facessant deinde tot mutationes Lambini.

2. Neque affirmare.] Ab exilio revocavi hanc scripturam, quod & Aldus & Victorius eam exhibuissent, hæeretque in Pall. sex. recentiores admiserant afferre.

3. Nam si hoc non obtineatur, id solum.] Primus Pal. nam nisi hoc obtineatur. quod miror cur iverint mutatum librarii.

4. Cur opera Philosophiæ.] Sic quidem Pal. tert. & sext. sed tamen pr. sec. quarr. non admittunt illud cur. quintus verò ejus loco habet an; quomodo & ed. Victorii: adeo ut videatur expungendum.

5. Nonne tibi faciendum, &c.] Sic præcipue à Palatinis. alii consentiunt cum vulgg. numme.

6. Rerum nomina novarum nova videbantur.] Conjecturam hanc Paulli Manutii, scriptis suis adjuvari prodidit Lambinus. fieri potest; sed Palatini non accedunt; in quibus novarum non videbantur; aut novarum non videbantur. in sexto vox novarum tota evanuit. Victorius ediderat, novarum novabantur. Scaligero placebat,

nomina novabantur, recisis ceteris.

7. Quod idem declaret magis usitatum.] Expunxi vocem minusque, sed accedente auctoritate Pal. pr. ut & ipsius sententiæ venustate. restat tamen in Pall. ceteris omnibus: adeo & heic verum est, non gravissimum esse testimonium multitudinis.

8. Præposita.] Sic tres Pall. meliores, non præposita, ut quondam cufi.

9. Et ad ea que conservantia.] Pall. ille pr. æquè que conservantia. nihilo deterius, si non melius.

10. Eoque se & sua diligenter.] Illud & sua, non exstat in Pal. pr. & est forsitan additum alicujus librarii.

11. A se diligendi.] Pall. quinque istud habent. at pr. diligendo, ut & Urini item Scaligeri codex. examinet otiosior.

12. Rerum autem cognitiones.] Sic aliquot Palatini; & verò cum sequatur, si hæc verba aut minus placeant, fuit certè plus uno verbo. itaque omisium meritò revocavi. quemadmodum etiam bis repetitum voentiam aut, suavis earundem membranarum; eam semel tantum repræsentassent edd. vulgatæ.

est, partium corporis alia videntur propter eorum usum à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: ¹ alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quandam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ verficoloris columbis, viris mammæ, atque barba. Hæc dicuntur fortasse jejuniis: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consecrari: verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt. ita fit cum gravior, tum etiam spendidior oratio. Est ut dicis, inquam. sed tamen OMNE, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclare dici videtur. istiusmodi autem res dicere ornatè velle, puerile est: planè autem, & perspicuè expedire posse, docti, & intelligentis viri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima divisio hæc. *Æstimabile* esse dicitur: sic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille *ἐξίμα*, vocat: contraque *inaestimabile*, quod sit superiori contrarium. in iis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se fumenda sint, contrariæque item rejicienda; primum est officium (id enim appello *καθήκον*) ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sunt, pellatque contraria: ² quæ, inventa selectione, & item rejectione, sequuntur: deinceps cum officio selectio; deinde ea perpetua, tum ad extremum constants, consentaneaque naturæ: in qua primum inesse incipit, ³ & intelligi, quid sit, quod verè bonum possit dici. prima est enim *conciliatio hominis* ad ea, quæ sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant *ἰννοῖσι* illi, viditque rerum agendarum ordinem, & ut dicam, *concordiam*: multò eam plurius æstimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat: ⁴ atque ita cognitione, & ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum, quod cum positum sit in eo, quod *ἐμολογίω* Stoici, nos appellemus *convenientiam*, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, quòd referenda sunt omnia honestè facta, ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum, vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum. Cum verò illa, quæ officia esse dixi, proficiantur ab initiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est: ut rectè dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quòd non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. consequens enim est, & post oritur, ut dixi. est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. sed ex hoc primum error tollendus est, ⁵ nequis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. Ut enim, sicuti sit propositum, ⁶ colli-

neare hastam aliquò, aut sagittam, sicut nos *ultimum* in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, ut collineet: huic in ejus similitudine omnia sint facienda, ut collineet; & tamen ut omnia faciat, quo propositum affequetur: sed hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi *seligendum, non expetendum*. Cum autem omnia officia à principiis naturæ proficiantur, ab iisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum *σερεφίτι*, ut is, qui commendatus sit alicui, pluri eum faciat, cui commendatus sit, quam illum, ⁸ à quo; sic minime mirum est, primò nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, à quibus ad hanc venerimus. atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse appareant: sic appetitio animi, quæ *ἐξή* Græcè vocatur, non ad quodvis genus vitæ, sed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque *ε&ratio*, & *perfectaratio*. ⁹ Ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quisvis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens, consentaneumque dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modò dixi, & saltationi, ut in ipsa arte instat, non foris petatur extremum, id est, artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quòd in illis, quæ rectè facta sunt, non continentur tamen omnes partes, è quibus constant. quæ autem nos aut recta, aut rectè facta dicamus; si placet, illi autem appellant *καλοῦθῆκαῦ*, omneis numeros virtutis continent. sola enim sapientia in se tota conversa est: quod idem in ceteris artibus non fit. Inseità autem medicinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quæ homini accidunt, infra se esse judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter *honestà*, & *turpia*. Videamus nunc, quàm sint præclare illa iis, quæ jam posui, consequentia. cum enim hoc sit extremum (sentis enim, credo, me jam diu, quod *τα&Græcè* dicat, id dicere tum *extremum*, tum *summum*: licebit etiam *finem* pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturæ, convenienterque vivere, necessario sequitur, *omneis sapientis semper feliciter, absolutè, fortunatè vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere*. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam, fortunatque nostras, id est, ut, quod honestum sit, id bonum solum judicemus. Potest id quidem fusi, & copiosè, & omnibus electissimis verbis, gravissimisque sententiis rhetoricè & augeri, & ornari: sed consecrari me Stoicorum, brevia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne hone-

1. *Alia autem nullam ob utilitatem.*] Lectionem minus veram, arguit Pal. pr. in quo alia utitur nullam, &c. quo quid voluerit indicare librarius, nescio.

2. *Quæ, inventa selectione.*] Obscura ista sunt, ideoque nihil temerè audeo. verior tamen videtur scriptura Pal. primi & tertii: *Qua inventa selectione, & item rejectione, sequitur, deinceps cum officio selectio.*

3. *Et intelligi quid sit.*] Victorii editio, omnesque Pall. intelligit.

4. *Atque ita cognitione & ratione.*] Sic Victorius & Pall. pr. ac tert. non ut arripuit Lambinus *cogitatione*, quod tamen in Pall. ceteris.

5. *Ne quis sequi existimet.*] Ita Lambini membranæ, ita Palatini Principis numero quatuor: stantque tantum duo ab illo vulgato ne quis sit qui existimet.

6. *Collineare hastam aliquò, &c.*] Nolui discedere ab editione Victorii. aliæ enim collinare; quomodo ferè Pall. nostri, nisi quod

tert. collinare, quart. collinere. at primus ille difertè habet *collinere*; quod tamen magis comparat in sequenti *colliniet*. quam probare debeam lectionem, nescio. *fas scire non est omnia*; præsertim jam feni: nam juventuti sane aliquid ignorare, turpissimum. itaque ipsa discutiat.

7. *Ultimum in bonis diximus.*] Nihil reperio auxilii in Pal. pr. respondere ferè vulgatis: solummodò habet hæc dicimus, & statim ejusmodi, pro publicato ejus, denique non agnoscit illud ut ante continet secundo positum loco. Scaliger adscripsit huic in ejus, cum vocibus sequentibus septem, non comparat in ms. suo, & statim loco tamen, adnotavit, tum. denique ex ced. vetere restituit, nos summum bonum in vita bonum; illud sine dictione dicimus.

8. *A quo; sic minime, &c.*] Sic Lambinus ferè, hoc est, retento sit; quod & in Pal. tert. sed primo Pal. prorsus abest; neque ullo modo requiritur.

9. *Ut enim histrioni actio, saltatori motus.*] Quidam volunt, *actio saltatori motus*; sed non habent faventes membranas.

honestum est. *bonum igitur quod est, honestum est.* Satisne hoc conclusum videtur? Certè. quod enim effiebat ex his duobus, quæ erant sumta, in eo vides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, *Non omne bonum esse laudabile.* ¹ nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autem per absurdum, *Bonum esse aliquid, quod non expetendum sit:* aut expetendum, quod non placens: aut, si id, non etiam diligendum. ergo & probandum. ita etiam laudabile. id autem honestum. ita sit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quæro, *QUIS AUT* de misera vita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, *gloriatione*, ut ita dicam, *dignam esse beatam vitam:* ² quod non possit quidem nisi honestæ vitæ jure contingere. ita sit, ut honesta vita, beata vita sit. & quoniam is, *CUI CONTINGIT*, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta sunt, beatus dici jure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur. ita, si *beata vita honestate cernitur:* quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod verò negari nullo modo possit, quem umquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim *qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere:* sic nemo ulla in re potest id, ³ quod malum esse decernit, non curare, idque contemnere: quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despiciere, & pro nihil putare. quæ cum ita sint, effectum est, *NIHIL ESSE MALUM, QUOD TURPE NON SIT.* Atque iste vir altus, & excellens, magno animo, verè fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certè, & confidere sibi debet, & suæ vitæ & actæ, & consequenti: & benè de se judicare, statuens *NIHIL MALI POSSE INCIDERE SAPIENTI.* ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beatè vivere, honestè, id est, cum ⁹ virtute vivere. Nec verò ignoro varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. quas quamquam vitiosè quidam secuti sunt, tamen non modò his tribus, qui virtutem à summo bono segregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, sine aliqua accessione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulis singulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, ⁴ cujusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in virtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ii, qui, *cum scientia vivere*, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, *obstare visis*, assensusque suos firmè sustinere. His singulis copiosè responderi solet. sed *quæ perspicua sunt, longa esse non debent.* Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab his rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum quæ sunt secundum

naturam, tollatur omnis ea, quæ quærat, laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, ⁵ & iis, quæ similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, *V L V E R E*, scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant, feligentem, quæ secundum naturam, & si quæ etiam contra naturam sunt, rejicientem, id esse convenienter, congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris artibus cum dicitur artificiosè, posterum quodammodo, & consequens putandum est: quod illi *ἡγεμονία* appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, ⁶ id adprimò rectissime dicitur. *quidquid enim à sapiente proficiscitur, id continuo debet expectum esse omnibus suis partibus.* in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut *PECCATUM EST*, patriam prodere, parentis violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, *etiam sine effectu.* verum ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur à virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, ¹⁰ quod in hoc sermone toties usurpatum est: ⁷ id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paullum oppidò inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui *bonum* definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset (*ἰσχυρὸν* enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, è natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis stant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto, quod extremum posui, ⁸ *bonum*, *notitia* facta est. cum enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed *propria vi sua* & sentimus, & appellamus bonum. Ut enim mel, ceteri dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio *genere valet, non magnitudine.* nam cum æstimatio, quæ *ἄξιον* dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantum cumque eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio virtutis: quæ genere, non crescendo, valet. Nec verò perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram, acerbamque reddunt: quas Græci *πάθη* appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, *morbos* appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt *πάθη*. sit igitur *perturbatio*, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur: nec hæc perturbationes vi aliqua naturali moventur: ⁹ omnesque hæc sunt genere quattuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, *ἡδονήν* appellant, ego malo *letitiam* appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea, sunt opinioniones, ac *judicia levitatis.* itaque his sapiens semper vacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum commune nobis est cum multo-

1. Nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur.] Ediderat hoc modo quidem Lambinus, sed dubium è conjecturane an è membranis. at nunc ita quoque legi in Pal. pr. testor.

2. Quod non possit quidem nisi, &c.] Vox quidem non videtur in Pal. pr. at restat ea in Pall. ceteris; è quibus habet sec. quidem honeste vitæ jure conting. quod & restat in quart. quinto, sexto. habetque suam hæc quoque sententiam minimè absurdam. perpendant accuratiores.

3. Quod malum esse decernit.] Pal. pr. decreverit melius.

4. Cujusmodi sunt.] Est à Lambino. communis enim lectio, Cujusmodi sunt; quomodo & Pall. quinque. nam primus noster hæc mutilus est; habetque tantum; eos ante posui modi sunt.

5. Et his quæ similes.] Pal. pr. & Scalig. & iis si quæ similes. mox

verò eandem voculam non agnoscunt, ubi vulgo est; & si quæ etiam contra naturam, &c. quam & abjecit Lambinus.

6. Id adprimò rectissime dicitur.] Est à Pal. pr. à quo non recedunt alii, quàm quod apprime; quomodo & Vist. ed. nam Lambiniana, apprime rectè dicitur.

7. Et definitione explicetur.] Non admodum displicet scriptura Palatini pr explicatur.

8. Bonum notitia facta est.] Recentius cusi; bonorum; sed alterum est in Victoriana, habentque Palatini notæ selectioris. at Scalliger inter lineas posuit, bonum boni notitia factum est.

9. Omnesque hæc sunt genere quattuor.] Pal. pr. non habet illud hæc. penitus enim erasum est à manu emendatrice.

maiorum aliorum philosophorum sententiis. præter enim tres disciplinas, quæ virtutem à summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maximè tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. **QUIS EST ENIM, AUT QUIS UMQUAM FUIT** autavaritia tam ardentis, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire? **QUAM VERO** utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quò moveantur, quibusque de causis ea versentur in cælo? quis autem tam aggressibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduravit, ut à rebus cogniti dignis abhorreat, easque sine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore semper habes, proavi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur voluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum laesura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impurè, ac flagitiosè putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leveis, futiles? Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuimus, quò minus homines tenebras, & solitudinem nocti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fecerit turpitudine ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam & honesta, expectanda per se, & eodem modo turpia, per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo antè diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. **STULTITIAM** autem, & temeritatem, & injustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugiendam propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpeis actiones, quæ oriuntur è vitiis. quas enim Græci *malitia* appellant, vitia malo, quam malitias nominare.

52. **Næ tu, inquam, Cato, verbis illustribus, & id, quod vis, declarantibus.** Itaque mihi videris Latine docere philosophiam, & ei quasi civitatem dare: quæ quidem

adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maximè propter limatam quandam & rerum, & verborum tenuitatem. scio enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur; ipsique dicunt, ea se modò probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minimè obscuris non multus est apud eos differendi labor. Quare attendo te studiosè, & quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mandavi. mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissimè mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam à vitio dictum vituperari. sin *malitia* dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traduceret. nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quam tractatam à Peripateticis molliùs (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorantiam dialecticæ) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non desistit, in omni hac quaestione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis dissidere: majorem multo inter Stoicos, & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam, quam verborum. quippe cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beatè vivendum: nostri verò, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent. An verò certius quidquam potest esse, quàm illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum eucleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certè cogit, uti in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. Et enim si dolores eosdem tolerabiliùs patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leviori de causa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorum, eo beator quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum sit nobis, ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beator. illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: nostri

1. *Quam adipisci scelere quovis velit.*] Satisfacit iudicio meo magis quod est in Pal. pr. sec. quart. *quamquam adipisci.*

2. *Quò moveantur.*] Lambinus, *quei moveantur.* sed melius Pall. *quomodo moveantur:* nisi malimus cum codice Scaligerano, *quomodo norantur:* quod verius videtur; utique cum mox præferant Pall. omnes *versantur*, non *versentur.*

3. *Quem tu semper in ore habes.*] Si fides Palatino primo, vox *habes* spuria est, adjecta à sciolo, supplenda sententiæ.

4. *Poterit, si turp. non ipsam per se fug. statuimus.*] Ita aliquot Pall. neque longè aliter quidam, quos consuluit Lambinus. vulgati, *poterat, &c. statuimus.*

5. *Diximus quod honestum sit.*] Non minus rectè Palatinus *pro bonum esse.*

6. *Næ tu, inquam, Cato.*] Sic cum aliorum mss. Palatinus pr. nam editi invenustius, *Hæc tu, &c.*

7. *Sermonibus: & ista maximè.*] Non recedit ab hac scriptura Pal. pr. at ceteri omnes accedunt Lambinianis, habentque: & *istam.* Scaliger indicat fuisse tantum in mss. suo, *sermonibus è lista propter.* unde sorgebat, *sermonibus est quita propter, &c.*

8. *Qui quavis lingua.*] Victorii editio, aliorumque *quamvis*, sed prior extat in Aldina vetere, retinetque Pal. pr.

9. *Utuntur; ipsique dicunt ea se modo.*] Redintegravit locum hunc controversum Pal. pr. antea legebatur, *utuntur ipsi, qui dicunt*, plurimumque facessit negotii Paulo Manutio.

10. *Nunc omni virtuti vitium, &c.*] Longè planius ita Pal. pr. quam vulgati, *hoc omni, &c.* & verò sic etiam mutavit Aldus Ne-

pos, quod pater quoque reperisset nostrum nunc in libro vetere. Scaliger videtur reperisse in veteri suo, hoc enim virtuti contrario nomine opponit.

11. *Quam tractatam à Peripateticis molliùs (est enim, &c.)*] Ita scriptum, ita distinximus moti auctoritate Pall. pr. quarti, quintiline omni gratia. prius publicati: *que pertractata est à Peripateticis molliùs. est enim, &c.*

12. *Majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam.*] Nata hæc pulchra lectio à Palat. primo. languidè admodum retrò vulgati, *majorem multo habere St. & Perip. rerum omnium discrepantiam.* nostram quoque firmat Scaligeri liber, nisi quod is, *animò.*

13. *Nostri verò, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit complecti, &c.*] Lectio non bona. nam primò Pall. omnes rectè habent, *compleri;* quod & in Aldina veteri. præterea Pal. pr. reponit: *nostri non quod ex omni æstimatione aliqua;* ejecto omnino; neque aliter Pal. quartus, nisi quod is non agnoscat *ex omni,* ac retineat omnino. constituat isthæc cui otium est: ego nimis festino.

14. *Quam illorum ratione, qui.*] Lambini est, sed è libris ut ait; proximeque eis accedit Pal. pr. in quo, *quam illò ratione qui.* tert. ac quart. habent, *quam illa ratio est qui, &c.* vulgati, *quam illa ratio eorum, qui, &c.* Scaligeri vetus habebat *quam ratione eorum qui, &c.* appositumque ex alio codice, *quam illa ratio est, qui, &c.*

15. *Ratio certè cogit.*] Non abhorreo ab emendatione Lambini: sed haud etiam approbant ipsam nostri veteres,

stri nihil minùs. nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos ¹ bona naturæ appellemus, frequentia beatiorum vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam: certè minùs ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim si & SAPERE, expetendum sit, & VALERE: conjunctum utrumque magis expetendum sit, quàm sapere solùm. neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum, quàm sapere ipsum separatim. nam qui validitudinem ² æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus NULLAM ESSE tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter videtur: rectè, secusne, postea. sed potestne rerum major esse diffensio? Ut enim obscuratur, & *offunditur iuce solis lumen lucernæ*; & ut interit magnitudine maris *Ægei, stilla muriæ*; & ut in divitiis Cræsi, teruncii accessio; & gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sitis bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista ³ rerum in corpore starum æstimatio, *splendore virtutis*, & magnitudine obseuretur, & obruatur, atque intereat necesse est. Et quemadmodum *opportunitas* (sic enim appellemus *ἐκκαιρίων*) non sit major productione temporis (*habent enim suum modum quæcumque opportuna dicuntur*) sic recta effectio: *κατ'ἄριστον* enim ita appello, quoniam rectum factum (*κατ'ἄριστον*) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet. ut enim oportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non sunt temporis productione majora: ob eamque causam Stoicis non videtur *optabilior*, nec magis expetenda *beata vita*, si sit *longa*, quam si *brevis*: utunturque simili. ut si cothurni laus illa esset, ad pedem aptè convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: sic quorum omne bonum convenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponuntur. nec verò satis acute dicunt: Si bona *validitas pluris æstimanda sit longa, quàm brevis*; sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt, validitudinis æstimationem *spatio* judicari: virtutis *opportunitate*: ut videantur & qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum, meliorem longum esse, quàm brevem. non vident, alia brevitate pluris æstimari: alia, diuturnitate. itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, & crescere purent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiore, itemque alium magis alio vel peccare, vel rectè facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui *DEMERSI* sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longè absummo, ut jam, jamque possint emergere, quàm si

etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus cernit, quàm is qui modò est natus: ⁶ ita qui *PROCESSIT* ⁷ aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miseria est, quàm ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia videri intelligo. sed cum certè ¹⁵ superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem veritate est dubitandum. sed quamquam negent, *nec virtutes, nec vitia crescere*: attamen utrumque eorum fundi quodammodò, & quasi dilatari putant. *DIVITIAS* autem Diogenes censet non eam modò vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem, & ad validitudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse *dux pecunia potest, continere autem non potest*. itaque si voluptas, aut si bona validudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id quod sit in bonis, contineri potest, ob eamque causam ⁸ quia cogitationes, comprehensionesque rerum, è quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cum divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quòd hæc plurimæ commentationis, & exercitationis, indigeat; quod idem in artibus non sit: & quòd *virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur*, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone: nec ullum sapientiæ munus, aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cum esset satis constitutum, *id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe*: ⁹ tum inter hæc, & illa, quæ nihil valerent ad beatè, misereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contrà, alia neutrum. quæ autem æstimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam *anteponerentur*, ut in validudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate; ut gloriæ, divitiarum, similibus rerum: ¹⁰ alia autem non esse ejusmodi: Itemque eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem *rejicerentur*, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno *προηγμένον* contraque quod *ὑποπροηγμένον* nominavit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis: quod nobis in hac *inoplingua non conceditur*. quamquam tu hanc copiosorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo faciliùs vis verbi intelligatur, rationem ¹¹ hujus verbi faciendi Zenonis exponere. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia *regem* ¹⁶ *ipsum quasi productum esse ad dignitatem* (id enim est *προηγμένον*) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo pro-

1. *Bona naturæ appellemus.*] Pal. pr. & quart. *Bona verè app.* quod cum & repererint in suis alii, non displicet.

2. *Æstimatione aliqua dignam judicamus.*] Manavit à Pal. pr. sec. tert. hæstenuis fere publicati, *videamus*. inepte. quare expressit & Aldus Nepos illud nostrum. recentiores verò adsumperunt *videmus*.

3. *Rerum in corpore starum.*] Ita ex Maffæi libro P. Manutius; cum prius legeretur *in corpore harum*, quomodo & quatuor Palatinis. nam sec. ac tert. exhibent nobis *incorporæarum*; ut nihil certius sit ita legendum, vel omissa syllaba, *corporearum*. neque enim tantum mihi est otii ut penitus rem excutiam. etiam Scaliger, ad oram libri sui scripserat è veteri rem *incorporæarum*. sed idem expunxerat statim illud *inc.* subjeceratque *σωματικῶν*.

4. *Qui illud dicant, iidem hoc esse distari.*] Si standum est, ut arbitror auctoritati Pal. pr. rescandanda sunt tria illa verba, *qui illud dicant*, tanquam à glossamate lectoris.

5. *Crescere purent posse, iisdem placere, &c.*] Palat. pr. distinxit, *purent, posse iisdem, &c.* non ita abiurdè.

6. *Ita qui processit, &c.*] Malè vulgati *item*. alterum est in aliquot Pall. & editione Victorii.

7. *Processit aliquantum ad virtutis aditum.*] Non averfatur auris, *habitu*, quod extat in Pal. sec. est etiam in tertio à manu prima *additum*. Err. Stephanus divinabat, *adeptum* pro *adeptione*. propius literas fuisset, *adytum*; ut poetice id posuisset pro templo.

8. *Quia cognitiones comprehensionesque.*] Non est quod jactet Laminus ita se restituisse libris reclamantibus. nam sic omnino Pal. prim. restat tamen vulgatum illud *cogitationes*, in nisi nostris ceteris.

9. *Inter hæc & illa quæ nihil valerent.*] Pal. pr. *inter illa quæ*. sec. & sext. *hec inter illa quæ nihil valerent*. tert. quart. *quint. tum hæc ut illa quæ nihil val.*

10. *Alia autem non esse ejusmodi.*] Dubites de sinceritate scripturæ, ob Pal. pr. in quo, *alii autem ejusmodi*.

11. *Hujus verbi faciendi Zenonis.*] Pal. tert. *facundi*. voluit forsan exprimere antiquè *facundi*.

proximè accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in vita non ea, ¹ quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προσημείωτα, id est, *producta* nominentur. quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) ² vel *promota*, & *remota*, vel ut dudum diximus, *præposita*, vel *præcipua*; & illa *rejeſta*. re enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus: quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus; necesse est, nec bonum esse, nec malum esse, quod *præpositum*, vel *præcipuum* nominamus. itaque id definimus, quod sit *indifferens, cum æſtimatione mediocri*. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut *indifferens* dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æſtimabile esset: ³ nec hoc posito, non aliqua essent præposita. Rectè igitur hæc facta distinctio est, atque etiam ab iis, quod facilius res perspicere possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquit, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita pars jacere talum, ut rectus assistat: qui ita talus erit factus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contra: neque tamen illa præpositio tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem: sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent. Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ τερματικὰ dicuntur: ⁴ jam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, ⁵ quod uno non poterimus: ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποικιλικά, alia utrumque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter *actiones honestas*. de efficientibus, nihil præter *amicum*. Sed & pertinentem, ⁶ & efficientem sapientiam voluit esse. nam quia sapientia est conveniens actio, ⁷ est illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest.

17 Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque. per se, ut quidam *habitus oris*, & vultus, ut status, ut motus: in quibus sunt & præponenda quædam, & rejicienda: alia ob eam rem ⁸ præposita dicuntur, quod ex se aliquid efficiant, ut *pecunia*: alia autem ob utramque rem, ut *integrus sensus*, ut bona valitudo. de bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco *bonam famam*, appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus causa, porrigendum esse dicebant. quibus ego vehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt, esseque *hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris*, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter

ipso: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed, cum, quod *honestum sit, id solum bonum esse dicamus*: consentanea tamen est, fungi officio, cum id officium, nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi possit. ⁹ ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem OFFICIUM, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere, eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis. ¹⁰ Atqui perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. judicat igitur, cum agit officium illud esse. quod quoniam *numquam fallitur in judicando*, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam quod rectè factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum: ut, si *justè depositum reddere*, in rectè factis sit: in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, *justè*, facit rectè factum: per se autem hoc ipsum reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita sit, aut dicitur, ¹¹ communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam *se ipsos omnes natura diligunt*, tam insipientem, quàm sapientem; sumturum quæ secundum naturam sint, rejedturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis & insipientis. ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus. Sed cum ab his omnia proficiantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his & excessum è vita, & in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est *in vita manere*: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est, è *vita excedere*. è quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cum beatus sit: & stulti manere in vita, cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ, sive secunda, sive contraria, sub judicium sapientis, & delectum cadunt: estque illa subjecta quasi materia sapientis. itaque & manendi in vita & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas supra dixi, metienda. ¹² nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est opetenda. ut, SÆPE OFFICIUM est sapientis, desciscere à vita, cum sit beatissimus, si id oportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. sic enim censent, *opportunitatis esse beatè vivere*. itaque

1. *Quæ primario loco sunt.*] Locum minus integrum, prodit primus Pal. in quo, *primoriè*. sec. in quo *primore*. Scaligeri vetus, qui *primiore*. ultimumque, meretur examen subire Criticæ juventutis.

2. *Vel promotæ, & remotæ, vel, ut dudum diximus, præpositæ, vel præcipuæ, & illa rejeſta.*] Noli recedere ab editione Victorii, quod ita etiam extaret in Pall. nostris, etiam primo; nisi quod is ultima voce, *rejeſto*. Manutius & Lambinus demunt, addunt, sed non etiam præeuntibus libris vetustis.

3. *Nec hoc posito, non aliqua essent præpositæ.*] Expressi quod erat in Massæi libro & Pal. pr. vulgò, nec hæc posita.

4. *Jam hoc ipsum instituamus.*] Æquè bene Pal. pr. sec. quart. sext. nam hoc.

5. *Quod uno non poterimus.*] Negativa non est in Aldo vetere, neque in ullo Palatinorum: omnino tamen requiritur.

6. *Et efficientem sapientiam.*] Pal. pr. tert. quart. sext. *sapientem*, forsitan melius.

7. *Est illo pertinenti genere.*] Lambinus, *est ex illo pert.* Aldus Avus & Nepos, *erit cum illo pertinenti gen.* sed præter miss. nostros.

nam primus adheret vulgato, à quo etiam non recessit Victorius. ceteri quinque scribunt, *est cum illo pert.*

8. *Præpositæ dicuntur.*] Olim cui *dicuntur*: neque aliter Pall. sex, editioque Victorii.

9. *Ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit.*] Totum istud, non est in veteribus Aldi, omissum negligentia typographorum, ob repetitiones vocum, *ratio reddi possit*. quod neque animadvertit aut Manutius filius, aut Nepos. Victorius tamen auctori reddidit, ne quis forsan id Lambino acceptum ferat, ut videri vult. qui tamen contra miss. nostros sex publicavit, *probabilis facti*.

10. *Atqui.*] Sic Pal. prim. nihilo pejus certe quam vulgatum, atque.

11. *Communi officio continetur.*] Vetustius cui, etiam ed. Victorii, *omni officio*, quod & in Pall. quatuor. nam secundo desit; tertius mutavit *omni* in *in*. forte, *omne officio*.

12. *Nam neque iis qui virtute retinentur in vita, &c.*] Lambinus isthæc de suo mire interpolavit. at legendum erat: *nam neque virtute retinetur in vita*. ita enim Pal. pr. ac quart. alluduntque tert. in quo, *neque is qui virtute retinetur*.

que à sapientia præcipitur, se ipsam, si usus sit, ¹ sapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse, manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æquè miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, *ut liberi à parentibus amentur*: à quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet, figura, membrisque corporum; quæ ipsa deciarant procedendi à natura habitam esse rationem. Neque verò hæc inter se congruere possint; *ut natura & procreari vellet, & diligere procreatos non curaret*. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspicere potest: quarum in fœtu, & educatione laborem cum cernimus, *natura ipsius vocem* videmur audire. ² Quare ut perspicuum est, natura nos à dolore abhorre: sic apparet, à natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, *ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri*. ut enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam ceterorum membrorum usum adjuvant, ut crura, ut manus: sic immenses quædam bestiarum sibi solum naturæ sunt: at illa, quæ in concha patula *pinna* dicitur; isque, qui enat è concha, qui, quod eam custodiat, *pinnoteres* vocatur, in eamque ³ cum se recipit, includitur; ut videatur monuisse, ut caveat: iteinque formicæ, apes, ciconia, aliorum etiam causâ quædam faciunt. multo magis hæc conjunctio est hominis. itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civitates. Mundum autem censent *regi numine deorum*, eumque esse quasi communem urbem, & civitatem hominum, & deorum: & unumquemque nostrum, ejus mundi esse partem, ⁴ ex quo illud natura consequi, ut *COMMUNEM UTILITATEM* nostræ ANTEPONAMUS. ut enim leges omnium salutem, singulorum salutem anteponunt: sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut suæ consulit. NEC MAGIS vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit ut laudandus sit, is, qui mortem oppetat pro rep. quod doceat, *cariorum esse patriam nobis, quam nosmet ipsos*. quoniamque illa vox inhumana, & scelerata ducitur, eorum, qui negant se recufare, quo minus, *ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur*: quod vulgari quodam versu Græco pronuntiarî solet. certè verum est, etiam iis, qui aliquando ⁵ futuri sint, esse propter ipsos consulendum. Ex hac animorum affectione testamenta, commendationesque morientium naturæ sunt. quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem, congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem, esse natos. IMPELLIMUR autem natura, ut prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque

prudentiæ tradendis. itaque non facile est invenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi, impetuque contendat: sic ii, QUI VALENT opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus; ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam Jovem cum *optimam & maximum* dicimus, cumque eundem *salutarem, hospitalem, statorem*; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minimè autem convenit, ⁵ cum ipsi inter nos abjecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, & ab diis diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, eujus ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos *natura ad civilem communitatem conjuncti, & consociati sumus*. quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. præclare enim Chrylippus, CETERA NATA esse hominum causa, & deorum: eos autem, communitatis, & societatis suæ, ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria, quoniamque ea natura esset hominis, ⁶ ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum: ⁷ qui migraret injustum fore. sed, quemadmodum, THEATRUM cum commune sit, rectè tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occupavit: sic in urbe mundove communi non adversatur jus quo minus suum quidque cujusque sit. cum autem ad tuendos, conservandosque homines hominem naturam esse videamus: consentaneum est huic naturæ, ut *sapiens velit gerere, & administrare temp.* atque; ut è natura vivat, uxorem adungere, ⁸ & velle ex ea liberos. NE AMORES quidem sanctos, à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi fortè casus inciderit, ut id faciendum sit: alii nullo modo. Ut verò conservetur omnis homini ⁹ erga hominem societas, conjunctio, caritas: & emolumenta. & detrimenta, quæ *ωφελήματα & βλάμματα* appellant, communia esse voluerunt: quorum altera profunt, nocent altera. nec solum ea *communia*, verum etiam *paria* esse dixerunt. incommoda autem, & commoda (ita *ευχρησθήματα & δυσχρησθήματα* appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. illa enim quæ profunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, ⁹ & rejecta dicimus. ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur. rectè autem *facta, & peccata, non habentur communia*. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ profunt. quamquam autem in amicitia alii dicant, *æquè* *CARAM* esse sapienti rationem amici, ac suam: alii autem sibi cuique cariorum, suam tamen hi quoque posteriores fatentur, alienum esse à justitia, ad quam nati esse videamur, *detrudere quid de aliquo, quod sibi assumat*. minimè verò probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam propter utilitates adscisci aut probari. ¹⁰ eadem enim utilitates poterunt eas labefactare, atque

1. Si usus sit, sapiens ut relinquat.] Gemma isthæc orationis manavit à Palatino pr. ineptè in hodiernum diem lectum nobis, si jufferit, sapiens.

2. Quare ut perspicuum est, &c.] Vocula ut, non est in Pall. aut edd. antiquioribus, imò ne quidem in Victoriana.

3. Cum se recipit.] Est à plerisque Pall. melius, quam ut antea vulgg. recepit.

4. Ex quo illud natura consequi.] Ita Pal. pr. quart. quint. repræsentavitque editio Victoriana. alia consequitur.

5. Cum ipsi inter nos abjecti neglectique.] Lectio minus vera, si standum Pal. pr. in quo, nos cules neglectique. nimirum rescribendum, viles neglectique, doctus sum à Pal. tertio, in quo, nos viles abjecti neglectique.

6. Ut ei cum genere, &c.] Sic Lambinus, an è mss. nescio, sed

cum Pal. pr. & quart. servant, ut & cum genere: vocem illam in hanc facile degenerare potuisse sentio. malim tamen ferè illud nostrum.

7. Qui migraret injustum fore.] Sic Pall. quinquè, nam primus ille alioquin optimus, qui negaret; quod etiam absurdi nihil in se habet. olim vulgati, qui vi ageret. jure ejectum à Lambino.

8. Et velle ex ea liberos.] Non potui excludere scripturam Pal. pr. & quart, ejecta voce quæ erat in omnibus vulgatis à fine, procreare. in quales codices si incidisset P. Manutius numquam profectò nobis obtrussisset Lambinus ex ea liberos procreare, omisso illo velle, voce gratiosissima.

9. Et rejecta dicimus.] Malim cum Pal. pr. diximus.

10. Eadem enim utilitates.] Sic tres è Pall. alii voluptates, quod in editionibus à Lambiniana diversis. Si res mei esset arbitrii, utramque vocem jugularem, tanquam supervacuum.

que pervertere. etenim NEC JUSTITIÆ, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se expectantur. jus autem, quod ita dici, appellarique possit, id esse naturam: ALIENUMQUE esse à sapiente non modò injuriam cui facere, verùm etiam nocere. nec verò rectum est cum amicis, aut bene meritis confociare, aut conjungere injuriam: gravissimeque, & verissimè defenditur, *numquam aequitatem ab utilitate posse seungi*: & quidquid æquum, justumque esset, id etiam honestum. vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam, atque æquum fore. Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, *dialecticam* etiam adjungunt, & *physicam*: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quòd habeat rationem, necui falso assentiamur, neve unquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis² & malis diceremus, ut teneris, tuerique possimus. nam sine hac arte³ quemvis arbitrabantur à vero abduci, fallique posse. rectè igitur, si *omnibus in rebus temeritas, ignorantiaque vitiosa est*,⁴ ab his ea, quæ tollit hæc, virtus nominata est. Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quòd QUI CONVENIENTER naturæ victurus sit, ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab ejus procuratione. nec verò potest quisquam de bonis, & malis verè judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & utrùm conveniat, necne, natura hominis cum universa: quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui jubent⁵ TEMPORI PARERE, & SEQUI DEUM, & SE NOSCERE, & NIHIL NIMIS. Hæc sine physici quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest. Atque etiam ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec verò pietas adversus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed jam sentio me esse longius profectum,

quàm proposita ratio postulare. verùm admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque rerum traxit ordo,⁶ quæ, per deos immortales, nonne miraris? QUID ENIM aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descripius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum, & coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio necitur, ut non, si ullam litteram moveris, labent omnia?⁷ nec tamen quidquam est, quo moveri possit. quàm gravis verò, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. rectius enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est dictator) quàm Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius dives, quàm Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. rectè ejus omnia dicentur, QUI SCIT UTI SOLUS OMNIBUS. rectè etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta, sunt pulchriora, quàm corporis: rectè solus liber, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati; rectè invictus, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint: neque expectet ullum tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus è septem sapientibus non sapienter Cræsum monuit. nam si beatus umquam fuisset. beatam vitam usque ad illud à Cyro⁹ exstructum rogam protulisset. quod si ita est, ut neque quicumque, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

1. *Id esse naturam.*] Lambinus edidit *natura*, quod conjecerat Paullus Manutius, sed nullus ei scripturæ accedit Palatinus. placuit tamen Scaligero.

2. *Et malis diceremus.*] Scaliger scripsit inter lineas *differemus*.

3. *Quemvis arbitrantur.*] Est à Pal. pr. & Manutiano. minus rectè hæc tenus impressi, *arbitramur*.

4. *Ab his ea quæ tollit hæc, virtus, &c.*] Adblanditur valde lectio codicis Scaligerani, *ars ea quæ tollit hæc, virtus, &c.*

5. *Tempori parere.*] Multa verosimilia protulit Petrus Victorius cur arbitretur hæc substituendum *parcere*, lib. xi. Var. lect. cap. 20. quibus acquiesco. haud tamen ei adminiculantur Pall. nostri.

6. *Que per Deum immortalem.*] Pal. pr. *quem*, ut referatur ad ordinem, nescio an rectè. putat omnino Paullus Manutius.

7. *Compactum ac coagmentatum.*] Pal. pr. *cocimentatum*, ex quo formari quidem posset *coccinatum*: sed similis est vero natum ex veteri scribendi ratione *coagmentatum*. alioquin aliquot nostri, *coagmentatum*.

8. *Nec tamen quidquam est quo moveri possit.*] Restauravi hunc locum volentibus omnibus membranis bibliothecæ Palatinæ: prius habebamus, *quod moveri*. sed bene quòd id hæc tenus etiam nemo interpretatus est.

9. *Exstructum rogam protulisset.*] Non potest displicere quòd reperit in Pal. pr. *protulisset*.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD

BRUTUM,

LIBER QUARTUS.

UÆ cum dixisset, finem ille. ego autem, næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi minùs verè, (nam nondum id quidem audeo

dicere) sed tamen accuratè non modò fundatam, verùm etiam exstructam disciplinam non est facilè perdiscere. Tum ille, ain' tandem, inquit, cum ego te hac *nova lege* videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen à te agetur non melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractata

philosophiam & ab aliis, & à te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, ¹ Non mehercule soleo temerè contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed *pudore impediatur*: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quadam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed *inest in rebus ipsis obscuritas*. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem res, inquit? an parum didiceris, non verbis Stoicos à Peripateticis, sed univèrsam te, ² & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primùm, si videtur. sin aliud quid voles, postea. ³ Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitrato meo. Ut placet, inquit. ⁴ etsi enim illud erat aptius, *aquum cuique concedere*. Existimo, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem: deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiosè, & eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio. in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt. univèrsa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto. qui cum viderent, ita nos esse natos, ut & communiter *ad eas virtutes apti* essemus, quæ notæ, illustresque sunt, iustitiam dico, temperantiam, ceterasque generis ejusdem: quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantùm ad meliorem partem, & tractatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, vel potius *innatam cupiditatem scientiæ*, natosque esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemque generis humani, eaque *in maximis ingenis maxime elucere*: totam philosophiam treis in partibus dividerunt. quam partitionem à Zenone retentam esse videmus. quatum cum una sit, ⁵ qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicisque, qui se consentientes, vocabulis differabant, eum locum, quem *civilem* rectè appellaturi videmur, Græcè ⁶ *πολιτικόν*, graviter, & copiosè esse tractatum. Quam multa illi de republ. scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primùm enim ipsa illa, quæ subtiliter differenda erant, *politè*, apteque dixerunt, cum definiunt, tum partientes: ut vestri etiam: sed vos squalidiùs; illorum, vides, quam niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & gravem, quàm *magnificè* sunt dicta ab illis? quàm splendidè? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de

philosophia, de capeffenda rep. de temperantia, de fortitudine hominum * *. ⁶ de spinas vellentium ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornatè, vellent enucleatè minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, & consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, ut est refum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. nam *QUIDQUID QUÆRITUR*, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut iis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam. ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certè reliquerunt. quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, *si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat*. itaque vides, quo modo loquantur. nova verba fingunt: deferunt usitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. vides, quantam rem agas: ut, Cicels qui habet, totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. Quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, *regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem*, à te quidem aptè, ac rotundè: quippè; habes enim à rhetoribus. illorum verò iste ipsa quàm exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & *idem abeunt, qui venerant*: res enim fortasse veræ, certè graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquando minutius. ⁷ Sequitur differendi ratio, cognitioque naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum valet, prætermisimus est? qui & definiunt plurima: & definiendi artis reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut *res in partibus dividatur*, id & fit ab illis, & quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: à quibus ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti, ratione conclusi, *caput esse* ⁸ faciunt ea, quæ perspicua, dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis: extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quod pluribus locis *quasi dentant*, ut neque sensuum fidem sine ratione, ⁹ nec rationis sine sensibus exquiramus; ¹⁰ atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, nonne ab illis ¹¹ instituta sunt, & inventa? de quibus etsi à Chrysippo maximè est elaboratum, tamen à Zenone minùs multo, quàm ab anti-

quis.

1. *Non mehercule soleo temere.*] Haud inèptè Pal. pr. ac tert. interponit, *quam*, sed idem habet *solete*; hoc modo. *Non mehercule in quam sole te temere.* & verò ceteri omnes habent, *solere*, præter sec. sicque etiam edidit P. Victorius. adeo ut aliquid adhuc heic latere videatur rei non bonæ.

2. *Et tota sententia dissentire.*] Pal. pr. & quart. item ed. Viët. *dissidere*. sed cum & mox eadem dictio repetatur, non ausus sui admittere.

3. *Imo isto quidem inquam loco, nisi iniquum, &c.*] Sic hodie quidem passim vulgatur. at Aldus avus ediderat, *Imo istud quidem inquam; quo loco nisi, &c.* nec aliter Victorius. proximè ad miss. nostros; qui tamen verbulo adhuc uno auctiores. nam pr. habet, *Imo istud quidem, inquam, quo loco quidque nisi*: nec aliter text. imò nec tert. & quart. quam quod ii, *quicque*, nam sec. habebat, *quin*. quint. *quicquam*. Lambinus, non examinatis, puto, pluteariis libris, obtrusit nobis: Imò isti quidem inquam loco, nisi.

4. *Etsi enim illud erat aptius, &c.*] Revocavi enim ex miss. Pall. & edd. vet. excluderant notericè, totius sententiæ ruina. adhuc licentius Lambinus objecerat nobis; *etsi illud erat æquius suum cuique concedere*. quid enim est evirare aliquem, si hoc non est? mirè heic hæret P. Manutius, dum non attendit distinctioni. Scaliger secutus

libros Lambini emendabat *etsi illud erat æquius, suum cuique*. id est, suo quidque loco.

5. *Qua mores conformari.*] Ita hodiernæ edd. at patrum avorumque confirmari, quibus accedunt Pall. omnes.

6. * * *De spinas vellentium.*] Hoc solum nos juvit Pal. pr. *spinas* legendum monuit, non ut hæctenus *spinis*. locum constituere sine reinigio librorum bibliothecis insculptorum, mera est infania. itaque valeant nugæ Lambinianæ.

7. *Sequitur differendi ratio.*] Scaliger delevit vocem *Sequitur*, ac sequentia sic annexit præcedentibus, *debet: sed aliquanto minutius differendi ratio, &c.*

8. *Faciunt ea, quæ perspicua dicunt.*] Antiquius cusi, & Pall. omnes, eaque perspicua dicunt.

9. *Nec rationis sine sensibus.*] Haud aliter Pall. nisi quod pr. *nec rationis sensibus*. vulgati, *nec rationes sine sensibus*.

10. *Atque ut eorum alterum ab altero separemus?*] Ita nostri sex scripti, præter tert. cui desit particula *ut*. Lamb. ausus est immittere negationem sic; *altero ne separemus?* Brutus mallet, *Atque ne eorum*. sed neuter tamen rationem reddidit vulgaris lectiois corruptæ.

11. *Instituta sunt & inventa?*] Pall. sex uno ore, *instituta sunt, inventa sunt?*

quis ab hoc autem quædam non meliùs, quàm veteres: quædam omnino relicta. cumque *duæ sint artes, quibus perfectè ratio, & oratio complectur*, una inveniendi, altera differendi: hanc posteriore & Stoici, & Peripatetici; priorem autem illi egregiè tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. nam è quibus locis, *quasi thesauris*, argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem *artificio, & via tradiderunt*. quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi *dictata* decantare, neque à commentariolis suis discedere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eò veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. Quòd etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: **ARS TAMEN, EST DUX CERTIOR, QUAM NATURA.** aliud est enim poetarum more verba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturæ: qua hi utuntur, & vestri: neque verò ob duas modò causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiam *modestiam quandam cognitio rerum celestium affert* iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ voluntas. cuius ad naturam apta ratio, **VERA ILLA ET SUMMA LEX** à philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus *voluptas*: in qua una, confectis rebus necessariis vacui negotiis, honestè, ac liberaliter possumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num *quinta quædam natura* videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca; de maxima autem re, eodem modo, *divina mente, atque natura mundum universum, atque ejus maximas partes administrari*: materiam verò rerum, & copiam, apud hos, exilem: apud illos uberissimam reperimus. quàm multa ab his conquissita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra? quàm multæ, quamque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. **NON ENIM**, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam ¹ Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, ² vel plura sanè. at cum è plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. quod item cum vestri faciant, ³ non satis magnam tribuunt *inventoribus gratiam*. Sed ⁶ hæc hæctenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit,

quamobrem ab inventoribus, tanquam à parentibus, differeret. Hoc igitur loco, quamquam à te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, è quibus planissimè Polemo, **SECUNDUM NATURAM VIVERE**, summum bonum esse dixissent, his verbistria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent. hunc ipsum Zenonis ajunt finem esse, declarantem illud, quod à te dictum est, **CONVENIENTER NATURÆ VIVERE.** alterum significare idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere. hoc sic expostum dissimile est superiori. ⁵ illud enim *rectum est*, quod *κατὰ φύσιν* dicebas, contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti, quod cadere in nonnullos insipientis potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, **QUÆ SECUNDUM NATURAM SINT**, fruendum, vivere. hoc non est positum in nostra actione. completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, ⁶ quod tertia significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, à Xenocrate, atque ab Aristotele constitutum est. itaque ab his ⁷ constitutio illa prima natura, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur. **OMNIS NATURA VULT ESSE CONSERVATRIX SUI**, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. ad hanc rem ajunt ⁸ artes quoque exquisitas, quæ naturam adjuvant: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod à natura datum sit: quod desit acquirat. iidemque diviserunt naturam hominis in animum, & corpus, cumque ⁹ eorum unumquodque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: cum animum quadam infinita laude anteponebant corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. sed cum *sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse vellent*, quæ esset naturæ comes, & adiutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. atque ita re primò simpliciter collocata, reliqua subtiliùs persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. de animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse *justitia femina*: primique ex omnibus philosophis à natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui **PROCREATI**, à procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius est, ut **CONJUGIA** virorum, & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: qua ex stirpe orirentur amicitia cognationem. atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem, & progressionem perfecti sunt. ex quo magnitudo quoque animi existeret, qua facile posset repu-

1. Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto.] Victorius edidit Democritum. Pall. nostri vocem illam non rapiunt in controversiam, sed alteram. habent enim pr. ac sext. *Epicurorum*, ceteri *Epicureorum*. male omnes: ut liquebit ei cui curæ inspicere Ciceronis lib. 1. Academ. quæst. cap. 2. circa medium.

2. Vel plura sanè. at cum è plurimis.] Lambinus nobis finxit, vel plurima sanè. at cum è pluribus; omnino utrumque contra Palatinos.

3. Non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.] Pal. pr. nam, ut forte fuerit primitus, an satis, magnam quod clementius dictum fuerit.

4. Idem, ut si diceretur.] Interposuerat Lambinus particulam ut, neque indicavit ab ingenio ne esset, an à mss. esse autem è libris vetustis confirmat. Pal. noster, P. Manutius putabat, significare idem ut diceretur, omnino tollenda eeu glossarium.

5. Illud enim rectum est, quod κατὰ φύσιν dicebas, contingitque sapienti, &c.] Ita malui cum Pal. pr. quàm ut hæctenus publicati,

rectum, quod κατὰ φύσιν. contingit sap. quod enclitica que exstaret in ceteris Pall. quinque.

6. Quod tertia significatione intelligitur.] Hæctenus obtinuit, quod certa significatione, sensu inepto. alterum illud erui è Palat. pr. ac sexto.

7. Constitutio illa prima natura.] Lamb. in vexit natura, sed contra Pall. quinque; è quibus secundus ei adtipulabatur. ceteri stabant pro lectione communi. Scaliger emendarat, *primorum natura*.

8. Artes quoque exquisitas.] Haud secus liber Morelli, Scaligeranus; etiam Pal. pr. qui hæc etiam definit. quare non est, ut aliquid à me deinceps expectetur, exquisitum quod sit. ceteri membranacei propugnabant. vulg. *exquisitas*; quomodo & Victorius.

9. Eorum unumquodque.] Paullus Manutius in vexit eorum unumquodque, ex mss. ait, erdoque; nam sic & sext. noster & Morellianus à Scaligero percurtus. ceteri stant pro altero, nisi quatenus secundus, eorum unumquodque. ex quo liquet dubios fuisse librariorum quid sequerentur, ideoque admisisse utrumque.

repugnari, obstitique fortunæ, quod *maximæ res essent in potestate sapientis*. varietates autem, injuriæque fortunæ faciliem veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat. Principis autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quod erat *institus menti cognitionis amor*, ¹ ex quo etiam rationis, explicandi, differendique cupiditas consequeretur: quodque hoc solum animal natum est pudoris, ac verecundiæ particeps, appetentque conjunctionum hominum, ac societatum, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, nequid ab eo fieret, NISI HONESTE, ET DECORE: his iniuriis, ut antè dixi, tamquam feminibus, à natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfectè aboluta est. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio, quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione deseciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. quodne omnem naturam confer varicem sui dixerit? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & salvum in suo genere, incolumeque vellet? an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maximè quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an verò displicuit ea, quæ tributa est *animi virtutibus* tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare. ² neque enim eam causam Zenoni deseciscendi fuisse. alia quædam dicent, credò; magna antiquorum esse peccata, quæ ille *veri investigandi cupidus*, nullo modo ferre poterit. quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam validudinem, quàm dolorum omnium vacuitatem, quàm integritatem oculorum, reliquorumque sensuum, *ponere in bonis* potiùs, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias, interest? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itaque illa, quæ *in corpore excellere*, stultè antiquos dixisse per se esse *expetenda*: & *sumenda* potiùs, quàm *expetenda*. eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret; illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, *magis expetendam non esse, sed magis sumendam*: cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beator esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut à se dolores, morbos, debilitateis repellant. O magnam vim ingenii, causamque iustam, cur nova existeret disciplina! Perge porrò. sequentur enim quæ tu scientissimè complexus es, omnem insipientiam, & injustitiam, alia vitia similia esse, *omniaque peccata esse paria*, eosque, qui natura, doctrinaque longè ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summè esse miseros, neque inter eorum vitam, & improbiſſimorum, quidquam oratio interesse: ut Plato tantus ille vir, si sapiens

non fuerit, nihilo meliùs, quàm quisvis improbiſſimus, nec beatiùs vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, & emendatio; quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter, & sapienter agendæ, profiteretur, *nomina rerum commutantem*: cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc *re-jicienda* esse; non *fugienda*? nec misericordem judicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interficere, patriam amittere? an, senatus, ³ cum triumphum Africano decerneret; *quod ejus virtute, aut felicitate*; posset dicere, ⁴ si neque virtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas ⁵ verè dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ *communi more*, in foro loquitur, ⁶ in libello, *suo*? præsertim cum, quod illi verbis suis significent, ⁷ in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur; eadem res maneat alio modo. Quid enim interest, divitias, opes, validudinem, *bona dicas, anne præposita*, cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem *De dolore patiendo* scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, numquam posuit, *non esse malum dolorem*: sed quid esset, & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse ⁸ *immanitas ista verborum*. Sed, ut propiùs ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modò dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi verò, inquit, placet agi subtiliùs, & ut ipse dixisti, pressius. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegantiora desidero. A mene tu, inquam? sed tamen enitar, & si minùs mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primùm positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, *ut conservemus nosmetipsos*, hoc convenit: sequitur illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse, servemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore; quæ sunt cujusdammodi; nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summum boni, atque ultimi. quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, ⁹ *EARUM RERUM, QUÆ SUNT SECUNDUM NATURAM*, quam plurima, & quammaxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, *SECUNDUM NATURAM VIVERE*. hoc his bonorum videtur extre-

1. Ex quo etiam rationis, explicandi differendique cup. &c.] Lambinus, etiam explicande rationis, diff. quomodo etiam laudat ex Cujacii, puto membranarum Scaliger. sed sic nullus Palatinorum.

2. Neque enim eam causam, &c.] Sic quidem etiam Victoriana. malim tamen eradi enim: nam neque videtur aut in Aldina vetere, aut ullo Palatinorum, qui tamen omnes, namque eam causam.

3. Decerneret, cum triumphum Africano decerneret; Quod ejus virtute aut felicitate, posset.] Desperabam ferme de bona opera præstante Ciceroni, destitutus Palat. primo. sed bene quod egregiam hanc emendationem suggererit quartus. ineptè prius legebatur, quid de ejus virtute, &c. respicit enim Tullius ad Decreti voces QUOD N. VIRTUTE RES PROSPERE GESTÆ SUNT; DIIS IMMORTALIBUS, &c. item QUOD N. FELICITATE RESPUB. BENE GESTA EST; ET DIIS IMMORTALIBUS, HONOREM HABERI JUBEMUS, ET N. TRIUMPHUM DECERNIMUS. res clarissima est, de qua, si vel per somnium venisset in mentem Lambino, parcere potuerat labori suo, quo totam hanc periodum

peſſimè pervertit.

4. Si neque virtus in nullo.] Posteriores edd. in nullo, sed nolentibus prioribus, item Pall. omnibus.

5. Verè dici potest.] Lambinus interjecit esse: sed sic nullus è miss. Palatinis. idem statim quoque edidit, *maneat, alio modo dicantur*; cum vox tamen ultima omnibus exulet Palatinis.

6. In libello, suo.] Aptius, libellis, quod è Cujacii codice annotatum à Scaligero illo nostro.

7. In eo nihil novetur.] Est & hoc ab industria Lambini, aut magis Petri Fabri, autumantis sic restituendum libro 1. cap. 21. f. mestrium. nam Pall. accedunt vulgatæ, *novetur*, quæ quid heic faciat, non video. ideoque non removi alterum.

8. Immanitas ista verborum.] Lambiniana, *inmanitas*, sed alterum fuit in edd. aliis, restatque in Pall. universis.

9. Earum rerum que sunt.] Plumà levius est, sed tamen ei sic quoque suum est pondus; quare monendum duxi, in Pall. omnibus extare sint.

71 extremum. Age nunc isti doceant, vel tu potius (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honestè vivere, (id est enim vel ex virtute, vel natura congruenter vivere) summum bonum sit, & quonam modo, aut quo loco corpus subitò deferueritis, omniaque ea, quæ cum secundum naturam sunt, absint à nostra potestate: ipsam denique officium. quæro igitur, 1 quo modo hæc tantæ commendationes à natura profectæ, subitò à sapientia relictæ sint. Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid ejusmodi, quo verum faciliùs reperiamus) tamen illi animo non esset 2 hic vester finis. desideraret enim validitudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui. earumque rerum custodiam, sinemque sibi constitueret, secundum naturam vivere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, vel omnia, vel plurima, & maxima. cuiuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sicut in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, sed uti nihil esse, præter animam, videretur. Uno autem modo in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut validum est. sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint; nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, & obrui. sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruntium addere Cræsi pecuniæ. Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. ut ei, qui jucundè vixerit annos decem, si æquè vita jucunda menstrua addatur; 3 quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuè vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posterius posui, similia. habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici jocari videantur intendum, cum ita dicant, si ad illam vitam, que cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumturum sapientem eam vitam potius, 4 quod hæc adjecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non

rifu potius, quàm oratione ejiciendum? ampulla enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? at verò gravitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam inerat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris eculeum à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum? ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum, & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque proelium. deinde non quæremus, quid obscuratur, aut intreat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, 7 ut explicat summum. una voluptas è multis obscuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate. nummus in Cræsi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum. quare obscuratur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis ea, 8 quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiosè ista quætere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatè vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant. 9 Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? que autem natura sua primæ institutionis oblita est, nulla profectò, quin suam vim retineat à primo ad extremum. 10 quo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constaret inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium 11 naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim visum esset ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? 12 quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum: esseque in se conservando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in ejus unius occupatum esse custodia; reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest à principio instituire signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absolvere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit, à natura inchoatum. 13 hanc intuens, debet institutum illud, quasi

1. Quomodo hæc tantæ commendationes.] Pal. tert. & quart. quò b, a, cui scripturæ & sicut est sensus.

2. Hic vester finis.] Idem duo, ut & alii tres, nos. quæ constantia non est fortuita.

3. Quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio.] Est à scriptis Lambini, quem firmat Pal. sext. & Scaligeranus. Vulgata, ad jucundam accessionem. quo modo tamen paucissimi à Pall. nam tert. quint. ad jucundum accessioem.

4. Quò hæc adjecta.] An non fuit, quò hæc adjecta.

5. Ac si ampullam perdidisset.] Petrus Viêt. hanc lectionem mutavit in & si ampullam. procul dubio auctoritate membranaceorum. & verò sic quoque Pall. quinque: adeo ut & si, valeat idem quod ac si; aut reformandum veniat in ut si.

6. Non quæremus.] Nuper cusi, quærimus, sed contra Victorianos in quo hæret alterum; quibus accedunt omnes Pall.

7. Ut explicat summam.] Sic olim cusi ante annos nonaginta & amplius, sic Victorius, sic Lambinus, sic Pall. o. adeo ut mirè

hodiè fere reponi summam.

8. Que secundum naturam sunt, appetens.] Nuspiam inveni in meis Lambinianum, appetentis.

9. Quid, de quo nulla assensio est?] Invenimus istud è mss. suis Paullus primum Manutius, ac Dion. Lambinus. antea erat multa dissensio, quomodo item restat in Pall. quinque.

10. Quo igitur evenit, &c.] Haud aliter edidit Victorius. nam priores posterioresque, quo modo igitur. sed ea vox asciticia in nullo est Palatinorum.

11. Naturale illud ultimum.] Paullus Manutius conjiciebat, naturarum, asseruitque mox sibi Lambinus, sed non video cur heic inferri debeat, ejecta lectione nostra, quæ in Palatinis omnibus, & alioquin idem dicit quod altera.

12. Quid enim dicis.] Vox dicis non est in Pal. quarto; & poterat sanè abesse.

13. Hanc intuens.] Prius cusi, hanc igitur intuens, sed præter Palat. o. editionemque Victorii.

quasi signum, absolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod est munus, quod opus sapientiae? quid est, quod ab ea absolvi, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenii quendam, id est, rationem: necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. *rationis enim perfectio, est virtus.* si nihil, nisi corpus: summa erunt illa, validudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid sit effectum? Cùm enim constet inter omnes, OMNE OFFICIUM, munusque sapientiae, in hominis cultu esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solùm dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animaliali quo loquantur: alii contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cùm præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem *virtute una contentus* sit, sed appetat vacuitatem em doloris. quamobrem utriue idem faciunt, ut si lævam partem negligenter, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, *quasi curta sententia.* at verò illa perfecta, atque plena, eorum, qui cùm de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuum tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, *altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet,* & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum virtutis splendore præstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, *in virtute* laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cùm ad spicam perdixerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cùm eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, *quæ prima dederit, ne deserat.* itaque sensibus rationem adjunxit: & ratione effecta, sensus non reliquit: ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis eum partibus suis omnibus quàm optime se habeat: sed sic intelligamus: *licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa* si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attingebunt, sicut autem: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite, quàm se: si-

militer sensus, cùm accessit ad naturam, *tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se:* cùm autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, hujus tutelæ subjiciantur. itaque non discedit ab eorum curatio-
ne, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possumus. naturalem enim appetitionem quam vocant *ὄρεξις*, itemque officium, 7 ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ *secundum naturam* sunt. cùm autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, & duò nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, & quàm uno fine omnia concludant. 9 At enim jam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beatè vivendum pertineant. quod totum contrà est. IN TRODUCI enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus, in Aristonea vitia, & peccata incidemus, obliviscemurque, quæ virtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multùm ab Herilli levitate aberrabimus. duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. 10 nunc ista separantur, ut disjuncta sint. quo nihil potest esse perversius. itaque contrà est, ac dicitis, nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. QUÆ SIT ENIM virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tueretur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: *Primos suos quasi ceptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset.* Nondum autem explanatum satis erat, quod maximè natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut nequa pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, à natura discedere. Ut quidam philosophi, cùm à sensibus perfecti, majora quædam, ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abjecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita latè patere, ut à principiis permaneret ad fineis: neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, HONESTE VIVERE: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maximè, qui, *virtute constituta,* nihil

1. *Et quod est munus, &c.*] Sic Pall. o. item Aldi senioris & Victorii editio. neotericæ maluerunt: *et quod, &c.* minus nervosè.

2. *Nihil in eo quidem perficiendum est.*] Victorii editio *quod perficienda.* quomodo & Pall. quatuor. nam numero quintus neutram agnoscebat voculam. & malim sanè utramque abesse.

3. *Virtutis splendore præstringitis.*] Ita legendum vel Nonii auctoritate. alii edd. fere *perstringitis.* Lambinus voluit, *præstringitis.*

4. *Et dolore vacare opus est & valere.*] Mira lectio Palatini quarti, & *ulere nare præ est & valere.* quam tamen non dubitarem auctoritatem germanam. canes enim censentur sagacitate rariorum, quemadmodum equi robore, id est valentiâ. Si alius quis olim è gente critica talem emendationem orbi primum publicasset; exclamasset statim ipsemet, dignum se qui ideo aurata cohonestaretur statua medio in foro. invenissetque statim non paucos, qui festâ acclamatione recentarent, dignum esse. at ego nihil à quoquam peto, quam ut misereatur mei, cùm vapulabo à vilissimo aliquo puerorum quod Ciceroni, vel, & vel aut, simileve quid abstulerim illo non adfuerente; hoc est, priusquam eum quasi solenniter de culculo suo interpellaverim.

5. *Quod iter sit naturæ, quæque progressio.*] Adeo clara erat correctoris hujus sententia, ut statim ei locum dederim, ejecto hæcenus vulgato, *quid intersit naturæ quæque progr.* quomodo nulli Pala-

tinorum: omnes enim habent *quod non quid,* præter quartum; auctorem lectionis restituta; cui item accedit vetus codex Scaligerò excessus.

6. *Sed sic intelligamus.*] Lambinus hæc mirificè voces plures transposuit; verùm nullo suffragante Palatinorum.

7. *Ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum.*] Aliiter Pal. quartus. nempe: *ipsam etiam tuentem voluntatem earum rerum.* quo quid velit, non licet examinare nimium properanti.

8. *Quam uno fine omnia concludant.*] Paulus Manutius Aldusque filius communicarunt orbi, ex antiquo codice, *sine utrumque concludant;* sed sic nullus è Palatinis.

9. *At enim jam dicitis.*] Sic Aldi senioris editio. Junioris enim, *At enim veram dicitis,* ex mss. Massæi. quomodo nulli Palatinorum. habebant enim uno consensu, *At enim: nam dicitis,* quod & publicavit Victorius. Lambinus promptè ex Memmiano, *At enim natura dicitis.* quod & probabat Scaliger.

10. *Nunc ista separantur.*] Hodiernæ edd. ita. sed contra auctores Aldi, Victorii, &c. item omnes Palatinos. si utraque vocula excluderetur, nihil decederet auctori.

11. *Nisi ut nequa pars naturæ negligatur?*] Sic ex Massæi libro restituit Paull. Manutius. Pall. tamen o. itant pro vulgata; *nisi ut æque pars.* Scaliger ex V. C. hausit, *nisi ut inæquæ pars, &c.*

12. *Cum à sensibus profecti, &c.*] An non: *profecti.*

nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret. is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quam ceteri, quod penitus à natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt à natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ comminisceretur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt à finibus, & à summa bonorum: quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam videntur sequi. cum autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere: rursus naturam relinquunt. ² Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum auctoritate discederet. nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrū verò, inquit ille. nam & à te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optimè, inquam. quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, HONESTUM QUOD SIT, ID ESSE SOLUM BONUM: honesteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicitur ab illis, quos modò nominavi. mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre ubi primum insisteret, & unde causa controversiæ nasceretur, non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, ut iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis. Minimè verò illud probo, quod cum docuistis, ut vobis videmini, SOLUM BONUM ESSE, QUOD HONESTUM SIT, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorum ex electione virtus possit existere. non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur. apparet, statim, quæ sint officia, quæ actiones. vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officii, unde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igitur quæratis omnes, & ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi di-

cent: 3 & vos ad naturam revertimini. quibus natura jure responderit, non esse verum, aliunde finem beatè vivendi, à se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atqui, ut Aristonis esset explosa sententia, dicens, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ulla, præter virtutes, & vita, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, aut vitio, propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret: & cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi verò hæc appetitio non ad summi boni adeptorem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quam, quod ajuunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est, officii? NON ENIM ACTIONIS, aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commovetur. Nunc venio ad illa tua breviter, quæ confectaria esse dicebas: 4 & primum illud, quo nihil potest esse brevius: Bonum omne, laudabile: laudabile autem omne, honestum: igitur omne bonum, honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum, laudabile est, 4 omne honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonem, eorumve simileis? quos tu non probas. 5 Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit; quippe qui valitudinem, vireis, divitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola virtute, finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, 6 quo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumferis non concessas, ex illis efficere quod velis? Jam illè forites, quo nihil putatis esse vitiosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud verò minimè confectarium, sed in primis 7 hebes, illorum gloriacione dignam esse beatam vitam, 8 quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam gloriatur. Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magister ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo antepontes, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendi. Si enim virtus digna est gloriacione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus, ut dici vix possit: & beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere, in quo jure possit gloriari. est illi quidem voluptates factum interdum gloriosus. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, 9 te nihil juvent. Equidem in omnibus istis

1. Quod cuique in mentem incideret, &c.] Nihil mutant Pall. nostri, neque erat necesse. Paullus tamen Manutius omnino emendandum putat, quodcumque in mentem.

2. Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, &c.] Dubito de integritate loci. nihil tamen juvant Pall. nisi quod quart. dixi causa cur Zenoni. ceteri habent verbo transposito, causa cur.

3. Et vos ad naturam revertimini.] Ita edidit Victorius. sed priores, item posteriores, revertimini, quibus consentiant ferè Pall. nam admodum licentiosè Lambinus, & vos qui ad naturam revertimini. P. Manutius eruit è Tertii libro: Sed vos ad nat. revertimini.

4. Omne honestum est.] Et hoc est à Victorio, cui accedunt omnes Palatini. nam Aldi vetus, omni laudabile honestum est; quod & in nonnullis adhuc retinetur edd. nam Lambinus, omne bonum

honestum est.

5. Aristoteles, Xenocrates, tota illa, &c.] Sic Pall. o. editioque Victorii. alix enim; Arist. verò Xenocr.

6. Quo poterunt tibi istud concedere.] Et hoc habet editio Vict. ac Pall. o. nam alix, quo modo poterunt tibi, &c.

7. Hebes illorum gloriacione.] Est à conjectura Mureti libro iv. Var. lect. cap. 14. confirmata deinde membranarum Caroli Sigonii, ut prodidit Manutius Nepos. prius legebatur amplius, illorum scilicet nominum gloriacione: quod & in omnibus Pall.

8. Quod non possit sine, &c.] Ita Palatini aliquot: respicitque ad ea quæ habuimus supra libro iii. cap. 8. editi antea, quæ non, &c. nam Lambinus, quia non, &c.

9. Te nihil juvent.] Aldus uterque, adjuvent, sed præter o. Pall. editoque à Victorio.

istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum & maximè, cum summum bonum quæreremus, VITAM NOSTRAM, CONSILIA, VOLUNTATES, NON VERBA CORRIGI. quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant brevibus; & acuris, auditis, de sententia decedere? Nam, cum ea spectant, & avertit audire, cur dolor, malum non sit: dicunt illi, asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudine, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm venerat. tu autem negas fortè esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? EX REBUS enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim sit apud illos, id quod est à te laudatum, ordo rerum conservatus, & omnia inter se apta, & connexa, (sic enim ajebas) tamen persequi non debemus, si à FALSIS PRINCIPIIS PROFACTA congruent ipsa sibi, & à proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit; cumque summum bonum posuisset in ingenii præstantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut pejus: his propofitis, tenuit prorsus consequentia: rectè dicis, negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, è quibus hæc nata sunt, vera esse non possint. docent enim nos (ut scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam sequuntur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quàm sequuntur. Ita sit illa conclusio non solum vera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc. non autem hoc. igitur ne illud quidem. sic, consequentibus vestris sublatis; & prima, tollantur. quæ sequuntur igitur: omnes, qui non sunt sapientes, aequè miseros esse: sapientes omnes summè beatos esse: rectè falsa omnia equalia: omnia peccata paria. quæ cum magnificè primò dici videntur, considerata minus probantur. sensus enim cujusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset. Postea tuus ille Pœnulus, (scis enim Citæos, elienteis tuos, & Phœnicia profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: & primùm rebus iis, 7 quas nos bonas ducimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti, hoc est, summè beato, commodiùs tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare; 8 natura ipsa accommodata esse

concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadè esse in causa, qua tyrannum Dionysium. huic mori optimum esse, propter desperationem sapientie: illi, propter spem, vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quòd alia peccata plureis, alia pauciores quasi numeros officii præterirent. jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire: alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes: sentiebat idem quod ceteri. nec verò minoris æstimanda ducebata, quæ ipse bona negaret esse, quàm illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris æstimavisset ea, quàm Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. 10 Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controversia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, operta danda est, ut verbis utamur quàm iustatissimis, & quàm maximè aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, 11 verbis illi commodiùs utuntur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur: omniaque, quæ secundum naturam sunt, æstimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus; quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, & absolvunt. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt; quàm Zeno, qui negat, longè præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum validudine, alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus præstare, & excellere, ut nullis nec supplicis, nec præmiis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura esse sunt ornat, 12 obtineri posse, non facileis illas quidem, nec contemendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicemus, non esse in his partem maximam positam aut beatè aut secus vendi. Ad summam, ea, quæ Zeno æstimanda, & sumenda, &

1. Ea spectant & avertit audire.] Pall. omnes scriptione antiqua, habent.

2. Asperum esse dolere, &c. difficile toleratu.] Nequii mihi moderatè quin admitterem hanc lectionem Pal. quarti, haud paullo gratiosiorè hactenus vulgato; asperum esse dolorem, &c. difficilem toleratu.

3. Effet quidquam, quod aliud alio, &c.] Pall. quart. non agnoscit vocem quidquam.

4. Si ea quæ rem aliquam sequuntur, falsa sint, falsa, &c. Ita sit.] Si attendendum Pal. sexto, qui tantum habet, Si ea que rem aliquam sequuntur. Ita sit, &c. cetera omnia excludemus ceu glossena: ut, numirum auctori satis fuerit initium recitare rei notissimæ.

5. Prima tollantur.] Ita Aldus Senior, ita Pall. omnes, non ut post editi, tollantur.

6. Dici videntur, considerata, &c.] Revocavi, quod erat in omnibus ferè Pal. atque vetuste excusis. neoterici enim, dici videntur, item clamat, obtruserant nobis. Lambinus autem heic suo more abiecit, quod ei minus placebat. Locus meo judicio redderetur clarior, si geminaretur modo adhuc syllaba, fieretque probabatur, & vix tibi præstantur.

7. Quas nos bonas ducimus.] Vulg. ferè dicimus, sed contra Pall. vixque calamo exaratos.

8. Natura ipsa accommodata esse concedit.] Sic lectio communis. nam Manutius Junior & Lambinus, natura ipsi accommodata. Pall. quatuor habent natura ipsa commoda. at quartus ille notæ melioris, natura ipsa accommodata esse con.

9. Si id gessissent.] Sic omnes usque ad Lambinum; qui intrusit, si processissent. Pall. quatuor stant pro vulgata: unus verò numero secundus consentit Latinii & Tertii mss. habetque, si id gessissent.

10. Quid de ipsa beata vita.] Verbum postremum non est in Pal. quarto. & forte subintelligi voluit auctor. nam nec reliqui nostri concordant. habet enim sec. vitam, sextus via.

11. Verbis illi commodiùs utuntur.] Aldus Avus utuntur. sed alterum inveniit Victorius, restatque in Pall. omn.

12. Obteri posse; non facileis illas quidem, &c.] Pall. nihil recedunt à vulgaris, nisi quod expriment optari. Lambinus oggessit nobis ex mss. inquit antiquissimo: obteri posse: valetudinem nutem, pulcritudinem, celeritatem, vires corporis, divitias, & ceteras res hujus generis non facileis illas quidem. at cur non etiam indicat, cujusnam fuerit domini liber ille, in cujus ora aliena manu emblemata istud allitum erat? Paullus Manutius producebat ex Sigonii scripto, obteri posse, non facileis illa quidem nec contemenda: sed ne id quidem filio suo approbare potuit; etiam adhibescat Michi. Bruto.

& apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: *beatam* autem vitam eam solum, **22** *quæ cum virtute degatur.* Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum, Cato potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modò commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat, verbis diserepare? Quid, si reviviscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiæ, iustissimum virum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferes, qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ prima specie, admirationem: re explicata, risum movent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commovebat: nobis sine omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? presertim cum in rep. princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maximè à nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quæ sita, à nobis descripta, notata, præcepta sunt: **2** omniumque rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores civitatum **3** perscripsimus. *eloquentia* verò, quæ & principibus maximè ornamento est, & qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cum dixissent, quid tandem talibus viris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paululum loci mihi, ut his responderem, dares, nisi & te audire nunc mallet, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi: Atqui, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, se te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas à Stoicis esse perceptas, eisdemque de rebus hos tum acurius differuisse, tum sensisse gravius, & fortius; quippe qui primum validitatem bonam, expectandam negent esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere, sed quia sit non nihilo æstimandum: **4** neque tamen plus quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuisse. quòd antiqui illi, quasi *barbati*, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, ejus, qui honestè viveret, si idem & bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorẽ fore vitam, melioremque & magis expectandam, quam illius, qui æquè vir bonus, *multis modis esset*, ut Ennii Alemæo,

Circumventus morbo, exsilio; atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acutè opabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodò præponendam in seligendo, non quo beator hæc

vita sit, sed quòd ad naturam accommodatior, & qui sapientes non sunt, omnes æquè miseros esse. Stoici hæc videlicet viderunt. illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, & parricidiis inquinatos, nihilo miseros esse, quàm eos, qui cum castè & integrè viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare possent, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adjuvat procedere, & progredi in virtute, quo minùs miserimus sit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam despecturi sunt; **5** cæci æquè, & ii, qui modò nati. Platonem quoque necesse est: **6** quoniam nondum videbat sapientiam, æquè cæcum animo, ac Phalarim fuisse. *Ista* **24** similia non sunt, Cato: in quibus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec evaseris. nec enim ille respirat, antè quàm emerit, & catuli æquè cæci priusquam despexerunt, ac si ita futura semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuiusdam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: alter valet plus quotidie: alter videt. hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: *levantur vitio, levantur erroribus.* nisi fortè censes T. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cum alter stabilire remp. studuerit, alter evertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed: quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat. conferam autem **7** avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus ferè æquali. quæ hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. **8** Sed nihil est, quod tam miserofaciat, quam impietas, & scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen æquè miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam extinctam cupit. *levatio igitur vitiorum magna sit iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquantulum.* vestri autem progressionem ad virtutem fieri ajunt, levationem vitiorum fieri negant. **9** At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. **QUARUM**, inquit, artium summa crescere potest, **10** earum etiam contrariarum summa poterit augei. *ad virtutis autem summam accedere nihil potest.* ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem, perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, equænam fieri possit accessio. vos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. **11** itaque usi eadem ratione, qua sum paullo antè usus, hærebitis. si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, *cum consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse verum.* Quæ est igitur causa istarum. **25** angu-

1. *Re concinebat.*] Ita restituit Lambinus, Nonii motus auctoritate. & verò sic planè legitur in Pal. quarto. nam ceteri vulgaris adherent, præterendo, *conveniebat.*

2. *Omniumque rerum publicæ.*] Sic Aldus Victorius, & Pall. omn. enclicam omiserunt patrum ævo correctores. nam Aldus Nepos observavit nobis: *nos omnium rerum.* ubi invenit?

3. *Perscripsimus.*] Est à Pal. sec. ac quarto; ne quis putet Aldi aut Lambini auctoritate sola permotos, abuisse à vulgata, *prescripsimus.*

4. *Neque tamen plus quam illis videatur, &c.*] Pall. omnes videntur, quartus, præterea quatuor. iext. plures quàm illi.

5. *Cæci æquè, & ii.*] Aut &, hic notat ac; aut legendam ut. nihil est tamen scripturæ variantis in Pall.

6. *Quoniam nondum videbat sapientiam.*] Verbum ultimum re-

duxit, persuasus ab editione Aldi senioris, & Pall. omnium consensu.

7. *Avum tuum Drusum.*] Lambinus & Brutus *arunculum.* sed præter omnes editos & Palatinos; imò rationem. consulatur Aldus Nepos.

8. *Sed nihil est, &c.*] Pal. quart. *si nihil,* quæ scriptura non ita omninò absurda. verum nihil ideo mutaverim.

9. *At, quo utuntur, &c.*] Pal. tert. ac sext. *utuntur.* nihil pejor:

10. *Earum etiam contrariarum summa.*] Ita omnia cæsi, neque aliter Pall. nostri. Victorius edidit *contrarium*, sicque & Aldus Nepos. Lambinus conjicit *contrariorem.*

11. *Itaque usi eadem ratione, &c.*] Sic editi à Victorio, neque recedunt Pall. nisi quod ii *usur.* Vox illa tota absuit primis editionibus, neque recepta est à neotericis.

angustiarum: gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris; administratio reipub. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ? ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deferendum est. quæ diligentissimè contra Aristonem dicuntur à Chryippo. Ex ea difficultate illa *fallaciloquentia*, (ut ait Accius) *malitia nata sunt*.² Quod enim sapientia ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quàm Aristonis. illa tamem simplicia: vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valitudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges. respondeat totidem verbis. admirantes quæramus ab utroque, QUONAM MODO vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulsare possimus, necne possimus: VIVES, inquit Aristo, magnificè, atque præclare: quod eritcumque visum, ages, nunquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? porrenta hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed *differre inter honestum, & turpe*, & nimium quantum, nescio quid immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc: (audi reliqua, & risum contine, si potes.) MEDIA ILLA, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dico, inquires, sed ad virtutes, & ad vitia, nihil interesse. Quis istuc, quæso, nesciebat? Verùm audiamus. ISTA, inquit, QUÆ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Græcè *περὸν μὲν*, Latinè autem producta: sed præposita, aut præcipua malo. ⁴ sic tolerabilius, & mollius. Illa autem, egestatem, morbum dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere, nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Videtne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere, re dissidere: cum Aristotele, & illis re consentire, verbis discrepare? cur igitur, cum de re conveniat, non malimus usitatè loqui? Aut doceat, paratiorem me ad *contemendam pecuniam* fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero: fortiosemque in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpeffu, & contra naturam esse, quàm si malum dixerò. Facetè M. Piso, familiaris noster, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim ajebat? bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis. quid adjuvas? avaritiamne minuis? quòd si verbum sequimur, primùm longius verbum, *præpositum*, quàm bonum. Nihil ad rem. Ne sit sanè. at certè gravius. nam *bonum* ex quo appellatum sit, nescio: *præpositum* ex eo credo,

quod præponatur aliis. id mihi magnum videtur. Itaque dicebar plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret, quàm ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur. sed nec magnum bonum, & præ rectis, honestisque, contemnendum, ac dispiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis à Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ à re dicta sunt. nam ex iisdem *verborum præstigiis & regna nata vobis* sunt & imperia, & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sunt, sapientis esse dicatis. solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: 7 stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc *περὸν μὲν* illi, nos *admirabilia* dicamus. Quid autem habent admirationis, cum propè accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias: nulla erit controversia. *omnia peccata paria* dicitis. non ego tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus cum L. Murænam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: *aliquid etiam corona datum*: nunc agendum est subtiliùs. *peccata paria* quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porrò: nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. UT, inquit, INFIDIBUS plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut contentum servare possit, omnes æquè incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. æquè enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ sint: illud non continud, ut æquè incontentæ. collaris igitur ista te nihil juvat. nec enim omneis *avaritias* si æquè avaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut æquas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. Ut enim inquit, GUBERNATOR æquè peccat, si palearum navem everit, & si auri: item æquè peccat qui parentem, & qui servum injuria verberat. Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum, paleamve portet, ad bene, aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at quid *inter parentem, & servulum* interfit; intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est navis everfa, majus est peccatum in auro, quàm in palea. OMNIBUS enim artibus volumus attributam esse eam, quæ *communis* appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique *artificio præsunt*, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Urgent tamen, & nihil remittunt. QUONIAM, inquit, omne peccatum, imbecillitatis, & inconstantia: est: hæc autem vitia, in omnibus stultis æquè magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi verò aut concedatur, *in omnibus stultis æquè magna esse vitia*, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævola: & quasi nihil inter res quoque ipsas in quibus peccatur, interfit; ut, quo hæc majores, minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora

1. *Fallaciloquentia.*] Est à Victorio. nam Pall. *fallacis loquela*, ut edidit Aldus senior. filius enim ejus ac nepos maluerit, *fallaciloque*, quod & arripuit Lambinus.

2. *Quod enim sapientia, &c.*] Hanc lectionem distinctionemque introduxit Paulus Manutius ex Massæi codice, nisi quod illi absit repetitum infra enim, quod nec in Pal. quarto, qui item habet initio: *quod enim sapient.* non ut olim publicati, *Quid enim? sapientia.*

3. *Nimium quantum, nescio quid immensum.*] Ludovicus Carrion lib. 11. Antiq. Lect. cap. 12. dejerare auit illa, *nescio quid immensum*, non esse Tullii, sed alterius nescio cujus; qui explicare voluerit prius illud, *nimium quantum*; addit præterea abesse à veteri codice trigam eam verborum. tale nihil dicere possum de Palatinis.

4. *Sic tolerabilius & mollius.*] Pall. omnes, *sit.* quod aliam introferret sententiam.

5. *Cum Aristone verbis consistere.*] Sic Viæt. ed. & Pall. o. non *consistere.* ut vulgg. arbitròque hoc quoque loco fuisse in Memmiano *consistere*, non inferius, ut quidem prodit Lambinus, *mutatque in concinere.*

6. *A Zenone mutatis.*] Legendum videbatur Scaligero nostro *mutatis.*

7. *Stultorum omnia contraria.*] Vox *stultorum* nata est ex Massæi codice, sustulitque eam prolem P. Manutius, nam Pall. non agnoscent, neque visitur in edd. præcis.

8. *Contenta numeris.*] Pal. quart. *nervis*: neque displicet. Lambinus & istam vocem & alteram ejus incubam, rejectit. Scaligero præterea adnotatum legi in inf. *pluribus*, supra, non *plurimis*.

majora sint, aut minora. Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant *duas contrarias sententias obtinere*. quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, à natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt; ¹ re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba tenent mordicus, quæ rursus dum sibi ² evelli ex ore nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus, quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbiter sententiarum, nec disse-

rendi spinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant. quos quidem tibi studiosè, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam advesperascit, & mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hætenus: verum *hoc idem sepe faciamus*. Nos verò, inquit ille. nam quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, ut audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari. *scrupulum*, inquam, abeunt. sed videbimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

1. *Re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba tenent mordicus.*] Sic mss. Pall. neque opus ulla mutatione cum Lambino, contrario modo isthæc interpretanti quam debebat.

2. *Evelli ex ore nolunt.*] Passim ita legitur. at olim erat, *ex or-*

dine nolunt, sicque Pall. quint. sext. nam ceteri tres, *ex ordine volunt*, quomodo item fuisse in omnibus suis testatur Lambinus. & forsitan rectè: ut velit, nullum eos ex istis verbum amissurum nisi vi mera extorqueatur.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTUM.
LIBER QUINTUS.

CUM audivissem Antiochum, Brute, ut solebat, ¹ cum M. Pifone, in eo gymnasio, quod Ptolomæium vocatur, unaque nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione, patruelis: *amore germanus*: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde vario sermone sex illa à Diplylo stadia confecimus. cum autem venissemus ² in Academiam, non sine causa nobiliora spatia, solitudo erat ea, quam volueramus. Tum Pifone, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, *CUM EA LOCA VIDEAMUS*, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, ³ quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt: sed ipsum videntur *in conspectu* meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. equidem etiam curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, *posteaquam est major*; solebam intuens Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum verò in primis avum cogitare. TANTA VIS ADMONITIO-

NIS INEST IN LOCIS, ut non sine causa ex his memorie ducta sit disciplina. Tum Quintus, est planè Pifone, ut dicis, inquit. nam me ipsum huc modò venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos versabatur. quem scis quàm admirer, quàmque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis ⁴ species quædam commovit, *inanis scilicet, sed commovit tamen*. Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unicè diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris proverbii admonitu, *vinorum meminisse*: nec tamèn Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cujus IMAGINEM non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, nostet ² joculari videtur, & fortassè suo jure. ita enim Athenis se collocavit, ut sit pænè unus ex Atticis, ⁵ ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Pifone, assentior: usu hoc evenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè divertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim. hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt *in ipsis locis indicia summorum virorum*: tamen ego illa moveor exedra. modò enim fuit Carneades: quem videre videor.

est

1. *Cum M. Pifone, in eo gymnasio.*] Lectionem hanc bellè propugnant P. Victorius lib. xxv. Var. lect. cap. 19. ceterum dum præterea inclinat in, *ut solebam*, non *ut solebat*; adversarios sibi habet Palatinos codd. omnes. vulgatum prius, *cum M. Pifone disputantem, in eo, &c.* quæ scriptura non agnoscitur à mss. melioribus.

2. *In Academiam, non sine causa nob. spatia.*] Sic etiam Pall. præter quart. in quo, *in Academia*; ut videatur usurpassè adjectivè; sitque poetæ alicujus versiculus. Vist. edidit *in Academiae non, &c.*

3. *Quàm si quando eorum ipsorum.*] Ita hodiè passim. at Aldus se-

nior vulgarat, *quam si ante*, sicque Pall. o. Victorius oggessit, *quàm si aut eorum, &c.* Camerarius controversum illud torum omisit; neque profectò requiritur, sed quid tum fiet libris scriptis?

4. *Species quædam commovit.*] Lambinus conjicit *commovuit*, sed cur obsecro? alterum certè tueretur mss. neque quid habet viri; nisi quod, seu superfluum poterat deleri; uti annotatum Scaligeri nostro.

5. *Ut id etiam cognomine.*] Sic omnes Pall. præter sec. in quo syllaba ultima exarata per notam. Lambinus obtrusit nobis ex suis *cognomen*, contra optimam quamque editionem.

est enim nota imago: à sedeque ipsa tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes, & Æschines inter se decertare soliti sunt? *suo enim quisque studio maxime ducitur.* Et ille, cum erubisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere. modò etiam paullum ad dextram de via declinavi, ut ad Peticlis sepulcrum accederem. quamquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, *in aliquam historiam vestigium ponimus.* Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, *ingeniosorum* sunt. sin tantummodò ad indicia veteris memoriæ cognoscendæ, *curiosorum.* te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos NOVISSE, ETIAM IMITARI VELIS. Hic ego, Et si facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissimè, ut solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imiterur, quem amat: vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatus. Sed utrùm hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè vidèris attendere. Tum ille timidè, vel potiùs verecundè, Facio, inquit, equidem: sed audistine modò de Carneade? rapior illuc. revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

3 Tum Piso, Et si hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non si soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim *principem philosophorum.* 3 Ad eos igitur converte te, quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis cum OMNIS DOCTRINA LIBERALIS, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exstiterunt. ut ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium *artium officina*, profecti sunt. Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed à te oportunè mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. censemus autem te facillimè id explanare posse, quòd & Staseam Neapolitanum multos annos *habueris apud te*, & complureis jam mensibus Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Agè, agè, inquit (satis enim scitè me nostri sermonis principium esse voluisti) exponamus adolescenti, si qua fortè possumus. dat enim id nobis solitudo. quòd si quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tanquam philosophum, disputaturum. 4 sed ne dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. cujus oratio, attende quæso, Brute,

satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. Sic est igitur locutus. Quæntus. 4 ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut brevissimè porui, paullo antè dictum. Sed est forma ejus disciplina, sicut ferè ceterarum, *triplex.* una pars est, natura: differendi altera: vivendi, tertia. natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars cœlo, mari, terra, (ut poëticè loquar) prætermittà sit. Quinetiam, cum de rerum initiis, omnique mundo locuti essent, ut multa non modò probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles *animantium* omnium artus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque ferè rerum, quæ è terra gignerentur, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilius facta est investigatio rerum occultissimarum: differendique ab iisdem omnem non dialecticè solùm, sed etiam oratoriè præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque principe de singulis rebus *in utramque partem dicendi* exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcefilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, expromeret. Cum autem tertia pars *bene vivendi præcepta* quæreret, ea quoque est ab iisdem non solùm ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerump. rectionem relata. omnium ferè civitatum non Græciæ solùm, sed etiam barbariæ, ab Aristotele, *mores, instituta, disciplinas:* à Theophrasto *leges* etiam cognovimus. cumque uterque eorum docuisset, qualem in rep. 5 *principem* esse conveniret, pluribus præterea cum scripisset, qui esset *optimus reip. status:* hoc amplius Theophrastus, quæ essent in rep. *inclinationes rerum,* & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularer. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quietæ, *in contemplatione & cognitione posita rerum:* quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo 5 autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod *ἐπιδημιον* appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi: aut inter ipsos dissensio. sed cum BEATA VITA quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat: sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut *eripi rebus adversis*, in eo nonnumquam variari inter eos, & dubitari videtur. quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber: 6 in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quàm virtutis vis gravitasque postulat. quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accuratè scripti, de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris. firmus igitur contenti his. namque horum posteri, 7 meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi *ex se nati* esse videantur. primum Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo etiam est

1. Quoniam igitur aliquid omnes.] Non ineptè Scaliger litteris transpositis, sinxerat ad libri sui oram, *mones.*

2. Non poterit sic abire.] Egregia locutio. & tamen Pall. o. poteris. unde factum ut Camerariana repræsentet; *Et si hinc, &c. non poteris.* sed illud hinc, in nullo est nostrorum.

3. Ad eos igitur converte te, quæso.] Forfan convertere quæso.

4. Sed ne dum huic obsequor.] Lambinus interposuit; *sed verendum ut dum.* quod in nullo est Pall. neque agnoscunt editi alii.

5. Principem esse conveniret.] Ita editio Victorii. Aldi vetus non habet illud esse, neque reperitur in Palatinis.

6. In quo multum admodum fortunæ datur.] Pal. quart. *adm. fortior est.* quomodo & sext. quod esset intelligendum de libro Theophrasti. sed nihil mutandum.

7. Meliores illi quidem mea sententia, quàm.] Forfan melius imò omnino melius Pal. quart. *in ea sententia.*

est magnus, tamen nova pleraque, & per pauca de moribus. 1 Hujus Lysias & oratione locuples, rebus ipsis junior. concinnus deinde & elegans hujus, Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno philosopho, gravitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. præterea multos, in his doctum hominem, & suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. 2 Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est gravitate proximus, & redundat oratio. at tamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque *suis est*: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissimè: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam ceteris in rebus sive prætermisissim, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quàm quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possunt. cognitio autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit & bonorum extremum, & malorum, *inventæ vitæ via est*, conformatioque omnium officiorum. Est igitur, quod quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beatè vivendi ratio inveniri, & comparari potest. quod quoniam in quo sit, magna dissensio est: Carneadea nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modò quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. NEGAHA T igitur ullam esse artem, quæ ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud extra est, quòd arte comprehenditur. nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, *nullam artem in se versari*, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam ut medicina validitudinis, navigationis gubernatio, sic *vivendi ars est prudentia*: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam. constitit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitaret, & alliceret appetitum animi: quem *ἐπιθυμ* Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque à natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquirunt, omnis dissensio. totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cum quæritur, in his quid sit extremum, & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint *prima invitamenta natura*. quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. 7 Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: 3 alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. 4 Ab his alii, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, validitudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteraque generis

eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi *virtutum igniculi, & semina*. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut *jugicendi, aut sequendi*, ad eorum aliquid referri: ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. ex eo autem, quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, existet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit, ut aut id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam, adipiscendi. Ita sit, ut, QUANTA DIFFERENTIA est in principis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis jam igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes; *voluptatis*, Aristippus; *non dolendi*, Hieronymus; *fructu rebus is*, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, dissensendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer. nam *voluptatis causa facere omnia*, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne *vacuitatem quidem doloris ipsam* per se quisquam in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare possit. At verò facere omnia, ut adipiscamur *que secundum naturam sunt*, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hæc sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quattuor defensæ. iunctæ autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures, si penitus rerum naturam videas, esse poterunt. nam aut *voluptas* adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut *doloris vacuitas*, ut Diodoro: 5 aut *prima natura*, ut antiquis: quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debent, voluptatem semovendam esse: quando *ad majora quadam*, ut jam apparebit, *nati sumus*. de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ de voluptate. quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Carone est disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem ferè cadunt contra vacuitatem doloris: nec verò alia sunt querenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitie constare possunt. Conjunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe. ad eas enim res referre quæ agas: quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse: altera versetur in levissima parte naturæ, *obscurantis est omnem splendorem honestatis*, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cum à Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus.

1. Hujus Lysias & oratione.] Lambinus supposuit Lyco, quod & adscriperat Scaliger: sed nostri manuscripsi nihil variant, nisi quod quartus non habeat & quod & abesse poterat. nam ejus loco est in Massejano ex.

2. Critolaus imitari antiquos voluit.] Verbum ultimum non extat in Pal. quart. & videtur sanè subaudiri posse; nisi dicamus imitari positum pro imitatur; ut sæpe bonis auctoribus.

3. Alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum, &c.] Quatuor à Palatinis non admisserunt, doloris vacuitatem, quartus

numero; habet id quidem, sed tali posito: Voluptatis alii primum appetitum putant & primam depulsionem doloris vacuitatem doloris, alii censent primum ascitum, & primum, &c.

4. Ab his alii, quæ prima, &c.] Lambinus, Brutus, alii, multa heic molliuntur, sed suo remigio, non calami exaratorum codicum. itaque non est quod ipsorum conjecturis bonam chartam oneremus.

5. Ut prima natura, ut antiquis.] Monuit manu sua Scaliger, rescribendum, aut, recte.

mus. de illis cum volumus. Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant *securitas*, eò separanda fuit ab hac disputatione, quia ista *animi tranquillitas, ea ipsa est beata vita*. quærimus autem non quæ sit, sed unde sit. Jam explosæ, ejectione sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cum omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturæ esse aptum, & accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur alii alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, *nihil esse bonum, præter scientiam*, omnem consilii capiendi causam, inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necessè est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. *Omne animal seipsum diligit*, ² ac simul ut ortum est, id agit, ut se conservet, quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optimè secundum naturam effectum esse possit. Hanc iniriò constitutionem *confusam habet*, & incertam, ut tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum, & quatenus quidquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi seseque *agnoscere*, & intelligere, quam ob causam habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœpratque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. ita finis bonorum existit, *SECUNDUM NATURAM VIVERE*, sic affectum, ut optimè affici possit, ad naturamque accommodatissimè. Quoniam autem sua cuiusque animalis natura est, necessè est quoque finem omnium hunc esse, *ut natura expicatur*. nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispersita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, *omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere*: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium rectè dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic *commune animalium omnium secundum naturam vivere*, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas naturalit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum, crescendumque valeant, & suo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehensione omnia complecti: non dubitemque dicere, *omnem naturam esse conservatricem sui*, idque habere propositum quasi finem,

& extremum, se ut custodiat quàm in optimo sui generis statu: ut necesse sit; omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet homini id esse in bonis ultimum, *SECUNDUM NATURAM VIVERE*: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfectæ, & nihil requirentæ. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignoscetis. hujus enim *erati*, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, *servire debemus*. Ita prorsus, inquam. et si ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem rectè isto modo dicerentur. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum ¹⁰ expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui. ⁴ quod idem reapse primum est, ut intelligamus, *omne animal seipsum diligere*. quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur) tamen, nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. et si qui potest intelligi, aut cogitari, *esse aliquod animal, quod se oderit*? res enim concurrent contrariæ. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciat: & oderit se, & simul diligit: quod fieri non potest. ⁵ necessè est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare: bona contra, quæ mala. & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud Terentium, qui decrevit *tantisper se minus injuria suo gnato facere*, (ut ait ipse) *dum fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est. sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum *in mala* ⁶ *scientes irruunt*, tamen se optimè sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic usus est: tibi ut opus est facto, face:

velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec verò sese ipsi accusarent ob eam causam, quod sese malè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescunque dicitur malè de se quis mereri, sibi que esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec verò id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit; sed illud quoque intelligendum est, *neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse*. tollitur enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismet ipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere ¹¹ velit, perabsurdum sit: ita ⁷ diligere sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligit. hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicitur, potest. ⁸ in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus. quamquam quid est, quod magis perspicuum sit,

1102

1. Nihil quod non honestum, aut turpe sit.] Sic edd. omni. sic Palatinus Lamb. suppoluit, nihil aut honestum aut turpe sit; ex duobus edd. ut inquit, scriptis. sed cur quælo non nominat?

2. Ac simul & ortum est.] Ita Victorii editio, neque secus omni. Pall. nam Aldus & senior & simul ac ort. quomodo recentiores; quibus plura omnia placent.

3. Quam in optimo sui generis statu. Lambinus & Aldus Nepos, in quam optimo. sed prius illud est in edd. aliis omnibus, neque abeant ab ea Pall. nisi quod sec. quasi in optimo. quod mihi perplicet.

4. Quod idem reapse primum est.] Est à Victorio, ne quis forte adly. ipse Lambino. prius editi re ab se, quod adhuc in Pall. omni-

bus, nisi quod quint. re à se. Scaligeri vero vetus planè reapse.

5. Necessè est quidem, si quis.] Pal. sext. necessè est que si quis. at sec. necessè est quæ, si quis. quod habuerim pro Tullii genuino.

6. Scientes irruunt.] Vulgati ruunt: sed alterum produxit Petrus Victorius, legiturque in Pal. quarto.

7. Diligere sese quemque.] Recentiores & ævi extremi, quemquam, sed contra ed. Victorii & omni. Pall.

8. In nobis autem ipsis ne intelligi quidem ut propter, &c.] Sic quidem Aldus senior. sed dubites tamen de sinceritate. edidit enim postea Victorius, in nobismet ipsis autem intelligi quidem propter, sine illo ne & ut, quod neque in ullo Pall. quorum quartus habet, in nobismet autem ipsis intelligi quod propter, &c.

non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer earum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido sanguen, ¹ atque exalbescat metu? & si hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ² ab interitu naturam abhorreere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quædam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur precipituros alicunde, extimescunt. quinetiam ferè, inquit Pacuvius,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia, sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapientis aliter existimat? quinetiam cum decreverit esse moriendum, ramen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moveatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum & MENDICITATEM multi peperiant, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoetæram videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio fugitarum.

Configebat tardus celeres, ³ stans volameis, ut apud Attium est,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor; cum arborum, & stirpium eadem pænè natura sit: sive, ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa, atque divinior hanc vim ingenuit: ⁴ sive hoc ita sit fortuitò. ⁵ videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida servari, quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: ramen concedo, ut, qui de hoc dissentiant, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam PRIUS POTERIT à se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni à natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum, *quæ sit hominis natura.* id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem è corpore, animoque constare, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam *vis rationis, & cognitionis & scientia, virtutumque omnium.* nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, &

cognitionem habent faciliorem. itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaque *figura, & forma, & statura,* quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligantur; sed certè opus est ea valere, & vigere, naturales motus, ususque habere, ut nec absit quid eorum: nec ægrum, debilitatumve sit. id enim natura desiderat. ⁶ Est etiam *actio* quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruenteis tenet: in quibus si peccetur distortionem, & depravationem quadam, aut motu, staturæ deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non antè, sed retrò; fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam *sessiones* quædam, & *flexi, fractique motus,* quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contratio moderati, æquabileque habitus, ⁷ affectiones, ususque corporis, apta esse ad naturam videntur. Jam verò animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut & ⁸ omnis partes habeat incolumeis, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque virtus, ut ne quid impediatur, quominus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus, celeriter, expeditèque percipiendis, quæ subjæta sunt sensibus. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed *duo prima generis:* unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno *ingeni* nomine: easque virtutes qui habent, *ingeniosi* vocantur. alterum autem genus est magnarum, verarumque virtutum: quas appellamus *voluntariæ,* ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, & reliquas ejusdem generis. Et summam quidem hæc erant de corpore, animoque dicenda. quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniaque & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad benè vivendum momenta maxima. nam cui PROPOSITA SIT conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sunt, & magis in suo genere laudabiles. ea enim vita expectitur, quæ sit animi, corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est conjectura, ea *maximè esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis:* ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maximè. Ita fiet, ut animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntariæ vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur: *qua nihil est in homine divinus.* etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ

1. *Atque exalbescat metu.*] Pal. quart. *exalbescit*, nescio an formâ antiquâ, an sphalmate librarii.

2. *Ab interitu naturam abhorreere.*] Ejusdem membranis non adest vox *naturam*; neque admodum ea heic opus.

3. *Stans volantes, &c.*] Lambinus *volatilis*, ex Scaligeri conjectura, sed ipso nolente, si modo satis adæquor quæ scripsit conjectaneis ad Varronem. edd. certe ac miss. itant à vulgato.

4. *Sive hoc ita sit fortuitò.*] Sic & Pal. quart. placuitque dudum Lambino. editi antea sit.

5. *Videamus ea quæ, &c.*] Aldus Nepos edidit, *videmus*: malè.

pendent hæc enim à superioribus, quod magis pateret si addita enclitica legeretur, *videamusque.*

6. *Est etiam actio.*] Ita ex veteri libro P. Manutius, reperique in Pal. sec. ac quinto. prius vulgati *anim.*

7. *Affectionesque usisque corporis.*] Est ab ed. Victorii, confirmantque o. Pall. prius cusi, *effectiones*, quod malè ibat mutatum in *actiones* Paul. Manutius.

8. *Omnis partes habeat incolumeis.*] Sic Vict. & Pal. quart. aliz edd. *partes non hab. suas necessariò.*

que aut sine animo sint, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: ut non insecitè illud dictum videatur in sue, ² *animam illi pecudi datam pro sale, ne putresceret.* Sunt autem bestię quędam in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ³ ut in equis: in quibus non corporum solum, ut in subus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. *in homine autem summa omnis animi est,* & in animo, rationis: ex qua virtus est: quę rationis absolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quędam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & vivere vitę, & mori dicimus: arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis, & ⁴ apta quędam ad naturam, aptare, & aliena; earumque augendarum, & alendarum. quędam cultricem esse, quę sit scientia, atque ars agricolarum, quę circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, *quò natura ferat, eò possit ire:* ut ipsę vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasque esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, ut quā optimè se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At verò si ad vitę sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moveatur, quid facturam putas? an ea, quę per vinitorem antea consequebatur, & per se ipsam curabit? sed videtne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum, & si qua sint ei membra adjuncta tueatur? sic ad illa, quę semper habuit, junget ea, quę postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quę postea ei adjuncta sit, vivere. ita similis erit & finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. non enim jam *stirpis* bonum quęret, sed *animalis.* quòd si non sensus modò ei sit datus, verum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? & inter hæc multo esse cariora, quę accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletione naturę summi boni finem consistere, cum *longè, multumque præstet mens atque ratio?* Sic & extremum omnium appetendorum, ⁵ atque ductum à prima communitate naturę, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

³⁵ Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturę: si, ut in initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, judicareque posset, quę vis & totius esset naturę, & partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas experimus, summum, & ultimum: nec ulla in re peccare posset. nunc verò à *primo quidem mirabiliter occulta natura est,* nec perspicui, nec cognosci potest. progredientibus autem ætatibus, sensim, tarde potius quasi nosmetipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quę à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est: primusque *appetitus ille animi* tantum agit, ut salvi, atque integri esse possimus. cum autem dispicere cœperimus, & sentire, quid simus, & quid

animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quę nati sumus. quam similitudinem videmus in bestiis. quę primò, in quo loco natę sunt, ex eo se non commovent: deinde suo quęque appetitu movetur. serpere anguiculas, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, ⁶ nepas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. quę similitudo in genere etiam humano apparet. parvi enim primo ortu *se jacent, tanquam omnino sine animo sint.* cum autem paullum firmitatis accesserit: & animo utuntur, & sensibus; connitunturque, ut sese erigant, & manibus utantur; & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: *fabellarumque* auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quę domi sunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid, & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se leticia: victi debilitantur, animosque demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est. est enim *NATURA* sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, *sine doctrina* moventur. sunt enim prima elementa naturę: quibus auctis, *virtutis quasi carmen* efficitur. nam cum ita nati, factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendę gratię principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris *virtutum quasi scintillas* videmus, à quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturę perveniat extremum. nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente *vis naturę per caliginem cernitur.* cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit, ille quidem naturę vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. Inrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, pervidendum. aliter enim *NOS MET IPSOS NOSSE NON* possumus. quod præceptum quia majus erat; quàm ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos. cognitio autem hæc est una, ut *vim nostri corporis animique norimus,* sequamurque eam vitam, ⁷ quę rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quę dixi, quàm perfectissimam à natura haberemus: confidentum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certè *universum sua sponte ipsum expeti,* & propter se, necesse est, quoniam antè demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis si quis prætermisissam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas primas *SECUNDUM NATURAM* esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim (ut mihi quidem vide-

1. *Aut non multo secus.*] Sic Aldus senior. at Victorius sustulit negativam; neque invenitur in ullo Palatinorum quàm sexto. videtur tamen necessaria.

2. *Animam illi pecudi datam pro sale ne putresceret.*] Ita edidit Lambinus, neque aliter scribitur vox ultima apud Nonium. Vulgati tamen & Pall. omnes, *putresceret,* item *animam datum.*

3. *Ut in equis.*] Sic quidem & Aldus avus, at Viest. ed. expunxit particulas *ut,* abestque Pall.

4. *Aut quędam, ad naturam aptare, & aliena; earumque, &c.*] Sic edidit a Victorio, neque aliter Pal. quart. Aldus senior non habebat vocem *aptare,* ejusque loco est in ceteris nostris *amputare* *requi aliena.* Lambinus obrufit nobis, *naturam putare & aliena.* sicque affirmat legi in mss. sed quorum? suspicor potius restituendam, *naturam autumare, & aliena,* ut illud *amputare,* item *aptare,* motum sit ab altero illo minus frequentato Ciceroni, nam quid

ineptius, quàm hæere librariorum in *putare* voce vulgatissima? vulgatur passim, *naturam aptare, & aliena amputare,* quod & securus Aldus Nepos.

5. *Atque ductum à prima communitate naturę.*] Lambinus deleto atque emendaverat, *commendatione naturę,* in vitis, inquit, omnibus mss. & verum est de Pall. nihil etiam variant edd. forsan illud atque solummodò mutandum in *egne.*

6. *Nepas aculeis.*] Est ab editione Victorii, neque aliter Nonius: sicque alias legi, annotatum ad Pal. quartum, ad illud vulgatum *vespas;* quod miror adhuc hæere in Aldina posteriore. etiam vetus Scaligeri liber agnoscit *nepas.*

7. *Quę rebus ipsis perfruatur.*] Sic editio Victorii. nam Aldi, *perficiatur,* quomodo & Pall. omn. præter quart. in quo istud notum, & sext. in quo *perferatur.* male. primo enim loco posita non est sollicitanda.

videtur) ¹ non explet bona natura voluptas, jure prætermiffa est: fin est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutaverit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ: nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: ² idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Atque ut à corpore ordiar, VIDESNE, ³ UT, SI QUAE IN MEMBRIS PRAVA, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimum appareat? multosquæ etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorum non modò non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur? etenim cum omnes naturæ totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam parteis propter se experi, quod univèrsam propter se expectatur. ⁴ Quid? in motu, & statu corporis nihil ne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? quemadmodum quis ambulat, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem, & modum contempsisse. ⁵ Et, quoniam hæc deducuntur de corpore, quid est, cur non rectè pulchritudo etiam ipsa propter se expectenda ducatur? nam si pravitatem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis; quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam valitudinem, vireis, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, ⁶ sed etiam ipsas propter se expetemus. quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. Videamus animi partes; quarum est ad spectum illustrior: quæ quo sunt exceliores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur ⁷ innatus in nobis cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. VIDEMUSNE, ut pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & sitim perferant?

Quid verò? QUI INGENUIS STUDIIS, atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientiâ captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? Mihi quidem Homerus hujusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenium cantibus linxerit. neque enim *vocum suavitate* videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim invitant Ulysiem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

O decus Argolicum, quin puppin stectis Ulysses,

Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?

Nam nemo hac unquam est transvectus carula cursu,

Quin prius adsiterit vocum dulcedine captus;

Post variis avido satiatus pectore musis,

Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.

Nos grave certamen belli, & clademque canemus,

Græcia quam Troja divino numine vexit;

Omniaque è latis regum vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantuunculis tantis vir irrecitus teneretur. scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria carioren. atque omnia quidem scire, cujuscumque modi sunt, cupere curiosorum: DUCI verò majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. Quem enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere quædam describit attentius, ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumtum videmus in musicis? quo studium Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? quæ qui non vident, nihil umquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates colli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt idcirco esse ea propter se expectenda, quòd, ¹¹ nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipsa scientiâ, etiam si ¹² incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus à nobis, stellarum motus contemplationesque rerum cœlestium, eorumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid historia delectet, quam solemus persequi usque ad extremum: prætermiffa repetimus, inchoata persequimur. Nec verò sum inscius, esse utilitatem in historia, non modò voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, è quibus ¹³ utilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? quid, cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parenteis, patriam, multa præterea minime

1. Non explet bona nature voluptas.] Sententia politior tutura videtur, ejecto voluptas. est tamen in Pall. omnibus.

2. Idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur.] Non displicet quod est in Aldo Nep. moveatur. & ita alias lectum veteribus, colligo ex nota marginali Pal. quarti. ibi enim adscriptum, vel moveamur. ridiculè, cum ita alioquin esset in contextu: sed aberravit dextra librarii, voluitque expressum moveatur: quo admissio, bellè heic quadrabit illud summa, vexatum & Lambino, & Bruto aliisque.

3. Ut si qua in membris.] Pall. quatuor, si qua qua in membris. quartus verò, ut quasi quæ in membr. miror in sententia tam clara diversitatem.

4. Quid? in motu & statu corporis nihilne est, quod, &c.] Sic Aldi vetus impressio. nam junior, nihil inest. Viçt. publicaverat, expectatur, quod in motu & statu corporis nihil non est quod; quomodo plane Pal. quart. nisi quod inchoet novam periodum ab illo Quod. ceteri nostri exprimunt, quod in motu & statu corporis nihil inest quod. præter sec. qui destituitur illis, quod in motu & statu corporis.

5. Et quoniam hæc deducuntur de corpore.] Sic Aldi vetus editio, sic Pall. omn. exinde cusi, ducuntur.

6. Sed etiam ipsas propter se expetimus.] Est à Victorio, neque recedunt Pall. vulgati per interrogationem expetamus?

7. Innatus in nobis cognit.] Ita Victorius, ita Pall. omn. vulgati in omnibus, quod falsissimum est.

8. Agnoscere cantus.] Sic malui cum Pall. & vet. edd. quam cognoscere, uti ex uno ms. Ursinus: quod miror potuisse eidem placere.

9. Clademque canemus.] Victorius quidem tenemus: sed contra edd. priores, omnesque mss. nostros, quorum duo, quartus scilicet ac sextus, habent præterea non Nos, sed Nunc; quod arbitror verissimum. neque me movet quod nihil tale Homerus: Cicero enim attendit argumento suo.

10. Regum vestigia.] Et hoc quoque malui, fide omnium Pall. & editionum vet. Victorius, & seqq. rerum; dum nimium inhaerent verbis Homeri.

11. Nulla utilitate objecta, delectentur animi.] Non est temerarium quod vox objecta, non habeatur in Pall. quarto. forsan est augèlygavov.

12. Incommoda datura sit.] Lambinus, incommodatur a sit, ex mss. non male. nostri tamen mordicus retinent vulgatum.

13. Utilitas nulla duci.] Sic edd. præter: juniores enim duci, sed inepte, quamvis sic quoque aliquot Pall. quorum & unus elici, quod malim, nisi arbitraret duci natum ex duci, quod omnino restat in quarto.

nimè necessaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur historia? maximeque eos videre postumus res gestas audire, & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discentur, & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirentis, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut *omne tempus in quaerendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant*. nos autem non solum beatæ vitæ istam oblectationem videmus, sed etiam, *levamentum miseriarum*. itaque multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exilio, *dolorem suum doctrinae studiis levaverunt*. Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cum patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor: multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus ille, erat ei quasi quidam *humanitatis cibus*. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moveri diceret, *somnum* denique nobis, nisi quietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putarem datum. aufert enim sensus, actionemque tollit omnem. itaque, si ut quietem natura non quaereret, aut eam postea alia quadam ratione consequi, ¹ facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid, discendique causa propè *contra naturam vigilias* ²⁰ *suscipere soleamus*. Sunt autem clariora, vel planè perspicua, nec dubitanda judicia naturæ, maximè scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quamquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philosophi, maximè nostri, *ad incunabula* accedunt, quod in pueritia facillimè se arbitrentur naturæ voluptatem posse cognoscere. videmus igitur, ut *conquiescere ne infantes quidem possint*: cum verò ² paullum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri possint. eaque cupiditas agendi aliquid adolescit unà cum ætatibus. Itaque, *NE SI JUCUNDISSIMIS* quidem nos somniis ufuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidit, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moveri semper, & cum re nulla impediatur necessaria, aut alveolum possidere, aut *quaerere quempiam ludum*, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, ³ circulos aliquos, & semicirculos consuetari. *NE BESTIÆ* quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quam si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos, & vagos, à natura sibi tributos, requirunt. Itaque, *UT QUISQUE* optimè natus, institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, possit paratissimis ve-

sci voluptatibus. nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capeunt remp. honoribus, imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in vita, tantum abest, ut voluptates confectentur: etiam curas, sollicitudines, vigiliis perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis *divina* ducenda est, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis reperiæ, aut investigationem novarum: quo studio, cum satiari non possunt, omnium *ceterarum rerum obliiti*, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vitalibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt sineis bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quaerendis, explicandisque naturis ætates conterere videamus. Ergo hoc quidem apparet, nos *ad agendum* ²¹ *esse natos*. actionum autem genera plura, ut obscurerentur etiam minoribus. maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur, ⁴ consideratio, cognitiove rerum cœlestium, & earum, quas à natura occultatas, & latentis, indagare ratio potest: deinde rerumpub. ⁵ administratio. aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis & justa ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, *HONESTA* dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & usum jam corroborati, *natura ipsa præcunte* deducimur. *OMNIUM* enim rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus usaugentur: nec sine causa: in primo enim ortu inest temeritas, & mollities: quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maximè expetenda sunt, seriùs lumen apparet: multo etiam seriùs, ut planè, qualia sint, intelligantur. præclare enim *Plato* *BEATUM, CUI ETIAM IN SENECTUTE CONTIGERIT, UT SAPIENTIAM, VERASQUE OPINIONES ASEQUI POSSIT*. Quare, quoniam, de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus, consequentibusque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formavit; ut alia in *primo ortu* perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjumentis externis, & adventitiis uteretur. animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. sensibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam conformationem indigeret. quod autem *in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit*. etsi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem jam accipere possent, ingenitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam *elementa virtutis*. sed virtutem ipsam inchoavit: ⁷ nihil amplius. itaque nostrum est (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem plures sit haud paullo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat *mentis excellens perfectio*, ut vix cogitari possit quid intersit. itaque *OMNIS HONOS, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem; & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur*: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine *honesta* dicuntur. quorum omnium quæque sint notitiæ, quæ-

1. *Facile pateremur.*] Lambinus interjecit, *facile nos eo carere pateremur*; ineptè, & præter Pall. omn. editosque, nihil vulgatae descriptione venustius.

2. *Paullum processerint.*] Lamb. *Paullum aetate processerint*, non necessario, & in vitis nostris mss.

3. *Circulos aliquos & semicirculos consuetari.*] Scaliger adlevat magni ex libro veteri, & *fissinunculas consuet.* quod profecto perplacet.

4. *Consideratio, cognitioque rerum cœlestium.*] Scaliger idem è veteri libro, *consideratio cogitatione rerum*; & ipsi adlucet, ut theoriam designet.

5. *Administratio, aut administrandi sciendique prudens, &c.*] Paulo Manutio potius videtur *scientia; tum prudens*. quod reperit in veteri libro, extatque solum in Pal. sexto, notæ alioquin protritæ libro. habet tamen etiam ad oram sui Scaliger, tanquam probaret.

6. *Progressionibus usa.*] Revocavi omnium ferè ætatum lectior nem exturbato usu, nuperè invento, nulloque subnixo codice scripto, certè nullo Pal.

7. *Nihil est amplius. itaque nostrum est.*] Est ab emendatione Pauli Manutii. prius enim legebatur passim, *Nihil itaque amplius nostrum est*; quod & in Pall. nisi quod quart. *nihil ita amplius nostrum est, quod iterum dico, &c.*

que significantur rerum vocabulis, quæque cuiusque vis, & natura sit, mox videbimus. Hoc autem loco tantum explicemus; hæc, honesta quæ dico, præterquam quod nosmetipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expectanda, indicant pueri: in quibus ¹ *ut in speculis*, natura cernitur. QUANTA STUDIA decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his benè merentium? quæ retèrendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maximè apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur, sed hæc in pueris expressa. in iis verò ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, QUIS EST TAM dissimilis homini, qui non moveatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinofam, protervam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligit? quis Pullum Numitorem, ² Fregellanum, proditorem, quamquam reip. nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum, quis Erichthei filias non maximè laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis ³ Aristidem non mortuum diligit? an obliviscimur, quantopere in audiendo, legendoque moveamur, cum piè, cum amicè, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris. cum illa dicuntur?

Ego sum Orestes.

contraque ab altero:

Immo enim verò ego sum, inquam, Orestes.

4 Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, errantique regi: ⁵ ambobus ergo unà vivere precamur. quoties hoc agitur, quandoque, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modò utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maximè nostræ. NOS ENIM ad ⁶ sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, moenibus jam appropinquantem, monuerunt, à veneno ut caveret: nostra in rep. & quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur: quæ quidem omnia, & innumera-bilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, cum ea laudamus, nulla alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breviter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profectò, & virtutes omnes, & honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, esse per se expectandum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines humanum, & quasi quædam societas, & communicatio utili-

tatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata à primo *satu*, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio, & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primùm, tum affinitatibus, deinde amicitias: ⁷ post vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publicè focii, atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ, quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munificè, & æquè tuens, JUSTITIA dicitur: cui adjunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem. atque hæc ita justitiæ propria sunt, ⁸ ut sint virtutum reliquarum communia. nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi civile, atque populare, quod Græci πολιτικόν vocant: quidquid ager quæque virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia. ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet. *servari enim justitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest.* Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quando quidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gestæ virtute. quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens existimari potest. atque hæc conjunctio, confusioque virtutum, tamen à philosophis ratione quadam distinguitur. nam cum ita copulatæ, connexæque sunt, ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisque cernatur: temperantia in præmittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum, & malorum: justitia in suo cuique tribuendo. quando igitur inest in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens, atque complectens, existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes, denique (quando unam societatem hominum esse volumus) *propter se expectandi* sint. atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine, atque extremo bonorum. ita sit, ut duo genera propter se expectandorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus completur illud extremum: quæ sunt aut animi aut corporis. hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec verò quisquam summum bonum assequi umquam possit, si omnia illa, quæ sunt extrà, quamquam expectanda, summo bono continentur. Quo modo igitur, ²⁴ iniquis, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitia, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quòd ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à suo cuiusque genere virtutis. nam & amici cultus, & parentes, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quòd, ita fungi officio, in rectè factis est: quæ sunt orta virtutibus. quæ quidem sapientes sequuntur, utentes tanquam *ducc natura*. non perfecti autem homines, & tamen ingentis excellentibus præditi, ⁹ excitantur sæpe gloria: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. QUOD SI IPSAM HONESTATEM undique perfectam, & absolutam, rem unam

PRE-

1. *Ut in speculis, natura cernitur. quanta studia, &c.*] Noster ille Scaliger ad oram libri sui pinxit; *speculis nature, cernitur quanta stud. delicatè.*

2. *Fregellanum proditorem.*] Bene idem vir illustris Fregellanum proditorem.

3. *Quis Aristidem non mortuum diligit?*] Visum mihi istud efficacius illo vulgato, *mortuum non diligit*. extabatque in omn. Pall.

4. *Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi.*] Locus minus castigatus, neque auxiliantur membranæ nostræ. Scaliger adlevit margini, *exitus utriusque datur à conturbato errantique rege.*

5. *Ambos ergo unà vivere precamur. quoties hoc agitur, quandoque, nisi, &c.*] Lectio non sana. nam Pall. tert. quart. quint. interserunt, *agitur, & quandoque*. sextus præterea servat, *ambo ergo negan-*

tium precamur quoties hoc igitur est, quando igitur, nisi. sed & habet ad oram quartus, alias legi; *ambo ergo sibi unam necem imprecantur, &c.* quod postremum proximum est vero.

6. *Sacra Idæa accipienda.*] Restitui veterem scripturam auctori, jubentibus omnibus Pall. & historia ipsa. recentius editi, *concupienda.*

7. *Post vicinitatibus; tum civibus, &c.*] Retinui conjectancum Pauli Manutii confirmatum auctoritate Pal. quarti ac sexti. vulgati olim *cum civibus.*

8. *Ut sint virtutum.*] Ita Pall. & editiones antiquæ Aldi Victorii: nam nuperæ, *ut sunt*, minus rectè.

9. *Excitantur sæpe gloria.*] Est à Lambini conjectura, pro qua plane facit verus Scaligeri, & Pal. sextus; partim etiam quartus, in quo *sæpe gloria.*

præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent; quoniam gaudio completerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione latentur? quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrimè concupivissent, tanta læritia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriore Karchagine everſa? quem¹ Tiberina disſenſio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine invecum? Agè nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectoque viventes, semper sint beati: qui omneis motus fortunæ, mutationesque rerum, & temporum, *leveis, & imbecillos fore intelligant*, si in virtutis certamen venerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine illis possit beata vita existere. ita enim parvæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. ² Atque hoc, ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta ista corporis commodorum, sic nimis violentum est, nulla esse dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, ³ quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid dummodò, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi, non tam gloriosa, quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque ut ita dicam, *auctoritatem honestatis*, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. ⁴ Hæc est nec omnia spernentis, præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. Sæpe ab Aristotele, à Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, *scientiam, summum bonum esse defendit*, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de *contemnendis, ac despicendis rebus humanis*. hoc unum Aristo tenuit. præter vitia, atque virtutes, negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est à nostris in iis rebus, quæ secundum naturam essent, *non dolere*. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Callipho, & post eum Diodorus, cum alter *voluptatem* adamavisset, alter *vacuitatem doloris*; neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maximè. Quinetiam ipsi voluptarii devetricula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primò duntaxat expeti dicant: deinde *consuetudine*, quasi alteram naturam, effici, qua impulsu multa faciunt nullam quærentes voluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transfulerunt. atque ut reliqui fures, ⁶ earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutave-

runt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cum dixisset, paullumque institisset, Quid est, inquit? satisne vobis videor pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego. Tu verò, inquam, Piso, ut sæpe aliàs, sic hodie ita ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sanè Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna *secunda, aut adversa*, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multò meliùs, & fortiùs, ⁸ quàm à Stasea dicebantur. quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso. ²⁶ Quid ergo, inquit, dasne adolescenti veniam? an eum discere ea mavis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego verò isti inquam, permitto. sed nonne meministi, mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? An verò, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna disſenſio. nihil est enim aliud, quam obrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi *tale verum, quale falsum esse non possit*. itaque hæc cum illis est disſenſio, cum Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus, habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi à te nimium festinanter dictum videtur, *SAPIENTEIS OMNEIS ESSE SEMPER BEATOS*. nescio quo modo prætervolavit oratio. quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit, vereor ne vera sint. nam illud vehementer repugnat, eundem *& beatum esse, & multis malis oppressum*. hæc quo modo convenient, non sanè intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beatè vivendum *se ipsa contenta sit*? an, si id probas, ita fieri negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego verò volo in virtute vim esse quàm maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut *virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam*: concedis etiam Peripateticis. quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena naturæ, esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua, & porò minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego Piso, inquam, si est quisquam, qui acutè in causis videre solet, ¹⁰ quæ res agatur, is es profectò tu. quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicias. Istic sum,

1. *Tiberina decursio.*] Sic duo P. Manut. mss. cod. sic Pal. quart. non disſenſio, ut invenit in suis Viët. restatque in reliquis nostris; ideoque excutiendum critico collegio. an *descensio*, fuit?

2. *Atque hoc, ut verè dicitur.*] Est à Pal. quart. & sext. vulgati, hæc. nescio tamen, an huic præferri debeat lectio Pal. sec. in quo: *Atque hæc ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta; sic, &c.* omisſis intermediis.

3. *Quæ ipsi egerint.*] Sic Pall. etiam omn. Lambinus recepit fecerint. an fuit? *elegerint*.

4. *Hæc est nec omnia.*] Secutus sum Lambini codd. quibus respondebant Pal. quart. ac sext. nam Viët. *Hoc est non omnia, &c. amplificantis. oratio denique, &c.* P. Man. *Hæc est non omnia, &c. amplificantis oratio denique: hæc est, &c.* uterque nimis coactè.

5. *Consuetudine quasi alteram, &c.*] Sic Viët. & Paull. Manut. item Aldus filius ex mss. quibus & nostri aliquot accedunt. sed tamen non asperner quod est in iisdem Pall. melioribus, *consuetu-*

dinem, quod & in vetustè cufis.

6. *Earum rerum quas ceperunt.*] Muret. ait lib. ix. cap. 19. Variar. lect. extare in lib. vet. *clepserunt*. fieri potest. sed cum Pall. nostri non diverterent à vulgato, nihil ausus fui mutare. plus enim femel expertus sum in Seneca Philosopho, Muret. habuisse libros ad patientiam usque ultimam obsequentes.

7. *In vestris auribus commentatus.*] Fere est, ut suspicer verbum ultimum, ex adnotamentis Scholiastis. quidam divinant *commoratus*, ut annotatum Scaligero.

8. *Quam à Stasea dicebantur.*] Et hæc omnia videri queant ab interpretis adjectione.

9. *Ego vero isti inquam.*] Dictionem *isti*, reduxi suasa edd. antiqq. & Pall. à neotericis exclusam.

10. *Quæ res agatur.*] Lamb. ait se reponere libris omnibus invitis, *qua de re agatur*. per me licet: sed vellem indicasset, cur ei non æque placuerit vulgatum.

sum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo, me non quære, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? ¹ Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo editur, VIRTUS AD BEATE VIVENDUM SE IPSA CONTENTA EST. Quare, inquit? Respondet: *Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum.* Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se coherere. ² Dixerit hoc idem Epicurus, SEMPER BEATUM ESSE SAPIENTEM: quod quidem solet ebullire nonnumquam. quem quidem cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, *Quam suave est! quam nihil curo!* non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni. illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem *summum malum* esse dixerit. Eadem nunc mea ad verum te oratio est. dicis *eadem omnia & bona, & mala*, quæ quidem dicunt, qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt, validitatem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, ³ debilitatem, mala. Jam illa externa, parè tu quidem: sed hæc, cum corporis bona sint, eorum conscientia certè in bonis numerabis, amicis, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. ⁴ contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè vivendum satis. Immo verò inquit, ad *beatissimè* vivendum, parum est: ad *beatè* verò, satis. Animadverti, inquam, ite isto modo paulo antè ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minùs probandum, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? **QUOD AUTEM** satis est, eò quidquid accesserit, nimium est: & nemo nimium beatus est: & nemo beato beator. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui treis filios consulis vidit, è quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, & treis filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, & triumphasset: ut sapiens fuerit, nonne beator, quàm, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigillis, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. ⁵ Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? *Nihil beatiorem esse Metellum, quàm Regulum.* Inde igitur, inquit, audiendum est. ⁶ Tamen à proposito, inquam, aberravimus. non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: jam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beator? vidēsne, ut hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. *in geometria prima si dederis, danda sunt omnia.* concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retrò. dato hoc: dandum erit illud. quod vestri non item. Tria genera bonorum. ⁶ proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, NIHIL POSSE AD BEATAM VITAM DEESSE SAPIENTI. Hæc oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexeris illa. *paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens.* At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: 7 in crucem qui agitur, beatus esse non potest. *Bonum, liberis: misera orbitas. bonum, patria: miserum exilium. bonum, validudo: miserum, morbus. bonum, integritas corporis: misera debilitas. bonum, incolumis acies: misera cæcitas.* quæ si potest singula consolando levare, universa quomodo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbis, egens, torquetur eculeo: quem hunc appellas Zeno? *Beatum*, inquit. Etiam *beatissimum*? Quippe, inquiet, cum tam docuimus, gradus istam rem non habere, quàm virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, quia ita sit affectus, beatum numquam probabis. si ad prudente: alterum fortasse dubitabunt, sicne tantum in virtute, ut ea præditi, *vel in Phalaridis tauro beati sint*: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: & ne longius: prorfus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc, atque illuc necesse est. Quo tandem inodo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, video, inquit, quid agas. ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, ²⁹ Luci. ⁸ tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. *beatè enim vivendi cupiditate incensum sumus.* Hoc mihi cum tuo fratre convenit. quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certè. nisi enim id faceret, CUR PLATO Ægyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socrates expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustravit, & Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transiit? cur hæc eadem Democritus? ⁹ qui (verè, falsone, quæreremus) dicitur oculis se privasse, certè *ut quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur*: patrimonium neglexit: agros deferuit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa

illum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo, me non quære, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? ¹ Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo editur, VIRTUS AD BEATE VIVENDUM SE IPSA CONTENTA EST. Quare, inquit? Respondet: *Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum.* Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se coherere. ² Dixerit hoc idem Epicurus, SEMPER BEATUM ESSE SAPIENTEM: quod quidem solet ebullire nonnumquam. quem quidem cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, *Quam suave est! quam nihil curo!* non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni. illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem *summum malum* esse dixerit. Eadem nunc mea ad verum te oratio est. dicis *eadem omnia & bona, & mala*, quæ quidem dicunt, qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt, validitatem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, ³ debilitatem, mala. Jam illa externa, parè tu quidem: sed hæc, cum corporis bona sint, eorum conscientia certè in bonis numerabis, amicis, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. ⁴ contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè vivendum satis. Immo verò inquit, ad *beatissimè* vivendum, parum est: ad *beatè* verò, satis. Animadverti, inquam, ite isto modo paulo antè ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minùs probandum, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? **QUOD AUTEM** satis est, eò quidquid accesserit, nimium est: & nemo nimium beatus est: & nemo beato beator. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui treis filios consulis vidit, è quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, & treis filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, & triumphasset: ut sapiens fuerit, nonne beator, quàm, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigillis, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. ⁵ Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? *Nihil beatiorem esse Metellum, quàm Regulum.* Inde igitur, inquit, audiendum est. ⁶ Tamen à proposito, inquam, aberravimus. non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: jam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beator? vidēsne, ut hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. *in geometria prima si dederis, danda sunt omnia.* concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retrò. dato hoc: dandum erit illud. quod vestri non item. Tria genera bonorum. ⁶ proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, NIHIL POSSE AD BEATAM VITAM DEESSE SAPIENTI. Hæc oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexeris illa. *paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens.* At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: 7 in crucem qui agitur, beatus esse non potest. *Bonum, liberis: misera orbitas. bonum, patria: miserum exilium. bonum, validudo: miserum, morbus. bonum, integritas corporis: misera debilitas. bonum, incolumis acies: misera cæcitas.* quæ si potest singula consolando levare, universa quomodo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbis, egens, torquetur eculeo: quem hunc appellas Zeno? *Beatum*, inquit. Etiam *beatissimum*? Quippe, inquiet, cum tam docuimus, gradus istam rem non habere, quàm virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, quia ita sit affectus, beatum numquam probabis. si ad prudente: alterum fortasse dubitabunt, sicne tantum in virtute, ut ea præditi, *vel in Phalaridis tauro beati sint*: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: & ne longius: prorfus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc, atque illuc necesse est. Quo tandem inodo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, video, inquit, quid agas. ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, ²⁹ Luci. ⁸ tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. *beatè enim vivendi cupiditate incensum sumus.* Hoc mihi cum tuo fratre convenit. quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certè. nisi enim id faceret, CUR PLATO Ægyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socrates expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustravit, & Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transiit? cur hæc eadem Democritus? ⁹ qui (verè, falsone, quæreremus) dicitur oculis se privasse, certè *ut quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur*: patrimonium neglexit: agros deferuit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa

1. *Quia cum à Zenone.*] Carolus Sigonius putat abundare cum, cui & assentitur P. Manutius.

2. *Dixerit hoc idem Epicurus.*] Lectionem hanc meliorem longè duxi, illà vulgatà, *quidem Epic.* habebatur autem expressè in Pal. quarto & sexto.

3. *Debilitatem, mala.* Jam illa externa, parè tu quidem: sed hæc, &c.] Ita distinguit etiam Aldus senior. sed interim tamen aliam interpunctionem introduxerat Victorius; hanc nempe; *debilitatem, mala jam illa externa. Parè tu quidem, sed hæc, &c.* quomodo item fere Pall. omn. Lambin. heic addit, demit, mutat regiam in morem. nos maluinus quadam ignorare.

4. *Contra hæc attende me, &c.*] Nihil discrepant Pall. nisi quod quart. & sextus hoc.

5. *Tamen à proposito, inquam, aberravimus.*] Malim erramus, ut est in Pal. quart. licque rursus loquitur ante finem hujus capituli.

6. *Proclivius currit oratio.*] Lambinius, in proclivi currit, & ita

Pall. omnes, sed absque copula in.

7. *In crucem qui agitur.*] Sic proximè Pal. quart. nempe in *cruce qui agitur*; quod tamen displicuit & P. Manutio & Lambino; itaque & alterum in contextum receperunt, sed tamen post Victorium, quem miror ab ipsis rarius consultum. erat in Scaligerano, in *cruce qui agitur.*

8. *Tecum enim, ut ait Theophrastus.*] Lambinus inferius posuit, illa, ut ait Theophrastus, post vocem *philosophiæ.* non culpo, tantum ajo, esse contra edd. omnes & Pall. ideoque vix licere haviolationi cuiusquam acquiescere, ut etiam imitemur.

9. *Qui (verè falsone quæremus.)*] Gulielmius conjicit, *qui verò falsone quæremus.* acutè. sed non verè. refellit enim id vox certè; quæ sequitur, innuitque dubium aliquod præcessisse. Lamb. abjicit dictionem postremam, legitque, *verè falsone.* expeditè satis, sed unde ei tale jus? Vict. sanè usurpare ausus non fuit, quamvis sic quoque conjecisset; ut prodidit lib. xv. Variar. lect. cap. 9.

illa investigatione natura consequi volebat, ut esset *bonissima*. id enim ille summum bonum, *ἰσοψύχον*,¹ & sæpe *ἰσοψύχον* appellat, id est,² animum terrore liberum. Sed hæc etsi præclarè, nondum tamen & perpolitâ pauca enim, neque ea ipsa enucleatè ab hoc, de virtute quidem, dicta. post eum hæc in hac urbe primùm à Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt.³ nec dubitarum, quin in virtute omnis, ut benè, sic etiam beate vivendi spes poneretur: quæ cùm Zeno didicisset à nostris: ut in actionibus præscribi solet, *de re eadem fecit alio modo*. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantia crimen ille effugit, nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quàm Reguli: præponendam tamen: & si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quoddam ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum

IN SENATU SEMPER EST ALIQUIS, QUI INTERPRETEM POSTULET: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quicquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes? oportere, quanti quidque sit? aliter doctos, & indoctos? sed cùm confiterit inter doctos, quanti res quæque sit: si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant: verba fingant arbitrato suo. Sed venio ad inconstantia crimen, ne sapius, dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, TANTAM VIM ESSE VIRTUTIS, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim novis, & commentitiis, ut ista *producta*, & *reducta*, partim idem significantibus: quid enim interest, *expetas*, an *eligas*? mihi quidem⁶ etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. sed, cùm ego ista bona omnia dixerò, tantum refert, quàm magna dicam: ⁷ cùm expetenda, quàm valde. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui *bona*, quàm tu, qui *producta* appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in solis radios, incurrare. At enim, *qua in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest*. Ne seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si avenam ipsam videris: nec mercatura quæstiuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque, aliter in vita? & non ex maxima parte de tota iudicabis? an du-

bium est, quin VIRTUS ITA maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, quàm aliquid potius novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quasi in altera librâ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimit. semper enim *ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur*. dicimus aliquem hilarè vivere. igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus *ἡγχιλος*,⁸ ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quoddam anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, cùm is ipse anulus in præcordiis piscis inventus est. Ille verò, si insipiens: (quod certè, quoniam tyrannus:) numquam beatus. si sapiens: ne tum quidem miser, cùm⁹ ab Oroete prætorè Darii in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea *mala virtutis magnitudine obruebantur*. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant OMNIUM VIRORUM BONORUM, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quàm mali? quis hoc dicit? Stoicis licet. minimè. sed isti ipsi, qui voluptate, & dolore omnia metuntur, nonne clamant, *sapientia plus semper adesse, quod velit, quàm quod nolit*? Cum tantum igitur in virtute ponant ii, qui se facentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere nos oportet, qui QUAMVIS MINIMAM ANIMI PRÆSTANTIAM OMNIBUS BONIS CORPORIS ANTEIRE dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquatur? quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abiciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non puderet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere, MELIUS ESSE, turpiter aliquid facere cum voluptate, quàm honestè cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiosè descivisse videret à Stoicis propter oculorum dolorem.¹¹ quis verò hoc didicisset à Zenone, non dolere, cùm doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, *malum illud non esse, quia turpe non esset*,¹² & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, ctedo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici: & quidem Arcefilas tuus, etsi fuit in differendo pertinacior, tamen non ster fuit. erat enim Polemonis. is cùm arderet podagra doloribus, visitassetque hominem Carneades, Epicuri per familiaris, & tristis exiret: *mane, queso*, inquit, *Carneade nos: nihil illinc huc pervenit*. ostendit pedes, & pectus. attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cùm propter virtutis cœlestem quandam, & divinam, tantamque præstantiam, ut,

1. *Et sæpe ἰσοψύχον.*] Lamb. editio habet ad oram ἰσοψύχον, sed longè à vestigiis literarum quæ in Pall. nam plerique servant *athamiam*. quartus verò *athamiam*, sextus *athamiam*. quod ultimum exequantur licet otiosiores.

2. *Animum terrore liberum.*] Annotavit Gulielmius, legendum videri *errore*. vix putem. P. Manutius totum istud habebat pro glossmate.

3. *Nec dubitarum quin in virtute.*] Ita editum à P. Manutio, neque aliter Pal. sextus. ceteri *dubitant*; quod inventum etiam in suis Manutius, mutatum aiebat in *dubitanter*. Lambinus objicit nobis, *nec dubitarit*, tanquam si de Zenone tantum sermo esset.

4. *Præscribi solet, de re eadem fecit alio modo.*] Conjecerat Lambinus, *fieri solet, de re eadem scripsit alio modo*; quod acriter carpit Petr. Faber lib. 1. Semestr. cap. 21. sed is in eo labitur quod autumat esse omnium codicum lectionem, *de re ead. dixit*: ita enim nullus de impressis, nullus de Palatinis, in quibus omnibus fecit; quod sperium meritò putat P. Manut. subintelligitque *egit*. quicum & ego sentio, & manus Scaligeri.

5. *Oportere, quanti quidque sit? aliter doctos, & indoctos.*] Lambinus edidit fide mss. duorum; *oportere? Quanti, quidque sit, aliter*

docti & indocti: sicque etiam Pal. sextus: sed malè; propugnanteque ceteri priorem lectionem, cui & sententia est expeditissima.

6. *Idem lautius videtur.*] Aldi ambo, *laudatius*, sed nostrum est in scriptis melioribus, placuitque Victorio.

7. *Cum expetenda quam valde.*] Ita Lambinus ex mss. suis, cui adimplular etiam Pal. quart. ac sextus.

8. *Ab Oroete Prætorè Darii.*] Restituit ad hanc formam ex Herodoto Athenæoque P. Victorius lib. 2. Var. lect. cap. 4. vulgati *Oronte*. neque aliter Pall.

9. *Stoicis licet. minimè, &c.*] Nihil variant mss. nostri. & certè sic malim, quàm desultoria illa Lambini.

10. *Nisi ea voluptatem acciret.*] Pal. quart. *voluptatem maceret*. sext. *voluntate maceret*. ex eo ii quibus dextræ pruriunt, facile fecerint, *voluptate maderet*. sed nos nihil movemus.

11. *Quis verò hoc didicisset, &c.*] Non abeunt ab hac scriptura Pall. adeò ut ambigam de Lambiniana, *quasi vero, &c.* quamvis affirmet esse à libris scriptis: præcipuè cùm non etiam indicet quorum scripti illi fuerint, aut quo loco consulti consulendive.

12. *Et esset ferendum viro.*] P. Manutius mallet, *esse*, sed nulli ei accedunt libri.

ut, ubi virtus sit, ¹ resque magnæ, sumendæ, laudabileque virtute gestæ, ibi esse miseria, & ærumna non possit, tamen labor possit, & molestia: non dubitem dicere, omnes sapientis semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beator. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam, atque etiam confirmandus, inquam. quem si tenueris, non modò meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur. lætor quidem, philosophiam, cujus antea suppellectilem pluris æstimabam, quam

possessiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem. hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam ceteras: quod quidam ei deesse dicebant. ² Non quam nostram quidem, inquit Pomponius, jocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt à te, nec minùs planè, quam dicuntur à Græcis, verbis aptis. ³ Sed tempus est, si videtur: & rectè quidem ad me. Quod cum ille dixisset, & satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

1. Resque magna, sumendæ, laudabileque.] Paullus Manutius ait vel sacramento contendere, aliter scripsisse Ciceronem; ac fortè inquit, summeque laudabiles. sed imposuit viro doctissimo vocabulum artis. aia enim erant apud Stoicos expetendæ, alia sumenda, &e quibus sæpius dictum libro IV. & nominatim siue capitis 8. ad-

datum & cap. 10. lib. 1. Acad. quæst.

2. Non quam nostram quidem.] Aldus Nepos, Num quam nostram quidem? sed tale quid non patitur illud quidem.

3. Sed tempus est, si videtur.] Vocabulum est non existat in Pal. quarto. neque admodum eo opus.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM,

A D

M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

DE CONTEMNENDA MORTE.

Um defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magna ex parte esse aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi: & cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam petinerent, ratio & disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putavi: non quia philosophia Græcis & litteris, & doctoribus percipi non possit: ¹ sed meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientiùs, quam Græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissem, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta vitæ resque domesticas, ac familiare nos profectò & meliùs tuemur & lautiùs. rem verò publicam nostri majores certè melioribus temperaverunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. jam illa, quæ natura,

non litteris affecti sunt, ² neque cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quantum excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile vincere non repugnantem. nam cum apud Græcos antiquissimum sit è doctis genus poetarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: seriùs poetiam nos accepimus: annis enim ferè ccccx. post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit major natu, quam Plautus, & Nævius. Serò igitur à nostris poetæ vel cogniti, ² vel recepti. Quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quòd is in provinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Ætoliâ, ut scimus, Ennium. ³ Quò minus

U si sumus in libris hisce recensendis Manuscriptis codicibus Bibliotheca Palatina quinque; quos pr. sec. tert. quart. quint. nomine & ordine laudavimus. Item Vaticani excerptis, quæ Andreas Schottus Jano Grutero transfuserat. Contulerat hos eosdem libros Janus Gulielmus cum aliis mss. quorum notas & nomina damus. F. notat librum Fr. Fabricii. Gembl. Gemblacensem. Tos. Tosanum. Mart. Martinianum, mss. Saff. desumpta ex Suffridi chartaceo vetusto, ante Belgicos codices conscripto. P. Fr. Pithei. Jam notis hiisce absolutis receperat Gruterus comitate Davidis Haschbellii excerpta codicis membranacei Cænobii Ulrichiani, haud ita ut ipso ultre faceret ceteris, collati ad exemplar editionis Argentinæ: quibus parùm usi sumus; quòd quæ rectè ac bona erant, meliores impressiones ferè omnia sibi vindicant & occupant.

* M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM AD M. BRUTUM LIBER.] Retinui vulgarem inscriptionem, cum Pal. omnes, ut & Gemblacensis referant pro *Questionum*, *Disputationum*: & sic infra ipse appellat auctor *De Fato* cap. 2. Atque hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant se suscepisse Tusculanæ disputationes. Vide Tuscul. V. initium. Itæm finem; quinque dierum disputationes. Illud *Questionum* omnino Magistrorum est supposititium. Meo animo rectissimè excludatur,

ut factitavit Aldus Manutius Nepos, cumque illo omnes, ut indicato, mss. neque aliter Vaticani excerpta. Eadem cap. statim primo legunt, quia philosophia Græcis & libris & doctoribus percipi non possit. Si quid sentio, non omnino plene ac bene.

1. Meum semper iudicium fuit.] Ita ordinavi verba in Crepundiis, ex secundo Palat. accedit jam quint. itemque editio Victorii. Vatic. meum semper iudicium hoc fuit.

2. Neque cum Græcis, neque ulla cum gente sunt conferenda.] Parum abest, quin probem quod est in Pall. secund. quint. Mart. Gembl. P. Vaticanorum excerptis & Ulrichianis: neque cum Græcia, neque. Imò genuinum ac germanum Ciceronis est, quod rectè recepit P. Viêt. in Pal. pr. (sicut erat forte in aliis) conspiciatur, neque cum Græciis, unde vulgata lectio erupit. Ipse paulo post Tullius: Græcia nos & omni litterarum genere superabat. In fine ferè primi capitis elegantior est collocatio Vatic. Hesiodus Romam ante conditam.

3. Quò minus ergò honoris erat Poëtis.] Melius Pall. tres, Vaticani excerpta, atque ipse Victorius: Quò minus igitur honoris: elegantior igitur, pro ergò, & vice versa in his libris observavi. Ulrich. delet omnino tò ergò.

minus igitur honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen, si qui magnis ingenii in eo genere existerunt, non satis Græcorum gloriae responderunt. Ancensem, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingere, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honoris autem artis, omnesque incendantur ad studia gloriae: jacentque ea semper, quae apud Graecos improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum, vocumque cantibus. igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Græciæ fidibus præclare cecidisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annos, cum in epulis recufaret iuram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discabantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit. itaque nihil mathematicis illustrius. At nos, metiendi ratiocinandique utilitate, hujus artis terminavimus modum. At contra oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Lælium doctos fuisse traditum est: studiosum autem eum, qui iis ætate anteibat, Catonem: post verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, profuimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit. sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid Oratoriae laudis nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiæ fontis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed, ut Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cepit, adolescentis docere, & prudentiam cum eloquentia jungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac majore, & uberiore arte versari. hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornateque dicere. in quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent plures tecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc nunc mihi fenilis est declamatio. Ponere jubebam de quo quis audire

vellet: 7 ad id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. hæc est enim, ut scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem differendi. nam ita facillimè, quid verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes nostræ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. A. Malum mihi videtur esse mors. M. Iis ne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. Utrisque. M. Est miserum igitur, quoniam malum. A. Certè. M. Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morerentur, & ii, quibus eventurum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt, eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos dices miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicumque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent: 9 triceps apud inferos Cerberus, Cocyti tremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens sibi enectus Tantalus? num illud, quod Sisyphus versar

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adèone me delirare censes, 10 ut ista esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quæso. M. 11 Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid negotii est, hæc poetarum, & pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri contra ista ipsa philosophorum differentium. A. Ineptè sane. quis est enim tam excors quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Ubi ergo sunt ii, quos miseros dicit? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego verò nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Jam mallet Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè dices. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicit. ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicit, tum eum, qui non sit, dicit esse. A. 12 Non sum ita hebes, ut istuc dicam.

M. Quid

1. Nec tamen, si qui magnis ingenii in eo genere.] Haud spernendum, quod injicit Vatic. Nec tamen, sic qui magni, adjutus à Pal. sec. qui paullulà mutatione, Non tamen sic, qui, &c.

2. Doctos fuisse traditum est.] Sic omnes Pall. Itemque Fabr. & Pithæi, delectque vulgi illud memorie Victorii editio: Sicut & Vaticanæ excerpta.

3. Qui iis ætate anteibat.] Tenui lectionem Victorii, quem stabilis quint. Pal. acceduntque reliqui tres Ulrich. qui his ætate anteibat. vulgo in accusandi, hos.

4. Si aliquid Oratoriae laudis nostra attulimus industria.] Ita hunc locum in Crepundiis restituius, ex tribus Pall. accedit jam quart. Martinian. Gembl. Fabr. Pithæi. Vide ibidem nos. nam vulgò nihil sinit, si aliquid oratoriae laudi nost.

5. Cum essent plures.] Sic ex tribus Pall. Ulrich. restituo. vulgò Complures.

6. Quod nemo me diutius fecit.] Calidiores arriperent Vatic. Scripturam: Quod nemo me diutius fecit. Excussa, mihi non admodum congruere videtur.

7. Ad id aut sedens aut ambulans disputabam.] Debetur mihi quo-

que hujus loci restitutio, sed tamen præeunte Gulielmio. cum enim ille in Fabrit. & Pithæan. codd. reperisset at, quod juxta in pr. tert. quarto Pall. est, ingeniosè ad extricavit: sed ut scripsi, est in Pal. sec. plura adduxi in Crepundiis.

8. Sed quo commodius disputationes nostræ explicentur.] Ita quinque Pall. quatuor Gulielmii, editio Victorii. vulgo, nostræ omititur.

9. Triceps apud inferos.] Septenarios duos hic quæsit veteris alicujus Poëtæ Guliel. ergò sic ordinabat: Triceps (apud inferos) Cerberus, Cocyti tremitus, Acherontis transvectio, Mento summam aquam attingens, sibi enectus Tantalus.

10. Ut ista esse credam.] Sic quinque Pall. itenque editio Victorii. vulgò, Ut ita esse credam.

11. Quia disertus esse possem.] Afferui lectionem in Crepundiis, Quam disertus esse possem, ex Pall. sec. sed quia neque editionem, neque illum præterea codicem accedere video, non pertendo.

12. Non sum ita hebes, ut istuc dicam.] Est lectio codicis Pithæani, quam asseruimus in crepundiis ex primo quoque Pal. alluditque quart. quint. Ulrich. suo istud. vulgò: Ut ista dicam.

M. Quid dicis igitur? A. miserum esse, verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: ¹ miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria sit orbatus: omnibus denique miseris, qui hac luce careant. M. Revolveris eodem. sunt enim oportet, si miseri sunt. tu autem modò negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse, ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istuc ipsum, non esse, cum fueris, miserimum puto. M. Quid miserius, quam omnino nunquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es, ² velim scire, ecquid de te recordare.

A. Ita jocularis, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immò, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantis te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam non modò miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum, miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur miser est M. Crassus, sed tantum, miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omnè pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem *ἄξιον*: *ἄξιον* post alio, sed si invenero melius) ⁴ id ergo est pronuntiatum, quod est verum, aut falsum. cum dicis igitur, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus, ut possit judicari, verum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Agè, jam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse jucunditas, cum dies, & noctes cogitandum sit, jam, jamque esse moriendum? M. ⁵ Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris?

A. quonam modo? M. Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam, & sempiternum malum haberemus in vita. ⁶ nunc video calcem: ad quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si poterò, Latine. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quam in Græco Latine. A. Et rectè quidem. sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M. ⁷ Emori nolo: sed ræ esse mortuum nihil æstimo.

A. ⁸ Jam agnosco Græcum: & quoniam coëgisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perforce, si potes, ut ne moriendum quidem esse, miserum putem. M. ⁹ Jam istuc quidem nihil negotii est: sed etiam majora molior. A. Quo modo hoc nihil negotii est? aut quæ sunt tandem ista majora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Uberius ista quæso. hæc enim spinosiora, prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri? M. ¹⁰ Ut doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. ¹¹ Non postulo id quidem, habeo tamen audire. ¹² ut enim efficias quod, vis tamen mors ut malum non sit, non efficias. ¹³ sed nihil te interpellabo. continerem orationem audire malo. ¹⁴ M. Quid? si te rogavero aliquid, nonne respondebis? A. ¹⁵ Superbum id quidem est. sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi ⁹ morem, & ea, quæ vis, ut poterò, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quæ dixerò: sed ut homunculus unus è multis, probabilia conjectura sequens. ultra enim quò progrediar, ¹⁶ quam ut veri videam similia, non habeo. certa dicent ii, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientis esse profitentur. A. Tu, ut videtur, nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primùm est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed unà ani-

1. *Miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria sit orbatus.*] Addit Victorius & Vatic. dignitate tantâ. sed cum illud neque in Gulielmianis omnibus neque Pall. Ulrich. atque adeo editione Aldi habeatur, excludendum existimavi: neque magnopere illo opus.

2. *Velim scire, ecquid recordare.*] Hanc lectionem postliminio redhibent quinque Pall. Fabr. itemque Pith. vulgò *recordare*. non potui consensum tot codd. aspernari.

3. *Utar post alio; sed si invenero melius.*] Particulam *sed*, & quidem elegantius inferunt codd. Mss. Pithæani, Pall. que omnium optimi, tertius & quart.

4. *Id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum.*] Sic editio Victorii: quam lectionem quoque fatentur Pall. sec. tert. Verum quartus, Vatic. *quod est aut verum, aut falsum*. quintus: *quod est verum vel falsum*. & sic quoque pr. sed Vict. adjuvat Fabrit. & Pithæanum; vulgò; *quod aut verum aut falsum esse dicitur*.

5. *Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris.*] Hunc locum sic expriment fere omnes codd. Mss. partim etiam Vict. editio, nam illud *Ecqui* præ vulgato *ecquid* vindicant Gembl. Fabr. Pith. Pall. pr. tert. quartus. Jam de pro ex omnes Pall. itemque Fabr. Vatic. Ulrich. ostentant: & verissimum est. Cicero enim sapissimè, *De statu deicere*. sic infra Tuscul. 2. cap. 5. f. *Videsne igitur, quantum breviter admonitus de doloris terrore dejeceris?* Terigi hunc locum quoque in Crepundiis.

6. *Nunc video calcem: ad quem cum sit decursum.*] Turbant hanc lectionem duo optimi libri tert. & quart. in illo superfleritum, *video calcem: ad quam*. Hic autem alludit unicâ tantum litera excussa: *Vide calcem: ad quam*. Ego censeo omnino nihil mutandum, licet quoque Vatican. habeat, *ad quam cum sit decursus*.

7. *Emori nolo, sed ræ esse mortuum nihil æstimo.*] Ita quatuor Pall. vulgò *nihil æstimo*: melius plane quam Victorius, *nihil existimo*. *Nihil æstimare* est *ἀξιολόγησεν ποῖον*: & ut ipse Epicharmus loquitur, *Ἄ ποῖον θανάτου ἢ θανάτου δὲ μοι διατίγην*; & Catullus *vivis æstimare æssi*. Idem est, *Nihil æstimare*.

8. *Jam agnosco Græcum. Sed quoniam.*] Vaticani excerpta: *Jam agnosco gradum*.

9. *Jam istuc quidem nihil negotii: Sed etiam majora molior.*] Quadrigam hanc verborum ultimorum abegregant tres Pall. secund. tert. quart. item Fab. & Pithæan. Ulrich. sed cum sequentia requirere videantur, *quæ tandem sunt ista majora*; & repetatur in fine capituli, *sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri?* non sum ausus obsecundari.

10. *Ut doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.*] Elegantior mihi videtur collocatio Victorii *non modò malum non esse mortem sed bonum etiam esse*. quò inclinat quintus præsentando *non malum, non esse mortem sed bonum esse*. Sed quoniam vulgarem teneatur ferè omnes Mss. non permisi aliquid novare.

11. *Non postulo id quidem; habeo tamen audire.*] Suus antiquitati honos habeatur ex antiquissimis libris Pall. & optimis. *Habeo enim est areo*: sicque secund. tert. quart. eadem facie restituit Cl. Gruterus Sallustium, Epistolâ Catilinæ ad Catulum. quem vide.

12. *Ut enim efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, non efficias.*] Aliter hunc locum concepi in Crepundiis ex Pal. pr. sed cum jam hanc lectionem Fabr. omniumque optimus Pal. quartus liberaliter ingerat, ut merum clarorem; & spernere nefas duxi. Vulgò in omnibus edd. malè luxata sunt: *Ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficias, quod ego non intelligo*.

13. *Sed nihil te interpellabo.*] Pal. quartus venustè omittit *te*: meoque animo rectius longum amandaretur.

14. *Quid? si te rogavero aliquid?*] Elegans & ad meum gustum Vatic. lectio; *Si te erogavero*.

15. *Superbum id quidem est.*] Revocavi lectionem Victorii, quicum faciunt Pall. pr. sec. tert. quart. & ferè quintus: tantum enim pro *est esse*. accedunt Mart. Gemblac. Fabr. Pithæanus, Vatic.

16. *Quam ut veri videam similia.*] Elegantissima hæc traductio asseribenda est Pal. primo & codici P. Pithæi: vulgò: *quàm ut verisimilia videam*.

animum, & corpus occidere, ¹ animumque in corpore extingui. qui discedere animum consent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut undè, magna diffensio est. aliis corpus ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordisque dicuntur: & Nafica ille prudens, bis consul, Corculum, &

Egregie cordatus homo catus Eliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. aliis pars quædam cerebri, visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem, esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum. ² animum autem, alii animam, ut ferè nostri declarant nomen. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgò: reliqua ferè singuli, ut multi antè veteres. proximè autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut in cantu, & fidibus, quæ harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura, & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo antè & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus, negavit esse, verùm numerum dixit esse, cuius vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. ejus doctòr Plato triplicem finxit animam: cujus principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit: ³ & duas partes separare voluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit: iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentis facit: duobus Pherecrateum quandam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustra que animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quattuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim, & providere, & discere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angere, lætari: hæc, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet, vacans nomine: & sic ipsum animum, *ἄντηςξιαν* appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & ⁴ perennem. Nisi quæ me fortè fugiunt, hæc sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim magnum

quidem illum virum, sed levibus, & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non a morum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. utrum igitur inter has sententias judicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: ⁵ sed est difficile confundere. quare si, ut ista non disserantur, liberari mortis metu, possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius: efficiet enim ratio, ut quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod interfit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cum è corporibus excesserint, in cælum, quasi in domicilium suum, pervenire. A. Me verò delectat: ⁶ idque, primùm ita esse velim: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? evolve diligenter ejus eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sapius, sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid si maneat? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. jam istuc, coacti à te, paullo antè concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiat, animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes? A. Expone igitur, ⁷ nisi molestum est, primùm animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minùs id obrinebis: (est enim arduum) ⁸ docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. A. 7 Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimùm: & primùm quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque unum illud erat insitum prisca illis, quos Cæcos appellat Ennius, esse in morte sensum, ⁸ neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum è pontificio jure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexplabili religione sanxissent, nisi hæssisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tolerantem,

1. *Animumque in corpore extingui.*] Ita quinque Pall. Mart. Gembl. Fab. Pith. Vatic. Ulr. & editio Victorii. rectè: nam animus ex Epicuri sententiâ extinguitur statim; corpus sensum extabescit, sed vulgarem videtur stabilire Claudianus in IV. Consul. Honorii Augusti panegyri. v. 233. *Ille cum corpore lapsu Intereunt,* &c. quamvis ille aliò dicat.

2. *Animum autem alii animam, ut ferè nostri declarant nomen.*] Commaulavi frontem, ut inducerem ex tot Mss. hanc lectionem, puta. secund. tert. quart. quint. Pall. Mart. Gembl. Vatic. Fab. Pith. vulgò; *Animum autem alii animam, ut ferè nostri, declarant nominari.*

3. *Et duas partes separare voluit.*] Vatic. *partis parere voluit.* de qua lectione in neutram partem aliquid dicam.

4. *Sed est difficile confundere.*] Vulgò non immittunt: Sed neque est in quinque Pall. neque in editione Victorii, aut denique Vatic.

5. *Idque primùm ita esse velim.*] Exsultabat id *velim* vulgò: redudi ex editione Victorii quinque Pall. Fab. Pith. Vatic.

6. *Docebis carere omni malo mortem.*] Sic est in omnibus Mss. & edit. non malè tamen Guliel. ex conjecturâ: *Doce sis carere.* animosè & præclare, si subvenirent libri.

7. *Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus.*] Codex Fabricianus, *quamvis obtineri difficilem, uti, &c.* præclare. Dixerat enim paullo antè: *si minùs id obrinebis, est enim arduum.* Adeò ut, *obtinere difficilem,* dicatur usitato in primis Horatio Hellenismo, quæ difficulter obtinetur. Sententia sic. Idem Horatius, *Facilis teneri.*

8. *Neque excessu vitæ sic deleri.*] Nihil mutant Mss. & edd. Alii tamen *neque excessu è vitâ.* alii *excessu hominum.* Sed *excessus vitæ est,* cum vita exit.

lentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ in claris viris, & fæminis dux in cælum soleret esse: in ceteris humi & retineretur, & permaneret tamen ex hoc, & nostrorum opinione,

Romulus in cælo cum diis agit ævum,

ut famæ assentens dixit Ennius: & apud Græcos, indeque per lapsus ad nos, & usque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præfens habetur deus. hinc Liber, Deus Semele natus, eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modò adjuutores in præliis victoriæ populi R. sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Macuta habetur à nostris? quid? totum propè cælum, ne plureis persequar,

13 nonne humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, majorum gentium dii qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum reperientur. Quare, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur, mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant: rationes, & causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe movebantur, hisque maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. Ut porò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. multi de diis prava sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omnia autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primum non ed luceat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: SED

14 ILLA lugubris lamentatio, fletusque mærens, ex eo est, quòd eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura. duce, nulla ratione, nullaque doctrina. Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quòd omnibus curæ sunt, & maxime quidem, quæ post mortem futura sint. Serit arbores, quæ alteri sæculo profunt, 4 ut ait Staius in Synephebis: quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet bacam ipse numquam: 5 vir magnus leges, instituta, remp. non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? abiit ad deos Hercu-

les. numquam abiisset, nisi, cum inter homines esset: eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, & religione 15 omnium consecrata. Quid in hac rep. tot, tantosque viros ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? iidemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi sed nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi secularum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingenis, altissimisque animis & existit maxime, & apparet facillime. quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? loquor de principibus. quid poëtæ? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

Adspicite ô cives senis Ennii imagini formam.

6 Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria, idemque.

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu

Faxit. cur? volito vivu' per ora virum.

Sed quid poëtæ? opifices post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? Quòd si omnium consensus, naturæ vox est: omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui vita cesserint: nobis quoque idem existimandum est. & si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maxime: verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cujus is post mortem sensum sit habiturus. SED UT DEOS esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneat, qualesque sint, ratione discendum est. cujus ignorantia finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, è quo dictum est humari, sub terra censentur reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poëtæ. frequens enim confessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque advenio Acheronte, 5 vix, via alta, atque ardua,

Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,

Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumque valuit error, qui mihi quidem jam sublatus videtur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos viventem non poterant, mente completi: formam aliquam, figuramque quærebant. inde Homeri tota vexiis: inde ea, quam meus anicus Appius vexigantia faciebat: inde in vicinia nostra Averni lacus,

Unde

1. Hinc Liber Deus, Semele.] Sic Victorius edidit, pro quo stant pr. sec. quint. Pall. vulgata omiserat Deus.

2. Quoniam es initiatus, quæ tradantur, mysteriis.] Liber Pithæanus mysticis, de quo disquirendum sibi, Gulielmus notaverat.

3. Quòd omnibus curæ sunt, & maxime quidem.] Si res mei arbitrii foret, totum hunc complexum orationis ex secundo Pal. refigerem. Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare quòd omnibus curæ sunt eorum maxime quidem, quæ post mortem futura sint. quæ per se liquidissima sunt, sed idem Codex pro sunt, sit exhibet.

4. Ut ait Staius in Synephebis.] Pall. quatuor: & Pithæi omnes elare ad oculum, Ennius. ceterum optimi duo libri Pal. quart. & Fabr. omninò abdicant. & videtur ejiciendum; modo revoces provocabulum Ille aut tale quid: aut referas ad sequens Agricola.

5. Vir magnus leges, instituta, remp. non seret? Retinimus lectionem Lambini, quam tres Pall. confirmant; accedit quintus, qui habet. Reip. non seret. vulgò, Instituta, Remp. conseret.

6. Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.] Ita legitur in quatuor Pall. Ulrich. quintus tantum antiquâ scriptura pinxit. pro x. ut & Fab. Pith. Pingere est Poëtarum ποιηδων, δειδων. vulgò panxit.

7. Quod ad eos pertineat cum vita cesserint.] Hanc lectionem nobis præstat quinque Pall. concordia; & Fab. Pith. est verò vita cedere, ut bonis cedere ac similia. vulgò, cum è vita cesserunt. ex glossâ.

8. Vix, via alta, atque ardua.] Nihil mutant omnes mss. Quartus; Via alta atque ardua, via aliâ atque aliâ; ut appareat locum valde affectum seu corruptum esse, cui ex conjectura medicâ succurrebat Gulielmus, pro vix via ariolando in via vid.

Unde anima excitantur obscura umbra, aperto ostio

1. *Alti Acherontis, falso sanguine, imagines mortuorum.*

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterumve & pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. *magni autem est ingenii, revocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* itaque credo equidem etiam alios tot seculis: sed, quod literis exstet, Pherecydes Syrus primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maximè confirmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaque sæcula postea sic vixit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, 3 in Italiam venisse, & didicisse Pythagorea omnia: primumque de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermitamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. M. Maestè virtute. ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, 4 terram in medio mundo sitam ad universi cœli complexum quasi puncti instar obtinere, quod *χέντρον* illi vocant: eam porro naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, & divisa momenta: terrena, & humida suoapte nutu, & suo pondere ad pareis angulos in terram, & in mare ferantur, reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi gravitate ferantur, & pondere, 5 sic hæc rursum rectis lineis in cælestem locum subvolent; sive ipsa natura superiora appetente, sive quòd à gravioribus leviora natura repellantur. quæ cum consent, perspicuum debet esse, animos, cum è corpore excefferint, 6 sive illi sint animales, id est, spirabiles, sive ignei, sublimè ferri. si verò aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis; quàm dilucidè dicitur, aut quinta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut à terra longissimè se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa jaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, 7 doctos sanè homines omitamus: quorum alter ne condoluisset quidem umquam videretur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre co-

netur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plureis: membrorum modo fectus, & figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video: sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam verò funditus ejiciamus individuorum corporum levium, & rotundorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalescentiam, & spirabilem, id est, animale esse voluit. is autem animus, qui, si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panætio, superiora capeffat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, sive dissipantur procul à terris, id evenit: sive permanent, & conservant habitum suum: hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur, & dividatur crassius hic, & concretus aër, qui est terræ proximus. calidior est enim, vel potius ardens animus, quam est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia 8 corpora nostra tereno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aère, 9 quem sæpe jam appello, eumque perrumpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, sui que similis: necesse est iteratur, ut penetraret, & dividat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est, propter exhalationes terræ. quàm regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit, & agnovit: junctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit. cum enim sui similem & levitatem, & calorem adeptus, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem moveretur, eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetravit, in quo nulla re egens aletur; & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumque corporis facibus inflammari solèamus ad omnes ferè cupiditates, eo que magis incendi; quod in æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: PROPECTO beati erimus, cum, corporibus relictis & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus, & visere, id multo tum faciemus liberius: totosque nos in contemplandis rebus, perspicendis que ponemus, propterea, quòd & natura inest mentibus nostris insatiabilis quadam cupiditas veri videndi: & oræ ipsæ locorum illorum, quòd pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eo majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo etiam in terris 10 patritam illam, & avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, exci-

1. *Alti Acherontis falso sanguine, imagines mortuorum.*] Hæc Turnebi conjectura erat; eamque sibi asserunt libri Mss. tert. Pall. sic præterea Mart. Gembl. Pithæan. In Pall. quarto ita exstat: *Alto ante Acherontis*, ut faciliè possit emendari *Alto ante Acherontis*. Ceterum legendum putarat propter verbum, Gulielm. *Mortuorum imagines*. in Vaticano est: *Aperta ostio Alto*.

2. *Etiam alios tot seculis: sed quod literis exstet.*] Representavi lectionem Lamb. cui adstipulantur quatuor Pall. Vatic. & Pith. vulgò nimis luxuriant: *Etiam alios tot seculis disputasse de animis: sed quod. imò ineptè*.

3. *In Italiam venisse & didicisse Pythagorea omnia.*] Non agnoscunt vulgò inserta illa verba; *Et in eâ cum alios multos, tum Architam, Timæumque cognovisse*, Pall. optimi tres, sec. tert. quart. & videntur a prodigio. Ceterum verba hæc ita concepit Vatic. *Platonem ferunt, qui ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venit, didicisse Pythagorea omnia*. aliquo ex alio Ciceronis libro huc intrusa, ut ad hunc locum non ignorarentur.

4. *Terram in medio mundo sitam.*] Sequimur Lambinuni, omnibus Pall. Fabr. Pith. antipius nisi.

5. *Sic hæc rursum rectis lineis.*] Ita eleganter tres Pall. sec. tert. quartus. Vat. vulgò *sursum*.

6. *Sive illi sint animales, id est, spirabiles.*] Sic plerique Codd. in tertio subscriptum est, *spirabiles*. quod expressè quart. tuetur. Guliel. ex conjectura *spirabiles*. Sic infra paullo, *quam tamen Democritus concalescentiam & spiritalem, id est, animale esse voluit*. In Vaticano excerptis restat: *spirabiles sive ignei*.

7. *Doctos sanè homines omitamus.*] In optimo Pal. tertio, & emendatissimo erat, *omitamus*. Rectè meo animo. *Anittere* enim est *amandare*, *ablegare*: & ut ferè *Anittere personam*, ita *omittere rem* dicimus. sed hæc sæpe confunduntur ab optimis auctoribus.

8. *Corpora nostra tereno principiorum genere confecta.*] Stant pro hac lectione & codd. veteres omnes, & edd. alii tamen ex conjectura inferunt ex. Guliel. pro *confecta* *conferata* conjectat.

9. *Quem sæpe jam appello, eumque.*] Pall. quinque & Pith. cod. illud *crassum* quod in vulgatis visebatur inter *appello* & *eumque*, tanquam *crassam* glossam, amittunt ad gemonias: Sicut quoque Vaticanus.

10. *Patritam illam & avitam.*] Ita Lambinus, & ante illum Manutius ex Nonio. vulgò *Patriam*.

excitavit. præcipue verò fruuntur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes, circumfusi erant caligine, ramen acie mentis dispicere cupiebant. Erenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata

*Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vestri, petebant pellem inauratam arietis;
aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,*

Europam, Libyamque rapax ubi dividit unda:

quod tandem spectaculum fore putamus, ¹ cum totam terram contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabileis regiones, & rursum omni cultu propter vim frigoris, aut caloris, vacanteis? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea qua videmus. neque enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta, & patefacta viderunt, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis à sede animi perforatæ. itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, ² apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut faciliè intelligi possit, ANIMUM & videre, & audire, non eas parteis, quæ quasi fenestrate sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quodd eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? *qua numquam quinque sensibus animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, & is omnium iudex solus esset.* Atque ea profectò tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quò natura fert, liber animus pervenerit. nam nunc quidem, quamquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. cum autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamvis copiosè hæc diceremus, si res postularer, ³ quàm multa, quàm varia, quanta spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejusque inventorii, & principii gratias exultantes agunt, eumque venerantur, ut deum. LIBERATOS enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis;

*Acheruntia templa, alta Orci, pallida
Leti, ³ obnubila, obsita tenebris loca.*

Non pudet philosophum in eo gloriari, quodd hæc non timeat, & quodd falsa esse cognoverit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt, se cum tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret

(vide, quid homini triouam) ipsa auctoritate non frangeret. tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certè persuasissè videatur. Sed plurimi contrà nituntur, animosque quasi capite damnatos, morte multant, neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi verò intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si jam possent in homine uno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurufine in conspectum videatur animus: an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienæ domui, quànà qualis, cum exierit, & in liberum cælum, & quasi domum suam venerit. ⁵ nisi enim, quod numquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus, certè, & deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quæ difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim, credo, id præcipit, ut membræ nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora fumus: neque ego tibi dicens hoc corpori tuo dico. cum igitur, NOSCE TE, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. *ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te.* hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cujusdam animi præceptum, ⁶ sic, ut tributum deo sit. hoc est, se ipsum posse cognoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet: dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in v. i. lib. de rep.

⁷ Quod semper movetur, æternum est. quod autem motum ² affert alicui quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, ⁸ vivendi habeat necesse est. solum igitur quod se ipsum movet, quia numquam deseritur à se, numquam ne moveri quidem desinit, quinetiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principii autem nulla est origo. nam è principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec à se aliud creabit, siquidem necesse est à principio oriri omnia, ita sit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se movetur. id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, ⁹ omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nasciscatur ¹⁰ qua primò impulsu moveatur. Cùm pateat igitur æternum id esse quod se ipsum moveat, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsus agitur externo. ¹¹ quod autem est

1. Cùm totam terram contueri licebit.] Gulielm. ex cod. P. Pithæi, entui: quod nullibi in nostris apparet.

2. Quàm multa, quàm varia, quanta spectacula animus.] Explent hunc locum Pall. pr. quart. quint. Var. Martin. Gembl. Pith. editio Victorii. vulgò concissor, quàm varia spectacula.

3. Obnubila, obsita tenebris loca.] Quinque Pall. ut & Fabr. Gembl. Mart. Pith. Nubila tenebris loca, emoto illo obsita. quod tamen in hac ut editione sollicitarem, non iudulsi; defendente, aut saltem retentante Victorio. Vatican. Leto nubila tenebris loco. & prius, Acherusia.

4. Quasi domum suam venerit.] Quinque Pall. exturbant in. & sic Latine, & eleganter dicitur.

5. Nisi enim quod numquam vidimus.] Sic quinque Pall. Vatican. germanissimo consensu. Vulgò, si enim, &c.

6. Sic ut tributum Deo sit, hoc est, seipsum posse cognoscere.] Hæc sic

conspiciuntur in omnibus eodd. etiam si Lambin. nimis imperiosus ædilis partim abjicienda dicit.

7. Quod semper movetur, æternum est.] Sic Fab. Pith. & quinque Pall. vulgò, id ante æternum, præmittunt. Vatican. movetur, & æternum. pro etiam.

8. Vivendi habeat necesse est.] Sic duo ex Gulielmianis, & tres Pall. priores. vulgò luxuriat: Vivendi quoque finem habeat necesse est. non ad Genium ac pectus Suadæ Arpinatus.

9. Omnisque natura consistat necesse est.] Sic ed. Viêt. Mff. adeoque omnes. Alii tamen inter quos Muretus lib. 8. Var. cap. 3. Omnisque terra & consistant.

10. Qua primò impulsu moveatur.] Sic Vatican. Pall. pr. tert. quintus. nam quart. impulsio. Fabr. vulgò, quò primò impulsu mov. Alii ex conjectura, quò primò impulsu moveatur.

11. Quod est animal.] Afferunt hoc omnes libri, quinque Pall. Vatican. Mart. Gembl. Fabr. Pith. vulgò animatum.

est animal, id motu cietur interiore, & suo. nam hac est propria natura animi atque vis. qua si est una ex omnibus, quae se ipsam semper moveat: neque nata certè est, & aeterna est. Licet concurrant plebeji omnes philosophi, (sic enim ii, qui à Platone, & Socrate, & ab ea familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subciliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri: quod cum sentit, illud unà sentit, se vi sua non aliena moveri: nec accidere posse, ut ipse umquam à se deferatur. ex quo efficitur aeternitas: nisi quid habes ad hæc. A. Ego verò facillè sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faveo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leviora censes? quæ declarant inest in animis hominum divina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum intrerent, viderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum, & totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint. per animam ipsam, si nihil esset in eo, nisi id ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus vivere. item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestis. habet primum memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vite. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quandam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondet, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quasi geometrica didicisset. ex quo efficitur Socrates, ut discere, nihil aliud sit, nisi recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone quem habuit eo ipso die, quo excessit à vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, benè interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec verò fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas evocatis vocant, haberemus, nisi animus, antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset. cumque nihil esset, ut omnibus locis à Platone differitur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea planè videt animus, cum tam repente in insolitum, tamque perturbatum domicilium immigravit, sed cum se collegit, atque recreavit, tum agnoscit illa reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari: ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde naturam? non quæro, quanta memoria

Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta ion, qui à Pyrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carmadas, quanta, qui modò fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: 7 de communi omnium memoria loquor, & eorum maximè, qui in aliquo majore studio, & arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. 8 Quorsum igitur hæc spectat oratio? 9 quæ sit illa vis, & unde intelligendum puto. non est certè nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. 10 anima sit animus, ignisve, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciam. illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, 11 eum jurarem esse divinum. Quid enim obscuro te, terræ tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cælo aut fata, aut concreta videtur tanta vis memoriarum? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quantum sit, profectò vides. quid igitur? utrùm capacitatem aliquam in animo putamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem. qui enim fundus, aut quæ ralis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram, animum putamus & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? Quid illa vis, quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ inventio, atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena, mortalique natura, & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videntur, paucis litterarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institutiones notavit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt: à quibus mansuescisti, & exultasti, à necessariis artificibus ad elegantiora defluximus. 12 nam & auribus oblectatio magna pars est, inventa & temperata varietate, & natura sonorum: 13 & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixæ certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. quorum conversiones, omnesque motus qui animus vidit, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cælo. nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut tarditate, & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera quidem eisdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. Mihi verò ne hæc quidem notiora, & illustriora carere vi divina videntur, ut ego aut poetam grave, plenumque carmen fine celesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore fluere, abundantem sonantibus ver-

1. Nisi ut appeteret aut refugeret.] Non ausus sum credulitatem meam addicere Mss. Pall. omnibus habentibus pro refugeret simplex fugeret: alios tamen totidem sic legentes est secutus Victor.

2. Respondens eodem perveniat.] Sic quatuor Pall. itemque Fabr. Pith. vulgò, Respondens eo perv.

3. Antequam in corpus intravisset.] Exhibui lectionem Victorii, quam ad apicem quinque Pall. referunt, ac Vatic. vulgò; antequam corpus intravisset.

4. Non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere.] Non male Victor. cum Pal. pr. hoc in corpore. ceterum agnoscere omnes Mss. tam nostri quam Gulielmiani: quod ideo dico, ut evanescat cujusdam conjectura, cognoscere supponentis.

5. Quid est enim illud, quo meminimus?] Mss. quinque Vat. Fabr. Pith. quod constantissime.

6. Quanta nuper Carmadas.] Lamb. accedunt, Fabr. Vat. Pall. tert. quart. optimi libri. Illi enim Charmadas, vulgò Carmades.

7. De Communi omnium memoria loquor.] Sic quinque Pall. Vat. Fabr. Pith. Gemb. & Vict. longe melius quàm illud vulgi hominum.

8. Quorsum igitur hæc spectat oratio.] Pall. optimi, tert. quart. item Mart. Gembl. Fabr. Pith. Quorsum placet.

9. Quæ sit illa vis, & unde, intelligendum.] Ejeci alterum sit post unde, imperantibus Fabr. & tribus prioribus Pall.

10. Anima sit animus, ignisve.] Communi suffragio ablegant rō animus Fabr. Pith. & quinque Pall. cum Vaticano.

11. Eum jurarem esse divinum.] Gulielmus ex conjecturâ annotabat, jurare me esse divinum non opus est.

12. Nam & auribus oblectatio magna pars est, inventa & temperata.] Emendationis hujus primus sumus Architecti in Crepundis nostris ex Palat. prim. & tertio codice optimo: accedit jam nihil illo deterior quartus, supervacuam quoque quintus: ut nihil dubii relinquatur esse omnino genuinam. in Vaticano unica syllabâ amplius: magna pars est, inventaque & temperata. vulgò, Oblectatio magna ex parte est inventa, & temperata, &c. Quidam ex vet. cod. Oblectatio magna partem est inventa & temperata. adjuvant hæc nostra, Pal. sec. Fabr. Pith. delentes ex.

13. Et astra suspeximus.] Gul. ex Pith. lib. suspensimus. latet ἑπιουρον.

verbis, uberibusque sententiis. PHILOSOPHIA VERÒ, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? HÆC NOS PRIMUM ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod firum est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudit: eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus. *prorsus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas.* quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porro inventio? profecto id, quæ nec in deo quidquam majus intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, ¹ aut Juventate pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait propter formam, ² ut Jovi bibere ministraret. non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret injuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. divina mallem ad nos. quæ autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo ANIMUS, qui, ut ego dico, divinus EST, ut Euripides audeat dicere, deus: & quidem si deus, aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura cœlestis & terra vacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducã: primùm hæc & deorum est, & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expressimus:

27 *Animorum nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut stabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoria, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia: quæ sola divina sunt. nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædam natura atque vis animi sejuncta ab his usitatis, notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, ³ quod vult, quod viget, cœlestis & divinum est, ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.*

28 *no. -- Hoc è genere, atque eadem è natura est humana mens. Ubi igitur, aut qualis est ista mens? Ubi tua, aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non valet tantum animus, ⁴ ut se ipsum ipse videat. at, ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. HÆC magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. ut, cum videmus speciem primùm, candoremque cœli. deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare*

non possumus: tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem & ducem solem, lunamque accretione, & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. parteis distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè servanteis, disparibus inter se moribus, nocturnamque cœli formam undique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horriser Aquilonis stridor gelidas molitur niveu: altera Australis, ignota nobis, ⁵ quam vocant Græci ἀντίπολις. ceteras parteis incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit suotempore

⁶ Cœlum mitescere, arbores frondescere,
⁷ Vites lætiscere, pampinis pubescere,
Rami baccharum ubertate incurviscere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis præta convestiri:

tum multitudinem pecudum, partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cœli ac deorum, ipforumque cultorem: atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia. ⁸ Hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effectus, si hæc nata sunt, ut Platoni videretur: vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides: tamen ut deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis agnosco. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: & cur credam, afferre possum: ⁹ sed aliàs: nunc ubi sit animus, certè quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. ¹⁰ sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. ILLUD modò videro, ut deum noris, etsi ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum; nihil duplex. quod cum ita sit, certè nec fecerit, nec dividi. nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, ¹¹ & secretio, ac directus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. ¹² his, & talibus rationibus adductus Socrates, nec paronum quæsit ad iudicium capitis, nec Judicibus supplex fuit: *adhibuitque liberam contumaciam, ¹³ à magnitudine animi ductam, non à superbia:* & supremo vitæ die de.

1. *Juventate pocula ministrante.*] Sic edidit Victorius, quem secutus cum Lambino Aldus Nepos. & sic est in Gembl. Fabr. Pith. vulgò *Juventute*.

2. *Ut Jovi bibere ministraret.*] Hoc asserunt quinque Pall. Vatic. quatuor Gulielmiani, causam uberius dixi in Crepundiis. vulgò ex glossà, ut *Jovi pocula ministr.*

3. *Quod vult, quod viget.*] Quinque Pall. ut & Fabr. itemque Pith. quod vult, vivit. Vatic. quod vivit, quod viget.

4. *Ut seipsum ipse videat.*] Est lectio Victorii, à quâ stant quatuor posteriores Pall. vulgò, ut *se ipse videat*.

5. *Quam Græci vocant ἀντίπολις.*] Ita legendum. accedunt fere omnes Mss. Pall. tert. quint. cum Pith. *antipolis*. Fab. *anticoona*. Et tale aliquid molitur tertius.

6. *Cœlum mitescere.*] Ita jussu emendari in Crepundiis ex Pall. accedit jam unus ex Gulielm. sive is Pith. sive Fab. sit, non possum propter rasuram discernere. vulgò *mitescere*.

7. *Vites lætiscere.*] Itidem hic tum secutus Pal. pr. in tertio tale quiddam fuisse subjicit rasura: & omnino accedit quartus, in quo hujus verbi glossà *lætiscere*. Manut. nimis licentiosè hæc in-

terpolat legendo, & edendo: *Vites lætiscas pampini pubescere*. Dixi de his aliquid in Crepundiis.

8. *Hec igitur & alia innumerabilia.*] Gulielmus ex conjecturâ, *Et talia*. quia paullo post, *his & talibus adductus Socrates*. & quia dicebatur vestigiis eod. Fab.

9. *Sed aliàs. nunc ubi sit.*] Victorii hanc lectionem confirmat quint. in pr. tert. quart. *Sed aliàs ubi*. vulgò; *Sed de hoc aliàs, nunc*.

10. *Fac igneam, fac spirabilem.*] Tert. & quart. Vatic. ut supra, *Spirabilem*.

11. *Et secretio ac directus earum partium.*] Non libuit sequi Lamb. & Manutium, reponentem *Direntis*, licet illis etiam faveant duo posteriores Pall. at vulg. nostram defendunt juncto umbone tres priores Pall. omnesque Gulielmiani, ac denique ipse Victorius.

12. *His & talibus rationibus adductus.*] Inseruerunt *rationibus* Mart. Gembl. Pith. Vatic. quinque Pall. Vict. ed. quorum conjuratam pertinaciam fastidire periculosum duxi. vulgò, *his & talibus adductus*.

13. *A magnitudine animi ductam.*] Victorius: *A magn. animi ductam*, quod in nullo mf. postea videre contigit.

de hoc ipso multa differuit, & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit: & cum paene in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in caelum videretur ascendere. ita enim censebat, itaque differuit: *duas esse vias, duplicemque cursum animorum e corpore excedentium.* nam qui se humanis vitis contaminavissent, ¹ & se totos libidinibus dedissent, quibus caeteri velut domesticis vitis, atque flagitiis se inquinavissent, ² vel rep. violanda fraudes inexpiabiles concepissent, ³ iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum. qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere. itaque commemorar, ut *CYGNUS*, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit, cum canu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec verò de hoc quisquam dubitare possit, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis saepe usu venit, ⁴ qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut ad spectum omnino amitterent: sic mentis acies seipsam intuens, nonnumquam hebescit: ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, haesitans, multa adversa revertens, ⁵ tanquam in rate, in mari immenso, ⁶ nostra vehitur oratio. Sed haec & vetera & a Graecis. Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi natum se esse gauderet. *VERAT* enim dominans ille in nobis deus, ⁷ iniussu hinc nos suo demigrare, cum verò causam justam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis: nae ille, medius fidius, vir sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: ⁸ nec tamen illa vincla carceris ruperit. leges enim vetant. sed tanquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo evocatus, atque emissus, exierit. *tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis est.* Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id est, a corpore, cum a re familiari, quae est ministra, & famula corporis, cum a rep. cum a negotio omni sevocamus animum? quid, inquam, tum agimus, ⁹ nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus? *secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud est, quam emori discere.* quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamusque nos a corporibus, id est, consueveramus mori: Hoc &, dum erimus in terris, erit illi caelesti vitae simile: &, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam ¹⁰ qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut *is, qui ferro vinceti multos annos fuerunt.* quò

cum venerimus, tum denique vivemus. NAM haec quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. ¹¹ Satis quidem tu in consolacione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere, his verò modò auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & ¹² five retractabis, five properabis. *volat enim aetas.* tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit quod tibi dudum videbatur. ut vercar, *ne homini nihil sit non malum aliud certè, sed bonum aliud potius:* si quidem vel dii ipsi, vel cum diis tuturi sumus. A. Quid refert? adfunt enim, qui haec non probent. M. Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi videri malum possit. A. Qui potest? cum ista cognoverim? M. Qui possit, rogas? catervæ veniunt contra dicentium, non solum Epicureorum, equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrimè autem deliciae meae, *Dicaearchus* contra hanc immortalitatem differuit. is enim treis libros scripsit, qui *Lesbiaci* vocantur, quòd *Mitylenis* sermo habetur, in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: *diu mansuetos ajunt animos, semper negant.* Num vis igitur audire, cur, ¹³ etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: ¹⁴ et si nihil animis oportet considerare. movemur enim saepe aliquo acutè conclusio. *labarans, mutansque sententiam clarioribus etiam in rebus in his est enim aliqua obscuritas.* id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, providebo. M. Num quid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui ajunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper? A. Istos verò: qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant posse animum manere corpore vacante: illud autem, quod non modò facile ad credendum est, ¹⁵ sed eo concessio, quod volunt, consequens, id certè non dant, ut, cum diu permanferit, ne intereat. M. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. Credamus igitur *Panaxio* a Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem *Homerum* philosophorum appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animos quod declarat eorum similitudo, qui procreantur: *quo etiam in ingenio, non solum in corporibus appareat.* alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit. quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos, ergo etiam interire. Haec refelli ¹⁶ possunt. sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum dicatur, de mente dici, quae omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ,

1. Et se totos libidinibus dedissent.] Sic *enneas* Mss. Alii tamen, inter quos *Victor*, deditissent.

2. Vel rep. violanda fraudes inexpiabiles.] *Delevi* in ante *Rep.* auctoritate quinque *Pall.* mss. & sic *fortius* ibi *Oratio*.

3. Iis devium quoddam iter esse, seclusum.] Sic indicavi legendum in *Crepundiis*, ex tribus prioribus *Pall.* accedunt jam duo posteriores, ac *Victorii* editio, ubi totura sic habetur ut & in *Fabr. Pith.* codd. vulgò ineptissimè, *lis demum quoddam, &c.*

4. Qui cum acriter oculis deficientem solem.] Ita *Victor.* editio. Ceterum locus valde turbatus, principe auctore *Lambino*; contra omnes libros hoc modo referibente: *Qui acriter oculis deficientem solem.* In omnibus libris cum vel quem apparet in *Martiniano Deficientibus*: Unde *Gulielmius*; *Cum qui acriter oculis deficientibus.*

5. Tanquam in rate in mari immenso.] *Obsecutus* sum majori consensui *Mss.* cum *Turnebo* ac *Lambino* facientium. *Passeratus* volebat, *Tanquam rati in mare.* *Pall.* tres priores: *Tanquam in rate in mare im.* si auctoritas sequeretur, legerem: *Tanquam rates in mari immenso*: prout est in *Fab.* & tertio ad marginem. Videtur omnino aliquem ex vet. Poëtam respicere. *Rates* autem pro *Ratis*, ut *Canes* taliaque *Lucilius*, *Laniorum immanes canes ut, &c.*

6. Nostra vehitur oratio.] Nihil divertunt ulli libri. *Lambin.* verò *ratio*.

7. Iniussu hinc nos suo demigrare.] Quomodo placet lectio quarti *Pall.* remigrare? Expendite sultis.

8. Nec tamen illa vincla carceris ruperit.] Sic prim. tert. quart. quint. *Pall.* *Fab.* & *Cicero* ipsemet sapius. vulgò *vincla*.

9. Nisi animum ad seipsum advocamus.] Licet alii propugnent *ad Avocamus* quod & *Pall.* duo pr. ac tertius & *Vat.* servant; tamen *Vict.* sec. quint. & *Pith.* denique *Manutii* avus & *Neos* retentant alterum *Pal.* quart. *Evocamus*.

10. Qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius.] Videtur aliquid alere nervositatis secundus *Pal.* etiam soluti sunt.

11. Satis quidem tu.] Ita mutant verba *Pal.* pr. ac quint. vulgò, *satis tu quidem*.

12. Sive retractabis, sive properabis.] *Lambini* lectionem stabiliunt codd. *Mss.* *Gembl.* *Mart.* & *Pall.* quint. in quo *retractabilis*: Sicque ante *Lamb.* edidit *Victorius*.

13. Et si nihil animis oportet considerare.] Sic omnes *Mss.* quae nostri quae *Gulielmiani*: & editio *Victorii*: unde *Gulielmius* ex conjectura: *animi*. vulgò verò *nimis*.

14. Sed eo concessio, quod volunt consequens, id certè non dant.] *Quinque Pall.* & *Fab.* *Vatic.* *idcirco non dant*, vel, *idcirco*. legendum putem, *id circo non dant*, quid hoc sit, alibi dicimus.

iræ, libidinesque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, femoras à mente, & disclusas putat. Jam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationis expertes. *hominum autem similitudo in corporum figura magis existat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sunt. multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant.* Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorum esse non molestè feram. enumerat multos: idque quasi constet, rationem, cur ita fiat affert. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciant) nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. vellem adesse posset Panætius: vixit cum Africano. quærerem ex eo, cujus suorum similis fuisset Africani fratris nepos, ¹ facie vel patris: vita, omnium perditorum ita similis, ² ut esset facilè deterrimus. cujus etiam similis, P. Crassi, & sapientis, ³ & eloquentis & primi hominis, nepos, multorumque aliorum virosorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filii. Sed quid agimus? oblitine fumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem ⁴ aberrare à proposito facilè patiebar. M. ⁵ Video te alitè spectare, & velle in cælum migrare. A. Spero fore, ut contingat id nobis. sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem. video nos, si ita sit, privari spe beatoris vite, M. Mali verò quid affert ista sententia? ⁶ fac enim sic animum interire, ut corpus; ⁷ num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: ⁸ etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est: ⁹ ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium est. an, quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse. ¹⁰ quam est id exiguum! & falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu: nonnumquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, qualecumque est. sit enim ad punctum temporis. *illud angit, vel potius excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita.* Vide, ne à malis dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? verè & jure possum. sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam

efficere deplorando miseriores? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiosè diffinitur, ut is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, ¹¹ quòd multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in ¹² Ambraciotani Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset adversi, è muro se in mare abjecisse, leeto Platonis libro. ejus autem, quem dixi, Hegesia liber est, *ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων: quòd à vita quidam per incediam discedens, revocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda: possem id facere, etsi minùs, quàm ille, qui omnino vivere expedire nemini putat.* ¹⁴ Mitto alios. etiamne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisque privati, certè, si antè occidissemus, *mors nos à malis, non à bonis abstraxisset?* Sit igitur aliquis, ¹⁵ qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filiis: at quinquaginta Priamus. ¹⁵ quibus septem & decem, iusta uxore natis: in utroque eandem habuit fortuna potestatem: ¹⁶ sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiarum, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si vivis filiis, incolumi regno occidisset:

¹⁷ *Assante ope barbarica,
Tectis cælatus, laqueatus,*

utrum tandem à bonis, ¹⁸ an à malis discessisset? tum profecto videretur à bonis. At certè ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

*Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.*

Quasi verò ista, vel quidquam tum potuerit ei melius accidere. ¹⁹ quòd si antè accidisset, tamen eventum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompejo nostro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum. ²⁰ coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. Ineptum sanè negotium, & Græculum: sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset exitinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. non enim cum focero bellum gessisset, non imparatus arma sumisisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non,

1. *Facie vel patris: vita.*] Sic omnes Mss. Pal. & tres Gulielmiani. Victorius, *Facie patris.* sed illud *vel*, conditionem hic ponens non bene tollitur.

2. *Ut esset omnium deterrimus.*] Tuentur id omnes Mss. unanimo consensu. licet Lamb. & ante eum Victorius, *terrissimus.*

3. *Eloquentis & primi hominis nepos.*] Vulgò abest, & *primi.* Restitui ex Victor. omnibus Pall. & tribus Gulielm. Mart. Gembl. Fab. Vat.

4. *Aberrare à proposito facilè patiebar.*] Ita communis omnium Mss. cum Lambino consensus. vulgò præpositio abest, & in Victorii editione.

5. *Video te alitè spectare.*] Ἄλλο βλέπω. hanc elegantiam debemus quinque Pall. Martin. Gembl. Fabr. vulgò, *alta.*

6. *Fac enim sic animum interire.*] Paullum divertit ab hac lectione Vict. editio, quam quatuor Pall. Mart. Gembl. Fabr. Pith. Vatic. tuentur. Secundus, ut Victoriana, *Fac enim animum sic.* vulgò, *fac animum sic interire.*

7. *Num igitur aliquis dolor.*] Præferrem, si penes me esset, lectionem tertii Pall. codicis: *Nunc igitur.* Examine, cui aceto cor acre in pectore.

8. *Etsi Democritum insimulat Epicurus.*] Pal. pr. & quint. *quasi Democritum.* vel *quia, sc.*

9. *Ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium est, an.*] Lambini lectioni adstipulantur quinque Pall. Fabr. Pith. Vatic. ipseque Vict. vulgò; *Ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium?*

10. *Quam est id exiguum.*] In Crepundiis docui, legendum ex sec. tert. Pall. *Quam est id ad exiguum!* non desisto.

11. *Quo multibus auditis mortem sibi ipsi consciscerent.*] Ita partim veteres Codices, partim Lambin. & Victorius. vulgò: *quod multi his auditis mortem sibi ipsi consciscerent.* Guliel. ex conjecturâ, quam pro

quo: Pith. lib. *Consciscerent.*

12. *Ambraciotam Cleombrotum.*] Nescio quid velint omnes Pall. cum Vat. & Fab. & Pith. ingerendo oculis clare *Theombr.* vel *teombrotum.*

13. *Quod à vitâ quidam per incediam discedens.*] Tuentur hanc lectionem unâ voce mss. & edit. Lamb. tamen, è *vita*, unde conjiciens Gulielmius *quòd de vita*, quia in Fab. cod. pro *quod* erat *quòd.*

14. *Mitto alios.*] Sic secund. tert. quart. Fab. Victor. edit. vulgò omitto.

15. *Quibus septem & decem iusta uxore natis.*] Accessi Lambino, ratione meliori suffulto, & autoritate secundi Pal. motus. ceteri præpositionem tollunt. Fab. Pith. pr. tert. quart. quint. Pall. Vict. edit.

16. *Sed usa in altero est.*] Quam lectionem ex pr. sec. indicavi in Crepundiis, jam licet accedente quarto, veritus sum in textum recipere, *sec'usa in altero est.*

17. *Assante ope barbarica.*] Nihil variant libri hic quidem. Gulielmius tamen legendum censebat, *Ac stante*, & illud ex secundo offic. huc trahit, cap. 1. *primum enim, ut stante rep. facere solebamur, in agendo plus, quam scribendo opera poneremus.* Mihi aliud videtur, nec vacat jam dicere.

18. *An à malis discessisset? tum.*] Dirimunt ita plerique libri. Gulielmius tamen sic legit: *discessisset tum, Prof.*

19. *Quod si ante accidisset.*] Ita Fabr. Pith. quinque Pall. & accuratior aure exigatur, omnino melius erit. vulgò *occidisset;* à sciolo inventum primò.

20. *Coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis.*] Ita omnes libri, præter Gembl. *passim ante vulgò inserentem;* unde Gulielmius ariolabatur: *fuerunt nimirum: etiam Puteolani; passim vulgò ex opp.*

non, exercitu amisso, nudus in fervorum ferrum, & manus incidisset: non liberi deflet: non fortunæ omnes à victoribus possiderentur. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset. is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibileis hausit calamitates? HÆC morte effugiuntur, etiam si non evenerint, tamen quia possunt evenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quibus fortunam: *proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere.* Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum. certè ita dicant necesse est. ¹ An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subjicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas. valet hoc in vivis: mortuorum autem non modò vitæ commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num aut si cornibus careamus, aut pennis, sit qui id dixerit? certè nemo. quid ita? quia *cùm id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere.* Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilitò, & fixo, illud excutiendum est, ut sciat, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, nisi cùm sic, tanquam in febrili, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare. ² carere enim in morte non dicitur. nec enim esset dolendum. *dicitur illud, bono carere, quod est malum.* sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in vivo intelligi tamen potest, regno carere: dici autem hoc in te satis subtiliter non potest: possit in Tarquinio, cùm regno esset expulsus. at in mortuo ne intelligi quidem potest. *carere enim sentientis est: nec sensus in mortuo: nec carere quidem igitur in mortuo est.* quamquam quid opus est in hoc philosophari, cùm rem non magnopere philosophia egere videamus?

⁵⁷ Quoties non modò ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, ³ cum Pyrrho nepos, se hostium telis objecissent: non uno bello pro patria cadentis Scipiones Hispania vidisset, ⁴ Paullum & Geminum Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? NE TUM quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. cùm verò perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, ⁵ qui nec careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis sæpe. sed eò, quòd in hoc inest omnis animi contractio, ex metu mortis, qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo, &

corpore consumto, totoque animante deletò, & factò interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil, is planè perspicit, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quàm ego illo vivo fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos, & quinquaginta ferè annos eventura putaret, & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia TANTA CARITAS patria est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Itaque non deterret ³⁸ sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitate vitæ nunquam longè potest abesse, quo minus in omne tempus reip. suisque consulat, & posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum judicantem, aterna moliri, non gloria cupiditate, quam censurus non sit, sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura verò sic se habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors; ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cùm ⁶ mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attinget. quam qui leviores faciunt, somni simillimam volunt esse. quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne suos quidem id velint, non modò ipse. Eudymion verò, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariæ. nondum, opinor, est experrectus. num igitur eum curare censes, cùm Luna laboret, à qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? *habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis.* Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cùm in ejus simulacro videas esse nullum sensum? Pellantur ergo istæ ineptiæ pænè ³⁹ aniles, ante tempus mori, miserum esse. quod tandem tempus? naturæ ne? At ea quidem dedit usuram vitæ, tanquam pecuniâ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit cùm vult? ea enim conditio accepseras. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquiunt, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna: quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere, cur in vita secus? Quamquam non malè ait Callimachus, *multo sapius Lacrymassè Priamum, quàm Troilum.* eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. cur? ⁷ nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior. NIHIL EST ENIM profectò homini prudentia dulcius, QUAM, ut cetera auferat, affert certè senectus. QUÆ VERÒ ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescentis, in cursu, à tergo insequens, nec opinanteis afflicta est senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, ⁸ pro rata parte à vita, aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestio- las quasdam nasci, quæ unum diem vivant. ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ

1. An potest is, qui non est, re ulla carere.] Lepidè Fabr. qui non est quis. cui accedit secundus in supponens. Mihi videretur pro quis legendum quid. Sed nihil refert.

2. Carere enim in morte non dicitur.] Quinque Pall. Vatic. Fab. Pith. hanc lectionem præstant. editio Victorii, Carere enim malo, id non dicitur.

3. Cum Pyrrho nepos.] Delevi particulam etiam ante cum, sequuntur quinque Pall.

4. Paullum & Geminum.] Ita Victorius. quinque Pall. unâ littera amplius, Geminum. ac incepte vulgò Paullum Emilium. nam & Vaticanus, Paullum Geminum Cannæ.

5. Qui nec careat, nec sentiat?] Probant Lambini hæc quinque Pall. atque ipse Victorius.

6. Mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos?] Eleganter mihi videretur illud pertineat subaudiri, cum principe Pal. qui eo destituitur.

7. Nam, reor, nullis si vita longior daretur.] Ita Lamb. ita Fab. duoque Pall. tert. quint. vulgò: Nam, reor, non illis, si vita cong.

8. Pro rata parte à vita, aut longa aut brevia dicuntur.] Secuti sumus Victorium obsequentes habentem Pall. pr. tert. quart. quint. Ceterum Grutero videbatur illud pro rata parte, glossa. Vulgò omittunt à vita. Lambinus, pro rata parte ita aut longa.

quæ verò occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam sol-
 tualiter die. confer nostram longissimam ætatem cum æternitate,
 in eadem propemodum brevitate, quæ illa bestiola, reperiemur.

40 Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim le-
 vius huic levitati nomen imponam? totamque vim bene
 vivendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum
 humanarum contemtionem, ac despicientia, ¹ & in omni virtute
 ponamus. nam nunc quidem ² cogitationibus molestissimis
 effeminamur, ut, si antè mors adventet, quam Chaldæo-
 rum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam
 bonis, illusi, destitutique videamur. Quòd si exspectando,
 & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur:
 pro dii immortales! ³ quàm iter illud jucundum esse debet,
 quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit!
 quàm me delectat Theramenes, quam elato animo est! etsi
 enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir
 clarus emoritur. qui cum conjectus in carcerem triginta
 iussu tyrannorum, ⁴ venenum ut sitiens obduxisset, reli-
 quum sic è poculo ejecit, ut id resonaret, ⁵ quo sonitu red-
 dito, arridens, Propin, inquit, hoc pulcro Critia, qui in eum
 fuerat atterimus. Græci enim in conviviis solent nomi-
 nare, cui poculum tradituri sint. Lufit vir egregius extre-
 mo spiritu, cum jam præcordiis conceptam mortem conti-
 neret: ⁶ vereque ei, qui venenum præbuerat, mortem est
 eam auguratus, quæ brevi consecuta est. *Quis hanc animi
 maximam aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum
 judicaret?* Vadit in eundem carcerem, atque in eundem
 paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere judi-
 cum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ est igitur ejus
 oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices, jam morte
 multatum? *Magna me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi
 evenire, quòd mittat ad mortem. necesse est enim, sit alterum
 de duobus; ut aut sensus omnino omnem mors auferat, aut in
 alium quemdam locum ex his locis morte migretur. quamob-
 rem, siue sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est,
 qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, ⁷ placatissi-
 mam quietem affert: dii boni, quid lucri est emori? aut quam
 multo dies reperiri possunt, qui tali nobis antepontantur, cui
 similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis
 me beator? si vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse,
 mortem, in eas oras, quas, qui è vita excefferunt, incolunt:
 id multo jam beatus est, te, cum ab eis, qui se iudicem nu-
 mero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui verè iudices
 appellantur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptole-
 mum: convenireque eos, qui iuste, & cum fide vixerint,
 hac peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut verò colloqui-
 tum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem
 estimatus? equidem sæpe emori, si fieri posset, vellem, ut ea,
 quæ dico, mihi liceret invenire. quanta delectatione autem
 afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios, iudicio
 iniquorum circumventos, convenirem! tentarem etiam summi
 regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & Ulyssis, Si-
 sypheique prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem,*

sicut hic faciebant, capite damnarer. ne vos quidem iudices, ii,
 qui me absolvistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono
 mali quidquam evenire potest, nec vivo, nec mortuo: nec
 unquam ejus res à diu immortalibus negliguntur. nec mihi
 ipsi hoc accidit fortuito. nec verò ego is, à quibus accusatus
 sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod successeam, nisi
 quòd mihi nocere se crediderunt. ⁹ & hæc quidem hoc modo.
 nihil autem melius æstimo. Sed tempus est, inquit, jam
 hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitara agatis. utrum autem
 sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidem scire ar-
 bitror neminem. Næ ego haud paullo hunc animum malim, ⁴²
 quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt.
 etsi, quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse,
 utrum melius sit. nam dixit antè. sed suum illud, nihil
 ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut
 nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum om-
 nibus. intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum
 malum. nam vitæ miseræ, mors finis esse videtur.
¹⁰ mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego
 Socratem, aut Theramenem, præstantes viros virtutis, &
 sapientiæ gloria, commemoro, cum Lacedæmonius quidam
 cujus ne nomen quidem proditum est, mortem tan-
 topere contemserit, ut, cum ad eam duceretur, damnatus
 ab Ephoris, & esset vultu hilari, atque læto, dixissetque ei
 quidam inimicus, Contemnisme leges Lycurgi? responde-
 rit, Ego verò illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna
 multaverit, quam sine mutatione, & sine versura passum
 dissolvere. O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui
 tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur.
 Taleis innumerabileis nostra civitas tulit. Sed quid duces
 & principes nominem, cum legiones scribat Cato sæpe
 alacris in eum locum profectas, unde redituras se non
 arbitrantur? Pari animo Lacedæmonii in Thermopylis
 occiderunt, in quo Simonides:

Dic hospes Sparta, nos te hic vidisse jacentis,

Dum sanctus patria legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? Pergite animo forti, Lace-
 dæmonii: hodie apud inferos fortasse cenabimus: fuit
 hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigeant. è quibus
 unus, cum Perse hostis in colloquio dixisset glorians,
 Solem præ jaculorum multitudinem, & sagittarum non videbitis.
 In umbra, inquit, igitur pugnabimus. Viros commemoro.
 qualis tandem Læna? ¹¹ quæ cum filium in prælium mis-
 sisset, & interfectum audisset, Idecirco, inquit, genueram, ut
 esset ¹² qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. ¹³ Estote: ⁴³
 fortes, & duri Spartiæ: magnam habet vim reip. disci-
 plina. quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non
 ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus rex
 cruceam minaretur, Istis quæso inquit, ista horribilia mini-
 tare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humine,
 an sublimè putrescat. cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid
 etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem:
 rem non difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil senti-
 endo

1. In omni virtute ponamus.] Addunt Pall. pr. tert. quart. quint. cum Pith. statim post ponamus, iussu tyrannorum; ex inferioribus traductum.

2. Cogitationibus molestissimis effeminamur.] Sic Victorius & Pall. pr. tert. quart. quint. vulgò molestissimis.

3. Quàm illud iter jucundum esse debet.] Dudum ante Lambinum, qui tamen tanquam princeps in hac emendatione triumphat, sic edidit Victorius. & sic habetur ad verbum in Pall. sec. tert. quarto. Pith. in primo ac quinto, nobis amplius. vulgò, quàm optabiliter iter illud incundum est.

4. Venenum ut sitiens obduxisset.] Primus Victorius laudem hujus emendationis tulit, etiam à Lamb. ceterisque. faciunt huc quoque quinque Pall. Vatic.

5. Quo sonitu reddito arridens.] Ita Victorius; ita Pith. Pall. secund. quart. quint. mihi magis placeret lectio tertii Pal. quod sonitu reddito arridens. quò alludit etiam primus, quod sonitu reddito arridens. ut innuat levasse poculum & vultu ridibundo apfexisse. vulgò, quo sonitu reddito ridens.

6. Vereque ei, qui venenum præbuerat.] Retinui vulgatum, etiam si præbiberat, erat in Pall. tert. quarto, libris optimis. quam

etiam in Gryph. reperisse testatur Mich. Brutus? quid si quis præbuerat aut præbuerat malit? à præbuo vel præbuco quod est præbiba.

7. Sine visis somniorum.] Optimus Pal. tert. lufis.

8. Placatissimam quietem affert.] Fab. Pal. quart. placatissimam.

9. Et hæc quidem hoc modo. nihil autem melius æstimo.] Sic Lambinus post Manutium & Victorium. quibus assentitur pr. Pall. vulgò pro æstimo, extremo.

10. Mors si est misera, finis esse nullus potest.] Omnes & mss. nostri, & editio Lambini mortis, si est misera, finis esse nullus potest. quod etiam est in mss. Suffridi.

11. Quæ cum filium in prælium misisset.] Pal. secundus, misisset. quintus amisisset, hoc est, amandasset, ut supra.

12. Qui pro patriæ mortem non dubitaret occumbere.] Institi vulgaris editionibus, cum quibus conspirat hic Victorius: licet vet. cod. itemque Pith. Fab. & tres priores Pall. ac Vatic. morte occumbere, unde Lamb. morti occumbere. quintus denique planè omitit rō mortem.

13. Estote fortes & duri Spartiæ.] Et hic vulgarè cum Manutio subscipimus. Victorius: esto fortes & duri Spartiæ. sed quinque Pall. Estote fortes.

tiendo paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid
 fenferit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam
 multa diximus, cum enim de immortalitate animorum
 disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus à
 Critone, quemadmodum sepeliri vellet, *Multam vero*, inquit,
operam, amici, frustra consumsi. Critoni enim nostro non per-
stias, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum.
verumtamen, Crito, si me assequi potueris, aut scubi nactus
eris, ut tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me ve-
strum, cum hinc excessero, consequetur. Præclare id quidem,
 qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto gene-
 nere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sen-
 tiens, sed, ut Cynicus, asperius, *proci se jussit inhixatum.*
tum amici, Volueribusne, & feris? Minime vero, inquit: *sed*
bacillum propter me, quo abigam, ponitote. Quis poterit? illi-
non enim senties. Quid igitur mihi ferarum lanatus oberit,
nihil sentienti? Præclare Anaxagoras: qui cum Lampfaci
moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas² in
patriam, si quid ei accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit.
undique enim ad inferos tantundem via est. Totaque de ra-
 tione humationis unum tenendum est: ad corpus illam
 pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. in corpore
 autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso
 44 nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia.
 trahit Hæctorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari
 eum, & sentire, credo, putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem
 sibi videtur. At illa sicut acerbitissimam rem moeret:

Vidi videre quod me passa ægerrimè.

³ Hæctorem quadrijugo curru raptarier.

quem Hæctorem? aut quamdiu ille erit Hæctor? melius
 Accius & aliquando sapiens Achilles, *Immo enim vero corpus*
Priamo reddidi, Hæctorem abstuli. Non igitur Hæctora tra-
 xisti, sed corpus, quod fuerat Hæctoris. Ecce alius exori-
 tur è terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater, te appello, tu qua curam somno suspensio levas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

Hæc cum pressis, & flebilibus modis, ⁴ qui totis theatris
 mæstitiam inferant, concinuntur: difficile est, non eos,
 qui inhumati sunt, miseros judicare:

--- prius quam fera, volucresque:

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne com-
 bustis, non extimefcit.

Heu velli quis semiaffi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutas sedè divexarier.

Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios
 fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum
 esse post mortem, ⁵ cum multi inimicos etiam mortuos
 pœniantur. Exsecratur luculentis sanè versibus apud En-
 nium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. du-
 rum hoc sanè: talis enim interitus non est sine gravi sen-
 sa. illa inania,

--- Ipse summis saxis fixus asperis,

Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,

Sanie & sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quam ille, la-
 tere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quàm ef-
 sent dura, si sentiret? ⁶ nulla sine sensu sunt. Illud verò
 perquam inane.

Neque sepulcrum, quò recipiat, habeat, portum corporis:
Ubi, remissa humana vita, corpus⁸ requiescat à malis.

Vides quanto hæc in errore versentur: portum esse corpo-
 ris, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa
 Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus
 esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones
 animadvertam, nationum varios errores perspicere cum li-
 ceat? condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi servant:
 9 Persæ etiam cera circumlitos condunt, ut quàm maximè
 permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non hu-
 mare corpora suorum, nisi à feris sint ante lanata. in Hyr-
 cania ¹⁰ plebs publicos alit canes: optimates, domesticos.
 nobile autem genus canum illud scimus esse. ⁴⁵
 quisque facultate parat, à quibus lanietur: eamque opti-
 mam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit
 Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. sed ita tætra
 sunt quædam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. *Totus*
igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in
nostris: ita tamen¹¹ ut mortuorum corpora nihil sentire
sentiamus. quantum autem consuetudini, famæque dan-
dum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad
mortuos pertinere. sed profecto mors tum aequissimo animo
oppletur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest.
nemo parum diu vixit qui virtutis perfecta perfecto junctus
est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestitiva fuerunt:
quæ utinam potuissem obire. nihil enim jam acquirereba-
tur: cumlata erant officia vitæ, ¹² cum fortunæ bella res-
stant. quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem
negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis, superque
vixisse videamur. quamquam enim sensus abierit, tamen
summus, & proprius bonus & laudis, & gloria, quamvis non
sentiant, mortui non carent. ETSI ENIM nihil in se habeat
gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra se-
quitur. verum multitudinis judicium de bonis, si quando
 46 *est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. Non*
possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiar, Lycur-
gum, Solonem, legum, & publicæ disciplinæ carere gloria:
Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. ANTE
ENIM Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm, Sala-
minii tropæi memoriam: priusque Bœotia Leuctra tollen-
tur, quàm pugna Leuctricæ gloria. multo autem tardius
fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, ¹³ duos Sci-
piones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum,
Catonem, Lælium, innumerabileis alios. quorum simili-
tudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari,
 sed vera bonorum laude metiens, ¹⁴ si ita
 refert, gradietur ad mortem. in qua aut summum bonum,
 aut nullum malum esse cognovimus: secundis verò suis
 rebus

1. *Sed bacillum propter me.*] Lambino suffragantur Mart. Gembl. Fabr. Vatic. Pal. quartus, vulgò prope me.

2. *In patriam, si quid ei accidisset, afferri.*] Secutus est Lambinus Victorium, qui ita edidit. verum Pall. tollunt ei. ac quatuor priores pro afferri, auferri. Pith. conferrri.

3. *Hæctorem curru quadrijugo.*] Ita ordinant quinque Pall. & antiquiores medium producebant, ut multa infinita. *Castorem, Nestorem.* sicut Hannibal.

4. *Qui totis theatris mæstitiam inferant, concinuntur.*] Victori sic edenti adsunt quatuor Pall. Fabr. Pith. vulgò, concinuntur.

5. *Cum multi inimicos etiam mortuos pœniantur.*] Ita imprimendum curavi, quia etiam sic Lambinus è veteri codice, nec aliter Gembl. Gryph. Vatic. denique Pall. omnium optimus: quali nempe forma restituit & Langius Officiorum lib. 1. cap. 43. p.

6. *Nulla sine sensu sunt.*] Sunt abest ab omnibus Pall. itemque Fabr. Pith.

7. *Quò recipiat habet.*] Sic Victorii. Lambini lectio quò recipiatur, vititur in Pall. tert. quinto, & Fabr. quæ præ nostrâ nauci non est.

8. *Requiescat à malis.*] Omittunt Mart. Gembl. Fabr. Pall.

quart. quint. præpositionem. Ego eam omnino delendam censeo, ne officiat trochaico.

9. *Persæ etiam cera circumlitos condunt.*] Ita Lambinus, cui accedit Victorius lib. x. cap. 6. ut & Manutius Nepos. Sic denique Pall. tert. quart. quint. Fabr. Pith. quid multis? nota sunt *conditoria* regum Ægypti.

10. *Plebs publicos alit canes.*] Nescio quid velint Pall. tert. quart. quint. pro publicos, supplices reponentes.

11. *Ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus.*] Quinque Pall. ms. Suffridi. Mart. Gembl. Pith. nihil sentire vivi sentiamus, quemadmodum & Vaticanum excerpta.

12. *Cum fortunæ bella restabant.*] Ita legendum, præduxi in Crepundiis ex optimo Pal. tertio. accedit ei bonitate geminus germanus quart. vulgò: *cum fortuna bella restabant.*

13. *Duos Scipiones, duos Africanos.*] Gembl. sec. tert. Pall. melius, *duo Scipiones, duo Africanos.* & sic Vaticanum excerpta, nec auctori insolens.

14. *Si ita refert.*] Sic Pall. tert. cum tali glossa, *expedit.* itemque quart. quint. Gryphii liber. Martini. Gembl. Fabr. Pith. vulgò: *si ita res feret.*

rebus; volet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta dæssio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, *Morere Diagora*, inquit, *non enim in cælum adscensus es.* Magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, treis Olympionicas una è domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam. concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. *illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbatu sumus, esse cum aliquo sensu in eis malis, quibus vulgò opinantur.* hanc excutere opinionem mihi met

47 volui radicatus, eoque fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem: posterior, ut modò non nollem, modò non laborarem. ¹ omni autem oratione illud certè perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an jam hanc artem planè relinquitur? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim te, ² verum si loqui volumus, ornauerat. sed quoniam est iste epilogus? ³ Aveo enim audire, quicquid est. M. Deorum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis, ⁴ Cleobis & Biton filii, prædicantur. nota fabula est: cum enim illam ⁵ ad solemne, & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longè ab oppido ad fanum, morarenturque iumenta: tunc juvenes ii, quos modò nominavi, veste posita corpora oleo perunxerunt: ad jugum accesserunt. ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus à filiis, precata à dea dicitur, ⁶ *ut illis premium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo:* post epulatos cum matre adolescentis, somnose dedisse, mane inventos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, & Agamedes, usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificavissent: venerantes deum, *petierunt mercedem non parvam quidem operis, & laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini.* quibus Apollo se id daturum ostendit, post ejus diei tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt & cum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ⁷ ut præter ceteros divinaret. Affertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneri pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regem, **NON NASCI HOMINI LONGE optimum esse: proximum autem, quam primùm mori.** qua est sententia in Cresphonte

usus Euripides:

*Nam nos decebat cætus celebrantis domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humane vitæ varia reputantis mala:*

At, qui labores morte finisset gravis,

⁸ *Hunc omneis amicos laude, & latitiae exequi.*

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cum graviter filii mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic ¹⁰ in tabellis tris hujusmodi versiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant:

Euthynous potitur ¹¹ factorum munere, letho.

Sic fuit melius finire ipsique, tibi que.

His, & talibus auctoribus usi, ¹² confirmant causam, rebus à diis immortalibus judicatam. Alcidas quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione humanorum malorum. cui rationes eæ, quæ exquisitiùs à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. *clara verò mortes pro patria appetita, non solum gloriose rhetoribus, sed etiam filia cupidè mortem expectaverunt pro vita civium:* Codrum, qui se in medios immisit hosteis, veste famulari, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, *si rex interfellus esset, victricis Athenas fore.* ¹³ Menœceus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suam sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam jubet, *ut hostium sanguis eliciatur suo.* ¹⁴ Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent: nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus videmus optabilem mortem fuisse cum gloriâ. quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniventem somno confopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennii, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera stertu Faxit.

At verò sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis

Mærorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos verò, si quid tale acciderit, ut à deo denuntiatum videatur, ut exeamus è vita, læti, & agentes gratias pareamus, emittique nos è custodia, & levari vinculis arbitremur, ut aut in æternam, ¹⁴ & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque careamus: sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen firmo animo, ¹⁵ ut horri-

1. *Omni autem oratione illud certè.*] Secutus sum Lambinum, factentes habentem Pall. pr. sec. tert. quint. vulgo: *omni autem oratione.*

2. *Verum si loqui volumus.*] Est Victorii lectio: constabilita à Mart. Gembl. à Pal. pr. sec. tert. quint. Vat. vulgo: *si verò loqui.*

3. *Aveo enim audire, quicquid est.*] Iterum quinque Pal. unanimi consensu: *habeo enim:* quod quoque recipiendum duco.

4. *Cleobis & Biton filii.*] Fabr. Pith. Mart. Gembl. Pall. tert. quart. quint. Binoto: quod est quoque in Vaticani excerptis.

5. *Ad solemne & statum sacrificium.*] Sic Lamb. Victorius statutum, cum quo facit quart. quint. Pall. Vatic.

6. *Ut illis premium daret.*] Pith. & Pal. quint. à primâ manu, præmi.

7. *Ut præter ceteros divinaret. Affertur.*] Ita edendum curavi; ejecto illo spurio, ab aliquo inepto intruso; *mortem esse optimum homini:* si consideres, nihil huc pertinet. certe in Pall. omnibus & Vatic. hujus rei neque volam neque vestigium conspicio.

8. *Hunc omnes amicos.*] Vulgo abest *Huic*, restitui ex Victorii ed. Pall. tribus posterioribus.]

9. *Sit enim Terinæum quendam Elisium.*] Ita Victorius, cui se-

cundas facit And. Schottus in Nodis l. 2. c. 11. Vaticani excerptæ *Tireneum.* Sed omnes fere mss. discrepant. Fab. Pall. pr. quart. *termanæum* sec. *theramænum.* tert. *terbinæum.* Gembl. *Terinæum.* Mart. *Trinæum.*

10. *In tabellis tris hujusmodi versiculos datos.*] Ita Vict. quinque Pall. Pith. vulgo: *treis.*

11. *Factorum munere, letho.*] Ita debet scribi, ut dudum annotavit Turneb. & ferè ita Membranæ: pro *leto, leto.* Mart. Gembl. Fabr. vulgo *numine leto*, perperam.

12. *Confirmant causam, rebus à diis immortalibus judicatam.*] *Teribus* delet quart. Pal. ceterum Gulielm. ex conject. legi volebat, *tot rebus.*

13. *Menœceus verò.*] Lambinus ita emendavit, quod video confirmari ab Pith. Pall. tert. quinto, Vaticani excerptis. Sed Schottus ex Cod. *Menœceus.* vulgò *Menecheus.*

14. *Et planè in nostram domum remigremus.*] Mart. Fabr. Pith. Vatic. tert. Pal. *plene:* unde ex conjecturâ Gulielm. *penè.* quod visitur in primo.

15. *Ut horribilem illum diem.*] Sic quinque Pal. Vict. edit. vulgò *cum.* non displicet Fabr. *horribilem illum illum diem.*

horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus, *nilque in malis ducamus, quod sit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium constitutum.* non enim temerè, nec fortuito fati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod cum exanclavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus. quo utinam velis passis pervehi liceat. sin resiantibus ventis rejiciemur, tamen eodem

paullo tardiùs referamur necesse est. **QUOD AUTEM omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid prætermisum, aut relictum putes.** A Ego verò. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. **M.** Optimè inquam. sed nunc quidem validitudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimùm, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum. 3 qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

1. *Quod cum exanclavisset omnes labores.*] Ita quinque Pall. etiam Nonius. vulgò *exanclavisset.* Dudum, ut scripsimus legendum docuit Muretas. porrò codex Pith. *exaudavisset.* quod si pressius literarum ductum rineris, eodem recidit: unde tamen evoluit Guilielmus *exaudavisset.*

2. *Portum potiùs paratum nobis & perfugium putemus.*] Ita omnes omnino editi, & libri vet. Victorius tamen *profugium.*

3. *Qui omni è philosophia est fructus uberrimus.*] Victorii editio hanc lectionem habet. Pall. tamen tres cum Fab. Pith. *qui in omni philosophia est.* quart. quint. omittunt præpositionem: quart. amplius *philosophie*: unde proclive legere: *qui omnis philosophia est fructus uberrimus.* quam lectionem postea, omnibus apicibus inveni in Vaticani excerptis.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM,

AD

M. BRUTUM,

LIBER SECUNDUS.

DE TOLERANDO DOLORE.

NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille. difficile est enim, in philosophia pauca esse: ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemitum erat, militari, pauca ipsa multum saepe profunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio: quæ non minimùm valet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod vitari non potest, meruit, is vivere animo quieto nullo modo potest. sed qui, non modò quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. quamquam non sumus ignari, multos studiosè contrà esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus

eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebant nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi sibi, eundem, & bene dicendi finem proponerent, & cum obruerentur copia sententiarum, atque verborum, jejunitatem, & famem se malle, quàm ubertatem, & copiam dicerent. unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsi, qui id sequi se profitebantur, ignorum: qui jam conticuere, pænè ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum, ad iudicium populo, quo utebamur antea, nunc minimè nos uti posse videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, & invisita: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia à reliquorum philosophorum disciplinis. nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio. Pro Academia autem quæ dicenda essent, satis accuratè in Academicis quattuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maximè optemus: in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus, dissensionibusque viguisset. quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expectandæ, studio atque industria sua majores nostri transtu-

1. *Ne qui pauca perceperit.*] Retinui Victorii lectionem, consensum Fab. Pall. secundi, tert. quarti Vatic. trahentem. vulgò *percepit.*

2. *Si non tantos, quanti, &c. liberemur.*] Mss. pænè omnes, & Victorius: sed non, &c. liberentur; sicut quoque Ulrich. excerpta.

3. *Unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur.*] Amplecterer lectionem Palat. quint. & Pith. cod. si penes me staret, qui se profitebantur. Palat. tamen secundus, qui assequi id se profiteb.

4. *Qui jam conticuere pænè ab ipso foro irrisi.*] Pænè recepi in

textum lectionem Pal. quarti, adeò perblandiebatur, pænè ab ipso foro trusi.

5. *Magna habere possit auxilia à reliquorum Philosophorum disciplinis.*] Secuti sumus Turnebum lib. xi. cap. 8. item Lambinum præpositionem à inferentes, quibus sociat suum in partem consensum Fabr. cod. à preferens.

6. *Quæ dicenda essent.*] Ita quinque Pall. Pith. Vatic. Ulrich. vulgo erant.

7. *Et perferant in hanc urbem.*] Pall. pr. tert. Fab. Pith. præferant. Pall. quart. præferant. & excerpta Ulrichiani codicis.

transfulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili, venit ad summum, ¹ ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, brevitate tempore ad nihilum ventura videatur. philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus, eamque nos adjuvemus: nosque ipsos redargui, refellique patiamur. quod si ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisque sententiis quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quàm, quod verisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur à multis: ex quo libris omnia referferunt. quod accidet etiam nostris, ² si ad hæc studia plures confluerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione & via philosophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distinctè, neque distributè, neque eleganter, neque ornate scribere: *lectionem sine ulla delectatione negligo*: quid enim dicant, & quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam, ut Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè sectantur: Epicurum autem, & Metrodororum ³ non ferè præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ii soli legunt, qui illa rectè dici putant. nobis autem videtur, quidquid litteris mandetur, ⁴ id commendari omnium eruditorum lectioni decere. nec, si ipsi minùs consequi possumus, iccirco minùs id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differenti, non ob eam causam solùm placuit, quod aliter non possiet, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri: sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles: deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum, ad quam nos consuetudinem à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsumus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus: post meridiem in Academiâ descendimus. in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, ut actum, disputatumque est. Est igitur ambulantiibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam inductus ex-

ordio. A. DICI NON POTEST, quàm sim hesternâ disputatione tua delectatus, -vel potius adjunctus. etsi enim mihi sum conscius, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ, tamen s' objicebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minùs curandum putem. M. Minimè mirum id quidem, nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inaneis sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc ejus vis non idem potest apud omnes: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam; FORTE IS enim non modò fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. *te natura excelsum quandam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit.* ⁶ itaque facile in animo forti contra mortem habitâ insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus. ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta levitate, & jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloria nonnullos, multos libidinum servos: ut cum eorum vitâ mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si grammaticum se professus quispiam, barbarè loquatur, aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cujus profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita. A. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, ⁷ quàm quosdam perfectos philosophos turpiter vivere? M. Nullum verò id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, ⁸ falsumque illud, ac ⁹ improbè,

Etsi in segetem sunt deteriores data

Fruges, tamen ipse suapte natura eritent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, ut in eodem simili verfer, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. ¹⁰ ita est utraque res sine altera debilis. cultura autem animi, philosophia est. ¹¹ hæc extrahit vitia radicibus, & præparat animos ad satus accipiendos, ¹² eaque mandat his, &, ut ita dicam, ferit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velis. A. DOLOREM existimo maximum malorum omnium. M. Etiamne majus, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam citò de sententia esse dejectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minùs est dignum, quàm tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effu-

1. *Ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat.* Pall. quinquè, Ulrich. ita ordinant in omnibus ferè senescat rebus. Gruterus vocem postremam, arbitratur glossari.

2. *Si ad hæc studia plures confluerint.* Pallat. quartus confluerint, ut intelligat quod paulò ante dixerat, philosophiam ex contentione dissensionibusque viguisse & magnam evasisse. sed forte est noto errore. i. pro u.

3. *Non ferè præter suos quisquam in manus sumit.* Ita omnes libri mss. cum Turneb. & Lamb. Victorius tamen, in manu sumit.

4. *Id commendari omnium eruditorum lectioni decere.* Ita Turnebus, cui assentiuntur Fabr. mss. Suffridi. Pall. quart. vulgo lectione. ceterum pro decere, vet. cod. debere. ut est quoque in Pith. Pall. quint. in primo à manu primâ docere. tert. quart. dicere.

5. *Objicebatur interdum animo metus quidam, & dolor cogitanti.* Placet mihi lectio Pall. tert. quart. & Pith. cogitanti.

6. *Itaque facile in animo forti contra mortem habitâ insedit oratio.* Cum Pal. primo, amandem illud habitâ in Charonijum.

7. *Quam quosdam perfectos Philosophos.* Multis disputavi de hac lectione in Crepundiis, reposuique quod verissimum omnino est, ex Pal. sec. quosdam professo Philosophos: sed quia nullus præterea testis succederet, timidus fui hoc in lectionem ducere.

8. *Falsumque illud ac improbè.* Non ea frons mihi est mutare hanc lectionem contra omnes libros. neque damno Lambini: falsoque illud & illud ac improbè. Mureti tamen Var. libro xvi. cap. 20. falsumque illud Attii.

9. *Probè etsi, &c.* Nullibi invenio; est tamen omnibus coloribus bellum.

10. *Ita est utraque res sine alterâ debilis.* Ejeci illud una ante res, consensu vet. codd. Pall. pr. tert. quart. quint. Pith. Fab. denique ex edit. Victorii. Vatic.

11. *Hæc extrahit vitia radicibus.* Ita Lambinus faventibus Fabr. mss. Suffrid. Vatic. Ulrich. Pall. quart. quint. tres priores, hæc autem extrahit. vulgò que extrahit.

12. *Eaque mandat his.* Pal. sec. tert. q. Pith. F. Vat. Ulr. mandat.

effugias, quis est non modò non recusandus, ¹ sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor: malum certè est. M. Vide scne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? A. Video planè: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. ² deinde ad hanc enervatam, muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, ³ idem ferè, quod modò tu: malum illud quidem, sed alia pejora. ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa virtus statim respuit, ⁴ ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore, sententia depellerere, in eo *magistra vite philosophia* tot secula permanet: ⁵ quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? ⁶ quam porò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser non modò tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus quidem *eum perfectè putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore.* quis autem ⁷ est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus verò ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. *affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse dum dicat, Patietur, perferet, non succumbet: Magna me hercule laus, & eo ipso, per quem iuravi, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: In Phalaridis tauro si erit, dicit, Quam suave est hoc! quam hoc non curo!* Suave etiam? an parum est, si non amarum? ⁷ at id quidem illi ipsi, qui dolorem, malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum, ego à te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius. ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo. ⁸ ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem, ⁹ sit fortis in perferendo, officio fatis est: ut læte-

tur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumque difficilis. Adspice Phioctetam: cui concedendum est gementi. ipsum enim Herculem viderat in Oera ¹⁰ magnitudine dolorum ejulantem. nihil igitur hunc virum fagitæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: ¹¹ cum *E viperino morsu vena viscerum, ¹² Veneno imbuta tetros cruciatus cient.* itaque exclamatur auxiliium expetens, ¹³ mori cupiens:

¹⁴ *Heu quis falsis fluctibus mandet
Me ex subitimi vertice saxi?
Jamjam absumor: conficit animam
Vus vulneris, ulceris æstus.*

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogitur. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Dejanira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille,

*O multa dictu gravia, perpassu aspera,
¹⁵ Quæ corpore exanclato, atque animo pertuli.
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretivit veste furiali inscium.
Quæ lateri inharens morsu lacerat viscera,
Urgensque graviter pulmonum haurit spiritus:
Jam decorem sanguinem omnem exsorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabit.
Ipse illigatus peste intermor terrili.
Hos non hostius dextra, non terra edita
Moles gigantum, non bisformato impetu
¹⁶ Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graja vis, non barbarâ ulla immanitas,
Non sæva terris gens relegata ultimis,
Quas peragrans undique omnem hinc feritatem expulsi:
¹⁷ Sed seminea vi, seminea intermor manu.
O nate, verè hoc nomen usurpa patri,
¹⁸ Nec me occidentem matris superet caritas.
Heu arripe ad me manibus abstractam piis.
Jam cernam, mene, an illam potiore putes.
Perge, aude nate, illacryma patris pefibus:
Miserere, gentes nostras stebunt miserias.
Heu virginalem me ore piaratum edere,
Quem vidit nemo ulli ingemscem malo?
Sic feminata virtus afflictâ occidit.
Accede nate, assiste, miserandum adspice
Evisceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti, tuque cælestum sator,*

Face,

1. Sed non ultro appetendus.] Lambino sic placuit, firmantque Pithæanus, quinque Pall. Fabr. mss. Suffridi. vulgo non neglexerant.

2. Deinde ad hanc enervatam.] Sic quatuor priores Pal. vet. quidam præterea codex, Fabr. & Gryphii liber. vulgò debinc.

3. Idem ferè, quod modò tu.] Victorius: idem ferè. A. Quomodo tu? M. Malum. ut & quart. Pal. ceteri quatuor, quomodo tu. quod & in Pith. & Fabr. Vatic.

4. Ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellerere.] Pall. pr. quart. quint. Pith. Ulrich. dicere, & depellere. primus, sententiam depellere. Ulrich. repellere.

5. Quod huic officium.] Pal. secundus, sed quæso quod huic.

6. Quam porò quis ignominiam.] Pall. pr. sec. quint. contraque quam.

7. At id quidem illi ipsi.] Victor. Palat. tert. ad id. quint. atqui.

8. Ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem.] Pervicit auctoritas Lambini, ut sic ederem, asseclam habens Manutium Nep. & Pal. primum, in quo, sapienti & contra.

9. Sit fortis in perferendo.] Ita codex Huraltinus, & ex eo Lamb. in priore edit. sic quoque in Pal. quinto. at prim. secund. p. fortis. Lambinus tamen ipse maluit, esse fortem. vulgò si fortè in perf.

10. Magnitudinis dolorum ejulantem.] Gembl. Pall. tert. quart.

hejulantem. sic infra libri habent cap. 13. m. nec dignum viro videbitur, gemere, hejulari, lamentari &.

11. Cum, E viperino morsu.] Fabricianus Ei.

12. Veneno imbuta tetros cruciatus cient.] Ita quinque Pall. Fabr. Vatican. Schedæ Longobardicæ. vulgò cient.

13. Mori cupiens.] Gulielmius scribi volebat cupiens mori. notatque exsiluisse versum Poëtæ, & ideo à Cicerone mollitum. vulgatam tinentur omnes libri.

14. Heu quis falsis fluctibus.] Rectè. sic Victor. Pall. quart. quint. Fabr. Pith. quid vulgò cum falsis fluctibus agant, an desipiant, meum non est curare. Vaticanus refert, heu qui, rectè.

15. Quæ corpore exanclato.] Ita Victorius cum omnibus libris nostris. Lamb. tamen exantlavi ex aliquot lib. vet. probat etiam aliorum partim exanclato ut est in Ulrich. partim exantlata. ut verum fatear, in solo Palat. tertio super to erat scriptum, al' ta. habentque exanclata Fab. & Pith. codd.

16. Centaurus ictus corpori infixit meo.] Turneb. malit infixit: sicque est in Pal. pr. quod Lamb. fecutus.

17. Sed seminea vi.] Sic eleganter Victor. pr. tert. quint. Pall. at vulgò vir, à nasutulo interpolatum, quia erat in mss. quibusdam vis.

18. Nec me occidentem.] Ita vulgò & Turneb. contra Victorius, quinque Pall. Fab. Pith. ne me.

Face, obsecro, in me vim coruscam fulminis.

Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices:

Nunc serpit ardor, ô antè victrices manus,

O pectora, ô terga, ô lacertorum tori!

Vestrone pressu quondam Nemeus leo

Frendens efflavit graviter extremum halitum?

Hæc dextra Lernam tetram mactata excetra,

Placavit: hæc bicorpoream afflixit manum:

Erimanthiam hæc vastificam abjecit beluam:

Hæc à Tartarea tenebrica abstractum plagæ

Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:

Hæc interemit tortu multiplicabili

Draconem, ² auriferam obtutu observantem arborem.

Multa alia victrix nostra lustravit manus,

Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

IO Postumuse nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus? ³ Veniat Æschylus non poëta solum, sed etiam Pythagoreus. sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, ⁴ unde ignis lucet mortalibus clam divisus? eum doctus Prometheus clepsisse dolo, penasque Jovi fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit:

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,

Generata cælo, adspicite reugatum asperis

Vinctumque saxis, navem ut horrifono fretò

Noctem paventes timidi adnectunt navita.

Saturius me sic infixit Jupiter,

Jovisque nomen Mulcibri ascrivit manus.

Hos ille cuneos fabrica crudeli inferens,

Perrupit artus: qua miser sollertia

Transverberatus, castrum hoc furiarum incolò.

Jam tertio me quoque funesto die,

Tristi advolatus, aduncis lacerans unguibus

Jovis satelles pastu dilaniat fero.

⁵ Tum jecore opimo facta, & satiata affatim

Clangorem fundit vastum, & sublime advolans

Pinnata cauda nostrum aduic sanguinem.

Cum verò adesum inflatu renovatum est jecur,

Tum rursus tetros avida se ad pastus refert.

Sic hunc custodem mæstri cruciatus alo:

Qui me perenni vivum sædat miseria.

Namque, ut videtis, vinculis constrictus Jovis,

Arcere nequeo diram volucrem à pectore.

Sic me ipse viduus pestis accipio anxius,

⁶ Amore mortis terminum anquirens mali.

⁷ Sed longè à leto numine aspellor Jovis.

Atque hæc vetusta sacris gomerata horridis,

Luctifica clades nostro infixæ est corpori:

E quo liquata solis ardore excidunt

Gutta, quæ saxa assidue instillant Caucaasi.

II Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. A. Tu

quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox videro. interea unde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercle. etenim rectè requiris. videfne abundare me otio?

A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. ⁸ A. Verò, ac libenter quidem.

M. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admiseri orationi.

A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probè dicis. sed is quasi dictata, ⁹ nullo dilectu, nulla elegantia, ¹⁰ Philo-

nofter & proprium numerum ¹¹ & lecta poëmata, & loco adungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem utor nostris poëtis.

sed, sicubi illi defecerunt. ¹² Verti enim multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. Sed videfne, poëtæ quid mali afferant; lamentanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modò, sed etiam ediscantur.

sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poëtæ, nervos omni virtutis elidunt. rectè igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos,

docti scilicet à Græcia, hæc & ¹³ à pueritia legimus, & discimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus.

Sed quid pueris irascimur? virtutis magistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolefcens, cum id tibi paullo antè dixisses videri, rogatus à me, etiamne majus, quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. ¹⁴ Rogo hoc idem Epicurum: majus dicit esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus.

in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus à philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quàm sit obfistendum dolori. nec tam quarendum est, dolor, malumne sit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. ¹⁵ Con-

cludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe, atque vitiosum est. Ad inceptas redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. Numquam quidquam, inquit, ad beatè quidem vivendum, quod est in una virtute positum: sed est tamen rejiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpeffu, triste, durum.

Hæc est copia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. desinis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam,

vix

vix

vix

vix

vix

vix

1. Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices.] Victorio ac Lambino præsto sunt quinque Pall. Fab. Pith. vulgo dolorem. Ulrichian. dolorum & anxiferi.

2. Auriferam obtutu observantem arborem.] Victorius cum Pall. tert. quart. Fabr. Pith. afferantem. Vatic. optutum adservantem arborem.

3. Veniat Æschylus, non poëta solum.] Ita Victorius: ita quinque Pall. Pith. accedit in partem Fab. qui solum sed & Pyth. vulgo tantum.

4. Unde ignis lucet.] Palat. quart. & Pith. elucet.

5. Tum jecore opimo.] Pall. quart. quint. Tum jecore opimo facta.

6. Amore mortis terminum anquirens mali.] Ita docui legendum in Crepundiis, hunc & plures alios locos harum disputationum. Video jam sic Victorium edidisse & sic omnino in Pal. tert. Pith. Vatic. Ulrich. Palat. vero quart. acquirens. vulgo inquirens.

7. Sed longè à leto numine aspellor Jovis.] Ita rectè Lambiniani sicque in omnibus Pall: præter primum. Victorius & ejus aspellor leto vitiose.

8. A. v. id ac libenter quidem.] Sic omnes mss. Lambinus praportit sui: sed ipse postea rejicit. sic Cicero Divin. lib. 1. cap. 46.

verò, mea puella, tibi concedo meas sedes. & alias frequenter. Victorius omittit quidem.

9. Nullo dilectu.] Rectè sic Lamb. sic quoque Pall. prim. tert. quart. Vatic. & liber Gryphii. vulgò dilectu.

10. Philo nofter & proprium numerum.] Accommodavimus nos Lambino, cum consuadeant Pall. pr. quint. Fab. quippe Pal. tert. Philo & proprium nofter. sec. Philo etiam proprius nofter. vulgò omittunt tē nofter.

11. Et lecta poëmata.] Probavimus hoc cum Lambino, asserentibus Pall. pr. sec. quart. Fab. Gryph. liber est in Pal. tert. leta. vulgò electa.

12. Verti enim multa de Græcis.] Lektionis hujus custos Victorii editio. quàm adstruunt Pall. tert. quart. quint. sed reliqui duo certè pro vulgato ipse.

13. A pueritia legimus & discimus.] Consentit cum Victorio Lambini. item Pall tres priores, Vatic. Fab. Pith. vulgò didicimus.

14. Rogo hoc idem Epicurum.] Rectè sic Victor. cum quinque Pall. Pith. vulgò Rogo hoc.

15. Concludunt ratiunculis Stoici.] Pall. sec. tert. quart. Fabr. ratiunculas. quemadmodum Ulrichianus.

vix quod ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe. ¹ Op rare hoc quidem est, non docere. illud & melius, & verius: omnia, quæ natura, aspernatur, in malis esse: quæ asciscat, in bonis. hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod rectè ample xantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus; quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea quæ bona corporis, & fortunæ putantur, ² perexigua, & minuta videantur: ³ ne malum quidem ullum, ⁴ nec, si in unum locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda. Quare, si, ut in initio concessisti, turpitudine pejus est, quàm dolor: nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, ⁵ tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit: ⁶ tuque in ea intueberis, te continebis: cedit profectò virtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla virtus est, aut contemendus omnis dolor. prudentiam vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? ⁷ quid ergo ea? patieturne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderatè facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conficiis, multa officia relinquente? Quid? Fortitudini, comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quo modo respondebis? afflictusne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? ⁸ Te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus

¹⁴ dolor. ⁹ Ecquid seis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam supellestem salvam: virtutem autem si unam amiseris: etsi amitti non potest virtus: sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, ¹⁰ num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum? Δ te enim malo discere. Sed ille certè non fortis ¹¹ qui jacet in lecto humido, qui

*Ejulatus, questu, gemitu, fremitibus,
Resonando, multum flebilis voces refert.*

non ego dolorem, dolorem esse nego: ¹² cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philo-

sophiam? aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pungit dolor. Vel fodiat sanè. si nudus es, da jugulum. sin tetus Vulcaniis armis, id est, fortitudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis, relinquet, & deseret. ¹³ Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, de Jovis quidem sententia, ut poetæ ferunt, itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, curvendo, esuriendo, sitiendo, algendo, astuando. Sparta: verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ¹⁴ ut multus è visceribus sanguis exeat: nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? ¹⁵ & mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, ¹⁶ sed tamen differat aliquid. LABOR, est functio quædam vel animi, vel corporis gravioris operis, & muneris: DOLOR autem, motus asper in corpore, alienus à sensibus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, duo nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amantem doloris appellant: nos commodiùs laboriosos. aliud est enim laborare: aliud dolere. ô verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum varices secabantur C. Mario: dolebat. cum æstu magno ducebatur agmen: laborabat. est inter hæc tamen quædam similitudo. ¹⁷ consuetudo enim laborum perpeffionem dolorum efficit faciliorem. itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. quod Spartiæ etiam in fæminas transfulerunt: quæ cateris in urbibus mollissimo cultu, parietum umbris occultantur. illi autem voluerunt ¹⁸ nihil horum simile esse apud Lacanas virgines: quibus magis palaestra, Eurotas, sol, pulvis, labor, milita in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. ¹⁹ impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. Militiam verò nostram dico, non Spartitarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. Nostri exercitus primùm unde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantum agminis ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. arma enim membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur aptè, ut, si foret usus, abje-

1. Optare hoc quidem est, non docere.] Conjecturam P. Fabri, quam tantopere laudat Lambinus, nullibi inveni. est autem ea aptare.

2. Perexigua & minuta videantur.] Non malè Pal. pr. perexigua & perminuta.

3. Ne malum quidem ullum.] Lambini lectionem asserunt v. c. Pall. sec. tert. Vat. quartus. vulgo, nec malum quidem ull.

4. Nec si in unum locum collata omnia sunt.] Victorii hæc est lectio, sed quoque est à quatuor Pall. prioribus. Fabr. Pith. vulgo: nec si unum in locum collata omnia sint.

5. Tum honestas, tum dignitas.] Ita Victorius, ita Lambinus cum congrege Pall. turbâ Fabr. Pith. mss. Suffridi. Vatic. Ulrich. vulgo omittitur tum honestas.

6. Tuque in ea intueberis.] Assentiuntur ferè Pall. tres Lambino, ita legenti; dumque in ea intueberis: quippe prim. sec. cumque. quart. tumque. Vatic. Ulrich. tuque in ea intueberis.

7. Quid ergo ea? patieturne.] Sic scripsi fretus auctoritate Victorii, quinque Pall. vulgo: quid ergo? ea patieturne.

8. Te verò ita affectum ne virum quidem.] Nescio quid in mentem fuerit Victorii ita exhibenti hunc locum: Te verò ita affectum ne virum quidem: vitiosè.

9. Ecquid seis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris.] Fabr. Pith. si quem de Corinth. subaudit Gulielmius matellionem, aut septhum.

10. Num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum? A te enim malo discere. sed.] Reduximus lectionem Victorii, à mss. nostris plerisque confirmatam prim. tert. quart. quint. Fab. Pith. Vatic. licet Lambinus cum Manutio resingat: aut Prometheum aut Philoctetam illum? Illos enim, quàm te, malo dicere. cum Gulielm. in suis à reperisset conjecturâ ductus volebat ac. vulgo: potes

dicere aut Philoctetam illum, (quam te enim malo dicere: sed ille certè non fortis.)

11. Qui jacet in lecto humido.] Hanc lectionem ex mss. vindicant Vict. Lamb. ego iterum ex Pall. quatuor posterioribus Fabr. Pith. Vatic. alias lesulo.

12. Cur enim fortitudo desideraretur.] Pal. quart. desereret.

13. Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, de Jovis quidem sententia.] Meo palato sapidius Pal. quart. & Ulrich. eretum quidem leges Minos sanxit, de Jovis quidem sententia; misso illo carcinomate superfluo.

14. Ut multus è visceribus sanguis exeat.] Sic est in omnibus libris: alii tamen: ut multis è visc. Hotomanus verò observat. lib. v. cap. 30. pro visceribus legit vibicibus.

15. Et mos valet, ratio non valebit.] Victorii lectionem à Lambino receptam, in quinque Pall. Fabr. Pith. Vatican. repositam. vulgo, & quos mos valet.

16. Sed tamen differat aliquid.] Quod exstat in edit. Victorii, reperi quoque in quinque Pall. Vatic. itaque admittendum duxi. vulgo differunt.

17. Consuetudo enim laborum perpeffionem dolorum efficit faciliorem.] Ita scripsi instinctu Pall. quart. quint. Fab. vulgo efficit.

18. Nihil horum simile esse apud Lacanas virgines, quibus, &c.] Clarissimus Putcanus indicavit, Joseph. Scaligerum arbitratum, hæc fuisse veteris poetæ cujuspiam, atque ita digerenda: Nil horum simile apud Lacanas virgines.

Quæ magis palaestra, Eurotas, sol, pulvis, labor, Militia in studio est, quàm fertilitas barbara.

19. Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur.] Ita omnes mss. Victoriana tamen, feruntur.

abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? ¹ quid? ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera: ² adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter novum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tironum, plerumque melior: sed *ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet.* quin etiam videmus ex acie efferrî sæpe faucios & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere. at verò ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modò requirens, à quo obligetur,

30 Patrocle, (inquit) ad vos adveniens auxilium, & vestras manus peto,

(nu: Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manequæ sanguis ullo potis est pacto profluens consistere, Si quæ sapientia magis vestra devitari mors potest. Namque Æscapii liberorum saucii opplent porticus: Non potest accedi.

17 + Certe Euripylus hic quidem est. hominem exercitatum! ⁵ ubi tantum luctus continuatur? vide, quàm non flebiliter respondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

---qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet sibi paratam pestem, ut participet parem.

Abducet Patroclus, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset. ⁶ sed nihil vidi minus. quærit enim, quid actum sit.

Eloquere: res Argivum prælio ut se susinet.

Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga.

7 Etiam si Euripylus posset, non posset Æsopus.

---ubi fortuna Hectoris

Nostram acrem aciem inclinatum:--

& cetera explicat in dolore. SIC EST enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir, sapiensque non poterit? Ille verò melius, ac non paullo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & sapientia. Aniculae sæpe in ediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. *Consuetudinis magna vis est.* pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cestibus confusi, ne ingemiscunt quidem, sed quid hos, quibus Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditii homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt,

accipere plagam malunt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint; ⁸ si satisfactum iis non sit, se vellet decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit umquam? quis non modò stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubisset, ferrum recipere iussus, ⁹ collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit

Samus, spurcus homo, vita illa dignus loquere:

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam inollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: ¹⁰ & haud scio an ita sit, ut nunc sit. cum verò fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat, esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. ¹¹ age sis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. ¹² Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, ¹³ nec ad sensus permanentibus, effici volunt, non esse malum, dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puro: falsaque ejus visione, & specie moveri homines dico vehementiùs, doloremque ejus omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quæ modò dixi, quo faciliùs oratio progredi possit longiùs? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solùm, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincuntium, toleranter dolorem pati: nec verò quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cum sit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, ¹⁴ sed ab ea, quæ una ceteris excellebat, omnes nominatæ sint. ¹⁵ appellata est enim ex viro virtus: *viri autem propria maxime est fortitudo.* cuius munera duo sunt maxima, mortis, dolorisque contemptio. utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomen est mutuata. Quæres fortasse, quo modo: & rectè. talem enim medicinam philosophia profertur. venit Epicurus, homo minimè malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: *Neglige, inquit, dolorem.* Quis hoc dicit? Idem qui dolorem summum malum. vix satis constanter audiamus. *Si summus dolor est, inquit, necesse est brevem esse.* Iteradum eadem ista mihi; ¹⁶ non enim satis intelligo, quid summum

1. Quid? ille cursus, concursus, clamor.] Ita Victorius, Lambinus, Vatic. quinq; Pall. Pith. vulgo: quid ille cursus, clamor, quanti laboris est?

2. Aduc pari animo inexercitatum militem.] Ita vulgo & in Vatic. sed in quinq; Pall. Victorii edit. adhuc.

3. O Patrocle.] Adhæsimus Turnebianis lib. iv. Advers. cap. 18. vulgò, Patrocles. Pall. pr. tert. quart. quint. Fabr. Pith. O Patrocles. Pall. sec. Ulrich. Patrocle.

4. Certe Euripylus hic quidem est, hominem exercitatum.] Pall. tres posteriores codd. exercitum. quemadmodum Vatic. & Ulrichianus.

5. Ubi tantum luctus continuatur.] Nihil potuimus decernere de hoc. Aldus Avus, Victorius, Pal. tert. tantum luctus continuatur. Pal. prim. ubi tantum luctum continuam. quartus, quint. luctum continuat. Lamb. cum suis affectis: quis tot verba tanto in luctu continuat? Vat. hominem exercitum, ubi tantus luctus continuatur. Ulrich. luctum continuamus.

6. Sed nihil vidi minus.] Pall. quinq; cum Fab. vidimus.

7. Etiam si Euripylus posset, non posset Æsopus.] Quam lectionem in Memmianis & Huraltino invenit Lambinus, existat quoque in Vict. ed. & quatuor Pall. nam tertius planè Turnebi est, ita legendis Advers. lib. 4. cap. 18. etiam si Euripylus non posset, posset Æsopus.

8. Si satis factum iis non sit.] Sic Lambinus, ex sententiâ Tur-

nebi; cui accedit Pal. sec. si satis iis factum non sit. tert. si satis hic factum non sit. alii ex conjecturâ: ni satis factum sit. vulgo, satis factum iis sit, Vatic. si satis bis actum sit.

9. Collum contraxit.] Mss. Suffridi: retraxit.

10. Et haud scio an ita sit ut nunc sit.] Pal. quart. & adhuc nescio an ita sit, ut nunc sit.

11. Age sis nunc de ratione videamus.] Palatt. quatuor. ut in crepundiis indicavi, Age sis.

12. Sitne igitur malum dolere.] Istud Pal. prim. tertius superne: quart. quint. Pith. inò ipse Victorius asserit. vulgo dolor.

13. Nec adensus permanentibus.] Prætulî hanc lectionem Crepundiis jam repertam mihi in Pal. quart. illustrat hunc locum ipse Tullius supra lib. 1. cap. 8. f. uberius ista quæst. hæc enim spinosiora prius ut confitear, me cogunt, quàm ut assentiar. conieceram etiam permanentibus, quod jam editum video olim à Victorio. vulgo, nec adensus permanentibus. Fab. codex adensus per.

14. Sed ab ea, quæ una ceteris excellebat.] Victorius sic edidit, sicque reperi in Pall. quart. quint. Vatic. in ceteris quoque, ut Fab. Pith. est excellebat. aliâs; sed ab eâ unâ, quæ ceteris excellat.

15. Appellata est enim ex viro virtus.] Vulgò à viro. sed à nobis est Victor. quinq; Pall. Fab. Pith.

16. Non enim satis intelligo.] Auctior adverbio satis editio Victor. quinq; Pall. Fab. Pith.

num dicas esse, qui breve. *Summum, quo nihil sit superius: breve, quo nihil brevius.* Contemno magnitudinem doloris, à qua me brevitatis temporis vindicabit antè pænè, quàm venerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, benè planè magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longè igitur abest à summo dolore. Ergo, inquit, *dolor diurnus habet letitiæ plus, quàm molestiæ.* Nunc ego non possum, tantum hominem, nihil sapere dicere. sed nos ab eo derideri putò. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuo dico esse brevem: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diurnitatis modum, ut sciam quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil profus dicentem: cogamusque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit. quamvis idem forniculum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærenda medicina, & maximè quidem, si, quid maximè consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum. his tu præsentibus gemere, & te jactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce

- 20 virtus ipsa tecum. Tunc, cum pueros Lacedæmone, adolescententes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientis gravissimas plagas, & ferentis silentio, si te fortè dolor aliquis pervellerit, exclamabis, ut mulier? non constanter, & sedatè feres? ¹ferri non potest: natura non patitur. Audio. pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam postulat. *nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quàm honestum, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus.* Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utar, ut quam maximè significem, pluribus. volo autem dicere, illud homini longè optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: ²quod quidem citius dixerim solum, quàm non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. *nihil tam tætrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius.* quod si tibi persuasum est: principio enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio, quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter
- 21 imperet, alter pareat: non infcitè tamen dicitur. ³Est enim animus in parteis tributus duas: quarum altera, rationis est particeps, altera expertus. cum igitur præcipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coërceat temeritatem. Est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, ⁴enervatum quodammodo,

& languidum, senile. si nihil aliud: nihil esset homine deformius. sed *præso est domina omnium, & regina ratio,* ⁵quæ connixa per se, & progressa longius, sit perfecta virtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. quonam modo? inquires. velut dominus servo, velut imperator militi, velut parens filio. si turpissimè se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter, lacrymisque dedit, vinciat, & constringatur amicorum, propinquorumque custodiis, *sape enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur:* ergo hos quidem, ut famulos, ⁶vinculis prope ac ⁷custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, ⁸hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modicè potius:

Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne successu arripiat major dolor.

Pæcuvius hæc melius, quàm Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque Ulysses, quamquam graviter cernimus idem,

Nimis panè animo es molli, qui consuetus in armis avum agere.

Intelligit poëta prudens, ferendi doloris consuetudinem, esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderatè magno in dolore,

Retinate, tenete, ⁹opprimate,

Ulcus nudate. heu miserum me, excrucior.

Incipit labi: deinde illico desinit,

Operite, abscedite, ¹⁰jamjam mittite.

Nam attrèctatu, & quassu sævum amplificatis dolorem.

Vide sine, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.

Id viri est officium: sletus muliebris ingenio additus.

Hujus animi pars illa mellior rationi sic paruit, ¹¹ut severo imperatori miles pudens. In quo viro erit perfecta ²²sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modò aliquando fuerit, exponitur) is igitur, ¹²si ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: ¹³eriget ipse se, suscitabitur, instruet, armabit, ut, tanquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intus, cum ipse secum, *Cave turpe quidquam, languidum, non virile.* obversentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret.

de

1. Ferri non potest.] Victorius & quinque Pall. Vatic. Ulrich. fieri non potest.

2. Quod quidem citius dixerim solum, quàm non summum bonum.] Hæc est mss. codd. etiam Lambino teste, scriptura: quam etiam præfert Victorii editio, Pal. quart. Pith. Vatic. Ulrich. nuper Schottus in Nodis libro 11 c. 13.

3. Est enim animus in partes tributus duas.] Ita Victorius; Gryphianus liber Vatic. Ulrich. Pall. sec. tert. quart. quint. Pith. aliàs distribuitur.

4. Enervatum quodammodo & languidum, senile. si nihil aliud: nihil.] Maluimus pendere à Victor. quam aliorum conjecturis & ludibriis obedire: præsertim ita jubentibus Pal. quatuor prioribus. vulgo: enervatum quodammodo & languidum. si nihil esset aliud: nihil esset, &c.

5. Quæ connixa per se & progressa longius.] Editio Victorii cum quinque Pall. Fab. Pith. exhibet connexa. ut & Vatic. Ulrich.

6. Vinculis prope ac custodia.] Ita Victorii editio. Pall. pr. tert. quart. quintus. Pith. Vatic. vulgò deest prope.

7. Custodia arceamus.] Pal. quart. Vatic. membranæ Toletanæ,

ut notat Schot. l. 2. c. 13. Nod. carebant tæ arceamus. Meo animo pænissimè abesset.

8. Hos admonitu oportebit, ut bonos milites revocatos dignitatem.] Delevi ex mss. Pall. quart. quint. Pith. Vatic. post admonitu tæ simili ut supervacuum.

9. Opprimate Ulcus.] Pith. opprimit te. unde Gulielm. lêgebat, opprimit, heu.

10. Jamjam mittite.] Manat hæc lectio à Victor. Pall. sec. tert. quart. quint. Fab. Pith. in editis dimittite.

11. Ut severo imperatori miles pudens.] Cur hoc recipiendum sit ubertim disputavi in Crepundiis. Rationes inde petantur. sic editum aliis annotavit Gulielm. sic erat a manu primâ in Pal. tert. ad apices in Fab. Vat. vulgò prudens.

12. Si ea ratio que erit.] Editionem Victorii prætulimus. vulgò, si ea ratio. quæ tamen omnino disparent in Fabr. Pall. quart. ratio si vera que erit.

13. Eriget ipse se, suscitabitur.] Sic est in Victorii edit. Pall. tribus prioribus. Fabr. Vatic. vulgò suscitabit.

de Anaxarcho Democritio cogitur, ¹ qui cum Cypri in manus Nicocreonis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, sua voluntate vivus combuſtus est. nos, si pes condoluit, si dens, ² sed fac totum dolere corpus, ferre non posſumus. *opinio est enim quadam effeminata, ac levis, nec in dolore magis, quam eadem in voluptate:* qua cum liqueſcimus, fluimusque mollitia, apud aculeum sine clamore ferre non posſumus. At vero C. Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cum secaretur, ut supra dixi, principiò vetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alii? valuit auctoritas. videtne igitur opinionis esse non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem ut vir, & ut homo, majorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus, atque *παισ* cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, ³ quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio ²³ quo pacto mitiorem facit. ut enim sit in prælio, ut ignavus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abjiciunt se, atque ita afflicti, & exanimati jacent: qui autem restiterunt, discedunt sæpissimè superiores: sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: *simillimè animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum: remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere.* Et, si verum quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sela officii tanquam custodia. ⁴ sed hoc quidem in dolore maximè est providendum, ne quid abjectè, ne quid timidè, ne quid ignavè, ne quid serviliter, muliebriterve faciamus: in primisque refutetur, ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. ingemiscere nonnumquam viro concessum est, idque rarò: ejulatus ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi veterunt. nec verò umquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi fortè ut se intendat ad firmitatem, ut in studio cursores exclamant quam maximè possunt. faciunt idem, cum exercentur athlææ: pugiles verò, etiam cum feriunt adversarium, in jactandis cestibus ingemiscunt: non quòd doleant, animove succumbant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga ²⁴ vehementior. quid? qui volunt exclamare majus, num satis habent latera, fauces linguam intendere, ⁵ è quibus elici vocem, & fundi videmus? toto corpore, atque omnibus unguis, ut dicitur, contentioni vocis asserviunt. genu mehercule M. Antonium vidi, cum contentè pro se ipse lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo graviore emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementiùs: sic vox, sic cursus, sic plaga, hoc gravior, quo est missa contentiùs. cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. ⁶ sin erit ille gemitus elementabilis, si imbecillus, si

abjectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis, & animosus viri. cum verò nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? *quid est enim fletu muliebris viro turpius?* atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placidè & sedatè, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut antè dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetitissimique honestatis. cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in præliis, non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed mori malunt, quam tantum modò de dignitatis gradu demoveri. fulgentis gladius hostium videbant Decii, cum in aciem eorum irruerant. *his levabat ornem vulnstrum ictum nobilitas mortis, & gloria.* num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum unà cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmonis relinquebat, quam acceperat fervientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta sumorum dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sanè levis Heracleotes Dionysius, cum à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, *falsa esse illa, qua antea de dolore ipse sensisset.* quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, *Quia, 7 cum tantum opera philosophia dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor.* Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, ⁸ versum ex Epigonis ferunt dixisse:

Audisne hæc Amphiaræ, sub terram abdite?

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. At non noster Posidonius: quem & ipse sæpe vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompejus: se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium: sed cum audivisset eum graviter esse agrum, quòd vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem ut vidisset, & salutavisset, honorificisque verbis profectus esset, molesteque se dixisset ferre, quòd eum non posset audire. at ille, *Tu verò, inquit, potes: nec coramittam, ut dolor corporis efficiat ut frustra tantus vir ad me venerit.* Itaque narrabat, eum graviter, & copiosè de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, sæpe dixisset, *Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, numquam te esse constitebor malum.* Omninoque omnes clari, & nobilitati labores contemnendo sunt etiam tolerabiles. Videmusne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus viget,

1. Qui cum Cypri in manus Nicocreonis.] Ita Victor. cum omnibus fere nostris mss. sed illi tamen germano consensu Timocreonis. ut & Pith. vulgo qui cum in manus Cypri Nic.

2. Sed fac totum dolere corpus.] Enormis est diversitas sec. Pal. si tantum dolere corpus. Vatic. sed fac totum corpus. elegantius.

3. Quid magnitudine animi dignissimum sit.] Adstruunt hanc lectionem Vict. edit. reliquæque. quinque Pall. Fab.

4. Sed hoc quidem in dolore maximè est providendum.] Quatuor Pal. priores, sed hoc idem. puto me indicasse in crepundiis.

5. E quibus elici vocem & fundi videmus.] Sic est in omnibus mss. tum nostris tum Gulielm. denique editione Victorii reliquisque.

Lambinus, ex duobus, ut ait, mss. è quibus ejicere vocem: quia etiam, quod Latini, ejicere & mittere & fundere vocem, hoc Græci dicunt, ἐκείνῳ φωνῆν. sed quid hac novitate opus?

6. Sin erit ille gemitus elementabilis.] Extra controversiam hæc est hujus loci vera lectio. in vet. cod. est elementabilis, solenti mutatione e in c. in Pal. tertio elementabilis. sed in quart. & Fabr. elementabilis. vulgo lamentabilis.

7. Cum tantum opera Philosophia dedissem.] Pal. tert. tantopere. quart. tanto opere, rectè.

8. Versum ex Epigonis ferunt dixisse.] Pal. primus, Epigonis. reliqui quart. Epigonis, ut & Fabr. Pith. Vatic.

viger, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud, quod diceret, *eosdem labores non esse æquè graves imperatori, & militi, quòd ipse honos laborem leviolem faceret imperatorum.* sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. itaque fama & multitudinis iudicio moventur, cum id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum: 3 tibi si recta probanti placebis, tum non modò tu te viceris, quod paullo ante præcipiebam, sed omnibus, & omnia. Hoc igitur tibi propono: 4 amplitudinem animi & quasi quandam exaggerationem quàm altissimam animi, quæ maximè eminet contemnendis, & despiciendis doloribus: unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantum ipsa delectet. quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditione, & sine populo teste sunt: non quo fugiendum sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est. Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæpe jam animi intentione dixi esse firmandam in omni genere se æquabilem præbeat. sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus suum, & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omifsa contentione dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quem facillè tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potiùs, & gloria. itaque 5 barbari qui-

dam, & immanes, ferro decertare acerrimè possunt: ægro-
tate viriliter non queunt. Græci autem homines non satis
animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis 6 hostem
adspicere non possunt, eidem morbos toleranter atque
humane ferunt; At Cimbri, & Celtiberi in præliis ex-
sultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse
aquabile, quod non à certa ratione profisciscatur. 7 sed cum
videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo
persequendo, atque adipiscendo dolore non frangi: de-
beas existimare aut non esse malum, dolorem, aut, etiamsi,
quidquid asperum, alienumque natura sit, id appellari.
placeat malum, tantulum tamen esse, ut à virtute ita ob-
ruatur, ut nusquam appareat. quæ meditare, quæso, dies,
& nocteis. latius enim manabit hæc ratio, & ali quanto
majorem locum, quàm de uno dolore, occupabit. nam
si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis
causa faciemus, non modò stimulos doloris, sed etiam
fulmina fortunæ contemnere licebit, præsertim cum par-
tatum sit illud ex hesternâ disputatione per fugium; 8 ut
enim sicui naviganti, prædones insequantur, deus quis
dixerit, *Ejice te navi: præsto est qui excipiat*: vel delphinus,
ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunii,
qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient
te, & quò velis, perferent: omnem omnittat timorem: sic
urgentibus asperis & odiosis doloribus, 9 si tanti non sint,
ut ferendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc ferè
hoc tempore putavi esse dicenda. sed tu fortasse in sententia
permanes. A. Minimè verò: meque biduo duarum rerum,
quas maximè timebam, spero liberatum metu. M. Cras
ergo ad clepsydram. 10 sic enim duximus. 11 & tibi hoc
video non posse deberi. A. Ita profusus. & illud quidem
ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus,
tuisque optimis studiis obsequemur.

M. TULLI

1. Ipse honos laborem leviolem faceret imperatorum.] Ita Victor. Pall. tert. quint. Fabr. Pith. mihi tamen magis placet quarti scriptura, leviolem faceret imperatori. vulgò, imperatorum.

2. Nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum.] Ita Lambinus, quem tuentur quinque Pall. Fabr. ablegantes tò te, ante putare.

3. Tibi si recta probanti placebis.] Est à Victorio, & quatuor prioribus Pall. Vatic. Fabr. Pith. aliàs rectè.

4. Amplitudinem animi.] Hoc etiam loco & post tò altissimam, inserunt Victor. quinque Pall.

5. Barbari quidam immanes.] Pith. Barbarie immanes.

6. Satis hostem adspicere non possunt, eidem morbos.] Lambinus sic rectè edidit cui fere quatuor: Pal. adfentiuntur: nam solùm quartus & inde morbos. vulgò, possunt, sed iidem morbos.

7. Sed cum videas eos, qui aut studio aut opinione ducantur.] Vaticanus codex: videas quo quis aut studio aut opinione ducatur. omnino melius.

8. Ut enim si cui naviganti prædones insequantur, deus quis dixerit, ejice te navi.] Sic fere est in quinque Pall. Vaticano; nam paullum divertit tertius, sed ut nostram stabiliat ita: insequantur, deusque quis dixit. ceterum tres Pall. priores Pith. Var. pro quis, qui. Pal. quartus tò Deus omittit. vulg. ut enim si cui naviganti, quem prædones insequantur, Deus quis dixerit, ejice te de navi.

9. Si tanti non sint, ut ferendi sint.] Nihil mutant Mss. at Victorius, Pal. quartus, si tanti sint: ut ferendi sint. Lambin. si tanti sint, ut ferendi non sint, sic temerè mutavit, non expensâ lectionis vulgatæ acrimoniâ. Melius Gulielm. si tanti non sit, sed ex conjecturâ.

10. Sic enim duximus.] Pal. quart. Fabr. Vatic. diximus.

11. Et tibi hoc video non posse deberi.] Prævaluit apud me auctoritas Turnebi libro IV. cap. 18. Advers. sic emendantis. Aliàs 5 sed tibi hoc video.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM QUÆSTIONUM,

A D

B R U T U M.

LIBER TERTIUS.

DE ÆGRITUDINE LENIENDA.

QUIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique causa quæ sit ars ejus, atque utilitas, deorum immortalium inventioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & invisa? an quod corporis gravitatem, & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita sit, ut animus de se ipse tum judicet, ¹ cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet. quod si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademque optima duce cursum vitæ conficere possemus: ² haud erat sanè, quod quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc parvulus nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, ³ opinionibusque depravati sic restringimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingenis nostris semina innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuè pravitate, & in summa opinionum perveritate versamur: ut pænè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur: ⁴ cum verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Accedunt etiam poëtæ: qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. ⁵ cum verò eodem quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, ⁶ à naturaque desicimus: ⁷ ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria judicaverunt. ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, ⁸ quam una natura maximè inquit, ⁹ in

summa inanitate versatur, consecraturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria ¹⁰ solida quadam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute. ¹¹ ea virtuti resonat, tanquam imago. quæ quia rectè factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda. Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum, vitiorumque, laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus, pulchritudinemque corrumpit. quæ cæcitate homines, cum quædam etiam præclara cuperent, eaque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursu errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine, feruntur: quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus contingit omnibus, his nullane est adhibenda curatio? utrùm quod minùs noceant animi ægrotationes, quam corporis? an quod corpora curari possint, animorum medicina nulla sit? At & morbi ³ perniciosiores, pluresque sunt animi, quam corporis. hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, eumque sollicitant: *animusque ager*, ut ait Ennius, *semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere numquam desinit*. quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægitudine & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse graviores? qui verò probari potest, ut sibi mederi animus non possit, ¹¹ cum ipsam medicinam corporis animus invenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura valeant, nec omnes, qui curari se passî sunt, continuè etiam convalescant: animi autem, qui sanari voluerint, præceptisque sapientum paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? *Est profectò animi medicina, philosophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus, viribus, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.* quamquam de universa philosophia

1. *Cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet.*] Sic est in edit. Victorii, Lambin. quinque Pall. Pith. Fabr. Vaticano. vulg. *eum id ipsum, quo judicatur, ægrotet.* sunt tamen qui hanc veterem scripturam afferentes nostræ præferant. quibus omne, quod creditur sum, credidi.

2. *Haud erat sanè quod quisquam rationem ac doctrinam requireret.*] Hæc lectio vindices ac patronos habet Adrian. Turnebum, Lambinum ex tribus libris proferentem; & Pal. quint. librum, ut non optimum; ita nec pessimum. In editione Victorii, quatuor Pall. Fab. Pith. Ulrich. *quod quisquam ratione ac doctrinâ requireret.*

3. *Opinionibusque depravati sic restringimus.*] Credidi Lambino sic emendanti, adductus codice Vaticano. in Pall. pr. sec. quinto, *depravatos. alias depravatis.* porro pro *restringimus*, Pal. tert. optimum codex *restringimus*.

4. *Cum verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus.*] Ita verus codex, atque ita Lambinus: quæ lectio est etiam Fab. mihi magis placet Vatic. lectio, *redditi dein Magistris.* vulgò, *id est, magistris*; quod mutabat Gruterus in *idem*.

5. *Cum verò eodem quasi maximus quidam magister.*] Sic Victor. &

tres Pall. posteriores extrito illo ante eodem, *accedit.* Vaticano. tamen: *cum verò eodem quasi max. quid. mag. populus accessit, atque.*

6. *A naturaque desicimus.*] Causam hujus lectionis habent Victor. Lamb. Pall. pr. tert. Vatic. quint. sec. verò à naturaque desicimus. quart. à naturaque cedimus. vulgo adjiciunt ipsa, post naturaque.

7. *Ut nobis optimam naturam invidisse videantur.*] Sic edidit Lambin. editio tamen convellunt quinque Pall. vet. cod. Fab. Pith. Vatic. editio Vict. liber Gryphii, *optimè natura. vel naturam.*

8. *Quam una natura maxime inquit.*] Victor. vet. cod. quinque Pall. Vat. aliàs unam.

9. *In summâ inanitate versatur.*] Pall. secund. quart. Fabr. *vanitate.*

10. *Ea virtuti resonat tanquam imago. quæ.*] Variè agitatus locus. prætulit conjecturam Lambini, excentis illud gloriæ: quod vocabulum etiam omisum est in Pall. prim. tert. Vaticano. hucque inclinât etiam Andr. Schottus.

11. *Cum ipsam medicinam corporis animus invenerit.*] Sic est in quinque Pall. Fab. Pith. Vatic. vulgò, *cum ipse.*

phia, quantopere expetenda esset, & colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermissum postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam differendi. Tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè sunt ejusmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, invidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, eosque animi rationi non obtemperantibus: nos autem hos eisdem motus concitati animi, re-
 4 Etè, ut opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis usitatè: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi verò isto modo. M. hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimatione est, siquidem non multum differt ab insania. Quid? tibi omnifne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis sæculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & de moribus, philosophia manavit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniz significat mentis ægrotationem, & morbum, id est, ¹ insanitatem, & ægrotum animum, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant: negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniant. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant, his rebus mentem vacuam, appellarunt insaniam, ² propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit.
 5 Nec minùs illud acute, ³ quòd animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam, eandemque dementia. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensitse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, *omnes insipientes esse non sanos*. ⁴ qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos perturbatos motus ut modò dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia, sanitas sit animi: insipientia autem, quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademque dementia. multoque meliùs hæc notata sunt verbis Latinis, quàm Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. sed id aliàs: nunc, quod instat. Totum igitur

id, quod quærimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est, ⁶ quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine fermonis Latini, cum exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa *iracundia*, libidinis est pars: sic enim definitur iracundia, *ulciscendi libido*. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui regnum totius animi à natura tributum est. ⁷ Græci autem *μωρίαν* unde appellant, non facillè dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos meliùs, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ juncta stultitæ patet lariùs, ⁸ à furore disjungimus. Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem *μελαγχολίαν* illi vocant. quasi verò atrabili solùm mens, ac non sæpe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur. quo genere Athamantem, Alemæonem, Ajacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, cum dominum esse rerum suarum verant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, *SI INSANUS*, sed *SI FURIOSUS ESSE INCIPIT*. ⁹ Stultitiam enim censuerunt, inconstantiam, id est, sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atque usitatum. furorem autem esse rati sunt, ¹⁰ mentis ad omnia cæcitatem. quòd cum majus esse videatur, quàm insania, tamen ejusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum revertamur. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. Et verò ita existimo. M. Humanum id quidem, quòd ita existimas. non enim filice nati sumus ¹¹ sed est naturabile in animis tenerum quiddam atque molle, quod ægitudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis, *Μινυμὲ*, inquit, *αψφιστιορίης*, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: *quæ nec potest ulla esse, nec debet*. ¹² *Ne ægrotus sim*, inquit, *sed si fuerim, sensus adsit, si ve secetur quid, si ve avellatur à corpore. nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contigit, immanitatis in animo, stuporis in corpore*. Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum absentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solùm ramos amputare miseriarum, sed omne radicem fibras evellere. tamen aliquid relinquatur fortasse. ita sunt altæ stirpes stultitiæ. sed relinquatur id solum, quod erit necessarium. illud quidem sic habeto, *nisi sanatus animus sit quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore*. quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos, sanabimur, si volumus. & progrediar quidem longiùs: non enim de ægitudine solùm, quamquam id quidem primùm, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Græci volunt, explicabo.

1. *Insanitatem & ægrotum animum.*] Retinuit lectionem veterem Victorius, quàm postea produxit Turneb. lib. 1. Advers. cap. 6. ea verò est in vet. cod. quinque Pall. Fabr. Pith. Vatic. vulgò: & ægritudinem animi.

2. *Propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore sanitas esse non possit.*] Diversum abit Fabr. quod in perturbatione animi, sicut in corpore perturbato, sanitas esse non possit. quod non probò.

3. *Quòd animi affectionem lumine mentis carentem nominaverunt amentiam, eandemque dementia.*] Melius meo animo cod. Fabr. *lumine mentis carentem nominaverunt dementia*, omittis mediis.

4. *Qui enim animus est in aliquo morbo.*] Pall. pr. quint. Victor. *quis est enim sanus in aliquo morbo*. Pall. quart. *quid est enim animus & in aliquo morbo*. sed vulgatam defendit juncto umbone cetera mss. & editionum cohort.

5. *Eos enim sanos intelligi necesse est.*] Recepissem penè ante intelligi tæ quoniam, conspicuum in Pall. sec. tert. quart. Vatic. si pr. quint. item Vict. edit. addixissent. quoniam vero eam ipsam exurbat Lambinus, destitutam esse passus sumus.

6. *Quorum mens motu quasi morbo perturbata nullo sit.*] Non temerarium est. quod hic demutent Pall. sec. tert. quart. *quasi morbo perturbata nulla sit*.

7. *Græci autem μωρίαν unde appellant.*] Ita Victorius, & quinque Pall. Pith. vulgò appellant.

8. *A furore disjungimus.*] Pall. sec. quart. quint. Ulrich. Fabr. distinguimus. male.

9. *Stultitiam enim censuerunt, constantiam, id est, sanitate vacantem.*] Sic quinque Pall. Fabr. Pith. legitque ita ex vet. cod. Schortus Nodor. lib. 2. cap. 22. Vaticanus tamen, *stultitiam enim censuerunt, constantia, id est, sanitate vacan.* vulgò; *stult. enim censuerunt, id est, inconstantiam, &c.*

10. *Mentis ad omnia cæcitatem.*] Indicavi in Crepundiis legi in Pal. primo caritatem.

11. *Sed est naturabile in animis tenerum.*] Secutus sum optimos mss. codd. Pall. pr. tert. quart. Pith. Fabr. sic in Lælio ipsi Cic. legitur. Videatur Lambinus ad Lucret. vulgò *naturale*.

12. *Ne ægrotus sim, inquit, sed si fuerim.*] Magnæ huic loco turbæ à mss. Palat. quart. & Vatican. *nec ægrotassem, si, inquit, fuerat sensus, adsit, si ve secetur.* pr. secund. tertius verò ad marginem: *si is qui fuerat sensus ass.* in textu verò: *si inquam, id fuerat.* quint. *nec ægrotis est, si is qui fuerat sensus adsit.* in Vaticano denique superfleriptum: *si, inquit, fuit sensus, adsit.*

plicabo. Et primò, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam CONFIDENS mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extumescit. discrepat enim à timendo, confidere. atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, & venientes timemus. ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quidem animi, & demissionem. quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut serviat, ut victum se quandoque esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignaviam. non cadunt autem hæc in virum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. non cadet ergo in sapientem ægritudo. præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi: 3 qui magni animi sit, invictum: qui invictus sit, eum res humanas despiciere, atque infra se positas arbitrari. despiciere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquam affici. omnes autem sapientes, fortes. non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quemadmodum oculis conturbatus, non est probè affectus ad suum munus fungendum: & reliquæ partes, 4 totumve corpus statu cum est motum, deest officio suo, & muneris: sic conturbatus animus, non est aptus ad exsequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus, ita semper affectus est, ut ratione optimè utatur. numquam igitur est perturbatus. at ægritudo, perturbatio est animi. semper igitur ea sapiens vacabit. 5 Veri etiam simile illud est, qui sit temperans, quem Græci σωφρονικὴν appellant, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnumquam etiam modestiam: sed haud scio, an rectè ea virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Græcos valet: qui frugi homines χρισίμους appellant, id est, tantummodò utileis. at illud est 6 latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos ubertatum nomen nullum habet, sed habere potest εὐδαιμόνεια. nam est innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini. 7 reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignavia: nec

qui, propter avaritiam, clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet, eò tres virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas est complexa: etsi hoc quidem commune est virtutum. omnes enim inter se 8 nexæ, & jugatæ sunt: 9 reliquæ igitur, & quarta virtus, ut sit ipsa frugalitas, ejus enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, semperque adversantem libidini, moderatam in omni re servare constantiam. cui contrarium vitium nequitia dicitur. FRUGALITAS, ut opinor, à fruge: 10 quæ nihil melius è terra. nequitia ab eo, (etsi hoc erit fortasse durius, 11 sed temerius luisse putemur, si nil sit) ab eo, 12 quod nec quidquam est in tali homine: 13 ex quo idem, nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mavis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omnium vacuum: ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo. itaque non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Corque meum penitus turgescit vristibus iris,

Cum decore, atque omni me orbatum laude recorder.

Num manus affecta rectè est, cum in tumore est? 14 aut num aliquod quippiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiosè se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio est. sapientis autem animus, semper vacat vitio, 15 numquam turgescit, numquam tumet. 16 at iratus animus, ejusmodi est: numquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, à quo læsus videatur, 17 ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. sin autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit, etenim si sapiens in ægritudine incidere possit, etiam in misericordiam, posset in invidentiam: non dixi in invidiam, quæ tum est, cum invidetur: ab invidendo autem invidentia rectè dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Quisnam florem liberum invidit meum?

malè Latinè videtur. sed præclare Accius, ut enim videre, 18 sic invidere florem rectius, quàm flori. nos consuetudine prohibemur: poëta jus suum tenuit, & dixit audaciùs.

Cadit

1. In quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem & infractionem quidem animi & demissionem. quæ in quem cad.] Ita emendavi de mss. panè omnium Pall. (nam secundus uno atque altero apice abijt, sententiæ, & Var. tum Fabr. & Lamb. vulgò: in quem cadit ægr. in eundem cadere timorem & infract. quandam animi & demissionem. in quemque ea cad. Multum quoque nos juvit Victor. editio.

2. Ut victum se quandoque esse fateatur] Stamus pro vulgatâ; quam tunc una nobiscum Victorius. Pall. pr. sec. quart. quint. licet Lamb. victum aliquando esse se fateatur propugnet; quod fermè est in Vatican. diversitas in hoc: se esse. Palat. tert. victum si quandoque se esse.

3. Qui magni animi sit, invictum: qui invictus sit.] Ita Victorius: cui se lociant in propaganda hac lectione Palatr. pr. sec. quint. Fabr. Pall. tert. & quart. qui fortis sit, eundem esse magni animi, sive invictum, qui invictus sit. Vatic. qui autem magni animi sit. vulgò, geminum sit omittunt.

4. Totumve corpus statu cum est motum.] Ita est in Pall. tribus prioribus Vat. Fabr. Pith. nam in edit. Victorii, & duobus reliquis Pall. totumve corpus statim cum est motum.

5. Veri etiam simile illud est.] Ita reperi in quinque Pall. Fabr. Pith. Vatican. Gryphii. vulgò, verisimile etiam illud est.

6. Latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia.] Victorii sic habet editio, quam lectionem custodiunt quinque Pall. Fabr. Pith. Vaticanus. vulgò; latius. est enim omnis abstinentia.

7. Reliquas enim virtutes frugalitas continet.] Pal. secund. connectit frugalitas.

8. Nexæ & jugatæ sunt.] Post Victorium sic edidit Lamb. & sic

quinque Pall. Fabr. Pith. nexæ & conjugatæ.

9. Reliqua igitur, & quarta virtus, ut sit ipsa frugalitas.] Ejeci cum Victorio τὸ necesse est. in nullo mss. Pall. neque Fabr. Pith. comparens. in Vaticano: virtus ut sit ipsa frugalitas. unde quidam conjiciebat: reliquum igitur, ut quanta virtus sit.

10. Quæ nihil melius è terra. nequit.] Neque Victorius neque Pall. quinque cum Pith. Fabr. agnoscunt τὸ oritur, post terra. Pal. tamen quart. quia nihil melius in terra.

11. Sed temerius luisse putemur.] Hanc scripturam repperi in Pal. quinto, Fabr. & Pal. tert. ut etiam libri Lamb. temerius jussisse. hinc tamen Lamb. tenerius luisse: quasi temerius non Latini sit à temere. Vaticanus: sed temptemus luisse putatos. vulgò: sed tentemur & luisse putemur.

12. Quod nec quicquam est in tali homine.] Sic Lamb. emendavit. quod extat quoque in Pall. pr. tert. Fabr. vulgò, nequidquam.

13. Ex quo idem, nihili dicitur.] Pall. quinque nihil.

14. Aut num aliquod quippiam membrum.] Ita quinque Pall. Guilielmi pro aliquod malebat aliud. laudo ego magis scripturam Pal. quart. num aliquod quippiam membrum tumidum.

15. Numquam turgescit, numquam tumet.] Pal. sec. omittit τὸ numquam tumet.

16. At iratus animus ejusmodi est.] Laudo Vaticani cod. lectionem: at irati animus.

17. Ei quàm maximum dolorem inurere.] Pal. tert. inurere.

18. Sic invidere florem rectius quàm flori. nos.] Consensus quinque Pall. cum Fabr. Pith. hanc præstat lectionem. ejecto τὸ dicitur post flori.

10 Cadit igitur in eundem & misereri, & invidere. nam qui dolet rebus alicujus adversis, ¹ idem alicujus etiam secundis solet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia, ægritudo est ex alterius rebus adversis: sic invidentia, ægritudo est ex alterius rebus secundis: in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. non cadit autem invidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. ² quod si hoc ægrè ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo à sapiente ægritudo. Hæc sic dicuntur à Stoicis, concludunturque contortius. sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius: sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maximè forti, & ut ita dicam, virili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, ³ mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sanè probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum est. nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si medicoriter ægrum est, sanum non est: ⁴ sic in animo ista mediocritas, caret sanitate. itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominaverunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. ⁵ vocant enim $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$, id est, morbum, quicumque est motus in animo turbidus? nos meliùs: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. ⁶ at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata, & gestiens. ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quamquam ægritudini est finitimus, sed propriè, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non sejunctum à dolore. doloris igitur hujus origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam, ut medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperimus. Est igitur causa omnis in opinione, nec verò ægritudinis solùm, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quattuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicujus boni: ⁷ altera cupiditas, quæ

rectè, vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, ⁸ rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nam & metus, opinio magni mali impendentis: & ægritudo, est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angere: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, ⁹ quas in vita hominum stultitia quasi quasdam furias immittit, atque incitat, omnibus viribus, atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquillè, placideque traducere. ¹⁰ sed cetera aliàs: nunc ægritudinem si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. tætra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda. Quæ 12
illis enim tibi ¹¹ ille videtur Tantalò prognatus, Pelopè natus, qui quondam à socero Oenomao rege ¹² Hippodamiam raptu nactus nuptiis? Jovis iste quidem pronepos. tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Nolite (inquit) hospites ¹³ ad me adire ilico istic;
Ne contagio mea bonis, umbræve obsit:
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredere humore ex sanguis genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.

Hæc mala, ô stultissime Ætæa, ipse tibi addidisti. ¹⁴ non inerant in his, quæ tibi casus invexerat, & quidem inventerato malo ¹⁵ cum tumor animi refedisset. Est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mæres videlicet regni desiderio, non filiarum. illam enim oderas, & jure fortasse. regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mærore se conscientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsum, Corinthi pueros docebat. usque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam? is, cum restitui in regnum nec Vejentium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur census 13
sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est, miseria? nam cum omnis perturbatio, miseria est, tum carnificina est, ægritudo, habet ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo majora quæ-

1. Idem alicujus etiam secundis solet.] Recepti Victorii lectionem, etiam à Pal. tert. redhibitam. vulgo dolet. si mei res juris esset et idem quoque ex Fabr. auctoritate tollerem, & ex pr. Pal. sic digere: nam qui dolet rebus alicujus adversis, etiam alicujus secundis solet.

2. Quod si hoc ægrè ferre sapiens soleret.] Pall. tert. quart. quod si hæc sapiens referre soleret. quint. quod si hæc ferre sapiens sol.

3. Mediocritates vel perturbationum.] Mædiocritas. Ita quatuor Pall. priores, Fabr. edit. Victorii: vulgo, mediocritatem.

4. Sic in animo ista mediocritas caret sanitate.] Veteris codicis hæc lectio est, quam quoque Lamb. ascivit: estque in Pall. quart. quint. Fabr. Pith. vulgò: sic. si in animo est ista mediocritas, caret sanitate.

5. Vocant enim $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$, id est, morbum, quicumque est motus.] Pal. quart. morbum, quibus quicumque est motus.

6. At non similis ægrotationis est libido.] Mirè variant in hoc loco nostri codd. secund. ægritudo ac non similis ægrotatio. tert. quart. at non similes ægrotationes. Est libido immoderata. quint. At non similes ægrotatio est. libido enim immoderata, &c.

7. Altera cupiditas quæ rectè vel libido.] Sic edidit Victorius: sic quoque Pal. Vatic. vulgò; altera, vel cupiditas rectè vel libido.

8. Rationi non obtemperans. ergo.] Locupletant hunc locum cum Victorio quinque Pall. hoc modo: obtemperans, quæ vel cupiditas

rectè, vel libido dici potest. Ergo.

9. Quas in vita hominum stultitia quasi quasdam furias immittit atque.] Victorius hæc sic edidit à mss. plerisque constabilita. Lambinus ut aliquid innovet, reponit in vitam: contra libros. sed hanc eandem bigam vocum Pal. quint. non agnoscit, nec videtur necessaria.

10. Sed cetera aliàs.] Vulgò, sed ceteras aliàs. hoc, sic producit Victor. quinque Pall. Fabr. Pith. Vatic.

11. Ille videtur Tantalò prognatus.] Pith. cod. pronatus, ut pronepos.

12. Hippodamiam raptu nactus nuptiis.] Vulgò raptis nactus nuptiis. nimis asperè: nostrum autem ingessit Palat. quint. Pith.

13. Ad me adire ilico istic.] Sic Victorius & partim Pall. nam solus quint. ista: in cetera consonans. Gulielmus ex conjecturâ; ilico sistite. amplectar ego distinctionem meam & lectionem Pith. codicis.

Nolite, inquit, hospites ad me adire, ilico istic;
Ne contagio, &c.

14. Non inerant in his.] Victorii editam sic lectionem sustentant quinque Pall. Fabr. Pith. vulgò, non erant in iis.

15. Cum tumor animi refedisset.] Lectionem tenui Victorii, Pall. pr. fec. quart. quinti, ut & Fabr. Pith. misâ vulgatâ, animo refedisset.

quædam, *tabem*, ¹ *cruciatum*, *afflictationem*, *sedatatem*: *lacerat*, *exest animum*, *planeque conficit*. hanc nisi exuimus sic, ut abiciamus, miseria carere non possumus. ² Atque hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem esse natura, ut quicumque intueatur in aliquid majus malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuè in ægritudinem. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, ⁴ sed insperato, & nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. *videntur enim omnia repentina graviora*. ex hoc & illa jure laudantur:

Ego, cum genui, ⁵ *tum morituros seivi*, & *ei rei sustuli*.

Præterea ad Trojam cum misi ob defendendam Græciam,

⁶ *Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere*.

¹⁴ Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum adventum, ⁷ quæ venientia longè antè videris. itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur. licet enim, ut sæpe facimus, in Latinum illa convertere.

Nam qui hæc audita à docto meminissim viro,

Futuras tecum commentabar miseras:

Aut mortem acerbam, aut exsili mæstam fugam,

Aut semper aliquam molem meditabar mali:

Ut, si qua invecita diritas casu foret,

Ne me imparatum cura laceraret repens.

⁸ Quod autem Theseus à docto se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filii, dixisse, *Sciebam me genuisse mortalem*. quæ vox declarat, ⁹ iis esse hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improvise graviora. itaque quamquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest provisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & NIMIRUM HÆC est illa præstans, & divina sapientia, ¹⁰ & perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cum acciderit, nihil, antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.

Quamobrem omneis, ¹¹ *cum secunda res sunt maximè,*
tum maxime

Meditari secum oportet, quo pacto adversam erumnam ferant:

¹² *Pericla, damna, peregrè rediens semper secum cogitet,*

Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filia:

¹³ *Communia esse hæc, ne quid horum umquam accidat animo novum:*

Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc Terentius à philosophia sumtum cum tam com- 15
modè dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate, ¹⁴ eodem vultu semper se vidisse exeuntem illum domo, & revertentem. ¹⁵ nec verò ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, & serena. sic enim accepimus. jure autem erat semper idem vultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra casus, & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulque judico, malum illud, opinionis esse, non naturæ. si enim in re essent, cur fierent provisiva leviora? Sed est, siudem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus: qui censet, necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa antè provisiva, & expectata sint, sive inveteraverint. nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata, leviora: stultamque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum venisset: qui autem semper cogitavisset, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum: si verò ne futurum quidem sit, frustra fuscipi miseriam voluntariam: ita semper angere, aut accipiendum, aut cogitando malo. levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione à cogitanda molestia, & revocatione ad contemplandas voluptates, parère enim censet animum rationi posse, & quò illa ducat, sequi. vetat igitur ratio intueri molestias: ¹⁶ abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miseras contemplandas: ¹⁷ à quibus cum cecinit receptui, impellit rursus, & incitat ad conspiciendas, totaque mente contrectandas varias voluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium, ¹⁸ sapientis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. sed, quæ dicant, videamus quo modo negligamus. Principio malè 16
reprehendunt præmeditationem rerum futurarum, Nihil est enim, quod tam obtundat, eleveque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse, quod accidere non possit: quam meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi: quæ non hoc affert, ut
semper

1. *Cruciatum, afflictationem, sedatatem.*] Victorius sic edidit, pro quo pugnant Pall. pr. tert. quart. Pith. Vatican. vulgo, *afflictionem*. sunt omnino hæc ex veteri poetâ desumpta.

2. *Atque hoc quidem perspicuum est.*] Sic quinque Pall. Fab. Pith. Vatic. nec longè Victorius atque hoc. vulgò: *At hoc quidem*.

3. *Sit continuè in ægritudinem.*] Similem locum supra reititui: sic autem legendum ducunt Pal. tert. Vatic. vulgò, *in ægritudine*.

4. *Sed insperato & nec opinato malo.*] Ita verus codex, item mss. Suffridi. Pall. secundus, tert. quint. Vatic. vulgò & immittunt.

5. *Tum morituros seivi.*] Victorius recepit hanc lectionem; quam habet & vet. codex quatuor Pall. Vatic. Fabr. Pith. vulgò, cum quinto Pal. *moriturum*.

6. *Sciebam me in mortiferum.*] Non erat Lambini omnium librorum auctoritate insuperhabita seibam scribere: existat enim in quinque Pall. edit. Victorii. Fab. Pith.

7. *Quæ venientia longè ante videris.*] Ms. Pal. quart. *quæ evenientia*.

8. *Quod autem Theseus à docto se audisse dicit*] Ita Victorius quinque Pall. Fabr. Pith. vulgò: *à docto viro se audisse*.

9. *Iis esse hæc acerba, quibus non fuerint cogitata.*] Elegantissimam hanc lectionem pono ex Pall. prin. sec. tert. quint. Fab. Pith. sic Terent. Phorm. *omnia mihi cogitata sunt*. alias illepidius, *à quibus non f.*

10. *Et perceptas penitus & pertractatas.*] Td & sic præmittunt Victor. Pall. quinque, duo germani seu conjurati Fab. Pith. por-

rò pro *perceptas* non pœnitet in Crepundiis asseruisse ex Pall. pr. sec. *præceptas*.

11. *Cum secunda res sunt maximè, tum maximè Meditari secum.*] Ita Victor. Manutius Nep. Pall. pr. secund. quint. alias *tum maxime* desit.

12. *Pericla, damna, peregrè rediens semper secum cogitet.*] Hoc modo referunt quinque Pall. (solus quartus sens) Fabr. Pith. in edit. illa formâ.

Pericla, damna, exsilia, peregrè rediens semper cogitet.

13. *Communia esse hæc; ne quid horum umquam accidat animo novum.*] Victorius consensu Libror. & veritatis vi, hæc ita scripsi ex Pall. quinque, Fabr. Pith. denique Vaticano. vulgò; *communia esse hæc; fieri posse: ut ne quid animo sit novum*.

14. *Eodem semper se vidisse exeuntem.*] Tanquam supervacuum rectè ablegant vultu quinque Pall. Fabr. Pith. Vatic. Victorii editio.

15. *Nec verò ea frons erat.*] Melius tres Pal. priores, *eadem frons*.

16. *Abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem.*] Fabr. *hebetem ac.* Pal. tert. *habentem*. omnino legendum *hebetem*. sic apud Fabium, *intra vaginam hebens gladius*; ut quidem nos restitimus in Crepundiis.

17. *A quibus cum cecinit receptui.*] Palat. quart. Fabr. Pith. Vatic. *cecidit receptus*. Pal. secund. *cecidit, receptum impell.* tert. *cecidit receptui*.

18. *Sapientis vitam refertam putant.*] Pal. quint. *refertam*.

semper mœreamus, sed ut numquam. neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret cum hæc cogitat, sed tum vel maximè sapientiæ fungitur munere. utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & adversis casibus triplici consolatione fanetur: primùm, quòd posse accidere diu cogitaverit, quæ cogitatio una maximè molestias omneis ¹ extenuat, & diluit: deinde, ² quòd humanè ferenda intelligit: postremo, quòd videt malum nullum esse, nisi culpam, culpam autem malum esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari, evenerit. ³ Nam revocatio illa, quam affert, cum à contuendis nos malis avocatur, nulla est. non est enim in nostra potestate, ⁴ fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel oblivio. lacerant, vexant, stimulos admovent, igneis adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra naturam est? ⁵ quia natura datum est auxilium, extorqueas inveterati doloris? ⁶ est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. jubes me bona cogitare, oblivisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentire esse, quæ essent homine dignissima. ⁷ Pythagoras mihi si diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid mœres? aut cur succumbis, cedisque fortunæ? quæ pervellere te forsitan potuerit, & pungere: non potuit certè vireis frangere. magna *us est in virtutibus*. eas excita, si fortè dormiunt. jam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini evenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia, quæ est eadem moderatio: à me quidem paullo antè appellata frugalitas: quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiat. Quid est autem nequius, aut turpius effæminato viro? ⁸ ne justitia quidem sinet te ista facere: cui minimum esse videtur in hac causa loqui: quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te injustum, cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. prudentiæ verò quid respondebis, ⁹ dicenti *virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beate?* quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur à se, & rursus ad se revertatur, & omnia sua complexa nihil querat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expectanda videatur. Ad hæc bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes

meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur. numquid est aliud? rectene interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus, hoc dicit. ¹⁰ & hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur; consideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem: si productior, plus habiturum jucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & antè præceptis bonis contentus esset, ¹¹ nec mortem, nec deos extimesceret. Habes formam? ¹² Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. ¹³ Quid ergo? hujus vitæ propositio, & cogitatio aut Thyesten levare poterit, aut Æetam, de quo paullo antè dixi, aut Telamonem, pulsam patria, exsulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hicne est Telamo ille, modò quem gloria ad cælum extulit?

¹³ *Quem aspectabant? cujus ob os Graii ora obvertebant sua.*

Quòd si cui, ut ait idem, ¹⁴ simul animus cum re concidit, à gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sanè esse summum bonum, non dolere. quamquam id non vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quòd traducti luctum levemus? sit sanè summum malum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuone fruitur summo bono? quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, ¹⁵ cum os perfricivisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fingar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. *Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur, detrahens eas, quæ auditu, & cantibus: detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec verò ita dici potest, mentis lætitiæ solam esse in bonis.* lætantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore ut natura iis potentiis, dolore careat. Atque hæc quidem his verbis, quibus ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. deinde paullo intrà, *SÆPE QUÆSIVI* (inquit) ex iis, qui appellantur sapientes, ¹⁶ quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, ¹⁷ nisi si vellent voces inaneis fundere. nihil

1. *Extenuat & diluit.*] In nullo reperi Lambini dehit.

2. *Quod humanè ferenda intelligit.*] Sic Victorius edidit: & sic habetur in Pall. secund. tert. quint. primus, *humane*. præfero lectionem Vaticanam, *quod humane humanè ferenda*, utpote liquidissimam & propriam Ciceroni infra cap. 27. p.

3. *Nam revocatio illa quam affert.*] Lamb. *avocatio*; quod licet damnat Gulielm. tanquam è conjectatione Lambini ortum; tamen præfero Vaticanum.

4. *Fodicantibus iis rebus.*] Pal. pr. *fodicantibus*: quod est à *foedere*. sic casci illi, teste Festo, dixerunt pro *foedere*.

5. *Quia natura datum est auxilium extorqueas inveterati doloris.*] Quia inveni in melioribus codd. Pall. tert. quart. Pith. Vatic. hanc lectionem recepi in contextum: at illud *extorqueas* etiam reliqui tres Pall. amplius afferunt. vulgo: *quod à natura datum est auxilium, extorqueas, juret*. inoffenso quidem cursu, prout Magiutelli capiebant; sed vereor an legitime.

6. *Pythagoras mihi si diceret.*] Ita Pall. pr. sec. quart. quint. mss. Suffrid. Vatic. sed nequid dissimulem, in quarto sic scriptum offendi: *mibi etiam*. aliàs; *mibi sic diceret*.

7. *Ne justitia quidem sinet te ista facere.*] Immissi ante ista particulam seu provocabulum *te*, ex Pall. quart. quint. Fab. Vaticano.

8. *Cui minimum esse videtur in hac causa loci.*] Ita cum vulgatis Victorius. Fabr. *cui minimum esse videtur in hac causa locus*. ceterum quinq. Pall. Pith. *min. esse vid. in hac causa loqui*. quam veram esse lectionem, evincunt sequentia: *quæ tamen ita dicet*.

9. *Dicenti virtutem sese esse contentam.*] Partim Victorio, partim Pall. secund. Fab. Pith. Vaticano debes hanc lectionem: nam hi

integram; ille *se minus præstat*. vulgo, *virtute se esse contentam*. sed istud etiam scias *docenti* restare in Pal. tert. Pith. Fab. non dicenti.

10. *Et hoc ille acriculus me audiente.*] Felicissima hæc est Turnebi conjectura, à Vatic. ad oculum repræsentata: quam adjuvat Pal. tert. *agriculus*, scribendo. quid sentiam, disputo in Crepundiis. Pal. quart. *acriculus* solemnè mutatione pro *u*. quæ de scriptura de plano lectionem hanc dubio eximit. Nam Victorio ipsimet suum ἀκριχολος displicuit; qui *Graculus* nobis obrusum it, à *graculis* forsitan accepit. vulgò *Graculus* inendosè, ut indicatum est Victorio atque Lambino.

11. *Nec mortem nec deos extimesceret.*] Auçtor est duabus primoribus vocibus editio Victorii: Pall. quinque, mss. Suffrid. Fabr. Pith.

12. *Quid ergo? hujus vitæ propositio & cogitatio.*] Non addixi me hic Victorio *propositam* ostentanti: cum illud *propositio* existet in omnibus nostris mss.

13. *Quem aspectabant.*] Ita Victorius, Pal. pr. sec. quint. Vatic. Pith. Pall. verò tertius, quart. Fabr. *expectabant*.

14. *Simul animus cum re concidit.*] Vet. codex Pall. prim. secund. tert. quint. *simul animus rem condidit*. quart. *recondidit*. sed illud nostrum tuentur Vjct. ceterique editionum manipuli.

15. *Cum os perfricivisti.*] Fabr. *nos perfricivisti*.

16. *Quid haberent, quod in bonis relinquerent.*] Pall. tert. quart. *quod homini relinq.* quint. *quod quidem in bonis rel.*

17. *Nisi si vellent voces inaneis.*] Eleganter sic Victorius, ut & Pall. pr. tert. quart. Fabr. aliàs omittitur *si*.

nihil ab his potui cognoscere : qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eae voluptates, quas supra dixi. Quae sequuntur, in eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, ¹ refertus, & verbis & sententiis talibus. Ad hancine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves ægritudinem? & si quem tuorum afflictum mœrere videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis? ² hydraulii hortabere ut audiat voces potius, quam Platonis? expones, *quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad naris admovēbis? incendes odores? 3* & fertis redimiri jubebis, *& rosa? 4* Si verò aliquid etiam: tum planè luctum omnem absterferis? Hæc Epicuro confutenda sunt, aut ea, quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus. est enim confertus voluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudinē privemus eum, qui ita dicat:

--- pol mihi fortuna magis nunc desit, quam genus.

Namque regnum suppetebat mihi: ut scias quanto è loco,

Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna accidat.

Quid? huic calix multū impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

Huic subvenire debemus. querit enim auxilium.

Quid petam praesidi, aut exsequar, ⁶ quove nunc auxilio, aut fuga

Freta sim? arce, & urbe orba sim. quò accedam? quò applicem,

Cui nec ara patria domi stant: fracta, & disjecta jacent:
Fana flamma deflagrata: 7 rostri alti stant parietes,
Deformati, atque abiecti crista.

⁸ Scitis quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus,

Septimum altisono cardine templum:

Vidi ego te, adstante ope barbarica,

Tectis calatis, laqueatis,

Auro, ebore instructam regificè.

O poëtam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphronis contemnitur. sentit omnia ⁹ repentina, & nec opinata esse graviora. exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adjungit?

Hæc omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam evitari,

Jovis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem. quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: ¹⁰ he-

drychum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: ¹¹ aliquid videamus, & cibi. Hæc tandem bona sunt quibus ægritudines gravissimæ detrahantur? tu enim paulo antè ¹² ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. revocari igitur oportere à mœrere ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret. Dicit aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimas? 20 bas ista voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa severè, multa præclare. Itaque, ut sæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus, quamvis spernat voluptates eas, quas modò laudavit: ego tamen meminero, quod videatur et summum bonum. non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum complexum & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucundè moveantur. Num fingo? num mentior? quibus refelli. quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, non crescere voluptatem dolore detracto: summamque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata: unum, quòd secum ipse pugnat. modò enim, ne suspicari quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. potestne magis secum ipse pugnare? alterum peccatum, quòd, cum in natura tria sint: unum, gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic primum, & tertium putat idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem: tertium peccatum commune cum quibusdam, quòd, cum virtus maximè expetatur, ejusque adipiscenda causa philosophia quaesita sit, ille à virtute summum bonum separavit. At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verbè audiam, cum facta videam? Piso ille Frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. querit audiente pop. Rom. qui sibi confiter, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. ¹³ Nolim, inquit, mea bona, Græche, tibi virtutem dividere libeat: sed si facias, partem petam. Parumne declarare vir gravis, & sapiens, lege Semproniam patrimonium publicum dissipari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii esse dices. Negat Epicurus jucundè posse vivi, nisi cum virtute vivatur. negat ullam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inest. Agè, si voluptatem non intelligimus, ne

1. Refertus & verbis & sententiis talibus.] Ita quinque Pall. Fabr. Vatic. vulgò: refertus & sententiis & verbis talibus est. Delet quoque est Victor.

2. Hydraulii hortabere ut audiat voces potius.] Secutus sum majorem partem hanc scripturam agnoscentium: ita vet. codex mss. Suffridi. Gryphii liber. Pal. tert. Pith. ΗΥΔΡΑΙΑ quart. hyarali. quint. ΗΥΔΡΑΙΩ. Vatic. hydraulii. Lamb. hydraulii. Vict. Ηδραυλιω. vulg. Αδραυ.

3. Et fertis redimiri jubebis.] Placet mss. lectio Pall. pr. quart. Pith. videbis, noto hellenismo: nam videntur hæc ex poëta vetere hæc inserta.

4. Si verò aliquid etiam.] Non laudo Pith. cod. mutationem: etiam aliquid. nostrum venustissimum est. Plaut. Trucul. mane jam fiet aliquid.

5. Lapsa fortuna accidat.] Sic, non occidat, ut vulgo habent Pall. tert. quart. Fabr. Vatic. editio Victor.

6. Quove nunc auxilio aut fuga.] Fabr. Pall. prim. secund. tert. quint. auxilio exsilii. unde Schottus lib. 2. Notorum cap. 22. quove nunc exsilio aut fuga freta sim: vel potius, quòd nunc exsilii fuga freta sim. illud exsilii est a male prodigà mente ac manu.

7. Trosti alti stant parietes.] Sic Victor. Pal. quint. tamen Vatic. & trosti alii. Fabr. toti alii. Pith. trosti alii.

8. Scitis quæ sequantur.] Sic Victoriana, Pal. tert. quart. quint. Pith. Vatic. aliàs, scis qua seq.

9. Repentina & nec opinata.] Ut supra, ita hic quoque locus reformatus est à Lambino; cui adsunt quinque Pall. Fabr. Pith. Vict. & Vatic. repentina nec opinata.

10. Hedrycum incendamus: demus scutellam.] Instimus Victorii editioni; quam comprobant Pal. pr. adducamus --- edricum incendamus, demus scutellam. secund. demus hedricum, incendamus scutellam dulcoriolæ pot. tert. demus hedrycum, incendamus scutellam. quart. demus hedrum, incend. vulgò, cedrum incendamus.

11. Aliquid videamus & cibi.] Rectissime sic Victor. cum Lambino, item Pall. quart. quint. Fabr. Pith. Vatic. aliàs provideamus inepte. Sic Terent. Heautontim. Lenius vinum videre. exempla plura coarcevat Gifanius in Observationibus Linguae Latinae; quæ videantur.

12. Ne intelligere te quidem alia ulla dicebamus.] Rectius ita ex Fabr. & Vatic. quam ut cum fastidio iteretur bonæ. aliàs est in Pall. sec. tert. quart. multa, ut & in Pith.

13. Nolim, inquit, mea bona, Græche, tibi virtutem dividere libeat.] Sic est in multis mss. Suffridi, ut notat Gulielmius; sic Fabr. Pith. Pall. quæ ac Vaticana. vulgò libeat. in Pithæano porro est, libeat dividere. Libeat etiam considerare scripturam Fabr. Nolim, inquit, bone Græche, tibi virtutem dividere libeat. quæ absque dubio, aut vera, aut vera proxima est. Fermè sic in Gryphii libro: Nolim, inquit, mea, bone Græche tibi virtutem dividere libeat.

ne dolorem quidem? nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis. Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi (nam nullum genus est minus malitosum) me studiosè dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim convolent. ego sum is, qui dicam me non laborare, ¹ actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracundè agunt, præsertim cum ab his ² non sanè animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, ³ neque apud censores dicere audeant. sed cum istis aliàs, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituiam: verum dicentibus facilè cedam. tantùm admonebo: si maximè verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: sive, ut honestiùs dicam, nihil facere, nisi quod expediat: sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt, ⁴ ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

22 Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinari quid evenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi. etiam Chrylippo ita videri scio, quod provisum antè non sit, ⁵ id ferre vehementius. sed non sunt in hoc omnia: quamquam hostium repens adventus magis aliquando conturbat, quàm expectatus. & maris subita tempestas, quàm antè provisata terret navigantes vehementiùs: & ejusmodi sunt pleraque. sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora: & quidem ob duas causas: primùm, quòd, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: deinde cum videtur præcaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contra actum malum ægritudinem acriorem facit. quòd ita elie dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut iisdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginenses multi Romæ fervierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

Sed jam decantaverant fortassè. eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argivos, aut Sicyonios diceret: ⁶ magisque me moverant Corinthi subitò ad spectatæ parietinæ, quàm ipsos Corinthios: quorum animis diurna cogitatio calluini vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille eversa Karthagine misit consolandi causa ad captivos civeis suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium reduxisse. cum ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades contrà dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quanta inveteratæ ne desideratur qui-

dem. nec si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. *sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor*: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, *minora esse ea, quæ sint visa majora*. Quid ergò opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino ²³ consolatione ulla, qua solemus uti, cum levare dolorem morerentium volumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu, *nihil oportere inopinatum videri*. At qui tolerabilius feret incommòdum, qui cognoverit, necesse esse homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrabit: tantum modò affert, *nihil evenisse, quod non opinandum fuisset*. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse graviùs: non id efficiunt, ut ea, quæ accidunt, majora videantur, ⁷ quia recentia sunt, non quia repentina. duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solùm, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. ⁸ nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quærimus, ut de paupertate nonnumquam, cujus onus disputando levamus, docentes, *quam parva, & quam pauca sint, quæ natura desideret*: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hinc Socrates commemoratur, hinc Diogenes, hinc Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo fordido sapientia.

Cum enim paupertatis una, eademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se terre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solùm id continet ea disputatio, ut cognitioem afferat generis humani. sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi ²⁴ patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, *& quidem propter id ipsum beatiores*: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antulerunt, nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem perventurus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque qui graviùs ferunt, lætùs, aliorum exemplis leniuntur. sic perpersio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta sunt existimata, videantur. ita fit sensum cogitantibus, ut, *quantum sit ementita opinio*, appareat. atque hoc idem & Telamo ille declarat,

9 Ego cum genui.

& Thefeus,

Futuras mecum commentabar miseras.

& Anaxagoras, *Sciebam me genuisse mortalem*. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui antè meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quæ-

1. *Actum habiturum quod egerint.*] Sic Victorius ex consensu quoque quinq; Pall. Fabr. ac Pith. Lambinus libris omnibus, ut ait, in vitiis reponit, *ratum habiturum*. Schottus emendat *actum habiturum*, libro 2. Nod. cap. 22. aliàs *factum habiturum*, est in vulgatis.

2. *Non sanè animosa defendatur sententia.*] Sic rectè Pall. quatuor (nam quartus vulgi est hoc loco) in mss. Suffridi. Fabr. Pith. in editis erat, *non sanè animosa*.

3. *Neque apud censores dicere audeant.*] Peculiaris est, sed præclara Vaticanæ cod. lectio, *neque ad censores*.

4. *Ut in sinu gaudeant.*] Pall. tert. quart. Pith. *in sinu gaudeant*.

5. *Id ferre vehementius.*] Quamquam hoc in nullo nostrorum repererim; tamen quia à Rivio sic emendatum approbat Lambinus, nefas duxi hominis illius fidem damnare, qui nihil sine mss. audebat. vulgò fieri.

6. *Magisque me moverant Corinthi subitò ad spectatæ parietinæ.*] Miror hanc lectionem in vulgatis edit. Ciceronis exfulare, cum eam dudum posthinc redierit Victorius: quid multis? Pall. tert.

quart. quint. Pithæan. expressè sic tenent. sunt autem *Parietina* semirutæ parietes. Utitur & Cicero. lib. 13. Epist. ad Memmium; *petereque ut nescio quid illud Epicuri parietinarum sibi concederes. vulgò Parietum ruinae*.

7. *Quia recentia sunt, non quia repentina.*] Ita Victorius cum Fabr. Pith. Pall. tert. quint. sensus est: malum recens non videtur gravius inveterato, quia recens; sed quia repens, & nec opinatum, videtur. Turneb. tamen uberius hoc modo: *quia recentia sunt, majora videntur, non quia repentina*: quæ lectio quoque conspicitur in Pall. pr. sec. libris sequioris seculi, licet elegantis manus. aliàs, *quia recentia sunt, videntur, non quia repentina*.

8. *Nam aut de ipsius rei naturâ.*] Pall. prim. tert. quart. Vaticanæ. *Nam ut ipsius rei naturâ*. quint. *nam ipsius rei naturâ*. Victor. omittit *re de*.

9. *Ego cum genui. & Thefeus.*] Sic rectius quam vulgo: nam solet Cicero, quæ semel protulerat, postea abripere. hoc ingessit, quia jam non fides haberi solet hominibus, Pall. tert. *Ego cum genui, &c.* hoc quoque Vaticanæ.

quædam sanat illos, hos ipsa natura, ¹ intellectu eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plâ-ga major sit, non ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modò ægritudine afficiatur, ² cui ille nec-opinato casus evenerit. itaque dicuntur nonnulli in mœrere, ³ cum de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse possit expertus mali, gravius etiam tulisse. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysiippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

4 Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusque. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: 5 morsque est finita omnibus,
Qua generi humano angorem nequidquam afferunt,
Reddenda est terra terre: tum vita omnibus,
Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissimus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam. mihi verò longè videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum deo pugnare cohibet, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate, & tranquillè tulisse. omnibus enim modis sulciendi sunt, qui ruunt, nec coherere possunt propter magnitudinem ægritudinis. ⁶ ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysiippus quasi solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis. EST ENIM nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atque urgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur spe proposita boni: & acta ætas honestè, ac splendide, tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor. ⁷ Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accefferit, oportere: rectum esse: ad officium pertinere: ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, prædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fæminum, capitis percussiones. ⁸ Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus, Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facietum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mœror levaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Itaque & Æschines in Demosthenem invehitur, quòd is septimo die post filix mortem hostias immolasset. At quàm rhetorice? quàm copiose? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? ut licere quidvis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi infitum illud in animis haberemus, omnibus bonos interitu suorum quàm gravissimè mœrere oportere. ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mœrens errabat Aleu,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

& Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse conversam. sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutritrix:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Cælo atque terræ 9 Medea miserias.

Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: ¹⁰ maximeque declaratur, hoc quasi officii iudicio fieri, quòd si qui fortè, ¹¹ cum se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humaniùs, aut si hilariùs locuti sunt, revocant se rursus ad mœsticiam, peccatique se insimulant, ¹² quòd dolere intermiserint. pueros verò matres, & magistris castigare etiam solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu ¹³ hilariùs ab iis factum est, aut dictum. plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, ¹⁴ intellectaque nihil profici mœrendo, ¹⁵ nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est, εὐδὸν τιμωρήσει?

Decrevi tantisper me minus injuria,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo quidem me quovis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. ¹⁶ quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur,

Namque nimis multos, ¹⁷ atque omni luce cadentis
Cernimus: ut nemo possit mœrere vacare.
Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymæ finire diurnis.

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, temporì servientem. An est ullum tempus (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponendæ curæ ægritudinis causa

1. Intellecto eo quod remedium illud continet, Malum quod opinatum sit.] Palat. quart. Vatican. quod rem illud continet malum. quint. quod res continet malum. Fab. quod opinatum sit, & si rem continent esse maximum.

2. Cui ille nec-opinato casus evenerit.] Sic rectè Victorius, Pall. pr. sec. quint. Fabr. Pith. Vatic. vulgò nec-opinatus casus.

3. Cum de hac communi hominum conditione audivissent.] Dicant alii quod libet: jure præfero hanc lectionem à Victor. admissam, in Pal. quinque, Vaticanoque repertam. vulgò de hac communi omnium conditione audivissent.

4. Mortalis nemo est, quem non attingit dolor.] Ita scripsi fiducia Pal. quatuor priorum: Euripid. ἔπευ μὲν ἄδεις, ἔσις δὲ πῶνά βροτῶν. Quod si non hoc fatidat; obtendatur illud Flacci: Edit ciculis allium nocentius.

5. Morsque est finita omnibus.] Quod exhibet Victorius, habent Pall. pr. tert. quart. quint. Pith. secundus tamen ac tertius ad oram, finitar. vulgò est finis omnibus.

6. Ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysiippus quasi solutionem.] Hoc rectè Victorius & concinnè cum Pall. sec. quart. quint. Vatican. Fabr. Pith. alii in editione suâ: λύπην Chrysiippus quasi λύπον; id est, solutionem.

7. Sed ad hanc opinionem magni mali.] Inserunt τὸ magni editio Victorii, Pall. quinque. Fabr. Pith. Vatican. vulgò omittunt.

8. Hinc ille Agamemnon.] Pall. secund. quart. Agamemno: ut &

Pithæanus codex.

9. Medæe miserias.] Bene Turnebus lib. XIX. cap. 5. Medæi: sed cum in nullo nostrum reperitur, non ausus sum introducere editioni.

10. Cum se in luctu esse vellent.] Eleganti pleonasmò, ut indicari in Crepundiis, sic Pall. sec. tert. quart. quint. Fabr.

11. Quod dolere intermiserint.] Pall. pr. sec. quart. dolore.

12. Hilariùs ab iis factum est aut dictum.] Laudo Pal. quart. præsentantem aut dictum: ut edicere sua primo signo sic proferre, eloquendo dicere. ipse infra de Fin. II. Est enim tibi edicendum, quæ si observaturus in jure dicendo.

13. Intellectaque nihil profici.] Sic edentem Victorium defensitant quinque Pall. aliàs: intellectumque est nihil profici.

14. Nonne res declarat.] Itidem hæc à Vict. & quinque Pall. Fabr. Pith. Vatican. in tratatibus exempl. τὸ res deserunt.

15. Quid ille Terentianus ipse se puniens.] Pall. tert. Fabr. Pith. penitens. Pall. sec. quint. penitens. quart. penites. Ex Pith. & Fabr. libb. Guelielmii coniecerat peniens; quod verissimum est, ut supra libro 1.

16. Quid quod res ipsa.] Pal. tert. à primâ manu quid quos res ipsa. quod ad apicem æquic in Vatic. est.

17. Atque omni luce cadentes.] Hom. ἐπὶ τῶν τοῦ ἡμαθὸς πάντες πίθησκον, tamen in omnibus editionibus & mss. certè Pall. quinque, Pith. Vatic. carentes vel carentis.

causa serviamus? Constabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidissent, cum illo ipso acerbissimo, miserimoque spectaculo sibi timerent, ¹ quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquam Tyrum venissent, tum afflicti, lamentarique coepisse. timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit? Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudinem consentendum est. idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sæpe perpeffi, facilius ferunt, quidquid accidit: obduruissique sese contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

*Si mihi nunc tristis primam illuxisset dies,
Nec tam arumoso navigavissem salo:
Esset dolendi causa, ut injecto equulei
Freno repentè tactu exagitantur novo.
Sed jam subactus miseris obtorpi.*

Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi necesse est, ³ non rem ipsam atque causam, fontem esse mæroris. ⁴ Philosophi summi, neque dum tamen sapientiam consecuti, nonne intelligunt, in fummo se malo esse? sunt enim insipientes: neque *insipientia ullum majus malum est*: neque tamen lugent. quid ita? quia ⁵ huic generi malorum non affigitur illa opinio reatum esse, & æquum: & ad officium pertinere ægrè ferre, quod sapiens non fit. quod idem affigimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait *eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore*. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, ⁶ quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, quorum maximè interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa videre coepisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus, & gravissimus quisque constituitur, multa se ignorare? & multa sibi etiam, atque etiam esse discenda? neque tamen, ⁷ cum se in media stultitia, qua nihil est pejus, habere intelligant, ægritudine premuntur. *nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris*. quid, qui non putant lugendum vix? qualis fuit Q. Maximus efferens filium

consularem: qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, prætor designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placavit, nisi quod luctum, & mærorem non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, ⁸ id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicuntur hæc. Quis tam demens, ⁹ ut sua voluntate mæreat? natura affert dolorem. ⁹ cui quidem Crantor, inquit, noster cedendum putat. premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiace morte consolatus esset, ¹⁰ is cum audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur:

*Nec verò tanta præditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum arumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Convertat, clade ut subita frangatur sua,
Ut illa ad alios dicta, & præcepta excidant.*

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obstisti nullo modo posse. ii tamen fatentur, graviore ægritudine suscipi, quam natura cogat. quæ est igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali, quo viso, atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. *existimant enim, diis immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga percussis, afflictos se, & stratos esse fateantur*. sed hæc inter se quam repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in anatorio sermone dici solet, *ut quisquam plus alterum diligat, quam se*. Præclarum illud est, & si queris, rectum quoque, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmet ipsos amemus: ¹¹ at verò plus, fieri nullo pacto potest. ¹² ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se, ego illum plus, quam me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. Sed de hoc aliàs, ¹³ nunc illud satis est, non attribue ad amissionem amicorum, miseriam nostram, ne illos plus, quam ipsi velint, si sentiant: plus certè, quam nosmet ipsos, diligamus. nam quod ajunt, plerisque consolationibus nihil levare, adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, ¹³ cum ad eos impetum suum fortuna converterit: utrumque dissolvitur. sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamvis copiose licet. nam & qui non levantur, ¹⁴ ipsi ad miseriam invitant: & qui suis casus

1. Quod se classe hostium circumfusos viderent.] Fabr. Circumfusos.

2. Sed jam subactus miseris obtorpi.] Ita & Euripidi satisfiet, qui habet Νῦν δ' ὠκλύτ' εἶναι καὶ κατηγρυμῶς. Ex vet. codd. Expressè subactus est in Fabr. in Vat. subjactus. in alio quodam v. c. subactis. vulgò subiectus.

3. Non rem ipsam atque causam, fontem esse mæroris.] Sic est in omnibus mss. Pall. quinq. Fab. Pith. Vatic. alias: non rem ipsam, causam atque fontem, nimis illepidè. Lamb. arbitrato suo; intelligi necesse est, opinionem, non rem ipsam, causam. an hoc est mss. sequi?

4. Philosophi summi, neque dum tamen.] Pervicit optimorum librorum conspuratio, ut sic rescriberem, Pall. secun. tert. quint. Vatic. nam Pall. quart. nedum. vulgò needum.

5. Huic generi malorum non affigitur illa opinio.] Elegantissimam locutionem restaurant nobis Pal. pr. secun. tert. in quibus, priore & posteriore, non expungitur, tanquam à culpa scribæ: in medio ad oculum restat, ut & in Vatic. sic Fab. dixit lib. 2. Jam familiaris animo suo assent. Ipse statim post; quod idem affigimus huic ægritudini; Itidem sic tres Pall.

6. Quod cervis & cornicibus vitam diuturnam.] Rectè conjunguntur vivaces alites: sicque habet opt. codex Fab. vidi etiam in mss. Fabii, ubi hæc verba ex Cicero ad oram annotata fuerant. vulgò cervis. & quidem ex Virgilio vivaces cerves novimus. videtur Plin. l. vii. cap. 48.

7. Cum se in mediâ stultitiâ, quâ nihil est pejus, habere intelligant.] Fremant quibus ab omnibus alienis oculi corque dolent: per me, per me certè hic locus restitutus est de Pal. secundo, confirmat jam me amplius, quod in quart. inbere, in quinto hujus verbi neque vola neque vestigium refert. sic locum post Turnebum restitimus. De Leg. libro iii. cap. 5. Theophrastus verò institutus ab Aristotele habitavit, ut scitis, in eo genere rerum. hoc quoque in Crepundiis monuimus.

8. Id est turpe putantes.] Hoc rectè Victorius quoque cum vet. cod. Pall. pr. sec. quart. Vatic. vulgò; dedere, id turpe putantes.

9. Cui quidem Crantor, inquit, noster cedendum putat.] Victor. adjuvat Pal. pr. alias, vester.

10. Is dum audisset de suo.] Quod suus esset; disputavi in Crepundiis, non tamen hoc loco laudato; qui addatur. cave proinde audias Pall. pr. quint. Fabr. filio mutantes.

11. At vero plus, fieri nullo pacto potest.] Vulgò, ut verò plus. verum illud accerere me jusserant Viç. Pall. quinq. Vatican.

12. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se: ego illum plus, quam me.] Sic refingatur hic orationis tractus, ex Victorii editione, Pall. quinq. Fabr. Pith. Vatic. vulgò, ut me ille plus, quam se amet.

13. Cum ad eos impetum suum fortuna converterit.] Quinq. Pall. omittunt τὸ fortuna.

14. Ipsi ad miseriam invitant.] Delendum alios quod vulgò habetur: & hoc edicunt Pall. quinq. Vatic. Viç. editio.

casus aliter ferunt, atque ut auctores alii ipsi fuerunt, non sunt viciofiores, quam ferè plerique, qui avari avaros, gloria cupidos gloriosi reprehendunt. EST ENIM PROPRIUM stultitiæ aliorum vitia cernere, obliuisci suorum. ¹ Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim ² non esse in die positam, ³ sed in cogitatione diurna. nam si & eadem res est, & idem est homo: qui potest quiddam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quiddam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diurna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

31 Hic mihi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem, esse opinionem mali præsentis, in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat: additur ad hanc definitionem à Zenone rectè, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse velit, quod paullo antè acciderit, sed, quam diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli, Carix regis, uxor: quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum. quam diu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens, cum vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrabere quam plurimum, aut suppressere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici, sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus: sunt, qui satis putant offendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chryssippus autem caput esse censet in consolando, detrabere illam opinionem ⁵ mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur, ⁶ ut ferè nos omnia in consolationem unam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eos tentabatur oratio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Æschyli: cui cum dictum esset,

*Atqui, Prometheus, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundie.*

Respondit,

*Si quidem qui tempestivam medicinam admovent
Non adgravescens vulnus illidat manus.*

Erit igitur in consolationibus PRIMA medicina, docere ³² aut nullum malum esse, aut admodum parvum: 7 ALTERA & de communi conditione vitæ, & proprie, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: TERTIA, summam esse stultitiam frustra confici mœrere, cum intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, ⁸ quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accipimus, eum nihil hominis esse, nec quiddam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemvis bajulum interesse: cum se Alcibiades affligeret, lacrymansque Socrati supplicet, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? ⁹ tum in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid? illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortune, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitisque consistat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & usitata est, & sæpe prodest: NON TIBI HOC SOLI. Prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim, qui respiciunt: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. ¹⁰ Chryssippi, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. ¹¹ magnum opus est, probare mœrenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu: (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiæ naturam, ad personam accommodamus: ¹² sic in ægritudine lenienda quam quisque curationem recipere possit, videndum est. sed nescio quo pacto ab eo, ¹³ quod erat à te propositum, aberravit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quam maximè excruciiari, luctuque confici: ¹⁴ quo pravius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videretur, cum hoc ipsum propriè ¹⁵ non quæreretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine mali

1. Sed nimirum hoc maximum est experimentum.] Quinque Pall. cum Vatic. exprimentum.

2. Non esse in die positum.] Pall. quint. Vatican. non esse in diem pos.

3. Non esse in cogitatione diurna. nam si & eadem.] Scripsi ita plerisque inss. ductus. nam diurna non diuturna. Pall. tert. quart. quint. Vatican. ceterum omnes. Victorius tamen, nam & si eadem. alias, nam si eadem. Sic paulo post; cogitatio igitur diurna, nihil. Nam & ibi sic legendum iubent Pall. tert. quart. quint. Vatican. quamquam prim. diuturna.

4. Aut ad aliam traducere.] Pall. quart. quint. Vatic. ad alia traducere. secund. ab illa traducere.

5. Mœrentis si se officio.] Pall. quart. Vatic. mœrentis se officio. quint. mœrentis ne se.

6. Ut ferè nos omnia in consolationem unam coniecimus.] Vulgatam lectionem non ausus sum expungere, quod valide titubent inss. eam tuetur solus Pall. quint. & Victorii editio. ceteri, ut ferè pr. verò in consolatione: omnia in consolationem unam (pr. una, conj. quart. ut ferè nos in consolatione omnia in consolationem unam coniecimus. Vatic. verò: ut ferè nos in consolatione fecimus, & omne genus consolandi in consolationem unam coniecimus.

7. Altera & de communi conditione vitæ, & proprie.] Victorius: altera est & de comm. Pal. pr. conditione vite propria. Rectè tamen Lambin. & proprie si quid sit: nam sic repperi in duobus Pall. quart. quint.

8. Quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur.] Sic Victo-

rius, quem sequutus Lambinus: & ita vet. cod. Pal. quart. Pith. nam Pal. quint. Fatebatur, vulgò fateatur.

9. Tum illa in re, que ægritudine Alcibiadem afficiebat.] Ita emendavi ex Pall. sec. tert. quint. Pith. Vatic. cum alio in vet. cod. id etiam extare testentur alii: vulgò, num illa in re. in Pall. quart. cum nullâ re.

10. Chryssippi ad veritatem firmissima est.] Sequutus sum Victor. editionem, in quâ deest vox ratio: quod sic quoque repererim in Pall. tert. quart. etiam omittatur in alio vet. codd. & Gryphii libro. Pall. pr. quint. Chryssippi auctoritas ad veritatem firmissima est.

11. Magnum opus est, probare mœrenti.] Excepto quinto Pall. omnes reliqui quatuor, Fabr. Vatican. Gryph. Magnum opus est. sed illud tuetur & servat Victoriana.

12. Sic in ægritudine leniendâ, quam quisque curationem recipere possit, videndum est.] Secutus hic sum libros quatuor, vet. codd. Pall. quint. Fabr. Pith. etiam ductus sententiæ concinnitate: solutius vulgò, sic in ægritudine leniendâ. nam quam quisque curationem recipere possit, videndum est.

13. Quod erat à te propositum.] Mss. Pall. sec. quart. Fabr. quod erat ante prop.

14. Quo pravius nihil esse possit.] Victor. Pal. quart. gravius. Pal. pr. pravius.

15. Non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum.] Pal. prim. ne quod esset malum. secund. tert. quart. quint. nunc quod esset malum. Vatic. vet. cod. Lamb. num quod esset malum. Fabr. non turpi, quod esset malum.

mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitramur. Sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, & ingloria dici soleant. ¹ separatim certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de servitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: ² in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt. *opus enim quaerunt*: ³ quamquam plenæ disputationes delectationis sunt. & tamen, ut medici, toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum universam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde exstiterit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid exstiterit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est, *ægritudinem omnem procul abesse à sapiente*, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum

est voluntarium, ægritudo erit sublata illa moerens: morfus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquuntur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tætrum, funestum: quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ! ⁴ quæ, ipso trunco everso, omnes eligendæ sunt, & si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina. nam & invidere, ægritudinis est, & æmulari, & obrectare, & misereri, angere, lugere, moerere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. hæc omnia definiunt Stoici: caque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videtur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæc sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes eligendæ, ne ulla umquam possit exsistere. magnum opus, & difficile. quis negat? *quid autem præclarum, non idem arduum?* sed tamen id effecturam philosophia proficitur. nos modò curationem ejus recipiamus. Verùm quidem hæc hæcænus. cetera, quod tunc volentis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

1. *Separatim certæ scholæ sunt.*] Ejeci illud autem, Pall. quinque ac Fabr. jubentibus.

2. *In quo nomen poni solet calamitatis.*] Palat. quart. dici. quint. imponi.

3. *Quamquam plenæ disputationes delectationis sunt.*] Malui certissima Turnebi emendatione cum Lambino paucisque aliis stare, quàm dubiis aliorum concertationibus & æstuationibus *καλίστα δὲ*. vulgò editur: *quamquam planè disputationis sunt, delectationis.* unde P. Manut. *quamquam planè disputationis sunt, & delectationis.* Palat. quart. *quamquam planè disputationes delectationis sunt.* quint. & Pith. quart. *planè disputationis delectationisque sunt.* Vatican. infoeliciter ab omnibus divertit: *quamquam planè disputationis, delecta-*

tionis summa: tamen. quæ utinam lectio pluribus se tueretur testibus.

4. *Quæ ipso trunco everso, omnes eligendæ sunt.*] Quid dubitemus de hac scripturâ, cum illam vindicent & redhibeant optimi duo Pall. tert. quart. Pith. Fabr. nec abluat quint. in quo, *elidende.* neque Vatican. in quo *elidende.* vulgò *elidende.* plura dixi in Crepundiis. quid quod paulo post tres Pall. posteriores quoque legant: *hec sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi persequende, & omnes eligende.* sic quoque hic Fabr. Pith. ceterum *hec, non hæ,* habent Pall. secund. tert. quart. (nam quint. *h e e*) Vatican. unde conjeci *hec.* Addit denique Gulielmius, *eligere stirpes, est evellere.* nam *legere, vellere;* unde *legumina,* quod vellantur.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM QUÆSTIONUM,
AD
M. BRUTUM,
LIBER QUARTUS.
DE RELIQUIS ANIMI PERTURBATIONIBUS.

IUM multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesque Brute, soleo mirari, tum maximè his in studiis, quæ serò admodum expetita, in hanc civitatem à Græcia transfulerunt. nam cum à primo urbis ortu, regis institutis, partim etiam legibus, auspiciis, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta; tum *progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est,* dominarum regio rep. liberata nec verò hic locus est, ut de moribus, institutisque majorum, & disciplina, ac temperatione civitatis loquamur. aliis hæc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, ¹ quos de rep. scripsimus. hoc autem loco

consideranti mini studia doctrinæ, multa sanè occurrunt; ² cur ea quoque arcessita aliunde, neque solùm expetita, sed etiam conservata, & culta videantur. erat enim illis pœnè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem *doctrina cum longè, lateque flueret,* permanavisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. quis enim est, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quæ magna dicta est, in his primùm ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces, aureis clausas fuisse? quinetiam arbitror, propter Pythagoreorum ad-

1. *Quod de Repub. scripsimus.*] Melius simplici verbo Victor. Pal. secund. tert. quart. quint. Fabr. Pith. Vatican. quam vulgò *conscriptimus.*

2. *Cur ea quoque arcessita aliunde.*] Prætulimus hoc ex Lambini & Pal. tert. Pith. vet. cod. Vatican. auctoritate, vulgatarum edd. *arcessita.*

mirationem, Numam quoque regem, Pythagoreum à posterioribus existimatum. ¹ nam cum Pythagoræ disciplinam, & instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem, & sapientiam à majoribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent, propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de conjectura quidem hæcenus. vestigia autem Pythagoreorum, quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentione, cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Car. morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, & ² cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina. quamquam id quidem etiam XI. tabulæ declarant, condi jam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, ³ lege sanxerunt. nec verò illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratum, fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appii Caci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Qu. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. ⁴ multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis, ⁵ quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, ut ad propolitur redeat oratio: quam brevi tempore, quot, & quanti poetæ, qui autem oratores exstiterunt? facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cepissent. sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & ³ sæpe diximus. Sapientiæ studium verus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos, qui cum reip. nullam umquam partem attingissent, essetque eorum alter Cyreneus, alter Babylonius, nunquam profectò scholis essent excitari, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus; temporibus illis, fuissent studia doctrinæ. qui cum cetera litteris mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum: hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vitamque, quam literis persecuti sunt. Itaque illius veræ, elegantisque philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academicis eorum controversias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, sive propter magnitudinem rerum, ⁶ occupationemque hominum, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: ⁷ cum interim, illis silentibus C. Amasinius exstitit dicens: cujus libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod

erat cognitu perfacilis, sive quod invitabatur illecebris blandis voluptatis, sive etiam, quia nihil prolatum, erat melius; illud, quod erat, tenebant. post Amasinium autem multi ejusdem æmuli rationis multa cum scripissent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod etiam facile edificantur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant. ⁸ Sed defendat quidem quod quisque ⁴ sentit: sunt enim judicia libera: nos institutum tenebimus; nullisque unius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessariò pareamus, quid sit in quaque re maximè probabile, semper requiremus. quod cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, ⁹ acta res est sic. M. Dicat, si quis vult, ¹⁰ quæ de re disputari velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Ægritudine quidem hesternæ disputatione videbatur: ¹¹ nisi fortè temporis causa assentiebare. A. Minimè verò. nam mihi egregiè probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Profectus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At earum rerum est absentium metus quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est motus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic profectus intelligo. M. Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi è portu egredientis paullulum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysisippus, & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, quæ medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi prætermittunt. quærebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam antè paullulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo verò. erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius: sed potest requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar equidem: sed intento opus est animo ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos: in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est, placidam, quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosque rationi. Sit igitur hic

1. Nam cum Pythagoræ disciplinam & instituta.] Tres Pall. Vatican. constituta. Pal. quart. disciplinam & constitutam. quint. disciplinam constituta. Melius omnino constituta, quia sancita & secreta.

2. Cantus tum fuisse rescriptos.] Sic omnes nostri mss. Pall. Fabr. Gembl. Victor. edit. in Vatican. quoque rescriptos. & supra scriptum: descriptos.

3. Lege sanxerunt.] Reduxi hoc ex Victorii editione, Pall. quarto, quinto. Vatican. tamen in alterius injuriam legem sanxerunt. vulgò, leges sanxerunt.

4. Multa etiam sunt in nostris.] Hoc modo procedant verba ex edit. Victor. quinque Pall. Fabr. Pith. alias, multa sunt etiam.

5. Quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur.] Variè agitatus locus in scriptis libris; quas turbellas proponere exigua operæ est: Palat. prim. ut ea quoque peperisse ipsi putem. tert. ne ea quæ peperisse ipse, iterum pr. nostros aliunde didicisse, videantur omnia consequi. tert. nostros aliunde didicisse videamur. Pall. quart. ne peperisse ea quæ percepisse ipsi putamur. acute; modo legamus putemur. quint. ne ea peperisse ipsi putemur aliunde didicisse videamur.

6. Occupationemque hominum.] Ita vet. cod. ita Pal. quart. ita Lamb. elegantius. vulgò omnium.

7. Cum interim C. Amasinius exstitit dicens.] Lambinus Amasinius, & ita est in Pall. tert. quart. in Pall. tamen quinto, & Vaticano est, Amasinius. vulgò Amasinius. ceterum rō dicens præ se ferunt quinque Pall. Fabr. Pith. unde conjecturā non absurdā Gulielm. Picens. Gembl. docens.

8. Sed defendat quod quisque sentit.] Teneatur hoc ex Victorii edit. Pall. secund. tert. quint. Vatican. Fabr. Pith. vulgò: sed defendat quidem quod quisque. Palat. quart. si defendat unusquisque quod sentit.

9. Acta res est sic.] Non temerarium est sic collocari in editione Victorii, Pall. prim. quart. alias; sic acta res est.

10. Quæ de re disputari velit.] Consensus omnium codicum hanc lectionem prælatam esse cogit, nempe Pall. quatuor, Fabr. Pith. Vatican. editæ de quâ re disputare velit. Palat. quint. dicat si quis velit de quâ disputari velit. liquidior illa.

11. Nisi fortè temporis causa assentiebare.] Victor. Lambin. temporis causa nobis assentiebare: sed nobis, in Palat. quinto, & vulgò desit: pro quo Pall. prim. quart. Tossan. Gembl. Pith. novi, unde Gulielmus, ex conjectura, non vi; quod exstat in Vaticano: non omnino ablone.

hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime. Est igitur Zenonis hæc definitio, ut *perturbatio* sit, quod *πᾶσι* ille dicit, *aversa à restitacione, contra naturam, animi commotio*. quidam brevius, ¹ *PERTURBATIONEM*, esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit à naturæ constantia. parteis autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quattuor: ex bonis *LIBIDINEM*, & *LÆTITIAM*: ut sit lætitia, præsentium bonorum: libido futurorum: ex malis *METUM*, & *ÆGRITUDINEM* nasci censent: metum, futuris: ægritudinem, præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, ² eadem afficiunt ægritudine instantia. *LÆTITIA* autem, & *LIBIDO* in bonorum opinione versantur, cum ³ *LIBIDO* ad id, quod videtur bonum, injecta, & inflammata rapiatur. *LÆTITIA*, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. *natura enim omnes ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria*. Quamobrem simul objecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter, prudenterque sit, ejusmodi appetitionem Stoici *βούλησις* appellant, nos appellamus *VOLUNTATEM*. eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt: *VOLUNTAS* est, quæ quid cum ratione desiderat. quæ autem ratione adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stultis invenitur. itemque, cum ita movemur, ut in bono sumus aliquo, dupliciter id contingit. nam cum ratione animus movetur placidè, atque constanter, tum illud *GAUDIUM* dicitur. cum autem inaniter, & effusè animus exultat, tum illa *LÆTITIA* gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione, animi elationem. *quoniamque ut bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus*: quæ declinatio si cum ratione fiet, *CAUTIO* appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur *METUS*. ⁵ est igitur *METUS* ratione adversa cautio. præsentis autem mali, sapientis affectio, nulla est. ⁶ stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi, adversante ratione contractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modò quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate. *EST Igitur ÆGRITUDO*, opinio recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animo rectum esse videatur. *LÆTITIA*, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. *METUS*, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. *LIBIDO*, opinio venturi boni, quod sit ex usu jam præsens esse, atque adesse. sed quæ iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturba-

tionibus solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus, recessum quendam animi, & fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. ⁷ opinionem autem, quam in omnibus definitionibus superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed singulis perturbationibus parteis ejusdem generis plures subjunguntur: ut ægritudini, invidentia, (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato: quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obretractio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. ⁸ Voluptati malevolentia lætans malo alieno, delectatio, jactatio, & similia. Libidini ira, exandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, ⁹ & cetera ejusmodi. hæc autem definiunt hoc modo. *INVIDENTIAM* esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil nocent invidenti. nam si quis doleat ejus rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur invidere. ¹⁰ ut, si Hæctori Agamemno. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profectò. *ÆMULATIO* autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in vitio nomen hoc sit. nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur: est enim laudis: & est æmulatio, ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. *OBRETRACTATIO* autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. *MISERICORDIA*, est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis. nemo enim parricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commovetur. *ANGOR*, est ægritudo premens. *LUCTUS* ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. *MÆROR*, ægritudo flebilis. *ÆRUMNA*, ægritudo laboriosa. *DOLOR*, ægritudo crucians. *LAMENTATIO*, ægritudo cum ejulatu. *SOLLICITUDO*, ægritudo cum cogitatione. *MOLESTIA*, ægritudo permanens. *AFFLICTATIO*, ægritudo cum vexatione corporis. *DESPERATIO*, ægritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt sub metu, ea sic definiunt: *PIGRIAM*, metum consequentis laboris: *TERROREM*, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: *TIMOREM*, metum mali appropinquantis: *PAVOREM*, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam omnia mihi ex animo extorati:

EXANIMATIONEM, metum subsequenter, & quasi comitem pavoris: ¹¹ *CONTURBATIONEM*, metum excutientem cogitata: *FORMIDINEM*, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut malevolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: *DELECTATIO*,

1. *Perturbationem esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem.*] Ut est in Pall. quinque, Fabr. Vatican. Gryphii libro, edidit Victorius, ejecto ante *sed*, verbo dicunt.

2. *Eadem afficiunt ægritudine venientia.*] Germanissima lectio hæc est, omnibus apicibus exhibita à Vatican. ceterum est in Pall. tert. quart. Fabr. Pith. *afficiunt ægritudinem*, unde de conjecturâ annotarat quoque nostram seu Vatican. lectionem, Gulielmius. vulgò putidius; *efficiunt ægritudinem*.

3. *LIBIDO ad id, quod videtur, bonum injecta & inflammata.*] Egregia emendatio Pall. tert. quart. quint. Fabr. Pith. Vatican. *injecta*. Gulielmius, quia sic in duobus Gallicanis libris repererat, augurabatur *injecta*. sed nihil est. *injeci ad aliquid*, rectum est, de impetuosa cupiditate, quæ se ultrò quasi in hostem injicit. vulgò, *illecta* ex glossâ.

4. *Quoniamque ut bona natura.*] Revocavi hoc ex editione Victor. Pall. primo, quarto, quinto, Vatican. in editis; *quomodoque bona natura*.

5. *Est igitur METUS ratione adversa cautio.*] Ita primò edidit Lambin. & ita legendum ex Palat. secund. ut supra paullo: *que autem ratione adversa incitata est vehementius*. alioquin Pall. primi. tert. quart. Pith. Vatic. *ratione adversa*. edit. *rationi adversa*.

6. *Stulti autem ægritudo est ea.*] Pall. quinque Vatican. *sulta* autem.

7. *Opinionem autem quam in omnes.*] Introduxi, quod exstabat in vet. cod. Gryphiique libro, Pall. omnibus; Fab. Gembl. Pith. aliàs: *opinionem*.

8. *Voluptati malevolentia.*] Nescio quid veliat Pal. quart. Vatic. *voluptatis malvol.*

9. *Et cetera ejusmodi.*] Vatican. *eimodi*: sicut cuiusmodi pro cuiusmodi.

10. *Ut si Hæctori Agamemno.*] Ut supra Telamo: & ita duo optimi Libri Pal. quart. Pith.

11. *CONTURBATIONEM metum excutientem cogitata.*] Fabr. *excutientem*. non invenio quomodo huc quadret.

STATIO, voluptas suavitate auditus animum deleniens. & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum¹ tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO, est voluptas gestiens, & se effrensus insolentiùs. Quæ autem libidini subiecta sunt,² ea sic definiuntur, ut IRA, sit libido puniendi ejus, qui videatur læsisse injuria. ³ EXCANDESCENTIA autem, sit ira nascens, & modò existens, quæ Σύμμις Græcè dicitur: ODIUM, ira inveterata: INIMICITIA, ira ulciscendi tempus observans: DISCORDIA, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: INDIGENTIA, libido inexplibilis: DESIDERIUM, libido ejus, qui nondum adfit, videndi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κεντρικήματα dialectici appellant: ut habere divitias, capere honores. ⁴ Indigentia, rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt, INTEMPERANTIAM: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectiva, sic averfa à præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi, nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæc rectæ rationi pareant: conservatque considerata judicicia mentis: sic huic inimica intemperantia, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis in corpore, morbi, ægrotationesque nascuntur: sic pravatum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliatur animum, morbisque perturbat. ex perturbationibus autem primùm morbi conficiuntur: quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ sunt eis morbis contraria. quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium: deinde ægrotationes, ⁵ quæ appellantur à Stoicis ἀερίσματα, hisque item oppositæ contrariæ offensiones. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, maxime à Chryssippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione prætermittenda minimè necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. ⁶ intelligatur igitur, perturbationem, jaçantibus se opinionibus inconstanter, & turbidè, in motu esse semper. cum autem hic fervor, concitatioque animi inveteraverit, & tanquam in venis, medullisque infederit, tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones ea, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusque contrariæ. ⁷ Hæc, quæ dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine, & lætitia, nam cum est concupita pecunia, nec adhi-

bita continuò ratio, quasi quedam Socraticæ medicina, quæ sanaret eam cupiditatem: ⁸ permanat in venas, & inheret in visceribus illud malum, existitque morbus, & ægrotatio: quæ avelli inveterata non possunt: eique morbo nomen est avaritia, similiterque ceteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ Γραὸς ἐπιθυμίας dicitur, ceterique similiter morbi, ægrotationesque nascuntur. quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, ⁹ quale in μισογυνείᾳ est, ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, ¹⁰ quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationem, opinionem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tanquam fugienda. ¹¹ hæc autem opinatio est judicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subiecta sunt, avaritia, ambitio, mulierositas, ¹² pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupidia, & si qua similia. est autem avaritia, opinatio vehemens de pecunia, quasi petenda sit, inhærens, & penitus insita. similisque est ejusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas, sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita. similiterque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis, generis humani. Atque ut ad validitudinis similitudinem veniam, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius, quàm solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores: (itaque dicimus graves in nos quosdam, quosdam torminosos, ¹³ non quia jam sint, sed quia sæpe sint:) alii ad metum, alii ad aliam perturbationem. ex quo in aliis anxietas, unde anxii, in aliis iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estque aliud iracundum esse, aliud iratum: ut differt anxietas ab angore. neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, ¹⁴ nec qui anxii, semper anguntur: ¹⁵ ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest: alludque est amatorem esse, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas latè patet, nam pertinet ad omnes perturbationes. in multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. ¹⁶ ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur proclivitas ad suum quodque genus, à similitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. sed hæc in bonis

1. Tanquam illiquefactæ voluptates.] Pal. quart. Fabr. liquef.

2. Ea sic definiuntur, ut ira sit libido puniendi.] In patienti figurâ edidit hic Victor. epi subcinunt Vatic. Pall. quart. quintus. vulgò; definiunt. porrò pro puniendi Pall. secund. tert. penitendi, unde feceris, ut supra, puniendi, ut videatur non indelectatus hoc modo Tullius.

3. ExcanDESCENTIA autem sit ira nascens, & modò existens.] Quid differunt nascens & existens? nugæ meræ. legend. ex duobus Pall. postremis, & modo desistens; hoc est, citò decrevens, evanescent: ut in illo Propertii: Nec cito desisto, nec temerè incipio.

4. Diligentia rerum ipsarum est.] Sic est in editione Aldi Avi. in mss. Pall. quinque (secund. diligentia libido rerum) Vatican. vulgò: indigentia. unde Victorius: indigentia libido: nos vulgatum amplexi fumus: nam id ratio omnino flagitat, ac subiecti textum orationis.

5. Quæ appellantur à Stoicis ἀερίσματα.] Vet. cod. Latinâ formâ arrhastemata. Palat. secund. ἀερίσματα, ad oram apostemata.

6. Intelligatur igitur perturbationem, jaçantibus, &c.] SeccSSIONEM hic mirificè facit Palat. quart. perturbatione jaçantibus opinionibus hic inconstanter (puto, inconstanti) & turbido in animo motus esse semper.

7. Hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re quidem copulata sunt.] Hoc reposui ex quinque Pall. Vatic. concinnius, quàm vulgò, hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re word copulata sunt.

8. Permanat in venas & inheret in visceribus illud malum existitque morbus.] Pal. pr. inh. in visceribus illud malum, existitque, morbus &

ægrotatio. secund. tert. visceribus, illud malum existit: qui. quart. inheret in visceribus illud malum existit. Qui morbus & ægrotatio quæ avelli, quint. & heret in visceribus, &c. ex quibus omnibus legerim, si conjecturæ locus; inheret in visceribus; illud malum existit; qui morbus ægrotationeque inv. sed N. L.

9. Quale in μισογυνείᾳ est, ut.] Nihil volui novare in hoc corruptissimo loco, contentus ingeniosioribus veterem prodidisse scripturam: Pal. sec. quæ in missogino atilia est. tert. in missogino atilia est. ad marg. immisso gino atille. quart. in missogynoli est. quint. quale in missogymo atilia est. Vatican. quale in missoguno atili est. Vet. cod. & Fabr. quale in μισογυνείᾳ. Atilli est; quæ videtur verissima lectio, probatque Mercerus ad Nonium, in Mulierositas.

10. Quas fugiunt & oderunt.] Fabr. cod. odiunt.

11. Hæc autem opinatio est judicare se scire.] Pal. quart. vet. cod. Vatic. est judicatio se scire.

12. Pervicacia, ligurritio.] Ita scribatur duplici irritante litterâ rr. ex Pall. pr. tert. quart. ac vet. cod. Lambini.

13. Non quia jam sint, sed quia sæpe sint.] Sic legendum ex quinque Pall. Fabr. Vatic. vulgò, non quia semper sint.

14. Nec qui anxii, semper anguntur.] Ita reposui ex quinque Pal. Vatican. vulgò neque anxii.

15. Ut inter ebrietatem & ebriositatem interest.] Pall. quatuor posteriores ut & Vatic. exterunt, & ebriostatem.

16. Ergo & invidi & malevoli & lividi & timidi & misericordes, qui proclives ad eas perturbationes, non quia.] Et πολλοῦ δέλου effeci hunc orationis tractum, ex mss. & verbo sunt iudidem decurtavi. vulgò ferè asyndeta.

bonis rebus, quòd alii ad alia bona sunt aptiores; facilitas nominetur, in malis proclivitas, ut significet lapsionem: in neuris habeat superius nomen. ¹ Quo modo autem in corpore est morbus, est ægrotatio & vitium; sic in animo.

- 13 Morbum appellant totius corporis corruptionem: Ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius validitatis corporis conquestratione, & perturbatione gignuntur: vitium autem, integra validitatis, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantummodò cogitatione possumus morbum ab ægrotatione sejungere. vitiositas autem, est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio: in altera inconstantia. & repugnantia. non enim omne vitium partis habet dissentientes, ut corum, qui non longè à sapientia absunt, ² affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipientis, sed non distorta, nec prava. morbi autem, & ægrotationes, partes sunt vitiositatis: sed perturbationes, sunt ne ejusdem partes, quæstio est. vitia enim, affectiones sunt permanentes: perturbationes autem, moventes, ut non possint affectionum permanentium partes esse. atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic in bonis. sunt enim in corpore præcipua, pulcritudo, vires, validitas, firmitas, velocitas: ³ sunt item in animo. Enim corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, è quibus constat: sanitas sic animi dicitur, cum ejus judicicia, opinionisque concordant, eaque animi est virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiam præceptis, ⁴ & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. ⁵ Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate: eaque dicitur pulcritudo: sic in animo, opinionum, judiciorumque æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulcritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes similibus verbis, animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur ⁶ propter
- 14 animi multarum rerum brevi tempore percursionem. Illud, animorum corporumque dissimile, quòd animi valentes, morbo tentari non possunt, corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt. itaque in hominibus solum existunt. nam bestiarum simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. ⁷ Inter acutos autem, & inter hebetes interest, quod ingeniosus, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur

ocys: hebetes non item. Nec verò in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosus cadit. non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, ægrotatio, metus. Ægrotationes autem, morbique animorum, difficilius evelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica appellant, quia differuntur subtilius. ex quibus quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enavigavit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modò satis illa dilucidè dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & aliis locis de ¹⁵ virtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam moreque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus, est affectio animi constans, conveniensque, laudabile efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissimè recta ratio dici potest. hujus igitur virtutis contraria est vitiositas. sic enim malo, quàm malitiam appellare, quam Græci *κακία* appellant. nam malitia, certi eujusdam vitii nomen est: vitiositas, omnium. ex qua cogitantur perturbationes, quæ sunt, ut paulo antè diximus, turbidi animorum, concitatisque motus, averse à ratione, & inimicissimi mentis, vitæque tranquillæ. *important enim ægrotudines anxias, atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu.* Iidem indignant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, a temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. ⁸ quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum, ⁹ cum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitrat. eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est. ¹⁶ Quid autem est non miserius solum, sed etiam, & deformius, quàm ægrotudine quis afflictus, ¹⁰ debilitatus, jacens? cui miseriam proximus est is, qui appropinquans aliquid malum metuit, exanimatusque pendet animi. quam vim mali significantes, poëta impendè apud inferos saxum Tantalò faciunt, ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis poena stultitiæ est. omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione ¹¹ semper aliquis talis terror impendit atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes sunt, ægrotudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas, avidè semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est, lætitiæ gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, temperantem, aliàs con-

1. *Quomodo autem in corpore est morbus, est ægrotatio & vitium.*] Ut Lambinus edidit, conspicio in Pall. omnibus, (nisi quod pro posteriore est Pal. pr. & tert. at.) & Vatic. vulgò: *quomodo autem in corpore morbus, ægrotatio & vitium.*

2. *Affectio est illa quidem sibi ipsa.*] Sibi permutavi τῷ à se ex edit. Vict. Pall. quinq. Fabr. ac Vatican.

3. *Sunt item animo. Enim corporis temp.*] Malui locum, ut profat in Pall. sec. tert. quart. Vatic. edere; quàm creperas aliorum micaciones in resingendo & integrando attendere. Victorius edidit: *sunt item in animo, corporis temperatio, quæ ea.* Lambin. & ut corporis est temperatio, ex suis obsequentissimis, (quos non nominat. libris. Pal. tamen quint. ævo, ut videtur, musteus, est enim corporis. aliàs, sunt item in animo. Corporis.

4. *Et eam subsequentem.*] Tres Pall. Fabr. etiam.

5. *Est autem quædam animi sanitas, quæ in sapientem etiam cadat, eum curatione medicorum conturbatio mentis aufertur.*] Secutus sum Victorium & Turnebum, Palat. quint. cum reliqui ferè omnes miss. restent tale quid: *cum curatione & perturbatione medicorum conturbatio mentis auf.* unde Lambinus, *curatione medicorum & purgatione.* in Vatic. super voce *perturbatione*, repositum est, *gubernatione*,

de quo ampliandum cenfeo. in Fabriciano cod. *cum curatione & procuratione*, cui, si tamen quid est, longe præfero Vaticanum.]

6. *Propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.*] Pall. pr. tert. quart. quint. percursionem.

7. *Inter acutos & inter hebetes interest.*] Sic parim ex edit. Vict. partim ex omnibus miss. qui illud hoc excutiunt, ceterum, bis inter repetit, Fabr. Pal. quint. Vatican.

8. *Quæ si quando adepta est id.*] Palat. pr. eadem piaretur id. sec. eadem putaretur id. tert. ut & Fab. Vat. si quando ea demptaretur id quod. quart. ea deputaret id. quint. adeptaretur id.

9. *Tum fert alacritatem.*] Fabr. affert. ceterum Pall. sec. quart. Vatic. tum fert alacritate, ut a. e. c. quid agat. Lambinus ut est in Gryphii libro: *tum ea fertur alacritate.*

10. *Debilitatus, jacens?*] Justus sic scripsit, auctoritate vet. cod. Lambiniani. Pall. secund. tert. quart. Vatic. vulgò; *debilitatusque jacens.*

11. *Semper aliquis talis terror impendit.*] Sic edidit Victorium secutus Lamb. nec longè abeunt vet. codd. Palat. quart. Vatican. *semper aliquid aliis terror i. a. ut hæc.* Palat. quint. *semper aliquid aliis dolor, aliis terror imp. atque ut hæc.*

constantem, continentemque dicimus. nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. quod nisi eo nomine virtutes continerentur, numquam illud ita pervulgatum esset, ut jam proverbii locum oblineret, HOMINEM FRUGI OMNIA RECTE FACERE. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnificè dicere videntur.

17 Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibi ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futi gestiens deliquescat, IS EST SAPIENS, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvium accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? atque idem ita acrem in omnibus partibus animi intendit, ut semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore vivendi, ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc aptè & quietè ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. *hu autem vacuus animus, perfectè atque absolutè beatus efficit*: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certa ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. quocirca mollis, & enervata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui *perturbari animos necesse esse dicunt. sed adhibent modum quandam, quem ultra progredi non oporteat*. Modum tu adhibere vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardentè, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimere, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum reseadam maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia? sapientes ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægrè tulisse P. Rutilium traris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam à vita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. quid si, cum id ferret modicè, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo nova, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. Qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se à Leucade præcipitaverit, sustinere se, cum velit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus ne cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: *quaque crescentia perniciose sunt, eadem sunt vitiosa nascentia*: ægritudo autem, ceteræque perturbationes amplificatæ, certè pestiferæ sunt. igitur etiam susceptæ, continuè in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, ubi semel à ratione discessum est: *ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque*

provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. qui enim vitii modum apponit, is partem suscipit vitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel proclive labuntur, sustinerique nullo modo possunt. Quid? quod idem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modò naturalis esse dicunt, sed etiam utiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: *COTEM* fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem, & improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leveis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitent: prælium rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent vim, nisi ira excauduit fortitudo. nec verò de bellatoribus solum disputant. *imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundia*: oratorem denique non modò accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat. eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioso *lentitudinis* nomine appellant. nec verò solum hanc libidinem laudant (est enim ira, ut modò definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam; nisi quod libeat, præclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, *Miltiadi tropæu se è somno suscitari.* cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se ajebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. philosophiæ denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. *ubi enim quidquid esset, quod disci posset, eò veniendum judicaverunt.* num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram, & immanem belluam, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate à natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominia affici se in delicto dolerent. *impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore.* mordere est melius conscientia. ex quo est illud à vita ductum ab Afranio, nam cum dissolutus filius,

7 *Hæc me miserum,*

tum severus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque parteis ægritudinis, utiles esse dicunt, MISERICORDIAM ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obrectare, non esse inutile, cum aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: METUM verò si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut

1. Nungquam illud ita pervulgatum esset.] Pall. quatuor priores: nunquam ita pervulgatum illud esset. elegantius Victorius: nunquam ita per illud vulgatum esset.

2. Sapientes ne attingat quidem.] Victorius: ita & vet. cod. cum Pall. pr. sec. terr. quart. Vatic. sapientis ne attingat. Pal. quint. sapientis quidem ne attingat omnino.

3. Qui se à Leucade præcipitavit.] Vet. cod. quinque Pal. Vatic. à Leucata.

4. Incitataque semel proclive labuntur.] Conjecerat hoc olim P. Lambinus, exlatque in Pall. pr. quint. reliqui cum Vatic. & Fab. semel proclivi lab. vulgò, in proclive:

5. Ut homines castigationibus.] Non ausim ejicere rō homines. illique substituere rō omnes. quod exstat in quinque Pall. Fab. Vatic. ed. Victorii. quod item se tueatur vet. editionibus, huicque loco aptius.

6. Ex quo est illud à vita ductum ab Afranio.] Non reperio ulluni vestigium in nostris cod. emendationis Lambin. ex quo est illud seip̄ dictum ab Afr. solum Pal. quint. cum Vaticano. evicta. Fabr. item delet ab.

7. Hæc me miserum: tum severus pater.] Rectè sic edidit Victorius consensum nactus quinque Pall. inceptè post miserum, dixisset inferitur.

ut refecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt, nihil ne tibi videntur, an aliquid dicere? ¹ A. Mihi verò dicere aliquid: itaque exspecto, quid ad ista. ² M. Reperiam fortasse: sed illud antè. videtne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis responderet à Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem usum puto. ita enim definit, ut *perturbatio sit adversuratione, contra naturam, animi commotio*: vel brevius, ² ut *perturbatio sit appetitus vehementior*: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. Quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acuteque differentium. illa quidem *ex rhetorum pompa, ardorem animorum, cotesque virtutum*. an verò vir fortis, nisi stomachari cæperit, non potest fortis esse? ³ gladiatorium id quidem. quamquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. colloquantur, ⁴ congregiuntur, queruntur, aliquid postulant, ut magis placati, quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

Occidam illum equidem, & vincam, si id quaritis, inquit,

Verùm illud credo fore, in os prius accipiam ipse, Quam gladium in stomacho, & sura, ac pulmonibus sisto,

Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam Nobis, quàm dextra gladium dum accommodet alter: Usque adè studio, atque odio illius, efferor ira.

²² Ac sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectori: cujus, ut arma sumsit, ingressio lætitiâ attulit focis, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore tremementem provocasse ad pugnam pæniteret. Atque hi collocti inter se, priusquàm manum confererent, leniter & quietè nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè, rabioseve fecerunt. ego ne Torquatium quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium idè fortis fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, qui notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, ⁶ cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit, gladiumque hosti in pectus infixerit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Arruntem invaserit. video enim utrumque comminus icu cecidisse contrario. Quid igitur hæc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cæperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo. iratumne senes consiliis cum Erimanthio apro, aut leone Nemeæ? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit ira-

tus? vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sique iracundia tota levitatis. ⁷ neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expertis. Contemnendæ res sunt humanæ: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracundè fieri suspicamus. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, ⁸ numquam privatam esse sapientem, iratus videretur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui temp. salvam esse vellet, se sequi iussit. Nescio, ⁹ ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certè irati non fecimus. An est quidquam similis insanix, quàm ira? quam bene Ennius *intusum* dixit *insania*. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia ditorum, atque factorum, quam partem habent sanitaris? quid Achille Homericæ scædus? quid Agamemnone, in iurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem, mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis: fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,

Summam rem perfecit manus, & prælium restituit insaniens.

Dicamus igitur utilem insaniam. ¹⁰ tracta definitionem fortitudinis. intelliges, eam stomacho non egere. Fortitudo est igitur, affectio animi, legi summæ in perpetendis rebus obtemperans, vel conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis, vel scientia rerum formidolosarum, contrariarumque, aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile iudicium: vel brevius, ut Chrysiippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definitis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communis notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysiippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. ¹¹ Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat. metuo, ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, testam, atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientis insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? remove perturbationes, maximeque iracundiam: jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita differunt, sic se dicere, *omnes stultos insanire, ut malè olere omne cænum*. At non semper. Commove: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Laceffe: jam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est

1. Nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere.] Ita legendum docui in Crepundiis: video jam existare in edit. Viët. in Vaticano: imò dudum à Victorio sic edidit Lambinus; & ita vet. ojus codex. Liber Gryphii, Palat. tert. acquirere. vulgò, inquirere.

2. Ut perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior a.] Palat. Vatican. sit appetitus: vehementior autem.

3. Gladiatorium id quidem.] Itidem ex Victorio sic edidit Lambin. existatque in vet. cod. sec. tert. Vatican. vulgò, gladiatorum.

4. Congregiuntur, queruntur, aliquid p.] Medio verbo, quod vulgatus abest, auctior est editio Victorii cum quinque Pall. Fabr.

5. Surâ ac pulmonibus sisto.] Fab. Palat. quart. furid. Turneb. libro VII. cap. 18. fibrâ. Lamb. Lurâ ac pulm.

6. Cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit.] Codex Vatican. in acie Mallienum Pelignum sc. prot. quo alludit Pal. quart.

mallerinum: item ceteri cum Fabr. alienum reponentes.

7. Neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expertis.] Ita est in quinque Pall. Fabr. Vaticano; Victorii partim quoque editione; nam solum est ante ulla spernit. vulgò; neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expertis est.

8. Nunquam privatam esse sapientem.] Rectè hoc Lambinus, cui secundas ferunt Pall. sec. tert. quart. Fabr. Vatic. alias, nunquam iratum esse.

9. Prælium restituit insaniens.] Ejeci illud cum seu quum suavis quinque Pall. Vatic. ante restituit.

10. Tracta definitionem.] Pal. tert. tracta definitione. Fabr. tata definitione.

11. Quamvis licet insectemur istos.] Ita vet. codex; quinque Pal. vulgò: licet enim insectemur.

est utilis? est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdus, iracundos solos, morbosos nominaverunt.

25 Oratorem verò irasci minimè decet: simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in causis acrius, & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Et quis hoc animadvertit? Vineits.

Num aut egisse umquam iratum Æsopum, aut scripisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modò est orator, quam ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cujus est libidinis? Themistoclem mihi & Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Plaronem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maximè detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commodè dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adolescente perditio, ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obrectare, misereri. Cur miserere potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, levare ægritudine. Obrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angere alieno bono, quod ipse non habeat: obrectantis autem, angere alieno bono, quod id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditate sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? 4 libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? 5 de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fuscè, lateque possint: sed brevissimè illo modo, SAPIENTIAM esse rerum divinarum, & humanarum scientiam, cognitionemque, quæ cujusq; rei causa sit. ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam gravitatem, constantiamque perturbet?

an improvissam aliquid, aut repentinum? 6 quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit? Nam quod ajunt nimia refecari oportere, naturalia relinquere: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. 7 Quæ evellenda, & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, 8 quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutareis, 9 animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam est merita melius, quod corporum adjuncta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis præstantia, & diviniore, 10 eo majore indigent diligentia. 11 Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia invidenti adhibenda medicina. est etiam in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad universam perturbationem, qua est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior: an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio, & utrum illudne non videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, 12 an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut si quis ægrè ferat, se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum non esse: an hominem ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si fortè de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam 13 paupertatis malum tollitur. Sed omnis ejusmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effeminati, cumque eorum gravitatem, constantiamque laudamus, qui non turbulentè humana patientur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis esse voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari potest. illa autem altera ratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & 14 ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, 15 neque est ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii,

nihil.

1. Iracundos solos morbosos nominaverunt.] Fabr. Vatic. morosos. quæ, ut puto, genuina est lectio. Pal. quartus, mortuos.

2. Simulare non dedecet.] Pal. tert. Vatic. non decet. non probo.

3. Obrectantis autem angere alieno bono.] Sic edidit Victorius, & post eum Lamb. repetuntque rē angere Pal. sec. tert. quart.

4. Libidinosum igitur & cupidum & iracundum.] Et cupidum ignorant quatuor Pall. Fabr. Vatic.

5. De cujus excellentia multa quidem quamvis fuscè lateque possint.] Vat. dici quamvis lateque possit. ceterum Pal. tert. quart. etiam possit.

6. Quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit?] Malui hanc lectionem, cum quinque Pall. Vatic. Victorii (quamvis in secundo, quint. amplius appendantur hæc: evenire possit, ne præmeditatum sit.) quam vulgarem tolerare lectionem fœdis glossis oblitam: quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini evenire possit.

7. Quæ evellenda & extrahenda penitus.] Variè. quæ evellenda penitus. duo Pall. sec. quint. luxuriant: sunt enim omnia ista non ex natura

liberibus causis; sed ex errorum orta radicibus. ineptè.

8. Quæ à Philosophia remedia morbus animorum.] Quinque Pall. Vatic. omittunt præpositionem à.

9. Animis nullam invenerit.] Fab. Vat. animis nullas. quart. nulla.

10. Eo majore indigent diligentia.] Pal. quatuor priores; Vat. indigent.

11. Itaque bene adhibita ratio.] Turneb. ex conjectura lib. vii. cap. 8. Advers. reponit, bene habita.

12. An omnium rerum tollenda omnino ægritudo.] Pertinacissimè pro hac lectione dimicat Lambinus, cui in subsidium adveniunt Pall. pr. sec. quartus. reliqui cum Fabr. Vatic. toleranda vel tolleranda.

13. Paupertatis nomen tollitur.] Pall. secundus paupertatis nomen tollit.

14. Et ægritudinem detrahit.] Pal. tert. distrahit.

15. Neque est ad vulgus adhibenda.] Sic cum Victorio Lambinus, Pall. secund. tert. nam pr. neque etiam est ad vulg. adh. sicque fere quint. nam τὸ est tollit.

nihil honestatis : propter mala is quidem angatur , sed alia quædam sit ad eum admovenda curatio , & talis quidem , quæ possit esse omnium , etiam de ceteris rebus discrepantium philosophorum . inter omnes enim convenire oportet , commotiones animorum , à recta ratione averfas , esse vitiosas , ut etiam si nec mala sint illa , quæ metum , ægritudinemve : ¹ nec bona , quæ cupiditatem , lætitiave moveant , tamen sit vitiosa ipsa commotio . *constantem enim quendam volumus , sedatum , gravem , humana omnia prementem illum esse , quem magnanimum , & fortem virum dicimus .* talis autem nec moriens , nec timens , nec cupiens , nec gestiens esse quisquam potest . eorum enim hæc sunt . qui eventus humanos , superiores , quàm suos animos esse ducunt . Quare omnium philosophorum , ut antè dixi , una ratio est medendi , ut nihil , quale sit illud , quod perturbet animum , sed de ipsa sit perturbatione dicendum . itaque primùm in ipsa cupiditate , cùm id solum agitur , ut ea tollatur , non est quærendum , bonum illud , necne sit , quod libidinem moveat : sed libido ipsa tollenda est : ut sive , quod honestum est , id sit summum bonum , sive voluptas , sive horum utrumque conjunctum , sive illa tria genera bonorum , tamen , etiã si virtutis ipsius vehementior appetitus sit , ² eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio . ³ continet autem omnem sedationem animi , humana in conspectu posita natura : quæ quo faciliùs expressa cernatur , explicanda est oratione communis conditio , lexque vitæ . Itaque non sine causa ⁴ cùm Orestem fabulam doceret Euripides : primos tris versus revocasse dicitur Socrates :

5 *Neque tam terribilis ulla fando oratio est ,*

6 *Nec fors , nec ira cœlitum inveltum malum ,*

7 *Quod non natura humana patiendò efferat .*

Est autem utilis ad persuadendum , ⁸ ea , quæ acciderunt , ferri & posse , & oportere , enumeratio eorum , qui tulerunt . et si ægritudinis sedatio & hesternâ disputatione explicata est , & in Consolationis libro , quem in medio (non enim sapientes eramus) morere , & dolore conscripsimus : quodque vetat Chrysiippus , *ad recentis quasi tumores animi , remedium adhibere , id nos fecimus , naturæque vim attulimus , ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet .* Sed ægritudini , de qua satis est disputatum , finitimus est metus . De quo pauca dicenda sunt . Est enim metus , ut ægritudo , præsentis : sic ille , futuri mali . Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant . alii autem metum , præmolestiam appellabant , quod est quasi dux consequentis molestiæ . Quibus igitur rationibus instantia feruntur , eisdem contemnuntur sequentia . nam videndum est in utrisque , ne quid humile , summissum , molle , effœminatam , fractum , abjectumque faciamus . Sed quamquam de ipsius metus inconstantia , imbecillitate , levitate dicendum est : tamen multum prodest , ea , quæ metuuntur , ipsa contemnere . Itaque , sive casu accidit , sive consilio , percommode factum est , quod eis de rebus , quæ maximè metuuntur ,

de morte , & de dolore , primo & proximo die disputatum est . Quæ si probata sunt , metu magna ex parte liberati sumus . Ac de malorum opinione , hætenus . Videamus nunc de bonorum , id est , de lætitia , & de cupiditate . Mihi quidem in tota ratione ea , quæ pertinet ad animi perturbationem , una res videtur causam continere , omnes eas esse in nostra potestate , omnes iudicio susceptas , omnes voluntarias . Hic igitur error est eripiendus , hæc detrahenda opinio : ⁹ atque *ut in malis opinatus , tolerabilia : sic in bonis , sedatiora sunt efficienda ea quæ magna , & lætabilia dicuntur .* Atque hoc quidem commune malorum , & bonorum : ut , si jam difficile sit persuadere , nihil earum rerum , quæ perturbent animum , aut in bonis , aut in malis esse habendum , tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda , aliaque ratione malevolus , alia amator , alia rursus anxius , alia timidus , corrigendus . atque erat facile . sequentem eam rationem , quæ maximè probatur de bonis & malis , negare umquam lætitia affici posse insipientem , quod nihil umquam haberet boni . Sed loquimur nunc more communi . ¹⁰ Sint sanè ista bona , quæ purantur , ¹¹ honores , divitiæ , voluptates , cetera : tamen in eis ipsis potiùs exultans , gestiensque lætitia , turpis est : ut , si ridere concessum sit , vituperetur tamen cachinnatio . eodem enim vitio est ¹² effusio animi in lætitia , quo , in dolore , contractio : eademque levitate cupiditas est in appetendo , qua lætitia , in fruendo : ¹³ & *ut nimis afflicti molestia , sic animi elati lætitia , jure judicantur leves .* & cum invidere , ægritudinis sit : malis autem alienis voluptatem capere , lætitiæ : utrumque immanitate , & feritate quadam proponenda , castigari solet . Atque ¹⁴ ut confidere decet , timere non decet : sic gaudere decet , lætari non decet : quoniam docendi causa à gaudio lætitiã distinguimus , illud jam supra diximus , fieri contractionem animi rectè numquam posse , ¹⁵ elationem posse : aliter enim Nævianus ille gaudet Hector ,

Latus sum

Laudari me abs te , pater , laudato viro :

¹⁶ aliter ille apud Trabeam ,

Lana deumita argento nutum observabit meum ,

Quid velim , quid studeam : adveniens digito impellam januam :

Fores patebunt . de improviso Chrysis ubi me aspexerit ,

Alacris obviam mihi veniet , complexum exoptans meum ,

Mihi se dedit :

Quàm hæc pulchra putet , ipse jam dicet ,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis .

Hæc lætitia quàm turpis sit , satis est diligenter attendentem penitus videre . Et ut turpes sunt , qui efferunt se lætitiã tum , cùm fruuntur Veneris voluptatibus : sic flagitiosi , qui eas inflammato animo concupiscunt . Totus verò iste , qui vulgò appellatur amor , (nec , hercule , invenio , quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis est , ut nihil

1. *Neque bona quæ cupiditatem .*] Optimus Pal. quart. *cupidinem* .

2. *Eadem sit omnibus ad deterrendum .*] Fabr. *deterendum* .

3. *Continet autem omnem sedationem animi .*] Sic reperi in Pall. pr. tert. quart. quint. quippe sec. omnes . nec longe abictorius edito hoc ordine , *sedationem omnem , &c .* vulgò abest omnem : sed est quoque in Fabr .

4. *Cùm Orestem fabulam doceret Euripides .*] Prætulit vulgatam lectionem . nam victor . cum Palatin . quart. *Orestis* . secund. quart. *Oreste* . ceterum diceret . agnoscunt Palatin . quinque , Vatic . Fabr . non doceret .

5. *Neque tam terribilis ulla fando oratio est .*] Quinque Pal . ratio est .

6. *Nec fors , nec ira cœlitum inveltum malum .*] Sic emendavi adjunctis autoritate Lambini & Palatin . in quibus singulis *nec* . sed in solo primo , & Vaticano *fors* . quod cur melius hinc sit , dixit Lambinus . in ceteris , ut & victorii editione , libro Fabr . *nec fors nec ceterum irâ cœlitum inveltum malum* , est *ἡμετέρας ἐσχλαίας* ; itaque miror cur victorius ediderit , *inveltum* , & in quinque Palatin . lætæ inventum .

7. *Quod non natura humana patiendò efferat .*] Sic legatur , aut ut

vult Lambin . *efferat* , *ἄετρο* . Græci verus sunt ex initio Orestis Euripidis . Vide Mutetum Variar . lib. viii . cap. 16 .

8. *Ea , quæ acciderunt .*] Quinque Pall . Fabr . *acciderint* .

9. *Atque ut in malis opinatus tolerabilia .*] Quod habent & editio victor . & quatuor Pall . ac Vatic . vulgò , *tolerabiliora* .

10. *Sint sanè ista bona .*] Palat . quart . Fabr . Vatic . *sunt sanè ista* .

11. *Honores , divitiæ , voluptates , cetera : tamen .*] Hæc scriptura tucur se auctoritate Pall . tert . quart . Vaticani in Fabr . Palat . quint . editur , & cetera tamen . male : ut & in editione victor . *voluptates : cetera tamen* .

12. *Effusio animi in lætitiã .*] Pall . quart . *lætitiã* .

13. *Et ut nimis afflicti molestia .*] Pal . sec . quart . Vaticanus *afflicti molestia* .

14. *Ut confidere decet .*] Alius *diffidere* : alius ; *ut non fidere* .

15. *Elationem posse .*] Absunt hæc à tribus prioribus Pall . qui & antecedentia verba ita digerunt : *contractionem animi rectè fieri nunquam* .

16. *Aliter ille apud Trabeam .*] Ejeci quod sequebatur *Cherea* , cum neque agnoscat quinquè Pall . neque Fabritiano .

nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

*- deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:
Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
1 Quem sapere, quem insanire, quem in morbum
injici,*

Quem contra amari, 2 quem arcessiri, quem expeti.

O præciaram emendatricem vitæ, poëticam! quæ amorem, flagitii, & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: 3 quæ, si hæc flagitia non probarem, nulla esset omnino. 4 Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

5 Tum amoris magis, quam honoris servasti gratia.

Quid ergo? hic amor Medæe quanta miseriarum excitavit incendia! atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet, se conjugem habuisse

*Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potior-
que est patre.*

33 Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, philosophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim iste amor amicitie? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti, liberi & concessi sunt amores. Bene ergo Ennius,

Flagitii principium est nudare inter civis corpora.

6 Qui ut sint, fieri posse video, pudici, solliciti tamen, & anxii sunt: eoque magis, quod seipsi continent, & coercent. Atque, ut muliebreis amores omittam, quibus majorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtae velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi, & summi poëtae de seipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua rep. cognitus, quæ de juvenum amore scribit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poësis, est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici verò & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitie faciendæ ex pulcritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sane. vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certè, qui nihil absit, aut non multum ab infania, qualis in Leucadia est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim cura.

34 At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim cura.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Hec me infelicem.

Nihil verius. Probè & ille,

Sanusne es, qui temerè lamentare?

Sic infans videtur etiam suis. At quas tragœdias effecit?

Te Apollo sancte, fer opem, teque omnipotens Neptune: invoco.

Vosque adeò venti.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic

igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut & illud, quod cupiat, ostendat quàm leve, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facilè vel aliundè, vel alio modo

perfici, vel omnino negligi possit. 7 Abducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam agroti non convalescentes, saepe curandus est. 8 Etiam novè quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant. maximè autem admonendus, quantus sit furor

amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, supra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudine: 9 sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, fæda per se est. nam ut illa præteream, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese

quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

--injuria,

Suspiciones, inimicitia, inducia.

Bellum, pax rursus. Incerta hæc si tu postules

Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quàm si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc instantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi judicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: 10 & amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium

cogitatio, alium fatietas deterreret. 11 Ira verò quæ quam diu perturbat animum, dubitationem insanie non habet: cujus impulsu existit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia?

Quis autem malitia te?

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ, ut facilè appareat, Atrei filios esse, ejus, qui medicatur pœnam in fratrem novam.

Major mihi moles, majus miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

12 Quæ igitur hæc erunt moles? audi Thyestem ipsum:

1 Im-

Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia?

Quis autem malitia te?

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ, ut facilè appareat, Atrei filios esse, ejus, qui medicatur pœnam in fratrem novam.

Major mihi moles, majus miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

12 Quæ igitur hæc erunt moles? audi Thyestem ipsum:

1 Im-

1. *Quem sapere, quem insanire.*] Ita Victorius, omnesque nisi tam Pall. quam Fab. Vatican. vulgò sanavi.

2. *Quem arcessiri.*] Ita malui cum Lambino ex vet. cod. ac quinque Palat. Vatican. s. d. iidem omnes quoque, quem expeti, quem arcessiri.

3. *Quæ, si hæc flagitia non probarem.*] Constanter duo Pall. quart. quint. Fab. si hæc flagitia nos probarem.

4. *Quid ait ex Tragœdiâ princeps ille Argonautarum?*] Sic restituendum est ex Victor. Pal. quart. inclinaute huc Pal. tert. qui aut legit. quint. verò quid ex Tragœdiâ princeps ille Argonautarum Jason? quod probarem absente nomine Ducis. vulgò, quid autem ex Trag.

5. *Tum amoris magis quam honoris servasti gratia.*] Hoc scripsi fiducia editionis Victor. & quinque Pall. tum Fabr. aliàs, *Tum amoris magis, quam honoris servasti gratia.* Euripides,

ὡς ἕως ἢ ἠὲ καὶ

Πόντον ἀφελόν τῶνδ' ἐκὼσ' αὖ δέμας.

6. *Qui ut sint, quod fieri posse video.*] Reprehendi Victor. scripturam, quam vide extare quoque in quinque Palatin. Fab. Vat. vulgò, sicut fieri posse.

7. *Abducendus est etiam nonnumquam.*] Sic edidit Victorius, & recte, cum quo faciunt Palatin. quart. quint. Fabr. Vatican.

8. *Etiam novè quodam amore.*] Palatin. tert. quart. Fab. novè quidam amore.

9. *Sed ut hæc omittas, perturbatio.*] Sic edidit Victorius, cui adfuerunt Palat. quinque ac Fabr. in Vatican. tamen; ut hæc comittas, perturbatio.

10. *Et amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent.*] Ut edidit Victorius, existat in Pal. quart. Vatic. aliàs hæc tendunt, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent.

11. *Ira verò quæ quam diu perturbat animum.*] Refusmi hoc itidem ex editione Victorii, Palatin. Fabr. Pith. vulgò: ira verò quamquam. quanquam Lambini lectio, ira verò quamdiu pert. extet in Palat. prim. quæ meo animo multò concinnior.

12. *Quæ igitur hæc erunt moles.*] Vatic. quæ igitur hæc erunt moles: sic hæc in aliis libris fœm. plur. ejus ignorantio impulit Lambinum, ut emendaret, quæ igitur hæc erunt moles. Palatin. prim. quart. quint. quo igitur hæc (pr. te) erunt moles. secund. tert. quid igitur hæc erunt moles.

¹ *Impius hortatur me frater, ² ut meos malis miser Manderem natos.*

Eorum viscera apponit: quid est enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? Itaque iratos propriè dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. ³ his aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi ⁴ dissipatas animi partes rursus in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum deservescat ira. Deservescere autem certè significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Architæ: qui cum villico factus esset irator, *Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem?* Ubi sunt ergo isti, ⁵ qui iracundiam utilem dicunt? (Potest utilis esse insania?) Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira: aut alius alio magis iracundus esset: ⁶ aut finem haberet prius, quam esset ulla ulciscendi libido: aut quemquam pœniteret, ⁷ quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cum interemisset Clytum, familiarem suum, vix à se manus abstinuit. tanta vis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æstimeret ea res, ex qua animus ægotat, oriantur? unde intelligi debet, *perturbationem quoque omnem, esse in opinione.* Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quedam est, & opinio gravis, ⁸ non temerè assentiens; ⁹ metus quoque est dissidentia expectati, & impendentis mali. Et, si spes, est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est, metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia, scientiæ: sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, ¹⁰ aut tale quid, ii sunt constituti, quasi mala validudine animi: ¹¹ sanabiles tamen. ut Socrates dicitur, cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur,

derisus est à ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, ¹² cum illa sibi signa, sed ratione à se dejecta diceret. ¹³ Ergo ut optima quisque validudine effectus, potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: sic *animus alius ad alia vitia propensior.* qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant è falsis opinionibus rerum bonarum, ac malorum, ut sit alius ad alios motus, perturbationesque proclivior, ¹⁴ *inveteratio autem ut in corporibus ægrius depellitur, quam perturbatio:* citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ ¹⁵ omnes oriuntur ex iudiciis opinionum, & voluntatibus, sit jam huius disputationis modus. ¹⁵ Scire autem vos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut majus, aut utilius optari, quam hæc, quæ à nobis hoc quatrinduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, ¹⁶ adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modò, & perturbatos dicere solemus. at eos qui se ægritudini dederunt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. Itaque non fortuitò factum videtur, sed à te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus disputare. in ea est enim fons miseriæ, & caput. Sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est: *omnis opinabilis esse, & voluntarios, ea reque suscipi, quòd ita rectum esse videatur.* Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitus, philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. ¹⁷ *his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus.* aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contrà nihil sine ratione rectè fieri possit: aut cum philosophia ex rationum collatione consistet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adjumenta, & auxilia petamus benè, beateque vendi.

M. TULLII

1. *Impius hortatur me frater.*] Impius nesciunt quinque Pal.

2. *Ut meos malis miser Manderem natos.*] Turnebus libro vii. cap. 18. & Lambin. ex conjecturâ mandem. ut, malis mandare, esset malis seu maxillis committere & permittere, hoc est, devoratum seu comminutum ire, ut Lucret. lib. 2.

Ne Saturnus cum malis mandaret adeptus. hæc illi.

Sed hoc genus loquendi in Palatin. quart. & Fabr. æque est, habent enim mandarem.

3. *His aut subtrahendi sunt ei.*] Reposui hoc ex edit. Victor. Vatican. Palat. Fabr. Vatican. imprimis. Victor. *his aut sunt subtrahendi ei.* Pal. quint. *is autem subtrahendi sunt ei.* vulgò: *his autem sunt subtrahendi, in quos.*

4. *Dissipatas animi partes rursus in suum locum cogere.*] Palatin. quint. congerere.

5. *Qui iracundiam utilem dicunt? (potest utilis esse insania?) aut naturalem?*] Optimam & verò proximam lectionem Victorii recepinus: Fabr. cod. *potest utilis esse insania? aut naturale quidquam est, & secundum naturam, quod sit repugnante erat.* Palatin. quart. *qui iracundiam utilem dicunt, potest utilis esse insania aut naturalem hanc quicquam est.* & ita Vatican. unde quidam malit: *potest utilis esse insania ac naturalis? aut quicquam esse secundum naturam, quod sit repug.* Palatin. quint. *potest utilis esse insania an naturalis an potest quicquam esse secundum naturam, quod sit rep.* vulgò: *potest utilis esse insania? aut naturalis est?* unde Manutii conjectura irrecipit sequiores editiones: *at naturalis est.*

6. *Aut finem haberet, prius, quam esset ulla, ulciscendi libido.*] Potior apud me omnium codicum consensus est, quam magnificè editiones Lambini, clamantis omnino legendum, *priusquam esset*

ulta, ulciscendi libido: addit episodii loco, hæc qui non videt, se nihil videre fateatur necesse est. Potior, inquam, est apud me quinque Palatin. Vatic. ViEt. edit. Gryph. lib. sic exhibentium autoritas.

7. *Quod fecisset per iram.*] Fabr. Palatin. secund. tert. *quod fecisset per iram.*

8. *Non temerè assentiens.*] Quinque Pal. cum Vatic. assentiens.

9. *Metus quoque est dissidentia.*] Palat. tert. quart. libri optimi, dissidentia.

10. *Aut tale aliquid, ii sunt constituti quasi.*] Ita est in Palat. sec. tertio, quarto, quinto, Vatic. nisi quod pro *ii, ei:* unde Lambinius tamen: *ii sunt ita constituti.* vulgò, *ii sunt ejusmodi constituti.*

11. *Sanabiles tamen.*] Palat. secund. tert. quart. Vatican. sanabile est tamen.

12. *Cum illa sibi signa sed, &c.*] Omnes libri tam Lambin. quam Palat. Vatic. Gryph. & editio Victorii, quod apprehendere quam nugalia vulgi interpolatitia, cum illa sibi vitia inesse, sed: malivimus: quidam tamen ex conject. cum illa sibi ingenita.

13. *Ergo ut optima quisque validudine affectus potest videri, ut natura ad al.*] Ita est in quinque Palat. Pith. Vatican. vulgò, *potest videri alius, ut nat.*

14. *Inveteratio autem ut in corporibus ægrius depellitur, quam perturbatio.*] Ut Victorius edidit, sic reperi in Pall. prim. tert. quart. quint. Vatican. aliàs: *ægrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio.*

15. *Scire autem vos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine.*] Sic plerique libri Pall. sec. tert. quint. Vatic. aliàs nos, & possunt.

16. *Adjunximus sedationem ægritudinis.*] Fab. sanationem.

17. *His enim malis insidentibus.*] Pal. optim. cod. *insidiantibus.*

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM QUÆSTIONUM,

A D

M. BRUTUM,

LIBER QUINTUS.

VIRTUTEM AD BEATE VIVENDUM SE
IPSA ESSE CONTENTAM.

QUINTUS hic dies; Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum placere enim tibi admodum ¹ fensì & ex eo libro, ² quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus ruis, virtutem ad beatè vivendum se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, ut elaborandum sit, quo faciliùs probetur. nihil est enim omnium, quæ in philosophiâ tractantur, quod graviùs, magnificentiusque dicatur. Nam, cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiâ studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profectò spe beatè vivendi tantam in eo studio curam, operamque posuerunt. Quòd si ab iis inventa, & perfecta virtus est, & si præsidii ad beatè vivendum in virtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis postam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subiecta sub varios, incertosque casus, famulâ fortunæ est, nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur: vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beatè vivendi, quam vota facienda videantur. Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere: ³ interdum & humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere. vereor etiam, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque, & morbos insanabilis, & dolores intolerabilis adjunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentis, & separatum suis angoribus & molestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, ⁴ & ex no-

stra fortasse mollitiâ, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. ILLA enim, si modò est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute sustulit: omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaque despicens, casus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum ⁵ venientia metu agentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, ⁶ quam errorem nostrum, damnare malumus. Sed & hujus culpæ, & ceterorum vitiorum, ² peccatorumque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cujus in finem cum à primis temporibus ætatis nostra voluntas, ⁷ studiumque nos compulisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eram us egressi, magna jaçtati tempestate confugimus. O VITÆ philosophia dux, o virtutis indagatrix, ⁸ expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu urbeis peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugii, tum litterarum, & vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ⁹ ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. Est autem unus dies bene, ¹⁰ & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. ¹¹ Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. ¹² Ac philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac de hominum est vita merita laudetur; ut à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur. ¹³ Vituperare quisquam vitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audeat? & tam impiè ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minùs percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est.

1. *Sensì & ex eo libro.*] Interneant & quod vulgò abest, Victorius, Pall. sec. tert. quart. quint.

2. *Quem ad me accuratissime scripsisti.*] Palatin. quart. quem ad me tu accurat. ceter. Pr. acutissime, non accuratissime, minus probè.

3. *Interdum & humani generis imbecillitatem.*] Ita Victorius cum Pall. sec. tert. quart. Vatic. alii etiam.

4. *Ex nostra fortasse mollitiâ.*] Secutus est & Victorius & Lambinus Nonius: nos præter illos Palatin. prim. tert. quart. quint. Vatican. Fabr. vulgò mollitiæ. sed superiora verba Gryphii liber sic concipit: sed hoc me ipse castigo quod. Quod etiam nonnulli veteres, teste Lamb. habent. Nonius in verbo castigo legit sed hoc in me ipse castigo. Ceterum paulò post Vatic. de virtutis robore existimem.

5. *Venientia metu agentes.*] Fabr. argentes.

6. *Quam errorem nostrum damnare malumus.*] Quinq; Pal. malumus.

7. *Studiumque nos compulisset.*] Lambinus ne videretur a Victorio accepisse, compulissent edi jussit: sed illud est præterea in Pall. quatuor, Fabr. Vatican. vulgò: nos contulissent; omnino ineptè: licet & mss. lectionem duriusculam autemet quidam Baro.

8. *Expultrixque vitiorum.*] Fabr. excultrix: an sic excolere usurpatur ut excoquere? ut Ovidius dixit Fast. iv. vitium metalli exco-

quit ignis. Et Virg. i. Georg. vitium excoquitur per ignem. Ita videtur ipse Cicero ii. De Legibus: Tum nihil melius iis mysteriis, vitibus ex agresti immanique vitâ exculti ad humanitatem & mitigati sumus.

9. *Ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus.*] Fabr. cod. ut antea magnâ ex parte totos tradimus.

10. *Ex præceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponendus.*] Tuentur hoc communibus viribus Pall. quinque: ipse Lambin. in posteriore edit. mss. Suffridi. Victoriana verò: penè toti immortalitati antepont. alias quidam cod. perpetuitati & immortalitati. absurdè.

11. *Cujus igitur potius opibus utamur quam tuis?*] Palat. sec. cuius igitur opibus magis utamur, quam tuis?

12. *Ac Philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac de hominum est vita merita laudetur; ut à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur.*] Totam hanc circumductionem, ut est, refinxit ex Victor. Palat. prim. sec. quart. quint. Vatican. nam in Fabr. est: à plerisque neglecta, à plerisque etiam. vulgò à plerisque neglecta. evanidè sunt, cum sententiæ & elegantix detrimento.

13. *Vituperare quisquam vitæ parentem.*] Victor. editio, vituperare quisquam inquam vitæ par. quod nullibi præterea reperi.

est, quod tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, ¹ à quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videremus, ² nomen tamen confitemur esse recens. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest, non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine? quæ divinarum, humanarumque rerum, tum initiorum, ³ causarumque, cuiusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis ⁴ ceteri, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur, & multis antè sæculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Ulyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientis. Nec verò Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucasò, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & iabebantur, & nominabantur: idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte, Principe Phliasiarum, docte, & copiosè disseruisse quædam. cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quævisse ex eo, qua maximè arte confideret. at *illum artem se scire nullam, sed esse philosophum.* admiratum Leontem novitatem nominis, quævisse, *quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset:* Pythagoram autem respondisse, SIMILEM sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent: ⁴ alii emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed vivendi causa venirent, studiosèque perspicerent, quid ageretur, & quo modo: ⁵ item nos quasi in mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita, & natura profectos: alios gloriæ servire, alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est, philosophos: & ut illic liberalissimum esset, spectare, ⁶ nihil sibi acquirentem, sic in vita longè omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemque præstare. Nec verò Pythagoras nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ magna dicta est, & privatim, & publicè, præstantissimis & institutis, & artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri, motusque tractabantur, & ⁷ unde

omnia orientur, quoque recedent: studiosèque ab his siderum magnitudines, ⁸ intervalla, cursus anquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit è cælo, & in urbibus collocavit, ⁹ & in domos etiam introduxit, & cœgit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quarere. Cuius multiplex ratio disputandi, *rerumque varietas, & ingenii magnitudo,* Platonis memoria, & litteris consecrata, ¹⁰ plura genera effecit dissentientium philosophorum. ¹¹ E quibus nos id potissimum consecrati sumus, quo Socratem usum arbitramur, ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus. & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. Quem morem cum Carneades acutissimè, copiosissimeque tenuisset, fecimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. Et quadridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quinto autem die, cum eodem loco confedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus. A. *Non mihi videtur ad beatè vivendum satis posse virtutem.* M. At hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longè antepono tuo. A. Non dubito. Nec id nunc agitur, ut illum quantum ames: ¹² sed de hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de quo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beatè vivendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad rectè, honestè, laudabiliter, postremò ad bene vivendum satisne est præsidii in virtute? A. Certè satis. M. Potes igitur, aut qui malè vivat, non eum miserum dicere, aut, quem bene fateare, cum negare beatè vivere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis rectè, honestè, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi potest, dummodò intelligas, quid nunc dicam bene. dico enim, constanter, graviter, sapienter, fortiter. Hæc etiam in equalem conjiciuntur, quòd vita non adspirat beata. M. Quid igitur? solane beata vita, quæso, relinquitur extra ostium, limenque carceris, cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minimè movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam *levia quadam vina nihil valent in aqua,* sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum, in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursum perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur. cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum, ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus. virtutes autem noli vereri ne exposculent, & querantur se à beata vita esse relictas. Si enim *nulla virtus prudentia vacat,* prudentia ipsa hoc videt, non omneis bonos esse etiam beatos: multaque de M. Artilio, Q. Capione, M. Aquilio recordatur: beatamque vitam, si imaginibus potius uti,

1. *A quibus vita hominum instructa primis sit*] Sic Viët. editio, cui *επιμαρτυρησά* Palat. quart. quint. qui, *primum sit.* at pr. à quibus *primò visa hom. instructa sit.* quint. *instructa primis sit.* vulgo: *primò sit.*

2. *Nomen tamen confitemur esse recens.*] Hoc maluimus cum Viëtorio, & Palat. quint. ita tamen ut non improbem scripturam pr. *nomen tamen ejus confit. recens.*

3. *Causarumque cuiusque rei cognitione.*] Genuina lectio Viëtorio primum, deinde Lambino recepta; jam amplius in supervacuum comprobata à quatuor Pal. solus quart. paululum abit, *causarumque cuius rei que.* Fab. Vat. vulgo *ad tam ante cuiusque* exturbat.

4. *Alii emendi aut vendendi.*] Pall. sec. quint. *alii emendi, alii vendendi.*

5. *Item nos quasi in mercatus quandam celebritatem.*] Non video cur hæc lectio Nonio producta, Lambino deinde probata, rejicula quibusdam esse debeat: illis ut fastidio suo parant, oggero auctoritatem Fab. ac Vat. nam certè vulgatæ non potui acquiescere: *quasi in mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua,* Palat. tamen quintus, *quasi in mercatum quandam celebritate.*

6. *Nihil si acquirentem.*] Palat. quart. *adconquirentem.*

7. *Unde omnia orientur, quoque recedent.*] Quidam Lambino teste legi posse putant, *reciderent.* quod ex Fabr. annotavit quoque Gulielmus.

8. *Intervalla, cuius anquirebantur.*] Ita citat Langius in lib. 1. Offic. & habet quoque Viëtorii editio: quam isti multi cur non sequerentur, mirum mihi accidit. nam & sic tert. ac Vat. in quart. plane omisum. quint. *requireb.* vulgò *inquirebantur.*

9. *Et in domos etiam introduxit.*] Pall. secund. quart. *domibus.* tert. *domus.*

10. *Plura genera effecit dissentientium.*] Diligebam in crepundiis *dissentientium.* cuius me nondum pœnitere potest, ex Palat. secund. at Pall. tert. quint. Fabr. *dissentientium.* quart. *dissentionum.*

11. *E quibus nos id potissimum consecrati sumus.*] Satisfecit mihi & Cl. Gruterò nostro hæc lectio, quam tamen ut sollicitarem, movere me poterant, septem mss. & editio Viët. in quibus, *consecrati.*

12. *Sed de hoc, quod mihi dixi videri.*] Ita Viëtorii editio, quinque Pall. Vatican. vulgò *de abest.*

uti, quàm rebus ipsi placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facile patior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari velis. Sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum verò, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata jam hæc, & pænè ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesque animorum incitatur, & impetu inconsiderato elatur, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendit, esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, servitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modò ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserimus? quid verò illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius, ardentiusque sitientem, nonne rectè miserimum dixeris? quid elatus ille levitate, inanique lætitiæ exultans, & temerè gestiens, nonne tanto inferior, quanto sibi videtur beator? ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ fuitiles lætitiæ, exultanteis languidis liquofaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovent: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quòd si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timorem, nec angor attingat: idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit: & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatus? A. Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuunt, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitiæ efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non est: ut superioribus enim disputationibus effectum est, *vacare omni animi perturbatione sapientem*. M. Nimirum igitur confecta res est, videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Prope-modum id quidem. M. Verumtamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id sumunt pro concessio, & probato: illud modò explicant, de quo antè nihil scriptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beatè vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se antè do-

cuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: ut, si beata vita virtute contenta sit: *nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum*. Sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo efficiatur, satis magna in virtute ad beatè vivendum esse vim, nihilo minùs hoc agunt separatim. propriis enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. cave enim putes, ullam in philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius, aut majus. Nam quid proficitur? o dii boni! PERFECTURAM se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus: ut omnia præsidia haberet in se, bene, beateque vivendi: ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis, donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non inânito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui invenisset novam voluptatem. Quæ ipse non fuit contentus: neque enim *unquam finem inveniet libido*. Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quò hoc firmiùs crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus auctore Aristote, & Antiocho non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquid præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? A. Tu verò, ut videtur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristote nuper, cum Athenis imperator apud eum diversarer, dissensio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex majore parte plerisque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut vires, ut validitatem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen ex multo majore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beator: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quòd ex majore parte, unamquamque rem appellari, spectarique dicunt, est ubi id isto modo valeat. cum verò tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa fiat in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paullumne ad beatam vitam deesse dicemus, non in modò ad beatissimam? hoc illud est, quod

1. *Quæ cuique accidere possunt.*] Hoc præferebat Victorii editio & Palat. pr. tert. quart. Martin. aliàs *quæcumque*.

2. *Mathematicorum iste mos est, non est Philosophorum.*] Eleganter polterius est, inferui ex quinque Palatin.

3. *Se ante docuisse.*] Vatic. si antè docuisset.

4. *Ullam in philosophia vocem emissam clariorem.*] Benè Vatic. ullam in philosophia. in quint. omnis præpositio deest.

5. *Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis.*] Palat. quart. *Perfes*. sic in Catalactis. *Perfes magnus adest, orbis comitatur euntem*. Lambinus legit omnibus muneribus donisque. credo quia id præmia non capiebat. Sic Propert. nulla mihi tristi præmia sunt Venere. & hinc præmisses.

6. *Quæ ipse non fuit contentus.*] Intruserunt quidam malè feriat, quæ ipse inveniendâ non sunt. sed nego ipsi jus fuisse contra omnes libros ipsi scortis Tullianum aurum ac puritatem corrumpere. ab-

negant istud quinque Palat. ac Vatic. editioque Victorii.

7. *Alterum alteri consequens esse.*] Revocavi lectionem hanc ex emendatissimâ ante omnes editione Victorii, quinque Pall. Vatic. Fabr. vulgò quòd alterum evanuit.

8. *Etiam si sit bonum aliquid præter.*] Quatuor Palatin. (nam in quart. hæc desiant) putat etiam ut sit bonum aliquid.

9. *Etiam si ex aliqua parte clauderet.*] Invito & fremente Anconitano ita legendum, nam licet *δωδωδω* & nimio gentis contradicendi studio Decuria 1. cap. 2. observationum in Criticos, Lipsio obvertat cornua, tamen & veritas & vetustissimorum librorum conspiratio plus potuit, quam istius Criticomaestigos vesania. Ita autem habet Pal. tert. quart. Vatic. Fabr. vulgò ex glossâ claudicaret. in Pal. quint. est clauderet. vestigium primæ lectionis.

10. *Unamquamque rem appellari.*] Quinque Pall. partem.

quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cum statisset, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ everfiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad malè, misereque vivendum, non est ausus elatè, & amplè loqui, cum humiliter, demissèque sentiret. Quàm bene, non queritur: constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, ¹ *in rotam, beatam vitam non ascendere*. Non usquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis, in malis, naufragia fortunæ: huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudavit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna: nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ *domina rerum* sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium, valere? an malum Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, convenienterque dicat, non laborat. *Laudat tenuem victum*. Philosophi id quidem: sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat, *quemquam jucundè posse vivere, nisi idem honestè, sapienter, justèque vivat*. Nihil gravius, nihil philosophia dignius: nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, justè, ad voluptatem referret. Quid melius, quàm fortunam exiguam intervenire sapientium? sed hoc isne dicit, qui, cum dolore non modò maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maximè contra fortunam gloriatur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus. *Occupavi, inquit, te fortuna, atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses*. Præclare, si Aristoteli Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, *nisi quod turpe esset, nihil malum duceret*. Tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullisque condideris: & definieris, summum bonum firma corporis affectione, explorataque spe contineri, fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono jam exspoliari potes. Atqui his capiuntur imperiti: & propter hujusmodi sententias, istorum hominum est multitudo. Acutè autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, *omnes bonos semper beatos volumus esse*. ² Quid dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, cum sapientibus tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cum

beatum dicimus, ³ subiecta notio est, nisi, *secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio*. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest. aderit enim malorum, ⁴ si mala illa ducimus, turba quædam, parpertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, ⁵ amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valitudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, servitus. ⁶ Denique in his tot, & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurere. at si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore esse possit? non igitur facilè concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quæ suprà enumeravi, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. ⁷ quod si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, vireis, valitudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes *contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere*. Tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ imperu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. Neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur. Cui etiam, si diis placet, *videtur semper sapiens beatus*. Hic dignitate hujus sententiæ capitur. sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minùs conveniat, quàm ut is, qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, Quàm hoc suave est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus, philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quomam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem differens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborum novitatem interessè. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam vim in virtute esse ad beatè vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. M. Tu quidem, tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impostis disputant. Nos in diem vivimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque *soli sumus liberi*. verumtamen, quoniam de constantia paullo antè diximus, non ego hoc loco id querendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset: sed, ⁸ si ita esset, tum ut hoc totum, beatè vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sanè Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus: esth Zeno Cittieus, advena quidam, & ignobilis, verborum opifex,

1. *In rotam beatam vitam non ascendere. Non usquam id.* Quod conjectaram in crepundiis *ascendere*. hic legendum esse existare jam comperio in Vatic. & libro Merceri, ut Ovid. Metam. l. ix. v. 519. restitui: & omnino germana videtur lectio: nam libri variè variant. alii *non scandere*. Fabr. *attingere*.

2. *Quid dicam bonos perspicuum est.* Ita malui cum Victorio, quinque Palat. Fabr. & alio quodam codice: licet ab productore damnetur. vulgo: *quos dicam bonos*.

3. *Subiecta notio est.* Pall. tert. pr. *subjuncta*.

4. *Si mala illa ducimus.* Ver. cod. & sic rectè Lambini. Pall. secund. tert. Vatic. vulgo: *dicimus*.

5. *Amissio suorum.* Quid sui essent pro conatibus meis dixi in Crepundiis. Hic verò miror Gulielmum cogitasse expuncto *quod suorum* glossam præ hoc nativo spuriam reponere, *carorum*.

6. *Denique in his tot & tantis atque etiam quæ plura possunt accidere.* Lambini. certissima, ut ait, conjectura ductus legit, *ad quæ etiam plura possunt accedere*. Palat. tamen sec. tert. Vatic. *atque etiam plura possunt accid.* Palat. quart. *atque etiam cui plura possunt accid.* Fabr. & *quæ etiam plura, &c.*

7. *Quod si titulus hic delectat insignis.* Hoc ingesserunt Palatin. quart. quint. & Vatican. vulgo: *quos si titulus*.

8. *Si ita esset, tum ut hoc totum.* Vatic. delet *quod tum*.

opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur. 12 Hujus sententiæ gravitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter virtutem diceretur bonum: velut in Gorgia Socrate, cum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret? *Haud scio*, inquit. ¹ *numquam enim cum eo collocutus sum.* ² *Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo.* Tu igitur ne de Perfarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? an ego possum, cum ignorem, ³ quàm sit doctus, quàm vir bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certè, si injustus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid verò in epitaphio? quo modo idem? *Nam cui viro*, inquit; *ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beatè vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius eventis, & errare coguntur: huic optimè vivendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic & nascentibus & cadentibus cum reliquis commodus, tum maxime liberis, parebit, & obediens præcepto illi veteri.*

Neque enim letabitur umquam, nec morietur nimis, Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

13 Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoque fonte nostra omnis manabit oratio. ⁴ unde igitur rectius ordiri possumus, quàm à communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita ortum esset è terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vitæ, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt: alia semper virent: alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescent: neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, ⁵ & suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut bacas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediante, perfecta sint. Facilius verò etiam in bestiis, quòd his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspicere potest. Namque alias bestias nantis, aquarum incolas esse voluit: alias, volucres, celo frui libero. serpentis quasdam: quasdam esse gradientis. earum ipsarum partim folivagas, partim congregatas: immaneis alias, quasdam autem cicures. nonnullas abditas, terraque reatas. atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. & ut bestiis aliud alii præcipui à natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius: *etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem.* Humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictum, comparari potest. Hic igitur, si est

excultus, & si ejus acies ita curata est, ⁶ ut ne cæcicaretur erroribus: sit perfecta mens, id est, absoluta ratio: ⁷ quod esse idem virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulatum est, idque virtutis est proprium: certè omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beatè vivendum ei, qui confidit suis bonis? ⁸ aut, qui diffidit, beatus ¹⁴ esse qui potest? At diffidat necesse est, qui bona dividit tripartitè. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, *nisi stabili, & fixo & permanente bono, beatus esse nemo potest.* Quid ergo ejusmodi istorum est? ⁹ ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui gloriantur cuidam mercatori, quòd multas navis in omnem oram maritimam dimisisset. ¹⁰ *Non sanè optabilis quidem ista*, inquit, *rudentibus apta fortuna.* An dubium est, quin nihil sit habendum ¹¹ in eo genere, quo vita beata complectitur, si id possit amitti? ¹² nihil enim interarescere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, ¹³ ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. volumus enim, eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque munitum, non ut parvo metu præditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, ¹⁴ non qui parva metuit, sed qui omnino metu vacat. quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certè non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maximè optatam, & expeditam securitatem (securitatem autem nunc appello, vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adire, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? an Lacedæmonii Philippo minitanti per litteras, se omnia, quæ conarentur; prohibitorum, quæsierunt, *num se esset etiam mori prohibitorum*: vir is, quem quarimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas universa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè vivendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine avocet, tum insolenti alicritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cum per- ¹⁵ turbationes animi, miseram: sedationes autem, vitam efficiant beatam: duplexque ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus, in malis opinatis: in bonorum autem errore,

1. *Numquam enim cum eo collocutus sum.*] Ita quatuor Pal. Vatic. Fabr. vel *conlocutus*. vulg. simplici verbo *locutus*, contentum est.

2. *Ain tu? an tu aliter.*] Palatin. quinque Fabr. delent illa verba *Ain tu?*

3. *Quàm sit doctus, quàm vir bonus?*] Ita Victorii editio, & quinque Palatin. item Fabr. parciora alias hæc in editionibus vulgaribus cernuntur; cum ignorem, quàm sit bonus?

4. *Unde igitur rectius ordiri possimus.*] Absconè quibusdam, certè mihi nescio quo pacto approba videtur duorum optimorum librorum, tert. quart. scriptura: *unde igitur viri rectius.*

5. *Et suis in quoque seminibus inclusis.*] Hoc rectè Lambin. & ita Pal. tres. quart. paullulum declinat, & *suis quoque in seminibus.* item Fab. Vatican. Gryphique liber. vulgo: *suis quoque seminibus incl.* Palat. autem sec. in uno quoque seminibus.

6. *Ut ne cæcicaretur erroribus.*] Hoc quia consp. xi in quinque Palatin. dein esse comperi in Fabr. Vatican. admisi: alias, *cæcetur.*

7. *Quod est idem virtus.*] Sic habetur in editione Victorii, quinque Palatin. Fabr. Vatican. vulgo: *quæ est idem, quod virtus.*

8. *Aut qui diffidit, beatus esse qui potest?*] Hæc omnia ignorantur ab Fabr. & Pall. secundo.

9. *Ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur.*] Nescio quid velint Palatin. prim. quint. Fabr. exhibentes, in *os cadere*. quod ne te, lector, minimo defraudarem, annotare libuit.

10. *Non sanè optabilis quidem ista, inquit.*] Concinne hoc ita Victorii cum Palat. sec. tert. quart. Vatic. Fabr. ceteroquin, *Non sanè optabilis ista quidem est, inquit.*

11. *In eo genere, quo vita beata complectitur.*] Qui non intellexerunt, aut ad suas normas Grammaticas exegerunt, corruperunt hunc locum: rectè ergo à Dion. Lambino nitori suo redonatus; & sic habetur in Pall. tert. quart. quint. Fabr. nec sperno Vatic. in quo: *genere, qui vita.* vulgo, *quod vita b. consp.*

12. *Nihil enim interarescere.*] Quid appellem eos nescio, qui Victorii editionem castigatissimam & terribissimam posteriores, aut fastidierunt aut neglexerunt: in quâ & hic locus ingenio suo reclusus, in aliis adverso correctorum genio depravatus ac interventus, remansit, ut & in Pal. pr. tert. quarto, quinto. In Fabr. est *arescere*. vulgo *inveterascere*.

13. *Ne quid ex his deperdat.*] Fabr. *disperdat.*

14. *Non qui parva metuit.*] Ita quoque rectè Victor. cum Pall. quinque. vulgo: *non qui parvam metuit.*

errore, lætitiæ gestiens, ¹ libidoque versetur: cum omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. atqui etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum; si verò gloriosum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, *honestate una vitam contineri beatam*. Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin præstans valitudine, viribus, forma, acerrimis, integerrimisque sensibus, adde etiam, si liber, pernicitatem, & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabisne cum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt: honestum ex his effici nihil poterit. quò detractò, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum acceptumque habendum. ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est: laudabile sit necesse est. *bonum igitur omne laudabile*. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus: multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. Omitto divitias: quas, cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero. *quod enim est bonum, id non quivis habere potest*. Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum, improborumque consensu excitatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, ² quæ Anticlea laudat Vlyssi pedes abluens, *lenitudo orationis, mollitudo corporis*. ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate, quam in vulgi opinione, stultorumque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certè negant. Nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille philosophiæ differebat. *Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse orationem: orationi autem facta similia, factus vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis. & ³ vita igitur laudabilis boni viri & honesta. Ergo, quoniam laudabilis, ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur*. Etenim, prædeorum, atque hominum hædem, parumne cognitum est

superioribus nostris disputationibus, an delectationis, ⁴ & otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo ejus esse placidissimam pacem? vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, ⁵ sine alacritate ulla, sine libidine nonne beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus. Jam verò quid potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beatè vivendum. beata igitur *vita laudabilis. nec quidquam sine virtute laudabile*. beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum: nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, aut gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas, *Consilium nostrum laus est attonsa Laconum*: ut Africanus,

A sole exoriente, supra ⁶ Meotii paludes, Nemo est ⁷ qui factis æquiparare queat.

Quòd si beata vita: glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est. nihil enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis quid sequatur: & quidem, nisi ea vita beata est quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid, quò quid potest dici perverius? quid; cum fatentur satis magnam vim esse in vitis ad miseram vitam, nonne fatendum est, ⁸ eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Criolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram, & maria deprimat. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere ⁹ virtutem, extenuantem cetera, & abjicientem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? quò quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur. nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita expectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo ¹⁰ ut idem vincatur interdum, nec putet ad se præceptum illud Atræi pertinere,

Proinde ita parent se in vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modò vincetur, sed etiam ferviet. ¹¹ *At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam*. Quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beatè. satis est enim certè in virtute, ut fortiter vivamus. si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re umquam terreamur, semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obset. Ergo omnia profuenter, absolute, prosperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest. satis ergo etiam ad beatè. Etenim ut stultitia, etsi adepta est quòd concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia

1. Libidoque versetur: cum omnia.] Ex Victorii editione hæc retraxi & Palatinis quinque. Vaticanus alioquin: *versentur, cum hæc omnia*.

2. Quæ Anticlea laudat.] Hoc nomen omnes codd. præferunt, tum Pal. tum li, quos Victorius adhibuit editioni suæ. nec si in Homero non est, continuo quoque ex Ciceronis monumentis excipendum. vulgo *Euryelia* ceterum Septenarium trochaicum ex veteri poeta hinc constituit Gulielmius.

Lenitudo orationis, mollitudo corporis.

3. Vita igitur laudabilis boni viri & honesta. Ergo quoniam.] Et distinctionem & lectionem Victorii, qui cum facit quinque Palat. Fabr. Vatican. sequutus sum. vulgò: *boni viri honesta ergo, quoniam, &c.*

4. Et otii consumendi causa locuti sumus.] Palat. secund. nescit ad consumendi. mihi respicit glossam.

5. Sine alacritate ulli.] Fabr. *alacritudine*.

6. Meotii paludes.] Pall. pr. quart. *meotides*, unde non ineptè cum Hier. Columna in Ennium *Meotidi pludes*, feceris.

7. Qui factis æquiparare queat.] Ita scripsi, plurimis libris fretus: nam in Toletano, Palat. quart. Vatican. provocabulum me disparet. *æquiparare* verò posui, ex edit. Venetâ, Victor. Pall. sec. tert. quart. Variè.

8. Eandem vim in virtute esse ad beatam vitam.] Tres Pal. priores, *vim virtutem esse*. quart. *eandem vim esse ad beatam vitam*.

9. Virtutem, extenuantem cetera.] Demphi copulam & auctoritate Pal. quinque ac Vatic. in quo præterea *tanto opere*: sed in quarto, pro *extenuantem, exterminantem*.

10. Ut idem vincatur interdum, nec putet.] Elisi illud supervacuum post *interdum*, necesse est. ductu quatuor Pall. Fabr. Vatic. denique edit. Victorii.

11. At nos virtutem semper.] Palatin. sec. tert. quart. *At nos autem virt.* Victorii edit. *nos autem virt.*

19 *pietia semper eo contenta est, quod adest, neque eam unquam sui pœnitet.* ¹ Similene putas C. Lælii unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (² sic cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur, non populus à bono consule potius, 3 quam ille à bono populo repulsam fert, suffragiis præteritur) sed tamen utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an, ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis. Itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modò quattuor consulatus uni antepone: sed *unum diem Cinna multorum, & clarorum virorum totis ataribus.* Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset. at Cinna, collegæ sui, consulis, Cn. Octavii, præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum: quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, falsi, suavitatis, lepôris. Beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà non solum eò videtur miser, quòd ea fecit, sed etiam quòd ita se gessit, ut ea facere ei liceret. *Et si peccare nemini licet.* sed sermonis errore labimur. id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Utrùm tandem beatorum C. Marius, tum, cum Cimbrica victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pœnè altero Lælio, ⁴ (nam huic illum dico simillimum) an ⁵ cum civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, MORIATUR? in quo beatorum ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam sceleratè imperavit. nam cum accipere, quàm facere præstat injuriam: tum morti jam ipsi adventanti paullum procedere obviam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ²⁰ ætatis. Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum v. & xx. natus annos dominatum occupavisset. Qua pulcritudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen inaleficum naturæ, & injustum. ⁶ Ex quo omnibus, benè veritatem incipientibus, videri necesse est miserimum. ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequeretur. Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradidit) ⁷ abundaretque æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum; haberet

etiam more Græciæ quosdam adolescenteis amore conjunctos: credebat eorum nemini. sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, ⁸ & quibusdam convenis, & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem ⁹ in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quin etiam ne tonfori collum committeret, ¹⁰ tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ ferrum removit, instituitque; ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ¹¹ ut omnia speculareretur, & perferretur antè. Et, cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitu ponticulo ligneo conjunxisset: eum ipsum, ¹² cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet (studiosè enim id fastidabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisset gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: *Huic quidem certè vitam tuam committis:* arrisissetque adolescens: utrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita: ¹³ quem enim vehementer amarat, occiderat. *Sic disstrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates.* Cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. ¹⁴ Quamquam hic quidem tyrannus ipse judicavit, quàm esset beatus. Nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum: negaretque umquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ¹⁵ ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, ¹⁶ magnificis operibus picto: abacosque complureis ornavit argento, auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, ¹⁷ eosque nutum ejus intuentis diligenter ministrare. Ad erant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquistissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari, ¹⁸ seta equina aptum, demitti iussit, ut impen-

1. *Similene putas C. Lælii unum consulatum.*] Et hoc ita Victorius cum quinque Palat. Fabr. Vatic. vulgo: *similenne putas.*

2. *Sic cum sapiens vir.*] Melius sic Palatin. prim. tert. quint. Fabr. (quo inclinant quart. ac Vatic. si cum. unica literulâ defertâ) quam Lamb. & si cum sapiens: aut vulgi; sed cum sapiens.

3. *Quam ille à bono populo repulsam fert.*] Correctores, quibus nihil vanius, diffuderunt hic vanitatem suam, quippe ex hac genuinâ fecerunt, à vano populo repulsam. Eugepæ! illud habent Palat. quatuor, (nam quint. degenerat in ab uno consule potius quàm ille ab uno populo repulsam fert, suffragiis præteritur.) item Fabr. ac Vatic. ut modo dictus quint. Victor. edit. adjiciunt: *repulsam fert, suffragiis præteritur sed.*

4. *Nam huic illum. duco simillimum.*] Reduxi hunc hanc lectionem ex Pall. pr. secund. tert. quint. ut concinniore. aliàs; nam hunc illi duco.

5. *Cum civili bello victor, iratus.*] Consideretur lectio Pal. quart. bello civili victoriam ratus.

6. *Ex quo omnibus bene veritatem intuentibus.*] Palatin. quintus rã bene delct. placet quod sec. resingat, verè veritatem: notâ & Græcis & Latinis figurâ.

7. *Abundaretque æqualium familiaritatibus.*] Sustuli copulam & evanidam quoque in aliis codd. Palat. quint. Fabr. Pal. ac quart. & Vatic. abundaretque ei familiaribus.

8. *Et quibusdam convenis & feris barbaris.*] Alii ex conjecturâ: & fere barbaris. Palat. secund. quart. convenisset feris: unde quint. convenis se feris.

9. *In carcerem quodammodo ipse se incluserat.*] Palat. quart. in

carcere. noverunt docti millics à bonis auctoribus hæc alterari.

10. *Tondere filias suas docuit.*] Palat. iterum quart. extendere.

11. *Ut omnia speculareretur.*] Idem per speculareretur. Plin. lib. viii. cap. 26. *Recentes arundinum casuras per specularatus.* quid si tamen præspectuleretur.

12. *Cum forem cubiculi clauserat.*] Ita à Laëtantio citari libro 4. annotat Gulielmius laudantque etiam Palat. sec. tert. quart. Fabr. Vatic. aliàs fores.

13. *Quoniam enim vehementer amarat, occiderat.*] Ita post Victorium Lambini vet. cod. quinque Palatin. Fabr. Vatican. vulgo, amaret.

14. *Quamquam hic quidem tyrannus ipse indicavit.*] Multis verborum velitationibus defendat suum licet indicavit Lambini. mihi potiores ferentarii sunt Palat. secund. tert. quart. Vatic. Gryph. liber Victor. editio.

15. *Ipse eandem degustare.*] Fabr. degustare ipsam eandem. laudatur scripturam Pal. quart. ac Vatic. ipse eadem degustare.

16. *Magnificis operibus picto.*] Palat. quart. picto.

17. *Eosque nutum illius intuentis.*] Quidquid bene sit hinc Disputationibus in nostris emendationibus, rescribendum diligentissimo P. Victorio: à quo & hunc locum recepimus, ut & à Palat. tert. quart. Fabr. vulgo: *ad nutum illius intuentis.*

18. *Seta equina aptum demitti iussit.*] Vulgo, *appensum* ex glossâ ineptâ: sed ita ante nos Victorius cum Lambini. quomodo & Palat. tert. quart. Fabr. Vatic. & sic quoque citat hunc locum in suo Dictionario seu Thesaurio Linguae Latinæ Venetiis impresso Aldus Manutius.

impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec ¹ pulchros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsa defluebant coronae: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quoddam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysium, nihil esse ei beatum, ² cui semper aliquis terror impendat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibus libertatem & jura redderet. iis enim se adolescens improvida aetate irretierat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse coepisset.

22 Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem eximebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepisset: alter, ut vadem suam liberaret, praestitit fuisse 3 ad horam morti destinatum: *Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer.* Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! ⁴ homini praesertim docto à puero, & artibus ingenius erudito. ⁵ Musicorum verò perstudiosum, poëtam etiam tragicum: quam bonum nihil ad rem. *in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, sum cuique pulchrum est.* adhuc enim cognovi poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. *Te tua, me delectant mea.* Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architae vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum, ⁶ à pulvere, & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedeum. Cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septem undique, & vestitum vepribus, & dumetis indagavi sepulcrum. tenebam enim quosdam fenariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem, cum omnia collustrarem oculis (⁶ est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animadverti columellam non multum è dumis eminentem: in qua inerat sphaerae figura, & cylindri. Acque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, ⁷ quod quaerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quod cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis

ferè. Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio. Quis est omnium, qui modò cum Musis, id est, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quaerimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ: *qui unus suavissimus passus animorum*: alterius in cæde, & injuriis, cum & diurno, & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quæ regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, optimum. Quid est autem in homine, sagaci ac bona mente melius? ejus bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. bonum autem mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi: ⁹ sed dicendum idem illud paulo uberius videtur: plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem plenisque gaudiis cum perspicuum sit ¹⁰ vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate. Sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi moventia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam praesans vir optimis artibus, isque animo parumper, & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit, necesse est. ¹¹ *tardis enim mentibus virtus non facile comitatur.* deinde ad investigandam veritatem studio incitato. ¹² Ex quo triplex ille animi factus existit: unus in cognitione rerum positus, & in explicacione naturæ: ¹³ alter in descriptione expetendarum, fugiendarumve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnium subtilitas differendi, tum veritas judicandi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum, cum his habitantem, ¹⁴ pernoctantemque curis? ut, cum totius mundi motus ¹⁵ conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixis fedibus? ¹⁶ septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, & admonuit, ut plura quaererent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta: quæque cujusque generis ¹⁷ vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquen-

1. *Nec pulchros illos ministratores adspiciebat.*] Ita quinque Palat. Fabr. Vatican. denique Victorii editio: utitur hoc vocabulo sepius Tullius pro L. Flacco: *Idem hic mihi Meandrius quasi ministrator aderat.* Idem II. De Orat. & alibi vulgo: *administratores.*

2. *Cui semper aliquis terror impendat.*] Nescio quid muginentur Palat. secund. quart. *Cui miser semper aliquid error imp.* tert. *cui semper aliquid error.*

3. *Ad horam morti destinatum.*] Sic malui cum Lamb. & Pall. prim. tert. aliàs *mortis destin.*

4. *Homini praesertim docto à puero.*] Vatican. *praesertim dato à puero.*

5. *Musicorum verò perstudiosum, poëtam etiam tragicum.*] Maluimus *ἀνεκτάτως* hiare orationem, quam aliorum tolerare glossemata: incutearunt, *perstudiosum accepimus*, qui semper aliquid desiderant: quod quia ejiunt quinque Pall. Vatican. tolerandumne cui videbitur?

6. *Est enim ad portas Agragianas.*] Quis hic tam masculæ aut ferreæ frontis, qui a Victore duobusque Palat. secund. quart. discederet ad aliorum ariolationes, Schegkius in Præmessis legit: *Acradinas*, quia in Fulvii Ursini libro *Acradinas*, trahitur hæc illud ex lib. IV. in Verrem: *Altera autem est urbs Syracusis, cui nomen Acradina*: laudatque præterea Plutarchum Timoleonte, Livium lib. XXV. Lambin. *Acraganas*, alii *Agrigentinas*. Palatin. prim. *agraginas*. tert. *sagraginas*. quint. *gargianas*. Vatican. *à porta Sagra Agragianas*. Fab. Mart. *sagragianas*. Gembl. *à porta sagragiana*.

7. *Quod quaerem.*] Unus e Palat. *quaeremus*: non malè.

8. *Est illud quod quaeris, optimum.*] Ita Palat. quatuor. postero-

res & Fabr. vulgò, *quod quaeris omnium optimum*. Idem observavit Schottus Nodor. libro II. cap. 20.

9. *Sed dicendum idem illud paulo uberius videtur, plena gaudiorum sunt.*] Idem ibidem: ex vestigiis veteris scripturæ, ut ait: *sed ista (dicendum illud idem paulo uberius videtur) plena gaudiorum sunt*, sed non opus est *εὐτυχία*.

10. *Vitam beatam existere.*] Fabr. *consistere*. nihil annuo.

11. *Tardis enim mentibus virtus non facile comitatur.*] *Ἐπι*: & sunt quibus hæc lectio suspecta videatur: ii per me amplectentur suum committitur, sed illud objicit & obmunit quasi vallum omnium mss. nostrorum militiæ: sic enim quinque Pall. Fabr. Vatican. Gryph. editio Victorii.

12. *Ex quo triplex ille animi factus existit.*] Ceteræ editiones: *existit*: sed alterum est in quinque Palat. Fabr. edit. Victor. ceterum profectus, Palat. quartus, *affectus*. Gembl. *stexus*.

13. *Alter in descriptione expetendarum fugiendarumve rerum.*] Fabr. *fugiendarumve rerum in munere vivendi*. Palatin. tert. quart. quint. Gembl. *fugiendarumque rerum ne vivendi*: & sic ferè pr. sec. nisi quod omittunt ne. Martin. verò; *fugiendarumque vivendi rerum*.

14. *Pernoctantemque curis.*] Pal. quart. *pernoctemque*. consideretur.

15. *Conversionesque perspexerit.*] Palat. quart. *prospexerit*. Apollonius libro I. ubi agit de *Τίφφης πειραζόμενα*.

16. *Septem alia suos quæque tenere.*] Palat. tert. *quæ*. Gembl. Fabr. *quæ*.

17. *Vel inanimi vel animantis.*] Sic est in edit. Victor. Vatican. tribus Palat. prioribus. Fabr. duo Pal. posteriores; *vel etiam animi vel animantis*. item *vel animi vel animantis*.

loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, ¹ quibus cavernis maria sustineat: in qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expertant, qui est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti animo, & nocteis & dies cogitanti ² existit illa à deo Delphis præcepta cognitio, ³ ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat, ex quo infatigabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, ⁴ studium incendit illius æternitatis imitandæ, neque se in brevitatem vitæ collocatam putat, cum rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexus videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensque moderatur. Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes, orasque circumspiciens, quantursum animi tranquillitate humana, & ceteriora considerat? hinc illa cognitio virtutis existit: efflorescunt genera partefque virtutum: invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quod referenda sint officia, ⁵ quæ degendæ ætatis ratio diligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maximè efficitur, ⁶ quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beatè vivendum, sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera dispertit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falsa judicat, differendi ratio, & scientia. Ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maximè ingenia delectatio, & digna sapientia. Sed hæc otii. Transeat idem iste sapiens ad rempub. tuendam. quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem civium cernat, justitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot, ⁷ tam variisque virtutibus? adjuget fructum amicitiarum: in quo doctus positum est cum consilium omnis vitæ, consentiens, & pænè conspirans, tum summa jucunditas è quotidiano cultu, atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beator? ⁸ cui rei referat tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiamne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola putabas aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodò induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit nullum sapienti esse tempus, et si uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare. *Quam pro nihilo puto!* cum præfertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatque, nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut læve, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti à judicio ferarum, oblivisci licebit sui? & tum fortunam

contemnere, cum sit omne & bonum ejus, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed etiam solum? Nec verò illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: ut si quis æstuans, cum vini calor non facile patiat, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfufum fuisse. non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. Sed cum is dicat semper beatum esse sapientem: cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est iis, qui nihil experendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore, etiam Peripatetici, veteresque Academicum balbutire desinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. Sint enim tria genera bonorum, ut jam à laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quàm soleo, intel-
ligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa jaceant humi, & tantummodò, quæ fumenda sunt, appellentur bona: alia autem illa divina, longè, lateque se pandant, cælumque contingant, ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modò, & non beatissimum etiam dixerim? ⁹ dolorem verò sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius. is ardentes facies intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumber virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita ceder? quàm turpe! ô dii boni. Pueri Spartiæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantibus pugnis, calcibus, unguibus, ¹⁰ morsu denique ut exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasii niveis, hiemalemque vim perferunt sine dolore: ¹¹ cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur. Mulieres verò in India, ¹² cum est cujusvis earum vir mortuus, in certamen, judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit. plures enim singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, unà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. *Numquam naturam mos vinceret. est enim ea semper invicta.* Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, ¹³ maloque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quo-

1. *Quibus cavernis maria sustineat.*] Ita quoque cum Victorio Lambin. Pall. prim. quint. Fabr. secundus verò, quart. Vatican. sustineant, vulgò, sustineantur.

2. *Existit illa à Deo Delphis præcepta cognitio.*] Palat. tert. quart. & Fabr. illa de Delphis præcepta: mihi r̄d à Deo pro glossa liquet: vel omnino legendum illa præcepta cognitio.

3. *Ut ipsa se mens agnoscat.*] Debeat hæc quoque lectio P. Victorio: quam indubitatam reddiderunt Pall. quatuor priores, Fabr. Gembl. Martin. Vatican. vulgò: ut ipse se mens vitium exant cognoscat.

4. *Studium incendit illius æternitatis imitandæ.*] Quinque Pall. Fabr. imitandi.

5. *Quæ degendæ ætatis ratio diligenda.*] Palatin. sec. tert. quart. quint. Fabr. Gembl. Mart. vulgò diligenda.

6. *Quod hac disputatione agimus.*] Bene hanc lectionem afferit Schottus Nodorum lib. 2. cap. 20. refertque ad sacrorum formulam à Pontifice olim pronuntiari solitam hoc age: ea quoque existat in edit. Vict. Pall. sec. tert. quart. Fabr. vulgò: agitanus.

7. *Tam variisque virtutibus.*] Victorii editio Palat. secund. tert. quart. quint. pr. tanquam variis virtut. vulgò: tot tamque variis.

8. *Cui rei referat tot tantisque gaudiis.*] Ita malui cum Victorio, quinque Palatin. ipsoque Lambin. Vaticanus tamen; cui rei referat & tot. Pall. tert. quint. iterum referat. vulgò: cui rei referat.

9. *Nec verò illa sibi remedia comparavit.*] Ita Victor. quinque Pall. Fabr. vulgò, Hec verò illa.

10. *Morsu denique ut exanimarentur.*] Sic Victor. editio cum vulg. plenè conspirans. sed in omnibus mss. est, cum examinarentur.

11. *Cumque ad flammam se applicaverint.*] Victorii lectionem ut Palatin. secundi, quarti, quinti, expressum & Gryphii liber: aliusque vet. cod. ac Vatican. applicaverunt: vulgò, ad normam Diobolarium Grammaticulorum, applicuerint.

12. *Cum est cujusvis earum vir mortuus.*] Reperi istud in Palatin. sec. quart. Item Victor. edit. inclinant. Palat. tert. quint. Vatic. cum est cujus earum.

13. *Maloque more delinitum.*] Nihil novandum existimo, sed tantum diversitatem animadvertendam: Palatin. secundus delinitum mollivimus. tert. delinitum: quam in ora habet quoque Gryph. sed interius denotum.

quorum iniburæ mentes pravitate erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut selem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent. De hominibus loquor. quid *bestia*? non frigus, non fames, non montivagos, atque sylvestris cursus, lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullus impetus, nullus ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambitiosi, honoris causa: ² laudis studiosi, gloriæ gratia: amore incensî, cupiditatis. plena vita explorata est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec justitiam, temperantiam, in iprimisque fortitudinem, ³ magnitudinem animi, patientia profecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis, (ut antè dixi) limenque carceris. quid enim ea scædius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. *nec enim virtutes sine beata vita coherere possunt, nec illa sine virtutibus.* Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatumque ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, quod poenitere possit, facere, nihil invitum: splendide, constanter, graviter, honestè omnia: nihil ita expectare, quasi certò futurum: nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatus, mihi certè in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. Qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id sit in sapiente factum; non officio solum, verum etiam potestate: sequatur necesse est, ut cuius in potestate summum bonum, in ejusdem vita beata sit. Ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissimè de beata vita dici putem, & quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. A. Melius quidem afferre nihil possum: ⁵ sed à te impetrarim libenter, ut, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt nullius certe disciplinæ, libasque ex omnibus, quod cumque te maximè specie veritatis movet: quod paulo antè Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione liberè dicere auderent, sapientis esse semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Utamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti: quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnibus partibus, ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius au-

toritate adjuncta, iudicari. & quoniam videris hoc velle, ut, quæcumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidium, quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. si enim Stoici sineis bonorum rectè posuerunt; confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis convenire. ⁷ Sunt autem hæc de finibus, ut opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primùm simplices quattuor: *Nihil bonum, nisi honestum*, ut Stoici: *Nihil bonum, nisi voluptatem*, ut Epicurus: ⁸ *Nihil bonum, nisi vacuitatem*, ut Hieronymus: *Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui*, ut Carneades contra Stoicos differebat. Hæc igitur simplicia: Illa mixta: Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. ¹⁰ Voluptatem cum honestate Dinomachus, & Callipho copulavit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæc sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. Reliquis quidem ¹¹ licet facere id quod ferè faciunt, ut gravitatem, dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiosè solent: ¹² reliqua ex collatione facilè est contere, atque contemnere. nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sunt. Quamquam enim sint in quibusdam malis, ¹³ tamen hoc nomen beati longè & latè patet. Nam ut quæstiosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno; altera omnis tempestatis calamitate semper vacet: ¹⁴ sed si multo majore ex parte exstat in utraq; felicitas: sic vita, non solum si undique referata bonis est, sed si multo majore, & graviore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest. ¹⁵ Sequitur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendit in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodorique sententia: quorum uterque honestatem sic comple-

ditur,

1. Non frigus, non famem, non montivagos atque sylvestres cursus.] Ita mss. plerique & editio Victorii; qui tamen lib. 1. cap. 16. Variarum, notat in suo libro legi: non montivagos atque sylvestri cursus. vulgo: Nonne frigus. Palat. sec. quint. num frigus, num famem, &c. Paulò post quoque legitur, non pro suo partu: vulgo: nonne pro suo partu: ubi tamen illi bini iterum: num pro suo.

2. Laudis studiosi, gloriæ gratia.] Cum præcesserit causa: non videbatur hic quoque iterari debere: ergo rectè Lamb. quinque Palat. Fabr. Variæ. gratia.

3. Magnitudinem animi patientia profecuta.] Melius sic quinque Palat. (nam tantulum demutat quart. profecuta rescribillans) Gryphii liber, Vatican. vulgò: patientiam profecuta.

4. Ita sit vita beata semper sapientis.] Accepit & edidit sic Lamb. à Victorio & melius omnino est in Pall. primo, tertio, quinto, ac Fabr. vulgò; ita sit vita beata.

5. Sed à te impetrarim libenter ut.] Quod longè melius, asserui ex edit. Victorii; alio ver. cod. Palatin. quart. Vatican. in Palatin. tert. Fabr. est: à te impetrarem libenter. in Gryphiano vero, & Palatin. secund. sed à te impetrari libenter. vulgò: sed à te impetrare libenter velim, nisi.

6. Nullius certe disciplina.] Palatin. secundus, quartus, illius certe disciplina.

7. Sunt autem hæc de finibus, retentæ defensæque sententiæ.] Palatin. secund. quint. sunt autem hæc de finibus: & sic semper, ut & in Va-

rican. puto hæc, quia Palatin. quint. Fabr. hæc. sic infra cap. 31. hæc sunt sententiæ. ita Palatin. quint. Vatican.

8. Nihil bonum nisi vacuitatem, ut Hieronymus.] Abest ab omnibus mss. Palatin. Fabr. & doloris. quod primo adjecit Asulana editio, teste Victorio libro 1. cap. 18. Variar.

9. Nisi naturæ primis bonis aut omnibus.] Gulielmius ex conjecturâ, nisi naturæ plurimis bonis.

10. Voluptatem cum honestate Dinomachus & Callipho copulavit.] Ita Victorii & Lambini editiones. Palat. quinque Fab. Gembl. Mart. Fabr. vulgò: Clitomachus.

11. Licet facere id quod ferè faciunt.] Auctiores provocabulo id sunt cod. omnes nostri, Vatican. Victorique editio.

12. Reliqua ex consolatione facilè est contere.] Duo Pal. sec. quart. reliqua ex consolatione: nescio quam bene.

13. Tamen hoc nomen beati longè & latè patet.] Palatin. sec. quart. longè latequè patet. Vatican. longè late patet.

14. Sed si multo majore ex parte exstat in utraq; felicitas.] Sic malui partim cum Lambino; partim cum Victorio & Palatin. prim. secund. tert. quart. Vatican. vulgò: majori ex parte exstat.

15. Sequitur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem.] Ut indicavit Schottus legendum: habent quoque Palat. pr. quint. Fabr. Pall. sec. tert. quart. honorum, tenuissimo discrimine: vulgo, horum.

aitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longè, & retrò ponenda censent. Reliqui habere se videntur angustiùs: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt; ¹ qui desertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condocerit, ut ea, quæ bona malavè videantur, possit contemnere. ² Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximisque doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria, & recordatione confutat: nec hæc sic agit, ut ex tempore quasi effutire videatur. ³ de morte enim ista sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quæ sequatur? ⁴ quorum magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem lenitate. quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, ⁵ quæ maximè angunt, meliùs se habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen ³² quisquam philosophorum. Hic verò ipse quàm parvo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant: cum procul ab iis omnibus rebus ablit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potiùs curet omnino? an Scythæ Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere: ⁶ nostrates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis, *Anacharsis Hannoni salutem. 7. Mihi amictui est, Scythicum tegmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra, 8. pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista, 9. quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri, argenti que ferretur, *Quàm multa non desidero!* inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis

præsertim, maxima: ¹⁰ abduxit legatos ad cenam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos hesternæ,* inquit, *cenula non intellexistis, me pecunia non egere?* ¹¹ quod cum tristioris vidisset, xxx. minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberiùs, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, ¹² si quis opus esset, ¹³ *Nunc quidem paullulum,* inquit, *à sole.* offererat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita, fortunaque superaret. *sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore. se ejus voluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset: suas eum consequi nullo modo posse.* Vides, credo, ut ³³ Epicurus cupiditatum genera divideret, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales, & necessarias: partim naturales & non necessarias: partim neutrum: necessarias satiari posse pænè nihilo: divitiarum enim naturæ, parabilis esse. Secundum autem genus cupiditatum, ¹⁴ nec ad potiendum difficile esse censet, nec verò ad carendum. Tertias, quòd essent planè inanes, neque necessitatem modò, sed ne naturam quidem attingerent, funditus ejiciendas putavit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, ¹⁵ eoque voluptates singulatim extenuantur: quarum genera non contemnunt: quærunt tamen copiam. nam & obsecenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt: easque si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisque abstinere minimè esse difficile, si aut validudo, aut officium, aut fama postulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non oblit: prodesse numquam. Totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet: eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiat majorem efficientem voluptatem: omniaque jucunda quamquam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tam diu, dum præsentem sentiret voluptatem, animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere sinere. ¹⁶ ita perpetuas, & contextas voluptates in

1. Qui desertum illum Carneadem curent defendere.] Pænè recepi in textum lectionem Pall. tert. quart. quint. Fabr. desertum, constanter & liquidè representantium; nec putat CL. Gruterus nosster aliter scripsisse Tullium.

2. Nam quæ tibi Epicuri videtur.] Pall. sec. quart. Fabr. Vatic. Nam quod tibi Epicurus.

3. De morte enim ista sentit.] Sic Pall. quatuor. Vatic. Victor. vulgò: ita sentit. quintus iste sentit.

4. Quorum magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem lenitate.] Itidem ex Victorii erui tñ lenitate, & ex Vatic. Pal. quinto. indicavitque hoc quoque ex membr. Longobardicis And. Schott. quamquam eum deprehendas (ut casto verbo utar) natinare lib. 2. cap. 20. Nod. vulgò lenitate.

5. Quæ maximè angunt.] Vatican. quæ hæc maximè angunt. Pall. sec. quart. quæ maximè angunt.

6. Nostrates Philosophi facere non poterunt.] Ita ferè omnes Lambini libri & Pall. pr. quint. Vatican. aliàs potuerunt. At Manutio non ausulto emovit verbum facere, tanquam otiosum, contraentibus omnibus libris mss. tam Pall. quàm Lambinianis, denique Gulielmianis, præsertim cum nihil dedecoris aut dehonesta-menti (ut idem ille autumat) patiatu-rit nitor Ciceronianus.

7. Mihi amictui est Scythicum tegmen.] Dudum hæc ita emendaverat edideratque Victorius, quem nemo ex posterioribus (considerate sultis hominum pertinacem invidiam, & invidiam pertinaciam) in egregia hac re eit imitatus. sed sic Pall. quatuor: (quint. mibi amictum est Scythicum tegmen) Fabr. Vatican. sic Plaut. linteum exersit, Mostell. ubi plura J. Mellerus; Palmerius. vulgò: amictus est: putidè.

8. Pulpamentum fames.] Lamb. ex conjectura Pulmentum, quod in solo Palat. secundo reperi.

9. Quibus es delectatus.] Sic omnes editiones & libri mss. in

vet. cod. alio quibus delectatus es, quod probat Lambin. vel, quibus deliciaribus: vel, quibus deliciatus es, quia Græcè scriptum, δὲ ἀγαθῶν, ὅς ἐν τῷ πρῶτῳ.

10. Abduxit Legatos ad cenam in Academiam.] Displiceat sanè hæc aliis lectio; mihi genuina omnibus modis videtur, addicentibus & adducuntibus eam Pall. tert. quart. quint. alio vet. cod. Fab. Vatic. & quis neget abducere ad cenam esse Latinum? abduxit ergo recusantes. Donat. ad Adclp. Terent. Ducimus volentes, sed abducimus invitos. vulgò abduxit: aut aliunde ex hospitio abduxit secum: quod est abducere. Terent. Eun. act. 3. sc. 1.

Tum me convivam solum abducebat sibi.

11. Quod cum tristioris vidisset.] Prætulit hanc lectionem ut probissimam ex Palatin. secund. nec procul deerrat quart. quid exhibens. prim. quum. vulgò quos. quid autem hinc quod agat noriunt humaniores.

12. Quid sibi opus esset.] Pall. prim. tert. quint. Fabr. ignorant tñ sibi. secund. verò, quart. ei. Vatican. si quis opus esset. pro quibus. quod mihi omnium maximè alluivit, ut etiam admiserim.

13. Nunc quidem paullulum, inquit, à sole offererat.] Ita Victorius & Lambin. ediderunt; & ita est quoque in Pal. prim. tert. quart. quint. Vatican. nam Fabr. à sole abscede. vulgò, à sole absis: unde non absurdè Gulielmius; à sole abi sis: quia apud Plutarchum in Alexandro μὴ ἐὼν ἐπὶ τῷ ἡλίου μετὰ σῆμα.

14. Nec ad patiendum difficile esse censet.] Inferunt esse, quod vulgo suo loco abest, Victorii edit. Pall. secund. quart. quint.

15. Eaque voluptates singulatim extenuantur.] Alii singulatim. quod extat in vet. cod. edit. Vict. Pall. pr. quart. vulgò sigillatim. nostrum defendunt Lambin. Pal. tert. quint. Vatican.

16. Ita perpetuas & contextas voluptates in sapiente fore semper.] In Palat. quart. concertas fortè concertas aut concretas.

in sapiente fore semper, ¹ cum expectatio speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur. Atque iis similia, ad victum etiam transferuntur, extenuaturque magnificentia, & sumptus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non videt, *desideriis ista condiri omnia?* Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaveribus inquinatam bibisset, *negavit unquam se bibisse jucundius.* Numquam videlicet sitiens biberat. Nec esurientis Ptolemæus ederat: cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibaribus in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret: respondisse, *se, quo melius cenaret, opsonare ambulando famem.* Quid? ² victum Lacedæmoniorum in phiditiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, ³ quod cenæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat, ⁴ *minimè mirum; condimenta enim defuerunt.* Quæ tandem, inquit ille: *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis.* his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, ⁵ quoddam modò à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paullo antè diximus. Persarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasurtium. Quamquam, si quædam etiam suaviora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusque gignuntur cum copia facili, ⁶ tum suavitate præstantia? adde ficitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. adde integritatem validitatis. Confer sudantis, ruentantis, refertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maximè sequantur, eos minimè consequi: *jucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate.* Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem civitatis, ferunt, cum cenavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse: *Vestra quidem cenæ non solum in præsentia, sed etiam postero die jucundæ sunt.* Quid, quoddam ne mente quidem rectè uti possumus, multo cibo, & potionem completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis, *Quòd cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare, solum: ceteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus verò multo minus.* Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur jucunda vita potest esse, à qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi

mi Syriæ Regis error agnoscitur, qui incidit iussit in busto:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido

Hausit: at illa jacent multa, & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Cur igitur divitiarum desideretur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit? Signis credo, tabulis, ludis. Si quis esset, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, quis his abundant? est enim earum omnium rerum ¹⁰ nostra in urbe summa in publico copia. Quæ qui privati habent, nec tam multa, & rarè vident, ¹¹ cum in sua rura venerunt. *Quos tamen pungit aliquid, cum illa unde habeant, recordantur.* ¹² Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est. & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis, quàm parvis rebus egeat, quàm vilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut ³⁶ etiam popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leticulus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insufurrantisque alteri, *Hic est ille Demosthenes.* Quid hoc levius? At quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ¹³ ipsam per sese expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. *Veni Athenas,* inquit Democritus, ¹⁴ *neque me quisquam agnovit.* Constantem hominem, & gravem, qui gloriatur, ¹⁵ à gloria se absuisse. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus, numerosque moderantur: vir sapiens, multò arte majore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quàm, quos singulos, sicut operarios, barbarosque contempnas, eos aliquid putare esse universos? ille verò nostras ambitiones, levitatesque contemnet, honoresque populi, etiam ultrò delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, ante quàm poenitere cœpit, contemneret. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. universos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: ¹⁶ *Nemo de nobis unus excellat: sin quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit.* An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nonne ob eam causam expulsum est patria, quòd præter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? *quid est enim dulcius otio literato?* iis dico litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus. Contemto igitur honore, contenta ³⁷ pecu-

1. Cum expectatio speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur. Antiquissimam hanc scripturam edidit Victorius, neque improbat Lambinus, mavult tamen; cum expectatio speratarum, perceptarum memoria junger. seu, cum perceptarum memoria jungeretur. sed non est necesse in vitis libris istas exordiri curationes. ut edimus habent quoque Palat. tert. quart. quint. Fabr. Vatican. vulgò; cum expectationi speratarum, perceptarum memoria jungeretur. Pal. sec. cum expectatione speratur.

2. Vitum Lacedæmoniorum in phiditiis nonne videmus. Quinque Palat. Vatic. Fabr. alii Philistis.

3. Quod cana caput erat. Pal. sec. quart. rapuerat. tert. cupierat. non intelligo.

4. Minimè mirum; condimenta. Rectius sic quinque Pal. Vatic. edit. Victorii. vulgò: minimè mirum inquit.

5. Quòd modò à naturâ non sit alienum. Palat. quinque quomodo. Vatic. quod à natura non sit al.

6. Cum suavitate præstantia. Lambinus & Guelinuius ex conjecturâ præstanti.

7. Non solum in præsentia. Fabr. præsentii.

8. Plena Italicarum Syracusiarumque mensarum. Non Syracusiarum, vulgò edidit Victor. præferunt Pall. tert. quart. Fabr. Vatican.

9. In qui nemo sapiens efficitur unquam. Assensum præbui Lambino impellentibus præterea tribus Palat. Fabr. Vatican. at Palat. quart. efficitur. vulgò efficitur.

10. Nostra in urbe summa in publico copia. Expungunt prius in, Palat. tert. quart. quint. & videtur omnino supervacuum.

11. Cum in sua rura venerunt. Sic quatuor Pallat. (nam in quinto hæc omissa sunt) & Fabr. vulgò venerint.

12. Dies deficiet. Palatium. tert. Vatican. deficiat. alii ex conjectura, Dies me deficiet.

13. Ipsam per sese expetendam. Inveni alterum se ex mss. Pall. quatuor.

14. Neque me quisquam agnovit. Rectè Lambinus & vetus codex, ignorat & ibi, quod neque in Palat. prim. tert. agnoscitur. Vide Victorium lib. xix. cap. 22. Palat. quart. neque me quisquam ibi agnovit.

15. A gloria absuisse. Ita vet. duo codd. ita Lambin. monique in Crepundiis: sic Ovidius, Nec Chanis absit arbor. sic Curtius: pluribus cura omnibus absuisse fortunam. libro iiii. vulgò absuisse.

16. Nemo de nobis unus excellat; sin quis extiterit. Ita rectè accuratissimus Victorius, neque aliter Pal. sec. quart. quint. Vatic. vulgò: sed si quis ext.

pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paullo antè dictum est. ¹ Sin abesse patria miserum est: plenæ miserorum provinciarum sunt: ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantiur bonis exules. Quid tum? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? jam verò exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis querimus, ² quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcefilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysiippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii: qui semel egressi, numquam domum revertère. ³ At enim sine ignominia * afficere sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio est, cui jure id accidere non possit. nam jure exfulantem consolari non oportet. Postremò ad omne casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, ⁴ ut, quocumque hæc loco suppeditetur, ibi beatè queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucrici vox accommodari potest,

Patria est, ubicumque est bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cujate se esse diceret. *Mundanum*, inquit. totius enim mundi se incolam, & civem arbitrabatur. Quid T. Albutius? nonne animo æquissimo Athenis exful philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. *Qui enim beatorum Epicurus, quòd in patria vivebat, quàm quòd Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcefilam, quo esset beatorum?* Quanti verò ista civitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinii, regis nostri, pater, tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinius Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. Num stultè anteposuit exilii libertatem domesticæ servituti? Jam verò *motus animi, sollicitudines, agritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem.* Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod querimus, ut sapiens semper beatus sit. etiamne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam. nam ista ipsa contemnit. Primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam dispuerent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ au-

tem ad speciem percipiuntur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil sit. animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis, variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur ad speciem. Loquor enim de docto homine, & erudito, cui vivere est, cogitare. sapientis autem cogitatio non fermè ad investigandum adhibere oculos vocatos. etenim si *nox non adimit vitam beatam, cur dies nobis similis adimat?* nam illud Antipatri Cyrenæici est quidem paullo obscurius, sed non absurda sententia est: *cujus cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, Quid agitis: inquit: an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato, nec publico munere defuisse. ⁶ G. Drusi ⁷ domum compleri à consulatoribus solitam accepimus: cùm, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis, Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis delectantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat in litteris. ⁸ Diodorus Stoicus, cæcus, multos annos ⁹ domi nostræ vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cùm in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumque ei libri nocteis, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: ¹⁰ tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discipulis, unde, quòd, quamque lineam scriberent. ¹¹ A sclepiadem ferunt, non ignobilem, Eretricum philosophum, cùm quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse, *puero ut uno esset comitator.* Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia validitudinum. Democritus luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at verò bona, mala: æqua, iniqua: honesta, turpia: utilia inutilia: magna, parva poterat: & sine varietate colorum licebat vivere beatè: sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem ad speciem oculorum arbitrabatur: & ¹² cùm alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderent, ¹³ ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At ejus picturam, non possum, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, ¹⁴ quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non vide-

1. Sin abesse patriam miserum est. Delevi præpositionem à non necessariam ex quatuor Pall.

2. Quantum demum à perpetua peregrinatione differt? Pal. quatuor priores quantum damnata (vel, dampnata) perpetua peregrin. diff. Vatican. quantum damnata à perp. peregrin. diff.

3. At enim sine ignominia afficere sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio est. Ut reperi in mss. ita edendum judicavi: extat autem sic in Palat. sec. tert. quart. partim quint. Fabr. Vatic. vulgo: At enim sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio. Lambino impensè placet conjectura Manutii: At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim.

4. Ut quocumque hæc loco suppeditetur. Recepti ex Victorii editione, Palatin. quarto, Vatican. Fabr. vulgo: suppeditent.

5. Quam quòd Athenis Metrodorus? Ita ordinant Victorii editio, Pal. secund. quart. quint. vulgo; quam Metrodorus, quòd Athenis?

6. Gaj Drusi domum. Sic præit legendum Pal. quart. qui regerit Gajtrusi. Pal. tert. Gembl. atrusi. Fab. atrissi. Mart. Gatrusi. Pal. sec. Gratrusi. vulgo; C. autem Drusi. interpolatitiè.

7. Domum compleri à consulatoribus solitam. Inmissi tò à ex Pall. quinque Gembl. Martin.

8. Diodorus Stoicus cæcus. Ut Victorius & Lambin. ediderunt, exprimentum duxi: quia sic quoque Fabr. Palatin. nam secund. Diodorus, vulgo Diodorus.

9. Domi nostræ vixit. Sic rectius vet. cod. Pal. quint. ipse Lamb. quippe Pal. quart. nostræ domi vixit. vulgo: nostræ domi vixit.

10. Tum quod sine oculis fieri posse vix videtur. Leviculam particulam tum pro tamen immutavi, jubente ac præeunte solertissimo editore Victorio, tum quatuor Pall. prioribus.

11. A sclepiadem ferunt non ignobilem, Eretricum philosophum. Retinui lectionem Victorii, quam & Lambinus sequutus est: quia parum opis à libris Pall. aliisque, quorum prim. ut & Victorii hereticum. tert. heretricum, quod proximè accedit veritati. Palatin. quart. Mart. metricum. Fabr. Gembl. criticum. Palat. quint. medicum. ut & Lambinus in primâ: non ignobilem medicum & philosophum. vulgo, nec inexercitum. quod per me placeat Schiorto lib. 2. cap. 21. Nodorum.

12. Cùm alii quod ante pedes esset non videret. Sic ordinavi ex Victorii edit. Pall. pr. tert. quint. Fabr. vulgo: quod esset ante. Preperit. Ante pedes cæcis lucebat semita nobis: Terent. Adelph. act. III. sc. 3.

Istuc est sapere, non quod ante pedes modo est Videre, sed etiam illa quæ futura sunt.

Ferè ut Græci πῶδ' ἰδόν, πῶδ' χυθόν. ut Sophocles. idè minus assentior Pall. sec. tert. representanti; quod ante esset, non viderent.

13. Ille infinitatem omnem peregrinabatur. Insolenter dictum, cui ut succurreret Lambinus, nihil intentatum, nil liquit inausum: quippe legit: ille in infinitatem. sed illo melius Fabr. ille per infinitatem. Pal. verò quint. illam infinitatem; qui & mox legit: ut nulli extremitate consisteret.

14. Quæ species formæ, quæ pugna. Vet. codd. & Fabr. quæ species formæque pugna, non melius vulgatâ: causam norint sapientes.

viderit, nos ut videremus, effecerit? ¹ quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? ² aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus, agros, & patrimonium sua reliquissent: huic discendi, quærendique ³ divinæ delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poëtarum, numquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at verò Polyphemum Homerus cum immanem, ferumque sinxisset, cum ariete etiam colloquentem tacit, ejusque laudare fortunas, quoddam, quæ vellet, ingredi posset, ⁴ & quæ vellet, attingere. Recte hic quidem. nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior. In furditate verò quidnam est mali? erat furdaster M. Crassus: sed *aliud molestius, quod male audiebat*, etiam si, ut mihi videbatur, injuria. ⁵ Epicurei nostri Græcè ferè nesciunt, nec Græci Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone furdi: omnesque id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, furdi profectò sumus. At vocem citharædi non audiunt: ne stridorem quidem ferræ tum, cum acuitur: ⁶ aur grunitum, cum jugulatur sus: nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequàm hi sint inventi, multos beatè vixisse sapientis. deinde multo majorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. Tum, ut paullo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet furdos ad oculos. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requirit. ⁷ Congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin fortè longinquitate producti vehementius tamen torquent, quàm ut causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni, quod laboremus? portus enim præstò est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lyfimacho mortem minitanti: *Magnum verò, inquit, effecisti, si cantaridis vim consecutus es.* Paulus Perfæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, ⁸ *In tua id quidem potestate est.* Multa primo die, cum de ipsa mor-

te quæreremus: non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recorderet, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in vita, servanda ⁴ videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur: *Aut bibat, inquit, aut abeat.* Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, ⁹ defugiendo relinquant. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. ¹⁰ Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, *ut virtus per se ipsa nihil valeat*, ¹¹ omneque quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, ¹² & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum censent esse sapientem: ¹³ quid tandem à Socrate & Platone profectis philosophis faciendum pures? quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ¹⁴ ut ab his, corporis externa observent: alii autem hæc ne bona quidem ducunt; in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat tanquam honorarius arbiter, judicare Carneades. nam cum, quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valitudini, ceteris rebus generis ejusdem, quàm Stoici: cum ea, re, non ponderarentur: ¹⁵ causam esse desiderandi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce proficerentur. Sed quoniam manè est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripserum arbitror. ubi enim melius uti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittimus: à quo non modò impulsus sumus ¹⁶ ad philosophas scriptiones, verùm etiam lacesciti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusis molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

M. TUL-

1. *Quid ergo aut Homero delectationem animi.*] Vulgò: *Homero ad delectat.* contra quod eunt Pall. quinque Fabr. Vatic. verò: *animi aut voluptatem cuique.* Fab. item Pall. secund. quart. quint. *delectationem animi aut voluptatem aut cuiquam.*

2. *Aut ni ita se res haberet.*] Pal. tert. *aut nuda se res haberet.* quart. *aut nudas res haberet.*

3. *Divinæ delectationi toto se animo dedissent.*] Sic quinque Pall. & Fabr. & quinque libri Lambini, quod magis probat, quam vulgi dedidissent.

4. *Et quæ vellet attingere.*] Quidam, ut monet Lambin. *et quæ vellet aspiciere.* Fabr. Gemblac. Martin. Palat. secund. quint. *et quem vellet attingeret.* Pallat. quart. *quod quæ vellet attingeret.* alii *contingere.* alii *attingere*, quale invexi ex mss. Ovidio in Crepundiis.

5. *Epicurei nostri Græcè ferè nesciunt.*] Insulsus nobis vulgò; *Græci sari nesciunt.* sed hanc elegantiam debemus Pall. tert. quart. Fabr. Gembl. Vatic.

6. *Aut grunitum, cum jugulantur suis.*] Cum Victor. consentiunt mss. Suffridi. Vatic. Gembl. vulgò *sus.*

7. *Congerantur in unum omnia.*] Indicavi in Crepundiis, exhiberi à Fabrjano: *congregantur.* Vatican. aunc, *congregantur in unum.*

8. *In tua id quidem potestate est.*] Revocavi (extritâ vulgata hæc, *in tua id, inquit, potest.*) lectionem Victorii Pallat. pr. tert.

quart. quint. Vatican. Fabr. Palatin. secund. *id in tua quidem potestate est.*

9. *Defugiendo relinquant.*] Palatin. secund. Fabr. *diffug.*

10. *Quod si ii Philosophi quorum.*] Sequuti sumus Lambin. à prim. secund. quart. Vatic. amplius invitari: vulgò, *quod si his Philosophis.*

11. *Omneque quod honestum nos et laudabile esse dicimus.*] In sinuarent copulam que Victor. Pall. prim. secund. quart. quint. Fabr. Vatican. neque nobis omittendam. ceterum Pall. secund. quart. quint. al. vet. eod. *dicamus.* Palat. pr. *dicamus.*

12. *Inani vocis sono decoratum esse.*] Alii *inanis.* sed illud servant Pall. secund. quartus, quint. Vatic. denique Fabr. Gembl. ipsaque editio Victorii.

13. *Quid tandem à Socrate et Platone profectis Philosophis.*] Hoc malui, quia sic in Vatican. hocque olim Gulielmius; sed ex quo libro non addit: quippe notat, *profecti à Socrate, didaxdivis.* malim tamen *profecti*, ut semper noster Cicero loqui consuevit.

14. *Ut ab his corporis externa observent.*] Sic reperio in Pall. quinque, Fabr. Gembl. Martin. vulgò ineptè: *obscurantur.*

15. *Causam esse desiderandi negabant.*] Sic Victorius, Pall. prim. tert. quint. Gembl. Martin. Vatican. at Pall. secund. quart. *desideranti.* Fabr. *differendi.* vulgo: *dissidendi.*

16. *Ad Philosophas scriptiones.*] Elegantius hoc in Pall. secund. quart. Ulrichian. Gembl. alias *Philosophicas.*

M. TULLII CICERONIS
DE
NATURA DEORUM,

AD

M. BRUTUM,
LIBER PRIMUS.

UM multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras,) & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessària. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ; ² ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam: prudenterque Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse. quid est enim ³ temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis exploratè perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? velut in hac quæstione, plerique (quod maximè verisimile est, ⁴ & quo omnes duce natura vehimur,) DEOS ESSE dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius, & Theodoris Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate, ⁵ ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam & de figuris deorum, & de locis, atque sedibus, & actione vitæ multa dicuntur: ⁶ [deque his summa philosophorum dissensione certatur.] quod verò maximè rem, causamque ⁷ continet, utrum nihil agant, nihil moliantur; omni curatione, & administratione rerum vacent, an contra ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atque moveantur, imprimisque magna dissensio est. caque nisi dijudicetur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignorantia versari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere conferent humanarum rerum procuracionem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia, purè, ac castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque possunt nos juvare, neque volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec est quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quòd ullos

diis immortalibus cultus, honores, præces adhibeamus? Ita specie autem factæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima virtus, justitia tollatur. Sunt autem alii philosophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari, & regi censant: neque verò id solum, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consiliis, & provideri. nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quæ dicuntur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut ea ipsa dii immortales ad usum hominum fabricati panè videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non focordeis ad veri investigandi cupiditatem. res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. quorum opiniones cum tam variæ sint, tamque inter se dissidentes: alterum fieri profectò potest, ut earum nulla: alterum certè non potest; ut plus una vera sit. Qua quidem in causa & benevolos objuratores placare, & invidios vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam QUI ADMONENT amicè, docendi sunt: qui inimicè insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complureis brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subitò studium existisset: partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensu mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæque disciplinæ, ⁸ & jam pridem relicta, patrociniū nec opinatum à nobis esse susceptum. Nos autem nec subitò ætatis in eo studio operam, curamque consumimus, & cum

mini-

1. Ad agnitionem animi.] Ita Pall. nam Wouverii duo cognitionem, quod minus placet, quamvis existet ad oram Lambinianæ. videatur Turnebus, qui impugnat agitationem Mureti lib. xiv. cap. 14.

2. Ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium Philosophiæ esse scientiam.] Vocula ut non comparet in Palat. secund. aut tert. nam primus ab principio mutilus est usque ad caput xi. optimæ alioquin notæ, cui secundas agit Palatin. secund. tert. pro scientiam, exhibet sententiam. Manutius publicavit inscientiam, contra Turnebium qui consulatur dicto capite.

3. Temeritate fortius.] Pala. tert. turpius. sed ille est scripturæ recentis. alterum restat in secund. duobusque quos excussit Janus noster Wouverius; neque aliter Victoriana. & perplacet, propugnatore Turnebo, quidquid oblatret Lambinus.

4. Et quo omnes duce natura vehimur.] Gulielmii liber quidam venimus; quod ei placuit neque aliter Palat. sec. qui tamen præterea, omne esse duce, &c. nam tert. & quod hoc duce natura novimus.

quæ hæc exscriptorum licentia est?

5. Ac dissensione, ut cor. mol. sit dinumerare, &c.] Est ab editione Victorii, aditipulaturque Palatin. secund. & alter Wouverianus: vulgati & dissensione constituti, ut cor. mol. sit annumerare, &c. Lambino quidem etiam displicuit illud constituti, delatum cupit ideo tantum, quod ei displiceat.

6. Deque his summa, &c.] Sepsi hæc uncis, tanquam spuria, neque inventa Gulielmio in codice scripto cui notam ponit P. & vero Palatin. secund. habet, de quo summa; ut appareat vel ex diversitate scripturæ de falso.

7. Continet, utrum, &c. moliantur; omni.] Sic omnino Gulielmiani, & Palatin. tert. nam. secund. ac ab omni. vulgati; continet est, utrum, &c. moliantur; an ab omni. videantur & Lambinus.

8. Et jam pridem relicta.] Palatin. secund. & jam quidem pridem relicta. Idemque supra ubi habebamus; alterum fieri profectò, &c. præferbat alterutrum, &c. ut earum ulla.

minimè videbamur, tum maximè philosophabamur. quod & orationes declarant, refertæ philosophorum sententiis, & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit: & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. Et, si OMNIA PHILOSOPHIÆ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis, & privatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam serò litteris mandaremus, nihil est, quod expedire tam facilè possimus. Nam cum otio langueremus, & is esset reip. status, ut eam unius consilio, atque cura gubernari necesse esset: primùm ipsius reip. causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus & laudem civitatis, res tam graves, tamque præclaras Latinis etiam literis contineri. ² Eoque me minùs instituti mei pœnitet, quòd facilè sentio, quàm multorum non modò discendi, sed etiam scribendi studia commoverim. complures enim à Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, Latinè dici posse disiderent. quo in genere tantum profecisse videmur, ut à Græcis ne verborum quidera copia vinceremur. Hortata etiam est, ut me ad hæc conferrem, animi aegritudo, fortunæ magna, & gravi commota injuria. ⁴ cuius si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. Ea verò ipsa nulla ratione melius frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facilimè noscuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur. est enim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæque videantur. ⁵ Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quàm necesse est. non enim tam auctores in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt. quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Nec verò probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, IPSÆ DIXIT. ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quattuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec verò desertarum, relictarumque rerum patrocinium suscepimus. non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt: sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disiderendi, nullamque rem apertè iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, usque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. quod non Academia vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere, magnum est: quanto majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omnes philosophos, &

pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ, tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor: secutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dicitum est omnino hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indocilis quidam, tardique sunt, admonendi videntur sapius. ⁵ non enim sumus ii; quibus nihil verum esse videatur: sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quamquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis vita regeretur. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, iudicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi liber exclamare, ⁶ ut Statius in Synephebis:

*Pro deum, 7 popularium omnium adolescentium
Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque implora
fidem.*

non levissima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia:

*Ab amico amante argentum accipere meretrix non
vult:*

sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, iurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque sollempnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profecit eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare cogit doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. Quod cum sæpe aliàs, tum maximè animadverti, cum apud C. Cottam familiarem meum, accuratè sanè, & diligenter ⁸ de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cum feriis Latinis ad eum, ipse rogatu, accessitque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam O. Lucilius Balbus, qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse. Atqui mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicas, opportunè. tres enim trium disciplinarum principes convenistis, M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur; nihil est, quòd Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare: quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. Egone? inquit ille miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed

1. Arbitramur nos & publicis.] Non agnoscit Gulielmii P. pronomen nos; poteratque abesse.

2. Eoque me minùs instituti mei pœnitet.] Abest Pal. secund. me, nec requiritur.

3. Græcis institutionibus eruditi.] Dicitio postrema non est in Palatin. secund. unde venit suspicari, posse & duas priores esse manus alienæ. sanè si non adsint, non desideres. aut si dicamus hæc belle loqui suum tueri, tunc profecto tolli poterant infra, quæ à Græcis accepissent.

4. Cuius si majorem, &c.] Non ita absurdè duo mss. Wouwerii, cui si; quomodo & publicati ab Aldo avo. restat tamen alterum in Victorianna, & Pall. nostris.

5. Non enim sumus ii.] Palat. secund. tenuit ii, neque videtur necessarium.

6. Ut Statius in Synephebis.] Exterminanda vox Statius, quæ non est in Palatin. tert. ejusque loco habetur in secund. Terentius, in P. Gulielmii, Plautus. occupat tamen omnes edd. Aldinas, Victorianam, Lambinianam. nam Bruti, nam Sturmii, aliorum, cur consulam? traduces sunt priorum.

7. Popularium omnium adolescentium.] Versus supplendi causa repetit Gulielmii, popularium omnium, omnium adolescentium. lepidè.

8. De Diis immortalibus disputatum sit.] Sic Pall. sed vox ultima non requiritur. Gulielmiius ejus vicem malebat, sui.

9. Cum C. Velleio Senatore disputantem.] Palatin. secund. disputantem Senatore. arguit scilicet talis positio dictionem Senatore; non esse Tullii, sed librarii alicujus; nisi forte tale viro illi agnomen.

sed genere toto disjungerent: & Peripateticos; qui honesta commiserent cum commodis, ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent. hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hæc aliàs: nunc quod cepimus, si videtur. Mihi verò, inquit Cottà, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de *natura* agebamus *deorum*. quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri ex Velleio sciscitabar sententiam. quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ ceperas. Repetam verò. quamquam non mihi, sed tibi hic venit adiutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone *nihil scire* didicistis. Tum ego, quid didicerimus, Cottà viderit: tu autem nolo existimes me *ad jutorem* huic venisse, sed *auditorem*,¹ & quidem æquum, libero iudicio, nulla ejusmodi adstri&ctum necessitate, ut mihi, *velim, nolim*, sit certa quædam tuenda sententia.

8 Tum Velleius, fidenter sanè, ut solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modo ex deorum concilio,² & ex Epicuri intermundiis descendisset: audite, inquit, non futiles commentitiasque sententias, non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum *πρόνοια*, quam Latine licet *providentiam* dicere: neque verò mundum ipsum, animo & sensibus prædicum, rotundum, ardentem, volubilem deum, portenta, & miracula non differentium philosophorum, sed somniantium. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vestes, quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obere, & parère voluntari architecti aër, ignis, aqua, terra poterunt? Vnde verò ortæ illæ quinque formæ: ex quibus reliqua formantur, aptè cadentes ad animum efficiendum pariendosque sensus? 3 longum est omnia. quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inventa videantur. Sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modò natum mundum introduxerit, sed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore *sempiternum*. Hunc censes primum, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nihil sit extremum? Proncea verò si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paullo antè, ministros, machinas, omnem totius operis designationem, atque apparatus: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum Platonius deus, sempiternum. Ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente existerint; innumerabilia antè secula dormierint. Non enim *si mundus nullus erat, secula non erant*. Sæcula nunc dico, non ea, quæ dierum, noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscripcio metiebatur, spatio tamen,⁴ qualis ea fuerit, intelligi potest: quod ne in cogitationem eisdem cadit, ut fuerit *tempus aliquod, nullum cum tempus esset*. Isto igitur tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Proncea vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At ille nec attingit deum, nec erat ullus, cum

omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parcerent. Quid autem erat, quòd concupisceret deus mundum signis, & luminibus, *tanquam adilis*, ornare? si, ut deus ipse melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Pòst autem varietatene eum delectari putamus, quæ cælum & terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur. deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi: maximè quòd stulti sunt: MISERUS ENIM STULTITIA QUID POSSUMUS DICERE? deinde quòd ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia. Qui verò mundum ipsum animantem, sapientemque esse dixerunt, 5 nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulo pòst. Nunc autem hætenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, *rotundum* esse velint, quòd ea forma ullam neget esse pulchriorem Platonis. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel conii, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ verò tribuitur vita isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In qua non video, ubinam mens constans, & vita beata possit insistere. quòdque in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit: cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profectò, quoniam pars mundi est, *pars est etiam dei*. Atque terræ maximas regiones, inhabitabileis, atque incultas videmus, quòd pars earum appulsu solis exarferit, pars obriquerit nive, pruinaque, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidem vestra, Lucili,⁶ qualia verò sint, ab ultimo repetam superiorum. THALES enim Milesius, qui primus 7 de talibus rebus quæsit, *aquam* dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dii possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? ANAXIMANDRI autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orienteis, occidenteisque,⁸ eosque innumerabileis esse mundos. Sed nos deum, *nisi sempiternum*, intelligere quòd possumus? Pòst Anaximenes, *aëra* deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aër sine ulla forma deus esse possit, cum præsertim deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non *omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur*. INDE Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum, *mentis infinita* vi ac ratione designari, & confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui junctum⁹ & continentem, in infinito ullum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem itam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interiorius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interiorius mente?¹⁰ cingatur igitur corpore externo. quod quoniam non

1. Et quidem æquum, libero iudicio, &c.] Auribus meis animoque longè præstat, & quidem fretum libero iud. ut habet Pal. nofter sec.

2. Et ex Epicuri intermundiis venisset.] Palat. secund. ex Epicuri intermundiis descendens, neque longè seceus unus Wouver.

3. Longum est omnia.] Est à Victoriana, confirmatque uterque Palatinus. prius vulgati, *longum est, iter ad omnia*. ex quo molitur Gulielmius, cap. v. in Stichum Plauti. *longum est iterare omnia*. sed quid opus conjecturis, vero prodeunte libris pluteariis?

4. Qualis ea fuerit intelligi potest.] Vulgata, *intelligi, non potest*. sed respuit negativam editio Victorii, item P. & Palat. secund.

5. Nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes, &c.] Variè hic se macerat conjectando Lambinus, neque proficit hilum, Pal.

tert. expressit, *intelligentis*, quod & Gulielmius in mentem venerat.

6. Qualia verò sint, &c.] Palat. sec. item unus Wouverii, *qualia verò alia sint*.

7. De talibus rebus.] Gulielmius conjicit *naturalibus*. neque aliter laudat hunc Tullii locum Lactantius, ut movit Paulius Merula ad notas in lib. i. Annalium Emii.

8. Eoque innumerabileis esse mundos.] Sic editio Victorii, sic Pall. duo, sic P. vulgati eoque.

9. Et continentem, in infinito ullum esse posse.] P. & in continentem; delecto que in infinito, habet nullum. Pall. nihil variant, nisi quod non agnoscant particulam in.

10. Cingatur igitur.] Ita quatuor nostrum & editi à Victorio. vulgati, *cingitur*.

non placet, aperta, simplexque mens, nulla re adjuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim, & notionem viderit. Crotoniatus autem Alcmaeon, qui *soli & lune*, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam PYTHAGORAS, qui censuit, *animum* esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & lacerari deum: & cum miserum animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porro deus iste, si nihil esset nisi animus, aut infusus, aut infusus esset in mundo? Tum XENOPHANES, qui *mente adjuncta*, omne præterea, quod esset in finitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut ceteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens, neque conjunctum potest esse. Nam PARMENIDES commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: *Stephanem* appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cælum: quem appellat deum. in quo neque figuram divinam; neque sensum quisquam suspicari potest. multa ejusdem monstra, quippe qui *bellum*, qui *discordiam*, qui *cupiditatem*, ceteraque generis ejusdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel vetustate delentur. eademque de sideribus; quæ reprehensa jam in alio, in hoc omittantur. EMPEDOCLES autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissimè labitur. quattuor enim *naturas*, ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet; quas & nasci, & extinguere perspicuum est, & sensu omni carere. nec verò PROTAGORAS, qui sese negat omnino de diis habere quod liqueat, *sint, non sint*, qualisve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari. Quid Democritus, qui tum *imagines*, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat: tum scientiam, intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid aër, quo DIOGENES APOLLONIATES utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? Jam de PLATONIS inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, *patrem hujus mundi nominari neget posse*: in legum autem libris, quid sit omnino deus, *anquiri oportere* non censet. Quod verò sine corpore ullo deum vult esse, ut Græci dicunt, *ἄσχετον*; id quale esse possit, intelligi non potest. careat enim sensu, necesse est careat etiam prudentia, careat voluptate: quæ omnia unâ cum deorum notionem comprehendimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus, & *mandum* deum esse, & cælum, & astra, & terram, & animos & eos, quos majorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicuè, & inter sese vehementer repugnantia. Atque etiam XENOPHON paucioribus verbis eadem ferè peccat. facit enim in iis, quæ à Socrate dicta

retulit, Socratem disputantem, *formam dei queri non oportere*: eundemque & solem, & animum deum dicere: & modò unum, tum autem plureis deos. quæ sunt iidem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus. Atque etiam ANTISTHENES in eo libro, qui physicus inscribitur, *populareus deos* multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim, & naturam deorum. Nec multo secus SPEUSIPPUS, Platonem avunculum subsequens, & *vim* quandam dicens, qua omnia regantur, eamque *animalem*, evellere ex animis conatur cognitionem deorum. ARISTOTELES quoque in tertio de philosophia libro multa turbat, à magistro Platone uno dissentiens. modò enim *menti* tribuit omnem divinitatem: modò mundum ipsum deum dicit esse: modò quandam alium præficit mundo, eique eas partem tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cæli ardorem deum dicit esse, non intelligens, cælum mundi esse partem: quem alio loco ipse designavit deum. Quomodo autem cæli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? ubi deinde *illi tot dii*, si numeramus etiam cælum deum? Cui autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Quo porro modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo semper se movens, esse quietus, & beatus potest? Nec verò ejus condiscipulus XENOCRATES in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur. deos enim *otto* esse dicit. quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ in cælo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, Solem adjungit: octavamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola FONTICUS HERACLIDES puerilibus fabulis referit libros: & tamen modò *mundum*, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum privat, & ejus formam, mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram, & cælum refert in deos. Nec verò THEOPHRASTI inconstantia ferenda est. modò enim *menti* divinum tribuit principatum: modò cælo: tum autem signis, sideribusque cælestibus. Nec audiendus ejus auditor STRATO, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in *natura* sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat: sed careat omni sensu, & figura. ZENO autem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) *naturalem legem*, divinam esse censet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certè volumus esse. Atque hic eadem alio loco *æthera*, deum dicit esse, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris *rationem* quandam, per omnium naturam rerum pertinentem, ut divinam, esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cum verò Hesiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino

1. Si nihil esset, nisi animus.] Lambinianæ edd. non habent illud nisi, typographi forte vitio: nam ipsè tacet, exstatque in aliis cufis, utem Pall. nostris tribus.

2. Nec verè Protagoras, &c.] Tota hæc periodus non exstat in P. Gulielmii: habent tamen Pall. tres.

3. Quod liqueat.] Pal. sic. quo, non ita absurdè.

4. Tum scientiam intelligentiamque.] Meliores illi Palatini, prim. & secund. sententiam.

5. Anquiri oportere.] Ita P. ita Pal. prim. nam secund. an queri. vulgatæ, inquiri.

6. Quæ de Platone dicimus.] Videtur commodior futura lectio, si abjiceretur dicimus. non celo tamen lectorem esse in Palat. prim. & utroque Wouvieriano, Deos quasvrit. iisdem, &c. at alter Wouvierianus præterea sic divertit à vulgato, idem inerrans, quibus ferè Platonem errare dicimus.

7. Aristoteles quoque.] Pall. tres uno consensu Aristotelesque. P. destituebatur adhuc illo que. sed alterutrum requiritur.

8. A magistro Platone uno dissentiens.] Sic Pall. tres, sic Wouvierianus, & P. nec non omnes editi ante Lambinum; qui admittit, non diff. conjecturam P. Manutii; quam tamen non dignatus est textu filius Aldus. videatur Muretus libro vii. cap. 2. i. Lectio-num Variar.

9. Moveri carens corpore.] Est ab editione Victorii; qui-bus accedunt Pall. tres & P. cufi prius, moveri potest carens corpore.

10. Et tamen modo mundum.] Sic lectio vulgata, firmatque Palat. prim. nam secund. tum. tert. tantum. P. dum. Lambinus; & tum mundum, tum mentem Deum esse putat. præter scriptos sanè nostros.

11. Per omnium naturam rerum.] Sic editi à Victorio, sic Pall. tres cufi, per omnem pertinentem naturam.

12. Ut divinam esse affectam putat.] Palat. prim. divina; item secund. sed is esse mutat in sit. unde suspicer legendum, si divinam affectam putat.

mino ¹ usitatas, perceptasque cognitiones deorum. neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero: sed rebus inanimis, atque mutis, per quandam significationem hæc docet tributa nomina. Cujus discipuli ARISTONIS non minùs magno in errore sententia est: qui neq; formam dei intelligi posse censet, neque in diis sensum esse dicat: dubitetque omnino, *deus animans, necne sit.* CLEANTHES autem, qui Zenonem audivit unà cum eo, quem proximè nominavi, ² tum ipsum *mundum*, deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atque animo, tribuit hoc nomen: tum ultimum, & altissimum, atque undique circumfusum, & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam prorsus appareat.

15 At PERSEUS, ejusdem Zenonis auditor, ³ eos dicit esse habitos deos, à quibus *magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa*: ipsasque res utiles, & salutares, deorùm esse vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformes deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? Jam verò CHRYSIPPUS, qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat *ignotorum* deorum, atque ita *ignotorum*, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere. ait enim, vim divinam in ratione esse positam, & universæ naturæ animo, atque mente: ipsumque mundum, deum dicit esse, & ejus animi fusionem universam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente & ratione versetur, communemque rerum naturam, universam, atque omnia continentem: tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent, atque manarent, ut & aquam, & terram, & aëra; solem, lunam, sidera, universitatemque rerum, qua omnia continerentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. Idemque disputat, æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum: terramque eam esse quæ Ceres diceretur. similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuæ, & æternæ vim, quæ quasi dux vitæ & magistra officiorum sit, Jovem dicit esse, eandemque *fatalem necessitatem* appellat, sempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale est, ut in eo vis divina inesse videatur. Et hæc quidem in primo libro *de natura deorum*: in secundo autem vult Orphi, Musæi, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterimi poëtæ, qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse videantur. Quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad physiologiam traducens, dejungit à fabula. Exposui ferè non philosophorum judicia, sed *delirantium somnia*. nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ poëtarum vocibus fusa, ipsa suavitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furentis induxerunt deos: feceruntque ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus; odia præterea, discidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperan-

ta libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex immortali procreatos. Cum poëtarum autem errore conjungere licet *portenta majorum*, Ægyptiorumque in eodem genere demeritiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoratione versantur. Ea qui consideret, quàm inconsultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. solus enim vidit, primùm esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. QUÆ EST ENIM GENS, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina *anticipationem quandam deorum?* quam appellat *περόληψιν* Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari potest. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cœlesti Epicuri, de regula, & judicio volumine accepimus. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id præclare jactum videtis. Cùm enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensus: intelligi necesse est, *esse deos*, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. DE QUO AUTEM OMNIUM NATURA CONSENTIT, ID VERUM ESSE NECESSE EST. Esse igitur deos confirmandum est. Quod quoniam ferè constat inter omnes non philosophos solùm, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut antè dixi, sive prænotionem deorum. sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse *περόληψιν* appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat. Hanc igitur habemus, ut *deos beatos, & immortales putemus*. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos, & beatos haberemus. Quod si ita est, verè exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri. itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia*. Si nihil aliud quereremus, nisi ut deos piè coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. nam & præstans deorum natura, hominum pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima. *habet enim venerationem justam quidquid excellit*: & metus omnis à vi atque ira deorum pulsus esset. intelligitur enim, à beata, immortalique natura & iram, & gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem ⁴ anquirat animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim *natura* nos admonet, partim *ratio* docet. nam à natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam nisi humanam, deorum. quæ enim alia forma occurrit umquam aut vigilantium, aut dormientium? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam, quæ compositio membrorum, quæ confirmatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humana potest esse pulchrior? vos quidem, Lucili, soletis (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quàm sint omnia in hominis figura non modò *ad usum*, verum etiam *ad venustatem* apta, describere. Quòd si omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profectò est, quæ pulcherrima sit omnium: quoniamque deos beatissimos esse constat, *beatus autem esse sine virtute nemo potest*, nec virtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos

1. Usitatas præceptasque.] P. Manutius ex Massæi libro, inscriptis, quod & illic arripuit Lambinus. nostri mss. adherent vulgato.

2. Tum ipsum mundum, Deum dicit esse.] Triga Pall. ordine inverso, tum ipsum Deum mundum, &c. mox quoque iidem exhibent

non voluptatem, sed voluntatem.

3. Eos dicit esse habitos Deos.] Vox dicit non visitur in Pal. pr. sec. aut P.

4. Anquirat animus.] Sic editio Victorii, sic Palat. prim. acceditque secund. in quo acquirit. vulgg. inquirat.

deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est : sed quasi corpus : nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem.

19 Hæc quamquam & inventa sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quis ea possit agnoscere : tamen fretus intelligentia vestra differo brevius, quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modò viderit animo, sed etiam sic tractet, ut manu doceat, eam esse vim & naturam deorum, ut primùm non sensu, sed mente cernatur : nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem spirituum appellat, sed imaginibus, similitudine, & transiione perceptis : cum infinita simillarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat, & ad eos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura, & æterna. Summa verò vis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione dignissima est : in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant. hanc *ισογονίαν* appellat Epicurus, id est, *æquabilem tributionem*. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem : & si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere. Et quærere à nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis *dogatur atas*. Ea videlicet, qua nihil beatius, & nihil omnibus bonis affluentibus cogitari potest. nihil enim agit : nullis occupationibus est implicatus : nulla opera molitur : sua sapientia, & virtute gaudet : habet exploratum fore se semper cum in maximis, cum in æternis voluptatibus. Hunc deum ritè *beatum* dixerimus, vestrum verò *laboriosissimum*. sive enim ipse mundus, deus est, quid potest esse minùs quietum, quam nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem cœli admirabili celeritate ? nisi *quietum* autem nihil *beatum* est, sive in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque conservet, terras & maria contempans, hominum commoda, vitasque tuseat : nã ille est implicatus molestis negotiis, & operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum esse mundum : nihil opus fuisse fabrica ? tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negetis sine divina posse solertia, ut innumerabileis natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis : ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, *confugitis ad deum*. Cujus operam profectò non desideratis, si immensam, & interminatam in omneis parteis magnitudinem regionum videretis : in quam se injiciens animus, & intendens, ita latè, longèque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum : quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur : ex quo efficiuntur hæc rerum formæ, atque figuræ : quas vos effici posse sine solibus, & incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & nocteis timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, &

animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotii deum ? Hinc vobis existit primùm illa fatalis necessitas, quam *ἀναγκαστικὴν* dicitis : ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate, causarumque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia ? Sequitur *μυρτινὴ* vestra, quæ Latinè *divinatio* dicitur : qua tanta imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augures, harioli, vates, & conjectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere : & piè, sancteque colimus naturam excellentem, atque pièntem. Sed elatus studio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi. Tum Cotta, comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, nisi tu aliquid dixisses, nihil sanè ex me quidem audire potuisses. mihi enim non tam facile in mentem venire solet, *quare verum sit aliquid quam faciliè quare falsum*. Idque cum sæpe, tum, cum te audirem paullo antè contingit. Roges me qualem *deorum naturam* esse ducam : nihil fortasse respondeam. Quæras, putemne talem esse, qualis modò à te sit exposita : nihil dicam mihi videri minus sed antequàm aggrediar ad ea, quæ à te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiare illo tuo, videor audisse, cum te togatis omnibus sine dubio anteferebat, & paucostecum Epicureos è Græcia compararet. sed, quòd ab eo te mirificè diligè intelligebam, arbitrabar illum *propter benevolentiam id uberius dicere*. Ego autem, etsi vereor *laudare præsentem*, judico tamen de re obscura, atque difficili à te dictum esse dilucidè : neque sententiis solùm copiosè, sed, verbis etiam ornatius, quam solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare Epicureorum solebat : cum Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone : credo, ut faciliùs judicarem, quàm illa benè reflexerentur, cum à principe Epicureorum accepissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique sed isto modo, ut tu, distinctè, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, idem modò, cum te audirem, acciderat, ut molestè ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leveis, ne dicam in tam ineptas, sententias incidis. Nec ego nunc ipse aliquid afferam meliùs. ut enim modò dixi, omnibus fere in rebus, & maximè in physicis, *quid non sit, citius, quam quid sit, dixerim*. Roges me, *quid, aut quale sit deus* : auctore utar Simonide : de quo cum quævisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit. cum idem ex eo postridie quæreret : biduum petivit. cum sæpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret : Quia, *quanto, inquit, diutius considero, & tanto mihi spes videtur obscurior*. Sed Simonidem arbitror (non enim poeta solum suavis, verùm etiam ceteroqui doctus, sapiensque traditur) quia multa venient in mentem acuta, atque subtilia, dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem. Epicurus verò tuus (nam cum illo malo disserere, quam tecum) quid dicit, quòd non modò philosophia dignum esset, sed mediocri prudentia ? Quæritur primùm in ea quæstione,

1. Sed etiam sic tractet, ut manu, doceat eam, etc.] Ita editi à Victorio, neque aliter Pall. haud male tamen Turnebus ac Puteanus, ducit eam : quod non solum retinuit, Lambinus, sed adjecit adhuc docet, planè superfluum.

2. Et ad Deos adfluat.] Haud aliter publicati à Victorio, adspulanturque Pall. tres & P. Gulielmii. sic item Aldus senior, nisi quod is, effluat. vulgati, ad eos affluat. Lambinus ad nos affluat.

3. Nihil omnibus bonis affluentiam cogitari.] Est rursus à Victoriana, & nostris Pall. duobusque Wouverian. editi passim, nihil

omnino bonis omnibus affluentiam excogitari. 3. 6115
4. Vereor laudare præsentem.] Gulielmianus ille P. vereor præsentem, sine laudare. altera tamen lectio perstat in Pall. tribus.

5. Tanto mihi spes videtur obscurior.] Non adspersatus sum quod erat in P. item Palatin. prim. ac secund. quod sequeretur mox, desperasse omnem veritatem.

6. Quid dicit quod non modò philosophia dignum esset.] Lambinus monet referendum videri dixit, aut si pro esset. Gulielmii. maluerat est, aut legendum supra didicit. ego habuerim vocem controverfam pro spuria, unaque quod.

ne, quæ est de natura deorum, sint ne dii, necne sint. Difficile est negare. credo, si in concione quæretur; sed in ejusmodi sermone, & confessu, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui caeremonias, religionesque publicas sanctissimè tuendas arbitrator, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi non opinione solùm, sed etiam ad veritatem planè velim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli esse videantur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter, quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus ferè, mihi que ipsi in primis, deos esse. itaque non pugno. rationem tamen eam, quæ à te affertur, non satis firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. quod cum leve per se, tum etiam falsum est. primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitrator multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne apertè deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cujus à te modò mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sic posuisset, DE DIVIS NEQUE UT SINT, NEQUE UT NON SINT, HABEO DICERE, Atheniensium justu urbe, atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis, quid de impiis, perjursisque dicemus?

--Tubulus si Lucius umquam,

Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,

ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omitam hoc tempore: ad vestra propria venire mælo. Concedo esse deos, doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno, & licentia. hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficitis. quæ primum nullæ sunt. nihil est enim, quod vacet corpore: corporibus autè omnis obsiderur locus: ita nullum inane, nihil esse in dividuum potest. Hæc ego nunc physicorum oracula fundo. vera, an falsa, nescio: sed veritatem similia, quam vestra. ista enim flagitia Democriti, sive etiam antè Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia; partim autem angulata, curvata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cælum, atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hanc ætatem perduxisti, priusque te quis de omni vitæ statu, quàm de ista auctoritate dejecerit. antè enim judicasti, Epicureum te esse oportere, quàm ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ philosophiæ nomen amittere. Quid enim mereas, ut Epicureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deseram. Ista igitur est veritas? Nam de vitæ beatæ nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè otio langueat. Sed ubi

est veritas? in mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: an individuis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paullo antè uti ceperam, plura complecto. Concedam igitur, ex individuis constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quæritur. Sint sanè ex atomis. non igitur æterni. quia enim ex atomis sit, id natum aliquando sit. Si natum, nulli dii antè, quàm nati, & si ortus est deorum, interitus sit, necesse est, ut tu paullo antè de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum beatum, & æternum? quibus duobus verbis significatis Deum. Quod cum efficere vultis, in dumeta correptis. ita enim dicebas; non corpus esse in deo, sed quasi corpus: nec sanguinem, sed quasi sanguinem. Hoc per sepe facitis, ut, cum aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter resistere: velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suo proptere pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus, & necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat. ait atomum, cum pondere & gravitate directò deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos: à quibus cum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset hujusmodi aliquid, aut vivet cras, aut non vivet Epicurus, alterutrum fieret necessarium: totum hoc aut etiam, aut non, negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcefilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum; omnes sensus veri nuntius dixit esse. nihil horum, nisi callidè. GRAVIOREM enim plagam accipiebat, ut leviolem repeileret. Idem facit in natura deorum. dum individuorum corporum, concretionem fugit, ne interitus, & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus: nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. MIRABILE VIDETUR, quòd non rideat haruspex, cum haruspicem viderit. hoc mirabilis, quòd vos inter vos risum tenere possitis. non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligere, quale esset, si id in cerisingeretur, aut fictilibus figuris. in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum. ne tu quidem, Vellei: sed non vis fateri. ista enim à vobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans halucinatus est, cum quidam gloriaretur, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. quod & non prædicanti, tamen facile quidem crederem: sicut mali ædificii domino glorianti, se architectum non habuisse. nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum! dii immortales! & sunt qui putent audivisse: ipse non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait à se Sami auditum. ibi enim adolescens habitabat cum patre, & fratribus, quòd in eam pater ejus Neocles agripeta venerat.

1. Nihil est enim quod vacet corpore.] Sic Aldi senioris editio, habentque Pal. tres & Palat. posteriores, nihil enim est quod. Lambinus heic mirè centones ferat.

2. Angulata, curvata quædam.] Vox media non est boni commatis. nam ejus loco est in Palat. pr. firmata. in secund. bamata. in tert. pyramata. media lectio verior videtur.

3. Quia enim ex atomis sit, id natum aliquando sit.] Sic editi à Victorio. nam antea euss, quod enim: Lambinus adtexuit, aliquando sit necesse est. at ego potius sustulerim utrumque sit. nam in Palat. primo aut sec. non existat prius. habetque prius. renatum pro id natum; quod & in P. Gulielmiano.

4. Deorsum feratur.] Si ulla auctoritas membranarum Pall. retinendum deorsus. ipsa enim omnes.

5. Nihil horum nisi callidè.] Sic quidem Palat. secund. sed alii duo, item Wouveriani valdè. forte callidè. nisi velimus aliud quiddam subintelligi.

6. Tam facile quidem crederem; sicut, &c.] Sic tota cohors librorum nostrorum Pall. Wouverian. item editio Victorii; indicavitque ita exitare in Maffæano P. Manutius; quem ne quidem sequitur Lambinus, dum sequi se jactat. publica vit enim, equidem credam. quomodo nullus è nostris codd. sex.

7. Mali ædificii domino.] Nihil sollicito; tantum prodo habere: Palat. prim. domo; lectione haud usquequaque absurda.

rat. Sed, cum agellus eum non facis aleret, ut opinor, *indimagister fuit*. Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid umquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum à se non neget auditum, *venat tamen omnibus contumeliis*. Atqui si hæc Democritea non audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi quædam *commutavit*, ut, quod paulo antè de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; ¹ atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. Nunc istuc *quasi corpus*, & *quasi sanguinem*, quid intelligis? ego enim scire te ista melius, quam me, non fateor solum, sed etiam facile parior. Cum quidem semel dicta sunt, quid est, quod Vellejus intelligere possit, Cotta non possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo profus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consultò dicis occultè, tanquam Heraclitus: sed (quod inter nos liceat) ne tu quidem intelligis. Illud video pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, per lucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: *corpus illud non est, sed simile corpori*: nec ille fufus, & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum. cedo mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, *humanas esse formas deorum*: primum quòd ita sit informatum, anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. Primum igitur quidque consideremus quale sit. arripere enim mihi videmini quasi vestro jure rem nullo modo ² probabilem omnium. Quis tam cæcus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non videret species istas hominum collocatas in deos aut *consilio* quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent: aut *superstitione*, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices. ³ Erat enim non facile, agentis aliquid, & molientis deos, in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quàm *blanda conciliatrix*, ⁴ & *quasi sui sit lena natura*? An putas ullam esse terra, marique beluam, quæ non sui generis belua maximè delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contractione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut Delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo ho-

mini natura præscripsit ut nihil pulchrius, quàm hominem putaret, eam esse, causam, cur deos hominum simileis putaremus? quid censes, si ratio esset in beluis? non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse? At me- ²⁸ hercule ego (dicam enim, ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me, & quàm ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuræque quæritur. Quòd si fingere nobis, & jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens beluis, adjunctis humano corpori; nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturæ, ut *homo nemo velit nisi hominis similis esse*. Et quidem formicæ formicæ. Sed ramen cujus hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem, è gregibus ephæborum vix singuli reperiebantur. Video, quid ariseris. sed camen ita res se habet. Deinde nobis, qui concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, *etiam vitia sepe jucunda sunt*. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula, nævus. illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Carulus, hujus collegæ, & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

Constiteram, exorientem auroram fortè salutans,

Cum subito à lava Roscius exoritur.

Tace mihi liceat, caelestes, dicere vestra,

Mortalis visus pulchrior esse deo.

⁶ Huic, deo pulchrior. at erat, sicut hodie est, perverissimis oculis. quid refert? si hoc ipsum falsum illi & venustum videbatur. Redeo ad deos: ⁷ equos si non tam strabones, at petulos esse arbitramur? equos navum habere? equos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est una omnium facies? nam si plures: *aliam esse alia pulchriorem* necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies est, florere in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum, & deum differt; nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. Quid, si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi *hominis* occurrere? tamenne ista tam absurda defendes? nobis fortasse ⁸ si occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores, fectoresque voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. at non Ægypti, nec Syri, nec ferè cuncta barbaria. firmioreis enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdam, quàm apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorum. Etenim FANA MULTA EXSPOLIATA, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò ne fando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felle violatum ab Ægyptio. Quid igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quam tibi illam nostram Sospitam, quam tu numquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, ⁹ cum calceolis repandis. At non est talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia

1. *Atomos, inane, imagines.*] Non videtur contemnendum quod est in tribus Pall. *inanes*.

2. *Probabile omnium. Quis.*] Est ab editione Victorii, visiturque in P. & utroque Pall. secund. ac tert. nam primus aliquot foliis heic mutilus est.

3. *Erat enim non facile agentis, &c.*] Ita & Victorii editio neque fecus Pal. nostri, quorum tamen secund. non agnoscit negativam; neque videtur auctoris.

4. *Et quasi sui sit lena natum.*] Pall. & Wouverian. & quam sui sit. quod & expressit Victorius, adjecto, *ipsa natura*.

5. *Quam ille fuerit taurus.*] Victorii editio sic habet, ut & Palat. tert. nam secund. *fuit ille*. verum cum P. voce illa destituatur, credibile est à manu manasse librariorum.

6. *Huic, Deo pulchrior. at erat, &c.*] Retinui lectionem vulgatam concordantem cum mss. nostris, solummodò iisdem membranis

auctoribus transposui vocem, sustulique interrogationem. quomodo item visitur in Victoriana. oculis inquit hujus pulchrior videbatur Deo, non etiam nostris, utpote perverissimis oculis. Gul. Canterus malebat; *Hic pulchrior Deo?* lib. 4. Nov. lect. cap. 14. P. Manutius conjiciebat, *hui! pulchrior Deo!* quod, ut ambrosiam, statim libris suis credidit Lambinus.

7. *Equos si non tam strabones, at petulos.*] Haud aliter Victoriana editio, imò & Aldi vetus, & accedunt ferè membranæ nostræ. Camerariana, *equos insigni nota strabones aut petulos, &c.* quæ tamen videntur usurpata fuisse vulgo longè prius.

8. *Si occurrit, ut dicis: Jovem, &c.*] Sic Aldus avus, obtinetque passim hodie. sed enim Victoriana, *ut dicis apparuisse Jovem*, quomodo duo Pall. & duo Wouw.

9. *Cum calceolis repandis.*] Pighius noster ad annum urbis DCXCIX. arbitratur melius *caligulis*: utique si sequamur nummorum indicia.

alia species Junonis Argivis, ¹ alia Lanuinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis. ³⁰ Non pudet igitur *physicum, id est, speculatores, venatorumque naturæ* ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? isto enim modo dicere licebit, Jovem semper barbatus, Apollinem semper imberbem, cæcios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem ² Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcæmenes: in quo stante, atque vestito, leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. Age & his vocabulis deos esse facimus, quibus à nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nomen non magnus numerus ne in pontificiis quidem nostris: deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? istud quidem ita vobis dicere necesse est. quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat, Vellei, *conferri potius nescire quod nescires*, quàm ista effutientem naufragare, atque ipsum sibi displicere? At tu mei similem putas esse, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruente voluptatibus? & *sapientem*. Qui potest esse in ejusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docui: nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? Non audes. sapienter id quidem. etsi hoc loco *non populum metuis, sed ipsos deos*. novi ego Epicureos ³ omnia sigilla numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, *verbis reliquisset deos, re sustulisset*. Itaque in illis selectis ejus, brevibusque sententiis, quas appellatis *vulgis* ³¹ *et immortalis est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium*. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille ⁴ inscitia planè loquendi fecerit, fecisse consulto. de homine minimè vafro male existimant. Dubium est enim, utrùm dicat aliquid iste beatum & immortalis, ⁵ an si quod sit, id esse immortalis. Non animadvertunt, hic eum ambigè locutum esse: sed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paulo antè te. ille verò deos esse putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico, & deos: quibus mediocres homines non ita valde moventur. his ille clamat, omnium mortalium mentis esse perterritas. *Tot millia lactocinantur, morte proposita*. Alii omnia, quæ possunt, sana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid est, quod te impediatur aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquit, animam rationis, consiliique participem in ulla alia, nisi humana figura. Quid? solis numquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Hujus hanc illustrationem ejusdem incensa radii menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ eundem orbem tenentes,

aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab iisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. Numquid tale, Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam *nihil esse potest, nisi quod attingimus, aut vidimus*. Quid? deum ipsum numne vidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut ratio nova affert. ⁶ Ita sit, ut *mediterranei mare esse non credant*. Quæ sunt tantæ animi angustia, ut, si Seriphi natus esses, nec umquam egressus ex insula, in qua lepusculos, vulpeculasque sæpe vidisses, non crederes leones, & pantheras esse, ⁷ cum tibi, quales essent, diceretur? si verò de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares? Et tu quidem, Vellei, non vestro more, sed ³² dialecticorum (quæ funditus gens vestra non novit) argumenti sententiam conclusisti: *Beatos esse deos sumfisti. Concedimus. Beatum autem sine virtute neminem esse posse*. Id quoque damus, & libenter quidem. *Viri utem sine ratione consare non posse*. Conveniat id quoque necesse est. *Adjungis, neorationem esse, nisi in hominis figura*. Quem tibi hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc pervenire? quid autem est istuc gradatim? sumfisses tuo jure. Nam à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te venisse gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare istuc quidem est, non descendere. Nec verò intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum simileis dicere, quàm homines deorum. Quæres, quid interfit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram venisse ad deos. *dii enim semper fuerunt, & nati numquam sunt*, si quidem æterni sunt futuri. at homines nati. antè igitur humana forma, quàm homines, ea, qua erant forma dii immortales. Non ergo illorum, *humanæ forma*, sed nostra, *divina* dicenda est. Verùm hoc quidem, ut voletis, illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna. nihil enim in rerum natura ratione factum esse vultis. Sed tamen quis iste *tantus casus*? unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? semina deorum decidisse de cælo in terras putamus, & sic homines patrum simileis exstitisse? vellem diceretis: deorum cognitionem agnoscerem non invitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum simileis essemus. Et nunc argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? ³³ **UTINAM TAM FACILE** vera invenire possim, quam falsa convincere. Etenim enumerasti memoriter, & copiose (ut mihi quidem admirari liberet, in homine esse Romano tantam scientiam) usque à Thale Milesio de natura deorum philosophorum sententias. Omnifne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus, & pedibus constare deum posse decreverunt? ne hoc quidem vos movet consideranteis, quæ sit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, *membris humanis deos non egere*? quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendendum? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil supervacaneum est? Itaque **NULLA ARS** imitari sollertiam naturæ potest. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur. denteis, palatum, fauceis nullum ad usum: quæque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora, cor, pulmones,

1. *Alia Lanuinis.*] Inepte omnium libros obsidet *Latinis*. alteram eruerat quidem Victorius, sed nemò serè sequi voluit. sic tamen Pal. nostri & Wouw. nisi quod in iis etiam, *Lavinis, & Lanuinis*. quid mirum? adhuc nondum consenserunt Critici *Lanuinum* ne dicendum an *Lavinium*. at ibidem eximie cultam Sospitam, notum satis vel ex Livio.

2. *Athenis laudamus Vulcanum eum, &c.*] Victorii editio *laudamus esse Athenis Vulcanum eum*. quæ vox item in P. & duobus Pall.

3. *Omnia sigilla numerantes.*] Conjecit P. Manutius *venerantes*, illicoque intulit suis Lambinus. at propius literas Gulielmii, *numerantes*.

4. *Prima sententia est.*] Vulg. prior: sed contra omnes mss. no-

stros, & editionem Victorii.

5. *Insititia planè loquendi.*] Lambinus invexit, vel omnibus, inquit, libris invitis, *inscientia*. inscitè.

6. *An si quod sit, id esse immortalis.*] Haud secus Aldus senior, & Victorius, adstipulanturque Wouw. duo item Pall. nisi quod sec. *mortale*. posterius cusi addidere, *sit beatum, id esse immort.*

7. *Aut historia nobis, aut ratio nova affert.*] Palat. tert. *nova*. Gulielmii legebat, *nobis nova, aut ratio affert*. acquiesco vulgatæ, nostrâ quidem positurâ, quæ & in Victoriana, & in Pall.

8. *Ita sit ut mediterranei, &c.*] Non ineptè Pall. nostri: *ita sit*. ut affirmet auctor; non futurum; sed præsens, sed præteritum.

9. *Si tibi quales essent dicerentur.*] Metuo ne sint ab liberalitate exscriptorum, voces istæ omnes.

mones, jecur, cetera; quæ detracta utilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultus. Istisne fidentes somniis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium, contra Theophrastum scribere ausa sit? scito illa quidem sermone, & Attico: ¹ sed tamen tantum Epicuri hortus habuit licentiæ. & solentis queri: Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. sed stomachabatur fenex, si quid asperius dixeram. cum Epicurus contumeliosissimè Aristotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpissimè maledixerit: Metrodori, sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: Nausiphanem, magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno quidem non eos solùm, qui cum erant, Apollodorum, ² Syllum, ceteros figebat maledictis; sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens, *scurram Atticum* fuisse dicebat: Chrysippum numquam nisi *Chesippum* vocabat. Tu ipse paullo antè, cum tanquam fenatum philosophorum recitates, summos viros *desperere, delirare, dementem esse* dicebas. Quorum si nemo verum videt de natura deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum. non enim sentitis, quàm multa vobis suscipienda sine, si impetrarit, ut concedamus eandem esse hominum, & deorum figuram. Omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accubitio, inclinatio, sessio, comprehensio; ad extremum etiam sermo, & oratio. Nam quòd & *mares deos, & faminas* esse dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, *deus ut beatus, immortalisque sit*. Quid autem obstat, quo minùs sit beatus, si non sit bipes? aut ista sive beatitas, sive beatitudo dicenda est (utrumque omnino durum, sed *usum mollienda nobis verba sunt*) verùm ea; quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura, membrisque corporis vacuum, cadere non potest? Nihil aliud dicitis, nisi, numquam vidi solem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquamne vidisti? negabis. Cur igitur non *sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere*? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quærat, eaque beata, & æterna, ³ quæ sola divina natura sunt, ut immortalitate vincamur ab ea natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum ceteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propiùs accedebat hu-

³⁵ mana virtus, quàm figura. An quidquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutiùs urgeam) quàm si ea genera beluarum, quæ in rubro mari, Indiave gignantur, nulla esse dicamus? Atqui NE CURIOSISSIMI QUIDEM HOMINES exquirendo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. quæ negemus esse, quia numquam vidimus. Ipsa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm similis, turpissima bestia, nobis?

at mores in utroque dispares. Elephanto belluarum nulla prudentior. at figura quæ vastior? De bestiis loquor: quid? inter ipsos homines nonne & *simillimis formis dispares mores* & moribus figura dissimilis? etenim si semel, Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, atende quòd serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura rationem, inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit: nisi in eo, qui adoleverit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo: postremò nisi in homine, atque mortali. Quòd si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adjunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicitis, modò lineamenta maneat. Hoc est non considerare, sed *quasi sortiri*, quid loquere. Nisi fortè ne hoc quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, *quidquid supervacaneum sit, aut usum non habeat, obstrare*. Quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur. hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. ⁴ At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsum mundum, cum ejus membra, cælum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicari essent *aliquam excellentem esse, præstantemque naturam, quæ hæc fecisset, moveret, regeret, gubernaret*. Qui, etiam si aberrant à conjectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum, & egregium habes, quòd effectum divina mente videatur, ex quo esse deos suspicere? ⁵ Habebam, inquis, in animo insitam informationem quandam dei; & barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur esse tales putas? Quanto meliùs hæc vulgus imperitorum? qui non membra solùm hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum. dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fusciam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum non vident, *nihil agentem tamen deum non queunt cogitare*. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecravertunt. ⁶ Velut Ibes, maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aves excelsæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque rostro: avertunt pestem ab Ægypto, cum volucris angueis ex vastitate Libyæ vento Africo investas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ, nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonomum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam; tamen beluas à barbaris propter beneficium consecratas: vestrorum deorum non modò beneficium nullum exstare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotii. Profectò Epicurus, quasi pueri *delicati, nihil cessatione melius existimat*. At ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modò deos spoliât motu, & actione divina, sed etiam homines inerteis efficit; si quidem agens aliquid, ne deus quidem, esse beatus potest.

Verùm

1. Sed tamen. tantum Epicuri, &c.] Secutus sum lectionem à Petro Victorio examinatam interpunctamque libro xxiv. Variar. cap. 18. respondentque eidem Pall.

2. Syllum, ceteros, &c.] Victorius d. libro cap. 19. locum habet suspectum de macula. libri enim calamo exarati scribunt sine ceteros. & verò Pal. sec. quoque exhibet sive ceteros. tert. tamen Syllum ceteros.

3. Quæ sola divina natura sunt.] Ita Victorius. vulgati, in divina.

Pal. sec. quæ sola div. natura est; nec aliter Wouw. codex. at tert. qua sole divine nature sunt.

4. At eos vituperabas.] Editio Vict. item P. & Pal. sec. & eos vit.

5. Habebam, inquis, &c.] Sic Pall. nostri & Victoriana. publicati, habeo.

6. Velut Ibes maximam, &c.] Vox prima abest vulgatis. produxit è libris antiquis Victorius; restatque in P. & Pal. tert. nam secund. ut Ibes. Wouvierianus habet, velut Ibes quæ max.

Verum sic sanè, ut vultis, deus, effigies hominis, & imago. quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ deinde actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus est? ¹ *utatur enim suis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus est.* nam locus quidem iis etiam naturis, quæ sine animis sunt, suus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ² superior æther; ignibus altissima ora reddatur. ³ Bestiarum autem terrænæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque sede viventes: sunt quædam etiam, ⁴ quæ igne nasci putentur, appareantque in ardentibus fornacibus sæpe volitantes. Quæro igitur, vester deus primùm ubi habitat: deinde quæ causa eum loco movèat: si modò movetur aliquando: postremò, cum hoc proprium sit animantium, ut *aliquid appetant*, quod sit naturæ accommodatum: deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur. postremò, quo modo beatus sit, quo modo æternus. ⁵ quidquid enim horum attigeris, ulcus est. ita malè instituta ratio exitum reperire non potest. Sic enim dicebas, **SPECIEM DEI** percipi cogitatione, non sensu: nec esse in ea ullam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamque esse ejus visionem, ut similitudine, & transi-
 38 putet. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? nam si tantummodò ad cogitationem valent, nec ullam habent *soliditatem nec eminentiam*: ⁶ quid interest, utrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos, & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Ti. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio deferentem sitellam, tum cum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi, & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati, atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsantur animi. species duntaxat objicitur quædam. num etiam cur ea *beata* sit? cur *æterna*? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehensus à multis est, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat, & claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quòd ejusdem hominis *in meum alia, alia in tuum*? quid, quòd earum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? quid, quòd hominum, locorum, urbium earum, *quas numquam vidimus*? quid, quòd, simulac mihi collibitum est, præstò est imago? quid, quòd etiam ad dormientem ve-

niunt *invocata*? Tota res, Vellei, nugatoria est. vos autem non modò oculis imagines, sed etiam animis inculcatis. tanta est impunitas garrandi. At quàm licenter? Fluentium frequenter transitio fit visionum, ut è multis una videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, *continenter* imagines ferri? aut, si continenter, quo modo *æterna*? Innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. Num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibritatem, sic enim *ισορροια*, si placet, appellemus: & ais, quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: & quoniam nascuntur in terra, nascantur & in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint quæ conservent. Sint sanè: sed ea conservent, quæ sunt. Deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo ⁸ corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa, & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo *immortalem* deum efficitis. Videamus nunc de *beato*. Si-
 40 ne virtute certè nullo modo. *virtus autem ætiosa*: & deus, vester nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum. Credo: nempe ad corpus pertinentium. nullam enim novistis, nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum: ⁹ quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille restatur, se **NE INTELLIGERE QUIDEM ULLUM BONUM, QUOD SIT SEJUNCTUM A DELICATIS, ET OBSCÆNIS VOLUPTATIBUS**: quas quidem non erubescens, persequitur omneis nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum, aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poetæ quidem, nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Iuventatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat ista deus tuus, video: nec, quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè vivendum est, quàm deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum. At has leviores ducis voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, aspernari Epicureos, molles, & delicatas voluptates. summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsi verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori verò, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. accusat enim Timocratem, fratrem suum, Metrodorus, quòd dubitet *omnia, quæ ad beatam vitam pertinent, ventre metiri*: neque id semel dicit: sed sæpius. Annuere te video. nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis expertes: ita vestro iudicio ne beatos quidem. At
 41 *dolore vacant*. Satin' est id ad aliam abundantem bonis vitam

1. *Utatur enim suis bonis oportet & fruatur.*] Pall. & P. respuunt copulam, neque admittit Victorius. locum habet tamen suum, nisi nihil minus repetendum, bonis oportet, oportet fruatur. Wouverian. præterea liber unus pro enim habebat sanè, quod & offenderat in P. Gulielmii.

2. *Superior æther.*] Sic mss. nostra quinque. sic editio Victorii. vulgg. æther. Lambinus edidit ætheri. quomodo coniecerat P. Manutius.

3. *Bestiarum autem terrænæ sunt aliæ, partim aquatiles.*] Pal. tert. *aliæ, aliæ autem aquatiles*: nec improbaverim admodum, dummodò referibatur fide P. *Bestiarum quidem terr.*

4. *Quæ igne nasci.*] Sic Pall. nam P. igni. unde conjicit Gulielmii, igni enasci.

5. *Quidquid enim horum attigeris.*] Victorii ed. *attigeris*, neque

aliter Pall. aut P.

6. *Quid interest utrum de Hippocentauro.*] Wouverio excussim exemplar scriptum non habebat *utrum*; & poterat subintelligi. ejus loco erat in P. *quid*.

7. *Fuisse Cercopis.*] Ita volebat reponi Parrhasius, notis suis in Cláudianum. vulgata, *Cercopis*. at Pal. sec. *cerconis*. tertio *Cerconis*. Wouveriani, *Cerdonis* exprimunt.

8. *Corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, &c.*] Palat. secund. longè aliter verba disposuit; sic nempe: *corporibus, quæ nulle sunt, oritur? quæ etiam si essent, pellere se ipsa.* & verò illa, *quæ nulla sunt*, non videntur in Palat. tertio.

9. *Quos pudeat earum, &c.*] Adjiciunt alii negativam, sed repugnantibus libris nostris, minimum quinque. cupiebat Cameraarius, eodem sensu, *quoniam pudeat*.

tam beatissimam? Cogitat, inquiunt, assidue beatum esse se. habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehendit igitur animo, & proponit ante oculos, deum nihil aliud in omni aeternitate, nisi, *Mihi pulchre est: & Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iste deus beatus, ne intereat, cum sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque incurfione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imaginis semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, nec aeternus. At etiam de sanctitate, de pietate adversus deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scævola, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec *manibus*, ut Xerxes: sed *rationibus*, deorum immortalium templa, & aras everterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendas dicas, cum dii non modò homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quaedam, præstantisque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quidquam eximum potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit utamur, neque agat, neque egerit? *Quæ porro pietas ei debetur, à quo nihil acceperis?* aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia adversus deos: cum quibus quid potest nobis esse juris, cum homini nulla cum deo sit communitas? *sanctitas autem, est scientia colendorum deorum:* qui quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono. Quid est autem, quòd eos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione, quòd gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem vim deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censeres superstitiones esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. Horum enim sententiæ omnium, non modò superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum: sed etiam religionem, quæ deorum cultu continetur. Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reip. causa, ut, quos ratio non possit, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodesse hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut forteis, aut claros, aut potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium: quæ ratio maximè tractata ab Euhemero est: quem noster & interpretatus, & secutus est, præter ceteros, Euhemero autem & mortis, & sepulturæ demonstrantur deorum. Urum igitur hic confirmasse religionem videtur, an penitus totam sustulisse? omitto Eleusinam sanctam illam, & augustam,

Ubi iniantur gentes orarum ultima:

Præterea Samothraciam, eaque,

--- 4 *Quæ Lemni*

Nocturno aditu occulta coluntur

Silvestribus saporibus densa.

43 Quibus explicatis, ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoscitur, quàm deorum. Mihi quidem etiam

Democritus, vir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines divinitate præditas inesse universitati rerum: tum principia, mentisque, quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit: tum animanteis imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingentis quædam imagines, tantasque ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare? Epicurus verò ex animis hominum extraxit radicem religionem, cum diis immortalibus & opem, & gratiam sustulit. cum enim optimam, & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam. tollit id, quod maximè proprium est optimæ, præstantissimæque naturæ. quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum: neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modò homines à diis, sed ipsi dii inter se ab aliis alii negligantur. Quanto Stoici melius qui à vobis reprehenduntur? Censent autem, sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos. nihil est enim virtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, à nobis diligeret. Vos autem quid mali datis, cum imbecillitatem, gratificationem, & benivolentiam ponitis? Ut enim omittam vim, & naturam deorum: ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. Nulla est caritas naturalis inter bonos? carum ipsum, verbum est amoris; ex quo amicitia nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quæ diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum. PRATA, & ARVA, & pecudum greges diliguntur isto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. *Hominum caritas, & amicitia, gratuita est.* Quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes, & inter se diligunt, & hominibus consulunt. Quod ni ita sit, quid veneramur, quid precamur deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsumunt? quid optamus à diis immortalibus? quid vovemus? At etiam liber est Epicuri, de sanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? verius est igitur nimirum illud, quòd familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos, Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, invidia detestanda gratia dixisse. neque enim tam despiens fuisset, ut homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido, membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam, atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primùm nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, si maximè talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; valeat. quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, *omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.*

M. TULLI

1. Cogitat, inquiunt, &c.] Plurali numero utitur Pal. tertius per omnia; etiam secund. præter quam quod is cogitant. & verò ad hanc nostram faciem produxit quoque Victorius, vulgo est: cogitant inquam, &c. beatos, &c. habent, &c. quod agitent.

2. Quomodo non vereatur iste beatus Deus ne intereat, cum.] Expressi lectionem Victorii & Camerarii. nam Aldus uterque, quomodo videatur iste Deus beatus cum, &c. omittit intermediis, quod & in plerisque editionibus. sed vide tamen an non rescribi debeat, quomodo non vereatur iste Deus cum. ita sanè habet Palat. noster sec. estque huic loco prorsus aptum. tert. isthæ non habet, negligenti-

tia scribæ, qui lineam totam transiit, deceptus voce illa beatus, quæ & supra erat posita.

3. Cum Dei non modò homines, non colant.] Sic quoque Pall. ambo. P. Manutius conjicit, cum Dei non modò hominibus non constant, idque statim libris in vexit Lambinus, præter mentem planè auctoris.

4. Quæ Lemni, &c.] Gulielmius mutat in Anapæstos:

--- Lemni.

Nocturno aditu occulta coluntur

Silvestribus saporibus densa. nocturno, id est, noctu.

M. TULLII CICERONIS
DE
NATURA DEORUM,
AD
M. BRUTUM,
LIBER SECUNDUS.

Uæ cum Cotta dixisset, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academicum, & eodem rhetore congruere conatus sum. Nam neque indifferum Academicum pertinuissim, nec sine ista philosophia rhetorem, quamvis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est sinceritas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti. corona tibi, & iudices defuerunt. Sed ad ista aliàs. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, ¹ Eundem equidem mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros inducat. est enim & philosophi, & pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem, & vagam, ut Academici, sed, ut nostri, *stabilem, certamque sententiam.* nam contra Epicurum satis, superque dictum est: ² Sed aveo audire, tu ipse, Cotta, quid sentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod liqueret: tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixisset. Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quam brevissimè potero. etenim convictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino dividunt nostri totam istam de diis immortalibus quæstionem in partes quattuor. Primum docent esse deos: deinde, *quales sint*: tum, *mundum ab his administrari*: postremò, *consulere eos rebus humanis.* Nos autem hoc sermone quæ priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia majora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minime verò, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quæ sunt etiam negotiis anteponendæ. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars. quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum cælum suspeximus, cælestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Illum verò & Jovem, & dominatorem rerum, & omnium nutu regentem, &, ut idem Ennius,

—patrem divinumque, hominumque,

& præsentem, ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud sanè intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, *nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum sæculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset.* Etenim videmus, ceteras opi-

niones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuissè. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? OPINIONUM ENIM COMMENTA DELET DIES: NATURÆ JUDICIA CONFIRMAT. Itaque & in nostro populo, & inceteris, deorum cultus religionumque sanctitates existunt in die majores, atque meliores. Idque evenit non temerè, nec casu, sed quòd præsentiam sæpe divi suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentiore memoria idem Tyndaridæ Persen victum nuntiaverunt. P. enim Vatienus, avus hujus adolescentis, cum è præfectura Reatina Romam venienti noctu duo juvenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntiavit, & primò, *quasæ temerè de rep. locutus*, in carcerem conjectus est: post, à Paulo litteris allatis, cum idem dies constitisset: & agro à senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum est. Sæpe Faunorum voces exaudita, sæpe visæ formæ deorum, quemvis non aut *hebetem*, aut *impium*, deos præsentis esse confiteri cogerunt. Prædictiones verò, & præsentiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiarum, Calchantem, Helenum: quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ ascivissent, si res omnino repudiarent: ne *domesticis quidem exemplis docti*, numen deorum comprobamus? nihil nos P. Claudii, bello Punico primo temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irrident, cum cavea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit; *ut biberent, quoniam esse nolent.* qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega ejus Junius eodem bello nonne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius à populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminium Cælius *religione neglecta* cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, *eorum imperii remp. amplificatam, qui religionibus paruissent.* Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores. An Attii Navii lituus ille, quo ad investigandum suam regiones vineæ terminavit, contemnendus est? crederem, nisi ejus *augurio* rex Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobili-

¹ *Unam equidem mallem audire.]* Est à Victoriano; neque aliter Palatini, item unus Wouw.

² *Sed aveo audire.]* Pall, nostri, aliorumque, veteri ratione scribendi habeo.

bilitatis, augurii disciplina omiſſa, veritas auſpicioꝝ ſpicienda eſt, ſpecies tantum retenta. Itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur, nulla peremnia ſervantur, nulla ex acuminibus, nulli viri vocantur: ex quo in præcinctis reſtaꝝmenta perierunt. Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. At verò apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus capite velato¹ verbis certis pro rep. devoverent. Multa ex Sibiſyllinis vaticinationibus, multa ex hauruſpicum reſponſis commemorare poſſumus, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe.

4 Atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum, & hauruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo conſulibus res ipſa probavit. quos cum T. Gracchus conſul iterum recrearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repetentiorum. Gracchus cum comitia nihilominus peregiſſet, remque illam in religionem populo veniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. ſenatus, quos adſoleret, referendum cenſuit. hauruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut è patre audiebam, incenſus ira, ITANE VERÒ? EGO NON JUSTUS, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicatò? an vos Tuſci, ac barbari, auſpicioꝝ populi R. jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? itaque tum illos exire juſſit. Poſt autem ex provincia litteras ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum² captum fuiſſe in hortos Scipionis, quòd, cum pomerium poſtea intraſſet, habendi ſenatus cauſa, in redeundo, cum idem pomerium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. 3 Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? vir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod ſciri poſſit, confiteri maluit, quàm hæſere in rep. religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas. Quid hauruſpicum ars, nonne divina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certè neceſſe eſt. Deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At forte non omnia eveniunt, quæ prædicta ſunt. 4 Ne ægri quidem, quia non omnes convaleſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur à diis rerum futurarum. In his ſi qui erraverunt, non deorum natura, ſed hominum conjectura peccavit. Itaque 5 inter omnes omnium gentium ſententia conſtat. omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. Quales ſint, varium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modò dixi, quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, qua terretur animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis,

nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrum quaſi cruentis: 6 tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum, pecudumque portentis: tum facibus viſis cœleſtibus: tum ſtellis iis, quas Græci 7 cometas, noſtri *cincinnatas* vocant: quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum ſole geminato, quod, ut è patre audivi, Tuditano, & Aquillio conſulibus evenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. quibus exterriti homines vim quandam eſſe cœleſtem, & divinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe eamque vel maximam, *aquabilitatem motus*, converſionem cœli: ſolis, lunæ, ſiderumque omnium diſtinctionem, 8 utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. Ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit: cum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque viciffitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil umquam immenſa, & infinita vetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſſe, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem, quamquam eſt acerrimo ingenio, 6 tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe videatur. SI ENIM, inquit, EST ALIQUID IN RERUM NATURA, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certè id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cœleſtes, omneſque eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine conficti non poſſunt. eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quàm deum? etenim ſi dii non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. Eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe, quàm ſe putet, deſipientis arrogantia eſt. Ergo eſt aliquid melius. Eſt igitur profecto deus. An verò, ſi DOMUM magnam, pulchramque videris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non videas, 9 muribus illam, & muſtelis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundum, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cœleſtium, tantam vim, & magnitudinem maris atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne planè deſipere videre? An ne hoc quidem intelligimus, *omnia ſupera eſſe meliora*? terram autem eſſe inſimam quam craſſiſſimus circumfundat aër? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atque urbibus contingere videmus, *hebetiora* ut ſint hominum *ingenia* propter cœli plenioram naturam, hoc idem generi humano evenerit, quòd in terra, hoc eſt, in craſſiſſima regione mundi collocati ſint. Et tamen ex ipſa hominum *ſolertia* eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & divinam, exiſtimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem,

1. *Verbis certis devoverent.*] Lambinus intruſit, *verbis conceptis*. ſed violenter; hoc eſt, præter mſſ. noſtros omnes, præter rationem; ut dudum indicavit column antiquæ jurisprudentiæ libro 1. de Formulis Briſſonius. ceterum P. habet, *devotarent*; non ineptè. nam & ſic quoque tenet Palat. quintus, nempe *denotarent*.

2. *Captum fuiſſe in hortos Scipionis.*] Hactenus editi conſentiant in hanc ſcripturam: niſi quod Lambinus, in *hortis*. ſed tamen Pall. non agnoſcunt præpoſitionem *in*. & neſcio an non tolli debeat.

3. *Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt.*] Libri noſtri plura huc accumulanti glossa: ſolum ſec. adhuc detraxit vocem *ſenatus*. & verò abeſſe poterat.

4. *Ne ægri quidem, quia non omnes convaleſcunt.*] Stant ab hac lectione membrana noſtra omnes. eſtque gratiſſimæ venuſtatis elocutio præ Lambini ineptiis.

5. *Inter omnes omnium ſententia conſtat.*] Ita Aldus ſenior, alique multi. nam Camerariana, *ſumma conſtat*. quomodo & Palat. ſecund. & P. & Wouver. nam tertius habebat, *ſcientia conſtat*. Viſtorius controverſam hanc vocem omnino omiſit. nec habet ſanè quod ibi agat. *ſumma* tamen potius ei convenerit, quàm *ſententia*.

6. *Tum lapidibus.*] Locus fractus. Gulielmii reponendum putabat *lapſibus*, aut certe *labibus*. perplacet ultimum.

7. *Cometas noſtri cincinnatas vocant.*] Vulgati, *crinitas* vocant, ſed præter Pall. & P. & Viſtorii editionem in quo alterum.

8. *Utilitatem.*] Lambinus admiſit divinationem P. Manutii, *varietatem*; libris noſtris invitis.

9. *Muribus eam & muſtelis.*] Ita Pall. & Viſtorii editio. alia muſtelis. quod placuit Gulielmo capiteque pro *monſtris ſpectrisque portentosis*: unde Plauti *Hoſtellaria*. at ego acceperim pro animalculis in domibus oberantibus.

tatem, animum denique illum spirabilem si quis querat unde habemus, apparet: quoddam aliud à terra sumimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo, quem spiritu ducimus. Illud autem, quod vincit hæc omnia, RATIONEM dico, & si placet, pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi invenimus? unde sustulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certè nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed nec cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione, & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. Quid vero? tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur à me, comprobare? possitne uno tempore florere, deinde vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessusque solstitiis, brumisque cognosci? aut æstus maritimi, fretorumque angustia ortu, aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cæli conversione cursus astrorum dispares conservari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profectò non possent, nisi ea uno divino, & continuato spiritu continerentur. Atque hæc cum uberius disputantur, & fufius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. cum autem, ut Zeno solebat, brevius, angustiusque concluduntur: tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam UT PROFLUENS AMNIS, aut vix, aut nullo modo: conclusa autem aqua, facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur: angustia autem conclusæ orationis non facile seipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat.

8 QUOD RATIONE UTITUR, id melius est, quàm id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, æternum. Omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, esse mundum deum. Idemque hoc modo: NULLIUS sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt. non igitur caret sensu mundus. Pergit idem, & urget angustius: NIHIL, inquit, quod animi, quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotemque rationis. Mundus autem generat animanteis, compotesque rationis. animans est igitur mundus, composque rationis. Idemque similitudine, ut sæpe solet, rationem conclusit hoc modo: Sicut EX OLIVA modulatè canentes tibiæ nascerentur: num dubitares, quin inesset in oliva tibiæ quædam scientia? Quid, si platani fiduculas ferrent numerosè sonantes? idem scilicet censeris, in platani inesse musicam. Cur igitur mundus non animans, sapiensque judicetur, cum ex se procreet animanteis, atque sapienteis? Sed quoniam cæpi secus agere, atque initio dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quoddam omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur, & crescant, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum, & igneum, cietur, & agitur motu suo. quod autem alicur, & crescit, motu quodam utitur certo, & æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu sensus, & vita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipsi, & extinguimur. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. negat enim ullum esse cibum tam gravem,

quin in die, & nocte concoquatur: cujus etiam in reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. Jam verò venæ, & arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animadversumque sæpe est, cum cor animantis alicujus evulsum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, five animal, five terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam, vim habere in se vitalem per omnem mundum pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ sustineantur. quod primum in terrena natura perspicui potest. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: & recenti fofione,

-- terram fumare calentem;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quoddam magna vis, terræ cavernis, contineatur caloris: eaque hieme sit densior: ob eamque causam, calorem insitum in terris contineat arctius. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri possit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæque ipsa ex se generata stirpibus infixæ contineat, ea temperatione caloris & oriri, & auferere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, primum ipse liquor, tum aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigidibus, neque nive, pruinaque concreveret, nisi eadem se admisto calore liquefacta, & dilapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquique frigidibus adjectis durefcit humor: & idem vicissim mollior tepescit, & tabescit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, ut intelligi faciliè possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem. nec enim ille externus, & adventitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum motu, atque exercitatione recalescunt. Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus, minimè est expers caloris. Ille verò & multo quidem calore admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earum enim quasi vapor quidam aër habendus est. Is autem existit motu ejus caloris, qui aquis continetur. Quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, quæ effervescent subditis ignibus. Jam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura fervida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit, & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, parique natura in tanta diuturnitate servari: eoque magis, quoddam intelligi debet, calidum illud, atque igneum ita in omni fufum esse natura, ut in eo insit procedendi vis, & causa gignendi, à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & auferere.

5 Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non sine sensu, atque ratione. omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio juncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis. unde oriuntur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur à terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονίαν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate, dominatuque dignissimum. Videmus autem, in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod

no2

1. Quem spiritu ducimus.] Pall. tres & P. edittique à P. Victorio, quem spiritum ducimus.

2. Quod plurimi est.] Idem libri omnes, plurimum.

3. Primum ipse liquor, tum aquæ declarat effusio.] Lectio forte fracta. nam sic solum inveni in Pal. tert. secundus quippe, liquor aque declinat, effusioque. pr. liquor aque declarat effusio. Victorio edi-

ti: liquor aque declarat effusa.

4. Quæ effervescent subditis ignibus.] Victorio, subitis; & ita quoque Pal. pr. ac sec. sed ii quoque fervescunt.

5. Natura est igitur quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur.] Sic Pall. omnes. solum Gulielmii P. continet, item tueatur.

non pars universi sit) inesse sensum, & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, & æriora quidem, atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque *deum esse mundum*, omnemque vim mundi natura divina contineri. Atque etiam mundi ille fervor, purior, perlucidior, mobiliorque multo: ob easque causas aptior ad sensus commovendos, quàm hic noster calor; quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur, & vigent. Absurdum igitur est dicere, cùm *homines*, bestiarumque hoc calore teneantur, & propterea moveantur, ac sentiant, mundum esse sine sensu; qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo, & mobilissimo ardore teneatur. præferim cùm is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat, atque moveat calorem eum, quo ille teneatur?

12 Audiamus enim Platonem, quasi quendam *deum philosophorum*:¹ cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum: esse autem *divinius*, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur: animus sit necesse est. Ex quo efficitur, *animantem esse mundum*. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quoddam certè est mundus melior, quàm ulla natura. Ut enim *NULLA PARS* corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi sumus: sic mundum universum pluris esse necesse est, quàm partem aliquam universi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est. nam nisi esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse quàm mundum omnem, oporteret. Atque etiam si à primis inchoatisque naturis ad ultimas, perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus necesse est. Primum enim animadvertimus, à natura sustineri ea, quæ *gignuntur è terra*, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo, atque augendo tueretur. Bestiis autem sensum, & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutareis, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quoddam addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapientesque gignuntur: quibus à principio innascitur *ratio recta*, constansque, quæ *supra hominem putanda est*, deoque tribuenda, id est, mundo: in quo necesse est perfectam illam, atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum, atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis obstitit) videmus naturam suo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ut pictura, & fabrica, ceteræque artes habent quendam absoluti operis effectum: sic *IN OMNI* natura, ac multo etiam magis necesse est absolvi aliquid, ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obistere: universam autem naturam nulla res potest impedire: propterea quod omnes naturas ipsa cohibet, & continet. Quocirca necesse est esse quartum illum, & altissimum gradum,² quod nulla vis possit accedere. Is autem est gradus, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ quoniam talis est, ut *præsit omnibus*, & eam nulla res possit impedire, necesse est, intelligentem esse mundum,

& quidem etiam sapientem. *QUID AUTEM* est inscitius, quàm eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cùm sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis & consilii comporem, postremò sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quàm deterrima: nec verò, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens,³ non sit deterior mundi potius, quàm humana conditio. *homo enim sapiens fieri potest*: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, numquam profecto sapientiam consequetur. ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. Neque enim est quidquam aliud, præter mundum, cui nihil absit: quoddam undique aptum, atque perfectum, expletumque sit omnibus suis numeris, & partibus. Scitè enim Chrysiippus, ut *CLYPEI* causa, 14 involucrum; *vaginam* autem, *gladii*: sic, præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium causa: animantibus autem, hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi, & custodiendi, canem. Ipse autem *homo ortus est ad mundum contemplandum*, & imitandum, nullo modo perfectus, sed est quædam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam, quod non insit in eo, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? *nihil autem est mente, & ratione melius*. ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysiippus, qui similitudines adjungens, omnia in perfectis, & maturis docet esse meliora, ut *IN EQUO*,⁴ quàm in equulo, in cane, quàm in catulo: in viro, quàm in puero: item, quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. Est autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. igitur mundi est propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo virtus. sapiens est igitur? & propterea deus. Atque hæc mundi divinitate perfecta, tribuenda est *sideribus* eadem divinitas: quæ ex mobilissima, purissimaque ætheris parte gignuntur, neque ulla præterea sunt admixta natura, toraque sunt calida, atque perlucida: ut ea quoque rectissime & animantia esse, & sentire, atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea, duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum. Nam solis candor illustrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenso mundo tam longè, lateque colluceat: & is ejus tactus est,⁵ non ut tepesciat solum, sed etiam sæpe comburat. Quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cùm sol igneus sit, Oceanique alatur humoribus, quia *nullus ignis sine partu aliquo possit permanere*: necesse est, aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum, adque ad victum: aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est, & *consumtor omnium*, idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat, ac dissipat. Contra ille corporeus, vitalis, & salutaris, omnia conservat alit, auget, sustinet, sensuque afficit. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cùm is quoque efficiat, ut *omnia floreat*, & in suo quæque genere pubescant. Quare cùm solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium: solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriuntur in ardore cœlesti, qui *æther*, vel *cælum* nominatur. Cùm

igitur

1. *Cui duo placet esse motus.*] Non admissem hanc scripturam, ob sui insolentiam, quamvis repertam in P. & Pal. pr. ac sec. nisi eam nobis exhibuisset ante annos sexaginta Petrus Victorius. & verò cur necesse est accommodare nos nostra pueris, & non potius pueri sua veteribus?

2. *Quo nulla vis possit accedere.*] Vulgata à Victorio *accidere*. sed alterum restat in Pall. cuiusque ceteris.

3. *Non sit deterior mundi potius.*] Verbum *potius*, non exitat in Pal. pr. poteratque abesse.

4. *Quàm in equulo.*] Scribendum *eculeo*, si modò standum scripturæ veterum librorum, item Pal. pr. ac sec.

5. *Non ut tepesciat solum.*] Sic Pall. omnes. at P. ut non tep. quomodo publicavit item Victorius.

igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aëre aliorum: ABSURDUM ESSE Aristoteli videtur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitur, & viget: necesse est, quod animal in eo gignatur, id & sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. Quare cum in æthere astragignantur, consentaneum est, in iis sensum inesse, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. Etenim licet videre ACUTIORA INGENIA, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër sit purus, ac tenuis, quam illorum, qui utantur crasso cælo, atque concreto. Quinetiam cibo, quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & ætheream mundi partem incolant, & marinis, terrenisque humoribus longo intervallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum, atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum, atque constantia. NIHIL EST ENIM, quod ratione, & numero moveri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia, neque naturam significat; est enim plena rationis: neque fortunam, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo, ut ipsa sua sponte, suo sensu, ac divinitate moveantur. Nec verò Aristoteles non laudandus in eo, quod omnia, qua moventur, aut natura moveri censuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorsum, aut levitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quod eorum morus in orbem circumque ferretur. Nec verò dici potest vi quadam majore fieri, ut contra naturam astra moveantur. quæ enim potest major esse? restat igitur, ut motus astrorum sit voluntarius. quæ qui videat, non indoctè solum, verum etiam impiè faciat, si deos esse neget. Nec sanè multum interest, utrum id neget, an eos omni prouratione, atque actione privet. MIHI ENIM, qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem.

17² Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilissimum, quam à consuetudine oculorum aciem mentis abducere. ea difficultas induxit, & vulgò imperitos, & similes philosophos imperitorum; ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata à Cotta non desiderat orationem meam. Sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primùm ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præfensionem, notionemque nostram, nihil video, quod potius accommodem, quam ut primùm hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse, & deum judicem. Hic quam volet Epicurus jocetur, homo non aptissimus ad jocandum, 3 minimeque respiciens patriam: & dicat, se non posse intelligere, qualis sit volubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat numquam me movebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem esse aliquam naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certè nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit habeatque sensum, & rationem, & mentem, id sit melius, quam id, quod his ca-

reat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem. qua ratione, DEUM ESSE MUNDUM, concluditur. Sed hæc paulò post facilius cognoscuntur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli, quæso, præ te ferre, nos planè experteis esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quam sphaeram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed sint ista pulchriora, duntaxat ad spectu: quod mihi tamen ipsum non videtur: quid enim PULCHRIUS ea figura, quæ sola omneis alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisivum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? cumque duæ formæ præstantes sint, ex solidis, globus: (sic enim *σφαιρα* interpretari placet) ex planis autem, circulus, aut orbis, qui *κύκλος* Græcè dicitur, his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, à medioque tantum absit extremum, quantum idem à summo. Quo nihil fieri potest aptius. Sed si hæc non videtis, quia nunquam eruditum illum pulverem attingitis: nec hoc quidem physici intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamque ordinum in alia figura non potuisse servari? Itaque nihil potest esse indoctius, quam quod à vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis. nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerableisque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certè, non diceret. Sed dum palato, quid sit optimum, judicat, cæli palatum, (ut ait Ennius) non suspexit. Nam, cum duo sint genera siderum: quorum alterum spatii immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum umquam cursus sui vestigium inflectat: alterum autem continuas conversiones duas iisdem spatii, cursibusque conficiat: ex utraque re & mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur: primusque SOL, qui astrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, eandem modò his, modò illis ex partibus opacet. ipsa enim UMBRA TERRÆ soli efficiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æqualitas, quæ diurnorum: ejusdemque solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim solis 4 orbium v. defectibus & LX. & CCC. quarta ferè diei parte addita, conversionem conficiunt annum: inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adjunctum est, alterum ætati. Ita ex quattuor temporum mutationibus omnium, quæ terra marique gignuntur, initia, causæque dicuntur. Jam solis annuos cursus spatii menstrui LUNA consequitur: cujus tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. Neque solum ejus species, ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, 5 quæ tum est aquilonalis, tum australis. In lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitii similitudo: multaque ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, auferantur: & pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur è terra. Maximè verò sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quæ falsò vocantur errantes. nihil enim errat, quod in omni æternitate conservat progressus, &

1. Id & sensu acerrimo, &c.] Secutus sum Victorianam. nam vulgata, idem quoque sensu. à quo dissentiant nostri. nam P. & Pal. fec. non agnoscunt quoque. tert. habebat, idemque sensu, &c. verum pr. id est, sensu ac.

2. Restat, ut qualis eorum natura, &c.] Jactat se heic valde Lambinus propter sublatam vocem sanè: cum tamen & Victorius prius eiecisset, eique assensum præbuissent & Sturmius & Camerarius & verò non habent eam Pal. pr. aut P.

3. Minimeque respiciens patriam.] Gulielmius legit respiciens, vultque alludere ad mel Gargettium, non ad sales Atticos, ut

æstimabat Mich. Brutus.

4. Orbium v. & LX & CCC &c.] Ita quidem Lambinus, neque abit Pal. tert. sed pr. tamen ac sec. veritate longè priores, interferunt orbium v. defectibus & LX. quod & in aliis edd. omnibus; nisi quod loco defectibus, substituerit diebus ex veteri libro P. Manutius.

5. Quæ tum est aquilonalis tum australis. Omnes heic tacent. verum Pall. nimium vocaliter clamant habere se, aquilonem aut australem. quæ concordia profectò temeraria non est. inquirant in eam otiosiores,

& regressus, reliquosque motus constanteis, & ratos. Quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occulantur, tum rursus aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum celerius moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, sed ad quoddam tempus insistant. Quarum ex disparibus motionibus *magnum annum* mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatiis est facta conversio. Quæ quàm longa sit, magna questio est: esse verò certam, & definitam, necesse est. Nam ea quæ *Saturni stella* dicitur, *φαιών*que à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimum, xxx. ferè annis cursum suum conficit. in quo cursu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum vespertinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursus se aperiendo, nihil immutat sempiternis sæculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius à terra *Jovis stella* fertur, quæ *φαιδών* dicitur: eaque eundem xii. signorum orbem annis xii. conficit, easdemque, quas Saturni stella, efficit in cursu varietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet *πυρρής*, quæ *stella Martis* appellatur: eaque iiii. & xx. mensibus, vi. ut opinor diebus minùs, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem *stella Mercurii* est. ea *φαιδών* appellatur à Græcis: quæ anno ferè vertente significum lustrat orbem, neque à sole longius umquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium terræque proxima, *stella Veneris*, quæ *φαιδών* Græcè, *Lucifer* Latine dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur autem, *Hesperos*. Ea cursum anno conficit, & latitudinem lustrans significum orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neque umquam ab sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cum in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. Nec verò stellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam: quarum est quotidiana, conveniens, constantisque conversio: nec habent æthereos cursus, neque cælo in hærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis ignari. non est enim ætheris ea natura, ut vi sua stellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlucens & æquabili calore suffusus æther, non satis aprus ad stellas continendas videtur. Habent igitur suam spheram stellæ inerrantes ab æthere conjunctione secretam, & liberam. Earum autem peremnes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibileque constantia, declarant in his vim, & mentem esse divinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest: contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. quæque his vacant, omentita, & falsa, pleneque erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima est, in terrisque versatur. Cælestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque constantiam, ex qua conservatio, & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. Haud ergo, ut opinor, erravero, si à principio investigandæ veritatis, hujus disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. censet enim artis maxime proprium esse, creare,

& gignere, quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura, artificiosa est, quod habet quasi viam quandam, & sectam, quam sequatur. Ipsi vero mundi, qui omnia complexu suo coercet, & continet, natura non artificiosa solum, sed plane artificiosa ab eodem Zenone dicitur, consultrix, & provida utilitatum, opportunitatumque omnium. Atque ut ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, auferunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatusque, & appetitiones, quas *ὀρεῖς* Græci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi, qui animis movemur, & sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit, ob eamque causam vel prudentia, vel providentia appellari rectè possit, (Græcè enim *πρόνοια* dicitur) hæc potissimum providet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quàm aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dicitur est de universo mundo: dicitur est etiam de sideribus: ut jam prope modum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, *molentium cum labore operoso, ac molesto*. Non enim venis, & nervis, & ossibus continentur, nec iis escis, aut portionibus vescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, ut aut casus, aut idus extimescant. aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus *monogrammos* deos, & nihil agentis commentus est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimæque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturque cursus, ut ad omnia conservanda, & tuenda consensisse videantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, & à Græcæ sapientibus, & à majoribus nostris constitutæ, nominatæque sunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: ut cum fruges *Cererem* appellamus, vinum autem *Liberum*: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut *Fides*, ut *Mens*: quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Emilio Scauro, antè autem ab Atilio Calatino erat *Fides* consecrata. Vides *Virtutis* templum, vides *Honoris* à M. Marcello renovatum: quod multis antè annis erat bello Ligustico à Qu. Maximo dedicatum. Quid *Opis*? quid *Salutis*? quid *Concordia*? *Libertatis*? *Victoria*? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, *Cupidinis*, & *Voluptatis*, & *Lubentina Veneris* vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium: quamquam Vellejus aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementius sæpe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ii dii, qui utilitates quasque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paullo antè dicta sunt à me, quæ vis sit in quoque declaratur deo. Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, ut beneficiis excellentis viros in calumfama, ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc *Æsculapius*, hinc *Liber* etiam: hunc dico *Liberum* Semele natum, non eum, quem nostri majores augustè, sancteque *Liberum* cum *Cerere*, & *Libera* consecraverunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quod ex nobis natos *liberos* appellamus, idcirco

1. *Vespertinis temporibus delitescendo.*] Non potui negligere *Vistorianum* situm, quod exiret item in P. nec non in Pal. pr. & sec. pro quo alii *delitescendo*.

2. *In Deorum numero reponere.*] Gulielmus annotat laudari hunc locum à Lactantio lib. 11. cap. 5. legique ibidem ponere. verum

alterum restat in Pall. & Wouw.

3. *Vel prudentia, vel providentia.*] Tres voces priores reduxi quasi è sepulero, suasu Palatinorum codicum; tanto quidem promptius quod eas orbi exhibuerat *Victori* editio, sed iterum negligit *Manutius*, *Brutus*, *Lambinus*, alii.

Idcirco Cerere nati, nominati sunt Liber, & Libera: ¹ quod in Libera servant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem eundem esse Quirinum putant: quorum cum remaneret animi, atque æternitate fruerentur, dii ritè sunt habiti: cum & optimi essent, & æterni. Alia quoque ex ratione; & quidem *physica*, magna fluxit multitudo deorum: qui induri specie humana fabulas poetis suppeditaverunt, hominum autem vitam *superstitione* omni referferunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, & Chryssippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exsecutum Cælum à filio Saturno, vincitum autem Saturnum ipsum à filio Jove. *Physica* ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas. ² CÆLESTEM enim, altissimam æthereamque naturam, id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum. SATURNUM autem, eum esse voluerunt, qui cursum, & conversionem spaciorum, ac temporum contineret? qui deus Græcè id ipsum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui est idem χρόνος, id est, spatium temporis. Saturnus autem est appellatus, quod faturetur annis. ex se enim naros comestisse fingitur solitus, quia *consumit atas temporum spatia*, annisque præteritis insaturabiliter expletur. Vincit us est autem à Jove, ne immoderatus cursus haberet, atque ut eum siderum vinculis alligaret. Sed ipse *Jupiter*, id est, *juvans pater*, quem converis casibus appellamus à *Juvando* Jovem, à poetis *pater divinumque hominumque* dicitur: à majoribus autem nostris *optimus, maximus*; & quidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus, quia MAIUS EST, certeque gratius, prodesset omnibus, quàm opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Planiusque alio loco idem,

3 Cui, quod in me est, exsecrabor hoc, quo lucet, quidquid est.

hunc etiam augures nostri; ⁴ cum dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *calo fulgente, tonante*. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breviter,

Vides sublime fuscum, immoderatum athera, Qui tenero terram circumjectu amplectitur.

Hunc summum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

²⁶ Aër autem, ut Stoici disputant, interjectus inter mare, & cælum, *Junonis* nomine consecratur: quæ est soror, & conjux Jovis, ⁵ quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa conjunctio. Effremiant autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem à *Juvando* credo nominatam. Aqua restabat, & terra, ut essent ex fabulis tria regna divisa. Datum est igitur ⁶ NEPTUNO,

altero Iovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus à PORTU, sic Neptunus à NANDO, paullum primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura DITI patri dedicata est: ⁸ qui DIVES, ut apud Græcos πλάτων, quia & recidunt omnia in terras, & orientur è terris. ⁹ Is rapuit PROSERPINAM, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ *προσερπίου* Græcè nominatur: quam frugum semen esse volunt, abscondiramque quæri à matre fingunt. Mater autem est à gerendis frugibus CERES, tanquam *geres*: casuque prima littera itidem immutata, ut à Græcis. nam ab illis quoque *δημιτρε*, quasi *γμήτρε*, nominata est. Iam qui *magna verteret*, ΜΑΓΩΡS: *Minerva* autem, ¹⁰ quæ vel *minueret*, vel *minaretur*. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam primam, & extrema, principem in sacrificando IANUM esse voluerunt: quod ab *evendo* nomen est ductum: ex quo transitiones perviæ, *Jani*: foresque in liminibus profanarum ædium, *Janua* nominantur. Nam *VESTÆ* nomen à Græcis: ea est enim, quæ ab illis *ἑστία* dicitur. vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Nec longè absunt ab hac vi dii PENATES, sive à *penu* ducto nomine, (est enim omne, quo vescuntur homines, *penus*) sive ab eo, quod *penitus insident*: ex quo etiam *penetrates* à poetis vocantur. Iam APOLLINIS nomen, est Græcum: quem solem esse volunt: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cum *sol* dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet: LUNA à *lucendo* nominata sit. eadem est enim *lucina*. itaque, ut apud Græcos *Dianam*, eamque *Luciferam*, sic apud nostros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ eadem ¹¹ DIANA ANNIVAGA dicitur, non à *venando*, sed quod in septem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod si matureseunt aut septem nonnumquam, aut plerumque novem *lunæ* cursibus: qui quia mensa spacia conficiunt, *mensæ* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagravisse, adjunxit, *minimè id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, absuisset domo*. Quæ autem dea ad res omnes veniret, VENEREM nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quàm Venus ex venustate. Videtisne igitur, ²⁸ ut à physicis rebus, bene, atque utiliter inventis, ¹³ tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pænè anileis, & formæ enim nobis deorum, & ætates, & vestitus, ornatufque noti sunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. nam & perturbatis animis inducuntur:

acci-

1. Quod in Libera servant, in Libero non item.] Sic mss. nostri, & Gulielmiani; sic editi à Victorio. nam Aldus uterque aliique, quod in Libero servant, in Libera non item: quàm rectè, ipsi viderint.

2. Cælestem enim, &c.] Quidam è nostris, *caelestium*, aut *caelestium*. nescio quàm bene. libuit tamen indicare.

3. Cui quod in me est, exsecrabor, hoc quod lucet, quidquid est.] Sic mss. nostri meliores: nam unus deterior, *quo lucet*, quomodo vulgati; placebatque Gulielmi, qui præterea, *Cui* vertebat in *Qui*. bene ultimum illud; meo quidem iudicio.

4. Cum dicunt, Jove fulgente, tonante. dicunt enim, calo fulgente, tonante.] Voces quinque posteriores non habentur in P. aut Pal. sec. quorum hic, priora format ad hanc faciem; *Qui dicunt Jove fulgente tonante. Euripides*, ille, cum dicunt *Jovem fulgentem tonantem. Euripides*. Est in Pall. pr. *cum dicunt Jovem fulgentem tonantem, dicunt enim melo fulgente tonante*. sicque etiam tert. nisi quod is, *dicunt Jove fulgente tonante*.

5. Quod & similitudo est ætheris.] Adrianus Junius rescribat, quod ei sim. lib. iv. Animadv. cap. 20. non ineptè. nostri tamen nihil variant.

6. Neptuno, altero Jovis ut volunt fratri.] Antiquè sed sic disertè erat in Pall. pr. & tert. item Gulielmiano P. vulgati, *alterum*; quod Lambinus mutavit in *alteri*.

7. Neptunus à nando.] Sic etiam Pall. nisi quod primus, *Neptunando*. Lipsius in libris Saturnalium emendabat, à *nubendo*, vel *nuptu*. sed *nando* repetitur nostro infra lib. iii. cap. 24. nullo mss. divertente.

8. Qui Dives.] Publicati *Dis*. sed alterum erat in mss. nostri & Victorii editione.

9. Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum.] Ita se locum restituere iactat, è *Maffæi* libro *Paulus Manutius*. sed sic mss. nulli nostri sanè uno ore firmant, *terris cui Proserpinam, quod, &c.* quomodo & edidit Victorius, & ante eum Aldus avus, quia scilicet sic invenissent in libris calamo exaratis.

10. Que vel minueret.] Forisā *moneret*; aut simile quid. sed vulgatum, iterum recurrit libro iii. infra cap. 24.

11. Diana annivaga.] Pall. nostri. editionesque priscae, *omni-vaga*. sed produxit alterum ex *Probo* *Adrian. Junius* libro iv. *Animadv.* cap. 20. recepitque *Lambinus, Brutus*, alii. idem *Junius* ex eodem *Probo* statim post legit, *in septem vagatur tanquam venantibus*.

12. Absuisset domo.] Non malè *Pal. pr. absuisse domo*. nisi quod scribat *assuisse*; quod erat *asuisse*.

13. Tracta ratio sit.] Monet Gulielmius legi apud *Lactantium*, *erat ratio*.

accipimus enim deorum cupiditates, aegritudines, iracundias: nec verò, ut fabulæ ferunt, dii bellis, proliuque caruerunt: nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur, & creduntur stultissimè, & plena sunt inutilitatis, summæque levitatis. Sed tamen, his fabulis spreis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, *per terras Ceres, per mersa Neptunus*, alii, per alia, poterunt intelligi, qui, qualesque sint, quoque eos nomine consuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari, & colere debemus. **CULTUS AUTEM DEORUM**, est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem à religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui sibi liberi superstitibus essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retraherent, & tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi*, ex relegendo, ut *elegantes* ex eligendo, tanquam à diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum providentia mundum administrari. Magnus sanè locus, & à vestris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vellei, minùs notum est, quemadmodum quidque dicatur. *Vestra enim solum legitur, vestra amarus: ceteros causa incognita condemnatus.* Velut à te ipso, hesternò die, dictum est, anum fatidicam *peritiam* à Stoicis induci, id est, *providentiam*. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his providentiam ñngi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat: sed id præcise dicitur. Ut, si quis dicas, Atheniense temp. consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic, cum dicimus, providentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. Plenè autem, & perfecte sic dici existimato, *providentia deorum mundum administrari*. Ita saltem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolite consumere: & mehercle, si me audiaris, ne experiamini quidem. Non decet: non datum est: non potestis. Nec verò hoc in te uno convenit, moribus domesticis, ac nostrorum hominum urbanitate limatum: sed cum in reliquos vestros, tum in eum maximè, qui ista peperit, hominem sine arte, sine litteris, insultantem in omnibus, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore. Dico igitur **PROVIDENTIA DEORUM** mundum & omneis mundi partes & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eamque disputationem tres in partibus nostri ferè dividunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet *esse deos*: quo concessio, continentum est, eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, *omnes res subjectas esse naturæ sentienti*, ab eaque omnia pulcherrimè geri. quo constituto, sequitur ab animantibus principiis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur *ex admiratione* rerum caelestium, atque terrestrium. Primum igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulcra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. **NIHIL EST** autem præclarius mundi administratione. deorum igitur consilio administratur. Quod si aliter est, aliquid profectò sit necesse est melius, & majore vi præditum, quam deos,

quale id cumque est, sive inanima natura, sive necessitas: vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subjecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cælum, maria, terræque regantur. *Nihil autem est præstantius deo.* ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subjectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. etenim si concedimus, intelligentes esse deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæc modo tractandæ, & tuendæ, an vim non habent, qua tantas res sustineant & gerant? at & **IGNORATIO RERUM**, aliena naturæ deorum est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in majestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, *deorum providentia mundum administrari*. Atqui necesse est, cum sint dii, si modò sint, ut profectò sint, animanteis esse, nec solum animanteis, sed etiam rationis composites, inter seque quasi civili conciliatione, & societate conjunctos. unum mundum, ut communem temp. atque urbem aliquam regenteis. Sequitur, ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas utrobique sit, eademque *lex*: quæ est *rebus præceptio præcise deus*. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à diis ad homines pervenisse: ob eamque causam majorum futurus *mens, fides, virtus, concordia*, consecratæ, & publicè dedicatæ sunt. Quæ qui convenit penes deos esse negare, cum eorum augusta, & sancta simulacra veneremur? quòd si inest in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt? cumque sit in nobis consilium, ratio, prudentia; necesse est, deos hæc ipsa habere majora, nec habere solum, sed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. Nihil autem est *nec majus, nec melius mundo*. necesse est ergo eum deorum consilio, & providentia administrari. Postremò cum satis docuerimus, hos esse deos, quorum insignem vim, & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inertanteis, & cælum, & mundum ipsum, & earum rerum vim, quæ inessent in omni mundo cum magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, *omnia regi divina mente, acque providentia*. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceam, omnia subjecta esse naturæ, eaque ab ea pulcherrimè regi. Sed quid sit ipsa **NATURA**, explicandum est antè breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis; tanquam via progredientem, declarantemque, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cujus solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando. seminis enim vim esse tantam, ut id, quamquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam, natumque sit materiam, qua ali, augerique possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere; partim ut tantummodò per stirpis alantur suas, partim ut moveri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, **OMNIUM, QUÆ SINT, NATURAM, ESSE CORPORA, ET INANE, QUÆQUE HIS ACCIDANT**. Sed nos cum dicimus *natura consistare, administrarique mundum*, non ita dicimus. ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi, nulla coherendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas: sed ordo apparet, & artis quædam similitudo. Quòd si ea, quæ à terra stirpibus continentur, arte naturæ vivunt, & vident: profectò

1. Cum duos exercitus, &c. defenderent.] Fortassis auferendum erat cum referribendamque defenderunt.

2. Diligenter retraherent.] Vulgati pertraherent, sed aliter Pall. & P. & Victoriani.

3. Dicitur arbitrari, Deorum.] Sic editi à Victorio, nec relinquantur

Pall. duo nam heic iterum primus mutilus est: in quibus arbitrari.] Sic P. sic Pall. sic Victoriani, non sicut

4. In te utis concedit.] Sic P. sic Pall. sic Victoriani, non sicut

5. Administratur. Sed, &c.] Refecit sordidus quod in vulgatis: fusu mll. nostrorum & Victorianorum.

profecō ipsa terra eadem vi continetur, & arte naturæ, quippe quæ *gravidata seminibus*, omnia pariat, & fundat ex sese, stirpeis amplexa alac, & augeat, ipsaque alatur vicissim à superis, externisque naturis. Eiusdemque expirationibus aër alitur, & æther, ¹ & omnia supera. Ita, si terra natura tenetur, & viget, eadem ratio in reliquo mundo est stirpeis enim terræ inhærent. animales autem ad inspirationem aëris sustinentur: ipseque aër nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. nihil enim eorum sine eo fieri potest. Quin etiam movetur nobiscum. quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur quasi locum dare, & cedere. Quæque in medium locum mundi, qui est inâmus, & quæ à medio in superum, quæque conversione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamque naturam. Et cum *quatuor* sint *genera corporum*, vicissitudine eorum mundi continuata natura est. Nam ex terra, aqua: ex aqua, oritur aër: ex aère, æther: deinde retrorsum vicissim ex æthere, aër: ex aère, aqua: ex aqua, terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia constant, ² sursum, deorsum, ultrò, citroque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut sempiterna sit necesse est, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certè per diuturna, permanens ad longinquum, & immensum pænè tempus. Quorum utrumvis ut sit, sequitur, *natura mundum administrari*. Quæ enim classium navigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura emittit, conferamus) quæ procreatio vitis, aut arboris, quæ porro animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturæ sollicitam significat, quantam ipse mundus? aut igitur nihil est, quod sentiente nature regatur: aut mundum regi confidendum est. Etenim qui reliquas naturas omnes earumque semina continet, qui potest ipse non natura administrari? ut, si qui dentis, & pubertatem natura dicat existere: ipsum autem hominem, cui ea existant non constare natura: non intelligat, ea, quæ efferant aliquid ex sese perfectiores habere naturas, quàm ea, quæ ex iis efferantur. Omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminatio, & fator, & parens, ut ita dicam, atque educator, ³ & altor est mundus: omniaque, sicut membra, & partes suas, nutricatur, & continet. Quod si mundi partes *natura administrantur*, necesse est mundum ipsum natura administrari: cuius quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo umquam docebit: & si quis corrigere aliquid volet, aut *deterius* facit, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. Quod si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus, utrum ea *fortuita* sint, an eo statu, quo coherere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, quæ natura, quàm illa quæ arte perfecta sunt: *nec ars efficit quidquam sine ratione*: ne natura quidem rationis experts esse habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moveatur: aut cum solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii, & rationis esse expertam putare? quod si in Scythiam, aut

in Britanniam, *sphæram* aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, *casu* ipse sit effectus, aut *necessitate* aliqua, an *ratione*, ac *mente divina*. & Archimedes arbitrantur plus valuisse in imitandis sphærarum conversionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quàm hæc simulata, sollicitius. ⁴ Atque ille apud Attium pastor, qui navem numquam antè vidisset, ut procul divinum, & novum vehiculum Argonautarum è monte conspexit, primò admirans, & perterritus, hoc modo loquitur:

--- tanta moles labitur

Fremebunda ex alto ingenti sonitu, & spiritu:

Præ se undas volvens: vertices vi suscitatis,

Rivi prolapsa: pelagus respergit: profuit.

Ita dum interruptum credas nubium volvis,

Dum quod subito ventis expulsum rapi

Saxum, aut procellis, vel globosos turbines

Existere istos undis concursantibus:

Nisi quas terrestres Pontus strages conciet:

Aut fortè Triton fuscina evertens specus,

Subter radices penitus undanti in fretis

Molem ex profundo saxeam 7 ad cælum eruit.

Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit ignoram: idemque, juvenibus visis, auditoque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacri rostris profremunt

Delphini ---

item alia multa.

-- *Situani melo*

Consimilem ad aureis cantum, & auditum refert.

Ergo ut hic primo ad specum inanimum quiddam, sensuque vacuum se putat cernere; post autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si fortè eos primus ad specum mundi conturbaverat, postea, cum vidissent motus ejus finitos, & æquabileis, omniaque ratis *ordinibus* moderata, immutabilique *constantia*, intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac cælesti, ac divina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam *architectum sansi operis*, tantique muneris. Nunc autem mihi videtur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum, atque terrestrium. Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est ⁵ hac animabili, spirabilique natura, cui nomen est *aër*, Græcum illud quidem, sed perceptum jam tamen usu à nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *æther* Latine, quam dicitur *aër*: etsi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, nostri cælum, Graii perhibent æthera.

Quasi vero non Græci hoc dicat. At Latine loquitur. Si quidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus. Docet idem alio loco:

Grajugena de isto aperit ipsa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt: quorum est princeps SOL, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra univèrsa: deinde reliqua sidera magni-

1. *Et omnia supera.*] In possessionem revocavi quod erat in Pal. & Wouwerianis; confirmatam utriusque dudum editione Victorii. vulgati posteriores, & omnia sidera.

2. *Sursum, deorsum, ultrò, citroque.*] Pall. nostri *sursus, deorsus, ultrò citro*, sine copula. equidem sic restituendus videtur locus.

3. *Et altor est mundus.*] Wouweriani mss. omnes *altior*. nostri & Guelmianus alterum exhibent.

4. *Atque ille apud Attium pastor.*] Ita Pal. sec. requiritque omnine sententia. hæc tunc vulgati, *Attor*.

5. *Ingenti sonitu & spiritu.*] Sic & Aldus pater. verum mss. nostri quinque sex, & *freptis*, quod & è suis eruit Victorius.

6. *Præ se undas volvens.*] Idem mss. *volvit*. sed non etiam editio Victorii.

7. *Ad cælum eruit.*] Ejeci *eruit*, quod in libris plerisque; quoniam compareret in membranis nostris omn. item edit. Victorii.

8. *Hæc animabili.*] Quidam cod. *amabili*, sive *animabili*. videatur Hadrianus Junius lib. iv. Animadv. cap. 20. qui mallet: ex Probo *animali*.

magnitudinibus immensis. Atque hi tanti ignes, tamque multi non modò nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita profunt, ut si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, & temperatione sublata. Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque individua, vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquò conjiciantur, posse ex his in terram excussis annaleis Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *πυρρὸς* Græci vocant, non sensu præditis, sed *concurrentibus temerè*, atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabileis potiùs in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minùs operosa, & multo quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo effutiant, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem *caeli ornatum*, qui locus est proximus, suspexisse videantur. Præclare ergo Aristoteles, *SI ESSENT*, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis, & illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent umquam supra terram: accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repente terram, & maria, cælumque vidissent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cùm autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabileisque cursus: ² hæc cùm viderent, profectò & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrantur. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione *Ætnæ*orum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per bi-duum nemo hominem homo agnosceret: cùm autem tertio die sol illuxisset, tum *ut revisisse* sibi viderentur. Quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem adspiceremus: quænam species cæli videretur? Sed *ASSIDUITATE* quotidiana, & consuetudine oculorum, assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi *novitas* nos magis, quàm *magnitudo* rerum debeat ad exquirendas causas excitare. Quis enim hunc hominem dixerit, qui cùm *tam certos caeli motus*, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cùm machinatione quadam moveri aliquid viderimus, ut spheram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniversarias, cum summa salute, & conservatione rerum omnium: du-

bitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam *excellenti quadam, divinaque ratione*? licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus constitutas. Ac principiò *terra universa* cernatur, locata in media mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas peremnitates, liquores per lucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitateque camporum: adde etiam reconditas auri, argenti que venas, infinitamque vim marmoris. Quæ verò, & quàm varia genera *VESTIARUM* vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de *HO-MINUM* genere dicam? qui quasi *cultores terræ* constituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferasi, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, insulæ, littoraque collucent, distincta tectis, & urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret. At verò quanta *MARIS* est pulchritudo? quæ species universi? quæ multitudo, & varietas insularum? quæ amenitates orarum, & litorum? quot genera, quamque disparia partim submersarum, partim fluitantium, & innantium belluarum, partim ad saxa nativis testis inhaerentium? Ipsum autem mare sic terram appetens 3 litoribus eludit, ut una ex duabus naturis constata videatur. Exinde *MARIFANITIMUS AER*, die, & nocte distinguitur: isque tum fusus, & extenuatus sublime fertur: tum autem concretus, in nubis cogitur: humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc, & illuc, ventos efficit. Idem annuus frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alium sustinet, 4 & spiritu ductus alit, & sustentat animalibus. Restat ultimus, 5 & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & coercens cæli complexus: qui idem *ÆTHER* vocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. E quibus *SOL*, cujus magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam volvitur. isque oriens, & occidens, diem, noctemque conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cùm cælo hilarata videatur. *LUNA* autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, major, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congregiendens cum sole, tum digrediens, & eam lucem, quam à solè accepit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subiecta, atque opposita soli, radios ejus, & lumen obscurat: tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interjectuque terræ, repente deficit. iisdemque spatiis hæc *STELLÆ*, quas *VAGAS* dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistant. Quo *spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius*. Sequitur *STELLARUM INER-RANTIAM* maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut ex notarum figurarum similitudine nomina invenerint. Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodum adolescentulo conversa, ita me delectant, quia Latina sunt, ut multa ex

1. Tum cælum totum cernerent.] Pal. tert. & Wouv. unus. tot cernerent.

2. Hæc cùm viderent, profectò.] Hodie quidem passim ita legitur. sed Aldi vetus edito. *que cùm viderent*, quod & in duobus Wouv. & Pal. tert. nam sec. *que quæ cùm vid.* quibus varietatibus ferè inducor, ut putem verborum illam trigam esse à mala librariorum manu.

3. Littoribus eludit.] Non refugi admittere scripturam Palatinorum inventam item Lambino in suis. vulgata cludit insulse.

4. Et spiritu ductus alit.] Victorii editio *spiritus*; quomodo & P. & Pal. sec. non malè.

5. Et à domiciliis nostris altissimus.] Horum nihil habet codex unus Wouveris, & nescio quàm animo meo non placeant.

nis memoria teneam. Ergo, ut oculis assidue videmus sine
ulla mutatione, aut varietate,

*Cetera labuntur celeri caelestia motu,
Cum caloque simul noctesque, diesque feruntur.*

Quorum contemplatione nullius expleri potest animus, na-
turae constantiam videre cupientis.

*Extremisque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur esse polus. ---*

Hunc circum ^{exhibet} duae feruntur, numquam occidentes.

*Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice. ---*

Cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.

Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

Paribusque stellis similiter distinctis eundem caeli verti-
cem lustrat parva Cynosura.

*Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.
Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
Et late prima confestim à nocte videtur,
Hac vero parva est: sed nautis usus in hac est.
Nam cursu interiore brevi convertitur orbe ---*

42 Et quo sit earum stellarum admirabilior ad spectus,
*Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvus Draco serpit subter, supraque revolvens
Sese, conscienque sinus è corpore flexos. ---*

Ejus cum totius est praecleara species, in primis suspicienda
est figura capitis, atque ardor oculorum.

*Huic non una modo caput ornans stella relucet,
Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
E trucibusque oculis duo servida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere lucet:
Obsipum caput, & tereti ceruice reflexum.
Obtutum in cauda majoris figere dicas.*

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cerni-
mus.

*Hoc caput hic paullum sese, subitoque recondit,
Ortus ubi, atque obitus parte admiscetur in una. ---*

Id autem caput,

*Attingens desessa velut inaeantis imago
Vertitur. ---*

quam quidem Graeci

*Engonasin vocitant genibus quia nixa feratur.
Hic illa exiatio posita est fulgore corona.*

Atque hac quidem à tergo: propter caput autem Anguite-
nens:

*Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.
Hic pressu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipse manet religatus corpore toto:
Namque virum medium serpens sub pectora cingit.
Ile tamen nitens graviter vestigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai. ---*

Septem autem triones sequitur

*Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes:
Quia quasi temone adjunctam praese quatit Arctum.*

Dein quae sequuntur. Huic enim Booti ---

*Subter praecordia fixa videtur
Stella micans radius Arcturus nomine claro: ---*

cui subiecta fertur,

Spicum illustre tenens splendenti corpore virgo.

43 Atque ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus
divina sollertia appareat.

Et natos Geminos invises sub caput Arcti.

Subjectus media est cancer, pedibusque tenetur.

Magnus Leo, tremulam quatiens è corpore flammam. ---

Auriga

*Sub lava Geminorum obductus parte seretur.
Adversum caput huic Helice triculenta tuerur.
At Capra lavum hurecrum clara obtinet. ---*

Tum quae sequuntur,

*Verum haec est magno, atque illustri pradita signo.
Contra Hedi exiguum jaciunt mortalibus ignem. ---*

Cujus sub pedibus

Corax est valido connexus corpore Taurus.

Ejus caput stellis conspersum est frequentibus.

Has Graeci stellas, Hyadas vocitare fuerunt: ---

3 à pluendo: ^{verum enim est plure:} Nostri imperitè succulata
quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatae. Mino-
rem autem Septentionem Cepheus passis palmis terga sub-
sequitur.

Namque ipsum ad tergum Cynosura vertitur Arcti. ---

Hunc antecedit

*Obscura specie stellarum Cassiopea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, & ausugiens adpositum maesta parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: stellaque jungens
Una, tenet duplicem communi lumine formas,
Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Arius cum cornibus haeret. ---*

Quem propter

*Pisces, quorum alter paullum pralabitur ante,
Et magis horrifera aquilonis tangitur auris. ---*

Ad pedes Andromedae Perseus describitur.

Quem summa ab regione aquilonis flamina pulsant. ---

Cujus propter laevum genu

*--- Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter posita, & connexa videtur.
Inde est ales avis lato sub tegmine caeli.*

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque dein-
ceps Aquarius.

*Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,
Bumali flecens contorquet tempore currum. ---*

Hinc autem adspicitur,

*6 Ut sese ostendens emergit Scorpius altè
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter se Aquila ardens cum corpore portat. ---*

Deinde Delphinus:

Exinde Orion obliquo corpore nitens. ---

Quem subsequens,

Fervidus ille Canis stellarum luce refulget. ---

Pòst lepus subsequitur,

*Curriculum nunquam desesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo.
Hanc Arius tegit, & squamoso corpore Pisces,
Fluminis illustri tangentem corpore ripas, ---*

8 Quam longè serpentem, & manantem

*--- adspicies, proceraque Vincla videbis,
Quae retinent Pisces caudarum à parte locata.*

*Inde Nepa cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet spiritus austeri. ---*

propter

1. Obsipum caput. & tereti, &c.] Pal. sec. & P. à tereti. alluditur
quæ tertius, in quo, atherenti. non nimium improbem.

2. Partim admiscetur in una.] Pall. & P. & editio Victorii hanc
exhibent lectionem. vulgata enim parte admiscetur. nam Lambi-
bus partem admiscetur in unam.

3. Pluendo, verum enim est plure.] Resipit scribæ glossam.

4. Ausugiens adpositum maesta, parentis.] Palatinus pr. (heic enim
iterum nobis adjumento venit, antea mutilus) haud fugiens. nec
aliter sec. nisi quod is, haud.

5. Tangitur auris.] Vulgata alis: sed contra Pall. tres & P. Vi-
ctoriique editionem.

6. Ut sese ostendens emergit Scorpius.] Sic quidem Victorius: ne-
que secus Pall. nisi quod agnoscant voculam ut publicati prius,
Ut sese emergens ostendat Scorp.

7. Flexum vi corporis.] Pall. tres & P. repræsentant omnes,
plexum.

8. Quam longè serpentem, &c.] Aldi editio, nostrique & P. quem
longe serp. Pal. sec. que longè.

propter quæ Centsurus

*Cedit, 1 Equi parteis properans submergere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes quæ vasta tenetur.
Tendit, & illustrem trunculentus cadit ad aram,
Hic sese infernis è partibus erigit Hydra:*

Cujus longè corpus est fufum:

*In medioque finu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
2 Ante -- Canem, Grajo Procyon qui nomine fertur.*

Hæc omnis deſcriptio ſiderum, atque hic tantus cæli ornatuſ, ex corporibus huc, & illuc caſu, & temerè concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano videri poteſt? aut verò aliæ quæ natura, mentis & rationis expertis, hæc efficere potuit, quæ non modò ut fierent, ratione eguerunt, ſed
45 intelligi qualia ſunt, ſine ſumma ratione non poſſunt? Nec vero hæc ſolùm admirabilia: ſed nihil majus, quàm quòd
ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. omnes enim partes ejus undique medium locum capeſcentes, nituntur æqualiter. maximè autem corpora inter ſe juncta permanent, cùm quodam quaſi vinculo circumdato colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema. Quocirca ſi mundus globofus eſt, ob eamque cauſam omnes ejus partes undique æquabiles, ipſe per ſe, atque inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio gravitatis, & ponderum. Eademque ratione *mare*, cùm ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat umquam, neque effunditur. Huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate ſublîmi, ſed tamen in omneis parteis ſe ipſe fundit. itaque & mari continuatus, & junctus eſt, & natura fertur ad cælum: cujus tenuitate, & calore temperatus, vitalem, & ſalutarem *ſpiritum* præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cæli, 3 quæ æthra dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem; & nulla admixture concretum, & cum aëris extremitate conjungitur.
46 In æthere autem aſtra voluntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent: & forma ipſa, figuraque, ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, ut antè dixiſſe videor, minimè noceri poteſt. Sunt autem *ſtelle* natura flammæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à ſole 4 ex agris tepefaſtis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque ſtelle, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurfum trahunt indidem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paululum, quod aſtrorum ignis, & ætheris flamma conſumat. Ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum *omnis mundus igneſceret*, cùm, humore conſumto, neque terra ali poſſet, neque remearet aër; cujus ortus, aqua omni exauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rurfum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximeque earum, quæ *errare* dicuntur. quarum tantus eſt contentus ex diſſimillimis motibus, ut, cùm ſumma Saturni refrigeret: media Martis incendat, his interjecta Jovis illuſtret, & temperet, infraque Martem duæ Soli obediunt, ipſe Sol mundum omnem ſua luce compleat, ab coque

Luna illuminata graviditates, & partus afferat, maturitateſque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet; hunc horum nihil unquam reputaviſſe certò ſcio. Age ut à cæleſtibus rebus ad terreſtreſ veniamus: 47 quid eſt in his, in quo non *naturæ oratio* intelligentis appareat? Principiò; eorum, *quæ gignuntur è terra*, ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus & caloribus tutiores. Jam verò *vites* ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ſe ita erigunt, ut animantes. Quin etiam à *caulibus*, *braſſicisque*, ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. Animantium verò quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirtutæ: pluma alias, alias ſquama videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus largè, & copioſè natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſollers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quamque admirabilis *fabrica membrorum*. omnia enim, quæ quidem intus inclufa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium: Dedit autem eadem natura beluis & *ſenſum*, & *appetitum*; ut altero conatum haberent ad naturaleſ paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtiferæ à ſalutaribus. Jam verò aliæ animalia *gradiendo*, aliæ *ſerpendo* ad paſtum accedunt, aliæ *volando*, aliæ *nando*: cibumque partim oris hiant, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: aliæ fugunt, aliæ carpunt, aliæ vorant, aliæ mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facilè contingant. Quæ autem altiora ſunt, ut anferes, ut cygni, ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficileſ aditus habebant ad paſtum. At, quibus 48 beſtiis erat is cibus, 5 ut aliis generis beſtiis veſcerentur, aut *vireis* natura dedit, aut *celeritatem*. data eſt quibusdam etiam machinatio quædam, atque *ſollertia*: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid in hæreſerit, conficiant: aliæ autem ut ex inopinato obſervant, & ſi quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. Pina verò, (ſic enim Græcè dicitur) duabus grandibus parula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque cùm piſciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita à ſquilla pina morſu comprimit conchas. Sic diſſimilimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſione aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, ſtuviaſque teſtudines, quædamque ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis ſepè ſupponimus; è quibus pulli orti primùm 6 aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excluſi, ſortique ſunt: deinde eas relinquunt & effugiunt ſequentes, cùm primum aquam, quaſi naturaleſ domum, videre poterunt. Tantaſ inveniunt animantibus conſervandi ſui natura cuſtodiam. Legi 49 etiam ſcriptum, eſſe avem quandam, quæ *Platalca* nominaretur:

1. Equi parteis properans submergere Chelis.] Gulielmii P. & Pal. equi partis prop. ſubjungere Cælis.

2. Ante canem Procyon.] Pal. pr. unita voce Anticanem, &c.

3. Quæ æthra dicitur.] Eſt à Victorio, alluduntque noſtri libri; quibus partim æthera, partim æthera. Vulgg. æther.

4. Ex agris tepefaſtis.] Non habentur iſthæc in P. ſed agnoſcunt tamen Pall. tres.

5. Ut aliis generis beſtiis veſcerentur.] Pal. pr. alii, veteri termi-

natione, cujus & meminit Præſcianus libro v. 11.

6. Aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excluſi ſortique ſunt: deinde eas relinquunt & effugiunt ſequentes, cùm primum, &c.] Poſſeſſionem in ſuam collocavi ſcripturam veterem (mirè diſtortam in Aldiniſ ceteriſque edit. verboque integro decurtatam) ſide Pall. trium; quibus acceſſit & auctoritas P. & Victorianæ, niſi quod hæc perperam interpungat, *effugiunt, ſequentes cum pr.* nam *ſequentes matricum*, eſt non *anatum*.

naretur: eam sibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ se in mari mergerent: quæ cum emerissent, piscemque cepissent, usque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipsa invaderet. Eademque hæc avis scribitur conchis se folere complere, easque, cum stomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ sunt esculenta. *Rana* autem marinæ dicuntur obruere sese arena folere, & moveri propè aquam: ad quas, quasi ad escam, pisces cum accefferint, confici à ranis, atque consumi. ¹ *Milvo* est quoddam bellum quasi naturale cum corvo. ergo alter alterius, ubicumque natus est, ova frangit. Illud verò ab Aristotele animadvertit, à quo plerique, quis potest non mirari? *Grues*, cum loca calidiora petentes ² maria transmittant, trianguli efficiere formam. ejus autem summo angulo aër ab iis adversus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus avium levatur. Basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo prævolantium, colla, & capita reponunt: quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quiescat. In ejus locum succedit ex iis, ³ quæ acquirunt: eaque vicissitudo in omni cursu conservatur. Multa ejusmodi proferre possum: sed genus ipsum videtis. Jam verò illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circumspiciant, ut in cubilibus delitescant. Atque illa mirabilia.

50 Quid ea, quæ nuper, id est paucis antè sæculis *medicorum ingenii* reperta sunt? ⁴ vomitione canes; purgatione autem alvos ibes *Ægyptiæ* curant. Audirum est, pantheras, quæ in barbaria ⁵ venenata carne caperentur, remedium quoddam habere: quo cum essent usæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere quæ *dictamnus* vocaretur. quam cum gustavissent, ⁶ sagittas excidere dicunt è corpore. Cervæque paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ *Seselis* dicitur. Jam illa cernimus, ut contra *metum*, & *vim*, suis se armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones; aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepia, torpore torpedines. multæ etiam insectantis odoris intolerabili sceditate depellunt. Ut verò perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à providentia deorum, ut *semper essent* & bestiarum genera, & arborum, ⁷ omniumque rerum quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur, quæ quidem omnia eam vim seminis habent in se, ut *ex uno plura* generentur: idque semen inclusum est in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funditur: iisdemque seminibus & homines affatim vescuntur, & terræ ejusdem generis stirpium renovatione complentur. Quid loquar, quanta ratio in bestiis ad perpetuam conservationem earum generis appareat? nam primùm aliæ *mares*, aliæ *femina* sunt: perpetuitatis causa machinata natura est. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipien-

dum aptissimæ: & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. Cum autem in locis semensedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, ⁸ eoque saptum fingit animal: quod cum ex utero elapsum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibum matrum lactescere incipit: eaque, quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura, *mammæ appetunt*, earumque ubertate saturantur. Atque, ut intelligamus nihil horum esse fortuitum, ⁹ & hæc omnia esse opera providæ solertisque naturæ: quæ multiplices fetus procreat ut fues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis, *custodiendisque iis, quæ procreaverunt*, ¹⁰ usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? et si pisces, ut ajunt, ova cum genuerunt, relinquunt. facile enim illa, aqua & sustinentur, & factum fundunt. Testudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere ova, deinde discedere. ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. Jam gallinæ, avesque reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidosque construunt, eosque quàm possunt mollissimè substernunt, ut quàm facillimè ova ferventur. Ex quibus pullos cum excluderint, ita tuentur, ut & pennis foveant, ne frigore lædantur; & si est calor à sole, se opponant. Cum autem pulli pennulis uti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur; reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conservationem, & salutem, *hominum etiam solertia*, & diligentia. Nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuracione hominum salvæ esse non possunt. Magnæ etiam oportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam, aliæ *alvis in locis* reperiuntur. *Ægyptum Nilus* irrigat, & cum tota æstate obrutam, oppletamque tenuit, tum recidit, mollitosque, & oblimatos agros ad ferendum, relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit *EUPHRATES*: ¹¹ in quam quotannis quasi novos agros invehit. *INDUS* verò, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conferit. magnam enim ¹² vim feminum secum frumenti similibus dicitur deportare. Multaque alia in aliis locis commemorabilia proferre possum: multos fertilis agros aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quod tam multa ad vescendum, tam varia, tamque jucunda gignit: neque ea uno tempore anni: ut semper *novitate delectemur*, & *copia*? Quàm tempestivos autem dedit, quàm salutaris non modò hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur è terra, *ventos etefias*? quorum flatu nimii temperantur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. Enumerari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi multum accedentes, & recedentes: montes vestiti, atque silvestres: salinæ ab ora maritima remo-

1. *Milvo est quoddam bellum quasi naturale, &c.*] Revocata videtur dictionem quasi Victorius, sed nescio an quis secutus sit: exulat sane Aldinis & Brutianis & Lambinianis, &c. agnoscuntque & Pall. & Wouw. & P. Gulielmii.

2. *Maria transmittant.*] Ita Pall. & editio Victorii. Wouw. & P. mare transmeant, quod visum placere Gulielmio, vulgati, transmittunt.

3. *Quæ acquirunt. eaque, &c.*] Lambinus, quæ acquirerunt proxima, eaque. sed repugnantibus libris vetustis.

4. *Vomitione canes, purgatione autem alvos Ibes Ægyptiæ curant.*] Est ab editione Victorii; neque aliter Palat. pr. nam sec. purgantur autem alvos Ibes Ægyptiæ curant. tert. verò, purgare autem alvos Ibes Ægyptiæ curant. vulgatæ, vomitione canis purgare alvos Ibes Ægyptiæ curant. P. Manutius fingebat; vomitione canes purgantur: alvo se Ibes Ægyptiæ curant. Lambinus: heic non simpliciter infanit.

5. *Venenata carne caperentur.*] Pall. uno ore carpentur, neque displicet.

6. *Sagittas excidere dicunt è corpore.*] Dicitio dicitur poterat abesse.

7. *Omniumque rerum quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus*

continenterentur.] Non possum habere hanc scripturam pro vera, disfamante eam mss. nostrorum quadriga, nam Pal. pr. & P. servant, quæ à terra stirpibus continenterentur. nec aliter sec. nisi quod is à terra. omisiss ceteris omnibus, quæ olent profecto sordes librorum. nolui tamen aliquid heic mutare, quod & vulgatum representasset P. Victorius.

8. *Eoque saptum fingit animal.*] Excussi præcipuas editiones, eratque in omnibus isthæc lectio, neque abibant mss. nostri. at non video cur non potius rescribi debeat *captum*.

9. *Et hæc omnia esse opera, &c.*] Verbum postremum inserui persuasus à mss. nostris minimum sex; adservante item editione Victoriana, sic legi in libris vetustis.

10. *Usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere.*] Nescio quomodo quasi supervacanea videantur illa, ad eum finem.

11. *In quam quotannis quasi novos, &c.*] Habet Victorius, reperitque in tribus Pall. quotannis. adeo ut revocandum videatur.

12. *Vim feminum frumenti similibus.*] Vox postrema non est in Aldi patris editione. posteriores admiserunt, sed admissa in super syllaba &c. quam modò ejeci auctoritate Pall. trium & Victorianæ editionis.

remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum, & ad vitam necessaria. Jam dici, noctisque vicissitudo conservat animanteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic undique omni ratione concluditur, MENTE, CONSILIOQUE DIVINO OMNIA IN HOC MUNDO AD SALUTEM OMNIUM, CONSERVATIONEMQUE ADMIRABILITER ADMINISTRARI. Sin quæret quispiam, cujusnam causa tantarum rerum molitio facta sit: arborumne & herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur. at id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt *dii*, & *homines*: quibus profectò nihil est melius. ratio est enim, quæ præstat omnibus, ¹ ita sic credibile, DEORUM, ET HOMINUM CAUSA FACTUM ESSE MUNDUM, QUÆQUE IN EO SINT, OMNIA. Faciliusque intelligitur, à diis immortalibus hominibus esse provisum, si erit tota hominis fabricatio per spectata, omnisque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cum tribus rebus animantium vita teneatur, *cibo*, *potione*, *spiritu*: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum: quod adjunctis naribus spiritu augetur. DENTIBUS autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus. eorum adversi acuti morsu dividunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à lingua adjuvari videtur. LINGUAM autem ad radices ejus hærens excipit STOMACHUS: quod primum illabuntur ea, quæ accepta ² sunt: oris utraque ex parte consillis attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. Atque is agitatione, & motibus linguæ cum ³ depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod devoratur, dilatantur: quæ autem supra, contrahuntur. Sed cum *aspera arteria*, (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paulo supra, quam ad linguam stomachus annectitur, eaque ad pulmones usque pertinet; excipiatque animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandemque à pulmonibus respiret, & reddat: tegitur quodam quasi operculo, quod ob eam causam datum est, ne, siquid in eam cibi fortè incidisset, spiritus impediretur. Sed cum ALVI NATURA, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in alvo multa sunt mirabiliter effecta, quæ constant ferè à nervis. Est autem multiplex, & tortuosa, aretque, & continet, sive illud aridum est, sive humidum, quod recipit, ⁴ ut id mutari, & concoqui possit: eaque tum adstringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accipit, cogit, & confundit: ut facilè & calore, quem multum habet, ⁵ exterendo cibo, & præterea spiritu omnia cocta, atque confecta ⁶ in reliquum corpus dividantur.

55 In PULMONIBUS autem inest raritas quædam, & affinis spongiosis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt adspirantes, ⁷ tum spiritu dilatant, ut

frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. ⁸ Ex INTESTINIS autem, & alvo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad jecur per quasdam à medio intestino usque ad portas jecoris, (sic enim appellant) ductas, & directas vias, ⁹ quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde aliæ pertinentes sunt, per quas cadit cibus à jecore dilapsus. Ab eo cibo cum est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur: reliqua se in sanguinem vertunt, ad easdemque portas jecoris confluunt; ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapsus cibus, in hoc ipso loco in eam *venam*, quæ *cava* appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam, coactusque perlabitur: à corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omnem partem corporis pertinentes. Quemadmodum autem RELIQUÆ CIBI depellantur tum adstringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est: sed tamen prætereundum est, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potiùs explicet *incredibilis fabrica natura*. Nam quæ spiritu in pulmones ANIMA ducitur, ea calefit primum ab eo spiritu, deinde ¹⁰ contagione pulmonum: ex eaque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam *ventriculum cordis* appellant: cui similis alter adjunctus est, in quem sanguis à jecore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus & sanguis per venas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. Utræque autem crebræ, multæque toto corpore intextæ vim quandam incredibilem *artificiosi operis*, divinique testantur. Quid dicam de OSSIBUS? quæ subiecta corpori mirabiles commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde NERVOS, à quibus artus continentur: eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, sicut venæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hanc

56 providentiam naturæ tam diligentem, tamque solertem adjungi multa possunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamque eximia tributa sint: qui primum eos *humo excitatos*, *celso*, & *erectos constituit*, ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possent. Sunt enim è terra homines non ut incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque celestium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. *Sensus* autem, *interpretes*, ac *nuntii rerum*, in capite, tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. Nam OCU LI, tanquam SPECULATORES, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. Et AURES cum ¹¹ sonum percipere debeant, qui natura in sublime fertur; rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itemque NARES, eò quòd omnis odor ad supera fertur, rectè sursum sunt: & quòd cibi & potionis judicium magnum earum est, non sine cauta vicinitatem oris securæ sunt. Jam GUSTATUS, qui sentire eorum, quibus vescimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua ¹² esculentis, &

1. Ita sit credibile.] Hactenus cusi; itaque, sed enclitica ea omnibus aberat Palatinis, eaque propter rejeci.

2. Sunt. oris utraque, &c.] Sic Pall. nostri, & P. sic editi à Victorio. prius erat; sunt ore. is utraque. sed quo minus id heic tolleretur, fuit repetitio ejusdem is paulò post.

3. Depulsum & quasi detrusum cibum accepit, depellit.] Non possum mihi persuadere isthæc esse sine vitio. nihil tamen discordant mss. nostri.

4. Ut id mutari & concoqui possit.] Communis lectio interpositum habebat concoqui facile possit. sed non comparat id vocis in ullo Pal. aut editione Victorii.

5. Exterendo cibo.] Ita Victorius, inventumque in P. Gulielmi. nam Pall. pr. ac sec. retinent vulg. & serendo cibo. tert. verò habet in terendo cibo. mallem omnia abessent. sane olent glossam.

6. In reliquum corpus dividantur.] Lambinus, didantur, sed non respondent membranæ nostræ ullæ.

7. Tum spiritu dilatant.] Est à Victorianis; neque aliter Pal. pr. aut sec. respiram. vulgg. tum spiritum dilatant. Lambinus tum

in respiratu dil. Pal. tert. habebat, tum in se spiritum dil. P. verò; tum se in spiritu dil. quæ omnia arguunt, fuisse ibi vocem, vulgo invisam.

8. Ex intestinis autem & alvo secretus, &c.] Particula & non est in ullo Palatinorum; quorum etiam pr. secretis.

9. Quæ pertinent ad jecur, eique adherent.] Sic Pal. quidem tert. bonitatis haud eximia: at pr. & sec. & P. quæ pertinent jecorique adherent.

10. Contagione pulmonum.] Vett. editi cogitatione, recentiores cogitatione. sed verum est contagione, quòd publicavit prius Victorius, repetiturque in Pal. pr. sec. ac P.

11. Sonum percipere.] Ita concorditer Pall. ita editi à Victorio. Aldus senior recipere, quod hodieque ubivis recipitur, nisi à Lambinianis; ii enim, accipere.

12. Esculentis & potulentibus.] Sic quatuor mss. nostri, item Victoriani; adeo ut mirari non debeat Camerarius, si istud maluerit Victorius quam poculentis, vulgo receptum quidem; sed non etiam sustentatum membranarum veterum auctoritate edecumata.

potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fufus est, ut omneis ictus, omneisque nimios & frigoris, & caloris appulfus sentire possimus. Atque, ut in *adificiis architecti avertunt ab oculis, & naribus dominorum, ea, 1 quæ profuentia necessario tatri essent aliquid habitura*: sic natura res similes procul amandavit à sensibus.

57 Quis vero opifex, præter naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primùm oculos membranis tenuissimis vestivit, & sæpfit: quas primùm perlucidas fecit, ut per eas cerni posset: firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit, & mobileis, ut & declinarent, siquid noceret: & ad spectum, quò vellent, faciliè converterent. aciesque ipsa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, faciliè viter. PALPEBRÆQUE, quæ sunt tegmenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. munitæque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incidere, repelleretur: 2 & somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quiescerent. Latent præterea utiliter, & excelsis undique partibus sæpiuntur. Primùm enim superiora, superciliis obducta, sudorem à capite, & fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur subjectæ, leviterque eminentes. 3 NASUS ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur. AUDITUS autem semper patet. ejus enim sensu etiam dormientes eagem. à quo cum sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, 4 ne quid intrare possit, si simplex, & directum pateret. provisum etiam, ut, si qua minima bestiola 5 conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur *aures*, & tegendi causa factæ, tutandique sensus; & ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multisque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca & in sinibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur ampliores. Similiter NARES, quæ semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere: humoremque semper habent ad pulverem, multaque alia depellenda, non inutilem. GUSTATUS præclare sæptus est. ore enim continetur, & ad usum apertè, & ad incolumitatis custodiam. Omnisque sensus hominum misito antecellit sensibus bestiarum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, cælarisque formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius. colorum etiam, & figurarum tum venustatem, atque ordinem, & ut ita dicam, *decentiam*, oculi iudicant: atque etiam alia majora. nam & *virtutes*, & *vitiâ* cognoscunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidumque cognoscunt. Auriumque item est admirabile quoddam, artificiosumque iudicium, quo iudicatur & in vocis, & in tibiarum, nervorumque cantibus varietas sonorum, intervalla, distinctio, & vocis genera permuta: canorum, fuscum: læve, asperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ *hominum solum auribus iudicantur*. Nariumque item, &

6 gustandi, & arte tangendi magna iudicia sunt. Ad quos sensus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim, quòd *compositiones unguentorum, quòd ciborum conditiones, quòd corporum lenocinia* processerint. Jam verò animum ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non *divina cura perfecta esse* perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis conjunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: singulasque res definimus, circumscripteque complectimur: ex quo *SCIENTIA* intelligitur quam vim habeat, qualis sit: *quæ ne in deo quidem est res ulla præstantior*. Quanta verò illa sunt, quæ vos Academicis infirmatis, & tollitis, quòd & sensibus, & animo ea, quæ extrà sunt, percipimus, atque comprehendimus! Ex quibus collatis inter se, & comparatis, arteis quoque efficimus, partim ad *usum vitæ*, partim ad *oblectationem* necessarias. Jam verò *domina rerum* (ut vos soletis dicere) eloquendi vis, quàm est præclara, quamque divina? quæ primùm efficit, ut ea, quæ ignoramus, *discere*, & ea, quæ scimus, alios *docere* possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasque restringimus. hæc nos juris, legum, urbium societate devinxit: hæc à vitâ immani, & fera segregavit. Ad usum autem orationis, incredibile est, nisi diligenter attendideris, quanta opera machinata *natura* sit. Primùm enim à pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam vox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profusam, fingit, & terminat: quæ sonos vocis distinctos, & pressos efficit, cum & ad denteis, & ad alias partes pellit oris. Itaque *plectri similem* linguam nostri solent dicere: *chordarum* denteis, nareis *cornibus* iis, qui ad nervos resonant in cantibus. Quàm verò aptas, quamque multarum artium ministras *MANUS* natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio, propter molleis commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos, ac tibiarum, apta manus est, ad motionem digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis: cultus dico agrorum, extructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel suta, omnemque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, *ut tecti, ut vestiti, ut salvi esse possimus*: urbeis, muros, domicilia, delubra haberemus. Jam verò operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri 7 multa ferunt manu quæstia, quæ vel statim consumantur, vel mandentur condita vetustati. Et præterea vescimur bestiis & terrenis, & aquatilibus & volatilibus partim capiendò, partim alendo. Efficimus etiam *domitu nostro* quadrupedum uestiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis affert vim, & celeritatem. Nos onera quibusdam bestiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abuti-

1. *Quæ profuentia necessario, tatri, &c.*] Pal. pr. *quæ profuenti necessario, tatri, &c.* forsitan rectius.

2. *Et somno conniventibus.*] Pal. terr. *conniventibus*, quomodo veteres scripserunt, indicio sunt reliqui Pal. in quibus *conniventibus* accipiente librario i. longum pro l.

3. *Nasus ita locatus est.*] Victorius, *Nasusque ita locatus*, fortè ne quid periret inventum in mss. ejus. nam sanè Pal. pr. ac sec. *Nasus itaque locatus est*.

4. *Ne quid intrare possit, si simplex & directum pateret.*] Dictiones quinque postremæ non habentur in Pal. sec. & si abessent omnino

nihil discederet de sententia.

5. *Conaretur irrumpere.*] Admodum verosimiliter corrigebat Claud. Puteanus, *irrepere*.

6. *Gustandi & arte tangendi.*] Lectio fortè minus sana. nam Pal. pr. & sec. & parte tang. neque aliter P. Gulielmii, qui conjiciebat *peritè*. Aldus pater expressit *apertè*, Nepos, *gustandi pariter ac tangendi* ex Massæi libro. quod & habent Lambiniani. nostrum exhibuit primùm Victorius, ut puto. nam id inveni in Camerarianis, in Sturmianis, &c.

7. *Multa ferunt manu quæstia.*] Pal. nostri tres *fferunt*.

abutimur: nos è terræ cavernis ferrum elicimus, *rem ad colendos agros necessariam*: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad usum aptas, & ad ornamentum decoras: arborum autem confectione, & omnique materia; & culta, & silvestri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis facti, frigora, caloresque pellamus. Magnos verò usus afferat ad navigia faciendi. quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad vitam copiarum: quasque res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus *maris, atque ventorum*: propter nauticarum rerum scientiam; plurimisque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruuntur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges ferimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: nostris denique manibus in rerum natura *quasi alteram naturam efficere conamur*. Quid verò? hominum ratio non in cœlum usque penetravit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectio-nes solis, & lunæ cognitæ, prædictæque in omne post-erum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, accipit ad cognitionem deorum: ex qua oritur pietas: cui conjuncta iustitia est, reliquæque virtutes: è quibus vita beata existit par, & similis deorum: nulla re, nisi *immortalitate*, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteiret animantibus. Ex quo debet intelligi: nec figuram, situmque membrorum: nec ingenii, mentisque vim talem effici potuisse fortuna. Restat, ut doceam, atque aliquando per-orem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur ho-mines, *hominum causa facta esse*, & parata. Principio ipse mundus, deorum, hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & in-venta sunt. Est enim *MUNDUS* quasi communis deorum, atque hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes, jure, ac lege vivunt. Ut igitur Athenas, & Lacedæmonem, Atheniensem, Lacedæmoniorumque causa putandum est conditas esse: omniaque quæ sint in his urbibus, eorum populorum rectè esse dicuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo, deorum, atque hominum putanda sunt. Jam verò *circuitus solis, & luna, reliquorumque siderum*, quamquam etiam ad mundi coherentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad rationem, solentiamque præstantior: eorum enim *2* cursus dimetati, maturitates temporum, & varietates, mutatio-nesque cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum facta esse causa judicanda sunt. *TERRA VERÒ FACTA* frugibus, & vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum cau-sa gignere videtur? quid de vitibus, olivetisque dicam? quarum liberrimi, lætissimique fructus nihil omnino ad *bestias* pertinent. neque enim ferendi, neque colendi, nec tempestivè demetendi, percipiendique fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum scientia est: earum-que omnium rerum, hominum est & usus, & cura. Ut fides igitur, & sibias eorum causa factas dicendum est, qui illis uti possunt: sic ea, quæ diximus, solis iis confitendum est esse parata, *qui utuntur*. nec si quæ bestiarum furantur ali-quid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines murium aut formicarum

causa frumentum condunt, sed conjugum, & liberorum, & familiarum suarum. itaque bestiarum *furrim*, ut dixi, fruuntur: domini *palam*, & libere. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est. Nisi fortè tanta ubertas, & varietas pomorum, eorumque jucundus non *gustatus* solùm, sed *odoratus* etiam, & *ad spectus* dubitationem afferret, quin hominibus solis ea natura donaverit. tantumque abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas *bestias hominum gratia generatas* esse videamus. Quid enim oves aliud afferunt, nisi ut earum villis con-fectis, atque contextis homines vestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. CANUM verò tam fida custodia, tamque amans dominorum adula-tio, tantumque odium in externos, & tam incredibilis ad investigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? quid de bubus loquar? quorum ipsa terga de-clarent non esse se ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum, & latitudi-nes, ad aratra extrahenda. quibus eùm terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, vis umquam ulla afferebatur.

Ferrea tum verò proles exorta repente est,

Ausaque funestum prima est fabricarier ense,

Et gustare manu vitum, domitumque juvenum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum vis-ceribus vesci scelus haberetur. Longum est *MULORUM* persequi utilitates, & asinorum: quæ certè ad hominum usum paratæ sunt. *Sus* verò quid habet, præter escam? cui quidem ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. quæ pecude, quod erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fecundius. Quid 64 multitudinem, suavitatemque *PISCUM* dicam? quid *AVIUM*? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse videatur. Atque hæc ne cap-erentur quidem, nisi hominum ratione, atque sollertia. quamquam avis quasdam, & alites, & oscines ut nostri augures appellant, rerum *augurandarum causa* esse natas putamus. Jam verò immaneis, & feras *BELUAS* nancisci-mur venando, ut & vescamur iis, & exerceamur in ve-nando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur do-mitis, & condocesactis, ut elephantis: multaque *5* ex earum corporibus remedia, morbis, & vulneribus eliga-mus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu, & periclitatione per-cipimus. Totam licet animis tanquam oculis lustrare *ter-ram, mariaque omnia*? cernes jam sparsa frugifera, atque immensa camporum, vestitusque densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. *6* nec verò supra terram, sed etiam *in intimis ejus tene-bris* plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad usum homi-num orta, ab hominibus solis invenitur. Illud verò, quod 65 uterque vestrum fortasse arripiet ad reprehendum: Cor-ta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebat: Vel-lejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quam *prædictionem rerum futurarum*: mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia consuli rebus humanis, est enim pro-fectò divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus ap-paret, tum in *privatis*, tum maxime in *publicis*. Multa cer-nunt haruspices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res hominum sen-tentia atque *utilitate paratæ*, multa etiam *pericula depulsa* sunt. Hæc igitur sive vis, sive ars, sive natura, ad scientiam

1. *Accipit ad cognitionem Deorum.*] Est à Victorio, neque abit Pal. pr. aut sec. vulgata, accipit ab his cognitionem.

2. *Cursus demetati.*] Sic nostri omnes, sic Victoriana. non demetati, ut vulgata.

3. *Sed familiarum suarum.*] Palatini aperte fovent, familiarium.

4. *Ne putisceret.*] Ita quidem Nonius, sed miss. nostri putisceret,

quomodo & Victoriani. vulgati putisceret.

5. *Ex earum corporibus.*] Pall. eorum, quæ mutatio generis non insolens Ciceroni.

6. *Nec verò supra terram, sed etiam.*] Ita omnino Pall. & P. vi-sumque genus dicendi elegans. hæctenus editi, nec verò tantum supra, &c.

tiam rerum futurarum homini profectò est, nec ab alio alicui, à diis immortalibus data. quæ si singula vos fortè non movent, univèrsa certè tamen inter se connexa, atque conjuncta movere debent. Nec verò univèrso generi hominum solùm, sed etiam *singulis*, à diis immortalibus consulti, & provideri solet. Licet enim contrahere univèrsitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, postremò deducere ad singulos. Nam si OMNIBUS hominibus, qui ubique sunt, quacumque in ora, ac parte terrarum, ab hujusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas antè diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. ² si autem his consulunt, qui quasi magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulunt, qui parteis ejus insulæ tenent. Europam Asiam, Africam. Ergo & earum parteis diligunt, ut Romanam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium separatim ab univèrsis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium: primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium: secundo Maximum, Marcellum, Africanum: post hos, Paullum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea, & nostra civitas, & Græcia tulit singulareis viros: *quorum neminem nisi juvante deo talem fuisse credendum est.* Quæ ratio poëtas, maximeque Homerum

impulit, ut principibus heroum, Ulyssi, Diomedii, Agamemnoni, Achilli, *certos deos*, discriminum, & periculorum comites, *adjungeret.* Præterea ipsorum deorum sæpe præsentia, quales supra commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & singulis hominibus consulti. quod quidem intelligitur etiam *significationibus rerum futurarum*, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. multa præterea *ostentis*, multa in *extis* admonemur, multisque rebus aliis: quas *diuturnus usus* ita notavit, ut artem divinationis efficeret. NEMO igitur vir magnus sine aliquo afflatu divino umquam fuit: Nec verò ita refellendum est, ut, si segetibus, aut vinetis cujuspiam tempestas nocuerit, aut si quid è vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut *invisum deo*, aut neglectum à deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. MAGNIS AUTEM VIRIS ³ PROSPERE SEMPER OMNES RES: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatis virtutis, & copiis. Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem Cotta, si me audias, eandem causam agas, reque & principem civem putes, & pontificem esse cogites, & quoniam in utramque partem vobis licet disputare, hanc potius sumas. eamque facultatem differendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potius conferas. MALA ENIM, ET IMPIA consuetudo est contra deos disputandi, sive ex animo id sit, sive simulatè.

1. *Nec ab alio alicui quam.*] Voces ab alio, non videntur in Pal. pr. aut sec. duo verò Wouvieriani habent, *nec aliter quod à Diis, &c.* ut valde suspicer inquinatum locum glossmate, scribendumque tantum: *homini profectò à Diis immortalibus data.*

2. *Si autem his consulunt.*] Nec Victorii editio, nec Pall., tres

agnoscunt pronomen *his.*

3. *Prosperè semper omnes res.*] Est à Victorianis, quibus subscribunt Pall. duo Sc P. ille Gulielmianus, nisi quod in Pal. prim. *prosperè.* etiam non male. vulgati voce auctiores, *prosperè eveniunt semper.*

M. TULLII CICERONIS DE NATURA DEORUM,

AD
M. BRUTUM,

LIBER TERTIUS.

Uæ cum Balbus dixisset, tum arridens Cotta, Serò, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. ego enim, te disputante, quid contrà dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quam ea, quæ minùs intelligebam, requirendi. Cum autem *suo cuique judicio sit utendum*, ² difficile factum est, me id sentire, quod tu velis. Hic Vellejus, Nescis, inquit, quantacum expectatione, Cotta, sim te auditurus. jucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem. spero enim, te, ut soles, *bene paratum* venire. Tum Cotta, ³ Si me hercule, inquit, Vellei. neque enim mihi par ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus vester de diis immortalibus non magnopere pugnare. tantùm modò negare deos esse *non audeat, ne quid invidia subeat, aut criminis.* Cum verò

deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum usum nullum habere; ludere videtur, satisque putare, si dixerit esse quandam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertisti, credo, quàm multa dicta sint, quamque, etiam si minùs vera, tamen apta inter se, & cohærentia. itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, responderene mihi malis, de singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an univèrsam audire orationem meam. Tum Balbus: Ego verò, si quid explanari tibi voles, responderene malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi: utrum voles, faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, Optime, inquit. quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, quæ me

in

1. *Mihi, Balbe.*] Gulielmii liber P. *mi Balbe.* sed Pall. nihil abeunt à priore.

2. *Difficile factum.*] Meliores Palatini codices, *factum*, quod & alibi præterea observavi.

3. *Si mehercule, &c.*] Ita & scripti nostri, & edd. omnes ante Lambinianam. ea enim, *Sic est meher.* Paullus Manutius malebat, *sanè mehercule, &c.*

in perorando cohortabarur, ut meminissem, me & Cottam esse, & pontificem. quod ed; credo, valebat, ut OPINIONES, QUAS A MAJORIBUS ACCEPIMUS de diis immortalibus, sacra, caeremonias, religionesque defenderem. Ego vero eas defendam semper, semperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius umquam oratio aut docti, aut indocti movebit. sed cum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolum, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryssippum sequor: habeoque C. Laelium augurem, eundemque sapientem: quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum. cumque omnis populi R. religio, in SACRA, & in AUSPICIA divisa sit: tertium adiunctum sit; SI QUID PRÆDICTIONIS CAUSA EX PORTENTIS, ET MONSTRIS, SIBYLLÆ INTERPRETES, HARUSPICESVE MONUERUNT: harum ego religionum nullam umquam contemnendam putavi: mihi que ita persuasi; Romulum auspiciis, Numam sacris constitutis fundamenta jecisse nostræ civitatis: quæ numquam profecto sine summa placatione deorum immortalium tanta esse potuissent. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex sentiat. 4 fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias. à te enim philosopho rationem accipere debeo religionis: majoribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, Quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, Quadrupartita, inquit, fuit divisio tua: primum, ut velles docere deos esse: deinde, quales essent: tum, ab his mundum regi: postremo, consilium eos rebus humanis. Hæc, si rectè memini, partitio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed exspecto, quid requiras. Tum Cotta primum quidque videamus, inquit? Et si id est primum, quod inter omnes, nisi admodum impios, convenit, mihi quidem ex animo exuri non potest, esse deos. Id tamen ipsum, quod mihi persuasum est auctoritate majorum, cur ita sit, nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur à me velis discere? Tum Cotta; Quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil umquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me discipulum, & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Egone? primum illud, cur quod perspicuum in istam partem, ne egere quidem oratione dixisses, quod esset perspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris. Quia te quoque inquit, animadverti, Cotta, sæpe, cum in foro dicerès, quam plurimis posses, argumentis onerare iudicem, si modò eam facultatem tibi daret causa. Atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui, feci. Tu autem, qui id quaeris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm, cum idem uno assequi possim.

4 Tum Cotta, Quam simile istud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, si quid est evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari soleo: perspicuitas enim argumentatione elevatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. Cur contuerere autem altero oculo, causa non esset: cum idem obtutus esset amborum, & cum rerum natura, quam tu sapientem esse vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset. Sed quia non confidebas, tam esse id perspicuum, quam tu velis; propterea multis argumentis deos esse docere voluisti. Mihi enim unum satis erat, ITA NOBIS MA-

JORES NOSTROS TRADIDISSE. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnans. Patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere: Affers hæc omnia argumenta, cur dii sint, remque mea sententia minimè dubiam, argumentando dubiam facis, mandavi enim memoriæ non numerum solum, sed etiam ordinem argumentorum tuorum: primum fuit, cum caelum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illuc etiam,

Adspice hoc sublime caudens, quem invocant omnes Jovem.

Quasi verò quisquam nostrum, istum potius, quam Capitolinum, Jovem appellet: aut hoc perspicuum sit, constetque inter omnes, eos esse deos, quos tibi Vellejus, multi que præterea, ne animanteis quidem esse concedant. Grave etiam argumentum tibi videbatur: quod opinio de diis immortalibus & omnium esset, & quotidie crederet. Placet igitur, tantas res opinione stultorum judicari, vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? At enim præsertim videmus deos, ut apud Regillum Postumius, in Salaria Vatiens, nescio quid etiam de Locorum apud Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines homine natos, & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone: eos tu canteris albis, nullis caloniis, obviam Vatiens venisse existimas, & victoriam populi R. Vatiens potius, homini rustico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiavisse? Ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam vestigium ungula, Castoris equi credis esse? nonne mavis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, divinos esse, & æternos, quam eos, qui semel cremati essent, equitare; & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas anileis proferas. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam: nonne s. c. de Vatiens vides? nam de Sagra, Græcorum etiam est vulgare proverbium; qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quam illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit; tecum pugnans, Balbe: ego autem à te rationes requiro.

* Desunt nonnulla.

7 Sequuntur, quæ futura sunt. Effugere enim nemo id potest, 6 quod futurum est. Sæpe autem ne utile quidem est scire, quid futurum sit. MISERUM est enim, nihil proficientem angere nec habere ne sui quidem extremum, & tamen commune solatium: præsertim cum vosti idem fato fieri dicatis omnia: quod autem semper ex omni æternitate verum fuerit, id esse fatum. Quid igitur juvat, aut quid avertit ad cavendum, scire aliquid futurum, cum id certè futurum sit? unde porro ista divinatio? quis invenit fissum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis forteis? quibus ego credo: nec postum Attii Navii, quem commemorabas, litum contemnere. Sed qui ista intellecta sunt, à philosophis deo discere, præsertim cum isti plurimis de rebus divinis mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) sæpe falluntur. Quid simile, medicina, cujus ego rationem video, & divinatio? quæ unde oriatur, non intelligo. Tu autem, etiam Deciorum devotionibus placatos deos esse censens. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non possent, nisi vitales occidissent? 8 consilium illud

1. Defendam semper, semperque defendi. Inmissi prius semper, fide Pall. Wouw. neque aliter Victoriana editio. alie non habent.

2. Cum de religione agitur, T. Coruncanium. Pal. sec. agitur tunc Coruncanium. probarem, nisi seq. præponerentur sua prænominia.

3. Tanta esse potuissent. Vulgata potuisset. sed alterum restat in mss. nostris & P. & Victorianis.

4. Fac nunc ergo intelligam. Lactantius lib. 11. cap. 7. citat, ego, non male: neque prius statim post, nulla ratione reddita, rationis est credere. quippe mss. & vulg. non habent, rationis est.

5. Ex animo exuri non potest. Ita triga Palatinorum; neque

divertendum ad conjecturas.

6. Persuasum est auctoritate majorum. Sic quinque minimum mss. nostri, neque recedit Victoriana. alie, pers. est, esse deos, auctoritate, repetitione superflua.

7. Sequuntur quæ futura sunt. Pal. pr. & tert. lacunam hanc tegunt verborum continuatione. at sec. habet: à te rationes percunctator eorum quæ futura sunt. ex quibus solum apparet, quantum sibi permiserint librarii.

8. Consilium illud imperatorum suis. Est à nostris libris quinque & Victoriana editio. vulgati imperatorum.

illud imperatorium fuit; quod Græci *σπαρτιζυμ* appellant, sed eorum imperatorum, qui patria consulerent, vitæ non parcerent: rebatur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incoitato se in hostem immittentem, persequeretur: id quod evénit. Nam Faunus vocem equidem nunquam audivi: tibi, si audisse te dicis, credam; etsi, Faunus omnino quid sit, nescio. Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, est, intelligo deos esse: quos equidem credo esse, sed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quattuor modis formatas in animis hominum putat deorum esse notiones. Unus is modus est, de quo fati dixi, qui est susceptus ex præfensione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempestatum, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerum, quas percepimus; & copia. Quartus ex astrorum ordine, cælique constantia. De præfensione diximus. De perturbationibus cælestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui illa metuant, & à diis immortalibus fieri existiment. Sed non id quæritur, sintne aliqui, qui deos esse putent: dii utrùm sint, necne, quæritur. Nam reliquæ causæ, quas Cleanthes affert, quarum una est de commodorum, quæ capimus, copia: altera de temporum ordine, cælique constantia: tum tractabuntur à nobis, cum disputabimus de providentia deorum: de qua plurimà à te, Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere ajebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi convenientiam, consensumque afferebas, Zenonisque brevis, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modò dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ à te physice dicta sunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaque quæ à te nudiustertius dicta sunt, cum docere velles, deos esse, quare & mundus universus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reservabo. A te autem illud etiam, atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas, deos esse. Tum Balbus, Equidem attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse videare, & ego me ad respondendum compararim, repente avertas orationem, nec despondendi locum. Itaque maximæ res, tacite præterierunt, de divinatione, de fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem multa solent dicere. sed ab hac quæstione, quæ nunc in manibus est, separantur. Quare, si videtur, noli agere confusè: ut hoc explicemus hac disputatione, quod quæritur. Optimè, inquit Cora. Itaque quoniam quattuor in parteis totam quæstionem divisisti, de primaque diximus; consideremus secundam. quæ mihi talis viderur fuisse, ut, cum ostendere velles, quales dii essent, ostenderes nullos esse. A CONSUETUDINE enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: sed, cum deo nihil præstantius esset, non dubitabas, quin mundus esset deus, quo nihil in rerum natura melius esset; modò possemus eum animantem cogitare, vel potius, ut cetera oculis, sic animo hoc cernere. Sed cum mundo negas quidquam esse melius, quid dicis melius? si pulchrius, assentior: si aptius ad utilitates nostras, id quoque assentior. Sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo prorsus assentior: non quòd difficile sit mentem ab oculis sevocare: sed quo magis sevo, eo minùs id,

quod tu vis, possum mente comprehendere. Nihil est, mundo melius in rerum natura. Ne in terris quidem urbe nostra. nam igitur idcirco in urbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non sit, nùm idcirco existimas formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe sensus sit nullus, in formica non modò sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non te ipsum, quod velis, sumere. Istum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, & ut tibi videbatur acuta conclusio dilatavit. Zeno enim ita concludit: QUOD RATIONE UTITUR, MELIUS EST, QUAM ID, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. Hoc si placet, jam efficies, ut mundus optimè librum legere videatur. Zenonis enim vestigiis hoc modo rationem poteris concludere: QUOD LITTERATUM EST, id est melius, quàm quod non est litteratum. nihil autem mundo melius. litteratus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omnidenique doctrinæ eruditus, postremò philosophus erit mundus. Sæpe dixi, nihil fieri sine deo, nec ullam vim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. Concedam non modò animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur amantem quidem esse. Non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius. nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutaris, nihil ornatus adspetu, motuque constantius. Quòd si mundus universus, non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabileis in deorum numero reponebas. quarum te cursus æquabiles, æternique delectabant; nec mercuriale injuria. sunt enim admirabili, incredibilique constantia. Sed non omnia, Balbe, quæ cursus certos, & constantes habent, ea deo potius tribuenda sunt, quàm naturæ. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

Quid? ætus maritimi, vel Hispanienses, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo fieri possunt? Vide, quæso, si omnis motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem suum conservant, divina ducimus, ne tertianas quidem febris, & quartanas, divinas esse dicendum sit, quarum reversione, & motu quid potest esse constantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda est. Quod vos cum facere non potestis, tanquam in aram, confugistis ad deum. Et Chrysippus tibi acutè dicere videbatur, homo sine dubio versutus, & callidus. Versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. Is igitur, SI ALIQUID EST, inquit, quod homo efficere non possit, qui id efficit, melior est homine. Homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest. qui potuit igitur, is præstat homini. Homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore versantur. Quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem inter sit, non distinguitur. Idemque SI DEI NON SINT, negat esse in omni natura quidquam homine melius. id autem putare quemquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantia censeat esse.

Sit

1. Tibi si audisse te dicis.] Pal. pr. & P. ut si audisse te dicis, &c.
2. Idem illud etiam atque etiam, &c.] Voculam idem immisi persuasus à Victorii editione, & membranarum nostris.

3. Quæ nunc in manibus est, separantur.] Pal. pr. & sequestrantur.

4. De primaque diximus.] Haud aliter editi à Victorio, nec recedit Pal. pr. quam quod is, quæ. sec. quia. tert. quidem quomodo vulgati.

5. Sæpe dixi, nihil, &c.] Revocavi Aldi senis lectionem, quod ei proximè accederent nostri codd. in quibus dixi, quomodo &

editit Victorius: at ceteri dixit.

6. Nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutaris.] Illud enim, & nobis revocavi ex libris nostris editionibusque veteribus. nam Victoriana habet heic primam vocem, Aldus pater secundam; quam nihilominus Victorius applicat membro sequenti, nihil nobis ornatus.

7. Ne tertianas quidem febris.] Ita omnes Pall. & editi ante Lambinum. is vel in vitis libris rescribendum duxit, quoque. quod Mureto placebat; vel adeo item.

Sit sanè arrogantis, pluris se putare, quàm mundum. At illud non mudè non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum, & rationem; hæc eadem Orionem, & Caniculam non habere. Et, si DOMUS PULCRA SIT, intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. Ita profus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura con-

11 formatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. Nati verò loqui solem cum luna putamus, cùm propius accesserit, aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. Naturæ ista sunt, Balbe, naturæ non artificiosè ambulantis, ut ait Zeno, quod quidem quale sit, jam videbimus, sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. Itaque illa mihi placebat oratio de convenientia, consensuque naturæ, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. Illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno divino spiritu continerentur. Illa verò cohæret, & permanet natura viribus, non deorum: estque in ea iste quasi consensus, quam *συντάξιον* Græci vocant: sed ea, quo sua sponte major est, eo minùs divina ratione fieri existi-

12 manda est. Illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissolvitis? SI NULLUM corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum. corpus autem immortale nullum esse, ne individuum quidem, nec quod dirimi, distrahi non possit. Cumque omne animal paribilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est, quasi ferendi, & patiendi necessitatem. Et, si OMNE animal mortale est, immortale nullum est. Ergo si itidem omne animal secari ac dividi potest, nullum est eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum est. mortale igitur omne animal, & dissolubile, & dividuum sit necesse est. Ut enim, si OMNIS cetera commutabilis esset, nihil esset cereum, quod commutari non posset: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argenti & æris. similiter igitur, si omnia, quæ sunt, è quibus cuncta constant, mutabilia sunt: nullum corpus esse potest non mutabile. mutabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, ut vobis videtur. omne igitur corpus, mutabile est. At si esset corpus aliquod immortale, non esset omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale sit. etenim omne corpus aut aquæ, aut aëris, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. horum autem nihil est, quin intereat. nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis est, ut facilis comprimi, collidique possit. ignis vero, & aër omni impulsu facillimè pellitur, naturaque cedens est maximè, & dissipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt, cùm in naturam aliam convertuntur: quod sit, cùm terra in aquam se vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aëre æther, cumque eadem vicissim retrò commeat. Quòd si ea intereant, ex quibus constat omne animal, nullum est animal sempiternum.

13 Et, ut hæc omittamus; tamen ANIMAL NULLUM inveniri potest, quod neque natum umquam sit, & semper sit futurum. omne enim animal sensus habet. sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec potest ullo sensu jucunda accipere, & non accipere contraria. si igitur voluptatis sensum capit, doloris etiam capit, quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est. omne

igitur animal confitendum est esse mortale. Præterea, si quid est, quod nec voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est, sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum: & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. Præterea NULLUM POTEST ESSE ANIMAL, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibusdam. Quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet vim interimendi. omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, ex quibus effici, cogique possit, nihil esse, quod sensum habeat, quin id intereat. etenim ea ipsa, quæ sentiuntur, ut frigus, & calor, ut voluptas, & dolor, ut cetera, cùm amplificata sunt, interimunt. nec ullum animal est sine sensu. nullum igitur animal est æternum. Etenim aut SIMPLEX EST NATURA ANIMANTIS, ut vel terrena sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concretum ex pluribus naturis, quarum suam quæque locum habet, quo naturæ vi efferatur: alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere possunt: semper autem nullo modo possunt. necesse est enim, suum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum. sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. vos autem ita dicitis, OMNEM VIM, esse ignem. itaque & animanteis, cùm calor defecerit, tum interire: & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut spiritu amisso, præsertim cùm intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem commune est de calido: verumtamen videamus exitum. Ita vultis, opinor, nihil esse animal extrinsecus in natura, atque mundo, præter ignem. quæ magis, quàm præter animam, unde animantium quoque constat animus, ex quo anima dicitur? Quo modo autem hoc, quasi concedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi ignem? probabilis enim videtur, tale quiddam esse animum, ut sit ex igne, atque anima temperatum. quòd si ignis ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscente natura, quoniam is, cùm inest in corporibus nostris, efficit ut sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. rursus eadem dici possunt. quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat, & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita sit, ut ne ignem quidem efficere possitis æternum. Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem passus indigere? nec permanere ullo modo posse, nisi alatur? ali autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat à cibo. hoc totum quale sit, mox. nunc autem concludatur illud, quod interire possit, id æternum non esse natura: ignem autem interitum esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum. Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiamne deo tribuemus? quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. CUI MALI nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia?

1. Sensum & rationem; hæc eadem Orionem & Caniculam non habere. Admissi, inventum à P. Manutio in libro scripto, Orionem; quod ei alluderent omnino Pall. in quibus omnibus, sensum & rationem; hæc eadem orationem & Caniculam, &c. cum alioquin editi; sensum & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam.

2. Ergo itidem, si omne animal, &c. Est à Pall. item P. neque

secus editio Victorii. Retrò editi Et, si omne. quidam scripti habebant, Ergo identidem si, &c.

3. Ut frigus & calor, ut voluptas & dolor. Est à Pal. sec. alluduntque Gulielmiani, in quibus posterius & vulgata prius, ut frigus, ut calor, ut voluptas, ut dolor.

4. Cùm amplificata sunt, interimunt. Pal. pr. sec. item P. intereunt.

na? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur. at OBSCURUM DEO NIHIL POTEST ESSE. nam *justitia*, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas, & communitas, ut vos dicitis, *justitiam* procreavit. *temperantiam* autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cælo est, est etiam voluptatibus. Nam *fortis* deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum deum intelligere qui possumus? Nec verò vulgi, atque imperitorum insciam despiciere possum, cum ea considero, quæ dicuntur à Stoicis. ¹ sunt enim illa imperitorum. pisces Syri venerantur. omne fere genus bestiarum Ægyptii consecraverunt. ² Jam verò in Græcia multos habent *ex hominibus deos*, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia: Herculem, Æsculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, alioque compluris, quos quasi novos, & *adscriptitios civis* in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti. Quid vos philosophi? qui meliora? omitto illa: sunt enim præclara. Sit sanè deus ipse mundus. Hoc credo illud esse

Sublime candens, quem in vocant omnes Jovem.

quare igitur plures adjungimus deos? quanta autem est eorum multitudo? mihi quidem sanè multi videntur. singulas enim stellas numeras deos, eosque aut belluarum nomine appellas, ut Capram, ³ ut Lupam, ut Taurum, ut Leonem; aut rerum inanimatarum, ut Argon, ut Aram, ut Coronam. sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modò concedi, sed omnino intelligi possunt? cum fruges, *Cerere*; vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem sermonis, utimur usitato: sed *ECQUEM TAM* amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus, pervenisse dicis ad deos, ⁴ tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego discam libenter. quomodo nunc quidem est, non video, quo pacto ille, *cui* ⁵ *in monte Oetæo illata lampades fuerint*, ut ait Accius, *in domum aternam patris ex illo ardore pervenerit*. quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyssæ, sicut ceteros, qui excesserant vita. quamquam, quem potissimum Herculem colamus, scire sanè velim. plures enim tradunt nobis ii, qui interiores scrutantur, & reconditas litteras: antiquissimum, Jove natum, sed antiquissimo item Jove. nam *Joves quoque plures* in prisca Græcorum litteris invenimus. ex eo igitur & Lisyro est is Hercules, quem concertavisse cum Apolline de tripodæ accepimus. talter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem ajunt Phrygias litteras conscripsisse. Tertius est ⁶ ex Idæis Digitis: cui inferias afferunt. ⁷ Quar-

tus, Jovis & Asteriæ, Latonæ fororis, ⁸ qui Tyri maximè colitur; cujus Karthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, sed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quam rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic roget: St DII SUNT, suntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panifici etiam, & Satyri? Hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa sunt publicè vota, & dedicata. ⁹ Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa sunt dedicata Age porrò, Jovem, & Neptunum, deum numeras. ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, ¹⁰ & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, ¹¹ Cocyrus, Pyriphlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: *quid enim philosophò minus conveniens?* sed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque insequeretur. Quid enim? agebat, si ii fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem vulgò maximè ad Occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque ejus, Cælum, esse deum confitendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parentes dii habendi sunt, Æther, & Dies, eorumque fratres, & sorores: qui à genealogis antiquis sic nominantur, ¹² Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querela, ¹³ Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo, & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc *monstra* probanda sunt; aut prima illa tollenda. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos esse dices: de Hercule, Æsculapio, Libero, Castore, Polluce habitabitis? At hi quidem coluntur æque, atque illi, apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi, dii sunt habendi, *mortalibus nati matribus?* Quid? Aristæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in jure civili, ¹⁴ QUI EST MATRE LIBERA, LIBER EST: item jure naturæ, qui dea matre est, deus sit necesse est. Itaque Achillem, ¹⁵ Astypalinenses insulani sanctissimum colunt. qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus, dii sunt, Musa matre nati. nisi fortè maritima nuptiæ terrenis anteponentur. Si hi dii non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt? Vide igitur, ne *virtutibus hominum isti honores habeantur*,

1. Sunt enim illa imperitorum.] Nescio an non isthæc haberi possint pro spuris.

2. Jam verò in Græcia multos habent ex hominibus Deos.] Gulielmi ille P. habet tantum, Jam Græcia multos habet ex, &c.

3. Ut Lupam, &c.] Consulatur P. Victorii Variæ lectiones libro xxxii. cap. 3. Robertus Titius emendabat ut Nepam lib. ix. Controversorum cap. 4. sed ei Villiomarus minime acquiescit, nisi concedamus intelligi Scorpionem.

4. Tu reddes rationem.] Pal. sec. reddis. tert. & Wouvi. vede. forte fuit reddesit rationem. musb.

5. In monte Oetæo.] Pal. pr. & sec. in monte in Oetæo. ut fortassis in monte, sit additamentum scribæ.

6. Ex Idæis Digitis.] Non potui omittere trium Palatinorum scripturam, confirmatam insuper editione Victorii. P. Manutius reposuit Ex Idæis Dactylis, fide ut inquit mss. sed sic nulli Gulielmiani, nulli Wouveriani; alludere potius nostris Digitis, ut Latine locutus fuerit Cicero, non Græcè. hucque etiam inclinabat lectio olim publicata, ex Idæis indigenis.

7. Quartus, Jovis & Asteriæ, &c.] Sic ferè Lambinus, addito nempe est, & Veram Pall. tres habent voce amplius; cui quartus Jovis est Asteriæ.

8. Qui Tyri maximè colitur.] Est & istud à quatuor nostris membranis, atque editione Victoriana. vulgata, quem Tyri maximè solent.

9. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo Dii.] Ita placuit distinguere

cum Pall. nam Victorius legit cum nota interrogationis: Lambinus verò punctum posuit post vocem quidem. male. imo si sequendæ membrance nostræ, eradicabimus illud Quid igitur, ejus nullum vestigium in primo aut sec. habet quidem solum igitur tertius; sed is omisit mox ergo.

10. Et illi qui fluere apud inferos dicuntur.] Brevius P. & Pal. pr. qui flunt apud inferos. restat tamen alterum in ceteris nostris.

11. Cocyrus, Pyriphlegethon.] Secutus sum Pall. tres & Wouvi. duos; neque aliter editi à P. Victorio. nam vulgati; Cocyrus, Styx, Phlegeton. miram non item adjecisse Leiben, ut ne quis deesset.

12. Amor, Dolus, Metus, &c.] Non ausus sum recedere à Victorii editione; ea priores, Metus, quod perique typographorum retinuerunt, restatque in Pall. tert. sed duo priores, ut & P. habent, Modus. quod examinantur otiosiores.

13. Gratia.] Vox hæc mihi suspecta; ob ea quæ mox infert auctor; ubi monstra vocat totam hanc progeniem.

14. Qui est matre libera a liber est: item jure naturæ qui dea matre est.] Est rursus à Victoriana: neque aliter Pall. nostri. vulgata lectio, de matre, item de dea.

15. Astypalenses insulani sanctissimum colunt.] Est à Pal. secundo; quod & fuisse in membranis Victorii, fidem facit editio ejus. erat in Pal. pr. astypalisse insula. in tert. & P. astiphalisse insula. Wouvi. Astipali in insula. in omnibus colunt, non colit. vulgo enim Astipalica insula sanctè colit.

beantur, non immortalitatibus. quod tu quoque, Balbe, visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam putas, Heccaten non putare, ¹ quæ matre Asteria est, sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? vidimus enim ejus aras, delubraque in Græcia. sin hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, ut ego interpretor, *lucus Furinæ*: Furinæ deæ sunt, speculatrices, credo, & vindices facinorum, ² & sceleris. Quod si tales dii sunt, ut rebus humanis interfint: Natio quoque, dea putanda est: cui, cum fana circumvis in agro Ardeati, rem divinam facere solemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à nascantibus, *Natio* nominata est. Ea si dea est; dii omnes illi qui commemorabantur à te; Honos, Fides, Mens, Concordia. ergo etiam Spes, Moneta, omniaque quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere. quod si verisimile non est: ne illud quidem est, hæc unde fluxerunt. Quid autem dicis? si dii sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Sciapim, Isimque numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiamus? boves igitur, & equos, ibes, accipitres, apidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, felis, multas præterea beluas, in deorum numero reponemus. quæ si rejiciamus, illa quoque unde hæc nata sunt, rejiciemus. Quid deinde? Ino, dea dicitur, ⁴ quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia? Circe autem, ⁵ & Pasiphaë, & Aëe, è Perseide, Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? quamquam Circen quoque coloni nostri Circenienses religiose colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medæe respondebis? quæ duobus avis, Sole, & Oceano, Æeta patre, matre Idyia procreata est. Quid hujus Absyrti fratri, qui est apud Pacuvium Ægialeus? sed illud nomen veterum literis usitatus. Qui si dii non sunt, vereor quid agat Ino. hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiraus, deus erit, & Trophonius? nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant *immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent*. Sed si sunt hi dii, est certè Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de ceteris, qui pugnantibus *pro patria libertate ceciderunt*? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. Atque in plerisque civitatibus intelligi potest, AUGENDÆ VIRTUTIS GRATIA, quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam: ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiaque ejus in numero deorum sunt. Itemque ⁶ Leonaticum est delubrum Athenis, quod *Leocorion* nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, ut

multa, cum quidam ei molestus Alabandum, deum esse confirmaret, Hereulem negaret: Ergo, inquit, *mibi Alabandum, tibi Hercules sit iratus*. Illa autem, Balbe, quæ ²⁰ ruà cælo, astrisque ducebas, quam longè serpent, non vides. Solem, deum esse, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quod si Luna, dea est: ergo etiam Lucifer: ceteraque errantes, numerum deorum obtinebunt. igitur etiam inerrantes. Cur autem ⁷ Arqui species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habet admirabilem, *Thaumanto* dicitur esse nata. cujus si divina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. Quod si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt tempestates, quæ populi Rom. ritibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, proceliæ, turbines, dii putandi. nostri quidem duces, *mare ingredienti*, immolare hostiam fluctibus consueverunt. Tum si est Ceres à gerendo (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam: quem Neptunum esse dicebas: ergo & flumina, & fontes: Itaque & Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, ⁸ Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa *infinita ratio superstitionis* probabitur. Nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cælum translatos, *non re, sed opinione* esse dicunt, quos augustè omnes, sancteque veneramus. Principiò *Joves tres* numerantur ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum, & secundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem *& in ventricem belli* ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium: cujus in illa insula sepulchrum ostenditur. *Diocæges* etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, ⁹ qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquissimo, & Proserpina nati, ¹⁰ Tritopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertii dicuntur à nonnullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atræi filii, qui Pelope natus fuit. ¹¹ Jam musæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiopæ, Mneme, Aœde, Melete: secundæ, Jove tertio & Mnemosyne, procreatæ novem: tertiæ, ¹² Jove tertio Pierio natæ, & Antiopa, quas *Pieridas*, & *Pierias* solent poëtæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. Cumque tu Solem, quia *solus* esset, appellatur esse dicas: Soles ipsi quam multi à theologis proferuntur: unus eorum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hiperione. tertius, Vulcano, Nili filio: cujus urbem Ægyptii volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus

tus

1. *Quæ matre Asteria est, sorore Latonæ?* Nostri libri nihil discrepant, nisi quod in Pal. pr. est, *Asteria, soror Latonæ*. Lambinus impudenti arrogantia sinxit nobis, *cujus matertera Asteria est; mater Latonæ?*

2. *Et sceleris.* Vulgati scelerum, sed præter Pall. tres, & P. & editionem Victorii.

3. *Ipsis possumus fingere.* Gulielmii P. amplius, *ipsius volumus fingere vel possumus*. Sed ita nullus Palatinorum.

4. *Quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur.* Aliter nostra triga & ed. Victorii, nempe. *Ino Dea dicitur, & Leuc. à Græcis, à nob. Mat. dicitur.* quam scripturam si admittimus, ejiciemus primum dicitur.

5. *Et Pasiphaë & Æe, è Perseide.* Hunc tendunt omnes libri nostri scripti, expresseruntque aperte Pall. tres; neque aliter edidit Victorius. prius casu, & *Pasiphaë è Perseide*. vel & *Pasiphaë & Hesperides, è Perseide*.

6. *Leonaticum est delubrum.* Ita etiam Pall. & P. non, *Leonaturum*, uti publicavit Lambinus. videatur Gul. Canterus lib. v. Novar. Lect. cap. 13.

7. *Arqui species.* Est à Pal. pr. & editione Victorii, neque re-

cedit Pal. sec. quam quod is. *Archi*. vulgati, *Arctus species*.

8. *Anemonem.* Sic Pall. nostri. Turnebus ad Varronem tentabat *Anionem*.

9. *Qui appellantur Anaces.* Vetus editio Aldi, *Anacles*, neque fecus Pall. tres & P. Gulielmii adeo ut videatur revocandum.

10. *Tritopatreus.* Sic iidem mss. quibus accedit editio Victorii. vulgati, *Tricopatreus*.

11. *Jam Musæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiopæ, Aæde, Arebo, Melete.* Ita editio Victorii; alluduntque Pall. nostri atque P. nisi quod omnes, *natæ Jove altero, nata Thelxinone*, aut simile quid. Aldus avus vulgarar, *altero, Thelxiopæ, Mneme, Aæde, Melete*. præter membranas sanè nostras, in quibus clarè *Arche*. Et nisi me fallit, Camerarii conjectura proximè accedit ad scripturam nostrorum; & *Jam Musæ primæ III. Jove altero natæ è Thelxinone; Aæde, Melete*. nam Pal. tert. expressit per notam, IIII.

12. *Jove tertio Pierio natæ & Antiopa.* Sic Victoriani, sic nostri duo. nam tert. *Piero*, editi alii *Pieria nata*; quod & in Pal. quarto ac quinto.

tus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, ¹ avum Jalyfi, Camiri, & Lindi: quintus, qui ² Colchis fertur Aetam, & ³ Circen procreavisse. Vulcani item complures, primus Cælo natus, ex quo & Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt: secundus ³ in Nilo natus, Opas, ut Ægyptii appellant, quem custodem esse Ægypti volunt: tertius ex tertio Jove, & Junone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse: ⁴ quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, ⁵ Die matre natus: cujus *obscenitas excitata natura* traditur, quod ad spectu Proserpinæ commotus sit: alter Valentis, & Phoronidis filius, is, ⁶ qui sub terris habetur, idem Throphonius: tertius Jove tertio natus, & Maja, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Ægyptii *nefas habent nominare*: quintus, quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam ⁷ in Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis *leges, & litteras* tradidisse. Hunc Ægyptii ⁸ *Thoth* appellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Æsculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades colunt: qui *specillum invenisse*, primusque vulnus dicitur obligavisse: secundus, secundi Mercurii frater. is fulmine percussus, dicitur humatus esse Cynofuris: tertius, Arspipi, & Arsinæ: qui primus *purgationem alvi*, dentisque evulsionem, utferunt, invenit: cujus in Arcadia non longè ²³ a Lusio flumine sepulcrum, & lucus ostenditur. Apollinum antiquissimus is, quem paullo antè ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta: cujus de illa insula ⁹ cum Jove ipso certamen fuisse traditur: tertius Jove tertio natus, & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades *Nomionem*, appellant, quod ab eo se legeis ferunt accepisse. Dianæ item plures: prima Jovis, & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Jove tertio, & Latona natam accepimus: ¹⁰ tertiæ pater, Upi traditur, Glaucæ mater. eam Græci sæpe *Upim* paterno nomine appellant. Dionyfos multos habemus: primum è Jove, & Proserpina natum: secundum Nilo, ¹¹ qui Nyfam dicitur interemisse: tertium, Caprio patre, eumque regem Asiæ præfuisse di-

cunt: ¹² cui Sabazia sunt instituta: quartum Jove & Luna, cui sacra Ophica putantur confici: quintum Niso natum, & Thione, à quo Trieterides constitutæ putantur. Venus prima Cælo, & Die nata: ¹³ cujus Elide ¹⁴ delubrum videmus: altera, spuma procreata: ex qua, & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Jove nata, & Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyroque concepta: quæ *Astarte* vocatur: quam Adonidi nupuisse proditum est. Minerva prima, quam Apollinis matrem suprâ diximus: secunda orta Nilo, quam Ægyptii *Saitæ* colunt: tertia illa, quam Jove generatam suprâ diximus: quarta Jove nata, & Coryphe, Oceani filia: quam ¹⁵ Arcades Coriam nominant, & *quadrizarum inventricem* ferunt: quinta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violatæ conantem: cui ¹⁶ pinnarum talaria affigunt. Cupido primus, Mercurio, & Diana prima natus dicitur: secundus, Mercurio, & Venere secunda: ¹⁷ tertius quidem est Anteros, Marte, & Venere tertia. ¹⁸ Atque hæc quidem ejusmodi, ex veterè Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modò hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando, quorsum quidque pertineat. Sed èd jam, unde huc digressi sumus, revertamur. Num censet igitur sub- ²⁴ liore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, spem, virtutem, honorem, victoriam, salutem, concordiam, ceteraque ejusmodi, *rerum vim* habere videmus, non *deorum*. Aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut, honos, ut salus, ut victoria. ¹⁹ quarum rerum utilitate, video etiam consecrata simulacra. Quare autem in his vis deorum insit, tum intelligam, cum cognovero. Quo in genere vel maximè est *Fortuna* numeranda: quam nemo *ab inconstantia, & temeritate sejunget*: quæ digna certè non sunt deo. Jam verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exsecrædum à filio Cælum, vincetum itidem à filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejusdem ita defenditis, ut ii qui ista finxerunt, non modò non insani, sed etiam fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nominibus, ²⁰ quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia *se saturat annis*.

Ma-

1. *Avum Jalyfi, Camiri, & Lindi.*] Vox *avum* non est in ullo Pal. aut P. qui licet mendosissimi omnes, annectunt *Lindo* nescio quem nomine *Rhodi*, aut *Thodi*. Victorius edidit dicitur *Jalyfium, Camirum, Lindum*. sed casum illum quartum nostri non agnoscunt.

2. *Et Circen.*] Pal. pr. tert. quart. & P. *Circam*, quæ terminatio visitur quoque in Plauto.

3. *In Nilo natus Opas.*] Præpositionem *in* addidit primum Victorius; & reperi in Pall. atque P.

4. *Quartus Menalio natus.*] Pall. in *Menolio, Memalio, in Emalio, Inemalio*. nihil tamen differunt à se invicem editi.

5. *Die matre.*] Sic Pal. secund. tert. quart. verum pr. quintus & P. *Dia*.

6. *Qui sub terris habetur.*] Lambinus, *habet*. ex mss. inquit, sed nostri Pall. quinque non adstipulantur. propugnat tamen *habet* illud pro *habitat*, positum, Gifanius, observationibus suis in linguam Latinam.

7. *In Ægyptum profugisse.*] Est à Lactantio, ita locum laudante libro 1. Divin. Inst. cap. 6. ut prodidit primum Xystus Betulejus: acceduntque omnino Pall. nam tert. *Ægyptum præfuisse*, pr. *Ægypto profuisse*. sec. *Ægyptum profugisse*. quart. quint. *Ægypto præfuisse*, ut retrò vulgati.

8. *Thoth appellant.*] Sic idem Lactantius. at mss. nostri & Victorii *Theyn* vel *Thein*. Aldus avus *Thoyth*. Camerarius *Theutatem*. Aldus nepos *Thoth*. Pal. quart. exhibet *Thear*. quint. *Thein*.

9. *Cum Jove ipso.*] Haud aliter Palatini priores sed enim quart. quint. P. & Wouverii codex unus, *cum Jove tertio*.

10. *Tertiæ pater Upi traditur.*] Victorii ed. *Tertia patre Upi traditur, Glaucæ matre*. sed sic nullus nostrorum, nisi quod sec. *Tertia epatre Upi traditur*. quint. *Tertia pater Upi trad.*

11. *Qui Nisan dicitur interemisse.*] Ita etiam fere omnes nostri, quod indico, ut sciant eruditi, nihil eis inde auxilii ad conjecturas suas.

12. *Cui Sabazia sunt instituta.*] Est à Sigonii libro veterè, ut in-

dicat P. Manutius, quemadmodum & docti antea conjecerant; ut liquet ex scholiis Betuleii. nostri non recedunt à vulgatis; *cujus Abazæ sunt insti*: nisi quod quart. ac quint. *cus ab area*.

13. *Cujus Elide delubrum.*] Pall. duo *Eli*, quod & expressit Victorius. sec. *Helis*. quart. *Eh*. solum restat *Elide* in quinto, codice non nimium bono.

14. *Delubrum videmus.*] Pall. duo priores & quint. *vidimus*, quod & in Gulielmiano P.

15. *Arcades Coriam nominant.*] Pall. pr. sec. tert. quint. *Coriam*. quart. *Corion*. Lambinus reposuit *Coryphasiam*, nimium secutus conjecturam P. Victorii, quam prodidit libro xi. Variar. lect. cap. 15. quippe licet Arnobius ac Clemens Alexand. meminerint *Coryphasie*, adscribunt iidem, sic dictam Messeniis, cujus & meminit Pausanias in Messeniis. Cicero heic de Arcadibus loquitur; apud quos *Coriam* cultam, testatur idem in Arcadia Pausanias. quæ monuit me patris sui notis, P. Puteanus, patre Claudio dignissimi filius.

16. *Pinnarum talaria affigunt.*] Editi à Victorio *affigunt*. sed alterum remanet in nostris scriptis & cuspis antiquioribus.

17. *Tertius quidem est Anteros, &c.*] Lambinus delevit *quidem*, tanquam supervacuum. & verò annotavit Gulielmus abesse, una cum *est*, suo P. sed enim cum extet in Pall. quatuor & Victorianis, reformarim potius in, *tertiusque idem est Anteros, &c.* ut respiciat ad ea quæ paulò antea dixerat. nam quint. solum habet, *Tertius Anteros*.

18. *Atque hæc quidem ejusmodi.*] Elegantius istud multo, quam hæcenus vulgatum, *Atque hæc quidem atque ejusmodi*. certè secundum illud atque, non est in Pal. prim. secund. quart. quinto, ut nec in P.

19. *Quarum rerum utilitate, video etiam, &c.*] Sic Pal. tert. & quart. sed ceteri, *utilitatem video, video etiam, &c.* quod Ciceroni suo inveniit Victorius; non necessarium.

20. *Quod miserandum sit laboratis.*] Mallem ablegatis binis vocalis, *miserandum laboratis*.

Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia minuit, aut quia minatur? Venus, quia venit ad omnia: Ceres, à gerendo. Quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una littera explicare, unde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus. Magnam molestiam suscepit, & minimumè necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. Quod cum facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum.

25 Qui tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus non modò nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim sanum in Palatio, 2 & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Esquilis consecratam videmus. Omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cum de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipse, quid sentiam: non habeo autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum intelligentia 3 per mare pertinentem. idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, sed ne suspitione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, ut & esse deos, & quales sint dii, discere possim; 4 quàm quales tu eos esse vis. Videamus ea, quæ sequuntur: primùm deorumne providentia mundus regatur: deinde consulantne rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione restant duo, de quibus si vobis videtur, accuratius differendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valde videtur: nam & majora exspecto: & his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo. sed fumemus tempus aliud. efficiam profectò ut fateare. Sed

Multa desunt.

Nequaquam istuc istuc ibit: magna inest certatio

Nam ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?

26 Niobe parumne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? Illud verò quàm callida ratio?

Qui volt, quod volt; ita dat se res, ut operam dabit.

Qui est versus omnium seminator malorum:

Ille transversa mente mihi hodie tradidit repagula:

Quibus ego iram omnem recludam, atque illi pernicem dabo:

Mihi mæiores, illi luctum: exitium illi, exsilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini solum tributam dicitis, bestiarum non habent. Videtne igitur, quanto munere deorum sumus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

--- postquam pater

Appropinquat, jamque, penè ut comprehendatur, parat, Puerum interea obruncat, membraque articulatim dividit,

Perque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,

Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens,

Ipsa interea effugeret: illum ut maror tardaret sequi;

Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. Quid? ille

functas epulas fratri comparans, nonne versat huc & illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miscendum est malum,

Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Nec tamen ille ipse est prætercundus, qui non sat habuit 27 conjugem illexe in stuprum: de quo rectè, & verissimè loquitur Atreus:

Quod re in summa summum esse arbitror

Periculum, 5 matres coinquinari, regias,

Contaminari sibi pem; admiseri genus.

At id ipsum quàm callidè, qui regnum adulterio quæreret;

Addo (inquit) huc, quod mihi portento caelestum pater

Prodigium misit regni stabilimen mei,

Agnum inter pecudes aurea clarum coma

Quondam Thyestem clopere ausuri esse, è regia:

Qua in re adjutricem conjugem cepit sibi.

Videturne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec verò scena solum referta est his sceleribus, sed multo vita communis panè majoribus. SENTIT DOMUS UNUSCUJUSQUE, SENTIT FORUM SENTIT CURIA, CAMPUS, SOCII, PROVINCIÆ, UT, QUEMADMODUM RATIONE RECTE FIAT, SIC RATIONE PECCATUR. alterumque & à paucis, & rarò: 6 alterum & semper, & à plurimis: ut fatius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Ut vinum agrotis, quia prodest rarò, nocet sæpissimè, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celere cogitationis, acumen, solertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quàm tam munificè, & tam largè dari. Quamobrem si mens, voluntasque divina idcirco consuluit hominibus, quòd iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, si modò ulli sunt, esse perpaucos. Non placet autem paucis à diis immortalibus esse consultum & sequitur ergo: ut nemini consultum sit. Huic loco 28 sic soletis occurrere: non idcirco non optimè nobis à diis esse provisum, quòd multi eorum beneficio perverse uterentur. etiam patrimonii multos malè uti: nec ob eam causam eos beneficium à paribus nullum habere. 7 Quisquam istuc negat? aut quæ est 8 in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, cum ei tunicam, sanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodesse Phæreo Iafoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam sanare medici non potuerant. MULTI ENIM, ETIAM CUM OBESSE VELLENT, PROFUERUNT, ET CUM PRODESSE, OBFUERUNT. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amicè dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu, & cogitatione, id est, ratione, perficitur? nam omnis opinio, ratio est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed à deo tantum rationem habemus, si modò habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. non enim, ut patrimonium relinquunt, sic ratio homini est beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? injustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, si his vitii ratio non subefferet? Medea modò, & 29

Atreus

1. Non modò nomen Deorum tribueretur.] Pal. pr. & sec. non admiserunt illud modo: & eleganter profectò subaudiatur.

2. Et Orbonæ ad ædem Larum.] Paulus Manutius sic primum reformavit ex infl. Massæ ac Sigonii. prius impressi destituebantur illo, Orbonæ ad, neque est in ullo Palatinorum: quod satis mirari nequeo; cum primus singularis sit & vetustate & bonitate.

3. Per mare pertinentem.] Sic Victorius & Pal. sec. ac tert. nam ceteri pergentem, ut fere vulgati.

4. Quàm quales tu eos esse vis.] Sic quatuor infl. nostri vulgati antea, velis. nam quartus non agnoscit quam.

5. Matres contaminari regias.] Est à duobus Pall. pr. & sec. à P. & Victoriana. prius erat, contaminari, regiam contaminari stir-

pem. quomodo nullus Palatinorum.

6. Alterum & semper & à plurimis.] Vulgata, alterum & sepe & à pluribus. Sed prius illud, revocatum voluit editione sua Victorius, restatque in Pall. & Wouw.

7. Quisquam istuc negat?] Nostri duo adhuc amplius, Quisquam ne istuc negat? Vulgati: Quis istuc negat? sed alterum substituitur etiam fide codicum Victorii: utique si à recepta lectione numquam recedit, sine auctoritate membranarum; quod certò mihi persuasi.

8. In collatione.] Delevit has duas voces Lambinus tanquam aliunde inventas. contra edd. omnes, item Pall. nostros. modestius caucellasset uncis.

Atrous commemorabantur à nobis, heroicae personae inita, subductaque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne semper in ratione versantur? parumne subtiliter disputat ille in Eunuchis?

--- quid igitur faciam? ---

Exclusit, revocat: redeam? non, si me obsecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suavè esse dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberis Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras Avertas aliquod nomen: aut per servolum Percutias pavidum. postremo, a parco patre Quod sumas, quanto dissipas libentius?

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam, Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar, Scio quidquam. ita omnes meos dolos, fallacias, Præstigias præstrinxit commoditas patris.

Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio possit dicere,

Cedo senem. jam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

30 Sed exeamus à theatro: veniamus in forum, 3 sessum ite precor. quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At se Qu. Sotius, splendidus eques Rom. ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sex primorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones, auri Tolsani, conjurationis Jugurthinae. Repete superiora. Tubuli de pecunia capta ob rem judicandam: posteriora, de incestu rogatione Peducaæ: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege nova quæstiones. Inde illa actio, OPE CONSILIOQUE TUO FURTUM AJO FACTUM ESSE: inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ; reliqua, quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei privatæ lege Lætoria: inde everriculum mali-tiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod C. Aquilius, familiaris noster protulit. Quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud actum. Hanc igitur à diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt? malitiam dederunt. est enim malitia, versuta, & fallax nocendi ratio. Idem autem dii fraudem dederunt, facinus, ceteraque quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Utinam igitur, ut illa anus optat,

--- ne in nemore Pelio securibus

4 Casa cecidisset abiogna ad terram trabes:

sic istam calliditatem hominibus dii ne dedissent. qua pauci benè utuntur: qui tamen ipsi sæpe à malè utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbè utuntur: ut donum hoc divinum rationis, & consilii, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur.

31 Sed urgetis identidem, hominum esse istam culpam, non deorum. Ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim

tempestatis accuset. etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? contra deum licet disputare liberius. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses hominibus rationem, quæ vitia, culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam *patrimonia spe bene tradendè relinquimus*: qua possumus falli: deus falli qui ponit? an ut Sol, in cursum cum Phaethontem filium sustulit: aut Neptunus, cum Theseus Hippolytum perdidit, cum ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem? Poëtarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipsi dii poëtica si scissent, perniciose fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur. Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, *nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta malè interpretarentur*: posse enim *afotos* ex Aristippi, *acerbos* è Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quòd perversè philosophorum disputationem interpretarentur; tacere præstaret philosophis, quàm iis, qui se audissent, nocere. Sic, si homines rationem bono consilio à diis immortalibus datam, in fraudem, malitiamque convertunt: non dari illam, quàm dari humano generi melius fuit. Ut si medicus sciat, eum ægrotum, qui iussus sit vinum sumere, meracius sumturum, statimque periturum; magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dedit iis, quos scierit ea perversè, & improbè usuros. Nisi fortè dicitis eam nescisse. Utinam quidem. Sed non audebitis. non enim ignoro, quanti ejus nomen putetis. Sed hic quidem locus concludi jam potest. Nam si *stultitia*, consensu omnium philosophorum, majus esse malum, quàm si omnia mala & fortunæ, & corporis ex altera parte ponantur: sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus. quibus vos optimè consultum à diis immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrùm nemo valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid intersit, utrùm nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamo autem uno versu locum totum conficit, 5 cur dii homines negligant:

Nam si curent, bene bonis sit, malè malis: quod nunc abest.

Debant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minùs: bonis quidem certè consulere debeant. Cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos viros, in Hispania Pœnis oppressit? Cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paullum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non tlexerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutilius in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? cur *temperantiæ, prudentiæque specimen*, ante simulacrum Vestæ, 6 pontifex maximus est Q. Scævola trucidatus? cur etiam antè tot civitatis principes à Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus, C. Marius, Q. Catulum, præstantissima dignitate virum, mori poruit jubere? Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis malè e venerit: nec minùs, si commemorem, quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter, 7 septimum consul, domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? *At dedit pœnas.*

Pro-

1. *Quanto dissipas libentius.*] Pal. pr. *dissipis*. sec. ac P. *dissipes*. alterum præponi poterat vulgato. nam Lambini *dissicis*, nimis sanè longè petitum. habet Pal. quartus alias. *dissipis*.

2. *Neque quid inde auferam.*] Pal. pr. ac sec. item P. *neque unde auferam*. nihilo pejus.

3. *Sessum ite precor.*] Nihil heic mutant Palatini. at Lambinus reposuit ex Memmiano: *sessum ite prætor*.

4. *Casa cecidisset abiogna ad terram trabes?*] Pal. pr. *Casa cecidisset abiogna*. ceteri, *Casa cecidissent abiogna*. sed minus rectè, si

credendum Prisciani libro vii. qui singulari numero poni meminit. *accidisset* tamen placet.

5. *Cur dii homines negligant.*] Optimi libri nostram habent scripturam, deteriores vulgatam *utrum dii, quam & respuit Victorius*.

6. *Pontifex max. est Q. Scævola trucidatus.*] Videatur auribus jucundius, quod extat in Pal. tert. *pont. max. Q. Scævola trucidatur*. sed cum restet alterum in pr. & sec. non ausim ab eis recedere. tanquam qui multis millibus præsent ubique tertio.

7. *Septimum Consul.*] Pal. pr. duoque Wou. *septies*.

33 Prohiberi melius fuit, impediri que ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Summo cruciatus, supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit: ¹ si, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat; illos conservari melius fuit, quam poenas scelus Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissimæ, & beatissimæ civitatis. ² Quam multos ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus? At Phalaris, at Apollodorus poenas sustulit. Multis quidem ante cruciatis, & necatis. Et prædones multi saepe poenas dant: nec tamen possumus dicere, non plureis captivos acerbè, quam prædones necatos. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: ³ Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari soleo, Platonem legens. Videtne igitur, deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis ⁴ prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque ⁵ cum secundissimo vento cursum teneret, ridens: Videtisne, inquit, amici, quam bona à diis immortalibus navigatio sacri legis detur? Atque homo acutus, cum bene, planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Jovis Olympii; aureum ei detrahit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornat ex manubiis ⁶ Karthaginensium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cavillatus est, *estate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum*: ⁷ eique lanceum pallium injecit, ⁸ cum id esse ad omne anni tempus diceret. idemque ⁹ Æsculapii Epidauri barbam auream demi iussit. neque enim convenire, barbatum esse filium, cum in omnibus fanis pater imberbis esset. ¹⁰ Jam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, BONORUM DEORUM, uti se eorum bonitate velle dicebat. Idem victoriolas aureas, & pateras, ¹¹ coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque se accipere non auferre, dicebat. esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab iis portigentibus, & dantibus nolle sumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixisse, ut, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in

homines adiunxit injuriam. Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percussit, nec Æsculapius misero, diurnoque morbo rabescens interemit: ¹² atque in suo lectulo mortuus, ¹³ in Tympanidis rogam illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, *quasi justam, & legitimam*, hereditatis loco filio tradidit. Invita in hoc loco versatur oratio. videtur enim auctoritatem afferre peccanti: ¹⁴ rectè videretur; nisi & virtutis, & vitiorum, sine ulla divina ratione, grave ipsius conscientia pondus esset. qua sublata, jacent omnia. Ut enim NEC DOMUS, NEC RESP. ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia extent ulla, nec supplicia peccanti: sic mundi divina in homines moderatio, profectò nulla est, si in ea diferimen nullum est bonorum & malorum. At enim *minora dii negligunt*, neque agellos singulorum, nec viticulas persequuntur: nec, si uredo, aut grandio quippiam nocuit, ¹⁵ id Jovi animadvertendum fuit. *Ne in regnis quidem reges omnia minima curant*. sic enim dicitis, quasi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilii sim questus, non de amiffa salute. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, EXTERNAS COMMODITATES, vineta, ¹⁶ segetes, oliveta, ubertatem frugum, & fructuum: omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitæ, à diis se habere: virtutem autem nemo umquam acceptam deo tulit. Nimirum rectè. propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute rectè gloriamur. Quod non contingeret, si id donum à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumptum arbitramur. Num quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit umquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque optimum, maximum, ob eas res appellant, non quod nos justos, temperatos, sapientis efficiat, sed quod salvos, incolumeis, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decumam vovit umquam, si sapiens factus esset. Quamquam Pythagoras, cum in geometria quidam novi invenisset, muhis bovem immolasse dicitur. sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine adspiceret. Ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium est, FORTUNAM A DEO PETENDAM, A SE IPSO SUMENDAM ESSE SAPIENTIAM. ¹⁶ Quamvis Menti delubra, & Virtuti, & Fidei consecremus; tamen hæc in nobis ipsis sita videmus: Spei, Salutis, Opis, Victoriæ facultas à diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates,

1. Si quia Drusum ferro, &c.] Aurcola emendatio, quam hausi à Pal. prim. ac quinto alludebantque secund. ac tert. in quibus, sic quia. inveniunt hæc tenus impressi: sed quia Drus. ipsumque illud non esse è miss. arguit editus ab Aldo avo, qui disertè etiam sic quia.

2. Quam multos ante hunc, &c.] Sic Pal. tert. item pr. & sec. præter quam quod ii multas, quod & in editione Victorii. vulgata: Quam multas ante hunc, in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Phalaris, ac Apollodorus poenas sustulit, multis, &c.

3. Zenonem Eleæ, &c.] Eleaten vulgati, sed præter quatuor Pal. & productam lectionem à Victorio.

4. Prædo felix habebatur.] Sic Pal. quint. at pr. & sec. prædo filia hab. tert. prædo filia. quartus ac Wouw. prædo in Pamphylia habebatur. aliquid latet monstri in illo filia; quod excutiet aliqui attentior. satis mihi est detexisse falsitatem vulgatæ.

5. Cum secundissimo vento cursum teneret, ridens: Videtisne.] Admissi Palatinorum nostrorum quinque & Wouw. codicum scripturam, stante etiam pro eis Victorio. nam publicati, cum secundissimè cursum teneret: Videtisne, &c.

6. Eique lanceum pallium injecit.] Pal. quinto ac P. non adest pallium. forsitan e Valerio huic loco additum fuit.

7. Karthaginensium tyrannus Gelo.] Videtur Camerarius pugnaturus pro Hiero, quod erat in retrò vulgatis. sed destituebatur is miss. libris, in quibus disertim alterum: & verò Pal. pr. ac sec. exhibent, Gelo.

8. Cuius id esse ad omne anni tempus diceret.] Ita egregiè Pal. pr. & quint. expressitque Victorius: sed nemo sequi ausus. non Camerarius, non Sturmus, sublegere alias soliti selectiora Victorii.

vulgata, voce auctior, id esse aptum ad, &c. à qua etiam divertit Pal. sec. in quo, apte.

9. Æsculapii Epidauri.] Sic Pall. quatuor nec abit ulla editio præter Lambinianam in qua Epidaurii. quod in Pal. quinto, nec displicet. verum alterum e Valerii Maximi lib. 1. c. 1. de neglecta religione firmari annotaverat Gulielmius.

10. Jam mensas argenteas.] Non ineptè tentabat idem Gulielmius, Etiam mensas: aliter alter amicus noster Pighius: Idem mensas. quod in quarto. quintus nec hoc nec illud habet. forsitan rectè.

11. Coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur.] Cum non habeat Pal. prim. quæ, expresseritque sustinebant; vix dubitarim admittere scripturam P. & Pal. quint. coronasque simulacrorum, quæ porrectis manibus sustinebant.

12. Atque in suo lectulo mortuus.] Jacobus Bongarsius noster tentabat ad Justinum suum, namque in suo. ego potius atque habuerim pro additamento scribæ alicujus: quamvis major sententiæ energia, si legeremus, atqui.

13. In Tympanidis rogam illatus est.] Sic reperit in vetustissimo cod. Victorius, cum edidisset, in tyrannidis, quod extat quoque in Pal. tert. verum pr. ac sec. clarè præ se ferunt, in tympanidis. quart. tipanidis. quint. simpanidis.

14. Rectè videretur, nisi & virtutis, &c.] Sic Aldus senior. Pall. quinque & P. & ed. Victorii, nisi quod demant & primo loco positum. vulgati posterius: & rectè videretur, nisi in virtutis.

15. Id Jovi animadvertendum fuit.] Arridet magis quod habet Pal. pr. advertendum.

16. Quamvis Menti delubra.] Pal. pr. ac sec. Quamvis licet Menti. alter utrum supervacuum est.

37 tates, secundæque res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac potestatem. At *numquam bonos exitus habent boni.* 2 Eos quidem arripimus, attribui- musque sine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cum Samothraciam venisset, *Atheos* ille qui dicitur, 3 at- que ei quidam amicus, TU, QUI DEOS putas humana negli- gere, nonne animadvertis, ex tot rabulis pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? Ita fit, inquit. illi enim nusquam picti sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Idemque, cum ei naviganti vectores adversa tempestate timidi, & perterriti dicerent, *non injuria sibi illud accidere*, qui illum in eandem navem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laboranteis: quævisitque *num etiam in iis na- vibus Diagoram vehi crederent.* Sic enim res se habet, ut ad prosperam, adversamve fortunam, qualis sis, aut quem- admodum vixeris, nihil intersit. *Non animadvertunt, inquit, omnia dii: ne reges quidem.* Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ. Quem vos præclare defenditis, cum dicitis, eam vim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas scelerosis effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. O miram æquitatem deo- rum! Ferretne ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deli- quisset?

*Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quamam umquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur supplicis?*

Utrùm poëta Stoicos depraverint, an Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facile dixerim. portenta enim, & fla- gitia ab utrisque dicuntur. neque enim, quem Hippona- ctis jambus læserat, aut qui erat Archilochi versu vulne- ratus, à deo immissum dolorem, non conceptum à se ipso, continebat: nec, cum Ægisti libidinem, aut cum Paridis videmus, à deo causam requirimus, cum *culpa pœnæ vocem audiamus*: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Æsculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam umquam ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Karthaginem Hasdrubal. 4 Hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non ira- tus alicui, quem omnino irasci posse negatis deum. At subvenire certè potuit, & conservare urbeis tantas, atque tales. Vos enim ipsi dicere soletis, *nihil esse quod deus effi- cere non possit*, & quidem sine labore ullo. ut enim homi-

num membra nulla contentione, mente ipsa, ac voluntate moveantur: sic numine deorum omnia fingi, moveri, mu- tarique posse. Neque id dicitis superstitiosè, atque aniliter, sed physica, constantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sunt, totam esse flexibilem; & com- mutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis subito fingi, convertique possit. ejus autem universæ fiduciam, & moderatricem divinam esse providentiam: hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse; quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut, quid sit optimum, non potest judicare. *Non curat singulos ho- mines.* Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quid si has etiam contem- ner, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemptum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi, iidem vultis, à diis immortalibus homini- bus dispartiri, ac *dividi somnia?* idcirco hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempè singuli vovent: audit igitur mens divina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quàm putabatis? Fac esse distentam, cœlum versantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos *otiosos deos* præcicit? qui à te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hæc ferè dicere habui de natura deorum, & non ut eam tollerem, sed ut intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficileis explicatus haberet. 5 Quæ cum dixisset, Cotta finem. 40 Lucilius autem. Vehementius, inquit, Cotta, tu quidem, inventus es 6 in eam Stoicorum rationem, quæ de provi- dentia deorum ab illis sanctissime, & providentissime constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. est enim mihi tecum pro aris, & focus certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proque urbis muris, quos vos, pontifices, san- ctos esse dicitis, *diligentiusque urbem religione; quàm ipsis manibus cingitis.* quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas judico. Tum Cotta, Ego verò & opto redar- gui me, Balbe: & ea, quæ disputavi, *differere* malui; quàm judicare: & facile me à te vinci posse; certò scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putèr ad nos mitti ab Jove. Quæ ipsa tamen tam levia non sunt; quàm est Stoi- corum de natura deorum oratio. Hæc cum essent dicta, ita discessimus; ut Velleio Cottæ disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem videretur esse propen- sior.

M. TUL-

1. *Vim omnem Deorum ac potestatem.*] Illud ac potestatem, non est in Pal. pr. neque unum requiritur.

2. *Eos quidem arripimus, &c.*] Vulgati adscribimus; sed præter Pall. meliores & P. & editionem Victorianam.

3. *Atque ei quidam amicus.*] Pall. quart. quint. item P. *quidam Amicus.* & videtur verius.

4. *Hi duos illos oculos.*] Pall. quinque hi duo illos oculos; quod, di- ctumne sit antiquè an verò respiciat Critolaum & Hasdrubalem, æscio.

5. *Quæ cum dixisset Cotta, finem.*] Vocabulum fecit, quod additum hæcenus fuit illi finem, delèvi. quippe non erat in Pal. pr. sec. quart. quinto: & fuisse à libris non dubitabunt, cui notus Ci- cero; præcipue sine cujusque libri.

6. *In eam Stoicorum rationem.*] Sic quidem Pal. sec. at pr. in eam, superscripsumque istam. tert. in eam. quartus ac quint. in aram istam Stoicorum rationem. P. in aram istam. Guilielmus fingebat, in aram istam Stoicorum, omisso rationem.

M. TULLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE.
LIBER PRIMUS.

VERUS opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Rom. & omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter homines divinationem, quam Græci *μαντιαν* appellant, id est, *præfensionem, & scientiam rerum futurarum*.¹ Magnifica quædam res, & salutatis, si modò est ulla: ² quæque proxima ad deorum vim natura mortali possit accedere. Itaque ut alia nos meliùs multa, quàm Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à *divis*: Græci, ut Plato interpretatur, à *furore* duxerunt. Gentem quidem nullam video neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non *significari futura, & à quibusdam intelligi, prædicique possit* censeat. Principiò Assyrii, ³ ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiam, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, ⁴ motusque stellarum observaverunt: quibus notatis quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione *Chaldæi*, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, *diuturna observatione siderum, scientiam putantur effecisse*, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset. Eandem artem etiam *Ægyptii longinquitate temporum* innumerabilibus pænè seculis consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphilia, quibus nationibus prætuimus ipsi, volatibus avium, ⁵ cantibusque, certissimis signis, declarari res futuras putant. Quam verò Græcia ⁶ *coloniã misit* Æoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut quod *bellum susceptum* ab ea sine consilio deorum est? Nec unum genus est divinationis publicè, privatimque celebratum. nam, ut omitam ceteros populos; nos, quàm multagenera complexus est? Principiò, hujus urbis parens Romulus, non solum auspiciò urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus, nihil publicè sine auspiciis nec domi, nec militiæ gerebatur. Cumque magna vis videretur esse ⁷ & in impetrandis, consulendisque rebus, & in monstis interpretandis, ac procurandis in haruspicum disciplina; omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ⁸ ne genus

esset ullum divinationis, quod neglectum ab iis videretur. Et, cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo, soluto, & libero incitarentur: uno, *furentes* altero, *somniantes*: furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos è civitate esse voluerunt. Ex quo genere sæpe hariolorum etiam, & vatum *furibundas prædictiones*, ut Octaviano bello, Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. Nec verò *somnia graviora*, si quæ ad remp. pertinere visa sunt, à summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententiã refecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, somnio. Atque hæc, ut ego arbitror, veteres ⁹ rerum magis eventis moniti, quàm ¹⁰ ratione docti, probaverunt. Philosophorum verò exquisita quædam argumenta, cur esset vera divinatio, collecta sunt. è quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, *divinationem funditus sustulit*. Reliqui verò omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, *divinationem probaverunt, sed non uno modo*. Nam cum Socrates, omnesque Socratici, Zenoque, & hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententiã, veteri Academia, & Peripateticis consentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam antè tribuisset, ¹¹ qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus *præfensionem rerum futurarum* comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, *somniorum, & furoris* reliquit: Cratippusque, familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis judico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. Sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quod & Zeno in suis commentariis quasi *semina* quædam sparsisset, & ea Cleanthes paullo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiã, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: ¹² duo Antipater: quinque noster Posidonius. ¹³ Sed à Stoicis, vel principibus ejus disciplinæ, ¹⁴ Posidonii doctor, discipulus Antipatri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed *dubitare se* dixit. Quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis,

1. *Magnifica quædam.*] Fuit prius in Pal. pr. *quidem*, neque aliter Wouvieriani: non admodum displicet.

2. *Quæque proxima ad Deorum, &c.*] Turnebus libro v. cap. 20. corrigi, *quæque proxime*. sed non accedunt codd. nostri, recepta tamen isthæc correctura ab Manutio, ab Lambino, & sic Marfus edidit ante annos centum.

3. *Ut ab ultimis auctoritatem repetam.*] Sic & nostri, at Francisci Pithæi codex auctoritate, quod placebat Gulielmio: *ultimi*, inquit auctoritate, è *ἀπο τῶν ἀποδείξεων*.

4. *Motusque stellarum observaverunt.*] Ita etiam nostri duo priores. at tertius & exemplar, S. Victoris, quo ulus Janus Gulielmius, *observaverunt*: quæ vox iterum occurrit infra cap. 47.

5. *Cantibusque, certissimis signis.*] Vulgatiore, *cantibusque*, ut certiss. sed illa connexio non est in Pall. aut S. Victoris codd. neque admisit Marfus Victorii editio.

6. *Coloniã misit in Æoliam.*] Est, non tam à conjectura Turnebi, quam prodidit d. cap. 20. quàm ab auctoritate Pal. pr. atque Pithæani codicis à Gulielmio consulti: expresseratque item Marfus editio. post publicati, *Ætoliam*.

7. *Et in impetrandis.*] Pal. pr. & *impetrandis*. sec. & *in patrandis*. S. Vict. & *in impetudis*, emendatumque à veteri manu, *impetadis*. non dubium est quin agat de *sacris impetritis*. itaque videri Critici, qua conjugatione hoc verbum auctori nostro redonari debeat.

8. *Ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum.*] Ejecto esse, ac quod, nihil periret venustati sententiæ.

9. *Ratione docti probaverunt.*] Vulgati amplius *docti putaverunt & probaverunt*, sed contra edd. Marfi atque Victorii item Pall. tres & S. Victoris.

10. *Qui etiam ipse augur vellet esse.*] Pal. secund. tert. ac Wour. *quin etiam*.

11. *Duo Antipater.*] Vulgo duos. sed alterum expressit etiam Petrus Victorius, visiturque in Pall. & S. Victoris, cui manu deumum recenti adjecta illa litera.

12. *Sed à Stoicis, vel principibus ejus disciplinæ.*] Non intelligo quid velit auctor. clarius & verius Pal. sec. *vel princeps ejus discipline*. ut innuat Panætium. neque recedit ab hac scriptura Pal. pr. nisi quod litera auctor, *principes*.

eis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejusdem disciplinæ solis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academiae præstantissimi philosophi judicio, & testimonio comprobata est. Etenim nobismet ipsis quærentibus, quid sit de divinatione judicandum, quod à Carneade multa acutè, & copiosè contra Stoicos disputata sint: verentibusque, *ne temerè vel falsa rei, vel non satis cognita, assentiamur*, faciendum videtur, ut diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cum omnibus in rebus **EMERITAS IN ASSENTIENDO**, erroris turpis est, tum in eo loco maxime, in quo judicandum est, quantum auspiciis, rebusque divinis, religionique tribuamus. est enim periculum, ne aut, neglectis iis, *impia fraude*: aut, susceptis, *anili superstitione* obligemur. Quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulo accuratius nuper, cum essem cum Qu. fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) perlegi, ille inquit, tuum paulo antè tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottæ, quamquam *labefactavit sententiam* meam, non funditus tamen sustulit. Optimè verò, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confuret, quam hominum debeat religionem. Tum Quintus, dicitur quidem istuc inquit, à Cotta, & verò sæpius: credo, ² ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos differendi deos mihi videretur funditus tollere. Ejus orationi non sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermisissimum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri: de que eo differi, id est, *de divinatione*, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præsentio, id, si placet, videamus, *quàm habeat vim, & quale sit*. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: vicissimque, si dii sint, esse qui divinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte, defendis, si quidem ista sic recipiuntur; ut & *si divinatio* sit, dii sint, & *si dii* sint, sit divinatio. Quorum neutrum tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. Nam & natura significari futura sine deo possunt: & ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi sæpiò, inquit, satis est argumenti, *& esse deos, & eos consulere rebus humanis*; quod esse clara, & perspicua divinationis genera judico. De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, *si vacas animo*, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes. Ego verò, inquam, **PHILOSOPHÆ**, Quinte, **SEMPER VACO**. hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possim, ³ multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias. Nihil, inquit, equidem novi, nec quod præter ceteros ipse sentiam. nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobata sequor. Duo sunt enim divinandi genera: quorum alterum *artis* est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ civitas, ⁴ quæ

non aut *extis* pecudum: aut *monstra*, aut *fulgura* interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut *sortium*, (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum *eventa* magis arbitror, quam *causas* quæri oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ cum observatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuque divino futura prænuntiat. Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, **JUPITERNE** cornicem à læva, corvum à dextera canere jussisset. Observata sunt hæc tempore immenso, & in significatione eventus animadversa, & notata. **NIHIL EST** autem, quod non longinquitas temporum, excipientis memoria, prodendisque monumentis, efficere, atque assequi possit. Mirari licet, quæ sint *animadversa* à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera. quorum vim, atque naturam ratio numquam explicavit: *utilitate* & ars est, & inventor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen divinationi sunt similia, videamus.

*Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros
Inflatum mare cum subito, penitusque tumescit,
Saxaque cana, salis niveo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut, densus stridor cum celsò è vertice montis
Ortus, 5 adaugefcit scopulorum sæpe repulsus.*

Atque his rerum præsentionibus prognostica tua referta ⁸ sunt. Quis igitur elicere causas præsentionum potest? etsi ⁶ video Boethum Stoicum esse conatum. qui hæcenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cælove fierent. Illa verò cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

*7 Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribileis clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jacit ore querelas,
Cum primùm gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix
8 Demersit caput, & fluctum cervice recepit.*

Videmus hæc signa numquam ferè ementientia: nec ⁹ tamen, cur ita fiat, videmus.

*Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumna,
Cum clamore paratis inanens fundere voces,
Absurdoque sono fonteis, & stagna cietis.*

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? ⁹ sed inest in rivis & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

*Mollipedesque boves spectantes lumina cali,
Naribus humiferum duxere ex aëre succum.*

Non quæro, cur, quoniam, quid evenit, intelligo.

*Jam verò semper viridis, semperque gravata
Lentiscus triplici solita grandescere sætu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*

Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc sum

1. Quos de natura Deorum scripsimus.] S. Victoris codex præscripsimus, quod confirmabat Gulielmius illo Virgilio: *Quam sibi que Vari præscripsit pagina nomen.* malebat tamen, *perscripsimus*.

2. Ne communia jura migrare videatur.] *Communi jure*, vulgò legitur, sed præter Pall. tres & mf. S. Victoris; in quibus nostrum clarè visitur. sicque conjecerat Turnebus lib. v. cap. 20.

3. Multo magis aveo audire.] Pall. tres & S. Victoris habeo; veteri ratione scribendi.

4. Que non aut extis pecudum, &c.] Sic mss. nam Josias Mercerus conjicit valde verisimiliter, *aut extispicum, &c.*

5. Adaugefcit scopulorum [sæpe repulsus.] Vulgata *repulsus*. sed alterum restat in Pall. & Pithæano, item S. Victoris; denique expressit editio Victorii.

6. Video Boethum.] Pall. *videbo eothum*. S. Vict. *videbo eo cum*. editi à Victorio. *vide Boethum*.

7. Cana fulix.] Lambinus edidit *Rava*, secutus codd. mss. ipse ut inquit; ut ego puto, conjecturam Camerarii. certè Pall. & S. Victoris, & Wouv. codd. *Cana* præferunt, quamvis nonnulli corruperit.

8. Demersit caput & fluctum cervice recepit.] Nihil variant nostri. Gulielmius tamen malebat, *Demersat caput & fluct. cer. recepat*.

9. Sed inest in rivis & ranunculis.] Ita mss. Victorii & putat verè Gulielmius, neque quid mutandum ut volebat idem Victorius. Pall. proximè accedunt ad hanc scripturam. primus enim & sec. habebant *in rivis*. nam tertius, *sed inest mire & ran.* ut, passim publicatur.

sum contentus, quidd, etiam si quo quidque fiat ignorem, quid fiat intelligo. pro omni igitur divinatione idem
 10 quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo. Quid scammoneæ radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentum possit, quæ nomen ex inventore reperit, rem ipsam inventor ex somnio, video, quod satis est: cur possit, nescio. Sic ventorum, & imbrum signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, & eventum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fœsum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes fere utuntur. Quid de fulgurum vi, dubitare num possumus? nonne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in fastigio Jovis optimi maximi, qui tum erat fœctilis, è cælo ictus esset, nec usquam ejus simulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque inventum est eo loco, qui est
 11 ab haruspicebus demonstratus. Sed quo potius utar aut auctore, aut teste, quam te? cuius edidici etiam versus, & libenter quidem, quos in secundo consulatu Urania mufa pronuntiavit:

Principio ætherio flammatus Jupiter igni
 Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
 Menteque divina cælum, terrasque petessit:
 Quæ penitus sensus hominum vitasque retentat,
 Ætheris æterni septa, atque inclusa caverna.
 Et, si stellarum motus, cursusque vagantem
 Nolle velu, quæ sint signorum in sede locata,
 Quæ verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,
 Re vera certo lapsu, spatioque feruntur:
 Omnia jam cernes divina mente notata.
 Nam primum astrorum volucres te consule motus,
 Concursumque graves stellarum ardore micantes
 Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivaleis
 Lustrasti, & leto mactasti lacte Latinas,
 Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
 Multaque misceri nocturna strage putasti:
 Quod ferè dirum in tempus cecinere Latine,
 Cum claram speciem concreto lumine luna
 Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est,
 Quid verò Phœbi fax, tristu nuntia belli,
 Quæ magnum ad columen flammato ardore volabat
 Præcipitem cæli partes, obitusque perisset:
 Aut cum terribili percussus fulmine civis,
 Luce serenanti vitæ lumina liquit;
 Aut cum se gravidum tremefecit corpore tellus.
 Jam verò varia nocturno tempore visa
 Terribiles formæ, bellum motusque monebant:

Multaque per terras vates oracula furenti
 Pectore fundebant tristes mimitantia casus:
 Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto.
 Hæc fore, perpetuus signus, clarisque frequentans
 Ipse deum genitor cælo, terrisque canebat.
 Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Cotta
 12 Lydius ediderat Tyrrhena gentu haruspex,
 Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
 Nam pater aititonans stellantis nixus Olympo
 Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivit,
 Et Capitolinis injecit sedibus igneis,
 Tum species ex ære vetus, 7 generatæque Natæ,
 Concidit, 8 elapsæque vetusto numine leges:
 Et divum simulacra peremit fulminis ictu
 Hic silvestris erat, Romani nominis altris,
 Martia, quæ parvos Mavortis semine natos
 Uberibus gravidu vitali rore rigabat:
 Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
 Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
 Tum quis non artis scripta, ac monumenta volutans,
 Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
 9 Omnes civili generosam stirpe profectam
 10 Vitare ingentem cladem, pestemque monebant:
 Vel legum exitium constanti voce ferebant,
 Tempa deumque adæo flammis, urbesque jubebant
 Eripere, & stragem horribilem, cademque vereri:
 Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri;
 11 Ni post excisum ad columen formata decorè
 Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
 Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus
 Cernere conatus posset, si solis ad ortum
 Conversa, inde patrum sedes, populi que videret,
 Hæc tardata diu species, multumque morata,
 Consule te tandem celsa est in sede locata:
 Atque una fixi, ac signati temporis hora
 12 Jupiter excelsa clarabat sceptræ columna:
 13 At clades patriæ flamma, ferroque parata,
 Vocibus Allobrogum patribus, populoque patebat.
 Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
 Qui populo, urbesque modo, ac virtute regebant,
 Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque
 14 Præstitit, & longè vicit sapientia cunctos,
 Præcipue coluere vigenti numine divos.
 Hæc adeo penitus cura videre sagaci
 Otia qui studiis laxi tenuere decoris,
 Inque Academia umbrifera, nitidoque Lycco
 Fuderunt claras facundi pectoris arteis.
 E quibus ereptum primo jam a flore juvena,

Te

1. Quo quidque fiat.] Publicata, quomodo quidque fiat, sed contra omnes libros meliores, editionemque Victorii; quorum auctoritate expunxi etiam sequenti linea dictionem omnibus, male inculcatam à librariis.

2. Nomen ex inventore reperit.] Explicat Gulielmus Canterus lib. 1. Nov. Lect. cap. 14. videatur & Victorius libro vr. Var. Lect. cap. 3. Lambinus intulit libris conjecturam suam, nomen ex inventa re reperit. Gulielmus malebat propius scripturam vulgatam, ex invento reperit. τὸ ἀεὶσων λοξήμας, inventum est.

3. Ex somnio, video, &c.] Ita quidem Aldus senior. sed Victorius interfecta voce; ex somnio: posse video, &c. quæ item reperta mihi in Pall. Gulielmio & Pithæano.

4. In secundo consulatu.] Adr. Turnebus, & P. Manutius emendant, in secundo de Consulatu, subintellige libro. Gulielmus: in secundo Consulatu; ut error natus fuerit è compendio scripturæ.

5. Vitasque retentat.] Marfi editio retentant, ut & Pall. & Pith. nam S. Victoris liber recentant.

6. Leto mactasti lacte.] Sic omnes nostri. Gulielmus tamen videtur inclinare in lecto, quomodo constat legisse Marsum. sic Virgilius, inquit, lectos bidentes. incepte.

7. Generatæque Natæ.] Sic quidem Pithæanus & Pal. tert. sed sec. generatæque. pr. generatæ. S. Vict. à prima manu, generatæque Natæ. Lambinus oggerit generatæque. Gulielmus conjiciebat veneratæque, aut etiam gener Atque Natæ.

8. Elapsæque vetusto numine leges.] Gulielmus reponi volebat

arumine: quod constat ex lib. 15. infra cap. 25. aræ legum de cælo tacta, hocque loco de eis agere Tullium. Palatini nostri propugnant vulgatum. Wouverii unus habebat nomine.

9. Omnes civili generosam stirpe profectam.] Hæc est recepta vulgò lectio, proximeque accedens ad mss. quorum tamen nonnulli, generosa. Aldus senior ediderat, omnes civili generosa stirpe profectos, &c. quod & in antiquo Urfini. Lambinus arbitrato suo fecit, omnes civili & generosa à stirpe profectam.

10. Vitare ingentem.] Mss. nostri ad unum omnes versum hunc habent post sequentem vel legum; neque aliter posuit in editione sua Victorius. ceterum Pal. pr. ac sec. loco Vitare, representant viri. tert. verò & S. Victoris, vel diram. præterea in vr. τὸ, vel legem, erat in pr. & Pith. Vultu legum. in sec. Voltum legum.

11. Ni post excisum ad columen.] Sic ferè Pall. nisi quod sec. Ne pos excisum. at S. Victoris codex, Ne pos excisum. Pith. Ne pos excisum. unde formabat Gulielmus, Ne prius excep.

12. Jupiter excelsa clarabat.] Liber S. Victoris, clarabit, quod esset claravit. sed alterum constanter hæret in nostris.

13. At clades.] Sic Pall. o. & editio Victorii. alia At clades. mox pro parata Pal. prim. ac Pithæanus præ se ferunt patrata, membrana verò S. Victoris ac Pal. tert. putata.

14. Præcipue coluere vigenti numine.] Est à Pall. nostris, nisi quod ii viginti. Victorius edidit, vigenti nomine. Ante eum, præcipue ingenti coluerunt numine. quæ positura in nullis est mss. à Gulielmio & Wouverio excullis.

Te patria in media virtutum mole locavit.

Tu tamen anxiosas curas requie te relaxas,

Quod patriæ voces studijs nobisque sacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me disputantur, & de divinatione dicere, qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronuntiavi, accuratissimè scripseris? Quid? quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici possint? nescire me fateor: evenire autem, te ipsum dico videre. Casu, inquis. Itane verò? **QUIDQUAM** POTEST casu esse factum, quod omneis habet in se numeros veritatis? Quattuor tibi jacti, casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, ² si cccc. talos ejeceris, casu futuros putas? adſperſa temerè pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt; ³ num etiam Veneris Cnidia, Coæque pulchritudinem effingi posse adſperſione fortuita putas? **Sus** rostro si humi A. litteram impreſſerit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennii ab ea posse describi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapidinis saxo diſſiſſo caput exſtitisse Panisci. Credo, aliquam non diſſimilem figuram, sed certè non talem, ut eam factam à Scopâ diceris. sic enim se profecto res habet, ut *numquam perfecte veritatem casus imitetur.*

14 At nonnumquam ea, quæ prædicta sunt, minùs eveniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ conjectura continentur, & sunt opinabiles. An medicina, ars non putanda est? quam tamen *multa fallunt.* Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, & tot navium rectores non ita profecti sunt ab Ilio,

Ut profectioe lati piscium lasciviam

Intrentur, ut ait Pacuvius, nec tuendi satietas capere possit?

Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare,

Tenebræ conduplicantur, noctisque & nimbùm occacat nigror.

Num igitur tot clarissimorum ducum, regumque naufragium sustulit artem gubernandi? aut num *imperatorum scientia* nihil est, quia summus imperator nuper fugit, amisso exercitu? aut num propterea nulla est reip. gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompejum, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te ipsum fefellerunt? Similis est haruspicum responſio, omniſque opinabilis divinatio. conjectura enim nititur, ultra quam progredi non potest. Ea fallit fortasse nonnumquam: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit. est enim ab omni æternitate repetita: in qua cùm ⁵ pæne innumerabiles res eodem modo evenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animadvertendo, ac notando. Auspicia verò vestra quàm constant? quæ quidem nunc à Romanis auguribus ignorantur: (bona hoc tua venia dixerim:) à Cilicibus, Pamphyliis, Pifidis, Lyciis tenentur. ⁶ Nam quid ego hospitem nostrum, clarissimum, atque optimum virum, Dejotarum regem commemorem? qui nihil umquam nisi *auspicatio* gerit: qui, cùm ex itinere quodam proposito, & constituto revertisset, aquilæ admonitus vo-

litu; conclave illud, ubi erat mansurus; si ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. Itaque, ut ex ipſo audiebam, perſepe revertit ex itinere, cùm jam profreſſus eſſet multorum dierum viam. Cujus quidem hoc præclarissimum est, quòd posteaquàm à Cæsare terrarchiæ regno, pecuniaque mulatus est, **NEGAT SE TAMEN** eorum auspicioꝝ, quæ sibi ad Pompejum proficicenti secunda evenerint, pœnitere. senatus enim auctoritatem, & populi Rom. libertatem, atque imperii dignitatem suis armis esse defensam: sibi que eas aveis, quibus auctoribus officium, & fidem securus eſſet, bene consuluisse. *antiquorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriari.* Ille igitur mihi videtur verè augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis. necesse enim est, ossa objecta, cadere frustum ex pulli ore, cùm pascitur. Quod autem scriptum habetis, **7 AUT TRIPUDIUM FIERI**, ⁸ **SI EX EA QUID IN SOLIDUM CECIDERIT**: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium solistimum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, *negligentia collegii amissa planè, & deserta sunt.* Nihil ferè quondam majoris rei, nisi auspiciatò, ne privatim quidem gerebatur: quod etiam nunc ⁹ nuptiarum auspices declarant, qui, *re omiſſa, nomèn tantùm tenent.* Nam ut nunc extis: quamquam id ipsum aliquanto minùs, quàm olim; sic tum avibus magnæ res impetrari solebant. Itaque, *suifra dum non exquirimus, in dira, & in vitiosa incurrimus.* Ut P. Claudii Appii Cæci filius, ejusque collega, L. Junius, classeis maximas perdiderunt, cùm vitio navigassent. Quod eodem modo evènit Agamemnoni. qui, cùm Achivi cœpissent

Inter se strepere, aperteque artem obterere extispicum:

Solvere imperat secundo rumore ad verſaque avi.

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. In quo Appius, collega tuus, bonus augur; ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, & civem egregium censor ¹⁰ C. Atejum notavit, quod ementita auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si judicabat ementitum. At illud minimè auguris, quod adſcripſit, ob eam causam pop. Rom. calamitatem maximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiavit: sed in eo, qui non paruit. veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur, & censor, exitus approbavit. Quæ si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis. etenim ¹¹ **DIRA**, sicut cetera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, sed nuntiant eventura, nisi provideris. Non igitur obnuntiatione Ateii causam finxit calamitatis, sed signo objecto *monuit* Crassum, quid eventurum eſſet, nisi cavisset. Ita aut illa obnuntiatione nihil valuit: aut si, ut Appius indicat, valuit, id valuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui *monuerit*: sed in eo, qui *non obtemperavit.* Quid *lituus* iste vester, quod clarissimum ¹⁷ est insigne auguratus, unde vobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cùm urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, ¹² id est, incurvum, & leviter à summo

1. *Quod patriæ vocis studijs.*] Ita longè melius Pith. S. Viçt. editioque Viçtorii, quam vulgata, in qua *voces*. quid quod pro altera ſent etiam Pall. nisi quod in pr. ac tert. *votis*, in ſec. *vota hiis*.

2. *Si cccc. talos ejeceris.*] Sic Pall. item Pith. nec non S. Viçt. denique editio Aldi ſenioris. exinde vulgati *jeceris*.

3. *Num etiam Veneris Cnidia Coæque.*] Sic quidem Aldus ſenior, & recentes quique. verùm Viçtorius, *Veneris Coæ*, omiſſo illo *Cnidia*, quod nec reperitur in Pall. aut Pith. aut S. Viçtoriano; quorum hic habet *æque*, quod & in Pall. pr. ille *coæque*. quod placuit Gulielmio, pro, *Auroræ*. Pal. *eff. effingere*; *Veneris coæque*. tert. *Veneris coæque pulchritudinem coæque effingi*. iidem mſſ. noſtri etiam ſcriptum habent, non *effingere*, & *effingi*; ſed *efficere*, & *effici*, quomodo & publicati à Viçtorio.

4. *Nec tuendi ſatietas capere poſſet.*] Juſſi hæc ita ſcribi, ut verſus iidem, unâ cum ſequentibus. pedibus eorum conſuleretur, ſi ſingamus, *ſatias capere poſſet*. mirùm, neminem hæcenus deprehendiſſe tam apertos numeros.

5. *Pæne innumerabiles res, &c.*] Pall. omninò volunt reſtituamus, *innumerabiliter res*.

6. *Nam quid ego hospitem, &c.*] Ita ad unum libri noſtri; etiam editi à Marſo & Viçtorio. reliqui maluerunt Aldinum illud *Jam*.

7. *Aut tripudium fieri.*] Turnebus lib. v. Adverſ. cap. 20. conjicit, *avi trip*. quod illic editioni ſuæ inferuit Lambinus.

8. *Si quid ex ea in ſolidum ceciderit.*] Haud divertunt Pall. noſtri. Marſus tamen & Manutius, & Lambinus amplexi ſunt *in ſolum*; quos reſellit gemma illa Juriconſultorum Briſſonius libro 1. de formalis.

9. *Nuptiarum auspices.*] Lambinus ſtultè heic invehitur in Turnebum. nam *auspiciis* non ſolum viſitur in Viçtoriana, ſed in Pall. in Pitheano, in S. Viçtoris mſſ.

10. *Cajum Arjum.*] Ita aliis vocatur. Mſſ. tamen noſtri favent vulgato *Atbejum*; tam heic quàm infra.

11. *Dira, ſicut cetera auspicia, ut omina.*] Eſt ab Viçtoriana, & reſpondent noſtri ſcripti. vulgata, *dira*, ſicut *cetera auspicia, ut omnia*.

12. *Id eſt, incurvum & leviter à ſummo inſlexum bacillum, quod ab ejus litui quo canitur ſimilitudine nomen invenit.*] Lipſius lib. 1. Var. cap. 20. iſthæc omnia habet pro gloſſemate: reſtant tamen conſtanter in omnibus mſſ. delevitque Lambinus.

summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit: cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est integer. Quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem suæ puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quattuor parteis vineam divisisset, tresque parteis aves abdidissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regione distributa, mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. Quare celebrata, cum vicini, omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. Ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus accesserit. Cujus cum tentaret scientiam auguratus, dixit ei cogitare se quiddam, id posse fieri, consuluit. Ille augurio acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, cotem novacula posse præcidi. Tum Attium iussisse experiri. ita cotem in comitium allatam; inspectante & rege & populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales; ficta hæc esse dicamus: quid vis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod apud te scriptum est de T. Graccho, nonne & augurum, & haruspicum comprobatur disciplinam? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomœrium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. Nota res est, & a te ipso mandata monumentis. Sed & ipse augur Ti. Gracchus auspicio auctoritatem confessione errati sui comprobavit, & haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in senatum introducti, negaverunt iustum comitorum rogatorem fuisse. Iis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum, quod particeps esset artis: alterum, quod arte careret. Est enim ars in iis, qui novas res conjectura persequuntur, veteres observatione didicerunt. Carent autem arte ii; qui non ratione, aut conjectura observatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto, liberoque motu futura præsentunt. quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnumquam vaticinantibus per furorem, ut Bacis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis sortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino, afflatuque funduntur. etsi ipsa fors contemnenda non est, si & auctoritatem habet vetustatis, ut cæ sunt sortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ ut in rem apte cadant, fieri credo posse divinitus. Quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proximè ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere. Quæ est igitur ista calliditas, res vetustate robustas calumniando velle pervertere? Non reperio causam. latet fortasse obscuritate involuta naturæ. non enim

me deus ista scire, sed his tantummodò uti voluit. Utar igitur, nec abducar, ut rear aut in exitis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe motus, multa nostræ resp. multa ceteris civitatibus gravia, & vera prædixerint. Quid? qui irridetur, partus hic mulæ, nonne quia factus existit in sterilitate naturæ, prædictus est ab haruspibus incredibilibus partus maiorum? quid? Ti. Gracchus, Publii filius, qui bis consul, & censor fuit, idemque & summus augur, & vir sapiens, civisque præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum: si fæminam, ipsi: æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quam P. Africani filiam adolescentem. fæminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. Irrideamus haruspices: vanos, futiles esse dicamus: quorumque disciplinam & sapientissimus vir, & eventus, ac res comprobavit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui è Caucaso cæli signa servantes, numeris, & motibus, stellarum cursum persequuntur: contemnemus, inquam, hos aut stultitia, aut vanitatis, aut imprudentia, qui CCCCLXX. millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, & mentiri judicemus, nec seculorum reliquorum judicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam Grajorum historia mentita est? quæ Cræso Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chrysisippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum omnium populorum, atque regum, nisi omnis ætas, oraculorum illorum veritatem esset experta. Jam diu idem non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tamen, nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Potest autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam evanuisse & exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit: magna enim quæstio est: modò maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis sæclis verax fuisse id oraculum. Sed omitamus oracula: veniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysisippus, multis, & minutis somniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, sed exemplis grandioribus decuit uti. Dionysii mater, ejus, qui Syracusorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est, & doctum hominem, & diligentem; & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somniavit se peperisse Satyriscum. Huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, responderunt, (ut ait Philistus) eum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ.

1. Omnes ad unum.] Pall. & S. Victoris exemplar omnes ad eum, quomodo & edidit Victorius.

2. Accesserit.] Sic quidem Pall. sec. tert. S. Vict. item editi à Victorio: sed tamen pr. accesserit. vulgg. accesserit.

3. Ille augurio acto.] Lambinus capto. præter Pall. nostros, fugillatque Gifanuis in Observationibus Latinæ linguæ. nam & sic lib. 111. de Officiis: cum in aère augurium augures acturi essent, &c.

4. De suis rebus ad eum referret.] Pal. pr. & Pithæanus, adferret.

5. Consulibus rogandis.] Attendant Antiquarii. nam S. Victoris liber, item Pal. sec. tert. habent rogatis. Pith. & pr. rogatis.

6. Quæ tamen ductæ.] Pal. pr. ductæ.

7. Nec abducar, ut rear aut in exitis.] Vix potui refrenare manum, quin eicerem illud ut rear; quod nullo apice compareret in Pal. prim. aut secund. & certe Latine loquetur Tullius, quamvis refecetur.

8. Quæ Tegeatis.] Est Turnebi conjectura, quam sibi putidè arrogare nititur Lambinus. vulgata, Taygetis, ad quam magis inclinatum mss. quam ad priorem.

9. Evanuisse & exaruisse amnes.] Illud evanuisse &, redditum auctori volentibus membranis nostris. quid quod & Victoriana agnoscit editio. & habet sanè heic quod agat.

10. Sed, ut vis acciderit.] Pal. pr. & sec. occiderit, quod salivam nonnullis movebit. Ursini liber ut ut vis occiderit.

11. Syracusorum tyrannus fuit.] Pal. pr. Syracusanorum.

12. Galleotæ.] Si standum à numero mss. rescribendum Galleatæ. sic enim Pal. pr. sec. Pith S. Victoris. liber tamen Ursini nostri Galleotæ. quomodo vocati Stephano.

13. Ut ait Philistus.] Non videtur Tullii, sed librarii. proximè enim præcessit, ut scriptum apud Philistum est.

Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas revoco vel nostrorum vel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa:

*Excita cum tremulus anus attulit artubus lumen,
Talia commemorat lacrymans exterrita somno,
Euridica prognata, pater quam nosfer amavit,
Vires, vitæque corpus meum nunc deserit omne.
Nam me visus homo pulcher per amœna salictæ
Et ripas raptare, locosque novos. ita sola
Post illa, germana soror errare videbar,
Tardaque vestigare, & quærere te, neque posse
Corde capeffere. semita nulla pedem stabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur
His verbis¹ cognata, tibi sunt ante gerenda.
Hæc pater effatus germana, repente recessit
Ærumna post: ex fluvio² fortuna resistit;
Nec sese dedit in conspectum corde cupitus
Quamquam multa manus, ad cæli carula templa
Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabam.
Vix agro tum corde meo me somnus reliquit.*

21 Hæc, etiam si ficta sunt à poeta, non absunt tamen à consuetudine somniorum. Sit sanè etiam illud commentitium, quo Priamus est conturbatus.

*Quia mater gravida parere se ardentem facerem
Visa est in somnis Hecuba: quo factò pater
Rex ipse Priamus, somnio³ mentis metu
Percussus, & curis sumptus suspirantibus
Exsacrificabat hostiis balantibus.
Tum conjectorem postulat, pacem petens,
Ut se edoceret obscurans Apollinem,
Quo sese vertant tantæ sortis somniùm.
Ibi ex oraculo voce divina edidit
Apollo; puerum, primus Priamo qui foret
Post illa⁶ natus tempora, hunc si tolleret,
Eum esse exitium Troje, pestem Pergamo.*

Sint hæc ut dixi, somnia fabularum: hisque adjungatur etiam Æneæ somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejusmodi est, ut omnia, quæ ab Ænea gesta sunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei secundum quietem visa sunt. Sed propiora videamus. cujusnam modi est Superbi Tarquini somnium, de quo in Bruto Accii loquitur ipse?

22

*7 Cum jam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, sopore placans artus languidos;
8 Visum est in somnis pastor ad me appellere,
Duos consanguineos arietes inde eligi,
9 Pecus lanigerum eximia pulchritudine:
Præclariorumque alterum¹⁰ immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus conmitter
In me arietare, eoque itum me ad casum dari:
Exin prostratum terra graviter saucium.
Resupinum; in cælo contueri maximum,
Ac mirificum facinus; dextrorsum orbem flammæ
Radiatum solus¹¹ liquier cursu novo.*

Ejus igitur somnii à conjectoribus quæ sit interpretatio facta, videamus.

*Rex, qua invita usurpant homines, cogitant, curant,
vident,
Quaque ajunt vigilantes, agitantque, ea si cui in somnis
accidunt,
Minus mirum est: sed in re tanta haud temerè impro-
visò offerunt,
Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes, aquè ac
pecus,
Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
Teque regno expellat. Nam id quod de sole¹² ostentum
est tibi,
Populo commutationem rerum portendit fore.
13 Perpropinqua¹⁴ hæc bene verruncent populo. nam quod
ad dexteram
Cæpit cursum ab lava signum præpotens, pulcherrimè
Auguratum est, rem Romanam publicam summam
fore.*

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor, & discipulus Platonis, visam esse videre in somniis simulacra deorum, quæ ipsa Phalaris domi consecravisset: ex his Mercurium è patera, quàm dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cum terram attingisset, refervescere videretur sic ut rota domus sanguine redundaret. Quod matris somnium immanis filii crudelitas comprobavit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dinonis Persicis libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum scribit frustra appe-

1. Cognata tibi sunt ante gerenda. Hæc pater, &c. Ærumna post. ex fluvio.] Sic Aldi vetus, sic omnes, mss. nostri, nisi quod distinctio mea est, videbatur enim durissimum: ante gerenda. (Hæc pater effatus, germana repente recessit) Ærumna: post ex fluvio, &c. quomodo ediderat Victorius. post editi transposuere versus. Lambinus præterea cognata, inmutavit in o. gnata; secutus conjecturam Turnebi, cujus meminit lib. v. Advers. cap. 21.

2. Fortuna resistit.] Sic Pith. & Pal. pr. alii resistet, quod & in vulg. Pal. sec. præsert, recessit; qui & interpunxerat, Ærumna post ex fluvio. fortuna recessit. forsitan non male.

3. Mentis metu percussus.] Lambinus mentem. sed contra mss. neque erat necesse. nam mentis percussus dictum, ut Terentio, animi percussus. Gulielmus.

4. Curis sumptus suspirantibus.] Edebatur antea, sumptis, sed inmutavi secutus Gulielmii mentem, & librum Fulvii Ursini, item mss. Pal. pr. tert. & librum S. Victoris, in quibus hærebatur alterum. sumptus pro consumptis, maceratusque. Terentius: Cura sumitur, dum tibi sit quod placeat.

5. Tum conjectorem postulat.] Pall. omnes & S. Victoris exemplar. conjecturam, quod probabatur Gulielmio, pro conjectrici Sibyllæ.

Ibi ex oraculo voce divina edidit
Apollo, puerum primus Priamo qui foret
Post illa natus, temperaret tollere,
Eum esse exitium Troje, pestem Pergamo.

Sic refingendi versus illi ex optimo nostro codice. If. Vossius.

6. Natus; temperaret tollere: Eum, &c.] Ita rectè edidit P. Victorius. ineptè ante & post cusi; natus tempora, hunc si tolleret. Pal. sec. habebat, natus, temptaret tollere. Codex S. Victoris solum habebat, natus tempora, Eum, &c. neque plus erat in Pal. pr. aut Pithæano, nisi quod hic ipsa per compendium, loco tempora. tert. tempora & tolleret. quart. tempora & tollere. quod in Numerii Fabii Pictoris. Conjecturam Sigonii admittit dudum Aldus Nepes; itaque nec mihi excludenda videbatur; quod nihil sani esset in vul-

gato, in numerum Fabii; adprobassetque alterum Turnebi censura, præ seque tulerit, P. Manutium sic invenisse in libris antiquis.

7. Cum jam quieti.] Sic quidem hætenus editi; sed adversantibus membranarum Pall. Pithæi & S. Victoris omnibus. Ex enim Quoniam quieti. quod item poni pro postquam meminit Donatus, qui videatur.

8. Visum est in somnis pastor.] Vulgati pastorem. Aldi vetus & Victorii editio, Visus est in somnis pastor. Lambinus, Visus in som. pastor. sed nostrum illud visitur in quatuor Pall. in Pith. in S. Victoris, annotavitque Gulielmus dictum, ut pagna factum est.

9. Pecus lanigerum.] Nihil variant mss. nostri. Bene tamen monet P. Manutius Muretum Notis in Terentium sic transponendos putare versus: ad me appellere pectus lanigerum eximia pulchritudine. Duos consanguineos, &c. potest tamen consistere vulgatum.

10. Immolare me.] Ridiculè Lambinus contra editos ineditosque involare. nam Tarquinius utique fratrem Bruti occidit.

11. Liquier cursu novo.] Pall. duo priores melioresque linguier, quod mihi rectius.

12. Ostentum est tibi.] Pal. pr. sec. quart. ostensum.

13. Perpropinqua hæc, &c.] Lambinus arripuit Turnebi fore perpropinquam hæc bene, &c. malè & contra omnes mss. perpropinqua positum, pro perpropinque ut crebrè Virgilio, alia aliis. Gulielm.

14. Hæc bene verruncent.] Pal. pr. & Pithæanus, averruncent, neque video cur admitti non debeat.

15. Que ipsa Phalaris.] Revocavi quod erat in Pal. pr. secund. & membranarum S. Victoris. nam Pithæi liber & Marci editio non habent vocem tertiam. vulgati; Phalaridis. & verò si alii adhuc codices ea voce earent, abjiciatur.

16. Ex Dinonis Persicis libris.] Haud aliter Pal. tert. ac quart. item S. Victoris, nisi quod adjiciant literam, Dinonisi. inde natum publicatorum hætenus, Dionysii. interim videatur Muretus l. xi. c. 14. Var. lect. Gulielmus putabat glossema rō libris, & videtur.

appetivisse manibus, cum se convolvens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse (quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx. annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum pervenit, cum xl. natus annos regnare coepisset. Est profecto quiddam etiam in Barbaris gentibus presentiens, atque divinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus cum adscenderet in rogam ardentem, O PRÆCLARUM discessum, inquit, è vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit. Cumque Alexander eum rogaret, si quid vellet, urdiceret. Optime, inquit: propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper à somniis: ad quæ mox revertar. Qua nocte templum Ephesiae Dianæ deflagavit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandram, atque ubi lucere coepisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asia proxima nocte natam.

24 Hæc de Indis, & Magis. Redeamus ad somnia. Hannibalem Cælius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Junonis Laciniae, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebra- visse: cumque solidam invenisset, statuissetque tollere, ei secundum quietem visum esse Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocavisse. Hoc idem in Sileni, quem Cælius sequitur, Græca historia est: is autem diligentissimè res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somniis à Jove in deorum consilium vocari: quod cum venisset, Jovem impe- rasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum è concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu pro- gredi coepisset: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse: tum visam belluam vastam, & im- manem, circumplicatam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbuta, virgulta, tecta pervertere: & eum admiratum quævisse de deo, quodnam illud esset tale mon- strum: & deum respondisse, vastitatem esse Italiæ: præci- pisseque ut pergeret protinus: quid retrò, atque à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in histo- ria est, Hamilcarem Karthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, visum esse audire vocem, SE POSTRIDIE CENATU- RUM SYRACUSIS: cum autem is dies illuxisset, magnam feditionem in castris ejus inter Pænos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensitent Syracusani, improvisò eos in castra irrupisse, Hamilcaremque ab eis vivum esse sublatum. Ita res somnium comprobavit. Plena exemplo- rum est historia, tum referta vita communis. At verò P. Decius ille, Q. filius, qui primus è Decis consul fuit, cum esset tribun. mil. M. Valerio, A. Cornelio consulibus, à Samnitibusque premeretur noster exercitus, cum peri-

cula præcliorum iniret audaciùs, monereturque, ut cautior esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi in somniis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem incolumi exercitum obsidione liberavit. Post triennium autem cum consul es- set, devovit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo ejus facto superati sunt, & deleti Latini. Cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somniis pulchritudine eximia foeminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quandam ejusmodi versum:

Tertia te Phthia tempestas læta locabit.

Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, 7 qui vir & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. 8 quorum eventus mirabiles extiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid singulari vir ingenio Aristoteles, & panè divino? ipse errat? an alios vult errare, cum scribit, Eudemum Cyprium, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse? quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem ty- ranno 9 crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei visum in quiete egregia facie juvenem dice- re: 10 fore ut per brevi convalesceret, paucisque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. Atque ita qui- dem prima statim scribit Aristoteles consecuta; & conva- luisse Eudemum; & ab uxoris fratribus interfectum ty- rannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, præliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi è corpore excesserit, tum domum revertisse videatur. 11 Ad- jungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somniis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille, iterum- que neglexit. ubi idem sæpius, 12 ascendit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendi jubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. Is, quæstione adhibita, con- fessus est, pateramque retulit. Quo facto, sanum illud In- dicitis Herculis nominatum est. Sed quid ego Græcorum? 26 nescio quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proximè Cælius. Cum bello Latino ludis votivi maximi primùm fierent, civitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instan- tativi constituti sunt. qui antequam fierent, cumque jam populus consedisset, servus per circum, cum vigis cæde- retur, furcam ferens ductus est. Exin cuidam rustico Ro- mano dormienti visus est venire, qui diceret, 13 præfulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem justum esse eum se- natui

1. Habebatur in Persis.] S. Victoris in superis, conjicitque Gulielmus in Susis. ego sinxerim potius habebatur in Susis, si tamen ali- quid est mutandum.

2. Cum ascenderet.] Pal. pr. & S. Victoris, inscenderet Pithœi, descenderet: unde facit Gulielmus, escenderet.

3. Junonis Laciniae.] Libri nostri sex, aut Lycia, aut Lucina. forte inquit Gulielmus, Lucina. malum vulgatum.

4. Invenisset, statuissetque tollere, ei secundum.] Sic Victorii editio & membranæ Pithœi. item Pal. tert. quart. verum pr. & sec. statuisse tollere, ei. quod forte auctoris genuinum.

5. Quod exterebratum esset.] Pall. ille primus terebratum.

6. In summa columna collocavisse.] Mss. sex, columna. Pal. verò sec. ac quart. præterea summo. quod fortasse melius.

7. Qui vir & quantus?] Voculam vir inmissi, volentibus mss. nostris, quibus accedebat editio Victorii.

8. Quorum eventus mirabiles.] Est & hoc ab iisdem libris. nam recepta lectio, quorum exitus mir.

9. Crudeli dominatu tenebatur.] Idem istud est à dictis codicibus,

& Victorianis, pro quo vulgati, premebatur. facinus proculdubio eorum, quibus ignota vis verbi alterius.

10. Fore ut per brevi convalesceret.] Ita Pal. sec & S. Victoris con- gruitque cum eo quod sequitur, paucisque diebus. illud per hæc- tus abfuit vulgatis.

11. Adjungamus philosophis.] Vulgata lectio, Adjungam. sed no- strum extat in Pal. in S. Victoris, & Wouverianis, in editis à Victorio.

12. Ascendit in Ariopagum.] Pal. sec. scandit. tert. scandit, ut vi- deatur excidisse vetus scriptura, escendit.

13. Præfulem sibi non placuisse.] Tacet heic Gulielmus. sed ta- men cum annotavit, legi in S. Victoris & Pithocano, præfulem, non, ut hæcenus habuimus in editis, præfultatorum, scripturam re- ceptam ejeci, tanto quidem fidentius, quod non compareret in ullo Palatinorum, in quibus omnino erat hæc nostra. Haud aliter Capitolinus in Marco Philosopho cap. iv. Fuit in saluati & præful- & vates. proculdubio tale quid invenit & in suis Victorius, sed non ausus fuit exprimere.

natui nuntiare: illum non esse ausum. ¹ iterum esse idem visum, & monitum, *ne vim suam experiri vellet*: ne tum quidem esse ausum. exiit filium ejus esse mortuum: eandem in somniis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lectula in curiam esse delatum, ² cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis salvum revertisse. Itaque somnio comprobato à senatu, ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est. ³ C. verò Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somniis quæsturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere, *quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum*. Hoc antequàm tribunus pleb. C. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Cælius, & dixisse multis, quo somnio quid venire potest certius?

27 Quid? illa duo somnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: *si navigasset, eum naufragio esse periturum*: itaque Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tum navigassent. Alterum ita traditum, clarum admodum somnium. Cùm duo quidam Arcades familiares iter unà facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse: ad hospitem, alterum, qui ut cenati quiescerent, concubia nocte ⁴ visum esse in somniis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, *ut subveniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur*: eum primò perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset: idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, *quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur*: se interfectum in plaustrum à caupone esse conjectum & supra sterco injectum: petere, ut manè ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. ⁵ hoc verò somnio cum commotum, manè bubulco præsto ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plastro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, penas dedisse. quid hoc somnio dici divinius potest? sed quid aut plura, aut vetera quærimus? sæpe tibi meum narravi; sæpe ex te audivi tuum somnium: Me, ⁶ cum Abæ Proconsul præesset, vidisse in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, profectus subitò, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse, timore perterritum: tum te repente lætum exstitisse, eodemque equo adversam ascendisse ripam nosque inter nos esse complexos. Facilis conjectura hujus somni: mihi que à peritis in Asia prædictum est, *fore eos eventus rerum, qui acciderunt*. Venio nunc ad tuum. audivi equidem ex te ipso, sed mihi sæpius noster Sallustius narravit: cum in illa fuga, *nobis gloriosa, patrie calamitosa*, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem denique arcte, & graviter dormire cepisses. Itaque, quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, neque esse passum te excitari: cum autem expectatus esses hora secunda ferè, te sibi somnium narravisse: visum tibi esse, *cùm in solis locis moestus errares*, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tri-

stis esses: 7 cumque tu te tua patria vi pulsam esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, & bono animo te jussisse esse, licetorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret: & dixisse, *in eo tibi salutem fore*. tum & se exclamasse Salustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & te ipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud s. c. esse factum, referente optimo, & clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse divinius. At multa falsa. Immo obscura fortasse nobis? sed sint falsa quædam, contra vera quid dicimus? quæ quidem multa piura evenirent, si *ad quietem integri iremus*. nunc onusti cibo, & vino perturbata, & confusa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cùm dormientibus eà pars animi, quæ mentis, & rationis sit particeps, sopita langueat: illa autem, in qua feritas quadam sit, atque agrestis immanitas, cum sit immoderateque obstupescit potu, atque pastu, exsultare eam in somno immoderateque jactari. itaque huic omnia visa obiciuntur, à mente, ac ratione vacua: ut aut cum matre corpus miscere videamur, aut cum quovis alio vel homine, vel deo, sæpe bellua; atque etiam trucidare aliquem, & impiè cruentari, multaque facere impurè, atque tætrè, cum temeritate & impudentia. At qui salubri, & moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & consilii est, agitata, & erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eaque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia eneçta, nec satietate affluenti (quorum utrumque præstringere aciem mentis solet, sive deest natura quippiam, sive abundat, atque affluit) illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exsistit ardor, sedata, atque restincta: tum eveniet, duabus animi temerarius partibus compressis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & se vegetam ad somniandum, acremque præbeat: tum ei visa quietis, occurrent tranquilla atque veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi. Epicurum igitur audiemus potius? namque Carneades concertationis studio, modò ait hoc, modò illud. At ille quid sentit? sentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platonem, & Socrati? qui ut rationem non redderet, auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent. Juber igitur Plato, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, *ne saba vescerentur*, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quærenti vera, contrariam. Cùm ergo est somno sevocatus animus à societate, & contagione corporis. tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura prævidet. jacet enim corpus dormientis, ut mortuus: viget autem, & vivit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est divinius. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo gravi, & mortifero affecti, intare mortem. itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tamque vel maxime laudi student: eosque qui secus, quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maxime pœnitet. Divinare autem morientis, etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem sex æqualeis*

1. Iterum esse idem jussum.] Non mihi sit dubium reponendum visum, quemadmodum extat in Pall. & Pith. & S. Vict. qui ultimus & supra disertè habebat, *dormienti visum est venire*. non ausus autem sum delere vulgatum, quod veritas hujus loci non ita aperta cuivis ut prioris.

2. Cumque senatui somnium enarravisset.] Pal. pr. heic mancus est ob folium excisum. sed sec. omninò non agnoscit *cumque*. unde suspicor, esse à librariorum liberalitate, detrahendamque adhuc literam postremam ab illo enarravisset.

3. Cajus verò Gracchus, &c.] Auribus admodum blanditor, S. Victoris, Gracchus verò Cajus.

4. Visum esse in somniis.] Sic Pall. quatuor, Pithæanus & S. Victoris. vulgati, *in somniis*. Pal. præterea primus heic habet *epo*

non caupo; quomodo tamen ceteri omnes.

5. Hoc verò somnio commotum.] Pal. pr. non habet pronomen *eum*, & jucundius auribus lectio accidat, si desit.

6. Cùm Asiæ Procos. præesset.] Ita rectè editio Victorii, & accedit plane Pal. tert. quart. & S. Victoris, in quibus *procis*. nam ceteri scripiti, *provincis*. recepta lectio, *provincie*.

7. Cumque tu te tua patria vi pulsam.] Melius fortasse Pall. tres, *cumque te tu patria vi*, &c. nam quart. *te tum patr.* Victorii editio habet *cumque de tua patria*. S. Victoris liber *cumque tu patria vi pulsam*; forsitan optimè.

8. Agitata atque erecta.] Lambinus *excitata*, sed contra miss. & editos. neque erat causa.

leis nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinde deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appulsu homines somnare: uno, quod prævideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus ær sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur: idque ut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud est Calani, de quo antè dixi, & Homericæ Hæctoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. Neque enim illud verbum temerè consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino.

Præsigibat animus, frustra me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, sentire acutè est: ex quo *saga anus*, quia multa scire volunt: & *sagaces* dicti canes. Is igitur, qui antè sagit, quàm oblata res est, dicitur *præsigitio*, id est futura antè sentire. Inest igitur in animis *præsigitio* extrinsecus injecta, atque inclusa, divinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum à corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

Sed quid oculus? rabere visa est derepentè ardentibus?

Ubi illa paullo antè sapiens, virginali modestia?

3 Mater optuma, tum multo mulier melior, mulierum;

Missa sum superstitiosis hariolationibus:

Neque me Apollo satus, sandis dementem in vitam ciet.

4 Virgines verò æquales, patris, meum factum pudet,

Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei piget:

Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc doiet,

5 Me obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi.

O pœma tenerum & moratum, atque molle! sed hoc minus ad rem. illud, quod volumus, expressum est, ut vaticinari furor vera solet.

6 Adest, adest fax obvoluta sanguine, atque incendio:

Multos annos latuit. 7 crues referte opem, & restinguite.

Deus inclusus corpore humano jam, non Cassandra loquitur,

Jamque mari magno classis cita

Textitur: exitium examen rapit:

Avenit, & fera velivolantibus

Navibus complevit manu littora.

32 Tragedias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso non commentitiam rem, sed factam, ejusdem generis audivi: C. Coponium ad te venisse Dyrhachio, cum prætorio imperio classis Rhodiæ præesset, cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumque dixisse remigem quandam è quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, *madefactum*

iri minus xxx. diebus Græciam sanguine: rapinas Dyrhachii, & consensionem in naveis cum fuga; fugientibusque miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classis propinquum reditum, 9 ac domum itionem daritum neque te ipsum non esse commotum; Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibierant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. Nam & ex horreis direptum, effusumque frumentum vias omneis, angiportusque constraverat: & naveis subito perterriti metu conscendistis; & noctu ad oppidum respicientes, flagranteis onerarias, quas incenderrant milites, quia sequi noluerant, videbatis: postremò à Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensitistis. Exposui quàm brevissimè potui, somnii, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet; animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, esse extra divinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis sejugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maximè vigere, cum plurimum abstinet à corpore. Itaque¹⁰ expositis exemplis verarum vaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. Si sine oculis non potest exstare officium, & munus oculorum; possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret; is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest, & officium, & munus divinationis exstare, potest autem quis, cum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid esse ita divinatum, ut nihil fortuitò cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem confitendum est. Quæ vetò aut con-

33

jectura explicantur, aut eventis, animadversa, & notata sunt, ea genera divinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc interpretantur à Peripatericis: à Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina: quod Etruscorum declarant & haruspici, & fulgurales, & rituales libri,¹² nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore conjectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passurum numero belli Trojani annos auguratus est: &¹³ ut in Sullæ scriptum historia videmus, quod te inspectante factum est,

1. Qui deinde deinceps moriturus.] Verbum deinde revocavi à duobus Pall. melioribus; erat præterea in tert. & quarto, item Pithæano, sed repetita præterea voce hoc modo: qui deinde, qui deinceps. quod etiam ferri queat.

2. Rabere visa.] Ita codex antiquus Mureti de quo lib. ix. Var. lect. cap. 19. Ipsemet nostri omnes unà literâ aberrant, habentque rapere. Sequentem versum constituere nititur Turneb. lib. v. Advers. cap. 22. sed membrane nostræ stant à vulgaris.

3. Mater optuma, tum multo mulier optima, mulierum.] Addidi mulierum, ex Pall. & Gallicanis duobus. Gulielmus concinnare volebat, Mater optumatum multo mul. opt. mulierum.

4. Virgines verò æquales, patris mei, meum factum pudet.] Pal. pr. non agnoscit illud factum habetque necum: quod ultimum quoque est in Pithæano, sed retinet tamen factum.

5. Me obesse, illos prodesse.] Sic Pal. pr. ac sec. forte Memè obesse. est tamen apertè in tert. & quarto Men obesse: quod alia distinctione addita nota interrogatoria heic conveniat. Gulielmus ait in S. Vict. codice fuisse, Me; unde facit, Me heu obesse. Turnebus malebat Med obesse, quod statim arripuit Lambinus.

6. Adest, adest fax, &c.] Lamb. è conjectura Turnebi: Ab, adest fax. præter miss. qui duplicant vocem. fortè fuit, Ades, ades.

7. Crues referte opem.] Non potui excludere illud re inventum à me in Pall. quatuor; à Gulielm. in S. Vict. & Pithæano. sicque locutus Cicero lib. iii. de legibus cap. 19. in Turneb. libro v. cap. 22. putabat re tollendum, versus causâ.

8. Cum primis hominem prudentem, &c.] Si præscriptioni membranarum adqueisimus, referendum cum primo. ita enim quatuor Pall. item S. Victoris & Pithæanus; neque aliter fuisse in miss. Victorii, fidem facit editio, in qua idem expressum.

9. Ac domuitionem dari.] Etiam istam admisi scripturam, exhibitam à codice Fulvii Ursini, item S. Victoris: nisi quod is domuitionem. nam Pall. domum itionem. de qua voce consulatur Andr. Schottus noster lib. iv. Nodorum Cic. cap. 10.

10. Expositis exemplis.] Ita Pall. quatuor, & Wouvieriani, exhibuitque editione sua Petrus Victorius. alii, ex ipsi exemplis.

11. Et fulgurales & rituales libri.] Aut omnia me fallunt, aut restituendum est sive Pal. sec. & tonitruales, sanè rituales heic planè sunt inepte; & alioquin est in Pal. tert. ac quart. triuales.

12. Nostri etiam augurales.] Non vacat retro legere, qui loquatur. sed monendus lector, Pall. omnes & Pithæanum servare esse. neque temeraria est talis conspiratio.

13. Ut in Sullæ scriptum historia videmus, &c. ut cum ille, &c.] Felicitè hunc locum emendavimus præcautionibus libris miss. sex, quatuor Pall. item Pithæano & S. Victoris. hæctenus falsò lectum, ut in Sifennæ scriptum hist. vid. &c. ut cum Sylla. nimirum hæc talia eudit in Aldina officina Asulanus, verosimilia potius quàm vera. Petrus sane Victorius tale quid quod nos in suis item invenit. nam est retineat Sifennæ, expressit tamen ille. quod quàm rectè adplicetur Sifennæ, ipse viderit. contra dicit ei diserte Val. Maximus lib. i. cap. 3.

est, ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret, ¹ cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit. Facta conjectura etiam in Dionysio est paullo ante, quam regnare cepit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen: ² submersus equus voraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægrè ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudivit hinnitum, respexitque, & equum alacrem lætus aspexit, cujus in juba examen apum confederat. Quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus *regnare cepit*. Quid? Lacedæmonii paullo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo sudore manavit? At eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt: armaque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea sunt huius inventa. Cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cepisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bæotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quod avis illa *vieta silere solet: canere, si vicisset*. Eademque tempestate multis signis, Lacedæmonii Leuctricæ pugna calamitas denunciabatur. Namque & Lyfandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statua, quæ Delphis stabat, in capite *corona* subito extitit ex asperis herbis & agrestibus: ³ stellæque aureæ, quæ Delphiserant à Lacedæmoniis post navalem illam victoriam Lyfandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor, & Pollux cum Lacedæmoniorum classe visi esse dicebantur, eorum *insignia deorum, stella aurea*, quas dixi, Delphis positæ, paullo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. Maximum verò illud portentum iisdem Spartatis fuit, quod, cum oraculum ab Jove Dodonæo petivissent, de victoria sciscitantes, legatique illud, in quo inerant sortes, collocavissent: simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, & forteis ipsas, & cetera, quæ erant ad sortem parata, disturbavit, & aliud aliò dissipavit. Tum ea, quæ proposita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, *de salute Lacedæmonii esse, non de victoria cogitandum*. Quid? bello Punico secundo, nonne C. Flaminius consul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reip.? Qui, exercitu lustrato, cum Arretium versus castra movisset, & contra Annibalem legiones duceret: & ipse, & equus ejus ante signum Jovis statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, *obesto signo*, ut peritis videbatur, ne committeret prælium. Idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem prælii committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quiescendum respondisset: Flaminius, *Præclara verò auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturus nihil geretur*. itaque signa convelli, & se sequi iussit. Quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset movere loco, nec quidquam proficeretur, plures cum accederent; Flaminius re nuntiata, suo more neglexit. itaque ³ tribus his horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Cælius, ⁵ eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret

prælium, tantos *terra motus* in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ sint, terræque desederint, fluminaque in contrarias parteis fluxerint; atque in amneis mare influxerit. Fiunt certè divinationum *con-* 36
jectura à peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congeserunt. *Divitissimum fore*, prædictum est. quod evenit. At Platoni, cum in cunis parvulo dormienti apes in labellis confedissent, responsum est, *singulari illum suavitate orationis fore*. ita futura eloquentia provisâ in infante est. Quid amores, ac delicia tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Selonio, qui est campus agri Lanuvini; noctu lumine apposito experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem *circumplexum serpentis amplexu*. quo ad spectu exterrita, clamorem sustulit. Pater autem Roscii ad haruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobiliter fore. Atque hanc speciem Praxiteles celavit argento, & noster expressit Archias versibus. Quid igitur expectamus? an dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, *vim autem suam longè, lateque diffundunt*. Quam cum terræ cavernis includunt, tum hominum naturis implicant. Nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, natura Sibyllam. Quid enim? non videmus, quæ sint varia terrarum genera, ex quibus & *mortifera* quædam pars est, ut & Ampsancti in Hirpinis, & in Asia Plutoniam, quæ videmus: & sunt partes agrorum alia *pestilentes*: alia *salubres*: alia quæ *acuta* ingenia gignant: alia, quæ *refusa*. quæ omnia fiunt & ex cœli varietate, & ex disparili adspiratione terrarum. Fit etiam sæpe specie quadam, sæpe vocatione gravitate, & cantibus, ut pellantur animi vehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

Flexanima tanquam lymphata, ⁶ *ut Bacchi sacris*

Commota: in tumultu Teucrum commemorans suum.

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse divinam. negat enim, *sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse*. quod idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furorem, dummodò is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus est. Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse vehemens, & gravis, & copiosa, nisi est *animus ipse commotior*? equidem etiam in te sæpe vidi: & (ut ad leviora veniamus) in Æsopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut eum vis quædam abstraxisse à *sensu mentis* videretur. Objiciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt: speciem autem offerunt. Quod contigit Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt, ex oraculo ⁷ *estatam esse Pythiam*,

Ego providebo rem istam, & albæ virgines.

ex quo factum, ut & viderentur virgines ferre arma contra, & nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui vultudinis vitio furerent, & melancholicis dicerentur, censebat habere aliquid in animis præfatiens, atque divinum. Ego autem haud scio, an nec ³⁸ cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. *animi enim integri, non vitiosi corporis est divinatio*. Quam quidem esse revera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus quæ futura sunt: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existi-

1. Cum quidem C. Postumius.] Male libri vulgati, quidam. alterum extat in quadriga Pall. & prodidit Victorius, sed nemo requi dignatus est: adeo procliviores fumus in pejora.

2. Submersus voraginibus non extitit.] Vox postrema mihi non placet. nihil tamen variant libri nostri.

3. Stellæque aureæ, &c. conciderunt.] Aut omnia isthæc supervacua sunt, aut illa post, qua in pugna & deciderunt.

4. Tribus his horis.] Pronomen his coactus sum interponere & libris scriptis, videnturque in Victoriæ.

5. Eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret prælium.] Dicitio prælium non est in miss. nostris. habetque Pal. tert. ipso hoc quo cal. & forsitan quinque voces à fine, sunt scribarum.

6. Ut Bacchi sacris.] Sic solum Pal. sec. ceteri Baccha. & in nullo est, aut, quod Lambinus recepit in contextum ex conjectura. J. Aurati.

7. Estatam esse Pythiam.] Est à Pithœi membranis, quibus accedebant veteri ratione scribendi Pal. prim. in quibus estatam. nam reliqui hæc statam; ut in hunc diem evulgati.

existimant, nihil interesse hominum, scire quid futurum sit. aut non censent esse suæ majestatis præsignificare hominibus quæ sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non *diligunt nos*: sunt enim benefici, genæque hominum amici: neque *ignorant ea*, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt. neque nostra nihil interest, scire ea, quæ eventura sunt: erimus enim *cautiores, si sciemus*: neque hoc alienum ducunt majestate sua: nihil est enim *beneficientia præstantius*: neque non possunt futura prænoscere. Non igitur sunt dii, nec significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. ¹ Et non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significantur: nec, si dant vias, non est divinationis: est igitur divinatio. Hac ratione & Chrysiippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputavi, verissima, si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc *semper ita putatum est*, si summi Philosophi, si poætæ, si sapientissimi viri, qui res publicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestiarum loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? Nec verò quidquam aliud affectur, cur ea, quæ dico, divinandi genera, nulla sint: nisi quòd difficile dictu videtur, quæ eujusque *divinationis ratio*, quæ *causa* sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus ² etiam bonis exis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra corvus, à sinistra cor nix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisque contraria? cur autem deus *dormientis* nos moneat, *vigilantis* negligat? quid deinde causa sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? Cur fiat quidque, quæris? rectè omnino. sed non nunc id agitur. fiat, necne fiat, id quæritur. ut si Magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ³ ad se alliciat, & trahat; rationem, cur id fiat, asserere nequeam: fieri omninò neges. Quod idem facis in divinatione. quam & cernimus ipsi, ⁴ & audimus, & legimus, & à patribus accepimus: neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inventa est, hæc de re communis vita dubitavit: & postea, quàm philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepti de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid verò hoc turpius, quàm quod ⁴⁰ idem nullam sensit gratuitam esse virtutem? Quis est autem, quem non moveat clarissimis monumentis testata, consignataque *antiquitas*? Chalcantem augurem scribit Homerus longè optimum, eumque ⁵ ducem classis fuisse. ⁶ at illum auspiciorum credo scientia, non locorum. Amphilocho, & Mopsus, Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures: iiq; urbis in ora maritima Ciciliæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiarus, & Tiresias, non humiles, & obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est:

Qui sui quæstus causa factas suscitant sententias.
sed clari, & præstantes viri, qui avibus, & signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, *solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo*. Amphiarum autem sic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, ⁷ oracula peterentur. Quid Asiæ rex Priamus, nonne & Helenum filium & Castandram filiam divinateis habebat, alterum *auguris*, alteram *mentis incitatione, & permotione divina*? quo in genere Martios quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros ⁹ fuisse scriptum videmus. Quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus & aliis multa, & filio ad Trojam proficiscenti, mortem prædixisse commemorat? Omnino apud veteres, *qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant*. ut enim sapere, sic divina re regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua & reges, augures, & postea privati eodem sacerdotio præditi temp. religionum auctoritate rexerunt. Eaque divinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est. si quidem & in Gallia ¹⁰ *Druidæ* sunt, è quibus ipse Divitiacum Æduum, hospitem tuum, laudatoremque cognovi: qui & naturæ rationem, quam Physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim auguriis, partim conjectura, quæ essent futura dicebat. Et in Persis augurantur, & divinant *Magi*, qui congregantur in fano commendandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis solebatis. nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non antè magorum disciplinam, scientiamque perceperit. Licet autem videre & genera quædam, & nationes huic scientiæ deditas. Thelmessus in Caria est: qua in urbe excellit haruspicum disciplina. itemque Elis in Peloponneso familias duas certas habet, Iamidarum unam: alteram, Cluditarum, haruspiciæ nobilitate præstanteis. In Syria Chaldæi cognitione astrorum, sollertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo ræta scientissimè animadvertit: eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris, atque portentis. Quocirca benè apud majores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut DE PRINCIPUM FILIIS ¹¹ sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter *tenuitatem hominum* à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæstum. Phryges autem, & Pisidæ, & Cilices, & Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Umbria accepimus. Ac mihi quidem videntur è *locis quoque ipsis*, qui à quibusque incolebantur, ⁴² divinationum opportunitates esse ductæ. ut enim Ægyptii, ut Babylonii in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emerit, quod contemplationi cæli officere possit, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius, & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maximè dediderunt: quodque propter *aëris crassitudinem* de cælo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem causam multa inusitata partim è cælo, alia ex terra oriebantur, quædam

1. Et non si significant.] Victorii editio, *Et si*, non, quomodo & Pall. omnes.

2. In bonis exis dirimat tempus.] Lambini editiones aliquot, *bores*, quod nescio an sit typographi sphalma. Gulielmius maluisse *perimat tempus*. sed alterum retinuit mss.

3. Ad se alliciat & trahat, rationem.] Ita Pal. prim. & sec. item editi a Victorio. Pithæanus, & attrahat rationem; vulgati, & trahat, at rationem. quod etiam in Pal. tert. & quarto, sequioris notæ codicibus.

4. Et audimus.] Aliæ edd. *audivimus*. sed nostra est in omnibus Pall. habetque Victoriana.

5. Ducem classium fuisse.] Ita Marfi editio & Victorii, neque aliter Pal. sec. aut Pithæanus. nam pr. *classici*. cum linea jacente supra literam extremam tert. ac quart. *classici*. S. Victorii *classicum*. vulgati *classis*.

6. At illum auspiciorum.] Corrupti heic omnes libri. vix tamen cordato dubium quin rescribendum sit cum Gulielmio, *ducem classium fuisse*: ad illum, *ausp.* &c. emendatio palmaria.

7. Oracula peterentur.] Pithæanus addit, *vel præstarentur*, & verò, Pal. pr. *præterentur*. ut forsan præstarentur verum sit.

8. Incitatione & permotione divina.] Illud, & permotione, manavit ab editione Victorii, restatque in S. Victorii & Pall. omnibus, nisi quod sec. *promotione*.

9. Fuisse scriptum videmus.] Supervacua videri queat dictio ultima videmus.

10. Druidæ sunt.] Sic fere Pall. omn. & Gulielmiani; non *Druides*, ut editi ante Victorium, quem tamen nemo sequi ausus, cum niteretur procul dubio auctoritate librorum antiquorum; ut nos.

11. Sex singulis Etruriæ populis.] Lipsius lib. 11. Electorum c. 11. sine, putat insinuassee heic se errorem, reponendumque *duodecim*. non putarim. etsi enim totidem fuerint populi, non id negat Tullius, sed vult fortè duodecim illis Etruriæ populis concreditos in universum sexaginta duos filios principum Romanorum. aliter hæc Valerius scio, sed quid si & ille locus in menda cubat. verum ego non pertendo, neque nisi ipsi mea satis facit interpretatio.

quædam etiam ex hominum, pecudumve conceptu, & fatu, ostentorum exercitissimi interpretes exstiterunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter à majoribus posita declarant. quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, *ostenta, portenta, monstra, prodigia* dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quod pastu pecudum maximè utuntur, campos, & monteis hieme, & æstate peragrantes, propterea faciliùs *cantus* avium, & *volatus* notaverunt. eademque & Pisidiz causa fuit, & huic nostræ Umbriæ. Tum Caria tota, præcipueque Telmesses, quos antè dixi, quod agros uberrimos, maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi, gignique possunt, in *ostentis* animad-
 43 vertendis diligentes fuerunt. Quis verò non videt, in optima quaque rep. plurimum auspicia, & reliqua divinandi genera valuisse? quis rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur *predictione divina*? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen, & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine exitis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos *manteis* vocant, adhibuerunt: & Lacedæmonii regibus suis augurem assefforem dederunt; itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidemque de rebus majoribus semper aut Delphi oraculum, aut ab Hamone, aut à Dodona perebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum temp. temperavit, *leges suas* auctoritate Apollinis Delphici, confirmavit. quas cum vellet Lyfander commutare, eadem est prohibitus religione. Atque etiam qui præerant Lacedæmonii, non contenti vigilantibus curis, in Pasiphæano, quod est in agro propter urbem, somnandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Ad nostram jam redeo. Quoties senatus decemviros ad libros ire iussit? nam & cum duo visi soles essent, & cum tres lunæ, & cum faces, & cum sol nocte visus esset, & cum è cælo fremitus audirus, & cum cælum discessisse visum est, atque in eo animadversus globi. Delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra defecisset, Apuliaque maximis terræ motibus conquassata esset. quibus portentis *magna populo R. bella*, perniciosæque seditiones denuntiabantur. inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllæ versibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Cipuæ Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam ² laetis imber effluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus de cælo est? in Aventino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romæque pietatis? nonne & haruspices *ea responderunt, quæ evenerunt*, & in Sibyllæ libris eadem repertæ præ-
 44 dictiones sunt? Quoties senatus decemviros ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamque sæpe responsis haruspicum paruit? Ceciliæ, Q. filia, somnio, modò, Maritico bello, templum est à senatu Iunoni Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sifenna cum disputavisset mirificè ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, *somnium credi non oportere*. Idem contra ostenta nihil disputat, exponiturque initio belli Marfici & deorum simulacra sudavisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cælum: & ex occulto auditas esse

voces, quæ pericula belli nuntiant: & Lanuvii clypeos, quod haruspiciibus tristissimum visum esset, à muribus esse derofos. Quid, quod in annalibus habemus, Vejenti bello, cum lacus Albanus præter modum crevisset, Vejentem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumque dixisse, ex fati, quæ Vejentes scripra haberent, Vejos capi non posse, dum lacus is redundaret, & si lacus emissus, lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Rom. sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à majoribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cum autem Vejentes bello festi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatu dicere: in iisdem enim factis scriptum Vejenteis habere, FORE UT BREVI A GALLIS ROMA CAPERETUR. quod quidem sexennio 4 post Vejos captos factum esse vidimus. Sæpe etiam & in præliis Fauni
 45 auditi; & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur. cujus generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est à luco Vestæ, qui à Palatii radice in novam viam devexus est: UT MURI, & portæ rescicerentur: futurum esse, nisi provisum esset, ut Roma caperetur. Quod *neglectum, cum caveri poterat*, post acceptam illam maximam cladem explicatum est. ara enim AIO LOQUENTI quam sæptam videmus, exadversus eum locum consecrata est. Atque etiam scriptum à multis est, cum terræ motus factus esset, UT SUE PLENA PROCURATIO FIERET, vocem ab æde Iunonis ex arce exstitisse: quocirca Iunonem illam appellatam *Monetam*. Hæc igitur & à diis significata, & à nostris majoribus judicata contemnimus? Neque solum deorum voces Pythagorei 5 observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant *omina*. quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, QUOD BONUM, FAUSTUM, FELIX, FORTUNATUMQUE ESSET, præfabantur: rebusque divinis, quæ publicè fierent, UFAVERENT LINGUIS, imperabatur: inque feriis imperandis, ut *litibus & jurgiis se absterent*. Itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret; & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, *bonis nominibus* qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu consules observant ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidem à te scis & consule, & imperatore summa religione esse servata. *Prærogativam* etiam majores 6 omen justorum comitorum esse voluerunt. Atque ego exempla om-
 46 nium nota proferam. L. Paullus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? *Mi pater*, inquit, *Perse perit*. tum ille arctiùs puellam complexus, *Accipio* inquit, *mea filia omen*, 7 erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem ego audivi cum diceret, Cæciliam Metelli, cum vellet fororis suæ filiam in matrimonium collocare, existisse in quoddam facellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat, cum virgo staret, & Cæcilia in sella federet, neque diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petiisse à matertera, ut sibi concederet paulisper, ut in ejus sella quiesceret: illam autem dixisse, *Verò, mea puella, tibi concedo meas sedes*. quod omen res consecuta est: ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc

1. *Somnandi causa excubabant.*] Recepti Lambinus conjecturam P. Manutii incubabant; non bonam. certè contra mss. nostros sex. nam excubabant à domo sua foris in æde sacra. quamobrem & *excubie* Plauto dicuntur; ut monuit Gulielmus.

2. *Laetis imber effluxit.*] Sic Aldus senior. sic Pith. sic S. Viët. & Pall. sequentes effluxit, etiam Victorius.

3. *Si lacus emissus.*] Pal. sec. non agnoscit emissus. quid fuerit in primo, incertum est, utpote heic mutilo.

4. *Post Vejos captos factum esse vidimus.*] Nihil decederet senten-

tie, quamvis recideretur, esse vidimus. vulgati adhuc ineptius, *videmus*, versu ferè longo.

5. *Observaverunt.*] Ita mss. nostri sex, nec non editio Victorii. Vulgati, *observaverunt*. ex iisdem supra etiam reposui *exadversus*, cum prius legeretur *adversus*, tantum.

6. *Omen justorum comitorum.*] Ita est in P. Manutii editione, secutusque est Lambinus, sed vetustiores & mss. nostri, *omnes*.

7. *Erat autem mortuus catellus.*] Est à nostris mss. & edit. Victoriana. vulgata enim *mortua catella*.

Hæc posse contemni, vel etiam rideri, præclare intelligo: sed id ipsum est, deos non putare: quæ ab iis significantur: 47 contemnere. Quid de auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum, inquam, auspicioꝝ patrociniū debet esse. tibi P. Claudius augur consuli nunciavit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus à te est diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior. solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurii, sed divinandi tenuit disciplinam. quem iridebant collegæ tui, eumque tum Pisisdam, tum Soranum augurē esse dicebant. quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsentio, aut scientia veritatis futuræ; sapienter agebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. Quod longè secus est, neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborque discendi disertam negligentiam reddidit. malunt enim disserere, nihil esse in auspiciis, quàm, quid sit, ediscere. Quid est illo auspicio divinius, quod apud te in Mario est? ut utar potissimum te auctore.

*Hic Jovis altisoni subito pinnata satellites
Arbor è trunco serpentis faucia morfu,
Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia graviter cervice micantem.
Quem se intorquentem lanians, rostroque cruentans,
Jam satiata animos, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seque obitu à solis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pinnis, lapsuque volentem
Conspexit Marius, divini numinus augur:
Fausaque signa suæ laudis, reditusque notavit:
Partibus intonuit celi pater ipse sinistris.
Sic aquile clarum firmavit Jupiter omen.*

48 Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus, & posteris traditus, Itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure.

*2 Curantes magna cum cura, concipientes
Regni, dant operam simul auspicio, augurioque.
3 Hinc Remus auspicio se devo vet, atque secundam
4 Solus avem servat. At Romulus pulcher in alto
Quærit Aventino, 5 servans genus altivolantum:
Certabant, urbem 6 Romam, Remoramne vocarent.
7 Omnibus cura viris, uter esset induperator.
Exspectant, veluti, consul cum mittere signum
Vult: omnes avidi spectant ad carceris oras,
8 Quæ mox emittat pectus ex faucibus currus:
Sic expectabat populus, 9 atque ore timebat
Rebus, utri magni victoria sit data regni.
Interea sol albu' recessit in infera noctis.*

1. *Subigit ipsa feris.*] Ita Pall. & Pithæanus. Lambinus duplicavit literam tertiam ut verus stare. Gifanius, in Lucretiano Indice, vult sic quoque longam syllabam. Guliel. emendabat *Subicit pro subjicit.*

2. *Curantes magna, &c.*] Ciofanus, in Notis ad Ovidii Tristia, reponit e veteri libro *certantes.* sed sic non est in ullo nostrorum.

3. *Hinc Remus auspicio.*] Pithæi liber & Pall. quatuor: *In monte Remus ausp.*

4. *Solus avem servat.*] Sic Pall. & Ciofanianus, item editio Victorii. editi *servans.*

5. *Servans genus altivolantum.*] Est à Ciofani codice. nam Pall. *servat*, quomodo etiam publicati alii. Aldus Manutius Nepos videtur legisse, *cernens.* Pithæanus habet *cernit.*

6. *Romam Remoramne vocarent.*] Victorius *Romam Remanne.* Aldus Nepos *Romanne Remanne*, quod & in scripto Ciofani. sed Pall. quart. item S. Vict. & Pith. habent illud nostrum existatque item in Aldi veteri editione. Lambinus expressit, *Remoramne*; quod eodem redit.

7. *Omnibus cura viris.*] Sic Pall. pr. sec. ac Pithæanus; neque aliter edidit Victorius. alix editiones, *Omnis cura.*

8. *Quæ mox emittat.*] Ita omnino Pal. sec. neque aliter volebat

*Exin candida se radiis dedit iæta foras lux:
Et simul ex alto longè pulcherrima præpes
Leva volavit avis: simul aureus exortur sol.
Cedunt de cælo ter quattuor corpora sancta
Avium, præpetibus sese, pulchrisque locis dant.
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
Auspicio regni 10 stabilita scæmna, solumque.*

11 Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. Si nihil 49 queam disputare, quamobrem quidque fiat, & tantum modò fieri ea, quæ commemoravi, doceam, parumne Epicuro, Carneadeve respondeam? quid, si etiam ratio existat artificiosa præsentionis, facilis: divinæ autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ 12 fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiantur, hæc notata sunt observatione diuturna. Affert autem *vetustas* omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, & quid, quamque rem significet, crebra animadversione perspectum est. Altera divinatio, est naturalis, ut antè dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, ut doctissimis, sapientissimisque placuit, 13 haustos animos, & libatos habemus: cumque 14 omnia completa & referta sint, æterno sensu, & mente divina, necesse est *cognitione* divinorum animorum animos humanos commoveri. Sed VIGILANTES ANIMI vitæ necessitatibus serviunt, dijunguntque se à societate divina, vinelis corporis impediti. Rarum est quoddam genus eorum, qui se à corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem cura omni, studioque rapiantur. horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiant, ut 15 aquarum fluxiones, & deflagrationem futuram aliquando cæli, atque terrarum. alii autem in rep. exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multò *ante prospiciunt*: quos prudenteis possumus dicere, id est, providentes, *divinos* nullo modo possumus, non plus, quàm Milesum Thalem, qui ut objurgatores suos convinceret, ostenderetque *etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse*, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro Mileso cœmisse dicitur. Animadverterat fortasse quadam scientia, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus defectionem solis, quæ Atyage regnante facta est, prædixisse fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiant: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonii sunt, ut urbem, & *tecta linquerent*, armatique in agro excubarent, quod terræmotus instaret, tum, cum & urbs tota corrui, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Phercydes quidem ille Pythagoræ magister, potiùs divinus habebitur, quàm physicus: qui cum vidisset *haustam aquam* de jugi puteo, terræmotus dixit instare. Nec verò unquam

Turnebus lib. v. Advers. cap. 22. vulgg. *Qua mox.*

9. *Atque ore timebat.*] Lambinus admisit Turnebi conjecturam, *atque ora timebat.* volentibus mss. & ratione ipsa. bellè enim tribuit poëta spectatoribus eam sollicitudinem quæ & ipso se vultu proderet; ut fere solet.

10. *Stabilita scæmna.*] Ciofani liber *stabilitaque.* sed præter mss. nostros.

11. *Sed unde huc digressa, &c.*] Pall. duo: *Sed ut unde huc.* & revocandum videtur.

12. *Fulguribus.*] Nescio sit ne ab antiqua ratione scribendi, an verò alio significato, in Pal. *fulgoribus.* idem reperit in suis Gulielmus, expressitque editione sua Victorius. idem tamen infra c. 52. p. servat *fulguribus*, ubi iidem nostri habent *fulgoribus.*

13. *Haustos animos & libatos.*] Vulgg. *delibatos.* verum restat alterum in mss. Pall. & S. Vict. neque aliter Victoriana. sique iterum loquitur lib. 2. cap. 11.

14. *Omnia completa & referta sint.*] Gulielmus adnotavit codicem S. Victorii servare *complexa*, neque aliter existare in fragmento Busbequiano. nostri nihil variant.

15. *Aquarum fluxiones.*] Acute Turnebus divinat, *fluxiones.* membræ tamen nihil variant.

quam animus hominis naturaliter divinat, nisi cum ita solutus est, & vacuus, ut ei planè nihil sit cum corpore. quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, &, ut dixi, à Cratippo nostro, si propterea, quod ea proficiuntur à natura, sint summa sanè, modò ne sola. sin autem nihil esse in observatione putant: multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, *vaticinationes cum somniis*: nihil est, quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum sint, qui omninò nullam divinationem probent. Ergo & ii, quorum animi, spiritus corporibus, evolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profectò, quæ vaticinantes prænuntiant: multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent; ut ii, qui sono quodam vocum, & Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora, silvæque: multos amnes, aut maria commovent: quorum furibunda mens videt antè multo, quæ futura sunt. Quo de genere illa sunt:

Eheu, videte: judicavit inclytum iudicium

Inter deas treis aliquis: quo iudicio Lacedæmonia

Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo ¹ multa à vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solùm verbis, sed etiam

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant.

51 Similiter Martius, & Publicius vates cecinisse dicuntur. quo è genere, Apollinis operta prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidem ² vatium ratio est: nec dissimilis sanè somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus. ³ *viget enim animus in somnis*, liberque sensibus ab omni impeditioe curarum, jacente & mortuo pænè corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modò temperatis fecis modicisque potionibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse vigilet. hæc somniantis est divinatio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum ⁴ Antiphonis interpretatio: eodemque modo & oraculorum, & vaticinationum. sunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. Nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec fruges terræ, bacasve arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset, ⁵ materiave quid juvaret, ⁶ nisi confessionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibita sunt interpretum. Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ antè quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora, continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro explicata dilucidè. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, ESSE DEOS, ET EORUM PROVIDENTIA MUNDUM ADMINISTRARI, EOSDEMQUE CONSULERE REBUS HUMANIS, NEC SOLUM UNIVERSIS, VERUM ETIAM SINGULIS. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videtur posse convelli: profectò hominibus à diis futura significari necesse est. Sed distinguendum videtur, quonam modo. Non placet Stoicis, singulis

jecorum fissis, aut avium cantibus interessè deum: neque enim decorum est, nec *diis dignum*, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in fœrentium vocibus. Ea quibus benè percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Malè conjecta, maleque interpretata, falsa sunt, non *rerum vitio*, sed *interpretum inscientia*. Hoc autem posito, atque concessio, esse quandam vim divinam, hominum vitam continentem, non difficile est, quæ fieri certè videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit. *parvis enim momenti multa natura aut affingit aut mutat, aut detrahit*: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod paullo ante interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea veste processit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, *sine corde esse posse*? qua ille rei novitate percussus, cum Spurrinna diceret, timendum esse, ne & *consilium*, & *vita deficeret*: earum enim rerum utrumque à corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à diis immortalibus, ut *videret interitum*, non ut *caveret*. Cum igitur ex partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas parteis, quæ absint, interisse. Eademque efficit in avibus divina mens: ut tum ⁵³ huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. Nam si *animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis*, prono, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque antè efficit pænè, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus *numini parent omnia*? Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia permulta historia tradidit: quale scriptum illud videmus: *si luna paullo ante solis ortum defecisset in signo leonis, fore, ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio vincerentur, Dariiisque moreretur*: & *si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi*: & *si mulier leonem peperisse visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea resp. in qua id contigisset*. Eiusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Cræsi filium, cum esset *infans*, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. *Caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit*? Ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo cum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certæ & vera cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, & ad astrorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem est paratior. Hoc nimirum ⁵⁴ est illud, quod de Socrate accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, *esse divinum quiddam, quod dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, nunquam impellenti, sæpe revocanti*. Et Socrates quidem: quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequeretur ne Cyrum, postea quàm exposuit, quæ sibi videbantur, *Et nostrum quidem*, inquit, *humanum est consilium; sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinam consilio referendum: ad quem etiam Athenienses publicè de majoribus rebus semper retulerunt*. Scriptum est item, cum Critonis,

1. *Multa à vaticinantibus sæpe prædicta.*] Codex S. Victoris interjicit *vaticinantibus & avantibus*. quod benè mutat in *evantibus* noster Gulielmus. verùm Palat. consentiunt cum vulgg.

2. *Vatum ratio est.*] Pal. pr. & sec. *vatum*.

3. *Viget enim animus in somnis.*] Vulgati *somniis*, sed alterum hæret in Pith. & Pall. quatuor.

4. *Antiphonis.*] Sic Pall. exemplarque S. Victoris, expressitque editione sua Victorius. vulgg. *Antiphonis*.

5. *Materiave quid juvaret.*] Est ab editione Victorii, neque aliter Pal. pr. aut sec. sicque etiam Pithœanus. vulg. *materia deinde quid*.

6. *Nisi confessionis ejus fabricam.*] Ita Pall. duo meliores. nam tert. & quart. *confessionis*, quod invenit etiam in S. Victoris Gulielmus, & tantum non probabat.

tonis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quævisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse: tum Socrates, Non enim parvisti mihi *revocanti*, cum uceret, qua soleo, præfagitione divina. Idem etiam Socrates, cum apud Delium malè pugnatum esset, Lachete præcore, fugeretque cum ipso Lachete: ut ventum esset in trivium, eadem, quæ ceteri fugere noluit, quibus quærentibus, cur non eadem via pergeret, deterri se à deo dixit. tum quidem ii, qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. ¹ Per multa collecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate divinata sunt: quæ prætermittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac pænè divinum, quod, cum impis sententus damnatus esset, *ÆQUISSIMO ANIMO* se dixit mori. neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi ullum, quod consuesset, à deo, quasi mali alicujus impendentis, datum. Equidem sic arbitror, etiam si multa fallant eos, qui aut arte, aut conjectura divinare videntur, esse tamen divinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, sic in hac *posse falli*. Potest accidere, ut aliquod signum dubiè datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modò plura, sed pauciora, divinè præsentia, & prædicta reperiri. Quia etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsentiumque, ut cum evenerit, ita cadat ut prædictum sit, neque in eo quidquam *casu*, & *fortuito* factum esse appareat, esse certè *divinationem*, idque esse omnibus confitendum. Quocirca primùm mihi videtur, ut Posidonius facit à deo, de quo satis dictum est, deinde à natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. *Fatum* autem id appello, quod Græci *ἀμαρτυρία*, id est, ordinem, seriemque causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens *veritas sempiterna*. Quod cum ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas id ipsum efficienteis, natura contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superstitiosè, sed id quod physicè dicitur, *causa æterna rerum*, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, & quæ instant, fiant, & quæ sequuntur, futura sint. ita fit, ut & observatione notari possit, quæ res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper. nam id quidem affirmare difficile est. Easdemque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut *per furorem* eas, aut *in quiete* videant. Præterea cum fato omnia fiant (id quod alio loco ostendetur,)² si quis mortalis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil cum profectò fallat. qui enim tenet *causas* rerum futurarum, idem necesse est omnia tenere, quæ futura sint. Quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam, consequentia declarantibus, futura præsentiat. non enim illa quæ futura sunt, subito existunt, sed est, quasi *rudentis explicatio*, sic traducto temporis nihil novi efficientis, & primùm quidque replicantis. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data est: & ii, quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas, adhibita *æmoria*, & *diligentia*, ex monumentis superiorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cælestium. ³ Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentari à divinantibus, quæ *nusquam sunt*. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque *UT IN SEMINIBUS* vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii, qui solis, & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multò antè *prædicunt*: sic qui cursum rerum, eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque: quod si ne id quidem conceditur, nonnumquam certè, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur à fato. A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis sejuncta à corporis sensibus: quod maximè contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitant, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut *somno soluti* vacant corpore, aut *mente permoti* per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permitti cum corpore animi videre non possunt. Atque hæc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantum potest? Posidonius esse censet in natura signa quædam rerum futurarum. ⁴ Ut enim Ceos accepimus *ortum canicula* diligenter quotannis solere servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit. nam si obscurior quasi caliginosa stella exlitterit, pingue & concretum esse cælum, ut ejus adspiratio gravis & pestilens futura sit: sin illustris, & perlucida stella apparuerit, significari cælum esse tenue, putumque, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse veteres, ut hostiarum immolarum inspicerentur exta, quorum ex *habitu* atque ex *colore* tum salubritatis, tum pestilentis signa percipi, nonnumquam etiam quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura. quæ, si à natura profecta, *observatio*, atque usus agnovit; multa afferre potuit dies, quæ animadvertendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryse physicus inducitur, minimè naturam rerum cognoscere videatur.

Nam istis, qui linguam avium intelligunt,

Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam ex suo:

Magis audiendum, quam auscultandum censeo.

Cur quæso? cum ipse, paucis interpositis versibus, ⁵ dicat satis luculentè:

Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,

Sepelit, recipitque in sese omnia: omniumque idem est pater,

⁶ *Indidemque eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.*

Quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eaque communis, cumque animi hominum semper fuerint, futurique sint, cur ii, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione quæ dicerem. Nunc illa testabor, non me *sortilegos*, neque eos, qui quæstus causa hario-lentur: nec psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere.

¹ Non

¹. *Per multa collecta.*] Sic legendum conjecit P. Viêt. lib. x. Var. lect. cap. 7. recepitque Lambinus & Aldus Nepos. nam priores, *conjecta*: quod & in omnibus nostris mss.

². *Si quis mortalis possit esse, &c.*] Haud aliter editio Victorii, cui accessit Pithæi liber, & quatuor Pall. & Wouvierianus. publicati, si quis modo talis possit.

³. *Non est igitur ut mirandum sit.*] Tolle, ut, item sit, nihil tamen defuerit sententiæ.

⁴. *Ut enim Ceos, &c.*] Possent deleri sine damno sententiæ voces duæ priores, ut enim. P. Manutius mutat: *Etenim Ceos*. scripti nostri nihil variant.

⁵. *Dicas satis luculentè.*] Vulgata lectio, *dicat*. sed alterum existat in S. Victorii, in Pith. in Pall. in edit. Victorii.

⁶. *Indidemque eadem quæ oriuntur.*] Guljelmius castigat, *Indidemque, eademque oriuntur, &c.*

¹ Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non vicanos hariospices, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium.
² Non enim sunt ii aut scientia, aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab eis drachmam ipsi petunt.

De his divitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.
Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè verbis esse
deos censet, sed eos non curare opinatur, quid agat huma-
num genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere
etiam ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia 3 ex-
clusa, divinationem probo. Quæ cum dixisset Quintus,
Præclare tu quidem, inquam, piratus.

Desunt pauca quadam.

1. Non habeo denique nauci.] Sic quidem omnes edd. sed nostri
mss. planè, non ab eodem sancti.

2. Non enim sunt ii aut, &c.] Gulielmio versus iste habebatur

non versus, sed interlocutio Quinti.

3. Exclusa, divinationem.] Pall. omnes ut & vulgati à Victorio,
exclusam divinationem, quod fortè revocandum.

M. TULLII CICERONIS

DE

DIVINATIONE

LIBER SECUNDUS.

QUÆRENTI mihi, multumque & diu cogitanti, quam re possem prodesse quam plurimis, ne quando *intermitterem consulerè resp.* nullà major occurrebat, quam si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutum. Nam & cohortati sumus, ut maximè potuimus, ad *philosophia studium* eo libro qui est inscriptus Hortensius, & quod genus philosophandi minimè arrogans, maximèque & constans, & elegans arbitrareremur, quattuor Academicis libris ostendimus. Cumque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res *ad beatè vivendum* maximè necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat. docet enim, ad beatè vivendum *virtutem se ipsa esse contentam*. Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis ejus loci quæstio continetur. quæ ut plenè esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere. quibus (ut est in animo) de *fato* si adjunxerimus, erit abundè satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris annumerandi sunt sex *de Rep.* quos tunc scripsimus, cum gubernacula reip. tenebamus. magnus locus, philosophiæque proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrimè. Nam quid ego de *Consolatione* dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur. ceteris item multum illam profuturam puto. ¹ interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de *Senectute* misimus. In primisque, quoniam *philosophia vir bonus efficitur, & fortis*, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoque *oratorii libri* in eundem numerum referendi videntur. ita tres ² erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus, Orator. Adhuc hæc erant. ad reliqua ² alacri tendebamus animo, sic

parati, ut, nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis literis illustratus pateret. QUOD ENIM MUNUS REIP. AFFERRE MAIUS, MELIUSVE POSSUMUS, QUAM SI DOCEMUS, ATQUE ERUDIMUS JUVENTUTEM? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda, ac coercenda sit. Nec verò id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. *pauca utinam!* quorum tamen in rep. latè patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam ætate proVecti in nostris libris acquiescunt: quorum *studio legendi meum scribendi studium* vehementius indies incitatur; quos quidem pluris, quam rebar, esse cognovi. Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Græcis de philosophia litteris non egeant. Quod assequar profectò, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis, cum in armis civilibus nec tueri meo more temp. nec *nihil agere* poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quòd, cum esset in unius potestate resp. neque ego *me abdididi*, neque *deserui*, neque *affluxi*, neque ita gessi, quasi *homini aut temporibus iratus*: neque ita porro *aut adulatus*, aut *admiratus fortunam* sum alterius, ut me mei pœniteret. id enim ipsum à Platone, philosophiaque didiceram, NATURALEIS ESSE QUASDAM CONVERSIONES RERUM PUBLICARUM, ut ex tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis. Quod cum accidisset nostræ reip. tum pristinis orbatu muneribus hæc studia renovare cœpimus, ut & animus molestiis hac potissimum re levaretur, & prodessemus civibus nostris quare cumque possimus. In libris enim *sententiam dicebamus*, concionabamur, philosophiam nobis pro reipub. procreatione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de republica consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reipub. vel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, *quantum vacabit à publico officio & munere*. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur. Nam cum de divinatione Quintus ³ frater ea differuisset, quæ superiore libro scripta sunt, factisque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo est, assedimus. Atque ego, Accuratè tu quidem, inquam,

1. Interjectus est etiam nuper liber is.] Vocabulum liber addidimus, secuti mss. & editionem Victorii. supra etiam iisdem volentibus scripsimus, *multum illam profuturam*; cum pronomen *id* abesset

vulgo publicatis.

2. Alacri tendebamus.] Ita S. Victorii & Pall. quatuor unaque editi à Victorio, publicati alii acri.

inquam, Quinte, & Stoicè Stoicorum sententiam defendisti: quodque me maximè delectat, plurimis nostris exemplis usus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te dicta, sed ita, *nihil ut affirmem, quæram omnia.* dubitans plerumque & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me movet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, quarumnam rerum divinatio esset: earumne quæ sensibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut per motione mentis magis; quàm natura ipsa sentiamus? aut nescio qui ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur earum rerum, *quæ sensu accipiuntur*, divinatio adhibetur. Atque ne in iis quidem rebus, quæ ante tractantur, divinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec verò, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruspici-bus accipiunt earum tractationem, sed à musicis. ¹ Eadem in literis ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. Num censeres eos, qui divinare dicuntur, posse respondere, *sol majorem, quàm terra sit*: an tantus, quantus videatur? lunaque suo lumine, an solis, utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur, *quæ vera, quæ falsa sint*, sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis verò rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinatorum aut respondere soleat, aut consuli, *quid bonum sit, quid malum, quid neutrum?* sunt enim hæc propria philosophorum. Quid de officio? num quis haruspice consuluit, quemadmodum sit *cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum?* quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientis hæc, non ad divinos referri solent. Quid? quæ à dialecticis aut physicis tractantur, num quis eorum divinare potest, *unusne mundus sit*, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? phycorum est ista prudentia. ² Quo modo, aut *mentientem*, quem *ψευδοβουον* vocant, dissolvat? aut quemadmodum *sorti* resistat? quem si necesse sit, Latino verbo liceat *acervalem* appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, & multa verba Græcorum, sic sortes satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum quæritur, *qui sit optimus recip. status*, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruspicesne ³ ex Etruria arcessentur, an principes stantur, & delecti viri, periti rerum civilium? Quòd si nec earum rerum, quæ subjectæ sensibus sunt, ulla divinatio est: nec earum, quæ artibus continentur, nec earum, quæ in philosophia differuntur: nec earum, quæ in rep. versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo; nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium divinatio est, ut ratio docuit: nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem præficere possumus. vide igitur,

ne nulla sit divinatio. ⁴ Est quidam Græcus vulgaris in hanc sententiam versus:

Bene qui conjiciet, 5 vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempestas impendat, vates meliùs conjiciet; quam gubernator: aut morbi naturam acutiùs, quàm medicus: aut belli administrationem prudentiùs, quàm imperator, conjectura assequetur? sed animadverti, Quinte, te cautè & ab iis conjecturis, quæ habent artem, atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus aut artificii perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, *DIVINATIONEM, esse earum rerum prædictionem, & præsentionem, quæ essent fortuitæ.* Primum eodem revolveris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsentio est rerum fortuitarum. Num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians meliùs conjecerit, aut è morbo evasurum ægrotum, aut è periculo navem, aut ex insidiis exercitum; quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? Atqui ne illa quidem divinantis esse dicebas: ventos aut imbreis impendentes quibusdam præsentente signis. in quo nostra quædam Aratea memboriter à te pronuntiata sunt, etsi hæc ipsa fortuita sunt. *plerumque, enim, non semper eveniunt.* Quæ est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum præsentio, quam divinationem vocas? quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit, multis annis antè dixisset naufragio esse periturum: divinasset profectò. nulla enim arte alia id, nec sapientia scire potuisset. Talium ergo rerum, *quæ in fortuna posita sunt, præsentio*, divinatio est. Potestne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, ⁶ quare futura sint, ulla esse præsentio? quid est enim aliud tors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut ⁶ vel non cadere, atque evenire, vel aliter cadere, atque evenire, potuerit? quo modo ergo id, quod temere sit *caco casu*, & ⁷ volubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator. & tamen hi ipsi *sæpe falluntur*, qui nihil sine certa ratione opinantur. ut agricola cum florem oleæ videt; *betam* quoque se visurum putat: non sine ratione ille quidem: sed nonnumquam tamen fallitur. Quòd si falluntur ii, qui nihil sine aliqua *probabili conjectura* ac ratione dicunt: quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura præsentunt? Nondum dico, quàm hæc signa nulla sint, hîsum jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, stellæ trajectio, voces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco: nunc de universis. *Qui potest provideri*, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? solis defectio-nes, itemque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui ⁸ siderum cursus & motus numeris persequuntur. ea enim prædicunt, quæ *natura necessitas* perfectura est. Vident ex *constantissimo motu luna*, quando illa è regione solis facta incurrat in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit: quandoque eadem luna subiecta atque oppo-

1. Eadem in literis ratio est, reliquisque rebus quarum est disciplina.] Manifestè hic litteræ ponuntur pro numeris. Sic Terent. Eunucho: *Fac periculum in literis, fac in palastra, &c.* Per litteras omninò intellige elementa mathematicos, quæ *σχιζα* vocant Græci. *Id. Vossius.*

2. Quomodo aut mentientem.] Sic editio Victorii & Pith. & Pal. sec. nam pr. aut ementientem. tert. autem non mentientem. quart. aut non ment. vulgati, quomodo autem ment.

3. Ex Etruria arcessentur.] Hand aliter Pall. quatuor, Pith. S. Victoris, editioque Victorii: aliæ, arcessentur.

4. Est quidam Græcus vulgaris in hanc sententiam.] Sic meliores Palatini editioque Victorii. nam tert. & quart. non habent illud *Græcus*, abeque codici S. Victoris. at Pithæanus destituitur illo

vulgaris. lectio communis: *Est quidem Gr. vulg. &c.*

5. Vatem hunc perhibebo optimum.] Est à Victorianis, item S. Vict. Pith. Pall. tribus. nam secund. *perhibeo*. vulgata, *perhibeto*. optim.

6. Vel non cadere atque evenire.] Pall. meliores, hoc est, pr. & sec. nihil horum habent, neque agnoscunt membranæ Pithæi. equidem vel ea propter suspecta mihi sunt.

7. Volubilitate fortune.] Liber S. Victoris *nobilitate*. quod mutat in *mobilitate* Gulielmius. sed malim alterum, firmatum omnibus Palatinis.

8. Siderum cursus & motus.] Ita solum Pithæanus. quippe Pall. quatuor, codex S. Victoris, editioque Victorii non agnoscunt illud *cursus*, &c.

opposita Soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicujus, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem sequantur, vides. ¹ Qui thesaurum inventurum, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? ² quod si hæc eaque quæ sunt ejusdem generis, habent aliquam talem necessitatem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constanti, quam fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, & fortuitò futurum sit. Si enim scit, certè illud eveniet. sin certè eveniet, nulla fortuna est. est autem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla est præsentio. Aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse fataliter: muta definitionem divinationis, quam dicebas præsentionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsentio. quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futurave essent, fato contineri. Anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo aliàs: nunc quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi divinatio prodest? quod enim is, qui divinat, prædicat, id verò futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quod ³ Dejotarum, necessarium nostrum, ex itinere aquila revocavit. qui nisi revertisset, in eo conclavi ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit; ruina igitur oppressus esset. At id neque si fatum fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adjuvat divinatio? aut quid est, quod me moveat aut sortes, aut exta, ⁴ aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classeis populi Rom. bello Punico primo, alteram naufragio, alteram à Pœnis depresam interire: etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Junio, & P. Clodio consulibus classes tamen interfecerunt. Sin, cum auspiciis obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. vultis autem omnia fato. nulla igitur est divinatio. Quod si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi R. ad lacum Thrasimenum interire: ⁵ num id mutari potuit, si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certè potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato; quod certè vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Ubi est igitur divinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiore simus. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuracione accidere ne fiat.

⁹ Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus à fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. Quid igitur? ut omittamus superiores, Marcone Crasso putas utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortu-

nisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercitumque deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompejum censet, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria lætaturum fuisse, si scisset se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem verò ea consecutura, quæ sine lacrymis non possumus dicere? Quid verò Cæsarem putamus? si divinaisset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooprasset, ⁶ in curia Pompeja, ante ipsius Pompeji simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis civibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modò amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certè igitur ignoratio futurorum malorum, utilior est, quam scientia. Nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: NON ISSER ad arma Pompejum: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum civile Cæsar. non igitur fataleis exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato, nihil ergo illis profuisset divinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent. quid enim posset iis esse latum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquò se verterint Stoici, jaceat necesse est omnis eorum solertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo, vel illo potest evenire: fortuna valet plurimum. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quid quaque de re, quoque tempore futurum sit: quid est quod me adjuvet haruspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, ¹⁰ omnia levius casura, rebus divinis procuratis. Si enim nihil sit extra fatum, ⁷ nihil levari re divina potest. Hoc sentit Homerus, cum querentem Jovem inducit, quoddam Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu jure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Concludatur igitur ratio. si enim provideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt provideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus divinatio nulla est. eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam *levis armatura* prima orationis excursio: nunc comminus agamus, experiamurque, si possimus cornua commovere disputationis tuæ. Duo enim ¹¹ genera divinationis esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare partim ex *conjectura*, partim ex *observatione* diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ divinationis illa ferè genera ponebas, *extispicum*, eorumque, qui ex *fulguribus*, *ostentisque* prædicent, tum *augurum*, eorumque, qui *signis*, aut *ominibus* uterentur, omneque genus conjecturale in hoc ferè genere ponebas. Illud autem naturale, aut *concentratione mentis* edi, & quasi fundi videbatur, aut animo, *per somnum* sensibus, & curis vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. Sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commentitorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc liber dicere. hoc ego philosophi non arbitror, *testibus uti*; qui aut casu veri, aut malitia

1. Qui thesaurum inventurum.] Subintellige, alienjus, vel aliquem, inquit Gulielmus. Lambinus quamvis libris omnibus reclamantibus reposuit, inventum iri.

2. Quod si hæc eaque quæ sunt ejusdem generis.] Est ab editione Victorii, alluduntque & Pall. & Gulielmiani. vulgatur passim, quod si ea, quæ sunt ejusdem, &c.

3. Dejotarum necessarium nostrum.] Non aliter Pall. quatuor, Pith. S. Vict. editique à Victorio. alii familiarem nostrum. cur obsecro?

4. Aut ulla prædictio?] Pal. pr. & Pithœanus dictio. non male.

nam dicere, est Apollinis vatam oraculorumque. sic supra lib. 1. cap. 40. futura dicebam. & cap. sequenti: conjectura quæ essent futura dicebat. Gulielmus.

5. Num id vitari potuit.] Vulgata scriptura mutari. sed alterum hæret in Pall. in Pith. in edit. Victorii.

6. In curia Pompeja.] Lectio communis, Pompejana. sed prior est in omnibus Pall.

7. Nihil levare re divina potest.] Ita Pal. o. & Victoriana. Aldus senior, nihil levare divinatio potest, quod est in Pithœano. vulgata, nihil levare de re divina potest.

melicia falsi, si tique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, 12
 12 iis præsertim, quibus mihi liceat non credere. Ut ordiar ab haruspicina, quam ego reip. causa, communisque religionis, colendam censeo: sed solum sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti. inspiciamus, si placet, exta primùm. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspibus observatione diurna? quam diurna ista fuit? aut quàm longinquo tempore observari potuit: aut quo modo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset: quod fissum, periculum: quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Præni contulerunt? At id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certè, si est in extis aliqua vis, quæ declararet futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut conformari quodam modo numini deorum. Atqui divina cum rerum natura tanta, tamque præclara in omnibus partibus, morusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit? Democritus tamen non inscite nugatur ut phycus: quo genere nihil ar- 13
 13 rogantius.

Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plangas.

Verùm is tamen habitu extorum, & colore declarari censeat, hoc duntaxat, pabuli genus, & eorum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem, vel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam. extis significari putat. O mortalem beatum! cui certè scio ludum numquam defuisse. Huncine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non videret, tum futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se, coloremque converterent? sed si eadem hora aliæ pecudis jecur nitidum, atque plenum est, aliæ horridum, & exile: quid est quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc ejusdem modi est, quale Pherecydæum illud quod est à te dictum? qui cum aquam vidisset ex puteo haustam, terræ motum dixit futurum. Parum, credo, impudenter, quod cum factus esset motus, dicere audent, quæ vis id effecerit. etiamne futurum esse, atque jugis colore præsentiant? multa istiusmodi dicuntur in *seholis*: sed credere omnia vide ne non sit necesse. Verùm sint sanè ista Democritea vera. quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid ejusmodi ab haruspice, inspeclis extis, audivimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fissum familiare, & vitale tractant: caput jecoris ex omni parte diligentissimè considerant: si verò id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristicius, 14
 14 Hæc observari certè non poterunt, ut supra docui. sunt igitur artis inventa, non *vetustatis*, si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno consensu juncta sit, & continens, quod video placuisse Phycis, eisque maximè, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventionem conjunctum? si enim extis, pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idque sit natura: primùm exta sunt conjuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pudet phycos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri, & pilejum

aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi vestigulas, & femina malorum, quæ in iis mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: jam nervos in fidibus aliis pulsus resonare alios: ostreisque, & conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter crescant, pariterque decrescant: arboreque ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatae sint, *tempestivè cadi* putentur. quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus, & recessus *luna motu* gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferris, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc. nihil enim huic disputationi adversatur. num etiam, si fissum cujusdammodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? 3 qua ex conjunctione naturæ, & 4 quasi concentu, atque consensu, quam *συμπύκνωσιν* Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cælo, terra, rerumque natura? concedam hoc ipsum, si vis, etsi magnam jaeturam causæ fecero, si ullam esse convenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo concessio, qui evenit, ut is qui impetire velit, convenientem hostiam rebus suis imolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi. At quàm festivè dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chryssippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum à te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atque divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud verò multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quisquam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid aut supersit: deorum enim numini parère omnia. Hæc, mihi jam crede, *ne anicula quidem existimant*. An censes, eundem vitulum, si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subitane fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, *alcæam quandam* inesse hostiis deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse diius: proxima hostia *litatur* sæpè pulcherrimè. Ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subito facta est deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi 16
 16 extis, immolante Cæsare, cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse tum interisse cor, cum immolaretur. Qui sit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse nescio quò *avolare*? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis, exile, & exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod adspexit vestitum purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? *urbem philosophiæ*, mihi crede, *proditis*, dum castella defenditis. Nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, & vinum insperferis. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc *Phycus* dixit unquam? haruspices dicunt. His igitur, quàm phycis, potius credendum existimas? Quid cum 17
 17 pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut *litetur* aliis, aliis non *litetur*? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, benè promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpè etiam inter proximis, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspi-

1. *Extis significari putat.*] Pall. omnes & S. Victoris puro; ut suspicer has tres voces mansisse ab librariis, & delendas.

2. *In natura rerum cognatio.*] Omnes Pall. & S. Victoris *contagio*. sed facilis est litterarum unius transpositio. itaque Lambinus heic fluctus excitat in sympulo.

3. *Quæ ex conjunctione naturæ.*] Sic editi a Victorio & Pall. duo meliores, nam tert. & quart. *cognatione*, ut vulgg.

4. *Quasi concentu*] Pal. prim. *accentu*. ut forsitan voluerit vitare repetitiones similis syllabæ auctor.

perspicuum, quam, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim idipsum habet aliquid divini, quæ cuique hostia obtingat? tanquam in fortibus, quæ cui ducatur. Mox de fortibus. quamquam tu quidem non hostiarum casum confirmas fortium similitudine, sed *infirmas forteis* collatione hostiarum. An, cum in Æquimelum misimus qui afferat agnum, quem immolemus: is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo servus deducitur? nam? si casus in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate conjunctam; doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim ignoras, quàm ista derideant. Et quidem illi facilius facere possunt. deos enim ipsos *jocandi causa* induxit Epicurus perlucidos, & perflabileis, & habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eosque habere putat eadem membra, quæ nos, nec usum ullum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, rectè non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus

18 *mundum regat, & hominibus consulat.* Cur igitur vos? induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent: Si nati sunt, est divinatio. sunt autem dii. est ergo divinatio. Multo est probabilius: non est autem divinatio. non sunt ergo dii. Vide, quàm temerè committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii. divinatio enim perspicuè tollitur. deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis haruspicina sublata est. *offensa enim sequuntur, & fulgura.* valet autem in fulguribus observatio diuturna; in offensis ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid est igitur, quod observatum sit in fulgure? cœlum in XVI. parteis diviserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen quæ ex parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua, jactusque fulminum extimuisent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostris commentariis scriptura habemus: JOVE TONANTE, FULGURANTE, COMITIA POPULI HABERE NEFAS. Hoc fortasse *reip. causa* constitutum est. comitorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspiciis habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspiciis alio loco, nunc de fulguribus. Quid igitur minus à physicis dici debet, quàm *quidquam certi significari rebus incertis?* non enim te putò esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclops in Æcna putes. nam esset mirabile, quomodo id Jupiter toties jaceret, cum unum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cum fluere cœperint, ventos esse: cum

autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem cœperint dividere, atque disrumpere, idque crebrius facere, & vehementius, tum 4 & fulgura, & tonitrua existere: si autem nubium confictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare⁶ fulmen jecit? quid, cum in altissimos monteis? quod plerumque fit: quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem? At *inventum est caput in Tiberi.* Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. divinationem nego. cœli enim distributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quod concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinis injectis sedibus igneus.

Tum Statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulusque & Remus cum altrice bellua, 7 vi fulminis icæti conciderunt, deque his rebus haruspicum extiterunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quod eo ipso tempore, quod fieret judicium conjurationis in senatu, signum Jovis biennio post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? *Frater es, eò vereor.* Verum quid tibi hinc tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: à te rationem totius haruspicina peto. Sed te mirificam in latebram conjecisti. Quod enim intelligeres, fore, ut premerere, cum ex te causam uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cum res videres, rationem, causamque non querere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non querere. Et eo quidem loco & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scamoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim & effectum videres. Dissimile

21 totum. nam & prognosticorum causas persecuti sunt & Boëthius Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius. etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ observari, 9 animadvertique potuerunt. Nattæ verò statua, aut æra legum de cœlo tacta, 10 quid habent observatum, ac vetustum? Pinarii Nattæ nobiles: à nobilitate igitur 11 periculum. hoc tam callidè Jupiter cogitavit. Romulus lactens fulmine icæti: *urbi igitur periculum* ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scitè per notas nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore signum Jovis collocabatur quo conjuratio indicabatur. Et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quàm casu arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à diis immortalibus 12 ad istam horam reservatus est? non equidem planè despero ista esse vera, sed nescio, & discere

1. *Tanquam in fortibus.*] Pal. pr. fortibus. quod ne fortuito fuisse videatur, statim iterum eadem forma expressit.

2. *Si casus in eo, &c.*] Vulgati casum, sed alterum erat in Pall. omnibus, agnovantque item scripti Victoriani.

3. *Inducitis in eas captiones.*] Sic Pal. pr. & sec. item S. Victoris antiquus liber. *Inducitis*, aliæ editiones; quod & displicuit P. Manutio. sed non habuit suffraganteis membranas. ideoque jure se ei opposuit Mich. Brutus, cui iniquum videbatur recipi à Lambino in contextum meram conjecturam.

4. *Et fulgura, & tonitrua.*] Editio Victorii & S. Victoris, fulgures. Pal. pr. & sec. fulgures, tert. fulgorem. quart. fulgora.

5. *Tam multa frustra fulmina emitteret.*] Pall. pr. ac sec. immitunt negationem, fulmina non emitteret. & hoc verum est. non ausus tamen sum admittere in contextum, quod & alteri scripturæ suus esset sensus, neque discordarent editiones.

6. *Fulmen jecit.*] Ita Pall. tres, ita editio Victorii, ita mem-

branæ S. Victoris, neque abijt noster tert. quàm quod is, *injecti*. editi, jecit.

7. *Vi fulminis icæti.*] Pal. pr. tert. quart. ut fulminis icætu.

8. *Fore ut premerere, cum, &c.*] Est à Pall. quatuor. mirorque hætenus obtinuisse premerere te, cum; lectionem inficetam, præ nostra.

9. *Animadvertique potuerunt.*] Ita Pal. pr. & sec. nam tert. ac quart. item S. Vict. ultima voce carent; quam tamen expressit etiam editio Victorii. aliæ enim, possunt.

10. *Quid habent observatum ac vetustum?*] Distinguit Gulielmius, quid habent? Observatum, ac vetustum. Pinarii, &c. placet.

11. *Periculum, hoc tam callidè Jupiter.*] Sic Pall. & S. Victoris. editi hætenus tamen. forsitan adhuc interpungendum: periculum hoc. tam callidè, nisi malimus, callidè. quomodo S. Vict. codex.

12. *Ad istam horam reservatus est?*] Vulgati desituebantur illo re; quod ejeci à Pall. S. Victoris, & Victoriana editione.

discere à te volo. Nam cum mihi quadam casu viderentur sic evenire, ut prædicta essent à divinantibus: dixisti multa de casu, ut, *Venerium jaci posse casu*, quattuor talis jactis? quadringentis, centum Venerios non posse casu consistere. Primum nescio, cur non venios: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & *resperionem pigmentorum*, & *rostrum suis*, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicit de capite *Pansæ*. Quasi non potuerit id evenire casu, & non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiuntur detractio: nec quidquam illuc affertur à Praxitele: sed cum multa sunt detracta, & ad lineamenta oris preventum est, tum intelligas, illud, quod jam expolitum sit, intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapidinis Chiorum exstitisse. Sed sit hoc fictum. quid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur,

22 quod, modò negabas, *veritatem casus imitari*. Sed quoniam de extis, & fulguribus fatis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. *Mula partus* prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia *non sapè fit*: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: si potuerit, non esse mirandum. CAUSARUM enim ignoratio in re nova mirationem facit. eadem ignoratio si in rebus usitatis est, non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebrò videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit. ¹ quod antè non vidit, id si evenit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse: sed partus propè necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ. sic facillimè, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, & sulcus altius esset impressus, extitisse repentè, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed *senili fuisse prudentia*. ejus ad spectu cum obstupuisset bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset: concursum esse factum, rotamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, litterisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ. Num ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Est ne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam, an hominem? si deum, cur se contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aspiceret? *Quid?* idem nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore è loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quoniam modo potuit terra *oppressus vivere?* unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quàm illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, *QUI MIRARI SE AJEBAT, QUOD NON RIDERET HARUSPEX, HARUSPICEM CUM VIDISSET*. Quota enim quæque res evenit prædicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenit? Rex Prusias, cum Annibali apud eum exfulanti depugnari placeret, negabat se audere, quòd

exta prohiberent. *Antu*, inquit, *caruncula vitulina manus*, quam imperatori veteri credere? Quid? ipse Cæsar, cum à summo haruspice moneretur, ne in Africam antè brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, ² *uno in loco omnes adversariorum copias convenissent*. Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut *nullos* habuerunt exitus aut *contrarios*? Hoc civili bello, dii immortales, quàm multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompejo? etenim ille admodum extis, & ostentis movebatur. Non lubet commemorare, nec verò necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti. vides tamen omnia ferè contra, ac dicta sint, evenisse. Sed hæc hætenus. nunc ad ostenta veniamus. Multa ²⁵ me consule à me ipso scripta recitasti: multa ante Mariscum bellum à Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuætris à Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis, quoad utile videbitur: sed dicendum etiam est de universis. Quæ est enim ista à diis profecta significatio, & quasi denuntiatio calamitatum? ³ quid autem volunt ea dii immortales primùm significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere: deinde ea, quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis *impendentis calamitates* prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quamquam intelligunt *sapè*, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. OMNIS enim PRÆDICTIONO mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes, vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adjuverunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam *obscura* fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset eventurum; apertè declarari oportebat, aut ne *occultè* quidem, si ea sciri nolebant. Jam verò conjectura ²⁶ omnis, in qua nititur divinatio, ingenii hominum in multas, ac diversas, aut etiam contrarias partes *sapè* deducitur. Ut enim in *causis judicialibus* alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, nonnumquam etiam *errorem creat similitudo*: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non querere. Tu vates Bœotios credis Lebadæ vidisse ex *gallorum* gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere solent, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati signum dabat? An illæ aves, nisi cum vicerint, canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, iniquis, ostentum. Magnum verò: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi *non cantent*, vel nocturnum, vel diurnum? quòd si victores alacritate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis verbis causam explicat cur *ante lucem galli canant*. depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & ⁴ *mitificato* cibo, cantus edere, quiete satiatus: qui quidem *silentio noctis*, ut ait Eunius, ⁵ *favent faucibus ruffis* cantu, plausuque premunt alas. Cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cum id vel natura, vel casus efficere potuisset? *Sanguinem* ²⁷ *pluisse* senatui nuntiatum est, *Atratum etiam fluvium fluxisse*

1. *Quod ante non vidit.*] Est ab editione Victoriana & Pall. quattuor. prius cusi, quod autem non vidit.

2. *Uno in loco omnes, &c.*] Vulgati, *unum in locum*, sed præter Pall. & editionem Victorii, in quo extat alterum: sicque etiam S. Victoris, nisi quod is, *uni in loco*.

3. *Quid autem volunt ea dii, &c.*] Sic Pall. omnes & S. Victoris, neque recedit Victorii editio, quam quod ipsa, *ea volunt dii*. lectio vulgaris, *quæ autem ea volunt*.

4. *Mitificato cibo.*] Est à Victorianis, cui succurrunt ultrò Pall. prim. ac secund. nam tert. & quart. *modificato*, quomodo alia editiones; ineptè.

5. *Favent faucibus ruffis cantu.*] Est à Victoriana aliisque edit. solummodò distinctio est a Gulielmio. nam, *favent faucibus: ruffis cantu, &c.* Victorius *favent cantibus ruffis cantu*, P. Manutius, Lambinus, Brutus minus rectè. nam *favere cantu*, est canere: ut *favere linguis*, ominari verbis bene; non tacere, ut vult Petrus Marsus. hæc Gulielmius.

fluxisse sanguine; deorum sudasse simulacra: num censes his nuntiis Thalem, aut Anaxagoram aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi è corpore est. sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maximè potest sanguinis similis esse, & humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem imitari. Atque hæc in bello plura & majora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace. accedit illud etiam, quod in metu & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. Nos autem ita leves, atque inconsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. Ante verò Marficum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut à te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. quasi verò quidquam intersit, mures, diem noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si ista sequimur, quod Platonis *Politianam* nuper apud me mures corroserint, de rep. debui pertimescere: aut, si Epicuri de *Voluptate* liber rosus esset, 28 putarem annonam in macello cariotem fore. An verò illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritur, qualecumque est, causam habeat à natura necesse est: ut etiam si præter consuetudinem extiterit, præter naturam tamen non possit existere. Causam igitur investigatio in re nova atque admirabili, si potes. si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec trajectio stellæ, nec faces visæ terrebut. Quarum omnium causas si 4 à Chryssippo queram, ipse ille divinationis auctor numquam illa dicit facta fortuito, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit quod fieri non potest. nec, si id factum est, quod potuit fieri, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. Nam si, quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse, portentum est. sapiens enim mulam peperisse arbitror, quàm sapientem fuisse. Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum umquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omnino nullum esse portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non incitè respondisse dicitur ei, qui eum ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi 5 vœtem circumjectus fuisset, Tum esset, inquit ostentum, si anguem veltis circumplexavisset. Hoc ille responso satis apertè declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C. Grachus ad M. Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices à patre convocatos. Qui magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item. quasi verò referat, quod fieri potest, quàm id sæpe fiat. Ego tamen miror, si emissio fœminæ anguis mortem afferebat T. Graccho: emissio autem maris anguis erat mortifera Cornelix, cur alterutram emisit. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insecta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi gravioris, non emissione serpentis. neque enim tanta est intelicita haruspicum, ut ne casu quidem unquam

fiat, quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchanrem dixisti ex passerum numero belli Trojani annos auguratum: de cuius coniectura sic apud Homerum, ut nos otiosi convertimus, loquitur Agamemnon:

Ferte viri, & duros animo tolerate labores,
 Augurus ut nostri Calchantis fata queamus
 Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orsus:
 Namque omnes memori portentum monte retentant,
 Qui non funestis liquerunt lumina fati.
 Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,
 Quæ Priamo cladem, & Trojæ, pestemque ferebant:
 Nos circum latentes gelidos fumantibus aris,
 Aurigeris divum placantes numina tauris,
 Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
 Vidimus immani specie, tortuque draconem
 Terribilem, Jovis ut pulsu penetraret ab ara:
 Qui platani in ramo foliorum tegmine septos
 Corripuit pullos: quos cum consumeret octo.
 Nona super tremulo genitrix clangore volabat:
 Cui ferus immani lanxavit viscera morsu.
 Hunc, ubi tam teneros volucreis matremque peremis,
 Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
 Abdidit, & duro formavit tegmine saxi.
 Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
 Vidimus in mediis divum versarier aris.
 Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus,
 Quidnam torpentes subito obstupuistis Achivi?
 Nobis hæc portenta deum dedit ipse creator,
 Tarda, & sera nimis: sed fama, ac laude peremmi.
 Nam quot aveis tetra matatas dente videtis,
 Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos:
 Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achivos.
 Edidit hæc Calchas: quæ jam matura videtis.

Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum portus, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passeribus coniecturam facit: in quibus nullum erat monstrum: de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremò quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Sullæ apparuit immolanti, utrumque memini, & Sullam, cum in expeditionem educaturus esset, immolavisse, & anguem ab ara extitisse, eoque die rem præclare esse gestam non haruspices consilio, sed imperatoris. Atque hæc ostentorum genera mirabile 31 nihil habent. quæ cum facta sunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta: aut apes, quas dixisti in labris Platonis confedissee pueri, non tam mirabilia sunt, quàm coniecta bellè: quæ tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quæ prædicta sunt, 7 fortuito cecidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui. sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, 8 in Selenio præfertim, ubi ad focum angues 9 nundinari solent. Nam quod haruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilium fore: miror, deos immortales bisfrioni futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africanano. Atque etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, & equus ejus repente conciderit. non sanè mirabile hoc quidem, quod eveli primi hastati signum non potuerit. timidè fortasse signifer evellebat, quod fidenter infi-

1. Sanguinis similis.] Pal. quatuor & S. Vict. sanguini, nihilo pejor.

2. Investigato, &c. si potes.] Editio Victorii poteris, neque secus Pal. pr. ac sec. nam tert. & quart. investigare, &c. si poteris.

3. Eumque errorem.] Sic omnes nostri. Lambinus tamen adfirmat, duos suorum codd. habere terrorem, non probo; & improbant istud, statim sequentia.

4. A Chryssippo queram.] Est à Pal. pr. & sec. item Victoriana, & Aldina recente. vulgata, queras.

5. Vœtem circumplexus.] Sic Pall. & Victoriana. vulgata circumplexus. Lambinus, circumplexus, fingeat Gulielmii circumplexus.

6. Duro formavit tegmine saxi.] Vulgati firmavit, sed alterum est

in editione Vict. in Pall. & S. Victoris.

7. Fortuito cecidisse.] Ita iidem nostri aliorumque codices. vulgata lectio accidisse. ex iidem paulò ante pro illa reposuimus ea. quæ indigna quidem sunt ut moneantur. sed sciri oportet ne minimum quidem apicem nobis mutatum, nisi fide membranarum, aut editionum nobilium.

8. In Selenio.] Victorius edidit Selenio, neque aliter Pal. & S. Victoris. sed cum iidem supra lib. 1. cap. 36. habuerint Selenio, nihil heic mutare ausim.

9. Nundinari solent.] Habent hoc modo Pal. prim. & sec. nam tert. & quart. nudari, conjiciunt nidulari, non necessarid.

infixerat. Nam Dionysii equus quid attulit admirationis, quod emersit ex flumine? quodque habuit apes in juba? sed quia brevi tempore regnare cepit, quod *acciderat casu*, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonnerunt, ejusdemque dei Thebis valvæ clausæ, subito se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inventa. Horum cum heri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius, quam *casu* facta esse dicamus? At in Lyfandri statuæ capite Delphis existit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itane censet ante coronam herbæ existisse, quàm conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium conceptu, non humano satu. Jam quicquid *in capite est*, id coronæ simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Polucis, Delphis positas, decidisse, neque eas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum, quàm deorum videtur. Simiæ verò Dodonæ improbitatem Historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam *monstruosissimam bestiam* urnam evertisse, sortis distipavisse? Et negant historici Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Vejentium, si Lacus Albanus redundasset, isque in mare fluxisset, Romam perituram: si repressus esset, Veios: ita aqua Albana deducta *ad utilitatem a ri* suburbanam, non ad arcem, urbemque retinendam. At paullo post audira vox est momentis, ut providerent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo *AJO LOQUENTI* aram in nova via consecratam. Quid ergo? *AJUS* iste loquens, quando eum nemo norat, ajebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de *MONETA* potest: à qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. *Auspicia* restant, & *sortes* eæ, quæ ducuntur, non illæ, quæ vaticinatione funduntur, quæ *oracula* veriùs dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem divinationem venerimus. restat etiam de *Chaldæis*. sed primùm auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum. Marfo fortasse, sed Romano facilimus, non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auspiciò condidit, habuisse opinionem, esse *in providendis rebus* augurandi scientiam. ERRARE enim *MULTIS IN REBUS ANTIQUITAS*: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. retinetur autem & *ad opinionem vulgi*, & ad magnas utilitates reip. *MOS, RELIGIO, DISCIPLINA, JUS AUGURUM, COLLEGIUM AUCTORITAS*. Nec verò non omni supplicio digni P. Claudius, L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt, patendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam *contumaciter repudiandus*. Jure igitur alter populi iudicio damnatus est: alter mortem sibi ipse conscivit. Flaminium non paruit auspiciis. itaque periit cum exercitu. at anno post Paullus paruit. num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, quæ nulla

sunt; hæc certè, quibus utimur sive tripudio, sive de cælo, *simulacra sunt auspiciorum*, auspicia nullo modo. Qu. 34
FABI, *TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO*; respondet, *AUDIVI*. hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui silentium quid sit, intelligat. id enim *silentium* dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicio adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspiciatur, *7 DICITO, SI SILENTIUM ESSE VIDEBITUR*; nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, *SILENTIUM ESSE, VIDERI*. Tum ille, *DICITO, SI PASCUNTUR. PASCUNTUR*. Quæ aves, aut, ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæc sunt igitur *interruntia Jovis*: quæ pascuntur, necne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pavire, *terripavium* primò, post *terripudium* dictum est: hoc quidem *8 jam tripudium* dicitur. cum igitur ossa cecidit ex ore pulli, tum auspicianti *tripudium solissimum* nuntiant. Ergo hoc auspicium divini quidquam habere potest, quod tam sit coactum, & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, *OMNEM AVEM TRIPUDIUM FACERE POSSE*. Tum igitur esset auspicium, si modò ei esset liberum se ostendisse; tum avis illa videri posset interpretes, & fatelles Jovis. nunc verò inclusa in cavea, & fame enecta, si in ossam pultis invadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspiciari solitum putas? Jam de cælo servare non ipsos censet solitos, qui auspiciabantur? nunc imperant pullario. ille renuntiat. Fulmen sinistrum, *9 auspicium optimum* habemus ad omneis res, præterquam ad comitia: quod quidem institutum *reip. causa est*, ut comitorum vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magistratibus principes civitatis essent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, & Figulus, *10 quòd tum augures judicassent eos vitio creatos esse*, magistratu se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At haruspices divinos quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, *11 non justum rogatorem* fuisse dixerunt. Primùm vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere. deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut de *tabernaculo rectè capto*, aut de *pomærii jure* potuerunt? equidem assentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis *opinionem* principio constitutum sit, tamen postea reip. causa conservatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc hætenus. externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè *avibus* utuntur nos admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostra.

Sole-

1. *Ante coronam herbe existisse, quàm conceptum, &c.*] Est à Victorii editione, firmantque Pall. omnes & liber S. Victorii. Aldi vetus ceterorumque, *ante coronam existisse, quàm herbarum conceptum, &c.*

2. *Monstruosissimam bestiam.*] Et istud est ab iisdem libris. vulgò *monstruosissimam*.

3. *Itaque aqua Albana, &c.*] Lamb. locum asterisco insignivit. sustuli, quod nihil variarent mss. & sententia belle coherere videatur.

4. *Ajo loquenti.*] Paullus Merula in Ennianiis suis monet restituendum, *Ajo locutio*, non hæc solum, sed aliis Ciceronis locis. faciet id qui volet, non ego; nisi videro libros qui tale quid mihi præscribant.

5. *Jus augurum.*] Lber S. Victorii, *augurium*; quod idem concorditer in quatuor Palatinis. adeo ut videatur positum pro *augurorum*.

6. *TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO. respondet, AUDIVI.* h; apud.] Restitui egrègie ex Pal. pr. ac sec. quomodo ante quin-

quaginta amplius annos emendarat P. Victorius: sed nemo obsecutus est præter Camerarium. qui tamen distinctione usus minus bona. sed nec Lambinus bene; qui omisso altero *volo*, reposuit, *ad hæc apud*. sic enim nulli scripti.

7. *DICITO SI SILENTIUM, &c.*] Totam hanc etiam periodum reduxi, fide codicum Petri Victorii, & Bibliothecæ Palatinæ. sed & mox reposui: *Quæ aves aut ubi? &c.* suadentibus iisdem libris.

8. *Jam tripudium dicitur.*] Videtur expungendum *dicitur*, utpote quod sit in solo Palat. secund. non in tribus reliquis, aut S. Victorii.

9. *Auspicium optimum habemus.*] Si sequemur libros eosdem, admittremus præterea quod, sic: *ausp. opt. quod habemus, &c.*

10. *Quòd tum augures judicassent.*] Est ab edit. Victorii, nam aliæ excludunt tum. verùm Pall. omnes exhibent, quos cum aug.

11. *Non justum rogatorem fuisse.*] Hætenus excusit, *rogatorem comitorum*, sed ea vox in nullo est Pall. respuitque codex S. Victorii; nec mihi sit dubium, natum in officina Aldi Romani.

Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, ¹ ego ex illo sui. Dii immortales, quantum differēbat: ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi dum à populo auspicia accepta habemus, quàm multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri nisi *auspicato* noluerunt. quàm multi anni sunt, cùm bella à proconsulibus & proprætoribus, administrantur? qui auspicia non habent. ² itaque nec amneis transeunt *auspicato*, nec tripudio *auspicantur*. Nam *ex acuminibus* quidem, quod torum *auspicium* militare est, jam M. Marcellus ille quinquies consul totum omisit, idem imperator, idem angur optimus. Ubi ergo avium divinationis? quæ, quoniam ab iis, qui auspicia nulla habent, bella administrantur. ab urbanis retenta videtur, à bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, *ne impediretur auspiciis*, lætica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ³ ne *juge auspiciis* obveniat, ut jumenta jubeant *dijungere*. Quid est aliud nolle moneri à Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri possit *auspicium*, aut, si fiat, *videri*? Nam illud admodum ridiculum, quod negas *Dejotarum*, *auspiciorum*, quæ sibi ad *Pompejum* ⁴ proficiscenti facta sunt, pœnitere, quod fidem secutus, amicitiamque pop. Rom. *functus* sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem, & gloriam, quàm regnum, & possessiones suas. Credo id quidem: sed hoc nihil ad *auspicia*. ⁵ nec enim cornix canere potuit, rectè eum facere, quod pop. Rom. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos, aut secundos. Virtutis *auspiciis* video esse usum *Dejotarum*: quæ ⁶ *vetat spectare fortunam*, dum *praestetur fides*. aves verò si *prosperos* eventus ostenderunt, certè *fefellerunt*. Fugit è prælio cum *Pompejo*: grave tempus. discessit ab eo: iuctuosa res. Cæsarem eodem tempore hostem, & hospitem vidit: quid hoc *instans*? Is cùm ei *7* *Troginorum* terrarum eripuisse, & affleat suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemque detraxisset *Armeniam* à senatu datam. cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spolarum reliquit & hospitem, & regem. Sed labor longius. ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur *avibus*. nullo modo *prospera* *Dejotaro*. sin officia à virtute ipsius, non ab *auspiciis* petita sunt. ³⁸ Omite igitur lituum *Romuli*, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem *Attii Navii*. *nihil debet esse in philosophia commentitius fabellæ loci*. Illud erat philosophi, totius augurii primùm naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucris huc, & illuc passim vaganteis efficiat, ut significant aliquid, & tum ventent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis à læva, aliis à dextra datum est *avibus*, ut ratum *auspicium* facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inventa dicemus? *Etrusci* tamen habent *exaratam* puerum auctorem disciplinæ suæ. nos quem? *Attium* *Navium*? At aliquot annis antiquior *Romulus*, & *Remus*, ambo augures, ut accepimus. An *Pisidarum*, aut *Cilicum*, aut *Phrygum* ista inventa dicemus? placet igitur, humanitatis ex-

perteis habere divinitatis auctores? At OMNES REGES, POPULI, NATIONES UTUNTUR AUSPICIIS. Quasi verò ³⁹ quidquam sit tam valde, quàm *nihil sapere*, vulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. Quorus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam *summum bonum* dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrerent? aut num plerique in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni divinatione *imbecilli animi superstitiosa ista* ⁸ *concipiant*? verum dispicere non possunt. Quæ autem est inter augures conveniens, & conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit *Ennius*,

Cum tonuit lævum bene tempestate serena.

At *Homericus* *Ajax* apud *Achillem* querens de ferocitate *Trojanorum*, nescio quid hoc modo nuntiar:

Prospera Iupiter hu dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videtur: *Gravis*, & *Barbaris* dextra, meliora. Quamquam haud ignoro ⁹ quæ bona sint, *sinistra* nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certè nostri *sinistrum* nominaverunt, externique *dextrum*, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? Quid, quod aliis *avibus* utuntur, aliis *signis*? ¹⁰ aliter observant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim *superstitione* multa fallendo? Atque his *superstitionibus* non dubitasti etiam *omina* adungere. *Emilia* *Paullo*, *Persam* *perisse*: quod pater omen accepit: *Cæcilia* *fororis* *filix* *sedes* *suas* tradere. Jam illa, FAVETE LINGUIS: & prærogativam, omen comitorum: hoc est, ipsum esse contra se copiosum, & disertum. quando enim illa observans, quieto, & libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non *superstitionem* habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & ejus verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cùm *M. Crassus* exercitum *Brundisii* imponeret, quidam in portu *caricas* *Cauno* advectas vendens, *Cauneas*, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo *Crassum*, caveret, ne iret: non fuisse peritum si omni paruisse. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigæ, & sternutamenta erunt observanda. *Sortes* restant, & *Chaldæi*: ut ad vates veniamus, & ad somnia. Dicendum igitur putas de *fortibus*. ⁴¹ Quid enim *fors* est? idem propemodum, quod *micare*, quod *talos* jacere, quod *testeras*. quibus in rebus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium valet. tota res est inventa fallacis, aut ad *questum*, aut ad *superstitionem*, aut ad errorem. Atque ut in *haruspicina* fecimus, sic videamus, clarissimarum *fortium* quæ tradatur inventio. ¹¹ *Numerium* *Suffucium* *Prænestinorum* monumenta declarant, honestum hominem, & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cùm juberetur certo in loco *silicem* cædere, *petteritum* visis, *irradientibus suis civibus*, id agere cœpisse: itaque *perfracto saxo* forteis erupisse, ¹² in robore *insculptas* *priscarum litterarum* notis. Is est hodie locus sæptus religiosè propter *Jovis* *pueri*, qui lætens cum *Junone*

1. Ego ex illo sui.] Hoc modo editi à *Victorio*, quàm proxime ad *Pal. pr.* in quo, ego & illos vidi immortales. nam sec. ego ex illo si dii. ceteri, ego & illos. ô dii. quas lectiones produxi, ut constaret vulgatum, & ego illius, esse typographorum emblema, non membranaceorum codicum.

2. Itaque nec amneis transeunt auspiciato.] Ita legendum cum *Pall. melioribus*, neque aliter *Aldus Victorinus*, aliisque nam ineptè *Lambinianæ* aliquot edd. omnis.

3. Ne jugs auspicium.] *Pal. pr.* & *S. Victoris* *juges* *ausp.* unde sec. *ingens* *ausp.* tertius tamen & quart. servant vulgatum.

4. Proficiscenti sint, pœnitere.] Ita *Pall. meliores*. *Victoriana*, non pœnitere; quod etiam in tert. & quarto, sed non nimium legitimi commatis libris.

5. Nec enim cornix canere potuit.] Sic *Pal. tert.* vulgati, nec enim si cornix canere poterat.

6. Vetat spectare fortunam.] *Palatinorum* *quadriga*, *expectare*.

& sic quoque promiscuè supra usus auctor noster.

7. Troginorum.] Duo *Pall. meliores*, *Trochamorum*. reliqui, *Trachamorum*.

8. Concipiant? vera dispicere non possunt.] Quanto sic melius *Pall.* & edd. *Vict.* quàm vulgata *Concipiant*, *vera dispicere non possunt*.

9. Quæ bona sint, sinistra nos dicere.] Non divertunt nostri. *Lambinus* tamen ausus ingerere nobis, *quæ mala sint*.

10. Aliter observant, alia respondent.] Communis lectio aliter respondent. sed præter *Pall. S. Vict.* & editos à *Victorio*.

11. Numerium Suffucium.] Ita vulgò. at *Pal.* & ed. *Vict.* *Suffucium*. sec. *Suffucium*. tert. *Suffucium*. quart. *Suffucium*. *S. Victoris* *Suffucium*.

12. In robore insculptas.] Sic *Pall. omnes*. nam *S. Vict.* *insculpta*. recepta lectio, *insculptis*. iidem *Pall.* etiam habebant *erupisse*, pro vulgato *erupisse*.

Junone ¹ Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur à matribus. ² eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sit ædes, *mel ex olea fluxisse* dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas forteis futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam; ³ eaque conditas forteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem istæ postre in illo loco? quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? *NIHIL EST*, inquirunt, *QUOD DEUS EFFICERE NON POSSIT*. Utinam sapientis Stoicos effecisset, ne omnia *superstitiosa sollicitudine*, & miseria crederent. Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo, & vetustas, PRÆNESTINARUM etiam nunc retinet SORTIUM nomen, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? ceteris verò in locis sortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quam Præneste vidisse fortunam.

4.2 Ergo hoc divinationis genus omittamus. Ad Chaldæorum monstra veniamus: de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: *Chaldaei in prædictione, & in notatione cuiusque vitæ ex natali die, minime esse credendum*. Nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis astrologorum prædicta reject, Archelaum & Casandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in ceteris astrologiæ partibus excelleret, hoc prædictionis genere non usos. Seylax Halicarnasseus, familiaris Panæti, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed, ut ratione utamur, omiffis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. Vim quandam esse ajunt signifero in orbe, qui Græcè *ζωδιακός*; dicitur, talem, ut ejus orbis unaquaque pars alia alio modo moveat, *immutetque cælum*, perinde ut quæque stellæ in iis, finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim variè moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Cùm autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascitur: aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi, & quadrata nominant. Etenim cùm tempore anni, tempestatumque, *cali conversiones*, commutationesque tantæ fiant accessu stellarum, & recessu, cumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aer, ita *pueros orientis animari*, atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus ejusque, eventusque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omnis error, *stultitia est* dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat qualis quisque natura, & ad quam quisque maximè *rem aptus* futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim *geminorum formas* esse similes, vitam atque fortunam plerumque disparem. Proclus, & Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam *pravariatione*, concedit, nego posse intelligi. Etenim cùm, ut ipsi dicunt, *ortus nascentium luna moderetur*, eaque animadvertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur: oculorum *fallacissimo sensu* judicant ea, quæ ratione, atque animo videre debebant. docet enim ratio

mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pænè contingens, quantum absit à proxima Mercurii stella, multo autem longius à Veneris, deinde alio intervallo distet à sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua verò tria intervalla, infinita, & immensa, à sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur *contagio* ex infinito pænè intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? Quid? cùm dicunt id, quod iis dicere necesse est, omneis omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, *eisdem esse*, eademque omnibus, qui eodem statu cæli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne cæli quidem naturam interpretes istos cæli, nosse appareat? cùm enim illi orbes, qui cælum quasi medium dividunt, & adspæctum nostrum definiunt, qui à Græcis *εὐκταίης* nominantur, à nobis *finientes* rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, alique in aliis locis sint, necesse est, ortus, occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omneis. Quod si eorum vi cælum modò hoc, modò illo modo temperatur: quæ potest eadem vis esse nascentium, cùm cæli tanta sit *dissimilitudo*? in his locis, quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus aliquid vim cælestem ad eos, qui in terra gignantur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimileis incidere naturas propter cæli dissimilitudinem. Quod minime illis placet. volunt enim illi, omneis eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, *eadem conditione nasci*. Sed quæ tanta demencia est, ut maximis moribus, mutationibusque cæli, nihil intersit, qui ventus, qui imber, quæ tempestas ubique sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe *tempestas*. Quod, qui navigant, maximè animadvertunt, cùm in siccendis promontoriis, ventorum mutationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cùm sit tum serenitas, tum perturbatio cæli: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere: quod non certè pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest, quæ à luna, ceterisque sideribus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, *seminum vim*, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, mediocri erroris est? quis enim non videt, & formas, & mores, & plerosque status, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis, & natura gignentium efficeret, sed temperatio lunæ, cælique moderatio. Quid? quod uno & eodem temporis puncto nati, dissimileis & naturas, & vitas, & casus habent: parumne declarant, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi fortè putamus neminem eodem tempore ipso & conceptum, & natum, quo Africanum. Num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin multi, cùm ira nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur, & coningerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut *arte*, aut *medicina*? aut quorum linguæ sic inhærent, ut loqui non possent, ex scalpello resectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium *meditatione*, atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cùm vno dicere nequireret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret. quod si hæc astro ingenerata, & tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? *dissimilitudo locorum* nonne dissimileis hominum procreaciones habet?

1. *Fortuna in gremio sedens, mammam appetens, &c.*] Ita Pall. duo meliores. nam tert. & quart. interponunt, *mammam netis appetens*. S. Victoris, *nodis*. ex quo facit Gulielmius *Opis*. ingeniosius fortalis quam verius.

2. *Eodemque tempore in eo loco, ubi Fortuna nunc sit ædes, mel. &c.*] Et à membranis S. Victoris, & Pall. quatuor. quippe vulgata,

Eodem tempore illo loco ubi nunc Fortuna sit ædes est, mel. &c. priorem partem hujus emendationis admisit etiam editio Petri Victoris, non etiam posteriorem, quæ tamen meo iudicio satis certa est.

3. *Eaque conditas forteis.*] Quinque iidem codices, eoque, nihilo pejus.

habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos, & Persas, ¹ Æthiopas, & Syros differat, corporibus, animis: ut incredibilis varietas, dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quam ² lunæ tractus ad nascendum valere. Nam quod ajunt, quadringenta, & septuaginta millia annorum in periclitandis, experiundisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. Videsne, me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omneisne, qui Cannensi pugna ceciderunt, uno astro fuerint. Exitus quidem omnium unus, & idem fuit. Quid? qui ingenio, atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certè similis nemo Homeri. Et, si ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in rebus inanimis. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus. Romamque, in jugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. O vim maximam errois! Etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum, & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum spiritum duxerit. nam hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? sed quid plura? quotidie refelluntur. Quam multa ego Pompejo, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Cæsari à Chaldaeis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? ut mihi permirum videatur, quemquam existare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re, & eventis refelli. Restant duo divinandi genera: quæ habere dicimur à natura, non ab arte: vaticinandi, & somniandi. De quibus, Quinte, inquam, si placet, differamus. Mihi verò, inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, verè ut loquar, quamquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, & veteris Dicæarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solutè moveatur, ac liberè. His de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sanè velim. Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensitse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: 3 ista duo, furoris, & somni, quæ à libera mente fluere viderentur, probares. Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri, quid valeat, videro. Dixisti enim, & Chrysiippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. SI SUNT DII, neque antè declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse, hominem scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim *benefici*, generique

hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quæ futura sunt: erimus enim *cautiores*, si scimus: neque hoc alienum ducunt majestate sua: nihil est enim *beneficentia* præstantius: neque non possunt futura prænoscere. non igitur dii sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dii: significant ergo. Et, non, si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustra enim significant: neque si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio. O acutos homines! quam paucis verbis negotium confectum putant! Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est in qua *ex rebus non dubius* id, quod dubitatur, efficitur. Videsne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum *omne* esse dicimus, id infinitum esse concluderit? *Quod finitum est*, inquit, *habet extremum*. Quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. At, quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea sumitis, quibus concessis, & nihilo magis efficitur quod velitis. Primum enim hoc fumitis. *Si sint dii, benefici in homines sunt*. Quis hoc vobis dabit? Epicurusne qui negat, quidquam deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo?

Ego deum genus esse semper dixi, & dicam calitum:

Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subjicit. Sed nihil est necesse dicere, quæ sequuntur. tantum fat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, controversumque sit. Sequitur porro, *Nihil deos ignorare* quod omnia sint ab iis constituta. Hic verè quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc à diis immortalibus constituta? *At nostra interest scire*, quæ eventura sint. Magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quam scire. ⁵ Negant id esse alienum majestate deorum, ⁶ scilicet casus omnium introspicere, ut videant quid cuique concedat. Neque non possunt futura prænoscere. Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quæ dubia ⁷ sint, ea sumi pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt: *Non igitur & sunt dii, nec significant futura*: id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assunt: *Sunt autem dii*: quod ipsum non ab omnibus conceditur: *Significant ergo*. Ne id quidem sequitur. possunt enim non significare, & tamen esse dii: nec si significant, non dare vias aliquas ad scientiam significationis. At id quoque potest, ut non dent homini; ipsi habeant. cur enim Tusci potius, quam Romanis darent? Nec si dant vias, nulla est divinatio. Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est, Igitur divinatio. Sit extremum: effectum tamen non est. ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest. jacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum virum familiarem nostrum, Cratippum. *SI SINE OCULIS*, inquit, non potest existare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium:

1. *Æthiopas & Syros.*] Editio Victorii *Æthiopas Syros*, neque aliter S. Victoris aut Pall. duo meliores.

2. *Lunæ tractus.*] Pall. tres & S. Victoris *tractus*. secund. *actus*. utrumque præposuerim vulgato.

3. *Ista duo, furoris, &c.*] Victorii editio & Pall. quatuor *ita*. sed cum eadem vox statim præcesserit, vix admiserim.

4. *Nihilo magis efficitur.*] Sic Pall. quatuor. prius vulgati *efficitur*. à quo etiam recedit Wouvi. in quo *efficitur*.

5. *Negant id esse, &c.*] Lambinus heic multa interponit de suo, plane ex supervacuo. quod nos damus, est à mss. Pall. item editione Victorii. neque aliquid deesse videtur.

6. *Scilicet casus omnium introspicere.*] Ita videtur legisse in antiquo P. Manutius, quomodo erui omnino è Palatino secundo: alii, *causas omnium*; minus bene.

7. *Sint, ea sumi pro certis.*] Est à melioribus Pall. editisque à Victorio. alii, *sunt, ea sumere ipso pro certis*.

nentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium, & munus divinationis exstare, potest autem cum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: factis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur. sunt autem ejus generis innumerabilia. esse igitur divinationem confitendum est. Festivè, & breviter. sed cum bis sumit quod voluit, etiam si facileis nos ad concedendum habuerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia rectè aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, ¹ si quis semel aliquid dixerit, is etiam cum peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi. Vide, quæso, Cratippe noster, quàm sint ista similia. nam mihi non videntur. oculi enim vera cernentes, utuntur *natura*, atque *sensu*: animi si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt *fortuna*, atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas *sumtiones*, ea, quæ *ἀκρίτως* appellat dialectici: sed nos Latine loqui malumus, ² *presumptio* tamen, quam *περὸν ψυ* iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: *Sunt autem innumerabiles presensiones non fortuita*. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controversia. Jam assumptione non concessa, nulla conclusio est. At impudens sumus, ³ qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quòd multo plura falsa? nonne ipsa *varietas*, quæ est propria fortunæ. fortunam, esse causam, non naturam esse docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis eadem uti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. quæ ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis furor iste, quem *divinum* vocatis, ut, quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, divinos affecutus sit? Sibyllæ versus observamus, quos illa *fiorens fudisse* dicitur. quorum interpres nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem *re vera regem habebamus*, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callidè enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset, prædictum videretur, hominum, & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poëma declarat (est enim magis *artus*, & *diligentia*, quam *incita-*

tionis, & *motus*) tum verò ea, quæ *ἀκρίτως* dicitur, eadem deinceps ⁴ ex primis versus litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, ⁵ *quæ Ennius fecit*. id certe magis est attentis animi, quàm furentis. ⁶ Atque in Sibyllinis ⁷ ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætextitur. Hoc *scriptoris* est, non *furentis*: adhibentis diligentiam, non insaniam. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potiùs, quàm ad suscipiendas religiones: cum ancistitibus agamus, ut quidvis potiùs ex illis libris, quàm regem proferant: quem Romæ post hæc nec dii, nec homines esse patientur. At multi sæpe *vera vaticinati*, ut Cassandra,

Jamque mari magno. ---

Eademque paulo post:

Eheu videte. ---

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: *auctoritatem* quidem nullam debemus, nec *fidem* commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martiis vaticibus, nec Apollinis operis credendum existimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temerè, numquam ne mediocri quidem cuiquam, non modò prudenti, probata sunt. Quid? inquires: remex ille de classe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille verò, & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent *timebamus*. castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæsaris & *audacia* plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset: & *roboris*, propter verustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, *non aperte*. Ille autem Græcus quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea *demens* eventura esse dicebat. Utrum tandem per deos, atque homines, magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varroem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium ⁸ perspicere potuisse? Sed jam ad te venio,

9 O sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides,

Unde superstitiosa primum ¹⁰ sava evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chrysisippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ¹¹ ut sit in omni oratione sapissimè; partim flexiloquis, & obscuris, ut interpres egeat interprete, & fors ipsa ad forte referenda sit; partim ambiguus, & quæ ¹² ad dialecticum referenda sint. Nam cum fors illa edita est opulentiissimo regi Asiæ,

CROESUS HALYM PENETRANS MAGNAM PERVERTET OPUM VIM:

hostium

1. *Si quis semel aliquid dixerit.*] Vulgati in hunc usque diem, aliquid in divinatione dixerit. sed delevi glossulam illam auctoritate Palatini primi, ubi ejus nec vola, nec vestigium. & supra notavi, dicere idem esse quod prædicere.

2. *Presumptio tamen, quam περὸν ψυ, &c.*] Si libros nostros, & S. Victoris, imò si editos à Victorio, Sturmio, Camerario, sequimur; referendum erit plane *presensio*: quod item reposuim, nisi iterasset Cicero linea sequenti.

3. *Qui cum tam perspicuum sit, &c.*] Vulgati, qui quod. sed præter Pall. præter S. Victoris, præter Petri Victorii editionem, quam æque heic sequi poterat Camerarius ac Sturmio, quàm supra.

4. *Ex primis versus litteris.*] Notet curiosior extitare in Pal. pr. & sec. primi, non primis.

5. *Quæ Ennius fecit.*] Expressi quod erat in Pall. alii malunt, *Quæ Ennius*, de quo videatur Henr. Stephanus in Schediastmate Januarii sui. Clarissimus vir Claud. Puteanus isthæc habebat pro spuris.

6. *Atque in Sibyllinis.*] Forfan *Æque in, &c.*

7. *Ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen, &c.*] Pal. pr. non agnoscit, *primis litteris illius sententiæ*. & respiciunt sane aliquid falsi. quamvis in prioribus omnia fortè non-

dum emaculata. Puteanus adnotat, repertum in veteri scripto, *ex primis versus cujusque sententiæ litteris*, videndumque Dionys. Halicarnassium, libro 1. Antiq. Rom. & Eusebium in oratione ad Christianos.

8. *Perspicere potuisse.*] Si antiquos libros sequi oportet, longè alia exorietur, & melior fortè sententia. habent enim S. Victoris, certè Pall. quatuor *respicere*: secundus præterea, *respicere non potuisse*.

9. *O Sancte Apollo.*] Prima litera versus expungenda potius, ut fiat trochaicus; quàm ut cum Lambino rescribamus, carmine secundo contra libros: *Unde hæc superstitiosa.*

10. *Sava evasit vox fera.*] Junior, conjiciebam, sæpe *evasit vox ferarum*. nunc, malo aliquid non intelligere, quàm indulgere divinationi qualicumque; quàm debere ingenii melioris doctrinæ fruge saturis ludibrium.

11. *Ut sit in omni oratione sapissimè; partim flexiloquis.*] Idem hariolabar, ut sit in partim flexiloquis; omisiss mediis, tanquam à manu interpolatorum. nunc taceo.

12. *Ad dialecticum referenda sint.*] Duo Palatini veriores, *deserenda sint*, neque aliter edidit Victorius, etiam S. Victoris liber *deserenda*.

hostium vim sese peruersurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisse. Cur autem hoc credam umquam editum Cræso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Cræso, quàm de Pyrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrho esse responsum?

AIO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE.

Primum Latinè Apollo numquam locutus est. deinde ista fors inaudita Græcis est. præterea Pyrho temporibus jam Apollo versus facere desierat. postremò, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

--- *solidum genus Æacidarum,*

Bellipotentis sunt magi, quam sapientipotentis:

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, VINCERE TE ROMANOS, nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Cræsum decepit, vel Chrysiptum potuisset fallere. hæc verò ne Epicurum quidem. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modò nostra ætate, sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contentius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse ajunt *vetustate vim loci* ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut falfamento putes loqui, quæ evanescent vetustate. de vi loci agitur, neque solùm naturali, sed etiam divina: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquires. Quæ *vetustas* est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum aures quàm afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multo antè, sed etiam numero, veruque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an *postquam homines minus creduli* esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè ccc. fuit, jam tum *quædam* Pythiam dicebat, id est, *quasi cum Philippo facere*. hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio quomodo isti philosophi, supersticiosi, & penè fanatici, quidvis malle videntur, quàm se non ineptos. Evanuisse mavultis, & extinctum esse id, quod si umquam fuisset, certè æternum esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere.

58 Similis est error in somniis: quorum quidem defensione repetita quam longè est? *divinos animos censent esse nostros, eosque esse tractos extrinsecus, animorumque consentientium multitudinem completum esse mundum:* hæc igitur mentis, & ipsius divinitate, & conjunctione cum externis mentibus, cerni quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concidere, & ipsum esse dormire. Jam Pythagoras, & Plato locupletissimi auctores, quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu, atque victu proficisci ad dormiendum jubent. faba quidem Pythagorei utique abstinere: quasi verò eo cibo mens, non venter infletur. Sed nescio quomodo N I H I L T A M absurdè dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormientium animos² per se ne ipsos in somniando moveri, an, ut Democritus censet, externa, & adventitia visione pulsari? sive enim sic est, sive illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam & *navigantibus* moveri videntur ea, quæ stant: & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis quàm multa falsa videantur? quòd si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet

de his erroribus, si velis, quàm de somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri videantur, *terra-motum* significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari, *dissensionem*, ac seditionem moveri. Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innumera bilia 59 conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis est enim, qui totum diem jaculans non aliquando collineet? & totas noctes somniamus; neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere? quid est tam incertum, quàm talorum jactus? tamen nemo est, quin sæpe jactans, Venereum jactat aliquando, nonnumquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quod si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video, quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quòd si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniant: 5 alligandi omnes essent, qui cubitum irent. majores enim, quàm ulli insani, efficerent motus somniantes. Quòd si *insanorum visis* fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua visa conjectori non narrant, narrant qui somniant? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut Physicum, aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an *ars adhibenda*, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniamerim. præsens enim pœna sit. Qui igitur convenit, ægros à conjectore somniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere *per somnium* curationem validitudinis; Neptunus gubernantibus non potest? & si sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabant? At si curatio daretur validitudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. 6 Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus. Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia, & conjunctione naturæ, quam vocant *συμβιβειν*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, & quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam *observatio constans*, atque diuturna est, cum quid visum secundum quierem sit, quid evenire, & quid sequi soleat. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci à numine deorum. nostra enim causa dii id facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quàm multi verò, qui *contemnant*, eamque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modò cura, sed ne memoria quidem digna ducant? N E C enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis *constancia*. Ita si pleræque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur à deo somniis significari fatendum est. Illud etiam requiro, cur, si deus ista

visa

1. Sed jam diu, jam ut nihil.] Metuo ne locus mala laboreter distinctione, sitque vitiosior quàm habetur. nam Pal. pr. & tert. sed jam diu tantummodo jam ut nihil. neque aliter quartus, nisi quod adhuc infarciat, sed etiam jam diu. S. Victoris, sed jam diu tantummodo ut nihil, &c. Victorius vulgavit, sed jam diu, ut nihil.

2. Per se ne ipsos.] Vulgati per semetipsos. sed alterum est in Pall. in exemplari S. Victoris & editione Victoriana.

3. Non aliquando collineet.] Ita Pall. omnes S. Victoris, sed hæc

facie collineet. sic in iisdem *linimenta* visas pro *linimenta*.

4. Totas noctes somniamus, &c.] Confirmant hanc lectionem Pall. Muretus tamen lib. vi. Var. lect. cap. 16. emendat, *totas noctes dormimus, &c. qua non somniamus*, quod statim arripuit Lamb.

5. Alligandi omnes essent.] Pal. prim. non habet *essent*, neque eo adeo eget sententia.

6. Sed hæc quoque in promptu fuerint.] Illud fuerint redonavi Tullio, flagitantibus Pall. quatt. S. Vict. & edit. Victorii.

vifa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam *dormientibus*. Sive enim externus, & adventivus pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur; sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dicitur secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præsertim cum Chrypsippus, Academicus refellens, permuldo clariora, & certiora esse dicat, quæ *vigilantibus* videantur, quam quæ *forniantibus*. Fuit igitur divina beneficentia dignus, cum consuleret nobis, clariora vifa dare vigilantibus, quam obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, circum divina putanda non sunt. Jam verò quid opus est circumtione, & amfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quam directo? deus si quidem nobis consulebat, HOC FACITO, HOC NE FECERIS, diceret? idque visum vigilantibus, quam dormienti daret? jam verò quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? ALIQUOT SOMNIA VERA, inquit Ennius; SED OMNIA NON

62 EST NECESSE. Quæ est tandem ista distinctio? quæ vera, quæ falsa habet? & si vera à deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque divina, quid inconstantes deo? quid incertius autem est, quam mentis mortalium falsis, & mendacibus visis concitare? sin vera vifa divina sunt: falsa autem, & inania, humana: quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessariò confitendum est. *Naturam* autem eam dico, qua nunquam animus insitens, agitatione, & motu esse vacuus potest. Is cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in vifa varia, & incerta ex reliquis, ut ait Aristoteles, inhaerentibus, earum rerum, quas *vigilans* gesserit, aut cogitarit: quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè velim. Si nulla est: quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aveo audire, quæ 63 sit. Sed hærebunt. venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilius, DEOS NE IMMORTALES, YERUM omnium præstantia excellentes, concurrere omnium mortalium, qui ubique sunt, non modò lectos, verùm etiam giabatos, & cum sterentibus aliquos viderint, obijcere his vifa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exercitii somnio ad conjectorem manè deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitur, quod *vigilans* viderit, *dormiens* videre videatur. utrum philosophia dignus, sagarum superstitione ista interpretari, an explicacione naturæ? ut, si jam fieri possit conjectura vera somniorum, tamen isti, qui proficentur, eam facere non possunt: ex levissimo enim, & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrypsippus quidem divinacionem definit his verbis, *Vim cognoscen-* 64 *tem*, & videntem, & explicantem signa, quæ à diis hominibus portendantur: officium autem esse ejus, prænoscere, dei erga homines mente qua sunt, quidque significant, quemadmodum que ea procurantur, atque expiuntur. Idemque somniorum conjectorem definit hoc modo, *Esse vim* 64 *cernentem*, & explanantem, quæ à diis hominibus significantur in somnis. Quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognovimus neminem. Vide igitur, ne, etiam si divinacionem tibi esse concessero, quod nunquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Quælis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis signifi-

cant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec scientiam, & neque explanatorem habeamus, tamquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro loquerentur sine interprete. Jam vero quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dii velle debebant ea, quæ *nostra causa* nos monerent. Quid? poëta nemo, nemo physicus obscurus? ille verò nimis etiam obscurus Euphorion. at non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus: minimè Democritus. num igitur confendi? mea causa me mones, quod non intelligam. Quid me igitur mones? ut si quis medicus ægroto imperet, ut sumat

Terrigenam, herbigradam, domi-portam, sanguine cassam,

potius quam hominum more, cochleam, dicere. Nam 3 Pacuvianus Amphion,

Quadrupes taradrada, agrestis, humilis, aspera, quadrupes brevi, cervicæ anguina, adspicere truci, Eufscerata, inanima, cum animas sono,

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: *Non intelligimus, nisi aperte dixeris.* At ille uno verbo, *Testudo.* Non potueras hoc igitur à principio, citharista, dicere? Debet 65 ad conjectorem quidam, somniasse se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. Est hoc in Chrypsippi libro somnium. Respondit conjector, thesaurum deosorum esse sub lecto. fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento. misit conjectori quantum visum est de argento. Tum ille, *nihilne*, inquit, *de virello?* id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse; reliquam, argentum. Nemone igitur umquam alius ovum somniavit? cur ergo hic nescio qui thesaurum solus invenit? quam multi inopes, *digni præsidio deorum*, nullum somnio ad thesaurum rependum admonuit? quam autem ob causam tam esse obscure admonitus? ut ex ovo nasceretur *thesauri* similitudo potius, quam aperte thesaurum quærere juberetur, sicut appetit Simonides ventus esse navigare? Ergo obscura somnia, & minimè consentanea majestati deorum. Ad aperta, & 66 clara veniamus, quale est de illo interfecto à caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humarar, vetitus est navigare? quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus, familiaris ejus, in prælio *relo venenato* ius esset, eoque vulnere summo cum dolore moreretur: Alexander affidens, somno est consoptus. Tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & simul dicere, quo illa loci nasceretur, (neque is longe aberat ab eo loco) ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. Cum Alexander expererctus narraffer amicis somnium, emisisse qui illam radiculam quærerent. qua inventa, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli vulnerati. Multa etiam sunt à te ex historici prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii: pervulgatum jam illud de præule: Gracchi etiam: & recens Cæcilie, Balearici filie, somnium. Sed hæc externa, ob eamque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere, tu de merfo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in equo deduci jubente monentem? Omnium somniorum, Quinte, una ratio est. quæ, per deos immortales, videamus ne nostra 67 *superstitione*, & depravacione superetur. Quem enim tu Marium visum à me putas? Speciem, credo, ejus, & imagi-

1. Aveo audire.] Pall. omnes veteri modo scribendi, habeo.
2. [Neque explanatorem.] Sic plerique Palatinorum, neque secus editio Victorii. vulgata explanatorem.
3. Pacuvianus Amphio.] Recepta lectio Amphion. sed alterum restat in libro S. Victoris, in Pal. prim. ac tæc. denique in editis ab Victorio.

4. Minimè consentanea majestati deorum.] Ita Pall. & S. Victoris, omisso sunt, quod in omnibus publicatis.

5. Illud de præule.] Id jam primum redditur Ciceroni, inventum in Palatinis quatuor & codice S. Victoris. alie omnes editiones præiulore. supra etiam erat in Pal. pr. & S. Vict. copo. non caupo. sed tamen tanti non erat ut textui immitteretur.

imaginem? ut Democrito videretur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, & a certis figuris vult fluere imagines. quod igitur Marii corpus erat? ¹ Ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequabatur. nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? ista imagines ita nobis *dicto audientes* sunt, ut simul atque velimus, accurrant? etiamne earum rerum, quae nullae sunt? quae est enim ² forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? ut, quae numquam vidimus, ³ ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cum aut muros Babylonis, aut ⁴ Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quae volumus, nota nobis esse possunt. nihil enim de quo cogitare nequamus. Nullae ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illa: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. *animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes*, nullo adventitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem haec subtrahita sunt, desertusque animus languore corporis, tum agitur ipse per sese. itaque in eo & formae verborum, & actiones: & multa audiri, multa dici videntur. Haec scilicet imbecillo, remissoque animo, multa omnibus modis confusa, & variata versantur, maximeque reliquiae earum rerum moventur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, ut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur, recordanti, quam ille gravem suam *casum magno animo*, quam ⁶⁸ constanti iussisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subito sum visus emeris de flumine. inerant enim in utriusque nostrum animis, *vigilantium cogitationum vestigia*. At quaedam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii: tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una demersus rursus apparuit. An tu censēs ullam animo tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnumquam, forte temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum: videt utrum sit, ⁹ non esse mirabile. non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire: & quidem, quo majus sit, cum radice ore teneret, locutus est. Sed *nihil est magnum somniantii*. Quæro autem cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliās, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sanè, quod meminerim. ⁶ Frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrations detraxi, & *meridationes* addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens, ullo somnio sum admonitus, tantis præseritum de rebus: nec mihi magis usquam videor, quam cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare. ⁶⁹ Etenim (ex divisione hoc secundum est) que vocant continuatio, conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, esse *operatissimam*) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & adventientibus, & crescentibus *morbos* intelligunt: nonnulla etiam valitudinis significatio-

nes, ut hoc ipsum, *pleni, enective sumus*, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Theaurus vero & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem, qua cum somniis naturali cognatione junguntur? Dicitur quidam, cum in somnis complexu Venerio jungeretur, calculos eiecisse. video sympathiam. visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, *natura vis*, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadas, quod scribitur, somnium? qui paulo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret: amica corpus ejus textis suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris: & causas naturalibus habebat: an, & ut videretur, & ut eveniret, casus effecit? Quid? ipsorum interpretum conjecturae, nonne magis *ingena declarant*, eorum, quam vim, consensumque naturæ? Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis *curru quadrigarum vehi*. mane ad conjectorem. At ille, Vinctes, inquit. id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quattuor ante te ecurrisse? Ecce alius cursor: atque horum somniorum, & talium plenus est Chryssippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, *aquilam se in somnis visum esse saltum*. At ille, Vicisti, ista enim avi volat nulla vehementius. ⁷ Huic equidem Antipho, Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves & agitans, semper ipse postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans essetne prægnans, visa est in quiete *obsignatam habere naturam*. ⁸ retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisset. At alter, prægnantem esse dixit. ⁹ nam *inane obsignari nihil solere*. ¹⁰ Quæ est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi accedent hominum, & similitudine aliqua, conjecturam modò huc, modò illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: multique ex aliis futura præsentant. Governatores cum exsultantibus Jolignis videntur, aut delphinos fœ in portum conjicientis, *tempestatem significari* putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facile revocari possunt: ea verò quæ paulo antè dixi, nullo modo. At enim *observatio diuturna*, (hæc enim pars una restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari possunt? quoniam modo: sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præposterè, tam inconditè, tam monstruosè cogitari potest, quod non possimus somniare. Quo modo igitur hæc infinita, & semper nova aut memoria completi, aut observando notare possumus? Astrologi motus *errantium stellarum* notaverunt. inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia à falsis, cum eadem & aliis aliter evadant, ¹¹ & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum *mendacii homini, ne verum quidem dicenti credere soleamus*, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquid, non ex multis potiùs nisi fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant. Si igitur neque

1. Ex eo inquit quod fuerat.] Rectè Pal. tamen pr. fuerat. sec. fluxerat.

2. Forma tam inusitata.] Non displicet quod est in Pal. prim. inusitata.

3. Ea tamen informata.] Est à Pall. & Victorii editione. alix formata. S. Victorii liber id formata.

4. Homeri faciem cogito, imago illorum.] Pal. pr. cogita. unde fortè non malè Pal. tert. & quart. cogito, cogitato, imago, siquæ etiam Wouveri liber. sed bene habet vulgata.

5. Non esse mirabile.] Est à Pall. tribus & S. Vict. item editione Victorii. vulgò, est.

6. Frustra igitur consumptæ tot noctes.] Pal. pr. sine præpositione, sumpta, & vix est ut non sic scriperit Cicero.

7. Huic equidem Antipho; Baro, inquit, te victum esse non vides.] Haud aliter Pal. pr. ac sec. nam tert. heic militum est non vides. quartus verò vocem illam inusitatum omisit; quam tamen etiam in scriptis suis reperit Victorius. Vulgati, Antipho, Tu verò, inquit. insulse.

8. Retulit.] Ita libri nostri. inapte igitur Lambinus interponit ad sententiam peripetuitatem de suo, ad conjectorem retulit. satis sub-intelligitur.

9. Nam inane obsignari.] Non malè forsitan pr. & quart. nam & inane obsign.

10. Quæ est ista ars conjectoris.] Pall. non agnoscent ista. neque habetur in Victoriana.

11. Et iisdem non semper eodem modo.] Pal. pr. habet amplius, & iisdem senset evasions non semper. aliquid certè in eo latet.

neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut nihil prorsus somnus tribuendum sit: præsertim cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent: ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: CASUS autem innumerabilibus pænè faculis in omnibus plura mirabilia, quàm in somniorum visis effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes duci potest, nonnumquam etiam in contrarias, ¹ quidquam sit incertius. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris. nam ut verè loquamur, *superstitio* fusa per genteis, oppressit omnium ferè animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. quod & in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maximè egimus. multùm enim & nobismet ipsi, & nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulisset. Nec verò (id enim diligenter intelligi volo) *superstitione tollenda religio tollitur*. Nam & MAJORUM INSTITUTA tueri factis, cæremoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cælestium cogit confiteri. Quamobrem ut religio propaganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ: sic *superstitionis* ² stirpes omnes ejiciendæ: instat enim, & urget, ³ & quocumque te verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu

omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldaeum, si haruspicem videris; si fulserit, si conuerit, si tactum aliquid erit de cælo, si ostenti simile natum, factumve quippiam: quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat quieta mente consistere. *Perfugium* videtur *omnium laborum, & sollicitudinum esse somnus*. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusque nascuntur. qui quidem ipsi per se minus valerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem contemtissimi, sed in primis acuti, & consequentia, & repugnantia videntes: qui propè jam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio, an *soli jam philosophi* judicarentur. cum quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioque est, non quod eos maximè contemnamus: sed quod videntur acutissimè sententias suas, prudentissimeque defendere. Cùm autem proprium sit Academiæ, judicium suum nullum interponere, ea probare, quæ simillima veri videantur, conferre causas, & quid in quamque sententiam dici possit, expromere, nulla adhibita sua auctoritate, *judicium audientium relinquere integrum*, ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem à Socrate traditam: eaque inter eos, si tibi, Quinte frater, placebit, quàm sæpissimè utemur. Mihi verò, inquit ille, nihil potest esse jucundius. Quæ cum essent dicta surreximus.

1. *Quidquam sit incertius.*] Pal. pr. *certius*, quod forsàn referendum ad *casum*, ut conjectura æque sit certa ac casus; hoc est incertissima. sed cum reliqui codd. ei non adstipulentur, non est quod librario uni nimium tribuamus.

2. *Stirpes omnes ejiciendæ.*] Sic mss. nostri, sed more suo, unica litera *ejiciendæ*. frustra alii conjecturis operantur. quippe *ejiciendæ* stirpes jam antea evulsæ sint extractæque radicibus oportet; quo ipso, nunquam certè renascantur. si tamen quid mirandum, *manu eligendæ sunt*, quomodo locutus noster sine libri 11. Tusculan.

quæst. pro quo tamen vulgati *elidendæ*.

3. *Et quocumque te verteris.*] Haud aliter huc usque cusi, sed num rectè? Pall. enim quatuor & liber S. Victoris nulla litera variante præferunt, & quo te, *Quinte, verteris*. loqui verò Cicronem cum fratre suo Quinto, satis constat. verùm viderit Senatus Criticus, ego festino.

4. *Cùm autem proprium sit Academiæ.*] Pal. tert. & S. Victoris non habent voculam *proprium*. sed cum restet in aliis illis nostris melioribus, nihil ei adhuc moveo controversiæ.

M. TULLII CICERONIS

DE

F A T O

LIBER SINGULARIS.

Deest principium.

I ¹ QUA pertinet ad mores, quos ² illi vocant, nos eam partem philosophiæ, de moribus appellare solemus: sed decet augentem linguam Latinam, ³ nominare *moralem*. explicandaque vis est ratioque enuntiationum, quæ Græci ⁴ vocant, quæ de re futura cum aliquid dicunt, deque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quæstio est: ⁵ quam ⁶ philosophi appellant. totaque est logicæ; quam *rationem differendi* voco. Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum: itemque in iis, quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilis id à quoque probaretur, quod cuique maximè probabile videretur, id in hac disputatione de fato, casus quidam, ne facerem impedit. Nam cum essem in Puteo-

lano, Hirtiusque noster, consul designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pueritia viximus, deditus: multùm unà eramus; maximè nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad concordiam civium pertinerent. cum enim omnes post interitum Cæsaris *novarum perturbationum causa* quæri viderentur, hisque esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in iis deliberationibus consumebatur oratio; idque & sæpe aliàs, & quodam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo ab interventoribus die, eum ille ad me venisset, primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de otio. Quibus actis, Quid ergo? inquit, ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certè philosophiam illis anteposivisti, possunne

1. *Quia pertinet ad mores, quos illi vocant.*] Est à mss. nostris; firmavitque dudum editione sua Petrus Victorius. Palatinis ego usus sum tribus. Gulielmius variantes lectiones adferipit marginibus, è libris S. Victoris, Francisci Pithæi, & Francisci Fabricii. vulgata lectio habet, quos ² Græci vocant.

2. *Appellare moralem.*] Pal. sec. & S. Victoris, *morabilem*. quod, quam vis non probem, libuit tamen indicare. quippe secundus ille

noster; quantivis est pretii, præ aliis duobus quibus utor.

3. *Quam ratiō differendi Philosophi appellant.*] Dictionem *Philosophi* reddimus auctori, sive Pall. & P. arque S. V. exhibuitque editione sua Victorius, infinita & incredibilis diligentia vir.

4. *De pace & otio. Quibus actis, Quid.*] Hæc est lectio Pal. prim. editionisque Victoriana, aliorumque. nam ceteri mss. *Quibus acceptis*. omnes tamen omiserant illa vulgata, *dicta sunt*; quæ in Lambinianis ac Brutianis.

possunne aliquid audire? Tu verò inquam, vel *audire*, vel *dicere*. nec enim (quod rectè existimas) oratoria illa studia deferui: quibus etiam te incendi, quamquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto minuunt, sed augent potius illam facultatem. nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet oratoris societatem. *subtilitatem* enim ab Academia mutuatur, & ex vicissim reddit *ubertatem orationis*, & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam utriusque studii nostra possessio est, hodie, utro frui malis, optio fictua. Tum Hirtius, Gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile. nihil enim umquam abnui meo studio voluntas tua. Sed quoniam ¹ *rhetorica* mihi nostra sat nota, teque in iis & audivimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum, contra propositum disputandi, consuetudinem indicant te suscepisse *Tusculanae disputationes*; ² ponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, volo. An mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo intervallo hæc studia repetentem. Ita, inquit, audiam te disputantem; ut ea lego, quæ scripsisti, proinde

3 *ordire*. *Multa hic desunt*. ³ consideramus hic: quorum in aliis, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægorantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis ejusmodi, naturæ contagio valet: quam ego non tollo: vis est nulla fatalis. In aliis autem *fortuita* quædam esse possunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur. Sunt, inquam, quidem absurda. Quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire? ex hocne equo qui cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hæc in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi verò capulo sit occisus. Quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in rivo esse lapsum? quamquam huic quidem hic scribit prædictum *in aqua esse pereundum*. Ne hercule Icadii quidem prædonis video fatum ullum. nihil enim scribit ei prædictum. Quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura ejus incidisse? puto enim, etiam si Icadium in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. Nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit evenire fortuna. Quæro igitur, (atque hoc late patebit) si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, & *fortè*, *temerè*, *casu* aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunamve referatur? Sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chryssippi laqueos revertamur. Cui primum quidem de ipsa *rerum contagione* respondeamus: reliqua postea persequemur. Inter *locorum naturas* quantum interit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: in aliis esse pituitosos, & quasi redundantis, in aliis exsiccatos, atque aridos: multaque sunt alia, quæ inter locum, & locum plurimum differunt. Athenis tenuæ cælum, ex quo *acutiores* etiam putantur *Attici*: crassum Thebis. itaque *pingues Thebani*, & *valentes*. Tamen neque illud tenuæ cælum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcefilam, aut Theophrastum audiat neque crassum, ut Nemea potius, quam Isthmo victoriam petat. Dijunge longius. quid enim loci natura asferre potest, ut in porticu Pompeii potius, quam in campo ambulemus? tecum, quam cum alio? Idibus potius, quam Kalendis?

Ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quasdam autem nihil: sic *affectio astrorum* valeat, si vis, ad quasdam res; ad omnes certè non valebit. At enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent; alii libidinosi, alii iracundi, aut crudeles, aut superbi sint; alii talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat, quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? Hæc differens, qua de re agatur; & in quo causa consistat, non videt. Non enim si alii ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, idcirco etiam nostrarum voluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes. nam nihil esset in nostra potestate, si res ita haberet. nunc verò fatemur, *ACUTI*, *HEBETESNE*: valentes, imbecilline sumus, non esse id in nobis. Qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus; voluntatis esse, is non videt, quæ quamque res consequatur. Ut enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemque valentes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stilponem ⁴ Megaricum philosophum, acutam sanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. Hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes, sed potius *ad laudem*. vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam, & compressam esse doctrinam, ut nemo umquam vinolentum illum; nemo in eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nonne legimus, quemadmodum notavit Zopyrus, physiognomon, qui se profitebatur *hominum mores*, *naturasque* ex corpore, oculis, vultu, fronte pernocere? ⁵ *stupidum esse Socratem dixit*, & *bardum*, quod jugula concava non haberet: obstructas eas partes, & obturatas esse dicebat: addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. Sed hæc ex naturalibus causis vitia nasci possunt: extirpari autem & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit à tantis vitiis *avocetur*, non est id positum in naturalibus causis, sed in *voluntate, studio, disciplina*. quæ tolluntur omnia, si vis, & natura fati ex divinationis ratione firmabitur. Etenim si est divinatio, ⁶ qualibus nam à perceptis artis proficitur: percepta appello, quæ dicuntur Græcè *προφητεία*. Non enim credo nullo percepto aut ceteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui divinatione utantur, futura prædicere. Sunt igitur astrologorum percepta hujusmodi. Si quis, verbi causa, *ORIENTE CANICULA NATUS EST, IS IN MARI NON MORIETUR*. Vigila Chryssippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deseras. Si enim verum est, quod ita connectitur, *Si quis oriente Canicula natus est, in mari non morietur*: illud quoque verum est, *Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur*. Pugnant ergo hæc inter se, Oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. Ergo hæc quoque conjunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur: quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. Ergo illud, *Morietur in mari Fabius*, ex eo genere est, quod fieri non potest. Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. At hoc, ⁷ Chryssippe, minimè vis. maximeque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est. ille enim id solum fieri posse dicit, quod

1. *Rhetorica mihi nostra sat nota.*] Pall. sunt nota, quod & in Gulielmianis tribus, qui præterea *vestra*. quod ego expressi à Victorianis.

2. *Ponere aliquid, ad quod audiam.*] Est à mss. quinque neque fecus Victorii editio. publicati fere *proponere*.

3. *Consideramus hic, quorum, &c.*] Turnebus monuit vet. libros præferre *constansusci*; ex quo factum illud vulgatum, *Com. deramus Hirti*. Pal. sec. servat *odire* *consideramus hic hic dicitur quorum*. alii duo,

nescio quot versus admiserant.

4. *Megaricum.*] Est à Victorii editione. & accedit Pal. secund. in quo *Megarium*. nam ceteri *Megaricum*, quibus adhæret Turnebus.

5. *Stupidum esse Socratem dixit.*] Gulielmius adnotavit videri expungenda, *Socratem dixit*, ut supervacua; uti revera sunt.

6. *Qualibusnam a perceptis artis, &c.*] Sic meliores mss. neque aliter Victorius Turnebus, Aldas. alii, *qualibet natura a perceptis*.

quod aut sit verum, aut futurum sit verum: & quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, & quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis, ut *frangi hanc gemmam*, etiam si id numquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millesimo antè anno Apollinis oraculo editum esset. At si ista comprobabis divina prædicta; & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut, si ¹ dicatur, Africanum Karthagine positurum: & si verè dicatur de futuro, idque ira futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori vobis inimica sententia. Etenim si illud verè connectitur, *Si oriente Canicula natus es, in mari non morieris*: primumque, quod in connexo, *Natus es oriente Canicula*: necessarium est: (*omnia enim verain præteritis, necessaria sunt*, ut Chryssippo placet, dissentienti à magistro Cleanthe, qui sunt immutabilia, nec in falsum è vero præterita possunt converti:) si igitur quod primum in connexo est, necessarium est: sit etiam quod consequitur, necessarium. Quamquam hoc Chryssippo non videtur valere in omnibus. Sed tamen, si naturalis est causa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. Hoc loco Chryssippus æstuans falli sperat Chaldæos, ceterosque divinos, neque eos usuros esse conjunctionibus, ut in sua percepta pronuntient. *Si quis natus est oriente Canicula, is in mari non morietur*: sed potius ita dicant: *Non è natus est* quis oriente Canicula, & is in mari morietur. O licentiam jocularum! ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarum conjunctionum potius, quam infinita connexa ponant: cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei respectum in arte, non ita proponet: ² *Si cui venæ sic moventur, is habet febrem*: sed potius illo modo, *Non ei venæ sic moventur, & febrem is non habet*: itemque geometres non ita dicent, ³ *In sphaera maximi orbes, medii inter se dividuntur*: sed potius illo modo: *Non & sunt in sphaera maximi orbes, & hi non medii inter se dividuntur*. Quid est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? & quidem aliis modis eandem res efferre possumus. Modò dixi, *In sphaera maximi orbes, medii inter se dividuntur*: possum dicere, *In sphaera maximi orbes erunt*; possum dicere, *Quia in sphaera maximi orbes erunt*: Multa genera sunt enuntiandi, nec ullum distortius, quàm hoc, quo Chryssippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur. majus est enim has contortiones orationis, quàm signorum ortus, obitusque perdiscere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam *περί δυνατῶν* appellant revertamur: in qua quid valeat ⁴ id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut *verum sit*, aut *verum futurum sit*. Qui locus attingit hanc quæstionem, Nihil fieri, quod non necesse fuerit: & quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt: sed in factis *immutabilitatem* apparere, in futuris quibusdam quia non apparent, ⁵ ne inesse quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit: Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta

non appareat, nihilo minùs fururum sit. Ita fit, ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. Nam, *Morietur Scipio*, talem vim habet, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen ut id non possit converti in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse est mori. Sic si diceretur, *Morietur noctu in cubiculo suo Scipio, vi oppressus, verè diceretur, id enim fore diceretur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet*. nec magis erat verum, *Morietur Scipio*, quàm *Morietur illo modo*: ⁶ nec minùs necesse mori Scipionem, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falsum, *Necatus est Scipio*, quàm *Necabitur Scipio*: nec, cum hæc ita sint, est causa, cur Epicurus, ⁷ fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easque de via deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabiles: unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existit, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet: alteram, ut, cum duo individua per inanitatem ferantur: alterum è regione moveatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum, aut falsum esse, non vereri, ne omnia fato fieri sit necesse: non enim æternis causis naturæ necessitate mutantibus verum est id, quod ita enuntiat: *Descendit in Academiam Carneades*: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuitò antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. Ita & semper verum fuit, *Morietur Epicurus*, cum duo & septuaginta annos vixerit, Archonte Pitharato; neque tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidisset, certè casurum, sicut cecidit, fuit. Nec ii, qui dicunt *immutabilia esse, quæ futura sint*, nec posse ⁸ verum futurum converti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim interpretantur. At, qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis *voluntate libera* spoliata, necessitate fati devinciunt. Sed hæc hæctenus. Alia videamus. concludit enim Chryssippus hoc modo, *Si est motus sine causa*, non omnis enuntiatio, quod *ἀνεπαρκῆ* dialectici appellant, aut vera, aut falsa erit. causas enim efficientes quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit. omnis autem enuntiatio, aut vera aut falsa est. motus ergo sine causa nullus est. Quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est, omnia, fato fiunt. efficitur igitur, fato fieri, quæcumque fiant. Hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro, & negare omnem enuntiationem aut veram esse, aut falsam: eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri comprobem. illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc verò non est tolerabilis. itaque contendit omnes nervos Chryssippus, ut persuadeat, *omne ἀνεπαρκῆ aut verum esse, aut falsum*. Ut enim Epicurus veretur, ne, si hoc concesserit, concedendum sit, fato fieri, quæcumque fiant: (si enim alterum ex æternitate verum sit, esse id etiam certum: & si certum, etiam necessarium: ita & necessitatem, & fatum confirmari putat) sic Chryssippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum esse, ⁹ aut falsum, non teneat, omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerum futurarum. Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cum declinat atomus *intervallo minimo*. id appellat *ἐλάττωσον*. Quam declinationem sine causa fieri si minùs verbis, re cogitur confi-

1. *Dicatur Africanum Karthagine positurum.*] Rectè ita editi à Victorio, respondetque Pal. sec. castissimus liber. alii quidem *Karthaginum*, sed non ii tam bonæ notæ, itaque viderit de suis Lambinus.

2. *Non ei venæ sic moventur.*] Vulgata: *Non è huic venæ*, sed contra Pal. sec. Pith. Fabr. & Victorii editionem. nec ablutunt Pal. tert. quart. in quibus, *Non enim venæ*.

3. *In sphaera maximi orbes, medii, &c.*] Secutus sum eosdem libros: nam communis lectio: *Si in sphaera maximi orbes sunt, medii, quidquid etiam in mox sequentibus mutavi; feci codicibus iisdem præcipientibus.*

4. *Id quod fieri possit anquiritur.*] Sic Pithæanus, neque secus edi-

tio Victorii atque Turnebi. vulgata, *inquirit*.

5. *Nè inesse quidem videri.*] Lambini, caque priores aliquot edit. *ne necesse quidem*.

6. *Nè minus mori necesse Scipionem.*] Ita Pal. sec. & Fabricianus. editi; *nec minus necesse est mori Scipioni*.

7. *Fatum extimescat.*] Nihilo pejus Pal. sec. ac Pithæanus, *pertimecat*.

8. *Verum futurum converti in falsum.*] Pall. omn. & Pith. & publicati à Victorio *convertere*.

9. *Aut falsum, non teneat, omnia fato fieri, &c.*] Secutus sum Victorianam, cum apertè sic extaret in Palat. sec. vulgatis abest illud *non teneat*.

confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat. nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut jam si sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa. Hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus est, ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali, ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quam à corporibus individuis naturalis motus avellere. Acutiùs Carneades, qui docebat, posse Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret, esse posse quandam *animi motum voluntarium*, id fuit defendi melius, quam introducere declinationem, cuius præsertim causam reperire non possunt. quo defenso, facile Chrysippo possent resistere. Cum enim concessissent, motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus. voluntatis enim nostræ non esse causas externas, & antecedentes. Comuni igitur consuetudine sermonis abutimur, cum ita dicimus, *velle aliquid quempiam aut nolle sine causa*. ita enim dicimus, sine causa, ut dicamus, sine externa, & antecedente causa, non sine aliqua. Ut cum *vas inane* dicimus, non ita loquimur, ut phisici, quibus inane esse nihil placet: sed ita, ut, verbi causa, sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus: sic, cum sine causa animum moveri dicimus, sine antecedente, & externa causa moveri, non omnino sine causa, dicimus. De ipsa atomo dici potest, cum per inane moveatur gravitate, & pondere, sine causa moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus. Rursus autem, ne omnes à phisicis irrideamur, si dicamus, quidquam fieri sine causa, distinguendum est, & ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere, & gravitate moveatur, eamque ipsam esse causam, cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim voluntarius eam naturam in se ipso continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine causa. ejus enim rei causa, *ipsa natura est*. Quod cum ita sit, quid est, cur non omnis pronuntiatio aut vera, aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quæcumque fiant? *quia futura, vera* inquit, non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est, ut ea, quæ vera sunt, ita cum venerint, fato venerint. Confectum negotium, si quidem tibi concedendum est, ¹ aut fato omnia fieri: aut quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc enuntiatio vera esse non potest, *Capiet Numantiam Scipio*, nisi ex æternitate causa causam ferens hoc erit effectura? An hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis sæculis antè dictum? & si tum non esset vera hæc enuntiatio, *Capiet Numantiam Scipio*: ² ne illa quidem eversa vera est hæc enuntiatio, *Capiet Numantiam Scipio*. Poteest igitur quidquam factum esse, quod non verum fuerit futurum esse. nam ut præterita ea vera dicimus, quorum superiore tempore vera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore vera erunt in-

stantia, ea vera dicemus. nec si omne enuntiatum aut verum, aut falsum est, sequitur illico esse causas immutabileis, easque æternas, quæ prohibeant quidquam secus cadere, atque casurum sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut verè dicantur, quæ ita dicentur, *Veniet Cato in senatum*, non inclusæ in rerum natura, atque mundo. Et tamen tam est immutabile venturum, cum est verum; quam venisse: nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. Etenim erit confiteri necesse, si hæc enuntiatio, *Veniet in Tusculanum Hortensius*, ³ verum non est: sequitur ut falsum sit. quorum isti neutrum volunt. quod fieri non potest. nec nos impedit illa *ignava ratio*, quæ dicitur. appellatur enim quidam à phisicis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, ⁴ nihil omnino agamus in vita. Sic enim interrogant: *SI FATUM TIBI EST*, ex hoc morbo convalescere; si ve medicum adhibueris, si ve non, convalesces. Item, *SI FATUM TIBI EST*, ex hoc morbo non convalescere: si ve tu medicum adhibueris, si ve non, non convalesces. Et alterutrum fatum est. medicum ergo adhibere nihil attinet. Rectè genus hoc interrogationis *ignavum*, atque *iners* nominatum est, quod eadem ratione omnis è vita tolletur actio. Licet etiam immutare, ⁵ ut fati nomen ne adjungas, & eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: *SI EX ÆTERNITATE VERUM HOC FUIT*, Ex isto morbo convalesces; si ve adhibueris medicum, si ve non, convalesces. Itemque, *SI EX ÆTERNITATE*, hoc falsum fuit, Ex isto morbo non convalesces, si ve adhibueris medicum, si ve non adhibueris, non convalesces: deinde cætera. Hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est, *Moriatur eo die Socrates*. Huic, si ve quid fecerit, si ve non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit, *Nascetur Oedipus Laio*: non poterit dici, si ve fuerit Lajus cum muliere, si ve non fuerit, copulata enim res est, & confatalis. sic enim appellat: quia ita fatum sit, & concubiturum cum uxore Lajum, & ex ea Oedipum procreaturum, ut si esset dictum, *Luctabitur Olympius Milo*: & refertur aliquis: Ergo, ⁶ si ve habuerit adversarium, si ve non habuerit, luctabitur: erraret. est enim copulatum, *Luctabitur*, quia sine adversario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur: *SIVE TU ADHIBUERIS medicum*, si ve non adhibueris, convalesces: captiosum. tam enim est fatale, medicum adhibere, quam convalescere. hæc ut dixi, *confatalia* ille appellat. Carneades hoc totum ⁷ genus non probabat, & ⁸ nimis inconsideratè concludi hanc rationem putabat. itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cujus erat hæc conclusio: *SI OMNIA ANTECEDENTIBUS CAUSIS FIUNT*, omnia naturali colligatione confertè, contextequè fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. Id si verum est, nihil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra potestate. Ac, si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcumque fiunt. ⁸ Hoc arctiùs adstringi ratio non potest. Nam si quis velit idem referre, atque ita dicere: *SI OMNE FUTURUM*, ex æternitate verum est, ut ita certè veniat, quemadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali confertè, contextequè

1. *Aut fato omnia fieri, aut quidquam, &c.*] Lambinus amplius inserit, *omnia que causas habent cur fiant fieri, aut quidquam, &c.* sed non addit è mss. ne an ex ingenio. nihil ejus profectò est in Pall. aut Gulielmianis, neque agnoscunt meliores ullæ edd. Aldi, Victorii, Turnebi. itaque valeat.

2. *Ne illa quidem eversa vera est, &c.*] Edidit istud Turnebus. inde sumpsit Lambinus, quamvis dissimulet. aliis exulabat *eversa*; pro quo in Pal. sec. *vera esset*, in Pith. *vera esse*. Lambinus deinde legit, *Cepit Numantiam*: sed sic nulla editio, nulli scripti.

3. *Verum non est, sequitur ut falsum sit.*] Haud aliter Aldus, Turnebus, Victorius, firmatque Pal. sec. neque abeunt alii nostri quam quod ii *vera*, item *falsa*. at Lambinus ingentem verborum molem istis intermiscuit, proculdubio totam de tuo, licet partem admittat.

4. *Nihil omnino agamus in vita.*] Sic Turn. Vict. item Pith. & sec. nam Aldus nihil est quod omnino agamus in vita.

5. *Ut fati nomen ne adjungas.*] Habent Pal. sec. ac Pith. item editi à Vict. vulgg. non adjungas.

6. *Si ve habuerit adversarium, si ve non habuerit.*] Pal. sec. utrobi- que, adhibuerit.

7. *Nimis inconsideratè.*] Pal. sec. minus consideratè. non ineptè.

8. *Hoc arctiùs adstringi ratio non potest.*] Victorii editio sic habet, neque secus Pal. ille sec. cujus bonitatem cum expertus fuerim etiam in aliis Tullii libris, deleri vulgatum hæc, neque adhæsi Turnebiano, *Hoc arctiùs ratione adstringi non potest*; quod id reperissem in Pal. tert. ac quarto, non nimium castis codicibus; utpote conjecturis librariorum sapiculè violatis.

que fieri: nihil dicat. multum enim differt, utrum *causa naturalis* ex æternitate, futura vera efficiat, an etiam sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea vera esse possint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita contineret, ut ea fieri necesse esset. Quid enim spectans deus ipse diceret, *Marcellum* eum, qui ter consul fuit, *in mari esse periturum*? erat quidem hoc verum ex æternitate, sed causas id efficienteis non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla signa, tanquam vestigia, exstarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura. causis enim efficientibus quamque rem cognitis, posse denique sciri, quid futurum esset. ¹ ergo nec de Oedipode potuisse Apollinem prædicere, nullis in rerum natura *causis præpositis*, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quidquam huiusmodi. Quocirca si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est huiusmodi oracula, ceteraque, quæ ad divinationem pertinent, comprobare: iis autem, qui, quæ futura sunt, ea vera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: vide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum. hi enim urgentur angustiùs, illorum ratio soluta, ac libera est. Quod si concedatur, *nihil posse evenire, nisi causa antecedente*: quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cuius est causa; ut vulnus, mortis; cruditas, morbi; ignis, ardoris. Itaque non sic causa intelligi debet, ut, quod cuique antecedit, id ei causa sit, sed quod cuique *efficienter* antecedit: nec, quod in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubam, causam interitus fuisse Trojanis, quod Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clytemnestram. hoc enim modo viator quoque bene vestitus² causa grassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. Ex hoc genere illud est Ennii,

Utinam ne in nemore Pelio securibus

Causa cecidisset abiogna ad terram trabes.

Licit vel altius, *Utinam ne in Pelio nata ulla umquam esset arbor!* etiam supra, *Utinam ne esset mons ullus Pelius!* similiterque superiora repetente regredi infinitè licet.

Neve 3 inde navis inchoanda exordium

Capisset.

Quorsum hæc præterita? quia sequitur illud, *Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem, Medæa, animo agro, amore sævo saucia,*

¹⁶ non ut eæ res causam afferrent amoris. Interesse autem ajunt, utrum ejusmodi quid sit, sine quo aliquid effici non possit, ⁴ an ejusmodi, quo aliquid effici necesse sit. Nulla igitur earum est causa, ⁵ quoniam nulla eam rem sua vi efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est: sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessariò. nondum enim ulcerato serpentis morfu Philocteta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu junctior. ratio igitur eventus aperit causam. sed ex æternitate vera fuit hæc enuntiatio. ⁶ *Relinquetur in insula Philoctetes*: nec hoc ex vero in falsum poterat converti. necesse est enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum

ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est, invito Epicuro, alterum verum esse, alterum falsum: ut, ⁷ *sauciabitur Philocteta*, omnibus antè seculis verum fuit: *Non sauciabitur*, falsum. Nisi fortè volumus Epicureorum opinionem sequi, qui taleis enuntiationes nec veras, nec falsas esse dicunt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disjunctiones: sed quæ in his enuntiata essent, eorum neutrum esse verum. O admirabilem *licentiam*, & miserabilem ⁸ *insipientiam* differendi! Si enim aliquid in loquendo nec verum, nec falsum est, certè id verum non est. quod autem verum non est: qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non verum esse? ⁹ Tenebitur id, quod à Chryippo defenditur; *Omniem enuntiationem* aut veram, aut falsam esse, ratio ipsa cogitet, & ex æternitate quædam vera esse, & ea non esse nexa causis æternis, & à fati necessitate esse libera. Ac mihi quidem videtur, cum duæ sententiæ fuissent veterum philosophorum, una eorum, qui conferent omnia ita fato fieri, ut id fatum *vim necessitatis* afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine ullo fato esse *animorum motus voluntarii*: Chryippus, tanquam *arbiter honorarius*, ¹⁰ medium ferire voluisse: sed applicat se ad eos potiùs, qui necessitate motus animos liberatos volunt. Dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet inivitus. Atque hoc, si placet, quale sit videamus in *assensionibus*, quas prima oratione tractavi. eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici, & necessitate dicebant. qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant, negabantque fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse removeri: iique ita dissentiebant. **SI OMNIA FATO** fiunt, omnia fiunt causa antecedente: & si appetitus: illa etiam, quæ appetitum sequuntur. ergo etiam assensiones. At, si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. Quod si ita est, ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis. non sunt igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate. ex quo efficitur, ut nec *laudationes*, *justæ* sint: nec *vituperationes*, nec honores, nec *supplicia*. Quod cum vitiosum sit, probabiliter concludi putant, non ¹¹ omnia fato fieri, quæcumque fiant. Chryippus autem cum & ne- ¹⁸ cessitatem improbaret, & nihil vellet sine præpositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat fatum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt *perfectæ*, & principales, aliæ *adjuvantes*, & proximæ. Quamobrem cum dicimus, omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis, & principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus, & proximis. Itaque illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit, **SI OMNIA FATO** fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis; verum non principalibus, & perfectis, sed adjuvantibus, & proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, non sequitur, ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate, at hoc sequeretur, si omnia perfectis, & principalibus causis fieri diceremus, ut cum hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. Quamobrem qui

1. Ergo nec de Oedipode.] Coactus sui istud admittere, quod exstaret in Fabriciano, in Pal. omn. in edit. Victoriana. publicati alii, Oedipo.

2. Causa grassatori fuisse dicitur.] Sic Pal. sec. editio Victorii, dicitur, vulgg. diceretur.

3. Inde navis inchoandi exordium Cap.] Pall. tres Pith. Fabr. inchoandi. quod probabat Gulielmus; atque si navis poneretur accusandi casu *de exordio*. supra etiam erat in Fab. & Pith. *accidisset abiogna*, &c. adeo ut videatur revocandum, *accidisset*.

4. An ejusmodi quo aliquid.] Publicati passim, ejusmodi, cum quo. sed præpositio non erat in Pal. sec. aut Victorianis.

5. Quia nulla eam rem suavi, &c.] Haud aliter tres Pall. & Fabricianus. nam Vict. & Turn. earum rerum sua vi. vulgg. nullam rem, &c.

6. Relinquetur in insula Phil.] Aliæ edd. *insula Lemno*. sed id vocis abest & Pall. tribus & Pithæano, neque admisit Vict.

7. Sauciabitur Philocteta.] Editi alii *Philoctetes*. verum est in Pall. in Pith. & Victorinis alterum.

8. Insipientiam differendi.] Habui à Pal. sec. Fabricianoque vulgata, *insipientiam*.

9. Tenebitur id.] Fabricianus, *Tenebitur ergo id*, non otiosè. nisi malimus igitur, quod erat in Pithæano. nam Pall. nihil abibant à vulgatis.

10. Medium ferire voluisse.] Est à Victorio, qui consulatur lib. 1. Var. lect. cap. 18. Pal. sec. *medium ferre voluisse*. tert. quart. *medium ferre voluit se*. vulgata, *medium se ferre voluisse*.

11. Omnia fato fieri quæcumque fiant.] Gulielmus auctoritate cod. Pithæani debebat *quæcumque fiant*; cui aberat. habent tamen Pall.

qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adjungant, in eos valebit illa conclusio. qui autem causas antecedenteis non dicunt perfectas, neque principales, in eos nihil valebit. quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile à se explicari putant. nam quamquam assensio non possit fieri nisi commota viso: tamen cum id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem (ut Chrysiippus vult) quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata, (necesse est enim assensionem viso commoveri) sed revertitur ad cylindrum, & ad turbinem suum, quæ moveri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cum accidit, suapte natura, quod superest, & cylindrum volvi, & versari turbinem putant. Ut igitur, inquit, qui protrusit cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit: sic visum objectum imprimit illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in potestate: eaque quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est; suapte vi, & natura movebitur. Quod si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset, omnia fato fieri: sin omnibus, quæcumque fiunt, verisimile est causam antecedere; quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modò intelligatur, quæ sit causarum distinctio, ac dissimilitudo. Hæc cum ita sint à Chrysiippo explicata, si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas non sine viso antecedente fieri; alia ratio est. sed si concedunt anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones, quòd proxima illa, & continens causa non moveat assensionem: vide, ne idem dicant. neque enim Chrysiippus concedens, assensionis proximam, & continentem causam esse in viso positam, neque eam causam ad assentiendum necessariam esse, concedet, ut, si omnino fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus, & necessariis: itemque illi, qui ab hoc dissentiant, contentes non fieri assensiones sine præcursione visorum, dicent, si omnia fato fierent ejusmodi, ut nihil fieret, nisi prægressione causæ, contentendum esse fato fieri omnia: ex quo facile intellectu est, quoniam utrique, patet facta, atque explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, *verbis eos, non re diffi-*

dere. omninoque cum hæc sit distinctio, ut quibusdam in rebus verè dici possit, cum hæc causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin illa eveniant, quorum causæ fuerint. quibusdam autem in rebus, causis antegressis, in nostra tamen esse potestate, ut aliud aliter eveniat: hanc distinctionem utrique approbant: sed alteri consent, quibus in rebus cum causæ antecesserint, ita, ut non sit in nostra potestate, ut aliter illa eveniant, illas fato fieri: quæ autem in nostra potestate sint, ab his fato abesse. Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab atomis errantibus, & de via declinantibus præsidium petere. Declinat, inquit, atomus. Primum cur? 4 aliam quandam vim motus habebunt à Democrito impulsione, quam plagam ille appellat: à te, Epicure, gravitatis, & ponderis. Quæ ergo nova causa in natura est, quæ declinet atomum? aut num fortiantur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinet intervallo, majore non? aut cur declinet uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem est, non disputare. Nam neque extrinsecus impulsam atomum loco moveri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse causæ, cur ea non è regione ferretur: nec in ipsa atomi mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cum attulisset nullam causam, quæ istam declinationem efficeret: tamen aliquid sibi dicere videtur: cum id dicat, quod omnium mentes aspernentur, ac respuant. Nec verò quisquam magis confirmare mihi videtur non modò fatum, verumetiam necessitatem, & vim omnium rerum, sustulisseque motus animi voluntarios, quàm hic, qui aliter obistere fato fatetur se non potuisse, nisi ad has commentitias declinationes confugisset. nam, ut essent atomi, quas quidem esse, mihi probari nullo modo potest: tamen declinationes istæ numquam explicarentur. nam si atomis, ut gravitate ferantur, tributum est necessitate naturæ, quòd omne pondus nulla re impediendo moveatur, & feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, vel, si volunt, omnibus naturaliter.

Multa desunt.

1. Non sine viso antecedente.] Lambinus contra omnes edd. mss. que nostros delet non.

2. Neque eam causam ad assentiendum.] Idem invitis ferè libris cæcis, incusisque omittit priorem vocem neque; secutus editionem Turnebi.

3. Ab his fatum abesse.] Lambinus post hæc asteriscum posuit,

tanquam aliquid necessario abesset. Carrioque libro i. Emendationum cap. 13. heic quoddam fragmentum reponere conatur, sed avi non fausta. ipse videatur.

4. Aliam quandam vim, &c.] Vulgati, aliam enim quandam. sed præter Pal. sec. Fabr. & editos à Victorio.

M. TULLII CICERONIS

DE

LEGIBUS,

LIBER PRIMUS.

ATTICUS.

Ucus quidem ille, & hæc Arpinatium quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in Mario. Si manet illa quercus, hæc est perfectò. etenim est sanè vetus. QUINTUS. Manet verò, Attice noster, & semper manebit. sata est enim ingenio. NULLIUS autem AGRICOLÆ cultu stirps tam diuturna, quàm poëtæ versu seminari potest. ATT. Quo tandem mo-

do, Quinte? aut quale est istuc, quod poëtæ ferunt? mihi enim videris, satrem laudando, suffragari tibi. Qu. Sit ita sanè. Verum tamen, dum Latine loquentur litteræ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur: eaque, ut ait Scævola de fratris mei Mario,

Canescet sæclis innumerabilibus.

Nisi forè Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerunt, aut, quod Homericus Ulysses Deli se proceram, & teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem: multaque alia multis locis diutiùs commemoratione

manent, quàm natura stare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex qua olim evolavit

Nuntius fulva levis, miranda visa figura,

nunc sit hæc. sed cum eam¹ tempestas, vetustasve consumserit, tamen erit his in locis quercus, quam MARIANAM QUERCUM VOCENT ATT. Non dubito id quidem: sed hoc jam non ex te, Quinte, quæro, verum ex ipso poeta, tuine versus hanc quercum severint,² an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis. MAR. Respondebo tibi equidem, sed non antè, quàm mihi tu ipse responderis, Attice. certe, non longè à tuis ædibus inambulans, post excessum suum Romulus Proculo Julio dixerit, *se deum esse, & Quirinum vocari*, templumque sibi dedicari in eo loco jussit: & Athenis, non longè item à tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo suffulerit sic enim est traditum. ATT. Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne⁴ nimis diligenter anquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. ATT. Atqui multa quaruntur in Mario, fictæne, an vera sint: & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine,⁵ vel severitas à te postulat. M.⁶ Et me, hercule, ego cupio non mendacem putari: sed tamen nonnulli isti, Tite, faciunt imperitè, qui in isto periculo⁸ non ut à poeta, sed ut à teste, *veritatem exigant*. nec dubito, quin iidem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. QU. Intelligo, te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poemate. M. Quippe cum in illa ad *veritatem*, Quinte, referantur, in hoc ad *delectationem* pleraque. quamquam & apud Herodotum, patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. ATT. Teneo quam optabam occasionem, neque omitam. M. Quam tandem, Tite? ATT. Postulatur à te jamdiu, vel flagitatur potius historia. sic enim putant, te illam tractante, effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque, ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi vidèris eorum studius, qui litteris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ *salva* per te est, per te eundem sit *ornata*. abest enim historia litteris nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio. potes autem tu profectò satisfacere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc ora-

torium maximè. Quamobrem aggredere, quæsumus, & fume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relictæ. Nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse jucundius: si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium venias: quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannii autem atate conjunctus Antipater paullo inflavit vehementius, habuitque vireis agrestis ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Ecce autem, successere huic Gellius, Clodius, Afellio, nihil ad Cœlium, sed potius ad antiquorum languorem, atque insciam. Nam quid Attium numerem? cuius loquacitas habet aliquid argutarum. nec id tamen ex illa¹³ erudita Græcorum copia, sed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenæ, ejus amicus, omneis adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus *existimare non possumus*, facile superavit. Is tamen neque orator in numero vestro umquam est habitus, & in historia puerile quiddam confectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quemquam, de Græcis legisse videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset aliquantulum ab optimo tamen abesset. Quare tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto videtur secus. QU. Mihi verò nihil: & sæpe de isto collocuti sumus. sed est quædam inter nos parva dissensio. AT. Quæ tandem. Q. A quibus temporibus scribendi¹⁵ capiat exordium. ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriæ deposcit, ut ea completatur, quibus ipse interfuit. ATT. Ego verò huic potius assentior. sunt enim maximæ res in hæc memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi, Cn. Pompeii, laudes illustrabit. incurret etiam in illummet memorabilem annum suum. quæ ab isto malo prædicari, quàm ut ajunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem jamdiu postulari, Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur vacuum tempus, & liberum. neque enim *occupata opera*, neque *impedito animo*, res

1. *Tempestas vetustasve.*] Pal. quartus, *necessitasve*. nec videtur temerarium.

2. *An ita factum de Mario, ut scribis, acceperis.*] Ferè magis placet, quod in Pal. quarto. & Fabriciano, *ut scriptis asseris*.

3. *Et Athenis, non longè item à tua, &c.*] Ita Aldi editio vetus. junioris enim, & *verum ne sit Athenis, non, &c.* quomodo & Victoriana; accessitque proximè Pal. tert. in quo; & *verumne sit aut is non longe, &c.* nam quartus; *jussit. ne sit alius non longe*. cui quarto deinceps insigne fere attendendum, quam tertio; quam is alioquin sit non magnæ rei. quippe tertius idem est, quem superioribus aliquot libris citavi laude cum exigua. at quartus iste nihil habet nisi libros hos de Legibus, sed scriptura antiquiore; quamquam papyraceus. Erat in Gulielmii Fabr. τῶν νεωτέρων. ut ipsemet vocat, & *verum ne sit at is*. in S. Victoris & Pithæano, & *verum ne sit Athenis*.

4. *Nimis diligenter anquiras.*] Ita Turnebi mss. repræsentaratque antea editio Victorii. vulgata, *inquiras*. Pal. quart. nihil illius verbi habet; & quam magis examino, tam id minus heic requiritur. belle subaudiatur.

5. *Vel severitas à te postulat.*] Non aliter Pal. quart. & Turnebianus, & S. Victoris; neque nimium abit aut Pithæanus, aut Fabricianus. vulgata prius lectio: *sed veritas à te postulat*. quæ ferenda non est; cum præcesserit, *scilicet*. ad eam enim vocem est responso Ciceronis, non ad *veritatem*, ut Turnebus aliique arbitrantur. Allistque forte ad illud Terentii:

Tristis severitas inest in vultu, atque in verbis fides.

6. *Et, hercule ego cupio, &c.*] Ita Pall. nostri. Victorius transposuit pronomen: *Et hercule ego me cupio*. publicata passim, & *hercule ego me cupio*.

7. *Qui in isto periculo.*] Non potui recedere à scriptura librorum nostrorum quinque. nam & Victorius, quantus vir; contra antiquos proculdubio suos, adhæsit vulgato, *isto opusculo*. de nostro, variè litigant Cujacius lib. v. Observat. cap. 25. & Hotomanus lib. 111. Observat. cap. 20. qui consulantur.

8. *Non ut à poeta, sed ut à teste veritatem exigant.*] Hotomannus locum varie corrigit. mihi sufficit indicasse, reperiri in Pal. quarto; ut à teste *examinant*. quomodo item fuit in Fabriciano, sed is item admisserat vocem, *veritatem*. si quis asseverarit, illud *veritatem exigant*, esse ab interprete, ei facile accesserim.

9. *Quibus nihil potest esse jucundius.*] Sic & libri nostri omnes. Victorius vulgavit, *nudius*. Lambino placebat *ejuncidius*, aut *juncidius*. Gulielmius fingeat *sejunius*.

10. *Atque horridas sine nitore.*] Pal. quart. *atque rudes*.

11. *Successere huic Gellius, Clodius, Afellio.*] Monuit Mercerus ad Nonium ita emendasse Passeratium. & verò hujus mentio apud nostrum lib. 1. de Divinat. cap. 26. Gulielmius, quod invenisset in suis Belli quomodo & edidit Victorius, & restat item in Pal. quarto adnotarat Gellii. ut de duobus sermo fuerit.

12. *Quid Attium numerem.*] Pal. tert. *Acrum*. quart. *Acium*. Paulus Manutius publicavit *Acrum*, acceditque Sigonio autumanti legendum *Macrum*, ut intelligatur C. Licinius Macer. At Turnebus monuit *Atii* mentionem factam Tullio in Bruto, laudatumque eundem à Festo, in verbo *Metelli*.

13. *Erudita Græcorum copia.*] Pal. quart. *Græchorum*. quod nonnullis forte dignum examine.

14. *Multus & ineptus ad summam impudentiam.*] Sic Aldus senior. nam filius Paulus, *ineptus, datio summa impudentia*. Victorius sine dubio repræsentavit quod invenit in antiquis suis; nempe, *multus ineptias, elatio summam impudentiam*, quomodo item est in S. Victoris, & in Pithæano, nisi quod hic *datio*. Palatin. aliorumque varietates, producere tædet: satis adleisse libri nostri oræ.

15. *Capiat exordium.*] Est ab nostris omnibus, neque aliter Victorii editio. aliæ, *capiatur*.

16. *Incurret etiam in illummet memorabilem, &c.*] Est à conjectura Turnebi, cum mss. passim haberent *illum & memor*, &c. ideoque locum asterisco insignisset Victorius.

res tanta suscipi potest. utrumque opus est, & cura vacare, & negotio. ATT. Quid? ad cetera (quæ scripsisti plura, quam quisquam è nostris) quod tibi tandem tempus vacuum fuit concessum? M. Subfivica quædam tempora incurrun: quæ ego perire non patior: ut siqui dies ad rusticandum dati sunt, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. *Historia* verò nec institui potest, nisi præparato otio, nec exiguo tempore absolvi: & ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus, traducor aliud: neque tam facillè interrupta contexto, quam absolvo instituta. ATT. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut ejusmodi quampiam cessionem liberam, atque otiosam. M. Ego verò *atatis* potius *vacationi* confidebam, cum præsertim non recusarem, quo minùs more patrio sedens in solio consulentibus responderem, *senectutisque non inertu* grato, atque honesto tingerer munere. ⁴ sic enim mihi liceret & isti rei, quam desideras, & multis uberioribus, atque majoribus, operæ, quantum vellem, dare. ATT. ⁴ Atqui vereor, ne istam causam nemo noscat: tibi que semper dicendum sit, & eo magis, quod te ipse mutasti, & aliud dicendi instituisi genus: ut quemadmodum Roscius, familiaris tuus, in senectute ⁵ numeros in cantu cecinerat, ipsasque tardiores fecerat tibias: sic tu à contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, ⁶ ut jam oratio tua non multùm à philosophorum lenitate absit. quod sustinere cum vel *summa senectus* posse videatur, nullam tibi à causis vacationem video dari. QU. ⁷ At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad jus respondendum dedisses. quamobrem, cum placebit, experiendum tibi censeo. M. Id, siquidem, *Quinte*, nullum esset in experiendo periculum. sed vereor, ne, dum *minuerè* velim laborem, *augeam*, atque ad illam causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus, & meditatus accedo, adjungatur hæc juris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam majoremquam causam sum ausus accedere. ATT. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subfivicis, ut ais, temporibus, & conscribis de jure civili subtiliùs, quam ceteri? Nam à primo tempore *atatis juri studere* te memini, cum ipse etiam ad Scævola ventitarem: neque unquam mihi visus est ita te ad dicendum dedisse, ut jus civile contemneres. M. ⁸ In longum sermonem me vocas, Attice: quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mavult, suscipiam:

&, quoniam vacui sumus, dicam. Qu. Ego verò libenter audierim. quid enim agam potius? aut in quo meliùs hunc consumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra sedesque pergimus? ubi, cum *fasis* exit deambulatum, requiescemus. nec profectò nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. ATT. Nos verò: & hac quidem adire, si placet, *per ripam & umbram*. Sed jam ordire explicare, quæso, de jure civili quid sentias. M. ⁹ Egone? summos fuisse in civitate nostra viros, qui id interpretari populo, & respondere soliti sunt: sed eos *magna profectos, in parvis esse versatos*. Quid enim est tantum, quantum jus civitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur, ¹⁰ quamquam est populo necessarium? nec verò eos, qui ei muneri præfuerunt, universi juris experteis fuisse existimo, sed hoc civile quod vocant, eatenus exercuerunt, ¹¹ quoad *populum præstare voluerunt*. ¹² Id autem incognitum est, minusque in usu necessarium. Quamobrem quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stulicidiorum, ¹³ ac de parietum jure? aut ut stipulationum, & judiciorum formulas componam? quæ & scripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à vobis expectari puto. ATT. Atqui, si quæres, ego quid expectem: quoniam scriptum est à te de optimo reip. statu, consequens esse videtur, ut scribas tu idem de legibus. sic enim fecisse video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maximè diligis. M. Visne igitur, ut ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstivo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Cnosiorum, & spatiis silvestribus, crebrò insistens, interdum acquiescens, de institutis rerum publicarum, ac de optimis legibus disputat: sic nos inter has procerissimas populos, in viridi, opacaque ripa inambulantem, tum autem residentes, quæramus nisdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? ATT. Ego verò ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? QU. Nulla de re magis. M. Et rectè quidem. nam sic habetote, nullo in genere ¹⁴ disputandi magis honeste patefieri, quid sit homini *tributum natura*, quantam vim rerum optimarum mens humana contineat, cujus muneris colendi, efficiendique causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. his enim explicatis, *fons legum, & juris* inveniri potest. ATT. Non ergo à prætoris edicto, ut plerique nunc, neque à XII. tabulis, ut superiores, sed penitus

ex

1. Nimirum ista oratio postulat.] Victoriana, nimirum historia postulat. male, & præter edd. omnes, nostrisque scriptos quinque. ut tua v. rba, inquit, audio; legationem aliquam requiris, Hotomannus lib. vi. Observ. cap. 8. emendabat, ista opera.

2. Cessionem liberam.] Adhæsimus libris pluteariis, in quibus hæc scriptura; de qua consulatur Turnebus. alii ediderunt *cessionem*. Lambinus, secutus Cujacii conjecturam, reposuit *cretionem*; quem impugnat Hotomannus, emendatque *cessionem*.

3. Senectutisque non inertis grato, &c.] Haud absurde Pal. quart. *senectutisque meritis grato*. sed nihil tamen putarim mutandum.

4. Sic enim mihi liceret, &c. quantum vellem dare.] Idem codex: Sic enim veri liceret, &c. quantum vellemus. aliquid latet in illo veri.

5. Numeros in cantu cecinerat.] Est à Victorii & Turnebi editis, neque aliter nostrum quinque. Aldus senior, ceciderat, quod plerique receperunt in contextum, litera secunda mutata in e. Lambinus heic, more suo, multa interjecit à scriptis aliena.

6. Ut jam oratio tua.] Fabricianus utinam, unde facit Gulielmius, uti jam.

7. At mehercule ego arbitrabar.] Pal. quart. At ne ego hercule; ut videatur referendum: At me ego hercule arb.

8. In longum sermonem me vocas.] Vulgata revocas, sed nostra est à Pal. quart. & S. Victoris; neque aliter Victorina aut Turnebiana.

9. Ego ne? summos fuisse, &c.] Sic Pal. quart. S. Victoris & Pith. neque aliter Victorius aut Turnebus. vulgata: Ego memini summos, &c. quam tuetur Mich. Brutus tanquam alteram priorem.

10. Quamquam est populo necessarium.] Admissi conjecturam Gul. Canteri, quæ conjectura non erit, si grandioribus literis exaretur publicatum quam; notaret enim id vocis bis reponendum. Tur-

nebus conjecit *quum est*, &c. non ineptè. sed alterum est appositum magis. videatur ipsè Canterus lib. v. Var. lect. cap. 10. ne quis autem, scripturam hanc natam è capite Lambini; quemadmodum præ se fert. Victorius edidit *Atqui est populo*, &c.

11. Quoad populum præstare voluerunt.] Est à miss. nostris melioribus, probavitque Turnebus: cui vulgo, *populo*.

12. Id autem incognitum est, minusque in usu necessarium.] Est hæc quidem lectio vulgata, sed non etiam vera: quod vel arguit diversitas scripturarum. hæret quidem in Pall. nostris; sed S. Victoris codex expressit tantum; *id autem incogniti est, in usu necessarium*; quod & e suo produxit probavitque Turneb. eisi non neget esse qui legant, *id autem cognitum est, in usu necessarium*. Victorius publicavit, *id autem incognitum est*, * in usu necessarium. Aldus Neponus, *id autem incognitum est minus necessarium*. Adolefens finxeram: *id autem incognitum, est minus minusque in usu necessarium*. ut exciderit minus ob repetitionem. imusus autem vox prisca, pro eo quo quis non utitur. poterat etiam, *id autem incognitum minus in usu necessarium*.

13. Ac de parietum jure.] Scriptura nescio an sana sit. nam Fabricii membranæ, *parientium*, aut tale quid. Pal. quart. *ponentium*, vel simile. notat Gulielmius ad oram Fabr. legi *par*. unde conjicit *pariantium*. ego malim *parcentium*. hoc ideo, quod ubi habemus in Oratione pro Murena. cap. 10. *ille tenet & scit ut hostium copie; tu ut aque pluvia arceantur; exstet apud Quintilianum, laudatorem illius sententiæ, aque pluvia parceantur*. quod quis non videt mutandum in *pariantur*.

14. Disputandi magis honestè patefieri.] Malui istud ut erat in Pal. tert. & Fabr. quàm *honestè*, ut Aldi vetus editio. nam Victorii, ac Turnebi, *disputando honestè patefieri*, quomodo & liber S. Victoris.

ex intima philosophia hauriendam juris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone, Pomponi, quem admodum caveamus in iure, aut quid de quasque consultatione respondeamus. Sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris viris, nunc *ab uno* summa auctoritate, & scientia sustinetur: ¹ sed nobis ita complectenda in hac disputatione tota causa universi juris est, ac legum; ut hoc, civile quod dicimus, in parvum quandam, & angustum locum concludatur naturæ. natura enim juris explicata est nobis, eaque ab hominis repetenda natura: considerandæ leges, quibus civitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta jura, & iusta populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ vocantur *jura civilia*. QU. Altè verò, & ut oportet, à capite, frater, repetis quod quærimus: & qui aliter jus civitatis tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt vias. M. Non est ita, Quinte: ac potius *ignoratio juris litigiosa est*, quàm scientia. Sed hæc posteriùs. Nunc juris principia videamus. Igitur doctissimis viris proficisci placuit à lege: haud scio an rectè, si modò, ut iidem definiunt, LEX EST RATIO SUMMA, insita in natura, quæ jubet ea, quæ faciendæ sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente ² confirmata, & confecta, lex est. Itaque arbitrantur, prudentiam esse legem, cujus ea vis sit, ut *rectè facere jubeat, vetet delinquere*: eamque rem illi Græco putant nomine, à suum cuique tribuendo appellatam: ego nostro à *legendo*. nam ut illi æquitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus & proprium tamen utrumque legis est. Quod si ita rectè dicitur, ut mihi quidem plerumque videri solet: à lege ducendum est juris exordium. ea est enim naturæ vis: ³ ea mens, ratioque prudentis: ea juris, atque injuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, *populariter interdum loqui necesse erit*, & eam legem, QUÆ SCRIPTO sancit quod vult, aut jubendo, aut vetando, ut vulgus, appellare. Constituendi verò juris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ sæculis omnibus antè nata est, quàm *scripta lex* ulla, aut quam omninò civitas constituta. QU. Commodius verò, ⁴ & ad rationem instituti sermonis sapientius. M. Visne ergo, ipsius juris ortum à fonte repetamus? quo invento, non erit dubium, quò sint hæc referenda, quæ quærimus. QU. Ego verò ita faciendum esse censeo. ATT. Me quoque adscribito fratris sententiæ. M. Quoniam igitur ejus reip. quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio tenendus est nobis, & servandus status, omnesque leges accomodandæ ad illud civitatis genus, ferendi *etiam mores*, nec scriptis omnia sancienda: repetam stirpem juris à natura, qua duce est nobis omnis disputatio explicanda. ATT. Rectissimè: & quidem ista duce *errari* nullo pacto potest. 7 M. Dasne igitur hoc nobis, Pomponi, (nam Quinti novi sententiam) de deorum immortalium vi, natura, ratione, potestate, numine, mente, sive quod est aliud verbum, quo planius significem quod volo, ⁵ naturam omnem regi?

nam si hoc non probas, ab eo nobis causa ordiendæ est potissimum. ATT. Do sanè, si postulas. etenim propter hunc concentum avium, strepitumque fluminum, non vereor, condiscipulorum nequis exaudiat. M. Atqui cavendum est. solent enim, id quod *virorum bonorum est*, admodum irasci. nec vero ferent, si audierint, te primum caput libri optimi prodidisse: in quo scripsit, NIHIL CURARE DEUM, NEC SUI, NEC ALIENI. ATT. Perge, quæso, nam id, quod tibi concessi, quorsum pertineat expecto. M. Non faciam longiùs. huc enim pertinet. Animal hoc providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilii, quem vocamus HOMINEM, præclara quadam conditione generatum esse à supremo DEO. solum est enim extot animantium generibus, atque naturis, particeps rationis, & cogitationis, cum cetera sint omnia expertia. Quid est autem non dicam in homine, sed in omni cælo, atque terra, *ratione divinius*? quæ cum adolevit, atque perfecta est, nominatur rite SAPIENTIA. Est igitur, quoniam nihil est ratione melius, eaque & in homine, & in deo; prima homini cum deo rationis societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est. Quæ cum sit lex, ⁶ lege quoque consociati homines cum diis putandi sumus. Inter quos porro est *communio legis*, inter eos communio juris est. Quibus autem hæc sunt inter eos communia, & civitatis ejusdem habendi sunt. Si verò istidem imperiis, & potestatibus parent: multo etiam magis parent huic cælesti descriptioni, mentique divinæ, & præpotenti deo. ut jam universus hic mundus, *una civitas* communis deorum, atque hominum, existimanda: & quòd in civitatibus ratione quadam, de qua dicitur idoneo loco, ⁷ agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius, tantoque præclarior, ut homines *deorum agnatione*, & gente teneantur. Nam cum de natura omni quæritur, ⁸ disputari solet: & nimirum ita sunt ut disputantur perpetuis cursibus, conversationibus cælestibus existisse quadam maturitatem ferendi generis humani. quod ⁹ sparsum in terras, atque factum, divino auctum sit animorum munere. ¹⁰ cumque alia quibus cohærent homines, è mortali genere sumserint, quæ fragilia essent, & caduca; *animorum tamen esse ingeneratum à deo*: ex quo verè vel agnatio nobis cum cælestibus, ¹¹ vel genus, vel stirps appellari potest. itaque ex tot generibus nullum est animal, præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipsique in hominibus NULLA GENS EST neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiam si ignoret, qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat. Ex quo efficitur illud, ¹² ut is *agnoscat Deum*, qui, unde ortus sit, quasi recordetur, ac noscat. Jam verò virtus eadem in homine, ac deo est, neque ullo alio ingenio præterea. est autem VIRTUS nihil aliud, quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura. est igitur homini cum deo similitudo. Quod cum ita sit, quæ tandem potest esse ¹³ prior certiorve cognatio? Itaque *ad hominum communitates*,

1. Sed nobis ita complectenda.] Ita Aldus Nepos, neque aliter Victoriana, nisi quod non habeat ita. olim edita, sed noris ista. complectenda.

2. Confirmata & confecta.] Conjecit Gulielmus conformata. nec fecio an verè.

3. Ea vis ratioque prudentis.] Non insubidè Pal. quartus, prudentia.

4. Ad rationem instituti sermonis sapientius.] Victorii & Turn. ac Lamb. edd. aptius. nostri mss. nihil recedunt à vulgata.

5. Naturam omnem coegi.] Pal. quart. à prima manu hominum, emendatumque omnium. medium non displicet.

6. Lege quoque consociati homines cum deo, &c.] Pal. quart. & Fabricianus, conciliati. neque displicet, ut usus sit varietate verborum Cicero.

7. Agnationibus familiarum, &c.] Gulielmus emendat, ac nationibus.

8. Disputari solet (& nimirum ita sunt ut disputantur) perpetuis, &c.] Ita fere mss. nostri, editique à Turn. & Victorio, & Lambino. forsitan omnia planiora essent, si transposita syllaba legeretur: & mirum ni ita sunt ut disputantur. vulgata lectio solum habet; dispu-

tari solent, nimirum ista: perpetuis. cui adhæsit Aldus Nepos.

9. Sparsum in terras atque factum.] Sic mss. aut factum. Lambini editio qua usus Gulielmus, habebat senatum. unde ipse fingebat, atque enatum. & verò conjectura orta à sphalmate typographo, minime est inepta.

10. Cumque alia, quibus cohærent homines, è mortali.] Secutus sum editionem Turnebi, ut etiam fecit Aldus Nepos, & Lambinus, qui ipsam alioquin semper arripit. vulgata: Nam quod aliquibus coh. &c. sumserunt, &c. animum esse ingeneratum. Victorius exhibet: *quancquam alia quibus cohærent homines è mortali genere & Deo. ex quo, &c.*

11. Vel genus vel stirps.] Victorius, gens, sicque editi à Turnebo: quamquam hic non neget, in mss. hæere alterum; quod & in Pal.

12. Ut is agnoscat Deum.] Turnebus de ingenio edidit, ut is se agnoscat Deum; quod tale quid requireret sententiæ nexus. idque statim etiam intulit suis Lambinus. mss. nostri nihil variant, nisi quod S. Victoris respuat illud is.

13. Proprior certiorve cognatio.] Ita Pal. tert. nam quart. & Fabricianus, non male. ceteri proprior.

moditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quæ gignuntur, donata consultò nobis, non fortuito nata videantur: nec solum ea, quæ frugibus, atque bacis terræ fœtu profunduntur, sed etiam pecudes: quod perspicuum sit, partim esse ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. ARTES verò innumerabiles repertæ sunt, *docente natura*. quam imitata ratio, res ad vitam necessarias folleter consecuta est. Ipsum autem hominem eadem natura non solum celeritate mentis ornavit, sed etiam sensus, *tanquam satellites*, attribuit, ac nuntios: & rerum plurimarum ¹ obscuras, & necessarias intelligentias enudavit, quasi fundamenta quædam scientiæ: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam cum ceteras animantes ad pastum, solum *hominem erexit*, ad cælique quasi cognationis, domicilique pristini conspectum excitavit: tum speciem ita formavit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & *oculi* nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur: & is, qui appellatur *vultus*, qui nullo in animante esse, præter hominem, potest, indicat mores: cuius vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates, habilitatesque reliqui corporis, moderationem vocis, *orationis vim*, quæ conciliatrix est humanæ maximè societatis. Neque enim omnia sunt hujus disputationis, ac temporis: & hunc locum satis, ut mihi videtur, in iis libris, quos legistis, expressit Scipio. Nunc quoniam hominem, ² quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit, & ornavit Deus, perspicuum sit illud (ne omnia differantur) ipsam per se naturam longius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima, & inchoata intelligentia, genera cognovit, confirmat ipsa per se *rationem*, & perficit. ART.

10 Dii immortales, quàm tu longè juris principia repetis! atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabam à te de jure civili, sed facilè patiar te hunc diem vel totum in isto sermone consumere. sunt enim hæc majora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breviter attinguntur: sed omnium, quæ in hominum doctorum disputatione versantur, nihil est profectò præstabilius, quam planè intelligi NOS AD JUSTITIAM ESSE NATOS, neque opinione, sed natura constitutum esse jus. Id jam patebit, si hominum inter ipsos societatem, conjunctionemque perspexeris. Nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmetipsos sumus. Quòd si *depravatio consuetudinum*, si *opinionum vanitas* non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocumque cæpisset: sui nemo ipse tam similis esset, quàm omnes sunt omnium. itaque quæcumque est hominis definitio, una in omnibus valet. Quod argumenti satis est, nullam dissimilitudinem esse in genere. quæ si esset, non una omnibus definitio contineretur. Etenim *ratio*, quam *una præstamus beluis*, per quam conjectura valemus, argumentamur, refellimus, differimus, conficimus aliquid, concludimus, certè est communis, doctrina differens, di-

scendi quidem facultate par. nam & sensibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ movent sensus, itidem movent omnium: quæque in animis imprimuntur, de quibus antè dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimuntur: *interpretæque est mentis oratio*, *verbis discrepans*, *sententiis congruens*. nec est quicquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad virtutem pervenire non possit. Nec solum in rectis, sed etiam in pravitatibus, insignis est humani generis similitudo. nam & *voluptate* capiuntur omnes: quæ etsi illecebra turpitudinis, tamen, ³ habet quiddam simile naturalis boni. ⁴ lenitate est enim, & suavitate delectans, sic ab errore mentis, tanquam salutare aliquid, asciscitur: similique inscitia mors fugitur, quasi dissolutio naturæ: *vita* expetitur, quia nos, in quo nati sumus, continet: *dolor* in maximis malis ducitur, cum sua asperitate, tum quod naturæ interitus videtur sequi. propterque honestatis, & gloriæ similitudinem, beati, qui honorati sunt, videntur: miseri autem, qui inglorii. molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores, similiter omnium mentis pervagantur: nec, si opiniones aliæ sunt apud alios, idcirco, qui canem, & felem, ut deos, colunt, non *eadem superstitione*, qua ceteræ gentes, consistantur. QUÆ autem NATIO NON COMITATEM, non benignitatem, non gratum animum & beneficii memorem diligit? quæ superbos, quæ maleficos, quæ crudeleis, quæ ingratos non aspernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatum inter se esse intelligatur, illud extremum est, quòd *recte vivendi ratio* meliores efficit. Quæ si approbatis, pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id explicemus prius. ART. Nos verò nihil: ut pro utroque respondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communi-

12 candumque inter omnes, *justos natura nos esse factos*. atque hoc in omni hac disputatione sic intelligi volo, ⁵ quod dicam naturam esse: tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati, exorianturque, & confirmentur vitia contraria. Quòd si, quod modo est natura, sic iudicio, homines, *humani* (ut ait pœta) *nihil à se alienum putarent*, coleretur jus æquè ab omnibus. quibus enim ratio natura data est, iisdem etiam recta ratio data est: ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo, & vetando: si lex, & jus quoque. At omnibus ratio. jus igitur datum est omnibus. recteque Socrates execrari eum solebat, qui primus *utilitatem à natura se junxisset*. id enim querebatur caput esse exitiorum omnium: ⁶ unde est illa Pythagorea vox, ⁷ ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ, καὶ, ΦΙΛΙΑΝ ΞΟΘΗΤΑ, ex quo perspicitur, cum hanc benevolentiam tam latè longèque diffusam vir sapiens in aliquem pari virtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibusdam incredibile videatur, sit autem necessarium, ut NIHILO SESE PLUS, QUAM ALTERUM DILIGAT. Quid enim est, quod differat, cum sint cuncta paria? quòd si interesse quippiam tantulum modò potuerit, jam amicitia nomen occiderit: cuius est ea vis, ut, simul atque sibi aliquid, quàm alteri, maluerit, nulla sit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo sermone, disputationisque nostræ, quo

1. Obscuras & necessarias intelligentias enudavit.] Retinui vulgatum. nam Victorius *obscuras nec satis intelligentias enudavit*. quomodo & Turnebus, nisi quod is *enudavit*, inventum etiam Gulielmo in cod. S. Victoris; qui maluisse, *obscuras nec faciles intelligentias enucleavit*. Pall. & Fabr. *obscuratum necessarias intelligentias enudavit*. Gulielmus Canterus lib. 1. Novar. lect. cap. 4. contentus vulgata lectione, solum mutat *nudavit*, in *inchoavit*. quam emendationem transcribit Aurato Lambinus; qui præterea suo more intulit in contextum hariolationem suam, *obscuras nec satis apertas intelligit*. Scilicet hoc erat emendare Ciceronem, ad fidem codicum calamo exaratorum.

2. Quod principium reliquarum rerum esse voluit.] Pal. tert. aperte præfert, *quem principem reliq.* sed interpretis forsitan est embicna, non auctoris.

3. Habet quiddam simile naturalis boni.] Vox simile erat in Pal. quart. & Fabr. nam S. Victoris *simile naturali bono*. æquè bene, si non melius. vulgata, *habet quiddam naturalis bono*. sed ab ea seor-

sum abiit Victorius & Turnebus. Supra etiam edidi, eosdem viros librosque secutus, *præstitibus*, pro quo vulgatiores, *pravis actibus*.

4. Lenitate & suavitate delectans, sic ab errore, &c.] Est a Turnebi editione, cui responderet Victorina, nisi quod ipsa, *delectat*. vulgata; *lenitatis est enim & suavitatis: id enim, ut suavitate delectans. sic ab errore, &c.* quam scripturam solum retinent, qui Bruti vestigia sequuntur. nam Aldus Nepos, admisit item illud nostrum.

5. Quod dicam naturam esse.] Haud aliter Vict. & Turn. edd. ca priores, *quod dico natura esse*. P. Manut. istud putat esse à glossa; cui potius accedam, quam Lamb. alia atque alia interponenti. nam variant inff. nostri, ut solent testes in re falsa. quippe quart. habet, *quod dicam verum esse*.

6. Unde est illa Pythagorea vox.] Sic Pal. tert. expressitque Aldus Nepos. Vulgati: *unde enim illa, &c.* quæ particula heic inepta.

7. Τα τῶν φίλων.] Exstant hæc in Aldi senioris editione. Victorii ac Turnebi ejus loco habent vacuum, eique inscriptum *Locus de Amicitia*, quomodo inff. nostri quatuor.

quo facilius jus in natura esse positum, intelligi possit. De quo cum perpauca dixerò, tum ad jus civile veniam, ex quo hæc omnis nata est oratio. Qu. Tu verò jam perpauca scilicet. ex us enim, quæ dixisti, Attico videtur, mihi quidem certè, *ex natura ortum esse jus*. Att. An mihi aliter videri possit, cum hæc jam perfecta sint: *primum* quasi munerebus deorum nos esse instructos, & ornatos. *secundo* autem, unam esse hominum inter ipsos vivendi parem, communemque rationem: *deinde* omneis inter se naturali quadam indulgentia, & benivolentia, tum etiam societate juris contineri? quæ cum vera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui jam licet nobis à natura leges, & jura se jungere? M. Rectè dicis: & res sic se habet. Verùm philosophorum more, non veterum quidem illorum; sed eorum, qui quasi *officinas instruxerunt sapientiæ*: quæ fuscè olim disputabantur, ac libere, ea nunc articulatim, distincteque dicuntur. nec enim satisfieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, naturæ esse jus, disputarint. Att. Et scilicet tua libertas differendi amissa est: aut tu is es, qui in disputando non tuum iudicium sequare, sed auctoritati aliorum pareas? M. Non semper, Tite: sed iter hujus sermonis quod sit, vides. ad reip. firmandas, & ad stabilendas vireis, *sanandos populos*, omnis nostra pergit oratio. Quocirca vereor committere, ut non bene provisâ & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur, (nam id fieri non potest) sed ut is, qui omnia recta, atque honesta, ¹ per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod *per seipsum laudabile* esset, aut certè nullum habendum magnum bonum, nisi quod verè laudari sua sponte possit: his omnibus (sive in Academia veterere cum ² Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt: sive Aristotelem, & Theophrastum, cum illis re congruentes genere docendi paullum differentes, secuti sunt: sive, ut Zenoni visum est, rebus non commutatis, immutaverunt vocabula: sive etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed jam tamen tractam, & convictam sectam secuti sunt, ut, virtutibus exceptis, atque vitiis, cetera in summa æqualitate ponerent) his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. Sibi autem indulgentes, & corpori deservientes, atque omnia, quæ sequantur in vita, quæque fugiant, *voluptatibus, & doloribus ponderantes*, etiam si vera dicunt, (nihil enim opus est hoc loco litibus) in hortulis suis jubeamus dicere, atque etiam ab omni societate reip. cujus partem nec norunt ullam, nec unquam nosse voluerunt, ³ paullisper faceiant, rogemus. Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arcefila, & Carneade recentem, exoremus, ut sileat. nam si invaserit in hæc, quæ fatis scitè nobis instructa, & composita ⁴ videntur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, *submovere non audeo*.

Desunt hic fortasse nonnulla de peccati conscientia & scelerum pœnis.

5 Nam & in iis si ne illius sufficientis expiati sumus. At vero scelerum in homines, atque impietatum *nulla expiatio est*. Itaque pœnas luunt non tam iudiciis, (quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt tamen, persæpe falsa sunt) ⁶ quàm ut eos agitent, insectenturque turix, non ardentibus tædis, sicut in fabulis, sed *angore conscientix*, fraudisque cruciati. Quòd si homines ab injuria pœna, non natura arcere deberet, quænam sollicitudo vexaret impios, ⁷ sublato suppliciorum metu? quorum tamen NEMO TAM AUDAX umquam fuit, quin aut abnueret à se commissum esse facinus, aut justii sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris à natura jure aliquo quæreret. Quæ si appellare audent impii, quo tandem studio colentur à bonis? Quòd si pœna, si metus supplicii, non *ipsaturpitudine, deterret ab injuriosa, facinorosaque vita*: nemo est injustus; ⁸ aut incauti potius habendi sunt improbi. tum autem qui non ipso honesto movemur, ut boni viri sumus, sed *utilitate* aliqua, atque *fructu*, callidi sumus, non boni. ⁹ nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi *testem, & judicem*? quid in deserto loco nactus, quem multo auro spoliare possit *imbecillum*, atque solum? noster quidem hic natura justus vir, ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet. is verò, qui nihil alterius causa ¹⁰ facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit acturus. Quòd si negabit se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quòd id natura turpe iudicet, sed quòd metuar, ne emanet, id est, ne malum habeat. O rem dignam, ¹¹ in qua non modò docti, verùm etiam agrestes erubescant! Jam verò illud stultissimum, EXISTIMARE OMNIA justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus. Etiamne, si quæ leges sint tyrannorum? si triginta illi Athenis leges imponere voluissent? aut, si omnes Athenienses delebantur tyrannicis legibus, num ideo hæc leges, justæ haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex nosser tulit, ut dictator quem vellet civium, indicta causa impunè posset occidere. est enim unum jus, quo devincta est hominum societas, & quod lex constituit una. quæ lex est recta ratio *imperandi, atque prohibendi*: quam qui ignorat, is est injustus, sive est illa scripta usquam, sive nusquam. Quòd si iustitia, credo, obtemperatio scriptis legibus, institutisque populorum, & si, ut iidem dicunt, *utilitate* omnia metienda sunt: negliget leges, easque perumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. Ita fit ut nulla sit omnino *iustitia*; si neque natura est, & ea, quæ propter utilitatem constituitur, ¹² utilitate alia convellitur. Atqui, si natura confirmatura jus non erit, virtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriæ caritas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ voluntas poterit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd *natura propensi sumus ad diligendos homines*: quod fundamentum juris est: neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos ceremoniæ, religionisque tolluntur: quas non metu, sed ea conjunctione, quæ est homini cum deo,

1. Per se expetenda duxerunt.] Viçt. & Turn. edd. dixerunt. quomodo & exemplar S. Viçtoris. sed alii tamen libri faciunt pro vulgata.

2. Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt.] Exemplar S. Viçtoris, Xenocrate, Crate, Po. emone.

3. Paullisper faceiant rogemus.] Pal. quart. habet ad oram, faceiant & absistant, rogemus.

4. Videntur, nimias edet ruinas.] Turnebi ms. viderentur inferet ruinas. Pal. quart. videantur miscet & ruinas, S. Viçt. videntur dabit ruinas.

5. Nam & in iis sine illius sufficientis.] Ita editi à Viçtorio & Turnebo. Ea priores, nam etiam sine illius suff. quod & in Pal. quarto. quidam sine illis.

6. Quam ut eos agitent.] Haud altier Aldus Nepos. sed in avi libris, aliorumq; comparat quam; neque agnoscit ullum inf. nostrum; nedum ut præterea habeat Lambini quam conscientia, ut eos agit.

7. Sublato suppliciorum metu.] S. Viçtoris liber sublato metu. &

verò placeret sublato metu, ejecto illo suppliciorum, quod mihi glossam respicit, quoniam præcesserat pœna.

8. Aut incauti potius.] Sic Pall. sic S. Viçt. ac Fabr. expressitque editio Viçtorii. aliæ at præter Lambini quæ sed incauti. pro arbitrio scilicet suo.

9. Nam quid faciet is homo in tenebris.] Pal. quart. is non in tenebris. Placeret magis si transpositis verbis foret: nam quid non faciet in tenebris.

10. Facit & metitur.] Sic vulgata; placetque præ faciet & metitur; quod in Viçtorio & Turnebo; quia videam in Pal. quarto talem lectionem natam ex librorum negligentia. habet tamen Pal. tert. item S. Viçt. & Fabr. faciet & metitur.

11. In qua non modò docti, verum etiam.] Viçt. & Turn. non habent illud verum. & poterat abesse: sed cum fuerit in nostris omnibus, non ausus sum amovere.

12. Utilitate alia convellitur.] Est à Viçtoriana. quippe Turnebi illa, quomodo & vulgata. Pal. tert. ipsa.

16 deo, conservandas puto. Quòd si populorum iussis, si principum decretis, si sententiis iudicum, jura constituerentur: jus esset latrocinari: jus adulterare: jus, ¹ testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, aut scitis multitudinis probarentur. Quæ si tanta potestas est stultorum sententiis, atque iussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur: cur non faciunt, ut, quæ mala, perniciosaque sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum *jus ex injuria lex facere possit*, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam à mala, nulla alia nisi naturæ norma dividere possumus. Nec solum jus & injuria à natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta, ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easque in animis nostris inchoavit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. Hæc autem in *opinione* existimare, non in *natura* posita, dementis est. Nam nec arboris, nec equi virtus, quæ dicitur (in quo abutimur nomine) in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est; honesta quoque, & turpia, natura, dijudicanda sunt. Nam si opinione universa virtus, eadem ejus etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum, non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa judicet? est enim *virtus perfecta ratio*. quod certè in natura est. igitur

17 omnis honestas eodem modo. Nam ut vera, & falsa, ut consequentia, & contraria, sua sponte, non aliena judicantur: sic constans, & perpetua ratio vitæ, quæ est virtus, itemque inconstantia, quod est vitium, sua natura probatur. ² Nos ingenia juvenum non item ad ingenia: naturæ virtutes & vitia, quæ existunt ab ingeniis, judicabuntur? an ea non aliter? honesta, & turpia, non ad naturam referri necesse erit? quod laudabile bonum est, *in se habeat* quod laudetur necesse est. ipsum enim bonum, ³ non est opinionibus, sed natura. nam ni ita esset, beati quoque opinione essent. quo quid dici potest stultius? quare cum & bonum, & malum natura judicetur, & ea sint principia naturæ: certè honesta quoque, & turpia, simili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos *opinionum varietas* hominumque dissensio: & quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa, quæ aliis sic, aliis fecus, nec iisdem semper uno modo videntur, ficta esse dicimus. quod est longè aliter. Nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scena depravat, non multitudinis consensus abducit à vero. ANIMIS OMNES TENDUNTUR INSIDIÆ, vel ab iis, quos modo enumeravi, qui teneros, & rudeis cum acceperunt, insiciunt, & fleunt, ut volunt: vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet, *imitatrix boni, voluptas, malorum autem mater omnium*. cujus blanditiis corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hac,

& scabie carent, non cernimus satis. Sequitur, ut conclusa mihi jam hæc sit omnis ratio, (id quod ante oculos ex iis est, quæ dicta sunt) & *jus, & omne honestum, sua sponte esse expetendum*. Etenim omnes viri boni ipsam æquitatem, & jus ipsum amant, nec est viri boni, errare, & diligere, quod per se non sit diligendum. Per se igitur jus est expetendum, & colendum. quod si jus est: etiam justitia. sic in ea reliquæ quoque virtutes, per se colendæ sunt. Quid? *liberalitas* gratuitane est, an mercenaria? si sine præmio benigna est, gratuita: si cum mercede, conducta: nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignusve dicitur, officium, non fructum sequatur. Ergo item *justitia* nihil exprimit præmii, nihil pretii, per se igitur expetitur. eademque omnium virtutum causa, atque sententia est. Atque etiam si emolumentis, non sua sponte virtus expeditur, una erit virtus, quæ *malitia* rectissime dicitur. Ut enim quisque maxime ad suum commodum refert quæcumque agit, ita minime est vir bonus; ut, QUI VIRTUTEM præmio metiuntur, nullam virtutem, nisi malitiam putent. Ubi enim beneficis, si nemo alterius causa benignè facit? ubi *gratus*, ⁸ si non eum ipsum cernunt grati cui referunt gratiam? ⁹ ubi illa sancta *amicitia*, si non ipse amicus per se amatur *toto pectore*, ut dicitur? qui etiam deserendus, & abjiciendus est, desperatis emolumentis, & fructibus. quo quid potest dici immanius? Quòd si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum, & æqualitas, & justitia, per se expetenda. Quod ni ita est, omnino justitia nulla est. id enim INJUSTISSIMUM IPSUM EST, JUSTITIÆ MERCEDEM QUÆRERE. Quid verò de ¹⁹ modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de verecundia, pudore, pudicitiaque dicemus? infamixne metu non esse petulantis: an legum, & judiciorum? Innocentes ergo, & verecundi sunt, *ut bene audiant*, & ut rumorem bonum ¹⁰ colligant? Erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia. ¹¹ ac me nimis istorum philosophorum pudet, qui nullum vitium vitare, nisi ¹² iudicio ipso notatum, putant. Quid enim? possumus eos, quia stupro arcentur infamix metu, pudicos dicere, cum ipsa ¹³ infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut ¹⁴ laudari ritè, aut vituperari potest, ¹⁵ si ab ejus natura recesseris, quod aut laudandum, aut vituperandum putēs? AN CORPORIS PRAVITATES, si erunt per insignes, habebunt aliquid offensionis: animi deformitas non habebit? cujus turpitudine ex ipsis vitiis facillimè percipi potest. quid enim scædus avaritia, quid immanius libidine, quid contemtius timiditate, quid abjectius tarditate, & stultitia dici potest? Quid ergo? eos, qui singulis vitiis excellent, aut etiam pluribus; propter damna, aut detrimenta; aut cruciatus aliquos, miseros esse dicimus, an propter vim, *turpitudinem*

1. Testamenta falsa supponere.] Pal. quartus subjicere.

2. Nos ingenia juvenum, non item, &c.] Lambinus hæc mirè ludit de corio Ciceronis. Quod nos repræsentamus, nititur auctoritate Victorii, quam antiquis libris sustentatam affirmavit Turnebus: cui quis fidem deneget.

3. Non est opinionibus sed natura.] Sic etiam omnes Pall. & Guilielmi. vulgata nuper in opinionibus sed in natura: quomodo nec Aldus senior.

4. Abducit à vero: animis omnes tenduntur insidiæ.] Victorius & Turnebus publicaverunt, abducit: at vero animis omn. &c. & sic ferè miss. nostri. nihil tamen muto.

5. Si sine præmio benigna est.] Ita Pal. quart. nam tert. benignus, & S. Victorii, neque aliter editio Turnebi.

6. Nihil exprimit præmii.] Sic Pal. quart. Fabric. editique à Turnebo. vulgata expetit.

7. Sua sponte virtus expeditur.] Est à Victorii editione, cui accedit Turnebiana, nisi quod ea *suapte*. Minus rectè: quod inde colligo quod miss. nostri quatuor exhibeant solum *suapte*, non etiam *sponste*, tanquam si utraque vox conlata esset in unam. vulg. sua natura virtus expetit.

8. Si non eum ipsum cernunt grati cui referunt gratiam?] Est à Palat. item Fabr. expressitque Aldus Nepos. neque recedunt Victorius aut Turnebus, nisi quod ii, ipsi cernunt. liber S. Victorii habet tantum: si non eum ipsi cernunt grati? ubi illa, &c. ante cui, eum ipsum, cui referunt gratiam, ipsi cernunt grati?

9. Ubi illa sancta amicitia.] Pal. quart. tibi ulla sancta, quod non ita inficetum videri queat.

10. Colligant? erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia.] Sic Victoriana & Turnebiana; neque aliter membranæ S. Victorii, quam quod meliore forsau positu, de pudicitia loqui. nihil hac lectione certius; ut nihil ineptius Lambinianâ. Eâ potior & Pal. quarti: colligant, erubescunt. Pudet jam loqui quod pudicitia. Ac. &c. ut fuerit ἀποσιτισ, neque aliter tertius aut Fabricianus, retro vulgata habebat: erubescunt: & pudet impudica loqui. Ac.

11. Ac me nimis istorum philosophorum pudet.] Egregiè hunc locum correxi ex Pall. meis & Fabriciano. olim enim cui, Ac me nimirum. istorum Phil. Victorius abjecerat nimirum, neque comparet in codice S. Victorii. coherent hæc cum superioribus; neque quidquam deest, ut videbatur Turnebo.

12. Iudicio ipso notatum.] Haud aliter idem S. Victorii, item editi à Vict. & Turn. vulgata, multatum.

13. Infamia propter rei turpitudinem consequatur.] Victorii editio formidinem; neque aliter S. Victorii volumen; aut Pal. tert. restat tamen alterum in ceteris nostris.

14. Laudari ritè aut vituperari potest.] Ita ferè plutearii nostri, nisi quod quart. à Fabr. laudari à te. Turnebus induxit e miss. laudare, Titè, aut vituperare potes. non sequor.

15. Si ab ejus natura recesseris.] Ita nostri aliquot, unus tamen & alter, eo nat. recesserit, quod admittit Vict. & Turn. neque improbem.

diximusque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtutem dici potest. ¹ Postremo, si propter alias res virtus expectetur, melius esse aliquid, quam virtutem, necesse est. Pecuniamne igitur? an honores? an formam? an vilitudinem? quæ, & cum adsunt, *perparva sunt*; & quam *disiunctura sine*, certum sciri nullo modo potest. an, (quod turpissimum dictu est) voluptatem? at in ea quidem spernenda, & repudianda, virtus vel maximè cernitur. Videtur, quanta series rerum, sententiarumque sit: atque ut ex alio alia necentur? quin labebat longius, nisi me retinuissem. Qu. Quo tandem? libenter enim, frater, ad istam orationem tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, ² & cuius adipiscendi causa sunt facienda omnia: controversam rem, & plenam dissensionis, inter doctissimos, sed aliquando tamen iudicandam. A. Qui utuc fieri potest, L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quoniam Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum proconsule ex prætura in Græciam venisset, Athenis philosophos, qui tum erant, in locum unum convocasse, ipsisque magnopere auctorem fuisse, ut aliquando controversiarum aliquem facerent modum. quod si essent eo animo, ut noissent *anatem in istis contentere*: ³ posse rem convenire: & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid convenire. M. Joculari istuc quidem, Pomponi, & à multis sæpe derisum. sed ego planè vellem me arbitrum inter antiquam Academiam, & Zenonem datum. Att. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re una solum dissident, de ceteris mirisimè congruunt. Att. ⁴ Ain tandem? una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod secundum naturam esset, quo juvaremur in vita, bonum esse decreverint: hic, nisi quod honestum esset, nihil putavit bonum. Att. ⁶ Perparvam verò controversiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probè quidem sentis, si re, ac non verbis dissiderent. Att. Ergo assentiris Antiocho familiari meo (magistro enim non audeo dicere) quo cum vixi, & qui me ex nostris panè convellit hortulis, deduxitque in Academiam perpauca passibus. M. Vir iste ⁷ fuit ille quidem prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihi que, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, necne, mox video: huc dico, controversiam ⁸ totam istam posse sedari. Att. ⁸ Quin istuc tandem vides? M. Quia si, ut Chius Aristo dixit, ⁹ solum bonum esse di-

ceret, quod *honestum* esset, *malumque*, quod *turpe*, ceteras res omnem planè pares, ac ne minimum quidem utrum adeflent, an abessent, interesse: valde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, essetque inter eos de re maxima, & de omni vivendi ratione dissensio. Nunc verò cum decus, quod antiqui *summum bonum* esse dixerunt, hic *solum bonum* dicat: item dedecus, quod illi *summum malum*, hic *solum*: divitias, vilitudinem, pulchritudinem, *commodas res* appellet, non *bonas*: paupertatem, debilitatem, dolorem, *incommodas*, non *malas*: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles: loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controversia nata est de finibus: in qua quoniam *USUCAPIONEM XII. tabulæ* ¹⁰ INTER QUINQUE PEDES ESSE voluerunt, depasci veterem possessionem Academix ab hoc acuto homine non sinemus; nec ¹¹ Mamilia lege singuli, ¹² sed ex iis tres arbitri sineis regemus. Qu. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requirit placere terminos, ¹³ quos Socrates pegerit: iisque parere. Q. Præclarè, frater, jam nunc à te verba usurpantur civilis juris, & legum: quo de genere ¹⁴ exspecto disputationem tuam. nam ista quidem magna dijudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognovi. Sed certè res inter se habent, ut *EX NATURA VIVERE*, *SUMMUM BONUM SIT*, id est, vita modica, & apta virtute perfui: aut naturam sequi, & ejus quasi lege vivere, id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur, quod ¹⁵ inter hæc velit virtute tanquam lege vivere. Quapropter hoc dijudicari nescio an umquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus. Att. At ego ¹⁶ hac de ²¹ clinatione nec invitus. Qu. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cepimus, cum præsertim ad id nihil pertinet hæc de summo malo, bonoque dissensio. M. Prudentissimè, Quinte, dicis, nam quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. Nec Lycurgi leges, nec Solonis, neque Charondæ, neque Zaleuci, nec nostras *XII. tabulas*, nec plebiscita desidero: sed te exstimo cum populis, tum etiam singulis hodierno sermone legeis vivendi, & disciplinam daturum. M. Est hujus verò disputationis, Quinte, proprium id, quod exspectas: atque utinam esset etiam facultatis meæ. Sed profectò ita se res habet, ut, quoniam *VITIORUM EMENDATRICEM*, *LEGEM* esse oportet, commendatricemque virtutum, ab ea vivendi doctrina ducatur. Ita sit, ut *master omnium bonarum artium, sapientia sit*: à cujus amore Græco verbo

1. Postremo, si propter. Sic Pal. quart. & Fabr. expressitque item Victorius aliique. vulgata, *Nam si propter*.

2. Et: cuius assentendi causa. Est à Victorio. nam Turnebus assentendi: prius publicati verbum illud non habebant, neque extat in Pal. tert. nam quart. assentendi. Fabr. assentendi.

3. Possit rem convenire. Forsan interferendum, *posse rem tam convenire*. nam est in Pal. quart. cum, in tert. cum eo. in S. Vict. & ceteris. aliquid latet aut videntur mox expungenda; si posset inter eos aliquid convenire.

4. Ain tandem? una de re est. Sic Turnebiana, quippe Victorii *Ain tandem? una non est solum dissensio?* & habet utraque lectio factores mss.

5. Nihil putavit bonum. Vox nihil abest mss. nostris quatuor; & vero non admittit Victorius, indicavitque Turnebus non agnosci à libro suo veteri. & sic interdum loqui antiquos ostendit exemplis. Consultatur.

6. Perparvam verò controversiam dicis, ac non eam que dirimat omnia. Lectio controversia. nam edidit Victorius, *parvam verò controversiam dicis. ac non eam que dirimat omnia*. Turnebus adhaeret vulgato, nisi quatenus reposuit *parvam*, quomodo & Pal. tert. at enim quart. *perparvam verò controversiam dicis*. Cic. *An non eam que dirimat omnia*. S. Victorii liber: *Perparvam verò contr. dicis ac nesciam omnia que dirimat omnia*. unde Gulielmius conjicit, *ac non communia que dirimat omnia*.

7. Fuit ille quidem prudens. Si obtemperandum mss. nostris omnibus, abdicanda dictio quidem, ut fecit Petr. Victorius.

8. Quæ istius tandem vides? Est à Victorii editione, cui adscriptulatur Fabricianus; etiam Pal. quart. nisi quod is præterea, *videtur ac*.

9. Solum bonum esse diceret, quod honestum. Pall. nostris, item Gulielmianis non adeit illud *diceret*, habetque. quart. ac Fab. *esset*; ista quoque *interesset*, pro *interesse*. de qua scriptura deliberent quibus placulum est otii.

10. Inter quinque pedes esse voluerunt. Haud secus editi omnes ante Victorium. is publicavit, *inter quinque pedes esse voluerunt*; quomodo legi voluerat Alciatus; cujus rationes ex Aggenio videntur tit. Cod. Finium reg. nostræ scriptoræ accedunt Pall. & codex S. Victorii, item Fabricianus, imò & Turnebi veteres, qui item consulatur hoc loco.

11. Mamilia lege. Sic Fabr. & S. Vict. item vet. liber Claudii Puteani: alludantque literæ Pal. tertii in quo *Mamiliæ*. vulgati olim *Mamiliæ*.

12. Sed ex iis tres arbitri. Pall. his. S. Victorii his. Fabr. his. Victorii editio exclusit illud, *ex iis*, supposuitque *nos*. verum argute finxit Ranconnetus de priore, *sed ex XII. tres arb.* ut movit Turnebus lib. iv. Adversar. cap. 24. quod statim in contextum admittit Lambinus. quàm bene, ipse viderit. consulatur tamen & Cujacius libro v. Observat. cap. 21. ubi & propugnat emendationem hanc Æmariam.

13. Quos Socrates pegerit, iisque parere. Est à Tornebi scriptis, neque secus S. Victorii liber. præteritum scilicet à *pango* notatum Prisciano. editi olim, *pegerit*.

14. Exspecto disputationem tuam. Pal. quart. & Fabr. *dubitatiorem*.

15. Inter hæc: vellet virtute, tanquam lege vivere. Scriptus S. Victorii *virtutem*, ex quo facit Gulielmius, *virtutum*.

16. Huc declinabam nec invitus. Idem liber *invitit*, quod probabat Gulielmius dictum, sicut *ingratia*.

verbo PHILOSOPHIA nomen invenit: qua nihil à diis immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum vitæ datum est. hæc enim una nos cum ceteras res omneis, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius præcepti tanta vis, tanta sententia est, ut ea non homini cuiquam, sed Delphico deo tribueretur. Nam qui se ipse norit, primùm aliquid sentit se habere divinum, ¹ ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoque munere deorum semper dignum aliquid *faciet, & sentiet*: & cum se ipse perspexerit, rotumque tentarit; intelliget, quemadmodum ² à natura subornatus in vitam venerit, quantaque instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam: quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit: quibus illustratus, sapientia duce, bonum virum, & ob eam ipsam ³ causam cernat se beatum fore. Nam cum animus, cognitis, perceptisque virtutibus, à corporis obsequio, indulgentiaque discesserit, voluptatemque, sicut labem aliquam decoris oppresserit, omnemque mortis, dolorisque timorem effugerit, ⁴ societatemque caritatis coierit cum suis omneisque natura conjunctos, suos duxerit, cultumque deorum, & puram religionem susceperit, & exacerit illam, ut oculorum, sic ingenii aciem, ad bona deligenda, & rejicienda contraria: quæ virtus ex providendo est appellata PRUDENTIA: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemque cum cælum, terras, maria, rerumque omnium naturam perspexerit, eaque unde generata, quod recurrant, quando, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum, æternumque sit; viderit, ipsumque

ea moderantem, & regentem pæne prehenderit, seseque non unis circumdarum mœnibus, & popularem alicujus definiti loci, sed *civem totius mundi*, quasi unius urbis, agnoverit: in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conspectu, & cognitione naturæ, dii immortales, quam ipse se noscet! quod Apollo præcepit Pythius quam contemnet, quam despiciet, quam pro nihilo putabit ea, quæ vulgo dicuntur amplissima! Atque hæc omnia, quasi sæpi- ^{2 4} mento aliquo, vallabit differendi ratione, veri, & falsi judicio, scientia, & arte quadam intelligendi, quid quamque rem sequatur, & quid sit cuique contrarium. Cumque se ad civilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusilatiùs perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros: qua præcepta salutis, & laudes apertè ad persuadendum edat suis civibus: qua hortari ad decus, revocare à flagitio, consolari possit afflictos: factaque, & consultata fortium, & sapientium, cum improborum ignominia, sempiternis monumentis prodere. Quæ cum tot res, tantæque sint, quæ inesse in homine perspiciantur ab iis, qui seipsum velint nosse, earum parens est, educatrixque sapientia. ATT. Laudata quidem à te graviter, & verè. Sed quorsum hæc pertinent? M. Primùm ad ea, Pomponi, de quibus asturi jam sumus: quæ tanta esse volumus: non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima. Deinde facio & libenter, & ut spero, rectè, quod eam cujus studio teneor, ⁵ quæque me, quicumque sum, effecit, non possum silentio præterire. ATT. ⁶ Verò facis & meritò, & ipse: fuitque id, ut dicis, in hoc sermone ⁷ faciendum.

¹. *Ingeniumque in se suum.*] Deleta syllaba Gulielmus tentabat *geniumque*. non male.

². *A Natura subornatus.*] Forte, *sua ornatus*, inquit Gulielmus. sed libri nihil variant, & bene explicat Turnebus.

³. *Societatemque caritatis coierit cum suis, &c.*] Non est isthuc à conjectura Turnebi, ut autumat Mich. Brutus, sed à libris veteribus: neque aliter etiam Victorii editio, nisi quod ea, forte typographæ errato, *conjecerit*; quomodo tamen exemplar S. Victorii. Pal. quart. habebat ad oram *caritatis tenuerit*.

⁴. *Popularem alicujus definiti loci.*] Illud *definiti* deerat olim im-

pressis; revocavi ex Victoriana & Turnebiana; quod existeret alioquin in membranis S. Victorii.

⁵. *Quæque me quicumque sum effecit.*] Pal. tert. & S. Vict. *meum*: unde Gulielmus, *me eum*. non inepte.

⁶. *Verò facis, & meritò, & ipse, &c.*] Est à Victoriana editione, cui accedit codex S. Victorii, etiam Pal. quart. nisi quod is *verè*. Turnebus publicavit: *Enimvero facis, &c.* quod secutus est Aldus Nepos. nam Lamb. antiquum obtinet: multa de suo interspargit.

⁷. *Faciendum.*] Fuisse istud in veteribus scriptis, inde collegi quod esset in Pal. quarto *faciendum*.

M. TULLII CICERONIS DE LEGIBUS, LIBER SECUNDUS.

ATTICUS.

ED visne, quoniam & fatis jam ambulatum est, & tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus, & in insula, quæ est ¹ in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen esse) sermoni reliquo demus operam, sedentes? M. Sanè quidem. nam illo loco libentissimè soleo uti, sive quid mecum ipse cogito, ² sive aut scribo, aut lego.

ATT. Equidem, qui ³ nunc potissimùm huc venerim, satiari non queo: magnificasque villas, & pavimenta marmorca, ⁴ & laqueata tecta contemno. ductus verò aquarum, ⁵ quos isti tubos & euripos vocant, quis non cum hæc videat, irriserit? Itaque, ut tu paullo antè de lege, & jure differens, ad naturam referebas omnia; sic in his ipsis rebus, quæ ad requiem animi, delectationemque quaruntur; natura dominatur. Quare antea mirabar, (nihil enim his in locis nisi saxa, & monteis cogitabam: idque ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & versibus) sed mirabar,

¹. *In Fibreno.*] Pall. S. Vict. & Fabr. *Fibrino*, quomodo etiam partim fuisse in veteri suo testatus est Turnebus. sed infra tamen cap. 3. accedunt vulgato.

². *Sive aut scribo, aut lego.*] Est à Victorio. nam editi, *sive aliquid*, quod in solo Pal. tert. quart. enim *sive aliud quid*. S. Vict. *sive aut quid*. quomodo & Fabr.

³. *Nunc potissimum huc venerim.*] Vulgatur passim, *nunc primum*, sed alterum est in Pall. in Fabr. & S. Vict. exhibuitque olim Vi-

ctorius ac Turnebus; sed metuerunt sequi ad unum omnes, Sturmius, Camerarius, Lambinus, Aldus Nepos, Brutus. vellem scire causam.

⁴. *Et laqueata tecta.*] Pall. & Fabr. *illaqueata*. neque nimium recedit S. Vict. unde Gulielmus, & *illa laqueata*.

⁵. *Quos isti Nilos & Euripos vocant.*] Sic mss. nostrorum quadriga; erueratque è suis Victorius ac Turnebus. antea erat, *tubos & euripos*.

mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco *delectari*. nunc contra miror, te, cum Roma ab sis, usquam potius esse. M. Ego verò, cum licet pluteis dies abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatem hanc & salubritatem sequor, rarò autem licet. ¹ Sed nimirum me alia quoque causa delectat, ² quæ te non attingit ita. ATT. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si verum dicimus, hæc est mea & hujus fratris mei *germana patria*: hinc enim ³ orti stirpe antiquissima: hic sacra; hic gens. hic majorum multa vestigia. Quid plura? ⁴ hanc vides villam, ut nunc quidem est ⁵ lautiùs ædificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma validudine, hic ferè ætatem egit in literis. sed hoc ipso in loco cum avus viveret, & antiquo more parva esset villa, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. Quare inest nescio quid, & latet in animo, ac sensu meo, quo me plus ⁶ hic locus fortasse delectet: siquidem etiam ille sapientissimus vir, *Ithacam* ut videret, immortalitatem scribitur repudiassè. ATT. ⁷ Ego verò tibi istam justam causam puto, cur huc libentius venias, atque hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam, sum illi villæ amior modò factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus, & procreatus es. *movemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adsunt vestigia*, me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquisitisque antiquorum artibus delectant, quàm RECORDATIONE SUMMORUM VIRORUM, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus: studioseque eorum etiam sepulcra contemplor. quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur, me incunabula pæne mea tibi ostendisse. ATT. Equidem me cognosse admodum gaudeo. Sed illud tamen quale est, quod paulo antè dixisti; hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam esse vestram? ⁸ numquid duas habetis patrias? ⁹ anne est illa una patria communis? nisi fortè sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego me hercule & illi, & omnibus *municipibus duas esse censèo patrias*: unam naturæ: alteram, civitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi Rom. civitatem susceptus est. itaque, cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris: ut vestri Attici, priusquam Theseus eosdem migrare ex agris, & in *astu*, quod appellatur, omneis se conferre iussit, ¹⁰ & Sunii erant iidem, & Attici: sic nos eam patriam ducimus, ubi nati; & illam, qua excepti sumus. sed necesse est, *caritate eam præstare*, ¹¹ qua reip. nomen universæ civitatis est: pro qua mori, & cui nos rotos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea, quæ genuit, quàm illa,

quæ exceptit. itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit major, ¹² & hæc in ea contineatur. ATT. Rectè igitur Magnus ille noster, me audiente, posuit in iudicio, ¹³ cum pro Avidio tecum simul diceret, REMP. NOSTRAM justissimas huic municipio gratias agere posse, quod ex eo duo sui conservatores extitissent: ut jam videar adduci, hanc quoque, quæ te procreavit, esse patriam tuam. Sed ventum in insulam est. Hac verò nihil est amœnius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & divisus æqualiter in duas parteis latera hæc alluit, rapideque dilapsus citò in unum confluit, & tantum complectitur, quod satis sit *modica palestræ loci*. quo effecto, tanquam id habuerit operis, ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad disputandum, statim præcipit in Lirem, &, quasi in *familiam patriciam* venerit, amittit nomen obscurius, Liremque multo gelidiorum facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attingi, cum ad multa accesserim, ut vix pede tentare id possim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Est verò ita: sed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto, sæpe audio, ¹⁴ Thebanus Epirotes tuus ille nihil, opinor, concesserit. Q. Est ita, ut dicis. cave enim putes Attici nostri ¹⁵ Emathio, platanisque illis quidquam esse præclarius. Sed, si videtur, confidamus hinc in umbra, atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi fumus, revertamur. M. Præclare exigis, Quinte. at ego effugisse arbitrabar: & tibi horum nihil debere potest. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem.

M. *A Jove Musarum primordia.* ---

sicut in Aratio carmine orsi fumus. Q. Quorsum istud? M. Quia nunc itidem ab eodem, & ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia. Q. Optimè verò, frater: & fieri sic decet. M. Videamus igitur rursus, ⁴ priusquam aggrediamur ad leges singulas, vim, naturamque legis, ne, cum referenda sint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore sermonis, ignoremusque vim sermonis ejus, quo jura nobis definienda sint. Q. Sanè quidem, hercule. & est ista recta docendi via. M. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam, LEGEM NEQUE HOMINUM INGENIIS EXCOGITATAM, nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi, prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, & ultimam, *mentem esse dicebant*, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, rectè est laudata. est enim ratio, mensque sapientis, ad jubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties jam iste locus à te tactus est: sed antè quàm ad populareis leges venias, vim istius cœlestis legis explana, si placet: ne *astus nos consuetudinis*

1. Sed nimirum me alia quoque causa delectat.] Pal. quart. sed nimirum ex alia quoque, &c. ut videatur referendum, sed nimirum me ex alia quoque.

2. Quæ te non attingit ita.] Gulielmius inclinabat in Tite.

3. Orti stirpe antiquissima; hic sacra, hic gens.] Secutus sum Pal. quart. & Fabricianum exemplar. hæctenus eufi, antiq. sumus, voce supervacua. ceterum monendus lector, Pall. præterea scribere, hinc sacra, hinc gens. de quo ipse cogitet licet.

4. Hanc vides villam.] Dicitur vides non comparet, in codice S. Victoris. & mox destituitur illo Curiana quod sequitur.

5. Lautiùs ædificata.] Pal. tert. latius. quod malebat etiam Turnebus, ob sequens parva.

6. Hic locus fortasse delectet.] S. Victoris antiquus codex: delectet. quod placuit Gulielmio.

7. Ego verò tibi istam justam causam puto.] Pal. tertio non adest istam. quod mirè laudaret alius quis, at ego nihil muto.

8. Numquid duas habetis patrias?] Pal. tert. numquid? duasne habetis patr. quart. ac Fabr. Quid? duas ne hab. patrias? editi, nunquid vos duas hab. quod pronomen in nullo est nostrorum, exultatque editione Victorii.

9. Anne est illa una patria.] Sic ed. Turnebi & vetus S. Victoris. nam vulgatis deest ne. Victorius publicat: est ne una illa patria. Pal. quart. habet; an est illa patria, sine una.

10. Et Sunii erant iidem & Attici.] Est à Victoriana & Turnebiana; quam imitata sunt quoque alix. prius erat, & symphradas ex Atticis, de qua lectione conlulatur & Camerarius, & Paulus

Manutius. nam mss. nostri mirificè variant. alludunt tamen admodum emendationi illi Duumvirum.

11. Qua reip. nomen universæ civitatis est.] Pal. tert. quam R. P. tert. que reip. nomen universæ civitatis adepta est. Lambinus qua reip. nomen & vitio. annotat tamen extare in Memmiano, que populi Romani universi civitas est. nostram lectionem recepere Victorius, Turnebus, Manutius.

12. Et hæc in ea contineatur.] Pall. abjiciunt & potestque abesse. Aldus senior post hæc novum orditur sermonem; item Victorius. at enim Turnebi editio artexit, contineatur, quæ jus habet civitatis, & unam illam civitatem putat. Camerarii verò, contineatur. habet civitates duas, sed illas unam civitatem putat. quorum verborum nullus apex in mss. nostris.

13. Cum pro Avidio tecum.] Malui istud, quia placuit Victorio, quem scio usum libris edecumata antiquitatis; seque extat in membranis S. Victoris. nam Pall. servant vulgatum Ambio. sunt qui legant Albio, sunt qui Balbo, quod hæret in Massano asseveravit P. Manutius; nec deest qui legat Oppio, aut Anpio, vel denique Appio. Turnebus divinabat Gabinio.

14. Thebanus Epirotes.] Nihil variant nostri, quàm quod S. Vict. Thebanus. Turnebus lib. xi. Advers. cap. 16. emendat Thyamis. quod recepit in contextum Lambinus.

15. Emathio.] Ita Pal. tert. nam quart. Emathio. Turnebi vetus Emathyro. emendabat idem Amaltheo; propter ea quæ scribit Cicero 1. ad Atticum; idque in contextum receperunt Lambinus, Aldus Nepos, alii.

tudinis absorbeat, & ad sermonis morem usitati trahat. M. A parvis enim Quinte, dicimus, ¹ *SI IN JUS VOCAT*, atque ejusmodi alias *leges* nominare. sed verò intelligi sic oportet, & hæc, & alia jussa, ac vetita populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi: quæ vis non modò senior est, quàm ætas populorum, & civitatum, sed æqualis illius, cælum, atque terras tuentis, & regentis dei. *neque enim esse mens divina sine ratione potest*, nec ratio divina non hanc vim in rectis, pravisque sancientibus habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omneis hostium copias in ponte unus afflisteret, à tergoque pontem interficendi juberet, iccirco minùs Cocliem illum rem gessisse tantam, *fortitudinis lege*, atque imperio putabimus: nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam *legem sempiternam* Sex. Tarquinii vim Lucretiæ, Tricipitini filix, attulit. erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est. orta autem simul est cum mente divina. quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum, & ad ventandum, ratio est recta summi Jovis. Q. Assentior, frater, ut *QUOD EST RECTUM, VERUM QUOQUE SIT*, neque cum litteris, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa divina mens, summa lex est; item, ² cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. Quæ sunt autem ³ variè, & ad tempus descripta populi si favore magis, quàm re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quæ quidem rectè lex appellari possit, esse laudabilem, quibusdam talibus argumentis docent. Constat profectò AD SALUTEM CIVIUM, civitatumque incolumitatem, vitamque hominum quietam, & beatam, INVENTAS ESSE LEGES: eosque, qui primùm ejusmodi scita sanxerint, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, ⁴ quibus illi adscriptis, susceptisque, *honestè, beateque viverent*: quæque ita composita, sanctaque essent, eas LEGES videlicet nominarunt. Ex quo intelligi par est, eos, qui *perniciosa, & injusta populi jussa* descriperint, cum contrà fecerint, quàm polliciti, professique sint, quidvis potiùs tulisse, quàm leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse vim, & sententiam justi, ⁵ & juris legendi. Quæro igitur à te, Quinte, sicut illi solent; Quo si CIVITAS careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id estne numerandum in bonis? Qu. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens civitas, ane ob ipsam habenda nullo loco? Qu. Dicitur aliter non potest. M. Necessè est igitur, legem haberi in rebus optimis. Qu. Prorsus assentior. M. Quid, quod multa perniciosè, multa pestiferè sciscuntur in populis, quæ non ma-

gis legis nomen attingunt, ⁶ quam si latores aliqua concessu suo sanxerint? Nam neque *medicorum præcepta* dici verè possent, si quæ inscii, imperitique pro salutaribus mortifera conscripserint: neque in populo lex, cuiusmodi fuerit illa, etiam si perniciosum aliquid populus acceperit. Ergo esse lex, justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ *supplicio improbos afficiunt, descendunt, ac tuentur bonos*. Præclare ⁶ intelligo: nec verò jam aliam esse ullam legem puto non modò habendam, sed ne appellandam quidem. M. 7 Igitur tu Titias, & Apulejas leges nullas putas? Qu. Ego verò ne Livias quidem. M. Et rectè, quæ præsertim uno versiculo senatus, puncto temporis sublata sint: lex autem illa, cujus vim explicavi, neque colli, neque abrogari potest. Qu. Eas tu igitur leges rogabis videlicet, quæ numquam abrogentur. M. Certè, si modò acceptæ à vobis duobus erunt. Sed, ut vir doctissimus fecit Plato, atque idem gravissimus philosophorum omnium, qui princeps de rep. conscripsit, idemque separatim de legibus ejus, id mihi credo esse faciendum; ut priusquam ipsam legem recitem, de ejus legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam fecisse video; cum quidem illi non studii, & delectationis, sed reip. causa leges civitatis suis scripserunt. Quos imitatus Plato, videlicet hoc quoque legis putavit esse, *persuadere aliquid, non omnia vi ac minus cogere*. Qu. Quid, quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timæus? M. At Theophrastus auctor haud deterior, mea quidem ⁸ sententia; meliorem multi nominant: commemorant verò ipsius cives, nostri clientes, Locri. Sed sive fuit, sive non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum est. Sit igitur hoc à principio persuasum civibus, ⁷ DOMINUS ESSE OMNIUM RERUM, AC MODERATORES DEOS, eaque quæ gerantur, eorum geri ⁹ vi, ditione, ac numine, eisdemque optimè de genere hominum mereri, & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri: piorumque, & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè ¹⁰ abhorrebunt ab utili, & à vera sententia. Quid est enim verius, quàm neminem esse oportere tam stultè arrogantem, ut in se rationem, & mentem, putet inesse, in cælo, mundoque non putet? aut ut ea, quæ vix summa ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? quem verò *astrorum ordines, quem dierum, noctiumque vicissitudines, quem mensium temperatio, quemque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogat; hunc hominem omninò numerare què decet? cumque omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sint rationis expertia, nefasque sit dicere, ullam rem præstare naturæ*

1. *SI IN JUS VOCAT, atque ejusmodi alius; leges, &c.*] Secutus sum Pal. quartum; neque abibat tertius, nisi quod is, atque ad ejusmodi, &c. quid quod ne quoque præierit mihi Aldus avus & Nepos; ut nimirum Tullius principium modò legis laudaret. sequentes editiones adjecerat VOCAT ATQUE, EAT, ejusmodi, &c. quòd Jurisconsultis nonnullis crucem fixerunt. certè Cujacius lib. VII. Observat. cap. 16. legere capitur, VOCAT, NEI EAT. Carrio contra defendit alterum lib. 11. Emendat. cap. 12. atque enim idem esse, quod statim, quod ipsum triginta aliquot ante annos prodiderat Turnebus.

2. *Cum in homine est perfecta, est in mente sapientis.*] Hæc est lectio recepta, quam & mirè probat Turnebus, reperique in Pall. & Fabr. ipse edidit, est perfectum in mente. quod & exstat in S. Victoris, expressitque editione sua Petr. Victorius. Lambinus multa interjicit de suo; & nobis ludos facit.

3. *Variè & ad tempus descripta populi si favore, &c.*] Sic uno consensu Viç. & Turnebus; secutusque est Aldus Nepos. nam Lambinus adhæsit vulgatæ, *varia & ad tempus scripta, populi favore*. Pal. quart. exhibet, *varia & ad tempus descripta, populi favorem magis quàm legum nomen tenent*. cui & suus quoque sensus.

4. *Quibus illi adscriptis susceptisque.*] Pall. & Fab. & S. Viç. illis adscriptis. notavitque Gulielmus, à literam puncto signatam. mihi edita satis facit.

5. *Et juris legendi.*] Ita Turnebi editio. nam Victorii & vim le-

gend. communis lectio juris colendi; cui assentitur Pal. tert. sed quart. habet & jurulenti.

6. *Quam si latores aliqua concessu suo sanxerint.*] Legit Gulielmus, *latrones concessu suo*. quod verum videtur: certè præponendis tribus quatuor conjectancis Lambini. eodem modo conjecit Lipsius lib. 11. Antiq. cap. 2.

7. *Ergo tu Titias & Apulejas.*] Scriptura ista vera est; neque aliter codex S. Victoris & ii quos excussit Petrus Victorius; nisi quod iis unità dictione Titias. male rescribendum enim fuerat veteri ratione literarum, tu TIAS, quod valeret tu Titias. bis enim legendum illud TI majusculum; suppeditantque exempla Pandectarum Florentinorum. cur tu arbitratus sin requiri, facit responso Quinti; Ego verò, &c. Petr. Pithæus lib. 11. Advers. subsec. cap. 2. inclinât reponere Turias, aut Torias. videantur ibidem rationes ejus minime frivole.

8. *Sententia; meliorem multi nominant.*] Lipsius lib. 11. Variarum cap. 11. labem hujus sententiæ auferre conatur, rescribendo, *sententia melior, cum multis commemorat*. ingeniosè. Turnebus monuit alios legere, *sententia melior, multi memorant*.

9. *Vi, ditione, ac numine.*] Est à Turnebiana. quippe Victorina omisit illud vi. quod nec in Palat. quarto. vulgata, *judicio, numine*.

10. *Abhorrebunt ab utili & à vera sententia.*] Pall. *utili ac vera sententia*.

naturæ omnium rerum: rationem inesse in ea, confitendum est. Utile esse autem opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa fumentur iurejurando, ¹ quantæ salutis sint fœderum religiones? quam multos divini supplicii metus à scelere revocarit? quamque sancta sit societas civium inter ipsos, diis immortalibus interpositis tum iudicibus, tum testibus? Habes legis proœmium: sic enim hoc appellat Plato. Qu. Habeo verò, frater: & in hoc admodum delector, quòd in aliis rebus, aliisque sententiis versaris, atque ille. nihil enim tam dissimile est, quam vel ea, quæ antè dixisti, vel hoc ipsum legis exordium. Unum illud mihi vidèris imitari, orationis genus. M. Vellem fortasse. quis enim id potest, aut umquam poterit imitari? nam sententias interpretari perfacile est. Quod quidem ego facerem, nisi plane esse vellem meus. quid enim negotii est, eadem, propè verbis iisdem conversa, dicere? Qu. Prorsus assentior. Verùm, ² ut modò tute dixisti, te esse malo tuum. Sed jam exprome, si placet, istas leges de religione. M. Expromam equidem, ut potero: &, quoniam & locus, & sermo, familiaris est, legum leges voce proponam. Qu. Quidnam id est? Sunt certa legum verba, Quinte, neque ita prisca ³ ut in veteribus ex his, sacraisque legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant paullo antiquiora, quam hic sermo est. Eum morem igitur cum brevitate, si potero, consequar. Leges autem à me edentur non perfectæ: nam esset infinitum: sed ipsæ ⁴ summæ rerum, atque sententiæ. Qu. ita verò necesse est. quare audiamus verba legis:

8 M. AD DIVOS ADEUNTO CASTE. Pietatem adhibento. opes amovento. Qui scelus faxit, deus ipse vindex erit. Separatim nemo habebit deos, neve novos: sed ne advenas, nisi publice adscitos, privatim colunto. constructa à patribus delubra habento. lucos in agris habento & larum sedes. ritus familia, patrumque servanto. divos, & eos, qui cælestes semper habiti, colunto, & ollos, ⁵ quos endo cælo merita vocaverint, Herculem, Liberum, Asculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum. ast olla, propter quæ datur homini adscensus in cælum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumque laudum deiubra sintono. ⁶ Nec ulla vitiorum sacra sollempnia obeunto. Feru jurgia amovento, ea sique in Familis, operibus patratis, habento.

7 itaque, ut ita cadat in annuis amfractibus, descriptum esto certasque fruges, certasque bacas sacerdotes publice libanto: hoc certu sacrificiu, ac diebus. ⁸ Itemque alios adde ubertatem lactis, fatisque servant. ⁹ Id quod ne committi possit, ¹⁰ ad camerem, rationem cursus annuos sacerdotes finiunt. Quaque quoique divo decore, gratæque sint hostia, providento: ¹¹ divisque aliis aliis sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flamines sintono. Virgines Vestales in urbe custodiunt ignem socii publici sempiternum. Quodque hæc privatim, & publicè modo, ritumque fiat, discunt ignari à publicis sacerdotibus. Eorum autem duo genera sintono; unum, quod præsit ceremoniis, & sacris: alterum, ¹² quod interpretetur fatidicorum, & vatium effata incognita cum senatus, populusque adsciverit. Interpretes autem Jovis optimi maximi, publici augures signis, & ¹³ auspiciis postea vidento, disciplinam tenento. Sacerdotes vincta, virgetaque, & salutem populi auguranto, quique agent rem duelli, quique popularem, auspicium præmonento; obliqu obtemperanto. ¹⁴ Divorumque iras providento, isque apparento: cælique fulgura regionibus ratu temperanto: urbemque & agros, & templa liberata, & effata habento: ¹⁵ quaque augur injusta, nefasta, ¹⁶ vitiosa, dira defixerit, ¹⁷ irrita, infestaque sintono: quique non paruerit, capitale esto. Fœderum, pacis, belli, induciarum oratores, fetiales ¹⁸ iudices duo sintono. bella, disceptanto. Prodigia, portenta ad Etruscos, & haruspices ¹⁹ si senatus jusserit, deferunt: Etruriaque principes disciplinam docento. Quibus divus creverint, procuranto iidemque fulgura, atque oblita pianto. Nocturna mulierum sacrificia ne sintono, præter olla, quæ pro populo ritè fiant. Neve quem initiant, nisi ut assolet Cereri, Græco sacro Sacrum commissum quod neque expiari poterit, impiè commissum est: quod expiari poterit, publici sacerdotes expiant. Ludus publicus, quod sine curriculo, & sine certatione corporum fiat, popularem letitiam in cantu, & fidibus, & tibis modcranto, eamque cum divum honore jungunt. Ex patriis ritibus optima colunto. præter Idææ matris famulos eosque iustis diebus, nequis super cogito. Sacrum, sacro ve commendatum ²⁰ qui clepserit, rapseritque, parricida esto. Perjurii pœna divina exitium: humana, dedecus. Incestum pontificis superno supplicio sancitum. Impius ne audeto placare donis iram deorum. Cautè vota reddunto. Pœna violati juris esto. ²¹ Quocirca ne quis agrum consecrat

1. Quarta sanctis sint fœderum religiones. Est à mss. nostris quatuor, neque aliter Vict. aut Turn. quos & tecutus Manut. Nepos.

2. Ut modò tute dixisti. Pal. quartus tute. quod an temerarium sit, nescio.

3. Ut in veteribus ex his sacraisque legibus. Hæc est scriptura codicum nostrorum, neque abeunt Victoriani, in quibus ex his sacraisque. Turnebus aliquando putavit legendum saxis, aliquando Osis, aliquando regis. sed Cujacius malebat veteribus. xii. sacraisque. videatur libro v. Observ. cap. 21. Gulielmius, veteribus ex xii. sacraisque. quod ultimam animo maxime satisfacit.

4. Summa rerum atque sententiæ. Ita mss. nostri omnes. nam vulgata, ac sententiæ. haud tamen displicet quod publicavit Victorius, sintono rerum sententiæ.

5. Quos endo cælo merita vocaverint. Et tenebris istud erant solertissimus Victorius. allubescunt etiam huic scripturæ liber S. Victoris, in quo quos secundo cælo. Pal. quartus, qui, in asciscendo cælo. Fabr. ubi, nanciscendo cælo. ceterum nondum videtur locus perscrutatus. nam Læstantius laudat, locaverunt; & sic loquitur ipse Tullius lib. iii. de offic. cap. 5. Istudque ipsum aliquando divinabat Notis in Catullum Janus Doufa filius cap. 2. cujus immatura morte insignem alumnum amiserunt Musæ ac Gratiæ, ego vero æqualem eximium. Vulgatur hodie, quos in cælum merita voc.

6. Nec ulla vitiorum sacra. Pal. quart. Neucala. Fabr. Ngucula. S. Vict. nucula. unde Gulielmius facit, neve ulla. Turnebus autum illud nucula esse posse vocem ipsam, qua tunc loquebantur; cum ab his etiam ninguus pro nullus dictum esse annotetur.

7. Itaque ut ita cadat, ain. anfr. des. esto. Ita nostri libri, & publicati per Victorium. verum Turnebiani; cadant.

8. Itemque alios ad dies. Debetur editioni Turnebianæ. nam aliæ, ut & mss. nostri, adde nullo sensu. Steph. Pighius lib. iii. Fastorum malebat adhuc vocula transposita, alios dies ad. quod loqui videatur de feriis concepitivis.

9. Id quod ne committi. Est & istud ab eadem. ceteræ enim, Idque ne comi.

10. Ad eam rem, rationem, cursus, &c. Haud aliter mss. nostri

aliorumque, Turnebus tamen malebat ratione: nisi velimus ide in valere alterum scriptura prisca; ut etatem, aliaque.

11. Divisque aliis aliis sacerdotes. Sic Aldi vetus. nam Victorina, Turnebiana, item mss. nostri quatuor excludunt illud ali.

12. Quod interpretetur fatidicorum. Quod esset in membranis S. Victoris fatidicorum, legebat Gulielmius sanaticorum.

13. Et auspiciis postea vidento. Lamb. postea, contra mss. & ead. Gulielmius, licet sciret vulg. probari à J. Scalig. in Conjectaneis ad Varronem, iussit nos videre num legendum sit, hostia, aut postea.

14. Divorumque iras. Claud. Puteanus malebat divumque.

15. Quæque Augur injusta, nefasta, vitiosa, dira defixerit. Quid enim esset, dira & injusta defigere? melius alii scribunt: vitiosa, dira defixerit, hoc est, dixerit. Defigere diris aliquem, incantationibus, maleficis herbis & aliis veneficiis sagæ dicebantur, hoc est, πῆξαι καὶ κατὰ δόξαν. At verba defigere, aut imagines quid sit nescio. Salmas.

16. Vitiosa dira defixerit. Lipsius lib. iv. Epistol. quæst. cap. 11. arbitratur scriptum antiquitus, dixerit. neque enim hæc aptum videri defixerit. at mihi videtur aptissimum. consulatur modo ad hunc locum summus ille Criticorum Turnebus.

17. Irrita infestaque sintono. Obsecutus sum libris ineditis, in quibus hæc lectio; probabatque etiam præ vulgato, infesta, Turneb.

18. Iudices duo sintono. Melius istud longe quam quomodo olim vulgati, iudices ne sintono; aut mss. non sintono; qui error inde ortus, quod virgula jaceret super binarium numerum. videatur Turnebus.

19. Si senatus jusserit. Mss. nostri omn. iussit, sicque editi à Turnebo, antiqua scilicet scribendi ratione.

20. Qui clepserit rapseritque. Turnebus clepsit rapseritque, veteri pronuntiatione; etiam si non neget in mss. suo esse clepserit; quod ipsum probatur Scaligero ad Varronem. Fab. faver scripturæ medicæ. nam Pall. & S. Victoris; qui clepserit rapseritque.

21. Quocirca ne quis agrum consecrat. Claud. Puteanus delendum putabat, Quocirca, translatum ex interpretatione Platonis, quæ infra sequitur.

auri, argenti, eboris sacrandi modus esto. Sacra privata, perpetua, manento. Deorum manum jura, sancta sunt. Hos leto datos, divos habento. ¹ *Sumtum in ollos luctumque minuunt.*
 10 ATT. Conclufa quidem est ² à te tam magna lex, sanè quàm brevi : & , ut mihi quidem videtur, non multùm discrepat ista constitutio religionum à legibus Numæ, nostrique moribus. M. An censēs, cùm in illis *De republica* libris persuadere videatur Africanus, omnium rerumpub. nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reip. leges dare consentaneas ? ATT. Innè prorsus ita censēo. M. ³ Ergo ad eò expectate leges, quæ genus illud optimum reip. continent : & , si quæ forte à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more majorum : qui tum, ut iex, valebat. ATT. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ⁴ ut ego, ut EI ROGAS, possim edicere. M. Ain tandem, Attice, non es edicturus aliter ? ATT. Prorsus majorem quidem rem nullam sciscam aliter. in minoribus, si voles, remittam hoc tibi. ⁵ M. Atque mea quidem sententia est. At ne longum fiat, videte. ATT. Utinam quidem. quid enim agere malumus ? M. *Cassè jubet lex adire ad deos, animo videlicet, in quo sunt omnia : nec tollit castimoniam corporis : sed hoc oportet intelligi, cùm multùm animus corpori præstet ; observeturque, ut ⁶ casta corpora adhibeantur, multo esse in animis id servandum magis. nam illud vel aspersione aquæ, vel dierum numero tollitur : animi labes nec diurnitate vanescere, ⁷ nec annibus ullis elui potest. Quòd autem pietatem adhiberi, opes amoveri jubet, significat, probitatem gratam esse deo : sumtum esse removendum. quid est enim cùm paupertatem divitiis etiam inter homines esse æqualem velimus, cur eam, sumtu ⁸ ad sacra addito, deorum aditu arceamus ? præsertim cùm ipsi deo nihil minùs gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandum, & colendum viam. ⁹ Quòd autem non judex, sed deus ipse vindex constituitur ; præsentis pœnæ metu religio confirmari videtur. Suisque deos, aut no vos, aut alienigenas coli, confusionem habet religionum, & ignotas ¹⁰ carimonias. non à sacerdotibus, non à patribus*

acceptos deos, ita placet coli, si huic legi pariterunt ipsi. Patrum delubra esse in urbibus cenfeo : nec sequor magos Perfarum : quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd *parietibus includerent deos*, quibus omnia deberent esse patentia, ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus. Meliùs Græci, atque nostri : qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt. affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus : siquidem & illud benè dictum est à Pythagora, doctissimo viro, tum maxime, & pietatem, & religionem versari in animis, cùm rebus divinis operam daremus. ¹¹ & quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, *homines existimare oportere, omnia que cernerentur, deorum esse plena* : fore enim omnes castiores, ¹² veluti qui in fanis essent maximè religiosi. est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus. Eademque rationem *luci* habent in agris. Neque ea, quæ à majoribus prodita est cùm dominis, tum famulis, posita in fundi, villaque conspectu, *religio Larum*, repudianda est. Jam ritus *familie, patrumque* seivæ, id est (quoniam antiquitas proximè accedit ad deos) à diis quasi traditam religionem tueri. Quòd autem *ex hominum genere consecratos*, sicut Herculem, & ceteros, coli lex jubet, indicat omnium quidem animos immortalis esse, sed fortium, bonorumque divinos. Bene verò, quòd *Mens, Pietas, Virtus, Fides*, consecratur manu : quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. * Nam illud vitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimeneide Crete suadente, fecerunt *Contumelia sanum, & Impudentia*. virtutes enim non vitia consecrare decet. ¹³ Araque vetus stat in Palatio, *Febri* : & altera Esquilis, ¹⁴ *Mala Fortuna*, detestataque. quæ omnia ejusmodi repudianda sunt. Quòd si fingenda nomina, ¹⁵ *Vicepotæ* potius vincendi, atque potiundi, ¹⁶ *statastæ* etique cognomina, *Statoris, & Invidi Jovis* : rerumque expendarum nomina, *Salutis, Honoris, Opis, Victoria* : ¹⁷ quoniamque expectatione rerum bonarum erigitur animus,

1. *Sumptum in ollos luctumque minuunt.* Pal. quart. *luctumque*. S. Viët. *luscumque*. unde facit Gulielmius, *luxumque*. non benè. nam duo vetat, & *lucum & luctum*. luxus inest voci *sumptum*.

2. *A te tam magna lex sanè quàm brevi.* Ita Aldi vetus editio, nisi quod addita literula *brevis*. unde putabat Gulielmius edendum, *brevi* : sed, ut mihi. Victorius publicavit, *breviter*, omisitque *tam*, quod nec in Turnebiano. retinui ego quod extaret in Pal. quart. essetque in ceteris, *altera magna*. ubi apertè videntur elementa ejusdem voculæ.

3. *Ergo adeo expectate leges.* Reduxi veterem scripturam Aldi. nam Victorii, Turnebi, Camerarii, Sturmii, Bruti editiones, *expectate* : neque ausus fuissim mutare, nisi vidissem meam in Aldina ultima. pro qua tamen nimium nolim pugnare ; imò ne rixari quidem.

4. *Ut ego UT EI ROGAS possim edicere.* Libuit ita scribere quod inde ortam putarem lectionem vulgatam, *ut ego UT ET TU ROGAS*. quod extat quidem in Pal. tert. sed respuant alii, in quibus, *ut ego, & tu rogas*.

5. *Atque mea quidem sententia est.* Turnebus hæc adhuc relinquit Attico. non video tamen quam appositè. imò ne quidem quomodo dicantur à Tullio ; suspicorque attribuenda Quinto. certè miss. Pall. disertè nomen ejus præposuere infra illis, *Utinam quidem* ; recteque factum, inde magis inducor, quod Cicero inferat : *At ne longum fiat, videte* ; non, *vide*, ut debebat soli Attico responsurus. Pal. tert. repræsentat, *Atque quidem mea sententia est*. ut adhuc fortasse referibi debeat : *Q. Atque idem mea sententia est*, nam quartus ferè habet ; *Atque hæc mihi ea quidem sententia*.

6. *Castia corpora adhibeantur.* Est à libris nostris antiquis, item Viët. & Turn. editionibus priores, *casto corpore adeatur*.

7. *Nec annibus ullis.* Non dubitavi admittere id quod sententia omninò requirebat. vulgati *manibus* ; quod quidem in pal. tert. verùm quartus. Fabr. S. Viët. disertè *amanibus*.

8. *Ad sacra addito.* Habent & istud iidem libri editi scriptique, nisi quod Turnebiana stet pro vulgata, quæ *adhibito*.

9. *Quòd autem non judex.* Fere non displicet scriptura Pall. & Fabr. non bono judex.

10. *Carimonias non à sacerdotibus, non à patribus acceptos Deos, ita placet coli.* Secutus sum, quod repererunt in suis Victorius ac

Turnebus. solummodò distinctio nostra est. quam tamen, ita me Deus amet, vix intelligo. quare hæreo adhuc ; hæreo. vulgata habebat, *ceremonias etiam sacerdotibus. nam à patribus acceptos, &c.* neque aliter Aldi vetus, quam quod ea ; *esse sacerdotibus* : propius ad manuscriptos nostros, in quibus, *ceremonias posse sacerdotibus. nam patribus acceptos, &c.* Tu Mercere, tu Guitheri, tu Rigalti, succurrite.

11. *Et quod Thales, qui, &c.* Lamb. & quod à Thale ; sed nullo suffragante miss. si quid mutandum, maluissem. & quid Thales, &c.

12. *Veluti qui in fanis essent maximè religiosi.* Retinui Lambinianum, natum è conjectura Turnebi, *velutique in fanis essent, maximè religiosos*. vulgata siue sensu : *veluti qui in fanis essent maximè religiosi*, quod & in Pall. tert. uam quart. *castiores quo infans essent religiosi*, exclusis ceteris.

13. *Araque vetus stat in Palatio Febri.* Pal. quart. *Araque vetustissima est Palatio Febri*.

14. *Mala fortune, detestataque. qua omnia ejusmodi.* Nihil adjuvant hæc membranæ nostræ. nam Pal. tert. itat a vulgato. quartus verò legit, *detestataque hujusmodi repudianda sunt*. S. Viët. *detestataque omnia ejusmodi rep.* nec aliter Fabr. nisi quod is, *detestataque*. videatur Turnebus lib. xiv. cap. 6.

15. *Vicepotæ.* Verbi hujus restitutio, debita Errici Memmii libris : qui eam communicavit Nicolao Fabro, à quo primum prodita fuit in Notis ad Senecam de Morte Claudii. exinde & Jacobus Schegkianus idem coniecit Premesso Obiervat. Epistol. 1. Nos de voce ista multa quoque ad eundem Senecam in animadversibus nostris ante lustra bis duo.

16. *Statastæ, &c.* Adhuc medicas expectat manus hic locus. Memmii è libro suo exhibuit *statastæ*. sed non satisfacit, non magis quàm Schegkiana conjectura *statastæ*. in voce enim tam plana non ita hærent librarii, aut tam longè divertunt. Palat. tert. stat à vulgata, ut & Fabr. nisi quod una littera *statastæ*. quartus habebat, *statastæ*. codex S. Victoris *statastæ*. ex quo fingebat Gulielmius *notter, & Ara sancti*. sed tali inalegmtate non sanatur istud vulnus.

17. *Quoniamque expectatione, &c.* Arrogat conjecturam hæc sibi Lambinus, quomodo tamen dudum antea ediderat Petr. Viëtorius. vulgata, *quoniam quidam exp.* quæ & in miss. nostris.

mus, rectè etiam à Calatino *Spes* consecrata est: *Fortunaque* sit: vel *Hujusce diei*, nam valer in omnes dies: vel *Respicuens*, ad opem ferendam, vel *Fors*; in quo incerti calus significantur magis, vel *Primigiumam*,² à gignendo comes. tum.

Desunt pauca.

12. * *Feriarum* festorumque dierum ratio in liberis requiemem habet Ictium, & jurgiorum: in servis, operum, & laborum: 3 quas compositor anni conferre debet & ad perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta servantur, fœtusque pecorum, quæ dicta in lege sunt; diligenter habenda ratio intercalandi est. quod institutum peritè à Numa; posteriorum pontificum negligentia dissolutum est. Jam illud ex institutis pontificum, & haruspicum, non mutandum est, quibus *hostiis immolandum* cuique deo, cui majoribus, cui lætentibus, cui maribus, cui fœminis. 5 Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi juris, & 6 confitendarum religionum facultatem afferunt. Cumque *Vesta*, 7 quasi focum urbis, ut Græco nomine est appellata (quod nos propè idem Græcum interpretatum nomen tenemus) complexa sit; ei colendæ virgines præfunt, ut advigiletur facilis ad custodiam ignis, & sentiant mulieres⁸ in natura fœminarum omnem castitatem pati. Quod sequitur verò, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad civitatis statum, ut sine iis, qui sacris publicè præfunt, religioni privatæ satisfacere non possint. 9 continet enim, reip. consilio, & auctoritate optimatum semper populum indigere. *Descriptioque sacerdotum*, nullum iustæ religionis genus prætermittit. nam sunt ad placandos deos alii constituti, qui sacris præfunt sollemnibus: ad interpretanda alii prædicta vatum; neque multorum, ne esset infinitum,¹⁰ neque ut ea ipsa, quæ suscepta publicè essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem & præstantissimum in rep. jus est *augurum*, & cum auctoritate conjunctum. neque verò hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim majus est, si de jure quærimus, quam posse à summis imperiis, & summis potestatibus¹¹ comiriatus & concilia,

vel instituta dimittere, vel habita rescindere? quid gravius, quàm rem susceptam dirimi,¹² si unus augur ALIUM dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? 13 quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi jus; aut dare, aut non dare? quid? legem, si non jure rogata est, tollere? 14 ut *Tetiam* decreto collegii; ut *Livias*, consilio *Philippi*, consulis, & auguris: 15 nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? ATT. Agè, 13 jam ista video, fateorque esse magna: sed est in collegio vestro inter *Marcellum*, & *Appium*, optimos augures, magna dissensio. nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat, auspicia ista *ad utilitatem esse reip.* composita: alteri disciplina vestra¹⁶ quasi divinare videatur prorsus posse. hac tu de re, quæro quid sentias. M. Egone? divinationem, quàm Græci *μωτιχην* appellant, esse censeo, & hujus hanc ipsam partem, quæ est in avibus,¹⁷ ceterisque signis disciplinæ nostræ, quod cum summos deos esse concedamus, *eorumque mente mundum regi*, & eorundem benignitatem hominum consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non video cur esse divinationem negem. Sunt autem ea, quæ posui, ex quibus id, quod volumus, efficitur, & cogitur. Jam verò per multorum exemplorum & nostra est plena resp. & omnia regna, omnesque populi, cunctæque gentes augurum, prædictis multa *incredibiliter vera cecidisse*.¹⁸ neque enim *Poletis*, neque *Melampodis*, neque *Mopsi*, neque *Amphiarai*, neque *Calchantis*, neque *Heleni* tantum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tempus retinissent, 19 *Arabum*, *Phrygum*, *Lycæonum*, *Cilicum*, maximeque *Pisidarum*, nisi *vetustas* ea certa esse docuisset: nec verò *Romulus* noster auspiciatò urbem condidisset, neque *Attii Navii* nomen memoria floreret tam diu, nisi hi omnes multa ad veritatem admirabilia dixissent. Sed dubium non est, quin hæc disciplina, & ars augurum evanuerit jam & *vetustate*, & *negligentia*. Itaque neque illi assentior, qui hanc scientiam negat umquam in nostro collegio fuisse: neque illi, qui esse etiam nunc putat. quæ mihi videtur apud majores fuisse dupliciter, ut *ad reip. tempus* nonnumquam, ad *agendi consilium* sæpissimè pertineret. A. Credo, hercle,

1. *Vel hujusce diei.*] Valet *hujusce diei*, id est uniuscujusque diei; de quo pulere multa libro 1. de Formulis Brissonius; qui consulatur. *Hujusce* autem est in Pal. tert. & Fab. item editis à Victorio & Turnebo. nam priores & posteriores, *hujus diei*.

2. *A gignendo comes. tum.*] Ita duo è mss. nostris, nisi quod ii junctim comestum. videatur Turnebus. vulgata *cum est*. quod *Aldus Junior* annexit sequentibus, hoc modo: *cum est feriarum, &c.*

3. *Quas compositor anni, &c.*] Huic quoque scripturæ accedit Pal. quart. publicati, *compositio anni*. adeantur P. Victorii Variæ lect. lib. xxxvi. cap. 6.

4. *Et ad perfectionem op. rusti.*] Est ab eodem quarto, item Francisci Fabricii libro. vulgata, & *perfect.* ViEt. & Turn. *ad perf.* sine copula antecedenti.

5. *Plures autem Deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, &c.*] Lipsius lib. 2. cap. 11. Antiq. lectionum putat locum mancum, interponendumque, *omnium pontifices singuli*. sed potest *ἀπὸ τῶν κλειῶν* intelligi, *sacerdotes*.

6. *Confitendarum religionum.*] Est ab antiquo codice Paulli Manutii. quippe vulgo recepta lectio, *confitendarum*; quod utcumque explicat Turnebus. Idem noster Lipsius divinatur *cum sive tuendarum relig.* ingeniosè. Palat. noster quart. habet, *confutendorum*.

7. *Quasi focum urbis complexa sit.*] Ita editio Turnebi, & alludunt aliquot mss. antiquiores tamen, *focum urbis conspexa*, quomodo item exstat in Victoriana. nam lectio communis, *focum urbis conspexa sit*.

8. *In natura fœminarum omnem castitatem pati.*] Longè istud animo venustius illo Turnebiano, *pati*, licet probatum Lambino, *Aldo*que *Nepoti*. quid quod istud exstat in omnibus membranarum nostris. olimque *cui; omnium Deum cast. pati*.

9. *Continet enim, reipubl. consilio.*] Petri Victorii editio, *R. P.* quod & in Pal. tert. Turnebi, *rempubl.* quod & alii secuti sunt. nostrum istud, est in olim impressis, agnoscuntque mss. castiores.

10. *Neque ut ea ipse, &c.*] Lambin. tanquam si locus esset defectuosus, adiecit de suo, *neque paucorum librorum, ne ea. Phuy!*

11. *Comiriatus & concilia, vel instituta, &c.*] Haud aliter ferè

mss. nostri: prodideruntque Victorius ac Turnebus. malè, vulgata, *comitia tollere? consilia vel instit.*

12. *Si unus augur ALIUM dixerit.*] Id est, *diem*. sic & Victorius codex, representanturque Victorius ac Turnebus, qui tamen maluisse, *ALIO DIE*; quod ipsum statim contextui intulit Lambinus, contra mss. qui si abeunt ab priore, accedunt vulgato, *aliter*.

13. *Quid religiosius.*] Palat. quart. *regius*. natum fortè, ex decurtata scribendis ratione.

14. *Ut Tetiam decreto collegii.*] Ita mss. quos citat Franciscus Fabricius anno Ciceronis 11x. inquit Gulielmius, & accedunt antiqui nostri, in quibus, *ut etiam*; quomodo olim vulgati. Critici deinde intulere *Tetiam*. Petrus Pithæus lib. 2. Advers. subsec. cap. 2. emendat *Toriam* seu *Turiam*. rationes ejus ibidem videantur.

15. *Nihil domi, nihil foris.*] Pall. & Fabr. *nihil familie*. ex quo facile fiat, *nihil militie*. ut volebat Gulielmius.

16. *Quasi divinare videatur prorsus posse.*] Sic editio Victorii. nam priores *divinari*. Turnebus abiecit *prorsus*, quod nec in codice S. Victorii. habet tamen Palatin. tert. nam quart. *quam divinatio videatur prorsus esse posse*. & verò *quasi divinatio*, habet item Fabr.

17. *Ceterisque signis disciplinæ nostræ, quod cum summos Deos esse concedamus, &c.*] Pall. item S. ViEt. & Fabr. mire abeunt ab hac scriptura. nam tert. & Fabr. servat primum, *signis quos disc.* quart. *signis que disc.* S. ViEt. *signis quod disc.* deinde concorditer rejiciunt *quod cum*; denique non agnoscunt *Deos*. mox etiam nullus eorum admittit vocem *benignitatem*. Victor. & Turnebus silent; ideo forsàn, quod nihil ex suis scriptis emerent vulgata lectione melius.

18. *Neque enim Poletis.*] Ita reformavit Victorius; cum prius fuisset *Polide*. non dubio quin ex veteri libro. at nostri tamen omnes quatuor, & Turnebi, habent, *Polydi*. videturne revocandum?

19. *Arabum, Phrygum.*] Harum duarum gentium loco est in nostris vel *Adparigum*, vel *Adpangum*. ut Arabes isti forsàn hujus non fuerint classis.

hercle, ita esse, istique rationi potissimum assentior. Sed
 14 redde cetera. M. ¹ Reddam verò, & si potero, brevi. Sequitur enim de *jure belli*: in quo & suscipiendo, & gerendo & deponendo, *jus* ut plurimum valet, & *fide*: horumque ut publici interpretes essent, lege sancimus. Jam de *haruspicum* religione, de expiationibus, & procurationibus satis superque in ipsa lege dictum puto. A. Assentior, quoniam omnis hæc in religione versatur oratio. M. At verò, quod sequitur, quomodo aut tu assentire, aut ego reprehendam, sanè quæro, Tite. A. Quid tandem id est? M. De *nocturnis sacrificiis mulierum*. A. Ego verò assentior; excepto præsertim in ipsa lege sollempni sacrificio, ac publico. M. Quid ergo agat *Jacchus*, ² *Eumolpide*que nostri, & *augusta* illa *mysteria*, siquidem sacra nocturna tollimus? non enim populo R. sed omnibus bonis, firmisque populis leges damus. A. Excipis, credo, illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego verò excipiam. Nam mihi cum multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperisse, atque in vita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti, immanique vita, exculti ad *humanitatem*, & mitigati sumus: initiaque, ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus: neque solùm cum lætitia *vivendi rationem* accepimus, sed etiam cum *spe meliore moriendi*. Quid autem mihi displiceat, ³ innocentes poëtæ indicant comici. Qua licentia Romæ data, quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatum libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidem oculorum adjici fas fuit? A. ⁴ Tu verò istam Romæ legem rogato. nobis nostras ne ademeris. M. Ad nostram igitur revertor: quibus profectò diligentissimè sancendum est, ut MULIERUM FAMAM MULTORUM OCVLIS LUX CLARA CUSTODIAT, iniciturque eo ritu Cereri, quo Romæ inicianur. Quo in genere severitatem majorum fenatus veritas auctoritas de Bacchanalibus, & consulum exercitu adhibito, quæstio, animadversioque declarat. Atq; omnia nocturna, ne nos duriores fortè videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit. Novos verò deos, & in his colendis *nocturnas pervigilationes* sic Aristoph. facetissimus poëta veteris comædiæ, vexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alii dii peregrini judicati, è civitate ejiciantur. Publicus autem sacerdos, imprudentiam consilio expiatam metu liberet; audaciam in admittendis religionibus foedis damnet, atque impiam judicet. Jam *ludi publici*, quoniam sunt cavea, circoque divisi, ⁵ sint corporum certationes, cursu, & pugilatione, luctatione, curriculiisque equorum usque ad certam victoriam circo constitutis: cavea, cantu, voce, ac fidibus, & tibiis; dummodò ea moderata sint, ut lege præscribitur. assentior enim Platoni, *nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quam varios canendi sonos*. quorum dici vix potest quanta sit vis in utramque partem. Namque & incitat languentis, & ⁶ languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: civitatumque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum servare modum: quarum mores lapsi ad mollietiam, pariter sunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine, corruptelaque depravati,

ut quidam putant: aut, cum severitas eorum ob alia vitia cecidisset, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir, longeque doctissimus, valde hanc labem veretur. negat enim *mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum*. Ego nec tam valde id timendum, nec planè contemnendum puto. Illa quidem, quæ solebant quondam compleri severitate jucunda Livianis, & Nazvianis modis, nunc ut eadem exsultent, cervices, oculosque pariter cum modorum flexionibus torqueant. Graviter olim ista vindicabat vetus illa Græcia, longè providens, quàm *sensim* perniciosè illapsa civium animos, malis studiis, malisque doctrinis *repente* totas civitates everteret: si quidem illa severa Lacedæmon nervos jussit, quòd plures quàm septem haberet 7 in Timothei fidibus demi. Deinceps in lege est, ut de ritibus patriis *colantur optimi*: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimum religiones tenerent, oraculum editum est, *EAS, QUÆ ESSENT IN MORE MAIORUM*. Quòd cum iterum venissent, majorumque morem dixissent sæpe esse mutatum, quævisissentque quem morem potissimum sequerentur è variis: respondit, OPTIMUM. & profectò ita est, ut ID HABENDUM SIT ANTIQUISSIMUM, ET DEO PROXIMUM, QUOD SIT OPTIMUM. *Stipem sustulimus*, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idææ Matris excepimus. implet enim superstitione animos, & exhaust dmos. *Sacrilego* pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia deposuisse ⁸ apud Solos in delubro pecuniam dicitur; & Atheniensis Chisthenes Junoni Samiæ, civis egregius, cum rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. Sed jam de perjuriis: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputandum est. *Donis* impiine placare audeant deos: Platonem audiant, qui vetat dubitare, qua sit mente futurus Deus, cum *vir nemo bonus ab improbo se donari velit*. Diligentia votorum satis in lege dicta est, ac voti sponso, qua obligamur deo. Pœna verò *violatae religionis* justam recusationem non habet. Quid ego hic sceleratorum utar exemplis? quorum sunt plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. Etsi hæc commemoratio vereor ne supra hominis fortunam esse videatur: tamen, ⁹ quoniam mihi sermo est *apud eos*, nihil reticebo: velimque hoc, quod loquar, diis immortalibus gratum potius videri, quàm grave. Omnia tum perditorum civium ¹⁷ scelere, discessu meo, religionum jura polluta sunt: vexati nostri Lares familiares: in eorum sedibus exædificatum templum Licentiæ: pulsus à delubris is, qui illa servarat. ¹⁰ Circumspicite celeriter animo, (nihil enim attinet quemquam nominari) qui sint *rerum exitus consecuti*. Nos, qui illam custodem urbis, omnibus ereptis nostris rebus, ac perditis, violari ab impiis passi non sumus, eamque ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, ¹¹ judicicia fenatus, Italiæ, gentium denique omnium, confer vatae patriæ consecuti sumus. quo quid accidere potuit hominì præclarius? ¹² Quorum scelere religiones tum prostratae, affli-

1. Reddam verò, si potero, brevi.] Pall. & Fabr. amplius, & ipsa si pot. S. Vict. & ipsi potero. Guelmilius inde format, vero, & id si potero br.

2. Eumolpideque nostri.] Victori editio, vestri. sed alterum extat in nostris scriptis & Turnebi. neque aliquid habet vitii.

3. Innocentes poëtæ indicant comici.] Nihil variant mss. nostri nisi quod quarto abist comici. maluisse exulasset, poëtæ. Turnebus impressit, in nocentes. Victori in nocturnis. mihi satisfacit vulgata, quiddid oggannat Lambinus. ita enim vocat, illud genus comicum quod nemini infert fabulis suis injuriam; tantum memorias veterum repræsentant. videatur item Turnebus lib. xiv. Advers. cap. 6.

4. Tu verò Romæ istam legem rogato.] Dictio rogato, non est in Pal. quarto. & certè non displicet nimis sed tamen.

5. Sint corporum certationes.] Palatin. quart. fuerint.

6. Languefacit excitatis.] Mallet languere facit CL. Pluteanus.

7. In Timothei fidibus demi.] Hoc quidem modo Turnebus. sed vulgata voce auctior, inde demi, quod & in Palat. tert. quartus

nihil habet suæri. S. Victoris non agnoscit demi, contentus solo inde, quod & in editione Victorii cum asterisco. Lambinus suo arbitrato finxit, fidibus incidi. hoc est scilicet solvere nodum Gordium.

8. Apud Solos.] Sic Turnebus. vulgata Solem, quod & in Victoriana; neque aliter tert. at quart. Seleph. S. Victoris Solest. Guelmilius conjicit apud Solenses.

9. Quia mihi sermo est apud eos.] Ita Turnebi vetus, item Guelmiani. nam Pall. Deos, quod & in Victorianis. hodie ferè excudatur apud vos, ex conjectura Ranconeti; sed non necessario.

10. Circumspicite celeriter animo.] Stabilit hanc lectionem Victorius lib. xxxii. Var. lect. cap. 22. prius erat: circumspicite hæc celeriter animo.

11. Judicia Senatus, Italia, &c.] Frustra heic mutata quædam additaque cupit Lambinus. omnia sana sunt.

12. Quorum scelere, &c.] Totius hujus periodi emendatio debita Victorio ac Turnebo. antea legebatur: quo scelere, &c. illis distrahæ ac dissipatae jacent.

astitæque sunt : partim ex illis distraeti, ac dissipati jacent :
 1 qui verò ex iis & horum scelerum principes fuerunt, &
 præter ceteros in omni religione impii; 2 non solum *vita*
cruciati, atque dedecore, verum etiam sepultura, ac 3 iustis
 exsequiarum caruerunt. Quædam ista agnosco, frater,
 & meritis diis gratias ago : sed nimis sæpe secus aliquanto
 videmus evadere. M. Non enim, Quinte, rectè existima-
 mus, quæ *pœna divina sit* : 4 & opinionibus vulgi rapimur
 in errorem, nec verè cernimus : MORTE, aut dolore corporis,
 aut lætæ animi, aut offensione iudicii, hominum
 miseras ponderamus : quæ fateor humana esse, & multis
 bonis viris accidisse : sceleris est pœna, tristis : & præter
 eos eventus, qui sequuntur, *per se ipsa maxima est*. Vi-
 dimus eos, qui nisi odissent patriam, numquam inimici
 nobis fuissent, 5 ardentibus cum cupiditate, tum metu,
 tum conscientia : quid agerent ; modò timentibus ; vicissim
 contemnentibus religiones ; iudicia perrupta ab iisdem ;
 corrupta hominum, non deorum. 6 Reprimam jam, & non
 insequar longiùs, eoque minùs, quo plus pœnarum habeo,
 quàm petivi. 7 tantum ponam, erui duplicem pœnam esse
 divinam, quòd constaret & ex vexandis vivorum animis ;
 & ea fama mortuorum, ut eorum exitium & iudicio vi-
 vorum, & gaudio comprobetur. Agri autem *na consecren-*
tur, Platoni prorsus assentior : qui, si modò interpretari
 potuero, his ferè verbis utitur : 8 *Terra igitur, ut focus do-*
miciliorum, sacra deorum omnium est. Quocirca ne quis ite-
rum idem consecrato. Aurum autem, & argentum in urbibus
& privatim, & in sanis invidiosa res est. Tum 9 ebur ex inani
corpore extractum, haud satis castum donum deo. Jam et, at-
que ferrum, duelli instrumenta, non sani. Ligneum autem
10 quodque voluerit, 11 uno è ligno dedicato, itemque lapideum,
in dei vobis communibus. Textile ne operosius, quàm mulieris
opus instruunt. color autem albus, præcipuè decorus deo est
tum in ceteris, tum maximè in textili. tincta verò absint,
nisi à bellicis insignibus. Divinissima autem dona, 12 aves &
forme ab uno pictore uno absoluta die : itemque cetera hujus
exempli dona sunt. Hæc illi placent. sed ego cetera non tam
restrictè præhincio, vel hominum vitiiis, vel subliidiis tempo-
rum victus. Terræ cultum seigniorum suspicor fore, 13 si ad
eam tuendam, ferroque subjicendam, superstitionis ali-
quid accesserit. ATT. Habeo ista. Nunc de sacris perpetuis,
 & de manium jure restat. M. O miram memoriam, Pom-

poni, tuam. at mihi ista exciderant. ATT. Ita credo : sed
 tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quod
 ad pontificium jus & ad civile pertinent. M. Verò ; & aper-
 tissima sunt istis de rebus & responsa & scripta multa : &
 ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis
 genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad po-
 tero, ejus ipsius generis jus civile nostrum : sed ita, locus
 ipse notus sit, ex quo 14 ducatur, quæque pars juris, 15 ut
 non difficile sit, qui paulum modò ingenio possit moveri,
 quæcumque nova causa, consultatiove acciderit, ejus tene-
 re jus, cum scias à quo sit capite repetendum. Sed jure- 19
 consulti sive *erroris objiciendi causa*, quo plura, & diffici-
 liora scire videantur : sive, quod similibus veri est, *ignora-*
tione docendi (nam non solum scire aliquid, artis est, sed
 quædam ars etiam docendi) sæpe, quod positum est in una
 cognitione, id in infinita dispartuntur : velut in hoc ipso
 genere, quàm magnum illud Scævola faciunt, pontifices
 ambo, & iidem juris peritissimi ? Sæpe, inquit Publii
 filius, ex patre audivi, pontificem neminem bonum esse,
 nisi qui *jus civile cognosset*. totumne ? quid ita ? quid enim
 ad pontificem, de jure parietum, aut aquarum, 16 aut ullo
 omnino ? ergo, quod *cum religione conjunctum est*. id au-
 tem quantum est ? de *sacris*, credo, de *votis*, de *feriis*,
 de *sepulcris*, & si quid ejusmodi est. Cur igitur hæc tanta
 facimus, cum cetera parva sint ? De *sacris* autem, qui
 locus patet latiùs, hæc sit una sententia, ut conserventur
 semper, & deinceps familiis prodantur, & ut in lege posui,
perpetua sint sacra. Hoc uno posito, hæc jura pontificum
 auctoritate consecuta sunt, ut NE MORTE patrisfamilias
 sacrorum memoria occideret ; iis essent ea adjuncta, AD
 quos ejusdem morte pecunia venerit. Hoc uno posito,
 quod est ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia
 nascuntur, quibus implentur jurisconsultorum libri. quæ-
 runtur enim, *qui adstringantur sacris*. Heredum causa ju-
 stissima est. nulla est enim persona, quæ ad vicem ejus,
 qui è vita emigraverit, propiùs accedat. Deinde, qui morte,
 testamentove ejus tantumdem capiat, quantum omnes he-
 redes. id quoque ordine. est enim ad id, quod propositum
 est, accommodatum. Tertio loco, si nemo sit heres, is,
 qui de bonis, quæ ejus fuerint, cum moritur, usu ceperit
 plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem
 ceperit, de creditoribus ejus, qui plurimum servet. extre-
 ma illa

1. Qui verò ex iis & horum scelerum. Est à mss. nostris & edd. Duumvirum superiorum. nam vulgata ; ex his qui omnium scelerum.
 2. Non solum vita cruciati, &c.] Multa hæc ineptè mutat Lambinus, dum non assequitur mentem auctoris, quam pluribus explicavimus ad illud Taciti lib. 2. Annal. c. 87. More inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversus impudicos, in ipsa professione flagitii credebant.
 3. Iustis exequiarum caruerant.] Hoc quoque à Turn. & Vict. est, neque aliter nostri codices calamo exarati ; præterquam quod quart. insar exequiarum. olim vulgati, iustis exequiis.
 4. Et opinionibus vulgi.] Ista recepta est lectio, magisque placet, quam Victorii ac Turnebi, quæ, nos opin. veteres nostri præterunt, nec opinion., &c. quæ diversitas facit, ut opinet omnino ejiciendam syllabam primam, rescribendumque : quæ pœna divina sit. opinionibus vulgi rapimur in errorem, &c.
 5. Ardentes cum cupiditate, tum metu, &c.] Sic Victor. & Turnebiana; nam vulgata tum cup. quod & in Palat. tert. quippe quartus, ardentes verò cupiditate, metu, cum conscientia quid gerent. S. Victoris codex, cum cupiditate metu ; quod fuit, item in mss. Turnebi ; sivebatque ardentes tum cupiditatum astu, tum conscientia. quod ipsum statim in contextum recepit Lambinus ; nec improbat Henr. Stephanus lib. iv. Schediasmaticum ; nisi quod putaret adhuc requiri genitivum conscientia peccatorum, scelerum, facinororumve. minus rectè. conscientia enim verbum est ambiguum & tam bonam notat, quàm malam.
 6. Reprimam jam, & non insequar, &c.] Conjicit Turnebus jam me. quod illico admisit Lambinus, maluisse Reprimam animum, & non. ut id verbi natum sit a compendiaria scribendi forma.
 7. Tantum ponam erui duplicem pœnam esse, &c.] Obscenus ferè fuisset duobus mss. quos laudat Paullus Manutius : quibus abesset illud erui. sed enim cum servet vulgata ; tantum pœnam merui, dactylum, &c. restetque & in mss. nostris, nisi quod Pal. quart. me-

tui ; habeantque item membranæ Turnebi ; neque recedant Victorianæ quam unâ littera, pœna merui ; quomodo & liber S. Victoris, malui acquiescere conjectanc Turnebi.
 8. Terra igitur, ut focus domiciliorum, sacra Deorum, &c.] Est à Turnebi mss. quibus adstipulantur item nostri ; excepto quod in iis, sacra. vulgata, ut focus, domicilium sacrum omnium Deorum est.
 9. Ebur ex inani corpore extractum.] Ita edd. olim & mss. nostri omnes carentius in animo. quod tamen eodem redit. Lipsius lib. 2. Antiq. lect. cap. 2. item ad librum 2. Historiarum Taciti, asseverat manifestè legendum ex immani corpori.
 10. Quodque voluerit.] Sic mss. nostri, pro quodcumque. Turnebus conjicit, quod qui vol. quod recepit statim Lambinus, addita adhuc littera f.
 11. Uno è ligno dedicato.] S. Victoris antiquus liber, cato. Pall. & Fabr. cavato. orrus fortè inde error, quod illud dedicato, prioribus litteris minus legere poterat librarii.
 12. Aves & forme.] Lectio hæc egregia debetur conjecturæ Victorii, cum invenisset in suis habes. quod & in nostris omnibus. nam vulgg. habent & forme.
 13. Si ad eam tuendam ferroque subjiciendam.] Ita nostri, nisi quod antiquo scribendi modo subjiciendam. P. Manutius & Lambinus, malebant, subjicendam. at Gulielmius potius illud tuendam, reformabat in ruendam, benè.
 14. Ducatur quæque pars juris.] Antiquiores scripti, quæque pars juris ; ex eo Ranconetus fecit pars. approbante Turnebo. antea legebatur, ducatur quæque res & ars juris.
 15. Ut non difficile sit, qui paulum modo ingenio possit moveri, quæcumque, &c.] Est à mss. libris, nisi quod domo mutarit in modo Turnebus. ediderat Victorius, ut non diff. sit qui domo ingenii possit moveri, quæcumque, &c. quod item exstat in exemplari S. Victoris.
 16. Aut ullo omnino ?] Haud aliter mss. nisi quod ii, inulo. Turnebus putabat legendum aut luminum ? quod statim arripuit, pro auctoris genuino, Lambinus.

ma illa persona est; ut is, qui ei qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam solverit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scævola didicimus; non ita descripta ab antiquis. Nam illi quidem his verbis docebant, ¹ *tribus modis* sacris adstringi: hereditate: aut si majorem partem pecuniæ capiat: aut si major pars pecuniæ legata est, si inde quippiam ceperit. Sed pontificem sequamur. Videtis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices pecuniam sacris conjungi volunt: iisdemque ferias, & cærimonias adscribendas putant. Atque etiam dant hoc Scævola, ² quod est partitio: ³ ut, si in testamento deducta, scripta non sit, ipsique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacris alligantur. In donatione hoc iisdem secus interpretantur? & quod paterfamilias in ejus donatione, qui in ipsius potestate esset, approbavit, ratum est: quod eo insciente factum est, si id is non approbat, ratum non est. His propositis, quæstiunculæ multæ nascuntur: ⁴ quas qui intelligat, non si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat: veluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur: ac post de ejus heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo, cujus ipse heres esset, prætermisum fuisset: eaque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quam heredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, ⁵ solum sine coheredibus, sacris alligari. Quin etiam cavent, ut, cui plus legatum sit, quam sine religione capere liceat, is per æs, & libram, ⁶ heredem testamenti solvat, propterea quod eo loco res est, ita soluta hereditate, quasi ea pecunia legata non esset. Hoc ego loco, multisque aliis quæro à vobis, Scævola, pontifices maximi, & homines, meo quidem iudicio, acutissimi, quid sit, quod ad jus pontificium civile appetatis. civilis enim juris scientia pontificium quodam modo tollitis. nam sacra cum pecunia, pontificum auctoritate, nulla lege, conjuncta sunt. ⁷ Itaque si vos tantummodo pontifices essetis, pontificalis maneret auctoritas: sed ⁸ quod iidem juris civilis estis peritissimi, hac scientia illa eluditis. Placuit P. Scævola, & Coruncanio, pontificibus maximis, itemque ceteris, Qui tantumdem caperet, quantum omnes heredes, sacris alligari. Habeo jus pontificium. Quid huc accessit ex jure civili? partitionis caput, scriptum cautè, ut centum nummi deducerentur. Inventa est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. Quod si hoc, qui testamentum faciebat, cavere noluisse, admonet jurisconsultus hic quidem ipse Mucius,

pontifex idem, ut minus capiat, quam omnibus heredibus relinquatur. ⁹ Super dicebant, qui quid cepisset, adstringi. Rursus sacris liberantur. Hoc verò nihil ad pontificium jus, & è medio est jure civili, ut per as, & libram heredem testamenti solvant, & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is, cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, ¹⁰ sitque ea [non alligata sacris. Venio nunc ad manium jura, quæ majores nostri & sapientissime instituerunt, & religioissime coluerunt. Februario autem mense, qui tunc extremus anni mensis erat, mortuus parentari voluerunt: quod tamen D. Brutus, ut scriptum à Sisenna est, Decembri facere solebat. Cujus ego rei causam cum mecum quærerem, Brutum reperiebam idcirco à more majorum discessisse, (nam Sisennam video causam, cur is vetus institutum non servavit, ignorare. Brutum autem majorum nostrorum institutum temere neglexisse, non sit mihi verisimile] doctum hominem fanè: cujus fuit Accius perfamilialis: sed mense, credo, extremum anni, si veteres Februarium, sic hic Decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adjunctum putabat. Jam tanta religio est sepulcrorum, ²² ut extra sacra, & gentem, inferri fas negent esse: idque apud majores nostros A. Torquatus in gente Popilia judicavit. Nec verò tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, ¹¹ quia residentur mortui, quam ceterorum cælestium quieti dies, feriæ nominarentur, nisi majores eos, qui ex hac vita migrassent, in deorum numero esse voluissent: eas in eos dies conferre ¹² jus, quibus neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totaque hujus juris compositio pontificalis magnam religionem, cæremoniamque declarat. Neque necesse est ediliter à nobis, quæ finis funestæ familia, ¹³ quod genus sacrificii Lare vervecibus fiat; ¹⁴ quemadmodum os rejectum terræ obtegatur? quæque ¹⁵ in porca contracta jura sint; quo tempore incipiat sepulctum esse, & religione teneatur. ¹⁶ At mihi quidem antiquissimum sepulcræ genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. eodemque ritu in eo sepulcro, ¹⁷ quod procul ad fontis aras, regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemque Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse usam. C. Marii fitas reliquias apud Anienem, dissipari iussit Sulla victor, acerbiorè odio incitatus, quam si tam sapiens fuisset, ¹⁸ quam fuit vehemens. quod haud scio an timens suo corpori posse acci-

1. *Tribus modis adstringi: hereditate, &c.*] Secuti sumus editionem Victorii: quam & Turnebus representavit; cui Turnebo per omnia ferè libris his tribus secundas agit Aldus Manutius Nepos. eequidem in re tam obscura, neminem invenire poterat, cui se tutius honestiusque committeret.

2. *Quod est partitio, &c.*] Lambinus heic mirè omnia confundit, ut sententia sua sibi confiteri Tullio, si Diis placet: recepitque præterea in contextum Ranconeti divinationem, partitionis caput; eumque secutus, quod miror, Aldus Nepos.

3. *Ut si in testamento deducta scripta non sit.*] Victorii editio ut si in test. ut deducantur scriptum non sit. Pal. tert. item Turnebi codd. stant à vulgato. quartus habet, ut si in test. se ducta scripta non sit.

4. *Quas, qui intelligat, non si ad caput referat.*] Exhibendum putavi iterum lectionem exoletam. Victorius enim, Lambinus, Aldus Nepos maluerunt, quas qui non intelligant, si ad caput referat, contra auctoris mentem, ut bene ostendit Turnebus.

5. *Solum sine coheredibus.*] Mss. nostri nisi coh. neque aliter vulgati ante Victorium & Turnebum.

6. *Heredem testamenti solvat.*] S. Victorii scriptus & Pal. quart. heredis, quod valet heredeis.

7. *Itaque si vos tantummodo Pontifices essetis, pontificalis maneret, &c.*] Elegans hæc emendatio manavit a libris Petri Victorii. prius eusi, itaque usibus tantummodo pontificis esset, si pontificalis, &c.

8. *Quod iidem juris civilis estis peritissimi, hac, &c.*] Debemus & istud Vict. antea enim erat, quod idem jur. civ. est aspernitis, ac, &c.

9. *Super dicebant.*] Palat. tert. ita scribit tanquam si una esset dictio. Turnebus legendum censebat superiores dicebant: quod illièd Lambinus textui intulit.

10. *Sitque ea non alligata, &c.*] Uncis inclusa, adfirmat Lambinus invita sibi in codice perantiquo ad oram: ideoque heic reti-

neri posse censebat Gulielmius: quamvis eorum nullum exstaret vestigium in Fabr. aut S. Vict. & verò nihilo magis comparent in Pal. tertio aut quarto: respuuntque omnes ad unum editiones.

11. *Quia residentur mortui.*] Turnebus ait lectionem esse à Ranconneto. eam ego quoque offendi in editione Victorii. publicari alii resoluunt. sed contra mss. nostros, in quibus ferè nostra illa; quam mirifice; sed ridicule tamen versat agitatur Lambinus.

12. *Jus, quibus neque ipsius, &c.*] Ita Turnebus aliique eum secuti. verum priores, jus, ut neque ipsius. Victorii editio, jus ut ne ipsius, &c. quomodo, & scripti ferè nostri, alioquin mandosissimi.

13. *Quod genus sacrificii lare vervecibus fiat.*] Hæc est lectio communis ab Aldo usque Manutio; licet aliam proferat Lambinus. Turnebi mss. ut & noster S. Victorii, quod genus sacrificare verberibus fiat. at Pal. tert. nihil ab it vulgato, nisi addita littera, è lare. quartus exhibet, sacrificii verberibus fiat. Turneb. videbatur scriptum fuisse sacrificii are vervecibus fiat.

14. *Quemad. os rejectum terræ obtegatur.*] Ita omnes mss. nostri, ita editi ferè ante Lambinum, qui maluit e Festo, os rejectum terræ obteg. Aldus Nepos expulit, ut receptum terra obteg.

15. *In porca contracta jura.*] Sic & membranæ nostræ meliores. vulgata olim contracta.

16. *At mihi quidem.*] Nuperæ edd. Ac. sed altera scriptura remanet in mss. nostris.

17. *Quod procul ad fontis aras.*] Hæc est vulgata, item mss. Turnebus abiecit procul. quod tamen in omnium mss. quippe & ipsius liber habebat, quod procul à fontis ara. unde Lambinus fecit, non procul à fontis ara; sed præter meliores membranaceos, in quibus exstat recepta lectio.

18. *Quam fuit vehemens.*] Ita & nostri scripti omnes. P. Manutius, secutus fidem unius libri, repoluit, fuit felix.

accidere, primus è patitiis Corneliis igni voluit cremari. declarat enim Ennius de Africano, **HIC EST ILLE SITUS.** Verè. nam *siti* dicuntur ii, qui conditi sunt. nec tamen eorum antè sepulcrum est, quàm iusta facta, & ¹ corpus incensum est. & quod nunc communiter in omnibus ² sepultis penitus, *humati* dicantur: id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contereget: eumque morem jus pontificale confirmat. Nam priusquàm in eos injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. Injecta gleba ³ tum & illic humatus est, ⁴ & *gleba* vocatur: ac tum denique multa religiosa jura complectitur. Itaque in eo, qui in navi necatus, deinde in mare projectus esset, decrevit. P. Mucius, familiam puram ⁵ quòd os supra terram non exstaret: porcam heredi esse contractam, & habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati. si in mari mortuus esset, eadem, præter ²³ piaculum & ferias. A. Video, quæ sint in pontificio jure. Sed quæro, quidnam sit in legibus. M. Pauca sanè, Tite, &, uti arbitror, non ignota vobis. Sed ea non tam ad religionem spectant, quàm ad jus sepulcrorum. *hominem mortuum*, inquit lex in XII. tabulis, *in urbe ne sepelito, neve urito.* ⁶ Credo, vel propter ignis periculum. Quod autem addit, *neve urito*, indicat, non qui uratur, sepeliri, sed qui humetur. A. Quid, qui post XII. in urbe sepulti sunt, clari viri. M. Credo, Tite, fuisse; aut eos, quibus hoc ante hanc legem *virtutis causa* tributum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum posterii jure tenuerunt: aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis causa, *soluti legibus*, consecuti sunt. Sed in urbe sepeliri lex vetat. Sic decretum à pontificum collegio, non esse jus, in loco publico fieri sepulcrum. nostis extra portam Collinam *adem Honoris*: & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est. ad eam cùm lamina esset inventa, & in ea scriptum, ⁷ **DOMINA HONORIS:** ea causa fuit ædis hujus dedicandæ. Sed cùm multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. statuit enim collegium, locum publicum non potuisse privata religione obligari. Jam cetera in XII. minuendi sumtus, lamentatio-

nesque funeris, translata de Solonis ferè legibus ⁸ **HOC PLUS,** inquit, **NE FACITO. ROGUM ASCIA NE POLITO.** Nostis quæ sequuntur. Discebamus enim pueri XII. ut carmen necessarium: quas *jam nemo discit.* Extenuato igitur sumtu, ⁹ tribus riciniis, & ¹⁰ vinculis purpuræ, & decem tibicini-bus, tollit etiam lamentationem. *mulieres* ¹¹ *genas ne radun-to, neve lessum funeris ergo habento.* Hoc veteres interpretes, Sex. Ælius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, ¹² sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris: ¹³ L. Ælius, *lessum* quasi lugubrem ejulationem, ut vox ipsa significat. quod eo magis judico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. Quod quidem maxime è natura est, *tolli fortuna discrimen in morte.* Cetera item fune- ²⁴ bria, quibus luctus augetur, duodecim sustulerunt. **HOMINI,** inquit, **MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT.** Excipit bellicam, peregrinamque mortem. Hæc præterea sunt in legibus de unctura: quibus **SERVILIS UNCTURA** tollitur, omnisque **CIRCUMPOTATIO.** quæ & rectè tolluntur, neque tollerentur, nisi fuissent; *ne Sumtuosa respersio; ne longæ corona,* ¹⁴ *nec acerræ* prætereantur. Illa jam significatio est, *laudis ornamenta ad mortuos pertinere*, quod, ¹⁵ *coronam virtute partam*, & ei, qui peperisset, & ejus parenti, sine fraude esse lex impositam jubet: credoque, quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectique plures sternerentur, id quoque ne fieret, lege sanctum est. Qua in lege cùm esset, **NEVE AURUM ADDITO**, quàm ¹⁶ humanè excipit. altera lex **QUOI AURO DENTES VINCTI ESCUNT,** *ast im cum illo sepelire urere-ve, se fraude esto.* & simul illud videtote, aliud habitum esse, ¹⁷ sepelire, & urere. Duæ sunt præterea leges de sepulcris. quarum altera privatorum ædificiis, altera ipsis sepulcris cavet. Nam quod *rogum, bustumve novum* vetat *propius sexaginta pedes adjici ædis alienas, invito domino*, incendium veretur acerbum. ¹⁸ Quòd autem **FORUM**, id est, vestibulum sepulcri, **BUSTUMVE, USUCAPI** vetat, tuetur jus sepulcrorum. Hæc habemus in Duodecim, sanè secundam naturam: quæ *norma*

1. *Et corpus incensum est.*] Palat. quart. *intestum est.* liber S. Viç. & *corpus incensum est*, quomodo & Turnebi ms. unus, nam alius *vesit.* P. Manutius, putat Tullium heic loqui de eis qui cremabantur. Turnebus verò contra. unde lib. XIV. Advers. cap. 6. cupidè ac perlibenter legerit, & *corpus ejus est*, id est corpus sepulcri lætam est.

2. *Sepultis penitus, humati dicantur.*] Hæc est consentiens omnium vet. librorum lectio. Turnebus primùm de suo fecit *sepultis ponitur*, ut *humati d.* quod Lambinus, Aldus Nepos, alii sequuntur, quo jure ipsi viderint. Turnebus sine aperte fatetur, illud *ponitur ut*, non esse à libris, sed à conjectura sua.

3. *Tum & illic humatus est, & gleba vocatur.*] Expressi quod erat in Pal. quarto, neque ab S. Victoris, quam quod is *illis.* sed & *tum illis.* erat in Fabr. nihilque ab hac scriptura recedit Turnebus, quàm quod edat *tum & ille.* Victorius lib. XXI. cap. 8. emendabat *tum in hum.* recepta lectio, *tumulus humatus est*, &c.

4. *Et gleba vocatur.*] Sic Pall. duo: sic S. Victoris, sic Fabricianus; neque aliter legit in veterimo suo Turnebus, adprobatque. Lambinus eo rejecto oggerit ex Memmiano, & *tumulus voc.* quod quis non videt esse glossema, æque ac Victorii, & *sepulcrum vocatur*?

5. *Quod os supra terram non exstaret: porcam heredi esse contractam, & habendas triduum ferias, & porco femina piaculum pati. si in mari mortuus esset, eadem, præter piaculum & ferias.*] Locus desperatus est. itaque cum viderem aliter ei medicinam facere Victorium, aliter Turnebum, aliter Lambinum, representavi eam omnino scripturam quam expresserat pro vera, in Nonio suo, Josias Mercerus: tanto quidem proclivius, quod conspiraret ferè omnino cum Pal. nostro quart. qui habebat: *quotos supra terram non exstare porcam heredi esse contractæ habendas, &c.* Aldus senior publicarat, *quotos supra terram non exstare porcam heredi esset. contra easset hab. trid. ferias, & porco fem. piac. pati. si in mari mortuus esset: eadem præter piaculum & ferias:* quomodo, apice nullo minus Pal. tert. nisi quod is, *portam.*

6. *Credo vel propter ignis periculum.*] Turnebus lib. XXIV. Advers. cap. 3. mallet, *credo videlicet.* at vulgatum mihi effacius. alterum tamen pro legitimo auctoris recepit Lambinus.

7. **DOMINA HONORIS.**] Est ab Alqi antiqua; reperique in

Palatin. tert. nam quart. *numa honoris.* Victorius * **MINA HONORIS.** coniecit Turnebus **LAMINA HONORIS**, quòd illico recepit in contextum Lambinus. accipit rem qui vocaverit, verum ei dederit cognomen.

8. **HOC PLUS inquit.**] Inclinat Paul. Manutius legere **OPUS**, *inruit.* non necessario.

9. *Tribus riciniis.*] Explicat hæc contra Rævardum Lipsius lib. I. Epit. quæst. cap. 8.

10. *Et vinculis purpuræ.*] Pall. & S. Viç. item Turnebi *vincls.* unde idem coniecit, & *clavis purpura*, quod & textui intulit Lambinus.

11. **GENAS NE RADUNTO.**] Lambinus reposuit è Servio **CARPUNTO.** sed contra edd. omnes, & mss. nostros, item auctoritatem Plinii lib. XI. cap. 37. quæ mihi Serviana potior.

12. *Sed suspicari vestim. aliq. genus funebris: Lælius, &c.*] Lipsius noster libro I. Epit. quæst. cap. 7. immittit, *sed Acilius suspicari, &c.* deiecit eum quod sequitur **L. Ælius**, quem eundem putavit cum Sexto; eum tamen sit ille cui cognomen *Præconini.*

13. **L. Ælius.**] Ita Turnebus. nam prius editi *Lælius*, quod & in Pall. & Gulielmianis.

14. *Nec acerræ prætereantur.*] Palatin. quart. *prætercant.* P. Manutius divinabat, *præferantur.*

15. *Coronam virtute partam.*] S. Victoris, & Palat. quart. *paratam.*

16. *Humanè excipit altera lex: QUOI AURO DENTES, &c.*] Secutus sum Victorii & Turnebi. Victorius tamen adhuc abiecerat, *altera lex.* nam vulgo recepta lectio habebat, *humanè excipiat: Altera lex præcipit, altera lex vetat, ut cui auro, &c.* quomodo & Pall. nostri. De illo *ESCUNT*, videatur Columna ad Ennium, Gifanum ad Lucretium. Imò de emendatione atque interpretatione harum legum consulatur Rævardus, Hotomannus, & alique qui scripserunt in XII. tabulas. neque enim vacat occupari ipsorum conjecturis, cùm quod eorum capita, tot etiam sint sententiæ.

17. *Sepelire & urere.*] Est à conjectura Turnebi, prius cussi, *sepeliretur ere*, quod & in mss. nostris.

18. *Quod autem forum, id est, vestibulum.*] Ita legit ex Festo Turnebus; cùm esset in scriptis ejus nostrisque, *corum.* Victorius excudit *hæc.*

norma legis est. Reliqua sunt in more: funus ut indicatur, si quid ludorum; dominusque funeris utatur accenso, atque liſtoribus: HONORATORUM virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantu ad tibicinem proſequatur: cui nomen nenia: quo vocabulo etiam Graccho cantus lugubres nominantur. Q. Gaudeo noſtra jura ad naturam accommodari: majorumque ſapientia admodum delector. M. Sed credo, Quinte, ut ceteros ſumtus, ſic etiam ſepulcrorum modum rectè requiri. quos enim ad ſumtus progreſſa jam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro vides. Sed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. Alioquin multa exſtarent exempla majorum. Noſtræ quidem legis interpretes, quo capite jubentur ſumtus, & luſtum removere à deorum manium jure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. Nec hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis jam ille mos à Cecrope, ut ajunt, permanſit, hoc jus terra humani: quam cum proximi injecerant, obductaque terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tribueretur, ſolum autem frugibus expiatum ut vivis redderetur. Sequebantur epulæ, quas inibant parentes coronari: apud quas de mortui laude, cum quid veri erat, prædicatum. nam mentiri nefas habebatur. 7 at juſta conjeſta erant. Poſteaquam ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, & lamentabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem propè verbis noſtri xviri in undecimam tabulam conjeſerunt. Nam de tribus riciniis, & pleraque illa Solonis ſunt. de lamentis verò expreſſa verbis ſunt. MULIERES genas ne radunto, neve leſſum, funeris ergo, habento. De ſepulcris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quàm, ne quis ea deleat, neve alienum inferat: pœnaque eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum inquit, aut columnam violarit, deſecerit, frægerit. Sed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum, quaſ in Ceramico videmus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod decem homines effecerint triduo. neque id opere teſtorio excornari, nec Hermas hos, quos vocant licebat imponi; nec de mortui laude, niſi in publicis ſepulturis; nec ab alio, niſi qui publicè ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas virorum ac mulie-

rum, quo lamentatio minueretur. habet enim luſtum concuſſus hominum. quocirca Pittacus omninò accedere quemquam vetat in funus aliorum. Sed ait rurfus idem Demetrius, increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorumque magnificentiam, quæ nunc ferè Romæ eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe. fuit enim hic vir, ut ſcitis, non ſolum eruditiffimus, ſed etiam civis è rep. maximè, tuendæque civitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumtum minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore. ante lucem enim juſſit efferri. Sepulcris autem novis finivit modum. nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatu, niſi columellam tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procuratori certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenienſis tui. Sed videamus Platonem, qui juſta funerum rejicit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit hæc: Vetat EX AGRO CULTO, eove, qui coli poſſit, ullam partem ſuam ſepulcro: ſed, quæ natura agri tantum modò efficere poſſit, ut mortuorum corpora ſine detrimento vivorum recipiat, ea potiſſimùm ut compleatur: quæ autem terra fruges ferre, & ut mater, cibos ſuppeditare poſſit, eam ne quis nobis minuat, neve vivus, neve mortuus. Exſtini autem vetat ſepulcrum altius, quàm quod quinque diebus homines quinque abſolverint, nec è lapide excitari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudem mortui, incifaſ quatuor herois verſibus; quos longos appellat Ennius. Habemus igitur hujus quoque auctoritatem de ſepulcris ſummi viri: à quo iterum funerum ſumtus præſinitur ex cenſibus, à minis quinque uſque ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos verò, frater, & copioſè quidem: ſed perge cetera. M. Pergam quidem: & quoniam libitum eſt vobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone conficiam, ſpero; hoc præſertim die. video enim Platonem idem feciſſe, omnemque orationem ejus de legibus, peroratum eſſe uno æſtivo die. Sic igitur faciam, & dicam de magiſtratibus. id enim eſt profectò, quod conſtituta religione remp. contineat maximè. A. Tu verò dic, & iſtam rationem, quam cœpiſti, tene.

M. TUL-

1. Dominusque funeris.] Editi omnes & ſcripti, domusque. alterum conjeſcit Paullus Manutius, probavitque Turnebo.

2. Etiam Graccho cantus lugubres nominantur.] Vulgati Græci; ſed falſò. Meliores mſſ. habent Gracchos. unde fecit Graccho Turnebus. Pal. quart. non agnoſcit illa etiam Græci. neque quidpiam habet eorum loco, & potuit gloſſa eſſe ad vocem neniae.

3. Alioquin multa exſtarent exempla majorum.] Pall. & Fabr. exſtarent ampla maj. quod item expreſſum à Viſtorio, à Turnebo, aliſque noſtrum reſtat in Aldina vetere.

4. Permanſit hoc jus terra humani.] Sic & idem Aldus neque recedunt noſtri, quàm quod ſcribant ocisus.

5. Quam cum proximi injecerant.] Eſt à conjeſtura Paulli Manutii. Turnebus quoque divinarat jecerant. nam vulgata & mſſ. fecerant.

6. Quas inibant propinqui coronati.] Sic Pal. quartus. vetus editio, quas inibant parentes. tert. quas irent prop. quod & in Viſt. & Turneb. S. Viſt. exhibet, quas intrant propinqui cor.

7. At juſta, conjeſta erant.] Ita ferè mſſ. noſtri, neque aliter Viſtorii aut Turnebi editio. nam vulgata, ad juſta, &c. Paullus

Manutius conjeſciebat, conſeſta: quod non improbem. Pal. quart. ſervat, ac juſta conjeſta verant.

8. Noſtri Decenviri in undecimam tabulam.] Eſt à mſſ. Turnebi; cui conſentit codex S. Viſtoris. qui tamen non habet illud x. ſed noſtris viri. vulgata, noſtri viri in decimam tabul.

9. Tuendæque civitatis peritiſſimus.] Palatiu. & Fabr. paratiſſimus. S. Viſt. paritiſſimus.

10. Quam quod quinque diebus homines quinque.] Voces illæ homines quinque, ortum habent à Turnebo, qui eas adjeſcit è Platone. non viſuntur in anterioribus edd. aut mſſ. noſtris.

11. Laudem mortui incifaſ quatuor.] Pall. & Gulielmiani, incifaſ ne plus, quod & in editis à Viſtorio & Turnebo. Poteratque revocari. monendum tamen Pall. ſupra habere excitare prius, non exc. plus, ut eſt in publicatis omnibus.

12. Sed perge cetera.] Editi olim perge ad cetera. ſed ſic nulli mſſ. noſtri; revocavit primùm Viſtorius.

13. Et iſtam rationem quam cœpiſti.] Palat. quart. & liber S. Viſtoris, accepſti. forſan occępiſti, inquit Gulielmius.

M. TULLII CICERONIS

DE

LEGGIBUS,

LIBER TERTIUS.

MARCUS.

S EQUAR igitur, ut institui, divinum illum virum: quem quadam admiratione commotus, sæpius fortasse laudo, quam necesse est. A. ¹ Platonem videlicet dicis. M. Istum ipsum, Attice. A. Tu verò eum nec nimis valde umquam, nec nimis sæpe laudaveris. nam hoc mihi etiam nostri illi, qui *neminem, nisi suum, laudari volunt*, concedunt, ut eum arbitrato meo diligam. M. Bene hercule faciunt. quid enim est elegantia tua dignius? cujus & vita, & oratio consecuta mihi videtur *difficillimam* illam *societatem* gravitatis cum humanitate. A. Sanè gaudeo, quòd te interpellavi, quandoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicii tui testimonium. Sed perge, ut cœperas. A. Laudemus igitur prius legem ipsam veris, & propriis generis sui laudibus. A. Sanè quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse vim, ut præsit, præscribatque recta, & utilia, & conjuncta cum legibus. Ut enim magistratibus leges: ita populo præfunt magistratus: vereque dici potest, *MAGISTRATUM legem esse loquentem, legem autem, mutum magistratum*. Nihil porro tam aptum est ad jus, conditionemque naturæ: (quod cum dico, ² legem à me dici, nihilque aliud intelligi volo,) quàm imperium, sine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec *rerum natura* omnis, nec ipse mundus potest. nam & hic *deo paret*, & huic obediunt maria, terræque, & ³ hominum vita jussis supremæ legis obtemperat. Atque ⁴ ut ad hæc ceteriora veniam, & notiora nobis: omnes antiquæ gentes *regibus quondam paruerunt*. quod genus imperii primum ad ⁵ homines justissimos, & sapientissimos deferebatur: idque in rep. nostra maximè valuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiam deinceps posteris probebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. Quibus autem regia potestas non placuit, non ii nemini, sed *non semper* unius parère voluerunt. Nos autem quoniam leges damus liberis populis; quæque de optima rep. sentiremus, ⁶ in sex libris antè diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis statum. *MAGISTRATIBUS* igitur opus est: sine quorum pru-

dentia, ac diligentia esse civitas non potest: quorum descriptione omnis reip. moderatio continetur. Neque solum iis præscribendus est imperandi, ⁶ sed etiam civibus obtemperandi modus. nam & *qui bene imperat paruerit aliquando necesse est*: & *qui modestè paret; videtur, qui aliquando imperet, dignus esse*. Itaque oportet & eum, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum: & illum qui imperat, cogitare brevi tempore sibi esse parendum. Nec verò solum ut obtemperent, obediuntque magistratibus, sed etiam ut eos *colant, diligentque*, præscribimus, ut Charondas in suis facit legibus. Noster verò Plato ⁷ Titanum è genere statuit eos, qui ut illi cœlestibus, sic hi adverterentur magistratibus. Quæ cum ita sint, ad ipsas jam leges veniamus, si placet. A. Mihi verò & istud, & ordo iste rerum placet. M. *JUSTA IMPERIA SUNTO; iisque cives modestè, ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedi-* ⁸ *entem, & noxium civem, multa, vinculis, verberibusve coërceto: ni par, majorve potestas, populusve prohibessit: ad quos provocatio esto. Cum magistratus 9 judicasset, interrogassitve; per populum multa pœna certatio esto. Militiæ ab eo, qui imperabit, provocatio ne esto: quodque is, qui bellum gerat, imperassit; jus, ratumque esto. Minores magistratus ¹⁰ partiti juris, plures in plura sunt. Militiæ quibus jussi erunt imperant, eorumque tribuni sunt. Domi pecuniam publicam custodiunt: vincula fontium servant: capitalia vindicant: es, argentum, aurumve publice signant: litèis contractas judicant: quodcumque senatus creverit, agunt. Suntque adiles curatores urbis, anomæ, ludorumque sollempnium: ollisque ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto. Censores, populi civitates, soboles, familias, pecuniasque censent: urbis templa, vias, aquas, ararium, vœtigalia tuent: populi que partes in tribus distribuunt: exin pecunias, civitatem, ordinèis partium: equitum, peditumve prolem describunt: cœlibes esse prohibent: mores populi regunt: probrum in senatus ne relinquunt: bini sunt: magistratum quinquennium habent: reliqui magistratus annui sunt: eaque potestas semper esto. Jura disceptator, qui privata judicet, judicari ve jubeat prætor esto. is juris civilis custos esto, ¹¹ huic potestati pari quocumque senatus creverit, populusve jussit, tot sunt. Regio imperio duo sunt: itque præeundo, judicando, consulendo, prætores, judices, consules appellant. *multa sum-**

1. *Platonem videlicet dicis.*] Pall. Fab. S. Victoris *diligis*. nec temeraria videtur talis concordia.

2. *Legem à me dici, nihilque aliud intelligi volo.*] Ita Pal. quartus. reliqui, *nihil aliud*. quod & in editionibus omnibus antequam operi huic manum admovisset Victorius. is enim delevit par illud vocum, secutusque eum Turnebus & Ald. Nepos, & alii. an recte nescio. nam quod Lambinus asseveret duas illas dictiones deletas in Memmiano, nihil eum juvat; cum non constet, à quo sint deletæ; certe non quo jure.

3. *Ut ad hæc ceteriora veniam.*] Pal. quart. editioque Victorii: *ceteriora*. nihilo pejus. olim vulgati desituebantur pronomine *hæc*. addita est è libris.

4. *Ad homines justissimos & sapientissimos.*] Palatin. quart. non admittit, & *sapientissimos*. viderique queat minus necessarium. nam & Justinus lib. 1. c. 1. *Reges ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio*. verum nihil pertendo.

5. *In sex libris antè diximus.*] Tres voces priores non videntur in Pal. quart.

6. *Sed etiam civibus obtemperandi modus.*] Hotomanus lib. viii. cap. 7. Observationum habet pro adulterino *civibus*. mihi non videtur.

7. *Titanum è genere statuit eos, qui ut illi cœlestibus.*] Gulielmius collocat defectus notam post *eos*, & legit, *quia, ut, &c.* videtur sane aliquid deesse.

8. *Nec obediuntem & noxium civem.*] Membranzæ nostræ quatuor, & *innoxium*. reperitur item in suis Turnebus: adeo ut ita restituendum videatur; vel certè, & *in noxia civem*.

9. *Judicasset interrogassitve.*] Pal. quart. *interrogassitve*, quomodo emendandum divinabat Gulielmius. sed non video, qui hæc locum habere debeat præ altero. sic tamen etiam habet Aldi vetus.

10. *Partiti juris plures in plura sunt.*] Est à Victorio & Turnebo; alluduntque ferè mss. nostri. ut prius publicati, *partiti juris, plures in plura sunt*.

11. *Huic potestati pari quocumque Senatus, &c.*] Vulgata, *huic potestati parento. Quocumque, &c.* altera manavit à mss. Victorii.

num jus habento, nemini parento. ollis salus populi suprema lex esto. Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni, nequis capito. *Evitatem annali lege servanto.* *At quando duellum gravius, discorde civium escunt, ænus, ne amplius sex menses, si senatus creverit, idem juris, quod duos consules, teneto: isque ave sinistra dictus, populi magister esto. Equitem cumque qui regat, habeto pari jure cum eo, quicumque erit juris disceptator.* *At quando consulus est, magisterve populi; reliqui magistratus ne sunt. Auspicia patrum sunt: olli ex se produnt, qui comitiatu creare consules ritè possint. Imperia, potestates, legationes, cum senatus creverit populusve jussit, ex urbe exeunt: duella justa justè gerento: sociis parcunt: se, & servos continent: populi sui gloriam augent: domum cum laude redeunt: rei sue ergo ne quis legatus esto. Piebes quos pro se contra vim, auxilii ergo, docem creasset, tribuni ejus sunt: quodque ii prohibessint, quodque plebem rogassint, ratum esto: sanctique sunt: neve plebem orbam tribuni re. inquant. Omnes magistratus auspiciam, judiciumque habento: 3 ex quois senatus esto: ejus decreta, rara sunt. *At ni potestas par, majorve prohibessit, S. C. per scripta servunt. Is ordo vitio, vacato: ceteris specimen esto creatio magistratum, judicia, populi jussa, vetita, cum suffragio consenscentur, optimatibus nota, plebi libera sunt.**

4 *At si quid erit, quod extra magistratus caratore æsus sit, qui caret populus creato, eique jus carandi dato. Cum populo, patribusque agendi jus esto consilii, pratori, magistro populi, equitumque, eique, quem produnt patres consulum rogandorum ergo: tribuniisque quos sibi piebes rogassit jus esto cum patribus agendi: 6 idem, ad plebem, quod æsus erit, ferunt. Quæ cum populo, quaque in patribus agentur, modica sunt. Senatori, qui nec aderit; aut causis, aut culpa esto. Loco senator, & modo orato: causas populi teneto. Vis in populo ab esto. Par, majorve potestas plus valet. 7 *At qui turbassit in agendo, frans actoris esto. Intercessor rei mala, salutaris civis esto. Qui agent, auspicia servanto, auguri parento: promulgata, propofita, 8 in arario cognita, agunt: 9 nec plus, quam de singulis rebus semel consulunt: rem popululum docento: doceri à magistratibus, privatisque patiunt. Privilegia ne irroganto: de capite civis, nisi per maximum comi-**

tatum, ollosque, quos censors in partibus populi locassint, 10 ne ferunt: donum ne capiunt, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestate. Quod quis earum rerum migrassit, noxia pœna par esto, 11 Censoris fide legem custodiunt. 12 Privati ad eos acta referunt: nec eo magis lege liberi sunt. Lex recitata est. 13 Dicerem, & tabellam jubebo dari. Quæ brevi, frater, in conspectu posita est à te omnium magistratum descriptio: sed ea parè nostræ civitatis: et si a te paullum allatum est novi. M. Rectissimè, Quinte, animadvertis. hæc est enim 14 quam Scipio laudat in libris, 15 & quam maximè probat temperationem reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratum. nam sic habetote, magistratibus, iisque, qui præfint, contineri temp. & ex eorum compositione, quod cujusque Reip. genus sit, intelligi. Quæ res cum sapientissimè, moderatissimeque constituta esset à majoribus nostris, nihil habui, sane non multum, quod putarem novandum in legibus. A. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maximè placeat ista descriptio. M. Faciam, Attice, ut vis: & locum istum totum, ut à doctissimis Græcæ quæsitum, & disputatum est, explicabo: & ut institui, nostra jura attingam. A. Istud maximè expecto differendi genus. 16 Atqui pleraque sunt dicta in illis libris, cum de optima rep. quæreretur. Sed hujus loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primum, deinde à Dione Stoico quæsitæ subtilius. A. Ain tandem? etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modò nominavi, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. Nam veteres verbo tenus, acutè illi quidem: sed non ad hunc usum popularem, atque civilem, de rep. differebant. 17 Ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe: post Aristoteles illustravit omnem hunc civilem in disputando locum, Heraclidesque Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophrastus verò 18 institutus ab Aristotele, habitavit, ut scitis, in eo genere rerum, ab eodemque Aristotele doctus Dicæarchus, huic rationi, studioque non defuit. Post à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionem,

1. *Discordie civium escunt, ænus, ne amplius.*] Nescio à quo primum eruta sit isthæ lectio, Gifanione an Lambino. accedit certè ei planè vetus scriptura codicis Turnebi. in quo *civium escuntones ne amplius*. sed & in S. Victoris libro erat, *civium escuntones*. Pall. *civium escuntone ne ampl.* publicati prius, *civium escuntone ne amplius*. CL. Puteanus tentabat, *discordie civium esset, unus ne a. s. m. nei. sen.*

2. *At quando consul is magisterve populi; reliqui magistratus ne sunt.*] Non recessi ab editione Victorii, præterquam quod *consulis* divisi in duas dictiones. videturque Cicero idem jus tribuere Dictatori quod habebat olim. Aliter hæc Turnebus, aliter P. Manutius. sed nostra scriptura sensum habet manifestissimum. Puteanus annotat: *Is quando est, consulus mag.*

3. *Ex quois Senatus esto.*] Etiam heic adhæreo Victorianæ, confirmatè à nostris, in quibus ex quo is; aut, ex quo his. Turnebus habet ex quis. vulgata; eque his; vel, ex quo iis.

4. *Cum suffragio consenscentur.*] Inclinat clarissimus Puteanus legere, cum suffragia sciscentur.

5. *Magistratus caratore æsus sit, qui caretis.*] Est à conjectura Turnebi. nam libri Victorii, mag. *coharario æsus sit, qui coharer papulus creato eique jus coharendi.* scilicet antiquis a usurpatum pro ita. itaque carator, & æsus est curator & usus. videatur Turnebus.

6. *Idem ad plebem quod æsus erit.*] Est a libro S. Victorii item à divinatione Turnebi; cum existeret in veteri editione, *ensus erit*; in recentiore quod *consuerint*, protraxissetque è suis Victorius, quod *ensus erit*. quomodo & Palatin. tert. Lipsius lib. 11. Antiq. Lect. cap. 2. idem conjicit quod Turnebus.

7. *At qui turbassit in agendo, &c.*] Legit Puteanus, *At qui turba sit in agendo, frans actoris, &c.*

8. *In arario cognita agunt.*] Controversiam status movit huic arario Paull. Manutius, varique locum vexat: verum quanto facilius erat emendare, in arario condita, quod mihi nascebatur sub æcum styli. Puteanus annotat, *promulgata cognita agunt, in arario servantor.*

9. *Nec plusquam de singulis rebus semel consulunt.*] Delet ad semel Vict. editio ejusque tradux Manutiana. sed retinent duo mss. Pall.

edit. ceteræ. Gruterus inter fabulandum calidè conjecerat *smul.*

10. *Ne ferunt: donum ne cap.*] Inierit præterea Victorius *ne ferunt. vin ne faciunt. donum, &c.* sed neque id in mss. neque in edd. nostris apparet.

11. *Censoris fide legem custodiunt.*] Ita editio Aldi; sic quoque vult Turnebus ex scriptis libb. aut levi mutatione *consorum*. Fabr. S. Vict. Pal. tert. *censoris fidem legem cust.* unica tantum litera abicit quart. *censores*. in vulgatis *censores fide legem*.

12. *Privati.*] Ita editio Victorii. consuetudet codex S. Victorii private representans. erat scriptum *privati*, deinde a scriba i omiffum fortasse.

13. *Disce rem, & tabellam jubebo dari.*] Sic editio Victorii ceteræque. accedit Pal. quartus exhibens *disce rem*. Ceterum Turnebus pro *jubebo* in antiquis libris *videbo* reperisse testatur, ut aliisum sit ad suffragiorum diribitores, quorum, videre & prospicere de dandis populo tabellis. sed sæpe sic ut pro ju alterant mss.

14. *Quam Scipio laudat in libris, & quam Reip.*] Nihil divertunt ab hac lectione Pall. neque Guilielmi: retinentque editiones meliores, puta Aldi atque Victorii.

15. *Et quam maximè probat temperationem Reip.*] Desentur hæc in Fabr. S. Vict. at retinent ad hunc modum editiones Aldi, Victorii, Turnebi, reliqueque; præterea mss. quartus. nam secundus, *Temperatione*.

16. *Atqui pleraque sunt dicta, cum de optima Republ. quæreretur.*] Ausus sum ejicere verborum illam trigam, quæ abundant editiones quod *faciendum fuit*: quia nihil hic agunt, & quoniam abijciunt duo optimi libri mss. S. Victor. quartus Palatin.

17. *Ab hac familia magis ista, &c.*] Argute admodum corculum illud Gallie fuit, ab Academia magis ista, &c.

18. *Institutus ab Aristotele habitavit, ut scitis, in, &c.*] Nemo ausus est sequi magnum Turnebum hanc lectionem primò producen-tem: sed cum eam quoque asserant S. Vict. Pal. tert. Fabr. nihil relinquunt amplius nisi ii eam verissimam esse. Est igitur *habitavit* *ἐνεπίλορῶμεν*, ut idem explicat, plurimum se dedit. simile quid Tufculanis restitimus in Crepundiis. vulgatum *abundavit* putidum planè est glossema.

tionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioque, non modò in solem, atque pulverem, sed in ipsum discrimen, aciemque produxit. Nam & mediocriter doctos magnos in rep. viros, & doctissimos homines non nimis in rep. versatos, multos commemorare possumus. Qui vero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studiis & regenda civitate princeps esset, quis facile, præter hunc, inveniri potest? A. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. Sed perge, ut cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeretne unum in civitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuisse nostris majoribus. Sed quoniam regale civitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni, quam regis vitium, repudiatum est, nomen tantum videbitur regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. Quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi regibus, nec apud nos consulibus tribuni. Nam illud quidem ipsum, quod in jure positum est, habet tribul, ut ei reliqui magistratus omnes parent, excepto tribuno, qui potest existit, ne id, quod fuerit esset: hoc enim primum minuit consulare jus, quod existit ipse, qui eo non teneretur: deinde quod attulit auxilium reliquis non modò magistratibus, sed etiam privatis, consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum. nam ista potestate nata, gravitas optimatum cecidit, convaluitque jus multitudinis. M. Non est ita, Quinte. non enim jus illud solùm superbius populo, sed violentius videri necesse erat: quò posteaquam modica, & sapiens temperatio accessit, conversa lex in omneis est.

Deest omnium hujus legis capitum explicatio à principio, usque ad hoc caput, Domum cum l.

8 DOMUM CUM LAUDE REDEUNTO. Nihil enim, præter laudem, bonis atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à sociis reportandum. Jam illud apertum profectò est, nihil esse turpius, quàm quemquam legari nisi reip. causa. Omitto quemadmodum isti se gerant, atque gesserint, qui legatione hereditates, aut syngraphas suas persequuntur. In hominibus est hoc fortasse vitium. Sed quæro, quid reapse sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo reip. munere? quod quidem genus legationis ego consul, quamquam ad commodum senatorum pertinere videatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi levissimus tribunus pleb. tum intercessisset, sustulisset. tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annum feci. ita turpitudine manet, diuturnitate sublata. Sed jam, si placet, de provinciis discedatur, in urbemque redeatur. A. Nobis placet: sed iis, qui in provinciis sunt, minimè placet. M. At verò, Tite, si parent his legibus, nihil erit his urbe, nihil domo sua dulcius: nec laboriosius, molestiusque provincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam tribunorum pl. potestatem,

quæ in rep. nostra: de qua differi nihil necesse est. Q. Ac mehercule ego, frater, quæro, de ista potestate quid sentias. nam mihi quidem pestifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit: 2 cujus primum ortum, si recordari volumus, inter arma civium, & occupatis, & obsessis urbis locis procreatum videmus. 3 Deinde cum esset citò legatus, tanquam ex XII. tabulis, insignis ad deformitatem puer, brevi tempore creatus, multoque tærior, & foedior natus est. 4 Quem enim ille non edidit? 9 qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia in hîma fummis paria fecit, turbavit, miscuit: cum affixisset principum gravitatem, numquam tamen conquievit. atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ jam prisca sunt, relinquam: quid juris bonis viris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? etsi quinquennio antè, D. Brutum, & P. Scipionem consules, quos, & quantos viros! homo omnium infimus, & sordidissimus tribunus pl. C. Curiatius in vincula conjecit: quod antè factum non erat. C. verò Gracchus 5 ruinis, & iis sicis, quas ipse se projecisse in forum dixit: quibus digladiarentur inter se cives, nonne omnem reip. statum permutavit? Quid jam de Saturnini supplicio, reliquisque dicam? quos ne depellere quidem à se sine ferro potuit resp. Cur autem aut vetera, aut aliena proferamus potius, quàm & nostra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret unquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem cum homines scelerati ac perdit non modò ulla in domo, sed nulla in gente reperirent, genteis sibi in tenebris reip. perturbandas putaverunt. Quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri nisi cui ne esse quidem licuisset tribuno. Sed ille quas strages edidit? eas videlicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ, multorum inflammatus furoribus. Quamobrem in ista quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunus pleb. sua lege injuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit: Pompejumque nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis, summisque effero laudibus: de tribunitia potestate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem tribunatus præclare, Quinte, perspicis. Sed est iniqua in omni re accusanda, prætermisissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. Nam isto quidem modo 6 vel consularis vituperatio est, si consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddam mali. Sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est tribunorum pl. quis negat? sed vis populi multo sævior, multoque vehementior, quæ ducem quod habet, interdem lenior est, quàm si nullum haberet. dux enim suo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem sui non habet. 7 At aliquando incendiatur; & quidem sæpe sedatur. quod enim est tam desperatum

1. Nisi mihi levissimus Tribunus.] Ita vulgat. editiones, mss. tamen ut & Victorii edit. *levis*. sic infra paullo cap. 10. *levis & non bonos fortasse plures*.

2. Cujus primum ortum si recordari volumus brevi tempore recreatus, multoque concretor & foedior natus est.] Ita enim legendum: loquitur de Tribunitia potestate velut de monitroso partu. Concretum intellige, non contaminatum & inquinatum, ut censuit Turnebus; sed cujus membra malè coalescerunt: non descripta & ordinata, & suis locis, numeris modisque posita; sed turbata, permixta & aliis alia præter naturam velut inserta sunt. Gronov.

3. Deinde cum esset cito legatus, tanquam.] Sic habent Pall. edd. Aldi, Victorii. mss. Turnebi *ostio leg.* ex quo ille, *stolo Gajus* facit. Gulielmius verò, *orco legatus*. noti sunt *Orcini* ex jure civili. Auratus ex conjectura, *allegatus*; Canterus, *ablegatus*; Puteanus *necatus*, denique Gruterus *Lebatus*. cetera ferè cum edd. & mss. consentiunt; nisi quod abdicent *et nescio quo pacto*. locus igitur depositus, quem conjecturà sanare velle, est rete jaculo piscari in aère; quanquam mihi neque Gulielm. neque

Gruteri conjectura displiceat.

4. Quem enim ille non edidit?] Sic Turnebus aliaque. verùm Victorius asterisco notat quem enim* non edidit. Palat. tertius cum Lambino facit asserens, quæ enim ille non edit. ceterum quart. pro edidit, addidit.

5. Ruinis & iis sicis.] Ita Turneb. quem sequuti Lambin. atque Aldus N. edd. vulgatæ, *ruinis & emistis exitiis*, quod exstat in tert. quoque Pal. at quart. pro *emistis exitiis*. Locus intimè corruptus. alluavit Turnebi tamen præ vulgatâ lectio. nam statim post *mucronem* meminit: requiritque tale quid aditum verbum *digladiarentur*.

6. Vel consularis vituperio est.] Recepti contra omnes edd. hanc lectionem positam à concordi Palat. consensu. nam sic loquitur Cicero frequentissimè, aliaque. Vulgo *vituperabilis est*, quod liquet mihi pro glossa.

7. Et aliquando incendiatur: & quidem sæpe sedatur.] Sic in omnibus præter quartum, rescribentem, & aliquando sedatur. non malè, si adhuc unus pluresque melioris notæ testes accederent.

tum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? ¹ quin per ipsum Tib. Gracchum non solum necltus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. Quid enim illum alius percussit, nisi quod potestatem intercedendi collegæ abrogavit: sed tu sapientia majori nihilo vide. Concesso plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inventum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit civitatis salus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos quamvis enumeres multos licet; ² cum deni creantur, nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos? leveis, etiam non bonos fortasse pluresis. Invidia quidem summus ordo caret: plebes de suo jure periculosas contentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ³ ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ, optime, & dulcissime frater, incidit in tribuniciam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. Nom enim plebs incitata nostris rebus invidit: sed vincula soluta sunt, & servitia incitata, adjuncto terrore etiam militari. Neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum gravissimo reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficii mei patria fructum tulisset. Atque hoc rei exitus indicavit. Quis enim non modò liber, sed etiam servus libertate dignus fuit, cui nostra salus cara non esset? Quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset: & ⁴ si nos multitudinis vis furentis inflammata invidia pepulisset; si tribunus aliquis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset: ferremus; ô Quinte frater: consolarenturque nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi viri, qui illa urbe pulsi carere ingrata civitate, quàm manere in improba ma-luerunt. Pompejum verò quòd unà ista in re non ita valde probas, vix satis mihi illud videris attendere, non solum ei, quid esset optimum, videndum fuisse, sed etiam quid necessarium. ⁵ sensit enim deberi non posse huic civitati illam potestatem. quippe non tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem civis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obstiti, perniciosè populari civi non relinquere. Scis solere, frater, in hujusmodi sermone, ut ¹² transiri aliò possit, *ADMODUM*, dici. ⁶ T. Prorsus ita est. Q. Haud equidem assentior, tu tamen ad reliqua pergas velim. M. Perseveras tu quidem, & in tua vetere sententia permanes. Q. Nunc mehercule. A. Ego sane à Quinto

nostro dissentio. Sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & judicia dantur: judicia, ut esset populi potestas, ad quam provocaretur: auspicia, ut multos inutilis comitatus, probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum injustum, auspiciis dii immortales represserunt. ⁷ Ex his autem, qui magistratum ceperunt, quòd senatus efficitur, popularem sanè neminem in summum locum, nisi per populum, venire, sublata cooptatione censoria. Sed præstò est hujus vitii temperatio, quòd senatus lege nostra confirmatur auctoritas. Sequitur enim: *ESUS DECRETA SUNTO*. Nam ita se res habet, ut, si senatus, dominus sit publici consilii, quodque is creverit, defendant omnes: & si ordines reliqui, principis ordinis consilio remp. gubernari velint, possit, ex temperatione juris, cum potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, & concors civitatis status, præsertim si proxima legi parebitur. Nam proximum est: *IS ORDO VITIO CARETO, CETERIS SPECIMEN ESTO*. Q. ⁸ Præclara verò, frater, ista lex est, & latè patet, ut vitio careat ordo, & censorem quærat interpretem. A. Ille verò, etsi est totus tuus ordo, gravissimamque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modò censores, sed etiam iudices omnes potest defatigare. M. Omitte ista, Attice. non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui fortè his legibus parere voluerint, hæc habetur oratio. Nam cum omni vitio carere lex jubeat, ne veniet quidem in eum ordinem umquam vitii particeps. Id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. A. Locus certè non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus verò largitur longitudo diei. Ego autem, etiam si præterieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum. M. Tu verò & istum, Attice, ⁹ & si quem alium præterii. Ceteris specimen esto: quod si est, tenemus omnia. Ut enim cupiditatem principum, & vitii infici solet tota civitas: sic emendari, & corrigi continentia. Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus, ¹⁰ efferebatur quasi commodissimè respondisset, cum esset objecta magnificentia villæ Tusculanæ, duos se habere vicinos: superiorem, equitem R. inferiorem, libertinum: quorum cum essent magnificæ villæ, concedi sibi oportere, quod iis, qui tenuioris ordinis essent, liceret. Non vides, Luculle, à te id ipsum natum, ut illi cuperent, quibus id, si tu non faceres, non liceret. Quis enim ferret istos, cum videret eorum villas signis, & tabulis referatas, partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non fran-

1. *Quin per ipsum Tib. Gracchum non solum necltus, sed.*] Varie agitata locus. Turnebus ita edidit, ut scripsi. Victorii verò editio, *quin per ipsum, &c.* Pal. tert. omittit *quod per*, in reliquis cum vulgatis concinens. quartus tale quid muginatur, *quin ipsum Tib. Gracchum non solum necltus, sed etiam sublatus intercessor servaverat.* de quo miraculo ad ingeniosiores referendum censco. Porro ex nostra lectione concinnat Gulielm. *recltus*, aut, quod verissimum putat, *neglectus*. Puteanus conabatur, *quin perdidit ipsum Tib. Gracchum, non solum vetitus, sed etiam sublatus intercessor*; ejecta, voce fuerat, quæ sequebatur in vulgatis. Ego, quod Victorius, Turnebus, Ald. Nepos, præterea cum quarto S. Vict. Fabr. codd. retinent, exhibendum duxi.

2. *Cum deni creantur, nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos? leveis etiam non bonos fortasse pluresis.*] Sic è mss. Pall. Fabr. Interrogationis notam immisi judicium secutus Gulielmii. nam quod alii non inferciunt, contra mss. est: sicque leviculâ distinctione sensus juvatur.

3. *Ut multis præclarissimis addiceretur.*] Sic mss. & edd. Lambinus sua lubricine legibus immiscuit. Gulielmus ex conjecturâ adduceretur. quod non probat, qui legit eruditissimum Turnebi commentarium.

4. *Si nos multitudinis vis furentis inflammata invidia pepulisset; si tribunus aliquis in me populum.*] Malumus Turnebum & Manutium Nep. sequi, quam vulgatum: *si in os m. f. v. f. inf. invidia pepulisset tribunitia: quis in me popul.* &c. Locus in mss. etiam existimè corruptus. Lambinus, ne non aliquid novi possit Turnebum &

Manutium repetisse videretur, contra omnes mss. *percussisset* legit. Puteanus adquefecit nostræ lectioni; sed mallet rescribi, *percussisset*, si quis sic in me, recisis intermediis.

5. *Sensit enim deberi non posse.*] Sic omnes edd. elegantissimè. sic etiam Ovidius Epistolâ Paridis. At Pall. itemque Fabric. deleri.

6. *T. Prorsus ita est. Q. Haud equidem.*] Sic distinxit ex Victorio, Turnebo, Manutio Nep. vulgo: *Q. Prorsus ita sentio: haud equid.* mss. Palatin. Fabr. S. Victor. *P. ita est: aus equidem.* ut vulgata inepta; Lambini audax & contra libb. est.

7. *Ex his autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus efficitur, popularem sanè.*] Non sustinui sequi conjecturam Turnebi, *resingentis, popularem est*, cum vulgatam lectionem tueantur mss. S. Victor. Fabr. Pal. tert. (nam quart. hic deficit) atque adeo visatur in edd. Ald. Victor. ceterum pro *sublata cooptatione censoria*. Pal. tert. Fabr. *sublata est cooptatio censoria*. Lambino, quodlibet, licet.

8. *Præclara verò, frater, ista lex est, & latè patet, ut vitio careat ordo, & censorem quæ.*] Ita Turnebus, quem sequitur nobilem Ald. Nep. Mich. Brutus. vulgò, *ista lex, sed & altera ut & vitio careat ordo, & ut cens.*

9. *Etsi quem alium præterii.*] Mss. Palat. edit. Victorii, Turneb. vulgò deest.

10. *Efferebatur, quasi commodissimè respondisset.*] Parvi editioni Victorii, Turnebi aliorumque: & minus dubus litteris hanc lectionem præstant Palatinæ Membranæ; in iis pro *efferebatur, scribatur* vulgò, *scribatur quàm commodissimè respondisset*.

frangeret eorum libidines, nisi illi, qui eas frangere debe-
 14 rent, cupiditatis ejusdem tenerentur? Nec enim tantum
 mali est peccare principes (quamquam est magnum hoc
 per se ipsum malum) quantum illud, quod permulti imi-
 tatores principum existunt. Nam licet videre, si velis re-
 plicare memoriam temporum, qualescumque summi ci-
 vilitatis viri fuerunt, talem civitatem fuisse: quæcumque
 mutatio morum in principibus extiterit, eandem in po-
 pulo secuturam. Idque haud paullo est verius, quàm quod
 Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait muta-
 tis, mutari civitatum status. Ego autem nobilium vi-
 ta, victuque mutato, mores mutari civitatum puto. Quo
 perniciosius de rep. merentur vitiosi principes, quod non
 solum vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in civitatem:
 neque solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, plusque
 exemplo, quàm peccato nocent. Atque hæc lex dilatata
 in ordinem cunctum, coangustari etiam potest. pauci enim,
 atque admodum pauci, honore & gloria amplificati, vel
 corrumpere mores civitatis, vel corrigere possunt. Sed
 hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius.
 Quare ad reliqua veniamus. Proximum autem est de suf-
 fragiis: quæ jubeo nota esse optimatibus, populo libera.
 A. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex,
 15 aut quid verba ista vellent. M. Dicam, Tite, & versabor
 in re difficili, ac multum, & sæpe quaesita: suffragia in
 magistratu mandando, 3 aut reo judicando, aut lege, aut
 rogatione sciscenda clam, an palam ferre, melius esset.
 Q. An etiam id dubium est? Q. Vereor, ne à te rursus dis-
 sentiam. M. Non facies, Quinte. nam ego in ista sum sen-
 tentia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffra-
 giis voce melius, sed, obtineri an possit, videndum est.
 Q. Frater, bona tua venia dixerim, ista sententia maximè
 & fallit imperitos, & obeest sæpissimè reip. cum aliquid
 verum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est, obtinere
 posse populo, negatur. Primum enim obsistitur, cum
 agitur severè: deinde vi opprimi in bona causa, est melius,
 quàm malæ cedere. Qui autem non sentit, auctoritatem
 omnem optimatum tabellariam legem abstulisse? quam
 populus liber numquam desideravit: idem oppressus do-
 minatu, ac potentia principum, flagitavit. Itaque gravio-
 ra judicia de potentissimis hominibus 4 exstant voces,
 quàm tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in
 non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra
 danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque
 sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque
 isti rationi neque lator quisquam est inventus, nec auctor
 16 umquam bonus. Sunt enim quattuor leges tabellariæ: qua-
 rum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia,
 lata ab homine ignoto, & fordido. Secuta biennio post
 Cassia est, de populi judicio. ea à nobili homine lata est,

L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis,
 5 atque omni rumusculos populares ratione aucupante.
 Carbonis est tertia de jubendis legibus, ac vetandis, seditio-
 si, atque improbi civis: 6 cui ne reditus quidem ad bonos,
 salutem à bonis potuit asferre. Uno in genere relinqui vi-
 debatur vocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, per-
 duellionis. Dedit huic quoque judicio Cœlius tabellam,
 7 docuitque quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium,
 nocuisse & reip. Et avus quidem noster singulari virtute
 in hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Gratio, cujus
 in matrimonio sororem, aviam nostram, habebat, ferenti
 legem tabellariam. excitabat enim fluctus in simpulo, ut
 dicitur, Gratio, quos post 8 filius ejus Marius 9 in Egæo
 excitavit mari, ac nostro quidem. Quoi cum res esset ad
 se delata, Scæurus consul, Unnam, inquit, M. Cicero, isto
 animo, atque virtute in summa rep. nobiscum versari,
 quàm in municipali maluisses. Quamobrem, quoniam non
 recognoscimus nunc leges populi R. sed aut repetimus ere-
 ptas, aut novas scribimus: non quid hoc populo obtineri
 possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam
 Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata
 esse dicitur. Tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis.
 nec enim mihi placet, nec Attico nostro, quantum è
 vultu ejus intelligo. A. Mini verò nihil umquam populare
 placuit: eamque optimam rem. esse duco, quam hic consul
 constituerat, 10 quæ sit in potestatem optimorum. M. Vos
 demum ut video, legem antiquastis sine tabella. Sed
 ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen
 libertatem istam largior populo, ut & auctoritate valeant,
 & utantur bonis. Sic enim à me recitata lex est de suffra-
 giis. *Optimatibus nota, plebi libera sunt.* Quæ lex hanc
 sententiam continet, ut omnes leges tollerent, quæ postea
 latae sunt, quæ tegunt omni ratione suffragium, *ne quis in-
 spiciat tabellam, ne roget, ne appellet.* Ponteis etiam lex
 Maria fecit angustos. Quæ si opposita sunt ambiciosi, ut
 sunt fere, non reprehendo. Sin valuerint tantum leges,
 ut ne sint ambitus: habeat sanè populus tabellam, quasi
 vindicem libertatis, dum modò hæc optimo cuique, &
 gravissimo civi ostendatur, ultroque offeratur, 11 ut in eo
 sit ipso libertas, in quo populo potestas honestè bonis gra-
 tificandi datur. Eoque nunc fit illud, quod à te modò,
 Quinte, dictum est, ut minùs multos tabella condemnet,
 quàm solebat vox, quia populo licere satis est. Hoc retento,
 reliqua voluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. Itaque, ut
 omittam largitione corrupta suffragia, non vides, si quando
 ambitus sileat, quæri in suffragiis, quid optimi viri sen-
 tiant? Quamobrem lege nostra libertatis species datur,
 bonorum auctoritas retinetur, contentio causa tollitur.
 Deinde sequitur, quibus jus sit cum populo agendi, aut
 18 cum senatu. gravis, & ut arbitror, præclara lex. 12 *Quæ*
 cum

1. *Cupiditatis ejusdem tenerentur.*] Non malè Victorius. *Eisdem tenerentur.* sed quandoquidem Palat. Fabr. S. Victoris consentiunt cum Turnebo, nihil visum mutare: Lambinus ex conjectura Manutii *cupiditatis ejusdem tener.* contra omnes libros.

2. *Dicam, Tite, & versabor.*] Adhæsimus tribus mss. Pall. Viët. Fabr. videbaturque adeò mirum cur nunc, quem semper Titum compellabat, Atticum nominet: quippe & inter amicos, *gaudent prænomine molles Auricule.*

3. *Aut reo judicando aut lege aut rogatione sciscenda clam an palam fere melius esset.*] Sic Victorius, absque dubio ex mss. vulgò: *Aut de reo judicando, quin in lege aut rogatione clam an palam ferre.* Et fere nulla est editio, quæ non variet in hoc loco.

4. *Exstant voces quam tabellæ.*] Contra alias editiones amplexi sumus Victorii lectionem, quam stabilis Palatin. item Aldi vetus: ac si quis introspeciat, præferet nostrum vulgatæ vocis.

5. *Atque omni rumusculos populares ratione aucupante.*] Ita eum Victorio malui: vulgò tamen non male, *atque omnes rumusculos populari ratione auc.*

6. *Cujus ne reditus quidem ad bonos, salutem à bonis potuit asferre.*] Miror Lambinum, unde nobis eduxerit illud inum auferris. certe à nobis stant mss. S. Viët. Fabr. Palat. editionesque adeo omnes.

7. *Docuitque quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse & reipub.*] Merus dies hic est à Turnebo, quem sequitur Lambinus.

Vulgatis nihil intricatis, *doluitque quoad vixit, sed ut opprimeret Cælius populum, nocuit & reipub.* Pighius emendationem hanc quoque probat, nisi quod putat retineri posse, *doluit.* videatur ad annum urbis conditæ DCXLVI.

8. *Filius ejus Marius.*] Ita membranæ Pall. Viët. ed. Turneb. accedunt mss. S. Viët. Fabr.

9. *In Egæo excitavit mari, ac nostro quidem. Quoi cum res esset.*] Sic elegantissimus Victorius. vulgò, *mari. ac nostro, quidem qui cum res esset ad se del.* Lambinus, ut captus itius viri erat, ad placitum interpolat; nescirem an ex libris an de conjectura; nisi Claudii Puteani filius communicasset Grutero patris sui hariolationes, inter quas & hæc, *ac nostro quidem aro cum, &c.*

10. *Quæ sit in potestatem optimorum.*] Restitutum ivi suam elegantiam Ciceroni ex mss. S. Victoris atque edit. Victorii: sic sapius per Tusulanæ emendavimus in Crepundis Tullium: & sic sæpissimè loquitur.

11. *Ut in eo sit ipso libertas, in quo populo potestas.*] Prætulit Turnebi lectionem indicatam & assertam ab ipso ex veteri libro. alioquin non displicet Victorii, *uti in eo sit ipsa libertas, quod populo pot.* vulgata habet, *uti sit ipsa libertas, in qua populo.* cum Turnebo facit codex S. Victoris.

12. *Quæ cum populo, quæque in patribus agentur.*] Turnebus ita edidit. ceteræ edit. duabus vocibus minus *cum populo.*

cum populo, quaque in patribus agentur, modica sunt: id est, modesta, arque sedata. Actor enim moderatur, & fingit non modò mentem, ac voluntates, sed pænè vultus eorum, apud quos agit. quod in senatu non difficile est. est enim senatoris, cujus non ad auditorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit. huic iusta tria sunt: ut aditu: nam gravitatem res habet, cum frequens ordo est: ut loco dicat, id est, rogatus: ut modo, ne sit infinitus: nam brevitatis, non modò senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia. Nec est umquam longa oratione utendum, nisi aut peccante senatu, quod fit ambitione sapissimè, nullo magistratu adjuvante, tolli diem utile est: aut cum tanta causa est, ut opus sit oratoris copia, vel ad hortandum, vel ad docendum: quorum generum in utroque magnus noster Caro est. Quoddam addit, *causas populi teneto*, est senatori necessarium nosse temp. idque late patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla majorum. Videtis jam, genus hoc omne scientiæ, diligentia, memoriæ esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum, & maximum, *Vu abesto*, nihil est enim exitiosius civitatibus, nihil tam contrarium juri, & legibus, nihil minus civile, & humanum, quàm, composita, & constituta rep. quidquam agi pervim. Parère jubet intercessori: quo nihil præstantius. impediri enim bonam rem melius, quàm concedi malæ. Quòd verò actoris jubeo esse fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientissimi hominis, sententia quem est senatus secutus, cum decrevisset. C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, invito eo, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat concilium, simul atque intercessum, turbarique ceptum sit, dimittere. Quod qui permovet, cum agi nihil potest, vim quærit. cujus impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud: *Intercessor rei mala, salutaris civis esto*. Quis non studiosè reip. subveniret, hac tam præclara legis voce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ habemus etiam in publicis institutis, atque legibus: *auspicia servanto. auguri parento*. Est autem boni auguris, meminisse maximis reip. temporibus præsid esse debere: Jovique optimo, maximo, se consiliarium, atque administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse jusserit: cœlique partes sibi definitas esse traditas: de quibus sæpe opem referre possit. Deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de privatis, magistratibusve audiendis. Tum leges præclarissimè de XII. tabulis tralatae duæ: quarum altera privilegia tollit:

altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat. nondum initis seditionis trib. pl. Negotialis quidem admirandum tantum majores in posterum providisse: in privatos homines leges ferri noluerunt: id est enim privilegium: quo quid est injustius? cum legis hæc vis sit, scitum est iustum in omnes? ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt. descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quàm fusè in tribus convocatus. Quo verius in nostra causa vir magni ingenii, summaque prudentia, L. Cotta, dicebat, nihil omnino actum esse de nobis. præter enim quàm quòd comitia illa essent armis gesta fervilibus, præterea neque tributa capitis comitia, rata esse possent, neque ulla privilegii: quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. Sed visum est & nobis, & clarissimis viris, melius, de quo servi, & latrones scivisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. Sequuntur de captis pecuniis, & de ambitu legis. Quæ cum magis judiciis, quàm verbis faciendæ sint: adjungitur, *noxia pœna par esto*, ut in suo vicio quisque plectatur: vis, capite: avaritia, multa: honoris cupiditas, ignominia sancitur. Extremæ leges sunt nobis non usitatæ: reip. necessariæ. Legum custodiam nullam habemus. itaque hæc leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus, publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos *ναμοφύλακες* creantur: nec hi solum litteras (nam id quidem etiam apud majores nostros erat) sed etiam facta hominum observabant, ad legesque revocabant. Hæc detur cura censoribus: quandoquidem eos in rep. semper volumus esse apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant, quid in magistratu gesserint: deque iis censes præjudicent. Hoc in Græcia fit, publicè constitutis accusatoribus. Qui quidem graves esse non possunt, nisi sint voluntarii. Quocirca melius est, rationes referri, causamque exponi censoribus: integram tamen legem accusatori, iudicioque servari. Sed satis jam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis. A. Si nos tacemus, locus ipse non admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihine? de iudicibus arbitror, Poni: id est enim junctum magistratibus. A. Quid? de jure populi R. quemadmodum instituiti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? A. Egone? quod ignorari ab iis, qui in rep. versantur, turpissimum puto. Nam, ut modò à re dictum est, leges à librariis lego: sic animadverto, sic plerisque in magistratibus ignorance juris sui tantum sapere, quantum apparitores velint. Quamobrem, si de sacrorum alienatione dicen-

1. Oratoris magna laus est in sententia.] Puteanus delet, tanquam glossæma, est in sententia. quod nemini non adprobandum videtur.

2. Nisi aut peccante Senatu.] Retinui Turnebi lectionem: adnidente etiam Lambino & Pall. membranis; nec longe abeunt S. Victoris, Fabr. ingerentes, peccante. vulgò spectante.

3. Quàm concedi malæ.] Maluisset Puteanus, malam.

4. Quòd verò actoris jubeo esse fraudem.] S. Victor. edit. Vict. Turnebi aliæque. fraudem vero, cum Turnebo, culpam ac pœnam interpretare. vulgò: actoris jubeo abesse fraudem.

5. C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, invito eo.] Turnebo debetur hæc emendatio, qui eam ex vet. libris eruit: acceditque proximè Victorius; tantum in C. pro Cn. demutans. vulgò: C. Claudio consule designato Carbonis seditionem referente, eo invito. quæ varietas unde nata sit, prodit Pighius in Fastis ad annum urbis DCXXI.

6. Quod qui permovet.] Rectius arbitratur de loco Pighius, permovetur.

7. De quibus sæpe opem referre possit.] Non ausus sum conjecturam Manutii in textum recipere, de quibus sæpe opem reip. ferre possit: quamquam eam valde laudet Lambinus, receperitque Turnebus, præsertim cum & Victoriana lectioni sensus suus confect.

8. Nondum initis seditionis Tribuniis plebis.] Variè conspurcatus locus. Turnebus quia in mss. invenerat nitis, invenit re-

ponit. Lambinus cognitis. omninò mihi, ut verum fateor, præ reliquis alludescit Gulielmii conjectura, munitis ex Turnebo ariolantis.

9. Negotialis quidem admirandum.] Etiam insigniter corruptum locum sic legi in mss. notat Turnebus. Volebat ille negotiis. Victorius edidit negotia * is quidem. Bofius ex conjecturâ: nec hoc satis est admir. ceteram Camerarius, nescio quibus opibus fretus, exhibuit: negotia squidem admirandum, &c. contra mss. nihil conari potui. Lambinus ediderat, vetat, nondum cognitis seditionis tribuniis pleb. ne cogitatis quidem, &c. quod habuisse à conjectura Puteani, liquet ex notis ejus, quas filius Petrus Gruterus submisit.

10. In privatos homines.] Idem Puteanus amabat, privos.

11. Scitum est iustum in omnes? ferri de singulis.] Hæc est mss. omnium lectio, quam Victorius suâ editione expressit; reperitque postea in V. L. Turnebus. conjectat tamen, Lambino secundas agente, scitum esse & iustum. sed quoniam pertinaciter nostram, & Fab. & Pal. descendunt, religio fuit ab illis diffensionem facere.

12. De quo servi & latrones scivisse se.] Receptum hoc est in omnes ferè edd. à Turnebi conjecturâ. nam Vict. ed. codicesque mss. vet. patroni, vel patronis.

13. A librariis lego.] Placebat Puteano legi. Lambino peti.

14. Quosque in magistratibus, &c.] Idem Puteanus, quosque magistratibus, &c.

dicendum putasti, quoniam de religione leges propofueras: faciendum tibi est, ut, magistratibus lege constitutis, de potestate, tum de jure disputares. M. Faciam breviter, si consequi poterero: nam pluribus verbis scripsit ad patrem

tuum M. Junius sodalis, peritè, meo quidem judicio, & diligenter. ¹ At de jure naturæ cogitare per nos, atque dicere debemus de jure populi R. quæ relicta sunt, & tradita. A. Sic profectò cenfeo: & id ipsum, quod dicis, exspecto.

^{1.} *At de jure naturæ cogitare per nos atque dicere.*] Expeditissima hæc Turn. lectio an à libris sit, nescio. an quandoquidem ex ipsifianis vestigiis vulgatæ lectionis eruta est; habeat has sedes ejecta

vulgarè implicitissimâ: *at de jure naturæ cogitari per nos & que dicere debemus.*

M. TULLII CICERONIS

DE

OFFICIIS,

AD

MARCUM FILIUM,

LIBER PRIMUS.

QUAMQUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis, institutisque philosophiæ, propter summam & doctoris auctoritatem, & urbis; quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis: tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina conjunxi, neque id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci: ¹ idem tibi cenfeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos, (ut videmur) magnum atulimus adjumentum hominibus nostris, ut non modò Græcarum litterarum rudes, sed etiam docti, aliquantum se arbitrentur adeptos ² & ad dicendum, & ad judicandum. Quamobrem disces tu quidem à principe hujus ætatis philosophorum, & disces, quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen nostra legens, non multum à Peripateticis dissidentia: quoniam utriusque, & Socratici, & Platonici esse volumus: de rebus ipsis utere tuo judicio: nihil enim impedio: orationem autem Latinam profectò legendis nostris efficies plenior. Nec verò arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis: quod est oratoris proprium, apè, distinctè, ornateque dicere, quoniam in eo studio ætatem consumsi, si id mihi assumo, video id *meo jure* quodam modo vendicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, ³ qui jam se illis ferè æquarunt, studiosè legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque colendum est æquabile, & temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigisse, ut

idem utroque in genere laboraret, sequereturque & illud forense dicendi, & hoc quietum, disputandi genus: nisi fortè Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum vehemens: dulcis tamen; ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit judicium: utrumque certè secuti sumus. Equidem & Platonem existimo, ⁴ si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissimè, & copiosissimè potuisset dicere: & Demosthenem, si illa, quæ à Platone didicerat, tenuisset, & pronuntiare voluisset, ornate, splendideque facere potuisset. Eodemque modo de Aristotele, & Isocrate judico: quorum uterque suo studio delectatus, contempsit alterum. Sed cum staruissem aliquid hoc tempore ad te scribere, & ⁵ multa posthac, ab eo ordiri volui maximè, quod & ætati tuæ esset aptissimum, ⁶ & auctoritati meæ. Nam cum multa sint in philosophia & gravia, & utilia, accuratè, copioseque à philosophis disputata, latissimè patere videntur ea, quæ de officiis tradita ab illis, & præcepta sunt. N U L L A enim vitæ pars, neque publicis, neque privatis: neque forensibus, neque domesticis in rebus: neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eoque colendo sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo turpitudine. Atque hæc quidem quæstio communis est omnium philosophorum. quis est enim, qui nullis officiis præceptis tradendis *philosophum* se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ propositis bonorum, & malorum finibus, ⁷ officium omne pervertunt. nam qui summum bonum instituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque suis commodis, non honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate ⁷ vincatur, neque amicitiam colere possit, nec just-

^{1.} *Idem tibi cenfeo faciendum.*] Malebat Gulielmius *itidem*, secutus fidem Suffridi Petreii, qui ita in mss. suis reperisse testatus est. at Lambinus præponebat *item*. nos adhærebimus, à quo doceamur verum. nam Palatini nostri adherent lectioni receptæ. ceterum meminert lector, me tantum consuluisse Palatin. duos; cum innumeros haberet Bibliotheca Electoralis, duos inquam vulgato optimæ. Gulielmius verò citat Coloniensem & Fabricianum. item V. & D. per Merulam collatos, ut & excerpta Carrionis; denique Crucianum exemplar.

^{2.} *Et ad dicendum & ad judicandum.*] Palatini, & sex membranz Gulielmii, una littera amplius, *discendum*, neque ei displicebat.

^{3.} *Qui jam se illis ferè æquarunt.*] Vocula *se*, non est in aliquot Langianis, exclusitque Pal. pr. putabatque Gulielm. delendam;

item Gifanius in Indice Lucretiano, ad verbum *locare*; ut capiatur *aguarè πωδῆσις*, quemadmodum, *augere, maturare*, alia trecenta.

^{4.} *Si genus forense.*] Prius editi, *si genus id forense*, sed contra bigam Palatinorum, & Gulielmianos tres, in quibus dictiuncula illa non comparebat.

^{5.} *Auctoritati meæ.*] Exclusi illud *gravissimum*, sive *gratissimum*, quod existat in aliis edd. secutus Victorianam: neque agnoscunt Pall. aut quatuor Gulielmiani.

^{6.} *Officium omne pervertunt.*] Ita Pall. malebat tamen Gulielmius *pervertant*, inventum in suis quatuor.

^{7.} *Vincatur, neque amicitiam colere possit.*] Fulvius Urfinus perfraserat nonnullis, legerent fide m. sui, *vincatur, sit ut neque, &c.* sicque etiam plerique antea excusi. verum cum utraque vox abfit & Pall. & Gul. item antiquissimis edd. cur admitterem?

justitiam, nec liberalitatem. fortis verò, dolorem summum malum judicans: aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certè nullo modo potest. Quæ quamquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat, tamen sunt à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere. neque ulla officii præcepta firma, stabilia, conjuncta naturæ, tradi possunt, nisi aut ab iis, qui solam; aut ab iis, qui maximè honestatem propter se dicant expectandam. Itaque propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, jam pridem explosa sententia est: qui tamen habent jus suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officii inventionem aditus esset. ¹ Sequimur igitur hoc quidem tempore, & hac in quæstione potissimum Stoicos, non ut interpretes: sed ut solemus, è fontibus eorum, iudicio, arbitrioque nostro, ² quantumque modo videbitur, haurimus. Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, antè definire, quid sit officium: quod à Panætio prætermisum esse miror. OMNIS enim, quæ à ratione suscipitur de aliqua re, institutio, debet à definitione proficisci: ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur. Omnis de officio duplex est quæstio. unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in præceptis, quibus in omnis partibus usus vitæ confirmari possit. Superioris generis hujusmodi exempla sunt: Omniane officia perfecta sint: num quod officium aliud alio majus sit: & quæ sunt generis ejusdem. Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea, quamquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atque etiam alia divisio est officii. nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum officium, *rectum*, (opinor) vocemus; quod Græci καλοῦσθαι: hoc autem, *commune*, quod καθῆκον vocant. Atque ea sic definiunt, ut, rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant: medium autem officium id esse dicant, quod, cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. Triplex igitur est, ut Panætio videtur, ⁴ consilii capiendi deliberatio. nam, honestumne factu sit, an turpe, dubitant, id, quod in deliberationem cadit. in quo considerando sæpe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum autem aut inquirunt, aut consultant ad vitæ commoditatem, jucunditatemque, ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint juvare, & suos: conducatur id, necne, de quo deliberant. quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubi-

tandi genus est, cum pugnare videtur cum honesto id, quod videtur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra revocare ad se videtur, fit ut distrahatur deliberando animus, afferatque ancipitem curam cogitandi. Hac divisione, (cum præterire aliquid maximum vitium in dividendo sit) duo prætermisæ sunt. Nec enim solum utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet, sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius. Itemque duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita, quam ille triplicem putavit esse rationem, in quinque partibus distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed dupliciter: tum pari ratione de utili; post de comparatione eorum distributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quæcumque ad vivendum sint ⁵ necessaria, inquirat, & parat. ut pastum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune autem animantium omnium est conjunctionis appetitus, procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem, & beluam hoc maximè interest, quod adest, quodque *præsens est*, se accommodat, paullulum admodum sentiens præteritum, aut futurum. ⁶ Homo autem, quod rationis est particeps, per quam consequentiæ cernit, causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecepciones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit, atque annexit futuras: facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias: eademque natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitæ societatem: ingeneratque in primis præcipuum quandam amorem in eos, qui procreati sunt: ⁷ impellitque ut hominum cœtus, & celebrationes esse, & à se obiri velit: ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent & ad cultum, & ad victum: nec sibi soli, sed conjugii, liberis, ceterisque, quos caros habeat, tuerique debeat. Quæ cura exsuscitat etiam animos, & majores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria ⁸ veri inquisitio, atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui, ⁹ tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium, ¹⁰ ad beatè vivendum necessariam ducimus. ex quo intelligitur, quod VERUM, simplex, sincerumque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adjunctæ est appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene à naturâ informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa, justè, & legitime imperanti: ex quo animi magnitudo existit, ¹¹ humanarumque rerum con-

1. Sequimur igitur hoc, &c.] Sic omnes nostri, non sequemur, ut plerique cusi.

2. Quantumque modo videatur.] Obsecutus sum mss. Parrhasii. alix edd. quantum quoque modo, quod & in Palat. secund. nam pr. aliorumque, quantum quoque modo; quomodo item impressiones primæ.

3. Hoc autem commune καθῆκον vocant.] Est à Lambino, aut potius Maturantio. consulantur notæ Camerarii. Pall. nostri & Gul. habent, hoc autem commune, officium vocant. quod etiam ferri possit, inquit Gulielmius; ut velit, vocari posse Latine *rectum*, quoniam Græci καλοῦσθαι; commune autem occupasse jam generis nomen, & vulgo officium dici. ita enim usurpabant officii nomen, pro quovis etiam leviculo benefacto: *rectum* verò, ut & auctori ad Herennium, id est, quod cum virtute atque officio sit. igitur illud vocant, non respiciet, quod præcessit Græci, sed ἀπὸ τῆς κωνῆς intelligetur homines.

4. Consilii capiendi deliberatio.] Inquirunt in hanc locutionem Eriicus Stephanus libro 11. Schediasmatum cap. 25.

5. Necessaria inquirunt.] Lambinus inquirunt, placebatque Gulielmio, qui id repererat in M. & V. alluditque Pal. pr. & F. in quibus acquirit. nam secundus noster, atquirat. idem Lambinus supra cap. 3. admittit item Langianum; cum autem inquirunt, pro quo Pal. noster secund. tum autem aut anxie querunt, quod videtur interpretamentum alterius. Interim pendat Criticus, num illud præcedens ad vivendum, auctoris sit genuinum. certè non est in Pal. pr. nisi inter lineas, à manu recentissima.

6. Homo autem, quod rationis est particeps, per quam consequentiæ cernit, causas rerum videt, earumque progressus, &c.] Sic Gifanii, sic Gulielmi codd. sic Pall. nisi quod pr. qui rationis; quomodo & primæ edd. nam sublequæ, quoniam rationis, &c. ut mirer postea irrepsisse, qui rationis est particeps, consequentiæ cernit, principia & causas rerum videt, &c. Turnebus lib. xxvi. cap. 32. maluit præterea progressus; quod & in Gifaniani, si non mentiuntur litteræ ejus ad Suffridum nostrum; diserteque præfert Pal. secund.

7. Impellitque, ut hominum cœtus & celebrationes, & esse, & à se obiri velit.] Sic Turnebus è mss. suis, neque aliter Langiani duo, Pal. sec. M. D. V. C. primitus cusi, ut hominum cœtus & celebrari inter se & sibi obediri velit; quod & secuti Victorius ac P. Manutius. Palatinæ membranæ primæ brevius; impellitque hominum cœtus & celebrari inter se & obediri velit.

8. Veri inquisitio.] Adnotat Gulielmius in Langianis inventi inquisitio.

9. Tum avemus aliquid videre, audire, addiscere.] Ita Lambinus, neque aliter M. V. D. Cr. primæ enim editiones, audire, discere, vel adiscere: sic sanè liber editus Romæ c10 cccclxviii. per Ulricum Han de Vienna. mss. alii ac discere.

10. Ad beatè vivendum.] Haud secus Pal. M. Cr. V. D. C. codicesque Lambini; non, ad bene beateque vivendum; ut præferunt primis temporibus excusi.

11. Humanarumque rerum contentio.] Sic & Pall. & M. recte, ut Suffridus noster jam dudum docuit. Gulielmius verò addit, contentionem heic non tantum significare studium, sed & comparationem

contemptio. Nec verò illa parva vis naturæ est, rationisque quod unum hoc animal sentit, *quid sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis, dictisque qui modus.* itaque eorum ipsorum, quæ ad specum sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit. quam similitudinem natura, ratioque ab oculis ad animum transferens, multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consiliis, factisque conservandum putat: cavetque ne quid indecorè, effæminateve faciat: tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinosè aut faciat aut cogitet. quibus ex rebus constat, & efficitur id, quod quærimus honestum: quod etiam si nobilitatum non sit, tamen honestum sit: quodque vere dicimus, etiam, si à nullo laudetur, natura esse laudabile.

5 Formam quidem ipsam, Marce fili, & tanquam faciem honesti vides: quæ si oculis cerneretur, mirabilem amorem, (ut ait Plato) excitaret sapientia. Sed omne, quod honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perspicacia veri, solertiaque versatur: aut in hominum societate tuenda,tribuendoque suum cuique & rerum contractarum fide, aut in animi excelsi, atque invicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quæ sunt, quæque dicuntur, ordine, & modo, in quo inest modestia, & temperantia. Quæ quatuor quamquam inter se colligata, atque implicita sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur, velut ex ea parte, quæ primò descripta est, in qua sapientiam & prudentiam ponimus, inest indagatio, atque inventio veri: ejusque virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maximè perspicit, quid in re quaque verissimum sit, quisque acutissimè, & celerimè potest & videre, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus ritè haberi solet. quocirca huic, quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, subjecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositæ sunt ad eas res parandas, tuendasque, quibus actio vitæ continetur: ut & societas hominum, conjunctioque servetur: & animi excellentia magnitudoque cum in auctoris opibus, utilitatibusque & sibi, & suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo

autem, & constantia, & moderatio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædam, non solum mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vita, modum quendam & ordinem adhibentes, honestatem & decus conservabimus. Ex quatuor autem locis, in quos honesti naturam, vimque divisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanam. OMNES enim trahimur & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem: in qua excellere pulchrum putamus: 7 labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, NENCOGNITA pro cognitis habeamus, hisque temerè assentiamus. quod vitium effugere qui volet, (omnis autem velle debent) adhibebit ad considerandas res & tempus, & diligentiam. Alterum est vitium, quod quidam NIMIS magnum studium, multamque operam in res obscuras, atque difficileis conferunt, easdemque non necessarias: quibus vitiis declinatis quod in rebus honestis, & cognitione dignis, operæ, curæque ponetur, id jure laudabitur: 8 ut in astrologia C. Sulpicium audivimus: in geometria Sex. Pompejum ipsi cognovimus: multos in dialectica, plures in jure civili. quæ omnes artes in veri investigatione versantur: 9 ejus studio à rebus gerendis abduci, contra officium est. virtutis enim laus omnis in actione consistit: 10 à qua tamen sæpe fit intermissio: multique dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis, quæ numquam acquiescit, 12 potest nos in studiis cogitationis, etiam sine opera nostra continere. OMNIS autem cogitatio, motusque animi, aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene, beateque vivendum; aut in studiis scientiæ, cognitionisque versatur. 13 ac de primo quidem officii fonte diximus. De tribus autem reliquis latissimè patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, & vitæ 7 quasi communitas continetur. ejus partes duæ sunt. Justitia, in qua virtutis splendor est maximus: ex qua homini viri nominantur: 14 & huic conjuncta beneficentia, quam eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellari licet. Sed justitiæ primum munus est, ut 15 ne cui quis noceat, nisi

lacet-

quandam rerum humanarum, quæ permagna sit à viro magnanimo & forti: eadem enim sæpe magis faciendæ, sæpe despiciendæ sunt. Sic infra: *capessentibus autem Romæ. nihilo minus quam Philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia & desipientia adhibenda est rerum humanarum.*

1. *Quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque, qui modus.* Est à mss. M. F. V. D. E. C. neque aliter serè primæ editiones. at enim Pal. pr. *quid sit quod deceat in factis dictisque, qui modus; sine illo, quid sit ordo: quod deceat in sec. sed is, quid deceat, solum habet, exelensis sit quod. placetque.*

2. *In consiliis factisque conservandum.* Editio vetustior ac Pal. nec non M. F. D. *conservandam.* manifesta veritas, *conservanda,* inquit Gulielmius.

3. *Et tanquam faciem.* Vetusta editio *etiam tanquam faciem,* quod placebat Gulielmio. Sic Catone: *Non modo eos qui sunt novi, sed eorum patres: etiam avos.* & infra hoc libro; *non repulsam solum sed ignominiam, etiam calamitatem.* Facies heic pulchritudinem signat & venustatem; est enim τὸν μέγαν. Terentius: *ὄ faciem pulchram!* Virgilius: *quibus aspera quondam Visa maris facies.*

4. *In quo inest modestia & temperantia.* Nihil certius quam veram huius loci scripturam noscere in Pal. pr. qui habet, *in quo vis est modestia & temperantia.* quo quid fortius?

5. *Implicita sunt.* Pal. pr. & vetustius *cui impliciti.* sed malebat Gulielmius eam Langianis & M. F. D. *implicita,* quomodo citari à Grammaticis reperiri in mss. aliis dudum testatus est in Epitolicis suis doctissimus Parrhasius.

6. *Et videre & explicare rationem.* Pal. pr. *ratione.* m. E. *oratione.* quod non displicet, secund. videtur habere *rationationem.*

7. *Labi autem, errare, nescire.* Gulielmius initio putabat delendum illud *nescire:* sed re amplius deliberata sententiam mutavit, vultque alludi ad stultorum vulgare dictum, *nescio.*

8. *Ut in Astrologia C. Sulpicium audivimus.* Palat. sec. M. & V. *audimus.* rectè. perversè enim hæcenus acceptus locus. non enim hoc dicit, sibi magistratum fuisse Sulpicium; sed fando accepisse de ejus in astrologia studio: quod sequentia liquido docent: & repetendum ubique τὸν τὸν σὺν, *posuisse operam.* Est hic Sulpicius

Gallus, qui bello Persico lunæ deliquium prædixit, de quo sæpe alibi; quem certe docentem audisse Cicero non potuit.

9. *In veri investigatione versantur.* M. F. D. Palatin. prim. item Langiani, *vestigatione,* neque insuper habuerim. placebat quoque Gulielmio.

10. *Cujus studio à rebus gerendis.* Prima editio, Pal. M. L. E. F. D. hanc scripturam tuentur, non vulgatam *agerendis.*

11. *A qua tamen sæpe fit intermissio.* Non libenter indalgeo conjecturæ; sed ut heic insillam faciunt aliquot libri vet. in quibus reperio, *a qua tamen fit intermissione sæpe.* legebam, *à qua tamen fit intermissione sæpe.* venustissima translatione à re militari ducta; in qua missione honesta ad videndos nostros sæpe iter facimus. itaque persistens in eadem metaphora, adpicit, *multique dantur ad studia reditus.* Hoc suspicabar. eruditi judicent. sic Gulielmius. & verò Pall. nec non F. V. E. habent, *fit intermissio sæpe,* quod & in editione principe. haud tamen acquieverim suspitioni huic amici nostri, & longius petita, & positu verborum mirè tortuosa.

12. *Potest nos in studiis cogitationis.* Lambinus libris, ut ait, omnibus invitit, legit *cognitionis;* male, si quid judico. Studia aut sunt lectionis aut cogitationis. illa interruptit sæpe occupatio rerum agendarum: in his nos continet agitatio mentis perpetua, quæ & in mediis negotiis cogitatione sæpe rapitur ad studia literarum. probant & sequentia: inducit enim distributionem quandam earum rerum de quibus cogitetur. Gulielmius.

13. *Ac de primo quidem officii fonte diximus.* Adlubefcebat Gulielmio illud Fulvii nostri Ursini *satis diximus:* sed sic tamen nullum exemplar scriptum. Si conjecturæ quid liceret, mallet; *Hec de primo quidem officii fonte,* omiſſa dictione, *diximus.* Pal. sec. habebat *diximus.*

14. *Et huic conjuncta beneficentia.* Haud aliter Langiani, ac Lambiniani; sicque etiam Pall. ac Gulielmii M. F. V. D. annotatque dici, ut *efficientia, desipientia.* pugnat verò pro analogia ista Gifanuis in Lucretio, ad *Desipientia.*

15. *Ne quis noceat nisi læcessus injuria.* Vox postrema non est in Pal. prima. dispiciant acutiores: liber enim notæ est planè selectæ.

laccitius injuriâ: deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut suis. Sunt autem privata nulla, natura: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: ¹ aut victoria, ut qui bello potiti sunt, ² aut lege, pactione, conditione, sorte. ex quo fit, ut ager Arpinas, Arpinatum dicatur: Tusculanus, Tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio. ex quo, quia suum cuiusque fit: eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. ³ è quo si quis sibi appetet; violabit jus humanæ societatis. Sed quoniam, (ut præclare scriptum est à Platone) *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri, 4 partem patria vindicat, partem amici*: atque, (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creati, homines autem hominum causa esse generatos, ⁵ ut ipsi inter se, aliis alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communibus utilitates in medium afferre, ⁶ mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. **FUNDAMENTUM** est autem iustitiæ fides: id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas. ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cupiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde verba sint ducta: credamusque *quia fiat, quod dictum est*, appellatam *fidem*. Sed **INJUSTITIÆ** genera duo sunt: unum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab iis, quibus inferunt, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui **INJUSTE** impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, ⁷ is quasi manus afferre videtur socio. qui autem non defendit, nec obstitit, si potest injuriæ, tam est in vitio, quam si parentis, aut patriam, aut socios deserat. Atque illæ quidem injuriæ, quæ nocendi causa de industria inferuntur, sæpe a metu ⁸ proficiuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat, ⁹ timet, ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad injuriam faciendam ¹⁰ aggrediuntur, ut adipiscantur ea, quæ concupiverunt: in quo vitio lanissimè ⁸ patet avaritia. Expetuntur autem divitiæ cum ad usum vitæ necessarios, tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem major est animus, in iis pecuniæ cupiditas spe-

erat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat, *ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in rep. princeps vellet esse*, ¹¹ *cujus fructibus exercitum alere non posset*. ¹² Delectant etiam magnifici apparatus, vitæque cultus cum elegantia, & copia: quibus rebus effectum est, ¹³ ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens, vituperanda: sed fugienda semper injuria est. Maximè autem adducuntur plerique, ut eos iustitiæ capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem inciderunt. Quod enim est apud Ennium,

Nulla sancta societas, nec fides regni est.

id latius patet. nam, quidquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit, sanctam servare societatem. ¹⁴ Declaravit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia jura divina, atque humana pervertit, ¹⁵ propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisque ingeniis plerumque existunt honoris, imperii, potentiae, gloriæ cupiditates. quo magis cavendum est; ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni injustitia per ⁹ multum interest, utrum *perturbatione aliqua animi*, quæ plerumque brevis est, & ad tempus, ¹⁶ an consultò, & cogitatò fiat injuria. Leviora enim sunt, quæ repente aliquo raotu accidunt, quam ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Ac de inferenda quidem injuria satis dictum est. Prætermittendæ autem defensionis, deferendique officii plures solent esse causæ. Nam, aut *inimicitias*, aut laborem, aut sumtus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia; aut suis studiis quibusdam, occupationibusve sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. ¹⁷ Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum: ¹⁸ quod in veri investigatione versentur, quodque ea, quæ plerique vehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, ¹⁹ & pro nihilo ducant, propterea iustos esse. ²⁰ Nam alterum iustitiæ genus assequuntur inferenda ne cui noceant injuria: ²¹ in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt.

Itaque

1. *Aut victoria, ut qui bello potiti sunt.*] Victoria ait fieri è communibus privata. nam quibus belli impetu potitur, ea vi & jure victoria possidemus. Est ergo heic, *bello potiti*, in bello occupare, & nobis vindicare neque necesse, sententiæ explicandæ causa locum integrum pervenire cum Lambino; in vitis præsertim libris omnibus, quos ego aut alii viderint. Gulielmus.

2. *Aut lege, pactione, conditione, sorte.*] Pulere isthæc explicat Turnebus lib. xxviii. cap. 39. at Nannius lib. ix. Miscellaneorum producit vetusta exemplaria, ubi inter reliquos modos *consuetudo*; sic: *aut lege, aut consuetudine, aut pactione*.

3. *E quo si quis sibi appetet.*] Vulgati, *ex quo si quis sibi plus appetet*. sed illud *plus*, aberat Pal. secund. M. & F. interpretandumque, è quo. eo videlicet quod quisque tenet. quod & Langio dicitur placuisse.

4. *Partem patria vindicat, partem amici.*] Libros scriptos secutus sum, qui ad unum omnes illa, *partem parentes* (quod illi insinere, qui Platonis vel bis attendunt, non habent. Gulielmus.

5. *Ut ipsi inter se, aliis alii, prodesse possent.*] Ita concinnus Pall. M. F. V. D. E. vulgò, *aliis alii*; minus bene.

6. *Mutatione officiorum.*] Mutare officia, honestè dicitur, non item *mutuari*. rectius ergo, ut in omnibus meis est, *mutatione*, quam *mutuatione*, Lambini invento. Gulielmus.

7. *Is quasi manus adferre videtur socio.*] Vulgò, *violenter adferre*; sed vocem inculcatam induxi, auctoris membranis Palatinis, item fide M. F. V. D. E. miroque Suffridum nostrum testari eam dictionem, repertam in omnibus tam mss. quam excusis. habet eam liber excusis Moguntiaë c10 cccc. xv. sed qui editus Romæ cccclviii. nullum exhibet vocabuli illius vestigium.

8. *Proficiuntur; cum is, &c.*] Haud secus Pall. M. F. V. D. & Fulvianus; non ut nupere vulgati, *ut cum*. nam ne posteriores quidem edd. verbum id præferunt.

9. *Timet ne, nisi id fecerit, &c.*] Auribus longè suavius Palatinus pr. *timet ne, si id non fecerit*.

10. *Aggrediuntur, ut adipiscantur.*] Antiquitus cusi verbo amplius *aggr. nonnulli, ut adip.* sed ejus nihil comparat in Pal. alterutro, in

M. F. V. D. E. ideoque etiam delendum existimabar Gulielm.

11. *Cujus fructibus exercitum alere.*] Reduxi scripturam olim cuforum codicum: recentiores enim, *qui suis fructibus*, contra omnes mss. & Langii & Gulielmii, & Palatinum nostrum utrumque.

12. *Delectant etiam magnifici apparatus.*] Longè hoc melius Pal. pr. M. F. & primæ edd. *quam enim recentiorum*.

13. *Ut infinita pecuniæ cupiditas esset.*] Blanditur mihi admodum Erfurdense exemplar, in quo non habetur vox *pecunie*.

14. *Declaravit id modo temeritas C. Cæsaris.*] Sic mss. omnes ferè, certè edd. *prifæ. tempestas*, placet Manutio, repertum etiam in mss. ut inquit.

15. *Propter eum, quem sibi ipse.*] Dicitio postrema non est in Pal. pr. neque requiritur.

16. *An consultò & cogitatò fiat injuria.*] M. F. D. V. & Pall. *cogitata*. Sic Horatius *incogitare malum*; & ita mox *meditata* Gulielmus.

17. *Itaque videndum est, ne non satis, &c.*] Parum assecutus & heic vim verbi Lambinus. itaque reponit *verendum est*; reclamantibus, ut ipsenem adjicit, libris omnibus: & rectè reclamantibus. *videre*, valet considerare & secum cogitare. Lælio: *quam rectè faciam, viderint sapientes*. Ad Atticum: *Sed videndum est, ne distracti adversariis pares esse non possimus*. Hoc libro non longe infra: *Quapropter & hæc videnda sunt, & pecunia fugienda cupiditas*. ita enim melioris notæ libri. Gulielmus.

18. *Quod in veri investigatione.*] Iterum Pal. p. item E. & D. *vestigatione*, ut supra.

19. *Et pro nihilo ducant.*] Palat. sec. M. E. F. V. editioque Romana anni Lxviii. *puent*, quod malit Gulielmus, ut Terentianum. Sic Lælio: *Honores permulti sunt qui pro nihilo puent*. Pal. pr. & editio princeps Fausti, stant pro altero.

20. *Nam alterum iustitiæ genus assequuntur, inferenda ne cui noceant injuria.*] Sic Pall. & V. D. vulgati; nam dum alterum, &c. F. habet, *in non inferenda*.

21. *In alterum incidunt.*] *Incidere*, videtur esse hoc loco offendere, impingere. Gulielmus.

Itaque eos ad remp. ne accessuros quidem putant, nisi coactos. æquius autem erat id voluntate fieri. nam hoc ipsum ita iustum est, quod rectè fit, si est *voluntarium*. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriam: ¹ qui altero injustitiæ genere vacant; in alterum incurunt. deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studii, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur duobus generibus injustitiæ propositis, adjunximus causas utriusque generis, easque res antè constituimus, quibus justitia concinetur: facile, quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valde amabimus, judicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum. quamquam Terentianus ille Chremes *humani nihili à se alienum putat*. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quæ ceteris: quæ quasi longo intervallo interjecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, judicamus. Quocirca benè præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio cogitationem significat injuriæ. Sed *INCIDUNT* sæpe tempora, cum ea, quæ maximè videntur digna esse justo homine, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria: ² ut reddere depositum; promissum facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea migrare interdum, & non servare, sit iustum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta justitiæ: primùm, ut ne cui noceatur: deinde, ut communi utilitati serviat. ea cum tempore commutantur, commutatur officium; ³ & non semper est idem: potest enim accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbat. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit: quo impetrato, in maximos luëtus incidit. *NEC PROMISSA* igitur servanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia: nec, si plus tibi noceant, quàm illi profint, cui promiseris. ⁴ Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut, si constitueris te cupiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cæperit, non sit contra officium, non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Jam illis promissis standum

non esse, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiserit? Quæ quidem pleraque jure prætorio liberantur, nonnulla legibus. Exsunt etiam sæpe injuriæ calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, *SUMMUM JUS, SUMMA INJURIA*, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in rep. multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ. Nec noster quidem probandus, si verum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium (nihil enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis 7 de finibus à senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisque separatim locutum, ⁸ ne cupidè quid agerent, ne appetenter; atque ut regredi, quàm progredi mallerent. Id cum utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaque illorum finis, sicut ipsi dixerant, terminavit: in medio relictum quod erat, populo Rom. adjudicavit. decipere hoc quidem est, non *judicare*, quocirca in omni re fugienda est talis sollertia. Sunt autem quædam officia etiam adversus eos servanda, à quibus injuriam acceperis. *EST ENIM* ulciscendi, & puniendi modus. atque haud scio, an satis sit, eum; qui laceraverit, injuriæ suæ pœnitere: ⁹ ut & ipse ne quid tale posthac; & ceteri sint ad injuriam tardiores. Atque in rep. maximè conservanda sunt jura belli. Nam cum sint duo genera decertandi: unum per disceptationem, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum: confugendum est ad posterius: si uti non licet superiore. Quare suscipienda quidem *bella* sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur. parta autem victoria, ¹⁰ conservandi ii, qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt: ut majores nostri Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt: at Karthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. nollem Corinthum: ¹¹ sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci maximè, ne possent aliquando ad bellum faciendum *locus* ipse adhortari. Mea quidem sententia, paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. ¹² In quo si mihi esset obtemperatum; etsi non optimam, at aliquam rempub. quæ nunc nulla est, haberemus. ¹³ Et cum iis, quos vi deviceris, consulendum est, tum ii, qui, armis positus, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percusserrit, recipiendi sunt. in quo tantopere apud nostros justitia culta est, ut ii, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent, more majorum

1. *Qui altero injustitiæ genere.*] Vulgg. *qui dum altero*, quæ dictio abest Palat. M. F. D. V. & editioni 1468. habetur tamen in omnium prima.

2. *Ut reddere depositum, promissum facere, &c.*] Ausus sum reformare hunc locum, ad eam faciem quam ei optabant Langius, Saffridus, Gifanus: neque abibant mss. Pall. aliorumque plurimi, quàm quod præterea interponerent, *etiamne furioso?* quod & expressit Victorious, placebatque Gulielmio. ego glossam marginalem arbitror. sequentia certè palam clamant, Tullium illo loco exemplum commutati officii ponere nondum potuisse. consulatur Schottus noster libro 11. Nodor. Cic. cap. 12. item Hotomanus lib. 11. Observat. cap. 22.

3. *Et non semper est idem.*] Gulielmius malebat, ut *non semper sit idem*, cum duobus libris Saffridi. ego nihil mutavi cum altera lectio firmaretur omnibus mss. ipsius, item Pal. pr. atque editionibus antiquioribus; nam secund. *ut non semper est idem*.

4. *Contra officium est majus damnum anteponi minori.*] Monuit Gulielmius vocabulum *damnum* abesse M. V. D. E. placet; dummodò isthæc sic coniectantur præcedentibus verbis, *cui promiseris; contra officium est majus antep. min.* verùm cum Langius editione secundâ publicavit, *est majus non anteponi minori*; sicque palam exitet in Pal. pr. lectio ei magis acquieverim, una cum Gulielmio.

5. *Nimis callida, sed malitiosa.*] Sic M. F. V. D. E. neque aliter Palat. aut edd. primæ; non aut *malit.* haud celo tamen lectorem emendatum esse in editione principe omnium anni feliciter c170 cccc Lxv. seu *malitiosa*: male. nam si absit malitia, calliditas propria Jureconsultorum, ut annotat hæc Gulielmius.

6. *Cum xxx. dierum essent cum hoste pactæ induciæ.*] Gulielmii

mss. & Pall. *induciæ factæ*. unde suspicor, eam vocem irreptitiam, abijciendamque. certè cum paulò post sequatur iterum *pactæ*, hæc locum suum vix bellè tueatur.

7. *De finibus à Senatu datum.*] Ita Pall. eddque proximæ à prima, nec non Gulielmii M. V. D. F. sine voce *agri*, quæ in aliis adjecta non necessariò.

8. *Ne cupidè quid agerent, ne appetenter.*] Est ab Pall. M. & V. firmatque auctoritas Turnebi libro xxvi. Adversariorum cap. 32. publicati, *nec appetenter*; minus venustè.

9. *Ut & ipse ne quid tale posthac, & ceteri, &c.*] Sic multi codd. scripti, quos secutus Lambinus & Aldus Nepos. neque aliter M. aut Pall. item editio Romana princeps. solùm Palatinus pr. transponit, *& ut ipse*, quod placet; ut, *ne quid tale posthac*, sit deprecandi formula; sicut illud apud Terentium: *si unquam posthac occidit*. quod & annotarat Gulielmius. adeantur annotationes Langii. noster. publicati, *posthac committat, & ceteri*.

10. *Conservandi ii qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt.*] Haud aliter mss. quos excussit Gulielmius, sine verbulo sunt. Palatinus pr. adhuc abijcit *non immanes*.

11. *Sed credo aliquid secutos; opportunitatem, &c.*] Sic mss. fere Gulielmii, & Langii & Pal. sec. nam prim. & ed. Romana prima aliquos. seqq. *illos*. veniebat in mentem *aliud*; sed non est necesse.

12. *In quo si mihi esset obtemperatum.*] Gulielmius motus fide mss. M. deletum ivit *si*, tanquam inculcatum à sciolis, venusteque subintelligeretur. nimis calidè.

13. *Et cum his quos vi deviceris, &c.*] Editio vetus *deviceris*, inquit Gulielmius. at Pall. *vi viceris*.

rum. Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali populi Rom. jure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit, & indictum. Pompilius, imperator, tenebat provinciam: in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat. ¹ Cum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut, si cum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento: quia, priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Adèd summa erat observatio in bello movendo. Marci quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit, *se audisse, eum missum factum esse à consule, cum in Macedonia Persico bello miles esset. Monet igitur ut caveat, ne prælium ineat.* negat enim ² jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Equidem illud etiam animadverto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus: ³ indicant duodecim tabulæ: AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemque ADVERSUS HOSTEM ÆTERNA AUCTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest? eum qui cum bella geras, tam molli nomine appellari? Quamquam id nomen durius jam effecit vetustas. à peregrino enim jam recessit, & propriè in eo, qui arma contra ferret, remansit. Cum verò de imperio decertatur, ⁴ belloque quæritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paullo antè justas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus imperii gloria proposita est, minùs acerbè gerenda sunt. ⁵ Ut enim cum civi aliter contendimus, si est inimicus, aliter, si conspexit: cum altero certamen honoris, & dignitatis est: cum altero capitis, & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis gereretur, uter esset, non uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni cœdifiagi, crudelis Hannibal, reliqui justiores. ⁶ Pyrrhi quidem de captivis reddendis, illa præclara:

*Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Ferro, non auro vitam cernamus utrique.
Virtute experiamur. & hoc simul accipe dictum:*

Eorumdem me libertati parcere certum est:

⁶ *Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:*

Vosne velit, an me regnare heri, quidve serat fors,

⁷ *Quorum virtuti belli fortuna pepercit,*

⁸ *Dono, ducite, doque, 9 volentibus cum magnis diis.*

Regalis sanè, & digna Æacidarum genere sententia. Atque ¹³ etiam si quid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda: ut primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cum de captivis commutandis Romam missus esset, jurassetque se rediturum: ¹⁰ primùm, ut venit, captivos reddendos in senatu non censuit: deinde, ¹¹ cum retineretur à propinquis, & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. ¹² Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Hannibal Romam adstrictos misit jurejurando se redituros esse, nisi de redimendo in, qui capti erant, impetrassent: eos omnes censores, quoad quisque eorum vixit, qui pejerassent, in arariis reliquerunt: nec minùs illum, qui jurejurandi fraude culpam invenerat. Cum enim Hannibalis permissu exisset de castris, rediit paullo post, quòd se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, jurejurando se solum putabat: & erat verbum, re non erat. ¹³ SEMPER autem in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est justitia in hostem à majoribus nostris constitutum. Cum à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum: senatus, & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedit. ITANE hostis quidem, & potentis, & bellum ultro inferentis, interitum cum scelere approbavit. Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est. Meminerimus autem, etiam adversus infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio, & fortuna fervorum: quibus, non malè præcipiunt, qui ira jubent uti, ¹⁴ ut mercenariis: operam exigendam, justa præbenda. Cum autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude fiat injuria: *fraus, quasi vulpecula: vis, leonis videtur:* ¹⁵ utrumque homine alienissimum: sed fraus odio digna majore. Totius autem injustitiæ ¹⁶ NULLA capitalior est, quam eorum, qui tum, cum maximè fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. De justitia satis dictum est. Deinceps ¹⁴ (ut erat propositum) ¹⁷ de beneficentia ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius. sed habet multas cautiones. Videndum est enim primùm ne ob-

1. Cum autem Pompilio, &c.] Sic Pall. & edd. primæ Popillius. M. D. infraque etiam V. quod placuit Gulielmio, textuique intulit Lambinus, secutus Langium.

2. Indicant xii. tabulæ.] Sic edd. primæ. sequiores interposito verbo: indicant enim xii. tab. Palat. pr. indicant hoc xii. tabulæ. quod non asperner.

3. Belloque quæritur gloria.] Tò gloria videtur inculcatum: maxime quia inox sequitur: bella quibus imperii gloria proposita est. & ita esset ad exemplum Sallustii, convivii quærere. sed nihil mutò; quamvis magis est ut subintelligatur de imperio quam de gloria. Gulielmius.

4. Ut enim cum civi aliter contendimus, si est, &c.] Ita ediderat Lambinus; & placet. sic enim eruit ex membranæ Augustanis Anemæcius.

5. Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa præclara: Nec, &c.] Sic M. F. item Pall. secutusque est Victorius. alii adjecere, præclara sententia est: Nec. quod & in editione prima Moguntia publicata. verum quæ tribus post annis Romæ prodit præfert: præclara verba sunt: Nec. quæ diversitas clarè prodit glossèma.

6. Nec cauponantes.] Palat. pr. Non caup. quod placet, ut Romanos alloquatur, dicatque vos qui minimè cauponatis, sed belligeratis, ne mihi dederitis pretium. Suffridi emendatio frigidior est, quam ut veritatis Solem ferat. neque statim liquefeat, nivis instar. consulatur tamen.

7. Quorum virtuti belli fortuna.] Sic nulla littera minus Pal. & vetustè cusi. monet tamen Gulielmius esse in M. F. V. D. suorumque virtute belli fortuna. suspicabaturque si vestrorum virtutei fortuna; maxime quod in uno m. bello glossè loco lincis interjectum esset.

8. Dono ducite.] Ut dono promittere Plauto Mostellariæ. Virgilius abducere: Jam dudum à me illos abducere Thestylis orat. Gulielmius.

9. Volentibus cum magnis Diis.] Quod alii repperunt volentibus à magnis Diis. id verò perspicue adulterinum est. Hoc enim modo

semper Latini. Plautus Perfa: sequere hac, mea grata, me, cum Diis volentibus. Gulielmius.

10. Primùm ut venit, captivos reddendos in Senatu, non censuit.] Auribus suavius influit lectio Palatini pr. reddendos non esse, in Senatu censuit. Gulielmius adnotat, mss. suos habere, in Senatu: unde suspicari quis posset commutandum, primùm ut venit in Senatu, captivos reddendos non censuit.

11. Cum retineretur à propinquis & ab amicis.] Vocula ab non est in editione Romana prima. Palat. verò prim. transposuit, ab amicis & propinquis; quod non displicet.

12. Secundo autem, &c.] Hæc sequentia omnia. non comparent in Pal. aut primis editionibus. quis primùm invexerit nescio. comparent in Joachimi Camerarii editione, nata anno cto dxxl. sed non in Roberti Stephani Victoriana, producta duobus annis citius. Gulielmius annotavit, non extare in M. sed in Fabriciano codice. idem de Parcenti suo prodidit Langius. iterantur ferè totidem verbis libro 111. ut ferè liqueat non esse auctoris germana.

13. Semper autem.] Retinet hanc scripturam Gulielmius, ejecto enim Suffridi, quod admisserat Lambinus.

14. Ut mercenariis: operam exigendam; justa præbenda.] Haud aliter edd. primæ, item Palatin. ac mss. Gulielmii, & ουδένως. Opera est quæ per singulos dies datur, ait Paullus I. C. l. 20. de statu liberis. Justa intelligit cibaria quæ debentur. Haud dissimiliter Propertius: Surge & poscentes justa precare Deos.

15. Utrumque homine alienissimum.] Est a Pall. & Gulielmianis. editi enim, utrumque alienissimum ab homine.

16. Nulla capitalior quam eorum, qui tum cum, &c.] Sic Gulielmius, è mss. nec aliter editio Romana prima, aut Palatinus pr. qui præterea non agnoscit particulam tum, neque desideratur. ejus loco extat in Pal. sec. tamen.

17. De beneficentia.] Ita rursus Pall. item M. F. aliorumque membranæ; nec heic modò sed & sine hujus cap. & alibi semper.

ne oblit benignitas, & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas sit, quàm facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est iustitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt *omnia*. Nam & qui gratificantur cupiam, quod oblit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, ut si in suam rem aliena convertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur. Hique arbitrantur se beneficos² in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacumque ratione. Id autem tantum abest officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ profit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullæ, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos non debet liberalis videri. *Nihil* est enim liberale, quod non idem iustum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas maior esset, quàm facultates: quod, qui benigniores volunt esse, quàm res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per injuriam, ut ad largiendum suppetant copiarum. Videre etiam licet plerosque non tam liberalis, quàm quadam gloria ductos, ut benefici videantur facere multa, quæ proficisci ab ostentatione magis, quàm à voluntate videantur. Talis autem simulatio, vanitati est conjunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis. in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia antè collata: quæ ut concurrant omnia, optabile est: sin minùs, plures causæ, majoresque, ponderis plus habebunt. Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus, pleneque sapientibus, sed cum iis, in quibus præclare agitur, si sunt simulacra virtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat: colendum autem esse ita quemque maximè, ut quisque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus, modestia, temperantia, hac ipsa, de qua jam multa dicta sunt, iustitia. Nam fortis animus, & magnus in homine non perfectio, nec sapientia, *ferventior* plerumque est: illæ virtutes, virum bonum videntur potius attingere. Atque hæc in moribus. De benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio,

ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur: sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius, & constantia iudicemus. Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia: major quædam cura adhibenda est. Nullum enim officium referendæ gratiæ magis necessarium est. Quod si ea, quæ utenda acceperis, majore mensura, si modò possis, jubet reddere Hesioidus: quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quàm acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, necne, in nostra potestate est: non reddere, viro bono non licet, modò id facere possit sine injuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium, quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est. Multi enim faciunt multa temeritate quadam, sine iudicio, vel morbo, in omnibus, vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea, quæ iudicio, consideratè, constanterque delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referendæ gratiæ, si cetera paria sint, hoc maximè officii est, ut quisque maximè opus indigeat, ita ei potissimum opitulari: quod contra fit à plerisque. Quæ enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

Optime autem societas hominum, conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendum alitè videtur. est enim primum, quod cernitur in universi generis humani societate. ejus autem vinculum est, ratio, & oratio: quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines, conjungitque naturali quadam societate. Neque ulla re longiùs absumus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem sæpe dicimus, ut in equis, in leonibus: iustitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis expertes. Ac latissimè quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societas hæc est: in qua omnium rerum, quas ad communem hominum usum, natura genuit, est servanda communitas: ut quæ descripta sunt legibus, & jure civili, hæc ita teneantur, ut sit constitutum: è quibus ipsis cetera sic observentur, ut in Græcorum proverbio est: *AMICORUM ESSE OMNIA COMMUNIA*. Omnia

1. *Quàm facultates.*] Editi ferè *facultas*: sed alterum videtur in M. F. D. E. ac Palatino.

2. *In suos amicos.*] Habuerim vocem *amicos* pro spuria.

3. *Tantum abest officio.*] Sic M. F. D. item Langiani, & quos excussit Lambinus. vulgatis, *abest ab officio*. Pal. sec. *tantum est ab officio*.

4. *Quod non idem iustum.*] *Idem sit iustum*, editi. verùm ea vox non est in Pall. aut M. & E.

5. *Iniuriosi sunt in proximos.*] M. in *proximis*. illud autem usitatus, quod retineo. neque tamen non & hoc modo locuti sunt veteres. Ita de Rep. lib. vi. noster: *Iustitiam cole & pietatem, quæ cum magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est. ut enim illic pietas in propinquis, ita heic injuria in proximis, quo afficiuntur proximi.* Gulielmus.

6. *Quæ proficisci ab ostentatione magis, quàm à voluntate videantur.*] Sic omnes mss. Gulielmiani, sic Pall. vulgati enim; quæ videntur ab ostentatione magis quàm à voluntate proficisci. suffecisset mihi dixisse, quæ ab ostentatione magis quàm à voluntate.

7. *Sed cum his, in quibus præclare agitur si sunt simulacra virtutis.*] Haud aliter M. P. C. item Palat. pr. nisi quod is amplius, *sed & cum, &c.* quod non displicet. aliæ edd. *si sint*. Lambinus *si insunt* repoluit. ex mss. suis, uti quidem jactat. Palat. sec. legit, *sed cum iuibus: præclare agitur si sunt, &c.*

8. *Illæ virtutes bonum virum videntur potius attingere.*] Sic Lambiniani, neque abeunt Pall. aut Gulielm. codd. qui ipse præterea annotavit M. retinere *bonorum virorum*. unde ei suspicio est, è glo-

semate adjectum verbum *attingere*; aut legendum, *videntur propius attingere*.

9. *Atque hæc in moribus.*] Vulgati posterius in *minoribus considerentur*; sed præter edd. præfæc & mss. Pall. M. F. D. ne addam etiam Lambinianos.

10. *Si modò possis.*] Gulielmus maluit *possit*, è Mauritiano, notâ veterum loquendi formulâ.

11. *An imitari agros, &c.*] Est non modò à Lambinianis libris omnibus, sed & Pall. M. F. D. idem editione Romana prima. nam Moguntina, ut & aliæ seqq. *an non imitari agros*.

12. *Vel morbo.*] Vulgati, *vel modo*: sed alterum illud longè verius, eruitque Gulielmus è M. D. C. affirmatque etiam Aldus Nepos inventum à se in tribus mss. retrahendum autem putabat ante Aldum fere natum Anemœcius fide codicis Augustani: neque aliter quoque Pal. sec. *morbus* autem est animi vitium inveteratum, ita ut evelli difficile sit: quale in prodigis opum proluviū. Cicero in Verrem: *venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat studium, ut amici ejus morbum & insaniam, ut Siculi latrocinium*. Et Seneca centies morbum opponit iudicio. videntur modo Animadvertiones nostræ in eum auctorem.

13. *A quo enim plurimum sperant, &c.*] Sic omnes scripti antiquitque publicati, recentissimi tamen omiserunt litteram illam primam.

14. *Cernitur in universi generis humani societate.*] Tò in abest M. non male. ita *hereditate cernere* dicimus. Gulielmus.

15. *Ut sit constitutum: è quibus ipsis cetera, &c.*] Gulielmus malebat conjunctim hæc legere, *constitutum legibus ipsis cetera, &c.*

Omnia autem communia hominum videntur ea, ¹ quae sunt generis ejus; quod ab Ennio positum in una re, ² transferri in multas potest.

³ *Homo qui erranti comiter monstrat viam,*

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

Una ex re satis præcipitur, ut, quicquid sine detrimento possit commodari, id ⁴ tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, ⁵ NON PROHIBERE aquam profluentem: PATI AB IGNE ignem capere, si quis velit; CONSILIUM FIDELE deliberanti dare, quæ sunt iis utilia, qui accipiunt: danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copiarum parvarum singulorum sunt: eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem, NIHILOMINUS IPSI LUCEAT: ut facultas sit, qua in nostris simus liberales. Gradus autem ⁶ plures sunt societatis hominum. Ut enim ⁷ ab infinita illa discedatur, propior est ejusdem gentis, nationis, linguarum: qua maxime homines conjunguntur: ⁸ interius etiam est, ejusdem esse civitatis. Multa enim sunt civitatibus inter se communia: forum, fana, porticus, viæ, leges, jura, judicia, suffragia, consuetudines præterea, & familiaritates, ⁹ multaque cum multis res, rationesque contractæ. Arctior verò colligatio est societatis propinquorum. ab illa enim immensa societate humani generis in exiguum, angustumque concluditur. ¹⁰ nam cum sit hoc natura commune animantium, ¹¹ ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso conjugio est: proxima in liberis: ¹² deinde una domus, communia omnia. Id autem est principium urbis, & quasi seminarium reip. Sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: qui cum una domo jam capi non possint, in alias domos, tamquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. Quæ propagatio, & soboles, origo est rerum publicarum. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia devincit homines caritate. Magnum est enim, eadem habere monumenta majorum, iisdem uti factris, sepulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior est, ¹³ nulla firmior, quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate con-

jecti. Illud enim honestum (quod sæpe dicimus) etiam si in alio cernimus, tamen nos movet, ¹⁴ atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quamquam OMNIS virtus ¹⁵ nos ad se allicit, faciatque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur. ¹⁶ tamen justitia, & liberalitas id maxime efficit. nihil autem est amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt, eademque voluntates: in his sit, ut æquè quisque altero deleatur, ac seipso: efficiturque, id, quod Pythagoras vult in amicitia, ¹⁷ ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficiis ¹⁸ ultrò citrò, datis acceptis: quæ & mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma devinciuntur societate. Sed cum omnia ratione, animoque lustratis, omnium societatum ¹⁹ nulla est gravior, nulla carior, quam ea, quæ cum rep. est unicuique nostrum: cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omneis omnium caritates patria una complexa est: pro qua quis bonus dubiter mortem oppetere, si ei sit profuturus? Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. Sed si contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, patria & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus: proximi, liberi, rotaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere ²⁰ perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. Quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos antè dixi: vita autem, victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes ²¹ in amicitiiis vigent maxime: estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit. Sed in his omnibus officiis tribuendis ²² videndum erit, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ira non iidem erunt necessitudinum gradus, qui temporum; suntque officia, quæ aliis magis, quam aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris ²³ in fructibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem. at, si lis in judicio sit, propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis. Hæc igitur, & talia, circumspicienda sunt

1. *Quæ sunt generis ejus, &c.*] Non ejusdem ut posterius vulgati. alterum enim hæret in omnibus membranis & edd. præcis.

2. *Transferri in multas.*] Sic etiam ante sæculum Cui & Pall. & F. D. non, per multas, ut heri natæ editiones. Lambinus produxit, in permultas, quod & in M.

3. *Homo qui erranti.*] Ita Pall. nec non M. F. V. D. omisso, ut, quod præponitur ab aliis. Gulielmius malit, *Domo qui erranti.*

4. *Tribuatur vel ignoto.*] Illud cuique, quod hodie comparat in plerisque edd. non agnoscunt Palatin. non F. aut Langiani, sed nec editio Romana, in qua, vel etiam ignoto.

5. *Non prohibere aquam profluentem.*] Scilicet haurire, inquit Gulielmius. sicque vet. edd. etiam Victorii, neque secus mss. etiam Palatin. prim. Nannius tamen libro ix. Συμπικύων exemplaria laudat in quibus, *aqua profluente*, quod placitum Aldo Nepoti; neque profectò contemnendum est; existitque etiam in M. habetque Pal. sec.

6. *Ab infinita illa discedatur.*] Est à Pall. M. F. D. & Langianis; item primitus excusis. alii quippe, ab illa discedatur infinitate.

7. *Interius etiam est, ejusdem esse civitatis.*] Ita Langius; & defendi rectè potest. magis tamen placet aliorum librorum scriptura, interior, subintellige societas. Gulielmius. Et verò cum illud interior restet in aliquot Manutianis, ei acquieverim; sed ut deinde publicetur tantum, interior etiam ejusdem civitatis. sic enim omnino editio Romana orta anno c10 cccc lxxviii. nisi quod ipsa quoque interior.

8. *Multaque cum multis res, &c.*] Palatin. Lil. F. D. multisque cum multis res, quod in editionem suam admisit Lambinus, neque vituperari meretur.

9. *Nam cum sit hoc natura commune animantium.*] Sic Pal. sec. M. F. D. aliorumque scripti sine voce omnium, quæ passim additur. Palatinus noster pr. rotundius, meo judicio, nam cum sit hoc commune natura animalium.

10. *Ut habeant libidinem procreandi.*] Libidinem in re ponunt bona; in mala libidinem.

11. *Deinde una domus, communia omnia.*] F. domus cui sunt com. neque aliter editio Romana prima. malim tamen quod restat in Pall. pr. domus, & communia omnia.

12. *Nulla firmior, quam cum viri boni moribus similes, sunt familiaritate conjuncti.*] Suffecisset mihi, nulla firmior, quam viri boni moribus similes, abjectis ceteris omnibus.

13. *Aque illi in quo id inesse videtur.*] Vocula id non est in Pal. pr. neque ea heic opus. Editio Romana præfere solummodò agnoscit, atque illi quo videtur inesse. rectè; reformato quo in quo.

14. *Ad se allicit faciatque.*] Cum sic quoque repererit in duobus suis Suffridus noster Petrejus, sequi ipsum libuit, cum ita quoque exstaret in Palat. pr. editionibusque primis, Moguntina, Romana, ceterisque. seqq. maluerit, allicit faciatque.

15. *Justitia ac liberalitas id maxime efficit.*] Ferrem si deleterentur illa, id, & efficit; tanquam glossatoris additamentum.

16. *Ut unus fiat ex pluribus.*] Præposuerim Palatini primi exemplaris scripturam unum.

17. *Ultrò citrò, datis acceptis: quæ & mutua.*] Ita liquidò scriptus liber, neque aliter divinarat Langius. Donatus ad hoc Terentii: *postulo ut mihi tua domus te absente præsentem pateat.* Proverbiale est, *absente præsentem: ut sursum deorsum, ultrò citrò, & cetera hujusmodi; fanda infanda, justa injusta, velit nolit.* Gulielmius.

18. *Nulla gravior, nulla carior.*] Vulgg. gravior. sed altera lectio conspicitur in editione Romana prima, in M. F. D. I. ac Langianis; denique Pal. sec.

19. *Perfugium.*] Pall. & F. item edd. primæ profugium. nec aliter Victorii impressio; neque video cur non debeat recipi.

20. *In amicitiiis vigent maxime: estque ea jucunda.*] Sic vet. edd. & mss. omnes. nisi quod Palatinus pr. ablit vox maxime. Gulielmius monuit in Hittorpiano correctum ab eadem manu; in amicitiiis vigent: maximeque est ea jucunda. idque amplectitur. vulgati nuper in amicis.

21. *In fructibus percipiendis.*] Sic edd. omnes vetustæ, sic Pall. M. F. D. deinceps maluerunt frugibus.

sunt in omni officio: ¹ & consuetudo, exercitatioque capienda, ut boni *rationatores* officiorum esse possimus, ² & addendo, deducendoque videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quævis artis præcepta perceperint, quidquam magna laude dignum sine usu, & exercitatione consequi possunt: sic officii conferendi præcepta traduntur illa quidem, ut facimus ipsi: sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Atque ab iis rebus, quæ sunt in jure societatis humanæ; quemadmodum ducatur honestum, ⁴ ex quo aptum est officium, satis fere diximus.

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quattuor, è quibus honestas, officiumque manaret, splendidissimum videri, quod animo magno, elatoque, humanasque res despiciente factum sit. Itaque in probis maximè in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim juvenes, 5 animum geritis muliebrem; Illa virago viri.

Et si quid ejusmodi:

Salmacida spolia, sine sudore & sanguine.

Contraque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum campus de Marathone, Salmacine, Platæis, Thermopylis, ⁷ Leuctris. hinc noster Cocles, hinc Decii, hinc Cnæus, & publius Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesque alii: maximeque ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicæ gloriæ, quod statuas quoque videmus ornatu ferè militari. Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis, & laboribus, si justitia vacat, pugnatque non pro salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. non enim modò id virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis *FORTITUDO*, cum eam, virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidiis, & malitia laudem est adeptus. nihil enim honestum esse potest, quod justitia vacat. Præclarum igitur Platonis illud. *Non solum, inquit, scientia, quæ est remota à justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda: verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audacia potius nomen habeat, quam fortitudinis.* Itaque ⁸ viros fortes, magnanimos, eisdem bonos, & simplicis, veritatis amicos, minimeque fallaces esse volumus:

quæ sunt ex media laude justitiæ. Sed illud odiosum est, quod in hac elatione, & magnitudine animi, facillimè peritacia, & nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim apud Platonem est, *omnem morem Lacedæmoniorum, inflamatum esse cupiditate vincendi* sic, ut quisque animi magnitudine maximè excellit, ita maximè vult princeps omnium, vel potiùs solus esse. *DIFFICILE* autem est, cum præflare omnibus concupieris, servare æquitatem, quæ est justitiæ maximè propria. Ex quo fit, ut neque disceptatione vinci se, nec ullo publico, ac legitimo jure patiantur. existuntque in rep. plerumque laigiores, & factiosus, ut opes quàm maximas consequantur, & sint vitiosius superiores, quàm justitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarior. nullum est enim tempus, quod justitia vacare debeat. *FORTES* igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam. Vera autem, & sapiens animi magnitudo, honestum illud, quod maximè natura sequitur, in factis positum, non in gloria judicat: principemque se esse mavult, quàm videri. ⁹ Etenim qui ex errore imperitiæ multitudinis pendet, hic in magnis viris non est habendus. Facillimè autem ad res injustas impellitur, ¹⁰ ut quisque est altissimo animo, & gloriæ cupiditate: qui locus est sane lubricus, quod vix invenitur, qui, laboribus superceptis, periculisque aditis, non quasi *mercedem* rerum gestarum desideret gloriam.

Omnino fortis animus, & magnus, duabus rebus maximè cernitur: quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere. Altera est res, ut, cum ita sit affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem, & maximè utiles, ¹¹ sed & vehementer arduas, plenasque laborum, & periculorum, ¹² tum vitæ, tum multarum aliarum rerum, quæ ad vitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis, & amplitudo, addo etiam utilitatem, in posteriore est: causa autem, & ratio efficiens magnos viros, est in priore. in eo enim est illud, quod excellentes animos, & *humana contemnentis* facit. Id autem ipsum cernitur in duobus, si & solum id, quod honestum sit, bonum judices, & omni animi perturbatione liberi sint. Nam & ea, quæ eximia plerisque & præclara videntur, parva ducere: eaque ratione stabili, firmaque contemnerent, fortis animi, magnique ducendum est: & ea, quæ videntur acerba: ¹³ quæ multa, & varia in hominum vita, fortitaneque

1. *Consuetudo exercitatioque capienda.*] Nihil temerè mutandum: sed venustius fortasse sit *facienda*; idque malim quam quod viri docti excogitarunt, *adhibenda*. nimium recedentes à vestigiis scripturæ veteris. Gulielmus.

2. *Et addendo deducendoque.*] Sic Pal. prim. & mss. ferè omnes, nisi quod secund. D. M. *in endoque*, in quam vocem inclinabat Gulielmus; ut & ante ipsum Langius.

3. *Traduntur illa quidem, ut facimus ipsi.*] Ita scripsi, Langium & mss. meos secutus. antea erat *facimus*, ineptè, *facimus*, in his libris scilicet, quibus officiorum servandorum præcepta tradit. Gulielmus.

4. *Ex quo aptum est officium.*] Haud secus Aldi nepotis editio, firmatque Palat. sec. M. F. D. alluduntque edd. exoletæ, in quibus *altum*, non *ortum*, ut deinde publicati. Sic *apta pinnis* poeta vetus. *Aptus* ab *apiscor*, quo multi veterum usi; in illis Livius lib. iv. & non *prædicatur spes plebeo quoque, si dignus sit, apiscendi summi honoris*. Ibidem: *Ut patricios desperatio primum irritata plebi apiscendi honoris, &c. deterret.* ita optimum fragmentum Colon. in vulgatis utrobique *adipiscendi*, male. Gulielmus.

5. *Animum geritis muliebrem; illa virago viri.*] Revoce in lectionem primam editionis Romanæ, quam stabilivit Palatin. pr. aliorumque scripti. neque aliter Victorius aut Lambinus. intermediis placuit, *animos geritis muliebres, illaque virgo viri*.

6. *Salmacida spolia, sine sudore & sanguine.*] Sic Palat. M. F. D. V. *Salmacida* *ελμυα*. Glossarium. captura enim marina, venatione est faciliore; utpote *ελμυα* *κα* *δελφιν*; cum illa sit & pulverulenta & cruenta. quod præclare, ut omnia, notavit Scaliger ad Aufonium & Festum. Ut autem à *Salmaci Salmacida*, ita ferè inflexit M. Tullius a *Thore* & *Threcedia*, Philippica III. Gulielmus.

7. *Leuctris. hinc noster Cocles, hinc Decii.*] Ita *εὐδύζωος* Petrus Balduinus; proxime vestigiis scripturæ veteris, quæ est, *Leuctris, Stercocles, hinc Decii*; aut *Stercodes*. Langius maluit, *Leuctris, Strato: hinc noster Cocles* sed recedit a libris longius. Gulielmus. Parrhasius, dudum indicarat in libro de *Quæstis* per epistolam, *Leuctris. hinc sunt Cocles, hinc Decii*, quæ lectio nec aspernanda.

8. *Viros fortes, magnanimos.*] Copulam delevit Gulielmus è mss. suis, quæ nec in Palat. aut editionibus primis.

9. *Et nim qui ex errore, &c.*] Hæc periodus in vetusto M. dimidia a solum legitur, hoc vultu: *est enim qui ex errore imperita multitudinis pendet.* ceteris omisiss. Gulielmus.

10. *Ut quisque est altissimo animo & gloriæ cupiditate.*] Sic ferè mss. nostri, sic aliorum prope omnes, non *cupido*, quod ne in primis quidem extat editionibus. At Lamb. Latine sic dici negat: à quo dissentio. *altissimo*, utrumque *συνεχθῆς* comprehendit, & *animum, & cupiditatem gloriæ*. sic Gulielmus. sed enim cum Anemæcius prodiderit, extare in mss. Augustano, & *gloria, & cupiditate*, querendum an non ea lectio potior adhuc sit priore. utpote quæ duabus quasi alis instruat altissimum illum animum. Pal. secund. præsert *altissimo, ex gloriæ cup.*

11. *Sed & vehementer arduas.*] Sic Pal. pr. alluduntque edd. vetustiss. in quibus, *ut, & in mss. M. F. Palatin. sec. sed ut vob.*

12. *Tum vitæ, tum multarum aliarum rerum, &c.*] Sic M. F. & Lambiniani. nisi quod M. F. item D. absit adhuc vox *aliarum*. Pal. pr. ostentat, *tum vitæ et tum aliarum causa rerum, &c.* & verò si mei foret arbitratus, *tum vitæ, tum aliarum rerum, &c.*

13. *Quæ multa & varia.*] M. *quæ in ulta & alia*; Adjecto tamen manu eodem *varia*. lego; *multa & varia*. impune, inquit & multis modis gressatur in vitam humanam fortuna. Gulielmus.

1. *Quam-*

tunaque versantur: ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis, robusti animi est, magnæque constantiæ. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate: nec, qui invictum se à labore præstiterit, vinci à voluptate. ¹ Quamobrem & hæc videnda; & pecuniæ fugienda cupiditas: nihil enim est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, ² ad beneficentiam, liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec verò imperia expetenda, ³ ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam aegritudine, & voluptate animi, & iracundia; ut tranquillitas & securitas adsit, quæ affert cum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis se ⁴ removerint, ad otiumque perfugerint. In his & nobilissimi philosophi, longeque principes, & quidam homines severi, & graves, ⁵ nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: vixeruntque nonnulli in agris, delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne quare egerent, ne cui parerent, *libertate uterentur*: cuius ²¹ proprium est, sic vivere, ut velis. Quare, cum hoc commune sit potentiæ cupidorum cum iis, quod dixi, otiosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant: alteri, si contenti sint & suo, & parvo. in quo neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & faciliior, & tutior, & minus aliis gravis, aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominum generi, & ad claritatem, amplitudinemque aptior eorum, qui se ad remp. & ad res magnas gerendas accommodaverunt. Quapropter & iis forsitan concedendum sit, remp. non capeissentibus, qui ⁶ excellenti ingenio, doctrinæ sese dederunt: & iis, qui aut valitudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, à repub. recesserunt, cum ejus administrandæ potestatem aliis, laudemque concederent. ⁷ Quibus autem talis nulla est causa, si despiciere se dicant ea, quæ plerique mirentur, imperia, & magistratus, iis non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto. Quorum iudicium in eo, quod gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile tactu est non probare: sed videntur labores, & molestias, ⁸ tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandam ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrariis parum sibi consent: voluptatem severis-

simè contemnant, in dolore sint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constant. Sed iis, qui habent à natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, ⁹ adipiscendi magistratus, & gerenda resp. est. nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capeissentibus autem remp. nihilo minus, quam philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentiam, & despicentia adhibenda sit rerum humanarum, quam sæpe dico, & tranquillitas animi, atque securitas: si quidem nec anxii futuri sunt, & cum gravitate, constantique victuri. Quæ eo faciliora sunt philosophis, quo minus multa patent in eorum vita, quæ fortuna feriat, & quo minus multis rebus egent: & quia, si quid adversi eveniat, tam graviter cadere non possunt. Quocirca non sine causa majores motus animorum concitantur, ¹⁰ inajoraque efficienda, remp. gerentibus, quam quietis. quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, cavcat, ne id modò consideret, quam illa res honesta sit: sed etiam, ut habeat *efficiendi facultatem*. in quo ipso considerandum est, ne aut temerè desperet, propter ignaviam: aut nimis confidat, propter cupiditatem. In omnibus autem negotiis, prius, quam aggrediare, adhibenda est preparatio diligens.

Sed cum plerique arbitrentur res bellicas majores esse, ²² quam urbanas: minuenda est hæc opinio. multi enim bella sæpe quæsierunt propter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis animis, ingeniisque plerumque contingit: eoque magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè autem si volumus judicare, multæ res exstiterunt urbanæ majores, clariioresque, quam bellicæ. Quamvis enim Themistocles jure laudetur, & sit ejus nomen, quam Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Areopagitas: non minus præclarum hoc, quam illud, judicandum est. illud enim semel profuit, hoc semper proderit civitati: hoc consilio leges Atheniensium, hoc majorum instituta servantur. Et Themistocles quidem nihil dixerit, in quo ipse Areopagum adjuverit: ¹¹ at ille adjuvit Themistoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus ejus, qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lyfandroque dicere: ¹² quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedæmonis putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinæ conferendi sunt. Quinetiam ob has ipsas causas ¹³ & parentiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scurus C. Mario, neque cum

1. Quamobrem & hæc videnda, &c.] Sic M. P. D. item Palat. vulgo est, sunt vitanda.

2. Ad beneficentiam.] Ita & hoc loco Palatin. & M. F. probatque Gulielmius.

3. At potius aut non accipienda interdum, aut reponenda nonnunquam.] Brevius Romana editio prima, at potius non accipienda, aut deponenda nonnunquam. M. reliqua retinet, solumque excludit vocem postremam, scribitque, aut non deponenda, quod nescio cui Politico salivam movebit.

4. Removerint ad otiumque perfugerint.] Haud aliter Pal. pr. & Gulielmii M. F. V. D. C. editioque Romana princeps, & Victoriana. alii maluerunt, removerunt, & perfugerunt. Palat. præterea secund. profugerunt.

5. Nec populi nec principum mores ferre potuerunt.] Gulielmius ejecta ultima voce, substituebat Langianorum codd. potentes. ego utrunque potius removerim, tanquam a scio immixtum, ignorante ferre alere ferebant.

6. Excellentiam ingenio, doctrinæ se dederunt.] Sic mss. omnes, sic edd. vetustiores, etiam Victorii atque Aldi nepotis. sequiores interjecerunt otio doctrinæque.

7. Quibus autem talis nulla est causa.] Mss. & impressi ævi majoris, sit causa. forte sit causa. Plautus Mercatore: Fit causa viro: exigitur matrimonio. Gulielmius.

8. Tum offensionum tum repulsarum.] M. F. item Carrionis mss. nec non Palat. & repulsarum; quod probabat Gulielmius, tanquam quatuor poneret causas, labores, molestias, offensiones, repulsas; quæ multos detererent ab ædendis magistratibus.

9. Adipiscendi magistratus, & gerenda, &c.] Ita concorditer vert. edd. & Pall. tresque è mss. Gulielmianis; sine verbo sunt.

10. Majoraque efficienda.] Palatin. ut & M. atque F. efficienda. Gulielmius repositum ibat ex C. & D. majorque cura efficiendi. nam sollicitudo major urget reip. administratos, quam privatarum rerum curiosos, ut quæ conatur exitu optato concludantur. sic ille.

11. At ille adjuvit Themistoclem.] Sic prima editio, Mogunticæ nata; sic Romana, anni cccclxxi. neque recedit Palatinus noster nisi quod auctior; at ille verò adjuvit Th. erat in Palatin. sec. & M. at ille verò se adjutum Th. in F. D. C. at ille verum esse adjutum Th.

12. Quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedæmonis putatur.] Ita rectum arbitror, deleta voce quæ vulgatos libros obsedit, dilatatum; quam neque invenio in M. aut D. & à suis abesse, perimulti dudum meminerunt. Putare, æstimare est. In Verrem V. Si denariis cccc. cupidinem illum putasset. Iti heic, imperii Spartani magnitudo æstimatur rebus gestis Lyfandri & Pausaniæ. Famil. Epist. 15. Natio hominis me impulit, ut ei rectè putarem. Terent. Adelphis: Num id sibi laudi putat, si filium corrupevit? Sallustius Catilin. de Cethego: Maximum bonum celeritate putabat. ita mss. Gulielm. habetque sibi quoque faventes Palat. nostros.

13. Et parentiores habuerunt exercitus.] Est à Palatin. ut & M. F. D. Gulielmianis, præfertque editio Victorii. alia maluerunt parentiores. ex iisdem membris rursum statim feci parri enim sunt, &c. probatum & Turnebo lib. xxviii. cap. 39.

cum versaremur in rep. Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur. Parvi enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. Nec plus Africanus, singularis & vir, & imperator, in excindenda Numantia reip. profuit, quam eodem tempore P. Nasica privatus, cum Ti. Gracchum interemit: quamquam hæc quidem res non solum ex domestica est ratione: ¹ attingit etiam bellicam, quoniam vi, manaque confecta est: sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu. Illud autem optimum est, ² in quo me invadi: solere ab improbis, & invidis audio:

Cedant arma toga, ³ concedat laurea lingua.

Ut enim alios omittam, nobis temp. gubernantibus, nonne toga arma cessare? neque enim in repub. periculum fuit gravius unquam, ⁴ nec majus odium. Ita consiliis, diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt. Quæ res igitur gesta unquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? Licet enim, Marce fili, apud te gloriarum, ad quem & hereditas hujus gloriæ, & factorum imitatio pertinet. Mihi quidem certè vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompejus, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, *frustra se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in temp. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus.* Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militariibus: in quibus plus etiam, quàm in his, operæ, studique ponendum est. OMNINO illud honestum, quod ex animo excelso, magnificoque quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exerendum tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obedire consilio, rationique possit in exsequendis negotiis, & in labore tolerando. Honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura, & cogitatione: in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reip. præsent, quàm qui bellum gerunt. Itaque eorum consilio sæpe aut non suscepta, aut confecta bella sunt, nonnumquam etiam illata: ut M. Catonis bellum tertium Punicum: in quo etiam *mortui valuit auctoritas.* Quare expetenda quidem magis est decernendi ratio, quàm decertandi fortitudo: sed cavendum, ne id bellandi magis fuga, quàm utilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax, quæ sita videatur. ⁵ Fortis verò & constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur: ⁶ sed præsentis animi uti consilio, nec à ratione discedere: quamquam hoc animi, illud etiam ingenii magni est, *præcipere cogitatione futura,* ⁷ & aliquanto antè constituere, quid accidere possit in utramque partem: & quid agendum sit, cum quid evenerit: nec

committere, ut aliquando dicendum sit, NON PUTARAM.
⁸ Hæc sunt opera magni animi, & excelsi, & prudentis, consilioque fidentis. Temere autem in acie versari, & manu cum hoste configere, immane quiddam, & beluarum simile est. ⁹ sed cum tempus, necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti, turpitudinique anteponenda. De evertendis autem, diripiendisque urbibus, ¹⁰ valde considerandum est, NE QUID TEMERE, NE QUID CRUELITER. idque est viri magnanimi, rebus agitata, punire fonteis: multitudinem conservare: in omni fortuna, recta, atque honesta retinere. Ut enim sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponant: sic reperies multos, quibus periculosa, & calida consilia ¹¹ quietis cogitationibus & splendidiora, & majora videantur. Numquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbelles, timidique videamur. sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter IN ADEUNDIS periculis consuetudo imitanda medicorum est, ¹² qui leviter agrotanteis leviter curant: gravioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipiteis adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem adversam optare, dementis est: subvenire autem tempestatem quavis ratione, sapientis: eoque magis, si plus adipiscere re explicata boni, quàm ad dubitata mali. Periculosa autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt, partim reip. Itemque alii de vita, alii de gloria, & benivolentia civium in discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quàm ad communia, dimicareque paratius de honore, & gloria, quàm de ceteris commodis. Inventi autem multi sunt, qui non modò pecuniam, sed vitam etiam profundero *pro patria* parati essent: iidem gloriæ jacturam ne minimam quidem facere vellent, ne rep. quidem postulante: ut Callicratidas, qui cum Lacedæmoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multa que fecisset egregiè: vertit ad extremum omnia, cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginussis removendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios, classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse. ¹³ Atque hæc quidem Lacedæmoniiis plaga mediocris: illa pestifera, qua, cum Cleombrotus, invidiam timens, temerè cum Epaminonda conflixisset, Lacedæmoniorum opes corruerunt. Quanto Qu. Maximus melius? de quo Ennius:

¹⁴ *Unus homo nobis cunctando restituit rem.*

¹⁵ *Non ponebat enim rumores ante salutem.*

Ergo

1. *Attingit etiam bellicam.*] Haud aliter iidem libri quinque; neque ab editio Romana princeps: secutaque est Victorius, nisi quod præposuerit, sed. alie edd. attingit enim & bellicam.

2. *In quod invadi solere ab improbis.*] Est ab iisdem mss. nostris aliorumque; quibus proximè accedunt primitus vulgati, qui: in quo invadi. nam deinceps, in quo me invadi.

3. *Concedat laurea lingua.*] Haud aliter Palat. pr. cuiusque avorum ævo. Duo tamen mss. quibus usus Gulielmius & Palat. sec. volebant laurea laudi, quod & probare videbatur: tanquam huc faceret illud pro Cn. Plancio cap. 27. *Ita si quam habeo laudem, &c.* ita cap. 13. Bruti: *At vero extra Græciam magna dicendi studia suere, maximique huic laudi habitus honores, &c.* Et quidem illud laudi invenit etiam in suis Turnebus, sed plures sunt, sed plura; qui, quæque militant pro altera scriptura.

4. *Nec majus otium.*] Revocavit hanc lectionem primus Paullus Mauvius, firmaturque Palat. sec. M. F. D. prius legebatur nullo idonco sensu, odio.

5. *Fortis verò & constantis, &c.*] Approbavi conjecturam Sufferidi nostri, qui istud animi, ejiciendum rectè monuit: idque convincunt sequentia, & omnes membranæ Langii. Gulielmius. restat tamen in Palat.

6. *Sed presentis animi uti consilio.*] M. F. D. E. item Palat. editioque Romana omnium prima, sed presentis animo uti & consilio, quod & in contextum recepit Lambinus; extabatque alioquin in editione Victoriana; invenitque in aliquot suis mss. Aldus nepos; qui tamen adhæret lectioni alteri.

7. *Et aliquanto ante constituere.*] Omnes mss. aliquando, ut videtur glossoma ejus quod sequitur, ante. Gulielmius.

8. *Hæc sunt opera magni animi & excelsi.*] Suavius influit auribus magni & excelsi animi, quomodo est in Palat. prim.

9. *Sed cum tempus necessitasque postulat.*] Vulgati tempus est; verum præter Palat. & M. atque F. editionesque ultimæ originis; neque aliter Victoriana ejusque traduces.

10. *Valde considerandum, ne quid temere, ne quid crudeliter.*] Sic Palat. sic M. F. D. ejectione primùm voce illud, deinde fiat. de quo postremo, temere libris in vesto, dudum conquestus fuit Janus Parrhasius in Quæstis per epistolam.

11. *Quietis cogitationibus & splendidiora, &c.*] Ita Palat. pr. nisi quod is transposita copula, quietis & cogitationibus splendidiora. Editio Romana prima ut & Palat. sec. habet, & quietis & cogitationis splend. quod cum & offendisset in M. F. D. Gulielmius, eidem placuit; sic tamen, ut præponeret Lambini lectionem, quietis & cogitationis; ut hoc opponatur calidus, quemadmodum periculosis quieti.

12. *Qui leviter agrotantes leniter curant.*] Sic Palat. pr. & M. D. item editio Victorii, & Lambini: alie enim leviter.

13. *Atque hæc quidem Lacedæmoniiis plaga mediocris.*] Exclusi vocem fuit, quod non extaret in Palatin. aut M. F. D. C. qui quatuor postreimi quod haberent, de Lacedæmoniiis, Gulielmius tò Lacedæmoniiis ausus fuit delere, tanquam verba illa bina initio oræ adjecta à studiolo, librarii postea retulissent in textum.

14. *Unus homo nobis.*] Sic primæ edd. sic Palat. & M. alii tamen libris, unus qui nobis. male tamen; si & Macrobius audias, & haud paullò meliorem testem, T. Livium histor. lib. xxx. cap. 26.

15. *Non ponebat enim rumores.*] O. l. Langii & Pal. & M. F. D. Non enim ponebat. legebat Gulielmius, non enim ponebat. veteres quippe eni dixisse quod nos enim enunciamus.

Ergo postque, magisque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus urbanis. Sunt enim, qui, quod sentiunt, etsi optimum sit, tamen
 25 invidiæ metu non audent dicere. Omnino qui reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: *Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, 1 ut quæcumque agunt, ad eam referant, obliiti commodorum suorum: alterum, ut totum corpus reip. curent: ne, dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant.* Ut enim tutela, sic procuratio reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est. Qui autem parti civium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem, atque discordiam: ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cujusque videantur, pauci universorum. 2 Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ: in nostrâ rep. non solum seditiones, sed pestifera etiam bella civilia: quæ gravis, & fortis civis, & in reip. dignus principatu fugiet, atque oderit: tradetque se totum reipub. neque opes, aut potentiam consecrabitur: totamque eam sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec verò criminibus falsis in odium aut invidiam quemquam vocabit: omninoque ita justitiæ, honestatiue adhaerescet, 3 ut, dum ea conservet, 4 quamvis graviter offendat, mortemque oppetat potius, quam deserat illa, quæ dixi. Miserrima est omnino ambitio, honorumque contentio: de qua præclare apud eundem est Platonem: *Similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius remp. administraret, ut si nauta certarent, quis eorum potissimum gubernaret.* Idemque præcepit, *ut eos adversarios existimemus, 5 qui arma contra ferant: non eos, qui suo iudicio tueri reipub. velint:* qualis fuit inter P. Africani, & Qu. Metelli sine acerbitate dissensio. Nec verò audiendi, qui graviter 6 irascendum inimicis putabunt, idque magnanimi, & fortis viri esse censent. Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis verò populis, & in juris æquabilitate exercenda, etiam est facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne, si irascamur aut intempestivè accedentibus, 7 aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo, atque clementia, ut adhibeatur, reip. causa, severitas, sine qua administrari civitas non potest. OMNIS autem & animadversio, & castigatio, contumelia vacare debet: neque ad ejus, qui punit aliquem, aut verbis castigat, sed ad reipub. utilitatem referri. Cavendum est etiam, ne major pœna, quàm culpa sit: & ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. Prohibenda autem maximè est ira in puniendo. numquam enim, iratus qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ est inter nimium & parum; quæ placet Peripateticis: & rectè placet, modò ne laudent iracundiam, & dicerent utiliter à natura datam. Illa verò omnibus in rebus repudianda est: OPTANDUMQUE UT II, qui præfunt reip. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.

Atque etiam in rebus prosperis, & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiamque
 26 magnopere fugiamus. nam ut adversas res, sic secundas immoderatè ferre, levitatis est: præclaraque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque trons, ut de Socrate, item de C. Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatum à filio: facilitate & humanitate video superiorem fuisse. Itaque alter semper magnus, alter sæpe turpissimus fuit: ut rectè præcipere videantur, qui movent, ut quanto superiores sumus, tanto nos geramus summissiùs. Panætius quidem Africanum auditorem, & familiarem suum solum ait dicere, ut equos 8 propter crebras contentiones præliorum ferocitate exultantibus, domitoribus tradere soleant, ut his facilius possint uti: sic homines secundis rebus effrenatos, 9 sibi que præfidentibus, tamquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, 10 ut perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque fortunæ. Atque ETIAM IN SECUNDISSIMIS rebus maximè est utendum consilio amicorum, hisque major etiam, quàm antè, tribuenda auctoritas. iisdemque temporibus cavendum est, 11 ne assentatoribus patefaciamus aureis, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. TALEIS enim nose esse putamus, ut jure laudemur. ex quo nascuntur innumera peccata, cum homines inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem haætenus. Illud autem sic est judicandum, *maximas gerere res, & maximi animi ab iis, qui resp. regant, quod earum administratio latissimè pateat, ad plurimosque pertineat.* Esse autem magni animi, & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui aut investigarent, aut conarentur magna quædam, seseque suarum rerum finibus continerent: aut interjecti inter philosophos, & eos, qui remp. administrarent, delectarentur re sua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab ejus usu suos: potiusque & amicis impartientes, & reip. si quando usus esset. quæ primùm bene parata sit, nullo neque turpi quæstu, neque odioso: tum quàm plurimis, modò dignis, se utilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potius luxuriæque, quàm liberalitati 12 & beneficentiæ pateat. Hæc præscripta servantem licet magnificè, graviter, animoseque vivere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitæque hominum amicè. Sequitur, 27 ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit: in qua verecundia, & quæsi quidam ornatus vitæ, temperantia, & modestia, omnisque sedatio perturbatorum animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latine decorum potest: Græcè enim *ἄξιον* dicitur. Hujus vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Nam ET QUOD DECEAT, honestum est: & quod honestum est, decet. Qualis autem differentia sit honesti, & decori, faciliùs intelligi, quàm explanari potest. quidquid est enim quod deceat; id tum apparet, cum antegressa est honestas. Itaque non solum in hac parte honestatis, de qua hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus, quid deceat,

1. Ut quæcumque agunt.] Sic mss. omnia, non quidquid.
 2. Hinc apud Ath. magna discordiæ.] Addiderant alii *orte*, quod non est in membranis Palatin. aut M. F. D. imo ne quidem in editione Romana prima.
 3. Ut dum ea conservet.] Est ab iisdem libris. vulgati enim *eam*.
 4. Quamvis graviter offendat, mortemque oppetat.] Pall. non habent encliticam *que*, quo ipso alius sensus induceretur sententiæ.
 5. Qui arma contra ferant.] Liber M. conferant. non malè: sed illo modo alibi loquitur. Gulielmius.
 6. Irascendum inimicis putabunt, &c. esse censent.] Revocavi lectionem Victorianæ editionis, quæ & in Romana anni cccc lxxi. item Palat. prim. & M. F. D. E. sequentes invexere, *putant*, & *consent*. Palatin. secund. præfert, *putabant*, &c. viri censentur.
 7. Impudenter rogantibus.] Haud aliter Victorii, Aldi nepotis, Lambiniue editio; restatque in Palatin. & M. F. præposuere alii *impudenter*.

8. Propter crebras contentiones præliorum.] Vereor ne sub his verbis ulcus lateat occultius. nam Palatin. secund. *const. plerumque præliorum*.
 9. Sibi que præfidentes.] Ita mss. nostri, præter D. in quo *præfidentes*.
 10. Ut perspicerent rerum humanarum.] Erfurdienſe exemplar *prospicerent*.
 11. Ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus.] F. *assentatori*. non malè, si accederet præterea aliorum codd. auctoritas. ceterum dispiciant orti solutoris hominis, num, *nec adulari nos sinamus*, haberi possit pro interpretatione verborum præcedentium. certè Palatin. secund. habet, *ne adula*.
 12. Et beneficentiæ pateat.] Veteres libri plerique omnes *pateat*, quod planè genuinum est. parent enim opes virtutibus aut virtus, cum horum administrare sunt, & quidam veluti apparitores. Probant tamen quod vulgantur ea quæ sequuntur libro II, *ut sita gerenda benignitas, ut pateat omnibus*. Gulielmius.

ceat, apparet. nam & ratione uti, atque oratione prudenter: & agere quod agas, consideratè: omnique in re quid sit veri, videre, & rueri decet: contraque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quàm delirare, & mente esse captum. & *iusta* omnia, decora sunt: iniusta contra, ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis quod enim viriliter, animoque magno fit, id dignum viro, & decorum videtur: quod contra, id ut turpe, sic indecorum. Quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, decorum: & ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, sed sic in promptu. est enim quiddam, idque intelligitur in omni virtute, quod deceat: quod cogitatione magis à virtute potest, quam re separari. Ut VENUSTAS, & pulchritudo corporis secerni non potest à valitudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum, totum illud quidem est cum virtute confusum: sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem ejus descriptio duplex. nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subjectum, quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atque illud superius sic ferè definitur solet. *Decorum* id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiæ, in eo, in quo natura ejus à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse velint, quod ita naturæ consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali. ¹ Hæc ita intelligi, existimare possumus ex eo decore, ² quod Poëtæ sequuntur: de quo alio loco plura dici solent. Sed tum servare illud poëtæ dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & sit, & dicitur. ut, si Æacus, aut Minos diceret,

Oderint dum metuant: ---- aut,

³ *Natus sepulcro ipse est parens:*

indecorum videretur: quod eos fuisse justos accepimus. at Atreo dicente, plausus excitantur. est enim digna persona oratio. Sed poëtæ quid quemque deceat, ex persona judicant. nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquarum. Quocirca poëtæ in magna varietate personarum, etiam vitiosis quid conveniat, & quid deceat, videbunt: nobis autem cum à natura constantis, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint: cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adversus homines geramus: efficitur, ut & illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quàm latè usum sit, appareat: & hoc, quod spectatur in unoquoque genere virtutis. Ut enim PULCRITUDO corporis apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibus cum vivitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum. Adhibenda est igitur quædam reverentia adversus homines, & optimi cujusque, & reliquorum. nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est au-

tem quod differat, in hominum ratione habenda, inter justitiam, & verecundiam. Justitiæ partes sunt, non violare homines: Verecundiæ, non offendere: in quo maximè perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto. Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primùm habet viam, quæ deducit ad convenientiam, conservationemque *natura*: quam si sequemur duces, numquam aberrabimus: ⁴ sequemurque & id, quod acutum, & perspicax natura est: & id, quod ⁵ ad hominum consociationem accommodatum: & id, quod vehemens atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis, animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim vis animorum, atque naturæ: una pars in *appetitu* posita est, quæ est *εὐμη* Græcè, quæ hominem huc, & illuc rapit: altera in *ratione*, quæ docet, & explanat; ⁶ quid faciendum, fugiendumque sit. ita sit, ⁷ ut ratio præsit, appetitus verò obtemperet. Omnis autem ²⁹ actio vacare debet temeritate, & negligentia: nec verò agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere. Hæc est enim ferè descriptio officii. Efficiendum, autem est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque præcurant, nec propter pigritiam, aut ignaviam deserant: sintque tranquilli, atque omni perturbatione animi carcant. Ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. nam qui appetitus longius evagantur, & tanquam exultantes sive cupiendo, sive fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finem, & modum transeunt. relinquunt enim, & abiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturæ: à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet *ora* ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestunt: quorum ⁸ omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officii formam revertamur) appetitus omnes contrahendos, sedandosque excitandamque animadversionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuito, inconsideratè, negligenterque agamus. *NEQUE ENIM ITA* generati à natura sumus, ut ad ludum, & jocum facti esse videamur: sed ad severitatem potius, & ad quædam studia graviora, atque majora. Ludo autem & joco, ⁹ uti illo quidem licet: sed sicut ¹⁰ somno, & quietibus ceteris, tum cum gravibus, feriisque rebus satis fecerimus. Ipsumque genus jocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenium & facetum esse debet. Ut enim, *pueris* non omnem ludendi licentiam damus, sed eam, quæ ab honestis actionibus non sit aliena: ¹¹ sic in ipso joco aliquid probi ingenii lumen eluceat. Duplex omnino est *jocandi* genus: unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum, elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modò Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referri sunt: multaque multorum faceret dicta: ut ea, quæ à sene Catone collecta sunt, ¹² quæ vocant *ἀποθρηγμᾶτα*.
Faci-

1. *Hæc ita intelligi existimare possumus.*] Ita o. l. vet. & rectè. Philoſophicum enim est illud intelligi, quod est mentis agitatione comprehendi. vulgati, *intelligi à Philoſophis, possumus existimare.* Gulielmius.

2. *Quod poëtæ sequuntur.*] Palatin. pr. *exsecuntur.*

3. *Natus sepulcro ipse est parens.*] Sic edd. vet. secund. sic mff. omnes. solum Palatinus habet; *satis sepulcro ipse, &c.* posterius vulgati, *Natus sepulcrum est ipse parens.*

4. *Sequemurque & id.*] Palatin. *consequemurque.*

5. *Ad hominum consociationem.*] Ita Lambiniani & F. D. neque aliter Palatin. secund. & quidem vetuste cusi, placuitque etiam Victorio prima editio, *consolationem*, secunda *conservationem*. Palatin. prim. *servat societatem*, quod & in plerisque editis.

6. *Quid faciendum fugiendumque sit.*] F. *quid fugiendum.* Palatin. prim. *fugientumve sit.*

7. *Ut ratio præsit, appetitus obtemperet.*] Haud aliter M. F. D.

item Palatin. sed primus præterea habet, & *appetitus obtemperet.* vulg. *appetitus verò obtemperet.*

8. *Omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur.*] Fabr. codex interserit *voces, gestus, motus.* at Palatinus prim. ne quidem habet illud *motus.*

9. *Uti illo quidem licet.*] Est à vet. edd. & mff. M. F. item Pall. ceterisque: posterius cusi *illis.*

10. *Somno & quietibus ceteris.*] Sic Palatin. & M. F. & omnes Suffridi. quare inducite verbum *quietibus* non sum ausus. quod tamen si quis fecerit, Langii librum vetustum & judicium secutus, me libente fecerit. Gulielm. ius.

11. *Sic in ipso joco aliquid probi ingenii eluceat.*] Ausus sum ejicere voculam *lumen*, quæ in omnibus passim edd. quod priores viderem habere *aliquid*, quod & est in M. & F. esse *lumen* a glossa diserte indicat Palatinus prim. in quo est inter lineas.

12. *Quæ vocant apothegmata.*] Sic prius edd. numero tres, sic M. D. F. & Palatin. non *vocantur*, ut vulgati.

Facilis igitur est distinctio ingenui & illiberalis joci. alter est, si tempore fit, ¹ ac remissio animo, homine dignus: alter ne libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscenitas. Ludendi etiam est quidam *modus* retinendus, ² ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnem officii quaestionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, ³ reliquisque beluis antecedit. Illæ nihil sentiunt, nisi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu: **HOMINIS** autem mens discendo alitur, & cogitando; semper aliquid aut anquirat, aut agit, videndique, & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam si quis est paullo ad voluptates propensior, modò ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paullo erectior, quamvis voluptate capiatur, ⁴ occultat, & dissimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam. ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eamque contemni, & rejici oportere. sin sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum esse ejus fruendæ modum. ⁵ Itaque victus, cultusque corporis ⁶ ad valitudinem referantur, & ad vireis, non ad voluptatem. atque etiam si considerare volumus, quæ sit in natura excellentia, & dignitas; intelligemus, quàm sit turpe, distillare luxuria, & delicate ac molliter vivere: quamque honestum, parè, continentem, severè, sobriè. Intelligendum est etiam, duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quòd omnes, participes sumus rationis, præstantiæque ejus, qua antecellimus bestis: à qua omne honestum, decorumque trahitur, & ex qua ratio invenendi officii exquiritur: altera autem, quæ propriè singulis est tributa. Ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem) sic in animis existunt etiam majores varietates. Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos: major etiam magisque de industria in C. Cæsare, Luci filio. At iisdem temporibus in M. Scuro, & in M. Druso adolescente, singularis severitas:

in C. Lælio multa hilaritas: in ejus familiari Scipione ambitio major, vita tristior. De Græcis autem, dulcem, & facetum, festivique sermonis, atque in omni oratione simulatorem, 7 quem *ἕρως* Græci nominaverunt, Socratem accepimus: contra, Pythagoram, & Periclem, summam auctoritatem consecutos, sine ulla hilaritate. Callidum Hannibalem, ex Pœnorum; ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus: facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, prætipere hostium consilia. In quo genere Græci Themistoclem, & Pheræum Jasonem ceteris anteposunt, in primisque versutum & callidum factum Solonis: qui, quò & tutior vita ejus esset, & plus aliquanto reip. profecisset, ⁸ *furere se simulavit*. Sunt his alii multum dispares, simplices, & aperti: qui nihil ex occulto, ⁹ nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cuius deserviant, dum, quod velint, consequantur: ut Sullam, & M. Crasum videbamus. quo in genere versutissimum, & patientissimum Lacedæmonium Lysandrum accepimus. contraque Callicratidam, qui præfectus classi proximus post Lysandrum fuit. Itemque in sermonibus ¹⁰ alium quemque, quamvis præpotens sit, efficere, ut unus de multis esse videatur. quod in Catulo, & in patre, & in filio: ¹¹ idemque in Q. Mutio Mancina vidimus. Audivi ex majoribus natu hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica: contraque patrem ejus, illum, qui T. Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuisse sermonis: ¹² ne Xenocratem quidem, severissimum philosophorum, ob eamque rem ipsam magnum, clarumque fuisse. Innumerabiles alia dissimilitudines sunt naturæ, morumque, minimè tamen vituperandorum. ¹³ Admodum autem tenenda sunt sua ¹⁴ cuique, non vitiosa ¹⁵ sed tamen propria, quo facilius decorum illud, quod quærimus, retineatur. sic enim est faciendum, ut contra universam naturam contendamus: ea tamen conservata, ¹⁶ *propriam naturam*, sequamur: ut, etiam si sint alia graviora, atque meliora, tamen nos studia nostra, naturæ regula metiamur; ¹⁷ neque enim attinet repugnare naturæ, nec quidquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud, ideo, quia nihil decet ¹⁸ *invita* (ut ajunt) *Minerva*, id est, adversante, & repugnante natura. Omnino si quidquam est decorum,

1. *Ac remisso animo, homine dignus: alter ne libero quidem.*] Ita prima edd. item Palat. & M. F. recentiores enim vocibus transpositis, *libero dignus, alter ne homine quidem*, quod sequuntur Lambinus, Aldi nepos, alique; non etiam Victorius aut Gulielmus.

2. *Ut ne nimis omnia profundamus.*] Retinent hanc scripturam Gulielmiani codd. scripti; neque aliter Palat. videantur castigationes Langii ac Suffridi, addaturque locus Ciceronis pro Cælio, principio capitis 12. nam Gulielmus propendet in Langii, *animo profundamus*.

3. *Reliquisque beluis antecedit.*] Sic & Palat. nec non M. F. D. editioque Romana princeps. alia *bestis*, nonnulli etiam *antecellat*, quod improbatum Gulielmio, adducitque versum Titinnii: *Ubid ambitionem virtuti videas antecedere*.

4. *Occultat & dissimulat appetitum voluptatis.*] Cùm non agnoscat M. verbum *voluptatis*, suspicior & alterum *appetitum*, scioli quoque esse additamentum. Gulielmus contentus fuerat abjecisse vocem ultimam.

5. *Itaque victus cultusque corporis.*] Sic Palatin. nam M. *fructus vitæ*que, quod amplectitur Gulielmus, quemadmodum dicitur *fructus vitæ, libidinum*.

6. *Ad virtutem referantur.*] Palatin. *referatur*. M. F. D. *referat*.

7. *Quem ἕρως Græci nominaverunt.*] Postrema dictio non est in Palatin. prim. & videtur abesse posse. annotavit Gulielmus non esse in Basilicano has voces quatuor, putatque esse posse à glossamate.

8. *Furere se simulavit.*] Palatin. prim. non habet pronomen *se*, neque eo erat opus.

9. *Nihil ex insidiis agendum.*] Sic Palatin. prim. verùm edd. præcæ, item mss. M. F. D. Palat. secund. de *insidiis*; probabatque Gulielmus.

10. *Alium quemque, quamvis, &c.*] Ita omnes Langii & M. & F. sine vocabulo *videmus*. neque aliter editio Romana prima, ut

& secund. Palatin. nam primus positione diversa, *quemque alium quamvis*. & verò illud *videmus* esse a manu correctorum, indicat editio Moguntina anni cccc lxxv. in qua, ejus loco est, *alium quemque accepimus*. at enim seqq. edd. *alium quidem videmus*. examinanda ita hæc otiosis: qui præterea sciant licet, in ed. Roman. principe, extare non itemque, *sed itaque*.

11. *Idemque in Q. Mutio Mancina.*] Sic M. F. D. neque recentior Palatin. quam quod prim. exhibeat *Q. Mutio Mantia* à qua scriptura minimum abeunt edd. priores, in quibus *Q. Mutio Numantino, Numantivore*. nam posteriores, *Q. Mutio Manino, Numantino*. videatur Turnebus libro xxviii. cap. 39.

12. *Ne Xenocratem quidem.*] Est à Palatin. prim. item F. & D. neque divertit ed. Romana prima, quam quod adjecta littera, *neque*, posteriores, *nec non Xenocratem*.

13. *Admodum autem tenenda.*] Sic Palatin. sic M. F. D. neque aliter aliquot mss. Lambini, non *tuenda*, quod est quidem in editionum prima, sed non in secunda.

14. *Sed tamen propria.*] Non aliter Palatin. aut Gulielmii. qui conjicit tamen, *sed tandem propria*. Aldus nepos in exit *tantum*, quod & in primis edd. omnibus, placueratque Suffrido.

15. *Propriam naturam sequamur.*] In libris scriptis, *nostram*, sed scripturæ quodam compendio; explicarunt librarii *naturam male*. Etiam glossèma videtur *tò propriam*. sed non mihi animi tantum, ut delere amsim. sic Gulielmus, & verò Palatin. nostri habent, nunc *nostram sequamur propriam*; nunc *proprium nostram sequamur*.

16. *Neque etiam attinet repugnare naturæ.*] M. atque. unde mihi suspicio incidit, scripsisse M. Tullium: *Ad quod enim attinet, repugnare naturæ, & nequit quam sequi, quod assequi nequeas*.

17. *Invita, ut ajunt, Minerva.*] Non cogitajuntur in M. *ut ajunt*. cet. ri mss. locant post *Minerva*, etiam Palatin. adeò ut videatur exscriptorum: præsertim cum in exemplari Romano anni cccc lxxviii. conspiciatur: *invita Minerva, obstante ut ajunt, id est adversante, &c.*

corum, nihil est profectò magis, ¹ quam æquabilitas universæ vitæ, tum singularum actionum: quam conservare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne (ut quidam) Græca verba inculcantes jure optimo irrideamur: sic in actiones, omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnumquam mortem sibi ipse consciscere alius debeat, ² alius in eadem causa non debeat. ³ Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt? Atqui ceteris forsitan vitio datum esset, si se interemissent, propterea quòd eorum vita lenior, & mores fuerant faciliores: ⁴ Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eamque ipse perpetua constantia roboravisset, semperque in proposito, susceptoque consilio permanisset, moriundum potius, quam tyranni ⁵ vultus adspiciendus fuit. ⁶ Quàm multa passus est Ulysses in illo errore diurno, cum & mulieribus (si Circe, & Calypso, mulieres appellandæ sunt) inserviret, & in omni sermone ⁷ omnibus affabilem & jucundum se esse vellet? domi verò etiam contumelias fervorum, ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. At Ajax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, ⁸ quàm illa perpeti maluisset. quæ contemplantis expendere oportebit, quid quisque habeat sui: eaque moderari, nec velle experiri, quàm se aliena deceant. **IN ENIM** maximè quemque decet, ⁹ quod est cujusque suum maxime. Quisque igitur noscat ingenium, acremque se & bonorum & vitiorum suorum judicem præbeat: ne scenici plus, quàm nos, videantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui voce freti sunt, ¹⁰ Epigonos, Medumque: qui gestu, Menalippam, Clytæmnestram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam: non sæpè Æsopus Ajacem. Ergo **HISTRIO** hoc videbit in scena, quod non videbit sapiens in vita? Ad quas igitur res aptissimè erimus, in iis potissimum elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruferit, quæ nostri ingenii non erunt. omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, **SINON** decorè, at quàm minimum indecorè facere possimus. Nec tam est enitendum, ut bona, ¹¹ quæ nobis data non sint, sequamur, quàm ut vitia fugiamus.

³² Ac duabus iis personis, quas suprâ dixi, tertia adjungitur, ¹² quam casus aliquis, vel tempus imponit: quarta et-

iam, quam nobismetipsis judicio nostro accommodamus. nam regna, imperia, ¹³ nobilitates, honores, divitiæ, opes, eaque, quæ sunt his contraria, ¹⁴ in casu sita, temporibus gubernantur. Ipsi autem gerere quam personam velimus, à nostra voluntate proficiscitur. itaque se alii ad philosophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipsarumque virtutum in alia alius mavult excellere. Quorum verò patres, aut majores aliqua gloria præstiterunt, ¹⁵ si student plerumque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mucius, P. filius, in jure civili; Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam. quod idem fecit Timotheus, Cononis F. qui, cum belli laude non inferior fuisset, quàm pater: ad eam laudem, doctrinæ, & ingenii gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli, ommissa imitatione majorum, suum quoddam institutum consequantur: maximèque in eo plerumque elaborant ii, qui magna sibi proponunt, obscuris orti majoribus. Hæc igitur omnia, ¹⁶ cum quaerimus, quid deceat, completi animo, & cogitatione debemus. In primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omnium difficillima. Ineunte enim adolescentia, ¹⁷ cum est maxima imbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maximè adamavit. itaque anrè implicatur aliquo certo genere, cursuque vivendi, quàm potuit, quod optimum esset, judicare. Nam quod Herculeum Prodicus dicit (ut est apud Xenophontem) *cum primum pubesceret* (quod tempus à natura ad deligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus, datum est) *exisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum, multumque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam Voluptatis, alteram Virtutis, utram ingredi melius esset. hoc Herculi* ¹⁸ Jovis fatu edito, potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamur, ¹⁹ quos cuique visum est, atque ad eorum studia, institutaque impellimur: plerumque autem ²⁰ parentum præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, moremque deducimur. alii multitudinis judicio feruntur, quæque majori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant. nonnulli tamen sive felicitate quadam, sive bonitate naturæ, sive parentum disciplina, rectam vitæ secuti sunt viam. Illud ³³ autem maximè rarum genus est eorum, ²¹ qui aut excellenti ingenii magnitudine, aut præclara eruditione, atque doctrina,

1. *Quàm æquabilitas.*] Sic Palatin. edd. vetustæ, magisque animo meo satisfacit, quàm Petreii *equalitas*.

2. *Alius in eadem causa non debeat.*] Mf. D. non habet *in eadem causa*, fortean non male, inquit Gulielmius. at in eo cardo vertitur totius sententiæ. itaque minimè profectò id tollendum. nam exstat in Palat. nostro, quàm Augustano ab Anemæcio excusso, desideratque omnino sententia Tullii.

3. *Num enim alia in causa.*] Sic edd. primæ, neque secus Victorius, firmantque mf. M. F. posteriores admiscere: *non enim, &c.* quod languidius altero.

4. *Catoni autem cum incredibilem tribuisset naturâ gravitatem.*] Mf. M. *fuisset natura.* forte, *incredibili fuisset naturâ gravitate.* aut magis, *habuisse naturâ gravitatem.* Gulielmius.

5. *Vultus aspiciendus.*] M. *aspiciendum.* & ita supra idem cap. 28. in. *adhibendum est igitur quedam reverentia.* Gulielmius.

6. *Quàm multa passus est Ulysses.*] Jubet Gulielmius animadvertam legi in mss. *Ulysem.* & sic sanè Palat. atque edd. exoletæ.

7. *Omnibus affabilem & jucundum se esse vellet.*] Revocavi lectionem Victorio publicatam, in ventamque in Palatin. prim. atque F. ceteris abest illud, & *jucundum.*

8. *Quam illa perpeti maluisset.*] Sic quoque editus diligentia Victorii, ejectus ab alio, quod reliqui quidem cusi retinent, sed absunt Pall. atque M. & F.

9. *Quod est cujusque maximè suum. Quisque igitur noscat, &c.*] Ita mei libri: rectè suum cujusque. id est maximè; in quod natura propendit. sic Gulielmius. quod placet; hæcenus dum illud suum resectum ab ipso reponatur mox; *Quisque igitur noscat ingenium suum.* sic enim Palatin. noster; & nescio quomodo est venutius.

10. *Epigonos, Medumque.*] Palatin. & F. *Medeamque.* nam M. & D. *Medumque*, quod & in primis edd. placuitque Victorio, Langio, Lambino, & Aldo; nobisque approbandum, vel ob

membrarum consensum.

11. *Quæ nobis data non sint sequamur.*] Palatin. prim. non habet nobis; exhibet verò *assequamur*, quod placet; nisi malimus *consequamur*, quod ex Augustano cod. venerandæ antiquitatis olim eruit Anemæcius.

12. *Quàm casus aliquis aut tempus.*] Sic Palatin. & mss. nisi quod præterea M. & D. *aliqui*, quod satisfacit Gulielmio, tanquam abjecerit ultimam litteram auctor, dum vitat continuatum stridorrem sibili.

13. *Nobilitas, honores, divitiæ.*] Palatin. & M. D. E. *nobilitatem, honores, divitias*; quod torsit Gulielmius.

14. *In casu sita.*] Palatin. prim. *ut sint casu.*

15. *Si student plerumque eodem in genere laudis excellere.*] Est à Palatin. & M. F. D. nec abit editio prima Romana, nisi quod ipsa eodem in genere. sequentes retinere, *eorumque plerique in hoc genere laudis student excellere.*

16. *Cum quaerimus quid deceat.*] Ita mss. nostri, ita edd. primæ. posteriores, *quæ deceant.* quaero quaeso?

17. *Cum est maxima imbecillitas consilii, tum.*] Sic Pall. & Gulielmiani, primitusque impressi Romæ; nam Moguntina editio cui inest maxima, quod & in Victorii exemplaribus. recentiores enim maluerunt, cum inest maxima imbecillitas consilii, tum.

18. *Jovis fatu edita.*] Vox edita non est in primis edd. quarum Moguntina & Romana secunda habent *fatu*, prima vero *fatu*. & videtur operæ pretium ut super isto loco alii consulant membranas vetustiores, cum & Victorius testetur libro xvii. cap. 12. *Jovis fatu tantum restare in veterrimo suo.*

19. *Quos cuique visum est.*] Palatin. prim. *quoscumque.*

20. *Parentum præceptis.*] Est à mss. Gulielmii, cui perplacebat, præ vulgato *parentum*, tam heic quàm infra.

21. *Qui aut excellenti ingenii magnitudine.*] Pal. noster pr. *excellentiis.*

doctrina, aut utraque re ornati, spatium etiam deliberandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum sequi vellent: in qua deliberatione ad suam cuiusque naturam consilium est omne revocandum. Nam cum in omnibus, quæ aguntur¹ ex eo modo, quo quisque natus est, (ut supra dictum est) quid deceat, exquirimus; tum in tota vita constituenda,² multo est rei cura major adhibenda, ut constare in vitæ perpetuitate possimus nobismetipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet: fortuna proximam: utriusque omnino ratio habenda est in deligendo genere vitæ: sed naturæ magis. multo enim & firmitior est, & constantior: 3 ut fortuna nonnumquam, tamquam ipsa mortalis, cum immortali natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus, & consilium vivendi omne contulerit, is constantiam teneat. id enim maximè decet: nisi fortè se intellexerit errasse in deligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest autem accidere)⁴ faciendæ morum, institutorumque mutatio est. 5 eam mutationem, si tempora adjuvabunt, facilius, commodiusque faciemus. sin minùs: sensim erit, pedetentimque faciendæ: ut amicitias, 7 quæ minùs delectent, & minùs probentur, magis decere censent sapientes⁸ sensim dissuere, quàm repente præcidere. Commutato autem genere vitæ, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse videamur. Sed quoniam paulo antè dictum est, imitandos esse majores: primùm illud exceptum sit, ne vitia sint imitanda: deinde, si natura non feret, ut quædam imitari possint, ut superioris Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptavit, propter infirmitatem *valitudinis* non tam potuit patris similis esse, quàm ille fuerat sui. Si igitur non poterit sive causas defenditare, sive populum concionibus tenere, sive bella gerere: illa tamen præstare debet, quæ erunt in ipsius potestate, justitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam, quo minùs ab eo id, quod desit, requiratur. OPTIMA autem hereditas à patribus traditur liberis, omnique patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerumque gestarum: cui dedecori esse, 9 nefas, & vitium judicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliaque sunt juvenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur *adolescens*, majores natu vereri, exque his deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque auctoritate nitatur. Ineuntis enim *ÆTATIS* inficitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maximè autem hæc ætas à *libidinibus* arcenda est,

exercendaque in labore, patientiaque & animi, & corporis: ut eorum & in bellicis, & civilibus officiis vigeat industria: atque etiam cum relaxare animos, & dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ: quod erit facilius,¹⁰ si ejusmodi quoque rebus majores natu interesse velint. Senibus autem labores corporis minuendi, exercitationes *animi* etiam augendæ videntur. danda verò opera, ut & amicos, & juventutem, & maximè rempublico consilio, & prudentia quàm plurimùm adjuvent. Nihil autem magis cavendum est senectuti, quàm ne languorise, desideræque dedat. Luxuria verò cum omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est. sin autem libidinum etiam intemperantia accesserit, duplex malum est, quodd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam. Ac ne illud quidem alienum est, de magistratuum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur proprium inunus *magistratus*, intelligere, se gerere personam civitatis, debereque ejus dignitatem, & decus sustinere, servare leges, jura describere, ea fidei suæ commissa meminisse. *Privatum* autem oportet æquo, & pari cum civibus jure vivere, neque submissum & abjectum, neque se effertentem: tum in rep. ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint. talem enim & sentire bonum civem, & dicere solemus. *Peregrini* autem, & incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nihil de alio anquirere, minimeque in aliena esse rep. curiosum. Ita ferè officia reperientur, cum quæretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus. Nihil est autem, quod tam deceat, quàm in omni re gerentiam, consilioque capiendæ servare constantiam. Sed quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idque positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem: 11 apto: difficilius ad eloquendum: sed satis erit intelligi: in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probeantur iis quibus-cum, & apud quos vivamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principiò, corporis nostri magnam naturam ipsa videtur habuisse rationem: quæ formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu. quæ partes autem corporis ad naturæ necessitatem datæ¹² ad spectum essent deformem habituræ, atque formam, eas contexit, atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. QUÆ ENIM NATURA occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis: ipsique necessitatem

34

35

1. Ex eo modo quo quisque natus est.] M. F. Palatin. voce transposita ex eo quo modo. at enim avorum ævo impressi, ex eo modo quem quisque natus est: quamvis tamen prima omnium editio, ex eo modo quo quis natus est.

2. Multo est rei cura major.] F. & C. ei. at Palatin. amplius ejus rei. editio Romana prima, multo etiam rei curæ major. videtur Palatina lectio accommodatissima: & forsitan fuit primitus, multo ei rei cura major, &c.

3. Ut fortuna nonnumquam, tanquam ipsa mortalis.] Vox tanquam non est in editione Moguntina prima, aut Romana secunda. nam prima exhibet, constantior quàm fortuna. nonnumquam tanquam ipsa mortalis: quæ diversitas arguit locum istum minus sanum. præterea M. servat, mortalitas cum mortali in natura. consulite libros notæ melioris qui otio abundatis.

4. Consilium vivendi.] Editio prima & Romana secunda consilium vitæ. at prior & Palatin. & M. F. D. alteram scripturam propugnant, neque aliter Lambinus.

5. Facienda morum institutorumque mutatio.] Palatin. non agnoscit particulam que, & nescio an omnino requiratur.

6. Eam mutationem.] Interposuerant alii igitur, quæ dicitio neque in Romana prima, neque Palatin. non magis quam in M. F. D. Gulielmianis. quid quod neque comparat in editione Victorii.

7. Quæ minus delectent minusque probentur.] Mauritanus elegantius profecto, inquit Gulielmius.

8. Sensim dissuere, quàm repente præcidere.] Agnoscit hanc vocem Palatin. prim. nam secund. M. F. D. C. diluere, quod & in editionum prima. altera quippe diluere. unde meo judicio natus error. Aliter Turnebus libro xxviii. capite 39. videatur

similis locus in Lælio capite 21.

9. Nefas & vitium judicandum est.] Vix me continui quin delecto illo vitium, intulerim impium, quod reperi in Palatino primo, edd. tamen omnes stant pro altero.

10. Si ejusmodi quoque rebus majores natu inter se velint.] Haud aliter Palat. quàm quod agnoscat quidem loco quoque interponantque in; denique repræsentent volent, vel volint. quomodo & M. & D. nisi quod habeat nolint interesse. quod non displicebat Gulielmio, faciebatque, si ne ejusmodi rebus majores natu nolint interesse. mihi simplicius videretur si quidem majores natu volent interesse. ut intermedia accesserint ab interpretibus. quam conjecturam scio me adprobaturum senioribus quibuscunque. Lambinus edi curavit, si ejusmodi quoque rebus majores natu non nolint interesse. audacter satis, & tanto quidem magis, quod ne lectori quidem id indicarit. Supra quoque ubi est hodie, cum relaxare animos & dare se jucunditati volent, Palatinus prim. respuit pronomen se, neque desideraverim.

11. Apto: difficilius ad eloquendum: sed satis erit intelligi.] Sic Palatin. secund. & hujus ævi editiones. nam Victorii, difficilius est ad eloquendum. Romana anni cccc lxxi. difficultibus ad eloquendum rebus; sed satis, &c. quomodo & Pal. pr. adeo ut mihi dubium non sit, legendum; apto, difficultibus ad eloquendum; satis erit intelligi; ut cetera invexerit librorum sinistra liberalitas. illud autem difficultibus, respicit rebus, quod præcessit. Non displicebat Gulielmio libri unius scripti lectio, difficile est ad eloquendum: sed, &c.

12. Aspectum essent deformem habituræ atque formam, eas.] Sic Pal. sec. Victorius præterea publicavit, turpem formam, eas. sed enim edd. omnes exoletæ, item M. F. D. exhibent nostrum istud. vulgata enim: habituræ atque turpem, eam, &c.

tati dant operam, ut quàm occultissimè pareant: quarumque partium corporis usus sunt necessarii, eas neque parteis, neque earum usus suis nominibus appellant: quodque facere turpe non est, modò occultè; id dicere obscenum est. ¹ itaque nec aperta actio rerum illarum, petulantia vacat, nec oratio obscenitate. Nec verò audiendi sunt *Cynici*, aut si qui fuerunt Stoici pænè *Cynici*, qui reprehendunt, & irident, quòd ea, quæ turpia re non sunt, ² verbis flagitiosa dicamus: illa autem, quæ turpia sint, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, ³ adulterari, re turpe est: sed dicitur non obscenè: liberis dare operam, re honestum est, nomine obscenum: pluraque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur: Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ⁴ ab oculorum, auriumque approbatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo maximè sunt fugienda: ne quid effæminatum, aut molle, & ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratoribusque concedendum est, ut iis hæc apta sint, nobis dissoluta. SCENICORUM quidem mos ⁵ tantam habet veteri disciplina verecundiam, ⁶ ut in scenam sine subligaculo prodeat nemo. verentur enim, ne, si quo casu evenerit, ut corporis partes quædam aperiantur, adspiciantur non decore. Nostro quidem more cum parentibus puberes filii, cum soceris è generi non lavantur. Retinenda est igitur hujus generis VERECUNDIA, præsertim natura ipsa magistra, & duce. Cùm autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; VENUSTATEM, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Ergo & à forma removeatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, moruque caveatur. Nam & palæstrici motus, sæpe sunt odiosiores; ⁷ & histrionum nonnulli gestus inepti, non vacant offensione: & in utroque genere, QUÆ sunt recta, & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda est: color, exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia non odiosa, neque exquisita nimis, tantùm quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. eadem ratio est habenda vestitus: in quo (sicut in plerisque rebus) mediocritas optima est. Cavendum est autem ne ⁸ aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus,

ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates: quæ cùm fiunt, ⁹ anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequemur, si cavebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus: & si attentos animos ¹⁰ ad decoris conservationem tenebimus. *Motus* autem animorum, duplices sunt: alteri, cogitationis: alteri, appetitus. Cogitatio, in vero exquirendo maximè versatur: appetitus impellit ad agendum. curandum est igitur, ut cogitatione ad res quàm optimas utamur: appetitum rationi obedientem præbeamus. Et quoniam magna vis orationis est, eaque duplex: altera, contentio: altera, sermonis: contentio, disceptationibus tribuatur judiciorum, concionum, senatus: sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur: persequatur etiam convivium. contentiois præcepta ¹¹ rhetorum sunt; nulla sermonis: quamquam haud scio, an possint hæc quoque esse. sed discitulum studii veniuntur magistri: huic autem qui studeant, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia: quamquam quæ verborum, sententiarumque præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cùm orationis indicem, *voce* habeamus, in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino à natura petendum est: verùm alterum exercitatio augebit, alterum imitatio pressè loquentium, & leniter. ¹² Nihil aliud fuit in Catulis, ¹³ ut eos exquisito judicio putares uti litterarum; quamquam erant literati: sed & alii. hi autem optimè uti lingua Latina putabant. Sonus erat dulcis: litteræ neque expressæ, neque oppressæ, ne aut obscurum esset, ¹⁴ aut putidum. Sine contentione vox, nec languens, nec canora. Uberior oratio L. Crassi, nec minùs faceta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. ¹⁵ Sale verò, & facetiis Cæsar, Catuli patris frater, vicit omnes: ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vinceret. in omnibus igitur his elaborandum est, si in omni, quid deceat, exquirimus. Sit igitur hic sermo, in quo *Socratici* maximè excellunt, lenis, minimeque pertinax: insit in eo lepòs. Nec verò, tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios: sed cùm reliquis in rebus, tum ¹⁶ in sermone communi, vicissim-

1. Itaque nec aperta actio rerum illarum, petulantia vacat, nec oratio obscenitate.] Sic quidem hodie vulgati; at ævo posteriores, nec orationis obscenitas. quod & invenitur in Palatin. editisque primis temporibus; nisi quod *ii nec actio rerum illarum aperta, petulantia*; quod & reperit Gulielmius in F. & D. nam M. oratio obscenitas.

2. Verbis flagitiosa dicamus.] M. F. D. amplius, nominibus ac verbis, neque secus Palatin. prim. quàm quod is insuper ducamus. nec displicet vox ea postrema.

3. Adulterari, re turpe est.] Palat. prim. item M. D. Langianique adulterare, turpe est.

4. Ab oculorum auriumque approbatione.] Sic editio Victorii & Romana prima, neque aliter M. D. nam F. & Palat. pr. adhuc auferunt particulam *ab*. retrò vulgg. *ab ipsa oculorum auriumque approbatione*.

5. Tantam habet veteri disciplina verecundiam.] Sic mss. sine præpositione *a*, quæ in postremis edd. nam avorum sæculo natæ, veteris disciplina. Gulielm. videtur heic maluisse, *tantum*. quàm tantam.

6. In scenam.] Vulgo *scena*. sed contra mss. veteresque edd. etiam Victorinam.

7. Et histrionum nonnulli gestus inepti non vacant offensione.] Wolfgang. Anemæcius (qui anno 1710 xxxv. edidit hunc librum, collatum cum mss. Cœnobii D. Ulrici, quod est Augustæ) affirmat in mss. extare hanc lectionem, eaque propter ausi sumus illam invehere textui; præsertim cùm nullo apice discreparet Palat. ille noster prim. aliæ edd. *gestus ineptis non vacans*. malè. inepta enim multa vacant offensione. at heic planè aliquid requiritur quod accederet ad lasciviam & obscenitatem: quam intervenire *notis ac nexibus* iudicantium, præter D. Cyprianum libro de Spectaculis, etiam Sidonium credidit lib. 2. epist. 2. aliique.

8. Aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus.] Vocabulum postremum nullum habet sui vestigium in Palatin.

9. Anhelitus moventur.] Palatin. prim. *moventur*.

10. Ad decoris conservationem tenebimus.] Editiones recentiores *decori*: sed littera altera visitur non solum in olim cufis, verùm & Palatin. item M. F. D. C. Et pagina sequenti noster: *Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo ante diximus*. significat nimirum hunc locum. Gulielmius.

11. Rhetorum sunt; nulla sermonis.] In possessionem suam reduxi scripturam: editionum antiquarum. recentior enim addiderat, *sunt multa, nulla*; quod neque in Palat. aut M. F. D.

12. Nihil aliud fuit in Catulis.] Etiam heic revocavi præscarum ed. lectionem; quam & expressit Victorius: sequentes omiserunt illud *aliud*. quod tamen etiam in membranis Palatinis prim. nisi quod eadem quàm *ut*, &c. at illo *aliud* etiam destituantur M. F. D. nam recentiores obtruserant nobis; *Quid fuit in Catulis, &c.*

13. Ut eos exquisito judicio putares uti litterarum.] Parrhasius libro de Quæstis per epistolam, verberat os impudentis typographi, quod hinc sustulisset vocem quasi minus necessariam, in quo sensus tamen verteretur, *uti, beneficio litterarum*. Sed verò neque vocabulum illud ejus reperi in Palatinis, aut ullâ editione notæ melioris. quid quod neque id compareat in Moguntina, aut duabus Romanis. itaque miror, quibus in impressis locum suum habuerit. hand negem tamen heic optimè convenire.

14. Aut putidum.] Ita quoque Victoriana, firmantque Palatin. M. F. D. item Lambiniani. editi alii, *aut nimis putidum*.

15. Sale verò & facetiis, &c.] Rursus libuit adquirecere publicatis à Victorio, quamvis Camerarius ab eo seorsim sentiat, interposito, *verò conditus & facetiis*, quod certè non comparet in Pal. aut Gulielmii M. F. D. aliorumque codicibus.

16. In sermone communi, vicissitudinem non iniquam putet.] Non ausus sum recedere à M. F. D. præsertim cùm ita quoque Palatin. & Augustanus collatus ab Anemæcoi. editi olim, *in sermone, communi consuetudine nonnunquam utendum putet*.

ciffitudinem non iniquam putet, ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: si feriis, severitatem adhibeat: si jocosus, leporem. in primisque provideat, ne sermo vitium aliquod indicet inesse moribus: quod maximè tum solet evenire, cum studiosè de absentibus detrahendi causa, aut per ridiculum, aut severè, maledicè, contumelioseque dicitur. Habentur autem plerumque sermones aut de domesticis negotiis, aut de rep. aut de artium studiis, atque doctrina. Danda igitur opera est, ut etiam si aberrare ad alia cœperit, ad hæc revocetur oratio: ¹ sed, ut cumque aderunt res, neque enim omnes ² iisdem de rebus, nec omni tempore, nec similiter delectamur. Animadvertendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat: & ut incipiendi ratio fuerit, ira ³ sit desinendi modus. Sed quomodo in omni vita rectissimè præcipitur; ut perturbationes fugiamus, id est, morus animi nimios, rationi non obtemperanteis: sic ejusmodi motibus sermo debet vacare, ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia, aut tale aliquid appareat. maximeque curandum est, ut eos, quibus cum sermonem conferimus, & vereri, & diligere videamur. Objurgationes etiam nonnumquam incidunt necessariæ, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione majore, & verborum gravitate acriore. ⁴ id agendum etiam, ut ne ea facere videamur irati: sed, ut ad urendum, & ⁵ secandum; sic & ad hoc genus castigandi, rarè, invitique veniamus. nec umquam, nisi necessariò, si nulla reperietur alia medicina. sed ramen ira procul absit, cum qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. ⁶ Magna autem parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ⁷ ut & severitas adhibeatur, & contumelia repellatur. atque etiam illud ipsum, quod acerbitalis habet objurgatio, significandum est, ipsius causa, qui objurgeretur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ⁸ nec constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt,

probari. Deforme etiam est, de se ipso prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium, imitari militem gloriosum. ⁹ Et quoniam omnia persequimur, (volumus ³⁹ quidem certè,) dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse, ¹⁰ cujus finis est usus: ad quem accommodanda est ædificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatique diligentia. Cn. Octavio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quod præclaram ædificasset ¹¹ in Palatino, & plenam dignitatis domum: quæ cum vulgò viseretur, suffragata domino, novo homini, ad consulum putabatur. hanc Scaurus demolitus, accessionem adjunxit ædibus. Itaque ille in suam domum ¹² consulum primus attulit: hic summi, & clarissimi viri filius, in domum multiplicatam, non repulsam solùm reculit, sed ignominiam, & calamitatem. Ornanda est enim dignitas domo, ¹³ non ex domo tota quærenda: nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. & ut in ceteris ¹⁴ habenda ratio non sua solùm, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum ¹⁵ cujusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. aliter ampla domus dedecori domino sæpe fit, si est in ea solitudo. & maximè, si aliquando alio domino solita est frequentari. odiosum est enim, cum à prætereuntibus dicitur:

¹⁶ O domus antiqua, heu, quàm dispari dominare domino! quod quidem his temporibus in multis licet dicere. ¹⁷ Cavendum autem est, præsertim si ipse ædifices, ne extræ modum sumtu, & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo est. studiosè enim plerique, præsertim ¹⁸ in hanc partem, ¹⁹ facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi viri, virtutem, quis? at quàm multi villarum magnificentiam imitari sunt? quarum quidem certè est adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus: eademque mediocritas ²⁰ ad omnem usum, cultumque vitæ transferenda est. Sed hæc hæc tenendus. In omni autem actione suscipienda, tria sunt tenenda: primùm, ut appeti-

1. Sed utcumque aderunt res, &c.] Deletum ibat Gulielmus vocabulum res, auctoritate M. F. D. neque etiam exstat in Palatin. verùm cum pro ea pugnet Aldus Nepos, malui id relinquere suo loco, quàm cum ipso inire certamen; utique cum habeat omnis editio vetus.

2. Iisdem de rebus.] Subintellige commemoratione, aut quid simile, non enim tollo contra codices de, quod Lambinus audeat. Gulielmus.

3. Sit desinendi modus.] Nihil variant nostri. Turnebiani tamen duo desinendi. consulatur lib. xviii. cap. 39.

4. Id agendum etiam, ut ne ea facere videamur irati.] Requirit sententia, tantum aut tamen, non etiam. annotatque Janus Gulielmus alicubi scriptum; satagendum: si sic, nihil certius, quàm etiam mutandum in aliam quamcunque particulam.

5. Secandum; sic & ad hoc.] Revocavi scripturam primarum editionum, certè Palatinorum. Camerarius enim duabus vocibus amplius, secandum medici veniunt, sic. posteriores unâ tantum, secandum medici; sic nos ad hoc gen. cast. raro invitique veniamus, sed præter omnes mss.

6. Magna autem parte.] Recentiores editi, ex parte, contra mss. & edd. exoletas.

7. Ut & severitas.] Haud secus Victorii editio, neque aliter Palatin. aut F. non editis aliis abest &.

8. Nec constanter fieri possunt, nec ab iis qui adsunt probari.] Expressi Palatinum prim. cui fere accedit editio omnium prima. editi enim postea, ea nec constanter fieri possunt, nec iis qui adsunt approbari.

9. Et quoniam omnia persequimur (volumus quidem certè) dicendum, &c.] Iterum fugillatur typographus nescio quis Parrhasio, tanquam hunc locum corruerit, cum vera esset lectio: Et quoniam omnia persequi volumus quidem certè, dicendum, &c. at eam scripturam non invenio in Palat. non in olim cussis, non in celebribus edd. sed planè priorem. neque ferri potest altera ejus.

10. Cujus finis est usus.] Sic & Palatin. Gulielmus malebat, & usus, quod & in M. F. D. item avorum ævo cussis; ut dicat eundem finem ædificandi domus esse & usum. qui sensus etiam resultat ex altera scriptura.

11. In Palatino.] Sic Danielis ms. suffragaturque editio Ro-

mana omnium princeps. vulgata Palatio. minus bellè. in altero subauditur monte. ita sæpe legimus, in Aventino, in Æsculino. Gulielmus.

12. Consulum primus attulit.] Nupere vulgati intulit, minus rectè. respondit enim attulit illi retulit quod mox sequitur. neque enim id otiosum est, ut quidam autumant; habentque urrunque & vet. edd. & libri calamo exarati.

13. Non ex domo tota quærenda.] Ita Gulielmiani. nam typis quondam publicati, non tota ex domo quærenda. recentius impressi, domo dignitas tota, &c. superflue.

14. Habenda ratio non sua solùm.] Vulgatus sui, contra consensum veterum membranarum. Gulielmus.

15. Cujusque generis.] Inveni & istud in omnibus editionibus jam antiquatis. & tamen Palatinus noster expressit, cujusque modi.

16. O domus antiqua heu, quàm dispari dominare domino.] Retinui quod inveni in plerisque, cussis avorum sæculo: tanto quidem magis quod calculum eis adderent mss. Gulielmii aliorumque. haud reprehendo tamen quæ dicitur Turneb. lib. xxviii. cap. 39. Adversariorum: imò nec abhorreo à transposito verborum qui placuit Gulielmio. Sirlero. nam Latomi conjectura à Nannio producta lib. ix. Miscellan. nimium abit à litteris.

17. Cavendum autem est.] In sedem pristinam intuli vocem autem, quæ & in ed. Romana prima, vulgatisque à Victorio, neque recedunt Gulielm. aut Palat. sequentes invexerant, cavendum est etiam.

18. In hanc partem.] Restitui quod publicarat olim Victorius, quoniam ei saverent Palat. & Gulielmiani. seqq. in hac parte.

19. Facta principum imitantur.] Mauritianus meus, principum, neque secus editio Romana prima. Gulielmus.

20. Ad omnem usum cultumque vitæ transferenda.] Ita scripsi ex meis libris. nam ab habitandi mediocritate admonitus, iterum inculcat, in omni vitæ usu ac cultu tenendum id quod est mediocre; fugiendum id quod aut nimium aut parum. Alia sententia vulgo edunt, ad communem usum cultumque vitæ referenda. ut dicat, jam mediocritatem referendam ad cujusque usum & cultum vitæ. rectè id quidem: sed contra omnes libros. sic Gulielmus; cujus castigationem præfert editio Victorii.

appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conservanda accommodatius: deinde, ut animadvertatur, quanta illa res sit, quam efficere velimus: ut neve major, neve minor cura, & opera suscipiatur, quam causa postulet. ¹ tertium est, ut caveamus, ut ea, quæ pertinent ad liberalem speciem, & dignitatem moderanda sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo antè diximus, nec progredi longius. ² Horum tamen trium præstantissimum est, *appetitus obtemperare rationi*.

⁴⁰ Deinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est. ³ Hac autem scientia continetur ea, quam Græci *ἰσχύσις* nominant, non hanc, quam interpretamur modestiam: quo in verbo modus inest: sed illa est *ἰσχύσις*, in qua intelligitur ordinis conservatio. Itaque, ut eandem nos modestiam appellemus, sic definitur à Stoicis, ut *MODESTIA, SIT SCIENTIA earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, COMPOSITIONEM rerum aptis, & accommodatis locis. locum autem actionis, oportunitatem temporis esse dicunt. tempus autem actionis opportunum, Græce *ἰσχύσις*, Latinè appellatur occasio. sic fit, ut modestia hæc, quam ita interpretamur, ut dixi, scientia sit oportunitatis idoneorum ad agendum temporum. ⁴ Sed potest esse eadem prudentiæ definitio, de qua principio diximus. hoc autem loco de moderatione, & temperantia, & earum similibus virtutibus quaerimus. Itaque, quæ erant prudentiæ propria, suo loco dicta sunt. quæ autem harum virtutum, ⁵ de quibus jamdiu loquimur, quæ pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum vivimus, nunc dicenda sunt. Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione constanti, sic in vita omnia sint *apta inter se, & convenientia. TURPE est enim, valdeque vitiosum, in re severa ⁶ convivio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in prætura Sophoclem poetam, hique de communi officio convenissent, & casu formosus puer præteriret, dixissetque Sophocles, *O puerum pulchrum, Pericle! At enim prætorera, Sophocle, decet non solum manum, sed etiam oculos abstinentes habere.* Atque hoc idem Sophocles si in athletarum probatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. tanta vis est & loci, & temporis. Ut si quis, cum causam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliud attentius cogitet, non reprehendatur: at hoc idem si in convivio faciat,**

inhumanus videatur, *inscitia* temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, ut, si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna perversitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem, & præcepta desiderant. quæ autem parva videntur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab iis est diligentius declinandum: ⁷ ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paulum discrepent, tamen id à sciente animadverti solet: sic videndum est in vita, ne forte quid *discrepet*; vel multo etiam magis, quo major, & melior actionum, quàm sonorum concentus est. Itaque, ⁸ ut in fidibus musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos, ⁹ si acres, ac diligentes iudices esse volumus, animadvertensque vitorum, magna sæpe intelligemus ex parvis. Ex oculorum obtutu, ⁹ ex superciliorum aut remissione, aut contractione, ex mœsticia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reucentia, ex contentione vocis, ex submissione, ex ceteris similibus, facile iudicabimus, quid eorum aptè fiat, quid ab officio, naturaque discrepet. Quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, *ex aliis* iudicare: ¹⁰ ut, si quid dedecet in aliis, vitemus & ipsi. fit enim nescio quo modo, ut *MAGIS* in aliis cernamus, quàm in nobismetipsis, ¹¹ si quid delinquitur. itaque facillimè ¹² corriguntur in discendo, quorum vitia imitantur, emendandi causa, magistris. Nec verò alienum est, ¹³ ad ea eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam *usu peritos*, & quid his ¹⁴ de quoque officii genere placeat, exquirere. *MAJOR* enim pars eò ferè deferri solet, quo à natura ipsa deducitur. in quibus videndum est, non modò quid quisque loquatur, sed etiam, ¹⁵ quid quisque sentiat, atque etiam, qua de causa quisque sentiat. Ut enim piétiores, & ii, qui signa fabricantur, ¹⁶ & verò etiam poetæ, suum quisque opus à vulgo considerari vult: ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur: hique & secum, & cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & corrigenda sunt. Quæ verò more aguntur, institutisque civilibus, de his nihil est præcipiendum. Illa enim ipsa præcepta sunt: nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinemque civilem fecerint, locutive sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis illi, & divinis bonis hanc *licentiam* assequabantur. Cynicorum verò ratio, ¹⁷ tota est ejicienda. est enim inimica verecundiæ, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perspecta in

1. Tertium est ut caveamus, ut ea que pertinent ad liberalem speciem & dignitatem moderanda sint.] Par illud verborum ut caveamus, suspicor ab librorum adjecta manu. si non; inclinatur animus ad lectionem prim. Palatini, ut ea que pertinent ad liberalitatem specie & dignitate; moderata sint: quomodo cum & legatur in membranis D. Ulrici Augustanis, nihil certius est quam sic deinceps publicandum.

2. Horum tamen trium præstantissimum est.] Mauricianus præsentissimum. & id verbi interpretatur eleganter eruditissimus Victor.

3. Hac autem scientia continetur ea quam, &c.] Reposui in veterem sedem scripturam editionum veterum, quam & expressit Victorius, extatque in Palatin. & F. D. nam nuper natæ, hæc autem scientia continet eam, &c.

4. Sed potest esse eadem.] M. P. voce transposita, eadem esse; Palatinus verò pr. amplius: sed potest hæc eadem esse; quod preplacet.

5. De quibus jam diu loquimur.] Sic M. F. D. item Palatin. neque aliter aut editio Romana prima, aut vulgati auctore Victorio. sequiores, jam dudum.

6. Convivio dignum, aut delicatum, &c.] M. F. D. convivia digna. Palat. prim. convivi dicta. quæ lectio sanè millecuplò Cicerone dignior quam altera; meo quidem iudicio: dijudicent tamen prudentiores.

7. Ut in fidibus aut in tibiis.] Palatinus primus, ut in fidibus tibiis. omittit ceteris.

8. Si acres ac diligentes iudices esse volumus animadvertensque vitorum.] Editio Romana prima, diligentes esse volumus animadvertens vitorum; neque aliter Palatin. secund. M. F. D. quod ad vocem iudices atinet, sed solus F. adjecit encliticam.

9. Ex superciliorum aut remissione, aut contractione.] Haud aliter

msl. nostri & Gulielmii, & ultimæ vetustatis editiones. Parrhasius tamen in Quæstis per epistolam, invehitur in nescio quem impressorem, tanquam hunc locum mutilarit: legendum enim ex elevatione superciliorum, aut remissione, aut contractione. Bone Deus, quos ille habuit libros!

10. Ut si quid dedecet in aliis, vitemus & ipsi.] Prima editio ex illos, quomodo & Mauric. expressitque Victorius. alia, in illis. prim. Palatinus, ut si quid dedecet alios vitemus ipsi, pro in illis pugnat Parrhasius, in Quæstis per epistolam.

11. Quid delinquitur.] Romana prima, delinquatur. Palatin. prim. delinquimus. quod & genuinum putarim.

12. Corriguntur in discendo, quorum vitia.] Sequiores edd. corrig. illi in discendo. prima verò omnium item Romana secunda exhibent nobis, in discernendo vitia quorum: adeo ut incipiam suspicari, illud, in discendo, inculcatum ab interprete.

13. Ad ea eligenda.] Palatinus primus, dirigenda.

14. De quoque.] Ita quoque publicati à Victorio. nam alii de uno quoque. quod in nullo msl. Gulielmii.

15. Quid quisque sentiat, atque etiam qua de causa quisque sentiat.] Parrhasius invehitur, Quæstis suis per epistolam, in typographum Mediolanensem, tanquam de suo adjecisset Ciceroni, atque etiam qua de causa quisque sentiat. ad illa tamen omnia reperitur in editionibus antiquioribus, nostrisque: adeo msl. locumque suum bellè tuentur.

16. Et verò etiam poetæ.] Videtur istud complacitum Gulielmio, suadente ejus Mauriciano. Aldus tamen Manucius prodidit, restare in plerisque msl. & veri etiam poetæ, neque fecus Palatin. prim. alique.

17. Tota est ejicienda.] Forsan, rejicienda, inquit Gulielmiius.

in rebus honestis, atque magnis est, bene de repub. sentientes, ¹ ac bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut imperio affectos, observare, & colere debemus: tribuere etiam multum *senectuti*: cedere iis, qui magistratum habebunt: habere delectum civis, & peregrini: ² in ipsoque peregrino, privatimne, an publicè venerit: ad summam, ne agam de singulis, communem totius generis hominum conciliationem, & confociationem colere, tueri, ⁴² servare debemus. Jam de artificibus, & quæstibus, qui *liberales* habendi, qui fordidi sint, hæc ferè accepimus. Primum improbantur ii quæstus, qui in odia hominum incurrunt: ³ ut portitorum, ut feneratorum. Illiberales autem, & fordidi ⁴ quæstus mercenariorum, omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. est enim illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant. ⁵ nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. ⁶ nec verò quidquam ⁷ est turpius vanitate. opificesque omnes in sordida arte versantur. nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. ⁸ minimeque artes hæc probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum, *cetarii, lani, coqui, fectores, piscatores*, ut ait Terentius. ⁹ adde huc, si placet, unguentarios, saltatores, ¹⁰ totumque ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia major inest, aut non mediocri utilitas quæritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honestarum, hæc sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestæ. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est, si magna, & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impartiens: non est admodum vituperanda. atque etiam, si faciat quæstus, vel contenta potius, ut sæpe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros, possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est *agricultura* melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil libero dignius. de qua, quoniam in Catone majore satis multa diximus, ¹¹ illinc ⁴³ assumes, quæ ad hunc locum pertinebunt. Sed ab iis paribus, quæ sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio, & comparatio; de duobus honestis urrum honestius: qui locus à Panætio est prætermittitur. Nam cum omnis honestas mæ-

net à partibus quattuor, quarum una sit cognitionis: altera, communitatis: tertia, magnanimitatis: quarta, moderationis: hæc in deligendo officio sæpe inter se comparentur, necesse est. Placet igitur, *aptior* esse naturæ ea officia, quæ ex communitate, quam ea, quæ ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari potest, quod, si contingerit ea vita sapienti, ¹² ut in omnium rerum affluentiis copiis, quamvis omnia, quæ cognitione digna sunt, summo otio secum ipse consideret, & contempletur: tamen, si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat à vita. Princepsque omnium virtutum est illa sapientia quam σοφία Græci vocant: ¹³ prudentiam enim, quam Græci φρόνησις dicunt, aliam quandam intelligimus: quæ est rerum expectandarum, fugiendarumque scientia. illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est divinarum, atque humanarum scientia: in qua continetur deorum, & hominum communitas, & societas inter ipsos. ea si maxima est, ut est certè: necesse est, quod à communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio, contemplatioque naturæ, manca quodam modo, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur. ea autem actio in hominum commodis tuendis maximè cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo hæc *cognitio* anteponenda est: atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & judicat. Quis enim est ¹⁴ tam cupidus in perspicenda, cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti, contemplantique res cognitione dignissimas, ¹⁵ subito sit allatum periculum, discrimenque patriæ, cui subvenire, opularique possit: non illa omnia relinquat, atque abjiciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. quibus rebus intelligitur, *studium*, officiique scientiæ, præponenda esse officia justitiæ, quæ pertinent ¹⁶ ad hominum utilitatem: qua nihil homini esse debet antiquius. Atque illi, quorum studia ⁴⁴ vitæque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus & commodis non recesserunt. nam & erudiverunt multos, quo meliores cives, ¹⁷ utilioresque rebus suis publicis essent: ut Thebanum Epaminondam Lysis Pythagoreus, ¹⁸ Syracusum Dionem Plato, multique multos: nosque ipsi, quidquid ad remp. attulimus, (si modò aliquid attulimus) à doctoribus, atque

1. Bene meritos aut merentes, aliquo honore.] Est à mss. nostris, nisi quod Palatinus primus præterea, sicut aliquo, &c. ut forte restituendum sit auctori illud vocabulum: vel itaque non secus honorandos esse Philosophos aliosque privatos bene merente de republica, atque eos qui constituti sunt in honore vel imperio. Et vel hujus dictionis protractæ causa, non nihil mihi debebit spero studiosus Ciceronis. antea enim, sententia erat & inepta & intricata. nam non loqui hæc Tullium de constitutis in aliquo magistratu, vincunt illa sequentia; *cedere iis qui magistratum habebunt*. Et quid est incivilius quam censere, minimè observandos esse colendosque, quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, deque republ. bene sentientes, imò adeo merentes, si privati vixerint, si non simul fuerint in aliquo honore aut imperio?

2. In ipsoque peregrino.] Sic quoque Lambinus, firmatque M. F. D. item Palatin. editioque Romana prima, & Victorina. aliæ, in ipso quoque peregrino.

3. Ut portitorum, ut feneratorum.] Est ab editione principe, item Romana secunda. nam prima, ut portitorum, feneratorum. seqq. ut portitorum & feneratorum. & verò nostram scripturam, reperit etiam in omnibus suis Gulielmus, probabatque unice. sic paullo post, ut medicina, ut architectura.

4. Quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ.] Palatin. prim. nullam habet dictionis omnium litteram. & poterat protectò abesse.

5. Nihil enim proficiunt.] Palatin. item M. D. proficiant.

6. Nec enim quicquam.] Revocavi in locum suum mss. plurium scripturam, quæ & in Romana prima & Victorina. aliæ, nec verò quicquam.

7. Nec verò quicquam est turpius vanitate. opificesque omnes in sordida arte versantur.] Sic Palat. sec. & Gulielmiani, nisi quod F. omnes qui in. Verumenimverò membranæ Palatinæ primæ, vanitate opificum, qui omnes in sordida, &c. quam lectionem sanè habuerim ferè meliorem hæctenus vulgata.

8. Minimeque artes hæc probandæ.] Vocula hæc non aspicitur in edd. omnium primis. Palatin. præterea habent; probantur.

9. Adde huc, si placet, &c.] Victorii editionem sequor; cui accedunt M. F. D. item Palatin. alluditque Romana prima, in qua huius. ceteræ edd. adde bis.

10. Totumque ludum talarium.] Pal. pr. totum ludum tabularium. Mauriti. tabularium. consularum Parrhasius in Questis. defendit enim egregie vulgatam contra eum qui ediderat *Quærem*.

11. Illinc assumes.] Gulielmus fidem secutus Mauriti. reponerat illa. sicque Palat. prim.

12. Ut in omnium rerum affluentiis cepis, quamvis.] Secutus sum quo vocabar à Palatin. à M. D. eiecique vocem *diterur*. quæ ferè in hæctenus vulgatis. & eam quidem antea quoque respuerat Victorius, sed adsumpsit illico Camerarius.

13. Prudentiam enim, quam Græci φρόνησις dicunt.] Vox postrema non est in Palatin. pr. neque agnoscit Moguntina editio, aut Romana secunda.

14. Tam cupidus in perspicenda, &c.] Ingerunt alii fortè legendum, *tam cupidus perspicenda cognoscendaque rerum natura*, &c. ex supervacuo. auferendi enim casus positus pro gignendi, ut sæpe alias. ita *lives ab auro*, &c. Gulielmus.

15. Subitum sit allatum periculum.] Nihil pejus, si non melius, Pal. pr. oblatum. eique alludit ed. Romana prima, in qua, *ablatum*.

16. Ad hominum utilitatem.] Non de nihilo est, quod Palatinus pr. ostendet ad hominum caritatem.

17. Utilioresque rebus suis publicis essent.] Videretur Gulielmus inclinasse in Lambinianum illud, & suis, & publicis, quod & in Aldi Nepotis editione. non ausus fui admittere, quod sic nulla editio antiqua, nullus liber auctoritatis robustæ. & verò, si inspicimus penitius mentem auctoris, talis interpolatio ad mentem ejus non facit.

18. Syracusum Dionem Plato.] Palatin. prim. particula auctior, & Plato.

que doctrina instructi ad eam, & ornati accessimus. Neque solum vivi, atque presentes studiosos discendi erudiunt, atque docent: sed hoc idem etiam post mortem monumentis litterarum assequuntur. nec enim locus ullus praetermissus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam reip. pertineret: ut otium suum ad nostrum negotium contulisse videantur. ita illi ipsi doctrinae studiis, & sapientiae dediti, ad hominum utilitatem suam intelligentiam, prudentiamque potissimum conferunt. ¹ Ob eamque causam eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare: quod cogitatio in se ipsa vertitur, eloquentia complectitur eos, quibuscumque communitate juncti sumus. ² Atque ut apum examina non fingendorum favorum causa congregantur, sed, cum congregabilia natura sint, fingunt favos: sic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, ³ adhibent agendi, cogitandique solertiam. Itaque nisi ea virtus, quae constat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani, attingat cognitionem rerum, solivaga cognitio, & jejuna videatur. itemque magnitudo animi, ⁴ remota communitate, conjunctioneque humana, feritas sit quaedam, & immanitas. Ita fit, ut vincat cognitionis studium consociatio hominum, atque communitas. Nec verum est, quod dicitur à quibusdam, propter necessitatem vitae, quod ea, quae natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus, ⁵ idcirco istam esse cum hominibus communitatem, & societatem: quod si omnia nobis, quae ad vitam cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarentur: tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se ⁶ in cognitione, & scientia collocaret. Non est ita. nam & solitudinem

fugeret, & socium studii quaereret: tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur. Illud forsitan quaerendum sit, num haec communitas, quae maxime est apta naturae, sit etiam moderationi, modestiaeque semper anteponenda. Non placet. sunt enim ⁸ quaedam partim ita foeda, partim ita flagitiosa, ut ea, ne conservandae quidem patriae causa, sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tætra quaedam, ita obscaena, ut dictu quoque videantur turpia. Haec igitur ⁹ non suscipiet quisquam reip. causa; ¹⁰ nec resp. quidem pro se suscipi volet. ¹¹ Sed & haec commodius se res habet, quod non potest accidere tempus, ut intersit reip. quidquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem effectum sit, in officiis deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. etenim cognitionem, prudentiamque sequitur considerata actio. ita fit, ut AGERE consideratè pluris sit, quam cogitare prudenter. Atque haec quidem haecenus. patefactus est enim locus ipse, ut non sit difficile in exquirendo officio, quod cuique sit praeponendum, videre. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum: ex quibus, quid cuique praestet, intelligi possit: ut prima diis immortalibus; secunda, patriae; tertia, parentibus, deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest, non solum id homines solere dubitare, honestumne, an turpe sit: sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius. Hic locus à Panætio est, ut supra dixi, praetermissus. Sed jam ad reliqua pergamus.

M. TULL-

1. Ob eamque causam eloqui copiose, modo prudenter.] Est ab F. & D. & neque aliter Palatinus pr. nisi quod is insuper, modo & prudenter. non malè. vulgatiore, ob eam etiam causam. Victorius, ob eamque etiam causam.

2. Ut apum examina.] Palat. pr. ut & M. F. apium; imo sic & editio prima Romana.

3. Adhibent agendi cogitandique solertiam.] Haud aliter Palatin. noster pr. nam M. F. D. ut & antiquitus impressi, congregandique: minus rectè.

4. Remota communitate.] Non ausus sum excludere lectionem exemplaris Palatini primi, sustentatam auctoritate editionum primariarum, ac plerorumque manuscriptorum; etiam eorum quibus usus Gulielmus, quamvis ipse ab ea voce alienior. de ea ego latius in Suspicionibus meis.

5. Idcirco istam esse cum hominibus.] Palatinus prim. disertè, ideo initam esse. quod nescio cuinam debeat displicere, quamvis & vulgatae scripturae sua quoque sit venustas. & verò initam ante octuaginta annos oggessit quoque nobis è codice Augustano Wolfgangus Anemæcius. itaque sic legatur.

6. In cognitione & scientia.] Laudat haec Tullii Parrhasius in

Quæsit per epistolam; sed ita, tanquam esset genuinum, in cognitione scientia; quomodo nulli libri vel impressi vel scripti, quod sciam.

7. Anteponendum est illi officio.] Gulielmus expunxit vocem officio. an ex libris nescio. non admodum heic desiderari, palam est.

8. Quaedam partim ita foeda, partim ita flagitiosa.] Palat. non iterat voculam partim. Editio princeps Moguntina, & Romana secunda servat; quaedam ita foeda, partim ita flagitiosa. super qua scriptura, adeantur commentaria Aldi nepotis. vulgatiore, quaedam partim ita foeda, quaedam partim ita flag.

9. Non suscipiet quisquam reip. causa.] Dicitio quisquam non est in Palatin. aut M. F. D. ejus loco habet editus à Victorio quis.

10. Nec respublica quidem pro se.] M. F. ne respubl. at Pal. pr. nec res quidem publica, quod auribus gratius, invenitque in uno suo Aldus junior.

11. Sed & haec commodius se res habet.] Ita Victorii editio, ac quatuor mss. Aldi. Palatin. enim pr. sed hoc commodius se res habebit, ut suspicer ab interpolatore illa, se res habet. ac fuisse initio, sed & hoc commodius, quod.

M. TULLII CICERONIS
DE
OFFICIIS,
AD
MARCUM FILIUM,
LIBER SECUNDUS.

UEMADMODUM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. Sequitur, ut hæc officiorum genera persequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. in quo tum quæri dixi, quid *utile*, quid *inutile*: tum ex utilibus quid utilius, aut quid maximè utile. de quibus dicere aggrediar, si pauca priùs de instituto, ac de iudicio meo dixerò. Quamquam enim libri nostri compluris non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt: tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit invisum: mirenturque, in eam tantum me operæ, & temporis ponere. Ego autem quamdiu resp. per eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, omneis meas curas, cogitationesque in eam conferebam: cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus: socios denique tuendæ reip. fummos viros, amisissim: nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi iis restitissim: nec rursus indignis homine docto voluptatibus. Atque utinam resp. stetit quo cœperat statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quàm evertendarum cupidos, incidisset. primùm enim, ut stante rep. facere solebamus, in agendo plus, quàm in scribendo, operæ poneremus: deinde ipsi scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandarem, ut sæpe fecimus. Cùm autem resp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illæ scilicet literæ conticuerunt, forenses, & senatoriæ. nihil agere autem cùm animus non posset: in his studiis ab initio versatus ætatis, existimavi honestissimè posse deponi, si me ad philosophiam retulissim. cui cùm multum adolescens, discendi causa, temporis tribuissim: postea quàm honoribus infervire cœpi, meque totum reip. tradidi; tantum erat philosophiæ loci, quantum superferat amicorum, & reipub. tem-

poribus. Id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat. Maximis igitur *in malis* hoc tamen boni assecuti videmur, ut ea litteris mandarem, quæ nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. Quid est enim, per deos, optabilius sapientia? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur, qui expectunt, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia, si interpretari velis, quàm studium sapientiæ. *Sapientia* autem est, (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum divinarum, & humanarum, causarumque, quibus hæ res continentur, scientia: cuius studium qui vituperat, haud finè intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet. Nam sive oblectatio quæritur animi, requiesque curarum: quæ conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid anquirunt, quod spectet, & valeat ad bene, beateque vivendum? sive ratio constantiæ, virtutisque ducitur: aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam dicere maximarum rerum artem esse, cùm minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum consideratè loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea quæretur, cùm ab hoc discendi genere discesseris? Sed hæc, cùm ad philosophiam cohortamur, accuratius disputari solent: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantùm nobis declarandum fuit, cur orbat reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimùm contulissim. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis, & eruditis, quærentibus, satisne constanter facere videamur, qui, cùm *percipi nihil* posse dicamus, tamen & aliis de rebus disserere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officii persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habet umquam, quid sequatur. quæ enim esset ista mens, vel quæ vita potius, non modo disputandi, sed vivendi ratione sublata? Nos autem, ut ceteri, alia, certa, alia incerta esse dicunt: sic ab his dissentientes, alia probabilia, & contrà, alia non probabilia esse dicimus. Quid est igitur,

1. *Tum ex utilibus quid utilius, aut quid maximè utile.*] Habentur hæc omnia quidem in Palat. prim. non etiam in M. F. D. Palat. secund. nedum ut approbent illa Lambiniana; tum ex duobus utilibus quid utilius, aut ex pluribus quid maximè utile. imò sic nulli quidem typis excusi.

2. *Non tam commutandarum rerum quàm evertendarum cupidus, &c.*] Palatin. prim. non habet illud *rerum*. quod glossographine alicujus sit, disquirent otiosiores.

3. *Honestissimè posse deponi.*] Vulgati aliquot, *molestias* inserunt inter vocem primam & secundam; quod tamen non comparat in ed. Romana prima, aut M. D. neque agnoscit editio Victorii: recepit tamen iterum Camerarii, exitatque in Palatino primo, sed non etiam in sec.

4. *Tantum erat Philosophiæ loci.*] Vocabulum *loci*, non videtur in Mauri. neque videbatur requirere Gulielinus.

5. *Et reipubl. temporis.*] Ita F. D. M. Pal. sec. neque aliter edd. antiquatæ. nam novatrices, *temporibus*. in Palat. pr. est *tempori*.

6. *Hanc igitur qui expectunt.*] Palatin. secund. M. F. D. *exspe-*

tant. alterum est in Palatin. prim. edd. que prisca, quarum Romana prima non admittit voculam *igitur*. secund. & Moguntina collocarunt post *expectunt*.

7. *Semper aliquid anquirunt.*] Ita Mauri. aliorumque scripti. cui alludunt edd. prisca & nisl. in quibus *acquirunt*. quamquam fortè hoc priore melius; licet placitum Lambino ac Gulielinio, vulgatiores, *inquirunt*, quod & in multorum membranis, etiam Nannii.

8. *Sive ratio constantiæ virtutisque ducitur.*] Reduxi lectionem Victorianam, quippe Camerariana *queritur*, præter nisl. omnes, & antiquitus typis expressos. sic enim Moguntina & Romana prima; extat tantum illud *queritur* in secunda. ceterum notandum duxi loco *constantia*, esse in Pal. pr. *vivendi*.

9. *Contra, alia non probabilia esse dicimus.*] Illud *non probabilis* abest M. F. D. Palatin. secund. neque agnoscunt veteres edd. nisi quod quædam earum *alia improbabilia*. prius hæret in Palatin. prim. expressitque Victorius. idem tamen Palatin. abiecit voculam *esse*, quæ neque in ed. Romana prima.

igitur, quod me impediatur, ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi: quæ contra, improbare: atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur à nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte caufarum esset facta contentio. Sed hæc explanata sunt in Academicis nostris factis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima, nobilissimaque philosophia, Crauppo auctore, versaris, iis simillimo, qui ista præclara pepererunt: tamen hæc nostra finitima vestris, ignota esse nolui. Sed jam

3 & ad instituta pergamus. Quinque igitur rationibus propositis officii persequendi, quarum duæ ad decus, honestatemque pertinent: duæ ad commoda vitæ, copias, opes, facultates: quinta ad eligendi iudicium, si quando ea, quæ dixi, pugnare inter se viderentur: 2 honestatis pars, confecta est: quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. 3 in quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via, sensumque eò deducta est, ut honestatem ab utilitate secerens, & constitueret honestum esse aliquid, quod utile non esset: & utile, quod non honestum: qua nulla pernicietas major hominum vitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi severè sanè, atque honeste, hæc tria genera confusa, cogitatione distinguunt. quidquid enim iustum sit, id etiam utile esse censent: itemque quod honestum, idem iustum. ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parum perspiciunt, hi sæpe versutos homines, & callidos admirantes; *malitiam*, sapientiam iudicant. quorum error eripiendus est, opinioque omnis ad eam spem traducenda, ut honestis consiliis, iustisque factis, non fraude, & malitia se intelligant ea, quæ velint, consequi posse. Quæ ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea, quæ gignuntur è terra, ut alia ejusdem generis: partim animalia, quæ habent suos impetus, & rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis, equi, boves, reliquæ pecudes, apes, 4 quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum, atque vitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur: unum *deorum*: alterum, *hominum*. deos, placatos, pietas efficit, & sanctitas: proximè autem, & secundum deos, homines hominibus maximè utiles esse possunt. Earumque rerum, quæ noceant, & obsint, eadem divisio est. Sed quia deos nocere non putant, his

exceptis, homines, hominibus 5 obesse plurimum, arbitrantur. ea enim ipsa, quæ inanima diximus, pleraque sunt hominum operis effecta, quæ nec haberemus, nisi manus, & ars accessissent: nec his sine hominum administratione uteremur. neque enim validitudo curatio, neque navigatio, neque agricultura, neque frugum, fuctuumque reliquorum perceptio, & conservatio, sine hominum operæ ulla esse potuisset. Jam verò & earum rerum, quibus abundarem, exportatio, & earum, quibus egeremus, inventio, certè nulla esset, nisi his muneribus hominesungerentur. eademque ratione nec lapides è terra exciderentur ad usum nostrum necessarij:

6 *Nec ferrum, æs, aurum, argentum effoderetur penitus abditum.*

sine hominum labore, & manu. Teستا verò, quibus & 4 frigor vis pelleretur & caiorum molestiæ sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, 7 aut postea subveniri, si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut vetustate cecidissent, nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? 8 Adde ductus aquarum, derivationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos, 9 quæ unde sine hominum opera habere possemus? ex quibus, multisque aliis perspicuum est, qui fructus, quæque utilitates ex rebus iis, quæ sunt inanimæ, percipiantur, eas nos nullo modo sine hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui denique ex *bestiis* fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adjuvarent, percipi posset? nam & qui principes inveniendi fuerunt, quem ex quaque belua usum habere possemus, homines certè fuerunt: nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestivos fructus ex his capere possemus: 10 ab eisdemque & eæ, quæ nocent, interficiuntur: & quæ usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? quis enim agris subveniret: quæ esset oblectatio valentium, qui victus, aut cultus, nisi tam 11 multæ nobis artes ministrarent? quibus rebus excolta hominum vita 12 tantum destitit à victu, & cultu bestiarum. *Urbes* verò sine hominum cœtu non potuissent nec ædificari, nec frequentari: ex quo leges, moresque constituti: tum juris æqua descriptio, 13 certa que vivendi disciplina. quas res & mansuetudo animorum consecuta, & verecundia est: effectumque, ut esset vita munitior; atque ut dando, & accipiendo, 14 mutantisque facultatibus, & commodis nulla re egeremus. Longio-

1. *Finitima.*] *Finituma*, quinta vocali non tertia fere scribitur in mss. quemadmodum & in similibus dictionibus. quod uno verbo monere volui, quia existimem genuinam eam scripturam, & ab ipso Cicero esse: cum primus Dictator Cæsar in his vocali tertia sit usus, Quintiliano teste. Gulielmius.

2. *Honestatis pars confecta est.*] Ita Palatin. M. F. D. item editio Romana prima. nam alix *perfecta*. à quo & abiere mss. Lambiniani.

3. *In quo verbo lapsa consuetudo.*] Illud *verbo* non est in Palatino prim. nec Anemæcii Augustanis membranis. scio, quomodo explicet Aldus Nepos: sed tamen vix habuerim pro genuino auctoris.

4. *Quarum opere efficitur.*] Non mihi animus invitis libris omnibus subscribere Lambino, cui placuit *opera*. quid autem movit illum? nonne opus faciunt cum arant boves, cum vehunt equi, cum mellificant apes? nonne eo opere efficitur aliquid ad usum hominum? *En cor Zenodoti! en jecur Cratetis!* Gulielmius.

5. *Obesse plurimum arbitrantur.*] Vulgati hæc tenus, *plurimum obesse vel prodesse arbitrantur*. sed contra mss. nostros aliorumque, imò & editionem Romanam primam; in quibus dictionum earum nullum vestigium.

6. *Nec ferrum, æs, aurum, argentum effoderetur penitus abditum.*] Scripsi caractere diverso. est enim septenarius, ex poëta veteri, more Ciceronis, ut videtur, translatus. mutatio verborum manavit à mss. nostris & Lambinianis; neque aliter editio Victorii. alix enim *nec ferrum, aurum, æs arg. effoderentur penitus abdita*.

7. *Aur postea subveniri.*] Langius conjicit. *subveniri*, cui propemodum adsentior, ut vetustè scriptum fuerit *subveniri*, nisi tamen verum est *submoliri*, ut Livius dixit *immoliri*: *quæ in loca*

publica inædificata immolantur privati habebant. sed tamen rectè illud *subveniri* quoque explicatur. Gulielmius.

8. *Adde ductus aquarum.*] Verus Gulielmii liber aut *deductus*. unde *conjecit at deductus*, quomodo omnino præfert Palatinus prim. certè de aquæ ductibus hæc non agit, sed de aquis deducendis, ne in vicina inundent.

9. *Quæ unde sine hominum opera habere possemus.*] Sic & editio Victor. neque aliter antiquitus cusi, nisi quod in opere, quod & in Palatino. & F. ac D. vulgatiores, *quæ non sine*. Gulielmius restituendum putabat, *quæ se unde*; quod repererat in cuso ita veteri, ut è mss. desumptus videretur.

10. *Ab eisdemque & eæ, &c.*] Ita M. F. D. nec aliter vetustius cusi Moguntia anno cccc Lxv. Romæque anno Lxxi. id placuit Gulielmio; uti *ἐπὶ τῶν κούρῶν* repeteretur *hominibus*. neque aliter expresserat Victorius. minus concinne vulgo legunt, *ab eis denique*.

11. *Multæ nobis artes ministrarent.*] Edd. pleræque *ministrarentur*, sed præter mss. nostros aliorumque, è quibus tamen Palatin. prim. *multa*.

12. *Tantum destitit à victu, &c.*] Malim *tandem destitit*. Palatin. prim. habet, *tantum distat*, neque aliter restat in cod. Augustano, verum cum quem Anemæcius excussit; absit ut id non sequamur: nisi velimus aureo sæculo homines edisse & vixisse cum bestiis.

13. *Certa que vivendi disciplina. quas res.*] Sic Palatin. sic M. F. D. item Langiani, nec non editio Romana prima, secutusque est Victorius. alix edd. *disciplina, per quas bene beateque vivitur. quas res*.

14. *Mutantisque facultatibus.*] Ita rursus iidem scripti, neque aliter Victorius. vulgati alii *permutandisque*.

Longiores hoc loco sumus, quàm necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quæ pluribus verbis à Panætio commemorantur, neminem¹ neque ducem bello, nec principem domi, magnas res, & salutare sine hominum studium gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat² sine adjumentis hominum tantas res efficere potuisse. Utiur in re non dubia, testibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque consensu: sic NULLA TAM DETESTABILIS pestis est, quæ non homini ab homine nascatur. Est Dicæarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni, & copiosi: qui, collectis ceteris causis, eluvionis, pestilentiæ, vastitatis, beluarum etiam repentinæ multitudinis, quatum impetu docet quædam hominum genera esse consumta: deinde comparat, quanto plures deleri sint homines hominum impetu, id est, bellis, aut seditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Cùm igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & profint, & obfint: 3 proprium hoc statuo esse virtutis, conciliare animos hominum, & ad usus suos adjungere. Itaque, quæ in rebus inanimis, 4 quæque in usu, & tractatione beluarum fiunt, utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operosis: hominum autem studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta ac parata, 5 virorum præstantia, sapientia, & virtute excitantur. Etenim virtus omnis tribus in rebus ferè vertitur: quarum una est in perspicendo, quid in quaque re verum, sincerumque sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, 6 ex quoque gignantur, quæ cujusque rei causa sit: 7 alterum cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάλιν nominant: appetitioneque, quas illi ἐπιπάλιν, obediens efficere rationi: tertium, iis, quibuscum congregamur, uti moderatè, & scienter, quorum studium ea, quæ natura desiderat, expleta, cumulataque habeamus. 8 per eos denique, si quid importetur nobis incommodi, propulsemus, ulciscamurque eos, qui nocere nobis conati sunt, tantaque pœna afficiamus, quantam æquitas, humanitasque patitur. Quibus autem rationibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia completamur, eaque teneamus, dicemus: neque ita multo post: sed pauca antè dicenda sint. MAGNAM VIM esse in fortuna in utramque partem, vel secundas ad res, vel adversas, quis ignorat? nam & 9 cùm prospero flatu ejus utimur, 10 ad exitus pervehimur optatos: & cùm resavit, affligimur. Hæc igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet, primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia: deinde, à bestis ictus, morsus, impetus. Hæc ergo, ut dixi, rariores. At verò interitus exercituum, ut proximè trium, sæpe mul-

torum, clades imperatorum, ut nuper summi, ac singularis viri: invidiæ præterea multitudinis, atque ob eas, bene meritorum sæpe civium expulsiones, calamitates, fugæ: rursusque secundæ res, honores, imperia, victoriæ, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum opibus, & studiis neutram in partem effici possunt. Hoc igitur cognito, dicendum est, quonam modo hominum studia ad utilitates nostras allicere, atque excitare possimus. quæ si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparatur. ita fortassis etiam brevior videbitur. Quæcumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum, aut benevolentia gratia faciunt, cùm aliqua de causa quempiam diligunt: aut honoris, si cujus virtutem suspiciunt, 11 & si quem dignum fortuna quàm amplissima putant: aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur: aut cujus opes metuumt: aut contrà, à quibus aliquid expectant: ut cum reges, populare sive homines largitiones aliquas proponunt: aut postremò, pretio, ac mercede ducuntur: quæ sordidissima est illa quidem ratio, & inquinatissima, & iis, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam contugere conantur. MALE ENIM SE res habet, cùm, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnumquam hoc subsidium necessarium est: quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si priùs iis de rebus, quæ virtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subjiciunt se homines imperio alterius, & potestati de causis pluribus. ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe, sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe 12 largitionis, promissionisque capti: aut postremò, ut sæpe in nostra republica videmus, mercede conducti. Omnium autem rerum nec aptius est quidquam ad opes tuendas, quàm diligere: nec alienius, quàm timere. Præclare enim Ennius: *Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, periisse expetit.* Multorum autem odiis nullas opes posse obtinere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec verò hujus tyranni solium, quem armis oppressa pertulit civitas, 13 interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem, sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum haud ferè quisquam interitum similem effugit. MALUS ENIM CUSTOS diurnitatis metus: contraque, benevolentia, fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed iis, qui vi oppressos imperio coercerent, sit sanè adhibenda sævicia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt. qui verò in libera civitate ita se instruunt, ut metuantur: his nihil esse potest demerentis. quamvis enim demersæ sint leges alicujus opibus, quamvis timescata libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudiciiis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. ACRIORES autem morsus sunt intermissæ libertatis, quàm retentæ.

1. *Nec ducem bello, nec principem domi.*] Haud aliter libri, quibus usus Gulielmius, qui arbitrabatur scribendum *belli*. sic enim Terentius & Plautus usitaverunt, *belli domique*. imò & ipse Tullius hujus libri sub finem: *Quibuscumque rebus vel belli vel domi poterunt.* & verò *belli* illud diserte existat in Palatino nostro primo.

2. *Sine adjumentis.*] Palat. idem expressit *adjumentis*.

3. *Proprium hoc statuo esse virtutis.*] Idem Palat. *primum hoc*. quod si & reperiretur in aliorum membranis, non erat commendandum.

4. *Quæque in usu & tractatione.*] Sic quidem Palat. prim. verum sec. aut F. & D. non agnoscunt *usu &*; ut nec editionum prima, aut Victorina.

5. *Virorum præstantium sapientia ac virtute excitantur.*] Palatin. prim. *virorum sapientium & virtute præstantium. excitantur.* secund. *exercitantur.*

6. *Ex quo quæque gignantur.*] Palat. prim. *ex quo quisque gignantur.* Maur. *ex quoque gignantur.*

7. *Alterum, cohibere motus animi.*] Annotant alii fortè rescribendum: *altera*. sed non sic vetustas librorum. forsitan non malè Palatinus prim. alterum est cohibere, &c.

8. *Per eos denique.*] Palat. M. F. C. *per eosdemque*. neque aliter Victorii editio, aliquotque sequentes.

9. *Cùm prospero flatu ejus utimur.*] Vetus M. *stultu*. de quo cogitandum. mox idem *instavit*, quod per placet, & sic memini locutum Ovidium. Gulielmius.

10. *Ad exitus pervehimur optatos.*] Sic Victorii, Lambini, Aldi Nepotis editio. antiquiores tamen *provehimur*, quod & in Pall. aliquotque aliis mss. domavit Gulielmius, *provehit* ex alto in portum, *provehit* ex portu in altum.

11. *Et si quem dignum.*] Sic nonnullæ editiones, ut & Camerarii. at Victorii omisis duobus prioribus verbis, *quemque dignum*, quod & in Palat. D. M. F. item impressione Romana prima.

12. *Largitionis, promissionisque.*] Vulg. *promissionibusque*. sed alterum hæret in ed. Vict. & mss. M. F. D. olimque cufis, item Pal. sec.

13. *Interitus declarat, quantum, &c.*] Locum hunc Gulielmius compungit notulis non Threiciis, sed his nostris censoriis; tanquam haud dubie mutilum clamet varietas lectionis; alia quidem apud Langium, alia in mss. ejus; ista nempe; *Nec verò hujus tyranni s. q. a. op. pert. civitas, apparet cujus maxima portui interitus declarat, quantum.* tentabat; *pertulit civitas, apparere cuius maximè potuit, quantum.* & aptissimè quidem hoc respondet iis quæ præcedunt; sed tamen tu cogita, erudite lector. Palatinus primus non discrepat à vulgato, nisi quod mox excludat vocem *similes*. iterumque sine periodi eandem dictionem *similem*, sive *talem*, ut nonnulli publicaverunt. & utrumque verbum abesse profectò poterat sententia salva. Palat. secund. præfert: *civitas, apparet cujus maximè protervi interitus declarat, &c.*

14. *Timescata libertas.*] Publicati ante Victorium *tremescata*, cuique scripturæ accedunt quoque membranæ; haud tamen desunt in quibus hæreat alterum. certè ita Pal. & Maur. exemplar.

retentæ. Quod igitur latissimè patet, neque ad incolumitatem solùm, sed etiam ad opes, & potentiam valet plurimùm, id amplectamur, ut METUS ABSIT, caritas retineatur, ita facillimè, quæ vnlumus, & privatis in rebus, & in rep. consequemur. etenim, QUI SE METUI VOLUNT, à quibus metuentur, eosdem metuant ipsi, necesse est. Quid enim censemus superiore illum Dionysium? quo cruciatu timoris angî solutum, qui cultros metuens tonforios, ¹ candenti carbone sibi adurebat capillum? quid? Alexandrum Pheræum, quo animo vixisse arbitramur? qui (ut scriptum legimus) cùm uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculo veniens, barbarum, & cum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threiciis, districto gladio iubeat anteire: præmittebatque de stipatoribus suis, qui scrutarentur arculas muliebris, & ² ne quod in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorè & barbarum, & ³ stigmatiam putaret, quàm conjugem! ⁴ nec eum fefellit. ab ea enim est ipse, propter pellicam suspicionem, interfestus. NEC VERÒ ULLA VIS IMPERII tanta est, quæ premente metu, possit esse diuturna. Testis est Phalaris, cujus est præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex insidiis interiit, ut is, quem modò dixi, Alexander: non à paucis, ut hic noster: sed in quem universa Agri-gentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nonne Demetrium reliquerunt, universique se ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios injustè impetrantibus: nonne repenti omnes fere socii deseruerunt, & spectatoresque se otiosos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? ⁵ Externa libentiùs in tali re, quàm domestica, recordor. Verumtamen quamdiu imperium pop. R. beneficiis tenebatur, non injuriis, bella, aut pro sociis, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut mites, aut necessarii. Regum, populorum, nationum portus erat, & refugium, senatus. Nostri autem magistratus, imperatoresque ex hac una re maximam laudem capere studebant, si provincias, si socios æquitate, & fide defendissent. Itaque illud *patrocinium orbis terræ* verius, quàm imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem, & disciplinam jam antea minuebamus: post verò Syllæ victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quidquam in sociis iniquum, cùm existisset in civeis tanta crudelitas. Ergo in illo secura est honestam causam non honesta victoria. est enim ausus dicere, hasta posita, cùm bona in foro venderet & honorum virorum, & locupletum, & certè civium, *pradam suam se vendere*. secutus est, qui in causa impia, victoria etiam fœdiore, ⁶ non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias, regionesque ⁷ uno calamitatis jure comprehenderet. Itaque, vexatis, & perditis exteris nationibus, ad exemplum amitti imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. multa præterea commemorarem

nefaria in socios, si hoc uno sol quidquam vidisset indignus. Jure igitur plectimur. nisi enim multorum impunita scelera tulissemus, numquam ad unum tanta pervenisset licentia: à quo quidem rei familiaris, ad paucos; cupiditatum, ad multos improbos venit hereditas. Nec verò umquam bellorum civium semen, & causa deerit, dum homines perditam hastam illam cruentam & meminerint, & sperabunt. quam P. Sylla cùm vibrasset, dictatore propinquo suo: idem sexto tricesimo anno post à sceleratiore hasta non recessit. alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus præmiis propositis, numquam defutura bella civilia. Itaque parietes urbis modo stant, & manent, iique ipsi jam extrema scelera metucentes: rem verò publicam penitus amisimus: atque in has cladeis incidimus (redeundum est enim ad propositum) DUM METUI, quàm cari esse, & diligi maluimus. Quæ si populo R. injustè imperanti acciderè potuerunt, ⁸ quid debent putare singuli? Quod cùm perspicuum sit, BENIVOLENTIÆ vim, esse magnam: metus, imbecillam: sequitur, ut differamus, quibus rebus possimus facillimè eam, quam volumus, adipisci cum honore, & fide caritatem. Sed ea non pariter omnes egemus. nam ad cujusque vitam instituendam accommodandum est, à multisne opus sit, an satis à paucis diligere. Certum igitur hoc sit, idque & primum & maximè necessarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & nostra mirantium: hæc enim est una res prorsus, ut non multum differat inter summos, & mediocres viros; eaque utrisque est propemodum comparanda. Honore, & gloria, & benevolentia civium fortasse non æquè omnes egent, sed tamen si cui hæc suppetat, adjuvant. aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia ⁹ alio libro dictum est, ¹⁰ qui inscribitur Lælius. Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quando quidem ea in rebus majoribus administrandis adjuvat plurimum. Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo: si fidem habet: si cum admiratione quadam honore dignos putat. Hæc autem, si est simpliciter, breviterque dicendum, ¹¹ quibus rebus pariuntur à singulis, eidem ferè à multitudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus. Ac primum de illis tribus, quæ antè dixi benevolentia præcepta, videamus: quæ quidem ¹² beneficiis capitur maximè: secundo autem loco benefica voluntate benevolentia moverur, etiam si res fortè non suppetit. vehementer autem amor multitudinis commoverur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentia, justitiæ, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum, ¹³ quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet, animosque omnium natura, & specie sua commovet, maximeque quasi perlucet ex eis, quas commemoravi, virtu-

1. *Candente carbone sibi adurebat capillum.*] Basilicanus *adulebat*, antiquè pro *adolebat*: ita & *adulescens* pro *adolescens*. Gulielm.

2. *Ne quod in vestimentis occultaretur telum.*] Palat. prim. sine voce postrema, *ne quid in vestim. occultaretur*. & placet.

3. *Et stigmatiam.*] Sic ex Nonio edd. Victorii, Lambini, Aldi; suffragantibus M. & F. aliæ *stigmatium*.

4. *Nec eum fefellit. ab ea enim.*] Prius editi, *fefellit opinio. ab, ere.* verum ea dictio haud visitur in Palat. non magis quàm M. F. D. quid quod & abest edit. Rom. pr.

5. *Spectatoresque se otiosos.*] Palat. prim. non arguatus est ullo loco voculam *se*.

6. *Non singulorum civium.*] Secuti sumus Victorianam edit. ad stipulantibus ei Palatin. item M. F. D. Gulielmianis. aliæ *auctiores, non solum singulorum*.

7. *Uno calamitates jure comprehenderet.*] In possessionem, quasi postliminio, reduxi lectionem omnium fere miss. quam ejecerat iudicium Lambini, *inveſto, calamitatis genere*; quod quidem in exoletis edd. sed minimè in membranaceis Gulielmio excussis, aut Palatino utroque. *calamitatis jure*, est jure belli, quo in aliis adimebat regna Cæsar, aliis dabat; aliis populis largiebatur,

alii tributæ ac vectigalia nova imponebat. venustè simul atque acerbè.

8. *Quid debent putare singuli?*] Palatinus prim. *quid debetur putare singulis*. Idem quoque antea præfert, *Quæ si populo Roman. injustè acciderè imperanti potuere*; ut suspicer aliquid latere ulceris occulti. Palatin. secund. præfert, *deberent*.

9. *Qui inscribitur Lælius.*] Vix est, ut hoc à Cicerone esse, & non à magistro quopiam potius adjecta arbitretur Gulielmianus.

10. *Quibus rebus pariuntur.*] Palatin. prim. *parantur*; quod cùm etiam repræsentet codex qui servatur Augustæ ad D. Ultricum ætate admodum grandi, ut affirmat Anemæcius, præposituram figurato illi *pariuntur*.

11. *Beneficiis capitur maximè.*] Langius *carpitur* è libro uno. et nos nihil mutamus consentientibus libris. *captare benevolentiam* eleganter dicitur; quidni ergo & *capere*: cùm illud conatum, hæc effectum significet. Plautus Amphitruone: *Tu si me impudicitia captas, non potes capere*. Gulielmianus.

12. *Quod honestum decorumque dicimus.*] Sic editio Victorii, sic Palatin. sic Gulielmianis. aliæ, *quod decorum honestumque dicimus*.

virtutibus: idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, à natura ipsa diligere cogimur. Atque hæc quidem causæ diligenter gravissimæ: ¹ possunt enim præterea nonnullæ esse leviores. Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest: si existimabimus adepti conjunctam cum justitia prudentiam. nam ET IIS FIDEM habemus, quos plus intelligere, quàm nos, arbitramur, quosque & futura prospicere credimus, & cum res agatur, in discrimenque ventum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. hanc enim utilem omnes existimant, veramque prudentiam. Justis autem & fidis hominibus, id est, bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, injuriæque suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam justitia plus pollet: quippe cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valeat ad faciendam fidem. QVO ENIM QUIS versutior, & callidior est, hoc invisor, & suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ justitia conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium. justitia sine prudentia multum poterit: sine

10 justitia nihil valebit prudentia. Sed, ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos consistit, à meque ipso sæpe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere virtutes: nunc ita sejungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, justus esse: alia est illa, cum veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia, cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortis, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. Popularibus enim verbis est agendum, & usitatis, cum loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum revertamur. Erat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum, honore ab iis digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animadverterunt: separatim autem in singulis, si perspiciunt nec-opinata quædam bona. itaque EOS VIROS suspiciunt, maximisque effe-

dolorum cum admoventur faces, præter modum plerique exterrantur: VITA, MORS, divitiæ, paupertas, omnes homines vehementissimè permovent. Quæ qui in utramque partem excelsio animo magnoque despiciunt, cumque aliqua his ampla, & honesta res objecta est, totos ad se convertit, & rapit, tum quis non admiretur splendorem, pulchritudinemque virtutis? Ergo & hæc animi despicientia

11 admirabilitatem magnam facit: & maximè justitia (ex qua una virtute viri boni appellantur) mirifica quædam multitudini videtur: nec injuria. NEMO enim justus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exsilium, qui egestatem timeret, aut qui ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponebat. maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur: quod in quo viro perspectum sit, hunc igni spectatum arbitrantur. Itaque illa tria, quæ proposita sunt ad gloriam, omnia justitia conficit: & benevolentiam, quod prodesse vult plurimis, & ob eandem causam, fidem & admirationem, quod eas res spernit, & negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur. Ac mea quidem sententia omnis ratio, atque institutio vitæ adjuvamenta hominum desiderat: in primisque, ut habeas, quibuscumque possis familiareis conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem præ te boni viri feras. Ergo etiam solitario homini, atque in agro vitam agentis, opinio justitiæ necessaria est: eoque etiam magis, quod si eam non habebunt, injusti habebuntur: nullis præsidiiis sæpti, multis afficiuntur injuriis. Atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, justitia ad rem gerendam necessaria est. cujus tanta vis est, ut NE C

ILLI QUIDEM, qui maleficio, & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. nam qui eorum cupiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum: ille autem, qui archipirata dicitur, nisi æqualiter prædam dispertiat, aut inferticiatur à fociis, aut relinquatur. quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyrius latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit: & multo majores Viriatus Lusitanus: cui quidem etiam exercitus nostri, imperatoresque cesserunt: quem C. Lælius, is, qui sapiens usurpator, prætor fregit, & comminuit, ferocitatemque ejus ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmer, atque augeat, quantam ejus vim inter leges, ⁶ & judicia, & instituta reip. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum, ut ait He-

12 rodorus, sed etiam apud majores nostros, ⁷ justitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati reges constituti. ⁸ Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant: ad unum aliquem confugiebant, virtute præstantem: qui ⁹ cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenda; ¹⁰ summos cum infimis pari jure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit causa, quæ regum.

Jus

1. Possunt enim præterea nonnulla esse leviores.] Nihil horum visitur in prim. Palatino; & certe poterat rotum abesse. supra quoque reposui atque hæc quidem causæ, fiducia nist. editionumque primarum.

2. Eos haud contemnunt quidem.] Palatin. prim. eos contemnunt quidem neutquam: quod & in quatuor mss. reperit Aldus Nepos, ac probat; ut magis antiquum. in Palatin. secund. erat, eos contemnunt quidem nunquam.

3. Qui nec sibi nec alteri, ut dicitur.] Reduxi lectionem quam intulerat editioni suæ Victorius, confirmatam à Palatin. F. D. aliorumque membran. vulgata enim alteri profunt, ut dicitur.

4. Admiratione afficiuntur ii, &c.] Secutus sum Palat. & Gulielmianos; item editionem primam. ceteræ aut admiratione quadam afficiuntur. aut admiratione quadam verò afficiuntur. aut adeo admiratione autem affic. quæ varietas satis prodit falsitate scripturæ.

5. Hunc igni spectatum arbitrantur.] Parœmiam redolet. spectare aurum, probare est. Plautus Persa: non hercle cui nunc hoc dum spectandum scio. Probatur autem igni optime. ab auro igitur ad hominem facta translatio est. Gulielmianus.

6. Et judicia, & instituta reipubl.] Ita Palatin. neque aliter Lambiniani. editio Romana prima, & judicia constituta reipubl. non absurdè. vulgati alii, & instituta reipubl.

7. Justitiæ fruendæ causa.] Sic Palat. & F. editionesque antiquiores, etiam Victoriana. aliæ servandæ justitiæ.

8. Nam cum premeretur inops multitudo.] Sic Moguntina editio omnium princeps & Romana altera; neque aliter invenit in suis duobus mss. Aldus Nepos. Palatinus noster uterque habet in otio multitudo. Gulielmio placebat, quod habebatur in tribus Suffridi mss. premeretur in otio inops multitudo. at mihi illud in otio natum videtur ab altero inops. vulgati ferè, premeretur initio multitudo.

9. Cum prohiberet injuria tenuiores.] Palat. pr. accedit lectioni Victorinæ injuriam tenuioris.

10. Summos cum infimis pari jure retinebat.] Editiones primæ, item Palat. & Langiani, ut & Lambiniani & Aldini, una cum D. & F. servant omnino pertinebat. adnotatque Gulielmianus, F. adscriptum, id est, perfelle tenebat. & videtur revocanda vox minus sed nota, vel ob exemplarium conspirationem.

Jus enim semper questum est æquabile. neque enim aliter esset jus. id si ab uno iusto, & bono viro consequerentur, eo erant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inventæ, quæ cum omnibus semper una, atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos AD IMPERANDUM deligi solitos, quorum de justitia magna esset opinio multitudinis. Adjuncto verò, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, & retinenda justitia est, tum ipsa propter sese: nam aliter justitia non esset: tum propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed ut pecuniæ non querendæ solum ratio est, sed etiam collocandæ, quæ perpetuos sumtus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria & querenda, & collocanda ratione est. Quamquam præclare Socrates, hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset. Quod si qui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modo sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi possentur, vehementer errant. VERA GLORIA radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celestiter, tanquam flosculi, decidunt, nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem: sed brevitas causa, familia erimus contenti una. Tiberius enim Græchus, Publii filius, tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii, nec vivi probabantur bonis, & mortui nomen obtinent *jure casorum*. Qui igitur adipisci veram gloriam volent, justitiæ fungatur officiis. ea quæ essent, dictum est libro superiore. Sed, ut facillimè, quales simus, tales esse videamus, etsi in eo ipso vis maxima est, ut simus in, qui haberi velimus, tamen quædam præcepta danda sunt. nam si quis ab ineunte ætate haber causam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam, (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse) aut aliquo casu, atque fortuna: IN HUNC oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, acquiritur: & tanquam in clarissima luce versetur, ita nulum obscurum potest nec dictum ejus esse, nec factum. Quorum autem prima ætas propter humilitatem, & obscuritatem in hominum ignoratione versatur: hi simul ac juvenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea relictis studiis debent contendere: quod eo firmiore animo faciant, quia NON MODO non invidetur illi ætati, verum etiam faveatur. Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud majores nostros exstiterunt: semper enim terè-bella gerebantur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cujus altera pars, sceleris nimium habuit: altera, felicitatis parum. Quo tamen in bello, cum te Pompeius alæ alteri præfessisset, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequere equitando, jaculando, 3 omni militari labore

tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum repub. cecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem pergamus ad ea, quæ restant. Ut igitur in reliquis rebus MULTO majora sunt opera animi, quam corporis: sic hæc res, quas persequimur ingenio, ac ratione, graviore sunt, quam illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficitur ut modestia, tum pietate in parentis, tum in suos benivolentia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, QUI SE AD claros; & sapientis viros, benè consulentes resp. contulerunt: quibus cum si frequentis sint, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum. P. Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiam, & juris scientiam P. Mucii commendavit domus. nam Lucius quidem Crassus, cum esset admodum adolescens, non aliunde muratus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili & gloriosa. & quæ ætate qui exercentur, laude affici solent (ut de Demosthene accepimus) ea ætate L. Crassus ostendit, id se in foro optimè jam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed cum duplex ratio sit orationis, quarum in altera sermo sit; in altera, contentio: non est id quidem dubium, 4 quin contentio orationis majorem vim habeat etiam ad gloriam. ea est enim, quam eloquentiam dicimus. sed tamen difficile dictum est, quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitasque sermonis. Exstant epistolæ, & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum, (sic enim accepimus) quibus præcipiunt, ut oratione multitudinis animos ad benivolentiam alliciant, 5 militesque blandè appellando deliniant. Quæ autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe universam excitat. Magna est enim admiratio copiosè, sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus, 6 quam ceteros, arbitrantur. Si verò inest in oratione MISTA modestiæ gravitas, nil admirabilius fieri potest; eoque magis, si ea sunt in adolescente. Sed, cum sint plura causarum genera, quæ eloquentiam desiderant, multique in nostra repub. adolescentes & apud iudices, & apud senatum dicendo laudem assecuti sunt, maxima admiratio est in iudiciis, quorum ratio duplex est. nam ex accusatione, & defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persæpe est. Dixi paullo antè de Crasso. idem fecit adolescens M. Antonius. etiam P. Sulpicii eloquentiam accusatio illustravit, cum seditiosum, & inutilem civem, C. Norbanum, in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est sæpe faciendum, nec umquam nisi aut reipub. causa, ut duo Luculli: aut patrocinio, ut nos pro Siculis; 7 pro Sardis: pro M. Albucio Julius. in accusando etiam 8 Man. Aquilio L. Fufii cognita industria est. Semel igitur, aut non sæpe certè. Sin erit, cui faciendum sit sapius, resp. tribuet

1. Nomen obtinent jure casorum.] Aliæ editiones numerum obtinent, sed præter scripturam Pal. pr. & Gulielmianorum, ut puto, nam nihil ipse adscripsit huic loco, nisi nomen Langii; quem & initio secutus fuerat Lambinus, sed postea adhæsit lectioni alteri; quam tamen improbo. rationes prompti ad locum Senecæ Epist. 104. in suspicionibus. Palat. secund. numerum agnosceat, nec nomen, neque aliud quid eorum loco.

2. Non modo non invidetur.] Pal. pr. non videtur. & verò cum in pluribus olim auctoribus invenirem *videtur* pro *invidetur*; examinet lector, heic ne suum obtinere queat locum; quod forsitan ab imperitioribus abijt primum in *videtur*, deinde in *invidetur*.

3. Omni militari labori.] Haud aliter Palatin. & F. expresserantque in editione Victorius. nam priores, *omnia milit. aut omnem militarem laborem*. posteriores, *omniaque milit.*

4. Quin contentio rationis majorem vim habeat etiam ad gloriam.] Hæc est scriptura Palatinorum, a quibus nihil abijt F. aut Romana ed. prima, nisi quod ex, & ad gloriam. sicque etiam seqq. edd. præterquam quod destituantur illo &. at posteriores, *orationis plurimum possit, & majorem vim habeat ad gloriam*. Lambinus verò, plus possit, majoremque vim habeat & ad gratiam & ad gloriam. atque licentiosè; certè præter miss. etsi ipse super isto facinore

totus taceat; ut solet, cum mentiri palam pudet, & interim vendit operam suam minus nascis. unde factum, ut Suffridus Petri Lambiniana omnino sequenda censeat, tanquam Ciceronis maximè germana; cum adulterina sint; certè tale nihil in miss. Aldus Nepos.

5. Militesque blandè appellando deliniant.] Tò sermone delevit ut glossæma, è libris tribus miss. Gulielmianis. idem quoque statim delevit vocem *gloriam*, quam non agnorant aut Langii, aut Lambini membranæ. In F. erat *excitat turbam aut gloriam*, interpretis scilicet additamentum.

6. Plus quam ceteros arbitrantur.] Palat. pr. plus ceteris arbitrantur, nihilo pejor vulgatis, si non melius.

7. Pro Sardis, pro M. Albucio Julius.] Nihil variant heic miss. Gulielmiani, aut Palatini, Lambinus delet, pro M. Albucio. Langius ac Paulus Manutius mutantur in *contra M. Albucium*; aut in *M. Albucium*. sed conjectura obrudi nequit pro vero. quare malui repræsentare omnium editionum scripturam, quam nimium tribuere hariolis.

8. Man. Aquilio L. Fufii.] Sic ingeniosè Paullus Manutius ex Ciceronis Bruto, cujus conjecturam Lambinus sibi arrogasse videtur. Editi *Manlio L. Fufii*.

tribuat hoc muneris, cujus inimicos ulcisci sapius, non est reprehendum. modus tamen adfit. DURUM ENIM hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. id cum periculosum ipsi est, tum etiam fordium ad famam, committere, ut accusator nominetur: quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui juris civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter tenendum est, NE QUEM umquam innocentem ¹ iudicio capitis arceffas: id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam QUID EST tam inhumanum, quam eloquentium, à natura ad salutem hominum, & ad conservationem datam, ad bonorum pestem, perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ² ita habendum est religioni, nocentem aliquando, & nefarium, impiumque defendere. vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. JUDICIS est, semper in causis verum sequi: patroni, nonnumquam verisimile, etiam si minus sit verum, defendere: quod scribere (præsertim cum de philosophia scriberem) non audeam, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum Panærio. Maximè autem & gloria patitur, & gratia defensionibus: eoque major, si quando accidit, ut ei subveniatur, qui *potens* alicujus opibus circumveniri, uergerique videatur. ut nos & sæpe aliàs, & adolescentes, contra L. Sullæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quæ, ut scis, exstat oratio. Sed expositus adolescentium officii, quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cujus est ratio duplex. nam aut opera benignè sit indigentibus, aut pecunia. facilior est hæc posterior, locupleti præsertim: sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti, claroque dignior. quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen ³ altera ex arca, altera ex virtute depromitur: LARGITIONEQUE, quæ fit ex re familiari, fontem ipsam benignitatis exhaurit. ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plureis usus sis, eo minus in multis uti possis. At qui opera, id est, virtute, & industria, benefici, & liberales erunt, primùm quo pluribus profuerint, eo plures ad benignè faciendum adjuutores habebunt: deinde *consuetudine* beneficentia paratior erunt, & tamquam exercitatior ad bene de multis promerendum. ⁴ Præclare in epistola quadam Alexandrum filium Philip-
15 pus accusat, quod *largitione* *benivolentiam* Macedonum confissetur. *Quæ te, malum*, inquit, *ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum & præbitorem sperent fore? Bene ministrum, & præbitorem*; quia fordium regi: meliùs etiam, quod largi-

tionem, *corruptelam* esse dixit. FIT enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio: SED præceptum patemus omnibus. Quamobrem id quidem non dubium est, quin illa benignitas, quæ constat ex opera, & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. nonnumquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est. & sæpe idoneis hominibus indigentibus, de re familiari impertiendum: sed diligenter, atque moderate. MULTI enim patrimonia effuderunt, inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quam quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atque etiam SEQUUNTUR largitionem rapinæ. Cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cum benivolentia comparanda causa benefici esse velint: non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita referenda, ut pateat omnibus. modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus id, quod à nostris hominibus sæpissimè usurpatum, jam in proverbii consuetudinem venit, LARGITIONEM FUNDUM NON HABERE. etenim quis potest modus esse, cum & idem qui confueverunt, & idem illud alii desiderant? Omnino duo sunt genera largorum: quorum alteri, prodigi: alteri, liberales: PRODIGI, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut nullam omnino sint relicaturi. LIBERALES autem, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adjuvant, aut opitulantur vel in re quaerenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mentem venerit Theophrasto, in eo libro, quem de divitiis scripsit: in quo multa præclare: illud absurde. Est enim multus in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum: *taliumque sumtuarum, facultatem fructum divitiarum* putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus exempla pauca posui, multo & major videtur, & certior. ⁹ Quanto Aristoteles gravius, & veriùs nos reprehendit, qui *has pecuniarum effusiones* ¹⁰ non admiremur, quæ sunt ad multitudinem deleniendam. *at ii qui ab hoste obfiduntur, si emere aqua sextarium mina cogentur, hoc primò incredibile nobis videri, omnesque mirari: sed, cum attenderint; veniam necessitati dare: in his immanibus, jacturus, infinitisque sumtibus, nihil nos magnopere mirari; cum præsertim nec necessitati subveniatur, nec dignitas augeatur; ipsaque illa delentio multitudinis sit ad breve exiguumque tempus;*
eaque

1. *Judicio capitis arceffas.*] Duo ait hominis duri iudicio multos arcessere, & arcessere capitis. hoc minus viderunt, qui hinc expulerunt iudicio, contra libros. Gulielmius.

2. *Ita habendum est religioni.*] Addiderant alii, *contrarium*, præter mss. editionemque omnium primam; in quibus vocis ejus nec vola nec vestigium.

3. *Altera ex arca.*] Rejecit has tres voculas, ut subdititias Languis, cum non invenisset in uno scripto. minus rectè. arca enim sumitur pro parata nummorum copia, sæpe Tullio.

4. *Præclare in epistola quadam.*] Palat. prim. non habet præpositionem, neque desideratur. Idem paulò post exhibet, *Quid te malum*, inquit, *in istam, &c.* non ut vulgari, *Quod te malum, inquit, rationis*, aut, *Quæ te malum, inquit, ratio.* moxque pro *præbitorem putent?* oggerit; *præbitorem sperent fore?* quæ utraque lectio, vulgatam antecedit bonitate. certè illud putent, non esse auctoris genuinum, inde sciamus, quod existet ejus loco in ed. Roman. prima, & Palat. sec. existiment. utramque scripturam admissem in contextum, nisi esset contra bonos mores stare testimonio unius: admisi tamen illud sperent fore; quod Anemæcius prodidisset, sic quoque restare in exemplari Augustano.

5. *Bene ministrum, &c.*] Hæc Victorianis & Aldinis absunt. pessimè. absque eis enim nimis quam frigidum est illud, *melius etiam*, quod statim sequitur. quid quod omnibus litteris representent Palatinæ membranæ, & Augustanæ.

6. *Præbitorem.*] Gulielmius adnotavit: cave sequaris eos qui reponunt, *diribitorem*. primum contra sunt libri omnes. deinde ne

vox quidem huc convenit: notat enim eum qui calculos tribubus diribit, non qui nummos, quem *divisorem* rectius dixeris. *Præbitor* autem proprie convivii dominus. huc fortassis in Lucano emendatio mea possit inculcari.

7. *Sæpe idoneis hominibus indigentibus, &c.*] Lastantii ævo, idonei homines haud alii ferè quam boni & locupletes dicebantur: ideo tanquam altutum & *επιπέπυον* hoc præceptum reprehendit, quasi illis solum esset impertiendum, qui restituere possent. lib. vi. cap. 11. Sed idoneos indigentes omnino dicit Cicero probos homines paupertate oppressos. Gronov.

8. *Gladiatorum muneribus.*] Palat. prim. *gladiatoris*, quod ferè malim. supra quoque delevi dictionem *dicuntur*, infraque *causa*, jubentibus mss.

9. *Quanto Aristoteles gravius.*] Muretus malebat *Aristo*, quod horum nihil inveniretur in Aristotele.

10. *Non admiremur.*] Fulvius Ursinus putabat deleri posse adverbativam particulam, contra mentem auctoris, quæ ab illa voce tota pendet; neque aliter argumentatio ejus procedit, ut liquet ex sequentibus.

11. *Aqua sextarium mina cogentur.*] Palat. prim. *mina argenti cogantur.* nec displicet.

12. *Delentio multitudinis.*] Forfan melius, *delectatio multitud.* uti est in Palat. in D. F. in Aldinis sex. placebatque etiam Gulielm.

13. *Sit ad breve exiguumque tempus; eaque à levissimo quoque in quo, &c.*] Secutus sum editionem accuratissimam Petri Victorii, nisi quod adposuerim illud *sit*, ut placebat Lambino, quod

eaque à levissimo quoque: in quo tamen ipso unà cum satietate, memoria quoque moriatur voluptatis. Bene etiam colligit, hæc pueri, & mulierculi, & servi, & servorum simillimis iuberi, esse grata. gravi verò homini, & EA QUÆ FIUNT, iudicio certo ponderanti, probari posse nullo modo. quamquam intelligo, in nostra civitate inveterasse jam à bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis viris postuletur. itaque & P. Crassus cum cognomine dives, tum copiis,

- 17 functus est ædilitio maximo munere. Et paullo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo, Q. Mucio, magnificentissima ædilitate functus est: deinde C. Claudius, Appii filius: 2 multi post, Luculli, Hortensius, Silanus. omnis autem P. Lentulus, me consule, vicit superiores. hunc est Scaraus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompeii munera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. VITANDA tamen est suspicio avaritiæ. Mamerco, homini ditissimo, prætermisso ædilitatis consulatus repulsam attulit. Quare & si postulatur à populo, bonis viris si non desiderantibus, at tamen approbantibus, faciendum est, modò pro facultatibus; nos ipsi ut fecimus: & si quando aliqua res major, atque utilior populari largitione acquiritur: ut Orestis nuper prandia in semitis decumæ nomine magno honori fuerunt. ne Marco quidem Seio vitio datum est, 3 quòd in caritate asse modium populo dedit. magna enim se, & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat ædilis, nec maxima liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quòd gladiatoribus emtis reip. causa, quæ salute nostra continebatur, omnis P. Clodii conatus, turoresque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio, in primisque clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima. dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominavi, sanè exiguis sumtus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impensæ meliores, muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniaque, quæ ad usum reip. pertinent. quamquam quod præsens tamquam in manum datur, jucundius est: tamen hæc in posterum gratiora. Theatra, porticus, nova templa, verecundiùs reprehendo, propter Pompeium: sed doctissimi non probant, ut & hic ipse Panætius, quem multum 4 in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Græciæ vituperat, quòd tantam pecuniam in præclara illa propylæa conjecerit. Sed de hoc genere toto, in iis libris; quos de reip. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum, genere, vitiosa est: temporibus, necessaria; & tum ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficisci-

tur, non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia causa est ejus, qui calamitate premitur, & ejus, qui res meliores quærit, nullis suis rebus adversis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi fortè erunt digni calamitate. in his tamen, qui se adjuvari volent, non ut ne affligantur, sed ut altiore gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus: sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. nam præclare Ennius:

Benefacta malè locata, malefacta arbitrator.

Quod autem tributum est bono viro & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris. temeritate enim remota, 5 gratissima est liberalitas: eoque eam studiosius plerique laudant, quòd summi cujusque bonitas, commune per fugium est omnium. Danda igitur opera est, ut his beneficiis quam plurimos afficiamus, quorum memoria liberis posterisque prodatur, ut iis ingratis esse non liceat. OMNES enim immemorem beneficii oderunt: eamque injuriam 6 in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri; eumque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam reip. utilis est, redimi è servitute captos, locupletari tenuiores: quod quidem vulgò solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scriptum copiosè videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis, 7 largitioni munerum longè antepono. hæc est gravium hominum, atque magnorum: 8 illa quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium. Conveniet autem cum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum: in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando; 9 vicinitatibus & confinibus, æquum, & facilem; multa multis de jure suo cedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paullo plus etiam quam liceat, abhorrentem. Est enim non modò liberale, PAULLUM nonnumquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere, flagitiosum est: sed ita, ut illiberalitatis, avaritiæque absit suspicio. Possè enim liberalitate uti, non spoliante se patrimonio, nimirum is est pecuniæ fructus maximus. Rectè etiam à Theophrasto est laudata hospitalitas. est enim (ut mihi quidem videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus: idque etiam reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. Est autem etiam vehementer utile iis, qui honestè posse multum volunt, per hospites apud externos populos valere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curialeis Laciadas hospitem fuisse. ita enim instituisse, & villicis imperavisse, ut omnia præberentur; quicumque Laciades in villam suam devertisset. Quæ autem 19 opera, non largitione, beneficia dantur, hæc tum in universam remp. tum in singulos civeis conferuntur. nam in jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiæ genere proficisci-

annotasset Gulielmus haberi etiam in veteribus suis F. & D. neque aliter sanè editio princeps. nam sequentes, ad breve exiguumque tempus duxi, eaque à levissimo quoque animo: in quo, &c.

1. *Inveterasse jam à bonis.*] Sic è Langianis & F. D. Gulielmus. vulgari non habent illud a. in Palatin. prim. est, *inv. etiam bonis*; quod alteri ferè præposuerim; utique cum idem mox habeat postularetur.

2. *Multi post, Luculli.*] Expressi scripturam Palatinorum confirmatam veteribus Langii libris. vulgg. *Lucullus*.

3. *Quod in caritate esse.*] Vulgari ferè cavitate annoz asse. sed vox ea media non apparet in Palat. D. F. imò ne in editione quidem Romana prima. quare & jure exclusit suis Victorius, sed deinde iterum irrepsit, culpâ eorum quibus nihil satis apertum est, nisi & superanis circumvallatur vocibus.

4. *In his libris secutus.*] Palatinus refugit particulam *in*; & non requiritur. mox scripsi *non probant* pro vulgari *improbant*, volentibus ead. primis & mss. nostris.

5. *Gratissima est liberalitas.*] Vix mihi eripi potest, pejorem esse scripturam codicis Palatini prim. *gravissima*. examinent eam modo otiosiores, conserantque cum eis quæ habet Tul-

lius capituli hujus medio.

6. *In deterrenda liberalitate.*] Elegans figura. Palatinus tamen prim. *deterenda*. cui quidem non acquiesco; solum modò iudico ob Aldum Nepotem, qui hujusmodi scripturam extare negat in veteribus libris.

7. *Largitioni munerum longè antepono.*] Manutius negat vocem longè reperiri in exemplaribus vetustis, invecamque primam à Lambino, sed fallitur: repræsentavit enim & Petrus Victorius, extatque disertè in Palatino pr.

8. *Illam quasi assentatorum populi.*] Vox quasi non est in Palat. pr. nisi à manu recentiore. neque admodum requiritur. imò cum mox repetatur, ne requiritur quidem.

9. *Vicinitatibus, &c.*] Sic mss. quoque nostri, sine *in*. Eisdem auctoribus statim eam rescripti, *de jure suo credentem*: tanto confidentius, quod ita publicasset Victorius; imò & ille qui Romæ primum vulgavit libros de Officiis, anno cccclxxix. exinde eusi, *concedentem*. *Vicinitates & confinia* dixit pro vicinis ac confinibus: quemadmodum alibi passim legimus, *matrimonia, servitia, contrivia*, loco convivarum, servorum, uxorumque.

desse quam plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinere, & ad gratiam. Itaque cum multa præclara majorum, tum quod optimè constituti *juris civilis* summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt. nunc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, sic hujus scientiæ splendor deletus est: idque eo indignius, quòd eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnibus superiores, quibus honore par esset, scientia facile vicisset. Hæc igitur opera, grata multis, & ad beneficiis obstringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi gravior facultas, & gratior & ornatior. Quid enim *eloquentia* præstabilius, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque ergo à majoribus nostris est ¹ in toga dignitatis principatus datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodque in patriis est moribus, multorum causas, & non gravatè, & gratuito defendentis, beneficia, & patrocina latè patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiæ, ne dicam interiterum, deplorarem: ni vererem, ne de meipso aliquid viderem queri. Sed tamen videmus, quibus existens oratoribus, quam in paucis spes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis sit *audacia*. Cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut jurisperiti esse, aut diserti: licet tamen opera prodesse multis, beneficia perentem, commendantem iudicibus, & magistratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consuluntur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimeque eorum manat industria. Jam illud non sunt admonendi, (est enim in promptu) ² ut animadvertant, *CUM JUVARE* alios velint, ne quos offendant. sæpe enim aut eos lædunt, quos non debent: aut eos, quos non expedit. si imprudentes, negligentis est: si scientes, remeritatis. Utendum etiam est excusatione adversus eos, quos invitatus offendas, quacumque possis, quare id, quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: ceterisque operis, & officis erit id, quod violatum est, compensandum. Sed cum in hominibus juvandis aut mores spectari, aut fortuna scilicet: dictu quidem est proclive, itaque vulgè loquuntur, *se in beneficiis collocandus mores hominum, non fortunam sequi*. honesta oratio est: sed *QUIS EST* tandem, qui inopis, & optimi viri causæ non anteponat, in opera danda, gratiam fortunati, & potentis? à quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum ferè est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est diligentius, quæ natura rerum sit. nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiam si referre gratiam non potest, habere certè potest. Commodè autem, quicumque dixit, *PECUNIAM QUI HABEAT, NON REDDIDISSE*: qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui retulerit, habere: & qui habeat, retulisse. At, qui se locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam *BENEFICIUM* se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quamvis magnum aliquod acceperint: æquè etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur: patrocinio verò se usos, & clientis appellari, mortis instar putant. At verò ille tenuis, cum, quidquid factum sit, se spectatum, non fortunam putet, non modò illi, qui est meritus, sed etiam illis, à quibus expectat (eget enim multis) gratum se videri studet. neque verò verbis auget suum mu-

nus, si quo fortè fungitur, sed etiam extenuat. Videndumque illud est, quòd si opulentum, fortunatumque defenderis, in illo uno, aut fortè in liberis ejus manet gratia. sin autem inopem, probum tamen, & modestum: omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) præsidium sibi paratum vident. Quamobrem *MELIUS* apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus. sed si res in contentionem veniet, nimirum *Themistocles* est auctor adhibendus, qui cum confuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: *Ego verò, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ viro*. Sed corrupti mores, depravati que sunt admiratione divitiarum: quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet? Illum fortasse adjuvat, qui habet: ne id quidem semper. sed fac juvare: utentior sane sit: honestior verò quomodo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quo minus juvetur, modò ne adjuvent: sitque *OMNE* iudicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum id beneficiis, operaque danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid per injuriam. *FUNDAMENTUM* enim perpetuæ commendationis, & famæ, est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile. Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de iis, quæ ad universos, quæque ad tempus pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim ejusmodi sunt, ut ad universos civeis pertineant, partim singulos ut attingant, quæ sunt etiam gratiora. danda est opera omnino, si possit, utrisque, nec minùs, ut etiam singulis consulatur: sed ita, ut ea res aut proficit, aut certè non obsit reip. *C. Gracchi* frumentaria magna largitio; exhauriebat igitur ærarium: modica *M. Octavii*, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria. ergo & civibus, & reipub. salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui reipub. administrabit, ut *Suum* quisque teneat, neque de bonis privatorum publicè deminutio fiat. perniciosè enim *Philippus* in tribunatu, cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facilè passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter: tum illud malè: non esse in civitate duo millia hominum, qui rem haberent. Capitalis oratio, & ad æquationem bonorum pertinens: qua peste quæ potest esse major? Hanc enim ob causam maximè, ut sua tenerentur, reipub. civitateque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud majores nostros sæpe fiebat, propter ærii tenuitatem, assiduitatemque bellorum) *TRIBUTUM* sit conferendum: idque ne eveniat, multo antè erit providendum. sin qua necessitas hujus muneris alicui reipub. obvenit: (malo enim quam nostræ ominari, neque tamen de nostra, sed de omni reipub. dispuco) danda erit opera, ut omnes intelligant, (si salvi esse velint) *NECESSITATE* esse parendum. atque etiam omnes, qui reipub. gubernabunt, consulere debebunt, ut *EARUM* rerum copia sit, quæ sunt necessariæ. quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare. est enim in promptu: tantum locus attingendus sit. Caput autem est in omni procuracione negotii, & muneris publici, ut *AVARITIÆ* pellatur etiam minima suspicio. ⁷ Utinam, inquit *C. Pontius*.

20

1. In toga dignitatis.] Haud aliter Palatinus pr. nec abibat Petri Danielis liber, quam quod is toga dignitate. publicati ferè, in tota dignitate. inepte. toga enim opponitur sego. tueatur Manutius Nepos, & Nannii Symmicta.

2. Ut animadvertant.] Minutum quidem est, sed tamen moneri operæ pretium est; Palatinum pr. servare animam advertant.

3. Utentior sanè sit.] Diu est quod monuit Turnebus restituendam è mss. hanc scripturam; sed nemo id fecit, deterriti credo raritate vocis. & verò cum conspiciatur in Palatinis, in F. in D. eam non admittre religio fuit. vulgati prius *potentior*. Lambinus *potentior*.

4. Deminutio fiat.] Exemplar Palatinum pr. *minutio* syllaba prima ablata.

5. Ut sua tenerentur.] Palatinus idem *tenerent*.

6. Malo enim quam nostræ ominari.] Sic quoque Palatinus uterque, sine illo *alii*, aut *alteri* aut *aliene*, invecro à correctoribus; quodque suis quoque abfuisse t. itatus est & Langius & Lambinus.

8. Utinam inquit C. Pontius Sannis, &c.] Non video quomodo votum hominis huc quadret: nisi velimus vatem fuisse; ut pontius hæc ipsum pronuciare apud inferos. si sic; viderint acutiores, num ex verbis ipsius erui possit genus aliquod carminum.

tius Samnis, ad illa tempora me fortuna servasset, & tum esse natus, quando Romani dona accipere cœperissent! non esse passus diutius eos imperare. Næ illi multa sæcula expectanda fuerunt. modò enim hoc malum in hanc rempub. invasit. itaque faciliè pator tum potiùs Pontium fuisse, siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecuniis *reperundus* à L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. At verò postea tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei, tot damnati, tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum: tanta, sublaus legibus, & iudiciis, expilatio, direptioque sociorum, ut IMBECILLITATE aliorum, non nostra virtute valeamus. Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abstinentis. Quid ni laudet? sed in illo alia majora. laus abstinentiæ, non hominis est solùm, sed etiam *temporum* illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maximâ, potitus est Paullus: ¹ tantum in ærarium pecuniæ invexit, ut unius imperatoris præda finem attulerit *tributorum*. at hic ² nihil domum suam intulit, præter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior, Karthagine eversa. Quid? qui ejus collega in censura fuit L. Mummius, numquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam, maluit. quamquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatio. NULLUM igitur vitium tætrius, (ut eò, unde egressa est, ferat se oratio) quàm avaritia, præsertim ³ in principibus, & rempub. gubernantibus. habere enim quæstui rempub. non modò turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, *Spartam nulla re alia, nisi avaritia perituram*, id videtur non solum Lacedæmoniis, sed & omnibus opulentis populis prædixisse. Nulla autem re conciliare faciliùs benivolentiam multitudinis possunt ii, qui reipub. præfunt, quàm abstinentia & continentia. Qui verò ⁴ se populares volunt, ob eamque causam aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur: aut pecunias creditis deceptoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta reipublicæ; concordiam primùm, quæ esse non potest, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere sciam cuique non licet. id enim est proprium (ut supra dixi) civitatis, atque urbis, ut sit libera, & non sollicita suæ rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam. nam CUI RES erepta est, est inimicus: cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse: & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo. At verò ille, qui accipit injuriam, & meminit, & præ se fert dolorem suum: nec, si plures sunt ii, quibus improbè datum est, quàm, illi, quibus injustè ademptum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hæc judicantur, sed pondere. QUAM AUTEM habet æquitatem, ut agrum multis annis, aut etiam sæculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat. Ac propter hoc injuræ genus Lacedæmonii Lyfandrum Ephorum expulerunt: Agin regem (⁵ quod numquam antea apud eos acciderat) *neca verunt*: ex eoque tempore tantæ discor-

diæ fecutæ sunt, ut & tyranni existerent, & optimates exterminarentur: & præclarissimè constituta resp. dilaberetur. nec vero solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Græciam evertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profectæ, manarunt latius. Quid? nostros Gracchos, Ti. Gracchi, summi viri, filios, Africani nepotes, nonne agrariæ contentiones perdidit? At verò Aratus Sicyonius jure laudatur, qui cum ejus civitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus. Cumque tyrannum Nicoclem improvisè oppressisset, sexcentos exsules, qui fuerant ejus civitatis locupletissimi, restituit, remque pub. adventu suo liberavit. Sed cum magnam animadverteret in bonis, & possessionibus difficultatem, quòd & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, & QUINQUAGINTA annorum possessiones movere non nimis æquum putabat, propterea quòd tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur sine injuria: judicavit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, remque integram ad reditum suum jussit esse: isque celeriter ad Ptolemæum, suum hospitem venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberate velle, causamque docuisset: à rege opulento vir summus faciliè impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur. Quam cum Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit & eorum, qui aliena tenebant, & eorum, qui sua amiserant: perfecitque æstimandis possessionibus, ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent: aliis, ut commodius putarent, numerari sibi ⁶ quòd tanti esset, quàm suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes concordia constituta *sine querela* discederent. O virum magnum, dignumque qui in nostra repub. natus esset! Sic par est agere cum civibus, non (ut bis jam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subjicere præconis. At ille Græcus (id quod fuit sapientis, & præstantis viri) OMNIBUS CONSULENDUM putavit: eaque est ⁷ summa ratio, & sapientia boni civis, commoda ⁸ civium non divellere, atque omnem æquitatem eadem continere. ⁹ Habitant gratis in alieno. Quid ita? Ut, cum ego emerim, ædificarim, tuear, impendam, tu, me invito, fruare meo? Quid est aliud, aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulæ verò *novæ* quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum: eum tu habeas: ego non habeam pecuniam? Quamobrem ne sit æs alienum, ²⁴ quod reipub. noceat, providendum est: quod multis rationibus caveri potest: non si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucentur alienum. NEC ENIM ulla res vehementiùs rempub. continet, quàm fides: quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Numquam vehementiùs actum est, quàm me consule, ne solveretur. armis, & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine: ¹⁰ quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de repub. tolleretur. numquam nec majus æs alienum

1. *Tantum in ærarium pecuniæ invexit.*] Palatinæ membranæ tantam pecuniæ. malim.

2. *Nihil domum suam intulit.*] Sic plerique Aldini & Pal. sec. D. atque F. etiam Pal. præquint. tamen habet, *nihil domum suam præter memoriam nominis sempiternam detulit.*

3. *In principibus & rempub. gubernantibus*] Copula non comparet in Pal. præ. & verò tantum abest eam desiderem, ut facile paterer adhuc auferri sequentia *rempub. gubernantibus.*

4. *Se populares volunt.*] Sic Pall. F. D. editionesque primæ, imò & Victorina. aliæ populares esse volunt.

5. *Quod nunquam antea apud eos acciderat.*] Poterant abesse voces tres posteriores. Sic & mox videri queant interpretis potius quàm Tulli illa, quæ à Lacedæmoniis profectæ, manarunt latius.

6. *Quod tanti esset.*] Palat. quanti essent. quod mihi non ita videtur ineptum. quin faciliè præponerem vulgato, si haberem ad-

stipulatorem adhuc alium aliumque codicem vetustatis edecumata.

7. *Summa ratio & sapientia.*] Illud & sapientia, non visitur in Palatino prim. neque requiritur. qui ferè etiam quæ præcedunt, id quod fuit sapientis & præstantis viri, habuerim omnia pro glossatoris interpretatiuncula.

8. *Civium non divellere.*] Editi olim *civium defendere non divellere*, sed contra scripturam Palatinorum codicum, item F. ne dicam & Langianorum.

9. *Habitent gratis in alieno.*] Lectionem istam primus eruit è mss. suis Turnebus, reperitque in F. Gulielmii: extat quoque in Pall. non. *Habitant prius.*

10. *Quibus sic restiti ut hoc tantum malum.*] Victorii ed. *ut totum hoc. Pal. præ. quibus restiti, ut tum hoc malum. sec. quibus ita resti. ut hoc totum, &c.*

nium fuit: nec melius, nec facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, ¹ solvendi necessitas consecuta est. ² At verò hic nunc victor, tum quidem victus, ³ quæ cogitavit, ea perfecit, cum ejus jam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si causa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis decur, aliis auferatur, aberunt illi, qui rempub. tuebuntur: in primisque operam dabunt, ut juris, & judiciorum æquitatem suam quisque teneat: & neque tenuiores ⁴ propter humilitatem, circumveniantur, neque locupletibus ad sua ⁵ vel tenenda, vel recuperanda obsit invidia: præterea quibuscumque rebus vel belli, vel domi poterunt, remp. augeant imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum sunt: hæc apud majores nostros factitata: hæc genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate reip. magnam ipsi adipiscuntur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, ⁶ duo præterita censet esse à Panætio, valitudinis curationem, & pecuniæ. quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quod essent faciles: sunt certè utiles. Sed valitudo sustentatur notitia sui corporis; ⁷ & observatione, quæ res aut prodesse soleant, aut obesse: & continentia in victu omni, atque cultu, corporis tuendi causa; & prætermittendis voluptatibus, postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quærere debet iis rebus, à quibus abest turpitudine: conservari autem diligentia, & parsimonia: iisdem etiam rebus augeri. has res commo-

dissimè Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista ferè ætate cum essemus, quæ tu nunc, è Græco in Latinum convertimus. Sed utilitatum comparatio, quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermittis, sæpe est necessaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis, hoc modo comparantur: VALERE ut malis, quàm dives esse. Cum corporis, externa, hoc modo: DIVES esse potius, quàm maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic: ut BONÆ valitudo voluptati anteponat, vires celeritati. Externorum autem, ut GLORIA divitiis, vectigalia urbana rusticis. ⁸ Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: à quo cum quæreretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit, *Bene pascere*. Quid secundum? *Satus bene pascere*. ⁹ Quid tertium? *Male pascere*. Quid quartum? *Arare*. Et, cum ille, qui quæsierat, dixisset, Quid fenerari? Tum Cato, *Quid hominem*, inquit, *occideret*. Ex quo, & multis aliis, intelligi debet, utilitatum comparationes fieri solere, rectèque hoc adjunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius à quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus, quàm ab ullis philosophis ulla in schola disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda, pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliquæ deinceps persequemur.

1. *Solvendi necessitas.*] Pal. pr. *vendendi*, quod agros respicit & possessiones obsecutorum.

2. *At verò hic nunc victor, tum quidem victus.*] Est à libris sanctæ antiquitatis quos consuluit Turnebus, neque aliter F. D. Pal. aliæ edd. *vester victor, tum quidem victus*, contra verum.

3. *Quæ cogitavit, ea perfecit, &c.*] Pal. idem amplius, nescio an & melius, *quæ cogitavit cum ipsius intererat, tum ea perfecit cum ejus jam nihil interesset*.

4. *Propter humilitatem.*] Vulgati *imbecillitatem*; sed alterum existat in Pall. & omnibus Langii Gulielmiique mss. quod & invenit in sex suorum Aldus Nepos; etiam si præferat *imbecillitatem*.

5. *Vel tenenda.*] Palatinus primus *vel utenda*.

6. *Duo præterita censet esse à Panætio, valitudinis, &c.*] Hæc fuit Victorii lectio, pro qua aliæ substituere, *duo præcepta censet esse à Panætio prætermittis, valitudinis*; in vitis & Palatinis & F. D. Gulielmianis, imò & editione prima Romana.

7. *Observatione, quæ res, &c.*] Sic rursus Victoriana, cui accedunt mss. nostri & aliquot Aldini. vulgati exinde, *observatione carum rerum quæ*.

8. *Ex quo genere comparationis.*] Dicitio ultima non est in Palatino. & nescio an non possit abesse.

9. *Quid tertium? male pascere.*] Quid sentiendum sit de omnibus calamo exaratis codicibus aliorum indicio est vel iste locus. Victorius enim, item Turnebus lib. vi. Advers. cap. 20. ut & Langius, nec non Aldus Nepos ac Lambius, Suffridus præterea & Gifanius, jactant hinc suum *vestire*, aut *vitire*; sed sine omni venere & gratia. *male pascere* repositum oportuit; quod disertè existat in Palatino nostro primo: meminuitque prorsus Columella libro vi. de re rustica, ipsa præfatione; his verbis: *Ceterum de tam sapiente viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant, quid nam quærenti cuidam tertium in agricolatione questuosum esset, asseverasse, si quis vel male pasceret, &c.* Nimirum quod homines non adsequerentur, quid esset *male pascere*, id Ciceronis fundo omnino eradica-runt. at vult Cato, tantum esse utilitatis, in pecore, ut quamvis malignissimè curetur; superet tamen fructus omnes arationis, reliquæque adeo agriculturæ. Pal. sec. totum istud membrum omisit; deceptus repetitione vocis postremæ. quo ipso confirmatur magis majestas Palatini primi.

M. TULLII CICERONIS DE

OFFICIIS, LIBER TERTIUS.

PUBLIUM Scipionem, Marce filii, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Cato, qui fuit ferè ejus æqualis, *Numquam se minus otiosum esse, quàm cum otiosus: nec minus solum, quàm cum solus esset*. Magnifica verò vox, & magno viro, ac sapiente digna: quæ declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secum loqui solitum: ut neque cessaret umquam, & inter-

duo colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, *otium*, & *solitudo*. Vellem nobis hoc idem verè dicere liceret: sed si minus imitatione tantam ingenii præstantiam consequi possumus, voluntate certè proximè accedimus: nam & à repub. forensibusque negotiis, armis impiis, vique prohibiti, otium persequimur: & ob eam causam, urbe relicta, rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa comparanda est.

1. *Ura paragrantes.*] Nihil mutandum cum Langio ejusque assecla Lambino. nam sic ferè de Tiberio, Tacitus li-

bro 3. *Annal. litera & lacus Campaniæ tum maxime peragrantes*. Gulielmii.

est. Ille enim requiescens à reip. pulcherrimis muneribus orium sibi fumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiaque interdum, tamquam in portum se in solitudinem recipiebat. nostrum autem otium negotii inopia, non requiescendi studio, constitutum est. extincto enim fenatu, deletisque iudiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? Itaque qui in maxima celebritate, atque ¹ in oculis civium quondam viximus: nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & sæpe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, non solum ex malis eligere minima oportere: sed etiam excerpte ex his ipsis, si quid inesset boni: propterea & otio fruor non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium civitati: nec eam solitudinem ² languere patior, quam mihi adfert necessitas, non voluntas. Quamquam Africanus majorem laudem vel in eo iudicio assequeretur; ³ nulla enim ejus ingenii monumenta mandata litteris, nullum opus otii, nullum solitudinis munus exstat. ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, investigationeque earum rerum, quas cogitando consequeretur, nec otiosum, nec solum umquam fuisse. nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium, curamque convertimus. itaque plura brevi tempore, eversa, quam multis annis stante rep. scripsimus. Sed cum tota philosophia, mi Cicero, frugifera, & fructuosa, nec ulla pars ejus, inculta ac deserta sit: tum nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de officiis, à quibus constanter, honesteque vivendi præcepta ducuntur. Quare quamquam à Cratippo nostro, principe hujus memoriarum philosophorum, hæc te assidue audire, atque accipere confido: tamen CONDUCERE arbitror, talibus aureis tuis vocibus undique circumsonare. nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tum haud scio, an nemini potius, quam tibi. Iustines enim ⁴ non parvam expectationem imitandæ industriæ nostræ, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea grave & Athenarum, & Cratippi: ⁵ ad quos cum TAMQUAM ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem & urbis auctoritatem & magistri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere (SI DISCENDI labor est potius, quam voluptas) tantum fac ut efficias: neve committas, ut cum omnia suppeditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hæc hæcenus. multa enim sæpe ad te cohortandi gratia scripsimus. nunc ad reliquam partem propositæ divisionis revertamur. Panætius igitur, qui sine controversia de officiis accuratissimè disputavit, quemque nos, correctione quadam adhibita, potissimum secutus sumus, tribus generibus propositis, in quibus deliberare homines, & consultare de officio solerent: uno, cum dubitarent, honestumne id esset, de quo ageretur, an turpe: altero, utilene, an inutile: tertio, si id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea discerni oporteret: de duobus generibus pri-

mis, tribus libris explicavit: de tertio autem genere deinceps se scripsit disturum, nec id exsolvit, quod promiserat. Quod èd magis miror, quia scriptum à discipulo ejus Posidonio est, *triginta annis vixisse Panætium pesteaquam eos libros edidisset.* quem locum miror à Posidonio breviter esse tactum in quibusdam commentariis; præsertim cum scribat, *nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium.* minimè verò assentior iis, qui negant, eum locum à Panætio prætermisum, sed consultò relictum, nec omnino scribendum fuisse: quia NUMQUAM posset utilitas cum honestate pugnare: de quo alterum potest habere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc genus, quod in divisione Panætii tertium est, an planè omitendum: alterum dubitari non potest, quin à Panætio susceptum sit, sed relictum. nam qui è divisione tripartita, duas partes absolverit, huic necesse est restare tertiam. Præterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse disturum. Accedit eodem testis locuples, Posidonius, qui etiam scribit in quadam epistola, Publium Rutilium Rufum dicere solere, qui Panætium audierat, ut nemo pictor esset inventus, ⁶ qui Coæ Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolveret (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat:) sic ea, ⁷ quæ Panætius prætermisisset, & non perfecisset, propter eorum, quæ perfecisset, præstantiam, neminem esse persecutum. Quamobrem de iudicio Panætii dubitari non potest: recte autem hanc tertiam partem ad acquirendum officium adjunxerit, an secus, ⁸ de eo fortasse disputari potest. Nam sive honestum, solum bonum est, ut Stoicis placet: sive quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum ⁹ Peripateticis vestris videtur, ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin NUMQUAM possit utilitas cum honestate contendere. Itaque accepimus, Societatem execrari solitum eos, qui primum hæc natura coherentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensu, ut, quidquid honestum esset, id utile esse censerent: nec utile quidquam, quod non honestum. Quod si is esset Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, ¹⁰ quiddam efficiens utilitatis esset; ut ii, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, ¹¹ utilitatem aliquando cum honestate pugnare. Sed, cum sit is, qui id solum bonum iudicat, quod honestum sit: quæ autem huic repugnent specie quadam utilitatis, eorum neque accessione meliorem vitam fieri, nec decessione pejorem: non videtur ejusmodi debuisse deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum eo, quod honestum est, compararetur. Etenim quod summum bonum à Stoicis dicitur, CONVENIENTER naturæ vivere: id habet hanc (ut opinor) sententiam, cum virtute congruere semper: cætera autem, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit, putant quidam, hanc comparisonem non rectè introductam, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod propriè, vereque dicitur, id in sapientibus est solis, neque à virtute divelli-umquam potest, in iis autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud

1. *In oculis civium.*] Ei respondent quæ sequuntur, *conspectum sceleratorum.* nam ne cives quidem illos scelerum servos à se haberi significat. non rectè igitur Langius Lambinusque censent delendum *in oculis civium.* Gulielmus.

2. *Languere patior.*] Palatinus pr. *exlangore patior.* an voluit exprimere? *exlangere.*

3. *Nulla enim ejus, &c.*] Sic omnes libri. rectè opinor. tametsi mirifica sit & singularis ratio, eum hoc ipso majorem laudem assecutum, quod nihil in solitudine elaboravit operis. esse enim hoc argumentum, eum sola cogitatione contentum, nihil præterea requisisse. quod summæ ingenii præstantiæ est.

4. *Non parvam expectationem.*] Pal. pr. *existimationem.*

5. *Ad quos cum tanquam ad mercaturam.*] Pal. pr. *ad quæ.*

6. *Qui Coæ Veneris.*] Ita etiam Pal. pr. sed præterea adrexit, qui in templo Coæ Veneris.

7. *Quæ Panætius prætermisisset & non perfecisset.*] Prodidit M. Antonius Muret. lib. xv. cap. 9. Variar. lect. tres postremas voces non comparare in uno ms. suo. quod idem cum confirmet de quinque suorum Aldus Nepos; habuerim pro spuris.

8. *De eo fortasse disputari potest.*] Cum sic invenerit in omnibus suis Lamb. restetque in Pal. in F. & D. item plurimis Aldinis, nec non editionum principe, quid ni id admittamus, excluso dubitari?

9. *Peripateticis vestris.*] *Nostris* olim editi. sed alterum præferunt Pall. item aliquot Aldini. quid quod sic quoque Victorius?

10. *Quod ea efficiens utilitatis esset.*] Pal. pr. solum habet: *quod est efficiens utilitatis.*

11. *Utilitatem aliquando cum honestate pugnare.*] Non ausus sum excludere scripturam Palatinam, præsertim cum ei suffragaretur editio Romana princeps, & Victoriana, & decas mss. Aldi Nepotis. alii expresserant, *honestatem aliquando cum utilitate pugnare.*

illud quidem perfectum honestum, nullo modo; similitudines honesti esse possunt. Hæc enim omnia officia, de quibus his libris disputamus, *media* Stoici appellant. ea, communia sunt, & latè patent: quæ & ingeni bonitate multi assequuntur, & progressionem discendi. Illud autem officium, quod *rectum* iidem appellant, perfectum, atque absolutum est: & ut iidem dicunt, *omnibus numeros habet*; nec, præter sapientem, cadere in quemquam potest. Cum autem aliquid actum est, ¹ in quo media officia compareant, id cumulatè videtur esse perfectum: proptereaque vulgus, quid absit à perfecto non ferè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermisissimum. quod item in poematibus, & picturis usu evenit, in aliisque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint, ob eam, credo, causam, quod insit in his aliquid prohi, quod capiat ignaros, qui iidem, quid in unaquaque re virti sit, nequeant judicare. itaque cum sunt docti à

4 peritis, facile desunt à sententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris differimus, *quasi secunda quadam honesta* esse dicunt, non sapientum modò propria, sed cum omni hominum genere communia. itaque his omnes, in quibus est virtutis indoles, commoventur. Nec verò cum duo Decii, aut duo Scipiones, *fortes viri* commemorantur, ² aut cum Fabricius, Aristidesve *justus* nominatur: aut ab illis, fortitudinis: aut ab his, justitiæ, tamquam à sapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem volumus intelligi. Nec ii, ³ qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt: ne illi quidem septem: sed ex mediorem officiorum frequentia *similitudinem* quandam gerebant, speciemque sapientum. ⁴ Quocirca nec id, quod verè honestum est, fas est cum utilitatis repugnantia comparari: nec id, quod communiter appellamus honestum, quod colitur ab iis, qui bonos se viros haberi volunt, cum emolumentis umquam est comparandum: tamque id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conservandumque est nobis, quàm id, quod propriè dicitur, vereque est honestum, sapientibus. ALITER ENIM TENERI non potest, si qua est ad virtutem facta progressio. Sed hæc quidem de iis, ⁵ qui conservatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & commodis, neque ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare: BONI VIRI non solent. Itaque existimo, Panætium, cum dixerit, *homines solere in hac comparatione dubitare*, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modò, non etiam oportere. etenim non modò pluris putare quod utile videatur, quàm quod honestum: sed hæc etiam inter se comparare, & in his addubitare, turpissimum est. quid est ergo, quod nonnumquam dubitationem afferre soleat, considerandumque videatur? Credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. SÆPE ENIM TEMPORE FIT, ut, quod plerumque turpe haberi soleat, inveniat non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod potest majus esse scelus, quàm non modo hominem, sed etiam familiarem hominem occidere? Num igitur se adstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Rom. non

videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. ⁶ Vicit ergo utilitas honestatem, imò verò honestas utilitatem secuta est. Itaque, ut sine ullo errore judicare possimus, si quando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, FORMULA quædam constituenda est: quam si sequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. Erit autem hæc formula, Stoicorum rationi, disciplinæque maximè consentanea: quam quidem his libris propterea sequimur, quòd, quamquam à veteribus Academicis, & à Peripateticis vestris, ⁷ qui quondam iidem erant, qui Academici, quæ honesta sunt, anteponuntur iis, quæ videntur utilia: tamen splendidius hæc ab eis differuntur, quibus, *quidquid honestum est, idem utile videtur nec utile quidquam, quod non honestum*: quàm ab iis, quibus aut honestum aliquid non utile, aut utile non honestum. Nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut, quodcumque maximè probabile occurrat, id in nostro jure liceat defendere. Sed redeo ad formulam. DETRAHERE ⁸ igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principid tollit convictum humanum, & societatem. si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliè, aut violet alterum, distumpi necesse est eam, quæ maximè est secundum naturam, humani generis societatem. Ut, si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret, se valere, si proximi membri validitatem ad se traduxisset: debilitari, & interire totum corpus necesse est: sic, si UNUSQUISQUE nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumentum sui gratia: societas hominum, & communitas evortatur necesse est. nam, sibi ut quisque malit, quod ad usum vitæ pertineat, quàm alteri, acquirere, concessum est, non repugnante natura. illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus. Neque verò hoc solum natura, id est, jure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus resp. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri. hoc enim SPECTANT leges, hoc volunt; incolumem esse civium conjunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exsilio, vinculis, damno coercent. atque hoc multo magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex divina, & humana: cui parère qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam volent vivere) numquam committet, ut alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit, sibi assumat. Etenim multo magis est secundum naturam excelsitas animi; & magnitudo: itemque comitas, justitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm divitiæ: quæ quidem CONTEMNERE, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi, & excelsi est. ⁸ Detrahere autem alteri sui commodi causa, magis est contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis ejusdem: itemque, magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum,

1. In quo media officia compareant.] Ita editio Vistorii nec non Langii eumque fere semper insequi solita Lambini, laudatque ad hanc faciem hunc locum ex veteri suo Petrus Nannius lib. 9. Pal. pr. habet comparant. sec. comparant. vulg. comparantur.

2. Aut cum Fabricius Aristidesve justus.] Heic aulus sum sequi auctoritatem unius Pal. pr. cum hæctenus legeretur, aut Aristides, quod quàm auribus minus sit venustum altero, quis dubitet?

3. Qui sapientes habiti sunt & nominati.] Vocula sunt, non est in Pall. aut editionibus principibus Moguntina, ac Romana.

4. Quocirca, &c. cum utilitatis repugnantia, &c.] Inquinata lectio sic fortè resingenda ex vet. lib. Nannii: Quocirca nec id quod verè honestum est, cum utilitatis ratione comparari; nec id quidem quod communiter appellamus honestum, alterum tamen servatur in Palat. & Augustano.

5. Qui conservatione officiorum.] Ferri potest, & ita ante dixit, honestum tuendum conservandumque est nobis. sed nescio an melius sit, conservatione. sic enim supra, mediorem officiorum frequentiam, ait Gulielmus.

6. Vicit ergo utilitas honestatem.] Nescio an præstet locum animare nota interrogatoria, quæ est in Palat. invenitque in exemplari uno Muretus, qui consulatur lib. xv. Var. cap. 9.

7. Qui quondam iidem erant, qui Academici.] Aldus Manutius junior, affirmat duo verba postrema non reperiri in uno ms. idemque testatur de altero suorum Ursinus noster. habent tamen Pall.

8. Detrahere autem alteri.] Tota ista periodus mihi suspecta est, tanquam repetita à sciolo de capitis hujus principio. Pall. tamen nostri habent Detrah. autem de altero, quod & in Fabr. & plurimis Aldi exemplaribus.

illum, quem HOMINUM fama, beneficiorum memor, in concilio cœlestium collocavit: quàm vivere in solitudine, non modò sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque, & splendidissimo ingenio longè illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur, HOMINEM naturæ obedientem, homini nocere non posse. Deinde, qui alterum violat, ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quàm facere cuiuspiam injuriam. si nihil existimat contra naturam fieri hominibus violandis: QUID cum eodifferas, qui omnino hominem ex homine tollat? sin fugiendum id quidem censet, sed & multo illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod ullum aut corporis, aut fortunæ vitium, 6 animi vitiis gravius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque, & universorum: quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consortio. Atque si etiam hoc natura præscribit, ut HOMO homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quòd is homo sit, consultum velit: necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. quod si ita est, una continemur omnes, & eadem lege naturæ: idque ipsum si ita est, certè violare alterum lege naturæ prohibemur. verum autem primum. verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos, commodi sui causa: aliam rationem esse civium reliquorum: hi sibi nihil juris, & nullam societatem, communis utilitatis causa, statuunt esse cum civibus: quæ sententia omnem societatem destrahit civitatis. Qui autem civium rationem ducunt habendam, externorum negant: hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur: quæ qui tollunt, etiam ADVERSUS deos immortales impii judicandi sunt. ab iis enim constitutum inter homines societatem evertunt: cujus societatis arctissimum vinculum est, MAGIS arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere, sui commodi causa, quàm omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, 2 vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia. hæc enim una virtus, omnium est domina, & regina virtutum. Forsitan quispiam dixerit: Nonne igitur sapiens, si same ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minimè verò. Non enim mihi est vita mea utilior, quàm animi talis affectio, NEMINEM ut violem commodi mei gratia. Quid? Phalarim, crudellem tyrannum, & immanem, vir bonus, 3 ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Hæc ad judicandum sunt facillima. nam, si quid ab homine ad nullam partem utili, tuæ utilitatis causa detraxeris: inhumanè feceris, contraque naturæ legem. sin autem is tu sis, qui multam utilitatem reip. atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis: si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: 4 sin autem id non sit ejusmodi: suum cuique incommodum ferendum est potius, quàm de alterius com-

modis detrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid hujusmodi, quàm detractio, aut appetitio alieni. Sed communis utilitatis delictio contra naturam est. est enim injusta. itaque lex ipsa naturæ, quæ utilitatem hominum conservat, & continet, decernit profectò, ut ab homine inerti, atque inutili, ad sapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum necessariæ: qui si occiderit, multam de communi utilitate detraxerit: modò hoc ita faciat, ut ne ipse de se bene existimans, seseque diligens, hanc causam habeat ad injuriam. ita semper officio fungetur, utilitati consulens hominum, & ei, quam sæpe commemoro, humanæ societati. Nam, quod ad Phalarim attinet, perfacile iudicium est. NULLA enim nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est contra naturam, spoliare, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum, atque impium, ex hominum communitate exterminandum est. Etenim, ut MEMBRA quædam amputantur, si & ipsa sanguine, & tamquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis feritas, & immanitas beluæ, à communi tamquam humanitate corporis segreganda est. Hujus generis sunt quæstiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiusmodi igitur credo reæ 7 Panætium persecutum fuisse, nisi aliqui casus, aut occupatio consilium ejus peremisset: ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspicere possit, quid sit propter turpitudinem fugiendum: quid sit id, quod idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non est. 5 Sed quoniam operi inchoato, propè tamen absoluto, tamquam fastigium imponimus: ut geometræ solent non omnia docere, sed postulare, ut quædam sibi concedantur, quòd facilius, quæ volunt, explent: sic ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas, si potes, NIHIL, præter id, quod honestum sit, propter se esse expetendum. sin hoc non licet per Cratippam: at illud certè dabis, QUOD honestum sit, id esse maximè propter se expetendum. Mihi utrumvis satis est: & cum hoc, tum illud probabilius videtur, nec præterea quidquam probabile. Ac primùm Panætius in hoc defendendus est, quod non utilia cum honestis pugnare aliquando posse dixerit: (neque enim ei fas erat) sed ea, quæ videntur utilia. Nihil verò utile, quod non idem honestum: nihil honestum, quod non idem utile sit, sæpe testatur: negatque ullam pestem majorem in vitam hominum invasisse, quam eorum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non ut aliquando anteponeamus utilia honestis, sed ut ea sine errore dijudicemus, si quando incidissent, induxit eam, quæ videretur esse, non quæ esset, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) Marte nostro. neque enim quidquam de hac parte post Panætium explicatum est, quod quidem mihi probaretur, de iis, quæ in manus meas venerunt. Cum igitur aliqua species utilitatis objecta est, commoveri necesse est. sed si, cum animum attenderis, turpitudinem videas adjunctam ei rei, quæ speciem utilitatis attulerit: 6 tunc non utilitas relinquenda est, sed intelligendum, ubi turpitudinis sit, ibi utilitatem esse non posse. Quòd si nihil est tam contra naturam, quàm

1. *Omnis humana consortio.*] Hanc lectionem firmat & uterque Pal. codex. & editio prima Moguntina, & Romana altera. nam prima admisit illud vulgatum *consortio*.

2. *Vel etiam ipsius animi que vacent justitia.*] Sic & Pall. Muretus monuit veterem scripturam depravatam fuisse, *cevatem: justitiam*, exque ea facit *servantem justitiam*; tanquam ita plane legendum. vix putarim.

3. *Ne ipse frigore conficiatur.*] Muretus dicto libro xv. cap. 9. affirmat libros suos vert. habere, *ne ipse algore pereat*. at sic nulla editio, nulli mss. aliorum, neque adeò Palatini: ita ut dubitem de fide codicum ejus.

4. *Sin autem id non sit ejusmodi.*] Sic quoque Pall. nisi quod pr. habeat *is non sit ejusmodi*. Muretus ait codicem antiquum præferre, *sin autem is non sit ejusmodi*: unde colligit librarium primò per er-

rorem, cum scripsisset *sin*, rediisse denuò ad superius membrum, cujus principium erat, *sin autem is tu sis*: deinde errore animadverto, non delevisse quidem duas voces quas frustra repetiverat, sed cetera persecutum: ut sit vera lectio, *sin non sit ejusmodi*. acurè. Fabricii exemplar periodum istam non agnoscit.

5. *Sed quoniam operi inchoato, propè tamen absoluto, tanquam fastigium imponimus.*] Palatinus prim. pro his omnibus, solummodò habet, *inchoato tam, quasi fastigium impon.* quod genuinum magis videtur.

6. *Tunc non utilitas relinquenda.*] Sic Augustanus Anemæcii codex & Victorii editio; neque secus Romana prima, quemodo & erat in Fabriciano & Danieliano, & Pal. sec. alterum tamen *relinquenda* hæret in Palatino pr. & Aldi Nepotis mss. omnibus: ambigoque quænam scriptura alteri cedere debeat.

quàm turpitudine (recta enim & convenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturque contraria) nihilque tam seculndum naturam, quàm utilitas: certè in EADEM re utilitas, & turpitudine esse non potest. itemque si ad honestatem nati sumus, *eaque aut sola expetenda est*, (ut Zenoni visum est) *aut certe omni pondere gravior habenda, quam reliqua omnia*, quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum: quod autem bonum, id certè utile: ita QUODQUID honestum, id utile. quare error hominum non proborum, cum aliquid, quod utile visum est, ¹ arripuit, id continuo fecerit ab honesto. Hinc sicæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc furta, peculatus, expilationes, direptionesque fociorum, & civium: hinc opum nimiarum potentia non ferenda: postremo etiam in liberis civitatibus ² regnandi existunt cupiditates, quibus nihil nec tætrius, nec foedius excogitari potest. EMOLUMENTA enim rerum fallacibus iudiciis vident. ³ pœnam non dico legum, quas sæpe perumpunt, sed ipsius turpitudinis, quæ acerbissima est, non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (est enim torum scelerratum, & impium) qui deliberant, utrùm id sequantur, quod honestum esse videant, an se scientes scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione facinus inest, etiamsi ad id non pervenerint. Ergo ea DELIBERANDA omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. atque etiam ex omni deliberatione celandi, & occultandi spes, opinioque removenda est. satis enim nobis (si modò in philosophia aliquid proficimus) persuasum esse debet, *si omnes deos, hominesque celare possimus, & nihil tamen avarè, nihil injustè, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum*. Hinc, ille Gyges inducitur à Platone: qui, ⁵ cum terra decessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit, æneumque equum, (ut ferunt fabulæ) animadvertit, cujus in lateribus fores essent: quibus apertis mortui vidit corpus magnitudine inusitata, annulumque aureum in digito, quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor) tum in concilium pastorum se recepit. ibi cum palam ejus annuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipse autem omnia videbat. idem rursus videbatur, ⁶ cum in lucem annulum inverterat. Itaque hac oportunitate annuli usus reginæ stuprum intulit: eaque adjunctrice regem dominum interemit, sustulit quos obtare arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre: sic repentè annuli beneficio rex exortus est Lydiæ. Hunc igitur ipsum annulum si habeat sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare, quàm si non haberet. HONESTA enim bonis viris, non occulta queruntur. Atque hoc loco philosophi quidam, minimè mali illi quidem, sed non satis acuti, fictam, & commentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: quasi verò ille, aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat. Hæc est vis hujus annuli, & hujus exempli: SINEMO sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid, divitiarum, potentia, dominationis, libidinis causa, feceris, si id diis, hominibusque futurum sit semper ignotum, sine facturus. negant id fieri posse: ⁷ quamquam potest id quidem. sed quæro, quod negant posse,

⁸ id si posset, quidnam facerent? Urgent rusticè sanè. negant enim posse, & in eo perstant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cum enim querimus, si possint celare, quid facturi sint: non querimus, possintne celare: sed tamquam tormenta quædam adhibemus, ut, si responderint, se, impunitate proposita, facturos quod expedit, facinorosos se esse fateantur: si negent, omnia turpia per seipsa fugienda esse concedant. Sed jam ad propositum revertamur. Incidunt sæpe multæ causæ, quæ conturbant animos utilitatis specie; non, cum hoc deliberetur, relinquenda sit honestas propter utilitatis magnitudinem: (nam id quidem improbum est) sed illud, possintne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cum Collatino collegæ Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id injustè. fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti, consiliorum etiam adjutor. cum autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, nomenque Tarquiniorum, & memoriam regni, tollendam: ¹⁰ quod erat utile, patriæ consulere; id erat ita honestum, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque UTILITAS valuit propter honestatem: sine qua ne utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita. species enim utilitatis animam pepulit ejus: cui cum visum esset utilius, solum, quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id, quod utile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri causam opposuit, SPECIEM honestatis neque probabilem, neque satis idoneam. Peccavit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim. Nec tamen nostræ nobis utilitates omittendæ sunt, aliisque tradendæ, cum his ipsi egeamus: sed suæ cuique utilitati, quod sine alterius injuria hat, servendum est. Scitè Chrylippus, ut multa: *Qui stadium, inquit, currit, erit, & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: ¹¹ alteri deripere, jus non est*. Maxime autem perturbantur officia in amicitia: quibus & non tribuere, quod rectè possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed hujus generis totius, breve, & non difficile præceptum est. QUÆ ENIM VIDENTUR utilia, honores, divitiæ, voluptates, cetera generis ejusdem, hæc amicitia numquam anteponenda sunt. At neque contra remp, neque contra jusjurandum, ac fidem amici causa, vir bonus faciet; ne si judex quidem erit de ipso amico. PONIT enim personam amici, cum induit iudicis. Tantum dabit amicitia, ut veram amici causam esse mallet: ut orandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accomodet. ¹² cum vero jurato sententia dicenda sit: meminerit, deum se adhibere testem, id est (ut arbitror) MENTEM SUAM, qua nihil homini dedit deus ipse divinius. Itaque præclarum à majoribus accepimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, QUÆ SALVA FIDE FACERE POSSIT. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paullo antè dixi honestè amico à iudice posse concedi. nam, si omnia faciendæ sint, quæ amici velint: NON amicitia tales, sed conjurationes putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitia. nam in sapientibus viris, perfectisque, nihil

1. *Arripuit, id continuo fecerit.*] Danielis liber adhæret Langianis, in quibus arripunt item fecerunt.

2. *Regnandi existunt cupiditates.*] Verbum existunt, videtur à glossa.

3. *Pœnas non dico legum, quas sæpe perumpunt.*] Langiani omnes, item Pall. F. D. quom.

4. *Nihil tamen avarè.*] Fabr. interferit nos. Pal. pr. nobis: quod ultimum ferri queat.

5. *Cum terra decessisset.*] Pal. pr. oggerit decessisset; formatum fortè ab dehisceere.

6. *Cum in lucem.*] Retinui hanc vocem contra Pall. & mss. aliorum, in quibus lacum. persuasus verbis Suffridi, affirmantis sic legi in Erphurdienfisibz codd.

7. *Quamquam potest id quidem.*] Sic omnes vet. edd. sic omnes codd. scripti. neque immittenda negatio, ut placuit Lambino & Aldo Nepoti. ut enim Academicus, dubitanter de providentia &

natura divina loquitur Cicero, inquit Gulielmius.

8. *Id si posset.*] Pal. pr. possent, quomodo & editi ab Victorio.

9. *Si possint celare.*] Vox postrema non est in Pal. pr. neque videtur omnino necessaria.

10. *Quod erat utile, patriæ consulere.*] Dictionem ultimam deletum ivit Langius ac Lamb. contra omnes membranas. male. nam interpunctioe nostra, id utile ait Tullius quod sequebatur Brutus, ut patri se scilicet consuleret, id etiam honestissimum erat.

11. *Alteri deripere.*] Sic Victorii editio, ac Moguntina omnium princeps; neque aliter F. D. Pall. aliorumque exemplaria mss. vulgo, surripere.

12. *Cum vero jurato sententia dicenda.*] Pal. pr. habet, aut jurationis sententia. aut jurati omnis, compendiarie scribendi ratione. Editio Romana prima, juramento. An forte fuit? Cum vero jurato omnis sent. Lit in Pal. sec. juratio.

potest esse tale. ¹ Damonem, & Phintiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset: & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies ² commendandorum suorum causa postulavisset: vas factus est alter ejus sistendi: ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. qui cum ad diem se recepisset, admittus eorum fidem tyrannus, petivit, ut se ad amicitiam tertium adscriberent. Cum igitur id, quod utile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur: JACEAT utilitatis species, valeat honestas. cum autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitia: sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii. Sed utilitatis specie in repub. sæpissimè peccatur, ut in Corinthi disturbance nostræ. durius etiam Athenienses, qui sciverunt, ut Æginetis, qui classe valebant, pollices præciderentur. hoc visum est utile. nimis enim imminebat, propter propinquitatem, Ægina Piræo: sed nihil, quod crudele, utile. est enim hominum natura, quam sequi debemus, maximè inimica crudelitas. Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pannus apud patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus & Scævola: usu verò urbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est. Illa præclara, in quibus publicæ utilitatis species præ honestate contemnitur. Plena exemplorum est nostra respub. ³ cum sæpe, tum maximè bello Punico secundo: quæ Cannensî calamitate accepta, majores animos habuit, quam umquam rebus secundis. nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis obscuraret. Athenienses cum Perfarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque ut urbe relicta, conjugibus & liberis Træzene depositis, naveis conscenderent, libertatemque Græciæ classe defenderent: Cyrillum quendam, suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent, ⁴ lapidibus obruerunt. Atque ille utilitatem sequi videbatur: sed ea nulla erat repugnante honestate. Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consilium reip. salutare, sed id sciri opus non esse. postulavit, ut aliquem populus daret, qui cum communicaret. datus est Aristides. Huic ille, classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gythium, etiam incendi posse: quo facto frangi Lacedæmoniorum opes necesse esset. Quod Aristides cum audisset, ⁵ in concionem magna expectatione venit: dixitque, perutile esse consilium, quod Themistocles afferret: sed minime honestum. ⁶ Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putaverunt: totamque eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiaverunt. Melius hi, quam nos, qui piratas, immuneis: socios, vectigaleis habemus.

¹² Maneat ergo, quod turpe sit, id numquam esse utile: ne tum quidem, cum id, quod esse utile putes, adipiscere. Hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. Sed incidunt (ut supra dixi) sæpe causæ, cum repugnare utilitas honestati videatur, ut animadvertendum sit, repugnetne planè, an possit cum honestate conjungi. Ejus generis hæc sunt quæstiones: Si (exempli gratia) vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaque an-

nona caritate: si idem sciat, complureis mercatores Alexandria solvisse, naveisque in cursu, frumento onustas, petentis Rhodum, viderit: dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de ejus deliberatione & consultatione quærimus: qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe judicet: sed dubitet, an turpe non sit. In hujusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico: aliud Antipatro, discipulo ejus, homini acutissimo. Antipatro, omnia parefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus jure civili constitutum sit, dicere vitia oportere: cetera sine insidiis agere: & QUONIAM vendat, velle quam optimè vendere. Advexi, exposui, vendo mecum non pluris, quam ceteri: fortasse etiam minoris. cum major est copia cui sit injuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte: Quid ais? tu cum hominibus consilium debeat, & servire humanæ societati, eaque lege natus sis & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & qua sequi debeas, ut utilitas tua, communis utilitas sit: rucissimque communis utilitas, tua sit: celabis homines, quid iis adsit commoditatis, & copiarum? Respondit Diogenes fortasse sic, Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura deorum sit, quis sit finis bonorum: quæ tibi plus prodesse cognita, quam tritici utilitas: sed non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. ⁷ Immo verò (inquiet ille) necesse est, si quidem meministi esse inter homines naturam conjunctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista societas talis est, ut nihil suum cujusque sit? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici, QUAMVIS hoc turpe sit; tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit: ex altera autem parte; care, ⁸ quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ædeis vir bonus propter aliquam vitia, quæ ipse norit, ceteri ignorent: pestilentis sint, & habeantur salubres: ignoretur, in omnibus cubiculis apparere serpentes: malè materiæ, ruinosa: sed hoc, præter dominum, nemo sciat. quæro, si hoc emtoribus venditor non dixerit, ædeisque vendiderit pluris multo, quam se venditurum putarit, num id injustè, an improbè fecerit. Ille verò, (inquit Antipater) quid enim est aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis execrationibus publicis sancitum est) si hoc non est, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam est, quam viam non monstrare. nam est scientem in errorem, alterum inducere. Diogenes contra: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? ille, quod non placebat, proseripsit: tu, quod placebat, emisisti. quod si qui proseribunt, VILLAM BONAM, beneque adificatam, ⁷ non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec adificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt. UBI ENIM, judicium emtoris est, ibi si quis venditoris quæ potest esse? sin autem dictum non omne præstandum est, quod dicitur non est, id præstandum putas? Quid vero est stultius, quam venditorem, ejus rei quam vendat, vitia narrare? quid avtem tam absurdum, quam si domini jussu ita præco prædicet? DOMUM PESTILENTEM VENDO. Sic ergo in quibusdam causis dubis ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modò facere honestum sit: sed etiam, non facere, turpe. Hæc est illa,

1. Damonem & Phintiam.] Quid nos torqueamus in vero hujus nomine, cum Palatini pr. contextus habeat, Phintiam; ora verò Phintiam, item Pitthiam? admisi tamen Turnebi Phintiam, motus ratione quam ponit lib. xx. Advers. cap. 13. totidemque habet literis Pal. fec.

2. Commendandorum suorum causa.] Ita vetusta exempla, non convenientiora. commendare enim idem quod valedicere notat Giffanius noster. mihi potius est, fidei aliorum committere; ut faciunt morituri. unde idem auctor de Finibus: Simulatque natum sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad conservandum.

3. Cum sæpe tum maxime.] Sic primitus casus, sic Pall. & F. & Victoriani, posteriores, cum sæpe alias tum, cur obsecro?

4. Lapidibus obruerunt.] Blanditur magis, quod est in exemplari Palat. pr. lap. cooperuerunt.

5. In concionem magna expectatione venit.] Pal. idem tantum, in concionem magnam venit.

6. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id.] Pal. Ita quod Ath. honestum non esse. nihilo pejor vulgato.

7. Imo verò, inquiet ille.] Voces duæ postremæ non habentur in Palat. pr. & possunt abesse. fatis enim labintelliguntur.

8. Quia turpe sit, non esse faciendum.] Non vacat perpendere locum ne heic habere possit scriptura Palatini, pr. quia turpe non sit, faciendum.

illa, quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe dissensio. Quæ dijudicanda sunt. non enim, ut quæreremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor, celare, emtores debuisse. NEQUE enim id est celare, quidquid reticeas: sed cum, quod tu scias, id ignorare emolumentum tui causa velis eos, quorum interfuit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? certè non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, maligni, callidi, veteratoris, vafri. hæc tot, & alia plura,

14 nonne inutile est vitiorum subire nomina? Quod si VITUPERANDI sunt, qui reticuerunt: quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Cajus Canius, eques Romanus, nec infacetus, & satis litteratus, cum se Syracusas otianti (ut ipse dicere solebat,) non negotiandi causa, contulisset, dictabat, se hortulos aliquos velle emere quod invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, venaleis quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis: & simul ad cenam hominem in hortos invitavit in posterum diem. cum ille promississet, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiofus, piscatores ad se convocavit; & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque, quid eos facere vellet. Ad cenam tempore venit Canius: opiparè à Pythio apparatus convivium: 1 cymbarum ante oculos multitudo. pro se quivis quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abiciebantur. Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc Pythi, tantumne piscium, tantumne cymbarum? Er ille, Quid mirum? inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hic aquatio: hac villa isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gravatus ille primo. quid multa? impetrat, emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos: nomina facit: negotium conficit. invitat Canius postridie familiaribus suis. venit ipse maturè. scalmum nullum videt. quærit ex proximo vicino, 2 num feræ quædam piscatorum essent, quod eos nullo videret. Nullæ, (quod sciam) inquit ille: sed hic piscari nulli solent. itaque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquilius, collega, & familiaris meus 3 protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cum ex eo quæreretur: quid esset doinus malus: respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. 4 Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, maligni sunt. Nullum igitur factum eorum potest utile esse, cum sit tot vitiiis inquinatum. Quod si Aquiliana definitio vera est: EX OMNI vita simulatio, dissimulatioque tollenda est. ita nec, ut

emat melius, nec ut vendat, quidquam simulabit, aut dissimulabit, vir bonus. Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Lætoria: & sine lege, iudicii, in quibus additur, EX FIDE BONA AGITUR. Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maxime excellunt; in arbitrio rei uxoriæ, MELIUS, ÆQUIUS: in fiducia, ut INTER BONOS BENE AGIER. Quid ergo? aut in eo, quod MELIUS, ÆQUIUS: potest ulla pars inesse fraudis? aut, cum dicitur: INTER BONOS BENE AGIER: quidquam agi dolosè, aut malitiosè potest? Dolus autem malus simulatione, ut ait, Aquilius, continetur. tollendum est igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. 5 non licitorem venditor, 6 nec qui contra se liceatur, emtor opponet: uterque, si ad eloquendum venerit, non plus, quàm semel, eloquetur. Q. quidem Scævola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emtor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset: dixit, se pluris æstimare: 7 addidit centum millia. NEMO EST, qui hoc boni viri fuisse neget; sapientis, negant: ut si minoris, quam potuisset vendidisset. Hæc igitur est illa perniciēs, quod ALIOS bonos, alios sapientis existimant. ex quo Ennius, Ne quicquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequirit. Vere id quidem, si, quid esset, PRODESSE, mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulum Panæti, video in iis libris, quos de Officiis scripsit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris. neq; enim solum nobis divites esse volumus, sed iuberis, propinquis, amicis, maximeque reip. singulorum enim facultates, & copia, divitiæ sunt civitatis. Huic Scævola factum, (de quo paullo antè dixi) placere nullo modo potest. etenim omnino tantum se negat facturum compendii sui causa, quod non liceat. Huic nec laus magna tribuenda, nec gratia est. Sed sive simulatio, & dissimulatio, dolus malus est; PERPAUCÆ res sunt, in quibus dolus iste malus non versetur: sive vir bonus est is, qui prodest, quibus potest, nocet nemini, 8 rectè istum virum bonum non facile reperimus. Numquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe: & QUIA semper est honestum, virum bonum esse, semper est utile. Ac de jure quidem prædiorum 16 sancitum est apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam, cum ex XII. tabulis satis esset ea præstari, quæ essent LINGUA NUNCUPATA, quæ qui inficiatus esset, 9 dupli pœnam subiret: à jureconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. 10 Quidquid enim esset in prædio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Ut, cum in arce 11 augurium augures acturi essent, iussissentque Titum Claudium Centumalum, qui ædeis in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspiciis: Claudius proscriptis insulam, vendidit: emit 12 P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denun-

1. Cymbarum ante oculos multitudo.] Sic vet. edd. & Pall. Vict. publicavit ante hortulos, quomodo ex Ambrosio antea editum fuisse a Balduino monuit Sufrius noster. mihi satisfacit vulgata.

2. Num feræ quædam piscatorum essent.] Pronomen quædam non est in Pal. pr. sed aliqua post vocem essent: unde fit ut suspicer prius fuisse tantum, num feræ piscatorum essent? recisa non solum unâ illa vocula, sed & sequentibus illis, quod eos nullo videret.

3. Protulerat de dolo malo formulas.] Sic editi ante Victorium qui maluit protulerat, sed contra Palatinum utrumque, & rationem. mecum facit & Turnebus lib. xx. cap. 13.

4. Hoc quidem sanè luculenter.] Mss. ferè luculentè, item etiam edd. avorum seculo procurata. at Pal. pr. copula intertexta, sanè & luculentè. sec. satis luculentè.

5. Non licitorem venditor.] Palatini nostri pr. fundus herbam novi quasi generis suggerit, nempe illicitorem: quod non improbum si & aliis membranis firmetur.

6. Nec qui contra se liceatur emtor opponet.] Sic quoque Pall. nisi quod il non qui. vulgati ferè opponet. Muretus lib. xiv. Var. lect. cap. 3. contra esse liceatur emtor opponet. argutè quidem, an etiam verè, examinare non licet, hoc icu temporis.

7. Addidit centum millia.] Editio omnium prima item Romana secunda voce amplius, nummorum. Wolsio vix probabile sit alterum aut ita fundi pretium ignorasse, aut alterum tantum addidisse; itaque purat erratum esse in numero, nisi aliquod choragium gloriæ captarit Scævola.

8. Rectè istum virum bonum non facile reperimus.] Sic membranæ meæ & aliorum & sensus est, non facile istum Hecatonem reperiri virum bonum, sive doli mali definitione, sive sua natura accipiat vir bonus. rectè, ei est perfectè, absolute. Gulielmus.

9. Dupli pœnam subiret.] Vox pœnam non est in Pal. pr. & verò cum variè hic locus exprimat in membranæ & editis, verisimile est, non esse à Cicerone.

10. Quidquid enim esset in prædio vitii.] Ita Pal. pr. neque recedit Victorius, quàm quod is, eff. quomodo & Pal. sec.

11. Augurium acturi essent.] Forte facturi, annotavit ad oram libri sui Gulielmus.

12. P. Calpurnius Lanarius.] Sic & Pall. forsàn Lanatus. nam inscriptio antiqua producta ab Allo Nepote, nihil probat, nisi Casarium illum fuisse arte Lanarium, non cognomine; mea quidem sententia.

denuntiaturum est. Itaque Calpurnius cum demolitus esset, cognoscereque, Claudium ædeis postea proscriptis, quam esset ab auguribus demoliri iustus, arbitrium illum adegit, QUIDQUID SIBI DARE, FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. M. Cato sententiam dixit, hujus nostri Catonis pater. ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui lumen illud progeniuit, ex filio esse nominandus. Is igitur iudex ita pronuntiavit: *cum is vendendo rem eam scisset, & non pronuntiasset, emptori damnum præstari oportere.* Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emptori vitium, quod nosset venditor. Quod si rectè judicavit: non rectè frumentarius ille, non rectè ædium pestilentium venditor tacuit. sed hujusmodi reticentiæ jure civili omnes comprehendendi non possunt: quæ autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædeis eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hæc Sergio serviebant: sed hoc in principio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. jus Crassus urgebat: *quod vitii venditor non dixisset sciens, id oportere præstari:* aequitatem Antonius: *quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisset necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret.* Quorum hæc? ut illud intelligas, non placuisse majoribus nostris astutos. Sed ALITER leges, aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manutenere possunt: philosophi, quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur postulat, ne quid insidiosè, nequid simulatè, nequid fallaciter. Suntne igitur insidias, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? ipse enim feræ nullo insequente sæpe incidunt. sic tu ædeis proferibis, tabulam, tamquam plagam, ponas, domum propter vitia vendas; in eam aliquis incurrat imprudens. Hoc quamquam video propter depravationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut jure civili: tamen naturæ lege sancitum est. societas enim est, (quod etiam sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) LATISSIME quidem quæ pateat, hominum inter homines: interior eorum, qui ejusdem generis sunt; propior eorum, qui ejusdem civitatis. Itaque majores aliud jus gentium, aliud jus civile esse voluerunt. quod civile, non idem continuè gentium: quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veri juris, germanæque justitiæ solidam, & expressam effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur: eas ipsas utinam sequeremur! feruntur enim ex optimis naturæ, & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa, UTI NE PROPTER TE, FIDEMVE TUAM CAPTUS, FRAUDATUSVE SIEM? quam illa aurea! ut inter bonos bene agere oportet, & sine fraudatione? Sed, qui sunt BONI, & quid sit, BENE AGI, magna quæstio est. Qu. quidem Scævola, pontifex max. summam vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur, EX FIDE BONA: fideique bonæ nomen existimabat manare latissimè, idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur: in his magni esse iudicis, statuere (præsertim cum in plerisque essent iudicia contraria) quid quemque cuique præstare oporteret. Quocirca ASTUTIÆ tollendæ sunt, eaque malitia, quæ vult illa quidem videri se esse prudentiam: sed abest ab ea, distatque plurimum. Prudentia est enim locata in delectu honorum, & malorum: malitia (si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt) mala bonis anteponit. Nec verò in prædiis solum jus civile, ductum à natura, malitiam fraudemque vindicat: sed etiam

in mancipiorum venditione fraus venditoris omnis excluditur. qui enim scire debuit, de sanitate, de fuga, de furtis, præstat edicto Ædilium. Heredum alia causa est. Ex quo intelligitur, quoniam juris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, NEMINEM id agere, ut ex alterius prædetur inscientia. nec ulla perniciosa vitæ major inveniri potest, quam in malitia simulatio intelligentiæ: ex quo ista innumerabilia nascuntur, ut utilia cum honestis pugnare videantur. QUOTUS enim quisque reperietur, qui impunitate, & ignorantia omnium proposita, abstinere possit injuria? Periclitemur, si placet, in iis quidem exemplis, in quibus peccari vulgus hominum fortasse non putat. Neden enim de ficiis, veneficiis, testamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco differendum est: qui non verbis sunt, & disputatione philosophorum, sed vinculis & carcere fatigandi. sed hæc consideremus, quæ faciunt ii, qui habentur boni. L. Minutii Basili, locupletis hominis, falsum testamentum quidam è Græcia Romam attulerunt: quod quo facilius obtinerent, scripserunt heredes secum M. Crassum, & Qu. Hortensium, homines ejusdem ætatis potentissimos: qui, cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius essent conscii culpæ: ALIENI facinoris manusculum non repudiaverunt. Quid ergo? fatin? hoc est, ut non deliquisse videantur? mihi quidem non videntur: quamquam alterum amavi vivum, alterum non odi mortuum. Sed cum Basilus M. Satrium, sororis filium, nomen suum ferre voluisset, eumque fecisset heredem: hunc dico patrum agrum Piceni, & Sabini: (ô turpem notam temporum illorum!) num erat æquum, principes civis rem habere, ad Satrium nihil, præter nomen pervenire? Etenim, si is, QUI NON defendit injuriam, neque propulsat à suis, cum potest, injustè facit, ut in primo libro disserui: qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adjuvat injuriam? Mihi quidem etiam verè hereditates, non honestæ videntur, si sint malitiosè blanditiis officiorum, non veritate, sed simulatione quæsitæ. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honestum videri solet. Falsò: nam EADEM utilitatis, quæ honestatis est regula: qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum tacinus. sic enim cogitans: *Est istuc quidem honestum, verum hoc expedit:* res à natura copulatas audebit errore divellere: qui fons est fraudum, maleficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir bonus habeat hanc vim, ut, si digitis concrepuerit, possit in locupletium testamenta nomen ejus irrepere, hac vi non utatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem umquam suspicaturum. At si dares hanc vim M. Crasso, ut digitorum percussione heres possit scriptus esse, qui re vera non esset heres: in foro, mihi crede, saltaret. homo autem justus, isque quem sentimus virum bonum, NIHIL cuiquam, quod in se transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is se, quid sit vir bonus, nescire fateatur. At verò si quis voluerit animi sui complicatam notionem evolvere, jam se ipse doceat, cum virum bonum esse, qui profit quibus possit: noceat nemini, nisi laceffitus injuria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi veneno perficiat, ut veros heredes moveat, in eorum locum ipse succedat? Non igitur faciat (dixerit quis) quod utile sit, quod expediat? Immodè intelligat, NIHIL nec expedire, nec utile esse, quod sit injustum. hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit. Fimbriam consularem, audiebam de patre nostro puer, iudicem M. Lutatio Pinthiæ fuisse, equiti Rom. sanè honesto, cum is sponsonem fecisset, NI BONUS VIR ESSET. itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem

1. *Emptori damnum præstari oportere.*] Sic & Pall. Nonius tamen in *Præstare* citat; *Emptorem indemnem damno præstari oportere.*

2. *Præstat edicto Ædilium.*] Palatinus præponit voculam *is*, quam facile potuit devorare præcedens dictio *furtis*.

3. *Non veritate, sed simulatione quæsitæ.*] Quidam ejiciunt, sed *simulatione*, quamvis refert in mss. Gulielmius putabat potius unciis includendum, una cum illo non *veritate*, tanquam

controversum.

4. *At si dares hanc vim Marco Crasso.*] Vocula *si* excluditur Langianis, item Danielis nostri membranis; neque agnoscitur ab editione Romana omnium prima. poteratque abesse.

5. *Hic non noceat, qui quodam quasi-veneno perficiat.*] Pal. *noceat*, item *perficit*. nihilo pejus. sunt etiam exemplaria olim cusa, in quibus, *noceat*, sed *ii* tamen *perficiat*.

numquam iudicaturum: ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra iudicasset: aut statuisse videretur, virum bonum aliquem esse, cum ea res innumerabilibus officiis, & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates noverat, nullo modo videri potest quidquam esse utile, quod non honestum sit. Itaque talis vir non modo facere, sed nec cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nonne est turpe, dubitare philosophos, quæ ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod jam tritum est vetustate proverbium: cum enim fidem alicuius, bonitatemque laudant: *dignum esse dicunt, quicum in tenebris mices*. Hoc quam habet vim, nisi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam si id possis nullo refellente obtinere? Videtne igitur, hoc proverbio, neque Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paulo antè fingebam, digitorum percussione hereditates omnium posse convertere? Ut enim, quod turpe est, id quamvis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, adversante & repugnante natura. At enim, cum permagna præmia sunt, est causa peccandi. C. Marius cum à spe consulatus longè abesset, & jam septimum annum post præturam jaceret, neque petiturus umquam consulatum videretur: Qu. Metellum, cujus legatus erat, summum virum, & civem, cum ab eo, imperatore suo, Romam missus esset, apud pop. Rom. 3 criminatus est, bellum producere: si se consulem fecissent, brevi tempore, aut vivum, aut mortuum Jugurtham se in potestatem pop. Rom. redacturum. Itaque factus est ille quidem consul, sed à fide, justitiaque discessit, qui optimum, & gravissimum civem, cujus legatus & à quo missus esset, in invidiam falso crimine adduxerit. Ne noster quidem Gracidianus officio boni viri functus est tum, cum prætor esset, collegiumque prætorum tribunis plebis adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur. 4 jactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripterunt communiter edictum cum pœna, atque iudicio; constitueruntque, ut omnes simul 5 in Rostra post meridiem descenderent: & ceteri quidem alius aliò: Marius à subfelliis in Rostra rectà, idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. & ea res (si quæris) ei magno honori fuit. omnibus vicis statua: ad eas tus, & cerei. quid multa? nemo umquam multitudini fuit carior. Hæc sunt, quæ conturbant homines in deliberatione nonnumquam, cum id, in quo violatur æquitas, non ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, præripere collegis, & tribunis pleb. popularem gratiam, non ita turpe: consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam tibi cupio esse notissimam: AUT ILLUD, quod utile videtur, turpe ne sit: aut, si turpe est; ne videatur esse utile. Quid igitur? postulumne aut illum Marium, virum bonum iudicare,

aut hunc? Explica, atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quæ sit 6 in ea, species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum, mentiri emolumentum sui causa, criminari, præripere, fallere? nihil profectò minus. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expectandum, ut viri boni & splendorem, & nomen amittas? QUID EST, quod afferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit? fidem, justitiamque detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se quis convertat in beluam, an hominis figura immanitatem gerat belua? Quid? qui omnia recta & honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam focerum habere voluit eum, cujus ipse audacia potens esset? Utile ei videbatur plurimum posse alterius invidia. id quam injustum in patriam, quam inutile, quam turpe esset, non videbat. Ipse autem focer in ore semper Græcos versus de Phœnissis habebat, quos dicam ut potero, inconditè fortasse, sed tamen ut res possit intelligi:

Nam si violandum est jus, regnandi gratia

Violandum est: alius rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium sceleratissimum fuerat, exceperit. Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex pop. Roman. dominusque omnium gentium esse concupierit, idque perfecit. Hanc cupiditatem si honestam quis esse dicit, amens est. probat enim legum, & libertatis interitum: earumque oppressionem tætram, & detestabilem, gloriosam putat. Qui autem fatetur, HONESTUM non esse in ea civitate, quæ libera fuit, quæque esse debeat, regnare, sed ei, qui id facere possit, esse utile: qua hunc objurgatione, aut quo potius convicio à tanto errore 7 coner avertere? Potest enim, dii immortales, cuiquam esse utile foedissimum & ætèrrimum parricidium patriæ: quamvis is qui se eo obstrinxerit, ab oppressis civibus Patens nominetur? Honestate igitur dirigenda utilitas est, & quidem sic, ut hæc duo, verbo inter se discrepare, re tamen unum sonare videantur. 8 Non habeo, ad vulgi opinionem, quæ major utilitas, quam regnandi, esse possit: nihil contra inutilius ei, qui id injuste consecutus sit, invenio, cum ad VERITATEM cœpi revocare rationem. possunt enim cuiquam esse utiles, angores, sollicitudines, diurni & nocturni metus, vita insidiarum, periculorumque plenissima?

Multi iniqui, atque infideles regno, pauci sunt boni, inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalò, & Pelope proditum jure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu populi Roman. populum ipsum Roman. oppressisset, civitatemque non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem, servire sibi cœgisset? Hunc tu 9 quas conscientia labes in animo censes habuisse? quæ vulnera? Cujus autem vita ipsi potest utilis esse, cum ejus vitæ cœ conditio sit, ut, qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus sit, & gloria? Quod si hæc utilia non sunt, quæ maximè

1. Quod jam tritum est vetustate proverbium.] Aliquid heic latet falsi. nam exemplaria antiquiora habent *contritum*, Palatinus verò noster pi. *contrarium*.

2. Hereditates omnium posse convertere.] Ita vetus codex Nannii, uti dudum prodidit Συμμίλων libro ix. neque aliter aliorum exemplaria. primitus editi, *posse convertere*. deinceps *posse ad sese convertere*. Est in Palat. prim. *post se convertere*. & verò *convertere post se*, non locum heic aliquem habeat viderint otiosiores. *Hereditates omnium posse convertere.*] Quod & Langius fatetur in quibusdam libris inventi; probat tamen magis *convertere*, propter sequentia: esse enim id, quibusdam velut præstigiis in testamenta irrepere. Sed non aliter dictum credo *hereditates convertere*, domum nempe aut ad se, quam quæ Senecæ *aversa hereditas*. Gronov.

3. Criminatus est bellum producere.] Sic & Pall. alii interposita voce, *bellum illud prod.* plerique, *bellum illum ducere*. non carpo ducere, sed *illum* autumo supervacaneum.

4. Jactabatur enim, &c.] Periodum hanc, capitis ream fecerat Lambinus, inducto habitu squalenti. ego ei priorem suam red-

didi, cum nihil in ea invenirem, cur spuria haberi posset.

5. In rostra post meridiem descenderent.] Quod affirmaret Muretus sic legi in uno suo codice, idemque diceret de altero suo Aldus Nepos, neque aliter exstaret in membranis Petri Danielis, ausus sum excludere hæcenus vulgatum, *descenderent. ascendere*, antiquis esse ascendere, diu est quod Critici palam fecere.

6. In ea species, forma.] Pal. *specie*, quod & placuit Victorio. videtur Suffridus & Lambinus.

7. Coner avertere.] Etiam Palatinus facit pro eis miss. in quibus *avellere*.

8. Non habeo, ad vulgi opinionem, quæ major utilitas quam regnandi esse possit.] Sic habet Palatinus uterque, sic Mureti unus, sic Aldi. inepte prius: *Nunc abeo ad vulgi opinionem. Quæ major utilitas, quam regnandi esse possit?*

9. Quas conscientia labes.] Henricus Stephanus libro iv. Schediasmatum mutat vocem postremam in *tabes*. non erat necesse: intelligit enim & maculas & ictus, & lacerationes mentium tyrannicarum, de quibus multa diximus ad librum vi. *Annal. Taciti* cap. 6.

maximè videntur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: facis persuasum esse debet, nihil esse utile, quò non honestum sit. Quamquam id quidem, cum sæpè aliàs, tum Pyrrhi bello à C. Fabricio, consule iterum, & à senatu nostro iudicatum est. Cum enim rex Pyrrhus populo Rom. bellum ultro intulisset, cumque de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius *reducendum curavit* ad Pyrrhum: idque factum ejus à senatu laudatum est. Atqui si speciem utilitatis, opinionemque quærimus, magnum illud bellum perfuga unus, & gravem adversarium imperii sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum. ¹ Utrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel senatui nostro, qui NUMQUAM utilitatem à dignitate sejunxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si GLORIÆ causa imperium expetendum est, scelus absit, in quo non potest esse gloria. sin ipsæ opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles esse cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi, Qu. filii, sententia: quas civitates L. Sulla, pecunia accepta, ex senatusconsulto liberavisset, ut hæ rursus vectigales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Est ei senatus assensus. turpe imperio. piratarum enim melior fides, quam senatus. At aucta vectigalia: utile igitur. Quousque audebunt dicere quidquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli imperio, quod gloria solum esse debet, & benivolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sæpè disseni. nimis mihi prætractè videbatur ærarium, vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare: multa sociis: cum in hos benefici esse deberemus: cum illis sic agere, ut cum colonis nostris solemus: eoque magis, quo illa ordinum conjunctio ad salutem reipub. pertinebat. Malè etiam Curio, cum causam Transpadanorum æquam esse dicebat: semper autem addebat, Vincat utilitas. Potius diceret, non esse æquam, quia non esset utilis reip. ² quàm, cum utilem esse diceret, non esse æquam fateretur. Plenus est sextus liber de officiis Hecatonis, talium quæstionum, Sitne boni viri, in maxima caritate amonè, familiaris non alere. in utramque partem disputat: sed tamen ad extremum ³ utilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit, si in mari jactura faciendâ sit, equine pretiosius potius jacturam faciat, an servuli vilis. hic aliò res familiaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens, si potuerit? negat, quia sit injurium. Quid? dominus navis, eripietne suum? minime: non plus, quam si navigantem in alto, ejicere de navi velit, quia sua sit. Quoad enim perven-

tum sit ed, quò sumta navis est, non domini est navis, sed navigantium. Quid, si in una tabula sint duo naufragi, aque sapientes, sibine uterque rapiat, an alter cedat alteri? cecidat verò: sed ei, cujus magis interit vel suæ, vel reipub. caufa, vivere. Quid si hæc paria in utroque? nullum erit certamen, sed ⁴ quasi forte, aut micando victus, alteri cedat alter. Quid si pater sena expilet, cuniculos agat ad ararium: indicetne id magistratibus filius? nefas id quidem est. quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria præstat omnibus officiis? immò verò: sed ipsi patriæ conducit, pios cives habere in parenteis. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam proderè conabitur pater? stiebitne filius? immò verò obsecrabit patrem, ne id faciat. si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam: ad extremum si ad perniciem patriæ res spectabit, PATRIÆ salutem anteponet salutem patris. Quærit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis: Diogenes ait: Antipater negat: cui potius assentior ⁵ Qui venenum fugiens vendat sciens, debeatne dicere. Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Hæc sunt quasi controversa jura Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendane vitia, non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili: sed hæc, mendacem esse, ⁶ aleatorem, furacem, ebriosum. Alteri dicenda videntur, alteri non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum se putet vendere, indicetne ei vir bonus, aurum illud esse, ⁷ an emat denario, quod sit mille denarium? Perspicuum jam est, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos philosophos, quos nominavi, controversia. PACTA, & promissa ²⁴ semperne servanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo ⁸ (ut prætores solent) facta sint? Si quis medicamento cuiquam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento umquam postea uteretur. si eo medicamento sanus factus fuerit: & annus aliquot post incidit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti, quid faciendum sit; ⁹ cum sit is inhumanus, qui non concedat, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vita, & salutem consulendum. Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei testamento sestertium millies relinquatur, ut antequam hereditatem adeat, luce palam in foro saltet, idque se facturum promiserit, quòd aliter eum heredem scripturus ille non esset: faciat, quod promiserit, necne? ¹⁰ Promississe nollem, & id arbitrari fuisse gravitatis. sed quoniam promissus, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, quàm si ceperit: nisi forte eam pecuniam in reip. magnum aliquod tempus contulerit: ut vel saltare eum, cum patriæ consulturus sit, turpe non sit. AC NE ILLA quidem promissa servanda sunt, quæ non sunt ²⁵ iis ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset: optavit, ut in currum patris tolleretur: ¹¹ sublatus est;

1. Utrum igitur utilius, &c.] Palatinus pr. favet lectioni quæ est in editione Victorii: *Visum est igitur*. sed adhærerem alteri, quæ item in Pal. altero.

2. Quàm cum utilem esse diceret, non esse æquam fateretur.] Secutus sum Palatinos, auctoritate fultos editionis Victorianæ, librorumque Suffridi; imò & Petri Danielis, imò editionum primariis. posteriores enim inverte, æquam esse dic. non esse utilem fat. inepè.

3. Utilitate putat officium dirigi magis.] Pal. pr. & editio Rom. prima, utilitate ut putat. neque secus à Victorio publicatus & Pal. sec. nisi quod ii præterea dirigit. unde suspicio mihi oritur fuisse primitus, utilitate putat officium magis, omisso illo dirigi.

4. Quasi forte aut micando victus.] Sic Pal. pr. & F. non forte. habet tamen Pal. illud *micando*, quod Turnebus syllaba una decuravit, suadente mss. suo. ad quam faciem & aliorum suere item membranæ. verum Pal. sec. *medicando*.

5. Qui venenum fugiens.] Hæc est lectio consentiens editionum primogeniarum, neque aliter mss. Pall. Danielis, Fabricii, aliorumque. videatur Brissonius in voce *Venenum* libro De verborum significationibus. recentiores maluerunt *vinum fugiens*; male: potest enim hoc sciri gustu: neque de talibus interrogatur venditor, sed emptor ipsemet experitur.

6. Aleator em.] Non vidi qui aliam lectionem produceret, sic-

que omnes edd. antiquæ. sed tamen vix mihi eripi potest malam esse scripturam codicis Palatini pr. in quo *amatores*. servis otium subtrahere, subtrahis aleam; non etiam amores. & certè longè plura damna domino contingent ex servo amatore quàm aleatore. scio tamèn quæ de eo Jurisconsulti: scio.

7. An emat denario, quod est mille denarium? Hæc verba demonstrant clarè, quòd mille adjectivum manere in hac compositione, quòd denarium autem, intellecto quòd nummum, substantiæ vicem gerere, & utrumque esse genitivi casus. Gronov.

8. (Ut prætores solent) facta sint.] Sic Victorius, neque secus olim cusi, sublequentes enim ætatis minoris interferuere solent dicere, vel edicere. at enim Pal. pr. adhuc refecit illud *facta sunt*. & perplaceret dummodo annuerent huic apologeti aliæ etiam membranæ.

9. Cum sit is inhumanus, &c.] Malim ferè hæc omnia attribui respondentem, connectique cum, *Vita & salutem consulendum est*.

10. Promississe nollem, & id arbitrari fuisse gravitatis. sed quoniam promissus, &c.] Horum nihil existat in Pal. pr. nisi ad oram manum recentiori.

11. Sublatus est; atque insanus quòd constitit, &c.] Sic collocat voces Palatinus, item Liliensis Suffridi. Gulielmius format hæc in versum hoc modo: *Sublatus est, atque insanus quòd constitit istu.* ex poeta desumptum, indicat ipsa dictio.

est; atque infans quæ conficit, ictu fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat, in hoc, promissum patris non esse servatum? Quid, quod Theseus exegit promissum à Neptuno: Cui cum tres orationes Neptunus dedisset, optavit interitum Hippolyti, filii sui, cum is patri suspectus esset de noverca: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit iustibus. Quid? Agamemnon cum devovisset Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promissum potius non faciendum, quam tam ætrum facinus admittendum fuit. Ergo & PROMISSA non facienda nonnunquam: neque semper deposita reddenda. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat infans: reddere, peccatum sit: non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddasne depositum? non, credo: facias enim contra rem. quæ debet esse carissima. Sic MULTA, quæ honesta natura videntur esse, temporibus sunt non honesta. facere promissa, stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Ac de iis quidem, quæ videntur esse utilitates contra justitiam, simulatione prudentiæ, satis arbitror dictum. Sed quoniam à quattuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum doceamus, ea, quæ videntur esse utilia, neque sunt, quam sint virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia: itemque de justitia, quæ semper est utilis, disputatum est. Reliquæ sunt duæ partes honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, & præstantia cernitur: altera in conformatione, & moderatione continentiæ, & temperantiæ. Utile videbatur Ulyssi, ut quidem poëtæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Ulyssæ nulla suspicio est: sed insimulant eum tragœdiæ, SIMULATIONE infantiæ militiam subterfugere voluisse. non honestum consilium. at utile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ vivere otiosè cum parentibus, cum uxore, cum filio. Ullum tu decus in quotidianis periculis & laboribus cum hac tranquillitate conferendum putas? Ego verò istam contemnendam, & abjiciendam: quoniam, QUÆ HONESTA non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Ulyssæ, si in illa simulatione perseverasset? qui cum maximas res gesserit in bello, tamen hæc audiat ab Aiace:

*Cujus ipse princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus negavit fidem.
Furere assimulavit, ne coiret, insitit.
Quod ni Palamedis perspicax prudentia
Istius percepisset malitiosam audaciam,
Fide sacratum jus perpetuo falleret.*

Illi verò non modò cum hostibus, verum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare meliùs fuit, quam deserere consentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem factam, nostramque veniamus. M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Hannibalis, Hamilcare: juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Karthaginem. is cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat, sed eam, ut res declarat, falsam judicavit: quæ erat talis. manere in patria, esse domi sua cum uxore, cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunam bellicam judicantem, tenere consularis dignitatis gradum. quis hæc neget esse utilia? quæ censes? magnitudo animi & fortitudo negat. Num iocupletiores quæris auctores? Ha-

tum enim est virtutum proprium, NIL EXTIMESCERE, omnia humana despiciere: nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. itaque quid fecit? In senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu iurjurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam (ò stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivum, negavit esse utile: illos enim adolescentis esse, & bonos duces, se jam confectum senectute. cujus cum valisset auctoritas, captivi retenti sunt: ipse Karthaginem rediit: neque eum caritas patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci: sed iurjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, ERAT in meliore causa, quam si domi senex captivus, perjurus, consularis remansisset. At stultè, qui non modò non censuerit captivos remittendos, verum etiam disfluaserit. Quomodo stultè? etiamne si reipub. conducebat? potest autem, quod inutile recipi solit, id cusquam civi utile esse? PERVERTUNT homines ea, quæ sunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honestate sejungunt. omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. nam quis est, qui utilia fugiat? aut qui potius, quis ea non studiosissimè persequatur? sed quia NUS QUAM possumus, nisi in laude, decore, honestate utilia repetire, propterea illa prima, & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quam necessarium ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in iurjurando? num iratum timemus Jovem? At hoc quidem commune est omnium philosophorum, non eorum modò, qui deum nihil habere ipsum negotii dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam, qui deum semper agere aliquid, & moliri volunt, numquam nec irasci deum, nec nocere. Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam utilitatem præverteret. An ne turpiter faceret? Primum, MINIMA DE MALIS. Num igitur tantum mali turpitudine ista habebat, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam apud Attium,

Fregistine fidem? neque dedi, neque do infideli cuiquam.

Quamquam ab imp. o rege dicitur, luculentè tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non sint: sic se dicere, videri quædam honesta, quæ non sint: ut hoc ipsum videtur honestum, conservandi iurjurandi causa ad cruciatum revertisse: sed sit non honestum: quia, quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quidquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non videretur. Hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus. Non fuit Jupiter metuendus, ne iratus noceret: qui neque irasci solet, neque nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quam contra omne iurjurandum valet. sed INJURE JURANDO, non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. est enim iurjurandum, affirmatio religiosa. quod autem affirmatè, quasi deo teste, promiseris: id tenendum est. jam enim non ad iram deorum, quæ nulla est: sed ad justitiam, & ad fidem pertinet. nam præclare Ennius:

O fides alma, 3 apta pinnis, & iurjurandum Jovis!

Qui igitur iurjurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) majores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuisset, quam sibi nocuit ipse Regulus. Certè, si nihil malum esset, nisi dolere. Id autem non modò non summum malum, sed nec malum quidem esse, maxima auctoritate philosophi affirmant: quo-

1. Quanto melius fuerat, &c.] Totam hanc periodum videas in Pal. pr. ad oram libri, scriptura minus veteri.

2. Sic se dicere, videri, &c.] Palat. pr. non habet vocem dicere, & videtur subintelligi posse. sic & paullo post, ubi est, quod per vim hostium esset actum, idem liber exclusit verbum hostium, non absurdè.

3. Apta pinnis.] Benè hæc explicat Muretus lib. xiv. Var. lect. cap. 3. itaque miror quod Aldus Nepos neget se intelligere quid sit, apta pinnis.

4. Non modò non summum malum.] Alterum non abest pr. Palatino, neque semper necessarium est.

quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio an gravissimum, Regulum, nolite, quæso, vituperare. quem enim locupletiorum querimus, quam principem populi Rom. qui retinendi officii causa, ¹ cruciatum subierit voluntarium? Nam quod ajunt, MINIMA DE MALIS, id est, ut turpiter potius, quam calamitosè: AN EST ullum majus malum turpitudine? quæ si in deformitate corporis habet aliquid offensivum, quanta illa depravatio, & fœditas turpificati animi debet? Itaque, nervosius qui ista disse-runt, ² solum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum ma-lum dicere. Nam illud quidem,

³ Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam;

idcirco rectè à poeta; quia, cum tractaretur Atreus, per-sonæ servendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quæ infideli data sit: videant. ne queratur lazebra perjurio. Est autem jus etiam bellicum, fidesque jurisjuran-di sæpe cum hoste servanda. QUOD enim ita juratum est, ut mens conciperet fieri oportere, id servandum est: quod aliter; id si non feceris, nullum est perjurium. ut, si præ-donibus pactum pro capite non attuleris, nulla fraus est, ne si juratus quidem id non feceris. nam pirata non est ⁴ ex perduellium numero definitus: sed communis hostis om-nium. cum hoc nec fides debet, nec jusjurandum esse commune. NON ENIM falsum jurare; perjurare est: sed, quod ex animi tui sententia juraris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere, perjurium est. Scite enim Euripides:

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Regulus verò non debuit conditiones, pactionesque ⁵ bel-licas, & hostiles perturbare perjurio. cum justo enim, & legitimo hoste res gerebatur; adversus quem & totum jus fœtiale, & multa sunt jura communia. quod ni ita esset, numquam claros viros senatus victos hostibus dedidisset.

³⁰ At verò T. Veturius, & Sp. Postumius, cum iterum con-sules essent, quia, cum malè pugnarum apud Claudium esset, legionibus nostris sub jugum missis, pacem cum Sam-nitibus fecerant, dediti sunt his: INJUSSU enim populi, senatusque fecerant. eodemque tempore ⁶ Ti. Nu-micius, Qu. Mælius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samni-tium repudiaretur. Atque hujus deditiois ipse Postumius, qui dederatur, suavor & auctor fuit. quod idem multis an-nis post C. Mancinus: qui, ut Numantinis, quibuscum sine senatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogatio-nem suasit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex s. c. ferebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quam Qu. Pompejus, quo, cum in eadem causa essent, de-precante, accepta lex non est. hic ea, quæ videbatur utili-tas, plus valuit, quam honestas: apud superiores, utilita-tis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim. QUASI VERO

forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad senatum profi-cisceretur, cum præsertim de captivis distaturus esset?

Quod maximum in eo est, id reprehenditis. non enim suo judicio stetit, sed suscepit causam, ut esset iudicium senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captivi profectò Pœnis redditi essent. ita incolumis in patria Regulus restitisset. quod quia patriæ non utile putavit, idcirco sibi honestum & sentire illa, & pati credidit. Nam quod ajunt, quod val-dè utile sit, id fieri honestum: immò verò esse, non fieri. est enim nihil utile quod idem non honestum: nec quia utile, honestum est: sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exem-plo aut laudabilius, aut præstantius. Sed ex tota hac laude ³¹ Reguli, unum illud est admiratione dignum, quòd captivos retinendos censuerit. nam quòd rediit, nobis nunc mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. itaque ISTA LAUS non est hominis, sed tem-porum. nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jurejurando majores arctius esse voluerunt. id indicant leg-es in XI I. tabul. indicant sacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoste devincitur fides: ⁷ indicant notiones, animadversionesque censorum; qui nulla de re diligentius, quàm de jurejurando, judicabant. L. Manlio, Auli filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius, tribunus plebis, diem dixit, quòd is paucos sibi dies ad dictaturam geren-dam addidisset: criminabatur etiam, quòd Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare jussisset. quod cum audivisset ⁸ adolescens fi-lius, negotium exhiberi patri: accurrisse Romam, & cum prima luce Pomponii domum venisse dicitur. cui cum es-set nuntiatum, quòd illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur: surrexit à lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem jussit venire. At ille, ⁹ ut in-gressus est, confestim gladium distinxit, juravitque, se illum statim interfectorum, nisi jusjurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. Juravit, hoc coactus terro-re Pomponius. ¹⁰ rem ad populum detulit: docuit, cur sibi causa desistere necesse esset: Manlium missum fecit. tantum temporibus illis jusjurandum valebat. Atque hic T. Manlius is est, qui ad Anicnem Galli, quem ab eo pro-vocatus occiderat, torque detracta, cognomen invēnit. cu-jus tertio consulatu Latini ad Veferim fusi, & fugati. ma-gnus vir in primis, & QU I perindulgens in patrem. idem acerbe severus in filium. Sed ut laudandus Regulus in ³² conservando jurejurando, sic decem illi, quos post Can-nensem pugnam, ¹¹ juratos ad senatum misit Annibal, se in castra redituros, ea, quorum potiti erant Pœni, nisi de re-dimendis captivis impetravissent: si non redierunt, vitupe-randi. De quibus non omnes uno modo. nam Polybius, bonus auctor in primis, scribit, ex decem nobilissimis; qui tum erant missi, novem revertisse à senatu re non im-petrata: unum ex decem, qui paullo post, quàm egressus erat

1. Cruciatum subierit voluntarium?] Pal. idem cruciat. sibi ferat voluntarium: quæ diversitas scripturæ non videtur temeraria.

2. Solum audent malum dicere.] Vox ultima non est in Pal. pr. & verò ἐν τῷ κριτῷ belle subintelligi potest, cum mox iterum repetatur.

3. Neque dedi neque do fidem, &c.] Senarium inde facit Muretus transpositu verborum, Neque do infideli cuiquam, neque dedi fidem. sed quis præstabit germanum esse Attii?

4. Ex perduellium numero definitur.] Videtur vox postrema à glossatore. certe Romana editio prima tale quid ferè arguit, in qua, est perduellium numero, definitur.

5. Bellicas & hostiles.] Non habet Pal. pr. voculas duas poste-riores; & ambigat quis sanè num sint auctoris.

6. Ti. Numicius, Qu. Mælius.] Pal. auctor non ab eis libris qui præferunt Ti. Minucius, Qu. Emilius.

7. Indicant notiones.] Sic edd. primæ. posteriores notationes: sed contra missi. qui catervatim alterum tuerunt, poniturque pro judicio ac cognitione. Noster pro Domo: Omnis notio Pontificum esse debuit. De provin. Claudius censorium iudicium & notionem ac morem illum severissimum sustulit, &c.

8. Adolescens filius, negotium exhiberi patri.] Pal. idem exhibere,

annotatumque alias legi, filii; quæ scriptura non displicet, ut doluerit adolescenti Pomponium patri eripere jus quod per leges habebat in filium familias. videatur Suffridus Petri. nam ceteri commentatores heic tacent.

9. Ut ingressus est.] Magis ferè probem quod est in Palatino pr. ut congressus est.

10. Rem ad populum detulit.] Gulielmius emendandum putat tetulit.

11. Juratos ad Senatum misit Hannibal, &c.] Vellem & heic Al-dum Nepotem produxisse variantes scripturas membranarum sua-rum, item Suffridum, aliosque. sed quid? omnes ad unum tacent; in loco tamen minus integro. quippe Palatinus noster pr. solum-mò agnoscit, jur. ad Senatum missos, in castra redituros ea quorum Pœni, nisi de redimendis, &c. sec. jur. ad Senatum in castra redituros ea quorum erant tui Pœni, nisi, &c. Romæ excusus cccc lxxix. præ-ferret: juratos in castra redituros à senatu: ea quorum erant isti Pœni: nisi de, &c. Mogunticæ cufus anno quarto maturius habet: misit Hannibal, in castra redituros ea quorum erant Pœni, nisi de. ex quo facile faciamus, Senatum misit Annibal, in castra redituros ea quorum erant potiti, nisi. & verosimile enim omnes has turbas lectiorum ortas à insolenti locutione, potiti castrorum.

erat è castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu enim in castra, liberatum se esse iurejurando interpretabatur: non rectè. ¹FRAUS enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perversè imitata prudentiam. Itaque decrevit senatus, ut ille veterator, & callidus, vincetus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximum: octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut ² qui periculo mortis diffugissent, sed qui relictæ in castris fuissent à Paulo, & Varrone, consulibus. eos senatus non censuit redimendos, cum id parva pecunia fieri posset: ut esset insitum militibus nostris aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum animum Annibalis scripsit idem, quod senatus, populusque Roman. rebus afflictis tam excelsò animo fuisset. sic honestatis comparatione, ea, quæ videntur utilia, vincuntur. Acilius autem, qui Græcè scripsit historiam, plureis ait fuisse, qui in castra revertissent, eadem fraude, ut iurejurando liberarentur, eosque à censoribus, omnibus ignominii notatos. Sic jam hujus loci finis. perspicuum est enim, quæ timido animo, humili, demisso, fractoque fiant: quale fuisset Reguli factum, si aut de captivis, ³ quod ipsi opus esse videretur, non quod reipub. censuisset, aut domi remanere voluisset: non esse utilia, quia ³ sint flagitiosa, foeda, turpia. Restat quarta pars, quæ decore, moderatione, modestia, continentia, temperantia, continetur. Potest igitur quidquam esse utile, quod sit huic talium virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerii philosophi nominati, omne bonum in voluptate posuerunt: virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis. quibus obsoletis floret Epicurus, ejusdem ferè adjutor, auctorque sententiæ. ⁴ Cum his viris, equisque, ut dicitur, si honestatem tueri, ac retinere sententia est, decertandum est. nam si non modò utilitas, sed vita omnis beata, corporis firma constitutione, ejusque constitutionis spe explorata, ut à Metrodoro scriptum est, continetur: certè hæc utilitas, & quidem summa (sic enim censent) cum honestate pugnabit. nam ubi primùm prudentiæ locus dabitur? an, ut conquirit undique suavitates? QUAM MISER virtutis famulatus, servientis voluptati! quod autem munus prudentiæ? an legere intelligenter voluptates? fac nihil isto esse jucundius: quid cogitari potest turpius? Jam, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ est dolorum, laborumque contemptio? quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de dolore: tamen NON ID spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit, mala, dolore: ut, si illum

audiam de continentia, & temperantia; dicit ille quidem multa multis locis: sed aqua hæret, ut ajunt. nam qui potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate? est enim TEMPERANTIA libidinum inimica: libidines autem, consecratrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incalidè tergiversantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt, rationem negligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem & doloris detractione finiri. Justitia vacillat, vel jacet potius, omnesque ex virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani. neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus quam amicitia, si hæc non per se experantur, sed ad voluptatem, utilitatemve referantur. Conferamus igitur in pauca. nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quæ honestati esset contraria: sic OMNEM voluptatem dicimus honestati esse contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum judico, qui se diremturos controversiam putaverunt, si cum honestate voluptatem, *tamquam cum homine pecudem*, copulavissent. Non recipit istam conjunctionem honestas, aspernatur, repellit. nec vero ⁶ finis bonorum, & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea, quæ videretur utilitas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est supra disputatum. sin autem SPECIEM utilitatis etiam voluptas habere dicitur, nulla potest esse ei cum honestate conjunctio. nam, ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse nonnihil, utilitatis cerè nihil habebit: Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia, MAGNUM: sed perinde erit, ut acceperis. quamquam tibi hi tres libri, inter Cratippi commentarios, tamquam hospites, erunt recipiendi. Sed, ut, si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum, nisi me è medio cursu clara voce patria revocasset) aliquando me quoque audires: sic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox est mea, tribues his, temporis quantum poteris: POTERIS autem, quantum voles. cum verò intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere, tum & præsens tecum propediem (ut spero) & dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicero, tibi que persuade, esse te quidem mihi carissimum: sed multo fore cariorem, si talibus monumentis, præceptisque lætabere.

M. TUL-

1. *Fraus enim adstringit.*] *Disstringit* editi ferè. sed alterum existat in Palat. pr. in Fabriciano, in Langianis, & minus auribus offensaculo est quàm *disstringit*. quod tamen propugnat Gifanius noster in Observationibus suis Linguae Latinæ, quæ in adolescentium manibus versantur. vultque *disstringere* interdum valere non dirumpere, aut dissolvere, sed aliquid resolutum aliter ligare ac stringere.

2. *Qui periculo mortis diffugissent.*] Pal. idem, *periculum mortis effugissent*. nescio utra lectio potior sit.

3. *Quod ipsi opus.*] Pal. *sibi*. idem etiam primus habet, *sed jam hujus loci finis sit*. ex quibus nihil haurimus, nisi immane quantum

calamo suo indulsisse librarios.

4. *Cum his viris equisque.*] Editiones multæ *velis equisque*. sed alterum existat in Romana secunda, neque aliter Palat. pr. nam Gulielmii mss. *veri pedisequis*; ignoratione scilicet proverbii.

5. *Doloris detractione finiri.*] Est à Palatino pr. cui secundas facit codex vetus Mureti, uti videre est in Variis ipsius lib. xiv. cap. 3. prius cusi, *fieri*.

6. *Finis bonorum ac malorum.*] Muretus dicto loco autumat duas illas voces & *malorum* ab hominibus fortasse minimè malis, sed cerè non satis intelligentibus, additas esse.

M. TULLII CICERONIS
 C A T O M A J O R,
 S E U
 D E S E N E C T U T E.
 A D T. P O M P O N I U M A T T I C U M, P R Æ F A T I O.

QUAE TITE, si quid ego adjuero, curamve
 levasso,
 Qua nunc te coquit, & versat sub pectore
 fixa,
 Ecquid erit pretii?
 Licet enim verbis iisdem mihi affari te,
 Attice, quibus affatur Flaminium
 Ille vir, haud magna cum re, sed ¹ plenus fidei.
 quamquam certò scio, non, ut Flaminium,
 Sollicitari te, Tite, sic nosseis que diesque.
 novi enim moderationem animi tui, & æquitatem: teque
 non cognomen solùm Athenis deportasse, sed humanita-
 tem, & prudentiam intelligo. & tamen suspicor, iisdem
 rebus te, quibus meipsum interdum gravius commoveri:
 quarum consolatio & major est, & in aliud tempus diffe-
 renda. Nunc autem mihi visum est de Senectute aliquid
² ad te conscribere. hoc enim onere, quod mihi tecum
 commune est, aut jam urgentis, aut certè adventantis se-
 nectutis, & te, & meipsum levare volo. etsi te quidem id
 modicè, ac sapienter, (sicut omnia) & ferre, & laturum
 esse certò scio. Sed mihi eùm de senectute aliquid vellem
 scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque
 nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jueunda
 hujus libri confectio fuit, ut non modò omneis absterferit
 senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam, & ju-
 cundam senectutem. numquam igitur satis laudari dignè
 poterit PHILOSOPHIA, cui qui pareat, omne tempus ætatis
 sine molestia possit degere. Sed de ceteris & diximus mul-
 ta, & sæpe dicemus. hunc librum de senectute ad te mi-
 simus. Omnem autem sermonem tribuimus non Tithono,
 ut Aristo Chius ³ ne parum esset auctoritatis in fabula: sed
 M. Catoni seni, quò majorem auctoritatem haberet oratio.
 apud quem, Lælium, & Scipionem facimus admiranteis,
 quod is tam facile senectutem ferat, iisque eum respon-
 dentem. qui si eruditius videbitur disputare, quam con-
 suevit ipse in suis libris, attribuit Græcis litteris, quarum
 constat eum perstudiosum fuisse in senectute. Sed quid
 opus est plura? jam enim ipsius Catonis sermo explicabit
² nostram omnem de senectute sententiam. SCIP. Sæpenu-
 mero mirari soleo cum hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum
 tuam excellentem, M. Cato, perfectamque sapientiam,

tum vel maximè, quòd numquam senectutem tibi gravem
 esse senserim: quæ PLEBISQUE senibus sic odiosa est, ut *omnis*
se Aetna gravius dicant sustinere. CATO. Rem haud sanè
 difficilem, Scipio & Læli, admirari videmini. QUIBUS
 enim nihil opis est in ipsis ad bene, beateque vivendum,
 iis omnis gravis est ætas: qui autem omnia bona à seipsis
 petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ ne-
 cessitas afferat. quò in genere in primis est senectus, & quam
 UT ADIPISCANTUR, omnes optant: eandem accusant adepti:
 tanta est inconstantia, stulticia, atque perversitas. *Obrepere*
ajunt eam citius quàm putassent. Primum, quis coëgit eos
 falsum putare? qui enim citius adolescentiæ senectus, quàm
 pueritiæ adolescentiæ obrepit? deinde, quò minus gravis
 esset iis senectus, si octingentesimum annum agerent, quàm
 octogesimum? PRÆTERITA enim ætas, quamvis longa,
 cùm effluxisset, nulla consolatione permulcere possit stul-
 tam senectutem. Quocirca si sapientiam meam admirari
 soletis (quæ utinam digna esset opinione vestra, nostroque
 cognomine) in hoc sumus sapientes, quod naturam opti-
 mam ducem, tamquam deum, sequimur, eique paremus:
 à qua non verisimile est, cùm ceteræ partes ætatis bene
 descriptæ sint, extremum actum, tamquam ab inerti poëta,
 esse neglectum. sed tamen necesse fuit esse aliquid ex-
 tremum, & tamquam in arborum baccis, terræque frugi-
 bus maturitate tempestiva, quasi vietum, & caducum:
 quod ferendum est molliter sapienti. QUID enim est aliud,
 gigantum modo bellare cum diis, nisi naturæ repugnare?
 LÆL. Atqui, Cato, gratissimum nobis, ut etiam pro Sci-
 pione pollicear, feceris, si, quoniam volumus, (speramus
 quidem certè) senes fieri, ante multò à te didicerimus, qui-
 bus facillimè rationibus ingravescentem ætatem ferre pos-
 simus. CAT. Faciam verò, Læli; præsertim si utrique ve-
 strum gratum, ut dicis, futurum est. SCIP. Volumus sanè,
 nisi molestum est, Cato, tamquam aliquam viam
 longam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum sit,
 istuc, quò pervenisti, videre, quale sit. CAT. Faciam, ut ³
 potero, Læli. sæpe enim interfui querelis meorum æqua-
 lium (PARES autem cum paribus, veteri proverbio, facilli-
 mè congregantur) ⁴ quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, ho-
 mines consulares, nostri ferè æquales, deplorare solebant:
 tum quòd voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam
 puta-

U^Sus est heic iterum Gulielmus libro Mauriciano ac Fabri-
 ciano: accessit Celberdensis, olim Abbatiæ in Frisia quem
 habuit à Suffrido Petrejo. Quartus fuit Matalii Metelli: quintus
 erat bibliothecæ Carthusianorum Coloniae. sextus Victorinorum
 Parisiensium. Sed & adhibuit, codicem collatum à Francisco
 Martino. Ego Palatinos duos tres consulere satis habui. omnes
 excutere, operæ fuisset infinitæ.

1. *Plenus fidei.*] Sic omnes libri vet. probatque Gifanius ad
 Lucretium. ut sit versus *plene* alii *fide plenus*, aut *fidei plenus*.
 2. *Ad te conscribere.*] Sic omnes mss. etiam Palatini, aliorum-
 que. vulgo *scribere*.
 3. *Ne parum esset auctoritatis.*] Maur. Celberd. ac S. Viçt. codd.
 parum enim esset auctor. quod ut venustius perplacebat Gulielm. ego
 alteri adhæreo; à quo stant & Pal. aliorumque membranæ omnes.

4. *Quam ut adipiscantur.*] Versus hos esse, leviter à M. Tullio
 immutatos, acute jam olim vidit Scaliger ad Varronem. Guliel-
 mus propius ad libros eos ita scribebat:

*Quam ut adipiscantur omnes optant: eandem item
 adeptam accusant. tanta est inconstantia
 stulticiæ & perversitas.*

5. *Bene descriptæ sint.*] E Metelli libro restituit Gulielmus
 descriptæ; addito: *describere* eum suum cuique, & diversa diversis
 adscribere. pro hoc verbo penè ubique substitutum, *describere*:
 quod longè aliud est. ita *designare*, *designare*, alia passim corrupta
 in libris.

6. *Quæ C. Salinator, &c.*] Sic primitus eni, neque aliter Victo-
 rius. monuitque Gulielmus collocandam heic admirandi notam.
 alii vulgarunt, *quæ*, quidam *quæis*.

purarent: tum quod spernerentur ab iis, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu evenirent, reliquisque omnibus, majoribus natu: quorum ego multorum cognovi senectutem sine querela: qui se à libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec à suis despicerentur: sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani senes; tolerabilem agunt senectutem. IMPORTUNITAS autem, & inhumanitas omni ætati molesta est. LÆL. Est, ut dicit, Cato. sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. CATO. Est istuc quidem, Læli, aliquid; sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse, cum ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendorem affecturum: Nec hercule, inquit, si ego Seriphus essem, nobilis: nec tu si Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. quod eodem modo de senectute potest dici. NEQUE enim in summa inopia levis esse senectute potest, ne sapienti quidem: nec insipienti etiam in summa copia non gravis. APTISSIMA omnino sunt, Scipio, & Læli, arma senectutis, artes, exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, cum multum, diuque vixeris, mirificos efferunt fructus, non solum quia nunquam deferunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quamquam id maximum est) verum etiam quia CONSCIENTIA bene actæ vitæ, multorumque benefactorum recordatio, jucundissima est. Ego Q. Maximus, eum, qui Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut æqualem. erat enim in illo viro comitate condita gravitas: NEC senectus mores mutaverat. quamquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen jam ætate provectum. 4 anno enim post, consul primum fuerat, quàm ego natus sum: cumque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, quintoque anno post ad Tarentum quæstor: deinde ædilis, quadriennio post factus sum prætor: quem magistratum gessi consulibus Tutitano, & Cethego, cum quidem ille admodum senex, suavor legis Cincie de donis, & muneribus fuit. Hic & BELLA gerebat, ut adolescens, cum planè grandis

esset: & Annibalem juveniliter exultantem patientia sua mollebat: de quo præclare familiaris noster Ennius:

Unus qui nobis cunctando restituit rem.

Non ponebat eum rumores ante salutem.

Ergo postque, magisque viri nunc gloria claret.

Tarentum verò qua vigilantia, quo consilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti, atqui ita dicenti: *Mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti: Certè, inquit ridens: nam, nisi tu amisisses, numquam recepissem.* Nec verò in armis præstantior, quàm in toga: qui consul iterum, 8 Sp. Carvilio collega quiescente, C. Flamini tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum viritum contra senatus auctoritatem dividenti: augurque cum esset, dicere ausus esset, OPTIMIS auspiciis ea geri, qua pro resp. salute gererentur: qua contra temp. ferrentur contra auspicia ferri. Multa in eo viro præclara cognovi: sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri, & consularis. est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec verò ille INLEVE modò, atque in oculis civium magnus: sed intus, domique præstantior. qui sermo? quæ præcepta? quanta noticia antiquitatis? quæ scientia juris augurii? multæ etiam, ut in homine Romano litteræ. omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella: cujus sermone ita tum cupide fruebar, quasi jam divinarem id, quod evenit, illo extincto, fore unde discerem neminem. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profectò videtis, NEFA s esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestris, navaleisve pugnas, ut bella à se gesta, 10 triumphosque recordentur. est etiam quietè, & purè, & eleganter actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno, & octogesimo anno scribens mortuus est. qualem Ifocratis, qui eum librum, qui Panathenæicus inscribitur, 11 quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquenium postea: cujus magister Leontinus Gorgias, centum & septem complevit annos: neque umquam in suo studio, atque opere cessavit. qui, cum ex eo quæreretur, cur tam diu vellet esse in vita? Nihil habeo, inquit, quod in eum sen-

senec-

1. Eadem mihi usu evenirent, &c.] Palatinus unus præfert, eadem omnia mihi usu evenirent, reliquisque majoribus natu. neque lectio illa temeraria est.

2. Omni ætati.] Malebat Gulielmius, suavis aliquot codd. suorum, et ætate. alterum restat in Palatinis & cdd. omnibus, neque quid in eo vitii.

3. Si ego Seriphus essem, nobilis.] Alter Palatinus, non agnoscit illa si ego. & verò si hinc tollantur, auferenda sunt etiam paulò post. ceterum nobilis. non existat in Pall. aut aliis membranis à Gulielmio exausis, sed ignobilis aut in nobilis, quod ei non displicet; præcipuè si præterea sequamur Celberdenis libri scripturam marginalem: Neque enim in summa inopia non levis esse senectus potest; sapienti quidem: nec insipienti etiam in summa copia non gravis. At repugnat huic sententiæ Plato aliique. Scio, inquit, sed tamen vide, ne Cato & senex, & in rebus Græcis, quas serò attigit, voluntate & commodo Ciceronis halucinetur memoria. certe idem in Læte stercorante, & Pelia recocto, usu ei evenisse negari non potest & unde alias in omnibus omnium, non scriptis modò, sed etiam ante hanc pervertendi omnia licentiam, impressis codicibus istud ignobilis. Verum nihil præjudico. hætenus Gulielmius. Puteanus quod non fuisse vox ignobilis in uno veteri codice Danielis, nisi à manu recenti, in altero verò nihil illius loco; arbitratur repeti posse *ἀνδρῶν τῶν νεῶν clarus*, quemadmodum & apud Platonem ubi hæc sententia effertur, est, *ὄνομαξος*, apud Plutarchum *ἰδοξος*: itaque restituendum putabat, *Seriphus essem, nec tu si Atheniensis clarus unquam.* cui subscribo.

4. Anno enim post consul primum fuerat, quàm ego natus sum.] Sic tres Pall. & tres Gulielmiani, neque aliter editio Victoriana. recentius ut & antiquius publicati, postquam primum consul fuit: contra chronologiam, ut egregiè ostendit Vincentius Contarenus Variarum lectionum libro cap. 24. & ante ipsum Carolus Langius. habet tamen altera scriptura suas rationes, quas persequitur Pighius noster in Fastis suis anno P. R. C. DXXXI. qui adeantur.

5. Post ad Tarentum quæstor, deinde Ædilis, quadriennio post factus

sum prætor: quem magistratum, &c.] Pighius, anno DCLIX. emendandum putabat, post ad Tarentum? Quæstor deinde quadriennio post factus sum; quem magistratum, &c. exclusis illo Ædilis & Prætor. Puteanus adhæret Langianæ correcturæ, ad Tarentum: Quæstor quem magistratum gessi, &c. erasis illis, deinde ædilis quad. post factus sum prætor: quæ quidem in unius veteris codicis quem vidit Puteanus, contextu non sunt, sed ad oram postea aliam manu adscripta à studio, ut opinatur, qui ceteros Catonis magistratus indicare vellet.

6. Patientia sua mollebat.] Langius mollebat ex uno libro; quod non displicet: sed vulgatam lectionem loco non movi ob consensum codicum, & locum T. Livii III. Histor. Propalam obviam ire cupiditati non ausi, obsecundandoque mollire impetum aggrediuntur. Agnoscit & mollebat Nonius. Sicque & Accius Telepho mons dicitur mollire mare, quod fluctus infruagat & retundat mole sua: Remisque nixi propeiter navem in fugam tradunt, subter saxa ad levam quæ mons mare Mollebat. Gulielmius.

7. Fugerat in arcem.] Rescribit Gulielmius, fuerat in arcem, ex miss. duobus. & verò Pal. secundus disertè habet, fuerat vel fugerat. primus enim, fegerat. fuisse in arcem dictum vult; ut infra, in portum futurus. sed nihil tamen mutò.

8. Sp. Carvilio collega quiescente, C. Flamini, &c. dividenti.] Pighius d. loco hæc ita putat supplenda ex Charifio: quiescente, C. Carvilio & C. Flamini, &c. dividenti. quo ipso tacite declaratur cur Sp. quieverit: ne scilicet consanguineo aut gentili adverseretur.

9. Quæ scientia juris augurii?] Pall. tres destituuntur vocula principe, firmant tamen vocem ultimam. nam editiones aliæ, etiam Victorii, augurandi.

10. Triumphosque recordentur.] Pall. trias, ut triumphos recordentur.

11. Quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur.] Pal. pr. & duo Gulielmiani, scripsisse se dicit. non male. nam ipsemet Isocrates hoc de se non semel autumat.

senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum. sua enim vitia insipientes, & suam culpam, in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cujus modò mentionem feci, Ennius,

*Sicut fortis equus, 1 spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.*

Equi fortis, & victoris senectuti comparat suam: quem quidem probe meminisse potestis. Anno enim undevicesimo post ejus mortem, hi consules, T. Flamininus, & M. Acilius facti sunt: ille autem Cæpione & Philippo iterum consulibus, mortuus est: cum ego quidem v. & LX. annos natus, legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus suavissem. Annos LXX. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ maxima putantur onera, paupertatem, & senectutem, 2 ut eis pænè delectari videretur. 3 Etenim, cum contemtor animo; reperio quatuor causas, cur senectus misera videatur: unam, quod avocet à rebus gerendis: alteram, quod corpus faciat infirmius: tertiam, quod privet omnibus ferè voluptatibus: quartam, quod haud procul absit à morte. Earum, si placet, causarum 4 quanta, quamque sit justa unaquæque, videamus. *Arbus gerendis senectus 5 abstrahit?* Quibus? an iis, quæ geruntur juventute, & viribus? Nullæne igitur res sunt seniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrantur? Nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, socer optimi viri, filii mei? ceteri senes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cum remp. consilio & auctoritate defendebant, nihil agebant? Ad App. Claudii senectutem accedebat etiam, ut cæcus esset: tamen is, cum sententia senatus inclinaret ad pacem, 6 & cœdus faciendum cum Pyrro, non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:

*7 Quò vobis mentes, recta qua stare solebant
Antehac, 8 dementes sese flexere via?*

ceteraque gravissimè: notum enim vobis carmen est: &

tamen ipsius Appii exstat oratio. atque hanc ille egit septem & decem annos post alterum consulatum, cum inter duos consulatus 9. anni decem interfluxissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrri bello grandem sanè fuisse: & tamen sic à patribus acceptum. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similesque sunt, ut, si qui gubernatorem in navigando agere nihil dicant, cum alii malos scandant, alii per toros cursent, alii sentinam exhauriant: ille autem clavum tenens sedeat in puppi quietus 10 non faciat ea, quæ juvenes. at verò multò majora, & meliora facit. Non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur: 11 sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. nisi fortè ego vobis, qui & miles, & tribunus, & legatus, & consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare nunc videor, cum bella non gero. At senatui, quæ sunt gerenda, 12 præscribo, & quomodo: Karthagini malè jam diu cogitanti, bellum multo antè denuntio: de qua vereri non antè desinam, quam illam excisam esse cognovero. quam palmam utinam dii immortales tibi Scipio, referrent, ut avi reliquias persequere: 13 cujus à morte hic tertius, & tricesimus est annus: sed MEMORIA illius viri excipient omnes anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, novem annis post meum consulatum, cum consul iterum, me consule, creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? 14 nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut comminùs gladiis uteretur: sed consilio, ratione, sententia. quæ nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellassent *Senatum*. Apud Lacedæmonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt ut sunt, sic etiam nominantur *senes*. Quòd si legere, aut audire voletis externa, maximas resp. ab adolescentibus labefactas, à senibus sustentatas, & restitutas reperietis.

Cedo,

1. Spatio qui saepe supremo Vicit Olympia.] Non ita absurda videtur scriptura Palatini primi, in quo, qui sorte supremo Vicit Olympia. & verò illud vincit restat adhuc in edd. antiquissimis.

2. Ut eis pænè delectari videretur.] Fr. & Maur. ei. fuit scilicet, ut eis pænè delect. Gulielmus; conjectura non absurda.

3. Etenim cum contemtor animo.] Sic Gulielmus malebat, non contemtor. secutus Hittorpiani codicis scripturam quæ & libris Balduini confirmatur. contemplari, verbum augurale, eorum qui templo capto, qua visus pertinet, circumspiciunt. unde eleganter ad animi contentionem transtulit Cicero, & heic, & in Tusculana prima: Sic mentis acies se ipsa intuens nonnumquam hebescit, ob eamque causam contemplantandi diligentiam amittimus. neque multo aliter Plautus Pseudolo: Ne illi, quantum ego nunc corde conspicio meo, Malam rem magnam multasque ærummas danunt. Videatur & Nizolius.

4. Quanta, quamque sit justa unaquæque videamus.] Ausus sum mutare lectionem vulgatam, quæ erat, quantum quæque valeat, quantumque justa sit unaquæque videamus; quod nihil tale conspiceretur in Palat. aut membranarum S. Victoris. quid quod nostram scripturam Aldus Nepos asseverat existare in scriptis suis undecim; idemque fatetur in Variis suis Contarenus de membranarum suis tribus, nisi quod ibidem, quamque justa sit.

5. Abstrahit? quibus? an iis quæ geruntur juventute.] Pal. sec. abstrahit? A quibus? his quæ juventute geruntur. quod non displicet. Gulielmus malebat: abstrahit? quibus? an iis quæ in juventute geruntur; quod erat in Pal. tertio, Maur. & Martin. neque aliter edidit Victorius, reperitque in novem mss. Aldus: addit tamen alia novem exemplaria respuisse eam conjunctionem. Camerarius etiam sua editione exclusit ceterique.

6. Et factus faciendum cum Pyrro.] Palatini tres cum Pyrro factusque faciendum: quæ scriptura sanè temeraria non est. an vox faciendum manavit à glossa fuitque tantum? factusque cum Pyrro.

7. Quo vobis mentes.] Pall. pr. sec. nobis, oratione minus invidiosa. lidem etiam, ut & tertius, supra habebant, persecutus est Ennius, non persecutus.

8. Dementes sese flexere via?] Lectio communis, dementi sese flexere ruina, pro qua mirè pugnat Suffridus Petrejus, at Gulielmus proclivior erat in alteram nostram, repertam in Lambinianis plerisque & duobus suis. ipsi fons mendi, hic: fuerat olim ἀεχμῆς mentes demētis, ὄρι ἄνοι. inde cum evanisset litera ultima, ob eandem in sequenti voce primam; boni correctores versus constituendi, excogitarunt istud ruina, cujus vestigium nullum in li-

bris ullis, præter Erphurdenses; quos non ausulto. neque enim Latinum est, ruina se flectere, sed precipitare. at via flectere pro deflectere, pro aberrare, mel merum. neque opus mutatione in viai, etiamsi juvarent libri, nedum iis invitis omnibus. peribit enim ardor omnis increpantis Appii. ita Gulielmus. At ego potius arbitrer adhuc illud via æque esse interpretum atque erat ruina, quæ vox sanè in xi. mss. Aldi Nepotis, atque in altero Palatino, in quo tamen, dementes.

9. Anni decem interfuxissent.] Mss. plerique interfuxissent, cui & adsentitur Pal. pr. & tert. sed melius forsàn secundus, in quo tantum, anni decem fuissent.

10. Non faciat ea quæ juvenes. at verò multa majora, & meliora facit.] Languiere mihi videtur vis argumenti hac verborum pronuntiatione. cui roboris multum accederet, si mutata interpunctione legeretur: quietus. Non facit ea quæ juvenes? at verò multa majora, & meliora facit. & sic fere editio Aldi Manutii Nepotis.

11. Sed consilio, auctoritate, sententia.] Pal. sec. scientia, de quo viderint alii; nam mihi sanè ea vox heic absurda minimè videtur, quamvis sine hujus capituli recurrat, consilia, ratione, sententia.

12. Prescribo, & quomodo: Carthagini male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuncio.] Sic Vici. Celberd. & Metelli codices. vulgati ineptè, prescribo; & quomodo Carthagini male jam cogitanti bellum inferatur, multo ante denuncio. nam illud inferatur exulat pler. que libris mss. neque agnoscit Pal. sec. qui tamen habet, & quomodo Carthagini, cui male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuncio. Pal. tert. habet, & quomodo Carthagini male jam diu cogitanti, resistant, multo ante denuncio. non bene. nam multo ante, inquit, Carthagini se denunciare bellum, quod Orationibus suis semper pro sententia adjiceret: HOC CENSO: ET KARTHAGINEM DELENDAM. auctor in vita ejus Plutarchus.

13. Cujus à morte tertius hic & tricesimus est annus.] Sic ferè omnes edd. præter Aldi Nepotis; in quâ, sextus hic, &c. idem tamen candidè profitetur, viginti aliquot membranas suas servare alteram scripturam. Vincentius Contarenus repositum it, quintus hic, &c. & quidem è tribus mss. idem consulatur Variarum lectionum cap. 24. nam Pall. nostri ea Gulielmiani conspiciant cum vulgatis. Pighius in Fastis anno Urbis DLXVIII. mallet quartus.

14. Nec enim excursione.] Nihil moveo, sed malim, decursione. Decursiones enim & decurrere, in exercitiis istis propria.

Cedo, qui vestram rem. tantam amissis tam cito?

¹ sic enim percontantur, ut est in Nævii poetæ ludo, respondetur & alia, & hæc in primis?

² Proventabant oratores novi, stulti, adolescentuli.

TEMERITAS est videlicet florentis ætatis; ³ prudentia, senescentis. At memoria minuitur. credo, nisi eam exerceas, aut si sis natura tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat. num igitur censetis eum, cum ætate processisset, qui Aristides esset, Lyſimachum salutare solitum? Equidem non modò eos novi, qui sunt; sed eorum patres etiam, & avos. nec sepulcra legens vercor, (quod ajunt) ne memoriam perdam: his enim ipsiſ legendis redeo in memoriam mortuorum. nec verò quemquam senum audivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset. omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia constituta: qui sibi, quibus ipsi debeant. Quid jurisconsulti? quid pontifices? quid augures? quid philosophi senes? quàm multa meminerunt? MANENT ingenia senibus, modò permaneat studium, & industria: nec ea solum in claris & honoratis viris, sed in vita etiam privata, & quieta. Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit: quod propter studium cum rem familiarem negligere videretur, à filiis in judicium vocatus est: ut, quemadmodum nostro more ⁴ MALE rem gerentibus patribus bonis interdici solet: sic illum, quasi desipientem, à re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proximè scripserat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæſiſſeque, num illud carmen desipientis videretur. quo recitato, sententiis iudicum est liberatus. ⁵ Num igitur hunc, num Homerum, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num, quos antè dixi, Ifocratem, Gorgiam, num philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum, coëgit in suis studiis obmutescere senectus? ⁶ an in omnibus iis studio- rum agitatio, vitæ æqualis fuit? Agè, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos vicinos, & familiareis meos, QUIBUS absentibus, numquam ferè ulla in agro majora opera sunt, non ferendis, non percipiendis, non condendis fructibus. quamquam in illis minùs hoc mirum. NEMO enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere: sed iidem laborant in eis, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere.

Serunt arbores, quæ alteri seculo profunt,

ut ait Staius noster in Synephebis. Nec verò dubitet agricola, quamvis senex, quærenti, cui serat, respondere: *Diis immortalibus, qui me non accipere modo hæc à majoribus voluerunt, sed etiam posteris prode.* Meliùs Cæcilius de sene alteri seculo prospiciente, quàm illud, idem:

Adæpol senectus, si nihil quidquam aliud vitii

Apportes tecum, cum advenit; unum id sat est,

Quod diu vivendo, multa, qua non vult, videt.

Et multa fortasse, qua vult: atque in ea quidem, qua non vult, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitiosius:

Tum equidem in senecta hoc depute miserimum,
Sentire ea atate esse se odiosum alteri.

Jucundum potius, quam odiosum. ut enim ADOLESCENTIBUS bona indole præditis sapientes senes delectantur, leviorque fit eorum senectus, qui à juventute coluntur, & diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gaudet, quibus ad virtutum studia ducuntur. nec minùs intelligo me vobis, quam vos mihi esse jucundos. Sed videtis, ut senectus non modò languida, atque iners non sit, verum etiam sit operosa, & semper agens aliquid, & moliens; tale scilicet, quale cujusque studium in superiore vita fuit. Quid, quòd etiam addiscunt aliquid? ut Solonem vestibus gloriantem videmus, ⁷ qui se quotidie aliquid addiscentem, senem fieri dicit: ut ego feci, qui Græcas litteras senex didici. quas quidem sic avidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti videtis. quod cum fecisset Socratem in fidibus audirem, vellem equidem & illud: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certè elaboravi. Nec nunc quidem vireis desidero adolescentis, (is enim erat locus alter de vitiiſ senectutis) non plus, quàm adolescens tauri, aut elephantis desiderabam. ⁸ QUOD EST, EO DECET UTI: & QUIDQUID AGAS, AGERE PRO VIRIBUS. Quæ enim vox potest esse contentior quàm Milonem Crotoniatæ? qui, cum jam senex esset, athletasque se in curriculo exercentis videret, adspexisset lacertos suos dicitur, illachrymansque dixisse, *At hi quidem jam mortui sunt.* Non verò tam isti, quàm tu ipse, nugator. neque enim ex te umquam es nobilitatus, sed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sext. Ælius tale, nihil multis annis antè T. Coruncianus: nihil modò P. Crassus: à quibus iura civibus præscribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est provecta prudentia. ORATOR, metuo, ne languescat senectute. est enim munus ejus non ingenii solum, sed laterum etiam, & virium. Omnino canorum illud in voce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi: & videtis annos: sed tamen est decorus sermo senis, quietus, & remissus: ⁹ facitque persæpe ipsa sibi audientiam disertæ senis comæ & mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim est jucundius senectute, stipata studiis juventutis? An ne eas quidem vireis senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? quo quidem opere quid potest esse præclarius? Mihi verò Cn. & P. Scipiones, & avi tui duo, L. Æmilius, & P. Africanus comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur. nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenuerint vires, atque defecerint. etsi ista ipsa DEFECTIO virium, adolescentiæ vitiiſ efficitur sæpius, quàm senectutis. libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effæctum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat se umquam sensisse, senectutem suam imbecilliorē factam, quæ adolescentia fuisset. Ego L. Metellum meminisse puer, (qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus

1. Sic enim percontantur.] Ita omnes libri, ait Langius, quibus consentiunt Aldini, Gulielmiani, & Palatini. intellige ἀπὸ τῆς κοινῆς homines. publicati recentius percontantur: nam & antiquiores stant à nostra scriptura.

2. Proventabant oratores.] Sic scripsit è libro Celberdensi Gulielmianus, neque aliter Pal. secund. hætenus tamen, ut & alterum admiserit, proveniebant; quod in ceteris vulgatis, nisi Lambinianis; qui Provehantur ad res novi stulti, &c. è veteri libro Rhenani.

3. Prudentia senescentis.] Ita omnes omnium libri, & mirum hætenus receptum non fuisse, manifestè enim captatum à Cicerone ἐπιπορευτικῶν. vulgg. senectutis.

4. Male rem gerentibus patribus.] Ideoque iisdem actio rei uxoria in dote filiarum nomine repetenda non dabatur; quod periculum esset, ne accepta consumerent. Ulpianus Disput. 3. ex Labconis sententia. Gulielmianus.

5. Num Homerum, num Hesiodum.] Retraxi ex alio loco Homerum & primore poetarum collocavi, è fide Celberdensis, eorumque quos excussit Aldus Nepos.

6. An in omnibus iis.] Sic plures Aldini & Gulielmiani nisi quod adhuc refecit voculam iis codex S. Victoris. vulgati, an non in omnibus, quomodo neque Pall.

7. Qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri dicit.] Nihil discederet sententiæ, si verba isthæc truncarentur capite ac cauda, hoc est, auferretur eis vox prima & ultima.

8. Quod est, eo uti decet.] Sic editio Victorii, sic omnes fere nisi. non ut vulgati, quod enim homini naturaliter insitum est, eo uti decet: quas voces miror non exclusisse suo Cicerone Camerarium. fecit postea Aldus Nepos.

9. Facitque persæpe ipsa sibi audientiam.] Subodoror antiqui poetæ versus duos, tres, sub his & aditis vocibus ordinandi rationem, non video.

mus factus esset, viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis esse viribus extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere: quamquam EST ID quidem senile, ætati que nonstræ conceditur. Videtisne, ut apud Homerum sæpissimè Nestor de virtutibus suis prædicet? 2 tertiam enim jam ætatem hominum vivebat: nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) *ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio*: quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus: & tamen dux ille Græciæ 3 nusquam optat, ut Ajacis simileis habeat decem, at ut Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin brevi Troja sit peritura. Sed redeo ad me. quartum annum ago & octogesimum: equidem posse vellem idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc quoque dicere, non me quidem esse viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæstor eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, 4 cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. Acilio Glabrione consule: sed tamen (ut vos videtis) non planè me enervavit, nec afflixit senectus: non curia vires meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non hospites. nec enim utquam sum assensus veteri illi, laudatoque proverbio, quod monet, *maturè fieri senem, si diu velis esse senex*. Ego verò me minùs diu senem esse malle, quàm esse senem antè, quàm essem. Itaque nemo adhuc convenire 5 me voluit, cui fuerim occupatus. At minùs habeo virium, quàm vestrùm utervis. Nec vos quidem T. Pontii Centurionis vireis habetis. num idcirco est ille præstantior? MODERATIO modò virium adsit, & tantum, quantum potest quisque, nitatur: 6 nã ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, 7 cum humeris sustineret bovem vivum. utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vireis ingenii dari? 8 denique isto bono utare, dum adsit: cum absit, ne requiras. nisi fortè adolescentes pueritiam, paulum ætate progressi adolescentiam debeant requirere. Curfus est certus ætatis, & una via naturæ, eaque simplex: 9 suaque cuique parti ætatis, *tempestivitas* est data; 10 ut & infirmitas puerorum, & ferocitas juvenum, & gravitas

jam constantis ætatis; & senectutis maturitas naturalis quiddam habeat, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, hospes tuus avitus Masinissa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere: cum equo, ex equo non descendere: nullo imbri, nullo frigore adduci, ut capite aperto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exsequi omnia regis officia, & munera. POTEST igitur exercitatio, & temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. 11 *Non sunt in senectute vires?* ne postulantur quidem vires à senectute. ergo & legibus & institutis vacat ætas nostra muneribus iis, quæ non possunt sine viribus sustineri. itaque NON modò, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. *At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii, aut omnino vitæ munus exsequi possint.* At id quidem non proprium senectutis est vitium, 12 sed commune valitudinis. Quam fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te adoptavit? quàm tenui, aut nulla potius valitudine? quod ni ita fuisset, alterum ille exstitisset lumen civitatis. ad paternam enim magnitudinem animi *doctrina* uberius accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? RESTITENDUM, Læli, & Scipio, senectuti est, ejusque vitia 13 diligentia compensanda sunt. Pugnandum, tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valitudinis: utendum exercitationibus medicis. tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò CORPORI soli subveniendum est, sed menti, atque animo multo magis. nam hæc quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. & CORPORA quidem 14 defatigatione, & exercitatione ingravescunt: animi autem exercitando levantur. nam quos ait Cæcilius --- *comicos stultos senes*: hos significat credulos, obliviosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignavæ, somniculosæ senectutis: ut PETULANTIA, ut libido, magis est adolescentium, quàm senum: nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stulticia (quæ *deliratio* appellari solet) senum levium est, non omnium. Quattuor robustos filios,

1. Nestor de virtutibus suis.] Alludit ad Orationem Catonis, inscriptam, *De Virtutibus suis, in Thermum*. è qua multa huc translata à Cicerone, ex reliquiis, quas conservarunt Grammatici, colligere est. Catonis jactantiam & Plutarchus notat, & Cicero, dum *περὶ τῆς ἀρετῆς* personæ servit, ostendat. sed hoc loco dissimulanter exemplo simili Nestoris excusat. Non insulto Cantero, conjicienti *viribus*. Lambinus rideo, magnificè se jactantem in re levissima; *virtutem* pro *viribus* corporis usitari. quod mehercule pueri si nesciant, meritò virgines varientur. Gulielmus.

2. Tertiana enim jam ætatem hominum videbat.] Vulgo *vixerat*, sed contra Pal. omnique codd. mss. quos excussit Contarenus. quid quod sic quoque editi à Petro Victorio, à Camerario, ab Aldo Nepote. adeo ut mirum sit homines quosdam inventis frugibus, redire ad glandem.

3. Nusquam optat.] Apud Homerum scilicet. & sic mss. Gulielmiani & Pal. sec. tert. vulgo, *numquam*, malè.

4. Tribunus militaris.] Revocavi lectionem exoletam, quæ & in primis edd. & in Victoriana. recentiores enim *tribunus mil.* quod ferè *militum* signat. antiquè alterum; quomodo & apud Plautum *tribunus vulgaris*. & hinc *tribuni consulares*, inquit Gulielmus.

5. Me voluit, cui fuerim occupatus.] Ita Langiani, & Pal. tert. nam sec. *me voluit qui fuerim*. respexit ad illud Plauti Mercatore: *Men sum occupatus unquam amico operam dare*. vulgata, *me voluit, quin*, à sensu Catonis aliena, & certè falsa est; cum mox remissiones suas commemoraturus sit. sed nec rectè Aldus & Lambinus, *me voluit quin*, &c.

6. Nã ille non magno desiderio tenebitur virium.] Sic edd. quidem posteriores; verum priores annorum centum; *nec ille magno sine negativa*; quæ & abest Pal. duobus, quorum primus *ne ille magno*, &c. sec. *ne ille quidem magno*. restat tamen recepta in tertio.

7. Cum humeris sustineret bovem vivum. Utrum.] In possessionem suam reposui lectionem præscam, confirmatam plerisque mss. exemplaribus, etiam Pal. sec. aliæ edd. omiserunt vocem *virum*. habet eam tamen Victorius.

8. Denique isto bono utare dum adsit, &c.] Pal. pr. sec. *usere*. Gu-

lielmus ea totà voce neglectà, restituebat, *denique isto bono dum adsit, gaudeas*; ex Hittorpiano. venustè quidem: sed unius testimonio quæ stabitur? suspicari potius capior & *gaudeas* æquè esse spurium quàm *utare*, ac per elleipsis usurpasse sententiam proverbialem.

9. Suaque cuique parti ætatis, tempestivitas, &c.] Vox *ætatis* existat quidem in Victoriana, sed non etiam in primoribus editionibus annorum centum, neque est in Pal. pr. tert. imò ne quidem in sec. qui tamen habet, *partita temp.* quod probem sublato deinde, *est data*, quod mox sequitur. Gulielmus ex V. & Suffr. mss. ubi erat *particitatis*, divinat, *pernicitatis*.

10. Ut & infirmitas.] Nolui abire à Langianis, quod mss. Gulielmiani, aut Pal. variarent, & ferè propenderent in lectionem quam propolui. vulgati prius: *Ut enim infirmitas puerorum est, & ferocitas juvenum, & gravitas jam constantis ætatis, sic senectutis*; quomodo tamen esse in tribus suis membranis testatus est Vinc. Contarenus.

11. Non sunt in senectute vires?] Ita Pal. sed absque interrogatione. at Gulielmii codd. nulli sic legunt. Metelli, *Ne sint*. ceteri duo: *Ne desint*. quod putat Gulielmus apte coherere cum præcedentibus. mallet tamen: *Sed ne sint in senectute vires: ne postulantur quidem*. Ergo, &c. abjectis à *senectute vires*, quæ sane si absint nemo requirat.

12. Sed commune valitudinis.] Sic omnes Gul. & Pal. idque præstat quam *invaliditatis* Langianum, hoc quidem loco. hæc enim nunquam non vitiosa, ut morbus: illa cum imbecilla tantum.

13. Diligentia compensanda sunt.] Ita omnes Gulielmii codices, cui mirè placet quod edidit Langius, *compescenda sunt*, qui licet non indicet an è libris sumpsit, sic tamen legi in Pal. primo & tert. testor, deque octo suis idem prodidit Manutius Nepos.

14. Defatigatione & exercitatione.] Pal. sec. *exercitatione defatigatione*, sine copula, ut suspicer illud & *exercitatione*, quod non agnoscit Pal. tertius, esse interpretamentum prioris, unde nata lectio altera *exercitationum defatigatione*, quæ & in Pal. pr. & Victorii editione.

filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & cæcus. intentum enim animum, tamquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat senectuti. tenebat non modò auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant servi, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigeat in illa domo patrius mos, & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, ¹ si nemini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos, ut ENIM adolescentem, in quo senile aliquid: sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probo: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo numquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quas cumque defendi, nunc quam maximè conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Græcis litteris utor: Pythagoreorumque more exercendæ memoriæ gratia, Quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. Hæ sunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis: in his desudans, atque elaborans; corporis vireis non magnopere desidero: adsum amicis: venio in senatum ² frequens, utroque affero res multum, & diu cogitatas; easque tueor animi, non corporis viribus. quæ si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipsa cogitantem, quæ jam agere non possem: sed ut possim, facit acta vita. SEMPER enim in his studiis, laboribusque viventi non intelligitur, quando obrepat senectus. Ita sensum, sine sensu ætas senescit: nec subito frangitur:

12 sed diuturnitate extinguitur. Sequitur tercia vituperatio senectutis, quod *eam carere dicunt voluptatibus*. O præclarum munus ætatis, si quidem id auferit nobis, quod est in adolescentia viriosissimum! Accipite enim, oprimi adolescentes, veterem orationem Architæ Tarentini, magni in primis, & præclari viri: quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. *Nullam capitaliorem pestem, quam corporis voluptatem, hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatu avida libidines temerè, & effrenatè ad potiundum incitarentur. Hinc patria proditioes, hinc rerump. everfiones, hinc cum hostibus 3 clandestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret: supra vero, & adulteria, & omne tale flagitium, 4 nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. Cùmque homini sive natura, sive quis deus nihil mente præstabilius dedisset; huic divino muneri, ac dono nihil esse tam inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantia locum esse; neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. quod quo magis intelligi posset, fingere animo jubebat, tanta incitatum aliquem*

voluptate corporis, 5 quanta percipi posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. quocirca nihil esse tam desestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem: si quidem ea, cum major esset, atque longior, omne animi lumen exstingueret. Hæc cum G. Pontio Samnite, patre ejus, à quo, Caudino prælo Sp. Postumius, T. Veturius, consules, superati sunt, locutum Architam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Rom. permanferat, se à majoribus natu accepisse dicebat, cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum venisse, ⁶ L. Camillo, Appio Claudio consulibus reperio. Quorsum hæc? ut intelligatis, si VOLUPTATEM aspernari ratione & sapientia ⁷ non possumus, magnam habendam senecturi gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. IMPEDIT enim consilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (ut dicam) ⁸ præstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminini fratrem L. Flamininum è senatu ejicerem, septem annis post, quam consul fuisset: sed notandam putavi libidinem. Ille enim cum esset consul in Gallia, ⁹ exoratus in convivio à scorto est, ut securi ferret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. hic Tito fratre suo censore, (qui proximus ante me fuerat) elapsus est: mihi verò, & Flacco ne utiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro privato conjungeret imperii dedecus. Sæpe audivi à majoribus natu qui se porro pueros à senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quòd cum ¹⁰ apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thesfalo Cineæ, esse quandam Athenis, qui se sapientem profiteretur: eumque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda. quod ex eo audientes, M. Curium, & T. Coruncanium optare solitos, ut id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur: quo facilius vinci possent, cum se voluptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro rep. quarto consulatu devoverat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decii factò, judicabant esse profecto aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quodque spreto, & contempta voluptate optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de voluptate? quia NON modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea voluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, exstructisque mensis, & frequentibus poculis? ¹¹ caret ergo etiam vinolentia, & cruditate, & infomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam

ejus

1. Si nemini emancipata est.] Pro hac lectione præter Lambinum alioque facit Juretus Animadversionibus suis ad Symmachum. & verò sic quoque Pal. primus. secundus tamen & tert. stant à vulgato, *mancipata*; in quam magis etiam inclinare videbatur Gulielmus, laudato Ciceronis loco xvi. Epist. ad Brutum: *an ut esset sui juris, an mancipii respublica.*

2. Frequens, utroque: adfero.] Ita interpunxit Gulielmus. prius fuerat, *frequens: utroque adfero*. Nimirum aut inviti in Senatum cogebantur; aut cum abesse liceret, ultro veniebant. neque aliter distinxit Pal. pr.

3. Clandestina colloquia nasci.] Atteunt alii, dicebat, quam vocem cum Petro Victorio abjeci, quamvis extare in mss. tribus Conzreni: aberat enim Palatinis tribus; & omnino non requiritur.

4. Nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis.] Membranzæ Metelli enim aliis rebis illecebris, excitari nisi voluptatibus. antiquè. *res illecebre*, ut *rate jaculum. mulier Gallia, becatomba bestie*. sed nihil inuito. Ita Gulielmus. ego propter hanc diversitatem scripturæ, eò potius inclinem, ut suspicer illud *nisi voluptatis*, esse à glossa.

5. Quanta percipi posset maxima.] Vox percipi non est in Pal. secundo. & verò ejicienda videbatur etiam Gulielmino, ceu spuria, quamvis eam reperisset in mss. suis omnibus.

6. L. Camillo, Appio Claudio.] Reposui Appio, ejecique Publum, qui in posterioribus editionibus irrepleverat, contra Fastos Capitolinos, contra mss. plerisque & primæ ætatis cufos; qui tamen cufi perperam, L. Emilio. nam alterum reperit in sex mss. suis Aldus

Nepos. Consulatur Pighius noster libro iv. Fastorum; qui Fasti dum hodie paucis sunt in manibus; sæculo nostro clarum faciunt convivium.

7. Non possemus.] Sic Pal. & tres Contareniani, nèque aliter Aldus Nepos. priores possumus aut possumus.

8. Præstringit.] Haud aliter editiones annorum centum & amplius; sequentes, præstringit, novissimæ præstringit; in quam ultimani propendebat etiam Gulielmus, tanquam inventam in omnibus libris: quod tamen pronunciare valde lubricum est. quis enim omnes inspexit? certè Pal. pr. tert. habet præstringit. sec. præstringit.

9. Exoratus in convivio à scorto est.] Cùm non offenderim in Pal. sec. illa, à scorto est, fermè suspicor esse additamentum interpretis. Ceterum Gulielmus heic introduxit, *exhortatus est*, ex libris scriptis & olim cufis. non repugno: sed tamen imitari non libuit, cum etiam sint exemplaria calamo exarata, in quibus restet alterum: & convenit magis personæ obnoxie, quam exhortatus; dummodò tamen demus ita olim locutos rei Latine scriptores.

10. Apud regem Pyrrhum.] Dicitio regem non est in Pal. pr. neque eo opus fuerat.

11. caret ergo etiam vinolentia, & cruditate, & infomniis.] Ergo etiam adject Gulielmus, è libris omnibus: ut necessaria ad ostendendam *inordinatam* sermonis. & infomniis heic rectè tueor contra Lambini *infomnia*, Suffridus noster. falsum certè est vinolentos traducere noctes infomneis, neque hoc quisquam aut scripsit, aut expertus est.

eius blanditiis non facilè obstitimus (divinè enim Plato *escam maiorum*, voluptatem appellat, quòd ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces) quamquam immoderatis epulis careat senectus, modicis tamen convivii delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Pœnos classe primus devicerat, redeuntem à cena fenem sæpe videbam puer, ¹ delectabatur crebro funerali, & tibicine, quæ sibi nullo exemplo privatus sumferat: TANTUM licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad meipsum jam revertar. Primum habui semper sodales. sodalitates autem me quæstione constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus omnino modicè, sed erat quidam fervor ætatis: qua progrediente, omnia fient indies mitiora. neque enim ipsum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam cœtu amicorum, & sermonibus metiebar. bene enim majores nostri ² accubitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominant, meliùs, quam Græci, qui hoc idem tum *COMPOTATIONEM*, tum *CONCENATIONEM* vocant: ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur. Ego verò PROPTER sermonis delectationem tempestivis quoque convivii delector, nec cum æqualibus solum (qui pauci admodum restant) sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum: habeoque senectuti magnam gratiam, quæ MIHI sermonis aviditatem auxit, potionis, & cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cujus est etiam fortasse ³ quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me verò & magisteria delectant, à majoribus instituta: & is sermo, qui more majorum ⁴ à summo adhibetur in poculis: & pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia, & refrigeratio æstate, & vicissim aut sol, aut ignis hibernus. quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo, conviviumque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, ⁵ quàm maxime possumus, vario sermone producimus. *At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus.* Credo: sed ne desideratio quidem. Nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam ⁶ jam affecto ætate, quæreret, *uterturne rebus veneris: Dii meliora, inquit, libenter verò istinc, tanquam à domino agresti, ac furioso profugi:* cupidis enim rerum talium, odiosum, & molestum est fortasse carere. sariaris verò, & expletis, jucundius est carere, quàm frui. quamquam NON caret is, qui non de-

siderat. 7 Ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius, quam frui. Quòd si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruatur libentius: primum ⁸ parvulis fruatur rebus, ut diximus: deinde iis, quibus senectus, si non abundè potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat: delectatur tamen etiam qui in ultima: sic ADOLESCENTIA voluptates propè intuens magis fortasse lætatur: sed delectatur etiam senectus procul eas spectans, tantum, quantum sat est. At illa QUANTI sunt, animum tamquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumque (ut dicitur) vivere? si verò habet aliquid tamquam *pabulum studii* atque doctrinæ, nihil est otiosa senectute jucundius. mori videbamus in studio dimetiendi pœnæ cœli, atque terræ? C. Gallum, familiarum patris tui, Scipio. quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum, quoties nox oppressit, cum manè cœpisset? ¹⁰ quàm delectabat eum defectiones solis, & lunæ multo ante nobis prædicere? Quid in levioribus studiis, sed tamen acutis! quàm gaudebat bello suo Punico Nævius! quàm Truculento Plautus! quàm Pseudolo! Vidi etiam fenem Livium: qui cum sex annos antè, quàm ego natus sum, fabulam docuisset, Centone, Tudizanoque consulibus, usque ad adolescentiam meam processit ætate. quid de ¹¹ P. Licinii Crassi & pontifici, & civilis juris studio loquar? aut de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omneis, quos commemoravi, his studiis flagranteis senes vidimus, M. verò Cethegum, quem rectè *Suavis medullam* dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus, etiam fenem? QUÆ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? ¹² Atque hæc quidem studia doctrinæ. quæ quidem PRUDENTIBUS, & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait verficulo quodam, ut ante dixi, *senescere se multa indies addiscentem*: qua voluptate animi nulla certè potest esse major. Venio nunc ad voluptates agriculturalum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere. ¹³ habent enim rationem cum terra, quæ NUMQUAM ¹⁴ recusat imperium, nec umquam sine usura reddit, quod accipit: sed aliàs minore, plerumque majore cum fœnore. quamquam me quidem non fructus modò, sed etiam ipsius terræ vis, ac natura delectat: quæ cum ¹⁵ gremio mollito, ac subactò semen sparsum excepit, ¹⁶ primum id

occæ-

1. *Delectabatur crebro funerali.*] Sic omnino Pall. pr. sec. Gulielmius malebat *credo*, quod Aldus in duobus suis reperit, & exstabat in Pal. tert. in Ceiberdensi interque lineas Metelliano. ita Livius lib. 1. *Itic nancio, quia (credo) Autie fidei videbatur, nihil voce responsum est.* & sic intra: *Vult, credo, se carum esse suis.* Lipsius noster lib. 14. Centuria Miscell. Epit. 3. legendam censèbat, *crevo funerali.*

2. *Accubitionem epularum.*] Sic Nonius, retinetque adhuc plurimi mss. Aldi, Gifanii, Gulielmii, Pal. sec. tert. alii *accubationem.*

3. *Naturalis quidam modus.*] Vulgati *motus*, male, & contra o. 1. Alludit ad formulam, *quod bono fiat modo.* Plautus Mercatore: *Neg quisquam sustinet prohibere adolescentem filium, quin amet, & scortum ducat, quod bono fiat modo.* Et plane quidquid sine cupiditate & desiderio fit, bono modo fieri dicebant. ad Q. Fratrem lib. 11. Epit. 5.

4. *A summo adhibetur in poculis.*] Videatur Turneb. lib. XIII. c. 6. sic. legenti ex mss. quomodo haud dubie legendum affirmat Lipsius lib. 111. Antiq. Lætionum. Gulielmius monuit in Metelli mss. extare à summo *magisterio* adhib. vulgo: à *summo magistro*. atque ut non neget alterutrum abundare, aut *summo* aut *magistro*; ita utrumque potissimum, hæret. certè an à *summo* sermo more majorum habitus sit, nescit: à *magistro* scit; cum leges convivii edicere.

5. *Quam maxime possumus.*] Glossam olet Gulielmio vocabulum *legimus*.

6. *Jam affecto ætate.*] Sic omnes libri Gul. aliorumque vulgo, *jam confecto æt.* Lambinus *jam affecta æt.*

7. *Ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius quàm frui.*] Ad sensum præbeo Aldo Manutio Nepoti arbitranti, ob monstruosam in his verbis diversitatem scripturarum, isthæc omnia esse supposititia.

8. *Parvulis fruatur.*] Lambinus *parvis*, contra mss. & Ciceronis argumentationem.

9. *C. Gallum.*] Pronomen huic homini dedi, faventibus mss. meis & Contareni. id prius aberat; sed non editionibus omnibus: conspiciunt enim in Victoriana.

10. *Quam delectabat eum desest. Solis & Lunæ multo ante nobis prædicere!*] Est ab Palatinis: neque multò secus Contareniana: certè sic omnino editio Victoriana. adeo ut miser Camerarium ab hac scriptura transiisse ad illam antiquiorem, quàm *delectabatur*, cum *desest*. &c. prædiceret!

11. *P. Licinii Crassi.*] Pal. non agnoscunt illud *Licinii*, & est sane additamentum librarii.

12. *Atque hæc quidem studia doctrinæ. quæ quidem prudentibus, &c.*] Ita Pall. & Gulielmiani. nam editi fere, *studia sunt doctrinæ, quæ.* nam Aldus nimis licentiosè, *Atque hæc quidem studia doctrinæ prudentibus.* & bene quod non indicat ita esse in libris suis.

13. *Habet enim rationem, cum terra.*] Gulielmius referri voluit ex Hittropiano, *habent etiam*; ut tertia proponatur causa, cur delectetur agri cultione Cato, utilitas; cum præcessissent due, voluptas atque honestas. at mihi auctor heic potius reddit rationem. cur conveniat maxime rus sapienti. itaque. nihil mutavi contra alios mss. lectionemque hæctenus publicatam.

14. *Recusat imperium.*] Sic porro legendum. nam Pauli Manutii *impedium*, heic minus facit. nemini enim ignotum est effatum rusticorum, non *nimitum esse imperandum terræ.*

15. *Gremio mollito.*] Fortè *mollito*, ut Virgilius *molire terram*; annotat Gulielmius.

16. *Primum id occæcat: um cohilet, &c.*] Petr. Victorius id reposuit ex mss. suis lib. 111. Var. cap. 23. item lib. xxiv. cap. 12. eratque in Langg. & nostris. vulgo, *occatum*.

occeatatum cohibet; ex quo occatio (quæ hoc efficit) nominata est: deinde, tepesactum ¹ vapore, & compressu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit, culmoque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur, è quibus cum emerferit, ² fundit frugem spici, ordine structam, & contra avium minorum morsum munitur vallo aristarum? Quid ego vitium fatus, ortus, incrementa, commemorem. fatiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requiem, oblectamentumque noscatis. Onnitro enim vim ipsam omnium, quæ generantur è terra: quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramosque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, viviradices, propagine, nonne ea efficiunt, ut quemvis non sine admiratione delectent? ³ Vitis quidem quæ natura caduca est, & nisi sulca sit, ad terram fertur; eadem, ut se erigit, clavibus suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans coëcet ars agricolarum, ne silvescat sarmentis, & in omneis partibus nimia fundatur. Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit ⁴ tanquam ad articulos sarmentorum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens uva sese ostendit: quæ & succo terræ, & calore solis augefcens primò est peracerba gustatu, deinde maturata dulcescit; vestitaque pampinis, nec modico tepore caret, & nimios solis defendit ardores, qua quid potest esse cum fructu latius, tum ad spectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me solum, ut antè dixi, sed etiam cultura, & ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum conjugatio, religatio & propagatio vitium, sarmentorumque ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immisio. Quid ego irrigationes? quid fossiones agri, repastinationesque proferam, quibus fit multo terra fecundior? Quid de utilitate loquar stercoreandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis, ut mihi videtur, antè sæculis fuit, Laertem lenientem desiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum, ⁵ & eum stercoreantem facit. Nec venò segeribus solum, & pratis, & vineis, & arbutis res rusticæ lætæ sunt. sed etiam hortis & pomariis: tum pecudum pasto, apum examinibus, florum omnium varietate. Nec consuetiones modò delectant, sed etiam insitones: quibus nihil invenit agricultura sol-

lertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi ⁶ fuisse sentio longiora. Ignoscetis autem. nam ⁷ & studio rerum rusticarum proventus sum, & SENECTUS est natura loquacior: ne ab omnibus eam vitium videar vindicare. ⁸ Ergo in hac vita M. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, ⁹ consumpsit extremum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contemplan (abest enim non longè à me) admirari satis non possum VEL hominis ipsius continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiari ab eo sunt. non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit; sed iis, qui haberent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non jucundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas, ne à meipso recedam. In agris erant tum senatores, id est, senes. siquidem aranti L. Quintio Cincinnato nuntiatum est, eum dictatorem esse factum: cuius dictatoris iussu magister equitum C. Servilius Ahala Sp. Mælium regnum appetentem, ¹⁰ occupatum interemit. à villa in senatum accersiebantur & Curius, & ceteri senes: ex quo, qui eos accersiebant, viatores nominati sunt. ¹¹ NUM igitur eorum senectus, miserabilis fuit, qui se agricultione oblectabant? Mea quidem sententia haud scio, ¹² an ulla beator esse possit: neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris: sed & delectatione, quam dixi, & saturitate, copiaque omnium rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent: ut, quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus. SEMPER enim boni, assidueque domini referta cælla ¹³ vinaria, olearia, etiam penaria est, villaque tota locuples est: abundat porco, hædo, agnò, gallina, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc, ¹⁴ supervacanei etiam operis, aucupium, atque venario. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivetorumque specie dicam? Brevi præcidam. AGRO bene culto nil potest esse, nec usu uberius, nec specie ornatus: ad quem fruendum non modò non retardat, verum etiam invitat, atque allectat senectus. Ubi enim potest illa ætas, aut calefcere vel apricatione melius, vel igni: aut vicissim umbris, aquisve refrigerari salubrius? Sibi igitur habeant arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, sibi pilam, ¹⁵ sibi nationes, & cursus: nobis senibus exclusionibus multis talos relinquunt, & testæras: ¹⁶ id ipsum, utrum

1. Vapore suo & compressu diffundit.] Ita vulgati. Celberdenis tamen spatio interlineari diffundit. quod verum esse convincit id quod præcedit, compressu. & norunt qui in re rustica non planè hospites sunt, granum primo dissindi, tum culmen ejicere. atque hoc quidem jam pridem sagaciter odoratus erat Godefræus Stewechius noister ad Vegetium: Gulielmianus.

2. Fundit frugem spici ordine structam.] Gulielmianus mutatum ite vocem ultimam in structo. ex misl. duobus. spici ordo gluma est, quam structam fruge ait compleri. mox notat munitur ενεργητικòς positum, pro munit; ut alibi punitur Tusculana i. Multi inimicos etiam mortuos puniuntur.

3. Vitis quidem, quæ natura caduca est, & nisi sulca sit, &c.] Sic Pall. quatuor; quorum numero secundus non agnoscit voculam sit, & euphonia sanè fuerit ea absente, gratior. nam non esse auctoris, inde liqueat quod Pal. pr. ejus vicem habeat est.

4. Tanquam ad articulos sarmentorum.] Metelli ms. non habet ad. unde conjicit Gulielmianus, tanquam articulos sarmentorum. esse enim gemmam vere quasi articulum quendam. lectio vulgata mihi sollicitanda non videtur.

5. Et cum stercoreantem.] Budæus libro v. de Assè, monet Ciceronem alienjus fide deceptum: nec enim hujus rei meminisse Homerum. consulatur & Brodeus Miscellaneorum lib. vi. cap. 13. Tullii causam agit Victorius lib. xxviii. cap. 4.

6. Fuisse sentio longiora.] Vox fuisse non comparat in Palat. sec.

7. Studio rerum rusticarum proventus.] Nihil discederet de sententia, si omitterentur rerum rusticarum.

8. Ergo in hac vita Manius Curius.] M. V. C. constanter habent hanc vitam, adproba itque ipse Gulielmianus. noistri nihil abeunt a vulgata, nisi quod quarto ablit vita.

9. Consumpsit extremum tempus ætatis.] Dicitio extremum non vi-

situr in Pal. sec. & poterat abesse.

10. Occupatum interemit.] Ita omnes libri Gulielmii, & Palatinus quart. nam priores variant. primus enim, vocem occupatum non habet, sed secundus. at tert. vi occupatum, pro me dicto tota abesse poterat. retrò cusi ferè, & occupantem interemit. forsitan fuit initio, regnum occupantem interemit; aut corte, regnum appetentem occupat. deleto, interemit; quod verius arbitror; ut imposierit hominibus notio rarior occupare, pro prævenire & inexpectato opprimere. editio princeps habet & occuparem. Victoriana, & occupare volentem, indicia falsitatis.

11. Num igitur horum senectus miserabilis fuit.] Pal. pr. mis. erat: unde conjicias utrumque esse à librario, & fuit, & erat.

12. An ulla beator esse possit.] Est ab editione prima, à qua nihil recedunt Gulielmiani, aut Pal. sec. aut tert. aut quart. vulgati ferè: hæc an ulla vita beator possit esse.

13. Vincaria, olearia, etiam penaria est.] Sic Pall. & Gulielmiani. Lambinus interjecerat, mellaria, sed ejus nullum in libris nostris vestigium. & cum excussisset viginti aliquot codices scriptos Aldus Nepos, vix id invenit in uno atque altero. & verò non est omnium patrum familias educare tot apes, irad ne patitur quidem quivis locus. sed è postea meminit auctori mellis.

14. Supervacanei etiam operis.] Hoc mæli cum Victorio ac Langio, quam Lambini supervacaneis. etsi id repererim in Pal. sec.

15. Sibi nationes & cursus.] Ita editio princeps, ita Pal. pr. item Hirtorpianus, natio à nando; natatio est à natando. Pal. quart. præfert, venationes.

16. Id ipsum utrum libebit.] Sic Pal. omnes, & Gulielmiani. vulgati; id ipsum tamen id libebit. quod nescio an originem sumpserit ab Victoriano: certè p. inæ edd. nihil recedunt a scriptura nostra.

vesperum esse victurum? quin etiam *ÆTAS* illa multo plureis, quàm nostra, ¹ mortis casus habet. facilius in morbos incidunt adolescentes; gravius ægrotant; tristius curantur; itaque pauci veniunt ad senectutem: quod ni ita accideret, melius & prudentius viveretur. *MENS* enim & ratio, & consilium, in senibus est: qui si nulli fuissent, nullæ omnino civitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune? sensi ego cum in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus suis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. *At sperat adolescens, diu se victurum: quod sperare idem senex non potest.* Insipienter sperat. *QUID* enim stultius, quàm incerta pro certis habere, falsa pro veris? *Senex ne quod speret quidem habet.* At est eo ² meliore conditione, quàm adolescens: cum id, quod ille sperat, hic jam consecutus est. Ille vult diu vivere: hic diu vivit. Quamquam, ô dii boni! *QUID* est in hominis vita diu? da enim supremum tempus: expectemus Tartesiorum regis ætatem: fuit enim (ut scriptum video) Arganthonium quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi *NE* diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. cum enim id advenit; tunc illud, quod præterit, effluit: tantum remanet, quod virtute, & rectè factis consecutus sis. horæ quidem cedunt, & dies, & menses, & anni: nec præteritum tempus umquam revertitur, nec quid sequatur, sciri potest. quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. neque enim hisfrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modò, in quocumque fuerit actu, probetur: neque sapienti ³ usque *Plaudite*, vivendum. *BREVE* enim tempus ætatis, satis est longum ad bene, honesteque vivendum. sin processeris longius, non magis dolendum est, quàm agricolæ dolent, præterita verni temporis suavitate, ætatem, autumnumque venisse. ⁴ ver enim, tamquam adolescentiam significat, ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accommodata sunt. *FRUCTUS* autem senectutis est, (ut sæpe dixi) antè partorum bonorum memoria & copia. *OMNIA* verò, quæ secundum naturam sunt, sunt habenda in bonis. quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, adversante & repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumtus ignis exstinguitur. & quasi poma, ex arboribus, si cruda sunt, ⁵ vi avelluntur; si matura, & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas: quæ mihi quidem tam jucunda est, ut, *QUO* propius

ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandoque ⁶ in portum ex longa navigatione esse venturus. ⁷ *OMNIUM* ætatum certus est terminus: senectutis autem ²⁰ nullus certus est terminus: recteque in ea vivitur, quoad munus officii exsequi, & tueri possis: & tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quàm adolescentia, & fortior. Hoc illud est, quod Pistrato tyranno à Solone responsum est: cum illi quærenti, *Qua tandem spe fretus, sibi tam ⁸ audaciter obfisteret*: responsum dicitur, *Senectute*. Sed vivendi finis est optimus, cum integra mente, ⁹ ceterisque sensibus, opus ipsa suum eadem, quæ ¹⁰ coagmentavit, natura dissolvit. *UT NAVEM*, ut ædificium idem destruit facillimè, qui construxit: sic hominem eadem optimè, quæ conglutinavit, natura dissolvit. jam omnis conglutinatio recens, ægrè: inveterata, facillè divellitur. ita fit, ut illud breve vitæ reliquum nec avidè appetendum senibus, nec sine causa deserendum sit: vetatque Pythagoras *injussu imperatoris*, id est, dei, *de præsidio & statione vitæ decedere*. Solonis quidem sapientis ¹¹ eulogium est, *quo se negat velle suam mortem dolore amicorum & lamentis vacare*. vult, credo, se esse carum suis. Sed haud scio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera stetur Faxit.

Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. ¹² Jam sensus moriendi, aliquis esse potest, isque ad exiguum tempus, præsertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatam ab adolescentia debet esse, *MORTEM UT NEGLIGAMUS*: sine qua meditatione, tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certè est: & id incertum, an eo ipso die. *MORTEM* igitur omnibus horis impendentem timens, quei poterit animo consistere? de qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cum recorder, ¹³ non solum Brutum, qui in liberanda patria est interfectus: ¹⁴ non duos Decios, qui ¹⁵ ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt: non M. Atilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conservaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non avum tuum L. Paullum, ¹⁶ qui morte luit collegæ in Cannensi ignominia remeritarem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepultura carere passus est: sed legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum sæpe locum profectas alacri animo, & erecto, unde se numquam redituras arbitrarentur. *QUO* igitur adolescentes, & ii quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Omnino (ut mihi quidem videtur) *RERUM* omnium satietas, vitæ facit facietatem. Sunt pueritiæ cætra studia

num

1. *Mortis casus habent.*] Sic omnes omnium mss. non *causas*, quod in aliquibus edd. sed non primogeniis.

2. *Melior conditione quàm adolescens.*] In Pal. pr. non comparat quàm adolescens, neque erat necessarium.

3. *Usque Plaudite.*] Sic plerique Pall. & Gulielmiani, excluso *ad*; quod tamen retinuissem, nisi animadvertissem abesse etiam editione Victoriana.

4. *Ver enim adolescentiam significat.*] Lambinus ediderat *adolescens*. sed alterum est in Pall. melioribus, item Gulielmianis, nec non quindecim Aldinis; ne dicam receptam esse alioquin lectionem omnium Typographorum.

5. *Vi avelluntur.*] Gulielmus abjiciendam putabat syllabam *vi*, quæ tamen erat in mss. ejus & Pal. aliorumque, & placet.

6. *In portum ex longa navig. venturus.*] Idem ex Hittorpiano emendat futuris. non placet.

7. *Omniuum ætatum certus est terminus.*] Horum nihil reperitur in Pall. aut Gulielmianis. Monuit tamen Suffridus & Aldus Nepos extare in membranaceis aliquot. & verisimile est omnia festinatione librariorum, ob vocem *terminus* mox repetitam. seorsim enim sentio ab eis qui arbitrantur è marginali annotatione lectoris venisse in textum.

8. *Audaciter.*] Ita & Victoriana ed. omnesque scripti Gulielmiani, annotavitque id magis *κατὰ τὸ ἀνάλωγον*, quàm *audaciter*. sic enim à *sagax*, *pernix*, *sagaciter*, *perniciter*.

9. *Ceterisque sensibus.*] Plerique mss. *certis*. & utraque scriptura

habet rationes suas. retinui tamen vulgatam quod eam non improbasset Victorius.

10. *Coagmentavit.*] Omnes Gull. & Pall. & Suffridi Martinii, *coagmentavit*. cogitandum, inquit Gulielmus.

11. *Eulogium.*] Sic Pall. priorès tres, sic editio princeps: neque refugit Aldus Nepos. alii *elogium*, *eclogium*, *elogium*, *ellogium*.

12. *Jam sensus moriendi aliquis esse potest, isque ad exiguum tempus, præsertim, &c.*] Obsecutus sum libris Gulielmianis, quibus adfentiebantur quoque Pall. nisi quod ii *si aliquis*, &c. quod tamen sensum hæcenus turbavit. vulgati ferè, *si aliquis esse potest, is ad extremum tempus durat, præf.* verum illud *durat*, exturbatum rectè olim à Victorio: recepit tamen mox Camerarius aliique, sed nelenibus membranis correctioribus.

13. *Non solum L. Brutum.*] Dicitio *solum* non videtur in Pal. pr. aut tertio; & forsitan est interpretis. quart. cum non modò recorder L. Brutum.

14. *Ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt.*] Pal. sec. *cursum equorum invetaverunt*. ex quo facile fieret *inveclaverunt*, pro, *inveclati sunt*. sed nonne nimium antiquè?

15. *Non duos Decios.*] Reponendum arbitratur Gulielmus, duo, fide Celberdensis exemplaris. & sic, inquit eadem in re Tulliana prima Mss. mei.

16. *Qui morte luit collegæ in Cannensi.*] Pal. sec. *luit in Camensi ignominia Terentii collegæ sui*, &c. nescio num è mente interpretis au verò auctoris.

num igitur ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiæ. num ea jam constans requirit ætas, quæ media dicitur? sunt etiam hujus ætatis. ne ea quidem quæruuntur à senectute. sunt extrema quædam studia senectutis. ergo, ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. quod cum evenit, fatietas vitæ tempus maturum mortis affert. Equidem non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere: quòd eo melius mihi cernere videor, quòd ab ea propius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, tuque, C. Læli, clarissimos, mihiq; amicissimos, vivere arbitror: & eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. Nam, dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & gravi opere perfungimur. est enim animus cælestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum divinæ naturæ, æternitatisque contrarium. Sed CREDO, deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique cælestium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo, atque constantia. nec me solum ratio, ac disputatio impulit, ut ita crederem: sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & auctoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoreosque, incolas pænè nostros, qui essent *Italici philosophi* quondam nominati, numquam dubitasse, quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus. demonstrabant mihi præterea quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum disseruisset, ¹ is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, CUM TANTA celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: cumque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia se ipse moveat: ne finem quidem habiturum esse motus, quia numquam se ipse sit relicturus. & cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quidquam admixtum dispar sui, atque dissimile, non posse eum dividi: quod si non possit, non posse interire: magnoque esse argumento, HOMINES scire pleraque antè, quam nati sint, quod jam pueri, cum arteis difficileis discant, ita celeriter res innumerabileis arripiant, ut eas non tum primùm accipere videantur, sed reminisci, & recordari. ² Hæc Platonis ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus major, hæc dicit. Nolite arbitrari, ò mihi charissimi filii, me, cum à vobis discessero, nusquam, aut nullum fore. nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis. Nec verò clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, & quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem numquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere: cum existissent ex iis, emori: nec vero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore evasisset: sed cum omni admixtione corporis liberatus, purus & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum perspicuum est, quòd quæque discedant: abeunt enim

illuc omnia, unde orra sunt: animus autem solus, nec cum adest, nec cum discedit, apparet. Jam verò videtur, nihil esse morti tam simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maximè declarant divinitatem suam. multa enim cum remissi, & liberi sunt futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se planè corporis vinculis relaxaverint. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote ut deum. sin una est interiturus animus cum corpore, vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam nostram præ, inviolateque servabitis. Cyrus quidem hæc moriens. Nos (si placet) nostra videamus. Nemo umquam mihi, ² Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos avos, Paullum, & Africanum, aut Africanum patrem, aut patruum, aut multos præstantes viros; quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent: nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. An censes (ut de me ipso aliquid MORE fenum glorier) me tantos labores diurnos, nocturnosque domi, militiæque susceptorum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam essem terminaturus? nonne melius multo fuisset, otiosam ætatem, & quietam, sine ullo labore, & contentione traducere? sed nescio quomodo ANIMUS erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset à vita, tum denique victurus esset, quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cuiusque animus maximè ad immortaliam gloriam niteretur. Quid, quòd SAPIENTISSIMUS quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longius, videre, se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre? Equidem effor studio patres vestros, quos colui, & dilexi, videndi, neque verò eos solum convenire a veo, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audivi, & legi, & ipse conscripsi. Quòd quidem me proficiscentem haud sanè quis facilè retraxerit, ⁷ neque tamquam Peliam recoxerit. QUOD si quis deus mihi largiatur, ut ex hæc ætate reperuiscam, & in cunis vagiam, valde recusem: nec verò velim, quasi decurso spatio ad carceres à calce revocari. Quid enim habet vita comodi? quid non potius laboris? sed habeat sanè. habet certè tamen, aut fatietatem, aut modum. non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi & ii docti, sæpe fecerunt. neque me vixisse pœnitet: quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: & ex vita ita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo. commorandi enim natura diverforium nobis, non habitandi dedit. OPRECLARUM diem, cum ad illud divinum animorum concilium, cœtumque proficiscar, cumque ex hac turba, & colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi: sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cujus à me corpus crematum est: quod CONTRA decuit ab illo meum. animus verò non me deserens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quòd mihi ipsi cernebat esse veniendum. quem ego meum casum fortiter ferre visus sum: non quòd æquo animo ferrem: sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum, & discessum fore.

His

1. Is qui esset sapientissimus oraculo.] Monet Gulielmius mss. omn. adjicere esse omnium sap. neque aliter de viginti aliquot suis testatur Aldus Nepos. abest tamen Pal. primo. haud tamen discor. venit. Ceterum facile paterer, eo admisso auferri tres voculas priores, is qui esset. nam cur videantur adjectitia esse, facit Pal. secund. in quo visitur, is esset qui omnium sapientiss. est oraculo, &c. quart. enim cum habet, is qui erat.

2. Res eas contineat.] Hittoipianus continuat.

3. Hæc Platonis ferè.] Non minus hæc variant Pall. quàm Aldi codd. nam pr. adsentitur lectio quam publico. sec. habet, hæc Platonis sunt. tert. Hæc Plato noster. quart. Hæc sunt Plat. ferè.

4. Quo diutius memoriam sui teneremus.] Non pejor lectio Maur. si non melior, quo justius mem. sui tuerentur. Xenophou: à μεδίν@ αΐ ψυχῶν κηρίων ἔσται. Gul.

5. Ad se pertinere.] Ita Pall. quatuor, editioque Victorii. Gulielmius revocatum cupiebat olim vulgatum è mss. suis, ad se posse pertinere: tanquam Etianci semper hæsitante loquerentur de immortalitate animorum. at Catonis tota oratio contrarium clamat: Aldique membranæ maximà parte sui, eunt in nostram sententiam.

6. Ad immortaliam gloriam.] Duo Gulielmii codd. ad immortalitatem & gloriam, eique placebat. Ego nihil muto contra Palatinos, aliorumque scriptos.

7. Neque tamquam Peliam recoxerit.] Ita legendum facilè adsentitur doctissimis viris Gulielmius, estque & hæc Plauti imitatio, more illius sæculi, quo ex eo Comico joca seria qui politiores audiebant, depromebant omnia. videatur Muretus lib. vi. Variarum cap. 10. & ante eum Junii Adagia Centur. vii. 76.

His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. quod si in hoc erro, *animos hominum immortalis esse credam*, lubenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. sin mortuus (ut quidam minuti philosophi censent) nihil sentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant, quod si

non sumus immortales futuri, tamen extinguere homini suo tempore optabile est. Nam HABET natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autem, perfectio ætatis est, tamquam fabulæ: 2 cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjuncta satietate. habui hæc, de senectute quæ dicerem: ad quam utinam perveniat: ut ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

1. *Nec solum non molesta.*] Pal. secund. non habet dictiones duas priores, *nec solum*. Gulielmius annotavit in Hittorpiano fuisse, *nec molesta*, quod Langius reperit. unde nescit, an faciendum sit, *æt molesta*, ut *nefanda*.

2. *Cujus defatigationem.*] Hittorpianus, *defatigationem*, ni fallor bene, inquit Gulielmius. *hittorio deficit* cum eum vox & vires deserunt. simile illi, quod paullo ante dixit, *in extremo a se corruisse*. mihi vulgata satisfacit.

M. TULLII CICERONIS

LÆLIUS,

SIVE

DE AMICITIA DIALOGUS.

AD T. POMPONIUM ATTICUM, PRÆFATIO.

QUINTUS Mucius augur multa narrare de C. Lælio, socero suo, memoriter, & jucundè solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare *sapientem*. Ego autem à *patre* ita eram deductus ad Scævola, sumta virili toga, ut, quoad possem, & liceret, 2 à senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter, & commodè dicta, memoriæ mandabam: fierique studebam ejus prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scævola contuli: quem unum nostræ civitatis & ingenio, 3 & justitia præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs: nunc redeo ad augurem. 4 Cum sæpe multa, tum memini, domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, cum & ego essem unà, & pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, 5 qui tum ferè omnibus erat in ore. 6 meministi enim profectò, Attice, & eo magis, quod P Sulpicio utebare multum (cum is tribunus pleb. capitali odio à Q Pompeio, qui tum erat consul, dissideret) quocum conjunctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scævola, cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fan-

nio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Ejus disputationis sententias memoriæ mandavi: 7 quas hoc libro exposui meo arbitratu. quasi enim ipsos induxi loquentibus, ne, *Inquam*, &, *Inquit*, 8 sæpius interponeretur: atque ut tamquam à præsentibus coram haberi sermo videretur. Cum enim sæpe mecum ageres, *ut de amicitia scriberem aliquid*, digna mihi res cum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est. Itaque feci non invitus, ut profecti multis tuo rogatu. Sed; ut in Catone Majore, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm ejus, qui & diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute 9 præ ceteris floruisse: sic, cum accepissemus à patribus maximè memorabilem, C. Lælii, & P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona visa est, quæ de amicitia ea ipsa disliceret, quæ disputata ab eo 10 meminisset Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, & eorum illustrium, PLUS, nescio quo pacto, videtur habere gravitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficio interdum, ut Catonem, non me loqui existimem. Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc

1. *Quintus Mucius augur multa.*] Aliæ edd. *augur Scævola multa*; quomodo & Pall. nostri; præter pr. in quo *Scævola augur*. sed vocem tamen intermediam expunxi fide Martialis Rogerii, asseverantis, suis in hunc librum commentariis, eam abfuisse duobus exemplaribus antiquissimis. falsissimum enim est quod adferibitur editionibus Lambinianis, cognomen istud abesse o. v. l. Aldus enim Manutius Nepos, alique in omnibus id suis profectò invenerunt. omisit tamen editio Victorii; neque extat apud Charisium in *jucunditer*.

2. *A senis latere nunquam discederem.*] Pal. sec. non. Gulielmius nihil quidem mutabat invitit libris; sed tamen putabat magis è consuetudine Latine loquentium *nusquam*.

3. *Et justitia præstantissimum.*] Edd. primæ & Pal. sex. istud præferunt, non Victorii *industria*. sed & mss. Gallorum Italorumque plures habent nostrum.

4. *Cum sæpe multa, tum, &c.*] Passim interpositum, *narraret*. sed adnotit Gulielmius, libris suis omnibus id vocis abfuisse; Rogeriique idem antea adseverarat de pluribus suis; neque agnoscit Pal. sec. habetque item pro suppositio Aldus Nepos. Pal. sextus habebat, *multa dixisset*.

5. *Qui tum ferè omnibus erat in ore.*] Sic Pall. omnes præter quintum, in quo, *qui tum multis & omnibus*, &c. Vulgati, *qui tum multis*. adferunt Vallæ; & hanc & illam vocem adscitiam censeo.

6. *Meministi enim profectò, Attice.*] Vox *profectò* non est in Pal. quarto summæ vetustatis codice. ceterum aliæ edd. intruserunt, *profectò, ut opinor, Attice*. sed ita nullus Palatinorum, adstruatque idem de Gallicanis plerisque Rogerius, qui & D. Victoris membranas aliquot excussit. ne dicam Aldum annotare nihil ejus comparuisse in exemplaribus mss. duodecim.

7. *Quas hoc libro*] Tò in quod visitur in aliis ed. ex fide omnium codicum suorum delet Gulielmius; neque habetur in aliorum melioribus suis.

8. *Sæpius interponeretur.*] Pal. sec. quart. *interponerentur*. neque aliter unus Rogerii, neque displicet.

9. *Præ ceteris floruisse.*] Gulielmius malebat cum suis *præter ceteros*. utraque scriptura extat etiam in Pall. nihil tamen tenere mutaverim, cum utrumque Tullio fuerit familiare.

10. *Meminisset Scævola.*] Non conspiciebantur in Gulielmianis, aut Pall. quinque, *magister meus*, quæ in aliis aliquot edd.

nunc Lælius & sapiens (sic enim est habitus) & amicitia gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum a me parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad focerum veniunt post mortem Africani. ab his sermo oritur: respondet Lælius: cujus tota disputatio est de amicitia, ¹ QUAM legens te ipsum cognoscēs. FANNIUS. ² Sunt ista vera, Læli. ³ nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes, ⁴ omnium oculos in te esse coniectos: unum te sapientem & appellat & existimant. tribuebatur hoc modò M. Catoni. scimus L. Atilium apud patres nostros appellatum esse sapientem. sed uterque alio quodam modo: Atilius, quia prudens esse in iure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat: multa ejus & in senatu, & in foro vel provisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur, ⁶ propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis, te autem alio quodam modo, non solum natura, & moribus, verum etiam studio, ⁷ & doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare SAPIENTEM, qualem in ⁸ reliqua Græcia neminem. nam qui septem appellatur, (eos, qui ista subtilius quaerunt, in numero sapientium non habent.) Athenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo SAPIENTISSIMUM judicatum. hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse dicas, humanosque casus virtute inferiores putes. itaque ex me quaerunt, ⁹ credo item ex te Scævola, quoniam pacto mortem Africani feras, eoque magis, ¹⁰ quòd his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi causa, ut assolet, venissemus, tu non affuisti: qui diligentissime semper illum diem, & illud munus solitus esses obire. SCÆVOLA. Quaerunt quidem, C. Læli, multi, ut est à Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animadverti, te dolorem, quem acceperis cum SUMMI viri, rum amicissimi morte, ferre moderatè: nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ. ¹¹ quòd autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, validudinem causæ, non mæstitiam fuisse. LÆL. Rectè tu quidem Scævola, & verè. nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi cum valerem, abduci in-

com modo meo debui: NEC ULLO casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ¹² ulla intermissio fiat officii. Tu autem Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amicè: sed, ut mihi vidèris, ¹³ non rectè judicas de Catone. aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam ille sapiens fuit. Quomodo enim (ut alia omittam) mortem filii tulit? meminera Paulum, videram Gallum: sed hi in pueris; ¹⁴ Cato in perfecto, & spectato viro. Quomobrem cave Catoni anteponas, ne istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum judicavit: hujus enim facta, illius dicta laudantur. De me autem (ut jam cum utroque loquar) sic habetote. Ego, si Scipionis desiderio me moveri negem, quam illi rectè faciam, viderint sapientes: sed certè mentiant. MOVEOR enim tali amico orbarus, qualis, ut arbitror, nemo umquam erit: & ¹⁵ ut confirmare possum, nemo certè fuit. sed non egeo medicina: me ipse consolor, & maximè illo solatio, quod eo errore careo, quo, amicorum decessu, plerique angunt. nihil enim mali accidisse Scipioni puto mihi accidit, si quid accidit. SUMMI autem incommodis graviter erit, non amicum, sed se ipsum amantis est. Cum illo verò quis neget actum esse præclare? ¹⁶ nisi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet, quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui SUMMI spem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo adolefcens incredibili virtute superavit. qui consulatum petivit numquam, factus est consul bis, primum ante tempus: iterum sibi, suo tempore: reip. pæne serò: qui, duabus urbibus everfis, inimicissimis huic imperio, NON MODO præsentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? justitia in omnes? nota sunt vobis: quam autem civitati carus fuerit, *marore funeris indicatum est*. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? senectus enim quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno antè, quam mortuus est, mecum, & cum Scipione disserere, tamen aufert eam viriditatem, in qua ¹⁷ etiam tunc erat Scipio. Quomobrem vita quidem talis fuit.

1. *Quam legens te ipsum cognoscēs.*] Ita Pal. sec. & sext. Metelli codex: & editio vetus, *te ipse*; à quo ceteri verbis nonnihil, sententia plane non discrepant. Mauricianus ita, *tu te ipsum cognoscēs*. Celb. *te ipse*, Pal. quart. *tu te ipse cognoscēs*. Ait perspecturum Atticum in hac veri amici idea se ipsum, & tanquam exemplar quoddam intuiturum sui. Nihil fam erat in hædenus vulgatis, quam legens tu ipse cognoscēs.

2. *Sunt ista vera, Læli.*] Gulielmius deletum ibat vocem *vera* ex mss. suis ac Lambini. restat ea quidem in Pall. quatuor; sed malim cum Pal. tert. *Sunt ista Læli, ut dicis*; nam eæ voces duo diserte exstant in sec. & quinto, produxitque ex aliquot suis Rogerius. atque Aldus Nepos. Pal. sextus verba isthæc omnia omisit.

3. *Nec enim melior vir fuit.*] Dicitio *vir*, non est in Pal. quarto, notæ optimæ libro; neque requiritur.

4. *Omnium oculos in te esse coniectos.*] Mirum est, dicere, Aldum Nep. omnes mss. suos interjicere *nunc*. cum id in nullo compareat Palatinorum, quorum sec. *conversos*.

5. *Prudens esse in iure civili.*] Pal. quart. *prudens iure civili*, sine esse in, quæ si absint nemo desideret.

6. *Propterea quasi cognomen.*] Palat. noster ordine quidem quartus, sed bonitate primus; *precreta*.

7. *Et doctrina esse sapientem.*] Cuperem abesse verbum esse. nam illud dicunt, quod præcessit in vulgatis, non est in ullo Palatinorum, quorum tamen unus heic adfuit, *sapientem. astimant*, alter *judico*.

8. *Reliqua neminem (nam, &c.)*] Sic ista parenthesi inclusit Gulielmius, omnino rectè.

9. *Credo item ex te, Scævola.*] Secutus est Gulielmius auctoritatem duorum Erphurdienfium codd. nam vulgati, *credo ex hoc item Scævola*; quomodo & Pall. omnes. & ferri poterat.

10. *Quod his proximis Nonis.*] Sic omnes nostri, quidam etiam amplius, quod in his prox. Gulielmius tamen ex mss. suis omnibus induxerat his, & hoc loco, & paullo post infra. non improbo; sed tamen non libuit eum sequi.

11. *Quod autem his Nonis in collegio nostro non adfuisse.*] Gulielmius sustulerat *nostro*; secutus codicem unum Fulvii Ursini, sed

cum exster in Pall. omnibus, nihil ausus fui mutare, indicandum solum dixi, illud *his Nonis*, non comparere in Pal. pr. aut sec. adeò ut suspicer esse ab interpretibus.

12. *Ulla intermissio fiat officii.*] Movet Gulielmius Langii codex, in quo *intercessio* ut locum putet inquinatum glossemate: conijcit, ut *illa intercessio fiat officii*: hoc est, ut ullus dolor tantus sit, qui officium impediatur, eique tanquam violentus tribunus plebi intercedat. de Legibus: *Intercessor rei make salutaris civis esto*. sic Gulielmius. Pall. nihil recedunt à vulgato. Palmerius divinabat, *intercessio officii*.

13. *Non rectè judicas de Catone.*] Hittorpianus, *nec rectè*, quod perplacet Gulielmio, pro malè aut injuriè, quomodo sæpe Plautus.

14. *Cato in perfecto & spectato viro.*] Vulgò legebatur: *Sed hi nec comparantur Catoni maximo & spectato viro*.

15. *Et ut confirmare possum, nemo certè fuit.*] Habuerim illa, & ut confirmare possum, interpretamentum vocis *certè*, quæ sequitur.

16. *Nisi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet.*] Gulielmius unus liber, *minimi*, probatque Gifanius: & sic Tullius lib. i. Famil. Epist. 9. *tamen à me minimi putabantur*. verum in eo magis sum ut suspicer voculam *putabat* non esse auctoris sed insitivam. vertit sese heic in omnes partes Lambinus, sed parvo successu, sive *immortalitatem* accipimus pro *divinitate* sive pro *æternitate*. quia, uti omnium rerum, sic & vitæ quæpiam sit fatietas, ut est in Catone. pro secunda verò significatione habemus Ciceronem Orat. post reditum in Senatu: *Itaque Patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur*. Immortales enim idem qui Dei. Varro apud D. Augustinum: *Primum quod dixi in eo sunt multa, contra dignitatem & naturam immortalium facta*. Plautus Mercatore: *Neque apud mortuos. neque hic es. CH. salvus sum. Immortalitas mihi data est*.

17. *Etiam tunc erat Scipio.*] Si sequemur libros Gulielmi, Aldi, meosque, reponendum, *nunc*; quod præterito quoque dicit, ut apud Græcos *vov*, exemplis aliquot aliis dudum confirmant: & verò sic quoque antiquitus est.

fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere. moriendi autem sensum celeritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen verè licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos, lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum, ¹ senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est, à patribus conscriptis, à populi Rom. sociis, & Latinis, pridie quàm excessit è vita: **UT** EX tam alto dignitatis gradu, ² ad superos videatur Deos potius, quàm ad inferos pervenisse. neque enim assentior iis, qui hæc ³ nuper differere cæperunt, cum corporibus ⁴ simul animos interire, atque omnia morte deleri. **PLUS** apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt: magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta est; tum florebat) institutis, & præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, ⁴ sed idem dicebat semper, *animos hominum esse divinos; isque, cum è corpore excessissent, reditum in cælum patere, optimoque & justissimo cuique expeditissimum.* quod idem Scipioni videbatur: ⁵ qui idem quasi præfagiret, perpauca ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adessent, & alii plures, tuque etiam, Scævola, ⁶ mecum venisses, triduum differuit de republica: cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut **OPTIMI** cujusque animus in morte facillimè evolet, tamquam è custodia, vinculisque corporis: cui consensus cursum ad deos facilitate fuisse, quàm Scipioni: quocirca morere hoc ejus eventum, vereor, ne invidi magis, quàm amici sit. ⁷ Sin autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum, & corporum, nec ullus sensus maneat; ut nihil boni est in morte, sic certè nihil mali. **SENSU** enim amisso, sit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum & nos gaudemus, & hæc civitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) actum optime est; mecum incommodius: quem fuerat æquius, ut prius introieram, sic prius exire de vita. sed tamen recordatione nostræ amicitie sic fruor, ut beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi conjuncta cura de re publica, & de privata fuit, quocum & domus, & militia communis; & id, in quo est *omnis vis amicitie*, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensus. Itaque ⁸ non tam ista me sapientie, quam modò Fannius commemoravit, fama delectat, falsa præsertim, quàm quod amicitie nostræ memoriam spero sempiternam fore. idque mihi eo magis est cordi, quòd **EX OMNIBUS** sæculis vix tria, aut quattuor ⁹ nominantur paria ami-

corum: quo in genere sperare videor Scipionis & Lælii amicitiam, notam posteritati fore. **FANN.** Istuc quidem, Læli, ita necesse est: sed, quoniam amicitie mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi feceris, (spero item Scævola) si, quemadmodum soles, de ceteris rebus, cum ex te quærentur; sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. **SCÆV.** Mihi verò pergratum erit: atque, idipsum cum tecum agere conarer, Fannius antevertit. quamobrem utriusque nostrum gratum admodum feceris. **LÆL.** Ego verò non gravarer, si mihi ipse considerem. nam & præclara res est, & sumus, ut dixit Fannius, otiosi. sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis ponatur, de quo disputent quamvis subito. Magnum opus est, egetque exercitatione non parva. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. ego vos hortari tantum possum, **UT AMICITIAM** omnibus rebus humanis anteponat, nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. Sed hoc primùm sentio, *nisi in bonâ amicitiam esse non posse*: neque id ad vivum refeco, ut illi, qui subtiliùs disserunt, fortasse verè, sed ad communem utilitatem parum. negant enim, quemquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè. sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalibus nemo est consecutus. nos autem ea, quæ sunt in usu, vitæque communi, non ea, quæ finguntur, aut oprantur, spectare debemus. numquam ego dicam, C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanium, quos sapientibus nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientibus. Quare sibi habeant sapientie nomen & invidiosum, & obscurum: concedantque, ut hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient. negabunt, id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minerva, ut ajunt. **QUI** ITA se gerunt, ita vivunt, ut eorum proberur fides, ¹⁰ integritas, æqualitas, liberalitas: nec sit in illis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia: sintque magna constantia, ut ii fuerint, modò quos nominavi: hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus. ¹¹ quia sequantur (quantum homines possunt) naturam, optimam bene vivendi ducem. sic enim mihi perspicere videor, **ITA** NATOS esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ¹² ut quisque proximè accederet. itaque cives, potiores, quam peregrini; & propinqui, quam alieni. cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea non satis habet firmitatis. namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod *ex propinquitate benivolentia tolli potest, ex amicitia non potest*. sublata enim benivolentia, amicitie nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitie sit, ex hoc intelligi maximè potest: quod ex infinita societate generis humani, quam concii-

1. *Senatu dimisso.*] Gulielmus Langii & Gifanii libros secutus, scripserat *Senato*. antiquè. idemque reddebat Livio lib. 111. *Ut si quis memorem libertatis vocem, aut in Senatu aut in populo misisset.* ita, inquit, legi in optimo & vetustissimo fragmento Colonienf.

2. *Ad superos videatur Deos potius, &c.*] Vocem *Deos* restitui, jubentibus omnibus ferè omnium mss. certè Pall. sex. neque quemquam spero inventum iri qui carpat; cui modò ei venerit in mentem illud Horatii i. Od. 10. de Mercurio: *Superis Deorum Gratus & inis.*

3. *Nuper differere.*] Ursini liber *asserere*, quod placet Gulielmio. sed sic nulli nostrorum, aut Aldi Nepotis.

4. *Sed idem dicebat semper.*] Illud dicebat scripti pauci habent, imò ne quidem publicatus Victorio. itaque Gulielmus ambigebat, num supra reponendum foret, *cui non tum, &c.* ut omnia referrentur ad illud quod sequitur, *videbatur*.

5. *Qui idem quasi.*] Sic plerique Pall. nam quidam, *quique idem*, quod placebat Gulielmio. vulgati, *qui quidem*.

6. *Mecum venisses.*] Retinet hanc lectionem & Aldus Nepos & Gulielmus, tanquam omnium ferè librorum; neque aliter Pall. nam Langiam, *me convenisses*.

7. *Sin autem illa veriora.*] Malui istud Aldi Manutii, quam vulgatum *vereor*, licet repertum quoque in Pall. Gulielmus quod esset in Celberdensi, *sin autem haud illa vereor*, tres voces postremas

parenthesi includi posse putabat. Palmerius verò omnino ibat deleterum.

8. *Non tam ista me sapientie, &c.*] Emendarat Gulielmus è Celberdensi suo, *sapientium*; hac sententiâ. non delectari se ista commemoratione sapientium, utpote qui nusquam sint, si audiamus Philosophos, falsoque ita à vulgo nominentur; sed illud sperare in amicorum paribus se futurum cum Scipione. sic ille; sed minimè placet; respicit potius ad vulgi opinionem, qua *sapientis* dicebatur; eamque per modestiam elevat.

9. *Nominantur paria amicorum.*] Sic & Pall. o. neque video causam, cur Lambinus supposuerit *numerantur*, in vitis omnibus, uti ipsemet prodit, mss. idem repetitur verbum sub finem capituli sexti. & nomen sæpe gloriam, famam celebritatemque notat.

10. *Integritas, æqualitas.*] Lambinus oggessit *æquitas*, sed contra vetusta exemplaria: & sanè *æqualitas*, Euripidi *ισότης*, maximè in amicitis requiritur. *Gulielmus*.

11. *Quia sequantur.*] Ita duo mss. Gulielmii. rectè. ex hac depravata est vulgata *qui assequuntur*; aut *qui assequantur*.

12. *Ut quisque proximè accederet.*] Palatin. prim. & quart. *adhereret, ita tamen ut quart. utrumque præferret*, hoc modo: *adhereret vel accederet*, quod & in duobus Aldinis. de quo dijudicet Senatus Criticus: mihi enim non displicet. Palat. secund. habet *proximè*.

conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, & adducta in angustum, ut OMNIS caritas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur. Est autem AMICITIA nihil aliud nisi omnium divinarum, humanarumque rerum cum benevolentia, & caritate summa consensus: qua quidem haud scio, zn, excepta sapientia, quicquam melius homini sit à diis immortalibus datum. divitias alii præponunt, bonam alii valitudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. beluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora, caduca, & incerta, posita non tam in nostris consiliis, quam in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa VIRTUS amicitiam & gignit, & continet: nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest. Jam virtutem ex consuetudine vitæ, sermonisque nostri interpretemur: nec eam, ¹ ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur: virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. his communis vita contenta est. eos autem imitamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Tales igitur inter viros, amicitia tantas oportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio, ² quis potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, qui cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æquè, ac tu ipse, gauderet? adversas verò ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret. denique CETERÆ RES, quæ expetuntur, opportune sunt singulæ rebus ferè singulis: ³ divitiæ, ut utare: opes, ut colare: honores, ut laudare: voluptates, ut gaudeas: valitudo, ut dolore careas, & muneribus fungere corporis: amicitia res plurimas continet: quoquod te veriter, præstò est: nullo loco excluditur: numquam intempestiva, numquam molesta est. Itaque NON AQUA, non igni, ut ajunt, pluribus locis utimur, quam amicitia, neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipsa & delectat, & prodest) sed de vera, & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. nam & secundas res, splendidiore facit amicitia, & adversas ⁴ patiens, communicansque leviores. Cumque PLURIMAS, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum PRÆSTAT OMNIBUS, quod bona spe præluceat in posterum: nec debilitari animos, aut cadere patitur. ⁵ VERUM etiam amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilles valent, &, quod difficilius dictu est, mortui vivunt: tantus eos honos, memoria, deside-

rium prosequitur amicorum. ex quo illorum beata mors videtur: horum vita laudabilis. quod si exemeris ex natura rerum benevolentiam vincionem; nec domus ulla, nec urbs stare poterit: ne agri quidem cultus permanebit. ⁷ id si minus intelligitur, quanta vis amicitia, concordiaque sit: ex dissensionibus, atque discordiis percipi potest. quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non odiis, atque discidiis funditus possit everti? ex quo, quantum boni sit in amicitia, judicari potest. Agilentium quidem, doctum quemdam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt: *que in rerum natura, totoque mundo constarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam.* atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut audeis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis offerat laudibus? qui clamores tota cavea nuper in hospitis, & amici mei M. Pacuvii, nova fabula: cum, ignorante rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? stantes plaudabant in re ficta quid arbitramur iura vera fuisse facturos? facile indicabat ipsa natura vim suam: cum HOMINES, quod facere ipsi non possent, id rectè fieri in altero judicarent. Hactenus mihi videor, de amicitia quid sentirem, ⁹ potissime dixisse. siqua præterea sunt (credo autem esse multa) ab iis si videbitur, qui ista disputant quaeritote. FANN. Nos autem à te potius: quamquam etiam ab istis sæpè quaesivi, & audivi, non invitus equidem: sed aliud ¹⁰ quoddam solum orationis tuæ. S CÆ. Tum magis id diceret, Fanni, si nuper in hortis Scipionis cum est de Republica disputatum, affuisses, qualis tum patronus justitiæ fuit contra accuratam orationem Philii! FANN. Facile id quidem fuit, justitiam justissimo viro defendere. S CÆ. quid amicitiam? nonne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia, justitiaque servatam, maximam gloriam cepit? LÆL. Vim hoc quidem est asserere. ⁸ quid enim refert, qua me rogatione cogatis? cogitis certè studiosis enim generorum, præsertim in re bona, cum difficile est, tum ne æquum quidem, obfiscere. Sapissimè igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam, desiderata sit amicitia: ut dandis, recipiendisque meritis, ¹¹ quod quisque minus per se ipse possit, id acciperet ab alio, vicissimque redderet: an esset hoc quidem proprium amicitia; sed antiquior, & pulchrior, & magis à natura ipsa perfecta alia causa. amor enim (ex quo amicitia nominata,) princeps est ad benevolentiam conjungendam.

nam

1. *Ut quidam docti.*] Sic Pall. omnes quod ad verba attinet, quatuor verò quod ad positionem. editi quippe ferè, nec metiamur eam ut quidam indocti, verborum magnificentia. sed sic nulli codices scripti; rejectumque Victorio aliique.

2. *Quis potest esse vita vitalis, qui, &c.*] Non ausus sum recedere à Palatin. meis quatuor. nam solus fec. habebat utrobique illud Lambinianum, quæ ceteri, alterum qui planè retinebant: neque visus abhorrere ab ista lectione Gulielmii, pro ducto Plauti Persi: *Faciã ut mi meminebis dum vita vivas.* sic & Curculione: *Hoc quidem non multo post luce lucebit.* nam Lambinus, *vitam vivas* reposuit, ex mss. ut sit. pro nobis quoque facit Aldus Nepos. Victorii editio, *cui potest, &c.*

3. *Divitiæ, ut utare, &c.*] Nimirum ut sustineas impendia, ut sufficias sumptibus, ut habeas in sumptum. Gronov. quem vide pag. 230. de Sestertiis.

4. *Patiens communicansque leviores.*] Ita editio princeps, neque aliter Langiani, & quos excussit Gulielmii. at Palatin. unus tantum accedit illi scripturæ. quatuor obtinent *patiens* eni & suis sensus, neque is ineptus.

5. *Bona spe præluceat.*] Est quidem etiam in tribus Pal. & duobus Gulielmii illud Lambini & Gifanii, *bonam spem*; sed & alterum conspicitur in reliquis codicibus; firmaturque editionibus primis.

6. *Verum etiam amicum.*] Malebat Gulielmii ex Ursiniano & Celberdensi, *etenim*; tanquam ratio redderetur cur amicitia præsidio sit. sed ego prius genuinum magis arbitror; utpote qui enumeratis amici commodis, istud præterea innuat accedere, ut sit velut exemplar sui. sic & cap. x. *Magna etiam dissidia, &c.*

7. *Id si minus intelligitur.*] Mallet ferè abjici syllabam primam; aut habuerim fere pro suspectis sequentia omnia, *quanta vis amicitie concordiaque sit*; tanquam glossematium: à quo etiam vix recedit illud quod inferius sequitur, *ex quo quantum boni sit in amicitia, judicari potest.* quis enim istud requisiverit, si abfuerit?

8. *Non odiis atque discidiis.*] Admissi Gulielmianum, ejecto *dissidiis*, quamvis parum faciat ad rem; quod affirmaret sic passim fuisse in libris mss. & ille quidem cum nonnullis criticis omnino vult *dissidium* scribendum, cum sermo est de amicitia quasi discidendâ; *dissidium* verò, cum dissidemus, id est, locorum duntaxat intercapedine disjungimur? Propertius: *Quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano.*

9. *Potissime dixisse.*] Ita editio princeps, ac sequentes. nam mss. omnes ad unum, certè Pall. *potuisse dicere*, quod & securus Victorius, Lambinus, aliique; neque alia fuit sententia Gulielmii. ego isthanc tunc lectionem donec doceor à Lambinianis eam perspicue mendosam esse; ut ipse voluit.

10. *Quoddam solum orationis tuæ.*] Libuit sequi editionem Victorii, quamvis Pall. nostri aliique mss. prætermittent, vel, *expetimus*, vel, *expeclamus*, vel denique *petimus*. ea enim varietas, factis arguit non esse ab auctore, sed librario. interim mentitur clare nota marginalis addita Lambinianis, quæ asseverat, verbum *expetimus*, nullis in codicibus vet. reperiri.

11. *Quo quisque.*] Ita ex Gulielmianis tres, ex Pall. duo. vulgari quod, æquè bonum: sed pudebat toties recedere à sententia Gulielmiana.

nam UTILITATES quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiae coluntur, & observantur causa temporis. IN AMICITIA autem nihil fictum, nihil simulatum; & quidquid in ea est, id est verum, & voluntarium. Quapropter à natura mihi videtur potius, quam ab indigentia, orta amicitia, & applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestis quibusdam animadverti potest: quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. quod in homine multo est evidentiùs. Primum ex ea caritate, quæ est inter natos, & parentis: quæ DIRIMI, nisi detestabili scelere, non potest. Deinde, cum similis sensus existit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus, & natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquid probitatis & virtutis perspicere videamur. NIHIL est enim amabilis virtute: nihil, quod magis allicit ad diligendum: quippe cum propter virtutem & probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabricii, M. Curi non cum caritate aliqua & benivolentia memoriam usurpet, quos nunquam viderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum, Pyrrho, & Hannibale. ab altero, propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem semper hæc civitas odit. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod majus est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur: cum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quamquam confirmatur amor & beneficium accepto, & studio perspecto, & consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benivolentiae magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit, per quem quisque assequatur, quod desideret: humilem sane relinquunt, & minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae: quam ex inopia, atque indigentia natam volunt. quod si ita esset, ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aprissimus. quod longè secus est. Ut ENIM quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque maximè virtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se

ipso posita judicet: ita in amicitia expetendis, colendisque maxime excellit. Quid enim Africanus indigens mei? Minime herclè: ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis ejus: ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: AUXIT benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab eorum spe causæ diligendi profectæ. Ut enim beneficii, liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam (NEQUE enim beneficium teneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic AMICITIAM non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentiant; nec mirum. nihil enim altum, nihil magnificum, ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus: ipsi autem intelligamus, natura gigni sensus diligendi, & benivolentiae caritatem, facta significatione probitatis. quam qui appetiverunt, applicant sese, & propius admovent, ut & usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus; sintque pares in amore, & æquales: propensioresque ad bene merendum, quam ad repositendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. sic & utilitates ex amicitia maximæ capientur: & erit ejus ortus à natura, quam ab imbecillitate, & gravior & verior. nam si UTILITAS amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiae sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitiae videmus, nisi quid ad hæc forte vultis. 5 FAN. Tu verò perge, Læli. pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo. Scæ. Rectè tu quidem. quamobrem zudiamus. LÆL. Audite ergo, optimi viri, ea quæ sæpissimè inter me, & Scipionem de amicitia differabantur. quamquam ille quidem nihil difficitius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere. nam, vel ut non idem 6 expediret utrique, incidere sæpe: vel ut de rep. non idem sentirent: mutari etiam mores 7 hominum sæpe dicebat, aliàs adversus rebus, aliàs 8 ætate ingravescente. atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat inenitatis ætatis, quod summi puerorum amores sæpe 9 unà cum prætexta ponerentur. sin autem ad adolescentiam perduxissent; dirimi tamen interdum 10 contentione, vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non possit. quod si qui longius

1. Non cum caritate aliqua & benivolentia memoriam usurpet.] Sic disposuerunt voces, omnes mss. nostri. legebat præterea cum duobus suis mss. Gulielmus, cum caritate benevola. tertius, qui Metelli fuit, caritate aliqua benivolentia. & sic quidem loquitur paullo post; natura gigni sensum diligendi, & benivolentia caritatem. sed nihil loco movi, quod non dissentient Pall. nisi quatenus sec. tolleret copulam &, primus verò præferret benivolentiaque; quo ipso tamen apparet non convenisse primi quasi commatis exemplaria.

2. Neque enim beneficium teneramur.] Pal. sec. neque beneficium teneremur; ut pendeat à prioribus, quod & invenit in suis Aldus Nepos. forsitan rectius.

3. Longè dissentiant.] Sic Gulielmus emendabat è duobus mss. neque aliud S. Victoris liber. illis, inquit auctor, quæ de origine amicitiae disserui, longè dissentiant Epicurei. ii enim utilitatis causa amicitias colendas asseverant. At ego doleo nec Suffridum, nec Aldum hæc proferre variantes membranarum suarum lectiones. Palatinae profectò mirè dissentiant. primus quidem liber, item tert. & quintus habent usitatam lectionem, dissentimus: at in secundo visitur, dissentunt. in quarto est dissentientes, quod & in sexto; habuerimque pro genuino, tali interpunctione: putamus; ab iis, &c. dissentientes.

4. Ad bene merendum.] Ad promerendum fuisse in scripto Pomponii Læti prodidit Fulvius Ursinus, placuitque Gulielmio. & verò ad bene promerendum scriptum in tribus Aldini Nepotis: Sed cum cetera exemplaria faveant vulgato, cur eis temerè moveamus controversiam status?

5. FAN. Tu verò perge.] Transposui personas volente ipso Cicerone in Bruto, ubi ait Scævolam minorem natu Fannio; & faventibus Pall. duobus, quibus tantum personæ interponebantur. & sic etiam faciendum ex binis mss. suis, dudum monuit Roge-

rius, secutusque solummodò Aldus Nepos. vulgati alii, hæc collocant Scævolam; infraque Fannium.

6. Expediret utrique.] Vox postrema non visitur in editione Victoriana, non magis quam in Pal. sec. tert. quart. sed quod hæc tenus recepta, neque quid aut Aldus aut Gulielmus annotaverint de varietate suorum, nihil volui mutare: quemadmodum neque in proximè seqq. non idem sentirent; quamvis Pall. omn. item tres Gulielmiani, nec non Rogeriani, non idem sentirent; quod item in editis à Victorio.

7. Hominum sæpe dicebat.] Dictiones duas postremas habuerim pro supposititiis.

8. Ætate ingravescente.] Gulielmus reposuerat ingravescentes, ex Car. Mart. & Celb. ut mores ingravescant, eodem modo quo morbus; aut ausus sum sequi, aliis hæc tacentibus quibus membranarum erat copia.

9. Unà cum prætexta ponerentur.] Ita scripsit cum Gulielmio, sive membranarum Metelli, cui adstruebant auctoritatem & Pal. secund. & Mauricianus, in quibus, unà cum prætexta vel toga ponerentur. vulgati hæc tenus, prætexta & toga deponerentur; quod ferri non potest, nisi explicetur ac si scriptum esset, toga prætexta, quomodo exstat in Victoriana. sed certe prætexta hæc solummodò requiritur.

10. Contentione vel uxoriæ conditionis.] Non piguit sequi nos conjecturam eruditissimi Turnebi libro XIII. Adversar. cap. 7. quam & sibi arrogat Lambinus: præsertim cum eodem ducerent libri vet. Pal. tert. Celberd. & Carthuf. in quibus, vel luxuriæ conditionis. quam autem sæpe litera ita geminarint perpetuam; aut mutavit o in u, qui nescit, in his literis nihil scia. acerrima inimicitiarum causa in adolescentibus rivalitas, testimonio sunt Comædiæ. in re autem uxoria, proprium verbum conditio.

longius in amicitia provecti essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris contentione incidissent: *PESTEM* enim majorem esse nullam in amicitia, quam in plerisque pecuniæ cupiditatem: in optimis quibusque honoris certamen, & gloriæ: ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos existisse. magna enim discidia, & plerumque justa nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur: ut aut libidinis ministri, aut adjuutores essent ad injuriam. quod qui recusarent, *quamvis honestè id facerent*, jus tamen amicitia deserere arguerentur ab iis, quibus obsequi nollent: illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causa esse facturos. eorum ¹ querela inveterata non modò familiaritates extinguere solere, sed etiam ² odia gigni sempiterna. Hæc ita multa, quasi fata, impendere amicitia, ut omnia subterfugere non modò sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. Quamobrem id primum videamus, si placet, *quatenus* ³ amor in amicitia progredi debeat. num si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerit? num Viscellinum amici regnum appetentem, num Sp. Mælium debuerunt juvare? Ti. quidem Gracchum remp. vexantem, à Qu. Tuberone, æqualibusque amicis derelictum videbamus. At C. Blossius, Cumanus, hospes familiæ vestræ, Scævola, cum ad me, qui aderam Lænatii & Rupilio consulibus in consilio, deprecatur venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, causam afferebat, *quod tanti Ti. Gracchum fecisset, ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum putaret.* Tum ego, *Etiamme, si te in Capitolium facere ferre vellet? Numquam, inquit, voluisset id quidem.* ⁴ Sed, si voluisset? *Paruissimè.* Videtis, quàm nefaria vox. & hercle ita fecit, vel plus etiam quàm dixit. non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed præfuit: non se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaque hæc amentia, quæstione nova perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas reip. graveis, justasque persolvit. *NULLA EST* igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris. nam, cum conciliatrix amicitia, virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis quidquid velimus, ⁶ perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt: & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. ⁷ Videmus Papum Æmilium C. Luscino fami-

liarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis unà consules, & collegas in censura: ⁸ tum & cum iis, & inter se conjunctissimos fuisse, M. Curium, & T. Coruncanium, memoriæ proditum est. igitur ne suspicari quidem possumus, quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra remp. esset. nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? *se contendisset, scio imperatorum non fuisse;* cum illi sanctissimi viri fuerint: *æque* autem netas sit, tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, ⁹ & minimus tum quidem C. frater nunc idem acerrimus. Hæc igitur lex in amicitia fanciatur, ¹² ut neque rogemus res turpeis, nec faciamus rogati. *TURPIS* enim excusatio est, & minimè accipienda, cum in ceteris peccatis, tum si quis contra rempub. se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni, & Scævola, locati sumus, ut nos longè prospicere oporteat futuros casus reip. *DEPLEXIT* enim jam aliquantulum de spatio, curriculoque consuetudo majorum. T. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Num quid simile pop. R. audierat, aut viderat: Hunc etiam post mortem secuti amici, & propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, sine lachrymis non queo dicere. nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam T. Gracchi, sustinuisse. De C. Gracchi autem tribunatu, quid expectem, non libet augurari. *serpit* deinde res: quæ proclivius ad perniciem, cum semel cœpit, labitur. Videtis in tabella jam antè quanta sit facta labe, primò Gabinia lege, biennio autem post, Cassia. *VIDERE* jam video ¹⁰ populum à senatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. *plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur.* Quorsum hæc? quia sine sociis nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis, ut, si in ejusmodi amicitias ignari casu aliquo incidere, *ne existiment, ita se alligatos, ut ab amicis, in magnam aliquam rem peccantibus, non discedant:* improbis autem pœna statuenda est: nec verò minor iis, qui sequuti erunt alterum, quam iis, qui ipsi fuerint impietatu duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cum imperator bello Persico servitute Græciam liberasset, propterque invidiam in exilium missus esset, ingratae patriæ injuriam non tulit, *quam ferre debuit:* ¹² fecit idem quod xx. annis antè apud nos fecerat Coriolanus. *HIS* ADJUROR contra patriam inventus est nemo. itaque mortem sibi uterque conscivit. Quare talis *improborum consensus*, non modo excusatione amicitia regenda non est, sed potiùs omni

1. Querela inveterata, non modo familiaritates extinguere.] Non displicet Pal. sec. inveteratas non modo fani, &c.

2. Oia gigni sempiterna.] Sic Pall. sex. sic viginti aliquot Aldi Nepotis, sic edd. avorum, usque ad Camerarianam, quæ admittit præterea, gigni maxima atque sempiterna. reperiunturque quidem in aliquot mss. sed male, meo quidem judicio, quamvis neque displicerent Gulielmio.

3. Amor in amicitia progredi.] Pall. prim. secund. quint. amicitiam.

4. Sed si voluisset? Paruissimè.] Inmissi interrogationem, ut priora sint Lælii, ultima Blossii, quemadmodum fuit in aliquot mss. Aldi Nepotis. & verosimile sit, ultro tale nihil extulisse, sed interrogatione coactum.

5. Nec se comitem furoris illius.] Non absurdè profus Pal. sec. illius furori.

6. Perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii.] Canterus lib. vii. Novar. lect. cap. 14. legit valde probabiliter, si sumus, nihil habeat. idque secuti sunt Suffridus ac Lambinus; ardebatque Gulielmio, sed contra omnes mss. tamen; quos propugnat Aldus Nepos.

7. Videmus Papum Æmilium.] Rogerius malebat istud Videmus, idque statim arripuit Lambinus, neque ab eo abhorrebat Gulielmius, quamvis contrairent omn. libri; in quibus Videmus. requiri alterum bene ostendit Rogerius, non uno Ciceronis loco.

8. Tum & cum his.] Sic omnes Gulielmii codd. neque dissentit nullus Palatinorum. prius impressi, tum etiam cum his. quod eodem quidem redit. sed cur feramus aliquid auctoribus addi non suum?

9. Et minimus tum quidem C. frater, nunc idem acerrimus.] Vulgati prius, minimè, item acerrimus hostis: Verùm Mauriciana isthæc lectio perspicue est vera, si quid judicio, post eadem fratris agrariam legem jactasse C. Gracchum, locuples auctor Appianus lib. 1. bell. civilium: nec dissetetur Langius; quem tamen non juvat, quod non perseveravit. hoc enim est cur Lælius cum dicat minimum eorum qui Gracchum secuti sunt, hoc est, lenissimum, minimè vehementem: & potest ad ætatem respexisse. verùm illud magis probat, quod adjicit, nunc idem acerrimus. Langii lectio erat, & minimè tunc quidem; quam & ipse in duobus libris reperi: sed minus probo, ut historicæ veritati repugnantem. hæc Gulielmius, cujus voluntati heic obsecutus sum, retinendo illud minimum; cum alioquin inter omnes criticos constaret, locum hunc minimè sanum. & in reliquis conveniret ei cum Pall. ceterorumque scriptis.

10. Populum à Senatu disjunctum.] Sic nostri mss. expresseratque prius editio Victorii. Palatinus solum sec. habet *divisum*, vocem profectò minimè ineptam huic loco.

11. In magnam aliquam rem peccantibus.] Ita omnino legendum cum Victoriana ed. aut in rem publicam peccantibus; quomodo est, in Pal. sec. ac quart. nam quatuor ceteri, in magnam aliquam rempub. pecc. Vulgati adhuc amplius, in magna aliqua ve in rempub. peccantibus.

12. Fecit idem quod xx. annis antè apud nos fecerat Coriolanus.] Verbum fecerat, videtur delendum; certè non est in Pal. pr. sed nec idem comparat in Pal. tert. poteratque etiam abesse. Infra quoque legitur in duobus S. Victorii mss. futura, quàm qualis hodie sit, non video, cur id non recipiamus.

omni supplicio vindicanda : ut ne quis sibi concessum putet
amicum, vel bellum patriæ inferentem, sequi. quod quidem,
ut res cœpit ire, haud scio, an aliquando futurum sit.
MITHI autem non minori curæ est, qualis respub. post mortem
meam futura sit, quam qualis hodie sit.

13 Hæc igitur prima lex amicitiae sancitur, ut ab amicis
honestam petamus, amicorum causa honesta faciamus : nec expectemus
quidem, dum rogemur : studium semper adsit, cunctatio absit :
3 consilium verò dare gaudeamus liberè : plurimum in amicitia
amicorum bene suadentium valeat auctoritas : eaque & adhibeatur
ad monendum non modò aperitè, sed etiam acriter, si res postulat : & adhibeatur
pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientis habitos in Græcia,
placuisse opinor mirabilia quædam. sed nihil est, quod illi non
persequantur suis argutiis : partim fugiendas esse nimias
amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus :
fatis, superare esse 4 sibi suarum cuique rerum : alienis
nimis implicari molestum esse : commodissimum esse, quam
laxissimas habenas habere amicitiae, quas vel adducas, cum
velis, vel remittas. caput enim esse ad beatè vivendum,
SECURITATEM ; qua frui non possit animus, si tamquam
parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere ajunt multo
etiam inhumanius, (quem locum breviter perstrinxit paulo ante)
presidii, adjumentique causa, non benivolentiae, neque caritatis,
amicitias esse expetendas. itaque ut quisque minimum
firmitatis habeat, minimumque virium, ita amicitias appetere
maximè. ex eo fieri ut mulierculæ magis amicitiarum
presidia quærant, quam viri : & inopes, quam opulenti : &
calamitosi, quam ii, qui putentur beati. O præclaram
sapientiam ! SOLEM enim è mundo tollere videntur, qui
amicitiam è vita tollunt. qua à diis immortalibus nihil
melius habemus, nihil jucundius. quæ est enim ista
securitas ? specie quidem blanda, sed reapse multis locis
repudianda. NEQUE enim est consentaneum, ullam
honestam rem, actionemve, ne sollicitus sis, aut non
suscipere, aut suscepiam deponere. quòd si curam
fugimus, virtus fugienda est ; quæ necesse est, cum
aliqua cura res sibi contrarias aspernetur, atque
oderit ; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem,
ignaviam fortitudo. Itaque videas rebus injutis
justos maximè dolere, imbecillibus fortis, fugitiis
modestos. Ergo hoc PROPRIUM est animi bene
constituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis.
Quamobrem si cadit in sapientem 5 animi dolor
(qui profecto cadit, nisi ex ejus animo exstirpatam
humanitatem arbuemur) quæ causa est, cur amicitiam
funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam
suscipiamus molestias ? Quid enim interest, mori
animi sublato, non dico inter hominem & pecudem : sed inter

hominem, & saxum, aut truncum, aut quidvis generis ejusdem ?
neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram, & quasi
6 ferream esse volunt : quæ quidem est cum multis in rebus,
tum in amicitia, tenera, atque tractabilis : ut & bonis
amicis 7 quasi diffundantur, & incommodis contrahantur.
Quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est,
non tantum valet, ut tollat è vita amicitiam : non plus,
quam ut virtutes, quia nonnullas curas, & molestias afferunt,
repudiantur. Cum autem contrahat amicitiam (ut supra dixi)
si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis
animus applicet, & adjungat ; id cum contingit, amor
exoritur necesse est. quid enim tam absurdum, quam delectari
multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio,
ut vestitu, cultuque corporis : animo autem virtute prædito,
eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit,
non admodum delectari ? nihil est enim remuneratione
benivolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque
jucundius. Quod si etiam illud addimus, quod rectè addi
potest, nihil esse, quod ad se rem ullam 8 tam illiciat, &
tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo : concedetur
profectò verum esse, ut bonos boni diligant, adiscantque
sibi quasi propinquitate conjunctos, atque natura. nihil
enim appetentius similibus sui, nihil rapacius, quam
natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Scævola,
constat, (ut opinor) bonis inter bonos quasi necessariam
benivolentiam esse : qui est amicitiae fons à natura
constitutus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinem
pertinet. non est enim inhumana virtus, 9 neque immunis,
neque superba : quæ etiam populos universos tueri, eisque
optimè consulere solet : quod non faceret profectò, si à
caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem
videntur, qui UTILITATIS causa fingunt amicitias, amabilissimum
nodum amicitiae tollere. non enim tam utilitas parata
per amicum, quam amici amor ipse delectat : tumque
illud fit, quod ab amico est profectum, jucundum, si cum
studio est profectum : TANTUMQUE abest, ut amicitiae
propter indigentiam collantur, ut ii, qui opibus, & copiis,
11 maximeque virtute (in qua plurimum est presidii)
minimè alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi.
Atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil umquam
omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguisent,
12 si numquam consilio, numquam opera nostra nec domi,
nec militiæ Scipio eguisset ? non igitur utilitatem
amicitia, sed utilitas amicitiam consecuta est. Non ergo
erunt homines 13 deliciis diffuentes audiendi, si quando
de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam,
disputabunt. NAM quis est, pro deum fidem, atque
hominum, qui velit, ut neque diligit quemquam,
nec

1. Amicum, vel bellum patriæ inferentem.] Particulam, vel è Celberdensi & Cartusiano adjecit Gulielmius, eratque etiam in Pal. sec. heicque pulcrè auget. ut de legibus : isto modo vel consultatus vituperabilis.

2. Hæc igitur prima lex amicitiae sancitur.] Cum in Pal. sec. non habeatur illud sancitur, sed ejus loco sit : suspicor utramque tollendam. pulcre enim tale quid subaudiatur : utque cum supra initio capituli XII. exisset ; heicque ita loquatur tanquam lege ea rogata, impetrataque.

3. Consilium verò dare gaudeamus.] Admissi verò, suavis Pal. tertii ac quarti, item Victoris libro uno, nam non video quomodo heic locum habeat verum, quod passim vulgatur.

4. Sibi suarum cuique rerum.] Editi adjecere, curam, sed sic nullus è sex Pall. unus tantum ejus loco habet studium, quo ipso arguit & alterum, tanquam suppositum.

5. Animi dolor.] Qui heic delent illud animi, repugnantibus libris, parum ab animo valent. opponitur enim dolori corporis. Gulielmius.

6. Ferream esse quandam.] ὡς σιδηρῆς τινα. à vulgatis recentioribus abest quandam, quod scripti omnes agnoscunt, imò è patrum æ o cusi, nedum a orum.

7. Diffundantur, &c. contrahantur.] Revocavi exoletam lectionem, firmatam pluribus mss. Rogerii, Aldi & ep. Gulielmii. Palatinis. Viêt. ceterique invexerant diffundantur, &c. contrahatur.

8. Tam illiciat, & tam attrahat.] Sic scripti è Pal. sec. & tribus

mss. Gulielm. vulgati alliciat. minus bene. ita propè Plautus Aulularia : Deus impulsor fuit : is me ad illam illiciat. ceterum cum Pal. quintus non habeat illud tam illiciat & , fere suspicor istud & tam attrahat, esse ab interprete. abesse uno libro suo indicat Aldus Nepos.

9. Neque immunis.] Quidam immans. Aldus verò pater utramque dictionem editione sua excluderat : sed exitare priorem in omnibus membranarum, prodidit Nepos ejus ; neque aliter primitus cusi aut Pal. aut Guliel. ut mirer pro altera lectione stare Lambinum ac Suffridum. quid ea vox sibi velit ; liquet ex Doula nostro ad Plautum ; imò è Turnebo lib. XIII. cap. 7.

10. Si cum studio est profectum.] Victorius alique addunt si cum amore & studio, &c. sed sic fere nulli mss. nulla editio antiquior.

11. Maximeque virtute, (in qua, &c.) Sic plerique mss. certè quindecim Aldi Nep. Gul. omnes ac Pal. tres, ut pendeant ab indigent, quod sequitur. vulgati interseverant, virtute præditi in qua, &c.

12. Si nunquam consilio.] Recentius editi, si nunquam studio, nunquam consilio. quod non reperitur in vetuste cusi aut libris scriptis ; & superfluum est. inest enim studium in utroque eorum quæ ponunt. quare induxi. Gulielm.

13. Deliciis diffuentes.] Maurician. defluentes ; ut & aliquot Aldi Nepotis. neque eo dubito fuisse diffuentes, quod & Lambinus reperisse dicit in suis ; non affluentes. notat enim Epicurees Gulielm. & vero sic quæque exitat in editione Petri Victorii. superiore ævo impreli avulsis affluentes.

nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? hæc enim est tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentia¹ potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus amicitia: *quis enim aut eum diligit, quem metuit: aut eum, à quo se metui putat?* Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus. quòd si fortè ut sit *pietumque* ceciderint: tum intelligitur, quàm fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixisse ferunt tum exfulantem, se intellexisse: *quos fidos amicos habuisset, quos infidos, cum jam neutrus gratiam referre possit.* quamquam miror illa superbia, & importunitate, si quemquam habere potuit. Atque ut hujus quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere; sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideleis. NON enim solùm ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est.² Itaque efferruntur illi ferè fastidio, & contumacia: *neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest.* Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus: imperio, potestate, prosperis rebus immutari, spernique ab iis veteres amicitias, indulgere novis. Quid autem stultius, quàm, cum plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cetera parare, & quæ parant; pecuniam, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa: amicos non parare, *optimam & pulcherrimam vitam, ut ita dicam, suppellectilem?* etenim CETERA cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius causa laborent. ejus enim est istorum quidque, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis, & certa possessio: ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, *tamen vita inculta, & deserta* ab amico, non possit esse jucunda. Sed hæc hæcenus. Constituenti autem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi termini diligendi: de quibus tres video sententias ferri; quarum nullam probo: unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos: alteram, ut nostra in amicis benevolentia, illorum erga nos benevolentia pariter, æqualiterque respondeat: tertiam, ut, quanti quisque seipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. nec enim illa prima vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. quàm multa enim, quæ nostra causa numquam faceremus, facimus causa amicorum? precari ab indigno, supplicare; tum acerbis in aliquem invehi, insectarique vehementius: *quæ in nostris rebus non satis honestè, in amicorum sunt honestissime;* MULTÆQUE res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quàm ipsi, fruantur. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis, ac voluntatibus. hoc quidem est nimis exiguè, & exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum, & datorum. Dicitur mihi, & affluentior videtur esse vera amicitia: nec observare restrictè, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim verendum est, ne

quid excidat, & aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur. Tertius verò ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed potius eniti, & efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque spem, cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitia constitutus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimiciorem amicitia potuisse reperiri, quàm ejus, qui dixisset, *ITA AMARE OPORTERE, UT SI ALIQUANDO ESSET OSURUS.* nec verò se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, à Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus è septem, sed impuri cujusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. QUONIAM enim modo quisquam amicus esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? quinetiam necesse erit cupere & optare, ut quàm sæpissimè peccet amicus, quòd plureis det sibi tanquam animas ad reprehendum: rursus autem rectè factis, commodisque amicorum necesse erit angere, dolere, invidere. quare hoc quidem præceptum, cujuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberem in amicitis comparandis, ut NEQUANDO amare inciperem in eum, quem aliquando odisse possemus. quinetiam si minùs felices in deligendo fuissimus, ferendum id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minùs justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, DECLINANDUM SIT DE VIA, modò ne summa turpitudine sequatur. est enim quatenus amicitia dari venia possit. nec verò negligenda est fama, nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium: quam blanditiis, & affectando colligere turpe est. virtus, quam sequitur caritas, minimè repudianda est. Sed sæpe (etenim redeo ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent; ut *aspras, & ovis quot quisque haberet, dicere possit: amicos quot haberet, non possit dicere:* & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentis esse: nec habere quasi signa quædam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, judicarent. SUNT igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cuius generis est magna pænuria: & judicare difficile est, sane, nisi expertum. experiendum autem est in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis, sustinere, ut currum, sic impetum benevolentia: quo utamur quasi equis temperatis, sic amicitias, aliqua parte perichitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in par-

1. Potest esse fiducia.] Vix mihi eripi potest, voces duas a principio, non esse glossatoris alicujus.

2. Itaque efferruntur illi ferè fastidio, &c.] Sic mss. & olim publicati. *efferrit fastidio*, iactare se & inculcare opes, ac præ se contemnere ceteros. *fastidium* enim superbia & contemptus aliorum est. à fastu. Glossæ, *Fastidiosus iniquus, & superbus.* Plautus Bacchidibus: *Sed diuine est isthic Truotimus?* EN. etiam rogat? qui soccis habeat auro suppellectilem solum. NRO. Cur ita fastidit? tantas divitias habet. *Nescit auro qui faciat.* considerasset hoc Laugius, non mutasset in *efferrantur*; quod crudelitatis est & sævitia, de qua hic non agit. Guelimius.

3. Quæ parantur, pecuniam.] Reduxi præscam lectionem in qua nihil vitii. haud damno tamen quarundam membranarum que *parantur pecunia.* omnino tamen displicet Aldi Nepotis sententia, autumantis vocem *pecuniam* esse glossam; certè non adscribendam suppellectili recentior editio, que *parant pecuniam.*

4. Quasi termini diligendi.] Id est diligendi. ita enim veteres scribebant. ita infra, *amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt.* hinc translatione à re pecuaria, *diligere* pro *amare.* pecudem enim

selectam plerumque pastor peculiarem habet, & amat. Guelimius contra Erasnum qui malebat *dirigendi.* & serò infra sine istius capitis, ubi vulgatur, *felices in deligendo,* Pal. o. & Guelim. habent *diligendo.*

5. Aut ne quid in terram defluat.] Videri possent hæc omnia interpretamentum ejus quod præcessit, *ne quid excidat.*

6. Præceptum cuiuscumque est.] Distiunctula ultima, non est in Pal. quarto nisi à manu secunda, alioque vultu, nempe sit, quod & in contextu pr. unde suspicor, & hoc & illud expungi posse, tanquam spurium.

7. Blanditiis & affectando.] Ita Celberdensis, alluduntque Pal. quinque in quibus *ascendando.* nempe auctor duo posuit quibus homines nobis demeremur, adulatione verborum, & observantia familiari. hoc sit re, illud verbis. *adfectari* forensis verbum de clientibus qui patronos ubique comitabantur, in *afsecta* verbum quam efficacissimum. videatur modò Nizolius.

8. Quasi equis temperatis.] Nolui abire à P. Viatorii exemplaribus fidei probatissimæ. nam Pal. quinque, *quasi equis temperatis;* ut & habet editio prima. solum in Pal. sexto, inveni illud equis

va pecunia perspiciuntur, quàm sint leves: quidam, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna. sin verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ, sordidum existiment: UBI EOS INVENIEMUS, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiæ non anteponunt? ut, cum ex altera parte proposita hæc sint, ¹ ex altera jus amicitiæ, non multo illa malint? IMBECILLA enim natura est ad contemnendam potentiam: quam etiam si neglecta amicitiæ consecuti sunt, ² obscuratum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitiæ. Itaque vera amicitiæ difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, reque publica versantur. ³ Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? hæc ut omittam, quàm graves, quàm difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas non est facilè inventu, qui descendat. Quamquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur

tamen hæc duo levitatis, & infirmitatis plerosque convincunt; aut si in bonis rebus contemnitur, aut in malis deserunt. Qui igitur utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitiæ præstiterit, hunc ex maximè raro hominum genere judicare debemus, & pænè divino. Firmamentum autem stabilitatis, constantiæque ejus, quam in amicitiæ quærimus, fides est. Nulli enim stabile est, quod infidum est. Simplicem præterea, & communem, & consentientem, qui rebus iisdem moveatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. NEQUE enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuosum. neque verò, qui non iisdem rebus movetur, & natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus, aut inferendis delectetur, aut credat oblati: quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto, constantiam: Ita fit verum illud, quod initio dixi, *Amicitiam, nisi inter bonos esse non posse.* est enim boni viri (quem eundem sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitiæ: primum, nequid fictum sit, neve simulatum: apertè enim vel odisse, magis ingenui est, quàm fronte occultare sententiam. deinde, non solum ab aliquo allatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitas quædam oportet sermonum, atque morum, haudquaquam mediocriter condimentum amicitiæ. Tristitia autem, & in omni re ⁴ severitas, habet illa quidem gravitatem: sed amicitiæ remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ⁵ ad omnem comitatem, facilitatem-

que proclivior. Existit autem hoc loco quædam quæstio ¹⁹ subdifficilis: numquando amici novi, digni amicitiæ, veteribus sint anteponendi, ut equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satiætes. Veterissima quæque (ut ea vina, quæ vetustatem ferunt) esse debent suavissima: verumque illud est, quod dicitur, *multos medios salis simul edendos esse*, ut amicitiæ raunus expletum sit. novitates autem, si spem afferunt, ut, tamquam in herbis non fallacibus, fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: *vetustas tamen suo loco conservanda est.* maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis; ⁶ atqui in ipso equo, cujus modo mentionem feci, si nulla res impediatur, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentiùs utatur, quàm intractato, & novo: nec modò in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cum locis etiam ipsi montuosis delectemur & silvestribus, in quibus diutiùs commorati sumus. Sed maximum est in amicitiæ, *superiorem* partem esse inferiori. sæpe enim excellentiæ quædam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam grege. Numquam se ille Philo, numquam Rupilio, numquam Mummiò anteposuit, numquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum fratrem, egreium virum, omnino sibi nequaquam parum, quod is anteibat ætate, tamquam superiorem colebat, suosque omnibus, ⁷ per se posse esse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumque est omnibus: ut, si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sunt, ⁸ impertiant ea suis, communicentque proximis: ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquis habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eisque honori sint, & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu propter ignorationem stirpis, & generis in famulatu fuerint, ⁹ cum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in pastores, ¹⁰ quos patres multos annos esse duxerunt. Quod quidem esse multo profectò magis in veris patribus, certissime faciendum. FRUCTUS enim ingenii, & virtutis, omnisque præstantiæ, tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur. Ut igitur ii, qui sunt in amicitiæ, conjunctionisque ²⁰ necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores non dolere, se à suis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant: eoque magis, ¹¹ si habere se putant, quod officiosè, & amicè, & cum

temperatis. Explicat hanc suam lectionem idem Victorinus lib. xxiv. Var. Lect. cap. 20. At Fr. Hotomano libri v. observat. cap. 24. emendandum videtur: ut *cursum equi quo utamur, aquis tentatis: sic ineptum benevolentie in amicitiæ, periclitatis, &c.* vultque similitudinem sumptam ab agitatoribus, qui (ut aliquoties vidit) in extremo curriculo, ubi equos ad cursum incitant, defossum habent lacum; ut si freno sustinere currentis equi impetum non possint; tamen equus se sua sponte tentatis in eo lacu aquis, & earum altitudinem formidans, sistat. Gulielmius ad hunc locum ita annotarat: legendum omnino, *quasi equis temperatis, volentibus libris; ut & paulò ante currum.* ut auriga, inquit, tempestivè equis temperat, ne ferantur effusi; ita & nos ardori primo in amicitiæ temperabimus, donec periclitati simus amici mores. non improbo.

1. *Ex altero jus amicitiæ.* Quidam scripti, editioque vetus, vis, quod probare videtur id quod paulò post sequitur: *Nam cum amicitiæ vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat à pluribus.* Guliel.

2. *Obscuratum iri se arbitrantur.* Est à libris Gulielmii, neque aliter publicarat Langius. primitus editi, *excusatum iri arb.* Victorinus *excusatum iri se arbit.* Palatinus pr. & tert. tantum habet, *excusari arbit.* quartus accedit avorum ævo vulgaris. habet verò sec. *obscurari arbitrantur*, in coque præterea, *Imbecilla est enim hominum natura.* quintus exhibet *osculari arb.* sext. *obscuratum iri arbitrantur.* aliud quid latet abstrusoris vocis. nam non fuit, *obscurandari arbitrantur*, quod veniebat mihi sub acumen styli.

3. *Ubi enim istum invenias?* Pal. sec. non habet istum, neque eo erat opus.

4. *Severitas, habet.* Vulgati amplius, *severitas absit. habet.* sed ita pauci mss. abjecitque Victorinus.

5. *Ad omnem comitatem.* Pal. tres *communitatem.* quint. præterea

legit, *liberalior & dulcior ad omnem commoditatem facilitatemque*, sine voce *proclivior.* quæ tamen existit in sexto, præter ceteras voces.

6. *Atqui in ipso equo.* Ita solum duo è sex Palatinis. ceteri; ut in ipso equo, quod malim. reperitur in sex mss. suis Aldus Nepos.

7. *Per se posse esse ampliores volebat.* Sic mss. nostri, nam antiquus impressi, *esse posse.* Victorinus omisit illud *posse.* Camerarii editio sex istas voces omisit. Gulielmius annotat, in Mauric. legi, *pre se.* fortè benè, ut dicat Scipionem voluisse suos vel ampliores se esse. ita alibi *pre nobis beatus.* idem alibi adscripsit oræ, legere se è vestigiis librorum, *pre se posse, esseque ampliores.*

8. *Impertiant ea suis.* Vulgo *eam*, contra omnes libros, inquit Gulielmius. & verò id item extat in duobus Pal. sed iidem præterea scriptura habent, *impertiantur.*

9. *Cum cogniti sunt.* Pal. quatuor, *sint.* itaque cum Victorino codici absit, *cum;* suspicari quis possit, solum *cogniti,* auctoris esse legitimum.

10. *Quos patres multos annos esse duxerunt.* Duo libri *dixerunt,* quod verius est, si omittas istud *esse,* recenti manu adjectum Carthusiano. Ita loquuntur, cum contra atque est, rem arbitrantur. Terentius Heauton: *Si nullum unquam tempus fuit mater, cum ego voluptati tibi fuerim dictus filius tuus, &c.* Apud eundem Thais: *Primum quod foror est dicta.* Livius lib. 111. *ut si falsò pater dictus sum, equiore animo hinc discedam.* ita Gulielmius; acutiùs fortè quàm verius, quamvis & ea lectio in uno Palatinorum. nam & alii duo *differunt.* sextus verò, *ore dixerunt.*

11. *Si habere se putant, quod officiosè & amicè, &c.* Sic Palatini ferè, nisi quod sec. *officiosè amico.* quart. *officiosè in amico, &c.* ut suspicer illud & *amicè* promanasse à glossa. vetustè publicati, *si aliquid habere se putant, quod officiosè aut amicè, &c.*

Y Y Y Y Y Y

2. Sunt

cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum fanè genus hominum, officia exprobrantium: *quæ meminisse debetis, in quem collecta sunt, non commemorare, qui contulit.* Quamobrem ut ii, qui superiores sunt, summittere se debent in amicitia: sic quodam modo inferiores extollere. ¹ sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant: quod non ferè contingit, nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non modò verbis, sed etiam opere levandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum, primùm, quantum ipse efficere possit: deinde etiam, quantum ille, quem diligas, ² atque adjuves, sustinere. ³ non enim tu possis, quantumvis licet excellas, omneis tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit consulè efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. quòd si etiam possis quidvis deferre ad alterum, *videndum est tamen, quia ille possit sustinere.* Omnino amicitia, corroborata jam, confirmatque & ingeniis, & ætatibus, judicandæ sunt: nec, si qui ineunte ætate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, ⁴ eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt isto enim modo nutrices, & prædagogum jure vetustatis plurimum benevolentia postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, ⁵ sed alio quodam modo colendi. aliter amicitia stabiles permanere non possunt. DISPARES enim mores, disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni, improbi; improbi, bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum, studiorumque distantia. Rectè etiam præcipi potest in amicitis, *ne intemperata quadam benevolentia* (quod persæpe fit) *impediat magnas utilitates amicorum,* nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impediens, audire voluisset. & sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quòd desiderium non facilè ferat, is & infirmus est, mollisque natura, & ob eam ipsam causam in amicitia parum justus. Atque IN OMNI RE considerandum est, & quid postules ab amico, & quid patiari à

21 te impetrari. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitis dimittendis nonnumquam necessaria: jam enim à sapientium familiaritatibus ad vulgareis amicitias oratio nostra delabitur: ERUMPUNT sæpe vitia amicorum cum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitia sunt ⁶ remissione usus eluendæ, & (ut Catonem dicere audivi) ⁷ *diffuenda magis, quam discindenda.* nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disjunctioque facienda sit. sin autem morum, aut studiorum computatio

quædam (ut fieri solet) facta erit, aut in reip. partibus dissenso intercesserit (loquor enim jam, ut paulò antè dixi. non de sapientium, sed de communibus amicitis) cavendum erit, ne non solum amicitia deposita, sed inimicitia etiam suscepta videantur. NIMIL enim est turpius, quàm cum eo bellum gerere, qui cum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeii meo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: propter disensionem autem, quæ erat in repub. alienatus est à collega nostro Metello. utrumque egit graviter, auctoritate & offensione animi non accebita. Quamobrem primùm danda opera est, nequa amicorum discidia fiant: sin tale aliquid evenerit, ut extincta potius amicitia, quàm oppressa esse videantur. ⁸ Cavendum verò est, ne etiam in graveis inimicitias convertant se amicitia: è quibus jurgia, maledicta, contumelias gignuntur. quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt: *hic honos veteri amicitia tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur injuriam.* Omnino omnium horum vitiorum, atque incommodorum una cautio est, atque una provisio, ut ne nimis citò diligere incipiamus, neve indignos. ⁹ Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarum genus (& quidem OMNIA PRÆCLARA RARA) nec quidquam difficilius, quàm reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tamquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. ita pulcherrima illa, & maximè naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitia, qualis, & quanta sit. IPSE enim se quisque diligit, non ut aliquam à se ipse mercedem exigat caritatis suæ, sed quòd per se sibi quisque carus est. quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus numquam reperietur. ¹⁰ EST ENIM IS QUIDEM TAMQUAM ALTER IDEM. Quòd si hoc apparet in bestiis, volucris, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primùm ut se ipsa diligant: (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ¹¹ ut requirant, atque appetant, ad quas se applicant, ejusdem generis animantibus: idque faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis ¹² in hominis sit natura, qui & se ipse diligit, & alterum anquirit, cujus animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pænè unum ex duobus? Sed 22 plerique perverse, ne dicam impudentes, *amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt:* quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. PARS est autem, primùm ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quætere. in talibus ea quam jam dudum tractamus, stabilitas amicitia, confirmari potest: cum homines benevolentia conjuncti, primùm cupiditati-

1. *Sunt enim quidam qui molestas.*] Respexit nisi fallor, ad locum Terentii Adelphis Scæna: *Ego in hac re.*

2. *Atque adjuves sustinere.*] Sic Pal. duo, sic omnes quibus usus est Gulielmius. vulgati, *atque adjuves, possit sustinere.* ex superfluo.

3. *Non enim tu possis, quantumvis licet excellas.*] Vox licet non est ullo Gulielmianorum, legebatque idem cum Langianis, *excellas,* & verò recepta lectio in solo est Pal. tertio. ceteri etiam illud licet excludunt; sed mire variant. nam pr. *non enim neque tu possis, quantumvis excellas.* sec. *non enim neque tu quantumvis possis, vel quantumvis excellas.* quint. *non enim tu neque possis, quantumvis excellas.* sext. *non enim tu possis, quantumvis excellas,* &c.

4. *Eos habere necessarios oportet.*] Vox oportet, non videtur in tribus Pal. duoque eam habent non isto loco sed supra: *Nec oportet, si qui.* Gulielmius annotavit, variè locum scribi, ac restare in Carthusiano, eos habere, non malè.

5. *Sed alio quodam modo colendi.*] Sic duo Pal. alter *amanandi.* alius *diligendi.* quæ diversitas falsitatem scripturæ prodit. & verò in Pal. tert. ac sexto restat, *modo est,* quod & in duobus suis invenit Gulielmius; fuitque in Langianis, inquit omnibus, dictum putat ut illud Terentii: *Alia res est.* Aldus dicere videtur, novem fuorunt habere tantum, sed alio quodam modo. hocque probat.

6. *Remissions usus eluenda.*] Haud aliter libri Gulielmii, item

unus Palatinorum; ceteri enim favent vulgatis, habentque *eluvanda.* solum sextus, *evellenda,* Gifanio placebat *deluenda.* mihi non displiceret *eludenda.* nec abhorrerem ab illo *remissione usum,* si reperiretur in nist. ut innuere videtur Lambinus.

7. *Diffuenda magis quam discindenda.*] Ita laudat hunc locum D. Hieronymus Epistola ad Niceam. respicitque ad istud Catonis Tullius libro 1. de Offic. cap. 33.

8. *Cavendum verò est, ne etiam.*] Tantam invenio varietatem in meis, ut putem scripsisse solummodo auctorem, *Cavendum etiam ne;* aliis rejectis. paulò etiam post, Pal. sec. *pro gignuntur,* retinet, *generentur,* quod probò.

9. *Digni autem sunt amicitia.*] Poterant tolli *sunt,* item *amicitia,* sententia falsa.

10. *Est enim is quidem, tanquam.*] Ita è Metelli libro Gulielmius, firmantque Pal. fere omnes. vulgati; *Est enim is amicus quidem, qui est tanquam alter idem.* sed nostræ lectio accedunt membranacci tredecim quos excussit Aldus Nepos.

11. *Ut requirant atque appetant.*] Gulielmius, quod reperisset in Metelli libro *acquirant,* rescripsit *anquirit.* sed enim cum eadem formà mox sequatur, retinuerim vulgatum, nullo meor. discrepante.

12. *In hominis sit natura.*] Perspicua scriptura libri Mauriciani. Vulgò *in homine sit natura.*

bus iis, quibus ceteri serviunt, imperabunt: deinde æquitate, iustitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet: neque quidquam umquam nisi honestum, & rectum alter ab altero postulat: neque solum colent inter se, ac diligunt, sed etiam verebuntur. nam *maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam.* Itaque in iis perniciosus est error, qui existimant, libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. *VIRTUTUM* amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorum comes: ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta, & confociata cum altera perveniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum esse habendus ad summum naturæ bonum optimus, beatissimusque comitatus. *Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas: ut, cum hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit.* Quod cum optimum, maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sapius) *CUM JUDICAVERIS, DILIGERE OPORTET: NON CUM DILEXERIS, JUDICARE.* sed cum multis in rebus negligentia peccatur: tum maximè in amicis & diligendis, & colendis. præposteris enim utimur consiliis, & acta agimus, quod vetatur veteri proverbio. Nam implicari vitio, & citò vel usu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua

23 offensione, dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda est rei maximè necessariæ tanta incuria. *UNA* est enim amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt. quamquam à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam, atque ostentatio esse dicitur. multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis viæus, cultusque delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment. itemque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. *de amicitia omnes ad unum idem sentiunt, & ii, qui ad remp. se contulerunt, & ii, qui rerum cognitione, doctrinaque delectantur: & ii, qui suum negotium gerunt otiosi. postmodò ii, qui se toros tradiderunt voluptatibus, & sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modò velint aliqua ex parte liberaliter vivere.* *SERPIT* enim nescio quomodo per omnium vitas amicitia: nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quineriam si quis ea aspernit est, & immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat, atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat

virus acerbitalis suæ. Atque hoc maximè judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleretur, & in solitudine usquam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, & copiam, hominis omnino adipiscendi potestatem eriperet. *QUI* s tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non afferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verum ergo illud est, quod à Tarentino Archyta, ut opinor, dici solum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis senibus auditum: *Si quis in calum ascendisset, naturamque mundi, & puichritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore; quæ jucundissima fuisse, si aliquom cui narraret, habuisset.* Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquid tamquam adminiculum annitur, quod in amicissimo quoque dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac desieret: obsurdescimus tamen nescio quomodo; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. est enim varius & multiplex usus amicitiae, multæque causæ suspicionum, offensioumque dantur: quas tum evitare, tum elevare, tum ferre, sapientis est. una illa sublevanda offensio est, *ut & utilitas in amicitia, & fides retineatur.* nam & monendi amici sæpe sunt, & objurgandi: & hæc accipienda amicè, cum benivolè fiunt. Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus dicit:

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur odium; (quod est *venenum amicitiae*) sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri finit. maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. *Omni* igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est: primùm, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obsequia autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adit: *assentatio, vitiorum adiutrix, procul amoveatur:* quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est, aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur: *Cuius* autem aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. scitum est enim illud Cætonis, ut multa; *Meius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos numquam.* Atque illud absurdum est, quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. peccasse enim se non anguntur, objurgari molestè ferunt: quod contra oportebat, *delicto dolere, correctione gaudere.* Ut igitur & monere, & moneri, proprium est veræ amicitiae: & alterum liberè facere, non asperè: alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, *nullam in amicitia pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam, assenta-*

1. *Neque ullam rem expetendam consequi possumus.*] Mauricianus *ensequi*, antiqua & venusta formula, inquit Gulielmus.

2. *Et venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur.*] Gulielmus repositum cupiebat Langianum *conceditur.* contra mss. nostros & suos. malim ego potius abjectis vocibus ultimis, ut *venditatio quædam atque ostentatio*: etsi tamen omninò non excluderim omnium membranarum scripturam *venditatio*.

3. *Suum negotium gerunt otiosi.*] Ita omnes libri scripti. rectè. *otiosi* Latine qui à re publica se removerunt. exempla in promptu sunt. Gulielmus. sicque antea Victorii ac Manutii Nepotis editio. antiquiores *otiosè*.

4. *Sine amicitia vitam esse nullam sentiunt.*] Gulielmus sequi volebat eos qui tollunt vocem *sentiunt*, quæ tamen erat in mss. ejus, habentque Pal. quinque nam unus eorum *dicunt*. & certè odiosè admodum sine verbo claudatur ea periphrasis.

5. *Si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus.*] Vix mihi eripi potest, non legendum, si aliquis nos *deus*, relectis intermediis.

6. *Si aliquem cui narraret habuisset.*] Perspicua sententia; quam tamen deformabit negatio, quam in uno suo invenit Fulvius Ursinus, existatque in nonnullis aliorum. Gulielm.

7. *Tum elevare.*] Gulielmus substituerat ex Mauriciano, *elucere*. sic supra inquit; *amicitiæ sunt remissione usus clauda.*

8. *Ut & utilitas in amicitia.*] Haud secus editiones omnes ante Lambinum, qui in vitis libris substituerat *veritas*. non rectè. ceteræ, ait, offensiones vitandæ: una retinenda quæ ex monitionibus suspicienda erit, ne fides & utilitas, quæ maximè hac in re consistunt, ab amicitia exsulent. ea tamen sublevanda est, hoc est, mitiganda, & quod potest lenienda comitate quadam. hæc hujus loci sententia. Gulielmus.

9. *Quod in Andria familiaris meus dicit.*] Ita etiam serè Pal. aliorumque mss. vulgati; *meus Tarentinus dixit.* mihi adhuc aliena heic videtur vocula *dicit*. cumque offenderim in Pal. sec. *meus se dicit*, videtur prius fuisse, *se dicit*, hoc est, *scilicet dicit*, glossatoris nimirum adnotamentum.

10. *Omni igitur hac in re.*] Est à libris; neque aliter Victoriana editio. alia. *Ornis igitur.*

11. *Correctione gaudere.*] Omnes libri, etiam vetustius editi; nisi quod ii *correctione*. recentiores *objurgatione*. non rectè. objurgari se nemo gaudet, si nihil aliud iussit; at hoc modo corrigi, & errantem quasi in femitam redaci, gaudere debet.

assentationem. ¹ quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cùm autem OMNIUM rerum simulatio est vitiosa (*tollit enim iudicium veri, idque adulterat*) tum amicitiae repugnat maximè, delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. nam cùm amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque semper; sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quàm animus ejus, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum convertitur?

Negat quis? nego: ait? aio postremo imperavi egomet mihi,

Omnia assentari,

ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino levitatis est. Multi autem Gnathonum similes cùm sint, *loco, fortuna, fama superiores*: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit auctoritas. *SE CERNI* autem blandus amicus à vero, & inter nosci, tam potest, adhibita diligentia, quam omnia fucata, & simulata à sinceris, atque veris. Concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est, assentatorem, & levem civem, & inter constantem, severum, & gravem. Quibus *blanditius* C. Papirius nuper influebat in aureis concionis, cùm ferret legem de tribunis pleb. rescindiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de me: de Scipione dicam libentius. Quanta illa, dii immortales! fuit gravitas, quanta in oratione majestas! ut facile duces pop. Rom. non comitem diceres. sed affuistis: & est in manibus oratio. itaque *lex popularis, suffragis populi repudiata est.* Atque, ut ad me redeam, meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino consulibus, quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinii ² Crassi videbatur? cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primum instituit in forum versus, agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem *religio deorum immortalium*, ³ nobis defendentibus, facile vincebat. atque id actum est prætoris me, quinquennio antè, quàm consul sum factus. itaque re magis, ⁴ quàm auctoritate causa illa defensa est.

²⁶ Quòd si in scena, id est, in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet (si

modò id patefactum, & illustratum est) quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (ut dicitur) ⁶ *APERITUM PECTUS VIDEAS, TUUMQUE OSTENDAS*, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amare quidem, aut amari; cùm id, quàm verè fiat, ignores. ⁸ Quamquam ista assentatio, quamvis perniciofa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita sit, ut is *assentatoribus patefaciat aureis suas maximè, qui ipse sibi assentetur*, & se maximè ipse delectet. Omnino est amans sui virtus. optimè enim se ipsa novit, quamque amabilis sit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. *VIRTUTE* enim ipsa non tam multi præditi esse, quàm videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad ipsorum voluntatem sermo cùm adhibetur; *orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant.* nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comædiis assentatio nobis faceta videatur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas verò agere gratias Thais mihi?

Satis erat respondere, *Magnas: ingentis*, inquit. *SEMPER* auget assentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quamobrem, quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allecant, & invitant: tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animadvertant, ne callida assentatione capiantur. *APERTE* enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè cavendum est. nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam *adversando sepe assentetur*: & litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincitur se patiatum: ut is, qui illusus sit, ¹⁰ plus vidisse videatur. quid autem turpius quàm illudi? Quod ne accidat, magis cavendum est, ut in Epiclero:

Hodie me ante omnes ¹¹ *comicos stultos senes*

Versarus, atque lusseris lautissimè.

Hæc enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitias perfectorum hominum, id est, sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leveis amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipsa concludamus aliquando. ¹² *VIR-* ²⁷ *rus*, virtus inquam, C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias, & conservat. in ea est enim convenientia rerum,

1. *Quamvis enim multis nominibus.*] Gulielmius ex Mauriciano suo, item Ursiniano, emendaverat, *quam erim multis.* addiderat tamen; videndum an alterum elegantè poneretur pro *admodum multis.* Et verò illud quàm exstat in aliquot libris Aldi Neposis, sed non est, cur ideo ei cedat *quamvis*, quod in totidem quoque invenit mss. idem Manutius.

2. *Crassi jubebatur.*] Pighius præferebat, *videbatur*: promulgata enim lex, non perlata.

3. *Nobis defendentibus.*] Sic mss. Pal. omnes, & viginti aliquot Aldi Nep. probaveratque aliquando etiam ipse Gulielmius tali notatione: Dissuaserat Lælius, & morem majorum in sacerdotibus creandis defenderat. Langius ex duobus libris mavult, *defendentibus*, quod minus probo, hoc quidem loco. ita ille noster. sed postea eadem omnia cancellavit. nobis non datum fuit videre Langiana, rationesque ejus examinare. vulgata tamen nihil videtur habere cur repudietur. adeantur interim amici nostri Pighii Factorum libri ad annum Urbis DCVIII.

4. *Quam summa auctoritate.*] Gulielmius adjecit vocem *summa*, è mss. ejus, quibus accessant Pal. omnes, & plerique Aldi auctoritate defendebatur causa, prætoris scilicet; summa non defendebatur, quæ erat Consularis.

5. *In scena, id est in concione.*] Propendet Turnebus in scripturam quam nonnulli prodiderant sine ulla varietate legi in obsoletis libris, vistorque in Pal. sexto, *in scamma*, eum vide lib. XII. cap. 7. Gulielmius tuetur vulgatum, adducto Ciceronis loco ad Brutum Epist. 9. circa med. idem postea malebat legi cum codice S. Victoris, *in scena vel in concione*: ut respiciatur ad ea quæ præcesserunt: nam de scena prius, & posteriùs de concione dixisse Tulliam. Si standum non est omnino scripturæ priori, quæ in plerisque Pal. tunc putarim referri posse, *in scena, in concione.* aut

sanè *in scena, item in concione*, modo ferè Pal. sec. & unus Aldi, in quibus, idem, unde nasci potuit aliorum *id est*.

6. *Apertum pectus videas.*] Ejeci amici vocem, quæ comparet quidem in posterioribus edd. sed non in prioribus, aut adeo mss. Pal. aliorumve.

7. *Ne amare quidem aut amari.*] Addunt alii *possunt*, sed quampluribus mss. Aldi ea vox abest, aliorumque omnibus. falsitatem autem ejus deprehendamus, ex Pal. quinto; in quo, *nec scis amare quidem nec amari.*

8. *Quamquam ista assentatio quamvis, &c.*] Sic plerique libri; editioque Victorii & Lambini. Mallem tamen abesse dictionem primam *Quamquam*. certè non comparet in Pal. sec. at sextus non agnoscit *quamvis*.

9. *Ut animadvertant.*] Pal. sec. *ut animum advertant*, non profus inapte; quamvis & vulgato sua venustas.

10. *Plus vidisse videatur.*] Est à Gulielmio ejusque libris, neque aliter Lambinus. primæ edd. *viciisse*. Victoriana *illussisse*.

11. *Comicos senes.*] Videtur propendere in *comicos* Gulielmius, quod ita omnes scripti ejus: adducitque Plauti Persam: *Mi Jupiter terrestris te coëpulos salutat.* Idem etiam *Questionibus* Plautinis cap. 4. in eundem Persam adhæret libris in quibus est; *Versarus, atque ut jusseris lautissimè.* ut prius verbum sit domini, cetera servi. mihi non videtur cadere tanta responsi impudentia in mancipium adversus herum. potius legerim; *Versarus atque inclusseris lautissimè*, ut est in Pal. sec. nisi malimus cum pr. *atque unxeris lautissimè*. Præterea aliquot Pal. innuunt primo versu fuisse sere: *Sic me hodie, &c.* Videatur Gifanius in *conlectus*, Victorius lib. VIII. Var. lect. cap. 12.

12. *Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, &c.* Geminata est vox præeuntibus quatuor mss. Gulielmii, & Langii tribus.

rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cum se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspexit, agnovitque in alio; ad id se admovet, vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo eorum exardescit sive amor, sive amicitia, ¹ utrumque enim dictum est ab amando. AMARE AUTEM NIHIL ALIUD EST, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita. *quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia*, etiam si tu eam minus sequutus sis. hac nos adolescentes benivolentia senes illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri focerum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me, & Scipionem, L. Furium, P. Rupiliam, Sp. Mummiam. vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus; ut in vestra, ut in Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adolescentis, ² P. Rutilii, A. Virginii familiaritate delector. Quoniamque ita ratio comparata est vitæ, naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur; MAXIME quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibus cum tamquam è carceribus emissus sis, cum iisdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res humanæ fragiles, caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. CARITATE enim, benivolentiaque sublata omnis est è vita sublata jucunditas. Mihi quidem Scipio, quamquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet: virtutem enim amavi illius viri, quæ extincta non

est. nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara, & insignis. NEMO umquam animo, aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republ. consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit. numquam illum *ne minima quidem re offendi*, quod quidem sentierim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. una domus erat, idem victus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, ³ omne otiosum tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio, & memoria, si una cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. sed NEC ILLA EXSTINCTA SUNT, alunturque potius, & augentur cogitatione, & memoria: & si illis planè orbatus essem; magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. *Omnia autem breviter, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint.* Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

1. *Utrumque enim dictum ab amando.* Celberdensis ductum.

2. *P. Rutilii, A. Virginii.* Verum arbitror quod reperit Fulvius, *P. Rutilii Virginiani*; ut hic Publius adoptione Rutilius sit ex Virginio. sed quaerendum. nam de *Virginio*, qui quidem clarus postea fuerit, nihil horum temporum historiae editio vetus *Anni Virginii*. Vetusissima, *P. Rutilii Virginii*. & sanè genus sermonis indicat de uno loqui hæc. *Gulielmus*. Pighius in Fastis ad annum DCXXXIV. refert in vetustissimo exemplari fuisse, *P. Rutilii Vir-*

ginii Augulmi. ipse vero concinnat, *P. Virginii Rutilii A. F. familiariter*, &c.

3. *Omne otiosum tempus.* A republ. videlicet negotiis. sic supra, *qui suum negotium gerunt otiosi* porro sic omnes libri scripti. *Gulielm.* neque ali er Pall. sex. secutusque fuit in editione sua Petrus Victorius examinatore codicum plutariorum morosissimus. vulgari, *omne otium tempusque*; haud absurda lectione, ac quam ferè præposuerim alteri.

M. TULLII CICERONIS
P A R A D O X A,
A D
M A R C U M B R U T U M.

ANIMADVERTI, Brute, sæpe Catonem, avunculum tuum, cum in senatu sententiam diceret, locos gravis ex philosophia tractare, abhorrenteis ab hoc usu forensi, & publico: sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. quod eo majus est illi, quam aut tibi, aut nobis: quia nos ea philosophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum discrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus (mea sententia) Stoicus, & ea sentit, ¹ quæ non sanè probantur in vulgus: & in ea est hæresi, quæ nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: ² minutis interrogatiunculis, & quasi punctis, ³ quod proposuit, efficit. Sed nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tamquam excolatur. quod cum ita

putarem, feci etiam audacius, quam ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus, de caritate patriæ, Stoicè solet, ⁴ oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego vero illa ipsa, quæ vix in gymnasiis, & in otio Stoici probant, ludens conjeci in communis locos. quæ quia sunt admirabilia, contraque opinionem omnium ab ipsis etiam *παράδοξα* appellantur: tentare volui, possentne proferri in lucem, id est, in forum, & ita dici, ut probarentur: an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio: eoque scripsi libentius, quod mihi ista *παράδοξα* quæ appellant, maximè videntur esse Socratica, longèque verissima. Accipies igitur hoc parvum opusculum, lucubratum his jam contractioribus noctibus: quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit. & degustabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti consuevi, cum ea, quæ dicuntur in scholis

1. *Quæ non sanè probantur in vulgus.* Aldini decem codd. Palat. prim. & Mauricianus, *non rectè*. fortè verum putat Gulielmus, *ne rectè*.

2. *Minutis interrogatiunculis.* Sic Palat. secund. tert. Viët. & Aldi Nepotis mss. novem. vulgati præposuerant, *sed*. quo nihil erat opus.

3. *Quod proposuit.* Maur. *quod possint*. Gulielmio certum est

Ciceronem scripsisse quod posuit.

4. *Oratoriis ornamentis adhibitis.* Plerique cusi præmittabant nullis, quod non videntur in melioribus membranis, mirorque agnoscere pro genuino auctoris Lambinum; cum id ipsum spernat ratio; & dicendi artem tribuat Catoni. Tullius in Bruto cap. 31. sine, ut adnotaverat Gulielmus: qui cum esset in Maur. *hortatoris*. id heic locum habere posse putabat.

¹ Σειτικῶν, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus ² in acceptum ut referas, nihil postulo, ³ non est enim, ut in arce poni possit, quasi illa Minerva Phidix: sed tamen, ut ex eadem officina exisse appareat.

ΠΑΡΑΔΟΧΟΝ Ι.

Ὅπ μόνον ἀγαθόν, τὸ καλόν.

Quod honestum sit, id solum bonum esse.

² ⁴ VEREOR, necui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, ⁵ non ex in eo sensu deprimta hæc videatur oratio: dicam tamen quod sentio: & dicam brevius, quam res tanta ⁶ dici possit. Numquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maximè adstricti sunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis esse duxi: quippe cum viderem, REBUS his ⁷ circumfluentis, ea tamen ⁸ desiderare maximè, quibus abundaret: neque enim expletur umquam, nec satiatur cupiditatis sitis: neque solum ea qui habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, majorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra, verbo BONA putaverunt appellanda, cum re, ac factis longè aliter iudicassent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia, talia videmus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamobrem licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio. NEQUE EGO umquam bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut supellestem amiserit: neque non sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui enumeratur in septem: cujus cum patriam Prienen cepisset hostis, ceterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent: cum esset admonitus à quodam, ut idem ipse faceret: EGO vero, inquit, facio. nam omnia mea porto mecum; ille hæc ludibria fortunæ, etiam quidem putavit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? si quid rectè sit, & honestè, & cum virtute, id bene fieri, verè dicitur: & quod

rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor Bonum. Sed hæc videri possunt obscuriora, cum lenitiùs disputantur. vita, atque factis illustranda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtiliùs, quam satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, NUM ULLAM COGITATIONEM habuisse videantur ii, qui hanc rem. tam præclare fundatam nobis reliquerunt, ¹⁰ aut auri, aut argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut suppellestem ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum. ¹¹ Vultis incipiam à Romulo? vultis post liberam civitatem, ab iis ipsis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cœlum? iisne, quæ isti bona appellant? an rebus gestis, atque virtutibus? ¹² Quid? à Numa Pompilio, minime gratas diis immortalibus capedines, ac fictileis urnulas fuisse, quam ¹³ filicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid secuti sint: num quis existit, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium fortis, & magni viri, quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porcennæ ¹⁴ C. Mucium impulit, sine ulla spe salutis suæ? Quæ vis Coelitem contra omnem hostium copiam tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, qui filium ¹⁵ devotavit, atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricii, quid tenuitas victus M. Curii sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. & P. Scipiones, qui Karthaginensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? quid Africanus major? quid minor? quid inter horum ætates interjectus Cato? quid innumerabiles alii (nam domesticis exemplis ¹⁶ abundamus) cogitasse quidquam in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, & præclarum videretur? Veniant igitur isti irri- 4 fores hujus orationis, ac sententiæ: & jam vel ipsi iudicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælo auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, simile esse malint? Atque hæc quidem, quæ modo huc, modo illuc

1. Σειτικῶν.] In Mauriciano Σειτικῶν.

2. In acceptum ut referas.] Lambinus sic protulit è mss. suis; inventumque idem Gulielmio in Maur. ac Fabr. item Metellano. vulgati prius, in apertum ut proferas, quod etiam damnabat codex scriptus quem contulit Gifanius; ut indicat ipse in Observationibus suis linguæ Latinæ, hærentibus passim in manibus studiosæ juventutis, quarumque copiam mihi fecit nostrarum artium vir primarius Mich. Piccartus.

3. Non est enim ut, &c.] Vocem tale interpositam passim delevit Gulielmius e libri Mauriciani fide: tanquam abundaret, & venustius subintelligeretur.

4. Vereor ne cui.] Liber Metelli, & Pal. pr. Vereor tamen ne tui, quod non displicet Gulielmio: tanquam abruptè usque heic incipiat. Mox in eodem adnotatum erat, alias exoticorum, quod idem reperit in suo Suffridus, probatque item Gulielmius; quoniam ita omnes peregrini nominarentur Romani.

5. Non ex meo sensu deprimta.] Pal. sec. disputata. quæ scripturæ varietas facit ut putem ferè utraque vocem instititiam, neque auctoris. certè non desiderari, quivis videt.

6. Dicitur possit.] Ita Camerarii editio. Victorii & antiquæ, potest. sed enim cum in Pal. sec. alii que restet possit, viam nobis ostendit ad scripturam alteram.

7. Circumfluentis, ea tamen desiderare.] Gulielmius malebat, circumfluentibus ea tamen eos maximè; ex Mauriciano. & verò illud circumfluentibus existat in primis edd. & Victoriana: ceteræ accedunt nostris; sed ita tamen ut supra habeant homines rebus his, ubi non illud homines expunximus suavis omnium ferè membranarum.

8. Desiderare maxime, quibus abundarent.] Verba duo postrema non requirasi absint.

9. Obscuriora, eum lenitiùs disputantur. vita atque factis illustranda sunt.] Gulielmius malebat obscuriora, ex duobus suis; item mox illustrata. ego acquiesco lectioni exemplari vulgatæ antiquitatis. nam recentius cusi interjocere: obscur. eum sine appositione exemplorum lenitiùs disputant. ineptè. intò, ne quid diutimu-

lem, suspicor illud, sed hæc videri possunt obscuriora, cum lenitiùs disputantur, totum esse à glossa; aut verò subsequens itud hæc quæ verbis subtilius quam satis est, disputari videntur. sed prius magis membrum rescandum quam secundum; tuncque legendum omnino illustrata; hoc modo: opinor Bonum. Vita atque factis illustrata sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius quam satis est disputari videntur.

10. Aut auri, aut argenti.] Illud aut auri, non est in Maur. & Met. sed nec videtur in Pal. secund. aut tert. ac forsan omnino reponendum quod extat in pr. auri, argenti, ejectis syllabis aliis duabus.

11. Vultis incipiam à Romulo?] Vox incipiam non est in Pal. sec. tert. sexto. imò ne quidem in F. aut M. & verò editione sua excludit Victorius. V. & Pal. pr. ejus loco habent incipere.

12. Quid? à Numa Pompilio.] Non displicuit hæc scriptura inventa in Palat. duobus & S. Victoris membranis; tanto quidem minus quod eam repræsentavit Victorius, probavitque Hier. Wolfius, ut Græca imitatione prolata, τὸς πατρὶς τῶ Νουμῶν ὑδρίας. Alii, Quid autem Numa Pompilio? Sunt qui etiam malint: Quid? Nume Pompilio minus, &c. sed sic nulli mss. nostri, nulli Aldi Nepotis.

13. Filicatas aliorum pateras.] Abripuit me auctoritas librorum Petri Victorii; neque aliter Pal. sextus ceteri enim nostri ferè delicatas. Maur. tamen habebat filites. F. verò ac V. felicitas.

14. C. Mucium impulit.] Scripsit C. Mutium Gulielmius, quod sic nominaretur à Livio, à Plutarcho: neque aliter sane editio prima, membranæque M. ac V. posterius vulgati, Quintum maluerit; quod demiratur viros doctos non examinasse.

15. Devotavit.] Invenit istud in suis Langius; neque aliter M. F. V. imò sic quoque editio princeps. sequentes, devovit.

16. Abundamus cogitasse quidquam in vita, &c.] Sic Palatinus secundus. neque recessit editio Victorii, quam quod sine parenthesi exprefferit, abundamus. an cogitasse, &c. alie introtruserit, abundamus. An putamus quemquam horum cogitasse quidquam in vita, &c.

huc transferuntur, faciliè adduci solent, ut in rebus bonis esse neget: illud tamen arctè tenent, accurateque defendunt, voluptatem esse summum bonum. quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cum tibi sive deus, sive mater (ut ita dicam) rerum omnium natura, dederit animum, quo nihil est præstantius, neque divinius: sic te ipse abjicies, atque prosternes, ut nihil inter te, atque quadrupedem aliquam putes interesse? Quidquam bonum est, quod non eum, qui id possidet, meliorem facit? Ut enim quisque est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè: neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honestè possit gloriari. quid autem est horum in voluptate? Melioremne efficit, aut laudabiliorum virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloria sese, & prædicatione effert? Atqui si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est: eaque, quo est major, eo magis mentem è sua sede, & statu dimovet: profectò nihil est aliud bene, & beatè vivere, nisi honestè, & rectè vivere.

P A R A D O X O N II.

Ὅτι ἀπάρετος ἢ ἀρετὴ ἀεὶς ὀδύνην ἔχει.

In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beatè vivendum.

NEC verò ego M. Regulum, ærumnosum, nec infelicem, nec miserum, umquam putavi. non enim magnitudo animi ejus ex cruciatur à Pœnis, non gravitas, non fides, non constantia, non ulla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio, tantoque comitatu, cum corpore ejus caperetur, capi certè ipse non potuit, Cajum verò Marium vidimus, qui mihi secundis in rebus unus ex fortunatis hominibus: in adversis, unus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis, infane, nescis, quantas vireis virtus habeat, nomen tantum virtutis usurpas: quid ipsa valeat, ignoras. **N**EMO potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia. cui spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil potest esse certi; nihil quo exploratum habeat, permanens sibi unum diem. Eum tu hominem terreo, si quem eris nactus, istis mortis, aut exilii minis. mihi verò quidquid accidere in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem eveniret, non modò non repugnanti. Quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo evigilaverunt curæ, & cogitationes meæ, si quidem nihil peperit tale, nihil consecutus sum, ut eo statu essera, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria? Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus an exilium, ut ab improbis demigrandum sit? **M**ORS terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguuntur: non iis, quorum laus emori non potest: exilium autem illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, unam urbem esse ducunt. Te miseræ, te ærumnæ premunt, qui te beatum, qui florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctisque cruciaris; cui nec fat est, quod est, & id ipsum, ne non sit diuturnum, te conscientia stimulant maleficiorum tuorum: te metus exani-

mant judiciorum, atque legum, quocumque adspexisti, ut furia, sic tuæ tibi occurrunt injuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quamobrem ut improbo, & stulto, & inerti nemini bene esse potest: sic bonus vir, & fortis, & sapiens, miser esse non potest. *Nec verò, cujus virtus, moreque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est:* neque porro fugienda vita, quæ laudanda est. esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem quidquid est laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri decet.

P A R A D O X O N III.

Ὅτι ἴσα τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰ κατὰ νόμον.

Æqualia esse peccata, & rectè facta.

7 PARVA, inquis, res est: at magna culpa. nec enim peccata, rerum eventu, sed vitiiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio majus esse, aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquò verteris, unum est. Auri navem evertat gubernator, an paleæ; in re aliquantulum, in gubernatoris inficitia nihil interest. Lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam si petulans fuisset in aliqua generosa, ac nobili virgine: peccavit verò nihilominus, si quidem est peccare, tamquam transfluvie lineas: quod cum tegeris, culpa commissæ est: quam longè progrediate, cum semel transieris, ad augendam transcundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. Id si nec majus, nec minus umquam fieri potest (quoniam in eo est peccatum, si non licuit, quod semper unum, & idem est) quæ ex eo peccata nascuntur, æqualia sint oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se: paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorum, nec forti fortiorum, nec sapiente sapientiorum posse fieri, facillimè potest perspicere. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impunè posset, auti pondo decem, reddiderit: si idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? **U**NA virtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demit, ut virtutis nomen relinquatur. etenim si benefacta, rectè facta sunt; & nihil recto rectius: certè ne bono quidem melius quidquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: siquidem pravitas animi rectè vitia dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes sunt: rectè facta, quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itemque peccata, quoniam ex virtutis manant, sunt æqualia necesse est. **A**philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres. Socrates disputabat isto modo. Bene hercle narras. nam istum doctum, & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) utrum bonis est quærendum, quid bajuli, atque operarii, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cum hæc sententia non modò verior, sed ne utilior quidem homi-

1. *Nihil inter te atque quadrupedem aliquam putes interesse.* Nolui abire à Palatinis præsertim cum sic quoque ediderit Victorius, nisi quod repetierit; inter, nimis odiosè, cum statim sequeretur interesse. vulgati: atque inter quadrupedem aliquid putes. Gulielmus voluit exprimi, inter quadrupedem dicas interesse, fide cod. Mauriciani; quod non sic putarent tantum sed dicerent, cum voluptatem arctè defenderent.

2. *Magnitudo animi ex cruciatur.* Ita maluit ex codice Metelli Gulielmii. vulgo cruciatur.

3. *Nihil quo exploratum habeat permanens sibi unum diem.* Est à nobis Pall. sententia tam expedita, ut de ejus veritate verbum facere, supervacuum sit. Editi, nihilque quod exploratum habeat permanens sibi ne unum quidem diem.

4. *Premunt qui te beatum qui florentem putas.* Sic Pal. omnes, nisi quod secundus, te fortem, qui te florentem. non male. Editi premunt omnes qui te beatum qui te flor. putas.

5. *Et id ipsum, ne non sit diuturnum times.* Est à Pal. sec. cui 83 accedit tert. item M. F. V. nisi quod ii verbo auctiores, diuturnum futurum times. Vulgati: & id ipsum quod habes, ne non sit diuturnum futurum times.

6. *Videri decet.* Ita major pars librorum pluteariorum; secutusque fuit Victorius. alii debet.

7. *Parva, inquis, res est: at magna culpa.* Palatini nostri codicibus eis accedunt, in quibus hæret: Parva, inquit, est ut magna culpa.

8. *Ad augendam transcundi culpam.* Vox transcundi non est in Pal. sec. & est alioquin otiosa.

9. *Utrum bonis est quærendum.* Haud aliter publicatus à Victorio, acceditque Pal. secundus. item Maur. F. V. Alii, utrum potius de bonis, &c. quod loco non movebat Gulielmus, quamvis probaret alterum.

hominum vitæ reperiri ulla possit. *Quæ* vis enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quam si senserint, nullum in delictis esse discrimen? æquè peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus adferant: quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicit aliquis) patrem quis enecat, an servum? Nuda ista si ponas, iudicari qualia sint, non facile possunt. patrem vita privare, si per se scelus est: Saguntini, qui parentis suos, liberos emori, quam servos vivere maluerunt, parricidæ fuerunt. ergo & parenti nonnumquam adimi vita sine scelere potest: & servo sæpe sine injuria non potest. Causa igitur hæc, non natura distinguit: ¹ quæ quoniam utro accessit, id fit proprius; si utroque adjuncta sit, paria fiant, necesse est. illud tamen interest, quod *in servo necando*, si adit injuria, semel peccatur. ² *in patris vita violanda*, multa peccantur. violatur is, qui procreavit: is, qui aluit: is, qui erudit: is, qui in sede, ac domo, atque in rep. collocavit. multitudine peccatorum præstat, eoque pœna majore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. *quidquid non oportet, scelus esse: quidquid non licet, nefas putare debemus.* Etiamne in minimis rebus? etiam: si quidem rerum modum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus. Histrion si paullam fe movit extra numerum, aut si versus pronuntiat us est syllaba una brevior, aut longior, exhibetur, & exploditur: ³ in vita tu, qui omni gestu moderatur, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba te peccare dices? poetam non audio in nugis: in vitæ societate audiam civem digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sunt breviora, leviora qui possint videri, cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis? perturbata autem semel ratione, & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

PARADOXON IV.

Ὅπ πῶντες οἱ μωροὶ μῶνονται.
Ommes stultos insanire.

1. Ego verò te non stultum, ut sæpe, non improbum, ut semper, sed dementem, & insanum ⁴ rebus addicam necessariis. Sapiens animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contentione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus sæptus, vincetur, & expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest? quæ est enim *civitas*? Omnisne conventus ⁵ etiam furum & immanium? omnisne etiam fugitivorum, ac latronum, congregata unum in locum multitudo? certe negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant: cum judicia jacebant: cum mos patrius occiderat: cum ferro pulsus magistratibus, senatus nomen in rep. non erat.

Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquæ conjurationis à Catilinæ furibus ad tuum scelus, furoremque conversæ, non civitas erat? Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ nulla erat. accessit in civitatem sum, cum esset in rep. consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset consensus populi liber: esset juris, & æquitatis, (*quæ vincula sunt civitatis*) repetita memoria. At vide, quam ista tui latrocinii tela contemserim. jactam, & immisam à te nefariam in me injuriam semper duxi: pervenisse ad me numquam putavi: nisi fortè, cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut de flagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigiliis, consilia, ⁷ quibus respublica te invictissimo stat; si hujus æterni beneficii immortalis memoriam delevisses: multo etiam magis si illam mentem unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepissem me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti: REDITUM mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum: Ergo ego semper civis; & tum maximè, cum meam salutem senatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat; tu, ⁸ ne nunc quidem: nisi fortè idem esse hostis, & civis potest. An tu civem ab hoste natura, ac loco, non animo, factisque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti: privatorum domos, ædeis sacras incendiisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? ⁹ & me tuo nomine appellas, cum omnes *meo discessu exfulasse rempublicam* putent? Nunquamne, homo amentissimus, te circumpicies? nunquam nec quid facias considerabis, nec quid loquere? nescis, EXSILIUM SCELERUM ESSE PœNAM? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati, atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exilii affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an cum omnes leges te exsulem esse jubeant, non eris tu exsul? ¹⁰ Num appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatum tua sica deprehensa est. qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tua deflagrarunt. qui templa occupaverit? in foro castra posuisti. Sed quid ego communeis leges profero, quibus omnibus es exsul? Familiarissimus tuus de te privilegium tulit, ut, si in opertum Bone Dea accessisses, exsulares. At te id fecisse, etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exsilium ejectus, nomen exsulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis. & quidem in operto fuisti. Non igitur ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit: si ibi eum legibus esse non oportebit.

PARA-

1. *Quæ quoniam utro accessit.*] Est à Victoriana ed. cui accedunt membræ S. Victoris & Met. nani reliquæ ultrò. vulgò; quæ quoniam alteri accessit, &c.

2. *In patris vita violanda.*] Dicitur violanda, abesse poterat sententia salva, & ingrata est heic auribus, cum statim iterum sequatur.

3. *In vita tu, qui omni gestu moderatur, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba, &c.*] Sic quatuordecim exemplaria scripta Aldi Nepotis, neque aliter Pal. prim. & Mauricianus, nisi quod destitueretur particula ut, quam ceteris suis mss. non adesse, adnotavit Gulielmius, probavitque. vulgati, in vita, quæ, &c. debet, ut, &c.

4. *Rebus addicam necessariis.*] Sic Palatini. Gifanius prodidit in mss. suo, fuisse, advincam. videantur Victorii, Lambini, Suffridi, Aldique Nepotis notæ, lectionum diversitatibus mirè fecerunt.

5. *Etiam furum.*] Ita Pal. pr. ac. tert. idem Mauric. V. Fab. quorum ultimus etiam furum, quod Gulielmo aptius visum, ad illud quod mox infert, fugitivorum. Vulgati, Omnis ne conventus ferorum. Victoriani, o. c. etiam ferorum.

6. *Pervenisse ad me nunquam putavi.*] Sic Pal. & Gul. sine tamen, quod in vulgatis. Pal. tert. præterea excludit, ad me; licetque per me. cui tamen minus placet quod præcessit, nefariam in me inju-

riam: non placet, inquam, dicitur injuriam. sed quid ejus loco substitutum non reperio.

7. *Quibus respublica te invictissima stat.*] Est Lambini, sed mutuo fere sumptum a Victoriana, quæ mirè tamen discedit à vulgatis. Pal. horum nihil omnino habent; expressere enim ferè, vigiliis, consilia in republ.; si hujus, &c. quomodo ferè in editione prima; nempe, consilia si rep. si hujus. Gulielmius promittit ex Metelli libro, si modo inventa in rep. unde, si ausit, libens fecerit, si monumenta in rep. verum desperatis potius abstinemus.

8. *Ne nunc quidem: nisi fortè, &c.*] Vulgati, quidem es civis; sed delevi suavis Pal. tertii, S. Victoris item auctoritate editionis Victorinæ.

9. *Et me tuo nomine appellas.*] Ita in Lambini mss. quatuor tribus Pal. & totidem Gul. interjecerant magistrati, exsulem.

10. *Num appellatur inimicus, &c.*] Vitiosissima hoc loco Victorii editio: ceteræ tolerabiliores. itaque fecutus sum retrò vulgatos, nisi quod ex veteribus nostris membranis pinxi appellatur pro appellatur, atque auctoritate Palat. tertii ac sexti, Non resinexim in Num: argumentatur quippe à minori ad majus. Si inimicus est, qui deprehensus alicubi cum telo: quid tu, cujus sica penetravit in sanctissimum Urbis locum curiam? si inimicus, qui unicum occidit; quid tu, qui plurimos? si inimicus, qui incendio grassatur, &c. sunt enim liquidiora, quam ut debeam inculcare.

P A R A D O X O N V .

Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ, ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ, δούλοι.

Omneis sapientis liberos esse, & stultos omneis, servos.

LAUDETUR verò hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur. quo modo, aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primùm libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coercet avaritiam, ceteras animi labes repellat: tum INCIPIT aliis imperare, cum ipse *improbissimis dominis*, dedecori, ac turpitudini parere desierit. dum quidem his obediens, non modò imperator, sed liber habendus omninò non erit. præclarè enim est hoc usurpatum à doctissimis, quorum auctoritate non uter, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio. cum verò apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt: cur ego simulem, me, si quid in his studiis operæ posuerim, perdidisse? Dicitum est igitur ab eruditissimis viris, NISI SAPIENTEM, LIBERUM ESSE NEMINEM. Quid est enim *libertas? potestas vivendi, ut velis*. Quis igitur vivit, ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata, atque provisa est? qui *legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maximè esse iudicat*: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter, ac liberè: cuius omnia consilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiuntur, eodemque feruntur: nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius voluntas, atque iudicium: cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) *Fortuna ipsa cedit*: sicut sapiens poëta dixit; *Suis ea cuique fingitur moribus*. Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. quod et si ita esse, pluribus verbis differendum est: ¹ illud tamen & breve & consistendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. ² Igitur omnes improbi, servi. nec hoc tam re est, quàm dictu inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt, eos esse servos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure civili: sed, si *servitus* sit, sicut est, *obediencia fracti animi, & abjecti & arbitrio carentis suo*, quis neget, omneis leveis, omneis cupidos, omneis denique ³ improbos, esse servos? An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare, ⁴ nihil recusare audeat? poscit? dandum est: vocat? veniendum? ejicit? abeundum. minatur? extimescendum. Ego verò istum NON MODO servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto. ⁵ Atque ut in magna stultorum familia sunt alii lautiores (ut sibi videntur) servi, sed tamen servi, atrienses ac topiarii stultitiæ suæ: quos signa, quos tabulæ, quos cælaturum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. *Et sumus*, inquit, *civi-*

tatis principes. Vos verò ne conservorum quidem vestrorum principes estis. Sed ut in familia, qui tractant illa, qui tergunt, qui unguunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum servitutis tenent: sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dederunt, ipsius civitatis locum pænè infimum obtinent. *Magna*, inquis, *bella gessit magnis imperis, & provinciis præfuit*. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris, & quomodo habeas. intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium iudico. *Nonne igitur sunt ista festiva?* Sunt. nam nos quoque ociosos eruditos habemus. ⁶ sed obsecro te, ita venusta habentur ista, ⁷ non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censet? si L. Mumius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cum ipse totam Corinthum contemisset: UTRUM illum civem excellentem, an atriensem diligentem putaret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; & videat aliquem summis populis beneficiis usum, barbatulos mullos ⁸ exceptantem de piscina, & pertractantem, & murænarum copia glorian-tem: nonne hunc hominem ita servum iudicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? AN EORUM servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? HEREDITATIS spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quidquid denuntiatur sit, facit: affectatur, assidet, muneratur. quid horum est liberi? quid denique servi non inertis? Quid? jam illa *cupiditas* (quæ videtur esse liberalior) *honoris, imperii, provinciarum, quam dura est domina!* quàm imperiosa! quàm vehemens! Cethego homini non probatissimo, servire coëgit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura servitus! adolescentibus paullo loquacioribus est servendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tamquam domini, timentur. ⁹ Judex verò quantum habet dominatum? quo timore nocentis afficit? an non est *omnis metus, servitus?* Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis, quàm sapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITUTE. quæ est ista servitus, tam claro homini, tamque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, servitus est. *NOLITE finire nos cuiquam servire*. In libertatem vindicari vult? minimè. Quid enim adjungit? *NISI vobis universis*. Dominum mutare, non liber esse vult. *QUIBUS & possumus & debemus*. Nos verò, siquidem animo excelso, & alto, & virtutibus exagge-

1. Illud tamen & breve, & consistendum est.] Sic Maur. & Pal. tert. & duæ edd. vet. imò ipsamet Victoriana. Vulgata, illud tamen brevi sciendum est.

2. Servi igitur omnes improbi.] Sic Pall. omn. & Gul. secundus, præterea noster geminat vocabulum *servi*, non sine venere. *Servi* igitur omnes improbi *servi*.

3. Improbos esse servos.] Gulielmius edi voluit ex Mauric. *improbos, & servos esse*. et enim pro etiam familiare esse Ciceroni.

4. Nihil recusanti audeat.] Verbum *recusare* non conspicitur in Mauric. habetque pro pedagogi adjectione Gulielmius. & verò id quoque editione sua eiecit Aldus Nepos, sed sine suffragiis librorum suorum.

5. Atque ut in magna stultorum familia, &c.] Locus vexatissimus si quisquam in Cicerone. nos representavimus editionem Victorii, proximè accedentem ad exemplaria calamo exarata; cui & acquiescebat Gulielmius. Aldus Nepos pedibus ibat in conjecturam Gitanii, quam expressit in Notis suis Suffridus, quæ videantur. Ego post tot artoles capillum non dimitto.

6. Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum

sint, sed ut oblectamenta puerorum.] Juber enim ut tabulæ & signa artificum sint oblectamenta nostra, non vero vincula, quæ totos nos teneant, ac possideant. *Vincula* tamen hic non patitur & *jocula* reponit J. Fossius.

7. Non ut vincula virorum, &c.] Legendum censet Salmastius: *non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum, ως μὲν ἄνερ ἀνδρῶν πάγνια, ἀλλὰ παιδαρίων πάγνια*. Hodie *jocalia* vocamus supellestem omnem geminariam, qua mulieres oblectantur. Latini veteres *joculum* dixerunt id omne, ex quo aliquis voluptatem caperet, & in quo maximè adquiesceret, Græci *πάγνιον*. Vide Salmast. Plin.

8. Exceptantem de piscina.] Non carpo; sed tamen communicanda videtur publico scriptura Pal. sec. quæ, *excitantem*; ut innuat multos istos ad domini vocem ultrò accessisse ad ejus manum.

9. Judex verò quantum habet dominatum.] Sic & mss. nostri neque inclinandum in Lambini *index*. neque enim *index* timetur: jam enim accusavit suum reum, simulatque indicis nomen accipit. ceterum digna videtur notatione scriptura Pal. tertii, *quum habet*.

exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. Tu posse te dicito, quoniam quidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non redere. Sed hæc hæcenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit: cum eum ne liberum quidem esse ratio, & veritas ipsa convincat.

PARADOXON VI.

Ὅτι μὲν ὁ σοφὸς πλεῖστον.

Solum sapientem esse divitem.

1 QUÆ est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solusne tu dives? Prò dii immortales. egone me audivisse aliquid, & didicisse, non gaudeam? Solusne dives? Quid si ne dives quidem? quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus *divitem*? aut, hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facillè contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. ANIMUS oportet tuus, se iudicet divitem, non hominura sermo, neque possessiones tuas: nihil sibi deesse putet, nihil curet amplius. satiatum est, aut contentum etiam pecunia? concedo, dives es. sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini *ne honestus quidem possit esse ullus*: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, auferis, eripis: si focios spoliis, ærarium expilas: si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, atque ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? *Animus hominis, dives, non arca appellari solet.* quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus. duas? majore. plures? majore etiam. & si, ut ajunt Danaï, quinquaginta sint filiae: tot dotes magnam quærunt pecuniam. QUANTUM enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, divitiarum modus. qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint; hunc quo modo ego appellabo divitem, cum ipse etiam egere se sentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, *neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere possit suis fructibus*: 3 quod populus Romanus tantis vectigalibus jam pridem vix potest. ergo hoc proposito, numquam eris dives antè, quàm tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas. itaque istam *paupertatem*, vel potius *egestatem*, ac *mendicitatem* 2 tuam numquam obscure tulisti. Nam ut iis, qui honestè rem quærunt mercatoris faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic, qui videt domi tuæ pariter accusatorum, atque indicum confociatos greges; qui nocentis & pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam iudicii molientis, qui tuas mercedum pactio-

nes in patrociniis intercisas, pecuniarum in contionibus candidatorum, dimissiones libertorum 4 ad defendendas, diripiendasque provincias: qui expulsionem vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui cædes municipiorum, qui illam Sullani temporis messem recordetur, qui testamenta subiecta, qui sublato tot homines; qui denique *omnia venalia*, dilectum, 5 decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc verè dixerit divitem? est enim *divitiarum fructus in copia*: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam numquam assquere, numquam omninò es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris; ad tuam, nulla; ad meam, modica) de me silebo: de te loquar. Si censenda nobis, atque æstimanda res sit, utrum tandem pluris æstimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, 6 qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an responsum M. Curi? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? *Hæc profectò, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ.* Quis igitur (si quidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin in virtute divitiæ sint? quoniam NULLA possessio, nulla vis auri, & argenti, pluris, quàm virtus, æstimanda est. O dii immortales: non intelligunt homines, quàm *magnum vectigal sit parsimonia*! venio enim jam ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis 7 sexcenta sestertia: ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, suppellectilem, 8 & vestem infinitè concupiscenti, 9 non modò ad fructum ille est sumptus, sed etiam ad fænus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? cujus possessio quo est major, eo plus requirit ad se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum, ac temporum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in hujus sæculi errore verser? M. Manilius patrum nostrorum memoria (ne semper Curios, & Luscinus loquamur) pauper tandem fuit. habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. 10 nos igitur divitiores, qui plura habemus? utinam quidem. sed NON ÆSTIMATIONE CENSUS, verum victu, atque cultu terminatur pecuniæ modus. non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est. contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæque divitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores, prata, & areas quasdam magno æstimant, quòd ei generi possessionum 11 minimè quasi noceri potest: quanti est

1. Quoniam nihil quisquam debet.] Vox initialis videtur supervacua. sanè cum linea præcedenti habeatur *quoniam quidem*, adlicentibus omnibus ferè mss. odiosè heic quoque repetatur.

2. Tuas: nisi sibi deesse putet, nihil curet amplius, satiatum est, aut, &c.] Ita mss. Pal. & quos consuluit Gulielmius. prius editi: *tuas, qui si tibi nihil deesse putas, nihil curas amplius, satiatum es, aut, &c.* nostræ scripturæ accessit editio Victorii, nisi quod ea, *putat* item curat.

3. Populus Rom. tantis vectigalibus.] Particulam ex abjeci ut non necessariam ex fide librorum scriptorum, & ex impressis vetustissimi cujusque. neque aliter Victorius.

4. Ad defendendas, &c.] Liber scriptus Gulielmii, *defendendas* unde ipse putabat aliquando legendum *differendas*.

5. Dilectum, decretum.] Paullus Manutius conjiciebat, *decretum*. Guliel. editum. Pal. terr. habet *delictum*. Mihi vulgata lectio satisfacit; ut dicat ad militiam adscitos vel non adscitos prout demeruerant vel non demeruerant præsidem pecunia donisque. Wolfius accommodat venditioni functionum earum quæ lucrosæ erant.

6. Qui illam pecuniam repudiabat.] Dicitur pecuniam non est in Pal.

tert. & poterat abesse salva sententia.

7. Sexcenta sestertia.] Locum hunc pro vitioso habet Budæus libro de Assè secundo.

8. Et vestem infinitè concupiscenti.] Pal. sec. habet, & *vestem vorstrate*; aut certè *rostrate concup.* quæ quid sibi velit examinabant curiosiores.

9. Non modò ad fructum ille est sumptus, &c.] Sic editi antiquitus, sic mss. nostri aliorumque. voluit tamen Lambinus, *non modò ad sumptum ille fructus*; arripitque Aldus Nepos, quasi inventum in unis membranis, cum tamen viginti & amplius tuerentur scripturam priorem. quæ hoc vult, tantum abesse ut sexcenta illa sufficiant ad sumtus domesticos, ut ne quidem satis sint ad dissolvendum fænus.

10. Nos igitur divitiores qui plura habemus? utinam quidam.] Ita primæ edd. & mss. nostri omnes. subsequentes enim, *ditiores sumus qui plura habemus? utinam quidem essemus.* supervacaneæ.

11. Minimè quasi noceri possit.] Gulielmius conjiciebat, *casu noceri*. neicio an verè. quasi enim notat etiam ferè, ut multis offendit Manutius Nepos.

æstimanda virtus: quæ nec eripi, nec surripi potest umquam: neque naufragio, neque incendio amittitur: ¹ nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? qua præditi qui sunt, soli sunt divites. SOLI enim possident res & fructuosas, & sempiternas: solique (quod est proprium divitiarum) contenti sunt rebus suis. satis esse putant, quod est: nihil ap-

petunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem, & avari, quoniam incertas, ² atque in casu positas habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis; non modò non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

1. Nec tempestatum nec temporum perturbatione mutatur.] Haud secus olim editi: & sic Pall. omnes, item plerique Aldi Nepotii codices. Gulielmo probabatur veteris editionis lectio, perturbatione moretur. in Palatin. prim. extat, nec vi tempestatum,

quod & in uno Manutiano.

2. Atque in casu positas.] Gulielmii Maur. in usu. quo ei non displicet; quia, inquit, utuntur, opus habent quæsito, ut sumptus reficiatur.

Q. C I C E R O

D E

PETITIONE CONSULATUS,

A D

M. TULLIUM FRATREM.

TSI tibi omnia suppetunt, quæ consequi ingenio, ¹ aut usu homines, aut diligentia possunt: ² tamen amore nostro non sum arbitratus alienum, ad te perscribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac nocteis de petitione tua cogitanti. non ut aliquid ex iis novi adicerem: sed ut ea, quæ in re dispersa, atque infinita viderentur esse, ratione, & distributione sub uno adpectu ponerentur. ³ Quamquam plurimum natura valet, tamen videtur in paucorum mensum negotio posse simulatio naturam vincere. Civitas quæ sit, cogita, quid petas, qui sis. Propè quotidie ad forum tibi descendenti ⁴ meditatum hoc sit, NOVUS SUM, CONSULATUM PETO, ROMA EST. Nominis novitatem dicendi gloria maximè sublevabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non potest, qui dignus habetur patronus consularium, indignus consulatu putari. Quamobrem, quoniam ab hac laude proficisceris, & quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum venito, quasi in singulis causis iudicium de omni ingenio futurum sit. Ejus facultatis adjumenta, quæ tibi scio esse seposita, ut parata ac prompta sint, cura; & sæpe, quæ de Demosthenis studio & exercitatione scripsit Demetrius, recordare. Deinde & AMICORUM multitudo, genera appareant: habes enim ea, ⁵ quæ novi habuerunt; omnes publicanos, totum ferè equestrem ordinem, ⁶ multa præterea municipia, multos abs te defensos cujusque ordinis, aliquot collegia: præterea studio dicendi conciliatos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. Hæc cura ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant, & qui debent tua causa, referendæ gratiæ; & qui volunt obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore.

Etiam hoc multum videtur adjuvare posse novum hominem, hominum nobilium voluntas, & maximè consularium. PRODEST quorum in locum ac numerum pervenire velis, ab his ipsis loco, ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos ⁷ allegandum; persuadendumque est iis, nos semper cum optimatibus de rep. sensisse, minimè populares fuisse. si quid locuti populariter, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. Pompejum adjungeremus, ut eum, qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certè non adversarium. Præterea adolescentis nobiles elabora, ut habeas, vel ut teneas, studiosos tui quos habes. Multum dignitatis afferent. Plurimos habes: perforce ut sciant, quantum in his putes esse. ⁸ si adduxeris, ut ii, qui non nolunt, cupiant, plurimum proderunt. Ac multum etiam novitatem tuam ² adjuvat, quòd ejusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit, qui audeat dicere, plus illis NOBILITATEM, quàm tibi VIRTUTEM prodesse oportere. ⁹ Jam P. Galbam, & L. Cassium, summo loco natos, quis est, qui petere consulatum putet? vides igitur amplissimis ex familiis homines, ¹⁰ quod sine nervis sint, tibi pares non esse. At Antonius & Catilina molesti sunt. Immo ¹¹ homini novo, industrio, innocenti, disertò, gratioso apud eos, qui res judicant, optandi competitores: ambo à pueritia sicarii, ambo liddinosi, ambo egentes. Eorum alterius bona proscripita vidimus, vocem denique audivimus jurantis, se Roma iudicio equo cum homine Græco certare non posse: & ex senatu ejectionem scimus. Optima verò censorum existimatione in prætura competitorum habuimus, amico Sabidio, & Panthera, cum ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magistratu amicam, quam palàm domi haberet, ¹² de machinis emit. In petitione autem consulatus ¹³ caupones omnes compilare

1. Ut usu homines.] Muretus autumat vocem homines temerè additam, & prius consequi adhiberi positum, lib. vii. Var. lect. cap. ix. restat tamen in mss. nostris.

2. Tamen amore nostro.] Sic membranæ, non nostræ solùm, sed Valerii Palermi. vulgati, tamen ab am.

3. Quamquam igitur, &c. vincere.] Monuit Puteanus totam hanc periodum non inveniri in libro veteri.

4. Meditatum hoc sit.] Ita Palermi editio, aliæ meditandum, quomodo & exemplaria ejus scripta, & nostra.

5. Quæ novi habuerunt; omnes.] Sic Victorius. nam Lambinus quæ novi non habuerunt. contra mss. nostros, qui tamen, omnibus. Muretus d. l. arbitratur habuerunt esse à glossa, & novi legendum priore Syllaba longa, tanquam verbum præteritum.

6. Multa præterea municipia.] Cum paullò post repetatur vox præterea, non abhorreo ab, multa propria mun. ut est in Pal. & M.

7. Allegandum persuadendumque est iis.] Vox postrema, non est

in Pal. neque admodum requiritur.

8. Si adduxeris, ut ii qui non nolunt, cupiant.] Est à Palatino nostro, neque aliter eruit è suo Turnebus lib. xxv. cap. 3. Advers. vulgati, Quod si adduxeris ut ii qui non volunt cupiant, neque aliter Victorius. at posteriores, Quod si add. ut ii qui nolunt, ut cupiant. minus rectè. ii enim non nolunt, qui frigidè volunt.

9. Jam P. Galbam, &c.] Muretus d. cap. putat legendum Nam. sed contra mss. eum tamen secutus Lamb.

10. Quod sine nervis sint.] Est à nostris libris & Turnebi. publicati, qui sine nervis sint.

11. Homini novo, industrio, &c.] Malebat Claud. Puteanus, novo.

12. De machinis emit.] Malè mediani vocem cupit mutatam Palermi, tuentem se omnium scriptorum auctoritate.

13. Caupones omnes compilare.] Editiones præcedentes interpositum habebant, caup. o. hic compilare: quæ syllaba non erat in mss. Pal. aut M. & vidit turbando loco esse Palermus.

lare per turpissimam legationem maluit, quàm adesse, & populo Rom. supplicare. Alter verò, dii boni, quo splendore est? primum nobilitate eadem: 1. num majore? non, sed virtute; quamobrem, quod inanius, umbram suam metuic: hic ne leges quidem, natus in patris egestate, educatus in fororis stupris, corroboratus in cæde civium: cujus primus ad rempub. aditus in eicibus Rom. occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus, Gallis, 2. qui tum Titiniorum ac Tanusiorum capita demebant, Sulla unum Cæcilium, fororis suæ virum, equitem R. nullarum partium, cum semper natura, tum etiam *atate jam quietum*, suis manibus occidit. Quid ego nunc dicam 3. petere eum consulatum, qui hominem carissimum populo, Rom. M. Marium, inspectante populo R. 4. viribus per totam urbem ceciderit? ad bustum egerit? ibi omni *cruciatu virum laceravit*? stanti collum gladio sua dextera secuerit, cum sinistra capillum ejus à vertice teneret? caput sua manu tulerit, cum inter digitos ejus rivi sanguinis fluere? qui postea cum histrionibus, & cum gladiatoribus ita vixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adjuutores haberet? qui nullum in locum tam sanctum, ac tam religiosum accessit, in quo non, etsi in aliis culpa non esset, tamen ex sua nequitia *dedecoris suspicionem* relinqueret? qui ex curia Curios, & Annios, ab atris 6. Sapalas, & Carvilios, & equestri ordine 7. Pompilos, & Vertios sibi amicissimos comparavit? qui tantum habet audaciæ, tantum nequitia, tantum denique in libidine *artis & efficacitatis*, ut propè in parentum gremiis prætextatos liberos constuprarit? Quid ego nunc tibi de Atrica, quid de testium dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. Sed tamen hoc mihi non præmittendum viderur, quod primùm ex eo judicio tam *agens* discessit, quàm quidam judices ejus 8. ante illud judicium fuerunt: deinde tam *invidiosus*, ut aliud in eum judicium quotidie flagitetur. Hic se sic habet, ut magis timeat, etiam si quærit, quàm ut contemnat, si quid commoverit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini novo C. Cælio? ille cum duobus hominibus ita *nobilissimis* petebat, ut tamen in iis omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petendi. 9. Tamen eorum alterum Cælius, etiam cum multo esset inferior genere, superior nulla re, præne superavit. Quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus semper usus es, largiun-

tur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ *potes*, quæ *debès*, non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam sunt tam *genere insignes*, quàm *vitiis nobites*. Quis ENIM reperiri potest tam improbus civis, qui velit uno suffragio duas in remp.licas distringere? Quoniam 4. quæ subsidia novitatis haberes, & habere posses, exposui: nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. Consulatum petis: quo honore nemo est, 10. quin te *dignum* arbitretur: sed multi, *qui invideant*. Petis enim homo ex equestri loco summum locum civitatis. atque ita summum, ut forti viro, disertio, innocenti, multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm ceteris afferat. Noli putare, eos, qui sunt eo *honore usi*, non videre, tu cum idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis. Eos verò, qui consularibus familiis nati *locum majorum* consecuti non sunt, 11. suspicor tibi, nisi qui admodum te amant, invidere. Etiam *novos homines pratorios* existimo, nisi qui 12. tuo beneficio victi sunt, nole abs te se honore superari. Jam in populo quàm multi invidi sunt, quàm multi consuetudine horum annorum ab hominibus novis alienati, venire tibi in mentem certò scio. esse etiam nonnullos tibi iratos *ex iis causis*, quas egisti, necesse est. Jam illud tute circumspicito, quod ad Cn. Pompeji gloriam augendam tanto studio te dedisti, num quos tibi putes ob 13. *causam* causam esse amicos. Quamobrem cum & summum locum civitatis petas: & videas esse studia, quæ tibi adversentur: adhibeas necesse est omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magistratum divisa est in duarum rationum diligentiam: quarum altera in *amicorum studiis*, altera in *populari voluntate* ponenda est. Amicorum studia beneficiis, & officiis, & verustate, & facilitate, ac jucunditate naturæ parta esse oportet. Sed hoc nomen AMICORUM in petitione latius patet, quàm in cetera vita. Quisquis est enim, qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus. Sed tamen, qui sunt amici *ex causa honestiore*, cognitionis, aut affinitatis, aut fodalitatis, aut alicujus necessitudinis, his carum & jucundum esse maximè prodest. 14. Deinde ut quisque est intimus, ac maximè domesticus, ut is amet, & quàm amplissimum esse te cupiat, valde elaborandum est: tum ut tribules, ut vicini, ut clientes, ut denique liberti, 15. postremò etiam servi tui: nam ferè OMNIS SERMO ad forensem famam à domesticis emanat auctoribus. 16. Denique instituendi sunt cujusque generis amici:

1. Num majore? non, sed virtute. quamobrem, quod inanius, umbram, &c.] Secutus sum fidem Palatini, corroboratam membranarum Turnebi; neque divertebat M. nisi quod is *manius*. Victorii ceterorumque editio hec vitiosissima est: Lambini verò licentiosissima. interim non displicet mihi conjectura Palermi, *num majore re? non.* &c. Puteanus totum locum sic legendum putabat: *Alter verò, Dii boni! quo splendore est? pr. nob. eadem, num majore virtute? non: sed audacia, quamobrem? quia C. Antonius umbram suam metuic. hic ne leges quidem; natus in patr. eg. educ. in for. st. corroboratus in eade civ. &c. Gallis, qui tum Cæciliorum, ac Volumniorum ac Tanusiorum capita, &c.*

2. Qui tum Titiniorum ac Nanniorum ac Tanusiorum capita.] Revocavi scripturam Victoriana editionis, præterquam quod loco *tantum* supposuerim tum jubente mss. Turnebi & nostris duobus, qui præterea nullo apice dissentiebant ab nominum horum scriptione. Lambinus conjecturas aliorum nobis obtulerat, non ineptas eas quidem, sed tamen conjecturas: tanquam nullos alios occidere potuisset Catilina, quàm nominatos ab Asconio.

3. Petere eum consulatum.] Ejeci tecum glossographi pannum, quod erat in edd. prioribus, volentibus authenticis nostris.

4. Viribus per totam urbem.] Non ausus fui excludere lectionem à Turnebo repertam in veteri suo, stabilitamque M. ac Pal. præcipuè cum & aliorum exemplaria scripta præferrent *viribus*. vulgati *viris*; ignorantie antiquitatis.

5. Cruciatu virum laceravit? stanti collum, &c.] Omnia bene habent, nisi & nostri discederent à vulgato. nam M. *cruciatu viro lac.* at Pal. *cruc. lac. viro stanti*, &c. videantur aliæ lectiones apud Turnebum. Volateranus legit, *viro statim*: minus rectè. nam inimica est in eo immanitas, quod sic stanti caput amputat, non seidenti, non in genua flexo. Put. legendum arbitratur *spiranti*.

6. Sapalas.] Idem Puteanus reponebat *Scapulas*.

7. Pompilos & Vertios.] Ita proxime liber Turnebi & Palatinus, nempe *Veitios*. in M. erat *Vittias*. vulgati, & *Gnaos*.

8. Ante illud judicium fuerunt.] Vox *fuerunt* non est in Maur. & poterat tolli.

9. Tamen eorum alterum Cælius.] Publicati interjecerant, cum deesset *alter Cælius*, quorum verborum nihil est in Turnebianis, in Palat. in Maur. interpretis proculdubio fuit. sic & mox suspecta mihi admodum, etiam cum multo esset, tanquam glossæ. & verò illud etiam non apparet in mss. nostris aut Turnebi.

10. Quin te dignum arb.] Est à Turnebi mss. cui accedit Maur. & Pal. hæctenus cusi, qui te non dignum.

11. Suspicio tibi, nisi qui adm. amant invidere.] Pal. *nisi qui*. quomodo & classici sæpe locuti & iste noister. porro adfentior penè Lambino, detrahendum hinc *suspicio*, ceu spurium; at etiam legendum, *tibi non invidere*. omnino negem. mox quoque deleri poterat *existimo*; ut omnia adhuc pendeant ab *putare* illo superiori.

12. Tuo beneficio victi.] Maur. *juncti*. malim *victi*, quod & Palermo in mentem venit.

13. Eam causam esse amicos.] Lambini editio, esse non amicos. quomodo conjecterat Turnebus. sed sic nulli mss. itaque *amicos* interpretabimur locutione figuratâ. videatur Palermus.

14. Deinde ut quisque intimus.] Sic non modò Turnebi ac Puteani codex, sed & Palatinus; ut omittam eos, quos laudat Lambinus. ineptè antea, *quisque optimus*.

15. Postremo etiam servi tui.] Ita emendare se autumat Muretus lib. vii. Var. lect. cap. 12. cum tamen ita quoque inveniat in Victoriana, aliisque edd. legerat ipse, *servitui*.

16. Denique instituendi sunt, &c.] Secutus sum interpolationem à Mureto proditam d. cap. 12. nam ex retrò vulgata nulla extrudenda

amici : ad speciem , homines illustres honore ac nomine ; qui etiam si suffragandi studia non navant , tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad jus obtinendum magistratus ; ex quibus maximè consules , deinde tribuni plebis ad faciendas centurias , homines excellenti gratia . ¹ Qui abs te , tribum , aut centuriam , aut aliquod beneficium , aut habeant , aut ut habeant sperent ; eos prorsus magnopere , & compara , & confirma . nam per hos annos homines *ambitiosi* vehementer ² omni studio , atque opere laborarunt , ut possent à tribulibus suis ea , quæ peterent , impetrare . Hos tu homines , ³ quibuscumque rationibus , ut ex animo , atque ex illa summa voluntate tui studiosi sint , elaborato Quod si *satis grati* homines essent , hæc omnia tibi parata esse debebant , sicut ⁴ parata esse confido : nam hoc biennio quattuor sodalitates parata ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti , M. Fundanii , Q. Gallii , C. Cornelii , ⁵ C. Orcinini : horum in causis ad te deferendis quidnam eorum sodales tibi receperint & confirmarint , scio . nam interfui . Quare hoc tibi faciendum est , ut hoc tempore ab iis , quod debent , exigas sæpè commonendo , rogando , confirmando , curando : ut intelligant , nullum se unquam aliud tempus habituros referendæ gratiæ . profectò homines & spe reliquorum tuorum officiorum etiam recentibus beneficiis ⁶ ad studium navandum excitabantur . Et omnino quoniam eo genere amicitiarum ⁷ petitio tua maximè munita est , quod causarum defensionibus adeptus es : fac ut planè iis omnibus , quos divinctos tenes , descriptum ac dispositum suum cuique munus sit . & quemadmodum nemini illorum molestus nulla in re unquam fuisti ; sic cura ut intelligant , ⁸ omnia , te , quæ ab illis tibi deberi putaris , *ad hoc tempus reservasse* . Sed quoniam tribus rebus homines maximè ad benivolentiam , atque ad hæc suffragandi studia ducuntur , beneficium , spe , adjunctione animi , vel voluntate : animadvertendum est , quemadmodum cuique horum generi sit inferendum . MINIMIS BENEFICIIS homines adducuntur , ⁹ ut satis causæ putent esse ad studium suffragationis : nedum ii , quibus saluti fuisti , quos tu habes plurimos , non intelligant , si *hoc tuo tempore* tibi non satisfecerint , se probatos nemini unquam fore . quod cum ita sit , tamen rogandi sunt , atque etiam in hanc opinionem adducendi , ut , qui nobis adhuc obligati fuerint , iis vicissim nos obligari posse videamur . Qui autem SPE tenentur , quod genus hominum multo etiam est diligentius , atque officiosius : iis fac ut propositum , ac paratum auxilium tuum esse videatur : denique ut spectatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem : ut videre te planè atque animadvertere , quantum à quoque proficiscatur , appareat . Tertium illud genus est STUDIORUM VOLUNTARIUM , quod agendis gratis , accom-

modandis sermonibus ad eas rationes , propter quas quisque studiosus esse tui videbitur , significanda erga illos pari voluntate , adducenda amicitia in spem familiaritatis , & consuetudinis confirmari oportebit . Atque in iis omnibus generibus iudicatio & perpendito , *quantum quisque possit* ; ut scias & quemadmodum cuique infervias , & quid à quoque expectes , & postules . Sunt enim quidam homines in suis vicinitatibus , & municipiis *gratiosi* ; sunt *diligentes & copiosi* ; qui etiam si antea non studuerint huic gratiæ , tamen ex tempore elaborare ejus causam , cui debent aut volunt , facile possunt . his hominum generibus sic inferendum est , ut ipsi intelligant , te videre quid à quoque expectes , sentire quid accipias , meminisse quid acceperis . Sunt autem alii , qui aut *nihil possunt* , aut etiam odio sunt tribulibus suis : nec habent tantum animi , aut facultatis , ut enitentur ex tempore . hos *internoscas* video ; ne , spe in aliquo majore posita , præsidii parum comparetur . Et ⁷ quamquam partis & fundatis amicitias fretum ac munitum esse oportet , tamen in ipsa petitione , amicitia permultæ , ac peritiles comparantur . nam in ceteris molestiis habet hoc tamen ⁹ petitio commodi , ut possis *honestè* , quod in cetera vita non queas , quoscumque velis , adungere ad amicitiam : quibuscum si alio tempore agas , ¹⁰ ut te utantur , absurdè facere videare : in petitione autem nisi id agas , & cum multis , & diligenter , ¹¹ nullus petitor esse videare . Ego autem tibi hoc confirmo , esse NEMINEM (nisi aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adjunctus) à quo non facile , si contenderis , impetrare possis , ut suo beneficio promereatur , se ut ames , & sibi ut debeas : modò ut intelligat , te magni aestimare , ex animo agere , benè se ponere , tore ex eo non brevem & *suffragatoriam* , sed firmam & perpetuam *amicitiam* . Nemo erit , mihi crede , ¹² in quo modò aliquid *virtutis* sit , qui hoc tempus sibi oblatum amicitia tecum constituendæ prætermittat : præsertim cum tibi hoc casus afferat , ut ii tecum petant , quorum amicitia aut contemnenda , aut fugienda sit , & qui hoc , quod ego te hortor , ¹³ non modò non assequi , sed ne incipere quidem possint . Nam quid incipiat Antonius homines adungere , atque invitare ad amicitiam , quos per se suo nomine appellare non possit ? mihi quidem STULTIUS nihil videtur , quàm existimare eum studiosum tui , quem non noris . EXIMIAM quandam gloriam , & dignitatem , ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo , quem homines ignoti , ¹⁴ nullis suffragantibus meritis , honore afficiant . ¹⁵ ut quidem homo iners , sine officio , sine ingenio , cum infamia , ¹⁶ nullis amicis septus , hominem plurimorum studio , atque omnium bona existimatione munitum præcurrat , sine magna culpa negligentia fieri non potest . Quam-

obrem 8

queat senior sententia . ceterum admissi , *ad jus obtinendum* , persuasus à Gulielmio ; tanto quidem facilius quod sic etiam extaret in Palatino ; perplacereque Turnebo ; annotassentque nonnulli , id quoque hæere in libris suis Puteariis .

1. *Qui abs te tribum aut centuriam , aut aliquod .*] Sic rursus Pal. quomodo & Turnebi liber vetus . primitus impressi qui tribuent centuriam , ut aliquod , &c . ubi Puteanus putabat delenda tria verba priora .

2. *Omni studio atque opere .*] Lambinus reposuit , *opera* , secutus , inquit , conjecturam Turnebi . at alterum æquè Latinum , licet non æquè usitatum .

3. *Quibuscumque rationibus , ut ex animo .*] Addiderant librarii de suo , *rationibus ubi adungere poteris , ut ex animo* ; quæ abscondi auctoritate Maur. præsertim cum & Pal. & Victoriana non agnoscerent , tibi adungere .

4. *Parata esse confido .*] Editi ferè *concerno* , sed contra Turnebianum exemplar , & Palatinum .

5. *C. Orcinini .*] Ita Turnebi liber , neque abibant nostri nisi quod Pal. *Corebirii* . M. verò *Chocirii* , vulgati *L. Corvini* . at Orcinini mentio est in Cluentiana .

6. *Ad studium navandum .*] Haud aliter Palat. noster , ne putemur tantum tribuere uni Turnebiano . vulgati *servandum* .

7. *Petitio munita est .*] Aliæ edd. *initiata est* . Muretus inde sinebat *innixa est* ; sed primum servatur a miss. plerisque .

8. *Ut satis cause putent esse ad studium suffragationis .*] Illud concinnius multo quàm vulgatum , *putent se sibi ad studium suff. dedi-*

disse . cuius nihil existat in miss. Turn. M. Palat. qui tres libri in proximè sequentibus ubique conspiciunt . quare quidquid nobis emendatum est , iisdem auctoribus factum esse , norit lector .

9. *Petitio commodi , ut possit honestè .*] M. *notitia commodi potes bon .* Pal. *notitia commodi potest bon .* Iidem libri statim habent *inimicitiam* , loco *amicitiam* .

10. *Vi te utentur .*] Triga hæc verborum non comparet in exemplaribus nostris , neque videtur necessaria . haud ausus tamen tollere , quod taceret heic Turnebus ; & duobus testibus semper credi non debeat .

11. *Nullus petitor .*] Palatinus , *nullus* , neque aliter ferè fuisse videtur in M. & placet , ut subintelligatur *rei* , aut simile quid . nisi malimus indicare eum qui parvi sit pretii .

12. *In quo modo aliquid sit virtutis .*] Pal. ac M. non habent vocem *virtutis* . & poterat abesse . quid quod & Lambinus prodit deletam in Turnebiano .

13. *Non modo non assequi .*] Negativum secundo loco positum non est in Pal. aut M. & per me licet .

14. *Nullis suffragantibus meritis .*] Dicitio *meritis* non est in nostris , ut nec in Turnebi veteri . Pal. præterea tantum habet *nullis* .

15. *Ut quidem homo iners .*] Ita codex Turnebi ; neque recedit Pal. aut M. quàm quod hic addat , *hominem quam iners* : ille , *hominem quam iners* . ex quo Gulielmius legebat , *ut quidem homo nequam ; iners* , &c . restitissimè .

16. *Nullis amicis septus .*] Verbum *septus* , non est in Pal. aut duobus Lamb. & poterat expungi tanquam interpretis additamentum :

obrem omneis centurias multis & variis amicitis cura ut confirmatas habeas: & primum, id, quod ante oculos est, senatores, equitesque R. ceterorum ordinum navos homines & gratiosos complectere. multi homines urbani industrii, multi libertini in foro gratiosi, navique versantur, quos per te, quos per communes amicos poteris sumere. cura ut tui cupidi sint: elaborato, appetito, allegato, summo beneficio te affici ostendito. ² deinde habeto rationem Urbis totius, collegiorum omnium, pagotum, vicinatum. ex iis principes, ad amicitiam tuam si adjunxeris, per eos reliquam multitudinem facile tenebis. postea totam Italiam fac ut in animo ac memoria tributim descriptam, comprehensamque habeas: ne quod municipium, coloniam, praefecturam; locum denique Italiae ne quem esse patiari, in quo non habeas firmamenti quod facis esse possit. perquiras etiam & investiges homines ex omni regione, eosque cognoscas, appetas, confirmes; cures ut in suis vicinatis tibi petant, & tua causa quasi candidati sint. **VOLENT** te amicum si suam a te amicitiam expeti videbunt. id ut intelligant, oratione, ³ quae ad eam rationem pertinet, consequere. **HOMINES** municipales, ac rusticani, si nomine nobis noti sunt, in amicitia se esse arbitrantur. ⁴ si vero etiam praesidium se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. hos caeteri, & maxime tui competitorum ne norunt quidem: tu & nosti, & facile cognoscas: sine quo amicitia esse non potest. neque id tamen satis est, tamen magnum est, ⁵ si non consequatur spes utilitatis atque amicitiae, ne nomenclator solum, sed amicus etiam bonus esse videare. ita cum & hos ipsos, propter suam ambitionem, qui apud tribuleis suos plurimum gratia possunt, tui studiosos in centuriis habeas: & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipii, ⁶ aut civitatis, aut collegii rationem valent, cupidos tui constitueris, in optima spe esse debebis. Jam equitum centuriae multo facilius mihi diligentia posse teneri videntur. ⁷ primum cognoscendi sunt equites; pauci enim sunt: deinde adipiscendi: multo enim FACILITUS illa adolescentulorum aetas ad amicitiam adjungitur. deinde habeas tecum ex juventute optimum quemque, & studiosissimum humanitatis: ⁸ tum autem quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, ⁹ ut non ordinis solum voluntate, sed etiam singulorum amicitias eas centurias confirmatas habeas. Jam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in affectando mirifice & magna, & honesta ⁹ sunt. Et quoniam ASSECTATIONIS mentio facta est, id quoque curandum est, ut quotidiana cujusque generis, & ordinis, & aetatis utare. nam ex ea ipsa copia conjectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac faculta-

tis habiturus. Hujus autem rei tres partes sunt. una saluatorum, quum domum veniunt: altera deductorum: tertia affectatorum. In *saluatoribus*, qui magis vulgares sunt, & hac consuetudine, quae nunc est, plures veniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum, tibi gratissimum esse videatur. Qui domum tuam veniunt, iis significato, te animadvertere, & eorum amicis, qui illis renuntiant, ostendito, saepe ipsis dicito. sic homines saepe, quum obeunt plures competitors, & vident unum esse aliquem, qui haec officia maxime animadvertat, ei se dedunt, deserunt ceteros, minutatim ex communibus proprii, ex *fucosis* firmi suffragatores evadunt. Jam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, ¹⁰ fucum (ut dicitur) facere audieris, aut fenseris; ut te id audisse, aut scire dissimules: si quis tibi se purgare velit, quod suspicatum esse arbitretur, affirmes te de illius voluntate numquam dubitasse, nec debere dubitare. *is enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest.* Scite autem oportet, quo quisque animo sit, ut & quantum cuique confidas, constituere possis. Jam *deductorum* officium, quo majus est, quam saluatorum, hoc gratius tibi esse significato atque ostendito, & quoad ejus fieri poterit, certis temporibus descendito. **MAGNAM** affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia est ex hoc genere assidua *affectatorum* copia. in ea quos voluntarios habeas, cura, ut intelligant, te sibi in perpetuum summo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis plane hoc munus exigit: qui per aetatem ac negotium poterunt, ipsi tecum ut allidui sint. ¹¹ qui ipsi sectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere constituent. valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, *semper cum multitudine esse.* praeterea magnam affert laudem, & summam dignitatem, si ii tecum erunt, qui a te defensi, & qui per te servati, ac iudiciis liberati sunt. ¹² Haec tu plane ab iis postulato, ut quoniam nulla impensa per te ¹³ alii rem, alii honestatem, alii salutem ac fortunas omnem obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum sit, ubi tibi referre gratiam possint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum studiis haec omnis ratio versatur: **IO** qui locus in hoc genere cavendus sit, praetermittendum non videtur. **FRAUDIS atque insidiarum, & perfidia plena sunt omnia.** non est hujus temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus benivolus, & simulator dijudicari possit. ¹⁴ tantum est hujus temporis admonere. *Summa tua virtus eosdem homines simulare tibi se esse amicos, & invidere coegit.* Quamobrem *Επιχαριτων* illud teneto, **NERVOS atque artus esse sapientiae non temere credere.** Et cum tuorum amicorum studia constitueris, tum etiam obtrectatorum, atque adversariorum rationes, & genera cognoscito,

1. Per communes amicos. poteris sumere cura, &c.] Pal. poteris summa cura, &c. quomodo & editio Victorii. Maur. poteris summa. forte fuit: poteris. Summa; cura ut tui, &c. pro quo passim, In summa, vel, Ad summam.

2. Deinde habeto rationem urbis totius, collegiorum, &c.] Sic chirographi libri nostri, sic Turnebi. inepte prius, habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum.

3. Quae ad eam rationem pertinet, consequere.] Quod est in Turnebi libro, reperitur & in nostris, pertinet, habenda consequitur. videtur tamen librarii potius quam auctoris.

4. Si vero etiam, praesidium se aliquid sibi constituere putant.] Accedunt proximè ad hanc scripturam membranacei nostri, expressitque Victorius. malè recentiores, Sin vero etiam praesidium in se aliquid tibi constitutum esse putant. & quoniam illae sunt intemperiae sic interpolandi auctorem notae melioris?

5. Si non consequatur spes.] Est à Turnebi codice; rectè: dummodò dematur syllaba con, fide Palatin. sine ullo idoneo sensu retrò impressi, sed ut consequatur.

6. Aut civitatis, aut collegii.] Turnebus lib. xxv. cap. 3. malit vicinitatis, idemque adnotarat Puteanus.

7. Primum cognoscendi sunt equites; pauci enim sunt: deinde adipiscendi.] Retinui scripturam à Victorio publicatam. Lambinus enim excluserat, pauci enim sunt, quod tamen in nostris & Tur-

nebi veteribus; qui interim in ceteris discrepant. nam Turn. habet: Primum cognoscis equites, pauci enim sunt, deinde adepti. Pal. Primum cognosci equites. pauci enim sunt: deinde appeti. neque aliter Maur. nisi quod is, appeti.

8. Tum autem quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis.] Sic fere restituendum putabat Sebast. Corradus: neque aliter omnino Pal. Maur. Turn. Supra quoque in locum situm reduximus periodum integram, petulanter ter nimis trajectam à Lambino, contra codices authenticos. at hoc loco, editio Victorii mendosissima est.

9. Ut non ordinis solum voluntate, &c.] Puteanus delet, solum voluntate.

10. Fucum facere audieris.] Editi interponunt; facere velle aud. sed contra Maur. ac Pal.

11. Qui ipsi sectari.] Ita nostri: editi amplius, qui si ipsi adsectari.

12. Haec tu plane ab illis, &c.] Egregiè Puteanus, Haec tu plane.

13. Alii rem, alii honestatem.] Sic scribendum fuit ex Puteani libro, item Turneb. ac Palat. ad quam lectionem accessit quoque utcumque Muretus lib. vii. cap. 13. nisi quod non repetat vocem alii.

14. Tantum est hujus temporis admonere.] Illa hujus temporis, videntur magistelli alicujus, non Tullii.

gnosco, ¹ hæc tria sunt: unum ex iis, quos lassisti: alterum, qui sine causa non amant: tertium, qui competitorum valde amici sunt. Quos lassisti, cum contra eos pro amico diceres, his te planè purgato: necessitudines commemorato: in spem adducito; te in eorum rebus, si se in amicitiam contulerint, pari studio, atque ² officio futurum: spondeo. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio, aut spe, aut significando ³ tua erga illos studia futura, delinito, dans operam, ut de illa animi pravitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior; his quoque eadem inservi oratione, qua superioribus: & si probare poteris, te in eos ipsos competitores tuos benivolo esse animo ostendito. Quoniam de amicitias constituendis satis dictum est, dicendum de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione versatur. Ea desiderat nomenclationem, blanditiam, assiduitatem, benignitatem, rumorem, spem in rebus. Primum id, quod facis, ut homines noris, significa, ut appareat: & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita simulandum esse, ut natura facere videare. ⁴ nam comitas P. tibi non deest, ea, quæ bono ac suavi homine digna est. sed opus est magnopere blandiria: quæ etiam si vitiosa est, & turpis in cetera vita, tamen in petitione est necessaria. tunc enim CUM DETERIOREM aliquem assentando facit, improba est: cum amicioem, non tam vituperanda. petitori verò necessaria est, cujus & frons, & vultus, & sermo ad eorum, quoscumque convenerit, sensum, & voluntatem ⁵ commutandus est. Jam assiduitatis nullum est præceptum: verbumque ipsum docet, quæ res sit. prodest quidem vehementer ⁶ nusquam deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, non solum esse Romæ, atque in foro, sed assidue petere, sæpe eosdem appellare: non committere ut quisquam ⁷ possit dicere, quod ejus sit, consequi possis, si abs te non sit rogatum, & valde ac diligenter rogatum. Benignitas autem latè patet: & est in re familiaris; quæ quamquam ad multitudinem pervenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est: est in conviviis, ⁸ quæ facito & abs te, & ab amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim: est etiam in operis; quam per vulga & communica: curaque ut aditus ad te diurni, nocturnique pateant, neque foribus solum ædium tuarum, sed etiam vultu ac fronte, quæ est animi janua. quæ si significat voluntatem abditam esse ac retrusam, parvi refert patere ostium. homines enim non modò promitti sibi, præsertim quæ à candidato petant, sed etiam ⁹ largè atque honorificè promitti volunt. quare hoc quidem facile præceptum est, ut, QUOD ACTURUS SIS, id

significes te studiosè ac libenter esse facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuam: quod facere non possis ¹⁰ ut id aut jucundè promittas, aut ingenuè neges. quorum alterum est boni viri, alterum boni petitoris. Nam cum id petitur, quod honestè, aut sine detrimento nostro promittere non possumus (quo modo si qui roget, ut ¹¹ contra amicum aliquem causam recipiamus) bellè negandum est, ut ostendas necessitudinem, demonstres quàm molestè feras, aliis te id rebus ¹² exsarturum esse persuadeas. Audi vi hoc dicere quendam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam derulisset, gratiorem sibi orationem fuisse, qui negasset, quàm illius, qui recepisset. sic homines FRONTÈ & oratione magis, quàm ipso beneficio reque capiuntur. Verùm hoc probabile est: illud alterum subdandum tibi ¹³ homini Platonico suadere: sed tamen tempori tuo consulam. quibus enim te propter aliquod officium necessitudinis affuturum negaris, tamen ii possunt abs te placati, æquique discedere. quibus autem idcirco negaris, quòd te impeditum esse dixeris aut amicorum negotiis, aut gravioribus causis, antè susceptis: inimici discedunt, omnesque hoc animo sunt, ut sibi te mentiri malint, quàm negare. Cotta in ambitione artifex dicere solebat, SE OPERAM SUAM, quoad non contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impertire iis, apud quos optimè poni arbitrareretur: ideò se nemini negare, quòd sæpe accideret, ¹⁴ ut is, cui pollicitus esset, non uteretur: sæpe ut ipse magis esset vacuus, quàm putasset: neque posse domum ejus compleri, qui tantum modò reciperet, quantum videret se obire posse: casu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris: illa, quæ credideris in manibus esse ut aliqua de causa non agantur: deinde esse extremum, ut irascatur is, cui mendacium dixeris. id si promittas, & incertum est, & in diem, & in paucioribus. ¹⁵ sin autem id neges, & certè ab alienis, & statim, & plureis: PLURES ENIM multo sunt qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quàm qui utantur. Quare satius est, ex iis aliquos aliquando tibi in foro irasci, quàm omnes continuò domi: præsertim cum multò magis irascatur ei, qui neget, quàm ei, quem videant justa causa impeditum; ut facere, quod promisit, cupiat, si ullo modo possit. Ac ne videar aberrasse, à distributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis disputem: hoc sequor; hæc omnia non tam ad amicorum studia, quàm ad popularem famam pertinere. ¹⁶ etsi enim inest aliquid ductum ex illo genere, benignè respondere, studiosè inservire negotiis, ac periculis amicorum: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere possis, ut de nocte domus compleatur, ut multi spe tui præsidii teneantur, ut amiciores abs te discedant, quàm accesserint,

ut

1. Hac tria sunt: unum ex iis, quos lassisti.] Amplector quod est in Pal. unum, quos lassisti. Maur. adhuc aberat vox unum.

2. Officio futurum: spondeo.] Vox ultima non est in libro Puteani, Turnebi, aut Palatino nostro; neque desideraverim.

3. Tua erga illos studia, dato operam.] Transcripsi quod erat in exemplari Turnebiano, tanto quidem confidentius, quod ei accederet Puteani codex, & librorum nostrorum biga, nisi quod ipsa, tuo studio, vulgati immiscent, studia futura, delinito, dans operam, &c.

4. Nam comitas tibi non deest ea, quæ, &c.] Ita nullo apice minus Turneb. Pal. Maur. quare ejeti publicatum illud hæctenus: non committas tibi necesse est, quæ bono ac suavi homine digna sunt. quo nihilo melius Lambiniana editio: non comitas tibi nec ea quæ, &c. sunt. undenam? Puteanus putabat sic locum totum legendum: ut natura facere videare. Quamquam plurimum natura valet, & amari videtur in paucorum mensum negotio posse simulatio naturam vincere. nam comitas tibi non deest ea quæ bona ac suavi, &c.

5. Commutandus est.] Pal. & Maur. interponunt, commutandus & accommodandus est. Forfan rectè.

6. Nusquam deesse.] Eadem membranæ, nusquam discedere, neque admodum displicet.

7. Possit dicere quod ejus sit, consequi possis, si abs te non sit rogatum, &c.] Intricata lectio; juvabunt forsan libri nostri. Palat. enim, possit dicere, quoad ejus consequi possis, si abs te non sit rogatum. neque aliter Maur. nisi quod is, quod loco quoad. Lambinus publicavit, possit dicere, quod ejus sit, consequi possis, se abs te non esse rogatum. Palerinus adnotavit, libros scriptos destitui negatione non;

quibus contradicunt nostri.

8. Quæ facito & abs te, &c.] Pal. & Maur. facite abs te. Victorius edidit, quæ facere te oportet & amicis tuis. minus rectè.

9. Largè atque honorificè.] Pal. & Maur. largè. quod esset non nuda aut verbo uno alterove, sed proluxa verborum serie. an ei scripturæ acquiescendum sit, nescio.

10. Ut id aut jucundè promittas, aut ingenuè neges.] Manavit ab Lambini conjectura, nam veteres editiones, ut id jucundè neges omittis ceteris. Palatinus accedit membranæ Turnebi, ut id aut jucundè neges, quod ipse mutat in, haud jucundè. Maur. habuit, ut id jucundè ingenuè neges.

11. Contra amicum aliquem causam.] Est à nostris libris. hæctenus enim euis, aliquam.

12. Exsarturum esse.] Est à Lambino, probatque Muretus. nam lectio recepta exacturum. non displicet tamen Turnebiani codicis exacturum, quam & exhibet Palatinus.

13. Homini Platonico suadere.] Est ab editione Victorii, neque aliter Palat. aut M. alix; homini planè perito, minus rectè. Puteani ms. habebat item illud Platonico, idemque non agnoscebat illud, quod & abesse poterat.

14. Ut is qui, &c. quàm putasset.] Legit Puteanus ex vet. libro, cur is qui, &c. quàm putasset.

15. Sin autem id neges, certè alienes & statim, &c.] Idem Puteanus monuit referendum, sin autem neges, abs te alienes, &c.

16. Etsi enim inest aliquid ductum ex illo genere.] Pal. ac Maur. non agnoscent enim, aut ductum.

ut quàm plurimorum aureis optimo sermone compleantur. Sequitur, ut de *rumore* dicendum sit: cui maximè seruiendum est. sed quæ dicta sunt omni superiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent, dicendi laus. studia publicanorum, & equestris ordinis, hominum nobilium voluntas, adolescentulorum frequentia, eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas, ex municipiis multitudo eorum, quos tua causa venisse appareat. ¹ bene ut homines nosse, comiter appellare, assiduè ac diligenter petere, benignum ac liberalem esse, loquantur & existiment; domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adsit, *satis fiat oratione omnibus; re, operaque multis*: perficiatur id, quod fieri potest labore, & arte, ac diligentia; non ut ad populum ab us omnibus fama perveniat, sed ut in his studiis populus ipse versetur. Jam urbanam illam multitudinem, & eorum studia, qui conciones tenent, ² quæ adeptus es in Pompejo ornando, Manilii causa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium, voluntatesque haberet. Efficiendum etiam illud, ut sciant omnes, Cn. Pompeji summam erga te esse voluntatem, & vehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremò tota petitio cura ut *pompe plena* sit, ut illustis, ut splendida, ut popularis, ut habeat summam speciem, ac dignitatem ³ ut, etiam si quid possit, nec competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis accomodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maximè videndum est, ut *spes Reipubl. bona de te sit*, & honesta opinio. nec tamen in petendo resp. capeffenda est, neque in senatu, neque in concione: sed hæc tibi sunt retinenda; ut senatus te existimet ex eo, quodd ita vixeris, defensores auctoritatis suæ fore: equites Rom. & viri boni, & locupletes, ex vita acta te studiosum otii ac rerum tranquillarum: multitudo, ex eoduntaxat, quodd oratione in concione ac iudicio popularis ⁴ feisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus ⁵ illis commonitionibus matutinis, ⁶ quod tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus: *Novus sum, consulatum peto*. Tertium restat, *Roma est*, civitas ex nationum con-

ventu constituta: in qua multæ infidiæ, multa fallaciæ, multa in omni genere vitia versantur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. VIDEO ESSE magni consilii, atque artis, in tot hominum cujusque modi vitis, tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias, esse unum hominem accommodatum ad tantam morum, ac sermonum, ac voluntatum varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere istam ⁶ viam, quam instituisti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel *maximè vitiosa est civitas, quodd, largitione interposita, virtutis, ac dignitatu oblivisci solet*; in hoc FAC UT TE BENE NORIS, id est, ut intelligas, eum esse te, qui iudicii ac periculi metum maximum competitoribus asferre possis. Fac ut se abs te custodiri, atque observari sciant. cum diligentiam tuam, cum auctoritatem, vimque dicendi, tum profectò equestris ordinis ⁷ erga te studium pertimescant. Atque hæc ita te volo illis proponere, non ut videare jam accusationem meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare. & planè sic contende omnibus nervis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. VIDEO NULLA ESSE comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient suos, maximè necessarios. Quare si *advigilamus* pro rei dignitate, & si nostros ad summum studium benivolos excitamus; & si hominibus studiosis gratiosisque nostri suum cuique, ⁸ munus describimus, & si competitoribus iudicia proponimus; sequestribus metum injicimus; diviores ratione aliqua coërcemus: perfici potest, ut largitio aut nulla fiat, aut *nihil valeat*. Hæc sunt, quæ putavi non melius scire me, quàm te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum posse, & ad te per scripta mittere. quæ tamen ita scripta sunt, ut non ad omnes, qui honores petent, sed ad te propriè, & ad hanc tuam petitionem valeant. tamen tu si quid mutandum esse videbitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum; velim hoc mihi dicas: volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

1. Bene ut homines nosse, &c. benignum ac liberalem esse, loquantur & existiment.] Reduxi quatuor autographorum scripturam, Turn. Put. Pal. Maur. editio publica, bene homines nosse, &c. benignum ac liberalem esse, bene loqui existimare. Lambinus licenter nimis omnia permutavit.

2. Quæ adeptus est.] Maur. non admisit pronomen, quæ. in aliis consentit plane cum Palat. ac vulgatis, retenta specie solæcismi; circa quem misere se cruciat Corradus.

3. Ut, etiam si quid possit, nec competitoribus, &c.] Scriptus noster uterque, ut etiam, si quæ possit ne comp. Gulielm. conjiciebat, si cui possit è competitoribus. Palermus, ut etiam si qua possit, in competitoribus.

4. Illis commonitionibus matutinis.] Sic Corradus legit è suis; item Turnebus. antea vulgati, commonitionibus, quod & in nostris duobus Palermus maluisset commentationibus.

5. Quod tibi quotidie ad forum desc. med. esse dixeramus.] Pal. & M. quo, quomodo & Victoriana aliaque. iidem nostri, dixeram.

6. Viam quam instituisti.] Forfan non deterius foret institisti.

7. Erga te studium pertimescant.] Sic malui cum codice Palatino; tanto quidem magis, quod sic quoque fervarent membranæ Turnebi.

8. Munus describimus.] Non rejicio; tantùm moneo legi in Palatino, munus distribuimus.

M. TULLII CICERONIS,

SI DEO PLACET,

CONSOLATIO.

QUAMQUAM recentibus morbis medicinam, adhibere vetant sapientes, nihilque adversi hominibus accidere solet in vita, quod aut improvisum, aut inexpectatum videatur: conemur tamen, si qua ratione possumus, medere nobismetipsis, & domesticæ subvenire calamitati. Si enim quoties usvenit, consulimus ceteris, cur non aliquando nobis ipsis? & si mala, quæ nec vitari, nec averti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter, cur non ea, si possumus, ratione leviora faciamus? præsertim cum ad ægritudines, & molestias depel-

lendas, eo acrius incumbere homines debeant, quo melius est, sine cura vivere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumventum, humanam conditionem, satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miserio-rem. quid porro præstantius, quid utilius est, quam, cum corpore valeas, curare ut etiam animo valere possis? siquidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger bene gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis & sapientibus viris & cogitatum, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt: quorum

quorum exstant satis multa, sane sapienter litteris mandata, in primisque à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore: quorum libros cum sæpe animi causa sumserimus in manus, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legitimè necessariò. casus enim ereptæ nobis filia, quam in oculis ferebamus, eximius & virtutis, & prudentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel affixit: ut ab iis opem ad leniendum, & mitigandum dolorem petere coacti simus, quorum maximè doctrina, atque auctoritate antea movebamur. Itaque multa, quæ ab illis vel acutè cogitata, vel eleganter enuntiata sunt, ad dolorem nostrum abstergendum colligemus: ut, si minus ceteros in tanto mœore delectare poterimus, quod alias & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobis ipsis medeamur. Sed nos etiam in hoc fortiores erimus, quàm ceteri, quibus difficile non fuit, cum doloris expertes ipsi essent: alios consolari, & à mœore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vincemus, ac naturæ quamdam quasi vim afferemus. quæ utinam tanti sit, ut ceteros quoque in pari fortuna doceat adversos casus patienter ferre: qui quo sæpius contingunt, eo propiores hominibus putandi sunt, quasi que in ipsa humana natura innati atque insiti, ideoque levius ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisque nomen sibi vindicat, cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac rejicere audeat? quod simul ut fecisset, & imprudens, & injustus meritò haberetur. Atque hic locus à Theophrasto egregiè tractatus, & perpolitus est: itemque à Xenocrate: quorum uterque eos, qui communes casus recusant, imprudentiæ, atque injustitiæ condemnat: alter etiam diis ipsis adversos non dubitat appellare. quod etiam gravius crimen est, ac vix in homine tolerabile: qui, cum omnia diis immortalibus accepta referre debeat, quorum ope vivit, intelligit, agit: si eorum voluntati repugnet, cum diis, gigantum more, bellare videbitur. Hæc autem peritè, ut dixi, à multis tractata sunt. sed ego Crantorem sequor: cujus legi brevem illum quidem, sed verè auream, &, ut Panætio placuit, ad verbum ediscendum de luctu librum, quo acutè universam doloris medicinam complexus est. sed humanæ naturæ incommoda ita diligenter, & accuratè expressit, ut quasi luendorum scelerum causa nasci homines, & in hanc lucem ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem edi. continuo senties, non rerum humanarum dominum, & gubernatorem exortum, sed veriùs miseriarum servum, atque incommodorum. nam infantiam, & pueritiam vagitus, lacrymæ, imbecillitas, nullus nec rationis, nec corporis usus, dolores, molestiæque quamplurimæ amplectuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit ætatis, nec prudentiæ, nec judicii compos rerum utilium, ac laudabilium contemptio: voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio: veri boni ignorantio: in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumeliæ, assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis contemptis infelicitas, & infamia: ex rursibus curiosè arreptis, & acquisitis, luctus, morbi, perpetuum denique sui ipsius odium, ex cognita rerum turpium mercede constatum. Adde insanas pecuniarum largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopiæ, non liberorum, non uxoris, non posterorum, non familiarum. quæ si quis ætatis potiùs vitia, quàm naturæ miseras, velit appellare: quamquam nominis quæstionem inducat, non tamen ipsas ab homine miseras, atque incommoda removebit. Nec verò audiendus erit qui hæc ab humanæ naturæ miseriis separanda putet, quòd non in natura insita sint, sed unius, vel aliorum hominum errores videantur: totius autem naturæ illa esse affirmet, quæ à nullo prorsus homine sejungi possint. quasi verò humanum non sit irasci, quòd multi non irascantur, aut non humanum loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui

nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus congregari, aut sermonem cum aliquo conferre. verè autem humanæ miseriæ sunt, quòd & si non omnes in uno, certè omnes in omnibus, & aliqua in multis, & multæ sæpe in uno agnoscuntur. Jam, constantis ætatis quot, quantæque miseriæ sint, non difficile est intelligere, ac difficillimum enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum una maximè incurrit. sicut enim ceterarum omnium ætatum, ad res, negotiaque tum privata, tum publica peragenda aptissima est, maximeque idonea: ita etiam una, præceteris omnibus, difficultatum, miseriarumque omnium, quæ ex publica, privataque administratione oriuntur, particeps, & socia est. hæc privata amicorum negotia procurat, hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum ex rebus feliciter evenientibus, hæc ærumnas, & molestias ex adversis experitur. huic bonorum civium propugnatio, huic malorum accusatio proposita est: huic invidia, & æmulatio à bonis imminet, à malis pericula & insidiæ intenduntur: ætas numquam sibi ipsi non infesta, numquam pacata: semper laboriosa, semper anxiosa, & sollicita. quæ si non aliquos interdum vel utilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, se ipsam profectò regere, ac tueri non posset. Sed miseriarum numerus multo major est: magnitudo autem tanta, ut neminem à publicis procurationibus non avertere, ac detertere possit. illustre præbuit exemplum universæ civitati calamitas nostra, quam ex parte civium salute, ex defensionis aris, ac focis, ex proditoribus à reipublicæ, ac populi R. cervicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna: civibus contigerit salus & quies: quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissimè redemissimè. Nihil necesse est mihi de me ipso prædicare. Sed tamen verissimè affirmare possum, eos demum annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo patriæ vel commodo, vel ornamento consumsi. ac, si longius mihi vitam producere liceret, non me alia causa ad diutius vivendum, quàm publicæ utilitatis studium, curaque adduceret: quæ una cogitatio in homine gloriosa, & laudabilis est maximè. Nunc, quæ extrema de ætatibus superest, quid ego de senectutis incommodis, ac miseriis loquar? quas plurimas esse, & gravissimas, & nomen ipsum, languoris, calamitatisque plenissimum, indicat, & ad spectus ipse senum hominum patet. quid est enim aliud, senem videre trementem, incurvum, canum, imbecillum, infirmum, quàm cernere morientem vivum, aut viventem mortuum? Ac, si nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolationem, prudentiam, usu rerum quæsitam, quæ illius ætatis propria: eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimum doloris, atque molestiæ. qui enim se prudentem, rerumque agendarum peritum agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis vitio, optimè etiam perficere non posse? & si patriam diligit, cur non angatur, quòd, quam consilio juvat, operam etiam juvare non possit? eoque major prudentium dolor est, quòd optimorum consiliorum fructum nulla alia ratione percipi posse, quàm si optimè ad exitum perducantur, intelligunt: quòd, nisi vir optimus, patriæque amantissimus ad agendum accedat, prorsus inania sint futura. De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid jam de generibus hominum loquar? aut numquid principes viros, & medios, & infimos æquè miseros esse negare possum? Reges ipsi quàm miseri sint, quantoque opere sollicitudini, timori, atque insidiis propositi, satis ostendit Dionysius, cum imminente capiti gladio Damoclem fortunæ suæ felicitatem voluit experiri. nec mirum: cum iis bellorum calamitates, agrorum vastationes, populorum cedes, urbium exitia immineant. quæ cum eveniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam, & ad imperium semper acquirunt: sed tanta præterea rerum amissio, tantusque sumtus consequitur, ut magni constet victoria, ac plerumque præstiterit, numquam arma sum-

lisse. sin proffigatio exercitus, aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest. siquidem captivitati, inopiæ, luctui, contemptui conjunctus est. Sed fac Regem esse à bellorum impetu, & à castrorum pulvere remotum: sua pacatè possidentem, nulla hostium incurfione vexatum: num iccirco tutior, à miseris securior? quin immò, ut otium humana natura non fert, ipse sibi molestiam, ac sollicitudinem exhibebit. nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus, deque urbibus ad imperium acquirendis, aut de jungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitis cogitabit. quæ qui animo agit, nec à molestia liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De Avaritia verò, maxima animorum peste, nolim hoc loco pluribus disputare. quæ in deside, atque otiosa mente quàm maximè exoritur. eaque erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maximè sollicitat. Huic generi infimum hominum genus opponitur: quod, ut nomine abjectissimum, sic re quoque omnibus calamitatibus, atque angoribus est propositum. Huic inopia, fames, contumelia, injuriæ, tributorum solutio, militiæ incommoda, misera denique omnia perferenda sunt: eoque miserius est, quòd ceteris omnibus, cum adversa fortuna premuntur, permulta tamen suppetunt, è quibus consolationem, dolorisque levationem petunt. at infimum plebem natura ipsa fatali quadam necessitate tam abjecto, tamque imo loco collocavit, ut omnibus ærumnis subiecta, nulla propemodum ratione erigi, aut sublevari possit. Ne mediocri quidem hominum conditio miseriarum expers esse cognoscitur. nam inter summum, & infimum interjecta, alteri pareat, alterum patitur. cui si imperare possit, certè longius à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, nec summos viribus adæquat, suo statu contenta esse cogitur. Itaque multis in civitate perfungitur incommodis, non illis quidem parum Republicæ fructuosus, aut valde ad ferendum gravibus, atque asperis: sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miseras augeant. hæc longiori oratione persequi, non est præsentis instituti: ante oculos omnia sunt, & nobis præcipuè re ipsa perspecta & cognita. Nec verò alia est fæminarum conditio. aut enim iisdem, aut parum certè diversis & molestis, & angoribus vexantur. nam & iisdem morbis, quibus viri, & iisdem animi perturbationibus, mentisque erroribus obijciuntur. eoque inferior illorum status est, quo mollior natura, & ad propulsanda incommoda, calamitatesque perferendas infirmior. easdem, quas viri, ex parentum, fratrum, fororum, affinium interitu molestias, & dolores hauriunt: maritos sæpe fatuos, parum de re domestica sollicitos, pecunias profundentes nanciscuntur. ex quo paupertas, & luctus. quibus malis eo premuntur gravius, quòd non, ut homines, indagare possunt, qua maximè ratione medeantur incommodis, rebusque suis consulant. Quantum Tullia mea ex patris exilio doloris, quantum ex maritorum ærumnis, & difficultatibus luctus, molestiæque percepit? & quamvis optanda etiam minimè pauca in vita viderit: malorum tamen paucorum sensus, vel doctissimis hominibus judicantibus, ita acerbis est, ut bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam præferatur. Permulta præterea in hoc genere sunt, quæ reticere præstat, quàm edere. sed magna certè, vel hoc uno nomine, fæminarum miseria est, quòd, quamdiu vivunt, parère semper coguntur. aut enim innuptæ parentibus, & affinibus: aut nuptæ, maritis parent, & serviunt. sic, quo minus liberæ, eo magis miseræ, nec umquam liberæ, nisi è vita profectæ. ergo mortuæ beatæ censendæ erunt. Nec sanè video, quid aptius dici possit. sed, ut ad nos ipsos redeamus: cui uxor contingit, is præter communes omnium calamitates præcipuo etiam miseræ genere premitur, quòd non solum suis, sed etiam domesticis uxoris, & familiæ molestiis, curisque vexatur. neque enim ab ea, qui cum ætissimo matrimonii vinculo conglutinatæ est, aut men-

te, aut cogitatione sejunctus esse potest. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantisque miseriis circumclusus hominis animus, quid egregium, aut eximium suscipere, aut cogitare potest? mirum, ni sese abjiciat, ac veluti desperatione percussus humi jaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi neminem esse, qui spiritum ducat, non miserum, neminem verè felicem. parumque sapiunt ii, qui hominem luendorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim, quæ dicitur vita, mors est: nec umquam vivit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potitur. itaque mortem in beneficii loco tributam à Diis immortalibus iis, quos maximè dilexerunt, traditum est: ut, cum Herodoto auctore, Argia sacerdos, quod optimum filiis esset, à Dea precata, eos reperit mortuos. mortem autem, tamquam optimam, illis esse concessam. credamus sanè Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exædificatum Delphis erat, ut, quod esset optimum homini, tribueret: post diem tertium exanimis sunt inventi. quo munere judicavit Deus, & Deus is, cui divinationis partes à reliquis diis sunt relictæ, mortem homini omnium rerum esse optimam: itaque excutiat jam, & evellatur funditus falsa illa multorum opinio, malam esse mortem: quandoquidem, vel deorum judicio, non modo mala non est, sed omnium rerum optima, & omnium munerum, quæ humano generi dari possunt, præstantissima. præclare: nam & miseriarum omnium, quas viventes petulimus, finis est in morte, & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurunt. docemur enim exemplis, à propagatione vitæ, permultos optimos, & fortissimos cives incredibiles hausisse calamitates. immerentes dixerit aliquis: ergo non sunt in miseriis ponendæ. nihil enim miserum, quod non culpa contractum. de hoc aliàs viderimus: sed calamitates certè fuerunt: quarum etiam unica cogitatio, quæ prætervolat, & effugit, non modò sensus, qui corpori firmiter inhaeret, acerbis habet plurimum. ex quo verè colligi potest, sapienter fecisse Thraces, qui, si Herodoto credimus, nascitibus liberis lugere, morientibus lætari solebant. exitum videlicet vitæ, ut miseriarum finem, & quietis portum, probabant: vitæ initium, ut ingressum ad molestias & dolores, inviti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati: quis in hanc lucem edi velit, ut miseriis opprimatur? quis non potius mori, ut beatam vitam acquirat? & si hoc nobismetipsis, ut optimum, vellemus: cur liberis & affinibus, diversum? an melius nobis, quàm iis, quos summè diligimus, esse velimus; aut potius beatè nobis, miserè ipsis, & infeliciter? hoc certè nullo modo. quamobrem amanda mors semper omnibus, carissimis etiam optanda. Ac, si quibus mori præstat, quam vivere, iis præcipuè, quos & acta cum virtute vita claros effecit, & mors, satis diuturna vita perfunctor, molestia afficere non potest. Nasci verò non intelligo, quibus expediat. nam in ærumnas, miseriaque ingredientibus quid gratum, quid hilare aspiciamus? qua re potius non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & ejulatus facis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, quæ nihil inane solet efferre, ac potius iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel justitiæ, vel prudentiæ documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longè optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitæ. proximum autem, si natus sis, quàm primum mori, & tamquam ex incendio effugere fortunæ. Sileni quæ fertur fabula, si gravioribus ludicra interdum admiscere liceat, idem certè confirmat. qui captus à Mida, missionem doctrina redemit. docuit autem Regem, numquam nasci optimum esse, sed celeritatem mortis proximè accedere. idemque Euripidis testimonio, poëtæ sapientissimi comprobatur. Sed Crantor noster patri, filii mortem ægerrime ferenti, responsum ait datum esse in Pſychomantio, filio suo bene beateque esse, utiliusque futurum fuisse, si etiam pater pari ratione

fatis concessisset. Quamobrem, si dolorum finem mors affert, si securioris & melioris initium vitæ: si futura mala avertit: si medetur præsentibus: si nos ex plurimis vel morborum, vel molestiarum, vel acerbissimum periculis educit, cuream tantopere accusare, aut dolorem ex ea derivare velimus, ex qua potius consolationem, ac lætitiæ haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet. de quo liber pauca dicere, ne hic unus ad molestiam, doloremque alendum angulus relinquatur. qui profectò insipientibus obijciendus non est, nec in tanto argumentorum acervo, quibus mortem ipsam nobis obstringere conamur, committendum, ut hoc uno nomine minùs nobis debere videatur. & quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed diis immortalibus, potius relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas, piumque esset: qui enim nascendum curam suscipiunt, qui viventes protegent, alunt, tuentur, fovent, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, ut aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quòd si morte sensus extinguitur, obitusque nosser ei somno similis est, qui nonnumquam etiam, sine visis somniorum, placatissimam quietem affert, quid lucri est emori? aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis ætatis? Sin migrationem malimus esse mortem in eas oras, quas è vita profecti incolunt: quid optabilius, quam ad eos proficisci, quos mortuos, vivens dilexeris: & cum iis perpetua vita perfrui, qui, ut nos in laude viveremus, & libenter moreremur, suis & præceptis, & exemplis tantopere laborarunt? mihi certè nihil videtur evenire posse gratius, quàm, si mors aditum ad alia loca patefaciat, ad eos venire, & cum iis esse, quos & maximè dilexi, & numquam non diligere, ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos ut pervenero, quantopere lætabor? quæ jucundior collocutio, qui suavior vel congressus, vel complexus? O vitam verè vitalem, ut ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem: sed beatam etiam mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer percussus & afflictus, his tamen monitis, & præceptis non mediocriter allevari sentio: itaque neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tam studiosè è sapientum libris collectæ, juvent, ac delectent. eoque magis, quo leviores erunt aliorum dolores, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. nam si amor, si pietas filii, si virtus, si gravitas, si constantia, si cetera, quæ vix in fæminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sunt: tanta facta jactura, gravissimè dolere debemus. sed vincat dolorem consolatio: nec jam, quid amiserimus, sed; quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro, quod certè fortis est ægroti, non solum accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quem dolor à ratione averterit, cui non satis firma videantur ea, quæ jam dicta sunt: is se hominem esse meminerit: nihil autem humanius esse morte, ut, si mors ab ipso divelli, atque auferri possit, diis propior habendus esset, quàm hominibus, nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communi, & præcipua hominis conditione non uteretur. præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adjumenti afferre possint, non solum effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solum injus, sed etiam turpissime agere qui immodicè doleat. turpitudine enim pejor est dolore: siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilque habet infamiæ. turpitudine autem iccirco vituperanda, quod aliquid semper indecorum continet, culpa contractum. at omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus: quandoquidem, ut immodicè, præterque rationem doleas, sponte efficis. ex quo culpa exoritur: quæ homini maximè fugienda, vitan-

daque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perditè amantes suscipere solent, nimium perturbemur, & effæminemur. quin potius nos ad Homericæ præcepta referamus:

Corde age sis firmo, nec te submitte dolori:

Namque aliquid gravius, pejorque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non adversa multa antea contigerint: ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. cur igitur graviora, vel certè æquè gravia fortiter passus, cum maximè occalluisse, & ad dolorem novum obduruisse deberet, despondeat animum, seque mœrori tradat? quod etiam injustum esse, paullo antè dicebamus. natura enim usuram nobis vitæ dedit, tamquam pecuniæ, nulla præfinita die. quòd si, cum liber, sua repetit, ea conditione commodata, ut restituenda sint, cur accusatur? aut cur non potius naturæ gratias agis, quòd, cum citius potuisset, tardiùs repetierit, quàm, quod aliquando repetierit, injusta querela insequeris? certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diversorium, nobis esse concessum: è quo cum migramus, alacres, tamquam ex hospicio miseriarum, atque incommodorum plenissimo, egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tamquam ad patriam, evolare. quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat sollicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitæ hujus usum nimis utilem, ac jucundum arbitramur, aut ex nimio in nosmetipsos amore, caritateque provenit. Sed opinionem illam, quam rationes adè firmæ convellunt, libenter deponere debemus: ab hoc verò amore nimio tanto libentius abhorre, quanto indecentius est, vitæ munere perfunctos velle etiam in vita, diis invitis, commorari: communemque omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare: demum, tanta esse mollitiæ, tantaque impudentia, ut ne in morte quidem confirmemur, ac respiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando moriendum ipsis fuisse: mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è deorum voluntate pendere: quos verò lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque tulisse: ideoque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique, id quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tempus à nostris oculis, nostraque consuetudine remotos. itaque, cum ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nos quoque pervenerimus, statim eorum consuetudinem regustabimus, & ad suavissimam vel consuetudinem, vel convictum redibimus. Mortem suis acerbam, amarumque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideo fortasse perturbantur, quod me quidem, sublatis gravioribus dolendi causis, quas jam superiori disputatione rejecimus, minimè angit. ipse enim dicebat animi à corpore vel cum nullo, vel certè cum modico dolore fit, & interdum sine sensu: nonnumquam etiam, si rectè sapiamus, cum voluptate. Sed quidquid sit, totum hoc ita leve est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt. nec, si mors paullo longior alicui contingat, desperandum est de deorum, naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foveant, atque allevent. ejus rei in morientibus sæpissimè signa minimè dubia cernuntur: cum velut è somno exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, ut libentissimè judices è vita proficisci. quamobrem ne hæc quidem ullam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quòd, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & evanescit: non, quod minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quod usus ipse, cogitatioque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali, ideoque leviter, & patienter ferendam.

Sed turpe, stultumque est homini, tanta, tamque varia rerum cognitione instructo, non à se ipso potius mature, quam fero ab usu, & cogitatione doloris remedia expectare: quæ tam firma sunt, ut neminem fore putem, quem non vehementer non iuvent solùm, sed etiam permoveant. mihi verò eo magis necessaria fuerunt, quo turpius visum esset: me, qui ceteros constantissimè consolatus essem, in meo dolore jacere: voxque illa exaudiri, & fortasse non immeritò, potuisset, *Hicne ille Cicero, cuius ob os Grati ora abvertebant sua?* Sed nos Philosophia adversus omnes vel temporum, vel fortunæ, vel naturæ insidias munivit: quæ ita fortis est, ut nullus injuriæ imperum extimescat: ita lenis & suavis, ut omnes acerbitates facilè mitiget ac molliat: ita demum utilis, & fructuosa, ut totam se ad humanas utilitates liberalissimè porrigat atque explicet. nec verò secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patitur manare longius, neque homini mœrore confecto, consilio, præsidioque suo præstò sit: quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tærius? aut quid prodesset, ad spectum à natura ad supera erectum accepisse, ut cœlum contemplari, ut deorum majestatem cogitare, aut à diis immortalibus mentem & rationem, ut utilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa, & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quaque ceteris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viventium naturis antecellimus? inania hæc videri possent, si tam multis ex adverso miseris oppressa hominis natura, neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus majora nulla esse potuerunt, uti posset. sed profectò, ut contra serpentium virus pharmacorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria, contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum philosophia nobis data est deorum immortalium concessu atque munere. quam ut nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quàm plurimi mentis tranquillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quandam vim ac fortitudinem illi uni acceptam referant necesse est. Neque nos aut in exsilio patientes, aut in honorum cursu temperantes fuisset, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter versaremur, nisi tuo, philosophia optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est, quæ tot, tantisque miseris, quibus proposita fuisses in vita, una morte perfancta es: a præsentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quieris portu collocata. meritò tibi mortem jucundam fuisse putem, cum vel ea bona, quibus viventi frui licuit, animo reputas, vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cum te felicem judicem, ac, si dicere liceat, pænè oculis cernam, cur tua morte excrucier? potius lætabor, ac tibi, tamquam de re optatissima, gratulabor. cui nisi molestum est, me jam ætate confectum in tam perturbata republica, tamque misero vitæ genere reliquisse, quid jam grave aut acerbum esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa levius aliquanto efficitur: neque tu nunc, quid me perferre necesse sit, sed, quàm non multo potest tecum iisdem bonis usus sim, debes cogitare. nihil enim accidere valde grave potest iis, qui spe jam propinqua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri. non enim tantopere bonis delectamur, quàm malis affligimur: ex quo sit, ut hæc etiam nolentes augeamus: bona autem, quæ fruendo, cogitando, gaudendo majora efficere expediret, etiam dederamus. quod certè minimè oporteret. nam, si ferè disputare volumus, cur dolores, resque adversas refugiamus, quæ fortitudinem in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur. cur mortem horreamus, quæ assidua sui memoria, nos ut meliores simus, admonet? nec patitur, ad ea nos animum

adjungere, quæ aliquam nomini nostro vel intemperantiæ, vel injustitiæ notam possint inurere. Bona verò, & ea, quæ probantur in vulgus, cur tantopere appetamus? quæ consecuti, molliores plerumque, ac deteriores evadimus. itaque his voluptatum lenociniis obruiamur, ut discessim ex hac vita impendère, vix aliquando recordemur. Sapienter philosophorum princeps, & magister Plato: quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quam somnia. itaque penitus contemnenda esse. mala verò ut vitentur, ad æterna properandum: quò nisi confugias, vitari numquam posse. at ad æterna ne properari quidem potest, nisi morte janitore, ac duce. Quorsum hæc? ut intelligamus, non modo à dolore vacuam, quietam, oportunam, bonam denique esse mortem, sed etiam summorum atque immortalium bonorum liberalem, ac beneficam ministram. itaque Cato sic è vita discessit, ut lætaretur, causam se nactum esse moriendi. Jam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætatur, mortem etiam optimam esse agnosceret. Certè enim in re sua, quæ præsertim sensu percipitur, nemo fallitur. quod comprobare possum Attabani Xerxis patru, viri sapientissimi, testimonio. de quo est apud Herodotum, cum Xerxes exercitus sui copias pænè innumerabiles, ante se in aciem instructas intruens collacrymatus esset, neminem ex tot millibus ad centum annos superstitem futurum, illum Xerxi respondisse: at tam multa sunt, tamque misera, quæ viventes perferunt, ut nemo sit, quin mori sæpissimè cupiat: cum incidentes calamitates, & morbi vitam adeo perturbent, sollicitamque habeant, ut longissima videatur. itaque mortem per fugium esse ærumnosæ vitæ, dubitare nemo potest. nec his contentus addidit etiam illud: deos immortales, cum hominum vitam quæ adeò misera sit, multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo invidentiis, ne mortis suavitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiarum fabulæ narrat, Jovi, atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse. ex quo quid aliud conjici potest, quàm mortis celeritatem divinum munus, & lucrum esse maximum? itaque scitum est illud comicum:

*Nam quem tuetur, atque diligit deus,
Juvenis supremum mortu intrat limitem.*

Neminem enim, quem dilexerint dii, patiuntur esse miserum. quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. quid autem contingere homini tam gratum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicujus sive artis, sive doctrinæ tractatione percipit. at doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si quæris, etiam dolorem parit. non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multo plura, ac majora, quæ scire vellemus, penitus ignorantes. Artes verò, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid non potius molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta invidia? aut quis est sua sorte contentus, & non alienæ sive industriæ, sive fortunæ, æmulator, osor, detractor? Sin civilem vitam quisquam appetit, & in Reipublicæ luce vivere pulchrum putat, is se exigua, ac pænè nulla honoris specie magnas comparare calamitates certò sciat, quocumque enim quisque est, cui non publica administratio vel mœroris, vel jacturæ tantum attulerit, quantum verbis explicare vix queat? ac, si de toto vitæ cursu judicare verè volumus, exitum videamus. Ubi optimi reipublicæ administratores, seu veriùs parentes, Miltiades, Ephialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quantum illis fides, caritas, integritas, constantia peperit miseræ? ut non modò honoribus, dignitate, auctoritate spoliavit, sed etiam in exsiliium miserit. quod contra oportebat: viros optimos, patriæque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud nostros optimam causam amplexus, paucorum immoderatæ libidini repugnans, manè mortuus in lecto est inventus. nec absuit suspicio, quin ab uxore,

quæ

quæ Græchorum soror fuit, interfectores essent immiffi. Metello autem Numidico, homine omnium clariffimo, ac præstantiffimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam juraret, in exilium abire fit coactus. fateor profecto, inter omnia exilii genera, atque omnes miseriarum causas maximè honestam Numidici fuiffè conditionem: cui probitas, integritas, in patriam caritas, calamitatis causam attulerit: sed tamen facendum est, graviffimam fuiffè calamitatem, pelli patria, avelli à suis, bonorum direptionem, liberorum five mœftitiam, five ærumnam videre: M. Regulum, C. Marium, L. Brutum, ob liberandam patriam interfectum, prætereo. nolim, in iis commemorandis nimis videri, quorum exitus nemo est, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari jam didicerit. quæ cum multa, maximeque gravia sint, graviffimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis irretito, qui que è popularibus suffragiis totus pendeat, nihil usquam infelicius reperiri potest. quantus in eo timor, quanta dubitatio; quantus conatus, quanta sollicitudo? ut nullam illi à molestia vacuum esse horam, non immeritò suspicari possimus. nam si fervientis ea est conditio, ut ex ejus, cui servit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat: qui populo serviet, avido, invidio, ignaro, ad mutationem proclivi, & quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse poterit? an potius, quoties de ejus natura cogitabit, toties suam ipse calamitatem, ac fortunam conqueretur? præclare vetus Poëta:

Eterno mixtam luctu mortalibus vitam

Olim constituit divum pater, atque hominum Rex.

Itaque quamdiu hac luce utimur, vivere quidem videmur, sed verius assidue morimur, aut saltem vitam verbo retinemus, re ipsa amiffimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix esse possit. inultos potius, ne in majora, quàm quæ humana consuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem sibi dedita opera conscivisse scio. quod tamen non iccirco dictum velim, quia probandum putem: sed, ut ex eo appareat, humana vita quàm multis undique prematur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, ejusque filius, morte ultro appetita: præterea Theagenes Numantinus, qui, ne in hostium manus veniret, primum suis, deinde sibi ipsi mortem attulit, quantopere vita fugienda sit, satis videntur aperte declarasse. Ac nisi turpe videatur, homines à mulierculis, multo certè imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex historiis Afrubalis uxorem illam, quæ, Carthagine in hostium potestatem redacta, se ipsam cum tribus filiis in conflantis patriæ incendium immisit. Sed præter hæc, quæ jam testata sunt, & illustria, fateamur sanè ingenuè, tantam esse humanæ naturæ miseriam, ut neque genus ipsum hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint. quod eo magis mirandum est, quòd non iis solum malis, quibus hominis natura assidue affligitur, mala nostra præscripta sunt: sed ipsi nos, quantum in nobis est, miseriore quotidie reddere conamur. nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter unum hominem, quod in proprium genus, atque in se ipsum sævitiam exercent suam. meritoque Dicæarchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum, & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putavit, quin multo plures extincti sint homines ipsa hominum sævitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis. tanta est enim in permultis avaritia, tantum ambitionis, imperii, divitiarum studium, ut explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. atque hoc malum non jam angustis finibus compressum videmus, sed superioribus sæculis erupisse vehementer, & manasse latius. non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas per sæpe funditus sustulit civitates. At, si ad singulos homines, quæ proxima ratio est, mentem, cogitationemque converteris, ne in iis quidem quidquam reperies, quod valde appetere, aut appro-

bare possis. finge enim animo quidquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere, congerantur divitiæ, bona valitudo, honores, potentia. etiam voluptates accedant. cum hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile, aut firmum, nihil, quod non repentinam, & assiduam pati mutationem possit. caduca enim, & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. quid autem homini turpius, quàm è temporis, ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius flatu sublevari; restatu deprimi, & affligi? aut lætis rerum eventis glorari, adversis lugere, nec lacrymis temperate posse? quid jam interfit inter hominem, mutamque pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem natura denegavit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamvis enim homini non mater, sed verius noverca natura corpus fragile, infirmumque tradiderit, animum autem & in molestis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen in sevit divinos ingenii, judicique igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obistere, labores verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus. itaque tributum divinitus mentis ignem, & prudentiæ, non extinguere, sed sopitum fovere, atque augere debemus. Mors autem, progressis in vita longius si immineat, nihil est, cur magnopere commoveamur: quæ præsertim aut meliorem, quàm quo viventes fruimur, aut certè non deteriozem vitæ statum sit allatura. quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse mali. proptereaque nullam justam doloris causam existere: at, si vigeat, corpore solutus ac liber, quid jam illa vita beatus, quid divinius? ex quo maxima, & veriffima lætitiæ, ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil jam restat, quo minus, optimam esse mortem, verè affirmare possimus, tantumque abesse, ut, cum adest, dolenda sit, ut nunquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur. atque eo magis, quo diutius in vita homo permanferit. nam, cum is bonis, quæ asferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatiffimam vitam commigrabit. non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantumque mentis lumen, è divina natura delibatam, posse extinguui, sed potius certo tempore emenso, ad immortalitatem redire. quid autem hominem magis deceat, quàm tam multis, tamque firmis rationibus nixum, virilem animum retinere, famineam molliem exstare? qui verò mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno, elatoque animo despiciere possunt, in eos illud probri plenum verè dicetur:

Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem:

Illeque virago viri.

Multæ enim repertæ fæminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam, ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, ut libidini, sic dolori, non aliter, quàm servo domina, imperare debet, eamque coërcere, ac frangere, tamquam vitiosam, & imbecillam animi partem. quam si emergere patitur, seque paullo altius efferre, non modò rationi præcurrat, sed etiam victrix in animo exsultabit. quo nihil homini turpius, aut perniciosius nè excogitari quidem possit. Gorgias orator, jam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur: Maximè verò, inquit. nam tamquam ex putri, miseraque domo lætus egredior. O virum egregium, dignumque, cujus vigeat in omnium ore, ac mente sententia! quid enim potuit præclarius dicere? cum mala, quæ viventem pati necesse est, cogitaret, miseriarum finem, quas inorians relinquebat, adesse lætaretur? sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli denique pateat cupiditati: quæ summa est ratio & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angere, nihil denique huma-

num extimescere. Angamur liberorum, aut affinium interitu? quid ita? ut stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: saniores, quorum tam multa existant ad æternitatem illustria sive exempla, sive testimonia, negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, & cum in celebritate versari, ac Solis lumine uti possis, solitudinem tamen, ac tenebras querere? jam enim ad eos, quos æmulari fatius est, quosque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandam, dubitaturum puto neminem. si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, si neque misera ipsa est, nec ullius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, ut sempiternis bonis potiamur, vitamque, quam mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? itaque sapientissimos homines accepimus non modò suorum morte non percussos, neque dolore ullo affectos, sed etiam sæpissimè lætatos esse. Anaxagoræ, inter familiares suos de natura rerum disserenti, filii mortem nuntiatam tradunt: nihilque aliud ab eo responsum, nisi, se illum genuisse mortalem, præclara verò vox, & verè digna, quæ à tanto viro emitteretur. non enim sanè video, quid sapientiùs, aut constantiùs dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus adversis admodum firmi signum fuisset. an angere sese non sua, sed filii causa? num igitur ignorare se fateretur, quantis è malis elapsus esset filius? an se quidem dolere, sed tamen humanum casum agnoscere? ubi ergo hominis gravitas, iudicium, sapientia? aut quid ab imperitorum turba distabit? è quibus tamen sæpe multi nec iis rebus anguntur, quæ necessariò eveniunt, nec, quo minùs eveniant, cum communes omnibus sint, laborandum ullo pacto censent. Ille verò sapiens, & verè philosophus: quem neque improvisus nuntius percudit, nec à disputatione abduxit, sed potius vocem expressit, summæ indicem fortitudinis, ac sapientiæ. vellem & hoc ipsum de pluribus ex nostris dicere liceret: quos si qua interdum fortunæ oppressit injuria, nihil aliud iudices, quàm prostratos illos, ac penitus abjectos esse. quasi verò aliquid acciderit, quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipis, si minus hoc tempore, saltem paucis post annis non eventurum fuerit. ac, cum maximè animo vigere deberent, tum præcipuè non solum præteritæ, patriæque virtutis, sed etiam humanæ legis, ac pænè obliviscuntur sui. tantum in eorum animis mollities potest, ac servitus quædam doloris, atque tristitiæ. An ego illum iudicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, evertit? qui nihil præ doloris magnitudine, cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in se ipso: in temporibus, atque in fortuna, quæ stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? ego verò istam non modo servitutum, sed pænè captivitatem, & quidem miseriam, censuerim. quid enim interest inter eum, qui vincetus ab hostibus, & carceribus conclusus, obsideatur, & eum, qui dolore captus, suo prorsus careat arbitrio? at ille quidem, etsi corpore serviat, animo tamen liber est, nec dubitat aliquando fore; ut libertatem assequatur: qui verò dolori pareat, nec valet corpore, & animo quàm maximè laborat. non enim amicis frui, non Reipublicæ prodesse, non privatam res curare, non publicis consulere potest. ita in otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam pareat, & tamen sibi non imperat. qui cum assiduis, & maximis prematur angustiis, alterum esse necesse est, ut quamdiu in dolore versatur, semper miser sit: alterum fieri nullo modo potest, ut nisi dolere desinat à miseriis eximatur. Quanto sapientiùs Xenophon, qui, cum sacra solemnia perageret, majoremque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantum è capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter persistit. ubi verò cognovit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit,

deoque ipsos, quibus litabatur, testatus est, majorem se ex filii virtute voluptatem, quàm ex obitu molestiam cepisse. huic ego non dubitarim, quin omnia, quæcumque accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura. qui enim usque eò in deorum cultu constans, & firmus esset, ut neque filii morte nuntiata, ab iis avocari posset, cur eum credam filii morte lugenda à deorum voluntate dissenfurum fuisse? aut qui virtutem, filii vitæ anteferebat, non jure credi possit, illum & virtutis studio incensum, & patriæ caritate impulsam, omnes molestias, omnesque calamitates libentissimè fuisse subiturum? sed quo rariore, qui hoc modo animati sint, hoc præclarior res viri. nihil enim ad laudem illustrius, quàm in æternam gloriam, aut in patriæ utilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & cum fortuna luctantem, negligere humana. quæ qui nimium curant, si laudis studium, civium commoda, denique omnia quæ laudabilia putantur, prorsus è mente, ac cogitatione ejiciant, necesse est. neque enim humanis curis implicitus toto animo de patriæ salute, atque utilitate cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus comparare, vel egregii quidquam suscipere, ac sustinere queat. suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens, cetera omittet, de se ipso dies, noctesque cogitabit. ita nec boni civis, nec boni viri fungetur officio. bonum enim virum decet, de ceterorum commodis æquè laborare, ac de suis: bonum verò civem, sua omnia posteriora habere, patriæ commoda prima, & maxima ducere. à quibus neque dolore, neque ulla omnino humana avelli perturbatione debemus. Periclem narrant historici intra quadriduum duobus filiis, eximæ indolis adolescentibus, esse orbarum. qui usque eò fortis, ac constans in luctu fuit, ut nihil prorsus de pristino habitu, cultuque deminuerit, sed eundem, quem antea, in concionibus habendis morem, ritumque servavit: nec umquam coronam è capite deposuerit. de quo traditum est, nihil eum putavisse indignius futurum, quam si aliquod fracti animi signum mæoris causa muliebri more edidisset. fortem sane hominem, & magna laude, æternaque memoria dignissimum: quem neque naturæ vis, ad nimium sæpe amorem trahens, potuerit de statu dimovere, & ad dolorem abducere, nec liberorum desiderium, quos tamen summè dilexisset dicitur, ulla ratione perturbavit. nec mirum. vera enim fortitudo inanes sollicitudines ejicit, ac depellit: opprimit cupiditates: imperat timori: nihil autem appetit, forti viro indignum: nec ab ulla re vel metu, vel inconstantia repellitur. & quamvis excessam, elatamque naturam ratio ipsa, doctrinæ præceptis imbuta, confirmet: quod Pericli, doctissimo homini, maximoque ingenio prædito sine ulla dubitatione contigisse, prorsus mihi persuadeo: ipsæ tamen fortitudinis radices in animo præcipuè insident. qui cum humana despicit, nec ad humilia, quasi humi depressus, ullo pacto adhærescit: facile fit, ut uberiore, & maturiores fructus ferat, cum ad eum veluti ad agrum optimum, cultura, ratio etiam accesserit, conformatioque doctrinæ. non enim, sensu omni doloris caruisse summos viros, credendum est. qualis enim nihil sentientis animi, sensuque prorsus carentis esse fortitudo potuisset? Sed dolore sentientes, ad eum opprimendum, ac vincendum summam animi contentionem adhibebant, tantumque nitebantur, ut è pugna discederent superiores. verum enim illud est, nullam animo majorem pestem, una remissione, posse contingere. qui si intentus est, seque ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facie discutit, ac depellit: at remissione enervatus, & effæminatus, ita deprimitur, & urgetur, ut se ad æquitatem nequeat extollere. Nec verò quisquam doloris impetum excipere, ac fortiter perpeti posset, nisi se prius ad obsistendum comparasset: aut fortitudinem acquirere, nisi prius doloribus multis acerrimè, ac fortissimè resistisset. ex quo consuetudo fit, quæ callum obducit animo, nosque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ im-

petus armat. An censemus, Harpagum Medum tantum fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoriae mandatum est, edere potuisse, nisi prius impatientiae ac fortitudinis exercitatione sapientissime versatus esset? nec sine maximo fructu, magnaque potius cum nominis sui gloria. tantum enim fortitudine, ac prudentia praestitit, ut acerbissimam injuriam sine ullo plane doloris sensu pertulerit, & sese cumulate contra Regis immanitatem ulcersi potuerit. nam, cum ejus filium Rex Astyages interfectum ad epulandum apponi iussisset, caputque ei post cenam allatum ostendisset, rogans, cujus feræ viscera in mensa comedisset: ille verò nihil perterritus, nec animo ullam in partem dejecto, agnosco, inquit, quid sit actum, ac quidquid Regi placuit, mihi quoque placere pronuntio. hoc autem immanissimum genus injuriae tam dissimulavit, quoad Cyrum ex Persia in Mediam evocare potuit: quo adventante, cum exercitus Imperator contra eum à Rege missus esset, & Regnum, & Regem illi tradidit. itaque Astyages in Cyri potestatem, impietatis suae poenas daturus, redactus est. O factum omnium gentium, ac saeculorum memoria dignissimum! ex quo non modò qui dolori cedunt, ad patientiam, ac fortitudinem excitentur; sed etiam Reges, quique hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens audeant, erudiantur. nam adversus injustitiam, atque impietatem tantum est odium, tanta invidia, ut ne ipsum quidem caelum, aut sidera, etiam si homines velint, hujusmodi scelera pati, ac dissimulare possint. ac, si fera deorum vindicta sit, noluerunt tamen impios ipso in facinore adeo exultare, ut non angore conscientiae, fraudisque cruciatu, tamquam domesticis furis, assidue vexentur. tantumque potest impietatis odium, ut Tyrannum extinctum, ac saevissime excruciatum nemo misereatur, nemo doleat. nam adversus hoc hominum genus, nec in ullo praeterea, omnem prorsus vim, omnesque stimulos amittit dolor. qui si ratione comprimendus est, quod supra diximus, multo etiam magis consuetudine vincetur: cujus tantae sunt vires, ut non modò perturbationes animi sedare, sed etiam naturae vim afferre, eamque sapientissime immutare, ac penitus aliam possit efficere. cujus auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunae fulmina depelli, ac contemni facile poterunt. Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum: non mortem, quam jam optimam esse cognovimus: non egestatem quae sapientissime maximi boni causa à diis immortalibus tribuatur: non exilium, cum orbis terrarum omnibus pateat: non cetera generis ejusdem, quae vulgi opinione gravissimis in malis numerantur. nullum enim tam grave malum apparebit, quin ex eo bonum aliquod multo majus, multoque optabilius magno deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni sunt libri philosophorum, refertae argumentis, ac rationibus paginae ferè omnes: tanta autem exemplorum copia, ut nihil possit esse cumularius. quae cum ita sint, quae jam re terreamur, aut cui dolori cedamus? Dion certè, qui è Platonis schola defluxit, cum ejus filius in atrium è recto delapsus interisset, non modò non doluit, sed etiam in eo, quod tum fortè agebat, constanter persistit. quo facto judicavit & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid ceteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Traheaspas multo fortius. siquidem filii morientis, cum ferro trajiceretur, sine ullo prorsus dolore spectator fuit. Cambyfes enim iratus, & ebrius cum hium sagittis peteret, jamque pectus reclusum appareret, patrem iussit inspicere, num cor percussum esset. cui cum pater responderet, jam cordi sagittam esse infixam: tum Cambyfes, numquid certam, inquit, habeo manum? at pater, nullo doloris signo dato, nec usquam conversa, aut commota facie: ne Apollinem quidem, inquit, certiores sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuisse, si filius in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpae conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filii mortem honestam, pro

patria susceptam, tali patri futuram fuisse jucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium illum, ac pænè viscerum suorum carnificem vocent. Sed faciant sanè, ut lubet: dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis, ac devicti doloris esse praclarissimum. Quod si ita est, ut infirmos animos spectata ceterorum virtus erigat, & confirmet, quem censemus jam dolori concessurum, cum tam multos audiat, qui seipsos in dolore superarint. quocirca, tam multa veterum exempla colligere vereor, ne supervacaneum, aut fortasse putidum videatur. quòd si ceteris tantum, & non nobismetipsis, scriberemus. fortasse breviores in scribendo, in exemplis autem recensendis etiam priores essemus. sed sit nescio quomodo, ut ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. nobis quidem ita videtur: & cum nostro vulneri medeamur, mirari non debent qui hæc in manus sument, siquid fortasse paulo expressum uberius invenerint. illud certè propositum habemus, ut omnibus nobiscum prodesse, omniumque dolori, quam accuratissime fieri possit, consolationem afferre possimus. quamobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque allevari molestiam experimur: ceteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus. nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes pænè obrui sentient, æquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro nonnulla interdum accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, ut à medicina refugiat, idque si ullo in casu contingit, certè, cum dolore affligimur, maxime solet evenire. quod ex eo fit, quòd erepri vel amici, vel affinis, vel filii cogitatio adeo nobis grata est, quòd illum pænè ante oculos constituere videatur, ut, etiam si dolorem refricet, & lacrymas eliciat, tamen eam deponere nolumus. ac, si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minus, quam consolantium verba, audiamus. falluntur sanè graviter qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnopere delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum unicuique studium, suaque omnibus delectatio relinquatur. non enim vereor, quin, si minus in ipso doloris æstu remediis utendum homines censeant, certè, cum modicè dolor resederit, ac se paulùm quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita, præceptaque nostra adhibeantur. nihil autem utilius est, quam hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in manibus habere. sic enim & legi, atque ad verbum edisci, & penitus memoriae mandari possunt, ut, cum in animum penitus influxerint, tum exhauriri ac prorsus elabi, non facile queant. ita fit, ut, cum repente dolor invasit, tum iis utamur: quæ, nisi antè percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, plane depelli, atque excludi solent. sensimus hoc in nobis ipsis: nec parum nobis obfuit, hanc universam adversus dolorem commutationem non multo antè animo, ac mente percurrissè. quamvis enim permultos philosophorum libros vel de luctu, vel de morte satis accuratè legissimus, ut Theophrasti, Xenocratis, aliorum, quos commemorare nihil attinet: tamen hoc non ideo feceramus, quòd eventurum putarem, ut iis ipsis in nostro mœrore uteremur. itaque neque lectionem, quantum oportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus. casu autem repentino oppressi, non prius ad libros confugere potuimus, quin antè acerbitalis vi prosterneremur. quamquam postea tempore ipso factum est, ut dolor nec, ut antea, acrior, & mens ipsa paullo esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergimus ad reliqua, quæ nec multa restant, & sciri, ac cognitione dignissima: fructu autem ipso, quem præcipue quarimus, gratiora fortasse, & uberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem

tationem possit, cur nihil omnino nostrorum morte dolere debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum, quos amissimus, opera, ac studio utilitatem percepturos fuisse. ac hoc non ad amicos, aut affines, quorum dolere videmur interitum, sed ad nosmetipsos pertinebit. mercenarius igitur dolor fuerit, qui non ex affinitate, aut benivolentia, sed ex una proveniat utilitate. quid autem flagitiosius & indignius, quam eum, qui sic doleat, fateri oportere, cum tantopere alicujus morte crucietur, quod aliqua utilitate privatus sit, si nihil ex ejus vita beneficium ac commodi se consecuturum speravisset, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed è media civitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac cives, qui non modò amicorum, cum quibus conjunctissimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter tulerunt, ut causâ nihil sit, quin eos superioribus Græcis comparare, atque etiam anteterre debeamus. atque hoc multo magis in illis mirandum fuerit, quod in eorum obitu se fortissimos & constantissimos præbuerunt, qui non modò ipsis utilissimi, si vixissent, sed pænè soli utiles, ac jucundi esse potuissent. quid enim utilius filio? quid jucundius unico? at filium, & unicum Q. Fabius; præterea Consularem, qui jam magnas res gesserat, & majores cogitabat, amisit. neque solum non doluit, quod fortissimi animi fuit: sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. cujus orationem quis non admiraretur, insignem ingenii, judicii, ordinis præstantia? quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine lætu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cum præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quod non ut alii, de ceterorum fortitudine disputat, ut suum ipse dolorem aliorum exemplo minuatur, sed, in filio hærens, illius maximè virtutes, propriasque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone persequitur. quod singularis virtutis exemplum fortasse Horati Pulvilli laudem magna ex parte deminuere videatur: quem tamen summum virum silentio præterire nefas ducimus, cum in eo ipso, quod filii mortem æquissimo, ac fortissimo animo tulit, etiam Jovi Opt. Max. cujus ædem dedicabat, gratissimum fecisse videatur. nam Pontifex, inter sollempnium verborum nuncupationem, postem tenens, ut filium mortuum audivit, neque manum à poste removit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo avertit, ne suum potius dolorem, quam populi utilitatem, ac salutem, cogitare videretur. Jam, quid L. Paulo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, ut nullum pænè doloris paulo acrius indicium ediderit. ac potius in ea concione, quam de rebus à se gestis ad populum habuit, lætatus est, quidquid populo Rom. immineret adversum, totum id in se ipsum à diis immortalibus esse conversum. Cum Sulpicio verò Gallo quis neget actum esse præclarissimè? cujus innocentiam, sapientiam, militarem virtutem, etiam insignis in obitu filii fortitudo illustraverit. quem ut numquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine, acque exemplo conquiescere. neque enim majori mihi admirationi esse solent clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solum in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quam fuit illa in filii morte, prætoris designati, in oculis omnium civium fortitudo declarata. Atque horum egregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora qui fortiter in civitate nostra imitati sunt, casusque fortunæ gravissimos patientissimè tulerint, non difficile fuerit oratione completi. nam & Q. Martius rex, cum unicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia pervicit, & eo ipso die, quo filii rogam spectabat, curiam ingressus est: senatumque jussit convenire.

Crassus verò, in eo prælio, quod cum Parthis commisit, occiso filio, tantum abfuit ut doleret, ut etiam exercitum increpaverit, quod unius militis jactura tantopere commoveretur, hortatusque sit, ut patriæ virtutes memores, pro republ. fortiter dimicarent, filii mortui ultionem sibi relinquere. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filii mortem & vidit, & moderatissimè tulit. Nec ab ejus laude abfuit, ac fortasse Crasso præstitit, Cn. Cæpio, qui Cæpionem filium naufragio absumtum ita non doluit, ut eum ne leviter quidem è vultu, aut ulla corporis parte commotum è familiaribus quisquam ullo pacto senserit. Jam quid Pisones, Scævolas, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorum singuli pluribus amissis filiis, vel uxoribus, vel parentibus, nec lugendum existimarent, & suam in illorum funeribus, virtutem, atque constantiam non sibi solum, sed etiam generi, nominique Romano gloriosam fore putaverunt. Pudet in virorum gravissimis casibus repetendis longiori uti oratione, cum virorum maximè peculiaris virtus sit, & in viris efflorescat, ac vigeat maximè. quamobrem de fæminis potius dicendum est, ut, cum eas fortissimas fuisse cognitum sit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipsorum propria esse debeat, videri aliquando superatos. nam, si verum est, quod à Theophrasto alicubi proditum memoriæ mandavimus, orbem terrarum theatrum quoddam esse magnum, divina mente repletum: & cælestis indicandæ sapientiæ gratia tam multis undique collucentibus ornamentis illustratum ac depictum: in eo autem medio collocatos esse homines à deo, ut cum fortuna, dolore, morbis, egestate, casibusque permultis assiduè lætentur: deum verò ipsum, quantum quisque pugnando valeat, quàmque viriliter fortitudine divinitus accepta utatur, deusper aspicere: hoc, inquam, si verum est, dubitari profecto non potest, quin, quemadmodum populus Rom. in muneribus publicis invisos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiant, favet iis, qui contemptum ejus præ se ferunt: itidem dii immortales, si quos ex hominibus nimis anxie de vita sollicitos, ejusque exitum detrectantes aspiciant, iis aliquo modo succenseant: eos verò & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui si è vita revocantur ipsi, vel suos revocari videant, alicres, lætique deo pareant, nihilque propterea mali sibi accidisse judicent. quod si fæminas præstitisse intelligimus: cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velint viri? neque solum unam aliquam è multis fæminam, sed totam gentem, ac nationem, ut marium virtute, sic fæminarum eximia quadam magnitudine animi præstitisse accepimus. Lacænas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consuevisse. ac, si adversos vulneratos esse comperissent, lætabundas funus ducere, eosque in avita sepulcra inferre solitas esse: contra verò, quos adversis vulneribus concisos agnoscebant, ab iis refugientes, clam sepeliendos curabant, nec ullo proflus honore funeris prosequendos stavebant. tantum in fæmineis quoque animis decus poterat, & studium gloriæ. qua ex gente etiam illud ad nos præclarum dimanavit, matrem quandam filium, senis confossum vulneribus, intuentem nec ingemere voluisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conversam, ita locutam: Quanto pulchrius & optabilius est, in acie victorem animam efflare, quàm in Olympio certamine parta victoria vivere? at alia filium in prælio interfectum audiens, iccirco, inquit, genueram, ut mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fæminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, deque gloria sollicitæ, honestam mortem cuiusvis salutis, ac lucro anteponerent! Age verò, num Lacænis Romanarum virtus inferior? par fortasse, nisi malis etiam superiorem appellare. quàm fortis enim, & quàm magnifica illa Cornelie vox, quæ duodecimo jam lætu amisso, cum Tiberrium & Cajum filios interfectos spectavisset, nullo timore percussa,

perculsa, nulloque dolore confecta: Numquam inquit, ego me non felicem dixerim, quæ Gracchos pepererim. fortem verò sæminam, & cuius ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam. non enim dolori concessit; sed potius, cum virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil jam Rutiliam miremur, quæ C. Cottam filium in exilium secuta, cum postea reversum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum funus vidit. parique fato Clodia usa est, quæ D. Brutum filium, consularem, mortuum superstes vidit, neque tamen ejus obitum non fortiter, & patienti animo tulit. quæ virtutis non vulgaria in sæminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem, ac mollitiem cogitet. at verò, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam avis, majoribusque prognatas recordatus fuerit, nihilo ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut, illo amisso, ne prudentiam quidem retineamus? quæ si ulla in nobis residet, nos profectò vel avitæ, vel patriæ virtutis admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis imperii fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio resp. ad tantam pervenit sive bellicæ laudis, sive domesticæ virtutis gloriam. quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabiliter vivere, qui que honestis in actionibus exerceri volunt, nec ullo mentis errore ad nimium dolorem, atque insaniam traduci. Nominavimus externos magnos, clarosque viros: collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sensus non modò ingratus, sed etiam opratus, & jucundus accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum, Critiæ propinavit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat: nos in filiorum, aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes atque addisceres, præclara ducemus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consecutura est, immortalem, beatam, à miseriis omnibus vacuum, negligemus? quamvis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec amplius liceat homini, qui è vita discedat, suis opibus, bonis, divitiis perfrui:

*Astante, ut ille ait, ope Barbarica,
Tectis calatis, laqueatis.*

Tamen multò majoribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet, piorum mentes assidue potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id, quod unusquisque sensu percipit, quantumque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa, factisque probemus. ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicue veritas elucescit, quidque hoc modo se habeat, vel illo, facile potest perspicere. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihilque timeat adversi, hunc nemo infitiri poterit, jure dicturum si vitam sibi morte multis partibus meliorem affirmer. atqui nemo, est, qui non modò miseriis, atque ærumnas ab humana vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes: Priami sobolem, ac regnum exoptant alii: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cum maximè beatus esse posset, invitus obierit, & Priamum non omni orbatum progenie, summoque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis, ac luctibus simul eripuisset. quos iccirco experti sunt, quia vitam diutius, quàm ipsorum requirebat felicitas, produxerunt. hinc illa miserabiliter decantata:

*Hæc omnia vidi inflammarì,
Priamo vi vitam auferri,*

Jovis aram sanguine turpari.

Quæ non modò visu, sed etiam auditu acerbissima sunt quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire & experiri coactus est? num ei multo melius evenisset, si vitam omnino multis antè annis, quàm hæc acciderent, amisisset? Forfitan quispiam dixerit: multa, quæ vivens nactus est, bona, citò decedens penitus reliquisset. sed à malis etiam multo gravioribus, qualia multa sæcula non viderunt, felicissimè liberatus esset. Ex quibus omnibus, multisque aliis perspicuum est, pervertere homines ea, quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cum utilitatem à morte sejungunt, aut cum miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra civitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis è molstitiis, quantisque incommodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis, quæ mortem ejus consecuta sunt, incredibilem, si vixisset, dolorem accepisset. flagravat enim bello Italia, exarsit senatus invidia, nihil denique in civitate fuit, quod non ejus temporis calamitatem, luctumque persenserit. Nam quid fugam Marii, quid cetera, quæ in illius discessu acciderunt, maximè luctuosa, summeque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cujus ex recordatione nemo est, qui non intus sensibus exhorrescat. tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium eadem illo tempore esse factam, trucidatos bonos viros, & cives, incisas eorum cervices, in Rostrisque positas, qui multorum civium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. quàm multos ex illa reipub. tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, ut acerbissimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæsisse. O acerbum ac nemini non poenitendum Reip. statum, conditionemque vivendi! cum eos ipsos, qui Rem. suo labore, suoque sanguine auxerint, juvarint, servarint, nusquam tuto nihilque magis, quàm propinquorum manus, ac gladios timentes, horrescentesque videas: illorum autem, quorum ope, atque auxilio servatus sis, cum horribiles, miserofque casus spectes, nulla tamen ratione opiculari, nihilque afferre adjumenti queas. quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modò detrectandam, sed etiam optandam? qui autem ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio consecuti sint, eos verò beatissimos jure omnes existimabunt, qualem fuisse L. Crassum nisi res ipsa probavisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paullo antiquiora, quàm ut omnibus in memoriam redigi, ac cogitatione comprehendi possint. Pompeji autem, nostri familiaris, casu, quid in civitate notius, quid illustrius? aut quid omnium oculis, ac mentibus perspectus, & clarius? hunc si maturè extinctus esset, nihil doloris, nihil invasisset mali. quòd tam diu in vita mansit, iccirco factum est, ut singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quo feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita usus erat. quis enim universis civibus aliquando clarior? quis in toga vel rebus gestis, vel honoribus extra ordinem delatis, clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiiis florentior? cui nihil prorsus ad summam, absolutamque felicitatem, præter honestum, ac jucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantum in rebus humanis fortunæ possit injuria. nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramque conditionem omnia mala revocare. qui enim amplissimis fortunis usus erat: nihil, nisi sublime, ac beatum nec cogitare, nec optare consueverat: cui omnia vel ad usum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit: deseruit domum, profugit ex Italia: & cum antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiaque gessisset, cum vel maximè ingenio, judicioque excellere debuisset, fuit præne oblitus est. itaque imbelles, & infirmas copias, tirones, collectitiosque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitavit:

B b b b b b b

& amisso

Se amisso exercitu, ereptisque castris turpissimè videtur, in fervorum manus vir summus, & clarissimus incidit. vita verò ut miserabiliter privatus sit commemorare nihil est necessè: cum eo ipso, quòd, in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minus fortasse miser censeri possit. beatissimus autem obiisset, si, cum in Repub. florebatur, cum valebat auctoritate, & gratia, cum copiis, opibusque affluebat, è vita decessisset. cujus propagatio quantum illi moreris, ac lætus attulerit, non modò scribendo, sed vix etiam cogitando consequi quisquam possit. itaque hoc stabilitò, & fixo, mortem sapissimè beatam homini contingere, non solum, quòd nos in beatam vitam inducat, sed etiam, quòd multarum, magnarumque miseriarum sensu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abstrahat, quid jam relinquetur, cur non morte lætari, ac clarorum hominum virtutem, qui nullius interitu perturbati sunt, imitari debeamus? An non optimam, beatamque mortem judicabat L. Brutus, cum Tyrannum arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat? item Decii, quo tempore cum Latinis pro patria dimicantes, sese hostium telis objiciebant? præterea Scipio, Paullus, Marcellus, Albinus, quos vitam in acie juvandæ patriæ causa fortissimè profudisse memoriam proditum legimus. Et verò nihil fuit, quamobrem elato, excelsoque animo homines vitam non despicerent, ut sempiternam gloriam consequi possent. nam cum nullo, vel certè minimo doloris sensu, quem morientes perferunt, infinitam laudem commutabant. hunc enim locum de exiguo, vel nullo potius dolore mortis, quem supra perstrinximus, paulo uberius percurramus. Neque enim absurdè dixisse mihi videtur is, qui morientium, mortuorumque hominum statum, & conditionem duabus potissimum ex rebus percipi, atque intelligi posse affirmavit: quarum unam somnum statuit, alteram verò tempus illud, quod nostrum cujusque ortum antecessit. & sanè ita est, ut ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus solet, cum de morte loquitur, nulla planè ad veritatem videatur esse propensior. ita enim multi vivunt, ut præsentibus bonis fruantur: nec sanè cogitent, quid paucis post annis vel ipsis, vel ceteris boni, aut mali possit evenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbantibus, angoribus vexantur. mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita non reminiscuntur, ut ad se minimùm illam pertinere, nec sua quidquam interesse existiment. qui, ut Panætius Africanum dicere solitum tradit, ferociores equos domitoribus tradendos esse, ut paullatim parère, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant: sic ipsi in gyrum fortitudinis ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppræsserit, perterreantur, planeque concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxuque delinita hominum consuetudo de recta majorum vita deflexit, eoque sensim delata est, ut nihil minus, quàm verum, agnoscat, nec, cum aliquid agit, rectum id, necne sit magnopere cogitet. qua nulla major pestis, ac perniciis humanis rebus, valde jam labefactatis, potuit afferri. atqui, si in ullo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatum esse deprehenditur. quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita vivunt, ut stertere potius quàm ullo pacto vivere videantur? dormiens autem ut nihil sentit, nihil agit, nihil curat: sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit, haud sanè intelligas. itaque in fabulis, quos dii maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogentur, si vigilassent, à diis immortalibus consopitos esse accipiunt. mortem igitur, siquidem somno similis est, singulis noctibus induimus, & cum in somno sensus sit planè nullus, nullum etiam in morte futurum esse sensum, verissime statuere debemus. quod ut sensu ipso planè percipitur, sic ne de altero quidem dubitari ullo pacto potest, quin, quales antè, quàm oriremur, fuimus, tales etiam mortui futuri simus. mors enim quemadmodum ad eum,

qui nondum ortus est, nihil pertinuit, sic ne ad eum quidem, qui mortuus est, ulla ratione pertinebit. ad morientem verò vel nihil, vel parum certè pertinet. siquidem tam angusto spatio, tamque brevi curriculo coercetur, ut nec si velit quidem, vires suas nimium porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio, qui tantum in morte dolorem se timere, atque expavescere distitant? quamquam non sanè video, quo modo aliter facere possint. qui enim mortem numquam experti sint, quam semel homo subiturus est, quo modo, bona, malane sit, verè sentire, ac dijudicare possunt? Morientes ajunt cruciari, angri, distorqueri. quod in nonnullis fortasse animadverti, atque observari potuit. in quo tum isti aliquid dixisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu pendèret. nam, si mors ipsa dolore suo corpus usque eò cruciaret, atque angeret, ut hæc doloris edere indicia cogeretur: negari profectò non posset, quin dolorem non levissimum mors ipsa esset allatura. Cum verò hujusmodi cruciatus paucissimos angat, & eos maximè, qui intemperanter, flagitiosè, nefariè vixerint, nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed amissorum scelerum conscientia vexet, habeatque sollicitos. qui enim se morituros numquam crediderint, ac ne cogitarint quidem, cum ad ipsam mortem pervenerint, anguntur, non dolore moriendi, sed quòd è vita inviti discedunt. in qua cum omnia secunda, feliciaque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare coguntur. At bonis, qui mortem semper, tamquam præsentis tempestatis portum, in ore, ac sermone habuerint, quique ex hujus vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, sapissime concupiverint, nihil libentius, ac jucundius, mentione ac nomine mortis accidit. Atque in iis etiam præstans, planeque admirandum deorum munus agnoscitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, ut optare homines vulgò solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine ulla dubitatione reperias. ex quibus Q. Fabius Consulatum adeptus, cum in Curia prætereuntes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immò planè gaudens, è vita discessit. atque idem contigit A. Pompejo, cum in æde Jovis Capitolini sacra fecisset, itemque Thalna Consuli, Diis immortalibus supplicanti. quid hos in ipso mortis articulo doloris expertes existimes, qui paulo antè læti vivebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sunt, nihil flebile dixerint? Morte, inquires, oppressi sunt. at sapientissimi, & optimi viri: quibus mortem, tamquam beatæ vitæ initium, dii immortales largiri voluerunt. quam eo fortasse jucundiorum ipsis fore videbant, quo minus eo tempore tantum boni expectaverant, ac ne sperare quidem poterant. nam cum mors è divina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimum die, quaque conditione mori velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem omnibus hominibus diem, ac terminum divinitus esse constitutum: ut autem vel citius, vel ferius moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia contingere. nam, ut illud verissimum est, præfinitum esse vitæ terminum à Deo, quem præterire, aut ex quo egredi nemini liceat: sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eademque hora vitæ finem impendère. quod si agnosceremus, nihil sanè esset, cur homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus. quæ omnes planè virtutes, si hoc consequeretur, non modò inutiles, sed penitus inanes viderentur. cur enim prudentia uteretur homo, cur abstinentia, cur temperantia, si eodem, quo reliqui omnes, temporis spatio vitam esset terminaturus? Ut diutius, inquires, vitam producere liceret. at, si vitæ terminus fatalis est, nec immutari quidem posse necessè est. Sin voluntarius, & in hominis arbitrio positus, nihil est, cur, eundem omnibus a Deo constitutum esse, quisquam affirmet. Sed de his statuat unusquisque ut libet. quid autem verius sit, Deus ipse viderit:

viderit : hominem quidem scire arbitror neminem. Stet modò nobis illud , doloris esse nihil in morte : boni autem tantum ex ea ad homines permanere , quantum sperare multi possint , cogitatione quidem assequatur nemo. iraque hoc divinitus hominibus datum est , ut quoties molesti aliquid experiantur , tum mortem exoptent , ac votis etiam conceptis sæpe implorent. quid ita ? quia bonam , utilemque esse mortem , coguntur agnoscere : malam autem , aut acerbam esse numquam posse , homini à natura insitum est. itaque dolore percussi mortem imploramus , eamque unam ut miseriarum , malorumque terminum exoptamus. Admonet me locus , ut , cum neminem ipsa morte magnopere commoveri debere probatum sit , iis præcipuè dolendum nihil esse contendam , quos mors cum laude appetita consolari potest. satis enim diu vixisse putandi sunt , qui vitam honestè clausurunt eosdemque è vita abeuntes non modò laus , sed etiam perpetua voluptas , delectatioque prosequitur. quæ sanè eo major in animo exoriri , ac vigere solet , quo latior alicujus in colendo officio , vitæque honestè ducenda manavit industria. certè enim , cum ad rectè agendum natus homo sit , ideoque mentis , & rationis munere , præ ceteris animantibus ornatus , atque instructus , unde potius laudem , ac voluptatem , quàm ab honestis actionibus , petat ? An , unde ortum duxerit , obliviscatur ? ille verò nec sui oblitus est , qui rectè vixit , nec iniquo animo mori potest , cum multos relinquat suæ testes , memoresque virtutis. quanto autem gaudio exultare credendus est illorum animus , qui corporis admisione solutus , in cœlestes ignes , sempiternasque domos , unde exierat , revertit ? profectò enim ex divina mente delibatos habemus animos , qui hac mole inclusi tamquam terræ gravitate , sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur. ubi autem soluti corporibus ad proprias sedes evolaverunt , tum verè vivunt , nec libidini , voluptati , dolori serviunt : sed sui compotes , nulla re anguntur , nihil requirunt , omnibus imperant. Rectè igitur dictum est , corpus terram esse , mentem autem , ignem de cœlo sumum. id quod clarorum virorum acta cum virtute vitæ , præclaræque actiones facile testantur. quo modo enim aut omnia humanæ vitæ commoda contemneret , aut voluptates cunctas pro nihilo duceret ; aut vitam ipsam laudis , honestatisque gratia profunderet , qui nihil quidquam ad se , præter hæc ipsa mortalia , quæ manibus contrectat , quæ terit pedibus , pertinere cogitaret ? verùm hæc non ita se habent. corpus enim è terra concretum , tamdiu terrestrium rerum amore ducitur , quoad in terram ipsam , unde ortum duxit , revertatur. animus verò , qui è cœlo sumus est , sempiternum quiddam , & cœleste appetit , nec iisdem , quibus corpus , finibus , cogitationes coercet suas. itaque numquam quiescere , nec verè vivere putandus est , quamdiu corpore conclusus , invitus propemodum mortali labe , terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt , gravissimis vitæ laboribus liberari , in mediis doloribus , & ærumnis obdormiscere , & quasi emissos è molestissima vitæ custodia , in jucundissimam , suavissimamque domum remigrare ? huc enim pertinent quæ de piorum quiete , deque voluptate illa , quæ egressi è vita perfrui dicuntur , disputari à sapientibus solent. qui cum intelligerent , non fortuitò , aut temerè fatos , & creatos homines esse : nec eadem mereri bonos , qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent , & improbos , quorum in patrandis flagitiis semper est animus , cogitatioque defixa : iccirco non eundem probis , & improbis vitæ terminum , nec eadem mortuis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimum refici , ac recreari decet , qui carissimam filiam , optimeque de nobis meritam ita vixisse scimus , ut ad optimos mores , summamque prudentiam nihil posset accedere : & ita mortuam , ut in dolore , quem ex partu contraxerat , summam animi magnitudinem , summamque constantiam præstiterit. cujus mentio nobis , dolore jam , non penitus extincto , certè magnopere levato , non so-

lùm acerba , sed etiam jucunda accidit. qui enim aliter debet ? cum nec ipsi quidquam accideret mali , nec ego ulla re , quæ tantopere cum natura congruat , & cum omnibus hominibus communicet , angi , aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat ? nihil sanè , nisi , cum ea divino potissimum beneficio vitæ munere perfuncta sit , ut ad eam maximè vivendi conditionem cogitationem meam , mentemque referam , qua nunc ipsam perfrui credimus , ac si , quod æquum est , fateri velimus , etiam intelligimus. qua ex meditatione eo majorem voluptatem percepturus sum , quo meliore illa nunc statu , quàm quem vivens experta est , sine ulla dubitatione perfruitur. quid enim boni non merita est , quæ nihil umquam egit , ac ne cogitavit quidem mali , & iis angoribus , ac malis , quæ viventi objecta sunt , ita patienter perfuncta sit , ut non secus de adversis , quàm de secundis rebus , diis immortalibus gratulari , gratiasque agere soleret ? & , cum nihil , nisi rectum , honestumque cogitaret , tamen una conscientia contenta , nec sua benefacta in luce collocari , nec sibi quidquam propterea laudis , aut gloriæ debere arbitraretur. Quæ ergo ita animata fuerit , ut de se quidem minimum , de recta mente , ac de æquitate plurimum laboraret , an non diis ipsis censemus maximè gratam , & probatam fuisse ? in qua non ficta , & adumbrata , ut in multis , sed maximè solida , & expressa virtutis elucebat effigies. nam , cum eam talem natura genuisset , ut , quod pulchrum , rectumque agnoscebat , sua sponte sequeretur : tamen eo non contenta , summa vi rationis , prudentiæque perfecerat , ut nulla re minus , quàm natura duce , egere videretur. itaque qui ejus instituta , & mores paullo diligentius inspexisset , qui regundæ familiæ sollertiam , qui summum in cunctis rebus ingenium , singularemque doctrinam advertisset : haud fuisset sanè , quod aut virilem in intelligendis , judicandisque rebus prudentiam , aut exquisitam patrisfamiliæ sollertiam requireret. itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus , fortitudo , & prudentia , hæc ita in muliere abundabant , ut sui mœoris medicinam non peteret foris , sed in se ipsam spectans , ex sua semper virtute pendèret. Quanto autem graviores , ac difficiliore animi morbi sunt , quàm corporis , eo magis mirandum est , talem exstitisse illam , cujus fortitudini corporis mala parèrent , prudentiæ vero omnes animi morbi facilè cederent. itaque quamquam ex calamitate , temporibusque nostris molestiæ plurimum traxerit , numquam tamen animo percussam , aut dejectam sensimus. angebatur patris exsilio , totiusque familiæ luctum , bonorumque direptionem invita videbat : sed matri tamen consilio , prudentiæque aderat , & rebus in magnum sæpe discrimen adductis , reditus spem nobis afferre numquam dubitavit. ita , quantum ex calamitate doloris , tantundem ex filiæ suavitate , ac pietate solatii capiebamus. quod ut esset diuturnius , si commodum nostrum , aut eam , quæ omnibus antiquissima est , liberorum charitatem cogitarem , magnopere optare debuimus. at , cum illam corporis vinculis solutam , omnibus exsuram miseriis , & immortalitatis compotem factam , animo reputamus , non modo in dolore conquiescimus , sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere lætius potest , quàm de immortalitate animorum cogitanti , de filiæ simul æterna , beataque vita confidere ? animos enim esse immortales , ne dubitandum mihi quidem videtur. faciam autem non invitus , ut sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam , quando me in hunc locum deduxit oratio. Neque verò hæc ita disputanda censeo , ut animos iccirco non interire probari possit , quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur , quæ significare debeat non deleri morte animos , sed immortalium animorum , veluti sepulcra quædam , mortalia corpora fuisse. quasi non & majora , & firmitiora multa suppetant , quibus planum fieri possit , qui animos simul cum corporibus interire contendant , cum contra rationem , nulla nixum ratione , pugnet. quòd si auctoritas quaerenda sit , quem graviorem no-

minare auctorem possum, quàm eum, quem Apollo ipse sapientissimum omnium pronuntiavit? cujus testimonium tale fuit, ut divinos esse hominum animos, & eos, corpore solutos, in cælum remigrare, unde prius venissent, in omni sermone asseveraret. in quo cum Philosophis illis consensit, quos quondam Italicos nominavit antiquitas, maximeque nobiles iudicavit. quorum semper constans fuit opinio, demitti animos à cælo, divinæque mentis eos esse non solum munus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. quod si secus esse quisquam putet, haud sanè facile, quid multis, & firmissimis in hanc sententiam argumentis respondere possit, inveniet. Sic enim planè cognosci, ac sensu ipso dijudicari potest: summam esse pæneque incredibilem in animis celeritatem, ac festinationem, cujus ope, quæ corpus non modò certo mensum, sed vix etiam annorum spatium perficere, atque exsequi possit, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. quod si mirum videtur, nec non admirabilibus censeatur, meminisse animum tam multa, innumerabilibus antè sæculis gesta: quæ futura sunt, cogitando prospicere, ac non modò præsentia, sed etiam præterita, & futura, veluti deum, omnia complecti, ac sub oculis subjicere conari? quis dubitet, cum hæc intelligat, eademque in se ipso agnoscat, divinum esse animum, nec, si divina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cum præsertim, duabus ex rebus, quæ præcipuæ in animo sunt, illius æterna natura facile intelligi, ac deprehendi possit. hæc autem sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas. cum enim ex se ipso moveatur, nec aliunde, ut cetera, principium motus mutuatur: summa autem in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscat, & vigeat: iccirco dubitari nullo modo potest, quin divinus sit, & sempiternus futurus. & sane ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus. Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quam ex se ipso sumit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam divinam esse vim indicandum putavit, quòd non solum ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & plane immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale. nec immeritò. cum è terra, cujus mutationi subjecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cælum ipsum appetit: nam in eum locum, unde discessit, semper optat redire. terra autem, si cui appetenda, corpori soli est. at verò animus æterna cæli sedes quærenda, eaque propria illorum patria: siquidem animorum nulla in terris origo inveniri potest. nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur. nihil ne aut humidum quidem, aut stabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura prævideat, & complecti possit præsentia. quæ sola divina sunt, nec invenitur umquam, unde ad hominem venire possint, nisi à Deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatissimis, notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœlestis & divinum est, ob eamque rem æternum sit, necesse est. nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno. itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex se ipsa exortis impartitur. quorum ex cogitationibus atque operibus nihil aliud, nisi divinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus. nam si ædificiorum magnitudinem, atque ornatum, si monumenta litterarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stables, & admirandas effusam, si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare vo-

luerimus, profectò intelligemus, hæc numquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamque æternitatem plurimum ad se pertinere existimaret. Jam ipsa gloriæ cupiditas, honorum sitis, opum, ac divitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem descendendi, vivendique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum detineri. Sed hæc abjectiora, atque humiliora, nec ullis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa in primis gravia, atque præstantia, nec ulli planè in terris degenti, nisi soli homini tributa? contemplatorem esse ipsum cœli, rerumque cœlestium: frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisque rebus memoriam, mentemque pertineant. nonne hæc ipsa tanta, ac talia, divinum esse animum ostendunt, nec illius naturam aliunde, quàm è cœlo, delibatam ac deductam? An censemus, si unà cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo, planèque invito stultos, & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataque vita, quæ mortem consequitur, disputavisse, itaque læto, ac libenti animo letale illud poculum hausisse, quasi non ad mortem, sed ad regnum, atque imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret: qui nihil, nisi mortale, terrenumque, cogitant, eos planè repugnantes, atque invidiosos à vita discedere videmus. nec immeritò. cum animorum æternitatem propius jam inuentes, crucien. ur mirum in modum, quasi flagitiosè actam vitam pœna etiam sit immortalis consecutura. Atque illud etiam (ò stultum hominem, dixerit aliquis, & naturæ suæ penitus ignarum!) nemini obscurum esse potest, ex ipsis etiam sacris, ceremonisque majorum æternam hominis vitam facile cognosci, atque intelligi posse. neque enim illi aut mortuos tanto honore coluissent, aut tam multas, tamque varias sepulchrorum ceremonias posteris tradidissent, nisi cognitum, perspectumque habuissent, vigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipsum penitus evanescere. itaque statuisse videntur, mortem ipsam non esse humanæ vitæ consecutorem, nec ex ea sequi interitum: sed potius ad aliam multo felicioram vitam iis, qui rectè vixissent, ducem optimam solere existere. quicumque enim convenienter naturæ vixerint, nec illam secuti sint malæ consuetudinis corruptelam, quæ divinitus datos igniculos exstinguit, vitæque gignit, & confirmat omnia, eos & viventes gloria, & è vita excedentes præmiis profecti oportet. id enim non solum rationi consentaneum, sed etiam verissimum, atque æquissimum est. cui autem æquitatis antiquior cura, quàm Deo? itaque, cum homo solus ex omni propemodum genere nactus sit aliquam notitiam Dei, nisi vitæ iniquitate Deo iniquus, atque invisus evaserit, ad Deum certè evolabit. idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmissimum argumentum est, solum hominem divinæ voluntatis participem, consciumque existere: ut, quamquam agrestibus, silvestribusque in locis natus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deum, & colendum ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obtufolescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat! cognatum esse hominem Deo: nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse: nec quidquam esse aliud quod animo, è divina mente hausto, præditum sit: tantamque inesse homini cæcitatem atque socordiam, ut divinæ cognationis immemor, aversetur migrationem ad Deum? nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes, superasque sedes, existimanda est. nec id solum ratione quadam æquitati, veritatis consentanea, sed etiam sapientissimorum hominum maximè firmo, stabilique consensu. Atqui eum, qui hoc pacto vivere,

vivere, ac pœnè à seipso dissentire velit, meminisse certè oportuit, terram ipsam, omniaque quæ sub cœlo sunt, divina voluntate regi, propterea quæ quiddam nobis, quod observandum, & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & numquam malas, inutilesque herbas edentem, efferentemque vidit? quis animalia semper uberes fœtus edidisse, numquam sterilitatem passa esse, recordabitur? quod si hæc ipsa secus se habent, nihilque in rebus humanis perpetuò firmum, ejusdemque naturæ optare licet: cur, quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem cernimus, eam ab homine sejungamus? qui si multos annos feliciter vixerit, si sobolem, honores, opes assequutus, diu tantis bonis frui potuerit: præclare secum esse actum verè dixerit. Sed adversi tamen aliquid subeundum, perferendumque relinquatur: demum oppetenda mors erit, quæ eo levior esse debet, quod omnibus communis est, nec cuiquam singularis, aut præcipua. Sed hoc quoque gravior, quòd nos à multis erroribus abstrahit, quibus, quoad vivimus, in tanta opinionum varietate, assiduaque verè inquisitione perturbari sæpe solemus, & ad ipsam cernendam, fruendamque veritatem jucundè tradit. quo nihil beatius homini posse contingere, satis, ut arbitror, ex eo suspicari possumus, quòd innata est homini cupiditas scientiæ: ejus autem præstantia non sanè video, qua alia in re, nisi in perfectâ veritatis cognitione posita sit. ex quo fit, ut veritatis cognitionem assecuti, perfectâ, absolutaque scientia potiamur. vereque dici potest, qui veritatem intueatur, sensuque percipiat, eum voti sui compositum, vereque beatum esse. quòd si beata vita quærenda nobis est, nec quidquam fugiendum magis, quàm ne miseriarum gravitate premamur. quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, ut beatæ vitæ oblitus, miseram, atque infelicem confectetur? profectò enim ita se res habet, ut, nisi mortis, dolorisque timore liberatus sit, etiam si multas cognititas, perceptasque virtutes habeat, rectumque, & æquum omnino planè utilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit. quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isque perpetuus? quid aliud timor, nisi assiduus invisarum ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatur, metuque urgebitur? Quin eo miserior, atque infelicior existimari debet, quòd non solum sibi ipsi molestiam, miseriamque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret. nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienius. & si corporis pravitate, vituperatio proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? Illa verò & graviora sunt, & majori animadversione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempè animum ipsum, occupaverunt. quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, ut, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem ulla dignus censeatur. est enim series quædam maxime veritatis consentanea, ut sententiarum, sic rerum: & quemadmodum in sermone, disputationeque nostra necitur aliud ex alio, ita qui se una aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari paritur, multis statim miseris, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim, me, quia dolori nimio repugnem, iccirco dolorem omnino ex parte improbare, omnesque illius ex animo fibras evellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, & (quod prudenter à Crantore dictum est,) sive secetur pars aliqua corporis, sive avellatur, sensus tamen adesse debet. istuc enim nihil dolere, fieri non potest, quin, quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, ut in aliam fortasse graviolem ex alia parte vituperationem incidamus. nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, defendere videatur ab hominis natura, quæ morte percussa, dolorem,

ac lucum aliquo modo indicare cogitur: ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus oblivisci, communemque omnium conditionem recusare judicabitur. quibus rebus intelligitur, graviter peccare homines, cum vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundaque sunt, detrectare audent, vel, quid ipsos in vita deceat, quæque sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis. quod proprium prudentiæ munus est: quam humanarum actionum moderatricem à diis immortalibus esse constitutam, inficiari nemo potest. atqui huic tam præclaro, divinoque muneri planè obstitit, qui nimio dolore ducitur. non modò enim se ipsum, sine ullo fructu lacrymis, ac tristitiæ tradit, sed etiam omni planè consilio, ac judicio vacat. ubi enim ratio, si se dolore auferri sinat? ubi constantia, si sibi ipse repugnet, & in mœrore jaceat? ubi denique humanitas, si se hominem esse oblitus, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Jam verò illud stultissimum, existimare, quæ ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstructum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantaque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causæ nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia juvaret: ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contra videmus accidere: ut, qui ab his actionibus avertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiaque moveatur, nec extinguï sinat illam, qua Diis proximi sumus, juvandi, ac benefaciendi voluntatem. itaque insitum homini, atque innatum videtur, ut, quoties alium hominem, quamvis alienum, premicalamitate, atque ærumna videat, crucietur animo, nec, si facultas suppetat, dimittebam putet illius sublevandi occasionem. quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea ut in alium utatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. quæ igitur sibi evenire posse dubitet ea, si contingant, cur angitur, ac perturbari velit? aut, cur non potius humana illa esse, & omnibus hominibus proclivis, fateatur? quanto rectius ille, qui hominem se agnoscit, nihilque humani à se alienum putat? itaque cum hanc ex animis nostris opinionem, mala omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam extraxerimus, profectò minus misere, minusque sollicitè vivemus. relinquatur enim illa cogitatio, quæcumque accidant, fortiter ferenda esse, nihilque posse homini evenire, quo funditus prosteratur. idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarior, præstabilius, uberius esse potest, toto pectore amplectemur. hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficiamur, & ad perferenda incommoda, præclariorum peragenda alacriores. cum nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihilque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc anguste, atque exiliter agere. qui enim latior objici campus queat, in quo fidentiùs atque alacrius exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deferens animorum, quam ex omnibus maximè utilem esse intelligo, ad meam unius delectationem sermonem omnem mentemque convertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiendum diximus. & quidem probabiliter: cum ex eo mala multa, maximeque gravia soleant exoriri: contra verò nihil boni. neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ad probandum, vel ad vituperandum, multa, & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur. hoc enim si acciderit, agerem verecundiùs, neque me in eum locum demitterem, unde nullum planè exitum viderem. Sed, quoniam hæc ita se habent, contendendo, vincendum esse animum, dolorique acriter obstitendum. sive enim nosmetipsos, sive vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine ulla dubitatione faciendum est. at, si ad mor-

tuos ipsos animum traducamus, qui possumus existimare, gratum illis fore, quod nimio dolore cruciemur? præsertim cum ex eo nihil ad illos utilitatis, sed permulctum ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sane, nisi ut eos illustri memoria, ac recordatione decoremus.

*Nemo ma lachrymis decoret, ait Ennius:
cur? quia volito vivus per ora virum.*

quid igitur est causæ, cur fletum, lachrymasque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viventem assecutum esse confidebat. eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum, molestumque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quidquam flagitare credamus, quam, ut id ipsum illis, quo maxime delectamur, tribuamus. hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio. quam si sermone, laudationeque nostra immortalæ efficeret liceat, hoc uno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid, quod eum, qui sic doleat, ut recreari, confirmarique non possit, ne divinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam. contra verò, qui Deorum voluntati paruerunt, nihilque se, quod ab illis ultrò daretur, molestè ferre declaraverunt, eos non solum viventes præcipua laude ornavit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo coluit honore. idque eò studiosius, ac libentius, si quos intellexit cum Deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam, conjunxisse. scitè profectò, ut cetera fermè omnia. quid enim majori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possumus, quam eum, qui vitam ducat cum virtute conjunctam, ad Deorum cultum, atque honorem, perpetuum in homines studium, ac pietatem aggregare? nec quidquam tantulum modò in ejus animo existere, quod non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob causam perturbari omnem vitam errore, inficitiaque videmus, nisi quod, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea ferè omnia negliguntur. eademque ratione quæ maxime vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cæcoque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. ex hoc fonte cupiditates infatigabiles exoriuntur, quibus non modo singulos homines, sed rotas familias, & universas funditus everfas civitates videmus: præterea feditiones, insidiæ, discordiæ, rerumque, & hominum clades, & interitus, ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam, neque solum insuavem, sed acerbissimam effici necesse est. quod contra probis, virtutemque amantibus accidit. nam divinæ voluntati obtemperantes, nihil in se ipsi, sed in ea se ipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur: nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatumque radicibus ex animo penitus evulsis. Nempe igitur eos, qui ita vixerunt, ut sibi jucundi, diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, divinis honoribus jure dignos majores nostri censuerunt: eosque cum diis immortalibus ævum agere sapientissimus poëta non immeritò cecinit. Nec tamen iccirco, quod eorum corpora in cælum perlata credere sapienter quisquam possit: quod quia natura non patitur, ut, quod è terra est, alibi, quam in terra maneat, ne credi quidem debeat, necesse est: sed quod eorum animi, tamquam hominum de diis immortalibus, humanoque genere optimè meritorum, in cælum putentur elati. quod de Romulo, Urbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus: quem singulare in genus hominum colatum munus tam præclaræ urbis condendæ, in Deorum numero collocavit. idque eo tempore, quo litteris. & doctis homines exculiti facilè fletum à germano, verum à

falso fecerant: ut credi non possit, quidquam illis persuaderi potuisse, quod ullam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. sed, quod ille mortalis, eximia virtutis, ac beneficentiæ gloria, consecutus est, ut non solum immortalis, sed Deus judicaretur: id ipsum aliis etiam tributum esse, ut inter Deos recepti putarentur, cum excessissent è vita, annales veterum loquuntur. quod & apud Græcos prius contigit, & inde fortasse ad nostros permanavit. nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & fæminæ plurimæ, & hominibus nati, & homines fuerunt. Sed, quod virtute præstiterunt, & ut ceteris ad rectè vivendum, beneque merendum præluerent, laboraverunt, ideo eos hominum fama, beneficiorum memor, in confessu, concilioque cælestium collocavit. atque ipsos, quos vocamus majorem gentium Deos, aliosque quam plurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos & in cælum profectos, facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quod & tantus tot sæculorum, doctissimorumque hominum consensus, veritatis vox ipsa esse videtur, & quod tantæ, tamque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. quis est autem tam demens, ut, quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam ac præcipua virtute diis proximos intelligat, iis se junctum à Diis tribuendum locum censeat? & cum hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur: qui non solum tacito naturæ impulsu, sed voluntate, reque ipsa, ut quam maxime cælestibus similes essent, præstiterunt, eos licebitne cælo esse privatos? Mihi verò eo justius in cælo collocari videntur, quo clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus nituit. quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, ut fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit? aut quid non doloris, & calamitatis, exhaust? quis ergo hunc cælo excludi patiatur, cum ejus virtuti sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? eademque ceterorum conditio est: quorum alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt. itaque tam egregiis, eximisque factis non infixas plumbo statuas, non arecentes triumphorum coronas satis diuturna perfolvere posse præmia judicatum est, sed florentiora, stabilioraque munera quæ sita sunt, quibus ornarentur ii, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique prætulissent. tamque id æquum est, quam illud decorum, maximeque probandum, non easdem improbis sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas. intellexerunt enim ex majoribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cum in diis æquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maxime, fieri non posse, quin nequitiam, sceleraque averfentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à se ipsis longissimè se jungant. quod in vulgus edi, verumque existimari, non modò rationi conveniens, sed utile quoque in primis est futurum. nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerat, certè ob hanc potissimum causam se à flagitiis, ac facinoribus abstinerebunt, quod impios, ac nefarios homines à Deorum concilio, ac societate arceri judicabunt. Nec enim omnibus idem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cælum patere. nam vitiiis, & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cæno jacere docuerunt. castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis, atque artibus expositos, leni quodam, ac facili lapsu ad Deos, id est, ad naturam sui similem, pervolare. quod si ita est, certè nobis, quantum conati animo possumus, quantum diligentia consequi, contendendum, atque elaborandum est, ut ne ab iis segregemur, quorum est proprium vita frui sempiterna, ac beata. quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debent,

bunt, qui se ipsos diligere, convenienterque naturæ volent vivere) numquam committet, ut, quæ ceteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur. neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturus esse Deos, quæ ipse agat, cum divinam naturam nihil præterire credibile sit, aut illa probaturos, à quibus non modò dii, sed etiam sani homines abhorreant. quid enim turpius libidine? quid tærius avaritia? quid detestabilius crudelitate? quæ quamvis in hominibus aliquando existant, tamen ab hominis natura tam aliena sunt, quam humanum illud erit, si omnia nobis bona, omniaque commoda experamus. atque in hoc comprimendæ sunt cupiditates, quibus trahimur persæpe ad ea, quæ virtuti adversantur. quod facillimè perficiet, qui tam gloriosi facinoris exitum secum ipse assiduè cogitabit. tantaque est hujus cogitationis suavitas, ut, quòd libenter, alacriterque agimus, etiam sine labore peragamus. idque in præstantibus, laudisque appetentibus hominibus facillè cernitur. quorum tanta esse solet vel in obscundis præliis, vel in agendis causis, vel in contentionibus pro republ. suscipiendis alacritas, tantaque virtus, ut quod in iis rebus periculi, aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. magnum enim est contententis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futuræ, ac propinquæ sive utilitatis, sive gloriæ. neque id solum in magnis, sed, etiam in levioribus laboribus, ac studiis. quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamvis de via fessos, ac pæne exanimis videas, numquam tamen minus alacres, minusque concitatos animadvertas. Jam, honorum cupiditas, quid non in nostra civitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiique facessit? quoruscumque tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel præstationis molestia, curaque confectum audeat dicere? sic, quorum oculos virtutis splendor occupavit, gloriæque studium animos delenivit, ii nec laborem sentiunt, & si tantus est, ut aliquando erumpat, eo tamen non magno opere moventur. toti enim in eo sunt, ut profint patriæ, immortalæque sibi nominis memoriam comparent. nam si quis negligendam ducat, omnemque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè divinos honores, qui claris viris tribui consueverunt, numquam negliget. etenim de Diis ipsis, qui eosdem sibi honores ascriberunt, pessimè judicasse videretur. tanta autem eorum, qui hujusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnosceatur, ut dubitari non possit, quin, ipsi quod vgerunt, à certa ratione proficiantur. quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui cives suos, mortem pro patria obeuntes, divinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omnisque sapientiæ parentes Athenæ? nonne Codrum regem suum, ob pietatem in patriam, meritaque illa, quibus excelluit, magno consensu in Deos retulerunt? Atque haud scio an rectè senserint viri doctissimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes iccirco deorum immortalium honore consecratos, ut incitaretur virtus acrius, & acuerentur vehementius ad obeunda pericula qui patriæ amore, studioque tenebantur: vera enim virtutis merces gloria est: nec quidquam est aliud, quo magis ad rectè, honesteque agendum præstantis animi homines incendantur. quod optime agnovit, ac diutissime retinuit, omnium litterarum præclara custos, &ATRIX Græcia: quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus Deos, quorum alios fatentur novos: alios multis jam sæculis receptos in cælum, consecratosque contendunt, quàm multi autem sint, qui reconditas eorum scrutantur literas, nosse fortasse possunt. Neque verò hæc à me ideo copiosius disputantur, quòd eos temere, neque satis considerate tam multos consecratos esse credi velim: cum eos ipse quoque venerer, deorumque loco habendos putem: sed potius, cum tot apud omnes pæne gentes immortalitate, divinisque honoribus affecti reperiantur, ut exacuum honorum mentes ad ea promerenda, quæ sapientium iudicio ducuntur amplissima. nihil

enim præstantius, aut beatius accidere homini potest, quàm eo loco donari, in quem ut ascenderent Urbis nostræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen prætermiserunt. ac, si privatæ utilitatis, & commodi habenda ratio est, nullam aliam expetere, aut optare vir sapiens, & eruditus, præter hanc unam, debet. Tempora verò publice vota, & dedicata: quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cum omnes, qui Deos illos, quibus templa voverunt, publice colunt, fateri cogantur, & fuisse homines, & ad Deos, divinosque honores, una virtute fretos, ascendisse. Nec mirandum est, Deos illos publice coli, eorumque delubra, & templa auguste, sancteque exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus. nam, quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximeque pietatis, atque æquitatis consentaneus: sic admirationis, aut dubitationis nihil habet. rotus enim ex natura oritur: ut jure ipso naturæ, qui Deo satus, vel Dea editus, procreatusque sit, deus esse debeat. at verò, qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse Deum, & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse ineptam, multis afferre solet. non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id jure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, ut vel natura ipsi ejus unius ope immutetur, hoc illud est, de quo quærere doctiores viri non immerito soleant. quibus ita responsum est, non immutari virtute naturam: nec enim id, sine prioris naturæ corruptione, posse evenire: sed, eadem in illis manente natura, evolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cum immortalis sit, & immortalitatis divinæ particeps. corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quodque terrenum est, nullo pacto suam exsurgere posse naturam, ut alienam induat. quamvis enim hæc ipsa quæstio perobscura videri soleat, nec omnino proclives, aut faciles habeat explicatus: tamen, nisi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommode, opinor, à nobis exposita censeferi potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna sunt, persequimur omnia, (volumus quidem certe) prætereundum non est, quales, quamque multæ virtutes erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium consecrata. cujus rei finis est, publica utilitas: ut, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eundem se consecuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus excellent. quo in genere multum boni est in imitatione. libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consecutos vident. atque ex eo plerumque accidit, ut multis in rebus, quas antea ne cogitaverant quidem, cum ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria. quæ cum paulo manavit latius, quantos progressus, quantaque acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare. constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea ferè omnia à tenuibus initiis sumisse exordium. quod paullatim, imitatione progrediente confirmatum, ita increbruit, ut ne augeri quidem, aut exaggerari magis possit. quod si ulla in re gratum nobis, atque optatum esse debet, certè in complectendis, provehendisque virtutibus non video, quid esse possit optatius. siquidem ex his informatio pendet, educatioque vitæ: quæ cum rectè instituitur, atque excolitur, incredibile dictu est, quantos, quamque uberes justitiæ, integritatis, omnisque amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cum virtutes multæ meritis colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad univèrsum genus hominum utilitates proveniant: quid sit, cur bestiarum quoque ipsæ ab Ægyptiis ferme omnes consecratae sint, scire sane velim. sit piscis in cultu, ac Deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenii acie præditos, nec tantis doctrinarum præsidiiis instructos, ut hæc inepta, ridiculaque esse, possint agnoscere. Ægyptii verò, omnibus affluentes erudi-

eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, tamque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. quid enim? an boves, canes, lupos, feles, pisces in Deorum numero habebimus? & quas nobis natura præsidii, auxiliique causa animantes genuit, eas per inscitiam Deos judicabimus? quibus nihil scœdus, obscœnius, lutulentius ne natura quidem ipsa viderit. Etiamne animalium monstra illa, à quibus hominum generi præcipua incommoda inferuntur, crocodilos, aspidas, serpentes, ceteras feras, & immanes beluas, in Deorum numerum referemus? quid erit aliud, naturam invertere, & ima summis, summa infimis commutare? & cum tantam in his imperitiam, barbariamque agnoscamus, tamenne ista penitus inania pertinaciter defendemus? Eademque inscitia cœpas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur è terra, in Deorum numero reposuit Ægyptus. quæ haud scio cur longiori oratione refellere sit necesse. incredibilis est enim eorum absurditas, ut nulla esse possit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quæ non ista aspernetur, atque refugiat. Imbres autem, nimbis, procellæ, si à nostris consecræ sunt, id antiquissimis Populi Romani ritibus ac cæremoniis receptum, & confirmatum est. quæ tolli, aut perturbari, cum & satis firma ratione nitantur, & usu jam ipso confirmata, & approbata sint, sine nefario scelere non possunt. Græciam verò, quam paullo ante laudibus ornavimus, hoc loco non sanè laudare possumus, quæ Cupidines, & Amores satis audeat, & temerè in Gymnasis, ædibusque publicis consecrarit. Quid enim Cupidini, aut amoribus cum Gymnasis? aut, quid ea consecratio vel ad considerandum, vel ad imitandum asferre potuit honestatis, aut boni? nihil enim temerarium, nihil insipiens in Deorum consecratione esse debet, nec, quod ullam vel levissimam aut turpitudinis, aut ullius omnino imprudentiæ suspicionem asferat. quales videri possunt eorum consecrationes, quorum in rebus probitati, pudorique contrariis numen esse, potentiaque creditur. Qui ergo ad hominum vitam vel adjuvandam, vel excolendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quique virtutibus, rerumque gestarum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet, jure deos habitos, divinoque cultu affectos esse. Neque ego ullo pacto audeam hoc primus prodere. non enim tam studiose, quæ laudari possunt, appeto, quam reformidare ea soleo, ex quibus possit aliquid vel levioris culpæ redundare. Cum verò & mares, & fæminas compluris in Deorum numero esse videamus, & eorum in urbibus, atque agris augustissima templa veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inventis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamque habemus. tantis enim ducibus aberrare non possumus: nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam justæ, ac debitæ ratio reposcetur. jure enim fecisse putandi sunt, qui, ne quem virum, aut fæminam præclare meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam, venerandamque esse voluerunt. nos autem injuste ageremus, si, quos pari cultu, venerationeque dignos cognovimus, eos pareremur silentio præteriri. Neque hoc de te una, mea Tullia, dictum volumus, cujus exstabant virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatem impressa vestigia; sed de iis omnibus, quos tali honore dignos aut ipsi vidimus, aut futuro tempore

posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi penitus ademtam, velim dicere, cum illucescat menti meæ quotidie magis præclarissima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. vigebis autem memoria quamdiu monumenta exstabant illa, quibus eximia consignata sunt tam excelssæ laudis testimonia: quæ sempiterna fore, cum præstantissima sint, planè confidere debemus. Tibi igitur numquam me debitum persolvisse officium putabo, nisi de me optimè meritam, quem eximie coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decoravero. Id autem facillè consequar, cum is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem. nostra verò si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certè erit: aut, si qua laus ex paterna pietate: mihi certè jucundissima acciderit. nihil enim aliud vel audire, vel memoria repetere libentius possum, quam me in eam, quam summè dilexerim, summeque diligendam merito suo censuerim, quam maximè pium, gratumque esse. cum præsertim in alienos, quia de se optimè erant meriti, tam prolixos, liberalesque sese, & majores nostri, & exteri præbuerint. Quod si ullum umquam animal consecrandum fuit, qualia multa consecraverunt Ægyptii, quod nullum profectò fuit: si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit: huic idem honos certè dicandus est. quod quidem faciam, teque omnium optimam, doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum, votum, dedicatumque est, & laudari te, & coli senties. maximè autem lætaberis in eo, quod & eum tibi, quem maximè debui, honorem persolverim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitus exsolverim. nosti enim, quam semper alacri, fortique animo cunctis casibus restiterim: ut ne me quidem, pulsam patria, omnique planè dignitate spoliatum, tam acri impetu frangere, ac dejicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertaverim, quæque mea fuerit in iis refutandis, frangendisque virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios civitatis nostræ casus curiosè notaverunt. Cum verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantum illa in rebus posset humanis, quantaque adversus me ipsum vi, ac potestate niteretur. itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cum tam gravi accepto vulnere, planè dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ adversus omnem fortunæ vim confirmatus, & te consecrata, in cælumque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum: exsultare planè videor, victorque de fortuna, ac de omni profusus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude, memoriaque virtutum, tam præclare juvisti, nunc ab hominibus sejuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eo, ubi tua tandem colloquutione conspectuque fruar: ut & parenti tui amantissimo, quam potissimum optare debes, gratiam referas, & ego multo mihi gratiorem, multoque jucundiorum congressum nostrum futurum intelligam, quam insuavis, & acerbus digressus fuit.

I N D E X
O R A T I O N U M,
M. TULLII CICERONIS,
Quarum deinceps subsequuntur
F R A G M E N T A.

Pro M. Tullio.
L. Vareno.
P. Oppio.
M. Fundanio.
C. Cornelio. I.
C. Cornelio. II.
In competitoribus.
Pro Q. Gallio.
De proscriptorum liberis.
Contra Q. Metelli concionem.
De consulatu suo.

In Clodium, & Curionem.
De rege Ptolemæo.
Pro M. Æmilio Scauro.
Pro A. Gabinio.
Præterea fragmenta orationum.
Pro P. Quinctio.
Pro M. Fonteio.
De lege Agraria.
In L. Pisonem.
Præterea ex commentariis caesarum.

AUCTORES, ex quibus omnia Fragmenta librorum Ciceronis,
Poëmatum, orationum, &c. à Rob. Stephano, Carolo Sigonio,
Andrea Patricio, &c. collecta sunt.

Aquila.
Asconius.
D. Augustinus.
Boëthius.
Carisius.
Ipse Cicero.
Columella.
Diomedes.
Donatus.
Festus.
Fortunatianus.
Gellius.
D. Hieronymus.

Isidorus.
Lactantius.
Macrobius.
Marcellinus.
Nonius Marcellus.
Plinius.
Priscianus.
Quintilianus.
Seneca.
Servius.
Suetonius.
Valerius.
Ulpianus.

EX ORATIONE PRO M. TULLIO I.

Deest principium.

PRISCIANUS.] Hoc iudicium sic expectatur, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.

QUINT. libro 4. capite 2.] Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum.

QUINT. libro 5. c. de refutatione.] Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?

QUINT.] Si quis furem occiderit, injuria occiderit. quamobrem? quia jus constitutum nullum est. qui si se telo defenderit? haud injuria. quid ita? quia constitutum est.

Cetera desunt.

Pro L. Vareno.

Deest principium.

PRIS.] C. Ancharius Rufus è municipio Fulginate.

PRISC.] In præfectura Fulginate.

QUINT. lib. 5. cap. 13.] Cum iter per agros, & loca sola

faceret, cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vincum, adservatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. lib. 7. cap. 1.] In legem de ficariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. lib. 7. cap. 1.] Tum C. Varenus is, qui à familia Anchariana occisus est: (Hoc, quæso, iudices, diligenter attendite.)

PRIS. lib. 3. & QUINT. lib. 8. cap. 3.] L. ille Septimius diceret. etenim est ad L. Crassi eloquentiam gravis, & vehementis, & volubilis. Erucius hic noster, Antoniafter est.

PRISC. lib. 12.] Ea cædes si potissimum crimini datur, detur ei, cuius interfuit, non ei, cuius nihil interfuit.

QUINT. lib. 5. cap. 10.] Optio vobis datur, utrum velit, casu illo itinere Varenum esse usum, an hujus persuasum, & inductum.

PRISC.] Deum fidem.

Cccccccc

Desunt

Desunt reliqua.

Pro P. Oppio. III.

Deest principium.

QUINT. *lib. 5. cap. 10.*] Utrum cum Cottam appetisset, an cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?

QUINT. *ibid.*] Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QUINT. *lib. 11. cap. 1.*] At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

MARCEL.] Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT.] O amorem mirum! ô benivolentiam singularem!

Cetera desiderantur.

Pro M. Fundanio. IIII.

Deest principium.

PRIS. *lib. 7.*] Non inodò hoc a Julio Annale, sed vix mehercule à Q. Mutone factum probari potest.

PRIS. *lib. 16.*] Effctne id, quod Meno nuntiaffet.

Plurima desunt.

Pro C. Cornelio. I.

PRISC. *lib. 6.*] Ut ab Jove optimo maximo, ceterisque diis, deabusque omnibus opem, & auxilium petamus.

PRIS. *lib. 2.*] Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, potestasque venisset.

SERVIVS.] Arcades se profelenos esse asseverant.

ASC.] *Versu à primo circiter CLXI.*

Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. prospèctat videlicet Cominius, quid agatur: videlicet homines scæneos, in medium ad tentandum periculum projectos.

ASC.] Quid? Metellus summa nobilitate, ac virtute, cum bis jurasset, semel privatim à patre; iterum publicè, à lege coactus, destitit accusatione, an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.

ASC.] Legem, inquit, de liberrinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc? dedit, an tulit, an rogavit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est. quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam; quæ lex paucis his annis non modò scripta, sed etiam lata esset.

ASC.] In quo cum multa reprehensa sint, tum in primis celeritas actionis.

ASC.] Petivit tamen à me prætore maxima contestatione, ut causam Manilii defenderem.

Versu à primo DCCCCL.

ASC.] Nam cum is tribunus pleb. duas leges tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam: quod summam rep. læsit, id ab ipso tribuno abjectum est. bonum autem, in summa rep. manet.

ASC.] Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbatorum judiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

ASC.] Possum dicere, hominem summa prudentia clarum, C. Cottam, de legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse. possum & M. Cottæ legem de judiciis privatis, anno post quam lata sit, à fratre ejus abrogatam. legem Liciniam & Muciam de civibus regundis, video constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent; non modo inutilem, sed perniciosam reip. fuisse.

ASC.] Quattuor omnino genera sunt, iudices, in quibus per senatum, more majorum, statuatur aliquid de legibus. unum est ejusmodi, placeret legem abrogari, ut Q. Cæci-

lio, M. Junio cons. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri, ut L. Marcio, Sex. Julio cons. de legibus Livis. tertium est de legum derogationibus, quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, cui derogaretur.

ASC.] P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum à sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à se ipso sæpe accusatus est, quòd cum consul esset cum Ti. Longo, passus esset tum primum à populari confesso senatoria subfœllia separari.

Circa medium.

ASC.] Est utique jus vetandi cum eaferatur, quamdiu non peitetur: quamdiu qui suffragii ferendi causa conveniant, huc & illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sicella defertur, dum æquantur fortes, dum sortitio fit, & si qua sunt hujus generis alia. paullo post.

ASC.] Unum tamen, quod hoc ipso tribuno pleb. factum est, prætermittendum non videtur. neque enim majus est legere codicem, cum intercedatur, quam sicellam ipsam cum ipso intercessore deferre: nec gravius, incipere ferre, quam perferre: nec vehementius, ostendere se laturum, invito collega, quam ipsi collegæ magistratum abrogare: nec criminiosius, tribus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatum, introvocare. quæ vir fortis, hujus collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia, neque, cum salutem populo R. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & servitutis afferret, passus est, plus unius collegæ sui, quam universæ civitatis vocem valere, & voluntatem.

QUINT.] Codicem atigit

ASC.] At enim de corrigenda lege retulerunt.

ASC.] Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decrevissem id, quod palam jam isti defensores judiciorum pugnaverunt, senatui non placere, id iudicium de Sullæ bonis fieri. quam ego causam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod idem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere. antea verò quam multarum rerum iudicia subblata sint, & quia factis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea revocare videatur.

paullo post.

ASC.] Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano jure privasset: non denique homo illorum & vita, & prudentia longè dissimilis, sed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Sisenna, bonorum Cn. Corneli possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset. Quare, cum ambitum populum Rom. videret, & cum à tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in divisores, extinguere nullo modo posse: legem hanc Corneli flagitabat: illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiabat.

paullo post.

ASC.] Ut spectaculum illud duorum designatorum confulum, calamitate, re, & tempore salubre, ac necessarium: genere, & exemplo miserum, ac funestum videremus.

ASC.] Quid ego nunc argumentis tibi respondeam, posse fieri, ut alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem? res nota est, vulgare nomen est Philerotis: Cornelios verò ita multos, ut jam etiam collegium constitutum sit?

ASC.] At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coëgisti, qui rep. salvam esse vellent, ut ad legem accipiendam adessent.

ASC.] Plebem ex Maniliana offensione victam & domitam esse dicit. ante vestros annos propter illius tribuni pl. temeritatem posse adduci, ut omnino ne illius potestate abalienemur. Qui restituerunt eam potestatem, alterum nihil unum posse contra multos, alterum longè abesse.

ASC. & PRISC. *lib. 6.*] Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI. post reges exactos, propter nimiam dominationem

nem potentium fecederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati confederant, aeternae memoriae causa consecrarent. itaque auspiciatò, postero anno, X. tribuni pl. comitiis curiatis creati sunt.

Asc.] Tum, interposita fide per tres legatos, amplissimos viros, Romam armati reverterunt. in Aventino confederunt, inde armati in Capitolium venerunt. decem tribunos pl. per pontificem, quòd magistratus nullus erat, creaverunt. Etiam hæc recentiora prætereò. ponam principium justissimæ libertatis Cassiam, qua lege suffragiorum jus, potestasque convaluit: alteram Cassiam, quæ populi judicia firmavit.

Asc.] Qui non modò cum Sulla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putaverunt, inimicissimi C. Cottæ fuerunt, quòd is consul paullum tribunis pl. non potestatis, sed dignitatis addidit.

Asc.] Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit esse, cum legem Aureliam, cum Rosciam non modo accepit, sed etiam efflagitavit.

Asc.] Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia judicarent, hominem iis, ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompejum, causam lege Varia de majestate dixisse.

PRISC. libr. 8.] Quæ intermissa complureis annos.

PRISC. *ibid.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

PRISC. libr. 10.] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui deceffit.

PRISC. libr. 8.] Circumis rostris ejicerentur lapidibus homines.

PRISC.] Qui eloquentia ceteris antecellit.

AQUILA.] Refertum tribuniciis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt.

Cetera desunt.

PRO C. CORNELIO. II.

Deest intium

ASC. & FORTUNATIANUS *lib. 3. Rhet.*] Pugnem apertè contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?

CICERO ORATORE PERF.] O callidos homines, ò rem excogitatum, ò ingenia metuenda! restis dare volumus. quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?

Asc.] Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego vobis edam duos. reliqui sunt de consularibus inimici tribuniciæ potestatis: pauci prætereà assentatores eorum, atque asscclæ subsequuntur.

Asc.] Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro atque humanissimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minùs probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem, quem isti seditiosum existimant, nominabo: sed avunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriæque amatissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?

post xx. versus à precedenti.

Asc.] Quid? avunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, avo, majoribus, non silentio, favente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem? Quid? idem Dominus M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunos pl. vexavit?

Asc.] Hæc est controversia ejusmodi, ut mihi tribuni pl. Cn. Domitius, Catulo * M. Terpolius contemnitissimum nomen ejectum esse ex iis qui tribuni pl. fuerunt.

CIC. *Orat. perf. & QUINT. lib. 9 c. 4.*] Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitarii, mercatoresque superarunt, neque vestis, aut

cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi è Syria, Ægyptoque vicerunt. neque verò movent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum, & Mummium, qui rebus his urbem Italianamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacilè Delhaco, aut Syro potuisse superari.

PRISC. libr. 18.] Quis tam abundans copiis.

Extrema desunt.

CONTRA C. ANTONIUM,

ET

L. CATILINAM,

Competitores in toga candida.

Deest principium.

OMNIA ex *Ascomio.*] Dico, P. C. superiore nocte, cujusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæstu novi, & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum sequestribus suis convenisse.

Quem enim aut amicum habere potest is, qui tot civeis trucidavit, aut clientem, qui in sua civitate cum peregrino negavit se iudicio æquo certare posse?

Nec se jam tum respexit, cum gravissimis vestris decretis absens notatus est.

In iudiciis quanta vis esset, didicit. cum est absolutus si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Populum verò, cum inspectante populo, collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus sit, ut contemneret, constituere non possum. utrum æquo animo laturum putavit? an in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter posse ferre?

Alter pecore omni vendito, & saltibus probe addictis, pastores retinet, ex quibus, ait, se, cum velit, subito fugitivorum bellum excitaturum. alter induxit eum, quem posuit, ut repente gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit. præsentem populo R. factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit senatus, COS. prohibere. sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Te tamen, Q. Muci, tam malè de rep. existimare, molestè fero, qui hesternò die me esse dignum consulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potissimum fortunarum tuarum patronum esse voluisti & cujus tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus R. auctore te, repudiare potest? nisi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno turti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Atque, ut istum omittam in exercitu Sullano prædonem, in introitu gladiatorum, in victoria quadrigarum.

Te verò, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum est? à quibus enim petis? à principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? à senatoribus? qui de auctoritate sua spoliatum ornamentis omnibus, vincitum pane Africanis oratoribus tradiderunt? ab equestri ordine? quem trucidasti? à plebe? cui spectaculum ejusmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo sine luctu adspicere, sine gemitu recordari posset?

ASCON.] Quod caput etiam tum plenum animæ & spiritus, ad Sullam usque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.

Quis? tu potes in defensione tuadictere, quod illi ne dixerunt quidem? tibi dicere non licebit.

Denique illi negare potuerunt, & negaverunt. tu tibi ne inhiandi quidem impudentiæ locum reliquisti. quare præcetera dicentur iudicia tulisse, si qui insipientem Lucium condemnarunt, Catilinam absolverint contentem.

Is ergo negat se ignarum esse, cum etiam illi, imperitos

se homines esse, & si quem etiam interfecissent, imperatori ac dictatori paruisse dicerent, ac negare quoque posse: Catilinam verò infitari non posse.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, & despicias? an cam, quam reliqua vita es consecutus, cum ita vixisti, ut non esset locus tam sanctus, quò non adventus tuus, etiam cum culpa nulla subesset, crimen afferret?

Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stuprotibi, & uxorem & filiam invenisti.

* stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit, cæde, nefaria cruentavit, diripuit socios, leges, quæstiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris provinciam, prædicem, cuncto populo R. clamante, ac resistente? nam utte illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es. mentitos esse equites R. falsas fuisse tabellas honestissimæ civitatis existimo: Q. Metellum Pium, mentitam Africam: vidisse puto nescio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarent. O miser, qui non sentias, illo iudicio te non absolutum, verum ad aliquod severius iudicium, ac majus supplicium reservatum!

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pænè acerbum, & lætuosum populo Rom. diem, cum Cn. Pisone socio, neque alio nemine, eadem optimatium facere voluisti.

An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cum sæpius ageres, & impudentius à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod avunculus numquam impetrasset? Nescis, me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, è postremo in tertium locum esse sublectum?

Qui posteaquam illo, ut conati erant, Hispaniensis pugniunculo nervos incidere civium Rom. non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. ficas distringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem jam emisisse, cupidum Catilinæ, iudices, Quintumque Curium, hominem quæstorium.

Extremum deest.

Pro Q. Gallio.

Deest principium.

AQUIL. & QUINT. lib. 8. cap. 3.] * ut clamor, convivium, ut symphoniarum cantus. videbar mihi videre alios intransantis, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesternæ potatione oscitantes, versabatur inter hos Gallus, unguentis oblitus, redimitus coronis. humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.

B. HIER. vit. cleric.] Loquor enim quæ sum ipse nuper expertus unus. Quidam poeta nominatus, homo perliteratus, cujus sunt illa colloquia poetarum, ac philosophorum, cum facit Euripidem & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem atque Epicurum disserentes, quorum ætates non annis, sed sæculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus, & clamores movet? multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul litteras non didicerunt.

QUINT.] An ista, si vera essent, sic à te dicerentur?

CIC. Bruto.] Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres. sic ageres? præsertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenis elicere voces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla suppositio. itaque (tautum a fuit, ut inflammares nostros animos) somnum isto loco vix tenebamus.

NON. logi.] Ego certò scio, omneis logos, qui ludis dicti sunt, animadvertisse.

CARIS.] * poëmatorum.

Cetera desunt.

De proscriptorum liberis. I X.

Desunt cetera, præter fragmentum, quod sequitur.

QUINT. lib. 11. cap. 1.] Quid enim crudelius, quam homines honestis parentibus, ac majoribus natos, à rep. submoveri? sed ita legibus Sullæ continetur status civitatis, ut his solutis, stare ipsa non possit.

Contra concionem Q. Metelli.

Deest principium.

FORTUN.] Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.

PRIS. lib. 9.] * permulsa, atque recreata est.

PRIS. lib. 18.] * nisi eorum exitio, non requieturam.

GELL. lib. 18. cap. 7.] Adscendi in concionem: concursus est populi factus.

QUINT. lib. 9. cap. 3.] Qui iudicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi: in senatu sunt positi.

Reliqua desunt.

De consulatu suo.

NONIUS.] Quorum luxuries, fortunata censa peperit.

In Clodium, & Curionem.

Desunt multa, nec, quæ restant, digeri possunt in nullum ordinem.

NON.] Tu verò festivus, tu elegans, tu solus urbanus, quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriæ, qui lævare vultum, mollire vocem potes.

NON. Longus. Speculum.] Sed, credo, postquam tibi speculum allatum est, longè te à pulchris abesse sensitisti.

NON.] Ac vide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non sit, cui tu concessisti.

NON. Calantica.] Tunc cum vincirentur pedes fasciis, cum calanticam capiti accommodares, cum strophio accuratè præcingerêre.

QUINT. lib. 8. c. 6.] Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita antea cta servavit.

QUINT. lib. 9. c. 2.] * Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se deos placari posse arbitrabatur.

QUINT.] Quo ex iudicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO. ad Attic.] Erras, Clodi: non te iudices urbi, sed carceri reservarunt: neque te retinere in civitate, sed exsilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinere vestram dignitatem: manet illa in rep. bonorum consensio, dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi: quod erat, inventum est. in unius hominis perditum iudicio plures similes reperti sunt.

De rege Ptolemao.

Nisi unicum hoc fragmentum esset, vix ipsam orationis inscriptionem teneremus.

AQU. & FORTUN.] Difficilis ratio belli gerendi: at plena fidei, plena pietatis.

Pro M. Emilio Scauro.

FORTUN. August. in Rhet.] Maximè fuit optandum M. Scauro, iudices, ut nullo suscepto cujusquam odio, sine offensione ac molestia.

ASC.] circa versum à primo XL.

Subiit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio, tribuno pl. Reus factus est à Q. Servilio Cæpione, lege Servilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato, nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa. Ab eodem etiam lege Varia custos ille reiprodictionis est in crimen vocatus: vexatus à Q. Vario tribuno pl. est, non multo antè.

ASC.] Non enim tantum admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam præcipuè dilexi. primus enim me flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quò contendisset, labore & constantia pervenire.

ASC.] Sine

Asc.] Sine me hercle, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut convivæ si diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.

Asc.] *circa tertiam partem à primo.*

Sic, inquam, se, judices, res habet, neque hoc à me novum disputatur, sed quæsitum ab aliis est.

Asc.] Illa audivimus: hoc verò meminimus, ac pænè vidimus, ejusdem stirpis & nominis P. Crassum, ne in manibus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus usus, qui fortissimus in bellis fuisset, M. Aquilius potuit imitari.

panko post.

Asc.] Quid verò alterum Crassum temporibus eisdem, num aut clarissimi viri, Julii, aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

PRISC. lib. 6.] Cum dare nollet Aris, clam ex Sardinia est fugere coactus.

PRIS.] Arinis uxorem pellicatus dolore concitatum.

Circa medium.

Asc.] Neque verò hæc ipsa quotidiana res App. Claudium, illa humanitate, & sapientia præditum, per se ipsa movisset, nisi hunc Claudii fratris sui competitorum fore putasset, qui sive patricius, sive plebejus esset (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.

ISTO. lib. 19. c. 3.] Quem purpura regalis non commovit, eum Sardonum maltruca tentavit?

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

Asc.] *post duas partes orationis.*

Nam cum ex multis unus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo suo, contra Scaurum, patrem suum, obsignaverat stateras, eas sibi inimicitias non suscepas, sed relatas.

Asc.] *post tres partes orationis.*

Præsertim cum propinquitas, & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

Asc.] Ego porrò, qui Albanas habeo columnas, clitelis eas apportavi.

QUINT. lib. 5. cap. 13.] Domus tibi deerat? at habebās. pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. depressam, cæcam, jacentem domam pluris, quam te, quam fortunas tuas æstimasti.

SERV. 1-Georgic.] * redimunt se ea parte corporis, propter quam maximè expentur.

* ab ipsa stiva mecum homines loquebantur.

Asc.] Hæc cum tu effugere non potuisses, contendes tamen, & postulabis, ut M. Æmilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria fordidissimæ, levissimæ, vanissimæ genti, ac prope dicam pellitis testibus condonetur?

versu à novissimo CLX.

Asc.] Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. curia illa de gravissimo principatu patris, fortissimoque testatur. L. ipse Metellus, avus hujus, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, judices, ut salutem à vobis nepotis sui deprecarentur.

CARISIUS] * universè.

LAMB. addit hoc, ex QUINT.] Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam obliit.

Extremum decst.

Pro A. Gabinio. XV.

Desunt cetera præter hoc.

HIER. Apol. adversus Rufinum] Ego cum omneis amicitias tuendas semper putavi summa religione, & fide, tum eas maxime, quæ essent ex inimicitias revocatae in gratiam: proterea quòd integris amicitias officium prætermisum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) negligentia excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.

Pro P. Quintio.

ULPIAN.] Turpis occultatio fui.

Pro M. Fonteio.

MARCEL. lib. 15.] Galli posthac dilutius potabunt, quòd illi venenum esse arbitrabuntur.

QUINT. lib. c. 4.] Mater tua, dum vixit, ludum, postquam mortua est, magistros habuit.

AQUILA.] Frumenti maximus numerus è Gallia, pediatatus amplissimæ copiae è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.

Cetera in ea, quæ inter reliquas orationes exstat.

De lege Agraria Kal. Jan.

Decst principium.

GELL. lib. 13. cap. 24.] Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeii, sedente imperatore, X. viri vendent.

GELL. ibid.] * ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQU.] Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellepontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Myria & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.] * imberba juventute:

Cetera in ea, quæ exstat, in senatu habita.

In L. Pisonem.

QUINT. lib. 9. c. 4. Diom. lib. 2.] Proh, dii immortales: qui hic illuxit dies?

SERVIVS.] Quæ te beluam ex utero, non hominem fudit.

ASCON.] Insuper quidam fuit, id est, mercator, & præco. is cum Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Cæsonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. filiam collocavit.

QUINT. lib. 8. c. 3.] * Cum tibi tota cognatio in ferraco advehatur.

** circa versum à primo.*

ASCON.] * quod minimum in te specimen ingenii: ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen?

Asc.] *circa versum à primo LXXX.*

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hæc mea natura fert, nec municipii, præsertim de me optimè meriti, dignitas patitur.

PRISC.] Hic cum ad Padum Placentiæ fortè confedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremò Semiplacentinus haberi est cæptus.

Asc.] * *circa versum à primo.*

Lautiorem pater tuus focerum, quam C. Piso in illo luctu. non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestatis cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

DIOMED.] Proximè Pompejum sedebam.

LAMB. addit ex QUINT.] Caput opponis, cum eo coniscans.

Ex commentariis lib. XIII.

DIOMED.] * te vendita, iterum emptâ.

INDEX EPISTOLARUM

M. TULLII CICERONIS,

Quarum deinceps subsequuntur FRAGMENTA.

INDEX FRAGMENTORUM EX EPISTOLIS.

Ad M. Titinium.

Ad Cornel. Nepotem.

Ad C. Cæsarem.

Ad Cæsarem juniorem.

Ad C. Panfam.

Ad A. Hirtium.

Lib. III.

Lib. II.

Lib. III.

Lib. III.

Lib. IX.

Ad M. Brutum.

Ad M. Filium.

Ad M. Licinium Calvum.

Ad Q. Axium.

Ad Caronem.

Ad Cerellam.

Ad L. Plancum.

Li. VIII.

Lib. II.

INCERTARUM EPISTOLARUM

ex M. T. Ciceronis ad M. Titinium epist.

SUET. *cl. Rhet.*] Equidem memoria teneo, pueris nobis primùm Latinè docere cœpisse L. Plaurium quendam, ad quem cùm fieret concursus, quòd studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali meliùs ingenia posse.

Ad Cornelium Nepotem epist. lib. II.

MACR. *lib. 2. cap. 1. Satur.*] Itaque nostri cùm omnia, quæ dixissemus, dicta essent. quæ faceret, & breviter, & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari dictæria voluerunt.

Ad eundem ex libro incerto.

PRISC. *lib. 8.*] Hoc restiterat etiam, ut à te fictis aggrederer donis.

PRISC. *ibid.*] Qui habet, ultrò appetitur, qui est pauper, aspernatur.

SUET. *in Jul. Cæs.*] Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornator, aut elegantior?

MARCEL.] Neque enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas. vel, ut a iō modo definiam, Felicitas est fortuna, adjuncta constantiorum bonorum: quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ego in perditis, impitque consiliis, quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas. feliciorque meo iudicio Camillus exsulans, quàm temporibus iisdem Manius, etiam si, id quod cupierat, regnare potuisset.

Ad C. Cæsarem epist. lib. I.

M. Cicero C. Cæsari S.

NON. *Dicare.*] Balbum quanti faciam, quamque ei me totum dicaverim, ex ipso scies.

NON. *Consequi Honor.*] Tum cùm ea, quæ es ab senatu summo cum honore consecutus.

NON. *Improbum.*] Debes odisse improbitatem ejus, quia impudentissimum nomen delegerit.

NON. *Tuere.*] Ut scieret, majore cura tuenda esse, quæ parva sunt.

Ad eundem epist. lib. II.

NON. *Locare.*] Vel quòd locatio ipsa pretiosa.

NON. *Putare.*] Quod sapientes homines, ac boni putant.

CARIS. *Lib. I.*] Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit.

NON. *Monumentum.*] Sed ego quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor. ad memoriam magis spectare debet posteritatis, quam ad præsentis temporis gratiam.

Ad eundem epist. lib. III.

NON. *Dimittere.*] Quæ si videres, non de exercitu retinendo rueri, sed eo tradito, aut dimisso.

NON. *Contemno.*] * Amici nonnulli à te contemni, ac despici, ac pro nihilo haberi senatum velint.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Levare.*] Jam amplitudinem, gloriamque tuam magno mihi ornamento fore existimo, quòd me levas cura.

NON. *Consequi.*] Extrema verò nec quanta, nec qualia sint, verbis consequi possum.

Ad Cæs. Junioem epist. lib. I.

Cicero Cæsari juniore S.

OMNIA *ex Nonio, Sagum.*] Pridie nonas Feb. cùm ad te litteras mane dedissem, descendi ad forum togatus, cùm reliqui consulares sagati vellent descendere.

ADITUS.] * & aut ad consules, aut ad te, aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset, quòd cum Antonio fuissent.

RELATUM.] Sed hæc viderimus, cùm legati responsa retulerint.

VINDICARE.] Quasi si me ad id beneficium arcesseres, quo per te me una cum repub. in libertatem vindicasset.

ACCIPERE *Rogare.*] Roga ipsum, quemadmodum ego eum Alimini acceperim.

CUNCTARI.] Sed citò pœnituit, domum rediit, ceteri cunctabantur.

OPINIO.] Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.

COMPARARE.] * neminem tibi protectò hominem ex omnibus aut anteposuissem umquam, aut etiam comparassem.

EXPEDIRE.] Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expediretur, cum legionibus victricibus erunt, quæ spondimus, persolvenda.

CONFECTUM.] In singulas tegulas impositis sexcentis, sexcenties confici posse.

DUCERE.] Ne res duceretur, fecimus ut Hercules Antianus in alium locum transferretur.

INVOLVERE.] Sed quòd videret nomine pacis bellum involutum fore.

IGNOSCERE, *ac concedere.*] Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo. nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.

FEROX.] Iraque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo iudicia.

Ad eundem epist. lib. III.

OMNIA *ex Nonio, Insulsum.*] Sed ira locutus infulse est, ut mirum senatus convicium exceperit.

In quo tua me provocavit oratio, mea consecuta est fegnis.

CONFECTUM.] Bellum, ut opinio mea fert, ex consensu civitatis confectum jam haberemus.

CONSTAT.] * cum constet, Cæsarem Lupercis id vestigal dedisse, qui ante poterat id constare?

DEJICERE.] Adest Albæ nescio quis Claudius, quem cum restitui iussisset, Ancone cum eo dejectus est ex senatusconsulto.

INSOLENS.] * insolens, arrogans, jactans.

SECUNDUM.] Scriptum erat equestre prælium valde secundum, quin potius adversum.

MERET.] Quem perisse ita de rep. merentem consulem, vehementer doleo.

PRÆSTARE.] Tu si meam fidem præstiteris, quod confido te esse facturum.

SPURCUS.] Cum iter facerem Claternam tempestate spurcissima.

LOCUPLES.] Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

PALUDATUS.] Antonius demens ante lucem paludatus.

Ad eundem epistola lib. III.

NON. *Invehi.*] Itaque in eum palam vehementer est inVectus.

NON. *Antiquus.*] Ego autem antiquissimum Scythis oriundum, quibus antiquior lætitia est, quam lucrum.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Opinio.*] Posthac quod voles à me fieri, scribito. vincam opinionein tuam.

NON. *Promittere.*] Promissâ tua mêmoria teneas.

Ad C. Pansam epist. lib. I.

M. Cicero C. Pansæ S. D.

NON. *Humaniter.* & PRIS. *lib. 15.*] De Antiocho fecisti humaniter. quem quidem ego semper dilexi, meque ab eo diligî fensî.

NON. *Inaudire.*] * quorum erupit illa vox, de qua ex te primùm quiddam inaudieram.

Ad eundem epist. lib. III.

NON. *Concalfacere.*] Non Ventidianis rumoribus concalfecimus.

Ad A. Hirtium epist. lib. II.

NON. *Error.*] Qua in re si mediocriter lapsus sum, defendas velim tolerabile erratum.

Ad eundem epist. lib. V.

NON. *Impertio.*] Et quoniam, ut hoc tempus est, nihil habeo, patriæ quod impertiam.

Ad eundem epist. lib. IX.

NON. *Interfici.*] Dices, quid quæso, istuc intererat? nescio, nisi tamen erat mihi verendum sapius, ne qui casus perimeret superiora.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Vetustifcere ac veterascere.*] Cum enim nobilitas sit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videt ad gloriam, generis antiquitatem desideret?

NON. *Lutum.*] * luta & limum aggerabant.

Ad M. Brutum epist. lib. VII.

NON. *Experiri.*] His contraria, atque parata, ut esse solent, expertus sum.

Ad eundem epist. lib. 8.

NON. *doct. indag.*] Et quod te tantum amat, ut vel me audeat provocare.

NON. *Amare & diligere, & contentus.*] Sic igitur facies, & me aut amabis, aut, quo contentus sum, diliges.

QUINT. *lib. 5. cap. 10.*] Veritus fortasse, ne nos in Cantonem nostrum transferamus illinc mali aliquid: etsi argumentum simile non erat.

QUINT. *lib. 8. cap. 3.*] Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico.

QUINT. *ibid.*] * & cum amorem, & cum, ut hoc verbò utar, favorem in consilium advocabo.

QUINT. *lib. 9. cap. 3.*] Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompejum: ego ergo cum redierim.

QUINT. *ibid.*] Sermo nullus, sc. nisi de te. quid enim potius? Tum Flavius, Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cenam exoravi.

QUINT. *ibid.*] Præstat enim nemini imperare, quam alicui fervire. sine illo enim vivere honeste licet, cum hoc vivendi nulla conditio est.

QUINT. *lib. 3. cap. 10.*] Simne bonus vir, si hoc suadeam? minime. Suavis enim est finis, utilitas, ejus, cui quisque suadet. At recta sunt. quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.

QUINT. *lib. 8. cap. 6.*] Populo imposuimus, & oratores viri sumus.

QUINT. *lib. 6. cap. 4.*] Res mihi invisæ visæ sunt, Brute.

Ad M. filium lib. I.

PRIS. *lib. 8. & lib. 10.*] Quare effice, & elabora ut excellas.

Ad eundem lib. II.

NON. *Commodare.*] Cui ego, quibuscumque rebus potero, libentissimè commodabo.

Ad eundem ex lib. incerto.

DIOM. *lib. I.*] Ceris deitîs.

LACT. *l. 4. c. 14.*] Philosophiæ quidem præcepta noscenda, vivendum autem civiliter.

Ad Licinium Calvum. lib. I.

PRIS. *l. 9.*] Tuli moleste, quòd litteræ delitæ sunt mihi à te redditæ.

NON. *Auguro.*] Præsentit animus, atque augurat quoddammodo, quæ tutura sit suavitas.

M. Tullii C. ad Q. Anxium epist. lib. I.

FRONTO.] Ad M. Bibulum adierunt.

FRONTO.] Si tu nos aliquid adjutare potes.

SUET. *in Jul. Cæs.*] Cæsar in consulatu confirmavit regnum, de quo ædius cogitarat.

Ad Catonem epistola.

NON. *Plus & multum.*] Nec idcirco mihi desiderandam esse dignitatem meam, quòd eam multi impugnarint, sed eo magis recolendam, quòd plus desiderarint.

Ad Cerelliam epistola.

QUINT. *l. 6. c. 4.*] Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.

Ad L. Plancum.

GELL. *lib. I. cap. 21.*] Nam neque deesse reipublicæ volo, neque superesse.

Ex epistola incerta.

QUINT. *lib. 9. cap. 3.*] Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari.

QUINT. *lib. 6. cap. 4.*] * Ne ulli sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti mollius.

INDEX

LIBRORUM PHILOSOPHICORUM,
M. TULLII CICERONIS,
Quorum deinceps subsequuntur FRAGMENTA.

Oeconomica è Xenophonte, libri III.

Protagoras, ex Platone.

De repub. lib. VI. in quorum ultimo inest Somnium Scipionis.

De jure civili liber.

De auguriis lib.

Hortensius, vel, de Philosophia.

M. Cato, seu, Laus M. Catonis.

De gloria lib. II.

De consolatione.

De suis consiliis.

De virtutibus.

De notis.

Chorographia.

Præterea fragmenta nonnulla librorum Academicorum.

De natura Deorum.

De divinatione.

De legibus.

De fato.

Timæi, ex Platone.

M. TULLII CICERONIS

OECONOMICORUM EX XENOPHONTE

LIBER PRIMUS.

PRISC. lib. 8.] Homo ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.

COLUM. lib. 12. cap. 1.] Maritale conjugium, sic comparatum est natura, ut non solum jucundissima, verum etiam utilissima vitæ societas iniretur, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret. propter hoc mas cum fæmina est conjunctus: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adjutoria senectutis, nec minus propugnacula præparentur: tum etiam, cum victus & cultus humanus non, uti feris, in propatulo, ac silvestribus locis, sed domi sub tecto accurandus esset, necessarium fuit, alterutrum foris sub dio esse, qui labore, & industria compararet: intus, qui tectis reponderet, atque custodiret: si quidem vel rusticari, vel navigare, vel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum verò paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cetera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cetera alimenta terrestria indigebant tecto: & ovium, ceterarumque pecudum fætus, atque fructus claustrum custodienda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut aliter hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: jure, ut dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensis, & extraneam. itaque viro calores, & frigora perpetiendæ, tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id est, rusticationis, & militarium stipendiorum, distribuit: mulieri deinceps, quod omnibus his rebus fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiae assignaverat, idcirco timidiorum reddidit, quam virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris, & in aperto victum quærentibus nonnumquam injuriam propulsare, idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorum. Quia verò partis opibus æquæ fuit opus memoria, & diligentia: non minorem fæminæ, quam viro, earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam, quod simplex natura non omneis res commodas amplecti volebat,

idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam, quod alteri deest, præstid plerumque est alteri.

COLUM. lib. 12. c. 2.] Nam vetus est proverbium *pau- per tatem certissimam esse, cum alicujus indigeas*, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi projectum jaceat quod desideretur. itaque in re familiari laboriosior est negligentia quam diligentia. Quis enim dubitet, nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ, dispositione, atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium, non certis modis, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere videtur. At ubi certis numeris, ac pedibus, velut facta conspiratione consensit, atque concinuit: ex ejusmodi vocum concordia, non solum ipsi canentibus, amicum quiddam & dulce resonat, verum etiam spectantes, audientesque lætissima voluptate permulcentur.

DONAT. in Ter.] Quid igitur, pro deum immortalium, primum eam docebas? quæso.

COLUM.] Præparatis idoneis locis, instrumentum & suppellectilem distribuere cæpimus, ac primum ea secrevimus, quibus ad res divinas uti solemus: postea mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur: deinde virilem, item dierum sollempnium ornatum, nec minus calceamenta utrique sexui convenientia: tum jam seorsum arma, ac tela seponabantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur: post quæ ad cibum conficiendum vasa (ut assolent) constituebantur: inde, quæ ad lavationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur postea ex iis, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset, seposuimus: quod annuum quoque in duas partes divisimus. nam sic minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde quibus quotidie servuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipsa iis, qui uti solent, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstravimus, & ut salva essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitem adventum utimur, hæc primo tradidimus, & loca singula demonstravimus, & cuique sua annumeravimus, atque annumerata ipsi exscripsimus,

mus; eamque admonuimus, ut quodcumque opus esset, sciret unde daret: & meminisset atque adnotaret, quid, & quando, & cui dedisset, & cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret.

M. TULLII CICERONIS
OECONOMICORUM EX XENOPHONTE
LIBER II.

COLUM. *lib. 2. cap. 1.*] Utrumne Ischomache, inquam, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tanquam fabrum, an ipse instituere consuevisti? Ego verò ipse iustituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ diligentiae succedit, is ea quæ ego scire debet.

EJUSDEM
OECONOMICORUM EX XENOPHONTE,
LIBER III.

NONIUS. *Interfici.*] Nullo modo facilius arbitror posse neque herbas arefcere, & interfici: neque terram ab sole percoqui.

QUINT. *l. 12. c. 5.* NON. *profigare.*] Cum verò affecta jam propè æstate, uvas à sole mitescere tempus est.

MACR. *lib. 3. cap. 10.*] Qui neque serit vitem, neque quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus, poma non habet.

CARIS. *lib. 1.*] apes in alvearium concesserunt.

CICERO *de senectute.*] Cum ad Cyrum minorem regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperii gloria Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset Sardis eique dona à sociis attulisset: & ceteris in rebus comis

erga Lysandrum atque humanus rex fuit, & ei quandam consæptum agrum, diligenter confitum, ostendit. Cum autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suavitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum dixit, Mirari se non modò diligentiam, sed etiam sollertiam ejus, à quo essent illa dimensa, atque descripta. & Cyrus respondit: Atqui ego ista sum omnia dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysander, intuens ejus purpuram, & nitorem corporis, ornatumque Persicum, multo auro, multisque gemmis, dixit: Rectè verò, te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est.

SERVIUS *in 2. Georg.*] * Scrobes.

M. TULLII CICERONIS
PROTAGORAS EX PLATONE.

PRISC. *lib. 6.*] Quid tu? unde tandem appares, ô Socrate? an id quidem dubium non est, quin ab Alcibiade?

PRISC. *lib. 8.*] Nunc à vobis, Protagora, & Socrate, postulo, concedatis alter alteri, & inter vos de hujusmodi rebus controversæ, non concertetis.

PRISC. *lib. 6.*] Quæ igitur potest esse indignitas voluptatis ad molestiam, nisi in inagnitudine, aut longitudine alterius utriusque posita?

DONATUS *in PHORMION.*] Confirmandi genera compluria.

FRUSTA, SEU FRAGMENTA

M. T. CICERONIS

LIBRORUM SEX DE REPUB.

EX
M. TULLII CICERONIS
DE REPUBLICA
LIBER I.

FRONTO.] Nuntiatum est, venire Lælium, domoque jam exisse.

NON. *Propter.*] Eum quoque ut salutavit, propter Tuberonem jussit assidere.

FRONTO.] Negotii publici expers.

NON. *Cituma.*] Quare si placet, deduc orationem tuam de cælo ad hæc cituma.

DIOMEDES.] Quasi alius assimulare remp. aut melius non possit, aut omnino non possit.

NON. *Accommodatum.*] * expositamque ad exemplum nostræ reip. accommodabo ad eam, si potero, omnem illam orationem, quæ est mihi habenda de optimo civitatis statu.

NON. *Urbs à civitate.*] Quam cum locis, manuque sæpissent, ejusmodi conjunctionem tectorum, oppidum, vel urbem appellarunt, delubris distinctam, spatiisque communibus. omnis ergo populus, qui est talis cæcis multitudinis, qualem exposui, civitas est: 1. omnis civitas, quæ est constitutio populi, resp.

D. AUGUST. *epist. 5.*] * brevis multitudo diversa atque vaga, concordia civitas facta erat.

NON. *Cognoscere.*] Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinem istam, & studium, sermonemque

SENECA *lib. 19. epist. 5.*] * duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur. 2 Ancii Marci pater quoque ignoratur. tantum hic Marcius, Numæ nepos dicitur.

NON. *Dimittere.*] Tum instituti annui consules, tum dimissi populo fasces.

SENECA *l. 19. epist.*] * provocationem ad populum etiam à regibus fuisse.

NON. *horrendum ab horrido.*] Horum enim severitatem dicitur inhorruisse primùm civitas.

SENECA *lib. 19. epist.*] Quem nos dictatorem dicimus, & in historia ita nominari legimus, apud antiquos magister populi vocatus est, quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est.

CIC. *6. Atticum 9.*] * Cn. Flavius fastos protulit.

FRONTO.] ipsa cognitio nos delectavit.

NON. *Æmulus.*] Quomodo enim judicatur iste optimas, aut optimatium æmulus doctrina, artibus, studiis, audio, quando?

NON.] 3. Sed audisse te credo, tum verò Platonem, Socrate mortuo, primùm in Ægyptum discendi causa, post in Italiam contendisse.

NON. *Anima.*] Tum virtute, labore, industria quæreret summi viri indolem, nisi nimis animosè ferax natura illum nescio quo pacto.

NON. *constitura.*] Quæ videlicet ille non ex agri constitura, quam cernebat, sed ex doctrinæ indiciis interpretabatur.

NON. *Antiquus Antiquior.*] Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quam is, qui, ut ajunt, creaverit, major ei profectò, quam parenti, debetur gratia,

NON. *Pignerari.*] Sed ut plurimas, & maximas nostri animi, ingenii, consilii prima ipsa sibi ad utilitatem pigneraretur.

NON. *Conducere.*] Facillimam autem in ea rep. esse posse concordiam, in qua idem conducat omnibus.

NON. *Firmitudo.*] Habent æquabilitatem quandam, quæ carere diutius vix possunt liberi, deinde firmitudinem.

D d d d d d d

NON.

NON. *lib. de doct. indagine.*] Nec tantum Karthago habuisset opum sexcentos ferè annos sine consiliis, & disciplina.

NON. *Dominatus.*] Quid? tunc, cum es iratus, permit- tis illi iracundiæ dominatum animi tui?

NON. *Anima.*] Ergo non probares consilio pulso libidines, quæ sunt innumerabiles, iracundias, 4. quæ terrent omnia. Ego verò nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.

NON. *Invitare.*] Denique ipsa natura non invitaret solum, sed etiam cogeret.

FRONTO.] Populo gratificans & aliena, & sua.

FRONTO.] Nec verò jam meo nomine abstinere.

NON. *Horrendum ab horrido.*] Sed ut ille, qui navigat, cum subito mare cœpit horrescere.

MACR. *lib. de different. & societatis Græci Latiniqve verbi.*] Libentertibi, Læli, uti eum desideras, equidem concessero.

E X

M. TULLII CICERONIS

D E R E P U B L.

L I B E R I I.

NON. *Exsultare.*] Est igitur quiddam turbulentum in hominibus singulari, quod vel exsultat voluptate, vel molestia frangitur.

NON. *Volutabundus.*] Cupido autem, & expetenti, & libidinoso, & volutabundo in voluptatibus.

NONIUS. *Anxietudo.*] Quantaque anxietudo prona ad luctum, & mœrens, semperque ipsa se sollicitans.

NON. *Timor, & timiditas.*] 1. Esse autem angores, esse miseria afflicta, atque abjectas timiditate, & ignavia.

NON. *Elidere.*] 2. Ut auriga indoctus è curru trahitur, operitur, eliditur, laniatur.

NON. *Offendere.*] Sed imitor Architam Tarentinum, qui cum ad villam venisset, & omnia aliter offendisset.

NON. *Urbs à civitate.*] * quo auctore, & principe vocitatur civitas.

NON. *Modicum.*] Statuo esse optimè constitutam rempubl. quæ ex tribus generibus illis, 3. regali, optimo, & populari confusa modicè, nec puniendo irritet animum immanem ac ferum, nec omnia prætermittendo, licentia civis deteriores reddat.

D. AUG. *lib. 2. cap. 21. Civit.*] Ut in fidibus, ac tibiis, atque cantu ipso, ac vocibus concertus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum, ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, isque concertus ex dissimillarum vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & infimis, & mediis interjectis ordinibus, ut sonis, moderata ratione civitas consensu dissimillarum concinit, & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in civitate concordia, artificum atque optimum omni in repub. vinculum incolumitatis: quæ sine justitia nullo pacto esse potest.

NON. *Projectum.*] Justitia foras spectat, & projecta tota est, atque eminet.

NON. *Explicare.*] Quæ virtus præter ceteras totam se ad alienas utilitates porrigit, atque explicat.

NON. *Exsultare.*] * quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exsultat, ut vix hominum acerbis funeribus fatiatur.

NON. *lib. de doct. indagine.*] Itaque præclara illa institutio Romuli cum ducentos annos & triginta ferè firma mansisset.

NON. *Viritim.*] Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, divisit viritim civibus.

FRONTO.] Cum aliud nihil domum suam deportavisset.

NON. *Pecuniosus.*] * multaque ditione ovium, & boum, quoddam tunc erat res in pecore, & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes vocabantur.

NON. *Calumnia.*] * ut Carneadi respondeatis, qui sæpe optimas causas ingenii calumnia ludificari solebat.

FRONTO.] Neque enim ad mare admovit, quod ei fuit facillimum.

D. AUG. *lib. 2. cap. 21. Civit.*] Nihil est quod adhuc de repub. putem dictum, & quo possim longius progredi, nisi sit confirmatum, non modo falsum esse illud, sine injuria non posse, sed hoc verissimum, sine summa justitia temp. regi non posse.

E X

M. TULLII CICERONIS
D E R E P U B L.

L I B E R I I I.

D. AUG. *lib. 4. contra Pelagium.*] Homo non ut à matre, sed ut à noverca natura editus est in vitam corpore nudo, & fragili, & infirmo. animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inest tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii, & mentis.

SENECA *lib. 19. epist.*] Quoniam sumus ab ipsa calce ejus interpellatione revocati.

LACT. *epitome cap. 1.*] Nullum est jus naturale. itaque omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendunt: & ideo justitia, si alienis utilitatibus consulat, suas negligat, stultitia est dicenda. Quoddam si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsique Romani, qui orbem totum possidere, justitiam sequi velint, ac suum cuique restituere, quod vi & armis occupaverunt, ad casas, & egestatem revertentur. quod si fecerint, justos dicemus quidem, sed tamen stultos judicare necesse est, qui, ut aliis profuit, sibi nocere contendunt.

LACT. *l. 5. c. 16. Epit. c. 1.*] Bonus vir si habeat servum fugitivum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, ut vendat: utrumne profitebitur, fugitivum servum ac pestilentem domum vendere, an celabit emtorem? si profitebitur emtori, fugitivum esse: bonus quidem, quia non fallat, sed tamen stultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet. si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei consulat: sed idem malus, quia fallat. Deinde, si reperiat hominem, qui aut aurum pro orichalco, aut argentum pro plumbo vendat per errorem: atque id emere necessitas cogat: utrum dissimulabit, & emerit parvo, an potius indicabit? justus utique dicetur, quia non sefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facile de damno est: 1. qui si vita ejus in periculum veniet, ut eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc evenire, ut naufragio factò inveniat aliquem imbecillum, tabulæ inhzrentem: aut victo exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem: utrumne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit evadere? si volet justus esse, non faciet. sed idem stultus judicabitur, qui dum alterius vitæ parcat, suam perdet. si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit: sed & idem malus, quia nocebit.

LACT. *lib. 5. cap. 12.*] Quæro, si duo sint, quorum alter optimus vir, æquissimus, summa justitia, singulari fide: alter insigni scelere & audacia existimetur: & si in eo sit errore civitas, ut bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet: contra autem, qui sit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, proque hac opinione omnium civium, bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur, exterminetur, egeat: postremo jure etiam optimo omnibus miserimus esse videatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiarum conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna judicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum se esse malit?

NON. *Famulatur.*] Est enim genus injustæ servitutis, cum

cùm ii sunt alterius, qui sui possunt esse. cùm autem hi famulantur.

NON. *Infestum mare. Myoparo.*] Nam cùm quæreretur ex eo, quo scelere compulsus mare haberet infestum uno myoparone: Eodem, inquit, quo tu orbem terræ.

GELL. *lib. 1. cap. 22.*] Non gravarer, Læli, nisi & hos velle putarem, & ipse cuperem te quoque aliquam partem hujus nostri sermonis attingere: præsertim cùm heri dixeris, te nobis etiam superfuturum. verùm, si id quidem fieri non potest: ne desis, omnes te rogamus.

LACT. *lib. 6. cap. 8.*] 2. Est quidem verò lex, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat, nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec verò aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpret ejus alius: nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex, & sempiterna, & immortalis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus ille, legis hujus inventor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas poenas, etiam si cetera supplicia, quæ putantur, effugerit.

LACT. *lib. 5. cap. 19.*] Huic tu viro quas divitias objicies? quæ imperia? quæ regna? qui ista omnia putat humana, sua bona divina judicat.

PRISC. *lib. 8.*] * quibus assentior, sollicitam & periculosam justitiam non esse sapientis.

NON. *Ubi Genit. pro ablativo.*] Noster autem populus, fociis defendendis, terrarum jam omnium potitus est.

NON. *Largitas.*] * 3. Pyrrhi ridetur largitas à eos. aut Samnitium copiarum Curio defuerunt.

NON. *Apud.*] Cujus etiam focum Cato ille noster, cùm venerat ad se in Sabinos, ut ex ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens Samnitium quondam hostium, tum jam clientium suorum dona repudiaverat.

A. AUG. *lib. 22. cap. 6.*] Nullum bellum suscipitur à civitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute.

D. AUG. *lib. 22. cap. 4. Civit.*] * quorum non corpora sunt in cælum elata: neque enim natura pateretur, ut id, quod esset de terra, nisi in terra maneret.

D. AUG. *lib. 22. cap. 6. Civit.*] Magis est in Romulo admirandum, quòd ceteri, qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minùs eruditus hominum seculis fuerunt, ut fingendi proclivior esset ratio, cùm imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minùs his sexcentis annis, jam inveteratis litteris, atque doctrinis, omnique illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato, fuisse cernimus.

D. AUG. *ibidem.*] Ex quo intelligi potest, permultis annis ante Homerum fuisse, quam Romulum: ut jam doctis hominibus, ac temporibus ipsis eruditus ad fingendum vix quicquam esset loci. antiquitas enim recipit fabulas, fictas etiam nonnumquam incondite. Hæc ætas autem, jam exulta præfertim, & erudita, omne quod fieri non potest, respuit.

LACTAN. *lib. 5. c. 19. SENECA lib. 19. epist.*] Apud Ennium sic loquitur Africanus,

4 Si fas endo plagas cælestium ascendere cuiquam est,
Mi soli cæli Maxima porta patet.

Est verò, inquit, Africane. nam & Herculi eadem ipsa porta paruit.

SENECA. *ibid.*] Hic est ille situs, cui nemo civis, neque hostis.

Quivis pro factis reddere opera pretium.

D. AUG. *lib. 3. c. 15. Civit.*] * tantum est consecutus, ut, cùm subito sole obscurato, non comparuisset, deorum in numero collocatus putaretur: quam opinionem nemo

umquam mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria.

D. AUG. *lib. 22. c. 6.*] Propterea & istum non creditum inter Deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatum, Romani vulgari noluerunt, si hoc & alteri tribueretur.

LACT. *lib. 5. c. 19.*] Vult planè virtus honorem: nec est virtutis ulla alia merces, quam tamen illa accipit facile, exigit non acerbè. sed si aut ingrati universi, aut invidi multi, aut inimici potentes suis virtutum præmiis spoliunt, nec illa se tamen multis solatiis oblectat, maximeque suo decore se ipsam sustentat.

D. AUG. *lib. 22. c. 6. Civit.*] Sed his poenis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exilio, vinculis, verberibus elabuntur sæpè privati, oblata mortis celeritate. Civitibus autem mors ipsa poena est: quæ videtur à poena singulos vindicare. debet enim constituta sic esse civitas, ut æterna sit. Itaque nullus interitus est reip. naturalis, ut hominis, in quo mors non modò necessaria est, verùm etiam optanda per sepe. Civitas autem cum tollitur, deletur, extinguitur, simile est quodammodo, ut magnis parva conferamus, ac si omnis hic mundus intereat ac concidat.

D. AUGUST. *lib. 2. cap. 21. Civit.*] Resp. est res populi. Populus autem non omnis cætus multitudinis, sed cætus juris consensu, & utilitatis communione sociatus.

D. AUG. *ibidem.*] Resp. res est populi, cùm bene ac justè geritur, sive ab uno rege, sive à paucis optimatibus, sive ab universo populo. cùm verò injustus est rex, quem tyrannum voco: aut injusti optimates, quorum consensus factio est: aut injustus ipse populus, cui nomen usitatum nullum reperio, nisi ut etiam ipsum tyrannum appellem: non jam vitiosa, sed omnino nulla resp. est, quoniam non est res populi, cùm tyrannus eam, factiove capestat: nec ipse populus est, si sit injustus, quoniam non est multitudo juris consensu, & utilitatis communione sociata.

D. AUG. *lib. 22. c. 21. Civit.*] Ubi verò justitia non est, nec jus potest esse. quod enim jure fit, profectò justè fit: quod autem fit injustè, nec jure fieri potest. non enim jura dicenda sunt, vel putanda, iniqua hominum constituta, cùm illud etiam ipsi jus esse dicant, quod de justitiz fonte manaverit: falsumque fit, quòd à quibusdam non rectè sentientibus dici solet, id jus esse, quod ei, qui plus potest, utile est.

D. AUG. *lib. 4. contra Pelagium.*] An non cernimus, optimo cuique dominatum ab ipsa natura, cum summa utilitate infirmorum datum: Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiæque, & ceteris vitiosis ejusdem animi partibus?

A. AUG. *ibidem.*] Sed & imperandi, & serviendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam, ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, ut rex civibus suis, aut parens liberis: libidini autem, ut servus dominus, quòd eam coërcet, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia civibus, fociisque præfunt, ut corporibus animus. domini autem servos ita fatigant, ut optima pars animi, id est, sapientia, ejusdem animi vitiosas, imbecillasque partes, ut libidines, ut iracundias, & perturbationes ceteras.

NON. *Mercatura.*] Phœnices primi mercaturis, & mercibus suis avaritiam, & magnificentiam, & inexplebilis cupiditates omnium rerum supportaverunt in Græciam.

NON. *Confidentia.*] * duas sibi res, quo minùs in vulgus, & in foro diceret, confidentiam & vocem defuisse.

NON. *Proferre.*] Sapientia jubet proferre opes, amplificare divitias.

NON. *Periculum.* * sed ut ipsi seu animum periclitentur, seu videant, quid se putent esse facturos.

NON. *Impigritas.*] Numquam viri fortissimi fortitudinis, impigris, patientiæ.

PRIS. *lib. 6.*] Quid ergo illa sibi vult absurda exceptio,

nisi quis Athonem pro monumento vult, funditus efficere? quis enim est Arho, aut Olympus tantus?

NON. *Vasrum.*] Non sunt in disputando vafri, non veteratores, non malitiosi.

E X

M. TULLII CICERONIS
D E R E P U B L.
L I B E R I V.

NON. *Ubi accusativus pro genitivo.*] Atque ipsa mens, quæ futura videt, præterita meminit.

NON. *Mtus.*] Cùmque autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit, æstate ac maturitate alias mitigaverit, alias corruerit.

NON. *Aptam.*] * eademque soli objecta umbram, noctemque efficiat, cùm ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem.

LACT. *de opif. Dei.*] nec voluntatem mihi defuisse, nec curam.

D. AUG. *lib. 9. Cap. 9. Civit.*] Numquam comœdiæ, nisi consuetudo vitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.

D. AUG. *ibidem.*] Quem illa non attingit, vel potius quem non vexavit? cui pepercit? esto: populareis homines, improbos in rep. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læsit. patiamur: et si hujusmodi civis à cenfore melius est, quam à poëta notari. Sed Periclem, cùm jam suæ civitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari veribus, & eos agi in scena, non plus decuit, quàm si Plaurus noster voluisset, aut Nævius, P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.

D. AUG. 6.] Nostræ contra XII. tabulæ cùm perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque faciendam putaverunt, si quis acitavisset, sive carmen condidisset, quod infamiam afferret, flagitiumve alteri: præclare. judicii enim, ac magistratum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poëtarum ingeniis habere debemus, nec probum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere.

D. AUG. *lib. 2. c. 10. Civit.*] Æschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cùm adolescens tragœdias acitavisset, rep. capeffivit, & Aristodemum tragicum item actorem, maximis de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses sæpe miserunt.

D. AUG. *lib. 2. cap. 12. Civit.*] * Probris & injuriis poëtarum subjectam vitam famamque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis aunderet.

D. AUG. *lib. 2. cap. 13. Civit.*] * Cùm artem ludicram, scenamque totam in probro ducerent, genus id hominum non modò honore civium reliquorum carere, sed etiam tribu moveri notatione censoria voluerunt.

D. AUGUST. *lib. 2. cap. 14. Civit.*] Ad quos cum accessisset clamor, & approbatio populi, quasi magni cujusdam, & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos invohunt metus? quas inflammant cupiditates?

NON. *Fingere.*] Ego verò eodem, quo ille Homerum redimitum coronis, & delibutum unguentis, emittit ex ea urbe, quam ipse sibi fingit.

MARCEL. *lib. 3.*] Cumque nihil tam incorruptum esse debeat in repub. quàm sententia: non intelligo, cur, qui ea pecunia corruerit, pœna dignus sit, qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quam qui pretio judicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.

NON. *Impurus & immanis.*] * Sed juventuti nostræ minimè audiendus. Quippe si ita sensit, ut loquitur, est homo impurus: sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis.

NON. *Ignominia.*] Censoris judicium nihil ferè damnato affert, nisi ruborem. Itaque quia omnis ea judicatio ver-

atur tantummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.

NON. *Ubi dativus pro accusativo.*] Nec verò mulieribus præfectus præponatur, qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari uxoribus.

NON. *Temulenta.*] Magnam habet vim disciplina verecundiæ. carent temeto omnes mulieres.

NON. *Fama.*] * atque etiam si qua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.

NON. *Clepere.*] Non modò ut Spartæ, rapere ubi pueri, & clepere discunt.

SERV.] Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.

NON. *Jurgium à lite.*] * dm iror, nec rerum solùm, sed verborum etiam elegantiam, si JURGANT (inquit) benevolentium concertatio, non lis inimicorum, jurgium dicitur.

NON. *Ibid.*] Jurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare:

NON. *Petulantia, Procacitas.*] Itaque à petendo petulantia, à procando, id est, poscendo, procacitas nominata est.

NON. *Fides.*] Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cùm fit, quod dicitur.

NON. *Blandimentum.*] In cive excelso, atque homine nobili, blanditiam, ostentationem, ambitionem, notam esse levitatis.

MON. *Portitor.*] Nolo enim eundem populum, imperatorem & portitorem esse terrarum: optimum autem & in privatis familiis, & in rep. vœtigal duco esse parsumo nam.

NON. *Pecuda.*] * cùm adhibent in pecuda pastores.

NON. *Excipere.*] * quos insepultos reliquissent, eos, quos ex mari, propter vim tempestatis, excipere non potuissent, innocenteis necaverint.

NON. *Proprium.*] Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia prorsus jubet esse communia, nequis civis propriam, aut suam rem ullam queat dicere.

NON. *de doct. ind.*] Nec in hac dissensione suscepi populi causam, sed bonorum.

NON. *Auguro.*] Cui quidem utinam verè auguraverim.

NON. *Sanctitudo.*] * eosdem terminos hominum curæ, atque vitæ: sic pontificio jure sanctitudo sepulturæ.

PRIS. *lib. 16.*] Non enim facilè valenti populo resistitur, si aut nihil impertias juris, aut parum.

PRIS. *Carm.*] Brachialia.

PRIS.) armentum habeo.

E X

M. TULLII CICERONIS
D E R E P U B L.
L I B E R V.

D. AUG. *lib. 2. c. 21. Civit.* & NON. *quendam locum qui est in hoc frag. profert in vanum*) Enn.

Moribus antiquis res stat Romana, virisque.

Quem quidem ille versum, vel brevitate, vel veritate, tamquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur. nam neque viri, nisi ita morata civitas fuisset, neque mores, nisi hi viri præfuisset, aut fundate, aut tamdiu tenere potuissent tantam, & tam longè, lateque imperantem republicam. Itaque ante nostram memoriam & mos ipse patrius præstanteis viros adhibebat, & veterum morem, ac majorum instituta retinebant excellentes viri, nostra verò ætas cùm repub. sicut picturam accepisset egregiam, sed jam evanescentem vetustate, non modò eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renovare neglexit, sed ne id quidem curavit, ut formam saltem ejus, & extrema tamquam lineamenta servaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam: quos ita oblivione obsoletos videmus, ut non modò non colantur, sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria. cujus tanti mali non modò reddenda ratio nobis, sed etiam tamquam reis capitis quodammodo.

dammodo dicenda causa est. nostris enim vitiis, non casu aliquo, rempub. verbo retinemus: reapse verò jampridem amisimus.

CIC. *lib. 8. epist. ad Atticum.*] Ut enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria: sic huic moderatori reipub. beata civium vita propòsita est, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. hujus enim operis maximi inter homines, atque optimi, illum esse effectorem volo.

DIOMED. *lib. 1.*] Excellunt.

NON. *Contemptio*] Quæ virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis, dolorisque magna contemptio.

NON. *Lentum.*] Marcellus, ut acer & pugnax. Maximus, ut consideratus, & lentus.

NON. *ubi nominativus, vel.*] Sed tamen ut bono patri-familiâs colendi, ædificandi, ratiocinandi quidam usus, opus est.

GEL. *lib. 12. c. 2.*] Menelao Laconi quædam fuit suaviloquens jucunditas.

Idem, ib.] Breviloquentiam in dicendo colat.

NON. *Imbuere.*] Quæ cum Scipio dixisset, admodum probans: nimio enim erat odio rhetorum imbutus.

NON. *Ferocia.*] Qui comperit ejus vim, & effrenatam illam ferociam.

CARIS. *l. 1. orbi.*] orbi terrarum comprehensos.

NON. *Impertire.*] quòd molestias fenectutis suæ vestris familiis impertire posset.

NONIUS.] Quod non modò singulis hominibus sed potentissimis populis sæpe contingit.

M. T. CICERONIS

D E R E P U B L.

L I B E R V I.

NON. *Prudentia.*] TOTAM igitur exspectas prudentiam hujus rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex providendo.

NON. *Tristis.*] Qui numeros optimatum, & principum obtulit his vocibus, & gravitatis suæ liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.

NON. *Expleri atque satiari.*] Graves enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt, atque imperrant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.

NON. *Samium.*] Oratio exstat, Læli, quam omnes habemus in manibus, i. quàm simpinia pontificum diis immortalibus grata sint, Samiæque ut hic scribit, capedines.

NON. *Firmiter.* & PRIS.] Firmiter enim majores nostri stabilita matrimonia esse voluerunt.

NON. *Comparare.*] Quamobrem se comparet hic civis ita necesse est, ut sit contra hæc, quæ civitatis statum pervertunt, semper armatus.

NON. *Seditio.*] Eaque dissensio civium, quòd seorsum eunt alii ad alios, seditio dicitur.

NON. *de doct. ind.*] Et verò in dissensione civili, cum boni plus, quàm multi valent, expendendos ab his, non numerandos puto.

GEL. *lib. 6. c. 16.* & NON. *Deprecari.*] Quod equidem eo fuit majus, quia cum in causa pari collegæ essent, non modò invidia pari non erant, sed etiam Claudii invidiam Gracchi caritas deprecabatur.

NON. *Maestare.*] Ferunt hos laudibus, maestant honoribus.

D. AUGUST. *lib. 5. c. 13. Civit.*] Alendus hic est gloria.

NON. *Desubito*] * in his, ut meministis, concursu levissimæ multitudinis ære congesto funus desubito esset ornatum.

NON. *ubi genitivus pro nominativo.*] 4. quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum mille hominum cum palliis conchylio tinctis descenderent.

MACR. *lib. 1. Somn.*] Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum eg. egiorum amplissimum virtutis præmium, est, tamen illa divina virtus, non statuas plumbo inherenteis, nec triumphos arefcentibus laureis, sed stabiliora quædam & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandem ista sunt? inquit Lælius. Tum Scipio, patimini me (inquit) quoniam tertium diem feriati sumus.

M. TULLII CICERONIS SOMNIUM SCIPIONIS. SCIPIO LOQUITUR.

UM in Africam venissem, M. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus (ut scitis) militum; nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam convenirem, regem familiæ nostræ justis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrimavit, aliquantoque post supspexit in cælum: & GRATEIS, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque reliqui cælites, quòd antè quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor: ita numquam ex animo meo descendit illius optimi, atque invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno: ille me de nostra rep. percontatus est. multisque verbis ultro, citroque habitis, ille nobis consumtus est dies. post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur, om-

niaque ejus non facta solum, sed etiam dicta meminisset. deinde, ut cubitum discessimus, me & de via, & qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quàm solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: sit enim ferè, UT COGITATIONES, sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sapissime vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine ejus, quàm ex ipso, erat notior. quem ut agnovi, equidem cohorrui. sed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam, trade memoriæ. Videsne illam urbem, quæ parère populo R. coacta per me, renovat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis præne miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum quod habes adhuc

1. *ME & de via, & qui.*] Ausus sum exprimere quod ajunt à Langio productum, quoniam sic quoque extaret in Palatino pr. vulgari amplius, me & festum de via; quomodo & Cicero-

ronem locutum scio prima Academica: sed haud id etiam invenisse in membranis suis Theodorum Gazam, prodit loci illius versio.

adhuc à nobis hereditarium. Cùm autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris, censorque fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam, deligere iterum cos. absens, bellumque maximum conficies, Numantiam excindes. Sed cùm eris curru Capitolium inventus, offendes *remp. perturbatam consilii nepotis mei*. Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ, lumen animi, ingenii, consilii tui. Sed ejus temporis ancipitem video quasi factorum viam: nam cùm ætas tua septenos octies solis anfractus, reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causâ, habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque in tuum nomen, se tota converteret civitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris UNUS, IN QUO NITATUR CIVITATIS SALUS, ac ne multa, dictator *remp.* constitutus oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cùm exclamasset Lælius, ingemissentque ceteri vehementius: leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno exciteis, & pax sit rebus: audite cetera. Sed quod sis, Africane, alacrior ad tutandum *remp.* sic habeto. OMNIBUS, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cælo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtusque hominum, jure sociati, quæ civitates appellantur: *harum rectores, & conservatores hinc profecti, huc revertuntur*. Hic ego, et si eram perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsi tamen, viveretne ipse & Paullus pater, & alii, quos nos *extinctos* arbitramur. Immò verò, inquit, *II VIVUNT*, qui ex corporum vinculis, tamquam è carcere, evolaverunt: vestra verò, quæ dicitur vita, mors est. quin tu aspicias ad te venientem Paullum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrimarum profudi: Ille autem me complexus, atque osculans flere prohibebat. Atque ego ut primùm, fletu represso, loqui posse cœpi, Quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quoniam hæc est vita, (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris, quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. NISI DEUS IS, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur: hifque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera, & stellæ vocatis: quæ globosæ, & rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos, orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, *ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini*. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, JUSTITIAM cole, & pietatem: quæ, cùm sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima est: *ea vita, via est in cælum, & in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, & corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides: erat autem is splendidissimo candore inter flammæ circulus elucens, quem vos, ut à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplan-*

ti præclara cetera, & mirabilia videbantur. erant autem ex stellæ, quas numquam ex hoc loco vidimus: & ex magnitudines omnium, quas esse numquam suspicari sumus: ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris: luce lucebat aliena. stellarum autem globi terræ magnitudinem facillè vincebant. Jam ipsa terra ita mihi *parva visa est*, ut me imperii nostri, quo quasi *punctum* ejus attingimus, pœniteret. Quam cum magis intuerer, Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nonne adspicis, quæ in templa veneris? novem tibi orbibus, vel potiùs globis, *4* connexa sunt omnia: quorum unus est cælestis, extimus, qui reliquos omneis complectitur, summus ipse Deus, *arcens, & continens ceteros*: in quo infixi sunt illi, quivolvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subjecti sunt septem, qui versantur retrò, contrario motu, atque cælum, ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris *Saturniam* nominant. deinde est hominum generi *5* prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur *Jovis*: tum rutilus, horribilisque terris, *6* quem *Martium* dicitis: deinde subter mediam ferè regionem *Sol* obtinet, dux & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce illustreret, & compleat. hunc ut comites consequantur, alter *Veneris*, alter *Mercurii* cursus: in infimoque orbe *Luna*, radius solis accensa, convertitur. infra autem jam nihil est, nisi mortale & caducum, præter animos generi hominum, munere deorum datos. supra lunam sunt æterna omnia. nam ea, quæ est media, & nona tellus, neque movetur & infima est, & in eam feruntur omnia suo nutu pondera. Quæ cùm intuerer stupens, ut me recepi, *7* Quid? hic, inquam, quis est, qui complet aureis meas tantus, & tam *dulcis sonus*? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, & motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt, & natura fert, *ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent*. Quam ob causam summus ille *8* cœli stellifer cursus, cujus conversio est concitator, acuto; & excitato movetur sono: gravissimo autem hic lunaris, atque infimus. nam terra, nona, immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est *9* duorum, *Mercurii, & Veneris, septem* efficiunt distinctos intervallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè modus est. quod *docti homines nervus imitati*, atque cantibus, aperuere sibi reditum in hunc locum: sicut alii, qui præstantibus ingenii in vita humana *divina studia* coluerunt. Hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis: sicut ubi Nilus ad illa, quæ *Catadupa* nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversio sonitus, ut cum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem adversum nequitis, ejusque radiis acies vestra, sensusque vincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem *6* etiam nunc hominum ac domum contemplari: quæ si tibi

parva

1. *Qui ex corporum vinculis, &c.*] Palatino sec. non adest vocula *ex*, paulloque post illud è adlitum ipsi à manu posteriore.

2. *Assignatum à Deo, defugisse.*] Palat. Deo, ipsi defugisse.

3. *Circulus elucens.*] Sic & nostri mss. & admisit in contextum P. Victorius. vulgg. *elucens circulus*.

4. *Convexa sunt omnia.*] Sic Palat. pr. & aliorum aliquot membranæ, nec ab eo abhorrebat Aldus Nepos.

5. *Prosperus & salutaris.*] Ita & Pal. sec. non *prosper*.

6. *Quem Martium dicitis.*] Haud aliter è suis Gulielmius, quomodo & Pall. quippe vulgati, *Martem*

7. *Quid? hic inquam quis est, &c.*] Ita è nostris, libri quinque,

invenitque item in suis Manutius Nepos. Vulgati, *Quis hic, inquam, quis, &c.*

8. *Cæli stellifer cursus.*] Mss. nostri omnes habent *stellifer*; ut & testatus est Aldus de suis tribus; asseritque item legi in Boëthii membranæ Suffridus Petri. publicati *stelliferi*, minus lepide.

9. *Duorum Mercurii & Veneris, septem.*] Obsecutus sum Palatino primo sic habenti, ejiciunt alii *Mercurii & Veneris*, quæ & aliquot mss. nostris absunt. sed non video cur haberi debeant pro glossa. sine eis enim locus omnibus est obscurissimus, nisi astronominis. recentius vulgati præferunt, *duorum Mercurii & Veneris modorum*; sed ea postrema vox adest & nostris & Gulielmianis omnibus.

parva (ut est) ita videtur, hæc CÆLESTIA SEMPER SPECTATO: ILLA HUMANA CONTEMNITO. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? vides habitari in terrararis, & angustiis in locis: & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas: hosque qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit: sed partim obliquos, ¹ partim aversos, partim, etiam aversos stare vobis: à quibus ² *expectare gloriam certè nullam potestis*. Cernis autem eandem terram, quasi quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, & cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, *obriguisse pruina* vides, medium autem illum, & maximum, *solis ardore torrerit*. duo sunt habitabiles: quorum australis ille, in quo qui insistent, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus: hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm tenui vos parte contingat. omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, *parva quaedam insula est*, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis, notisque terris, num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnatare? quis in reliquis Orientis, aut abeuntis solis ultimis aut aquilonis, austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis IN ANGUSTIIS VESTRA GLORIA se dilatari velit. Ipsi autem, qui de vobis loquuntur, *quam diu loquuntur?* Quin etiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum à patribus acceptas posteris prode-
7 re, tamen propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò *eternam*, sed *ne diuturnam* quidem gloriam assequi possumus. QUID AUTEM INTEREST, ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab iis nullus fuerit. qui antè nati sint? qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt viri: cum præsertim apud eos ipsos, à quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit: homines enim ³ populariter *annum* tantummodò solis, id est, unius astri reditu metiuntur: ⁴ cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, ⁵ cuncta astra redierint, eandemque totius anni descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille verè *vertens annus* appellari potest: in quo vix dicere audeo, quàm multa sæcula hominum teneantur. namque ut olim deficeret sol hominibus, exstinguique visus est, cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetravit: ita quandoque eadem parte sol, eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellisque revocatis, expletum annum habeto. hujus quidem anni novum vicissimam partem scito esse conversam. Quocirca si reditum ⁶ in hunc locum desperaveris, *in quo omnia sunt magnis, & præstantibus viris*: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur

atè spectare si voles, atque hanc sedem, & æternam domum contueri: NEQUE TE SERMONIBUS VULGI DEDERIS, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te oportet *illecebris ipsa virtus* trahat ad verum decus. quid de te alii, loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustiis cingitur iis regionum, quas vides; nec umquam de ullo petennis fuit; & obruitur hominum interitu; & oblivione posteritatis exstinguitur. Quæ cum dixisset, Ego verò inquam, ô Africane, ⁸ si quidem bene meritis de patria quasi limes ad cœli aditum patet, quamquam à pueritia vestigiis ingressus patriis, & tuis, decori vestro non defui: nunc tamen ⁷ tanto præmio proposito, enitar multò vigilantius. & ille, Tu verò enitere, & sic habeto, NON ESSE TE MORTALEM, SED CORPUS HOC. nec enim is, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque: non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum ille princeps Deus: & ut mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus *animus sempiternus* movet. Nam *quod semper movetur, æternum est*: quod autem motum affert alicui, quodque agitur aliunde; quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod sese movet, quia nunquam deserit à se; numquam ne moveri quidem desinit: quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principio autem nulla est origo. nam *ex principio oriuntur omnia*: ipsum autem ⁸ nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde: quòd si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium exstinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est à principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel *concidat omne cœlum*, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, quæ à primo impulsu moveatur. Cum pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod impulsu agitur externo: quod autem animal est, id motu ciatur interiore, & suo. nam hæc est natura propria animæ, atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ sese moveat: neque nata est certè, & æterna est. *hanc tu exerce in optimis rebus*. sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ, quibus agitur, & exercitatus animus, velocius in hanc sedem, & domum suam pervolabit: idque ocyus faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extrà erunt, contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam EORUM ANIMI, qui se corporis voluptatibus dederunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum, & hominum jura violaverunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur: nec hunc in locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur. Ille discessit: ego somno solutus sum.

1. Partim aversos, partim etiam aversos.] Pal. pr. non agnoscit duas voces primas. Victorius alique expressere, *partim versos*. sunt qui habent *transversos*; à quibus itant codices Petri Danielis & Pavilonis, & Pal. sec. & placuit Gulielmio.

2. Expectare gloriam.] Nostri mss. lere omnes *spectare*, nec im-probem. pro eodem enim usurpasse utrumque auctores classicos, indicio est consensus in his vocibus membranarum veterum. & verò *spectare* admisit editio accuratissimi Italorum Petri Victorii; pro quo alii suppofuere, *sperare*.

3. Populariter annum, &c.] Sic & nostri manuscripti. coniecit Turnebus *populariter*, secutus vestigia fugientium Chirographorum, in quibus *logulariter*: quod vocabulum quamvis flocciputet, haud temerè spreverim; cum existet item in Dan. & Pavil. mss. affirmetque Scaliger ad Festum, ita legi etiam in membranarum aliis, certè Langianis, videturque fuisse primitus in Pal. secundo.

4. Cum autem ad idem.] Præmisit Lambinus, *reapse autem cum*, &c. cujus vocis nullum vestigium in mss. ipseque alioqui de ea tacet in Notis suis. si non est è libris Langii; confidens sane temeritas, addere demere classico auctori quidlibet pro libidine, nedum Ciceroni.

5. Cuncta astra redierint eandemque.] Annotavit Guliel. legi in Panil. adhuc *red. eademque* forte, inquit, *vi*.

6. In hunc locum desperaveris.] Recentiores *speraveris*, contra codices calamo depictos, editionesque præfatas.

7. Tanto premio proposito.] Pall. & Danielis, *exposito*; quomodo & tres Aldini. adeo ut videndum veniat, sitne genuinum auctoris.

8. Nulla ex re alia nasci potest.] Est à libro Danielis & Pal. firmatque editio Victorii. publicati: *nulla ex re fieri potest*. quomodo nulli Manutiani.

TESTIMONIA QUÆDAM, ex ipsius Ciceronis scriptis, in quibus suorum de rep. librorum mentionem facit.

1. Quod quaeris, quid in illis libris fecerim, quos, cum essem in Cumano, scribere institui, non cessavi, neque cessi: sed saepe jam scribendi totum consilium, rationemque mutavi. Nam jam duobus factis libris, in quibus Novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio coss. fermo est à me institutus Africanus paullo ante mortem, & Lælii, Philii, Maniliique, & Lælii, generorum Fannii, & Scævola. Sermo autem in novem & dies, & libros distributus de optimo statu civitatis, & de optimo cive. Sanè texebatur opus luculentè hominumque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cum in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multè majore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loqueretur de repub. præsertim cum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem: quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri ficta esse Oratorum sermonem in illis nostris libris, quod esset de ratione dicendi, bellè à me removisse: ad eos tamen retulisse, quos ipse vidissem. Aristotelem denique, quæ de repub. & præstante viro scribat, ipsum loqui. Commovit me, & eo magis, quod maximos motus nostræ civitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quàm illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens, offenderem quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum, & tamen illa, quæ institueram ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum, à me illos libros non sine aliquo meo stomacho esse relictos.

2. Varro, de quo ad me scribis, includetur in aliquem locum, si modo erit locus. sed nosti genus dialogorum meorum, ut in Oratoriis, quos tu in cælum fers, non potuit mentio fieri cujusquam ab iis, qui disputant, nisi ejus, qui illis notus, aut auditus esset. Hanc ego de rep. quam institui disputationem, in Africani personam, & Philii, & Pæti Manilii contuli: adjunxi adolescentis, Q. Tuberonem P. Rutilium, duos Lælii generos, & Scævola & Fannium. Itaque cogitabam, quoniam in singulis libris utor proœmiis; ut *Ἀριστοτέλης* in iis quos *Ἐζωτερικὸς* vocat, aliquid vocat, aliquid efficere, ut non sine causa istum appellarem. Id quod intelligo tibi placere: utinam modò conata efficere possim, rem enim (quod te non fugit) magnam complexus sum, & gravem, & plurimi otii, quo ego maximè egeo.

3. Si Cottam, & Varronem fecissem inter se disputantes, ut à te proximis litteris admoneor, meum *κωφὸν πρόσωπον* esset. hoc in antiquis personis suaviter fit, ut & Heraclides in multis, & nos in sex de rep. libris fecimus.

4. Qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus, qui non tum hoc, tum illud, (ut in plerisque) sed idem semper, animos hominum esse divinos, iisque, cum è corporibus excessissent, reditum in cælum patere, optimoque & justissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem, quasi præfagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adessent, & alii plures, tuque etiam Scævola mecum venisses, triduum disseruit de rep. cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audissem dicebat.

5. Atque his libris annumerandi sunt sex de R. P. quos tunc scripsimus, quum gubernacula reipub. tenebamus: magnus locus, philosophiæque proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime.

6. Quum à primo urbis ortu regis institutis, partim etiam legibus, auspicia, carimonæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris divinitus esset, constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio republica liberata. Nec verò hic locus est, ut de moribus, institutisque majorum, & disciplina, ac temperatione civitatis loquamur: aliis locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de republica scripsimus.

7. Quod si ista nobis cogitatio de triumpho injecta non esset, quam tu quoque approbas, næ tu haud multum requireres illum virum, qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti? qui nunc ipsum non dubitabo rem tantam abjicere; si id erit rectius: utrumque verò simul agi non potest, & ne dubitaris, quin quod honestius, id mihi futurum sit antiquius.

8. An censes, quum in illis de R. P. libris persuadere videatur Africanus, omnium publicarum nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reipub. leges dare consentaneas? A. Immò prorsus ita censeo. M. Ergo adèò expectare leges, quæ genus illud optimum reip. contineant.

9. Quoniam igitur ejus reip. quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis, & servandus status: omnesque leges accommodandæ ad illud civitatis genus, ferendi etiam mores, nec scriptis omnia fancienda: repetam stirpem juris à natura.

10. Quàm brevi frater in conspectu posita est à te omnium magistratum descriptio, & ea parè nostræ civitatis? etsi à te paulum allatum est novi. M. Rectissime, Quinte, animadvertis. Hæc est enim quam Scipio laudat in sex libris, & quam maximè probat temperationem reip. quam effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratum: Nam sic habetote, magistratibus, iisque, qui præfunt, contineri reip. & ex eorum compositione quod cujusque reipub. genus sit, intelligi. Quæ res quum sapientissime, moderatissimeque constituta esset à majoribus nostris, nihil habui, sanè non multum, quod putarem novandum in legibus.

11. Irascatur qui volet, pariar. τὸ δὲ εἶ μετ' ἐμὲ præsertim cum sex libris, tanquam prædibus, me ipsum obstrinxerim, quos tibi tam valde probari gaudeo. E quibus unum *ἰσοεικὼν* requiris de Cn. Flavio, Annii F. Ille verò ante Decemviros non fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, qui magistratus multis annis post Decemviros institutus est. Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. Nec verò pauci sunt auctores, Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionisque composuisse, ne me hoc, vel potiùs Africanum (is enim loquitur) commentum putes.

12. Ain' tandem, Attice, laudator integritatis & elegantiae nostræ? ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, ut equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses (qui scribis morderi te interdum, quod non simul sis) paterere me id facere, si vellem? *Et post aliquot versus.*

13. Sed jam quid opus est equitatu? solvunt enim Salaminii? nisi fortè id volumus armis efficere, ut sænus quaternis centesimis ducant. Et ego audebo legere umquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero?

14. Et, si (ut nos à te admonemur) rectè in illis libris dixi-

diximus, nihil esse bonum, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe sit: certè uterque istorum est miserrimus, quorum utriusque semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit.

15. Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi *σοφὸν* *φουκὸν* esse τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adjunctio: qua sublata, vitæ societas tollitur. Bene eveniat, inquit Carneades. Spurcè: sed tamen prudentiùs, quam Lucius noster, & Patro, qui cùm omnia ad se referant, quidquam alterius causa fieri putent: cùm ea re bonum virum oportere esse dicant. ne malum habeat, non quo id natura rectum sit: non intelligunt, sed de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, opinor, sunt in iis libris, quos dilaudando, animos mihi addidisti.

16. Quoniam scriptum est à te de optimo reipub statu, consequens esse videtur, ut scribas tu idem de legibus. Sic enim fecisse video Platonem illum tuum.

17. Quoniam leges damus liberis populis, quæque de optima rep. sentiremus, in sex libris antè diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis statum.

18. A te peto (inquit Pomponius) ut scribas aliquid. jam pridem enim conticuerunt litteræ tuæ. Nam ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsæ, atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque ut possis, rogo.

19. Quòd in civitatibus ratione quadam, de qua dicitur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius, tantoque præclarius, ut homines deorum agnatione, & gente teneantur.

20. Sed heus tu, *πρὸς ἀς δῆμον* Athenis. placet hoc tibi? Etsi non impediabant mei certè libri. non enim ista largitio fuit in civeis, sed in hospites liberalitas.

21. Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de repub. scripsi, diligenter est disputatum.

22. Ut cupiditatis principum, & vitis infici solet tota civitas, sic emendari & corrigi continentia. *Post, aliquot interpositis versibus.*

23. Sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius.

24. Non quòd hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. M. Vos demum, ut video, legem antiquæ sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, ut & auctoritate valeant, & utantur bonis. sic enim à me recitata lex est de suffragiis: Optimatibus nota, plebi libera sunt.

MARCI TULLII CICERONIS

DE JURE CIVILI.

CARIS.] Aliquo eccellente, ac nobili viro.

GEL. lib. 7. cap. 22.] Nec verò scientia juris majoribus suis Q.Ælius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.

MARCI TULLII CICERONIS

DE AURIS.

OMNIA EX CARISO.] Oscen.

AVI incerta.

Oscinis.

MARCI TULLII CICERONIS

DE

PHILOSOPHIA, SIVE HORTENSIVS.

NON. Occupare.] * Et Paullum Marcelli occupavisse.

NON. Annuere.] Quod cùm uterque nostrum annuisset, omnesque ad id tempus, quod erat dictum, postero die venissemus.

FRONTO.] Lucullo quidem noster adventus & gratus & jucundus fuisse.

Idem.] Hic primùm Catulus delectatur ipso loco.

NON. Inanima.] Nam cùm omnis sollertia admirandè est, tum ea, quæ efficit, ut inanima quæ sunt, vivere & spirare videantur.

NON. Effero.] * præter ceteras nostra extulit civitas.

NON. Lentus.] * hunc Crassum, qui lentus (ut scitis) dicere solebat, ad imitationem, quasi nostri generis contendisse.

NON. Imbuere, sufficere.] Ut ii, qui combibi purpuram volunt, sufficiunt priùs lanam medicamentis quibusdam, sic litteris, talibusque doctrinis antè excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, & præparari decet.

NON. Subigere segetes.] Ut enim segetes agricolæ subigunt aratris multo antè quàm ferant.

NON. Grave, Acre, Mite.] Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide gravius, aut Philisto brevius, aut Theopompo acrius, aut Theophrasto mitius inveniri potest?

NON. Cognoscere, Crave.] Unde aurem faciliùs quàm ex annalium monumentis, aut res bellica, aut omnis reip. disciplina cognoscitur? unde ad agendum, aut dicendum copia depromi major gravissimorum exemplorum, quasi incorruptorum testimoniorum potest?

NON. Exorsum.] Perge, quæso, nec enim imperitè exorsus es.

NON. Contendere.] Magna etiam animi contentio adhibenda est in explicando Aristot. si legeris.

NON. Comest.] Se ad extremum pollicetur prolaturum, quæ seipsa comest. quod efficit dialecticorum ratio.

NON. Relaxo. Remitto.] Quæro enim, non quibus intendam rebus animum, sed quibus relaxem, & remittam.

LACT. lib. 3. cap. 15.] Quando philosophi esse cœperunt? Thales, ut opinor, primus. recens hæc quidem ætas.

D. AUG. lib. 3. contra Acad.] Id enim est sapientis providere: ex quo sapientia est appellata, prudentia.

SERVIVS.] Epicurei plures volunt esse cælos.

NON. Urgeo.] Itaque tunc Democriti manus urgebatur. est enim non magna.

SERVIVS in 1. & 2. Æneid.] * annum magnum esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, quod fit post XII. millia nongentos quinquaginta quattuor annos.

D. AUGUST. lib. 12. cap. 4. Trin.] Beati certè omnes esse volumus.

NON. Differre.] Quantum inter se homines studiis, moribus, & omni vitæ ratione differant.

NON. Præfactum.] Huic contrarius Aristot. Chius, præfactum, ferreus, nihil bonum, nisi quod rectum & honestum est.

D. AUG. lib. 13. cap. 5. Trin.] Ecce autem non philosophi illi quidem, sed prompti tamen ad disputandum homines, omnes ajunt esse beatos, qui vivant, ut ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, id ipsum miserrimum est: nec tam miserum est, non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non oporteat.

LACT. lib. 1. cap. 7.] Si Deus unus est, quis beatus esse in solitudine queat?

NON. Præcipere.] Præcipiunt hoc isti, & facit nemo.

LACT. lib. 3. cap. 16.] Profectò omnis istorum disputatio, quamquam uberrimos fontes virtutis, & scientiæ contineat, tamen, collata cum horum actis, perfectisque rebus, vereor ne tantùm videatur atulisse negotiis hominum quandam oblectationem otii.

NON. Lautum.] Quæ est igitur philosophia, Socrates? nec dubito, quin, quæcumque sit, lautum victum & elegantem, magnificè, neque minùs quàm deceret, colere instituisset.

NON. de doct. ind.] Vidi in dolore podagræ vel omnium maximum Stoicorum Possidonium, nihilo ipsum, quàm Nicomachum Tyrium, hospitem meum, fortiorem.

NON. Sublatum.] * eloquentiam tueri, quam tu in cœlum, Hortensi, credo, ut ipse cum ea simul adscenderes, sustulisses.

NON. *Eventus.*] Tu me & alias nonnumquam, & paul-
lò antè adhortatus es, ut aliorum facta, & eventa con-
quiram.

FRONTO.] Qui cùm hodie bellum cum mortuo gerant.

NON. *Sumo.*] Quare velim dari mihi, Luculle, jubeas
indicem tragicorum, ut sumam, si qui fortè mihi desunt.

NON. *Faceffo.*] Faceffant igitur omnes, qui docere ni-
hil possunt, quo meliùs, sapientiùsque vivamus.

D. AUGUST. *lib. 4. cap. 2. Trin.*] Prudentiæ partes sunt,
memoria, intelligentia, providentia.

D. AUG. *ibid.*] Si nobis, cùm ex hac vita migravimus,
in beatorum infulis, immortale ævum, ut fabulæ ferunt,
degere liceret, quid opus esset eloquentia? cùm judicia
nulla fierent: aut ipsi etiam virtutibus? nec enim fortitu-
dinis indigeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo:
nec justitia, cùm esset nihil, quod appeteretur alieni:
nec temperantia, quæ regeret eas, quæ nullæ essent, libi-
dines: ne prudentia quidem egeremus, nullo dilectu pro-
posito bonorum & malorum. Una igitur essent beati cog-
nitione naturæ, & scientia, quæ sola etiam deorum est
vita laudanda. ex quo intelligi potest, cetera necessitatis
esse: unum hoc, voluptatis.

NON. *Capere.*] * deinde boni mores, & modestiores,
ad capiendâ præcepta molliores.

NON. *Aptum.*] Altera est nexa cum superiore, & inde,
apteque pendens.

NON. *spectare.*] * Cæli signorum admirabilem ordi-
nem, insatiabilemque pulchritudinem magis spectant.

D. AUG. *lib. 4. c. 15. Civit.*] * Ut easdem tenebras effi-
ciat, quas effect in interitu Romuli: qui in obscuracione
solis factus est.

NON. *increpo.*] Tunc pseudomenon, & foritem, & ro-
tam dialecticam aut illudis, aut increpas?

NON. *Pressum.*] Quis te autest, aut fuit umquam in
pariundis rebus, in definiendis, in explanandis pressior?

LACT. *lib. 6. c. 2*] Malo vel unum parvum de officio
libellum, quam longam orationem pro seditioso homine
Cornelio.

NON. *Convenire.*] Nam quod vereris, ne non conve-
niat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.

NON. *Cadere.*] Aut tibi id ipsum pervertendum fuit,
quod tu ne attigisti quidem: aut ejus partes, quasi mem-
bra quædam, cædendæ.

NON. *æra.*] Quid tu, inquam? soles, cùm rationem à
dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam quæ
ex his confecta sit, non probare?

NON. *Scripta*] Itaque tibi concedo, quod in duode-
cim scriptis solemus, ut calculum reducas, si te alicujus
dati pœnitet.

NON. *Gratificari.*] Quare egredere, quæso, & gratifi-
care reip.

Idem Tollere] * nihil tamen esse, in quo se animus ex-
cellens tollat.

Idem capere.] Captum me fortasse, inquit, tu putas, &
id quod nollem, confiteri coactum.

Id. subducere.] An cùm videat me, & meos comites,
fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam, con-
stantiam, gravitatem, fidem, ipsa se subducatur?

PRISC. *lib. 6.*] * ut ait Ennius: Refugiat timido san-
guen, atque exalibescat metu.

NON. *Præstare.*] Itaque nec in philosophia cuiquam
cessit, & vitæ gravitate præstitit.

Idem. Contemtus.] * magnitudo animi, patientia labo-
rum, mortis denique contemtio.

Idem. detrahere.] * ut eâ sibi ratio vera restituat, quæ
consuetudo vitiosa detraxerit.

Idem. Despicere.] Consolabitur eum magnitudo animi,
& humanarum opinionum alta quædam despectio.

Idem. Deductum.] Habet enim ipsa certam & defini-
tam viam, sed ex ea multis vitiis, & erroribus depravata
deducitur.

Idem, Vindicare.] * deinde imitator, ut sibi quidem vi-
detur, naturæ mos vindicat.

Idem, Exsultare.] Imbecillus autem est pudoris magi-
ster timor, qui si quando paullulum aberraverit, statim
spe impunitatis exsultat.

SERVIVS *lib. 9. An.*] sufficit ad gloriam benefacti con-
scientia.

NON. *redundo.*] Tum intelligas, quàm illud non sit ne-
cessarium, quod redundat.

Idem, Glicco.] ad juvenilem libidinem, copia volupta-
tum glicit illa, ut ignis oleo.

Idem, Verecundantur.] Hi nostri amici verecundantur,
capti splendore virtutis.

D. AUGUST. *Vita Beata.*] Oratæ, homini ditissimo,
amœnissimo, delicatissimo, neque ad voluptatem quid-
quam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam inte-
gramque valetudinem. Nam & prædiis quæstuosissimis,
amicis jucundissimis, quantum libuit, & abundavit, & il-
lis omnibus aptissimè ad salutem corporis usus est: ejusque
(ut breviter totum explicem) omne institutum, volunta-
temque omnem successio prospera consecuta est.

NON. *Balneæ.*] Primus balneolas suspendit, inclusit pi-
sceis.

PRISC. *lib. 10.*] * & amœnitate summa perfructus est.

NON. *Ostreæ.*] * follertiamque eam, quæ possit vel in
tegulis profeminare ostreas.

Idem, Summus.] Vixit ad summam senectutem valitu-
dine optima.

Idem, Invitare.] Voluptates autem nulla ad res necessã-
rias invitamenta afferunt senibus.

D. AUGUST. *lib. 4. contra Pelagium. NON. Conficere.*] An
verò voluptates corporis expetendæ, quæ vere & graviter
à Platone dictæ sunt illecebræ, atque escæ malorum? quæ
enim confectio est valitudinis, quæ deformatio coloris, &
corporis, quod turpe damnus, quod dedecus, quod non
evocetur, atque eliciatur voluptate? cujus motus ut quis-
que est maximus, ita est inimicissimus philosophiæ. con-
gruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis non
potest. quis enim cum utatur voluptate ea, qua nulla possit
major esse, attendere animum, inire rationem, cogitare
omnino quidquam potest? quis autem tantus est gurgis,
qui dies & nocteis sine ulla minimi temporis intermissione
velit ita moveri suos sensus, ut moventur in summis vo-
luptatibus? quis autem bona mente præditus non mallet
nullas omnino nobis à natura voluptates datas?

D. AUGUST. *contra Pelag. lib. 5. cap. 5.*] * tunc obse-
quatur naturæ, cùm sine magistro senserit, quid natura de-
sideret.

NON. *Ubi genitivus pro ablativo.*] Et qui exspectat, pen-
det animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.

NON. *Noxia à noxa.*] Et ceteris quidem in rebus, in qui-
bus peccata non maxima in sunt, noxias tamen inferunt.

NON. *Equuleus.*] Ut igitur domitores equorum non
verbera solum adhibent ad domandum, sed cibum etiam
subtrahunt, ut fame debilitetur equuleorum nimis effre-
nata vis.

NON. *Lentum.*] Qui cùm publicas injurias lentè tulisset,
suam non tulit.

NON. *Continens.*] In continentibus quidem terris ve-
strum nomen dilatari potest.

NON. *Conficere.*] Ea facultas nostris majoribus erat, qui
confectis senatusconsultis.

NON. *Acra.*] * quod alterius ingenium sic dulce, ut
acetum Ægyptium: alterius sic acre, ut mel Hymettium
dicimus.

NON. *Fides.*] Ponendæ sunt fides, & tibiæ.

NON. *Severum.*] Aliud ex silvis severum, & triste.

NON. *Tenuis.*] Eundem enim non modò ex mediocri
pecunia, sed etiam ex tenui percipere possum.

NON. *Priores à Primores.*] Qui iidem nescio quid, quod
in primoribus habent, ut ajunt, labris.

NON. *Subducere.*] * non & sine cogitatione ineundis, subducendisq; rationibus.

D. AUG. *lib. 4. contra Pelagium.*] Ex quibus humanae vitae erroribus, & ærumnis fit, ut interdum veteres illi si vates, si in sacris, initiisque tradendis divinae mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, poenarum luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, verumque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, quum in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur: quorum corpora viva cum mortuis, adversa adversis accommodata, quam aptissimè colligabantur: ita nostros animos cum corporibus copulatos, ut vivos cum mortuis esse conjunctos.

NON. *Appendix*] Vidit enim, quod videndum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilque in eo esse magnum.

D. AUGUST. *lib. 14. cap. ult. Trin.*] Quæ nobis dies, noctesque considerantibus, acuentibusque intelligentiam, quæ est mentis acies, caventibusque, ne quando illa hebescat, magna spes est, aut si hoc, quod sentimus & sapimus, mortale & caducum est, jucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam extinctionem, & quasi quietem vitæ fore: aut si, ut antiquis philosophis, hisque maximis, longeque clariss. placuit, æternos animos, ac divinos habemus: sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper in cursu, id est, in ratione & investigandi cupiditate, & quo minus se admiscuerint, atque implicuerint hominum vitiiis, atque erroribus, hoc illis faciliorem adscensum, & reditum in cælum fore. Quapropter, ut aliquando terminetur oratio, si aut exstingui tranquille volumus, cum in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paullo meliorem domum sine mora demigrare, in his studiis nobis omnia opera, & cura ponenda est.

M. TULLII CICERONIS,

M. CATO, SEU, LAUS M. CATONIS.

GELL. *lib. 13. cap. 18.*] Pronepos M. Catonis censorii.

MACR. *lib. 6. cap. 2.*] Contingebat in eo, quod plerisque contra solet, ut majora omnia re, quam fama viderentur, id quod non sæpe evenit, ut exspectatione, aures ab oculis vincerentur.

M. TULLII CICERONIS,

DE GLORIA, LIB. I.

CARIS.] In Tusculanum mihi nuntiabantur gladiatorii fibili.

FESTUS *lib. 13.*] Oppidorum appellationem usurpatione appellatam esse existimo, quod opem darent.

M. TULLII CICERONIS,

DE GLORIA, LIB. II.

GEL. *lib. 15. cap. 6.*] Apud eundem poetam Ajax cum Hectore congregiendi depugnandi causa agit, ut sepeliatur, si sit fortè victus, declaratque se velle, ut suum tumulum multis etiam post seculis prætereuntes, sic loquantur:

Hic situs est vitæ jam pridem lumina linquens,

Qui quondam Hectoreo percussus concidit ense.

Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria vivet.

CARISIUS.] Quo stante, & incolumi.

M. TULLII CICERONIS

DE CONSOLATIONE LIBER

PLIN. *prafatione.*] Crantorem sequor.

LACTANT. *lib. 3. cap. 18.*] Idcirco nati sumus, ut scelearum poenas lueremus.

LACT. *lib. 2. cap. 19.*] Non nasci, longè optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quamprimum mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ.

LACT. *lib. 3. cap. 14.*] Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri.

CIC. *Tusc. I. LACT. ira cap. 10. lib. I. cap. 5. Instit.*] Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur, nihil ne aut hu-

midum quidem, aut stabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia, quæ sola divina sunt. Nec invenitur umquam, unde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatibus, notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & divinum est: ob eamque rem æternum sit necesse est. nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.

LACT. *lib. 1. cap. 15.*] Cum verò & mares, & fæminas complureis ex hominibus in deorum numero esse videamus, & eorum in urbibus, atque agris augustissima templa veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniiis, & inventis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamque habemus. Quod si ullum umquam animal consecrandum fuit, illud profectò fuit. si Cadmi, aut Amphionis progenies, aut Tyndari, in cælum tollenda fama fuit, huic idem honos certè dicandus est. quod quidem faciam, teque omnium optimam, doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsiis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo.

LACT. *lib. 3. cap. 19.*] Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cælum patèrenam vitiiis & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno jacere docuerunt: castos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, levi quodam ac facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem pervolare.

LACT. *lib. 3. cap. 28.*] Cedo, & manum tollo.

M. TULLII CICERONIS

LIBER DE SUIS CONSILIIIS,

VEL

EXPOSITIO SUORUM CONSILIORUM.

BOETH. *lib. 1. Mus.*] Sed ut aliqua similitudine adductus, maximis minima conferam, ut cum vinolenti adolescentibus, tibiariam etiam cantu, ut sit, instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondeum caneret, Pythagoras dicitur. quod cum illa fecisset, tarditate modorum, & gravitate cantus, illorum furentem pertulantiam refedisse.

M. T. Ciceronis de virtutibus liber.

CARIS. *lib. 2.*] Illud neutiquam probares.

M. T. Ciceronis de notis liber.

Adprobat.	modestus.	epistola.
comprobat.	immodestus.	littera.
improbis.	modicus.	litteræ.
probus.	immodicus,	syllaba.
probitas.	commodus.	tempus.
improbitas.	incommodus.	per tempus.
probabilis.	accommodat.	per idem tempus.
reprobat.	in modum.	temporalis.
modus.	admodum.	extemporalis.
modulus.	quemadmodum.	homo.

M. T. Ciceronis Chorographia.

PRISC. *lib. 6.*] Ibi quercorum rami ad terram jacent, ut sues, quasi capræ ex ramis glande pascantur.

Ex M. Tullii Ciceronis, ad Varronem Academicorum lib. 1.

NON. *Digladari.*] Quid autem stomachetur Mnesarchus, quid Antipater digladietur cum Carneade tot voluminibus?

Ex lib. II. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Adhamare.*] Qui enim seriùs honores adhamaverunt, vix admittuntur ad eos, nec satis commendati multitudini possunt esse.

NON. *Exponere.*] Frangere avaritiam, scelera ponere, vitam suam exponere ad imitandum juventuti.

Eeeeeeee 2

NON.

NON. *Hebes.*] Quid? lunæ quæ lineamenta sint, potesne dicere? cur ejus nascentis aliàs hebetiora, aliàs acutiora videantur cornua?

NON. *Purpurascit.*] Quid? mare nonne cæruleum? at ejus unda, cum est pulsa remis, purpurascit: & quidem aqua tinctum quodammodo, & infectum.

NON. *Aquor.*] Quid tam planum videtur, quàm mare? ex quo etiam æquor illud poëta vocant.

NON. *Alabaſter.*] Quibus etiam Alabaſter plenus unguenti putere videatur.

NON. *Sicum.*] Alius adultis, alius senibus: alius agris, alius fanis: alius siccis, alius vinolentis.

NON. *Urinari.*] Si quando enim nos demerſimus, ut qui urinantur, aut nihil superum, aut obſcurè admodum cernimus.

NON. *Perpendiculum.*] Atqui, si id crederemus, non egeremus perpendiculis, non armis, non regulis.

NON. *Gallina.*] Cùm ovum inspexerant, quæ gallina perperisset, dicere solebant.

DIOMED.] Opera affixa.

Ex lib. III. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Ingenerari.*] In tanta animalium varietate homini ut soli cupiditas ingeneraretur cognitionis, & scientiæ.

NON. *Vindico.*] aliqua potestas si sit, vindicet se in libertatem.

NON. *Digladari.*] Digladari autem semper, depugnare cum facinorosis, & audacibus, quis non cùm miserrimum, tum etiam stultissimum dixerit?

NON. *Exſulto.*] Et ut nos nunc sedemus ad Lucrinum, pisciculosque exſultantes videmus.

LACT. *lib. 6. c. 24.*] Quod si liceret, ut iis, qui in itinere deerravissent, sic vitam deviam secutis, corrigere errorem pœnitendo, facilius esset emendatio temeritatis.

Ex lib. incerto Academicorum, ad Varronem.

LACT. *lib. 3. cap. 15.*] Mihi autem non modò ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni videantur, hebetes & obtusi.

MARCIAN. *l. 5. FORTUN. lib. 3.*] Latent ista omnia, Varro, magnis obscurata, & circumfusa tenebris.

D. AUG. *lib. 3. contra Acad.*] Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundæ partes dantur, cùm primas sibi quemque vendicare necesse sit: ex quo potest probabiliter confici, eum rectè primum esse iudicio suo, qui omnium ceterorum iudicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem. nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno, vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit, eum esse, quem ipse descriperit. Contrà Epicurus, vel quis alius adversariorum negabit, suumque potius peritissimum voluptatum aucupem, sapientem esse contendet. Inde ad jurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatemque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem, & sapientem trudere nefas esse. Contrà ille, convocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorum, quærentium tantum, quem incomitis unguibus bacchantes, asperosque ore discerpant, voluptatis nomen, suavitatem, quietem teste populo exaggerans, instat acriter, ut sine ea, beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, utrosque audiet trahentis se ad suas partes. sed si in illos, aut in istos concesserit, ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariusque clamabitur. Itaque cum & huc, & illuc aurem diligenter admoverit, interrogarus quid ei videatur, dubitare se dicit: Roga nunc Stoicum, quis sit melior, Epicurusne, qui delirare illum clamat: an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronuntiat. nemo dubitat Academicum prælatum iri.

Rurfus te ad illum converte, & quære, quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcefilam, à quo audit, tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentius: nonne apertum est totam illam porticum, insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautosque homines visum iri Epicuro?

D. AUG. *lib. 2. contra Acad.*] Talia mihi videntur omnia, quæ probabilia, vel verisimilia putavi nominanda: quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno: satis enim mihi est, te jam bene accepisse, quid dicam: id est, quibus rebus hæc nomina imponam. non enim vocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem decet esse sapientem.

D. AUG. *l. 3. cont. Acad.*] Mos fuit Academicis occultandi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem usque vixissent, aperiendi.

Ex lib. de natura Deorum, III.

LACT. *lib. 2. c. 9.*] Primum igitur non est probabile, eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse divina providentia effectam, sed habere & habuisse vim, & naturam suam. Ut igitur faber, cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea utitur, quæ sit parata: fictorque item è cera: sic isti providentiæ divinæ materiam præstò esse oportuit, non quam ipsa faceret, sed quam haberet paratam: quod si non est à Deo materia facta, ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à Deo factus est.

LACT. *lib. 2. cap. 3.*] Non sunt ista vulgò disputanda, ne susceptas publicè religiones disputatio talis exstinguat.

Ex lib. I. de Divinatione.

DIOMED. *lib. 1.*] Præterea similiter cohortatione circumconciabilia antecellunt.

Ex lib. I. de legibus.

LACT. *lib. 5. c. 8.*] Sicut una, eademque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus coheret, ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi, pravitate dissentiant, nec se intelligunt esse consanguineos. & subiectos omnes sub unam, eandemque tutelam: quod si teneretur, deorum profectò vitam omnes viverent.

Ex lib. II. De legibus.

LACT. *lib. 1. 20.*] Magnum, audaxque consilium Græcia suscepit, quòd Cupidinum, & Amorum simulacra in gymnasiis consecravit.

Ex lib. V. de legibus.

MACR. *lib. 6.*] Visne igitur, quoniam Sol paullulum à meridie jam devexus videtur, neque dum satis ab his novellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus ad Lirim, eaque, quæ restant, in illis alnorum umbraculis persequamur?

Ex libro incerto de legibus.

LACT. *lib. 3. cap. 19.*] Gratulemurque nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in vita, aut certè non deterior est allatura statum. nam sine corpore, animo vigente, divina est vita: sensu carenti nihil profectò est mali.

AUGUST. *lib. 21. Civit.*] Octo pœnarum genera in legibus continentur, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsulium, mors, servitus.

Ex lib. De fato.

GELL. *lib. 5. c. 3.*] Chrysippus æstuans, laboransque quonam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse, ali-quid in nobis intricat hoc modo.

MACR. *lib. 3.*] Nam cùm esset apud se ad Lavernium Scipio, unaque Pontius: allatus est fortè Scipioni acipenser, qui admodum rarò capitur, sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. Cùm autem Scipio unum & alterum ex iis, qui eum salutatum venerant, invitasset, pluresque etiam inviraturus videretur. in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas. acipenser iste paucorum hominum est.

Ex Timæo, seu de universo, ex Platone.

NON. *Curriculum.*] Ratione igitur, & mente divina ad originem temporis curriculum inventum est solis, & lunæ.

PRISC. *lib. 1. part. ** Defenſtrix.

M. TULLII CICERONIS
T I M Æ U S,
S E U,
D E U N I V E R S O , F R A G M E N T U M .

MULTA sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos, & sæpe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata. fuit enim vir ille cum ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus. tum acer investigator, & diligens earum rerum, quæ à natura involuta videntur. Denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est quodammodo, cum aliquot sæcula in Italia, Siciliaque viguissent; hunc existisse, qui illum renovaret. Qui cum me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi expectavisset, Romam ex legatione ipse decedens: venissetque eodem Mitylenis mei salutandi, & visendi causa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiverim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidium vidi, & Cratippum cognovi. Ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione consumimus.

Desunt multa.

2 Quid est, quod semper sit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec umquam sit? Quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur: quod unum semper, atque idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis expers: quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec umquam esse verè potest. Omne autem quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est. nullius enim rei, causa remota, repeniri origo potest. Quocirca si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: numquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. Omne igitur cælum, sive mundus, sive quovis alio vocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit. De quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerandum, semperne fuerit, nullo generatus ortu: an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. Omnia autem talia sensum movent: sensusque moventia quæ sunt, eadem in opinione consistunt, quæ ortum habere, gignique diximus: nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem huius universitatis invenire, difficile: & cum jam invenieris, indicare in vulgus, nefas. Rursus igitur videntur, ille fabricator tanti operis utrum sit imitatus exemplar, idne, quod semper unum & idem, & sui simile: an id, quod generatum, ortumque dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus ejus artifex: profectò speciem æternitatis imitari maluit: sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exemplum est pro æterno secutus. Non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exsequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque ejus ædificatore præstantius. Si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione, sapientiaque comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. Ex quo efficitur, ut sit necesse, hunc, quem cernimus, mundum, simulacrum, æternum esse alicujus æterni. Difficillimum autem est in omni conquisitione rationis, exordium. De iis igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. In omni ratione cum

iis rebus, de quibus explicandum videtur, esse cognitio. Itaque cum de re stabili, & immutabili disputatur: oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque convinci potest. Cum autem ingressa est imitata, & efficta simulacra: bene agi putat, si similitudinem veri consequatur. Quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas valet: tantum ad fidem veritas. Quocirca si forte de deorum natura, ortuque mundi differentes, minus id, quod habemus, animo consequimur, ut tota dilucidè, & planè exornata oratio sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentique esse debebitis, si probabilia dicentur. æquum est enim meminisse, & me, qui differam, hominem esse: & vos, qui judicatis: ut si probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, & molitionem novam quæreret. Probitate videlicet præstabat: **PROBUS AUTEM INVIDET NEMINI.** itaque omnia sui similia generavit. Hæc nimirum gignendi mundi causa justissima. Nam cum constituisset Deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura pateretur: quidquid erat, quod in cernendi sensum caderet, id sibi assumptum, non tranquillum, & quietum, sed immoderatè agitatam, & fluctuans: idque ex inordinato in ordinem adduxit. hoc enim judicabat esse præstantius. **FAS AUTEM** nec est, nec umquam fuit, quidquam nisi pulcherrimum facere eum, qui esset optimus. Cum rationem igitur habuisset, reperiebat nihil esse eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens, intelligente, in toto genere præstantius: intelligentiam autem ulli rei adjunctam esse, sine animo nefas esse. Quocirca intelligentiam in animo, animum conclusit in corpore. Sic rarus est opus illud effectum esse pulcherrimum. Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modò investigari aliqui conjectura potest, *hunc mundum animal esse, idque intelligens, & divina providentia constitutum.* Hoc posito; quod sequitur, videntur 4 est, cujusnam animantium Deus in fingendo mundo similitudinem secutus sit. Nullius profectò, eorum quidem, quæ sunt nobis nota animantia. sunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta. imperfecto autem, nec absoluto simile, pulchrum esse nihil potest. cujus ergo omne animal quasi particula. quædam est, sive in singulis, sive in diverso genere cernatur, ejus similem mundum esse dicamus. Omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexorationis, & intelligentiæ, sicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia, quæ sub aspectum cadunt, comprehenduntur. quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi potest, & quod ex omni parte absolutissimum est, cum Deus similem mundum efficere vellet, animal unum, adspectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. Rectene igitur unum mundum dixerimus, an sint plures, an innumerabiles, dictu verius, & melius. Unus profectò, siquidem factus est ad exemplum. quod enim omnibus animantibus eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non potest esse cum altero. Rursus enim alius animans, qui eum contineat, sit necesse est, cujus partes sint, animantes superiores, cælumque hoc, simulacrum illius ultimi sit, non proximi. Quorum ne

quid accideret, atque ut hic mundus esset animanti absoluto simillimus, hoc ipso, quod solus, atque unus esset, idcirco singularem Deus hunc mundum, atque unigenam procreavit. *CORPOREUM* autem, & adspectabile, itemque tractabile omne necesse est esse, quod natum est. Nihil porro, igni vacuum, videri potest: nec verò tangi, quod crearet solido: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. Quamobrem mundum efficere moliens Deus, terram primum, ignemque jungebat. Omnia autem duo ad coherendum, tertium aliquid requirunt, & quasi nodum, vinculumque desiderant. Sed vinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se, atque de his, quæ adstringit, quàm maximè unum efficit. Id optimè assequitur quæ Græcè *ἀνάλογία*, Latinè (*audendum* est enim quoniam hæc primum à nobis novantur) comparatio, proportiove dici potest. Quando enim trium vel numerorum, vel figurarum, vel quorumcumque generum contingit, ut quod medium sit, uti primum proportionem, ita id postremo comparetur, vicissimque ut extremum cum medio, sic medium cum primo conferatur; id quod medium est, tum primum sit, tum postrema verò, & prima media fiunt, ita necessitas cogit, ut eadem sint ea, quæ de juncta fuerunt. eadem autem cum facta sint, efficitur, ut omnia sint unum. Quod si universitatis corpus, planum, & æquabile explicaretur, neque in eo quidquam esset requisitum: unum interjectum medium, & se ipsum, & ea, quibus esset interpositum, colligaret. Sed cum soliditas mundo quaereretur: *solida autem omnia uno medio numquam duobus semper copulentur*: ita contigit, ut inter ignem & terram, aquam Deus, animamque poneret, eaque inter se compararet, & proportionem conjungeret, ut quemadmodum ignis, animæ: sic anima aquæ: quodque anima, aquæ: id aqua, terræ proportionem redderet. Qua ex conjunctione cælum ita aptum est, ut sub adspectum & tactum cadat. Itaque & ob eam causam, & ab iis rebus numero quattuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportionem, qua dixi: ex quo ipse se concordat quadam amicitia, & caritate complectitur: atque ita aptè coheret, ut dissolvi nullo modo queat, nisi ab eodem, à quo est colligatus. Earum autem quattuor rerum, quas supra dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars hujusce generis excederet extrà, atque in hoc universa. Id ob eas causas, primum ut mundus animans, possit ex perfectis partibus esse perfectus: deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta: postremò ne quis morbus eum possit, aut senectus affigere. *OMNIS ENIM COAGMENTATIO* corporis, vel calore, vel frigore, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur, & frangitur; & ad morbos, senectutemque compellitur. Hanc igitur habuit rationem effectorem mundi, molitorque Deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolveretur; quod omni morbo, seniove careret. Formam autem & maximè sibi cognatam, & decoram dedit. A quo enim animante omnes reliquos contineri vellet animanteis, hunc ea forma figuravit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & *globosus* est fabricatus quod *σφαιροειδής* Græci vocant. cujus omnis extremitas paribus à medio radiis attingitur, idque ita tornavit, ut nihil effici possit rotundius, nihil ut asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil inclusum angulis, nihil amfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum: omnesque partes simillimæ omnium, quoad ejus præstabat judicio dissimilitudini similitudo. Omni autem totam figuram mundi lævitate circumdedit. nec enim oculis egebat, quia nihil extrà, quod cerni posset, relictum erat: nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circumfusa extrema mundi, ut respirationem requireret: nec verò desiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem confecti, & consumti cibi. neque enim ulla decessio fieri poterat, neque accessio: neque verò erat unde. ita se ipse consumptione, & senio alebat sui, cum ipse per se, & à se & pateretur, & faceret omnia.

sic enim ratus est ille, qui ista junxit, & condidit, *IPSUM SE CONTENTUM ESSE MUNDUM, NEQUE EGERE ALTERO*. Itaque nec ei manus affinxit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum: nec pedes, nec alia membra, quibus ingressus corpore sustineret. motum enim dedit cælo eum, qui figuræ ejus sit aptissimus, qui unus ex septem motibus mentem, atque intelligentiam cohiberet maximè. Itaque una conversione, atque eadem ipse circum se torquetur, & vertitur. Sex autem reliquos motus ab eo separavit. itaque eum ab omni erratione liberavit. Ad hanc igitur conversionem, quæ pedibus, & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. Hæc Deus is, qui erat, de aliquando Deo futuro cogitans, lævem eum effecit & undique æquabilem, & à medio ad summum parem, & perfectum atque absolutum ex absolutis, atque perfectis. Animum autem ut in ejus medio collocavit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore, & vestivit extrinsecus: cæloque solivago, & volubili, & in orbem incitato complexus est, quod secum ipsum propter virtutem facile esse posset, nec desideraret alterum; satis sibi ipsum notum & familiare. Sic Deus ille æternus hunc perfectè beatum Deum procreavit. sed animum haud ita, ut modò locuti sumus, tum denique, cum corpus ei effecisset, inchoavit. *neque enim esset rectum, minori parère majorem*. Sed nos multa consideratè, ac temerè dicimus. Deus autem & ortu, & virtute antiquiorem genuit animum, eumque ut dominum, atque imperantem, obedienti præfecit corpori: idque molitus tali quodam est modo. Ex materia, quæ individua est, & quæ semper unius modi, sui que similis, & ex ea, quæ corporibus dividua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset ejusdem naturæ: & quod alterius: idque interjecit individuum, atque id, quod dividuum esset in corpore. Ea cum tria sumisset, unam in speciem temperavit: naturamque illam, quam alterius diximus, vel cum eadem conjunxit, fugientem, & ejus copulationis alienam, permiscens cum materia, cum ex tribus effecisset unum, id ipsum in ea, quæ decuit, membra partitus est. Jam parteis singulas ex eodem, & altero, & ex materia temperavit. Fuit autem talis illa partitio. Unam principio partem detraxit ex toto. secundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ essent secundæ sesquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ secundæ dupla esset: quintam inde, quæ tertiar tripla: tum sextam octuplam primæ: postremò septimam, quæ septem, & viginti partibus antecederet primæ. Deinde instituit dupla, & tripla intervalla explere, parteis rursus ex toto defecans: quas intervallis ita locabat, ut in singulis essent bina media: vix enim audeo dicere *mediætates*. quas Græci *μεσότητες* appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius: earum alteram, eadem parte præstantem extremis, eademque superatam: alteram pari numero præstantem extremis, parique numero superatam. Sesquialteris autem intervallis, & sesquiterciis, & sesquioctavis sumtis ex his colligationibus in primis intevallis, sesquioctavo intervallo, sesquitercia omnia explebat, cum particulam singulorum relinqueret. Ejus autem particulæ intervallo habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparisonemque in extremis, quam habent CCLVI. cum CCXLIII. atque ita permistum illud, ex quo hæc secuit, jam omne consumserat. Hanc igitur omnem conjunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæque accommodans mediam, quasi decussavit: deinde in orbem torfit, ut & ipsæ secum, & inter se, ex commissura, quæ è regione esset, jungerentur: eoque motu, cujus orbis semper in eodem erat, eodemque modo ciebatur, undique est eas circumplexus. Atque ita cum alterum esset exteriorem amplexus orbem: illum, ejusdem naturæ: hunc, alterius nominavit: eamque, quæ erat ejusdem, detorsit à latere in dextram partem: hanc autem citimam, à media linea direxit ad lævam: sed principatum dedit superiori, quam solam individuam reliquit. Interiorem

riorem autem cum in sex partibus divisisset, septem orbis dispares, duplo, & triplo intervallo moveri iussit, contrariis inter se cursibus. eorum autem trium fecit partes celeritates: sed quattuor, & inter se dispares, & dissimiles trium reliquorum. Animus igitur cum ille procreator mundi Deus ex sua mente, & divinitate genuisset; tum denique omne, quod erat concretum, atque corporeum, substernebat animo, interiusque faciebat; atque ita medio medium accommodans copulabat. Sic animus à medio profectus, extremitatem cœli à suprema regione rotundo ambitu circumjecit, seseque ipse versans, *divina, sempiterna, sapientisque vita induxit exordium*. Et corpus quidem cœli spectabile effectum est, animus autem oculorum effugit obrutum. Est autem animus ex omnibus, rationis, contentionis (*ἰσχυρὸν* Græcè) sempiternarum rerum, & sub intelligentiam cadentium compos, & particeps; quo NIHIL AB OPTIMO, & præstantissimo genitore melius procreatum. quippe qui ex eadem vincens, alteraque natura, adjuncta materia, temperatione trium partium: proportionem compacta, se ipse conversans, cum materiam mutabilem arripuisset, & cum rursus individua, atque simplicem, per quam omnis moveretur, discernitque, quid sit ejusdem generis, & alterius, & cetera dijudicat, quid cuique rei sit maximè aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tempore contingat: quæque distinctio sit inter ea, quæ gignantur, & ea, quæ sint semper eadem. Ratio autem vera, quæ versatur in iis, quæ sunt semper eadem, & in iis, quæ mutantur, cum in eodem; & in altero moveretur ipsa per se sine voce, & sine ullo sono, cum eandem partem attingit, qua sensus cieri potest: orbis illius generis alterius immutatus, & rectus omnia animo, mentique denuntiat: tum opiniones, adscensionisque firmæ, veræque gignantur. Cum autem in illis rebus vertitur, quæ manentes semper eadem, non sensu, sed intelligentia continentur; tum intelligentia scientiaque necessario efficitur.

Desunt multa.

9) Ratione igitur & mente divina, *ad originem temporis*, curriculum inventum est solis & lunæ, **** Corpora autem eorum singulorum cum effecisset deus, ea ad eas conversiones collocavit, quas alterius circuitus conficiebat, quæ sunt septem, ut & illa septem: ita vim suam natura convertit, ut terram lunæ cursus proximè ambiret, eique supra terram proxima solis circumvectio esset. Lucifer deinde, & sancta Mercurii stella cursum habent solis celeritati parem, sed vim quandam contrariam: eaque conversione, quam inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alii alios vincunt, vicissimque vincuntur. Reliquorum siderum quæ causa collocandi fuerit, quæque eorum sit collocatio, in sermonem alium differendum est, ne in eo, quod attingendum fuit, quam in eo, cuius causa id attingimus, longior ponatur oratio. Quando igitur unumquodque eorum siderum cursum decorum est adeptum, è quibus erat *motus temporis* consignandus: colligausque corporibus vinculis animalibus, tum animantia orta sunt: eaque imperio parere didicerunt: tunc ex alterius naturæ motione transversa, in ejusdem naturæ motum incurrentia, in eoque hærentia, atque impedita, cum alia majorem lustrarent orbem, alia minorem, tardiusque majorem, celeriusque minorem, motu verò unius, ejusdemque naturæ: quæ velocissimè movebantur, ea celeritate vinci à tardioribus, & cum superabant, superari videbantur. omnis enim orbis eorum quasi facilitatis inflexione vertebatur: quam bifariam contrariè simul procedentia efficiebat, ut quod esset tardissimum, id proximè fieret celerrimum. At ut esset mensura quædam evidens, quæ in istis octo cursibus celeritates, tarditatesque declararet: Deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad secundum supra terram ambitum, ut quam maxime cœlum omnibus colluceret, animantisque, quibus jus esset doceri, ab ejusdem motu, & ab eo, quod simile esset, numerorum naturam, vimque cognoscere.

NOX igitur, & DIES ad hunc modum, & ob has generata causas, unum circuitum orbis efficit sapientissimum, atque optimum; mensis autem, quando luna lustrato suo cursu solem consecuta est: annus, ubi sol suum totum confecit, & peragravit orbem. Ceterorum autem siderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neque nomen appellant, neque inter se numero commetiuntur. itaque nesciunt, hos siderum errores, id ipsum esse, quod ritè, dicitur tempus, multitudine infinita, varietate admirabili præditos. Attamen illud perspicere, & intelligi potest, absolutum, perfectoque numero temporis, absolutum, perfectumque annum, tunc compleri denique, cum se octo ambitus, consecutis suis cursibus, ad idem caput retulerunt, cumque eos permenus est idem, & semper sui similis orbis. Has igitur ob causas NASTRA sunt, quæ per cœlum penetrantia solstitiali se, & brumali revocatione converterent: ut hoc omne animal, quod videmus, esset illi animal, quod sentimus, ad æternitatis imitationem simillimum. Et cetera quidem usque ad temporis ortum impressa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat: sed quia nondum omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositum exemplar imaginis similitudo. Quot igitur, & quales animalium formas mens, in speciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & talis in hoc mundo secum cogitavit effingere. Erant autem *animantium genera quattuor*: quorum unum divinum, atque cœleste: alterum penigerum, & ætænum: tertium aquaticum: terrestre, quartum. Divina animationis maximè speciem faciebat ex igne, ita ut splendidissimum esset, & ad spectum pulcherrimum, cumque similem universitatis naturæ efficere vellet, ad volubilitatem rotundavit, comiteque eum sapientia quàm optimæ mentis effecit, circumque cœlum æqualiter distribuit, ut hunc hac varietate distinctum benè Græci *κρόνον*, nos *lucentem mundum* nominaremus. Dedit autem divinis duo genera motus: unum, quod semper esset in eodem æquè, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterum, quod in antricam partem à conversione ejusdem, & similis pelleretur. Quinque autem reliquis motibus orbem eum esse voluit expertem, immobilem, & stantem. Ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixæ cœlo non moventur loco: quæ sunt animantia: eaque divina, ob eamque causam suis sedibus in hærent, & perpetuè manent. Quæ autem vaga, & mutabili ratione labuntur, ita generata sunt, ut supra diximus. Jam verò *terram*, *altricem nostram*, quæ trajecto axe sustinetur, diei, noctisque effectricem, eandemque custodem, antiquissimam deorum voluit esse eorum, qui intra cœlum gignerentur. Flexiones autem deorum, & inter ipsos deos concursiones, quæque in orbibus eorum conversiones, antecessionesque eveniant, cumque inter se præne contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & pone quos, aut ante labantur, quibusque temporibus à nostro aspectu oblitescant, rursusque emergi errorem incutiant rationis expertibus, si verbis explicare conemur, nullo posito sub oculis simulacro, earum rerum frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis sint dicta nobis. quæ de deorum, qui cernuntur, quique orti sunt, natura præfati sumus, habeant hunc terminum. Reliquorum autem, quos Græci *δαίμονες* appellant, nostri (opinor) *Lares*, si modò hoc rectè conversum videri potest, & nosse, & nuntiare ortum eorum, majus est, quam ut proheri scribere nos audeamus. Credendum nimirum est veteribus & priscis, ut ajunt viris, *qui se progeniem deorum esse dicebant*. itaque eorum vocabulo nobis prodiderunt. nosse autem generatores suos optimè poterant: ac *difficile factu est, à diis ortu, fidem non habere*; quamquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia de suis rebus notis videntur loqui, VETERI LEGI, MORIQUE PARENDUM EST. Sic igitur, ut ab his est traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanum, Salacumque Cæli fatu, Terræque conceptu generatos, editosque memoremus: ex his

Phorcyn, Saturnum, & Opem: deinceps Jovem, atque Junonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosque usurpare, atque appellare videmus, & eorum, ut utamur veteri verbo, *profapiam*. Quando igitur omnes, & qui, moventur, palamque ostenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipsi volunt, creati sunt: tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur. HÆC vos, qui deorum fatu orti estis, attendite: quorum operum ego parens, effectorque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta, me invito: quamquam omne colligatum solvi potest: sed *haud quam boni est, ratione vincitum velle dissolvere*. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis: neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment, *nec fraus valentior, quam consilium meum*, quod inajus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati. Quid sentiam igitur, cognoscite. Tria nobis genera reliqua sunt, eaque mortalia: quibus prætermisissis, cæli absolutio perfecta non erit. omnia enim genera, animalium complexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sunt, quod deorum vitam possit adæquare. Ut igitur mortali generentur conditione, vos suscipite, ut illa gignatis, imiteminique vim meam, qua in vestro ortu me usum esse meministis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quasi gentiles esse debeant, divini generis appellentur, teneantque omnium animantium principatum vobisque jure & lege *volentes parent*: quorum vobis initium, statusque traditur à me. vos autem ad id, quod erit immortale, partem atexitote mortalem. Ita orientur animantes, quos & vivos alatis & consumptos sinu recipiatis. Hæc ille dixit. Deinde ad temperationem superiorem revertit: in qua omnem animum universæ naturæ temperans permiscebat, superiori que permutationis reliquias fundens æquabat, eodem modo firmè, nisi quoddam non ita incorruptas, ut ea, quæ semper idem, sed à diis secundum fumebat, atque tertium. Toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorum, & singulos adjunxit ad singula, atque ita quasi IN CURRUM UNIVERSITATIS imposuit, *commonstravitque leges fataleis*, ac necessarias, & ostendit primum ortum unum fore omnibus, eumque moderatum, atque constantem, nec ab ullo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis, fore uti certis temporum intervallis oriretur animal, quod esset *ad cultum Deorum aptissimum*. Sed cum duplex esset natura generis humani, sic se res habebant, ut præstantius genus esset eorum, qui essent futuri *viri*. Cum autem animis corpora cum necessitate insevisset, cumque ad corpora necessitate tum accessio fieret, tum abcessio, necesse erat, sensum existere unum, communemque omnium vehementiore motu excitato, conjunctioque naturæ: deinde voluptate, & molestia mixtum amorem: post iram, & metum, & reliquos motus animi, comites superiorum, & his etiam contrarios dissidentis: quos qui ratione rexit, justè vixerit: qui autem his se dederit, injustè. Atque ille, qui rectè, & honestè curriculum vivendi à natura datum confecerit ad illud astrum, quo cum aprus fuerit, revertetur. qui autem immoderatè & intemperatè vixerit, eum secundus ortus in *figuram muliebrem* transferet. Et si ne tum quidem finem vitiorum faciet: gravior etiam jactabitur, & in suis moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum transferetur: neque malorum terminum prius aspiciet, quam illam sequi cœperit conversionem, quam habebat in se ipse, ejusdem, & unius, simul innatam, & insitam. Quod tum eveniet, cum illa, quæ ex igne, aère, aqua, atque terra, turbulenta, & rationis expertia infederint, denique ratione depulerint, & ad primam, atque optimam affectionem animi pervenerint. Quæ cum ita designasset, seseque, *si quid postea fraudus, aut vitii evenisset, extra omnem culpam, causamque posuisset*: alios in terra, alios in luna, alios in reliquis mundi partibus, quæ sunt ad spatiorum temporis significationem notæ constitu-

tæ, spargens quasi ferebat. Post autem rationem eam *diis*, ut ita dicam, *junioribus* permisit, ut corpora mortalia effingerent, quantumque esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ sequentia essent, perpolirent, & absolverent: deinde ut huic animanti principem se, ducemque præberet, vitamque ejus pulcherrimè regeret, & gubernaret: nisi quatenus ipse benefactus sua culpa sibi aliquid miseriæ quæreret. Atque is quidem, qui cuncta composuit, *constanter in suo manebat statu*. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognovissent, hunc sequébantur. Itaque cum accepissent immortale principium mortalis animantis, *imitantes genitorem*, & effectorem sui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo, quas rursus redderent, mutuabatur, easque inter se copulabant, haud iisdem vinculis, quibus ipsi erant colligati, sed talibus, quæ cerni non possent propter parvitatem, crebris quasi cuneolis injectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemque in eo influente atque effluente animo divino ambitus illigabant. Itaque illi in flumen immersi, neque tenebant, neque tenebantur. sed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. Ita totum animal movebatur illud quidem, sed immoderate, & fortuito, ut sex motibus veheretur. nam & antè, & ponè, ad levam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modò huc, modò illuc.

sex oras, regioneque versus errans procedebat,

Desunt nonnulla.

Jam verò earum imaginum, quæ finguntur, & redduntur in speculis, eorumque, quæ splendida, & lævia sunt, rationem perspicere, haud difficile est. Nam ex ignis utriusque externi, atque interni communionem inter ipsos, cum unus per singulas partes effectus, & multis modis concors & apus redditus in lævitate confedit.

Sed si in splendore confedit: tum vel eadem species, vel interdum immutata redditur.

omniaque hujusmodi necessario in speculo referuntur,

cum ignis oculorum cum eo igne, qui est ob os offusus.

in re levi, & splendida,

se confudit, & contulit. Dextra autem videntur, quæ læva sunt, quia contrariis partibus oculorum, contrarias partes attingunt.

præter morem usitatum adjectionis, & commissuræ.

Respondent autem dextra dextris, læva lævis conversione luminum, cum ea inter se non cohærescunt. Id fit, cum speculorum lævitas hinc, illincque altitudinem assumit, & ita dextra detrusit in lævam partem oculorum, lævaque in dextram. Supina etiam ora cernuntur depulsionem luminum: quæ convertens inferiora reddit, quæ sunt superiora. Atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adjuvant causas. Quibus utitur ministeriis Deus, cum optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. Sed existimant plerique non hæc adjuvantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ vim habeant frigoris, & caloris: concretionis, & liquoris: careant autem omni intelligentia, atque ratione, quæ, nisi in animo nulla alia in natura reperiantur. Animus autem sensum omnem effugit oculorum. At ignis, & aqua, & terra, & aër, corpora sunt, eaque cernuntur. Illum autem, qui intelligentiæ, sapientiæque se amatorem proficitur, necesse est, intelligentis, sapientisque naturæ

primas

primas causas conquirere: deinde secundas causas rerum earum, quæ necessariò movent alias, cum ipsæ ab aliis moventur. Quocirca nobis sic cerno esse faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere causarum, separatim autem de iis, quæ cum intelligentia sunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum: & de iis, quæ vacantes prudentia, inconstantia, perturbataque efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, ut haberent eam vim, quam nunc habent, satis fermè esse dictum puto. Maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. *Rerum enim optimarum cognitio-*

nes nobis oculi attulerunt. Nam hæc, quæ est habita de Universalitate oratio à nobis, haud umquam esset inventa, si neque sidera, neque sol, neque cælum sub oculorum adspèctum cadere potuissent. Nunc verò dies, noctesque oculis cognitæ, tum mensium, annorumque conversiones ad numerum machinatæ sunt, & spatium temporis demensæ sunt, & ad quæstionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philosophiam adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullum præstantius, neque datum est mortalium generi deorum concessu, atque munere, neque dabitur.

Multi desiderantur.

M. TULLII CICERONIS
P H Æ N O M E N O N
E X
A R A T O , F R A G M E N T A.

CIC. 2. leg.] *Ab JOVE musarum primordia.*
LACT.] *Malebant tenui contenti vivere cultu.*
LACT.] *Et Jovis in regno, calique in parte resedit.*
CIC. 2. Nat. Deor.] *Cetera labuntur celeri caelestia motu.*

Cum caloque simul noctisque diesque feruntur.

*Extremusque adèò duplici de cardine vertex
Dicitur esse Polus.*

*Ex hu altera apud Graios Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice.*

Quas nostri Septem soliti vocitare triones.

Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.

Sed prior illa magis stellis distincta resulget,

Et latè prima confestim à nocte videtur.

Hæc vero parva est, sed nautis usus in hac est.

Nam cursu interiori brevi convertitur orbe.

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,

Torvum Draco serpit subter, supraque revolvens

Sese, conscienisque sinus è corpore flexos.

Huic non una modo caput ornans stella relucet,

Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,

E truibisque oculis duo servida lumina flagent,

Atque uno mentum radiantem sidere lucet:

2 Obstipum caput & te et cervicem reflexum.

3 Obtutum in cauda majoris figere dicas.

Quod caput hic paulum sese, subitoque recondit,

4 Ortus ubi atque obitus partem admiscuntur in unam.

Id autem caput

5 Attingens defessa velut mœrentis imago

*Vertitur. * quam quidem Græci*

Εὐρύνορον vocitant, genibus quod mixta feratur.

Hic illa eximio posita est fulgore corona.

propter, caput Anguitenentis,

Quem claro perhibent ἄρτερον nomine Graiis.

Huic supera duplices humeros affixa videtur.

Stella micans, tali specie, talique nitore.

Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,

Ejus & ipse manet religatus corpore toto.

Namque virum medium Serpens sub pectora cingit,

Ille tamen nitens graviter vestigia ponit,

Atque oculos urget pedibus, pectusque Νεπαι.

Septemtriones sequitur

Ἀρτεφύλαξ vulgò qui dicitur esse Bootes.

Quòd quasi remone adjunctam pra se quatit Ἀρτερον.

Huic Booti

** subter præcordia fixu tenetur*

Stella micans radius, Ἀρτεurus nomine claro.

** cui subiecta fertur*

Spicum illustre tenens splendentem corpore Virgo.

Ferrea tum verò proles exorta repente est:

6 Ansaque funestum prima est fabricarier ensem,

Et

1. *Subter supraque revolvens.] Priscianus, ut notat, quoque Hugo Grotius, retorquens.*

2. *Obstipum caput.]* Confusum in hac voce censet Festum CL. Grotius; sed quid esset *Obstipum* ipse parùm enucleatè tradit. Non enim *Obstipum simpliciter* λυγρόν est, aut *Obstipum caput* in alterum humerum reclinatum. Dupliciter invenio *Obstipum* usurpari & quidem contrario modo. *Obstipi* sunt ἐπικευρότες, quales describit Persius Satyra IV. vers. 18.

Non ego curo

Esse quod Arcefilas, ærumnosque Solones

Obstipo capite & figentes lumine terram,

Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt,

Atque exporrecto trutinantes verba labello.

Et Plautus Bacchid. Act. IV. sc. 4.

Num qui nummi exciderunt, herte tibi, quod sic terram

Obtùere?

Et Lucianus Timone: Καρένης τὸ γένειον ἀνάπλωος, κυνοδὸν ἐμφερέων, ἐπικευρότως κἀκίτερ ἐν τῷ; λυγρόσι τὴν ἀρετὴν εὐρήσειν προσδοκῶν. Nam ibi alludit ad meditationes Philosophorum vultus in terram dejicientium. Sic Horatius servum Comicum vult *Obstipum*, hoc est, ἐπικευρότεζ & dolos Sycophantiasque quasi è terræ obtutu colligentem:

Sis Datus Comicus, atque

Stes capite obstipo. Ad superiora verba Persii illustranda pertinet locus Luciani Timone: ubi amaro sale Philosophos lamberat:

Ἐπιλάσιος γὰρ τὸν πάγωνα, καὶ τὰς ἀρετὰς ἀνατίννας, καὶ βορνοδύμενον τὴν πρὸς αὐτὸν, τὴν ἀρετὴν βλέπειν, ἀνασικοθιμῆν τὴν ἐπὶ τῷ μελέτω. Idem Lucianus de obstipo Philosophorum obtutu ἐπινοῦν dixit Hermetimo, qui videatur. Jam notum est quid sit *obstipum caput*. Sed Cicero *obstipum* videtur accepisse ἀνακευρότεζ, retrò flexum, non ut voluit, in alterum humerum inclinatam, sicut & Licinius Imbrix, quem laudat Grotius ex Festo.

Resupine obstipo capitulo sibi ventum secere canicula.

3. *Obtutum in cauda majoris figere dicas.]* Grotius mavult, *in caudam*, quia apud Aratum ἀκρὸν εἰς ἑλικῆς ἄρην: sequentem verò verum ita constituit,

Hoc caput hoc paulum sese subito equore condit.

Ex conjecturâ pateret aliâ; sed quorsum hæc argutandi milu ineptia?

4. *Ortus ubi atque obitus partim admiscuntur in unam.]* Apud Hyginum, ut notat quoque Grotius, paulò aliter leguntur: *parte admiscuntur in una*. alii item, *partem miscuntur in unam*.

5. *Attingens defessa.]* CL. Grotius quòd cohærent Ciceroniani interpolationi suæ, reposuit *quod attingens*: quod permitti illi necessitati potest. Nos & hic & postea, ut à Cicrone ipso servati sunt, discessurî non sumus.

6. *Ansaque funestum prima est fabricarier ensem.]* Grotius notat *Funestum ensem* dictum à Cicrone μάχικον κακόεργον καὶ δυναστικόν: quemadmodum Aratus extulit. Sed *funestus ensis* sicut *funestum bellum*

Et gustare manus victum, domitumque iuvencom.
 Et natos geminos invises sub caput arcti.
 Subiectus mediæ est Cancer: pedibusque tenetur
 Magni leo tremulam quatiens è corpore flammam.
 Hoc motu radiantis Etesia in vada Ponti,
 Navibus assumtis fluitantia querere plustra.
 auriga
 Sub leva geminorum obductus parte feretur.
 Adversum caput huic Helice truculentæ tuetur.
 At Capra levum humerum clara obtinet.
 Verum hæc est magno atque illustri prædita signo.
 Contra, hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem.
 cujus sub pedibus *

Corniger est valido connixus corpore Taurus,
 Has Græci stellas viduas vocitare fuerunt.
 Namque ipsum ad tergum Cynosura vertitur arcti.
 hunc antecedit
 Obscura specie stellarum Cassiopeia.
 Hanc autem illustri versatur corpore propter
 Andromeda, aufugiens ad spectum mæsta parentis.
 Huic equus ille jubam quatiens fulgore micanti
 Summa contingit caput aivo stellaque jungens
 Una tenet duplices communi lumine formas,
 Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.
 Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

bellum, finestus Mars βρωλοιδης, hoc est, ἀνδροποθορής, ἀνδροποκλή-
 νος, ἀνδροπέτης. Ad hunc modum Scholiastes Sophoclis ad Ele-
 gram dixit ἡλικὸς τὸ ἡχοημένον ἐς αἶμα καὶ φόνον. Fabius Quintilia-
 nus lib. 111. cap. 2. Nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius
 qui ferrum in tutelam, quam qui in perniciem alterius comparavit. Hæc
 obiter.

1. Adversum caput huic Helice truculenta tuetur.] Grotius contra

codices pertendit Huic Helice. Versu proximo: quia alii agnoscunt
 humero non humerum, illi legendum videtur: A. capra levo humera
 clara obnitit. præclare.

2. Aeternum ex astris.] Ita omnes codices attestante Grotio:
 malit tamen ille, Aetherium ex astris cupiens connectere nodum. Quia
 alibi,

Quam veteres soliti caelestem dicere nodum.

ARATI PHÆNOMENA,

A M. TULLIO CICERONE

ADOLESCENTE LATINA FACTA.

1. E quibus hinc subter possis cognoscere fultum,
 2. Jam cali mediam partem terit, ut prius illa
 Chela, quum pectus quod cernitur Orionis.
 Et propè conspicies parvum 3 sub pectore claro
 Andromeda signum, Delidion dicere Graii
 Quod soliti simili quia forma littora claret:
 Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque.
 At non tertia pars lateris: 4 nam non minor illis,
 Sed stellis longè densis præclara refulcet.
 Inferior paulo post Aries, 5 flamcn ad Austri
 Inclinatior, atque etiam vehementius illo
 Pisces, quorum alter paulo prælabitur antè,
 Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis.

Atque horum è caudis duplices velut esse catenas
 5 Dicuntur, sua diversa per lumina serpunt:
 Atque una tandem in stella communit er hærent,
 Quam veteres soliti caelestem dicere Nodum.
 Andromeda 6 levo ex humero si querere perges,
 Appositum poteris supra cognoscere Piscem.
 7 E pedibus vatium summo natus Jove Perseus,
 Quos humeris retinet desixo corpore Perseus:
 Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant.
 Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeæ,
 Diversosque pedes vinculos talaribus aptis
 8 Pulverulentus uti de terra lapsus repente
 In calum victor magnum sub culmine portat.

At

1. E quibus hinc subter possis cognoscere fultum.] Grotius mavult,
 E quibus hunc; testatur aliàs editum esse huic: Turnebus
 lib. viii. cap. 17. Advers. emendat.

Cominus hanc subter, ut intelligatur esse sub Andromedæ Zonâ.
 Nam fultum positum dixit, Græcè est ἑλέων. Hæc ille. Sed vul-
 gatam lectionem tuetur in editione suâ Petrus Victorius.

2. Jam cali mediam.] Contra codices legit Hugo Grotius, nam
 cali, & sequentia ita legit:

Ut prius ille

Chela, tum pectus quoque cernitur Orionis.
 Sed Turnebus legit, quâ cernitur. observatque ab Cicero ele-
 ganter Ζώνην pectus converti. Vulgo & in Victorii est editione,
 quum pectus.

3. Sub pectore claro Andromeda.] V. c. clara.

4. Namque est minor illis.] Sic vetus codex, Turnebus, Grotius.
 eum scribat Aratus, ἡδ' ἔτι τόσον. Victorii & vulgatæ editiones:
 nam non minor illis.

5. Dicuntur sua diversa per lum. serp.] CL. Puteanus Senator
 Regius notat in hoc versu discrepare vulgatos libros à vetustis,
 qui tamen nec ipsi inter se consentiunt. Unum verò habere, disces-
 suque sui verse: alterum, Dices quæ diu diversa per lumina. Produ-
 cit deinde impressionis priuæ lectionem, dices aut diverse. Ex qui-
 bus putat vulgatam subdititiam esse, neque tamen habet quod re-
 ponat. Viderint ociosi & curiosi. Mihi neque opera est, neque
 hæc vel tanti sunt.

6. Levo ex humero si querere perges.] Ita alii ediderunt ἀρχαϊκῶς;
 quod non valde probat Grotius. Aldina editio, quemadmodum &
 Victorii, si quâ exere, unde Lambinus in sua editione si querere per-
 ges, quod præfert idem Grotius. Hic locus me admonet Propertii
 mei, qui ob idem verbum obtorto collo in dabiū aleam à Criticis
 nostris raptatus est lib. 1. Eleg. 17.

Quam sic ignotis circumdata litora sitis
 Cernere & optatos querere Tyndaridas.

Vir Magnus contra Doufam querere hic capit pro requirere & inve-
 stigare oculis ex illo Albinovani in Mæcenatis obitum, querebat
 amata. Conjugis amplexus. Sed ego malim cum Douâ querere pro
 quæsere. Queruntur Dii, cum invocantur & opes illorum advo-
 cantur. Notus est ex sacris idiotismis Hebræorum, querere Domi-
 num seu Jehovah. Sumpsit hoc obstrusum loquendi ornamentum
 ex Græciâ. Sic invenio apud Pindarum μαρτυρεῖν pro ἀπέν Pyth. 111.
 elegantissimo & saluberrimo monito:

Νῆ τ' ἰσκότα πῆρ
 Δαμόνων μαρτυρεῖμεν θυμῶν θεσῶν,
 Ἴνόντες τὸ πᾶρ ποδῶν, οἷας ἂ μὲν ἀπ' αὐγῶν.

Ubi quoque aptissime interpres μαρτυρεῖμεν enucleat ἀπέν. Optati
 verò Tyndaridæ, vel εὐχῶν sunt, vel ἔξοι εὐχῆς. Gloss. εὐχῶν,
 optatus, votivus. Sic Euripidi Ἀθήν εὐχῶν θεδς τοῖς δεσποχῶν ap-
 pellatur. convenit cum τῶ querere optatus, hoc est, in auxilium
 vocatus, imploratus votis. Plaut. Aulular. act. 3. sc. 1. optati
 cives.

7. E pedibus vatium summo natus Jove Perseus.] Hæc est lectio
 Victoriana, quam secutus quoque Lambinus est. Aldina editio,
 notante Grotio:

E pedibus vatium summo Jove Perseus es.

Ex vetere codice nos quoque admisimus. Turnebus legendum cen-
 set, E pedibus vatium, quòd non tam legisse videtur Cicero γαμῶν
 quàm σκαμῶν.

8. Pulverulentus uti de terrâ lapsus videtur.] Turnebus hos ver-
 sus ita legendos & distinguendos arbitratur.

Diversosque pedes vinculos talaribus aptis
 Pulverulentus uti, de terrâ lapsus repente

At propter lævum genus omni ex parte locatas
 Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
 Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto
 Stella, cernuntur verò sex undique parva.
 At non interisse putari convenit unam:
 Sed frustra temere à vulgo ratione sine ulla
 Septem dicier, ut veteres statuerè poëta,
 Eterno cunctas ævo qui nomine dignant,
 Alcyone, Meropeque, Celano, Taygeteque,
 Elcetra, Steropeque simul sanctissima Maia.
 Hæ tenues parvo labentes lumine lucent:
 At magnum nomen signi, clarumque vocatur,
 1 Propterea quòd & æstatis primordia claret,
 Et post hiberni præpandens temporis ortus
 Admonet ut mandent mortales semina terris.
 2 Inde Fides leviter posita & convexa videtur,
 Mercurius 3 parvus manibus quam dicitur olim
 Infirmitas fabricatus in alta sede locasset.
 Quæ genus ad lævum Nixi delapsa resedit,
 Atque inter flexum genus, & caput Alitus hæsit.
 Namque est Aies avu lato sub regmine cali
 us volat, & serpens geminus secat æra pennis.
 Altera pars huic obscura est, & luminis experts:

Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet,
 Sed mediocre jacit quatiens è corpore lumen.
 Hæ dextram Cephei dextro pede pellere palmam
 Gessit: jam verò clinata est ungula vehemens
 Fortis equi propter pennati corporis alam.
 4 Ipse autem labens multus equus ille tenetur
 Piscibus: huic cervix dextra mulcetur Aquari.
 5 Serius hæc obitus terrai jussit equinû,
 Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans
 Corpore semifero magno Capricornus in orbe:
 Quem quum perpetuo vestivit lumine Titan.
 6 Brumali flebens contorquet tempore cursum.
 Hoc cave te Ponto studeas committere mense:
 Nam non longinquum spacium labere diurnum:
 Non hiberna cito volvetur curriculo nox:
 Humida non sese vestris aurora quereles
 Ocyus ostendet, clari prænuntia solû:
 At validis equor pulsabit viribus Auster:
 7 Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
 8 Sed tamen anni jam labuntur tempore toto,
 Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant,
 Nec metunt canos munitanti murmure fluctus.
 9 Atque etiam supero navi pelagoque vagato

Mense,

In cælum victor, magno sub culmine portat.
 Ac propter lævum genus.

Genus pro genu, ut veteres dixerunt, quod Priscianus lib. vi. notat. Sic infra legendum, Quæ genus ad lævum. Rursus, atque inter flexus genus. Aldina editio, ex qua reliquas architectati sunt, refert:

Pulverulentus uti de terra lapsus repente
 In cælum Victor magnum sub culmine portat.
 ex quâ Grotius aliis lectionibus omissis effingit,
 Diversisque pedes vinclos talaribus aptis,
 Pulverulentus uti de terra elapsus repente
 In cælum victor magno sub culmine portat.

Ea, inquit porrò, quæ occidunt rerum Astronomicarum auctores in terram ruere dicunt, ut contrâ orientia ex terris in cælum redire. Id in Germanico Avienoque videre sæpe est. Hæc ratione Cicero putavit Arato Persea orientem describi, ideoque κεινισμῶν appellari. Eum locum alii quomodo explicent alibi ostendimus. Hæc Tullii erat mens. De terrâ elapsus dicit, pro de terrâ ascendens, eadem ratione quâ alii cælum profundum dicunt, & mare altum. Victor legendum non victor ut hætenus apud omnes. magno sub culmine ἀρχαῖως dictum est pro magnum sub culmine. Nam veteres illas (ut vocant, præpositiones in, sub, super nullo omninò discrimine cum accusandi & auferendi casu extulerunt. Simile est illud Maronis: pulchro veniens in corpore virtus. Hæc ille.

1. Propterea quòd æstatis primordia claret.] Secutus sum consensum Turnebi ac Grotii hæc lectionem adserentium. Victorius edidit, propterea quòd ad æstatis primordia clarent. Sed notat Turnebus clarare pro declarare antiquis usitatum. Item Grotius clarare Horatium dixisse λαμπρύναν. Et hic diverticulum me avocet, ut obiter lucem inferam Heliodoro, divino sanè scriptori, quem non cepit interpretes l. 11. ταύτης ἐς τὴν ἐπέω λῆξιν ἀναλυθέντος, κέρνου μὲν τῶν δὴ γὰρ ἀπαθὲς κακῶν, ἐπὶ πασὶν δύο τοῖς ἐξ αὐτῆς ἀθευόμενοι. reddit ille: in duobus filiis ex eâ susceptis me oblectans. Α' θευόμενοι ἐπὶ πασὶν est quod Latini dicunt, liberis honoratus, seu laudatus. Martialis:

Premia laudato tribuit mihi Cæsar uterque,
 Natorumque dedit jura paterna trium.

Explicant hæc omnia plenius verba Valerii Maximi lib. iv. c. 4. Maxima ornamenta esse matronis liberos, apud Pomponium Rufum Colletorum libro sic invenimus: Cornelia Gracchorum mater, clem Campana matrona apud illam hospita, ornamenta sua illo seculo pulcherrima ostenderet: traxit eam sermone, quousque è scholâ redirent liberi: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt. Papinius l. 111. vers. 155.

Vosne illa potentia matris
 Vos uteri fortuna mei, quâ tangere divos
 Rebar, & Oxygias titulus anteire parentes.

Idem l. iv. vers. 125.

Quatuor hos unâ decus & solatia Patris
 In gremio licet amplexu lacrimisque morentur)
 Transadigam ferro.

Hesychius; Α' θευόμενοι; σμευνόμενοι. λαμπρύνουσι.

2. Inde Fides leviter posita & convexa videtur.] Turnebus existimat legendum, levis adposita & connexa. Grotio videtur Cicero

scripsisse, connecta συγκομιθᾶσα. addit præterea: hoc dubium esse non debet, licet pugnent codices.

3. Parvis manibus quam dicitur olim In cunis fabricatus.] Præeunte ac postulante sensu nefas duxi parvi ducere auctoritatem sic reponentis, cui aditipulatur Grotius, additque: In cunis ut Aratus παρὲς λοιπῶν. Lucianus ἐν τοῖς σωματεῖνοις. Theon. ἐν τῶν κνίω.

4. Ipse autem labens multis equis ille tenetur piscibus.] Morelius edidit, notante Lambino & probante geminis, tanquam magis exprimeus Arati verba, τὸνδε μὲτα σκάρουτος δὲ ἰχθύος ἀμφιπέου) ἵππων, &c. Sed τὸ geminis, aut, quod alii architectati sunt, binis, nimis licentiosum reprehendit Grotius, vergens ad emendationem Turnebi mutis. Muti enim pisces, qui & ex εὐλλαπες à Poëtis Græcis vocantur. addit Grotius. Mutos Pisces post Tullium dixit Romanæ fidicen lyra, & forte legendum apud Germanicum:

Procul à mutis quâ Piscibus unus.
 Vincula connectit nodus

Hodie amotis legitur: Esset itaque à piscibus dictum pro nodus piscium, ut fulgor ab auro. quod supra notavimus. Sed si recedendum foret ab Aldina lectione, legere non immeritò possis, utrisque equus ille tenetur. Nam vox illa que ob primæ syllabæ sequentis dictionis inverfæ similitudinem omiffa possit videri. Hyginus, summus Ciceronis imitator, de Equo ait, & utrisque piscibus clausus. Hætenus præstantissimus Batavorum.

5. Serius hæc obitus terrai jussit equinû.] Grotius legendum ait, Serius hæc obitus terrai vixit equinû. Turnebus verò, vixit equi vis, id est, equus, genere loquendi poëtis utriusque linguæ usitato. Sic Grotius paulò post citat, & videtur omninò vera esse lectio. Multis de mente Arati, quæ à diversis diversimodè accepta sit, CL. Grotius; quæ apud auctorem requirantur, non est nostrum omnia cum pulvisculo auferre hucque ingerere.

6. Brumali flebens contorquet tempore cursum.] Turnebus lib. viii. cap. 17. Advers. legebat, cum torquet, quod damnat Grotius, legitque pro τῷ cursum, currum: nam & alibi, Curriculum nunquam desesso corpore sedans.

7. Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.] V. c. fissum. legendum existimat Grotius: Tunc fissum tremulo.

8. Sed tamen anni jam labuntur tempore toto.] Aldina editio refert, sed tamen jam anni; immutatis paullulum & repetitis vocis precedentis litteris. Unde Grotius legere malebat repetitâ syllaba ἀπέσως precedenti hoc pacto,

Sed tamen en anni labuntur tempore toto.

Anni est gignendi casus, non rectus pluralis. Deinde labuntur refertur ad nautas subaudito nominativo, ut & apud Aratum. Labuntur dixit, ut ante:

Nam non longinquum spatium labere diurnum.

9. Atque etiam supero navi pelagoque vagato.] Claud. Puteanus ex V. C. probat: Supero navi pelagoque vagantur. Turnebus deinde, haud supero navi pelagoque vagator. Sed contra Lambinus vagato pro vagator accipit, ut apud Lucretium alioque. Grotius locum alium in Arateis depravatiorem se scire negat. ergo sic ibat restitutum:

Mense, Sagittipotens solis cum sustinet orbem.
 Nam jam cum minus exiguo lux tempore presso est,
 Hoc signum veniens poterunt pranserere nauta:
 Jam propè precipiti ante licebit visere nocti
 Ut sese ostendens emergit Scorpium altè,
 Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:
 Jam supera cernes Arcti caput esse minoris,
 Et magis erectum ad summum versarier orbem.
 Tum sese Orion toto jam corpore condit
 Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè.
 1 Lumborum tenuis à prima depulsus ad undas.
 2 Hic misso revocans fulgens jacet una sagitta,
 Quam propter nitens penna involvitur Ales:
 Et clinata magis paullo est Aquilonis ad auris.
 At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
 Igniferum mulcens tremebundus athera pennis,
 3 Non minus ingenti cum corpore, sed grave mæstis
 Offendit nautis perturbans aquora signum.
 Tum magni curvus Capricorni corpora propter
 Dolphinus jacet haud nimio lustratu nitore,
 Præter quadruplices stellas in fronte locatas,
 Quas intervallum binas discerninat unura.
 4 Cetera pars lata tenui cum lumine serpit.
 Illa qua fulgent lucis ex ore corusco,
 5 Sunt inter partes gelidas Aquilone locata,
 Atque inter spatium, & lati vestigia solis.

At pars inferior Delphini fusca videtur
 Inter solis iter, simul inter flamina venti,
 Viribus erumpit quæ summi spiritus Austri.
 Exinde Orion obliquo corpore nitens
 Inferiora tenet truculentis corpora Tauri:
 6 Quem qui suspiciet in calum nocte serena
 Late dispersum non viderit, abdita verò
 Cetera se speret cognoscere signa potesse.
 Namque pedes subter rutilo cum lumine claret
 Fervidus ille Canis stellarum luce resurgens.
 7 Hunc tegit obscurus subter præcordia vespèr:
 Ver toto spirans rabido de corpore flammam
 Estiferos validus crumpit statibus ignes:
 Totus ab ore micans jacitur mortalibus ardor.
 Hic ubi se pariter cum sole in lumina cali
 Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra
 Suspensos animos arbuta ornata tenere.
 Nam quorum serpes tellus amplexa prendit,
 Hac augens anima vitali flumine mulcet:
 At quorum nequeunt radices findere terras,
 Denudat solus ramos & cortice trunco.
 9 Hunc propter subterque pedes quos diximus antè,
 Oriona, jacet levipes Lepus. hic fugit ætus
 Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
 Nam canis infesto sequitur vestigia cursu
 10 Præcipitantem agitans, oriens jam denique paullo

Curri-

Atque etiam supero, endo mari pelagoque vagatus
 Mense, Sagittipotens Solis cum sustinet orbem.

Nam jam tum minus exiguo lux tempore presso est.
 Hoc signum veniens poterunt pranserere nauta.
 Jam propè precipitante licebit visere nocte,
 Ut sese emergens ostendat Scorpium alto,
 Posteriore trahens flexum vi corporis arcum.

Supero mense dixit pro superiore, ἐπι πρὸς ἄνω Arato. Ita infra, superis præstare duobus dicitur. ubi male legitur superest: Ita & Avienus locutus est, & Capella postquam dixit pro posteriori. Ait præterea versum unum aut alterum deesse. versu 74. tum substituit pro cum, sicut & Turnebus, qui tamen malebat, Nam jam tum nimis exiguo, &c. notatque emendare nonnullos, Nam jam comminus. Claudius Pateanus hoc quoque in V. C. reperit. in altero verò exemplari tum minus, quod item Andree Patriitio in mentem venerat, ipsique probatur magis, tali sententiâ exeunte: hodie navigatur toto anno, neque solum quo mense Sol est in Capricorno, id est, Januario: verum etiam cum Sol est in Sagittario, quod est, Decembri mense. Jam tum enim dies breviores sunt. punctum denique adscribi jubet post, presso est. Postea vers. 76. Grotius pro jam legit Nam: & pro precipiti ante substituit precipitante pro nocti nocte. Deinde vers. 77. legit emergens ostendat. quod ita ciret Cicero, neque ulla sit immutandi causa. Ordo est, ut Scorpium emergens alto sese ostendat. Sed quia hoc non intellexerunt exscriptores, mutarunt. Pro alto quoque in omnibus codicibus alitè legitur. Cicero τὸ ἄνω apud Aratum non bene Avium interpretatur, quamlibet assentatur Germanicus; melius Festus totum. Nam telum sagittarii aculeo Scorpii est proximum: itaque simul oritur, ut Theon docet. omnia hæc sunt CL. Grotii.

1. Lumborum tenuis à prima depulsus ad undas.] Hæc est Aldinæ editionis, Victorianæ, imò & omnium vetustiorum codicum, testante Grotio, lectio. Morellius edidit à palma. dixitque Aratus ἀπὸ χροῦς ἐπ' ἕδν. Possit legi elegantè cum metaphorâ auctore Grotio, à ripa depulsus ad undas. nam umbras quod hic quidam habent codices non probò. versu 82. quoque malit pro conditur ante, legi alitè vel etiam conditus alto. At Puteanus ex veteribus libris producit alitè & exponit à fumâ parte; idque ait mox declarari, Lumborum tenuis à palmâ depulsus ad undas. ubi probat Morellii emendationem à palma, pro quo vulgò à primâ. ceterum idem restatur haberi in iisdem libris ad umbras eodem sensu: quoniam hoc & illo modo Cicero passim in hoc poemate signorum occasum significat. Exempla denique addit esse in promptu.

2. Hic misso revocans fulgens jacet una sagitta.] Ita legendum ex emendatione Morellii, approbatoribus Turnebo, Lambino, ac denique Grotio, qui addit & locum Avieni, Inficia nam Domini est. Aliàs erat: Hic misso revocans.

3. Non nimis ingenti cum corpore.] Hanc lectionem imperat recipendam Puteanus ex vetere codice, & ex Arato Grotius, & τὸ ἄνω τὸ ἄνω. Vulgò: Non minus ingenti. Versu præcedenti edidit Victo-

rius, Igniferum mulcens tremebundus athera pennis. quod ridiculam pronunciat Grotius: nam supra quoque erat:

Hic cervix dextrâ mulcetur Aquarum.

sed hunc versum omnino à V. C. abesse notat Puteanus, neque Græcum esse cui respondeat.

4. Cetera pars lata tenui.] Rectè, ut pato, legendum videtur Grotio, latè tenui.

5. Sunt inter partes gelidas Aquilonis locata.] Sic vetus codex; & Grotio vera lectio judicatur. Vulgò, Aquilone locata. versu quoque 99. fusa ex vet. codice & judicio Grotii reposui, expulso τῶν fusca, vulgariam editionum, qua & Aratus κίχου: Probat hoc quoque Puteanus ex vetustis libris. quia tamen reperit fusca conjecit fusca.

6. Quem qui suspiciens in calum nocte serena Late dispersum non viderit, haud ita verò Cetera se speret cognoscere signa potesse.]

Hunc quoque locum ex arbitrio ac mente CL. Grotii edidi, in partem præeunte Turnebo ac vetere cod. Aratea sunt:

--- Μὴ κἀνὼν ἐπὶς καθαρῆ ἐπὶ νυκτὶ
 Ἴψὴ πρὸς ἠῶτα περιεχθῆ, ἀλλὰ περὶ οὐρα
 Οὐρανὸν ἀφανιδῶν περιερείερα θηήσασθαι.

Sed Tullius legit ἀλλὰ, & ἐπὶς interpretatus est ἐπὶς, ut alibi monuimus. πρὸς ἠῶτα dispersum transtulit, non dispersum, quod pertinaciter referunt omnes codices. Nos etiam alibi πρὸς ἠῶτα in hac significatione sumi notavimus. Hæc Grotius. Turneb. præterea malebat cetera ne speret. vulgò: Quem qui suspiciet in c. n. f. Late dispersum n. v. abdita verò.

7. Hunc tegit obscurus subter præcordia Venter Nec toto.] Sic hunc locum restituit Turnebus, cui assentitur Grotius, nisi quod putat tunc tegit locum habere non posse; reponi ergo vult tenet aut gerit. Aratus, κατ' ἐπὶ τὴν Γαστέρα κοινά, vulgò, ut & Aldina editio; Hunc tegit obscurus subter præcordia Vesper: Ver toto. Scriptum fuit abbreviatè VER pro Venter. Deinde Ver toto pro Nec toto: nam R. pro T. error est frequentissimus, V. pro N. in hoc fragmento non rarus. ita pro vi corporis, antiqui libri habent ne corporis, pro Equivis, Equivis & similia alia. Exprimat hic Arateum illud A'm' & πῶς ἔσται πρὸς ἠῶτα. Itidem Grotius.

8. Cum sole in culmina cali.] Sic vetus codex, quod melius putat Grotius, quam vulgatum, lumina:

9. Hunc propter subterque pedes, quos diximus ante Orioni jacet.] Et hæc vet. cod. lectio est, approbante Grotio. Turnebus corrigebat, quem diximus ante, quod non acceptat Grotius, & addit, Ante non est πρὸς οὐρα sed ἐπὶ τὴν οὐρα. Bene, quos diximus ante. nam supra habuimus, Namque pedes subter, &c. Cum dicit levipes lepus conjunxit ἐπιμοιολογίῳ cum nomine. Nam L. Ælius scripsit Leporem dictum, quod sit levipes, quod à Varrone sæpe reprehenditur, & ab Isidoro refertur. Sed Græci ii qui in Sicilia erant λέπρον dicebant: itaque inde potius descendit vocabuli origo. vulgò, Oriona jacet..

10. Præcipitantem agitans, oriens jam denique paullo.] Turnebus corri-

Curriculum numquam defesso corpore sedans.
 At canis ad caudam ¹ serpens pralabitur Argo,
 Conversam pra se portans cum lumine puppim:
 Non, ² alia naves ut in alto pondere proras
 Antè solent rostro Nepruntia prata secantes,
 Sed conversa ³ retrò cali semper loca portat:
 Sicut quum cæptant ⁴ tutos constringere portus,
 Obvertunt navem magno cum pondere nautæ,
⁵ Adversamque trahunt optata ad littora puppim.
 Sic conversa vetus super athera vertitur Argo,
 Atque usque à prora ⁶ ad calum sine lumine malum,
 Amalo ad puppim cum lumine clara videtur,
 Inde gubernacium disperso lumine fulgens,
 Clari posteriora ⁷ Canis vestigia condit.
 Exin semotam procul, in tutoque locatam
 Andromedam tamen explorans fera querere Pistrix
 Pergit, ⁸ & usque sitam validas Aquilonis ad auras
 Carula vestigat finita in partibus austru.
 Hanc Aries tegit, & ⁹ squammosi corpore Pisces
¹⁰ Fluminis illustri tangentem corpore ripas.
 Namque etiam Er:danum cernes in parte locatum
 Cali funestum magno cum viribus amnem,
 Quem lacrymis mæsta Phærontis saepe sorores
 Sparservnt, letum mærenti voce canentes.
 Hunc Orionis sub lava cernere planta
 Serpentem poteris, proceraque vincla videbis,
 Quæ retinent Pisces, caudarum parte locata,
 Flumine mixta retrò ad Pistricis terga reverti.
¹¹ Hic una stella vertuntur, quam jacit ex se
¹² Pistricus spina valida cum luce refulgens.
 Exinde exigua tenui cum lumine multæ
 Inter Pistricem fusa sparseque videntur,
 Ante gubernacium stella, quas contegit omnis
 Formidans acera morsum Lepus: hu neque nomen,
 Nec formam veteres certam statuisse videntur.
¹³ Nam quæ sideribus clarus natura polivit,
 Et vario pinxit distinguens lumine formas,

Hæc ille Astrorum custos ratione notavit,
 Signaque signavit caelestia nomine vero:
 Has autem, quæ sunt ¹⁴ parvo sub culmine fusa
 Consimili specie stellas, parilitate nitore,
 Non potuit nobis ¹⁵ nota clarare figura.
 Exinde australem soliti quem dicere Pisces,
 Volvitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
 Pistricem observans, procul illi Piscibus harenis.
 At propè conspicias expertes nominis omnes
 Inter Pistricem & Pisces quem diximus Austri
 Stellans ¹⁶ sub pedibus stratas radiantis Aquari.
 Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,
 Exiguo qui stellarum candore utescit.
 E multis tamen hu duo latè lumina fulgent.
 Unum sub magnis pedibus cernetur Aquari.
 Quod superest gelido delapsum flumine fontis
 Spiniferam subter caudam Pistricis adhaesit:
¹⁷ Et tenues stella perhibentur nomine Aquari.
 Hic alia volitant parvo cum lumine clara,
 Atque priora pedum subeunt vestigia magni
 Arcitenentis, & ¹⁸ obscura sine nomine condunt.
 Inde Nepa cernes propter fulgentis acumen
 Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri,
 Exiguo superum ¹⁹ quæ lumina tempore tranat:
²⁰ Nam procul Arcturo est adversa parte locata.
 Arcturo magnum spatio supera dedit orbem
 Juppiter: hunc parvum inferiore in parte locavit.
 Hic tamen aeterno invisens loca curriculo nox,
 Signa dedit natus, cuncti quæ noscere possent,
 Commiserans hominum metuendos undique casus.
 Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
 Aram sub media cali regione locatam,
 A summa parte obscura caligine tectam,
 Tum validis fugito devitans viribus Austrum:
 Quem si prospiciens vitaveris, omnia cautè
 Armamenta locans, tutò tabère per undas.
 Sin gravis incidit vehementi flamine ventus,

Per-

corrigebat, orientem denique. Quia alii plerique codices paululum;
 dubitabat Grotius an legendum sit,

Præcipitantem agitans, orientem paululum.

Addit porrò, Denique, simul, tum, similesque particulas pro copulâ
 usurpat Cicero. Sensus itaque est: Canis leporem insequitur occi-
 dentem agitans, & paululum jam ortum. Ita conveniet Arato:
 alias ipse sensus non constabit.

1. Serpens pralabitur Argo.] Turnebus vel perlabitur vel potius
 prolabitur emendabat; quod posterius Grotius quoque ample-
 ctitur.

2. Alia naves ut in alto pondere proras.] Vera est lectio, etiam
 Grotio iudice, ut in alto ponere proras. Ante solent. hærebatque in
 margine editionis Lambinianæ à Commelino iteratæ & inter-
 polatæ.

3. Retrò cali se per loca portat.] Turnebus sic emendarat, reci-
 pitque Grotius. vulgò malè: cali semper loca portat. Alibi: At
 propter se Aquila ardentii cum corpore portat.

4. Tutos contingere portus.] Introduxit rectè hanc lectionem
 Lambinus. Nam cum Aratus dicat, ἔκταν ἰσχυρομένον, &c. contin-
 gere portus valde his verbis respondet. constringere quod est in lib.
 vulgatis, nullo modo. Probat hoc Grotius, & addit; Hyginus
 citat contingere. Et ita plurimi codices. Aratus: κινδυνεύει ἰσχυρομένον.

5. Adversamque trahunt.] Ita Grotius. Germanicus, Adver-
 samque ratem votis damnatus ad oram perligat. Vulgò, Adversamque
 trahunt.

6. Ad cælum sine lumine malum.] Bonè hunc ad modum hic me-
 dicinam ab ingenio præstitit Turnebus. nam quod se & ne pro sine
 & calum pro cælum legitur, nullius precii esse Grotio quoque
 videtur.

7. Canis vestigia condit.] Turnebus ait, si Arati sententiam se-
 quaris, legendum videtur, condunt. Sed Grotius cum Hygino,
 vestigia tangit.

8. Et usque sitam.] Aldina in sitam, unde Grotio nisi placeat
 vulgata, initam posse effici videtur. Inire, est, insequi.

9. Squammoso corpore pisces.] Turneb. quod eodem recidit,
 scammoso. vulgò squammosi. sed, ut prius polui, citat ipse Cicero
 lib. II. de Natura Deorum.

10. Fluminis illustri tangentem corpore ripas.] Non illustri, melius
 alii habent. Fluminis illustris πρὸς τὴν ἀσπερὸν ἄρα. Arat.

11. Hic una stella vertuntur, quam jacit, &c.] Et hunc locum
 emendavit ad pristinum suum nitorem Turnebus. Malè alii Hæc
 vel hanc pro hic: & vertuntur pro vertuntur, & projacit, jacet.

12. Pistricis spina valida cum luce refulgens.] Alii ex hac lectione
 eliciunt Pistrix è spina, quod Grotius nullius sensus esse putat:
 conjicitque ipse: quam jacit ex se.

Pistricus spina, evalida cum luce refulgens.

nam evalidum dicere, non minus licet, quam evalere & evalescere si-
 mili significato cum voce primigenia.

13. Nam quas sideribus.] Sic vet. cod. probatque Grotius sicut
 vers. 163. Hæc ille astrorum. Formas enim nominat. Editiones
 quæ & hæc.

14. Parvo cum lumine fusa.] Ita cum antiquis codicibus legit
 Grotius. Editi; parvo sub culmine fusa. addit Grotius: Vox illa
 sub spuria est, ducetque illæ dictiones cum lumine coaluerunt.

15. Notâ clarare figurâ.] Turnebo sic placuit. Vulgò clarere.

16. Sub pedibus stratas.] Alii sparse. Ita supra, fusa sparseque
 videntur.

17. Hæ tenues stelle perhibentur nomine Aquari.] Secutus sum vet.
 codicem. putatque hanc lectionem verissimam CL. Grotius. Vel
 quia Aldina: Etenus, Eæ tenues, κατὰ συνήθειαν. Pro Aquarii alii
 melius habent Aquai. Aratus: τὰς πρὸς τὴν καλὴν ὕδαρ. Sed ta-
 men & hæc lectio sustineri potest. Nam & aqua à nonnullis Aquar-
 rium seu κάλαρ vocatur. Hæc Grot.

18. Obscura sine nomine cedunt.] Vet. cod. & istud habet. vulgò
 condunt.

19. Quæ lumina tempore tranat.] Turnebus malit limina.

20. Nam procul Arcturo est adversa parte locata. Arcturo magnum,
 &c.] Turnebus legit: Spatio supera dedit orbem Juppiter, huic par-
 vum. Grotius verò contra codices legebat ac distinguebat: Arcturo
 magnum spatum supera dedit orbem Juppiter huic parvum inferiore in
 parte locavit. Spatum & orbem vocat arcum illum qui ab orientali
 Finitoris signo ad occidentale per datum signum ducitur. Metas
 vocat Casar.

Perfringet celsos desixo rotore malos :
 Ut res nulla feras possit mulcere procellas,
 Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
 Ceperit, & subitis auris diduxerit Ara.
 Sin humeros medio in calis Centaurus habebit,
 Ipseque carulea contectus nube feretur,
 2 Atque Aram tenui caligans vestiet umbra,
 Ad signorum obitum vis est metuenda Favoni.
 Ille autem Centaurus in alta sede locatus
 3 Quà sese claro collucens Scorpium infert,
 Hæc subter partem præportans ipse virilem
 Cedit, 4 equi partes properans conjungere Chelis.
 5 Hic dextram porgens quadrupes quæ vasta tenetur,
 Quam nemo certo donavit nomine Graium,
 Tendit, & illustrem truculentus cedit ad Aram.
 Hic sese infernis de partibus erigit Hydra
 Præcipiti lapsi flexo cum corpore serpens.
 Hæc caput atque oculos torquens ad terga Neptæ,
 Convexoque sinu subiens inferna Leonis,
 Centaurum leni contingit lubrica cauda :
 In medioque sinu fulgens cratera relucet.
 Extremum nitens plumato corpore Corvus
 Rostrum tundit, & hic Geminis est ille sub ipsis
 6 Ante Canem, Graio Procyon qui nomine fertur.
 Hæc sunt quæ visens nocturno tempore signa,
 7 Eternumque volens mundi prænoscere motum,
 Legitimo cernes cali lustrantia cursu.
 Nam quæ per bis sex signorum labier orbis
 Quinque solent stella, simili ratione notari
 Non possunt : 8 quia quæ faciunt vestigia cursu,
 Non eodem semper spatio 9 portata teruntur,
 Sic malunt errare vagæ per nubila cali,
 Atque suos vario motu metier orbis.

Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
 Quum redeunt ad idem cali sub regmine signum.
 10 Quare ego nunc nequeo 11 totos evolvere cursus.
 Verum hæc quæ semper certo voluntur in orbe
 12 Fixa simul magnos edem * gentibus orbis.
 Quattuor aeterno lustrantes lumina mundum,
 Orbis stelligeri portantes signa feruntur,
 13 Amplexi terra cali sub regmine fulti.
 E quibus annorum volitantia lumina nosces,
 Quæ densis distincta licebit cernere signis.
 Tum multos orbis magno cum lumine latos,
 Vinctos inter se, & nodis caelestibus aptos,
 Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
 14 Nec sic nocturno cognoscens tempore calum,
 Quum neque caligans detorsit sidera nubes.
 Nec pleno stellis 15 superavit lumine Luna,
 Vidisti magnum candentem serpere circum,
 16 Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
 Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
 Sed spatio multum superis præstare duobus
 Dicitur, & latè cali lustrare cavernas.
 Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
 Ora petens geminorum, 17 illustratum genus ardens
 In sese retinens Auriga portat utrumque.
 Hunc sura læva Perseus, humeroque sinistro
 Tangit : 18 ad Andromedam hic dextra de parte tenetur,
 Imponitque pedes duplices Equus : & simul Ales
 Ponit avis caput, & clinato corpore tergum,
 Anguitenens 19 humeris committitur : illa recedens
 Austrum consequitur devitans corpore Virgo.
 At verò 20 totum spatium convellit & orbis
 Magni Leo, & claro collucens lumine Cancer,
 In quo consistens convertit curriculum sol

Æstivus,

1. Subitis auris diduxerit Ara.] Nescio (inquit Grotius) auferri Cicero :

Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
 Ceperit, & subitis auris diduxerit aera.

Sandè non ineleganter ita potuisset scribere, hoc sensu : Nil est, quod illas tempestates demulceat, nisi aura superveniens subitis illas auras diduxerit, Borealis videlicet Australes. Confer cum Arato : videbis eam esse sententiam. Sed tamen Cicero tam in sequentibus quàm præcedentibus eadem quidem dicit quæ Aratus, sed aliquantò parcus.

2. Atque aram tenui caligans vestiet umbra.] Alii tenuis. Grotius legendum censet, Atque Aram tenui caligo vestiat umbrâ. Caligo est vobis Arato.

3. Quæ sese claro.] Ita Aldina. Et tolerari hoc potest, iudice Grotio, ut ipse Centaurus hoc epitheto ornatur. Alii clarè : alii clarum habent.

4. Equi partes properans conjungere Chelis.] Citat ipse Cicero (ut notat Grotius) lib. 11. De Naturâ Deorum submergere. Sed & hic & illic libri sunt corrupti, legit itaque iis postpositis ex lectionum mixtura, cedit, Equi partes properans subungere chelis. Eleganter Aratus : ὑποσφραγίδων ὀφθαλμοῦ καὶ χελύδων.

5. Hic dextram porgens.] Transcribam verba Grotii : Porgam pro Porrigam veteres dixisse Festus testatur, ut surgo pro ferrigo. Sed Aldina editio non habet porgens sed pergens : Id ego non improbo, nam simili modo & alibi labens & serpens & se portans dicit. Sed dices unde regitur τὸ Dextram : nimirum à sequentibus Tendit & cedit. Nam cedere dextram eleganter dicimus, unde celebre illud & in fabulis cedo manum. Possis tamen cedit legere καὶ διέδωκεν ut ad Feram referatur, quæ hostia dicitur Hygino. Et hoc verisimile est, licet pugnent codices, quia addit truculentus, hoc est, σφαιρῶς, ab eo fonte, à quo & trucidare dicimus.

6. Antecanis Graio Procyon qui nomine fertur.] Sic emendavit Gallix ornamentum perpetuum Turnebus, cumque illo Hugo Grotius. Scaliger δεξιῶν malebat Antecanes quod mihi probatur. Reddidit Cicero Græcorum προκυών.

7. Eternumque volens mundi prænoscere motum.] Grotius hoc modo transponebat :

Hæc sunt quæ visens nocturno tempore signa,
 Eternumque volens mundi cognoscere motum,
 Legitimo cernes calum lustrantia cursu.

Vulgò pro calum male est cali. Versu deinde sequenti rectè Turn. emendavit orbem, quod Zodiacum intelligat. Vulgò orbis.

8. Quia quo faciunt vestigia cursu.] Ita emendavit quoque Tur-

nebus. vulgò, quæ faciunt.

9. Portata feruntur.] V. cod. protrita feruntur. Coniicit Grotius portata feruntur.

10. Quarum ego nunc nequeo.] Non possum pugnare CL. Grotio hanc lectionem rectissime ab ipso esse constitutam. Aldina editio habet, quare ego. Scriptum erat. Quar. ego. pro Quarum. stellis nominavit paullo antè.

11. Totos evolvere cursus.] Alii tortos.

12. Fixa simul magnos edem * gentibus orbis.] Hiulcus locus, quem pro sua parte sanare conatus Turnebus legendo : magnos edigam gentibus orbis vel pro gentibus cantibus. Aldina editio, monente Grotio, habet : Fixa simul magno sedem gentibus orbis. Addit præterea idem : clarum est esse syllabæ defectum, sed scriptum fuerat, magnos edemus. nam usitata est ex scriptoribus isthæc abbreviatio. Legendum itaque :

Verum hæc quæ semper certo voluntur in orbe
 Fixa, simul magnos edemus gentibus orbis.

Nota est Poëtarum phrasis, edere populis & vulgare gentibus. Simul ut alibi montium copulæ est loco. Neque te moveat quod hic in numero loquatur plurali, eum supra in singulari dixerit, quarum ego nunc nequeo. Nam hic novum est κῶλον, & si hoc non sufficit Avienum vide qui in eodem hoc loco numeros confundit.

13. Amplexi terras.] Vet. cod. quod approbat Grotius. Vulg. terrâ.

14. Nec sic nocturno.] Vet. cod. At si. alii reposuerunt Nam si. Grotius putat non malè legi posse omisis ultimis litteris : En si nocturno. Suam etiam conjecturam juvari ait, quod codex quidam vetus, & si habet. Deinde ex v. c. convifens legendum pertendit : quia visere & convifere sunt verba Poëtica Ciceroniana.

15. Superavit lumine Luna.] Turneb. superavit.

16. Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.] Idem lib. VIII. cap. 17. leg. vocatur. Grotius, rotatur.

17. Illustratum genus ardens.] Auctor ac persuasor Grotio hujus lectionis est Turnebus. vulgò : Illustratum genus ard.

18. At Andromedæ.] Ita quoque Turnebus. Sed Grotius malit : At Andromeda hic dextra de parte tenetur. Vulgatum est : ad Andromedam hic dextrâ.

19. Humeris committitur.] Turnebus propius ad Arati sententiam accedere autumat, si legatur : convertitur. at Grotius quia & aliis in locis sic legitur, nihil opus esse ait mutatione : nam & alias legi posse, connectitur.

20. Totum spatium convellit & orbis.] Grotius citat convertit & orbis, additque codices sic habere sine sensu. Ergo se malle : spatium convellit orbis.

Æstivus, medio distinguens corpore cursus.

¹ Hic totus medius circo disjungitur ipso :
Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.
Hunc octo in partes divisum noscere circum
Si potes, invenies supero convertier orbe.

Quinque pari spatio, partes tres esse relictas,
Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.

² Alter ab infernis Austri convertitur auris :

Distribuens medium subtersecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari,

³ Cæruleæque feram caudam Piscicis, & illum
Fulgentem Leporem inde pedes Canis, & simul amplam
Argolicam retinet ⁴ crebro cum lumine Navem :

Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen:
Inde Sagittari defixum possidet arcum.

Hunc à clarifons auris Aquilonis ad Austrum,

⁵ Condens postremum tangit rota fervida solis:

Exinde in superas ⁶ brumali tempore flexu

Se recipit sedes: huic orbi quinque tributa

Nocturna partes, supera tres luce dicantur.

⁷ Hæc inter mediam in partem retinere videtur

Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis.

In quo autumnali, atque iterum sol lumine verno

Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.

Hunc retinens Arias subluceat corpore totus,

Atque genu flexo Taurus connotitur ingens :

Orion claro contingens corpore fertur :

⁸ Hydra tenet flexu Crateram, Corvis adhæret :

Et pauca Chelus stellæ, simul Anguinenentis

Sunt genua, & summi Jovis Aies nuntius instat :

Propter equus capite & cervicium lumine tangit.

Hosce ⁹ æquo spatio devinctos sustinet axis,

Per medios summo cali de vertice tranans.

Ille a tem claro quartus cum lumine circus,

Partibus extremis extremos continet orbes,

Et simul à medio media de parte secatur,

Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur :

Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas

Sollertem ipsa dedit fabrica rationibus artem,

Tam tornare cate contortos possiet orbes,

Quam sunt in celo ¹⁰ divino lumine flexi,

Terram cingentes, ornantes lumine mundum.

Culmine transverso retinentes sidera fulta.

¹¹ Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem.

Sed tantum supera terras semper tenet ille
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus unus.

Quanto est divisus Cancer spatia à Capricorno,
Ac subter terras spatium par esse necesse est :

Et quantos radios jacimus de lumine nostro,

¹² Quæis luna convexum oculis contingimus orbem,

Sex tanta poterunt sub eum succedere partes,

Bina pari spatia caelestia signa tenentes.

Zodiacum hunc Græci vocitant, nostrique Latini

Orbem signiferum perhibebunt nomine vero :

Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.

Æstifer est pandens ferventia sidera Cancer.

Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis,

Quem rutulo sequitur collucens corpore Virgo.

Exin projecta claro cum lumine Chela,

Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai :

Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum :

Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit :

Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.

¹³ Exin squammigeri serpentes ludere pisces :

Quæis comes est Arias obscuro lumine labens,

Inflexoque genu projecto corpore Taurus,

Et Gemini clarum jactantes lucibus ignem.

Hæc sol aeterno convestit lumine lustrans,

Annua consciciens ¹⁴ vertentia tempora cursus.

Hic quantus terris ¹⁵ confectus pelitur orbis,

Tantumdem ille patens supera mortalibus edit.

Sex omni semper cedunt labentia nocte,

¹⁶ Tot calum jussis fugientia signa revisunt.

Hoc spatium tranans cæcis nox conscicit umbris,

Quod supera terras prima de nocte relictum est

¹⁷ Signifero ex orbe & signorum ordine fultum.

Quod si solis aves certos cognoscere cursus,

Ortus signorum nocturno tempore visus :

Nam semper signum exorians Titan trahit urum.

Sin autem officiens signis mons obstruet altus,

Aut adiment lucem cæca caligine nubes :

Certas ipse notas ¹⁸ cali de tegmine sumens,

Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.

Quæ simul existant cernes, quæ tempore eodem

Precipitent obitura nocturno tempore nosces.

¹⁹ Jam simul ut supera se toto lumine Cancer

Extulit,

1. Hic totus medio] Docti viri hæc mutila existimaverunt. Grotio verò videtur nihil deesse si legatur hoc pacto, quod vero est simile :

Hic totus medius circo disjungitur : iste
Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.

2. Alter ab infernis.] Sic edidit Aldus; alii omnes, Alter ab infernis Cancero connectitur auris. unde Grotius conjicit duos versus in unum coaluisse: itaque restituit ex conjectura :

Ille quidem à Boreæ Cancero connectitur auris.
Alter ab infernis contra connotitur Austris.

3. Cæruleæque feram.] Alii feræ. Unde Cl. Grot. Cæruleamque feræ caudam Piscicis.

4. Claro cum lumine Navem.] Ita v. c. nam editum est crebro. Sed illud quoque Argolicam Grotio non placet: legit ergo: Argoam retinet claro cum lumine Navem.

5. Cedens postremum.] Turnebi emendatio est, quam secutus quoque est Grotius. aliàs condens.

6. Brumali tempore flexu.] Contra codices putat Grotius, flexus. Ut pulsus Sol dicitur ῥοπιυδ; ἢ ῥεπιυδ; apud Avienum.

7. Hosce inter mediam partem.] Vulgo, Hæc.

8. Hydra tenet flexu; Cratera & corvus adhæret.] Ante L. quasi annos restituit hunc locum Turnebus. Circumfertur in publicatis libris, Crateram corvus adheret. Ita quoque versus sequenti emendavit, Et pauca è Chelis: Utrumque Grotio quoque in mentem fuit. aliàs præpositio omissa est.

9. Æquo spatio devinctos.] Turnebus, de junctos; quod non videtur displicere Grotio.

10. Divino numine flexi.] Beneficio Turnebi & hic locus restitutus est: intelligit ex more ac disciplinâ Stoicorum πῆγοις Cicero. alii temerè mutarunt, lumine.

11. Quattuor hi motu cuncti voluntur eodem.] Aldina editio: in

motus. Unde Grotius legi posse putat: Quattuor in motu cuncti voluntur eodem. Sed verum censet: Quattuor ii motu.

12. Quæis luna convexum.] Turnebus: Quæis luna convexum oculis. Alii habent: Quæis luna convexum cali tangimus orbem. Possit, judice Grotio, transpositis vocibus legi: Quæis luna cali convexum tangimus orbis. Sed verum censet,

Quæis hunc convexum cali contingimus orbem.

quod in textum quoque receptandum est.

13. Exin squammiferi serpentes ludere Pisces.] Locum depravatum esse pronunciat Grotius, & quia nulla à libris medela, putat legendum: Exin squammifero serpentes ludere Pisces.

Sudere veteres scribebant pro sedere. Possit tamen squammiferi retineri. Sed alterum est intolerabile. Hæc ille.

14. Vertentia tempora cursus.] Ita Aldina. alii vertentia tempora cursus: Legit Grotius: vertentis tempora cursus, Ἰέντ' ἰνωτῶν ἄρ' Aratus. Possit etiam: vertenti tempora cursu.

15. Convexus pelitur orbis.] Hanc veram lectionem putat esse Grotius. aliàs confectus. versus deinde sequenti legit, Tantumdem ille patens supra mortalibus edit. Alii; Tantumdem pandens. Turnebus, Tantumdem patens: pro apparens ut in actionum formulis si patet. vulgò edit. pro quo alii extat.

16. Tot calum rursus.] Veteris codicis lectionem probat hanc Grotius. Turnebus putabat: Tot calum juxta. Alias jussus vel jussu.

17. Signifero orbis.] Judicium Turnebi locum hunc restituit, quem sic quoque concepit Aldus. Alii in editionibus Signifer ex orbe signorum.

18. Cali de tegmine sumens.] Turneb. vulgò sumes.

19. Jam simul ut supera.] Alii: Nam simul ac primum supero se lumine Cancer. Quia ea lectio non est antiqua, reponit Grotius: Nam simul ut supero se totum lumine Cancer. Turnebus pro supero scribit supera: quod pro supra veteres dicebant.

Extulit, extemplo cedit delapsa Corona,
 Et loca convisit cauda tenus infera Piscis.
 Dimidiam retinens stellis distincta Corona
 Partem etiam supera, atque alia de parte repulsa est:
 Quum tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras
 Tractus, sed spero contectus corpore cedit,
 Atque humeros usque à genibus, ¹ clarumque recondit
 Anguitenens validis magnum à cervicibus Anguem.
 Jam verò Arctophylax non aqua parte secatur.
 Nam brevior clara cali de parte videtur,
 Amplior infernas depulsus possidet umbras.
 Quattuor hic obiens secum deducere signa
 Signifero solet ex orbi, tum serius ille
 Quum supera sese satiauit luce, recedit,
 Post mediam labens claro cum corpore noctem.
 Hæc obscura tenens convestit sidera tellus:
 At parte ex alia claris cum lucibus errat
 Orion, humeris & lato pectore fulgens,
 Et dextra retinens non cassum luminis enssem.
 Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,
 Omnia, qua Cancer præclaro detulit ortu,
 Cedunt obscurata, ² simul vis major Aquari
 Pellitur, ac ³ flexo confidens corpore Nixus
 Jam spero ferè depulsus lumine cedit:
 Sed leuvm genus atque illustrem linquit in altum
 Plantam. tum contra exoritur clarum caput Hydræ,
 Et Lepus, & Procyon, qui sese feruidus infert
 Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.
 Non pauca è calo depellens signa repente
 Exoritur & candens illustra lumina Virgo.
 Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda
 Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta,
 Atque Avis ad summam caudam, primasque recedit
 Pinuas, & magnus pariter delabitur Amnis.
 Hic equus à capite & longa cervice latefcit:
 Longius exoritur jam claro corpore Serpens,
 Crateraque tenuis lucet mortalibus Hydra.
 Inde pedes Canis ostendit jam posteriores,
 Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim:
 Insequitur labens 5 per cali lumina Navis,
 Et jamjam toto processit corpore Virgo:
 Hæc medium ostendit radiato stipite malum.
 At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,
 Existit pariter larga cum luce Bootes,
 Cujus in aduersum est Arcturus corpore fixus,
 Totaque jam superà fulgens prolabitur Argo:
 Hydraque quod latè calo dispersa tenetur,
⁶ Nondum tota latet, non caudam contegit umbra.
 Jam dextrum genus, & decoratam lumine suram
 Erigit, ⁷ ille vagans vulgato nomine Nixus,
 Quem nocte exstinctum, atque exortum vidimus usà,
 Persæpe ut paruum tranans gemina verit orbem.
 Hic genus & suram cum Chelis erigit altè:
 Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,
 Dum Nepa & Arcitenens in visant lumina cali,

Non se cum medium pandet Nepa, tollere verò
 In calum totum exorients conabitur arcus.
 Hic tribus elatum cum signis corpore toto
 Lucet; at exoritur media de parte Corona,
 Caudaque Centauri cæcæ Equus abdit in umbras,
 Hic se jam totum cæcæ Equus abdit in umbras,
 Quem rutila fulgens pluma prætervolat Ales.
 Occidit Andromeda clarum caput, & fera Pisfrix
 Labitur, horribiles epulas funesta requirens,
 Hanc contra Cephæus non cessat tendere palmas,
 Illa usque ad spinam mergens se carula condit.
 At Cephæus caput atque humeros palmasque reclinat.
 Quum verò vis est vehemens exorta Nepæ,
⁸ Latè fusa volat. in terras labitur unda,
 Orionque metu percussus conditur unà.
 Pace hujus liceat causam explicuisse timoris,
 Virgo, tua: mihi quæso veni placata Diana.
 Hæc fama est hominum, hæc per terras fama vagatur
⁹ Ut quondam Orion manibus violasse Dianam
 Dicitur, excelsis errans in collibus amens,
 Quos tenet Ægeæ defixa ¹⁰ in gurgite Echineæ,
¹¹ Brachia quam viridi convestit tegmine vitis.
 Ille ferax vecors amentis corde necabat
 OEnopion a vens ¹² epulas cenare nitentes.
 At verò pedibus subito percussa Diana
 Insula discessit, disjectaque saxa reuellens
 Perculit, & cæcæ lustravit luce lacunas,
 E quibus ingenti existit cum corpore præ se
 Scorpium, inestus præportans fæbile acumen.
 Hic valido cupidè venantem percudit ictu,
 Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
 Ille gravi moriens constravit corpore terram.
 Quare cum magnus sese Nepa lucibus effert,
 Orion fugiens commendat corpora terræ.
 Tum verò fugit Andromeda, & Neptunia Pisfrix.
 Tota latet, cedit conuerso corpore Cephæus
 Extremas medio contingens corpore terras.
 Hic caput, & superas potus est demergere partes:
 Infera lumbarum numquam convestiet umbra.
 Nam retinent ¹³ Arcti lustrantes lumine suras.
 Labitur illa simul gnatum lacrymosa requirens
 Cassiopea, neque ex calo depulsa decorè
 Fertur: nam verso contingens vertice primùm
 Terras ¹⁴ post humeros eversa sede refertur.
 Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,
 Cum quibus (ut perhibent) ausa est contendere forma.
 Hæc obit inclinata: at pars exorta Corona est
 Altera, cum caudaque omnis jam panditur Hydra.
 At caput, & totum sese Centaurus opacus
 Eripit è tenebris, linquens vestigia parua
 Antè pedum contecta, simul ¹⁵ cum lumine pandit:
 Ipse feram dextra retinet, perlabitur inde
 Anguitenens capite & manibus profert simul Arguis
 Jam caput, & summum flexo de corpore lumen.
 Hic ille exoritur conuerso corpore Nixus,

Alvina,

1. Clarumque recondit.] Conjectat Grotius: camurumque. Camurum veteribus Latinis, licet propriè de cornibus dicatur, est ad iniquitatis, tortum, quod anguim est proprium.
 2. Simul vis magna Aquari.] Ita hunc locum emendavit Turnebus, arripiente eundem Grotio. Vulgò ineptè. Vis major Aquari. Vide hic Grotium & Turneb. lib. viii. cap. 17.
 3. Flexo confidens corpore.] Rectè omninò Turnebus, confidens.
 4. Candens illustra lumina Virgo.] Monuerunt alii sic legendum; monuit & Grotius. in publicatis libris convisitur: illustra lumina Virgo.
 5. Per cali lumina.] Mihi placet Turnebianum limina. sicut versu proximo, Et cum jam toto.
 6. Nondum tota latet: nam caudam contegit umbra.] Sic legebat Turnebus non aduersante Grotio. Editum aliàs erat: Nondum tota latet: non caudam.
 7. Ille vagans.] Male alii, iudice Grotio, vagans. sicut & versu 409. Non secum. cum sit legendum: Nam secum.

8. Latè fusa volat.] Legit Grotius: Latè fusa volans in terras labitur unda.
 9. Ut quondam Orion.] Grotius, Vi quondam.
 10. In gurgite Chius.] Hanc lectionem sanam pronuntiat ac præstat Grotius. conjectat idem tamen Echinas, etli non satisfaciat. Vulgo, Echinis. Ald. Echinas.
 11. Brachia quam viridi.] Ita emendavit Grotius. Aldina editio: Brachia quam viridi. alii substituerunt: Brachia cui viridi. Turnebus emendarat: Bacchus quam viridi. vel: Bacchica quam viridi.
 12. Epulas ornare.] Male alii, cenare.
 13. Arcti.] Aldina Arcto. unde Grotius rectè: arctoe. Et ita semper scribi in Cæsaris Germanici libro, antiquissimâ manu exarato, testatur.
 14. Post humeris eversa.] Rectè sic Turnebus, quod laudat quoque Grotius. Alias humeros.
 15. Cum lumine pandit.] Alii cum lumina. Legit Grotius: simul tum lumina pandit.

*Alvum, crura, humeros, simul & praeordia lustrans,
Et dextra radios lato cum lumine jactans.
Inde Sagittipotens superas convulsero lucas
Institit & mergit Nixi caput, & simul effert
Sese clara Fides, & promit corpore Cepheus,
Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obit & Lepus abditus umbra,
Inferiora cadunt Aurigae lumina lapsu.
Inae obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigam, instantemque Capram parvos simul Hados,
Et magnam antiquo depellit nomine Navem.
Obruitur Procyon, & emergunt Alite lapsum,
Et terris volucris existit clara Sagitta.*

*Crus, dextrumque pedem linquens obit infera Perscus
In loca, tum cedens à puppi linquitur Argo:*

PRIS. lib. 8.] *Sub pedibus profert finita Booti.*

PRIS. lib. 6.] *Tertia sub caudam ad genus ipsum lumina
pandit.*

PRIS. lib. 10.] *Quem neque tempestas perimet, neque lon-
ga vetustas.*

Interimet, stinguens praeclara insignia cali.

PROGNOSTICA.

PRIS. lib. 10.] *Ut cum luna means Hyperionis officit orbi.*

Stinguuntur radii caeca caligine tecti.

PRIS. lib. 16.] *At autem tenui quae candent lumine
Phatna.*

CIC. I. Divin.] *Atque etiam ventos prae monstrat saepe fu-
turos*

*Inflatum mare, cum subito penitusque tumescit,
Saxaque cana sauis in veo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus strior cum caelo è vertice montis
Ortus adaugeat scopulorum saepe repulsu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
Haud modicos tremulos fundens è gutture cantus.*

*Vos quoque signa videris aquae dulcis alumna,
Cum clamore paratis inaneis junderè voces,
Absurdoque sono fonteis & stagna cietis.
Quis est qui ranunculos hoc videre suspicari possit?
Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis a credula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix,
Demersit caput & stultum ceruice recepit.
Mollipedesque oves spectantes lumina cali
Naribus humiferum duxere ex acre succum,
Jam vero semper viridis semperque gravata,
Lentiscus triplici solita grandescere fetu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*

PRIS. lib. 6.] *Caprigem pecoris custos de gurgite vasto.*

CETERA DESIDERANTUR.

M. TULLII CICERONIS ALCYONES.

NON.] *Alcyonem genuit claris delapsus ab astris
Pravius aurora solis, noctisque satellites.*

M. T. CICERONIS LIMON.

CIC.] *Tu quoque qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum, expressamque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia linquens.*

M. T. CICERONIS MARIUS.

CIC.] *Nuntia sulva Jovis, miranda visa gura.*

CIC.] *Hic Jovis altisoni subitò pinnata satellites,
Arboris è trunco serpentis faucia morsu,
Ipsa seris subigit transfigens unguibus anguem*

*Semianimum, & varia graviter ceruice micantem,
Quem se intorquentem lanians, rostroque cruentans,
Jam satiata animum, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflante m, & laceratum affligit in undas,
Seque obitu à solis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi prae petibus pinnis, lapsuque volentem
Conspexit, Marius divini numinis augur,
Fausaque signa sua laudis, reditusque notavit:
Partibus intonuit cali pater ipse sinistris.
Sic aquila clarum firmavit Jupiter omen.*

M. T. CICERONIS
DE SUO CONSULATU,
LIBER II.

CIC. I. Divin.] *Principio atherio flammatus Jupiter igui
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Menteque divina caelum, terrasque petiit:
Quae penitus sensus hominum, vitasque retentat,
Aetheris aeterni septa, atque inclusa cavernis.
Et si stellarum motus cursusque vaganteis
Nosse velis, qua sint signorum in sede locata,
Quae verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primum astrorum volucres te Consule motus,
Concursusque graueis stellarum ardore micanteis,
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivalis
Lustrasti, & leto mactasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multaque misceri nocturna strage putasti,
Quod ferè dirum in tempus cecinere Latina,
Cum claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subito stellanti nocte peremta est.*

*Quid verò Phebi fax tristis nuntia belli,
Quae magnum ad culmen flammato ardore volabat.
Pracipiteis cali parteis, obitusque petisset:
Aut cum terribili percussus fulmine civis
Luce serenanti vitas lumina liquit:
Aut cum se gravido tremefecit corpore tellus.
Jam vero varia nocturno tempore visa
Terribiles forma bellum, motusque monebant:
Multaque per terras vates oracla ferenti
Pectore jundebant tristeis minitancia casus.
Atque ea, quae lapsu tandem cecidere vetusto,
Hæc fore perpetuis signis, clarisque frequentans
Ipse Deum genitor caelo, terrisque canebat.
Nunc ea, Torquato quae quondam, & consule Cottæ.
Lydius ediderat Tyrrhena gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonas stellanti nixus Olympo.
Ipse suos quondam tumulos ac templa peti vit,
Et Capitolinis injectit sedibus igneis,
Tum species ex ære vetus generosaque Natta
Concidit, elapsaque vetusto numine leges:
Et divum simulacra peremit fulminis ardor.
Hic silvestris erat Romani nominis altrix
Marta, quae parvos Mavortis semine natos
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
Quae tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans,
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnes civili generosam stræpe profectam
Vitare ingentem cladem, pestemque monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deumque adeo flammis, urbesque jubebant
Eripere, & stragem horribilem, eademque vereri:*

3. Institit, emergit.] Hanc veram lectionem prædicat esse Grotius. Turnebus tamen instat & emergit. Alias parvo discrimine, Institit & mergit.

4. Emergunt alite lapsum.] Turnebus rectissime: Emergunt alite lapsu E terris volucres. Vitiosissime editum fuerat: Emergunt alites una.

Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri,
 Nisi post excisum ac columen formata decorè
 Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
 Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus
 Cernere conatus posset, si solis ad ortum
 Conversa, inde patrum sedes, populique videret.
 Hæc tardata diu species, multumque morata,
 Consule te tandem celsa est in sede locata:
 Atque una fixi ac signati temporis hora
 Jupiter excelsa clarabat sceptrâ columna:
 Ac clades patria flamma ferroque parata
 Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
 Ritè igitur veteres, quorum monumenta teneris,
 Qui populos, urbesque modo ac virtute regebant:
 Ritè etiam vestri, quorum pietasque fidesque
 Præstitit, ac longè vicit sapientia cunctos,
 Præcipuè ingenti coluerunt numine divos,
 Hæc adeo penitus cura videre sagaci,
 Otia qui studiis læti tenuere decoris,
 Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
 Fuderunt claras secundi pectoris artes.
 Equibus ereptum primo jam à flore juventæ,
 Te patria in media virtutum mole locavit.
 Tu tamen anxiferas curas requicte relaxas,

Quod patria voces, studiis nobisque sacraſti.

NON.] Atque animo pendens noctis eventa timebat.

M. T. CICERONIS
 DE SUO CONSULATU,
 LIBER III.

CIC. ATT.] Interea cursus, quos prima à parte juventæ,
 Quosque adeo consul virtute, animoque petisti,
 Hos retine, atque auge famam, laudemque bonorum.

M. T. CICERONIS
 DE SUI TEMPORIBUS.

QUINT.] Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

QUINT.] O fortunatam natam me Consule Romam.

M. TULLII CICERONIS
 ELEGIA TAMELASTIS.
 SERVIUS in Æneid.] Jam mare Tyrrhenum longè penitus-
 que palumbes Reliquit.

AUG. l. 5. c. 8. CIVIT.] Tales sunt hominum mentes, qualis
 pater ipse

Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.

M. TULLII CICERONIS
 JOULARIS LIBELLUS.

QUINT.] Fundum Varro vocat, quem possim mittere
 funda,

Ni tamen exciderit, quæ cava funda patet.

M. TULLII CICERONIS
 FRAGMENTA
 LIBRORUM INCERTORUM.

EACT. lib. 3. cap. 16.] Recteque Tullius civilis viros,
 qui repub. gubernant, qui urbeis aut novas constituunt,
 aut constitutas æquitate tueantur, qui salurem & libertatem
 civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel
 judiciis gravibus conferent, philosophiæ doctoribus
 præfert.

D. AUG. lib. 4. contra Pelagium.] Eorum quippe opi-
 nioni convenienter ait quodam loco Tullius, se non putare
 idem esse arietis, & P. Africanum bonum.

D. AUG. Vita beata.] An verò, quod ait Tullius mul-
 torum in terris prædiorum dominos divites appellamus,
 omnium virtutum possessores pauperes nominabimus?

D. AUG. epist. 1.] * nullum umquam verbum, quod
 revocare vellet, emisit.

QUINT. lio. 11. cap. 1.] * non se id egisse, ut ita diceret,
 quo modo se quilibet posse consideret, sed quo modo
 nemo.

HIER. super obitu Paullina.] Cæsar cum quosdam orna-
 re voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa tur-
 pavit.

LACT. lib. 5. cap. 11.] Etenim si nemo est, qui non
 mori malit, quam converti in aliquam figuram bestię,
 quamvis mentem hominis habiturus, quanto est miserius,
 in hominis figura animo esse efferato? mihi quidem tanto
 videtur, quanto est præstabiliior animus corpore.

LACT. lib. 7. cap. 11.] Nihil esse, quod sit manibus hu-
 manis laboratum, quod non aliquando ad interitum redi-
 gatur, vel injuria hominum, vel ipsa confectrice omnium
 verustate.

QUINT. lib. 8. cap. 6.] Hoc miror enim, querorque, homi-
 nem ita pessundare verbis alterum velle, ut etiam navem
 perforet, in qua ipse naviget.

PLIN. lib. 3. cap. 2.] Fæminas omneis visu nocere, quæ
 duplicibus pupillis habent.

PLIN. lib. 7. cap. 5. & lib. 13. cap. 3.] Meliora ungenta
 sunt, quæ terram, quam quæ crocum sapiunt.

IDEM lib. 17. cap. 21.] In nuce inclusam Iliada Homeri
 carmen in membrana scriptum.

IBIDEM.] Fuisse qui prævideret cxxxv. m. passuum.

SENEC. 1. Tranquil.] Gladiatores invisos habemus, si
 omni modo vitam impetrare cupiunt; favemus, si contem-
 tum ejus præ se ferunt.

IDEM in epist.] Si mihi vitæ spatium duplicetur, vel iis.
 tantummodo, poetis percurandis, qui *αυξειδι* a Græcis vo-
 cantur, non esse suffecturum.

MARCEL lib. 15.] Et quamquam optatissimum est, per-
 petuò fortunam quam florentissimam permanere: ita ta-
 men æquabilitas vitæ non tantum habet sensum, quantum
 cum ex adversis, & perditis rebus ad meliorem statum for-
 tuna revocatur.

PLIN.] In libris de rep. Platonis me comitem profiteor;
 in consolatione filię, Crantorem sequor, item Panætium
 de officiis.

D. AUGUST.] * Omnium pectora sic attingit ut cogat in
 gemitum.

Oniferum cui peccare licebat.

D. AUG.] Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam quæ latent
 in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine.

Philosophiam dii paucis quibusdam veram dederunt.

NON.] * arcera.

NON.] Existimavi honestissimè molestias posse deponi,
 si me ad philosophiam retulissim.

FORTUN.] * forem.

SERVIUS.] Ad militiam euntibus dari solebant custodes,
 quibus primo anno regerentur.

IDEM 3. Georg.] De accusatore lege quinta dicta.

IDEM 6. Æneid.] Est autem causa difficilis, laudare
 puerum: non enim res laudanda, sed spes est.

D. AUG.] Hippocrates nobilissimus medicus scriptum
 reliquit, quosdam fratres, cum simul agrotare cœpissent,
 & eorum morbus eodem tempore ingravesceret, & eodem
 levaretur, geminos esse suspicatum.

MARCEL.]

MARCEL.] * cū parcere, vel lædere potuiffem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti & considerati est proprium.

MARCEL. lib. 26.] Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.

IDEM. lib. 31.] Erythro oppido superpositum montem Mimanta.

D. AUG.] * de plebeia face sellulariorum.

DIOMED.] Qui fuit locus religiosissimus, is erit desertissimus, & custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.

LACT.] Lex Dei præclara & divina semper, quæ recta & honesta jubet, verat prava & turpia: cui parentem sanctissimæ ac certissimæ Legi, justè ac legitime necesse est vivere.

LACT.] Atque adèd in plerisque civitatibus intelligi potest acuendæ virtutis gratia, aut quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.

FESTUS.] * ructaretur.

IDEM.] Tesqua.

QUINT.] Dic mihi quæso Xenophontis uxor si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrumne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? illius verò, respondit. Age sis inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrumne tuum virum malis, an illius? Hic mulier erubuit, & merid. male enim responderat se malle alienum aurum, quàm suum. nam est id improbum. At si respondisset, se malle aurum suum tale esse, quale illud esset: potuisset pudice respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.

Ex Ausonio de Monesyllabis.

Seps.

Ex Cariso.] Plure venit.

COLUM. l. 3. c. 8.] Romanum fuisse civem Nævium Polionem, pede longiorem, quàm quemquam longissimum.

Donatus in vita Terentii.

COMŒDIA.] Est imitatio vitæ, speculura consuetudinis, imago veritatis.

In Andr.

Non solum videam, sed etiam audiam, pleneque sentiat, GELL. lib. 10. cap. 18.] Mausolus rex terræ Cariz.

ISID. lib. 19. cap. 1.] Tunc se fluctigero tradit, mandatque paroni.

LACT. lib. 7. cap. 8.] Quoniam utraque earum sententiarum doctissimos habuit auctores, nec quid certi sit, divinari potest.

PLIN. lib. 7. cap. 43.] P. Ventidium mulionem castrensem suffarraneum fuisse.

IDEM lib. 29. cap. 4.] * formicas solivagas.

IBID.] Mustela catulos suos quotidie transfert, mutatque sedem.

IDEM lib. 30. cap. 5.] Animalia bytuos vocari, qui viteis in Campania erodant.

IDEM lib. 31. cap. 2.] Cicero in admirandis posuit, Reatinis tanrum paludibus ungulas jumentorum indurari.

IDEM lib. 31. cap. 4.] Quædam terræ imbribus sicciore sunt, veluti in Narniensi agro, quod admirandis suis inseruit M. Cicero. siccitate lutum fieri prodens, imbro pulverem.

SOLIN. cap. 2.] Romam conditam olympiadis sextæ anno tertio.

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Α'λις παρθῆς, fatis studii est & operæ.	785. a	Α'ναθεωρησιν, animadversionem.	912. a
Α'λιγενεΐ, humili.	910. b	Α'ναθεωρησις, speculatio, consideratio.	863. a
Α'λκιμῶνος, ἵνα τίς σε καὶ ὀψιζόντων, οὐ εἶπη, strenuus esto, quo te & posterorum, vel qui sero nascuntur, aliquis laudet.	746. a	Α'ναλογία, comparatio, proportiove.	826. a. 1326. a
Α'λλ' ἄγε, πῶς μέμενος; εἰ δέειρε καὶ ἀκλειῶς ἀπολέας, ἀλλὰ μέγα βέβηκε τί καὶ εἰς οὐμῆροισι πυθέας. Verum age, quo pacto cunctaris? non decet sanè inglorium perire: Sed magnum quid cum fecero, quid vel à posteris audiatur.	ibid. b	Α'ναυλιφανησία, taciturnitas in respondendo.	919. b
Α'λλ' αἰεὶ τίνα φῶτα μέγαν, sed semper virum ingentem.	937. b	Α'ναυλιφανήτην, sine responsione.	825. a
Α'λλ' ἐμὸν ἔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσιν ἔπηθεν, Ὡς νεφέλη ἐκείλυψε μελαινα. Sed meum numquam antimum in pectore inflexit, nubes enim tegebat atra	746. a	Α'ναπυνησιν, remotum ab omni occurso.	852. a
Α'λλ' ἐμὸν ἔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσιν ἔπηθες Παλειδῶ, supple ex Homero: ὡς ἔδεν γλύκιον ἦς: sed mihi numquam persuasisti patria quidquam illi sua dulcius esse	831. a	Α'ναπολόγητον, quod nulla ratione defendi potest, quod defensione caret.	928. a
Α'λλ' οἰαζέται, sed ploret, malè ipsi sit.	952. b	Α'ναφανέας, apparere, in publicum prodire.	788. b
Α'λλ' εἰ δαίμων ἐπηροῦται ἔργα μέμηλεν, ἀλλὰ λίλυ μὲ πῆμα, διοτρεφές, εἰσπορῶντες Δείδιμν. ἐν δαίμῃ ἡ σαωσιῶν, ἢ ἀπολέας. Sed nobis curæ non est convivio & comotationi operam dare. Verum magnam eladem à Jove immisissam intuentes Extimescimus. incertumque est salvine futuri, an interituri simus	910. b	Α'νεκδέου, qualia nondum edita.	787. a
Α'λλὰ μὲ αὐτός, ut ait ille, ἀλλὰ ἡ καὶ δαίμων ὑποθήσει: alia quidem ipse, alia autem vel Deus iugeret.	861. b	Α'νεκδέον, nondum editum.	912. b
Α'λλὰ τὰ μὲ παρτετύχων ἐάσμεν, ἀχνυμένοι παρ: sed hæc quidem quæ ante acta sunt, omitemus, licet cum incerore.	831. b. 872. a	Α'νεκτότερα, tolerabiliora.	893. b
Α'λληγεία, figura translationis.	159. a	Α'νεμείση, nulli reprehensioni obnoxia, nemini stomachum moventia.	927. b
Α'λληγείαις, verbis alium sensum, quàm quem vulgò præ se ferunt, indicantibus.	792. a	Α'νεμείσην γὰρ, caret enim invidia.	886. a
Α'λλο παρῶλημα, alia questio.	828. b	Α'νεμοφόρητα, levia ac ventis dissipata.	903. b
Α'λλοις ἐν ἐσθλοῖς τ' εἰ δ' ἀποθεῖν ψόρον, aliis in bonis dedecus hoc detrudunt à se.	915. b	Α'νεξίαν, tolerantiam.	816. a
Α'λογηθῆ, negligatur.	834. a	Α'νη. flores.	929. a
Α'λογίως, inconsideratè, stultè.	858. a	Α'νηθηρογαφείας, floridè scribi, ornari.	786. b
Α'λόγως, sine ratione, temere.	891. a. 906. a	Α'νηθοποιήσιν, alienum à recta morum conformatione, in quo mores conformari & effingi nequeant	871. a
Α'μφε παρῶ, καὶ ὀπίσω, simul à fronte & à tergo	746. b	Α'νηστορησίαν, incertitiam historiarum.	824. b
Α'μαλθεία, Amaltheâ.	779. b	Α'νοικεῖον, alienum.	929. b
Α'μαλθείον, Amalthæum.	779. b	Α'νο. supplendum σῆνευ αὐτ' ἐλθεῖν: contra stare, contra progredi.	788. a
Α'μείρα, alveus aquæ, canalis.	930. b	Α'νηείσακτον, oppositam & objectam voluntati meæ.	944. b
Α'μείροσθ, immortalis, divinus.	927. a	Α'ντίθετα, contraria opposita contrariis.	165. a
Α'μειπιῶ, non accusanda.	831. b	Α'ντίχθονα, terram oppositam pedibus nostris.	1059. b
Α'μειραιέλην, quem non poenitet.	907. a	Α'ντιμυκτηρίσιν, vicissim deridere.	766. a
Α'μειραιέλησθ, non renitenda.	833. a	Α'ντιόχεια, Antiochi sententiam continentia.	897. b.
Α'μηνανία, inopia consilii.	923. b	898. a	
Α'μυροφον, ἀντιπολιθεωμικὴ χροσφειλέτις, deforme & turpe est, ejus, qui contrariæ sit in republica factionis, debitorem esse	836. a	Α'νυσιν, quod perfici possit.	921. b
Α'μπύρω σερμὸν Α'λφειῶ, respirationem venerandam Alphet.	834. b	Α'νω κῆρυ, fursum deorsum.	815. b
Α'μφιβολία, ambigua oratio.	698. b	Α'νω ποταμῶν, supple ex Euripide versum: ἱερῶν χωρεῖσι παρὰ, fursum versus sacrorum fluminum feruntur fontes.	916. a
Α'μφιλαφία, anceps ansa.	943. a. 946. a	Α'ξίαν, pondus dignum æstimatione.	1023. a.
Α'μύμων, reprehensionis expers.	927. a	1024. b	
		Α'ξιόπιστος, fide dignum.	903. b
		Α'ξίωμα, enuntiatum, effatum, enuntiatio.	989. b.
		1053. a. 1182. b	
		Α'παθῆ, quæ non sentiuntur.	994. b
		Α'πηδούσια, ignorantia.	898. a
		Α'παλαῖσι: sive potius ἀπαλαῖστροι, ἀπαλαῖστρα, palæstræ imperiti.	169. b
		Α'πάντησις, obviam itio.	851. b. 855. a
		Α'πειξ θενεῖν, temel mori.	938. b
		Α'παθήρησιαν, minimè liberam, impeditam, & reprehendendi licentia carentem.	852. b
		Α'πήρειαν, infinitionem.	999. b
		Α'πόγραφα, descripta ex aliorum libris.	894. b
		Α'ποδείξις, argumenti conclusio.	980. b
		Α'ποδυτήρια, loco, ubi lavaturi vestimenta ponebant.	948. a
		Α'ποθῆσιν, consecrationem.	779. b. 886. a. 891. a
		Α'ποκροτερῶν, Hegesiae liber ita dictus.	1061. b
		Α'πολιτικῶτων, civilis gubernationis maxime expertem.	851. b
		Α'πολα-	

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Γλαυκ' εἰς Ἀθῶνας, noctuam Athenas, (sc. porto. vel mitto) 683. b. 708. b. 937. a. 947. a
 Γλιχρῶς, parcè, tenuiter. minutatim. 925. a
 Γλυκύπικρον, dulce amarum. 820. b
 Γναφῶς, ἀνθρακῶς: tullo est carbonarius. 917. a
 Γνώσι, πῶς ἀλλὰ κέρση), nosce quemadmodum alio usus fuerit. 949. b
 Γνώσι σεαυτὸν, nosce teipsum. 941. b. 951. b
 Γοητεῖαν, præstigijs, malitiosas blanditias. 860. b
 Γόνυ κνήμης, genu tibia, sc. propius est. 771. a
 Γοργεῖα γυμνά, larvæ nudæ. 810. a
 Γυμνασιᾶδῃ, apta gymnasio. 774. a, b

Δ.

Δ Αἶμνες. Lares. 1327. b
 Δεῖ πθλως ἐπι, nutrice adhuc opus est. 871. a
 Δειλοὶ. ignavi. 872. a
 Δεινὸς ἀνὴρ, τὰρα κεν κὴ ἀναίπιον αἰπίωσ, acer vir, & qui forte vel infontem accuset. 900. b
 Δέρριεις. pelles. 811. b
 Δούτερος φρονηδεις, posteriores cogitationes. 949. a
 Δημητηρ, Ceres, nominata, quasi Γημήτηρ, terra mater. 1129. b
 Δημοθῆνης, Demosthenis. 916. a
 Δήμεις, vicos. 834. a
 Διαθεσι, sensum, cogitationem. 938. a
 Διαλεκτικὴ Dialectica. 97. a
 Διάλογον, dialogum, colloquium. 919. b
 Διαλόγεις, colloquia. 814. a
 Διαίρεσιν. divisionem. 824. a
 Διανοητικὴ φαντασίας, in intelligentia positas visiones 765. a
 Διαρρήδην, apertè. disertè. 770. b
 Διαρροια, alvi profluvium. 697. a
 Δια σημείων, per notas. 902. b
 Διατροπήν, infamiam. 860. b
 Διαφάσεις, transpectus. 785. b
 Διαφορησιν, animi relaxationem. 770. a
 Διέσφω, bis madefacta purpura. 788. a
 Διδασκαλίαν, doctrinam. 701. a
 Διδάσκον, quod doceri potest. 872. b
 Διδήχθαι, morsum esse. 899. a
 Διόσκερινος περὶ ἑλληνικῶν πολιτικῶν, explicabis quaestionem ad Reip. statum pertinentem. 836. a
 Διοικησιν, jurisdictionem vel provinciae administrationem. 752. a
 Διονύσιον ἐν Κορίνθῳ, Dionysius Corinthi est. Proverb. 856. b
 Διόσπερι. 1144. b
 Διπλῆ, dupla, (species erat notæ duplici linea formata.) 843. a
 Διφθεραῖα, pelliti, libri qui membranjs & pellibus conteguntur. 900. b
 Δίχο μοι νόον, ἀπέκλειαν εἰπεῖν, ambigit animus ad verum dicendum. 904. a
 Διψῶσαν κρήνην, aridum vel siticulosum fontem. 884. b
 Δόγματ'α, decreta philosophica. 980. b
 Δολιχὸν πλοῦον ὀρμαίνοντες, longam navigationem molientes. 927. a, 930. a

Δραγῶθεν, ex cursu. 876. b
 Δυσδιάγνωστον difficile dijudicatu. 814. a
 Δυσεντερίαν, intestinorum morbum. 697. a
 Δυσεξιμητ'α, quæ vix è profundo educi possunt. 815. b
 Δυσουρία, urinæ difficultas. 870. b
 Δυσουρικῶ, κὴ δυσεντερικῶ πάθη, Urinæ & intestinorum difficultates. 697. a, b
 Δύσχηστω, incommoda. 834. b
 Δυσχερησιμῶ, incommoda. 1028. b
 Δυσχερησια, difficultas versuræ faciendæ, seu mutuo sumendæ pecuniæ. 928. a
 Δυσωπία, verecundia. 902. b. 930. b

Ε.

Ε'ὰν ἀμάρτη, si permanferit. 919. b
 Ε'ὰ πάσις, mitte vel sine omnes. 944. b
 Ε'άτιον, relinquere oportet. 779. b
 Ε'αυτὸν πικρῶδιν, seipsum puniens. 1083. b
 Ε'ἔδελυτομην, abominabar. 924. b
 Ε'γήραμα, senectutis requies, delectatio, occupatio. 889. b. 890. a
 Ε'γκελδουματ'α, hortationes. 823. b
 Ε'γκωμισασιγῶ, d res laudandas comparata. 782. b
 Ε'δικαθῆσαν, supplicio affecti ac necati sunt. 325. a
 Εἰ εἰ ἐν αἰῶ ἐξῆρας, si verò in terra vixisses. 944. b
 Εἰ ἢ κὴ, tñ, si non. 790. b
 Εἰδωλα, spectra, imagines. 765. a. 785. b
 Εἰδωλον, spectrum. 765. a
 Εἰδὸς σοι λέγω, sciens tibi dico. 855. a
 Εἰη μισητὸς φίλον οἶκον, osio fuerit familiaris domus. 806. a
 Εἰλικρινές. sincerum, integrum. 944. a
 Εἰμμερωδύην, fatalem necessitatem, fatum. 1116. b
 1164. a
 Εἰ μπεριον ἐν τῇ πατρίδι τυρανικῆ, &c. an manendum in patria tyrannide oppressa: ea verò tyrannide oppressa an quovis modo tyrannidis everfio molienda est, etiamsi civitas propter id de summa rerum periculum subitura sit. Utrum cavendum sit, ne qui tyrannidem evertit, ipse evchatur. An tentandum sit opem ferre patriæ tyrannide oppressæ verbis & rei opportunitate, potius quàm bello. An viri reipub. dediti sit, si cedentem aliquid. quiescere, oppressa à tyranno patria, an quodcumque subeundum discrimen pro libertate. An bellum inferendum regioni, eaque sit obsidenda, si à tyranno opprimatur. An etiam is, qui non probet, ut bello tyrannis evertatur, tamen nomen suum profiteri cum fortissimis viris debeat. An cum benè meritis & amicis una subeunda sint pericula in rebus, quæ pertinent ad remp. etiamsi illi minus recte de summa rerum consuluisse videantur. Utrum de patria benè meritis, ob eamque causam gravissima quæque passus, & invidia oppressus, ultrò pro patria discrimen subire debeat, an permittendum ei, ut sui ipsius interdum & carissimarum personarum rationem habeat, dimissis adversus potentes concertationibus pro republica. 853. b
 Εἰρακ,

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Εἴρων, simulator, dissimulator. 105. a. 150. a 1223. b	Εἴρωνεία, dissimulatio. 929. a. 979. a	Εἴρωνεία, dissimulare, dissimulanter loqui. 666. b	Εἴρωνεία, dissimulans. <i>ibid</i> b	Εἴς δόξασιν, ad consecrationem. 891. b	Εἴς ἐμοὶ μυρίαί, unus mihi decem millia, unus mihi instar multorum millium. 929. a	Εἴς οἶανός ἀριστὸν ἀμύειας ἀεὶ πίστεως, unum augurium optimum pugnare pro patria. 786. a	Εἰκβολὴ λόγος, egressio orationis. 831. b	Εἰκμαγεῖον, signum, expressum simulacrum. 864. b	Εἰκτένεσερον, prolixius & largius in officiis promittendis. 896. b	Εἰκτένειαν, prolixam & largam studii & voluntatis declarationem. 874. a	Εἰκτόποιμ, remota à via. 886. a	Εἰκφώνησις, ὑπερῶς, exclamatio, supra quam dici possit, rectè, egregie. 864. b	Εἰκχυσις, effusio. 785. b	Εἰλάπιζεν, falsò ostentabat, insolentius jactabat. 860. b	Εἰλάχσον, minimum. 1182. b	Εἰλικτὰ κ' ἐδὲν, Euripidis <i>Andromacha</i> sic habet integrum locum: Εἰλικτὰ κ' ἐδὲν ἰγῆς, ἀλλὰ πάντα ἀεὶ εἰς φρονέοντες, quorum mens est involucris circumtectâ, quique minimè sincero & candido estis animo, sed veritè omnia cogitatis 794. b	Εἰμβόλιον, partem quandam ab argumento proposito sejunctam, insertum quoddam. 949. b	Εἰμεπκῶ, curationem per vomitum. 907. a	Εἰμπολιδύομαί σοι, tecum ago de Republica. 835. b	Εἰμφαλικώτερον, luculentius, cum majori significatione. 953. a	Εἰμφιλοσοφῆσαι, philosophari. 810. b	Εἰν αἰνιγμαῖς, obscurè dictis. 791. b. 829. b	Εἰν ἡνάσιν, genibus nixa. 1329. b	Εἰν δόμῳ, arcanum de re domestica. 817. b	Εἰν δόμῳ, secreto rei domesticæ. 822. a	Εἰν ὀνόματι, cum vi & efficacia. 854. b	Εἰνεπεπρασίμην, venditavi me. 777. a	Εἰνεπίσμη, summationem. 819. a	Εἰνεργεία, perspicuitas, evidentia. 979. b	Εἰνερόθυσερον, rubicundiozem. 884. a	Εἰνεσιασμός, afflatus divinus. 950. b	Εἰνε κενῶ, frustra, in casum. 921. b	Εἰνοια, notio, intelligentia. 173. a. 1023. a	Εἰνοιας, notitias rerum. 990. a. 1058. a	Εἰνε ὄρωπλοία, in societate navigandi. 924. b	Εἰνε πύρεργω, obiter. 952. b	Εἰνε παράδω, in transitu, obiter. 820. a	Εἰνε πολίτικῶ, in eo genere, quod ad reipublicæ moderationem spectat. 931. a	Εἰνε χολάζω σοι, otium consumo in opera tibi n. v. nda. 837. a	Εἰνε ἄφισον, sepulcrum. 890. a	Εἰνε τελεχία, continua & perennis motio. 1054. a	Εἰνε τεχνα, artificialia. 698. b	Εἰνε τοῖς ἐραλῆσι, in rebus amatoriis. 857. b	Εἰνε τοῖς πολιτικῶσι, in rebus civilibus, vel quæ spectant ad reipublicam. 776. b	Εἰνε τυραννείας, sub tyranno esse. 789. b	Εἰνε ξαιρέσιμῳ, dies Græcorum ac Sicularum: dies unus aut summum erant duo, qui modo ex mense uno eximebantur, modò addebantur. 259. b	Εἰνε ξαμνὸν δίζεν, perscrutari, subtiliter indagare. 829. a	Εἰνε ἄσπεως ἐπὶ ἀλόφῳ τήχῳν παρέδκεν, &c. Ex urbis septicolis mœnibus (libertus uxoris meæ) edidit Camillo rationes vicenarum quaternarum, & quadragenarum octonarum minarum æris alieni; seque debere vicenas & quaternas minas ex bonis Crotoniarum, & quadragenas octonas ex iis, quæ sunt in Cherfonelo: & quamvis ex hereditatibus quas adivit, redegerit minas sexies centenas & quadragenas, & sexies centenas, & quadragenas, se tamen æris illius alieni ne obolum quidem dissoluisse, cum omnia hæc debeantur jam inde à Kalendis secundi mensis: libertum autem ipsius, eum qui Cononis patri cognominis est, nihil plane curasse. Primum igitur hoc; omnia ut ferventur; deinde ut ne usuras quidem negligas eas, quæ debentur ex d e suprâ apposita. Per eos dies, quibus illum petuli, valde magno in timore sui venerat. Etenim ad nos exploraturus, & aliquid, anè sperarat; sed spe frustratus temerè recessit, sic fatus; concedo: turpe quidem manere diu. 828. b	Εἰνε ἀφαιρέσεως, per diminutionem. 822. a	Εἰνε ἕξοχη, excellentia 809. a	Εἰνε ἕξω περιήρον, populariter scriptum. 1040. b	Εἰνε ἕξω περιήρας, populares. 809. b	Εἰνε παρὰ γὰρ ἀνδρὶ ἀπαμύειας ὅτε ἴς ἀεὶ περὶ χαλεπήνῃ, denuntio meum virum ulturum, quicumque prior molestus mihi fuerit. 788. a	Εἰνε πεί ἕξ ἰερίον, ἐδὲ βοείω, quia non victimam, neque reigus bibulum, (sc. capto.) 773. a	Εἰνε πείρον αἰε, retinebam identidem. 816. a	Εἰνε πέχεν, assensum sustinere, dubitare, hæsitare. 829. a. 830. b	Εἰνε πηρονηαλῆρον, posterum & consequens. 1024. b	Εἰνε πηροκλήρον, demonstrativum dicendi genus, quasi delectationis causa comparatum. 155. b. 160. a	Εἰνε πηρομειον, contagiosum, pestilens 826. a	Εἰνε πηροφαιεα, tributa in singula capita imperata. 818. a	Εἰνε πηροσοειον, Epicureum. 661. b	Εἰνε πηροσγι, conclusiones. 13. b	Εἰνε πηρομασία, animi significationem ex gestu. 908. a	Εἰνε πηρομασία, signa quibus animus & voluntas populi declaratur: plausus. 779. a	Εἰνε πηροσπον, speculatorem, custodem. 837. a	Εἰνε πηροσθειαν, hospitii procurationem. 907. b	Εἰνε πηροχολῆς, in otio. 786. b	Εἰνε πηροδύγμα, expetitæ rei adeptio, prosper successus. 901. a	Εἰνε πηροκῶ, fluxa, non diuturna, quæ facilè extinguuntur. 831. a	Εἰνε πηρο-
---	--	--	--------------------------------------	--	--	--	---	--	--	---	---------------------------------	--	---------------------------	---	----------------------------	--	--	---	---	--	--------------------------------------	---	-----------------------------------	---	---	---	--------------------------------------	--------------------------------	--	--------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------------	---	--	---	------------------------------	--	--	--	--------------------------------	--	----------------------------------	---	---	---	--	---	--	---	--------------------------------	--	--------------------------------------	---	---	--	--	---	---	---	--	------------------------------------	-----------------------------------	--	---	---	---	---------------------------------	---	---	------------

Ἡμετέριον, ut quæque singulis diebus acciderunt. 808. b
Ἡπίρησας dubitasti. 824. b
Ἡρακλείδειον, iis simile, quæ Heraclides Ponticus scripsit: præclarum aliquid quod quasi Heraclidis opus videatur. 917. a. 919. b. 923. a. 925. b
Ἡρώα, Heroëm. 837. b
Ἡρώδης, Herodes, Philosophus Atheniensis. 785. a
Ἡρώες, heroës. 908. a. 919. b
Ἡστίησας, à cibo te abstinuisti. 908. a
Ἡ σκολιᾶς ἀπίπτει, supple ex Platone: τῆχ[⊙] ἀναβάσις: an obliquæ & versutæ fraudis conscenso muro. 904. a
Ἡσυχάζειν, quiescere. 989. a
Ἡτύκησεν, feliciter peperit. 874. b

⊙.

⊙ Εἶοι, patrum. 785. a
⊙ Θεοφάνης, Theophanes. 786. a
⊙ Θεοφράστου ἐπιφιλολομίας, Theophrasti scriptum de studio honorum. 786. a
⊙ ἔρμην, lupinum. 772. a
⊙ ἔσεις, propositiones, quæstiones universales, consultationes. 853. a. 856. b
⊙ ἔσις, Universi generis quæstio: Infinita quæstio: propositum. 161. b. 176. a
⊙ ἔσκη, quæstionibus philosophicis referta, apta. 1278. a
⊙ εἰκνότερον, philosophicis quæstionibus magis refertum, aptum. 950. a
⊙ εὐρήματα, percepta. 1181. b
⊙ εὐρίαν, speculationem, 885. a
⊙ οὐροποιεῖ, tumultum excitat. 771. a
⊙ οὐμικώτερον, stomachosius, iracundius. 871. b
⊙ οὐμωσις, excaudescencia. 1089. a

I.

Ἰδία, formæ. 172. b
Ἰλιάς, Ilias. 847. a. 916. b
Ἰσοδυναμῆσαν, idem valentem, eisdem vis, æquivalentem. 824. a
Ἰσονομίαν, æquabilem tributionem, æquilibrium. 1116. a. 1121. b
Ἰστορικῶς, rebus verè narrandis accommodata, historica. 782. b
Ἰστορικόν, historicum. 823. b
Ἰστορικώτατον, historicorum peritissimum. 826. b
Ἰππὸν, eundem. 915. a
Ἰνυξ, illecebra, desiderium, pellacia. 836. a

K.

Καθήκον, officium. 929. b. 930. b. 1023. a. 1211. a
Καθολικὸν θεώρημα, perceptum artis, quod in omnes conveniat, regulam generalem. 914. a
Καὶ Κικέρων ὁ φιλόσοφος τὸ πολιτικὸν Τίτῳ ἀσπάζει, & Cicero Philosophus Titum reipublicæ

deditum salutat. 789. a
Καὶ μάλα κρηφῆς, admodum tristis. 904. b
Καὶ μάλα σεμνός, & valde gravis. 919. a
Καὶ σωμαποθάνειν, & commori. 840. b
Καὶ τὸδε φωκυλίδις, & hoc Phocylidis. 807. a
Κακία vitium, vitiositas. 1025. a. b. 1090. b
Κακροσίμαχ[⊙], imbecillum stomachum seu ventriculum habens. 767. b
Καλλιπιδίης, Callipides. 897. b
Καὶν ἐπὶ σέγγη. Πυκνῶς ἀκείειν ψευδῶ[⊙] δόδεση φρενί. Et utique sub tecto confertim labentem audire pluviam sopito & quieto animo. 787. b
Κανὼν, regula, norma. 770. a
Κατ' εἰδώλων ἐμπλάσις, per simulacrorum incidentias. 785. b
Κατ' εἰδύλων φαντασίας, secundum spectrorum visiones. 765. a
Κατ' ὀπίρῳ τρέξ, per Autumnum fex. 789. a
Καταβάσις, de descensu in antrum Trophonium. 902. a. b
Καταβίωσιν, vitæ ad exitum perductionem. 895. a
Κατὰ Διόδωρον κρίνειν, secundum Diodorum, vel, ex Diodori sententia judicare. 708. b
Κατακλείς, clausula. 863. a
Κατὰ λεπτόν, minutatim. 791. a
Κατέληπτον, comprehensibile. 975. b. 979. b
Κατέληψιν, comprehensionem, cognitionem, perceptionem. 979. a. 996. a. 1022. b
Κατὰ μίτρον, singula quæque tanquam tela licia percurrendo. 912. a
Κατάτασις, contentio. 786. a
Κατὰ τὸ πρακτικόν, ut agendi ratio constet. 787. b
Κατὰ τὸ κηδεμονικόν, cum accuratione & sedulitate. 790. b
Κατὰχρησις, abusio. 159. a
Κατὰ χεῦσιππον δυνάσιν, secundum Chrysippum fieri potest. 708. b
Κατηγορήματα, quæ dicuntur de quodam. 1089. a
Κατηχίσις, institutioni. 919. b
Κατ' ὀρθότητα, recta, recte facta. 1023. b. 1026. a. 1211. a
Κατ' ὄρθωσις, recta effectio. 1026. a
Καύσασ, æstuante febris, ardente febris. 916. a
Καχέκτης, habitu vitiorum depravatus, malivulus. 777. a
Κεκύβινος, in cubi & tesseræ modum me conformavi, firmissimè sto. 902. a
Κέλδυσιν, iustum. 793. b
Κέληρα ἄοκνον, veredum impigrum. 872. b
Κεῶν, vacuum, inanem. 830. b
Κενώσασθε, inanis studii plena. 852. a
Κέντρον, punctum medium circuli. 1056. a
Κεπφῆμαί, animo suspenso huc illuc impellor. 904. b
Κέρως, cornu. 821. a. 824. a
Κεφάλαια, capita. 929. b
Κεφάλαιον, caput. 818. b
Κικέρων ἀριστοκρατικώτατον πάρις, Cicero status optimatium studiosissimus puer. 710. a
Κικί-

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Κικέρων ὁ μικρὸς ἀσπάζει) Τίτον Ἀθλωαῖον, Cicero parvulus salutatur Titum Atheniensem. 788. b
 Κινδυνώδης, periculose. 862. b
 Κλίε, laudem, gloriam. 951. b
 Κοινότερα, communiora. 897. a
 Κολακία, assentatio. 901. a. 902. a
 Κόμματα, incisa orationis. 168. b
 Κορινθίων, Corinthiorum. 785. a
 Κόσμος, lucens mundus. 1327. b
 Κορύν, corporis partem cui adsita sunt pudenda. 918. a
 Κρήνη, fontem. 884. b
 Κριναῖον, Judicatio sive judicii quaestio: in quo quasi certamen est controversiæ. 5. b. 161. b. 177. a
 Κρίσις χρυσιπεία, judicium ex Chryssippi sententia. 708. b
 Κρόνος, Saturnus dictus quasi χροῖος. 1129. a
 Κτύπη, plausui. 884. a
 Κύκλος, circulus, orbis. 1127. b
 Κυρίας δόξαι, maxime ratas sententias. 1008. b. 1119. a
 Κύρος, δ. ε. Cyrus quarti & quinti tomi Antisthenis. 892. a
 Κυρεῖ παιδείαν, Cyri institutionem. 785. b
 Κώλα, membra orationis. 139. b. 168. b
 Κωμικός μάρτυς, Comicus testis, id est, non verus. 653. b
 Κωρυκαῖοι, Corcyraei. 874. b
 Κωφὸν πρῶτον, muta persona. 898. b. 1320. a

Λ.

Λακωνισμόν, Laconicam brevitatem. 732. a
 Λαλαγεῦσιν, supple ὄρνιθα, sive χελιδόνα, garrulentam avem sive hirundinem. 863. a. 865. a
 Λαμπρό, splendida. 819. b
 Λάπση, falsa quaedam ostentatio. 860. b
 Λαχεῖν, nancisci, forte adipisci. 918. a
 Λεληθῶτως, sensim, latenter, clam. 708. a. 828. b
 Λέγη, confabulatio. 883. b
 Ληκύθες, ampullas, pigmenta, quibus ornatior & grandior fit oratio. 777. a
 Λήμματα, Sumtiones Dialecticorum. 1176. a
 Λήρ πολλὰ, nugæ multæ. 914. b. 924. b
 Λήψις, correptio (scilicet quartana) imperus. 835. a
 Λιτότητα, frugalitatem. 697. a
 Λογική, philosophiæ pars quaerendi ac differendi. 999. b
 Λογικώτερα, eruditiora. 898. b
 Λόγισιν Ἑρμόδωρος: ad supplendum integrum senarium adde: ἔμποδος, libris Hermodorus mercaturam facit. 899. b
 Λογδαῖδοι, artificiosi sermonum fabricatores. 155. b
 Λόχον, globum sedecim gladiatorum sive militum. 804. b
 Λύπη, ægritudo, quasi solutio totius hominis. 1083. a

Λυρικά, Poætæ qui ad lyriæ cantum poemata sua recitabant. 166. b. 1338. b

M.

Μακάρων νῆσοι, beatorum insulæ. 884. a
 Μακροψυχία, affectionem animi longinqua spectantis. 859. a
 Μαλ' ἀεισηκρῶς, valde ut optimatem decet. 776. b
 Μανίαν, insaniam. 1076. b
 Μαντικὴ, divinatio. 1116. b. 1150. a. 1198. b
 Μάντις εἰ ἀεὶς: supplendum ut senarius integer habeatur, ὅς τις εἰρήξει καλῶς: vates is optimus fuerit, qui bene conjecerit. 838. a
 Μετατρέφομαι, commuto, ad alias personas transfero. 886. a
 Μείλιγμα, lenimentum. 901. a
 Μελοχολία, furorem. 1076. b
 Μελέση, curæ erit. 884. a. 912. b. 917. a
 Μελέτη, meditatio, cura. 815. b
 Μέμψιν ἀναφέρει, accusationem intendit. 897. b. 906. a
 Μέμψιν, accusationem, reprehensionem. 897. b
 Μέντορ πῶς τ' ἄρ' ἴω, πῶς τ' ἄρ' ὡρασιύξομαι αὐτόν; Mentor quonam modo adeam, & quonam modo amplexabor ipsum? 855. b
 Μεσοποταμίαν, Mesopotamiam. 859. a
 Μεσότητες, medietates. 1326. b
 Μετ' ἀμύμονα, post expertem culpæ. 927. a
 Μπέρος, incerti & dubii animi: ancipitis curæ. 816. a. 920. b
 Μετεωρότερον, suspensiore animo. 926. b
 Μὴ γὰρ αὐτοῖς, neque enim ipsis (scil. credo.) 899. a
 Μὴδὲ σωθεῖν ὑπόγε τοῖς τε, ne salvus quidem fiam ab hoc. 931. a
 Μὴδὲ δίκην, supplementum hoc integrum versum exhibebit: δίκης πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκέρως: neque causam judicaris prius, quam quid uterque dicat audieris. 840. a
 Μὴδὲν αὐτοῖς, supplendum: μέλι: nihil ipsis curæ est. 824. b
 Μὴ μὲν ἀσπυδαῖ γε καὶ ἀκλειῶς δόλοισιν, ἀλλὰ μέγα ῥέξαις τι καὶ ἰσομοῖοισι πυθῆαι: ne ignaviter & ingloriè peream: sed magno aliquo facinore edito, quod audiat a posteris. 746. b. 864. a
 Μήρι γοργεῖν κεφαλῶν δεινοῖο πελάρω, ne mihi Gorgoneum caput horrendi & gravis monstri. 855. a
 Μὴ πολιτεύεσθαι, abstinendum administratione reipublicæ. 914. b
 Μὴπω μέγαν εἶπης, πρὶν τελευτήσαντ' ἴδης; neminem magnum dixeris, prius quam mortuum videris. 806. a
 Μίας, piaculum. 874. b
 Μίας Κόρδε, piaculum Cordi Scævola. 905. a
 Μισάνθρωπος, osor generis humani. 1089. b
 Μισογυνεία, odium mulierum. 189. b
 Μνηστικὰ, Memorativa. 19. a
 H h h h h h h 2

Μνησ-

Μνημενικὴ ἀμνηστία, lapsus memoriae. 905. a.
 908. a.
 Μασποπίτεκι, à musis percussus. 944. a
 Μυροθήκιον, unguenti, & pigmentorum arculam.
 783. b
 Μυστικώτερον, secretiora. 803. b
 Μυστικώτερον, secretius. 828. a

N.

Νεκρομαντία, mortuorum divinationes. 1055. b
 Νεκύαν, turbam mortuorum. 858. b. 859. a.
 862. b. 1055. b
 Νεόκλιτα, nuper condita. 826. a
 Νεωπελοισμός, rerum novarum. 908. b
 Νηφει καὶ μέμνησ' ἀπιστεῖν ἄρθρα ταῦτα ἢ φρενῶν,
 vigilans sis & memineris non facile credere; hi
 sunt nervi sapientiae. 782. b
 Νίκαν, δὲ πολυφωγίας, Niconis de edacitate.
 696. a
 Νομοαναδείων, ignaviam & inertiam in præfectu-
 ris: vacationes. 816. a
 Νομοφύλακες, legum custodes. 1209. b
 Νοσήματα, morbi. 1089. a

Z.

Ἐεσῶ. polito. 893. b
 Ἐωὸς κοινῆ, communis mars. 836. a

O.

Ὁβελίζε, veru notat. 710. b
 Ὁ γναφός ἀνθρακός, fullo est carbonarius
 917. a
 Ὁ ἢ μαίνε) σὺν ἐτ' ἀνεκλώς, hic autem insanit sic,
 ut ferri amplius non possit. 952. b
 Ὁ ἢ σὺν ἐμπόζετε μύθων, hic vero non curabat.
 quæ dicebantur. 806. a
 Ὁ δὲ πάρεργον, præter propositum, obiter 821. b
 831. a
 Ὁία γ' ἢ δέσπονα hoc proverbium sic ex Platone
 potest concipi integrum: οἴα γε ἢ δέσπονα, τίνα
 ἢ καὶ ἢ κύων: qualis hera, talis & canis.
 816. a
 Οἰκεῖον, proprium, accommodatum ad naturam
 774. b. 982. a
 Οἰοδεσπολική, patrisfamilias officio convenientia.
 893. a
 Οἰονομία, dispositionem, ordinem; 822. a.
 824. a
 Οἶκος φίλος: supple. οἶκος ἀριστός, domus cara
 est optima. 920. b
 Οἱ μὲ παρ' ἐδὲν εἰσιν, οἷς δὲ ἐδὲν μέλει, alii quidem
 prope nihil sunt; aliis autem nihil curæ est.
 783. a
 Οἱ περὶ αὐτὸν, qui circa ipsum erant, ipsius fami-
 liares. 907. b
 Οἶκος, ratio quidem hercle apparet, argentum
 οἶκος, disparerit evanescit. 544. a. 822. a
 Ὁμοειδής, ejusdem generis & formæ. 786. b

Ὁμοιογίαν, convenientiam. 1023. a
 Ὁμοιογενῆως τυραννίδα συκοφαντεῖ), proculdubio
 Tyrannidem affectat. 790. b
 Ὁμοπλοία, societate navigandi. 926. b
 Ὁξύπεινος, famelicus, avidus cibi, avidissimus, ut
 fame percitus. 789. a. 807. b
 Ὁπαδίδι, affectas aliorum in militia. 885. b
 Ὁ πᾶσι ἀρῶν, navigatio tempestiva. 855. b
 Ὁ πύλοιοι, σιπυντοιοι, Opuntii, Sipuntii. 826. a
 Ὁργανον, instrumentum. 730. b
 Ὁρθὴν τὸν ναῦν, rectam navim. 938. b
 Ὁρίζοντες, finientes. 1174. b
 Ὁρμή, impetus: Item appetitio: appetitus. 837. a.
 1023. b. 1041. a. 1128. b. 1233. a
 Ὁ π' αὐτίρκης ἢ ἀρετῆ πρὸς οὐδαιμανίαν: in quo vir-
 tus fit, ei nihil deesse ad beatè vivendum.
 1279. a
 Ὁ π' ἰσὶ τοῖς ἀμαρτήμασι, καὶ τὰ κατ' ἠρώμασι: æqua-
 lia esse peccata & rectè facta. 1279. b
 Ὁ π' ἄγαθόν, τὸ καλόν: Quod honestum sit, id
 solum bonum esse. 1278. a
 Ὁ π' ἄγαθός, ὁ σοφός, ἄριστος, solum sapientem esse
 divitem. 1282. a
 Ὁ π' πάντες οἱ μωροὶ, μαίνον), omnes stultos insa-
 nire. 1280. a
 Ὁ π' πάντες οἱ σοφοὶ, ἐλεύθεροὶ, πάντες ἢ μωροὶ, δού-
 λοι: omnes sapientes liberos esse; & stultos
 omnes, servos. 1281. a
 Οὐ γὰρ ἂν τὸδε μείζον ἐπὶ κακόν, neque enim hoc
 majus est malum. 835. a
 Οὐδὲ μοι ἢ πορ' ἔμπεδον, ἀλλ' ἀλαλύκημα, Neque
 mihi pectus firmum, sed consternato sum ani-
 mo. 854. b
 Οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντ' εἰδέναι, nihil dulcius,
 quam omnia posse. 807. b
 Οὐδὲν ὑγίαι, nihil sincerum. 915. b
 Οὐκ ἔλαθε σέ, non te lauit. 823. b
 Οὐκ ἔσ' ἔτυμ' λόγ', non est verus fermo.
 860. a
 Οὐκ ἔστιν ἡδέως ἀνδρ' ἔκαλως καὶ δικαίως ζῆν, non li-
 cet jucundè vivere nisi honeste & jucunde vi-
 vatur. 766. a
 Οὐκ ἐπέσησεν, non advertit. 904. a
 Οὐ περιεῖτε τον, non sollicitat eum, non interpellat.
 924. b
 Οὐ σ' οἶδ' ἄρ' ἔμα παρ' ἠν, nonne scio te, ὁ
 Mars, esse consueisse cum Paphia five Venere.
 811. a
 Οὐ τὸ αὐτὸ ἐκ τῆ αὐτῆ, non idem ex eodem. 915. b.
 Οὐ τὸν αὐτὸν εἶδ', suppleendum ex Euripidis Ione: φαί-
 νε) ἢ παραγμάτων ἀρσώθεν ὄντων, ἐργῶν δ' ὁρω-
 μῶν: non eadem facies apparet, cum res pro-
 cul sunt, & cum propè cernuntur. 897. a
 Οὐτὰ περ' ἢ ἀρσώθεν ἐπὶ σὺν ἡμεῖς κλέα ἀνδρῶν, sanè
 eorum qui ante nos vixerunt virorum audiebamus
 laudes. 837. a
 Οὐχ' ὅση φθιμύροισιν, hexameter integer sic ha-
 βέτ: ἐχ' ὅση φθιμύροισιν ἐπ' ἀνδράσιν ὀχλῶσθαι,
 fas non est viris mortuis insultare. 806. a
 Ὁφιδόν, anguinentem. 1329. b
 Ὁψιμαθεῖς, sero discentes. 714. a

Π.

Π'Αφ, affectu.	384. a	Πάχω β, patior aliquid, angor.	922. a
Πάθη, perturbationes, motus animi turbati.	1024. b. 1087. b. 1233. a	Πατρίδα ἐμὴν μᾶλλον Φιλῶν, patriam meam magis amans.	738. a
Παθηκῶν, ad perturbationes animi accommodatum.	161. b. 1076. a	Πειθανάγκην, suasionem violentam.	860. b
Παθῶ, perturbatio.	1024. b. 1088. b	Πειθῶ, suada Dea.	132. b
Παῖδες παίδων, nati natorum, posteri.	929. a	Πειράζειν ὡς ἄλυσιν, tentari paralyfi, infestari sideratione, seu resolutione nervorum.	928. a, b
Παιδείαν κύριαν, institutionem Cyri.	715. b	Πειρήνην, Pirenen, sive fontem uberrimum, qualis fuit Pirene.	884. b
Παλιγγενεσίαν, regenerationem, status nostri instaurationem.	829. a	Πελλωνίων, Pellenæorum, Dicæarchi lib. de populis Pellenæis.	785. a
Παλιναδίαν, cantum contrarium, retractationem.	788. a. 804. b. 835. a	Πεντέλειον, qui quinis supereft, hoc est, sextum.	914. b. 916. a
Πάλλω, Palto, Syria oppido.	737. a	Πεπινωμῆα, situ veteris eloquentiæ venustæ obfictæ.	908. b
Παναίτις παρ' ἀγορίας, Panætii de providentia.	896. b	Πεπινωμῆας, expresso veteris sermonis squalore.	920. b
Πανήγυρις, conventus.	776. b	Πεπλογραφίαν, Pepli descriptionem.	929. a
Πανικὰ, panicos sive subitos terrores.	819. b	Πεπολιθύμεθα, rempublicam gessimus.	908. b
Πανικόν, inanem terrorem.	908. a. 924. b	Περί δυνάμεων, de iis quæ fieri possunt.	708. b. 1182. a
Πανικῆς, repentinis terroribus.	771. a	Περί κηλιολυσιῶν γίνεσθαι, in alvo solvenda occupatum esse.	872. b
Πάντα παρ' πάντων, omnia de omnibus.	740. b. 765. b	Περί μικρῶν ἀσπιδάζειν, in parvis rebus multum laborare.	899. b
Πάντα Φιλίδημον, omnem popularem.	885. a	Περιοδοὶ ἢ κημπαὶ, ἐνθύμηματᾶ, ἢ κηλοσκιῶν, ambitus verborum aut nexus clausularum, aut argumenta rhetorum, aut confirmationes.	777. a
Πανθίης δρεπῆς μιμησικοῦ, omnis virtutis reminiscere.	777. a	Περιοδῶ, ambitus, circuitus, comprehensio, continuatio, circumscriptio orationis.	168. a
Πάνυ φιλοσπέργος, valde amanter.	923. b	Περί ὁμογνοίας, de concordia.	847. a
Παράφελμα ἐνιαύσιον, mandatum annuum.	817. a	Περιοχῆς, verborum complexiones, periodos.	901. a
Παράγραμματα, in versio litterarum.	698. b	Περίπατητικὰ, peripatetica, partes peripateticorum.	898. b
Παραγωγή, inductio.	173. b	Περίστασις, status & conditio.	806. b
Παράδοξα, mirabilia, admirabilia, quæque sunt contra opinionem omnium.	995. a. 1038. b. 1277. b	Περί τελῶν συντάξιν, de finibus opus.	897. b. 898. b
Παρακινδυνώειν, se temere periculo objicere.	901. a	Περί τῶν κτ' ἀείσεισιν κηθήκων, de officio cui quædam adjecta est circumstantia.	929. b
Παρά λέξιν, contra proprie loquendi rationem.	926. a	Περί τῶν ὅλων, de summa rerum.	790. b
Παρανομία, parva verbi immutatio in littera posita.	104. a	Περί ψυχῆς, de animo.	902. b
Παρά προσδοκίαν, præter expectationem.	698. b	Περσεφόνη, Proserpina.	8129. b
Παρά τὴν ἰστορίαν, præter historiam, contra veritatem.	897. a	Πεφυσίωμα, intumescere, superbia efferor.	819. b
Παρά τὸ πρέπον, præter decorum.	898. a	Πέψιν, ἀπικοπῆαν, ἀεὶ πάλιν, σύμμετρον, πρῆψιν, ὀλυσιαν κηιλίας, concoditionem, vitationem lassitudinis, ambulationem moderatam, delectationem, solutionem alvi.	770. a
Παραφύλαξον τὴν τῶν Φυραγῆ φυλοπμίαν ἀντόπια, observa conturbatoris Phylotimi actionem quam maximè.	830. a	Πιθανὰ, apta ad persuadendum, probabilia.	898. b
Παρεχέιρησις, molitio in alieno opere.	917. a	Πῶ, squalor veteris sermonis.	908. b
Παρεμβεβλημένοι, inferri, subdititii, interjecti.	710. b	Πλαδωκῶν, navigationem commodam expectans.	869. a
Παρ' ἐμοίγε κτ' ἄλλοι, οἳ κέ με πησασσι, μάλιστα ὃ μηπέτε Ζεὺς, apud me sane & alii sunt, qui me honorabunt, maxime autem consiliarius, seu consilio valens Jupiter.	660. a	Πλῆξ, navigatio.	922. b
Παρ' ἠνεμόεντα μίμαντα, Νήξ κ' ἐπὶ ψυχῆς, appiam ἐπ' ἀεὶσερ' ἐχοίκα, ad ventosum Mimantem in insula Pyrgia, Appiam sinistra habentem.	930. a	Πλέτων, Dives, Dis.	1129. b
Παρεσορήσει, obiter scire.	825. b	Ποῖ τῶν ἄρ' ἀποσκῆψ, quonam hæc utique erumpent?	884. b
Παρηνικῶς, insolenter, contumeliosè.	870. b	Ποιητικὰ, efficientia.	1027. a
Παρηνομοσία, verbi parva immutatio in littera posita.	104. a	Ποιότης, qualitatem.	974. a. 1132. a
Παρήρησιαν, loquendi libertatem.	778. b	Ποιητῆς, poetæ.	710. b
Πάραρα ὀτληπέον, tempestates ferre oportet: Tempora parum idonea præferenda.	871. b	Πολίπερον, urbium everforem, sive vastatorem.	720. b

Πολιτεία, in libris de republica.	809. b	Πρόβλημα ἀρχιμήδειον, Quæstio Archimedeæ.	884. a. 901. b
Πολιτεία, respublica.	784. b	Πρόβλημα, quæstionem.	831. a. 884. a
Πολιτεία, rempublicam.	785. b	Προβόλω, statum jamjam dimicaturi, gestum pugilis in pugna, cum ferendi causa brachia protendit.	899. a
Πολιτείας, civitatum gubernandarum rationes.	708. a	Προγεσπίζω, præfugio.	847. a
Πολιτεύεσθαι, administrare rempublicam, versari in republica.	694. b. 908. b	Προηγμῖον, productum, promotum, remotum, præpositum, præcipuum.	1026. b. 1038. a
Πολιτεύματα, factum in republica, actionem publicam.	824. a. 855. a	Προηγμῖον, progressum in litteris.	920. b
Πολιτεύομαι, reipublicæ operam navo.	787. a	Προελεγμαίεαι, quæ præfari solemus, antequam disputationem aliquam explicandam suscipimus.	713. b
Πολιτεύσιον, reipub. danda opera: versandum in reipub.	787. a. 864. b	Προλήψεις, notitiæ rerum.	981. a
Πολιτεύσι, de republica.	945. a	Προλήψις, notio: anticipatio: antecepta animo rei quædam informatio: prænotio; præsumptio.	173. a. 1115. b
Πολιτεύσιον, de civium officio in reipub.	863. a	Πρόνοιαι, providentia.	1128. b. 1130. a
Πολιτεύσι, reipublicæ moderatores, reipub. dediti.	888. b. 894. b	Προοικονομησάμενον, procuravi, providi.	942. b
Πολιτεύσιν, reipublicæ deditum: quod est ex usu reipub.	858. a. 859. a	Προοίμιον, principium.	2. a
Πολιτεύσιν σκέμμεναι, consideratio ad statum reipub. pertinens.	835. b	Πρόπλησσις, præfigmentum, periculum elaborati operis, rudis informatio exacti operis.	892. b
Πολιτεύσιν σύλλογον, conventum virorum reipublicæ gerendæ peritorum.	902. a	Προπύλαιον, vestibulum.	825. b
Πολιτεύσιος, civilis. reipublicæ deditus.	805. a	Προπύλα, vestibulo.	829. a
Πολιτεύσιος ἀνὴρ ἐξ ὄναρ, reipublicæ deditus vir ne infomnio quidem.	781. b	Προσπνευστήριον, recreatum.	822. a
Πολιτεύσιος, ut virum reipub. deditum decet, convenienter statui reip.	806. b. 836. a. 838. a	Πρόσθε λέων ὄπιθεν ἵ: Homericus versus integer sic habet: προσθε λέων, ὄπιθεν ἵ δράκων, μέσση ἵ χιμαίρα: ante Leo, à tergoque Draco, media ipsa Capella.	790. b
Πολιτεύσιότερα, ad reipublicæ administrationem magis pertinentia.	897. b. 908. a. 911. b	Πρός ἴσον, ὁμοιονque, ad æqualem similemque.	906. b
Πολιτεύσιότερον, reip. peritiorum.	816. b	Πρόσθεν, assensum.	814. a
Πολιτεύσιότερον, accommodatius ad rationem reipublicæ administrandæ.	652. a	Πρός τὸ ἀσφαλές, ad id, quod tutum sit.	838. a
Πολλὰ εἰ ἐν μετὰ χιμαίρῃ Νότος κυλινδρὸς κύματ' ὑφ' ἑρῆς ἀλός: Multos autem in intermedio Auster volvit fluctus lati maris.	827. a	Πρός τὸ πρότερον, ad prius.	778. a
Πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ, multam salutem honesto.	845. b	Πρός τὸ δ' ὅ, π. ἡ, κ. παλαμῖδων, κ. πάντ' ἐπ' ἐμοῖ πεκταμένεσθαι. τὸ γὰρ οὐ μετ' ἐμῶ: adversus hoc quod opus est factum, & machinentur & fabricent quidvis in me: quod enim rectum est, à me stat.	845. a
Πολλοὶ μαθητῶν κρείττους διδασκάλων, multi discipuli præstantiores magistris.	709. b	Προσφώνησιν, nuncupationem.	897. b
Πολλὸν γε καὶ δεῖ, multum quidem abest.	825. a	Προσφώνεμεν, nuncupamus, dicimus.	920. a
Πολυγραφώτατος, qui plurima scripsit.	898. a	Προσφονῶ, nuncupo, dico,	929. b
Πολυδάμας μοι πρότερον ἐλεσχεῖν ἀναθήσθαι, Polydamas mihi primus probrum objiciet.	786. b.	Πρόσσωπον πώλειος, faciem civitatis.	765. b
	831. a	Πτώσις, prolapsio, casus.	790. b
Πολυδύκεις, Pollucis ædem.	824. b	Πυρρῆς, Mars.	1128. a
Πομπήσιν καὶ τοῖς προσώποις, ex personarum dignitate quasi triumphum agere.	902. b	Πυρρῆς εἰς δῆμον, frumenta in populum.	829. a
Πονέμεναι, labore & molestia conficior.	930. a		
Πότερον δίχως τείχεσσι ὑψίον, supplendum ex Platone, qui hæc itidem refert, ἀναβάς, utrum excenso alto muro justitiæ.	904. a	P.	
Πῶς σκάφῃ τὸ Ἰ Α' τρεῖδων, ubi navigium Atridarum.	833. b	Ράθυμώτερα, segniora.	947. b
Πραγματικῶν, ministri oratorum apud Græcos, mercedula adducti.	80. b	Ρήθρευσι, declamitant, quasi rhetorum more.	921. a
Πραγματικῶς, aptè ad rem gerendam.	946. a	Ρήτωρ, eloquens dictus Græce ab eloquendo.	157. a
Πράξιον, factum.	913. b. 914. a	Ρίψις, Πολλὰ μάλιστα κερτασθῆναι ἐς ἕρα θυμῶν, Cum fureret multa frustra cornibus in aërem proruisse.	844. b
Πράξιον πολιτικῶν, factum civi dignum reipub. dedito.	872. b	Ροιζοθεμεν, litem & causam tumultuosam.	909. b
Προσπάσαι, lenissimè.	880. b	Ροπί, momentum, inclinatio.	927. a
Πρέπον, decorum.	157. b. 1221. b	Ρυθμός, numerus oratorius.	157. b
		Ρώπο-	

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Ἐπιγραφή: descriptio, pictura cum virgultorum & plantarum ibi virentium repræsentatione. 920. b

Σ.

Σεμνότερος, καὶ πολιτικώτερος, gravior auctoritateque pollentior, & rebus civilibus tractandis accommodatior. 784. a
 Σῆμα ἃ ποιῆρέω, signum autem tibi dicam. 808. b
 Σησιοδέτερον, magis Sestiane. 839. b
 Σκάφος, navigium. 833. b
 Σκέμμα, confideratio. 840. b
 Σκέψαι, confidera. 884. a
 Σκήπτρα, tergiverfor, causas necio. 928. b
 Σκήψεις atque ἀναβολαί, excusationes atque dilationes. 775. b
 Σκιαμαχία, umbratiles pugnae, simulacra pugnarum. 730. b
 Σκολιά, obliqua, tortuosa. 904. a
 Σκολιάς ἀπάτας, versutæ fraudis: *supple*, murum ascensurum. 904. b
 Σκόπη, scopus, ultimum, finis. 791. a
 Σκωβένος, tenebricosus, tenebrosus. 1007. b
 Σκυλῶν, vexationem, molestiam. 807. b
 Σκυτάλη Λακωνικῆ, Scytalen Laconicam (breve Epistolam, quales occultis gravibusque de rebus Lacedæmonii ad Imperatores suos in locis scriptas, mittere solebant.) 870. b
 Σόλοισα, olentia solœcismum. 782. b
 Σολοικόν, absurdum. 908. b
 Σοφία, sapientia. 1229. b
 Σοφοί, sapientes. 1098. a
 Σοφισδέειν, Rei oratoriæ operam dare: causas aditare. 788. a
 Σοφισδύω, declamo, fictas causas ago. 856. b
 Σφός δὲ θυρήμων ἔση, sapiens rectè loqueris. 715. a
 Σπάρταν, Spartam. 783. a
 Σπάρταν ἔλαχες, τῶν κρήσμεν, Spartam sortitus es, hanc orna. 805. b
 Σπείραξι, inducias facere, pacisci. 924. a
 Σπονδαίοντα, quinta sede Spondæum habentem. 831. b
 Σπυδαίειν, serio agere. 765. b
 Σπυδαίον εἶδεν, serium nihil. 907. b
 Σπυδαίοντερον, gravius & magis serium. 813. b
 Σπυδῆ, studium, propensa voluntas. 770. b. 901. a
 Στάσις, status. 177. a
 Στερέμνια, solida, firma. 1116. a
 Στερεπτόν, probandum, æqui bonique confulendum. 858. b
 Στερηλικῶ, privantia. 174. a
 Σπύλων, Mercurius. 1128. a
 Στεργή, amor & pietas inter parentes & liberos. 869. a
 Στεργῶ φυσικῶ esse τῶ ὡς πρὸ τέκνα, naturalem caritatem esse in liberos. 1321. a
 Στρατήγημα, consilium Imperatorium. 1141. a
 Στρατύλαξ, imperatorculus. 931. a
 Σύνθεμα, conscriptio, opus quod scripto constat. 927. b

Συγκατάθεσιν, assensionem, approbationem. 782. a
 Συγκύρημα, casum. 788. b
 Σύγχυσιν, confusionem. 830. a. 836. a
 Σύγχυσιν ἢ πολιτείας, confusionem reipublicæ. 830. a
 Σὺ ἃ δὴ τί σῶως; tu verò quid cogitabundus? 904. b
 Συζητήσι, mutua quaestione. 770. b
 Συζυγία, conjugatio. 171. b. 173. b
 Σὺκα μὲ τῶ δὴμηλα σύκην εἴ ἔν Οὐτα ὄμριον γέγονεν, Ficui per Cererem ficus nulla unquam tam similis fuit. 806. b
 Συλλάβεσ, indices. 804. b
 Σύλλογον, conventum. 902. b
 Συμβίωσις, convivium. 900. a
 Συμβιάπτω, convictorem, convivam. 710. b
 Σύμβολον, nota. 173. a
 Συμβουλδολικόν, consilii plenum, ad deliberationem aptum. 892. b
 Συμπάθεια, consensus naturæ, convenientia & conjunctio naturæ. 811. b. 1142. a
 Συμπάθειαν, animi commotionem ex commiseratione, doloris consensum. 808. a. 818. b. 869. a. 1177. b
 Συμπάθως, cum animi commoti significatione: 816. a. 893. b
 Σωμάχῳ, una afficior. 886. a
 Σωπόσι, computationes. 715. b
 Σωπόσιον, computatio. 789. a
 Συμφιλοδεξέσιν, simul gloriæ meæ serviunt. 818. a
 Συμφιλολογεῖν, de litteris disputare. 771. a
 Σωαγωγή, collectio, volumen. 860. a. 927. a
 Σωδείπια, concenationes. 715. b
 Σωδείπια Σοφοκλέως, concenatores Sophoclis. 946. b
 Σωδημερδύομεν, simul diem conterimus. 846. a
 Σὺ θεῶν τοι λέγω, Diis juvantibus dico. 870. b
 Σωηγωνίαν, cum illo mœrebam, condolebam. 816. b
 Σωκατάθεσιν, assensionem, approbationem. 982. a
 Σωναδόν, contubernalem. 893. b
 Σωοδία, colloquium conversatio. 867. b
 Σωπαιγμα, opus, compositio. 700. b. 925. b
 Σωπαιγματά, opera. 893. b
 Σωπαιξιν, opus. 898. a
 Σωπίξεις, compositiones librorum. 920. b
 Σωπτε δὲ ἐρχομῶ, *compendium ex Homeri Iliad κ. καὶ τὸ ὡς ὁ ἔ νόησεν ὅπως Κείδρῳ ἔη*, duobusque simul cunctibus, alter alterum prævertisset cogitando, quod è re foret. 709. b. 854. b
 Σωπξίσι, arcta animorum conjunctio, & conglutatio. 869. a
 Σωπμα, compendiosè, paucis. 833. b
 Σφαῖρα, globus. 1127. b
 Σφαιροειδές, globosum. 1326. a
 Σφάλμα, erratum, lapsus. 872. a
 Σχεδιάζοντα, scribentem, quod subitò in mentem venit. 824. a
 Σχεδιασμα, subitum & tumultuarium consilium. 921. b
 Σχηματά, sententiarum orationisque formæ, five verbo-

verborum & sententiarum lumina, ornamenta.		Τὴν ἴστω γραμμῶν, interiorē lineam.	806. b
133. a 138. a		Τὴν θεῶν μεγίστην ὡς τὴν ἔχειν τυραννίδα; ut tyrannide porciatur, quæ inter Deos dea est maxima.	837. a
Σχῆλιον, explicationem.	927. b	Τὴν παρῆσαν καὶ ἄσπασιν τυποδῶς, præsentem statum reipubl. subjecta rudi ejus forma.	808. a
Σχῆλια, explicatione.	928. a	Τῆς διαμαρτίας μετ' ὁ ἀπελευθερῶ (οἶδα ὃν λέγω,) &c. uxoris meæ libertus (nostique dico) visus est mihi dudum è verbis, quæ inconfideratè effutiebatur, turbasse calculos. ex coemtionē bonorum Crotoniæ tyrannidæ. timeo, ne id adhuc non intellexeris. Unus nimirum hoc ubi consideraveris, reliqua in tuto pone.	828. a
Σωκρατικῶς εἰς ἐκάτερον, Socraticorum more in utramque partem (scilicet disputare.)	785. b	Τῆς δὲ δρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ ἀσπασίοντες ἔθνησαν Ἀθάνατοι, ante virtutem ludorem posuerunt Dii immortales	689. a
Σῶμα, corpus.	784. a	Τῆς ξυμῶρος τ' ἐμῆς ὁ ὑξελευθερῶ, &c. uxoris meæ libertus visus est mihi sæpè garriens. & hæsitans in conciliabulis & circulis quodammodo conturbasse rationes in bonis Crotoniæ.	828. b
Σάφρονα, temperantem.	1077. a	Τί γὰρ αὐτῷ μέλει; quid enim illi curæ est?	884. a
Σάφροσύνη, temperantia.	ibid.	Τί λοιπὸν? quid reliquum?	825. a
		Τιμῶν, honorem	886. a
		Τίς δὲ ἐστὶ δέλητος, ἢ γανεῖν ἀφροσύνης ἄν; quisnam est servus. de morte securus qui sit?	853. a
		Τίς πατέρ' αἰνήσῃ; integer versus sic se habet: τίς πατέρ' αἰνήσῃ εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί, quis patrem laudabit, nisi infelices filii.	782. b
		Τὸ ἀμεινον, καὶ τὸ χεῖρον ἐν ἀφροσύνῃ; quid melius & deterius, in obicuro adhuc providebat maxime.	869. a
		Τὸ γὰρ εὐ μετ' ἐμῆ, quod enim rectum est, à me stat.	823. b
		Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον, in lente unguentum.	781. b
		Τοιαῦτα ὁ πλήμων πόλεμος ἐξεργάζει, talia ærumnosum bellum efficit.	946. a
		Τοῖς ἀπανήωσιν, obviam prodeuntibus.	834. b
		Τὸ καλὸν δι' αὐτὸ αἰρεῖσθαι, honestum propter seipsum expetendum.	765. b 766. a
		Τὸ καλὸν, honestum.	845. b
		Τὸ μέλλον κεραιδικῶς, quod futurum est, expectabis.	858. b
		Τὸν θεωρητικὸν, quæ in rerum contemplatione occupatur.	790. a
		Τὸ νεμεσῶν interest ἢ φθονεῖν, indignatio differt ab invidia.	819. a
		Τὸν πρακτικὸν βίον, vitam quæ in rebus agendis veritur.	790. a
		Τὸν τύπον μετ' ὁ θεῶν τροποφόρησον, insolenti & vanæ ambitioni meæ, per Deos, indulge	901. b
		Τὸ ἀπροδοξοῦσθαι, inopinatissimum.	824. b
		Τοποθεσίαν, loci descriptionem.	776. b
		Τοποθεσία, loci descriptione.	779. b
		Τὸ συνέχον, quod conjunctum est, proximum.	855. a
		Τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθῶν, tunc tellus mihi lata dehiscit.	857. a 952. a
		Τῆ χαλῆ honesti.	836. b
		Τῆ μὲν ὄνειρον ἐμοί, supple. λέγεις: Estque proverbium: meum somnium mihi narras.	830. b
		Τῆ ὅ μῦα ὄση; hoc vero quantula musca? &c.	854. b
		Τρεῖς	
T.			
Ταῖροι, duces.	805. b		
Τὰ κτ' μέρη, particularia, singula quæ particulatim.	899. b		
Τὰ κίνα ἢ πολέμους, inanes terrores belli.	819. b		
Τὰ κεφάλαια, capita.	929. a		
Τὰ μὲν διδόμενα, proverbium hoc ita explicari potest ex scriptis Platonis: τὰ μὲν διδόμενα ἀνάγκη δεχεσθαι, quæ dantur necesse est accipere.	828. b. 921. a		
Τὰ μὲν ἐν κατ' ἡμῶν παρθε, quæ igitur ad nos pertinent, hæc sunt.	770. b		
Ταξιάρχης, ordinis ductor, centurio.	929. b		
Τὰ ὅλα, tota, univèrsa.	904. b		
Τὰ ὄνειρα, ea quæ sunt ex usu.	874. b		
Τὰ ὄνειρα ἢ κατήκηται, quæ de officio sunt, libros de officiis.	920. a 929. a		
Τὰς τῶν κροῦτων: Euripidis integer versus sic habet: τίς τ' κροῦτων ἀμαθίας φέρειν χρεῶν, dominantium stultitias ferre oportet.	794. b		
Τὰ τ' φίλων κινῶν, καὶ φίλων ἰσότητα, amicorum communia omnia: & amicitiam esse æqualitatem.	1189. b		
Ταυτίμαθον ἡμῶν, versus integer habet: ταυτίμαθον ἡμῶν καλλίω βελούτῃ, casus melius quàm nos consulit.	775. b		
Τέτραππα, quadrigas æneas aut marmoreas.	821. a		
Τεκμηριῶδες, signum ejusmodi, ut dubitari non possit.	834. b		
Τέκνον ἐμὸν, ἢ τοι δέδοθ' πολεμῆια ἔργα, Ἀλλὰ σὺν ἡμερῶν μετ' ἐρχο ἔργα λόγῳ. Non tibi, nata mea, data sunt opera bellica, Verùm tu placida persequere munera eloquentiæ.	910. b		
Τελικῶς, ad ultimum pertinentia.	1027. a		
Τέλῳ, summa rerum, finis: quod ad nullam aliam rem, omnia autem ad id referuntur.	885. a. 1002. a. 1023. b		
Τέμπη amoenissima loca.	808. b		
Τερασμός, morbi genus in corporis partibus posterioribus.	967. b		
Τέρας, monstrum, prodigium.	846. b		
Τεχνολογίαν, tractationem artis, disputationem de præceptis artis.	809. b		
Τέτρα, κωτέρον, suppleendum ex Homero ἔτλης: perfer, gravius tulisti.	861. b		
Τετυφῶσθαι, timefactum esse, inflatum insanisse.	889. a		
Τηλέφυλον λαίρρυθνίον, magnam urbem Læstrigoniā.	789. a		
Τὴν δρεσκασαν, sententiam quæ placeat.	785. b		

INDEX GRÆCO-LATINUS.

Τρεῖς διοικήσεις, tres provinciales administrationes. 753. b
 Τρηχῆς, ἀλλ' ἀγαθὴ κεραιόφθ. ἔπ' ἔργω ἢς γαίης
 δυνάμει γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθ, Aspera sed
 bona puerorum nutrix, nequaquam ego Hac
 terra possum dulcius quidquam aspicere. 788. b
 Τριπολίτικόν, librum inscriptum, Tripoliticus. 902. b
 Τροισιριοπαγίτας, eximios Arcopagitas. 808. b
 Τροποί, verborum immutationes. 133. a
 Τυραννοκῆνοι, Tyrannicidæ. 740. b
 Τυραννοκῆνες, tyrannicidas. 908. b
 Τυφλώπια, cæcurio. 791. a
 Τῶν ἀδυνάτων, earum rerum, quæ fieri non pos-
 sunt. 708. b
 Τῶν ἐν αἰτίαν τῆ Βρυτανίης ἐξήχην; horum culpam
 quis Brutorum iustinet? quis Brutorum harum
 rerum auctor fuit? 919. a
 Τῶν μὲν παρόντων δι' ἐλαχίστης βελῆς κρότης γνώ-
 μων, τῶν δὲ μελλόντων ἐπὶ πλείστον ἔχρησσομένης
 ἀεὶς εἰκασίης: Rerum quidem præsentium
 inuito brevi & extemporali consilio optimus in-
 dex: Futurarum autem, magna ex parte ejus
 quod eventurum erat, certissimus conjector. 868. b
 Τῶν νεωτέρων, juniorum. 831. b
 Τῶν πολιτικωτάτων σεμεμνάτων, considerationum
 maximè ad rempub. pertinentium. 864. b
 Τῶν πρέργων, eorum quæ sunt ex re aliquid. 853. b
 Τῶ κελῶ, honesto. 766. a
 Τῶ κελῶ περὶ ἀπέπυρα, erga honestum sum affe-
 ctus. 79. a
 Τῶ τῆ νῆων κελῶλόγω, navium enumeratione. 826. a

Υ.

Υάδες, hyades. 1133. b 1330. b
 Υγιές, sincerum, sanum. 872. a. 915. b
 Υἱν, pluere. 1133. b
 Υἱλῶ, nugis, garrulitate. 929. a
 Υἱλῶ, celebros, pervulgo. 902. a
 Υπεκρήδην, cum clam subduxero & exportaro. 839. b
 Υπερῆλικός, plus quàm Atticus. 916. a
 Υπερβολή, fermonis exsuperantia. 698. b
 Υπερβολικῶς, supra veritatem, supra modum. 821. a. 825. a. 946. b
 Υπὸ τῆ ἰσχύος, inanis & inutilis, sub vento exposita. 909. b
 Υπηρεσίαν, ministerium, officiorum præstationem. 860. b
 Υποθέσις, argumento. 805. a
 Υποθέσεις, positiones, argumenta. 915. b. 951. a
 Υπόθεσις, causa, quaestio definita. 176. b
 Υπόθεσις, materia, argumentum. 777. a. 893. b. 914. b. 947. a
 Υπόθηκας, documenta, præcepta. 790. b
 Υπόθηκας, pignora. 752. b
 Υποθεσίση, leni vocabulo appellas. 858. a
 Υπομεμψιμορίας, subquerulas. 822. a

Υπόμνημα, commentarium. 784. a. 922. b. 930. b
 Υπομνηματισμὸν, decretum, vel, ad rei memoriam
 litteris mandatum. 743. b. 816. a
 Υποσολοικη, subabsurda. 914. b
 Υποσολοικην, subabsurdum. 788. b
 Υπόστασις, fundamentum, & inceptio. 785. b
 Υπό τῆν ἀφίλησιν, sub ipsam accessionem febris. 852. b
 Υπό τῆν ἀφίλησιν, sub accessionem febris. 858. b
 Υπὸλον, subdolum. 871. a
 Υπόπτιον, macula, infamia. 783. b
 Υπερὸν πρῶτον, Ομηρικῶς, ordine præpostero,
 cum primo loco quod posterius est, secundo
 quod prius effertur, Homericè. 777. b

Φ.

Φαίβαν, Jupiter. 1128. a
 Φαίδρα πῆλοσῶν, & ἐκλάδῶν, de iis quæ redun-
 dant in Phædro Platonis, & de Græciæ vita. 904. b
 Φαινοπερὶ πῆν, vultum ostendere, faciem aperi-
 re. 840. b
 Φαινοπερὶ πηπέον, relecto vultu & aperta facie
 procedendum. 915. a
 Φαίαν, Saturnus. 1128. a
 Φαλαγγίμα, tranquillitatem & otium. 907. b
 Φαλαγγισμὸν, Phalaridis imitationem, sævitiam. 837. a
 Φαυλάσια, visum. 975. b. 979. b
 Φιλαίπον συμφορῶν, querula res, calamitas. 892. b
 Φιλαίπῶ, accusandi seu criminandi cupidus. 660. a. 899. a
 Φιλαλήθως, ingenuè, liberè, 947. b
 Φιλαυλία, amor sui ipsius. 897. b
 Φιλέχλιες, Græcorum amantes. 777. b
 Φιλένδοξῶ, ambitiosus, amator illustrium viro-
 rum. 898. b
 Φιλέδνοι, amatores voluptatis. 766. a
 Φιλιππίζειν, cum Philippo facere. 1177. a
 Φιλογυνεία, mulierolitas. 1089. b
 Φιλοθέωρον, spectandi cupidum. 694. b
 Φιλόστολοι, ἢ φιλοδύμοι, amatores honesti & stu-
 diosi iusti. 766. a
 Φιλόλογα, erudita. 907. b. 920. b
 Φιλόλογώτερα, eruditiora. 897. a
 Φιλόπατρις, patriæ amans. 784. a
 Φιλόπατριον. 858. a
 Φιλοπερὶ σῶν ἰσχύος, studio benignissimo & suavissi-
 mo. 814. b. 815. b
 Φιλορήτερον, studiosum artis dicendi. 776. b
 Φιλοσοφείν, philosophari. 786. b
 Φιλοσοφητέον, philosophandum. 779. b
 Φιλοσοφία. 68. a
 Φιλοσοφῆμεθα, philosophamur. 920. a
 Φιλοσοφῆμα, quæ à Philosophis tractantur, li-
 bros Philosophicos. 732. b
 Φιλοσοφῶμεθα, philosophemur. 789. a
 Φιλοσοφῶς, philosophicè. 899. a
 Φιλοσοφῶτερον διδύκων ἰσχύος, magis philosophicè
 examinabimus & discutiemus. 835. b

iiiiiii

Φιλο-

INDEX RERUM, VERBORUM, ET PHRASIUM MAXIME MEMORABILIUM,

QUÆ

In Operibus M. TULLII CICERONIS occurrunt.

Litera, a, primam columnam, b, secundam denotat.

A.

B, præposit. in compos. saepe mutatur. 164.a
Abalienationis definitio. 172.b

Abdera: Hic Abdera non tacente me. proverb. 810.a
Absoluta Juridicialis constitutio quid sit? 4.b. & 37.b
Absyrtus, Medæ frater, idem qui Argialus. 1144.a
Abusio, figura exornationis verbor. 28.b.
Grecis ἄβυστος. 159.a
Academice mos patrius adversari omnibus in disputando. 73.a
Academice recentioris autor Arcesilas. 116.b. 972.a. 973.a. 976.b
Academia vetus. 986.a. 972.a. honestè vivere cum naturâ statuit finem bonorum. 994.b
Academici negant quidquam sciri. 70.b
à rebus incertis assensionem colubunt. 1111.a
Academicorum veterum sententia de summo bono. 1010.a
Academicorum & Peripateticorum ratio in dicendo qualis? 137.a
Academicorum Philosophorum nomenclurum, sententia duæ. 116.b
Academicorum parens Xenocrates. 116.a
Accensi. 284.b
T. Accius Pisauensis, orator. 147.b
Accusatoris officium. 29.a. 221.a. loci in constitutione conjecturali, ex impulsione. 52.a. ex ratiocinatione. ibid. ex attributis. 53.a. in definitiva cause constitutione. 55.a
Accusatores multos esse in civitate utile est. 205.a. eorum comparatio cum asinibus & canibus Capitolinis. 205.a
Acheron, fl. infernalis. 1052. b. 1143.b
Achilles Hectorem ad currum religatum erabit. 1064. a. ab Astypalensis religiose cultus. 1143.b
Acilius Grecus scriptor Historiæ Rom. 1253.a

Acroasis. 921.a
Acredula cantus matutinus tempestatem præfagit. 1151.b
Acriculus. 1080.b
Acta agere, proverb. 1275.a
Actio, Oratoris lumen est. 187.a. 179.a. in dicendo una dominatur. 127. a. 128.a. est quasi corporis quædam eloquentia. 156.b
Actionum humanarum genera plura. 1046.b
Actuariolum, parvi navigii genus. 926.a. 927.a
C. Aculeo, eq. Rom. juris peritiss. 80.a
Acusilas. 89.b
Acutus. 1141
Adhamare. 1323.b
Adjunctio, figura exornationis verborum. 27.b
Admirabile cause genus. 38.b
Admirabile quidquid est, delectat. 179.a
Adolescentem maximè commendat sermonis modestia & gravitas. 1236.b
Adolescentes magno ingenio potius à gloriare frenandi quàm incitandi. 523. b. eorum officia. 1236. a, b
Adolescentia est flos ætatis. 173.a
Adversaria & Codex quid differant. 214.a
Adversarius quomodo ab Oratore in odium & invidiam rapiendus? 2. b. in contentionem adducendus. ibid.
Æe, Sole & Perseide nata, Dearum numero habita. 1144.a
Edes Honoris. 1202.a. Opus. 582. b. 588.a
Ætæ quarta. 1078 b
Ægritudo est opinio magni mali presentis. 1078. b. 1084. a. 1088. a. 1089. b. non consistit in natura, sed in opinione. 1084. b. an in sapientem cadat? 1077. a. 1086. a
Ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. 1078. a. 1089. b
Ægrotantium comparatio cum araris & libidinosis. 590. a.
Ægroto dum anima est, spes est. 838. a
Ægyptii astrologi. 1160. b. divinandi artem longinquitate temporum conse-

cuti sunt. 1150. a. canes, feles, lupos, &c. in Deorum numerum redegerunt. 1303. b. 1304. a. belluas propter beneficium consecrarunt. 1120. b. 1143. a. mortuos condiunt & eos domi servant. 1064. b. quamvis potius carnificinam subierint, quam Ibim, aspidem, scellem, canem, aut crocodilum violent. 1105. b. 1106. a.
L. Ælius, disertus. 142. b
Sex. Ælius Orator. 133. b. 134. a
Q. Ælius Tubero, orator. 136. b
M. Æmilius Lepidus Porcina, summus orator. 135. a
M. Æmilius Porcina, eloquens. 70. a
Æmilii Scauri acutum dictum in P. Rutilium. 106. a
Æmulatio duplex: alia virtutis, alia vitii. 1088. b
Æneæ somnium. 1155. a
Æqualia esse peccata & rectè facta. Paradox. Tull. 111. 1279. b
Æqui libertas. 1121. b
Æquimelinus locus Romæ, ubi domus Melii solo æquata fuit. 468. a. 1199. a
Æquitatis vis duplex. 186. a
Ær natura maximè frigidus, minimè est expers caloris. 1125. b. nomen Grecum, sed perceptum jam usu, tritum est pro Latino. 1131. b. locus. ibid. & 1132. b
Ætion, pictor præstantiss. 133. b
Ærumme à veteribus nominati labores non fugiendi. 1020. b. 1088. b
Æschines Græcus Orator. 70. b. 92. b. 188. a. sonorus. 114. a. 131. a. ejus oratio in Ctesiphontem contra Demosthenem 127. a. hujus judicium de actione Oratoria. ibid. in Demosthenem invenitur minus diu mortem filie lugentem. 1083. b. quid in oratione Demosthenis pro Ctesiphonte reprehendat. 154. b. Demosthenem belluam appellat. ibid.
Æschines Milesius, Orator, Ciceronis æqualis. 152. a
Æschylus Gnidius. 151. a. 152. a
Æschylus poëta, & Pythagoreus. 1069. a
Iiiiiiii 2 Prome-

INDEX RERUM ET VERBORUM

- Promethei ad Caucasum religati dolores rennse describit.* 1069.b
Esculapii tres eorumque genus. 1145.a
Estimabile quid sit? 1023.a
Æsus maritimi accedentes & recedentes. 1135.b
Ætas consularis apud Rom. 601.a
Ætula. 1046.a
Æternum quod semper morietur. 1057.b
Æther gignit innumerabiles flammæ siderum. 1131.b. 1132
Ætnæ ærum igni eruptio quantis tenebris finitimas regiones obscuraverit. 1132.a
Affectio, personarum attributum. 41.b
Affectio, quid? 66.b
Afflictio est agritudo cum vexatione corporis. 1088.b
F. Africanus, poeta. 140.a
P. Africanus qualis orator. 96.b. 140.a
Agamemnon à Clytemnestra occisus. 3.b. depingitur ab Homero & Accio capillos evellens. 1083.a. filiam Iphigeniam immolavit. 1251.a
Agathocles Historicus de somnio Hamilcaris Syracusis caraturus. 1155.a
Agisilaus Rex Spartæ, neque fideliæ neque pictam imaginem suam passus est esse. 676.b. 1211.b
Agis Lacedæmoniorum rex ob injurias privatorum possessionibus illatus necatus. 1240.a
Aglaophon, pictor præstantissimus. 113.b
Agonidis Lilybætanæ, Veneris liberæ, historia. 223.a
Agricultio. 1261.b
Agricultura præstantia. 1229.a. laudes. 1260.b. 1261.a, b
Agri gentiorum duo genera. 259.a
Agripeta. 924.b. 926.b
Ajax se ipsum occidit. 4.a. ipsius pugna cum Hector. 1092.a
Ajus Loentius, Deus, ejusque ara. 1172.a
Alabandus Alabandensium deus. 1143.a
Alibani lacus inundatio bellum cum Vægentibus portendit. 1161.b. 1172.a
A. Alibi prætoris jocus ad Carneadem philosophum. 995.a
A. Albinus Orator. 134.a. cum L. Lucullo Cos. fuit. ibid. disertus. 138.a
Sp. Albinus, Orator. 135.a
T. Albutius Orator. 137.b. animo acquisitissimo Athenis exul philosophatus est. 1109.a
Alcaeus de amore juvenum scripsit. 1095.a
Alcibiades, Græcus Orator. 92.b. 121.b. 130.b. navigans in Siciliam Eupolin cur in mare deiecit. 824.b. somniavit paullo ante interitum se amice amictu esse amictum. 1179.b
Alcidamus, rhetor antiquus, scripsit laudationem mortis. 1065.b
Alcmaeo Crotoniæ Soli, Luna, reli-
- quisque sideribus divinitatem attribuit.* 1114.a
Alexander Magnus rerum suarum scriptoris multos secum habuit. 447.b.
Achillum felicem prædicavit, quod Homerum virtutis suæ præconem habuerit. ibid. xxviii. anno moritur. 601.a. cur ab Apelle pingi & à Lyffippo potissimum fingi voluerit. 676.b. Clytem suam familiarem per iram interemit. 1096. a. Babylone mortuus, cum paucis diebus ante Callanus Indus mortuus id ei denuntiasset. 1156. a. quo tempore natus. ibid. ejus somnium de radiculâ medente vulneratis per tela venenata. 1178.b
Alexander Phœrus Thessalia tyrannus à Thebe uxore propter pellicatus suspicionem occisus. 64.a. 1234.a
Alexandria, cunctaque Ægyptus, morte Regis Alexandri, populi Rom. facta. 381.b
Alexandrinum bellum. 765.a
Allegoria, figura translationis. 159.a
Alfuz, comparat. alius, ab algeo. 806.a. 928.a
Alveolus: Alveolum postere. 1046.a
Alvi in homine situs & usus. 1136.a
C. Amasinius primus libros in Philosophia Latine edidit. 1087.a
Amanus mons Syriam à Cilicia ino aquarum divorio dividit. 761. b. 819.a, b
Amara proprie quid? 1015.b. 1277.a
Amator & amans differunt. 1089.b
Ambigui controversia in constitutione cause legumina. 4.a. 8.b
Ambiguum genera plurima. 94.a
Amici quales eligendi. 1272.b
Amicitior. 657.a. 696.a
Amicitia, quid? 66.a. cur expetenda. ibid. 1191.b. 1268.a
in Amicitia assentatio vitanda. 1276.a, b
Amicitia comparatio cum certamine currundi. 32.a
Amicitia diffuenda magis quàm discedenda. 1274.a
Amicitia nomen ab amando ductum. 1268.b
Amicitia omnibus rebus humanis anteponenda. 1267. b. non potest esse nisi inter bonos. ib. quantum præstet propinquitati. ib. ejus vis. ib. lex prima, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati: 481. b. 1270. b. 1271. a. fines & termini. 1272. a, b
usus multiplex & varius. 1275.b
Amicitiam quæ præcipue dirimant. 1270.a
Amicitia quinam digni. 1274.b
Amicorum omnia communia, Græcor. proverb. 1216.b
Amicus certus in re incerta cernitur. 1273.a
Amicus, optima & pulcherrima vita
- suppellex.* 1272.a
Amicus verus. 1268.a. ejus officium. ibid. b
Amor in amicitia quatenus progredi debeat. 1270.a
Amoris Veneris, sive libidinosi descriptio Cæcilianæ. 1095. a. contra hunc remedia. ibid. b
Amphiaras. 685. a. 1144. a. augur. 1160.a. ab ejus solo in quo humatus est, oracula petebant Græci. ibid. b.
Jovi atque Apollini carissimus senium non attigit. 1292. b
Amphibolarum tractatio ad Dialecticos pertinet. 8.a
Amphibolus, Argivorum rex & augur. 1160.a
Ampliare aliquem. 29. b
Amplificatio conclusionis. 13. b. orationis. 179. b. verborum. 181. a. rerum. ibid.
Amplificatio quid sit? 17. b. dividitur in cohortationem, & conquestionem. 18.a
Amplitudo, quid? 66.a
Ampsanæ terra in Hirpinis mortifera. 1159. b
Anacharsis Scythæ pecuniam pro nihilo duxit. 1107. a. ejus epistola respuentis munera ad Hamonem. ibid.
Anacreontis tota poësis amatoria est. 1095.a
Anapæstus Aristophanens. 167. a
Anapæstus pes. 125.a
Anatocula. 1044. b
Anatocia & Anatocismus. 821. b
Anaxarebus Democritus cum Cypriæ manus Nicocreonis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est. 1073.a
Anaxagoras Clazomenius. 121. b
Anaxagoras physicus Periclis præceptor. 131. b. ejus Lampfaci morientis præclarum responsum de via ad inferos. 1064. a. nivem nigram esse dicebat. 986. b. 990. b. maturiam omnium rerum dixit esse infinitam. 992. b. 1113. b. ejus nuntiatus morte filii, dictum: Sciebam me genuisse mortalem. 1079. a. 1294. a
Anaximander infinitatem naturæ dixit esse à qua gignuntur omnia. 992. b.
Lacedæmonis terræ motum denunciat. 1162. b. statuit nativos esse deos, eosque innumerebiles esse mundos. 1113. b
Anaximenes Anaximandri auditor. 992. b. aëra deum statuit, eumque gigni, esseque immensum & infinitum. ibid. & 1113. b
Anceps causa genus. 38. b
Ancillari alicui. 633. a
Andabatam defraudare, proverb. 693. b
Androgyni ortus, fatale monstrum. 1161. a
Andromela, sidus caeleste. 1133. b
Angor, est agritudo prementis. 1088. b
Anguica-

INDEX RERUM, VERBORUM,

- dem. 1050.b
 Archelaus, & Perdicae F. Persarum rex fortunatissimus. 1101.a
 Archelaus astrologus. 1174.a
 Archidamus. 995.b
 Archilochus edicta. 792.b
 Archilochus. 1020. a quando floruerit. 1051.b
 Archimedes geometriam docuit. 121.a. rationes descripsit quibus efficitur, quod Sol multis partibus major sit quam terra. 992. a, b. ardor tantus in studiis, ut ne pariam captam sentiret. 1045. b. luna, solis, quinque errantium stellarum motus in sphaeram illigavit. 1058. b. 1131. b
 Architecti irati dictum ad Villicum. 1096. a. 1104. a
 Architecta Tarentini oratio praecleara contra voluptatem. 1259. a scitum de vita solitaria. 1275. b
 Architectari. 1012. a
 A'pato' dux circa polum Septentrionalem, nunquam occidens, Cynosura & Helice. 1133. a
 Arctophylax, sive Bootes, ejusque descriptio Aratea. 1133. a
 Arcturus, sidus caeleste. 1133. a
 Arcthusa, fons. 306. b
 Arganthonius Tartesiorum rex lxxx. annos regnavit, & cxx. vivit. 1263. a
 Argia sacerdos quod esset optimum filius à Diis peccata, eos invenit mortuos. 1290. b
 Argonavis. 11. b. 1057. a
 Argonautae. 1057. a
 Argumentandi genera duo & quae? 180. b
 Argumentatio quomodo ornatè & absolute ab Oratore tractanda ejusque exemplum. 10. b. in quinque partes distributa. ibid.
 Argumentatio amplexissima quae. 11. a. mediocris. ibid. brevissima. ibid.
 Argumentatio omnis aut per inductionem tractanda, aut per ratiocinationem. 43. a. per inductionem, triplex. ib. b. per ratiocinationem quatuorplex. 44. a
 Argumentatio probabilis. 42. b. falsa. 47. b. communis. ibid. vulgaris. ibid. levis. ibid. remota. ibid. controversa. 48. a. perspicua. ibid. non concessit. ibid. turpis. ibid. offensa. ibid. contraria. ibid. inconstans. ibid. adversa. ibid. necessaria quatuorplex. 42. b. quomodo & quando reprehendenda. 46. b. 47. a.
 Argumentationes ἀρεχοι. 172. a
 Argumentationum partes quaedam quatenus omittendae. 11. a
 Argumentationum vitiosarum duo genera. 11. a
 Argumentum, est ratio dubiae rei faciens fidem. 171. b
 Argumentum in causa conjecturali quid sit. 7. a. dividitur in tria tempora: praeteritum, instans, consequens. ibid. quomodo quodque sigillatim considerandum. ibid. a, b.
 Argumentum quid? 3. a. 40. a. 178. a. duplicia, insita & remota. ibid. remota sive assumpta, quae? 180. b
 Aries, sidus caeleste. 1133. b
 Ariobarzanes, rex Cappadociae. 760. a regno expulsus. 345. a
 Arion Methymaeus à praeconibus navi ejectus à Delphine exceptus est. 1074. b
 Ariopagitarum decretum ἑσπομνυγοπισμὸς dictum. 743. b
 Aristaeus, Apollinis fil. olivae inventor. 1143. b
 Aristarchus Homeri versum negavit, quem non probavit. 664. a. 710. b
 Aristides, quod praeter modum justus esset, patria expulsus est. 1108. b
 Aristippus pecuniam in mare dejecit. 66. b. Cyrenaicae philosophiae auctor. 116. a. 994. b. Socratis auditor. ibid. voluptatem finem bonorum statuit. ibid. 1010. a. statuit dolorem summum malum esse. 1068. a. quam voluptatem intelligat, eam summum bonum dicens. 1008. a. ejus dictum, habeo Laida non habeo à Laide. 716. b
 Aristo, Zenonis auditor, statuit nihil esse bonum, nisi virtutem: neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium. 994. a. 1041. a. in diis finem esse negat. 1115. a
 Ariston opinio de summo bono. 1035. b
 1048. a. nihil differre dixit aliud ab alio praeter virtutes & vitia, eaque sententia explosa. 1035. b
 Aristophanes litteras docuit. 121. a. 1045. b
 Aristoteles officium rhetoris in tribus generibus versari putavit, demonstrativo, deliberativo, juridicali. 36. b. diligentia praecurritur in conscribenda arte Oratoria. 51. a. plurima praeceteris de arte dicendi scripsit. 70. b. 71. a. ad Judiciale & Deliberativum causarum genus addidit tertium Demonstrativum. 89. a. argumentorum locos oratorios philosophicos proposuit. 96. b. ejus Rhetorica. 97. a. jambum & trochaum frequentem segregat ab Oratore. 124. b. Peona Oratoris maxime commendat. ibid. & 125. b. quos pedes Oratori, & quibus in orationis partibus praescribat ibid. ejus eloquentia nervosissima. 137. a. quomodo adolescenter exercuerit in studio dicendi. 156. a. Isocratem dicendo laeserit. 157. a. 159. a. ejus opinio de numero, qui orationi maxime conveniunt. 165. b. 167. a. judicandi & invenendi princeps. 171. a. ejus Topica
- quid contineant? 171. a. σμυβολὸν appellat, quod Latine est nota. 173. a. virtutis usum cum vitia perfecta prosperitate conjunxit. 1008. a. 1030. a 1052. a. veterum Peripateticorum princeps. 1040. a. 116. a, b. de omnium animantium ortu, videtur, &c. scripsit. ibid. b. mentem hominis è quinta quadam natura ortam esse statuit. 1054. a. eam ἐντέλεχαιαν appellat quasi praeformam quandam notionem. ibid. statuit mundum esse aeternum, vel semper fuisse. 1059. a. 992. b. ait omnes ingeniosos esse melancholicos. 1061. a. veteres philosophos accusavit, existimantes suis ingenii philosophiam esse perfectam. 1084. a. opinio de diis. 1114. b. Orpheum nunquam fuisse docet. 1121. a. statuit sidera in aethere gigni. 1127. a. iis inesse sensum & intelligentiam ac proinde deos. ibidem. quae de somnio Eudemi Cyprii & ejus eventu scribat. 1156. b
 Aristoxenus Musicam docuit. 121. a. 1045. b. dixit animum esse corporis intentionem quandam sive harmoniam. 1054. a. 1056. b. nullum statuit esse animum. 1057. b
 Aristus. 152. b
 Arma sunt membra militis. 1070. b. parvi sunt foris, nisi est consilium domi. 1220. a
 Armati proprie qui? 339. a
 Q. Arrius, orator. 145. b
 Ars quid? 1154. a. est philosophia vitae. 1021. a. est dux certior, quam natura 1031. a. earum rerum est, quae sciuntur. 88. a. cum à natura profecta sit, nisi natura moveat ac delictet, nihil egisse videtur. 125. b
 Ars difficilis rectè Remp. regere. 841. b
 Ars dicendi, quid sit? 1. b. an ulla? 74. b. in dicendo occultanda. 22. a, b
 Ars omnis ex multis animi perceptionibus constat. 980. a
 Artabani responsum datum Xerxi, exercitus sui intuitu collachrymans. 1292. b
 Artemisia, Cariae regis uxor, ob amissum maritum Mausolum, luctu contabuit. 1085. a. nobile illud Halicarnassense sepulcrum ipsi fecit. ibid.
 Artes duae quae possunt homines locare in summo gradu dignitatis; una imperatoris, altera boni oratoris. 414. b
 Artes liberales & illiberales. 1229. a. ministræ voluptatum quae? ibid.
 Articulus orationis, quid sit? & ut differat à membro orationis. 25. b
 Artificium est, in arte sua posse alius exemplis uti. 21. a
 Artolagani. 714. a
 Artasides, Rex Armenius. 760. a. 819. a

INDEX RERUM ET VERBORUM

adversariorum personam quomodo? 2. b.
 ab auditorum personam quomodo colligenda? ib. à rebus ipsis quomodo? ib.
 Bonignitas. 1238. b
 L. Bessia, disertus. 137. b. tristis ex illius consilatus habuit. ibid.
 Bessiarum variagenera. 1101. a. 1121. a
 1134. b. iis sensus à natura datus. ib.
 amor in partum. 1106. a. 1135. b.
 quadam igne nascuntur, apparentque volitantes in ardentibus fornacibus.
 ibid. libertatis amantes. 1046. a. speculana natura. 1010. a. hominum gratia generata. 1137. b. 1138. a. b.
 carum labor in educandis fatibus. 1028. a. nullum est iudicium. 1010. a
 quaque secundum appetitum suum moriuntur. 1044. b. omnibus natura sua est dux ad vivendum. ibid.
 à Beta & malva decipi, proverb. 697. a
 T. Betucius Barrus Aesculanus, orator. 140. a.
 Biantis scitum, Omnia mea mecum porto. 1278. a
 M. Bibulus, eloquens. 147. b
 Bida Sicilia oppidum. 252. a
 C. Bilenus. 140. b
 Bimarius, pro adultero. 484. b
 Bionis dictum facium in Agamemnonem in luctu capillos suos evellentem. 1083. b
 Bis ad eundem, proverb. 721. b
 Blandenona. 946. a
 Bojuscus Sicyonius cursor in stadio. 21. a
 Bona Dea. 477. b. 557. b. 646. b. ejus sacra & sacerdos. 786. a
 Bona valetudo jucundior est iis qui gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam agro corpore fuerunt. 449. a
 Bonam copiam ejurare. 713. a
 Boni definitio. 1024. b
 Bonorum tria genera. 1106. b
 Bonum summum, jucundè vivere. 1002. a
 in quo consistat. ibid.
 Bonum omne laudabile. 1102. a
 Boves aërem è sublimi haurientes plurias praesagiant. 1151. b
 Bonum utilitas. 1138. b
 Brennus ductor copiarum Gallicarum fano Apollinis Delphici bellum intulit. 1159. b. ad eum vox à Pythia facta. ibid.
 Brevis tempus longum est imparatis. 591. a
 Brevis figura exornationis, sententiarum. 34. a
 D. Brutus, homo doctus Graecis & Latinis litteris. 140. b
 D. Brutus M. F. eloquens. 136. a
 D. Brutus laus. 600. a
 L. Brutus & Aruns icu cominus ceciderunt contrario. 1092. a
 L. Brutus arcens rediit tyrannum quem expulerat in praelio cecidit. 1062. a
 regum exactionem mente non lingua perfecit. 70. a. pop. Rom. dominatu regio liberavit. 102. a. 576. b. orator

ejusque laus & res gestae. 132. a
 M. Brutus accusator vehemens. 137. b
 102. a. 140. b
 Bucca: garrere quidquid in buccam renit. proverb. 883. b. 909. a.
 Bucca: quod in buccam venerit. proverb. 776. a.
 M. Bucculeiicum L. Fusio causa. 79. a.
 Bulenserinum, curia Syracusanorum. 251. b

C.

C Achinnatio vitanda. 1094. b
 Caelia, Balearici Filia, misericordia in S. Rosc. Fil. 202. b. & 212. b. Somnium de vesicando templo Junonis descripta. 1150. b
 Caelia Metelli omen nuptiale. 1161. b. 1173. b
 Caelius poeta Comicus. 187. a. male locutus. 146. b. ejus Synephebi. 997. b.
 Q. Calius Verrus in Sicilia quaestor. 219. a. Verrus ob multa crimina socius. 221. a. b. Adonidi Lilybatana & fortunam & libertatem per injuriam eripuit. 223. a
 Caelias vitam beatam non impedit. 1109. a. b
 C. Calius eloquens. 75. a. 89. b. 140. a
 L. Calius Antipater scriptor qualis? 135. b
 M. Calius, orator. 148. a
 C. & L. Capasii fratres oratores. 145. b
 Capiones duo disertissimi. 135. b
 Cn. Capionis fortitudo in ferenda filii morte naufragio absumpti. 1296. b
 Q. Capionis fortuna bellis criminis, invidia populi calamitati fuit. 138. a
 Carula miniatula. 929. a
 C. Casaris laus ob eloquentiam. 146. b
 Commentarii, eorumque commendatio. 147. a. 114. a. paullo ante interitum immolavit opimum bovem, corde & capite carentem. 1163. b. temeritas in appetendo principatu. 1213. b
 L. Casulenus, accusator de plebe. 137. b
 Calamides statuarius. 133. a
 Calamitatis patria comparatio cum naufragio. 31. b
 Calantica. 1308. b
 Calanus Indus sua voluntate virum combussus. 1156. a. ejus in rogum aditendentis praecleara vox de morte. ibid.
 denunciatio mortis Alexandro facta. ibid. & 1073. a.
 Calatini elogium. 1020. a. sepulchrum extra portam Capenam. 1053. a
 à Calce ad carceres revocare. 1264. b
 Calcei Sicyonii. 83. a
 Chalceas augur. 1160. a. ex passerum numero belli Troj. annos auguratus est. 1158. b. 1171. b
 Calfacere aliquem. 770. a
 M. Calpidius, orator. 148. a
 Callicratidas Lacedaemoniorum dux. 1220. b
 Callidi qui dicantur & quomodo diffi-

rent à versutia. 1141. b
 Callimachus litteras docuit. 121. a. ejus epigramma in Ambraciotam Cleombrotum, se, lecto Platonis libro de animo in mare praecipitans. 1061. b.
 multo, sepius lacrymasse ait Priamum, quam Trojam. 1062. b
 Callipho philosophus censuit voluptatem & honestatem finem esse bonorum. 994. t. 1008. a. 148. a. 1010. a
 Callisthenes historicus. 90. a. ab Alexandro M. necatus. 561. b
 Calvinus Glaucia. 103. b
 M. Camillus. 1062. b
 Campani superbi. 387. b
 Campus Martius. 811. a
 Canachus statuarius. 133. a
 Cancer sidus caeleste. 1133. b
 Candidati inquisitio, praeannunciata repulsa. 416. b
 Canephora. 293. a
 Canis sidus caeleste. 1133. b
 Canensis pugna. 207. b
 Cantherium comedere. 714. a
 Canum fida custodia & adulatio erga dominos. 1138. b. sigacitas. 1137. b.
 vomitione se purgant. 1135. a
 P. Cnuteus homo disertissimus. 142. b
 Caelus pater Saturni. 1143. b
 Caeli à Saturno filio exselli, & Saturni à Jovis filio vinciti fabula, physice quid significet? 1129. a
 Capedines. 1278. b
 Capeduncula. 1143. b
 Capto, appellativè. 1118. b
 Capra, sidus caeleste. 1133. b
 Caprae ferae Cretaenses dictamno utuntur contra venenatas sagittas. 1135. a
 Capsa. 223. a
 Capsis, tria verba. 163. b
 Capua. 386. b. domicilium luxuria & superbia. 387. b
 Caput artis est, Decere. 76. a
 Caput exercitationis, quam plurimum scribere. 77. a
 Cn. Carbo, eloquens. 70. a
 C. Cerbo, orator praestantissimus. 112. b.
 135. b. morte voluntaria se à severitate iudicium vindicat. ibid. 144. a.
 Opimus causam defendit. 93. b
 Carbunculos arrogare à vicinis. 22. a
 à Carceribus ad calcem pervenire. 1277. a
 in Carci faciendum, proverb. 430. a
 Carere proprie quid, & ut differat ab egere. 1062. b
 Carus, Phrygia, Mysia, diversum planè à Rhodis, Graecis, Atheniensibus diis genus adsciverunt. 154. b
 Carmadus ob memoriam celebris. 111. a
 1058. b
 Carneades philosophus. 70. b. 979. a.
 116. b. ejus sententia de viro Oratore. 73. a. vis incredibilis dicendi. 97. a
 divina memoria. 111. a. scitum: Clitomachus eadem dicere; Charmidam eodem modo. 156. b. sententia de vi

MAXIME MEMORABILIMUM.

de vi sapientia. 985. b. duo statui	Canaea carica. 1173. b	Chimera nunquam fuit. 1123. b
piforum genera. 990. a. summum bo-	Causa ambigui. 93. b. criminis pleuua-	Choragium fragile falsa gloria compara-
num esse, sui in rebus, quas primas	que infirmitate defenditur. ibid.	re. 33. a
natura conciliasset. 994. b. 1010. a	Causa belli gerendi nulla justior quam	Choreus, per. 167. a
1041. a	ferriutis depulso 607. b	Chremes Terentianus. 1214. a
Sp. Carvilio ob claudicationem in pub-	Causa conjuncta ex pluribus quæstioni-	Chrysus, amnis & Deus. 304. a
licum prodire recundanti mater	bus. 38. a. ex comparatione. ibid.	Chrysippus in dicendo sejunus. 71. a. tres
quid dixerit? 103. b	Cause diverso in simplicem & conjun-	reliquit sententias de similibus bonorum
Carum, est verbum amoris. 1122. b	ctam. 38. a	& malorum. 995. a. statua Athenis
Casici Euno qui appellati. 1054. a	Causa turpis quale exordium requirat?	in Ceramico sedentis, manu exporre-
Cassander astrologus. 1174. a	2. b.	cta. 1001. ejus explicatio. ibid. opinio
Cassandra suiens futura prospexit.	Causa, ὑπόθεσις. 176. a	de bonafama. 1027. a. dictum praela-
1160. a.	Causa genus dubium, quod sit? 2. a. ho-	rum de humana societate. 1028. b.
Cassiani judices. 207. b. 283. b.	nestum quod? 2. a. 38. b. humile. 2. a.	Dialectica. 160. b. Rhetorica. 1030. a
Cassii iam sunt jara quam Bruti se-	turpe quod sit? ibid.	quas differentias animalium consti-
rendi. (Dicitur de libertatis patriæ	Causarum cognitio, cognitionem evento-	tuerit. 1033. a. ægritudinem Græcia
assertoribus) 914. a	rum facit. 175. a	ἀγνῆν, quasi solutionem totius corporis
Cassiopea, sidus cæleste. 1133. b	Causarum diverso in duas partes distri-	appellatam putat. 1083. a. quomodo
L. Cassius, eloquens. 135. a	buta. 3. b. genera quinque, honestum,	merentes consolatus sit. 1085. a. Stei-
Sp. Cassius propter regni appetendi suspi-	admirabile, humile, anceps, obscurum.	corum somniorum vaserimus inter-
cionem necatus. 590. a	38. a. constitutiones quot? 4. a	pres. 1115. a. magnam turbam igno-
Castoris equi unguis vestigium in silice.	Causarum, quæ recipere debet Orator,	rorum deorum congregat. ibid.
1140. b	tria genera: Demonstrativum, Deli-	Cicero, vide Tullius.
Castoris & Pollacis ades. 598. b	berativum, Judiciale. 1. a, b	M. Ciceronis patris dictum. 105. a
Castor & Pollux bello Latinorum in acie	Causarum omnium aliæ constantes, aliæ	Cilicum & Pifidarum gens, & his fini-
Rom. ex equis pugnare visi. 1123. b.	inconstantes. 175. a	tima Pamphilia, auguribus studuerunt.
Perfen regim victum nuntiaverunt. ib.	Causarum inconstantium, aliæ perspicuæ	1150. a
Casus, Personarum attributum. 41. b	aliæ latent. 175. a.	Cimbri & Celtiberi in præliis exultant,
Catachresis, abrise. 159. a	Cautio est declinatio mali cum ratione.	in morbo lamentantur. 1074. b
Catadupa, loca Nili. 1318. b	1088. a	Kimmeria tenebra. 985. a
Catiana spectra. 766. a	Cei ortum Canicula ad prædicendam an-	M. Cincii, festivum dictum ad C. Cen-
Catilina homo nequam. 398. a	ni qualitatem quotannis observabant.	tonem. 106. a
Catius Insuber, Epicureus. 766. a	1164. b	Cincinnatus ab avatro ad dictaturam
C. Cato, Africanæ sororis F. orator. 136. a	Celeripes. 855. a	vocatus. 1007. a
M. Cato, eloquens. 78. b. quando mor-	Censoria locatio. 268. b	Cinna quater consul. 1103. a. ejus cru-
tuus. 132. b. litteras Græcas in sen-	C. Censorinus, orator. 145. a	delitas in Cn. Octavium, & quos-
ctute didicit. 977. b. in eo inexhausta	Centaurus, sidus cæleste. 1134. a	dam alios. ibid.
aviditas legendi fuit. 1021. b. ejus	Centuriare. 928. b	Circe, Sole & Perseide nata, Dearum
mors gloriosa. 1060. a. ejus dictum: se	Cepheus, sidus cæleste. 1133. b	numero habita. 1144. a. à Circensibus
mirari, quod non videret Haruspex,	Cepheus cum uxore, genero, filia, stilla-	religione culta. ibid.
haruspicem cum videret. 1170. a	tus traditur ob divinam cælestium co-	Circuitio, figura exornationis verborum,
Catonis sententia laudabilis & vives.	gnitionem. 1098. a	28. b
1258. a. mortuo filio, præcore designato	Cera infamis. 221. a. legitima. ibid.	Circulus aut orbis, Græcè κύκλος.
luctuose abstinuit. 1296. a. annos LXXXV.	Cerberus triceps. 1052. b. 1143. b	1127. b
natus è vita excessit. 134. a. laus.	Ceres, Proserpina mater. 1129. b. quasi	Circus Flaminius. 776. b
121. a. 149. b. 133. a. scripsit libros	geres à gerendis fugibus dicta. ibid.	Cisca. 202. a
de Originibus. 1051. b. 82. b. 1087. a.	Græcis Δημήτηρ quasi γηραιήμηρ no-	Cisium. 586. b
Marco Nobilitari ut probrum objicit,	minata. ibid. & 1146. a	Citæi è Phœnicia profecti. 1036. a
quod is in provinciâ poetas duxisset.	Ceres pro terrâ. 1130. a	Civitas proprie que dicatur. 1313. a
ibid. Siciam cellam penariam &	Cereris Sacrum. 304. b. 305. a	Civitatis sine lege, & corporis sine mente
nutricem pl. R. vocavit. 246. b. ejus	Cerialia. 789. a	comparatio. 368. a
dictum, Clarorum virorum non mi-	Cernere hereditatem. 879. a. 823. b	T. Clælius Tarracinenfis cubans propter
nus otii, quàm negotii rationem ex-	Cervæ paulò ante partum perpurgant se	duos filios noctu occisus. 205. b. hujus
flare oportere. 481. b. Orationis horri-	herbula quadam, quæ Sefelis dicitur.	filii parricidii suspitione absolutus:
dula. 163. b. sermum de amicis dulci-	1135. a	206. a
bis & inimicis acerbis. 1275. b. de	M. Cethegus ab Ennio Suadæ medulla	Clarare, pro declarare. 1331. a
utilitatibus inter se comparatione.	dictus. 1260. b. orator. 140. b	P. Claudius augur bellum domesticum
1241. b. aliud, sanerari idem esse	Chaldaei astrologi. 1150. a. 1160. b. die-	denuntiavit. 1162. a. temeritas a. aspi-
quod hominem occidere. ibid. perfectus	rum explicatores. 414. a	ciis neglectis, pullos qui esse notebant,
Stoicus. 1277. a.	Charactur, forma, rei descriptio. 155. a	in aquam mergentis. 1123. b
Catonis senioris ὁμοθυμῶν. 1222. b	Chares statuaris præstantiss. 22. a	P. Claudius, L. Porcius Coss. 132. b
C. Catulus orator. 114. a. 137. b. epi-	Charisius & Demochares Attici orato-	Claudius pilam, proverb. 545. a
gramma in Rosci, quem dilexit, pul-	res dissimiles. 149. a	Clausule oratori diligenter servandæ.
critudinem. 1118. b. vir præstantiss.	Charon. 1143. b	168. b
coactus semet vita privavit. 112. b	Charonda leges. 1195. b. 1204. b	Clavum anni movere. 817. b
Cauda antiquis penis. 714. b	Charta dentata rem agere. 946. a	Clavum clavo ejicere. 1095. b

INDEX RERUM ET VERBORUM

Cleantes, Zenonis auditor, Solem duminari & rerum potiri putat. 993.b. quomodo voluptatem depingere solutus. 1014.b. opinio de siderum naturâ ignea. 1126.b. statuit Solem esse igneum Oceanique ali humoribus. ibid. quatuor de causis dixit in animis hominum informatas esse deorum notionis 1124.a. Rhetorica. 1030.a. inconstans in opinione de diis. 1115.a	Columna Mania. 223.a	uti possimus. 13.b
Clementia, quid. 65.b	Comedim. 714.a	Conclusionibus quibus utendum in genere Deliberativo. 15.b. in Demonstrativo genere. 16.b
Cleobis & Biton matrem Argiam sacerdotem curru ad sanum adduxerunt. 1065.a. manè in centi mortui pictati primum à Diis consecuti sunt. ibid.	Comes qui dicantur? 534.a	Condiscipulatus. 965.a
Cleombrotus Ambraciota, lecto Platonis libro de animo, è murose in mari precipitavit. 1061.b	Cometa, stelle cinnamata. 1124.b. bello Octaviano visa. ibid.	Condocefacere. 1107.a
Cleomenes Lacedemonior. Rex, ejusque filii sibi mortem conscivere. 1293.a	Comitiales dies, quibus Senatus non habebatur. 941.b	Conduplicatio, figura exornationis verborum. 27.b
Cleon, civis turbulentus, at eloquens. 130.b	Comitorum popularium cum ficto & eunripo comparatio. 415.b. cum cæli tempestatibus. ibid.b. & 416.a	Confatalia quæ dicantur. 1183.b
Clepepe. 1316.b	Commentarioli. 1030.b	Confidens quis dicatur? 1077.a
Clepsisse. 1069.a	P. Comminius Spoletinus, eq. R. orator. 147.b	Confirmatio omnis petitur aut à personis, aut à negotiis. 41.a
Clepsydra. 1074.b	Commisseratio in Oratione debet esse brevis. 14.b	Confirmatio orationis, quid? 2 a. 41.a. 12.a. quæ in ea observanda & consideranda. 12.a. vitiose confirmationis exempla. ibid.a,b. & seq.
Clivus Capitolinus. 784.b	Commodius tardè navigare, quam omnino non navigare. 926.b	Confirmationis & Confutationis loci in genere Deliberativo. 15.b. 97.b. 98.a
Cliffhenes Orator Græcus. 130.b	Commoratio, figuratio exornationis sententiarum. 31.b	Conformatio verborum & sententiarum in Oratione, ut differant? 126.a
Clitarchi & Stratoclis opinio de morte Themistoclis. 131.b	Commoris, vicus in monte Amano. 761.b	Confirmatio, figura exornationis sententiar. 33.b. 34.a
Clitella bovi, proverb. 857.b	Commoisset, pro commovisset. 272.a	Confutatio in oratione quid? 2.a
Clitomachus. 70.b. 990.a. librum scripsit consolandi causa ad captivos cives suos eversa Karthagine. 1082.a	Commoventia. 886.a	Conjunctivum. 928.b
Clodia fortitudo in ferendo obitu D. Bruti filii. 1297.a	Commutatio, figura exornationis verborum. 27.b	Conjunctio, figura exornationis verborum. 27.b
C. Clodius orator. 140.a	Commutatio rerum tripliciter fit, verbis, pronuntiando, tractando. 31.a	Conjectura, eaque in 14. genera divisa. 119.b
C. Clodius Cæci F. & M. Tuditanus Coss. 133.b	Comnus nobilissimus fidicem Socratem fidibus docuit. 715.a	Conjectura omnis capienda ex causa, persona, vel factis ipso. 52.a
P. Clodii libido. 474.a	Compar, figura exornationis verborum. 25.b	Conjecturalis causa constitutio, ejusque exemplum. 4.a. hæc causa prima & difficillima. 6.a. 37.a. 51.b
Clypei Lanuvii à muribus corrosi quid portenderint. 1161.b	Comparabile in negotio quid sit, idque triplex. 43.a. quomodo infirmetur. 46.b	Conjugatio, συζυγία. 173.a
Coacti qui, & cogere quis propriè dicatur. 339.a	Comparatio quomodo tractanda in Juridicali causa constitutione. 9.b. 57.a	Conquestio in conclusione quomodo & per quos locos tractanda. 49.b. 50.a,b
Cochlea sive testudinis descriptiones præctica. 1178.b	Comparatio criminis in constitutione Juridicali. 5.a. 37.b	Conscientia recta voluntatis, maxima consolatio rerum incommodarum. 683.b
Coccyus, st. infernalis. 1143.b. 1052.b	Comparatio Oratoris cum eo qui pilaludit, aut pingit. 72.a	Conscientia magna vis. 554.b
Codrus Athenarum conservator. 1047.a. in medios hostes se immisit vestes amulari, ut victrices esset Athenæ. 1065.b	Comparationi, modiduo. 120.a	Constitutio in causa conjecturali, quid sit? 7.b. qualiter ea utatur accusator, qualiterque defensor. ibid.
Cognatio nulla propior quàm Patria. 597.a	Comparationum tria genera. 175.a,b	Consecratio, negotiorum attributum. 54.a. 119.b
Cognitionis modi tres & qui? 119.b	Comperdinari & Comperdinatus. 232.a,b	Consequentium locus argumentationis. 174.a
Cælibatus publicis Censuram legibus prohibitus. 1204.b	Computaliorum dies. 538.a. 835.a	Consilium, personarum attributum. 41.b. 53.a
Cæli & cælestium corporum motus ordinatus & constans. 1128.a	Complexio pars argumentationis. 10.b. quando eâ superscendum. 11.a	Consilium fidele deliberanti dare. 1217.a
Collatio in causa conjecturali. 7.a. in negotio quid? 43.a	Complexio figuræ exornationis verborum. 24.a	Consilium Themistoclem. 868.a
Collectam à convivis exigere. 102.b	Complexio verborum longissima, quæ? 124.b. vitiosa, quæ? 13.b	Consolabilis: Consolabilis dolor. 666.a
Collocatio verborum in oratione. 123.b. 124.a	Compositio elocutionis quid sit & quomodo censetur. 23.b. 24.a	Consolationum medicina triplex. 1085.b
Colonus locus Athenis, habitatio Sophoclis. 1039.b	Concalescere. 108.a	Consolantium officia. 1085.a
Collubus. 885.a	Concaffigare. 11.b	Consortio, 3. declin. 1244.a
	Concessio criminis, pars Assumptiva Juridicalis constitutionis. 4.b. 37.b. dividitur in purgationem & deprecationem. 4.b. 5.a. 10.a. 37.b. 59.a. ejus partes duæ, Purgatio & Deprecatio. ibid.	Consul est, qui consulit patriæ. 97.b
	Concordiæ ades. 598.b. 1128.b	Consulis boni officium. 411.b
	Conclusio orationis quid? 2.a. 28.a. ejus partes tres. 42.b. 48.b	Constitutio causæ quid? 4.a. 37.a. est triplex, conjecturalis, legitima, juridicalis. ibid.
	Conclusiones, Græcis Ἐπιλογαί, sunt tripartitæ. 13.b. in quibus locis in	Constitutionis Conjecturalis ratio in sex partes est distributa. 6.b
		Consuetudinis magna vis. 1071.a
		Consuetudo mala & impia contra deos disputandi, sive ex animo id sit, sive simulatè. 1139.b
		Conjuzi-

M A X I M E M E M O R A B I L I U M .

<i>Consummare nonnihil industria in aliqua re.</i> 16. b	<i>Corpore nihil nisi praesens & quod adest, sentire possumus : animo autem & praeterita & futura.</i> 1003. b	<i>modo infirmetur.</i> 45. b
<i>Contentio quid sit ?</i> 17. b. dividitur in continuationem & distributionem. 18. a. 24. b. 31. b.	<i>Corporis humani cum Reip. corpore comparatio.</i> 607. b	<i>Credulitas error est magis, quam culpa.</i> 2 2. b
<i>Contentio tam diu sapiens est, quam diu proficit aliquid, aut si non proficit, non adest civitati.</i> 536. b	<i>Corporis humani constitutio & partes.</i> 1043. a, b. actio. ibid. b. pulchritudo in quo consistat. 1090. a	<i>Cretum leges vel Jupiter sanxit, vel Minos de Jovis sententia.</i> 1070. b. juventutem laboribus erudiunt, &c. ibid.
<i>Contentionia quid ?</i> 65. b	<i>Corporis partes, per quas sentimus, sunt animi fenestrae.</i> 1057. a	<i>Creticus pes.</i> 124. b. 168. b.
<i>Continuatio, figura exornat. verbor.</i> 25. b 123. b	<i>Corpus virorum fortium mortale, animi motus & virtutis gloria sempiterna.</i> 509. b	<i>Crispifuleans igneum fulmen.</i> 174. b.
<i>Contortulus : contortula conclusuncula.</i> 1071. b	<i>Corpus quasi vas aut aliquod receptaculum animi est.</i> 1057. b	<i>Critias, Graecus Orator.</i> 92. b. 130. b. 121. b
<i>Contractiuncula.</i> 1086. a	<i>Corpus omne aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra est, aut aliquid concretum ex his.</i> 1142. a. cur nullum immortale. ibid.	<i>Critolaus Peripateticus.</i> 70. b. 1041. a. ejus libra de bonis animi & corporis. 1102. b. Corinthum evertit. 1149. a
<i>Contraria contrariis opposita necessitate ipsa numerum oratorum efficiunt.</i> 165. a	<i>Correctio, figura exornationis verborum.</i> 27. a	<i>Crocodilorum ora in terram edita, ut raque obruta, ipsa per sese nascuntur & educantur.</i> 1135. b
<i>Contrariorum genera plura.</i> 173. b	<i>Corvus, sidus caeleste.</i> 1134. a	<i>Crocota.</i> 478. b
<i>Contrarium, figura exornationis verborum.</i> 25. a	<i>Cos novacula discissa per Attium Narium augurum inspectante Rege Prisco Tarquinio.</i> 1154. a. 1173. b	<i>Crasus opulentiss. Rex Aesae, monitus a Solone neminem beatum esse ante mortem.</i> 1029. b. ejus filius insans locutus est, quo ostento regnum patris & domus funditus concidit. 1163. b
<i>Controversia ex contrariis legibus in legitima causa constitutione.</i> 4 a. 63. b ex ambiguo. 4. a 61. a. ex definitione 4. a. 64. b. ex scripto & sententia. 4. a. 62. a. 76. b. ex translatione. 4. b. ex ratiocinatione. 4 b. 64. a	<i>C. Cosconius Calidianus, orator.</i> 145. b	<i>Crommya-acris, Cypri promontorium.</i> 737. b
<i>Controversia nominis</i> 37. a. generis ibid.	<i>C. Costa, orator.</i> 136. b. 114. a, b. 142. b.	<i>Crotoniae Heracleotam Zeuxin ad templum Junonis picturis exornandum conduxerunt.</i> 50. a. omnibus corporum virtibus & dignitatibus antesteterunt. ibid.
<i>Contumeliae fanum apud Athenienses.</i> 1197. b	<i>141. a. per invidiam tribunatu depulsus, deinde civitate ejectus.</i> 112. b	<i>Cuicunquedi.</i> 800. a. 887. a
<i>Conturbatio est metus exortiens cogitata.</i> 1088. b	<i>L. Cotta, mediocris orator.</i> 138. a. venerator habitus. 134. a. 99. b.	<i>Cujusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare.</i> 618. b
<i>Convenienter naturae vivere, quid ?</i> 1034. b.	<i>Crantor Xenocratis discipulus.</i> 116. b. 1076. b. scripsit de Consolatione. 1065. b. ius liber de luctu. 995. a. 1289. a.	<i>C. Culleoli furbundae praedictiones bello Octaviano.</i> 1150. b
<i>Conversio, figura exornationis verborum.</i> 24. a	<i>L. Crassus, & Q. Scavola, Cosi.</i> 144. b	<i>Cupidinis vocabulum consecratum.</i> 1128. b
<i>Convivium Lapitharum & Centauro-rum.</i> 540. a	<i>L. Crassi Oratoris, & Q. Scavolae JC. comparatio.</i> 138. b	<i>Cupidines tres diversi.</i> 1145. b
<i>Convivium quare Latinis sic dictum.</i> 1260. a. Graecis impiè Compositio & Concenatio dicitur. ibid.	<i>L. Crassus eloquentium juris peritissimus.</i> 136. b. 138. b. & seq. lateris dolore consumtus. 112. a, b. cynea vox. ibid. qui casus hujus mortem secuti sint. ibid.	<i>Cupiditas caeca ac temeraria animi dominatrix.</i> 35. a. insatiabilis. 1002. a
<i>Coptola.</i> 730. a	<i>P. Crassus junior bellum cum Parthis gessit.</i> 1296. b. in praetio cum illis commisso filium amisit, & quam moderate ejus mortem tulit. ibid.	<i>Curatrum alienarum difficilis.</i> 1214. a
<i>Coponi & Curii causi.</i> 95. b	<i>M. Crassus senior semel in vita visit, hinc a γέλας & vocatus.</i> 1050. b. 1079. b	<i>Curio Orator.</i> 93 a. 137. a. 141. a. 143. a, b. 148. b
<i>Corax & Tisias Oratoriae artis inventores & principes.</i> 73. b. primi artem dicendi Siculis tradidit. 131. b	<i>M. Crassus, orator.</i> 145. a.	<i>M. Curius Orator.</i> 132. a. 136. a. de Rege Pyrho triumphavit. 1261. b. ejus tenuitas victus. ibid. scitum, auri magnum pondus a Samnitibus oblatum, repudiantis. ibid.
<i>Corcyra (insula maris Ionii.)</i> 768. a	<i>M. Crassus fundaster.</i> 1110. a	<i>Cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo, admirabiles exstiterint.</i> 68. a, b
<i>Coria, Arcadium dea, quadrigarum inventrix.</i> 1145. b. eadem quae Minerva. ibid.	<i>M. Crassi facitum dictum in Silum.</i> 106. a. scitum de pecuniae cupiditate. 1213. b	<i>Currentem incitare.</i> 592. b. 765. a. 905. b. 937. a
<i>Corinthi descriptio.</i> 386. b	<i>P. Crassus, M. F. eruditus.</i> 148. b	<i>Cybratici caetes.</i> 298. a
<i>Corinthus urbs pulcherrima a L. Mummo sublata.</i> 235. b	<i>P. Crassus orator.</i> 133. b. 135. b. suapte manu interfectus. 112. b.	<i>Cybistra, oppidum Cappadociae ad montem Taurum.</i> 818. b. 760. a
<i>Coriolanus Romam ingrati populi injuria pulsus ad hostes se contulit.</i> 131. b. impiè a Volscis auxilium contra patriam petiit. 857. b	<i>M. Crassus Dives.</i> 78. b. 789. a. 1029. b	<i>Cygni Apollini dicati.</i> 1060. a. cum cantu & voluptate dicuntur mori. ib.
<i>Corneliae Gracchorum matris fortitudo in ferenda XIV. liberorum morte.</i> 1296. b. ejus Epistola. 143. a	<i>Crater, sidus caeleste.</i> 1133. b	<i>Cyllones.</i> 633. b
<i>C. Cornelius, Q. Minucius Cofi.</i> 133. b	<i>Cratippus, Philosophus Atheniensis.</i> 1210. a	<i>Cyneas, legatus Pyrho ob memoriam celebris.</i> 1058. b
<i>M. Cornelius Cethegus eloquens.</i> 132. b. cum P. Tuditanus Cofi. fuit. ibid.	<i>Credibile in negotio quid sit ?</i> 43. a. quo-	<i>Cynicorum & Stoicorum profeminator Xenocrates.</i> 116. a
<i>Cornicum oculos configere, proverb.</i> 414. a		<i>Cynicorum ineptae disputationes contra verecundiam.</i> 1226. a
<i>Cornici oculum, proverb.</i> 427. b		<i>Cynocephalus.</i> 825. a
<i>Corpora nostra terrens principiorum genere confecta, concalescunt animi ardore.</i> 1056. b		Kkkkkkkk 2 Cyno-

M A X I M E M E M O R A B I L I U M .

<i>Deorum multitudo hominum vitam omni superfusione referfit.</i> 1129.a	<i>Dicendi facultas & dignitas.</i> 413.b	<i>peraret. ibid. ejus sententia de divi- tis.</i> 1026.b. de bonafama. 1027.a
<i>Deos esse omnibus unatum est & quasi in animo insculptum.</i> 1124.a. 1127.a. 1059.a, b	<i>Dicendi omnis doctrina in tres partes distribuenda, & in quas?</i> 177.b	<i>Dion Syracusius, Platonis discipulus.</i> 121. b. ejus admirabilis fortitudo in luctuoso filii obitu. 1295.a
<i>Depacisci eum aliquo partem.</i> 209 b	<i>Dicendi virtus, nisi ei, qui dicit, ea de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest.</i> 71.a	<i>Dionysii quatuor diversi.</i> 1145.a, b
<i>Depeccisci.</i> 855.a	<i>Dicere Atticè quid sit?</i> 154.b	<i>Dionysius Heracleotes.</i> 1073. b. propter dolorem oculorum à Zenone magistro degeneravit. 1050. b. 1073. b. 986. a. 1077. b.
<i>Deprecatio criminis, pars Assumptiva Juridicialis constitutionis.</i> 5. a. 37. b. 60. a. quid sit? ibid. quomodo tra- ctanda. ibid. 10. a. quando ea uten- dum. 10. a	<i>Dicere perverè homines, perversè dicen- do facillimè consequuntur.</i> 77.a	<i>Dionysius Magnes.</i> 151 a
<i>Depsit.</i> 715.a	<i>Dichorcus per.</i> 168 b	<i>Dionysii mater gravida seminatit se pe- perisse Satyriscum.</i> 1154. b
<i>Des, id feras, proverb.</i> 842. b. 843. a	<i>Dicis causa.</i> 299. a. 781. b. 965. b	<i>Dionysii Syracusanorum tyranni vita & historia eleganter descripta.</i> 1103. a, b. & seqq. ne collum tonsori com- mitteret, tendere filias suas crevit. 1103. b. duas uxores habuit, Aristo- machen & Davidem. ib. sessam lectam cubiculari lecto circumdedit. ibid. quo- modo Damocli assentatori fortunæ suæ felicitatem ostenderit. ibid. ejus collo- quium cum coquo Lacedæmoniorum. 1108. a. jocus de felici sua navigatio- ne, cum sanum Proserpina Locris capi- lavisset. 1148. a. alius jocus de aurco Jovis amico in Peloponnesi fons ipsi sublato. ibid. alius de Esculapio, ejus auream barbam Epidauri demi jussit. ibid. alius de argenteis mensis BO- NORUM DEORUM quas sustulit. ibid. alius de porrectis manibus, simi- lacorum. ibid. regnum: quid ei por- tenderit. 1159. a. crudelitas. 1237. a. Syracusis expulsus, Corinthi ludum aperuit. 713. b. 1078. b
<i>Descriptio, figura exornationis senten- tiarum.</i> 30. a	<i>Dicrota.</i> 926. b	<i>Diophanes Mitylenæus, T. Gracchi ma- gister.</i> 135. b
<i>Desiderium est libido ejus qui nondum ad sit videndi.</i> 1089. a	<i>Dictamnus herba qualis.</i> 1135. a	<i>Διοxyegi tres diversi & eorum nomina.</i> 1141. b
<i>Desperatio quid?</i> 1088. b	<i>Dictatura.</i> 575. b	<i>Diphilus Crasii scriptor & lector.</i> 76. a
<i>Deversari.</i> 236. b	<i>T. Didius.</i> 99. b	<i>Diphilus Diphilotardior, proverb.</i> 947. a
<i>Devorere.</i> 795. a	<i>Diculam ducere.</i> 821. b	<i>Diploma.</i> 687. b
<i>Deus in aliqua re.</i> 98. a	<i>Diem dicere.</i> 23. a	<i>Dira, sicut cætera auspiciis, non causis adferunt, cur quid eveniat, sed nun- tiant ventura, nisi provideris.</i> 1153. b
<i>Deus in dicendo.</i> 74. b	<i>Dies ἐξ ἀπίστου.</i> 259. b	<i>Diriberi.</i> 546. b. 1306. b
<i>Deus Platonius.</i> 1113. a	<i>Difficillimum in omni re est, formam optimi exponere.</i> 155. a	<i>Dis dictus Dives, Græcè Πλάτων, quia & recidant omnia in terras & oriun- tur è terris.</i> 1129. b. Proserpinam ra- puit. ibid. hujus raptus fabula. ibid.
<i>Deus sempiternus.</i> 1113. b	<i>Digito cælum attingere, proverb.</i> 784. b	<i>Disceptatio est aut simplex, aut ex com- paratione.</i> 119. b. 120. a
<i>Deus animans.</i> 1127. a. mundus. ibid.	<i>Dignis extremis attingere, proverb.</i> 518. a	<i>Disciplina alia intelligendi, alia dicendi. 154. a. hinc est ut veram & absolutam eloquentiam nemo consequatur. ibid.</i>
<i>Dextella.</i> 914. b	<i>Digitum ad fontes intendere.</i> 81. a	<i>Disertus quid, ejusque definitio.</i> 1189. a
<i>Diæta curari.</i> 803. b	<i>Digitum nusquam, proverb.</i> 337. a	<i>Diserti à doctis per Socratem dissociati.</i> 117. a
<i>Diagondas Thebanus nocturna sacra per- petua lege in Græcia sustulit.</i> 1199. a	<i>Digitum transversum non discedere.</i> 984. b	<i>Disertus & eloquens ut differant?</i> 73. b
<i>Diagoras Melius nullos esse Deos sta- tuit.</i> 1111. a. 1117. a. 1122. a. dictus atheos. ibid. & 1149. a. ejus scita duo de navigantibus. ibid.	<i>Dignitas elocutionis quid sit.</i> 24. a. hac dividitur in exornationem verborum & sententiarum. ibid.	<i>Disjunctio figura exornationis verbo- rum.</i> 27. b
<i>Dialectica, qualis ars?</i> 97. a. 989. a. quid contineat? 1008. a. est quasi contracta & adstricta eloquentia. 105. b	<i>Dignitas, quid?</i> 66. a	<i>Dispositio Oratoris quid?</i> 11. b. 36. b
<i>Dialectica pugno, Eloquentia palma si- milis secundum Zenonem.</i> 160. b	<i>Dignus qui-cum in tenebris mices, pro- verb.</i> 1249. a	<i>Dispositionis locorum, cum instructione militum comparatio.</i> 17. a
<i>Dialectici spinosiora multa pepererunt.</i> 160. b	<i>Dii beati sunt & immortales.</i> 1115. b magna curant, parva negligunt. 1139. b	<i>Dispositio duos genera; unum ab in- - Kkkkkk kk 3</i>
<i>Diana & Luna eadem.</i> 1129. b. dicta quia noctu quasi diem efficiat. ibid.	<i>Dii monogrammi & nihil agentes, Epi- curi.</i> 1128. b	<i>Dispositio duos genera; unum ab in- - Kkkkkk kk 3</i>
<i>Diana Lucifera apud Græcos à pa- rientibus invocata.</i> 1129. b. Anni- raga, non à venando, sed à vagando dicta. ibid.	<i>Diz, secundum Epicurum, nulli propiti neque irati.</i> 543. b	
<i>Diana tres earumque genus.</i> 1145. a	<i>Diligentia in causis defendendis pluri- mum valet.</i> 96. a	
<i>Diana Ephesica templum eâ nocte desti- gravit, quâ natus Alexander.</i> 1129. b	<i>Dimarchus Orator Græcus.</i> 92. b. 131. a	
<i>Diane sanum Purgæ.</i> 235. a	<i>Diodorus philosophus Peripateticus finem bonorum statuit vacare omni molestia cum honestate.</i> 70. b. 994. b. 1008. a. 1010. a. 1041. a. 1048. a. Critolæ auditor. 1041. a	
<i>Dianum in Hispania.</i> 239. a	<i>Diodorus Stoicus.</i> 150. b. 992. a. cæcus philosophatus est & geometriam do- cuit. 1109. b	
<i>Dicæarchus animum nullum esse statuit.</i> 993. b. 1054. a. 1056. a. 1057. b. ejus opinio de divinationum generibus. 1150. b. liber de interitu hominum. 1233. a. 1293. a. tres libri, Lesbici dicti, de mortalitate animarum. 1060. b	<i>Diogenes Apolloniates deum aëra esse censuit.</i> 1114. a	
<i>Dicendi genera tria.</i> 154. a	<i>Diogenes Babylonius.</i> 1150. b. Stoicus. 1246. b. liber de Minerva. 1115. a	
<i>Dicendi omnis ratio in quo versatur.</i> 68. a. 94. a	<i>Diogenis Cynici dictum: Harpali præ- donis felicitate Deorum vim ac pote- statem redarguit.</i> 1148. a. Dialecti- cam tradidit. 97. a. Stoicus. ibid. mor- tuum se projici jussit inhumatum, & bacillum propè poni. 1064. a. Ale- xandro roganti, si quid opus esset, re- spondit: Nunc quidem puillum à sole. 1107. b. ejus disputatio quanto regem Persarum vitâ fortunæque su-	

INDEX RERUM ET VERBORUM

stitutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. 16.b. 17.a	M. Drusus, orator. 141.a. 141.a.	Eloquens perfectè quis sit? 157.b. 159.b. & 160.b
Differendi omnis ratione partes duas habet, unam inveniendi, alteram iudicandi. 171.a	Dubitatio, figura exornationis verborum. 27.b.	Eloquens sine Philosophia nemo efficitur. 154.a
Dissimilis debitio pecunia & gratia. 488.b	Duellum, contractum in bellum: Duis, in his: Duellum in Bellum. 163.b	Eloquens, sit temporum personarumque modulator. 161.a
Dissolutio, figura exornationis verborum. 28.a	Dulce est nomen pacis. 622.a	Eloquentia Athenis nata & alta. 131.a
Distributio, figura exornationis sententiarum. 29.a, b	Dulciculum: dulcescula potio. 1081.b	huic honos habitus Troicis temporibus. ibid.
Distributione quando utendum? 3.b. ea dividitur in enumerationem & expositionem. ibid.	Dulcitus. 118.b	Eloquentia non ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. 76.b
Diversivolum. 740.a	Duo parietes de eadem fidelia dealbare, proverb. 678.a	Eloquentia una quadam de summis virtutibus. 115. b. pacis est comes, otii sociata, &c. 131. b. Principibus maximo ornamento. 1037. a. domina rerum. 1137. b. 1236. b. 1239. a. ex quibus rebus constet? 187. a. unde odium & invidiam contraxerit? 35. b. 36. a. utrum prudentissimorum hominum artibus contineatur, an in quodam ingenii atque exercitationis genere ponenda? 67. a
Dives proprie quis? 1282.a	Duodecim Tab. liber omnes bibliothecas omnium Philosophorum superare videtur. 80. b. Usucapionem inter quinque pedes esse voluerunt. 1192. b. de mortuis in urbe non sepeliendis cavent. 1202. a. de carminibus infamibus. 1087. a	Eloquentia una, sed materia multiplex. 113. b. ut differat à Dialectica. 160. b.
Divinandi duogenera, artificiosum & naturale. 1151. a, b. 1154. a 1167. b	Duris Samius homo in historiis diligens. 824. b	Eloquentia forensis spreta à Philosophis. 153. b. Eloquentia summa laus, amplificare rem orando. 119. a
Divinatio artificiosa. 1164. a	E.	Eloquentia studium, bonine an mali plus attulerit civitatibus. 35. a. ex honestissimis causis natum. ibid.
Divinatio, Gracè μαντιὰ, est praesensio & sententia rerum futurarum. 1150. a. Latine dicta à diviis, Gracè à furore secundum Platonem. ibidem.	E Blandiri. 932. a	Eloquentia studium non erat commune Graciae, sed proprium Athenarum. 132. a
Divinationis definitio. 1166. b	Ebrietas & ebriositas differunt. 1089. b	Eloquentia studio praemia apud Romam proposita. 68. b. ejus difficultas, & qua ad hoc studium excolendum desiderentur. ibid.
Divinationem quomodo definiat Chrysisippus. 1178. a	Ecdici. 752. b	Eloquentia cur studendum. 36. a
Divisio vitiosa, quae? 1009. a	Echionis Tabula. 1281. b	Eloquentia definitio. 182. b. abusus. 35. b. laus & praestantia. 69. b. haec homines dispersos unum in locum congregavit. ibid. civitates constituit. 70. a
Divisio orationis quid sit? 2. a	Edolare. 906. a	Elucubrari epistolam. 840. a
Divisio figura exornationis sententiarum. 30. b. qui differat ab ea, qua est tertia pars orationis. ibid.	Effatum, Gracis ἀξιωμα, quid? 989. b	Emblema vermiculatum. 123. b. 163. b. 148. a.
Divitiarum cupiditas unde oriatur. 1213. a	Effellio, figura exornationis sententiarum. 32. b	Embœneticam facere. 700. a
Dixecetis quis? 562. a	Effrigere aliquem. 863. b	Empedocles physicus egregium poema fecit. 82. a. statuit nihil cognosci posse, nihil percipi, nihil sciri, & omnia esse abstrusa. 979. a. statuit nota quatuor elementa esse materiam mundi. 992. b. quatuor naturas, ex quibus omnia constare vult, censet esse divinas. 1114. a. censuit animum esse cordi suffusum sanguinem. 1054. a
Doctus quis? 169. a	Egredi è portu sine gubernaculis, proverb. 838. a	Endymionis somnus. 1046. a
Docilis, quis? 2. a	Eleatici philosophi à quo denominati. 994. a	Endymion in monte Latmo conspuitur à luna ut eum oscularetur. 1062. b
Dolor est agritudo crucians. 1070. b. 1088. b. sensim & pederentim progrediens extenuatur. 1082. b. homini à natura insitus. 1291. a. omnis immodicus turpis est & à viro alienus. ibid.	Elegantia ab eligendo dicti. 1130. a	Engonasin, Sidus caeleste, ejusque descriptio Aratea. 1133. a
Dolus malus est cum aliud agitur, aliud simulatur. 1247. a	Elegantia elocutionis quae sit, eaque distributa in Latinitatem & explanationem. 23. b	Enna Cerevis natali celebris. 305. a, b
Cn. Domitius, eloquens. 140. a, b	Elegantia loquendi augetur legendis oratoribus & poetis. 114. b	Ennius Poëta epicus. 187. a
Cn. Domitius, praetor Siciliae, pastorem ob aprum interfectum in crucem sustulit. 311. a	Elementa. 974. b	Ennius M. Cethegum Suada melleam vocat. 132. b
L. Domitius, orator. 147. b	Elephanto belluarum nulla prudentior. 1120. b	Ennius
Domitionem parare. 19. b	Elephantorum acutissimi sensus. 1137. b	
Domus adificatio ne extra modum sumtu & magnificentia prodeat. 1227. b	Elephantis à natura manus date ad praestitum. 1134. b	
Domus honorati & principis viri qualis esse debeat. 1227. b	Eleusina sancta & angusta ubi imitantur gentes orarum ultima. 1122. a	
Dormire quid secundum Zenonem. 1177. a	Elis, urbs Peloponnesi. 1160. b	
Doryphori statua Polycleli. 150. a. 153. a	Elocutio dividitur in tria genera, sive figuras, gravem, mediocrem, & attenuatam. 22. b. gravis quae ejusque exemplum. ibid. mediocris exemplum. 23. a. attenuata exemplum ibid. figura gravi finitima sufflata. ibid. a, b. mediocri propinquum genus fluctuans & dissolutum. ibid. b. attenuato generi finitimum id quod dicitur existit. ibid. b.	
Draconis leges. 80. b	Elocutioni praecipio bipertita. 22. b	
Draco, sidus caeleste, ejusque descriptio Aratea. 1133. a	Elocutio commoda & perfecta tria desiderat, Elegantiā, compositionem, dignitatem. 23. b	
Druidae in Gallia Physiologiae & auguriis studebant. 1160. b	Elocutio Oratoris, quid? 1. b. 36. b	
G. Drusus caecus consulebat aliis. 1109. b		

MAXIME MEMORABILIMUM.

Ennius quando natus. 133. b. 1051. b. scripsit bellum Punicum. ibidem. Thyesten fabulam docuit. 134. a. Burrum, pro Pyrrhum; Bruges, pro Phryges dixit. 164. b. P. Scipioni Africano carus fuit. 447. a. ejus somnium de Homero. 983. b. 988. a, b. Medea. 997. b. se mortuum lugeri vetat. 1065. b. 1302. a. quoto aetatis anno mortuus sit. 1256. a. paupertatem & senectutem ita tulit ut eis delectari videretur. ibid.

Enthymema, quid sit? 174. a

Enumeratio. 3. b. ea quando tendum, & qualis debeat esse. ibid.

Enumeratio quomodo tractanda? 181. b

Enumeratio conclusionis qualis debeat esse. 13. b. 48. b. quae ejus vitia. ibid.

Enumeratio quid sit in argumentatione necessaria. 42. b

Enumeratio partium quomodo tractanda. 171. b

Enumeratio vitiosa, qua? 47. a

Enumeracionis communc. praeceptum. 49. a

Enumeracionis falsa exemplum in expositione oratoria. 11. a, b

Epaminondas Thebanorum Imperator. 121. b. 132. a. 1013. b. fidibus praeclare cecinit. 1052. a. 1055. b. 1065. b. mors gloriosa. 1073. b. apud Mantinea moriens de clypeo fuit sollicitus. 1018. a

Ephori Lacedaemonii à Theopompo regibus oppositi. 1206. a

Ephorus Isocratis discipulus. 90. a. qualis orator. 167. a

Epicharmi praeceptum: γινώσθης ἄλλο κέχρηται. 949. b

Epicharmi sententia de morte. 1053. b

Epicurei omnes res, quae sunt homini expectanda, voluptate metubantur. 545. a. 1107. b

Epicurus Voluptatem statuit esse finem bonorum, si ve summum bonum. 994. b. 100. b. & quomodo id confirmet. ibid. dixit sapientis esse, opinionem à perspicuitate se jungeret. 983. a. statuit si unus sensus semel in vita mentis, nulli unquam esse, credendum. 987. a, b. totam Dialecticam, contempnit & irridet. 989. b. 1008. a. ut & Logicam. 999. b. ejus sententia de magnitudine Solis. 987. b. omne judicium in sensibus, & in rerum notitiis & in voluptate constituit. 995. b. statuit nihil medium esse inter dolorem & voluptatem. 1001. b. paritur cupiditates in naturales & necessarias: naturales & non necessarias: non naturales & non necessarias. 1002. a. statuit non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste justeque vivatur. 1003. b. sententia de summo bono. 1004. b. de fortuna sapientia. 1004. b. 1017. a. de amicitia. 1004. b. si hostia sunt specula natura. 1010. a.

non minorem voluptatem dixit percipi ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis. 1017. a. ejus morientis verba & epistola ad Hermachum. 1017. b. amicitiam laudibus in caelum effert. 1016. a. eam à voluptate non posse divelli statuit. ibidem. ejus testamentum. 1018. a, b. sententia de morte. ib. statuit dolorem summum malum esse. 1068. a. dixit sapientem esse semper beatum. 1049. a. Epicuri sententia de praemeditatione futurorum. 1079. b. tenentem victum antefert copioso. 1081. b. solus vidit primum esse deos, quod eorum notionem in animis impressisset natura. 1115. b. verbis reliquit deos, re sustulit. 1119. a. 1122. b. ejus xουαχά δέξαι. ibid. & 1008. b. dixit se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit se junctum à delicatis, & abstinentis voluptatibus. 1121. b. Deos monogrammas & nihil agentes commentus sit. 1128. b. irrides praedictionem rerum futurarum. 1138. b. periculosos & perstabiles deos induxit jocandi causa. 1169. a

Epimenides Cres per furorem vaticinatus est. 1154. a

Epiphanea, urbs Ciliciz. 761. b

Epistola non erubescit. 676. a

Epistolarum genera multa. 650. a

Epulari Saliarem in modum. 815. a

Equi indomiti comparatio cum homine indocto. 32. a

Equiria (festum in Campo Martio à cursu equorum sic dictum.) 925. a

Evana, Amant montis caput. 761. b

Erectum civi. 83. b

Erechthei regis Atheniens. filia mortem pro patria contempnentis. 498. b. 1047. a. 1065. b

Erechthei delubrum apud Athenienses. 1144. a

Eretraci Philosophi à quo denominati. 116. a. 994. a. omne bonum in mente & mentis acui pumbant. ibid.

Eriphyla fabula. 297. a

Eriphyle vitam auro vendidit. 48. a

Eros histrio. 216. b

Esse proedere. 27. b

Eusiae, venti Septentrionales. 763. b. 829. b. 1135. b

Eurusi de caelo tanta scientissime observabant. 1160. b. caelum in XVI. partes dividebant. 1169. a

Etymologia, verborum explicatio. 975. a

Euclides Megareus, Socratis discipulus. 994. a

Euclides geometriam docuit. 121. a

Eudemi Cyprii agrotantis somnium deservit convalescente, & de Alexandro tyranno interituro. 1156. b

Eudoxus, Platonis auditor, Chaldaus in praedictione & notatione vita ex natali die minimè vult esse credendum. 1174. a

Euhemerus deorum mortes & sepulturas demonstravit. 1122. a

Eumenides dea, earumque fanum apud Athenienses. 1144. a

Euphrates fl. Mesopotamiam fertilem efficit. 1135. b

Eupolis judicium de Pericle. 131. a. suadendam deam in Pericli labris sefistavisse scripsit. 132. b

Euripi Chalcidici motus reciproci & constants. 1141. b

Euripides auditor Anaxagora. 1079. a

Euripidis fabulae. 997. b

Euripidi animus est Deus. 1059. a

Euripylus. 1071. a

Eurotas, fluvius. 59. b

Eventa. 1151. b

Eventum, secunda declinat. 796. a. 1267. a

Eventus causarum quomodo considerentur. 185. a

Eventus, quid? 54. a. quando fallat. 52. a

Ex, & è, praepositiones, earumque usus. 164. a

Ἐξαρτήματα, dies Sicularum, ceterorumque Graecorum, quales? 259. b

Exanclare. 33. b

Exanclare. 991. a. 1066. a

Exanimatio quid, ejusque definitio. 1088. b

Exartuata. 832. b

Ex ante diem. 798. b

Excandescencia est ira nascens & modo existens. 1089. a. Gracè θύμωνος dicitur. ibid.

Exclamatio, figura exornationis verborum. 24. b

Excors. 1052. b

Exempla testimoniorum locum obtinent. 21. a, b

Exemplis probatissimis utendum. 21. b

Exemplum, figura exornationis sententiarum. 32. b

Exemplum in negotio quid? 43. a

Exemplum & Testimonium, ut differant? 21. b

Exemplum vitiosum quid sit. 13. b

Exercitatio Oratoria, quid sit? 1. b. 76. b. 77. a

Exercitatio domestica & umbratilis. 77. b

Exercitus unde dicitur? 1070. b

Exhedra. 1112. b. 1039. b

Exhedra. 696. b

Eximus unus. 223. a

Exlibratus. 832. b

Exordiorum duo sunt genera: Principium & Insinuatio. 2. a. 38. b

Exordium sit sermo lenis, & usitata verborum confectudo. 3. a. 39. b

Exordium vulgare vitiosum, & quod sit? 3. a. 39. b. commune vitiosum, & quod sit? ibid. affectatum, vitiosum. ibid. nimis longum, vitiosum. ibid. separatim, vitiosum; in quo etiam

INDEX RERUM ET VERBORUM

etiam includitur translatum. <i>ibid.</i>	<i>rho</i> tradidit.	1250.a	<i>Fiscina</i> sicorum.	427.a
commutabile vitiosum. 39.b	<i>Fabula</i> , quid?	3.a. 40.a.	<i>Fissum</i> jecoris.	1108.a
<i>Exordium</i> quale debeat esse in dubio causa genere? 2.a. 38. b. in humili. <i>ibid.</i> in turpi. <i>ibid.</i> in honesto. <i>ibid.</i> in admirabili. 38. b. in obscuro. 39. a. 108.a, b	<i>Facies</i> dicendi.	100.b	<i>Flaccus</i> , appellativè.	1118.b
<i>Exordium</i> orationis quid? 1.b. 38.b	<i>Facetiarum</i> duo genera, dicacitas & cavillatio. 101.b. alterum re, alterum dicto tractatur. 103.a, b. 104. a. multum aliquando in dicendo juvant. 101.b. arte trahi non possunt, <i>ibid.</i> quomodo & quatenus ab Oratore tractande. 102. a, b. 103. a.		<i>Flagitium</i> rei militaris à multis commissum, fortitione in quosdam tantum animadvertebatur.	366.a
<i>Exornatio</i> duplex, verborum & sententiarum. 24.	<i>Facetia</i> ubi maximè profint. 109.b		<i>C. Flaminius</i> temp. malè gessit. 55. a. trib. pleb. aliquot annis ante secundum bellum Punicum legem agrariam tulit invito senatu. <i>ibid.</i> & 978.b. bis consul fuit. <i>ibid.</i> regem Philippum & Macedoniam subigit. 235. b. neglexit tria ostenta magna cum clade Resp. 1159. a. apud Trasimenum interfectus. 132. b. & 1123. b. fuit eloquens. <i>ibid.</i> & 133. b.	
<i>Exornatio</i> pars argumentationis. 10. b. quando ea præmittenda. 11. a	<i>Facile</i> fieri, quid dicatur? 66. a. difficile quid? <i>ibid.</i>		<i>L. Flaminius</i> per M. Catonem è senatu ejectus ob libidinem. 1259. b	
<i>Exornatio</i> orationis in quibus consistat, & quæ sint ejus vitia. 13. b.	<i>Facilius</i> est currentem incitare, quàm commovere languentem. 98. b		<i>T. Flaminius</i> .	136. a
<i>Exornationes</i> sententiarum, quæ sint, earumque enumeratio: Distributio. 29. a. Licentia. <i>ibid.</i> b. Deminutio. 30. a. Descriptio. <i>ibid.</i> Divisio. <i>ibid.</i> b. Frequentatio. <i>ibid.</i> Expolitio. 30. b. 31. a. Commoratio. 31. b. Contentio. <i>ibid.</i> Similitudo. <i>ibid.</i> Exemplum. 32. b. Imago. <i>ibid.</i> Efficitio. <i>ibid.</i> Notatio. 33. a. Conformatio. 33. b. Sermocinatio. <i>ibid.</i> Significatio. 34. a. Brevitas. <i>ib.</i> Demonstratio. <i>ibid.</i>	<i>Facilius</i> apta dissolvere, quàm dissipata connectere. 170. b		<i>T. Flaminius</i> & Q. Metellus, Coss. 147. a.	
<i>Exornationes</i> verborum decem, quæ ab usitata verberum potestate recedunt, 24. a. 28. a.	<i>Facta</i> , personarum attributum. 41. b		<i>Flammam</i> in ipsam venire. 931. b	
<i>Exostra</i> . 526. a	<i>Facultas</i> & vis omnis Oratoris in quinque partes distributa. 76. b		<i>Flocci</i> : Non flocci è ατέον. 779. b.	
<i>Expediitio</i> , figura exornationis verborum. 28. a	<i>Facultates</i> negotiorum. 42. a		<i>Fluctus</i> numerare. 786. b	
<i>Explanatio</i> elocutionis. 23. b. quomodo comparatur. 23. b	<i>Facultatum</i> consideratio in præmiorum petitione. 61. a		<i>Fluctus</i> in simpulo excitare. 1208. b	
<i>Expolitio</i> , figura exornationis sententiarum. 30. b. 31. a. ea dupliciter fit. <i>ibid.</i> ejus insignis usus per totam orationem. 31. b	<i>Fallaciloquentia</i> . 1038. a		<i>Excunditas</i> verborum in Oratore adulescentie sese efferat. 92. a	
<i>Expositio</i> Oratoris vitiosa, ejusque varia exempla. 11. a, b	<i>C. & M. Fannii</i> , oratores. 135. b		<i>Examinarum</i> miserie. 1290. a	
<i>Expositio</i> rerum, de quibus dicendum. 3. b	<i>Fannii</i> Annales. 134. a		<i>Ænum</i> esse. 102. b	
<i>Exputare</i> , proputare. 723. b	<i>Fannius</i> in Annalibus Africanum Æmilianum εἰρωα appellat. 105. a		<i>Fontes</i> ipsi jam sitiunt. 948. b	
<i>Exsilium</i> , non supplicium, sed effugium portusque supplicii. 342. b. demptà nominis ignominia, à perpetua peregrinatione nihil differt. 1109. a	<i>C. Fannius</i> , C. F. & Domitius Coss. 135. b		<i>Fontis</i> delubrum Maso ex Corsica dedicavit. 1144. b	
<i>Exsuscitatio</i> , genus commutationis. 31. a	<i>Fases</i> submittere alicui. 130. b		<i>Forma</i> , sive species quid sit? 172. b	
<i>Ex vultu</i> , & oculis, & fronte amorem alicujus perspicere. 911. a	<i>Fato</i> fieri quomodo omnia dicantur. 1181. a, b. 1184. b		<i>Forma</i> à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam se juvat. 171. b	
	<i>Fatum</i> ex quo genere causarum à Stoicis uetatur. 174. b		<i>Forma</i> dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. 27. b	
	<i>Fatum</i> quid? 1164. a. Græcis εἰμαρτυρῆν. <i>ibid.</i>		<i>Forma</i> & σχήματα quasi lumina orationis sunt. 166. b	
	<i>Fatum</i> est quod semper ex omni aternitate verum est. 1140. b		<i>Formido</i> est metus permanens. 1088. b	
	<i>Fauni</i> in præliis auditi. 1161. b. 1123. b		<i>Formula</i> in arbitrio rei uxoris, QUI AEQVIVS, MELIVS. 175. a. 1247. b.	
	<i>Febris</i> ara. 1197. b. sanum in Palatio. 1146. a		<i>judiciorum</i> : EX FIDE BONA. <i>ibid.</i>	
	<i>Felicitas</i> ejusque definitio. 1310. a		<i>fiducia</i> : VT INTER BONOS BENE AGIER. <i>ibid.</i> & 694. a. 1247. b.	
	<i>Feralia</i> . 850. a		<i>possessoria</i> : QVONIAM EIVS, EX IDICTO PRAETORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. 193. b.	
	<i>Feriarum</i> festorumque dierum ratio tabenda in hominibus & liberis, & servis. 1198. a		<i>judiciorum</i> : EX FIDE bona agitur. 1247. b. sponsionis: NI BONVS VIR ESSET. 1248. b. satisfactionis: Amplius eo nomine non peti. 748. b.	
	<i>Ferre</i> aliquem in oculis. 948. a		<i>Fornix</i> Fabianus. 226. b	
	<i>Fibrenus</i> , fluv. 1193. a. 1194. b.		<i>Fors</i> sit Domina campi. 537. b	
	<i>Fidelis</i> , de agro, domo, arte, doctrina. 770. a		<i>Fors</i> viderit. 910. b.	
	<i>Fidentia</i> , quid? 65. b		<i>Fortis</i> fortuna adjuvat. proveib. 1067. b. 1022. b	
	<i>Fidens</i> quis dicatur? 1077. a		<i>Fortes</i> & magnanimi qui habendi. 1218. b	
	<i>Fides</i> in Capitolio dedicata. 1128. b		<i>Forticulus</i> . 1072. a	
	<i>Fides</i> unde sic dicta. 1213. a. est fundamentum iustitiae. <i>ibid.</i> est firma opinio. 178. a. ex fortuna non ponderanda. 185. a.		<i>Fortitudo</i> , quid? 15. a. 65. b. 182. b. 1047. b. 1092. b. hujus partibus quando utendum in dicendo. 15. a	
	<i>C. Fimbria</i> , Orator qualis? 137. b. 145. a. homo audacissimus. 203. a		<i>Fortitudinis</i> definitio secundum Stoicos. 1218. a	
	<i>Finis</i> alicujus facultatis quid sit? 36. a		<i>Fortiuitu</i> , 611. b	
	<i>Finis</i> in deliberando utilitas. 183. a		<i>Fortuna</i> , 611. b	
	<i>Firmamentum</i> quid? 36. b			
	<i>Firmamenta</i> cratunis. 109. a			

MAXIME MEMORABILIMUM.

Fortuna, personarum attributum. 41. b.
 1145. b
Fortuna bona qua sint? 89. a
Fortuna videri. 82. 8. a. 910. a
Fortuna mala ara. 1146. a
Fortuna varia cognomina: Huiuscedi,
 Respiciens, Fors, Primigenia.
 1198. a
Forum Appii. 788. b. *Julii.* 720. b.
 721. a. *Voconis.* 721. a. *Gallorum.*
 725. a. *Vocontium.* 726. b.
Frenum mordere. 732. a
Fremus ex caelo auditus. 1161. a
Frequentatio, figura exornationis sententiarum. 30. b
Frons animi ianua. 1287. a
Frons, appellativè. 1118. b
Fugalitas virtus qualis, & unde dicta.
 1077. b. tres virtutes, similitudinem
 iustitiam, prudentiam complectitur.
 ibid.
L. Fufius, orator. 136. b. 141. a. 144. a
Fulgurum observatio qualis fuerit.
 1169. a
*Fulicium ex mari continentem petentium
 clamor ventos praenuntiat.* 1151. b
*Fulmen sinistrum omnibus rebus, praeter
 comitibus, optimum habitum auspiciis.*
 1169. a. 1172. b
*Fulminum, tonitruum, ac fulgurum
 causa & materia secundum Stoicos.*
 1169. a, b
Fulvini asser. 893. b
M. Fulvius Flaccus orator. 136. a
Ser. Fulvius Orator. 134. a
Furentibus arma dare. 115. b
Furia deae, vindices facinorum. 1144. a
Furva lucus. 1144. a
L. Furius Philus, eloquens. 136. a
L. Furius Lassa. 96. b
Furor divinus. 1176. a
Furores definitis. 1076. b

G.

G *Alba, Orator.* 137. b
*Ser. Galba, divinus homo in di-
 cendo.* 70. a. 71. b. 114. a. *Orator praes-
 tantissimus.* 134. a
Gallia, interpretes Sicilicenses. 1154. b
Gallica. 586. b
Galli cur ante lucem cantent. 1170. b
*Gallinarius Deliacus opa ab oris inter-
 noscens.* 988. a
Galloni caena. 1009. a
Ganymedes. 1095. a
Gladiatorum tolerantia. 1071. b.
spectaculum crudele & inhumanum.
 ibid.
Gardinum, quid? 1088. a. differt à lati-
 tia. 1094. b
L. Gellius, orator. 140. b
Gemini, sidus caeleste. 1133. a
*Genera causarum quatuor, Honestum,
 turpe, dubium, humile.* 2. a
Omnia dicendi tot, quot officia ora-

toris. 157. b
*Genera tria quae in disputationem &
 controversiam cadere possunt.* 94. a
Generalis causa constitutio quid sit? 37. a.
 56. a. habet partes duas, juridicalem
 & negotialem. ibid. b
Gentiles quomodo definiantur. 172. b
Genus, pro genu. 1331. a
Genus quid sit? 40. b. 80. a. 172. b
*Geometra profitentur se non persuadere,
 sed cogere.* 992. b
Germanissimus. 994. b
Gestus Oratoris qualis esse debeat? 127. b
M. Glabrio. 145. b
Glauca iocus in Metellum. 104. b
*Globus est rotundum solidum, Graecis
 σφαίρα.* 1127. b
Gloria, quid? 66. a. 566. b
Gloria, amplissimum praemium. 558. b
Gloria perfecta, qua? 1234. a. vera.
 ibid. & 1236. a. ficta. ibid. vana.
 1075. a
*Gloria virtutem tanquam umbra sequi-
 tur.* 1064. b
Gnaeus Terentianus. 1276. a
*Gorgias Leontinus, rhetor antiquiss. om-
 nibus de rebus Oratorem optime posse
 dicere existimavit.* 36. b. se ad omnia,
 de quibus quisque vellet audire, pa-
 ratum esse dicere denuntiavit. 74. a.
 120. b. 1005. a. huic aurea statua
 Delphis posita. 120. b. dicendi magis-
 ter. 130. b. laudum ac vituperationum
 locos conscripsit. 131. b. princeps in
 concinna verborum terminatione.
 165. a. *Antidota primus invenit.*
 166. a. ejus senectus placidissima, de-
 que ea responsum praclarum. 1255. b.
 ad mortem prompti scitum. 1293. b
C. Gorgonius. 141. a
C. Gracchus Orator eloquentissimus.
 136. a. 137. a. ejus actio in dicendo.
 127. a. in vocis moderamine solitus
 adhibere seruum fistulatorem. 128. a
*C. Gracchus ararium largitionibus es-
 fundens, verbis ararium defendit.*
 1081. b
*C. Gracchi somnium de Ti. Graccho
 fratre lechi genus ipsi praedicente.*
 1157. a
T. Gracchus orator praestantissimus.
 134. a. 135. b. cur interfectus. ibid.
 religione neglecta Coss. inauspicato
 creavit. 1124. a. ei auguri duo angues
 comprehensi domi quid portenderint?
 1154. b
Gradatio, figura exornationis verborum.
 26. b
*Graecalingua frequentior Tullii tempori-
 bus, quam Latina.* 447. a
*Graeci inanis arrogantiae causa artem
 dicendi difficilem reddiderunt.* 1. a.
 qua artium partitione usi fuerint in
 eloquentia studio. 69. a
*Graecorum doctorem eloquentiae arrogan-
 tia, profitentium, quemadmodum*

*causa inferior dicendo fieri posset fe-
 perior.* 130. b
Graeci Oratores multi inepti. 87. b
*Graeci quos de memoria scripserunt, re-
 prehendantur.* 20. a
*Graeci divinos honores tribuebant iis qui
 tyrannos occiderant.* 556. b. multos
 homines, pro diis colere. 1143. a.
 summam eruditionem credebant sitam
 in nervorum vocumque canibus.
 1052. a. geometria apud illos in sum-
 mo honore. ibid. morbos toleranter
 ferebant, hostem adspicere non pote-
 rant. 1074. b
*Graecis iurandum iocus est, testimo-
 nium, ludus.* 424. a.
*Graecorum genera tria, Athenienses,
 Aules, Dorae.* 429. b
Graecorum levitas. 1016. a. lex in con-
 vivis: Aut bibat, aut abeat. 1110. b.
 litri de ridiculis. 101. b
*Graecorum Oratorum diligentiam scri-
 benda historia.* 89. b. 90. a. *Oratorum
 catalogus.* 130. b
Gracia eloquentiae studio semper floruit.
 68. b. 130. b. licentia concionum con-
 cidit. 424. b. verborum inops. 1070. b
Graeco more bibere. 236. b
Gracostasis. 941. b
*Graeculi contentioni cupidores quam
 veritatis.* 70. b
Graculus ciosus & loquax. 74. a
Grandiloquus. 1107. e
*Gravii festivum consilium patrono male
 datum de mulso frigido bibendo.* 106. b
Gratia, quid? 56. b. 65. b
M. Gracilius factus ad dicendum. 140. a
Gratitudo omnium virtutum mater.
 490. a
Gravedinosus. 1089. b
*Gravus spoliari fortunis, quam non au-
 geri dignitate.* 483. b
*Gravum admirandus volatus formae trian-
 gulari.* 1135. a
Gurgustium. 538. b. 1113. b
Gustatus sensus. 1136. b. 1137. a
*Gygis Lydi Fabulosa historia, ejusque
 annuli interpretatio.* 1245. a, b
Gymnasium inventio. 87. b
Gymnasium Ptolomaeum. 1039. a
Gypsatus: manus gypsatisissima. 692. b

H.

H *Abet magnum dolorem, unde cum
 honore decussis, eodem cum ig-
 nominiare vertit.* 422. b
Habitus animi duplex. 182. b
Habitus, personarum attributum. 41. b
*Hadrianus prator improbus ob avari-
 tiam Vinea domi suae vitus exustus.*
 237. a.
Halithes, amnis. 696. a
*Hamilcar somniavit postridie se Syracu-
 sis canaturum.* 1156. a, b. eventus
 huius somni. ibid.
*Hannibal Carthagine expulsus Ephesum
 ad An-*

INDEX RERUM ET VERBORUM

- ad Antiochum venit. 91. b. Phormionem Peripateticum fusius de re militari differunt irrisit. ibid. ejus somnium de Junone, oculi amissionem ipsi nimitante ob violatam columnam auream. 1156. a. aliud somnium de concilio decorum, & vastanda Italia. ibid.
- Harmodius.** 1065. b
- Harpagi Medii fortitudo in caede filii ab Astyge occisi, & in epulis appositi.** 1295. a
- Haruspex haruspicem videns ridet.** 1117. b
- Haruspicina.** 1168. a
- Haruspicum ars divina.** 1124. a
- Hasta amentata.** 84. a. 147. b.
- Havere, pro desiderare.** 803. b. 910. a
- Hecate dea matre Asteria nata.** 1144. a
- Hecatonis Rhodii philosophi libri de Officiis.** 1247. b. 1250. a
- Hector moriens Achilli propinquam mortem denuntiat.** 1158. a.
- Hector Marianus.** 677. a
- Hecuba, Priami uxoris, gravidam somnium de ardente face quam peperisset.** 1155. a. hujus interpretatio. ibid. cur in canem conversa fingatur. 1083. b.
- Hedrychus.** 1081. a. b
- Hegesiae Cyrenaici disputationes de morte à Ptolemao regem scholis prohibita.** 1061. b. liber ἡτὸ κρητοῦ. 1061. b.
- Heletes fluvius.** 928. a
- Helice, stella.** 1133. a
- Heliopolis.** 1144. b
- Hellanicus.** 89. b
- Helmius Mancianus.** 105. a
- L. Helvius Lamia.** 104. b
- Hemicillus.** 906. b
- Heraclea pocuta.** 297. a
- Heraclicus Pontici opinio de Deo & mundo.** 1114. b. 1098. a
- Heraclicus Syracusani à Verre hereditate defraudati historia.** 250. a
- Heraclicus Tyrius philosophus. 978. cognomento σποδῆς dictus, quod de naturam nimis obscure memoraret.** 1007. b. dixit ignem esse materiam mundi. 992. b. scitum de Ephesiis Hermodyrum urbe expellentibus. 1108. b
- Herbarum & Stipitiarum quarundam utilitates.** 1138. b
- Hercules & Liber ad servandum genus humanum opes suas contulerunt.** 1028. b
- Hercules sex diversi, eorumque genealogia.** 1143. a. b. quintus qui Belus dicitur in India cultus. ibid.
- Hercules Deus.** 1055. a
- Herculis arumna. 1020. b. fortitudo.** 1092. a. furens homicida apud Euripidem. 988. b
- Hercules in bivio.** 1224. b
- Hercules in monte Octa magnitudine dotorum ejulans.** 1068. b
- Hercules Xenophontius voluptatis contemptor.** 676. a
- Herculeus nodus.** 845. a
- Herculis Indici fanum unde appellatum. 1156. b. umplum & simulachrum apud Agrigentinos.** 303. b
- Heret, pro heri.** 915. b
- Hereditas quomodo verè deficiatur. 172. b.**
- Hereditas optima quam relinquatur liberis à patribus.** 1225. a
- M. Herennius, orator.** 140. a
- Herilli, philosophi.** 116. a
- Herillus, Zenonis auditor, summum bonum in scientia & cognitione ponit.** 994. a. 1034. a. 1048. a. 1011. a
- Hermæ sepulcris imponebantur.** 1203. a
- Hermagores Oratoris materiam in Causam & Questionem divisit. 36. b. hac opinio improbat. ibid. Generis controversiam in IV. partes divisit. 37. a. reprehenditur hac opinio. ibid. translativam constitutionem invenisse existimatur. 38. a. digressionem partem Orationis statuit.** 48. b
- Hermetes tres causarum constitutiones fecit, alii quatuor. 4. a. Tullii doctor in arte oratoria.** ibid.
- Hermodorus.** 71. b
- Herodoti & Thucydidi diversa scribendi genera & qualia?** 155. b
- Herodoti historica laus. 90. a. oratio numerocavit.** 166. b
- Hesiodi præceptum de reddendis majore mensura iis, qua utenda accepimus. 130. a. Thogonia. 1114. b. quando floruit.** 1051. b
- Hierocles Alabandanus, Meneclis frater, orator Græcus.** 93. a. 152. a
- Hierocles & Meneclis Asiaticorum Rhetorum principes.** 170. a
- Hieronymi Rhodii sententia de summo bono. 1006. b. 1007. b. de voluptate. ibid.**
- Hieronymus, Peripateticus, in primis nobilis. 167. a. statuit finem bonorum esse, vacare omni molestia. 994. b. 1010. b. 1048. a. 1068. a**
- Hilarus.** 647. b
- Hilarulus.** 930. a
- Hilarus.** 819. b. 1050. b
- Himera Sicilia oppidum, à Carthaginiens. deletur. 255. a. ejus statua in muliebrem figuram habitumque efformata.** ibid. b
- Hippias Eleus gloriatus in ludis Olympiis, nihil esse in ulla arte omnium rerum, quod ipse nesciret. 120. b. dicendi magister.** 130. b
- Hippias Pistiati filius, arma contra patriam ferens, in pugna Marathoniæ cecidit.** 857. b
- Hippocentaurus (nunquam fuit) 1062. b**
- Hippocrates Ccus, medicus. 121. a. de**
- Himibal Carthagine expulsus Ephesum speratis resat adhibere medicinam. 931. a**
- Hippolytus mulierum esor.** 1089. b
- Hippocrætes versus.** 167. a
- Hirudo ararii.** 779. a
- Hirundinum comparatio cum falsis amicis.** 32. b
- Historia, quid? 3. a. 40. a. nihil aliud, nisi Annalium confectio. 89. b. ist testis temporum, lux veritatis, &c. 88. b**
- in Historia nihil dulcius purâ & illustri brevitate.** 147. a
- Historia leges & fundamenta.** 90. b
- Historia scriptio qua desideret.** 1187. a
- Historiarum cognitio ad eloquentiam comparandam necessaria.** 68. b
- Historiarum scriptori satis est, non esse mendacem.** 89. b
- Historica narratio ut differat ab oratione.** 157. b
- Historicorum Græcorum eloquentissimorum catalogus.** 90. a
- Homeri delubrum apud Smyrnæos. 447. a. præco virtutum Achillis. ibid. b. tempora etsi incerta, sunt tamen multis annis ante Romulum. 131. b. 1020. a. ante Romam conditam floruit. 1051. b. ejus. veritas. 1055. b. cur principibus Heroum certos discriminum comites adjunxerit. 1139. a. b. cæcus fuit. 1109. b. ejus fabula de raptu Ganymedis. 1059. a**
- Homines ad virtutes apti nati. 1030. a. ad agendum nati. 1046. b. ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando.** 571. b
- Homines hominum causa generati. 1213. a**
- Homines fæci.** 1306. a
- Homines mala magis fugiant, quam sequuntur bona. 183. b. olim passim in agris bestiarum more vagabantur. 35. a. deinde ex frus mansueti redditi. ibid. b. qua re bestiis maxime præsent. 36. a. multiplura judicant odio, aut amore, aut cupiditate, &c. quam juris norma, aut veritate. 98. a**
- Homini naturam ingenta cupiditas reris inveniendi. 1011. b. nihil horribile accedere potest præter culpam & peccatum.** 681. b
- Homini admicanda fabrica secundum partes descripta.** 1136. a
- Hominum genera duo, agreste & politum.** 183. b
- Hominum causa, omnia quæ in mundo sunt, facta. 1137. b. 1138. a. præstantia præ bestiis. 1138. a. 1183. b. 1189. a**
- Hominum ingenia cur hebetiora in unâ quam aliâ regione. 1124. b. 1127. a**
- Homo fugi omnia rectè facit. proverb. 1091. a**
- in Homine alia optanda, alia laudanda.** 110. a

MAXIME MEMORABILIVM.

<i>Homo luteus.</i>	271.a	<i>siola nascuntur, qua tantum unum diem vivunt.</i>	ibid.	<i>care suavitatis causa liceret.</i>	164.a
<i>Homo ad duas res natus, intelligendum & agendum. 1010. b. est quasi mortalis deus. ibid. in quibus differat a bestiis. 1011. b. corpore & animo constat. 1043. a. in quibus ceteris animantibus praestet. 1019. b. crius ad mundum contemplandum. 1136. b. in quo maxime a bellua differat. 1211. b.</i>		<i>Hyperbole, quid?</i>	173. b	<i>Impetrite.</i>	1168. b
<i>Homuncio.</i>	1053. b	<i>Hyperboli Atheniensis improbitas veteribus Atticorum comediis notata. 144. a.</i>		<i>Impetritus.</i>	826. a
<i>Homunculus.</i>	1104. a. 1147. b	<i>Hyperides Orator acutus & subtilis. 92. b. 114. a. 131. a. 133. a. 159. a. perfectus & perpolitus in dicendo. 71. b. 131. a.</i>		<i>Impigritas.</i>	1315. b
<i>Honestia nomine turpissimis rebus imponere, quid?</i>	261. a	<i>Hypobolus quid?</i>	176. b.	<i>Impiobi qui pecunias contra leges cogunt, stulti, qui, quod licere iudicatum est, praetermittunt.</i>	291. b
<i>Honestia proprie qua dicantur?</i>	1046. b	<i>Hyracani canes nobiles.</i>	1064. b	<i>Impudentia sanum apud Athenienses.</i>	1197. b
<i>Honestas omnis a quatuor partibus manat, & quanam illae partes. 1229. a, b.</i>		<i>Hyracani alunt canes, a quibus mortui laniantur.</i>	1064. b	<i>Impulsio, quid?</i>	52. a
<i>Honesti & decori differentia. 1221. b. 1222. a.</i>		<i>Hypseus.</i>	78. a	<i>Inanimum est, quod pulsus agitatur extenuo.</i>	1057. b
<i>Honestum cause genus.</i>	38. b			<i>Inastimabile quid sit?</i>	1023. a
<i>Honestum quid? 65. a. est simplex & cum utilitate junctum. ibid. a, b. 1011. b. 1012. a.</i>		I.		<i>Inapparatio.</i>	7. a
<i>Honestus, quis?</i>	148. b	<i>Actatio est voluptas gestiens & sefferens insolentius. 1089. a.</i>		<i>Inaudire.</i>	923. a
<i>Honor, primum virtutis.</i>	148. b	<i>Ialysi Rhodii pulchritudo. 153. a.</i>		<i>Incolumitas, quid?</i>	66. a
<i>Honoris templum.</i>	1128. b	<i>Iambus, pes. 166. b. 167. a.</i>		<i>Incedem eandem diem noctemque tunderi, proverb.</i>	97. a
<i>Honorum gradus summis & infimis hominibus sunt pares, gloriae dispares. 487. b.</i>		<i>Ianus princeps in sacrificando. 1129. b. dictus ab eundo, quod transitiones perviae dicantur Jani & fores aditum Janus. ibid.</i>		<i>Incurfare.</i>	892. b
<i>Honor verè qui?</i>	715. a	<i>Ibes aves quales. 1120. b. cur ab Aegyptiis cultae. ibid.</i>		<i>Incurviscent.</i>	1059. b
<i>Hones ubi publice non est, gloriae cupiditas esse non potest. 387. a.</i>		<i>Ibicus Regini amor libidinosus. 1095. a.</i>		<i>India mulieres uni viro nubunt plures, quarum ea, qua virum plurimum dilexit, defuncti rogo, viva laetaque imponitur. 1105. b.</i>	
<i>Honos alit artes, &c. 1052. a.</i>		<i>Idea sacra. 1047. a.</i>		<i>Indiae sapientes nudi aetatem agunt & hyemalem vim perferunt sine dolore, & flammam sine gemitu. 1105. b.</i>	
<i>Horatii Coclitis Fortitudo in ponte hostibus resistens, a tergoque pontem interseindi iubentis. 1195. a. 1278. b.</i>		<i>Idea Platonis. 153. b. 974. b.</i>		<i>Indigentia est libido inexplebilis. 1089. a.</i>	
<i>Horatii Pulvilli fortitudo in ferenda filii morte. 1296. a.</i>		<i>Id ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. 141. b.</i>		<i>Indignatio in conclusione quomodo tractanda. 49. a. huius xv. loci. ibid.</i>	
<i>Horatius sororem Curiatii sponsi mortem moleste ferentem occidit. 57. b.</i>		<i>Id maxime quemque decet, quod est cuiusque suum maxime. 1224. a.</i>		<i>Indiligentia. 938. a.</i>	
<i>Horridulus. 783. a.</i>		<i>Iecur, eiusque portae ac munus in homine. 1136. b.</i>		<i>Inductio, Graece Ἰνδύσις, quid sit? 43. a. 44. a. 173. b. Socrati ejusque affectus familiaris. ibid.</i>	
<i>Hortensius, orator. 144. b. 150. a, b. & seqq. ejus mors deplorata. 129. a. celebris ob memoriam. 1058. b. cur in dicendo adolescens magis floruerit, quam senior. 152. a.</i>		<i>Iecusculum. 1168. a.</i>		<i>Indus fluminum omnium maximus. 1135. b.</i>	
<i>Hortum agricolae succidiam alteram appellant. 1261. b.</i>		<i>Igniculi viriles. 923. a.</i>		<i>In eadem nave esse, proverb. 650. b.</i>	
<i>Hospitalitas a Theophrasto laudatur. 1238. b.</i>		<i>Igniculi virtutum. 1041. b.</i>		<i>Ineptiarum Oratoriarum quae maxima. 87. b.</i>	
<i>Hostia maxima parentabatur. 1201. b.</i>		<i>Ignis noster est consumtor omnium, & qui differat ab igne caelesti sive aethereo. 1126. b.</i>		<i>Ineptus, nomen unde ducatur? 87. a, b. hoc verbum Graeci non exprimunt. ibid.</i>	
<i>Hostilia Curia. 1039. a.</i>		<i>Ignis nullus sine passu aliquo potest permanere. 1126. b.</i>		<i>Inermus. 726. b.</i>	
<i>Hostis Tullii temporibus appellabatur perduellis, olim peregrinus. 1215. a.</i>		<i>Ilias malorum. 847. a.</i>		<i>Inertes qui dicantur? 1020. a.</i>	
<i>Humana societas. 1047. a, b.</i>		<i>Illex, pro illexisse. 1146. b.</i>		<i>In exordienda causa quid firmandum? 3. a.</i>	
<i>Humari dictum, quod humo tegantur corpora. 1055. b.</i>		<i>Illim. 881. a.</i>		<i>Infantissimus. 8. b.</i>	
<i>Humile cause genus. 38. b.</i>		<i>Imago, figura exornationis sententiarum. 32. b. hac sumitur aut laudis aut vituperationis causa. ibid.</i>		<i>Infantius, comparat. ab infans. 950. b.</i>	
<i>Hyades stellae unde sic dictae. 1133. b. Latini fuculae. ibid.</i>		<i>Imago in negotio quid? 43. a.</i>		<i>Ingenii acuti & bibetis differentia. 1090. a, b. Ingenii humani acies nulla tanta quae penetrare in caelum, terram intrare possit. 993. a.</i>	
<i>Hydrus, unctis, (oppidum agri Salentini) 922. a.</i>		<i>Imagines artificiosae memoriae. 19. a. duplices, rerum & verborum. ibid. b. quales esse debeant esse, qualiterque dispositae. ibid. & 20. a.</i>		<i>Ingenii magni est revocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. 1056. a.</i>	
<i>Hypallage Rhetorum. 159. a.</i>		<i>Imbecillus. 1012. b.</i>		<i>Ingenii nomine quae comprehendantur. 1043. b.</i>	
<i>Hypansis fluvius. 1062. b. apud hunc b-</i>		<i>Imbres lapidei. 1161. a. lactis. ibid. terrae. ibid. sanguinis. ibid.</i>		<i>Ingenius nihil firacius, praesertim iis, quae disciplinis exculta sunt. 156. a.</i>	
		<i>Imitatio Oratoria, quid sit? 1. b.</i>		<i>Ingeniosi proprie qui dicantur. 1043. b.</i>	
		<i>Imperator, est belli gerendi administrator. 81. b.</i>		<i>Inhospitalitas quid? 1089. b.</i>	
		<i>Imperatoris comparatio cum palastro. 32. a.</i>		<i>Injussu. 1060. a.</i>	
		<i>Imperii nomen grave. 382. a.</i>		<i>Injustitia genera duo. 1213. a.</i>	
		<i>Imperatum est a consuetudine, ut pec-</i>		<i>Injustissimum est injustitiae mercedem querere. 1191. b.</i>	
				<i>Inimicitia est ira ulciscendi tempus.</i>	
				L I I I I I I I 2 observans.	

INDEX RERUM ET VERBORUM

- obferant. 1089.a
Inimicitia tacita & occulta magis timende, quam indida & aperta. 328.b.
Inimicitius. 661.a
In morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita optimus Medicus quaeritur: in periculis capuis, ut quaque causa difficillima est, ita deterrimus patrosus quaeritur. 358.a
Innocentia, affectio animi qua nocent utimini. 1077.a
Ino, Cadmi filia, Graecis Leucithea, Romanis Matula dicta. 1055.a. 1144.a
In, praepositio, privat verbum eâ vi, quam haberet, si in praepositum non fuisset. 174.a
In omni arte, cuius usus non vulgaris, multa semper novitas nominum. 1021.a
In omni disciplina infirma est artis praecipio, sine exercitationis assiduitate. 20.b
In omnibus rebus est aliquid optimum etiam si lateat. 155.b
In praestantibus rebus magna sunt ea quae sunt optimis proxima. 153.a
In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beatè vivendum. paradox. Tull. II. 1279.a
Insania quid significet? 1076.a
Insanitas. 1076.a
Insidia nullae sunt occultiores, quam ea quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. 234.a
Insinuatio genus Exordiorum alterum. 2. a. quando eâ utendum? ibid. & 38.b. 39.a
Insinuatio & Principium ut differant? 3.a
Inspicientia, animi insanitas. 1076.a. maximum malum. 1084.a
In solum venire: quodcumque in solum venit, ut dicitur. proverb. 1117.a
Intellectio, figura exornationis verbor. 28.b
Intelligens imperio quid praestet? 142.a
Intelligentia quid? 65.a
Intemperantia est omnium perturbatio- num fons. 1089.a
Intrarsescere. 1101.b
Inter casâ & porrecta, proverb. (Dicitur de ipso temporis articulo, 818.b
Intermundia. 1015.a
Interpretatio, figura exornationis verborum. 24.b. 27.b
Interrogatiuncula. 1030.b
Inventio Oratoris quid sit? 1. b. 36. b. 37. a. in sex partes orationis consumitur, & in quas. ibid. prima & difficillima est. 6.a
Invidentia. 1077. b. & 1078. b. 1088. b. ut differat ab invidia. 1077. b
Invidia virtutis comes. 27.a
Invita Minerva aliquid facere, proverb. 657. a. 1223. b
Locandi genus duplex. 1222. b
locus. vide facietia.
Love tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. 1169. a
Love Lapidem jurare. 694. a
Love plures diversi fuerunt. 1143. a. b. tres praecipui à Theologis nominantur. 1144. b
lovis Capitolini alia species, alia Ammonia Afris. 1119. a
lovis Olympii simulacrum. 153. a
lovis stella, Graecis φαίδειν. 1128. a
lovis Urri sanum. 546. b
Iphigenia Aulide immolata, ut ejus sanguine hostium sanguis eliceretur. 1065. b
Ira, ejusque definitio. 1089. b. est intium insana. 1092. b
Iracundia & ira differunt. 1089. b
Iracundia definitio. 1076. b. cum maximo animo movet, tum diligentissime lingua continenda. 936. b
est quasi eos fortitudinis secundum Peripateticos. 995. a
Iris dea, Thaumante nata. 1144. b
Ironia quatenus ab Oratore usurpanda. 105. a
Irrausere. 85. b
Isara flumen. 720. b
Isis. 1144. a
Isocrates Aristotelis contemporaneus. 51. a. pudore à dicendo & ingenua timiditate refugit. 86. b. 87. a. magister omnium Oratorum, è cuius ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt. 92. b. Orator suavis. 114. a. 116. a. in Theopompo se frenos, in Ephoro calcaria adhibere dixit. 114. b. 142. b. 824. a. primus orationem in versus distinxit. 124. a. 165. b
ejus domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam & officina dicendi patuit. 131. a. 155. b. alia orationes scripsit, quibus in judiciis uterentur. 132. a. ejus Panegyricus. 155. b. librum ad Philippum Macedonem scripsit. 166. a. 188. a. Panathenaicum scripsit xciv. anno aetatis, vixitque quinquennio postea. 155. b. 1255. b
Islam. 843. a
Italia quondam referta erat Pythagoreis. 96. b
Ithaca, asperimis saxnls, tanquam nilulis, affixa. 80. b
Lucendi acti labores. 1019. a
Iudex bonus nemo esse potest, qui suspicionem certa non movetur. 317. a
in Iudice quamam spectanda? 577. a
Iudicatio quid? 38. a
Iudicatum quid in Iudiciali causa constitutione. 9. a. 56. b. 65. b
Iudicatum in negotio quid sit, idque triplex. 43. a. quomodo infirmandum. 46. b.
Iudicia omnia aut distrahendarum Controversiarum aut maleficiorum puniendorum causa reperta. 334. a
Judiciale causa genus. 1. b. multo difficillimum. 6. a
Judiciale causa genus. 36. b. 184. a. b. & seqq.
Judicialis generis finis aequitas. 65. a
Judicii & Arbitrii discrimen. 214. b
Judicii quaestio, sive Iudicatio, unde nascatur & constituatur in juridicali constitutione. 5. b
Judicis sapientis officium. 369. b. 1237. a
Judicium veri, & finis bonorum, duo maxima in Philosophia. 981. a
Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult. 195. b
Jugulare plumbo gladio, proverb. 778. a
C. Julius, L. E. orator. 140. b
C. Julii & L. Julii fratrum, capita in Rostris posita. 112. b
T. Junius, L. F. orator. 141. a.
Juno unde sic dicta? 1129. a. est Iovis conjux & soror. ibid. Stoicis est aër interjectus inter mare & calum. ibid.
Juno Lucina cur. à parentibus invocata. 1129. b
Juno Moneta unde sic dicta. 1161. b
Junonis Samiae sanum. 235. a. 304. b.
Juno Sospita. 422. b. 1118. b. ejus templum restitutum, Cecilia, Balearici filia, somnio. 1161. a
Junonius puer. 963. a
Jupiter, id est juvans pater, à jurando sic dictus. 1129. a. Euripidi est aether. ibid.
Jupiter barbatus. 1119. a. Feretrius. 967. b. Hospitalis. 572. b. 945. a. Mimianus. 713. a. Olympius. 1071. a. Optimus Maximus, & cur ita dictus? 1028. b. 1129. a. Stator. 396. a. 585. b. 635. b
Jurare morbum. 772. a
Jurans tenebatur, si sciens falleret. 996. b
Jure facta quomodo ab Oratore defendantur. 93. b
Jurgare. 1316. b
Juri nihil tam inimicum quam vis. 336. b
Juridicalis constitutio. 4. b. & 37. b. hujus partes duae, una absoluta, altera assumptiva. ibid. absoluta exemplum. ibid. Assumptiva partes quattuor: concessio, remotio criminis, translatio. & comparatio. ibid.
Juridicalis causa constitutio bipertita. 4. b. 56. b. absoluta, quae? ibid. assumptiva, quae? jusque partes quattuor. 57. a. 60. b.
Juridicalis causa constitutio absoluta quomodo tractanda. 9. a
Juris civilis finis. 80. a. mira delectatio & suavitas. 80. a.
Juris interpretatio, sententia gloriosa. 80. b.
Jurisconsulti domus, oraculum totius civitatis. 80. b
Jurisconsultus quis virè nominandus. 81. b

MAXIME MEMORABILIVM.

<i>Lus applicationis.</i>	79.a	<i>Lachryma nihil citius arefcit.</i>	50. b.	<i>Laus potest esse rerum externarum, & corporis. & animi.</i>	15. b.
<i>Lus ex quibus partibus constet.</i>	9.a.	<i>cujus dictum.</i>	ibid.	<i>Rerum externarum quæ.</i>	ibid.
<i>Lus naturâ, quid? 9.a.</i>	56. b.	<i>Lachryma cito arefcit, præsertim in alienis malis.</i>	181. a	<i>ibid. animi quæ?</i>	16. a
<i>confuetudine. ibid. judicatio. ibid. æquo & bono. ibid. b. ex pacto. ibid.</i>		<i>Laconis vox ad Diagoram Rhodium, Nobilem Olympionicem.</i>	1065. a.	<i>Laus vera uni virtuti debetur.</i>	110. a
<i>Lus Civile, quid? 340. b. est æquitas constituta in, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinend. u.</i>	171. b	<i>ad mercatorem de multis navibus gloriantem.</i>	1101. b	<i>Laus ea jucundissima, quæ ab iis proficitur, qui ipsi in laude vixerunt.</i>	762. b
<i>Lus jurandum religiose à Romanis observatum.</i>	1252. b	<i>Eacyses philosophus Arcefilæ discipulus.</i>	979. a	<i>Lanus & charitas, vitæ sine metu degendæ præsidia firmissima.</i>	1001. a, b
<i>Iustitia & Verecundia ut differant.</i>	1222. b	<i>Ladas cursor præstantissimus.</i>	21. a	<i>Lautumie, carcer Syracusanus.</i>	231. b.
<i>Iustitia, quid? 15. a. 65. a. 182. b. hujus partibus quando utemur in dicendo. ibid.</i>		<i>C. Lælii & Scipionis collatio.</i>	134. a, b.	<i>Legati nomen ejusmodi esse debet, quod non modo interfectorum jurat, sed etiam inter hostium tela incolame sit.</i>	239. a
<i>Iustitia, quid? 182. b. 1002. b. 1003. a. 1143. a. 1191. b. 1212. b. 1235. b. 1047. b. non potest servari nisi à forti & sapiente viro.</i>	1047. b	<i>eorum memorabilis amicitia.</i>	1265. b.	<i>Legatio rotiva.</i>	803. a
<i>Iustitium.</i>	812. b	<i>1267. b. otium quale?</i>	87. b	<i>Leges annales.</i>	601. a
<i>Iuventas Diis pocula ministrat.</i>	1059. a	<i>C. Lælius dicendi gloria præstitit.</i>	71. b.	<i>Leges cur inventæ & constitutæ.</i>	1235. b
<i>T. Iuventius, orator.</i>	140. b	<i>72. a. 96. b. 114. a. ejus factum dictum.</i>	106. a.	<i>Leges xii. tabull. furiosum rerum suarum dominum esse prohibesunt.</i>	1076. b
		<i>1140. a. cur sapiens dictus.</i>	1009. a.	<i>Leges duæ si inter se discrepent, quid agendum?</i>	8. b
		<i>1009. a. ei idem semper vultus, eademque frontis.</i>	1221. b	<i>Leges frumentaria.</i>	791. b. r. a. 1198. b.
		<i>C. Lælius & Q. Cæcilius, Coss.</i>	139. b	<i>Tabellaria quatuor.</i>	1208. a
		<i>Latifere.</i>	1059. b	<i>Legum civilium enumeratio.</i>	1204. a, b
		<i>Latitudo, quid, ejusque definitio.</i>	1078. a, b.	<i>Legum comparatio cum Medicina.</i>	145. a.
		<i>1088. a. ut differat à gaudio.</i>	ibid.	<i>omnes scriptæ Reip. causa.</i>	ibid. b
		<i>Latitudo est præsertim bonorum, libido futurorum.</i>	1088. a	<i>Legum contrariarum in legitima cause constitutione controversia.</i>	4. a
		<i>Lælius apud Euripidem.</i>	1095. a	<i>Legum pontificiarum sive religioforum catalogus.</i>	1196. a, b
		<i>Lamentatio est ægrotudo cum ejulatu.</i>	1088. b	<i>Legitima causa constitutio.</i>	4. a. 8. a, b.
		<i>Lampsacum oppidum in Helleponto.</i>	236. a	<i>diriditur in sex partes.</i>	4. a
		<i>Lampsæ centorum laus.</i>	ibid.	<i>Legio Martia.</i>	601. a. Quarta. ibid.
		<i>Lanuvium, oppidum Italiae.</i>	921. a	<i>Lentiscus triplici flore tria arandi tempora monstrat.</i>	1151. b
		<i>Laodicea, urbs.</i>	737. a	<i>Lentitudo.</i>	1091. b
		<i>Largitio fundum non habet, proverb.</i>	1237. b.	<i>Lenocinari.</i>	222. b
		<i>Largitio est corruptela.</i>	1237. a.	<i>C. Lentulus Marcellinus, disertus.</i>	146. a
		<i>commoda.</i>	ibid.	<i>Cn. Lentulus & L. Cælius Coss.</i>	256. a
		<i>Largitionem si quuntur rapinae.</i>	1237. b	<i>Cn. Lentulus, orator.</i>	145. a
		<i>Largorum genera duo, alteri prodigi, alteri liberales.</i>	1237. b	<i>L. Lentulus & C. Figulus Coss.</i>	134. a
		<i>Lartes Tolunnius, Rex Vrgentum, iv. legat Rom. Fidenis intermisit.</i>	609. b	<i>L. & P. Lentuli, oratores.</i>	147. b
		<i>Laternarius.</i>	539. b	<i>L. Lentulus eloquens.</i>	134. a
		<i>Latriar.</i>	943. a	<i>P. Lentulus disertus.</i>	133. b. 136. a.
		<i>Latine dicendi prima maturitas in qua atate exstiterit.</i>	139. b	<i>Leo, sidus cælestis.</i>	1133. b
		<i>Latine scire, non tam præclare, quam turpe nescire.</i>	138. a	<i>Leocorion delubrum apud Aethienses.</i>	1144. a
		<i>Latinitas elocutionis quid sit? 23. b. hujus vitia Solaxismus & barbarismus.</i>	ibid.	<i>Leonida duci animosa oratio ad milites, se apud inferos fore canavuros.</i>	1063. b. fortitudo. 1013. b. 1018. a. 1065. b
		<i>Latmus mons Cæria.</i>	1062. b	<i>Leontium meretricula contra Theophrastum scribere ausa.</i>	1120. a
		<i>Latona dea.</i>	1144. a.	<i>M. Lepidus & L. Orestes, Coss.</i>	136. a
		<i>in urbe Delo Apollinem ac Dianam peperit.</i>	234. b.	<i>Lepidus & Mancinus Coss.</i>	136. a
		<i>Laudabile quid sit? 15. b. cur à Recto separatum sit.</i>	ibid.	<i>M. Lepidi lepidum opatum.</i>	106. a.
		<i>Laudanda omnia quæ cum virtute conjuncta sunt, quæ vero cum vitis vituperanda.</i>	182. a	<i>responsum.</i>	ibid. b
		<i>Laudandi & vituperandi loci quomodo tractandi.</i>	110. b. 182. a. & seqq.	<i>M. Lepidi laus.</i>	600. b
		<i>Laudes clarorum virorum carminibus decantatae in epulis à singulis convivis.</i>	1087. a	<i>Lepus, sidus cælestis.</i>	1133. b
		<i>Laureolam in mustaceo quærere.</i>	819. b.	<i>Lessus, lugubris.</i>	1202. b
				<i>Leucas (quondam Neritus, urbs Leucadia peninsulae.)</i>	767. a

INDEX RERUM ET VERBORUM

- Leucippus philosophus dixit plenum & manesse materiam mundi.* 992.b
Leucopetra, promontorium. 576.a
Leucothea, sive Ino, ejusque filius Palaemon. 1143.a
Leucitrica calamitas. 1234.a
Leucitrica pugna gloria sempiterna. 1064.b
Levi brachio aliquid agere. proverb. 810.a
Leviculus. 1108.b
Lex, & ejusque definitio. 1188.a. *Gracis à suum cuique tribuendo, nostris à legendo dicta.* ibid.
Lex de furioso 4. b. 64. a. de parricida. 4. b. delegato patris familiars. ibid. & 64. a. de hereditate patris familiars qui intestatus moritur. ibid. de eo qui tyrannum occiderit. 63. b. de tyranni occisi quinque cognatione proximis occidendis. 64. a. de naufragio. ibid. b. de pecuniis repetundis. 220. b. 228. b. 289. a. 1240. a.
Lex Æbutia. 379. b. Acilia. 229. b. 232. b. Ælia & Fusia. 512. b. 779. a. Ælia Sentia. 171. b. Agraria. 55. a. 374. & seqq. 781. b. 782. a. Alimentaria. 702. a, b. ambitus. 417. a. 514. b. Annalis. 104. b. Apulera. 93. b. 100. a. Aquilia. 137. b. Atinia. 241. a. Aurelia. 940. a. 1307. a. Cæcilia & Didia. 461. b. 462. b. Calpurnia. 417. a. 1306. b. Campana. 791. a.
Lex Cassia. 1270. a. 1307. a. Centuriata. 380. a. Cincia dedonis & muneribus. 1255. a. Coctia. 811. a. Cornelia Majestatis. 542. b. 659. a. 241. a. Curiata. 380. a. 648. b. 787. a. 812. a. 950. a. 954. b. Fabia de Senatoribus. 420. a. Fabia. 392. a. Fusia de religione. 777. b. 809. b. de Testamentis. 532. a. Gabinia. 821. b. 1270. b. Hieronica Siculorum. 249. b. 268. a. 281. a. Iudiciaria. 598. a. Iulia de pecuniis repetundis. 542. b. 560. b. 919. a. Iulia de civitate Latinis danda. 532. a. 820. b. 655. b. 954. b. Iunia. 809. b. Latoria. 1147. a. 1247. b. Licinia & Iunia. 514. a. Licinia & Mucia. 133. a. 1306. a. Licinia. 379. b. 700. a. 809. b. Mamlia. 137. b. 1192. b. Nummaria. 241. a. Papia. 535. b. 811. a. Papiria. 470. b. L. Pisonis de pecuniis repetundis. 136. a. Plotia. 1307. a. Pompeia. 151. b. 906. a. Porcia. 392. a. Pupia. 640. b. 945. b. Remmia. 205. a. Rostia. 791. b. Rupulia Siculorum. 255. b. 250. a, b. Scantinia. 705. b. Sempronia frumentaria. 141. a. 380. b. 459. b. 1081. b. Servilia. 102. a. 139. b. 1308. b. Silvani & Carbonis. 445. b. Sulle. 342. b. Sumtuaria. 712. a. Syraculanorum de Religione. 259. Tabellaria L. Casin. 505. a. Te-
- rentia & Cassia frumentaria. 283. b. Testamentaria. 241. a. Tertia. 1198. b. Titia. 413. a. Toria. 106. a. Valeria & Cornelia de proscriptione. 210. b. 389. b. Varia. 150. a. 702. a. 1073. a. 1308. a. Vocomia de mulierum hereditatibus. 532. a. 241. a. 1012. b. 1256. a.*
Libere laudem nomini suo ex alienis laboribus. 21. b
Liber non est, qui non aliquando nihil agit. 88. b
Liber, Deus, Semelenatus. 1055. a,
Liber & Libera Cerere nati, unde sic dicti? 1128. b.
Liberale nihil est, quod non sit justum. 1216. a
Liberales qui dicantur? 1237. b
Liberalia, sacra. 741. 824. a. 857. b. 911. b.
Liberalitatis genera duo. 1216. b
Libertas quid? 378. a. 1281. a.
Libertatis ades. 1128. b.
Libertatis recuperatio ita præclara ut ne mors in illa repetenda sit fugienda. 613. b.
Libido quid, & ejus definitio. 1088. a. 1078. b
T. Libo, Orator. 135. a
Libranulus. 531. b. 911. a.
Licentia, figura exornationis sententiarum. 29. b. ea duplex. ibid.
Licentia templum. 1199. b
Licere dicimus id quod cuique conceditur. 1103. a
C. Licinius Calvus, orator. 148. b
C. Licinius Nerva disertus. 137. b
L. Licinius, Q. Mutius Cos. 259. a
P. Licinius Varus. 103. b
Ligures, montani & duri. 387. b
Ligurino μάκρον satisfacere. 819. b
Ligurrare, pro vehementer appetere. 462. a.
Lingua Latina locupletior, quam Græca. 998. a
Lingua ejusque usus in homine. 1136. a. 1137. b.
Lipsis fluv. 1194. b. *frigidissimus.* ibid.
Litus proprie quid? 173. a
Litteræ multiringes. 909. a
Litteras vorare. 807. b
Litterula. 830. a. 916. b.
Lituus, auguratus insigne. 1153. b
Livius quando primo fabulam docuerit? 133. b. 1051. b
Loci qui? 178. a
Loci argumentorum duplices & qui? 171. b
Loci artificiosa memoria. 18. b. quomodo comparandi & disponendi. 19. a
Loci circumstantiæ quæ in negotiorum gestione considerantur. 41. b
Loci communes unde dicti. 119. a
Loci communes in amplificatione conclusionis. 13. b. 14. a. in causa conjecturali. 7. b. quadruplices & quomodo sigil-
- latim tractandi. ibid. & 8. a. in legitima causa constitutione quomodo tractandi.* 8. b
Loci communes raro Orationi inducendi. 54. b. *qui incidere soleant in conjecturalem constitutionem.* ibid.
Locorum ac rerum ordo & collocatio. 107. b. *hujus ratio duplex.* ibid.
Locorum communium duo genera. 56. b.
Locrensis pugna cum Crotoniatis ad Sagram fl. eo ipso deludis Olympia audita est. 1123. b
Locus argumenti sedes. 171. b
Locus proprius accusatoris in causa conjecturali. 7. b. defensoris. ibid.
Logica. 999. b. 1180. a
Loligines exultantes tempestatem marinam significant. 1179. b
Lomentum aut nitrum; proverb. 706. a
Longi subfellii judicatio. 661. b
Longi versus Ennio qui dicantur. 1203. b
Longinus. 85. a
Longulus: longulum iter. 930. a
Lotum habere. 696. a
C. Lucilius. 72. a
C. Lucilius, homo doctus. 88. a. hujus dictum facetum de scriptis suis. ibid.
L. Lucilius Balbus, eruditus. 139. a
Lucifere. 761. b. 810. b
L. Lucius Casar, & C. Marcus Frugulus Cos. 773. b
Lucretia stuprata & seipsum intermentis historia. 1014. a
Lucretii poemata lita sunt multis ingenii luminibus, multa tamen artis. 944. b
Q. Lucretius Vispillo, orator. 140. b
Lucius, ejusque definitio. 1088. b
Luculli laus insignis. 976. a. 977. a.
Ludi Apollinares. 926. a. Circenses. 795. b. Gymnici. 1073. b. Iuventatis. 133. b. Matris magnæ, qui & Megalesta dicti. 475. b. 476. a. Osci. 690. b. publici quales erant eorumque leges. 1199. a. Victoriæ. 227. b. Pompeji, votivi. ibid. plebeji. ibid.
Ludo & joco utendum sicut somno & quietibus cateris. 1122. b
Luna, Gracis Diana. 1144. b. à lucendo nominata 1129. b. eadem cum Lucina. ibid. major quam dimidia pars terræ. 1132. b. Solis annuos cursus mensuris spatii consequitur. 1127. b. ejus proximus accessus ad Solem tenuissimum lumen efficit, longissimus digressus plenissimum. ibid.
Lunæ tres risæ. 1161. a
Lunæ eclipsis quomodo fiat. 1132. b
Lunæ eclipsis in Leone Dario interitum. Alexandro autem victoriam portendit. 1163. b.
Luperici, Lupercalia. 518. a. 587. b. 623. b. 945.
Lupus in fabula. 903. a
Lupus ovium custos, proverb. 593. b
Lychnuchus. 951. b
Lyconis

MAXIME MEMORABILIMUM.

<i>Iyconis consolatio in malis.</i>	1085.b	<i>rant.</i>	1090.b	<i>diomundi sita.</i>	1056.a.
<i>Lycurgus & Selon in numero eloquentium reponendi.</i>	71.b.92.b.131.a	<i>Malitia quid?</i>	1147.a	<i>Matuta Cadmi filia, Græcis Lencothæa, qua & Ino.</i>	1143.a
<i>Lycurgus (superior) Lacedæmoniorum disciplinam legibus adstruxit.</i>	131.b	<i>Malleolus parricidii damnatus.</i>	4.b	<i>Mavors.</i>	1146.a. sic dictus qui magna verteret.
<i>Lycurgus legis suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit.</i>	80.b.1161.a	<i>Mala cernere, quam rogare, prov. unde dictum?</i>	294.a	<i>Maxima illecebra peccandi impunitatis spes.</i>	553.a
<i>Lyncæus.</i>	708.a	<i>Mammæarum multitudo & paucitas in diversis animantibus unde fit?</i>	1135.b	<i>Q. Maximus.</i>	133.b
<i>Lyrici pœtæ.</i>	166.b	<i>C. Mancini causa.</i>	173.a. propter invidiam fœderis sine auctoritate Servatus facti Numantinis deditur.	<i>Maximus in Rep. nodus est inopia rei pecuniaria.</i>	960.b
<i>Lysander Ephorus ob injurias privatorum possessionibus illatas à Lacedæmonis expulsus.</i>	1240.a	<i>83.b.95.b.1252.b</i>		<i>Medæ excusatio apud matronas Corinthi de suo discessu.</i>	692.b
<i>Lysias, Græcus Orator.</i>	92.b.114.a.131.a.133.a.159.a.187.b.	<i>Mandatarii malitiosi & negligentis crimine magnum, ejusque pœna.</i>	209.b	<i>Medæa, pro dca habita.</i>	1144.a
<i>Lysias philosophus peripateticus.</i>	1041.a	<i>Mantianæ venalium vendenderum leges.</i>	84.b	<i>Medæa fabula.</i>	346.a
<i>Lysippus, statuarius præstantiss.</i>	113.b.988.a.	<i>M. Manilius.</i>	136.a	<i>Medici finis, officium & materia.</i>	36.a
		<i>Manium jura quæ apud Roman. & quando iis parentarctur.</i>	1201.b	<i>Medici cum Oratore comparatio.</i>	98.b
		<i>M. Manlius ab adscensu Capitoli Gallos repulsi.</i>	468.a. necatus propter suspicionem regni appetendi.	<i>Medimnus Atticus vi. modios Romanos complectebatur.</i>	964.b
		<i>Mantes, sacerdotes apud Athenienses.</i>	1161.a	<i>Megarici philosophi.</i>	116.a. à quo sic dicti. 994.a. id bonum solum esse dicebant, quod esset unum & simile, & idem semper.
		<i>Manum de tabula, proverb.</i>	697.a	<i>Melanthius Rhodius philosophus Academicus suavis.</i>	979.b
		<i>Manuum competitio & utilitas.</i>	1137.b	<i>Melissus philosophus mundum dixit esse infinitum & immutabilem & fuisse semper & fore.</i>	992.b
		<i>M. Marcelli prælium ad Nolam.</i>	129.b. Syracusas summa cum moderatione cepit. 235.a. ejus statua Syracusis. 251.b.	<i>Melita, insula.</i>	304.b
		<i>M. Marcellus adilis curulis.</i>	71.b	<i>Sp. Melius propter regni appetendi suspicionem necatus.</i>	590.a
		<i>M. Marcellus quantus orator.</i>	146.a	<i>Membra orationis, ὑπόλα.</i>	139.b
		<i>L. Marcus, M. Manilius Coss.</i>	132.b	<i>Membrorum in corpore humano usus.</i>	1028.a.
		<i>Q. Marcus, Cn. Servilius Coss.</i>	134.a	<i>Membrum orationis quid sit?</i>	25.a
		<i>Mare Atlanticum.</i>	1319.a. Magnum. ibid.	<i>C. & L. Memmii, oratores mediocres, accusatores acres.</i>	138.a
		<i>Maria ventis agitata tepescunt.</i>	1125.b	<i>C. Memmius, L. F. orator.</i>	146.a
		<i>Maris & pop. Rom. comparatio.</i>	367.a	<i>C. Memmii dictum factum in Scavrum.</i>	106.a
		<i>Maris murmur ventos prænunciat.</i>	1151.b	<i>Memoria Oratoris quid sit?</i>	1.b.36.b.
		<i>Maris pulcritudo.</i>	1132.b	<i>65.a.179.a.</i>	
		<i>C. Marius in bello civili crudelis in Q. Catulum.</i>	1103.a. hujus interitu vi. suos Consulatus obruit. ibid. ejus in Minturnensium paludibus delitescens historia. 499.a. 1019.a. ejus reliquiæ à Sulla videre dissipatæ.	<i>Memoria Oratoris fundamentum.</i>	187.a
		<i>Marius Gratidianus Aurata adis vendidit, mancipium reticens, &c.</i>	79.a	<i>Memoria thesaurus inventorum, atque omnium partium Rhetorica custos.</i>	18.b. est duplex, naturalis & artificiosa. ibid. naturalis quæ? ibid. artificiosa quæ? ibid. constat ex locis & imaginibus.
		<i>Marius & Flaccus Coss.</i>	144.a	<i>Memoria artificiosa utilitas, loci, & quomodo concilianda.</i>	110.b. Rerum & Verborum. ibid. & 111.a
		<i>Q. Martii Regis fortitudo in frenda filii morte.</i>	1296.a	<i>Memoria jucunda præteritorum malorum.</i>	1018.b
		<i>Marte nostro, proverb.</i>	1244.b	<i>Memoria omnium rerum thesaurus.</i>	68.b. sine hac omnia in Oratore perunt.
		<i>Martem spirare.</i>	918.b	<i>ibid.</i>	
		<i>Martiales, Martis ministri.</i>	356.b	<i>Memoria Platoni est recordatio superioris vitæ.</i>	1058.a.b.
		<i>Martis stella, Græcis πωρῆς.</i>	1128.a	<i>Memoria beneficium.</i>	980.a
		<i>Masiniæ Regis senectus viridis & vegeta.</i>	1258.b	<i>Memoriola vacillare.</i>	883.b
		<i>Mastruca.</i>	1309.a	<i>Menander, pœta Græcus.</i>	997.b
		<i>Mastrucatus.</i>	526.a	<i>Meneles Alabandensis, orator Græcus.</i>	93.a.152.a
		<i>Matellis Corinthius.</i>	1281.b	<i>Menelem sententia de bono Oratore.</i>	73.a.b. disputabat, nullam artem esse dicendi.
		<i>Materia alicujus facultatis quid sit?</i>	63.a	<i>ibid.</i>	
		<i>Mathematici studii difficultas.</i>	68.a	<i>Menc-</i>	
		<i>Mathematicorum opinio de terra in me-</i>			

M.

<i>C. Maccy, orator.</i>	145.a
<i>Macrocolum.</i>	925.b
<i>Macæ virtute.</i>	924.a
<i>Mogis genus sapientum in Persi.</i>	1100.b. non humabant corpora, nisi à feris antè essent laniata.
<i>Magistratibus imperandi, civibus obtemperandi modus præscribendus est.</i>	1204.b
<i>Magistratus officium.</i>	29.a
<i>Magistratus est lex loquens; lex autem, magistratus mutus.</i>	1204.a
<i>P. Magius, orator.</i>	141.a
<i>Magna est laus si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti.</i>	271.b
<i>Magna laus & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia qua sit profutura multis.</i>	413.a
<i>Magna vis est, magnum nomen, unum & idem sentientis senatus.</i>	594.a
<i>Magnam vim, magnam necessitatem, magnam religionem possidet paternus maternusque sanguis.</i>	206.a
<i>Magnus ferrum ad se allicit.</i>	1160.a
<i>Magnificencia, quid?</i>	65.b
<i>Magni interest quos quisque audiat quotidie domi, quibus cum loquatur a puero.</i>	143.a
<i>Magonis Carthaginensis libri de re Rustica.</i>	84.
<i>Magorum portenta de diis.</i>	1115.b
<i>Majestatem minuire, quid?</i>	9.a.55.a.b
<i>Majestas reipublicæ quid sit?</i>	27.a
<i>Majestas, quid? & majestatem minuire quis dicatur?</i>	97.b.184.b
<i>Majus est virtutis victoriæque jucunditas, quam ista voluptas quæ percipitur ex libidine & voluptate.</i>	235.b
<i>Majores omnes mulieres voluerunt esse in tutorum potestate propter infirmitatem consilii.</i>	414.a. in dominum de servo queri noluerunt.
<i>Mala fortuna ara.</i>	1197.b
<i>Male parata, male dilabuntur.</i>	585.b
<i>Malitia, & vitiositas quomodo diffi-</i>	

INDEX RERUM ET VERBORUM

- Menedemus Eretrius philosophus Eretriacis nomen dedit.* 994. a. *smne bonum in mente & mentis acie posuit.* ibid.
- Menippus Stratoniensis.* 151. a
- Menæceus, oraculo edito, largitus est patriæ suam sanguinem.* 1065. b
- Mim, Fides, Virtus, Concordia, cur publicè consecrata & dedicata fuerint?* 1130. a
- Mens in Capitolis dedicata.* 1128. b
- Mens humana.* 1059. b. *movetur ipsa per se.* 983. a. *Platoni idea nominata.* 974. b.
- Mens sensuum sensus est.* 981. a
- Mentis humanae præstantia.* 1043. b
- Mensis Sæculorum & Græcorum.* 259. b
- Menses unde sic dicti.* 1129. b
- Mercatura quatenus ingenua & laudabilis.* 1229. a
- Mercedula.* 80. b
- Mercurius Argum dicitur interemisisse, ob eamque causam ad Ægyptios profugus leges & literas eis tradidisse.* 1145. a. *dicitur Ægyptiis Thoth, & ex eo primus eorum mensis appellatus.* ibid.
- Mercurii quinque hoc nomine, eorumque genus.* 1145. a
- Mercurii stella Græcis σίξζωρ.* 1128. a
- M. Messalla, orator.* 146. a
- M. Messalla, & M. Piso Coss.* 776. b
- Messana, urbs.* 293. a
- Metapontus Pythagora sedes.* 1039. b
- Metelli, Celer & Nepos, eloquentes.* 146. a
- Q. Metelli & Priami fortuna inter se comparata.* 1061. b
- Q. Metellus & L. Veturius Philo Coss.* 132. b
- Q. Metellus Orator.* 134. a. *hujus quatuor filii consulares.* ibid.
- Q. Metelli felicitas in liberis.* 1049. a. 1061. b
- Q. Metellus Numidicus disertus.* 138. a
- Metellorum sepulcrum extra portam Capenam.* 1053. a
- Metonymia Grammaticorum.* 159. a
- Metrodorus Chius librum scripsit de Natura.* 986. b. *Timocratem fratrem suum accusat quod dubitet, omnia, quæ ad beatam vitam pertinent, venire metiri.* 1121. b
- Metrodori Sceptii divina memoria.* 114. a
- Metrodorus Strotioncephilosophus.* 979. b
- Metrodori sententia de vita beata.* 1017. a. 1068. a. *dictum in fortunam.* 1100. a.
- Metus quid, ejus definitio.* 1094. a. 1088. a. 1078. b.
- Mida Phrygio, cum puer esset, formicæ dormienti in os tritici grana ingesserant.* 1159. b. *quid portenderit.* ibid.
- Militia Romanalaboriosa.* 1070. b
- Milo Crotoniates bovem vivum ferens per stadium ingressus est.* 1258. a. *ejus senis querela de virium suarum defectu.* 1257. b
- Milvo est quasi naturale quoddam bellum cum curro.* 1135. a
- Mimorum eihologorum est nimia imitatio.* 103. a
- Mina Dialecticorum merces.* 990. a
- Minerva custos urbis R. 741. a. princeps & inventrix belli.* 1144. b. 1146. a. *sic dicta quod vel minueret vel minaretur.* 1129. b
- Minerva pingui aliquid agere.* 1267. b
- Minerva cæsi oculi.* 1119. a
- Minerva quinque, earumque genealogia.* 1145. b
- Minime sibi quisque notus est.* 114. a
- Minos & Rhadamanthus, inferorum judices.* 1052. b
- Minus stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stultè alteri venit in mentem, comprobatur.* 361. b
- Mirabile est, cum plurimum in faciendo intus inter doctum & rudem, quam non multum differat in judicando.* 125. b.
- Misericordia auditoris quibus modis commovenda.* 14. a, b
- Misericordia quid, ejusque definitio.* 1078. a. 1088. b.
- Mithridates Asiam occupans Mucia non sustulit.* 251. b
- Mnesarchus Panatii auditor.* 70. b. *oratores forenses dicebat esse operarios lingua celeri & exercitata.* 72. b. *philosophus Stoicus.* 986. a
- Modestia, quid?* 15. a. 65. b. 1228. a. 1103. a. *modestia partibus quando utendum in dicendo.* ibid.
- Modus negotii gesti, ejusque partes, prudentia & imprudentia.* 42. a
- Moror, est ægritudo febilis.* 1088. b
- Modus puriendi & ulciscendi.* 1214. b
- Molestia est ægritudo permanens.* 1088. b
- Molo Rhodum, dicendi magister.* 145. b. 150. b.
- Monere & moneri, proprium est veræ amicitia.* 1275. b
- Moneta dea unde sic dicta.* 1144. a. 1172. a.
- Monstra unde sic dicta?* 1161. a
- Mons Sacer.* 132. a
- Mopsus, Argivorum rex & augur.* 1160. a
- Moralis, nō est, pars philosophiæ quæ de moribus tractat.* 1180. a
- Morbi animi plures & perniciosiores quam corporis.* 1075. b
- Morborum animi sanatio.* 1096. b
- Morbus, ægotatio, vitium animi & corporis quomodo inter se differant.* 1090. a
- Mores ex quibus rebus hominibus ingenerentur.* 387. b
- Morientium animus multo est divinior.* 1157. b
- Mortui moderatè legendi.* 1291. b
- Mors turpis virosi non potest accidere,*
- neque immatura consulari nec misera sapienti.* 407. a. *eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sapienter appetiverunt.* 408. a. 630. a
- Mors in fuga, sæda est; in victoria, gloriosa.* 630. a
- Mors non miseranda quæ ob Remp. capitur.* 635. b
- Mors proprie quid?* 1053. b. 1054. b. 1055. a. *à malis abluat, non à bonis.* 1061. b. *omni ætatis communis.* 1263. a. *quibus maxime terribilis?* 1279. a. *malorum terminus.* 1290. b. *omnibus amanda, carissimis etiam optanda.* ibid. *incerta, è Deorum voluntate pendet.* 1291. b. *in præcipuis bonis numeranda.* 1294. a.
- Mors honesta sæpe vitam turpem exornat.* 195. b
- Mors hominum ut nolint eundem pluribus rebus excellere.* 134. a
- Motus corporis in oratore, in quas partes distribuitur sit?* 18. a, b. *in sermone dignitate qualis debeat esse.* ibid. b. *in sermone demonstrationis qualis.* ibid. *in narrationis sermone.* ibid. *in jocationis sermone.* ibid. *in sermone contentionis.* ibid. *in distributionis & amplificationis sermone.* ibid. *in conquestione.* ibid.
- Motus, est animi incitatio ad aliquid, &c.* 178. a
- Motus animorum duplices.* 1226. b
- P. Mucius.* 82. a.
- Q. Mucius Scævola juris civilis intelligentia præstitit.* 80. b. 78. a. 135. b
- Muginari.* 930. a
- Mula partus.* 1170. a
- Mulieres tur facilius incorruptam linguæ antiquitatem conservent?* 115. a. *apud Græcos in virorum convivio non accumbebant.* 236. b
- Mulieres bene olent, cum nihil olent.* 783. b
- Muliersitas, Græcè φιλοζυγία.* 1089. b
- Mulli barbatuli.* 1281. b.
- Mulorum & asinorum utilitas.* 1138. b
- Multitudo quod probat, hoc idem probandum doctis.* 141. b
- L. & Sp. Mummi, fratres, oratores.* 135. a
- L. Mummius Corinthum sustulit.* 235. b. 374. b
- Mundi totius status, est incolumitatis humana causa.* 124. a
- Mundi fabrica eleganter descripta.* 1059. a, b. 1113. a. *forma rotunda & globosa.* ibid.
- Mundum deorum providentia administrari, &c.* 1130. a, b. *conil majus, nec melius.* ibid. b. *omnium rerum, quæ naturâ administrantur, sator & altor.* 1131. a
- Mundo nihil perfectius.* 1126. b
- Mundus ex quibus efficitur.* 974. b
- Mundus nonnullis philosophis Deus.* 1113. b.

INDEX RERUM ET VERBORUM

- Nimum offendit magis, quam parum.** 166.a.
- Nioba cur lapidea fingatur?** 1083.b
- Q. Nobilior, eloquens.** 134.a
- Nocturnus.** 883.b.
- Nocturna pervigilatio in colendis diis a) Aristophane vexata.** 1199.a
- Nomen, attributum personarum.** 41.a
- Nominatio, figura exornationis verborum.** 28.a
- Nomis. Arcadium deus.** 1145.a. idem qui Apello. ibid.
- Non aqua, non igni, pluribus locis utilis, quam amicitia.** 1268.a
- Non omnibus dormio, proverb.** 696.b
- Non oportet quemque transversum unguem a recta conscientia discedere.** 899.a
- Non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum 100 criminum societate conjunctus est.** 221.b
- Non prohibere aquam profluentem, proverb.** 1217.a
- Non is solum gratias debet esse qui accipit beneficium, verum etiam is cui potestas accipiendi fuit.** 529.a
- Non solum nobis nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici, Plato.** 1213.a
- C. Norbanna.** 99.a. 100.b
- Nosse seipsum, cur Deo assignatum.** 1044.b
- Nosse mores civitatis, caput est ad dicendum probabiliter.** 109.b
- Nosse rempubl. caput est ad consilium de rep. dandum.** ibid.
- Notatis quid sit?** 173.a
- Notatio, figura exornationis sententiar.** 33.a
- Notio quid?** 172.b
- Nulla est laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, aut coeuret corrumpere.** 229.a
- Nulla minantis auctoritas apud liberos est.** 728.a
- Nulla remedia, qua vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem, quam quae sunt salutaria.** 962.b
- Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat.** 668.a
- Numa Pompilius, qui multis annis ante Pythagoram vixit, Pythagoreus fuit.** 96.b. ejus sapientia. 70.a. epularum solemnium fides ac cubas, Saliorumque versus influunt. 125.b. cum Egeria dea collocatus est. 1186.a
- Numerus Suffacius Praenestinus sortium inventor.** 1173.b
- Numerus Oratorius quid sit?** 124.a. 165.b. 166.a. 197.b.
- Numerus & numerosum differunt.** 168.a. 169.a
- Nundinari Senatorium nomen.** 259.a
- O.**
- Obiratus, ab adject. obiratus, quo Livius lib. 1 utitur.** 127.b
- Obrussum adhibere.** 147.a
- Obscurum cause genus.** 38.b
- Observantia, quid?** 56.b. 65.b
- Obsequium amicos, veritas odium parit.** 1275.b
- Obtrectatio quid, ejusque definitio.** 1088.b
- Occasio, quid sit? 42.a. & quomodo a tempore differat. ibid. distribuitur in 111. genera, publicum, commune, singulare. ibid. Graecè ὀρέσις.** 1228.a
- Occatio. 1261.a. undedicta?** ibid.
- Occisione occidi.** 761.b
- Occupatio, figura exornationis verborum.** 27.a
- Cn. Octavius, consularis. 78.a. 140.b. legatus Laodiceae a Lepumio occisus.** 610.a
- L. Octavius, & C. Aurelius, Cest.** 243.b
- L. Octavius Reatinus, orator.** 145.b
- M. Octavius, eloquens.** 135.a
- M. Octavius, Cn. F. Legem Semproniam frumentariam abrogavit.** 144.a
- Oculi seu speculatores in sublimi collocati. 1136.b. sunt animi indices. 127.b. ad motus animorum declarandos a natura dati.** 128.a
- Oculorum structura mirifica. 1137.a. acies, pupula. ibid. palpebra, tegumenta. ibid.**
- Odire.** 626.b
- Odium est ira inretractata.** 1089.a
- Oedipus Sophocles.** 1039.b
- Officia bellica. 1214.b. 1215.a.b**
- Officia Magistratum. 1225.b. privatorum & civium. ibid. peregrinorum. ibid.**
- Officii definitio. 1211.a.b**
- Officium alicujus facultatis quid sit, & ut a fine differat? 36.a**
- Officium, Graecè ὄρεσις. 930.b. 1023.a. 1211.a.b**
- Officium est, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. 1027.b**
- Officium nullum tam sanctum, &c. quod non avaritia committitur aut violari solet. 193.a**
- Oleus apud Sophoclem mortem filii deplorans. 1084.b**
- Oleum & opera: De eodem oleo & opera exarant aliquid: proverb. 904.a**
- Oleuscula. 824.a**
- Olympus, vis, a P. Scrvilio capta. 235.b**
- Omen, quid? 1161.b**
- Omnium bonorum varia voces & observationes pro negotiorum varietate. 1161.b**
- Omne malum nascens facile opprimitur, &c. 599.b**
- Omnis sapientis liberos esse, & stultos omnes, servos. Paradox. Tull. V. 1281.a**
- Omnes stultos insanire. Paradox. Tull. IV. 1280.a**
- Omnia ferè qua nunc conclusa sunt artibus, quondam dispersa & dissipata fuerunt. 80.a**
- Omnia humana tolerabilia ducenda. 886.a**
- Omnibus qui alterum in judicium Reip. causa vocant, quid providendum? 267.a**
- Omnibus rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus & paratissimus esse debet. 222.b**
- Omnis institutio, quae a ratione suscipitur debet a definitione proficisci. 1211.a**
- Omnium bonarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices stirpesque non item. 163.a**
- Omnium rerum principia parva sunt. 1046.b**
- Omnium est communis inimicus, qui sui hostis suorum. 234.a**
- Operam & oleum perdere. 691.a**
- L. Opimius Graecchi interfectus. 137.b. laus & innocentia. 509.b**
- Q. Opimii locus ad Egilium. 105.b**
- Opiniosissimus. 995.b**
- Opinio, quid? 1088.b. dupliciter fallit hominum. 52.a**
- Opinionum commenta delicti dies: naturae judicia confirmat. 1123.b**
- Opis aedes (in qua pecunia publica cum tabulis custodiebatur.) 824.b. 911.b. 1128.b**
- Oportere, perfectionem officii declarat. 158.a**
- Oportuna quaecunque dicuntur, habent suum modum. 1025.a**
- Optimum unum est, & proximum ei simillimum. 187.a**
- Optimum id quod rectissimum. 509.b**
- Optimus est potius paenitentium mutatio consilii. 619.a**
- Optimus quisque maxime posteritati servit. 1055.b**
- Oracula. 1154.a. unde dicta. 176.a**
- Oracula Apollinis Delphici. 1176.b. ambiguum: Cræse datum. ibid. aliud Pyrho. 1177.a**
- Oratio quomodo formanda? 68.b. 125.a. quomodo varianda. 46.a. quomodo maxime distinguatur & illustratur. 54.b. 179.a. multitudinis auribus est accommodanda, &c. 97.a**
- Oratio suavis. 179.a. temperatissima quae sit? 101.a. ornata quae? 118.b. 120.a**
- Oratio in animis commovendis regnat. 161.b. voluptati aurium morigivari debet. 194.b. debet numeris esse adstricta, & carere persibus. 166.b**
- Oratio numerosa an omnino sit ulla? 166.a. ea quando adhibenda. 168.a**
- Oratio, simplex & gravis, sententiis debet**

- debet ornatior esse quam verbis. 184. a. est conciliatrix humana societatis. 1189. a. interpretantis. ibid. b. flexanima atque omnium rerum regina. 99 b
- Oratio omnis Accusatoris in duas partes divisa. 352. a
- Orationem qua orrent imprimis. 104. b. eam condunt verborum numerorumque jucunditas. 166. b
- Orationes, personarum attributum. 41. b
- Orationis clausula & interpuncta cur inventa? 124. a. habitus & color in tribus consistit. 126. a. varia lumina sententiarum & verborum, eorumque enumeratio. 126. a, b. 62. a.
- Orationis amplificatio. 119. a. ornamenta. 76. b. partes iv. 178. a. vis magna, eaque duplex: altera contentiois, altera sermonis. 1226. b
- Oratiuncula. 1143. b
- Oratoria an sit ars? 74. b. in quibus rebus versetur. 73. b. 158. b.
- Oratoriae facultatis rationes tres. 95. a.
- Oratoria tria ad invenendum necessaria, acumen, ratio & diligentia. 96. a.
- Orator Atticus quomodo informandus. 158. a
- Orator ab eloquendo, & Graecè ῥήτωρ, & Latine eloquens dicitur. 157. a
- Orator plenus & perfectus quis? 71. b. 11. b. 84. b. 85. b. 117. b. tertia philosophiae pars, de vita & moribus, Oratori perdiscenda. 72. a. causas quas acturus est, penitus cognoscat. 93. omni laude cumulatius quis habendus. 69. a. 187. a. sine multitudine audience eloquens esse non potest. 109. b. quanta memoriae utilitas oratori. 110. b. quomodo Latine loquatur. 114. b. non modo Dialecticus sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos & tractatos locos. 161. a. Physicorum ne sit ignarus. ibid. jus civile teneat. ibid. historias cognoscat. ibid. translationibus utatur, &c. 162. a. qualis esse debeat? 92. a. quomodo facilius tractare debeat. 102. b. scurrilis dicacitas oratori fugienda. 103. b. quomodo inventa tractare debeat? 98. a. quomodo verba componere debeat. 163. a. eligat bene sententia. 164. b. quomodo concinne verba finire debeat. 165. a. an in omnis sermonis disputatione copiosissime possit versari. 70. a, b. in co. dux summa laudes; una subtiliter disputandi ad docendum; altera, graviter agendi, &c. 134. b
- Oratore oportet esse, inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. 1. b. haec omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. ibid.
- Oratore perfecto nihil praclarum. 88. b
- Oratorem a scurra quid distinguat? 103. b
- Oratorem irasci minimè deceat, simulare non dedecet. 1093. a
- Oratorem maximè ornant σχήματα. 138. b
- Oratores Asiatici quales? 132. a. Rhodii. ibid. Attici. 148. a. inter se distimiles. ibid. grandiloqui. 154. a. tennes. ibid. medicores. ibid.
- Oratores quot, totidem pene genera dicendi. 114. a
- Oratores statarii. 136. b
- Oratores summi cur saepe in dicendo commoveantur, cause duae? 75. b
- Oratores veteres ante Isocratem omnium rerum cognitionem cum dicendi ratione iungebant. 116. b
- Oratori duplex materies ad probandum subiecta. 94. a
- Oratori fidem abrogat suspicio meditationis & artificii. 3. b. 97. a
- Oratori futuro quae scitu necessaria. 77. b. 115. b. memoria exercenda. ibid. Poetae legitimi, historia cognoscenda, &c. ibid. & 81. a. 90. a
- Oratori quid deceat videndum, non in sententia solum, sed etiam in verbis. 157. b
- Oratori quid diligenter providendum? 75. a. 107. a. quid in perfecto requiratur. ibid. b. quid praestandum, in iudiciis, concionibus, &c. 70. b. quid scitu necessarium. ib. & 71. a. ridiculus quatenus utendum? 159. a. tria haec necessaria; docere, delectare, movere. 141. a. 148. a. tria videnda; quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo. 156. a. noverit argumentorum & rationum locos. ibid.
- Oratoris adolescentis comparatio cum vitibus luxuriantibus. 92. b. cum gladiatore & palastrita. 126. a. cum tiliace. 109. b
- Oratoris caput quid? 73. a
- Oratoris est movere risum. 102. b
- Oratoris est primum invenire. 178. a
- Oratoris laus maxima, audientium animos in flammare & flectere. 148. b
- Oratoris mali comparatio cum Corace, sive corvo. 117. b
- Oratoris mores effingit oratio. 98. b
- Oratoris officium. 1. a. 3. b. 76. b.
- Oratoris omnis actio opinionibus, non sententia continetur. 88. a. opus maximum ut faveat is qui audit. 98. a. in oratore multum adjuvant lenitas vocis, vultus, &c. ibid. b.
- Oratoris perfecti species. 157. a
- Oratoris vis maxima in quo consistat. 69. a. 71. a, b. 94. b. 177. b. quid Oratori proprium. ibid.
- Oratoris vis in contentiois ab imperitis plerumque exitu & victoria iudicatur. 91. a
- Oratoris vox, vultus & gestus qualiter esse debeant? 127. a. 157. a
- Oratorum bonorum duo genera, unum attenuate, praessequae; alterum, sublatae ampleque dicentium. 142. b
- Oratorum eloquentiae moderatrix auditorum prudentia. 154. b
- Oratorum Philosophorum ratio dicendi palaestra magis & olei est, quam civilis turbae ac ferri. 72. b
- Oratorum Romanorum catalogus & enumeratio. 132. a
- Orbis laetens. 1318. a
- P. Orbis, orator. 140. b
- Orbona fanum ad Aedem Larum. 1146. a
- Orcus, Jovis & Neptuni frater. 1143. b
- Ordinis definitio secundum Storcus. 1228. a
- Orestes & Pylades par amicorum. 1016. a, b. 1268. b. 1004. b.
- Orestes matrem interfecit. 3. b. quomodo eadem a se factam defendit. 5. a, b.
- Orion, sidus caeleste. 1133. b
- Orithyia per Aquilonem in caelum sublata. 1186. a
- Ornatus Oratorii comparatio cum picturarum coloribus. 127. a
- Orpheus & Rhesus Musa matre nati. 1143. b
- Orpheus nunquam fuisse doceri Aristoteles. 1121. a
- Osices dux Parthorum à Cassio casus. 819. b
- Ostium in homine mirabilis compages. 1136. b.
- Ostenta dicuntur, quia res futuras ostendunt. 1161. a. 1170. b.
- Ostrea & conchylium cum Luna crescunt & decrescunt. 1168. b
- Otti fructus quis? 87. b
- Otium si iurato nihil dulcius. 1108. b
- Otiolum. 700. b
- Otium. 378. a. subsidium bellissimum sententi. 83. a
- Ova ororum & apes apium similissima. 984. a
- Ovium utilitas. 1138. b
- P. Acorus, Orodis regis Partherum filius. 818. b
- Pactum, quid sit? 56. b. 65. b.
- Pactum in iudiciali causa constitutio. 9. b
- Pacuvius poeta Tragicus, 187. a. male locutus. 146. b. eius Antiocha. 997. b.
- Tencer. 84. b.
- Paeon pes oratorius, duplex. 124. b. 166. b. 167. a. 169. a
- Paginula. 806. b
- Palimpsestus. 695. b
- Palmarum. 726. a
- Palpebra, tegumenta oculorum. 1137. a
- Palamedem multitudo suspicionum proditionis oppressit. 76. a
- M m m m m m m 2 Pamme-

INDEX RE RUM ET VERBORUM

- Pammenes orator Atheniensis.* 160. a.
vir longè eloquentissimus Græciæ.
 152. b
Pamphilus Platonis auditor. 1117. b
Panatus Atheniensis. 70. b. 72. b
Panatus Stoicorum Princeps. 991. a.
scripsit de dolore patiēdo. 1032. b.
de officiis. 1242. a. *mortalitatem ani-*
ma duabus rationibus probare conatur.
 1060. b
Panchreston medicamentum. 284. a
Panthera remedium habent contra venē-
natam carnem quā capi solent. 1135. a
Papirus apud Rom. peregrinos urbe pro-
hibuit. 1246. a
L. Papirius Fragellanus, orator. 140. a
Paradoxa Tulliana maximè Stoica &
Socratica. 1277. a. b
Paragoge inductio. 173. b
Paranomasia, quid? 104. a
Par quid sit? 56. b. 65. b
Par est omneis omnia experiri, qui res
magnas, & magno opere expetendas
concupiverunt. 153. a
Parcat iuventus pudicitia sua, ne spoli-
et alienam. 520. a
Pares cum paribus facillimè congregan-
tur, proverb. 1254. b
Pariete. 879. b
Parietina rei publ. 666. a. 1082. b.
Parilia. 911. b
Parion, urbs Hellepontis: quæ etiam di-
citur Pariana civitas. 752. a
Parmenides. 986. b. *Megaricorum disci-*
plina philosophus. 994. a. *ignem esse*
dixit, qui moveat terram, quæ ab
eo fornetur. 992. b. *Deum appellavit*
Stephanem, continentem ardore lucis
orbem, qui cingit cælum. 1114. a
Paricidarum supplicium, insui culleo,
&c. 203. a. 206. a
Pars quid sit? 40. b. 80. a
Partes Orationis sex. 38. b
Partitio & divisio ut differant. 172. b.
 173. a.
Partitio rectè habita in causa illustrem
& perspicuam efficit totam orationem.
 40. b. *hujus partes duæ.* *ibid.*
Partitionis brevitatis. 40. b. 41. a. *absolu-*
tio. *ibid.* *paucitas* *ibid.* *quid vitan-*
dum in Partitione. 41. a
Partus ancillæ sit in fructu habendus.
 998. b
Partus mula, incredibilis partus malo-
rum. 1154. b
Pasiphaë Sole & Perseide nata, deorum
numero habita. 1144. a. *ejus sanum.*
 1161. a. *celebre propter vera somnia*
qua in hoc fiebant. *ibid.*
Pasleris, apud Atticum poetam, qui
navem nunquam ante viderat, ad-
miratio. 1131. b
Patera flicata. 1278. b
Pati ab igne ignem capere si quis velit.
 1217. a
Patientia quid? 65. b. 182. b
- Patya, urbs.* 746. b
Patria communis omnium parens. 397. a
Patriæ caritas est omnino maxima. 717. b
 1062. b. *dulcedo & amor.* 80. b
Paucis pannusis linealaterna, proverb.
 804. a
L. Paulus, & C. Marcellus, Cos. 144. b.
L. Paulus, Africanus pater, eloquens.
 134. a. *cecidit in Cannensis pugnam*
exercitu. 1062. a
L. Pauli contra regem Persen profecturi
omen victoriae è voce foliola Tertie.
 1161. b. 1173. b. *regem Persen vi &*
virtute superavit. 235. b. 374. b.
Persæ despicanti ne in triumpho du-
ceretur, quid respondit. 1110. a.
 1048. a. *ejus fortitudo in amissione*
duorum filiorum. 1196. a
Pavore. 1172. b
Pavor est metus mentem loco movens.
 1088. b
Pax. 378. a
Peccatus, us, masc. gen. 266. b
Pecunia, plur. n. 29. a
Pecunia semper ab amplissimo quoque
contemta. 578. a
Pedarii senatores. 782. a. 783. b.
Pedibus compensari pecuniam, Catois
dictum. 430. b
Pelias recoctus. 1264. b
Pelopidæ: Ubi nec Pelopidarum, pro-
verb. 697. b. 698. a.
Pelopis Neptunii equi per undas curvus
suspensus rapuisse dicuntur. 1074. b.
Penates dii unde sic dicti. 1129. b. *hinc*
penetrates. *ibid.*
Pendere animi. 878. b. 906. b.
Penelopa telam texere. 989. b
Penicillus à pene dictus. 714. b
Pennis apud Romanos peregrinos urbe
prohibuit. 1246. a
Penus, omne id quo vescuntur homines.
 1129. b
Cn. Pompeii laus. 347. a. 348. a. b
Sex. Pompeius, eruditus in Philosophia.
 72. a
Perbatchari. 633. a
Perbenivolus. 757. b
Percepset pro perceptisset 1251. a
Perdunt. 917. a
Perfuga, qui Pyrrhum veneno necare
pollicitus erat, à Romanis Pyrrho red-
ditus. 1215. b
Pergæ sanum antiquissimum Diana.
 235. a
Pericles, Græcus Orator. 92. b. *eloquen-*
tissimus Athenis. 82. a. 154. b. 116. a.
in labris ejus Leporem habitasse dixere
veteres. 121. a. 130. b. *de hoc Eupolis*
judicium. 131. a. b. *ejus sepulcrum.*
 1040. a. *intra quatrimum duobus fi-*
llis orbatus mirificam constantiam &
fortitudinem ostendit. 1294. b
Periculosum provinciis, genus injuria
confirmari iudicio. 292. a
Peripatetici philosophi qui & unde sic
- dicti?* 70. b. 973. b. 991. b. 992. a.
 1040. b. *statuunt permotiones ani-*
mis nostris utiliter datas. 995. a
Peripatetici & Academici nomine dif-
ferentes, re congruebant. 973. b. 974. a
Peripateticorum parens Aristoteles.
 116. a. b.
Peripateticorum & Stoicorum discre-
pantia de summo bono. 973. b. 974. a.
 1010. a. 1025. b
Peripateticorum error de perturbationi-
bus animi. 1091. a. b. *iracundiam*
laudantes eam eotem fortitudinis esse
dicunt. *ibid.* b
Periodus orationis est ambitus & com-
prehensio verborum. 139. b
Permissio, figura exornationis verborum.
 27. b.
Permutatio figura exornationis verbor.
 92. a. *ea dividitur in tres partes.* *ibid.*
Pernici causa. 211. a
Peroratio. 177. b
Perorationis partes duæ, amplificatio &
enumeratio. 181. a
Persæ toti Græciæ bellum insidentes &
mille navibus Delum appellentes,
Apollinis sanum violare noluerunt.
 234. b. *eorum Reges multas uxores*
habebant, quarum singula ornata
singulis civitatibus imperabantur.
 276. a. *mortuos cera circumlitos con-*
dunt, ut quam maximè permaneant
diuturna. 1064. b. *nasturtio vesci*
soliti. 1017. a. *eorum victus singularis.*
 1108. a
Perses rex à L. Paulo devictus. 235. b
Perseus, sidus cæleste. 1133. b
Perseus Philosophus, Zenonis auditor.
 1115. a. *ejus opinio de diis.* *ibid.*
Perseverantia, quid? 65. b
Persius. 88. a
Personarum attributa quæ? 41. a
Perytericrepus. 165. a
Perturbationes Græcis πῆθν, inconve-
nienter morbi appellantur. 1087. b.
Perturbationes animi præcipuæ quatuor:
Latitia, libido: metus, agridudo.
 1024. b. 1078. a. b.
Perturbationis definitio. 1088. a
Pervelle. 772. b
Perverseri. 708. a
Petessere. 1074. a. 1152. a
Petituri. 777. b
Petulantia unde dicta? 1316. b
Phænix cur Achilles juveni à Peleopatre
comes datus ad bellum. 115. b
Phæthontis à Sole patre in currum sub-
lati fabula. 1250. b
Phalaridis matris somnium, ejusque in-
terpretatio. 1155. b
Phalaris tyrannus. 1234. a. *ejus tyranni*
taurus aeneus. 301. a. 1105. b
Phalericus locus Athenis, ubi Demosthe-
nes ad fluvium declamare solebat.
 1040. a.
Pherecydes, Pythagora magister, han-
st am

- stans aquam de jugi puteo videns, terra motus praedixit. 89. b. 1162. b. 1168. a
- Pherecydes Syrus primum dixit animos hominum sempiternos esse. 1056. a
- Phidias statuarius. 91. a. 996. a. 1033. b. ejus simulacris nihil perfectius. 153. b. sui similem speciem inclusit in clypeo Minerva. 1055. b
- L. Philippus homo disertus atque eruditus. 108. a. 140. a
- Philippus Macedonum Rex. 1221. b. quem ductorem Alexandro filio acciecit? 121. b. ejus epistola ad Alexandrum filium. 1237. a. omnia castella expugnari posse dicebat, in qua modo affellus onustus auro ascendere posset. 779. a. à Flaminiofubaetus. 235. b
- Philistus historicus Gracus. 90. a
- Philo architectus. 71. b
- Philo philosophus. 119. b
- Philo princeps Academiae Athenis, Romam fugiens, ibi Philosophiam docuit. 150. b. Antiochi magister. 973. a. 979. b
- Philocteta ejulatus & gemitus. 478. a. 1017. b. 1068. b. dolores non ferendi. 1043. b.
- Philocleta turpe fuit tacere cum barbaris. 121. b
- Philodamus Lampfacenus ejusque filius, innocentes Veris impulsu securi percussit. 237. b
- Philolaus, Archita Tarentini discipulus. 121. b
- Philosophia in tres partes distributa. 72. a. omnium laudatarum artium quasi procreatrix & parens. 68. a. b. 1059. a. prapotens & gloriosa. 80. a. virtutis, officii & bene vivendi disciplinam continet. 545. a. secundum Platonem donum Deorum. 1059. a. est cultura animi. 1067. b. magistra vita. 1068. a. vita dux, virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, &c. 1097. b. Maximum munus humano generi à diis datum. 762. b. nullum majus aut melius officium à Deo datum. 972. a. b. 981. a
- Philosophiae encomium. 1029. b. 1193. a. praestantia. 1292. a
- Philosophi Academici & Peripatetici cur à Gracis politici philosophi appellati. 119. b
- Philosophi plerique natura duce deos esse statuerunt. 1111. a
- Philosophi veteres omnia variè dissipata in suas artes collegerunt. 80. a
- Philosophorum oratio multis & umbratilis, &c. 157. a
- Philosophorum Socraticorum discidium & familiae dissentientes. 116. a
- Philosophorum tota vita est commentatio moris. 1060. a
- Philosophum pictum nunquam vidisse, proverb. 1049. a
- Philosophus quis vere dicatur? 81. b
- Phormionis Peripatetici Oratio de Re Militari ad Hannibalem. 91. b
- Phryges sero sapiunt. 694. b
- Physica laus. 1029. a
- Phryx plagis fit melior, proverb. 429. b
- Pictores quidam non plus quam quatuor coloribus usi. 133. b
- Pictoris illius decorum, qui cum immolanda esset Iphigenia, Agamemnoni caput obvolvendum putabat, quod summum dolorem penicillo adumbrare non posset. 158. a
- Pietas quid? 56. b. 65. b. 490. a
- Pierides. 1144. b
- Pigritia est metus consequentis laboris. 1088. b
- Pilus: ne pilo quidem minus. 820. a. 947. b
- Pina concha. 1028. a
- Pinteres à concha custodia dictus. 1028. a
- Pinae cum parva squilla sellens societas comparandi cibi. 1144. b
- Pindarus. 1020. a
- Pindenissum munitissimum oppidum Eleutherocilicum. 652. b. 819. b. 761. b
- Piraeum sing. & Piraea, plurale, (oppidum ac portus propè Athenas.) 650. b
- Pisces sidus caeleste. 1133. b
- Piscium multitudo & suavitas. 1138. b
- Pisistratus Homeri libros antea confusus sic disposuit ut nunc habemus. 121. a. 130. b. 131. b
- C. Piso, orator. 89. b. 145. b. 148. a
- L. Piso trib. pleb. primus legem de pecuniis receptivendis tulit. 136. a. 289. a. 299. a. 332. b.
- L. Piso Frugi. 299. a. contra legem frumentariam dixit. 1081. b
- M. Piso, orator. 145. a
- Pittacus Athenis omnino accedere quemquam vetuit ad funus alicorum. 1203. b
- Placentia (civitas Liguria.) 946. a
- Planguncula. 825. b
- Plataea avis admirabilis nativa in quarendo cibo. 1134. b. 1135. a
- Plato in dicendo gravissimus & eloquentissimus. 137. a. 70. b. 153. b. 157. a. in Gorgia oratores irridet. ibid. divinitus locutus est. 71. a. 82. b. hujus Idra. 153. b. 974. b. commentatiam finxit civitatem. ibid. 83. a. Jovem, ajunt Philosophi, si Gracè loquatur sic loqui? 137. a. vocalium concursionem in oratione non vitavit. 163. b. unus totius Graciae doctissimus. 561. b. à Tullio appellatur: Deus ille noster. 809. b. varius, multiplex & copiosus. 973. a. animi tres partes esse statuit, rationem, iram, cupiditatem. 993. b. censet, mundum esse factum à deo sempiternum, ex materia omnia in se recipiente. 992. b. omne judicium veritatis menti tribuit. 995. b.
- cum beatum dixit, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam veteraque opinioniones assequi possit. 1046. b. dixit Philosophiam donum Deorum esse. 1059. a. Egyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros & caelestia reciperet, &c. 1049. b. poetas è civitate, quam finxit, eduxit. 1069. b. triplicem finxit animam. 1054. a. iram in peccatore, cupiditatem subter praecordia locavit. ibid. mundi formam statuit esse rotundam & quadrè? 1113. b. deus philosophorum. 1126. a. 1292. b. motum statuit duplicem, alterum suum, alterum externum. ibid. voluptatem escam malorum vocabat. 1260. a. LXXXI. atatis anno mortuus est. 1255. b
- Plutoni in cunis parvulo dormienti apes in labellis confederunt. 1159. b. quid portenderit. ibid.
- Platonis & Aristotelis ut & Stoicorum praecepta inter se comparata. 419. a
- Platonis & Democriti locutio qualis sit? 157. b
- Platonis liber Menon dictus. 1058. a. statuit animum, antequam in corpus intret, rerum cognitione vigere. ibid.
- Platonis deus in Timaeo mundum adificans. 1058. a. 1113. a. epistola ad Dionis propinquos. 1108. a. liber de animo. 1054. a. locus de sapientià. 1012. a
- Platonis Phaedrus. 154. a. 1006. a. opinione diis. 1114. a. sententia de artium ingeniarum mutua connexionione. 113. b. Timaeus. 1007. b
- Plautus quando vixerit? 133. b. quando mortuus. 132. b
- Plauti Truculentus, Pseudolus. 1260. b
- Plebes. 835. b
- Plebei gignendi casu. 720. b. 697. b
- Plumbum in physicis, &c. 1059. b
- Plutonia terra in Asia mortifera. 1159. b
- Pluvias metuo; rana enim pater dicitur. 920. b. 921. a
- Poeta finitimus Oratori. 72. a
- Poeta bonus nemo sine in inflammatione animorum & afflatu quasi furoris. 99. b
- Poeta Corduba nati pingue quiddam & peregrinum sonant. 447. b
- Poeta boni pauci semper, sed pauciores boni Oratores. 68. a. quam dissimiles omnes inter sese. 113. b. ante Homerum fuerunt. 133. b. in quo ab Oratoribus differant? 157. b. sancti ab Ennio appellati. 446. b
- Poetarum encomium. 446. b. & sequi absurda figmenta de diis. 1115. a. b
- Poetis proxima cognatio cum Oratoribus. 113. b
- Poetica & versus terminatione aurium, observatione prudentium inventa. 106. a
- Poeticam serius Romani acceperunt. 1051. b

INDEX RERUM ET VERBORUM

<i>Parsi</i> adisragi. 1215.a	<i>A. Postumius Castorem & Pollucem</i> in acie sua contra hostes vidit praeliantes. 1140. b. iis ædem in foro dedicavit. ibid.	<i>vita, in deorum numero habitã esse dixit.</i> 1122.a
<i>Polemo Philosophus.</i> 994. b. 1030. a. statuit summum bonum, secundum naturam vivere. 1031. b. Xenocratis discipulus. 116. b	<i>Potentia, quid?</i> 66. a	<i>Prodigi qui dicantur?</i> 1237. b
<i>Polyænus Mathematicus.</i> 991. a	<i>Præcertatio quid?</i> 28. a	<i>Prodigia, unde sic dicta?</i> 1161. a
<i>Polybius bonus auctor.</i> 1252. b	<i>Præcisio, figura exornationis verber.</i> 28. a	<i>Promethei ad Caucasum religati fabula.</i> 1069. a. 1098. a. ignem mortalibus divisit. 22. a
<i>Polycrates Samius felix appellatus.</i> 1050. b. annulum in mare projectum in præcordiis piscis invenit. ibid. tyrannus. ibid. ab Oroete prætore Davi in crucem actus. ibid.	<i>Præclaræ mortes sunt imperatoria.</i> 1018. a	<i>Promissa quibus casibus non sint servanda.</i> 1214. a
<i>Polyeleus statuarius.</i> 22. a. 113. b. 133. b. 996. a. 1020. a. Herculem finxit. 91. a	<i>Præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum.</i> 1079. a	<i>Pronæa, providentia, annus fatidica Stoicorum.</i> 1113. a. 1130. a
<i>Polygnotus pictor præstans.</i> 133. b	<i>Præmia non sunt in ejus factu qui adeptus est, sed in ejus qui dedit.</i> 530. b	<i>Pronominatio, figura exornationis verborum.</i> 28. a
<i>Polyphemus apud Homerum de cæcitate sua conquerens ad arietem.</i> 1110. a	<i>Præmiis petitio in Juridiciali causa constitutione quomodo instituenda.</i> 60. b	<i>Pronuntiatio Oratoris quid sit?</i> 1. b. 36. b
<i>Pomeridiane quadrigæ.</i> 164. a	<i>Præmiis ratio in quatuor partes distributa: in beneficia, hominem, præmiis genus, & facultates.</i> 61. a	<i>Pronuntiatio Oratori maximè utilis.</i> 17. a. dividitur in vocis figuram, & corporis motum. ibid.
<i>Cn. Pompeji tudi rotivi.</i> 227. b	<i>Prænestinæ fortes.</i> 1174. a	<i>Pronuntiationem bonam quid perficiat?</i> 18. b
<i>Cn. Pompejus, eloquens.</i> 140. b. 145. b. cum socero (Casare) bellum gerit. 1061. b. ejus calamitates & infelix tandem exitus. ibid. quale elogium Tullio observatum ab eo Remp. tribucrit. 1220. a	<i>Præposita Græcis</i> <i>πρὸς μὲνα.</i> 1038. a	<i>Propositio pars argumentationis.</i> 10. b
<i>Q. Pompejus, præf. urb.</i> 78. b	<i>Præsagire & præfugitio, quid?</i> 1158. a	<i>Propositiones quaedam indigent approbatione, quadam non.</i> 44. b
<i>Q. Pompejus Orator.</i> 135. a	<i>Prætoris edictum, lex annua.</i> 241. a	<i>Propositum, deus.</i> 176. a
<i>Q. Pompejus, A. F. Bithynicus, orator.</i> 145. b	<i>Præmatici jurisconsulti.</i> 85. a	<i>Prora & puppis, proverb.</i> 771. b
<i>Pompeius imperator Catonis filium secundo militiae sacramento obligavit.</i> 1215. a	<i>Περὶ μὲν κρι, ministri in judiciis Oratorum apud Græcos.</i> 80. b	<i>Proscriptiois formula.</i> 461. b
<i>Cn. Pomponius, orator.</i> 141. a. & seqq.	<i>Praxiteles statuarius.</i> 22. a	<i>Proserpina, eadem qua Libera.</i> 305. a. ejus raptus. ibid. <i>περσεφόνα</i> dicta Græcis. 1129. b. filia Cereris, frugum semen. ibid.
<i>Ponti angustia.</i> 1057. a	<i>Præfane.</i> 772. a	<i>Protageras Abderites, dicendi magister.</i> 120. b. 130. b. putavit id cuique verum esse, quod cuique videatur. 995. b. deos esse dubitavit, sint, non sint. 1111. a. 1114. a. & 1122. a. eã de causa ab Atheniensibus urbe & agro, exterminatus, ejusque libri combusti. 1117. a. rerum illustrium locos communes scripsit. 131. b
<i>M. Pontidius, orator.</i> 146. a	<i>Priamus quinquaginta genuit liberos.</i> 1061. b. ad aram conjugiens interemptus est. ibid. ejus arumna. 1297. a	<i>Protagoras, pictor.</i> 133. b
<i>Pontifices veteres propter sacrorum multitudinem tres viros epulones constituerunt.</i> 117. a	<i>Prima sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere.</i> 153. a	<i>Providentia, quid?</i> 65. a
<i>Pontifex maximus Annales conficerebat.</i> 89. b	<i>Primis labris gustare.</i> 1113. a	<i>Providentiã deorum mundum administrari, &c.</i> 1130. a. b
<i>C. Pontii Samnitis votum, ut Romani dona acciperent.</i> 1240. a	<i>Principatus quidam est in omnibus compositis quod Græci <i>ἡγεμονικὸν</i> appellant.</i> 1125. b	<i>Provincia locatoria.</i> 918. a
<i>Popilia publicè primum laudata.</i> 89. a	<i>Principem octavam ducere.</i> 955. a	<i>Provocatio patrona civitatis ac iudex libertatis.</i> 100. a
<i>P. Popilius, & C. filius, disert.</i> 135. a	<i>Principes mali in quo maximè peccent.</i> 1208. a	<i>Prudentia, quid?</i> 15. a. 65. a. quando hujus partibus utendum in dicendo. ibid. Græcis <i>πρόγνως.</i> 1229. b. est vivendi ars. 1041. a. 1047. b. à providentiã dicta. 1163. a
<i>C. Popillius à Gallis obsessus, exercitum eduxit impedimentis relictis.</i> 5. a	<i>Principium orationis, ejusque usus.</i> 2. a. 38. b. tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus. 2. b	<i>Prusias, Rex Bythinia.</i> 1170. a
<i>C. Popillius legatus Antiochum regem virgulã circumscibit.</i> 608. a	<i>Principia orationis qualia debeant esse.</i> 161. b	<i>Psephisma.</i> 424. a
<i>M. Popillius seditionem populi sedat.</i> 132. a. b. flamem Carmentalis. ibid.	<i>Principia dicendi qualia debeant esse.</i> 108. a. b. 184. a. unde ducenda. ibid.	<i>Pseudothyrsus.</i> 251. b
<i>Populi officium.</i> 29. a	<i>Principii nulla est origo.</i> 1057. b	<i>Psychomantium.</i> 1065. b
<i>Perca in fædere faciendo cœnebatur.</i> 59. a	<i>Principiis cognitio multò facilius extrema intelliguntur.</i> 353. b	<i>Ptolemæus rex Cypri cum omnibus à Piscine Cos. publicatus.</i> 500. a
<i>Porgens, pro porrigens.</i> 1334. a	<i>Privantia, <i>εἰσπνυγῆ.</i></i> 174. a	<i>Ptolomæo regi, panem cibarium in casa comedenti, jucundius eo nihil visum est.</i> 1108. a
<i>Porta Capena.</i> 1053. a. Esquilina. 105. b	<i>Privata nulla sunt naturã. 1213. a. quot modis fiant.</i> ibid.	<i>Puella nata biceps seditionem in populo, corruptelam & adulterium domi significavit.</i> 1163. b
<i>Portenta, unde sic dicta?</i> 1161. a	<i>Proagorus, summus magistratus.</i> 298. b	<i>Pugio plumbeus.</i> 1035. b
<i>Portenta nulla.</i> 1171. a	<i>Probabile, quid, & quotuplex.</i> 42. b. 43. a	<i>Pugna Cannensis.</i> 207. b. ad Thrasymenum lacum. 208. a. ad Servilium lacum. ibid.
<i>Porticus Neptuni.</i> 987. b	<i>Probabile in causa conjecturali, ejusque divisio in causam & vitam.</i> 6. b	<i>Pugna</i>
<i>Posidonii constantia in morbo.</i> 1073. b. scripsit de natura deorum. 1122. b. Sphæram mobilem, cœlestium corporum motus representantem effecit. 1131. b	<i>Procatitas unde dicta.</i> 1316. b	
<i>Postliminii <i>εἰς τὴν πόλιν.</i></i> 173. a	<i>Proclus & Eurysthene Lacedæmoniorum reges, fratres.</i> 1174. a. dispareres vita & rerum gestarum gloria. ibid.	
<i>Postliminiu redire quid sit?</i> ibid.	<i>Procyon, sidus cœlestis.</i> 1134. a	
<i>Postliminium quibus negaretur?</i> 79. b	<i>Prodicus C. ejus dicendi magister.</i> 130. b. 120. b. ea, quæ prodesse hominum	

MAXIME MEMORABILIMUM.

<i>Pugna Marathonica.</i>	857.b	<i>Quaestio de diis in quatuor partes divisa.</i>	<i>Ranarum, marinarum admiranda natura in capiendis piscibus.</i>
<i>Pulcritudinis genera duo & quae?</i>	1226.a	1123.a	1135.a
<i>Pulegio ad rutam uti, proverb.</i>	771.a	<i>Quaestio quot partes habeat?</i>	<i>Ranarum querela pluviarum prognostica.</i>
<i>Pullarii qui & unde dicti.</i>	1159.a.	<i>Quaestiones cognitionis tripartita. an sit, quid sit, quale sit?</i>	1151.b
1172.b		181.b. 176.a	<i>Ratio quid? 38.a. pars argumentationis.</i>
<i>Pullus Numitor, proditor Fregellanus.</i>		<i>Quaestionum alia divisio in cognitionem & actionem.</i>	10.b
1047.a		181.b	<i>Ratio constitutione reperta statim quaerenda. 5. a. causam facit & continet definitionem.</i>
<i>Pulmonum natura & usus in homine.</i>		<i>Quaestionum, in quibus eloquentia versatur, genera duo, Infinitum & Certum.</i>	ibid.
1136.a		89.a. 176. a. 181.b.	<i>Ratio expositionis vitiosa duplex, & utriusque exempla.</i>
<i>Pupula, acies oculi.</i>	1137.a	<i>Quaestus genera duo, liberale & sordidum.</i>	11.b. 12.a
<i>Purgatio criminis, ejusque divisio in fortunam, imprudentiam, necessitatem. 5.a. 37. b. quomodo singula tractanda.</i>	59.a,b	<i>Qualitates Graecis ποιώτητες.</i>	1072.b
<i>Puliscere.</i>	1044.a	974. a.	<i>Rationis confirmatio.</i>
<i>Pyllades & Orestes par amicorum.</i>	1015.b	1123 b. alia principes, sive simplices: aer, ignis, aqua, terra. ibid. b. alia ex his ortae.	10.b
<i>Pyrrhi praclarum responsum de captivis gratis reddendis.</i>	1215.a,b	<i>Quam quisque novit artem, in hac se exerceat.</i>	<i>Rationis firmamentum, quando quaerendum, & quo modo constituatur. 5. b.</i>
<i>Pyrrhonei, philosophi.</i>	116.a	1056.b	<i>Ratione nihil divinius. 1188. b. hac cum adoleverit & perfecta est sapientia dicitur.</i>
<i>Pyrrho, philosophus. 994. b. ejus opinio de summo bono.</i>	1034.b	<i>Quaestio.</i>	ibid.
<i>Pyriphlegethon, fluv. infernalis.</i>	1143. b.	<i>Quatesacere.</i>	<i>Ratiocinatio, quid?</i>
<i>Pythagorus discipulus Pheracide Syri.</i>	1056.a. statuit animum hominis simpiternum. ibid. 1045. b. 1091. b. vir praestanti sapientia & nobilitate. 1086. b. censuit Deum esse animum per naturam rerum omnem commicantem. 1114. a. cum in Geometria aliquid novi invenisset, bovum Nefis immolasse dicitur. 1148. b. vult in amicitia ut unus fiat ex pluribus.	786 a	52.a
1091. b.		<i>Quercus Dodonaea.</i>	<i>Ratiocinatio, figura exornationis verborum.</i>
1086. b.		1185. b.	24. b
1114. a.		1186. a	<i>Ratiocinationis controversia in legitima causa constitutione.</i>
1148. b.		<i>Quicum in tenebris, proverb.</i>	4. b. 9. a
1217. b		1012. a	<i>Ratiocinatio in argumentatione, quid? 44. a. an tripartita, an quinque partita. ibid. quinquepartita cur placeat Tullio.</i>
<i>Pythagorae colloquium cum Leone Phliastorum Principe. 1098 a. vitam hominis cum mercatu in ludis Olympicis contulit.</i>	ibid.	693. a.	ibid.
<i>Pythagorei. 70. cantu fidibusque mentes suas a cogitationibus ad tranquillitatem traducebant. 1087. a. volunt omnia proficisci ex numeris & mathematicorum initiis.</i>	992. b	<i>Qui jus civile contemnit, is vincula judiciorum, utilitatis, vitaeque communis revellit.</i>	
<i>Pythagoreorum responsum, ISPE DIXIT, improbatur.</i>	1112. a	340. a	<i>Raudusculum. 806. a. 129. b. 911. b. 686. b. 734. b. 755. b</i>
<i>Pythagoricis cur interdictum ne faba vescerentur.</i>	1157. b. 1177. b.	<i>Qui pro capite dicebat, posteriore loco dicebat.</i>	<i>Recordatio communis quasi legis & humanae conditionis levat dolorem.</i>
<i>Pythii argentarii astuta vanitas in vendendo horto.</i>	1247. a	193. b	685. b
<i>Pythiae Delphicae mens divino afflatu & terra concitata.</i>	1154. b. 1159. b	<i>Qui semel a veritate deflexit, sic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium. perducitur consuevit.</i>	
		217. b	<i>Reactoris Reipubl. officium.</i>
		<i>Quinquaginta, pl. n. fem. gen.</i>	1239. b
		L. Quintio Cincinnato oranti nuntiatum est, cum dictatorem esse factum.	<i>Rectum quid: ejus divisio in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam.</i>
		1261. b	15. a
		<i>Quintus Fabius Labeo, Orator.</i>	<i>Reductio reduriam curare.</i>
		134. a	211. a
		<i>Quintus Maximus Ferrucosus Orator.</i>	<i>Refractarius.</i>
		132. b	784. b
		<i>Quintalia.</i>	<i>Regiae laudes.</i>
		945. b	573. b
		<i>QUOD BONUM FAVSTUM, MELIX, FORTVNATVMQVE SIT, omnium voces.</i>	<i>Regnum est decere in quem velis, ac defendere quem visis.</i>
		1161. b	439. b
		<i>Quod fore paratum est, id summum exsuperat Fortem.</i>	<i>Regum afflictae fortuna facile multarum operi ad miseriam cordiam alliciunt.</i>
		1167. b	346. b
		<i>Quod honestum sit, id solum bonum esse, Paradox. I. Tull.</i>	<i>Regum apud omnes gentes constituendum causa fuit justitiae desiderium.</i>
		1278. a	1235. b
		<i>Quotius, pro cuius.</i>	<i>M. Regulus, vide M. Atilius Regulus.</i>
		699. a. 705. b	<i>Rei, quorum res agitur.</i>
		<i>Quo minus certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis Resp. frui debet summi hominis vita, atque virtute.</i>	108. b
		350. b	<i>Rei, non si modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur.</i>
		<i>Quo quisque est scelerior, & ingeniosior, hoc docet iracundius & laboriosus.</i>	98. b
		216. b	<i>Rei militaris virtus & praestantia.</i>
		<i>Quot homines, ut sententia.</i>	413. b
		998. b	<i>Reipublica praesentis duo Platonis praeccepta observanda.</i>
		<i>Quosque, vocabuli, vis & significatio.</i>	1221. a
		489. b	<i>Reipublica rector & consilii publici autor quis habendus?</i>
			81. b
			<i>Reipubl. salus non saepius periclitanda in uno homine.</i>
			396. a
			<i>Relatio criminis in juridicali cause constitutione. 37. b. 57. b. quomodo tractanda.</i>
			ibid. & 58. a
			<i>Religio, quid?</i>
			56. b. 65. b
			<i>Religio populi Rom. diversa in sacra, auspicia, & moenia.</i>
			1140. a
			<i>Religiosi unde sic dicti.</i>
			1130. a
			<i>Remedia contra amorem.</i>
			1095. b
			<i>Remigis</i>

R.

Rabere. 1158. a

Rabula. 141. a

q'8911

INDEX RERUM ET VERBORUM

<p><i>Remigis cujusdam Rhodii in classe Coponi vaticinium de clade Pharsalica.</i> 1158.a.b.</p> <p><i>Remotio criminis in constitutione Juridiciali assumptiva.</i> 5. a. 37. b. 58. b. quomodo tractanda. 10.a,b</p> <p><i>Repetitio, figura exornationis verborum.</i> 242</p> <p><i>Reprehensio, quid?</i> 46.a</p> <p><i>Repugnantium locus argumentationis.</i> 174 a</p> <p><i>Reputare.</i> 87.b</p> <p><i>Requies, etis.</i> 1046.a</p> <p><i>Rerum bonarum & malarum genera tria.</i> 65.a,b.180.a</p> <p><i>Rerum copia verborum copiam gignit.</i> 120.b</p> <p><i>Rerum publicarum naturales quedam conversiones.</i> 1165.b</p> <p><i>Rerum, verborumque judicium, prudentiae est: vocum & numerorum aures judices sunt.</i> 164.b</p> <p><i>Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine.</i> 161.a</p> <p><i>Res eadem quomodo alii sit genus, alii pars.</i> 37.a.40.b</p> <p><i>Res familiaris unde quaerenda & quo pacto servanda.</i> 1241.a</p> <p><i>Res judicata quando vitiose proferatur.</i> 13.b.</p> <p><i>Res rustica incertissima, non ratione aut labore, sed ventis & tempestatibus moderantur.</i> 292.b</p> <p><i>Respublica quomodo debeat esse constituta.</i> 285.a,b</p> <p><i>Res quedam ex tempore & ex consilio, non ex sua natura consideranda.</i> 66.b</p> <p><i>Res nulla.</i> 889.a</p> <p><i>Rhetorica est artificiosa eloquentia.</i> 36.a. officium ejus facultatis. <i>ibid.</i> finis. <i>ibid.</i> est civilis scientiae pars. <i>ibid.</i> materia. <i>ibid.</i> b. partes. <i>ibid.</i> sine assiduitate dicendi non multum juvat. 1.a.6.a</p> <p><i>Rhetoribus ementiri in historiis cur concessum?</i> 131.b</p> <p><i>Rhodiiorum bellum cum Rege Mithridate.</i> 263. a. statuamejus inviolatam servant. <i>ibid.</i></p> <p><i>Rhodiis quidam moriens sex aequalibus suis mortem illis instantem denuntiat.</i> 1157.b.1158.a</p> <p><i>Rhythmus numerus oratorius.</i> 157.b</p> <p><i>Ridicula omnia non sunt faceta.</i> 104 a.</p> <p><i>Ridicula ambigua sunt in primis acuta.</i> <i>ibid.</i></p> <p><i>Ridiculis facetè versus aliquando interponitur.</i> <i>ibid.</i> b</p> <p><i>Ridiculorum Genera Oratore indigna quatuor.</i> 104.a</p> <p><i>Risus quid sit, & unde sit?</i> 102.b. materies. 103.a</p> <p><i>Rivalitas.</i> 1093.a</p> <p><i>Romae semper eloquentia primas, juris scientia secundas tenet.</i> 162.b</p> <p><i>Romani imperio in omnes gentes consti-</i></p>	<p><i>tuto, incredibili dicendi studio flagraverunt.</i> 68.b. praeter ceteris gentibus ingenio valuerunt. <i>ibid.</i> Gracis in omni studiorum ac virtutum genere superiores. 80.b. 1051.a. in conviviiis canebant ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. 1051. b. nihil in bello sine extis, domi sine auspiciis agebant. 1161.a. Oratoriam artem celeriter complexi sunt. 1052.a</p> <p><i>Romanorum suavitatis in Latino sermone.</i> 114.b</p> <p><i>Romanorum veterum continentia.</i> 204.b. ex tenuissima florentiss. Remp. reliquunt. <i>ibid.</i> plus quam caetera nationes, non modo armis, verum etiam consilio sapientiaque valere. 206.a</p> <p><i>Romanorum lenitas in hostes.</i> 213.b</p> <p><i>Romuli sex.</i> 784.b</p> <p><i>Romuli lituus.</i> 1153. b. in Saliorum curia situs, cum ea deflagrasset, integer inventus est. <i>ibid.</i> & 1173.a</p> <p><i>Romuli sapientia in condenda Rep. Rom.</i> 70.a</p> <p><i>Romulus idem qui Quirinus.</i> 1129. a. urbis Romae conditor ad Deos relatus. 403.a. 533.a. optimus augur. 1162.a. auspicio urbem condidit. 1150. a. 1162.a. post excessum suum Proculo Julio dixit se deum esse & Quirinum vocari, templumque sibi dedicari in eo loco jusit. 1186.a</p> <p><i>Romulus auspiciis, & Numa sacris constitutis fundamenta jecere urbis Romae.</i> 1140.a</p> <p><i>Romulus in caelo cum diis agit arum.</i> 1055.a</p> <p><i>Romulus lactens fulmine ictus.</i> 1169.a</p> <p><i>Roscus in scena, proverb.</i> 149.b</p> <p><i>Roscus histrio.</i> 76. a. hoc consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. <i>ibid.</i> solebat dicere, se quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, &c. facturum. 85.a</p> <p><i>Roscus puer dormiens serpentis amplexu circumplexatus.</i> 1159.b. inde haruspices ei summam claritatem praedixerunt. <i>ibid.</i></p> <p><i>S. Roscius pater, municeps Amerinus.</i> 201. b. ad balneas Palatinas occisus. 202.a</p> <p><i>Sex. Roscius filius, à Tullio contra Chrysegonum in judicio & oratione defensus.</i> 200.</p> <p><i>Q. Roscius à Tullio contra C. Fannium Chaream, &c. defensus.</i> 213.</p> <p><i>Q. Roscius laus.</i> 446.b</p> <p><i>Rubores elicere alicui.</i> 23.a</p> <p><i>Q. Rubrius Varro, vehemens accusator.</i> 140.a</p> <p><i>Rumoribus credi non oportet.</i> 7.a</p> <p><i>Rumusculi.</i> 6. b</p> <p><i>Rusca legem Annalem tulit.</i> 104 b</p> <p><i>C. Rusticellus Bononiensis orator.</i> 140.a</p> <p><i>Rustici cujusdam Romani somnium de</i></p>	<p><i>praesule Ludorum.</i> 1156.b.1157.a</p> <p><i>Ruta & caesa.</i> 102.a,b. 177.b.184.b</p> <p><i>Rutiliae fertitudo inferendo filii C. Cottae exilio & obitu.</i> 1297.a</p> <p><i>P. Rutilius Rufus, homo doctus.</i> 82.b</p> <p><i>P. Rutilius Rufus.</i> 136. a,b. nimia animi agitudine ob fratris, consulaturae petentis, repulsam mortuus est. 1091.a</p> <p style="text-align: center;">S.</p> <p><i>Sabazia sacra.</i> 1145.b</p> <p><i>Sabazius deus.</i> 1199.a</p> <p><i>Sacerdotis publici munus.</i> 1199.a</p> <p><i>Sacra anniversaria juventutis.</i> 781.2</p> <p><i>Sacra Cereris.</i> 536.a</p> <p><i>Sacra nocturna mulierum.</i> 1199.a</p> <p><i>Sacro sanctum nihil esse potest, nisi quod per populum plebemve sancitum est.</i> 534.a</p> <p><i>Sacrum legere.</i> 14.a</p> <p><i>Sadala rex Asiae.</i> 236.a</p> <p><i>Sagra: Certiora quam illa quae apud Sagram. proverb.</i> 1140.b</p> <p><i>Sagire, quid?</i> 1158. a. hinc sagax anus, & sagaces canes dicitur. <i>ibid.</i></p> <p><i>Saguntini parentis suos liberos emori, quam servos vivere maluerunt.</i> 1280.a</p> <p><i>Salaccon.</i> 797.a</p> <p><i>Salamii tropaei memoria sempiterna.</i> 1064.b.</p> <p><i>Salamis testis Themistoclis victoria.</i> 1219.b</p> <p><i>Salus in dicendo multum valent.</i> 159.2. eorum genera duo. <i>ibid.</i></p> <p><i>Salinator Senensis proelio ludos Jure utis vocet.</i> 133.b</p> <p><i>Salis multi modii simul edendi sunt, ut amicitiae munus expletum sit.</i> 1273.b</p> <p><i>Salis satis est, Sannionum parum, proverb.</i> 713.b</p> <p><i>Salmacida spolia.</i> 1218.a</p> <p><i>Salus universae Reip. moderatione & sapientia perfecti Oratoris maxime continetur.</i> 69.b.</p> <p><i>Salutis ades.</i> 1128.b</p> <p><i>Sami Junonis Samiae sanum.</i> 235.a</p> <p><i>Sanguen.</i> 1043.a</p> <p><i>Sanctio plus valet permissione.</i> 8.b</p> <p><i>Sanctitas est scientia colendorum deorum.</i> 1122.a</p> <p><i>Sani qui proprie dicantur.</i> 1076.b</p> <p><i>Sanitas corporis.</i> 1090.a. animi. <i>ibid.</i></p> <p><i>Sannis.</i> 104.a</p> <p><i>Sapiens quis?</i> 1091. a. an unquam irascatur? 1077. b. fortis in perseverando dolere. 1068.a</p> <p><i>Sapiens nullus mori miserum dixit, ne beato quidem.</i> 683. a. semper beatus. 1102. b. an etiam in tormentis. 1105. a,b. 1106. a. dicitur Rex, Dictator, dives, pulcher, &c. solus scit uti omnibus. 1029.b</p> <p><i>Sapiens si algebis tremes. proverb.</i> 106.a</p> <p><i>Sapientes septem Gratiae.</i> 121. a. 1098.a</p> <p style="text-align: right;"><i>Sapientia</i></p>
---	---	---

MAXIME MEMORABILIMUM.

Sapientia, ejusque definitio. 1093. a. 980. b	mus. 81. b	Senatus officium. 29. a
Sapientia quæ Græcis dicta sit? 115. b	Scelerum promissio & iis qui expectant perniciosa, & iis qui promittunt. 607. a	Senatusconsultorum formula aliquot. 703. a, b
Sapientia, animi sanitas. 1076. a	Sceptus Metrodorus ob memoriam celebris. 1058. b	Senectus est vita occasus. 173. a. cur misera videatur. 1256. a. jucunda, stipata studiis juventutis. 1257. b. natura loquacior. 1261. b
Sapientia re & nomine antiqua, 2098. a	Schemata sententiarum orationisque forma, sive verborum sententiarumque lumina, & ornamenta. 133. a	Senectutis apex est auctoritas. 1262. a. finis quis? 1263. a
Sapientia eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum est. 157. b	Scientia sola virtutum. 980. a	Senectutis arma quæ? 1255. a
Sapientia in se tota conversa est. 1023. b quid complectatur. ibid. in tres partes distributa. 992. a. mater omnium bonarum artium. 1192. b. hominem à natura inchoatum perficit. 1033. b	Scientissimè. 1032. a	Senex mature fiat, si diu velis esse senex, proverb. 1258. a
Sapientia sine eloquentia parum prodest viatibus, eloquentia verò sine sapientia obest plerumque. 35. a	Scintilla virtutum. 1044. b	Senibus valitudinis ratio habenda. 1258. b
Sapientia artus atque nervi, non temere credere. 1286. b	L. Scipio eloquens. 140. b. Antiochum regem devicit. 235. b	Senum officia. 1225. b
Sapientia comparatio cum arte medendi & gubernandi. 1002. a	P. Scipio pater, unde Africanus cognominatus. 209. a. Annibalem vicit. 1012. b. 1048. a	Sensus interpretes ac nuntii rerum. 1136. b. in capite, tanquam in arce collocati. ibid.
Sapientia laudes. 1002. a. 1231. b. præstantia. 1079. a	P. Scipio Africanus (filius) eloquens. 133. b. 134. a. 137. b. Carthaginem Numantiamque delevit. 301. a. 302. a, b. 374. b. 418. b. 1048. a. Corinthiis statuam expollicentibus, quid responderit? 104. b. 824. b. faceret dictum in M. Flaccum. 106. a. ejus scutum de oio suo & solitudine. 1241. a	Sensus videndi acerrimus ex nostris sensibus. 111. a
Sapientis est, consilium suum explicare de maximis rebus. 109. a. temporari credere. 609. b	P. Scipio Nasica, Corculum appellatus. 134. a. 143. a	Sensuum judicia vera. 980. a
Sapientis est quidquid homini accidere possit, ad præmeditari ferendum modice si advenit. 615. a	Cn. & P. Scipiones in Hispaniis uno bello ceciderunt. 1062. a	Sententia, figura exornationis verborum. 25. a
Sapientissimus est is, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem. 361. b	Scipionum sepulcrum extra portam Capenam. 1053. a	Sepeliendi ritus antiquissimus. 1201. b. 1203. a
Sapientium vetera præcepta: TEMPORI PARERE, SEQUI DEVM, SENOSCERE, & NIHIL NIMIS. 1029. a	Scopas dissolvere. 170. b. 838. a	Sepulcra legens vereor ne memoriam perdam, proverb. 1257. a
Sardanapali, Syria regis, busto epigramma incisum. 1108. b. de hoc Aristotelis iudicium. ibid. 1019. a	Scorpius, sidus cæleste. 1133. b	Sepulcra vetustate sunt sanctiora. 610. b
Sardi venales. proverb. 697. a	Scribere ex arte quid? 21. b	Sepulcrorum religio. 1201. b
Sarta recta tueri. 240. b. 243. a. 745. a	Scripti & sententia controversia in legitima causa constitutione. 4. a. 6. a. quomodo Oratori tractanda. 63. a, b. 93. b. 94. a. 38. a. hujus controversia loci communes. 63. a, b.	Serapis. 1144. a
Sartum rectum conservare, de homine dictum. 635. a. 751. b	Scriptum ambiguum quod sit. 8. b	Seriphus insula. 1119. b
Satis dare. 193. b	Scriptulus. 811. a	Sermo quid sit? 17. b. dividitur in quatuor partes, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. 18. a. de his partibus sigillatim. ibid.
Satis accipere. 195. a	Scrupulum abeanti, proverb. 1039. b	Sermocinatio, genus commutationis. 31. a. figura exornationis sententiarum. 33. b
Saturnalia. 819. b	Scurra facilius potest fieri dives, quam paterfamilias 196. a	Sermunculus. 897. a
Saturnus Latinis sic dictus quod saturretur annis. 1129. a. conversionem temporum continet: inde Κρόνος & Græcè dictus à χρόνος. ibid. ex senatos comesse fingitur, quia consumit ætas temporum spatia. ibid. cur à Jove vincit. ibid.	Scyllax Halicarnassicus, excellens in Astrologia, prædictiones ex natali die rejecit. 1174. a	Serpens, sidus cæleste. 1133. b
Saturni stella, Græcis Φαίρων. 1128. a	Seyron. 991. a	Serperastri. 833. b
L. Saturnini & Capronis controversia de lege fumentaria. 4. a	Secum esse, secumque vivere, proverb. 1260. b	Q. Sertorius. 141. a
Saturninus, trib. pl. publicè interfectus. 144. a. 1143. b. 1145. b	Securitas est vacuitas ægritudinis. 1101. b	Servili gemini sibi similes. 984. b
Suasorum & laudationum pleraque communia præcepta. 109. a	Seculea. 807. b	Serviliorum sepulcrum extra portam Capenam. 1053. a
Scabilla. 522. b	Seditio unde sic dicta. 1317. b	C. Servilius Glaucia, orator improbissimus. 144. a
P. Scævola, orator. 136. a	Segeta, oppid. ab Ænea conditum. 301. a in Silonia angues ad focum manducantur. 1171. b	P. Servilius Olympum urbem cepit. 235. b
Q. Scævola juriscrutorum eloquentissimus. 79. a. 138. b. vir sanctiss. 203. a. pontif. max. ante Vestia simulacrum trucidatus. 1147. b	Semifomnus. 690. a	Servus à pedibus. 845. a
Scalmus. 142. a	Ti. & C. Sempronii eloquentissimi. 70. a	Severitas salutaris vincit inanem speciem clementiam. 953. b
Scammonæ radix valet ad purgandum. 1152. a	Sempronius nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transfudit. 70. a	Sesilis herba qualis. 1135. a
M. Scævus, orator. 136. a, b	Senariolus. 1104. a	Sextia tabula. 193. a
M. Scævus, vir regendæ reip. scientissimus. 136. a, b	Senatusconsultum. 652. a	C. Sextus Calvinus Orator. 157. b
	Senatus senati, gignendi casu. 220. b. 953. b	Sibylla Erythræa per furorem vaticinata est. 1154. a
	Senatus dictus à senibus. 1256. a	Sibylla versus. 1176. a
		Sicilia prima omnium provincia fuit appellata. 246. a. ejus dignitas vetustas, &c. ib. calla penaria Reip. & nutritrix pleb. R. dicta. ibid. b. à Verre prætore per triumphum misere vexata. 219. a. Cerei & Libere cur sacra. 305. a
		Cn. Sicius pessimus orator. 143. b. 147. a
		Siculi, Rhodii, Byzantii & præter ceteros Attici

INDEX RERUM ET VERBORUM

- Attici in ridiculis & facetiis excelluerunt.* 10.b
Siculi cuiusdam falsum dictum defecit. 105.b. aliud ad Scipionem praetorem. 106.a
Siculi septentium millies ob illatas iniurias à Terrerepugnant. 220.b
Siculorum caterorumque Graecorum mentes. 259.b
Sicut plenum est, sit imminutum. 161.a
Significatio, figura exornationis sententiar. 34. a. quotupliciter ea fiat. ibid.
Signum in causa conjecturali. 7. a. dividitur in vi. partes, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, & spem celandi. ibid. quomodo singule partes consideranda. ibid.
Signum in negotio quid sit? 43. a. quomodo infirmetur. 46.b
Silasilva. 134.b
D. Silanus, orator. 145.b
M. Silanus disertus. 138.a
Silantium in auspiciis quid? 1172.b
Silviam Historiam Graecam de Hannibalis rebus gestis scripsit. 1156.a
Sileni à Mida capti fabula. 1290.b. numm esse: proximum quam primum mori. ibid. & 1065.a
Sileni à Mida capti fabella. 1065.a
Silent leges inter arma. 549.b
Silus. 1118.b
Simia quam similis, turpissima bestia, nobis. Ennius. 1120.a
Simile vitiosum, quid sit. 13.b
Similiter cadens, figura exornationis verbor. 25.b
Similitudo, figura exornationis sententiarum. 31.b
Similitudo satietatis mater. 46.a
Similium locus Dialecticus. 173.b
*Simonides Cuius artem memoriae protulisse fertur. 110. b. ejus Crannone in Thessalia apud Scopam cenantis historia. ibid. ob memoriam celebris. 1058.b. ejus distichon de Lacedaemoniis ad Thermopylas casis. 1063. b. responsum ad Hieronem tyrannum querentem, quid aut quale esset deus. 1116.b. somnium, quo ob naufragium immens, virtus est navigare. 1157.a
Sine Cerere & Libero friget Venus. 1128.b
Sinope insula. 239.a
Sirenes Ulysses invitantes apud Homerum. 1045.b
L. Sisyphus, vir doctus. 144.a
Sis, pro sivi. 163.b
Sisyphi fabula. 1052.b
Sitella: Sitellam deferre. 1121.a
Siti qui dicantur. 1202.a
Situe honores. 951.a
Sitzyba librorum, pro scortis librorum integumentis. 806.a
*Societas conjugalis. 1217. a. principium urbis & seminarum republica. ibid. praestantissima quae? ibid. Societas humani generis à quo initio profecta? 1028.a. 1047.b
*Socrates fons & caput Philosophiae. 70. b. 1005. a. ejus dictum, omneis in eo quod scirent, fatis esse eloquentes, improbat. 71. b. ejus dictum, de studio cognoscende virtutis. 81.a
*Socratis Ironia, quae in Platonis, Xenophontis, & Aeschini libris usus, facta & elegans. 49. b. 105. a. augurium de Isocrate adlescente. 155. b. 156. a. saepe inductionibus usus. 43. b. 44. b. quomodo in iudicio capitis pro se ipso dixerit? 83. a. oratione à Lyfia oblata ad defensionem sui uti recusavit, &c. ibid. in omnibus fere Platonis libris exprimitur. 113. a. ejus encomium. 116. a. ipse nullam litterarum sermonum suorum reliquit. ibid. in Gorgia oratores irridet. 120. a. Graecis Oratoria doctoribus se opposuit. 130. b. Periclem ceteris praestitisse oratoribus dicit, quod Anaxagora auctor fuerit. 154. a. quos oratores in Phaedro Platonis λόγον δαίδαλος vocet. 155. b. primus philosophiam ad vitam communem adduxit. 973. a. ab Apolline omnium sapientissimus dictus, & quare. ibid. id unum scivit, nihil se scire. ibid. & 986. b. ejus dictum: cibi condimentum esse famen, portionis sitim. 1017. a. ratio differendi. 1052. b. statuit discere nihil aliud esse quam recordari. 1058. ejus constantia & animi magnitudo in iudicio capitis. 1059. b. 1060. a. morientis verba. ibid. ejus liber in quo moritur. 1064. a. responsum de sui sepultura ad Critonem. ibid. quomodo Alcibiadem consulatus sit. 1085. b. primus Philosophiam devocavit à caelo & inurbibus collocavit. 1098. b. responsum apud Platonem in Gorgia de Archelao an nec beatum putaret. 1101. a. argumentatio elegans de virtute. 1102. a. dictum, cum rideret in pompa magnam vim auri & argenti ferri. 1107. a. rogatus cur usque ad vesperum contentus ambularet, quid responderit. 1108. a. roganti curatem se esse diceret mundanum respondit. 1109. a. somnium de die quo moreretur. 1156. b. causis tam falsorum quam veracium somniorum affert ex Platonis politia. 1157. b
*Socratis demonium. 1163. b. Xenophonti quarenti sequereturne Cyrum, quid responderit? ibid. lexsecrari enim solebat qui primus a naturam à natura se junxisset. 1189. b
*Socratis semper idem vultus eademque fons. 1221. b. quam viam proximam & compendiarium ad gloriam esse dixerit. 1236. a. sapientissimus Apollinis oraculo iudicatur. 1264. a. ejus jam venenum bibitori sermo egregius de animi immortalitate. 1300. b
Sodes, pro si audes. 163. b
Sol assus, quem coena non sequitur. 885. a
*Sol astrorum obtinens principatum diem noctemque efficit. 1127. b. ut & quatuor temporum mutationes. ibid. Sol è mundo excidisse videtur. 858. a
Sol Graecis Apollo. 1144. b
Sol igneus & Oceani alitur humoribus. 1126. b
Sol nitidus & unctus, quem coena sequitur. 885. a
Sol nocte visus. 1161. a
Soles quinque diversi. 1144. b
Soles duo visi. 1161. a
Solis magnitudo secundum Mathematicos. 987. b. 1131. b. 1132. b
Sol unde sic dictus. 1129. b
Solacismus, quid? 23. b
Sollicitudo est egritudo cum cogitatione. 1088. b
Solon & Pisistratus quamlo floruerint? 131. a
*Solon Atheniensium legislator. 206. a. interrogatus, cur nullum supplicium in parricidam statisset, quid responderit? ibid. a. mortuum selugeri postulat. 1065. b. cur furere se simulaverit. 1223. b. quid responderit interrogatus, quae spe factus Pisistrato tyranno tam audaciter resisteret. 1263. b
*Solonis leges. 80. b. dictum, Rempubl. duabus rebus contineri, premio & poena. 957. b. praecipuum Craso datum de beata vita. 1016. b. lex de sumptu in funeribus minuendo. 1203. a. gloria in constituendo Areopago. 1219. b. dictum se quotidie aliquod addiditcentum fecum fieri. 1257. b
*in Solum & gemutum, proverb. 716. b
*Solum sapientem esse divitem, Paradox. Tull. vi. 1282. a
*Somnia quomodo fiant, eorumque ratio explicata. 1177. a, b. auctoritas inanis. ibid. & 1179. b. 1180. a. falsa quomodo fiant. 1178. a
Somniantium divinationes quomodo fiant. 1163. a
Somniorum tam falsorum quam veracium causa. 1157. b
Somnium de ovo pendente ex fascialecti cubicularis thesaurum desolium significavit. 1178. b
Somnus imago mortis. 1062. b
Somviva. 685. a
Sopatri Halicenses innocenter à Verre damnati historia. 253. b
Sophista ab Oratoribus ut differant? 157. a
*Sophis.*************

MAXIME MEMORABILIMUM.

<i>Sophismata.</i> 986.b	<i>ram doctrina edomuit & compefcuit.</i>	<i>Subdeilitare.</i> 876.a
<i>Sophocles Periclis in Pratura collega.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Subdiffidere.</i> 921.b
1228. a. à Pericle reprehensus quod aliena suo officio diceret. <i>ibid.</i> ad summam senectutem tragœdias fecit, ideoque, quod negligeret isto studio rem familiarem, à filiis in iudicium vocatus fuit. 1257. a. quomodo à filiorum accusatione absolutus sit. <i>ibid.</i> jam senex rogatus num ad huc rebus <i>Veneris</i> utretur, quid responderit? 1260. a. <i>ejus Electra.</i> 997. b. somnium de patera aurea ex æde <i>Herculis</i> surrepta. 1156. b	<i>Stipendiarium vectigal.</i> 268. b	<i>Subdubitare.</i> 912. a
<i>Sordes,</i> sing. num. 779. a	<i>Stoici, eorumque laquei.</i> 70. b. <i>Dialecticâ contenti, Topicen totam reliquere.</i> 171. a, b. suo quamque rem nomine appellant. 714. b. nihil obscœnum, nihil turpe dictu credunt. 714. b. <i>haruspicum, augurum auspicia, oracula, somnia, raticinationes defendunt.</i> 991. a. dicunt sensus ipsos assensus esse. <i>ibid.</i> statuunt omnia peccata esse paria. 994. b. 1038. b. voluptatem deserviunt: <i>Sublationem animi inerratione, opinantis se magno bono frui.</i> 1007. a	<i>Subgrandis.</i> 947. a
<i>Sertes.</i> 1166. a. <i>Latine acervalis.</i> <i>ibid.</i> captiosum & vitiosum genus interrogationis. 983. b. unde nominatum. 989. a. 1035. b.	<i>Stoici in quibus differant à Peripateticis.</i> 1014. a. statuunt divina mente atque natura mundum administrari. 1031. a. diu mansuros ajunt animos, semper negant. 1060. b. quomodo voluntatem deservierint. 1088. a. omnes insipientes insanos esse statuunt. 1092. b	<i>Subjectio, figura exornationis verborum.</i> 26. b
<i>Sortes.</i> 1154. a	<i>Stoicorum dumeta.</i> 991. b. <i>εμπεροζία.</i> 1023. a. <i>confectaria brevia & acuta.</i> <i>ibid.</i> oratio qualis? 137. a. <i>sententia de amore.</i> 1095. a. <i>opinio de mundo.</i> 992. b. <i>opinio de summo bono, nihil esse id, præter virtutem sive honestum.</i> 1004. a. 1010. a. 1242. b. <i>affirmant nullum esse pilum omnibus rebus talens qualis alius pilus, nec granum grano in omnibus simile.</i> 988. a	<i>Subinfulsus.</i> 187. b
<i>Sortium tota ratio explicata.</i> 1173. b.	<i>Stomachari aliquid.</i> 914. b	<i>Subirasci.</i> 1007. a
<i>fallacii plena.</i> <i>ibid.</i> origo inventarumque locus. <i>ibid.</i>	<i>Stomachi fabricatio & usus.</i> 1136. a	<i>Subturpiculus.</i> 804. b
<i>Soter, qui salutem dedit.</i> 262. a	<i>Stomachiosiores litteræ.</i> 664. a	<i>Susti pro sacrifici.</i> 763. b
<i>Spartacus (qui bellum servile excitavit.)</i> 593. a	<i>in Stomachoridere.</i> 655. a	<i>Suffragia optimatibus sunt nota, populi libera.</i> 1208. a, b
<i>Spartiatæ pueri ad aram verberibus excipiebantur ad dolorem à tenris tolerandum.</i> 1070. b. 1105. b	<i>Strabo, appellative.</i> 1118. b	<i>Sui anima data pro sale ne putifceret.</i> 1044. a. 1138. b
<i>Spes tota vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione & confutatione.</i> 3. b	<i>Stratonici facietum dictum, de Alabando & Hercule.</i> 1144. b	<i>Sui cuique mores fortunam fingunt.</i> 966. a
<i>Speusippus Platonis sororis filius.</i> 116. b. 1030. a. <i>ejus opinio de diis.</i> 1114. b	<i>Stratonis philosophi opinio de mundi oriu.</i> 993. a. <i>opinio de deo.</i> 1114. b	<i>Suis utilitas & fecunditas.</i> 1138. b
<i>Spina differendi.</i> 1039. b	<i>Studium, quid?</i> 53. a	<i>Sulla dictator, avaritiæ, luxuriæ, crudelitatis magister.</i> 1029. b. 1234. a
<i>Spondaus pes.</i> 167. a	<i>Studium, personarum attributum.</i> 41. b	<i>Sullatwrire.</i> 858. b
<i>Sportella.</i> 714. a	<i>Stultè bis terque.</i> 952. a	<i>Sulpicius qualis Orator.</i> 114. b. <i>ci ferri vita erepta.</i> 112. b
<i>Spurinna haruspex Casaris mortem prædicit.</i> 1163. b	<i>Stulti malorum memoria torquentur.</i> 1003. a. <i>omnes miseri & nulli beati.</i> 1004. a, b.	<i>C. Sulpicius Gallus Orator.</i> 134. a. <i>ejus insignis fortitudo in secunda filii morte.</i> 1296. a
<i>Spuatilica crimina.</i> 147. a	<i>Stultitia excusationem non habet.</i> 75. b	<i>P. Sulpicius, orator.</i> 141. a. 142. b
<i>C. Stajonus, orator.</i> 145. in manifestis facinore deprehensus pœnas legibus & iudicio dedit. 145. b. <i>maleficium ipse suum prodidit.</i> 176. b	<i>Stultitiâ nihil miserius.</i> 1113. b	<i>Ser. Sulpicius orator laudatur.</i> 132. a. 610. b
<i>Staseas Neapolitanus, nobilis Peripateticus.</i> 74. b. 1048. b.	<i>Stultitiæ definitio.</i> 1076. b	<i>Summanus in fastigio Jovis opt. max. fidelis fulmine dejectus.</i> 1152. a. <i>ejus simulacri caput in Tiberi haruspicius monstrantibus inventum.</i> <i>ibid.</i>
<i>Stataffare.</i> 1197. b	<i>Stultitiæ proprium est, aliena vitia cernere, suorum oblivisci.</i> 1085. a	<i>Summarius (quasi summoenianus, pro publico prostibulo. Mœri enim antique sunt mœnia: quod meretrices ad mœniorum fornices prostabant.)</i> 864. b
<i>Statii locus in Synephebis de arboribus posteritati ferendis.</i> 1055. a	<i>Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, de sanitate ac mente desurbat.</i> 542. b.	<i>Summum jus, summa injuria, proverb.</i> 1214. b
<i>Statua turmales.</i> 104. b	<i>Suando dea.</i> 132. b. 891. a	<i>Superbiloquentia.</i> 1090. b
<i>Status, status.</i> 177. a	<i>Sua quemque fortuna pœnitet.</i> 682. a	<i>Superlatio, figura exornationis verborum.</i> 28. b
<i>Stella inerrantes.</i> 1128. a. earum multitudo & descriptio. 1132. & seqq.	<i>Suasio, est futurarum rerum.</i> 178. b	<i>Superstitione qui imbutus est, quietus nunquam esse potest.</i> 1004. a
<i>Stella naturâ flammea.</i> 1134. a. vaporibus aquarum aluntur. <i>ibid.</i>	<i>Subaccusare.</i> 905. b	<i>Superstitionis stirpes omnes ejiciende.</i> 1180. a
<i>Stella vaga, sive errantes.</i> 1132. b	<i>Subactio, quid?</i> 95. a	<i>Superstitiosi qui appellati.</i> 1130. a
<i>Stesichori Pœciæ statua apud Thermitanos.</i> 255. b	<i>Subabsurdum tempus.</i> 926. a	<i>Suppedere.</i> 715. a
<i>Sthenii Thermitani à Verre spoliati & innocenter damnati historia.</i> 255. a	<i>Subarroganter.</i> 992. a	<i>Suppœniter.</i> 838. b
<i>Stilus optimus & præstantissimus dicendi effector ac magister.</i> 77. a. 85. a, b	<i>Subcifræ opera.</i> 111. b	<i>Suppedere.</i> 765. a
<i>Stilpo Megaricus philosophus mulierosus & ebriosus.</i> 1181. b. <i>vitiosam natu-</i>	<i>Subcontumeliosè.</i> 787. a	<i>Surditate beatam vitam non impedit.</i> 1110. a

INDEX RERUM ET VERBORUM

T.

TAbernaculum vitæ suæ in una Philo-
sophia collocare. 117.a
Taciturnitas confessionem imitatur. 43.b
Tactus sensus. 980.a. 1137.a
Tagax. 827.a
Tagis, è sulco terræ altius impresso,
existentis historia. 1170.a. ab hoc
Haruspicina ortum suum ducit. ibid.
Tanagraea meretrix, cujus simulacrum
P. Clodius Libertatis signum esse vo-
luit. 469.a
Tantali pœna apud inferos. 1090.b. fa-
bula. 1052.b
Tarcordimotus. 759.a
Tardi ingenii est virulos consecrari, fon-
teis rerum non videre. 94.a
Tarquinius Superbi somnium ejusque intr-
pretatio. 1155.a, b. ei apex ab Aquila
impositus. 1186.a. stuprum Lucretia
illatum. 1195.a. nec se, nec suos rege-
re potuit. 1029.b. cur regno expulsus.
590.a. 591.b. Porphenam & Octavianum
Mamiliam contra patriam excitavit.
857.b. cum in regnum restitui non
posset, Cumis senio & ægritudine cen-
fectus est. 1078.b
Tarsus, urbs Ciliciæ. 819.a
L. Tarutius Firmanus in primis Chal-
daicis rationibus eruditus. 1175.a. Ro-
mam dixit esse natam in jugo cum ef-
set Luna, ejusque fata cecinit. ibid.
Tauri pylæ. 819.a
Taurus, mons. 654.b
Taurus qui Europam vexit. 1118.b
Taurus, sidus cæleste. 1133.b
Telamo pulsus patriâ, exulans & egens.
1080.b. nullam colligit esse provi-
dentiam, & unde? 1147.b
Telluris armentarium. 477.a
Telluris Ædes. 575.a. 948.b
Temperantia, quidz ejusque partes. 65.b.
182.b
Temperantia definitio. 1002.b. 1013.a.
1047.b. 1077.a. 1089.a. 1143.a.
Temperius. 713.a
Templum Concordiæ. 458.a. Honoris-
Virtutis. 506.b
Tempora vim habent maximam. 183.a
Tempus pro Temporibus in capite. 34.b
Temporis circumstantiæ quæ consideran-
dæ in negotiorum gestione. 42.a. 53.b
Tempus, quid sit? 41.b
Tensismus, morbus intestinum. 967.b
Tenedia securis. 944.b
Tenedus urbs, à Tene conditore sic dicta.
235.a
Tenes apud Tenedios sanctissimus deus
habitus. 235.a. 1143.a
Terentii Andria. 997.b. loca de præme-
ditatione futurorum malorum. 1079.
a, b
Terminus Elisus de filii morte conquestus,
à Psychomantio causam ejus quasivit.
1065.b. quale responsum tulcrit. ibid.

Terminalia. 620.b
Terra filius. 776.b
Terra sæcunditas. 1138.a
Terra, mater omnium. 373.a
Terra maxima regiones inhabitabiles.
1113.b
Terra-motus maximi. 1159.b
Terra situs, figura, ornatus, divitia,
elegantè depicta. 1132.b. ejus &
maris concinna compositio. ibid.
Terrarum varia genera. 1159.b
Terripavium. 1172.b. post terripodium
dictum est. ibid.
Terror quid, ejusque definitio. 1088.b
Testamenta & commendationes morien-
tium unde oriuntur? 1028.a
Testimonia duplicia, humana & divina.
176.a. 178.a
Testimoniorum locus argumentandi. 175.a
Testis officium. 29.a
Testudinum ova in terram edita, terra-
que obruta, ipsa per sese nascuntur &
educantur. 1135.b
Tetra dictum: Patria est, ubicunque
bene est. 1109.a
Thales Milesius. 121.a. aquam statuit
initium esse omnium rerum, & deum
eam mentem quæ ex aquâ cuncta fun-
get. 992.b. 1113.b. unicum
oleam, antiquam florere cœpisset,
in agro Milesio cœmit, ob uberta-
tem quam præcepit. 1162.b. pri-
mus defectionem Solis quæ Astyge
regnante facta est, prædixit. ibid. ejus
scitum: homines existimare oportere,
omnia quæ cernerentur, decrum
esse plena. 1197.b
Theagenes Numantinus sibi suisque mor-
tem attulit, ne in hostium potestatem
venirent. 1293.a
Theatra totæ clamant. 125.b. 165.b
Thimæssus Caria urbs, haruspicum dis-
cipula excellens. 1160.b
Th mista. 544.a
Themistocles. 116.a. Orator Græcus.
130.b. hujus & Corolani eadem firè
etas & fortuna. 131.b. imperator bel-
lo Persico servitute Græciam liberavit.
1270.b. cum in epulis recessisset ty-
ram habitus est indoctior. 1052.a.
noctū in publico ambulans quærenti-
lus quid responderit. 1091.b
Themistocles gratissimum acroama virtu-
tis suæ prædicatio. 447.a. laus.
409.b
Themistocles liberi egerunt. 958.a
Themistocles memoria admirabilis.
1257.a. scitum: Malo virum qui pec-
cuniâ egeat, quàm pecuniam qua
vivo. 1237.b. responsum Scriphto glo-
ria ipsius delectanti datum. 1255.a.
responsum ad Simonidem ipsum artem
memoria docturum. 107.a. 110.b.
1018.b
Thense. 268.a
Theodætes Aristotelis auditor. 165.b. ob

memoriam celebris. 1058.b
Theodorus Byzantius Orator qualis?
131.b. 132.a
Theodorus Cyrenæus Lysimacho regi cru-
cem mittenti quid responderit.
1110.a. 1063.b. nulles deos
esse censuit. 1111.a. 1117.a.
1122.a
Theopompus & Ephorus Isocratis disci-
puli. 90.a
Theopompus orator. 133.a. vocales in
collocatione verborum magno optere
fugiens reprehenditur. 163.b
Theophrastus plurima de arte dicendi
scripsit. 70.b. 71.a. Demetrii Phale-
res præceptor. 131.a. dixit Tauriscum
quendam actorem aversum solitum esse
dicere. 127.b. 157.a. 994.b. 1030.a.
Athenis hospes ab ancula saluatus ubi
sonum vocis minus Atticum. 149.b.
quid de laudibus orationis scripsit?
158.b. scripsit de stupibus & terrâ
nascensibus. 1040.b. moriens naturam
accusavit, quod cervis & cornibus
diuturnam, hominibus exiguam vi-
tam dedisset. 1084.a. elegantissimus
omnium Philosophorum. 1100.a. li-
brum de vitæ abata scripsit. ibid. &
1040.b. 1049.a. inconstans in opi-
nionè de Deo. 1114.b
Theophrasti laus. 275.a. dulcè eloquen-
tia. 137.a. liber de divitiis. 1237.b.
opinio de numerosa Oratione. 125.a.
sententia de verbi fidelis significati-
onibus. 770.a
Theramenes, Græcus Orator. 92.b. 116.a.
130.b. jussu xxx. tyrannorum venen-
um exhaurens, Critia residuum
propinavit. 1063.a. 1297.a. ei per hec
mortem anguratus quæ brevi consecra-
ta est. ibid.
Thesi præmeditatio futurarum mi-
seriarum apud Euripidem. 1079.a.
pugna cum tauro Marathonio.
1092.a
Thesius Neptuni filius. 1143.b. 1147.b.
à Patre ter optandi potestatem habu-
it. ibid. Hippolytum filium suum
perdidit. ibid. Atticos ex agris mi-
grare, & in Astu se conferre jussit.
1194.a
Thesis oratoria. 156.a
Thesis quid? 161.b
Thespiæ Cupidinis simulachro nobiles.
293.a
L. Thorius Lanuvinus, voluptatibus mi-
niscè abundans. 1013.b. in acie ob
rempubl. interfectus. ibid. in rosa potat.
1014.a
Thyaces nascentibus liberis gemebant,
morientibus lacabantur. 1290.b
Thrasymachus Chalcedonius 120.b.
116.a. orator numerosus. 165.b
Thucydides orator. 92.b. 130.b. 155.b.
188.a. ejus laus. 90. 149.a. oratio-
nes quales fuerint? 155.a. sententia
de morte

MAXIME MEMORABILIU M.

- de morte Themistoclis. 131.b
 Thyestea exsecratio. 1064.a
 Thyestis furor & impietas. 1095.b.
 1096.a
 Timaeus historicus cruditissimus. 90.a.
 152.a. ejus dictum facetum de con-
 flagratione templi Dianae Ephesiae.
 1129.b
 Timagora Epicuri sententia de visione.
 987.b
 Timantus pictor. 133 b
 Timon μισάνθρωπος, generis humani
 osor. 1089.b. 1275.a
 Timor est metus mali appropinquantis.
 1088.b
 Timotheus, Cononis imperatoris fil. So-
 cratis discipulus. 121.b
 Timotheus, principis civitatis Athenien-
 sis dictum de caena Platonis. 1108 a
 T. Tinca Placentinus. 140.b
 Tirsias augur caecus. 1110.a. 1160.a.
 1165.b
 Titi Pompeii Attici vita. 964.a
 C. Titius, eg. Rom. orator. 140.a
 Sex. Titius orator. 144.a. ab hujus gestu
 in dicendo saltu quadam Titius no-
 minata. 144.a
 Titius Postumius, orator. 147.b
 Tucculliones (sic dicti qui usuram exer-
 cebant.) 785.l
 Toga pacis & otii insigne. 545.b
 Topice, inveniendi ars. 171.b
 Sp. Torius popularis orator. 138.a
 Torminosus. 1089.b
 L. Torquatus, orator elegantiss. 145.b.
 & quidem πρῶτος. 147.b. omni
 doctrina eruditus. 998.b. à torque ho-
 sti detracto sic cognominatus. 999.b.
 1015.a. 1092.a. ejus severitas in fi-
 lium apud se per Macedonum legato-
 accusatum. ibid.
 Toto corpore, atque omnibus unguis,
 pro verbo. 1073.a
 Tractatio, figura exornationis verbo-
 rum. 24.a
 Trabeaspa fertitudo in frenda cade filii,
 à Cambyse ebrio sagitta transfixi.
 1295.a
 Trahinur omnes laudis studio & optimus
 quisque maxime gloria ducitur.
 447.b
 Transmittere. 850.a
 per Transennam adspicere. 77.b
 Transgressio, figura exornationis verbo-
 rum. 28.b
 Transire. 820.b
 Transitio, figura exornationis verbo-
 rum. 27.a
 Translatio, figura exornationis verbor.
 29.a
 Translatio criminis in Juridicali consti-
 tutione quemodo tractanda. 5.a. 9.b
 Translationis controversia in legitima
 causa constitutione. 4.b. 9.a
 Translationes verborum. 122.b. 123.a.
 158.b
 Translativa causa constitutio. 37.a. 38.a.
 hujus inventor Hermagoras existima-
 tur. 38.a. 55.b. ejus usus. ibid. exem-
 plum. ibid.
 Trapezophoron. 696.b
 Trasymachus Chalcedonius, dicendi ma-
 gister. 130.b. 155.b
 Triarius, orator. 147.b. 998.b
 Tribuni plibus ob quam causam creati.
 228.b. Consulibus apud Romanos op-
 positi, & quam ob causam. 1206.a
 Tribunitia potestas. 1206.b. 1207.a
 Tributa ornamenta pacis ac belli subsi-
 dia. 314.a. quatenus civibus impe-
 randa. 1239.b
 Tricari cum aliquo. 913.b. 920 a
 Triptolemus semen hominibus largitus
 est. 22.a
 Tripudia solistima. 685.a. 1167. a.
 1172.b
 Trujudium. 1153. b
 Tris tabernae. 788 b
 Tris, pro tres. 639.b. 659.a
 Tristitia temporum hilaritate condue.
 892.b
 Triton maritimus quemodo pingatur.
 1118.b
 Triumphus justus ac reverus quis? 628.b
 Trochaeus pes. 167.a. eodem spatio quo
 choraeus, corclax ab Aristot. dictus.
 ibid. temporibus & intervallis par est
 Jambo. ibid.
 Troglodyta. 1174.a
 Trophonius & Agamedes Delphicum
 templum extruxerunt. 1065.a. 1290.b
 iis pro mercede, quod esset optimum,
 ab Apilline petentibus, post triduum
 data mors fuit. ibid.
 Trophonius. 1144.a
 L. Tubulus ob rem iudicandam pecunias
 cepit. 1012.b. instruita quaestione ob
 cam rem in exilium proficiscitur.
 ibid. & 1047.a
 C. Tudianus, orator. 135 a
 M. Tullius & Servius Sulpicius Coss.
 133.a
 Tullius Moloni Rhodio operam dedit.
 150.b. ut & Diodoto Staeo. ibid.
 primam causam pro Sex. Roscio dixit.
 151.a. adolescens summa gracilitate
 & infirmitate corporis erat. ib. Athe-
 nis Antiochum philosophum audivit.
 ibid. apud quos oratores se in Asia
 exercuerit. ibid. cum Hortensio ora-
 tore erat familiaris. ibid. sexto anno
 post Hortensium Cos. factus. ibid. b.
 post Hortensii mortem orba eloquentiae
 quasi tutor relictus. 152.b. qualiter
 causam pro Caecina tractaverit. 159.b.
 in oratione pro lege Manilia quid ege-
 rit. ibid. pro Roscio. 160.a. quam ad-
 mirabilis fuerit in animis concitan-
 dis. 161. b. concinna terminationis
 verborum exemplum afferit ex sua Mi-
 loniana. 165.a. quadam arthista ex
 iv. Verin. recenset. ibid. Topica sua
 in ipsa navigatione conscripsit. 171.a.
 quaestor in Sicilia fuit. 219.a. in Divi-
 natione agit in Q. Caecilium de accu-
 satore in Verrem constituendo. 220.a.
 supplicia impiorum apud inferos fa-
 bulosa putat. 370. b. ejus orationes,
 Philippica nominata, quid contineant.
 784. a. quos libros scripserit. 1165.
 a, b. ejus dictum: Cedant arma to-
 gae, concedat laurea linguae.
 1220.a
 Ser. Tulli Sapiencia in constituenda Rep.
 70.a
 Ser. Tullo dormienti caput arsisse visum.
 1163 b
 L. Tullius, orator. 145.a
 Turpis fuga mortis, omni morte turpior.
 609.a
 Turpitude cur vituperanda. 1291.a
 Turpius est privatim cadere, quam pu-
 blicè. 931.b
 Tyba, locus cis Euphratem in Syria.
 759.a
 Tycha, Fortuna sanum. 306.b
 Tymon, quid? 1203.a
 Tyndarida fratres. 1055.a
 Tyrannoctoni. 912.a
 Tyrannorum liberi eodem supplicio, quo
 parentes, apud Graecos afficiebantur.
 959.a
 Tyrotarichum, genus edulii vilioris.
 912.a

V.

- Vada, locus inter Apenninum &
 Alpes. 730.a
 Vada Volaterrana. 193.a
 Vadari. 193.a. 197.a. 271.b
 Vadimonium differre. 193.a. siftere.
 ibid. b. deserere. 195.b. ad vadimo-
 nium venire. 196.a
 Vadimonium promittere. 271.a
 M. Valerius dictator plibus discordias
 dicendo sedavit, & ob cam rem Maxi-
 mus est appellatus. 132.a
 P. Valerius exactis regibus primo anno
 consul fuit. 978.b
 Q. & D. Valerii Sorani, docti Graecis
 & Latinis litteris. 140.a
 Q. Valerius Soranus litteratissimus so-
 gatorum. 1115.a
 Valitudo quemodo sustentetur. 1241.d
 Vaperarium. 947.a
 Vargula. 103.b
 Varietas proprie quid? 1006.b
 A. Varii, iudicis durioris, scium de
 testium multitudine. 1013.b
 Q. Varius, orator. 75.a. 141.a. 144.a.
 150.b. Drusum ferro, Metellum ve-
 neno sustulit. 1148.a
 C. Varro. 133.b. diligentissimus anti-
 quitatis investigator. 132.b. ejus sen-
 tentia de morte Naevis poeta. ibid.
 142.b
 Varrenis thesauri. 729 b
 Nnnnnnnn 3
 Vasa

INDEX RERUM ET VERBORUM

<i>Vasa Rosacea.</i>	824.a	<i>Verrea festa.</i>	262.a	<i>scriptum.</i>	1155.a
<i>Vaticinationes.</i>	1163.a	<i>C. Verres simulacra sanctissima ex delubris religiosissimis sustulit.</i>	219.a.	<i>Via compendiaris ac proxima ad gloriam qua?</i>	1236.a
<i>Vaticino Castor & Pollux Persen victum est nuntiaverunt.</i>	1140.b	<i>depeculator avarus, vexator Asiae, atque Pamphiliæ, prædo juris urbani, &c.</i>	225.a.	<i>Via Sacra.</i>	803.b.
<i>Vectigal stipendiarium.</i>	268.b	<i>Quæstor Cn. Carbonis proditor. ibid. multa libidinosè, multa crudeliter in civibus R. atque in socios, multa in Deos hominesque nefariè fecit, &c.</i>	229.b.	<i>Vitularia.</i>	947.b
<i>Vectigalia sunt nervi Reip.</i>	345.b	<i>non fur, sed ereptor: non adulter, sed expugnator pudicitia: non sacrilegus, sed hostis sacrorum, religionumque: non sicarius, sed crudelissimus carnifex civium, &c.</i>	231.a.	<i>Vitatores dicti, qui senatores à villa in senatum accersiebant.</i>	1261.b
<i>Velis, remisque, proverb.</i>	1078.b	<i>Monumenta M. Marcelli, & P. Africani abstulit. ibid. Sicyone Achara hominem ingenuum pecunias denegantem excruciatit fumo.</i>	234.b.	<i>Victoria ædes.</i>	1128.b
<i>Velificari honori suo.</i>	376.b	<i>Athenis adem Minervæ spoliavit. ibid. & Deli sanum Apollinis. ibid. imagines Deorum abstulit Chio, Erythris, Halicarnasso, Genedo.</i>	235.a.	<i>Victoriolæ.</i>	1148.e
<i>Vena cava in homine.</i>	1136.b	<i>Samo. ibid. Aspendo. ibid. Pirza. ibid. scortator impurissimus.</i>	236.a.	<i>Victus, personarum attributum.</i>	41.b
<i>Veneris quatuor diversa.</i>	1145.b	<i>Philodami Lampsaecen filia vim afferre conatus. ib. b. tutor Malleoli pupilli iniquissimus.</i>	239.b.	<i>Vicepotæ.</i>	1197.b
<i>Veneris stella, Græcis φῶσφορ & dicitur.</i>	1128.a.	<i>praturam emit. 240.a. testamentum P. Annii Aselli referdit; filiaque ejus hereditatem eripiens, alteri addixit.</i>	240.b.	<i>Vigilandum est semper, multa infidia sunt bonis.</i>	487.b
<i>Lucifer Latinè dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur, Hesperus.</i>	ibid.	<i>qualis iudex fuerit circa hereditates ab intestato adjudicandas.</i>	242.a.	<i>Vindemiola.</i>	775.a
<i>Venus dea.</i>	1129.b.	<i>ad Chelidonis meretricis voluntatem edicta composuit.</i>	242.b.	<i>Vindicatio, quid?</i>	56.b.65.b
<i>sic dicta quod ad omnes veniret.</i>	ibid.	<i>244.a. plebem Rom. virgis concidit. ibid. qualis in pupillum P. Junii.</i>	243.b.	<i>Vinulam rem habes, proverb.</i>	810.a
<i>Veneris ferri.</i>	272.b	<i>Heio Mamertino sacra Deosque penates cum bonis tripuit.</i>	247.b.	<i>Vivorum memini, proverb.</i>	1039.b.
<i>Veneris Cnidia pulchritudo.</i>	1153.a	<i>nomine Veneris Ericyna Q. Dioni hereditatem eripuit.</i>	248.a,b.	<i>Vinum Falernum.</i>	149.a
<i>Veneris Coæ pulchritudo.</i>	153.a.1153.a	<i>Sosipolitem & Eperati Agrinensibus. ibid. b. ut & Heraclio Syracusano.</i>	250.a.	<i>Vir bonus.</i>	1249.a,b
<i>Veneris Lubentina vocabulum consecratum.</i>	1128.b	<i>Marcellæ Syracusis sustulit.</i>	251.b.	<i>Vir fortis.</i>	1071.b.
<i>Veneris jactus quatuor talorum.</i>	1153.a	<i>Verrea substituit.</i>	252.b.	<i>ejus munera duo maxima, mortis dolorisque contemptio.</i>	ibid. & 1218.a. 1220.a
<i>1170.a</i>		<i>Sopatrum innocentem condemnat.</i>	253.b.254.b.	<i>Viri militaris officium.</i>	1220.b
<i>Ventorum materia & causa secundum Stoicos.</i>	1169.a	<i>de Sibenii bonis argentum Cupidinem in monte Eryco posuit.</i>	258.a.	<i>Vir quis verè putandus.</i>	557.a
<i>Ventriculus cordis ejusque usus in homine.</i>	1136.b	<i>se Sotera Patronumque Syracusanorum inscribi voluit.</i>	262.a.	<i>M. Virgilius orator.</i>	141.a
<i>Venus Coa.</i>	1118.a	<i>Nymphæarum suspendi jubet.</i>	273.b.	<i>L. Virginii propria manu filiam suam occidit, ne Appii Claudii libidini dederetur.</i>	1014.a
<i>Venus.</i>	1146.a	<i>Antiocho regi candelabrum Iovi dedicatum auferit.</i>	301.a	<i>Virgo, sidus cælestis.</i>	1133.a
<i>Venustas unde dicta.</i>	1129.b	<i>Virgula divinâ suppeditare, proverb.</i>	1230.a	<i>Virgula divinâ suppeditare, proverb.</i>	1230.a
<i>Q. Vettius Vettianus, orator.</i>	140.a	<i>Virgatus Lusitanus latro.</i>	1235.b	<i>Viridicatus: silva viridicata.</i>	947.b
<i>Verba alia simplicia, alia conjuncta.</i>	178.b.	<i>Viridicatus: silva viridicata.</i>	947.b	<i>Viris equisque, proverb.</i>	1253.a
<i>178.b. simplicia partim nativa, partim reperta.</i>	ibid.	<i>Vivo bono & quieto civi nihil magis conrenit, quam abesse à civilibus controversiis.</i>	869.b	<i>Vivorum bonorum mentes divina.</i>	394.b
<i>Verba sunt aut propria, aut translata, aut novata.</i>	122.a,b. 167.b.	<i>Virtus, ejusque definitio.</i>	1090.b	<i>Virtus, ejusque definitio.</i>	1090.b
<i>quæ? ibid. b. translatis quando & quomodo utendum? ibid. & 123.a,b</i>		<i>1044.a. ejus quatuor partes.</i>	65.a.	<i>at-tissimum locum in homine & maximè excellentem tenet.</i>	1034.a.
<i>Verba aut de ambiguo, aut de contrario.</i>	167.a	<i>amicitiam gignit & continet.</i>	1268.a.	<i>ad beatè vivendum se ipsa est contenta.</i>	1097.a,b. 1098.b.
<i>Verba usitata, quæ? 23.b. propria qua. ibid.</i>		<i>in sæva tempestate tranquilla est, in tenebris lucet, & c.</i>	500.a.	<i>nihil aliud quam in se perfecta, & ad summum perducta natura.</i>	1188.b.
<i>Verbi nulla vis finire.</i>	158.a	<i>non potest servire, semper & solatibira.</i>	82.b	<i>Virtus omnis est mediocritas.</i>	138.b
<i>Verborum delictus, origo eloquentia.</i>	146.b	<i>Virtute nihil formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius.</i>	913.a	<i>Virtutes Imperatoria.</i>	347.a.348.a
<i>Verborum ornatus duplex, unus simplicium, alter collocatorum.</i>	158.b	<i>Virtutes rerum omnium domina.</i>	1010.b	<i>Virtutis cursus celerior quam atatis.</i>	601.a.
<i>Verborum delictus, origo eloquentia.</i>	146.b	<i>laus omnis in actione consistit.</i>	1212.b.	<i>opinio in homine plurimum valet.</i>	176.a.
<i>Verborum ornatus duplex, unus simplicium, alter collocatorum.</i>	158.b	<i>præstantia.</i>	1283.a.	<i>pulchritudo in hoste posita etiam deletat.</i>	546.a
<i>Verborum ornatus neque potest inveniri non paritatis expressisque sententiis, neque est ulla sententia illustris sine læte verborum.</i>	113.b	<i>Virtutis vis duplex, alia scientiæ, alia actionis.</i>	182.b	<i>Virtutis templum.</i>	1128.b
<i>Verborum simplicium conjunctorumque lumina communia, & quæ?</i>	179.a	<i>Virtutum divisio.</i>	110.a.	<i>omnium cognitio Oratori necessaria.</i>	ibid.
<i>Verecundia definitio?</i>	182.b	<i>Virtutes in animo duplices, voluntaria</i>			
<i>Verecundia & Jusitia ut differant?</i>	1222.b				
<i>Virgilia, sidus cælestis.</i>	1133.b				
<i>Verisimilia quatenus probent?</i>	180.a				
<i>Veritas, quid? 56.b.65.b. in omni re vincit imitationem.</i>	127.a.				
<i>ejus luce nihil dulcius.</i>	981.a				

MAXIME MEMORABILIMUM.

varia & involuntaria. 1043. b
C. Vissellius Varro, vir doctus. 147. a
Vita beata. 1102. b. *etiam in tormentis.*
 1106. a
*Vita hominis quomodo excutienda ab
 accusatore.* 6. b. *quomodo defendenda
 à defensore.* ibid.
*Vita hominum maximè vexatur ignora-
 tione rerum bonarum & malorum.*
 1002. a
*Vita à natura nobis brevis data est; at
 memoria bene reddita vita sempiterna.*
 630. a
Vita, quæ dicitur nostra, mors est.
 1060. b
Vita vitalis. 1268. a. 1291. a
Vita brevis cursus, gloria sempiternus.
 498. b
*Vitæ humana comparatio cum actione
 histrionica.* 1023. b
Vita rustica laus. 206. b
*Vites à caulibus brassicisque refugere
 dicuntur, nec eos ulla ex parte contin-
 gere.* 1134. b
*Vitia quæ quas virtutes videantur imi-
 tari.* 182. b
Vitiositas quid? 1090. a, b
Vitis natura, generatio & cultura.
 1044. 1261. a. *gemma.* ibid.
Vitium maximum in dicendo quid?
 68. a
Vitium dictum quod sit vituperabile.
 1025. b
Vituperandi verbum dictum à vitio.
 1025. b
*Ulysses insania simulatione militiam
 subterfugit.* 1251. a. *sapiens.* 1098. a.
ex Ajacis occisi corpore telum educit.
 4. a. *Ithacam patriam suam immor-
 talitati anteposuit.* 1194. a
Ulyssis sauciati lamentatio. 1072. b
Umbra terre soli officiens, noctem efficit.
 1127. b
Vnis & alteris litteris. 651. b. 733. b.
 913. a.
*Vnde, utrumque declarat: & ex quo
 loco, & à quo loco.* 341. b
Vnguem transversum discedere. 899. a
Vnguem transversum à stilo, proverb.
 697. a
*Vnus non potest in omnibus elocutionis
 partibus emere.* 22. a
*Vocalium crebra concursio in oratione vi-
 tandam.* 163. b
Vocem suam in quæstum conferre. 192. a
*Vocis figura quid sit? 17. a. dividitur in
 treis partibus, magnitudinem, firmitu-
 dinem, mollitudinem.* ibid. b. *magni-
 tudo quomodo comparetur.* ibid. *fir-
 mitudo quomodo comparetur, adaugen-
 tur & conferretur.* ibid. *mollitudo di-
 visa in sermonem, contentionem, am-
 plicationem.* ibid.
*Vocis figura in dignitate sermonis qualis
 debeat esse.* 18. a. *in demonstratione.*
 ibid. *in narratione.* ibid. *in jocatione.*

ibid. in contentione. ibid. *in continua-
 tione & distributione.* ibid. *in ampli-
 ficationibus, cum cohortatione utemur,
 qualis.* ibid. *cum conquestione.* ibid.
*Vocis & orationis instrumenta in homi-
 ne.* 1137. b
*Vocis mutationes totidem, quot animo-
 rum.* 156. b. *mira natura.* 157. a
Vox Oratoris sedata sit in principio.
 17. a. *qualis per totam orationem esse
 debeat.* ibid.
Volaterra. 202. a. 209. a.
Voluntas, Græcis βέλους. 1088. a. *quo-
 modo eam definiant Stoici.* ibid.
Voluptas est a malorum. 1260. a. *imita-
 trix boni, malorum autem mater om-
 nium.* 1191. a. *non explet bona natura.*
 1045. a. *tollenda & extrahenda ra-
 dicitus.* 1009. a
Voluptates, blandissima domina. 1235. a
Voluptatis definitio. 1006. b. *varia qua
 dicatur.* ibid. *Græcis ἡδονή.* 1007. a
Voluptatis partes, earumque descriptio.
 1088. b. & seqq.
Voluptatis vocabulum consecratum.
 1128. b.
*Voluptati duo subjiciuntur: lætitia in
 animo; commotio suavis in corpore.*
 1007. a
*Voluptatibus maximis omnibus in rebus
 fastidium est finitimum.* 118. b
Vox Oratoris qualis esse debeat? 127. a, b.
 128. a
Vpis dea. 1145. a. *eadem quæ Diana.*
 ibid.
Vrion Græcis Jupiter. 307. b
Vrionior. 1239. b
Vtile nihil est, quod est injustum.
 1232. a
*Vtilitas in civili consulatione bipertita,
 honesta & tuta.* 14. b. *tuta distribu-
 tur, in vim & dolum.* ibid. *honestæ,
 in rectum & laudabile.* ibid.
*Vtilitatis partes duæ, Incolumitas &
 Potentia.* 66. a
Vt sementem feceris, ita metes. 104. b
Vulcania insula. 1145. a
Vulcani quatuor diversi. 1145. a
Vulcanus claudus. 1119. a
*Vulgus ex veritate pauca, ex opinione
 multa aestimat.* 216. a
Vulticulus. 914. b
Vultu viri paludati. 501. b
Vultu sæpe leditur pietas. 203. b.
Vultus animi est imago, indices oculi.
 127. b. 157. a. 96. a. *indicat mores.*
 1189. a. *ejus vim Græci norunt, nomen
 omnino non habent.* ibid.

X.

X *Antippe Socratis uxor.* 1079. b. *vul-
 tum mariti sui semper vidit eun-
 dem.* ibid.
Xenocles Adramitenus. 151. a
Xenocrates Academicorum peritus.
 116. a. 1117. b. 1030. *dixit animus*

mentem esse nullo corpore. 993. b. *ejus
 libri de ratione loquendi.* 995. b. *dixit
 animum numerum esse, cujus vis
 maxima in natura esset.* 1054. a. *gra-
 vissimus philosophorum.* 1102. b.
*quingenta talenta ab Alexandro
 missa contemnens.* 1107. a, b. *ejus li-
 bri de natura deorum.* 1114. b. *deos
 octo esse statuit, & quos.* ibid.
Xenophanes. 986. b. *unum esse omnia
 dixit, neque id esse mutabile, & id
 esse deum.* 992. b. *principi disciplina
 Megaricorum.* 994. a. *omne infinitum
 deum esse statuit.* 1114. a. *ejus per-
 tentia de Lunâ, eam habitari & esse
 terram multarum urbium & mon-
 tium.* 993. a
*Xenophanes Colophonius divinationem
 funditus sustulit.* 1150. b
Xenophon Socraticus Historicus. 90. a.
*ejus sermo melle dulcior, sed à foren-
 si strepitu remotus.* 155. a. *qualem se
 gesserit in sacris solemnibus nuntiavit
 filii morte apud Mantineam.* 1294. a
*Xenophontis voce Musas quasi locutas
 ferunt.* 157. a
Xenophontis libellus de rege Agesilao.
 676. b. *opinio de diis.* 1114. a, b.
*Xenophontis Socratici cum Cyro minore
 militantis somnia.* 1156. b. *liber
 Oeconomicus inscriptus.* 1241. b. *à
 Tullio è Græco in Latinum conversus.*
 ibid.
*Xerxes invenienti novam voluptatem
 premium proposuit.* 1099. b. *deorum
 immortalium aras & templa evertit.*
 1122. a. *omnia templa Græciæ in-
 flammavit, & quæde causa.* 1197. b.
ejus expeditio in Græciam. 1019. b

Z.

Z *Aleucus leges Locris scripsit.* 824. b.
 1195. b
Zeno auctor disciplina Stoicorum. 160. b.
 418. b. 1021. a. *dialecticam pugno,
 eloquentiam palmæ comparavit.* ibid.
 & 1008. a. *Socratem scurram Atti-
 cum fuisse dicebat.* 1120. a. *Chrysi-
 pum nunquam nisi Chrysippum voca-
 bat.* ibid. *quomodo naturam defini-
 rit.* 1128. a. *statuit solum finem bono-
 rum esse honestum, quod ducitur à
 conciliatione naturæ.* 994. b. 1031. b.
*quid vocaverit εὐνοῦ ἕσθον, quid δὲ το-
 ῦ εὐνοῦ μέτρον.* 1026. b. *gestus triplex,
 quo visum, assensum, & comprehen-
 sionem significabat.* 996. a. *gestus quo
 scientiam innuebat.* ibid. *quid per recens
 malum intelligat.* 1085. a. *quomodo
 perturbaticum definiat.* 1088. a.
philosophiam in treis partibus divisit.
 1030. a. *ignem dixit esse quintam
 naturam.* 1031. a. *in una virtute po-
 sitam beatam vitam putat.* 994. b
Zenonis opinio de deo. 1114. b. *de sum-
 mo bono.* 1010. a. *dictum magnificentem:*

INDEX RER. ET VERB. MAXIME MEMORAB.

Virtus ad beatè vivendum se ipsa contenta est. 1049.a	1148. a. Epicureorum coryphaus. 1115.b	mus. 50.a. 113. b. 133.b. 1020.a. 996. a. Helena simulacrum quomodo depinxerit. ibid.
Zenoni & reliquis ferè Stoicis aether videtur summus Deus, mente praeeditus, cuncta regens. 993. b. 1054.a	Zethi & Amphionis disputatio de Musica apud Pacurium. 13.a	Zopyrus physioznomon. 1181. b. ejus judicium de Socratis vitis. ibid. & 1096. a,b
Zeno Eleater omnia perpeffus est potius, quam conscios delenda tyvannidis indicaret. 1072. b. 1073. a.	Zethus Paevianus philosophia bellum indixerat. 97.a	Zoster (locus maritimus Graeciae.) 816.b
	Zeugma, tis, (insula in Euphrate.) 945. a.	
	Zenxis Heracleotes pictor praestantissimus.	

F I N I S.

Not so the Roman; As the gentle Nile,
Rolls smoothly on within his banks awhile;
Slow, gradual, rising, then exceeds the plain;
And adds all Egypt to the watery main;
So Tyren Tully onward gently rolls,
Enchants, enraptures, and subdues our souls.

5/19/26

John Adams Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF N^o

ADAMS

160.10

5

